3 9097 00959178 6

AP

v.21

Brandeis University
Library

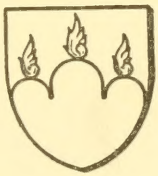

*As for the wise, their body alone perishes in this world* – Rashi

FIDDES LIBRARY WORCESTER MASS.

E846 H
Di tsukunft

# די צוקונפט

געגרינדעט אין 1892

א פאָפּולער־וויסענשאַפטליכע, ליטעראַריש־סאָציאַליסטישע מאָנאַטשריפט

1916

רעדאַקטירט פון א. ליעסין — אַרויסגעגעבען פון פאָרווערטס־אַסס'ן

## אינהאַלט פערצייכנים פאַר'ן יאָהר 1916

### 1. צייט־פראַגען

צום נייעם יאהר („פריפערעדנעס" אין אמעריקא און די צימערוואלדער קאנפערענץ).—א. ליעסין 1
דער סד־הכל פון פערגאנגענעם יאהר. — יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי — — — — — — 5
ווילסאָן, רוזוועלט און דער אמעריקאנער גרויס־קאפיטאל. — הלל ראגאף — — — — — — 19
די פאַז־אמעריקאנישע בעוועגונג (דער קאנגרעס פון די אמעריקאנער רעפובליקען).—ב. פייגענבוים 133
די ארמענישע שחיטות און די רוסישע פראוואקאציע. — א. י. — — — — — — — — — — 152
די גרויסע גנבות ביי די מלחמה־קאנטראקטען (א ברעיף פון פראנקרייך). — מ. פאוולאוויטש — 164
לואיס ד. בראנדייס (פאר וואס און ווער קעמפט געגען איהם). — ה. ראגאף — — — — 208
רוסלאנד אין מלחמה־צייט (די אלגעמיינע דעמאראליזאציע). — א. י. — — — — — — — — 236
ארץ ישראל אין מלחמה צייט (איז דארט ווירקליך די נויט אזוי גרויס?) — י. היערי (פאלעסקין) 260
דייטשלאנד, מעקסיקא און פרעזידענט ווילסאָן. — א. ליעסין — — — — — — — — — — 281
אונזער קאנגרעסמאן און אונזער אסעמבליימאן. — ב. פייגענבוים — — — — — — — — — 285
טעדי רוזוועלט. — א. ליעסין — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 372
די מלחמה ביי ווערדון און די אויסזיכטען פון וועלט־קריעג. — מ. פאוולאוויטש — — — — 380
דזשייקאב שיף'ס ריידערייען. — א. ליעסין — — — — — — — — — — — — — — — — 467
גריבענלאנד צוויעשן צוויי פלאמען. — מ. פאוולאוויטש — — — — — — — — — — — — 505
די מלחמה מיט מעקסיקא. — א. ליעסין — — — — — — — — — — — — — — — — — — 553
די דריי קאנווענשאנס (די רעפובליקאנער, די דעמאקראטען, די פראגרעסיווע). — ה. ראגאף 562
מר. ווילסאָן און מר. יוהז. — א. ליעסין — — — — — — — — — — — — — — — — — 639
מיליטאריזם אין די סקוהלס און די לעהרער (די טיטשער קאנווענשאָן). — ה. ראגאף — — 645
צוויי יאהר וועלט־קריעג. — מ. באראנאוו — — — — — — — — — — — — — — — — — 653, 753
דאס מיליוניער־סיסטעם אין דער שווייץ (צו דער פראגע וועגען „פריפערעדנעס") — דר. אלי
סינטאווסקי — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 664
די רוסישע פאליטישע עמיגראנטען אין דער שווייץ. — ש. לעווין — — — — — — — — 706
אונזער סאציאליסטישער קאנגרעסמאן און דער אידישער קווארטאל. — ה. ראגאף — — — — 728
מיליטאריזם און אונזער פרעזידענט־קאנדידאט. — מ. טערמאן — — — — — — — — — 741
דער קאמפיין מיט 14 יאהר צוריק און איצט. — א. ליעסין — — — — — — — — — — — 811
אונזערע פארטיי־קאנדידאטען. — ה. ראגאף — — — — — — — — — — — — — — — — 815
א געשפרעך מיט א וויכטיגען פראנצויזישען דיפלאמאט. — מ. פאוולאוויטש — — — — — 821
קאמפיין־נאטיצען (לאנדאו, הילקוויט און אונזערע אסעמבליי־קאנדידאטען). — א. ליעסין — — 897
די דייטש־אמעריקאנער אין היינטיגען קאמפיין. — ה. ראגאף — — — — — — — — — 901
ווילסאָן, סיבורי און קאָ. — ל. בודין — — — — — — — — — — — — — — — — — — 904
„פריפערעדנעס". — דר. אלי סינטאווסקי — — — — — — — — — — — — — — — — — 914
די קלאסען־טיילונג און דער איצטיגער קאמפיין. — מ. באראנאוו — — — — — — — — — 912
דער רעזולטאט פון די וואהלען און די ווייטערע פערספעקטיוועז. — א. ליעסין — — — — — 984
דער יקרות. — כ. פייגענבוים — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 988
די קאנווענשאָן פון דער אמעריקאן פעדעריישאָן אוו לייבאר. — א. בעאבאכטער — — — — — 992

### 2. סאָציאַליזם, סאָציאַל־פּאָליטיק און ארבייטער־בעוועגונג

די אידישע ארבייטער בעוועגונג אין יאהר 1915. — מאקס פיין — — — — — — — — — 14

Discarded by Forbes Library

PJ5111
T7
Y21
1916



מיינע ערשטע עלף טעג אין קאנגרעס. — מאיר לאנדאו — — — — — — — — — — — — — 22
די סאציאלע רעוואלוציע און דער וועלט־קריעג. — מ. ווינטשעווסקי — — — — — — — — — 26
דער בוירנעט־ביל (די בוירנעטס אין קאנגרעס און די בוירנעטס אין שאפ). — א. ליעסין — 113
פארמעריי און אימיגראציע אין אמעריקא. — יצחק אייזיק הורוויטש — — — — — — — — 127
דער צווייטער אדער דער דריטער אינטערנאציאנאל. — וו. קאסאווסקי — — — — — — — — 173
די גרויסע סטרייקס אויף דער אידישער גאס. — ש. עפשטיין — — — — — — — — — — — 201
די רוסישע רעוואלוציאן אין צאהלען. — יצחק אייזיק הורוויטש — — — — — — — — — — 217
דער צוקינפטיגער גרויסער וועלט־קריעג און די סאציאל־דעמאקראטיע. — א. זאק — — — 245
ווער איז געווען פערטראטען אין צימערוואלד? — פ. ליעבמאן — — — — — — — — — — 253
דער קריזיס אין דער דייטשער סאציאל־דעמאקראטיע. — דר. מ. נאחימזאן — — — — — — 290
דער אינטערנאציאנאל פון האנדעל. — יצחק אייזיק הורוויטש — — — — — — — — — — 303
דער ערשטער מאי און דער אינטערנאציאנאל. — ה. בורגין — — — — — — — — — — — — 365
קאפּעראטיווע אינשורענס און פראטווירנאל רייטס. — דר. י. מ. רובינאוו — — — — — — 377
די קלאוקמאכער און די שניידער. — הלל ראנאף — — — — — — — — — — — — — — — 471
נאציאנאלע ארבייטער־פערזיכערונג. — דר. י. מ. רובינאוו — — — — — — — — — — — 485
די מלחמה און די פערמינדערונג פון דער בעפעלקערונג. — דר. נ. סירקין — — — — — — 515
דער גרויסער קלאוקמאכער סטרייק. — ב. שלעזינגער — — — — — — — — — — — — — 557
צו דער פראגע וועגען קאסמאפּאליטיזם און נאציאנאליזם. — מ. טערמאן — — — — — — 620
די סאציאליסטישע סטייט קאנווענשאן אין אלבאני. — אלדזשערנאן ליע — — — — — — — 643
וואס איז אימפּעריאליזם? — מ. פּאוולאוויטש — — — — — — — — — — — — — — — — 762, 699
די אייזענבאהן־קאמפּאניעס און דער 8־שטונדיגער ארבייטטאג. — י. מ. בודיש — — — — 744
דער סטרייק אויף די ניו־יארקער שטראסען־באהנען. — מ. בארנאוו — — — — — — — — 818
די האאגער קאנפערענץ פון נייטראלע סאציאליסטען. — א. טעקי — — — — — — — — — 828
פרייע און געצוואונגענע ארבייטריישאן. — אב. ביזנא — — — — — — — — — — — — 836
דאס טנעקסיאנס־פּראבלעם און די סאציאלדעמאקראטיע. — דר. מ. נאחימזאן — — — — 852
דער קאמפּף פון די שטרעמונגען אין פראנצויזישען סאציאליזם. — א. לאזאווסקי — — — 935
די ענטשטעהונג פון דער סאציאלדעמאקראטיע אין רוסלאנד. — לעא דייטש — — — — — 960
די צוקונפט פונ׳ם אימפּעריאליזם אין אייראפּא. — דר. מ. נאחימזאן — — — — — — — — 1022

## 3. אידען, אידישעס און די אידען־פראגע.

דאס אידישע לעבען אין יאהר 1915. — שלום אש — — — — — — — — — — — — — — — 9
דער אידישער לעגיאן און משה דער צווייטער (א קאמעדיע, א טראגעדיע און א פערברעכען).—
י. היערי (פּאלעסקין) — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 46
דער אידישער הומאר. — דר. א. קאראלניק — — — — — — — — — — — — — — — — — 73
דער „גר־צדק" אין דער אידישער לעגענדע. — א. ליטווין — — — — — 96, 188, 354, 445, 434
די אידישע ווירקליכקייט און די אידישע האפנונגען. — א. ליעסין — — — — — — — — — 197
דאס פּוילישע יודענטום. — א. י. — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 295
די אידישע עמלקים אין ארץ ישראל. — י. היערי — — — — — — — — — — — — — — — 350
דער אידישער אונגליק אין רוסלאנד און די אמעריקאן דזשואיש קאמיטע.—צחק אייזיק הורוויטש 365
די צוקונפט פון פּוילישען יודענטום אונטער דער דייטשער הערשאפט. — א. י. — — — — — — 387
דער אמת פון ארץ ישראל. — י. בן־צבי — — — — — — — — — — — — — — — — — — 453
דער אידישער אונגליק און די אמעריקאן דזשואיש קאמיטע. — לואיס מארשאל — — — — 475
דער אמת וועגען דעם „אמתפון ארץ ישראל". — י. היערי — — — — — — — — — — — — 536
אונזערע אמעריקאנער בעהעלפערס. — דר. יצחק אייזיק הורוויטש — — — — — — — — 565
די איצטיגע לאגע אין רוסלאנד און די אידען־פראגע. — דר. ר. בלאנק — — — — — — — — 571
פּוילען און די אידען. — פעליקס קאהן — — — — — — — — — — — — — — — — — 588
די נאציאנאלע ארבייטער קאמיטע. — אז אלטער בונדיסט — — — — — — — — — — — — 594
א בראנדייס־פאל אין דער שווייץ. — דר. יעקב גרינפעלד — — — — — — — — — — — — 602
דער ארבייטער־רינג און די אידישע ראדיקאלע שולען. — לעאן עלבע — — — — — — — — — 632
צוויי יאהר וועלט־קריעג און די אידען. — א. טשעריקאווער — — — — — — — — — — — 655
די אידען אין רומעניען. — מ. אנוטין — — — — — — — — — — — — — — — — — — 672, 772
די אידישע ישועות און די מארגאנס. — א. ליעסין — — — — — — — — — — — — — — 724
די נאציאנאלע ארבייטער־קאמיטע און די בעוועגונג פאר אידישע רעכטע. — מ. אלגין — — 747
די נאציאנאלע ארבייטער קאמיטע. — דר. פ. ראזענבלאט — — — — — — — — — — — — 832
דריי מאמענטער אין דער פּוילישאידישער געשיכטע. — א. י. — — — — — — — — — — — 847

דער פסיכאלאגישער מאמענט אין פוילישען אנטיסעמיטיזם. — ש. צ. זעצער — — — — 943
די קולטורעלע בעוועגונג צווישען די אידען אין רוסלאנד. — א. טשעריקאווער — — — — 952
קאוטסקי און זיין ווערק „ראסע און יודענטום". — מ. טערמאן — — — — — — 1047, 964
די הויפט־מאטיוען פון דער אידישער לעגענדע. — ישראל אסמאן — — — — 1056, 972
די אידישע קאלאניזאציאן אין ארגענטינא. — ישראל מאקראנסקי — — — — — 1028
די נייע פוילישע מלוכה און די אידען. — דר. אל. סינטאווסקי — — — — — 1000


## 4. געשיכטע און ביאָגראפיע


לעא דייטש, דער רעוואלוציאנער און היסטאריקער. — א. זאק — — — — — — — — 42
די טראגעדיע פון גריגאָרי גאלדענבערג (אידען אין דער רוס. רעוו. בעוו.). — ל. דייטש — 69
אונשולדיג געהאנגענע (אידען אין דער רוס. רעוו. בעוו.). — לעא דייטש — — — — — 158
יוסף באוושאווער און זיין צייט. — ש. יאנאווסקי — — — — — — — — — — — — 213
לייזער צוקערמאן (דער בעליעבטער איד אין דער רעוואלוציע). — לעא דייטש — — — 240
ווילהיאם שעקספיר, זיין לעבען און ווערקען. — הלל ראנאף — — — — — — — — — 299
נעסיא העלפמאן, די גרויסע, שטילע מארטירערין. — לעא דייטש — — — — — — — 322
די טראגעדיע פון א אידישען נאמען אויף קאטארגע. — לעא דייטש — — — — — — — 407
שעקספיר און זיין צייט. — דר. אידא אקסעלראד — — — — — — — — — — — — 421
שעקספיר אלס פאעט און פסיכאלאג. — דר. ה. גיומאן — — — — — — — — — — — — 426
סאוועלי זלאטאפאלסקי. — לעא דייטש — — — — — — — — — — — — — — — — 511
די קולטור פון מיטעלאלטער. — מ. טערמאן — — — — — — — — — — — — — — 532
רעבעקא גרעץ. — דר. אסתר לוריע — — — — — — — — — — — — — — — — — 540
דער לעצטער אידישער אנטיילנעהמער אין דער ערמארדונג פון צאר. — לעא דייטש — — 614
רעבעקא גאמפערט־היינעמאן. — דר. אסתר לוריע — — — — — — — — — — — — — 625
מאקסים קאוואלעווסקי און איליא מעטשניקאוו. — מ. טערמאן — — — — — — — — — 60
דער ערשטער אידיש־סאציאליסטישער פראפאגאנדיסט. — לעא דייטש — — — — — — — 677
דער ערשטער רעוואלוציאנער „ציוניסט". — לעא דייטש — — — — — — — — — — 777
עמא לאזארוס. — דר. אסתר לוריע — — — — — — — — — — — — — — — — — 792
די ערשטע פוילישע אידען־סאציאליסטען. — לעא דייטש — — — — — — — — — — — 858
איידע אייזיקס־מינקען. — דר. אסתר לוריע — — — — — — — — — — — — — — 883
שרה קאפיא סולאם. — דר. אסתר לוריע — — — — — — — — — — — — — — — — 976


## 5. אינדוסטריע, טעכניק און נאטור־וויסענשאפט


די מיליטערישע אינדוסטריע און דער וועלט־קריעג. — מ. פאוולאוויטש — — — — — — 36
די ענטוויקלונג פון מלחמה־שיפען. — מ. אבראמאוויטש — — — — — — — — — — 58
ווי אזוי רעדט און זינגט דער פאנאגראף. — מ. אבראמאוויטש — — — — — — — — — 329
די ריעזיגע ים־מחבלים. — מ. אבראמאוויטש — — — — — — — — — — — — — — 413
אויף דראט דורך דער וועלט (די היינטיגע טעלעגראפען). — מ. אבראמאוויטש — — — 605.
די קוועלען פון קראפט (דע געשיכטע פון דאמפף־מאשין). — מ. אבראמאוויטש — — 781, 865
איליא מעטשניקאוו און זיינע טעאריען. — דר. ח. קליבאנאוו — — — — — — — 965, 1034


## 6. ערצעהלונגען, דראמען און סקיצען


דער מלחמה־הימן (ערצעהלונג). — אסיף דימאוו — — — — — — — — — — — — — 16
א זאווערובע (איינאקטער). — פרץ הירשביין — — — — — — — — — — — — — — 29
נאף'ן יאריך (פון דער סעריע: „א ליטוויש שטעדטעל"). — ל. קאברין — — — — — 55
אונטער'ן שאטען פון הרמון (ערצעהלונג). — ז. ברכות — — — — 63, 169, 249, 338, 417
קרענקליכע תאוה (ערצעהלונג). — מ. אשעראוויטש — — — — — — — — — — — 93
דאס גרויסע געווינס (א פאלקס־שפיעל אין פיער אקטען). — שלום עליכם — 117, 223, 307, 393
בעצאהלטע טעכטער (ערצעהלונג). — אברהם רייזען — — — — — — — — — — — 137
אבישג (היסטאָרישעס שפיעל). — דוד פינסקי — — — — — — — — — — — — — 146
א שטעדטעלשע ליעבע (פון דער סעריע: „א ליטוויש שטעדטעל"). — לעאן קאברין — — 160
דער איבעריגער מענש (א בילד פון אידישען לעבען אין ניו־יארק). — ז. ליבין — — — 211
די ערשטע אמעריקאנער אינ'ם שטעדטעל (פון דער סעריע „א ליטווישע שטעדטעל").—ל. קאברין 257
דער ערשטער ברעף פון אמעריקא (ערצעהלונג). — ל. קאברין — — — — — — — — 326
אין א קויהלען־קעלער (בילדער פון אמעריקאנער לעבען). — מ. אדערשלעגער — — — — 348


155463

דאס שטערטעל וועלקט (פון דער סעריע: „א ליטוויש שטערטעל"). — ל. קאברין — — — 403
אויף'ן פלאץ (ערצעהלונג). — מ. בארנשטיין — — — — — — — — — — — — — 437
די לעצטע קויל (מלחמה ערצעהלונג). — יעקב קרעפליאק — — — — — — — — — — 448
וואו מען האט איהר פאטער געקענט (ערצעהלונג). — ז. ליבזי — — — — — — — — — — 480
א שנירעל פערל (א טראגעדיע אין פיער אקטען). — שלום אש — — — 497, 581, 667, 757
דער פרייוויליגער „גראוויע" (ערצעהלונג). — סעמועל דייקסעל — — — 521, 681, 787, 862
דער ביזנעס איידזשענט (סקיצע). — אלטער עפשטיין — — — — — — — — — — — — 528
צייט־בילדער (1, די געפלאצטע סטרונע; 2, די פיער העלדען). — א. רייזען — — — — 560
איין טאג לעבען (סקיצע). — ז. ברכות — — — — — — — — — — — — — — — 648
צווישען טאג און נאכט (בעטראכטונגען). — פרץ הירשביין — — — — — — — — — — 702
א פרעמדע נשמה (ערצעהלונג). — דוד פינסקי — — — — — — — — — — — — — 732
מיט'ן עטאפ (בילדער פון דער רוסישער קאטארגע). — ישראל בריליאן — — — 768, 880, 947
בערטשיק כמאייל (ערצעהלונג). — לעאן קאברין — — — — — — — — — — — — — 839
גלות־שטראהלען (דראמאטישער עטיוד). — ז. קארנבליטה — — — — — — — — — — 872
דער פערבארגענער בחור (א מעשה פון פוילשע רביים). — שלום אש — — — — 925, 1011
דאבע (ערצעהלונג). — ב. באטווייניק — — — — — — — — — — — — — — — 968, 1039
קליינע העלדען (איינאקטער). — דוד פינסקי — — — — — — — — — — — — — 996


## 7. פאעזיע


ווייסע פריהלינגס בליטען. — דוד איינהארן — — — — — — — — — — — — — — 25
ביים ים. — פראדעל שטאק — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 92
פון די ארץ־ישראל מאטיוועז. — א. ראובני — — — — — — — — — — — — — — 109
די בלינדע קעניגין (פאעמע). — ז. שניאור — — — — — — — — — — — — — — 131
פאלען שנעעלעך . . . — י. אדלער — — — — — — — — — — — — — — — 190
פריעד צו דיר . . . — דוד איינהארן — — — — — — — — — — — — — — — 20
שלאף, שלאף . . . — לייוויק האלפער — — — — — — — — — — — — — — 216
אין א ווייסער נאכט. — ה. רויזענבלאט — — — — — — — — — — — — — — 239
פאר בעדעקענס. — דוד איינהארן — — — — — — — — — — — — — — — 287
דעם קאפ אויפגעהויבען . . . — ל. גארעליק — — — — — — — — — — — — — 294
א פאבעל. — מ. ווינטשעווסקי — — — — — — — — — — — — — — — 298
ס'האט היינט געבראכט דאס ווינטעל . . . — א. אויערבאך — — — — — — — — — — 376
די ברכה פון רעגען. — ה. רויזענבלאט — — — — — — — — — — — — — — 386
א חופה־ליעד. — דוד איינהארן — — — — — — — — — — — — — — — 488
ליעדער. — פרץ הירשביין — — — — — — — — — — — — — — — — 514
גרויע שטונדען. — ה. רויזענבלאט — — — — — — — — — — — — — — — 596
זינג מיר, מאמעניו . . . — פסח גינזבורג — — — — — — — — — — — — — — 619
אויף די סיבירער וועגען. — לייוויק הייל־פער — — — — — — — — — — — — — 698
אין שענק. — ה. רויזענבלאט — — — — — — — — — — — — — — — — 714
אב הרחמים. — דוד איינהארן — — — — — — — — — — — — — — — — 767
דערווייל בין איך נאך ניט געשטארבען . . . — ש. צ. זעצער — — — — — — — — — — 820
נאך א יאהר אוועק . . . — א. ליעסין — — — — — — — — — — — — — — 831
ליטא. — מאקס ארלין — — — — — — — — — — — — — — — — — 857
איך האב געזעהן . . . — י. אדלער — — — — — — — — — — — — — — — 879
דער אבענד־גלאק. — עלבערט איידלין — — — — — — — — — — — — — — — 911
דער גאנג פון לעבען. — נחום יערוסאלימטשיק — — — — — — — — — — — — — 924
נארעריי. — פראדעל שטאק — — — — — — — — — — — — — — — — 942
עלענד. — י. אדלער — — — — — — — — — — — — — — — — — 1021
דזין . . . דזין . . . — ה. רויזענבלאט — — — — — — — — — — — — — — 1055
אידיליע. — י. י. שווארץ — — — — — — — — — — — — — — — — — 1064


## 8. ליטעראטור־קריטיק און ביבליאָגראפיע


די אמעריקאנער ליטעראטור. איהר אנפאנג — ב. וולאדעק — — — — — — — — — — 83
געזאמעלטע געדיכטע און ליעדער פון ה. רויזענבלאט. — מ. אלגין — — — — — — — — — — 110
דוד איינהארן (פון דער סעריע „אידישע ליריקער"). — מ. אלגין — — — — — — — — — 183
די דייטשע ליטעראטור אין לעצטען מלחמה יאהר. — י. פאדרוזשניק — — — — — — — — — 194

די אמעריקאנער ליטעראטור (וואשינגטאן אירווינג, קופער, ברייענט). — ב. ווּלאדעק — — 266
„פרץ אלס סאציאלער דיכטער" פון ש. עפשטיין. — מ. אלגין — — 279
לעאן קאברין. — י. ענטין — — 342
„א רינג אין דער קייט" פון מנחם. — ב. וולאדעק — — 363
שעקספיער און די ענגלישע ליטעראטור. — דר. א. קאראלניק — — 429
שעקספיר און די דייטשע ליטעראטור. — דר. אסתר לוריע — — 433
פרץ הירשביין'ס געזאמעלטע שריפטען. — י. ענטין — — 441
„ווינטער בלומען" פון ד. גאלדשטיין. — שכנא עפשטיין — — 464
שלום עליכם אלס קלאסיקער. — מ. אלגין — — 489
ראמען ראלאן. — ל. לאקסאן — — 525
„יזכר" (רעצענזיע). — ב. ברכות — — 551
חיים נחמן ביאליק. — ב. וולאדיק — — 575
ראלניק'ס ליעדער. — מ. אלגין — — 611
פון די אייראפעאישע זשורנאלען. — י. פאדרוזשניק — — 636
מענדעלי מוכר ספרים. — י. ענטין — — 691
שלום עליכם און די אידישע פרוי. — דר. אסתר לוריע — — 710
די ביבליאגראפיע פון שלום עליכם. — דוד בן משה — — 721, 801, 893, 1062
שלום עליכם אלס העברעאישער שריפטשטעלער. — א. י. מלאכי — — 797
„פעלדער, פאבריקען און ווערקשעפער" פון פ. קראפאטקין. — בן יקיר — — 808
שמעון שמואל פרוג. — בן יקיר — — 919
„דער טרייד יוניאניזם" פון דר. לעווין און „די ארבייטער און דאס געזעץ" פון מ. הילקוויט. — י. מ.
בודיש — — 980
הענריך סענקעוויטש. — דר. א. קאראלניק — — 1004
דזשעק לאנדאן. — הלל ראגאף — — 1008
מאריס ווינטשעווסקי. — שכנא עפשטיין — — 1043
„מאטקע גנב", ראמאן פון שלום אש. — מ. אלגין — — 1051

## 9. קונסט און טעאטער

די אידישע מוזיק אין די ביבלישע צייטען. — י. פיראזשניקאוו — — 78
געשיכטע פון אידישען טעאטער. — ב. גארין — — 100, 544, 628, 718, 886, 1059
קונסט און מאראל. — סאול ראסקין — — 104
די דייטשע קונסט אין 19־טען יאהרהונדערט. — ל. לאזאוויק — — 191
שמואל הירשענבערג. — י. ליכטענשטיין — — 273
ווי מען דארף פערשטעהן קונסט. — ס. ראסקין — — 356, 457, 547
אין דער טעאטער וועלט. — הלל ראגאף — — 461
די מוזיק אינסטרומענטען פון די ביבלישע צייטען. — י. פיראזשניקאוו — — 687, 790
דער מאלער פון שעהנהייט בענדזשאמין ד. קאפמאן. — דזש. טאפעל — — 715
לעאניד פאסטערנאק. — סאול ראסקין — — 804
ראלף אלבערט בלעיקלאק. — ס. ראסקין — — 889

## 10. פערשיעדענעס

דער טערקישער מארש דורך'ן מדבר צום סועץ קאנאל. — י. היערי — — 141
בריעף פון בלוט און טרעהרען. — ש. ראבינאוויטש — — 87
ארבייטער געזאנג־פעראיינען. — י. פיראזשניקאוו — — 178
די פאנאראמע אויף דער סאן־פראנציסקא'ר וועלט־אויסשטעלונג. — פ. הירשביין — — 204
אן ענטפער צו א. מוק. — מאקס פיין — — 280
דזשייקאב שיף (א כאראקטעריסטיש). — שלום אש — — 288
רייזע נאטיצען. — פרץ הירשביין — — 319, 044
קען מען שרייבען ווי מען רעדט. — לעאן עלבע — — 361
שלום עליכם (נעקראלאג). — א. ליעסין — — 467
ביי שלום עליכם'ס גסיסה־בעט. — דוד פינסקי — — 492
שלום עליכם'ס צוואה. — ב. וולאדעק — — 495
ביאליק אין ארץ ישראל. — י. היערי — — 877
א בריעף אין רעדאקציע. — י. ד. בערקאוויטש — — 982

# אויטאָרען-פּערצייכנים


אבראמאָוויטש, מ. — 58, 329, 413, 605, 781, 865.
אדלער, י. — 190, 879, 1021.
אדערשלעגער, מ. — 348.
אויערבאך, מ. — 376.
א. י. — 152, 236, 295, 38ד, 847.
איידלין, ע. — 911.
איינהאָרן, דוד. — 25, 200, 287, 488, 767.
אָלגין, מ. — 110, 183, 279, 489, 611, 747, 1051.
אַן אַלטער בונדיסט. — 594.
אַנוטין מ. — 672, 772.
אָסמאַן י. — 972, 1056.
אַקסעלראָד, דר. אידא. — 421.
אָרלין, מ. — 857.
אַש, שלום. — 288, 497, 581, 667, 757, 925, 1011.
אָשעראָוויטש, מ. — 93.
באָטווינק, ב. — 968, 1039.
באַראַנאָוו, מ. — 653, 753, 818, 912.
באָרנשטיין, מ. — 437.
בודין, ל. — 904.
בודיש, י. מ. — 744, 980.
בורגין, ה. — 365.
ביזנאָ, א. — 836.
בן יקיר. — 808, 919.
בן־צבי, י. — 453.
בלאַנק, דר. ר. — 571.
בריליאַן, י. — 768, 880, 947.
ברכות, ב. — 551.
ברכות, ז. — 63, 169, 249, 338, 417, 648.
גאָרין ב. — 100, 544, 628, 718, 886, 1059.
גאָרעליק, ל. — 294.
גינזבורג, פ. — 619.
גרינפעלד, דר. י. — 602.
דוד בן משה. — 721 801, 893, 1062.
דייטש, לעאָ. — 69, 158, 240, 322, 407, 511, 614, 677, 777, 858, 960.
דייקסעל, ס. — 521, 597, 681, 787, 862.
דימאָוו אָסיפ. — 16.
היילפּער ל. — 216, 698.
הורוויטש, דר. יצחק אייזיק. — 5, 127, 217, 303, 365, 565.
היערי (פּאַלעסקין), י. — 46, 141, 260, 350, 536, 577.
הירשביין, פּרץ. — 29, 204, 319, 400, 514, 702.
ווינטשעווסקי, מ. — 26, 298.
וולאַדעק, ב. — 83, 266, 363, 495, 575.
זאַק, א. — 42, 245.
זעצער, ש. צ. — 820, 943.
טאַפּעל, דזש. — 715.
טעקי, א. — 828.
טערמאַן מ.—532, 620, 660, 741, 964, 1047.
טשעריקאָווער, א. — 655, 952.
יאַנאָווסקי, ש. — 213.
יערוסאַלימטשיק, נ. — 924.
לאָנדאָן, מאיר. — 22.
לאַזאַוויק, ל. — 191.
לאַזאַווסקי, א. — 935.
לאַקסאַן, ל. — 525.
לוריע, דר. אסתר. — 269, 433, 540, 625, 710, 792, 883, 976.
ליבין, ז. — 211, 480.
ליעבמאַן, פ. — 252.
ליטווין, א. — 96, 188, 354, 445, 634.
ליכטענשטיין, י. — 273.
ליע, אלדזשערנאַן. — 643.
ליעסין, א. — 1, 113, 197, 281, 372, 467, 468, 553, 639, 724, 811, 831, 897, 984.
לעווין, ש. — 706.
מלאכי, א. ר. — 797.
מאַקראַנסקי, י. 1028.
מאַרשאַל, לואיס. — 475.
נאַחימזאָן, דר. מ. — 290, 852, 1022.
ניומאַן, דר. ה. — 426.
סינטאָווסקי דר. אלי. — 664, 914, 1000.
סירקין, דר. נ. — 515.
עלבע, לעאָן. — 361, 632.
ענטין, י. — 392, 441, 691.
עפּשטיין, אַלטער. — 528.
עפּשטיין, שכנא. — 201, 464, 1043.
פּאַדרוזשניק, י. — 194, 636.
פּאַוולאָוויטש, מ. — 36, 164, 380, 505, 699, 762, 821.
פּיין מאַקס. — 14, 280.
פּייגענבוים, ב. — 133, 285, 988.
פּינסקי, דוד. — 146, 492, 732, 996.
פּיראָזשניקאָוו, י. — 78, 178, 687, 790.
קאָברין, ל. — 55, 160, 257, 326, 403, 800.
קאָהן, פעליקס. — 588.
קאַסאָווסקי, וו. — 173.
קאָראַלניק, דר. א. — 73, 429, 1004.
קאָרנבליטה, ז. — 872.
קליבאַנאָוו, דר. ח. — 965, 1034.
קרעפּליאַק, י. — 448.
ראַבינאָוויטש, ש. — 87.
ראָגאָף, ה. — 19, 208, 299, 461, 471, 562, 645, 728, 815, 901, 1008.
ראָזענבלאַט דר. פ. — 832.
ראובני, א. — 109.
ראַסקין, ס. — 104, 356, 457, 547, 804, 889.
רובינאָוו, דר. י. מ. — 377, 485.
רויזענבלאַט, ה. — 239, 386, 596, 714, 1055.
רייזען, אברהם. — 137, 560.
שוואַרץ, י. — 1064.
שטאָק, פּראַדעל, 92, 942.
שלום עליכם. — 117, 223, 307, 393.
שלעזינגער, ב. — 553.
שניאור, ז. — 131.

Vol. XXI JANUARY, 1916 No. 1

א. ליעסין.

# צום נייעם יאהר!

## די „פריפערעדנעס" אין אמעריקא און דער קאָנפערענץ אין צימערוואלד.

די וועלט וועט מיעד ווערען פון לייז,
וועט פערכרינען זיך אין בלוט,
וועט ערשעפּט ווערען פון משוגענעם שטרייט.
נאדסאָן.

דאָס איז איצט די וויסטע האָפענונג פון דער וויסטער מענשהייט. און ווער ווייס נאָך, ווען וועט אויך אָט די האָפענונג פערווירקליכט ווע־רען!

צום צווייטען מאָל שוין טרעפט דער נייי־יאָהר יום טוב כמעט אלע מענער פון אייראָ־פּאַ אין די טרענטשעס. די יוגענד און די מאַנז־ביילשאַפט פון דער ציוויליזירטער מענשהייט ליעגען אין די קאַלטע פייכטע גריבער און וואר־טען אויף זייער רייהע — אימיצען צו דער־שיסען אָדער אליין דערשאָסען צו ווערען, אי־מיצען צו דערשטעכען אָדער אליין דערשטאָ־כען צו ווערען. צעהנדליגע מיליאָנען מענשען, דאָס לעבענס־בלוט און די בליטהען פון די אייר־אָפּעאישע פעלקער, האַלטען עס אזוי שוין זייט 17 מאָנאַטען אין איין שיסען און שטעכען איי־נע די אנדערע — צווישען די בלאָטעס פון ליטא און אין די וויסטעניסען פון אפריקא, אויף די ברעגען פון קאַספּישען ים און אויף די ברעגען פון צפון ים, ביי דעם באַלטיק און ביי דעם ים סוף, אונטערן שאָטען פון דעם אַרט און אונטערן שאָטען פון די אַלפּען.

און די וועלט איז נאָך אלץ ניט מיעד פון לייד, איז נאָך אלץ ניט ערשעפּט פון משוגענעם שטרייט.

פאַר'ן לעצטען יאָהר זיינען פערכאַפּט גע־וואָרען פון דעם וועלט־פלאַקער נאָך צוויי פעל־קער — די איטאַליענער און די בולגאַרען. און נאָך פיעלע געגענדען, בליהענדע שטעדט און גאַנצע לענדער זיינען פערטרונקען געוואָרען אין בלוט, זיינען אָבגעווישט געוואָרען פון אנגע־זיכט פון דער ערד. עס זיינען געמאַכט געוואָרען תחת חרב די מעהרסטע אידישע גו־בערניעס אין רוסלאַנד, און צעהנדליגע טויזענ־ער אידישע נפשות זיינען פון די האָרדען פון צאַר צום טויט פערפייניגט געוואָרען און גאַנ־צע מיליאָנען זיינען האָפנונגסלאָז פערקריפּעלט און רואינירט געוואָרען. עס איז אויפגעריסען געוואָרען גאַנץ סערביען, און דער גרעסטער טהייל פון סערבישען פאָלק איז אוועק אין גלות אָדער אומגעקומען פון שראַפּנעלען, מגפות און פרעסט. עס איז אויסגעוואָרצעלט געוואָרען א גרויסער טהייל פון פיעל־געפּלאַגטען ארמעניען, וואו די טערקישע באַשיבוזוקען האָבען אויס־געשלאַכטעט און פערפייניגט מאַסען כריסטען און די רוסישע באַשיבוזוקען האָבען אויסגע־שלאַכטעט און פערפייניגט מאַסען מאַהמאַדאַ־נער. און גאָר די לעצטע טעג קומט פאָר, אונ־טער'ן דיקען פאָרהאַנג פון דער רוסיש־ענגלי־שער צענזור, עטוואס גרויזאַמעס אין פּערסיען; דאָס אונגליקליכע לאַנד ווערט צוטראַמפּעלט אונטער די קאַפּיטעס פון די קאָזאַצקע פערד און ווערט ארויפגעשטאָכען אויפ'ן בשותפות'־דיגען באַיאָנעט פון רוסלאַנד און ענגלאַנד.

און דער פינסטערער מאָלאָך־גייסט טראָגט זיך איבער, אזוי ווי א ריעזיגער וואָלקען פון טויט־ברייننגענדע גאַזען, אויך איבערן אטלאַנ־טישען אָקעאַן און סטראַשעט צו פערגיפטען, אָנצוצינדען און צו עקספּלאָדירען אויך די נייע וועלט.

פאַר־אַ־יאָהרען נאָך האָט פּרעזידענט וויל־סאָן ארויסגעלאָזען דעם שעהנעם געפליגעלטען ווערטעל וועגען „צו שטאָלץ זיין צו פייטען"; היי־יאָהר האַלט ער שוין אין איין פייערן אול־טימאַטומס און קלאַפּען טרעוואָגעס. פאַר־אַ־יאָהרען האָט ער געזאָגט, אז מיר דאַרפען צו־ליעב דעם וועלט־קריעג אין קיין בהלה ניט אריינ־פאַלען; היי־יאָהר טענה'ט ער שוין, אז די איינ־

ציגע זאָרג אונזערע דאַרף זיין וואָס שטאַרקער צו מאַכען די אַרמיי און וואָס מעכטיגער צו מאַכען די נייווי.

אַזוי האָט זיך אויך געענדערט די שטימונג ביי ווילסאָן'ס מיניסטאָרען און ביי אַלערליי אַנדערע איינפלוסרייכע, הויך־געשטעלטע פּערזאָנען. פאַר־אַ־יאָהרען האָט מען אַלץ ערקלערט, אַז נאָך דער מלחמה וועלען די שטרייטענדע גרויסמעכטע בלייבען שרעקליך אויסגעמאַטערט, און מיר האָבען פאַר זיי לחלוטין ניט וואָס מורא צו האָבען; הייי־יאָהר האַלט מען שוין אין איין השבונ'ען, וויפיעל נייע הונדערטער טויזענדער סאָלדאַטען מען מוז אַרויסשטעלען, וויפיעל נייע צעהנדליגער קריעגס־שיפען מען מוז אויפבויען, כדי נאָך דער מלחמה דעם אָדער יענעם שונא ווי געהעריג אויף אונזערע ברעגען צו בעגעגנען.

און עס איז דאָך קאָמיש צו דיינקען, אַז איצט, נאָך אַ יאָהר פון שרעקליכען וועלט־קריעג, זיינען די אויסגעמאַטערטע, באַנקראָטירטע, מיט בלוט אָבגעלאָפענע מלוכות פאַר אונז געפעהרליכער געוואָרען.

די בחלה איז זינלאָז, קאָמיש. דאָך האָט מען שוין אָנגעשטעקט מיט איהר די גאַנצע בעפעלקערונג. פאַר־אַ־יאָהרען איז כמעט יעדער אַמעריקאַנער פלאַם־פייער געווען געגען דייטשען מיליטאַריזם; הייי־יאָהר וועט מען שוין ביי פיעלע און פיעלע פון זיי פּועל'ן, אַז מען זאָל אויך אין אַמעריקאַ איינפיהרען אַ מין דייטשען מיליטאַריזם. און מאַנכע פעראַנטוואָרטליכע קערפּערשאַפטען ערלויבען זיך צו רייד־דען גאַנץ הויך און גאַנץ אָפען, אַז מען זאָל מאַכען אונזער פרייע רעפּובליק פאַר אַ קאַזאַרמע, אַז מען זאָל מאַכען אונזער פרייען בירגער פאַר אַ יאָוואָן.

און די וויסטע האָפענונג פון דער וויסטער מענשהייט, אַז די וועלט וועט מיעד ווערען פון לייד, אַז זי וועט ערשעפּט ווערען פון משוגע'נעם שטרייט, איז אין איצטיגען מאָמענט, דוכט זיך, פיעל ווייטער פון פערווירקליכונג, איידער אין אירגענד וועלכער צייט אין פערלויף פון דעם וועלט־קריעג. און מעגליך, בעת אין דער אַלטער וועלט וועט איינער פון די שטרייטענדע צדדים ענדליך מוזען ערקלערען זיך בעזיעגט, קען גאָר זיין, אַז דעם זיעגער וועט אויסקומען צו פיהרען די מלחמה אויף אַ נייעם קאָן אין דער נייער וועלט. און ווידער וועט זיך אָנפאַנגען דאָס פּולווערן און דאָס פייערן — אונטער דער ערד און אויף דער ערד, פון די הימלען און פון די טיעפענישען פון די ים'ען.

דאָס איז דער וואונש פון פיעלע און איינפלוסרייכע אין אונזער רעפּובליק. זיי ווילען, אַז נור „מיר" אין אַמעריקאַ זאָלען אַרויסקומען די זיעגער און די הערשער איבער דער וועלט און די וועלט־מערק, און זיי ווילען ניט ערלויבען, אַז אַנדערע זאָלען בלייבען די זיעגער. און עס מאַכט ניט אויס, וואָס מען רעדט אַלץ וועגען שיצען זיך, אָבער ניט וועגען אָנגרייפען. קענען מיר דען אויך ניט, ווי עס טהוען אַלע ציוויליזירטע פעלקער, יעדען אָנפאַל אונזערען אויסטייטשען אַלס אַ פערטהיידיגונג? האַלטען מיר דען ניט אויף, צום ביישפּיעל, די פיליפּינען, טראָטץ אַלע אונזערע פערשפּרעכונגען, און אַזוי אַרום קענען מיר שוין אימער האָבען דאָ אַ געלעגענהייט צו שיצען זיך? האָבען מיר דען ניט אַ מאָנראָ דאָקטרין, וועלכע מען קען אויסציהען אַזוי ברייט, אַז עס זאָל ענג מאַכען דער גאַנצער וועלט, און ווידער אימער האָבען אַ געלעגענהייט צו שיצען זיך? און בפרט נאָך ווען אונזערע גיגאַנטיש־אויסגעוואַקסענע מיליטערישע אינדוסטריען ווערען שוין מוזען אַרבייטען נור פאַר'ן היימישען מאַרק, און מיר וועלען האָבען אַ בירגער, וואָס וועט שוין זיין אויף אַ ריכטיג סאָלדאַטסקען אופן ברוטאַליזירט, און מיר וועלען האָבען אַ גאַנצען הויך געשעצטען יונקערקלאַס, וועלכען עס וועט מיאוס ווערען צו גלענצען בקויז אויף פּאַראַדען.

דאָס איז די ווירקליכע, די גרויסע געפאַהר, געגען וועלכער מיר מוזען זיך בעוואָרענען, געגען וועלכער מיר, סאָציאַליסטען בעזאָנדערס, דאַרפען אָננעהמען אונזערע מיטלען, אויסאַרבייטען די פּרענער פון אונזער „פּריפּערעדנעס".

* * *

די אַגיטאַציאָן, אַז די פעראייניגטע שטאַאַטען זאָלען ווערען וואָניש, איז אַזוי שטאַרק, דאָס זי פערכאַפּט שוין אויך די סאָציאַליסטישע קרייזען. דאָס ווערט שוין אַ מין מאָדע. אַ סימן איז, וואָס אויך מאַנכע אידישע סאָציאַליסטען זיינען פּלוצלונג געוואָרען מיליטעריש געשטימט. מיט אונז, אידען, איז עס אָבער אָהן סכנות. די מלחמה־מוזיק, וואָס מען האָט איצט אויפגעשפּיעלט פון אַלע זייטען, איז דאָך אין גרונד אַזוי פרעמד דער אידישער נשמה! נאָך אונזער עלטער־זיידע יעקב האָט איבערגעלאָזען זיין ברודער עשו'ן צו לעבען אויפ'ן שווערד און אַליין איז ער געזעסען און געלערנט אין די געצעלטען פון שם ועבר. און אַזוי איז שוין דאָס געוואָרען אונזער נאַציאָנאַלער סימבאָל. אפילו מיט טויזענדער יאָהרען צוריק, ווען מיר האָבען נאָך געהאַט אונזער אַלטע פאָטערלאַנד, זיינען מיר אַוועקגעשטעלט געווען אין אַזעלכע אומשטענדען, דאָס אונזערע ווייט־זעהענדע פיהרער, די נביאי האמת, האָבען אַלץ געפּרעדיגט: לא בחיל ולא בכוח, כי אם ברוח (ניט מיט מאַכט און ניט מיט קראַפט, נור מיט גייסט). און אימער האָט זיך אויסגעלאָזען, אַז זיי זיינען גערעכט געווען. און נאָך דעם ווי ירושלים איז געפאַלען און עס איז אויפגעקומען יבנה און עס האָט זיך אָנגעפאַנגען דער לאַנגער גלות, זיינען מיר שוין געוואָרען די פּאַסיפיסטען פון אַלע דורות. די איינציגע מלחמות, וואָס מיר האָבען געפיהרט, זיינען געווען די

מלחמות של תורה. די „פריפערעדנעס", צו וועלכער מיר האָבען געווידמעט אונזערע אַלע יאָהרען, איז געווען ווי צו טרעפען זיך בראַוו און מוטהיג מיט אַזעלכע קריעגער, ווי הלל און שמאי, רבי יוחנן און ריש לקיש, אביי און רבא. אונזער בעגריף פון גבורה איז געווען די גבורה צו בעצווינגען דעם יצר הרע. און צווישען אונז גערעדט (אַזוי ווי די מלאכי חבלה פערשטעהען דאָך ניט אידיש), מעגען מיר זאָגען דעם אמת: אָט די אַלע אידישע גבורות אויף די שלאַכט־פעלדער, וועגען וועלכע מען פּויקט עס איצט אין די צייטונגען, זיינען דאָך אין גרונד דער רעזולטאַט פון אונזער אונענד־ליכער שרעקעדיגקייט. דער איד אין די טרענ־טשעס ציטערט נאָכאַנאַנד, טאָמער איז ער רק ניט יוצא, און ער איז דארום אַזוי נערוועז העל־דיש. און הינטער דער גאַנצער פּאָמפּע פון די גלענצענדע אידישע מחנות געאָרגי־קאַוואַלערען טראָגען זיך אַלץ פאַר אונז די צושראָקענע אוי־גען פון אונזער געיאָגטער אומה — אַן אומה, וואָס איז שוין באַלד 2 טויזענד יאָהר אין גלות.

אַלזאָ—, צווישען די אידישע מאַסען, גלוי־בען מיר, וועט די אַגיטאַציע פאַר'ן מיליטאַריזם, פאָרלויפיג אַם ווייניגסטען, קיין גרויסען פאָרט־שריט ניט מאַכען. און גראַדע ווייל מיר ליע־בען אונזער נייע היים, וואָס האָט אונז געגעבען זיכערהייט, פרייהייט און גלייכהייט, דאַרפען מיר ווינשען, אַז זי זאָל בלייבען וואָס ווייניגער עהנליך צו אונזער שרעקליכער אַלטער היים. און זאָלען מיר געדיינקען, אַז אין דער מלוכה פון מאַרס איז ניטאָ קיין פּלאַץ פאַר גלייכהייט; אַז וואָס העכער מען קלינגט מיט די שפּאָרען, אַלץ טיעפער פערשטומט די פרייהייט; אַז וואָס ענערגישער מען פאָכעט מיט'ן שווערד, אַלץ האַסטיגער ווייכט די זיכערהייט. און גראַדע ווייל מיר זיינען די אויפריכטיגע פאַטריאָטען פון אונזער רעפּובליק, דאַרפען מיר ווינשען, אַז זי זאָל זיך ניט פערפאַנצערן שטאָהל און אייזען אין מיליטאַריזם, אַז זי זאָל זיך ניט פער־פּלאָנטערן פיקס און פערטיג אין דיפּלאָמאַטישע בונדען. מיר דאַרפען ווינשען, אַז זי זאָל ניט נאָכפאָלגען דעם ביישפּיעל פון אייראָפּאַ, אויב מיר ווילען ניט, אַז זי זאָל טהייען דעם שיק־זאַל פון אייראָפּאַ. די אמונה, אַז די שטענדיגע בעוואַפנונגען גאַראַנטירען דעם פריעדען, אַז די דיפּלאָמאַטישע בונדען גאַראַנטירען דעם פריע־דען — דאָס זיינען דאָך די צוויי גרויסע וועלט־קריעגע, וואָס דער וועלט־קריעג האָט איצט אויפ־געריסען און אין די רואינען פון אייראָפּאַ בע־גראָבען און פערשאָטען.

די אַגיטאַציע, אַז די גרויסע אַמעריקאַנער רעפּובליק זאָל זיך איינשטייפען אין מיליטע־רישע פּאַנצערס, אַז זי זאָל זיך אַריינלאָזען אין דיפּלאָמאַטישע פּלאָנטערס, האָט איהר לאַנג צווישען די פעלקער בשום אופן ניט פעסטער געמאַכט. אין געגענטהייל, וואָס שטאַרקער די אַגיטאַציע געהט אָן, ווערט איהר לאַנג אונזי־כער און אונזיכערער. ניט לאַנג נאָך האָבען די שטרייטענדע פעלקער געקוקט אויף איהר, ווי אויפ'ן איינציגען מעגליכען מלאך השלום. פול מיט האָפענונג האָט די אויסגעמאַטערטע, באַנק־האָטירטע, מיט בלוט אָפּגעלאָפענע אייראָפּאַ אויפגעהויבען די אויגען צו איהר. און מיר, אידען, האָבען עס הערצליכער פון פיעלע אַנ־דערע בעגריסט; מיר זיינען געווען שטאָלץ אויף דעם, מיר האָבען געלייגט גרויסע האָפענונגען אויף דעם. די מהומה וועגען „פריפערעדנעס" האָט אָבער די לאַנג אין גאַנצען אומגעענדערט. פערשטעהט זיך, קלייבט מען זיך צו דיענען דעם מלאך המות, קען מען שוין ניט זיין קיין מלאך השלום. און מיר, אידען, פיהלען דאָ וויעדער די ענטטויישונג שמערצליכער פון פיעלע אַנדערע.

די מהומה וועגען „פריפערעדנעס" ווערט אָבער אַלץ גרעסער, און אַלץ גרעסער ווערט די סכנה פון אַ קאַטאַסטראָפע, אַז אויך אונזער רע־פּובליק וועט ענדליך פערכאַפּט ווערען פון וועלט־פלאַקער. און וואָלט די אַגיטאַציע פאַר'ן מיליטאַריזם אויפגעבלאָזען געווען נור און דורכאויס פון די געוועהר־פאַבריקאַנטען, ווי מאַנכע דיינ־קען, דאַן וואָלט פיליכט אַ געגען־אַגיטאַציע בכח געווען די מהומה עטוואַס אינצוישטיקען. די הויפּט אורזאַכע ליעגט דאָ אָבער פיעל טיע־פער.

עס איז אמת, אַז די תקיעה גדולה האָבען דאָ צום ערשטען אַרויסגעלאָזען די וואָפען־טראָסטס, וואָס פערדיענען איצט פון זייער שותפות מיט'ן מלאך המות גאַנצע אַכט הונדערט פּראָצענט. די וואָפען־מאַגנאַטען, וואָס האָבען געמאַכט פון דעם וועלט־קריעג פּאַבעלהאַפטע פערמעגענס און די פערמעגענס אַריינגעלייגט אַלץ אין נייע מיליטערישע אינדוסטריען — אָט די אַלע חלפנים, וואָס האַלטען אין איין אויסבייטען מיליאָנען לעבענס אויף מיליאָנען האָלאַרס, ערוואַרטען שוין איצט מיט אונרוהיג־קייט דעם מאָמענט, ווען אייראָפּאַ וועט שוין מעהר קיין כחות ניט האָבען צו שלאָגען זיך אָדער קיין מעגליכקייט ניט האָבען צו צאָהלען. האָבען זיי אַרויסגעלאָזען דעם גוואַלט־געשריי: די דייטשע געפאַהר, די ענגלישע געפאַהר! אין זיי שטעלען אָן אַלערליי ספּעציאַליסטען צו בע־ווייזען, אַז אַמעריקאַ מוז ווערען אין פערלויף פון איינינע יאָהר די גרעסטע ים־מאַכט, די גרעסטע יבשה־מאַכט. און אַזוי זוכען זיי צו בעוואָרענען פאַר זייערע מיליטערישע אינדוס־טריען אויך נאָך דער מלחמה אַ ריעזיגען מאַרק אין אַמעריקאַ גופא.

עס איז ווייעדער אמת, אַז די וואָפען־טראָסטס האָבען דאָ די הילף פון פערשיעדענע אַנדערע טראָסטס מיט די גרויסע אימפּעריאַליס־טישע אַפּעטיטען, וואָס ווילען, אַז אונזער רע־פּובליק זאָל ווערען אַ ריכטיגע רויב־מלוכה, און

כאַפּען לענדער, און פיהרען מלחמות, און דער מלאך המת זאָל קאָשען מיליאָנען לעבענס, און אויסקאָשען פאַר זיי נייע און גרויסע וועגען צו די וועלט־מערק, צו דעם וועלט־האַנדעל.

עס איז וויעדער אמת, אַז די וואַפען־טראָסטס און די פערשיעדענע אַנדערע טראָסטס האָבען דאָ די הילף פון יעדען קאַפּיטאַליסט אין אַלגעמיין, וואָס וועט אימער בעגריסען מיט צו־פריעדענהייט יעדען טומעל וועגען אויסערליכע אַנגעלעגענהייטען מעבר לים, כדי די פאָלקס־מאַסען זאָלען דערווייל ווייניגער טראַכטען וועגען די אינערליכע אַנגעלעגענהייטען, וועגען די אינערליכע צרות און די אינערליכע נידער־טרעכטיגקייטען.

דאָך, ווען דער וועלט־קריעג וואָלט פריהער, אין פערלויף פון 17 מאָנאַטען, אַזוי גרונטיג ניט פערווילדעט אפילו די נייטראַלע פעלקער, וואָל־טען די געוועהר־פאַבריקאַנטען מיט אַלע זייערע העלפער און העלפערס' העלפער דורכאויס ניט געוועזען אַזעלכע ברויות. זיי וואָלטען, לאָמיר זאָ־גען, בשום אופן ניט געקענט אַריינבלאָזען אַזאַ מאַרך־שטורעם אין איינעם פון די פיינסטע סאָ־ציאַליסטישע קעפּ, אַז דער געטראָפענער זאָל זעהן זעהונגען, ווי ווילהעלם קעניגט שוין איבער 127 מדינות פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל ביז קענע־דע און מיליאָנען דייטשען שטעהען אויף (פון די קבדים ?) און שיפען זיך איבער דעם אַט־לאַנטישען אָקעאַן און בעצווינגען און בעהער־שען גאַנץ אַמעריקאַ. די געוועהר־פאַבריקאַנטען, מיט דער הילף פון אַלע זייערע טרייע דיענער אין דער פרעסע און אין דער קירכע, אין קאָנ־גרעס און אין ווייסען הויז, וואָלטען אַלץ נאָך ניט געקענט קינסטליך ארויסרופען אַזאַ פּלעצליכע און משונה'דיגע איבערקעהרעניש אין די מחות און די הערצער פון די אַמעריקאַנער פאָלקס־מאַ־סען, אַז פּאָליטישענס זאָלען זיך ערלויבען עפענטליך צו בעשפּרעכען און זאָגאַר צו רעקאָ־מענדירען אין די פעראייניגטע שטאַאַטען גע־צוואַנגענעם מיליטער־דיענסט.

דאָס איז די ווירקונג פון דעם וועלט־קריעג, די ווירקונג פון די גייסטיגע גיפט־באָמבעס, וואָס דערגרייכען אויך צו אונז איבערן אַטלאַנטיק. די ציוויליזאַציאָן, די אַלע בעגריפע, וואָס די ציוויליזאַציאָן האָט אויסגעאַרבייט, ווערען סוס־פּענדירט ניט בלויז אין די טרענטשעס, ניט בלויז אין די לענדער, וואו די טרענטשעס גע־פינען זיך, נור אויך אין די נייטראַלע לענדער. און זאָל זיך עס אַזוי ווייטער און ווייטער ציהען, וועלען מיר אַלע ווערען טראָגלאָדיטען, מיר וועל־לען זיך אַלע אומקעדרען צו דעם צושטאַנד פון די אוראַלטע מענשען פון די הייהלען. דאָס איז די ברוטאַליזירונג פון דער מענשהייט, וואָס געדט אָן, אונטער'ן קראַכען פון דעם וועלט־חורבן, אַזוי איבערראַשענד, אַזוי שוידערליך אי־בערראַשענד.

* * *

און אָט דאַרום דאַרפען מיר בעגריסען דעם קאָנפערענץ אין צימערוואַלד און אויסדריקען איהם אונזער מיטגעפיהל און ערמוטהיגען זיינע אויפטהוער צו ווייטערע אַרבייט.

עס איז שוידערליך צו זעהן ווי דער קריעגס־פיבער כאַפּט ארום און בערוישט און בעטויבט אפילו אַזאַ ווייטע מדינה, ווי די פעראייניגטע שטאַאַטען, די לעצטע גרויסע מדינה, וואָס איז נאָך ביז איצט געבליבען נייטראַל. און דאַרום זיינען מיר אַזוי ענטציקט צו הערען, אַז גראַ־דע דאָרט, אין אייראָפּאַ, האַרט ביי די שלאַכט־פעלדער, זיינען זיך צונויפגעקומען דייטשען און פראַנצויזען, בולגאַרען און ענגלענדער און האַר־מאָניש בעהאַנדעלט די גרויסע פראַגען, ווי אָפּ־צושטעלען דעם וועלט־קריעג און ווי אויפצושטע־לען דעם אינטערנאַציאָנאַל, ווי איינצופיהרען צוריק אין דער ציוויליזירטער וועלט דעם פריע־דען צווישען די פעלקער און דעם קאַמפּף צווי־שען די קלאַסען.

מיר וועלען זיך נאָך אומקעהרען צו דער פראַגע וועגען אינטערנאַציאָנאַל און ממילא אויך וועגען צימערוואַלד. מיר וועלען דאָ נור בעמער־קען, ווי מיר האָבען שוין איין מאָל געשריבען, אַז דער נייער אינטערנאַציאָנאַל וועט זיך פיעל מעהר מוזען אינטערעסירען מיט דער נאַציאָנאַ־לער פראַגע, אַז זי וועט שוין פאַר איהם ניט זיין בלויז די פראַגע פון די קליינע אונטער־דריקטע נאַציאָנען, נור אויך פון די גרויסע הער־שענדע נאַציאָנען. דער פּראָלעטאַריאַט וועט שוין מעהר ניט איבערלאָזען די פערשיעדענע ברענענדע פראַגען צווישען די גרויסע נאַציאָ־נען צו די בעטמאַן־האָלוועגס און די וויוויאַניס און די גריים. פערשטעהט זיך, פון דעם צי־מערוואַלדער קאָנפערענץ האָט מען עס נאָך ניט געקענט באָדערן; מען האָט פון איהם מעהר ווי אַלגעמיינהייטען ניט געקענט ערוואַרטען.

דער צימערוואַלדער קאָנפערענץ איז געווען בלויז אַן אָנפאַנג און אַ גוטער אָנפאַנג. און מיר גלויבען, אַז ער האָט שוין איצט אין די מלחמה־לענדער די סימפּאַטיע פון די אויסגע־פיינטע ארבייטער מאַסען פיעל מעהר, ווי מען שטעלט זיך פאָר. אין אָנפאַנג קריעג האָבען די פיהרער נאָכגעפאָלגט די פאַטריאָטיש־אויפגע־פלאַמטע מאַסען און דעם אינטערנאַציאָנאַל אָפּ־געבראָכען. איצט אָבער וועלען זיי שוין מוזען נאָכפאָלגען די אויסגעניכטערטע, ענטטויישטע מאַסען און דעם אינטערנאַציאָנאַל צוריק אויפ־שטעלען.

דער צימערוואַלדער קאָנפערענץ איז געווען דער ערשטער בלאַסער רעגענבויגען אין די פינס־טערע וואָלקענס פון פערצווייפלונג — דער ערש־טער שוואַכער צייכען, אַז דער בלוטיגער מבול וועט ענדליך אויפהערען, און די מענשהייט מיט איהר ציוויליזאַציאָן וועט גערעטעט ווערען.

יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי:

# דער סך-הכל פון פערגאַנגענעם יאָהר

ס איז שוין אַזוי איינגעפיהרט אין דער וועלט, אַז אין דעם מאָנאַט יאַנואַר מוז מען מאַכען אַן איבערזיכט פאַר די פערגאַנגענע צוועלף מאָנאַטען, כאָטש עס קען זיין, אַז עס האָט גאָרנישט פּאַסירט, וואָס זאָל אָבצאַמען דעם פערגאַנגענעם יאָהר פון דעם אָנקומענדען. נו, אַ מנהג מוז מען פאָלגען.

דער אָנהויב פון דעם נייעם יאָהר געפינט די וועלט אין אַן אַנדער לאַגע, ווי זי איז געווען פאַר אַ־יאָהרען אין דער צייט.

איטאַליע, אויף וועלכע דייטשלאַנד און עסטרייך האָבען גערעכענט אין זייערע דיפּלאָמאַטישע אונטערהאַנדלונגען פאַר דער מלחמה, האָט זיך אָבגעזאָגט צו העלפען זיי, און עס האָט אויסגעזעהן, אַז זיי זיינען געשלאָגען. היינט איז עס קלאָר פאַר דער גאַנצער וועלט, חוץ די פראַנצויזישע רעגירונג, אַז דערווייל איז דייטשלאַנד די זיעגערין אין אייראָפּאַ, ניט אַכטענדיג אויף דעם וואָס אין דער צייט איז צו די „עליים" צוגעשטאַנען איטאַליע. די דייטשע טעריטאָריע איז פריי פון פיינדליכע אַרמעען, חוץ אַ קליין שטיקעל עלזאַס־לאָטרינגען. די רוסישע אַרמעע איז פערטריבען געוואָרען פון גאַליציע, חוץ אַ ווינקעלע ביים סאַמע גרעניץ. איטאַליע האָט זיך אָנגעשלאָסען אָן די „עליים", אָבער זי האָט נאָך דערווייל ניט געוואונען דאָס, וואָס עסטרייך האָט איהר אָנגעבאָטען מיט גוטען, כדי זי זאָל זיך ניט מישען אין דער מלחמה. פון דער אַנדערער זייט איז כמעט גאַנץ בעלגיע אין די הענד פון די דייטשען און איהר צענטראַלע רעגירונג געפינט זיך אין אויסלאַנד, אויף דעם שטייגער פון די אויסלענדישע „צע קאַ'ען" פון די פערשיעדענע רוסישע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען. דער וויכטיגסטער טייל פון דעם אינדוסטריעלען ראַיאָן פון פראַנקרייך, מיט איהרע מינען, וואָס זיינען אַזוי נויטיג פאַר דער מלחמה, ליעגט אין די הענד פון דייטשלאַנד. ווען עס געלינגט די פראַנצויזען אָבצושטויסען די דייטשע אַרמעע אויף אַ פּאָר מייל, צופּויקט מען דאָס אין די ציי־טונגען פון די „פּראָ־עליים", ווי אַ געוואַלטיגען זיעג. גאַנץ פּוילען, אַ טייל פון ליטאָ, מיט די צוויי היסטאָרישע הויפּטשטעדט פון דער פּוילישליטווישער מלוכה, ווארשע און ווילנאָ, כמעט גאַנץ קורלאַנד מיט דעם וויכטיגסטען פּאָרט אויף דעם באַלטישען ים, ליבאַו, זיינען אין דייטשע הענד, און אַ היבשער שטיק פון וואָהלין אויך. בוקאַריע איז צוגעשטאַנען צו דייטשלאַנד און עסטרייך, און סערביע עקזיסטירט מעהר ניט, דער קעניג פּיאָטר קאַראַגיאָרגיעוויטש, וועלכער איז כמעט זיין גאַנצען לעבען געווען אַ פּאָליטישער עמיגראַנט אין זשענעוואַ, איז ווידער אַ פּאָליטישער עמיגראַנט — דעם מאָל אין איטאַליע. דער קעמפיין פון די ענגלענדער און די פראַנצויזען אין די דאַרדאַנעלען האָט זיך געענטריגט מיט אַ פיאַסקאָ, און דייטשלאַנד מיט עסטרייך האָבען איצט אַ פרייען וועג פון בערלין קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל און קליין־אַזיע, פון וואַנען זיי קענען קריגען פּראָוויאַנט.

די ענגלישע רעגירונג זעהט איצטער גאַנץ קלאָר, אַז מיט איהרע איצטיגע מיטלען קענען די „עליים" ניט בעזיעגען דייטשלאַנד מיט איהרע אונטערהעלפערס. לאָיד דזשאָרדזש שרייט אין פערצווייפלונג צו די בריטישע אַרבייטער, אַז אויב די אינגערע פון זיי וועלען גוטערהייט ניט געהן פאַר סאָלדאַטען, און די עלטערע מיט זייערע ווייבער און שוועסטער וועלען ניט צופריעדען זיין צו אַרבייטען פאַר הונגער־ווידזשעס אין די פעקטאָרים פון אַמוניציע, קען ענגלאַנד ניט זיעגען, און מען וועט מוזען אין ענגלאַנד איינפיהרען דעם דייטשען מיליטאַריזם, ס'הייסט, צו ראַטעווען כלומרשט די וועלט פון דעם דייטשען מיליטאַריזם, וועט מען איהם אויסברייטען אויף די גאַנצע בריטישע אימפּעריע, וואָס האָט ביז אַהער ניט געוואוסט פון געצוואונגענער סאָלדאַטשינע.

זייטיגע פריינד פון די „עליים" הויבען אָן איינצוזעהן, אַז זיי קענען ניט געווינען. די אַרויסטרעטונג פון דעם געוועזענעם סאָציאַליסטישען קאַנדידאַט פאַר גאָווערנאָר, סענאַטאָר א. אַז. וו., טשאַרלז עדוואַרד ראָסעל, פאַר מיליטאַריזם, איז דער בעסטער סימן. ער איז דאָך זיכער ניט קיין געדונגענער אַגענט פון די אַמעריקאַנער געוועהרפאַבריקאַנטען. ער קוקט מיט אָפענע אויגען אויף די מיליטערישע לאַגע און ער זעהט, אַז דייטשלאַנד האָט בעזיעגט די „עליים", און אַז זיי האָבען קיין אויסזיכט ניט איהר צו שלאָגען. מען דאַרף ניט זיין איינפערשטאַנען מיט דעם שלום, וואָס ער ציהט פון דעם פאַקט, אָבער אַז זיין אָבשעצונג פון דער מיליטערישער לאַגע אין אייראָפּאַ איז ריכטיג, איז דער בעסטער בעוויז די שטעלונג פון גריבענלאַנד.

אין אָנהויב פון דעם פערגאַנגענעם יאָהר האָט די קריעגס־פּאַרטיי, מיט וועניזעלאָס'ן אַלס פיהרער, געזיעגט ביי די וואהלען. דער קעניג

איז אָבער געווען געגען קריעג. ער האָט פונאַנ־דערגעקאָזען דעם פאַרלאַמענט און האָט אַפּעלירט צום פאָלק, און ביי דער נייער וואַהל פאַר דעם פאַרלאַמענט האָט זיך די מאַיאָריטעט פון די וואוטערס אויסגעשפּראָכען געגען מלחמה. אמת, ווענ'זעלאָם'עס פאַרטיי האָט אַן אויסרעד, אַז זי האָט באַיקאָטירט די וואַהלען. אָבער דאָס אַליין איז דאָך אַ סימן פון שוואַכקייט, — מיט עטליכע מאָנאַט צוריק, ווען זי האָט געהאָפט צו געווינען, האָט זי זיך דאָך יאָ בעטייליגט אין די וואַהלען. פּשוט, ווען די מפּלות פון די „עליים" האָבען קלאָר געמאַכט פאַר די גריכען, אַז זייער לאַנד שטעהט אין סכנה רואינירט צו ווערען, ווי בעלגיע, האָבען זיי געשטימט געגען די קריעגס־פּאַרטיי.

די אויפפיהרונג פון די „עליים" געגען גרי־כענלאַנד האָט אויפגעדעקט פאַר מענשען מיט אָפענע אויגען דעם בלאָף פון דער מעשה, אַז ענגלאַנד האָט זיך כלומרשט אריינגעמישט אין דער מלחמה, ווייל זי האָט ניט געקענט פערטראָ־גען די עולה, וואָס דייטשלאַנד האָט בעגאַנגען געגען בעלגיע. די „עליים" האָבען געטהאָן אין גריכענלאַנד פּונקט דיזעלבע זאַך, וואָס די דייט־שען האָבען געטהאָן אין בעלגיע: זיי האָבען פערנומען גריכישע טעריטאָריע געגען דעם פּראָ־טעסט פון דער גריכישער רעגירונג, ווייל דאָס איז פאַר זיי נויטיג געווען צוליעב סטראַטעגישע צוועקען. פערשטעהט זיך, איז אויף דעם פאַראַן אַ תירוץ: סטייטיט, גריכענלאַנד האָט געהאַט אַ טראַקטאַט מיט סערביע, איהר צו העלפען. אָבער אין דער איצטיגער מלחמה האַלט מען אויף ביידע זייטען זעהר קנאַפּ פון טראַקטאַטען, וואָ ראַיה, איטאַליע האָט געהאַט אַ טראַקטאַט מיט דייטשלאַנד און עסטרייך, און ניט נאָר האָט זי ניט געהאָלפען (אויף דערויף האָט זי געפונען אַן אויסרעד), נאָר זי האָט זיך פערבונדען מיט זייע־רע שונאים, וואָס פאַר אַזאַ זאַך איז ניטאָ קיין אַנדער נאָמען ווי פערראַט. נאָך מעהר, דייטש־לאַנד האָט סך הכל פערלאַנגט פון בעלגיע, זי זאָל לאָזען די דייטשע אַרמעע דורכגעהן דורך די בעלגישע טעריטאָריע, זי האָט אָבער ניט געפאָ־דערט, אַז די בעלגישע אַרמעע זאָל איהר העלפען, — פערקעהרט, די „עליים" האָבען געוואָלט צווינגען דאָס גריכישע פאָלק, געגען זיין ווילען, צו געהן אין מלחמה צוזאַמען מיט זיי, און אויב ניט האָבען זיי געסטראַשעט צו געהן אין מלחמה געגען גריכענלאַנד.

פאַר ווירקליך נייטראַלע מענשען איז גאַנץ קלאָר, אַז קיינער פון די ביידע צדדים פיהרט ניט קיין קאַמפּף פאַר אירגענד וועלכע פּרינצי־פּען, נאָר די דייטשען זאָגען אָהן צבוע'צ־טווע, אַז „מאַכט איז רעכט", בעת די „עליים" מאַכען אַ פרומען פּנים און האַנדלען לויט דעמ־זעלביגען כלל. דער אמת איז, אַז אין דעם איצ־טיגען מאָמענט האָבען מיר פאַר זיך אַ קאַמפּף צווישען דעם דייטשען אימפּעריאַליזם און דעם בריטישען אימפּעריאַליזם, און ווען מען מאַכט דעם באַלאַנס, טו לאָזט זיך אויס, אַז געוואונען פון דער היינטיגער מלחמה האָט אין דער אמת'ן דערוויילע נאָר ענגלאַנד, — ניט רעכענענדיג, נאַטירליך, יאַפּאַן, וואָס האָט זיך בענוצט מיט דער געלעגענהייט אַריינצוכאַפּען אַ ביסען. ענג־לאַנד האָט פערכאַפּט אַלע דייטשע קאָלאָניעס אין אַפריקאַ, מעהר ווי אַ מיליאָן קוואַדראַטנע מייל, דאָס הייסט אַ טעריטאָריע וואָס איז אַ סך גרעסער ווי די אַמעריקאַנער קאָלאָניעס, וואָס ענגלאַנד האָט פערלאָרען דורך דער אַמעריקאַנער רעוואָלוציאָן אין 1776—1783. ענגלאַנד האָט פערכאַפּט אַלע דייטשע אינזלען אין דעם שטילען אָקעאַן. ענגלאַנד האָט געמאַכט מצרים פאַר אַן ענגלישער קאָלאָניע. ענגלאַנד איז איצטער אַ גרעבערע וועלט־מלוכה, ווי זי איז געווען פאַר דער מלחמה, איהרע אייגענע לענדער זיינען פון דער מלחמה גאָר ניט אָנגעריהרט געוואָרען, און די קרבנות, וואָס זי האָט דערביי געבראַכט, זיי נען קליין, אין פערגלייך מיט די פערלוסטען פון אַלע אַנדערע מלחמה־לענדער.

פון דער אַנדערער זייט איז דייטשלאַנד'ס אימפּעריאַליזם אינגאַנצען פערניכטעט געוואָרען. זי האָט פערלאָרען אַלע איהרע קאָלאָניעס און האָט קיין שום אויסזיכט ניט זיי צוריק צו געוויי־נען, ווייל דערצו איז נויטיג צו פיהרען מלחמה אויפ'ן ים געגען ענגלאַנד, און דערצו איז דער דייטשער פלאָט צו שוואַך. די איינציגע האָפנונג וואָס דייטשלאַנד האָט צוריקצוקריגען איהרע קאָלאָניעס, איז דורך אַ מסחר מיט די „עליים", ווען מען וועט אָנהויבען צו דינגען זיך וועגען שלום. דאָס איז אָבער גאָר ניט זיכער. די דייט־שע קאָלאָניעס האָט פערכאַפּט ענגלאַנד, זי האָט אָבער קיין שטיקעל לאַנד ניט פערלאָרען. דייטש־לאַנד האַלט בעלגיע, אַ טייל פראַנקרייך און אַ טייל רוסלאַנד. ווען מען זאָל זיך וועלען איבער־בייטען לייט דעם פּלאַן, וואָס די אַמעריקאַנער סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט פאָרגעשלאָגען, וועט אויסקומען, אַז ענגלאַנד וועט דאַרפען אָב־געבען צוריק דאָס וואָס זי האָט פערנומען, כדי דייטשלאַנד זאָל אָבגעבען צוריק צו פראַנקרייך, בעלגיע און רוסלאַנד די פערנומענע לענדער. מען דאַרף האָבען זעהר אַ שטאַרקען בטחון אין דער קריסטליכער ליעבע פון דער ענגלישער דיפּלאָ־מאַטיע צו איהרע שותפים, צו גלויבען, אַז ענג־לאַנד וועט פרייוויליג אָבגעבען אַליץ, וואָס זי האָט געוואונען און וואָס זי קען האַלטען, נאָר אום צו העלפען פראַנקרייך און בעלגיע. דערמיט ערקלערט זיך די פיינדליכע האַלטונג פון ענג־לאַנד צו די רעד וועגען שלום, וואָס קומען האַלב־אָפיציעל פון דייטשלאַנד.

אויב מען זאָל וועלען שליסען שלום אין דעם איצטיגען מאָמענט, וועט די דייטשע רעגירונג גאַנץ נאַטירליך זאָגען: איהר ווילט, די דייטשע אַרמעע זאָל אָבריינינגען בעלגיע, פראַנקרייך, רוסלאַנד, טאָ דייניגט אָב אַלע דייטשע קאָלאָ־

ניעם. דאָס מיינט, אַז ענגלאַנד וועט דאַרפן אָבשטעקען איהר גאַנצען געווינס. אמת, בעלגיע האָט קאָנגאָ און פראַנקרייך האָט דעם סודאַן אין אַפריקאַ. זיי קענען אויסבייטען מיט דייטשלאַנד זייערע אַפריקאַנישע קאָלאָניעס אויף זייער אייראָפּעאישער טעריטאָריע, וואָס דייטשלאַנד בעזיצט. זיי ווערען דאָך אָבער קומען צו זייער ענגלישען שותף און זאָגען: „ברודער, דו האָסט פערנומען מעהר ווי אַ מיליאָן קוואַדראַטנע מיילען אין אַפריקאַ, און מיר דאַרפען פערלירען אונזערס, וואו איז דער יושר?

דאָס איז נאָך ווי עס איז, אָבער וואָס טהוט מען מיט קאָזין ניקאָלאַי? פּוילען קען ער זיכער צוריק ניט קריגען, וואָרים די רוסיש־פּוילישע נאַראָדאָוועצעס פון דמאָווסקי'ס חדר זיינען געווען פערברענטע רוסישע פּאַטריאָטען נאָר אַזוי לאַנג, ווי ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש איז איינגעשטאַנען ביי זיי. אויב ענגלאַנד וויל געווינען פון דער איצטיגער מלחמה, דאַרף זי דאָך עפּעס געבען איהר שותף אין פּעטערבורג. וואָס גיט מען איהם? אַ שטיקעל לאַנד אין אַפריקאַ?

דאָס איז אַלץ געדעדט, אויב דייטשלאַנד זאָל איינוויליגען אָבצוטרעטען אָהן קיין שום גייוינס פאַר זיך. עס איז דאָך אָבער קלאָר בעשיינפּעריליך, אַז דערצו דאַרף מען די דייטשע אַרמעען פריהער אַרויסטרייבען פון פראַנקרייך, בעלגיע און רוסלאַנד.

דערפון קענט איהר זעהן, אַז די מלחמה מוז ווייטער אָנגעהן צוליעב דעם, אַז ענגלאַנד זאָל קענען האַלטען די דייטשע קאָלאָניעס, וואָס זי האָט פערכאַפּט און זאָל זיך ניט דאַרפען טייליען מיט איהר שותפים. דאָ איז אַבער דער האַס געגען דייטשלאַנד אַזוי גרויס, אַז דער עולם וויל ניט זעהן, אַז דער צענטער פון דער נייער רוימישער וועלט־מלוכה איז ניט אין בערלין, נאָר אין לאָנדאָן.

די אַפּעטיטען פון די דייטשע אימפּעריאַליסטען מעגען זיין זעהר גרויס, אָבער עס איז גאַנץ קלאָר, אַז זיי האָבען ניט די מיטלען די אַפּעטיטען זייערע צו בעפריעדיגען. דער דייטשער פּלאַט ליעגט בעהאַלטען אין דעם קיעלער קאַנאַל. ווי די מלחמה זאָל זיך ניט אויסלאָזען, וועט דייטשלאַנד ניט האָבען די כחית אָנצוהייבען אַ נייע מלחמה אויפ'ן ים מיט אירגענד אַן אַנדער מלוכה. זאָל למשל דייטשלאַנד ווערען אַרויסשיקען איהר פּלאַט געגען די פעראייניגטע שטאַטען, ווי עס ווייזט זיך אויס פון שרעק האָסעל'ן און די אַנדערע היגע סאָציאַל־פּאַטריאָטען, וואָס האָבען זיך פאַר איהם אָנגענומען, וועט דען ענגלאַנד שווייגען שטיל? דער ענגלישער פּלאַט האָט דאָך גאָר ניט געליטען אין דער איצטיגער מלחמה.

ווידער דאַרף מען דאָך נעהמען אין בעטראַכט, אַז נאָך דער איצטיגער מלחמה וועט זיך אין דייטשלאַנד נופּא ענדערען די שטימונג. ביים אָנפאַנג פון קריעג, אין אויגוסט 1914, האָט די סאָציאַלדעמאָקראַטישע פּראַקציע אין רייכסטאַג געהאַט די ברירה צו שטימען פאַר אָדער געגען דעם מיליטערישען בודזשעט, איז איצטער די פראַגע ניט אַזוי פּראַקטיש. אַ פּאַרטיי איז ניט מחיוב צו זיין קאָנסעקווענט, וואָרים אַ פּאַרטיי איז ניט איין מענש, נאָר אַ פערבאַנד פון טויזענטער מענשען, וואָס אַ טייל פון זיי קענען בייטען זייערע מיינונגען. פונדעסטוועגען, האָבענדיג צוגעשטימט צו דער מלחמה, מוז די סאָציאַלדעמאָקראַטישע פּאַרטיי איצטער נעהמען אויף זיך די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר די רעזולטאַטען פון איהר אָפּשטימונג. צי מען האָט געדאַרפט געהן אין קריעג, צי ניט, איז איצטער שוין ניט די פראַגע, מען שטעהט אין קריעג. די פראַגע איז איצטער, ווי מאַכט מען שלום. די דייטשע רעגירונג, וואָס איז אין דעם איצטיגען מאָמענט די זיגערין אין אייראָפּאַ, וויל שאַנעווען דעם שטאָלץ פון איהרע שונאים אין דעם ערשטען שריט, זי גיט אָנצוהערעניש אַז זי וויל איצטער רעדען וועגען שלום. דער שונא אבער, וועלכער ליעגט אַ צו'הרג'עטער און קען זיך ניט ריהרען פון אָרט, ענטפערט שטאָלץ: ניין, מיר ווילען קיין שלום ניט, ביסקלוואַנען דייטשלאַנד וועט ניט צובערעקעלט ווערען, אַזוי ווי זי איז געווען אין דער צייט פון נאַפּאָלעאָן דעם ערשטען, ביסקלוואַנען זי וועט ניט אַוועקגעבען איהר פּלאַט צו די עליים, ביסקלוואַנען זי וועט ניט ווערען אַזאַ מדינה ווי האָלאַנד. איז עס מענשליך צו ערוואַרטען, אַז אַ זיעגער זאָל איינוויליגען אויף אַזעלכע משוגע'נע פאָדערונגען? אויב דייטשלאַנד וואָלט אפילו צוגעגעבען, אַז זי האָט בעגאַנגען אַן עולה, אַז זי האָט גאָר קיין שום אורזאַכע ניט געהאַט צו געהען אין מלחמה, אַז זי איז געווען דער רשע און רוסלאַנד איז געווען די קעמפּפערין פאַר די פריי־הייט פון סערביע, פאַר די פראַנצויזישע רעפּובליק, פאַר די ענגלישע דעמאָקראַטיע, פאַר די פערניכטונג פון דעם אימפּעריאַליזם, וואָלט זי אפילו דעמאָלט ניט געקענט בעצאָהלען דעם משוגע'נעם פּרייז, וואָס די פראַנצויזישע רעגירונג פערלאַנגט. דריי דורות פון דעם דייטשען פאָלק האָבען געפאָדערט אַ פעראייניגטען דייטשלאַנד. דאָס איז נויטיג געווען פאַר די עקאָנאָמישע ענטוויקלונג פון דעם דייטשען פאָלק. די דייטשע אינדוסטרי האָט זיך געגוויטיגט אין פריי־לאַנדעל ציווישען די פערשיעדענע טייליען פון דייטשלאַנד, אין אַלגעמיינע האַנדעלס געזעצע, אין אַלגעמיינע פאַבריק געזעצע א. א. וו. קענט איהר זיך פאָרשטעלען, אַז, ווען איהר דאַרפט פיהרען וואַארע פון ניו יאָרק קיין ניו־אָרק, זאָלט איהר דאַרפען צאָהלען אַן איינפאָהרצאָלל? און אויב די וואַארע איז בענוצט געוואָרען אַלס מאַטעריאַל אין אַ פעקטאָרי און איהר ווילט דעם אויסגעאַרבייטען פּראָדוקט שיקען קיין פילאַדעלפיאַ, זאָלט איהר ווידער מוזען צאָהלען ביי דעם גרעניץ פון ניו־דזשערזי און פענסילוואַניע. דאָס מיינט, אַז ענגלאַנד וועט דאַרפען אָבשטעקען איהר גאַנצען געווינס. אמת, בעלגיע האָט קאָנגאָ און פראַנקרייך האָט דעם סודאַן אין אַפריקאַ. זיי קענען אויסבייטען מיט דייטשלאַנד זייערע אַפריקאַנישע קאָלאָניעס אויף זייער אייראָפּעאישער טעריטאָריע, וואָס דייטשלאַנד בעזיצט. זיי ווערען דאָך אָבער קומען צו זייער ענגלישען שותף און זאָגען: „ברודער, דו האָסט פערנומען מעהר ווי אַ מיליאָן קוואַדראַטנע מיילען אין אַפריקאַ, און מיר דאַרפען פערלירען אונזערס, וואו איז דער יושר?

דאָס איז נאָך ווי עס איז, אָבער וואָס טהוט מען מיט קאָזין ניקאָלאַי? פּוילען קען ער זיכער צוריק ניט קריגען, וואָרים די רוסיש־פּוילישע נאַראָדאָוועצעס פון דמאָווסקי'ס חדר זיינען געווען פערברענטע רוסישע פּאַטריאָטען נאָר אַזוי לאַנג, ווי ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש איז איינגעשטאַנען ביי זיי. אויב ענגלאַנד וויל געווינען פון דער איצטיגער מלחמה, דאַרף זי דאָך עפּעס געבען איהר שותף אין פּעטערבורג. וואָס גיט מען איהם? אַ שטיקעל לאַנד אין אַפריקאַ?

דאָס איז אַלץ געדעדט, אויב דייטשלאַנד זאָל איינוויליגען אָבצוטרעטען אָהן קיין שום גייוינס פאַר זיך. עס איז דאָך אָבער קלאָר בעשיינפּעריליך, אַז דערצו דאַרף מען די דייטשע אַרמעען פריהער אַרויסטרייבען פון פראַנקרייך, בעלגיע און רוסלאַנד.

דערפון קענט איהר זעהן, אַז די מלחמה מוז ווייטער אָנגעהן צוליעב דעם, אַז ענגלאַנד זאָל קענען האַלטען די דייטשע קאָלאָניעס, וואָס זי האָט פערכאַפּט און זאָל זיך ניט דאַרפען טייליען מיט איהר שותפים. דאָ איז אַבער דער האַס געגען דייטשלאַנד אַזוי גרויס, אַז דער עולם וויל ניט זעהן, אַז דער צענטער פון דער נייער רוימישער וועלט־מלוכה איז ניט אין בערלין, נאָר אין לאָנדאָן.

די אַפּעטיטען פון די דייטשע אימפּעריאַליסטען מעגען זיין זעהר גרויס, אָבער עס איז גאַנץ קלאָר, אַז זיי האָבען ניט די מיטלען די אַפּעטיטען זייערע צו בעפריעדיגען. דער דייטשער פּלאַט ליעגט בעהאַלטען אין דעם קיעלער קאַנאַל. ווי די מלחמה זאָל זיך ניט אויסלאָזען, וועט דייטשלאַנד ניט האָבען די כחית אָנצוהייבען אַ נייע מלחמה אויפ'ן ים מיט אירגענד אַן אַנדער מלוכה. זאָל למשל דייטשלאַנד ווערען אַרויסשיקען איהר פּלאַט געגען די פעראייניגטע שטאַטען, ווי עס ווייזט זיך אויס פון שרעק האָסעל'ן און די אַנדערע היגע סאָציאַל־פּאַטריאָטען, וואָס האָבען זיך פאַר איהם אָנגענומען, וועט דען ענגלאַנד שווייגען שטיל? דער ענגלישער פּלאַט האָט דאָך גאָר ניט געליטען אין דער איצטיגער מלחמה.

ווידער דאַרף מען דאָך נעהמען אין בעטראַכט, אַז נאָך דער איצטיגער מלחמה וועט זיך אין דייטשלאַנד נופּא ענדערען די שטימונג. ביים אָנפאַנג פון קריעג, אין אויגוסט 1914,

ווייניא? אָט דאָס וואָלט זיין דער צושטאַנד פון דייטשלאַנד, אויב די פאָדערונגען פון די פראַנצויזען זאָלען דורכגעפיהרט ווערען. קען אַ ניכטערער מענש ערוואַרטען, אַז ערגעץ אַ רעגירונג, אפילו אַ רעוואָלוציאָנער־סאָציאַליסטישע, זאָל אויף דעם פרייוויליג איינגעהן, ווען זי האַלט דעם אויסלענדישען שונא פאַר'ן האַלז?

צי מ'וויל, צי מ'וויל ניט, מוז מען צוגעבען, אַז פאָן בעטמאַנן־האָלוועג האָט גאַנץ ריכטיג געזאָגט, אַז דייטשלאַנד קען ניט מאַכען קיין שלום, אַזוי לאַנג ווי די עליים ווילען זיך ניט רעכענען מיט דעם פאַקט, אַז דייטשלאַנד איז די זיגערין, דאָס הייסט אַזוי לאַנג ווי זיי שטעלען איהר אַזעלכע פאָדערונגען, וואָס זיי וואָלטען געקענט אויספיהרען נאָר נאָך אַ פאָלשטענדיגען זיעג. און מען מוז צוגעבען, אַז די מאַיאָריטעט פון דער סאָציאַלדעמאָקראַטישער פראַקציאָן, האָבענ־יג צוגעשטימט צו דער מלחמה, האָט לאָגישער ווייזע געמוזט צושטימען צו פאָן בעטמאַן־האָל־וועג'ס ערקלערונג. יועגען דער מינאָריטעט, וואָס האָט פון אָנהויב, אויס „דיסציפּלין", געשטימט פאַר'ן קריעג און האָט דערנאָך חרטה געקהאָגען, איז פאַראַן אַ חלוקה דעות און דעריבער וועל איך וועגען זיי ניט רעדען.

דאָס איז אָבער אַלץ איצטער, אין דער צייט פון מלחמה. נאָך דעם קריעג וועט געשאַפען ווערען גאָר אַנאַנדער לאַגע. מען וועט נעהמען פערגלייכען די הכנסות מיט די הוצאות, און עס וועט זיך אויסווייזען, אַז דער אימפּעריאַליסטישער עקספּערימענט האָט זיך ניט בעצאָהלט און קען זיך ניט בעצאָהלען. דער חשבון וועט ווייזען די פאַלשקייט פון דעם בלבול, וואָס די אונווייסענשאַפטליכע סאָציאַליסטען האָבען געמאַכט אויף קאַרל מאַרקס'ען, אַז דער קאַפּיטאַליזמוס נויטיג זיך כלומר'שט אין אימפּעריאַליזם פאַר זיין ווייטערער ענטוויקלונג.*) עס וועט זיך לאָזען הערען אַ שטאַרקע שטימונג געגען אימפּעריאַליזם. לויט דער מיינונג פון דער „ניו־יאָרקער פאָלקסצייטונג", עקזיסטירט איצטער פאַקטיש אַ שפּאַלטונג אין דער דייטשער סאָציאַלדעמאָקראַטישער פּאַרטיי. מען קען זיך ריכטען, אַז נאָך דער מלחמה וועט ענטוועדער די גאַנצע סאָציאַלדעמאָקראַטישע פּאַרטיי אָנגעהמען אַן עכטע אַנטי־מיליטאַריסטישע שטעלונג, אָדער זי וועט זיך מוזען צוטיילען אין צוויי בעזונדערע ריכטונגען, אַ סאָציאַל־פּאַטריאָטישע און אַן אינטערנאַציאָנאַליסטישע.

ווען מען נעהמט דאָס אַלץ אין בעטראַכט, מוז ווערען גאַנץ קלאָהר, אַז וועגען אַ דייטשען אָנפאַל אויף די פעראייניגטע שטאַאטען קען מען רעדען נאָר פון הייץ.

די מיליטאַריסטישע געפאַהר דאָ היע איז ניט פון דרויסען, אָבער טאַקי פון אינעווענינ. פון איין זייט האָבען מיר אַמעריקאַנער פּלוטאָקראַטען, וואָס עקספּלואַטירען די שפּאַניש־אַמעריקאַנישע לענדער און ווילען דאָרטען אויפהאַלטען אַ דעספּאָטישע דיקטאַטור, וואָס זאָל דיענען די אינטערעסען פון דעם אַמעריקאַנער קאַפּיטאַל. זיי האָבען עס פּרובירט דאָ אין דער היים, אין קאָלאָראַדאָ, אין ניו־דזשערזי, אין וועסט ווירדזשיניאַ, אָבער דאָ שטערט זיי פאָרט דער געזעץ. אין די קאָלאָניעס אָבער, האָט די סופּרים קאָרט געפּסק'ענט, איז די אַמעריקאַנער קאָנסטיטוציע ניט אין קראַפט. די אַמעריקאַנער רעגירונג דאַרף דעריבער, צוליעב זייערע אינטערעסען, ענטוועדער אויפהאַלטען „אָרדנונג", דאָס הייסט אַ דעספּאָטישע דיקטאַטור, אין שפּאַניש־אַמעריקאַ, אָדער אַ „פּראָטעקטאָראַט", ווי אין האַאיטי, אָדער אפשר גאָר פערכאַפּען אַ שטיק לאַנד, ווי זי האָט געטאָן מיט פּאָרטאָ־ריקאָ.

ווייטער קומען די אַמעריקאַנער אַרבייטער, וואָס פאָדערען די בעשרענקונג פון איינוואַנדערונג. דאָס קען פיהרען צו אַ צוזאַמענשטויס מיט יאַפּאַניע. דערצו דאַרף מען צוגרייטען אַ גרויסען פלאָט. חוץ דעם זיינען פאַראַן די פיליפּינאָס, וואָס צוליעב זיי קען מען אויך קומען אין צוזאַמענשטויס מיט יאַפּאַניע. דער אַמעריקאַנער קאַפּיטאַל האָט זיך פון אָנהויב שטאַרק געקוואַפּעט אויף זיי, האָפענדיג, אַז דאָס וועט זיין אַ פעטער ביסען. דערפון האָט זיך אויסגעלאָזען אַ חלום. אָבער עס זיינען דאָרטען פאַראַן אַ גאַנצע מחנה אַמעריקאַנער טשינאָווניקעס, וואָס זיינען פעראינטערעסירט אין דעם אַז די פיליפּינעס זאָלען בלייבען אַן אַמעריקאַנער קאָלאָניע.

דאָס זיינע די אמת'ע אינטערעסען, וואָס קענען ברייגגען צו אַ מלחמה. און העכער פאַר אַלעמען שרייען נאַטירליך די פאַבריקאַנטען פון געוועהר, וואָס זוכען שוין בעצייטענס אַ קאָסטימער אויף נאָך דער מלחמה.

עס איז אָבער זיכער, אַז אַזוי לייכט וועט עס די כל המינים מיליטאַריסטען ניט אָנקומען צו מאַכען פון אַמעריקאַ אַ מיליטאַריסטישע לאַנד. דער פאַקט, וואָס דער לידער פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי אין דער אונטערהויז פון דעם קאָנגרעס, קיטשין, איז אַרויס ענטשיידען געגען „צוגעגרייטקייט", איז אַ סימן, אַז עס איז פאַראַן אַ שטאַרקע אַנטי־מיליטאַריסטישע שטימונג צווישען דעם פאָלק. ווי הויך די מיליטאַריסטען זאָלען ניט שרייען, איז גאַנץ קלאָהר, אַז עס מוז נעהמען אַ היבשע צייט אויפצובויען אין אַמעריקאַ אַזאַ פלאָט, ווי דער ענגלישער, און אַזאַ אַרמעע, ווי די דייטשע, און ביז יענער צייט וועט זיך די מלחמה אין אייראָפּאַ ענדיגען און מיט איהר וועט אויך שוואַכער ווערען די עפּידעמיע פון מיליטאַריסטישע היסטעריקע, וואָס האָט פערכאַפּט אַלע ריכטונגען פון דער אַמעריקאַנער פּאָליטישער וועלט.

*) זעה מיין אַרטיקעל „ווידער וועגען קריזיסען" אין „צוקונפט" 1908 — מערץ און אַפּריל.

שלום אַש

# דאָס אידישע לעבען אין יאָהר 1915

נישט מיט קיין היסטערישע אויסגעשרייבן זאָל דאָ געקלאָגט ווערען, נור מיט שטילען טרויער, ווירדיג צו דעם גרעסטען אידישען אונגליק. רוהיג, ווי ווייט איך וועל קענען, וויל איך געבען א סך הכל, א רעזומע פון דעם אלעם, וואס עס טהוט זיך איצט ביי אידען, פון דעם, ווי אונזער לאגע זעהט אויס, נאָך אנטערטהאלבען יאהר מלחמה.

אויף זיעבען שלעסער האָט רוסלאנד פערשלאָסען דעם מויל פון דעם געפייניגטען אידען, אז עס זאָל זיך ניט ארויסרייסען דער געשריי פון זיין וועהטאָג פאר דער אויסערליכער וועלט. די אידישע פרנסה האָט מען אין גאנצען אבגעשטעלט, און דער רוסישער פרעסע האָט מען פערזאָגט ניט נור צו שרייבען וועגען אידישע צרות, נור אפילו ניט אויסרעכענען די נעמען פון די אידישע העלדען אויף דעם מלחמה פעלד. פונקט אזוי ווי א הארדע מערדער פאנגען אן אונשולדיג מיידעל און פערלייגען דעם לאָך פון דער הייל מיט גרויסע שטיינער, וואוהין זיי האָבען זי אריינגעקראָגען, כדי איהר געשריי זאָל ניט דערהערט ווערען, אזוי האָט די רוסישע רעגיערונג איינגעשלאָסען די אידען הינטער א פערריגעלטע טהיר, און דאָרט שטיקט זי זיי. די גאנצע איינפלוסרייכע אייראפעאישע און אמעריקאנער פרעסע, פון די „עליים" ביז צו דעם גרעסטען „נייטראלען" שטאאט אמעריקא, האָבען צוליעב פאָליטישע גרינדע מיטגעהאָלפען דערשטיקען דעם אידישען געשריי, אז ער זאָל ניט דערהערט ווערען. מיר הערען נור אָבגעריסענע קרעכצען וואס רייסען זיך ארויס פון די געמאטערטע אידען דורך דער פערשלאָסענער טהיר און קומען דאָ און דאָרט אונטער דער קאָנטראל פון דער רוסישער צענזור און דער רוסישער פרעסע. די אלע אָבגערייסענע קרעכצען זאָלען געזאמעלט ווערען און פון זיי זאָל א סך הכל געמאכט ווערען, ווי ווייט עס לאָזט זיך.

טהייל פערגלייכען דעם איצטיגען אידישען חורבן מיט דעם חורבן בית־המקדש און ירושלים. א גרויס חסד האָט גאָט געטהאָן מיט אידען. ער האָט זיי פערשפרייט צווישען די פעלקער, און ווען אין איין לאנד זיינען זיי אונטערגעגאנגען, איז דער שטערען פון אידען אויפגעגאנגען אין א צווייטען לאנד. ביים חורבן פון ירושלים זיינען נישט אונטערגעגאנגען די גרויסע אידישע קהלות וואָס זיינען געווען אין בבל, אין צפון אפריקא און רוים, וואוהין די אידען האָבען זיך געפליכטעט נאָכ'ן חורבן. דאָ זיינען חרוב געוואָרען ירען ירושלים—און בבל. די גרויסע אידישע צענטערס פון פוילען, גאליציע, רוסלאנד און ארץ ישראל מיט אמאָל. געבליבען איז נור דער איינציגער אידישער גרויסער צענטער אין אמעריקא, וועלכער, כאָטש גרויס אין צאָהל, איז אבער קליין אין טראדיציע, ניט פעהיג, ניט דערוואקסען צו דער גרויסער אויפגאבע וואס די געשיכטע האָט איהר געשטעלט — צו ראטעווען דאָס יודענטהום פון וועלט פייער...

און נאָך א זאך. אין די טעג פון חורבן ירושלים איז משיח געבאָרען געווארען. עס האָבען דערהערט דעם קלאנג פון דער גאולה און דעם קנאל פון פערניכטענדען פייער די לייט פון יבנה. און די לייט פון יבנה האָבען איבערגעגעבען דעם קול פון שופר של משיח וואס זיי האָבען געהערט צו די בני־חגולה אין גלות אריין —וועלכער עס האָט זיי דערהאלטען ביז'ן היינטיגען טאָג. וועלכער משיח איז געבאָרען געוואָרען ביי דעם חורבן? הערט איהר דעם קול פון זיין שופר?... הערט איהר דעם קלאנג פון דער גאולה אין היינטיגען חורבן?

רופט זיך אָב, די וואס הערען איהם!

---

## אין גאליציע.

די שרעק פאר'ן טויט, וואָס דער „גרויס־פירסט פון שווארצען קעניגרייך" האָט פאָראויס געשיקט פאר זיין שווערד אויף דער ציווילער בעפעלקערונג פון דעם עראָבערטען לאנד — האָט ארויסגעטריבען אלע פערמעגליכע און אונפערמעגליכע אידען פון גאנץ גאליציע, וואוהין די רוסישע קאָזאקען האָבען אריינגעדרונגען, ווייט אוועק אויף יענער זייט קארפאטען, און פון די צוויי מיליאן אידישער בעפעלקערונג זיינען נור איבערגעבליבען אין די גאליציאנער שטעדטלעך אלטע לייט, קראנקע ווייבער, קליינע קינדער און אונבעהאָלפענע מיידלעך — אלס רויב־פלייש פאר די ווילדע רוסישע בעסטיעס. אלע געזונדע מענער, פון 18 ביז 40 יאָהר אלט, האָט נאָך פריהער עסטרייך ארויסגענומען פון דער אידישער בעפעלקערונג אין איהרע רייהען אריין. א גרויסער טהייל פון די גערופענע האָבען שוין געפונען זייער רוה אין די שנעען פון די קארפאטען בערג. א גרויסער טהייל איז געפאנגען אין סיביר, וואו זיי שטארבען אויס פון טיפוס און קעלט, און די איבערגעבליעבענע וועלען אהיימקומען קריפעלס, קאליקעס, קערפערליך און גייסטיג. די רוסען, וועלכען האָבען זיך ביז צום לעצטען מאי אויפגעהאלטען אין גאלי־

ציע, פון דער גרענעץ ביז די קאַרפּאַטען, האָבען אזוי אויסגעמאַטערט די איבערגעבליעבענע אי־דישע בעפעלקערונג, אז די, וועלכע זיינען געבלי־בען געשווינט פון טויט און שאַנד, זיינען פאַק־טיש פון בלויזען שרעק קראַנק געוואָרען אויף דעם גאַנצען לעבען. אין אזעלכע מענשען איז די פרייד און די זון פון לעבען פערשוואונדען געוואָרען אויף שטענדיג, און יעדע ענערגיע אויסגעלאָשען... אפילו די קליינע קינדער וועלען עס געדענקען זייער לעבען לאַנג. און וואס איז צו ערוואַרטען פון אזא מאַטעריאל? שוין אָב־גערעדט פון די טויזענדער מיידלעך און יונגע פרויען, וועלכע זיינען געשענדעט געוואָרען. א טהייל פון זיי האָבען פרייוויליג געענדיגט זייער לעבען, און די, וועלכע טראָגען די לאַסט פון שאַנד ווייטער, זיינען מקנא די טויטע... די אנטלאָפענע אידען, וועלכע האָבען זיך 18 חדשים אויפגעהאַלטען אין די באַראַקען פון אונגאַרען און בעהמען, אין די קאַפּע־הייזער פון וויען און פּראַג, און אויסגעהאַלטען געוואָרען פון געבע־טעלט ברויט, וואס די ארטיגע בעפעלקערונג האָ־בען זיי צוגעוואָרפען מיט פעראַכטענדע בלי־קען — זיינען פון זייערע אייגענע לאַנדסלייט בעהאַנדעלט געוואָרען ווי שנאָרערס, וואָס זעצען זיך אָן אויף דער בעפעלקערונג. עס איז געגוג געווען צו לעזען די אטאקעס פון די וויענער, פּראַגער, בודאַפּעסטער צייטונגען אויף די „גא־ליציאַנער פריכטלינגע". די גאַליציאַנער פריכט־לינגע איז געוואָרען א שאַנד וואָרט פאַר די עכטרייבער.

נאָר די גרעסטע ענטוישונג האָבען די גאַלי־ציאַנער אידען געהאַט אין זייער רעגיערונג. נאָך דער לאָיאַליטעט און אָפּפערוויליגקייט וואָס די גאַליציאַנער אידען האָבען ארויסגעוויזען צו זייער רעגיערונג אין דער צייט פון איהר גרעס־טען קריזיס, און נאָך די פערשפּרעכונגען, אפי־ציעלע און האַלב־אפיציעלע, וואס זיינען געמאַכט געוואָרען צו די גאַליציאַנער אידען פון פערשיע־דענע קרייזען, האָבען די אידען געהאָפט, אז דערנאָך, ווען דאָס לאַנד וועט בעפרייט ווערען, וועט זיך די רעגיערונג פאַר זיי אָננעהמען. אבער עסטרייך איז א לאַנד, וואס בעשטעהט פון א סך קליינע נאַציאָנען, און איהר שטאַרקייט בע־שטעהט אין איהר שלום מיט די קליינע נאַציאָ־נען. צי מיט ווילען צי אָהן ווילען האָט די עסט־רייכישע רעגיערונג באַלד געמוזט פערגעבען די גאַליציאַנער פּאַריאַקען זייער קאָקעטירען מיט רוסלאַנד און זיי אנערקענען פאַר די איינציגע הערשער פון לאַנד. אמת איז, אז פאַרלויפיג איז דער פערוואַלטער פון גאַליציע אָן עסטרייכי־שער פּרינץ, אבער די הערשאַפט פון לאַנד ליגט ווייטער אין די פּוילישע הענד, דורך זיי צוטיילט די רעגיערונג די אונטערשטיצונגס געלדער. און די גערעכטיגקייט פון די פּאָליאַקען צו די קליי־נע נאַציאָנען איז דאָך גוט בעקאַנט. זיי נוצען אויס זייער מאַכט ניט נור בלויז אונטערצודרי־קען יעצט די אידען עקאָנאָמיש, קולטורעל, און זיי צו מאַכען צוריק פאַר דעם פּוילישען מו־יפות שקלאַף, נור זיי טראַכטען אויס אויף די אידען די העסליכסטע בלבולים, און דאס ביסעל וואס איז גערעטעט געוואָרען פון רוסישען קאָזאַק ווערט יעצט פערניכטעט און דערטרונקען אין די פּוילישע רשעות...

אזוי זעהט עס אויס יעצט אין גאַליציע. ווי זעהט עס אויס אין רוסלאַנד?

## אין רוסלאַנד.

פון דעם גאַנצען תחום אין וועלכען די אידען האָבען געמעגט וואוינען, זיינען בלויז אייניגע גובערניעס איבערגעבליבען אין רוסישע הענד. נור עס דאַכט זיך, ווי אָט דער „גרוספירסט פון שוואַרצען קעניגרייך" וואָלט געוואָלט פערזאָרגען זיין קעניגרייך לדורות מיט דעם איי־ביגען שעפּס, וואָס זיי שעכטען צו יעדער סעודה — מיט אידען, האָט ער, זינט די דייטשען זיי־נען געקומען נאָהענט צו וואַרשאָ, געטריבען די אידען פאַר זיך, ווי אַמאָל נבוזראַדן, פון די שטעדט און שטעדטלעך, איידער דער פיינד איז אין זיי אריינגעדרונגען. העבער פון אָנדערהאַל־בען מיליאָן אידען זיינען (לויט די בעריכטען פון פּעטראָגראַדער הילפס־קאָמיטעט) ארויסגעטרי־בען געוואָרען פון זייערע היימען. ווי טויטע סחורות האָט זיי איינגעפּאַקט: ווייבער, מענער און קינדער, געזונדע און קראַנקע, וויפיעל עס האָט נור געקאָנט אריין אין די שמוציגע וואַגאָ־נעס, אין וועלכע מען פּאַקט סחורות, און ניט זאָ־גענדיג און ניט וויסענדיג וואוהין, האָט מען די וואַגאָנעס געלאָזט איבער די ווייטע סטעפּעס פון רוסלאַנד. אויף קיין סטאַנציע האָט מען זיי ניט ארונטערגעלאָזט. קיין עסען, קיין טרינקען, וואָס אידען האָבען ארונטערגעבראַכט צו די באַהנען, האָט מען צו זיי ניט צוגעלאָזט. אזוי האָט מען געיאָגט די וואַגאָנעס טאָג און נאַכט. די טויטע האָט מען ניט אוועקגענומען, די קראַנקע האָט מען ניט געהיילט, און די משוגעים זיינען געזע־סען אינאיינעם מיט די געזונדע, ביז א טייל פון זיי זיינען אויסגעשטאָרבען, און א טייל פון זיי זיינען צורוכען געוואָרען אין שטעדט און שטעדט־לעך פון דער ווייטער, ווילדער רוסישער אימ־פּעריע. קינדער זיינען אָבגעריסען געוואָרען פון זייערע ערטערען, און טויזענדער אידישע פאַ־מיליען זיינען צוריסען געוואָרען, און די רוסישע צייטונגען זיינען פול מיט אַנאָנסען, וואו מאַ־מעס און קינדער זוכען זיך.

די רוסישע רעגירונג, וועלכע האָט נאָך קיינ־מאָל ניט ארויסגעוויזען אזוי איהר אונפעהיג־קייט און פערדאַרבענקייט ווי ביי דעם קריעג, האָט געמוזט געפינען א שעיר לעזאזל, וועמען פעראַנטוואָרטליך צו מאַכען פאַר איהרע נידער־לאַגעס. און ווי תמיד, האָט געמוזט דאָס אידישע בלוט אָבוואַשען דעם שאַנד־פלעק פון רוסלאַנד. מען האָט פערשפּרייט אין דער רוסישער ארמעע (וועלכע איז ווירקליך יעצט, ווי יעדע ארמעע,

דאָס רוסישע פאָלק) די נידערטרעכטיגסטע פער־לוימדונגען אויף אידען. און אום צו בעשטעטי־גען די פערלוימדונגען, האָט מען דאָס אילום־טרירט מיט די געוואַלד־טהאַטען אויף די אידען.

די גאַנצע רוסישע מלוכה־מאַשין, דער רוסי־שער גענעראַל־שטאַב, איז מעהר געווען פערנו־מען מיט אויסאַרבייטען פּלענער פון רציחות און מסירות אויף אידען, ווי מיט פּלענער אויף דעם מלחמה־פעלד געגען די דייטשען. עס האָבען ניט געהאָלפען די רעדעס פון די רומאַ דעפּוטאַטען, וועלכע האָבען פאַר דער וועלט צוריקגעוואָרפען דעם אָפיציעלען רוסלאַנד די בעשולדיגונגען גע־גען די אידען; עס האָבען ניט געהאָלפען די אמת'ע העדענטהאַטען פון די אידישע סאָלדאַ־טען אויף דעם מלחמה־פעלד, די גרויסע צאָהל אויסצייכענונגען, די זעלבסט־אָפּפערונג פון די אידען פאַר רוסלאַנד. קוים האָט נאָר רוסלאַנד געקראָגען אמוניציע צוגעשיקט פון אַמעריקאַ און יאַפּאַן און די דייטשען זיינען געווען פערנומען אויף אַן אַנדער שלאַכטפעלד און אויף אַ מאָ־מענט אָבגעלאָזט די רוסען — האָט זיך די רו־סישע רעגירונג ווידער געטהאָן דאָס איהריגע.

נאָר די אַלע מאַרטירעריען, וואָס רוסלאַנד האָט אויסגעטיילט די אידען, האָט ניט אָבגע־האַלטען אויף איין מאָמענט די טהעטיגקייט פון דעם פּעטראָגראַדער הילפס־קאָמיטעט. ווי אמת'ע פאָלקס־העלדען שטעהען אָט די מענשען אין מי־טען פייער פון אידישע צרות און העלפען ווי ווייט זיי קענען. פון די צוויי מיליאָן אידען וואָס רוסלאַנד האָט פערטריבען פון זייערע היימען, געפינען זיך נאָך אַרום פערציג טויזענד אין די וואַגאָנעס. אַ געוויסער טייל פון זיי אין וועג אויף די פעלדער, און דער גרעסטער טייל פון זיי איז צושיקט געוואָרען אין די שטעדט פון אינערליכע גובערניעס, וואָס ווילענדיג ניט־ווילענדיג האָט רוסלאַנד געמוזט עפנען פאַר זיי. די פּוילישע און ליטווישע אידען, וועלכע האָבען ביז איצט געלעבט אין אַן אייגענער אי־דישער בביה, זיינען מיט אַמאָל איבערגעטראָ־גען געוואָרען אין רוסישע שטעדט, צווישען פרעמדע מענשען, אין אַ פרעמדער אומגעבונג, צווישען אַ בעפעלקערונג וואָס זיי קענען ניט, וועלכע האָט ביז איצט קיין אידען ניט געזעהן.

די גרויסע אידישע אינסטיטוציעס אין רוסלאַנד, וואָס זיינען אין די לעצטע יאָהרען געוואָרען דעמאָקראַטיזירט און פערד וואַנדעלט אין אמת'ע פאָלקס־אינסטיטוציעס, האָבען דערפיהרט די כפּעציעלע אידישע בע־דערפענישען פון די אידישע מאַסען אין אָט דער פרעמדער סביבה אין וועלכער זיי זיינען אריינגעקומען, און זיי זאָרגען מעגליך צו מאַכען דאָס אידישע לעבען אין די נייע היימען.

זעהר כאַראַקטעריסטיש איז אַן אויפרוף, וואָס די חברה מפיצי השכלה אין רוסלאַנד האָט פערשפּרייט אין דער אידישער שפּראַך פאַר די אידען אין די נייע היימען.

„דער קאָמיטעט (דער צענטראַל קאָמיטעט פון דער חברה מפיצי השכלה) האַלט, אַז די פאָלקס־שול פאַר די קינדער פון די אַנטלאַ־פענע און פערטריבענע אידען, וועלכע געפינען זיך יעצט אויסער דער „טשערטאַ", מוז אין אַ געוויסער מאָס פערבלייבען פאַר זיי די נאַ־ציאָנאַלע סביבה, וועלכע זיי האָבען אָנגעוואָ־רען פערלאָזענדיג די אַלטע נעסטען, כדי צו יוירקען געגען די פרעמדע, דע־נאַציאָנאַליזי־רענדע יוירקונג פון דער נייער סביבה...

„מיר גלויבען, אַז אויב אַלע לעבעדיגע קרעפטען פון יודענטום וועלען זיך פעראייני־גען, וועט זיך דער שרעקליכער שטורעם פון דער איצטיגער צייט אַריבערטראָגען איבער אונזערע קעפּ אָהן אינערליכע פערוויסטונגען. פון דעם מבול מוז גערעטעט ווערען די תבה פון אונזער קולטור, די אידישע פאָלקס־שול. מיט צוואַנציג הונדערט יאָהר צוריק האָט די פאָלקס־שול געראַטעוועט אונזער נאַציאָן, וואָס איז געשטאַנען אונטער די חורבות פון ירושלים. די פאָלקס־שול וועט אויך איצט ראַ־טעווען אונזער יונגען דור נאָך דעם, האָפענט־ליך, צייטווייליגען חורבן פון אונזער פּוילישלי־טווישען קולטורעלען צענטער."

וויפיעל אָפּטימיזם, וויפיעל ליעבע מוז זיך געפינען אין די הערצער פון די אמת'ע פאָלקס־העלדען, וועלכע אין מיטען מבול „נעהמען זיי זיך צו ראַטעווען די תבה פון אונזער קולטור".

אָט דאָס זיינען דאָך די מענשען, וועלכע האָבען זיך געטיילט מיט דעם לעצטען ביסען ברויט מיט די גאַליציאַנער אידען, ווען די לעצ־טע האָבען זיך געפונען אונטער דער רוסישער הערשאַפט. און זיי האָבען דאָס די גאַליציאַנער אידען דערהאַלטען ביים לעבען. דעם הוט נעהמט אַראָב פאַר אַזעלכע העלדען!

## אין דייטש־פּוילען.

און וואָס הערט מען פון די „גליקליכע" אי־דען, וועלכע געפינען זיך שוין אונטער דער רייטשער הערשאַפט?

די דייטשען, וועלכע האָבען אָבגעשניטען פון רוסלאַנד אַ לעבעדיג שטיק לאַנד, וואָס איז געווען עקאָנאָמיש אַזוי ענג פערבונדען מיט די גרויסע רוסישע מערק — האָבען ביז איצט נאָך ניט געקענט שאַפען (און ווער ווייסט אויב זיי וועלען עס קאָנען שאַפען אין דער צוקונפט) קיינע בע־שעפטיגונג פאַר די מיליאָנען אַרבייטער, פאַר די די הונדערטער טויזענדער סוחרים, פאַר דעם גאַנצען עקאָנאָמישען און האַנדעלס־לעבען פון דעם בעטרעפענדען לאַנד, וועלכע האָבען ביז איצט געפונען זייער חיונה אין די רוסישע מערק. דאָס גאַנצע עקאָנאָמישע און האַנדעלס לעבען פון פּוילען און ליטאָ, פון אַזעלכע שטעדט ווי לאָדז, וואַרשאָ, ביאַלאָסטאָק, גראָדנאָ, ווילנאָ און קאַליש, איז פּלוצלינג געבליבען שטעהן. די פאַב־

ריקען ארבייטען ניט (אחוץ א פּאָר אין לאָדז, פאר לאָקאַלע דייטשע מיליטערישע געברויכען), די ארבייטער געהען ארום לעדיג, דער האנדעל איז אָבגעשטעלט. דייטשלאנד פרובט א געוויסע צאָהל ארבייטער פון לאָדז צו שיקען קיין דייטשלאנד אויף ארבייט, אויף זעהר נידעריגע בעדינגונגען. די תבואות פון די פויערים האָט מען צוגענומען פאר דייטשלאנד'ס געברויך (די רעגירונג זאָגט אז נור זיי צו מאָהלען און צוריקצושיקען...). דאָס אלעס האָט געמוזט אלער ערשטענס זיך אָברופען אויף דער אידישער בעפעלקערונג, וועלכע איז א שטעדטישע און בעשטעהט מייסטענס פון סוחרים און ארבייטער. דער פויער, וועלכער האָט זיך בעהאלטען א קערץ קארטאָפעל און אביסעל ברויט אויף א שלעכטער צייט, שלעפּט זיך ווי עס איז דורך; דער איד אָבער איז געבליבען א נאקעטער שטעהן, די לעבענסמיטלען האָבען אָנגעהויבען צו שטייגען אין דער הויך ביז אונגאטירליכען פרייזען. די פוילישע מיליץ האָט אויסגענוצט די סיטואציע און האָט קאָנפיסקירט די מעהל פון די אידישע בעקערס פאר אלגעמיינע געברויכען. זי האָט אָבער נור אוועקגענומען די מעהל פון די אידישע בעקער כדי עס איבערצוגעבען צו די קריסטליכע, און די אידישע בעקער האָבען דערנאָך געמוזט צוריקקויפען די מעהל פון זייערע קריסטליכע חברים און פאר דעם זאָק מעהל, פאר וועלכען מען האָט זיי געצאָהלט מיט 8 רובעל, האָבען זיי צוריק געקויפט פאר דרייסיג און זאָגאר פערציג. דאָס שטיקעל ברויט שטייגט אונגעהייער. און נאר א דאנק דעם שרעק פאר דער דייטשער שטרענגקייט קומט עס ניט צו קיין בלוט־פערגיסונג ביי די ברויט־רייאָטס. די פוילישע רשעות האָט דאָ געפונען איהר אָרט זיך אָבצורעכענען מיט די אידען, און דאָס לעבענסמיטעל איז אזוי הויך געשטיגען, אז עס געפינט זיך איצט ניט קיין מענש ניט אין וואַרשאָ, וועלכער זאָל זיך צו זאט אָנעסען.

דער הונגער אין פוילען איז איצט אזוי אונערטרעגליך, אז ער שפּאָט פון די אלע הונגערבעשרייבונגען וואָס ווערען דערמאָנט אין תלמוד, פון דער צייט פון חורבן בית המקדש. „די איינוואוינער פון די קליינע שטעדטלעך אין פוילען דערשפּירען, ווי די הינד, וואו עס געפינט זיך ערגעץ אויפ'ן וועג א פּגר פון א געפאלען פערד פון די דייטשע סאָלדאטען, וואו דער שנעע האָט עס געהאט צוגעדעקט איבער'ן ווינטער, און די איינוואוינער וואַרפען זיך אויף דעם פוילענדען קאַדעווער, פון וועלכען ווערים קריכען שוין, ווי אויף א טהייערע מציאה און שניידען פאסען דערפון, זייער הונגער צו שטילען, ניט קיין אונטערשייד, סיי קריסטען, סיי אידען" — דערצעהלט דר. פּאָול נאטאָן, דער פאָרשטעהער פון דעם דייטשען אידישען הילפס־פעראיין, וואָס ער האָט געזעהן מיט זיינע אייגענע אויגען אויף זיין רייזע איבער פוילען.

און אויף דר. נאטאָן קען מען זיך פערלאָזען; מען קען איהם אויך ניט חושד זיין אין דייטשענפיינדליכקייט.

די לאגע איז אזעלכע, — שרייבט דער ספּעציעלער קאָרעספּאָנדענט פון „פאָרווערטס", וועלכער איז געווען אין וואַרשאָ און איז נאָר וואס צוריקגעקומען פון דאָרט, — אז די דאָקטוירים וואונדערען זיך, וואָס די אידישע בעפעלקערונג, וועלכע ליידעט פון אזא הונגער, היט זיך נאָך אויס פון די פערשיעדענע עפידעמישע קראַנקהייטען, וואָס לויט די געזעצען פון דער מעדיצין דאַרף דער הונגער ברענגען מיט זיך. דער קאָרעספּאָנדענט זעהט אין דעם א ספּעציעלע אייגענשאפט פון דער אידישער ריינקייט און אָבגעהאַלטענקייט. נאָר דאָס וואָס עס איז ניט געשעהן היינט, קען מען זיך נאָך ריכטען אויף מאָרגען. קיין נסים געשעהען ניט אלע טאָג. דער ווינטער הויבט זיך ערשט אָן, עס איז ערשט נאָכ'ן שניט, און אז די לאגע אין וואַרשאָ איז איצט אזעלכע, קען מען זיך שוין פאָרבערייטען אויף אזעלכע נאכריכטען, וואָס מיר וועלען פון זינען אראָב דערהערענדיג זיי (הלואי זאָל מיין נביאות זיין א פאלשע נביאות) אין דער נאָהענטער צוקונפט, אז געשוואָלענע קערפּערס פון מענשען וואלגערען זיך אַרום אין די גאסען און קיינער נעהמט זיי ניט צונויף צו בענראָבען, ווייל זיי זיינען אזוי פיעל און ליעגען אָנגעוואָרפען גאנצע קופּעס און פוילען... עס ליגען לעבעדיגע און טויטע איינעם אויסגעמישט און מען ווייס ניט מעהר ווער עס איז טויט און ווער עס איז לעבעדיג... (הלואי זאָל איך ליגען זאָגען).

נור די פּאָליאַקען פרובט די דייטשע רעגירונג איינשטילען זייער הונגער מיט נאציאָנאלע האָפנונגען. וועלענדיג זיך פיהלען זיכער אין פוילען, האָבען די דייטשען גלייך אויסגעפיהרט, וואָס די רוסען האָבען אזוי לאנג די פּאָליאַקען פערשפּראָכען — די פוילישע אויטאָנאָמיע. זיי האָבען אויפגעעפענט פאר די פּאָליאַקען פוילישע פאָלקסשולען, אויפגעעפענט די וואַרשאָער אוניווערזיטעט און טעכניקום אין דער פוילישער שפּראַך, און איבערגעגעבען די שטאָדט־פערוואַלטונג אין פוילישע הענד (וואָס דערמיט האָט זי איבערגעגעבען די אידען אונטער דער פוילישער הערשאפט). נור פאר די אידען האָבען די דייטשען דאָס מאָל ניט געפונען פאר נויטיג צו שטילען זייער הונגער מיט נאציאָנאלע האָפנונגען. די דייטשען בעטראַכטען די אידען אלס אן אונבעשטימטע מאסע, וועלכע דאַרף דיענען זייערע אינטערעסען, און זיי ווילען אויסנוצען די הונגעריגע אידען צו גערמאַניזירען פוילען. אזוי עפענט זי אויך פאר די אידען און דייטשען דייטשע שוהלען. דאָס גערמאַניזירען פון די אידען ווערט פאר די אידען נאָך געפעהרליכער דערמיט, וואָס די הערשאפט איז אין פוילישע הענד, און זעלבסטפערשטענדליך וועלען די פּאָ־

ריאקען בעטראַכטען דעם גערמאַניזירטען עלע־מענט פאַר זייערע שונאים.

דאָס האָבען טאַקע גוט פערשטאַנען די אָר־גאַניזירטע אידישע אַרבייטער און די גאַנצע אי־דישע אינטעליגענץ. לעצטענס לעזען מיר אין די אידישע צייטונגען פון אַ פּעטיציע, אונטער־געשריבען פון דריי הונדערט טויזענד אידישע אַרבייטער אינאיינעם מיט אַ טייל פון דער פּוילישער ס. ד., וואָס זיי האָבען דערלאַנגט צום וואַרשעווער גענעראַל־גובערנאַטאָר, וועגען אי־דישע שולען אין אידיש.

די אידישע אַרבייטער ווילען ניט זיין די דייטשע סאָלדאַטען אין די טראַנשעען נאָך דער מלחמה. זיי ווילען איינמאָל פאַר אַלעמאָל שלום שליסען מיט די פּאָליאַקען, מיט דער נאַציאָן, מיט וועלכער אונזער גורל האָט אונז צוזאַמענ־געפיהרט. און דער שלום קען נור געשלאָסען ווערען אויף געגענזייטיגער אַכטונג, שטיצענדיג איינער דעם אַנדערען און ניט אונטערגראָבענדיג. דייטשע שולען פאַר אידען הייסט אונטערגראָ־בען די פּאָליאַקען, פּונקט ווי פּוילישע שולען פאַר אידען הייסט אונטערגראָ־בען דעם אידישען קיום. אידישע שול־לען פאַר אידען איז דער איינציגער אויס־וועג פאַר שלום צווישען די צוויי נאַציאָנען, לויט די טראַדיציעס פון די צוויי פעלקער, וואָס גע־פינען זיך אויף דעם שטיק לאַנד פון קדמונים אָן.

דאָ און דאָרט, פון ביידע זייטען פייער גע־הען די אידישע מאַסען רעטען פון דעם מבול די תבה פון דער אידישער קולטור. זיי גיבען זיך די הענד איבער דעם מלחמה־צוים. מיט גע־וואַלד האָט מען אָבגעשניטען אַ העלפט פון אי־דישען פאָלק אין רוסלאַנד — צושניטען דעם קערפּער, אָבער נישט דאָס האַרץ.

„פון דעם מביל מוז גערעטעט ווערען די תבה פון אונזער קולטור".

איז אפשר דאָס דער נייער קלאַנג פון משיח, וואָס עס הערט זיך אין נייעם חורבן?

---

און וואָס האָבען געטהאָן די אידען פון דעם איינציגען גרויסען אידישען צענטער, וואָס איז געשווינט געוואָרען פון דעם וועלט אונגליק? וואָס האָבען זיי געטהאָן צו ערהאַלטען דאָס אי־דישקייט און די אידען פון דעם וועלט אונגליק?

עס זיינען אמאָל געווען צייטען ווען די אי־דען פון רוים האָבען זיך געווענדט צום פּאַבסט, אז ער זאָל ניט לאָזען בעזעצען זיך אין רוים די ארויסגעטריבענע אידען פון שפּאַניען, כדי די איינגעוואַנדערטע אידען זאָלען ניט קאָנקורירען מיט זיי אין האַנדעל פון אַלטוואַרג. דער פּאַבסט, פערצעהלט מען, איז אַזוי אויפגעבראַכט געוואָ־רען אויף די אידען פון רוים פאַר זייער פער־שטיינערט האַרץ צו זייער אונגליקליכע ברידער, אז ער האָט זיי געהייסען בעשטראַפען. אמת איז, אז די אַמעריקאַנער אידען האָבען עס אַזוי ווייט, ווי די אידען פון רוים, ניט געבראַכט. זיי האָבען נאָך קיין פּעטיציע ניט אַריינגעגעבען אין קאָנגרעס צו רעגולירען די עמיגראַציע. נור מיר טאָרען ניט פערגעסען דעם חילוק צווישען די אי־דען אין רוים דענסטמאָל, ביי גלות הישפּאַניע, און די אידען פון אַמעריקא היינט. די אי־דען פון רוים האָבען זיך ווענינ וואָס אָנגעקעהרט מיט די שפּאַנישע אידען. אויסער רעליגיאָן און ראַסע האָבען זיי ווענינ וואָס געהאַט בשותפות'דיגע. אָבער די היינטיגע אידען פון אַמעריקא זיינען דאָך אַלע פון איין משפּחה מיט די רוסישע, גאַליציאַנישע און פּוילישע אידען. יע־דער פון זיי האָט דאָך נאָך דאָרט זיין פרוי, זיי־נע קינדער, זיינע עלטערן, און וואָלט איהם דאָס גליק ניט געווען פערטראַגען פאַר אַ יאָהר, פאַר צוויי, פאַר דריי אין דעם פרייען לאַנד, וואָלט ער זיך דאָך געטיילט מיט דעם זעלבען גורל וואָס איז אויסגעפאַלען אויף יענע אידען. דורך דעם קען מען פערגלייכען די פערבעכערישע גלייכגיל־טיגקייט, ניט פון די אידישע מאַסען, נור פון די פיהרער, צו די גרויסע אידישע צרות מיט יענע טהאַטען פון די אידען אין רוים...

עס מוז בעמערקט ווערען אז דער נערוו אין די אידישע מאַסען צו די אידישע ליידען איז לעבעדיג. זיי פיהלען מיט זייער גאַנצען אינ־סטינקט די אויפגאַבען וואָס די געשיכטע האָט אַרויפגעלייגט אויף זיי און זיי רייסען זיך צו טהאַט, נור די פיהרער פון אַלע פּאַרטייען, פון די ציוניסטישע ביז דער סאָציאַליסטישער, אָבהי־טענדיג די „נשמות" פון זייערע טשערעדעס, אז זיי זאָלען חלילה נישט נכשל ווערען ביי דעם רייבען זיך אַן אַנדערע פּאַרטייען, האָבען פערגעסען דעם גרויסען, גרויסען „פּוינט", די גרויסע אויפגאַבע וואָס זיי טראַגען אויף זיך און האָבען עס בעגראַבען און פערשאָטען אין קליינע „פּוינט'לעך". אָט צוליעב די צאַנקע־רייען פון די פיהרער פון די פּאַרטייען, איז ביז איצט גאָר נישט אַרויסגעקומען פון דער גאַנצער קאָנגרעס בעוועגונג, און אפילו די אַרבייטער־מאַסען, וואָס זיי, מעהר פון אַנדערע, זיינען פער־איינטערעסירט אין דער לאַגע פון די אידען אויף יענער זייט ים, ווייל לייב און לעבען זיינען פער־קניפּט און פערבונדען די אידישע מאַסען פון ביידע זייטען ים, און זיי האָבען בעדאַרפט זיין די טרייב־קראַפט פון דער בעוועגונג פון אידען — האָבען זיי זיך פערלאָזט אויף זייערע פיה־רער, וועלכע האָבען אַזוי קונציג געקענט שטע־לען די „פּוינטס" אויף די פערשיעדענע מיטינ־גען, ביז זיי דאָבען פערטרונקען די בעוועגונג אין די „פּ ו י נ ט ס".

פון היינטמאָל מוז עס אַנדערש ווערען, די מאַסען מוזען נעהמען די אידישע זאַך אין זייר־ערע הענד איבער די קעפּ פון זייערע פיהרער! רופט זיך אָב, רופט זיך אָב, די וואָס דערהערען דעם קול פון משיח אין היינטיגען חורבן. רופט זיך אָב, וואַרום ס' ווערט אונמעגליך צו לע־בען!

מאקס פיין:

# די ארבייטער בעוועגונג אין יאָהר 1915

דער פערגאנגענער יאהר 1915, וועט לאנג, זעהר לאנג פערבלייבען אין דעם זכרון פון די ארבייטער. אין דער געשיכטע פון דער ארבייטער בעוועגונג וועט ער זיך אויסצייכנען מיט זיינע פּאָנטערס פון ארבייטסלאָזיגקייט און ביזי, פון נידערלאגען און נצחנות, פון טרויער און פרייד.

זייט די לעצטע עטליכע יאהר האָבען אונזערע יוניאנס געמאכט געוואלדיגען פּאָרטשריט. די אמאָליגע ארגאניזאציאנען, וועלכע פלעגען א שיין טהאָן אין ביזי צייט און פלעגען צאנקען ווי גראָשענע ליכטהאך אין סלעק־צייט, זיינען פערוואנדעלט געווארען אין ריזיגע אינסטיטוציאָנען. די בעלי־הבתים האָבען מיט שרעק צוגעקוקט ווי די יוניאנס וואקסען אין גרויס און אין איינפלוס און האָבען זיך פערשווארען צו מאכען א סוף דערפון.

די צייט האָט פאר זיי, פאר די ארבייטסגעבער, געשיינט צו זיין זעהר א גינסטיגע. כמעט דער גאנצער יאהר 1914 איז אוועק אין ארבייטסלאָזיגקייט און דער אָנפאנג פון דעם נייעם יאהר האָט אויך געוויזען ווייניג אויסזיכטען אויף ארבייט.

אין דער ארבייטער בעוועגונג, ספּעציעל אין דער אידישער, האָבען געהערשט קריגערייען און כאָאָס. ביי די שניידער יוניאנס, וועלכע עס האָבען זיך ערשט געשטעלט אויף די פיס, און צווישען די פיעלע צעהנדליגע טויזענדער קליידער ארבייטער וואס איז געלונגען צו ארגאניזירען נאָך א שרעקליכער דעמאָראליזאציאן פון פיעלע יאהרען, האָט אויסגעבראכען א קריעג וועלכע האָט די גרויסע אָרגאניזאציאן אין צוויי ען געשפּאָלטען. אין דעם פּראָגרעסיווען ארדען פון די ארבייטער, אין דעם ארבייטער רינג, האָבען זיך געריסען און געביסען צווישען זיך די „אלטע“ מיט די „יונגע“.

אין מאָנאט מאי, 1915, האָבען זיך דריי בעוואוסטע און טהעטיגע מיטגליעדער פון ניו יארקער קלאוקמאכער יוניאן, וועלכע זיינען אין מערץ 1914 ארעסטירט געווארען אויף דעם חשד אז זיי זיינען פערמישט אין א מאָרד קייס, אליין זיך איבערגעגעבען צום דיסטריקט אטוירני. דאָס זיינען געווען זיגמאן, מעטץ און סטופּניקער. דאן האָט געפאָלגט א גאנצע רייהע ארעסטען פון בעקאנטע און בעליעבטע ארבייטער פיהרער. עס זיינען ארעסטירט געווארען דזשוליוס וואולף, א הויכער בעאמטער אין דער קלאוקמאכער יוניאן, צוזאמען מיט וועדינגער'ן, א טהעטיגען מיטגליעד פון אפּעריטאָר לאָקאל. אויף פערשיעדענע אנדערע קלאגען זיינען ארעסטירט געווארען: אב. באראף, ווייס־פּרעזידענט פון דער אינטערניישאָנאל ליידיעס גארמענט וואירקערס; ס. לעפקאָוויטץ און דזש. האלפּערן; דאן האָבען געפאָלגט די ארעסטען פון ס. שאָר, מענעדזשער פון די וויהייט גודס וואירקערס; ס. סילווער, פון די ליידיעס ווייסט מייקערס און נאָך פיעלע אנדערע. דיעזע אלע זיינען פערהאפטעט געווארען אויף אויפגעבלאָזענע קלאגען. די בעווייזע דערצו זיינען צוגעשטעלט געווארען פון בעיזאוסטע גענגסטערס, פון בעריהמטע פערברעכערס און אויסוואורפען פון דער אינטערוועלט.

די אידישע ארבייטער בעוועגונג, וועלכע איז נאָך ניט געקומען צו זיך פון דעם טומעל און מיסטרויען נאָך דער הורוויץ־אפערע, איז יעצט פון די אונערוואַרטעטע קלעפּ, וואָס האָבען זיך א שאָט געטהאָן פון אלע זייטען, אויף א ווייל בוכשטעבליך פּאראליזירט געווארען.

אין דעם לאגער פון די מאנופעקטשורערס האָט מען געטאנצט פאר שמחה. זיי האָבען געמיינט, אז עס איז געקומען די גליקליכע צייט, ווען זיי וועלען צובראכען די מעכטיגע אידישע אָרגאניזאציאָנען.

אום נאָך מעהר צו צוטומלען די פאָרשטעהער פון דער ארבייטער בעוועגונג, און מעהר נאָך צו פערפלאָנטערען די סיטואציאָן, האָבען די קלאָוק־מאנופעקטשורערס אָהן איר גענעגנד וועלכער וואָרנונג, אונגעריכט, ערב דעם מיטינג פון דעם באָארד אָוו ארביטריישאָן, וואָס האָט געדארפט פאָרקומען דעם 23טען מאי, אבגעבראָכען דעם פּראָטאָקאָל מיט דער קלאָוקמאכערס יוניאָן.

די ענגלישע פּרעסע האָט אונטערגעכאפּט יעדען סטייטמענט וואָס איז ארויס פון דעם דיסטריקט אטאָרני'ס אָפיס, האָט דאָס נאָך צוגעפּוצט מיט שרעקליכע ליגענס, און עס פערשטעהט זיך, אז די עפענטליכע מיינונג איז שטארק פערגיפטעט געווארען, אי געגען דער ארבייטער בעוועגונג, אי געגען איהרע „פערברעכערישע פיהרער“.

און דאן, ווען עס האָט געשיינט אז דער הימעל ליעגט שוין אויף דער ערד, האָט פּלוצלונג א שטורעם דורכגעבראָכען די וואָלקענס. דער ארבייטער האָט געזאָגט זיין וואָרט!

שבת, דעם 12טען יוני 1915, איז אָבגעהאלטען געווארען א ריעזיגער מיטינג אין מע־

דיסאָן סקווער גאַרדען. דאָס איז געווען אַ היס־טאָרישע דעמאָנסטראַציאָן. די אַרבייטער האָבען דאָרטען מיט זעהר אַ פייערדיגען ענטוזיאַזמוס, וועלכער איז פערקערפּערט געוואָרען אין אַ רע־זאָלוציאָן, אַרויסגעזאָגט קורץ און קלאָר, אַז זיי זיינען בערייט אויפצונעהמען דעם דאָפּעלטען קאַמפּף מיט זייערע אַרבייטסגעבער — פאַר זיי־ער יוניאָן און געגען דעם בלוט־בלבול אויף זייע־רע פיהרער.

עס האָט געהאַלטען ניט ווייט, אַז די מאַנו־פעקטשורערס זאָלען פיהלען דעם טעם פון דעם סטרייק פון 1910. דאָ האָבען זיך אַריינגעמישט פּראָמינענטע בירגער, ווי דזשייקאָב שיף, אָסקאַר סטראַוס, סיירוס סוהצבערגער און ק. מאַגנעס. דער סיטי מעיאָר האָט זיך פּעראַינטערעסירט, ער האָט ערוועהלט אַ קאָונסיל אָוו קאָנסיליאַיי־שאָן, און סטרייק איז אויסגעמידען געוואָרען. מען איז געקומען צו אַ סעטעלמענט.

דער 8טער אָקטאָבער 1915 וועט פערצייי־כענט ווערען אַלס דער גרעסטער טאָג אין דער געשיכטע פון דער אַרבייטער בעוועגונג. אין יע־נעם טאָג זיינען פונף פון די קלאָוקמאַכער־פיהרער, וועלכע מען האָט קינסטליך אַריינגע־פּלאָנטערט אין אַ נעץ פון ליגענס און בלבולים, בעפרייט געוואָרען פון אַ שענדליכער בעשולדי־גונג. אָנשטאָט דעם וואָס די מאַנופעקטשורערס און זייערע חברים די גענגסטערס האָבען גערע־כענט מיט דעם בלוט פון דיעזע אַרבייטסלייט אויסצולעשען דעם פייער פון בעגייסטערונג אין די יוניאָנס, האָט גאָר אַ דזשורי זיי אַלעמען ריין־געוואַשען, און דער דזשאָדזש האָט זיי צי־ריקגעגעבען זייער פרייהייט און זייער גוטען נאָמען.

און בעת דאָס יאָהר 1915 האָט אין אָנפאַנג געשיינט צו זיין אַזוי טרויעריג, זיינען אָבער צום סוף אַריינגעטראָטען גרויסע ענדע־רונגען.

די לעצטע פּאָר מאָנאַטען איז אין אַלע טריידס געוואָרען שטאַרק ביזי. די אַרבייטער־וועלט האָט שטאַרק אויפגעלעבט אונטער די גינ־סטיגע אומשטענדען.

אויף די וואונד, וואָס איז פּעראורזאַכט גע־וואָרען צוליעב דער שפּאַלטונג פון די קליידער־אַרבייטער, ווערט ביסלעכווייז אויסגעהיילט. אָנפאַנגס האָט עס געצייגט, אַז דער ברודער־קריעג צווישען די שניידער וועט פערכאַפּען די גאַנצע אַרבייטער בעוועגונג. עס האָט געשיינט, אַז דאָס וועט צושפּאַלטען די פעראייניגטע אידי־שע געווערקשאַפטען אין צווייען, אַז עס וועט אַרויסרופען אַ קריעג מיט דער אַמעריקאַן פעדע־ריישאָן אָוו לייבאָר און וועט פעראורזאַכען אַ גאַנצע מהומה אין דער בעוועגונג. עס איז אמת, אַז אַלעס איז נאָך ניט פאַראיבער, אָבער אַ סך צרות זיינען שוין אויסגעמידען געוואָרען און ביי דעם אָנפאַנג פון דעם נייעם יאָהר שיינט עס דאָך צו זיין ניט אַזוי טרויעריג ווי בעפאָר.

די קאָנווענשאָן פון דער אַמעריקאַן פעדע־ריישאָן אָוו לייבאָר, וואָס איז אָבגעהאַלטען גע־וואָרען אין סאַן פראַנציסקאָ, האָט זיך דעם יאָהר אויסגעצייכענט מיט פיעלעס, מיט וואָס זי קען זיך איבערנעהמען געגען די פריהערדיגע קאָנ־ווענשאָנס. די קאָנווענשאָן האָט זיך שטאַרק אינ־טערעסירט מיט די קאָורט־פערפאָלגונגען געגען די אַרבייטער, און ספּעציעל מיט די קלאָוקמאַכער קייסעס, וועלכע זיינען נאָך אינגאַנצען ניט גע־ענדיגט.

זעהר סימפּאַטיש און ריהרענד האָבען זיך די פאָרשטעהער פון דער אַמעריקאַנער אַרבייטער בעוועגונג געשטעלט געגען די אידען־פערפאָלגונ־גען אין די גלות־לענדער, ספּעציעל אין רוסלאַנד. אין דיעזער הינזיכט האָט זי זיך געשטעלט אין איין רייה מיט דער פּראָגרעסיווער אַרבייטער־בעוועגונג פון דער גאַנצער וועלט. אפילו וועגען דער אָנגעוועהטאָגטער שניידער־פּראָגע האָט זיך די קאָנווענשאָן אויסגעשפּראָכען פאַר שלום און האַרמאָניע.

ביים שלום איז אונמעגליך אויסצולאָזען און ניט צו דערמאָנען דעם וויכטיגען זיעג וואָס די טויזענדער אַרבייטערינען, וואָס זיינען בעשעפ־טיגט אין דער וויהייט־גודס אינדוסטריע, האָבען געהאַט. ביים בענייען זייער אַגרימענט, דעם 16טען מאַרטש 1915, איז קיין גרויס ביזי ניט געווען. פונדעסטוועגען האָבען זיי דורך זייער סאָלידער אָרגאַניזאַציאָן געוואונען ביי דעם נייעם אַגרימענט אַ העכערונג אין ווייידזשעס פאַר די וואָך־אַרבייטער, און האָבען אויסגעאַר־בייט אַ סיסטעם פון סעטלען פּרייזען פאַר די שטיק־אַרבייטער. ענדע יאָהר האָבען זיי זיך גע־נומען אָנפיהרען אַ שטאַרקען אַגיטאַציאָנס־קעמפּיין צו אָרגאַניזירען דאָס ביסעל ניט אָרגאַ־ניזירטע אַרבייטער אין זייער טרייד.

לעצטען נאָוועמבער האָבען די אידישע אַר־בייטער פערצייכענט אַ געוואַלדיגען זיעג. דער זיעג, כאָטש אַ פּאָליטישער, האָט ער דאָך אַ גרויסע שייכות מיט זייער עקאָנאָמישער טהע־טיגקייט. גענאָסע א. י. שיפּליאַקאָף, איז ער־וועהלט געוואָרען פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי פאַר אַסעמבלימאַן אין בראָנזוויל. געג. שיפּליאַקאָף איז דער סעקרעטער פון די פער־איינגטע אידישע געווערקשאַפטען פון ניו יאָרק, און אין דער אַסעמבלי אין אַלבאַני וועט ער, אחוץ וואָס ער וועט פערטרעטען זיין דיסטריקט, אויך זיין דער אַקטיווער פערטרעטער פון די אָרגאַניזירטע אַרבייטער.

אַזוי האָט זיך דאָס יאָהר 1915 אָנגעפאַנגען זעהר טרויעריג און האָט זיך געענדיגט אַ סך בעסער, ווי מען האָט געקענט ערוואַרטען. אַ גייסט פון פריעדען האָט אָנגעהויבען וועהען אי־בער דער גאַנצער אַרבייטער בעוועגונג. שלום הערשט יעצט צווישען דער אידישער און אַמע־ריקאַנער אַרבייטער בעוועגונג. דאָס האַרץ איז פול מיט די בעסטע האָפנונגען פאַר׳ן יאָהר 1916.

אָסיף דימאָז: **דער מלחמה הימן** (ערצעהלונג.)

די רוסישע ארמעע האָט זיך צוריקגעצויגען פון מערב גרענעץ טיעפער אין לאנד, און די בע־פעלקערונג האָט נאָכגעאיילט הינטער דער אר־מעע. צוגען, אָנגעפּראָפּטע מיט מענשען, יונג און אלט, האָבען זיך אוועקגעטראגען מיט שווערע קרעכצען. מוטערס האָבען פערלאָרען זייערע קינ־דער, פאמיליעס זיינען צוריסען געווארען אום קיינמאָל מעהר זיך ניט צונויפצוקומען; שוואַ־כערע זיינען צוטראטען געווארען אויף טויט. די מענשען האָבען זיך אויפגעהויבען אין וואס זיי שטעהען און געהען און זיינען אין איילעניש אנטלאָפען, איבערלאָזענדיג אלץ אויף הפקר, נור מיט אביסעל שפּייז אויפ'ן וועג.

און באלד האָבען זיך פון די דערפער גענו־מען ציהען פּויערים אויף וועגעלאך, פוהרען און קאַרעטען, וואָס נור עס האָט זיך געמאכט אונטער דער האנד. די פערד, מיט ארויסשטאַרצענדע ביינער, האָבען זיך מיט מאטערניש געשלעפּט, מיט א דערשראָקענעם הירזשען, די קיה האָבען זיי געענטפערט מיט אן עלענדען מו־או, די הונ־געריגע הינט מיט א וואָיען. און די מענשען האָבען זיי אלעמען איבערגעשריען.

און ווען דער לעצטער צוג איז פערשוואונ־דען צו מזרח צו, לויפענדיג איבער'ן בריק מיט אזא אומטיגען פייפען, ווי פון שטאַרקען וועה־טאָג; ווען דער לעצטער וואגען, וואס איז אב־געשטאַנען פון די איבריגע, אָנגעלאָדען מיט קי־סענס און אנדערע באלעבאטישקייט, איז שוין אויף דורכגעפאָהרען, איז די געגענד אנשוויגען געוואָרען. און ווען דער אבענד איז געקומען האָט דער הימעל פּלוצלונג זיך גענומען בעדעקען מיט ראָזעווע פלאַמען, און געהאנגען איבער דער ערד ווי א שטיק רויטער אטלאס. דאָס איז ניט גע־ווען דער זונען־אונטערגאנג; דאָס האָבען גע־ברענט שטעדט און דערפער. דאָס האָבען בע־וואוינטע פּלעצער, וואו דורות און דורות האָט א פאָלק געלעבט און געארבייט, זיך פערוואנ־דעלט אין א מדבר. אויסגעליידיגטע פון מענשען, חרוב'ע שטעדט, צושטערטע וועגען. די איינציגע לעבעדיגע נפשות זיינען געווען די הונגעריגע הינט, וועלכע זיינען ווי ווילד געוואָרען דורך איין נאכט. און אין א פּאָר טעג ארום האָבען זיי זיך אומגעקעהרט צו זייער וואָלפישען צושטאנד. זיי האָבען בעקומען דעם אָנבליק פון די חיות פון וועלכע זיי שטאמען, וואס פלעגען מיט טויזענ־דער יאהרען צוריק זיך יאגען נאָך רויב.

און אָט דער מדבר האָט געאטעמט. און זיין אָטעמען איז געווען ווי אייזען וואָלט גע־זיפצט, אזוי טיעף און שווער, אז די לופט האָט געציטערט. די זיפצען זיינען ווי געפאלען פון דעם ראָזעווען פאָרהאנג אויבען, וואס האָט א האָבען הימעל פערדעקט. דאָס האָבען אונטען די שטאָהלענע קאַנאָנען אויסגעאָטעמט דעם טויט.

און די פינסטערניס איז געווארען געדיכ־טער; א רעגען האָט גענומען פאלען, און דארט פון ווייטען, פון מערב זייט, ביים בויג פון וועג, וואס איז צוגראָבען געווען פון רעדער, מענשען־פיס און פערדישע פּאָדקאָוועס, האָבען זיך גענומען ווייזען משונה'דיגע בעשעפענישען. עס איז שווער געווען צו זאגען צו זיינען דאָס מענשען אדער חיות... זיינען דאָס אפשר גע־היימניספולע מלחמה גייסטער, געבאָרען פון די פלאמען פון די ברענענדע שטעדט, פון דעם רע־ווען פון די קאַנאָנען? אָט איילען זיי איבער די צושעדיגטע וועגען און די ווילדע הינט ביי דער זייט שפּרינגען אָב מיט א ברומען אין הוילע שרעק.

אָט זיינען זיי גאָר נאָהענט; איהר קענט זיי זעהן און הערען זייערע רייד. אין די ווער־טער פערנעהמט איהר א פארצייטיגען קלאנג, זיי זיינען שוין גערעדט געווארען מיט הונדער־טער און טויזענדער יאהרען צוריק פון זייערע אור־עלטערן, וועלכע האָבען פּונקט אין אזעלכע שוידערליכע נעכט געבלאָנזשעט איבער וויס־טע וועגען און פּונקט אזעלכע רויטע פייערן האָ־בען זיי נאָכגעשיינט פון הינטען.

דאָס זיינען אידען געווען, אידען פון גרענעץ, געטריעבענע אין טיעף־רוסלאנד. זיי האָבען געוואנדערט מחנות ווייז, געיאגט פון מלחמה בייטש. איבער זייערע קעפּ האָט דער ווינד געפייפט. די פראָסטיגע נאכט האָט זיי גע־בריהט, און זייערע בעגלייטער זיינען די קראָ־הען געווען, וועלכע האָבען זיך מאָדנע פער־מעהרט די לעצטע טעג. נידריג, נידריג זיינען זיי געפלויגען און געקארקעט איבער זיי.

די אידען זיינען געווען די לעצטע צו פער־לאָזען דעם פּלאַץ. קיינער איז זיי ניט נאָכגע־קומען. קיינער איז ניט געבליבען צו שטערען די רוה פון דעם מדבר. דער צוג, וואָס פלעגט דאָ פערביילויפען צום גרענעץ צו, האָט שוין איצט מעהר ניט גע'רעש'ט אין דער שטילקייט פון דער נאכט. דעם גרויסען בריק האָט מען אויפעגריסען און זיין אייזערנער סקעלעט איז געלעגען אויפ'ן גרונט פון טייך. אין דער פער־לאָזענער שטאָדט, צווישען די חורבות, האָט איהר געקענט זעהן נור שווארצע, פעררויכערטע פאבריק קוימענס, וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי די ריעזיגע קראלען פון דעם מדבר וואָס קומט צו קריכען.

* * *

אין דערזעלבער נאכט, ווען די איינוואָהנער זיינען אוועק פון זייער איינגעזעסען אָרט, איז אין שטאָדט פערבליבען א פּוילישער פּויער, יאַנעק גרוש. דאס איז געווען נאָך א יונגער בחור פון א יאהר 24, אבער שוין א צובראָכענער פון זיין אומגליקליך וויסט לעבען, פון האָרעוואניע און אונווייסענהייט. זיין פאטער, מוטער און ברידער זיינען אנטלאָפען ווען עס איז נאָך ליכטיג געווען. זיי האָבען איינגעשפּאנט זייער פערדעל און מיטגענומען מיט זיך זייער לעצטען זאק מיט קאַרטאָפעל. יאנעק האָט זיי געזאָגט, אז ער וועט זיי שפּעטער אָניאָגען.

ער האָט געזעהן דעם לעצטען צוג אוועקגעהן. ער האָט געהערט דאָס קלאַגען פון די אידען, וועלכע האָבען זיך מיט תפילות געקליבען אין וועג אריין. דער אַלטער געהיליץ־הענדלער גרשון כהן, וועמעס זוהן איז געהאנגען געוואַרען הייגט פריה פון די קאָזאקען, האָט אראבגעריסען די מזוזה פון ביישטידעל און האָט זיך אַוועקגעלאָזען ניט אומקוקענדיג זיך אויף צוריק. זיין ווייסער קאָפּ האָט געציטערט פאר הונגער אָדער פאַר וועהטאָג; יאנעק ווייס ניט פאַר וואָס. אָבער ער ווייס עס יא: דער אלטער כהן האָט זיך אזוי געבעטען ביים אָפיציר ער זאָל איהם ערלויבען אראבנעהמען דעם קערפּער פון זיין זוהן כדי איהם צו בעגראָבען אדער מיטצונעהמען. דער קערפּער שאָקעלט זיך נאָך אונטער דעם גרויסען בוים, וואס הינטער דער קירך.

פאר וואס האָבען זיי איהם געהאנגען? טראַכט יאנעק. די קאָזאקען האָבען געזאָגט, אז ער איז א שפּיאָן. דאָס איז געווען שווער צו גלויבען, אבער די קאָזאקען ווייסען מסתמא וואס זיי האָבען צו טהאָן. יאנעק איז אויפגעוואקסען מיט איהם, זיי זיינען ביידע חברים געווען, זיי האָבען א סך צו טהאָן געהאט איינער מיט'ן אנדערען. דער אלטער כהן פלעגט אָפט שיקען זיין זוהן איבער'ן גרענעץ אריינצוקריגען בעשטעלונגען אויף געהיליץ און אָט די בעשטעלונגען און אדרעסען פלעגט זיין זוהן יעקב אריינשרייבען אין א ביכעלע. האָבען די קאָזאקען דאָס ביכעלע אויסגעפונען און האָבען געראַנגען יעקב'ן פאר שפּיאָנעריי.

„יעדער איינער, וואָס האָט צו טהאָן מיט די דייטשען, דארף פון זיי געהאנגען ווערען!" טראַכט זיך יאנעק, וואנדערנדיג איבער די לעדיגע גאסען. „אבער דאָס איז ניט מיין עסק. די קאָזאקען ווייסען שוין וואס זיי האָבען צו טהאָן".

די הייזער פון דער פערלאָזענער שטאָדט האָבען געקוקט אזוי חשך ווי גרויסע שווארצע ארונ'ס. די פענסטער זיינען ניט בעלויכטען געוויען, קיין מענשליך קול האָט ניט געבראכען דאס שווייגען אינעווענינ, נור דרויסען האָט דער נאסער ווינד געקלאפּט מיט די לאָדענס און די שטאָהלענע קאנאָנען האָבען געהאלטען אין איין דונערען און איבער'ן הימעל האָבען זיך געטראגען די שווארצע קראָהען און האָבען געריסען די לופט מיט זייער קראה! קראה!...

דעם פּויער האָט אָנגענומען א מורא. האָס, צוליעב וואָס ער איז געבליבען, איז גאָר ניט געווען אזא לייכטע זאך דורכצופיהרען. דער רעגען האָט זיך אלץ געשטארקט און עס איז שוין אזוי שפּעט.

ער האָט זיך געאיילט צו דער קירך, צו דעם בוים, אויף וועלכען זיין פריינד יעקב כהן איז געהאנגען. ער איז געווען זיכער, אז סאָלדאטען וועלען זיך שטארק ניט קימערען וועגען טויטען קערפּער. זיי זיינען אוועק און דעם קערפּער ניט בעגראבען. אגב, איהם, יאנעק'ן, איז דער קערפּער אויך ניט אָנגעגאנגען. ער איז געבליבען צוליעב דער שטריק, וואָס איז געווען ארומגעוויקעלט ארום דעם טויטענ'ס האלז. ווארים ער איז געווען איבערצייגט, אז א שטריק, אויף וועלכער א מענש איז געהאנגען געוואָרען, ברייגנט גליק. אלע זאָגען עס! מיט אזא שטריק אין קעשענע דארף ער פאר קיין זאך ניט מורא האָבען. אלץ, וואס ער וועט אונטערנעהמען, וועט איהם אבגליקען. עס וועט איהם געהן אין קאָרטען־שפּיעל, אפילו מיידלעך וועלען איהם ליעב האָבען! אלץ, וואָס איהם בלייבט צו טהאָן, איז אויסצוקלייבען זיך די רייכסטע און שעהנסטע מיידעל, און ער וועט זיך אָבלעבען א פרעהליך וועלטעל!

יאנעק איז צוגעקומען צום מארק־פּלאץ. אָט דאָ האָבען זיי איהם פאַרבייגעשלעפּט צווישען די קופּעס שטיינער. ער, יאנעק, איז געשטאנען ביי זיין וועגעלע און ער האָט אלץ געזעהען.

יעקב'ס געזיכט איז געווען בלייך, ווי איינגעטונקט אין מעהל. זיינע הענד זיינען געווען געבונדען און זיינע גרויסע שווארצע אויגען, פול טויט־שרעק, האָבען אָנגעגלאָצט יעדען אייגענעם, וועלכער איז איהם געקומען אין וועג.

— אבער וואו שלעפּט איהר מיך? — האָט ער געשטאמעלט — איך בין ניט קיין שפּיאָן! יעדער איינער קען מיך! אָט פרעגט זיי!...

יאנעק האָט זיך דערמאָנט, ווי די גרויסע ברענענדיגע אויגען האָבען דורכגעלעכערט זייגע. „אָט פרעגט איהם — האָט יעקב אויסגעשריען — ער קען מיך! ער איז א קריסט, יאנעק, מיין פריינד, זאָג עס זיי" — האָט ער זיך געבעטען מיט א ציטערנדען קול. „איך קען דיך ניט", האָט יאנעק אבגעענטפערט און האָט זיך אָבגעקעהרט.

ער האָט אזוי געענטפערט ניט ווייל ער האָט געוואלט טהאָן שלעכטס יעקב'ן, נור ער האָט ניט געוואלט אָנהייבען מיט די קאָזאקען. און דאמאלס האָט ער טאקי אויך ניט גערעכענט, אז ער טהוט דערמיט אן אונרעכט יעקב'ן, אבער איצט, אין דער פינסטערנים פון דער נאכט, האָט איהם גענומען וועה טהאָן דאָס הארץ פאר דעם

ארימען יונג. נאָך אלעמען איז ער דאָך געווען א וואוילער בחור, כאָטש ער איז געווען א איד. מען האָט אויך גערעדט, אז ער האָט שוין א כלה. און זיין פאטער האָט אזויפיעל יאהרען עסקים געהאט מיט זיין, יאנעק׳ס, פאטער! ער האָט עס ניט געדארפט זאָגען: „איך קען דיך ניט״.

יאנעק האָט דורכגעשניטען דעם מארק־פּלאץ און איז צוגעקומען צו דער קיך. דער קופּעל אנטקעגען ראזעווען הימעל האָט אויסגעקוקט ווי א שווארצע שטיק פּאפּיער. ער איז ארומגעגאנגען ארום די געביידע און האָט דערזעהן דעם בוים, וואס ער האָט געזוכט. דאָ איז געווען זעהר פינסטער, דאָך האָט ער געקענט בעמערקען, אז די צווייגען זיינען געווען ארומגעפּליקט פון ווינד — נאקעט און ליידיג. דער קערפּער איז געווען פערשוואונדען.

* * *

א צאָרן האָט פּלוצלינג אָנגעכאפּט דעם פּויער. פרעמדע האָבען איהם אויסגענארט, אוועקגע׳גנב׳עט זיין מזל׳דיגע שטריק. אומזיסט איז ער פערבליבען פאר דער נאכט, אין דער שרעקליכען טוידטער שטאָדט, וואו ער ריזיקירט אריינצופאלען צו די דייטשען. מיעד, הונגעריג, דורכגעווייקט דורך און דורך האָט ער געניסטערט מיט די אויגען ארום און ארום נאָך א שפּור פון שטריק. פּלוצלינג האָט ער זיך אָנגעשטויסען אויף עפּעס און איז געפאלען. א גרילצענדער קוויטיט, הארט ביי זיין אויער, האָט אריינגעיאגט אין איהם אן אימה. עפּעס א טונקעלע זאך איז אבגעשפּרונגען און פערשוואונדען. זיין הארץ האָט גענומען גיך קלאפּען און זיין האנד האָט זיך אויפגעהויבען אום איבערצוצלמ׳ען זיך. איז איהם געקומען אויפ׳ן געדאנק, אז דאָס איז ער געשטרויבעלט געווארען איבער דעם אונגליקליכען׳ס קערפּער: א הונט האָט עס מסתמא געגריזעט זיין געביין און איז אנטלאָפען, איבערגעשראקען פון דער אונערוואר־טעטער אונטערברעכונג.

הייסט עס, אז די קאָזאקען האָבען דעם סערפּער אראָבגענומען פון בוים. האָבען זיי די שטריק איבערגעלאָזען? ער האָט זיך איינגעבויגען אויף די קניה און גענומען פיהרען מיט דער האנד איבער איהם. אָט זיינען די פיס, די ברוסט, די האלז, און צו זיין גרוים פרייד, ארום האלז די נאסע שטריק. מיט ציטערנדע הענד, פאר גליק, האָט ער עס גענומען אויפבינדען. זיינע הענד האָבען אָנגעריהרט די באקען פון טויטען מאן, און זיי זיינען געווען אזוי קאלט, קעלטער ווי די פינסטערע ערד, אויף וועלכער ער האָט געקניהט.

„גאָט ראטעווע מיך!״ — האָט ער געשעפּטשעט — „הייליגע מאריע״!

די שטריק איז אויפגעלאָפען געווען פון רעגען און עס איז געווען א שווער שטיקעל ארבייט עס לויזצובינדען. יאנעק האָט א צופּ געטהאָן איינמאָל און צווייטמאָל און די שטריק האָט ניט נאָכגעגעבען. ער האָט ארייגגערוקט זיין לינקע האנד אונטער דער שטריק און נאָך אמאָל א שלעפּ געטהאָן. דער קנופּ האָט זיך פּלוצלינג אויפגעמאכט, און אין זעלבען אויגענבליק האָט ער דערפיהלט, ווי די פינגער פון זיין לינקער האנד זיינען אריינגעכאפּט און צונויפגעדריקט געווארען מיט א מורא׳דיגער קראפט, ווי מיט שטארקע אָבצווייגעס!

ניין, ניט ער האָט דאָס ארויסגעלאָזט אזא אונמענשליכען געשריי; דאס האָט אן אנדערער אין איהם אויסגעשריען מיט דעם ווילדען קול פון איינעם וואס טרענקט זיך. און תיכף, ווי א ווידער׳קול, האָט זיך פון די בוימלאך אָבגערופען מיט א געהייל דער הונט, וועלכען ער האָט פריהער איבערגעשלאָגען.

די אייזערנע קלאמען האָבען זיך ניט געוואָרט פונאנדערנעהמען. יאנעק האָט שוין געוואוסט אז דאס האָט דער אונשולדיג געהאנגענער פערשלאָסען זיינע צייהן איבער זיין האנד. דער שרעקליכער געדאנק, אז א טויטער קען בייסען, האָט ווי פער׳סס׳ט זיין מח, פערנעבעלט זיין זינען. די האָר האָבען זיך איהם געשטעלט קאפּויר.

אפשר מאכט ער זיך נור אז ער איז טויט? אפשר האָט ער געוואָרט אויף איהם, יאנעק׳ן, ער זאל קומען גנב׳נען די שטריק פון זיין האלז? און דאָס איז געווען זיין נקמה אן איהם למאי ער האָט איהם פערלייקענט!

„לאָז מיך אָב!״ האָט ער שטום זיך געבעטען ביים טויטען מאן, און ווען יעקב האָט איהם ניט געפאָלגט און איהם ניט אבגעלאָזען, האָט ער גענומען שרייען מיט א קול, רופענדיג צו הילף די קראָהען און די הינט.

„לאָז מיך אָב! לאָז מיך אָב!״

און די הינד זיינען געקומען אויף זיין רוף! זיי זיינען געקראָכען פון די קעלערען און אבגוסען, פון אונטער די איבערגעקעהרטע וואָגענס און פערלאָזטע הייזער, פון טונקעלען וואלד און פון אונטער די פּגרים, וואָס דער וואלד האָט בעהאלטען; זיי זיינען געקומען צוקריכען איינער נאָכ׳ן אנדערען. לאנגזאם האָבען זיי זיך דערנעהנטערט, מיט שטייף געווארענע האָר אויף זייערע געניקען, פאר אימה. דער ווילדער געשריי, וואס זיי האָבען קיינמאָל ניט געהערט, האָט זיי געצויגען צו זיך מיט אן אונווידערשטעהליכער קראפט. דורך דער גאנצער פערוואָרפענער שטאָדט, פון יעדער גאס און ווינקעל, האָבען זיי געהערט דעם וואהנזיניגען געשריי, אויף וועלכע די שטאָהלענע קאנאָנען פון דערווייטענס האָבען ווי געענטפערט מיט א טעמפּען געהילף.

און דער ראזעווער אבשיין פון צאָרניגען הימעל איז געפאלען, ווי א פייעריגער שאָטען פון מלחמה, אויף דעם שווארצען בוים הינטער דער קירך, אויף די סילועטען פון די הינט, וואס

זיינען לאנגזאם, לאנגזאם אויף די בייבער גע־קראכען, אויף דעם בלייבען פון שרעק פערשטיי־נערטען געזיכט פון פויער.

* * *

גלייך באגינען איז אין דער פערלאזענער שטאָדט ארייגגעריטען דער אוואנגארד פון דער דייטשער קאוואלעריע. זיי זיינען איבערראשט געוואָרען פון דעם מערקווירדיגען געהייל, וואָס האָט זיך געטראגען דורך דער גאנצער שטאָדט. זיי האָבען איינגעהאלטען די פערד און זיך צו־געהערט מיט אָנגעשטעלטע באיאָנעטען. טיי־זענדער הינט האָבען געבולען, געקוויטשעט און געוואָיעט. איין הונט פלעגט אָנהויבען און די אנדערע האָבען איהם געענטפערט אין א קאָהר. ווען זיי זיינען צוגעקומען צו דער קירך, האָבען זיי דערזעהן אן אונגלויבליכע סצענע: א מענש איז געשאָגען געקניהט איבער א טויטען קערפּער און גערעוועט מיט א הינטיש קול. זיין האנד איז געווען פעסט איינגעקלאמערט צווישען די צייהנער פון דעם טויטען. צעהן טריט ארום איהם איז א מחנה הינט געשטאנען אויף די הינ־טערשטע פיס, מיט ארויסהענגענדע צינגער און זיינען זיך פערגאנגען אין א קלאגען.

— לא־אָ־ז מי־ יך אָ־אָ־פּ! — האָט יאנעק געשריען.

— אאו־אאו! — האָבען די הינט געענט־פערט. עס האָט אויסגעזעהן, אז אָט די משונה־דיגע פערזאמלונג פון די הינט מיט דעם מענ־שען אין מיטעלפּונקט, זינגען דאס א בעגריסונגס הימן צו דער מלחמה!

די סאָלדאטען האָבען אוועקגעטריבען די הינט און זיינען אראבגעשפּרונגען פון די זאָטלען. ווען זיי האָט זיך איינגעגעבען ארויסצוקריגען דעם פויער'ס האנד פון שרעקליכען קלעם, איז יאנעק שוין ניט געווען ביים זינען. עס איז שוין גע־ווען נאָך איהם, דעם ארימען יונג!

הלל ראָגאָף:

# ווילסאָן, רוזוועלט און אמעריקאנער גרויס־קאַפּיטאל

עס איז אָן אַלט־אנערקענטער כלל אין דער נאציאָנאלער פּאָליטיק פון די גרויסע פּארטייען, דאָס די פּארטיי־פיהרער און די „נאָמיניישאָן־זוכער" קענען זיך דריי יאָהר ריידען און האנד־לען מעהר אָדער ווענינער נאָך זייערע פּרינציי־פּען נאָך, אָדער נאָך זייערע געפיהלען נאָך, אָבער דעם פערטען יאָהר, דאָס הייסט דעם יאָהר, ווען די נאָמיניישאָנס און עלעקשאָנס פאר פּרעזידענט דארפען פאָרקומען, מוזען זיי אָן אַלעס העכע־רעם פערגעסען און ווערען אבסאָלוט פּראַקטיש. אין דיעזען יאָהר דארפען זיי זיך אויף א מינוט ניט לאָזען „פערפיהרען" פון אידעאַלען, פון שעהנע און נאָבעלע געפיהלען, פון הויכע פּרינ־ציפּען. זיי מוזען האלטען דעם אויער אזוי שטארק צוגעדריקט צו דער ערד און הערען וואָס עס קומט פאָר אָט דארטען אין די דונקעלע בע־האלטענע ערטער, פון וואנען די גרעסטע כחות פון דער איצטיגער געזעלשאפט ציהען זיך.

איידער די מלחמה האָט אויסגעבראָכען, און א שטיק צייט נאָכדעם, האָבען די אמעריקאנער בירגער געהאט א געוויסען בעגריף וועגען וויל־סאָנ'ס פּאָליסים, וועגען די פּאָליסים פון דער דעמאָקראטישער פּארטיי אויף איין זייט, און וועגען רוזוועלט'ס פּאָליסים און די פּאָליסים פון דער פּראָגרעסיווער פּארטיי אויף דער צווייטער זייט, און וועגען די פּאָליסים פון דער רעפּובלי־קאנישער פּארטיי אויף דער דריטער זייט.

ווילסאָן און זיין פּארטיי האָבען געזוכט הויפּטזעכליך ניט צוצילאָזען, אז די „גרויסע ביזנעס", ד. ה. די וואָל סטריט מאגנאטען זאָלען האָבען א פרייע האנד און זאָלען טהאָן וואָס זיי ווילען. אמת, ווילסאָן האָט זעהר ווענינ גע־טהאָן צו בעגרעניצען די מאכט פון די טראָסטס, דאָס הייסט אוועקצונעהמען פון זיי די הערשאפט יערכע זיי האָבען שוין בעפאָר אריינגעכאפּט; אמת אויך, דאָס ווילסאָן האָט ניט דורכגעפיהרט די אלע פערשפּרעכונגען וועגען בעקעמפּפען די טראָסטס, וואָס ער האָט געמאכט פאר זיין ער־וועהלונג, אָבער די געלד־מאגנאטען פיה־לען זיך איצטער ניט אזוי פריי, זיי קענען ניט האנדלען אזוי חוצפּה'דיג ווי אין דער צייט, ווען די רעפּובליקאנער האָבען געוועלטיגט אין וואַ־שינגטאָן. אין זיין אויסלענדישע פּאָליטיק האָט אויך ווילסאָן געהאט אין זינען מעהר דעם אל־געמיינעם אמעריקאנער בירגער, ווי דעם גרויסען קאַפּיטאליסט. ער האָט ניט געזוכט צו שטופּען זיך צו ווייט אין די אויסלענדישע מארקעטס. ער האָט פיעל פערבויגען און „פערזעהן" אין מעק־סיקאָ, אום ניט ארייננצוציהען אמעריקאָ אין א מלחמה, כאָטש דערפון וואָלט וואָל סטריט זעהר פיעל פּראָפיטירט. ער האָט נאָכגעגעבען ענג־לאנד אין דעם פּאנאמאָ סכסוך און האָט גענעבען די פיליפּינער מעהר פרייהייט — אלץ צוליעב דעם זעלבען טעם, ווייל ווילסאָן האָט אויף אלע פראגען געקוקט מעהר מיט די אויגען פון דעם אלגעמיינעם, מיטעל־קלאסיגען בירגער, ווי מיט די אויגען פון די גרויסע קאַפּיטאליסטען.

רוזוועלט און זיין פּראָגרעסיווע פּארטיי זיי־נען אין יענע יאהרען געשטאנען הויפּטזעכליך

פאַר „סאָציאַלע רעפאָרמען", און ווי ער האָט עס א נאָמען געגעבען, סאָציאַלע גערעכטיגקייט. דיעזע אישיות האָבען געהאַט צו טהאָן מעהר ווי אַלץ מיט געוויסע אויסבעסערונגען אין די פּאָליטישע און אינדוסטריעלע אָרדנונגען, וועלכע האָבען גאָר מייסטענס בעלאַנגט צו די סטייט רעגיערונגען און ניט צו דער נאַציאָנאַל־רעגיערונג. רעפאָרמען אַלזא, וועלכע רוזוועלט וואָלט סאַי ווי סאַי ניט געקענט דורכפיהרען, ווען זאָגאַר ער וואָלט געוועהלט געוואָרען. רעפאָרמען, אויף, וועלכע וואָלטען אָנגעריהרט פיעל מעהר די מיטעל־קלאַס מענשען, די קלענערע מאַנופעקטשורערס איידער די גאָר גרויסע געלד מענשען.

די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי איז דאַן געשטאַנען אויף דער אַלטער קאָנסערוואַטיווער פּלאַטפאָרמע, וועלכע איז אין פערלויף פון איהר לאַנגער הערשאַפט אויסגעאַרבייט געוואָרען פון די געלד מאַגנאַטען און וועלכע האָט געטריי געדיענט די אינטערעסען פון די געלד מאַגנאַטען אין אַלע הינזיכטען.

דאָס אַלזאָ איז געווען דער צושטאַנד פון די פּאָליטישע פּאַרטייען אין די ערשטע יאָהרען פון דער איצטיגער אַדמיניסטריישאָן, ווען די פיהרער און די בעאַמטע האָבען געקענט טהאָן און ריידען מעהר אַדער ווייניגער ווי זיי האָבען געפיהלט און ווי זיי האָבען געגלויבט. איצטער אבער, ווען דער „קריטישער לעצטער" יאָהר איז אָנגעקומען, און יעדער פּאָליטישען האַלט זיינען אויגען געריכטעט אויף איין פּונקט, אויף די קומענדע פּרעזידענשעל עלעקשאָנס, איז געוואָרען א גאַנצע איבערקעהרעניש.

ווילסאָן האָט פּלוצלונג אין גאַנצען פערגעסען וועגען זיינע פּאָליסים אין בעצוג צו טראַסטס און קאָרפּאָריישאָנס. אין זיין מעסעדזש דערמאָנט ער כמעט קיין וואָרט ניט וועגען דעם. רוזוועלט האָט אין גאַנצען פערגעסען וועגען זיינע „סאָציאַלע גערעכטיגקייטען". אין זיינע אטאַקעס אויף ווילסאָן'ס אַדמיניסטריישאָן, וועלכע זיינען אין דער ווירקליכקייט פּלאַטפאָרם ערקלעהרונגען, פערשווייגט ער די פראַגען אין גאַנצען. די קאָנסערוואַטיווע רעפּובליקאַנער ריידען מיט די וואָרעמסטע פריינדליכקייט וועגען די ראַדיקאַלסטע פּראַגרעסיסטען, און די ראַדיקאַלסטע פּראַגרעסיסטען ענטפערן מיט עהנליכע וואָרימקייט. די פּראָגראַמען פון יעדערער פון די דריי פּאַרטייען ליעגען צוזמעטערט פאַר אונזערע אויגען און מיר מוזען איבער א נייעס צוקוקען זיך צו יעדע פון זיי, אויב מיר ווילען האָבען א שטיקעל לאָגישען בעגריף פון די פּאָליטישע געשעהענישען אין דיעזען העכסט וויכטיגען יאָהר אין דעם לעבען פון דאָס אַמעריקאַנישע פאָלק.

איין זאַך איז זיכער און קלאָר: די פּראָגרעסיווע פּאַרטיי איז טויט. עס בלייבען אַלזאָ אין פעלד בלויז די צוויי אַלטע פּאַרטייען: די רעפּובליקאַנער און די דעמאָקראַטען.

* * *

דער געהיימער דינער, וואָס איז געגעבען געוואָרען פאַר רוזוועלט'ן אין דזשאָרדזש גערי'ס היים אויף פינפטע עוועניו, איז די גרעסטע פּאָליטישע פּאַסירונג אין דיעזען לאַנד אין די לעצטע עטליכע יאָהר. ביי דעם דינער זיינען אַנוועזענד געווען צוואַנציג געקליבענע מענשען, די זיילען פון וואָל סטריט. צווישען די צוואַנציג זיינען געווען אייניגע איבערגעבענע דעמאָקראַטען און די בעסטע פריינד פון פּרעזידענט ווילסאָן און אויך אייניגע פערביסענע שונאים פון רוזוועלט'ן. וואָס דאָרטען איז גערעדט געוואָרען ווייס קיינער ניט. א דיקער שלייער פערהילט דיעזע קליינע געשעהענים.

ווען מען בעטראַכט אָבער דיעזע פּאַסירונג אונטער דעם ליכט פון דער אַטאַקע, וואָס רוזוועלט האָט געמאַכט אויף ווילסאָן'ס מעסעדזש, ווערט די זאַך אַביסעל קלאָר. אין דיעזער אַטאַקע פאַלט רוזוועלט אָן אויף ווילסאָן'ען פאַר וואָס ער האָט אַזוי ווייניג גערעדט וועגען די אינערליכע פּראָבלעמען פון לאַנד. אָט וואָס ער שרייבט וועגען דעם:

„אונזער לאַנד נויטיגט זיך אין א פּאָליסי, וואָס זאָל ערמוטהיגען ביזנעס, און פערבייגעהענדיג אויך רעגולירען ביזנעס. דער טראָבעל מיט אונזערע ביזנעס איצטער איז, דאָס זי מוז געפיהרט ווערען זעהר שוואַך, דערפאַר וואָס אונזערע ביזנעסלייט זיינען אין שטענדיגע שרעק, דאָס די רעגיערונג וועט זיך צו יעדער מינוט אַריינמישען און זיי שטערען מיט געזעצע. דער גרויסער ביזנעסמאַן וויים היינט ניט צי ער היט דעם געזעץ צי ניט. אין דעם קומענדען קאַמפּף, וואָס זיי ווילען אין קורצען מוזען פיהרען געגען די גרויסע ביזנעסלייט אין אַנדערע לענדער, ווילען זיי האָבען א גרויסען „דיסאַדוואַנטיידזש", ווייל זיי ווילען אימער מוזען ציטערען פאַר דער רעגירונג, וועלכע האָט ניט קיין בעשטימטע פּאָליסי."

דאָ האָט רוזוועלט אַרויסגעלאָזען די קאַץ פון זאַק. עס איז איצטער קיין סוד ניט מעהר, אַז די גרויסע געלד־זעק פון אַמעריקאַ גרייטען זיך צו פערכאַפּען פיעלע מאַרקעטס נאָכדעם ווי די מלחמה וועט זיך ענדיגען. מיט אייניגע מאָנאַטען צוריק האָט די פּרעסע זאָגאַר געמאָלדען, דאָס א ספּעציעלע קאָרפּאָראַציאָן פון די גרעסטע פינאַנסירען פון לאַנד איז צו דיעזען צוועק געשאַפען געוואָרען. אין דיעזער ערקלערונג, אַלזאָ, האָט עס רוזוועלט קלאָר געמאַכט פאַר די מיליאָנערען, דאָס טראָץ זיין אַמאָליגען ראַדיקאַליזם, טראָץ זיינע אַמאָליגע אָנפאַלען און אַטאַקעס אויף די טראָסטס איז ער בעריט צו געבען זיי א פרייע האַנד אין דעם קאַמפּף מיט די קאַפּיטאַליסטען פון אַנדערע לענדער פאַר פרעמדע מאַרקעטס. אַז רוזוועלט קען ענדערען זיינע מיי־

נונגען, אז ער קען איין טאָג בענשען דאָס וואָס ער האָט מיט אַ טאָג פריהער געשאָלטען, ווייסען די וואָל סטריט לייט גאַנץ גוט. זיי ווייסען אויך אז אין טיעפען האַרצען איז רוזוועלט קיינמאָל ניט געווען קיין שונא פון גרויס קאַפּיטאַל. ער האָט קיינמאָל ניט געטהאָן קיין זאַך, וואָס האָט געקענט שאַדען גרויס קאַפּיטאַל. דאָס וואָס ער האָט גערעדט און געשימפּט, איז געווען בלויז צופריעדען צו שטעלען די געפיהלען פון גרויסען עולם. דאָס פאָלק איז גראַדע דאַן געווען אויפגערעגט אויף די געלד־זעק, האָט ער ניט געקענט ביישטעהן דעם נסיון פון קריגען רייכע אַפּלאָדיסמענטען דורך שעהנע, שטאַרקע פראַזען. די שטאָהל־טראַסט מאַגנאַטען האָבען דאָס אימער פערשטאַנען, ווייל זיי האָבען מיט רוזוועלט'ן געהאַט די נאָהענטסטע פערבינדונגען. די אַנדערע מאַגנאַטען האָבען עס, ווי עס ווייזט אויס, איצטער אַנערקענט.

ווילסאָן האָט געטרייט זיין בעסט גוט צו מאַכען זיינע „זינד" געגען וואָל סטריט, אָבער ער איז פאָרט ניט אַזאַ פּאָליטישען ווי רוזוועלט, ער רעכענט זיך צופיעל מיט דעם „נעכטיגען טאָג", זאָ צו זאָגען. ער האָט קיין מוטה ניט געהאַט צו ערקלערען אָפען, אז ער וועט מעהר די גרויסע ביזנעס ניט טשעפּען, אז אין דעם קומענדען קאַמפּף פאַר מאַרקעטס וועט ער זיי נאָך שטיצען. ער האָט מורא געהאַט, אז דאָס וועט קלינגען צו שרעקליך פאַר די וואָס געדענקען זיינע אַמאָליגע פּרינציפּען. האָט ער אויסגעקלערבען אַ מין מיטעל־וועג. ער האָט די גאַנצע פראַגע פערשוויגען. געטראַכט האָט ער מסתמא, אז די וואָל סטריט מענשען וועלען פערשטעהן וואָס דיעזער פערשווייגען הייסט, און אויב עס וועט נויטיג זיין וועט מען זיי אויך פּריוואַט צו וויסען געבען, וואָס זיינע נייע מיינונגען זיינען.

אָבער ווי עס ווייזט זיך אַרויס שטעהט איצטער פאַר וואָל סטריט צופיעל אין קאָן, אז זיי זאָלען וועלען ריזיקירען צו האָבען אַ פּרעזידענט וואָס רעכענט זיך מיט אַמאָליגע פּרינציפּען און מיט דער אַלגעמיינער מיינונג. בעסער איז פאַר זיי אַזאַ מענש ווי רוזוועלט, וועלכער האָט זיי אימער געדיענט טריי און וועלכער קען פאַר דער וועלט איין טאָג רעדען גראַדע דעם היפּוך פון דאָס וואָס ער האָט גערעדט מיט אַ טאָג בעפאָר.

די אישו, וואָס דער גרויסער עולם האָט איצט פאַר די אויגען, זיינען די פראַגען וועגען „פּרי־פּערעדנעס" און וועגען דער שטעלונג פון דיעזען לאַנד צו דער אייראָפּעאישער מלחמה; און אין דיעזער אישו האָט אויך ווילסאָן געטרייט צו זיין אָלרייט, געטרייט נאָכגעבען די פערלאַנגען פון וואָל סטריט און די פערלאַנגען וואָס די וואָל סטריט פּרעסע און די וואָל סטריט אַגענטען האָבען אַריינגעקלאַפּט אין די קעפּ פון די מאַסען. אָבער ער האָט עס אויך געטהאָן מיט אַ האַלבען האַרצען, מיט אַ שוואַכער האַנד, און דאָס האָט ווידער געגעבען רוזוועלט'ן די געלעגענהייט איהם איבערצוויאָגען.

ווילסאָן'ס מיליטערישע פּראָגראַם איז אַ מין פּשרה צווישען די וואָס זיינען פאַר מיליטאַריזם און די וואָס זיינען געגען דעם, און דאַרום שטעלט ער ביידע צדדים ניט צופריעדען. אַ טייל פון דעם פּראָגראַם, אז עס זאָל אָרגאַניזירט ווערען אַן אַרמעע פון פרייוויליגע סאָלדאַטען, וועלכע זאָלען דיענען דריי מאָנאַטען אין יאָהר, איז איינפאַך אונפּראַקטיש, אונדורכפיהרבאַר. דאָ איז ניט דער פּלאַץ די פראַגע גענוי אַרומצורעדען. אָבער עס איז קיין צווייפעל ניט, אז ווען דער קאָנגרעס וועט אויפנעהמען די פּראָגראַם פאַר דיסקוסיאָן, און ווילסאָן'ס געגנער וועלען איהר פונאַנדערגליעדערען, וועט זי זיך אין פיעלע פּונקטען אַרויסווייזען איינפאַך לעכערליך.

דאָ אַלזאָ האָבען מיר ביידע פּאַרטייען מיט זייערע פּראָגראַמען. מיר האָבען די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי מיט איהר קאָמפּראָמיסליכע פּראָגראַם, מיט איהר פערזוך צופריעדען צו שטעלען אַלע צדדים, און די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי מיט איהר בעשטימטער פּראָגראַם פאַר די גרויסע קאַפּיטאַליסטען, פאַר וואָל סטריט. אַלס טשעמפּיאָן פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי שטעהט וויל־סאָן, איהר באַנער־טרעגער ביי די קומענדע וואַהלען; אַלס טשעמפּיאָן פון דער רעפּובליקאַנער פּאַרטיי שטעהט רוזוועלט, איהר העכסט־וואַהר־שיינליכער באַנער־טרעגער ביי די קומענדע וואַהלען.

מיר שטעהען איצטער אויפ'ן שוועל פון דעם גרויסען קעמפּיין־קאַמפּף פאַר פּרעזידענט. פיעלעם קען פּאַסירען אין די נעקסטע עטליכע מאָנאַטען, וואָס זאָל די סיטואַציאָן ענדערען. דער דעמאָקראַטישער קאָנגרעס האָט זיינע זיצונגען ערשט אָנגעפאַנגען. ווען ער זאָל אין די קומענדע מאָנאַטען גוטע אַרבייט אויפטהאָן, מיר מיינען אַזוינע אַרבייט וואָס זאָל שטאַרקער מאַכען די פּאַרטיי ביי די גרויסע קאַפּיטאַליסטען אויף איין זייט, און ביי די מיליטעריש־פערפיהרטע מאַסען פון דער אַנדער זייט, דאַן קען זיך דאָס רעדעל אַ דרעה טהאָן און ווילסאָן'ס פּאָזיציע קען פערשטאַרקט ווערען. אין דער רעפּובליקאַנער פּאַרטיי קענען אויך פאָרקומען זאַכען, וואָס זאָלען רוזוועלט'ן פיעל אָבשוואַכען. נאָך אַלעמען, ווייס קיינער ניט בעשטימט ווי די גרויסע באָסעס פון דער פּאַרטיי, וועלכע האָבען אַ פּערזענליכען האַס געגען רוזוועלט'ן, וועלען זיך צו איהם בעציהען. עס איז נאָך אויך ניט קלאָר פאַר די פּאָליטישענס, וועמען די דייטשע וואוטערס האָבען מעהר פיינט, רוזוועלט'ן אָדער ווילסאָן'ען. און די דייטשע וואוטערס, ווען זיי זאָלען שטעהן צוזאַמען, קענען ענטשיידען דעם שיקזאַל פון דער עלעקשאָן. די אַלע זאַכען וועלען נאַטירליך אין די נעקסטע עטליכע מאָנאַטען בעשטימט ווערען. מיר האָבען אין דיעזען אַרטיקעל בעשפּראָכען די פּאָליטישע סיטואַציאָן פון דעם איצטיגען מאָמענט.

קאָנגרעסמאַן מאיר לאָנדאָן:

# מיינע ערשטע עלף טעג אין קאנגרעס

פאַר די עלף טעג, וואָס איך האָב פערבראַכט אין הויז, האָב איך זיך נאָך מעהר איבערצייגט אין דעם, וואָס איך האָב נאָך פריהער געוואוסט, אז די שייד־וואַנד, וואָס טיילט אָב דעם קאָנגרעס פון פאָלק, איז די אָרדנונג ווי אזוי דער קאָנגרעס געהט אָן מיט זיין אַרבייט. די אַרבייט ווערט אָבגעטהאָן ניט אויפ'ן פלאָר פון קאָנגרעס, ניט אין דער עפענטליכקייט, נאָר הינטער די פערמאַכטע טהירען פון די פערשיעדענע קאָמיטעס.

דער קאָנגרעס איז אייגענטליך קיין פאַרלאַמענט ניט. אַ פאַרלאַמענט איז בוכשטעבליך אַ רעדע קערפערשאַפט. געוועהנליך זאָגט מען, אז ווען מען רעדט טהוט מען ניט, אָבער דאָ איז רעדען טהאָן. דאָ איז דוקא אַ פלאַץ דורכצורעדען זיך, די ערוועהלטע פון פאָלק דאַרפען לאָזען הערען זייערע אַרגומענטען פאַר אָדער געגען אַ געוויסען געזעץ. אָבער אין יונייטעד סטייטס קאָנגרעס פיהרט זיך, אז ווען אַ געזעץ קומט פערהאַנדעלט צו ווערען, איז שוין אַלץ אָבגערעדט געוואָרען פון פריהער. דער איינצעלנער קאָנגרעסמאַן האָט גאָר קיין שאַנס ניט צו לאָזען הערען זיינע אַרגומענטען. ביים וועהלען ווערט דאַרום אָבגעטויט דער אינטערעס צו דעם, מיט וואָס עס פערנעהמט זיך דאָרט זיין שליח אין וואַשינגטאָן. ער הערט איהם קיינמאָל ניט קומען צום וואָרט. דאָס האָט מעהר ווי אַ פאָרמעלע בעדייטונג. איך גלויב, אז עס איז העכסט וויכטיג אויף דעם זיך אָבצושטעלען. פון די „רולס" פון קאָנגרעס הענגט אָב דער אופן ווי די יונייטעט סטייטס ווערען רעגיערט.

די „רולס" פערנעהמען פולע 8 בענדער. איך, אַלס לאָיער, איידער איך בין נאָך איבערגעטרעטען דעם שוועל פון קאָנגרעס, האָב איך זיי געגומען שטודירען. זיי זיינען געוואַלדיג אינטערעסאַנט. זיי האָבען זיך געקליבען פאַר הונדערט יאָהר און זיינען אזוי פיעל, אז אפילו די יעניגע קאָנגרעסלייט, וועלכע דיענען שוין אייניגע טערמינען, פלאָנטערען זיך וועגען די איינפאַכסטע, עלעמענטאַרסטע זאַכען. איך האָב נאָך ניט פערלאָרען די האָפנונג דורכצוקריכען דורך זיי.

הויפטזעכליך בין איך פעראינטערעסירט אין די רולס וועגען די פערשיעדענע קאָמיטעס, און עס איז אויך ווינשענסווערטה אז דער עולם זאָל זיך בעקענען מיט זיי.

ווי געזאָגט, ווערט די הויפט־אַרבייט פון קאָנגרעס אָבגעטהאָן אין די קאָמיטעס. דער אויסדרעק איז, אז אַ ספּעציעלע קלענערע קאָמיטע אַרבייט מיט מעהר „עפישענסי", אַרבייט פּראָדוקטיווער ווי אַ פערזאַמלונג פון עטליכע הונדערט ניט־ספּעציאַליזירטע קאָנגרעסלייט, וואָס דאַרפען זיך אַרויסזאָגען וועגען הונדערטער פערשיעדענע פראַגען. אפשר איז דאָ אַ טייל אמת אין דעם, אָבער דער שאָדען פון די קאָמיטעס איז אויך ניט קיין קליינער.

ווי געזאָגט, פערהאַנדלען די קאָמיטעס אין געהיים. אפילו דער קאָנגרעס גופא האָט ניט האָס רעכט צו עפענען די טהירען פון אַ קאָמיטע. פיערע פּרעצעדענטען האָבען עס שוין געמאַכט פאַר אַ געזעץ. ווארים עס איז פיעל מאָל געפאָדערט געוואָרען, אז די אָדער יענע קאָמיטע זאָל עפענטליך פערהאַנדלען איבער אַ געוויסער פראַגע, און דער קאָנגרעס האָט עס צוריקגעוויזען. עס איז דאָ אַ רול, אז אַ רול קען נור אָבגעשאַפט ווערען מיט דער איינשטימיגקייט פון אַלע מיטגליעדער פון קאָנגרעס, און האָס פאַסירט זעהר זעלטען.

און איהר קענט זיך אָנשטויסען אויף אזאַ מערקווירדיגען רול: אַ מיטגליעד פון אַ קאָמיטע האָט ניט קיין רעכט צו פאָדערען, אז זיינע אויסזעצונגען געגען אַ געוויסער פּראָצעדור זאָלען אריינגעטראָגען ווערען אין דעם „דזשוירנאַל" פון דער קאָמיטע.

נאָך אינטערעסאַנטער איז די שבועה, וואָס דער סעקרעטער פון דער קאָמיטע דאַרף אָבגעבען.

אַלע בעאַמטע און ערוועהלטע פּאָרשטעהער פון אָנקעל סעם'ס מדינה שווערען געוועהנליך, טריי צו בעשיצען די קאָנסטיטוציע געגען אינערליכע און אויסערליכע שונאים; אַ סעקרעטער פון אַ קאָנגרעס־קאָמיטע שווערט, אז ער וועט האַלטען אין געהיים די פערהאַנדלונגען פון דער קאָמיטע. און ווי אז דאָרט זאָל ווערען געהיימניספול פערהאַנדעלט ווי צו פערבויגען די קאָנסטיטוציע? איהר זעהט, די געהיימניסע פון דער קאָמיטע זיינען וויכטיגער פון דער קאָנסטיטוציע פון יונייטעד סטייטס.

איך האָב געזוכט און שטודירט די פּרעצעדענטען — איך בין דערגאַנגען ביז'ן יאָהר 1839 און זאָגאַר ביז 1803, און איך האָב אויסגעפונען, אז דיעזע געהיימניספולע מעטאָדען זיינען איינגעפיהרט געוואָרען, כדי ניט צו געבען די מעגליכקייט די שולדיגע צו ענטלויפען ביי אַן עפענטליכער אונטערזוכונג פון קאָרופּציאָן און פערדאָרבענהייט.

אָבער איצט ליידען דערפון די צעהנדליגע מיליאָנען פון אונשולדיגען אַמעריקאַנער פאָלק. די געהיימניספולע מעטאָדען דיענען אַלס אַ שוץ פאַר אַלערליי אונזויבערע האַנדלונגען. די אמת'ע כונות, פאַר וואָס אזאַ און אזאַ געזעץ ווערט רעקאָמענדירט פון אַ קאָמיטע, זיינען בעהאַלטען פון פאָלק. די אמת'ע קרעפטען, וואָס אַרבייטען

הינטער די קוליסען פון א קאָמיטע, זיינען אונ־זיכטבאר פאר׳ן פאָלק. און אפילו די קאָנגרעס־לייט קענען ניט אלעמאָל דערגעהן, וואָס עס איז פאָרגעקומען אויף אַן עקזעקוטיווער זיצונג פון א קאָמיטע.

איז שוין קלאָר, וואָסערע ברייטע טהירען די פערמאַכטע קאָמיטעס עפענען פאר אלערליי פאָלקס־פיינדליכע איינפלוסען? קאָרפּאָריישאָנס, טראָסטס, האָבען שוין די שליסלען צו אלע פער־שלאָסענע טהירען.

דארף דער ברייטער עולם זיך ניט פעראינ־טערעסירען אין דעם? ער דארף עס געוויס טהאָן, אום דער קאָנגרעס זאָל ווירקליך דיענען די אינ־טערעסען פון לאנד.

זייענדיג א מיטגליעד פון דריי קאָמיטעס — פון צוויי וויכטיגע: אָן מיינס ענד מיינונג, און אַן לייבאָר, און פון די קאָמיטע אַן לייבאָר אפ־ראָפּריאיישאָנס — אַן אונווייכטיגע קאָמיטע, — האָב איך אויף איינער פון זיי אויף א גאַנץ דעליקאַטען אופן אָנגעוויזען, אז דאָס איז ניט דער וועג צו פערהאַנדלען דעם פאָלק׳ס ביזנעס, און איך האָב געפאָדערט אַן ענדערונג אין א געוויסער פּראָצעדור. דערפאר האָב איך אויף ביי דער ערשטער זיצונג פון קאָנגרעס געשטימט פאר דער פאָדערונג פון די רעפּובליקאַנער צו ענדע־רען געוויסע רולס. איך האָב חלילה ניט חוישד געווען די רעפּובליקאַנער אין בעזונדערער אויפ־ריכטיגקייט. פאר מיר איז אָבער וויכטיג געווען דער פּרינציפּ — אַז די רולס קענען געבראָכען ווערען.

לאָמיר האָפען, אז דאָס פאָלק וועט זיי ברע־כען, ווען עס וועט זיך מעהר נעהמען צום האר־צען, וואָס זיינע שלוחים טהוען אויף פאר איהם.

דער צווייטער שאָדען דערפון, וואָס דער קאָנגרעס ארבייט דורך בעהאַלטענע קאָמיטעס, איז, וואָס בעת אויפ׳ן פלאָר פון קאָנגרעס ווערט גערעדט פערהעלטניסמעסיג וועניג, פיהלט זיך די פּרעסע פון לאנד ניט געצוואונגען אָבצוגעבען זיך מיט די פערהאַנדלונגען פון קאָנגרעס. דאָס פאָלק ווערט ניט בעקאַנט געמאַכט מיט דעם וואָס עס קומט פאָר אין קאָנגרעס, ווערט געהאַל־טען אין פינסטערנים וועגען די וויכטיגסטע ענינים פון לאנד, און דאָס מוז זיך אָברופען אויף דעם פאָלק׳ס פּאָליטישער ענטוויקלונג.

איך רעכען, אז דערצו וועט אין גיכען נעה־מען א סוף. פיעלע סמנים צייגען, אז די פּרעסע וועט ענדערען איהר האַלטונג. דאָס איז אויך צו זעהן פון דער אויפמערקזאַמקייט, וואָס די פּרעסע האָט געשענקט צו די צוויי מיטינגען, וואָס איך האָב פערראָפען אום אָבצוגעבען א בעריכט צו מיינע וועהלער. אויסער בעריכטען אין פיעלע צייטונגען, האָבען די „וואָרלד" און די „ברוקלין איגעל" געהאַט עדיטאָריעלס (די „וואָרלד" צוויי). די „וואָרלד", אין אַן עדיטאָריעל אונטער דעם קעפּעל: „דהי רעפּרעזענטייטיוו הו רעפּרע־זענטס", האָט געגעבען קרעדיט דער פּאָליטישער בעוואוסטזיניגקייט פון די איסט־סיידער, וואָס האָבען אָנגעפּאַקט א האָל אָבצונעהמען א בע־ריכט פון זייער קאָנגרעסמאַן און האָבען איהם געשטעלט ווירקליך אינטעליגענטע פראגען. די „ברוקלין איגעל" האָט געשריבען, אז מעגליך זי וועט קיינמאָל מעהר ניט איינשטימען מיט מיר, אָבער דאָס מאָל מוז זי מיך גראַטולירען מיט דעם גוטען איינפאַל.

עס איז קלאָר, אז די פּרעסע וועט גאַנץ פריינדליך אַנטקעגענקומען יענע קאָנגרעס־לייט, וועלכע וועלען זוכען צו פעראינטערעסירען דאָס פאָלק מיט דער טעטיגקייט פון קאָנגרעס. און ווען דאָס פאָלק וועט זיין פעראינטערעסירט, וועלען שוין די קאָנגרעסלייט אין קאָנגרעס זיין געצוואונגען צו זאָגען דאָס וואָס זיי האָבען צו זאָגען, ניט הינטער פערמאַכטע טהירען, נאָר אויף דער אָפענער פּלאַטפאָרם פון קאָנגרעס, וואו דאָס גאַנצע פאָלק וועט זיי קענען הערען. און דערמיט וועט אויך אויפגעהויבען ווערען די בעדייטונג פון קאָנגרעס פאר׳ן לאנד.

זאָל דער לעזער ניט פעראיבעל האָבען, וואָס איך האָב אַזוי לאַנג זיך אָבגעשטעלט אויף דער פאָרמעלער זייט פון דער קאָנגרעס ארבייט. איך גלויב, אז ער האָט שוין איינגעזעהן, אז די אָב־שאַפונג פון פיעלע פעלאַלטעטע מנהגים אין קאָנגרעס האָט פיעל צו טהאָן מיט מעהר דעמאָ־קראַטיע פאר׳ן לאנד, מיט מעהר סאָציאַלער גע־רעכטיגקייט פאר זיינע מיליאָנען בירגער.

איצט וועל איך זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען דעם אַלגעמיינעם איינדרוק, וואָס איך האָב בע־קומען פון דער סיטואַציע אין קאָנגרעס.

די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי האָט פיעלע גוטע אַבזיכטען, אָבער זי איז גאָט פערדאַמט דום און שרעקליך אונפעהיג. די רעפּובליקאַנער זיינען קלוגע, אָרגאַניזירטע רויב־פויגעל, געאיבט אין זייער מלאכה. די דעמאָקראַטען זיינען ניט קאָמ־פּעטענט אין טהאָן גוטעס, די רעפּובליקאַנער זיינען זעהר קאָמפּעטענט אין טהאָן שלעכטעס. און וואָס איז שייך די פּראָגרעסיווע, זיינען זיי מתים, וועלכע מען האָט שוין לאַנג געדאַרפט אוועקטראָגען אויפ׳ן בית־עולם, זיי זאָלען ניט פערפּעסטען די לופט. זיי טולענען זיך צו די רע־פּובליקאַנער, און נעהמען אפילו אַנטייל אין זייערע קאָקוס מיטינגען.

פאַראַן א קליינע גרופּע ברייען־דעמאָקראַטען. די מעהרסטע דעמאָקראַטען אָבער זיינען צוטיילט איבער די פראגען פון טעקסיישען (בעשטייע־רונג) און „פּריפּערעדנעס".

די דעמאָקראַטען זיינען הילפלאָז, צומישט, און לאָזען זיך פערדרעהען זייערע קעפּ פון דער דורכגעטריבענער ווילסאָן־אַדמיניסטריישאָן.

די טאַקסיישאָן פראגע איז זעהר אַן אָנגע־וועהטאָגטע פראגע. דער פערקלענערטער טאַריף האָט צוליעב דער מלחמה זעהר וועניג אַריינגע־

בראַכט. די רעפּובליקאַנער־האַלטען זיי דאָס רק אין פּאָרווארפען און באָמבאַרדירען כסדר: „טאַריף, טאַריף". פון דער אַנדער זייט האָט ווילסאָנ'ס נייער פּאָרשלאַג, צו לעגען אַן אָבצאָהל אויף געזאָלין און אויף טשעקס, אָנגעיאָגט אויף זיי אַ שרעק. זיי ווייסען גוט, אַז דאָס פאָלק וויל בעסער צאָהלען 50 סענט אינדירעקט, איידער 5 סענט דירעקט, און די אָרימע ווייסען נעבעך ניט וואו זיך צו ווענדען נאָך היקף. דערפאַר בין איך מיט אַזאַ אויפמערקזאַמקייט אויסגעהערט געוואָרען, ווען איך האָב גענומען דאָס וואָרט צו דער פראַגע וועגען פערלענגערען דעם פאַראיאָהרען איינגעפיהרטען מלחמה־טעקס, און האָב אָנגעדייטעט אויף דער וויסענשאַפטליכער סאָציאַליס־טישער שטייערען־טעאָריע, — וועגען בעשטייערן ירושות און דאָס לאַנד, וואָס ווערט געהאַלטען פאַר ספּעקולאַציע.

עס איז געווען מערקווירדיג מיט מיין ערש־טען ספּיטש אין קאָנגרעס. דער מאָמענט איז געווען אַן אָנגעשטרענגטער. די דעמאָקראַטען און רעפּובליקאַנער האָבען געמאָסטען זייערע כחות. אַן איינצעלנעם קאָנגרעסמאַן—אַן איין איינציגען פאָרשטעהער פון זיין פּאַרטיי — און בפרט אַ נייעם, וואָס האָט אָקאָרשט אַריבערגעטראָטען דעם שוועל פון קאָנגרעס, גיט מען געוועהנליך האָס וואָרט ניט. מיר איז עס געגעבען געוואָרען — וואהרשיינליך ניט אין מיין אייגענעם זכות, נור אין זכות פון דעם מיליאָן סאָציאַליסטישע וואוטערס.

האָט דאָס מאָל, הייסט עס, מיר אָבגעגליקט. אָבגעגליקט האָט מיר אויך מיט דעם פרעידענס־ביל, וואָס איך האָב אַריינגעטראָגען.

6774 בילס און רעזאָלושאָנס זיינען אין די ערשטע טעג אַריינגעבראַכט געוואָרען אין קאָנ־גרעס, צווישען זיי אויך פיעלע פרעידענס־רעזאָ־לושאָנס, איינע פון בענעט.

מיין רעזאָלוציע, מיט איהרע זיעבען פריע־דענס־פּונקטען, האָט געצויגען די גרעסטע אויפ־מערקזאַמקייט. עס האָט זיך אויך געפונען אַ סענאַטאָר פון דער ראַדיקאַלער וועסט, — סע־נאַטאָר ליין פון אָרעגאָן, — וועלכער האָט איהר אַריינגעבראַכט אין סענאַט.

איך וויל דאָ ניט אַרומרעדען די מעלות פון מיין רעזאָלוציע. פאַר די לעזער פון „צוקונפט" איז די רעזאָלוציע קלאָר. אגב, איז זי פון מיר ניט אויסגעטראַכט געוואָרען. ביים צוזאַמענ־שטעלען איהר האָב איך גענומען אין בעטראַכט די בעשליסע פון די אינטערנאַציאָנאַלע סאָציאַ־ליסטישע קאָנגרעסען, דריי פון וועלכע האָבען געפאָדערט אַז די פראַגע פון עלזאַס־לאָטרינגען זאָל איבערגעגעבען ווערען צו אַ רעפערענדום; די רעזאָלוציע פון דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ, וואו עס האָבען זיך בעטייליגט די ענגלענדער, פראַנצויזען און רוסען, און פון דער וויענער סאָ־ציאַליסטישער קאָנפערענץ, וואו עס האָבען זיך בעטייליגט די דייטשען און די עסטרייכער. ביי־רע קאָנפערענצען האָבען זיך ערקלערט געגען אַנעקסיעס, פאַר דער עמאַנציפּאַציע פון די אונ־טערדריקטע פעלקער, פאַר דער גלייכבערעכטיגונג פון די אידען, פאַר די פרייהייט פון די ים'ען. און די רעזאָלוציע איז אויך ניט „פּראָ־עליים" אָדער „פּראָ־דזשוירמען". דער פונקט וועגען אַ פאָלקס־רעפערענדום פאַר פינלאַנד איז געגען רוסלאַנד; וועגען אַ רעפערענדום פאַר פּוילען, איז געגען רוסלאַנד און דייטשלאַנד. אַבריינינגען די פערנומענע טעריטאָריעס איז די פאָדערונג פון די עליים; די פרייהייט פון די ים'ען איז די הויפּט פאָדערונג פון דייטשלאַנד, ווי באַלין האָט עס די טעג נאָך ערקלערט.

די רעזאָלושאָן איז אויך אין איינקלאַנג מיט דעם פריעדענס־געדאַנק פון די ניט־סאָציאַליס־טען.

איך האָב זאָרגפעלטיג שטודירט די פּראָגראַ־מען און ליטעראַטור פון צעהן פריעדענס־גרופּען פון דער וועלט, און איך האָב אויסגעפונען אַז די פונדאַמענטאַלע פונקטען פון מיין רעזאָלוציע געפינען זיך אויך אין די פאָדערונגען פון די מעהרסטע גרופּען. ניט אַלע צעהן שליסען איין אַלע פונקטען, אָבער אַ מאַיאָריטעט שליסט איין יעדען פונקט.

וועגען פריעדען און דויערנדען פריעדען געפין איך אַז פון די צעהן גרופּען, צווישען וועלכע עס צעהלט זיך אויך דער „בונד פון ניי־פאָטער־לאַנד" אין דייטשלאַנד, זיינען אַכט געגען אַנעק־סיע, זעקס פאָדערען די פרייהייט פון די ים'ען, אַכט — די קאָנטראָל איבער די אויסלענדישע פּאָליטיק, זיעבען שטעהען פאַר שטופענווייזער ענטוואַפנונג. אַלע פאָדערען אַן אינטערנאַציאָ־נאַלען געריכט מיט צוואַנג־מאַכט. זיי אונטער־שיידען זיך נאָר אין דעם פּלאַן, ווי אַזוי דער שיעדס־געריכט זאָל אַרבייטען אין דורכפיהרען זיינע ענטשיידונגען.

די אָנגעזעהענסטע פון דיעזע גרופּען איז די „ליעג טו ענפאָרס פּיעס", פון וועלכער עקס־פּרעזידענט טאַפט איז דער לייטענדער גייסט. מערקווירדיג גענוג, דיזע ליעג האָט ניט אַריינגע־נומען דעם פונקט וועגען שטופענווייזער ענט־וואַפנונג. דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרביטריי־שאַן־קאָורט, וואָס די ליעג שלאָגט פאָר, זאָל האָבען די מאַכט דורכצופיהרען זיינע בעשליסע דורך מיליטערישער און עקאָנאָמישער געוואַלט. ווען מיר נעהמען אין בעטראַכט, אַז די אַרמעען בלייבען ווי געווען, קען אַן ערנסטער סכסוך אונז צוריקברענגען צו מלחמות, געגען וועלכע די ליעג וויל אונז בעוואָרענען.

וואָס איז שייך דעם לעצטען פונקט פון מיין רעזאָלוציע, — דעם קאָמערציעלען באָיקאָט, — איז עס אויך ניט מיין אָריגינעלע אידעע. די וועלט־מלחמה האָט אונז געגעבען דעם ביישפּיעל: דער גרעסטער שאָדען פון אַלע שאָדענס איז אָנ־געטהאָן געוואָרען דייטשלאַנד, ווען זי איז איזאָ־לירט געוואָרען פון דער גאַנצער וועלט, דורך דעם

וואָס אַלע ים־וועגען, וואָס האָבען געפיהרט צו איהרע ברעגען, זיינען אָבגעשניטען געוואָרען. די ווירקונג פון אַזאַ באָיקאָט וואָלט געווען שטאַרק גענוג צו צווינגען די שטאַרקסטע מלוכה זיך אונטערצוגעבען.

ווי בעקאַנט, איז די רעזאָלוציע העכסט פריינדליך אויפגענומען געוואָרען אין ענגלאַנד, נאָר ניט קיין פערגלייך מיט דער אויפנאַהמע, וואָס עס האָט בעקומען פאָרד'ס עקספּעדיציע, וועלכע האָט געזאָלט ברענגען פריעדען אויף קריסטמעס. די אויפפאָדערונג צו פרעזידענט ווילסאָן, ער זאָל נעהמען אויף זיך צו פעררופען אַ קאָנפערענץ פון די נייטראַלע לענדער, איז גאַנץ ערנסט בעטראַכט געוואָרען.

דער פאָרגעשלאָגענער באַזיס פאַר פריעדען איז פּראַקטיש און ראַציאָנעל — האָט געשריבען די לאָנדאָנער „סטאַר".

און דער בעוואוסטער ראַדיקאַלער זשורנאַליסט, סער ראָבערטסאָן ניקאָל, קאָמענטירט: דאָס קעניגרייך קעמפּפט אויף טויט און לעבען פאַר 4 פון לאָנדאָנ'ס זיעבען פונקטען, און וועגען די איבעריגע דריי קאָן מען דורכקומען ביים קאָנפערענץ־טיש. ווען די דייטשע סאָציאַליסטען זאָלען דענקען אַזוי ווי זייער אַמעריקאַנער קאָלעגע, זעהען מיר פאַר זיך אַ שיין פון ליכט אויפ'ן דונקעלען הימעל.

קוקענדיג אויף דער ענגלישער פּרעסע, האָט אויך די היגע אַמעריקאַנער פּרעסע גענומען דיסקוטירען די פערשיעדענע פונקטען פון דער רעזאָלוציע. דאָס לאַנד האָט זיך אָבגערופען, און די קאָנגרעסלייט וועלען זיך מוזען מיט דעם רעכענען. איך האָב בעקומען צוגעשיקט סימפּאַטיע־רעזאָלוציעס פון די פערשיעדענע נאַציאָנאַלי־טעטען, וואָס בעוואוינען דער אַמעריקאַנער טעריטאָריע — פון די אוקראַינער און סלאָוואַקען. די עקזעקוטיווע פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי האָט בעשלאָסען צו שיקען אַ דעפּוטאַציע צום פּרעזידענט פון איהרע דריי אָנגעזעהענסטע פאָרשטעהער — הילקוויט, דעבס און מוירער. גלייכצייטיג וועט די פּאַרטיי אָנפיהרען אַ ברייטע אַגיטאַציע איבער'ן לאַנד. איך פון מיין זייט האָב שריפטליך זיך געווענדעט צו יעדען קאָנגרעסמאַן בעזונדער. איך וועל זעהן אויך צו רעדען פּערזענליך צו יעדען. און האָפענטליך וועט מיין רעזאָלוציע ניט פערבלייבען בלויז אַ רעזאָלוציע.

אין די קאָמיטעס איז נאָך ווענינ ארבייט אויפגענומען געוואָרען. די וויכטיגע קאָמיטע אַן מיינס ענד מיינינג פּלאַנעוועט אַ קאָמיסיע צו קאָדיפיצירען אַלע געזעצע איבער'ן גאַנצען לאַנד וועגען מיינס און מיינינג. איך פון מיין זייט וועל פאָדערען, אַז פאָרשטעהער פון די מיינער יוניאָנס זאָלען צוגעלאָזען ווערען אין דער קאָמיסיע.

קיין נייע ארבייטער־געזעצגעבונג ווערט ניט געפּלאַנעוועט. די ווילסאָן־אַדמיניסטריישאָן רעכענט, אַז ביי די עלעקשאָנס האָט זי גענוג צו שטאָלצירען מיט'ן ווירקליך גוטען סיעמענ'כגעזעץ און דעם צווייפעלהאַפטען קלעיטאָן־געזעץ, וואָס זיינען אונטער איהר דורכגעפיהרט געוואָרען. די אויפגאַבע פון דער קאָמיטע אַן לייבאָר, וואו איך בין אַ מיטגליעד, וועט זיין צו צוברעכען די גלייכגילטיגקייט פון דער אַדמיניסטריישאָן און זעהן פאָרצושלאָגען נייע ארבייטער־פריינדליכע געזעצע. איך האַלט אין פערפאַסען אייניגע ארבייטער־בילס.

אויך בין איך אויף דער וואַך אין דער פראַגע פון אימיגריישאָן.



דוד איינהאָרן

# ווייסע פריהלינגס בליטען

ווייסע פריהלינגס בליטהען
שיטען זיך און שיטען.
גלייך ווי דיינע טרוימען
וועט מען זיי נישט היטען.
גלייך ווי דיינע טרוימען
וועט מען זיי צוטרעטען.

איינציגע נאָך אפשר
וועט מיין ליעבע רעטען.
איינציגע נאָך אפשר
וועט מיין ליעד געפינען
און מיט רוימען צאַרטע,
ליעבסטע, דיך בעשפּינען.

מ. ווינטשעווסקי

# די סאציאלע רעוואלוציע און דער וועלט קריעג

1

„א געשפענסט געהט ארום איבער גאנץ אייראפא — דאָס געשפענסט פון׳ם קאָמוניזם. אלע רעגיערונגען פון אלט אייראפא האָבען געמאכט יד־אחת אָנצופיהרען א העיץ־יאגד געגען דאָס האָזיגע געשפענסט; אלע — דער פאבסט און דער צאר, מעטערניך און גיזאָ, פראַנצויזישע ראדיקאלען און דייטשע פּאָליציסטען.“

מיט דיעזע ווערטער הויבט זיך אָן דער קאָמוניסטישער מאַניפעסט פון מארקס און ענגעלס, וואס איז געשריעבען געווארען אין דעם יאהר 1847 — מיט גאנצע צוויי דורות צוריק.

ניט מארקס, דער הויפּט־מחבר פון׳ם „מאַניפעסט“, ניט זיין חבר ענגעלס, איז ניט געווען קיין פאנטאזיאָר. ביידע זיינען זיי געווען ניכטערע, רוהיגע דענקער, וואס צעהלען און וועגען זייערע ווערטער. ווען אלזאָ זיי האָבען גערעדט וועגען א קאָמוניסטישען (אָדער, ווי מיר זאָגען היינט: סאָציאליסטישען) געשפענסט — פריזראק — פאר וועלכען אלע ציטערן און אויף וועלכען די פעראייניגטע רעאקציע האָט געמאכט אן אָבלאָווע איבער גאנץ אייראפא, דאן איז זיכער, אז אין דער פראזע איז אפשר געווען א האָרעלע גוזמא, אבער זיכער א סך ממשות אויך.

און דאָך איז די לאגע געווען אזא:

די מאָדערנע פּראָדוקציע, אין א גרויסען מאסשטאב, אין פאבריקען, וואָס בעשעפטיגען גרויסע מאסען ארבייטער, — ארבייטער, וואס זיינען הענד ביי מאשינען, — אזא מין פּראָדוקציע האָט צו יענער צייט עקזיסטירט בלויז אין ענגלאנד און האָט ערשט אָנגעפאנגען זיך צו ענטוויקלען אין פראנקרייך, אין דייטשלאנד און ערטערווייז, ביסלעכווייז אנדערסוואו. אפילו מיט יאהרען שפּעטער, ווען מארקס האָט גענומען שרייבען זיינע גרויסע עקאָנאָמישע ווערק, די „קריטיק פון דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע“ און שפּעטער „דאָס קאפּיטאל“, האָט ער נאָך אויך פאר זיך ניט געהאט קיין אנדער מוסטער ווי די ענגלישע „גרויס־אינדוסטריע“. אין די מייסטע אייראפּעאישע מדינות האָט זיך יעמאָלט, ד. ה., מיט א יאהר 70 צוריק, נאָך קיין אָנהויב פון אזא זאך ניט געזעהן.

עס איז, דערפאר, זעלבסטפערשטענדליך, אז אין דער צייט ווען דער „קאָמוניסטישער מאַניפעסט“ איז פערפאסט געווארען, האָט אין ערגיין אין אייראפא ניט געקענט זיין אזא ארבייטער בעוועגונג, אזא סאָציאליסטישע בעוועגונג, ווי די בעוועגונגען וואס מיר האָבען כמעט אומעטום פאר די אויגען היינט. און דער פועל יוצא דערפון איז, פערשטעהט זיך, אז דער קאָמוניזם פון יענע צייטען האָט אין ערגיץ ניט געקענט עקזיסטירען און האָט ניט עקזיסטירט אין דער געשטאלט פון א היינטיגע סאָציאליסטישע פּארטיי, ניט בלויז אזוי מעכטיג אין איהר אָרגאַניזאציע ווי די דייטשע, נור אפילו ניט ווי איינע פון די שוואכסטע, — ווי די שפּאנישע, א שטייגער.

די טשארטיסטישע בעוועגונג אין ענגלאנד און דער קאָמוניסטען־בונד אויף דעם קאָנטינענט פון אייראפא זיינען געווען די איינציגע מעהר אדער ווייניגער אָרגאַניזירטע בעוועגונגען־פאָרמען, וואס האָבען געקענט גענומען ווערען ערנסט פון די הערשענדע קלאסען פון דער אלטער וועלט.

אמת, אָרגאַניזאציעס, וואס האָבען געהאט דעם כאראקטער פון פּאָליטישע פּארטייען, זיינען שוין דאמאלס אויך געווען, און ספּעציעל דער קאָמוניסטען־בונד, צו וועלכען מארקס און ענגעלס האָבען בעלאנגט, האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט א מין אינטערנאציאנאלע סאָציאליסטישע פּארטיי. אפשר א פּארטיי בלייך, מאָגער און אָרעם, אבער דאָך א פּארטיי, ניט קלענער און ארעמער ווי אין די 70־ער יאהרען די פראנצויזישע און אין די 80־ער די רוסישע סאָציאלדעמאָקראטישע פּארטיי, אפשר אויך אין די 90־ער, פאר דער גרינדונג פון „בונד“.

בדרך אגב וואָלט ניט שאדען דאָ צו בעמערקען, אז ווען דער קאָמוניסטען־בונד איז אין דעם יאהר 1850 געשפּאָלטען געווארען, איז א קורצע צייט געווען א „פּארטיי־מארקס“ און א „פּארטיי־שאַפּער“ ביי די דייטשע סאָציאליסטען אין עטליכע לענדער.

דער עיקר אבער איז, אז דער סאציאליזם איז דענסטמאָל נאָך געווען אזוי ווייט פון זיין היינטיגע ריעזיגע געשטאלט, ווי הערקולעס, אלס וויקעל־קינד (הגם פון א געטליכען טאטען), איז געווען אונבעדייטענד לגבי הערקולעס דעם העלד, פון וועלכען די גריעכישע לעגענדע האָט אזוי פיעל צו דערצעהלען.

און דאָך איז, ווי געזאָגט, אין די ציטירטע ווערטער פון׳ם „קאָמוניסטישען מאניפעסט“ אפשר דאָ א האָרעלע גוזמא, אבער זיכער א סך אמת. דאָס דערפאר שוין אליין, ווייל די הערשענדע קלאסען, מיט זייער בייזען געוויסען, מיט זייער אינערן געפיהל, אז די עקספּלואטירטע מוזען פריהער אָדער שפּעטער זיך שטעלען געגען זייערע עקספּלואטאטאָרס „ביד חזקה ובזרוע נטויה“, האָבען מעהר מורא ווי עס וואָלט זיך בעטען לויט די גרויס פון דער געפאהר, און זיי דערשמעקען דיעזע געפאהר מיט׳ן נאָז נאָך איידער זייער אויג קען זי דערזעהען. ניט נור איז עס אמת, אז דער פּחד האָט גרויסע אויגען,

ווי דער עולם זאָגט, נור ער האָט נאָך גרעסערע אויגען ווי עס האָט דער בעגייסטערטסטער אי־דעאַליזם אפילו אין די קינדער יאָהרען פון דער בעוועגונג.

2

איז דאָס אבער אזוי, דאן מוז דאָך פאר יע־דען דענקענדען מענשען זיין זונענקלאָר, אז די מורא פאר דעם רויטען געשפענסט מוז היינטי־גע צייטען זיין פיעל, פיעל גרעסער ווי עס האָט געקענט זיין אין די פערציגער און פינפציגער יאָהרען פון דעם פערגאנגענעם יאָהרהונדערט.

אמת איז, אז דער הערשענדער קלאַס פון יעדער אייראָפּעאישער מדינה האָט אין דעם משך פון דער צייט, וואס איז פערלאפען זינט דעם ערשיינען פונ'ם „קאָמוניסטישען מאני־פעסט" ביז היינט, געטאָן אלץ וואס איז גע־יוען מעגליך צו טאָן, כדי צו פעריאגען דעם דאָ־זיגען געשפענסט.

נאָכדעם ווי די פאריזער קאָמונע (אין 1871) איז בעזיעגט געווארען האָט מען דעם רעזאָלו־ציאנערען פּראָלעטאריאט אויף אזא'ן אופן גע־עפענט אן אָדער, אז ער האָט א לאנגע צייט דעם קאָפּ ניט אויפגעהויבען. ערסט צום ענד פון די 80־ער יאָהרען האָט זיך פון דאָס נייע געמומען רעגען און בעוועגען דער פראנצויזישער סאָציאליזם. אין 1889 איז צום ערסטען קאָנ־גרעס פון דעם צווייטען אינטערנאַציאָנאַל געקו־מען א דעלעגאַציע פון אָרגאניזירטע קלענערע און גרעסערע גרופּען סאָציאליסטען. דאָס איז געווען די ערסטע ביסעלע רויטקייט אויף דעם בלייכען פּנים פון דעם פראנצויזישען סאָציא־ליזם, נאָך דעם בלוט־לאָזען אין דער בעריהמטער „בליטעגער מאי־וואָך" פון 1871.

אין דייטשלאנד האָט די שטענדיגע אונאויפ־הערליכע פערפאָלגונג פון סאָציאליסטען ער־רייכט איהר העכסטע מדרגה אין די צוועלף יאָהר פון דעם בעקאנטען סאָציאליסטען־געזעץ, וועל־כער האָט זיך געענדיגט—ד. ה. אין זיין ממשלת רזין — צוזאמען מיט ביסמארק'ס פּאָליטישער קאריערע.

אין אנדערע לענדער זיינען די פערפאָלגונ־גען פון סאָציאליסטען געווען ניט וועניגער שטארק און ניט פיעל וועניגער באַרבאַריש, הגם דאָס איז געטאָן געווארען אָהן די הילף פון ספּע־ציעלע „אויסנאהמע־געזעצע".

ווי אזוי מען האָט געשטיקט און געוואר־גען די באַנער־טרעגער פון די נייע גאולה אין רוסלאנד איז איבריג דאָ צו דערצעהלען.

בקיצור, מען האָט געטאָן אלץ וואס מען האָט געקענט צו פעריאָגען דעם רויטען געשפענסט.

און עס איז געקומען אזוי ווייט, אז די הער־שער פון אלע אייראָפּעאישע מדינות, געקרוינ־טע און ניט געקרוינטע, האָבען פאר זיך געזעהן א „רויטע געפאהר" אין א פיעל, פיעל גרעסערען מאַסשטאַב ווי די, וואָס האָט געשראָקען זייערע זיידעס. דער סאָציאליזם איז געשטאַנען אויפ'ן שוועל פון זייער טיהר. ער איז געשטאַנען מיט געגורטע לענדען, מיט'ן שווערד ביין זייט און מיט א פּאַסיר־צעטעל אין דער האנד, מיט א „נאָטיס טו קוויט" פאר די דינגער און די צווינ־גער פון ארבייט.

דער סאָציאליזם איז איצט שוין „געווען ניט בלויז א „אידעאל" גלאט אין דער וועלט אריין, ניט בלויז, ווי אמאָל, א ריינע, שעהנע, גרויסע נשמה אָהן א גיף, נור א זאך, וואס מען האָט שוין געזעהן בחוש; אן אָרגאניזירטע מאכט, וואס איז געוואקסען פון יאהר צו יאהר, — גע־וואקסען אין דער ברייט און אין דער הויך; א גרויסע שטיק לעבען מיט קראפט און זאפט, מיט א פעסטען באָדען אונטער זיך, מיט אן ער־האבענעם אויסקוק פאר זיך.

און ווען דער לעצטער פריעדענס־יאהר, דער יאהר 1913, איז געווען צו ענד, האָט די קא־פּיטאליסטישע וועלט געזעהן פאר די אויגען א פעסט־אָרגאניזירטע ארבייטער־ארמעע, פעהיג אָנצופיהרען דעם טעגליכען קאמפּף פון ארבייט געגען קאַפּיטאל (אין דער געשטאלט פון יו־ניאנס געגען ארבייטגעבער), וואס האָט אונגע־פעהר אזוי אויסגעזעהן: דריי מיליאָן שטאַרק אין ענגלאנד, דריי מיט א דריטעל מיליאָן אין דייטשלאנד, איבער א מיליאָן אין פראנקרייך, נאָהענט פון א מיליאָן אין איטאַליען, א האלבע מיליאָן אין עסטרייך, א פערטעל מיליאָן אין בעלגיען און אין קלענערע מאסען אין אונגארן, אין די סלאַווישע לענדער, אין פינלאנד, אין רו־מעניען, אין די באַלקאַנשטאַטען, אין די קליי־נע מדינות אויף דעם סקאַנדינאַווישען האַלב־אינזעל, אין דער שווייץ און אומעטום אַנדערס־וואו איבער גאנץ אייראָפּא, אין גאנצען דערגריי־כענדיג א סך־הכל פון צעהן מיליאָן אָרגאניזיר־טע ארבייטער.

צעהן מיליאָן סאָלידאַריש קעמפּפענדיג: אמאָל דאָ, אמאָל דאָרטען. פאר וואס? פאר אן עקסטרא פּענעזן ברויט; פאר א שעה מעהר רוה; פאר אן אָטהעם־צוג מעהר לופט; פאר א פרייען טאָג אין וואָך; פאר מעהר ארבייטס־וואָכען אינ'ם יאָהר, כדי צו קענען גענוסען דעם דאָזיגען פרייען טאָג אין וואָך; פאר עטוואָס מענשליכערע בעהאנדלונג.

א קליינינקייט — זאָגט איהר. אן עברה די ליכט פאר אזא שפּיעל, אן עבירה די מיה פאר אזא קאמפּף... אמאָל קלערען זיי אליין אויך אזוי, ווייל בשעת זיי האלטען אין שטרייטען זעהען זיי נור דעם איין בעל־הבית וואס איז זייער געגנער; זעהען זיי נור די פאָדערונגען וואָס זיי שטעלען אין דעם מאָמענט, די הנחות, וואס זיי קענען ערווארטען אין דעם אויגענבליקליכען קאמפּף; זיי זעהען נור דעם אייגענעם הייפעלע קעמפּפער — ניט מעהר.

אָבער די וועלט'ס בעלי־בתים! זיי זעהען ווייטער און קלאָרער און טיעפער ווי זייערע גע־רונגענע מאשינען־בעהעלפערס... זיי האָבען דער־

צו מעהר צייט און מעהר בילדונג און די דאָפּעל־טע ראיה וואס דער פּחד גיט, דער שרעק פאַר די קומענדע געפאַהר. זיי זעהען סטרייקס, ניט א סטרייק; זיי זעהען באַצייטענס ווי די היינ־טיגע בעשיידענע פאָדערונגען וואקסען אויס און פערוואנדלען זיך אין איין פאָדערונג: דעם גאנ־צען מעהרווערטה חוץ דעם פולען ארבייטסלוין; דעם פּראָדוקט פאר'ן פּראָדוצירער. זיי, די בעלי־בתים פון די ציוויליזירטע מדינות, זעהען ביי יעדען קאמפּף די טויזענדער אנדערע קליינע קעמפּפע, און ארום זייערע אייגענע הונדערטער סטרייקער — די צעהן מיליאָן חברים זייערע, — צעהן מיליאָן אין אַלט אייראָפּא אליין.

זיי זעהען און עס געהט זיי אריבער א סקרוף איבערן לייב, זיך פערטראכטענדיג ארום דעם מאָרגענדיגען טאָג...

אָבער זיי זעהען מעהר ווי דאָס. זיי זעהען חוץ די צעהן מיליאָן יוניאנלייט אונגעפעהר אזא צאָהל סאָציאַליסטישע שטימען, אבגעגעבען אין אייראָפּא אליין.

זיי, די בעלי בתים, די מענשען פון דעם הערשענדען קלאס זעהען גאנץ קלאָר, אז דער קלענסטער ארבייטער־זיעג ביי די וואהלען האָט צו בעטייטען א שריט צו דער עראָבערונג פון דער פּאָליטישער מאכט פאר'ן ארבייטער־קלאס, וואס פאר א ווערטה דער זיעג זאָל ניט האָבען — סאיי גרויס, סאיי קליין — פאר'ן ספּעציע־לען דיסטריקט וואו אזא זיעג איז אויסגעפּאָכ־טען. און זיי, וואס האָבען צו זאגען איבער פּרעסע, קירך און ליטעראטור, און וואס האָבען חוץ די מיטלען צו פערברייטען זייערע אויגען־פערבלענדונגען, אויף די צייטונג שרייבער, פּרע־דיגער און ליטעראטען, וואס לאָזען זיי וויסען, דירעקט אָדער אינדירעקט, וואוהין דער ווינד בלאָזט, — זיי, זאָג איך, ווייסען וואס די אונ־אבהענגיגע ארבייטער־פּאָליטיק מיינט און בע־טייט און צו וואס זי פיהרט.

אבער אויך דאָ זעהען זיי אייגענטליך נאָך מעהר ווי זיי דארפען זעהען. זעהר אָפט וואונ־דערען מיר זיך אליין פאר וואס מען האָט פאר אונז אזוי מורא, דאכט זיך, מיר טויגען דאָך אזוי שטארק אויף כפּרות...

און דאס איז אויך נאָך ניט אליץ, וואס אויף דעם קאַפּיטאליסט, איבערהויפּט פון אלט־אייראָ־פּא, ווארפט ארויף אזא אימה.

עס וואקסט אין די רייהען פון דעם ארביי־טער קלאס, חוץ שטארקע פּאָליטישע ארגאניזאָ־ציעס און גוט־ארגאניזירטע יוניאנס, אויך א גרויסע קאָ־אָפּעראַטיווע בעוועגונג, וואס פּראָס־טיצירט, צו דערזעלבער צייט בעת זי פּראָפּאגאנ־דירט, קאָ־אָפּעריישאָן. זעקס־זיעבען מיליאָן אין ענגלאנד און דייטשלאנד אליין.

די בעלי־בתים פון די פערשיעדענע אלטע און יונגע מדינות זעהען דאָ אויך אן אָנהויב פונ'ם סוף. צווישען זיך רעדענדיג, זעהען זיי אין דעם פּרט א סך מעהר ווי פּיעלע פון אונ־זערע „וויסענשאפטליכע" רעוואָלוציאנערען, שוין גאָר ניט רעדענדיג וועגען די קאָנסערוואטיווע גענאָסענשאפט־פיהרער אין דייטשלאנד, אין ענגלאנד און אנדערסוואו.

און ניט נאָר די פּאָליטישע, די טרייד־יוניאָ־ניסטישע און די גענאָסענשאפטליכע אָרגאניזאָ־ציעס פונ'ם ארבייטער וואַרפען אויף די הער־שענדע קלאסען ארויף א שרעק, נור אויך די יוגענד אָרגאניזאציעס, די ארבייטער בילדונג־שולען, די דראַמאַטישע פעראיינען, די ארביי־טער קראנקען־קאסען און לעבענספערזיכערונגס־פעראיינען, די וואקסענדע פרויען ארגאניזאציעס און אזוי ווייטער.

אונטער אזעלכע אומשטענדען איז זיך לייכט פאָרצושטעלען וואס פאר א ראָלע דער שרעק פאר דעם רויטען געשפּענסט האָט געשפּיעלט אין דעם אויסברוך פון דעם איצטיגען וועלט־קריעג.

עס וואָלט, פערשטעהט זיך, זיין אונזיניג צו בעהויפּטען, אז דאָס איז געווען דער איינ־ציגער גרונד. זיכער אבער איז, אז זיך ניט צונויפרעדענדיג, האָבען די פיהרער און רעגיערער פון אייראָפּא ביי זיך בעשלאָסען, אז די צייט איז געקומען צו שפּיעלען א געוואגטען שפּיעל, שטעלענדיג אליץ אין קאָן, ווייל וואָס צו פער־ליערען איז ניטאָ. — דער פּלאַן — אויב מען קען רעדען וועגען א פּלאַן — איז געווען:

אָבצושטעלען די בעוועגונג אין יעדער מדינה; אויפצו־וועקען דעם אָבגעשוואכטען שאָ־ווינזם ביי די ארבייטער; כאָטש אויף א ווייל־לע — היסטאָריש רעדענדיג: אויף דעם משך פון א דור אָדער צוויי — צו פערניכטען דעם אינטערנאציאנאלען געפיהל און די פעלקער ליע־בע ביי די מענשען פון איין מדינה געגען די מענשען פון דער אנדערער. בקיצור, צו דער־טרינקען אין בלוט דעם רויטען געשפּענסט, איי־דער די סאציאלע רעוואלוציע קען אויסברעכען.

אז דאָס איז א הילפסמיטעל בלויז אויף א קורצע צייט פערשטעהען זיי גאנץ גוט. אבער אויף מאָרגען לאָז גאָט זאָרגען און — נאָך אונז דער מבול!

מיר, פון אונזער זייט, גלויבען און האָפען, אז דער רעזולטאַט פון דיעזען „וואַ־באנק"־שפּיעל וועט זיין א פערשנעלערטער אונטערגאנג פון דער קאַפּיטאליסטישער הערשאפט.

די גרויסע מאסענפערניכטונג קען זיך לייכט פערוואנדלען אין א זעלבסט־פערניכטונג. אפשר וועלען נאָך דעם קריעג די קוליעס און די קאַלי־קעס ווערען ווירקזאמערע אגיטאַטאָרס פאר'ן סאָ־ציאליזם ווי אלע אונזערע שארפע רעדען און קלוגע ארטיקלען.

בקיצור, דאָס קאַפּיטאל וואָס האָט, דורך מורא פאר'ן רויטען געשפּענסט, זיך אריינגע־וואַרפען אין דיעזע פעלקער־שלאַכטעריי, קען ענדיגען ווי מאָפּאַסאַנ'ס „פייגלינג". וועלכער האָט בעגאנגען זעלבסטמאָרד ווייל ער האָט מורא געהאט פאר'ן טויט.

פרץ הירשביין:

# א זאווערוכע

(אַמאָל האָבען אידען געהוליעט.)

פערזאָנען:

כאַטשע שמחה. ישוב׳ניק.
רייצע יענטע. זיין ווייב.
זיידע } זייערע קינדער.
פעסעלע }
יואל חיים. זיין פאָטער.
אורטשע }
כלאוונע }
וואווע } ישוב׳ניקעס.
שמערע }
שרה מכלה. אורטשעס ווייב.
פערטע פייגערע. זייער מיידער. זיידעס כלה.
שפרינצע צירעל. שמערעס מיידער.
בייניש אלטער. כלאוונעס זוהן.

— — —

ביי כאַטשע שמחה׳ן. אַ דאָרפיש הייזעל. שפּעט ביינאַכט. ווינטער. די פענסטער בעדעקט מיט שנעע. דרויסען אַ זאווערוכע.

יואל חיים (אַנאַלטער, הויכער געבויגענער איד. אַריבער הונדערט יאָהר אַלט. זיצט ביים אייוועז און פליקט פעדערען פון אַ זיפּ. דרעמערט איין יעדע ווײַלע. טהוט אַ שאָקעל מיט׳ן קאָפּ, די יאַרמעלקע פאַלט אַרויס אין די פעדערען. כאַפּט זיך אויף און פיהלט אַז די יאַרמעלקע איז נישט אויפ׳ן קאָפּ, ער געפינט זי אין די פעדערען, צולאַכט זיך. רעדט צו זיך אַליין אַרומקלייבענדיג די פעדערען פון דער יאַרמעלקע): האָסטו דיר געזעהן אמאָל, אַ יאַרמעלקע זאָל ווערען קליין אויפ׳ן קאָפּ... וואו ביזטו דאָרט, פּעסעלע?

פעסעלע (רעדט פון אַנדערען חדר): איך ליעג אויפ׳ן אויוועז.

יואל חיים: ס׳אי דיר קאַלט?

פעסעלע: איך שלאָף.

יואל חיים: די הענער האָבען שוין געקרעהט?

פעסעלע: שוין לאַנג.

יואל חיים: הייסט עס שוין נאָך האַלבע נאַכט.

פעסעלע: אודאי, שוין לאַנג אַז זיי האָבען געקרעהט.

יואל חיים: קום אהער, דאָ איז אויך וואַרעם.

פעסעלע: הערסט, זיידע, ווי אין דאָרף ביקט אַ הונט, דאָס מוזען זיי שוין פאָהרען.

יואל חיים: דער ווינט רייסט. וועט פאַרטראָגען דעם וועג. און זיי האָבען זיך דאָרט פאַרהוליעט.

פעסעלע (קומט אַריין, זעצט זיך נעבען אַלטען): מיך האָבען זיי נישט געוואָלט מיטנעהמען.

יואל חיים: זאָל מען נאָר דערלעבען ביזקעל דער חתונה, כע, וועל איך מיר שוין נישט לאָזען איבערערעדען.

פעסעלע: די חתונה וועט דאָך זיין זומער; מיר וועלען ביידע פאָהרען.

יואל חיים: זעה נאָר, מיין קינד, צו זיי פאָהרען נישט.

פעסעלע: די שויבען זיינען אָנגעפריירען, אָט וועל איך באַלד אַראָבהויבען דעם אייז... אוי, ס׳אַרא ווייסקייט דרויסען איז! מען דערקענט נישט די בוימער אַפילו.

יואל חיים: דערלאַנג מיר נאָר אַהער דאָס פלעשעל. כ׳האָב שוין איין מאָהל גענומען אַ גלעזעלע; עס שלעפערט.

פעסעלע: ביי דיר איז די יאַרמעלקע פול מיט פעדערען.

יואל חיים: כע־כע — כ׳בין אנדרעמעלט געוואָרען, איז זי אַריינגעפאַלען אין זיפּ. אָט אַזוי מיין קינד... ברענג אַהער אַ גלעזעלע אויך. דאָס קליינע גלעזעלע. אָט דאָס איז עס, וועסטו אויך נעהמען אַ ביסעלע?

פעסעלע: וועל איך נאָך ווערען שיכור.

יואל חיים: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שהכל נהיה בדברו... הא, נאָך אַ יאָהר וועסטו שוין ווערען אַ כלה. וועסט וועלען איבער אַ יאָהר זעכצעהן יאָהר, ווייסט עס?

פעסעלע: גיב מיר אַ ביסעלע בראַנפען.

יואל חיים: מאַך אַ ברכה.

פעסעלע: כ׳האָב שוין געמאַכט... הא, עס ווערט וואַרימער.

יואל חיים: איך וועל נעהמען נאָך אַ גלעזעלע. פאַר דיר וועט זיין גענוג.

פעסעלע: אוי, מיר דרעהט זיך שוין דער קאָפּ.

יואל חיים: דאָרט טהוט זיך איצטער אַ העבעדיגע ווערט.

פעסעלע: באַשר כ׳האָב דיך נישט געוואָלט לאָזען אַליין.

יואל חיים: גוט האָסטו געטהאָן, מען טאָהר אַזאַ אַלטען זיידען נישט לאָזען אַליין.

פעסעלע: איך וועל אויך לעבען אַזוי לאַנג?

יואל חיים: כע־כע, נישט יעדערער דערציהט ביז הונדערט יאָהר.

פעסעלע: דער טאַטע וועט אויך לעבען אַזוי לאַנג?

יואל חיים: אז דער טאַטע וועט איהם קענען אָבנאַרען.

פּעסעלע: וועמען מיינסטו?

יואל חיים: כע־כע, איהם מיין איך, דעם מלאך־המות.

פּעסעלע: ווי אַזוי האָסטו איהם אָב־גענאַרט?

יואל חיים: כע־כע־כע, ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין טיהר מיט א חלף אין האַנד און מיט טייזענד אויגען מיך גענומען זוכען, האָב איך אויפגעשטעלט די קניה און אָנגע־טהאָן אויף איהר די יאַרמעלקע, האָט ער מיך גע־קוילעט אין קניה, כע־כע־כע.

פּעסעלע: געווען א צייכען אויפ׳ן קניה?

יואל חיים: ווי א רויטער פאָדים גע־ווען אויפ׳ן הייט. (טרינקט אַ גלעזעלע בראַנפען.) אָט אַזוי נעהמט מען און מען נאַרט אָפּ אַפּילו איהם אַליין. זעה נאָר צו זיי פאָהרען שוין.

פּעסעלע: כ׳האָב מורא צו קוקען אין פענסטער.

יואל חיים: דו האָסט נאָך נישט וואָס מורא צו האָבען. נו, זינג מיט מיר... דיי דאָ דים־דים־דים, אַי ווע דים דים דאָים... אז ביי דיר וועט זיין תנאים וועט מען דעם עולם נעהמען אַהער. אַ פיינער יונגאַטש כלאַוונעס, אָט דער קלענערער.

פּעסעלע: ער וועט מיך נישט וועלען.

יואל חיים: פאַר וואָס וועט ער דיך נישט וועלען? וועט זיך שעהמען מיט׳ן זיידען דיינעם, וואָס? וועסט איהם זיין א כשר׳ע ווייב; האָבען איהם כשר׳ע קינדער. (ער האַזט זיך אַוועק איבער׳ן שטוב, שיכור׳האַך, זינגט.)

פּעסעלע: אימיצער איז צוגעפאָהרען!

כלאַוונע און וואַווע (קומט אַריין מיט אַ „מזל־טוב״.)

יואל חיים: אָט זיינען זיי.

כלאַוונע: זיי זיינען דאָך נישטאָ!

וואַווע: וואָס האָב איך געזאָגט.

יואל חיים: וואָס, נישט געפאָהרען אינאיינעם?

וואַווע: אַרויסגעפאָהרען אינאיינעם; האָט זיך ס׳פערד זייערס צוטראָגען און אַוועק בעזונדער. מסתמא וועלען זיי באַלד אָנקומען. האָמיר נעהמען צוביסלאך, זיך אָנוואַרימען.

פּעסעלע: טרייסעלט אָפּ דעם שנעע פון היטער.

יואל חיים: וואו איז דיין זוהן, כלאַוונע? מיר וועלען דאָ פּראַוועון א תנאים.

כלאַוונע: לחיים, זאָל נאָך מיין קלע־נערער יונגאַטש וואַקסען... אָבער א הוליע גע־טהאָן.

וואַווע: ווייסט, אז דאָרט איז נישט געווען קיין ריינער אַכציגער.

כלאַוונע: אורטשע האָט ליעב צוצו־מישען וואַסער... לחיים! אָט דאָס איז ריי־נער אַכציגער.

כלאַוונע: געה אַרויס, וואַווע, זעה דער פערד זאָל נישט פאַרקירעווען אין שטאַל אַריין. נו, פּעסעלע, וואַקס נאָך אונטער א ביסעל, וועל איך דיך נעהמען פאַר א שנור.

וואַווע: זי איז שוין גענוג גרויס.

כלאַוונע: נאָר שמחות, נאָר גע־הוליעט... רב יואל חיים, נאַכסאָל האָט איהר זיך געלאָזט ווערען אַלט? העי, גלייכט נאָר אויס די פּלייצע! גיט נאָר א האַנד. זינג נאָר, וואַווע, ווי געהט ער עס דאָרט דער ניגון? (פאַרלעגט אַ האַנד אויפ׳ן אַלטענס אַקסעל און טאַנצט.)

שמערע (קומט אַריין): מזל טוב! וואו זיינען זיי?

כלאַוונע: כא־כא־כא, אויך אָנגעוואָ־רען? וועלען זיך געפינען. גיב א האַנד, שמע־רע, אָפּיי דריצעס, אָפּיי דריצעס — שטעל א פוס, שמערע.

שמערע: מען בעדאַרף געהן זעהן הינ־טערן דאָרף, אפשר האָבען זיי פאַרבלאָנדזשעט.

וואַווע: וואָס הייסט, אַ איד פאַר־בלאָנזשעט? כאַטשע שמחה׳ס פערד ווייסען דעם וועג.

פּעסעלע: וואו איז אייער שפּרינצע צירעל?

שמערע: איז אַריינגעקראָכען צו חתן־כלה אין וואָגען.

ריצע יענטע (קומט אַריין נישט מיט נישט לעבעדיג): אוי וועה איז מיר, אי־דען, האָט רחמנות.

פּעסעלע: וואָס איז עס, מאַמע, וואו זיינען זיי?

ריצע יענטע: אידען, וועה איז מיר, וואָס זיצט איהר אין שטוב?

וואַווע: וואו זיינען זיי?

ריצע יענטע: דער פערד מיט חתן־כלה האָט זיך צוטראָגען.

שמערע: מיין חצופה איז ביי זיי אין וואָגען.

יואל חיים: טראָגט ער זיך דער פערד מסתמא טאַקי אַ היים... דים, דים, דאָים דים — זינגט זשע, קינדערלאָך.

ריצע יענטע: איך בין אַרויס־געפאַלען פון שליטען גלייך אין גראָבען אַריין. א גליק וואָס דאָרט האָט אָנגעטראָגען שנעע.

יואל חיים: בעדאַרפסט בענשען גומל, מיין קינד.

ריצע יענטע: אז כ׳האָב מיר אויפגעהויבען איז שוין פון זיי קיין סליאַד נישט געווען.

שמערע: ביזטו אויך געקומען אַ היים צופוס? כאַ־כאַ־כאַ. קומט, רב יואל חיים, וועלען מיר געהן אַ זוך טהאָן.

יואל חיים: דים דים דיי דיי דים... זינגט זשע, קינדערלאָך.

שמערע: ער איז פאַרשנעבעט, דער אל־טער.

ר י י צ ע י ע נ ט ע : קום, פעסעלע, מיין קינד, מיט מיר, ווארום איך וועל עס נישט אויס־האלטען. קום, מיר וועלען זיך אריינזעצען אין שליטען.

כ ל א ו ו נ ע : וואוהין, אידענע, וועט איהר געהן ? באלד וועלען מיר אלע א פאהר טהאן. זינגט זשע, אידעלאך, א צים דריצעם איי. איי, איי — נאר שמחות זאל טאקי זיין ביי אי־דען. קום, וואווע, קום, שמערע !

ר י י צ ע י ע נ ט ע : פעסעלע, מיין קינד, פאהר דו אויך מיט.

ש מ ע ר ע : נעהם נאר מיט א רעכטע בייטש. מיין בייטש־שטעקעל האט זיך צובראָ־כען.

פ ע ס ע ל ע : אט איז א גוטע בייטש. (כלאוונע, וואווע, פעסעלע און שמערע לאזען זיך ארויס מיט געזאנג.)

ר י י צ ע י ע נ ט ע : וואס זאגט איהר צו מיינע צרות, שווער לעבען ? כ׳האב זיך געבעטען, אידען טרינקט נישט, מען וועט נאך בעדארפען פאהרען א היים...

י ו א ל ח י י ם : ווייז נישט, אידענע, וועלען זיך אפזוכען.

ר י י צ ע י ע נ ט ע : אזא זאווערוכע... שאט נאר, דאכט מיר די קאלב מע׳קעט אין שטאל.

י ו א ל ח י י ם : און מיר דאכט אז עס איז א שעפסען קוק. הערסט ?

פ ע ס ע ל ע : טאקי א שעפסען קוק.

ז י י ד ע (קומט ארויס בעדעקט מיט שנע.)

ר י י צ ע י ע נ ט ע (פאלט איהם אויפ׳ן האלז) : אט איז דאס קינד ! וואו זיינען זיי ? וואו איז די כלה ?

ז י י ד ע : כ׳האב זיי אנגעווארען. דער שליטען האט זיך אויסגעקערט. די פערד זיך צוטראגען.

י ו א ל ח י י ם : האבען זיך פארשנע־בעט. כע־כע־כע.

ז י י ד ע : אורטשע האט די פערד בעוויזען די בייטש, זיי האבען זיך געגעבען א טראג.

י ו א ל ח י י ם : זיינע פערד האבען פיינט די בייטש.

ר י י צ ע י ע נ ט ע : איך וועל זיך נאר א מעשה אטהאן.

ז י י ד ע : וואו זיינען די איבריגע ?

ר י י צ ע י ע נ ט ע : וואווע, כלאוונע, שמערע און פעסעלע זיינען אוועק אייך זוכען.

ז י י ד ע : זיי זיינען שוין געווען ? זיי ווייסען דאך נישט וואו צו זוכען.

י ו א ל ח י י ם : אי זיך פארשנעבעט... וואו איז די כלה ?

ר י י צ ע י ע נ ט ע : פעהטע פייגעלע, וועה איז מיר, זאל חליה מיט איהר נישט טרע־פען עפיס.

י ו א ל ח י י ם : האט מען טאקי שארף אריינגעשנעבעט ?

ר י י צ ע י ע נ ט ע : אט דאס איז דאך מיין אומגליק, וועה איז מיר. כ׳האב זיך געבע־טען ווי ביי א גזלן : אידען, האט גאט אין האר־צען. אורטשע האט אריינגעקאטשעט א גאנץ פעסיל בראנפען.

י ו א ל ח י י ם : און מען האט געצאפט פון קראן ?

ר י י צ ע י ע נ ט ע : אודאי.

י ו א ל ח י י ם : איז דאך טאקי געווען א תנאים ביי מיין אייניקעל. טא וואס זשע דאגה׳סטו, אידענע ?... אז דער חתן איז פאר־האן, מסתמא וועט באלד די כלה אויך זיין. (עס קומען ארויס באטשע שמחה, אורטשע, כלאוונע, שמערע, שרה מכלה, פעלטע פייגעל, אזן שפרינצע צירעל פארשנעעטע. דער עולם איז בגילופין, זינגט.)

ר י י צ ע י ע נ ט ע : וואו איז מיין קינד פעסעלע ?

פ ע ל ט ע פ י י ג ע ל ע : אוי וועה, זי איז דאך נישטא !

ו ו א ו ו ע : פון אונטער די הענד איז זי מיר פארפארען געווארען.

ז י י ד ע : איך וועל זי געהן זוכען (לויפט ארויס.)

א ו ר ט ש ע : נישט בעדארפט לאזען דעם חתן אליין.

כ א ט ש ע ש מ ח ה : מיין זוהן וועט צעהן שדים פארשטעקען אונטער׳ן גארטיל.

ש ר ה מ כ ל ה : וואס א איד רעדט !

פ ע ל ט ע פ י י ג ע ל ע : כ׳וועל אפשר נישט אויסהאלטען.

א ו ר ט ש ע : קלאג נישט, טאכטער מיי־נע, דיין חתן וועט נישט פארפאלען ווערען.

ו ו א ו ו ע : שאט, שאט, ווייבער, נישט קלאגט, איך געה. (געהט ארויס.)

פ ע ל ט ע פ י י ג ע ל (נעהמט ארום שפרינ־צע צירלען און וויינט.)

כ א ט ש ע ש מ ח ה : וואס קלאגט איהר דארט, נארישע קעלבער ?

כ ל א ו ו נ ע : גיב א האנד כאטש, שמחה, קום אהער, שמערע, וואו איז די כלה ? איז זינגט זשע, אידעלאך, ווארום די שטוב דרעהט זיך.

מ כ ל ה ש ר ה : דאס דרעהט זיך אייך רער קאפ, וועה איז מיר.

כ א ט ש ע ש מ ח ה : שאט, אידען, וואו איז טאקי מיין טאכטער ?

ר י י צ ע י ע נ ט ע : איצטער האט ער זיך דערמאהנט, אז דאס קינד איז נישטא, כ׳וועל עס אפשר נישט אויסהאלטען.

ו ו א ו ו ע (קומט ארויין) : די הינט בילען אין דארף. דאס פאהרען זיי.

כ ל א ו ו נ ע : אידען, אייך דרעהט זיך נישט דער קאפ, ברענגט מיר א הער מיין שטוב. מיין אידענע און די בנים... רב יואל שמחה, איהר שלאפט ? שטעהט אויף, אידעלאך פרעהען זיך !

ז י י ד ע (קומט אַריין. עס ווערט אַ גע־טומער. די מאַמעס קוסען איהם. די כלה פאַלט צו צו איהם און וויינט.)

ר י י צ ע י ע נ ט ע : וואו איז פּעסעלע ?

ז י י ד ע : נישט געזעהן. די פערד בע־דאַרף מען אַריינפיהרען אין שטאַל. עס דרעהט די זאַווערוכע.

כ ל א ו נ ע : דער טייוועל וועט זיי נישט כאַפּען.

כ א ט ש ע ש מ ח ה : שאַט נאָר, אידען, וואו איז טאַקי מיין טאָכטער ?

ר י י צ ע י ע נ ט ע : האָסט זיך אָנגע־טרונקען און ווייסט נישט וואו דו ביזט אין דער וועלט.

ש מ ע ר ע : אידענע וואָס איהר זענט. די ציג וועט קומען אַ היים.

ש ר ה מ כ ל ה : קום, שמערע, לאָמיר גאָר פאָהרען אַ היים. קום, צירעלע, מיר וועלען פאָהרען אַ היים.

ש מ ע ר ע : כאַ־כאַ־כאַ, ווער וועט עס פאָהרען אַ היים ?... אי, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער אידען זיינען מיר ! זינגט, אידעלאַך, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר...

ר י י צ ע י ע נ ט ע : נישט אַנדערש אין דעם פּאַסטערנאַק־צימעס איז עפּיס געווען.

מ כ ל ה ש ר ה : וואָס רעדט איהר ? איך האָב דעם פּאַסטערנאַק איבערגעקליבען.

ר י י צ ע י ע נ ט ע : איהר וועט מיר נישט איינרעדען. נישט אַנדערש אַ משוגענער פּאַסטערנאַק זיך אריינגעגנב'עט, אַ נישט וואָלט זיך דעם עולם אַזוי נישט פאַרדרעהט די קעפּ.

א ו ר ט ש ע : וואָס וועט איהר, מחותנת'־טע, אויסטראַכטען אויף מיין צימעס ? איך וועל נישט לאָזען.

פּ ע ס ע ל ע (פאַלט אַריין אַ פאַרשנעעטע.)

כ ל א ו נ ע : אָט איז זי, אידען ! לאָ־מיר הוליען, לאָמיר טאַנצען...

ר י י צ ע י ע נ ט ע (קוסט זי) : מיין קינד, וואו ביזטו געווען ?

פּ ע ס ע ל ע : אַלע שוין פאַרהאַן ? (קוסט זיך מיט די מיידלאַך.)

ש פּ ר י נ צ ע צ י ר ע ל : אוי וועה, מיין טאַטע, איז דאָך נישטאָ !

כ א ט ש ע ש מ ח ה : כאַ כאַ־כאַ, וואו איז שמערע ?

כ ל א ו נ ע : ער איז אַוועקגעפאָהרען ברענגען מיינע חברה.

ש פּ ר י נ צ ע צ י ר ע ל : קומט, אידען, זוכען מיין טאַטען, אוי וועה אוי וועה. איך וועל געהן איהם זוכען.

ר י י צ ע י ע נ ט ע : לאָזט זי נישט אַרוים פון שטוב.

כ א ט ש ע ש מ ח ה : שמערע איז אַוועק צו כלאַוונען, זאָג איך אייך. זעצט זיך, אידען, צום טיש. דערלאַנג, מיין ווייב, וואָס צו פאַר־בייסען. אידען, צום טיש !

ש מ ע ר ע (קומט אַריין. עס ווערט אַ גע־טומער.)

כ ל א ו נ ע : שמערע, סערדצע, וואו ביזטו געווען ?

ש מ ע ר ע (צעהלט דעם עולם) : נישט איינס, נישט צוויי, נישט דריי.

כ ל א ו נ ע : אַלע פאַרהאַנען, וואָס צעהלסטו ?

ש פּ ר י נ צ ע צ י ר ע ל : אָט בין איך דאָך, טאַטע.

ש מ ע ר ע (וואַרפט די היטעל אָן דר'ערד פאַר התפעלות) : דאָס ביזטו דאָך מיין כשר'ע טאָכטער ! טאָ וואָס זשע שווייגט איהר, אי־דען ? לאָמיר זינגען, לאָמיר שפּרינגען, אוי, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער אידען זיינען מיר...

כ ל א ו נ ע : אידען, זייט עדות ; כאָטש כאַטשע בער איז מיר אַמאָל געקראָכען אין וועג אריין, נאָר איך בין איהם נישט קיין שונא. וואו ביזטו, זיידע ? און דו פעלטע פייגע, חתן־כלה קומט אַהער ! זאָל גאָט געבען, אַז טאַטע מאַמע זאָלען האָבען נחת פון אייך ! קום אַהער, כאַט־שע בער, אָדער כאַטשע שמחה.

כ א ט ש ע ש מ ח ה : וואָס בין איך דיר אַמאָהל געקראָכען אין וועג אריין ? די בהמה איז סיי ווי געווען מיט אַ חסרון, דאַריבער האָב איך זי געפיהרט אויפ'ן יריד.

ר י י צ ע י ע נ ט ע : וואָס רעדט איהר, כלאַוונע, ווען די בהמה זאָל זיך נישט בריקען וואָלט איך זי אייך פאַרקויפט. האָט נישט צו־געלאָזען די מילך, געמוזט שטענדיג איהר געבען אַ ביסעל היי אונטער דער נאָז.

כ ל א ו נ ע : כאַ־כאַ־כאַ, אידענע וואָס איהר זענט ! איך רעד נישט פון דער בהמה, כ'מיין אַז מיין אַלטער בייניש האָט געהאַט אַן אויג אויף אורטשעס טאָכטער און איך אויך ; נאָר איך פאַרגין דיר. אידען, זייט עדות, איך זאָג, אַז איך ווינש די קינדער מזל און גליק.

ש מ ע ר ע : און מיט מיר שטעהט דיר גאָר נישט אָן צו משדך זיין ? טאָ זינגט זשע, אידע־לאַך, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער אידען זיינען מיר.

א ו ר ט ש ע : וואָס איז דאָ פאַרהאַן צו רעדען ? איך זאָג אויך אַז כלאַוונעס קריש איז אַ וואוילער יונגאַטש.

כ ל א ו נ ע : שאַט, אידען, כ'וועל גאָר נעהמען פּעסלען פאַר אַ שנור.

ר י י צ ע י ע נ ט ע (קוסט פּעסלען) : ביי מיין קינד איז נאָך די מילך אויף די ליפּען.

כ ל א ו נ ע : וואָס זאָגט איהר, רב יואל חיים ?

י ו א ל ח י י ם : אַ שאָד אַרויסצולאָזען פון שטוב.

ש מ ע ר ע : און מיט מיין קינד שטעהט דיר נישט אָן צו טהאָן אַ שידוך ?

כ ל א ו נ ע : זי האָט דאָך אַ חתן.

א ו ר ט ש ע : וואָס איז דאָ פאַרהאַן צו

רעדען. איך זאָג, אז ער איז א וואוילער יונגאַטש און דו שמערע בעדאַרפסט זיך נישט ברעקקען.

כאַטשע שמחה: שאַט, שאַט, איך גיב קיינעם נישט מיין טאָכטער. כלאַוונע, איך גיב דיר נישט מיין טאָכטער.

שמערע: וואס דאגה'סטו, טאָכטער מיינע. וועסט קריגען א חתן, זינגט זשע, אידעלאך, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער גאָט דינען מיר. אוי אוי אוי, ס'איז מיר גוט, ס'איז מיר וואויל, אוי אוי ס'איז א נחת, בעווייז־זשע, טאָכטער, ווי דו וועסט טאַנצען אויפ'ן טיש.

כאַטשע שמחה: בעווייז וואָס דו קענסט, שפּרינצע צירעל.

מכלה שרה: נו, שפּרינצערע, בעווייז וואָס דו קענסט!

וואוונע: שווייגט ווייבער! אי ווער אידען, ס'איז מיר גוט!

ריצע יענטע: ווער עס טאַנצט אויף פרעמדע שמחות דער וועט דערלעבען צו טאַנצען אויף אייגענע שמחות... אוי מאַמעלאך, שמערע געהט טאַקי טאַנצען אויפ'ן טיש. לאָזט, כ'וועל די גלעזלאך אַראָפּנעהמען.

שמערע: כא, כא, כא אידענע! גיס אָן די גלעזלאך פול ביז די ראַנדען און איך וועל טאַנצען צווישען זיי. (ער וואַרפט אַראָפּ די שמיווע און אין די זאָקען קלייבט ער זיך אַרויף אויפ'ן טיש. שרייט) נו, זינגט זשע מיר אידעלאך: אי וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער אידען זיינען מיר; וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער גאָט דינען מיר... קום אַרויף, טאָכטער מיינע, העלף דעם טאַטען טאַנצען ביי א אידען אויף א שמחה.

כלאַוונע: נו, שפּרינצע צירעלע, געה אויפ'ן טיש, דער טאַטע רופט. בעווייז וואָס דו קענסט!

שפּרינצע צירעל (וואַרפט אַראָפּ די שיך און שפּרינגט אַרויף אויפ'ן טיש, טאַנצט אַנטקעגן טאַטען.)

שמערע (פאַרקאַטשעט די פּאָרעס און טאַנצט גרינג צווישען די גלעזלאך אַנטקעגען דער טאָכטער, זינגט): אי, אידעלאך טייערע, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער אידען זיינען מיר...

כלאַוונע: וואוווע, סערדצע, כאַפּ זיך אַריין אין מיין שליטען און ברענג מיר מיין משפּחה אהער. כ'וויל, אז שמחות זאָל זיין... שמערע! מיין זוהן נעהמט דיין טאָכטער ווי זי שטעהט און געהט! אידען, זייט עדות, אז כלאַוונע גיט אָפּ זיין זוהן פאַר שמערעס טאָכטער. אָהן נדן, אָהן... אַיי וואס מיר זיינען זיינען מיר... זינגט זשע, אידעלאך, אָצים דריצעם אָי אָי אָי...

(שמערע און שפּרינצע שפּרינגען אַרונטער פון טיש.)

כלאַוונע (נעהמט אַרום שמערען): הערט, אידען, כ'האָב געהאַט פאַריבעל אויף שמערען. געהאַט באַנ'איהם אַנ'עולה. געוואָלט וואַרטען ביזקעל יום־כפּור און כ'בין עס איהם מוחל! כ'בין דיר מוחל, שמערע. אָך, וואס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער אידען זיינען מיר... (אַ קלאַפּ אין פענסטער פון דרויסען ברעכט אויס א שויב.)

שפּרינצע צירעל: אוי, ווי דער ווינט פייפט.

מכלה שרה: פאַרשטאָפּט די שויב גיכער, מיט א שמאַטע.

וואוונע: ס'האָט מיין פערד אויסגעשלאָגען. בעט זיך אין שטוב אריין. כ'וועל געהן, וועל איך אַלע בייזע חלומות צו איהם אויסלאָזען.

כאַטשע בער: פיהרט איהם אַרונטער הינטער דער שטאַל. דאָרט רייסט נישט דער ווינט אזוי שטאַרק.

אורטשע: קום ארויס, וועלען מיר זעהן ווער עס איז דאָרטען. דאַכט מיר ס'איז נישט דעם פערד'ס מלאָכה.

וואוונע: קום אורטשע! (געהן ביידע אַרויס.)

כלאַוונע: וואָס מיר זיינען, זיינען מיר... געפעלט דיר, שמערע, מיין זוהן? האָסטו איהם. — און דו טאָכטער, געפעלט דיר מיין יונגאַטש? האָסטו איהם. איך גיב איהם, שמערע, איבער אין דיינע הענד. לעהרען איהם צו האַלטען א בייטש אין דער האַנד, און שבת זאָל ער ביי דיר זיין א איד. — זינגט זשע, אידעלאך: אָצים דריצעם אָי אָי אָי... און דו פּעסעלע, האָסט האָלד מיין קלענערען יונגאַטש, ער בעדאַרף נאָך וואַקסען, דו בעדאַרפסט נאָך וואַקסען. וואָס זאָגסטו כאַטשע שמחה?

כאַטשע שמחה: מסכים!

שמערע: ער האָט א וואויל קעפּיל.

ריצע יענטע: מיין קינד קען נאָך וואַרטען.

שמערע: כאַטשע שמחה וועט פעסלען געבען נדן אויף.

כלאַוונע: טאָ, טאַנץ זשע, צירעלע, מיין שנור! קום אַהער, כלאַוונע רופט דיך. ווילסט זיין מיין שנור? צו מיר אויף קעסט. וועסט דאָס פּוטער־פעסיל ביי מיר נישט בעדאַרפען דרעהען און די בהמה מעלקען אויף נישט.

מכלה שרה: די מאַמע האָט זי נישט געלעהרענט צו זיין א פּריצטע. זי וועט דרעהען דאָס פעסיל און מעלקען די בהמה, אז מען וועט בעדאַרפען.

שפּרינצע צירעל: וואס זאָגסטו, פעלטע פייגעלע, ס'איז גוט צו זיין א כלה?

זיידע: ווער א כלה, צירעל, וועט מען ביידע חתונות פּראַוווען אין איין וואָך.

יואל חיים (וואָס האָט די גאַנצע צייט געדרעמעלט, רייבט די אויגען און הייבט אָן זינגען): אַיי דים, דים־דים־דים, אוי דוי, דים־דים־דאָים.

שמערע: לעבען זאָל רב יואל חיים!

כלאַוונע: מחותן שמערע! גיב מיר אהער דיין האַנד. קומט אידען, לאָמיר פאָהרען

צו מיר, זאָל מיין אידענע וויסען, אז איהר זוהן איז געוואָרען אַ חתן.

כאַטשע שמחה: זאָל זי טאַקי וויסען דיין אידענע.

כלאַוונע: נישט געקענט זי מיטנעהמען, אַ אידענע האָט זיך פאַרריבען, זאָל זי ווייסען.

שמערע: איך וועל איהם דעם חתן אָנדרעהען פאַר'ן אויער. קומט, אידען, לאָמיר פאָהרען. און דו טאָכטער מיינע, צירעל שפּרינצע אָדער שפּרינצע צירעל, אַ דאגה, אידען, איהרע צוויי באָבעס כשר'ערע ווייבער געוווען.

וואַוועע און אורטשע (קומען אריין. האָבען אויפ'ן הויכען קול.)

שמערע: קומט אריין, אידען!

וואַוועע: ווייסט איהר ווער ס'האָט די שויב אויסגעשלאָגען?

אורטשע: מיין באַראַן! מיט די הערנער אויסגעשלאָגען.

מכלה שרה: מען האָט געלאָזט אָפען די שטאַל, איז ער נאָכגעלאָפען.

כלאַוונע: שאַט, אידען, דאָס האָט ער מיר דעם פערד איבערגעשראָקען.

שמערע: ער האָט מיין פערד אויך איבערגעשראָקען, כאַ־כאַ־כאַ.

אורטשע: מיט געוואַלד איהם אין אין שטאַל אריינגעפיהרט. צו דיר, כאַטשע שמחה, אין שטאַל אריין.

רייצע יענטע: איז עס טאַקי אייער באַראַן?

אורטשע: כאַ־כאַ־כאַ, אידענע!

מכלה שרה: וויל נישט בלייבען אין שטאַל אליין אָהן דעם פערד.

רייצע יענטע: טאָ ווי קומט ער צום פענסטער.

שמערע: האָט געהערט, אידען, זיינען זיך משמח. (אַ קלאַפּ אין פענסטער. אַ שויב צובראָכען.)

וואַוועע: כ'האָב געזאָגט מען בעדאַרף דעם טויער פאַרשפּאַרען.

זיידע: ער בעט זיך אין שטוב אריין.

מכלה שרה: געה, חתן, אוועק פון פענסטער.

פּעסעלע (קוקט אין פענסטער): מען זעהט קיינעם נישט.

וואַוועע: קום, אורטשע, כ'בין אַ בעלן צו זעהן וואָס דאָרט איז אַזעלכעס.

כלאַוונע: קומט, אידען, לאָמיר איהם כאַפּען און בינדען.

יואַל חיים: נעהמט מיט די בייטש. איך בין אויך אַ בעלן צו געהן (אַלע מענער געהן אַרויס. די ווייבער בלייבען קוקען אין פענסטער.)

שפּרינצע צירעל: ער איז אנקלאָפען געוואָרען.

רייצע יענטע: ס'איז נישט רעכט, מיין קינד, דו זאָלסט שטעהן נעבען פענסטער.

פּעלטע פּייגעלע: זיי יאָגען איהם נאָך.

מכלה שרה: געה דו אויך אוועק פון פענסטער.

רייצע יענטע: האָבען זיך קיין עין הרע אונטערגעשנעבעט. זאָלען זיי כאָטש חלילה נאָר נישט בלייבען אין שנעע.

פּעלטע פּייגעלע: קוקט, קוקט, ווי זיי יאָגען איהם נאָך. אוי, דער זיידע איז געפאַלען אין שנעע!

מכלה שרה: מען האָט דעם חתן נישט בעדאַרפט לאָזען געהן.

שפּרינצע צירעל (שרייט דורך דער צובראָכענער שויב) זיידע, זיידע, קום אריין!

רייצע יענטע: געה אוועק, מיין קינד, פון פענסטער. וועסט זיך נאָך פאַרקיהלען.

שפּרינצע צירעל: אונזער באַראַן איז אַזאַ קלוגער. פונקט ווי אַ מענש איז ער קלוג. אנומעלט זאָגט צו מיר דער טאַטע. געה, שפּרינצע, טרייב איהם אריין אין שטאַל און פאַרשטעל דעם טויער. נעהם איך אַ ריטעל און וויל געהן צו איהם, טהוט ער אַ קאָפּע מיט די הערנער און אנקלויפט אויף דער לאָנקע. אזוי ווי אַ מענש איז ער קלוג!

פּעסעלע: איהר זעהט, דער זיידע ליגט אין שנעע. קומט לאָמיר איהם אויפהויבען. קום, צירעלע! (כאַפּט צירלען ביים האַנד לויפען אַרויס.)

רייצע יענטע: אַלט איז נישט יונג. אנ'איבריג גלעזעל גענומען, קען ער זיך שוין נישט איינהאַלטען אויף די פיס. (די צוויי מיידלאַך פיהרען אונטער די הענד דעם אַלטען.)

יואַל חיים (האַלט זיך קוים אויף די פיס. זינגט): דים דים, דיי דיי דאָים...

רייצע יענטע: נאָכסאָר, שווער לעבען, האָט איהר בעדאַרפט ארויסגעהן אין אַזאַ זאַווערוכע?

יואַל חיים: וואו זיינען מיינע קינדער, מיינע אייניקלאַך?

פּעסעלע: זיי זיינען אַלע אין גאָרטען; זיי יאָגען זיך נאָך איהם. (מיט געזאַנג לאָזען זיך אַריין אַלע מענער, אויסער כלאַוונע. פאַלען פון די פיס.)

מכלה שרה: וואו איז כלאַוונע?

שמערע: האָט זיך אוועקגעיאָגט נאָך איהם.

אורטשע: איך זאָג איהם ס'איז מיינער און ער יאָגט איהם נאָך.

שמערע (זעצט זיך אַנידער און האַלב איינגעשלאָפען זינגט ער): אך, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער אידען זיינען מיר.

וואַוועע: זינגט, זיידעשו, אי וועה ס'איז מיר גוט; אי וועה ס'איז אַ נחת. — כאַטשע בער, דו שלאָפסט? שטעה אויף, דיין זוהן איז דאָך אַ חתן געוואָרען. אורטשע, דו שלאָפסטו אויך? — קומט לאָמיר זינגען, לאָמיר שפּרינגען.

ש מ ע ר ע : וואו איז מיין מחותן, כלאוו־נע ? כ׳וועל איהם געהן זוכען. (לאָזט זיך צום טיר.)

ש פ ר י נ צ ע צ י ר ע ל : בלייב אין שטוב, טאַטע.

מ כ ל ה ש ר ה : לאָזט איהם נישט אַרויס.

ש מ ע ר ע : לאָזט מיר, ווייבער. כ׳וועל געהן מיין מחותן זוכען. כלאוונע, וואו ביזטו ? קומט, אידען, לאָמיר איהם געהן זוכען.

מ כ ל ה ש ר ה : אָט בעסער לעגט זיך צו. איהר האָט דאָך שוין נישט קיין כח צו שטעהן אויף די פיס.

ש מ ע ר ע : אך, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער אידען זיינען מיר... טאַטע רבונו של עולם. — איי ס׳איז מיר וואויל, — לאָזט מיר אויפ׳ן טיש. כ׳וועל טאַנצען. גיב א האַנד, טאָכטער...

ר י י צ ע י ע נ ט ע : טהוט עס נישט. איהר וועט נאָך חלילה אַראָפּפאַלען. לאָז איהם נישט, שפּרינצעלע, מיין קינד, ער וועט אַראָפּ־פאַלען.

א ו ר ט ש ע : קום, שמערע, איך געה אויך מיט דיר... (וויל זיך אַרויפקלייבען אויפ׳ן טיש און קען נישט.)

מ כ ל ה ש ר ה : גאָט איז מיט אייך, איהר וועט זיך נאָך חלילה ממית׳ען.

כ ל א ו ו נ ע (לאָזט זיך אריין מיט אויסגע־שפּרייטע הענד ווי אויף פליגעל. אויסגעטונקט אין מנעע. קוקט אַרום דעם עולם.) אָט זיינען זיי דאָך ! כאַ־כאַ־כאַ — שטעהט אויף, אידען ! ביי מיר, איז א שמחה, ביי מיר איז א שמחה... העלפט מיר טאַנצען, העלפט מיר שפּרינגען... אָט אזוי...

מ כ ל ה ש ר ה : איהר וועט איינוואַרפען דעם באַלקען אזוי טאַנצענדיג.

כ ל א ו ו נ ע : אידען, שפּאַרט אונטער דעם באַלקען ! איך וויל זינגען, איך וויל שפּרינ־גען. (טאַנצט אַזש די גאַנצע שטוב ציטערט.)

א ל ט ע ר ב י י נ י ש (קומט אַריין. זעהט אויב ווי א זויר שנעע. דער עולם צולאַכט זיך אויפ׳ן הויכען קול.)

כ ל א ו ו נ ע : מיין זוהן, מיין קדיש ! זינגט זשע, אידעראָך, וואָס מיר זיינען, זיינען מיר...

פ ע ל ט ע פ י י ג ע ל : אַלטער, דו ביזט געוואָרען א חתן !

מ כ ל ה ש ר ה : וואָס מאַכט די מאַמע ?

א ל ט ע ר ב י י נ י ש : די מאַמע האָט געהאַט א אינגעל. קום א היים, טאַטע. (עס ווערט אַ געשריי : „מזל טוב, כלאַוונע“ !)

מ כ ל ה ש ר ה : אוי וועה איז מיר, מזל טוב, מזל טוב אייך, כלאַוונע.

א ל ט ע ר ב י י נ י ש : איך בין געקומען רייטענדיג. מען וועט קענען מיין פערד צו־שפּאַנען צום אַרטשיק ; ווי ס׳איז זיך אַרויס־שלעפּען פון שנעע.

כ ל א ו ו נ ע : פאַר וואָס האָסטו דער מאַמען נישט געבראַכט ?

א ל ט ע ר ב י י נ י ש : איך זאָג דאָך דיר, די מאַמע האָט געהאַט א אינגעל.

כ ל א ו ו נ ע : ווער, שפּרה ? מיין ווייב? מיין כשר׳ע אידענע ? טאָ וואָס זשע שווייגט איהר, אידען ? שמערע, מחותן, וואָס מיר זיי־נען, זיינען מיר, אָבער אידען זיינען מיר... קום אַהעה זוהן, וואו איז זי... די כלה.... (זוכט)

א ל ט ע ר ב י י נ י ש : וועמען זוכסטו, טאַטע ?

כ ל א ו ו נ ע (לאָזט זיך אַראָפּ אויף דר׳ערד, פּאַטשט מיט די הענד פאַר תענוג) : איי, שמערע, אַנ׳איידעם וועסטו האָבען. איי א שנור וועל איך האָבען ! טאַנצט זשע, אידעלעך, טאַנצט זשע, קינדערלאַך... (דער עולם נעהמט זיך ביי די הענד און טאַנצט אַרום כלאַוונען.)

ש פ ר י נ צ ע צ י ר ע ל (קלייבט זיך אַרויף אויפ׳ן טיש און טאַנצט.)

ר י י צ ע י ע נ ט ע : דיין כלה איז דאָך עס, אַלטער ביינוש !

כ ל א ו ו נ ע : מיין זוהן, מיין קדיש, אויפ׳ן טיש קריך אַרויף, טאַנץ מיט דיין כלה.

ש מ ע ר ע (קוסט אַלטער ביינוש) : אך וואָס מיר זיינען, זיינען מיר, אָבער אידען זיי־נען מיר...

ר י י צ ע י ע נ ט ע : ער ווייסט נישט פון וואָס צו זאָגען...

ז י י ד ע : גיב א האַנד, אַלטער ביינוש. ביזט דאָך א חתן !

כ ל א ו ו נ ע : טאָ וואָס זשע שווייגט איהר... שרייט זשע מזל טוב ! — (עס ווערט אַ געשריי „מזל טוב.“ מען ברעכט כלים. אַלע זינגען : „וואָס מיר זיינען זיינען מיר“. שפּרינ־צע ציערט טאַנצט נאָך אַלץ אויפ׳ן טיש.)


## ווען איהר זאַמעלט א יאָהרגאַנג „צוקונפט“

הייסט עס : דאָס איהר האָט אין אייער הויז א היסטאָריע פון דעם פער־גאַנגענעם יאָהר, א זאַמלונג פון די בעסטע ליטעראַטור, פון אינטערעסאַנ־טעסטע אָבהאַנדלונגען איבער די וויכטיגסטע פראַגען.

פאַנגט אָן צו קלייבען פון דיעזען נומער. — סובסקרייבט זיך גלייך.— זעהט נאָך די פּרעמיאומס וואָס מיר גיבען, אויף די ערשטע זייטען פון דיעזען נומער.

מ. פאוולאוויטש.

# די מיליטערישע אינדוסטריע און דער וועלט קריעג

קייזער ווילהעלם און אַ גאַנצער מנין מלכים פאַרטנערס צו די קרופּס.

## 1. די דייטשע נצחונות און די דייטשע מיליטער אינדוסטריע.

ין מאי 1915, ביי די שלאכטען אויף דער ליניע דונאיעץ־גאַרלי־צע, דורך וועלכע די רוסישע אַר־מעע איז געצוואונגען געווען אָב־צוטרעטען צום טייך סאַן און אָב־רייניגען גאַנץ גאַליציען, האָבען די דייטשען ארויסגעלאָזען אין משך פון די 4 שטונדען, וואס זיינען פאַראויסגעגאַנגען דער אטאקע, 700,000 קוילען. אזוי האָט געמעלדעט די רוסישע אָפיציעלע אגענטור און די רוסישע פּרעסע האָט עס ערקלערט דערמיט, וואָס די דייטשען האָבען דאָ אויסגענוצט די מאַסען רוסישע אמוניציע, וואס זיינען פערכאַפּט געוואָרען אין די פערנומענע רוסישע לאַגערן. 700,000 קוילען: עס וואָלטען זיך געפאָדערט איבער טויזענד וואַגאָנען צוצושטעלען זיי; דאס איז צוויי מאָל אזוי פיעל, וויפיעל א גוט אויסגעשטאַטע פעסטונג האָט נויטיג אום צו האַלטען זיך געגען שונא אין א משך פון א האַלב יאָהר. צו 10 קוילען פון מיטעלען גרויס — דאָס מיינט 20 פּוד מאַטעריאַל—זיינען פערברויכט געוואָרען אויף יעדען רוסישען סאָלדאַט, וואס האָט פערנומען 1½ טריט פון דער שלאַכט ליניע.

ארומריידענדיג די דאָזיגע אָפיציעלע רוסישע מיטטיילונג, האָבען די פראַנצויזישע און ענגלישע מיליטער־קריטיקער זיך געטרייסט דערמיט, אז קיינע מיליטער־פאַבריקען אין דער וועלט קענען נישט צושטעלען אזוי פיעל טיס־מאַטעריאַל און אז דער בעריהמערישער דייטשער גענעראַל שטאַב האָט דאָ אויסגענוצט זיינע לעצטע רעזערוועז, אבי נור אָבצואוואַרפען די רוסישע דריטע ארמעע.

אָבער די ווייטערע געשעהעניסען האָבען בעוויזען ווי פאַלש עס איז געווען דיזע מיינונג זייערע. די לעצטע ענגלישע אָפיציעלע קוועלען גיבען אָן, אז שוין אין די ערשטע טעג פון דער מלחמה האָבען די דייטשע מיליטערישע פאַבריקען ארויסגעפאַרטיגט א פערטעל מיליאָן קוילען טעגליך, בעת די ענגלישע האָבען דאמאלס קוים בעוויזען ארויסצולאָזען 10 טויזענד קוילען אין א חודש. 10 חדשים האָט די „עליים" גענומען צו בעגרייפען אָט דעם פאַקט, איינצוזעהן, אז די דייטשען נוצען דאָ ניט אויס די רעזערוועז פון זייערע פעסטונגען, נור די טאָג־טעגליכע ליפרונגען פון זייערע פאַבריקען—פון טיסען, ערהארט און בעזונדערס פון קרופּ, וואו צעהנדליגע טויזענדער ארבייטער ארבייטען אונאונטערבראַכען — טאָג ווי נאַכט. ערשט אין א יאָהר ארום נאָכדעם ווי די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען, האָט לאליד דזשאַרדזש אריינגעטראַגען זיין ביל וועגען מאָביליזירען די אינדוסטריע פאַר מיליטער צוועקען, און דעם ביישפּיעל פון ענגלאַנד האָבען דאַן אויף נאָכגעטהאָן פראַנקרייך און רוסלאַנד. איצט ערשט האָבען די עליים ריכטיג פערשטאַנען, אז קיין איינציגער עפּיזאָד פון דעם ריעזען־קאַמפּף פון די פעלקער לאָזט זיך ניט ערקלערען סיידען מען נעהמט אין בעטראַכט, וויפיעל אמוניציע דער אָדער יענער צד האָט געקענט צושטעלען ביי דער געלעגענהייט; אז די גוט געשפּייזטע ארטילעריע הערשט פאָלקאָם איבער דער אינפאַנטעריע, אז, מיט איין וואָרט, דער מלחמה גאָט מאַרס איז בעזיעגט געוואָרען פון גאָט פון אייזען — וואולקאַן.

דערפאַר איז אזוי וויכטיג אויסצופאַרשען די דייטשע מיליטערישע אינדוסטריע. דאָס איז ניט נור די מאָביליזאַציע פון דער אינדוסטריע, וואס איז ערקלערט געוואָרען אין דייטשלאַנד שוין אויפ'ן זעקסטען טאג פון דער מלחמה. ניט נור די מיליטער־באַנקען און מיליטעריש־אינדוסטריעלע ראַטען, וואס זיינען ערעפענט געוואָרען אויפ'ן 7־טען טאג, נור די אויסריכטונג און דער געבוי פון דער מיליטערישער אינדוסטריע, ווי זי איז געווען איינגעפונדעוועט אין דייטשלאַנד פאַר יאָהרען און יאָהרען איידער די מלחמה האָט זיך אנגעהויבען. און בלויז רעכענענדיג אויף דעם אונגעהייערען מיליטעריש־אינדוסטריעלען אפּאַראַט זיינעם, האָט דער דייטשער גענעראַל־שטאַב געהאָפט איינס צוויי צו צודריקען בעלגיען, פראַנקרייך, רוסלאַנד, סערביען, און ער האָט זיך אין זיינע האָפנונג פיעל ניט אבגענאַרט.

ערב דער מלחמה האָבען אין דייטשלאַנד עקזיסטירט פאָלגענדע וואפען־אנשטאַלטען פון דער רעגיערונג: 6 ארסענאַלען, 4 ביקסען פאַבריקען, 2 קוילען פאַבריקען, 2 פּאַטראַן פאַבריקען און 4 פּולווער פאַבריקען.

אָבער פּונקט אזוי ווי אין ענגלאַנד און פראַנקרייך האָט א ווייט גרעסערע ראָלע געשפּיעלט די פּריוואַטע מיליטערישע אינדוסטריע, אין וועלכער דעם ערשטען פּלאַץ האָט פערנומען די פירמע קרופּ אין שטאָדט עסען. פון די עסענער אונטעראירדישע גיהנומס איז אין 1870 ארויסגעוואַקסען די דייטשע אימפּעריע, פון דאַרט שטאַמען אויף די איצטיגע דייטשע נצחונות אין בעלגיען, עלזאַס לאָטרינ־

גען, גאַליציען, פּוילען, סערביען. עסען און ניט בערלין, בערטא קרופּ און ניט הינדענבורג און מאַקענזען האָבען געצוואונגען צו קאַפּיטו־לאַציע ווארשוי און בעלגראַד. די דייטשע נצחונות זיינען פריהער אויסגעהאַמערט געוואָרען אויף די פאַבריקען פון בערטא קרופּ. ניט אומ־זיסט איז דער דירעקטאָר פון קרופּ׳ס פאַבריקען גוסטאַוו קרופּ פאַן באַלען גלייך אין אָנהויב מלחמה אריינגענומען געוואָרען אַלס מיטגליעד אין קאָמיטעט, וואס פערזאָרגט די אַרמעע מיט אַמוניציע.

וואס זשע שטעלען מיט זיך פאַר קרופּס־פאַבריקען?

## 2. א קורצע געשיכטע פון קרופּס פאַבריקען אין ציפערען.

די געשיכטע פון דער פירמע קרופּ איז זעהר אינטערעסאַנט, אין איהר שפּיגעלט זיך אָב די ענטוויקלונג פון מיליטאַריזם פאַר א יאָהרהונ־דערט.

אָט ווי אַזוי עס איז געוואַקסען די צאָהל אירבייטער, וואס די פירמע בעשעפטיגט.

אין 1810 — 4; אין 1827 — 6; אין 1845 — 130; אין 1862 — 2,000; אין 1873 — 9,000; אין 1885 — 22,000; אין 1902 — 44,000; אין 1906 — 58,000; אין 1913 — 80,000.

אַלזאָ ערב די מלחמה האָט די פירמע בע־שעפטיגט 80,000 אַרבייטער. אויפ׳ן ערד־קוגעל קען זיך מיט איהר ניט פערגלייכען קיין אַנדערע אינדוסטריעלע פירמע. דאס אַליין צייגט, וואס פאַר א ראַלע קרופּס פאַבריקען שפּיעלען אין דער דייטשער און וועלט ווירטשאַפט. ווען מיר זאָלען רעכנען אויף יעדען אַרבייטער א פאַמיליע פון 4, וועט אויסקומען, אַז איבער 300,000 נפשות זיינען אַבהענגיג פון דער פיר־מע. די שטאָדט עסען, וועלכע צעהלט 259,000 נפשות, דער מעטאַלורגישער צענטער פון ריין־וועסטפאַלען, געהערט אינגאַנצען צו קרופּען.

קוקט זיך צו, ווי עס האָט אַ שפּרונג געטהאָן די צאָהל בעשעפטיגטע — פון 9 טויזענד נאָך דער דייטש־פראַנצויזישער מלחמה ביז 80 טויזענד ערב דער וועלט־מלחמה. וויפיעל צעהנד־ליגע טויזענדער אַרבייטער זיינען גלייכצייטיג בעשעפטיגט געווען אין דער מיליטער־אינ־דוסטריע אין דייטשלאַנד גופא און אין פראַנק־רייך, ענגלאַנד, עסטרייך און איטאַליען? אור־מעטום האָבען די מיליטער־פאַבריקען געבליהט, פערדאָפּעלט און פערדרייפאַכט זייערע פּראָפּי־טען, קאָנקורירענדיג מיט קרופּ׳ן און דאָך ניט קענענדיג איהם אַריבצעריאָגען. מיט וואס פאַר א שנעלקייט האָט זיך געדאַרפט ענטוויקלען דער מיליטאַריזם אום צו שאַפען אַרבייט פאַר דיזער אינדוסטריע, וועלכע האָט געהאַלטען אַלץ איז פערגרעסערען די צאָהל פון איהרע אַרבייטער און די דיווידענדען פון איהרע אַקציאָנערען!

צו צובינדען איהרע אַרבייטער צו זיך, האָט די פירמע זייט 1873 גענומען פּראַקטיצירען שטאַאַט סאָציאַליזם. זי האָט גענומען איינ־פיהרען אַרבייטער וואהנונגען, פענסיעס, קאַסען, קירכען, האָכפּיטעלער, שולען, ביבליאָטעקען. ביז 1914 האָט די פירמע געהאַט אויפגעבויט 11,600 פאַמיליען־וואהנונגען און אַרבייטער־קאַזאַרמען פאַר 28 טויזענד אונפערהייראַטע אַרבייטער. פאַר דעם לעצטען יאָהר־צעהנדליג האָט די פירמע אויסגעגעבען אויף פערשיעדענע פילאַנטראָפּישע צוועקען אַרום 100 מיליאָן מאַרק. די אַרבייטער זיינען געוואָרען אַלץ מעהר צונויפגעבונדען און אויפגעבונדען מיט דער דינאַסטיע קרופּ. ווי די זון אין א טראָפּען, שפּיגעלט זיך אָב די גאַנצע סאָציאַלע אָרדנונג אין דייטשלאַנד אין דער פירמע קרופּ: א מי־ליטאַריסטישע מאַשין, וואס שטיצט זיך אויף דער טרייהייט און איבערגעבענהייט פון דייטשען אַרבייטער.

מען וואָלט געקענט אָנפילען א גאַנצען באַנד מיט דער בעשרייבונג פון קרופּ׳ס פאַבריקען. עס איז גענוג צו זאָגען, אַז בלויז די אַרטילעריע אַב־טיילונג אין עסען פערנעהמט 40 בעזונדערע גע־ביידען, צווישען וועלכע עס פונקציאָנירט אַן אייזענבאַהן אויף א שטרעקע פון 91 קילאָמע־טער. אין 1913 האָט די פירמע פערנוצט 1,100,000 טאָן אייזען, איבער 3 מיליאָן פער־שיעדענע סאָרטען קוילען, 16 ביליאָן קובישע מעטער געז.

מען דאַרף אָבער ניט מיינען, אַז קרופּ׳ס פאַבריקען זיינען בלויז מיליטערישע פאַבריקען. דאָ האָבען אַלע א טעות. גלייכצייטיג זיינען זיי אויך מעטאַלורגישע פאַבריקען בכלל, שטאָהל־גיסערייען. זיי פּראָדוצירען לאָקאָמאָטיוועז, וואַגאָנען, קעסלען, שינעס, רעדער, אַקסען, פּרע־סען, פּרוזשינעס, דינאַמאָ מאַשינעס, און רעל־סען, אָהן א שיער רעלסען. דאָס גאַנצע איי־זען מאַטעריאַל פאַר האַנדעלס שיפען. דאס בעווייזט אין וואס פאַר אַן ענגער פערבינדונג עס געפינט זיך די מיליטערישע אינדוסטריע מיט דער מעטאַלורגישער אינדוסטריע בכלל, און מיט דער רעלסען און שיפבוי־אינדוסטריע בפרט. דאָס מיינט, אַז דער מיליטאַריזם געהט האַנד אין האַנד מיט דער טראַנספּאָרט־פּאָליטיק, אויף וואס איך האָב אָנגעוויזען אין מיין בוך: די גרויסע אייזענבאַהנען און יס־וועגען (פּעטער־בורג, 1913).

## 3. אַלפרעד קרופּ, דער זיידע פון אינטער־נאַציאָנאַלען וואַפען־טראַסט.

דער גרינדער פון דער פירמע איז געווען פרידריך קרופּ, וועלכער איז געשטאָרבען אין אַרימקייט. ער האָט געמאַכט אונטערזוכונגען וועגען שטאָהל, אָבער ווייטער פון טעאָרעטישע ענטדעקונגען איז ער ניט געקומען. מעהר אַב־גענגליקט האָט זיין זוהן אַלפרעד, וועלכער איז

געבאָרען געוואָרען אין יאהר 1812. זיין פאָ־טער׳ס ווארשטאט, וואס האָט אין 1827 געהאט 4 ארבייטער, האָט ער ארויפגעארבייט ביז 130 ארבייטער אין 1845, וואס פאר יענער צייט איז דאָס געווען א גאנץ היבשליכע אונטערנעה־מונג. אין 1847 האָט ער אויפגעבויט די ערשטע מאָדעל־קאנאָן פון געגאָסענעם שטאָהל, פון 3 פונט וואג. און גלייך ווענדעט ער זיך, ווי אן אמת׳ער פאָרלויפער פון אינטערנאציאנאלען וואָ־פען־טראַקט, וועלכער האלט, אז פאטערלאנד איז דאָרט, וואו דיווידענד איז, צו דער פראנצויזי־שער רעגיערונג מיט זיין ערפינדונג. אין 1849 האָט די פראנצויזישע רעגיערונג אָנגענומען זיין ערפינדונג און אָנגעהויבען מיט איהם אונטער־האנדלען. זייט דעם איז די פירמע שוין געווען געזיכערט. אין 1851 האָט ער עקספּאָנירט אויף דער קאָנדאָנער אויסשטעלונג די ערשטע אמת׳ע שטאָהלענע קאנאָן. קרופּ׳ס נאָמען איז בעריהמט געוואָרען. אין 1861 האָט דער פּרייסישער פּרינץ רעגענט ווילהעלם געמאכט ביי איהם א בעשטעלונג אויף 300 קאנאָנען. אין 1866 ווענ־דעט זיך דער גוטער פאטריאָט און נאָך בעסע־רער קאמערסאנט א צווייטען מאָל צו דער פראנ־צויזישער רעגיערונג, און אין 1867, נאָך דער קאָנדאָנער איינשטעלונג, א דריטען מאָל, מיט א נייעם פון איהם ערפונענעם קאנאָן. דער קאָ־נאָן איז גוט געהייסען געוואָרען פון נאפּאָלעאָן׳ס מיליטער־עקספּערטען. אבער א דאנק די אינ־טריגען פון די פראנצויזישע פאבריקאנטען איז פון דעם גאָר נישט געוואָרען. די גאנצע אפערע איז בעגראָבען געוואָרען אין קאָמיטעט פון קריעגס מיניסטעריום—אזעלכע קאָמיטעטען האָ־בען די לענדער גאָר פילע מאָל צו פערדאנקען זייערע גרעסטע מפּלות. דערזעלבער קאנאָן, וואָס איז פערוואָרפען געוואָרען פון קאָמיטעט, האָט שפּעטער געדיענט צו צושטערען נאפּאָלעאָן׳ס ארמעע.

## 4. די צוויי דינאסטיען.

נאָך דער מלחמה פון 1866 הייבט זיך די אָן די בליטהע צייט פון קרופּ׳ס פירמע. דער אינטערנאציאנאלער פינאנץ קאפּיטאל האָט דא־מאלס ניט געשפּיעלט אזא ראָלע ווי איצט; די פינאנסיסטען האָבען ניט פאראויסגעזעהן וואסע־רע דיווידענדען־מעגליכקייטען עס שטעקען אין דער מיליטערישער אינדוסטריע. די אינדוסטריע האָט אָבער געפאָדערט געוואלדיגע קאפּיטאלען. און די פירמע קרופּ איז ניט איינמאָל געשטאָ־נען ביים שוועל פון באנקראָט. ביז אין 1866, ווען דער פּרייסישער קעניג ווילהעלם, דער קינפ־טיגער דייטשער קייזער, האָט איינגעלעגט זיין פּערזענליכען קאפּיטאל פון 5 מיליאָן טאלער אין קרופּ׳ס פירמע. זייט דעם זיינען די ביידע די־נאסטיען פער׳קנס׳ט געוואָרען פינאנציעל.

50 יאהר האלטען שוין אָן אָט די פינאנ־ציעלע בעציהונגען — די בעציהונגען זיינען גע־וואָרען כמעט ווי פאמיליען בעציהונגען, אָפט פון ניט גאָר קיין כשר׳ן כאראקטער, ווי די צייטונ־גען האָבען מיט עטליכע יאָהר צוריק אָנגעדיי־טעט, אבער דער שטאַרקסטער קנופּ איז געווען און געבליבען דער געמיינזאמער פּראָפיט, וואָס מען ציהט פון די עסענ׳ער פאבריקען.

ווילהעלם דער צווייטער האָט זיך שטאַרק גע־נומען צום הארצען אלע געשעהעניסען אין דער קרופּ־פאמיליע. ער האָט היים פערטיידיגט די עהרע פון פרידריך קרופּ, וועלכער איז אין 1902 בענאנגען זעלבסטמאָרד, און האָט זיך אראבגע־לאָזען צו א פּאָלעמיק מיט די סאציאליסטישע צייטונגען. דער שלאָס אויפ׳ן אינזעל קארפו, וואו ווילהעלם האָט אראבגעריסען היינע׳ס דענק־מאל, וואס קעניגין עליזאבעט האָט אויפגע־שטעלט, ווייס מסתמא פיעל מעהר סודות וועגען די בעציהונגען פון די צוויי מענער — דעם דייטשען קייזער און דעם קאנאָנען־קעניג,—ווי־פיעל די צייטונגען האָבען אונז געלאָזט טרעפען. ער האָט חתונה געמאכט די איינציגע טאכטער פון פרידריך קרופּ, בערטא, מיט א בעאמטען פון אויסלענדישען מיניסטעריום, באראָן פאָן באָלען אלבאך, און האָט זיך שטאַרק משמח געווען אויף דער חתונה. אויף דעם 100־יעהריגען יובילעאום פון דער פירמע זיינען די פּאטעטישסטע רעדען געהאלטען געוואָרען פון ווילהעלמ׳ען. ווייל־העלם׳ס בעאמטער, בערטא׳ס מאַן, איז אין 1909 געוואָרען דירעקטאָר פון די פאבריקען און איצט איז ער אריינגעזעצט געוואָרען אין קאָמיטעט צום פערזאָרגען די ארמעע מיט אמוניציע — פערשטעהט זיך, ניט אָהן ווילהעלמ׳ס אריינמי־שונג אין דעם.

נאָך 1871 זיינען אויפגעקומען נייע מילי־טערישע פירמען, ווי די פירמעס טיסען און ער־הארד און זיי האָבען אָנגעהויבען א ביטערען קאָנקורענץ קאמפּף מיט דער פירמע קרופּ. זיי האָבען זיך פערזארגט מיט בעסערע ארבייטער און בעסערע אינזשענערען און האָבען אָפט ארי־בערגעיאגט די פירמע קרופּ אין בעצוג צו נייע ערפינדונגען. די גרעסטע באנקען, וועלכע זיינען אויסגעוואקסען נאָך דער מלחמה, קויפען די אק־ציעס פון דער פירמע קרופּ, אבער זיי פער־זעהען אויף ניט די טיסען און ערהארד און ווער זיים צי וואלט די פירמע קרופּ אויסגעהאלטען די קאָנקורענץ — די לעצטע קעפּ פון דער פיר־מע: קרופּ דער אייניקעל — פרידריך — און זיין טאכטער בערטא באָלען זיינען אזוי ווייט פון דעם אונטערנעהמער אלפרעד קרופּ, ווי הימעל פון ערד, ביידע נישטיגע כאראקטערע — ווער וויים צי די פירמע וואלט אויסגעהאלטען ווען די דינאסטיע האָהענצאָלערן וואָלט ניט דירעקט פעראינטערעסירט גע־ווען אין די דיווידענדען פון דער פירמע.

די האָהענצאָלערנס האָבען די פירמע ניט נור פערזארגט מיט קאפּיטאל, נור אויך מיט די

גרעסטע רעגיערונגס בעשטעלונגען. און דאָס איז נאָך ווייניג. ווילהעלם איז אַן אויסגעצייכענטער אגענט פאַר דער פירמע. ער פוילט זיך ניט צו שרייבען אייגענהענדיג א בריעף צום טערקישען סולטאַן אבדול־האמיד, וואו ער רעקאָמענדירט איהם די קרופּ קאַנאָנען און דאנקט איהם הערצליך פאַר די פריהעריגע בעשטעלונגען. אין רעזולטאַט א בעשטעלונג אויף 2½ מיליאָן טערקישע פונט.

נאַטירליך, אז די גרעסטע באַנק־פירמען פון לאַנד, כאָטש זיי ווייסען גאַנץ גוט דעם סוד, אז טיסען און ערהאַרט פּראָדוצירען בעסערע פּאַבריקאַטען, פינאַנצירען גאַנץ ברייטליך די קרופּ פירמע, וועלכע האָט אזא טייערען אגענט ווי ווילהעלם דער צווייטער. אין פערוואַלטונגסראַט פון די קרופּ־פירמע געהען אריין פאַרשטעהער פון דרעזדענער, דייטשער באַנק, פון די פירמען בלייכרעדער און באַראָן אָפּענהיים פון קעלן און אויך דער גרעסטער קאַפּיטאַליסט פון דייטשלאַנד, פּרינץ פון דאָנערמאַרק, וועמעס פערמעגען מען שאַצט אין 319 מיליאָן פראַנקס.

דער בעריהמטער פּראָצעס פון 1913־1914 האָט בעוויזען אז די בעאַמטע פון קריעגס־מיניסטעריום האַלטען די קרופּ פירמע פאַר אַן אַבטיילונג פון זייער מיניסטעריום. פאַר דער פירמע זיינען קיין געהיימניסע ניטאָ. זיי פלעגען צו דער פירמע ארויסגעבען די סעקרעטען פון אנדערע פירמען. און געטהאָן האָבען זיי דאָס פאַר א מאָהלצייט, פאַר א בילעט אין טעאַטער. די לעבערליכקייט פון דער בעלוינונג האָט זיי געדיענט פאַר אַן ענטשולדיגונג. „דאָס איז ניט געווען קיין שחד — האָבען זיי זיך פערענטפערט — מיר האָבען געהאַלטען אז פון דער פירמע דארף מען גאָר נישט בעהאַלטען. די אינטערעסען פון קרופּ און פון שטאַאט זיינען נאָך אונזער מיינונג געווען אייגע און דיזעלבע. מיר האָבען געוואוסט אז דער קייזע איז נאָהענט צו די קרופּס.... אז די קרופּס האָבען בעזונדערע פּריווילעגיען ביי בעשטעלונגען און זייערע אגענטען טאָגען און נעכטיגען אין מיניסטעריום... וואָס איז דאָ געווען צו בעהאַלטען?"

## 5. קרופּ'ס קאָנקורענטען.

און אָט דערפאַר אליין, וואס די פירמע איז א פּריווילעגירטע אין קריעגס־מיניסטעריום, שטעהט זי אב פון איהרע קאָנקורענטען בנוגע צו נייע ערפינדונגען. די פירמע ערהאַרד האָט א גרעסערען נאָמען ביי די ספּעציאַליסטען ווי די פירמע קרופּ, וועלכע זייט זי איז געוואָרען א רעגיערונגס פירמע, האַלט זי זיך פעסט אן רוטינע. עס איז בעקאַנט, אז די פעהיגערע קרופּ'ס אינזשענערען לויפען אריבער צו דער ערהאַרד פירמע, וואו זיי גלויבען זיי וועלען געפינען א בעסערע אָנוועגונג פאַר זייערע פעהיגקייטען. ערהאַרד'ס טאַרמיאַזען, ערהאַרד'ס מעטאַדען ביים אויספאַרטיגען קוילען האָבען געשפּיעלט א גרויסע ראָלע אין דער ענטוויקלונג פון דער מאָדערנער ארטילעריע. די פירמע איז אויך ניט קיין קליינע. זי האָט איהרע פאַבריקען אין 5 שטעדט, די אַבטיילונג אין לינענבארג האַלט 10 קילאָמעטער די ליינג, 1 קילאָמעטער די ברייט. די פירמע בעקומט פיעלע בעשטעלונגען פון אויסלאַנד: אין 1906 האָט די כינעזישע רעגיערונג ביי איהר בעשטעלט אויף 20 מיליאָן מאַרק בערג־קאַנאָנען. צווישען איהרע קונדען זיינען אויך נאָרוועגען, בעלגיען, אַרגענטינא, שווייץ, רוסלאַנד.

א צייט לאַנג האָט אָבער די פירמע ניט געקענט בעקומען קיינע בעשטעלונגען פון דער דייטשער רעגיערונג. צעהנדליגע יאָהרען האָט אָנגעהאַלטען דער דועל צווישען דער קרופּ און ערהאַרד פירמע. ערשט מיט דער אונטערשטיצונג פון רייכסטאַג האָט זיך דער פירמע אין 1903 איינגעגעבען אריינצופיהרען אין געברויך איהר נייע ערפינדונג — דעם וואַסער טאַרמאַז אין דער אַרטעלעריע. עס האָט זיך דעמאָלס ארויסגעשטעלט אין די דעבאַטען אין רייכסטאַג, אז פאַר דערזעלבער וואָג פון האַרמאַט, וואס ערהאַרד האָט געבעטען 1200 מאַרק, האָט די רעגיערונג געצאָהלט דער קרופּ פירמע 4,200 מאַרק.

צו יענער צייט האָט אויך די צווייטע פירמע — טיסען — אָנגעהויבען צו בעקומען בעשטעלונגען פון קריעגס־מיניסטעריום. טיסען איז דער קעניג פון מעטאַלורגיע. די רעגיערונג האָט ביי איהם אפילו קיין בריקען, קיין רעלסען ניט געוואָלט נעהמען. וויפיעל מאָל ער האָט זיך ניט געווענדעט צו דער רעגיערונג: וואס זיינען אייערע בעדינגונגען, איך וועל זיך זיי אונטערוואַרפען אין פאַראויס, פלעגט ער רק בעקומען איין ענטפער: ווענדעט זיך צו קרופּ'ען.

זיין קאַמפּף מיט דער רעגיערונג האָט ער געוואונען, א דאנק דער היל‌פע פון די קאַטוילישע קרייזען, ווייל ער, טיסען, איז בעקאַנט פאַר א גוטען קאַטוילישע און גרויסען בעל צדקה אויף קאַטוילישע צוועקען.

ווי ווייט טיסען'ס ערביטערונג איז געגאַנגען איז צו זעהן פון דעם שאַרפען טאָן פון די אינטערוויוען, וואס ער פלעגט געבען צו די צייטונגען. אין דעם אינטערוויו, וואס ער האָט געגעבען צו דעם בעוואוסטען אידיש־פראַנצויזישען פּובליציסט ז שו ר יו ר ע פאַר דער „פיגאַראָ" אין 1906, זאָגט ער:

„ערהאַרד'ען האָט מען געזוכט צו רואיניר‌ען. אלין איז געטהאָן געוואָרען אָבצושלאָגען איהם דעם מוט. אבער ער האָט געקעמפּפט מיט מערקווירדיגער ענערגיע. אויף דער אויסשטענונג אין דיסעלדאָרף האָט ער עקספּאָנירט וואונדערבארע זאַכען, וועלכע וואָלטען געקענט איבערצייגען דעם בלינדסטען. א י ז ג ע ק ו מ ע ן

דער קייזער, פערבראכט א האלבע שטונדע אין קרופ׳ס פאווילאָן און אפילו ניט אריינגעקוקט אין דער אבטיילונג, וואו ערהארד האָט געהאט אויסגעשטעלט זיינע זאכען".

טיסען ערקלערט אזא האנדלונג פון קייזער ווילהעלם געגען זיין אן אייגענעם אונטערטאהן מיט זיין אונזעלבסטשטענדיגקייט, מיט דעם איינפלוס פון דער האף־קאמערילע און אויך מיט זיין אונטאָלעראנץ — אלס פראָטעסטאנט זוכט ער גיכער צו פראטעזשירען פראטעסטאנטישע פירמען איידער קאטוילישע. און ווי עס שיינט נעהמט אָן יורע דיעזע ערקלערונג פאר גוט. אבער האָס איז פאָרט ניט אזוי. ווילהעלם איז שוין גאָר א זעלבסטשטענדיגער מענש. און אין אונטאָלעראנץ קען מען איהם אויך ניט בעשולדיגען. דער אידישער גלויבען פון באלין, דעם דירעקטאָר פון האמבורגער ליין, האָט דאָך ווילהעלמ׳ען ניט געשטערט צו מאכען איהם פאר זיין מקורב. מען קען אויך ניט זאגען, אז ווילהעלם איז א פיינד פון דער וויסענשאפט, פון נייע ערפינדונגען. ער איז גענוג רעליגיעז אונאבהענגיג און ווייסענס־נייגיעריג. וואָס זשע האָט איהם ניט געלאָזען א קוק טהאָן אויף דער ערפינדונג פון זיין אן אונטערטהאן? ווייל ער איז געווען פערזענליך פעראינטערעסירט אין קרופ געגען ערהארד׳ען.

### 6. די קרופ פירמע און דייטשלאנד׳ס אויסערע פאָליטיק. — דער רומענישער, בולגארישער און גריכישער קעניגע — קרופ׳ס אקציאנערען.

אויסער אייניגע דייטשע קאפיטאל־מאגנאטען מיט ווילהעלמ׳ען בראש, צעהלט נאָך די פירמע צווישען איהרע אקציאנערען דעם זאקסישען, באיערישען קעניג, און נאָך אנדערע געקרוינטע הערען — מאנכע אפילו פון אויסלאנד. אזוי איז בעקאנט, אז דער פערשטאר־בענער רומענישער קעניג קארל, וועלכער האָט אויף דער קאָנפערענץ אין סינאי געזוכט ארבער צו ציהען זיינע מיניסטאָרען אויפ׳ן צד פון דייטשלאנד, איז געווען דער בעזיצער פון פיעלע קרופ׳ס אקציעס. און א צייט נאָך פאר דער מלחמה האָב איך געהאט ידיעות פון גאר זיכערע קוועלען, אז צווישען קרופ׳ס אקציאָנערען רעכענען זיך אויך דער גריכישער און בולגארישער קעניגע. אינטערעסאנט, אז ווען בולגאריען איז אריין אין קריעג, האָבען די בולגארישע צייטונגען געגעבען אָנצוהערעניש, אז רומעניען וועט שוין דערפאר ניט ארויסטרעטען געגען בולגאריען, ווייל דער רומענישער קעניג איז דער יורש פון זיין פאטער׳ס אקציעס. וועגען די אקציעס פון זייער אייגענעם קעניג האָבען זיי קלוג געשוויגען. מעגליך, אז דאס האָט אויך געשפיעלט א ראלע אין דער פאליטיק, וואס די דריי באל־קאנישע קעניגע האָבען געפיהרט איבער די קעפ פון זייערע פעלקער. מערקט זיך ניט א געוויסע בעהאלטענע הארמאָניע אין די האנדלונגען פון דיעזען קעניגליכען דריילינג?

אָט דאָס איז די פירמע קרופ, וועלכע פיעלע רעגיערונגס בעאמטע אין דייטשלאנד נעהמען אָן פאר דעם פאטערלאנד גופא.

מיראבא האָט אמאָל געזאָגט, אז פאר פריי־סען איז מלחמה א סאָרט האנדעל, א נאציאנאלע אינדוסטריע. מען קען עס ניט זאגען איצט וועגען גאנץ דייטשלאנד, אבער וועגען דער האָעענצאָלערן־דינאסטיע, וואס שטעהט הינטער די קרופס און וועגען די וויכטיגסטע דייטשע ביינק, וואס האָבען אריינגעלעגט זייערע קאפיטאלען אין די מיליטער־פאבריקען פון קרופ, טיסען און ערהארד, קען מען עס טאקע זאגען, אז די מלחמה איז פאר זיי א נאציאָנאלע אינדוסטריע.

און דאָך האָט דיעזע אינדוסטריע געהאט די אונטערשטיצונג ניט נור פון די טערקען און בולגארען, נאָר אויך פון די סערבען, בעלגיער, רוסען, יאפאנעזער, אָט די אלע דייטשע שונאים איצטיגע אויפ׳ן שלאכטפעלד.

ליעבקנעכט׳ס אויפדעקונגען האָבען בעוויזען, אז די פירמע קרופ איז געווען פערבונדען מיט די פוטילאָווער פאבריקען און דער פאראבעל געזעלשאפט אין פעטערבורג; אז קורץ פאר דער מלחמה האָט די פירמע געזוכט אבצוקויפען די פראנצויזישע מיליטער פאבריקען אין לאפאלים. איהר זעהט דאָ א מין אידעאלע אינטערנאציאנאלע וואפען־פאבריק, וועלכע בעוואפענט אפילו יענע לענדער, וועלכע קענען מאָרגען אריינטרעטען אין מלחמה מיט דייטשלאנד. פרעגט זיך, וואס האָט ווילהעלמ׳ען געלוינט צו בעוואפענען די רוסישע ארמעע מיט קרופ׳ס הארמאטען און פערשטארקען די באלטיש־רוסישע פלאָטע מיט שיפען געבויט אין עלבינג? אָבער יא, דאָס האָט זיך אויך געלוינט פאר דעם דייטשען אימפעריאליזם, ווייל פון אָט דער „היל־פע" פון דייטשלאנד איז רוסלאנד קיין געזונד ניט צוגעקומען. א לאנד איז שטארק ניט מיט איהרע הארמאטען און קוילען, וועלכע מען קען איינקויפען אפילו ביי דעם מאָרגענדיגען שונא. נאָר מיט דער אינדוסטריעלער ענערגיע וואס דאס לאנד קען פון זיך ארויסגעבען אין דער צייט ווען עס בלייבט אליין ארומגערינגעלט מיט שונאים...

זעלבסטפערשטענדליך, אז די איינקינפטע פון דער קרופ פירמע זיינען פאר דעם שרעקליכען מלחמה יאהר אונגעהייער אויסגעוואקסען. די צאָהל פון איהרע ארבייטער האָט זי פערגרעסערט פון 80 טויזענד ביז 120 טויזענד, ד. ה. אויף 50%, בעת די פראדוקציאָן פון מאשינען, קעסלען איז פערקירצט געווארען. די גאנצע ענערגיע ווערט אוועקגעלעגט אויף די פראדוקציאָן פון אמוניציע. לויט די אפיציעלע מיט־

טיילונגען פון דער פירמע האָט זי פאר דעם יאהר 1914-1915 געצויגען 86 מיליאן 400 טויזענד מארק ריינעם ריוח אנשטאט די וואסערע 40 מיליאן פון פריהעריגען יאהר. ד. ה. א העכערונג אויף 115%. אבער פון דעם רעפארט גופא איז קענטיג, אז דער פראפיט דארף זיין נאָך העכער. דער פראפיט האָט שוין געדארפט שטייגען דערפאר אליין, וואס גלייך אין אָנהויב מלחמה האָט דייטשלאנד פערכאפּט די רייכסטע קוילען און אייזענגרובען פון בעלגיען און פראנקרייך און די אָנגעראבעוועטע רעזערווען פון קוילען און אייזען האָט די רעגיערונג געמוזט אוועקגעבען דער פירמע ווען ניט אומזיסט, טו פאר שפּאָט ביליג.

קרופּ'ס אקציעס ווערען ניט געבראכט אויף דער בערזע. א נויט איז זיי, די אקציאנערען, ארויסצוקאָזען די אקציעס פון די הענד, בפרט נאָך ווען עס איז דאָ אן אויסזיכט, אז נאָך דער מלחמה, ווי עס איז געווען דער פאל נאָך דער דייטש־פראנצויזישער מלחמה, וועט א היבשער טייל פון דער קאָנטריבוציע ארויפנפאלען צו דער קרופּ פירמע, אלס בעלוינונג פאר איהר גוטע דיענסט צום פאטערלאנד, און כדי עס צו פערווענדען אויף נייע אויסשטאטונגען און אויסבייטונגען פון די פאטערלענדישע מיליטער־פאבריקען.

מען זוכט אויך ניט אויפצורייסען די אויגען מיט די צו הויכע פּראפיטען, וואס ווערען ארויסגעצאפּט פון פאָלק'ס בלוטענדען קערפּער. אזוי איז א טייל פון ריינעם איינקונפט — ארום 24 מיליאן מארק אוועקגעגעבען געווארען פאר א קרופּ־פאָנד צו שטיצען די פאמיליען פון די געפאלענע סאָלדאטען. דאָס טהוט מען א נחת רוח די סאציאל־פאטריאטען, וועלכע חלומ'ען אז נאָך דער מלחמה וועט זיך איינשטעלען אין דייטשלאנד סאָציאלער פריעדען. ווארים אָט האָט איהר א בעווייז: ווילהעלם אליין איז געווארען פאטריאטיש־סאציאליסטיש. ווייטער, האָט מען אויך ציטעריג געפּרובט נאָכטהאָן דער ענגלישער רעגיערונג און דער רייכסטאג האָט אין מאי 1915 דורכגעפיהרט א שטייער אויף די מיליטער־פּראפיטען, וואס זאָלען אויפגעמאָהנט ווערען אויף מלחמה־הוצאות ביז שלום וועט געשלאָסען ווערען.

אויף וויפיעל די מיליטער פירמען זיינען פעראינטערעסירט אין דער פארטזעצונג פון דער מלחמה איז צו זעהן פון אזא מין פאקט: דער „בערלינער טאגעבלאט" פון 29טען אָקטאָבער און די „פראנקפורטער צייטונג" פון 30טען האָבען מיטגעטיילט, אז ווי נור קלאנגען וועגען פריעדען האָבען זיך גענומען פערשפּרייטען זייגען אלע מיליטער ווערטהען שרעקליך געפאלען אויף דער בערזע. די קלאנגען האָבען די צייטונגען געפּרובט פערבינדען דערמיט, וואס דער קאָלאָניען־מיניסטער איז געפאהרען אין בעגלייטונג פון געוועזענעם דייטשען אמבאסאדאָר וואָלף־מעטערניך קיין האאג; וואָס פירסט ביקאָוו איז געפאָהרען אין דער שווייץ זיך זעהען מיט א פערטרעטער פון פּאפּסט; און דריטענס, וואס דער ערפאָלג פון דער דייטש־עסטרייכישער ארמעע אין סערביען איז געווען אזוי גרויס, אז מען האָט געקענט ערווארטען א גיכען פריעדען.

די דייטשע מיליטערישע און קאָנאָנען־באַראנען — די אלע טיסענס, ערהארדס, קרופּס און ראטוועלעדס — פערמעהרען זייערע פּראפיטען מיט צעהנדליגע מיליאנען מארק יעדען חודש, וואס די מלחמה האלט אָן, און עס איז זעלבסט פערשטענדליך, אז זיי זיינען די פייערעיגסטע פּאטריאטען, אז זיי פאָדערן מלחמה ביז'ן סוף, ביז דער פאָלשטענדיגער צושמעטערונג פון רוסלאנד און דער עראבערונג פון פּאריז און עגיפּטען. ווארים ניט זיי לייגען זייערע ביינער אין די זומפּען פון רוסלאנד, אויף די בערג פון סערביען, אין די וויסטענישען פון אראביען און אין די שעהנע טהאָלען פון פראנקרייך, אונטער דעם שרעקליכען פייער פון די פלינק־שיסענדע פראנצויזישע קאָנאָנען.

אויף די מיליטערישע פאבריקען פון דייטשלאנד קומט פאר אן אמת'ער טאַנץ פון מיליאָנען און די דאָזיגע פאבריקען זיינען דערפאר אויך די פעסטונגען פון דייטשען אינדוסטריעלען פּאטריאטיזם, וואס שטעלט דער מלחמה אלץ אלץ נייע און נייערע ציעלען, כדי צו פערציהען די מלחמה וואס לענגער.

א כאראקטעריסטישער שטריך פון דער דייטשער מיליטער־אינדוסטריע איז וואס זי איז ענג דורכגעקניפּט און פערבונדען מיט די גרויסע פינאנץ־אנשטאלטען פון לאנד. די „געשעפטס שטעלען" פון די פערשיעדענע צווייגען פון דער מיליטער־אינדוסטריע — פון קאוטשיק, לעדער, מעטאל, — געפינען זיך אלע אין די קאנטאָרען פון די ביינק, און דער הויפּט־מיליטעריש־אונדוסטריעלער צענטר, וואס איז געשאפען געווארען דעם 8טען אויגוסט, 1914, דורך די צוויי גרעסטע אונטערנעהמער פערבאנדען פון דייטשלאנד, ווערט פאקטיש קאָנטראָלירט פון א סינדיקאט פון די 10 גרעסטע דייטשע בענק.

ווען מיר נעהמען אין בעטראכט פון איין זייט, אז די הויפּט טאָן געבער פון דער דייטשער אינערליכער און אויסערליכער פּאָליטיק — די האלב אבסאלוטיסטישע האָהענצאָלערן־דינאסטיע — שטעהען אין א גאר נאָהענטער שייכות צו דער מיליטער־אינדוסטריע: צו די קרופּ־פאבריקען, צו די סאָלדאטען־טוך פאבריקען — און זיינען מיט דער קעשענע פעראינטערעסירט אין זייערע דיווידענדען; אז פון דער צווייטער זייט ווערען די מיליטערישע אונטערנעהמונגען אלע פינאנסירט פון די ביינק, וואס זייער הויפּט אויפגאבע איז צו זוכען און צו געפינען אלץ נייערע פערווענדונגען פאר דעם פרייען קאפּיטאל־ניגן פון דער פירמע האָט זי פאר דעם יאהר 1914-1915 געצויגען 86 מיליאן 400 טויזענד מארק ריינעם ריוח אנשטאט די וואסערע 40 מיליאן פון פריהעריגען יאהר. ד. ה. א העכערונג אויף 115%. אבער פון דעם רעפארט גופא איז קענטיג, אז דער פראפיט דארף זיין נאָך העכער. דער פראפיט האָט שוין געדארפט שטייגען דערפאר אליין, וואס גלייך אין אָנהויב מלחמה האָט דייטשלאנד פערכאפּט די רייכסטע קוילען און אייזענגרובען פון בעלגיען און פראנקרייך און די אָנגעראבעוועטע רעזערווען פון קוילען און אייזען האָט די רעגיערונג געמוזט אוועקגעבען דער פירמע ווען ניט אומזיסט, טו פאר שפּאָט ביליג.

קרופּ'ס אקציעס ווערען ניט געבראכט אויף דער בערזע. א נויט איז זיי, די אקציאנערען, ארויסצוקאָזען די אקציעס פון די הענד, בפרט נאָך ווען עס איז דאָ אן אויסזיכט, אז נאָך דער מלחמה, ווי עס איז געווען דער פאל נאָך דער דייטש־פראנצויזישער מלחמה, וועט א היבשער טייל פון דער קאָנטריבוציע ארויפנפאלען צו דער קרופּ פירמע, אלס בעלוינונג פאר איהר גוטע דיענסט צום פאטערלאנד, און כדי עס צו פערווענדען אויף נייע אויסשטאטונגען און אויסבייטונגען פון די פאטערלענדישע מיליטער־פאבריקען.

מען זוכט אויך ניט אויפצורייסען די אויגען מיט די צו הויכע פּראפיטען, וואס ווערען ארויסגעצאפּט פון פאָלק'ס בלוטענדען קערפּער. אזוי איז א טייל פון ריינעם איינקונפט — ארום 24 מיליאן מארק אוועקגעגעבען געווארען פאר א קרופּ־פאָנד צו שטיצען די פאמיליען פון די געפאלענע סאָלדאטען. דאָס טהוט מען א נחת רוח די סאציאל־פאטריאטען, וועלכע חלומ'ען אז נאָך דער מלחמה וועט זיך איינשטעלען אין דייטשלאנד סאָציאלער פריעדען. ווארים אָט האָט איהר א בעווייז: ווילהעלם אליין איז געווארען פאטריאטיש־סאציאליסטיש. ווייטער, האָט מען אויך ציטעריג געפּרובט נאָכטהאָן דער ענגלישער רעגיערונג און דער רייכסטאג האָט אין מאי 1915 דורכגעפיהרט א שטייער אויף די מיליטער־פּראפיטען, וואס זאָלען אויפגעמאָהנט ווערען אויף מלחמה־הוצאות ביז שלום וועט געשלאָסען ווערען.

אויף וויפיעל די מיליטער פירמען זיינען פעראינטערעסירט אין דער פארטזעצונג פון דער מלחמה איז צו זעהן פון אזא מין פאקט: דער „בערלינער טאגעבלאט" פון 29טען אָקטאָבער און די „פראנקפורטער צייטונג" פון 30טען האָבען מיטגעטיילט, אז ווי נור קלאנגען וועגען פריעדען האָבען זיך גענומען פערשפּרייטען זייגען אלע מיליטער ווערטהען שרעקליך געפאלען אויף דער בערזע. די קלאנגען האָבען די צייטונגען געפּרובט פערבינדען דערמיט, וואס דער קאָלאָניען־מיניסטער איז געפאהרען אין בעגלייט־

טאל — מוזען מיר קומען צום שלוס, אז די מיליטערישע אינדוסטריע פון דייטשלאנד האָט געמוזט צוגעבען דער דייטשער אויסערליכער פּאָליטיק א קריגערישען כאראקטער, האָט איהר געהאלטען אין איין קירעווען צו א צוזאמענשטוים מיט די פעלקער.

מיר ווילען ניט ארויפוואַרפען די גאַנצע שולד אויף דער דייטשער מיליטערישער אינדוסטריע — אז זי איז די איינציגע געווען וואס האָט געטריבען די וועלט צו דער קאטאסטראפע. נור זי זאל אונז דיענען פאר א ביישפּיעל. מארקס האָט אונז געלערנט, אז אויף דעם ביישפּיעל פון די קאפּיטאליסטיש מעהר ענטוויקעלטע לענדער קענען מיר שטודירען די ריכטונג פון דער קאפּיטאליסטישער ענטוויקלונג בכלל. אזוי ציי־כענט אויף אן די שטארק ענטוויקעלטע דייטשע מיליטערישע אינדוסטרי דעם וועג פון די שוואַכער ענטוויקעלטע מיליטערישע אינדוסטריען פון אנדערע לענדער — פון רוסלאנד, איטאליען און בעזונדערס פון ענגלאנד און פראנקרייך.

די מיליטער פאבריקען פון דער גאַנצער וועלט האָבען ניט נור פאבריצירט מלחמה־געצייג — הארמאטען און קוילען, נור זיי האָבען דירעקט פאבריצירט די מלחמה־געפאהר און די מלחמות גופא.

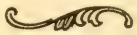

א. זאק:

# לעאָ דייטש, דער רעוואָלוציאָנער און היסטאָריקער

(צו זיין 60־סטען געבורטסטאג.)

1

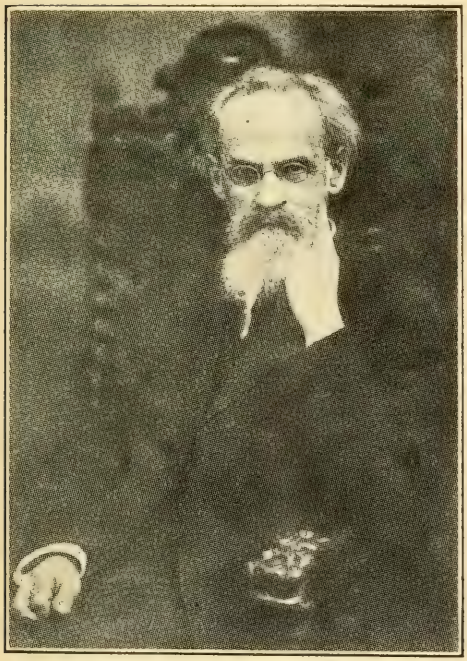

לעאָ דייטש.

יט לאנג צוריק איז דער גרויסער רוסישער רעוואָלוציאנער, איינער פון די אָנגעזעהענסטע פאָרשטעהער פון סאָציאליסטישען אינטערנאציאנאל, אונזער פריינד און געגאָסע, לעאָ דייטש, געווארען 60 יאהר.

עס איז א פערגניגען צו שרייבען וועגען אזא ליכטיגען, ווערטפולען לעבען!

אין זיין בוך, „16 יאהר אין סיביר", דערצעהלט אונז לעאָ דייטש, אז אין יאהר 1874, ד. ה. ווען ער איז אלט געווען 18 יאהר מיט עפּעס, איז ער געווארען א סאציאליסט. פאר אונזער אויג שפּרייט זיך אויס א בילד פון איבער 40 יאהר סאציאליסטישע טהעטיגקייט. און נאָך וואס פאר א טהעטיגקייט! אין 1876, אלס 20 יעהריגער בחור, אנטלויפט ער פון קיעווער הויפּטוואך. אין 2 יאהר ארום, אין 1878, נאָך דער בעריהמטער ט ש י ג י ר י נ ע ר פערשוועדונג, אנטלויפט ער צום צווייטען מאָל פון קיעווער געפענגניס. באלד נאָכדעם ווארפט זיך דער 22 יאהריגער דייטש אריין אין סאציאליסטישער און רעוואלוציאנערער טהעטיגקייט, אין וועלכער ער צייכענט זיך אזוי אויס, אז ווען אין 1884 פאלט ער אריין אין די הענד פון דער דייטשער רעגיערונג, האָט די רוסישע רעגיערונג איינגעלעגט די וועלט אריינצוקריגען דעם קרבן אין איהרע הענד. לאָמיר זיך צוהערען ווי עס ריידען פון איהם אונזערע שונאים, די שונאים פון פראלעטאריאט, די שונאים פון דער מענשהייט. אין 1904, אָנהויב מערץ, האָט דער דייטשער קאנצלער, פירסט בילאָו, ענטפערנדיג אויף אן אָנפראגע פון דער סאציאלדעמאָקראטישער פראקציע, צווישען אנדערעס אויך איבערגעגעבען די געשיכטע מיט לעאָ דייטש. אין דייטש'עס איבערליפערונג צו רוסלאנד אין 1884

האָט די הויפּט ראלע געשפּיעלט דייטשלאנד'ס ערשטער קאנצלער פירסט ביסמארק. לויט זיין אויפטראג האָט שטאַאַטס סעקרעטער גראף האַצ־פעלד געשריבען צום פרייסישען געזאנדטען אין דארמשטאַדט:

„איך ערלויב מיר צו בעמערקען, אז פאר אונ־זערע פּאָליטישע בעציהונגען מיט רוסלאנד וואלט זעהר ניצליך געווען, אז מיר זאלען אין דעם פאל בעפרידיגען דעם גערעכטען וואונש פון דער רו־סישער רעגיערונג אויסצוליפערן איהר דעם ג ע־פ ע ה ר ל י כ ע ן א ו ן פ ע ר ב י ס ע נ ע ם ר ע ו ו אָ ל ו צ י א נ ע ר, יועלכער איז געראָ־פען פון פיעלע רוסישע געפענגניסען."

און אין זיין רעפּאַרט צום דייטשען קייזער שרייבט פירסט ביסמארק: „אין פאל די נוי־טיגע פּאפּיערען, וואס פאָדערן זיך פאר אן אפי־ציעלער אויסליפערונג, וועלען ניט קענען צוגע־שטעלט ווערן פון דער רוסישער רעגיערונג, בעט יי, אז דייטש'עס אויסווייזונג פון דייטשלאנד זאל דורכגעפיהרט ווערן אויף אזא אופן אז די רוסישע בעהערדען זאלען איהם קענען פערהאל־טען אייפ'ן גרענעץ פון דער רוסישער טעריטאָ־ריע. זיין מאיעסטעט דער רוסישער קייזער איז פערזענליך פעראינטערעסירט, דער וואונש פון זיין רעגיערונג זאל ערפילט ווערן. כדי צו בע־פעסטיגען אונזערע בעציהונגען מיט רוסלאנד ער־לויב איך מיר אונטערטהעניגסט אָנצוצייגען, אז עס איז זעהר וויכטיג פון אונזער זייט זאָל אלץ געטהאָן ווערן דעם דאָזיגען וואונש צו ערפילען".

צולעצט, אין א ווענדונג צו דער רעגיערונג פון באדען, וועלכע האָט דייטש'ען פערהאלטען (די ווענדונג איז אייגענהענדיג אונטערגעשריבען פון ביסמארק'ען), לעזען מיר: „זיין מאיעס־טעט, דער רוסישער קייזער שטערט זעהר פיעל אויף דעם, אז אָ ט ד ע ר ג ע פ ע ה ר ל י כ ע ר, א י ן פ י ע ל ע פ ע ר ב ר ע כ ע נ ס פ ע ר מ י ש ט ע ר נ י ה י ל י ס ט, זאָל סע־נען צוגעצויגען ווערען צו פעראנטוואָרטליכקייט אין רוסלאנד. די ערפילונג אדער צוריקווייזונג פון דיעזען וואונש וועט נאטירליך ניט בלייבען אָהן ווירקונג אויף קייזער אלעקסאנדער'ס אל־געמיינער שטעלונג צו דער דייטשער פּאָליטיק."

אזא אטעסטאט האָבען אין יענע צייטען אונ־זערע שונאים ארויסגעגעבען אונזער יובילאר, יעמאָלט דעם 28 יעהריגען לעבען דייטש! פיעל וואסערען זיינען זייט דעמאָלט פערפלאָסען, פיעל לעם האָט זיך געענדערט, דייטשלאנד און רוס־לאנד אוים גוטע פריינד זיינען געווארען בלו־טיגע שונאים. די דייטשע סאָציאלדעמאָקראטי, מיט 30 יאהר צוריק א דם שונא פון דער יונ־קערישער רעגיערונג, שטיצט זי איצט מיט איהר אויטאָריטעט. דייטש אבער איז אלץ דערזעל־בער. זייט 1884, ווען ער איז ארעסטירט גע־ווארען אין פרייבורג, אין גראָסהערצאָגטום באַ־דען, האָט ער דורכגעמאכט פיעלע פיינליכע יאהר־רען פון נע ונד. פון פרייבורגער געפענגניס איז ער פערוואָגעלט געווארען אין פעטראָפּאוולאָוו־סקא פעסטונג, פון דארט אין הויז פון פארלוי־פיגער בערהאפטונג אין פעטערבורג; ווייטער גע־הען כסדר: אדעסער געפענגניס, אדעסער קריעגסגעריכט און צולעצט די ווייטע סיביר, דער קבר פון פיעלע לעבעדיג בעגראבענע רוסישע פּאָ־ליטישע קעמפּפער. 16 אונענדליך שווערע יאה־רען פון ליידען פאר דער רוסישער פרייהייט, פאר'ן אינטערנאציאנאלען סאציאליזם! ווי־פיעל איידעלע, שטאָלצע זיינען אומגעקומען, ווי־פיעל ליכטיגע נשמות זיינען פערפינסטערט גע־ווארען אויף דער שרעקליכער קאטארגא! עס איז גענוג צו דערמאָנען זיך, וואס איז געשעהן מיט דעם גרויסען דאָסטאָיעווסקי אין איינע 4 יאהר... אבער דייטש, אפילו נאָך 16 וויסטע יאהר קאטארגא און סיביר, האָט זיך ניט גע־ענדערט, ניט איינגעשטילט זיין רעוואָלטירענדען גייסט. ווען דייטש, אנטליפענדיג פון סיביר, דורכמאכענדיג א רונד רייזע איבער דער וועלט איבער יאַפּאַן און די פעראייניגטע שטאַאטען, איז אין אָנהויב נאָוועמבער 1901, וויעדער אָנ־געקומען קיין ציריך, האָט דער אנדער גרויסער אלטער אונזערער, פּ. ב. אקסעלראד, דערזעהענדיג איהם, א זאָג געטהאָן צו זיין פרוי:

— זעה נור, זעה נור, ער האָט זיך אויף א האָר ניט געענדערט!

אפשר איז דאס געווען ניט ריכטיג וועגען זיין אויסערליכען אנבליק, אבער וואָהר, אמת וואָהר וועגען זיין אינערליכען אָנבליק. זייט דעמאָלט האָט ער זיך וויעדער אריינגעווארפען אין קאמפּף פאר דער רוסישער פרייהייט.

א קאמפּף, וואס איז בעפייכט געווארען מיט דעם בלוט פון די עדעלסטע רוסישע בירגער. אזא איינעם עהרען מיר אין דיזע שורות. וויפיעל בעוואוסטע און אונבעוואוסטע העלדען פון דיעזען קאמפּף זיינען געפאלען, ניט דערגאנגען זייער וועג ביז'ן סוף! מחנות שטאָלצע סאקאלען, דור איין און דור אוים, זיינען געפלויגען איבער'ן רוסישען לאנד, אויפפאָדערנדיג צום קאמפּף אויף לעבען און טויט די ווילדע רויב־פייגעל. זייער הויך פליהען, זייערע בלוטיגע שטרייטען האָבען אָנגעוויזען רוסלאנד נייע פרייע וועגען. זאָגט דאָך גאָרקי:

„דרייסטער סאקאל! אין קאמפּף מיט'ן שונא
„דיין בלוט איז אויסגעגאנגען, אבער די הויסע טראפּענס
„בלישצען ווי פונקען אין פינסטערניס פון דער נאכט..."

זיי בלישצען, די פונקען, און זיי האָבען דאס די שרפה אָנגעצונדען איבער רוסלאנד. אָנהויב נאָוועמבער 1901, איז דייטש אָנגעקומען קיין ציריך, פונקט אין 4 יאהר ארום, סוף אָקטאָבער 1905, האָט דאס רעוואָלטירענדע רוסישע פאָלק געעפענט פאר דייטש'ען די טויערען פון רוס־לאנד. דעם 29טען אָקטאָבער איז דייטש צו־

זאמען מיט ווערא זאסוליטש אָנגעקומען קיין פּעטערבורג. און גלייך דעמזעלבען אבענד זיי־נען זיי איינגעלאדען געווארען אויף דער זיצונג פון „ראט פון די ארבייטער דעפּוטאטען". דער רוסישער פּראָלעטאריאט, דורך זיינע בעסטע פּאָרשטעהער, האָט שטורמדיג בעגריסט די יעני־גע, וועלכע האָבען זייער גאנץ לעבען געוועקט איהם און געטשוכעט.

כאָטש דאָס זיינען געווען די טעג פון פריי־הייט, האָך איז דייטש'ען אויסגעקומען צו בע־האלטען זיך אונטער א פרעמדען נאָמען. און איינער פון זיינע פריינד האָט זיך קאָנפעדענציעל געווענדעט וועגען דעם צום יוסטיץ־מיניסטער, דעם „בעריהמטען" שטשעגלאָוויטאוו, וועלכער האָט נאָך דעמאָלט געשפּיעלט דעם ליבעראל. יע־נער האָט געענטפערט: „זעלבסטפערשטענדיך, מיר ווייסען, אז דייטש איז אין פּעטערבורג. אבער איהר האָט ניט וואס מורא צו האָבען. זאָל ער זיין רוהיג, קיינער וועט איהם ניט אָנ־ריהרען".

אבער באלד האָט זיך אויפגעהויבען א בוואָ־ליע פון רעאקציע און זי האָט זיך גלייך אראב־געלאָזען אויף דעם גראָהען קאָפּ פון דעם אלטען קעמפּפער. און פאר דעם 50־יעהריגען דייטש האָבען זיך גענומען איבער'חזר'ן דיזעלבע שרע־קען, וואס בעגלייטען איהם זייט זיין 28־יעהרי־גען עלטער. וויעדער אן ארומוואָגלען איבער טורמעס און סיביר. אָה, די שונאים פון דער רוסישער פרייהייט האָבען גוט געוואוסט וועמען זיי האָבען פאר זיך, זיי געדיינקען איהם זייט די 70־ער און 80־ער יאהרען!

ווען די פירסטין דונדיקאָווא־קארסאקאָווא, די גוטע, ליעבע אלטע פרוי, האָט גענומען זיך משתדל זיין פאר דייטש'ען, אז אנשטאט צו פער־שיקען איהם קיין סיביר, זאל מען איהם ערלוי־בען ארויספאָהרען קיין אויסלאנד, האָט דער אינערן מיניסטער מאקאראוו איהר געענט־פערט: „אבער ווייסט איהר מאריא מיכאילאָוו־נא, פאר וועמען איהר נעהמט זיך אָן? דאס איז דאָך א שרעקליכער, דער גע־פעהרליכסטער אגיטאטאָר! איהם דארף מען פערפּאקען אין די ווייטסטע געגענ־דען פון סיביר, ער זאל אונז ניט קענען שע־דיגען".

און מען האָט איהם פערפּאקט... און דייטש איז ווידער אנטלאָפען און ווידער זיך אריינ־געטהאָן מיט לייב און לעבען אין קאמפּף פאר דער רוסישער פרייהייט. די צייט איז ווי אָהנ־מעכטיג געגען איהם. זי האָט איהם ווייס גע־מאכט זיין קאָפּ, אבער זיין הארץ, זיין נשמה האָט זי ניט געקעט פערעלטערען. זיין הארץ שלאָגט נאָך אלץ יונג און היים מיט ליעבע צו די הארעפּאשניקעס פון דער וועלט, זיין נשמה אטעמט נאָך אלץ ליידענשאפטליך מיט דער ליכ־טיגקייט פון אונזער אידעאל. וואס פאר א שעהן לעבען, וואס פאר אן איידעל לעבען!...

2

מיר עהרען אין דער פּרזאן פון דייטש'ען דעם אלטען אויסגעפּרובטען קעמפּפער, וועלכער איז זיין לעבען לאנג געשטאנען אָהן מורא אין רעכטען פייער, אויף די געפעהרליכסטע פּאָסטען. ניטאָ אזא קלאַפּ, וועלכען דייטש זאָל זיין ברוסט ניט אונטערשטעלען, ווען דאס איז נויטיג פאר דער רוסישער רעוואָלוציאָן, פאר'ן אינטערנא־ציאנאלען סאציאליזם. אבער לעא דייטש איז ניט נור א סאָלדאט פון דער רעוואָלוציאָן. ער איז נאָך א טיעפער, טאלאנטפולער געלעהרטער, פאָרשער, איינער פון די ווייניגע קענער פון דער רוסישער רעוואָלוציאנערער בעוועגונג.

זיין בוך „16 יאהר אין סיביר" איז איינס פון די מערקווירדיגסטע רוסישע ביכער. דאס בוך קען מיט גלייכען רעכט פערנעהמען א פּלאץ אי אין דער היסטאָרישער אי אין דער קינסטלע־רישער ליטעראטור. „אן אויסערגעוועהנליך בוך, וואס יעדער געבילדעטער מענש דארף עס דורכ־לעזען" — אזוי האָט דאָס בוך אָנגערופען בעבעל אין זיין רעדע אין רייכסטאג אין יאהר 1904. ביז איצט איז דאס בוך איבערזעצט געווארען אין פערצעהן שפּראכען. אין 1906 איז עס שוין געווען איבערזעצט אין ענגליש, דייטש, פראנצויזיש, פּויליש, איטאליעניש, האָלענדיש און בולגאריש. זייט דעמאָלט זיינען ערשיענען איבערזעצונגען פון דעם בוך אין שוועדיש, נאָר־וועגיש, דעניש, שפּאניש, באָהעמיש, אונגאריש און פיניש. אין דייטשלאנד איז עס פאנאנדער־געגאנגען אין צעהן אויפלאגען.

פּונקט אזא ערפאָלג האָט געהאט דייטש'עס א צווייט בעריהמט בוך: „פיער פּליטות". ניט אומזיסט איז עס צוערשט געדרוקט געווען אין די בעלעטריסטישע זאמעלביכער „זנאַניע". און אזוי כמעט אלע דייטש'עס ארבייטען — זיי שטעהען אויפ'ן גרענעץ צווישען היסטאָרישער און קינסטלערישער ליטעראטור. ער שרייבט געשיכטע אין לעבעדיגע, אבגערונדעטע און פער־ענדיגטע געשטאלטען. לויט דעם כאראקטער פון זיין טאלאנט איז דייטש א היסטאָריקער־קינסט־לער.

ווען איך לעז און לעז ווידער דייטש'עס בי־כער און ארטיקלען קומט מיר אלעמאָל אויפ'ן זינען אן אנדער רוסישער היסטאָריקער־קינסט־לער, דער בעריהמטער פּראָפעסאר קלוטשעווסקי. מיר איז אויסגעקומען צו הערען זיינע לעקציעס אין 1907 אין מאָסקווער אונווערזיטעט. און פון מיין זכרון קען קיינמאָל זיך ניט אויסמעקען די געשטאלט פון דעם הויכען גרייז־גראָהען אל־טען. אָט שטעהט ער פאר מיר, א פערטיעפ־טער אין זיך, און איך זעה: פאר זיינע אויגען טראגען זיך פארצייטיגע פּנים'ער און ער לעבט איבער צוזאמען מיט זיי לאנג פערשוואונדענע צייטען.

דאָס איז אויך דאָס געהיימניס פון דייטש'עס טאלאנט. ער זעהט אונגעוועהנליך קלאָר אין

דער פערגאַנגענהייט. ער לעבט איבער אין זיך מיט אַלע איינצעלהייטען לאַנג שוין אָבגעשטאָרבענע צייטען. ער געדענקט אַלץ, און פון יעדער פּערזאָן האָט ער צו זאָגען דאָס הויפּטוויכטיגע, דאָס אינטערעסאַנטסטע. זיינע ביכער און אַרטיקלען — דאָס איז אַ בעוועגליכע גאַלערעע פון לעבעדיגע פּערזאָנען, וואָס ווען זיי ווערען אייך איינמאָל געוויזען, קענט איהר זיי שוין ניט פערגעסען. זיי געפעלען ניט נור די יעניגע, וועלכע בעקענען זיך מיט זיי צום ערשטען מאָל, נור אויך די יעניגע, וואָס האָבען זיי אַליין פּערזענלעך אמאָל געקענט ביים לעבען. ווען דייטש האָט אָנגעשריבען זיין עטיוד וועגען קראַווטשינסקי סטעפּניאַק, האָט ער איבערראַשט אפילו קראַווטשינסקי'ס פרוי. זי האָט זיך ניט געקענט פאַרשטעלען, אַז עמיצער זאָל קענען געדענקען אַזעלכע כאַראַקטעריסטישע קליינינקייטען וועגען איהר מאַן.

און אַזוי איז מיט אַלע דייטש'עס אַרבייטען. קיינער קען ניט, ווי ער, אַזוי נאָהענט צוגעהן צו אַ רעוואָלוציאָנערער פּעריאָדע און אַזוי פאַרבען רייך און מיט אַ פּאָר שטריכען בעלייכטען אי די צייט אי איהרע טהוער. אין דעם קען בוכשטעבליך קיינער מיט איהם זיך ניט פערגלייכען.

נאַטירליך, פיעל האָט אויך בייגעטראָגען צו זיין טאַלאַנט די גרויסע ליעבע, וואָס ער פיהלט צו דער רעוואָלוציאָנערער פערגאַנגענהייט פון רוסלאַנד. ביי לערמאָנטאָוו'ן איז פאַראַן אַ פּראַכטפולע באַלאַדע וועגען אַ „מלאך, וואָס איז געפלויגען איבער דעם נאַכטליכען הימעל און געזונגען פאַר זיך אַ שטיל ליעדעלע". ער האָט אַ יונגע נשמה געטראָגען צו דער זינדיגער ערד און די נשמה האָט שפּעטער דורך איהר גאַנצען לעבען אויף דער ערד נאָך דעם ליעדעלע געבענקט און עס זיך דערמאָנען געפּרובט. אַזוינס איז אויך געשעהן מיט דייטש'ען. ער האָט אין זיין פריהער יוגענד, ווען ער איז 18 יאָהר אַלט געווען, דורכגעמאַכט די שעהנסטע, די ראָמאַנטישסטע צייט פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג, ווען די רוסישע יוגענד האָט זיך מיט אַזאַ היציגען ענטהוזיאַזם אַ לאַז געטהאָן צום פאָלק. מיט די טיעפסטע פעדים פון זיין נשמה האָט דייטש זיך צונויפגעוועבט מיט דעם שעהנעם חלום פון דער רוסישער יוגענד, אַוועקגעשאָנקען איהם זיין גאַנצע ליעבע און אָט די ליעבע האָט ער קיינמאָל ניט פערראַטען. פיעלעם שרעקליכעס, פינסטערעס, שמוציגעס האָבען זיינע אַלטע אויגען זיך אָנגעזעהן, אַבער אַלץ שוועבען נאָך פאַר זיי די ליכטיגע געשטאַלטען, וועלכע קענען ניט פערטונקעלט ווערען.

אַלזאָ, דייטש'עס גרויסע ליעבע, בשותפות מיט זיין טיעפען היסטאָרישען געפיהל און גלענצענדען ליטעראַרישען טאַלאַנט האָבען געמאַכט דייטשען פאַר איינעם פון די אָנגעזעהענסטע היסטאָריקער פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג. גלענצענד זיינען זיינע ביכער „16 יאָהר אין סיביר" און „פיער פּליטות". מערקווירדיג זיינען זיינע צאָהלרייכע אַרטיקלען, וואָס האָבען זיך געדרוקט אין די לעצטע יאָהרען אין „וועסטניק יעוראָפּי", „סאָווּרעמעני מיר", „גאָלאָס מינוואוישאַוואָ" און אין דער „צוקונפט". ער האָט זיי פאַרנאַנדערגעוואַרפען מיט אַ פריי־געביגער האַנד און אַלץ, וואָס ער שרייבט, אַטעמט און לעבט מיט אייביג יונגען, אייביג פרישען טאַלענט.

3

עס איז מערקווירדיג, וואָס דייטש, וועלכער פערמאָגט נאָך עד היום אַ היים צאַפּעלדיג האַרץ, האָט זיך אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג אַלעמאָל זיך אויסגעצייכענט מיט זיין איינגעהאַלטענקייט און פּראַקטישקייט. אין געגענזאַץ צו דעם זעהר פערשפּרייטען טיפּ פון „ר־ר־ר־עוואָלוציאָנערען", איז דייטש אַלעמאָל געווען און איז נאָך אַלץ: איינפאַך אַ רעוואָלוציאָנער. נאַטירליך, אין די 70־ער יאָהרען, האָט ער צוזאַמען מיט אַלע „נאַראָדניקעס", בעצאָהלט אויך יוגענד צינזען דעם אַנאַרכיזם. אַבער ער האָט גלייך און איינער פון די ערשטע פערשטאַנען, אַז אַלס ערשטע אויפגאַבע אויף דער טאַגעסאָרדנונג דאַרף אין רוסלאַנד אַוועקגעשטעלט ווערען די עראַבערונג פון פּאָליטישע פרייהייט. איינער פון די ערשטע האָט ער איינגעזעהן אַז רוסלאַנד געהט צום קאַפּיטאַליזם און אַז דיעזע ענטוויקלונג האָט ניט נור טונקעלע זייטען. דער קאַפּיטאַליזם וועט אויסשפּרייטען דעם האָריזאָנט פון רוסלאַנד'ס פּאָליטישען הימעל. איינער פון די ווייניגע האָט ער אַבגעשאַצט די בעדייטונג פון פּראָלעטאַריאַט און האָט אָנגענומען די פּילאָזאָפיע פון פּראָלעטאַרישען קלאַסען־קאַמפּף — דעם מאַרקסיזם.

דייטש, פּלעכאַנאָוו, ווערא זאַסוליטש, אַקסעלראַד — דאָס זיינען די גרינדער פון דער בעריהמטער גרופּע „בעפרייאונג פון אַרבייט". די רוסישע סאָציאַלדעמאָקראַטיע איז די פרוכט פון זייערע איבערמענשליכע אָנשטרענגונגען. אין דער געשיכטע פון דער רוסישער און אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַלדעמאָקראַטיע וועלען אויף אייביג פערשריבען ווערען זייערע נעמען.

די רוסישע געזעלשאַפטליכע קולטור איז, אין אַ גאַנץ גרויסען גראַד, אַ בעשעפעניש פון 19טען יאָהרהונדערט. די רוסישע אידען האָבען אין איהר אַ היבשען חלק. זיי האָבען אַלעמאָל געמאַכט אַ שאַרפען אונטערשיעד צווישען דעם אָפיציעלען און ניט אָפיציעלען רוסלאַנד. מיט דעם ערשטען האָבען זיי ביטער געקעמפּפט, מיט דעם צווייטען האָבען זיי שטענדיג געאַרבייט האַנד אין האַנד. דער רוסישער ליבעראַליזם איז געהייליגט מיט די נעמען פון צוויי געפאַ־

לענע קרבנות — יאָלאָס און הערצענשטיין. און ניט איבערצוצעהלען זיינען די אידישע נעמען, וואס בעשיינען דעם רוסישען סאציאליזם, און צווישען זיי טיילען זיך בעזונדערס אויס מיט זייער גלאנץ, ווי שיינענדע שטערן, די נעמען פון דייטש און אקסעלראד.

זיין 60 יעהריגען יובילעאום בעגעגענט דייטש, צו אונזער גרויסער פרייד, פול ענערגיע, אין בעסטען געזונד, אין דער בליהונג פון זיינע קרעפטען. דער נייער סאציאל־דעמאָקראטישער זשורנאל „סוואָבאָדנאיע סלאָוואָ", וואס ערשיינט אין ניו יארק, איז הויפטזעכליך א בעשעפעניש פון זיינע הענד. דער אלטער רעוואָלוציאנער לייגט ניט אנידער זיינע וואפען, גאָר ווי אמאָל שטעהט ער נאָך אלץ גרייט צו קעמפפען פאר דעם נצחון פון די סאציאליסטישע אידעען.

פיעלעס וואָלט מען נאָך געקענט זאגען און פיעלעס ווילט זיך איהם אָנווינשען צו זיין יובילעאום. פריהער פון אלץ ווינשען מיר איהם, לויט'ן אידישען מנהג, ער זאל דערלעבען ביז 120 יאהר. אלזא, האָט אונזער יובילאר ערשט א העלפט פון זיין לעבענסרייזע דורכגעמאכט. זאָל ער אויך די אנדערע העלפט אויסלעבען פאר דער טובה פון דער מענשהייט.

און נאָך א וואונש. דייטש'עס פריינד און חבר, פלעכאנאָוו, מיט וועמען בשותפות ער האָט געלעגט דעם גרונדשטיין פון דער רוסישער סאציאלדעמאָקראטיע, האָט יעצט אונטערגענומען א מאנומענט־ווערק: „די געשיכטע פון רוסישען געזעלשאפטליכען געדאנק". דער ערשטער באנד איז שוין ארויס. איז דער וואונש, וואס בעט זיך אליין ארויף, אז, צוזאמען מיט פלעכאנאָוו'ס מערקווירדיגע ארבייט, זאל אויך ערשיינען א ווערק, וואס לעא דייטש האָט שוין לאנג פערטראכט — זיינע מעמואַרען פאר 50 יאהר. דאָס, וואס פלעכאנאָוו וועט פארשטעלען אין בעגריפען, וועט דייטש, דער היסטאָרי־קער־קינסטלער, מאָהלען אין לעבעדיגע געשטאַלטען.

און מיין דריטער וואונש—ארויסזאגען איהם איז מיין פליכט אלס פובליציסט. דייטש איז א זוהן פון אידישען פאָלק און איינער פון זיינע אָנגעזעהענסטע, איידעלסטע זיהן. איז דאס ניט א שאנד, איז האָס ניט א וועהטאָג, וואס זיינע ביכער, וואס איינס פון זיי איז איבערזעצט אין פ ע ר צ ע ה ן שפראכען, זיינען נאָך ביז איצט ניט איבערזעצט אין אידיש! דער קאמפף אויף טויט און לעבען צווישען דער צארישער קליקע און די פעלקער פון רוסלאנד איז נאָך ניט געענדיגט. דייטש'עס „16 יאהר אין סיביר" און זיינע „פיער פליטות" האָבען נאָך פאר אונז א לעבעדיגען, בלוטיגען אינטערעס. יא, עס איז שווער זיך פאָרצושטעלען אינטערעסאנטערע, נויטיגערע ביכער פאר דעם ברייטסטען לעזערקרייז. דייטש — איינער פון די בעגאבטעסטע זיהן פון אידישען פאָלק, זיינע ביכער — די מערקווירדיגסטע, צוגענגליכסטע ביכער, וואס זיינען פאראן, און דער אידישער פראלעטאריאט, וועלכער האָט בעשאפען אויף זיין מוטער שפראך אזא רייכע ליטעראטור און פרעסע, פערמאָגט ניט אָט די ווערק! זיי זיינען איבערזעצט אויף אלע קולטורעלע שפראכען א ו י ס ע ר א י ד י ש.

דייטשעס יובילעאום — איז דאס יובילעאום פון א שעהנעם לעבען, וואס איז אין גאנצען אוועקגעגעבען געווארען פאר דער מענשהייט. דייטש האָט ערפילט זיין פליכט פאר אלעמען, אויך פאר זיין אייגען פאָלק. דאס איבערזעצען דייטש'עס ביכער אין אידיש איז א פליכט פון אידישען פאָלק צו איינעם פון זיינע גרעסטע זיהן, זיינע גרעסטע קעמפפער.

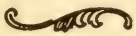

י. היערי (פאלעסקין):

# א קאמעדיע, א טראגעדיע און א פערברעכען

דער אידישער לעגיאָן און משה דער צווייטער.

א היסטאָרישען פערברעכען זיינען בעגאנגען יענע ציוניסטישע כלל־טהוער, וועלכע האָבען אגיטירט צווישען די ארויסגעפאָהרענע קיין מצרים ארבייטער־יוגענד פון ארץ־ישראל און ארגאניזירט זיי אין דעם אידישען לעגיאָן. אָט דעם לעגיאָן האָט מען עס נאָכהער געשיקט אויף דעם האלב־אינזעל גאליפּאָלי צו די דאר־דאנעלען קעמפפען אנטקעגען דער טערקישער רעגיערונג. קיינמאָל וועלען מיר שוין ניט קאָנען אָפּוואשען אָט דעם פלעק אונזערן איז די אויגען פון דער טערקישער רעגירונג, צו וועלכער מיר וועלען נאָך דארפען מסתמא אָנקומען, און זעהר פיעל אָנקומען. פון קיינעם ניט געצוואונגען, מיט זייער אייגענעם ווילען, האָבען

די דאזיגע כלל טהוער געבראכטן אונזער אידישע נייטראליטעט אין דעם איצטיגן וועלט־קריעג. דער נוצען, וואס דער דאזיגער אידישער לעגיאן וועט ברייגגען פאר אונזער פאלק, איז אונטער גרויס צווייפעל. דער שאדען אבער, וואס ער האט שוין געבראכט דעם אידישען ישוב אין ארץ ישראל, איז ניט אבצושאצען.

אין דער צייט ווען דער „אידישער ציון־לעגיאן" איז געגרינדעט געווארען בין איך איבער ארץ ישראל ארומגעגאנגען און ארומגעפאהרען. פיעל שטעדט און דערפער האב איך בעזוכט,

וולאדימיר זשאבאטינסקי.

און כמעט אומעטום איז דער פאקט וועגען דער גרינדונג פון לעגיאן בעוואוסט געווען צו אלע פארשטעהער פון דער טערקישער רעגירונג — פון דעם העכסטען ביז'ן קלענסטען אראבישען בעאמטען אין ארץ ישראל. און דער דאזיגער פאקט האט א מורא'דיגען איינדרוק געמאכט אויף זיי. צוליעב דער פערברעכערישער טאקטיק־לאזיגקייט פון עטליכע ציוניסטישע און ארץ ישראל'דיגע כלל טהוער זיינען אלע אידען אין ארץ ישראל געשטעלט געווארען אונטער א שרעקליכען חשד — א חשד וואס עס קאסט שוין דעם אידישען ישוב אין ארץ ישראל, און אויך אמעריקא, און איהר אמבאסאדאר הענרי מארגענטוי, פיעל געלד און געזונד. די נעמען פון די דאזיגע כלל־טהוער, וועלכע האבען פערנומען אן אנגעזעהענעם פלאץ אין דעם געזעל־שאפטליכען, עקאנאמישען און פינאנציעלען לעבען פון ארץ ישראל, וועלכע האבען אויך אליין פיעל פערמעגען אין לאנד, ווערען איצט מיט שאנד און שפאט איבער דעם גאנצען לאנד דערמאנט. יעדער פון זיי איז אפיציעל פראקלא־מירט געווארען אלס שפיאן פון דער רוסישער און ענגלישער רעגיערונגען און זיין פערמעגען ווערט קאנפיסקירט.

מילא אויף דעם ענטהוזיאסטישען פאליטי־שען ציוניסטן, וולאדימיר זשאבאטינסקי, וועל־כער איז געווען איינער פון די ארגאניזאטארס פון לעגיאן, קען מען נאך געפינען א שטיקעל זכות. ער האט עס געטהאן מיט א פאליטישען חשבון. ער גלויבט פעסט אין דעם נצחון פון די „עליים" און צוליעב דער צוקונפטיגער פא־ליטישער אוטאנאמיע אין ארץ ישראל, וועלכע, ער דיינקט, מיר וועלען דערגרייכען דורך אידישע לעגיאנען אין דער ענגלישער ארמיי, איז ער אפילו גרייט מקריב צו זיין דעם גאנצען אי־דישען ישוב פון ארץ ישראל, וואס איז ביי איהם נישט מעהר ווי א מיטעל צום צוועק, צום גרוי־סען צוועק פון אידישער אוטאנאמיע אין ארץ ישראל.*) אבער די אלטע, ערפאהרענע כלל־טהוער פון ארץ ישראל, וועלכע זיינען צופעליג אין אנהויב קריעג געבליבען אין אלעקסאנדריא און נישט געקאנט אריינפאהרען אין ארץ ישראל, ווייל זיי זיינען רוסישע אונטערטאנען, זיי זיי־נען דאך נישט קיין פאליטישע ציוניסטען, זיי האבען האך זייערע אלע יאהרען מקריב געווען אויף דעם פעלד פון רעאלער ארבייט אין ארץ ישראל, פאר זיי קאן דאך נישט זיין דער גאנ־צער אידישער ישוב נישט מעהר ווי א מיטעל צו א העכערן, פאליטישען צוועק. וואו איז געוועזען זייער שכל און פערשטאנד? צוליעב וואס און צוליעב ווען האבען זיי אנטייל גענומען אין גרינדען פון דעם דאזיגען לעגיאן געגען טער־קיי, איבער וועלכען דער גאנצער אידישער־ישוב איז געשטעלט געווארען אין געפאהר?

זיי אומגליקליך מיר האבען זיך געפיהלט, ווי טרויעריג עס איז אונז, דער יוגענד פון דער קאלאניע „ראשון לציון", נישט לאנג צוריק גע־וועזען צו הערען דעם פארוואורף אין אונדאנק־בארקייט און פערראט פון גענעראל־קאמאנדיר „עיר־פואט־ביי" אויף דעם באל, וואס ער, אלס אידען־פריינד, האט אראנזשירט אין דער אידי־שער קאלאניע. דאס איז דערזעלבער עלי־פואט־ביי, וועלכער האט זיך אויסגעצייכענט, צוזאמען מיט דעם איצטיגען טערקישען קריעגס מיניסטער ענוועד ביי, ביי טריפאלי, אויך אויף די באל־קאנען, און וועלכער איז יעצט מיט זיין גענעראל־

*) זעה זיין ארטיקעל — אקטיוויזם — אין קאָ־פענהאגער טריבונע, נומ. 1.

שטאַב אין קאָלאָניע, און מיט זיין ארמיי ארום דער קאָלאָניע אויף צו פערטיידיגען ארץ ישראל פון א פיינדליכען אָנגריף. די רעדע, וואס גענעראל עלי־פּואט־ביי האָט געהאלטען פאר אונז, דער קאָלאָניע יוגענד, כאָטש פריינדליך אין איהר טאָן, האָט געקלונגען פאר אונז מיט איראָניע און שפּאָט. זיינע פארווירפע האָבען געשטאָכען ווי מיט נאָדלען. איך וועל דאָ איבערגעבען דעם תמצית פון זיין רעדע:

„איהר אידען זענט א גרויס פאָלק, זעהר א טאַלאַנטפול פאָלק, אבער נישט קיין פּאָליטיש פאָלק, טראַץ דעם וואס אייער פאָלק גיט ארויס א סך פּאָליטיקער, און פערנעהמט זיך זעהר פיעל מיט פּאָליטיק. און דעריבער האָט איהר אייער לאנד פערלאָרען, און דעריבער וועט איהר אייער לאנד קיינמאָל נישט געווינען. דערצו זענט איהר נאָך אן אונגליקליכעס פאָלק, פיליכט דאָס אונגליקליכסטע פאָלק אין דער וועלט. אין דעם זענט איהר אָפטמאָל עהנליך צו אונזער אומגליקליכען טערקישען פאָלק. איהר ווערט פון דער גאנצער וועלט כמעט, מיט אייער כבוד און עהרע, און נאציאנאלען שטאָלץ אזוי געטראטען, ווי מיר. מיר זיינען „אחים לצרה" און אייערע נאציאנאל־היסטאָרישע שטרעבונגען און האָפנונגען וואָלט איהר נאָר געקאָנט פערווירקליכען אין דער דאָזיגער גרויסער וועלט־איבערקערעניש, צוזאמען מיט אונז. נאָר איהר אידען זענט נישט קיין פּאָליטיש פאָלק און דערצו נאָך אן איבעראיילטעס פאָלק. גלייך אין אָנהויב קריעג, ווען, ווי וועלך אין וואלד, זיינען אויף אונז אָנגעפאַלען דריי גרויסע מעכטע, אין אפּעטיט געקראָגען אויף צו דערשלינגען אונז איינגאנצען, אז עס זאָל פון אונז אפילו קיין היסטאָרישער זכר נישט בלייבען, אין דער צייט ווען אונזער נאציאנאל־היסטאָרישער וועהטאָג האָט אָנגעריהרט דעם טיעפסטען ארט אין אונזער פאָלקס נשמה, אין דער צייט ווען מיר האָבען זיך אם שטאַרקסטען געגוויטיגט אין דער וועלט'ס סימפּאטיע, אין דער סימפּאטיע פון דעם גלייך מיט אונז גע'רודפ'טען גרויסען אידישען פאָלק, אין דער דאָזיגער היסטאָרישאונגליקליכער פאר אונז צייט, ווען די פיינד האָבען זיך אין די דאַרדאַנעלען־טויערען פון אונזער הויפּט־שטאָדט זיך אזוי מערדערליך געוואָלט אריינרייסען, האָבען זיך אייערע ציוניסטען, איניגע פון זיי, וועלכע האָבען דאָ ביי אונז אין לאנד א העלפט פון זייערע יאהרען פערבראכט, ביי אונז אין לאנד רייך געווארען, און זיך צו הויכע געזעלשאפטליכע עמטער דערשלאָגען, און דערצו נאָך אלס פרעמדע אונטערטאַנען, האָבען די דאָזיגע ציוניסטען א „אידישען ציוניסטישען לעגיאָן" געגרינדעט, פון די ארץ ישראל יוגענד, מיט דעם ציוניסטישען עמבלעם, דעם „מגן דוד", און אוועקגעגאנגען קעמפּפען אויף געגען אונז אין די דאַרדאַנעלען, אָפּנעהמען די דאַרדאַנעלען ביי אונז. און סאר וועמען? פאר רוסלאנד, וועלכע רודפ'ט אייך שטענדיג און בעגעהט זיך מיט אייך אזוי אכזריות'דיג. קאָן דען אזוי טהאָן א רייף־פּאָליטיש פאָלק? אָ! איהר זענט נישט קיין פּאָליטיש פאָלק, און דערצו היסטאָריש אן אומדאנקבאר פאָלק. דערווייזט מיר אין אייער גאנצער געשיכטע נאָך אזא פאָלק, וואס זאָל אייער פאָלק אזוי פריינדליך ווי אונזער פאָלק און אונזער לאנד ווי גלייכע מענשען און בירגער אויפנעהמען. בעת פון שפּאניען האָט מען אייך ארויסגעטריבען און די ציוויליזירטע אייראָפּא האָט כמעט אומעטום פאר אייך די טויערען פערמאכט, און אין ערגעץ נישט געוואלט אריינלאָזען, דאן האָט אונזער אזיאטיש נישט ציוויליזירט פאָלק, פאר אייך די טויערן פון אונזער לאנד געעפענט און אייך ווי ברידער אריינגענומען, וואו אייערע ברידער האָבען מיט זייערע סוחר'שע פעהיגקייטען דערגרייכט רייכטום און כבוד און עהרע אין לאנד, און דערפאר, ווען דער וועלט־קריעג האָט אויסגעבראָכען און אונזער רעגיערונג האָט אייך אידען, פרעמדע אונטערטאַנער אין לאנד, געגעבען די בעסטע מעגליכקייט איהר זאָלט זיך אָטאָמאַניזירען, אויף א יאָהר פון מיליטער בעפרייט, כדי איהר זאָלט קאָנען פערבלייבען רוהיג אין לאנד, האָט איהר דעם דאָזיגען חסד ניט אָנגענומען און געלאָפען צו די פרעמדע קאָנסולאַטען, זיך בעטען אז זיי זאָלען אייך פאר אונטערטאַנער פון זייערע מלוכות וואו איהר האָט דאָרט קיין רעכט ניט, פערשרייבען. צו די רומענישע קאָנסולאַטען זיינען זיך אייערע ברידער פון יפו און ירושלים געגאנגען בעטען און געפאַלען צו די פיס אז זיי זאָלען אייך, אידען, פאר אונטערטאַנער פון זייער רומענישער מלוכה מאַכען... אפילו צו די שפּאַנישע קאָנסולאַטען זענט איהר געקראָכען, די טירען אָפּגעשלאָגען אז זיי זאָלען אייך צונעמען פאר אונטערטאַנער פון דער שפּאַנישער רעגירונג... און וואו איז אייער נאציאָנאַלער שטאָלץ, אז איהר קאָנט זיך אזוי ערניד־ריגען, קושען די רוט וועלכע האָט דאָך אייך אזוי מיאוס־מערדערליך געשלאָגען!..."

די רעדע איז געהאלטען געווען אין אראַביש. קיין פּרושים צו דער דאָזיגער רעדע זיינען ניט נויטיג. דעם נוצען וואָס דער „אידישער לעגיאָן" האָט אונז אין ארץ ישראל געבראַכט ווייסען מיר שוין... און וועגען דעם גרויסען שאדען וואָס דער דאָזיגער לעגיאָן וועט נאָך ברייגגען דעם ישוב אין ארץ ישראל, וועלכע, ווי מען קען שוין איצט גאַנץ זיכער זאָגען, וועט אויך ווייטער פערבלייבען אונטער דער טערקישער הערשאפט, וועגען דעם לאָזט זיך שוין גאָר ניט ריידען. מען מוז בעסער שוויגען.

עס איז נאָך נישט געקומען די צייט צו אונטערפיהרען דעם סך־הכל פון דער געשיכטע מיט דעם דאָזיגען אידישען לעגיאָן, ווייל ער האָט נאָך נישט פארענדיגט זיין היסטאָרישע

מיסיע — „שאפען שנאה און חשד ביי דער טערקישער רעגיערונג.“ כאָטש אָהן התלהבות, ווי אין אָנהויב ביים גרינדען, ווערט די אר־בייט פון דעם אידישען לעגיאָן דאָך פאָרט־געזעצט. זייענדיג מיט דריי מאָנאַט צוריק אין אַלעקסאַנדריאַ, מצרים, האָב איך געזעהען נייע עטליכע הונדערט אידישע יונגע לייט אונ־טער דער אָנפיהרערשאַפט פון דעם אידיש־רוסי־שען אָפיציר אָוסעי טרומפּעלדאָרף, אוועקפאָר־רענדיג צו די דאַרדאַנעלען לייגען זייערע קעפּ אויף דעם וויסטען האַלב־אינזעל גאַליפּאָלי, פאַר רוסלאַנד, וועלכע טרינקט זיך און באָדט זיך אין די ימים בלוט פון אונזערע ברידער דאָרט ביי איהר אין לאַנד; פאַר רוסלאַנד, וועלכע האָט פאָלשטענדיג חרוב געמאַכט אונזער פאָלק און האָט אונזער גאַנץ פאָלק, אַלס פאָלק, פאַר שפּיאָנען ערקלערט.

ווי געזאָגט, צו ריידען פון דעם האָזיגען „אידישען לעגיאָן“ איז נאָך אַביסעל פריהצייי־טיג, ווייל איניגע ציוניסטישע געגנעראַלען, די אָרגאַניזאַטאָרס פון דעם ערשטען לעגיאָן, רע־כענען נאָך זייער אַרבייט פאַר נישט פערענ־דיגט, זיי ווילען נאָך בשום אופן ניט אַנערקע־נען דעם פאַקטישען דורכפאַל פון זייער ערשטען לעגיאָן, און זיי וואַנדערען נאָך אַרום מיט זייע־רע ציוניסטישע לעגיאָנס־פּלענער איבער׳ן אי־רישען גלות, פון לאָנדאָן קיין קאָפּענהאַגען און ווייטער, און זיי וועלען נאָך די אידישע אַמע־ריקאַ מן הסתם אויך מזכה זיין מיט אַ בעזוך... אָבער וועגען אייניגע כאַראַקטעריסטישע עפּי־זאָדען פון דער צייט פון דער גרינדונג פון דעם טרויעריג־בעריהמטען לעגיאָן, וועל איך דאָ יאָ ריידען.

פרייוויליגע פון אידישען לעגיאָן וואס שלאָגען זיך ביי די דאַרדאַנעלען.

## דער רוסישער אָפיציר אָוסעי טרומפּעל־דאָרף.

דער אָפיציער אָוסעי טרומפּעלדאָרף, איי־נער פון די גרינדער פון דעם אידישען לעגיאָן, דער אידיש־רוסישער אָפיציער אָהן דער לינ־קער האַנד, וועלכער האָט זיין אויסצייכענונגס־מעדאַל און זיין טשין „אָפיציר פון דער ווירק־ליכער ארמיי“ פון דעם צאַר ניקאָלאַי אליין געקראָגען, איז אַ שטיק טראַגישע אידישע גע־שיכטע פאַר זיך גופא. אַ זוהן פון אַן אַל־טען ניקאָלאַיעווסקען סאָלדאַט, אַ געבירטיגער פון די טיעף־רוסישע גובערניעס, וועלכער קאָן קוים אידיש ריידען און פערשטעהן, אָבער מיט אַ שאַרפען אידישען מוח, האָט ער יונגערהייד אויסגעשטודירט יוריסט, און האָט פּראַקטיצירט

אין פּעטערבורג. מיט צעהן יאָהר צוריק, ווי עס האָט אויסגעבראכען דער רוסישׁ־יאַפּאַנעזישער קריעג האָט דער טאַטע, דער אַלטער ניקאָלאַיעווסקער סאָלדאַט, זיין זוהן פרייוויליג אויף די פעלדער פון מאַנדזשוריע געשיקט, מיט די דאָזיגע שטרענגע ווערטער: „געה מיין זוהן אין דער מלחמה, א היים צום פאָטער זאָלסטו ניט וואַגען זיך אומקעהרען אָהן א מעדאַלע, ווען נישט, ביזט דו נישט קיין זוהן פון דיין טאַטען דעם ניקאָלאַיעווסקער סאָלדאַט". און דער זוהן האָט געפאָלגט און איז געגאַנגען און אויך ניט פערשעמט זיין טאַטען. ער איז אוועק אַלס פּראָסטער סאָלדאַט אויף די פעלדער פון מאַנדזשוריע און נישט איינמאָהל האָט ער זיך, אַלס איינער פון די ערשטע, אויסגעצייכענט מיט זיין בראַוועער העלדישקייט אין שלאַכטען געגען די יאַפּאַנעזער. און איינמאָל אין א גרויסער שלאַכט, וואָס האָט איניגע טעג אָנגעהאַלטען, און דער רוסישער פלאַג איז געווען אין געפאַהר מיט א גאַנצער אַרמעע־אַבטהיילונג פערכאַפּט צו ווערען פון די יאַפּאַנצעס, האָט דאָס דער איד אָווסעי טרומפּעלדאָרף מעהר פון אַלע רוסען זיך צום האַרצען גענומען, און אויף קדוש־השם זיך איינער אַליין געלאָזט דעם רוסישען פלאַג פון די יאַפּאַנישע הענד צו ראַטעווען. דעם רוסישען פלאַג האָט ער טאַקי מיט שטאָלץ געבראַכט צו דעם רוסישען לאַגער, דערביי האָט ער אָבער די לינקע האַנד אָנגעוואָרען, און דערפאַר האָט ער געקראָגען א גאָלדענעם מעדאַל פון דעם הויפּט־קאָמאַנדיר קוראָפּאַטקין אַליין. נאָר דאָס האָט נאָך ניט בעפרידיגט אָווסעי טרומפּעלדאָרף'ן, דעם זוהן פון דעם טאַטען דעם ניקאָלאַיעווסקען סאָלדאַט. ווי נור ער האָט זיך עטוואָס בעסער אָנגעהויבען פיהלען נאָך דער אָבגעשניטענער האַנד, האָט ער זיך ווידער אין שלאַכט אַריין זיך גענומען בעטען, און דער הויפּט־קאָמאַנדיר קוראָפּאַטקין האָט דעם איידען'ס אָווסעי טרומפּעלדאָרף'ס ביטע, מיט א ברעף פון זיך, אָוועקגעשיקט צום צאַר ניקאָלאַי אַליין, און ניקאָלאַי האָט ערלויבט דעם אידען אָווסעי טרומפּעלדאָרף, אָהן דער לינקער האַנד אין שלאַכט־פעלד צו געהן, און מיט איין האַנד האָט זיך ווידער דער איד אָווסעי טרומפּעלדאָרף אויסגעצייכענט, פאַר וואָס ער האָט געקראָגען פון צאַר ניקאָלאַי אַליין דעם טשין „אָפיציר פון דער ווירקליכער אַרמיי", אַן אייביגע פענסיע און אויך אַן אויסצייכענונגס־מעדאַל.

איך שרייב נישט די ביאָגראַפיע פון אָווסעי טרומפּעלדאָרף, נאָר איניגע עפּיזאָדען פון זיין לעבען וועל איך נאָך ברייגגען אויף וויפיעל דאָס איז שייך דעם גרינדער און אָפיציער פון דעם אידישען לעגיאָן, וועלכער, אַלס אָפיציער, איז נאָך ביז היינטיגען טאָג דער אָנפיהרער פון דעם אידישען לעגיאָן אויף דעם וויסטען האַלב־אינזעל גאַליפּאָלי.

נאָך די גרויסע אָקטאָבער־פּאָגראָמען, מיט וועלכע עס האָבען זיך פערענדיגט די גרויסע רוסישע פרייהייטס־טעג, נאָכדעם ווי דער רוסישער פריהלינג האָט זיך צובליהט אין אידישע שחיטות, ווען די גאַנצע רוסישע מדינה האָט זיך פערוואַנדעלט פאַר דעם אידען אין א גיהנום־קעסעל, אין וועלכע די אַנטיסעמיטישע פּאָגראָם־גיפטען האָבען אַזוי געקאָכט און געזאָדען, ביז זיי האָבען אַריינגעשפּריצט אין די טיעף־רוסישע גובערניעס, וואו אָווסעי טרומפּעלדאָרף מיט זיין טאַטען דעם ניקאָלאַיעווסקען סאָלדאַט האָבען געוואוינט, האָט אָווסעי טרומפּעלדאָרף זיך דאַן אָנגעהויבען וועגען זיין אייגען פאָלק פערטראַכטען, און לאַנג שטודירענדיג די אידישע אַלטע און נייע געשיכטע איז ער צו א „ציוניסטישען קאָמוניזם" געקומען, צו „א פרייען אידישען פאָלק אָהן עקספּלואַטאַטאָרס און עקספּלואַטירענדע אין דעם פרייען אידישען לאַנד". און ער, דער מאַן נישט פון טעאָריעס נאָר פון ענערגישער טהאַט, האָט ער אַזעלכע ציוניסטיש־קאָמוניסטישע גרופּעס אין פיעלע שטעדט און שטעדטערעך פון רוסלאַנד געגרינדעט. די בעסערע ציוניסטישע יוגענד האָט זיך אין א גרויסער צאָהל אויף זיין ערנסטען רוף אָפּגערופען, צו געהן קיין ארץ־ישראל, אום דאָרט אויף די פעלדער פון יהודה און גליל, אונטער דעם שעהנעם, ריינעם, טיעף־בלאָהען הימעל פון ארץ־ישראל, נאָכגעהענדיג נאָך דער אַקער אויף דעם פעלד, שטעהענדיג ביים דרעשען די תבואה אויף דעם שייער, פערווירקליכען דעם ציוניסטיש־קאָמוניסטישען אידעאַל — לעבען א פריי איידיש לעבען אין א פריי אידיש לאַנד. (דער פּלאַן — גרינדען קאָלאָניעס קאָאָפּעראַטיווען — איז, ווי בעוואוסט, אויסגעאַרבייט פון פּראָפעסאָר אָפּענהיימער.) צוזאַמען מיט נאָך פיעל יונגע בחורים און מיידלעך פון די ציוניסטיש־קאָמוניסטישע גרופּעס, האָט אָווסעי טרומפּעלדאָרף פערלאָזט רוסלאַנד און אָוועקגעפאָהרען קיין ארץ־ישראל. ער, אָווסעי טרומפּעלדאָרף, דער פּעטערבורגער פּריסאַזשני פּאָווערעני, דער רוסישער אָפיציר פון דער ווירקליכער אַרמיי, וועלכער איז בעהאַנגען מיט מעדאַליען פון ניקאָלאַיען, דער אָפיציר מיט איין האַנד, וועלכער קען קוים איידיש ריידען און פערשטעהן, ער איז געוואָרען א פּשוטער אידישער פעלד־אַרבייטער אין דער ניי־געגרינדעטער קאָלאָניע פון פּאַלעסטינאַ־אַמט, אין דער פאַרם־קאָלאָניע „דגניה", אויף דעם ברעג פון ירדן און ים־כנרת. ער איז געוואָרען א גוטער אַרבייטער און חבר. און נישט איינמאָל, זעהענדיג איהם, אָפטמאָל שטעהענדיג מיט איהם צוזאַמען אויף דעם שייער ביי דער אַרבייט, אָדער נאָכגעהענדיג צוזאַמען נאָך דעם אַקער אויף דעם פעלד ביי דעם ברעג־ירדן, איינקוקענדיג זיך אין איהם מיט וואָס פאַר א ליעבע און איבערגעבענהייט ער אַרבייט די דאָזיגע פּראָסטע אָבער הייליגע פעלד־אַרבייט, פלעג איך נישט איין מאָל אין

זיך אזוי טראַכטען: „וואָס פאַר אַ מאָדנע־טראַגיש פאָלק מיר זיינען, און וואָס פאַר מאָדנע־טראַגישע טיפּען אונזער פאָלק פערמאָגט!"

און דאָס איז ניט געווען די לעצטע טראַגישע פערוואַנדלונג פון אָווסעי טרומפּעלדאָרף, ווארים איצט האָט אָווסעי טרומפּעלדאָרף פערלאָזט די פעלדער פון גליל, וואו ער איז אַם וויכטיגסטען נויטיג געווען, און איז אַוועק זיך מקריב זיין און שטאַרבען אויף דעם וויסטען האַלב־אינזעל גאַליפּאָלי, זיך מקריב זיין פאַר דעם טייפעל. ווי נאָר דער וועלט־קריעג איז אויסגעבראָכען און טערקיי איז אויך אַריינגעשלעפּט געוואָרען אין קריעג פון דייטשלאַנד, אַנטקעגען רוסלאַנד, פראַנקרייך און ענגלאַנד, און די אַלע פרעמדע אונטערטאַנער, דערהויפּט די רוסישע, האָבען געמוזט אָדער זיך אָטאָמאַניזירען, ווערען טערקישע בירגער, אָדער פערלאָזען דאָס לאַנד, ווען די דאָזיגע נאַכריכט איז פון דר. רופּין אין קאָלאָניע „דגניה" אָנגעקומען, און די אַלע אַרבייטער פון דער קאָלאָניע האָבען בעשטימט צו ווערען טערקישע בירגער און נישט פערלאָזען די קאָלאָניע „דגניה", זאָל פאָרקומען אין לאַנד וואָס עס וויל, איז נאָר איינער געווען, דער חבר אָווסעי טרומפּעלדאָרף, וועלכער איז נישט געוואָרען קיין טערקישער בירגער. דער שטאָלצער רוסישער אָפיציער האָט גלייך אין איהם דערוואַכט (די פענסיע, וועלכע איז צו איהם יעדען מאָנאַט פון דעם רוסישען קאָנסול געקומען אַזש אַהער צום ברעג־ירדן, האָט דאָס איהם קיינמאָל ניט געלאָזט פערגעסען אַז ער איז אַ רוסישער אָפיציר) און גלייך האָט ער פון זיך די פרייע פּראָסטע אַרבייטער־קליידער פון אַ פרייען אידישען אַרבייטער אין ארץ־ישראל פון זיך אַוועקגעוואָרפען, און זיינע רוסישע אָפיציערסקע קליידער, וועלכע ער האָט מיט זיך מיטגעפיהרט, גלייך אָנגעטהאָן, און פערלאָזענדיג די קאָלאָניע „דגניה" אויף דעם ברעג ירדן, געזעגענענדיג זיך מיט די חברים, האָט ער, דער העלד, מיט טרערען אין די אויגען, געדריקט אַלעמען די הענד, מיט די דאָזיגע קורצע ווערטער: "אַז ער האָפט גאָר אין גיכען זיך זעהען מיט זיי, צושווימען צו די ברעגען פון ארץ־ישראל אין אַנדערע, בעסערע אומשטענדען". אין די דאָזיגע איינציגע העברעאישע ווערטער, וועלכע ער האָט געקאָנט, האָט ער, ווי אַ גוי, אָבער מיט אַ טיעפען אידישען געפיהל און אַ שטאָלצען פייערל אין זיינע אויגען, צוגעלעגט: „בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום" (אין בלוט און פייער איז יהודה געפאַלען, אין בלוט און פייער וועט יהודה אויפשטעהן). וואָס ער האָט געמיינט דערמיט האָבען אַלע חברים גוט פערשטאַנען. ווייל ווי נאָר דער וועלט־קריעג איז אויסגעבראָכען, און טערקיי האָט ערקלערט די מאָביליזאַציע און אָפּגעשאַפט די קאַפּיטולאַציעס און אָנגעהויבען רודפ'ן און ראַבירען אַלץ און אַלעמען, און מעהר פון אַלעמען, ווי דער שטייגער, די אידען אין דעם אידישען ישוב, און פיעל שאַדען איז דעם ישוב אָנגעטהאָן געוואָרען דורך דער ווילדקייט און אונאָרדנונג, מיט וועלכער די נידריגע טערקישע בעאַמטע פיהרען דורך די בעפעהלען פון זייער רעגיערונג, האָט שוין דאַן זיין מיינונג אָווסעי טרומפּעלדאָרף, שטעהענדיג אין פעלד ביי דער אַרבייט, פאַר די חברים אַרויסגעזאָגט, אַז „וואָס גיכער ארץ־ישראל וועט פּטור ווערען פון טערקיי, אַלץ בעסער וועט זיין פאַר דאָס לאַנד". צי דאָס וועט אויך בעסער זיין פאַר אונז אידען ווען אַן אַנדערע שטאַרקע מאַכט וועט אין ארץ־ישראל אַריין? וועגען דעם האָט זיך אָווסעי טרומפּעלדאָרף, דער גר צווישען אידען, וואָס, ווי יעדער פרעמדער, שאַצט ער איבער אונזער קראַפט און ווייס ווייניג אונזער מאַכטלאָזיגקייט, וועגען דעם אַלעמען האָט זיך אָווסעי טרומפּעלדאָרף, דער אָפיציער, ווייניג־וואָס פערטראַכט.

אין די רוסישע־אָפיצירען־קליידער איז ער גלייך אַוועקגעפאָהרען פון „דגניה", זיך געקומען מעלדען אין שטאָדט „טבריה" צו דער טערקישער רעגיערונג אַלס רוסישער אָפיציר, און אַלס אַזעלכען האָט איהם די טערקישע מיליטער רעגיערונג מיט אָפיצירען כבוד אַרויסגעשיקט פון לאַנד. און אָווסעי טרומפּעלדאָרף, גלייך מיט פיעלע אַנדערע הונדערטער אידישע אַרבייטער פון יהודה און גליל, וועלכע האָבען זיך נישט געוואָלט אָטאָמאַניזירען און ווערען טערקישע בירגער, כדי צו קאָנען פערבלייבען אין לאַנד, האָט ער פערלאָזט ארץ ישראל און איז אַוועקגעפאָהרען קיין מצרים.

אין אַלעקסאַנדריאַ־מצרים, וואו דער אידיש־רוסישער אָפיציר אָווסעי טרומפּעלדאָרף האָט זיך בעגעגענט מיט דעם ציוניסטישען גענעראַל וולאַדימיר זשאַבאָטינסקי און אַנדערע, איז פאַרטיג געוואָרען דער פּלאַן און מען האָט זיך גלייך גענומען צו אָרגאַניזירען דעם בעוואוסטגעוואָרענעם „אידישען לעגיאָן" אונטער דעם ענגלישען פלאַג — מיט אַ מגן־דוד אויף דער היטעל, אָבצונעהמען ארץ ישראל פון טערקיי...

* * *

דער געדאַנק פון אַ אידישען לעגיאָן האָט געפונען אַ גינסטיגען באָדען אין מצרים, צווישען דער יוגענד, וואָס האָט אַקאַרשט פערלאָזט ארץ ישראל. די דאָזיגע יונגע לייט זיינען געווען אין אַ זעהר געדריקטער עקאָנאָמישער לאַגע אָבער דאָס איז ניט דער עיקר. זיי זיינען געווען נאָך מעהר פערצווייפעלט און נידערגעשלאָגען, צוליעב דער שווערער זינד, וואָס זיי זיינען בעגאַנגען געגען ארץ ישראל, למאי זיי האָבען פערלאָזט די פעלדער פון יהודה און גליל, אין אַזאַ צייט, ווען זיי זיינען דאָרט אַזוי נויטיג געווען. האָבען זיי געוואָלט מיט דעם אידישען לעגיאָן זייערע זינד אויסקויפען, און דער אידישער לעגיאָן איז

געווארען זייער איינציגער אויסוועג און טרייסט. דערצו נאָך האָבען זיי טאָג טעגליך געזעהן פאר זיך בילדער, וואס פלעגען פייניגען זייערע הערצער. שיפען פלעגען אָנקומען אין די צעהנד־ליגער, אין די הונדערטער פון אלע עקען וועלט, מיט יונגע, געזונדע קינדער־סאָלדאטען, פון ענג־לאנד, אירלאנד, אויסטראליע, ניו־זעעלאנד, אינ־דיע, קאנאדא. פרייוויליגע, פון קיינעם נישט געצוואונגענע, זיינען זיי געפאָהרען צו שלאָגען זיך און שטארבען פאר זייער פאָטערלאנד אין מוטערלאנד — די גרויסע בריטישע אימפּעריע. „פאטערלאנד" און „מוטערלאנד" — ווערטער אזעלכע הייליגע, פאר וועלכע מיליאנען שטאר־בען, און וועלכע זאָגען אבער גאָר נישט דעם הארץ פון דעם אידישען בחור. טאָג נאָך טאָג האָבען זיי, שפּאצירענדיג ביים ים, געזעהן אָנ־קומען די דאזיגע פיעלע שיפען מיט אזוי פיעל סאָלדאטען, און ניט ווילענדיג האָבען זיי זיך דערמאָנט אין זייער תוכחה־שיף, אויף וועלכער זיי זיינען אזוי מיאוס פון „יפו" און פון ארץ ישראל אנטלאָפען, ווי יונה הנביא, וועלכער איז פון דערזעלבער שטאָדט אויך אמאָל אזוי פון גאָט און לאנד אנטלאָפען. זיי האָבען זיך דערמאָנט ווי פעררעטעריש זיי האָ־בען די לאנד פערלאזט, לאָזענדיג דאָס קליין הייי־פעלע פּיאנירען אין אזא שרעקליכען צושטאנד, צווישען שונאים ארום און ארום, און זיי האָ־בען א פּאראלעל געפיהרט צווישען די אָנגעקו־מענע פרייוויליגע אויסטראליאנער, ניו־זעעלענ־דער, קאנאדער, און זיי, די בני־יחידים פון גרוי־סען, אלטען פאָלק ישראל, און א שרעק האָט זייערע הערצער אָנגענומען. זאָל זיין א לעגיאָן, זאָל ער שוין זיין וואס גיכער, אבי זיך נישט ארומדרעהען אויף די גאסען פון מצרים.

און דאן איז געקומען דער גרויסער רעדנער זשאבאטינסקי און האָט מיט זיין גרויסער רעד־נער קראפט דער דאָזיגער שטימונג געגעבען אן אויסדרוק אין ווערטער פול הייליגען גלויבען און פייער. טאָג טעגליך האָט ער צו זיי גערעדט:

„מיר, די יוגענד פון אונזער אלטען פאָלק, טאָרען זיך איצט אין דעם דאָזיגען וויכטיגען היסטאָרישען מאָמענט, וועלכער קאן זיין וועט זיך קיינמאָל נישט אומקעהרען, אין דעם איצטי־גען מאָמענט, ווען כמעט אלע פעלקער האָבען ארויסגעשטעלט זייערע קינדער אויף די שלאכט־פעלדער קעמפּפען פאר פאטערלאנד, פרייהייט, און נאציאנאלע־זעלבסטשטענדיגקייט, טאָרען מיר נישט זיך אין אונזערע נאָרעם בעהאלטען. מיט שווערד און בלוט דארפען מיר, אידישע יו־גענד, וועלכע פיהלען דעם גרויסען היסטאָרישען־וועהטאָג פון אונזער פאָלק, ארויסגעהן גלייך מיט אלע פעלקער אויף דער ארענא פון שלאכט־פעלד און דארט דורך שווערד, אייזען און בלוט פּראָ־קלאמירען אז מיר, אלס פאָלק, לעבען נאָך און פאָדערן פון דער וועלט די מענשליכע רעכטע וואס קומען אונז. מיט אונזערע ווייניגע כחות אבער צוזאמען מיט די שטארקע מעכטע לאָמיר געהן אונזער אלטע־נייע היים, ארץ ישראל, פון פיינד אָפּגעהמען. אונזער רעכט אויף א נאציאָ־נאלען זעלבסטשטענדיגען אידישען־לעבען אויף די פעלדער פון יהודה און גליל, ווען מיר ווילען עס, מוזען מיר מיט שווערד און בלוט פערדיענען. די געשיכטע וועט אונז אלס טוידט פאָלק און קנעכט שטעמפּלען ווען אויך איצט, אין אזא מאָמענט, וועלען מיר זיך אין די נאָרעס בעהאלטען און דערלאזען אז אנדערע זאלען אָהן אונז אין אונזער אלטער און צוקינפטיגער היים מיט שווערד און בלוט אריין".

די מחות זיינען שוין פון פריהער רייף גע־ווען צו דעם דאָזיגען לעגיאָן. די הערצער האָבען איצט האסטיגער גענומען קלאפּען פאר גרויס אונגעדולד, אין דעם גרויסען היסטאָרישען קאמפּף זיך געריסען. אין די אויגען ביי אלעמען האָט שוין א פייערל זיך צוגליהט, יענער הייליגער פייערל פון מקריב זיין זיך פאר אייגען פאלק און לאנד. אלץ, אלץ איז שוין געווען גרייט. די אידישע יוגענד פון מצרים איז גרייט געווען ארויסצוגעהן פון מצרים אין ארץ ישראל, נאָר א פיהרער, א משה רבינו, וועלכער זאָל זיי פיה־רען פון מצרים קיין ארץ ישראל האָט געפעהלט.

## משה רבינו דער צווייטער.

און עס האָט לאנג ניט געדויערט און א משה רבינו אויף צו פיהרען די אידישע־יוגענד פון מצרים אָפּגעהמען ארץ ישראל, האָט זיך געפונען. ער איז אויך פון קאאיר מיט דעם נילוס, ווי פארצייטען משה רבינו, געקומען צושווימען צו די אידען פון אלעקסאנדריא, און אָהן אותות ומופתים איז ער, דער ענגלישער קאָלאָנעל פּע־טערסאן זייער פיהרער, זייער משה־רבינו גע־וואָרען. ער האָט זיך טאקע אליין אלס משה־רבינו פּראָקלאמירט אין דער היסטאָרישער רע־דע, וועלכע ער, דער קאָלאָנעל פעטערסאָן, האָט צו זיין ערשטער בעקאנטשאפט מיט די יונגע אידען פון דעם אידישען לעגיאָן גערעדט.

איך וועל הא ברייגען אן אויסצוג פון זיין רעדע: „די לעצטע צייט איז אין דער יוגענד פון דעם אידישען פאָלק א גייסטיגער קריזיס פאָרגעקומען. די יוגענד פון פאָלק האָט זיך ארומגעקוקט, וואו זי איז אין דער וועלט, און זי האָט זיך ביי א שרעקליכען אָבגרונד פון אונטערגעהן דערזעהן. זיי האָבען דערזעהן און דערפיהלט, אז מיט די סאָציאליסטישע פּסוקים פון זייער אין דער גאנצער וועלט גרעסטען נביא־סאָציאליסט ישעיהו, מיט זיינע פּסוקים „וכתתו את הרבותם לאתים" און „והיה באחרית הימים", ווען אפילו די דאָזיגע פּסוקים וועלען איינגע־קריצט ווערען אויף אלע פריעדענס־טעמפּלען פון דער גאנצער וועלט, פון האאג ביז דעם צוקינפ־טיגען פריעדענס־טעמפּעל אויף דעם בארג ציון אין ירושלים, — האָט די יוגענד פון פאָלק טיעף פערשטאנען, — וועלען זיי קיינמאָל, קיינמאָל ניט קריגען דאדורך זייער אייגען אלט פאָטער־

לאנד, אפילו ניט גלייכע רעכט, וואו זיי האָבען זיי נאָך ניט. די יוגענד פון דעם אַלטען פאָלק האָט צום לעבען און קאַמפּף דורך שווערד און בלוט ערוואַכט, און פאַר מיר אַלס מיליטער־מאַן איז דאָס זעהר אַ פרעהליכע ערשיינונג. איצט שטעהט איהר פאַר מיר אין די הונדערטע, געזונדע, פי־זיש און גייסטיג, קינדער פון אייער פאָלק. מיר ווילען האָפען, אַז גלייך נאָך אייך וועלען זיך אין די טויזענדער, אין די צעהנדליגע טויזענדער, קינדער פון אייער פאָלק אָברופען, ווען צו זייע־רע אויערען וועט דער רוף פון געהן בעפרייען אייער אַלט פאָטערלאַנד דערגרייכען. אויף מיר, אייער קאָלאָנעל, איז אויסגעפאַלען דאָס גליק, און איך האָב די זכיה און עהרע צו זיין, ווי אייער אַמאָליגער גרויסער פאָלקס־פיהרער משה, וועלכער האָט אייער פאָלק אויף פון דעם לאַנד מצרים געפיהרט אין דעם צוגעזאָגטען לאַנד פון די אבות, אין ארץ ישראל... די דאָזיגע גרויסע היסטאָרישע עהרע האָב איך נאָר אייך צו פער־דאַנקען, אייך, די קינדער פון דעם אַלטען פאָלק ישראל. און לאָמיר האָפען, אַז איך, אייער קאָלאָ־נעל, וועל מעהר גליק מיט אייך צוזאַמען האָבען, ווי אייער גרויסער אַמאָליגער פיהרער, משה רבנו. ניט קיין פערציג יאָהר איבער אַ וויסטען, הייסען מדבר, אָהן וואַסער, אָהן עסען, וועל איך אייך פיהרען פון מצרים קיין ארץ ישראל, נאָר ווענ־נער ווי אין פערציג טעג וועל איך אייך צו די גרעניצען פון אייער אַלט פאָטערלאַנד ברענגען. און דעם שיקזאַל, וואָס אייער גרויסער פיהרער משה האָט ניט געהאַט דאָס גליק אַליין אריינ־צוקומען אין דעם צוגעזאָגטען פון גאָט אבות־לאַנד, טראָץ דעם וואָס ער האָט זיך אַזוי טראַ־גיש האַרצרייסענד ביי גאָט געבעטען, אַז ער זאָל איהם יאָ אריינלאָזען,—דעם שיקזאַל זיינעם,— די דאָזיגע האַרצרייסענדסטע, טראַגישסטע ביבעל־געשיכטע וועט אונז, גליקליכערע, ניט אויסקומען איבערלעבען. איך, אייער פיהרער, צו־זאַמען מיט אייך, וועלען מיר זיכער אריינקומען אין לאַנד, דאָס לאַנד זעהן, און ניט נאָר פון דער ווייטען. מעגליך, אַז אייניגע פון אונז וועט אויס־קומען צו פאַלען טויט פון דעם שונא'ס קויל. אָבער פאַלען וועט ער, רינען וועט זיין בלוט אויף דער היימאַט־ערד פון זיין אַלטען פאָטער־לאַנד. דאָך פיעלע וועט אויסקומען דאָס לאַנד צו זעהן און לעבען אין איהר אַלס נייע פרייע בירגער פון דעם אַלט־בענייטען אידישען פאָלק ישראל, אונטער דעם פלאָג פון דער מעכטיגער גרויס־בריטאַניען, וואָס וועט אַזוי שעהן פלאַ־טערען אונטער דעם שעהנעם, לויטערען, טיעף־קאָרען הימעל פון ארץ ישראל."

. . . . . .

דער קאָלאָנעל פאָטערסאָן איז זעהר אַ גוטער רעדנער און אַ טיעפער קענער פון תנ"ך, ווי פיעלע געלעהרטע ענגלענדער. די שטעלען פון תנ"ך האָט ער אין העברעאיש ציטירט, און די איבעריגע איבערזעצטע ווערטער פון ענגליש האָבען אַ שטאַרקען איינדרוק אויף אַלעמען גע־מאַכט. אייניגע חברים האָבען מיר דערצעהלט, אַז הערענדיג איהם רעדען צו זיי אַזוי האַרציג, האָט זיך זיי געדאַכט, אַז פליגלען וואַקסען אויף זייערע פלייצעס גלייך צו פליהען צו די ברעגען פון ארץ ישראל.

---

## די דאָרדאַנעלען אָנשטאָט ארץ ישראל.

די ציוניסטישע און די ארץ־ישראל'דיגע כלל־טהוער, די גענעראַלען — די אָרגאַניזאַטאָרס און די גרינדער פון דעם אידישען לעגיאָן, וועל־כע, אום ניט צו דערלאָזען די פאַלעסטינער אַר־בייטער־יוגענד אַוועקפיהרען אויף די אומזיסטע ענגלישע שיפען, וועלכע האָבען זיי געוואָלט נעהמען קיין אויסטראַליען, און אויך אום זיי צוצוגעבען מעהר חשק צום אידישען לעגיאָן, האָבען זיי זיך געהאַט פערשריבען די ערשטע אויף צו געהן בעפרייען ארץ ישראל פון דעם טערק, — דיזעלבע גענעראַלען האָבען זיך גלייך פון דעם לעגיאָן אָבגעטראָגען...

דער ערשטער הויפּט־גענעראַל, וולאַדימיר זשאַבאָטינסקי, האָט אַ שטרענגע אולטימאַטום־טעלעגראַמע געקראָגען פון דעם ציוניסטישען אַקציאָנס־קאָמיטעט. דער קאָמיטעט האָט גלייך פערשטאַנען, אַז דער טייוועל־שפּיעל אין „אי־דישע לעגיאָנען" קען זיך זעהר טראַגיש אָברופען אויף דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, און דער־הויפּט אויף דעם ישוב אין ארץ־ישראל און אויף אַלע ציוניסטישע אידישע האָפנונגען אין ארץ ישראל אונטער טערקיי'ס הערשאַפט. זיי האָבען גלייך פערשטאַנען דעם שאָדען, וואָס דאָס קאָן דעם אידישען פאָלק ברענגען, וואָס די אידי־שע נייטראַליטעט איז געבראָכען געוואָרען דאָרט. וואו מען איז ניט געווען געצוואונגען דערצו, און געבראָכען געוואָרען פון ציוניסטישע כלל־טהוער. און ווי נור די טעלעגראַמע האָט זיך בעקומען, אַז ער, זשאַבאָטינסקי, זאָל גלייך פערלאָזען די אַרבייט אין דעם אידישען לעגיאָן, און אויך גלייך פערלאָזען מצרים, איז ער דעמאָלט מיט אַמאָל געוואָרען אַ „טרייער, דיסציפּלינירטער ציוניסט־סאָלדאַט" און גלייך געפאָלגט. און אומ־געריכט פאַר אַלע לעגיאָנערען איז ער פער־שוואונדען פון אַלעקסאַנדריאַ און פון גאַנץ מצרים.

דער צווייטער ארץ־ישראל כלל־טהוער, וועל־כער האָט געהאַלטען אין איין שרייען, אַז ער געהט דער ערשטער אין פייער, האָט זיך גלייך פערגעסען וואָס ער האָט געזאָגט...

און דער דריטער כלל־טהוער פינאַנסיסט אויך דאָס זעלבע...

אַזוי מיאוס־פּחדנ'יש זיינען זיך צולאָפען די ציוניסטישע גענעראַלען פון דעם אידישען לעגיאָן!

דער אידישער לעגיאָן האָט שוין אָהן די

ציוניסטישע גענעראַלען, די מיליטערישע שבועה מיט דעם הויפּט־ראַבינער פון אַלעקסאַנדריע, „רפאל־די־לה־פיגולה", געשוואָרען. דער דאָזיגער הויפּט־ראַבינער האָט זיי יעדען איינעם אַ העברע־איש ביכעל געגעבען, אין וועלכען ער דערצעהלט די לעגיאָנערען „די טובות, וואָס די ענגלישע מלוכה האָט פאַר אידען געטהאָן, ווי זי האָט זיי אַזוי פריינדליך אויפגענומען אין מצרים, קומענ־דיג פון ארץ־ישראל", און „אַז זיי דאַרפען זיין גוטע דיסציפּלינירטע סאָלדאַטען אין דער ענג־לישער אַרמעע... אָבגעבען כבוד דעם קאָלאָנעל און אַלע נידעריגערע בעאַמטע... ניט רויבערען אין זייער געגענוואַרט" א. אַז. וו., א. אַז. וו. עס האָבען אויך ניט געפעהלט קיין פּסוקים פון תנ"ך, וועלכע זיי דאַרפען אין שלאַכט געדענקען, און דער הויפּט דעם פּסוק פון אונזער גרויסען נביא ישעיהו: „וכתתו את חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות"... נאָר איין זאַך האָט געפעהלט אין ביכעלע, וואָס די אידישע לעגיאָ־נערען האָבען דאָס געוואָלט זעהן שוואַרץ אויף ווייס, נעמליך: „אַז דער אידישער לעגיאָן געהט קיין ארץ ישראל"... נאָר דער אידישער לעגיאָן האָט שוין זיין מיליטערישע שבועה אָבגעשוואָ־רען, אַלע מיליטערישע צערעמאָניעס דורכגע־מאַכט און שוין אָנגעטהאָן זיך אין די געלע קאָס־טיומען פון דער ענגלישער אַרמעע, מיט די מגן־דוד'ס אויף די היטלען, און געקראָגען דעם זעהר פּראָסטען נאָמען, ווי „זייאָן מיול־קאָרפּוס", וואָס הייסט ניט קיין ווירקליכער שלאַכט־באַטאַליאָן, נאָר אַ באַטאַליאָן, וואָס אַרבייט ביי די מויל־עזלען. און דער „זייאָן מיול־קאָרפּוס" איז נישט מעהר געוואָרען ווי אַ באַטאַליאָן אַרבייטער־סאָלדאַטען אין דער ענגלישער אַרמעע. און גאָר אין גיכען נאָך דער שבועה האָט מען, ווי געוועהנ־ליך, ניט זאָגענדיג זיי וואוהין און נאָך וואָס, ווייל מען פרעגט ניט קיין סאָלדאַטען, זיי אַרויפ־געזעצט אויף איינע פון די שיפען, וועלכע זיינען געשטאַנען אין אַלעקסאַנדריער האַפען.

ניט וויסענדיג גענוי וואוהין מען פיהרט זיי. איז דער גאַנצער אידישער לעגיאָן כמעט ווי זיכער געווען, אַז די גליקליכע היסטאָרישע שטונדע האָט שוין פאַר זיי געשלאָגען. זיי פאָה־רען שוין ענדליך אויף אַ שיף, מיט נאָך פיעלע צעהנדליגע שיפען, וועלכע זיינען נאָהענט אַרום זיי אין מיטען ים געשטאַנען, אויף וועלכע עס האָבען זיך געזעצט פיעלע אַנדערע סאָלדאַטען פון פיעלע אַנדערע פעלקער און לענדער און פאָהרען צוזאַמען מיט זיי צו די ברעגען פון ארץ ישראל, צו דער נאָהענטסטער ים־שטאָדט פון מצרים, קיין „עזה", ארץ־ישראל פון דעם פיינד פאַר דאָס אידישע פאָלק מיט שווערד אין האַנד אָבנעהמען. אָך! ווי גליקליך זיי האָבען זיך געפיהלט! דאָס איז געווען די גליקליכסטע שטונדע אין זייער לעבען, וועלכע איז אָבער גאָר אין גיכען פער־שוואונדען.

די נאַכט איז אָנגעקומען, די שיפען האָבען אויפגעהויבען די אַנקערס, אָבגעשוואומען פון די ברעגען פון מצרים, און נאָך האַלבע נאַכט, ווען די אידישע לעגיאָנערען, מיעדע פון דעם טאָג, זיי־נען אַזוי געשמאַק געשלאָפען און געזעהן אין חלום גאָלדענע בעפרייאונגס־חלומות, איז זיך זייער שיף אַזוי שטיל פערבייגעגאַנגען פאַר די ברעגען פון ארץ ישראל. און ניט געוואוסט האָ־בען זיי די גליקליכע אידישע לעגיאָנערען, אויפ־כאַפּענדיג זיך פון שלאָף גלייך מיט זון־אויפגאַנג, אַז די ברעגען פון ארץ־ישראל זיינען שוין פון זיי פערשוואונדען, פערשוואונדען צוזאַמען מיט זיי־ער שעהנעם גאָלדענעם חלום פון פאָלק־ און לאַנד־בעפרייאונג, דעם חלום וואָס זיי האָבען די נאַכט געזעהן. און ווי שרעקליך ענטוישט זיי זיינען געוואָרען, ווי אומגליקליך דערשלאָגען זיי האָבען זיך דערפיהלט, ווען אויף דעם דריטען טאָג פאַר־נאַכט, ווען די זון האָט זיך אָנגעהויבען אויף נאַכטלעגער אין ים זעצען, זיינען זיי צוגעפאָהרען צו די ברעגען פון דעם וויסטען האַלב־אינזעל גאַליפּאָלי, ביי די דאַרדאַנעלען, וואו זיי האָבען דערזעהן דעם גאַנצען ים־ברעג ווי פערזעעט מיט ענגלישע און פראַנצויזישע קריעג־שיפען. ווי דערשלאָגען זיי האָבען זיך געפיהלט, גלייך דער־הערענדיג די מורא'דיגע דונער־קראַכען פון דער גרויסער רוסישער קריעג־שיף „אַסקאָלדי" אויף די נאַטור־שטאַרקע פעלזען־פעסטונגען פון די דאַרדאַנעלען, וועלכע דאַרפען גענומען ווערען פאַר רוסלאַנד, פון וועלכער די גרעסטע טייל לעגיאָנערען זיינען שוין איינמאָל ענטלאָפען, — פאַר רוסלאַנד, די שחיטה־לאַנד און דער גיהנום פון דאָס אידישע פאָלק, פאַר רוסלאַנד, וואו דער גרויסער אידישער וועה־געשריי בויערט ערדען, שפּאַלט הימלען; פאַר דערזעלבער רוסלאַנד האָ־בען זיי די פעלדער פון יהודה און גליל פער־לאָזט, און זיינען געבראַכט געוואָרען אַהער אויף דעם וויסטען האַלב־אינזעל גאַליפּאָלי, נעהמען פאַר איהר די דאַרדאַנעלען, כדי רוסלאַנד זאָל ווערען נאָך שטאַרקער!...

אָך! ווי שרעקליך זייער טרויער און זייער טיעפער וועהטאָג איז געווען!

מען איז שוין ניט מעהר קיין טרוימער־לעגיאָנערען, מען איז געוואָרען סאָלדאַטען פון דער ענגלישער אַרמעע. די אָפיציערען האָבען גע־הייסען אַראָבנידערען פון שיף אויף דעם וויסטען האַלב־אינזעל גאַליפּאָלי, — און סאָלדאַטען מו־זען פאָלגען וואָס מען הייסט זיי. און די אידישע לעגיאָנערען האָבען מיט טרויעריגע געמיטהער אַראָבגענידערט פון שיף אויף דער יבשה, און אָהן התלהבות, אויטאָמאַטיש זיך גענומען צו דער געוועהנליכער, גרויער, פּראָסטער מלחמה־אַרבייט.

ל. קאָברין

# נאָך'ן יאריד

פון דער סעריע: „א ליטוויש שטעדטעל".

22

די קינדער פונ'ם שטעדטעל זיינען פול ארום די קראָמען, ארום די ביידלעך, ארום די טישלעך, ארום די פוהרען, לויפען ארום פרעהליכע מיט צוהיצטע צורה'קעלעך, מאנכע מיט לאנגע גאָלדענע קאָנפעקטען אינ'ם מויל, מיט לעקעכלעך אין די הענד, און מאנכע מיט צוויי קאָפּיקענע הארמאָניקעס ביי די ליפּען...

„נאַטשאַלסטוואָ איז אויך דאָ. יעדע ווײַלע שווימט ארויס דער אוריאדניאק דאָ פון הינטער די פוהרען, דאָ פון הינטער א ביידעל און דאָ פון הינטער א קראָם. די באָרד אזוי וואזשנע פאנאנדערגעקעמט, די אויגען בלאָנדזשען ארום אויסגעפּוטשעט איבער דעם עולם'ס קעפּ און די רעכטע האנד אויף דער שווערד אין דער שייד.

דער עולם איז אצינד אזוי פערטהאָן, דאָס ער בעמערקט גאָר ניט זיין „נאַטשאַלסטוואָ". נאָר ווען־ניט־ווען, בעת דעם אוריאדניק קומט אויס זיך דורכצושפּאַרען וואו דער עולם איז נעדיכטער, און ער טהוט אַן ארבייט מיט זיינע הענד און אַקסלען, דעמאָלט דערפיהלט דער עולם די נאַטשאַלסטוואָ אפריהער אין די זייטען און דערנאָך דערזעהט ער זי מיט די אויגען. און דערזעהען זי, ווערט דער עולם צומישט. טהוט זיך א כאַפּ צו די היטלען, טרעט אָפּ הינטערווײַלעכץ, לאָזט זי דורך, בוקט זיך און נויגט זיך פאר איהם און שמייכעלט אזוי דערשלאָגען...

דער אוריאדניק ענטפערט ניט אויף דעם בעגריסען. ער קוקט זיך אפילו ניט אום אויף זיינע אונטערטהאַנען. זיינע אויסגעפּוטשעטע אויגען קוקען שטרענג אין פאָראויס. ער דערזעהט פון ווייטען דעם אפּטהעקער, וואָס שטעהט אין דער אָפענער טהיר פון זיין אפּטהעק. דער אפּטהעקער גריסט זיך צו איהם; איהם ענטפערט ער גראָד, לעגט צו זיין האנד צום דאַשעק פון זיין היטעל, מעשה נאַטשאַלסטוואָ. פאר איהם האָט ער יא א ביסעל דרך־ארץ. כאָטש ער, דער אפּטהעקער, איז אויך א „זשיד", שפּיעלט ער אָבער אָפט אין קאָרטען מיט דער העכערער נאַטשאַלסטוואָ, מיט דעם סטאַנאָוואָי פּריסטאוו. און, ווידער, ער, דער אוריאדניק, האָט אָפט מאָגען־קרעמפּען און דער אפּטייקער האָט גראָד א סך רפואות געגען דעם...

צווישען עולם בעווייזט זיך אויך דער אידישער לעהרער פונ'ם שטעדטעל. ער געהט מיט א פערריסענעם קאָפּ און דרעהט די הענטעל פון זיין שטעקעל אינ'ם מויל, און קוקט מיט צוטראָגענע אויגען אויף אלע זייטען. פאָהרט אָן אויף איהם א פוהר, שפּרינגט ער אָפּ אָן א זייט, קרינט א קלאַפּ צווישען די צייהן פון זיין אייגענעם שטעקעל, כאַפּט איהם ארויס פונ'ם מויל, שפּייט אויף דער האנד, צו זעהן אויב קיין בלוט איז ניטאָ; דערווייל קויפט אויף איהם אָן א כוואליע מענשען און שטויסט איהם אוועק אויף דער אנדער זייט, טראַכט ער: אוי, מען קען דאָך דאָ דער'הרג'עט ווערען!" געהט ער אוועק וואו דער עולם איז ניט אזוי געדיכט, וואו עס איז גראַמער, פליהט געגען איהם א אידישער פערד־הענדלער אויף א פערד מיט א זשוזשען און היקען, טהוט ער זיך א וואָרף צוריק א צוטומעלטער און שטויסט זיך אָן אָן אַן אלטע פּויערטע, וועלכע בעפאלט איהם מיט א זיד־לעריי. ווערט ער נאָך מעהר צומישט און טראַכט: „בעסער זיך אָפּטראָגען". דערווייל בעמערקט ער פון ווייטען דעם בעקאַנטען אפּטייקער, פאלט איהם איין: ער וועט גאָר געהן געהמען ביי יענעם א בלאַט און אוועקגעהן אין יואלד לעזען. הויבט ער אָן זיך ווידער צו שטופּען צווישען די מענשען און פוהרען, ערשט ער בעמערקט מיט אמאָל, ווי צום אפּטייקער איז צוגעגאַנגען דער אוריאדניק... טהוט ער אינסטינקטיוו א ציטער און בלייבט שטעהן. טאַקע אמת, ער דאַרף ניט מורא האָבען פאר דעם אוריאדניק. אָבער געה און זיי א בריה און האָב ניט מורא. אַן אוריאדניק איז אַן אוריאדניק... עט, מען דאַרף ניט. עס געהט ניט אין לעבען. וועט ער מאָרגען געהמען דאָס בלאַט...

און ער פערשווינדט הינטער די קראָמען. דאָרט האָבען זיך פערקליבען אידישע קצבים מיט געגאָלטע נאַקענס און רויטע גארטלען ארום א טשערעדע בהמות און ליאַרמען. איינער מיט א רויטער באָרד פאָכעט מיט די פויסטען געגען א צווייטען מיט א שוואַרצער באָרד און שרייט: „גנב, שווינדלער!" האַלטען איהם אָפּ די אנדערע קצבים ביי די ארבעל, ביי די פּאָלעס. ווייזט איהם דער איד מיט דער שוואַרצער באָרד א פייג אינ'ם רויטען פויסט. שרייט דער איד מיט דער רויטער באָרד און רייסט זיך: „לאָזט מיך, איך מאַך איהם די קבורה אויפ'ן אָרט!" שטעלט זיך דער איד מיט דער שוואַרצער באָרד געגען איהם ראַקאָם, פערריסט הויך די פּאָלעס און שרייט: „און דאָס האָסטו געזעהן?" גיסען זיך אָן די אויגען ביי דעם אידען מיט דער רויטער באָרד ווי ביי א צואווילדעטען אָקס און די אָדערען אויפ'ן האַלז שטעלען זיך אויף און ער כריפּעט: „לאָזט מיך צו איהם צו!" און הויבט זיך אָן צו באָרען מיט די אנדערע, וואָס

האַלטען איהם איין, ווארפט ווילד מיט׳ן קאָפּ און בריקעט מיט די פיס... ער רייסט זיך ארויס און טהוט זיך א וואָרף אויף דעם קצב מיט דער שווארצער באָרד און יענער אויף איהם, און זייערע הענד קלאמערען זיך איין איינער דעם אנדערען אין די אַקסלען, און זיי קוקען אָן איינער דעם אנדערען מיט אָנגעגאָסענע אויגען, מיט בייזע אויסגעשטשירעטע צייהן, און זיי שטופּען זיך איינע די אנדערע, און זיי שיפּען, דער קצב מיט דער רויטער באָרד: „איך׳ל דיר די קבורה מאַכען;" און דער קצב מיט דער שווארצער באָרד: „נו, נו, פּרואוו נאָר!..." און דערנאָך הויבען זיי זיך אָן צו בריקען מיט די פיס, האַלטענדיג אַלץ איינער דעם אנדערען ביי די אַקסלען, און די רויטע באָרד מיט די אויסגעשטשירעטע צייהן ציהט זיך און רייסט זיך אַלץ נעהנטער צו דער שווארצער, און די שווארצע מיט די אויסגעשטשירעטע צייהן אַלץ נעהנטער צו דער רויטער, ווי זיי וואָלטען געקראָכען זיך קושען... און מיט אמאָל — באַץ! די רויטע באָרד האָט א ציטער געטהאָן, דאָס היטעל פון׳ם רויטען קאָפּ איז ארונטערגעפאַלען, און באַלד האָט זיך דער קצב מיט דער רויטער באָרד אַליין אויסגעצויגען אויף דער ערד. ער איז אויפגעשפּרונגען, האָט געכאַפּט רייסען א האַליאָבלע פון א וואָגען און ווילד גערעוועט. מען איז ווידער צוגעשפּרונגען צו איהם און איהם געזוכט איינצוהאַלטען. ארום שטעהט א געזעמעל: אידען, אידענעס, קינדער, פּויערים, פּויערטעס... מען שרייט: שא, דער אוריאדניק! דער קצב מיט דער רויטער באָרד קען זיך ניט בערוהיגען. ער באָרעט זיך ווידער מיט די, וואָס האַלטען איהם צו, און רעוועט אַצינד: „לאָזט מיך צו איהם! ער וועט זיך נאָך שלאָגען, הא? ער וועט זיך נאָך שלאָגען, הא?..."

— שא, יהודים! — רופט זיך אָן א איינענע, — דער אָדון מיט די מעשענע קנעפּלעך געהט!

— וואָס מיר אָדון! — שרייט דער קצב מיט דער רויטער באָרד, — איך וועל זיך אַליין מיט איהם אָפּרעכענען. איין קבורה וועט פאַר איהם זיין ווענינ!

קומט צולויפען דער אוריאדניק מיט א פערריסענער באָרד. אַלע טרעטען אָפּ פאַר איהם דעם וועג.

— הא, וואָס? — פרעגט ער מיט א שטרענגען טאָן.

זאָגט מען איהם: צוויי אָנגעפאָהרענע איינען האָבען זיך צוקריעגט.

— און געשלאָגען? — פרעגט ער.

— און געשלאָגען.

לויפט צו צו איהם דער קצב מיט דער שווארצער באָרד:

— האָספּאָדין אוריאדניק, וואַשע בלאַהאָראָדיע! ער איז א קצב און איך בין א קצב, האָבען מיר ביידע געקויפט אָט די בהמות. דאַרף ער געבען א העלפט געלד און איך א העלפט. פּעהלט איהם אויס געלד. קומט איהם א העלפט בהמות, הא, וואַשע בלאַהאָראָדיע?

— ניט מיין זאַך. און שלאָגען זיך ביי מיר טאָרט איהר ניט — מאַכט דער אוריאדניק מיט א הארבען טאָן.

— און איך וועל איהם די קישקעס ארויסלאָזען! — טהוט זיך א כאַפּ דער קצב מיט דער רויטער באָרד, וואָס מען האָט איהם אַצינד אָבגעלאָזט. — ער איז א גנב, א מאַשענניק!...

— רוהיג! — שרייט דער אוריאדניק.

— יהודי, — רופט זיך אָן אַן עלטערער איד פון׳ם שטעדטעל צום קצב מיט דער רויטער באָרד, — צופיעל זאָלט איהר ניט דבר׳ען צום אָדון...

— וואָס מיר אָדון־שמאָדען! איך פייף אפילו אויפ׳ן גובערנאַטאָר! אַז איך האָב א פּאַס! — שרייט דער קצב מיט דער רויטער באָרד אויף אידיש.

די אידען און די אידענעס פון׳ם שטעדטעל ארום איהם, אַז זיי דערהערען עס, קוקען זיי זיך אום מיט שרעק אויפ׳ן אוריאדניק, און דער קצב מיט דער שווארצער באָרד לויפט צו צום לעצטען מיט אַן אימפּעט:

— וואַשע בלאַהאָראָדיע, האָט איהר געהערט? ער האָט געזאָגט, אַז ער פייפט אפילו אויפ׳ן גובערנאַטאָר, יעי באָהו!...

— הא, וואָס? וואָס האָסטו געזאָגט? — ווענדעט זיך דער אוריאדניק צום קצב מיט דער רויטער באָרד.

— איך האָב א פּאַס, — ענטפערט יענער שוין צושראָקען.

— און נאַטשאַלסטוואָ האָסטו בעליידיגט?

— איך האָב א פּאַס, — טענה׳ט יענער שטילער, און קוקט ארום זיך נאָך מעהר צושראָקען.

— איך פרעג דיך: און נאַטשאַלסטוואָ האָסטו בעליידיגט?

— ניין, — שטאַמעלט יענער. — איך האָב א פּאַ... פּאַס...

— ער האָט יאָ בעליידיגט! — פאַלט אריין דער קצב מיט דער שווארצער באָרד.

ווערט א געטומעל צווישען די אידען און די ווייבער: סטייטש, א איד זאָל זיין אַזא מסור... אָבער זיי האָבען מורא עס ארויסצוזאָגען אין דער הויך, ווען דער אוריאדניק איז דערביי...

און ווען דער אוריאדניק ווענדט זיך צו זיי, צו זיינע בעקאַנטע אידען און אידענעס, מיט דער פראַגע, אויב ער האָט דאָס טאַקע געזאָגט, רוקען זיך מאַנכע איינגאַנצען ארויס פון׳ם געזעמעל, און מאַנכע דריקען מיט די אַקסלען, און מאַנכע שאָקלען מיט די קעפּ. קיינער האָט ניט געהערט.

אָבער דער אוריאדניק לאָזט ניט אָב דעם קצב מיט דער רויטער באָרד. ער האָט בעליידיגט נאַטשאַלסטוואָ. ער גלויבט דעם אידען.

דאָס וועט ער בשום אופן ניט ערלויבען. ער זאָל געהן מיט איהם. לויפט צו צום קצב מיט דער רויטער באָרד א איד מיט צושראָקענע אויגען און רוימט איהם אריין אויפ'ן אויער: „ער מיינט איהר זאָלט איהם נת'ענען אין יד אריין, נת'עט איהם א ר"ך און זאָל ער..."

און אין א ווײַלע שפּעטער האָט דער אוריאדניק געקראָגען „אין יד אריין" און דער קצב מיט דער רויטער באָרד און דער אנדערער מיט דער שוואַרצער זײַנען אויעק צום רב אויף א ר"ין־תורה...

* * *

נאָך האַלבען טאָג הויבען אָן מאנכע צו פערלאָזען דאָס שטעדטעל. פון די הויפען פאָה־דען בוידען, ברידזשקעס, פוהרען מיט א קלינגען און ליארמען, צוטהיילען זיך אויף אַלע זייטען, איבער אַלע וועגען, און פערשווינדען הינטער'ן שטעדטעל אין וואָלקענס ווייסען שטויב.

מיט יעדער שטונדע ווערט גרעסער אינ'ם שטעדטעל און געדיכטער די וואָלקענס שטויב אויפ'ן האָריזאָנט.

אצינד זעהט זיך שוין פון ווייטען דער מארק מיט זיינע ביידלעך, טישלעך און קראָמען אָפּע־נער. מען קען דאָרט אונטערשיידען די מענ־שען, די פערד און די פוהרען.

אָבער אין דער לופטען טראָגט זיך נאָך אַלץ א טומעל... א סך פויערים און פויערטעס זײַנען נאָך אינ'ם שטעדטעל און זיי שיכור'ען, אין זיי הוליען. מען שיכור'ט אין די הייזער, מען שיכור'ט אויף די הויפען, מען שיכור'ט און מען טאַנצט אויפ'ן מארק...

דאָ און דאָרט זעהט מען, ווי שכור'ע פויע־רים מיט מוטנע אויגען האַלטען פלעשער שנאַפּס מיט גלעזלעך, שרייען, זידלען זיך און קושען זיך איינע מיט די אנדערע.

דאָרט שפּיעלט א פויער אויף א האַרמאָניק און זינגט דערביי אונטער מיט א שכור'ען קול.

פון אַן אנדער זייט הערען זיך די ווילדע, פרעהליכע טענער פון א קאַמאַרינסקע, וואָס גיסען זיך פון א פיעדעל, און דער טופּען פון פיס צום טאַקט.

דאָרט אונטער'ן גרינעם באַרג, פון וועלכען דער שוואַרצער וואַלד קוקט אַרונטער, דרעהען זיך פויערים־מיידלעך און פויערים־בחורים אין א פרעהליכען „כאָראָוואָד". די ווייסע ברייטע אַרבעל פון די קאָפּטעס און די פּאָלעס פון די גרויע קורצע קאַפּטאַנעס שאָקלען זיך און פלאַ־טערען ווי פון א שטאַרקען ווינד.

א שיכור'ער פויער מיט אַן אַרונטערגעלאָ־זענעם קאָפּ אָהן א היטעל, מיט א פערסליונע־טער באָרד, פאָהרט אַרונטער פון א הויף. ער זיצט אויפ'ן וואָגען און קאַטשעט זיך אהער און אהין. די דאַרע שקאַפּע זײַנע שלעפּט זיך אויך ווי א שכור'ע מיט אַן אַרונטערגעלאָזטען קאָפּ. דער פויער האָט אַרויסגעלאָזט די לייצעס פון די הענד, זוכט ער זיי, טאַפּט מיט די הענד אין לופטען, שאָקעלט מיט די ליפּען און מורמעלט עפּעס אונטער דער נאָז, טענה'נדיג צו זיך אַליין.

פערטשעפּעט זיך זיין וואָגען אָן א צוויי־טענס, קריגט ער א שניט מיט א בייטש איבער'ן אַקסעל, טהוט ער זיך א כאַפּ פון שלאָף, קוקט אַרום זיך מיט מוטנע גלעזערנע אויגען און קאָר־טשעט מיט די ליפּען, אַזוי ווי ער וואָלט זיך פּאָסמאַקעוועט פון עפּעס א גוטען מאכל. דער־נאָך, ווען זיין שקאַפּע האָט זיך ווידער גע־ריהרט פונ'ם אָרט, טאַפּט ער אָן די לייצעס, ציהט זיך אויס אינ'ם גאַנצען קערפּער און צו־זינגט זיך מיט גרויסער הרחבה:

„וועליק דען אידעט,
קראַסני יאַיצא נעסעט,
נעסעט, נעסע־עט־ט!..."

דער אוריאדניק שפּאַצירט אַצינד איבער דאָס שטעדטעל מיט די הענד פערלעגט אויפ'ן רוקען, שטעלט זיך נעבען יעדען הויז און קוקט אריין פער'גנב'עט מיט א העלפט באָרד אין דאָס אָפענע פענסטער. לויפט אַרויס פונ'ם הויז א איד אָדער א אידענע מיט א פערהאַוועטען פּנים, האַלט א רגע די האַנד אין זיינע אויפ'ן רוקען און טהוט איהם אונטערטהעניג א גלעט איבער דער פּלייצע. ער טהוט גנעדיגסט א מאַך מיט'ן קאָפּ און איין האַנד פערשווינדט פון זיין רוקען אין קעשענע אריין. דערנאָך געהט ער זיך ווייטער, די הענד פערלעגט אויפ'ן רוקען, און וויע־דער בעווייזט זיך זיין האַלבע באָרד אין אַן אָפענעם פענסטער פון א אידישען הויז, און ווידער לויפט אַרויס א איד אָדער א אידענע מיט א פערהאַוועט פּנים, און ווידער דערפיה־לען זיינע הענד אויפ'ן רוקען א האַנד מיט עפּעס... פאַרנאַכט זיינען שוין אַלע צופאָהרען. דער לעצטער האָט דאָס שטעדטעל פערלאָזען א שכור'ער צובלוטיגטער פויער...

פון די אידישע אורחים האָבען זיך נאָר אָפּ־געשטעלט די צוויי רייכע אידישע סוחרים ביים מלוה אינ'ם הויז, וועלכע האָבען נאָך געדאַרפט אויסריכטען די אָנגעקויפטע סחורה אויף פוהרען אין שטאָדט אריין, און נאָך עטליכע אידען און אידענעס, וואָס האָבען דאָ געשלאָסען שדוכים.

אַצינד איז דאָס שטעדטעל פּלוצלונג ווי איינגעשלאָפען נאָך א שטורעמדיגער הוליאַנקע. דאָס שטעדטעל איז מיעד און צובראָכען. דאָס שטעדטעל פיהלט זיך אָהן כחות. די מענשען אין די הייזער און די קראָמען האָבען ערשט אַצינד דערפיהלט א ברעכעניש אין די הענד און אין די פיס, א שווערקייט אינ'ם קאָפּ און אויף די אויגען. די קינדער א שווערע בענקעניש, ווי נאָך א גרויסען יום־טוב, נאָך וועלכען עס ציהען זיך לאַנגע, לאַנגע וואָכען פול אומעט...

און שפּעטער, ווען די לבנה איבער'ן וואַלד האָט אַרונטערגעקוקט אויף דאָס שטעדטעל, האָט זי דערזעהן אויפ'ן מארק גאַנצע קופּעס נאַוואָז און מיסט, צובראָכענע פלעשער און

גלעזער, צובראָכענע אַקסען פון וואָגענס און פע־סער פון דיעגעכץ...

אין די הייזער איז אויך פערבליבען גענוג מיסט און בלאָטע. די פּאָדלאָגעס זיינען נאַס, שמוציג, אין די ווינקעלעך צובראָכענע כלים, אויפ׳ן טיש געשיר מיט פערבליבענע פיש־ווייך מיט ביינער פון פיש, מיט קעפּלעך פון הערינג. די בענק זיינען איבערגעקעהרט. די מענשען אין די הייזער זיינען אויך פערברודיגט, זייערע פּנים׳ער, זייערע הענד, זייערע קליידער זיינען ניט ריינער ווי די פּאָדלאָגע...

אָבער אַצינד האָבען זיי קיין כח ניט צו טראַכטען פון דעם. זיי טראַכטען אפילו ניט פון דעם פערדיענסט, וואָס דער יאריד האָט זיי אריינגעבראַכט. זיי ווארפען זיך אויף די גע־לעגערס מיט שווערע קעפּ און אויגען און שלאָ־פען באַלד איין ווי גע׳הרג׳עטע...

ערשט אויף מאָרגען רעכענען זיי אויס זייער פערדיענסט. מאַנכע כאַפּען זיך, אז פאַר־אַ־יאָהרען האָבען זיי געהאַט אַ בעסערען יאריד: גאַנצע דריי רובעל מעהר האָבען זיי פאַר־אַ־יאָהרען פערדיענט... און מאַנכע רעכענען אויס, אז היי־יאָהר האָבען זיי געהאַט גאָר אַ גוטען יאריד: גאַנצע צעהן רובעל האָבען זיי פער־דיענט... און אַנדערע ברעכען די הענד: וועה, וועה, אַזוי פיעל געהאַוועט, און וואו איז די פּרנסה?...

דער מלוה איז גאָר נתעשר געוואָרען, אודאי אַ גאַנצען פופציגער האָט ער פערדיענט. מאָ־טעל חנה־דבורה׳ס האָט היי־יאָהר ווניגער גע־לייזט אין זיין קרעמעל מיט גאַנצע דריי רובעל ווי פאַר־אַ־יאָהרען, האָט זיין ווייב געזיפצט און ער האָט זי געטרייסט: נאַרעלע דו, עטליכע רובעל וועט אונז בלייבען פּרנסה? דאַרפען מיר גאָט דאַנקען דערפאַר. בעסער ווי גאָר ניט.

דעם רב איז אויך ווניגער אריינגעפאַלען פון דין־תורות ווי פאַר־אַ־יאָהרען. אַזוי האָט די רביצען דערצעהלט מאָטעל חנה־דבורה׳ס, ווען זי איז אויף מאָרגען געקומען צו איהם אין האָס קרעמעל אַריין, קויפען פאַר צוויי קאָפּיקעס גרויפּען. דערפאַר איז צופריעדען געיוען שמערל דער שוסטער: אין דעם יאריד־טאָג האָט ער פערדיענט גאַנצע דריי קערבלעך פון „פּאָטשינ־קעס" און אויף מאָרגען האָט ער נאָר אַליין גע־נומען עטלי׳ע גוטע טרונק בראַנפען, מכבד גע־ווען אויך שלום׳קע דעם גוי און נאָך אַ פּאָר גוטע ברידער מיט אַ „גלעזעלע", געקלאַפּט זיי איבער די פּלייצעס און מיט התפּעלות געשריען:

— האַ, אז אַלע טאָג וואָלט געווען אַ יאריד, האַ? ווי די גראַפען וואָלטען מיר דאָך געלעבט, האַ? האַ, נישט אַזוי? לחיים!...

און אין דעם אייגענעם טאָג האָט מען אין שטעדטעל געוואוסט וועגען די גליקען, וואָס יעדערער האָט געהאַט. דער און דער איז אויפ־געריכט געוואָרען: זיין מיידעל האָט אַ חתן גע־קראָגען, דעם און דעם׳ס זוהן, דוקא אַ וואוילער בחור, און מיט גאָר ווניג נדן... און יענעם׳ס זוהן האָט ער געכאַפּט אַ גליק: ער טהוט אַ שידוך מיט אַ רייכען קצב׳ס אַ טאָכטער און קריגט אַ סך נדן און קעסט...

ביי די מאַמעס און די טעכטער האָט זיך אַ קנאה געוועקט, און די טאַטעס האָבען זיי גע־טרייסט: נו, נו, מיקא, כ׳וויים. איבער־אַ־יאהר אויפ׳ן יאריד וועט גאָט אונז מסתמא ממלא זיין...

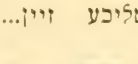

מ. אבראמאָוויטש:

# די ענטוויקלונג פון די מלחמה שיפען

1. דער אָנפאַנג פון מלחמה־שיפען.

מלחמה־שיפען זיינען אַזוי אַלט, ווי די שי־פען בכלל. זייט מענשען האָבען זיך אויס־געלערענט צו בויען שיפען, האָבען זיי געברויכט די דאָזיגע שיפען אויך פאַר מלחמה־צוועקען.

די גרויסע מלוכות אשור און בבל, מיט זעקס־זיעבען טויזענד יאהר צוריק; די אַלטע מלוכות מיט אַ טויזענד יאָהר שפּעטער; די פּאַלעסטינער, פיניציער, די שכנים פון ישראל און יהודה, אין די צייטען פון שלמה המלך, — אַלע האָבען גע־האַט גאַנצע קריעגס־פלאָטען און מלחמה־שיפען. די אַמאָליגע גריכישע פעלקער צווישען זיך, די גריכען מיט די פּערזיער, די אַפריקאַנישע פיניציער (די קאַרטאַגענער) מיט די רוימער — האָבען געפיהרט ריכטיגע ים־מלחמות, גאָר ווי אין היינטיגע צייטען.

די שיפען זיינען דאַמאָלסט געווען געמאַכט פון האָלץ, געפאָהרען זיינען זיי מיט רודערס אָדער מיט זעגלען, און בעוואַפענט זיינען די מאַטראַזען געווען מיט די זעלביגע געוועהר, וואָס מען האָט יעמאָלט געהאַט אויף דער יבשה, דאָס הייסט מיט פייל־און־בויגענס, שווערדען, פּיקעס א. ד. ג. (בילד 1).

קיין געוועהר, וואָס מען זאָל קענען שיסען

מיט שווערע קוילען אויף ווייטע שטרעקען, ווי למשל האַרמאַטען, איז דאַמאָלסט נאָך ניט געווען, און דעריבער האָבען די מלחמה־שיפען געמוזט בשעת א שלאַכט צופאָהרען איינע צו די אנדערע אזוי נאָהענט, אז מ׳זאָל זיך קענען דער־גרייבען מיט די „קאַלטע געוועהר" (פיילען,

בילד 1.

שווערטען, מעסערס א. ז. וו.) פלעגט מען דאָס מאַכען אזוי, אז ביידע שיפען פלעגען זיך צו־זאַמענטשעפּען איינע מיט דער אנדערער מיט אייזערנע האַקענס, קרוקעס, און די מאַטראַזען פלעגען קעמפּפען גאָר אזוי, ווי א ו י ף ד ע ר י ב ש ה . צווישען דער מלחמה אויף דער יבשה און דער מלחמה אויפ׳ן ים איז דאַמאָלס קיין טיעפער אונטערשיעד ניט געווען. די שי־פען זיינען געווען נישט מעהר ווי א מיטעל צו טראַנספּאָרטירען סאָלדאַטען און געבען זיי די מעגליכקייט צו טרעפען זיך אויף דעם וואַסער גאָר אזוי ווי אויף דעם פעלד.

דאַריבער זיינען די מלחמה־שיפען געווען גע־בויט ניט אנדערש, ווי די געוועהנליכע האַנדעלס־שיפען, נור וואס די האַנדעלס־שיפען פלעגען פיהרען סחורות און די קריעגס־שיפען — בע־וואַפענטע סאָלדאַטען.

אזוי איז דאָס געבליעבען דורך טויזענדער

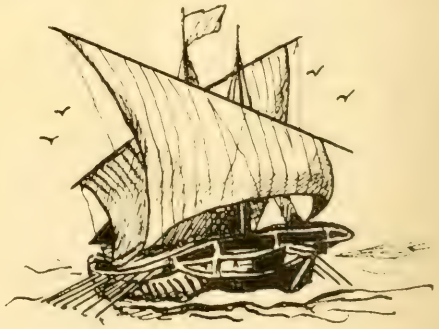

בילד 2.

יאהרען. (בילד 2, א מלחמה־שיף פונ׳ם יאהר 1000 אין אייראָפּאַ).

נור נאָר ניט לאַנג, מיט א יאָהר 4, 5 הונדערט צוריק, ווען מ׳האָט אָנגעהויבען צו מאַכען ביק־סען און האַרמאַטען*) האָט זיך אויך געביטען

*) זעה דעם אַרטיקעל איבער די „אַרטילעריע", „צוקונפט" 1915, זייט 411.

דאָס געבוי פון די מלחמה־שיפען. מיט די דא־מאָליגע האַרמאַטען און ביקסען האָט מען שוין געקאָנט גאַנץ גוט שיסען אויף עטליכע הונדערט קלאַפטער. דעריבער האָט מען שוין ניט גע־דאַרפט אזוי נאָהענט צוגעהן צום פיינד און סטאַ־רעווען זיך ניט אנדערש ווי צוזאַמענצוטשעפּען די שיפען מיט אנאנדער. דאָס ציעל איז איצט געווארען — ניט צוזאַמענצופיהרען די סאָל־דאַטען אין א האַנד־שלאַכט, זאָנדערן פערניכ־טען, דערטרינקען פון דער ווייטען די פיינד־ליכע שיף מיט די מאַטראַזען צוזאַמען.

די ים־שלאַכט האָט אויפגעהערט צו זיין א קאַמפּף פון מאַטראַזען געגען מאַטראַזען און איז געווארען א קאַמפּף פון האַרמאַטען קעגען האַר־מאַטען. די האַרמאַטען ווערען די הויפּט־מאַכט פון א מלחמה־שיף. וואָס מעהר האַרמאַטען און וואס גרעסער די האַרמאַטען זיינען, איז רק בעסער. האַרמאַטען זיינען אָבער שווער, מוז דאָס שיף געמאַכט ווערען וואָס גרעסער און טיע־פער. האַרמאַטען קען מען ניט שטעלען איינע אויף די אנדערע, ווי זעק מיט זאַלץ אדער קויה־לען. דעריבער מוז מען די שיפען מאַכען אין

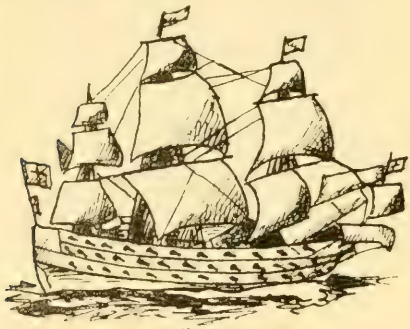

בילד 3.

עטליכע עטאַזשען (פלאָרען) מיט 2 אָדער 3 דע־קען, און אויף די דאָזיגע דעקען פלעגט מען אויס־שטעלען ארום און ארום האַרמאַטען (ביז 130 שטיק!), מאַכענדיג אין די ווענד פונ׳ם שיף אָפענע פענסטערלעך פאַר די האַרמאַטען. (בילד 3).

אזוי ארום האָט זיך מיט דער צייט געבילדעט א טיפּ פון א מלחמה־שיף, וואָס האָט זיך זעהר אונטערשיידעט פון א האַנדעלס־שיף. און דער דאָזיגער טיפּ איז געווען אָנגענומען אין אלע פלאָטען פון דער גאַנצער וועלט, ביז מיט א יאהר 80 צוריק.

די בעריהמטע פלאָטע פון שפּאַניען, די „ארמאַדא", מיט וועלכע די שטאָלצע שפּאַנישע קעניגע האָבען געוואָלט פערניכטען די וואַס־סענדע מאַכט פון ענגלאַנד, און די ענגלישע פלאָטע וואָס האָט פערניכטעט די רעשטען פון דער „ארמאַדא", זיינען בעשטאַנען פון אזעל־כע שיפען.

אויך די מלחמות צווישען ענגלאַנד און די

אמעריקאנער, די בעריהמטע „טיע־פארטי" אין באָסטאָן א. ז. וו. זיינען געפיהרט געווארען מיט אזעלכע שיפען. און אפילו נאָך אין דעם קרימער קריעג, בשעת סעוואסטאָפּאָל איז איינגענומען געווארען, זיינען די פלאָטען פון די דאמאלסדיגע „עליים" (ענגלאנד, פראנקרייך, טירקיי) און פון זייער פיינד — רוסלאנד, בעשטאנען פון דיזעל־ביגע הילצערנע, דריי־פלאָריגע זעגעל־שיפען מיט הונדערטער הארמאטען, וואָס קוקען ארוים דורך פענסטערלעך.

צו בויען מלחמה־שיפען מיט דאמפּף. מיט האנדעלס־שיפען איז דאָס געגאנגען פיעל גיכער, אָבער מיט מלחמה־שיפען ניט. דארויף זיינען געווען פיעל סיבות. ערשטענס, האָט די דאמפּף־מאשין, און די קעסלען און די קויהלען צום הייצען געפאָדערט זעהר פיעל פּלאץ און האָבען זעהר פיעל געוואויגען. האָט געמוזט בלייבען ווענינער אָרט פאר הארמאטען. צווייטענס, האָבען דאמאלס די דאמפּף־שיפען געארבייט ניט אזוי ווי היינט, מיט שרויפען (פּראָפּעלערס) וואס

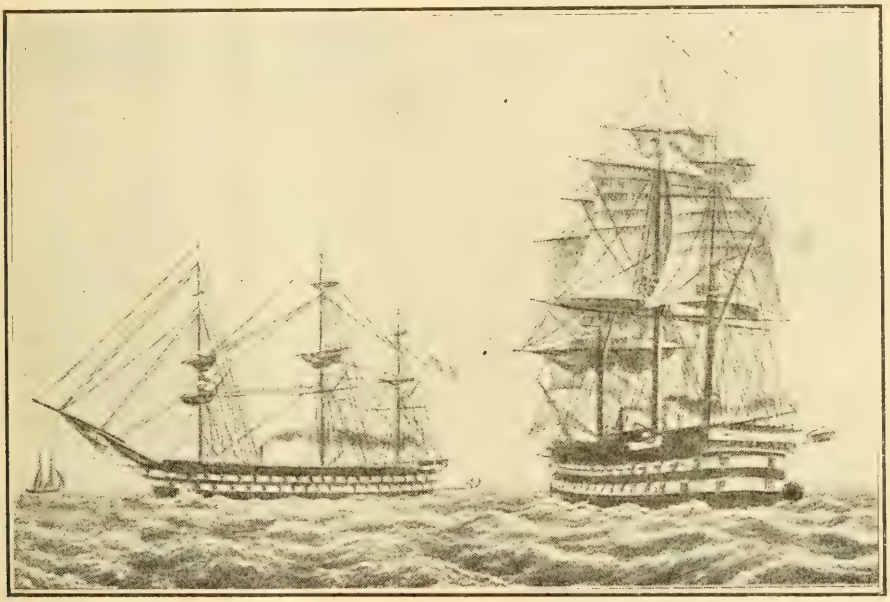

בילד 4.

## 2. דאמפּף און פאַנצער.

אינ'ם יאהר 1807 האָט דער בעריהמטער פולטאָן אויפגעבויט דאָס ערשטע דאמפּף־שיף און איז ארומגעפאָהרען מיט איהם אויף דעם האָדסאָן ריווער. און אינ'ם יאהר 1814 האָט דערזעלביגער פולטאָן אויפגעבויט פאר דער אמע־ריקאנישער רעגיערונג דאָס ערשטע מלחמה־שיף, וואָס איז געפאָהרען מיט דאמפּף („דעמאָלאָגאָס" האָט דאָס שיף געהייסען).

א דאמפּף־שיף האָט זעהר פיעלע מעלות אנט־קעגען א זעגעל־שיף. א זעגעל־שיף איז א שקלאף פונ'ם ווינד. אָט פליהט עס מיט א מורא'דיגער גיכקייט, אָט מוז עס גאנצענע טעג שטעהן אויף איין אָרט און ווארטען אויף א ווינד. היינט בלאָזט דער ווינד פון מזרח, מאָרגען פון מערב. מיט דאמפּף קען מען אָבער תמיד פאָהרען, ווי מען וויל און וואוהין מען וויל. דאָס שיף איז אליין א בעל־הבית איבער זיך.

אָבער ניט קוקענדיג אויף אלע מעלות פון דאמפּף־קראפט, האָט געדויערט נאָך א היבשע ביסעל יאָהרען, ביז די וועלט האָט אָנגעהויבען זיצען פון הינטען אונטערן וואסען, נור מיט גרוי־סע רעדער פון ביידע זייטען שיף (אזעלכע דאמפּ־פער קען מען נאָך איצט אויך זעהן אמאָל אויף א ריווער). די דאָזיגע רעדער פלעגען פערשטע־לען די הארמאטען־פענסטערלעך אין מיטען שיף, און אויסערדעם, איז דאָך געווען שטענדיג א גרויסע געפאהר, אז דער פיינד וועט טרעפען מיט א קויל די רעדער. דאמאָלס אבער ווערט דאָס שיף געלעהמט, ווערט א „קאַליקע", און מוז פערלאָרען געהן. צוליעב די און נאָך אנדערע טעמים איז די ענטוויקלונג פון די מלחמה־דאמפּ־פערס געגאנגען זעהר לאנגזאם. און אז מען האָט מיט דער צייט אנשטאט רעדער אויסגע־טראכט שרויפען און שוין יע אָנגעהויבען בויען מלחמה־דאמפּפערס, האָט מען נאָך אלץ מעהר פערטרויט אויף די זעגלען איידער אויף דעם דאמפּף, און מ'האָט געמאכט פון די דאמפּפער א מין „אנדריגנוס": האלב זעגלער, האלב דאמפּפער (בילד 4).

אבער דער דאמפּף האָט ענדליך דאָך גע־זיעגט. די דאמפּף־מאשינען זיינען געווארען אין

גיכען אזוי גוט, און האָבען געקאָנט געבען דעם שיף אזא שנעלקייט, אז דער ווינד האָט זיך געמוזט שעהמען. דעריבער ווערט אין אלע פלאָטען אלץ מעהר דאמפּפער און אלץ ווענינער זעגעל־שיפען. אָבער נאָך אינ׳ם יאהר 1855, האָט אפילו די ענגלישע מלחמה־פלאָטע נאָך אלץ האט 290 זעגלער און 231 דאמפּפער. אין דער זעלביגער צייט האָט פראנקרייך געהאט 206 זעגלער און 105 דאמפּפער.

צוזאמען מיט דעם דאמפּף איז אין מיטען פונ׳ם 19טען יאהרהונדערט אויפגעקומען א צווייטע „נייעס" אין די מלחמה־שיפען: דער פּ אַ נ צ ע ר!

מיר ווייסען, אז די שיפען, אפילו די דאמפּפער, פלעגען נאָך רק ווערען געמאכט פון האָלץ. אָבער די הארמאטען זיינען שוין צו יענער צייט געווען אזוי גוט און גרויס, אז די קוילען זייערע פלעגען קענען דורכשלאָגען אין די הילצערנע ווענט פון די שיפען מורא׳דיגע לעכער, ווערכע ס׳איז געווען שווער צו „פערלאטען". אויסער־דעם האָט דער פראנצויזישער קאָלאָנעל פּ ע ק־ט אַ ן אינ׳ם יאהר 1822 אויסגעטראכט א נייעם מין קוילען פאר הארמאטען: קוילעבדיגע אייזערנע באָמבעס (10־8 צאָל אין קאליבער), וואס זיינען געווען אינווענינ אָנגעפילט מיט פּולווער (ביז 10 פונט). די באָמבעס פלעגען האָבען א לאנגען קנויט, וואָס פלעגט זיך אָנצינדען אין הארמאט ביי׳ם שיסען און פלעגט ברענען די גאנצע צייט, וואס די קויל פלעגט פליהען. און ארויפפאַלענדיג אויף דאָס פיינדליכע שיף, פלעגט דער קנויט אָנצינדען דעם פּולווער אין דער באָמבע. אזעלכע באָמבעס פלעגען דורך זייער אויפרייסונג אָנמאכען גרויסע צרות אויף די הייצערנע שיפען. דעריבער איז דער זעלביגער פּעסשאן געפאלען אויף דעם שכל, מ׳זאָל די שיפען בעפּאנצערן ארום און ארום מיט א גאַרטעל פון שטאַרקע אייזערנע ברעטער. די אידעע איז געווען גוט, אבער שווער דורכצופיהרען, ווייל דורך דעם פּאנצער ווערט דאָס שיף זעהר שווער. און דעריבער האָט עס געדויערט נאָך א יאהר 25 ביז מ׳האָט זיך ערנסט גענומען בויען געפּאנצערטע שיפען. און נור נאָך דעם קרימער־קריעג, נאָכדעם ווי די רוסען האָט זיך איינגעגעבען צו פערברענען די גאנצע טערקישע פלאָטע ביי טשעסמא (1853), האָט מען אויפגעבויט די ערשטע פּאנצער־שיפען.

אינ׳ם יאהר 1858 איז אויפגעבויט געווארען אין פראנקרייך דאָס ערשטע פּאנצער־שיף („גלוֹאר", „גלאָריע"). דער גאנצער גוף איז געווען פון האָלץ און ארומגערינגעלט מיט א „גאַרטעל" פון אייזערנע בלעכען 5 צאָל די דיק. נאָך „גלוֹאר" איז אויפגעבויט געווארען (אין 1859) דאָס ערשטע ענגלישע פּאנצער־שיף „וואָריאָר". די דאָזיגע ערשטע פּראָבעס זיינען געווען ניט אין גאנצען געלונגען. די שיפען זיינען געווען אזוי שווער, אז זיי האָבען געקאָנט אויפנעהמען ניט מעהר ווי 36 הארמאטען (קאליבער 6 צאָל). פאר יענע צייטען איז דאָס געווען זעהר ווענינ. אָבער דערפאר האָבען זיי געהאט אזויפיעל אנדערע מעלות, אז פון יענער צייט אָן האָט מען שוין קיין אנדערע מלחמה־שיפען ניט געבויט, ווי מיט דאמפּף־קראפט און מיט פּאנצער.

מיט דער צייט האָט זיך די אייזען־אינדוסטריע אזוי ענטוויקעלט, אז מ׳האָט זיך אויסגעלערנט צו בויען דעם גוף פון שיף ניט פון האָלץ, נור פון דינע אייזערנע בלעכען. אָבער ס׳פערשטעהט זיך, אז די פּאנצערס זיינען נישט קוקענדיג אויף דעם, געבליבען, ווייל קעגען קוילען און באָמבעס איז דינע בלעך א קנאפּער שוץ.

אָבער אזוי ווי די פּאנצערס זיינען געווען שרעקליך שווער, פלעגט מען מאכען דעם „פּאנצערגאַרטעל" ניט אומעטום, נור אויף די געפעהרליכסטע ערטער, ד. ה. פון ביידע זייטען עטליכע פוס איבער און אונטער דער וואסערלינייע (א לאָך נעבען דער וואסערלינייע איז די געפעהרליכסטע זאך). די הויכע באָרטעס און דעם אויבערדעק פונ׳ם שיף פלעגט מען לאָזען אונגעשיצט. דאָס האָט געקאָנט אמאָל ווערען זעהר געפעהרליך. דעריבער האָט א שווערישער אינזשעניער, ע ר י ק ס אַ ן, אין די זעכציגער יאהרען פאָרגעלעגט, מען זאָל מאכען שיפען מיט נידריגע באָרטען, וואָס זיצען טיף אין וואסער, אזוי אז אויף דער אויבערפלעכע זאָל זיך זעהן וואָס ווענינער (דעם פיינד זאָל זיין שווערער צו טרעפען). און די דאָזיגע באָרטען א ו ן ד ע ם ג אַ נ צ ע ן ד ע ק זאָל מען איבערדעקען מיט א פּאנצער, אזוי אז פון דעם וואסער זאָל ארויסשטאַרצען נור איין שטיק פּאנצער. אויף דעם דאָזיגען געפּאנצערטען דעק זאָל מען אויפשטעלען די הארמאטען, און כדי די הארמאטען און די מאַטראָזען זאָלען ניט בלייבען אונגעשיצט, ווערען די הארמאטען צוגעדעקט מיט א קיילעבדיגען טורם פון שטאַרקע אייזערנע פּאנצערס. דער דאָזיגער טורם זעהט אויס ווי א גלאָז (א קאָפּ) מיט׳ן דעק ארויף און לאָזט זיך דרעהען (אויף רעדער) אין אלע זייטען. אין די זייטיגע ווענט פון דעם טורם זיינען געמאכט פענסטערלעך פאר די הארמאטען. אין אזא טורם שטעלט מען אריין 4, 3, 2 הארמאטען, און מען קען שיסען אין אלע זייטען, דרעהענדיג דעם טורם צוזאמען מיט די הארמאטען און קירעווענדיג דאָס שיף.

דאָס שיף פון עריקסאן („מאָניטאָר" איז דער נאָמען פון דעם שיף) האָט געהאט זעהר א גרויסען ערפאָלג, בעזונדערס אין אמעריקא. בשעת דעם „סעסעשאָן־קריעג" (1865־1861) האָט מען דאָרט אויפגעשטעלט איבער 60 אזעלכע שיפען. אָבער די „מאָניטאָרען" האָבען געהאט איין גרויסען חסרון: מען האָט מיט זיי ניט געקאָנט פאָהרען ווייט אין ים; ווייל זיי האָבען געהאן צו פלאכע באָרטען. פאר׳ן ארומפאָהרען ביי׳ם ברעג זיינען זיי געווען זעהר גוט. פאר ווייטע נסיעות ניט. אָדער מיט אנדערע

ווערטער, זיי זיינען געווען גוט צום פערטיידי־גען דאָס לאנד, אבער שלעכט צו פיהרען ריכ־טיגע ים־שלאכטען און צום אָנפאלען.

דעריבער האָבען די גרויסע מלוכות, וואָס האָבען געוואָלט ניט נאָר פערטיידיגען זיך, נור טאקי הערשען אויפ'ן ים, זיך ניט געקאָנט בע־גניגענען מיט די „מאָניטאָרען". אָבער די הויפּט־פּרינציפּען פון די דאָזיגע שיפען: דער געפּאנ־צערטער דעק און די דרעהענדיגע טורעמס, זיי־נען מיט דער צייט איינגעפיהרט געווארען אין אלע מלחמה־שיפען. אמת, אין אן אָבגעענדער־טער פאָרם.

אנשטאט פערמאכטע דרעה־טורעמס פלעגט מען אָפט מאכען אויך אָפענע אָדער באַרבעט־טורעמס, ד. ה. אזעלכע טורעמס, וואָס ארום און ארום געהט א קיילעכדיגע וואנט, אָבער פון אויבען איז ער אָפען: קיין דאך ניטאָ.

אזוי ארום האָבען זיך אין די זיעבציגער יאהרען ענטוויקעלט די וויכטיגסטע סמנים פון א היינטיגער מלחמה־שיף: אן אייזערנער גוף, א שטארקע דאמפּפמאשין, א שטארקער אייזערנער פּאנצער ארום און ארום, א געפּאנצערטער דעק, געפּאנצערטע טורעמס און א קלענערע צאָהל, אָבער דערפאר גרעסערע הארמאטען.

## 3. דער קאמפּף צווישען פּאנצער און הארמאט.

די הויפּט־סיבה, וואָס האָט געטריבען די מלחמה־שיפען אין זייער ווייטערדיגער ענטוויק־לונג איז געווען דער קאמפּף צווישען פּאנצער און הארמאט.

די גאנצע וועלטעל פון מלחמה־אינזשעניע־רען, בויפיסטערס, שטאָהל־און הארמאט־פּאב־ריקאנטען א. ז. וו., האָט זיך צוטיילט אין צוויי מחנות. די איינע האָבען געבויט הארמאטען, אלץ שטארקער און גרעסער, וואָס זאָלען קענען דורכשלאָגען דעם שטארקסטען פּאנצער; די אנ־דערע האָבען זיך געסטארעט צו מאכען אזעלכע שטארקע און פעסטע פּאנצערס, אז קיין הארמאט זאָל זיי ניט קענען דורכשלאָגען. די מיט־לען צו זייער ארבייט האָבען ביידע צדדים גע־נומען ביי דער אינדוסטריע, ביי די טעכנישע וויסענשאפטען, וואָס האָבען זיך גראָד צו יענער צייט מערקווירדיג שנעל ענטוויקעלט. און מען קען אויך זאָגען פערקעהרט, אז די בעדערפעניש פון די פּאנצערס און הארמאטען־פאבריקאנטען, די גרויסע געלד־מיטעל, וואָס אלע מלוכות האָ־בען אויסגעגעבען אויף די מלחמה־זאכען, האָ־בען געהאָלפען ענטוויקלען די אינדוסטריע. די מאשינען־פאבריקען האָבען זיך אויסגעלערנט צו בויען אזעלכע מעכטיגע דאמפּף־מאשינען, וואס האָבען געקאָנט טרייבען די גרעסטע און שווער־סטע שיפען מיט דער גיכקייט פון א שנעלצוג. און פון דער אנדערער זייט האָבען די מעכטיגע מאשינען אין דער פאבריק גופא געגעבען די מעג־ליכקייט צו מאכען אזעלכע ארבייטען, וועגען וועלכע מ'האָט פריהער גאָר ניט גע'חלום'ט.

גאנצע בערג אייזענשטיין ווערען געשמאָל־צען אין אייזערנע אויוועגס, גאנצע טייכען פלי־סיגע אייזען גיסט זיך פון די דאָזיגע אויוועגס אין פערשיעדענע פאָרעמס. קוים ווערט אזא פּליסיגער בארג אייזען אביסעל אָבגעקיהלט, כא־פּען איהם אָן מעכטיגע מאשינען מיט זייערע צייהנער און קראַלען און שלעפּען איהם צו א מורא'דיגען דאמפּף־האמער, וואָס שמידט איהם מיט א פירכטערליכער קראַפט, זעהט איהר א גאנצען רעגען רויטע און געלע פונקען שפּרינגען אין אלע זייטען, אבער מיט דעם זעלביגען האַ־מער קען דער מייסטער, ווען ער וויל, צוקנאַקען א נוס, ניט צוקוועטשענדיג די יאָדרע!

נישט נור דאָס ווייכע אייזען ווערט געגאָסען פון די דאָזיגע אויוועגס און געשמידט. די אינזשענירען האָבען זיך אויסגעלערנט צו מא־כען פון דעם אייזען — ש ט אָ ה ל, וואָס איז פיעל פעסטער, הארטער און שטארקער איי־דער אייזען. האָט מען אָנגעהויבען צו מאכען דעם גוף פונ'ם שיף פון ש ט אָ ה ל ע נ ע בלע־כען. און א שטאָהלענער בלעך קען זיין ד י־נ ע ר איידער אן אייזערנער, דעריבער זיינען די שיפען געווארען לייכטער, האָט מען געקענט מאכען די פּאנצערס גרעבערע און דערצו נאָך שטארקערע. האָט מען שוין געמיינט, אז דער פּאנצער האָט געזיעגט און אז דער הארמאט האָט דעם שפּיעל פערלאָרען.

הייבט זיך גאָר ניט אָן. האָבען די האר־מאט־מענשען אָנגעהויבען צו מאכען אויך די הארמאטען פון שטאָהל, דערפון האָבען די האר־מאטען געקאָנט אויסהאלטען גרעסערע לאדונ־גען פון פּולווער. און וואָס מעהר פּולווער, דאָס שטארקער פליהט דאָך די קויל. אויסערדעם, האָט מען אויך די קוילען אָנגעהויבען צו מא־כען ניט קיין קיילעכדיגע, נור לענגליכע מיט א שארפען שפּיץ. און דעם שפּיץ דוקא פון דעם סאמע הארטסטען שטאָהל. און אז דאָס האָט ניט געהאָלפען, האָבען די כעמיקער, וואָס מאכען פּולווער, אויסגעטראכט נייע סאָרטען פּולווער. און דאָס נייע פּולווער, מיט וועלכע מען האָט אָנ־געהויבען אָנצופילען די גראנאטען, האָט געהאט אזא קראַפט, אז די נייע פּאנצערס האָבען זיך געמוזט אונטערגעבען.

האָבען די פּאנצער־מענשען (קרופּ אין דייטשלאנד, קרעזאָ אין פראנקרייך, ארמסטראָנג אין ענגלאנד) ווידער געארבייט און געארבייט, און די כעמיקער זייערע האָבען אויסגעפונען נייע מיטלען צו הארטעווען שטאָהל און נייע סאָרטען שטאָהל, אזעלכענע הארטע און פעסטע, אז גע־וועהנליכע שטאָהל איז אין פערגלייך מיט זיי ממש „פּוטער"! אויף דערויף האָבען די האר־מאטען־מענשען ווידער געענטפערט מיט נייע הארמאטען, אזעלכענע גרויסע און שווערע, וואָס זיי קען שוין פּשוט די ערד ניט דערטראָגען,

און נאָר גאָר גרויסע שיפען קענען זיי אויסהאל־טען!

אָבער די פּאַנצער־מענשען זיינען אויך קיין נאַראָנים נישט (בעזונדערס, ווייל דאָס זיינען געוועהנליך דיזעלביגע פאַבריקען, די קרופּס, די אַרמסטראָנגס, וואָס אַרבייטען אויך האַרמאַ־טען!) און האָבען נאָך האַרטער און נאָך גרע־בער געמאַכט די פּאַנצערס. צום סוף איז אייר־געגטליך געבליבען, אַז די פּאַנצער־מענשען האָ־בען געזיעגט. אָבער נור אויף אַ קורצער צייט, און דאַן האָט זיך דער קאַמפּף ווייטער אָנגע־הויבען. מען קען זאָגען, אַז ער האָט זיך נאָך ביז היינט ניט געענדיגט.

בעזאָנדערס שטאַרק איז געוואָרען דער קאַמפּף מיט אַ יאָהר 25־20 צוריק. יעדער טאָג פלעגט יעמאַלט ברענגען עפּעס אַ נייעס אין דעם פּרט, און מען פלעגט אָפט נאָך ניט בעווייזען ענדיגען צו בויען אַ שיף און ס'פלעגט זיך שוין בעווייזען, אַז ער טויג נישט, ווייל מ'האָט שוין געפונען אַ נייעס מיטעל קעגען איהם. בוי־ען אַ שיף האָט יעמאַלט געדויערט עטליכע יאָהר (פון 3 ביז 6), און דעריבער פלעגען די מייסטע שיפען ווערען „אַלט" נאָך איידער זיי פלעגען געבאָרען ווערען!

וואו עס האַלט מיט די פּאַנצער־שיפען איצט, וועלען מיר דערצעהלען אין נעקסטען אַרטיקעל.

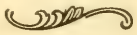

ז. ברכות:

# אונטערן שאָטען פון חרמון

(ערצעהלונג)

(אויס דעם לעבען פון די אידישע קאָלאָניסטען אין ארץ ישראל)

אין איינע פון די נעכט, וועלכע זיינען פול געווען מיט דעם פער'כשופ'ט־מעלאָדישען גע־זאַנג פון די לויפענדע באַרג־וואַסערען, טר־יעריגען שאַקאַלען געוויין, זיסליכען פוקסעל־געלעכטער און ליידענשאַפטליכען עזעל־געשריי, זיינען זיי אַלע ביי דעם קליין, קליין פייערל געזעסען. אויף די מעסערס און מע־שענע פּאַטראָנעס, וואָס אויף יעדען איז געהאַנ־גען, האָט האָס פייערל מיט אַ געלען שיין אָב־געגלאַנצט. די ביקסען זיינען נעבען זיי געלעג־גען. דער פוּער קאַווע־קאָכער, שטעהענדיג האַרט ביים פייערל, האָט געגעבען צו וויסען, אַז ער איז גרייט אָבצוגעבען זיין ציגז צו די מענשען, וואָס זיינען אַרום געזעסען.

ווי אויגען פון נאַכט־געשפּענסטער האָבען די פייער־שמעטערלינגען געשימערירט און געדוכט האָט זיך, אַז דער אַלטער זיידע, דער חרמון, מיט אַ ליבליכער ברכה רעגענט אויף זיי מיט מיליאָ־נען שטערענדלעך.

אַנדערע זיינען געלעגען, אַנדערע זיינען גע־זעסען און אויפמערקזאַם זיך איינגעהערט אין דעם וואָס איינער פון זיי האָט דערצעהלט פון יענע צוויי פיינדליכע שבטים, וואָס האָבען פרי־הער אַזוי ברידערליך געלעבט.

— „ביי איינעם פון די שעכ'ם איז געווען זעהר אַ שענע פרוי און דער זוהן פון צווייטען האָט זי געליעבט.

און עס איז געקומען אַ טאָג ווען דער שעך איז אויף „חאַזאַ" געפאָהרען, און דער פערליעב־טער האָט זיך שטיל אין זיין ביידעל פער'־גנב'עט...

און ווען דער שעך האָט זיך אומגעקעהרט, האָט איהם אַלעס אַבעד זיין קנעכט דערצעהלט. ארויסגעפיהרט האָט דער שעך זיין שעהנע ווייב־בעל הינטער די ביידלעך און מיט זיין שפּיעז זי דערשטאָכען. פון דאַן האָט זיך אָנגעהויבען דער בלוטיגער קאַמפּף צווישען די צוויי שבטים". — האָט ער מיט אַ זיפץ פערענדיגט.

— אַכ.—אַכ... כאַ! — האָבען אַלע אויס־געצויגען געזיפצט.

— סאַלימ'ן איז גוט — האָט זיך אָבגערופען נאָך אַ קליין שווייגען אַ איד אַ קאָלאָניסט. — ער האָט ניט קיין ווייב און האָט ניט וואָס מורא צו האָבען.

— און וואָס פאַר אַ מענש איז ער אָהן אַ ווייב? — האָט זיך אַן אַראַבער אָבגערופען.

— עס מאַכט ניט, ער וועט אַרבייטען נאָך ביי מוסה'ן, ער וועט קלייבען געלט און קוי־פען אַ ווייב. — האָט דער קאָלאָניסט ניט אויפ־געהערט צו לאַכען.

— יאָ, וועסט צונויפקלייבען. — האָט זיך שוין סאַלים אָבגערופען. — וויפיעל יאָהר איך אַרבייט, און וואָס?... דאָס פּגר'ט ביי אונז אַ פערד, דאָס פערוואונדעט איינער פון אונזער משפּחה אַ צווייטען פון „סחור", און מען דאַרף מאַכען שלום... און דאַס, ציגז דער רעגיערונג... — און איז אַנטשוויגען געוואָרען.

— דו ווייסט, סאַלים, — האָט זיך יעקב

דער קאָלאָניסט אָבגערופען, — איך אַליין וועל ניט קענען מאַכען דעם שניט; געה אַריבער צו מיר אַרבייטען און איך וועל דיר געבען רחל'ען פאַר אַ ווייב.

פערוואונדערט האָט איהם אָנגעקוקט סאַלים און די אַראַבער האָבען געלאַכט.

— יאַללאַ, סאַלים! געה אַריבער צו יעקב'ן און דו וועסט האָבען אַ ווייב אַ סעקנאַדזיע.

איהר אייביגען רונד־קרייז איז די לבנה געגאַנגען און די נאַכט האָט זיך איינגעהערט אין דעם שווערען אָטעם פון דער שאַפענדער נאַטור. פיעלע זיינען געשלאָפען.

— נו, סאַלים, געהסט צו מיר אַרבייטען? וועסטו האָבען אַ ווייב — האָט זיך יעקב פון אָרט אויפגעהויבען און איז אַוועקגעגאַנגען.

קוקענדיג פערטראַכט אינ'ם פייערל, איז סאַלים זיצען געבליבען. פון דער זייט, וואו די טשערעדע האָט זיך געפיטערט, האָט ער אַ גערויש דערהערט. סאַלים איז אויפגעשטאַנען און מיט'ן ביקס אין האַנד אין דער פינסטער פערשוואונדען. און גלייך האָט זיך זיין היים־ליידענשאַפטליכער רופען צוטראָגען. אָה דו נאַכט! דו נאַכט! דו נאַכט!...

---

סאַלים אַרבייט ביי יעקב'ן. מיט'ן בעגינען שטעהט ער אויף, מעלקט אויס די בהמות, ציגען, טרייבט זיי אַרויס אין פעלד, ברענגט וואַסער פון קוואַל.

אַלע האָבען געוואוסט, פאַר וואָס סאַלים איז צו יעקב'ן איבערגעגאַנגען, און יעקב אַליין פלעגט שטענדיג שמייכלען צו די קאָלאָניסטען:

— ווי געפעלט אייך מיין איידעם? אפשר אַ שלעכטען חתן פאַר מיין רחל'ען געקראָגען? — און דערזעהענדיג סאַלים'ן פלעגט ער צושרייען:

— יאַללאַ, סאַלים, פאַר דיין ווייב אַרבייטסטסטו!

און די קאָלאָניסטען פון זייער זייט פלעגען אויך ניט שווייגען. ווי זיי פלעגען נאָר סאַלים'ן אָדער רחל'ן דערזעהן, אַזוי גלייך פלעגען זיי אָנהויבען שרייען:

— העי, סאַלים, ביי אונז אידען פיהרט זיך ניט, אַז די כלה זאָל וואַסער טראָגען!

— מאַראַטי (מיין ווייב), — פלעגט אויך סאַלים רחל'ן בעגעגענען, און מיט גדלות צו די אַראַבער זאָגען: — אַזאַ ווייב וועט איהר פאַר קיין הונדערט לירעס ניט קויפען.

— נאַר, דו נאַר, זיי לאַכען פון דיר, און דו דענקסט, אַז זיי וועלען דיר זייער טאָכטער אָבגעבען? — פלעגען זיי איהם ענטפערען.

— וואָס מאַכט מיין מאַן? איז שוין פאַרטיג די שטוב, וואו ער וועט מיך אַריינפיהרען? — פלעגט די ערשטע צייט לאַכען רחל; נור קומענדיג צום ברונעם און הערענדיג ווי די אַראַבקעס שפּאָטען פון איהר: — ווי אַזוי וועט דאָס אַ יהוד־סעקנאַדזיע נעהמען אַן אַראַבער?... און שלאָגען וועט ער דיך... — האָט זי אויפגעהערט קומען צום ברונעם, צו דעם פרויען־קלוב פון די אַראַבישע דערפער, וואו עס פערבינדען זיך די רכילות פונ'ם גאַנצען דאָרף און וואו מען דערמאָנט איינער דעם צווייטען די עבירות פון צעהנטען דור, און וואו גאַנץ אָפט פליהען שערבלעך פון די צובראָכענע וואַסער־קרוגען.

פאַרנאַכט־צו, ווען מען ענדיגט די הויף־אַרבייט, הערען ניט אויף פון אַלע ווינקעלעך געשרייען צו סאַלים'ן און רחל'ן. און העכער און פערביסענער פון אַלעמען שרייט מוסה, אויס כעס, פאַר וואָס סאַלים האָט איהם איבערגעלאָזען אין אַזאַ צייט:

— רחל, וואו איז דיין חתן?... סאַלים, געה גיכער... העלף רחל'ן... זי וואַרט דאָך... מעלק אויס די שעפסען... וואָס שטעהסטו ווי אַ גולם... ווען איז די חתונה?... האָסטו שוין אַ נייעם „טאַב" (אַ העמד) און „טעגייע" (יאַרמולקע) געקויפט?...

און זי האָט סאַלים'ן אַזוי פיינד בעקומען, אַז זי האָט איהם פשוט ניט געקענט איבערטראָגען.

— גלייך זאָג אָב סאַלים'ן! קיין גאַס לאָזט מען מיך ניט דורכגעהן... אַלע טייטען אויף מיר מיט די פינגער — איז זי איינמאָל צום פאָטער אַריינגעלאָפען.

— שריי ניט אַזוי, — האָט איהר סאַלט יעקב געענטפערט. — וואָס קוקסטו אויף זיי? עס הויבט זיך אָן דער שניט און וואָס וועלען מיר טהאָן אָהן סאַלים'ן?... מיר וועלען ענדיגען די אַרבייט, איהם וועל איך אָבזאָגען, און דו וועסט פאָהרען אין צפת...

---

דער פסח איז פאַראיבער, און מיט'ן נאָך פסח האָט זיך די רעכטע אַרבייט אָנגעהויבען; דער שניט פון תבואה.

אַזוי ווי ער וואָלט עמיצען געדאַנקט אהין אין דער העל־בלויער טיעפקייט, האָט געדולדיג דער גערשט זיינע זאַנגען אין דער הויף אויפגעהויבען. די שווארצע פעלדער פול האָבען מיט אַ טרוקענעם שאָרכען געקלאַפּט איינע די צוויי־טע אונטער דעם מחיה'דיגען ווינטעל.

יעקב מיט זיין גאַנצער משפחה אַרבייט אין פעלד פון בעגינען ביז שפּעט נאָכ'ן זון־אונטער־גאַנג; סאַלים און רחל שניידען די זאַנגען מיט די שנייד־מעסערס, יעקב לעגט זיי צונויף און לאָדעט זיי אָן אויף די עזלען אָדער גמלים און פיהרט זיי אָב אין קאָלאָניע, וואו יעדער קאָלאָניסט האָט זיך זיין בעזונדער אָרט פאַר אַראַבלעגען די אָבגעשניטענע תבואה.

ווען ניט ווען קומט אויף צוגעהן זיין ווייב — מלכה. נאָר איהר הילף איז ניט נויטיג. אָט ווען מען וועט ענדיגען די טעראַסען און איבערגעהן אויפ'ן פלאַטאָ, אויף דער פלעכע, דאַן איז גאָר אַנדערש...

אומעדום, איבער די בערג און טהאָלען, זייען שווארצע געשטאַלטען פון פרויען צו־וואָר־

פען און מענער אין ווייסען אָנגעטהאָן. ווייט אין די בערג צוטראגט זיך זייער געזאנג.

רחל האָט ניט געוואָלט ארבייטען מיט סאַלימ׳ן, נאָר דער פאָטער האָט זי איינגעבעטען. סאַלים פון זיין זייט רעדט שוין ניט מיט איהר, נאָר ווען זי בלייבט הינטערשטעליג, חאפט ער זיך אריין אין איהר שורה שניידען, געהט לאנגזאמער, אז זי זאָל איהם קענען נאָכהאלטען.

— גאָט העלף!... וואָס מאַכט דיין ווייב, סאַלים?... וואס מאכט רחל?... זעה, לאָז זי זיך ניט איבעראַרבייטען... מיעד ווערען... — שרייט מען פון אלע זייטען און העבער, לאַכעדיגער פון אלעמען שרייען מוסה און זיין זוהן אבימלך.

און איין מאָל א מיטאָג, ווען יעקב איז ניט געווען, איז צוגעפאָהרען מוסה מיט אבימלך׳ן און האָבען זיך אָבגעשטעלט שמועסען מיט סאַלימ׳ן: — ווען וועט זיין די חתונה?... דענקט ער אין קאָלאָניע ארבייטען פערבלייבען אדער מיט רחל׳ן צו זיי אין דארף אָבפאָהרען — אבימלך שטעהט ביי דער זייט און שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ שווייגענדיג.

— וואס דארפט איהר דאָ?! וואס שטעהסט דו מיט אויסגעשטאַרצטע אויגען?... דו האָסט ניט קיין ארבייט?... דאָ איז דיין וועג!... — האָט זיך צאָרנדיג רחל צו זיי געוואָרפען. מוסה און אבימלך זיינען אָב.

— טאַטע, וואס ווילען זיי פון מיר? — האָט זיך מיט א שטארק געוויין רחל צו איהם א וואָרף געטהאָן און פערשטעלענדיג דעם פּנים מיט די הענט, האָט זי שלוכצענדיג אויף דער ערד זיך געזעצט.

— דאָ איז מוסה און אבימלך געווען? — איז אומרוהיג יעקב שטעהן געבליבען.

— און דו קענסט ניט אכטונג געבען אז מען זאָל זי ניט בעליידיגען, און זי זאָל וויינען? — האָט ער מיט א פאָרוואורף סאַלימ׳ן געזאָגט — איז דען דאָ זייער וועג?...

געקריצט האָט סאַלים מיט זיינע גרויסע ווייסע צייהן און זיינע שווארצע אויגען האָבען געברענט. און פארנאכט, ווען מוסה און אבימלך זיינען ווייטער אָנגעפאָהרען, האָט ער זיי אָבגעשטעלט, און ווייזענדיג מיט׳ן רעוואָלווער, האָט ער זיי געוואָרנט אז זיי זאָלען דאָ מעהר ניט פאָהרען.

— א פיינער איידעם ביי יעקב׳ן. — האָט אָבפאָהרענדיג מוסה געמורמעלט...

---

און די גאנצע נאכט נאָכדעם איז אבימלך ניט געשלאָפען. פון זייער דאך האָט ער געקוקט אין דער זייט, וואו רחל איז געזעסען.

— פארוואָס איז זי אזוי צאָרנדיג און שלעכט?...

און ער קריכט אראָב פון דאך און אומגעהענדיג אין הויף חזר׳ט ער איבער אלץ: פארוואָס? פארוואָס?...

מיט בעגינען איז אבימלך פון טויער ארויסגעגאנגען, אליין ניט ווייסענדיג נאָך וואס.

אן אראבקע מיט א גרויסען קרוג וואסער אויפ׳ן קאָפּ, איז געגאנגען וויגענדיג מיט איהר קערפּער און אפענעם בוזים. אבימלך האָט איהר מיט די אויגען בעגלייט.

— אבימלך, אבימלך! — האָט ער דערהערט ווי דער פאָטער רופט איהם. נאָר א מאך טהוענדיג מיט׳ן האנד, אזוי ווי ער וואלט א פליעג אָבגעטריבען, איז ער ווייטער געגאנגען.

די זון, וואס האָט זיך נאָר וואס בעוויזען, האָט מיט מיליאָנען אלמאזען געשיינט אין דער נאסער פון טוי גראָז.

מיט׳ן פולען אטעם זאפּט אין זיך איין אבימלך דעם שארפען און פרישען מאָרגענדופט.

— אָאָחח — זיפצט ער אָב, רייבענדיג די ברוסט און נאָכקוקענדיג די פוגעלעך, וואס זיינען איבער זיין קאָפּ אומגעפלויגען, און די פּאָר עזלען, וואָס זיינען מיט שטארקע געשרייען איינער דעם צווייטען נאָכגעלאָפען און האָט זיך איינגעהערט אין דעם טרויעריגען זומאַראַ־שפּיעלען, וואָס האָט זיך צוזאמענגעגאָסען מיט דעם מעלאַנכאָלישען אָהן ווערטער ליעד פון אן אראַבער. און פאר איהם מאָלט זיך אויס רחל, ווי ער האָט זי נעכטען געזעהן, ווי זי, א שלעכטע, א צאָרנדיגע, א צורייצטע האָט זיך צו איהם געוואָרפען, און פון הינטער איהר זעהט ער די דראָהענדע פינגער פון סאַלימ׳ן — פאר אן אראַבער... — טראכט ער.

— זעה, וואו ער האָט זיך בעהאלטען... די גאנצע צייט זוך איך איהם... שטעה אויף, די ארבייט ווארט ניט... — האָט ער נעבען זיך זיין פאָטער׳ס קול דערהערט...

---

דער שניט האָט זיך אלץ מעהרער און מעהרער צוברענט און אלץ מעהרער און מעהרער הענט געפּאָדערט. גוט איז געווען דעם וואס האָט א גרויסע משפּחה געהאט און זעהר שלעכט איז געווען יעקב׳ן; די משפּחה א קליינע; ער און מלכה זיין ווייב, און רחל 17 יאהר און רבקה 15 יאהר און צוויי זיהן אין אמעריקא.

יעקב, סאַלים, רחל און אפילו רבקה ארבייטען דעם גאנצען טאָג אין פעלד.

פארנאכט, מידע פון דעם גאנצען טאָג ארבייט, זיצט דער אלטער יעקב אויף זיין דאך, קוקט מיט קנאה צו די שכנים וואָס האָבען גרויסע משפּחות, און קלאָגט זיך פאר סאַלימ׳ן:

— גוט איז אייך, אראבער, איהר נעהמט צו צוויי, דריי, ווייבער. אָט אבדיל־חאפּעז, גענומען דריי ווייבער און טהוט גאָר נישט. אלעס טהוען די ווייבער... א פערד געקויפט און יעצט וויל ער נאָך א פיערטע ווייב קויפען...

— יאָ, גוט איז די רייכע, — שטימט מיט סאַלים — וויפיעל יאהר איך ארבייט און קען זיך נאָך אלץ ניט קויפען א ווייב...

זיי שווייגען.

...גוט איז צו האָבען א פּאָר ווייבער. זיי ארבייטען און אליין ליגסט דו דעם גאנצען טאג אונטער דער קאָלדרע און רויבערסט די נארגי־לע... — בלאָנדזשעט אום אין קאָפּ ביים אלטען יעקב.

און סאַלים בשעת מעשה בעקוקט רחל'ן. מיט זיין בליק נעהמט ער ארום איהר שלאַנקען קערפּער.... ציטערען ביי רחל'ן די אקסלען, מיט איהרע קליינע פערמאזאָליעטע הענט קלייבט זי איבער. א מידקייט, א מין פוילקייט צוגיסט זיך איבער איהר און וואקלענדיג זיך ווי א פער־שלאָפענע געהט זי אראב אין שטוב...

---

פערנומענע מיט דער ארבייט, האָט מען שוין אויפגעהערט צו נאָכשרייען און לאכען פון רחל'ן. נאָר איין אבימלך פערפאָלגט זי מיט זיין נאָכקוקען. ער איז אין כעס וואס זי האָט איהם אָבגעזאָגט ווען ער האָט זיך צו איהר גע־שדכנ'ט. און מעהר קיין מיידלעך איז ניטאָ. די קאָלאָניע איז א קליינע; אין גאנצען זעקס משפּחות, וואס וואוינען אין איין הויף מיט א גרויסען צוים, וואס האָט זיי אָבגעטיילט פון די אראבער. מיט פלאכע דעכער, אויף דעם אראַ־בישען שטייגער, זיינען די הייזער געבויט. אויף דער נאכט ווערט דער הויף פערשלאָסען. ווי אראבער זיינען די מענער אָנגעטהאָן. די פרויען האלב אראביש, האלב אייראָפּעאיש.

אויף דער נאכט, נאָך דער ארבייט, זיצען זיי אויף זייערע דעכער. אבימלך זיצט אויך און לאָזט קיין אויג ניט אראָב פון יעקב'ס דאַך, דאָרט וואו רחל זיצט.

— וואָס קוקסט דו אויף אונז? — שרייט זי איהם ביין, און מעהר קען זי שוין ניט איינ־זיצען. — טאַטע, וואָס קוקט ער אויף אונז? — קלאָגט זי זיך דעם פאָטער.

— זאָל ער קוקען, אויב איהם געפעלט. — ענטפערט איהר שטענדיג יעקב. — דיר טהוט ער דאָך גאָרניט.

אבער רוהיג קען זי דאָך ניט זיצען. זי דרעהט זיך אויפ'ן אָרט, רוקט זיך אהין און אהער און צום סוף געהט זי אראב אין שטוב.

זאָל גאָט אויסהיטען ווען עמיצער זאָל זי עפּעס פרעגען אדער גלאָט אזוי מיט איהר אָנ־הויבען ריידען. אויף די עלטערן שרייט זי, די שוועסטער הרג'עט זי אָן און ווען זי דערזעהט סאַלימ'ן מאכט זי גלייך א געשריי: — דו מיינסט אז איך בין שוין דיין ווייב? — און צע־ווייגט זיך...

— וואס איז מיט רחל'ן געוואָרען? — וואונדערן זיך אלע. — אזא פרעהליכע ווי זי איז געווען. גאנצענע טעג פלעגט זי ניט אויפהע־רען מיט איהר גראָבליכע שטים זינגען אראבי־שע ליעדער, און יעצט, ווען זי הויבט שוין יא אָן צו זינגען, קלינגט דאָס עפּעס אזוי טרויעריג, אז זי אליין ווערט גיך אנטשוויגען...

און די ארבייט אין פעלד שטעהט ניט. דעם גערשט האָט מען שוין אראבגענומען, אראבגערי־סען דעם פול*) און מען הויבט שוין אָן דעם חומוס**) צופען. די לעצטע כחות שטרענגען אלע אָן.

רחל איז ברוגז מיט סאַלימ'ן. זי רעדט ניט מיט איהם. זי קען איהם ניט שענקען דעם גע־שריי און דעם אָבלאכען פון די ארומיגע. און סאַלים אליין זאָגט איהר שוין ניט מעהר „מאָ־ראַטי",***) נאָר ביי דער ארבייט געהט ער וואס ווייטער און עס הערט זיך זיין קלאָגען:

„ווער זאָל מיר מיין שקאַפּע צופיהרען?...

„ליידיג איז מיין שטוב...

„מיין הארץ ברענט ווי א פייער..."

און איבער'ן גאנצען פעלד צוטראגט זיך זיין טרויעריגע ליעד, די ליעד פון אן איינזאמען.

איינהערענדיג זיך אין דער ליעד, ארבייט רחל שטיל. עס ווערט איהר היים. זי גלייכט זיך אויס און זעהט ווי סאַלים קוקט אויף איהר. א פערפלאמטע, אין א זיסען אונמאכט, זעצט זי זיך אָברוהען און פאר איהרע אויגען טאַנצט די וועלט א פערגאָסענע מיט פייערדיגע שטראה־לען און אזוי ווי מיט א נעפעל זיינען פערצוי־גען די בערג, די פעלדער און אויף סאַלים.

און סאַלימ'ס ליעד קלינגט און וויקעלט זיך ארום איהר:

„צווישען אונז ליגען די בערג...

„וואס וועט דיך ברייגען צו מיר?"...

און אויף דער נאכט, נאָך'ן עסען, זיצען אלע אויפ'ן דאַך. דער אלטער יעקב שלאָפט. סאַלים איז אויפ'ן באַיאדער**** אוועקגעגאַנגען. און מיט'ן געזיכט צום הימעל ליעגט רחל אויפ'ן דאַך.

עס איז ווארים. מיט א זיסער שוואכקייט איז די לופט פול. עס ציטערען און שימערען פייערליך אין דעם דורכזיכטיגען נעבעל וואס האָט פערצויגען דעם אָוועגד דאָרט אין דער הויף. שווער זיפצט אָב רחל. עפּעס אזוי טרוי־עריג איז איהר. און פון באיאדער הערט מען ווי סאַלים זינגט; ער קלאָגט און רופט זיין גע־ליעבטע...

מיט'ן קאָפּ אויף דער האנד שפּארט זיך אן רחל און לאנג הערט זי זיך איין אין דער ליעד. די הארץ פרעסט איהר מיטצוזינגען. די אוי־גען בלישטשען, די פיס ציטערען...

„וואו ביזט דו טייערער?..." — רייסט זיך ביי איהר ארויס א שטיל געבעט. זי בעמערקט ניט ווי זי ענטפערט סאַלימ'ן...

מיט אמאָל, עפּעס קאלטעס און גליטשיגס, ווי א וואָרם קריכט איבער איהר. עס זינגט זיך שוין ניט מעהר, זי קוקט זיך אום און זעהט

---

*) אַזאַ באָב.

**) ארבעס.

***) מיין ווייב.

****) גרן.

אבימלך׳ן. ער זיצט אויף זיין שטענדיגען ארט.
און דער ווינטעל ברייגט סאלימ׳ס געבעט.
אבימלך׳ן אויף להכעיס ענטפערט רחל אָפטער.
פול בענקשאפט און שטילען וועהטאָג איז איהר הארץ.

— זינג, זינג, — שטאמעלט זי. רחל ווייס אז פאר איהר זינגט סאלים.

אבער אָ! דער פערפלוכטער בליק פון אבימלך׳ן! רחל האָט דעם אָרט געביטען, אבער עס העלפט ניט. רוהיג ליגען קען זי ניט. און צום סוף לאָזט זי זיך אראב צו זיך אין שטיבעל.

געדיכט איז די לופט. די טאראקאנעס טשיריקען אויף. אין איין העמד דרעהט זיך פון איין זייט אויפ׳ן צווייטען רחל און קען ניט שלאָפען. איהר מוטער חראפעט אין צווייטען ווינקעל, רבקה קרעכצט אָב אין שלאָף און עס איז ווייטער שטיל. נאָר דער אונרוהיגער גריל רייסט ניט איבער זיין ליעד.

אין דעם קליינעם מיט אייזערנע גראטעס פערשטעלטען פענסטערל, וואס געהט ארויס אויפ׳ן באַיאדער, פליהט אריין צייטענווייז א ווינטעל. רחל האָט זיך צום פענסטער געזעצט. טיעף אָטעמט זי אריין דעם שארפען דופט פון די אָבגעשניטענע תבואה.

צוזאמען מיט סאלימ׳ס ליעד רוישט מעלאַדיש דער וואסערקוואל, וואָס פאלט ניט ווייט; ביידע מאַכען פול די נאכט. דאָ געהען זיי איבער אין א שטילען, מילדען געבעט און דאָ שיקען זיי אָן אלע פלוכען פון דער וועלט פאר וואס זי קומט ניט...

„ביי דעם לעבען פון פאָטער שווער איך...
„מען וועט אונז צושיידען...
„דער שווארצער קראָה זינגט פאר אונז,
„די טאָכטער פון אבו חראב...“

און שטילע טריט, אזוי ווי מען וואלט צום פענסטער געגאַנגען, הערט זי און דערזעהט סאלימ׳ן. מיט א שטילען אויסגעשריי און שטארק קלאַפענדער הארץ האָט זי זיך אָבגעווארפען.

סאלים איז א ווייל געשטאַנען און אוועק ווייטער זינגענדיג:

„די כבנה האָט פערשלאָסען אללאך.
„און אויך פערריגלען זאָלסט דו דיין טהיר,
„ווען די נעכט זיינען פינסטער
„און עס ברענט ניט דער לאָמפּ...“

ניט אָבריסענדיג זיך פון פענסטער הערט זיך איין רחל אין דער ליעד, וואס דערווייטערט זיך אלץ מעהרער און פערשווינדט אין דער נאכט.

— ווער זיצט עס ביים פענסטער? — האָט מלכה פון שלאָף געפרעגט. אויפגעציטערט האָט רחל, געשוויגען.

— אח, מיין גאָט! — האָט זיך מלכה אויפ׳ן צווייטען זייט איבערגעקעהרט. — רחל, דו שלאָפסט ניט? — האָט נאָך א קליינעם שווייגען ווייטער מלכה געפרעגט.

— עס שלאָפט זיך ניט. — האָט זיך רחל אויף איהר ארט געלעגט. אין די אויערן קלינגט ביי איהר:

„און אויך פערריגלען זאָלסט דו די טהיר,
„ווען די נעכט זיינען פינסטער
„און עס ברענט ניט דער לאָמפּ...“

און זי זעהט פאר זיך דעם הויכען שלאַנקען סאלימ׳ן, פעסט האפט ארום דער ברייטער גאַרטעל זיין טרוקענעם קערפּער. די גרויסע ווייסע צייהן זעהען זיך פון אונטער די גראבע ליפּען, פון אונטער דעם אַגאַל*) קוקען ארויס זיינע גרויסע שווארצע אויגען, זיין טונקעלער פּנים ווינקט און שמייכעלט צו איהר.

— פארוואָס געהט ער נעבען אונזער פענסטער!... — שטויסט זי „איהם“ אָב ברוגז׳ליך פון זיך, שטארקער צודריקענדיג זיך צו די איזערנע גראטעס פונ׳ם פענסטערעל.

— ווער רופט מיך? — האָט זי זיך דערשראָקען אומגעקוקט. קיינער איז ניטא. רבקה קרעכצט פון שלאָף.

— וואָס איז מיט דיר, רבקה? — האָט זי איהר גענומען אויף די הענט און פעסט געדריקט צו זיך איהר הייסען קערפּער. אויף רחל׳ס האלז האָט רבקה איהר נאקעטע הענט פערווארפען. דעם קאָפּ אויף איהר אקסעל אָנגעבויגען.

צו זיך אין בעט האָט רחל איהר שוועסטער געלעגט, צערטליך געגלעט און אין איהרע האלב אָבענע ליפּען געקושט.

שטארק דריקט זי רחל און פאר איהרע אויגען שוועבט עפּעס אן אונפאָרמיגע געשטאלט, וואס מען קען מיט׳ן אויג ניט האפּען. עס שמייכעלט צו איהר, קומט צו, אלץ נעהענטער און נעהענטער...

---

נאָך א גאנצער וואך שווערע און אָנגעשטרענגטע ארבייט (ווייל דער סיראקאָ**) האָט שוין איינינע טעג געבלאָזען, דער חומוס האָט זיך שוין אָנגעהויבען אויסשיטען און אפילו דער ווייין איז אין איינינע ערטער פארטיג געווארען און צו דעם אלעמען האָבען זיך נאָך די בערגשריפות אָנגעהויבען), איז געקומען דער הייליגער שבת, וואס אפילו דאָ היט מען איהם אָפּ זעהר שטריינג.

פרעהליך איז פרייטאג אויפ׳ן הויף; מען קלייבט צו, מען רייניגט די הייזער. ביי דעם אלגעמיינעם אויוועז, „טאבון“, ווי די אראבער רופען דאָס, שטופען זיך פרויען, ווארטענדיג ווען מען וועט קענען אָבבאַקען די ברויט־מצות. יעצט דארף מען דאָך אויף צוויי טעג אָנגרייטען. פאר־נאכט־צו ווערט אלעס שטיל.

אלע קומען פון פעלד, מען איילט זיך אויסמעלקען און פערטרייבען די בהמות, די פערד. מען וואשט זיך איין, מען טהוט אָן ריינע קליי־

---

*) אזא בויגעל וואס די אראבער טראגען אויפ׳ן קאָפּ.

**) אַ הייסער ווינט.

דער און מען געהט צום מלמד, וואס איז אויך שוחט און רב, דאוונען, אזוי ווי דעם שבת איז פארהאן א מנין — געסט זיינען געקומען פון צפת.

ביי אלע טהירען, וואס אין מיטען אָאָך זעהען אוים אזוי שווארץ, שמוציג, זיצען פרויען און מען שמועסט זיך איבער גאנץ געמיטליך. איינע דערצעהלט אז מען האָט שוין ביי איהר דעם חומוס אראבגענומען, די צווייטע, אז ביי זיי איז די ווייסע בהמה קראנק געווארען. די דריטע, אז מען גנב'עט ביי זיי די אייער און זי ווייס ניט ווער דער גנב איז. און א פיערטע דערצעהלט ווי אזוי אזיזע האָט זיך צוקריגט מיט'ן מאַן און איז אוועק צום פאָטער אין זייער דאָרף.

דער געשפּרעך איז אלץ אבגעהאקטער, אבגעריסענער, מידער, מען וואַרט מיט אונגעדולד ווען מען וועט שוין ענדיגען דעם דאוונען.

און מען איז שוין פון דאוונען געקומען. אויף די דעכער זיצענדיג עסען אלע מיט אפעטיט די אראבישע עסענס, אויפ'ן אראבישען שטייגער, מיט די פינגער. און נאָך דעם, ניט אויסטוענדיג זיך אפילו, דרעהט מען זיך איין מיט דער קאָלדרע איבער'ן קאָפּ און מען ווערט אנטשלאָפען.

רחל שלאָפט ניט.

אויפ'ן הויף, ביי דער וואנד פון זייער שטוב ליגט זי, וואו אבימלך קען זי ניט זעהן.

דער טונקעלער הימעל מיט זיינע גרויסע שטערען האָט זיך איבער איהר איבערגעקעהרט.

מען הערט דעם שווערען זיפצען פון די בהמות, ביי וועלכע עס זיינען פערהאלטען געווארען אין האלז פיאווקעס.

סאלים איז אין דאָרף אוועקגעגאנגען.

— וואס קען איך דען מאכען? — זיפצט אָב רחל, דערמאָנענדיג זיך ווי אין צאָרן איז יעקב אויפ'ן באיאדער אוועקגעגאנגען.

עס איז שטיל.

פון דער ווייטענס, קוים וואָס מען האָט געקענט מיט'ן אויער האפען, האָט זיך דערהערט פלעסקען אין די הענט און עפעס א געזאנג. זי הערט זיך איין און דערקענט דעם ניגון, וואס בעגלייט דעם „דאחחאי"*) און פלוצים הערט זי ווי מען רופט. זי קוקט זיך אום, אָבער קיינעם זעהט מען ניט.

— רחל, רחל! — הערט זי א שטילען קלאפען אין טויער.

— ווער איז דאָרט?

— איך, — האָט איהר א שטימע געענטפערט, און זי האָט חלימה'ן איהר פריינדין דערקענט.

— וואָס איז חלימה? —

— קום צו אונז אויף דער פאַנטאזיע.

— דער טאַטע וועט שרייען.

— ער שלאָפט און קיינער וועט ניט ווייסען...

רחל האָט זיך געלאָזט איינריידען און מיט חלימה'ן אויף דער פאַנטאזיע געגאנגען.

און זי זעהט פאר זיך, בעהעפט אקסעל צו אקסעל שטעהען א רייהע אראבער און סאלים אָן דער שפּיץ. רחל האָט צו חלימה'ן געקוקט, נאָר יענע האָט זיך ניט וויסענדיג געמאכט א פערהאפטע פון דעם טאַנץ.

די רייהע אראבער דרעהען זיך און שלענגלען זיך אין דעם הייסען געשריי.

געגען זיי, א בעלויכטענע פון דעם פלאַטערנדען פייערל, מיט א שווערד אין האנד, א פערוויקעלטע אין שווארצען, איז געשטאנען א פרוי. ווי פליגלען פון א גרויסען שווארצען פויגעל זיינען ביי יעדער בעוועגונג די לאנגע ארבעל אין דער הויך געפלויגען.

זי לויפט פערביי די אראבער, אזוי ווי זי וואָרט געזוכט.

מיט אן אונגעהויערען הייס-ליידענשאפטלעכען געשריי, וואס דערמאָנט דעם אָנגע'ברוגז'טהייסען כאָרכלען פון דעם גמל אין דער צייט פון זיין אומלויפען, ווארפען זיך צו איהר די אראבער.

דראָהענדיג מיט'ן שווערד לויפט זי אב.

איהר רייצענדע זינדיג-רופענדע בעוועגונגען ברייגנט זיי אריין אין א מין ווילדען משוגעת און אין דער אונמאכט פון תאוה, ווארפען זיך צו איהרע פיס, קלאַפּען מיט די הענט אָן דער ערד.

און צום הימעל פליהט ארויף דער גרילצענדעשארפער, לאכעדיג-צעריצטער „זאכט"*) פון די אראבישע פרויען.

און „זי", דערהענדיג זיך, בויגענדיג מיט איהר קערפּער, רופט זיי נאָך זיך, טרעט אָב.

סאלימ'ס צורייצט-פייערדיגער בליק איז אויף רחל'ן אָנגעשטעלט, וואס זיצט נאָהענט צו חלימה'ן, וועלכע האָט זי אומגעארמט און שעפּטשעט איהר אין אויער אריין, ארויפלעגענדיג די קאָפּ אויף איהר הארצען:

— צי האָסט דו אין דארף א גלייכען צו סאלימ'ן, מיט אזא „אלטע" בלוט, שענער משפּחה און גרויסען יחוס ווי זאריף?

און דער געשריי און דאס ציהען זיך פון די אראבער ווירקט אויך אויף דער טאַנצענדער פרוי. אלץ נעהענטער שפּרינגט זי צו און, פלאַטערנדיג ווי א פויגעלע, שפּרינגט זי צוריק. אויף אלע פיער האָבען זיך די אראבער צו איהר געצויגען און אָט אָט האפען זיי זי אָן.

נאָר פלוצלונג, ווי א געפלאצטע פרוזשינע, האָט זיך צוטראגען דער שניידענדער פרויען אויסגעשריי.

אלע זיינען ווייטער אָבגעשפּרונגען און רו-

*) אן אראבישער טאַנץ.

*) אויסגעשריי.

היגע אָנגעהויבען טאַנצען און דעם ארט פון דער פרוי האָט אן אנדערע פערנומען.

— זאָל די „סעקנאַדזיע" טאַנצען... זאָל סאַ־לימ'ס פרוי טאַנצען... — האָט זיך דערהערט א קול פון די פרויען. ניט אָבגעבענדיג זיך רעכ־נונג, ווי אין א שלאָף, איז רחל געזעסען, איינ־הערענדיג זיך אין זייערע רייד.

— שטעה אויף, פערבייט די „דאחחאי", נעהם ביי איהר דעם שווערד! — האָט זי נע־בען זיך א קול דערהערט און א שטופּ אין זייט, און דערזעהן סאַלימ'ן.

— נעהם דעם שווערד... פערבייט די „דאח־חאי", געה טאַנצען. — זאָגט ער צו איהר.

— וואס, איך וועל געהן טאַנצען? — איז זי פון ארט אויפגעשפּרונגען, און ניט קוקענ־דיג אויף קיינעם, איז זי צו זיך אהיים געלאַ־פען.

— היי, סאַלים! עס פאָלגט דיך ניט דיין ווייב, דאָס איז א „סעקנאַדזיע" — האָט זי הינ־טער זיך שפּאָטישע קולות געהערט.

האַסטיג איז זי אין הויף אריינגעלאָפען, דעם טויער פערשפּארט און מיט א שטארקען געוויין, שלוכצענדיג, האָט זי זיך אויף איהר געלעגער געוואַרפען... (ווייטערעס קומט)

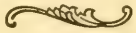

לעאָ דייטש:

# די טראַגעדיע פון גריגאָרי גאָלדענבערג

(פון דער סעריע: „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג".)

אין ווינטער פון יאָהר 1879 אויף 1880 האָט זיך מיט מיינעם א גוטען חבר געטראַפען אן אויסערגעוועהנליכער, אונגלויבליכער, שרעק־ליכער אונגליק, וואָס האָט איהם באַלד אין קבר אריינגעבראַכט. די געשיכטע האָט צו זיך קיין גלייכע ניט אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג, און כאָטש דאַמאַלס האָט מען פון איהר פיעל גערעדט און געשריבען, איז זי דאָך פער־בליבען א רעטעניש. איך וועל דערצעהלען, ווי ווייט איך קען אויספיהרליך, וועגען אָט דעם טראַגישען פאַל, וואס האָט נאָך זיך געלאָזען א טיעפע שפּור און פערשאַפט צער און טרעהרען ניט נור אונז אידען, נאָר אויך פיעלע, פיעלע קריסטען. איך מיין דאָ די אזוי־גערופענע „גע־שיכטע פון גריגאָרי גאָלדענבערג."

* * *

מיר זיינען געווען בעקאַנט פון קינדווייז אן, ווייל ער איז אויך א קיעווער. זיין פאַטער איז געווען א גאַנץ פערמעגליכער קויפמאַן. גרי־גאָרי האָט זיך געלערנט אין גימנאַזיע, וואו ער האָט ניט ארויסגעוויזען ניט קיין בעזונדערס גרויסע פעהיגקייטען און ניט קיין פליים. ער איז ארויס פון דער גימנאַזיע פון אן אונטער־שטען קלאַס. פון זיך אליין האָט ער זיך אויך ניט ענטוויקעלט, ניט פערליעבט געווען ניט אין וויסענשאַפט און ניט אין לעזען. דערפאַר אבער איז ער געווען א גוטער חבר, פאַר א חבר וואַלט ער דאָס לעבען אָבגעגעבען. עס האָט אויסגע־זעהן, אזוי ווי זיין אייגען לעבען וואַלט הפקר געווען און ער איז יעדע מינוט גרייט געווען אויף די ריזיקאַלישסטע טהאַטן. און ער האָט ווי געפלייסט זיך דערמיט. ער האָט געזוכט דעם טויט. ס'איז קענטיג געווען, אז עפּעס דריקט איהם. ער פלעגט אפט רעדען וועגען זעלבסט־מאָרד.

איך האָב איהם נאָך געקענט אלס גימנאַ־זיסט, אבער בעזונדערס נאָהענט זיינען מיר גע־וואַרען, ווען מיר זיינען ביידע כמעט גלייכצייי־טיג געוואַרען רעוואָלוציאָנערען. א צייט לאַנג האָט ער קיין שום ראָלע ניט געשפּיעלט אין דער בעוועגונג, ער האָט ניט פערמאָגט קיין איינעם פון די טאַלאַנטען, וואס זיינען אונבעדינגט נוי־טיג געווען אין יענער פּעריאָדע פון דער בעוועגונג, אום זיך אויסצוצייכנען: ער איז ניט געווען ניט קיין אגיטאַטאָר און ניט קיין פּראָפּאַגאַנ־דיסט; עס האָט איהם געפעהלט אי נאַטירליכער שכל אי ערוואַרבענע ענטוויקלונג. זיין אונבע־דייטענדע ראָלע האָט איהם שרעקליך געקרענקט. צו זיין בעשרענקטקייט איז ער נאָך געווען זעהר עהרגייציג. איהם האָט זיך שטאַרק געוואַלט זיך ארויסרוקען, ווערען „בעריהמט".

אויף פערזאַמלונגען, דעמאָנסטראַציעס פלעגט גאָלדענבערג זיך שטענדיג וואַרפען אין די אויגען: מיט זיין גרויסען וואוקס, מיט זיין מאַ־כען מיט די הענד, מיט זיין הויכען קול. אויך די פּאָליציי, די זשאַנדאַרען האָבען איהם שוין געקענט. זיי פלעגען איהם ארעסטירען, אב־האַלטען א ווײַלע אין געפענגניש, אָבער בעטראַכ־טענדיג איהם, ווי דער אמת איז געווען, פאַר אַן אונווויכטיגע פּערזאָן, פלעגען זיי איהם אין גי־כען ארויסלאָזען. אבער איינמאָל האָט מען איהם פערשיקט — אמת, ניט ווייט, אין א צפון גו־בערניע פון אייראָפּעאישען רוסלאַנד. פון דאַרט איז איהם באַלד געלונגען צו אנטלויפען.

און „גרישקא", ווי מיר פלעגען איהם רי־פען, האָט זיך אזוי, צי אזוי, דערשלאָגען צו א

„טשין" אין דער בעוועגונג: ער איז געווארען אן „אונלעגאלער", מיט א שטיקעלע פערגאנגענ־הייט. אָבער ביי די מעהר סאָלידע חברים האָט ער נאָך אלץ קיין ווערדע ניט געהאט. זיי האָבען נאָך אלץ געקוקט אויף איהם פון אויבען אראב; מען האָט איהם ניט אריינגענומען אלס מיטגליעד פון דער בעקאנטער ארגאניזאציע פון צפון רוס־לאנד — „זעמליא אי וואָליא", וויכטיגע סודות פלעגט מען איהם ניט אנפערטרויען. דאס האָט איהם פערדראסען ביז'ן ביין. ער פלעגט אלע מאָל פארשלאָגען זיך פאר די ריזיקאלישסטע אונטערנעהמונגען, אבער אונטער פערשיעדענע אויסריידען פלעגט מען איהם רק אבזאגען. אזוי איז געווען ביז'ן ווינטער פון 1878־1879.

איינמאָל, קומענדיג צוריק פון אויסלאנד, וואו איך האָב פערבראכט א קורצע צייט, האָב איך צו מיין גרויסער איבעררא שונג דערזעהן, אז „גרישקא" איז פלוצלינג געווארען אן „אנגע־זעהענער רעוואלוציאנער", אז די בעסטע מענ־שען אונזערע פערהאלטען זיך צו איהם מיט א מאָדנעם אָבשיי. עס איז קלאָר געווען, אז „גריש־קא" האָט זיך מיט עפּעס אויסגעצייכענט, ער האָט אָבגעטהאָן עפּעס א גרויסע זאך. עס איז דאמאלס ניט אָנגענומען געווען צו דערצעהלען זאכען גלאט אזוי צו עמיצען, מעג דער עמיצער זיין ווי וויכטיג, ווען ער אליין האָט צו דעם קיין שייכות ניט. און איך האָב טאקע ניט געפרעגט און זיך ניט אינטערעסירט. אבער קענענדיג „גרישקא'ן" גוט, האָב איך געוואוסט, אז ער וועט זיך ניט איינהאלטען און אליין זיך אויס־פלייסען פאר מיר, אליין אויספלאפלען פון א' ביז ת'. און אזוי איז טאקי געווען.

דאָס איז געווען אין כארקאָוו, אין ווינטער פון 1878־1879, ווען איך האָב זיך מיט איהם צום ערשטען מאָל בעגעגענט נאָך מיין צוריק־קעהר פון אויסלאנד. איין מאָל, בין השמשות, געה איך מיט איהם איבער'ן „פערדענפלאץ". ער האָט געהאלטען עפּעס אין מיטען דערצעה־לען. פלוצלינג איז ער אנשוויגען געווארען, און ווען איך פרעג איהם: וואס איז דער מעהר מיט דיר? האָט ער אויסגעשריען: שוין זשע ווייסטו ניט, אז דער פלאץ דארף ארויסרופען אין מיר שווערע ערינערונגען? איך האָב טאקי ניט גע־וואוסט. האָט ער מיר באלד פערטרויט, אז אין מערץ האָט ער אויף דעם פלאץ דערשאָסען דעם כארקאָווער גובערנאטאָר, פרינץ קראפאטקין (א שוועסטער קינד פון דעם בעריהמטען אנארכיסט פעטער קראפאָטקין). און ער האָט מיר אויס־פיהרליך ערקלעהרט פאר וואס און ווי אזוי ער איז בעגאנגען דעם טעראָריסטישען אקט, וואס האָט דאמאלס אָנגעמאכט א גרויסען טומעל.*)

דאן איז מיר קלאָר געוואָרען, ווי אזוי „גרישקא" איז פון א לייכטזיניגען בחור פלוצלינג דערהוי־בען געווארען צו א טהוער.

מיר האָבען זיך, נאטירליך, צורעדט גאנץ אפענהערציג. ער האָט מיר מיטגעטיילט נאָך א וויכטיגערען סוד: ער איז געגאנגען אויפ'ן צאר אליין. ער איז שוין געווען אוועקגעפאָה־רען קיין פעטערבורג, אבער דארט האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז איינער סאָלאָוויאָוו האָט זיך פאָרגעשלאָגען פאר דעם אקט, און די חברים פון „זעמליא אי וואָליא" האָבען פאָרגעצויגען סאָלאָ־וויאָוו'ן אויס דעם גרונד, אז די רעגירונג זאָל ניט אויסלאָזען איהר כעס צו אידען, ווען אן אטענטאט אויפ'ן צאר וועט בע־גאנגען ווערען פון א אידען. איך פון מיין זייט האָב אויך עפּיס איהם פערצעהלט, אויף וואס איך האָב שפּעטער זעהר און זעהר חרטה געהאט.

* * *

אין זעלבען ווינטער האָט די ארגאניזאציע „זעמליא אי וואָליא"" זיך צושפּאָלטען אויף די טעראריסטישע „נאראָדנאיא וואָליא" און „טשערני פּערעדעל". „גרישקא", צוליעב זיין אונצווייפעלהאפטער העלדישקייט, האָט שוין גע־האט געוואונען דעם פולען צוטרויען פון די חברים און איז אריינגענומען געווארען אין דער „נאראָדנאיא וואָליא". איך בין פערבליבען אין „טשערני פּערעדעל". דאָך, פלעגען מיר זיך אפט טרעפען צוליעב אונזער אלטער בעקאנט־שאפט, און פלעגען פריי רעדען איינער פאר'ן אנדערען וועגען אונזערע ציעלען און פּלענער. איינמאָל פערטרויט ער מיר, אז ער נעהמט א טהעטיגען אנטייל אין א נייער פערשווערונג גע־גען צאר, וועלכער דארף באלד ארויספאָהרען פון יאלטא קיין פעטערבורג. מען האָט געפּלאנע־וועט אויפצורייסען דעם צוג. דער פּלאן איז טאקע צוליעב „גרישקע'ס" נאכלעסיגקייט, דורכ־געפאלען.

עס האָט געטראפען, אז אין מיטען נאָוועמ־בער פון 1879, איז מיר אויסגעקומען דורכצו־פאָהרען יעליזאוועטגראד. אריינקומענדיג אין וואקזאל, האָב איך בעמערקט אן אויסערגעוועהנ־ליכע אויפרעגונג צווישען פּובליקום פון ערשטען קלאס. דאָ האָט עפּעס געמוזט פּאסירען, טראכט איך זיך. און איך האָב זיך צוגעזעצט צום טיש, גענומען וואָס צו פערבייסען און זיך צוגעהערט צום געשפּרעך. און באלד האָב איך זיך דער־וואוסט, אז א יונגערמאן איז אקאָרשט ארעס־טירט געווארען מיט א קופערט דינאמיט. אזוי ווי דער קייזער האָט דאָ אין גיכען געדארפט דורכפאָהרען, איז קלאָר געווען, צו וואס דער די־

*) גאָלדענבערג האָט אויף דעם פּלאַץ דעם גע־בערנאטאָר אָבגעוואָרט, ווען ער איז געפאָהרען פון יעלאַטאָר ביי נאַכט. ווען די קאַרעטע האָט זיך אויסגעגלייכט מיט איהם איז ער אַרויפגעשפּרונ־גען און אויסגעשאָסען דורך'ן פערמאַכטען פענסטערל. איהם האָט זיך איינגעגעבען אונבעמערקט צו פער־שווינדען, ווייל די פערד האָבען זיך דערשראָקען פאַר'ן קנאַל און האָבען אַוועקגעטראָגען.

נאמיט האָט געדאַרפט דיענען. ווייטער האָב איך ערפאַהרען ווי אַזוי דאָס איז געשעהן: דער קליינער קופּערטעל, וואָס דער יונגערמאַן האָט דערלאַנגט דעם טרעגער, איז געווען אַזוי שווער. אַז יענער האָט עס פערדעכטיגט און צוגערופען דעם זשאַנדאַרם, וועלכער האָט דעם קופּערטעל געעפענט. צולעצט האָב איך פון איינצעלנע פראַזען זיך אָנגעשטויסען, אַז דער יונגערמאַן איז ניט קיין אַנדערער ווי גאָלדענבערג.

און זיינע חברים האָט עס דאָפּעלט וועה געטאָן: אי פאַר גאָלדענבערג'ן, וועמען מען וועט געוויס הענגען, אי דערפאַר, וואָס דער צאַר האָט אויך דאָס מאָל אויסגעמידען די גע־פאַהר. נאָר גאָלדענבערג'ן האָט מען ניט גע־האַנגען: מיט איהם האָט וואָס ערגערעס פּאַ־סירט.

אין גיכען, נאָך זיין אַרעסט, האָבען זיך גע־נומען אַרומטראָגען פון אָנפאַנג אונבעשטימטע, דערנאָך אַלץ דייטליכערע קלאַנגען, אַז גאָלדענ־בערג גיט אַרויס אויף די פערהערען אַלץ און אַלעמען!... דאָס האָט אויסגעזעהען אַזוי אונ־מעגליך: אַ מענש, וואָס איז בעגאַנגען אַזאַ מו־טיגע טהאַט, אַרעסטירט מיט אַזעלכע אונצוויי־פעלהאַפטע בעווייזע, אַז ער פלאַנעוועט קייזער־מאָרד, אַזעלכער, האָבען מיר געגלויבט, קען ניט זוכען זיך צו רעטען דאָס לעבען דורך אַזעלכע נידריגע מיטלען. אָבער די רעגירונג האָט פער־עפענטליכט גאָלדענבערג'ס ודוי און, צו אונזער גרויל, האָט די ווירקילכקייט איבערטראָפען אונ־זערע ערגסטע ערוואַרטונגען.

גאָלדענבערג האָט אויספיהרליך, מיט אַלע איינצעלהייטען, שריפטליך איבערגעגעבען ב ו כ־ש ט ע ב ל י ך א ל י ז, וואָס ער דאָט גע־וואוסט, געהערט פון אַנדערע וועגען דער רע־וואָלוציאָנערער בעוועגונג, זייט ער איז אַריינ־געטרעטען אין איהר. ער האָט געגעבען פולע כאַראַקטעריסטיקס פון די פּערזאָנען מיט וועלכע ער האָט זיך צוזאַמענגעשטויסען אָדער וועגען וועלכע ער האָט בלויז געהערט; ער האָט ניט דורכגעלאָזען קיין איין באַקט. הונדערטער, אויב ניט טויזענדער פּערזאָנען, פון פערשיעדע־נע קרייזען, עלטער און שטאַנד האָט ער אויף אַזאַ אופן „פערשאָטען". ער האָט ניט געזשאַ־לעוועט אפילו זיינע נאָהענטסטע יוגענד פריינד, די וואָס האָבען איהם שטענדיג געהאָלפען און געשטיצט. מיט איין וואָרט, לויט דעם שאַדען, וואָס ער האָט אָנגעטהאָן, האָט ער אַריבערגע־שטיגען אַלע רענגאַטען וואָס פאַר איהם.

עס איז לייכט זיך פאָרצושטעלען, וואָס פאַר אַ מורא'דיגען איינדרוק גאָלדענבערג'ס „אָפענ־הערציגער ודוי" האָט געמאַכט אויף אונז רע־וואָלוציאָנערען. בעזאָנדערס האָבען מיר אידען זיך דערפיהלט שטאַרק געטראָפען. נאָך פריהער האָט אַ איד, ראַבינאָוויטש, געגעבען אַן אָפענ־הערציגען ודוי. אָבער וואָס פאַר אַ בעטרעף האָט עס געהאַט מיט גאָלדענבערג'ס ודוי! — גאָלדענבערג איז געווען דער ערשטער איד, וואָס איז אַזוי צו זאָגען בעריהמט געוואָרען דורך זיין פערראַט. ער האָט פערפלעקט דעם נאָמען פון אונזער פאָלק. ביי דער נייגונג פון פיערע קריסטען צו קוקען אויף אונז אידען, ווי אויף „פייגלינגע", וועלכע זיינען פעהיג אויף יע־דע נידריגקייט, ווען נור זייערע אינטערעסען זיינען אָנגעריהרט און זייער לעבען איז אין גע־פאַהר — כאָטש פיער אידען האָבען שוין גע־האַט עהרליך געענדיגט זייער לעבען אויף דער ליה — האָט מען געקענט ערוואַרטען, אַז מען וועט זיך נעהמען פערהאַלטען פיינדליך צו אונז אידישע רעוואָלוציאָנערען.

אָבער באַלד האָט זיך דייטליך אַרויסגע־שטעלט, אַז גאָלדענבערג זוכט דאָ גאָר ניט צו פערלייכטערען זיין שיקזאַל: „שיטענדיג" אויף אַנדערע, האָט ער זיך אויך ניט געשאַנע־וועט. פערקעהרט, ער האָט זיך צוגעשריבען אַ גרעסערע בעדייטונג, ווי ער האָט געהאַט אויף צו אמת'ן. ער האָט דערצעהלט וועגען זיך זאַכען, וואָס די אויספאָרשער וואָלט בשום אופן זיך ניט דערוואוסט. עס איז קלאָר גע־וואָרען, אַז דאָס איז ניט שרעקעדיגקייט, וואָס האָט איהם געטריבען אַזוי צו האַנדלען, נאָר גאָר עפּעס אַנדערש.

גענוי פעסטגעשטעלטע פאַקטען זיינען ניטאָ. אָבער עס איז דאָ פיעל גרונד אָנצונעהמען, אַז גרישקאַ האָט גענומען אַרויסגעבען אונטער פאָל־גענדע אומשטענדען:

פון יעליזאַוועטגראַד האָט מען איהם גלייך אַוועקגעפיהרט קיין אדעס, וואו מען האָט איהם אַוועקגעזעצט קאַמער ביי קאַמער מיט איינעם פעהאָם קוריצין. אָט דער קוריצין איז אין געפענגניס געוואָרען אַ פערראַטער, וואָס די חברים האָבען ניט אָנגעהויבען צו פערדעכטי־גען. ער האָט געהאַט אַ נאָמען פאַר אַ גוטען רעוואָלוציאָנער, וועלכער זיצט שוין אָט דעם דריטען יאָהר. אַלץ וואָס דער דאָזיגער פלעגט זיך דערוויסען פון די נייאָנגעקומענע, דורכ־קלאַפּענדיג זיך מיט זיי דורכ'ן וואַנט, פלעגט ער איבערגעבען די זשאַנדאַרען. אַזוי האָט ער אויך געטהאָן, פערשטעהט זיך, מיט גאָלדענ־בערג'ען.

דער אויספאָרשער פון פּאָליטישע פערברע־כענס אין אָדעס איז געווען דער פּראָקוראָר־גע־היהף דאָברזשינסקי, וועלכער האָט שפּעטער דורך גאָלדענבערג'ן זיך דערדיענט צו די גאָר הויכע עמטער. דער דאָזיגער פאָרשטעהער פון רוסי־שען געזעץ, אַ פּאָליאַק פון געבורט, האָט געהאַט די פעהיגקייט אַריינצוגנב'ענען זיך יענעם אין האַרצען אַריין — פערשטעהט זיך, דאָרט וואו עס האָט זיך געלאָזען — וואו דאָס האַרץ איז געווען „צושפּיעלעט" — אַזוי צו זאָגען.

דאָברזשינסקי איז בעשטימט געווען זעהר אַ קלוגער, אָבער, הויפּטזעכליך אַ דורכגעטרי־

בענער יונג, וועלכער האָט עפּעס אויך געוואוסט פון סאָציאַליזם און דער רעוואָלוציאָנערער בע־וועגונג, דורך זיין בעקאַנטשאַפט מיט דער אונ־לעגאַלער ליטעראַטור און אויך די אויסזאָגונ־גען פון קוריצין און אַנדערע. צו אַזאַ מענשען איז אַריינגעפאַלען דער בעשרענקטער, וועניג ענטוויקעלטער, אָבער אין זיך פערליעבטער און עהרגייציגער גאָלדענבערג, וועלכער האָט פּלוצ־לונג דערזעהען אין זיך אַ „גרויסען רעוואָלוציאָ־נער", אַ „העלד". אַלס פיינער בעאַבאַכטער און פּסיכאָלאָג האָט דאַברזשינסקי באַלד דער־טאַפּט גאָלדענבערגס שוואַכע שטרונע און ער האָט גענומען שפּיעלען אויף איהר.

גלייך ביים ערשטען פערהער האָט גאָלדענ־בערג אַליין ערקלערט, אַז ער האָט עס ערמאָרדעט קראַפּאָטקינ'ען, אַז ער, אַנשטאָט סאָלאָוויאָוו'ען האָט געדאַרפט ערמאָרדען דעם צאַר און אַז דער דינאַמיט, וואָס ער האָט געפיהרט, איז אויך געווען פאַר'ן צאַר. דאָס, און אויך וואָס ער פלעגט זיך דערוויסען דורך קוריצינען האָט דאַברזשינסקי בריה'דיג אויסגענוצט.

אַ דעליקאַטער, אַ פריינדליכער, אַ מענש אַ „זייד", האָט דער פּראָקוראָר יעזואיט גענומען חנפ'ענען דעם עהרגייץ פון דעם ניט קלוגען טע־ראָרירסט. „איהר — האָט ער צו איהם געזאָגט — זייט אַן אמת'ער רעוואָלוציאָנער! אַזעלכע האָב איך נאָך ניט בעגעגענט! אַבער אמת'ע העלדישקייט איז ניט אין דעם צו הרג'ענען אַ גובערנאַטאָר אָדער אפילו דעם צאַר, נור אין דערלייכטערן ליידען אַ. ז. וו."

די דאָזיגע חניפה רייד האָט ער דורכגעשאַ־טען מיט ביישפּיעלע פון דער געשיכטע און איהם האָט זיך ענדליך איינגעגעבען צו „אַבערצייגען" גאָלדענבערג'ען, אַז „אמת'ער העראָאיזם" וואָלט געווען פון זיין זייט, ווען ער זאָל זיך אַבזאָגען פון דעם טראַדיציאָנעלען שטאַנדפּונקט, אַז רע־וואָלוציאָנערען טאָרען קיין זאַך ניט דערצעהלען וועגען זייער טהעטיגקייט. אַדרבא, זאָל ער עפּע־נען די אויגען דער רעגיערונג אויף אַלץ, וואָס קומט פאַר אין לאַנד. וואָרים וואָלט זי אַזוי גוט געוואוסט, ווי ער גאָלדענבערג ווייס עס, וועגען די אַלע עולות, אונגערעכטיגקייטען, וואָס די פערשיעדענע בעאַמטע בעגעהן, וואָלט זי זיכער געענדערט איהר גאַנצע פּאָליטיק. און דאַברזשינסקי האָט דערביי גאָלדענבערג'ען גאַ־ראַנטירט, אַז זיינע חברים רעוואָלוציאָנערען וועט קיין זאַך ניט פּאַסירען.

דער תם גאָלדענבערג האָט זיך געלאָזט כאַ־פּען אין נעץ: ער האָט טאַקע גענומען גלויבען, אַז ער וועט זיך דערדיענען אַ נאָמען אין דער וועלטגעשיכטע, אַז זיין אויפטהו וועט ראַטעווען רוסלאַנד, אַז ער וועט ווייזען אַ ביישפּיעל, וואָס וועט פערבלייבען דער איינציגער אין דער גע־שיכטע — אַ ביישפּיעל פון העלדישקייט, וואָס דריקט זיך אויס אין אַבסאָלוטער אָפּענהערציג־קייט. זאָל זיין, ער איז עובר אויף דער רעוואָלו־ציאָנערער טראַדיציע — ניט אַרויסצוגעבען! — דערפאַר אַבער וועט ער אַריבערשטייגען די אַלע ביז אהער בעקאַנטע גרויסע מענער, קיינעם ניט וועט ער ניט שעדיגען, פערקעהרט ער וועט אַלע־מען איבערצייגען אַז פאַר זיך האָט ער גאָר נישט געזוכט און אַלע וועלען לויבען און ריהמען זיין איבערנאַטירליכען מוט.

איך שטרייך אונטער, אַז עס זיינען פאַראַן פיעל גרינדע צו גלויבען, אַז דאָס זיינען טאַקי געווען די מאָטיוון פון זיין האַנדלונג.

דאַברזשינסקי האָט נאַטירליך אויף אַ קונ־ציגען אופן איהם כסדר אונטערגעוואָרימט, ער זאָל וואָס אויספיהרליכער און וואָס אָפענהערצי־גער אַלץ פערצייכנען אין זיינע נאָטיצען, וועל־כע ער האָט געשריבען וואָכען און וואָכען נאָכ־אַנאַנד. אַזוי לאַנג ווי ער איז געווען פערטהאָן אין דער דאָזיגער געמיינער אַרבייט, האָט אי דאַברזשינסקי אי די געפענגנים אַדמיניסטראַ־ציע זיך פערהאַלטען צו איהם מיט גרויס פריינד־ליכקייט און אַבשיי, ערפילענדיג זיין יעדען וואונש, וואָס גאָלדענבערג האָט עס פערטייטשט אַלס אַן אויסדרוק פון אויפריכטיגער אַכטונג צו איהם, דעם גרויסען העלד.

אַבער אַלץ פערשווינדט — און אויך דער נעבעל, וואָס האָט פערפינסטערט זיין מח, איז פערשוואונדען.

ער האָט גענומען מערקען, אַז מען פערהאַלט זיך שוין צו איהם פיעל קעלטער. דאָס האָט איהם איבערראַשט. דער אַרימער האָט ניט פערשטאַנען, אַז די זשאַנדאַרען האָבען פון איהם אַרויסגעצויגען אַלץ, וואָס זיי האָבען געקענט, איצט איז ער פאַר זיי אַן איבריגער, אַ פעראַכ־טעטער.

איינמאָל אין אַ געשפּרעך מיט די זשאַנדאַרען און דעם פּראָקוראָר, האָט ער אויסגעשריען: „אַבער געדענקט, ווען כאָטש אַ האָר וועט אַראָב־פאַלען פון אַ קאָפּ פון מיינעם אַ חבר, וועל איך זיך דאָס קיינמאָל ניט מוחל זיין!"

— איך ווייס ניט וואָס מכח די האָר — האָט איינער פון זיי מיט אַ נידערטרעכטיגען שמייכעל געענטפערט — אַבער קעפּ וועלען ניט וועניג פאַלען.

דער ענטפער האָט אַזוי ערשיטערט גאָלדענ־בערג'ען, אַז אויפ'ן שטעל האָט ער בעקומען אַ אַ היסטערישען אָנפאַל. פּלוצים האָבען די אויי־גען זיך איהם געעפענט אויף אַלץ, וואָס ער האָט אָבגעטהאָן. ער איז אַריינגעפאַלען אין פערצווייפלונג. צוזעהענדיג זיינע מורא'דיגע ליידען, האָבען אפילו זיינע פּייניגער אויף איהם רחמנות געקראָגען און האָבען ערפילט זיינע אַ בקשה, מיט וועלכער ער האָט זיך געווענדעט צו זיי, מיט אויגען פול טרעהרען — זיי זאָלען איהם ערלויבען זיך זעהען מיט איינעם פון די אַרעסטירטע חברים.

דאָס איז געווען אין פּעטראָפּאַוולאָווסקי פעסטונג, וואו יעמאָלט איז געזעסען אַהרן זונדע־

העזויטש, וועגען וועלכען, אזוי ווי וועגען מיר, ניט קוקענדיג אויף דער לאנגאָניגער פרייגד־שאפט, ער האָט אלץ ארויסגעגעבען. ווען מען האָט זונדעלעוויטש'ען געבראכט אין עפּעס א שטיינערנעם קאַסטען, איז איהם אויפ'ן האלז פּלוצלונג ארויפגעפאַלען מיט א געשריי און גע־וויין גאָלדענבערג און האָט זיך גענומען בעטען ביי איהם רחמים ער זאל איהם זאָגען, ווי קען ער פּע־ריכטען דעם שאָדען, וואָס ער האָט אָנגע־טהאָן!

דערצעהלענדיג מיר, אין א צייט ארום וועגען דעם, האָט זונדעלעוויטש בעמערקט, אז עס האָט איהם אָנגעכאַפּט א שוידער צוזעהענדיג די מאָראַלישע ליידען פון אָט דעם אונגליקליכען בע־שרענקטען מענשען.

— וואס האָב איך איהם געקענט ראטהען, אנדערש טהאָן, ווי אָבצוזאָגען זיך אויפ'ן גע־ריכט פון אלע זיינע אויסזאָגונגען, כאָטש נא־טירליך, דאָס האָט ווייניג וואס געקענט ענ־דערן די לאגע, פּערריכטען דעם שאָדען.

א קורצע צייט ארום נאָכ'ן בעשריבענעם פאל האָט זיך צווישען די ארעבטירטע פּערשפּרייט א קלאנג, אז גאָלדענבערג האָט זיך פון גרויס הארצווייטאָג אויפגעהאנגען.

און נאָך א צייט נאָכדעם פלעגען די פּראָ־קוראָרען אויף די פּאָליטישע פּראָצעסען אלץ זיך בערופען אויף גאָלדענבערג'ס אויסזאָגונ־גען, און וויפיעל מאָל די גע'משפּטע און זיי־ערע פערטיידיגער האָבען געפאָדערט, אז דער־געריכט זאָל צושטעלען אָן אָפיציעלע בעשטע־טיגונג פון גאָלדענבערג'ס טויט, אויף וואָס זיי האָבען א רעכט לויט'ן געזעץ, איז זיי דיזע פאָדערונג אָבגעזאָגט געוואָרען. דערפאַר האָט זיך ביי אונז רעוואָלוציאָנערען לאנג געהאַלטען א חשד, אז גאָלדענבערג לעבט, אז מען האָט איהם ערגעץ בעהאַלטען, כדי ער זאָל ניט קע־נען צוריקציהען זיינע אויסזאָגונגען און שטע־לען דערמיט די ריכטער אין א שווערער לאגע. אָבער איצט איז שוין זיכער, אז ער איז בע־גאַנגען זעלבסטמאָרד.

ווען מען האָט מיך ארעסטירט, האָט מען די בעשולדיגונג געגען מיר אויך געבויט אויף מיי־נע אייגענע רייד, אויף די חבר'שע געשפּרע־כען מיינע מיט גאָלדענבערג'ן דאַמאָלס אויפ'ן „פערדען פּלאַץ" אין כאַרקאָוו און אנדערשוואו, געשפּרעכען וואָס גאָלדענבערג האָט וואָרט ביי וואָרט איבערגעגעבען אין זיין „אָפענהערציגען וידוי".

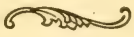

ד"ר א. קאראלניק:

# דער אידישער הומאָר

ידען זיינען א פּאַראַדאָקסאל פאָלק. דאכט זיך ס'איז ניטאָ קיין פאָלק אויף דער וועלט וואָס האָט געהאַט אזא טראַגיש לעבען ווי זיי — און דאָך איז עס דאָס פאָלק פון בעסטען הומאָר. זיי זיינען בעריהמט דערמיט. די גאַנ־צע וועלט וויים עס, אז די בעסטע ווערטלעך, די פיינסטע „פּואַנטען", הדודים, ד. ה. שאַרפקייטען, געפינט מען נאָר ביי אידען. נעהמט אין רוס־לאַנד, למשל. רוסלאַנד האָט די גרעסטע סאַטי־ריקער פון דער וועלט — גאָגאָל, סאַלטיקאָוו, שטשעדרין, נאָר אז רוסען ווילען נחת האָבען פון א גוט ווערטעל, לאכען איבער א פיינעם שפּאַס, דערצעהלען זיי ארמענישע אדער אידישע וויצען. איבער ארמענישע לאכט מען דערפאַר וואס זיי זיינען אזוי נאַריש, איבער אידישע — דערפאַר וואס זיי זיינען אזוי קלוג. ביידע האָבען זיי אין זיך א צוג וואס דערנעהנטערט זיי איינעם צום אנדערען: די „פּואַנט" איז אַן אומגעריכטע, א פּלוצליכע, וואס מען קען ניט „טרעפען" מיט די מיטלען פון דער געוועהנליכער לאָגיק. ס'איז נאָר געווענדט — וואס מען זאָגט דערנאָך, אז מען האָט שוין געהערט די „פּואַנט". ביי אַן ארמענישען וויץ לאכט מען איבער דעם שטות, ביי א אידישען — איבער דער פּחות. נעהמט צוויי „ווערטלעך", איינעם אַן ארמענישען און איינעם א אידישען, ביידע זעהר בעקענט און פּאָפּולער — לפּחות אין רוסלאַנד. דער ארמע־ניער פרעגט: וואס איז דאס, ס'איז גרין, הענגט אויף דער סטעליע און עס פּישטשעט? איהר מעגט טרעפען פון היינט ביז איבער א יאהר, אויסזוכען אהערליי לאָגישע קאָמבינאַציעס — איהר וועט אליין ניט טרעפען. דער ארמע־ניער שמייכעלט און זאגט: עס איז א ה ע ר י נ ג. פאר וואס, גרין? ער האָט עס אזוי אָבגעפאַרבט. עס הענגט — ער האָט עס אויפ־געהאנגען. עס פּישטשעט: דאָס האָט ער נאָר בכיון אזוי געזאָגט כדי מען זאָל ניט קענען טרע־פען. איהר לאכט דערביי — אבער איהר לאכט ניט איבער דעם וויץ, נאָר איבער דער קינדער־שער נאַרישקייט. נעהמט איצט דאָס בעקאַנטע

אידישע „רעטעניש“: די מעשה פון דער הון און דעם האָן. א איד, א קבצן, האָט בעדארפט האָבען פלייש אויף שבת און געמוזט קוילען אייגעם פון די עופות וואס ער האָט פערמאָגט. האָט ער ניט געוואוסט וואס צו טהאָן: וועט ער קוילען די הון, וועט זיך דער האָן בייזערען; וועט ער קוילען דעם האָן, וועט די הון זיין ברוגז. און אז מ'הערט אז דאָס גאנצע רעטעניש ווערט פערענטפערט מיט דער געגען־קשיה: נו, און אז דער האָן אדער די הון וועט זיך בייזערן, איז וואס? — פערשטעהט איהר דעמאָלט אז אין דעם וויץ ליעגט שכל, ליעגט לאָגיק, נור א לאָגיק וואס איז ניט קלאָהר דעם פשוט'ען קאָפּ.

איך האָב געבראכט די צוויי ביישפּיעלען, ווארום איך ווייס ניט אויב מען קען גיבען א בעסערען פערגלייך צווישען דעם אידישען און דעם ניט־אידישען וויץ. דער ארמענישער וויץ איז טיפּיש פאר דעם ניט־אידישען וויץ בכלל. נעהמט דעם וויץ פון דעם רוס, דעם דייטש, דעם ענגלענדער, אפילו דעם אמעריקאנער. און וואס בעשטעהט ער? אין ש א ר ז ש, אין קאריקאטור. מען נעהמט ערגיץ איין צוג, איין דעטאל פון א זאך, פון א כאראקטער פון א מענשען אדער פון א סיטואציע און מען פערגרעסערט זי, פערלענגערט זי איבער דער מאָס — און דערפון ווערט קאָמיזם. דאָס איז האָך די געוועהנליכע מעטהאָדע פון די צייכנער־קאריקאטוריסטען. האָט, למשל, א וויכטיגער פּאָליטיקער א לאנגע נאָז, צו איז ער בכלל לאנג, דאן נעהמט דער קאריקאטוריסט דעם איינצעלנען צוג און איז איהם מגזם. די קאריקאטוריסטען בשעת דער מלחמה מאָלען קייזער ווילהעלם — כמעט תמיד מיט א פּאָר סטראשנע ארויפסטארטשענדע וואנצעס, ניקאָלאי ניקאָלאיעוויטש האָט א פּאָר פיס וואָס זיינען לאנג און דין אָהן א שיער. די ביסמארק־קאריקאטוריסטען פלעגען מיט פארליעבע מאָלען זיינע בעריהמטע דריי האָר אויף דעם הויען קאָפּ, א. ז. וו.

פערלענגרט איין ליניע און איהר צושטערט א גאנצע געביידע, מאכט א תל פון זיין סימעטריע, פון דער גאנצקייט און די גאנצע זאך ווערט קאָמיש. און אזוי ווי די מעטהאָדע איז אזוי פּראסט און נאאיוו, איז די קונסט פון קאריקאטור געוועהנליך ניט קיין גרויסע. נור וועניגע קאריקאטוריסטען האָבען פערשטאנען אויסצומיידען די גרינגע וועגען, האָבען געהאט אן אמת קינסטלערישע וויזיאָן פון דעם קאָמישען, וואָס ליעגט אונטער אלעמען אין דער וועלט. אזוי איז, למשל, געווען דער געניאלער לעאָנאר־דאָ דע ווינטשי, וועלכער פלעגט אָפט מאָלען — קארטונען מיט קאריקאטורען; אזוי איז געווען דער גרויסער פראנצויז געוואַרני אין אונזער צייט; דער פראנצויז סטיינלען אדער דער דייטש ט. ט. היינע, אדער די קונסט פון דעם ענגלישען „פּאָנטש“ אין זיינע בעסטע צייטען. דאָס איז געווען אן אייגענע, נייע ארט צו ז ע ־ ה ע ן, ארויינשטעלען מענשען און זאכען אין אזעלכע קאָמישע סיטואציעס, אז זיי זאָלען ווערען אפילו גאָר אָהן קאריקאטור — קאָמיש.

איבערטראגענדיג אָט דעם בעגריף פון קאָמישען פון דער צייכען־קונסט אויף דער ליטעראטור — בעקומען מיר די גרויסע קונסט פון דער קאָמעדיע, די גרויסע און זעלטענע קאָמעדיע, ניט דוקא אין דעם זין פון טהעאטער, נור בכלל פון גרויסער קונסט וואס זעהט די וועלט אונטער דער אספּקלריא פון לעבערליכקייט. דער דאָן קיכאָט פון סערוואנטעס, ראבעלעי'ס אונשטערבליכער פאנטאגרועל, סוויפט'ס טיפּען אדער טריסטרעם שענדי — זיינען אייביגע טיפּען פון קאָמיזם, טיעפען לעבענס־קאָמיזם, אָפט טראגיזם...

ביי אונז אידען איז די לאנגע פונקט פערקעהרט: מיר האָבען ניט קיין קונסט־קאָמעדיע, אבער מיר האָבען דעם טיעפסטען און זיכערסטען זין פאר לעבענס־קאָמיזם. מיר האָבען דאָס וואס מע רופט אָן — וויץ. „די בעסטע פיש און די בעסטע וויצען קריגט מען ביי אידען“, זאָגט א דייטש ווערטער. עס קען זיין אז דאָס איז דאס צווייטע גרויסע עלעמענט וואס מיר האָבען ארייגעטראגען אין דער וועלט קולטור. דאָס ערשטע איז געווען — פּאַטהאָס. אידען זיינען געווען די ערשטע גרויסע פּאַטהעטיקער פון דער וועלט. דער אידישער סטיל, דאס אידישע דענקען, די אידישע פאָרם איז תמיד געווען א פּאַטהעטישע, ד. ה. זיי האָבען גענומען דאָס לעבען מיט טיעפקייט, ליידענשאפטליכקייט. שווערקייט. וואו איז דאָ א גרעסערער פּאַטהאָס ווי ביי די נביאים? אדער אין איוב? א ים פון פייער, שטורמיש, מיט א נאטירליכען ריטהמוס, איטליכע נאָטע איז עכט, קיינע פאלש, קיינע געקינסטעלט, אלצדינג — לשמה, צוליעב דער זאך, דער אידעע אליין.

און אפשר טאקי דערפאר האָט דער איד אזא פיינעם חוש הריח פאר דעם לעבערליכען. דער וואס פאָדערט פונ'ם לעבען אזוי פיעל, דער וואס לעבט און טראכט אין די העכסטע, פאטהעטישסטע פאָרמען, זעהט אין די מינוטען פון ערוואכען, פון מיעדיגקייט, די גרויע פּראָזע פון דעם טעגליכען לעבען, די נארישקייטען, קליינינקייטען מיט גאָר אן אנדערען, א געשאַרפטען אויג, קוקט אויף דער גאנצער וועלט מיט א שמייכעל.

דער איד לעבט אין פרעמדע סביבות, זעהט ארום זיך מענשען מיט אנדערע מנהגים, אנדערע פסיכע, און קוקט זיך שארף איין אין איהר, ווייל ער מוז זיך צו איהר צופּאסען. דער איד נעהמט אָן די פרעמדע שפּראך. עס געהען אוועק א פּאָר דורות און זי ווערט ווי א אידישע. אבער ער פערגעסט קיינמאָל ניט, אז זי איז א פרעמדע, זי וועט מיט איהם ניט צונויפוואקסען אזוי, אז ער זאָל ניט קענען א קוק טהאָן אמאָל אונטער דעם שלייער פון דעם וואָרט.

עס איז מיר איינמאָל איינגעפאַלען, בשעת איך האָב געלעזען די ווערק פון דעם בעריהמטען אידיש־דייטשען הומאָריסט, דעם וויענער סאַפיר. א מאָדנע זאַך, דער מענש פרעגט קשיות אויף דער שפּראַך אליין! אזוי פרעגט ער, למשל, פאַר־וואָס זאָגט מען אויף דייטש „בעהויפּטען" און ניט „בעקאָפּפּען"? און נאָך אזעלכע זאַכען. און דאָס איז זיין הומאָר, דאָס איז זיין וויץ. אז ער נעהמט זיך דערצעהלען א מעשה איז ער ניט אזוי אינטערעסאַנט, אבער אז ער הייבט אָן צו מאַכען „וואָרט־קונסטען", שפּיעלען זיך מיט די ווערטער, זשאָנגלירען מיט זיי, קענט איהר ניט איינשטעהן, איהר מוזט לאַכען. די דייטשען האָבען זיך תמיד איבער איהם גע'חדוש'ט און האָבען איהם דערפאַר געהאַלטען פאַר א גרויסען טאַלאַנט. אבער אין אמת'ן איז ער געווען גלאַט א איד א בדחן, וואס האָט זיך געווערטעלט אויף דייטש. א דייטש צו א פראַנצויז צו אַן ענג־לענדער, וועט קיינמאָל ניט איינפאַלען צו פרע־גען קשיות אויף א וואָרט, סיידען ער איז א פילאָ־לאָג. ער איז אין דער שפּראַך געבוירען, זיינע עלטערען און עלטער־עלטערען האָבען אזוי געטראַכט און גערעדט, ס'איז א שטיק פון זיין אָרגאַנישעס „איך". דער איד — אפילו דער אסימילירטער — האָט פאָרט נאָך אין זכרון, ערגיץ אין א ווינקעלע, אז מען קאָן אויף ריי־דען און טראַכטען אנדערש, אז א וואָרט איז נור א קלאַנג, אז עס איז אויך נאָר א קונסטליכע זאַך — א ראיה, מען קען עס אויסטראַכטען, צוגעבען איהם אנדערע ניואַנסען, אנדערע פאַר־בען און טייטשען. זעהט אשטייגער — ווי שווער עס איז צו זאָגען א ווערטעל אויף לשון קודש. איך וועניגסטענס האָב נאָך קיינמאָל ניט גע־לאַכט איבער א העברעאיש גלייכוואָרט. און ווי גרינג איז צו וויצלען זיך אויף אידיש. די שפּראַך אליין בעט זיך ממש, איהר האָט אין איהר אלע עלעמענטען פון קאָמיזם. ווילט איהר לשון נופל על הלשון — גלייכקלינגענדע ווערטער, וואָרטשפּיעל, — איז ניטאָ קיין שפּראַך וואס זאָל זיין אזוי פעהיג דערצו. שוין די אונבע־גרענצטקייט פונ'ם לעקסיקאַן אליין איז דאָס בעסטע מיטעל. פעהלט אייך א ניואַנס אויס־צודריקען אין דעם דייטשען וואָרטשאַץ, נעהמט איהר א העברעאישען, א סלאַווישען, אירגענד א וואָרט, וואס קען אויסדריקען אין דעם מאָ־מענט אייער ניואַנס. א טיפּיש ביישפּיעל איז דאָס בעקאַנטע ווערטעל פון הערשעל אסטראָ־פּאָליער מיט „אשכול". הערשעל איז אמאָל גע־קומען אין א שטעדטעל וואו דער גביר פון דער שטאָדט — ער האָט געהייסען אשכול, — איז געווען א שטיק אפּיקורוס. נאָר אזוי ווי ער איז געווען א נגיד האָט קיינער ניט געהאַט די העזה איהם צו זאָגען דעם אמת. הערשעל פלעג זיך נעהמען צו אלעם, האָט ער זיך צו דעם אויך אונטערגענומען. ס'איז געווען שבת. אשכול דער גביר איז געזעסען בהרחבה'דיג אויף דעם

עס איז מיר איינמאָל איינגעפאַלען, בשעת איך האָב געלעזען די ווערק פון דעם בעריהמטען אידיש־דייטשען הומאָריסט, דעם וויענער סאַפיר. א מאָדנע זאַך, דער מענש פרעגט קשיות אויף דער שפּראַך אליין! אזוי פרעגט ער, למשל, פאַר־וואָס זאָגט מען אויף דייטש „בעהויפּטען" און ניט „בעקאָפּפּען"? און נאָך אזעלכע זאַכען. און דאָס איז זיין הומאָר, דאָס איז זיין וויץ. אז ער נעהמט זיך דערצעהלען א מעשה איז ער ניט אזוי אינטערעסאַנט, אבער אז ער הייבט אָן צו מאַכען „וואָרט־קונסטען", שפּיעלען זיך מיט די ווערטער, זשאָנגלירען מיט זיי, קענט איהר ניט איינשטעהן, איהר מוזט לאַכען. די דייטשען האָבען זיך תמיד איבער איהם גע'חדוש'ט און האָבען איהם דערפאַר געהאַלטען פאַר א גרויסען טאַלאַנט. אבער אין אמת'ן איז ער געווען גלאַט א איד א בדחן, וואס האָט זיך געווערטעלט אויף דייטש. א דייטש צו א פראַנצויז צו אַן ענג־לענדער, וועט קיינמאָל ניט איינפאַלען צו פרע־גען קשיות אויף א וואָרט, סיידען ער איז א פילאָ־לאָג. ער איז אין דער שפּראַך געבוירען, זיינע עלטערען און עלטער־עלטערען האָבען אזוי געטראַכט און גערעדט, ס'איז א שטיק פון זיין אָרגאַנישעס „איך". דער איד — אפילו דער אסימילירטער — האָט פאָרט נאָך אין זכרון, ערגיץ אין א ווינקעלע, אז מען קאָן אויך ריי־דען און טראַכטען אנדערש, אז א וואָרט איז נור א קלאַנג, אז עס איז אויך נאָר א קונסטליכע זאַך — א ראיה, מען קען עס אויסטראַכטען, צוגעבען איהם אנדערע ניואַנסען, אנדערע פאַר־בען און טייטשען. זעהט אשטייגער — ווי שווער עס איז צו זאָגען א ווערטעל אויף לשון קודש. איך וועניגסטענס האָב נאָך קיינמאָל ניט גע־לאַכט איבער א העברעאיש גלייכוואָרט. און ווי גרינג איז צו וויצלען זיך אויף אידיש. די שפּראַך אליין בעט זיך ממש, איהר האָט אין איהר אלע עלעמענטען פון קאָמיזם. ווילט איהר לשון נופל על הלשון — גלייכקלינגענדע ווערטער, וואָרטשפּיעל, — איז ניטאָ קיין שפּראַך וואס זאָל זיין אזוי פעהיג דערצו. שוין די אונבע־גרענצטקייט פונ'ם לעקסיקאַן אליין איז דאָס בעסטע מיטעל. פעהלט אייך א ניואַנס אויס־צודריקען אין דעם דייטשען וואָרטשאַץ, נעהמט איהר א העברעאישען, א סלאַווישען, אירגענד א וואָרט, וואס קען אויסדריקען אין דעם מאָ־מענט אייער ניואַנס. א טיפּיש ביישפּיעל איז דאָס בעקאַנטע ווערטעל פון הערשעל אסטראָ־פּאָליער מיט „אשכול". הערשעל איז אמאָל גע־קומען אין א שטעדטעל וואו דער גביר פון דער שטאָדט — ער האָט געהייסען אשכול, — איז געווען א שטיק אפּיקורוס. נאָר אזוי ווי ער איז געווען א נגיד האָט קיינער ניט געהאַט די העזה איהם צו זאָגען דעם אמת. הערשעל פלעג זיך נעהמען צו אלעם, האָט ער זיך צו דעם אויך אונטערגענומען. ס'איז געווען שבת. אשכול דער גביר איז געזעסען בהרחבה'דיג אויף דעם

גאַניקעל פאַר זיין הויז. געהט דורך הערשעל — און נאָך איהם אַן עולם — אָבגעריסען, אָב־געשליסען, א קבצן, אַן אביון, און טהוט א זאָג: „גוט שבת דיר, אשכול!" דער גביר ווערט נתפּעל, ענטפערט איהם „גוט שבת" און פרעגט:

„פון ווען אָן זאָגט איהר מיר עפּעס דו, הערשעל?" הערשעל פאַלט ניט אראָפּ ביי זיך און זאָגט איהם: „וואָס דען, א פעטער זאָל איך ניט זאָגען קיין דו?" „ווי אזוי קעהר איך דיר אָן א פעטער? איך האָב עד היום דערפון ניט געוואוסט", זאָגט אשכול דער גביר. „סטייטש", טענה'ט הערשעל, „ס'איז האָך א בפירוש'ער פּסוק: „אשכול הכופר דודי לי" — אשכול דער אפּיקורוס איז מיינער א פעטער. — דער עולם האָט זיך געקאַטשעט פאַר געלעכטער און הער־שעל האָט גובר געווען איבער דעם גביר. נעהמט די טעכניק פון דעם וויץ: ס'איז קאָנסטרואירט אויף דעם דאָפּעל־זין פון דעם וואָרט „כופר", פון דעם וואָרט „דודי". געוויס, אין ארץ ישראל, בשעת די אלטע שפּראַך האָט נאָך געלעבט, האָט נאָך געהאַט א קלאַנג־פאַרב, כל זמן איטליכס וואָרט האָט געהאַט זיין אייגענעם זין וואס מען קען ניט פערבייטען, — וואָלט דער וויץ געווען אונמעגליך, אונפערשטענדליך. נאָר די ניי־אי־דישע שפּראַך האָט די גרענעצען צווישען וואָרט און בעגריף אבגעריסען. פאַר דעם אידישען אויער פון היינט איז א וואָרט מעהר ניט ווי א צייכען, און דאָס אויך נאָר א זעהר רעלאַטיוועס. א „לפי־שעה'דיגעס". ווערטער זיינען פאַר איהם געוואָרען א מין אלגעבראַאישער צייכען, וואס מען שטעלט אריין אין א גלייכונג ווען מען דאַרף מאַכען א חשבון. ווער וועט עס זיך סטאַרען אז דער „איקס" צו דער „איפּסילאָן" זאָל האָ־בען דעם פולען קלאַנגליכען ווערטה?

אז איהר ווילט קענען לערנען דעם אידי־שען הומאָר, דאַרפט איהר נאָר צוהערען זיך „מה אמרי אנשי" — וואס די אידישע גאַס זאָגט. מיר האָבען נאָך ניט קיין הומאָריסטישע ליטעראַטור. די אמאָליגע הומאָריסטען, ווי צ. ב. דער ניט לאַנג פערשטאָרבענער לינעצקי, זיי־נען געווען גלאַט בדחנים, אָהן הומאָר. די היינ־טיגע הומאָריסטען זיינען גוטע ווידערגעבער, אָב־מאָלער, נאָכרעדער פון דעם אידישען לעבען — נאָר זייער ווערטה אלס הומאָריסטען איז ניט אזוי הויך.

דער אמת'ער אידישער הומאָר ליעגט ביים פאָלק, וואָס שאַפט אומעטום, אין אלע לענדער, תמיד דעם אייגענטהימליכען אידישען וויץ. דער אלטמאָדישער איד איז אין דער קלויז מיט זיין שאַרפען גמרא־ווערטעל, און דער ניי־מאָדישער וויענער, צי בודאַפּעסטער, צי — מן הסתם — אויף ניו יארקער בערזיאַנער, זיינען די שעפּפער פון דעם אידישען וויץ. וואו הערט איהר די שאַרפסטע און וויציגסטע קאָמענטאַרען צו דער פּאָליטיק, צום לעבען בכלל, ווען ניט אין דעם

בית המדרש אדער אויף דער בערזע? די „בער־זען־וויצען" זיינען בעריהמט אין דער גאנצער וועלט. וויען, בודאפּעסט און בערלין שפּייזען זיך פון זיי — איינער א איד שאפט זיי כלאחר־יד, דערנאָך טראגט זיי דער ווינט ארויס אין דער וועלט. זיי ווערען פּאָפּולער, קומען אין די וויץ־בלעטער, העלפען שאפען א „נאציאנאלען הומאָר".

די מעטהאָדע אין דער קלויז, ווי אויף דער בערזע — און, איך מוז נאָך מוסיף זיין, אין די רעדאקציעס אין וויען, בודאפּעסט און בער־לין — איז די זעלבע: וואָרט־וויץ, חדודים, שאר־פע אנאליטיק פון בעגריפען און — משלים. די טעכניק פון דעם ערשטען האָב איך שוין גע־וויזען אין א פּאָר פאָלקס־ביישפּיעלען. איהר קענט די טעכניק זעהן ביי סאפיר, איהר קענט זי זעהן אין אלע הומאָריסטישע בלעטער פון איי־ראָפּא, בפרט פון עסטרייך און דייטשלאנד. אין וויען איז דאָ אין די בלעטער א שטענדיגע רוב־ריק „פון דעם אלבום פון פרוי פאָן פּאָללאק". פרוי פאָן פּאָללאק — א האלב־לעגענדארע פי־גור — איז דער טיפּוס פון דעם אסימילירטען אידענטהום, וואס איז דאָך נאָהענט צום מקור. עס רעדט שוין דייטש, צי אונגאריש, צי ענגליש — אבער נור ווי א פרעמדע שפּראך. איינער פון די טיפּישסטע — און נארישסטע — וויצען איז, למשל, ווי פרוי פאָן פּאָללאק דער־צעהלט ווי זי האָט „א מאָזאאישען פּוסבאָדען" — זי האָט געוואלט זאגען אז זי האָט א פּוס־באָדען — א דיעל, א פּאָדלאָגא — פון מאָזאאיק, אבער דאָס וואָרט מאָזאאיש ליעגט איהר אין מח, זי ווייסט אז עס איז „פיינער", „פאָרנעה־מער" צו זאגען „מאָזאאיש" דאָרט וואו אן אנ־דערער זאָגט „אידיש" — און דערפון קומט די קאָמישע פערבייטונג פון די ביידע בעגריפען.

נאָר דאָס איז די פּרימיטיווע, פּשוט'ערע באָרם פונ'ם אידישען הומאָר. די העכערע, איז די טעכניק פון א „משל", א „מעשה". דאָס איז די קונסטלערישע, די ארטיסטישע פאָרם.

אין משל ליעגט א מין צניעות, א מין פערשעהמטקייט, וואס קען ניט רעאגירען פּערזענליך, דירעקט, מוז לאָזען אייך אָנשטויסען זיך. א איד, בכלל, האָט פיינט צו רעדען קלאָהר, אריינלעגען אייך אין מויל אריין, צוקייען ווי א קליין קינד. ער רעדט מיט רמזים, האלבע ווער־טער, — דאָס איבריגע מוזט איהר אליין פער־שטעהן. ער דענקט אזוי גיך, האָט אזא ראשע תפיסה, אז עס מאכט איהם מיעד דערצעהלען א מעשה פון אלף ביז ת' — אזוי ווי ניט קיין איד.

אויף דער משל־מעטהאָדע איז אויפגעבויט דער רוב פון די בעריהמטע וויצען פון די פאלקס־ליעבלינגע, הערשער אסטראפּאָליער, שייקע פיי־פער און שמעריל סניטקיווער. שייקע פייפער, צי שמעריל סניטקיווער פלעגען זעלטען זאגען גלאט א גלייכווערטעל — זיי פלעגען אויפבויען א גאנצע געביידע ארום דעם ווערטעל, אויסמאָ־לען גאנצע סיטואַציעס, דיכטען קליינע, פיינע קאָמעדיעס עקס־פּראָמט. דאָס איז געווען אמת'ע קונסט, געבוירען אין דעם אויגענבליק, צוליעב א ציעל, אלס א בעדערפעניש פון דער מינוט.

און ווער עס וויל היינט נאָך וויסען וואס אן אמת'ער וויץ, א אידישער וויץ איז, וואס פאר אן עמקות עס ליעגט אין איהם — זאל הערען די וויצען פון די דריי מייסטער, וואס דאָס פאָלק האָט ארויסגעבראכט. זייערע וויצען לע־בען נאָך אין דעם זכרון פון דעם פאָלק, און עס קען זיין אז אמאָל וועט פון זיי ארויסוואקסען א נייע גרויסע אידישע קונסט פון קאָמעדיע, א נייע קאָמעדיע, וואס מען קען עד היום נאָך ניט.

די קאָמעדיע פון היינט בכלל, געהט אראפּ פון דעם אמאָליגען טיפּ, פון דעם טיפּ פון מאָ־ליער. די קלאסישע קאָמעדיען ברענגען דעם צו־הערער צום לאכען דורך ווערטליך און סיטואַ־ציעס וואס זיינען קאָמיש אין זיך. די היינטי־גע קאָמעדיע האָט פערלוירען די נאאיוויטעט פון אמאָל און הייסט נאָר קאָמעדיע דערפאר, וואס זי איז ניט קיין טראגעדיע. דאָס קאָמישע פון איהר איז קוים צו זעהן. די אמת'ע, קינסטלע־רישע קאָמעדיע וואָלט בעדארפט זיין קאָנסטרו־אירט — אזוי ווי דער אידישער וויץ — דהינו, אן ערנסטע סיטואציע אבער א קאָמישער שלום, אן אומגעריכטער, גאנץ פערקעהרט ווי מען האָט ערוואַרטעט. נעהמט, למשל, דעם פיינעם אידי־שען וויץ פון דעם „מסחר און די ערבות" און זעהט צי דאס איז נישט די אידעאלע קאָמעדיע — אין קורצע, פערדיכטעטע שטריכען. די מעשה ווערט אזוי דערצעהלט: עס איז געווען פרייטאג — אין אָדעס, אין דעם הויז פון דעם סוחר סאוועלי עקימאָוויטש ראבינאָוויטש. ס'קומט אריין אן אלטער איד, א קליינשטעדטעל־דיגער, א מלמד. ער איז געווען סאוועלי עקי־מאָוויטש'ס רבי, בשעת דער האָט נאָך געהייסען שאוליק, און איז געגאנגען אין חדר אין פּאקא־טיקיאוו. דער געוועזענער תלמיד דערפרעהט זיך מיט'ן אלטען רבי'ן, נעהמט איהם גאר פריינדליך צו און פרעגט איהם, וואס ער טהוט אין אדעס. „פערשטעהסט דו מיך, שאוליקעל, די מעשה פון דעם איז אזוי. איך האָב מיך בעקלעהרט, אז וואס וועט ארויסקומען פון דעם קנעלען? ווי זאגט ער, רש"י מאכט און מאכט, און מען געהט פאָרט נאקעט און באָרווים, מיש־טיינס געזאָגט — די פערדיענסטען פון א מלמד! און דערווייל זיינען מיינע מיידליך, קיין עין הרעה, אונטערגעוואקסען, מען דארף זיי חתונה מאכען. האָב איך מיר געטראכט, מען דארף זיך נעהמען צו א שטיקעל מסחר, ווי אלע אידען, אפשר וועט גאָט העלפען. און אזוי ווי איך האָב געהערט, אז דו, שאוליקעל, ביזט ב"ה גע־וואָרען אן עושר, א גביר, בין איך געקומען טאקי

דו זאָלסט מיר טהון א טובה און מיר העלפען מאכען א מסחר, ווארום דו פערשטעהסט דאָך, אז איך האָב ניט קיין פרוטה אָנצוהויבען". סאַ־וועלי אקימאָוויטש האָט א שמייכעל געטהון און האָט געזאָגט: רבי, איהר זענט געוועסט. איהר מוזט זיך נעהמען צו מסחר. און איך וועל מצדי, פון מיין זייט, טהון וואס איך קען. נור, מיט געלד העלפען איז ניט אזוי גרינג און אויך גאָר ניט נויטיג. קיין מיליאנשציק בין איך דאָך ניט, און אפילו איך זאל אייך קענען לייהען א ת׳ק קערבלאך, וואסזשע איז דער פועל היוצא דערפון? איהר מאכט חתונה א טאָכטער, קוקט זיך אביסעל ארום און עס סטייעט שוין ניט קיין געלד. נאָר, זאָלט איהר וויסען זיין, אין מסחר דארף מען גאָר ניט האָבען קיין מזומן. דער עיקר איז ערבות. „יא", זאָגט דער רבי, „דאָס ווייס איך, נאָר ווער וועט מיר זיין ערב? „איך" — זאָגט סאוועלי אקימאָוויטש. „אויב אזוי", זאָגט דער רבי, „איז האָך אלצדינג גוט. אז דו, מיט דיין שם, ביזט אן ערב, וואס דארף איך האָבען מעהר? נאָר וואסשע דען — וואס פאר א מין מסחר מאכט מען? גיב מיר אן עצה, דו ווייסט דאָך, אז איך בין אין עניני דעלמא א פריץ" — „וואס הייסט, וואס פאר א מסחר, איך חדוש מיך אויף אייך, רבי", זאגט סאוועלי, „איהר האָט פערגעסען? און וואו איז פשתין דנהרדעי? (פשתין דנהרדעי הייסט פלאקס וואס פלעג וואקסען אין בבל, דערצעהלט די גמרא אז דער פלאקס איז געווען אין בבל פערציג מאָל וועלוועלער ווי אין ירושלים) קויפט מען פשתין אין נהרדעי און פערקויפט איהם אין ירושלים — פערדיענט איהר דאָך עשירות".

דער רבי האָט פערשטאנען, אז די עצה איז זעהר א גלייכע, און ער פרעגט ווייטער: נו. און פראכט, ווי אזוי וועל איך פיהרען דעם פלאקס? „וואס הייסט ווי אזוי? און די עגלא דר׳ צדוק? (די גמרא זאגט, אז ר׳ צדוק פלעג פיהרען סחורה פון ירושלים קיין נהרדעי) ער האָט דאָך לעדיגע וועגען, וועט איהר זיי נעהמען און פיהרען דעם פלאקס קיין ירושלים". איז שוין דער ספק אויך פערענטפערט. פאלט איין דעם רבי׳ן א נייע קשיה: „נו, איך דארף דאָך געבען עפיס אין אדרויף? וואו נעהם איך דאָס געלד?" „וואס איז שייך וואו, אין די „מונח"ן (אז איינער זאָגט: דאָס געלד איז מיינס און דער אנדערער זאגט: עס איז מיינס, און דער בית־דין קען ניט דערגעהן דעם אמת, זאגט די גמרא, בלייבט דאָס געלד ליעגען ביז משיח וועט קומען — „מונח עד שיבוא אליהו") ס׳האָט זיך מיר דרחי אָנגעקליבען א סך געלד, און דאס געלד מוז דאָך ערגיין ליעגען, וועט איהר דארט פרי־גען מזומנים". „סטייטש, אויף א וואסער סמך וועט מען עס מיר געבען?" „אויף א טייערען סמך, איהר האָט פערגעסען, רבי, ס׳שטעהט גע־שריבען: כל שומר שבת כהלכתו נותנים לי נחלות בלי מצרים"—אז איינער היט אָפּ דעם שבת, ווי ס׳דארף צו זיין, גיט מען איהם אָהן א שיער נחלות. און אז איהר האָט נחלות—וואָסער באנק וועט אייך ניט לייהען קיין געלד דערויף?" דער רבי איז גאר פרעהליך געווארען, אוועק־געגאנגען א היים, אָבגעהיט דעם שבת מיט אלע פיוטשיקעס און קומט שבת־צו־נאכטס מיט א לויטערען מח צו סאוועלי אקימאָוויטש. ס׳איז איהם גוט, סחורה האָט ער, פוהרען האָט ער, און דער אדרויף איז אויך ווי אין קעשענע. אין מי־טען דערמאָנט ער זיך: זאָג זשע, שאול׳יק, מיקא, א דאנק דיר פאר דער עצה, נור פונדעסט־וועגען, דו האָסט מיר געוואלט טהון א טובה און זיין מיר אן ערב, וואס דארף איך היינט האָבען דיין ערבות?" „אזוי", זאגט סאוועלי אקימאָוויטש, „נו, איהר זענט דאָך א פרומער איד, זאָגט אלע טאָג „אני מאמין", זאָגט: איך גלויב אז מאָרגען קען קומען משיח, איא? נו, וואס טהוט איהר, אז מאָרגען קומט משיח, וועלען דאָך די מונח־געלדער צוטהיילט, בלייבט איהר, מיט אייערע נחלות?" „טאקי, טאקי. ביזט געוועסט, וואס זשע איז די עצה? — „אָט, זעהט איהר, דאָ בין איך אן ערב, איך בין אייך ערב אז משיח וועט מאָרגען נ י ט קומען..."

איך ווייס ניט צי די מעשה מאכט אן איינ־דרוק אז זי שטעהט אויף דעם פאפיער, נאָר מאָלט אייך זי אוים אין פערזאנען, דעם שמיי־בעל פון דעם סאוועלי אקימאָוויטש און די נאַ־איוויטעט פון דעם אלטען, קליינשטעטיקדיגען רבי, טראכט אייך אריין אין דעם קאָמיזם פון דעם צונויפקומען פון צוויי וועלטען — דער נייער און דער אלטער, פון דער צייט פון נהרדעי און ר׳ צדוק — הערט אייך איין אין דעם פיי־נעם, איראָנישען טאָן און אין דעם עפעקטפולען שלום — און איהר זעהט א גאנצע קאָמעדיע, א ראהם פאר א קונסט קאָמעדיע.

אזא מעשה ווי די, און אזעלכע און נאָך בע־סערע זיינען דאָ ביי אידען א סך, געפינט איהר אין ערגיין ניט, ביי קיין שום פאָלק ניט א חוץ אידען, און ניט אזא פיינעם, קלוגען, איבער זיך זעלבסט שמייכלענדען הומאָר. ער איז ניט בי־טער, ער איז ניט בייז, ניט וועלט־פערניינענד, ניט כעס׳ענדיג — ווי אָפט דער ענגלישער הו־מאָר. ער איז אויך ניט צו שפּיעלענד, צו פרי־וואל — ווי דער פראנצויזישער „ספּרי". ער איז ווייך און מילד און — קינסטלעריש.

דער בעסטער אוצר, וואס אידען פערמאָגען נאָך היינט. מען דארף איהם נאָר קענען אויס־נוצען...


**די בעסטע ביכער פאַר העלפט פרייז**

זעהט אונזער סובסקריפּשאָן אָפּפער אויף די ערשטע פיידזשעס.

י. פּיראָזשניקאָוו:

# די אידישע מוזיק אין די ביבלישע צייטען

(פון דוד המלך ביז חורבן בית שני)

ען קען זאָגען מיט זיכערהייט, אז צווישען אלע גרויסע מוזיקער, וועלכע די מענשהייט האָט ווען עס איז געהאט, וועט זיך ניט געפינען נאָך אזא אינטערעסאנטע פּערזענליכקייט, ווי אונזער ערשטער גרויסער מוזיקער, דוד המלך. — ער האָט אָנגעפאנגען זיין קאריערע אלס אַ פּאסטוך, און האָט זי פערענדיגט אלס קעניג; און ניט אלס איינער פון די קעניגע וועמעס פערגעסענער נאָמען ליעגט ערגעץ בעהאלטען אין די היסטאָרישע אַרכיוועס, נאָר אלס אַ קעניג, וואָס איז נאָך ביז היינט צו טאָג פערערעכענט אין דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט, אלס די פּאָפּוּלאַרסטע געקרוינטע פּערזאָן פון דער וועלט־געשיכטע. — און שטעלט אייך פאָר, אז דיעזע אונשטערבליכע פּאָפּוּלאַריטעט האָט ער צו פערדאנקען ניט זיינע גבורות, און ניט זיינע זיעגען איבער די דעמאָלסטדיגע אידישע שונאים, נאָר בלויז זיין קינסטלערישען זשעניע. יעדער איינער פון אונז, ווען ער דענקט וועגען דוד'ען, שטעלט ער זיך איהם פאָר ניט מיט אַ שווערד אין האנד, נאָר מיט זיין כנור אָדער מיט זיין האַרפּ. — מיר געפינען וועגען איהם אין דער גמרא די פאָלגענדע פּראַכטפאָלע לעגענדע:

„כנור היה תלוי ממעלה למטתו של דוד, וכיון שהגיע לחצות הלילה, רוח צפונית מנשבת בו, והיה מנגן מאליו.“

(אַ פּיעדעל פלעגט הענגען איבער דוד'ס בעט, און ווען עס פלעגט קומען צו האַלבע נאַכט פלעגט אַ נאָרד־ווינד אָנפאנגען צו בלאָזען אויף איהר און זי פלעגט אליין אָנפאנגען צו שפּיעלען.)

(מ"ס ברכות).

ווי מען זעהט, האָט די פאנטאזיע פון'ס אידישען פאָלק געקענט זיך פאָרשטעלען דוד'ען ניט אנדערש ווי אין אַ מוזיקאלישער אַטמאָספערע, אפילו דעמאָלט, ווען ער שלאָפט,— און אזא פאָרשטעלונג וועגען איהם איז פערבליבען נאָך ביז היינטיגען טאָג.

אָבער, אויף וויפיעל עס איז צווייפעללאָז אז די מוזיק האָט געהאָלפען דוד המלך'ן בעריהמט צו מאכען זיין אידישע קרוין, — איז אָבער אויך ריכטיג אז זיין קרוין האָט איהם פיעל געהאָלפען גרויס צו מאכען די אידישע מוזיק. זיין הויפּט־פע־דיענסט איז בעשטאנען אין דעם, דאָס ער האָט געהאט דעם מוטה אריינצוברענגען מוזיק אין גאָטעס־דיענסט. לויט דער פעראָרדנונג פון דער ביבעל, פלעגען אידען ביז זיינע צייטען געברויכען ביי גאָטעס־דיענסט נאָר סיגנאל־טראָמפּייטען (חצוצרות) און דעם שופר, אָבער מען פלעגט דערביי קיינמאָל ניט זינגען אָדער שפּיעלען אויף וועלכע עס איז מוזיק־אינסטרומענטען. דוד איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט איינגעפיהרט דעם נייעם מנהג צו געברויכען מוזיק אין טעמפּעל.

דער טעמפּעל, וואָס האָט געשפּיעלט דעמאָלט די ראָלע פון אַ גייסטיגען צענטער פאַר גאַנצען אידישען פאָלק, האָט צוליעב דוד'ס רעפאָרם בעקומען, אין דער מוזיקאלישער הינזיכט, די בעדייטונג פון דער העכסטער אידישער מוזיקאקאדעמיע. די אידען פון אלע שטעדט פון ארץ ישראל פלעגען דעמאָלט דריי מאָל אַ יאָהר קומען אין ירושלים „עולה לרגל זיין“ און יעדער איינער, וואָס האָט נאָר געהאט אַ וואָסער עס איז נייגונג צו מוזיק, פלעגט האָבען די מעגליכקייט צו בעקענען זיך מיט אלץ וואָס עס איז פאַר דיעזער צייט אויפגעטהאָן געוואָרען אין מוזיק.

שהמה האָט דעם ערשטען טעמפּעל געבויט. דוד האָט אָבער פריהער פאַר איהם אלץ צוגעגרייט. און ער האָט אויך צוגעגרייט פאַר'ן טעמפּעל אַן אָרקעסטער, וואָס איז בעשטאנען פון 4000 מוזיקער, וואָס שפּיעלען אויף פערשיעדענע אינסטרומענטען*) און וואָס אנבעלאנגט די אינסטרומענטען אליין האָט ער זיי אויך אָנגעגרייט אין אונגעהויערע מאסען, און ווי עס שיינט, האָט ער איינינגע סאָרטען אינסטרומענטען אליין ערפונדען**).

וועגען דער צאָהל פון מוזיק אינסטרומענטען געפינען מיר ביי דעם אידישען היסטאָריקער יוסף פלאביוס אַן ערשטוינענדע שטעלע, וואו ער בעהויפּטעט, אַז צום חנוכת הבית פון דעם ערשטען טעמפּעל זיינען געווען צוגעגרייט 40000 הארפען, 20,000 זילבערנע טראָמפּעטען, אין עהנליכע צאָהלען פון נאָך אנדערע אינסטרו־

*) ד"ה א' 5, XXIII.

**) אויף דאָס געפינען מיר אַן אָנצוהערעניש אין עמוס (5, II) אין דעם פּסוק: „כדוד חשבו להם כלי שיר“ (אַזוי ווי דוד האָבען זיי פאַר זיך אויסגעקלעהרט מוזיק אינסטרומענטען). נאָך אַן אָנצוהערעניש געפינען מיר אין דוד'ס אַן אייגענעם אויסדרוק וואו ער זאָגט: „בכלים אשר עשיתי לחלל“ (אויף די אינסטרומענטען וואָס איך האָב געמאַכט צו לויבען גאָט).

(ד"ה א' 5, XXIII).

מענטען. — עס פערשטעהט זיך, אז דער טעמ־פּעל האָט זי דעמאָלט ניט געניטיגט אין אזא קאָלאָסאלער צאָהל און האָט ניט געהאַט די מעג־ליכקייט זיי אַלע צו געבויטען, אייניגע דעקאַדע דעריבער, דאָס אַ געוויסער טייל פון דיזע אינ־סטרומענטען פלעגען ארויסגעגעבען ווערען צו פּריוואַטע פּערזאָנען צו לערנען זיי מוזיק; אָבער אויף דאָס געפינען מיר ניט קיינע היסטאָרישע בעוויזען. ווי איך מיין איז דאָס געטאָן געוואָרען מיט דער איינציגער אבזיכט, אז אין פערקויף פון פיעלע הונדערטע יאָהרען זאָלען אין טעמ־פּעל אימער קענען געברויכט ווערען די מו־זיק אינסטרומענטען, וועלכע דוד המלך אליין האָט פערפערטיגט. אויף וויפיעל דאָס איז וואהרשיינליך קען מען זעהן פון דעם, וואָס דערזעלבער היסטאָריקער דערצעהלט אז אויסער מוזיק אינסטרומענטען, זיינען אויך געווען צו־געגרייט 1000 טייערע אַנצוגען פאַר דעם כהן גדול.

ווי די זאַך איז, דאָס ווייזט אָבער אין יע־דען פאַל מיט וואָס פאַר אַ ברייטער האַנד עס איז געמאַכט געוואָרען די איינריכטונג פון מו־זיק אין דעם ערשטען אידישען טעמפּעל — און דאָס איז נעמליך געווען די האַנד פון דוד המלך.

---

דעם ערשטען טעמפּעל, ווי שוין אויבען גע־זאָגט, האָט געבויט שלמה המלך. אין דוד'ס צייט־טען פלעגט גאָטעסדיענסט שטאַטפינדען אין אַ צייטווייליגען טעמפּעל, וואָס האָט זיך גערופען „משכן". און נעמליך אין דיזען צייטווייליגען טעמפּעל האָט דוד פערווירקליכט אַלע זיינע מו־זיקאַלישע אידעען. ער האָט אויסגעאַרבייט די נויטיגע קאָמפּאָזיציאָנס־פאָרמען, די טיפּען פון אינסטרומענטען, די קאָמבינאַציאָנען פון גע־זאַנג און אָרקעסטער, און דאָס וויכטיגסטע איז, וואָס ער האָט פערפאַסט אַלע זיינע פּסאַלמען מיט זייערע מעלאָדיען, וועלכע פלעגען געזונגען ווערען מיט בעגלייטונג פון אינסטרומענטען. די־זע פּסאַלמען האָבען אין פערלויף פון מעהר ווי טויזענד יאָהר געדיענט אין ביידע אידישע טעמפּ־לען אַלס הויפּטמאַטעריאַל פאַר דער מוזיק פון גאָטעסדיענסט. *)

דער ערשטער כאָר געזאַנג פון דוד המלך'ס קאַפּעלע איז געווען דער בעוואוסטער קאַפּיטעל תהלים „הודו ל"ה קראו בשמו", מיט וועלכען יעדער איד נאָך ביז היינטיגען טאָג פאַנגט אָן די אלטעגליכע תפילה פון שחרית.

וואָס פאַר אַ וויכטיגע ראָלע די פּסאַלמען האָבען געשפּיעלט אין טעמפּעל, קען מען זעהן פון דעם, דאָס דער תלמוד פערגלייכט זיי מיט תורת משה; דער תלמוד זאָגט: משה האָט אונז געגעבען די פינף ספרים פון חומש, און דוד האָט אונז געגעבען אַ נ ט ג ע ג ע ן זיי די פינף ספרים פון תהלים.

און נאָך ביז היינטיגען טאָג איז דער תהלים דאָס פּאָפּולערסטע בוך פון אַלע ביבלישע בי־כער; ניט נאָר וועגען דעם גאַנצען תהלים, נאָר זאָגאַר וועגען אייניגע איינצעלנע פון זיינע אויסדריקע זיינען געשריבען געוואָרען הונדער־טע טראַקטאַטען. אזוי, צ. ב. ש. געפינען מיר, אז אינ'ם אָנפאַנג פונ'ם 18טען יאָהרהונדערט האָט איינער אַ פאָרשער פון דער ביבעל אויסגערע־כענט מעהר ווי 1200 ביכער, אין וועלכער עס ווערט דעבאַטירט די פראַגע וועגען דער בעדיי־טונג פונ'ם וואָרט „ס ל ה", וואָס ווערט אָפט געברויכט אין תהלים.

---

דער נאָמען „תהלים" בעדייטעט אין העברע־איש — לויב־געזאַנגען; דאָס וואָרט „פּסאַלם" אין גריכיש בעדייטעט אין אלגעמיינעם אַ קאָמ־פּאָזיציאָן פאַר אַ שטרייך־אינסטרומענט, אָדער אַ ליעד מיט בעגלייטונג פון אזא אינסטרומענט. דער טעקסט פון תהלים איז יעדען איינעם פון אונז גוט בעקאַנט; די מעלאָדיען, אָבער, וועל־כע זיינען געווען צוגעפּאַסט צו יעדען איינצעל־נעם קאַפּיטעל זיינען, ליידער, פערלאָרען געגאַנ־גען צוליעב דעם, וואָס אין יענע צייטען זיינען קיינע נאָטען ניט געווען זיי צו פערשרייבען. די צייכענס פון טראָפּ וואָס געפינען זיך אין תהלים, זיינען ניט קיין נאָטען, ווי אייניגע מיי־נען דאָס. ביי די אָריענטאַלישע פעלקער, און בע־זאָנדערס ביי די אראַבער, איז אַ מנהג צו לעזען יעדעס בוך מיט אַ מין ארט „גמרא ניגון". און צום לעזען דעם קאָראַן געברויכען זיי אויך אזעל־כע טראָפּ, וואָס בעווייזען וואו אויפצוהויבען און וואו אראָבצולאָזען די שטימע. די טראָפּ צייי־כענס פון דער ביבעל האָבען אויך מעהר אָדער ווייניגער די זעלבע בעדייטונג; אָבער אויסער דעם בעווייזען זיי נאָך די פערבינדונג פון די ווערטער צווישען זיך. און אַלע פאָרשער פון דער ביבעל האָבען אימער געהאַלטען פאַר אַ כלל, אַז יעדער פּירוש וואָס שטימט ניט מיט'ן טראָפּ איז ניט ריכטיג.

אמת, עס זיינען דאָ איינינע פאָרשער וואָס דענקען, אַז די טראָפּ צייכענס פון דער ביבעל זיינען געווען העברעאישע מוזיקאַלישע נאָ־טען; עס זיינען זאָגאַר דאָ אַזעלכע וואָס בע־הויפּטען, דאָס די ט־אָפּ צייכענס זיינען נאָ־טען פון דריי־שטימיגען געזאַנג; — אָבער דיזע

*) צו דוד המלך האָט ווירקליך געשאַפען די גאַנ־צע אידישע מוזיק — דעם גאַנצען תהילים האָט ער אודאי ניט געשאַפען. אַרום טויזענד יאָהר נאָך דוד'ן האָט מען אַלץ נאָך פערפאַסט מזמורים פון תהילים. מיר מוזען אָבער פערגעבען מר. פּיראַזש־ניקאָוו'ן, וואָס ער, אַלס מוזיקער־ווירטואָז, פער־הערליכט אַזוי דעם ערשטען ביבלישען מוזיקער־ווירטואָז אונזערען און רעדט דערביי אזוי זיכער און־ געגוי, ווי דוד המלך וואָלט ערשט נעכטען גע־לעבט.

די רעדאַקציאָן.

אַלע מיינונגען זיינען ניט נאָר היסטאָריש ניט ריכטיג, נאָר זאָגאַר פּראָסט נאַרישׁ. שטעלט אייך פאָר אַזאַ „טריאָ“ פון דריי פּערזאָנען, וואָס זינגען צוזאַמען די ביבלישע דינים וועגען דער פּרה אדומה אָדער וועגען אַ מצורע א. ד. ג. — דאָס איז שוין אַ בעוואוסטער טרויעריגער פאַקט, אַז מענשען וואָס קענען רעדען נאַרישׁקייטען, זיינען אויך מסוגל זיי צו שרייבען און צו דרוקען....

ווי עס ווייזט אויס, זיינען פון אַלע פאָרשער נעהנטער צום אמת די יעניגע וואָס בעהויפּטען, אַז די צייכענס פון טראָפּ זיינען צום ערשטען מאָל איינגעפיהרט געוואָרען פון די בעלי המסורה ערשט אינ'ם אָנפאַנג פונ'ם 6טען יאָהרהונדערט. מיט דעם ווערט ערקלערט דער פאַקט, דאָס די שומרונים, ביי וועלכע עס עקזיסטירען נאָך די מייסטע אַלט העברעאישע מנהגים און טראַדיציאָנען — ווייסען גאָר ניט פון קיין טראָפּ.

דאָס די צייכענס פון טראָפּ זיינען ניט קיין נאָטען פון בעינטימטע טענער, זעהט מען שוין פון דעם, דאָס ביי די אידען פון די אָריענטאַלישע לענדער לייענט מען זיי ניט מיט דעם זעלבען ניגון ווי ביי אונז. און ביי אונז גופא האָבען זיי אויך פערשיעדענע נגונים, לויט דעם, וואָסער ספר פון תנ"ך מען לייענט. אַזוי זעהען מיר, אַז די תורה ווערט געלייענט מיט אַ פרעהליכערען נגון ווי די הפטורה, די מגלת אסתר ווערט געלייענט אין אַ זעהר געהויבענעם מאיעסטעטישען טאָן, בעת די מגלת איכה ווערט געלייענט מיט אַ זעהר קלאָגעדיגען נגון. — עס איז אינטערעסאַנט צו בעמערקען, דאָס פון די 24 ספרים פון דער ביבעל געפינען מיר אין די זאָגענאַנטע ספרי אמ"ת (איוב, משלי, תהלים) גאַנץ אַנדערע טראָפּ און דער נגון פון דיזע טראָפּ איז שוין לאַנג אינגאַנצען פערגעסען געוואָרען. נעהמענדיג אין בעטראַכט דאָס דער ספר פון תהלים איז די גאַנצע צייט געווען אין שטענדיגען אַלגעמיינעם געברויך ביי אידען, איז לייכט צו איבערצייגען זיך, דאָס דיזע טראָפּ זיינען קיינמאָל ניט געברויכט געוואָרען צום לייענען, אָדער צום זינגען פון תהלים. זיי האָבען וואהרשיינליך פון אייביג אָן געהאַט בלויז אַ גראַמאַטישע בעדייטונג. — ווי די מעשה איז, איין זאַך איז קלאָר, אַז די צייכענס פון אַלע ביבלישע טראָפּ קענען בשום אופן ניט בעטראַכט ווערען אַלס מוזיקאַלישע נאָטען, און מיר קענען יעצט, ליידער, קיין ריכטיגען בעגריף ניט האָבען וועגען די אמת'ע מעלאָדיען וואָס דוד המלך האָט פערפאַסט צו די פערשיעדענע קאַפּיטלעך פון תהלים. עס בלייבט אונז בלויז צופריעדענשטעלען זיך מיט דער פערמוטונג, דאָס זיי זיינען געווען אַזוי שעהן ווי דער טעקסט; און דאָס איז, אייגענטליך, אַ גאַנץ געניגענדער אַטעסטאַט.

די מוזיקאַלישע פּראָגראַם פון גאָטעסדיענסט אין טעמפּעל האָט ענטהאַלטען אין זיך ריין אינסטרומענטאַלע קאָמפּאָזיציאָנען, און אויך געזאַנג מיט בעגלייטונג פון אינסטרומענטען. דער טעקסט צום געזאַנג איז בעשטאַנען פון געוויסע קאַפּיטלעך אָדער געוויסע שטעלען פון תהלים, וועלכע פלעגען געזונגען ווערען אין בעשטימטע טעג. אַלס אילוסטראַציאָן ווי פּינקטליך דאָס פלעגט אָבגעהיט ווערען, דערצעהלט דער תלמוד די פאָלגענדע ריהרענדע געשיכטע:

ווי עס איז בעוואוסט, זיינען ביידע אידישע טעמפּלען צערשטערט געוואָרען אין איין און דעם זעלבען טאָג פון יאָהר, נעמליך אים תשעה באָב. דער תלמוד דערצעהלט, אַז אינ'ם מאָמענט ווען נבוכדנצר'ס סאָלדאַטען האָבען אונטערגעצונדען דעם ערשטען אידישען טעמפּעל און ער האָט שוין אָנגעפאַנגען צו ברענען, זיינען די לוים געשטאַנען אויף זייערע פּלעצער און האָבען געזונגען דעם 94טען קאַפּיטעל תהלים: „אל נקמות ה'". נאָך דעם, אין 400 יאָהר אַרום, ווען די רוימישע לעגיאָנען האָבען זיך אין דעם זעלבען טאָג פון תשעה באָב אריינגעריסען אין דעם צווייטען אידישען טעמפּעל, און האָבען אָנגעפאַנגען איהם צערשטערען, זיינען אויך אין דער זעלבער צייט די לוים געשטאַנען אויף זייערע פּלעצער און האָבען געזונגען דעם זעלבען אייבען דערמאַנטען קאַפּיטעל תהלים.

ביים גאָטעסדיענסט אין טעמפּעל פלעגען אַנטייל נעהמען צוויי בעזונדערע כאָר קאַפּעלען, וועלכע פלעגען שטעהן איינע אַנטקעגען די אַנדערע; זיי פלעגען זינגען פּסוק-איבערפּסוק, דאָס הייסט, איינע פלעגט אָנפאַנגען און די צווייטע פלעגט ענטפערען. אין דער ביבעל ווערט דערמאַנט וועגען דעם אין דער פאָלגענדער שטעלע:

„וראשי הלוים ואחיהם לנגדם להלל להודות
במצות דוד משמר לעומת משמר" (און די
עלטסטע פון די לוים און זייערע ברידער
אַנטקעגען זיי האָבען געזונגען לויב
געזאַנגען לויט דוד'ס בעפעהל, איין
אָבטיילונג אַנטקעגען דער צווייטער)
(נחמיה IIX,24).

ווי עס ווייזט אויס איז דער מנהג, אַז איין כאָר זאָל ענטפערען דעם אַנדערען, — זעהר אַן אַלטער אַזוי זעהען מיר נאָך, ווען מרים האָט געזונגען מיט די אידישע פרויען אויפ'ן ים-סוף, שטעהט: „ותען להם מרים" (און מרים האָט זיי געענטפערט).

אויסער דעם איז אויך געווען אַ מנהג ביי פייערליכע אנגעלעגענהייטען ווידערצוהאַלען די זעלבע מעלאָדיע מיט מוזיק אינסטרומענטען אין אַ העכערען טאָן. מיר געפינען וועגען דעם אין דער ביבעל די פאָלגענדע שטעלע:

ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את
אחיהם המשוררים בכלי שיר נבלים וכנורות
ומצלתים משמיעים לחרים בקול לשמחה."
(ד"ה א' 16, XA).

אינטערעסאנט איז ציי בעמערקען, דאָס די־זע מנהגים זיינען נאָך ביז היינטיגען טאָג אָנגע־גענומען אין די אָריענטאַלישע לענדער, און בע־זאָנדערס ביי די אַראַבער. אַ זכר פון זיי איז נאָך געבליבען ביי אונז אינ'ם געזאַנג פון „כל נדרי", וועלכער ווידערהאָלט זיך דריי מאָל נאָכאנאנד אַלין מיט אַ העכערען קול.

---

אין דער שפּיצע פון דעם גאַנצען מוזיקאַ־לישען שטאַאט פונ'ם טעמפּעל האָט דוד אָנגע־שטעלט דריי דיריגענטען: אסף, הימן און ידותון. אסף איז געווען דער הויפּט דיריגענט, אָבער ער איז אויך געווען אונטער דוד המלך'ס לייטונג. דיזער אסף איז געווען ניט נור אַ קינסטלער אין מוזיק, נאָר אויך אַ דיכטער, און אין דער אַלגעמיינער זאַמלונג פון תהלים קומען אַריין אויך זיינע עלף קאַפּיטלעך. זיין גאַנצע משפּחה האָט זיך אימער אויסגעצייכענט אין מוזיק, און אין פערלויף פון אייניגע הונדערט יאָהר איז די מוזיק אין טעמפּעל געווען אונטער דער לייטונג פון די „בני־אסף".

די אויבען דערמאַנטע 4000 מוזיקער פון טעמפּעל פלעגען ניט אַרויסטרעטען אַלע מיט אַמאָל; זיי זיינען געווען צוטיילט אין גרופּען, וועלכע פלעגען זיך בייטען נאָך דער רייהע. דאָס איז געווען נויטווענדיג; וואָרים, לויט ווי די בי־בעל בעהויפּטען, האָט די מוזיק געשפּיעלט אין טעמפּעל טאָג ווי נאַכט*), מיר זעהען דאָס פונ'ם פאָלגענדען פּסוק:

„ואלה המשוררים בלשכות פּטורים,
כי יומם ולילה עליהם במלאכה."
(און די זינגער אין די האַללען
זיינען פרוי געווען פון אַנדערע פליכטען,
וואָרים זיי פלעגען זיין בעשעפטיגט טאָג ווי
נאַכט מיט זייער מלאכה).
(ד"ה א' 33, IX).

ביים גאָטעסדיענסט אין טעמפּעל, פלעגט דער אַנטייל פונ'ם עולם בעגרענעצט זיין נאָר מיט איינצעלנע ווערטער אָדער פראַזען, אַזעל־כע, צ. ב. ש. ווי „אָמן!", „הללויה!", „כי לעולם חסדו" א. ד. ג. פון קיין לאַנגען דאַוונען, ווי מיר האָבען יעצט, האָבען די אַלטע העברעער גאָר ניט געוואוסט. קיינע געדרוקטע סדורים און מחזורים האָבען דעמאָלט ניט עקזיסטירט, און דאָס אידישע פאָלק פלעגט זיך אין יענע צייטען דורכרעדען מיט גאָט ניט אַזוי פיעל מיט'ן מויל, ווי מיט'ן האַרצען....

ביים געזאַנג אונטערריכט פלעגען אָנגע־יוענדט ווערען אַלע מיטלען אויסצואַרבייטען מעכטיגע שטימען. דאָס איז געווען נויטווענדיג פאַר אַזאַ גרויסער געביידע ווי דער טעמפּעל, אין יועלכען צעהנדליגע טויזענדע צוהערער פלע־גען זיך געפינען אין דער צייט פון גאָטעס־דיענסט.

וועגען איינעם אַ געוויסען הוגרום בן לוי, וועלכער איז געווען אַ לעהרער פון געזאַנג אין טעמפּעל, דערצעהלט דער תלמוד, אַז ווען ער פלעגט אָנפאַנגען צו זינגען, פלעגט פאָרקומען אַזאַ שטאַרקע לופט ערשיטערונג, וואָס די כהנים וואָס פלעגען שטעהן נאָהענט לעבען איהם פלעגען פאַלען אויף דר'ערד. — וועגען נאָך אַן עהנליכען אינטערעסאַנטען פאַקט דער־צעהלט דער תלמוד: אין טעמפּעל איז געווען איינער פון די לוים מיט'ן נאָמען גבוני בן־חירות, וועלכער האָט דאָרט געהאַט אַ ספּעציע־לע פונקציאָן פון אַ וועקער. ער פלעגט אַלע טאָג גאַנץ פריה ארומגעהן איבער די פערשיע־דענע געביידען, וואָס האָבען זיך געפונען ארום טעמפּעל און פלעגט אויסרופען מיט אַ מעכטי־גער שטימע:

עורו כהנים לעבודתכם, ולוים
לשירתכם!" (שטעהט אויף, כהנים
צו אייער דיענסט, און איהר, לוים
— צו אייער געזאַנג!)

איינמאָל, ווען דער קעניג אַגריפּאַ איז גע־יוען אין יריהה, דרייי מיילל ווייט פון טעמפּעל, האָט ער אין איין שעהנעם פריהמאָר־גען דייטליך דערהערט דעם קול פון דעם „וועק־קער". דער קעניג האָט זיך פערוואונדערט אי־בער דיזער מעכטיגער שטימע, ער האָט גלייך גערופען צו זיך דעם „וועקער" און האָט איהם רייך בעלוינט.

אין אַלגעמיינעם, פלעגט מען זיך אין טעמ־פּעל בעציעהען צו די זינגער מיט גרויס אַכ־טונג; זיי זיינען געווען די פאַוואָריטען פון טעמפּעל, און זיי פלעגט זאָגאַר זיין ערלויבט צו טראָגען די זעלבע אוניפאָרם ווי די כהנים.

דיזע טראַדיציאָן פון אַכטונג צום מוזיקאַ־לישען פערזאָנאַל איז ניט אָבגעשוואַכט געוואָ־רען אפילו נאָך דער צערשטערונג פונ'ם ערש־טען טעמפּעל. אַזוי זעהען מיר, אין דער צייט פונ'ם צווייטען טעמפּעל איז ביי אידען געווען געגרינדעט אַ ספּעציעלער „נאַציאָנאַלער פאָנד" אויפצוהאַלטען די מוזיק פון טעמפּעל. וועגען דעם ווערט דערמאַנט אין דער ביבעל אין דער פאָלגענדער שטעלע:

וכל ישראל בימי זרובבל ובימי נחמיה נותנים

---

*) אין דער צייט פון מיין רייזע נאָך פּאַלעס־טינא האָב איך געהאַט די געלעגענהייט צו זעהן אַ גריכישע קאַטעדראַל־קירכע, אין וועלכער, לויט דעם ביישפּיעל פונ'ם אַלט־אידישען טעמפּעל, גאָטעס־דיענסט ווערט אויך פאָרטגעזעצט אונאונטערבראָכען 24 שעה אין מעת־לעת. דאָס איז אויף דעם אפּאָנער באַרג, ניט ווייט פון סאַלאָניקי אין דער בעריהמטער „מאַנאַכען־רעפּובליק".

מניות המשוררים דבר יום ביומו." (און אַלע אידען אין די צייטען פון זרובבל און נחמיה פלעגען געבען די מיטלען אויף אויסצוהאלטען די זינגער, וויפיעל עס פלעגט זיך פאָדערען יעדען טאָג).

(נחמיה 47, XII).

דאָס אלץ, פערשטעהט זיך, האָבען זיי געטאָן ניט געצוואונגענערהייד, נאָר מיט'ן גוטען ווילען. און איך מיין, אז מיר, אין אונזער יעצטיגער פיעל בעריהמטער „מוזיקאלישער" עפּאָכע, וואָלטען זיך געמעגט אין דיזער הינזיכט אראָבנעהמען אַ שטיקעלע מוסר פון אונזערע עלטער זיידעס....

וואָס אנבעלאנגט די אויספיהרליכע בעשרייבונג פון אַלע מוזיק אינסטרומענטען, וועלכע ווערען דערמאנט אין דער ביבעל, איז דאָס אַזאַ גרויסע אויפגאבע, וואָס קען ניט אויסגעפילט ווערען בלויז אגב אורחא. אויף דעם וועל איך מיט דער צייט מוזען ווידמען אַ ספּעציעלען אַרטיקעל. דאָ אָבער וויל איך זאָגען עטליכע ווערטער בלויז וועגען איין איינציגען אינסטרומענט און גראָד אזעלכען, וואָס ווערט נאָר ניט דערמאנט אין דער ביבעל, און וועגען וועלכען פיעלע פון די אידישע מוזיקער מיינען. אז ער האָט אין יענער צייט נאָך גאָר ניט עקזיסטירט, — דאָס איז נעמליך דער אָ ר ג ע ל. מיר ווייסען גאַנץ גוט, אַז פיעלע פון די יעצטיגע פרומע אידען בעטראכטען אַן אָרגעל אין שוהל אַלס אַ מין אַרט טריף־פּסול; היינט שטעלט זיך פאָר, אַז אָט דער זעלבער אָרגעל האָט געשפּיעלט זעהר אַ גרויסע ראָלע ביים גאָטעס־דיענסט אין דעם צווייטען בית־המקדש.

דער אָרגעל איז אורשפּרינגליך ערפונדען געוואָרען פון גריכען; ער האָט ביי זיי געהייסען „הידראולום", ד. ה. „וואסער־אָרגעל", ווייל דער לופט שטראָם אין די רעהרען פלעגט רעגולירט ווערען דורך דעם דרוק פון אַ געוויסער מאַסע וואסער. דיזער „וואסער אָרגעל" האָט געהאט זעהר אנגענעהמע טענער; ער האָט אָבער געהאט זעהר אַ גרויסען חסרון, נעמליך: די טענער פלעגען זיך ביים שפּיעלען צוזאַמענגיסען איינע מיט די אַנדערע און די מעלאָדיע פלעגט אַרויסקומען ניט דייטליך קלאָר. די אידען האָט אָבגעגאָלטען צו בעזייטיגען דיזען פעהלער און אריינצובערענגען נאָך איינינע פערבעסערונגען אין זיין קאָנסטרוקציאָן. דיזער פערבעסערטער אידישער אָרגעל האָט זיך גערופען „מגריבה", און אויף איהם, נעמליך, האָט מען געשפּיעלט אין צווייטען בית המקדש. ווערען איהם ווערט דערמאנט אין תלמוד (אין מסכתא עירוכין), און דאָרט טאקע ווערט געזאָגט, אַז דעם גריכישען אָרגעל האָט מען ניט געוואָלט בענוצען: „מפּני שקולו מערבב את הנעימה" (ווייל זיינע טענער צומישען די מעלאָדיע).

לויט דעם תלמוד, האָט דער אידישער אָרגעל געהאט 100 טענער, דאָס הייסט — מיט איינינע טענער מעהר ווי אַ מאָדערנע פּיאַנאָ. דער אָלט קריסטליכער היסטאָריקער יעראָנימוס בעשרייבט איינינע איינצעלהייטען וועגען איהם. ער דערצעהלט, אז דער לופט־שטראָם צו די רעהרען פלעגט ארויסגעהן פון אַן אונגעהויער גרויסען בלאַז־זאק, וואָס איז געמאכט געוואָרען פון צוויי פעל פון העלפאנדען. די טענער זיינען געווען אזוי מעכטיג דאָס מען פלעגט זיי הערען אויפ'ן הר הזיתים, וואָס איז מעהר ווי אַ מייל ווייט פון דעם בית־המקדש. — אין אַלגעמיינעם, דריקט ער זיך אויס זעהר ענטהוזיאַסטיש וועגען דיזען אָרגעל, און רעקאָמענדירט, מען זאָל איהם איינפיהרען אין אַלע קריסטליכע קירכען, ווייל נאָך זיין מיינונג נאָך, איז דאָס דער כעסטער אינסטרומענט פאר גאָטעסדיענסט.

אָבער ניט בלויז דעם אָרגעל האָבען די קריסטען ביי אונז ענטנומען, נאָר זאָגאר זייער בעסטע קירכען מוזיק פון יענע אַלטע צייטען, נעמליך, דער זאָגענאַנטער אמבראָזיאַנישער געזאנג — שטאמט אויך אורשפּרינגליך פונ'ם איידישען טעמפּעל; אזוי בעהויפּטעט איינער פון די פאָטערס פון דער קריסטליכער קירכע, דער הייליגער אוגוסטין *). ער זאָגט, אז ווען ער האָט צום ערשטען מאָל געהערט דיזען געזאנג, איז ער געווען געריהרט ביז צו טרעהרען.

אין אַלגעמיין זעהען מיר, אז די פאָטערס פון דער קריסטליכער קירכע האָבען זיך אימער בעצויגען זעהר פיינדליך צו דער גריכישער מוזיק, און זיינען געווען גרויסע פערעהרער פון דער אידישער, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס זיי פלעגען שטרעבען, אין הינזיכט פון גלויבען, וואָס מעהר אבצוטהיילען זיך פונ'ם יודענטהום. זיי פלעגען געוועהנליך זאָגען, אַז אַן ערהויבענדע אידע ווירקונג קען האָבען נאָר אַזאַ סאָרט מוזיק, וועלכע שטאמט פון דוד המלך. און זיי פלעגען ווירקליך האַלטען זיך ביי דעם אין זייער פּראַקטיק.

*) דער הייליגער אוגוסטין ווערט בעטראכט אַלס איינער פון די בעסטע היסטאָריקער פון דער אַלטערטימליכער קירכען־מוזיק.


## די בעסטע ביכער פאַר העלפט פרייז

זעהט אונזער סובסקריפּשאָן אָפּפער אויף די ערשטע פיידזשעס.

ב. וולאדעק:

# די אמעריקאַנער ליטעראַטור — איהר אָנפאַנג.

ען די ליטעראטור פון א פאָלק וואָלט געווען א פּראָדוקט פון דער אנ־שטרענגונג פון איינצעלנע פּערזא־נען, די גייסטיגע פרוכט פון יחידים, וואלט די אמעריקאנער ליטעראטור ניט געווען מעהר ווי אן אבטיילונג, אן אָבצווייגונג פון דער ענגלישער ליטעראטור. די אמעריקאנער אינטעליגענץ איז כמעט שטענדיג געווען אונטער דעם איינפלוס פון דער רייכער ענגלישער קול־טור, און די געמיינשאפטליכקייט פון דער שפּראך האָט אָט דעם איינפלוס ניט אָבגע־שוואכט אפילו דאן ווען פּאָליטיש האָט אמע־ריקא מיט ענגלאנד געקעמפּפט. קיין ליטעראַ־טור אבער קען ניט אויפוואקסען א דאנק דער טהעטיגקייט פון איינצעלנע קינסטלער. עס פאַ־דערט זיך די ווארעמקייט פון א פאָלקס־אטמאָס־פער, די היימליכקייט פון א נאציאנאלען לעבען, די שטימונג פון געמיינזאמען פאָרטשריט, צו מאכען א ליטעראטור ווירקזאם, שטארק, איינ־פלוסרייך. און יעדע ליטעראטור מוז האָבען אן אידעאל, וואס זאָל דיענען ניט נור צו מאכען גרעסער די גרויסע קינסטלער, נור אויך צו דער־הייבען די קלענערע, צו ערמוטיגען די מיטעל־מעסיגע; דעריבער איז די געשיכטע פון דער אמעריקאנער ליטעראטור פאקטיש די געשיכטע פון דעם אמעריקאנער פאָלק, און קען קיינמאָל ניט פערשטאנען ווערען, ווען גענומען אויסער דער אלגעמיינער פּאָליטישער און געזעלשאפט־ליכער ענטוויקלונג פון לאנד. כאָטש אמעריקא האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען אין א צייט ווען ענגלאנד האָט שוין געהאט שעקספּירען; כאָטש דער גאנצער זיעבצענטער און ערשטע העלפט פון אכטצעהנטען יאהרהונדערט זיינען געווען בליהונגס־יאהרען פון דער ענגלישער לי־טעראטור און פּאָעזיי; כאָטש אין דער צייט ווען די ערשטע ענגלענדער האָבען זיך גענומען צו בעזעצען אמעריקא, איז שוין לאָנדאָן געווען א מעכטיגער גייסטיגער צענטער פאר אייראפּא, ראָט אמעריקא דאָך ניט פערמאָגט קיין סימן פון ליטעראטור ביז זי איז ניט געווארען אונ־אבהענגיג פון ענגלאנד, ביז זי האָט ניט אָנגע־הויבען זיך צו ענטוויקלען אין א בעזונדער נא־ציאָן.

די אמעריקאנער ליטעראטור ביז דעם קריעג פאר אונאבהענגיגקייט איז דערום וויכטיג מעהר אלס היסטאָריע ווי ליטעראטור, און מיר וועלען זיך מיט איהר נור אויף אזוי פיעל בעקענען אויף וויפיעל זי דעקט פאר אונז אויף די בעהאלטענע וואָרצלען פון וועלכע עס איז שפּעטער אויסגע־וואקסען דער בוים, און אויף וויפיעל זי צייגט זיך ארויס כאראקטעריסטיש פאר די נייע אומ־שטענדען פון נייען לאנד.

אין דעם זין דארף מען געדענקען אז אפי־ציעל ביז דעם יאהר 1776 און פאקטיש נאָך עט־וואס שפּעטער, איז ניט געווען קיין א י י נ־ה י י ט ל י כ ע אמעריקאנער בעפעלקערונג. די קאָלאָניע ווירדזשיניא, וועלכע איז געווען דאן די קרוין פון דער סאוטה, איז בעזעצט געווארען פון אוואנטיוריסטען, הפקר־מענשען, פּוסטעפּאס־ניקעס און אריסטאָקראטען, וועלכע זיינען געקו־מען אין דעם נייעם לאנד שארען גאָלד און לעבען א גוטען טאָג. די פריהע ענטוויקלונג פון שקלא־פעריי האָט ווירדזשיניא נאָך מעהר דעמאָראַ־ליזירט, און זי איז דערום ניט געווען קיין גינס־טיגער פּלאץ פאר ליטעראטור. ווירדזשיניא האָט ניט געהאט קיין דרוקעריי ביז 1729 און ביז 7 יאהר פאר דעם קריעג פון אונאבהענגיג־קייט האָט זי ניט געהאט מעהר ווי איינע. סער ווילאיאם בערקעלי, דער קעניגליכער גאָווערנאָר פון ווירדזשיניא, האָט געזאגט אין 1671: „איך דאנק דעם אויבערשטען, וואס ביי אונז זיינען ניטאָ קיין פרייע שוהלען און קיין דרוקערייען, און איך האָף, אז מיר וועלען זיי ניט האָבען נאָך פאר א הונדערט יאהר, ווייל בעלעהרענטקייט האָט געבראכט אונגעהאָרכזאמקייט און אפּיקורסות... און די דרוקערייען האָבען עס פער־שפּרייט. גאָט, בעשירם אונז פון ביידע". גאָט האָט טאקע ווירדזשיניא אויסגעהיט פון ביידע, און ביז די ענדע פון דעם 18טען יאהרהונדערט האָט אָט די קאָלאָניע אינגאנצען געהאט איין שרייבער פון וועלכער ניט איז ווערטה. עס איז אמת, אז אינגאנצען מחברים זיינען געווען עלף, אבער צעהן פון זיי האָבען גאָר ניט געהאט צו טהאָן מיט ליטעראטור, און זייערע ביכער זיי־נען מייסטענס בעשרייבונגען פון דער קאָלאָניע אדער איהר געשיכטע. דער איינציגער ארינ־נעלער שרייבער איז געווען דער אוואנטיוריסט דזשאהן סמיטה, וועלכער האָט נאָך אין 1608 אָבגעדרוקט אן אינטערעסאנטען בוך וועגען ווירדזשיניא, וועלכער אבער קען ניט פערראכענט ווערען צו דער אמעריקאנער ליטעראטור, ווייל סמיטה אליין האָט דאָ געוואָהנט נור א קורצע צייט און דאס בוך איז געדרוקט געווען אין לאָנ־דאָן.

א גינסטיגערער פּלאץ פאר ליטעראטור איז געווען ניו־ענגלאנד. אין 1620־ זיינען געקומען צו די ברעגען פון פּלימוטה די פּוריטאַנער, וועל־כע זיינען ענטלאָפען פון ענגלאנד צוליעב רע־ליגיעזע רדיפות און וועמעס אידעאל עס איז

געווען אויפצובויען א ישוב פאר רעליגיעזע פריי־הייט. צוזאמען מיט זייערע הייזער האָבען זיי אויך געבויט שוהלען, און ערשט 16 יאהר נאָך זייער אָנקומען האָבען זיי געגרינדעט דעם ערש־טען אמעריקאנער אוניווערזיטעט — האַרוואַרד קאָלעדזש. אין 1649 איז געצוואונגענע עלע־מענטאַרע ערציהונג געווען איינגעפיהרט אין אלע קאָלאָניעס פון ניו־ענגלאנד אויסער רהאוד איי־לענד. די קאָלאָניעס פון ניו־ענגלאנד זיינען אויך געווען די ערשטע וואו עס האָט זיך צום ערשטען אָנגעהויבען צו ענטוויקלען א ווירקליך דעמאָקראַטישע רעגיערונג און וואו עס איז גע־לעגט געוואָרען דער ווינקעל־שטיין פאר פיעלע שפּעטערע דעמאָקראַטישע אינסטיטוציאָנען. דאָס אלעס וואלט פיל־לייכט געמאכט מעגליך א זעהר רייכע שאַפונג, ווען ניט די שרעקליכע איינזייטיגקייט פון דעם ניו־ענגלענדער לעבען צו יענער צייט. די קאָלאָניסטען, וועלכע זיי־נען געקומען רעליגיעזע פאנאטיקער נאָך פון ענגלאנד, האָבען זיך, א דאנק פיעלע אומשטענ־דען, אין זייער פאנאטיזם נאָך מעהר פער־שטאַרקט. די וויסטע אונפרוכטבארקייט פון דער ערד; דער קאפּריזנער און שווערער קלי־מאַט; די קאַטאַרזשנע ארבייט פון איינפונדע־ווען א ישוב צווישען שטיינער און אינדיאנער, דאָס האָט דעם גייסט פון די פּוריטאַנער נאָך מעהר פערהארטעוועט און פארפּרעסט.

כמעט אלע קאָלאָניעס האָבען זיך געפיהרט לויט די געזעצען פון ביבעל. איינער וואס איז ניט געווען קיין קירכען־מיטגליעד האָט ניט גע־קענט אַנטייל נעהמען אין דער פיהרונג פון דער קאָלאָניע. אלערליי סארטען אויסדריקע פון לע־בענסלוסטיגקייט זיינען געווען בעטראכט אלס א זינד, מיט איין וואָרט, די אטמאָספערע איז גע־ווען ווי פון א קלויסטער, און דערום איז די גאנצע ליטעראטור פון ניו־ענגלאנד פון יענער צייט, כאָטש זעהר רייך אין כמות, זעהר ארעם אין איכות, און פערמאָגט ניט די וויכטיגסטע בעדינגונג פאר קונסט, די מעגליכקייט פון פער־שיעדענארטיגקייט.

מעהר פון היסטאָרישער ווערטה ווי פון לי־טעראטור זיינען די טאָג־ביכער פון יענער צייט. פון די גאָר ערשטע יאהרען זיינען פערבליבען צוויי אזעלכע טאָג ביכער פון וויליאם ברעד־פאָרד און דזשאן ווינטראָפּ. ביידע זיינען זיי געווען גאָווערנאָרס פון ניו־ענגלאנד קאָלאָניעס, ביידע האָבען בעזעסען א היבשע בעאבאכטונגס־קראפט, און ביידענס טאָג־ביכער (ווי אויך אנ־דערע ווערק) שילדערן גאנץ גענוי דאָס לעבען פון יענער צייט. איהר בעגעגענט דאָרטען גאנץ קאָמישע פּאסירונגען, ווי א דעבאטע, וואס האָט אָנגעהאלטען אין פּלימוטה גאנצע זיעבען טעג, צוליעב א גע'ענב'עטען חזיר, און גאנץ טראגי־שע.

בכלל, שיינט דאָס לעבען פון יענער צייט צו האָבען געווען איינגעוויקעלט אין א מיסטי־ציזם, וואס דערמאָנט אן אייניגע פּעריאדען פון דער אידישער געשיכטע. אויף יעדען שריט און טריט דערצעהלען אייך די שרייבער וועגען דער גרויסקייט און גרויזאמקייט פון דער השגחה פּרטית, פון גאָט'ס נקמה און שטרענג־קייט. צו דער פּעריאדע געהערט אויך א זאמ־לונג פון ליעדער, געשריעבען פון אן אמעריקא־נער פרוי, מרס. אנאַ וו. ברעדסטריט, וועלכע איז פערעפענטליכט געוואָרען אין לאָנדאָן אין 1650, אונטער דעם טיטעל: „די צעהנטע מוזע, וועלכע איז ענטפּלעקט געוואָרען אין אמעריקאַ". מייסטע פון די ליעדער זיינען ניט אזוי פּאָעזיע, ווי האלב־געלונגענע איבערזעצונגען פון ביבלי־שע און אנדערע געשיכטען און גראמען. עס זיי־נען דאָך אבער אויך דאָ א פּאָר ליעדער, איבער־הויפּט נאטור־בעשרייבונגען, וועלכע צייגען אז די פּאָעטין האָט געהאט א געפיהל פאר שעהנ־קייט.

די ניו־ענגלענדער שרייבער פון דער ענדע פון 17טען יאהרהונדערט און פון אָנפאנג 18טען, זיינען אלע אָהן אויסנאהמע געווען גלחים און האָבען כמעט אלע געשריבען אויף טעאָלאָגישע און מיסטישע טהעמען. א ליטעראטור־קריטי־קער פון יענעם פּעריאד האָט געזאָגט מיט רעכט: „אין ניו־ענגלאנד האָבען מענשען געקענט דרשנ'ען און טהאָן, אבער ניט ז י נ ג ע ן". פון די שרייבער פון דער צייט איז וויכטיג אָנצומער־קען מייקעל וויגעלסוואָרטה, דזשאנאטאן (יונתן) עדוואַרדס און קאטטאן מאטהער.

מייקעל וויגעלסוואָרטה איז בעוואוסט פאר א לאנגע פּאָעמא, „דער יום הדין", אין וועלכער ער בעשרייבט זעהר ערנסט און זעהר אויספיהר־ליך ווי אזוי מען וועט מוטשען אויף יענער וועלט אלע רשעים. פאר ניו־ענגלאנד פון יענער צייט זיינען נאטירליך רשעים געווען א ל ע, און אונ־זער אייגענער שבט מוסר איז א הונט געגען דער קרענקליכער און אכזריות'דיגער פאנטאזיע פון וויגעלסוואָרטה. אין זיין צייט איז דאָך די פּאָ־עמא געווען זעהר פּאָפּולער און מענשען האָבען עס גע'חזר'ט אויף אויסווענינ. אין סטיל איז עס געווען א טרוקענע אימיטאַציע פון דער אָנ־געבלאָזענער ענגלישער פּאָעזיע פון יענער צייט. אָהן נאטירליכקייט און אָהן געשמאק.

דזשאנאטאן עדוואַרדס ווערט בעטראכט פון די אמעריקאנער ליטעראטור היסטאָריקער, אלס דער ערשטער אמעריקאנער פילאָזאָף און אָריגינעלער דענקער. ער שיינט צו האָבען אליין דערגרייכט צו געוויסע שליסע צו וועלכע עס איז שפּעטער, אין דעם 19טען יאהרהונדערט, געקו־מען די אידעאליסטישע פילאָזאָפיע. האלב־מיס־טיק, האלב־דיכטער, האָט ער געהאט א גרויסע ווירקונג אויף זיין צייט דורך זיין בוך „פריי־הייט פון וועלען" (1754). אבער דער וויכטיגס־טער און אינטערעסאנטסטער מענש פון יענער צייט איז געווים געווען קאטטאן מאטהער. א זוהן פון א טאטען א שרייבער, אן אייניקעל פון

א זיידען א שרייבער, און א פּאָטער פון א זוהן א שרייבער (אלע — גלחים) איז קאַטטאַן מאַטהער געווען דער קלימאַקס פון דער פאַמיליע. ניט נאָר האָט ער בעזעסען א גרויסע געלערנט־קייט פאַר יענער צייט און א גרויסע אַרבייטס־זאַמקייט (ער האָט אָנגעשריבען ניט מעהר און ניט ווענינער ווי ד ר י י ה ו נ ד ע ר ט א כ ט א ו ן א כ צ י ג ב י כ ע ר), נור ער האָט גע־נומען א גאַנץ טיכטיגען אַנטייל אין געזעלשאַפט־ליכען לעבען און האָט זעהר גלענצענד אָבגע־שפּיגעלט דעם גייסט פון זיין צייט. אייניגע פון זיינע ביכער, למשל, גיבען זיך אָב ספּעציעל מיט דערווייזען ווי שעדליך די מכשפות זיינען, און ווי גרינדליך מען קען פון זיי פּטור ווערען. צו יענער צייט האָט מען אין סיילעם געמשפּט מכשפות און זיי געברענט אויפ'ן שייטער־הויפען, און אָט דער געלערנטער פאַנאַטיקער איז עס געווען דער הייסעסטער פּאַטריאָט פון דער פינסטערער מכשפים־אינקוויזיציע. אין צוזאַ־מענהאַנג מיט אָט דער אַנטי־מכשפה טהעטיג־קייט פון מאַטהער איז געווים וויכטיג צו בע־מערקען אז אפילו צו יענער צייט האָבען זיך גע־פונען מענשען וואס האָבען די גאַנצע מכשפה־אינקוויזיציע בעטראַכט אלס א היפּאָקריטסטווא און פערברעכען. אזוי איז צו יענער צייט אין באָסטאָן ערשיענען א בוך פון איינעם ראָבערט קיילעף, א געזעלכליכען ביזנעסמאַן, אין וועלכען צווישען אַנדערעם ער ווייזט אויף זעהר פאַרזיכ־טיג אז אויף די געריכטען קומען פאַר פּשוט'ע שווינדלערייען.

אלס קאַטטאַן מאַטהער'ס וויכטיגסטע ווערק ווערען בעטראַכט זיין „עקלעזיאַסטישע געשיכטע פון ניו־ענגלאַנד" (1702) און די „וואונדער פון דער אונזיכטבאַרער וועלט" (1693). מיט איהם קענען מיר פערענדיגען דעם קאָלאָניאַלען פּעריאָד פון ניו־ענגלאַנד, כאָטש עס זיינען געווען נאָך פיעלע שרייבער פון קלענערער וויכטיגקייט, פון וועלכע אייניגע זיינען גאַנץ אינטערעסאַנט אלס כראָניקער פון יענער צייט.

אין פּענסילוויניא, וועלכע איז געווען דער דריטער צענטער פון קאָלאָניאַלען לעבען נאָך ווירד־זשיניא און ניו־ענגלאַנד, האָט די ליטעראַטור געפונען ניט קיין זעהר גינסטיגע היים, כאָטש גראַדע האָט פּענסילוויניא דאַן פערמאָגט אייניג־גע וויסענשאַפטס־לייט, ווי דזשיימס לאָגאַן, ווי־ליאַם סמיטה, און אַנדערע. פון די שרייבער דאַרפען בעמערקט ווערען דזשאַנאַהטאַן דיקינ־סאָן, און דער דיכטער טהאָמאַס גאָדפרעי. גאָד־פרעי האָט איבערגעלאָזען נאָך זיך ניט נור א בוך פּאָעמען נור אויך די ערשטע דראַמאַטישע שטיק געשריבען פון אַן אמעריקאַנער, וועלכע איז אויך אויפגעפיהרט געווארען אין 1767 אין פילאַדעלפיא. דער נאָמען פון דער טראַגעדיע, וועלכע איז געשריבען אין בלאַנקע פערזען, איז: „דער פּרינץ פון פּאַרטהיא."

דאָ קומען מיר צו בענדזשאַמין פרענקלין, 1706־1790, וועמעס ליטעראַרישע טהעטיגקייט געהערט צו דעם איבערגאַנג־פּעריאָד אין דער אמעריקאַנער ליטעראַטור, און וועלכער איז פי־לייכט דער ערשטער צו בעזיצען ניט נור א היס־טאָרישע אבער אויך א ריין ליטעראַרישע בעדיי־טונג. פרענקלין, וועמעס טהעטיגקייט עס האָט זיך פערשפּרייט פון די דרייסיגער יאהרען פון זיין יאהרהונדערט ביז 1790, האָט איבערגע־לאָזען נאָך זיך א היבשע ליטעראַרישע ירושה, פון וועלכער די וויכטיגסטע ווערק זיינען זיין אוטאָביאָגראַפיע און א רייהע קלענערע אלע־גאָריען און פּאָליטישע סאַטירען. די לעצט זיי־נען פול מיט שאַרפזין, וויץ און א היבשער ארי־גינאַליטעט. די „אויטאָביאָגראַפיע" איז דאָס ערשטע אמעריקאַנער בוך צו זיין געשריבען אין א קלאָהרער, דורכזיכטיגער, איינפאַכער שפּראַך, אין אַן אפענהערציגען פּרעכטיגען סטיל. עס איז אויף אזוי פיעל ליטעראַריש אז דער לעזער האָט אָפט הנאה מעהר פון פרענקלין'ס א ו פ ן פון בעשרייבען זיך, ווי פון די פאַקטען זעלבסט. עס איז בכלל איינס פון די ווענינע ביכער, וואָס וועלען שטענדיג בעזיצען א כשוף, א דאַנק דער קאָמבינאַציאָן פון אינטערעסאַנטער פערזענליכ־קייט מיט רייכען סטיל. עס האָט שוין לאַנג געמעגט איבערזעצט ווערען אין אידיש, אי צו־ליעב זיין ליטעראַרישער בעדייטונג, אי צוליעב דער פערזענליכקייט וואָס ווערט דורך איהר ענט־פּלעקט, די פערזענליכקייט פון בענדזשאַמין פרענקלין, דעם מערקווירדיגסטען אמעריקאַנער פון 18טען יאהרהונדערט, ניט אויסנעהמענדיג אפילו דזשאָרדזש וואַשינגטאָן.

מיט פרענקלין'ען שליסט זיך דער קאָלאָניא־לער פּעריאָד פון דער אמעריקאַנער ליטעראַ־טור, כאָטש קיין אייגענע זעלבסטשטענדיגע עק־זיסטענץ הויבט זי ניט אָן צו פיהרען ביז א פּאָר צעהנדליג יאהר שפּעטער. אין צווישען האָט זיך פאַרנאַנדערגעבליהט די ליטעראַטור פון דער רעוואָלוציאָן — פּאָליטישע פּאַמפלעטען, און פּאַטריאָטישע פּאָעזיע. צו דער צייט זיינען אין אלע קאָלאָניעס שוין געווען פיעלע און פערשיע־דענאַרטיגע טאַלאַנטען, אבער אזוי ווי דאָס גאַנ־צע לעבען האָט זיך דאַן געדרעהט ארום דער פראַגע פון אונאַבהענגיגקייט און אמעריקאַ'ס זעלבסטשטענדיגקייט, זיינען אלע ווערק פון יע־נער צייט אויך געווען פערנומען נור מיט די פראַגען. עס וועט דעריבער זיין גענוג, ווען אין צוזאַמענהאַנג מיט דער ליטעראַטור פון דעם פּע־ריאָד וועלען מיר דערמאָנען נור איינינע — די וויכטיגסטע און די כאַראַקטעריסטישסטע.

פרענסיס האָפּקינסאָן (1737־1791) איז גע־ווען מערקווירדיג ניט נור דורך זיין פיעלזייטיג־קייט, ניט נור דורך דעם וואס ער איז געווען מאַהלער, קאָמפּאָזיטאָר, שטאַטסמאַן, וויסענ־שאַפטסמאַן צוגלייך, און האָט זיך אויף יעדען געביט אויסגעצייכענט, נור אויך דורך זיין שאַרפער, בייסענדער סאַטירע און קלאָהרען קוק

אויף דער וועלט. ער האָט אויך געשריבען ניט קיין שלעכטע פּאָעזיי, און איינינגע פון זיינע הומאָריסטישע ליעדער זיינען פערבליבען קלאַסיש אין דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור. ליטעראַריש דערמאָנט ער אביסעל אונזער אייגענעם שאַצקעס'ן אין „ליטווישען ערב־פּסח" — מילדער הומאָר, קלאָהרע שפּראַך, גרויסע בעאַבאַכטונגס־קראַפט. פּאָליטיש האָט ער זעהר פיעל אויפגעטהאָן, וואס ער איז געווען דער ערשטער חוזק צו מאַכען פון ענגלאַנד'ס מיליטערישער מאַכט. די קאָלאָניסטען האָבען אלץ געדענקט אז זיי וועלען קיינמאָל ניט זיין בכח צו שטעלען זיך אנטקעגען דער ערפאַהרענער מיליטער פון ענגלאַנד, און האָפּקינסאָן איז געווען דער, וואס האָט פון די ענגלישע סאָלדאַטען אזוי פיעל אָבגעלאַכט, ביז מען האָט אויפגעהערט פאַר זיי מורא צו האָבען.

פיליפּ פרענא, א ניו יאָרקער דיכטער, איז געווען דער ערשטער זיך צו פּרואווען בעפרייען פון דער גייסטיגער טיראַניי פון דער ענגלישער פּאָעזיי, און איז אויך געווען דער ערשטער צו פערשטעהן אז די אינדיאַנער קענען אויסגענוצט ווערען אלס מאַטעריאַל פון קינסטלער. ער איז געווען אזא בעדייטענדער טאַלאַנט פאַר יענער צייט, אז די ענגלישע דיכטער פון יענער זייט ים האָבען אָפט גע'גנב'עט פון איהם. ער האָט אויך געשריבען א מאַסע פּאָליטישע פּאַמפלעטען און אנדערע זאַכען, אבער ביז לעצטענס האָט קיינער אין אַמעריקא פון איהם ניט געהאַלטען, צוליעב דעם וואס ער שיינט צו האָבען געווען פערזענליך ניט זעהר ווירדיג. ער איז אויך געווען פון דער קליינער פערביטערטער גרופּע קרענקס, וואס האָבען געשאָטען פּעך און שוועבעל און שמוץ, אויף דזשאָרדזש וואַשינגטאָן, און האָבען זיך דורכדעם זעהר ניט בעליעבט געמאַכט ביים פאָלק.

דזשאָן טראַמבול איז געווען דער צווייטער דיכטער פון יענער צייט. זיינע בעוואוסטעסטע ווערק זיינען „קאָלאָמביאַד", אַן אונגעהייער לאַנגע פּאָעמא פון א סימבאָלישען כאַראַקטער, אין וועלכער ער זינגט שבחים אַמעריקא (דער סטיל פון דעם ליעד איז א נאָכמאַכונג נאָך די ענגלישע מאָדעלס, אבער דאָך האָט ער בעזעסען א היבשע פעהיגקייט אלס פערזען־מאַכער), און א גרויסע פּאָעמא, „מעקפינגאַל", וועלכע האָט געהאַט צו יענער צייט א גוואַלדיגען ערפאָלג, און דורך וועלכער עס וואַרפען זיך דורך בילדער פון דעם לעבען פון יענער צייט.

דער וויכטיגסטער שרייבער פון דער עפּאָכע איז דאָך געווען דער מערקווירדיגער טהאָמאַס פּעין. דער ערשטער אַמעריקאַנער ראַדיקאַל און פּראָפעסיאָנעלער רעוואָלוציאָנער; א מאַן, וואס איז שטענדיג געווען גרייט אָבצוגעבען זיין לעבען פאַר זיינע פּרינציפּען און וואס האָט געקעמפּפט פאַר פרייהייט אויף צוויי קאָנטינענטען; א שרייבער פון אייזערנער לאָגיק, פייערדיגער ליידענשאַפט, פּרעכטיגען סטיל, און ריעזיגער מאַכט, איז זיין ליטעראַרישע ירושה געווים די וויכטיגסטע פון דעם גאַנצען רעוואָלוציאָנערען פּעריאָד.

זיין „פּשוט'ער שכל", וועלכעס איז ערשינען אין דעם יאָהר פון דער רעוואָלוציאָן (1776), איז זיך פאַרנאַנדערגעגאַנגען אין 120 טויזענד עקזאַמפּלאַרען אין דריי מאָנאַטען. פון דאַן אָן האָט ער אין יעדען וויכטיגען מאָמענט פון קאַמפּף געהאַט עטוואָס צו זאָגען. דורך זיין סעריע פּאַמפלעטען אונטער דעם נאָמען „קריזיס". מיט זיין ווערק „די צייט פון שכל", אין וועלכען ער לייקענט אָב יעדע רעליגיאָן, האָט ער ארויסגערופען גרויסע פּראָטעסטען, אבער עס פערבליבט דאָך אַלס איינער פון די שאַרפסטע פּראָדוקטען פון פרייען געדאַנקען. בכלל, זיינען זיינע ווערק כמעט אלע אזוי פריש יעצט, ווי זיי זיינען געווען אין זיין צייט — אזוי שאַרף און שטאַרק זיינען זיי.

צו דער צייט דאַרפען אויך צוגערעכענט ווערען די פּאַטריאָטישע געזאַנגען פון וועלכע דער „שטערן־בעשפּרינקעלטע פאָהנע" און „העיל קאָלאָמביאַ" זיינען פערבליבען נאַציאָנאַלע הימנען ביז היינטיגען טאָג. און אויך דאַרפען צו יענער צייט צוגערעכענט ווערען אלס ליטעראַטור די גרעסטע טייל פון די שטאַאַטס־פּאַפּיערען פון יענער צייט. די סעריע אַרטיקלען וועגען פּאָליטישע פראַגען, וואָס זיינען ערשינען אין דעם „פעדעראַליסט", די פּאָליטישע קאָרעספּאָנדענץ פון יענער צייט און די „דעקלאַראַציאָן פון אונאבהענגיגקייט" זיינען ליטעראַריש אין בעסטען זין פון וואָרט, ווייל זיי אָטמען אלע מיט א נייעם געדאַנק, נייעם ווילען און נייער שעהנהייט. איבערהויפּט איז די דעקלאַראַציאָן ניט נור א נאָבעלער פּאָליטישער דאָקומענט, אבער אויך א גלענצענדע ליטעראַרישע ווערק, לויט איהר געבוי און סטיל. טהאָמאַס דזשעפערסאָן, ווי אלע אמת'ע דעמאָקראַטען, איז געווען מעהר ווי א שטאַאַטסמאַן און פּאָליטיקער, ער איז אויך געווים געווען א בעגאַבטער אַרטיסט.


## בעגייט אייער סובסקריפּשאָן

וואַרט ניט, לייגט ניט אָפּ

זעהט די ליסטע פון אונזערע פּרעמיאָומס אויף די ערשטע פיידזשעס פון דיזען נומער

ש. ראַבינאָוויטש:

# בריעף פון בלוט און טרעהרען

די „מלחמה־בריעף" זיינען ניט נאָר דאָקומענטען וועגען די ימים פערגאָסענע אידישע בלוט, וועגען די הימעל־שרייענדע מערדרייען פון דער צאַרישער רעגיערונג און וועגען די העלישע ניעדעו טרעכטיגקייט פון די פּאָליאַקען.

די „מלחמה־בריעף" — דאָס איז א מערקווירדיגע שטיק ליטעראַטור, געשריעבען מיט בלוט און מיט טרעהרען. אמת, די שרייבער פון די בריעף — די גאַליצישע, רוסישע, פראַנצויזישע, ענגלישע, א. ז. וו. די אידען פון די ארבע פינות העולם — האָט זיך קיינמאָל ניט געחלומ'ט, אז זייערע „ווערק" וועלען געדרוקט ווערען און געלעזען ווערען ניט נאָר פון זייערע ליעבע און טייערע, פאַר וועמען זיי גיסען אויס זייער צוואוועהטיגט האַרץ, נאָר פון צעהנדליגע טויזענדער גאָר פרעמדע מענשען. אמת, זייערע אויסדריקע זיינען ניט אלעמאָל גראַמאַטיש, זיינען גאַר נישט „געפּאַלישט"... אונטער דעם קראַך פון גראַנאַטען, אונטער דעם האָגעל פון קוילען... אונטער דעם שפּיז פון דעם צו־ווישעטען ווילדען קאָזאַק האָבען זיי געשריבען, די אומגליקליכע אידען.

איהר לעזט די בריעף און איהר זעהט פאַר זיך דעם פאַרצייטיגען פאָלק ישראל, א האָר ניט געענדערט. זיינע קליינע קינדערלאַך בעטען א שטיקעל ברויט, זיינע עלטערע זיהן זיינען דער'הרג'עט אויפ'ן שלאַכטפעלד, זיין טאָכטער געשענדעט — ער גלויבט אין זיין גאָט, ער האָפט.... ווען דער חלף ליעגט אָט־אָט אויפ'ן האַלז, באַו מים עד נפש — ער הויבט זיינע אויגען צו דער הויך, שטרעקט אויס זיינע הענד צו זיין אל מלא רחמים... און ער האָפט. יאוש? אָה, ניין. ניט ביי איהם. דאָס לעזען מיר אין איינינגע בריעף פון די יונגע. זיי האָבען פערלאָרען זייער גאָט. זיי ווייסט זיך ניט פערגיסען זייערבלוט פאַר די, וועמעס בלוט ס'האָט געדאַרפט פערגאָסען ווערען... און זיי ליידען ווירקליך שרעקליכע יסורים. ער איז אבער פול מיט האָפנונגען, פול מיט גלויבען „ביז דעם לעצטען טראָפּען בלוט און ביז דעם לעצטען קרעכץ." און איהר לעזט וועגען מערקווירדיגע נסים ונפלאות, וואס גאָט האָט געטהאָן צו פיעל אידען. עס ווערען דערצעהלט אונגלויבליכע געשעהעניסען... און ווען דער אומגליק קומט — דאַן הערט איהר דעם אלטען „גם זו לטובה". און ווען פון אלעם איז קיין שריד ופליט ניט געבליבען, פערברענט איז די הויז, פערפּייניגט די פאַמיליע, קוים א לעבעדיגער זשיפּעט ער — דאַן קלינגט פאַר אייך דער טויזענד־יעהריגער „מסתמא איז בעשערט".

ס'זיינען פאַראַן פיעלע בריעף, וואס מאַכען אַן אויסערגעוועהנליך שטאַרקען איינדרוק. אייך דוכט זיך, אז איהר לעבט איבער די גרויזאַמקייט פון מאָמענט. אייך דוכט זיך, אז איהר זעהט פאַר אייערע אויגען די בלוטיגע דראַמאַ.

אָט שרייבט א טאָכטער צו איהר פאָטער שומינסקי, איהר מאַן האָט מען צוגענומען אויפ'ן שלאַכטפעלד: *

„... ליעבער פאָטער, מען האָט ביי מיר צוגענומען מיין קרוין פון מיין קאָפּ. מען האָט ביי מיר מיין גאַנצען לעבען אוועקגעריסען. עס שיינט פאַר מיר ניט די זונן און עס לייכט פאַר מיר ניט די לבנה. איך בין שוין בלינד פון וויינען... ווי פּלוצלינג זיינען פאַרשניטען געוואָרען מיינע יונגע יאָהרען... איך ווייס ניט אויף וואָס פאַר אַ ווערט איך געה אַרום. מיין לעצטע טרייסט, מיין מאַן האָט מען פון מיר אַוועקגענומען. איך שלאָף ניט קיין נעכט און די רעיונות מאַכען מיר משוגע... איך וואָרט שוין וועלען פּטור ווערען פון מיין גאַנצען אומגליקליכען לעבען. איך ווייס ניט ווען עס איז נאַכט און ווען עס איז טאָג... אַלע טעג זיינען מיר פינסטערע. לייזערקע וויינט און רופט דעם טאָטען, הענערע פרעגט וואו איז דער פּאַפּאַ און קיילעלע כאַפּט זיך אויף אין מיטען נאַכט און שרייט פּאַפּעלע..."

אבער דאָ פליהט דורך ביי איהר א שטראַהל פון האָפנונג. אפשר וועט ער בלייבען לעבען, אפשר וועט גאָט רחמנות האָבען.

„... איך קלער אַלץ צו האָב איך נאָך פאַר וועמען צו בעטען, צו האָב איך נאָך אַ האָפנונג צו הויבען די אויגען צום הימעל. ליעבער פאָטער, בעט פאַר מיין מאַן. גאָט איז דאָך אומעדום דאָ. בעט תפילה פאַר דיין איידעם, פאַר דיין טאָכטער, פאַר דיינע אָרימע איינציקלעך..."

זעהט איהר פאַר זיך ניט די אומגליקליכע פרוי, ווי זי רייסט זיך די האָר, ווי זי ברעכט די הענד, ווי פערצווייפעלט זי שרייט צו גאָט? איהר מאַן איז ביי איהר געווען די גאַנצע וועלט און איצט איז די וועלט חרוב געוואָרען...

* אַלע ציטאַטען זיינען גענומען געוואָרען פון די בריעף, וואָס זיינען געדרוקט געווען אין „פאַרווערטס".

און אָט איז א בריעף פון א מיידעל צו איה־רער א פריינדין, מיסס פינגער (ניו יארק):

„... ליעבע טהייערע נעכעלע, וואָס דו שרייבסט וועגען דיין ברודער איז דאָס טאַקע טרויעריג, אָבער דער אומגליק איז דאָך אויף דער גאַנצער וועלט... אַ גאַנצע וועלט טרינקט זיך יעצט אין בלוט און אין טרעהרען... פון אָנפאַנג האָבען מיר געטראַכט, אַז דער פייער וועט באלד פאַרלאָשען ווערען. אָבער די צייט האָט דעם פייער נאָך שטאַרקער אויפגעבראָזען און עס ווערען פערלאָשען אונזערע האָפנונגען...

„אָט געהט אַ קרבן אָהן אַ האַנד, אַ קרבן אויף קולעס... אָט געהט אַרום אַ פרוי און וויינט; פייער קינדערלאך האַלטען איהר ביים קלייד; זי האָט שוין פערלאָרען די האָפנונג, אַז איהר מאן רעכט... אַן אַלטע חלשה אויפ'ן גאַס לעבען לאַזאַרעט; איהר געראַניעטער זוהן איז נאָר וואָס אויסגעגאנגען און מען לאָזט איהר ניט צו אַ קוק טהאָן באַטש אויף זיין טויטען קאַלטען פנים. נאָך אַ פרוי לאָזט אי־בער איהרע קינדער אין אַ קאַלטען הויז, אָהן עסען און זי לויפט איבער די לאַזאַרעטען זוכען איהר מאן. זי האָט געהערט, אַז ער איז געראַניעט — זי קומט אַריין אין אַ לאַזאַרעט, זי רייעט די נעמען איבער די בעטלאך — ניטאָ. זי זעהט ניט איהר מאן. דער מאַן ליעגט אָן אַ זייט, אין אַ בעטעל. ער זעהט זיין פרוי און האָט קיין כח ניט צו מאַכען איהר אַ צייכען, אַז זי זאָל צו איהם צוגעהן. ער ליעגט אָהן לשון. ענדליך געפינט זי איהם. איז ער שוין ביים לעצטען אַטהעם־צוג. ער שטאַרבט ביי דער ערשטער בעגעגעניש...“

א מערקווירדיגע בעשרייבונג. אין קורצע שטריכען זעהט איהר דעם גרויסען יאמער־טהאָל. אלעס לעבט אפ פאר אייערע אויגען. אָט, אָט זיינען זיי, די אומגליקליכע...

און דאָס שרייבט א סאָלדאט צו מר. בראָד־סקי (סיאַטעל, וואשינגטאָן). דער בריעף מאכט אויף אייך א שרעקליכען איינדרוק. ער צוטריי־סעלט אייערע נערוועז און א קעלט, א שוידער געהט אייך איבער איבער'ן לייב. דאָס געהט אַ אידישער סאָלדאַט צו דער שחיטה.

„... יעצט האָב איך שוין מיין גאנצע האָפנונג פערלאָרען... עס ברענט און עס פלאַקערט... מען וואַרפט מיר אין אַ העלישען פייער און עס איז ניטאָ ווער עס זאָל לעשען. אַנטקעגען מיר שטעהט דער מלאך המות מיט זיין אויסגעשטרעקטען שאַרפען שווערד און איך גיב זיך צו איהם איבער, ווייל איך קען איהם ניט בעזייעגען... איך האָב זיך געפרופט ראַנגען... איך האָב געוואָלט אָנכאַפּען דעם שאַרף פון דעם מלאך המות'ס שווערד. עס האָט ניט גע־האָלפען. פיערע טויזענדע פון אונ־זערע ברידער האָבען שוין מיט זייערע בלוט בעפאַרבט די ערד ערגעץ אויף פרעמדע פעלדער און איך זעה, אַז איך וועל ניט זיין קיין אויסנאַה־מע. ... יעצט איז אַלעס אזוי דאָפעלט טהייערער און ליעבער געוואָרען... אַדיע, גוטע און ליעבע על־טערען, אדיע ליבינקע שוועסטער, אַדיע מיינע נאָהענ־טע און געטרייע, זייט געזונד...

„... איך מוז שליסען מיין שרייבען... עס ציי־טערען מיינע הענד... די מינוטען זיינען געצעהלטע... איך וויל זיך גוט אָנקוקען אויף אַלע היימישע, גוט בעטראַכטען יעדע ווינקעלע פון אונזער הויז. מאָר־גען שיקט מען אונז אַוועק. וואוהין? וואו ווערען מיינע ביינער אַהינקומען? ווערכע בערגעלע אויפ'ן וויסטען פעלד וועט פערבייבען ליעב אין טהייער פאַר מיינע עלטערען?...“

און אָט איז נאָך א בריעף פון א אידישען סאָלדאט. זיינע עלטערען האָבען עס איבערגע־שיקט אהער צו זייערען א זוהן, מר. ווינער. דאָ איז ניטאָ די טויט־שרעקעניש, אבער עס דריקט נאָך שטאַרקער אויס די טיעפע טראגעדיע פונ'ם אידישען סאָלדאט.

„... מיינע ליעבע עלטערען — זעגענט זיך דער סאָלדאַט — מיין לעבען איז מיר קיינמאָל ניט גע־ווען טהייער, וואָרום צייט איך בין געבאָרען געוואָ־רען האָב איך נאָך ניט געהאט קיין איין גוטען טאָג. איך בעדויער נאָר, וואָס איך וועל דאַרפען אַוועק־געבען מיין לעבען ניט פאַר מיין פאָלק...“

דער אומגליקליכער אידישער סאָלדאט וויל דאָך בריינגען מיט זיין טויט, כאָטש וויפיעל עס איז נוצען פאַר זיין אומגליקליך פאָלק און ער לאָזט זיין צואה:

„טאָמער איז מיר באַשערט, אַז מיין בריעף זאָל זיין דער לעצטער, בעט איך אייך, אַז אזוי שנעל ווי איהר וועט בעקומען אַ ידיעה וועגען מיין טוידט, זאָלט איהר פאַרקויפען אַלע מיינע זאַכען און דאָס געלד זאָלט איהר אָפּגעבען אויף דעם נאַציאָנאַלען פאָנד...“

איך מוז בריינגען נאָך א בריעף, אין וועלכען עס פיגורירט דער אידישער סאָלדאט. ער ריהרט אָן איינע פון די טיעפסטע וואונדען פון דעם אידישען פאָלק. דער בריעף איז געשריבען צו מר. סיימען (שיקאַגאָ) פון זיינעם א חבר. די געשיכטע וואס עס ווערט דאָרט דערצעהלט וואַרפט אויף אייך ארויף א מיסטישען שרעק. דער רייכסטער פאַנטאַזיע איז שווער אויסצו־קלעהרען א מעהר טראגישע פּאַסירונג, וועלכע איז אבער איצט, אין דער וועלט־שלאַכט א גאַניץ געוועהנליכע זאַך.

„... ליעבער חבר — לעזט זיך דער בריעף — איך וועל דיר דערצעהלען אַ שרעקליכע זאַך. אין ביאַ־אָסטאָק, אין אַ האָספּיטאל ליעגט אַ אידישער פער־וואונדעטער סאָלדאַט און שרייט אַלץ, אַז ווי נאָר ער וועט קענען אַרויס פון האָספּיטאַל, וועט ער זיך אַריין אָנטהאָן דעם שרעקליכסטען טוידט. די אור־זאַכע דערפון, דערצעהלט ער, איז, דאָס ער האָט ער־מאָרדעט אַ אידישען סאָלדאַט. „איך האָב זיך גע־שלאָגען ביים עסטרייכישען גרענעץ — דערצעהלט דער סאָלדאַט — אונזערע סאָלדאַטען זיינען בעפאַלען די עסטרייכער און ס'איז געוואָרען אַ געשלעג מיט באַיאָנעטען. אַנטקעגען מיר איז געשטאַנען אַן עסט־רייכישער סאָלדאַט און האָט צו מיר געזאָגט: „ער־

מאָרדע מיך ניט, איך בין אַ איד". איך בין אָבער געווען אַזוי ווילד, אַזוי צוקאָכט, אַז איך האָב קיין זאַך ניט געהערט און האָב איהם דערשטאָכען מיט מיין ביקס. נאָך דעם האָב איך ערשט דערפיהלט די ווערטער פון דעם עסטרייכער. עס איז אָבער געווען צו שפּעט. מיר דוכט זיך אַלץ, אז דער אומגליקליכער געהט נאָך מיר נאָך און שרייט אין העברעאיש: „עברי אנכי אד תהרוג אחיך"...

---

אן אנטלאָפענער פון גאליציען שרייבט צו מענדעל גאָלדבלום. ער בעשרייבט די צרות, וואס ער, מיט נאָך הונדערטער אידען, זיינען אויסגעשטאַנען ביים אנטלויפען:

„... אָבער צו געהן לאנג צופוס איז געווען אונמעגליך: אַ רעגען און אַ האָגעל האָט געפּאַטשט אין פּנים אַריין. די וועגען זיינען געווען בראָטיג. די דערפער אַרום האָבען געברענט. די ערד אונטער די פיס האָט געציטערט פון דעם דונערען פון קאַנאָנען. שראַפּנערען זיינען געפאַלען פון אַלע זייטען. געהן ווייטער איז געווען שרעכט, געהן צוריק איז געווען ביטער..."

זיי זיינען אבער דאָך געקומען א היים.

„בריוז ארום 500 אידישע פאַמיליעס זיינען מיר געווען אין שטאָדט און יעדער ברעכט די הענד און מהאָגט און וויינט: וואָס טהוט מען, וואו שטעהט מען, וואו געהט מען?..."

אין קורצע שטריכען האָט דער גאליציאנער איד איבערגעגעבען דעם גרויסען אונגליק: „געהן ווייטער איז געווען שלעכט, געהן צוריק איז געווען ביטער"...

און אַזוי שטעהט דאָס אידישע פאָלק אין מיטען די פלאַקערס פון גיהנם, צווישען ווילדע חיות, וואס ווארפען זיך אויף איהם פון אלע וויטען, און קען זיך זיך ניט ריהרען ניט אהער, ניט אהין...

„... מיט ציטערדיגע הענד נעהם איך שרייבען דעם ברעף — שרייבט מען פון פּראָצעקער גוב. צו מר. מיטשעל — די גאַנצע שטאָדט איז ווי צומישט. אַלע אידישע הערצער זיינען צובראָכען. מיר האָבען זיך גאָר ניט געריכט אויף אַזעלכע אומגליקען. מען האָט דאָך אונז אַלעמען בערויבט, גע'הרג'עט און געטראָטען מיט די פיס. אונזערע לעבענס זיינען געווען הפקר, אונזערע נשמות אין די הענד פון קאָזאַקען. אַלע צרות האָבען אונז אָנגעטהאָן אונזערע אויגענע סאָלדאַטען. זיי האָבען אונז אַרויסגעטריבען פון די הייזער און געטהאָן וואָס זיי האָבען נאָר געוואָלט. זיי האָבען אוועקגענומען די צירונג, די זאַכען, דעם דעצטען ביסעל ברויט און דאָס לעצטע ביסעל אידישע בלוט... ווען מיר וואָלטען קענען, וואָלטען מיר אַוועק צום בית עלמין אוז בעגראָבען זיך דאָרטען לעבעדיגערהייד, פון גרויס יסורים..."

איהר הערט דעם הארצרייסענדען ריטהם, די בלוטיגע מוזיק?

און אָט האָט איהר פאר זיך א מערקווירדיג ביקד. איך וועל ברייגען בלויז א פּאָר שורות, אבער זיי פערגליווערען אייער הארץ:

„... דער ברעף — שרייבט מען צו היימאַן קעלמאַכער פון גראָדזיסק — איז ניט געשריבען מיט טינט, נאָר מיט'ן בלוט פון מיין הארצען. איך בין געבליבען ווי אַ קאַטשקע אויפ'ן וואַסער געטריבען פון אַלע ברעגען..."

און דאָ האָט איהר א שטילע, צארטע שטימע פון א יונג מיידעל. און איהר יאוש איז אזוי גרויס, אז אייך פארנעהמט ביים הארצען. זי שרייבט צו איהרער אַ פריינדין, קאַפּילאָוויטש:

„... זאָגט נאָר, ליעבער פריינד, וואָס וועט זיין דער סוף פון אונז? עס איז שוין אַזוי געקומען, אַז ערגער דאַכט זיך קען שוין גאָר ניט זיין און דאָך ווייס מען, אַז מאָרגען וועט זיין ערגער... וואָס ווייטער ווערען די האָפנונגען אויסגעלאָשען און מען פיהלט, אַז דער טוידט וואָלט שוין געווען בעסער. נור דער טוידט קען זיין דער ערלייזער. אזוי פיהלען מיר, אזוי קוקען צו אונז אַרויס די קומענדע טעג..."

פיעלע פון די ברעף זיינען געשריבען קאַלטבלוטיג. מען דערצעהלט וועגען דעם פינסטערען לעבען אין א רוהיגען, קאַלטען טאָן. עס מאַכט אבער אויף אייך נאָך א שווערען איינדרוק.

„... מען שטאַרבט פאַר הונגער — שרייבט מען פון לאָדזש צו מר. פריעדמאַן — איך קען זאָגען, אַז מיר פאַסטען שוין צוויי טעג. פּשוט ניט געגעסען. ביי אונז איז דאָס געוואָרען אַזאַ געוועהנליכע זאַך דאָס ניט עסען, אז איך שרייב דאָס דיר קאַלטבלוטיג. די קינדערלאך, געבאָך, וואַרטען, אַז די מרחמה זאָל זיך ענדיגען, וועט מען זיי ווידער געבען קאַפּיקעס... די קינדער בעטען ברויט, זיי ווייגען פאַר אַ שטיקעל ברויט. פאַר וועמען זאָל איך בעטען? צו זאָל איך בעטען ברויט פאַר אייער מוטער? צו זאָל איך בעטען פאַר מיין עלטסטע טאָכטער, וואָס מאַטערט זיך יעצט אַזוי מיט די קינדער? אָדער זאָל איך גאָר זאָרגען פאַר אונזערע קלאָגעדיגע רעבענס, וועלכע האַרבען זיך אויפ'ן האָאָר?..."

און אָט איז אן אינטערעסאנטער ברייוועל פון א אידישער פרוי. זי ווייס זעהר ווענינ פון פּאָליטיק. זי שטעהט אין מיט'ן דער בלוטיגער זאַוואָרוכע און קוועטשט מיט די פּלייצעס. זי קען ניט בעגרייפען, וואס דאָ קומט פאָר. געלעבט שטיל, רוהיג און פּלוצלונג איז די וועלט אראב פון זינען און מען באָדט זיך אין ימים פון בלוט. זי גיט עס איבער אויף איהר אייגענארטיגען אופן.

„מיר ווייסען גאָר ניט, וואָס ס'טהוט זיך אויף דער וועלט — שרייבט די אידישע פרוי — נאָר מען זאָגט, אַז אַמעריקא וועט געהן העלפען דעם דייטש. מחמת אלע מלוכות האָבען זיך אָנגעזעצט אויף אייגעס. יאָפאַן אויך אויפ'ן דייטש. מיר רעבען איצט איבער אַזאַ טרויעריגע צייט... אַ וועלט מיט מענשען האַלטען זיך אייגע די אַנדערע פאַר די הערזער און

מען שעכט אָהן אַ שיעור און אָהן אַן ערך...“

אָט די אידישע פרוי איז פערוואונדערט, נשתומם. גאָר אנדערש, אבער עכט אידישלאך, שרייבט א איד פון וואָלקאָוויסק צו מר. שאף (פון ניו יארק).

„... עס מאַכט זיך אַמאָל, מען שטעהט אזוי אין שוהל ביים דאַוונען, מען איז פערטראכט. פלוצלונג ווערט אַ געוויין. עס רייסען זיך אַריין די פרויען מיט די קינדער פון די זאַפּאַסנע סאָלדאַטען. זייערע שפּייזער שטעהען ערגעץ אין די קעלטען, אין די גרויבער ביים רעכטען פייער און דאָ קומען די פרויען צום אָרון קודש מיט אַ געוויין מיט אַ ילהה. עס ווערט צוריסען דאָס האַרץ און מען קען זיי נעבעך ניט העלפען...“

עס רייסט דאָס הארץ דעם פערטראכטען איידעל און ער שעפּטשעט א שטילען געבעט צום רבונו של עולם. ער גלויבט, אז „ס'וועט קומען די צייט און די צייט איז ניט ווייט“, ווען אלע מענשען וועלען לעבען ווי ברידער. און ווער ווייס? אפשר איז די צייט שוין גאנץ נאָהענט? פיליייכט איז זי שוין געקומען? עס איז געוויס משיח'ס צייטען.

„... זיי געזונד — ענדיגט ער דעם בריעף — זאָל זיך שוין ענדיגען די מלחמה, משיח זאָל שוין קומען און מען זאָל פון די שווערדען מאַכען אקער אייזענס, פון די ביקסען זאָל מען מאַכען קאָסעס אום צו שניידען די תבואה אין ארץ ישראל, אזוי ווי דער נביא זאָגט. פון מיר דיין ברודער אברהם יצחק“.

דעם געדאנק, אז איצט איז משיח'ס צייטען געפינען מיר אין פיעלע בריעף. די שרייבער געפינען אין די בלוטיגע געשעהעניסען אלע ריכטיגע סמנים פון דעם נאָהענטען „קץ“.

„... וועט שוין דער אויבערשטער מאַכען אַ סוף פון די צרות? — שרייבט מען צו מר. פענדלער (פון באָסטאָן)... — מיר בעטען גאָט, אַז ער זאָל רחמנות האָבען און איינשטילען די וועלט. זאָל ניט פאַרגאָסען ווערען אזוי פיעל מענשליכע בלוט — ניט אונזער בלוט און ניט יענעס'ס בלוט.

... איהר ווייסט, קינדער, איהר מעגט זיך זאָגען וואָס איהר ווילט, עס איז יעצט משיח'ס צייטען. עס איז דאָך קיינמאָל ניט געהערט געוואָרען, אז אזוי פיעל קיסרים זאָלען זיך שלאָגען. מען זעהט בעשיינבפערליך, אַז גאָט וויל אזוי, ער וויל, אַז משיח זאָל קומען. מיר וויסען, אַז דייטשלאַנד איז גוג ומגוג און גוג ומגוג דאַרף באַפען די מפּרה איידער משיח וועט קומען... פון מיר אייער פאָטער...“

---

מערקווירדיג אינטערעסאנט זיינען אויך די מעשה־לאך, וואס ווערען דערצעהלט אין פיעלע בריעף. עס דערמאָנט אייך אויף אמאָליגע צייטען מיט די לעגענדעס, פאנטאזיעס, און אבערגלויבען. די פאנטאזיע פון אידישען פאָלק אין דער איצטיגער שרעקליכער צייט זוכט וואונדער, און עס ווערען בעשאַפען וואונדער־געשיכטען, וועלכע ווערען אָנגענומען פאר אמת.

אָט צום ביישפּיעל, שרייבט מען צו מר. שניטצער, ברוקלין:

„... יעצט וועל איך דיר אויסשרייבען וואָס ביי אונז האָט פּאַסירט. יאָסעל ביגלער'ס אַ בחור דיענט אין סאָלדאַטען, איז ער אַוועק מיט זיין פּאָלק דער ערשטער צום פייער. האָט זיך אונזערען אַ בעל העגלה גע'חלומ'ט, אַז יאָסעל'ס בחור איז צו איהם געקומען ביי נאַכט און האָט איהם געזאָגט: „געה זאָג מיין מאַטען, אַז מען האָט מיך גע'הרג'עט, איך ליעג אין דעם און דעם וואַלד אונטער אַ בוים“. דער בעל העגלה האָט אַזאַ זאַך קיינעם ניט געוואָלט דערצעהלען. איז דער בחור צו איהם געקומען די צווייטע נאַכט און זאָגט צום בעל העגלה נאָך שטאַרקער: „געה זאָג מיין טאַטען, אַז איך בין גע'הרג'עט, און אַז דו וועסט ניט געהען, וועל איך דיר צונעהמען צו מיר“. דער בעל העגלה האָט זיך דערשראָקען און האָט עס גלייך צופּוויקט איבער דער גאַנצער שטעדטעל. אַז יאָסעל האָט דאָס דערהערט, האָט ער תיכף אָנגעשריבען אַ בריעף צום קאָמאַנדיר און דער קאָמאַנדיר האָט גלייך געענטפערט, אַז דער זוהן איז טאַקע דערהרג'עט געוואָרען...“

און אָט איז א בריוועל פון בערדיטשעוו צו מר. גראָבאָוו, ניו יארק:

„... ווייטער קען איך דיר שרייבען פון פרויקע'ס זוהן, הענעך. ער איז אין דער מלחמה, ער האָט געשריבען אַ מאָדנע געשיכטע. אַזוי ווי ער אנשלאָפען געוואָרען. אזוי אין די אָקאָפּע, איז ער אנשלאָפען געוואָרען. איבער זיין קאָפּ הודזשען די קוילען און איהם דוכט זיך אָפּ, אַז צו איהם קומט צו אַן אַלטער איד און גיט איהם אַ מטבעה. פרעגט איהם הענעך: „אויף וואָס דאַרף איך די מטבעה?“ רופט זיך אָפּ דער אַלטינקער, אַז די מטבעה וועט ער האַלטען אין קעשענע וועט איהם קיינמאָל קיין קויל ניט טרעפען. און דער אלטער איז אַוועק. הענעך באַפט זיך אויף און געפינט אין קעשענע א מטבעה. די מטבעה איז שוין אַלט 350 יאָהר און אויף אידיש איז אָנגעשריבען אויף איהר דער „שם“...“

קורץ, הענעך איז געגאנגען מיט דער מטבעה אין פיעלע שלאַכטען און קיין קויל האָט איהם ניט גענומען. איינמאָל איז ער אוועק אין שלאַכט און האָט פערגעסען נעהמען די מטבעה. נאַטירליך, האָט איהם א קויל געטראָפען. איצט ליעגט ער א פערוואונדעטער.

נאָך איין קורצע מעשה'לע; דאָס שרייבט מען צו מרס. ארענשטיין פון שיקאגאָ:

„... ווען אברהם איז געקומען פון לאַזאַרעט אַהיים, האָט ער דערצעהלט, דאָס איידער ער איז געראַנגעט געוואָרען, איז איהם די באָבע געקומען צום חלום. דאָס איז געווען נאָך אַ גרויסע שלאַכט און אויף מאָרגען האָט וויעדער געדאַרפט זיין א שלאַכט, אברהם איז געלעגען אין גרוב און געשלאָפען. קומט די באָבע צו איהם אין חלום און זאָגט איהם, אז ער זאָל ניט אַרויסגעהן פון דער גרוב, וואָרים מאָרגען

דאַרף ער געראַנגיעט ווערען פון אַ קויל. און אזוי איז געווען. ער איז געראַנגיעט געוואָרען...״

---

כמעט אין אלע ברעף, וואס קומען פון רוסיש־פּוילען רעדט זיך מעהר אדער ווניגער ווע־גען די פּאָליאקען. און א מערקווירדיגע זאך. דער האס, די ביטערניש געגען די פּאָליאקען איז פיעל שטארקער, שארפער, ווי געגען די רוסען. שילדערנדיג די רוסישע רציחות, וועט דער איד זעלטען ווען זאגען „דער רוס״ (א חוץ די גאליציאנער אידען), נאָר ער וועט שילטען די קאָזאקען, וועלכע ער רופט אן „ווילדע חיות״, ער וועט א וואונק טהאָן אויף די הויכע בעאמטע א. ז. וו. צום רוס האָט ער גאָר ניט. פערקערט, בעקלאָגענדיג זיך אויף די פּאָליאקען, גיסט ער אויס זיין טיעפע שנאה, זיין האס צו אלע פּאָליאקען אהן אונטערשיעד. און פיינד האָט ער זיי פיעל מעהר ווי דעם קאָזאק אפילו!

אָט איז א ברעף, וואס שפּיעגעלט אפ די פיינדליכע בעציהונג פון איד צום פּאָליאק; דער ברעף איז פון ווארשא צו מר. ווערמוס (קאָלאָמבום, אהייאָ):

„... געוועהנליך קענט איהר זיך פאָרשטעלען, אַז אין ווארשא לעבט מען יעצט אין גרויס נויטה. אָבער דאָס וואָלט נאָך ניט געווען דאָס ערגסטע, ווען ניט די פּוילישע העסליכסטע ברואים... זיי האָבען זיך אַליין אַ נאָמען געגעבען דאָס פאָלק פון הויכע ציוויליזאַציאָן. זיי זיינען, אָבער, אין אמת׳ען, די ערגסטע מענשען, די ווילדעסטע ברוטאַלעסטע פּאָגראָמשטשיקעס און פאַרשע קעץ. עס איז ניט צו בעשריבען די צרות, וואָס די פּאָליאָקען טהוען אָן צו די אידען. זיי טראָגען אַוועק צו די רוסישע מיליטערישע בעאמטע אלערליי פאַלשע מסירות וועגען די אידען. זיי האָבען זיך ניט געשעהמט אויסצוטראַכטען, אַז די אידען גיבען איין גיפט צו די פערוואונדעטע סאָלדאַטען, אין דער צייט, ווען די אידען אין ווארשא און גאנץ פּוילען גיבען אַוועק זייער העצטע ביסען, זייער לעצטען גראָשען. די פּאָליאָקען האָבען אַרויסגעבראַכט אַ קלאָגע, אַז אַלע אידען זיינען שפּיאָנען פון דער דייטשער רעגיערונג. אויף דעם סמך הרג׳עט מען, מען רויבט און מען טהוט אָן כל היסורים צו די אידען אין פּוילען... מיר ווייסען גאָר ניט וואָס דער סוף וועט זיין. די פּאָליאָקען האָבען זיך אונטערגענומען צו אומברייגגען אַלע אידען פון פּוילען און זיי שטערען זיך ניט אָפּ ביי די ערגסטע ווילדעסטע מיטלען. אָט דאָס טהוט דאָס פאָלק פון דער הויכער קולטור! אזעלכע אַזערכע געמיינע מענשען... ווייסען מיר ניט אויב עס איז ערגעין פאַראַן אויף דער וועלט...״

---

לעזענדיג די ב״יעף, זעהען מיר — ווי איך האָב שוין פריהער בעמערקט — אז דער יאוש־טאָן קלינגט אין די שטימען מעהרסטענטייל פון דעם יונגען דור. די אמת׳ע אידען ווייסען פון דעם ניט. ביי זיי איז דער נאָט פון אברהם, יצחק און יעקב נאָך אלץ אזוי מעכטיג, ווי ער איז געווען מיט טויזענדער יאהרען צוריק און זיי גלויבען און זיי האָפען... און דאס, וואס ס׳האָט זיי געמאכט אריבערצוטראגען די רדיפות און נגישות און די פּאָגראָמען פון אלערליי סאָרטען המן׳ס, דאָס וואס ס׳האָט זיי געמאכט שטארקער פון אייזען פאר דער גאנצער צייט פון זייער בלוטיגער געשיכטע, דאָס האלט אויף דעם פאָלק ישראל איצט אויך. און אין די שווערסטע, די ביטערסטע מאָמענטען פון זיין איצטיגען לעבען, פערליערט ער זיך ניט. און מערקווירדיג, גאנץ אָפט זעהט איהר ביי איהם א ביטערען שמייכעל און אן עכט אידישען הומאָר, אזוי ווי איהם וואלט עס געאַארט אם ווייניגסטען, אזוי ווי ער וואָלט געווען בלויז א צוקוקער.

„... ביי אונז איז איצט פּורים — שרייבט מען צו מר. קופּער פון פילאַדעלפיא — דער פעטער ווילהעלם איז שוין געקומען אין דער ליטא, אין גאנצען פיער סטאַנציעס פון ווילנא, ניט ווייט איז עס פון אונז. קיין רייזע קאָסטען זשאדעוועט ער ניט, דער פעטער ווילהעלם, אויב מען טרייבט איהם אַוועק, קומט ער נאָך אַמאָל... ביי אונז איז יעצט פּורים, עס איז יום־טוב... וואָס איז אונז דער פּורים, מיט דער גאַנצער שמחה, אַז מיר זיינען ניט ניצול געוואָרען פון המן׳ען. מען הענגט, מען שיסט און עס איז יעצט אין די אידישע שטעדט דער אמאָליגער חרוג ולאבוד, נאָך מיט מעהר רציחה, מיט שרעקליכערע יסורים... נאָך אַלעמען דאַרף מען ניט פאַרלירען דעם האָפנונג, אַ איד דאַרף שטענדיג האָפען... עס איז דאָך פּורים, מען האָט געדאַרפט נעהמען אַ ביסעל בראָנפען און פאַרגעסען די צרות, איז אָבער קיין בראָנפען ניטאָ. אין רוסלאנד פערקויפט מען יעצט קיין בראָנפען ניט...״

אָדער נעהמט אזא ברעף:

„... שטעל זיך פאָר — שרייבט אַ פאָטער פון בעהמען צו זיין זוהן טענענבוים, נויאָרק — ווי אזוי מיר האָבען געפיהלט, ווען מיר האָבען דאָס צוגעקוקט... נאָר גאָר ניט, ביי אונז איז דאָס געווען נאָך גוט. מיר האָבען געדאנקט גאָט, וואָס מיר לעבען, וואָס דיין טאַטע האָט געכאַפּט פּעטש פון אַ קאָזאַק און איז געבליבען לעבען. דאָס איז נאָך עפּעס געווען אַ פיינער קאָזאַק...״

און טרעפט א צרה, א גרויסע צרה דעם איידען, דאנקט ער דעם בורא, וואס ס׳האָט איהם ניט געטראפען נאָך א גרעסערער אומגליק.

און דער בורא טהוט מיט זיינע אידען זעהר אָפט, ווירקליך, ניסים ונפלאות. ניט נאָר אזא נס, ווי לאָזען לעבען, אין דער צייט, ווען מען ריכט זיך אויפ׳ן טוידט. אָט וואס עס דערצעהלט אין א ברעף א פאָטער פון קאָסאָוו, גאַליציען, צו זיינע קינדער, מיללער, פון ניו יארק:

„... מיר אַליין האָבען איצט געזעהן גבורת הבורא, וואָס איז גאָר ניט צום בעשרייבען. אַ קאָנאָן האָט אַריינגעשאָסען אין הויז, האָט רואינירט די גאַנצע שטוב און די מענשען וואָס זיינען געווען אינעווענינ האָט גאָרניט געריהרט...״

נו, דאַרף מען אָנווערען די האָפנונג? איז אונזער גאָט ניט גענוג שטאַרק?

און ווען עס טרעפט זיך, אז דער בורא האָט ניט געוויזען קיין גבורות און דער אומגליק האָט געטראפען, איז מסתמא אזוי בעשערט.

עס רייסט זיך אבער ארויס ביים אידען אויך א גרויסער צאָרן, וואס האָט צו זיך קיין גליי־כען ניט. און איהר פיהלט, לעזענדיג, אז אין די אויגען איז פייער און זיין הארץ קאָכט ווי א קעסעל. און איהר קענט איהם גאָר ניט דער־קענען, דעם שטילען, דעם איינגעבויגענעם אידען. דאָס איז דאן, ווען דער שונא פערשוועכט זיין הייליגטהום, די הייליגע תורה. די קינדער פער־לאָרען, די טאָכטער געפייניגט, אליין צום אָב־גרונד געגאנגען. דאָס אלץ וועט ער פערטרא־גען, אבער די תורה, די תורה....

„... די רוסען זיינען אַזעלכע באנדיטען און מערדער — שרייבט מען צו בנימין צאכנער פון ברוקלין — אַז עס איז אונמעגליך אלע זייערע רציחות צו בעשרייבען... אין יאבלאָנאָוו האָבען די רוסען פערברענט די גרויסע שוהל און די קאָסעווע שוהל צוזאַמען מיט 26 ספרי תורות... גאָט זאָל דערפאַר שיקען אַ פייער פון הימעל און אלע רוסען פאַרברענען אין איין נאַכט...“

---

אין דעם איצטיגען אלוועלטליכען אומגליק זעהט זיך ארויס די גאנצע טראגעדיע פון דער אידישער נשמה.

ניט נאָר האָט מען געזוכט דעם אידישען פאָלק פיזיש צו פערניכטען, מען האָט אויך זיין גוטען נאָמען, זיין עהרע, זיין נשמה געזוכט צו שענדען, צו בעשמוצען, צו פערשפּאָטען. מען האָט פון גאנצען אידישען פאָלק געוואלט מאכען א שפּיאנען פאָלק...

און אז איהר הערט זיך צו צו דעם שוידער־ליכען געשריי פון דעם אומגליקליכען פאָלק. קלינגט אייך דער יאָמער פון דער בעשפּיעגענער אידישער נשמה. דאָס איז די טראגעדיע פון דעם אידישען סאָלדאַט, וואָס זעהט שטענדיג דעם טויט פאר די אויגען און עס געבערט איהם דער־ביי אין מח די פראגע: פאר וועמען? פאר וואס? וויפיעל די אידישע סאָלדאטען אָפּפערען זיך ניט פאר'ן פאטערלאנד, ז י י ע ר פ אָ ל ק ווערט אלץ געשטעמפּעלט אלס פערראטהער, און זייערע שוועסטער ווערען געפייניגט און זייערע עלטערען ווערען אויף דעם גרויזאמסטען אופן ערמאָרדעט. און דאס איז דער לייט־מאָטיוו וואס געהט דורך דורך אלע ברייעף פון די רוסיש־אידישע טאַטעס, מאמעס, שוועסטער, ברידער.

מערקווירדיג. פון גאליציע פלעגט ניט אָנ־קומען קיין איין ברייעף, אין וועלכען א פאָטער אדער א מוטער זאל זיך בעקלאָגען פאר וואס זייערע זיהן זיינען אויפ'ן שלאכטפעלד. פער־קעהרט. אין יעדען ברייעף לעזט איהר ברכות פאר פראנץ יאָזעף „ירום הודו“. פיעלע ברייעף זיינען דורך און דורך תפילות פאר פראנץ יאָ־זעף'ן און דאָס זעלבע איז אויך מיט די אידי־שע סאָלדאטען פון פראנץ יאָזעף'ס ארמיי.

דאגעגען אבער, אין די ברייעף פון די רוסיש־אידישע סאלדאטען הערט זיך אלץ די הארצריי־סענדע פראגע: פאר וועמען, פאר וואס?, בעת זייערע עלטערען דריקען אויס דעם ענטפער גאנץ אָפענהערציג, רופענדיג גאָט'ס שטראָף אויף די קעפּ פון די ווילדע צוררים, פאר וועלכע זייערע קינדער פערגיסען זייער בלוט.

---

פראַדעל שטאַק:

# ביים ים

אָר'מע פישערס אויפ'ן ים
שפּרייטען אויס די נעצען,
אפשר וועט זיך אינ'ם נעץ
אַ מאָגער פישעל זעצען.

קוק איך, און איך טראַכט ביי מיר:
וואָלט איך נעצען האָבען
וואָס זאָלען צום גרונד פון ים
קענען זיך דערגראָבען

און אויסשעפּען אַלץ פון דאָרט,
וואָס אין אַלע צייטען
מענשען האָבען אויסגעשיט
אויפ'ן ים דעם ווייטען — —

אַנגעלאַדענע שיפען גאָלד
וואָלט איך לאָזען ליגען;
מענשען וואָלטען איבער גאָלד
תמיד זיך שוין קריגען.

און דאָס קעניגליך געשיר,
זילבער־קרוגען, פּאַנען
און די רויטע קרעלען־בערג
ריהר איך נישט פון דאַנען.

נור די פּערל נעהם איך מיט
פון די אַלע זאַכען —
טראַכט איך: וואָס וועל איך אַצונד
מיט די פּערל מאַכען?—

אומגעהן שטיל פון שטוב צו שטוב,
זעהן וואו וויינט מען, קלאָגט מען,
פּערל צו'ן אַ וואונדיג הארץ
איז אַ סגולה, זאָגט מען.

אומגעהן שטיל פון שטוב צו שטוב,
קיינעם נישט פערפעהלען;
פּערל צולעגען צום הארץ,
וועט עס זיך פאַרהיילען.

מ. אַשעראָוויין:

# קרענקליכע תאוה

(ערצעהלונג)

יט אַ פרעהליכע מינע אויפ'ן פּנים, גאָר ניט ווי איהר שטייער איז געווען אַלע מאָל, איז טיליע מעלמאַן אויף דער נאַכט אַהיים געקומען, און אויסטהוענדיג געמיטהליך די הוט מיט'ן דזשעקעט, האָט זי ביי דער בעל־הבית'טע אַ פרעג געטהאָן:

— האָט דאָ היינט קיינער אויף מיר ניט גע־פרעגט?

די בעל־הבית'טע, טאַקע טיליע'ס אַ חבר'טע, אין איינע יאָהרען מיט איהר, וועלכע איז שוין פינף יאָהר געווען פערהייראַט, האָט אויף איהר מאָדנע די אויגען אויסגעשטעלט און זיך גע־חדוש'ט:

— וואָס זשע, טיליע, אימיצער האָט דען היינט געדאַרפט זיין ביי דיר?

— אַ יונגערמאַן האָט געדאַרפט זיין, — האָט טיליע געענטפערט מיט אַ שמייכעל. און ווייל זי האָט אַליין קיין חשק ניט געהאַט יעצט אַ צו רעדען מעהר פון דעם יונגענמאַן, וואָס האָט דאָ געדאַרפט זיין, איז זי מיט כלומר'שטער זעלבסטווירדע צו זיך אין צימער אַוועק און פון דאָרטען האָט זי שוין איבערגעדרעהט דעם גע־שפּרעך אין אַן אַנדער זייט דורך אַזאַ איינפאַל:

— נו, אַ וועטער! — מאַכט זי אַזוי הויך אויפ'ן קול, בעטראַכטענדיג די נאַסע שויבען, דורך וועלכע די נאַכט קוקט אַריין. — ווי גע־פעלט דיר, בלומע, דער היינטיגער וועטער?

איהר איז אייגענטליך געווען אַלץ איינס, צי בלומע'ן געפעלט דער וועטער צי ניין, און דער־פאַר האָט זי טאַקע גאָר אויף קיין ענטפער ניט געוואַרט און ווייטער גערעדט ווי צו זיך אַליין:

— יאָ, יאָ, ס'הויבט זיך שוין אָן דער אָסיען מיט די כמאַרנע, רעגענדיגע טעג, און אָט באַלד קומט שוין טאַקע אָן דער ווינטער.

— שור געהט שוין צו ווינטער, — האָט בלומע געענטפערט פון דער קיך, אויסלעגענדיג אויף אַ בענקעלע צישניטענע שטיקער פיש צום פרעגלען.

אָט די אַרבייט האָט זי שוין געמאַכט פער־זשיפּעט און פער'טרוד'ט, האָט זי גענומען קלע־רען דערפון, וואָס בעריש, דער מאַן איהרער, האָט ליעב געפּרעגעלטע פיש, דאָס לעבען מיט דער נשמה; דעמאָלט איז שוין געווען אַזוי נאַטיר־ליך זי זאָל זיך דערמאָנען, אַז ביינאַכט איז שוין יעצט קיהל צו שלאָפען, און דערפאַר טאַקע האָט זי גאָר פּלוצים, ווי פון דער העלער הויט, אַ זאָג געטהאָן הויך אויפ'ן קול:

— הלואי האָב איך קויהלען, וואָלט איך שוין אָנגעהויבען מאַכען דעם אויוועז...

טיליע'ן האָט אָט דער ענטפער שטאַרק פער־דראָסען. — אַ נאַרישע אידענע געוואָרען די בלומע, די חבר'טע איהרע; באַלד עפּעס איז זי דאָ מיט דער בעל־הבית'ישקייט! צי מען פרעגט זי יאָ, צי מען פרעגט זי ניט, הויבט זי באַלד אָן דערצעהלען ווי אַזוי איהר בעריש האָט זי ליעב, ווי ער ציטערט איבער איהר ווי איבער אַן אבן־טוב און גיט איהר אַוועק די גאַנצע געלד, וואָס ער פערדיענט. — אַ יאַכנע געוואָרען, אַ פּשוט'ע יאַכנע, דאָס אַלעס! טאָמער האָט זי איצט גע־וואָלט זיך אַביסעל דורכרעדען מיט איהר אַזוי האַרציג און פריינדליך, ווי אַמאָל ווען זיי זיינען נאָך ביידע מיידלעך געווען, איז זי אין מיטען דערינען אַריינגעפאָהרען מיט די קויהלען און מיט'ן אויוועז... וועמען געהט דאָס אָן, צי מען וועט דאַרפען הייצען דעם אויוועז, צי ניין?!

זי, טיליע, ווייסט גאַנץ גוט, אַז פאַר פינף־זעקס דאָלאַר אַ וואָך קען מען קריגען אַ וואַרים צימער אין אַלע צייטען, און קלערען קלערט זי גאָר דערפון, וואָס ווינטער פיהלט זי זיך עפּעס בעסער, מונטערער; אין האַרצען נאָגט ניט אַזוי שטאַרק דער וועהטאָג, וואָס איז אין דער טבע פון אַלע פערזעסענע מיידלעך, און אין די אויגען וואַרפען זיך ניט אַזוי פיעל די יונגע צוציקעס, די פערליעבטע פּאָרלעך, וואָס וואַקסען אויס אום זומער ווי שוועמלעך נאָך אַ רעגען...

ווען זי האָט אָנגעצונדען די געז, האָט זיך איהר מיט אַמאָל אָנגעהויבען דוכטען, אַז די פּוסטקייט פון איהר מיידליש אויפגערוימטען צי־מער האָט זיך איצט נאָך מעהר ווי אַלעמאָל פון אַלע ווינקעלעך גענומען שפּאַרען און — מאָדנע: מעהר פון אַלעס האָט זיך איהר געוואָרפען אין די אויגען דער גרויסער שפּיגעל, וואָס איז ביי דער וואַנד געשטאַנען. — ס'איז דאָך מעהר ווי זיכער, אַז דער שפּיגעל איז דאָ אַן איבעריגע זאַך... און ס'קען גאָר זיין, אַז בלומע האָט איהם אומיסטען דאָ אַוועקגעשטעלט, אַבי זי זאָל זיך ערגערען. עפּעס האָט זי מורא געהאַט נאָהענט צוצוגעהן צו איהם און דאָך איז זי צוגעגאַנגען און זיך אַליין אָנגעהויבען בעטראַכטען. קודם כל — אויגען... בנאמנות, שעהנע אויגען, אויסדרוקס־פולע, בלויע און די הויפּט־זאַך — קלוגע. דאָס פּנים — אויך ניט מיאוס; אפילו אַביסעלע אויסגעצויגען, אַרויסגעשטאַרטשטע קינס, ער־טערוויז שוין געקנייטשט, אָבער דאָך חנ'עוו־ניג... נו — יאָ. ס'איז ניט מעהר — די פיגור; אַביסעלע סטולעוואַטע, עטוואָס, קוים וואָס מען בעמערקט דאָס, און די הענד אַביסעל צו־לאַנג.

COBBER LIBRARY

צייטענווייז פאלט אפילו איין אזא משוגע'נער געדאנק: אזעלכע הענד איז גוט צו האָבען בלויז ווינטער, ווען מען בעהאלט זיי סיי ווי סיי אין א מופּטע... אָבער דאָס איז האָך אלץ קליינינגקייטען, און ער, לייזער, דער שטילער, שעהמעוודיגער יונגערמאַן, אויף וועמען זי קוקט ארויס, ער־עבענט זיך געוויס ניט מיט אזעלכע קליינינגקייטען... און איבעריגענס, זי איז דען עפּעס אויסען? גאָרנישט, זאָל ער אריינקומען גלאט אזוי...

אַן אויפגעלעגטע האָט זי זיך אויף דער ווייבער סאָפע אויסגעצויגען און גענומען איבערקוקען די טעגליכע צייטונגען. געזוכט האָט זי בלויז פּיקאַנטע מעשיות: עפענטליכע פאַמיליען־סקאַנדאַלען, גט־פּראָצעסען איבער אינטרייסייט. אָט די זאַכען האָבען זי שטאַרק אינטערעסירט און עפּעס האָט זי געהאַט א בעזונדער מין פער־געניגען דערפון, וואָס אין דער לעצטער צייט איז דער פאַמיליען־לעבען ביי לייטען ניט אזוי שטיל און אנגענעהם ווי אמאָל... ווי אויף צו להכעיס אָבער זיינען דעם טאָג קיין פּיקאַנטע נייעסען ניט געווען, און אזוי ווי קיין אנדערע זאַכען האָבען זי ניט אינטערעסירט, האָט זי אזוי לאַנג געדרעהט און געמישט די צייטונגען אויף אלע זייטען, ביז ס'איז איהר אומעטיג געוואָרען. אלע ווייל האָט זי אַן אונגעדולדיגע אויפ'ן זייגער געקוקט, מיט א פערכאַפּטען אָטעם האָט זי זיך צוגעהערט צו די טריט, וואָס האָבען זיך פון צייט צו צייט פון די שטיגען געהערט; זי האָט רק געמיינט, אז אָט־אָט קומט ער, און פערדריסליך איז געווען צו הערען ווי די טריט דערנעהענטערען זיך צו א פרעמדער טהיר און ווערען איבער־געהאַקט. פיינליך שווער האָט. זיך די צייט געצויגען, דער צו־שטאַרקער ריח פון די אויף בוימאייל געפּרעגעלטע פיש איז איהר געווען דערווידער, דאָס קלאַפּען פון רעגען אויף די גלאַנציגע, נאַסע שויבען האָט זי אָנגעהויבען ערגערען, האָט זי שוין אָנגעהויבען קלערען, אז אזוי ווי ער וועט איצט סיי ווי סיי ניט קומען, איז דאָס בעסטע — אוועקצוגעהן צו וועמען ס'י ניט איז פון איהרע בעקאַנטע מיידלעך. און פאָרגעשטעלט האָט זי זיך שוין, אז דער היינטיגער אויף דער נאַכט וועט אוועקגעהן אָט ווי אזוי: ביז העט שפּעט אין דער נאַכט וועט זי דאָרט ביי איהר חבר'טע זיצען; ווי שטענדיג וועט זי פאַר איהר ארויסווייזען אַן איבערנאַטירליכע פריינדשאַפט און אויף א כיטרען אופן וועט זי ביי יענער ארויסנאַרען אלע איינצעלהייטען, ווי אזוי זי פערברענגט מיט איהר געליעבטען... יענע וועט איהר דערצעהלען פּיקאַנטע מעשיות — א וועלט. און נאָך דעם, ווען זי וועט ווידער אהער קומען, וועט פון יענעם צימער ארויסשימערען א קליינטשיק געז־פייערעל, בלומע און בעריש וועלען שוין לאַנג שלאָפען געשמאַק, וועט זי זיך אין דער פינסטער אוועקלעגען אָט דאָ אָ, אויף דער ווייכער סאָפע און אזוי לאַנג קלערען פון דעם, וואָס די חבר'טע האָט איהר דערצעהלט, ביז זי וועט א מיעדע אנטשלאָפען ווערען מיט פערקריצטע צייהן... זי האָט זיך שוין געוואָלט אנהויבען אָנטהאָן, איז אָבער אין מיטען דערי־נען בלומע אריינגעלאָפען צו איהר מיט א גדולה, און ווישענדיג דאָס פּאַרוווע מעסער אינ'ם קויטיגען פאַרטוך, האָט זי איהר אין איילעניש זעהר א וויכטיגע נייעס דערצעהלט:

— דו ווייסט, טיליע, — גיט זי איהר אזוי א זאָג אין איין אָטעם, — די יונגע ווייבעלע פון רום זעקס האָט היינט געהאַט א מיידעל.

— וואָס רעדסטו! — האָט זיך טיליע א כאַפּ געטהאָן, — ס'איז דאָך אינגאַנצען ערשט פינף מאָנאַטען נאָך איהר חתונה...

— אָט דערפאַר טאַקע דערצעהל איך עס דיר...

נאָך דעם האָט מען שוין גערעדט וועגען נאָך אזעלכע עהנליכע געשיכטען, וואָס זיי האָבען ביידע געוואוסט לרוב. דערביי האָט טיליע גע־פונען פאַר נויטיג אַ־ע ווייל צו מאַכען אָט אזא ריייטישע בעמערקונג:

— וואָס דען, די היינטיגע מיידלעך ווייסען דען ווי אזוי זיך אויפצופיהרען; אז באַלד עפּעס, נאַרט מען זיי אריין. א וועלט אזא, א פער־דאָרבענע....

דאָס איז אָבער געווען ניט מעהר ווי גע־זאָגט; זי אליין וואָלט גראָדע זעהר צופריעדען געווען, ווען ס'וואָלט מיט איהר אויף געטראָפען אזא עהנליכע געשיכטע, ס'וואָלט זי אפילו ניט געאַרט, מען זאָל זי אָבנאַרען, אַבי — זאָל זי האָבען כאָטש א שטיקעל פערגאַנגענהייט! און ס'איז דאָך ווירקליך א פערדרום: לעבט זיך א מיידעל אויף גאָט'ס וועלט שוין א חשבון פון דרייסיג יאָהר, און נאָך קיינמאָל האָט זיך קיין יונגערמאַן אין איהר ניט איינגעליעבט! ס'האָט אפילו קיינמאָל ניט געטראָפען, אז א יונגערמאַן זאָל מיט איהר אביסעל פערברענגען גלאַט אזוי זיך, גאָר ניט אויסען זיין דערמיט. און זי וואָלט דאָך אזוי געוואָלט, אז מיט איהר זאָל אויך אמאָל פאָרקומען עפּעס אזא זאַך, וואָס ס'געדענקט זיך דאָס גאַנצע לעבען; אַן איבערלעבונג, וואָס פער־נעהמט גאָר א בעזונדער פּלאַץ אין זכרון און אין האַרצען... און ווי אויף צו־להכעיס פערטרויען איהר נאָך איהרע חבר'טעס די אינטימסטע סודות זייערע, ווי אזוי זיי פערברענגען מיט זייערע גע־ליעבטע, אהן א שיעור מעשיות דערצעהלען זיי איהר און ענדיגען ענדיגען זיך אָט די מעשיות אממעהרסטען אָט אזוי:

... האָט ער פּלוצים אויסגעלאָשען די געז און ס'איז געוואָרען פינסטער...

דאָס ווערט דערצעהלט זעהר שטיל און גע־היימניספול. די מיידעל, וואָס דערצעהלט דאָס, פערשעהמט זיך אביסעל און פיהלט זיך דאָך שטאָלץ.

דעמאָלט הערט זיך טיליע איין יעדער וואָרט מיט א פערכאַפּטען אָטעם, איהר פּנים צוקט

אויף פון גרויס אויפרעגונג, דאָס בלוט אין די אָדערען הויבט אָן לויפען האַסטיגער, אַ וואַרימער סקרוך נעהמט דורך אַלע איהרע גליעדער, זי וויל איבערפרעגען נאָך און נאָך און שעהמט זיך. און טרעפט אַמאָל, אַז די דערצעהלערין, אַן ענטוישטע און אַן אָבגענאַרטע, דערצעהלט פאַר איהר אויס איהר ביטער האַרץ און האָט חרטה אויף איהר לייכטזין, טרייסט זי זי, גלעט איהר צערטליך די האָר, און אין האַרצען איז זי זי מקנא; זי וואָלט אַליין אויך געוואָלט זיין אין יענער'ס לאַגע; זאָל זיין וואָס ס'וויל זיך, אַבי — זאָל זי אויך קענען דערצעהלען פאַר אַ חבר'טע אַזאַ מעשה, וואָס ענדיגט זיך:

... האָט ער פּלוצים אויסגעלאָשען די געז אין ס'איז געוואָרען פינסטער....

דעם גאַנצען אויף דער נאַכט איז זי שוין פון דער שטוב ניט אַרויסגעגאַנגען. באַלד נאָכ'ן עסען האָט זי זיך אין איהר חדר'ל פערמאַכט, זיך וויעדער אויף דער סאָפע אַוועקגעלעגט, און אין דער פינסטער זיינען איהר אין קאָפּ אַריין געקראָכען עפּעס אַזערכע דרייסטע, אונפערשעהמטע און נאַקעטע געדאַנקען, וואָס האָבען איהר לייב ווי מיט הייסען בליי געגליהט... זי האָט אָנגעהויבען מורא האָבען פאַר זיך אַליין, איהרע אייגענע געדאַנקען האָבען זי געשראָקען. און ס'זיינען געווען מינוטען, וואָס ס'איז ביי איהר גאָר קיין ספק ניט געווען, אַז זי איז קראַנק, געפעהרליך קראַנק, ווייל ס'איז דאָך גאָר אונ־מעגליך, אַז אַ געזונטען מענשען זאָלען אַזעלכע צודרעהטע און אויפרעגענדע געדאַנקען גאָר קריי־כען אין קאָפּ אַריין... און האָ האָבען זיך נאָך עפּעס אַזעלכע שרעקליכע זאַכען גענומען פּלאָנ־טערען אין איהר זכרון, זי האָט זיך אָנגעהויבען דערמאָנען עפּעס אַזעלכע מאָדנע חולאת'ן, וואָס האָקטוירים האָבען אויסגעפונען ביי אַזעלכע מענ־שען ווי זי איז. וואָס מעהר זי האָט דערפון גע־קלערט, אַלץ שווערער איז איהר אויפ'ן האַרצען געוואָרען, און ס'האָט שוין געהאַלטען אַזוי ווייט, אַז ס'איז שוין פאַר איהר געווען כמעט ווי קלאָר:

— אַזעלכע מיידלעך ווערען סוף כל סוף מישוגע....

און דער פערדרוס איז געווען ניט אַריבער־צוטראָגען:

— אָבגעלעבט דרייסיג יאָהר און גאָרנישט...

ס'איז שוין געווען שפּעט נאָך האַלבער נאַכט, ווען זי איז ווי צומישט געזעסען ביים פענסטער און מיט שטאַר אויפגעעפענטע אויגען געקוקט אויף די אַרונטערגעצויגענע שטאָרעס פון די נאָהענטע געגענאיבערדיגע וואוינונגען. זי איז שוין געווען מיעד און שלעפעריג, אָבער די שיין, וואָס האָט פון יענע פענסטער אַרויסגעשימערט, האָט זי גערייצט... — שלעכטע מענשען, וואָס וואָלט זיי אַ שטייגער געאַרט, אַז די שטאָרעס זאָלען ביינאַכט ניט זיין אַרונטערגעצויגען? !...

ביים אויסטהאָן זיך האָט זי, ווי אַלע מאָל, געמאַכט לאַנגע שהיות; אַראָבגעצויגען איין אַר־בעל און זיך פערטראַכט, אָבגעשפּילעט איין שוך און זיך וויעדער פערטראַכט, גלייך ווי זי וואָלט ערשט געדאַרפט האָבען אַ ישוב, צי זאָל זי דעם אַנדערען שוך אויך אויסטהאָן, צי ניין. און ווען זי איז פאַרטיג געוואָרען מיט'ן אויסטהאָן זיך, איז זי נאָך לאַנג מיט אָפענע אויגען אויפ'ן בע־טעל געלעגען, זיך געוואָרפען פון איין זייט אויף דער אַנדערער און בשום אופן ניט געקענט אַנטשלאָפען ווערען.

אין דרויסען האָט אויפגעהערט רעגענען, און דאָס האָט זי אַרויפגעבראַכט אויפ'ן געדאַנק, אַז ווען דער רעגען וואָלט אויפגעהערט מיט אַ פּאָר שטונדען פריהער, וואָלט ער, לייזער, אפשר דאָך געווען געקומען צו איהר היינט אויף דער נאַכט... אַ מאָדנער בחור אָט דער לייזער! אַ שטילער, אַ שעהמעוודיגער, דוכט זיך, גאָט די נשמה שול־דיג; זאָגט, אַז שעהנקייט שפּיעלט ביי איהם קיין ראָלע ניט, און פונדעסטוועגען האָט ער זי שוין עטליכע מאָל אָבגענאַרט; פערשפּראָכען צו קומען און קיינמאָל קיין וואָרט ניט געהאַלטען...

מיט אַמאָל האָט זיך אויף איהר פּנים אַ פרעהליכע מינע פערשפּרייט, אין דער מינוט איז איהר אַ גלענצענדער געדאַנק איינגעפאַלען, ווי אַזוי זי זאָל מיט איהם נעהנטער בעפריינדעט ווערען און איהם ברענגען דערצו, אַז ער זאָל באַטש איין מאָל מיט איהר פערברענגען אַזוי ווי מען פערברענגט מיט אַ געליעבטער... פאַר איהר איז דאָס געווען קלאָר: ער, לייזער, איז אַ בע־שיידענער בחור, אַ נעבאַכעל און דערצו נאָך אַ גרויסער ביישן; ס'איז מעהר ווי זיכער, אַז קיין אינטימע בעציהונגען מיט אַ פרוי האָט ער נאָך קיינמאָל ניט געהאַט. נון, וועט זי איהם איינרע־דען, אַז ער איז גאָר אַ געפעהרליכער פרויען־יעגער; אַז זי האָט זיך וועגען איהם אָנגעהערט אַהן אַ שיעור שרעקליכע זאַכען, ווי ער האָט גע־האַט צו טהאָן מיט דער און מיט יענער. פון וואַנען זי ווייסט דאָס? מען האָט איהר דער־צעהלט. אַלע ווייסען דאָס...

זי האָט גאָר אָנגעקוואָלען פון דעם געדאַנק, זי איז געווען כמעט ווי זיכער, אַז אויף אַזאַ'ן אופן וועט זיך איהר איינגעבען איהם אַריינצו־נאַרען. די הויפּט־זאַך — טאַקט און שכל.

אָה זי וועט שוין ווייסען ווי צו האַנדלען. מאָרגען וועט זי זיך אָנגעהמען מיט קוראַזש און וועט אוועק צו איהם אהיים.

— איהר ווייסט, לייזער, — וועט זי אַ זאַג טהאָן גאַנץ דרייסט און פאַמיליאַר, — איך האָב גאָר ניט געוואוסט, אַז איהר קענט זאָגען אַ ליגען אויך...

— אַ ליגען גאָר? ! — און ער וועט אויף איהר אָנשטעלען זיינע גרויסע, תם'עוואַטע אייגען.

— נאָך אַ מין ליגען, — וועט זי איהם שאַרף אין די אויגען אַריינקוקען. — נעכטען האָב איך דעם גאַנצען אויף דער נאַכט געוואַרט פאַר אייך און איהר זייט ניט געקומען.

און נאָך איידער ער וועט געפינען די ווערטער צו פערענטפערען זיך, וועט זי זיך פונאנדער־האַכען אויפ'ן קול:

— כאַ־כאַ־כאַ! אפשר שעהמט איהר זיך גאָר אריינצוקומען צו אַ מיידעל?... עפּעס אַ קלייניגקייט אַזאַ בעשיידענער יונגערמאַן ווי איהר זייט!...

— שייך אַ בעשיידענער... גאָרנישט, אַ יונגערמאַן אַזוי ווי אַלע...

— שוין גאָרניט אַזוי ווי אַלע, — וועט זי שמייכלענדיג כיטרע איהם גלייך אין די אויגען אריינקוקען, — ווען אַלע וואַלטען געווען אַזוי ווי איהר, וואָלט גאָר געוואָרען אַ הפקר פּעטרושקע וועלטעל...

— וואָס?!!!

— איהר דאַרפט זיך אַזוי ניט שרעקען און שעהמען זיך; פאַר מיר דאַרפט איהר עס אודאי ניט, גלויבט מיר, אַז איך ווייס אַלעס...

— וואָס ווייסט איהר?

— וואָס איך ווייס, ווייס איך גענוג...

און נאָך דרייסטער:

— אַי, לייזער, לייזער, איהר האָט געמיינט, אַז איך בין אין אייך אַזוי גענאַרט ווי אַנדערע און רעכען אייך פאַר אַ גאַנצען צדיק אין פּעלץ...

דאָס וועט איהם מאַכען זעהר נייגיעריג, וועט ער שוין צושטעהן צו איהר, זי זאָל איהם דערצעהלען, וואָס זי ווייס פון איהם. און דאָ וועט זי איהם דערצעהלען אַזעלכע ניט־געשטויגענע, ניט־געפלויגענע מעשיות, וואָס זי האָט כלומרשט וועגען איהם געהערט.

ער וועט זיין געריצט, און עס וועט שוין אויסקומען אַזוי, אַז ער מוז האַלטען פאַסאָן, און ווייזען, אַז ער איז טאַקע אַ ברען אַ יונג, וועט ער זיך ערלויבען אַ שטיף צו טהאָן מיט איהר, כלומר'שט אין שפּאַס ארומנעהמען זי. דעמאָלט וועט זי זיך אַזוי ליידענשאַפטליך צוטוליען צו איהם און אַזוי שעהן פערוואַרפען דעם קאָפּ אויף זיין אַקסעל, אַז ער וועט זיך שוין בשום אופן ניט קענען בעהערשען; צו פייערדיג וועט דעמאָלט דער בליק פון איהרע אויגען זיין. וועט ער זיך פאַרזיכטיג אָנהויבען ארום קוקען אין אַלע זייטען, זיך איינהערען צום כראַפּען, וואָס וועט זיך טראָגען פון'ם אַנדערען צימער, שטיל צוגעהן צו דער טיר און זי בעסער צומאַכען, און אויפכאַפּענדיג דעם תאוה'דיגען בליק פון איהרע אויגען, וועט ער שנעל די געז אויסלעשען...

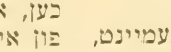

א. ליטווין:

# דער „גר-צדק" אין דער אידישער לעגענדע

(לויט אַ זעלטענער אַלטער אידישער שריפט)

ו דער לעגענדע פון'ם „גר צדק", וואָס איז אונטען איבערגעדרוקט וואָרט אין וואָרט פון אַ זעהר אַלטען ביכעל, האַלט דער אויטאָר פון אָט די ציילען פאַר נויטיג צוצוגעבען פאָלגענדע ערקלערונג:

די דאָזיגע מעשה איז דער איינציגער עקזעמפּלאַר אַ י ד י ש, וואָס האָט זיך דערהאַלטען וועגען דער טיעף ריהרענדער דראַמע, וואָס האָט זיך אָבגעשפּילט אין ווילנאַ מיט איבער 150 יאָהר צוריק. איך מיין די דראַמע מיט דעם „גר צדק" פּ אָ ט אָ צ ק י און זיין חבר ז אַ ר ע מ ב ע, וואָס האָט אויך, אַזוי ווי דער יונגער מאַגנאַט פּאָטאָצקי, אָנגענומען דעם אידישען גלויבען. די מעשה מיט אָט די צוויי „גרי צדק" איז אַ העכסט וויכטיגער קולטור־היסטאָרישער דאָקומענט. זי וואַרפט אַ שטאַרקע ליכט אויף אַן עפּאָכע, וואָס איז געווען איינע פון די מערקווירדיגסטע אין דער אידישער און אַלגעמיינער געשיכטע. די עפּאָכע, ווען די מיטעלאַלטערליכע שאָטענס האָבען גענומען פערשווינדען. עס האָט אָנגעהויבען קומען אַ נייע צייט. עס האָבען גענומען אויפבליהען וויסענשאַפט, ליטעראַטור און קונסט. די פעלקער האָבען אָנגעהויבען ערוואַכען צו אַ נייעם לעבען מיט נייע האָפנונגען און שטרעבונגען.

עס האָט שוין געשמעקט, פון ווייטען, מיט דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, וואָס האָט חרוב געמאַכט די אַלטע וועלט און גענומען בויען אויף איהרע חורבות אַ נייע, אַ שענערע וועלט. אָבער די אַלטע וועלט האָט נאָך ניט געהאַט קיין השק אָבצוטרעטען די ממשלה. דער קאַמפּף צווישען ליכט און פינסטערניס איז נאָך געווען גאַנץ שטאַרק און ערטערווייז — אַ פערצווייפעלטער.

אין יענער צייט, מיט אַ פּאָר הונדערט יאָהר צוריק, ווען די שוואַרצע שאָטענס האָבען נאָך אין אייראָפּאַ געטאַנצט זייער לעצטען ווילדען טאַנץ, איז ליטאָ געווען אַ מקום מקלט פאַר אַלעס, וואָס ווערט געפלאָגט און געיאָגט. די הוגענאָטען און אַלערליי אפּיקורסים און רעליגיעזע רעפאָרמער האָבען זיך געצויגען אהער פון אַלע עקען אייראָפּאַ, וואו זיי זיינען געווען שרעקליך פערפאָלגט. דאָ ביי די טאָלעראַנטע און פרייגעזאָנענע ליטווישע פירשטען האָבען זיי גע־

פונען א ווארימען קבלת־פנים און א שויץ. ליטא, און איבערהויפט ווילנא, איהר הויפט־שטאדט, איז געוואָרען א צענטער פון פאָרט־שריט, פון וויסענשאפט, פונ׳ם פרייען גייסט. אהער האָט זיך געצויגען אלעס, וואָס האָט בעזעסען טאלאנט, מוט און גייסטיגען אדעל.

צו דער צייט ווען די מעשה מיט׳ן „גר צדק" האָט פאסירט — דאָס איז געווען אין מיטען פונ׳ם 18־טען יאָהרהונדערט — האָט זיך אפילו איינגעגעבען די יעזואיטען צו פערשפּריי־טען דאָ שטארק זייער נעץ. ליטאָ איז שוין ניט געווען אזוי פריי, רעגירט פון איינענע ליטווישע פירשטען. די פּוילישע הערשאפט האָט דאָ, ווי פריהער אין אוקראינא, פערשפּרייט שטארק איהרע פליגלען. דאָך איז די פינסטערע מאכט פון די יעזואיטען ניט געווען דאָ אזוי איינגעוואָרצעלט אין די נשמות פונ׳ם פאָלק, ווי אין פּוילען א שטייגער, און אין פראנקרייך. די מאכט פון דער פּוילישער שליאכטע האָט זיך אויך ניט איבריגס שטארק געפיהלט. מיט די איינגעוואנדערטע פון אנדערע פעלקער איז אויך געקומען אהער א גרויסער שטראָם אידישע פער־פאָלגטע, צווישען זיי א סך גרויסע געלעהרטע און איידעלע גייסטער. זיי האָבען שוין דאָ לאנג געפונען א פריינדליכען אויפנאם פון די ליטווישע און ליטווישׁ־פּוילישע מאגנאטען. ווילנא איז שוין דאמאלס געוואָרען דער צענ־טער פון דער בעסטער אידישער אינטעליגענץ פון יענער צייט. אידישע געלעהרטע האָבען געהאט א געוויסע ווירקונג אויף דער ליט־ווישער און פּוילישער אינטעליגענץ. דער בע־סערער יונגער פּוילישער אדעל האָט זיך געצויי־גען צו ליכט, צו אויפלעבונג, צו זוכען דעם אמת פון לעבען. דאָס אלעס האָט, אין יענער צייט, נאטירליך, זיך געקענט אויסדריקען בלויז אין א רעליגיעזע פאָרם. דיי רעפאָרמאטאָרישע בע־וועגונג האָט אין ליטאָ ניט געקענט אָננעהמען אזא שטארקען קאמפּפס־כאראקטער, ווי אנדערס־וואו. די מאכט פונ׳ם פּאפּסט איז דאָ נאָך ניט געווען אזוי שטארק. קריסטענטום אליין איז ערשט ניט זעהר לאנג צוריק געווען דאָ איינגעפיהרט און האָט נאָך ניט געקענט ארויס־שטויסען אין גאנצען די היידנישע וועלט־אויפ־פאסונג פון די ליטווינען. דער פאָרשענדער גייסט פון דער ערוואכענדער יוגענד האָט זיך נאָך ניט געקענט אָבשטעלען אויף דער סאָציא־לער אונגלייכהייט פון קלאסען, פון דער פּויעה־שער און פריצישער וועלט. ער האָט זיך נאָך ניט געקענט אריינטראכטען אין די פערוויקעל־טע סבות פון אָט די צוויי פערשיעדענע וועל־טען. די ספערע פון די פריצים און גלחים איז זיי געווען אבשטויסענד דורך זייער מאָראלי־שער קאָרופּציאָן, די פּויערן אָבער — אויך, דורך זייער טעמפּען און האלב־ווילדען צושטאנד. גאנץ אנדערס איז געווען, ווען זיי האָבען גע־גען זייער פריצישען שטאנד אוועקגעשטעלט די אידישע וועלט, וואָס איז געווען זעהר נאָהענט צו זיי. ארום זיך האָבען זיי געזעהען א וועלט פון זיטליכער פערדאָ בענהייט און אויסגעלאַ־סענהייט; דאָרטען, אין אידישען געטאָ, א ריי־נעם, שטיקען, פאמיליען־לעבען. דער פריץ האָט פערבראכט זיין לעבען אין נאָכגעבען זיינע תאוות. דער איד האָט געלעבט מעסיג, געהאָ־וועט, געהאָרעוועט צו בעזאָרגען זיין געזינד, זיין משפּחה, זיין געמיינדע. דער גלח האָט גע־שבור׳ט און געהויטעוועט צוזאמען מיט׳ן פריץ; דער אידישער רב איז, צומעהרסט, געווען א טרייער פאסטוך פאר זיין סטאדע, האָט געלעבט אָרים און פערבראכט זיין גאנצע צייט אין לער־נען און שטודירען דאָס געזעץ. מיט זיין פער־זענליכען לעבען איז ער געווען א מוסטער פאר זיין געמיינדע. אין דער אידישער פאָלקס־מעשה, וואָס ענטהאלט א רייכען היסטאָרישען און קול־טור־היסטאָרישען מאטעריאל פאר יענער עפּאָכע און בכלל פאר די לעצטע יאהרהונדערטען אין דעם לעבען פון די ליטווישע און פּוילישע אי־דען, שטויסען מיר זיך אָן אויף יעדען טריט און שריט אויף פאקטען, ווי די ליטווישע, פּוי־לישע און ווייס־רוסישע מאסע, און אפילו דער פריץ אליין, איז אין קריטישען לעבענס־מאָ־מענט געגאנגען פרעגען אָן עצה ניט צום גלח, נאָר צום אידישען רב, צו וועלכען זיי האָבען גע־האט א סך רעספּעקט און געגלויבט פרום אין זיין וואונדעריליכער קראפט.

די אונרוהיגקייט פון גייסט האָט זיך אין יענער צייט געקענט, ווי געזאָגט, אויסדריקען נאָר אין א רעליגיעזער פאָרם, אין דער פאָרם פון: וועמעס גלויבען איז בעסער? אָבער מיט וועמען צו גלויבען — האָט אייגענטליך געהיי־סען: מיט וועמען צו לעבען? בעמערקענדיג, ווי דאָס אידישע פאָלק ווערט געהאסט, געיאָגט און געטריבען, און אז די דריקער און פער־פאָלגער זיינען ערגער פון די, וואָס ווערען פון זיי פערפאָלגט, פעראכט, איז פאר מאנכע איי־דעלע גייסטער ניט שווער געווען צו קומען צו דעם געדאנק, אז דער אמת איז ניט ביי די שטארקע פערפאָלגער, נאָר ביי די שוואכע פער־פאָלגטע.

די מעשה מיט פּאטאָצקי און זארעמבע, די צוויי יונגע מאגנאטען, וואָס האָבען געלאָזען זייערע טיטולען, זייער רייכטום, זייער פאמי־ליע און געווארען אידען, איז א היסטאָרישער פאקט און — ניט קיין זעלטענהייט אין יענער צייט. אמשטערדאם, די איינציגע שטאָדט אין אייראָפּא, וואו דעם מענשענס געדאנק איז פריי געוואָרען פון זיינע פענטעס, האָט געזעהן טאָג־טעגליך אזוינע פאלען. די דאָזיגע מעשה פון די צוויי גרי צדק איז בלויז מעהר כאראקטע־ריסטיש, מעהר טיפּיש, ווייל זי האָט צו טאָן מיט די גרעסטע פאָרשטעהער פונ׳ם ליטווויש־פּוילישען אדעל. דערביי איז דער שיקזאל פון אָט די צוויי „גרי צדק" געווען פערשיידען. איי־

נער (זאַרעמבע) האָט זיך געקאָנט אין גאַנצען שיידען פון זיין היים און לאַנד און האָט פער־לעבט גליקליך צווישען אידען זיינע יאָהרען; דער צווייטער (פּאַטאָצקי) האָט זיך ניט גע־קענט אין גאַנצען זעגענען מיט זיין היימישער ספערע. ער האָט נאָך דערהאַלטען אין זיין נשמה אַ בענקשאַפט נאָך דער מוטער, פיליייכט נאָך די ליטווישע וועלדער, האָט גענומען לעבען אונלעגאַל און געענדיגט מיט אַ מאַרטירער־טויט.

די אידישע לעגענדע האָט זיך זעהר וואַרים בעצויגען צום אנדענקען פון אָט די צוויי העל־דען, וואָס האָבען פערבונדען זייער שיקזאַל מיט דעם געפייניגטען פאָלק. דער מאַרטירער־טויט פון דעם גר־צדק פּאַטאָצקי האָט געמאַכט אַ שטאַרקען רושם אויף די אידישע נשמות. דער קבר אויפ'ן אַלטען ווילנער בית עולם, וואו עס איז בעגראָבען אַביסעל אַש פון דעם פערברענ־טען קדוש און דער הונדערטער־יעהריגער בוים, וואָס פערשפּרייט זיינע צווייגען איבער דעם קבר, איז פאַר אַלע ליטווישע אידען אַזוי הייליג, ווי דער קבר פון דעם ווילנער גאון און די קברים פון אַנדערע גרויסע מענשען, וואָס

גירי צדק:

(בשנת ה אלפים תע"ט) אוז גיוועזען איין האַר אין (מדינה פולין), ער האָט גוהייסען פּאַטאָצקי. ער האָט גוהאַט איין זון — איין קלוגן מאַן. אַלו קלוג־קייט פון דר האַקדעמיע מווילנא אוז און זיינו אוגן קליין גוווען. אוג דר פאָטור האָט אום גושוקט קיין פּאַרוז צו לערנען דאָרטען.

אויך און מדינת זאמוט אוז גיוועזען איין האַר. ער האָט גוהייסען זאַרעמבע, און האָט אויך גוהאַט איין קלוגען זון, און ער האָט אויך אום גושוקט קיין פּאַרוז לערנען. אוג דוא יונגען האָבען זוך צוא זאַמ־מען גוהאַרטען מוט גרויס לובשאַפט זייער שטאַרק.

עס אוז גוועזען איין טאָג, זענען זייא צוא זאַממען גוגאַנגען שפּצורען אוג ווייען גאָרטען אוג האָבען גטראָ־פון איין אַלטען מאַן לערנען אוג איין ספר מוט גרויס גלוסטוגקייט, בוז זייא זענען גיווערקט גיוואָרדען פון זיין לערנען. זיי האָבען אום גופרעגט: ווי הייסט דאָס ספר אוג וואָס אוז דאָרטען גושרובען? אויב פון דער אמונה, אָדער אַנדערו קלוגהייט?

האָט ער געענפערט: דאָס ספר אוז תורת ה', וואָס הערשט אובער אלו אוג דאָרטען אוז גושרובען, אַז ער האָט בשאַפון הומל אוג ערד אוג אַלעס, וואָס אויף דער ערט, וואָס, וואָס עס וועט זיין אויף דער ערט בוז אייבוג, אַלעס דאָרטען גושרובען און מיט אמת וצדק.

האָבען זייא גוזאָגט צום אַלטען מאַן: לערנען אונז אויך דעם טייערען ספר, וואָרים אונז גלוסטען אויך צו לערנען תורת אמת. ענפערט דר זקן: מיינו פריינד. אוך קאָן מיט אייך נוט לערנען אוג דעם ספר, וואָרום אור וועט נוט פר שטייען קיין לשון הקודש. אויך אוז גזירת המלכות נוט לערנען אוג דעם ספר, וואָרום עס אוז דער ווידר אייער אמונה. זאָגען זייא נאָך איין

ווילנא האָט פערמאָגט. קיין לעגענדע איז ביי ליטווישע אידען ניט געווען אַזוי טייער, ווי אָט די. כמעט יעדע אידישע הויז פון די פאָרוגע דורות, האָט געהאַט ביי זיך איבערגעשריבען, מיט אַ געצאַצקעטען שעהנעם כתב, די מעשה פונ'ם „גר צדק". די טאַטעס האָבען עס איבער־געגעבען די קינדער. די קינדער האָבען עס זייערע קינדער איבערגעגעבען. ליידער איז די אידישע יוגענד פון אונזער צייט גלייכגילטיג צו די קולטורעלע אוצרות פון זייערע טאַטעס און זיידעס. דער שרייבער פון אָט די ציילען האָט יאָהרען־לאַנג געזוכט צו קריגען אָט די לעגענדע, און מיט גרויס מיה איז איהם, צופעליג, געלונ־גען דאָס ביבעלע צו בעקומען. דאָס איז, דאַכט זיך, דער איינציגער עקזעמפּלאַר (אין רוסלאַנד איז ער אונלעגאַל) וואָס האָט זיך דערהאַלטען אין אידיש און ווערט צום ערשטען מאָל איבערגעדרוקט אין זיין פולען אינהאַלט, אָהן פערקירצונגען.

ווייל דאָס ביכעל איז אַ וויכטיגער קולטור־היסטאָרישער דאָקומענט, האָט דעריבער, נאַ־טירליך, זיין שפּראַך און די אָרטאָגראַפיע גע־מוזט בלייבען ניט פערענדערט.

מאָר צו אום: הער צוא, דוא זקן, וואָס דוא האָסט גוקופט חכמה! פר וואָהר, דער באַשעפער ית"ש האָט אונז אויך אָפּ גוטיילט מוט פאַר שטאַנד; דער באַרום זוך אויף אונז אוג לערנען מוט אונז תורה, דוא גו־הערלובטע, אוג קיין מורא (ברייכסטו) צו האָבען. דיין האַרץ (זאָר) נוט פאַרבוטן פאַר דעם מלכות. מור ווערען נוט אוים זאָגען דיין סוד, אוג טוא דוא זאַך פון גאָטס בכוד וועגען אַרויס נעמען טייערקייט פון מוסקייט (מאוסקייט).

דער זקן האָט מוט זיי גוטערונט. אוג איין האַלב יאָהר אַרום האָבען זייא גוטערונט אוג פאַר שטאַנען דוא גאַנצע תורה, אוג האָבען גיוויסט מוט ראיה, אַז אמונת ישראל אוז וואָהר. עס אוז צוא זייא גוועזען איין פאַר אימערט לעבען אובער זייער אמונה. זאָגט איינער צום אַנדערען: וואָס זוצען מור דאָ בוז צום ששאַרבון! לאָמור זוך אָן ברייטען מוט קלוגהייט צוא פאָרען קיין אמשטרדם, צוא טאָהן דאָרטען, וואָס אונזער האַרץ גרוסט. אוג דעם אַנדערען טאָג האָבען זייא זוך איין ראַט גהאַרטען נאָך איין מאָהל. זאָגען זייא: פאַר וואָהר, אוג אונזער אמונה אוז דאָ גרויסו חכמים אוג הייליגע מענטשען! וואָס מור האָבען גוהרכט, אַז אוג ששאַט רומי אוז דאָ איינער אפּיפיר, וואָס ער אוז גוטערונט. ער איז גרויס בוז אוג הומה. עס אוז גושט דאָ קיין בעסורקייט. לאָמור פאָרען צוא אום, וועלען מור וויסען דעם אמת.

האָט זאַרעמבע צום ברודער גזאָגט: אוך קאָן נוט פאָרען, וואָרום אוך האָב נושט קיין געלד אויף דוא ווייטע רייזו. נאָר דוא זאָלסט פאָרען, וואָרום דער פאָטור וועט דור צו שוקען געלד, אויך ברוף פון אַלו גרויסע האַרען, וואָס זוצען צום ערשטען בייא דעם מלכות: מען זאָר דוך מקבל זיין מוט לוב שאַפט אוג גרויס כבוד.

עס אוז אַזוי גיוועזון. פּאַטאַקי האָט גושרובן צום פאָטור, אַז ער ווייל פאָרן צום אפּפיר ערנען דוא חכמה צום תכלית. האָט אום דער פאָטור גושוקט איין אוצר געלד אוג גאָלד, (אַהין) וויא דער חכם וואוגט. אויך איין סך ברוף פון דוא האַרון פון מדינת פּוילין. ער אוז גוקומען קיין רום. אוג הפּופּסט האָט אום מקבל גיוועזון מוט גרוס כבוד, אַזו וויא דער סדר אוז. ער האָט תמיד גוגעסון ביי אום. וואָרום מען האָט אום גוגעבען מתנות כיד המלך. אויך זיין פּנים האָט גולאַכט (געלייכט) פון דער חכמה. ער האָט גו־פונען הן אוג אוגען פון הפּופּס, אוג (דער פּופּסט) האָט אום גוזערוכט דרכי אמונה. אָבר עס אוז אום גוט אַריין אוג דוא אוחרען (אויערן). וואָרום ער האָט פר שטאַנען, וועדלוג זיין חכמה, אַז זיין מויל רעדט נאַרושקייט. אַזו זיינו רייד אוז אַזו וויא פר שטוסון שטרויא. אוג זיין האַרצון האָט גוברנט וויא פייער דאָס לוב שאַפט פון דער אמתר אמונה. אַלע טאָג אוז ער גוגאַנגען אוג זיין חדר אוג האָט דאָרטון גיוווינט. ער האָט גובעטען גאָט אוג האָט גוזאָגט: אוך בעט דוך גאָט, צו אוס מיין לייב פון דעם שראָס צו לובון דיין נאָמען. און דר חכם האָט גוט נאָך גופאָרשט אויף דוא מעשים פון הפּופּס, אויב ער גייט אוג הומר, אַזוי ווי ער זאָגט, אַז יש"ו הנוצרי שוקט נאָך אום איין מראך, וואָס הייסט אנטאַן סטעפאַן, אוג רעט מוט אום פול חכמות, אוג זאָגט אום מצות אוג נייע תורה מוט גוטע הנהגות. אָבער דער חכם פר שטייט באמת, (אַז) עס אוז לוגון אוג זיין מויל, וואָרום ער ווייסט זיין לאַגע, אַז ער אוז איין מגושים מענטש אוג טוט אַלדע גלוסטוקייט, ווס זיין האַרץ באַ־גערט. פון דעסט וועגון האָט ער גופאָרשט דעם הפּופּס קנעכט, (ער אוז (געווען) איין לוב האבר אוג איין גוזערען פון דעם הכם) ער האָט אום שטאַרק גובעטען, דעם אמת צוא זאָגון. אויך האָט ער אום צו גוזאָגט איין גרוסו מתנה אוג צוא גושוואָרון נוט אויס זאָגון דו זאַך פר איין פרעמדון.

עס איז גיוועזון, ער האָט אום גופרעגט (געפרעגט) תמיד מוט רייד, האָט דר קנעכט נוט גוקאָנט (זיך) איין האַלטון אוג זאָגט צוא אום: מיין פריינד, זאָלסט וויסון, אַז ער האָט איין גרויסון קעלר און שיין אונטער זיין הויז. עס אוז פאַר הולון פון אַלדו אוגון. דאָרטון זוצט ער אוג עסט אַלדע זוסו שפּייזען אוג טרונקט פול גוטראַנק מוט איין שייכו זונה. אוג מור זאָגט ער אָן מוט האַרבו שבועות וחרמות: ווען איינער וועט פרעגון אויף אום, זאָל אוך זאָגון, אַז ער אוז גוגאַנגען אויף דעם הומר צו ריידון מיט יש"ו נוצרי, דורך דעם שריחות פון דעם מראך אַנטאָן סטעפאַן. אוג דער צייט אַז ער פאַר זאָגט אַלע מענטשון קיין פרייש עסון אוג וויין טרונקון, עסט ער אַריין פלייש אוג טרונקט וויין, אוג איין גרוסער נואף מוט פול זונות. ער זאָגט אַלו, אַז ער אוז הייליג אוג רורט נוט אָן קיין אשה, אוג קוקט נוט אָן. אוך נעם דער פאַר פול גוהאַלט, אוך זאָל נוט אַנטפּלעקען דעם סוד. האָט זוך דער חכם וחסיד פאַר וואָהנדערט. ער אוז אריין גוגאַנגען אוג זיין חדר אוג האָט דאָר־טון גיוווינט. ער האָט מתפלל גיוועזן אוג גוזאָגט: אוך בעט דוך דער האַר אובר הומול אוג ערד, הערך דיין קנעכט, אַז דיין פול גונאָד (זאָל זיין מיט יענע) דוא דוך דונען מוט דעם גאַנצון האַרצון אוג לערנען דו הייליגו תורה, וואָרום דוא האָסט אונז בשאַפען אונז גיטס טון. דוא זאָלסט מור העלפן, אוך זאָל קומען אוג דער גרויסער שטאָט אמשטרדם דאָרטון צו טון מיין גלוסטוקייט.

ער האָט נאָך איין מאָל אויף גוהובון זיין קור מוט גיוווין. ער קלגט אוג זאָגט: איין קראָג אוז צוא מור, אוג וויא אויף מיין בראָך, וואָס אוך האָב גוטון נאַרושקייט אוג זונה. וויא צו אייך, פאָטור אוג מוטור, מוט וואָס זעגט אור מבלה דוא טעג! אוי אוג וויא אוז מיין משפחה! ווער וואָלט גוגעבון אייער האַרץ, ווי מיין האַרץ, דעם אמת וויסון, וואָלט אור פאַר מוסט אייער גוטס, (און וואָלט) אובר פאַרון דורך דערנור קיין אמשטרדם, מוט איין קול פון גוזאַנג אוג לוב, צו זיין דאָרטון איין פאָלק מוט יודון, דו גולובטו פאַר גאָט ית"ש. גובעגשט אוז ער וואָס האָט אייך אוים דער ווייל. וויא אוז צוא אייך, אומות עולם! וואָרום דר טאָג וועט קומען צו ברענון ווי איין אובון אויף אייך! וויא אַזו וועט אור פר נעמען דעם טאָג? אור וועט זיין אַזו טרוקון, ווי שטרוי אויף פייער. אוג (פּאַטאַקי) האָט זוך גובוקט אוג איין לוב גוגעבון צו גאָט ית"ש אויף דעם גוטין, ווס ער האָט מוט אום גוטאָן (ער זאָל) וויסון דעם אמת.

ווי זאַרעמבאַ האָט גוזעהן, אַז ער שוקט אום נוט קיין ידיעה פון רום, איז ער גופאָרון צו הוז. גאָט האָט אַזו גופורט. אוג זיין חכמה האָט דר לייכט זיין פּנים. עס הט אום גוזעהן איין גרוסער האַר, טויש־קעוויין. האָט ער חן בקומון אוג זיינו אויגון צו גע־בון דוא טאָכטר פר איין ווייב. אוג דער האַר הט גי־מאַכט איין גרויסו סעודה צוא דוא האַרון אוג דוכסים, אוג האָט גושוקט זעקס קאַרעטסוס, זאַרעמבים פאָטור ברענגון. אוג אוטלוכער קאַרעטע גושפּנט זעקס פערד מוט זולבערנו צוימון.

אַזו וויא דער חכם זאַרעמבאַ אוז גוקומון צום האַר טישקעוויין אוז ער גופאַלון אוף זיין פּנים אוג (זיך) גובוקט. ער זאָגט צו אום: מיין האַר פר וואָהר אוך בון זוך קליין. ענטפרט דער האַר: ווען דוא בוסט קליין אוג דיינו אוגון, — אַזו אוז די מדה פון חכמים ביי זוך קליין האַלטון — אובר דעם בוסטו ביי מור זייער טייער. אוך האָב דיך לוב. דיין חכמה אוז טייערר פון גאָלד אוג בעסור פון גון גאָלד. אַלו גלוסטיקייט דער צו — נישט גלייך. מיין טאָכטר וועט דוך זייער לוב האָבון. זו האָט שון לאַנג אוים גומאַכט דיין צורה אוג אור הדר. איין סימן, אַז עס אוז פון גאָט. נון, מיין גולובטו טאָכטר אוז פר דור. נעם זוא מיט מזל טוב פאַר איין ווייב.

זאַרעמבע האָט גונומון זיין טאָכטר אוג האָט זוא לוב גוהאַט אוג מיט אור איין טייער אוג איין שיין קינד גוהאַט. אוג דר חכם פּאַטאַקי, אַז ער האָט גוויסט פון דעם קנעכט, אַז דר פּופּס אוז איין לוגנער, ער האָט פר שטאַנען, אַז יודושו אמונה אוז אמת, אוג אוז גובלובון אוג דער דעה צוא פאָרון קיין אמשטרדם זיין איין יהודו. האָט ער גושרובון איין ברוף צום פאָטר, אַז ער האָט בייא דעם פּופּס גרוס גיווערקט:

עס אוז אַזוי גיוועזון. פּאַטאַקי האָט גושרובון צום פאָטור, אַז ער ווייל פאָרן צום אפּפיר ערנען דוא חכמה צום תכלית. האָט אום דער פאָטור גושוקט איין אוצר געלד אוג גאָלד, (אַהין) וויא דער חכם וואוגט. אויך איין סך ברוף פון דוא האַרון פון מדינת פּוילין. ער אוז גוקומון קיין רום. אוג הפּופּסט האָט אום מקבל גיוועזון מוט גרוס כבוד, אַזו וויא דער סדר אוז. ער האָט תמיד גוגעסון ביי אום. וואָרום מען האָט אום גוגעבון מתנות כיד המלך. אויך זיין פּנים האָט גולאַכט (געלייכט) פון דער חכמה. ער האָט גו־פונען הן אוג אוגון פון הפּופּס, אוג (דער פּופּסט) האָט אום גוזערוכט דרכי אמונה. אָבר עס אוז אום גוט אַריין אוג דוא אוחרען (אויערן). וואָרום ער האָט פר שטאַנען, וועדלוג זיין חכמה, אַז זיין מויל רעדט נאַרושקייט. אַזו זיינו רייד אוז אַזו וויא פר שטוסון שטרויא. אוג זיין האַרצון האָט גוברנט וויא פייער דאָס לוב שאַפט פון דער אמתר אמונה. אַלע טאָג אוז ער גוגאַנגען אוג זיין חדר אוג האָט דאָרטון גיוווינט. ער האָט גובעטען גאָט אוג האָט גוזאָגט: אוך בעט דוך גאָט, צו אוס מיין לייב פון דעם שראָס צו לובון דיין נאָמען. און דר חכם האָט גוט נאָך גופאָרשט אויף דוא מעשים פון הפּופּס, אויב ער גייט אוג הומר, אַזוי ווי ער זאָגט, אַז יש"ו הנוצרי שוקט נאָך אום איין מראך, וואָס הייסט אנטאַן סטעפאַן, אוג רעט מוט אום פול חכמות, אוג זאָגט אום מצות אוג נייע תורה מוט גוטע הנהגות. אָבער דער חכם פר שטייט באמת, (אַז) עס אוז לוגון אוג זיין מויל, וואָרום ער ווייסט זיין לאַגע, אַז ער אוז איין מגושים מענטש אוג טוט אַלדע גלוסטוקייט, ווס זיין האַרץ באַ־גערט. פון דעסט וועגון האָט ער גופאָרשט דעם הפּופּס קנעכט, (ער אוז (געווען) איין לוב האבר אוג איין גוזערען פון דעם הכם) ער האָט אום שטאַרק גובעטען, דעם אמת צוא זאָגון. אויך האָט ער אום צו גוזאָגט איין גרוסו מתנה אוג צוא גושוואָרון נוט אויס זאָגון דו זאַך פר איין פרעמדון.

עס איז גיוועזון, ער האָט אום גופרעגט (געפרעגט) תמיד מוט רייד, האָט דר קנעכט נוט גוקאָנט (זיך) איין האַלטון אוג זאָגט צוא אום: מיין פריינד, זאָלסט וויסון, אַז ער האָט איין גרויסון קעלר און שיין אונטער זיין הויז. עס אוז אַזו פאַר הולון פון אַלדו אוגון. דאָרטון זוצט ער אוג עסט אַלדע זוסו שפּייזען אוג טרונקט פול גוטראַנק מוט איין שייכו זונה. אוג מור זאָגט ער אָן מוט האַרבו שבועות וחרמות: ווען איינער וועט פרעגון אויף אום, זאָל אוך זאָגון, אַז ער אוז גוגאַנגען אויף דעם הומר צו ריידון מיט יש"ו נוצרי, דורך דעם שריחות פון דעם מראך אַנטאָן סטעפאַן. אוג דער צייט אַז ער פאַר זאָגט אַלע מענטשון קיין פרייש עסון אוג וויין טרונקון, עסט ער אַריין פלייש אוג טרונקט וויין, אוג איין גרוסער נואף מוט פול זונות. ער זאָגט אַלו, אַז ער אוז הייליג אוג רורט נוט אָן קיין אשה, אוג קוקט נוט אָן. אוך נעם דער פאַר פול גוהאַלט, אוך זאָל נוט אַנטפּלעקען דעם סוד. האָט זוך דער חכם וחסיד פאַר וואָהנדערט. ער אוז אריין גוגאַנגען אוג זיין חדר אוג האָט דאָר־טון גיוווינט. ער האָט מתפלל גיוועזן אוג גוזאָגט: אוך בעט דוך דער האַר אובר הומול אוג ערד, הערך

ער האָט דאָרטן פּר שטאַנען דעם רעכטן וועג און דר־אמונה. אובר דעם בעט אוך, מור צו שוקען אוף מיין באַדערפונוש טוזונט רענדלוך. נאָך אוג אַ יאָר אַרום וועל אוך אַהיים קומען, פול חכמה ווי איין מולגראָם.

אוג דר פאָטור האָט אום גושוקט דס געלט מוט גרויס פרייד אוג לובשאַפט מוט איין פרייגד (ליכען) ברוף. וואָרום ער האָט אום זייער לוב גוהאַט, וויא זיין שוואַרץ אַפּול פון דעם אוג. אוג דער פּאַטאָצקי האָט גוגעבען דעם קנעכט איין גרויס פּריזענט, אַזו ווי ער האָט אום צו גוזגט, דער פאַר, וואָס ער האָט אום גיזאָגט דעם אמת. אוג ער אוז גיפאָרען קיין אמשטרדם מיט פרייד אין גיזאַנג, וויא איין פויגול אַנטלויפט פון דער תפיסה. וויא ער קומט קיין אמשטרדם, אוז ער, אין דער רגע, גיגאַנגען צו דעם רב אוג האָט אום גיזאָגט: אדוני ורבי, אוך וויל זיין איין יהודי, וואָרום איך האָב גילערונט אַלע חכמות אין דר נאָך תורה פון גאָט. האָב אוך אוים גיקלערט אין גי־פאָרשט, אוג האָב גיפונען, אַז יודישע אמונה זוא — אוז אויף אייבוג אין דוא עבודה זרה וועט פר לאָרען ווערען.

דער רב הט גוהאָרכט זיינו רייד, וואָס ברענען וויא פייער אין רעט פון זיין היילונג האַרץ, אוז אום וואָהל גיפעלען אין זיינו אויגען. ענפערט דער רב: רעכט זאָגסטו, מיין קונד, וואָהל דיה, אַז דו בוסט גי־קומען זוך באַשיצן אונטער גאָטש פליגער. דיין ווערק זאָל דור גאָט בצאָלון. נאָר דו זאָך קען אוך נוט טאָהן אַליין, אַז קיין מענטש זאָל נוט ווישן. ביי אונז ווערט אַזו נוט גיטאָן. נייערט צו מאָרגען וועל אוך שוקען נאָך דוא גרוסע מענטשין פון שטאָט, זייא זאָלון אויך הערון דיינו זוסע רייד, וועלון מור טאָהן מוט דור, וויא רעכט אוז.

עס אוז גיוועזון דעם אַנדערון טאָג, האָבן זוך איין גוזאַמלט אַלו גרוסו לייט פון דר שטאָט אוג אַלו חכמים מיט חסידים. דוא שטוב אוז גוואָרון פול פון עק בוז עק. דעם פּאַטאָצקי האָבון זייא גושטעלט אין מוטען אוג ער האָט אָן גהובון צו דרשנון מוט גרויס חכמה, אַז יודישע אמונה אוז אמת. זייא האָבון זוך אַלו פאַר וואונדערט אויף זיין גרויס חכמה. זייא האָבון אום גיקושט אוג קאָפּ, אוג גובענטשט, אין באַשנוטון דוא מיהה. זייא האָבון גומאַכט איין גרויסו סעודה אוג האָבון זוך גופרייט.

דער פּאַטאָצקי אוז גיזעסון בייא דעם רב צווייא יאָהר אוג האָט גוהערנט טאָג אַז נאַכט תורה. דער רב האָט אום גולערונט גאָטס וועג. ער האָט גיקלוגט מער פון אַלו גרום, וואָס זענען פאַר אום גוווען. זיין האַרץ האָט זוך גיגרוסט אין גאָטס וועג, אין זיין גלייכון אוז נושט גיוועזון. וואָהל דעם אויג, וואָס האָט אַלעס גיזעהון.

(שלום קומט)

---

ב. גאָרין:

# געשיכטע פון אידישען טהעאַטער

(גאָלדפאַדענ׳ס ערשטע טעאַטער קאָמפּאַניע)

ווי גאָלדפאַדען האָט „געהויבען הקפות". — דער גרויסער קבלת פּנים אין גאַלאַץ. — דער צווייטער קוואַל פון וואַנען גאָלדפאַדען האָט גענומען אַקטיאָרען. — טלית און הפקר וועלט. — גאָלד־פאַדען׳ס טרופּע ווערט מיט אַ מאָל פערגרעסערט. — ווער האָט געשריעבען שמענדריק? — „די קאָמישע חתונה פון שמענדריק" געדרוקט טיט צוויי יאָהר פריהער. — די אונמעגליכקייט דער־פון. — גראַדנער פערלאָזט גאָלדפאַדענען.

(Copyright by B. Gorin, 1916)

עס זיינען ניט וויכטיג די איינצעלהייטען, ווי אַזוי גאָלדפאַדען מיט זיין קליינער טרופּע האָט זיך אַרומגעשלעפּט דעם ערשטען ווינטער איבער די קלענערע שטעדט אין רומעניען, און מיר וועלען נאָר דערמאָנען די שטאָדט גאַלאַץ, וואו גאָלדפאַדען האָט אָנגעשפּאַרט אַרום פורים צייט אין 1877. זיין אָנקומען אין גאַלאַץ וואַרפט אַ ליכט, ווי אַזוי עס האָט אין יענער שווערער און ביטערער צייט „געהויבען הקפות" און ווי אַזוי ער האָט דערוויזען אַריבערצופיה־רען זיינע „פּוטהאַלבען" אַקטיאָרען פון איין שטעדטעל אין דעם צווייטען.

אין רומעניען האָבען די אידען דעמאָלט געהאַט אַ פעראיין, וואָס האָט געהייסען „לע־באַנאָן". די לעבאַניסטען אין יאַסי האָבען מקרב געווען גאָלדפאַדען און האָבען איהם גע־מאַכט פאַר זייער עהרען־פּרעזידענט. און איי־דער ער איז אוועקגעפאָהרען קיין גאַלאַץ, האָט דער פּרעזידענט פון די יאַסער לעבאַניסטען גע־לאָזט וויסען די גאַלאַצער לעבאַניסטען, אַז דער עהרען־פּרעזידענט א. גאָלדפאַדען, דירעקטאָר פון אידישען טהעאַטער מיט זיין קאָמפּאַניע, קומט צו זיי און זיי זאָלען איהם געבען אַ פיי־נעם קבלת פּנים.

עס האָט זיך געגרינדעט אַ קאָמיטעט פון פינף און צוואַנציג פּערזאָן, וועלכער איז אַרויס מקבל פּנים זיין איהם. זיי האָבען ערוואַרט צו בעגעגענען אַן אימפּאָזאַנטע טרופּע, די זיילען פון דעם אידישען טהעאַטער מיט׳ן בעוואוסטען דיכטער אַלס דירעקטאָר, און צו זייער גרויסער פערוואונדערונג האָבען זיי געטראָפען איין מענ־שען, און דאָס איז געווען גאָלדפאַדען.

ער האָט זיי לאַנג ניט געלאָזט וואונדערען זיך און האָט זיי ערקלערט, אַז זיין קאָמפּאַניע איז געבליבען אין וועג, ווייל ער האָט פּשוט ניט געהאַט אויף הוצאות.

מען האָט איהם געשאַפען די נויטיגע הוצאות און ער האָט תיכף אַראָבגעבראַכט זיינע צוויי אַקטיאָרען.

אין אַ רעסטאָראַן האָט מען פאַר איהם גע־דונגען אַ זאַל, וואו מען האָט אויפגעבויט אַ ביי־נע, און ער האָט דאָרטען אויפגעפיהרט די „רעק־רוטען" מיט ערפאָלג. דאָרטען האָט ער אויך גע־שפּיעלט די „באָבע מיט'ן אייניקעל".

דאָרטען געשטעלט די „רעקרוטען". מען האָט אין דעם דאָזיגען טהעאַטער געשפּיעלט נאָר איינמאָל, און ביי יענער פאָרשטעלונג איז צו־געקומען נאָך אַן אַקטיאָר, שאַפּירא, דער פאָטער פון דער אַקטריסע שאַפּירא, וועלכע שפּיעלט איצט אין ניו יאָרק.

נאָך דער דאָזיגער פאָרשטעלונג האָט גאָלד־פאדען גענומען אַ האַל ביי אַ געוויסען לאַזאַר.

די גאַנצע צייט האָט גאָלדפאדען געזוכט קרעפטען ווי מיט ליכט. די דריי אַקטיאָרען, וואָס ער האָט איצט געהאַט, זיינען געווען ווענינ אפילו פאַר די „רעקרוטען".

גרופּען־בילד פון דער ערשטער אידישער טעאַטער קאָמפּאַניי, גענומען אין יאַסי, רומעניע: 1) פינקעל־שטיין, קאַפּערמייסטער; 2) מאַדאַם קאַרפּ, געוועזענע גאָלדשטיין; 3) מאַדאַם גראַדנער; 4) מאַדאַם מאָגולעסקאָ; 5) זיגמונד מאָגולעסקאָ; 6) לייזער באַס פון יאַסי; 7) גאָלדשטיין, מאַדאַם קאַרפּ; ערשטער מאַן; 8) זילבערמאַן; 9) מיסעס זילבערמאַן; 10) גראַדנער.

אין אַ וואָך צוויי אַרום איז גאָלדפאדען מיט זיין טרופּע אַוועקגעפאָהרען קיין בוקאַרעסט. עס האָט זיך איהם אפילו ניט גע'חלום'ט, ווען ער איז אריינגעפאָהרען אין בוקאַרעסט אָהן אַ פּרוטה אין קעשענע, מיט אַ טרופּע פון צוויי אַק־טיאָרען, מיט אַ טהעאַטער מעהר אין דער פאַנ־טאַזיע ווי אין דער ווירקליכקייט, מיט אויס־זיכטען אויף אַ ציגיינערשען אַרומוואַנדלען פון שטאָדט צו שטאָדט, מיט פּלענער ווי צו „הויבען הקפות", אַז אין עטליכע וואָכען אַרום וועט פּאַ־סירען אַזעלכעס, אַז מען וועט האָבען צו דער־צעהלען וועגען דעם צו קינד און קינדס קינדער.

גאָלדפאדען איז געקומען קיין בוקאַרעסט מיט אַ רעקאָמענדאַציע צו אַ געוויסען אהרן שנאָפּ, וועלכער האָט איהם געהאָלפען צו קריי־גען דעם טהעאַטער „זשיגניצע" און ער האָט

ווי מיר האָבען שוין געזעהען, זיינען די ער־שטע קרעפטען זיינע געווען ליעדער זינגער אָדער פאָלקס זינגער. אַזאַ איז געווען גראַדנער און שכר גאָלדשטיין, און שפּעטער האָבען זיך אַ שאָט געטהאָן די ליעדער זינגער פון אַלע זייטען צום אידישען טהעאַטער.

נאָר די לאָקאַלען זיינען ניט געווען דער איינציגער קוואַל, פון וואַנען גאָלדפאדען האָט גענומען זיינע קרעפטען. שוין גלייך ביי זיין אָנ־קומען אין בוקאַרעסט האָט ער ענטדעקט אַ צוויי־טען קוואַל, און דאָס איז געווען די חזנ'ישע וועלט.

די חזנ'ישע וועלט האָט שוין ביי די ערשטע טריט פון דעם אידישען טהעאַטער אַרויסגעוויזען אַ פיינדשאַפט צו איהר. די חזנים גופא, אַלס פאָרשטעהער פון שוהל און בית המדרש, האָ־

בען ניט געוואָלט האָבען קיין מגע ומשא מיט אַן אינסטיטוציאָן, וואָס האָט פערשפּראָכען צו פערשפּאָטען אידישע טראַדיציעס און אַלס מנגנים האָבען זיי גערעכענט פאַר אַ פּחית הכבוד צו האָבען עפּעס אַ שייכות מיט אַ קונסט. וואָס האָט איהר מקום מנוחה געפונען אין טראַקטירען און סטאַדאָלעס.

אָבער די חזנ׳ישע וועלט איז ניט בעשטאַנען בלויז פון געצעהלטע חזנים. די חזנים וועלט איז געווען אַ סך, אַ סך רייכער אין משוררים, און פאַר יענע האָט דאָס טהעאַטער געהאַט מעהר רייז ווי די שוהל. די משוררים, אַלס אַ קלאַס, זיינען גייסטיג געשטאַנען מיט איין פוס אויסער בית המדרש. די שוהל איז פאַר זיי געווען ניט מעהר ווי אַ פּרנסה, און אַזוי גיך ווי זיי זיינען אַוועק פון עמוד, האָבען זיי אויסגעטהאָן דעם גייסטיגען טלית און געפיהרט אַ לעבען פון הפקרות. אין יעדער שטאָדט און שטעדטעל זיינען די משוררים געווען די פּרעהליכסטע קונדסים. אין אַ לוסטיגער געזעלשאַפט האָבען זיי נאָכגעקרימט און איבערגעמאַכט די תנועות און האַוואיעס פון די אַנגעגעהענסטע בעלי בתים, ווי אויך פון די חזנים, קיינער איז פאַר זיי ניט געווען צו חשוב, קיין זאַך איז פאַר זיי ניט געווען צו הייליג.

ווען גאָלדפאַדען איז אָנגעקומען קיין בוקאַרעסט, איז דאָרטען דער חזן געווען דער בעוואוסטער קופּער. צווישען זייערע משוררים זיינען געווען זעליג מאַגולעסקא, לייזער צוקערמאַן, זיל־בערמאַן, דינמאַן. אין דער זעלבער צייט וואָס מאָגולעסקאָ, דעמאָלט אַ אינגעל פון זיבצעהן יאָהר, און צוקערמאַן מיט אַ יאָהר אדער צוויי עלטער זיינען געווען אַנגעשטעלט אַלס משוררים ביי קופּער׳ן, האָבען זיי אויך געזונגען אין אַ קירכע. עס פערשטעהט זיך, אַז דער חזן און די בעל הבתים האָבען דערפון ניט געטאָרט וויסען. זיי האָבען אויך שוין געהאַט געלעגענהייטען צו זינגען אַלס כאָריסטען אין אָפּפּערעס, און דאָס שפּיעלען, וואָס זיי האָבען געזעהען ביי די דאַזיגע געלעגענהייטען, האָט געמאַכט אויף מאָגולעסקאָ׳ן אַזאַ איינדרוק, אַז ווען מען פלעגט צו אַ שמחה פערראָפען די משוררים, פלעגט מאָגולעסקאָ אונטערהאַלטען דעם עולם ניט נאָר מיט זינגען, נאָר אויך מיט נאָכמאַכען געוויסע רומענישע אַקטיאָרען. אויך פלעגט ער אַזעלכע שטיקלאַך ווייזען ביים חזן אין הויז, ווען די משוררים און פיינע בעלי בתים פלעגען זיך צוזאַמענקלייבען ביי איהם אין הויז אַ שבת־צו־נאַכט און דער עולם האָט פון זיי געלעקט די פינגער.

דאָס האָט דערגרייכט צו גאָלדפאַדען, און ער האָט תיכף נאָך זיין קומען קיין בוקאַרעסט געשיקט רופען צו זיך די אויבענדערמאָנטע פיער משוררים: מאָגולעסקאָ, צוקערמאַן, דינמאַן און זילבערמאַן. ביים פערהער האָט מאָגולעסקאָ פאַרגעשטעלט אַ סצענע פון דעם רומענישען שטיק „וולאַדוצו מאַמו", און דאָס איז געווען דער אָריגינאַל פון דער צוקונפטיגער פּיעסע „שמענדריק".

גאָלדפאַדענען איז געווען אַזוי געפעלען די פאַרשטעלונג, אַז ניט נאָר האָט ער צוגענומען מאָגולעסקאָ אין זיין טרופּע, נאָר ער האָט איהר אויך צוגעזאָגט, אַז ער וועט לאָזען די שטיק אויבערזעצען און דערפון וועט ער מאַכען אַ אידישע פּיעסע פאַר איהם.

צוקערמאַן האָט געקראָגען ביים פערהער צו זינגען עפּעס פון „לוטשיאַ". ער האָט זיך זעהר אויסגעצייכענט מיט זיין שטימע און אַלע צוזאַמען מיט מאָגולעסקאָ אַריינגענומען געוואָרען אין דער טרופּע.

דינמאַן האָט געקריגען לאָמפּען־פּיעבער, פּשוט געזאָגט, ער האָט זיך געשראָקען, און דערצו האָט ער ניט געקענט קיין אידיש. און הגם ער האָט געהאַט אַ גוטע טענאָר שטימע, איז ער פערבראַקירט געוואָרען. דאָך בעגעגענט מען איהם אין אַ קורצער צייט אַרום אויף דער ביהנע. דאָס איז געווען אין גאַלאַץ, נאָכדעם ווי גאָלדפאַדען האָט אַנגעשריעבען „ני בע ני מע ני קוקי רעקו". גאָלפאַדענ׳ס קאָמפּאַני איז געווען צוזאַמען און ער האָט אַוועקגעשיקט צוקערמאַן ער זאָל ברענגען דינמאַן. ער איז אויפגעטראָטען אין דער ראָלע פון פּראָקוראָר. מיט זיין זינגען האָט ער געמאַכט אַ פּוראָר, נאָר די מורא פאַר דער ביהנע האָט ער ניט געקענט בייקומען. אין דעם לעצטען אַקט האָט ער געדאַרפט מיט בייזקייט פרעגען: ווער זייט איהר? איז ער אָבער געווען אַזוי דערשראָקען, אַז ער האָט די דריי ווערטער ניט געקענט אַרויסרעדען. און דער קאָמיקער צוקערמאַן האָט זיך צו איהם אַנגערופען טאַקע אויף דער ביהנע:

— האָט קיין מורא ניט, מיר זיינען דאָ ניט קיין גזלנים.

ער האָט געשפּיעלט נאָר עטליכע וואָכען און איז אַוועק פון דער ביהנע. מיט יאָהרען שפּעטער איז ער געוואָרען קאַנטאָר אין וויען.

אויך משה זילבערמאַן איז אַנגענומען געוואָרען און גאָלדפאַדענ׳ס טרופּע איז מיט אַמאָל אויסגעוואַקסען.

סיי דער פערשטאָרבענער מאָגולעסקאָ, סיי צוקערמאַן און סיי אַלע יענע, וואָס האָבען זיך פערבונדען מיט גאָלדפאַדען ביי זיין אַנקומען קיין בוקאַרעסט אדער באַלד נאָכדעם האָבען אַלע בפה אחד דערצעהלט, ווי אַזוי שמענדריק איז איבערגעמאַכט געוואָרען אויף זייערע אוירען פון „וולאַדוצו מאַמו". פון מאָגולעסקאָ׳ס רייד איז אויסגעקומען, אַז איהם האָט גאָלדפאַדען געהאַט צו פערדאַנקען פאַר דער דאָזיגער שטיק, און די אַנדערע וואָס זיינען דערביי געווען האָבען מיט זייערע אייגענע אויגען געזעהן, ווי גאָלדפאַדען האָט איהר פערפאַסט. עס איז מערקווירדיג דערביי, וואָס די אַלע געדענקען גוט

דעם נאָמען פון דעם אָריגינאַל, הגם צעהנדליגע יאהרען זיינען זייט דעמאָלס ארויבער. עס קען דאריבער קיין שום ספק ניט זיין, אז שמענדריק איז געשאפען געווארען פון גאָלדפאדען אין בו־קארעסט באלד נאָך זיין קומען אהין, דאס הייסט אין 1877.

מיר מוזען דאריבער קומען צום שלום, אז דער „שמענדריק", וואס איז געווען געדרוקט אין לעמבערג אין 1875 איז ארויסגעגעבען געווארען אונטער א פאלשען דאטום.

דער דערמאָהנטער „שמענדריק" איז ארויס פון דעם דרוק און פערלאג פון ב. ל. נעבעלעם, און דער דאטום איז דארטען אנגעגעבען 1875. די דאָזיגע פיעסע הייסט אין יענעם פערלאג:

די קאָמישע חתונה
פאן
שמענדריק
מיט די כלה
אין דריי אקטען.

דער שער האָט אויך אן אויפרוף צו די קונים:

„צו שמענדריק מיט די כלה. לויפט קוינים (קונים) אלו. וועט אור האָבען א שיינום אונ־טערהאלט. וועט עטין זעהן וואָס מום איז גי־שעהן באלד. מען האָט די כלה פאר בוטען (פער־ביטען). אונטער די חופה אין מיטען.

„עס איז איין פערגנוגען פאר די וועלט. איר וועט דאָס קענען קויפין פאר א שפאט געלד".

דער דאָזיגער לשון און אויסלעגען דארפען ווייזען אויף גאליציען, אז דארטען איז עס גע־שריעבען געווארען. אבער אלע אויספארשונ־גען האָבען געוויזען, אז שמענדריק איז געגומען פון א רומענישער שטיק און דער פערפאסער איז געווען גאָלדפאדען.

די לעמבערגער אויסגאבע גיט ניט אָן דעם נאָמען פון דעם פערפאסער און מען דארף קומען צום שלום, אז אָדער עס איז אריינגעפאלען א גרייז אין דעם דאטום אדער דער דאטום איז מיט א כיין פערגרייזט געווארען.

גאָלדפאדען האָט אין יענער צייט ניט ארויסגעלאָזט קיין מאנוסקריפט פון האנד און קאָפירען זיינע א פיעסע איז געווען כמעט אונ־מעגליך. ווען אקטיאָרען פון זיין טרופע זיינען אוועק פון איהם און געמאכט שבת פאר זיך, האָבען זיי קיין קאָפיעס פון זיינע פיעסען ניט געהאט. זיי האָבען אונגעשטערט געקענט שפיע־לען זיינע שטיקער, ווייל אין רומעניען איז דער זכות פון מחבר געזעצליך ניט אנערקענט געווא־רען. ווען אזא טרופע האָט יא אויפגעפיהרט א פיעסע פון גאָלדפאדענ'ס רעפערטואר, האָבען די אקטיאָרען געדארפט זאגען זייערע ראָלען פון זכרון. עס קען דאריבער זיין, אז אפעס אן אק־טיאָר פון גאליציען האָט אָנגעווארפען די ראָלען פון זכרון און דערפון איז ארויסגעקומען די קאָ־מישע חתונה, וואס האָט זיך געדרוקט אין לעמ־בערג. עס פערשטעהט זיך ממילא, אז ווען מיר נעהמען אָן די דאָזיגע הנחה, מוזען מיר בעשלי־סען, אז דער דאטום פון דער לעמבערגער אויס־גאבע איז א פערגרייזטער.

מיט דער נייער קאָמפאניע האָט גאָלדפאדען אויפגעפיהרט די „באָבע מיט'ן איינעקעל". די דאָזיגע שטיק בעשטעהט פון עטליכע ליעדער, צו וועלכע מען האָט פון פאָרענט און פון הינטען און אין מיטען צוגעגעבען אביסעל פראָזע גראדנער האָט געשפיעלט די ראָל פון דער באָבע, מאגולעסקא פון איינעקעל, פנחס שאפירא — שדכן, זילבערמאן — פון דער לעהרער און צו־קערמאן די ראָל פון דעם טערק אין דעם לעצ־טען אקט.

די באָבע און איינעקעל זיינען צוויי פרויען ראָלען, נאָר די ערשטע פאָר חדשים אין בוקא־רעסט האָט מען נאָך ניט געקענט בעוועגען קיין מיידעל אדער ווייבעל אויפצוטרעטען אויף דער אידישער ביהנע, ווייל דאס האָט זיך גערע־כענט ערגער ווי אונאנשטענדיג, און מאנסביל האָבען געשפיעלט פרויען־ראָלען.

גראדנער האָט זעהר שטארק אויסגענומען אין דער ראָל פון דער באָבען, איז דער איינדרוק געווען אזוי שטארק, אז מיט יאהרען און יאהרען שפעטער, ווען די ביהנע האָט געצעהלט ניט ווע־ניגער פרויען ווי מענער, האָבען די גרויסע קאָ־מייקער, ווען נאָר זיי האָבען געהאט א געלעגענ־הייט, געשפיעלט די באָבע. מיט צוואנציג יאהר שפעטער האָב איך געזעהען מאָגולעסקאָ אין טהאליא טעאטער, אין ניו יארק, אין דער ראָל פון דער באָבען.

דאָס פובליקום איז געווען פון די סאמע פראָסטע עלעמענטען און איז געווען בעשרענקט אין צאָהל. דער אינטעליגענטנער טהייל פון שטאָדט האָט פון דעם טעאטער ניט געוואלט וויסען און אין זיינע אויגען איז עס ניט געשטא־נען פיעל העכער פון א שטיק, וואו מען קען זעהן קאָמעדיאנשטשיקעס. און אזוי ווי די צאָהל טעאטערגעהער איז געווען ניט קיין גרויסע, האָט מען אלע ווייל געדארפט האָבען נייע שטיקער, כדי אויפצואוועקען א נייעם אינטערעס אין די צושויער.

נאָך דער „באָבע מיט'ן איינעקעל" איז אויפגעפיהרט געווארען די „אינטריגע", אדער „דוואסיע די פלאָטקעמאכערין", אדער „דוואסיע די ספלעטניצע". אין דער דאָזיגער שטיק האָט מאגולעסקא געשפיעלט צוויי ראָלען, איינע פון א יונגער ווייבעל רחל'ע און די צווייטע פון א משרת א זאאיקע. די דראמאטישע ראָלע האָט געשפיעלט גאָלדפאדען, און מאגולעסקא האָט אזוי גוט קאָפירט א יונגע ווייבעל, אז ווען גאָלדפאדענ'ס פרוי איז געזעסען אין טעאטער און האָט דערזעהען, ווי איהר מאן קוסט זיך אויף דער ביהנע מיט א שיינער מיידעל, איז זי געווארען אויפערזיכטיג.

„שמענדריק" האָט גאָלדפאַדען געשריעבען מיט אַן אויג פאַר אַ ראָל פאַר מאַגולעסקאַ, און אַזוי ווי דאָס איז געווען די הויפּט ראָל, האָט גראַדנער'ן פערדראָסען, וואָס אין זיינע שיך טרעט אַריין אַ פרעמדער. די קנאה צווישען אַקטיאָרען פאַר ראָלען איז שטענדיג זעהר גרויס. איינער פערגינט ניט דעם צווייטען איבריגע עטליכע צייַלען און בפרט ווען עס האַנדעלט זיך וועגען אַ הויפּט ראָלע. אין יענער צייט איז די ראָל געווען כמעט די איינציגע בעלוינונג, וואָס דער אַקטיאָר האָט געהאַט. ווען אַן אַקטיאָר האָט זיך געקלאָגט פאַר גאָלדפאַדען, אַז ער האָט ניט אויף הצטרכות, האָט ער איהם ניט פערשפּראָכען קיין שפּעטערע מאַטעריעלע גליקען, נאָר האָט איהם געוואוינליך געענטפערט:

— איך וועל דיר אַנשרייבען אַ ראָל! דאָס וועט זיין אַ ראָל! דאָס וועט דיר מאַכען אַ נאָמען און דו וועסט ווערען גרויס!

און דאָס איז געווען די בעסטע הבטחה.

מען קען זיך דאַריבער גרינג פאָרשטעלען, ווי גראַדנער איז פערביטערט געוואָרען, ווען די הויפּט ראָל פון „שמענדריק" האָט געקריגען מאַגולעסקאַ. דאָס איז געווען ניט נאָר אַ פּאַטש אין פּנים דעם לייכטענדען שטערען, ווייל גראַדנער איז געווען די וויכטיגסטע קראַפט אויף דער ביהנע און ביי שמענדריק האָט ער פערנומען דעם אויבען אָן. נאָר דאָס איז אויך געווען אַ פעראַטה צו איהם, וועלכער האָט גאָלדפאַדען געגעבען טראָגען די שטיינער צום פונדאַמענט פון אידישען טעאַטער. ער האָט זיך געבויגען פאַר גאָלדפאַדען, אָבער ער האָט זיך ניט געוואָלט בויגען פאַר קיין אַנדערן אויף דער ביהנע, און די אויפפיהרונג פון שמענדריק מיט מאַגולעסקאַ אין דער הויפּטראָל איז געווען דער סוף פון דער פריינדשאַפט און געמיינזאַמער אַרבייט צווישען גאָלדפאַדען און גראַדנער. און דער פּועל יוצא דערפון איז געווען, אַז די ערשטע קאָמפּאַניע, וואָס האָט זיך קוים געהאַלטען אויף די פיס און האָט נאָך קיין ריכטיגען טעאַטער ניט געהאַט, האָט זיך צושפּאָלטען, און גראַדנער איז אַוועגעפאָהרען קיין יאַסי און האָט געמאַכט שבת פאַר זיך.

און אויף אַזאַ אופן זעהען מיר, אַז איידער גאָלדפאַדען האָט נאָך צייט געהאַט דורכצולעגען אַ וועג פאַר איין טעאַטער, האָט זיך שוין געוויזען אַ צווייטער און די קרעפטען זיינען צושפּאָלטען געוואָרען.

סאָול ראַסקין:

# קונסט און מאָראַל

וואָס איז די שייכות צווישען קונסט און מאָראַל?

כדי קאָרער צו מאַכען דעם ענין, וועלען מיר פערגלייכען מ אָ ר אַ ל אין דער קונסט מיט אידעען אין דער קונסט.

עס זיינען פאַראַן צוויי סאָרטען אידעען: וואָס פּאַסען און פּאַסען ניט פאַר דער קונסט. מיר ווערען זיי אָנרופען ליטעראַרישע אידעען און עסטעטישע (טשאַרל וואַנדייק'ס טערמינאָלאָגיע). למשל, עס איז בעקאַנט יעדען איינעם, וואָס בעזיצט אַ דענקענדען גייסט, וואָס עס בעדייטען אין דער יוגענד די ערשטע צווייפלען אין די עקזיסטענץ פון גאָט, — די פראַגען פון רעליגיאָן, אונשטערבליכקייט, זין פון לעבען א. ד. ג. יעדער אינגעל לעבט עס שמערצליך איבער, איינער שטאַרקער דער אַנדערער שוואַכער. נון, שטעלט אייך פאָר אַן אַכצעניעהריגען בחור'ל, ווי ער זיצט און טראַכט וועגען גאָט, אונשטערבליכקייט, זין פון לעבען, טראַכט מיט אַלע קרעפטען פון זיין נשמה. איז דאָס אַן אידעע פאַר אַ קינסטלער, אַ מאַהלער אָדער אַ סקולפּטאָר? ניין. עס איז אַ ליטעראַרישע אידעע. קיין עסטעטישע, ווייל עס איז אונמעגליך פאָרצושטעלען אַ אינגעל, וואָס טראַכט דוקא וועגען גאָט און אונשטערבליכקייט. דערזעלבער אויסדרוק אויפ'ן פּנים קען ביי איהם זיין בשעת ער טראַכט וועגען אַ מאַטעמאַטישע פּראָבלעם אָדער אפשר גאָר אַ קלייניגקייט. נאָר ליטעראַריש קען דעם אינגעל'ס דענקען, טראַכטען און ליידען פאָרגעשטעלט ווערען. דערזעלבער אינגעל קושט אַ מיידעל, לעזט אַ בוך, כאַפּט פיש — דאָס שטעלט מיט זיך פאָר עסטעטישע אידעען, ווייל זיי ווערען געזעהן אינגאַנצען, ברויכען קיין ווערטער ניט. כדי זיי קלאָר צו מאַכען.

אַ מיידעל דערצעהלט איהר מוטער איהר זיסען סוד, איז אַ ליטעראַרישע אידעע, ווייל אויפ'ן בילד קען מען אויסטייטשען, אַז זי דערצעהלט איהר וועגען אַ חבר'טע... אָט דאָס מיידעל טאַנצט, באָדט זיך, קניעט אין געבעט, — דאָס זיינען שוין עסטעטישע אידעען; איהר זעהט זיי, איהר האָט זיי פאַר אייערע אויגען, זיי רעדען דורך פאָרמען, דורך בילדער.

אָט זעהט איהר דאָס צאַרטע בלוי פון אַ ווייטען באַרג, אָט די אונשולדיג ריינע אויגען פון אַ קינד, דעם גליקליכען שמייכעל פון דער מוטער; אָט האָט איהר פאַר אייערע אויגען גרויסע קראַפט, ריעזיגע טיטאַנען מאַכט, ווי מייקעל

אַנזשעלאָ האָט דאָס געשאַפֿען אין פֿאַרב און שטיין; אָט האָט איהר רײַנקייט און הײַליגקייט אין ראַפֿאַעל'ס מאַדאָנאַס, נאַאיווע פֿרומקייט בײַ פֿראַ־אַנזשעליקאָ, געזונדע לעבענספֿרײַד בײַ פֿראַנץ האָלס, העראָאיזם פֿון דער ערד־אַרבײַט בײַ מילעלע, בענקעניש פֿון אַ געבראָכענעם געמיט בײַ ראָדען, געהײַנישפֿולען וועלט־שמערץ בײַ האָזעטטי... דיעזע אידעען קענען און דאַרפֿען נאָר פֿונ'ם בילד אָדער סטאַטוע אַראָבגעלעזען ווערען, ניט פֿון דער אונטערשריפֿט. און ווען איהר פּרובירט דעם געזעהענעם געדאַנק אין ווערטער אויסדרי־קען, געפֿינט איהר נאָר אַ רגעמײַנע ניט בעשטימטע ווערטער.

פּונקט דאָס זעלבע איז מיט מאָראַלע בעגריפֿען אין דער קונסט. די מאָראַלע בעדײַטונג פֿון אַ קונסט־ווערק מוז ליעגען אין דעם בילד גופֿא, ניט אין דער אונטערשריפֿט, אפֿילו ניט אין אינהאַלט פֿון דעם בילד, ניט אין זײַן טענדענץ. די מאָראַל פֿון אַ בילדווערק איז ניט געפּרעדיגטע טוגענד, אָדער אַן אָנווײַז אויף גוטס אָדער שלעכטס, אַנשטענדיגקייט אָדער אונאַנשטענדיגקייט, אפֿילו ניט אין דעם וואָס זי איז פֿרײַ אָדער אונפֿרײַ פֿון פּאָרנאָגראַפֿישע עלעמענטען, עראָטישע, זינליכע, פּיקאַנטע אָנצוהערענישען... ווילט איהר די מאָראַלע בעדײַטונג פֿון אַ קונסטווערק פֿאָרמולירען אין ווערטער, האָט איהר דיזעלבע שווערעריגקייט וואָס בײַ עסטעטישע אידעען. איהר קענט נאָר געברויכען אַלגעמײַנע, ניט גאָר בעשטימטע ווערטער... ווײַל עס איז מעהר מאָראַלער געפֿיהל, ווי מאָראַלער בעגריף.

וואָס איז, למשל, די מאָראַל פֿון אַ „שטיל לעבען"־בילד?

אימיצער האָט געזאָגט: „ווער עס קען גוט מאָהלען — מאָהלט טעפּלעך". און עס ליעגט אַ שטיק אמת אין דיעזע ווערטער. ווער עס קען גוט מאָהלען, דאָס הײַסט, דער וואָס פֿערשטעהט די אַרבײַט דערפֿון, וואָס האָט די פֿעהיגקייט איבערצוגעבען ניט נאָר זאַכען, נאָר אויך דעם מאַטעריאַל פֿון די זאַכען, דאָס האָלץ פֿון אַ האָלצערנעם טיש, אַזוי אַז מען זאָל זעהן אַז עס איז האָלץ און ניט בלעך, די ווײַכקייט פֿון סאַמעט, די זאַפֿטיגקייט פֿון ווײַנטרויבען א.ד.ג., ווער עס פֿערשטעהט איבערצוגעבען די סטרוקטור פֿון זאַכען אין דעם מאַטעריאַל פֿון דיעזע זאַכען, דער האָט אַזוי ליעב דיעזע אַרבײַט, ווערט אַזוי הינגעריסען מיט אינטערעס צו די אײנפֿאַכע עלעמענטען פֿון דער וועלט און מיט דעם פּראָצעס פֿון איבערגעבען זײַ, אַז ער זוכט גאָר קײן העכערע פּראָבלעמען ניט. פֿערקעהרט, ער ווײַכט פֿון זײַ, כדי אונגעשטערט זיך אָבצוגעבען דעם פּראָסטען, רײַנעם מאָהלען. אָט דאָס איז דער זין פֿון די ווערטער: „ווער עס קען גוט מאָהלען — מאָהלט טעפּלעך".

„די שלאַנג רעדט איבער חוה'ן" — מיקעל אַנזשעלאָ

און ווען איהר שטעלט פֿאָר אַזאַ „שטיל לעבען"־בילד, וואָס זעהט איהר אין איהם? איהר זעהט דורך די געמאָלענע אויבסט, געשיר, שטאָף און פֿיעלפֿאַרביגע פֿעדערען פֿון אַ טויטען פֿויגעל אַ שטיל און פֿריעדליך אַרבײַטענדעם גרויסעם קינד. אײַנפֿאַך איז דער צושטאַנד פֿון זײַן נשמה, פֿערטהאָן אין אַ נאַאיווען שפּיעל מיט נאַאיווע געגענשטענדע. גאָרנישט מאַטערט זײַן געמיטה, קײן צווײַפֿעל, קײן זאָרג, אויסער אײנער — גוט מאָהלען און צײַכענען; די האַנד זאָל אַרבײַטען בעשטימט און זיכער.

„עס האָט לאַנג געדויערט", זאָגט דזשאַן ראַסקין, „בײַז איך האָב פֿערשטאַנען דעם שטאָלץ, מיט וועלכען גרויסע מײַסטער אין דער קונסט האָבען בעטראַכט זײערע טעכנישע פֿאָלקאָמענהײַטען". און ער ברענגט פֿיעלע בײַשפּיעלען וואָס קינסטלער האָבען זיך געוועט, ווער פֿון זײַ קאָן מאַכען אַ שעהנערע לינײַע. ער דערצעהלט אויך וועגען די אויפֿשריפֿטען אויף די צײַכנונגען וואָס ראַפֿאַעל האָט געשיקט דעם גרויסען דײַטשען מאָהלער, אַלבערעכט דירער. דאָרט שטעהט אַזוי: דיעזע פֿיגורען האָט ראַפֿאַעל געצײַכענט און צו אַלבערעכט דירער צו נירענבערג געשיקט,

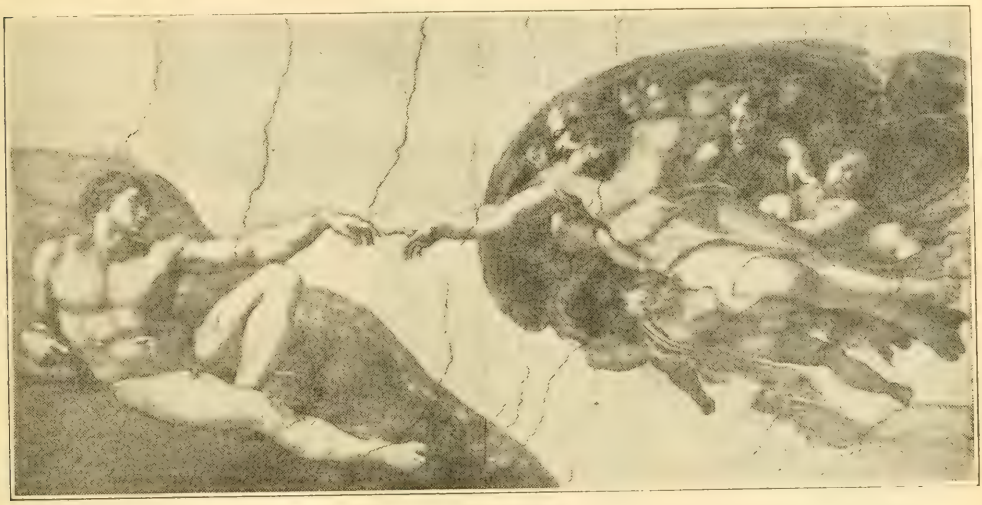

„גאָט בעשאַפט דעם מענשען" — מיקעל אנזשעלא

אום איהם צו ווייזען — וואָס? — ניט זיין ערפינדינגס־טאַלענט, שעהנהייט פון אויסדרוק, נייז — נאָר איהם „זיין האַנד צו ווייזען". יאָ, רוסט און גליק געפינט דער קינסטלער אין דער אַרבייט אויף אַזוי פיעל, אַז די אַרבייט איז פאַר איהם געוואָרען אַ שפּיעל. דאָס איז דאָך דער אידעאַל צו וועלכען מיר שטרעבען פון אייביג אָן.

דאָס איז די מאָראַל פון אַ „שטיל לעבען"־ביכל, ווען דאָס ביכל איז גוט. איז אָבער דאָס ביכל שלעכט, דאַן פערשווינדט דער געפיהל פון האַרמאָניע צווישען דער נשמה פון דעם אַרבייטענדען מענשען און די פאָרמען אין וועלכע זי ענטפּלעקט זיך. דאַן שווימט פּלוצלינג אַרויס די פראַגע פון פערשווענדען אומזיסט מענשליכע כחות אויף אַן אונניציגע זאַך, אויף אַ פאַלשען, ניט פּאַסיגען, ניט אויפריכטיגען, ניט גוטען אופן. מען דערשפּירט עטוואָס וואָס איז מאָראַליש אונדערווילינג, און איהר קענט דאַן זאָגען: דיעזעס „שטיל־לעבען־ביכל האָט אין זיך קיין מאָראַל, דאַרום — אַ־מאָראַליש.

נאָך אַ ביישפּיעל. וואָס איז די מאָראַל פון אַ לאַנדשאַפט? וויעדעראַמאָל ניט אין דעם וואָס יעדער בוים טראָגט אַ מאָראַלען שפּרוך, יעדער צווייג אַ געבאָט. איהר מאָראַל ליעגט אין דעם כח צו שאַפען אין דעם מענשען אַ געהויבענע שטימונג, אויפוועקען אַלע אונזערע גוטע איינגעשאַפטען. ווי אַ רעגען שווענקט אָב דעם שטויב פון בלאַט און בלום, מאַכט זיי פריש און דופטיג, אַזוי רייניגט און לויטערט אונזער נשמה די לאַנדשאַפט. ווי אַזוי? — דער קינסטלער עפענט אונז די נשמה פון דער נאַטור, מאַכט אונז פיהלען נאָהענט און פערוואַנדט צו יעדען בוים, וואָלקענדעל און וואַסער'ל, ווי געטהע זאָגט דאָס דורך זיין פאַוסט, אַז יעדער בוים ווערט אונז אַ ברודער, יעדער וואָלקענדעל אַ האַרציגער פריינד. עס ווערען ווייכער די שאַרפע גרעניצען צווישען אונזער „איך" און דעם אונ־ווערזום, מען דערפיהלט זיך אַלס אַ טייל פון דער נאַטור... און גאָרנישט בערוהיגט אַזוי, גאָר־נישט עדעלט אַזוי, ווי דער געפיהל פון איינינ־קייט מיט דער גאַנצער וועלט.

ווען האָט אַ לאַנדשאַפט קיין מאָראַל ניט? — ווען זי איז טויט. יעדער קען זיי, דיעזע

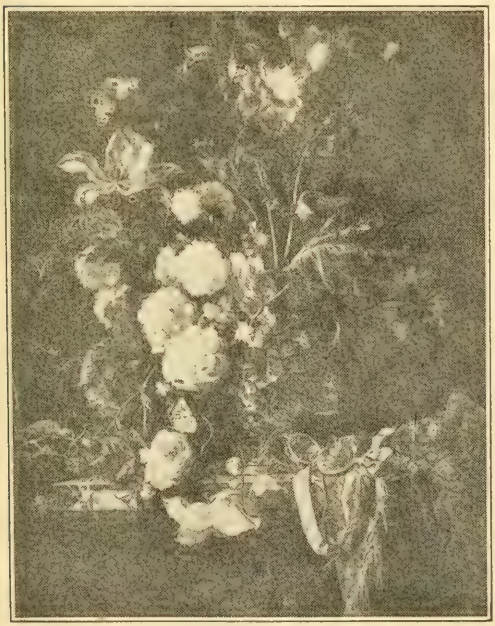

„שטיל לעבען" — וואַן עלסט

„האַנדשאַפּטן" — ב. קאַראָ

טויטע בעעשפּעניש־שען, רויט־געלע הימלען, אָהן לופט און אָהן ליכט. אַ קיילעכדיגע שטיק רויטע פאַרב שטעלט פאַר די זון, אַן אונטערגע־הענדע אָדער אויפגעהענדע. בוימער פון אַ גיפטיגען גרין מיט ביליגע עפעקטען, אונבעדינגט אַ וואַסערעל מיט אַ בריקעל, אַ שטיבעל מיט אַ רויטען דעכעל, און אַ רויך פון קוי־מען... ווער קען זיי ניט דיעזע שונד־האַנדשאַפטען, די זומער־שנעע־אָדער לבנה־נאַכט־לאַנדשאַפטען, מיט די פּאַפּירענע וואָלקענס און קאַרדאָנענע לבנות?... זיי זיינען די שוועסטערקינדער פון יענע נאַטור־בעשרייבונגען אין דער פּאָעזיע — מיט די גינגאָלדענע וואָלקען־מאַנט־לען, פורפּורנע זונען־פּרינצען, זיל־בערנע שטייב און פּערפיימען אָהן אַ סוף. סענטימענטאַלע, געשמאַק־לאָזע און געפיהללאָזע טויטע ווערק. איהר טרעפט דיעזע לאַנדשאַפטען אין די פענסטער אויסגעשטעלט פאַר אַ ביליגען פּרייז, מיט אַ גאָל־דענער ראַהם אַלס צוגאָב. איהר טרעפט זיי אויף אויסשטעלונגען... זיי פערפלייצען די וועלט און ווע־קען ניט נאָר ניט קיין ליעבע צו גאָט'ס בעשאַפונג, ניט נאָר ניט קיין אייניגקייט מיט דער נאַטור, נאָר אַ ווידערוויל־ען. זיי זיינען איינפאַך אונמאָראַליש.

אָט אויף אַזאַ אופן פערשטעהען מיר דעם בעגריף מאָראַל אין דער קונסט. ס'איז ניט די מאָראַל פון פאָרגעשריבענע רעגעלן ווי צו האַנד־לען און זיך פיהרען אין אַזאַ און אַזאַ פאַל, עס אין די אַבסאָלוטע מאָראַל, וואָס דריקט זיך אויס אין דעם מענשען'ס אייביגען שטרעבען צו פאָלקאָמענהייט און גליקזעליגקייט, צו אַלץ וואָס איז גוט, שעהן און וואהר.

עס איז גרינג צו זעהן ווי ווייט מיר זיינען פון יענעם וואוילגאַרען בעגריף וועגען מאָראַל אין דער קונסט, וואָס גלויבט, אַז דער אַנהויב און סוף פון דיעזער פראַגע איז דער נאַקעטער פרויען־קערפּער אויף בילדער אָדער סטאַטוען. אין דער אמת'ן מוז די מאָראַל פון דיעזע ווערק געאורטייילט ווערען אויף דעמזעלבען שטייגער, ווי די מאָראַל פון אַ שטיל־לעבען אָדער אַ לאַנד־שאַפט.

ווארום, פרעגט זיך, האָבען די קינסטלער אַזוי ליעב דעם נאַקעטען מענשליכען קערפּער? — איינפאַך, ווייל דער מענשליכער קערפּער, דאָס ווערק פון גאָט'ס האַנד, איז וויכטיגער ווי די קליידער, דאָס ווערק פון דעם שניידער'ס האַנד. דער מענשליכער קערפּער איז פון אימער געווען דער קוואַל פון בעגייסטערענדער שעהנ־קייט פאַר דעם קינסטלער. די גאַנצע גריכישע געטער־משפּחה איז נאַקעט, און אפילו זייערע קליידער פלעגען ניט בעהאַלטען דעם קערפּער, נאָר איהם נאָך מעהר ווייזען. די קליידער זיינען געווען „די טויזענדפאַכע עכאָ פון'ם קערפּער".

אויף אין דער רענעסאַנס־צייט האָט דער מענשליכער קערפּער געהאַט זיין פולע אַנערקע־נונג. מיקעל אַנזשעלאָ איז געווען זיין בעגייס־טערטער אַפּאָסטאָל אויף אַזוי ווייט, אַז ער פלעגט מאַכען אָרנאַמענטען פון אַ רייהע איבער־געפלאָכטענע צווישען זיך נאַקעטע מענשליכע קערפּערס... קיין שעהנערע ציערונג האָט ער ניט געפונען. עס איז גרינג צו פערשטעהן, ווי באַר־באַריש איהם האָט זיך אויסגעוויזען דער קאַמפּף, וואָס מאַנכע גייסטליכע האָבען געפיהרט געגען זיינע נאַקעטע פיגורען אויף דעם אַלטאַר פרעסקע אין וואַטיקאַן, ווי ווילד איהם איז געווען צו הערען, אַז דער קערפּער, דער קוואַל פון שעהנ־קייט, קען בעליידיגען דעם מאָראַלען אָדער רע־ליגיעזען געפיהל ביי אַ מענשען.

אין שפּאַניען זיינען אָבער די היפּאָקריטישע מאָראַליסטען געווען ערפאָלגרייכער. זיי זיינען דאָס די אורזאַכע ווארום אין דער גאַנצער אַלט־שפּאַנישער קונסט איז ניטאָ קיין איין נאַקעטע פרויען־פיגור. זיי האָבען געפיהרט אַ ביטערען קאַמפּף אפילו געגען די נאַקעטע פיס פון גאָט'ס מוטער, מאַריאַ. זי האָט געמוזט טראָגען שיך, אָדער האַלטען די פיס בעהאַלטען. דיזע שפּאַנישע אינקוויזיציאָן'ס־גייסטער זיינען נאָך יעצט ניט

„א יונגע פרוי" רעמבראַנדט

„א דאַמע" — פראַנס האַלס

פערשוואונדען: די היינצעס, די קאָמסטאָקס, יאָגען זיך נאָך היינט נאָך יעדען בילד וואָס שיינט זיי צו זיין אַ געפאַהר פאַר דער מאָראַל. אויפרייצענדיג נידעריגע אינסטינקטען, עראָטי־שע געדאַנקען·א. ז. וו.

מיר אָבער זאָגען, אַז נאָר יענע נאַקעטע פיגור איז אונמאָראַליש, וואָס איז שלעכט גע־צייכענט און געמאָהלען, אָדער יענע, וואָס זיינען שאַבלאָנע, סענטימענטאַלע, נודנע, כאַראַקטער־לאָזע פיגורען...

נון, וואָס איז מכח יענע בילדער, וואָס זייער ציעל איז טאַקע צו פרעדיגען מאָראַל? — אויך זייער מאָראַל איז ניט אין דעם וואָס זיי פרעדיגען, נאָר אין דעם כח מיט וועל־כען זיי פרעדיגען. נעהמט וועד־רעשטשאַגינ'ס בילד „דער אַפּאַטהעאָז פון קריעג": עס איז אַ טענדענציעז בילד; די פּי־ראַמידע שאַרבענס און ביינער מיט די שוואַרצע ראָבען און די וויסטע געגענד, פרעדיגען: „זעהט, מענשען, וואָס דער רעזולטאַט איז פון דעם ברודערמאָרד, וואָס הייסט קריעג!" וואָלט דאָס בילד ניט געווען אַזוי טיעף דורכגעפיהלט, וואָל־

„אַמורס סעקרעט" — ב. קאָראָ

טען מיר ביי דיעזען פונקט פון דער פרעדיגט געבליבען שטעהן. דאָס ביילד איז אָבער קינסט־לעריש גוט און עהרליך, דארום ארבייט אונזער נשמה ווייטער... עס דערפיהלט אַן אויפגע־בראַכטקייט, אַ בענקען נאָך ליעבע און פריעדען צווישען מענשען, אַ האָפנונג אַז אַזאַ צייט וועט קומען... דער געפיהל, אַז די נאַטור האָט בעשאַ־פען די רפואה צו דער מכה אין דער פאָרם פון דעם מענשליכען מאָראַלען אינכטינקט, זיין שטרעבען צו העכערעם און עדעלערעם, דיעזער געפיהל בעפריעדיגט און דערהייבט. פערקעהרט, אַזאַ ביילד ווי „נאַפּאָלעאָן אין גיהנם", פון אַדאָלף וויערטץ, וואָס שטעלט פאָר ווי נאַפּאָלעאָן שטעהט אין גיהנום צווישען טויטע קערפּערס, הענד און פיס, וועלכע ער האָט אומגעבראַכט... און אַלע סטראַשען איהם, בייזערען זיך אויף איהם, — דיעזעס ביילד מיט איהר „געמאַכט־קייט" און ניט־אויפריכטיגקייט, איז מאָראַליש אַבסאָלוט אונבעדייטענד.

אָט דאָס זיינען די שייכות'ן צווישען קונסט און מאָראַל. מיר זיינען אייגענטליך געקומען צום שלוס, אַז יעדע אמת'ע קונסט איז מאָראַליש.

א. ראובני:

# פון די ארץ־ישראל מאטיווען

דער גאָרטען אַן אַלטער, פיעל בוימער און גראָז,
די לופט איז אַ שטילע — קיין בעוועגונג, קיין בלאָז.
געדאַנקען צורינען, צוגעהען, ווי טראָפּענס,
ס'איז רוהיג, ס'איז גוט... ס'ליגט אַ שטיין מיר צוקאָפּענס,
פערזונקען אין דר'ערד און בעוואַקסען מיט ערז,
אַנ'אייביגער עדות — ער שווייגט נור און הערט.
אַ בוים איבער מיר — ווי אַ סוכה די בלעטער,
געדיכטע און שוואַרצע... די שעה ווערט אַלץ שפּעטער...
ס'לויפט איבער אַ ווינטעל — עס מורמעלט דער בוים,
אַ שלעפעריג מורמעל — עס הערט זיך קוים־קוים.
עס לויכט זיך אַ שטיקעל לבנה. אַ בלייכער,
אַנ'איינזאַמער שערבעל, פון עפּעס אַ זכר.
דער שטיין מיר צוקאָפּענס — מיר קענען זיך ביידע!
איך ווייס, נעבען איהם פלעגט נאָך רוהען מיין זיידע.
„וואָס, האַרט בין איך? — ברומט ער — כ'בין אַלט שוין געוואָרען,
און האַרט פון דער עלטער. איך ליג שוין דאָ יאָהרען,
שוין טויזענדער יאָהרען. כ'האָב אַלעס געזעהען,
וואָס דאָ איז געוועזען, וואָס דאָ איז געשעהען.
די הייליגע שטאָדט!... די פערגאַנגענע וועלטען!...
אַמאָל פלעגען שטעהן אַרום מיר דאָ געצעלטען, —
דיין אור־עלטער־זיידע פלעגט קומען אַהער
צו אויסהאַקען פייער, צו שאַרפען געוועהר.
עס רוקען זיך דורות צוריק און צוריק,
נאָר איך בין ווי פריהער, איך קוק נאָר און ליג..."
דאָס ברומען פון שטיין איז אַ ליעבליכער ניגון,
און — האַרט צי ניט האַרט — איך האָב האַלד דאָ צו ליגען.
— מיין שטיין! כ'בין פון ווייטען געקומען דיך זעהן,
האָסט מיך נישט פערגעסען, דו זאָגסט: „איך דערקען!"
עס מישען זיך דיינע זכרונות מיט מיינע...
די נעכט, ווי פערצייטענס, פער'כשופ'טע, פיינע...
די זעלביגע שטערען... זיי קוקען אַראָפּ...
עס ליגט אויף דיין ברוסט אַזוי רוהיג מיין קאָפּ...

ירושלים.

אַלגין:

# געזאַמעלטע געדיכטע און ליעדער

## פון ה. רויזענבלאַט

פערלאַג מ. מייזעל, ניו יארק.

א אינטערעסאַנטער בוך... נאָר ער האָט אַ חסרון (אָדער אפשר א מעדה ?) — וואָס מען דאַרף איהם אָנ־הויבען פון דער צווייטער העלפט.

אין דער צווייטער העלפט געפינט איהר אַ גאַנצען פּאַק ליעדער פונ׳ם אַלטען שטעדטעל, וואָס מאַכען אויף אייך דעם איינדרוק פון אַ בינטער פעלד־בלו־מען. זיי זיינען אי פריש, אי איינפאַך, אי חנ׳ודיג, אי עפּעס אַזוי הייטליך. זיי איבערראשען אייך ניט מיט רייכע פאַרבען און וואונדערבאַרע פאָרמען, אָבער איהר האָט פון זיי באמת הנאה.

דן האָט צוויי פּאה׳לעך שוואַרצע,
און דאָניא צוויי גאָלדענע צעפּ.
דן איז דער עלוי פון שטעדטעל,
און דאָניאַ די מרכה פון סטעפּ.

דן געהט בעגינען אין קלייזעל —
זיין אויג האַרב פערכמאַרעט פון שראָף,
דאָניאַ מיט זון אויף די ברעמען
צום סטעפּ טרייבט ארוים איהרע שאָף.

דן געגענט אָן דער פּאַסטושקע
און לאָזט שטום די אויגען אַראָב.
דאָניאַ, פערשעמט, טהוט אַ שמייכעל
און לאָזט שטיל אַרונטער דעם קאָפּ...

דן זיצט ביי׳ם לערנען און ס׳ציהט זיך
דער טאָג עפּעס לאַנג אָהן אַ סוף;
ס׳דוכט איהם: דאָס בלאַט איז אַ לאָנקע,
די אותיות — אַ טשערעדע שאָף...

דאָניאַ — זי היט זיך איהר סטאַדע
געקרייזעלטע לעמער, און טראַכט
עפּעס פון פּאה׳לעך שענע,
געקרייזעלטע, שוואַרץ ווי די נאַכט.

דן געהט טאָג־טעגליך אין קלייזעל
און דאָניאַ טאָג־טעגליך אין סטעפּ.
דן האָט צוויי פּאה׳לעך שוואַרצע
און דאָניאַ צוויי גאָלדענע צעפּ.

איהר לייענט און איהר פיהלט: ס׳האָט אויף אייך אַ ציה געטהאָן מיט פרישקייט און יוגענד. עס שמעקט מיט אמת. און אַזוי איז כמעט דער גאַנ־צער „באָנטש" ליעדער „אויף דער אַלטער שטאָדט" (האָטש דער נאָמען אליין „אויף דער אַלטער שטאָדט" קלינגט אייך זעהר פּריקרע; מען זאָגט אויף אי־דיש: אויפ׳ן פעלד", „אויפ׳ן דאָרף", „אויף דער ווערט", אָבער מען זאָגט ניט „אויף דער שטאָדט". נאָר ניט דאָס זיינען מיר דאָ אויסען).

דער דיכטער פיהלט זיך אין אָט די ליעדער ווי ביי זיך אין דער היים. זיין אויג איז זיכער. זיין האַנד — פעסט. ער לעגט א שטריך נאָך אַ שטריך — אין דערגרייכט פונקט די עפעקטען, וואָס ער האָט געוואָלט. אָט איז די אָרימע חנה׳לע, דער פּשעקופּ־קע׳ס טאָכטער, וואָס איהר געדיעכטער איז געוואָרען אַנ׳איידעם ביי׳ם גביר און ער ווייסט אַפילו ניט, אַז אין דער שטילער נאַכט רייסט זיך צו איהם אַ ציטערדיגע מיידעלשע נשמה; אָט איז די יונגע, שענע, כשר׳ע אידישע טאָכטער, וואָס ליעגט אין איהר קעמערל ביינאַכט, הערט דאָס לוסטיגע שפּיעלען פון ציגיינער אין שענק און דערפיהלט פּלוצלונג אַ פייער אין איהר בלוט; אָט איז דער הייליגער שבת מיט זיין רוה און זיין האַרין־מוזיק: „שלום עליכם מלאכי השרת, קדינגט האַרציג דאָס קוי׳ פונ׳ם זיידען; און הייליג און ליכטיג די שבת־ליכט ברענען און פילען די שטוב אָן מיט פריידען"; אָט איז די עגונה, וואָס איהר מאַן האָט איהר שוין חדשים־לאַנג ניט געשריעבען קיין ברעף, נאָר זי שעמט זיך דאָס אויסזאָגען איהרע שכנות.

פינסטער... שווערע רעגען־טראָפּען
הערט זי סומנע קלאַפּען, קלאַפּען
אָן די לאָדען, אָן די טהירען,
עפּעס ווי זיי וואָלטען שפּורען
טיעף דעם טרויער און דאָס שמאַרצען
ביי יוכבד׳ן אין האַרצען:
ס׳איז שוין אַ חדשים זיעבען
אַז ער האָט איהר ניט געשריעבען...

די פאָרם פון אָט די ליעדער איז אין אַלגעמיין זעהר גוט. עס איז פאַרהאַן כמעט אַ פאָלשטענדיגע האַרמאָניע צווישען אינהאַלט און פאָרם. אָפטמאָל איז דער דיכטער לייכט הומאָריסטיש, אָפטמאָל שפּי־לענדיג־טרויעדיג; אַלעס צוזאַמען איז נאַאיוו, ליעב און האַרציג.

מיר געהען ווייטער און געפינען אַנ׳אַנדער אב־טיילונג „קינדער און קינדהייט" — און דאָ ווערען מיר שוין גאָר אינגאַנצען ענטציקט. מיר האָבען דאָך אַזוי ווענינ דיכטער, וואָס קענען שרייבען קינ־דערש, וואָס קענען פיהלען קינדערש. אונזערע דיכ־טער זיינען דאָך אַזוינע אָנגעלאַדענע מיט „פּראָבלע־מען" און גאָט ווייסט מיט וואָס. און דאָ...

ווייסע שטיקלעך וואַטע,
גרינע ווי פּוך און ווייך,
ברענגט דער ווינד צושלעפּען
ערגעץ פון דער הויך.
לעצטע שנעען
גרינג צוגעהען,

און פון בלאָהען קלאָהר'ן הימער
גוט אַ העדער שטראהל אַ ברישטשע,
און פון וואַלד דער ערשטער פויגעל
טהוט פאַר שמחה ווילד אַ סווישטשע - -
אויס, אַנ'עק !
פעטער שניעער
פאָהרט אַוועק !

פליגעדיק, שווערבערעך, טייכרעך ; קינדערשע ימים־טובים ; אַ ברוגז מיט'ן טאַטען, אידישע קינדערעך מוזען אין הדר ; אידישע קינדערעך שווי־צען איבער דער גמרא... און אין הימער - - די פריהלינגס־גרעקרעך. נייען, די פריהלינגס־גרעקרעך מוז איך ציטירען, ווארום אויף אידיש האָט מען זעהר וועניג אזוינס געשריעבען :

פריהלינג, פריהלינג...
זעה נאָר, זעהסט ?
איז דעם שפּיץ פון
בוים אַ נעסט.

ס'איז דעם קוקוק'ס,
און ער מאַכט :
„קו־קו־־־קו־קו"
טאָג און נאַכט.

„קו־קו־־־קו־קו־־־ו־ו
טשיר - - טשיר - - טשיררר - -"
ווייסט ? דאָס מיינט :
גוט מאָרגען דיר".

„וויה־־־טוויה־־־טוויה־־־טוואו־־־אוי־־־"
ענטפער נאָר !
דאָס וועט מיינען :
„אַ גוט יאָהר".

רייכט, שען, קינדעריש איב'ס בעסטען זין. ווארום קינדעריש הייסט נים : נ אָ כ מ אַ כ ע ן די קינ־דער'ס נאָן, נאָר מאַקי האָבען די פעהיגקייט צו ווע־רען אַריין אויף אַ צייט אַ קינד. אַזוינע קינדערשע רעדער ווערען געריינט אויך פון „גרויסע" מיט'ן העכסטען פערגעניגען. און דאָס פערמאָגט רויזענ־בלאַט.

נאָר לאָמיר געהן ווייטער. ס'איז דאָ נאָך צוויי אבטיילונגען : „אונרוהיגע טעג" און „פערשיעדע־נעס" (אַרין און דער צ ו ו י ט ע ר הערפט פונ'ם בוך !) און די דאָזיגע אבטיילונגען זענען שוין די רעדער נים גלייך. צווישענווייז ברייבט נאָך אַרין דער יונגער, ז ע ה ר יונגער, זעהר רעבענס־דורש־טיגער און רעבענס־מוטיגער פאַעט, וואָס איהם איז אַרעס שרעקריך אינטערעסאַנט, שרעקריך ווייכטיג און וואָס ער פיהלט אין זיך אַנ' אוצר פון קרעפטען. דאָס ווייל נים זאָגען, אַז ער איז נים טרויעריג (ווערכער מענטש, בפרט אַ דיכטער, ווערט אַמאָל נים טרויעריג ?), אָדער אַז איהם האָפען נים אַרום קיין שאָטענס פון פחד (וואו דער שרעק איז אַם גרעסטען, קען די פרייד אַמאָל זיין אַם העלסטען). אָבער אַלעמאָל פיהלט איהר אַ לעבעדיגען מענשען מיט אַ לעבעדיגערן נשמה, וואָס אַז ער זאָגט אייך עפּעס, — ג ל ו י ב ט א י ה ר א י ה ם ( דאָס איז דאָך דער גאַנצער סוד פון דיכ־טונג). אַ פרישער ווינטער וועהט אין זיינע ליעדער, און פון בלאָהען קלאָהר'ן הימער
גוט אַ העדער שטראהל אַ ברישטשע,
און פון וואַלד דער ערשטער פויגעל
טהוט פאַר שמחה ווילד אַ סווישטשע - -
אויס, אַנ'עק !
פעטער שניעער
פאָהרט אַוועק !

פליגעדיק, שווערבערעך, טייכרעך ; קינדערשע ימים־טובים ; אַ ברוגז מיט'ן טאַטען, אידישע קינ־דערעך מוזען אין הדר ; אידישע קינדערעך שווי־צען איבער דער גמרא... און אין הימער - - די פריהלינגס־גרעקרעך. נייען, די פריהלינגס־גרעקרעך מוז איך ציטירען, ווארום אויף אידיש האָט מען זעהר וועניג אזוינס געשריעבען :

פריהלינג, פריהלינג...
זעה נאָר, זעהסט ?
איז דעם שפּיץ פון
בוים אַ נעסט.

ס'איז דעם קוקוק'ס,
און ער מאַכט :
„קו־קו־־־קו־קו"
טאָג און נאַכט.

„קו־קו־־־קו־קו־־־ו־ו
טשיר - - טשיר - - טשיררר - -"
ווייסט ? דאָס מיינט :
גוט מאָרגען דיר".

„וויה־־־טוויה־־־טוויה־־־טוואו־־־אוי־־־"
ענטפער נאָר !
דאָס וועט מיינען :
„אַ גוט יאָהר".

רייכט, שען, קינדעריש איב'ס בעסטען זין. ווארום קינדעריש הייסט נים : נ אָ כ מ אַ כ ע ן די קינ־דער'ס נאָן, נאָר מאַקי האָבען די פעהיגקייט צו ווע־רען אַריין אויף אַ צייט אַ קינד. אַזוינע קינדערשע רעדער ווערען געריינט אויך פון „גרויסע" מיט'ן העכסטען פערגעניגען. און דאָס פערמאָגט רויזענ־בלאַט.

נאָר לאָמיר געהן ווייטער. ס'איז דאָ נאָך צוויי אבטיילונגען : „אונרוהיגע טעג" און „פערשיעדע־נעס" (אַרין און דער צ ו ו י ט ע ר הערפט פונ'ם בוך !) און די דאָזיגע אבטיילונגען זענען שוין די רעדער נים גלייך. צווישענווייז ברייבט נאָך אַרין דער יונגער, ז ע ה ר יונגער, זעהר רעבענס־דורש־טיגער און רעבענס־מוטיגער פאַעט, וואָס איהם איז אַרעס שרעקריך אינטערעסאַנט, שרעקריך ווייכטיג און וואָס ער פיהלט אין זיך אַנ' אוצר פון קרעפטען. דאָס ווייל נים זאָגען, אַז ער איז נים טרויעריג (ווערכער מענטש, בפרט אַ דיכטער, ווערט אַמאָל נים טרויעריג ?), אָדער אַז איהם האָפען נים אַרום קיין שאָטענס פון פחד (וואו דער שרעק איז אַם גרעסטען, קען די פרייד אַמאָל זיין אַם העלסטען). אָבער אַלעמאָל פיהלט איהר אַ לעבעדיגען מענשען מיט אַ לעבעדיגערן נשמה, וואָס אַז ער זאָגט אייך עפּעס, — ג ל ו י ב ט א י ה ר א י ה ם ( דאָס איז דאָך דער גאַנצער סוד פון דיכ־טונג). אַ פרישער ווינטער וועהט אין זיינע ליעדער, און איהר פיהלט זיך ווי אין אַ העלפען פראָסטיגען פריהמאָרגען.

שוועבט אַ וואָרקען,
זאָך ער שוועבען.
וועבט ער בליצען,
זאָל ער וועבען.

ס'וועט זיין רייכטיג אויף די וועגען,
מען וועט קיינעם דאַרפען פרעגען
וועלכען וועג מיר זאָלען געהן.

. . . . . .
. . . . . .

זאָלען שוואַרצע חמאַרעס ציהען,
זאָלען ברייטען פלאַמען, גריהען,
זאָלען בייזע הונערס קנאַלען,
זאָלען מכורס רעגען פאַלען :
רייכטיג, אָפען אונז עטקעגען
רייגען נייע, פרייע וועגען...

אין די דאָזיגע רעצטע צוויי אבטיילונגען גע־פינען זיך איינינע בילדער פון הייגטיגער צייט : „אויפ'ן שלאַכטפעלד", דאָס „טאַגע־בוך פון אַ געפאַ־רענער" — זענען זיי אויך זעהר שען און שטאַרק, אָבוואָהל „אויפ'ן שלאַכטפעלד" איז צו לאַנג און דאָס „טאַגע־בוך" וואָלט געוואונען צעהן מאָל אין קראַפט, ווען עס הייבט זיך אָן פון דער זייבעצעהנטער שורה („לחיים ! נאָך אַמאָל, ב'פערטרינק איצט מיין זכרון, מיין צניעות און דעם טרוים פון מיינע מיידעל־יאָהרען...")

אָבער אין די זערבע אבטיילונגען געפינען מיר אַ ליעד „ווידערשטאַנד", אַ מין דיספּוט צווישען דעם געקרייציגטען יעזוס און זיינע פאַלשע פערעהרער, אָדער צווישען דעם אידישען פאָלק און די הייגטיגע קריסטען, — מען קען נים דערגעהן געגווי — איז דאָס שוין מעהר דעקלאַמאַציע, איידער דיסקוסיע. אַ מאַסע ווערטער, טרוקענע, מיט געוואַלד צונויפגעשטאָבעטע, וואָס איהר לייענט און לייענט און ווערט אַ ביסעל מטושטש פון זייער רעגערמעסיגען רייטשען, - און אין מה איז אייך פּוסט. איהר לייענט נאָך אַמאָל און נאָך אַ מאָל — און קענט אַרין נים בעקומען קיין קאָרע בילד. און אַז איהר הייבט שוין יאָ אָן פער־שטעהען, וועגען וואָס דאָ האַנדעלט זיך, בלייבט איהר אַרין קאַלט ווי אייז.

איהר שלאָגט זיך אָן אויף נאָך אַ פּאָר אזוינע ליעדער — און איהר הייבט אָן טראַכטען, אַז מסתמא טייג נים דער דיכטער צו אַ ב ס ט ר אַ ק ט ע ר טעמען, מסתמא איז זיין קראַפט נים אין דער ווערט פון הומערהויכע אידעען און אידדען־קאָנפליקטען, נאָר אין אונזער רעבעדיגער. הייטיגער, נאָהענטער, זינדיגער ווערט. איהר האָט אויף איהם קיין פאַר־איבער נישט, וואָס ער איז א ז ו י נ ע ר, ווייל ווער האָט דאָס געזאָגט, אַז אַ דיכטער מוז זיך דוקא בעשעפטיגען מיט דעם אייביגען קאַמפּף פון גוט און בייז אין דעם מענשליכען ווילען, מיט די פּראָבלעמען פון מלאך און דעמאָן, טויט און אייביגקייט ? איהר האָט אויף איהם קיין פאַראיבער נים, וואָס ער איז נים קיין „הימלישער", נאָר אַ „היגער", איהר האָט אָבער אויף איהם יאָ פאַראיבער פאַר דעם ערשטען

טייל פון זיין בוך, וואו ער פרופט זיך גראָד פערנעהמען מיט די אַלע האַמעבנע זאַכען.

און דער גאַנצער אָבטיילונג „בראָנדזשענדע נשמות" (אַי, ס׳אַראַ אָבגעדראָשענער נאָמען !) און אין פיעלע ליעדער פון דער אָבטיילונג „זומער און ווינטער", ווערבע פערנעהמען די ערשטע הערפט פונ׳ם בוך, סטאַרעט זיך רויזענבלאט צו זיין אַנ׳ „ערנסטער", „דענקענדער" דיכטער. דערצעהלט ער פון אַ מלאך, וואָס איז אַנטלאָפען פונ׳ם הימעל, געקומען צו די מענשען אויף דער ערד און אָבגעגעבען זיינע דימאַנטענע פליגעל צו אַ זינגער, וועלכער האָט כסדר געטרוימט פונ׳ם הימעל („צווישען הימעל און ערד"); מאָלט ער אַנ׳אַלטען וואַנדערער. וואָס האָט געוואָלט אַריבערשווימען דעם טייך סמבטיון, כדי צו קומען אין לאַנד פון אייביגען פריעדען און גליק, און וואָס ער איז „געשוואומען, געשוואומען און ווידער געשוואומען, און דאָך צום פערבישופ׳טען ברעג ניט געקומען" („ביים ברעג פון סמבטיון"); זינגט ער א לעגענדע פון אַ אינדישען מכשף, וואָס האָט געקאָכט קרייטעכצער צו מאַכען דאָס געטראַנק פון אייביגען לעבען און איז געפאַלען טויט גראָד אין דעם מאָמענט, ווען דאָס געטראַנק איז געוואָרען פאַרטיג („דער מכשף"); בעשאַפט ער אַ שיף מיט מתים, סקערעשען, וואָס טאַנצען ביינאַכט אַ העסריכען טאַנץ און שפּילען אַ טיוועלשען קאָנצערט, („די מתים־שיף"). לייענט איהר דאָס אַלעס און זעהט — ס׳איז צו פיעל ווערטער און צו וועניג פאַנטאַזיע; מליצה פערנעהמט דאָס אָרט פון בילדער; געקינסטעלטער פּאַטאָס — דאָס אָרט פון אויפריכטיגען געפיהל. און לאַנג זענען די זאַכען — אוי ווי לאַנג! און פערוויקעלט זענען זיי אין אַזאַ דיקע שאָלעכין פון ווערטער, אַז דער אינהאַלט ווערט ממש בטל אין דעם אונאויפהערליכען ווערטער־שטראָם.

און אַ מזל האָבען שוין אַזוינע זאַכען, אַז אי זיי זינדיגען געגען דער לאָגיק, אי זייער שפּראַך איז אָהן נשמה. למשל, די געשיכטע „צווישען הימעל און ערד" בלייבט אונפערשטענדליך, וויפיעל איהר זאָלט זיך ניט ברעכען דעם קאָפּ. אַ מלאך האָט געגעבען דעם זינגער זיינע פליגעל, דער זינגער האָט איהם דערפאַר אָבגעגעבען די לירע. דער מלאך בלייבט אויף דער ערד, דער זינגער טראָגט זיך אויף העלע פליגעל צום הימעל. דאַכט זיך: וואָס איז דעם זינגער׳ס שולד? פערקעהרט, ער האָט געטהאָן אַן ערהאַבענע זאַך, ער פליהט צום הימעל, צום קוואַל פון ליכט. וואָס זשע לאָזט זיך אויס: מען וויל פאַר איהם ניט עפענען די טויערען פונ׳ם הימעל.

און ס׳ענטפערט גאָט׳ס שטימע מיט צאָרן און זאָגט: „אומזיסט איז דיין קלאָגען, אומזיסט דיין געבעט! איך וויל ניט און קען ניט (?) פערגעבען דיין חטא, דען דו האָסט די הייליגע לירע געשענדט, די לירע, וואָס איך האָב פערטרויט דיינע הענד, און דו האָסט דערמיט אַלע וועגען פערקעהרט (?), וואָס בינדען די הימלען צונויף מיט דער ערד.

וואָס בעדייט דאָס? מיט וואָס האָט דער זינגער „געשענדט" זיין לירע? וואָס הייסט דאָס: „פערקעהרען אַלע וועגען"? אין דער פּאָעמע איז ניטאָ דאַרויף קיין ענטפער. איז נאַטירליך, וואָס די גאַנצע געשיכטע ריהרט אייך ניט.

און דאָס אויגענע מיט דער שפּראַך. מיר האָבען געזעהען, אַז רויזענבלאַט איז אַ שפּראַך־מייסטער. נעהמט אָבער דעם „מכשף", געפינט איהר דאָרט אַזוינע שורות:

„די שנוי־ווייסע באָרד אויף זיין בוזים צופלאָכטערט,
די פלאַקס־גראָהע לאָקען צופלאָכטען, צושויבערט;
די וואַקס־געלע הענד אויסגעשפּרייט ווי׳ן אַ תפלה,
בעוועגט ער די ליפּען און כשופ׳ט און צויבערט,—
ער צויבערט און כשופ׳ט און בורבעלט משונה,
און גראָנצט מיט די אויגען און ציטערט און
פלאַטערט...

אין זעקס שורות: „צופלאָכטען, צושויבערט", „כשופ׳ט" און „צויבערט", „ציטערט" און „פלאַטערט", פינקלען" און „בלישטשען" און אַז. וו. — פאַר יעדע האַנדלונג צ ו ו י י ווערטער, „כפל הדבר במלים שונות" — דער בעסטער בעווייז, אַז די שפּראַך איז טויט.

ווענדעט איהר זיך אָב פון אָט די ליעדער און בעטראַכט די איבעריגע, געפינט איהר ווייטער, אַז דאָ וואו עס האַנדעלט זיך וועגען קאָנקרעטע, נאָהענטע, ערדישע זאַכען, איז רויזענבלאַט אין פולען שוואונג. — „אַ זומער־נאַכט אויפ׳ן דעק", „דער ווייסער ריטער", „אַ ווינטער־נאַכט אויפ׳ן דאָרף", „ניו יאָרק נאָך אַ שניי־שטורם", „אַ ווינטער־נאַכט הוליאַנקע" און נאָך אַזוינע — זיינען פול מיט לעבען, לופטיגקייט און בעוועגונג. עס איז אַ פרייד זיי צו לייענער. די „הוליאַנקע" איז, באמת, אויסגעצייכענט.

שפּאַן מיר איין איין גרינגסטען שליטען
פערדלעך, אָדלערס צוויי.
פייל פון בויגען וויל איך פליהען
אויף דעם בלאַסען שניי.
איינס,
צוויי,
דריי,
עך, מיר זיינען פריי!
לעבען איז כדאי...

איהר דערפיהלט די ברייטע רוסישע סטעפּעס, דעם ריטם פון דער „טראָיקע", דעם קלאַנג פון די גלעקלעך אין דער פראָסטיגער נאַכט.

עך, מיר זיינען פריי!
לעבען איז כדאי...

דאָ איז רויזענבלאַט ווירקליך אין זיין עלעמענט.

* * *

און אין אַלגעמיין? אין אַלגעמיין איז דאָס אַ באַנד מיט ליעדער, וואָס דער גרעסטער טייל איז געשריבען מיט אַ שעהנער, קלאַנגפולער, אינטעליגענטער שפּראַך; וואָס פיעלע לייענען זיך מיט אַן אמת׳ען עסטעטישען פערגעניגען; וואָס אייניגע קען מען לייענען פאַר קינדער — און יענע וועלען זיי פערשטעהן און ליעב האָבען; און וואָס בכלל זיינען זיי אַ נייער ווערטפולער בייטראָג צו אונזער אידישער דיכטונג.

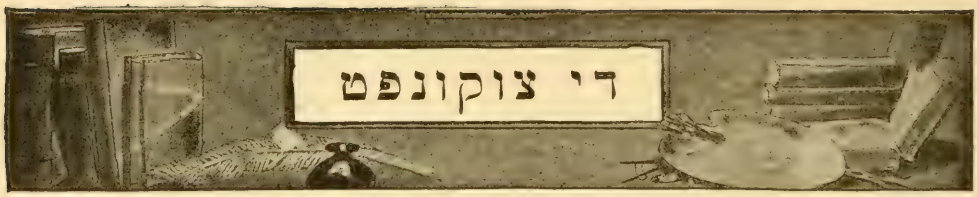


Vol. XXI FEBRUARY, 1916 No. 2

א. ליעסין.

# די בוירנעטס אין קאנגרעס און די בוירנעטס אין שאפ

(ווי מען עסט דעם אימיגראנט און מען פערבייסט מיט דעם אמעריקאנער קינד.)

אז די העצע געגען די אימיגראנטען אין אמעריקא האט א געוויסע עהנליכקייט צו דער העצע געגען די אידען אין רוסלאנד — דאס קומט ארויס איצט שמערצליך און שמערצליכער. די אימיגראציאן אין אמעריקא האט כמעט אין גאנצען אויפגעהערט, און עס איז די מיינונג פון פאך־מענשען, וואס האבען גרונטיג שטודירט די פראגע, אז אויך נאך דער מלחמה וועט נאך א לאנגע צייט אמעריקא ניט האבען קיין בעזונדערס שטארקע אימיגריישאן. און פונדעסטוועגען האט מען זיך איצט וויעדער א נעהם געטהאן אויפצובלאזען די אנטי־אימיגריישאן אגיטאציאן, און וויעדער געהט מען דורכפיהרען אין קאנגרעס ווילדע אנטי־אימיגראנטען גזרות, און וויעדער זוכט מען איינצושמועסען דעם עולם, אז מען איז דערמיט אויסען נור און דורכאוים די טובה פון די ארבייטער מאסען.

עס איז פעסטגעשטעלט פון פאך־מענשען, וואס האבען גרונטיג שטודירט די פראגע, אז ארבייטסלאזיגקייט איז דורכאוים ניט דער רעזולטאט פון אימיגראציאן; צוליעב דער אימיגראציאן האבען גראדע די אלטגעזעסענע אמעריקאנער געהאט די געלעגענהייט איינצופונדעווען זיך אין די בעסערע סארטען ארבייט. און עס איז דורכאוים ניט ריכטיג, אז דער אימיגראנט ארבייט פאר ביליגער און רייסט ארויס דעם ביסען פון מויל ביי אלטגעזעסענע ארבייטער. עס איז דורכאוים ניט ריכטיג, אז דער „סטענדארד" פון לעבען איז ביי דעם אימיגראנט נידעריגער, איידער ביי דעם אלטגעזעסענעם ארבייטער פון דעם זעלבען פאך. גראדע אין די צייטען פון דער גרויסער איינוואנדערונג איז דער ארבייטס־לוין געשטיגען. גראדע אין די פלעצער, וואס זיינען געדיכט בעוואהנט פון אימיגראנטען, איז דער ארבייטס־טאג אם קירצסטען. און גראדע די אימיגראנטען זיינען די בעסערע יוניאן לייט; גראדע די אימיגראנטען־טריידס זיינען אם בעסטען ארגאניזירט.

וויעדער, ווער זיינען עס אין קאנגרעס די קעמפפער געגען אימיגראנט, אט די הייסע פערטהיידיגער פון די ארבייטער אינטערעסען? עס איז גענוג א קוק צו טהאן אויף זיי, אום צו זעהן דא ריכטיג דעם פנים פון חוזק. דאס זיינען הויפטזעכליך די פערטרעטער פון די סויטהערן סטייטס, פון די פערשאלטענע סטייטס, וואו עס הערשט נאך עד היום שקלאפעריי פון שווארצע און אויך פון ווייסע ארבייטער אין די ערגסטע, אין די שרעקליכסטע פארצייטיגע פארמען. דאס זיינען די פערשאלטענע סטייטס, וואו עס געהט אויך אן דער שענדליכער האנדעל מיט ארעסטאנטען. דארט פעראורטהיילט מען מענשען אויף די לענגסטע טערמינען פאר די קלענסטע פערברעכענס, אפטמאל גאר אין גאנצען אונשולדיגע מענשען, כדי צו פערקויפען זיי נאכהער אין שקלאפעריי. און אט דיעזע פערטרעטער פון דעם שקלאפען־בייטש פיגורירען עס אין קאנגרעס אלס די איבערגעגעבענע ארבייטער פריינד! דיעזע פערטרעטער פון דער העסליכסטער ארבייטער עקספלואטאציאן טענה'ן דאס, אז זיי קעמפפען פאר אלערליי אנטי־אימיגרייישאן גזרות, כדי צו בעפרייען דעם אמעריקאנער ארבייטער פון דער קאנקורענץ פון דעם אימיגראנט!

דאס איז דער שעהנער סעמפעל פון דער ארבייטער־פריינדשאפט פון די אימיגראנטען־פרעסער. די פיהרער און פערפיהרער פון די אמעריקאנער ארבייטער זעהען עס אבער ניט און ווילען ניט זעהן. צוזאמען מיט די פערטרעטער פון דעם שקלאפען־בייטש, האלטען זיי אלץ אין איין טענה'ן, אז די אימיגראציאן איז דער אומגליק פון דעם אלטגעזעסענעם אמעריקאנער ארבייטער. צוזאמען מיט די פערטרעטער פון דער העסליכסטער ארבייטער־עקספלואטאציאן, זוכען זיי אויסצואווירקען אלץ נייע און נייע גזרות געגען דעם אימיגראנט, ביז וואנען די טויערן פון אונזער רעפובליק זאלען אין גאנצען צוגעקלאפט ווערען פאר די הונגעריגע און געיאגטע מענשען־קינדער פון דער אלטער וועלט.

און ווי מיר האָבען שוין אַמאָל בעמערקט, ווייסען מיר, אידען, פון אונזער בלוטיגסטער ערפאַהרונג, וואס דאָס בעדייטעט. צייגען דען ניט ארויס אויף די תלינים פון דער רוסישער רעגירונג גראדע אין די אידען־פערפאָלגונגען אזא היציגע פאָלקס־פריינדשאַפט? די ערגסטע צוररים פון רוסישען פאָלק קלייבען אויס גראדע די אידען־פראגע, כדי אויפ׳ן חשבון פון עלענדען אידען ארויסצואווייזען זייער כלומר׳שטיגע פריינדשאַפט צום רוסישען פאָלק. און דאָס געהט גאַנץ גוט. טויזענדער פייקערס פיהרען אָן מיט די צינגער און מיט די פעדערן אַן ענערגישע אגיטאציאן איבערן גאנצען לאנד, אז די אידען זיינען אַ שרעקליכער אונגליק פאַר׳ן רוסישען פאָלק. און די רעגיערונג ארבייט דאַביי מיט גרויס התלהבות צו בעוואָרענען און אויסצוהיטען דאָס רוסישע פאָלק פון דיעזען שרעקליכען אידען־אונגליק. און אַ גרויסער טהייל פון רוסישען פאָלק גלויבט אין דעם און איז העכסט צופריעדען פון דעם.

דאָס איז אין אמעריקא די העצע געגען די „פרעמדע" — די אישיו, מיט וועלכער אלערליי שקלאַפען־טרייבער און לייבאָר פייקערס זוכען צו דערוועקען די אונצופריעדענהייט פון פאָלק. די ערגסטע צוররים פון די ארבייטער קלייבען אויס גראדע די אימיגריישאָן פראגע, אום ארויסצואווייזען דאָ זייער כלומר׳שטיגע פריינדשאַפט צו די ארבייטער. דאָס קאָסט דאָך גאָר ניט; דאָס געהט דאָך אויפ׳ן חשבון פון אומגליקלי־כען אימיגראנט. מען פיהרט אָן אַן אגיטאַציאָן, אז די אימיגריישאָן איז דער הויפּט אונגליק פון די ארבייטער, און מען ארבייט דאביי מיט גרויס התלהבות אויף פערשיעדענע אנטי־אימיגריישאָן גזרות צו פערזאָרגען און פערהיטען די ארבייטער פון דיעזען שרעקליכען אימיגריישאָן אונגליק. און אַ גרויסער טהייל פון די ארבייטער גלויבט אין דעם און איז העכסט צופריעדען פון דעם.

די אנטי־אימיגריישאָן בהלה — דאָס איז דער אפּאראט מיט וועלכען מען זוכט אָפּצוציהען די עלעקטריזירטע ענערגיע פון די מאַסען אין דער ערד אריין. און עס מאכט ניט אויס, וואס אין אמעריקא איז איצט גאָר ניטאָ קיין שום אימיגראציאן — דער קאַמפּף געגען אימיגראציאן מוז אלץ אָנגעהן! דאָס איז דאָך אין די הענד פון די אָפענע און פערמאַסקירטע קאַפּיטאַליסטישע משרתים איינער פון די שטאַרקסטע מיטלען צו פערדונקלען דעם ארבייטער׳ס בעוואוסטזיין און צו פערשטאָפּען זיין מאָראַלישען געפיהל.

און זאָלען די ווילדע אנטי־אימיגריישאָן גזרות דורכגעפיהרט ווערען, וועט עס אונז, איר־דען, טרעפען אם ביטערסטען. אויב אפילו עס איז דורכאויס אמת, אז אַ לאַנגע צייט נאָך דער מלחמה וועלען די קינדער פון אנדערע פעלקער ניט געצוואונגען זיין אויסצואוואנדערן פון זייערע היימען, וועלען אָבער די אידען אלץ נאָך מוזען נע ונד זיין. און ווען זיי וועלען זוכען צו אנטלויפען פון די גיהנם׳ס פון דער אלטער וועלט, וועלען זיי דערזעהן פאַר זיך די טויערן פון דער נייער וועלט פעסט צוגעקלאַפּט. דער איד, וואס איז געצוואונגען צו לויפען פון רוסלאנד, ווייל מען צייגט דאָרט ארויס, אויפ׳ן חשבון פון זיין לייב און לעבען, די הייסע פריינדשאַפט צום רוסישען פאָלק, וועט דערזעהן פאַר זיך אויך אין אמעריקא, ווי מען זוכט אויף זיין חשבון ארויסצוציהען די הייסע פריינדשאַפט צום אמעריקאַנער פאָלק און מען וויל איהם דערפאַר אהער אין לאנד גאָר ניט אריינלאָזען.

* * *

עס איז אינטערעסאנט, אז איצט, ווען פאַר׳ן קאָנגרעס איז אזוי נידערטרעכטיג אויפגעקומען די אימיגריישאָן פראגע, איז אויך אויפגעקומען פאַר׳ן קאָנגרעס אַן אנדער פראגע, וואס ווארפט אַ געוויסען שיין אויף דער גאַנצער נידערטרעכטיגקייט פון דער אימיגריישאָן־פראגע. דאָס איז די פראגע וועגען קינדער ארבייט, דער טשיילד לייבאָר בילל, וואָס ליעגט איצט פאַר׳ן קאָנגרעס, אז מען זאָל פערוועהרען איבערצופיהרען פון איין סטייט אין צווייטען די פּראָדוקטען פון קינדער ארבייט.

קינדער ארבייט האָט מען אלץ געהאלטען פאַר אַן אינערליכע אנגעלעגענהייט פון די פערשיעדענע סטייטס, וואו די צענטראַלע רעגיערונג האָט קיין רעכט ניט צו מישען זיך. די פראַגע פלעגט מוזען פערהאנדעלט ווערען בעזונדער אין יעדער סטייט־לעדזשיסלייטשור. די קעמפּפער געגען קינדער ארבייט פלעגען מוזען פאַנאַנדערוואַרפען זייערע שוואַכע קרעפטען איבער די פערשיעדענע סטייטס און זעהר ווייניג קענען אויפטהאָן. אין מאַנכע סטייטס האָט מען בשום אופן ניט געקענט אויסווירקען, אז אם ווייניגסטען די ארבייטס־שטונדען פון די קינדער זאָלען רעגולירט ווערען. אין אנדערע סטייטס האָט מען ניט געקענט אויסווירקען אז קינדער זאָלען כאָטש ניט טאָרען ארבייטען נאַכט ארבייט. און עס זיינען נאָך פאַראַן סטייטס, וואו מען האָט עד היום ניט געקענט אויסווירקען אירגענד וועלכען שוץ פאַר די גאַנץ קליינע קינדער, כמעט בייביס, וואָס ארבייטען אונטער די אונמעגליכסטע בעדינגונגען אין די שעדליכסטע טריידס.

און אָט די אלע קינדער־פייניגונגען זיינען דאָס איצט, צוליעב דעם טשיילד לייבאָר בילל, ארויסגעבראַכט געוואָרען אין די אויגען פון גאַנצען לאנד.

עס איז ארויסגעבראַכט געוואָרען, אז קינדער אין די פיעלע הונדערטער טויזענדער ווערען ארויסגענומען פון די סקולס און אריינגעפּאַקט אין די פאַבריקען, כדי צו פערנעהמען די פּלע־

צער פון די ערוואקסענע ארבייטער. די קינ־דער ארבייטען די לענגסטע שטונדען פאר די קלענסטע פרייזען און רייסען ווירקליך ארויס דעם ביסען פון מויל פון דעם ערוואקסענעם ארבייטער. און פאר די אויגען פון גאנצען לאנד איז אויך ארויסגעבראכט געווארען שארף און שארפער די פראגע, וואס דעקט אויף די גאנצע צבועצסטווא פון דעם ארבייטער פריינד־ליכען אימיגראנטען־פרעסער.

דאס איז די פראגע, וואס מיר האבען שוין א פאר מאל אין „צוקונפט" געשטעלט: אויב מען געהט זיך בעוואָרענען געגען די פערשיעדע־נע „ארבייטער־געפאהרען", וואס געפינען זיך נאך אויף יענער זייט ים, טא וואָרום זאל מען זיך פריהער ניט בעוואָרענען געגען די ארבייטער־געפאהרען, וואס טארטשען דא ביי אונז גלייך אונטערן נאז? אויב מען געהט, אין די אינ־טערעסען פון דעם אלטגעזעסענעם ארבייטער, פערקלאפען די טהירען פון לאנד פאר דעם פרעמדען איינוואנדערער, טא וואָרום זאל מען פריהער ניט פערקלאפען די טהירען פון די פאבריקען פאר'ן אייגענעם אמעריקאנער קינד?

קינדער ארבייט הייסט ארבייטסלאזיגקייט פון די ערוואקסענע, ווייל די קינדער פערנעה־מען זייערע פלעצער אין די פאבריקען; דאס הייסט קורצע ווייַדזשעס, ווייל קינדער ארבייי־טען פאר ביליג, ממילא מוזען שוין די ערוואק־סענע אויך ארבייטען פאר ביליג; דאס הייסט לאנגע שטונדען, ווייל דער באס האלט אימער די קינדער אלס א בייטש געגען די ערוואקסענע; דאס הייסט פרויען ארבייט, ווייל די ביליג־בע־צאהלטע פאמיליען־פאטערס זיינען געצוואונגען צו שיקען אויך זייערע פרויען און קינדער אין די פאבריקען. קינדער ארבייט הייסט די צער־שטערונג פון פאמיליען־לעבען, הפקר, אויסגע־לאסענהייט, עלענד און ליידען אהן א סוף.

און קינדער ארבייט הייסט אויך די צער־שטערונג פון דער נאציאן, פון דער אמעריקא־נער נאציאן, פון וועלכער די קאפיטאליסטען און די פאליטישענס ריידען עס אימער אזוי הויך און אזוי גרויס; דאס הייסט דער קערפער־ליכער און גייסטיגער באנקראט פון דעם גאנ־צען דור, די רואינע פון געזונדהייט און ענער־גיע און מוטה — פון אלץ, וואס מאכט די נא־ציאן גרויס, שעהן און מעכטיג; דאס הייסט אויפצוהאדעווען א ראסע פון קראנקע מוטערס און נידערגעשלאגענע פאטערס, בלוטארמע און מאכטלאזע, אהן פעהיגקייט צו ווידערשטאנד, אהן ווילענס־קראפט, אהן אמביציאן.

די מאנופעקטשורערס דארפען אבער האבען דיעזע נאציאנאלע צערשטערונג; זיי ציהען דערפון זייערע גרעסטע פראפיטען. און די רע־גיערער און די געזעצגעבער ווילען געגען די אינטערעסען פון די מאנופעקטשורערס ניט שטעלען זיך. און אט די אלע קאפיטאליסטען און זייערע משרתים, די פאליטישענס, קומען עס אי־מער ארויס מיט די העכסטע, קלינגענדסטע פרא־זען וועגען זייער פאטריאטיזם, וועגען פערשעה־נערן און פערשטארקערן די ראסע, וועגען זייער ענדלאזער איבערגעבענהייט צו דער גלאָרדרייכער נאציאן, צו דער גלאָרדרייכער רעפובליק, וואס דארף בלייבען גלאָרדרייך אין שלום און אויך אין מלחמה — אימער גרויס און מעכטיג און זיעג־ריך.

בילדער איינע פון די אנדערע שרעקליכער שטעהען אויף פאר אונז פון די פערשיעדע־נע בעריכטען וועגען קינדער שקלאפעריי אין אונזער רעפובליק. פון די פערשיעדענע סטייטס, אומעטום איבערן גרויסען און ברייטען לאנד, פון איין ים ביז'ן צווייטען, שטעהען זיי אויף פאר אונז. אומעטום זעהען מיר זיי, די ארע־מע קליינע בעשעפענישען, ווי זיי ארבייטען אויס אוצרות פאר זייערע אונמענשליכע פיי־ניגער און אידיאָטסטווא, פערקריפלונג, שווינד־זוכט, א פריהצייטיגע אלטקייט און א פריה־צייטיגען טויט פאר זיך. און מאכטלאָז זיינען די אנשטרענגונגען פון די גוטע מענשען, וואס ווילען זיך אלץ אוועקשטעלען אין מיטען צווי־שען דער קאפיטאליסטישער קעשענע און די מי־ליאנען קינדערשע לעבענס.

זיי בראָטען זיך, די קינדערלאך, אין די גלאָז־פעקטאָרים אונטער די ערגסטע מאטערניסען, אין די שרעקליכסטע היצען. זיי בראָטען זיך דאָרט גאנצע נעכט — ביז לונגען־ענטצינדונג, ביז בלינדהייט. זיי טראָגען זיך ארום, אזוי ווי זינ־דיגע נשמות, צווישען די געפעהרליכסטע מא־שינעריען פון די בלעך־פעקטאָרים, פערליערענ־דיג אברים נאך אברים, ביז וואנען עס טראגט זיי ארויס פון דאָרטען דער טויט. לאנגזאם וועלקען און עס ווערען פערוועלקט די בליה־ענדע קינדערשע קערפערלאך אין די קאטאן מילס, אין די סוועטינג־שעפער, אין די שלאכט־הייזער פון ביף־טראָסט, אין די פעקטאָרים פון טאבאק־טראָסט, אין די פינסטערע מינען פון קוי־לען־טראָסט. לאנגזאם ווערט דאָרט אומעטום פערטעמפט און פערווילדעט די צארטע קינ־דערשע נשמה. לאנגזאם ווערט אויסגעלאָשען יעדער פונק פון לעבען אין די קינדערשע אויג־לאך, און עס דונקלען און עס ווערען דערשטיקט די ליעבסטע קינדערשע חלומות.

אין די שווידערליכסטע קינדער־גיהנם'ס זיי־נען, פערשטעהט זיך, אין די סויטהערן סטייטס — אין די זעלבע סטייטס, וואו די שקלאפען־טרייבער, צוזאמען מיט די לייבאָר פייקערס פון גאנץ אמעריקא, ארבייטען עס אזוי ענערגיש, אין די אינטערעסען פון ארבייט און נור אין די אינטערעסען פון ארבייט, צו פערשליסען די טויערן פון אונזער רעפובליק פאר'ן אונגליקלי־כען אימיגראנט.

אין די סויטהערן סטייטס, אין די סטייטס פון די בוירנעטס, די פערפּאסער פון די אנטי־אימיגריישאָן בילקס, צאָהלט מען די סינדער־אר־בייטער אזוי ווייניג און מען צווינגט זיי צו אר־בייטען אזוי פיעל, האָס די מאנופעקטשורערס פון די נאָרטהערן סטייטס קענען מיט זיי ניט קאָנקורירען. און דאָס איז דער הויפּט ארגו־מענט פאר'ן טשיילד לייבאָר בילל, אז מען זאָל פערוועהרען איבערצופיהרען פון איין סטייט אין א צווייטען פּראָדוקטען פון קינדער ארבייט. אין פיעלע פעקטאָרים פיהרען ניט איין די באָ־סעס די נויטיגע מאשינערייען, ווייל זיי האָבען אונטערן האנד איבערגענוג קינדער־ארבייטער, וואס טהוען די ארבייט פון מאשינען. קינדער זיינען ביליגער פון מאשינען. זייער פערקריפּ־לונג און זייער טויט קאָסטען דעם באָס גאָר־נישט. א שטייגער, ווען די קינדער וואָלטען געווען דאָס אייגענטהום פון די באָסעס, ווען זיי וואָלטען געווען זייערע שקלאַפען, דאן וואָלט עס די באָסעס ניט געלוינט. זיי זיינען אבער קינדער פון פרייע בירגער פון די פעראייניג־טע שטאַאטען, און מען קען זיי אימער קריגען אין די מיליאָנען, און זייער געזונד, זייער לע־בען איז הפקר.

און דאָס טרויעריגסטע איז, וואס עלטערן זעלבסט זיינען דאָ איין האנד מיט'ן קאַפּיטאַ־ליסט און מיט'ן מלאך המות. דלות, הונגער טרייבט די עלטערן צו ווערען אכזרים אויף זייער אייגען בלוט און פלייש און צו פערקרי־פען עס צו די קאַפּיטאַליסטען. דאָס זיינען מעהרסטענטהיילס פאָטערס־ארבייטער, וואס זיי־נען אליין פערקריפּעלט אָדער פאר דער צייט שוואך און אלט געוואָרען אויפ'ן דיענסט פון די זעלבע קאַפּיטאַליסטען. דאָס זיינען מוטערס ארבייטערינען, וועלכע האָבען פערלאָרען זייערע שפּייזער אין די זעלבע פעקטאָרים, וואוהין זיי שיקען עס זייערע יתומים'לאך.

דאָס איז א בייזער כשוף־קרייז: ווען די קינדער זאָלען ניט ארבייטען, דאן מוזען די עלטערן אויסגעהן פון הונגער, און ווען די קינדער ארבייטען, דאן נעהמען זיי אוועק דעם ביסען פון מויל ביי די ערוואקסענע, וועלכע ווערען שוין אויך געצוואונגען צו שיקען זייערע קינדער אין די פעקטאָרים, אום ניט אויסצוגעהן פון הונגער.

דאָס איז א פערדאַמטער פלאָנטער, וואָס מען קען ניט פאַנאַנדערבינדען, נור פאַנאַנדער־האַקען, אזוי ווי די גאַנצע אונאָרדנונג פון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג.

* *
*

בעת דיעזע ציילען ווערען געשריבען קען מען נאָך ניט וויסען, צי דער קאָנגרעס וועט דעם טשיילד לייבאָר בילל אָננעהמען. די הויז קאָמיטע אן לייבאָר, וואו גענ. לאָנדאָן איז א מיטגליעד, האָט זיך אויסגעשפּראָכען פאר דעם בילל. מאנופעקטשורערס און הויך־געשטעלטע פּאָליטישענס פון די סויטהערן סטייטס ארבייי־טען אָבער זעהר ענערגיש געגען דעם בילל.

און אויב די אויסזיכטען פון די שקלאַפען־טרייבער זיינען ניט זעהר גוט אין דעם קאמפּף פאר קינדער־שקלאַפעריי, זיינען זיי אבער פיעל־פיעל בעסער אין דעם קאמפּף געגען אימיגריי־שאָן.

און דאָס האָבען זיי צו פערדאנקען נור דעם לייבאָר פייקער, וועלכער ליפערט זיי די סימפּאַ־טיע פון די פערפיהרטע אמעריקאנער ארבייטער.

דאָס איז דער מיאוס'ער שווינדעל פון דער ארבייטער פריינדשאַפט פון די אימיגראנטען־פרעסער. וואס א יאהר ווייטער, אלץ מיאוס'ער קומט ארויס דער שווינדעל. די אימי־גראנטען־ארבייטער פון די לעצטע יאהרען זיינען גראדע געווען מעהר קלאַסענבעוואוסט, אָפּפער־ווילינער, קאמפּפספעהיגער, איידער די אלטגע־זעסענע ארבייטער. און הויפּטזעכליך דערפאר איז מען אזוי אונצופריעדען מיט זיי; דער־פאר זיינען אויך די קאָנסערוואַטיווע לייבאָר לידערס, די פערפיהרער פון די פערדומטע אר־בייטער מאסען, אונצופריעדען מיט זיי. און די ארגאניזירטע אידישע ארבייטער, די אידי־שע יוניאנס, וועלכע זיינען גראדע אין די לעצ־טע יאהרען פון דער גרויסער אימיגראציאָן אזוי גרויס און שטאַרק געוואָרען, דארפען דעם קאמפּף אויפנעהמען און דעם מיאוס'ען שווינ־דעל אויפדעקען. מען דארף דעם קאמפּף אויפ־נעהמען דאָרט, וואו ער קען זיין אם ניצליכ־סטען — אין די רייהען פון די אמעריקאנער זעלבסט. דער אמעריקאנער ארבייטער דארף ענד־ליך אויפגעקלערט ווערען, אז דער אימיגראנט פון דער לעצטער צייט ווערט פערפאָלגט פיעל מעהר אלס א שרעק־בילד פאר'ן קאַפּיטאַליסט, איידער אלס א געפאהר פאר'ן ארבייטער.

מיר האָבען שוין אייניגע מאָל גערעדט וועגען דעם. מיר דארפען אבער אלץ ריידען וועגען דעם און ריידען, כל זמן די שקלאַפען־טרייבער און די לייבאָר־פייקערס בענייען אלץ וויע־דער און וויעדער זייער פערזוך צו פערשליסען די נייע וועלט פאר די אונגליקליכע וואָגלער פון דער אלטער וועלט.

די בענייטע אנטי־אימיגריישאָן אגיטאַציע, און נאָך אין אזא צייט, ווען קיין אימיגריישאָן איז גאָר ניטאָ, איז די שמאך און שאנדע פון דער אמעריקאנער ארבייטער בעוועגונג. און דאס רופט זיך אָפּ אין אונזערע הערצער מיט א בע־זאָנדערס ברענענדען שמערץ איצט, ווען אונזער וויסט, עלענד פאָלק אין אייראָפּא לויפט אפ בוכשטעבליך מיט צלוט און ווערט פערלענדט און פערטיליגט, און אמעריקא איז דער איינציגער אנטרינונגס־פּלאַץ אויף דער גאַנצער וועלט, וואו ער קען נאָך זוכען רעטונג.

# דאָס גרויסע געווינס

א פאָלקסשפּיעל אין פיער אקטען.*

## פון שלום־עליכם.

Copyrighted, 1916, by S. Rabinowitz [Sholom Aleichem]

שימעלע סאראָקער, א שניידער בן שניידער, אַ מענש אין די מיטעלע יאָהרען, מיט אַ קול נגינה.
עטי־מעני. זיין ווייב. אַ טשיקאַווע אידינע.
ביילקע. זייער טעכטערעל. אַ מיידעל אַ פאַרשוין.
מאָטעל קאסאָי } שניידערינגען. טשעפּקע בחורים.
קאָפּעל פאלבאָן }
אָסקאַר סאָלאָמאָנאָוויטש (רב אָשר) פיין. אַ איד אַ נגיד, איין אַריסטאָקראַט, מיט אַ בייבעל און מיט אַ ליסינע.
גערטרודא וולאַדימיראָוונא (גאָלדע) פיין. זיין מאַדאַם. גרין ווי גראָז.
סאָלאָמאָן אָסקאַראָוויטש פיין. זייער זוהנדעל. אַ שעהנער יונג.
קאָלטון. אַ פּריקאַזטשיק ביי די פיינס. אַ בחור אַ פערזעהעניש.
סאָלאָוויטשיק. אַ מאָדערנער שדכן מיט אַ קאַפּעליש.
גאָלדענטאָלער. אַ דירעקטאָר פון אַ באַנק.
הימעלפאַרב. אַ בוכהאַלטער. אַ מענש מיט אַ ציינגעל.
וויגדאָרטשוק. אַ געוועזענער מוזיקאַנט. אַ מענש מיט געדאַנקען.
רובינטשיק. אַ געוועזענער פּאַריקמאַכער. זיינער אַ חבר.
פּעריל די מיטניטשקע. אַ אידינע, וואָס פערקויפט מעהל און מאָהלט ווי א מיהל.
מענדעל דער לאָקיי. אַ געוועזענער משרת, איצט אַ „לאָקיי".
יוכבד די מויד. אַ שטובמיידעל, אַ האָנאָריסטע נקבה.
אַ קצב, א באַקאַליישטשיק, גבאים פון תלמוד תורה, הערערען און דאַמען, און גלאַט אי־דען און ווייבער.

אָ ר ט — אַ אידישע שטאָדט אין דער אַלטער היים.

צ י י ט — פאַר דער מלחמה.

ע ר ש ט ע ר אַ ק ט.

(אַ גרויס חדר, אין בעל־מלאכה'שען צושטאַנד מעבלירט. אַ לאַנגער טיש. אויפ'ן טיש אָנגעוואָרפען שניט־סחורה, א גרויסע שער מיט אַ קריידעל. ביי'ם טיש זיצען ביידע יונגען, מ אָ ט ע ל קאַסאָי און קאָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן, פערטיעפט אין דער אר־בייט און זיפצען. ביי'ם פענסטער שטעהט אַ נייה־מאַשין. צוויי טירען: איינע אין דרוי־סען אַרויס, די אַנדערע צו דער קיך צו.)

מ אָ ט ע ל קאַ סאָ י. אויף גוי'שע קעפּ! וואָס זיפצסט דו, קאָפּעל?
קאָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן. וואָס זיפצסט ד ו, מאָטעל? דו מעגסט?
מ אָ ט ע ל קאַ סאָ י. לאָמיר זיך וועטען, אַז איך ווייס, וואָס דו זיפצסט.
קאָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן. אַז דו ווייסט, היינט וואָס פרעגסט דו? (פּויזע.)
מ אָ ט ע ל קאַ סאָ י. קאָפּעל! אַז דו וועסט מיר געבען דאָס וואָרט, אַז דו וועסט קיינעם ניט דערצעהלען, וועל איך דיר עפּיס זאָגען.
קאָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן (גיט איהם די האַנד). אָט האָסט דו מיין האַנד.
מ אָ ט ע ל קאַ סאָ י (קוקט זיך אַרום). קאָפּעל! ביז וואַנען וועלען מיר זיך

*די איבערזעצונג, ווי די אויפפיהרונג אויף דער ביהנע אָהן דעם וויסען פונ'ם פערפאַסער, איז פערבאָטען.

שפּיעלען אין בעהעלטעניש? צו־וואָס קאָמעדיעס? צייט מיר זאָלען זיך דורכ־שמועסען... איין מאָל פאַר אַלע מאָל — וואָס וועלען מיר דערמיט פּועל׳ען? גאָר־נישט מיט גאָרנישט. מיר ביידע האָבען ליעב איין מיידעל, אַז דער רוח נעמט אונז אַוועק!

קאָפּעל פאַלבאָן. דו מיינסט ביילקען? (לאָזט אַראָפּ די אויגען.)

מאָטעל קאַסאָי. מיר פאַר דיין שכל, ליכטיגער פּנים! וועמען דען מיין איך — דעם רב׳ס טאָכטער? פאַרשטעהט זיך, אַז איך מיין ניט קיין אַנדערע, נאָר אונזער בעל־הבית׳ס טעכטערעל, ביילקען מיין איך... איז דאָך ממה־נפשך: אָדער איך, אָדער דו... ביידע קאָנען מיר דאָך פאַר איין מיידעל ניט חתונה האָבען... ווי מיינסט דו, קאָפּעל?

קאָפּעל פאַלבאָן. איך מיין, אַז ניין.

מאָטעל קאַסאָי. אויף מיר אַזאַ יאָהר, וואָס פאַר אַ שטיק חכם דו ביזט! וועמען, הייסט דאָס, זי האָט ליעב, דעם וועט זי נעמען... איז דאָס קלאָר?

קאָפּעל פאַלבאָן. קלאָר, ווי דער טאָג.

מאָטעל קאַסאָי. לעבען זאָלסט דו מיר, ביזט קלוג, ווי די וועלט! וואָס זשע טהוט מען אָבער, קאָפּעל סערדצע, טאָמער האָט זי אונז ביידען גלייך ליעב?

קאָפּעל פאַלבאָן. נו־יאָ, וואָס טהוט מען דעמאָלט?

מאָטעל קאַסאָי. אָט אַזוי האָב איך דיך ליעב! דעמאָלט איז דאָ נור איין עצה.

קאָפּעל פאַלבאָן. דהיינו, וואָס פאַר איין עצה, מאָטעל?

מאָטעל קאַסאָי. מיר׳ן וואַרפען גורל, ציהען קניפּלעך, און ווער ס׳וועט אַרויסציהען דאָס קניפּעל — דער וועט זיין דער גליקליכער... האָסט דו עס צעקייט? (קאָפּעל שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ.) אויב אַזוי, דאַרפען מיר זיך ביידע געבען תקיעת־כף, אַז וואָס מיר האָבען אָפּגעמאַכט איז הייליג און אַז מיר דאַרפען געהן ביידע האַנד ביי האַנד, זיך העלפען איינס דאָס אַנדערע אין אַ נויט און אָנווענדען אַלע מיטלען, אַז ביילקע זאָל זיין אונזערע... דאָס הייסט, זי זאָל זיין מיינע אָדער דיינע! איז דאָס געמאַכט? געב מיר נור דיין יד! (קאָפּעל ציהט איהם אויס די האַנד.) געב אַהער די מאָרדע, לאָם איך דיך האָטש אַ קוש טהון! (זיי צעקושען זיך מיט אַ פעטען הויכען סמאַצקעדיגען קוש. עס עפענט זיך די דרויסען־טיר און עס קומט־אָן ביילקע מיט אַ פּעקעל סחורה, ווייס־גרעט. זי לעגט אַוועק דאָס פּעקעל אויפ׳ן טיש, טהוט אויס דאָס היטע־לע, מאַכט צו־רעכט די האָר, גרייט זיך זעצען צו דער מאַשין.)

ביילקע. מאָטעל קאַסאָי! קאָפּעל פאַלבאָן! וואָס זיצט איהר, ווי די חתנים? פאַר וואָס צענעמט איהר ניט דאָס פּעקעל? (ביידע יונגען טהוען זיך אַ וואָרף צום פּעקעל. ביילקע צעלאַכט זיך.)

מאָטעל קאַסאָי (צו ביילקען). ביילקע! מיר האָבען אייך געוואָלט עפּיס פרעגען אַ זאַך.

קאָפּעל פאַלבאָן (זיפצט). יאָ, עפּיס אַ זאַך פרעגען.

ביילקע. ביידע איין זאַך? צי יעדער בעזונדער אַ זאַך?

מאָטעל קאַסאָי. ס׳איז איין זאַך, נאָר עס געהער זיך אָן מיט יעדען בעזונדער... פון אונז ביידען...

קאָפּעל פאַלבאָן. טאַקי פון אונז ביידען, הייסט עס...

ביילקע (פערשטעלט זיך די אויערען). טראַ־טאַ־טאַ־טאַ! אַז איהר׳ט רעדען ביידע מיט אַמאָל!...

מאָטעל קאַסאָי (צו קאָפּלען). לאָז מיך — איכ׳ל רעדען.

קאָפּעל פאַלבאָן (צו מאָטלען). רעד דו, רעד!

מאָטעל קאַסאָי. אוי, ביילקע! וואָס ווייסט איהר?... מיר קלייבען זיך שוין פון לאַנג!...

קאָפּעל פאַלבאָן (זיפצט). נאָך פון פאַראַיאָהרען!...

מאָטעל קאַסאָי (צו קאָפּ לען). שלאָג זשע ניט איבער! ממה נפשך — אָדער איך, אָדער דו...

קאָפּעל פאַלבאָן (צו מאָטלען). נו, רעד, רעד! ווער לאָזט דיך ניט?

מאָטעל קאַסאָי (צו ביילקען). האָבען מיר געוואָלט פריהער אַ שמועס טהון מיט׳ן טאַטען...

קאָפּעל פאַלבאָן. מיט׳ן בעל־הבית, הייסט עס...

מאָטעל קאַסאָי (קוקט אויף קאָפּלען בייז). דערנאָך האָבען מיר זיך בע־

טראַכט — ניין, ס'טויג ניט: אויף צו פריהער דאַרפען מיר איבערדעדען מיט אייך...

קאָפּעל פּאַלבאָן. ווארום מיר ווייסען דאָך ניט, ווער פון אונז ביידען...

מאָטעל קאַסאָי (צו קאָפּלען). וואָס זשע האַפּסט דו ביי מיר פונ'ם מויל?

ביילקע. שאַ! ווייסט איהר וואָס? לאָמיר גאָר וואַרפען גורל, ציהען קניפּלעך. (מאַכט אַ קניפּעל אין נאָז טיכעל.) ווער ס'וועט אַרויסציהען דאָס קניפּעל, דער וועט רעדען.

מאָטעל קאַסאָי. אוי! לעבען זאָלט איהר, ביילקע, נשמה טייערע! מיר האָבען דאָ טאַקי נאָר־וואָס אָפּגערעדט צווישען אונז ביידע, אַז מיר זאָלען ציהען קניפּלעך...

קאָפּעל פּאַלבאָן. ניט אויף רעדען — אויף איין אַנדער זאַך...

ביילקע. אויף וואָסער אַ זאַך?

קאָפּעל פּאַלבאָן. אַז מיר... אַז איהר...

מאָטעל קאַסאָי. אַ ביסעל אַ לשון! (קרימט איהם איבער) אַז מיר... אַז איהר!... אָט וועל איך...

קאָפּעל פּאַלבאָן. נו, זאָג דו, זאָג!

מאָטעל קאַסאָי. איז געבליבען ביי אונז אָפּגעמאַכט: אַזוי ווי מיר ווייסען ניט ווער, דאָס הייסט, וועמען, איך מיין, ווער וועמען... זאָלען מיר אויף צו פריהער וואַרפען גורל, ווער ס'וועט אַרויסציהען דאָס קניפּעל, דער לאָז אייך... מיין איך, דעם זאָלט איהר... טפו — אַז ער לאָזט ניט רעדען!

ביילקע. האַ־האַ־האַ! (עס עפענט זיך די דרויסען־טיר און עס קאַטשעט זיך אַריין עטי־מעני מיט אַ גרויסען קאָשעק, אָנגעלאָדען מיט כל המינים גרינס פונ'ם מאַרק. די יונגען טהוען זיך אַ וואָרף צו דער ארבייט. ביילקע — צו דער מאַשין.)

עטי־מעני. דער טאַטע נאָך ניטאָ? (נעמט זיך צום קאָשעק, לויידיגט איהם אויס.) אַ יקרות געוואָרען אויף קנאָבעל — זאָל גאָט היטען! אַ שטיקעל גליק האָטש, וואָס ציבעלעס איז וואָלוועל. און רעד מיט איהם, זאָגט ער — דוקא קנאָבעל! אָט איז ער, דער ברויטגעבער, מע זאָל דערמאָנען משיח'ן! (עס קומט אָן שימעלע סאַראָקער מיט אַ מאָדנעם גרויסען קאַשקעט אויפ'ן קאָפּ און מיט איין אַלטער געלער ריפּסענער קאַפּאָטע. ווי ער קומט אַריין וואַרפט ער אַראָפּ די קאַפּאָטע, בלייבט מיט די ווייסע אַרבעל, און אַ ציצה פון טלית־קטן קוקט אַרויס פון אַ לייבעל, וואָס שפּיעלט אַ ראָלע פון אַ ושילעט מיט גרויסע קעשענים און מיט נאָדלען אין דער רעכטער לאַץ. אין באָרד זעהט זיך אַ ווייסער פאָדעם. איבער'ן האַלז הענגט ביי איהם אַ לאַנגע סאַנטימעטער־מאָס. אויף דער נאָז טהוט ער אָן אַ פּאָר ברילען, אויפ'ן קאָפּ — אַ יאַרמעלקע, וואָס מע זעהט זי קוים אַרויס פון די געדיכטע האָר, און ער נעמט זיך גלייך צו דער שער, מאָהלט פריהער מיט'ן קריידעל אויף דער שווארצער מאַטערעץ, וואָס ליגט גרייט אויפ'ן טיש.)

שימעלע סאַראָקער (שניידענדיג, זינגט ער אונטער דער נאָז). עמך — אונזער פאָלק, שער און אייזען — עמך!... (צום ווייב) וואָס האָסט דו געזאָגט — משיח?...

עטי־מעני (געבראַכט פון קיך אַ פּאָר טעפּלעך, זעצט זיך אַוועק אָן אַ זייט, שוילט קאַרטאָפּלס). איך זאָג, מע זאָל דערמאָנען משיח'ן. מע האָט גערעדט פון קנאָבעל, ביזט דו אָנגעקומען.

שימעלע סאַראָקער (צייכענט מיט'ן קריידעל). אַ סמיכת הפרשה! דערימאָך געהען קאַטשקעס באָרוויס און גענז אָהן פּלודערען... (די טאָכטער און די יונגען לאַכען.)

עטי־מעני (בעליידיגט). ער דרשנ'ט, און זיי קוועלען אָן. טאָמער ווייסט דו, וואָס איז דער געלענדער?

שימעלע סאַראָקער. וואָס זשע? אַז מע רעדט פון קנאָבעל, דערי־מאָך איז וואָס?

עטי־מעני. זאָג איך, אַז קנאָבעל איז מיט גאָלד גלייך, און דו האָסט אַקוראַט ליעב קנאָבעל...

שימעלע סאַראָקער. דעריבער דאַרף קומען משיח? (קלאַפּט אין טיש.) וואו איז מיין שער? (געפינט די שער.) די שער איז דאָ! (ער נעמט זיך מיט דער שער שניידען איבער די צייכענס, האַפּט אַראָפּ אַלע מינוט די פּאַפּירענע מאָס פון האַלז, זינגט בעת מעשה אַ ליעדעל. ביידע יונגען און די טאָכטער האַלטען אונטער.)

עטי־מעני (זיפצט). אָט באַלד וועט קומען אַ זאַקיציע — דער שענער פּריקאַזטשיק פונ'ם שענעם בעל־הבית'על, אַ חלירע זאָל קומען אויף זיין קאָפּ און

אויפ'ן בעל־הבית'ס הענט און פיס, און אויפ'ן בעל־הבית'ס זוהנדעל אויך אביסעל!... (ביידע יונגען לאַכען.)

שימעלע סאַראָקער. וואָס האָסט דו צום בעל־הבית? וואָס איז ער שולדיג, אַז ער האָט אַ דירה און מיר זיצען אין איהר? (צו די יונגען, וועלכע לאַכען.) טאָמער וואָלט איהר זיך גענומען בעסער צו די אייזענס? עס קומט באַלד צוגעהן דעם בעל־הבית'ס זוהנדעל געבען אַ מעסט־אָן דעם גאַרניטער... (די יונגען טהוען זיך אַ נעם צו די אייזענס.) איך האָב איהם צוגעזאָגט אויף היינט, בעדאַרף מען האַלטען וואָרט. שימעלע סאַראָקער איז ניט פון יענע בעל־מלאכות, וואָס קאַטאָרע שער און אייזען אונזער פאָלק עמך...

(עס עפענט זיך די טיר און עס קומט אַריין סאָלאָמאָן פיין, אַ גלאַטער, אַ ריינער, איין אויסגעפּוצטער פון קאָפּ ביז פיס, ווי אַ ליאלקע.)

שימעלע סאַראָקער. מע זאָל דערמאָנען משיח'ן... נאָר־וואָס גערעדט פון אייך.

סאָלאָמאָן (העכער האַלב גערעדט אויף רוסיש). ניעאַוזשעלי? (קוקט אויף ביילקען.) פּאָקראַיניי מיערעיע, צו גוטען?

עטי־מעני. וואָס זשע? צו בייזען וועט מען אייך חלילה דערמאָנען? וואָס האָבען מיר צו אייך?

סאָלאָמאָן (צו דער שניידערין). אָטשען ראַד! (צום שניידער.) און וואָס הערט זיך, דאַראָגאָי סאָסיעד, וועגען מיין ליעטני קאָסטיום?

שימעלע סאַראָקער. אייער זומערדיגער קאָסטיום? הלואי וואָלט איך שוין אַזוי זיין בעוואָהרענט מיט דירה־געלט צאָהלען אייער פּאַפּאַשע, ווי איהר זענט בעוואָהרענט מיט אַ זומערדיגען גאַרניטער.

עטי־מעני (צום מאַנן). טאָמער וואָלסט דו איהם טאַקי גע'דבר'ט, אַז ער זאָל דבר'ען זיין אָבי, אַז דער אָבי זאָל דבר'ען דעם שענעם פּריקאַזטשיק, ער זאָל אַזוי גוט זיין ניט דעקוטשען מיט'ן דירה־געלט?

שימעלע סאַראָקער (נעמט אַראָפּ פונ'ם פלעקעל אַ זומערדיגען, נאָך ניט קיין פערענדיגטען אַנצוג. צום ווייב). הערסט דאָך, אַז ער איז מבין כל דבור!... (ער מעסט אָן אויף סאָלאָמאָנען דעם ווייסען פּידזשאַק.) אויף מיר אַזאַ יאָהר, ווי עס ליגט אויף אייך אויסגעגאָסען! אייך, אַז איך נעם זיך צו אַ שטיקעל אַרבייט, זעה איך, ס'זאָל זיין עמך — שער און אייזען אונזער פאָלק! אַזאַ יאָהר אויף מיר!

עטי־מעני. אָמן.

שימעלע סאַראָקער (שפּיעגעלט זיך אין דעם פּידזשאַק). כ'וואָלט אַ בעלן געווען אינ'ם גרעסטען קליידער־מאַגאַזין זאָל מען אייך דערלאַנגען אַזאַ מין שטיקעל אַרבייט. נאָר ווי לאַנג קרענקען זיי! שער און אייזען אונזער פאָלק עמך!

עטי־מעני. אָמן!

שימעלע סאַראָקער (צום ווייב). ברוך הוא וברוך שמו אָמן! ביזט אין שול, להבדיל, וואָס דו האָסט זיך צע'אָמנ'ט?

סאָלאָמאָן. קאָגדאַ זשע?

שימעלע סאַראָקער. ווען איהר'ט עס האָבען פאַרטיג? הלואי וואָלט איך שוין אַזוי גיך געווען פאַרטיג מיט דירה־געלד, וואָס איך דאַרף צאָהלען אייער טאַטען, און אייער אופּראַוולאַיאַוישטשי דעקוטשעט, לאָזט נישט לעבען!... אפשר וואָלט געווען אַ סברה, איהר זאָלט אַ רעד טהון מיט אייער פּאַפּאַשע, אַז...

סאָלאָמאָן (שלאָגט איהם איבער). עטאָ ניע מאָיאָ דיעלאָ...

שימעלע סאַראָקער (צום ווייב). ער זאָגט, ער מישט זיך ניט אין זיין טאַטענ'ס געשעפטען.

סאָלאָמאָן (צום שניידער און צו דער שניידערין. לאָזט ניט אַראָפּ קיין אויג פון ביילקען). דאָ סווידאַניאַ.

שימעלע סאַראָקער (בעגלייט איהם אַרויס, נייגט זיך). דאָסווידאַניע, פּראַשטשאַיטיע, לאָזט גרויסען אייער פּאַפּאַשע. זאָגט איהם, אַז ער זאָל זיין רוהיג — כ'וועל איהם מיט גאָט'ס הילף אין גיכען מסתמא אָפּצאָהלען...

עטי־מעני (שרייט איהם נאָך). און נאָך מיט גרויס דאַנק!...

סאָלאָמאָן (אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ, שוין ביי דער טיר). עטאָ מעניא ניע קאַסאַיעטסאַ. (אָפּ. — עס הערשט אַ קורצע אונאַנגענעהמע שטילקייט. יעדער טהוט זיך זיין אַרבייט.)

עטי־מעני (שיילענדיג די קאַרטאָפּלים). דער רוח וואָלט איהם גענומען, ער זאָל זאָגען דאָרטען דעם פּאַפּאַשע אַ גוט וואָרט פאַר אונז!...

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י (פּרעסענדיג). דאָס עפּעלע פאַלט ניט ווייט פונ׳ם בוי־מעלע...

ק אָ פּ ע ל  פ אַ ל ב אָ ן (שפּייעט אויפ׳ן פינגער און אויפ׳ן פּרעסעל). בורזשוק בלייבט בורזשוק...

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר (לעגט אַוועק די שער. צו די יונגען). בורזשוק? איך וואָלט א בעלן געווען זעהן, וואָס וואָלט איהר געזאָגט, האָלעדראַנצים, ווען איהר האָט א טאַטען רב אָשר פיין, צי וואָלט איהר בעסער געווען? גלאַט אין דער וועלט אריין — בורזשוק! עמך! (צום ווייב.) און דו־פערנעמסט זיך אויך מיט „קריטיקעס", פעטי־מעטי? (טהוט אַ קוק אריין צו איהר אין טאָפּ אריין.) טהוסט, דאַכט מיר, איין איידעלע ארבייט — שיילסט קאַרטאָפּלים — טאָ שייל! דו ווייסט דען איין אַנדער מאכל א חוין קאַרטאָפּלים? (זינגט:) זונטאג בולבעס! מאָנטאג בולבעס! דינסטאג בולבעס!...

ע ט י ־ מ ע נ י. שטעהט איהם ניט אָן! אפשר געבראָטענע טייבעלעך מיט מארצעפּאַנעס? (הערט אויף צו שיילען די קאַרטאָפּלים, נאָר זי בראָקט זיי אויף קליינע שטיקלעך, איבערלעגענדיג פון איין טאָפּ אינ׳ם אַנדערען.)

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר. וואָס זשע מיינסט דו? אז גאָט וויל נאָר, קאָנען מיר נאָך היינט האָבען געבראָטענע טייבעלעך מיט מארצעפּאַנעס... היינט איז דאָך דער צווייטער מאי... היינט קעהר מען שוין וויסען. (קוקט אויפ׳ן וואַנט־זייגער) נישטאָ נאָך קיין צעהן אַזייגער. ווייטער וואָלט איך געשיקט אין באַנק אריין א פרעג טהון, וויפיעל האָט אויסגענומען מיין בילעט...

ע ט י ־ מ ע נ י. חאַ־חאַ! ו ו י פ י ע ל ע ר האָט אויסגענומען? פריהער ווער געוואויר, אויב ער האָט עפּיס אויסגענומען, און דערנאָך ערשט — „וויפיעל"?

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר (שטעלט אָן די ברילען אויפ׳ן ווייב). אזוי? חכמה מיינע! אז מיין בילעט האָט אויסגענומען — דאָס פערשפּאָר איך שוין פרעגען...

ע ט י ־ מ ע נ י. פון וואַנען ווייסט דו דאָס? עמיצער האָט דיר געשריבען א בריוועל?

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר (קוקט שפּאַטיש דורך די ברילען, ווי א מענש, וואָס ווייסט עפּיס א סוד). אז איהר זאָלט וויסען, וואָס פאַר א חלום מיר האָט זיך היינטיגע נאַכט גע׳חלומ׳ט, וואָלט איהר זיך אויפגעהערט צו ווערטלען... נאָר וואס איז מיט אייך צו רעדען? (צעשפּיליעט דאָס לייבעל, וואָס זעהט אויס ווי א זשילעט, בינדט אויף אַ אינווענינגסטע קעשענע, נעמט ארויס פון דאָרטען א פאַטשיילע, וואו עס ליעגט איינגע־וויקעלט אַ געל פּאַפּיער, צעהאַקט און פערסמאָלצעוועט.) אָט וועט איהר הערען, וואָס פאַר א חלום עס חלומ׳ט זיך שימעלען. (אלע ווארפען אוועק די ארבייט, גרייט אויסהערען זיין חלום.) איך האָב פיינט פּוסטע חלומות! שימעלען אז עס חלומ׳ט זיך א חלום, איז דאָ וואָס צו הערען! שער און אייזען אונזער פאָלק עמך!...(טהוט אויס די ברילען.) עס חלומ׳ט זיך מיר, הערט זשע, אז איך שטעה מיר אזוי ביי מיין טיש, ווי איהר זעהט מיך אָטאָ, מיט מיין שער און אייזען און שנייד מיר צו א שטיקעל ארבייט. א געוועטענעם „פּרינץ אַלבערט" פון פיער אַכציג איין ארשין. דערווייל, אזוי ווי איך שטעה פאַרטראַכט מיט דער שער אין האַנד, הויב איך אויף די אויגען און טהו א קוק, גלאַט אזוי אין דער וועלט אריין, — דערזעה איך א בוים אין מיטען שטוב...

ב י י ל ק ע. אין מיטען שטוב א בוים?

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר. און אויפ׳ן בוים וואַכסען רענדלעך...

ב י י ל ק ע. אויפ׳ן בוים רענדלעך?

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר. גאָלדענע רענדלעך. רוף איך מיך אָנעט צו דער מאַמע: עטי־מעני, זאָג איך, זעהסט רענדלעך? זאָגט זי: איך זעה. זאָג איך: וואָס זשע שווייגסט דו? זאָגט זי: וואָס זשע זאָל איך טהון? זאָג איך: קריך, זיי מוחל, ארויף אויפ׳ן בוים און טרייסעל, און איך וועל, זאָג איך, קלויבען... זאָגט זי: קריך דו, וואָס עפּיס איך? זאָג איך: וואָס האָסט דו מורא? ס׳וועט דיר חלילה אָפּפאַלען? זאָגט זי: לאָז פון מיינע שונאים פאַלען גאַנצע שטיקער...

ע ט י ־ מ ע נ י. ס׳א ליגען. איך האָב עס ניט געזאָגט!

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר (צום ווייב). בהמה וואָס דו ביזט — ס׳איז דאָך א חלום! (צו דער טאָכטער.) אָט דאָ האָסט דו די קוויטאַנציע... אז דו וועסט ענדיגען דאָס שטיקעל ארבייט אויף דער מאַשין, וועסט דו זיך מטריח זיין אין דער באַנק — דו ווייסט דאָך וואו?...

ב י י ל ק ע (אַרבייטענדיג). אין דער טשאַסנע קאָמערטשעסקי?

שימעלע סאַראָקער. טשאַסנע קאָמערטשעסקי... און וועסט זיי אַ ווייז געבען די קוויטאַנציע, ניט אַוועקגעבען, נאָר אַ ווייז געבען... און אַ פרעג טהון, וויפיעל האָב איך אויסגענומען?

עטי־מעני (טהוענדיג איהר אַרבייט). ווידער אַמאָל „וויפיעל"? — אַ קאָ־מעדיע מיט איהם!

שימעלע סאַראָקער (אויפגעבראַכט). גוטע יאָהרען, ווער ס'אַ מבין אויף קאָמעדיעס! אַז מיר חלומ'ט זיך אַ חלום, דערצעהלט זי מיר מעשיות — „אַ קאָמעדיע!"... זי מיינט, איך בין גלאַט אויפגעשטאַנען אין דער פריה פלוצים פון דער העלער הויט און האָב זיך איינגערעדט אַ לונג און לעבער... איך בין טאַקי אַ שניידער, נאָר שכל אויף אויסצונעמען דעם גרויסען געווינס האָב איך גלייך מיט'ן גרעסטען נגיד! דאָס אַליין איז שוין אַ בריה'שאַפט — האַלטען אַ בילעט עטליכע און צוואַנציג יאָהר, פגר'ן פאַר אַ גראָשען און דעם בילעט אַ מכה פערקויפען — דאָס קאָן נאָר שימעלע סאַראָקער, אונזער פאָלק שער און אייזען עמך... (פרעסט. זינגט בעת מעשה אונטער דער נאָז עפּיס אַ ניגון. חברה האַלטען אונטער. נאָך אַ פויזע צו דער טאָכטער.) האָסט שוין געענדיגט? אַצינד קאָנסט דו געהן. (גיט איהר איבער די קוויטאַנציע פאַרזיכטיג.) זעה נאָר, זאָלסט חלילה ניט פאַרליערען די קוויטאַנ־ציע — ס'איז געלד! און אַ סך געלד!... (ביילקע אָפּ.)

עטי־מעני. שמעון! וויפיעל בעטרעפט דאָס?

שימעלע סאַראָקער. וואָס?

עטי־מעני. אָט דאָס גרויסע געווינס, וואָס דו זאָגסט?

שימעלע סאַראָקער (שטעלט אָן אויף איהר די ברילען). און אַז איך וועל דיר זאָגען, וועסט דו וויסען? צוויי מאָל הונדערט טויזענד?

עטי־מעני (דערשראָקען). צוויי מאָל טויזענד הונדערט?

שימעלע סאַראָקער. ניט צוויי מאָל טויזענד הונדערט, נאָר צוויי מאָל הונדערט טויזענד! אוי, אָט די ווייבער! נאָר אַ בעשרייבונג פון זיי צו מאַכען, אַ קאָמעדיע מיט איהר!

עטי־מעני. אַזוי? איז שוין גאָר מיט מיר אַ קאָמעדיע?

שימעלע סאַראָקער. וואָס דען? מיט מיר? (עס עפענט זיך די טיר און עס קומט אַריין קאָלטון דער פריקאַזטשיק, אַ שוואַרצער יונגערמאַנטשיק, אַ ביסעל אַ סאָטולעוואַטער, אָנגעטהאָן אין נייעם פון קאָפּ ביז פיס, נאָר אַלסדינג הענגט אויף איהם, ווי אַ זאַק. אַז ער רעדט, שמייכעלט ער און האַפּט זיך אַלע מאָל ביי די לאַנגע אַרבעל, קאַטשעט זיי אַרויף. רעדט אַ ביסעל מיט דער סין און גיך, שלינגט די ווערטער, ניט געקייעט. אויפ'ן קאָפּ איז ביי איהם אַ פליך, נאָר צוגעדעקט מיט די עטליכע איבערגעבליבענע לאַנגע שוואַרצע גלאַנצענדיגע האָר. בסדר שוויצט ער. שימעלע סאַראָקער צום אַריינגעקומענעם.) אָ? מע זאָל דערמאָנען משיח'ן! נאָר־וואָס גערעדט פון אייך.

קאָלטון. חאָטשבי צו גוטען, חע־חע? (קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטען.)

עטי־מעני. וואָס זשע? צו בייזען וועט מען פון אייך רעדען?

שימעלע סאַראָקער (ווייזט איהם אויף אַ שטוהל). זיצט, פאַני קאָלטון.

קאָלטון. אַ דאַנק. איך בין נישט געקומען זיצען, חע־חע. איך בין געקומען פאָ דיעלו. (קוקט זיך אַרום, זוכט עמיצען.) איהר ווייסט שוין, מן הסתם, וואָס איך בין געקומען?

עטי־מעני (קוקט איהם נאָך, ווי ער זוכט). הלואי וואָלטען מיר אַזוי ניט געוואוסט! וועמען זוכט איהר, וואָלט איך געוואָלט וויסען — דעם נעכטיגען טאָג?

קאָלטון (מאַכט זיך ניט הערענדיג). היינט איז שוין דער צווייטער מאַי, חע־חע.

שימעלע סאַראָקער (דורכגעצויגען אַ פאָדעם און אַ לעק דעם פינגער). איך האָב אַ גוטען סימן, אַז היינט איז דער צווייטער מאַי, וואָרים נעכטען איז געווען די ציהונג. (קוקט אויפ'ן זייגער.)

קאָלטון. וואָסער ציהונג? (פערוויכערט אַ גראָבע סיגאַר.)

שימעלע סאַראָקער (פערהוסט זיך פון קאָלטונ'ס ציגאַר). ווי טייער צאָהלט איהר, פאַני קאָלטון, פאַר אייערע האָלעוועשקעס?

קאָלטון. ערשטענס, רופט מיך ניט „פאַני קאָלטון", חע־חע, רופט מיך ביי'ם אמת'ן נאָמען: יעפים פאַנטעלעמאָנאָוויטש — אַזוי רופען מיך אַלע.

שימעלע סאַראָקער. האָט קיין פאַראיבעל ניט, יעפים פאַנטאַלאָנאָ־וויטש...

קאָלטון. ניט פאַנטאַלאָנאָוויטש, נאָר פאַנטעלעמאָנאָוויטש.

שימעלע סאראָקער. לאָז זיין פּאַנטעלעמאָוויטש... אין חלומות גלויבט איהר? צי ניין?

קאָלטון. פאַר וואָס ניט? אָט האָט זיך מיר אַנומעלטען גע׳חלומ׳ט, אַז מע ציהט מיר אַ באַקצאָהן, איז טאַקע געשטאָרבען ביי מיר אַ שוועסטער נאָך פריהער איידער עס האָט זיך מיר גע׳חלומ׳ט. אַקעגען וואָס איז דאָס געקומען צו רעד? (קוקט זיך אַרום.) וואו איז דאָס אייער טאָכטער, וואָס מען זעהט זי ניט? (די יונגע קוקען זיך איבער.)

שימעלע סאראָקער. מיין ביילקע? זי וועט באַלד קומען. (זיפצט.) אי, אַז גאָט זאָל נאָר וועלען, בין איך היינט אַ גביר און שיט אָן אָט אַזאַ היטעל מיט געלד! (ווייזט איהם מיט ביידע הענד.) עמך!...

קאָלטון. זעהט איהר, דאָס וואָלט געווען אַ שכל און ס׳וואָלט טאַקי געווען, הע־הע, זעהר־זעהר גוט!

שימעלע סאראָקער (קוקט איהם אָן). וואָס וואָלט געווען די גוטס־קייט?

קאָלטון. וואָלט איהר פאַרשפּאָרט, הע־הע, מיר אָפּלעגען פון איין וואָך אויף דער אַנדערער און פון איין חודש אויפ׳ן אַנדערען. נאָר פון וואַנעט, למשל, וועט זיך עס ביי אייך נעמען פּלוצים אַזאַ גבירה׳שאַפט? אַ רייכער פעטער איז ביי אייך געשטאָרבען אין אַמעריקע? צי וואָס?

שימעלע סאראָקער (לעגט אָפּ די אַרבייט). ניין! מיין פעטער אין אַמעריקע לעבט נאָך ביז הונדערט צוואַנציג יאָהר! (קוקט אויפ׳ן וואַנט־זייגער.) אָט נאָך אַ האַלבע שעה וועלען מיר וויסען... איך האָב, פערשטעהט איהר מיך, אַ וויגריזשנע ביליעט, האָב איך.

קאָלטון (איבערראַשט). איהר האָט וויגריזשנע ביליעטען, האָט איהר, און אַז סע קומט צו דירה־געלט...

עטי־מעני. ביליעטען? משטיינס געזאָגט — איינעם אַ ביליעט! אי דאָס — ליגט ער פערזעצט און פער׳משכנ׳ט פון מתושלח׳ס יאָהרען... מיינע שונאים מעגען דאָס פערמאָגען, וואָס ער האָט אין דעם ביליעט!...

שימעלע סאראָקער. פון דעסטוועגען קאָן אַזאַ ביליעט אויסנעמען דאָס גרויסע געווינס... קיינער ווייסט ניט וועמעס מאָרגען ס׳איז...

קאָלטון (שטעהט אויף). אויב איהר מיינט דערמיט סלוק׳ען מיר דירה־געלט, האָט איהר אַ טעות, מיין ליעבער שניידער. קיין וויגריזשנע ביליעטען געווינען ניט. בלאָטע! דאָס האָבען די קאָנטאָרען און די בענק אויסגעטראַכט. גיכער וועט אויף אייך איינפאַלען אָט די סטעלי, זעהט איהר?...

עטי־מעני. אַ קאַץ וואַשט זיך, אַ גוטער פריינד בענטשט. פאַלען זאָל אויף מיינע שונאים אַ דונער אין קאָפּ! — האָסטו געהערט אַביסעל?!...

קאָלטון. אידינע! עס רעדט זיך אַזוי בדרך משל... מיינע בעלי־בתים האָבען אַביסעל מעהר ביליעטען, און עס האָט נאָך פון זיי קיין איינער נישט געוואונען. פון די זאַכען פערגעסט. איהר זוכט בעסער איין עצה, וואו קריגט מען דירה־געלט, ווארום איך דאַרף אייך זאָגען, חאָטש ס׳איז מיר זעהר ניט איינגענעהמען, אַז (קוקט אויפ׳ן זייגער) אין אַ האַלבע שעה אַרום קום איך צו אייך מיט׳ן סודעבנע פּריס־טאַוו און ווארף אייך אַרויס פון דער דירה... (די ווערטער זענען ווי אַ דונער. אַלע טהוען זיך אַ ווארף, בלייבען ווי געלייומט, קיינער קאָן קיין ווארט נישט אויסריידען, אויסער איין עטי־מעני.)

עטי־מעני (שטעהט אויף, געהט צו צו קאָרטונען). אַרויסוואַרפען? מיט׳ן פּריסטאַוו? וואָס הייסט עס אַרויסוואַרפען? און נאָך מיט פּריסטאַוועס? הפקר פּעטרישקע? שמען! וואָס שווייגסט דו איהם? איך קאָן אַליין אויך טרעפען צו די פיינערס! איכ׳ל זיי פרעגען, צי ס׳איז טאַקי אַ יושר אַרויסוואַרפען שכנים, וואָס זיצען שוין עטליכע יאָהר? איכ׳ל זיי...

קאָלטון (די הענט אין די קעשענים). האָט קיין פעראיבעל ניט, מיין ליעבע אידינע, מיט די פיינערס, ווי איהר זאָגט, קעהר זיך עס ניט אָן גאָר ניט! ס׳איז אינ־גאַנצען איבערגעגעבען געוואָרען צי מיר; דאָס האָב אַ יך איינגעגעבען אויף אייך דעם איסק, און האָס ברענג אַ יך צו אייך דעם סודעבנע פּריסטאַוו, און דאָס ווארף אַ יך אייך אַרויס פון דער דירה, אויב איהר צאָהלט מיר נישט אָפּ חאָטש פאַר דריי חדשים...

שימעלע סאראָקער. אַזוי? דאָס זענט איהר גאָר? ווי באַלד

אזוי, טאָ געהט זשע מיר אין דער ערד אַרײן! עמך — אונזער פאָלק שער און אייזען עמך! (נעמט איהם אָן הינטען פאַר׳ן קאָלנער און טהוט איהם אַ וואָרף אַרוים פון דער טיר. עס דערהערט זיך דאָרט אַ שטאַרקער קלאַפּ און א גערעדעריי פון עטליכע קולות. אין א האַלבע מינוט אַרום קומען אַרײן ש מ ו א ל ־ י אָ ס י ד ע ר ק צ ב, אַ איד אַ גבר, נאָך מיט׳ן פאַרטוך פון דער יאַטקע, נאָך איהם מ ש ה ־ ו ו ע ל ו ו י ל דער באַקאַלייישטשיק, אויסגעשמירט אין הערינג, און פּ ע ר י ל ד י מ י ט ־ נ י ט ש ק ע, א אידינע אויסגעשמירט פון קאָפּ ביז פיס אין מעהל.)

ש מ ו א ל ־ י אָ ס י ק צ ב. ווער האָט דאָס געגעבען אזא וואָרף אַרוים אָט דעם שמינדער בגעץ? ער האָט אונז אַלעמען שיער גע׳מזיק׳ט! אַ גליק, וואָס איך האָב איהם געגעבען אַ שטויס־אָפּ צוריק, אזוי אז ער האָט ביי מיר געקליבען די צייהן...

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. דאָס האָב איך איהם געוויזען וואו יענע זייט טיר געפינט זיך... זיצט, רב שמואל־יאָסי! זיצט, רב משה וועלוויל! וואָס הערט מען עפּיס נייעס אויף דער וועלט?

ש מ ו א ל ־ י אָ ס י ק צ ב. אַ שענעם דאַנק אייך, וואָס איהר בעט אונז זיצען. מיר האָבען אָבער קיין צייט ניט צו זיצען — מיר זענען געקומען נאָך געלט... איהר דאַרפט וויסען, מיין ליעבער חייט, אז איך האָב אייך שטענדיג געגעבען פלייש, ניט קיין ביינער...

מ ש ה ־ ו ו ע ל ו ו י ל. און איך האָב אייך געגעבען באַקאַליי...

ע ט י ־ מ ע נ י (צו פּערלען). זיצט, פּערעל, פאַר וואָס זיצט איהר ניט?

פּ ע ר ע ל. אַ דאַנק, שוין גענוג געזעסען. (זעצט זיך אַוועק און מאָהלט ווי אַ מיהל.) איהר מיינט, איך וואָלט געקומען? מיינע שונאים און אייערע שונאים און אונזערע אַלעמענס שונאים זאָלען אזוי צייט האָבען אַ שטיקעל ברויט אויפצוועסען, ווי איך האָב צייט אַוועקצוקאָזען מיין קלייטעל מיט מיין מעהל און געהן מאָנען אַל־טע חובות מיט נעכטיגע טעג, אז סך הכל איז נישטאָ ביי מיר קיינער, אויף וועמען צו איבערלאָזען דאָס קלייטעל אפילו, טאָמער טראָגט אָן דער רוח אַ שוואַרץ יאָהר טאַ־מער, וואָרום דער זוהן איז ביי די ביכלעך, טאָג ווי נאַכט ביכלעך און ביכלעך, און די טאָכטער איז אין שטוב — אַ שטוב? וואָס שטוב? ווער שטוב? משטיינס געזאָגט, אַ חורבה ניט קיין שטוב! דערווייל זעה איך משה־וועלוועל געהט, משה־וועלוועל דער באַקאַליישטשיק. גוט מאָרגען — גוט יאָהר. וואוהין איז? זאָגט ער: צום שניידער, צו שימעלע סאַראָקער נאָך געלט. פרעג איך איהם: ער האָט שוין געלט האָט ער שוין? זאָגט ער: יאָ...

ע ט י ־ מ ע נ י (צום באַקאַלייישטשיק). וואָס הייסט דאָס?

מ ש ה ־ ו ו ע ל ו ו י ל (וויל אָנהויבען דערצעהלען). האָ איז אזא מעשה: דער שדכן סאָלאָווייטשיק...

פּ ע ר י ל (לאָזט איהם ניט רעדען, מאָהלט). ווי באַלד אזוי, דאַרף מען געהן. טראַכט איך מיר, וואַרום מיר קומט ניט פאַר רויכוואַרג און ניט פאַר בריליאַנטען. מיר קומט פאַר מעהל קומט מיר, און מעהל איז דאָס נייטיגסטע פונ׳ם נייטיגסטען. אָט ליגט אַ ברויט. (דערזעהט אויף דער פּאָליצע אַ האַלבען ברויט; זי שטעהט אויף און נעמט דאָס ברויט, האַלט אין איין מאָהלען.) דאָס ברויט איז פון מיין מעהל געבאַקען, מיין גוטס, מיין בלוט, מיין חיות. וואָס פערמאָג איך דען אַ חוץ דאָס ביסעל מעהל? אז יעדער איינציגער וועט קומען און וועט נעמען ביי מיר מעהל אויף באָרג, וואָס וועט מיר בלייבען וואָס? וואו וועל איך נעמען אויף אָפּצוצאָהלען אין מיהל אַרײן וואו? ווער וועט מיר אויסהאַלטען מיינע קינדער ווער?...

ע ט י ־ מ ע נ י. שאַט! לאָזט נאָך עמיצען אויסרעדען אַ וואָרט. (צו משה־וועלוועלן.) וואָס האָט איהר עפּיס געזאָגט דער שדכן סאָלאָווייטשיק?

מ ש ה ־ ו ו ע ל ו ו י ל. דער שדכן סאָלאָווייטשיק האָט מיר געזאָגט, אז ער האָט פאַר אייך געלט...

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (צום ווייב). וואָס איז דאָס פאַר אַ שוואַרץ יאָהר? עמך!

ע ט י ־ מ ע נ י. מיינע צרות אויף זיין קאָפּ!

פּ ע ר י ל. בין איך שוין ניט משוגע בין איך? (עס עפענט זיך די טיר און עס קומט אַרײן סאָלאָווייטשיק דער שדכן, אַ איד אין אַ קאַפּעלישעל, אפילו איין אָפּגעבאַרעטעס, אַ קורץ ווייטיקעל, האָטש ניט אזוי ניי, הויזען ברויטע נאָר קורצע, שטיוועל אויסגעדרעהטע.)

שימעלע סאראָקער. ברוך הבא, א איד א שדכן! מע זאָל דערמאָנען משיח'ן! נאָר־וואָס, אָבער טאַקי די רגע, האָט מען דאָ גערעדט פון אייך.

סאָלאָוויטשיק. ניעאַר־זשעלי?

עטי־מעני. זאָגט נאָר, פּאַני סאָלאָוויטשיק, וואָס מיר נעאַוזשעלי־שמעלי? וואָס האָט איהר דאָס אַרויסגעלאָזט פאַר א קלאַנג אין שטאָדט, אז איהר האָט פאַר אונז געלט?

סאָלאָוויטשיק. אָט אַזוי פיעל געלט! (ווייזט מיט ביידע הענט.) איהר קאָנט זיך גאָר ניט פאָרשטעלען — ס'איז טשטאָ ניבוד אָסאָבענע! (מאַכט מיט די פינגער.)

שימעלע סאראָקער. אודאי א שדוך פאַר אונזער טאָכטער? איך קען שוין כאָלאָוויטשיק דעם שדכן אויסגעבונדען!... (די שניידעריונגען קוקען זיך איבער, נעמען זיך צו די פּרעס־אייזענס, זיפצען שטאַרק.)

סאָלאָוויטשיק. טשטאָ זאָ וואָפּראָס? נאָר אַלץ הייסט ביי אייך א שדוך! דאָס איז טשטאָ ניבוד זאַמעטשאַטעלנאָ — לאָם איך אַזוי לעבען מיט אייך און מיט אייער ווייב, ווי איך זאָג אייך ניט קיין דבר שקר! איך וועל אייך דערצעהלען ווער דאָס איז, און איהר, אויב ס'איז אייך ניט שטאַרק היים, וועט איהר זיך בעטראַכטען און וועט זיך אָנהאַפּען מיט ביידע הענד! איין חסרון — צופיעל עולם... (צו די פרעמדע) איזווייניטיע, גאָספּאָדאַ! (דער קצב און דער באַקאַליישטשיק רוקען זיך אָפּ אויף אַ זייט. נאָר פּעריל בלייבט זיצען. סאָלאָוויטשיק געהט צו צו איהר.) איזווייניטיע, מאַדאַם! (זי ריהרט זיך ניט.)

פּעריל. וואָס מיר איזווייניטיע? ווער מיר מאַדאַם? איהר האָט געבראַכט, זאָגט איהר, געלט דעם שניידער, וואו איז אייער געלט? מיר קומט פאַר מעהל קומט מיר, נישט פאַר ברילאַנטען! אָט דאָס ברויט, וואָס איהר זעהט, איז פון מיין מעהל געבאַקען, מיין גוטס, מיין בלוט, מיין חיות!...

סאָלאָוויטשיק (שטופּט אַוועק פון זיך די מיטניטשקע, וואָס הערט ניט אויף צו מאָהלען). א מין אָנשיקעניש אָט די מיטניטשקע — וואָזמוטיטעלנאָ! (צום בעל הבית.) דער חתן, וואָס איך פּרעדלאַגאַיע אייער טאָכטער, איז א מענש א סאַמאָסטאָיאַטעלנע... ער האָט א טייערע דאָלזשנאָסט... ער איז א פּאָלנע אופּראַוויליאַיושטשע פון דעם דאָזיגען הויז — קאָלטון. (ביי די שנייַדעריונגען פאַלען אַרויס די פּרעס־אייזענס פון די הענד. עס ווערט אַ סומאַטאָכע.)

שימעלע סאראָקער (שפּרינגט אַזש אונטער). אָט דער יעפּים פּאַנטאַלאָנאָוויטש? אָט דער פּאַסקודניאַק, וואָס כ'האָב איהם נאָר וואָס אַרויסגעשמיסען פון יענער זייט טיר, שער און אייזען אונזער פאָלק עמך???... (עס קומט אָן ביילקע.)

ביילקע (פערוויטעלט, קוים וואָס זי רעדט). טאַטע! א גוטע בשורה!...

שימעלע סאראָקער (טהוט זיך אַ וואָרף צו דער טאָכטער). האַ? וואָס? וויפיעל?...

ביילקע. דאָס גרויסע געווינס! דאָס גרעסטע געווינס!

שימעלע סאראָקער (נאָך צעטומעלט). עטי־מעני! דו הערסט?

עטי־מעני (א פּלעסק מיט די הענד). גאָט!...

פּעריל. וואָס איז שוין ווייטער וואָס? א נייער אומגליק? וועה איז מיר!

שימעלע סאראָקער (אויסער זיך). אידען! גיט מיר אָפּ מזל טוב — מיין בליעט האָט אויסגענומען! געוואונען!! דאָס גרויסע געווינס!!! דעם גרעסטען פון אַלע געווינסען!!! (לאָזט זיך לויפען איבער דער שטוב.)

פּעריל. לאָזט! לאָזט! וואו?

סאָלאָוויטשיק (שטופּט אָפּ פּערלען). איזווייניטיע, מאַדאַם (וויל עפּיס זאָגען. אַלע איבריגע קוקען זיך איבער אָהן ווערטער, שטוינען. מאָטעל קאַסאָי און קאָפּעל פאַלבאָן האָבען זיך פערשלאָגען אין אַ ווינקעלע, שטעהען בעטריבט, אָהן לשון.)

ביילקע (נאָך אַלץ אין היטעלע, פרייליך אויפגערעגט). די גאַנצע שטאָדט ווייסט שוין דערפון... דער דירעקטאָר, דער בוכהאַלטער, די פיינס... זיי קומען אַלע באַלד אַהער...

עטי־מעני (אַ פּלעסק מיט די הענד). אַלע אַהער? וועה איז מיר!... (פון גרויס צעטומעלטקייט זעצט זי זיך צו אויף אַ בענקעל, ווישט זיך מיט'ן פאַרטוך דעם שוויים. עס עפענט זיך די טיר און עס קומען אַריין הימעלפאַרב דער בוכהאַלטער, נאָך איהם — גאָלדענטאָלער דער דירעקטאָר.)

הימעלפאַרב. וואו איז דאָ דער שניידער?
שימעלע סאַראָקער (טרעט אַרויס מיט גדלות). דער שניידער — דאָס בין איך.
הימעלפאַרב (בעטראַכט דעם שטוינענדען עולם. צום שניידער). איהר ווייסט שוין? אייער ביליעט, וואָס אין אונזער באַנק, האָט אויסגענומען דאָס גרויסע געווינס. אונזער באַנק, די טשאַסטנע קאָמערטשעסקי, איז די גליקליכסטע באַנק אין דער וועלט. שוין דאָס פיערטע מאָל, אַז אין אונזער באַנק געווינט מען. יעדער, ווער עס קויפט ביי אונז אַ ביליעט, האָט אַ שאַנס צו געווינען. אָט שטעהט דער דירעקטאָר, דער הערר גאָלדענטאָלער אליין, טאָמער גלויבט איהר ניט.
גאָלדענטאָלער (קוקט אויף אַלעמען. צום שניידער). איהר זענט דאָס דער... דער... סאַראָקער? איהר ווייסט שוין? (דריקט איהם די האַנד). מזל טוב אייך, מזל טוב!
פערל (פריהער צום באַנקיר, דערנאָך צו די איבעריגע געסט). אידישע קינדער, איך בעט אייך, וואָס איז דאָ געשעהן? וואָס פאַר אַ מזל טוב? ווער איז דאָ געלעגען געוואָרען? צי חתונה געהאַט? צי אַ קנס־מאָל? צי וואָס?
סאָלאָוויטשיק (שטופּט אָפּ פערלען). איזווייניטיע, מאַדאַם! (דריקט דעם שניידער די האַנד). פּאָזדראַווליאיו! (האַפּט זיך אַרום מיט איהם קושען.)
קאָלטון (לויפט אריין ניט טוידט, ניט לעבעדיג). האַ? וואָס? טאַקי איין אמת? וואָס האָב איך געזאָגט? האָט איהר זיך בעדאַרפט אָפּעסען דאָס הארץ?!! איהר קאָנט דאָ זיצען און זיצען... אָט איז דער בעל הבית אַליין אויך דאָ... (עס קומט אָן רב אשר פיין. קאָלטון טרעט אָב אויף אַ זייט, פערליערט דעם לשון.)
רב אָשר פיין (גיט די האַנד דעם דירעקטאָר, ווייטער קיינעם ניט. רעדט מיט איהם צוויי ווערטער, ווענדט זיך צום שניידער פון דער ווייטען.) מזל טוב אייך, הערר סאַראָקער! איך בין זעהר צופריעדען, זעהר צופריעדען, וואָס ביי מיר אין מיין שטוב האָט אייך בעגליקט... (עס קומט אָן סאַלאָמאָן. צום זוהן.) דו הערסט, ס'איז דאָך טאַקי איין אמת!...
סאָלאָמאָן. סקאָלקאָ? דוויעסטיטיסיאַטש?... (די אויגען בלישטשען. צום שניידער פון דער ווייטען, זוכט מיט די אויגען דעם שניידער'ס טאָכטער.) פּאָזדראַווליאיו! (צו ביילקען, שאַרט עלעגאַנט מיט'ן פיסעל.) אַסאָבענע בין איך גליקליך פאַר אייך. אָטשען ראַד, אָטשען סטשאַסטליוו, מאַדמואַזעל סאַראָקין...
ביילקע (נאָך אַלץ פערוויטעלט. מיט אַ שמייכעל). ערשטענס, ניט סאַראָקין, נאָר סאַראָקער. און צווייטענס, וואָס איז דאָ אַזוי אויף איך פאַר אַ גדולה?
סאָלאָמאָן. ווייל, פּאָנימאַיעטיע לי... (וויל עפּיס זאָגען, קוקט זיך אום און דערזעהט אויף זיך אָנגעשטעלט צוויי פּאָר אויגען פון די שניידערוינגען. די יונגען טרעטען אָפּ אָן אַ זייט, רעדען שטיל צווישען זיך.)
מאָטעל קאַסאָי. נו, קאָפּעל, וואָס זאָגסט דו אַצינד?
קאָפּעל פאַלבאָן. וואָס זאָל איך זאָגען? באַשערט אַ מענטשען מיט אַ מאָל ווערען אַ... אַ... אַ בורזשוק! אַ מיליאָנשטשיק!
מאָטעל קאַסאָי. איך פאַרגין דאָס זיי מיט'ן גאַנצען הארצען. וואָס וועט אָבער איצט זיין מיט אונז?
קאָפּעל פאַלבאָן. וואָס ווילסט דו, ס'זאָל זיין?
מאָטעל קאַסאָי (קוקט איהם אָן אַ ווייל). ביזט דו דאָך טאַקי אַ בהמה בצורת פערד!....
רב אָשר פיין (צום שניידער). אפשר דאַרפט איהר געלט? (נעמט זיך צו דער קעשעני).
הימעלפאַרב (שפּרינגט צו). געלט? ניין! פּאַזוואָלטי! געלט — ביי אונז אין באַנק. (צום שניידער.) איהר האָט אַ קאָנטאָ ביי אונז, קאָנטאָקורענט... (קוקט אויפ'ן דירעקטאָר.)
(די פאָלגענדע רעדען אַלע אינאיינעם.)
שמואל־יאָסיקצב (צו דער שניידערין). איז וויפיעל זאָל איך אייך שיקען פלייש?
משה־וועלוויל באַקאַליישטשיק. דאָס איז יאָ — „אַז גאָט גיט מיט'ן לעפעל, געבען לייטען מיט'ן שעפעל"...
פערל (דערהערט מע רעדט פון געלט, שלאָגט זי זיך צו צו רב אָשר פיין, דערנאָך צום דירעקטאָר). אַזוי? מע צאָהלט געלט? אויף געלט בין איך פאַרהאַנד —

איך בין איין אלמנה. מיר קומט פאר מעהל, און מעהל איז דאָס נייטיגסטע פונ׳ם נייטיגסטען! (צעהלט אויף די פינגער.) איין מאָל א רובעל מיט צוואנציג פאר ראזעווע מעהל, און פינף און זעכציג קאָפּיקעס פאר קאָרענע מעהל, און נאָך א מאָל פינף און זעכציג, און וויעדער פינף און זעכציג...

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק (שלעפּט זי אָפּ). איזווייניטיע, מאדאם! (דערזעהט סאָלאָמאָנען געבען ביילקען. צום שניידער.) פּאָסלושאיטע — האָב איך פאר אייך א אי־דעיע, גאָר א שפּאָגעל־נייע אידעיע, אָבער טשטאָ ניבוד אָסאָבענע, איך זאָל אזוי לעבען מיט אייך און מיט אייער ווייב!...

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (ווי צודולט, לויפט ארום פון איינעם צום אַנדערען, שרייט איבער אלעמען). ווארט נאָר אויסעט א ווייל! איך וועל אייך, איך וועל אייך אלעמען בעווייזען, ווער איז שימעלע סאראָקער און וואָס שימעלע סאראָקער קאָן און וואָס בעדייט שער און אייזען אונזער פאָלק עמך! (צום ווייב.) נו, עטי־מעני, וואָס זאָגסט דו, אז מיר חלומ׳ט זיך א חלום?

ע ט י ־ מ ע נ י. וואָס דען? ביזט עפּיס א יונגעלע?

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (טהוט אויס די ברילען. צו דער טאָכטער). קינדער־לעך מיינע!... (צענעמט די הענד, קושט זיך מיט איהר, צעוויינט זיך. — לאַנגזאַם פאַלט דער פאָרהאַנג.)

(ענדע פונ׳ם ערשטען אַקט.)

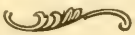

יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי:

# פארמעריי און אימיגראציע אין אמעריקא

ען ריכט זיך אויף א גרויסע איינוואנדערונג נאָך דער מלחמה, און פריינד און פיינד פון די אימיגראנטען האָבען מורא אז דער נייער שטראָם פון אימיגראנטען וועט שעדי־גען די היגע ארבייטער. מילא, די שונאים פון אימיגראציע האָבען א זיכערע רפואה: פער־מאכט בעצייטענס די טירען פאר די אימיג־ראנטען. קאָנגרעסמאַן בוירנעט און סענאטאָר דיל׳נגהעם האָבען שוין ארייגעבראכט א ביל אין קאָנגרעס פאר דעם צוועק. די אידישע פריינד פון די אידישע אימיגראנטען, ווי חבר צוקערמאַן אין דעם „אידישען קאָנגרעס", אָדער חבר ליטווין אין „פאָרווערטס", זיינען אויך זיכער, אז די אידישע איינוואנדערונג נאָך דער מלחמה וועט ערגער מאכען די לאגע פון די אידישע ארבייטער אין די אמעריקאנער גרוי־סע שטעדט, און דעריבער מיינען זיי, אז מען דארף זעהן צו העלפען די אימיגראנטען, וואָס וועלען קומען און וואָס זיינען שוין דאָ, צו בעזעצען זיך אויף די פארמס.

דאָס איז שוין אן אלטער מיטעל. זינט עס האָט זיך אָנגעהויבען אן איינוואנדערונג אהער, האָט מען צו זיי שטענדיג געהאט א טענה, אז זיי מאכען אָן ענגשאפט אין די גרויסע שטעדט, און מען האָט זיי שטענדיג געוואָלט אוועקשי־קען אויף די פארמס. איהר געפינט די טענה אין דעם בעריכט פון דעם „פעריין צו פער־היטען ניו־יאָרק פון בעטלעריי" פאר דעם יאָהר 1819, און אין אָפיציעלען בעריכט פון דעם ניו־יאָרקער מעיאָר אין 1837, א. א. וו. מיט ניין און ניינציג יאָהר צוריק האָבען מענשען־פריינד געטראכט וועגען מיטעל, ווי אזוי ארויס־צו׳פטור׳ן די אימיגראנטען „פון די איבערגע־פיל׳טע שטעדט אויף׳ן לאנד". אָבער די אי־מיגראנטען האָבען זיך דוקא געדריקט אין די גרויסע שטעדט. פארוואָס?

מיט הונדערט יאָהר צוריק, איז די זאך גע־ווען פיעל פּראָסטער. דער פארמער האָט פּראָדוצירט הויפּטזעכליך פאר זיין אייגענעם פערברויך, זעהר ווענינ וואָס געדארפט קויפען אין מארק, און האָט דעריבער ניט נויטיג געהאט צו פערקויפען פיעל. דעמאָלט, אויב דער אימיגראנט האָט נאָר געהאט די מיטעל צו בעזעצען זיך אויף דער פארם, איז ער גע־ווען זיכער, אז ער וועט ווי עס איז מאכען א לעבען, — א געמיינעם, אן ארעמען לעבען, אָבער מיט זיין שטיקעל ברויט איז ער געווען פערזאָרגט. היינט אָבער ארבייט דער אמע־ריקאנער פארמער פאר דעם וועלט־מארק און קויפט וואָס ער דארף מיט די געלט וואָס ער לייזט פאר זיין תבואה. דערצו איז נאָך היינט צו טאָג די פארמעריי זעהר שטארק ספּעציא־

ליזירט. מיט וואָס איז עס מעהר פּראַקטיש צו שיקען די אימיגראַנטען, זיי זאָלען קויפען ערד און זייען טאַבאַק, ווי אָנצורעדען זיי צו קויפען טאַבאַק און מאַכען סיגאַרעטס אויף צו פערקויפען? ערסטענס, ווער קען דאָס ניט מאַכען קיין סיגאַרעטס, בעת זייען טאַבאַק דאַרף מען וויסען, וואו און ווען. צווייטענס, אַ פאַרם קאָסט אַ סך געלט, און סיגאַרעטס קען מען מאַכען ביי זיך אין דער היים — וואָס קאָסט די „מאַשינערי" אויף צו מאַכען סיגאַרעטס? דערצו ווען מען איז אַ באַלעבאָס פאַר זיך, דאַרף מען זיך דאָך ניט שטיקען דוקא אין „דאַנטאַן", מען קען זיך דינגען אַ הייזקע ערגעץ אין — סטעטען־איילענד, וואוינט מען שוין אין אַ פאַרטיגער „גאָרטען־שטאָדט" און מען מאַכט סיגאַרעטס. פאַר וואָס ניט?

פאַרוואָס זאָל מען זיך, כ'לעבען, ניט שטעלען די פראַגע: צי דאַרף גאָר אַמעריקאַ מעהר פאַרמערס איידער זי האָט?

ווען איהר נעהמט שטודירען דעם צוסטאַנד פון דער אַמעריקאַנער פאַרמעריי, שטויסט איהר זיך באַלד אָן אויף דעם פאַקט, אַז דער אַמעריקאַנער פאַרמער קען ניט איינהאַלטען זיינע אייגענע זיהן אויף דער פאַרם. די איינוואָהנער פון די פאַרמערשע געגענדען מאַכען אויס אַ קלענערען טייל פון דער גאַנצער בעפעלקערונג ווי אין די פריהערינע יאָהרען, און אין געוויסע געגענדען איז די צאָהל איינוואוינער אין די פאַרמערשע געגענדען פּראָסט געפאַלען. וועגען ניו־ענגלאַנד און ניו־יאָרק סטעיט איז גאָר אָפּגערעדט: דאָרטען איז שוין אין 1890 די דערפישע בעפעלקערונג געווען שיטערער ווי מיט צעהן יאָהר פריהער. ביי דער פאָלקס־צעהלונג פון 1900 האָבען נאָך פיער סטעיטס פערצייכענט אַן אָפּפאַל פון דער דערפישער בעפעלקערונג. ביי דער לעצטער פאָלקס־צעהלונג, אין 1910, האָט מען געפונען אין גאַנצע פאַרמערשע סטעיטס — אָהייאָ, אינדיאַנאַ, אייאָוואַ און מיזזורי — אַ קלענערע דערפישע בעפעלקערונג ווי אין 1900. ווען מען קוקט זיך איין אין די סטאַטיסטישע קאַרטע, וואו די דערפישע בעפעלקערונג פון יעדער קאונטי איז געוויזען בעזונדער, טו געפינט מען כמעט איבער'ן גאַנצען לאַנד אַ סך געגענדען, וואו די דערפישע בעפעלקערונג איז קלענער געוואָרען ווי מיט צעהן יאָהר צוריק. דאָס קומט דערפון, וואָס די עכטע אַמעריקאַנער בני אַמעריקאַנער וואַנדערן אַרויס פון די דערפישע געגענדען אין די שטעדט. אין דעם גאַנצען געגענד פון קעגעדאַ ביז דעם גרעניץ פון פּענסילוויניאַ און דעלאַוועער, און פון דעם אַטלאַנטישען ים ביז דעם גרעניץ פון אינדיאַנאַ און אילינאָי, און ווייטער וועסט אין אייאָוואַ און מיזזורי, איז, די צאָהל עכטע אַמעריקאַנער ישובניק'עס פון 1900 ביז 1910 קלענער געוואָרען. אין אַלע איבעריגע סטעיטס איז דער פּראָצענט אַמעריקאַנער געבאָרענע פון אַמעריקאַנער עלטערן אין די דערפישע געגענדען קלענער געוואָרען. היינט, אַז די געבאָרענע אַמעריקאַנער וואָס זיינען אויפגעוואַקסען אין די פאַרמערשע געגענדען וואַנדערן אויס אין די שטעדט, געפינען זיי דאָך מסתמא, אַז זיי קענען פערדינען בעסער אין די שטעדט, איידער אין די פאַרמערשע געגענדען. און דער אמת איז, אַז זינט די ערסטע יאָהרען פון דער גרויסער אייריש־ער און דייטשער איינוואַנדערונג האָט דער וואוקס פון דער אינדוסטרי אין די שטעדט געשאַפען דאָרטען אַ בעסערען אַרבייטס־מאַרק ווי די פאַרמעריי. די ענטוויקלונג פון דער אינדוסטרי קען מען מעסטען מיט דעם וואוקס פון דער פּראָדוקציאָן פון קוילען, וואָרים יעדע אינדוסטרי נוטיגט זיך אין קוילען. נו, טו געפינט איהר, אַז אין משך פון 1870 ביז 1908 איז די פּראָדוקציאָן פון קוילען געוואָרען פיער מאָל אַזוי גרויס, בעת די פּראָדוקציאָן פון קאַטאָן, — וואָס איז איינער פון די וויכטיגסטע פּראָדוקטען פון דער אַמעריקאַנער פאַרמעריי, — איז געוואַקסען מיט נייניציג פּראָצענט (90%), אַנדערע פאַרמערשע פּראָדוקטען — מיט פופציג פּראָצענט (50%), און די צאָהל בהמות איז גאָר קלענער געוואָרען ווי אַמאָל. פון די צאָהלען איז גאַנץ קלאָהר, אַז דער פערלאַנג אויף פאַרם־אַרבייטער האָט געמוזט אָפּשטעהן פון דעם פערלאַנג אויף אַרבייטער אין די מיינס, אין די פעקטאָרים און אויף די אייזענבאַהנען. די פּראָפּאָרציע פון פאַרמערס און פאַרם־אַרבייטער צו דער גאַנצער בעפעלקערונג איז געפאַלען אויף מעהר ווי אַ פערטעל פון 1840 ביז 1870. דאָס איז געווען אַלגעמיין איבער גאַנץ אַמעריקאַ. אין ניו־יאָרק סטעיט און איבער גאַנץ ניו־אינגלאַנד איז אפילו די צאָהל מענשען וואָס זיינען געווען בעשעפטיגט אין דער פאַרמעריי קלענער געוואָרען מיט אַ פינפטעל. די אינדוסטריעלע ענטוויקעלונג פון די פעראייניגטע שטאַטען פאַר די לעצטע פינף און זיבעציג יאָהר האָט געפיהרט צו אַ פערמינדערונג פון דעם בעדאַרף אויף פאַרם־אַרבייטער.

קודם־כל דאַרף מען געדענקען, אַז מיט אַ יאָהר זיבעציג צוריק האָט די אַמעריקאַנער פאַרם פערבונדען אין זיך די פּראָדוקציאָן פון הויה־מאַטעריאַל מיט אַלערליי אינדוסטריען. אַן ענגלישער שרייבער, וואָס האָט אַרויסגעגעבען אַ בוך איבער אַמעריקאַ אין 1833, דערצעהלט, אַז דער אַמעריקאַנער פאַרמער פלעגט מאַכען זיינע אייגענע געצייג, זיין מעבעל, פלעגט אָפּט אַליין בויען אַ הויז פאַר זיך; די פאַרמערשע הויזגעזינד פלעגט אַליין שפּינען, וועבען, נעהען קליידער און שיך, מאַכען זייף און ליכט פאַר זיך. טוענדיג אַזוי פיעל אַלערליי סאָרטען אַרבייט, האָט דער פאַרמער געקענט געפינען אַרבייט פאַר אַ געדונגענעם מענשען אַ גאַנץ יאָהר.

אָבער די ענטוויקלונג פון דער פאַבריק־אינדוס־טרי האָט אָפּגעזונדערט די אַלע אַרבייטען פון דער פאַרמעריי. דער בעסטער ביישפּיעל איז פּוטער. אין 1870 פלעגט מען נאָך אין אַמע־ריקאַ מאַכען פּוטער אויף די פאַרמס, עס איז געווען אַ טייל פון דער אַרבייט פון יעדער פאַרם. היינט צוטאָג איז דאָס אַ בעזונדערע אינדוסטרי. דער רעזולטאַט פון דער ענדערונג איז וואָס היינט צו טאָג איז פאַראַן אַרבייט פאַר אַ געדונגענעם מענשען סך הכל עטליכע מאָנאַט אין יאָהר.

אין אַמאָליגע צייטען, ביז מיט אַ יאָהר זעכ־ציג צוריק, האָבען נאָך די מעהרסטע אַמעריקאַ־נער פעקטאָרים געאַרבייט מיט וואַסער־קראַפט, דערפון שטאַמט דער ענגלישער נאָמען „מיל" פאַר אַ פאַבריק. וואו עס איז געווען וואַסער, פלעגט מען בויען קליינע פעקטאָרים. די קליי־נע שטעדטלעך אין די פאַרמערשע געגענדען האָבען געהאַט אַ סך אַזעלכע פעקטאָרים. ווען עס האָט אויסגעפעהלט אַרבייט אויף די פאַרמס, האָט אַן אַרבייטער געקענט געפינען וואָס צו טאָן אין די אַרומיגע שטעדטלעך. מיט דער צייט אָבער האָט סטים (דאַמפּף, פּאַרע) אומע־טום פאַרדרענגט די וואַסער־קראַפט. דאָס האָט געגעבען די מעגליכקייט צו גרינדען פעקטאָרים אומעטום, דער רעזולטאַט איז געווען וואָס די פעקטאָרים האָבען זיך איבערגעקליבען אין די גרויסע שטעדט. אַן אַרבייטער האָט מעהר ניט קיין מעגליכקייט צו פערדיענען אַ גאַנץ יאָהר אויף אַ לעבען אין אַ פאַרמערשער געגענד, און דעריבער האָבען די פאַרם־אַרבייטער אויף גע־מוזט אַריבערקלייבען זיך אין די גרויסע שטעדט.

די פאַרמעריי איז געוואָרען אַ סיזאָן־אינ־דוסטרי, אַ סך ערגער ווי די קלאוקס. היינט אין דער סיזאָן־אינדוסטרי גופא האָט די מאַשין גענומען צו פערדרענגען דעם אַרבייטער וואָס ווייטער אַלץ מעהרער. פאַר דעם בירגערקריעג האָט דער אַמעריקאַנער פאַרמער געאַרבייט זיין פאַרם אויף דעמזעלביגען שטייגער ווי דער רו־סישער פּויער. דער ערסטער פּאַטענט אויף אַן אייזערנעם פּלוג איז אַרויסגעגעבען געוואָרען אין אַמעריקאַ אין 1797, אָבער דער אַמעריי־נער פאַרמער האָט ניט געהאַט קיין צו־טרוי צו אַזאַ נאָווינע. עס האָט גענומען אַ יאָהר פופציג ביז וואַנען די פּראַקטיקע האָט בייגעקומען דעם טיעף־איינגעוואָרצעלטען גלוי־בען פון דעם קאָנסערוואַטיוועז פאַרמער, אַז אייזען פער'סמ'ט די ערד. אַרום דעם יאָהר 1850, ווען דער אייזערנער פּלוג איז שוין גע־ווען אַלגעמיין איינגעפיהרט, האָט מען נאָך אַל־געמיין געשניטען ווייץ מיט אַ סיערפּ, גראָז מיט אַ קאָסע. אין ווינטער פלעגט מען דרע־שען און וועיען, אַזוי ווי מען טהוט דאָס נאָך היינט אין רוסלאַנד. כל זמן מען האָט גע־אַרבייט די ערד אויף אַזאַ פאַרצייטיגען אופן, האָט מען נויטיג געהאַט אַ סך הענט אויף אַ פאַרם, און עס איז געווען אַרבייט פאַר אַ גע־דונגענעם מענש אַ גאַנץ יאָהר. היינט צו טאָג ווערט אַלצדינג געטאָן מיט מאַשינערי. אַמאָל פלעגט אַ פאַרמער שיילען קאָרן מיט'ן האַנט און ער פלעגט קוים פערטיג ווערען מיט זעקס בושעל אַ טאָג, היינט ווערט דיזעלבע אַרבייט געמאַכט מיט אַ מאַשין, וואָס שיילט אָפּ אַ בו־שעל אין איין מינוט. אַמאָל האָט אַ מאַן גע־דאַרפט אַרבייטען עלף שטונדען אָנצוקאָסיען אַ טאָן היי, היינט ווערט דיזעלבע אַרבייט גע־מאַכט אין אַנדערהאַלבען שטונדען. דורכשניט־ליך פאָדערט היינט די אַרבייט אויף אַ פאַרם מיט אַ מאַשין אַ פינפטעל פון דער צייט, וואָס עס האָט גענומען אַמאָל מיט דער האַנט. איך האָב גענומען די אַלע צאָהלען פון אַ בוך, וואָס פּראָפעסאָר קוועינטאַנס האָט אָנגעשריבען מיט פערצעהן יאָהר צוריק איבער דעם „איינפלוס פון פאַרם־מאַשינערי אויף די פּראָדוקציאָן און דעם אַרבייטער". מאַכענדיג אַ סך־הכל פון דעם פאָרטשריט פון מאַשינערי, האָט ער אויסגערע־כענט, אַז די פאַרם־מאַשינערי האָט איינגע־שפּאָרט די אַרבייט פון אַנדערהאַלבען מיליאָן מענער זעקס טעג אַ וואָך דעם גאַנצען יאָהר, — דער חשבון איז געמאַכט געוואָרען אויף דעם גרונד פון דער דורכשניטליכער יעהרליכער פּראָ־דוקציאָן פון די אַמעריקאַנער פאַרמס פון 1890 ביז 1900. די אויסשטעלונג אין סאַן־פראַנציס־קאָ האָט פערצייכענט אַ ווייטערן פאָרטשריט אויף דעם געביעט זינט דער צייט, ווען פּראָפע־סאָר קוועינטאַנס האָט געשריבען זיין בוך.

די ציפער ווייזט די אורזאַכע פאַרוואָס די אימיגראַנטען בעזעצען זיך ניט אין די פאַרמער־שע געגענדען. די פּראָדוקציאָן פון די פאַרמס איז ניט געוואַקסען אַזוי שנעל ווי די שפּאָרעוו־דיגקייט פון מאַשין־אַרבייט, דעריבער איז דער פערלאַנג אויף פאַרם־אַרבייטער היינטצוטאָג קלענער ווי אַמאָל. פון 1840 ביז 1870 האָט מען דורכשניטליך געאַרבייט הונדערט און דריי און זיבעציג מיליאָן (173,000,000) טעג צו פּראָדוצירען די וויכטיגסטע סאָרטען תבואה. פון 1893 ביז 1896 האָט מען פּראָדוצירט אַ סך מעהר פון דיזעלביגע סאָרטען, אָבער מען האָט געאַרבייט אין גאַנצען הונדערט און צוואַנ־ציג מיליאָן (120,000,000) טעג. מען האָט אַלזאָ איינגעשפּאָרט צוויי פינפטעל פון דער אַמאָליגער צאָהל אַרבייטס־טעג. היינט, זינט די צאָהל פאַרמערס איז אין דער צייט געוואַקסען, הייסט דאָס, אַז עס איז קלענער געוואָרען די צאָהל געדונגענע אַרבייטער. אין אַזאַ עכט־פאַרמערשען סטעיט, ווי נאָרטה דאַקאָטאַ, קען אַ פאַרמער וואָס האָט דריי הונדערט און צוואַנ־ציג אַקער לאַנד, אויסקומען אָהן געדונגענע אַר־בייטער, חוץ אין דער צייט ווען עס איז שטאַרק „ביזי", און דעמאָלט דינגט ער אויף זעהר וועג ניג אַרבייטער. דריי הונדערט און צוואַנציג (320) אַקער איז 128 דעסיאַטינעס, דאָס איז

שוין אַ גאַנצער מאַיאָנטעק, די מעהרסטע פאַר־מערס אין נאָרטה דאַקאָטאַ האָבען וועניגער לאַנד. געוועהנליך דינגט מען אַרבייטער אויף די אַמעריקאַנער פאַרמס נאָר ווען עס קומט די צייט צו שניידען תבואה. אַז דער פערלאַנג אויף אַרבייטער איז קליין, איז דער אַרבייטס־לוין אויך קליין. עס איז אַן אָפיציעל בעשטע־טיגטער פאַקט, אַז לאַנד־אַרבייט ווערט ערגער בעצאָהלט ווי אַלע וויכטיגסטע בעשעפטיגונגען. דאָס איז בעוויזען געוואָרען מיט סטאַטיסטישע ציפערן. קענסאַס איז אַ טיפּישער פאַרמערשער סטעיט. לויט אַן אונטערזוכונג וואָס איז גע־מאַכט געוואָרען פון דער קענסאַס ביוראָ אָוו לעיבאָר אין 1900, האָט אַ פאַרם־אַרבייטער פערדיענט דורכשניטליך צוויי הונדערט זעקס און ניינציג דאָלאַר ($296) אַ יאָהר, שוין אַריינ־רעכענענדיג דעם ווערט פון די קעסט וואָס ער האָט געקראָגען פון דעם פאַרמער. פּראָסטע אַר־בייטער אין די בילדינג־טרעידס האָבען פער־דיענט מיט זיעבען און צוואַנציג דאָלאַר ($27) מעהרער און האָבען געאַרבייט מיט צוויי און פערציג (42) טעג וועניגער און מיט צוויי שטונ־דען וועניגער אַ טאָג. פּראָסטע (קאָמאָנע) אַר־בייטער ביי די אייזענבאַהנען האָבען פערדיענט מיט ניין און דרייסיג דאָלאַר ($39) מעהרער, און אין די קוילען־גרובען מיט איין און זעכציג דאָלאַר ($61) מעהרער, איידער די אַרבייטער אויף די פאַרמס. דערצו האָט אַ קוילען מיינער גערוהט מיט צוויי און זעכציג (62) טעג מעהרער אין יאָהר און האָט געאַרבייט מיט דריי שטונ־דען וועניגער אַ טאָג, ווי דער אַרבייטער אויף אַ פאַרם.

לאָמיר מאַכען אַ שפּרונג אין קאַליפאָרניא, וואָס איז זיכער ניט איבערפילט מיט גרינע אי־מיגראַנטען. לויט אַ סטאַטיסטישער אונטער־זוכונג וואָס איז דאָרטען געמאַכט געוואָרען מיט צעהן יאָהר צוריק, האָבען סך־הכל צוויי פּראָ־צענט (2%) פון אַלע ווייסע אַרבייטער אויף די פאַרמס געקראָגען מעהר ווי צוועלף דאָלאַר ($12) אַ וואָך, און אויף די אייזענבאַהנען — דריי־פערטעל פון דער גאַנצער צאָהל.

אין דער לעצטער צייט האָט מען זעהר פיעל גערעדט און געשריבען וועגען די אונמענשליך־לאַנגע אַרבייטס־שטונדען אין די שטאָהל־פאַב־ריקען פון פּענסילוויניא. נו, איז אויף די פאַרמס דער אַרבייטס־טאָג נאָך לענגער. אין די נאָרטה־וועסט און אין די סויטה שטעלט מען זיך צו דער אַרבייט ווען די זון געהט אויף, און מען געהט אַוועק ווען די זון געהט אונטער. אַן עקספּערט פון מערילענד, זאָגענדיג עדות פאַר פּרעזידענט מאַקקינלי׳ס אינדוסטריאַל קאָמישאָן, האָט דערצעהלט, אַז ער האָט אַמאָל געהערט אַ רעדנער זאָגען, אַז די פאַרמערס האָבען געלייזט די אַכט־שטונדען פראַגע: זיי אַרבייטען אַכט שטונדען פאַר דינער און אַכט שטונדען נאָך דינער. נאַטירליך זיינען די שטונדען אַזוי לאַנג נאָר אין דער צייט, ווען מען שניידט אויף די פעלדער, אַ גאַנץ יאָהר אַר־בייט מען סך־הכל צעהן שטונדען, אָבער די מעהרסטע פאַרם־אַרבייטער האָבען ניט דעם מזל צו אַרבייטען צעהן שטונדען, ווייל באַלד ווי זי איז פאַרטיג מיט׳ן שניידען, קריעגען זיי דעם וועג.

אין אַ לעקטשור וואָס דער אַסיסטאַנט סעק־רעטערי אָוו אַגריקאָלטשור, לואיס פּאָסט, האָט געהאַלטען לעצטען מאָנאַט אין ניו־יאָרק, האָט ער געזאָגט, אַז די אַרבייטער האָבען קיין חשק ניט צו געהן אַרבייטען אויף די פאַרמס, וואָרום זיי קריעגען דאָרטען די ערגסטע בעהאַנדלונג. מען מוז דאָך ניט פערגעסען, אַז דאָס רוב אי־מיגראַנטען, אויב זיי זאָלען וועלען געהן אַרביי־טען אויף די פאַרמס, וואָלטען זיי געדאַרפט ווערען אַרבייטער, — די וואָס האָבען די מיטלען צו ווערן פאַרמערס פאַר זיך זיינען אויסגענומען. דער אימיגראַנט דאַרף זיך ריכטען אויף לאַנגע שטונדען, ניט קיין שטענדיגע אַרבייט און ני־דעריגע שכירות. וואָס ער בלייבט אין שטאָדט, איז אין איינקלאַנג מיט דעם אַלגעמיינעם כלל, וואָס אפילו אַזאַ געגנער פון אימיגראַציע, ווי פּראָפעסאָר קאַמאָנז פון דעם וויסקאָנסינער אונ־ניווערסיטעט גיט צו, אַז די אימיגראַציע ריהרט זיך אַהין וואו עס איז פאַראַן אַ פערלאַנג אויף אַרבייט.

עס איז אַן אַלגעמיין אָנגענומענער כלל פון פּאָליטישער עקאָנאָמיע אַז אין דער ענטוויקלונג פון לאַנדווירטשאַפטליכע געגענדען מוז קומען אַ פּונקט, ווען אַ ווייטערער וואוקס פון דער בע־פעלקערונג וואָס פערנעהמט זיך מיט לאַנד־אַר־בייט איז מעגליך נאָר דעמאָלסט, אויב מען בייט איבער דעם גאַנצען סיסטעם פון דער פאַרמעריי אויף אַן אינטענסיווערן, ווי מען רופט עס אויף אַ וויסענשאַפטליכען לשון, דאָס הייסט ווען מען פערזייהט די ערד מיט אַזעלכע פּלאַנצען, וואָס פאָדערן מעהר אַרבייט און ברייגנען אויף דער־פאַר מעהר פּראָדוקטען. די פעראייניגטע שטאַאַטען האָבען שוין דערגרייכט דעם פּונקט. די רעגיערונגס־לענדער זיינען שוין אַלע צוטיילט געוואָרען, חוץ אַזעלכע, וואָס פאָדערן קינסטליכע בעוואַסערונג (איריגאַציע), — אָבער יענע לענדער קאָסטען אַזוי פיעל, אַז מען דאַרף זיין אַ שטיקעל קאַפּיטאַליסט אום צו זיי צו־צוקומען. דורכשניטליך איז דער פּריין פון פאַרמערשער לאַנד אין די פעראייניגטע שטאַאַ־טען פערדאָפּעלט געוואָרען פון 1900 ביז 1910. די פאַרמערס אין די וועסט פערקויפען זייערע פאַרמס און עמיגרירען אין וועסט קענעדאַ, וואו זיי קריגען רעגיערונגס־לענדער כמעט אומזיסט. אין 1910 האָבען פון די פעראייניגטע שטאַאַ־טען עמיגרירט פּופּצעהן טויזענט (15,000) פאַר־מערשע פאַמיליעס, יעדערע פון זיי האָט מיט־געבראַכט אַהין דורכשניטליך פיער טויזענט דאָ־לאַר ($4,000).

ווען אמעריקאנער פארמערס, וואס פערמאָגען אזוי פיעל, וואנדערן ארויס פון די פערייניגטע שטאאטען, מוז דאָך זיין קלאהר, אז פאר אן איינגעוואנדערטען ארבייטער, אפילו ווען ער האט דאָ אָפּגעארבייט א צייט און אָפּגעשפּארט אביסעל געלד, איז די פארמעריי ניט קיין געשעפט, ווער רעדט שוין פון גרינע אימיגראנטען.

פריינד בודיש האט אָנגעשריבען א פּאָר אַרטיקלען אין דעם „אידישען קאָנגרעס", וואו ער רעדט זעהר ענטוזיאסטיש וועגען דעם פּארטשריט פון דער אידישער פארמעריי אין אמעריקא. ער ברייינגט זאָגאר סטאטיסטישע ציפערן, וואָס מאָלען פאר זיינע בעגייסטערטע אויגען א אידישען „שטראָם פון שטאָדט אין דאָרף". ער שאַצט אָפּ די צאָהל אידען, וואָס מאכען א לעבען פון פארמעריי און פארם־ארבייט אויף פערציג ביז פופציג טויזענד נפשות. לאָז זיין דערווייילע, אז זיין אָפּשאצונג איז ניט איבערטריבען. אָבער אין 1910 זיינען אין די פערייניגטע שטאאטען איבערגעצעהלט געוואָרען 1,674,000 אידיש־שפּרעכענדע איינוואוינער, ניט ארייגרעכענענדיג זייערע קינדער, וואָס זיינען שוין דאָ געבאָרען געוואָרען. אלזאָ הייסט דאָס, אז די גאנצע אידישע לאנדווירטשאפטליכע בעפעלקערונג מאכט אויס העכסטענס דריי פּראָצענט (3%) פון אלע אמעריקאנער אידען. איך האָב דאָ גאָר ניט גענומען אין בעטראכט, אז די צאָהל אידען איז אין די פינף יאָהר זינט דער לעצטער פאָלקס־צעהלונג זיכער היבש געוואקסען, וואָס וואָלט דעם פּראָצענט געמאכט קלענער. אָבער וועגען אזא קלייניגקייט איז ניט ווערט זיך צו דינגען. פריינד בודיש אליין פערגלייכט דעם דאָזיגען „שטראָם" פאר די לעצטע צעהן יאָהר מיט דער אידישער איינוואנדערונג פאר דערזעלבער צייט און ביי איהם קומט אויך אויס, אז די צאָהל „שטאָדטלער" וואָס זיינען געוואָרען „דאָרפסלייט" האָט בעטראָפען דריי פּראָצענט. ניט זעהר פיעל. אָבער ער רעכענט, אז היות ווי פון אָנהויב איז דער פּראָצענט געווען קלענער; איז ער דאָך געוואקסען אין דער צייט, און דעריבער וועט ער מסתמא ווייטער נאָך מעהר וואקסען.

„אויביג שלאָגט די האָפנונג אין דעם מענשען'ס ברוסט", זאָגט אן ענגלישער דיכטער. אויב איהר אנאליזירט אָבער די פּראָזאישע ציפערן, ווערט אייער גלויבען שטארק אָפּגעקיהלט. די אידישע פארם־ארבייטער זיינען ביי פריינד בודיש'ן געוואקסען שנעל ווי אין אן אָראנזשעריי. די העכסטע צאָהל פארם־ארבייטער פאר וועמען די אידישע „פארם־לעיבאָר ביוראָ" האָט געפונען ארבייט אין איין יאָהר האָט בעטראָפען איבער עלף הונדערט (1,117) אין 1913. דעם נעקסטען יאָהר האָט זי געפונען ארבייט פאר ווענינער ווי טויזענט (937) א. א. וו. פריינד בודיש לעגט אָבער צוזאמען די צאָהל ארבייטער, וואָס האָבען געפונען ארבייט דורך די ביוראָ יעדען יאָהר פון 1908 ביז 1915, און אויף דעם אופן ווערען ביי איהם בעשאפען „קארגע פינף טויזענד ארבייטער". די דאָזיגע פינף טויזענד ארבייטער האָבען זיך געפּרוכטפערט, איז פון זיי געוואָרען „פון צעהן ביז עלף טויזענט נפשות". ער גיט אָבער אליין צו, אז

„עס איז פערשטענדליך מעגליך, אז פיעלע פון די ארבייטער, פאר וועלכע די ביוראָ האָט אָנגעזוכט א שטעלע אין א יאָהר, זיינען פון איהר געהאָלפען געוואָרען אויך אין א צווייטען, דריטען און אפשר מעהר יאָהר. צום בעדויערען האָט די ביוראָ ניט קיין סטאטיסטיקס פון די יעניגע, פאר וועלכע זי געפינט ארבייט יאָהר איין יאָהר אויס. עס איז פערשטענדליך אויך שווער צו זאָגען וויפיעל פון דיעזע קארגע 5 טויזענד פארם ארבייטער זיינען פערבליבען אלס שטענדיגע פארם ארבייטער, און וויפיעל עס זיינען געגאנגען אויף פארם ארבייט נאָר אויף א ווייל."

אויף אזעלכע סברות איז ריזיקאליש צו בויען א טעאָריע, וואָס געהט להפך צו דער עקאָנאָמישער ענטוויקלונג פון די פעראייניגטע שטאאטען. אָדער אפשר איז גאָר פאר אונז אידען פאראן אן אויסנאהם — א סאָרט „קראָמע יעווערעיעוו" — פון דעם אלגעמיינעם געזעץ פון דער ענטוויקלונג פון אלע קאפּיטאליסטישע לענדער, וואָס דריקט זיך אויס אין דעם שטראָם פון דאָרף אין שטאָדט?

ז. שניאור:

# די בלינדע קעניגין

(הערבסט־ליעדער)

(מיין יונג פערשטארבענעם פריינד מיכאל ראבינאוויטש געווידמעט.)

אָה, ווער בלאָנדזשעט דאָרט
אינ'ם בלעטער־פאַל? —
ס'איז דער יעסיען־גייסט,
ס'איז די קעניגין
מיט דער קראַנקער פאַרב
אויף דעם וואַקס־געזיכט,
מיט די בונטע שיך
פון סאַפּיאַן און גאָלד.

איהרע אויגען — שטאַר,
מוטערפּערעל־בלאַנק;
און איהר מלוכה־קלייד
איז פון שפּינגעוועב.
ווייסע זיידען־פּרענז
ציהען זיך פון זוים,
רעגענבויגען־שטויב
ציטערט אינ'ם זייד.

קאַלט איהר אויג און בלינד, —
געהען געהט פאַראויס
איהר געפיהל און טאַפּט, —
דורכ'ן וואַלד און דאָרף.
וואָס איהר אויג ניט זעהט —
זעהט איהר בלאַסע האַנד,
וואָס איהר האַנד ניט ריהרט —
שפּירט איהר שיכעלע.

אָה, ווי טרוי'ריג־רייך
איז איהר תשרי־וועג!
גליקליך און פערזאָרגט
שמייכעלט יעדער קוסט;
ס'דריקט די גאָלד'נע קרוין
אויף די בירקען־קעפּ;
קראַנק פון פורפּור־גליק
גריסט דער לינדענבוים.

אַלץ וואָס שפּראָצט און וואַקסט
שפּיעלט יעצט פורים־שפּיעל:
פריהער אַזוי פראָסט,
צנוע'דיג און גרין, —
איצטער בונט אין ווילד,
פערמאַסקירט, פערפאַרבט
מיט קאַרמין און בראָנז,
ווי צום קאַרנאַוואַל.

שטעהען אומעטום,
גרייט אויף באַרג און טאָל, —
און די הויפענס פול
גין־גאָלד־קאָנפעטי;
לאַכען, קוקען אויס
זייער מלכה־הערבסט;
פרעהען זיך אין שרעק:
ש..שאַ! זי געהט, זי געהט...

קומט זי אָבער אָן
מיט איהר שטאַרען בליק,
ציטערט מיט קיין ברעם
ווען מען שיט זי אָפּ, —
בלייבען זיי פערשעמט,
ווערען רויט און בלאַס;
און די הויפענס גאָלד
פאַלט זיי פון די הענד.

וואו זי געהט אַ דורך —
פאַלט איהר צו די פיס
ס'גאַנצע מאַסקען־פראַכט,
שפּרייט א טעפּיך אויס —
פערסיש אויסגעוועבט.

אין איין קווייטען־שפּיעל:
זאַפרען, שוועבעל, בלוט,
צימרינג און מאַראַנ'ן...

וואו זי שטויסט זיך אָן
מיט איהר רויטען שוך, —
שיט זיך אָפּ ווי שניי
ד'לעצטע, שווערע רויז;
און די קאַווענע —
ווייס און גרין געשטרייפט, —
ציהט איהר נאָפּעל איין,
רייסט זיך אָפּ פון דר'ערד.

וואו זי גיעט א הויך, —
דאָרטען מפיל'ט שטיל
ד'אַלטע באַרענטע
איהר כל־נדרי־באַר,
איהר בן־זקונים'ל;
און די פלעדער־מויז
חלש'ט און שלאָפט איין
אין איהר חורבה־שפּאַלט.

פון איהר בלינדען קוק —
מוטער־פערעל־בלאַנק, —
קראַמפּט אַ הויט פון אייז
איבער וואַסערלעך;
שווימט אַ נעבעל אָן,
מישט די לופט מיט מילך;
און דער טאָג ער לויכט
ווי פון יענער וועלט.

אויס דער מאַסקאַראַד,
אויסגעלעשט די ליכט!—
בלייבען שטעהן די געסט
אויסגעניכטערט, הויל;
קלאַפּען צווייג אָן צווייג,
דעקען זייער שאַנד
מיט די דאַרע הענד
און פערדעקען ניט.

נור איין דעמבעל דאָרט —
שכור נאָך פון באַל,
שאָקעלט מיט'ן פליך,
שיט, ניט מיר ניט דיר,
שטיקלעך בראָנז־פּאַפּיר;
און זיין לעצטער גרוס
פלאַטערט נאָך אין ווינד,
שפּיעלט זיך מיט'ן טויט.

נור די סאָסנע גרינט
אָבגעזונדערט, פרום:

— איך האָב ניט געשטיפט —
וועלק איך ניט אַצינד,
איך האָב ניט געברענט —
פריהר איך ניט ווי זיי;
זילבערט מיך דער פראָסט —
שמעקט פון איהם מיט פעך...

און די מלכה־הערבסט
איז שוין ווייט אַוועק;
פון איהר וויסטען וועג
גרייכט נאָך אַ געזאנג;
ס'איז איהר אָבשיעד־ליעד...
ווער עס הערט דערהערט,
ווער עס הערט ניט — זאָגט:
„האָרך, עס קלאָגט דער ווינד!"

שטיל! די בלינדע זינגט...
אַלט — איהר ליעד און נייי:
— „איז געשעהן א נס
האָט קיין זעל געוואוסט;
וועלען קומען פיעל
וואונדער אויף דער ערד, —
וועט קיין קינסטלער־אויג
דאָרטען מעהר ניט זיין".

און זי קלאָגט אין ליעד,
אַז דער צויבערער
מאַכט פון שערבלאך גאָלד,
פוילט אַליין אין נויט;
און די שענסטע ווייב
שטאַרבט, ניט וויסענדיג,
ווי עס האַלזט אַ מאַן,
ווי עס זויגט אַ קינד.

ווי אַ קראַנקער לייב,
אין אַ צפון־לאַנד, —
קוקט ארוים פון שטייג,
טרוימט פון זון און זאַמד;
זעהט איהם אוים דער שניי
ווי אַ הייסער סטעפּ,
פליהט אַ ראָב פאַרביי —
צוקט אַנ'אָדלער דורך...

און זי זינגט אין ליעד,
אַז משיח קומט;
ערגיין געהט ער שוין,
קיינער ווייסט ניט וואו.
אַלע וואַרטען מיעד,
אַלע שלאָפען איין,
פון דעם לעצטען פאַק'ל
ציהט אַ בלאָהער רויך.

ס'רייסט זיך אָפּ פון שטאַנג
די בעגריסונג־פאָן,
מיט דעם בלעטער־פאַל
צאַפּעלט זי אין שטויב.
אויפגעקנייטשט, פערפוילט
וועלקט זי פאַרב נאָך פאַרב; —
„און... משיח קומט,
און משיח געהט!"...

אוי, ווער רוישט דאָס דאָרט
אינ'ם בלעטער־וועג!
און ווער זינגט פערבענקט
אין דעם וויסטען פעלד — ?
ס'איז דער בלינדער גייסט,
ס'איז די קעניגין
מיט די בונטע שיך
פון סאַפּיאַן און גאָלד.

ב. פייגענבוים.

# די פאָן - אמעריקאַנישע בעוועגונג

(דער קאָנגרעס פון די אַמעריקאַנער רעפּובליקען און די מאָנראָ דאָקטרין)

ין דער צייט ווען די פעלקער פון דער אַלטער וועלט מערדערן זיך ווי ווילדע חיות, געהען די פעלקער פון דער נייער וועלט צייגען אַ ביישפּיעל פון אַ לעבען ווי פריינדליכע שכנים.

ווען מען רעדט אין דער אַלטער וועלט וועגען אַ פריעדענס־פערבינדונג פון די נאַציאָנען, לאַכט מען זיך אויס דערפון ווי פון בטלנישע חלומות, וואָס עס איז אונמעגליך זיי זאָלען פערווירקליכט ווערען. אין דער נייער וועלט האַלט עס דערביי, אַז דיעזע „אונמעגליכע חלומות" זאָלען ווערען אַ ווירקליכקייט.

אַ היסטאָרישע פּאַסירונג איז פאָרגעקומען פאָריגען מאָנאַט אין אַמעריקאַ. דאָס איז די רעדע פון פּרעזידענט ווילסאָן, דעם 6טען יאַנואַר, פאַר דעם פאָן־אַמעריקאַנישען וויסענשאַפטליכען קאָנגרעס אין וואַשינגטאָן.

אויף דעם אַמעריקאַנער וועלט־טהייל זיינען

היינט דאָ 21 רעפּובליקען. פּאַן־אַמעריקאַניזם הייסט די שטרעבונג צו פעראייניגען אַלע דיע־זע רעפּובליקען. דער פּאַן־אַמעריקאַנישער ווי־סענשאַפטליכער קאָנגרעס איז אַ צוזאַמענפאָר פון פאָרשער און וויסענשאַפטס־לייט פון אַלע דיעזע רעפּובליקען, צום צוועק פון איבערגעבען איינע די אַנדערע זייערע אויפטהואונגען און פעראייניגען זייער וויסענשאַפטליכע טהעטיג־קייט. דאָס איז איינע פון די אונטערנעהמונ־גען, וואָס ציעלען דערצו, צו פעראייניגען אַלע רעפּובליקען פון אַמעריקאַ אין פערשיעדענע בע־ציהונגען.

דער געדאַנק אַליין, צו ברייגגען דערצו, אַז דיעזע אַלע רעפּובליקען זאָלען זיך פיהלען ווי נאָ־הענטע שכנים מיט געמיינשאַפטליכע אַנגעלעגענהייטען — דיעזער געדאַנק אַליין איז שוין אַן אויפטהו, אַ נייעס. דען כאָטש דיעזע אַלע רעפּובליקען זיינען ווירקליך שכנים, זיינען זיי אָבער לויט די אַלטע נאַציאָנאַלע בעגריפען זעהר ווייט איינע פון די אַנדערע. ווייניגסטענס זיי־נען דאָס די יונייטעד סטייטס און קאַנאַדאַ פון איין זייט און אַלע איבריגע רעפּובליקען פון אַמעריקאַ פון דער אַנדערער זייט. דען די יו־נייטעד סטייט און קאַנאַדאַ זיינען ענגליש און די איבריגע רעפּובליקען זיינען שפּאַניש און פּאָרטוגעזיש. אין בעפעלקערונג האָבען די יו־נייטעד סטייטס אַליין מעהר איינוואָהנער ווי אַלע איבריגע רעפּובליקען: די יונייטעד סטייטס — 100 מיליאָן; (מיט קאַנאַדאַ 110 מיליאָן); אַלע איבריגע רעפּובליקען אונגע־פעהר 80 מיליאָן. אין גרויס אָבער האָבען די יונייטעד סטייטס 3½ מיליאָן סקווער מייל און די איבריגע רעפּובליקען פון אַמעריקאַ אַרום 12 מיליאָן.

ביידע צדדים זיינען אַלזאָ ניט מיט'ן האַנד אַוועקצומאַכען. און היסטאָריש, לויט די אַלטע נאַציאָנאַל־בעגריפען, זיינען זיי פרעמדע איינע צו די אַנדערע. ניט בלויז אין שפּראַך, נאָר אויך אין אַבשטאַמונג, אין „ראַסע". די ענג־לישע זיינען „אַנגלאָ־זאַקסען" און די שפּאַנישע און פּאָרטוגעזישע זיינען „ראָמאַנען", „לאַטיי־נער". (דאַרום רופט מען זיי אויך „לאַטייניש־אַמעריקאַנישע רעפּובליקען"). אויך היסטאָריש זיינען זיי קנאַפּ מחותנים מיט אַנאַנדער. און האַנדעל האָבען אַלע לאַטייניש רעפּובליקען גע־פיהרט מעהר מיט אייראָפּעאישע לענדער, ווי מיט די יונייטעד סטייטס.

דאַרום איז דער פּאַן־אַמעריקאַנישער געדאַנק עטוואָס נייעס. ער בעדייטעט, אַז „אַ שכן איז נעהנטער ווי אַ קרוב"... ער דריקט אויס דעם נייעם בעגריף, אַז שותפות'ע נאָהענטע אינטע־רעסען פערבינדען פעלקער גיכער, ווי די אַלטע נאַציאָנאַלע און היסטאָרישע פערוואַנדשאַפט. די פּאַן־אַמעריקאַנישע בעוועגונג זוכט צו בע־שאַפען אַ נייע פעלקער־ברודערשאַפט צווישען די שכנים־פעלקער פון אַמעריקאַ, וועלכע זיינען זיך ביז אַהער געווען פרעמד.

די פּאַן־אַמעריקאַנישע האַנדעלס־קאָנגרע־סען און וויסענשאַפטליכע קאָנגרעסען זיינען טיילען פון דיעזער בעוועגונג. אָבער דער עיקר איז דאָך זייערע דיפּלאָמאַטישע פערהעלטניסען. אויב, צום ביישפּיעל, די יונייטעד סטייטס מיט מעקסיקאַ זאָלען האָבען מלחמה, קען נאַטירליך פון פריינדשאַפט קיין רייד ניט זיין. אָט וועל־גען דעם איז דאָס געווען די רעדע פון פּרעזי־דענט ווילסאָן ביי דעם פּאַן־אַמעריקאַנישען ווי־סענשאַפטליכען קאָנגרעס.

ער האָט אָפיציעל בעקאַנט געמאַכט, אַז די רעגיערונג פון די יונייטעד סטייטס וועט איינ־בערופען אַלע אַמעריקאַנער רעפּובליקען אויף אַ רייהע דיפּלאָמאַטישע קאָנגרעסען, מיט דעם צוועק אָבצושליסען צווישען זיך אַן אָבמאַך, וואָס זאָל פערזיכערען, אַז זיי זאָלען קיינמאָל ניט האָבען קיין מלחמה צווישען זיך. דער אָבמאַך זאָל בעשטעהן אין דעם:

אַז יעדע רעפּובליק זאָל בלייבען ביי די לאַנד, וואָס זי בעזיצט און קיינער זאָל פון קיי־נע פון זיי ניט אַוועקנעהמען קיין טעריטאָריע.

אַז די שטרייטיגקייטען, וואָס בעשטעהען יעצט צווישען מאַנכע פון דיעזע רעפּובליקען וועגען די גרענעצען צווישען זיי, זאָלען פריעד־ליך פערגליכען ווערען.

אַז אין פאַל עס וועט אַמאָל פאָרקומען אַ מחלוקה צווישען אַמעריקאַנער לענדער, זאָלען זיי זיך פערלאָזען אויף אַרביטריישאָן.

און אַז קיין לאַנד זאָל ניט ערלויבען ביי זיך רעוואָלוציאָנערען פון אַן אַנדער לאַנד צוגרייטען אַ רעוואָלוציאָן געגען זייער רעגיערונג.

דער פּאָרשלאָג איז שוין איבערגעגעבען גע־וואָרען צו די אַמבאַסאַדאָרס פון אַלע אַמערי־קאַנער רעפּובליקען און עס איז שוין אָבגעשיקט געוואָרען צו זייערע רעגיערונגען.

אַזוי ווי דאָס איז פאָרגעשלאָגען פון דער מעכטיגסטער לאַנד פון אַמעריקאַ (די יונייטעד סטייטס האָט 100 מיליאָן איינוואָהנער, די צווייטע גרעסטע איז בראַזיליען מיט 20 מי־ליאָן), איז עס אַזוי גוט ווי זיכער, אַז דאָס וועט אויסגעפיהרט ווערען. דען אַלע איבריגע רע־פּובליקען קענען דערביי נאָר געווינען. ביז אַהער האָבען זיי געקוקט מיט אויגען פון חשד אויף דעם גרעסטען שכן, די יונייטעד סטייט. זיי האָבען חושד געווען, אַז ער מיינט זיי איינ־צושלינגען. אָבער אַז ער אַליין שלאָגט פאָר צו גאַראַנטירען יעדער לאַנד איהר יעצטיגען בע־זיץ, איז אַן ענד צו דעם אַלטען היסטאָרישען חשד.

און ניט בלויז אַ פּוסטער חשד ענדיגט זיך. דער חשד האָט געהאַט אַ גוטען גרונד. די יונייטעד סטייטס האָבען זיך אָפט געגוג אריינגערוקט צו די שכנים־רעפּובליקען. עס

איז געווען איהר היסטאָרישע שטרעבונג אויס־צובייטען זיך אַלץ ווייטער און ווייטער איבער די אַמעריקאַנער יבשה. מיט די יעצטיגע פּאָ־ליטיק, וועלכע פּרעזידענט ווילסאָן האָט פאָר־געלייגט אין זיין רעדע, הערט דאָס אויף.

לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אַז די גאַנצע איב־ריגע וועלט עקזיסטירט ניט, נאָר אַמעריקאַ איז די וועלט און איהרע 21 רעפּובליקען זיינען אַלע פעלקער — דאַן האַלט עס שוין זעהר שטאַרק דערביי, אַז מלחמות זאָלען אָבגעשאַפט ווערען און די פעלקער זאָלען זיך פעראייניגען אין אַ פריעדענס־בונד.

און פאַר וואָס זאָל ניט מעגליך זיין דאָסזעל־בע אין דער גאַנצער איבריגער וועלט?

אַמעריקאַ האָט אין פיעלע זאַכען געגעבען דער וועלט אַ ביישפּיעל. די אורזאַכע איז, ווייל אַמעריקאַ איז יונג און האָט ניט קיין פערשי־מעלטע „הייליגע" אַלטע טראַדיציעס דורכצו־ברעכען. זי האָט ניט קיין איבערבלייבעכטס פון אַ פאַרצייטיגען פערשימעלטען יחוס, וועלכען זי מוז בעשיצען מיט דעם בלוט פון די פעלקער.

אמת, יונג ווי אַמעריקאַ איז, האָט זי שוין אויך אַ ביסעל טראַדיציע. און גראַדע אין דער אַנגעלעגענהייט פון פאַן־אַמעריקאַניזמוס. די טראַדיציע איז — די „מאָנראָו דאָקטרין". און אויך דיעזע טראַדיציע האָט דאָ געשטערט ביז אַהער די איינינגקייט פון די נאַציאָנען. אָבער דיעזע טראַדיציע שטאַמט פון דעם פרייהייטס־קאַמפּף פון דער וועלט. זי האָט זיך געענדערט נאָך די אומשטענדען, און יעצט ענדערט זי זיך ווידער נאָך נייע אומשטענדען.

לאָמיר דאָ בעטראַכטען, וואָס דאָס איז, די „מאָנראָו דאָקטרין", פון וואַנען דאָס שטאַמט און ווי דאָס האָט זיך געענדערט:

* * *

דאָס איז געווען אין אַנפאַנג פון 19טען יאָהרהונדערט. די פרייהייטס־קעמפּפע פון דער בורזשואַזיע, וועלכע האָבען זיך אָנגעפאַנגען מיט די גרויסע רעוואָלוציאָנען אין אַמעריקאַ און אין פראַנקרייך, האָבען זיך צושפּרייט איבער די גאַנצע ציוויליזירטע וועלט. עס איז געווען אַ וועלט־שטורם. יעדער זיעג פון אַ רעוואָלו־ציאָן אין אירגענד וועלכען לאַנד אין דער וועלט איז פון די אַלטע הערשער אין אַלע לענדער בע־טראַכט געוואָרען פאַר זייערע אַ ניעדערלאַגע.

נאָכדעם ווי די געקרוינטע טיראַנען פון אייר־אָפּאַ האָבען בעזיעגט די רעוואָלוציאָנערע פראַנקרייך און זיינען צום צווייטען מאָל אַריין אין פּאַריז און האָרט צוריק איינגעשטעלט די אַלטע מאָנאַרכיע, האָבען זיי זיך פעראייניגט אין די „הייליגע אַליאַנץ". געגרינדעט איז די „הייליגע אַליאַנץ" געוואָרען פון די געקרוינטע הערשער פון רוסלאַנד, עסטרייך און פּרייסען. באַלד זיינען צו זיי צוגעשטאַנען כמעט אַלע אַנ־דערע געקרוינטע טיראַנען. פאַר דער וועלט האָט די „הייליגע אַליאַנץ" אָנגענומען קריסטלי־כע פרומקייט און ברידערליכקייט און מענשען־ליעבע אַלס איהר צוועק. אין אמת'ן איז דאָס געווען אַ רעאַקציאָנערער פערבאַנד פון אַלע טי־ראַנען, מיט דעם צוועק צו דערשטיקען יעדע אַרויסשפּראָצונג פון פאָרטשריט און פרייהייט אין אַלע לענדער פון דער וועלט.

אין דער צייט פון דעם פרייהייטס־שטורם איבער די גאַנצע וועלט האָבען זיך געהאַט גע־גרינדעט די אַמעריקאַנער רעפּובליקען, אָבריי־סענדיג זיך פון זייערע „מוטער־לענדער", שפּאַ־ניען און פּאָרטוגאַל. ווען די „הייליגע אַליאַנץ" האָט זיך צובושעוועט און גענומען איבעראַל פערניכטען וואָס די רעוואָלוציאָנען האָבען אויפ־געטהאָן, דאַן האָבען זיי זיך גענומען צו אַמע־ריקאַ אויך. זיי האָבען זיך פאָרגענומען צו פערניכטען די אַלע רעפּובליקען און זייערע לענ־דער צו מאַכען צוריק פאַר קאָלאָניעס פון אייר־אָפּעאישע מאָנאַרכיען.

דעמאָלט איז די פראַגע געווען פאַר די יו־נייטעד סטייטס, ווי זאָל זי זיך פערהאַלטען אין דער זאַך?

אין דער צייט פון דער אַמעריקאַנער רעוואָ־לוציאָן האָבען די אידעאַליסטישע רעוואָלוציאָ־נערען ערוואַרטעט, אַז ווען די רעוואָלוציאָן וועט זיעגען, וועט די אַמעריקאַנער רעפּובליק אַרויס אין קאַמפּף געגען אַלע מאָנאַרכען פון דער וועלט און העלפען אַלע לענדער זיך בעפרייען און ווערען רעפּובליקען. פון דיעזען אידעאַליס־טישען חלום האָבען די אַמעריקאַנער דיפּלאָמאַ־טען זיך באַלד אויפגעכאַפּט. זיי האָבען זיך ניט געוואָלט מישען אין אַנדערע לענדער. אָבער ווען די „הייליגע אַליאַנץ" האָט זיך, פון איהר זייט, גענומען מישען אין אַלע לענדער, זיי צוריק צו פיהרען צו די אַלטע מאָנאַרכישע פיהרונגען, און זיי האָבען גענומען קריכען, צו דעם צוועק, אין דעם אַמעריקאַנער וועלט־טהייל אויף, האָט זיך דאָך געשטעלט די פראַגע: וואָס וועט זיין, ווען זיי וועלען אויף די יונייטעד סטייטס אויך וועלען אַרויפלייגען זייער האַנד?

ענגלאַנד האָט דאַן פאָרגעשלאָגען אַמעריקאַ צו פעראייניגען זיך מיט איהר אין אַ געגען־פערבאַנד געגען די „הייליגע אַליאַנץ". (ענגלאַנד האָט זיך אָן דער אַליאַנץ קיינמאָל ניט אָנגע־שלאָסען). אָבער אַנערקענען די אַמעריקאַנער רע־פּובליקען האָט ענגלאַנד ניט געוואָלט. און אויב אַזוי, האָבען די יונייטעד סטייטס ניט געטרויט ענגלאַנד.

אין דיעזע אומשטענדען איז דאָס געווען, ווען דזשיימס מאָנראָו, דער פינפטער פּרעזידענט פון אַמעריקאַ, האָט אין זיין מעסעדזש צום קאָנגרעס (אין יאָהר 1823) ערקלעהרט, וואָס די פּאָליטיק פון די יונייטעד סטייטס דאַרף זיין אין דיעזע פראַגען: אַז קיין פערבינדונגען מיט אייראָפּעאישע לענדער דאַרף אַמעריקאַ ניט אָב־מאַכען, דערפאַר אָבער אין דעם אַמעריקאַנער וועלט־טייל דאַרפען די יונייטעד סטייטס ניט

אריינלאָזען קיין אייראָפּעאישע רעגיערונג צו הערשען דאָרטען.

אָט זיינען די ווערטער פון דזשיימס מאָנראָו, וועלכע זיינען געוואָרען וועלט־בעריהמט אלס די „מאָנראָו דאָקטרין" (דאָקטרין איז דער טייטש לעהרע; מאָנראָו דאָקטרין הייסט די לעהרע פון מאָנראָו. אין אמת'ן זיינען דאָס איינגענטליך געווען די געדאנקען פון דזשעפערסאָן און עדעמס).

„דארום האלטען מיר עס פאר אונזער פּפליכט פון אויפריכטיגקייט צו די פריינדליכע פערהעלטניסע, וועלכע עקזיסטירען צווישען די יוניטעד סטייטס און די פעראייניגטע מעכטע, צו ערקלערען, אז ווען זיי וועלען קומען אויסברייטען זייער סיסטעם צו אירגענד וועלכען טייל פון דיעזע (אמעריקאנער) האלבע וועלט, וועלען מיר דאָס בעטראכטען אלס געפעהרליך פאר אונזער פריעדען און זיכערהייט. אין די לענדער פון אמעריקא, וואָס געהערען יעצט צו אירגענד וועלכע אייראָפּעאישע מאכט, מישען מיר זיך ניט און וועלען זיך ניט מישען. אָבער ווען אירגענד וועלכע אייראָפּעאישע מאכט זאָל זיך קומען אריינמישען אין די רעגיערונגען (אין דעם אמעריקאנער וועלט־טייל), וועלכע האָבען ערקלערט זייער אונאבהענגיגקייט און וועלכע בלייבען דערביי און וואס זייער אונאבהענגיגקייט האָבען מיר אנערקענט, ווייל מיר האלטען זייער פרינציפּ פאר רעכט, — ווען אירגענד וועלכע אייראָפּעאישע מאכט זאָל זיך קומען מישען אין זיי מיט דעם צוועק זיי צו אונטערדריקען אָדער אויף אן אנדער ארט צו וועלען ווירקען אויף זייער ענטוויקלונג, וועלען מיר דאָס ניט קענען בעטראכטען אנדערש ווי אלס אן אויסדרוק פון אונפריינדליכקייט צו די יוניטעד סטייטס".

אָט דיעזע ווערטער זיינען דאָס די בעריהמטע „מאָנראָו דאָקטרין".

ווי מען זעהט, האָט זיך דאָס געהאנדעלט וועגען דעם פ ר י נ צ י פּ פון רעפּובליקאנער רעגיערונגס־סיסטעם און וועגען א בעשיצונג פון דיעזען פרינציפּ געגען א פעראייניגטע רעאקציאָנערע מאכט פון געקרוינטע טיראנען פון יענער צייט. געגען זיי האָט די מאָנראָו דאָקטרין ערקלערט אלס די אויפגאבע פון די יוניטעד סטייטס צו קעמפּפען, אין פאל זיי וועלען קומען אונטערדריקען א רעפּובליק אויפ'ן אמעריקאנער באָדען. און דאָס האָט טאקי געווירקט. די הייליגע אליאנץ איז קיין אמעריקא ניט מעהר געקומען.

אָבער אנשטאט די איבריגע רעפּובליקען פון אמעריקא זאָלען בעטראכטען די מאָנראָו דאָקטרין פאר זייער בעשיצערין, האָבען זיי גאָר שפּעטער גענומען קוקען אויף איהר מיט אויגען פון חשד. און ניט אָהן א גרונד. די יוניטעד סטייטס האָבען מיט זייערע האנדלונגען געצייגט, אז זיי טייטשען אויס די מאָנראָו דאָקטרין אלס ערקלערונג, אז זיי — די יוניטעד סטייטס — זיינען די בעלי־הבתים איבער דעם גאנצען אמעריקאנער וועלט־טייל. אָדער, וועניגסטענס, דארפען דאָס ווערען. די פּאָליטיק פון די יוניטעד סטייטס האָט ביי פיעלע געלעגענהייטען זיך געמישט אין יענע רעפּובליקען און זיי געצוואונגען אָנצונעהמען איהר פערלאנג. און דאן האָט די יוניטעד סטייטס געזוכט פערשיעדענע געלעגענהייטען אוועקצונעהמען שטיקער לאנד פון די שכנים. פון מעקסיקא האָט זי אוועקגעריסען (1848) א שטיק לאנד — ניו מעקסיקא און קאליפאָרניא — וואָס איז גרעסער ווי גאנץ דייטשלאנד, גרעסער ווי גאנץ פראנקרייך (ניו מעקסיקאָ און קאליפאָרניא — 280,940 סקווער מייל. דייטשלאנד—208,830, פראנקרייך — 207,054). די אלגעמיינע ניינונג פון די יוניטעד סטייטס זיך אויסצובריטען צייגט פאָלגענדע ציפער: אין יאָהר 1800 האָבען די יוניטעד סטייטס געהאט 892,135 סקווער מייל און אין 1850 שוין 2,997,119 !

אזוי זעהען מיר, אז פון א פרייהייטס־פּרינציפּ פון די רעוואָלוציאָנערע בורזשואזיע איז געוואָרען א כאפּ־לאפּ־פּרינציפּ ביי דעם ווייטער ענטוויקעלטען קאפּיטאליזמוס. און אין דער צייט וועלט, צווישען די יונגע פעלקער, האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען אזא טראדיציע פון געגנערשאפט און מלחמות, ווי צווישען די פעלקער פון דער אלטער וועלט.

יעצט האלט עס דערביי, אז דאָס זאָל אָננעהמען אן אנדער ווענדונג, דורך דעם פאן־אמעריקאניזמוס.

פאר וואס גראדע יעצט? פראבען צונויפברייגגען אלע אמעריקאנער רעפּובליקען אויף אזא קאָנווענציאָן, ווי עס ווערט יעצט גערופען, זיינען שוין לאנג געמאכט געוואָרען. אָבער עס איז גאָר ניט געוואָרען דערפון. ערשט אין 1889 האָט דזשיימס דזש. בלייין געארבייט צוזאמען צו ברייגגען אזא קאָנגרעס אין וואשינגטאָן, און ער האָט עס ניט אויסגעפיהרט. די לאטייניש־אמעריקאנער רעפּובליקען האָבען קיין צוטרויען ניט געהאט צו אָנקעל סעם.

אפילו די פאן־אמעריקאנישע גרויסע אויסשטעלונג אין באפאלא, 1901, (ביי וועלכער פּרעזידענט מעקקינלי איז דערשאָסען געוואָרען), האָט נאָך ניט פיעל ענדערונג געבראכט אין די פערהעלטניסע.

א גרויסע ענדערונג איז אָבער געקומען די לעצטע צייטען. די ווייטערע קאפּיטאליסטישע ענטוויקלונג פון וועלט־האנדעל האָט דאָס געבראכט. דער אמעריקאנער מסחר איז אזוי ווייט ענטוויקעלט, אז דער קאפּיטאל פון די יוניטעד סטייטס קען, ביי פרייע קאָנקורענץ מיט אייראָפּעאישע לענדער אין דעם מסחר מיט די אמעריקאנער רעפּובליקען, פיעל בעסער אויס־

מאַכען, ווי דורך פערכאַפּען זייערע לענדער. די אויפגאַבע פון די פאַן־אַמעריקאַנישע פּראָפּאַגאַנדאַ און צוזאַמענפאַהרען די לעצטע צייטען איז אויפצוואוייזען אַלע אַמעריקאַנער לענדער, אַז זיי קענען אַלע א סך געווינען ביי אַ פריעדליכען מסחר מיט אַנאַנדער און אַז פאַר די יונייטעד סטייטס לוינט זיך בעסער צו זיין אַזוי געשעפטליך פערבונדען מיט די רעפּובליקען פון סאוטה און צענטראַל אַמעריקאַ, איידער זיי איינצושלינגען.

די פאַן־אַמעריקאַנישע פּראָפּאַגאַנדאַ צייגט אויף, אַז דאָס וואָס יענע רעפּובליקען מאַכען מעהר מסחר מיט אייראָפּאַ ווי מיט די יונייטעד סטייטס איז נאָר צוליעב געוויסע בעקוועמליכקייטען. אָבער די יונייטעד סטייטס קען מאַכען געוויסע פינאַנציעלע איינריכטונגען און פערבינדונגען אין יענע רעפּובליקען, וועלכע וועלען מאַכען בעקוועמער פאַר זיי פיהרען זייערע מסחרים מיט די יונייטעד סטייטס, איידער מיט אייראָפּאַ. און דאַן וועט אַמעריקאַנער קאַפּיטאַל ניט דאַרפען זוכען צו בעזיעגען זיינע אייראָפּעאישע קאָנקורענטען דורך פערכאַפּען יענע לענדער: אַמעריקאַנער קאַפּיטאַל וועט דאָרטען מאַכען פיעל גרעסערע עראָבערונגען אין פריעדליכען מסחר.

דאָס אויפצוצייגען ביידע צדדים, און צוצוגרייטען דאָס—איז דער צוועק פון דער היינטיגער פאַן־אַמעריקאַנישער בעוועגונג.

די מלחמה אין אייראָפּאַ האָט דאָס זעהר פיעל צוגעגרייט. דורך דער מלחמה איז דער מסחר צווישען די לאַטייניש־אַמעריקאַנישע רעפּובליקען און אייראָפּאַ אונטערבראָכען געוואָרען און דעם פּלאַץ פון די אייראָפּעאישע לענדער אין דיעזען מסחר פערנעהמט יעצט אַלץ מעהר די יונייטעד סטייטס. דערביי ווערען ענטוויקעלט די נויטיגע פינאַנציעלע איינריכטונגען און קאָמערציעלע פערבינדונגען צווישען יונייטעד סטייטס און לאַטייניש־אַמעריקאַ, וועלכע וועלען געבען די בעסטע געלעגענהייט דעם קאַפּיטאַל פון די יונייטעד סטייטס צו מאַכען פיעל בעסערע עראָבערונגען דאָרטען אין פריעדליכען מסחר, איידער אין געגנערישע דיפּלאָמאַטיע און מלחמות.

אַזוי ברייגט די מלחמה אין דער אַלטער וועלט אַ פריעדענס־אַבמאַך אין דער נייער וועלט. און עס וועט זיין אונמעגליך, אַז דער ביישפּיעל פון דער נייער וועלט זאָל דערנאָך ניט ווירקען אויף דער אַלטער.

דער פּאָרטשריט געהט דאָך זיין גאַנג, און אפילו די צוריקגעקומענע שרעקליכסטע באַרבאַריי גיט אויך צושטייער, ניט־ווילענדיג, צום פּאָרטשריט...

אברהם רייזען:

# בעצאָהלטע טעכטער

(ערצעהלונג.)

דער ערשטער איז געקומען קיין ניו יארק זרח. דאָס איז געוועזען אַ בחור פון אַ יאָהר עטליכע און צוואַנציג, אַ שענער, אַ הויכער און אַ שלאַנקער, מיט גרויסע, ברוינע אויגען און האַנגע, דונקעלע ברעמען. די ערשטע צייט האָט ער שטאַרק געבענקט נאָכ'ן אַלטען שטרענגען טאַטען, נאָך דער אַלטער, גוטער מאַמען, און נאָך די פיער שוועסטער, וועלכער ער האָט איבערגעלאָזען אין דער היים, אין אַ ליטווישער שטאָדט, אין גרוים נויט. פון דער היים נישט קיין ארבייטער, האָט ער דאָ זיך גענומען גלייך צו זוכען ארבייט. אָנפאַנגס האָט איהם זיינער אַ פריינד, וועלכען ער האָט אָפּגעזוכט אין עטליכע טעג ארום נאָך זיין קומען אהער, געראַטען זיך צו נעהמען צו אַבי וועלכער ארבייט, ער זאָל נאָר ווי עס איז דורכשטופּען די ערשטע גרינע מאָנאַטען און נאָכדעם וועט ער שוין קענען געפינען דאָס, וואָס עס וועט זיך פּאַסען מעהר פאַר איהם. אַזוי האָט זיך זרח ביסלעכווייז, איבערגעהענדיג פון איין ארבייט צו דער צווייטען, זיך ארויפגעארבייט ביז צעהן דאָלאַר אַ וואָך.

פון די האָזיגע צעהן פלעגט ער שיקען א היים דריי. וויסענדיג אז פון די דריי ווערט דאָרטען זעקס, פלעגט זיין הארץ זיך אָנפילען מיט שטילער אָבער ליכטיגער פרייד. ווען ער קען זיי שיקען נאָך צוויי דאָלאַר מעהר, וואָלטען זיי שוין דאָרטען געקענט לעבען ווי די גראַפען. מיט צעהן רובעל א וואָך וואָלט ער זיי שוין פערזאָרגט מיט אלעם, און דער שטרענגער, שטענדיג אָנגעכמורעטער טאַטע וועט אפשר אויף די עלטערע יאָהרען אַמאָל אויף א שמייכעל טהאָן. און ביים געדאַנק, אז דער טאַטע וואָלט געשמייכעלט, דערפיהלט זיך זרח ווי ער איז אין דער היים, אין הויז איז ריין אויפגעראַמט, אויפ'ן טיש ליעגט א סערוועט, אלע זיצען ארום טיש, דער טאַטע אויבענאָן, שניידט א קלאָרע גרויסע חלה און טיילט אוים אלעמען המוציא'ס און שמייכעלט.

אָבער באַלד ערוואַכט זרח פון דעם חלום. מיט זיעבען דאָלאַר איז איהם אויך שווער אויסצוקומען, בפרט נאָך מיט פינף. און ער האָפט, אז שפּעטער וועט ער אפשר זיך ארויפאַרבייטען און קאָנען העלפען די היימיגע פון רער פולער האנד.

און דערווייל האָט זיך זרח געטרייסט מיט די ליעבע בריוולעך פון דער היים, וועלכע זיינען געווען געשריבען אין דער פאָלגענדער אָרדנונג: די ערשטע עטליכע ציילען זיינען פון טאַטען, די ערשטע שורה אין לשון קודש, כדי עס זאָל אויסקומען אביסעל טרוקען. לאהובי בני איז פאָרט ניט צו מיין ליעבען זוהן. וואָרים ווי קען עס אַן אַלטער טאַטע זיך מאַכען נאַריש און רופען זיין בחור'ל „מיין ליעבער" — אין לשון קודש לאָזט זיך עס שוין בעסער. לאהובי בני איז פאָרט קעלטער. די אַנדערע ציילען זיינען שוין גאָר טרוקען, ווי פון אַן אַלטען בריפענשטעלער. דערפאַר אָבער די מאַמע, זי שעמט זיך שוין ניט און שרייבט: מיין ליעבער און טייערער זוהן, און א גאַנצע מגילה פון דעם לעבען און וועגען די זעקס רובעל, און וועגען די פיער טעכטער, וועלכע זיינען שעהן ווי די בת־מלכה'ס און וועלכע דאַרפען האָבען חתנים, ווען מען זאָל נאָר האָבען אויף נדן פאַר יעדערער און אויסשטייערס...

און נאָכדעם קומען שוין קורצע, אָבער האַרציגע גרוסען פון די שוועסטער, און אַלע איין נוסח: מיין ליעבער ברודער, ווען וועלען מיר זיך אַמאָל זעהן...

ביז עס איז איינמאָל אָנגעקומען א ברעף, אז דער טאַטע איז זעהר קראַנק און קען איצט אַליין ניט שרייבען, און גאָט זאָל זיך מרחם זיין.

א צווייטער ברעף האָט שוין געמאָלדען וועגען קדיש זאָגען...

דער שטרענגער אָבער אמת'ער גוטער טאַטע איז געשטאָרבען. דאָ האָט זיך זרח דערפיהלט. אז ער האָט אויף זיך א פליכט איבערצונעהמען די ראָלע פון טאַטען. עס איז געבליבען אַן אַלטע מאַמע מיט פיער טעכטער.

ברענגען אהער אַלע מיט אַמאָל איז אונמעגליך. הלואי קען ער אַראָבברענגען דער מאַמען מיט די עלטערע שוועסטער. און נאָכדעם וועט מען שוין זעהן.

און דער יונגער זרח האָט גענומען זאָרגען וועגען צוויי שיפּסקאַרטען: פאַר דער מאַמען און פאַר דער עלטערער שוועסטער.

אין שאַפּ איז זרח געוואָהר געוואָרען, אז עס איז דאָ א יונגערמאַן, וואָס קריגט טיקעטס צום אויסצאָהלען. מען דאַרף איהם בלויז געבען צעהן דאָלאַר האַנד־געלד, גיט ער גלייך א שיפּסקאַרט און ברענגט דיר אַראַב וועמען דו ווילסט.

די איבעריגע סומע צאָהלט שוין אוים די פערזאָן, וואָס קומט צו פאָהרען, ווען זי הויבט אָן צו אַרבייטען..

און אויף אזא אופן האָט זרח זיך אָנטהאָנדיג א כוח בעקומען פאַר צוואַנציג דאָלאַר צוויי שיפּסקאַרטען און האָט אַראָבגעבראַכט אהער די מוטער און איין שוועסטער.

דער אַגענט, א יונגערמאַן פון נידערייגען וואוקס, פלעגט יעדע וואָך קומען נאָך די צוויי דאָלאַר.

זעהענדיג, אז זרח צאָהלט פּינקטליך, און ערפאַהרענדיג אז אין דער היים זיינען נאָך דאָ דריי שוועסטער, האָט דער אַגענט פאָרגעשלאָגען נאָך א טיקעט פאַר נאָך א שוועסטער.

— וועט איהר צאָהלען נאָכדעם דריי דאָלאַר וועכענטליך! — האָט דער אַגענט, וועלכער איז שוין געווען א שטיקעל בן־בית ביי דער האַלבער פאַמיליע, זיי בערוהיגט.

אין א צוויי מאָנאַטען ארום איז געקומען די ייטעלסטע שוועסטער. די אַלטע מוטער האָט געפיהרט דאָס הויז, און זרח מיט די צוויי שוועסטער האָבען געאַרבייט און געצאָהלט פּינקטליך די דריי דאָלאַר א וואָך.

און כאָטש דער חוב איז נאָך געווען גענוג גרויס און עס האָט נאָך געדאַרפט דויערען לאַנגע מאָנאַטען איהם אויסצוצאָהלען, האָט דער אַגענט פאָרגעשלאָגען נאָך אַ שיפּסקאַרט פאַר דער שוועסטער, וואס איז אונטער דער איינגסטער; אז מען צאָהלט דריי דאָלאַר וועט מען שוין צאָהלען פיער דאָלאַר א וואָך.

ביז וואַנען אין יוראָפּ איז געבליבען די איינגסטע שוועסטער ערגעץ ביי א פעטער.

די אַלטע מוטער האָט אַלע ווייל געזיפצט:

— ווען איך האָב שוין דאָ חנה'לען, וואָלט איך שוין גאָר ניט געזאָרגט.

און דאָך האָט מען זיך ניט געאיילט מיט דער שיפּסקאַרט פאַר חנה'לען. עס האָט אויסגעזעהן, אז די אַריבערגעקומענע פאַמיליע וויל ניט איינגאַנצען אָבריסען מיט יוראָפּ און חנה'לע וועט זיין דער מאַגנעט, וואָס זאָל זיי רופען צוריק אהיים.

און ווי לאָזט מען דאָרטען דעם אַלטען איינעם אַליין ליעגען אויפ'ן בית־עולם, עס זאָל

אפילו ניט זיין ווער עס זאָל קומען איין מאָל א יאָהר אויף זיין קבר?

און דערצו איז די צייט ערגער געוואָרען. זרח האָט פערלאָרען זיין אַלטען פּלאַץ און א לענ־גערע צייט קיין ארבייט ניט געפונען. די „שטוב" האָבען געפיהרט די דריי שוועסטער, וועלכע האָ־בען אויך ניט אלע שטענדיג געהאט ארבייט.

און דאָ קומט דער אגענט פינקטליך יעדע וואָך, מאָנטאָג א זייגער זעקס, ווען מען זיצט ביים אָרימען סאַפּער, און נעהמט צו די פּאָר דאָלאַר.

— וועלען מיר אַמאָל פּטור ווערען פון דעם דאָזיגען מענשען! — פלעגט אויסזיפצען די אַלטע. — ער ליעגט מיר שוין אָט דאָ אָ!

און זי פלעגט אָנווייזען מיט איהר אַלטער אָדערדיגער האַנד אויפ'ן הארצען.

די מיידלעך פלעגען זיך נעהמען חשבונ'ען ווי פיעל מען דארף נאָך איהם צאָהלען. דער חשבון איז געוועזען זעהר פערפּלאָנטערט און עס האָט זיך זיי גענומען דאכטען, אז פון דעם דאָזיגען אגענט, וועלכער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש, וועלען זיי קיינמאָל נישט פּטור ווערען.

און אָט איז געקומען א וואָך פון וועלכער עס איז גאָר נישט געבליבען. דער גראָסערי מאַן און דער לענדלאָרד האָבען ווי צוויי רויבער צוגענומען ביז א פּעני. דער אגענט איז גע־קומען מיט'ן זעלביגען גוד־איוונינג. זיך אוועק געזעצט מיט'ן זעלבען שמייכעלע אויפ'ן גו־טען פּנים און געוואַרט.

די אַלטע האָט זיך אָנגענומען מיט מוט:

— דאָס מאָל וועט איהר אונז מוזען אָפּ־לעגען אויף קינפּטיגע וואָך... מיר האָבען נישט.

די עלטערע שוועסטער האָט פון איהר זייט צוגעגעבען:

— נעקסטע וואָך וועט איהר זיכער בעקו־מען. פאַר שור!

און זרח האָט אויך געפונען פאַר נויטיג צו פערשטאַרקען די פערשפּרעכונג:

— נעקסטען מאָנטאג בעקומט איהר...

— הייסט עס — אכט האָלאַר...

די דאָזיגע סומע האָט זיך דורכגעטראָגען אין צימער, וואו זיי זיינען אלע געזעסען, ווי א דונער. ניט וועלענדיג בלייבען קיין ליגנער האָט זרח א מורמעל געטהאָן: אכט ניט אכט — איבער אכטאָג מאָנטאג אם ירצה השם.

דעם דאָזיגען אם ירצה השם האָט ער אויס־גערעדט ווי זיין טאַטע, וועלכער פלעגט אין שלעכטע צייטען, נישט קענענדיג אָבצאָהלען א חוב, אזוי נכנע'דיג מבטיח זיין.

און זרח האָט זיך דערמאָהנט אָן דעם טאַ־טען, וואס איז געבליבען ליעגען איינער אליין אויפ'ן בית־עולם, און נאָכדעם אָן דער לעבע־דיגער איינגערער שוועסטער, און האָט געטראַכט:

— ווען מיר קענען איצט בעקומען פינף שיפּסקאַרטען וואָלט ער אפשר גאָר געפאָהרען צוריק.

אָבער צוריק איז שוין קיין וועג נישט גע־ווען און מען האָט דער איינגסטער שוועסטער, חנה'לען, פאָרט געמוזט ברייגגען אהער.

נישט קוקענדיג אויף די לעצטע, נישט פּינקט־ליכע צאָהלונגען, האָט האָך דער אגענט צוליעב פּרנסה, געריזיקירט נאָך א שיפּס־קאַרט: די פאַמיליע איז דאָך פאָרט אן עהרליכע, האָט ער זיך אליין געטרייסט. א סך אזעלכע קאָסטי־מער האָט ער נישט.

און אויסער דעם איז איהם דאָס דאָזיגע הויז טייער געוואָרען. ער האָט זיך גאָר נישט געקענט פאָרשטעלען, אז עס וועט א מאָל סו־מען א מאָנטאג ווען ער וועט אהער שוין ניט דארפען קומען.

איהם האָט זיך געדאכט, אז נאָכ'ן דאָזיגען הויז וועט ער בענקען.

---

ענדליך איז געקומען חנה.

דאָס איז געווען א בלאָנדע מיידעל פון צוואַנציג יאָהר, לויט'ן חשבון פון דער מאַמע'ן, און ניינצעהן, לויט'ן חשבון פון די איבריגע אין הויז. זי אליין האָט זיך אָבער געהאַלטען פאַר א קינד. נישט קוקענדיג, וואס זי האָט, זיי־ענדיג אליין, א סך איבערגעלעבט, איז זי געווען די ערשטע טעג פרעהליך און איז ניט מיעד געוואָרען צו דערצעהלען מעשיות און אָנעקדאָ־טען פון דער היים.

דעם נעקסטען מאָנטאג איז וויעדער געקו־מען דער אגענט. די מוטער האָט זיך אָנגערו־פען:

— ווייסט, חנה'לע, אָט דער יונגער מאַן האָט דאָס געגעבען די שיפּסקאַרט. דו וועסט מוזען זעהן ארבייטען און אליין אָבצאָהלען. מיר צאָהלען איהם שוין פינף דאָלאַר א וואָך.

חנה'לע האָט געוואַרפען א קינדישען אָבער דורכדרינגענדען בליק אויפ'ן אגענט און קינ־דיש־בייזליך אויסגערופען:

— וואָס וועט ער מיר טהאָן, אז איך וועל איהם נישט צאָהלען?

און האָט זיך גלייך צולאכט...

דער אגענט האָט זיך פערלאָרען, האָט תמ'ע־וואטע א שמייכעל געטהאָן און געענטפערט:

— וועל איך צונעהמען אייך פאַר א משכון...

אלע אין הויז האָבען זיך ווי פערלעגען אי־בערגעקוקט, נאָר זרח האָט זיך געפונען, און ווי בעשטראהלט פון אן אידעע, האָט ער זיך אָנגערופען:

— וואו וועט איהר זי הינטהאָן?... אייער פרוי וועט דאָך אייך אָנקלאָגען פאַר קידנעפּען א מיידעל....

—מיין פרוי?—האָט דער אגענט מיט א גליקליכען שמייכעל צוריק געוואַרפען — איך האָב נישט קיין פרוי, איך בין גאָט צו דאַנקען א פרייער.

— איהר זייט נאָך „צינגעל"?... האָט די אלטע מוטער ווי פער'חדוש'ט איבערגעפרעגט.

— געוויס בין איך סינגעל — האָט דער אגענט ווי בעליידיגט געענטפערט, — וואָס מיינט איהר, ווי אלט בין איך?

די הויזיגע האָבען זיך גענומען שאצען, ביז וואנען חנה'לע האָט אויסגעשאָסען:

— א יאהר פערציג! — און האָט זיך צו־לאכט.

— איך וועל אייך געבען—פערציג!—האָט דער אגענט בייז געדרעהט מיט'ן פינגער.

די מוטער האָט געמוזט מאכען א פשרה:

— זי איז א יונגע ציג — פרעג איהר בחרם! איהר מוזט זיין אלט א יאָהר עטליכע און צוואנ־ציג.

—זעקס און צוואנציג!—האָט דער אגענט מיט א נארישען ערנסט ארויסגעזאָגט, און עס האָט זיך געפיהלט ביי אלע אין הויז, אז דער אגענט האָט אראבגעכאפט א צוויי־דריי יאהר, אויב ניט די גאנצע פיער...

האָם געשפרעך האָט זיך שוין ווייטער נישט געקלעפט. די דריי עלטערע שוועסטער זיינען ארוים אין צווייטען רום. געבליבען איז זרח, די אלטע מוטער און חנה.

נאָך א קליינעם שווייגען האָט זרח זיך אָנ־גערופען:

— קומט נעקסטען מאָנטאג און מיר וועלען זעהן איינאָרדנען די נייע צאָהלונגען. מיר האָ־פען, אז חנה וועט שיין די טעג אָנהויבען אר־בייטען.

דער אגענט האָט אויף איהר א קוק געטהאָן און, ווי פון זיך אליין, קעגען זיין ווילען, ארוים־געמורמעלט:

— אזא שענע מיידעל איז גאָר א שאָד צו שיקען אין שאפ.

און זאָגענדיג א גוד־נייטה, קוקענדיג אויף חנה'לען, איז ער ארוים.

---

דעם קינפטיגען מאָנטאג איז ער געקומען אין א נייעם אנצוג, א פריש־געראזירטער און האָט אויסגעזעהן גאָר נישט ווי דער פריהער־דיגער אגענט. און ער האָט אלע ווייל גע־האלטען די האנד אין טאש און געוואלט פון דאָרט עפים ארויסנעהמען, אבער ער האָט נישט געוואגט.

ענדליך האָט ער געפאסט מוט און דאָך ארויסגענומען. דאָס איז געווען א קעסטעלע קענדי.

— האָס איז פאר אייך! איהר זייט א גאסט!

און האָט דערלאנגט חנה'ן.

חנה האָט זיך איבערגעקוקט פריהער מיט זרח'ן, נאָכדעם מיט דער מאמען און באלד מיט די דריי שוועסטער, און האָט אויסגעשאָסען א געלעכטער:

— וואָס איז דאָס?

די מוטער האָט ווידער געמאכט א פשרה.

— דאָ איז אזא מאָדע, מען ברענגט קענדי.

— וואָס איז דאָס קענדי?—איז שוין חנה'לע ערנסט געווארען און האָט זיך געשטויסען אויף עפעס זעהר אינטערעסאנטעס און פערוויקעל־טעס...

— קענדי איז צוקערליך...

— וואס בין איך, א קינד? — האָט זי זיך גע'חדוש'ט...

— איהר זייט א גאסט — האָט דער אגענט געשטאמעלט.

באלד איז זרח צוגעגאנגען צום תוך:

— מיר וועלען מאכען א חשבון: מיט חנה'ס שיפסקארט טרעפט אָן אונזער חוב נאָך הונדערט פופציג דאָלאר... וועלען מיר דאָס מא־כען אויף דריי דאָלאר א וואָך...

— גע'פועל'ט — האָט דער אגענט גלייך מסכים געווען, און געקוקט אויף חנה'לען.

די מוטער האָט זיך אריינגעמישט.

— די הוצאה ווערט גרעסער, אפשר וואָלט דער הערר געמאכט אויף צוויי דאָלאר א וואָך, ביז וואנען חנה'לע וועט אָנהויבען צו ארביי־טען?...

דער אגענט האָט פערלעגען זיך פערטראכט. ער האָט געוואָלט געהן נאָך ווייטער: א דאָ־לאר א וואָך, וועט ער קענען געהן אהער נאָך דריי יאָהר און זעהן חנה'ן. ער האָט עס אבער נישט געוואגט דייטליך צו זאגען. ער האָט בלויז געשטאמעלט:

— עס איז אָל רייט! עס איז אָל רייט!

און ער איז שוין געבליבען זיצען צו טרינ־קען א גלאָז טיי...

---

אָבער קיין דריי יאהר האָט ער נישט גע־דארפט געהן. אין דריי וואכען ארום נאָך די קענדי האָט ער געבראכט אין טאש א רינגעלע.

נאָך א קורצען אויספרעגען די הויזיגע, און ערפאהרענדיג אז חנה האָט נאָך אלץ קיין אר־בייט נישט, האָט ער זיי געטרייסט און גע־זאָגט:

— איך האָב היינט געקויפט א מציאה — א שען — רינגעלע. אויב איך מעג מיך ערלוי־בען, וואָלט איך עס געשענקט חנה'ן.

חנה'ן איז דאָס רינגעלע זעהר געפעלען גע־ווארען. זי האָט איהם אָנגעמאָסטען און ער איז שוין געבליבען אויף איהר שענעם ראָזע־ווען פינגער.

און ענדליך האָט חנה'לע אויסגעקויפט איהר מוטער, ברודער און איהרע שוועסטער פון דעם אגענט און זיי זיינען געווארען מיט איהם קוויט.

איצט קומט ער אלע טאָג, אבער נישט נאָך דעם הוב, נאָר נאָך חנה'לען. ער נעהמט זי אוים אין די שענסטע פלעצער. מען שמועסט, אז דער „באָי" פערמעגט ביי א דריי טויזענד דאָלאר...

י. היערי (פּאַלעסקין):

# דער טערקישער מאַרש

## דורכ'ן מדבר צום סוּעץ־קאַנאַל

אום אַן אָפּטער בעזוכער פון דער נייער אי־דישער קאָ.אָ.יע „חמיה" אין דער געגענד פון נגב־יהודה, אום איינער, וועלכער איז גוט בע־קאַנט געווען צו די בעאַמטע פון דער טערקישער רעגיערונג אין יענער געגענד, און דערצו נאָך אום אַן אַמעריקאַנער סיטיזען, האָב איך געהאַט די עקוויבעניש פון די מיליטער־בעאַמטע צו בע־זוכען אייניגע פון די וויכטיגסטע פּלעצער אין מדבר, וואָס איצט אַלס באַזען אין דעם גרויסען דייטש־טערקישען מאַרש אויף דעם סוּעץ קאַנאַל אין מצרים. איך בין אויך געווען אין באַר שבע, אויפ'ן גרענעץ פון ארץ ישראל און מדבר, וואו עס האָט זיך געפונען דער דייטש־טערקישער הויפּט שטאַב, וואָס האָט אָנגעפיהרט די גאַנצע צוגרייטונגס־אַרבייט.

און איידער איך געה דערצעהלען ווי אַזוי די צוגרייטונגס־אַרבייט פון די דייטשע אינזשע־ניערען, אָפיצירען און טערקישע סאָלדאַטען צום צווייטען גאַנג איבער דעם מדבר־סיני קיין מצרים איז געמאַכט געווארען, געפין איך אַז עס איז נויטיג צו וויסען ביי וואָס פאַר אומשטענדען עס איז פאָרגעקומען דער ערשטער, נישט גע־ווגענער טערקישער מאַרש צום סוּעץ קאַנאַל. איך האָב נישט לאַנג זעהר פיעלע בעריכטען אין פיעלע צייטונגען און זשורנאַלען וועגען דעם ערשטען טערקישען מאַרש איבערגעלייענט און איך האָב געפונען, אַז קיין איינער האָט ניט געשטימט מיט דער ווירקליכקייט. איך האָב געזעהן די טערקישע ארמיי געהענדיג צום סוּעץ קאַנאַל, איך האָב זי געזעהן אויך אָפּטרעטענדיג, א צוקלאַפּטע, צוריק. מיט פיעלע סאָלדאַטען, וועלכע האָבען אַנטייל גענומען אין מארש, האָט איך גערעדט. און דערהויפּט מיט די אידישע דאָקטוירים, וועלכע זיינען מיטגעגאַנגען צום סוּעץ קאַנאַל, און אָט וואָס איך האָב פון זיי ער־פאַהרען:

דער ערשטער טערקישער מארש צום סוּעץ קאַנאַל.

עס איז פאַר קיינעם קיין סוד נישט אין ארץ ישראל, — די טערקישע אָפיצירען ריידען וועגען דעם פריי און אָפען אין די אידישע קאָלאָ־ניעס, — אַז דער ערשטער מאַרש פון דער טער־קישער ארמיי צום סוּעץ קאַנאַל איז געווען אויסגעפיהרט געגען דעם ווילען פון די טערקי־שע קאָמאַנדירען, וועלכע האָבען כמעט פאָראויס געזעהן זייער נידערלאַגע איבער דער נישט צו־געגרייטקייט צו אַזאַ שווערען גאַנג. איבער'ן וויסטען מדבר, מיט א קליינער ארמיי און וועניג ארטילעריע. דאָך זיינען זיי געגאַנגען. זיי האָ־בען געמוזט געהן, ווייל דאָס האָט שטרענג גע־פאָדערט דער נייער פאָטער און בעשיצער פון דער מוסולמאַנער וועלט, האַדזשי־ווילהעלם. אויף דער דייטשער שטאַב איז זיכער געווען אין א נידערלאַגע. נור דער מאַרש איז געפּלאַנט געווארען אום צו פערהאַלטען ענגלאַנד מיט איהר פלאָט און ארמיי אין מצרים. כדי דייטש־לאַנד זאָל דערווייל האָבען א פרייערע האַנד ערגיין אַנדערש עפּעס מעהר אויפצוטהאָן. און דער חשבון איז טאַקי געווען א ריכטיגער. די טערקישע ארמיי האָט טאַקי, אמת, געהאַט א מיאוסען דורכפאַל ביים סוּעץ קאַנאַל, דערפאַר האָט אָבער טערקיי'ס בונדעס־גענאָסע, דייטש־לאַנד, אויף דער רעכענונג וואָס ענגלאַנד איז געווען פערנומען אין מצרים, אָבגעראַהטען פיע־לע גרויסע זיעגע אין אייראָפּאַ.

און דאָס איז די געשיכטע פון דעם ערשטען טערקישען מאַרש צום סוּעץ קאַנאַל.

די גאַנצע ארמיי איז בעשטאַנען צום ווייר־ניגסטען פון פופציג טויזענד מאַן, מעהרסטענ־טייל אַראַבער און ווילדע בעדואינער, וועל־כע זיינען צוגעשטאַנען צו דער ארמיי פרייוויי־ליג, אויף דעם בקשה־ברויף פון סולטאַן, וועל־כער האָט דעם הייליגען קריעג ערקלערט. זיי זיינען געקומען מיט זייערע אייגענע געוועהר און קליידער, און אויף זייערע אייגענע פערד און לויף־קעמלען. די דאָזיגע ארמיי איז גע־פיהרט געווארען פון טערקישע אָפיצירען, דייטשע קאָמאַנדירען, אונטער דער הויפּט קאָ־מאַנדע פון דזשעמאַל־פּאַשאַ, דעם טערקישען גע־נעראַל־גובערנאַטאָר פון סיריען און ארץ־ישראל, און פון דעם דייטשען גענעראַל פאָן־קרעס. איך האָב געזעהן די גאַנצע ארמיי דעם לעצטען טאָג פון זייער אריינגאַנג אין מדבר. אין באַר שבע האָב איך זיי געזעהן. די סאָלדאַטען — אַלע אָפּגעריסענע, האַרב נאַקעטע, האַרב פערהונגער־טע, מיט פערוואַקסענע בערד, ווער אין שיך, ווער אין שטיוועל און ווער גאָר אין טערקישע האַלבע פּאַנטאָפּעל. איך האָב זיי געזעהן, ווי זיי זיינען אַזוי געשטאַנען אין דער פולער פּאַראַדנער פאָרם, מיעדע, הונגעריגע, די פּנים'ער בעדעקטע מיט שוויים. פון פריהמאָרגען אָן ביז מיטאַג זיינען זיי אַזוי געשטאַנען און געוואַרט מיט גרוים אונגעדולד אויף דער ברכה פון דעם הייליגען שע־ריף פון דער הייליגער שטאָדט מעקקא, וועלכער איז געקומען זיי בענשען פאַר זייער ארויס־גאַנג אין מלחמה געגען די נישט גרייביגע, און איבערצוגעבען זיי דעם גרינעם פלאַג פון הייליי־גען קריעג זייערע קאָמאַנדירען. ארום מיטאַג ערשט האָט זיך דער אלמזער שעריף פון מעקקא

בעוויזען. ער איז ארויף אויף א הויכען בע־
גיל, פון וואנעט ער האָט געקאָנט זעהן די גאנצע
ארמיי, און ווי ערשטוינט זיינען אלע טערקישע
סאָלדאטען אין אָפיצירען געווארען, ווי דערשראָ־
קען האָבען זיך די דייטשע קאָמאנדירען, ווען
דער הייליגער שעריף פון מעקקא האָט אנשטאט
א ברכה, א קללה אויף זייערע קעפּ געשיקט.
דאָס איז געוועזען זיין קורצע רעדע:

„מיינע ברידער, גלויביגע אין דעם נביא
מחמד, מוסולמאנער! — האָט ער הויך אויף זיין
שטארקען קול געשריען, כדי אלע זאָלען איהם
הערען, — היינט געהט איהר ארויס אין הייי־
ליגען קריעג פערטיידיגען און ראטעווען אונזערע
גלויביגע ברידער פון מצרים פון אונזערע נישט־
גלויביגע קריסטליכע פערפאָלגער און שונאים
פון איסלאם און קאָראַן. און איהר ווערט גע־
פיהרט נישט פון קיין גלויביגע מוסולמאנער,
נאָר פון אונגלויביגע קריסטען... דייטשען... אייער
הייליגע ריינע בלוט פון גלויביגע אין נביא
מחמד וועט זיך אויף דעם שלאכט פעלד אויס־
מישען מיט דאָס אומריינע בלוט פון די אונ־
גלויביגע קריסטען, אייערע פיהרער... מיין ברכה,
די ברכה פון דעם גרויסען נביא מחמד, קאָן
איך נישט שיקען אויף די קעפּ פון די נישט־
גלויביגע פיהרער אייערע, וועלכע פיהרען אייך
צו א זיכערע מפּלה. דעם גרינעם הייליגען
פלאג קאָן איך נישט איבערגעבען אין די טמא
הענד פון אייערע אונגלויביגע פיהרער. זאָלען
דאָס טהאָן יונגערע פון מיר, ווען עס ערלויבט
זיי דאָס געזעץ פון איסלאם און קאָראַן. מיר,
דעם זקן, מיט דעם גרויער באָרד, ערלויבט האָס
נישט צו טהאָן גאָט אין הימעל און זיין איינצי־
גער נביא מחמד אויף דער ערד. מיין ברכה
אויף אייערע קעפּ קאָן איך נישט שיקען. איך
וועל נאָר בעטען שטארק גאָט און זיין נביא
מחמד, אז זיי זאָלען זיך אויף אייך, גלויביגע,
דערבארמען, ווען איהר וועט זיין אין וויסטען
מדבר, זיי זאָלען אויף אייך רחמנות האָבען און
פערגעבען אייך די גרויסע זינד וועלכע איהר
האָט בעגאנגען."

ביי די האָזיגע לעצטע ווערטער איז דער
שעריף אראפּגעגאנגען פון הויכען בארג, וואו
ער איז געשטאנען. אויף מאָרגען האָט מען
שוין דעם אלטען הייליגען שעריף פון מעקקא
געבראכט א טוידטען אין ירושלים, וואו מען
האָט איהם — די מוסולמאנישע בעפעלקערונג
— מיט גרויס כבוד בעגראָבען נאָהענט ביי די
קברי מלכות בן דוד. צווישען די אראבער האָט
מען פערשפּרייט א קלאנג, אז זיין הארץ האָט גע־
פּלאצט. זי האָט נישט געקאָנט אויסהארטען
וואָס אזוי פיעל שונאים זיינען פּלוצלונג בעפאלען
דעם איסלאם... אבער די אייראָפּעאישע בעפעל־
קערונג פון לאנד וויים זיכער, אז ער איז גלייך
געשאָסען געווארען, אויף דעם בעפעהל פון דעם
דייטשען גענעראל, כלומר'שט אלס פריינד פון
ענגלאנד...

נאָך דעם זעלבען טאָג האָט אן אנדערער,
א יונגערער שעריף, פון דער הייליגער שטאָדט
„מעדינע", געגעבען די נויטיגע ברכה פאר דער
טערקישער ארמיי, האָט דעם גרינעם הייליגען
פלאג אין די הענד פון דזשעמאל־פּאַשאַ אי־
בערגעגעבען. קיין הייליגע בעגייסטערונג איז
שוין צווישען דער ארמיי נישט געווען. אָהן
מוטה, אָהן געזאנג, ווי האלב שלעפערינ, א
פּאָר שעה פאר זון־אונטערגאנג, איז די טערקי־
שע ארמיי ארויס פון דער שטאָדט באר שבע
און אריין אין מדבר.

דאָ גיב איך איבער וואס עס האָבען מיר
דערצעהלט די פיעלע סאָלדאטען וועלכע האָבען
זיך צוריקגעקעהרט פון מארש, און דערהויפּט
וואָס דאָקטאָר טשערנאָוו, א זוהן פון א קאָלאָ־
ניסט אין ראשון לציון, וועלכער איז מיטגעגאנ־
גען אלס דאָקטאָר מיט דער ארמיי, און וועל־
כער איז אין די ערשטע רייהען פון פראָנט גע־
וועזען, האָט מיר איבערגעגעבען:

„אין די ערשטע סטאנציעס וואָס אונזער אר־
מיי האָט אין מדבר געמאַכט — אין „חאפיר"
און „קסעמע" — האָבען מיר נאָך ווי עס איז
וואסער אָהן גרויסע שווערינקייטען געקראָגען.
גרויסע, טיעפע גריבער זיינען געווען צוגעגרייט.
די בעדואינער, מיט זייערע פרויען און קינדער,
האָבען טאָג און נאכט, מיט זייערע קעמלען און
אויף זיך, געדארפט פון די ברונעמער די וואַ־
סער שלעפּען און אָנגיסען די דאָזיגע גריבער
מיט פיעלע וואָכען פריהער, כדי די ארמיי, וועל־
כע וועט דורכגעהן, זאָל האָבען גרייט וואסער.
פערלאָזענדיג די דאָזיגע סטאנציעס, האָבען מיר
גלייך אָנגעהויבען פיהלען דעם מאנגעל אין וואַ־
סער. צוליעב דער שטארקער מדבר היץ איז
דער דורשט געווארען וואָס א טאָג שרעקליכער,
אונערטרעגליכער. פון דעם וואסער, וואס די
ארמיי האָט מיטגעפיהרט מיט זיך, וואס די פיע־
לע טויזענד קעמלען האָבען געטראָגען אויף זיך
אין קעראָסין־בלעכען, פון וועלכע האלב איז
אויסגערונען אין וועג, פון דעם דאָזיגען וואסער
האָט מען בשום אופן ניט געטאָרט ריהרען. דאָס
דאָזיגע וואסער האָט געדארפט זיין פאר די גאָר
ווייטסטע, טיעפסטע פּלעצער אין מדבר, וואו
עס איז גאָר קיין וואסער נישט צו קריגען, און
פאר דעם פאל ווען די ארמיי וועט דארפען איי־
לענדיג אָפּטרעטען פון דעם שונא. מיר, די
דאָקטוירים און אפיצירען, האָבען נאָך ווי עס
איז געקראָגען צו איינציגע גלעזער וואסער א
טאָג. די סאָלדאטען האָבען קוים צו האלבע
גלעזער וואסער א טאָג געקראָגען, און אויך
דאָס מיט גרויס שווערינקייט.

„און אָט אזוי זיינען מיר געגאנגען וואָס
ווייטער, אלץ טיעפער אין מדבר. די היץ איז
געווארען וואָס ווייטער, אלץ שטארקער. דער
דורשט האָט נישט געלאָזט רוהען אויף א רגע.
פון 9 א זייגער אין דער פריה ביז 4 נאָך מי־
טאג, האָבען מיר זיך אינגאנצען נישט געקאָנט

ריהרען פון אָרט. די דאָזיגע הייסעסטע שטונ־דען זיינען מיר געהעגען טויט שטיל, אונבעוועג־ליך, אונטער דער גליהענדער זון פון מדבר, אויף דעם פייערדיגען זאמד. דאָס זאמד פלעגט אונז אזוי שטארק פערשיטען, אז מיר, בעקאנטע אָפּלוגענדיג עטליכע שעה איינער לעבען צוויי־טען, האָבען זיך נישט געקאָנט דערקענען. נאָך 4 א זייגער נאָך מיטאג, ווען די זון איז שוין נישט געוועזען אזוי ברענענד, פלעגען מיר אָנהויי־בען גערען. געגאנגען פאמעריך, מיד; נישט הונ־געריג, נאָר דורשטיג פון דער שטארקער היץ. און ווען אין מיטען וועג אין מדבר האָט זיך א וואָס פאר עס איז שטיקעל קוואל קוים אויס־געוויזען נאָר, איז ער גלייך ארומגערינגעלט גע־ווארען פון די אפיצירען, און מיט רעוואָלווערען אין די הענד קיינעם פון די דורשטיגע, זיך שטופּענדיגע סאָלדאטען נישט דערלאָזט צום קוואל, אויסער די סאָלדאטען וועלכע האָבען גע־דארפט דעם קוואל מעהר אויסגראָבען, אויסרייני־גען, כדי צו קריגען וואָס מעהר וואסער. און דאָך האָט קיין איינמאָל אפילו די רעוואָלווערען־קייט פון די אפיצירען און קאָמאנדירען ארום דעם קוואל נישט אָפּגעהיט, אז די קייט זאָל פון די ווילד געוואָרענע סאָלדאטען נישט צו־ריסען ווערען. דערשטיקטע ביז צום טויט, דער־שאָסענע פון די אפיצירען, פלעגען פיעלע סאָלדא־טען ביים קוואל בלייבען ליגען. צעהנדליגער און הונדערטער, וועלכע האָבען זיך צום קוואל נישט געקענט דערשטופּען, זיינען פון שטארקען דורשט פון זינען אראָפּ, און פיעלע זיינען גע־פאלען טוידטע אין מדבר.

„אָט אזוי, אין אזעלכע אומשטענדען, זיינען מיר געגאנגען, קוים געשלעפּט זיך, אלץ ווייטער און ווייטער, אלץ טיעפער אין מדבר. די שווע־רע קאָנען האָבען די פרדות בשום אופן אין דעם טיעפען מדבר זאמד נישט געקאָנט שלע־פען, האָט מען צו די פרדות צו יעדער קאנאָן א פּאָר הונדערט סאָלדאטען צוגעשפּאנט, און די סאָלדאטען, מיעדע, קראנקע פון דורשט און היץ, האָבען נאָך געמוזט די שווערע קאנאָנען אין דעם טיעפען מדבר זאמד שלעפּען.

„אָט אזוי, אין אזעלכע שרעקליכע אומשטענ־דען, זיינען מיר אויף דעם עלפטען טאָג צוגע־קומען, טוידט מיעדע, הונגריגע, דורשטיגע און אָפּגעשטעלט זיך ביי דעם לעצטען פּונקט פון מדבר, נאָהענט ביים סוען קאנאל, פון וואנעט די אטאקע אויף דעם סוען קאנאל האָט זיך גע־דארפט אנהייבען. דעם טאָג האָט דער דייטשער גענעראל א בעפעהל אויסגעגעבען, צו צוויי גלעזער וואסער פאר יעדען סאָלדאט געבען. די וואסער־בעעכען, וואס די קעמלען האָבען מיט־געפיהרט, האָבען שטארק געשמעקט מיט גאז און מיט זשאווער. דאָס וואסער איז געווען ווי אָקרוּפּ היים פון דער זון, דאָך האָבען מיר עס אזוי געהיט און טראָפּען ווייז געטרינקען ווי דעם בעסטען, טייערסטען וויין.

„עסען האָט מען יעדען טאָג געגעבען צוויי פונט מעהל אויף יעדען סאָלדאט, וועלכער האָט געדארפט אליין פאר זיך אָפּבאקען אויף די שטעכערס און דערנער פון מדבר אָדער אין היי־סען מדבר־זאמד, אזעלכע „מצות", ווי די אי־דען האָבען עס אינ'ם זעלבען מדבר געגעסען. די מעהל איז צומייסטענס געוועזען, פון דער שטאר־קער היץ, פול מיט ווערים. נאָר ווער האָט זיך ארומגעקוקט אויף אזעלכע קלייניגקייטען, ווי ווע־רים? צו די צוויי פונט מעהל האָט יעדער סאָל־דאט געקראָגען נאָך עטליכע פייגען אָדער טייט־לען, וועלכע זיינען אויך דורכגעווערימט געווען, נאָר וועלכע, פון גרויס הונגער, האָבען זיך געגע־סען גאנץ געשמאק. די אראבישע סאָלדאטען, דערהויפּט די פעלאכען (די פּויערים), האָבען דעם עסען אריבערגעטראָגען. פון די מעהר איי־דעלע סאָלדאטען, וועלכע זיינען צו אזעלכע עסענס נישט געוואוינט געווען, האָבען פיעלע, נאָך געהענדיג אין וועג, שטארקע דיזענטעריע בעקומען. דאָקטוירים צו היילען איז געווען גאנץ ווייניג, מעדיצין נאָך ווייניגער, האָט מען זיי געלאָזט אזוי זיך מוטשען און אויסגעהן איינזאם אין מדבר...

„דעם לעצטען טאָג, ווען מיר זיינען שוין צו־געגאנגען נאָהענט צום סוען קאנאל, האָט מען עפּעס בעסער עסען געגעבען. ווען די ארמיי האָט זיך אויסגערוהט א טאָג מיט א נאכט, זיי־נען ארויסגעשיקט געווארען עטליכע הונדערט פון די בעדואינער, וועלכע וואוינען אויף דעם האלבען אינזעל סיני, און וועלכע זיינען דאָס צוגעשטאנען צו דער טערקישער ארמיי אין דער מדבר, אויף דעם רוף פון דעם קאליף, דעם סול־טאן, וועלכער האָט הייליגען קריעג ערקלערט. שפּעטער האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז פיעלע פון זיי זיינען געוועזען אונטערגעקויפּט פון דער ענגלישער רעגיערונג פון מצרים, צו געהן אנט־קעגען דער טערקישער ארמיי, און זי פיהרען אויף דעם וועג, צו דעם פּונקט פון קאנאל, וואו ענגלאנד איז אם שטארקסטען בעפעסטיגט.

„די פרייוויליגע בעדואינער, די פאלשע די־נער פון קאליף, זיינען אונטער דיר קאָמאנדע פון א פּאָר טערקישע און איין דייטשען אָפּי־ציר, אוועקגעפאָהרען צו דער ריכטונג פון סוען קאנאל, אויסצוגעפינען וואו דער שונא איז אם שוואכסטען, אָדער וואו ער איז אין גאנצען ניטאָ. דער סוען קאנאל איז דאָך גענוג לאנג. מיט גרויס אונגעדולד האָט די ארמיי שוין ער־ווארט זייער צוריקערען זיך; זיי האָבען זיך געזאמט כמעט די גאנצע נאכט מיט א האלבען טאָג. מען האָט שוין באלד די האָפנונג פער־לאָרען זיי צוריק צו זעהן, מען האָט גערעכענט, אז ענגלישע סאָלדאטען האָבען זיי געוויס אין געפאנגענשאפט פערנומען, אָבער נאָך האלבען טאָג זיינען זיי געקומען און אזא פרעהליכען בעריכט האָבען די אָפיצירען זייערע קאָמאנדי־רען און גענעראלען איבערגעגעבען: „זיי זיינען

כמעט דורכגעפאָהרען די גאַנצע ליינג פון דעם קאַנאַל, גאָר נאָהענט ביים קאַנאַל געוועזען, און קיין איין לעבעדיגען מענשען, אפילו קיין חיה האָבען זיי אין ערגיין נישט בעמערקט".

„נאָך אזא גוטען בעריכט פון די אויסזעהער, האָבען די גענעראַלען מיט די קאָמאַנדירען בעשטימט גלייך ארויסצוטרעטען מיט דער גאַנצער ארמיי, דעם קאַנאַל איבערגעהן און זיך א לאָז טהאָן צו קאַהיר, די הויפּט שטאָדט פון מצרים. די ארמיי איז אין דער שטילער נאַכט זעהר פאַרזיכטיג צום קאַנאַל נאָהענט צוגעקומען. מרענטשעם זיך געשטעלט אין זאמד גראָבען און זיך גלייך אין זיי איינגעלייגט. די סאַפּערען האָבען גלייך א בריק איבער דעם סועץ קאַנאַל אָנגעהויבען לייגען. קיין נפש האָט זיך פון יענער זייט קאַנאַל נישט געוויזען. און ווען דער בריק איז אינגאַנצען פאַרטיג געוואָרען, און דער בעפעהל פון די קאָמאַנדירען צו זייערע סאָלדאַטען איז שוין געגעבען געוואָרען אָנצוהייבען צו געהן איבער דעם בריק, ווען אויף דעם בריק האָבען זיך ביז טויזענד סאָלדאַטען געפונען, און עטליכע טויזענד זיינען שוין געוועזען אריבערגעגאַנגען אויף יענער זייט, ווען דזשעמאַל־פּאַשאַ האָט שוין טעלעגראַפירט אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל זיין בעוואוסטע טעלעגראַמע, „אז ער איז שוין בשלום מיט זיין גאַנצער ארמיי אריבער דעם סועץ קאַנאַל, אז ער איז שוין אריין אין קאַהיר, די הויפּטשטאָדט פון מצרים", האָבען זיך פּלוצלונג מיט אַמאָל, ווי פון אונטער דער ערד, בעוועזען פון ביידע זייטען בריק, צוויי גרויסע קריעגסשיפען, אין ווי פון דער ערד איז אויף אויסגעוואַקסען א לאַנגע אייזענבאַהן פון יענער זייט קאַנאַל, מיט פיעלע וואַגאָנעס, אויף וועלכע עס זיינען נאָך קאַנאָנען געשטאַנען. פון די שיפען זיינען באַלד א פּאָר באָמבעס אויף דעם בריק געפאַלען. דער בריק איז מיט די מענשען גלייך איינגעפאַלען און די גרעסטע טייל סאָלדאַטען זיינען דערטרונקען געוואָרען. און נאָכהער איז פון די שיפען און פון דער פליהענדער אייזענבאַהן אזא שטאַרקער קאַנאָנען פייער ארויסגעגאַזט געוואָרען אויף דער גאַנצער טערקישער ארמיי, אז מען האָט שוין קיין זאַך נישט געקאָנט זעהען און הערען, נאָר ווי דער גאַנצער הימעל וואָלט געברענט, און ווי די גאַנצע ערד וואָלט געציטערט. טויזענדער סאָלדאַטען זיינען פון די פייער־שטראַהלען, וואָס די שיפען האָבען ארויסגעלאָזט, בריגד געוואָרען. די גאַנצע ארמיי, מיט אלע אָפיצירען און קאָמאַנדירען, האָבען זיך פון דער פּריצלינגקייט פערראָרען. די הויפּט פאַניק האָבען אָנגעמאַכט די אַראַבער און די ווילדע בעדואינער. זיי האָבען גלייך פון שרעק און משוגעת זייערע ביקסען פון זיך אראָפּגענומען און זיי אויף דעם מדבר זאמד פון זיך געוואָרפען מיט די דאָזיגע הייליגע ווערטער: „אַלאַ אקבאר", — „גאָט איז גרויס, און זיין נביא מחמד איז אויך גרויס", און זיי־נען אזוי ווייט צוקאָפּען זיך אָהן א ריכטונג אין דעם מדבר, נישט אָפּשטעלענדיג זיך פאַר דעם שיסען פון די אָפיצירען און קאָמאַנדירען, וועלכע האָבען זיי געזוכט מיט אלע מיטלען אָבצוהאַלטען. דער פייער־קראַכען האָט געהויערט זעקס שעה כסדר, און אויך די איבערוויגע ארמיי איז פערכאַפּט געוואָרען פון דעם פאַניק און שוין אָהן א דיסציפּלין, אָהן א קאָמאַנדע איז די גרעסטע טייל סאָלדאַטען זיך צוקאָפּען איבער דעם מדבר.

„דאָס מערקווירדיגסטע פון אלעם איז געוועזען, אז קיינער פון דער גאַנצער טערקישער ארמיי האָט אפילו פון דעם שונא קיין איין און איינציגען מענשען נישט געזעהן. צוויי שיפען מיט אן אייזענבאַהן האָבען שיער ניט פערניכטעט די גאַנצע טערקישע ארמיי. אויף דעם אַכטען טאָג זיינען מיר, דאָס ביסעל איבערגעבליבענע, אָנגעקומען קוים לעבעדיגע צוריק קיין באַר שבע, איבערלאָזענדיג אין מדבר די קאַנאָנען, די פערוואונדעטע, די קעמלען, אלעם האָבען מיר געלאָזט פאַלען און שטאַרבען אין מדבר. לויפענדיג צוריק האָבען מיר געזעהן הויפענווייז, הויפענווייז ליגען אין דער מדבר טויטע פון הונגער און דורשט, און די לויפענדע, אָהן א ריכטונג אין וועג, אראַבער און בעדואינער. אָט די דאָזיגע הויפענס, הויפענס טוידטע אין מדבר האָבען דעם שרעקליכסטען איינדרוק אויף אונז, צוריקלויפענדע, געמאַכט. נאָר אָפּשטעלען זיך ביי זיי, א קוק טהאָן, האָבען מיר נישט געקאָנט. מיר זיינען געלאָפען, געיאָגט פון הונגער און דורשט, ביז מיר זיינען אָנגעקומען קיין באַר שבע. אין באַר שבע האָבען מיר ערשט דערזעהן די שרעקליכע מפּה, וואָס אונזער ארמיי האָט געראַט ביים סועץ קאַנאַל. קוים א העלפט פון דער גאַנצער ארמיי האָט צוריקגעקעהרט, דעם שונא אין די אויגען אפילו נישט געזעהן."

דאָס צוגרייטען זיך פון דער דייטש־טערקישער ארמיי צום צוויטען מאַרש אויף מצרים.

דער ערשטער נישט געלונגענער מאַרש צום סועץ קאַנאַל איז אונבעדינגט נויטיג געוועזען פון סטראַטעגישען שטאַנדפּונקט. אויך האָט ער געגעבען די ערפאַהרונג און א גענויעס וויסען וועגען דעם, וואָס עס פאָדערט זיך און וואָס איז נויטיג דער גאַנג איבער דעם וויסטען מדבר אויף מצרים זאָל זיין אן ערפאָלג. די הויפּט אורזאַכען פון דער מפּלה זיינען געוועזען, 1) דער שטאַרקער מאַנגעל אין וואַסער, 2) דאָס פעהלען פון אן אייזענבאַהן דורך דעם מדבר פאַר די סאָלדאַטען און די קאַנאָנען, 3) די קליינע צאָהל פון דער ארמיי, 4) דאָס אונטריישאַפט פון די פרייוויליגע, נישט דיסציפּלינירטע אראַבער און בעדואינער. און באַלד נאָך דעם ערשטען גאַנג האָבען דייטשע אינזשעניערען און אינסטרוקטאָרען גענומען אָנקומען פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל און פון דייטשלאַנד קיין ארץ ישראל, און די גאַנצע געגענד פון דער שטאָדט באַר שבע ביז

די ערשטע צוויי פונקטען אין מדבר, „חאפיר" און „קסעמע", איז פערוואנדעלט געווארען אין א דייטשען קריעגס־לאגער. די דייטשע אינ־סטרוקטאָרען, מיט דער הילף פון די טערקישע ארבייטס־באטאליאָנען פון „טאבור־עמילה" און פון פיעלע ציווילע ארבייטער, האָבען זיך גענו־מען צו דער ערשטער ארבייט אין מדבר, צו דער לייזונג פון דער וואסער־פראגע. אין אייניגע גע־גענדען פון מדבר זיינען אויסגעגראָבען געווארען גוטע ארטעזיאנישע ברונעמער, מיט גרויסע ציס־טערנעס אין פיעלע פערשיעדענע פונקטען, מיט א גרויסער וואסער לייטונג וואס ציהט זיך אויף צעהנדליגער מייקען אין מדבר אריין.

וואו איז גענומען געווארען דער דאָזיגער גאנצער מאטעריאל פאר אזא ריעזיגער וואסער־לייטונג? דער ארץ ישראל ים איז דאָך פער־שפארט דורך דער ענגליש־פראנצויזישער בלאָ־קאדע? וועגען דעם האָט שוין ווילהעלם פריהער מיט פיעלע יאהרען געזאָרגט. צו דעם צוועק איז פון איהם בעשאפען געווארען די גרויסע דייטשע אייזען פאבריק פון די ברידער וואגנער אין יפו, וועלכע האָט געקאָסט דייטשלאנד פופ־ציג טויזענד פראנק יעהרליכען דעפיציט, וועלכע איז אָבער גוט צונוץ געקומען ווען מען האָט זי אם נויטיגסטען געדארפט. די דאָזיגע פאבריק פון די ברידער וואגנער האָט די גאנצע צייט פון קריעג קיין אנדערע בעשטעלונגען פון קיינעם ניט אָנגענומען אויסער קריעגס מאטעריאל און מא־טעריאל פאר דער וואסער־לייטונג און אי׳זענ־באהן אין מדבר. די ענגלענדער און פראנצויז־זען האָבען וועגען דעם געוואוסט און די פאבריק אין יפו איז זיי געווען א דאָרן אין אויג. זיי האָבען בעשלאָסען די פאבריק צו צושטערען. די גרויסע פראנצויזישע קריעגס־שיף „זשאן־דע־ארק" איז אראבגעשיקט געווארען צום יפו׳ער ברעג און דורך א פארלאמענטאריער איז דער קאָמענדאנט פון יפו געווארענט געווארען, אז אין א בעשטימטער שטונדע וועט די פאבריק באָמ־באדירט ווערען. קיין לעבעדיגער נפש זאָל זיך ניט געפינען 300 מעטער נאָהענט פון פאבריק. טאָמער וועט פאלען א קרבן, וועט ער, דער קאָ־מענדאנט זיין פעראנטוואָרטליך.

דער קאָמענדאנט, א דערשראָקענער, האָט געארבייט מיט דער גאל, ווען ער האָט די מעל־דונג געקראָגען. צו פיער א זייגער נאָכמיטאג, די בעשטימטע שטונדע, איז דער קריעגס־מא־טעריאל ארויסגענומען געווארען פון פאבריק, די ארבייטער זיינען בעצייטענס ארויס, די דייטשען זיינען אין תל אָביב אנטלאָפען, און פונקט צו דער סעקונדע האָט זיך דער רויטער פראג אויפגעהויבען אויף דער פראנצויזישער קריעגס־שיף און דריי באָמבעס אין צייט פון פינף מינוט זיינען ארויס פון שיף און צוקלאפּט די דייטשע פאבריק, וועלכע שטעהט גאָר אין א טהאָל און מען זעהט זי פון ים נישט...

די פראנצויזישע קריעגס־שיף „זשאן־דע־ארק" איז גלייך נאָך דעם באָמבארדירען אוועקגעגאנ־גען, און די פאבריק פון די ברידער וואגנער אר־בייט ווייטער, נאָך מיט מעהר ענערגיע, מא־טעריאל פאר דער וואסער לייטונג און אייזענ־באהן אין מדבר. די פראנצויזישע קריעגס־שיף האָט נאָר די געבוידע צושעדיגט. די מאשינען זיינען כמעט אלע גאנץ געבליבען.

אויך האָט די טערקיש־דייטשע מיליטערישע רעגיערונג אין ארץ ישראל צוגענומען אין פיעלע אידישע קאָלאָניעס, דערהויפּט אין דער רייכער גרויסער קאָלאָניע פתח תקוה, עטליכע טויזענד מעטער וואסער רעהרען און אכט גוטע גאז־מאָ־טאָרס. נאָר די מיט גוואלד־צוגענומענע אידי־שע האָב אין גוטס האָט קיין נוצען דער רע־גירונג נישט געבראכט, דער ים האָט די האָזיגע וואסער רעהרען און גאז מאָטאָרס איינגעשלונ־גען... ווי אזוי? פיהרענדיג זיי אויף א שיפעל אויף דעם ים פון יפו קיין וואדי־אל־עריש, דעם נאָהענטסטען פונקט צום מדבר, האָט אן ענגלי־שע קריעגס־שיף מיט איין באָמבע דאָס גאנצע שיפעל מיט די וואסער לייטונג און מאָטאָרס אין ים אריין איבערגעקעהרט. פון יענער צייט אָהן פיהרט מען שוין נישט מעהר קיינע קריעגס־מאטעריאלען אויף דעם ים. אלץ ווערט שוין געפיהרט אויף קעמלען.

טראָץ אלע שטערונגען פון ענגלאנד און פראנקרייך איז א ריעזיגע וואסערלייטונג אין מדבר געלייגט געווארען, ציסטערנעס מיט וואס־סער וועלען זיין אין פיעלע פונקטען פון מדבר. אזוי איז די וואסער פראגע אין מדבר פון די דייטשען כמעט ווי אין גאנצען געלייזט געוואר־רען.

די צווייטע אורזאכע, וועלכע האָט געבראכט צו דער נידערלאגע, איז דאָס וואס קיין איי־זענבאהן איז נישט געוועזען אין מדבר. די דאָ־זיגע פראגע ווערט אויך פאָלשטענדיג געלייזט פון די דייטשע אינזשעניערען און אינסטרוק־טאָרען. ווען איך האָב פערלאָזט צוריק מיט עטליכע וואָכען יענע געגענד, איז שוין דער אָנ־הויב מדבר געוועזען פעראייניגט מיט דער גרוי־סער „חעדזשאסער־אייזענבאהן" פון דמשק אין סיריען. און פון ירושלים האָט מען שוין גע־קאָנט דירעקט פאָהרען ביז דער שטאָדט באר שבע, און עטוואס ווייטער שוין אין מדבר אריין, און עס איז זעהר מעגליך, אז צום איצטיגען, צווייטען דייטש־טערקישען מארש, איז די איי־זענבאהן איבער דעם מדבר אין גאנצען פאר־טיג, ארץ ישראל מיט מצרים זיינען שוין פער־אייניגט, און די שטרעקע, איבער וועלכע משה האָט די אידען געפיהרט פערציג יאהר, קאָן מעג־ליך זיין, וועט, להבדיל אלף הבדלות, דער דייטשער גענעראל מאקענזען מיט זיין ארמיי מאכען אין פיער ווייניגער ווי העלפט פון פער־ציג טעג.

אויך די דריטע אורזאכע פון דער ערשטער נידערלאגע — די קליינע צאָהל פון דער אר־

מיי, איז געווים פאַרשטענדיג אָבגעשאַפט גע־
וואָרען. עס איז קיין שום ספק נישט, אז נאָכ־
הער ווי די דייטשען האָבען שוין אן אָפענעם וועג
פון בערלין קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, אז זיי האָבען
איצט בעשטימט צו געהן אטאַקירען ענגלאַנד
ביים סועץ קאַנאַל, געהען זיי ניט זיך לעכערליך
מאַכען דאָרט, נאָר זיי געהען מיט אַ ריעזיגער,
מיליאָנען־אַרמיי, מיט 42ער קאַנאָנען אפילו.

און די פערטע אויבענדערמאָנטע אורזאַכע,
דאָס אונטריישאַפט פון די אַראַבער און בע־
דואינער, וואס האָבען געבראַכט צו דער ערשטער
נידערלאַגע ביים סועץ קאַנאַל, איז פון די דייטש־
טערקישע מיליטער־בעאַמטע, נאָר ווי זיי זיינען
געקומען פון קאַנאַל, גלייך בעזייטיגט געוואָרען.
מען האָט ביי אלע פוילע, פחדנישע פרייוויליגע
אראבער די געוועהר צוגענומען און זיי צו פּראָס־
טער ארבייט געשיקט, פערדעכנענדיג זיי אין די
ארבייטער באטאליאָנען פון „טאַבור־עמליה".
און אויך די איבריגע אַראַבישע רעגימענטען,
וועלכע די דייטש־טערקישע רעגיערונג איז חושד
אין אונטרייהייט צו טערקיי, זיינען איבערגע־
פיהרט געוואָרען אין טיעף־טערקיי, וואו זיי וועל־
יען דאָרט בטל בششים ווערען צווישען דער
טערקישער ארמעע. און אויף זייער פּלאַץ
זיינען אָנגעקומען ריכטיגע טערקישע רעגימענטען
— אלץ טערקען פון אַנאַטאַליען. אין אלגעמיין,
דער גאַנצער מדבר ווערט פערוואַנדעלט אין א
שטיק מאָדערנעם אייראָפּעאישען ישוב. דייטשע
אגראָנאָמען, מיט דער הילף פון דעם אידישען
אגראָנאָם פון „מקוה־ישראל", קראַוזע, פלאַנ־
צען אזעלכע בוימער און פלאַנצונגען אין פיע־
לע פונקטען, בוימער וואס וואַקסען גיך, און גי־
בען ארויס פון זיך גרויסע, שאָטענדיגע בלע־
טער. זיי וועלען דיענען פאר גוטע אָפּרוה פּלע־
צער, וואו מען וועט זיך קענען בעהאַלטען פון
דער ברענענדער מדבר זון. אלע דייטשע קאָ־
לאָניסטען פון ארץ ישראל, און אויך פיעלע אי־
דישע קאָלאָניסטען, ארבייטען די גאַנצע צייט
מיט זייערע פערד און וועגען אין דער מדבר, מאַ־
כען דאָרט נייע וועגען, שטעלען געביידעס, בויען
און פּלאַנצען. דייטשלאַנד צאָהלט פאר אלעס
גוטע געלד.

די אורזאַכע וואס דייטשלאַנד קאָזט זיך
קאָסטען אזוי פיעל געלד, איז נישט נאָר דאָס
וואס די ארמיי דארף איבער דעם מדבר געהן
אטאַקירען דעם סועץ קאַנאַל. די אורזאַכע איז
אויך דאָס, ווי מען האָט עס ערפאַהרען פון גאָר
א זיכערער קוועלע (דער טערקישער גענעראַל
„אלי־פּואַט־ביי", וועלכער איז געשטאַנען מיט
זיין גענעראַל־שטאַב אין דער קאָלאָניע ראשון־
לציון, זאָל עס די קוועלע זיין), דייטש־
לאַנד האָט געקראָגען דעם
גאַנצער מדבר א מתנה פון
דעם סולטאַן אויף אייביג,
ווי די מלחמה זאָל זיך נישט
ענדיגען. און דייטשלאַנד
וועט פערוואַנדלען דעם גאַנ־
צען מדבר אין דער גרעסטער
סטראַטעגישער באַזע וואס די
וועלט האָט ווען עס איז גע־
זעהן, כדי צו אטאַקירען און
צו פערכאַפּען ביי ענגלאַנד
דעם סועץ קאַנאַל און דורכ־
דעם צושטערען די ענגלישע
הערשאַפט אויף אלע ימים
און אליין ווערען די הער־
שערין אויף אלע ימים.

וואָס פון ארץ ישראל וועט ווערען אין דער
שכנות מיט אזא קריעגס־באַזיס? וועגען דעם
קומען טרויעריגע געדאַנקען אויפ'ן זינען — גע־
דאַנקען, וועגען וועלכע עס לאָזט זיך נאָך נישט
ריידען.

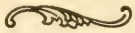

דוד פינסקי:

# אבישג*)

פערזאָנען: דוד. אבישג. חושי דער ארבער. יחוידע. דער דיענער. וואַכסאָלדאַטען.

דאָס שראָפּצימער פון קעניג דוד. נאַכט. דאָס צימער איז בערויכטען פון פיער ליכט. פאַר אַ טיש, אָנגעשטערט מיט געטרינק און שפּיז, אויף אַ גרויסען שטול זיצט דער קעניג, אויגגעדעקט מיט אַ סך קליידער, די אויגען צוגעמאַכט, ווי ער וואָרט געשלאָפען. פאַר איהם שטעהט חושי דער ארבער. ביי דער טיר אין הינטער דעם שטול שטעהען דיענער.

---

*) אויס „דוד המלך און זיינע ווייבער. היסטאָרישע שפּיער און פונף אַקטען". זעה „בת שבע", „צוקונפט", אַפּריל 1913, „מיכל", „צוקונפט", סעפּטעמבער 1914, „אביגיל", „צוקונפט", פעברואַר 1915 און „אין האַרעם", „צוקונפט", יוני 1915.

דוד (עפּענט ענדליך אויף די אויגען און קוקט אָן דעם ארבער. מיד, אָבגעשפּאַנט און טרויעריג.)

חושי (מיט פערבויגונג). וואָס בעפעהלט מיין קעניג?

דוד. נאָך ניטאָ? האָט זיך קיינע נאָך

נישט אָבגעזוכט? ווײל קיינע מיך נישט דער־ווארמען?

ח ו ש י. נאָך איז קיינער פון די שלוחים נישט צוריקגעקומען.

ד ו ד. דער קעניג דוד לעבט נאָר נאָך אין די מיידעלשע געזאנגען, אין וואָרט און ליעך בין איך נאָך העלל און גבור. [illegible] גלייך ווי הירשען, זיי טראָגען מיך אויף גרויסע הויכען. מיינע הענד זיינען געלערנט צו מלחמה און ווי אייזערנע בויגענס זיינען מיינע אָרמס. מיינע־טריט זיינען גרויס און ברייט און מיינע קנעכל ציטערען קיינמאָל נישט — האהא — עס קלינגט גוט דאָס ליעד, דאָך ווײל קיין איינע זיך נישט לעגען אין מיין שוים, ווי אין דעם שוים פון אַ טויטען.

ח ו ש י. איך האָב בעפאָהלען פון די שעהנסטע אויסצוזוכען, און דאָס נעהמט צייט.

ד ו ד. העע, פון די שעהנסטע — —

ח ו ש י. דו זאָלסט בעסער זיך דער־ווארמען.

ד ו ד. יא, יא... דיין עצה ארכער, איז געוועזען גוט, און זעהר קלוג דיין געדאנק, אָבער ביז... ביז זי וועט אויפגעזוכט ווערען, וועל איך פערפראָרען ווערען.

ח ו ש י. לאָז דער געדאנק וועגען אַ הר דיך דערוויילע ווארם האלטען.

ד ו ד. יא, יא... דער געדאנק... פון די שעהנסטע...

ח ו ש י. פון די שעהנסטע אין די גרענצען פון ישראל.

ד ו ד. פאר וואָס שוין נישט ד י ש ע נ־ס ט ע?

ח ו ש י. דאָס וואָלט נישט קלוג געווען פון מיר.

ד ו ד. נישט קלוג פון דיר?

ח ו ש י. וועמען וועל איך זוכען ווען ד י ש ע ה נ ס ט ע וועט דעם קעניג אויפהערען צו ווארמען?

ד ו ד. האהא... קלוגער חושי!

ח ו ש י. פון די שעהנסטע איינע זאָל זי זיין, און מיר וועלען קאָנען רוהיג בייטען.

ד ו ד. ביז ענדליך די שעהנסטע פון אלע...

ח ו ש י. ד י בעקומסט דו קיינמאָל נישט.

ד ו ד. ווי?!

ח ו ש י. מיט ד ע ר וועל איך דיך רייצען בהויז. דאָס רייצען וועט דיך ווארם האלטען און שפאָרנען דיר די לעבענס־כחות.

ד ו ד. און איך זאָל שטארבען און די שעהנסטע נישט האָבען אויסגענאָסען?

ח ו ש י. וואָס וועט זיין דיין לעבען דיר, ווען דו האָסט די שעהנסטע אויך שוין אויס־גענאָסען?

ד ו ד. יא, יא. דו רעדסט טריי, מיין טרייער חושי. דאָך נישט קלוג, העהע, גאָר נישט קלוג. בעגרייפסט דו דען נישט, איך וועל קיינמאָל דיר נישט גלויבען, אז איך האָב די שעהנסטע שוין געהאט? איך וועל דענקען, ערגעץ־וואו לעבט די שעהנסטע, אלערשעהנסטע נאָך, נאָר האָבען דיינע שלוחים זי נישט גע־פונען. איך וועל דענקען, די שעהנסטע איז ערשט געבאָרען געוואָרען, און ווען זי וועט וועד־ען גרויס, וועל איך נישט זיין מעהר. זעהסטו, דו קאָנסט די שעהנסטע רוהיג צו מיר ברענגען. איך וועל זי בעוואונדערען און נאָך אַ שעהנערער ווייטער בענקען.

ח ו ש י. זאָל יעדע איינע די שעהנסטע אין דיינע אויגען זיין.

ד ו ד. ווי דו דרעהסט דיך אויס, דו כיט־רער חושי! — דאָך פאָרלויפיג האָסטו נאָך איינע נישט. איך האָב מורא, זיי ווילען נישט צום אַלטען קאַלטען קעניג קומען. זיי האָבען זיך בעהאלטען, דיינע שעהנסטע, ווי פון אַ גרויסער שטראָף, ווי פון אַ גרויסען אומגליק. — דו... קומען דיינע שלוחים אליין, ווי זיי זיינען אוועק, וועל איך דיך בעשטראָפען. און אַ ך זאָג דיר גלייך דיין פסק אָן, זיי איהם וויסען: קומען דיינע שלוחים אָהן איינער, וועלכע זאָל מיך ווארמען, קאָנסט דו געהן און, ווי דיין אַלטער געגנער אחיתפל, מיט אַ פלייש־ביין זיך דערווערגען.

ח ו ש י. איך ווייס, מיינע שלוחים וועלען זייער שליחות ריכטיג שוין דערפילען. דאָך אויס פאָרזיכטיגקייט וועל איך מיך יעצט פער־שווערען, פון היינט אָן זאָל קיין ביסען פלייש איבער מיינע ליפען מעהר נישט קומען.

ד ו ד. האהא. — — ווי קומסט דו איבער־הויפט צו דיין עצה? פאר וואָס האָסטו קיין מלחמה נישט אויסגעזוכט פאר מיר, וועלכע זאָל מיך אויפרייצען און אונטערווארמען? אַ ך וואָלט נאָכגעיאָגט נאָך מיינע פיינד און זיי פערטיליגט, איך וואָלט נישט אומגעקעהרט מיך, ביז איך וואָלט זיי נישט פערניכטעט. איך וואָלט זיי אומגעבראכט און צושמעטערט, זיי זאָלען מעהר נישט קאָנען ווידערשטעהן, זיי מוזען פאלען אונטער מיינע פיס. פאר וואָס האָסטו מיט מלחמה נישט געוואָלט מיך שטאר־קען? מיט קאמפף נישט הרעפטיגען מיינע אָדערען?

ח ו ש י. עס הערשט שלום צווישען דיר

און אלע ארומיגע פעלקער, אויף וועלכע דיין שרעק איז אָנגעפאלען, און יהודה און ישראל רוהען פריעדליך אויף זייער ערד. וואָס איך נישט געזינדיגט געגען גאָט און פאָלק, ווען איך וואָלט דיך צו מלחמה צוגעטריבען? און אויסערדעם — שיקסט דו אין מלחמה שוין לאנג בהויז דיינע אויפזעהער אויפ'ן היר.

ד ו ד. פאר וואָס האָסט דו נישט געזוכט צו דערווארמען מיך מיט גאָט'ס וואָרט? יהוה איז שטענדיג מיין היכט געוועזען: יהוה האָט שטענדיג מיין פינסטערניס בעלויכטען. ער איז געווען מיין שטארקייט, זיין וואָרט איז מיר געוועזען מיין גאנצע לעבענסקראפט. פאר וואָס האָסטו ביי איהם נישט געזוכט קיין ווארמקייט פאר מיר, ביי איהם, וואָס האָט מיך שטענדיג געמונטערט און געווארמט?

ח ו ש י. עס האָט יהוה דיך קיינמאָל נישט פערלאָזען און שטענדיג טראָגסטו אין זיך יהוה'ס וואָרט, און דאָך ביזט דו קאלט געווארען און דיינע אברים ציטערען פון פראָסט. און וואָרסטו געוואָרט זיך מיט גאָט'ס וואָרט דערהיצען, האָסטו געזאָרגט נישט מיך, נאָר אר[illegible] נתן, די נביאים, רופען.

ד ו ד. דו ביזט א צונויפפיהרער, נאָך פרויען ציהט דיין הארץ און ווייבער ליגען דיר אין קאָפּ.

ח ו ש י. און בין דער ריכטיגסטער רופא צו דיין שוואכקייט. דער מאַן דוד איז אלט און קאלט, דער מאַן דוד מוז פעראינגט און דערווארמט ווערען.

ד ו ד. דאן שאף מיר די רפואה שנעל.

ח ו ש י. געדולד, מיין קעניג!

ד ו ד. געדולד! און מיינע טעג זיינען פיעלייכט געצעהלט, דער טוט לויערט הינטער מיין רוקען. איך וויל נישט פון אלטע־שוואכקייט שטארבען!

א ד י ע נ ע ר (קומט ארויס און ציהט זיך אויס אויפ'ן געזיכט).

ד ו ד. וואָס איז? וואָס ברענגסטו מיר פאר א בשורה?

ד ע ר ד י ע נ ע ר. יהוידע איז געקומען.

ח ו ש י. יהוידע!

ד ע ר ד י ע נ ע ר. און האָט מיט זיך גבראכט — — —

ח ו ש י (אויערענדיג צו דער טיר). די רפואה יונג און שעהן!

ד ו ד. שטעה, חושי, ווארט! ברענג זי מיר נאָך נישט ארויס. נעהמט פון מיר די בגדים און די דעקען צו. (מיט דער הילף פון די דיענער קריכט ער ארויס פון די פיעלע דעקען און שטעהט אויף.) איך וויל מיך פריי בעוועגען, מיינע פיס בעפרייען פון זייער שטייפקייט. איך וויל נישט זי זאָל זיך דערשרעקען פאר מיין אלטקייט, און מיין אָבגעשפאנטקייט זאָל איהר בלוט צו אייז פערגליווערען. טהוט מיך קענליך אָן. (די דיענער ווארפען זיך נאָך די קליידער.) זאָל א קעניג זי בעגעגנען. און זאָל זי זעהן. איך בין קרעפטיג נאָך, איך בין נישט קיין מת, וואָס מוז אין דער ערד שוין ליגען. (די דיענער העכען־אָן איהם אָנצוטהון.) קעניג דוד דארף נאָר שותפות מאכען מיט דער יוגענד, און ער איז דער גאנצער דוד, פול ווארמקייט און לעבען, פול בעוועגליכקייט און שירה. געהט רופט מיר ארויס יהוידע'ן אליין.

ד ע ר ד י ע נ ע ר (געהט ארויס).

ד ו ד. איך וויל איהם אויספרעגען. אייר דער איך זעה זי, וויל איך זי מיר פאָרשטעלען, און ער זאָל מיר דאָ העלפען. איך וויל וויסען, צו קאָן די ווירקליכקייט מיין פאנטאזיע ארויבער־יאָגען. איך וויל זעהן, צו איז מיר מיין פאָרשטעלונגס־קראפט מיט די יאָהרען אָבגעשוואכט געוואָרען.

י ר ו י ד ע (קומט ארויס און ציהט זיך אויס אויפ'ן געזיכט).

ד ו ד. שטעה אויף, יהוידע, און זאָג מיר, וואָס דו האָסט מיר געבראכט. ווי זעהט זי אויס, ווי איז איהר געשטאלט, און וואָס בעשטעהט איהר שעהנהייט?

י ה ו י ד ע (וועלכער האָט זיך געהאָט אויפגעהויבען, פאלט ווידער אויף זיין געזיכט).

ד ו ד. שטעל דיך אויף און שטעה, האָב איך דיר געזאָגט, און רעד און ענטפלעק מיר די רייכקייט פון דעם אוצר, וואָס דו האָסט אויסגעזוכט פאר מיר.

י ה ו י ד ע. אָה, קעניג, איך האָב קיין ווערטער נישט!

ד ו ד. איך זאָג דיר, דו זאָלסט זי מיר ארומדערצעהלען!

י ה ו י ד ע. זיי מוחל מיר, מיין קעניג! דיין קנעכט וויל נישט בעגעהן קיין גאָטעסלעס־טערוג.

ד ו ד. חושי, געה דו און טהו א קוק צוריק און זאָג זי מיר.

ח ו ש י. איך בין שוין ווירקליך אויך געשפאנט. (געהט צו דער טיר.)

י ה ו י ד ע (צום אוועקגעהענדיגען חושי). אָה, חושי, דו געהסט א קוק טהאָן אין דער זון, זיי פאָרזיכטיג מיט דיינע אויגען.

ד ו ד. דו ביזט דאָך נאָך אייך נישט בלינד געוואָרען.

י ה ו י ד ע. דאָך. איך וועל מיין אייגען ייבר מעהר נישט קאנען זעהן.

ד ו ד. די מאכסט מיך אָבער נייגעריג גאנץ בעזונדערס. ווא האָסטו זי געפונען?

י ר ו י ד ע. אין שונם.

ד ו ד. ווי הייסט זי?

י ה ו י ד ע. אבישג איז איהר נאָמען.

ד ו ד. יונג?

י ה ו י ד ע. דער פריהלינג איז קיינמאָל נישט אזוי יונג געוועזען.

ד ו ד. איהרע ליפּען?

י ה ו י ד ע. ווען דו וועסט דיינע ליפּען קאָנען אוועק־ייסען פון זיי, וועסטו וויסען, אז דו ביזט ווירקליך אלט.

ד ו ד. הויך? קליין?

י ה ו י ד ע. אָה, פרעג מיך נישט, מיין קעניג! איך גלויב, זי איז הויך געגוג, זי זאָל פון דיר די גאנצע וועלט פערשטעלען, און קליין געגוג, דו זאָלסט זי קאָנען אויפהעבען אויף דיינע אָרמס מיט אַ דאנק צו גאָט, וואָס דו האָסט זי דערלעבט.

ד ו ד. וואו איז חושי שוין?

י ה ו י ד ע. נעהם איהם נישט פאַר אומ גוט, קעניג, ווען ער קאָן זיך נישט אָבוועגדען פון איהר.

ד ו ד. איך וועל איהם זיינע אויגען — —

ח ו ש י (קומט ארויס, ארויסלאָזענדיג פאר זיך אבישג).

ד ו ד (האַקט אָב אין זיין בייזער, ווי גע־בלענדט און אויבערראשט פון אבישג).

א ב י ש ג (וויל זיך אויסציהען אויפ'ן גע־זיכט).

ח ו ש י (האַלט זי אָב). ענטשולדיג מיר, מיין קעניג, וואָס איך האָב זי אריינגעבראכט אונגעפרעגט. איך האָב נישט געוואָלט. דו זאָלסט מיין וואָרט־אָרמקייט צום שפּאָט פון קליינע קינדער מאכען.

י ה ו י ד ע. יעצט זעהסט דו, מיין קעניג!

ד ו ד (נאָך אַ ווייל שווייגען, ווי אויפגע־וואכט פון זיין ערשטוינונג). יעצט — זעה — איך.

י ה ו י ד ע. האָב איך זי דיר איבערטריבען מיט מיין שטומקייט?

ד ו ד. איך האָב נישט געוואוסט, אז מיין לאנד איז אזוי רייך.

י ה ו י ד ע. איך האָב דעם גאנצען וועג געזוכט ווערטער, מיין בעיוואונדערונג איינצו־קליידען, דאָך —

ח ו ש י. נעגוג! מיר וועלען לאָזען דעם קעניג אליין זי צו בעוואונדערען. ער וועט די ווערטער שוין געפינען, די שעהנסטע אין התפעלות'דיגסטע. פילייכט קומט אהוים ביי איהם אַ נייער געזאנג, אַ נייער שיר המעלות. געה, יהוידע, דו האָסט דיין פליכט זעלטען גוט ערפילט.

י ה ו י ד ע. גאָט האָט מיר דעם וועג בע־וויעזען און מיר מיינע פיס געלענקט.

ח ו ש י. אין דעם קעניג וועט גאָט'ס חסד דיר קעניגליך בעלוינען.

י ה ו י ד ע (ציהט זיך אויס אויפ'ן געזיכט). זיי געבענשט, מיין קעניג! (שטעהט אויף אין געהט ארויס אויף הינטען.)

ח ו ש י (צו דער וואַך). געהט אויך איהר און האלט שמירה פאר דער טיר.

ד י ד י ע נ ע ר (ציהען זיך אויס אויף די געזיכטער, שטעהען אויף און געהען ארויס).

ח ו ש י. אויך איך, מיין קעניג, וועל דיר אַ גוטע נאכט יעצט ווינשען. איך האָף, מיין וואונש וועט אויך מקוים ווערען און די נאכט וועט גוט דיר זיין. (צו אבישג.) דו ווייסט, דו שעהנע, וואָס דיך האָט אהער געבראכט —

ד ו ד (ווי אויפגעוואכט פון זיין קוקען, אונ־געדולדיג). געה, חושי! דיין צונג וואקסט דיר לאנג און לענגער, און פון איין נארישקייט געהסט דו צו אַ גרעסערער נאָך איבער. געה אין פריעדען!

ח ו ש י (מיט פערבויגונג). זיי מיר מוחל, מיין קעניג! גוטע נאכט דיר און פריעדען מיט דיר און פריעדען דע־, וואָס איז מיט דיר. (געהט ארויס).

ד ו ד (קוקט אָן אבישג, ווי פריהער, און העבט־אָן צוצוגעהן צו איהר).

א ב י ש ג (לאָזט זיך אַראָב לאנגזאם אויף די קני און העבט אויף די הענד, ווי צום געבעט. איהר געזיכט איז גאנץ פערקלערט, התלהבות'דיג און איהרע ליפּען בעוועגען זיך).

ד ו ד (ערשטוינט). דו טהוסט תפילה, אבישג! דו קניעסט!

א ב י ש ג. איך האנק יהוה'ן, וואָס ער האָט מיך געבראכט דיך צו זעהן מיט מיינע אויגען!

ד ו ד. ווירקליך? פרעהט עס דיך אזוי?

א ב י ש ג. אָה, קעניג, דארפסט דו עס גאָר פרעגען?

ד ו ד (העבט זי אויף.) קום שטעה אויף און זעץ זיך לעבען מיר און דערצעהל מיר, פאר וואָס פרעהט עס דיך אזוי. (נעהמט זי אָרום און פיהרט זי צו זיין שטול, וואו ער זעצט זיך אוועק און זעצט זי איין ביי זיך צו פוסען, צו־טולענדיג זי הארט צו זייגע קני. ער נעהמט איהר קאָפּ צווישען זייגע הענד, בויגט איהם ארויף און קוקט זיך אין איהר איין.) נו, זאָג מיר, פאר וואָס האָסטו דיך געפרעהט.

א ב י ש ג. וועמען וועט עס דען נישט פרעהען, דעם קעניג דוד'ען צו זעהן?

ד ו ד (אָבלאָזענדיג איהר קאָפּ). גוט צו הערען! דאָך איך וויל ד י י ן פרייד הערען.

א ב י ש ג. פון קינדהייט אָן בין איך גע־וואקסען מיט דיין נאָמען אין מיינע אויערען, און דיינע טהאטען האָבען מיט וואונדער אָנ־געפילט מיין זעעל. ווי איך האָב נאָר אויסגע־לערנט „טאטע־מאמע" צו זאָגען, האָב איך שוין אויך געשטאמעלט „קעניג דוד", און ווי גאָט האָט מען מיך געלערנט אויך דיך צו ליעבען און צו פירכטען.

ד ו ד. צו פירכטען?

א ב י ש ג. און צו ליעבען.

ד ו ד. וואָס האָסט דו מעהר?

א ב י ש ג. געליעבט.

ד ו ד. דו קליינע חנפ'ערין, דו זאָגסט דאָך מיר דעם אמת נישט.

א ב י ש ג. איך זאָג דעם אמת דיר, מיין קעניג. דו ביזט מיין העלד געוועזען, דו ביזט געווען מיין גבור. ביים טאַנץ האָב איך פון דיינע זיעגען פיעל געזונגען, און ביים שפּיעל דיינע ליעבעס פאַרדערצעהלט. דיינע פיינד בין איך געווען דער גרעסטער שונא, דיינע פער־פאָלגער האָבען מיך אויסגעלערנט קללות צו גע־ברויכען. מיט דיינע שמערצען האָב איך מיט־געוויינט, אָבער מיט דיינע פריידען האָב איך מיטגעיובעלט, און העכער און פרעהליכער און נשמה'דיגער פאר אלעמען האָב איך געקאָנט שרייען: דוד, קעניג פון ישראל, לעבען זאָל ער אייביג!

ד ו ד (גלעט זי אַ ווײַלע איבער'ן קאָפּ). ווי האָסט דו דיר מיך פאָרגעשטעלט?

א ב י ש ג. אָט ווי דו ביזט... ווי איך האָב דיך יעצט געטראָפען.

ד ו ד. מיט אַ גרויסען גרויען באָרד און גרויסע גרויע ברעמען?

א ב י ש ג. מיין פאָטער האָט דיך מיט אייניגע יאָהר צוריק געזעהן, און ער האָט דיך דאַן מיט שטאָלץ און פרייד בעשריעבען אין קרייז פון זיין הויז־געזינד און זיינע פריינד, וועלכע האָבען פון זיין מויל מיט גרויסער שפּאַ־נונג דיין גרויסקייט און שיינהייט געזויגען און איהם מקנא געוועזען, וואָס ער איז דער גליק־ליכער געוועזען דיך צו זעהן. און פון זיינע ווערטער האָב איך דיך איינגעפּרעסט אין מיין זכרון, און קלאָר האָט אין מיר דיין בילד גע־לעבט.

ד ו ד. מיט די ווייסע האָר, מיט די קניי־טשען אין געזיכט, אלט און קאַלט —

א ב י ש ג. אלט און קאַלט?!

ד ו ד. מיט אלע זיעבציג יאָהר אויף מיינע שולטער?

א ב י ש ג. ווער צעהלט דען קעניג דוד'ס יאָהרען! קעניג דוד איז — קעניג דוד! ניטאָ קיין העלדישערען מאַן פון איהם אין גאַנץ ישראל און ניטאָ פאר איהם קיין אינגערען. דרייסיג גרויסע העלדען צעהלט דוד אין זיין חיל אָן, און אלע דרייסיג קומען צו איהם נישט. זיינע פיס זיינען גלייך ווי הירשען, זיי טראָגען איהם אויף גרויסע הויכען. זיינע הענד זיינען געלערנט צו מלחמה, און ווי אייזערנע בויגענס זיינען זיינע אָרמס — —

ד ו ד. העהע — — ווייסט דו, פאר וואָס מען האָט דיך אהער צו מיר געבראַכט?

א ב י ש ג. איך זאָל אַ דיענסט זיין ביי מיין קעניג.

ד ו ד. אַ דיענסט נישט, נאָר אַ ווייב.

א ב י ש ג (אין עקסטאַזע). אָה! (פער־דעקט זיך דאָס געזיכט.)

ד ו ד. ביזט דו דערפרעהט? ביזט דו דערשראָקען? (ווייל אַראָבנעהמען איהרע הענד פון איהר געזיכט.)

א ב י ש ג (אַליין אַראָבנעהמענדיג די הענד). אָה, ווי דאַנק איך גאָט, וואָס פון אלע טעכטער ישראל'ס בין איך די אויסגעוועה.טע! יעצט ווייס איך, פאר וואָס ער האָט מיך אַזוי שעהן געמאַכט. אָה, קעניג דוד'ס ווייב צו זיין!

ד ו ד (קוקט זי אַ ווײַלע אָן, מיט שטאַרקען אָטהעם, דערוואַרמט). גיב מיר אַ קוס, דו שעהנ־סטע פון די טעכטער!

א ב י ש ג (מיט צוגעמאַכטע אויגען, ליידענ־שאַפטליך, שטרעקט אויס צו איהם איהר קאָפּ אין ליפּען). אָה! (גיסען זיך צונויף אין אַ לאַנגען קוס.)

ד ו ד. באַלד גלויב איך אויך, אַז קעניג דוד איז נישט אלט. — קום, איך וויל יעצט יום־טוב'ען מיין חתונה מיט דיר. דער ווייַן שטעהט אָנגעגרייט — קאָנסט דו טרינקען, דו זיסע?

א ב י ש ג. און וועל איך שיכור ווערען, שטעהט דאָס בעט נישט ווייט.

ד ו ד. אַה — האַהאַ! טרינק, דו פלאַם, און צינד מיך מעהר נאָך אָן!

א ב י ש ג. אָה, קעניג, ווי בין איך גליק־ליך! ווי קלאַפּט מיין האַרץ, און מיינע פּול־סען פיהרען אויס אַ ווילדען האָכצייטס־טאַנץ! (טרינקט שנעל.)

ד ו ד (ליידענשאַפטליך). דו! (באַפּט זי ארום, בויגט איהר איין דעם קאָפּ צום נאַקען און קוסט זי שנעל אויף די ליפּען, הערט פּלוצלונג אויף.) זאָג מיר, האָט ווער פון דיינע קוסען שוין גע־נאַשט?

א ב י ש ג. ניין, זיי זיינען אלע אויפבע־וואהרט געוואָרען פאר דעם קעניג.

ד ו ד. און האָסט קיין ביינקעניס גאָר נישט אין דיין הארצען?

א ב י ש ג. ביינקעניס?

ד ו ד. נאָך עמיצען, וואָס איז שעהן און יונג און הערליך.

א ב י ש ג (פערשעהמט). בלויז נאָך דיין אומארמונג.

ד ו ד (העבט זי ווידער אָן צו קוסען און מיט זיינע ליפּען אויף איהרע העבט ער זי אויף איז זיינע אָרמס). קעניג דוד איז נישט אַ מן! קעניג דוד האָט זיין פייער און זיין וואַרמ־ווי־געפונען! (טראָגט זי צום בעט. פּלוצלונג בלייבט ער שטעהן, מאַכט די אויגען צו, טראַכט, לאָזט זי ביסלעכווייז אַראָב, עפענט אויף אויף איהר די אויגען, רוקט זי אָב פון זיך, האַלטענדיג זי אויבען ביי די אָרמס, און זאָגט ענדליך ארויס.) יא, אַזוי זאָל עס זיין.

א ב י ש ג (דערשראָקען). וואָס איז דען, מיין קעניג?

ד ו ד (נאָך אַ ווײַלע שווייגען). דו וועסט מיין ווייב נישט ווערען.

א ב י ש ג. האָב איך מיך מיט וואָס פער־זינדיגט, מיין קעניג? האָב איך מיך שלעכט און מיאוס אויפגעפיהרט? וועסטו מיך אוועק־שיקען פון דיר? אָה, וואוהין זאָל איך מיין שאנדע טראָגען? וואו זאָל איך מיך בעהאלטען מיט מיין חרפה?

ד ו ד (ציהט זי ליידענשאפטליך צו און דריקט זי). ניין, דו וועסט מיך נישט פערלאָזען, דו וועסט זיין מיט מיר. טאָג און נאכט וועסטו ארום מיר זיין, מיך פלעגען און מיך וואַרמען. דו וועסט מיר די זון זיין, וואָס וועט מיט איהרע שטראהלען מיר די אויגען אויפעפענען אין דער פריה, און דו וועסט זיין די לעצטע, וועלכע דער שלאָף אויף מיינע אויגען וועט פון מיר בעהאלטען. וואו איך וועל אויסשטרעקען מיין האנד, זאָל דער סאמעט פון דיין לייב מיר באַל־זאם גיסען דורך מיינע פינגער, דער דופט פון דיינע האָר זאָל פון היינט אָן און ווייטער די איינציגע בשמים זיין, וואָס וועלען דערמינטערן מיר מיין הארץ, און דיין ליפּען־קוס זאָל דער שליסעל צו מיינע ליפּען זיין, נאָר וועסט דו מיין ווייב נישט ווערען.

א ב י ש ג. אָה, איך בין עס נישט ווירדיג?

ד ו ד. זוך די סיבה נישט אין דיר, דו הערליכע. קעניג דוד האָט דיך שפּעט געטראָ־פען. יעצט דערוועגט ער זיך נישט, דאָס גאנצע גליק אייסצוגעניסען.

א ב י ש ג. איך בין צו נאריש, מיין קעניג. איך פערשטעה דיך נישט.

ד ו ד. איך בין מיין לעבען־לאנג געוועזען פייער און בעוועגונג און האָב געמיינט, איך וועל דער סנה זיין, וועלכע ברענט און ווערט נישט פערברעט. ווי דו, האָב איך אַליין גע־גלויבט, אז איך קאָן אלט נישט ווערען, און מיין קערפּער וועט לייכט פערטראָגען די שווערע משא פון די יאָהרען, דאָך זעה — דיין העלד איז אלט און קאלט, קעניג דוד'ס יוגענד און קראפט זיינען ווי דער מאָ־גען פערפלויגען און ווי דער פריהלינג. נאכט איז יעצט אין ווינ־טער, מען דעקט מיך מיט בגדים צו און עס ווארמט מיך נישט, און דער גאנצער לעבענס־מיטה האָט מיך פערלאָזען. דו ביזט געבראכט געוואָרען מיך צו וואַרמען. דיין ווייבליכקייט, די יונגע, הערליכע, זאָל מיין מענליכקייט צו נייער קראפט אויפוועקען, דיין גרויסע יוגענד זאָל מיך פעראינגען. דאָס איז שנעל געשעהן, דאָך האָט זיך פלוצלונג אויפגעטהאָן פאר מיר: נאָ־דער פערלאנג נאָך דיר קאָן מיך ווארם האלטען.

א ב י ש ג. דער פערלאנג נאָך מיר — וואָס זאָל עס בעדייטען?

ד ו ד. עס איז, ווי ווען א שווערע רעטע־נים וועט דיר פערגעבען. דו געהסט ארום אין טראכסט און טראכסט, און קאָנסט קיין רוה דיר נישט געפינען אין זוכענים נאָך דעם ענטפער. עס פאלט דיר אָב די לוסט צום עסען, און ביי נאכט ווערט דער שלאָף פערוואָגעלט פון דיינע אויגען. אלץ אין דיר איז אָנגע־שטרענגט, דו פיהסט די אָנגעשפּאנטקייט אין יעדעם גהיעד. דאָך טרעפסטו ענדליך די שווע־רע רעטענים, ווערט דיר לייכט אין קאָפּ און הארצען, די אָנגעשפּאנטקייט לאָזט דיך אָב, און אַן אָבגעלאָזענקייט צוקעגט זיך ברייט אין דיר.

א ב י ש ג. דו פערגיסט א שווערע רע־טענים מיר — וואָס זאָל איך מיט איהר מאכען?

ד ו ד. דו ביזט זי מיר! דער פערלאנג נאָך דיר וועט אלע קרעפטען אין מיר וועקען, וועט אויפהיצען מיין בלוט, וועט דעם האמער אין מיין הארץ מעכטיגער בעוועגען. די בייג־קענים נאָך דיר וועט א שארפער שפּיין מיר זיין, וואָס וועט מיך נישט לאָזען איינשלאָפען און נישט איינגעפראָרען ווערען. ווערסט דו אָבער מיין ווייב, דאן ביזט דו מיר א געטראָ־פענע רעטענים, און וואָס וועט דאן דעם קעניג דוד וואַרמען?

א ב י ש ג. אָה, קעניג, איך וויל אויך אלס דיין ווייב דיין אייביג פייער זיין.

ד ו ד. דאָס וויל איך אויך, דו זאָלסט מיין אייביג פייער זיין. דאָך דאן מוזט דו מיר גרויסע ביינקענים בלייבען, קיינמאָל נישט ער־פילונג ווערען.

א ב י ש ג. ביינקענים — ערפילונג — מיין קעניג, איך ווייס נישט, וואָס דו מיינסט.

ד ו ד (קוסט זי ליידענשאפטליך). דו ריינע!

א ב י ש ג. דאָך דו וועסט מיך נישט אוועקשיקען פון דיר?

ד ו ד. ניין, דו האָסט עס פון מיר גע־הערט. איך וועל דיך צובינדען צו מיר און זיין צו דיר צוגעבונדען.

א ב י ש ג. ווי א מאן איז צו זיין ווייב?

ד ו ד. ווי א מאן צו זיין ווייב און שטאר־קער.

א ב י ש ג. דאן בין איך דאָך דיין ווייב! דאן בין איך דאָך דיין ווייב!

ד ו ד. מיין אונבעריהרטע, אונבעפלעקטע, מיין אייביג פייער, וואָס טאָר נישט אויסגע־לאָשען ווערען.

א ב י ש ג (אין עקסטאזע). האַ־אַ־אַ, בין איך דאָך דעם קעניג דוד'ס ווייב! (העבט־אָן צו טאַנצען ווילד און ליידענשאפטליך.)

ד ו ד. טאַנץ, דו ריינע! טאַנץ, דו הער־ליכע! שיט הייסע קיהלען אין מיר מיט די בעוועגונגען פון דיינע יונגע גליעדער.

א ב י ש ג (טאַנצט ווילדער און ליידענשאפט־ליכער, זיך אליין צוזינגענדיג).

ד ו ד (שפּרייט אויס די אָרמס, ציהט פער־נאַנדער די ברוסט, שטאַרק אָטמענדיג). דער־פאר דאנק איך דיר, גאָט, און צו דיין נאָמען טהו איך זינגען!

# אַרמענישע שחיטות און די רוסישע פּראָוואָקאַציע

א י.:

1

יט נור צוליעב דעם, ווייל די אַרמענישע פּראַגע איז אַן און פאַר זיך פון דעם גרעסטען היסטאָריש־פּאָליטישען אינטערעס, דאַרפען מיר זיך בעשעפטיגען מיט איהר זעהר פלייסיג; ניט נור צוליעב דעם, ווייל די אַרמענישע פראַגע בעווייזט אונז קלאָר און רייטליך די צוקונפטס־מעגליכקייטען פאַר קליינע פעלקער אין דער געבענשטער טערקיי, דאַרפען מיר זיך גוט צוקוקען צו דעם שרעקליכען קאַמפּף, וואָס פיהרט דאָרט דאָס אַרמענישע פאָלק.

די געשיכטע פון דער דיפּלאָמאַטישער טעטיגקייט לטובת פון די אַרמעניער, די קאָנקורענץ צווישען געוויסע אייראָפּעאישע מיכוות, וועלכע האָבען זיך אַריינגעלאָזט אין די געפעהרליכסטע אוואַנטיורען, אַבי נור „בעשיצען די אַרמעניער" — דאָס אַלץ איז אַזוי רייך מיט וויכטיגען אינהאַלט, אַז מיר, אידען, דאַרפען זיך מעהר פון אַלעמען אינטערעסירען מיט דעם דאָזיגען קאַפּיטעל פון דער געשיכטע פון דער אייראָפּעאישער דיפּלאָמאַטיע. וואַרום ניט קוקענדעם אויף אַלע גרויסע ענטטוישונגען, ניט קוקענדיג אויף אַלע גרויסע און קליינע מפּלות, וועלכע אונזער אידישע דיפּלאָמאַטיע האָט געליטען שוין אין דעם דאָזיגען קריעג, האָט זיך נאָך פונדעסטוועגען ניט אויסגעהייריט אונזער געזעלשאַפט פון דער דאָזיגער קראַנקהייט. מען טרוימט נאָך אַלץ; מען זעהט די ווירקליכקייט גאַנץ גוט, מען ווילל אָבער ניט פערשטעהען דעם אמת'ן זין פון די געשעהענישען...

די וועלט־געשיכטע בעווייזט אַ מאָל מערקווירדיגע סימבאָלען. ווי אַ פייער־צייכען אויפ'ן פינסטערען הימעל אין אַ שוואַרצער נאַכט דערזעהט מען עס פלוצלונג און מעכאַניש הויבט אָן דער מח צו אַרבייטען. און מען פערשטעהט דענסטמאָל דעם ענטוויקלונגס־גאַנג פון דער געשיכטע פיעל טיעפער און בעסער און ברייטער...

נאָר מיט אַ קורצער צייט צוריק האָט די וועלט בעקומען גלייכצייטיג צוויי בשורות. די ערשטע האָט געהייסען: „אין אַרמעניען האָט זיך אָנגעהויבען אַ שרעקליכע שחיטה, וועלכע איז אָרגאַניזירט פון דער אָפיציעלער טערקישער מאַכט." דאָס איז געווען איין ידיעה. די צווייטע: „ענגלאַנד האָט ערקלערט גריכענלאַנד, אַז זי איז גרייט אָבצוזאָגען זיך פון דעם אינזעל ציפּערן און איבערגעבען איהם גריכענלאַנד, אויב די דאָזיגע נייטראַלע מלוכה וועט אַרויסטרעטען געגען דייטשלאַנד און עסטרייך".

דוכט זיך, וואָס פאַר אַ שייכות האָבען די ידיעות איינע צו דער צווייטער?....

אין דער ווירקליכקייט אָבער זיינען זיי פעסט צונויפגעבונדען, די דאָזיגע ידיעות. דאָס בלוט פון די אַרמענישע קרבנות האָט זיי צונויפגעבונדען. ציפּערן — דאָס איז דער אינזעל, וועלכען ענגלאַנד האָט בעקומען פון דער טערקיי בעת דעם בערלינער קאָנגרעס, אין יאָהר 1878, אַלס געשענק, אַלס אַ פרייז פאַר ענגלאַנד'ס פערפליכטונג — ניט דערלאָזען קיינעם אריינצומישען זיך אין דער טערקישער פערוואַלטונג אין אַרמעניען...

ניט צוליעב רציחה האָט עס ענגלאַנד געטהאָן, ניט צוליעב גלייכגילטיגקייט צו דעם גורל פון דעם אַרמענישען פאָלק האָט ענגלאַנד געשלאָסען דענסטמאָל דעם געהיימען בעריהמטען פערטראַג מיט טערקיי — וואַרום געגען די ערשטע אַרמענישע מאַסען־שחיטות פון סאַסון האָט מען מעהר פון אַלעמען פּראָטעסטירט און געפיהרט אַ גרויסע אַגיטאַציע גראַד אין ענגלאַנד — נאָר צוליעב איהרע איינגענע אינטערעסען האָט ענגלאַנד ניט געקענט דערלאָזען אַז רוסלאַנד זאָל אַריינכאַפּען זיך קיין אַרמעניען און פון דאַנען איבערשניידען דעם גרויסען ענגלישען וועג פון גרויס־בריטאַניען דורך דעם מיטעל־לאַנד־יִם און דעם סיעץ־קאַנאַל קיין אינדיען...

היינט האָט זיך ענגלאַנד געוואָלט אָבזאָגען פון דעם אינזעל ציפּערן. און אַז ענגלאַנד האָט זיך דערצו ענטשלאָסען האָבען זיך פלוצלונג דערהערט קולות פון די נייע אַרמענישע קרבנות... שרעקליכע, דערשטיקטע קולות!...

גראַד די דאָזיגע טעג האָב איך געהאַט די מעגליכקייט צו בעקומען איניגע ידיעות וועגען דער נייער אַרמענישער שחיטה פון אַ העכסט אינפאָרמירטער פּאָליטישער קוועלע. די ידיעות קומען אָן ביי מיר פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל, דורך וויען און בערלין און פערדיענען דעם אבסאָלוטען און אונבעדינגטען צוטרויען. — נור מיט עטליכע ווערטער קאָן איך אָנרופען דאָס, וואָס קומט היינט פאַר אין אַרמעניען — זאָגט מיר די ערשט אָנגעקומענע פּערזאָן. עס קומט פאַר היינט איינפאַך די פערניכטונג פון דעם גאַנצען אַרמענישען פאָלק. מען בענוגענט זיך ניט מיט מאַסען־שחיטות, נור מען האָט אויך אָנגעפאַנגען דורך מאַסען־גירושים אָפּצוד־

רייניגען ארמעניען פון די ארמעניער. פון גאנצע דערפער, פון גאנצע שטעדט האט מען אויסגעטריבען די גאנצע ארמענישע בעפעלקערונג. גאנצע געגענדען פון אלטען ארמעניען האט מען שוין „אבגעריינינט פון ארמעניער". אויב איהר ווילט וויסען, וואס דאס איז, וועל איך אנזייזען אויפ'ן בעסטען מוסטער, אויף די מאסען־גירושים פון אידען אין רוסלאנד. פשוט ארויסגעטריבען טויזענדער און צעהנדליגער טויזענדער פון ארמעניער. דער אונטערשיעד בעשטעהט נור אין דעם, וואס רוסלאנד האט געטריבען די הונדערטער טויזענדער אידען אין א געגענד, וואו עס וואוינען מענשען, וואו מען קאן קריעגען פאר געלד ברויט און פלייש. טערקיי טרייבט די ארמענישע מאסען קיין מעסאפאטאמיען, אין אזעלכע געגענדען, וואו עס איז בכלל ניטא וואס צו קריעגען. און מען הונגערט און מען שטארבט.

דאס קומט היינט פאר אין ארמעניען. מיר דארפען אבער זיך אומקעהרען אויף א פאר צעהנדליג יאהר צוריק, אום ריכטיג צו פערשטעהן, אין וואס איז בעשטאנען די פאליטיק פון דער איראפעאישער דיפלאמאטיע בנוגע צו דער טערקיי און צו די ארמעניער.

2.

דאס איז געווען אין דעם יאהר 1894. די טערקישע רעגיערונג האט פונאנדערגעטיילט דענסטמאל וואפען צווישען די קורדען, ערקלערט די ווילדע רייטער־באנדען פון די קורדען אלס רעגולערע קייזערליכע קאוואלעריע און איבערגעגעבען אין זייער רשות גאנץ ארמעניען נור מיט איין אינציגער אנווייזונג: — אברעכענען זיך גרינדליך מיט דער ארמענישער בעפעלקערונג!...

די ארמענישע בעפעלקערונג, לויט ספעציעלע פעראָרדנונגען פון קאנסטאנטינאפאל, איז געצוואונגען געווען אבצוגעבען דאס גאנצע געוואהר און אלע וואפען. און אז די ארמענישע בעפעלקערונג האט אבגעגעבען די וואפען און איז געבליבען אינגאנצען שוצלאז, האט זיך אנגעהויבען די מאסען־שחיטה. בעריהמטער פון אלע איז דענסטמאל געווען די שחיטה פון כאסון, וואו מען האט גאר אין א קורצער צייט אויסגעשאכטען ביז 25 טויזענד נפשות...

א שוידער האט דאן אנגעכאפט די גאנצע וועלט. אומעטום זענען פארגעקומען גרויסע פראטעסט־דעמאנסטראציעס געגען דעם „רויטען סולטאן" אבדול האמיד. און מעהר פון אלעמען האט דענסטמאל פראטעסטירט די ענגלישע געזעלשאפט.

אין דער שטאדט טשעסטער איז דעם 26 יולי 1895 פארגעקומען א גרויסער פראטעסט מיטינג, אויף וועלכען עס איז מיט א פלאמענדיגער רעדע ארויסגעטראטען דער בעריהמטער ענגלישער שטאאטס־מאן גלאדסטאן. און א סך און חיים האט גערעדט דער זקן, וואס איז קוים אויפגעשטאנען פון דעם טויטען־בעט, כדי צו בעטייליגען זיך אין דער שוין־ארבייט לטובת פון די ארמעניער. צווישען פערשיעדענע אנדערע זאכען האט ער געזאגט:

—„מיר (ענגלענדער) האבען א ספעציעלעם רעכט אריינצומישען זיך. ענגלאנד האט געשלאסען אין יאהר 1878 א פערטראג מיט טערקיי, לויט וועלכען די אטאמאנישע רעגיערונג פערפליכטעט זיך דורכצויהרען אין ארמעניען א גאנצע רייהע פון רעפארמען; אויב עס וואלט דורכגעפיהרט געוואָרען כאטש א טייל פון די דאזיגע רעפאָרמען וואָלטען די שרעקליכע געשעהענישען, מיט וועלכע מיר האבען היינט צו טהון, ניט געקאָנט פאָרקומען"...

גלאדסטאָן האט דערביי ציטירט אויף דעם מיטינג דעם ערשטן ערשיינונגעס ארטיקעל אין דער ענגלישער מאגאט־שריפט „קאנטעמפאָרערי רעוויואו" פון דעם בעקאנטען ענגלישען פובליציסט עמ. דיהלאָן. דעם דאזיגען עמ. דיהלאָן איז מיט גרויס סכנות נפשות געלונגען צו מאכען דענסטמאָל א גרויסע רייזע איבער ארמעניען און צונויפזאמלען אן אונגעהויער גרויסען און גוט קאנטראָלירטען מאטעריאל וועגען דעם טערקישען אפיציעלען באַרבאריזם. דיהלאָנ'ס ארטיקלען האבען דענסטמאָל די גאנצע וועלט אויפגערודערט. און דילאָן האט דענסטמאָל ניט מורא געהאט אָנצושרייבען אין איינעם פון זיינע וויכטיגסטע ארטיקלען, וועלכע ווערען אויך היינט, נאָך 20 יאָהר צייט, געלייענט מיט'ן גרעסטען אינטערעס, די פאָלגענדע שורות:

—„צי האָלט דען ניט געווען בעסער איינגאנצען פערשווייגען די שחיטה פון סאסון און פערמאכען די אויגען פאר דעם טויטען־שוידער, איידער אויפצורייצען דעם טערק ביז צו א צושטאנד פון משוגעת און נאָך דעם געבען איהם די פרייע מעגליכקייט זיך נוקם זיין אָן דער קריסטליכער בעפעלקערונג, וואָס איהר איינציגער שוין איז נור אונזער סענטימענטאלע פראפלערעי?... פאר וואָס די ארמעניער פערהאלטען זיך מיט אזוי פיעל דאנקבארקייט צו ענגלאנד — דאס איז א געהיימניס, וואָס וואָלט געווען אונפערשטענדליך אויב די דאנקבארקייט וואָלט זיך ניט ערקלערט מיט דער האָפנונג אויף צדקות און חסדים אין דער זיקונפט. וואָרום דער סך הכל, וואָס איז ארויסגעקומען צוליעב אינזער ארייננמישען זיך פון דעם יאָהר 1878, בעטראכטענדיג דאָס פון דעם פיל אנ־

טראָפּישען שטאַנדפּונקט, איז בעשטאַנען דערין, דאָס אין 5 ארמענישע פּראָווינצען האָט זיך איינגעבירגערט דאָס ווילדסטע פערוואַלטונס־סיס־טעם, וואָס אין פערגלייך מיט איהר איז די רציחה פון דער שקלאַפערייי אין די אַמעריקאַנישע דרום־שטאַטען ניט מעהר ווי אַ אונבעדייטענדער מיסברויך"....

איך בעט דעם לעזער גוט צוהערען זיך צו די ווערטער, מיט וועלכע דיללאָן רעדט וועגען דעם טערקיש־ענגלישען פערטראג פון 1878 יאהר. דאָס איז דער וויכטיגסטער מאָמענט אין דער גאַנצער פראַגע. און אָט הערט זיך צו צו די ווייטערדיגע ווערטער פון דעם דאָזיגען געניטען און עהרליכסטען קענער פון דער ארמענישער פראַגע. ער שרייבט:

—„מיר האָבען זיך גענומען נאָכפאָרשען און אכטונג געבען, אז דאָס שלעכטס, וואָס איז געקומען אלס רעזולטאַט פון שלעכטער פערוואַלטונג אין די ארמענישע געגענדען פון טערקיי, זאָל גיך און ביז צום סוף פערניכטעט ווערען; און מיר האָבען נישט נור ניט ערפילט אונזער פערפליכטונג, וואָס מיר האָבען פריוויליג גענומען אויף זיך, ווייל מיר האָבען ניט געהאַט קיין צוטרוי צו רוסלאַנד, נור מיר האָבען צוגעלאָזען, אז דאָס אונרעגעלמעסיגע סיסטעם פון שלעכטער פערוואַלטונג זאָל זיך ענטוויקלען ביז צו גיהנם־פּאָליטיק פון אונ'ברחמנות'דיגער אויסראָטונג...."

און ווייטער שרייבט דערזעלביגער מחבר די פאָרגענדע העכסט פערדעכטיגע און אונפערשטענדליכע שורות:

„עס איז גאַנץ גענוי בעוואוסט, הגם אפשר ניט אלעמען, אז דער ליבעראַלער (ענגלישער) קאַבינעט האָט נאָך אין אין סעפּטעמבער פאָריגען יאָהר געוואוסט וועגען די הויפּטזעכליכע פאַקטען פון דער שחיטה און האָט פונדעסטוועגען אָנגעווענדעט אלע מיטלען כדי צו בעהאַלטען די פאַקטען ביז צו זייער דימיסיע..."

דאָס האָט געשריבען אין אַן ענגלישען זשורנאַל אַן ענגלישער פּובליציסט. אין אַנדערע מאַטעריאַלען געפינט מען אָבער דאָקומענטען, וועלכע ווארפען נאָך אַ בעסערען ליכט אויף דער דאָזיגער דונקעלער געשיכטע. אזוי למשל האָט דער בעקאַנטער בעלגישער געלעהרטער און קענער פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט, ראָלען זשעקמען, אָנגעוויזען גאַנץ גענוי אין זיין גרויסער ארבייט וועגען דער ארמענישער פראַגע, אז פון 1881 ביז 1889, ד. ה. אין משך פון 8 יאָהר האָט דאָס ענגלישע אויסערן מיניסטעריום ניט אָבגעדרוקט אין זיינע „בלויע ביכער" קיין איינציגען בעריכט פון די ענגלישע קאָנסולען אין ארמעניען. מעהר פון אלעמען האָט ענגלאַנד געהאַט דאָקומענטען און ידיעות וועגען דעם וואָס קומט פאָר אין ארמעניען. פון די ענגלישע „בלויע ביכער" האָט מען שטענדיג בעקומען דעם בעסטען אינפאָרמאַציאָנס־מאַטעריאַל וועגען ארמעניען און קליין־אזיען און דאָ איז עס גראָד פּלוצלינג פערשוואונדען. ראָלען־זשעקמען ווייזט אָן, אז אייניגע פון די ענגלישע בעריכטען זיינען אזוי וויכטיג און אינטערעסאַנט, אז זיי האָבען אַ היסטאָרישע בעדייטונג..און פּלוצלינג — פערשוואונדען.

אין דעם ענגלישען פּאַרלאַמענט גופא האָט מען גענומען שטעלען פראַגען וועגען דער לאַגע אין ארמעניען און וועגען דער ראָלע, וואָס עס שפּיעלט דאָרט די ענגלישע דיפּלאָמאַטיע. אין דער זיצונג פון 28טען יוני 1889 אין דעם הויז פון די לאָרדען האָט זיך דער לאָרד קאַרנאַוואָן געווענדעט מיט אַ נייער פראַגע וועגען ארמעניען און געבעטען אויפקלערונג. דער דאַמאָלסדיגער ענגלישער פּרעמיער, מאַרקיז סאָלסבורי האָט געענטפערט פּערזענליך אויף דער אָנפראַגע:

„ענגלאַנד האָט קיין שום פערפליכטונגען ניט גענומען אויף זיך וועגען דער בעפעלקערונג פון קליין־אזיען." „ענגלאַנד איז ניט קיין בעשיצערין פון טערקיי און האָט ניט קיין רעכט צו בעלהבית'עווען איבער איהר..."

דאָס איז געווען קלאָר און דייטליך, הגם גלאַדסטאָן האָט גאָר אַנדערש אויסגעטייטשט דעם ענגליש־טערקישען פערטראג וועגען ארמעניען.

עס איז קלאָר און דייטליך, פּונקט אזוי ווי קלאָר און דייטליך עס איז פאַר דער אויסערן־וועלט געווען די ראָלע פון דער גאַנצער אייראָפּעאישער דיפּלאָמאַטיע מיט ענגלאַנד בראש. דער בעקאַנטער אַמעריקאַנער געלעהרטער לאָוועל האָט עס גאַנץ בולט ארויסגעזאָגט: „ענגלאַנד האָט ליעבענסווירדיג מודיע געווען, אז איהר צוזאַמען מיט די אַנדערע מעכטע האָט זיך איינגעגעבען בעקומען פון דער טערקיי אַ פערשפּרעכען, און אפילו גאַראַנטיען, אז איהרע געשעפטען וועלען זיך בעסער פיהרען. און אין דערזעלביגער צייט בעהאַלטען די מיניסטאָרען פון איהר מאַיעסטעט (קעניגין וויקטאָריאַ), צו וועלכער פּאַרטיי זיי זאָלען ניט געהערען, די קאָנסולאַט־בעריכטען.

וועלכע מאכען בעקאנט מיט דער אמת׳ר לאגע אין ארמעניען...״

און ווייטער האט לאועל געשריבען אין זיין הקדמה צו דעם בעקאנטען בוך איבער ארמעניען, וואס עס האט דענסטמאל פערעפענטליכט דער אמעריקאנער פאסטאר גרין:

„ענגלאנד׳ס חלק פון די פערדיענסטען אינ׳ם חבר־געשעפט מיט די פיינע טערקען האט גערונען אין אין איהרע קאסען. צי איז דען דער אינזעל צי פערן גאר ניט ווערטה? צי האבען דען ניט קיין בעדייטונג די פראצענטען פון מזרקישע ווערטה־פאפירען?״...

וואס איז דאס?

אויף וואס ווינקען זיי אלע?

וואס איז דאס געווען פאר אן ענגליש־טערקישער אליאנס?

וואס פאר א ראלע שפיעלט צי פערן, און וועלכע פראצענטען מיינט מען דא?

לאמיר זיך אומקעהרען נאך ווייטער צוריק צו די דיפלאמאטישע הינטער־קוליסען פון דעם בערלינער קאנגרעס.

.3

דעם 31טען יאנואר האבען רוסלאנד און טערקיי אונטערגעשריבען די פראטאקאלען און די פריעדענס־קאנווענציע אין סאן־סטעפאנא. דאס איז געווען דער סוף פון דעם רוסיש־טערקישען קריעג. דער סאן־סטעפאנער טראקטאט איז געווען דער ערשטער אינטערנאציאנאלער פערטראג, אין וועלכען עס איז אויך גערעדט געווען וועגען די ארמעניער.

און אין א פאר חדשים ארום האט זיך אנגעהויבען דער בערלינער קאנגרעס, וואו מען האט זיך גענומען בינדען דעם ווייסען רוסישען בער, בעת ער האט זיך געוואלט שוין אריינכאפען קיין קאנסטאנטינאפאל. עקגלאנד האט ניט געקאנט צולאזען, אז רוסלאנד זאל אליין האבען די פריוויליגיע צו בעשיצען ארמעניער. די ענגלישע דיפלאמאטיע האט זיך גענומען ארבייטען אין בערלין, אין קאנסטאנטינאפאל, אין לאנדאן, אין פעטראגראד. און דער סך הכל איז געווען:

דעם 30טען מאי 1878 האבען דער רוסישער באטשאפטער אין לאנדאן, גראף שואוואלאוו, און דער ענגלישער אויסערן־מיניסטער, מארקיז סאליסבורי, אונטערגעשריבען אן אויסגלייכונגס־מעמאראנדום. דער פאראגראף 7 פון דעם דאזיגען מעמאראנדום זאגט:

„די הבטחות, וועלכע זיינען בעקומען געווארען פאר ארמעניען דורך דעם סאן־סטעפאנער טראקטאט, דארפען ניט געגעבען ווערען נאר רוסלאנד, נור אויף ענגלאנד...״

איז דאך גוט... אבער אין פינף טעג ארום, דעם 4טען יוני 1878, ווערט געשלאסען א געהיימער פערטראג צווישען ענגלאנד און טערקיי. לויט דעם פערטראג... נעהמט אויף זיך ענגלאנד די פערפליכטונג צו פערטיידיגען די טערקישע טעריטאריע אין אזיען געגען רוסלאנד. האס איז איינס. צוליעב יושר אבער נעהמט מען ניט אויף זיך אזעלכע פערפליכטונגען. אלס פריייז פאר דער פערטיידיגונג, אלס פרייז פאר בינדען די פרעמדע הענד אין די קליין־אזיאטישע פראווינצען פון טערקיי בעקומט ענגלאנד... דעם איינזעל צי פערן...

און אט דאס איז געווען דער סך הכל פון דעם בערלינער קאנגרעס פאר די ארמעניער. עס איז פראקלאמירט געווארען, אז טערקיי האט צו טהאן אין דער ארמענישער פראגע ניט מיט איין מלוכה, נור מיט זעקס מלוכות, אבער אהן שום גאראנטיעס, אהן שום קאנקרעטע געפאהרען פאר טערקיי. האס איז דער פאראגראף 61 פונ׳ם בערלינער טראקטאט מיט׳ן פאלגענדען אינהאלט:

„די הויכע פארטע פערפליכטעט זיך דורכצופיהרען תיכף ומיד די נויטיגע פערבעסערונגען און רעפארמען, וועלכע זיינען נויטיג פאר די ארטיגע בעדערפענישען אין די פראווינצען, וואו עס לעבען ארמעניער און זיכערן זיי פון געפאהרען מצד די קורדען און טשערקעסען. די הויכע פארטע וועט פעריאדיש מיטטיילען וועגען די שריט וואס וועלען פון איהר אנגענומען ווערען צו די מעכטען, וועלכע וועלען אכטונג געבען פאר דער פערווירקליכונג פון די דאזיגע שריט.״

היסט עס, די איינציגע גאראנטיע איז איצט געבליבען — טערקישער יושר.

איך פערשטעה, אז עמיצער וועט מיך איראניש פרעגען, צי איז דען טערקישער יושר ערגער פון רוסישען יושר? מען מוז אבער דאך צוגעבען: רוסלאנד האט דענסטמאל געהאלטען אין טערקישען ארמעניען ארגאניזירטען, מאדערנעם מיליטער, טערקיי האט געהאלטען די ווילדעסטע און באר־באריישסטע באנדען. רוסלאנד האט געהאט איהרע פאליטישע אינטערעסען אין דעם אייגענעם גרעניץ־לאנד, אין קאווקאז, און האט זיך געסטארעט שפיעלען דארט א קולטור־טרעגערישע ראלע, טערקיי האט געהאט נור איין ציעל — מיט וועלכע עס איז מיטלען אבי נור פטור ווערען פון די ארמעניער.

דאס איז עס האס הייליגע רוסלאנד: זי שיצט ארמעניער געגען טערקיי — איין מאל, און אן אנדערש מאל פיהרט זי אליין א פערניכטונגס־קאמפף געגען די „אייגענע״ ארמעניער, ווי דאס איז פארגעקומען אין די צייטען פון

פ׳ע ה ו ו ע׳ ס דיקטאטור... און נאך מעהר. אז דער היינטיגער קריעג וועט זיך ענדיגען און די וועלט וועט דערהערען וועגען דעם וואס רוס־לאנד האט אבגעטהאן אין ווינטער 1914 אויף קאווקאז מיט די דארטיגע פעלקער, אז די וועלט וועט דערהערען די געשיכטע וועגען דעם, ווי רוס־לאנד האט ווינטער 1914 אויס־געקוויעט כמעט דעם גרעס־טען טייל פון די אדזשארען און האט כמעט אינגאנצען פערניכטעט אן אונשולדיגעס פאלקס־שטאם, וועט א שוידער אויף ארעמען אנפאלען. די וועלט־געשיכטע וויים זעהר וועניג פון אזעלכע מיני מער־דערייען...

און אז איך האב דערצעהלט דא בקיצור די געשיכטע פון דער דיפלאמאטישער קאנקורענץ צווישען רוסלאנד און די אייראפעאישע מלוכות מיט ענגלאנד בראש, איז דאס ניט צוליעב דעם כדי צו בעווייזען רוסלאנד׳ס גוטסקייט און אייראפא׳ס בארבאריי, נור כדי צו בעווייזען, וואס פאר אן אונטערגעארדענטע האלע שפיעלען די רעכט און די אינטערעסען פון די קליינע פעל־קער אין דעם גרויס־אייראפעאישען דיפלאמא־טישען יושר...

פאר די ארמעניער יעדענפאלס האט די קאנ־קורענץ געהאט איין רעזולטאט: די שחיטות זיינען געווארען אלץ שרעקליכער, די לאגע אלץ מעהר האפנונגסלאז...

און אזוי ביז דעם היינטיגען טאג. די קאנ־קורענץ האט ניט אויפגעהערט. די שחיטות האב־בען אויך ניט אויפגעהערט...

קאמיר זעהן די לעצטע געשעהענישען...

---

.4

אז די היינטיגע וועלט־שחיטה האט זיך אנ־געהויבען ניט צוליעב דעם צוזאמענשטויס צווי־שען דעם ענגלישען און דעם דייטשען אימפע־ריאליזם, נור „צוליעב די רעכט פון די קליינע שוצלאזע פעלקער", ווייסט מען דאך שוין גאנץ גוט. אז דאס גוטע ענגלאנד האט ניט געקאנט צוזעהן ווי די דייטשען צושטערען בעלגיען, איז קלאר. אז דייטשלאנד האט ניט געקאנט איבער־טראגען, ווי דאס קליינע סערביען וויל פערניכ־טען דאס מעכטיגע קעניגרייך עסטרייך־אונגארן, איז אויך קלאר. און רוסלאנד, דאס גוטע, בארמ־הערציגע רוסלאנד, האט זעלבסטפערשטענדליך אויך ניט געקאנט צולאזען, אז די דייטשע באר־בארען זאלען אויפפרעסען דאס ארימע סערביען. דאס ווייכע הארץ האט עס ניט געקאנט אויס־האלטען...

נאר א מערקווירדיגע זאך. אז די מלחמה האט זיך אנגעהויבען און רוסלאנד, וועלכע האט שוין דענסטמאל גענומען זיך דורכפיהרען איהר „בעפרייאונגס־ארבייט" צווישען אידען און פא־ליאקען, האט אומעטום פראקלאמירט איהר בע־פרייאונגס־פראגראם אויף דער גאנצער וועלט, האבען זיך צווישען די רוסישע ארמעניער גע־מאזט הערען זעהר אירגנישע און פעסימיסטישע שטימען. זיי, די ארמעניער, זיינען אויך אריין אין דער רשימה פון יענע קליינע פעלקער, וועכע דאס איידעלע רוסלאנד האט געזאלט בעפרייע, פון דער טערקישער בארבארייי. אין דער רו־סישער און ארמענישער פרע־סע האט זיך אנגעהויבען א העכסט אינטערע־סאנטע פאלעמיק, אין וועלכער עס האבען אנטייל גענומען פון איין זייט מיליוקאוו, פון דער אנדערער זייט דער ארמענישער שרייבער לעא, דזשיוועלעגלאוו, דער בע־קאנטער דומא־דעפוטאט אדזשעמאוו און בכלל די גאנצע ארמענישע פובליציסטיק.

מיליוקאוו, דער אמת׳ער פארשטע־הער פון דעם מאדערנעם אייראפעאיזירטען רו־סישען אימפעריאליזם, האט זיך געפיהלט בעליי־דיגט מיט׳ן פעסימיזם פון די ארמענישע פאליי־טיקער. בעזונדערס שטארק איז ער געווען ניט צופריעדען דערמיט, וואס די ארמעניער זיינען ניט נתפעל געווארען פון דעם געדאנק, אז ארמע־ניען זאל איבערגעגעבען ווערען אין רשות פון רוסלאנד, און האבען געפאדערט, אז אויב רוס־לאנד וויל שוין נעהמען ארמעניען, זאל זי עס נעהמען אינגאנצען און ניט צושניידען דאס טערקישע ארמעניען אויף דער הערפט. מיליוקאוו וויעדער האט גע׳טענה׳ט, אז אויב רוסלאנד וואלט זיך גענומען גאנץ ארמעניען, וואלט עס ארויסגערופען א נייעם קאנפליקט מיט ענגלאנד און יעדענפאלס וואלט עס פערפלאנטערט די רוסישע מזרח־פאליטיק. ער האט פארגעלעגט דעריבער, אז רוסלאנד זאל זיך אבשניידען נור א שטיק ארמעניען, דעם הויפט־קערן, און האם איבעריגע, וואס גרעניצט זיך מיט׳ן מיטער־לענדישען ים, זאל אויף עפעס אן אנדער אופן רעגולירט ווערען. יעדענפאלס האט ער געהאל־טען פאר נויטיג, אז די ארמעניער זאלען שטי־צען דעם רוסישען פעלד־ציג געגען טערקיי.

דערווייל האט מיליוקאוו׳ן זעהר קלוג און אי־ראניש געענטפערט אין דער פעטראגראדער ציי־טונג „דיען" (31—30 דעצעמבער 1914, נומ. 355, 356) דער ארמענישער פובליציסט לעא:

„פריהער איידער מען רעדט וועגען אנעק־טירען (דאס טערקישע ארמעניען) צו רוסלאנד, דארף מען זיין זיכער, אז דאס איז ווירקליך מעגליך און אין אזא מין פארם, וואס פערענט־פערט פאלשטענדיג די גאנצע פראגע. ניט דאס ארמענישע פאלק איז, זעלבסטפערשטענדליך, שולדיג און ניט רוסלאנד איז שולדיג אין דעם, וואס עס פעהלט די דאזיגע זיכערקייט. דאס ארמענישע פאלק האט שוין געהאט גענוג ביטע־רע פערזוכען, כדי צו פערלאזען זיך אויף די פערפלאנטערטע פערזיכערונגען פון די קאבינעט כלל־טהוער... יעדע מלחמה, וואס רוסלאנד האט

געפיהרט מיט דער טערקיי, האָט זיך געענדיגט פאַר די אַרמעניער מיט׳ן שרעקליכסטען חרטה־האָבען און מיט אַ פאָלשטענדיגען חורבן פון זייער לאַנד... בעת דאָס רוסישע מיליטער איז אַוועקגעפיהרט געוואָרען פון אַרמעניען (נאָך דעם בערלינער קאָנגרעס) איז אין יענעם ראיאָן שפּעטער פאָרגעקומען כמעט אַ פאָלשטענדיגע פערניכטונג פון דער גאַנצער אַרמענישער בע־פעלקערונג...״

. . . . . .

מיט אַ יאָהר צוריק איז פאָרגעקומען די דאָזיגע העכסט אינטערעסאַנטע און וויכטיגע פּאָלעמיק צווישען רוסען און אַרמעניער. און דאָס יאָהר האָט געגעבען שרעקליכע רעזולטאַ־טען, גאַנצע טייכען אַרמענישעם בלוט. דאָס פערגאַנגענע יאָהר האָט בעוויזען, וואָס פאַר אַ ווערטה עס האָבען די הבטחות פון דער אייראָ־פּעאישער דיפּלאָמאַטיע, וויפיעל די קליינע פעל־קער קאָנען בויען אויף אַזעלכע מיני האָפנונגען.

דאָס פערגאַנגענע בלוטיגע יאָהר האָט יעדענ־פאַלס געגעבען גענוג מאַטעריאַל כדי צו פער־שטעהן די שרעקליכע לאַגע פון די אַרמעניער. און כדי צו בעגרייפען דאָס גוט, דאַרפען מיר אָנווייזען אויף די צוויי פאָלגענדע מאָמענטען: די רוסיש־ענגלישע קאָנקו־רענץ, וועלכע האָט ניט אויפגעהערט צו עקזיסטירען, ניט קוקענדיג אויף דעם מלחמה־בונד, און די רוסישע פּראָוואָ־קאַציע אין טערקישען אַרמע־ניען...

אין ענגלאַנד האָט מען זיך ביז איצט ניט אָבגעזאָגט פון אונצוטרויען צו רוסלאַנד. שוין בשעת דער מלחמה איז אין לאָנדאָן אַרויסגעגע־בען געוואָרען זעהר אַן אינטערעסאַנטער בוך פון די בעקאַנטע ענגלישע פּאָליטיקער, וועלכע פערנעהמען זיך פיעל מיט די אָריענט־פראַגען, די ברידער באַקסטאָן. דער עלטערער, נאָעל באַקסטאָן, איז מיטגליעד פון ענגלישען פּאַרלאַמענט, פּרעזידענט פון דעם בע־קאַנטען באַלקאַן־קאָמיטעט אין לאָנדאָן און אויך אַן איבערצייגטער רוסען־פריינד. און דאָך קאָן זיך אפילו דער רוסען־פריינד ניט אָבזאָגען פון דעם טראַדיציאָנעלען שטאַנדפּונקט און זאָגט, אַז היינט איז אין קליין־אַזיען פאַראַן אַ נייער פאַקטאָר — דייטשלאַנד׳ס פּרעטענזיעס מוז מען זיך רעכע־נען, ווייל דאָס איז אַ געוויס־עס גאַראַנטיע געגען רוס־לאַנד׳ס טיעפען אַריינדרינ־גען אין לאַנד...!!!

דער גאַנצער זין פון באַקסטאָן׳ס אַרויס־טרעטען איז — אַז מען דאַרף ניט מורא האָבען אַזוי פיעל פאַר רוסלאַנד און אומברענגען צוליעב דעם דאָס גאַנצע אַרמענישע פאָלק, אָבער גע־בען דאָרט רוסלאַנד פרייהייט איז געפעהרליך. מען דאַרף יאָ געבען רוסלאַנד אַ געוויסע פריי־הייט, אָבער אויפרייצען צו גלייכער צייט געגען איהר דייטשלאַנד...

ניט נור עס בלייבט די אַלטע קאָנקורענץ, נאָר זי ווערט נאָך פערפּלאָנטערטער און פער־וויקעלטער. דאָס גאַנצע אַרמענישע פאָלק ווערט איינפאַך אַ שפּיעלכעל אין די הענד פון דער דיפּלאָמאַטיע פון עטליכע מלוכות. און וואָס פאַר רעזולטאַטען דאָס ברענגט מיט זיך דאָס זעהען מיר היינט — און דאָס איז דער צווייטער מאָמענט אין דעם היינטיגען צושטאַנד פון דער אַרמענישער פראַגע:

רוסלאַנד האָט פּראָוואָ־צירט די טערקישע אַרמעניער געגען טערקיי. רוסלאַנד האָט אַרויסגערופען צווישען זיי אַ בעוועגונג געגען דעם לאַנד, צו וועלכען זיי געהערען פאָרמעל, הגם רוסלאַנד איז גאָר ניט געווען צוגעגרייט אַרויסצוטראָטען אויען די אונ־גליקליכע קרבנות...

דאָס איז אַ בעשטימטער פאַקט — די רוסי־שע פּראָוואָקאַציע. רוסלאַנד איז ניט נור דער מאָראַלישער שולדיגער אין די לעצטע אונער־הערטע אַרמענישע פּאָגראָמען. רוסלאַנד האָט געגרופען די אַרמעניער צום אויפשטאַנד און האָט גאָרנישט געטהאָן כדי צו נעהמען זיך אונטער־שטיצען די בעוועגונג.

אין די ברייטעסטע קרייזען פון דער רוסיש־אַרמענישער געזעלשאַפט אויף קאַווקאַז הערשט היינט אַ טיעפער צאָרן און אַ טיעפע דערשלאָ־גענהייט צוליעב די קאָלאָסאַלע אומזיסטע קרבנות. ערשט מיט אַ חודש צוריק האָט די גרויסע צייטונג „באַקו״, וועלכע ווערט אַרויסגעגעבען אין באַקו, געשריבען: „אַ טיעפע רעאַקציע האָט אָנגענומען די ברייטע שיכטען פון דער אַרמענישער בעפעלקערונג... צו וואָס דאַרפען מיר האָבען היינט אַרמעניען — זאָגט מען אין פאָלק — אַז עס איז שוין דאָרט באַלד קיין אַרמעניער ניט געבליבען״. די בעקאַנטע אַרמענישע צייטונג „משאַק״ האָט אָנגע־הויבען פיהרען אַ קאַמפּאַניע געגען די אַרמעני־שע פּאָליטיקער און זוכט יענע, וועלכע טראָגען די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר דער אָרגאַניזאַ־ציע פון די פרייוויליגע אַרמענישע באַטאַליאָ־נען, וואָס זיינען געגאַנגען קעמפּפען געגען די טערקען. די צייטונגען „אָריזאָן״ און „אַרעוו״ שרייבען, אַז די פרייוויליגע באַטאַליאָנען זיינען פאַר די טערקען געווען נור אַ מיטעל אָנצוהוי־בען די שחיטות, און אַז די דייטשען מיט די טערקען האָבען איינפאַך בעשלאָסען „אָבצוריי־גען אַרמעניען פון די אַרמעניער״...

אַלע זיינען אונצופריעדען. מען זוכט שולדיגע.

דאָס איז דער ביטערער סוף. די שרעקליכע מאַרטירער־געשיכטע פון דעם אונגליקליכען פאָלק, וואָס דאַרף געפינען דאָס וואַרימסטע מיט־געפיהל אין יעדען אידישען האַרצען, איז גע־וואָרען נאָך גרעסער. רוסלאַנד איז היינט מיליטעריש געשלאָגען. דעם אַרמענישען פאָלק איז, ווי עס ווייזט אויס, נאָך אויף לאַנגע צייטען באַשערט צו בלייבען אין די הענד פון די ווילדע טערקישע אין קורדישע באַרבאַרען־באַנדען.

די געשיכטע פון דער אייראָפּעאישער דיפּלאָמאַטיע אין דער דאָזיגער פראַגע איז, ווי געזאָגט, רייך מיט אינהאַלט, וועלכער בעווייזט נור, ווי ווענינ קליינע פעלקער דאַרפען דאָ זוכען יושר, ווי גרונדלאָז זיינען די האָפנונגען פון יענע, וועלכע ווילען האָפען און זעהען כלומרשט דייטליך זאַכען, וואָס עקזיסטירען גאָר ניט...

עס איז פאַראַן אַן אויסגעצייכענטע אַרמענישע מעשה׳לע: אַ מוטער האָט אַריינגעלעגט אין בעט אַ קליין קינד צו שלאָפען און געוואָלט אַרויסגעהן פון צימער צוזאַמען מיט׳ן ליכט. דאָס קינד האָט ערקלערט, אַז עס האָט מורא צו שלאָפען אין דער פינסטערניש. זאָגט איהם די מוטער:

— שלאָף רוהיג אָהן דעם ליכט. אין דעם צימער איז שטענדיג דער אַלמעכטיגער גאָט, און גאָט שיינט, גאָט איז — ליכט...

דאָס קינד איז אַנטשוויגען געוואָרען און די מוטער האָט שוין געמיינט, אַז איהר פיקלאָזאָפיע האָט געמאַכט אויפ׳ן קינד אַ גרויסען איינדרוק. אָבער אין אַ מינוט אַרום האָט דאָס קינד געזאָגט:

— ווייסטו וואָס, מאַמע? נעהם צו פון דאַנען דעם גאָט און לאָז מיר איבער דאָס ליכט...

צי וואָלט ניט געווען בעסער פאַר אַרמעניער, אַז מען זאָל פון אַרמעניען צונעהמען דעם גאָט, די אייראָפּעאישע בעשיצער? אפשר וואָלטען זיך דענסטמאָל די אַרמעניער אַ בעסערע עצה געגעבען ווי אַזוי אויסגעלעזט צו ווערען...

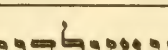

לעאָ דייטש:

# אונשילדיג געהאַנגענע

(פון דער סעריע „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג“.)

ין די זיבעציגער יאָהרען, אונטער אלעקסאַנדער דעם 2טען, האָט די רוסישע רעגיערונג נאָך ניט געזוכט זיך און די וועלט איינצורעדען, אַז אידען זיינען די הויפּט אויב ניט די איינציגע אויפטהוער פון דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג אין לאַנד, און זי פלעגט דערפאַר ניט אויסטראַכטען געגען אונז אידען בעזונדערע, ספּעציעלע פערפאָלגונגען און שטראַפען. אויף אונז, אידישע רעוואָלוציאָנערען, האָט זי געקוקט מיט דיזעלבע אויגען ווי אויף די רעוואָלוציאָנערען־קריסטען. ניט איך, ניט מיינע אַנדערע אידישע חברים, ווי שלעכט מיר זאָלען ניט ריידען רוסיש און ווי אונזער פּנים זאָל ניט עדות זאָגען, אַז מיר זיינען אידען, זיינען מיר דאָך קיינמאָל אַלס אידען ניט בעליידיגט געוואָרען.

מיר אַליין האָבען דוקא יאָ מורא געהאַט, אַז די רעגיערונג זאָל זיך ניט נוקם זיין אַן אונזערע ברידער, ווען אידען רעוואָלוציאָנערען זאָלען זיין פערמישט אין פערשווערונגען געגען דער הייליגער פּערזאָן פון „גאָט׳ס געזאַלבטען“, אבער אפילו דער אַרעסט פון וויטענבערג׳ען און האַבסט׳ען, וועלכע זיינען גע׳משפּט געוואָרען פאַר פערשווערונג געגען צאַר, האָט אויף אַ האָר ניט געענדערט דאָס פערהאַלטען זיך פון דער רעגיערונג צו אונז, אידישע רעוואָלוציאָנערען.

אַזוי האָט עס אָנגעהאַלטען כמעט ביז צו דעם טויט פון דעם צאַר—דעם „בעפרייער“—אלעקסאַנדער דעם 2טען. דאָך האָט מען אונטער איהם געהאַנגען צוויי אידען, וועלכע האָבען בשום אופן ניט פערדיענט אַזאַ האַרטע שטראָף, אפילו לויט דעם גרויזאַמען מנהג פון יענער צייט. אָט וועגען די צוויי אונשולדיגע אידישע קרבנות וועל איך דאָ דערצעהלען, וואָס איך ווייס.

---

## לייבע מאַידאַנסקי.

דעם זומער פון יאָהר 1876, האָב איך מיט איינינע חברים קריסטען געלעבט אין יעליזאַוועטגראַד, וואו עס האָט זיך געפונען אונזער „שטאַב“ און פון וואַנען מיר האָבען אָנגעפיהרט אַ פּראָפּאַגאַנדאַ צווישען די פּויערים פון דער ארומיגער געגענד.

צווישען אונזערע בעקאַנטע דאָרט איז אויך געווען אַ יונגער מאַן, וועלכער איז אַקאַרשט אָבגעגעבען געוואָרען פאַר אַ סאָלדאַט און וועלכער איז אין דיענסט געוואָרען אַ פעלדשער — לייבע מאַידאַנסקי.

ער איז ניט געווען קיין אויסגעשפּראָכענער רעוואָלוציאָנער, נור ווי יעדער אַרימער איד פון

יענער צייט, מיט וויפיעל עס איז אינטעליגענץ, האָט ער סימפּאַטיזירט מיט דער עטישער, מענש־ליכער זייט פון אונזער אידעאַל און ער פלעגט אונז גערן ארויסהעלפען, ווי ווייט מעגליך, מיט זיין אדרעס, וואוינונג א. ז. וו. ער האָט גע־וואוינט צוזאַמען מיט זיינע עלטערן, זעהר גרוי־סע קבצנים, אבער גוטע, הארציגע מענשען, וועל־כע האָבען אונזערע מענשען ארויסגעוויזען יע־דע פריינדליכקייט. מיר פון אונזער זייט האָבען געזוכט צו העלפען דער ארימער פאַמיליע מיט שאַפען פאַר איהר ארבייט אדער א זייטיגען פער־דיענסטעל.

לייבע מאַידאַנסקי האָט ניט געהאַט געענ־דיגט קיין שולע, אבער אליין, לעזענדיג די פאַרט־געשריטענע רוסישע שריפטשטעלער, האָט ער זיך גאַנץ פיין ענטוויקעלט און האָט אלץ געטרוימט, אז נאָכ'ן דיענסט וועט ער אויסהאַלטען דעם זקזאַמען ביי דער גימנאַזיע, אָנקומען אויפ'ן מע־דיצינישען פאַקולטעט אין אוניווערזיטעט, אויס־שטודירען האָקטאָר, כדי שפּעטער צו קענען שטי־צען זיינע ארימע עלטערן. אבער א רייהע אומ־גליקליכע צופעלע האָבען איהם אנשטאָט דעם געפיהרט צו דער תליה.

איינמאָל, דערצעהלט ער אונז, אז צו איהם איז געקומען עפּעס א יונגערמאַן פון קיעוו, מיט א רעקאָמענדאַציע פון אַן אַנדער יונגענמאַן. יענער האָט דערצעהלט, אז געזעסען איז ער אין קיעווער געפענגניס פאַר פּראָפּאַגאַנדאַ, און אזוי ווי קע־גען איהם זיינען קיין בעווייזע ניט געווען, האָט מען איהם ארויסגעלאָזען. אבער איצט וויל מען איהם ווידער ארעסטירען, איז ער געקומען זיך ראַטעווען אהער, קיין יעליזאַוועטגראַד, וואו, ער וויים, עס געפינען זיך זיינע חברים, אויך „אונ־לעגאַלע" — דעבאַגאָרי מאַקריעוויטש און סטע־פּאַנאָוויטש.

לויט איינינע סמנים האָבען די לעצטע צוויי זיך משער געווען, אז דער אָנגעקומענער איז ניט קיין אַנדערער ווי נ. גאַרינאָוויטש, וועלכער האָט זיי ארויסגעגעבען און פאַר וואָס טאַקי ער איז ארויסגעלאָזען געווארען פריי, ניט קוקענדיג אויף די גאָר שטאַרקע בעוויזע געגען איהם. מיר נישט דיר נישט פלעגען די זשאַנדאַרמען דאַס ניט טהאָן. זיין צוועק פון קומען קיין יעליזאַ־וועטגראַד איז מסתמא זיי ביידען אויסצוגעפי־נען.

באַלד האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז דאָס איז טאַקי גאַרינאָוויטש, דאַס איז געווען אין מאַי פון 1876. ווי איך האָב שוין דערצעהלט, האָבען פערדעטהער געוועקט אין אונז נאָך א גרעסערען כעס ווי די פאָרשטעהער פון דער רעגיערונג גופא. שטייטש, שענדער פון איראַעל! מען האָט שוין דעמאָלט געשמועסט, אז מיט אזעל־כע נפשות דארף מען זיך רעכנען און אָט דער גאַרינאָוויטש, וועלכער האָט שוין אזוי פיעל שאַ־דען געטהאָן, קריכט נאָך ווייטער צו די רע־וואָלוציאָנערען אום ווייטער צו שעדיגען. ער מיינט אוודאי, אז זיין פערראַט איז א סוד פאַר אונז. און צוויי פון אונזער גרופּע, וויקטאָר מאַלינקע און איך, ביידע היציגע 20־יעהריגע בחורים, בעשליסען איהם אָבצוראַמען פון וועג.

זייט דעם איז שוין אוועק באַלד 40 יאהר און איך קען זיך נאָך אלץ ניט צוגעוועהנען צו דעם געדאַנק, אז איך האָב געהאַט א האַנד אין דער טרויעריגער, שווערער פּאַסירונג. און זאַל דער לעזער ניט פאַראיבעל האָבען, ווען איך וועל זיך לאַנג ניט פערהאַלטען אויף דעם.

ניט לויט אונזער נאַטור און ניט לויט אונ־זער ערציהונג זיינען מיר פעהיג געווען צו פער־גיסען מענשליך בלוט. מיר האָבען איהם בלויז צושעדיגט, אבער לעבען איז ער געבליבען.

און, פערשטעהט זיך, אז ער האָט גלייך אלץ דערצעהלט צו די זשאַנדאַרמען און דאַס ערשטע, וואַס זיי האָבען געטהאָן, איז געווען צו אַרעס־טירען מאַידאַנסקי'ן, וועלכער האָט ניט אָנגעהויי־בען צו וויסען וועגען אונזער פּלאַן. גאַנצע דריי־און־א־האַלב יאהר האָט מען איהם אָבגעהאַלטען אין געפענגניס.

פאַר דער צייט זיינען די רעוואָלוציאָנערען, וועלכע האָבען אָנגעהויבען פון חשבונות מיט רעגעגאַטען, אריבער צו נקמה אַקטען געגען הויך־געשטעלטע רעגיערונגס בעאַמטע און האָבען גע־ענדיגט מיט טעראָריסטישע פערשווערונגען גע־גען צאַר גופא. נאָך די פריהצייטיג אויפגע־דעקטע פערזוכען פון וויטענבערג'ען און האַב־סטען האָט אין אַפּריל, 1879, א רוסישער רעוואָ־לוציאָנער מיט'ן נאָמען סאָלאָוויאָוו, אין פּע־טערבורג געשאָסען אויף אלעקסאַנדער דעם 2טען ביי זיין שפּאַציער לעבען ווינטער פּאַלאַץ. אין נאָוועמבער פון זעלבען יאהר האָט די ניי אויפ־געקומענע טעראָריסטישע פּאַרטיי „נאַראָדנאַיא וואָליא", אויסגעאַרבייט א קונציגען, געהייגעל־טען פּלאַן, אויפצורייסען מיט דינאַמיט א צוג אונטער מאָסקווע, מיט וועלכען דער צאַר האָט געדאַרפט דורכפאָהרען. די אלע פערשווערונ־גען האָבען זיך ניט איינגעגעבען. דער צאַר איז ארויס אונבעשעדיגט. אלס ענטפער אויף די בע־גריסונגען און גראַטולאַציאָנען, וואַס ער איז נצול געוואָרען פון געפאַהר, האָט דער צאַר בע־פוילען „ניט צו שאַנעווען די רעוואָלוציאָנערען". אזא בעפעהל האָט טעלעגראַפיש, צווישען אנדע־רע, אויך בעקומען גראַף טויטלעבען, וועלכער איז דאַמאַלס געווען גענעראַל־גובערנאַטאָר אין אדעס.

אין אדעסער געפענגניס זיינען דאַמאַלס גע־זעסען, וואַרטענדיג אויף זייער משפּט, לייבע מאַידאַנסקי און נאָך איינינע פון מיינע חברים, צווישען זיי אויך וויקטאָר מאַלינקע. זיי האָבען שוין געהאַט בעקומען זייער בעשולדיגונגס אַקט, לויט וועלכען דער פּראָקוראָר האָט געפאָדערט ניט קיין צו הארבע שטראָף פאַר זיי. אבער ווי נור עס האָט זיך ערהאַלטען די טעלעגראַמע „ניט צו שאַנעווען", האָט טויטלעבען זיי אלע־

מען — מאידאנסקי'ן, מאלינקא'ן, דרעביאזגינ'ען און אנדערע — איבערגעגעבען צו א מיליטער געריכט, און כאָטש זיי האָבען קיין שום שייכות ניט געהאט צו צאַרען־מאָרד און בכלל צו טע־ראָר, וועלכער האָט זיך פאנאנדערגעשפּיעלט בשעת זיי זיינען שוין געזעסען פערשפּארט, האָט דער טרייער שקלאף פון צאַר זיך געאיילט צו בעשטעטיגען דעם טויט אורטייל, וואס דער מי־ליטער געריכט האָט זיי אלעמען ארויסגעטראָ־גען.

אזוי איז אומזיסט און אומנישט אומגעקו־מען ל. מאידאנסקי, דער ערשטער אונשולדיגער קרבן פון די אידען!

זיך ניט בענוגענט דערמיט, האָט דער גענע־ראַל גובערנאַטאָר שוין אָהן אַ משפּט אַוועק־געשיקט קיין סיביר מאידאנסקי'ס אומגליקלי־כע עלטערן, די אלטע לייט, וועמען גארינאָוויטש האָט פער'מסר'ט פאר דער טובה, וואס זיי האָ־בען איהם אויפגענומען אלס גאסט אין זייער הויז.

---

## שמואל ראזאווסקי.

עס זיינען קוים אוועק צוויי חדשים זייט דער אומגליקליכער מאידאנסקי איז אומגעבראכט געווארען אין אדעס, און אין קיעוו איז די רע־גיערונג בעגאנגען נאָך אַן ערגערע נידערטרעכ־טיגקייט — זי האָט מיט קאלטבלוטיגער רציחה דערווארגען אויף דער תליה דעם מינדעריעהרי־גען אידישען סטודענט ראזאווסקי'ן. מאידאנ־סקי'ן האָט מען כאָטש געקענט הושד זיין, אז ער האָט געוואוסט, וואס עס פּלאַנעוועט זיך גע־גען דעם פערדעטער גארינאָוויטש, און כאָטש אפילו לויט דעם אכזריות'דיגען רוסישען געזעץ קומט דערפאר ניט קיין טויט שטראף, האָט מען דאָך ווי עס איז געקענט פערשטעהן, אז די רע־גיערונג זוכט זיך דאָ נוקם צו זיין אָן די רעוואָ־לוציאָנערען פאר דעם טעראָר, וואס זיי האָבען גענומען אָנווענדען. אבער ראזאווסקי'ן האָט מין אפילו מיט א דריידעל ניט געקענט צונויפ־בינדען מיט טעראָר.

ערשט געענדיגט די גימנאזיע, האָט ראזאוו־סקי געלעבט צוזאמען מיט זיין מוטער, אן ארי־מע פרוי, און זיין יונגערען ברודער. ווי יעדער סטודענט, פלעגט ער זיך צונויפטרעפען מיט פערזאנען, וואס האָבען פערשפּרייט אונלעגאלע ליטעראטור. צומאָל פלעגט ער אליין אויך אי־בערגעבען א בלעטעל. האָט איינער אויף איהם אָנגעוויזען, אז ער האָט פון איהם בעקומען א פּראָקלאמאציע. ווען מען האָט ביי ראזאווסקי'ן געפרעגט, ביי וועמען ער האָט גענומען די פּרא־קלאמאציע, האָט ער, אלס עהרליכער מענש, גע־האלטען פאר צו נידריג אָנצורופען יענע פערזאן ביים נאָמען, און ער איז איבערגעגעבען געווארען צום געריכט, וואס האָט איהם פערא־ורטהיילט צום טויט פאַר איבערגעבען א פּראָקלאַמאַ־ציע. גענעראל גובערנאטאָר טשערטקאָוו האָט דער אורטייל בעשטעטיגט און אין פעברואר 1880, איז דער 20־יעהריגער בחור'ל געהאנגען געווארען!

יעדער עהרליכער מענש אין רוסלאנד איז אויפגעשווידערט געווארען פון דער דאָזיגער גזרה'שער טהאט פון דער רעגיערונג. אָפען שריי־בען וועגען דעם האָט מען ניט געטאָרט, אבער די ידיעה האָט זיך איבערגעגעבען פון מויל צו מויל, און א צייט נאָכדעם, ווען מען פלעגט וועלען ברייננען א ביישפּיעל פון דער ברוטאליטעט און הארצלאָזיגקייט פון דער רוסישער רעגיערונג, פלעגט מען אָנווייזען אויף דער ערמאָרדונג פון ראזאווסקי'ן. דער נאָמען ראזאָווסקי איז געוואָ־רען א שם דבר אין דער ליטעראטור.

ווי עס איז יעמאָלט בעקאנט געווארען, האָ־בען זיך די צרות פון דער ארימער מוטער מיט דעם ניט געענדיגט. דער צווייטער זוהן איהרער, ראזאווסקי'ס אינגערער ברודער'ל, האָט אין זעל־בען טאָג, ווען ראזאווסקי איז געהאנגען געוואָ־רען, זיך ארויסגעווארפען דורכ'ן פענסטער אויפ'ן שטיינערנעם ברוק. די אומגליקליכע איז פון זי־נען אראָב.

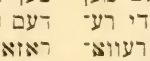

ל. קאָברין

# א שטעדטעלשע ליעבע

פון דער סעריע: „א ליטוויש שטעדטעל".

23.

אין מירקע אברהם־לייזער'ס הויז איז מען אויף מאָרגען נאָכ'ן יאריד זעהר צופריעדען גע־ווען. ערשטענס, האָט מירקע נעכטען געלייזט אין איהר קרעמעל גאנצע פופצעהן זילבערנע רובעל, און, צווייטענס, — און דאָס איז געווען גאָר א גליק — פאר לאה'קע'ן האָט זיך א שידוך געמאכט.

ווען לאה'קע איז געשטאנען נעכטען אינ'ם קרעמעל צוליעב דעם יאריד און האָט געהאָלפען איהר מאמע'ן, האָט זי פּלוצלונג בעמע־רקט פער־בייגעהן גדליהו דעם קרומען מיט א יונגענמאן

און ביידע האָבען אויף איהר געקוקט. עס האָט איהר אַ האַק געטהאָן אין הארצען און דער שאָ־פעל מיט׳ן זאַלץ איז פון איהרע הענד ארויסגע־פאַלען. גדליהו דער קרומער איז געווען אַ לאַ־טוטניק, אַ איד, וואָס זיין הויפּט־פּרנסה האָט ער געצויגען פון איבערניצעווען קליידער פון אַלטע אויף נייע, פון דער רעכטער זייט אויף דער לינקער, פון מאכען נייע מלבושים פאַר די אינגלעך פון זייערע טאַטעס אַלטע. ער האָט אָבער אויך געהאַט אַ זייטיגע פּרנסה: שדכנות. און דערפאַר האָט לאה׳קען אַזוי אַ האַק געטהאָן אין הארצען, ווען זי האָט בעמערקט, ווי ער מיט׳ן יונגענמאַן קוקען אויף איהר. זיי זיינען פערבייגעגאַנגען און האָבען זיך באַלד ווידער צוריקגעקעהרט. מיט אמאָל האָט לאה׳קע בע־מערקט, אַז זיי געהען אין קראָם. דער פּנים האָט זיך ביי איהר אָנועצונדען און זי האָט זיך אַ ווארף געטהאָן צו איהר מאַמע׳ן און ארויס־געסאָפּעט: „אוי, מאַמע, איך געה ארום ווי אַ שליוכע“. מירקע, וועלכע איז דאָרט פערנומען געווען מיט אַ פּויער, האָט זיך אַ כאַפּ געטהאָן: „וואָס? וואָס?“ נאָר דערזעהן גדליהו׳ן מיט׳ן יונגענמאַן, האָט זי זיך אויף באַלד אָנגעשטויס־סען, אַז דאָס מיינט אַ שידוך, האָט זי אויף גיך אָפּגע׳פּטר׳ט דעם פּויער, איהם אָפּגעגעבען זיין פעקעל מאַכאָרקע, זיך אַ ווייש געטהאָן די נאָז, וועלכע איז איינגעריכט געווען אין מעהל, און זיך אָנגערופען צו גדליהו׳ן מיט אַ פריינדליכער מינע:

— וואָס עפּעס גוטס, ר׳ גדליהו? — גע־כאַפּט דערביי אַ בליק אויפ׳ן יונגענמאַן און גע־רעדט ווייטער נאָך פריינדליכער:

— מיין לאה׳קעלע, זאָל געזונד זיין, העלפט מיר היינט. איך זאָג אייך: גאָלדענע הענד האָט זי, קיין עין הרע ניט, איין בריה אין דער וועלט. איך האָב געמיינט, אַז זי קען נאָר גוט האַבען, וואינען, נייהען, ערשט צום געשעפט איז זי אויך אַ בריה, אַזש קיין גלייכען איז צו איהר נאָר ניטאָ!...

— געראָטען אין איהר מאַמע׳ן! — האָט גדליהו געזאָגט, אריינגענומען זיין שפּיציג, גרוי בערדעל אינ׳ם פויכט, געצויגען, געשמייכעלט און געמאַכט מיט׳ן קאָפּ, וואָס דעם טייטש פון דעם האָט מירקע קלאָר פערשטאַנען, און זי האָט אין גאַנצען גענומען שטראַהלען:

— דאַנקען גאָט, מיט מיינע קינדער דאַרף איך זיך נישט שעהמען. איהר ווייסט דאָך, ר׳ גדליהו?...

לאה׳קע איז געשטאַנען צוטומעלט, מיט אַ פּנים פלאַם־פייער. האָט געוואָלט אנטלויפען אהיים, ווייל זי איז ניט געווען ריכטיג אָנגע־טהאָן, און עפּעס האָט זי צוריקגעהאַלטען. האָט געוואָלט כאַפּען אַ ריכטיגען קוק אויף דעם יונ־גענמאַן, און איז געשטאַנען צו איהם מיט אַ זייט און די אויגען ניט געוואַגט אויפצוהויבען...

דער יונגערמאַן, הויך און ברייט און שטאַרק, מיט אַ ברייטען, רויטען און גוטמוטהיגען פּנים, מיט אַ שווארץ בערדעל און אַ דיקען נאַקען, פון וועלכען בלוט, האָט זיך געדאַכט, האָט גע־שפּריצט, אין אַ לאַנגען, געוואַנטענעם סיורטוק מיט די פּאָלעס אויף „סמאַזנייע“ שטיוועל, מיט אַ ווייסען קראַגען איבער אַ שווארצער מאַניש־קע, האָט פון דער זייט געקוקט אויף דער דיקער, רויטער לאה׳קען, און עס איז קענטיג געווען, אַז זי געפעלט איהם. ער האָט זיך אָנגערופען האַלב פערשעהמט:

— איהר האַלט קרוטשענע פּאַפּיראָסען?

— אודאי! — האָט זיך מירקע אַ כאַפּ גע־טהאָן. — לאה׳קע, מאַמעלע, דערלאַנג איהם פּאַפּיראָסען!

לאה׳קע האָט זיך אַ צאַפּעל געטהאָן: פּאַ־פּיראָסען? איז צוגעלאָפען צו דער מאַמע׳ן און האָט ארויסגעשעפּטשעט: „איך קען ניט.... די אויגען פלאַמען מיר... איך בין ניט אָנגעטהאָן... וואָס פאַר אַ צורה האָב איך?...“

און זי איז ארויסגעלאָפען פון קרעמעל.

מירקע האָט זיך דאַן אָנגערופען מיט אַ שמייכעל:

— אַ כשר׳ע קינד. שעהמט זיך פאַר אַ יונגענמאַן... איך׳ל מיט אייך האַנדלען. ווי־פיעל פּאַפּיראָסען ווילט איהר, זאָלט איהר מיר לעבען?

— אַ צעהנדליג...

דער יונגערמאַן האָט פערראויכערט אַ פּאַ־פּיראָס, איז ארויס אין דרויסען און איז שטעהן געבליבען נעבען דער טהיר פונ׳ם קרעמעל און האָט געקוקט אויפ׳ן יאריד.

גדליהו איז געבליבען אַליין מיט מירקע׳ן.

— איהר פערשטעהט דאָך, מירקע, אַז דאָס איז אַן ענין?

— קיין פינגער אינ׳ם מויל דאַרפט איהר מיר ניט אריינלעגען, ר׳ גדליהו.

— אַ ברכה פון גאָט זאָג איך אייך. און אייער מיידעל געפעלט איהם פון קוק...

פּויערים זיינען אריינגעקומען. מירקע האָט זיך דאַן צו איהם געווענדעט:

— ר׳ גדליהו, האַרציגער, געהט אריבער צו מיין משה־איצע׳ן. ער איז אין דער־היים. איהר זעהט דאָך, אַז איך קען מיט אייך היינט ניט ריידען. געהט, געהט; טאַטקעלע, צו מיין משה־איצע׳ן, טאָמער איז דאָס טאַקע עפּעס רעכטס, וועט איהר אודאי קריגען ריכטיגע שדכנות־געלד...

אין דער איינענער צייט איז לאה׳קע גע־שטאַנען פערשטעקט אין דרויסען היינטער אַ וואָגען, געגען איהר מאַמע׳ס קרעמעל, האָט מיט אַ צאַפּעלדיג האַרץ געקוקט אויף דעם יונגען־מאַן און געשלונגען איהם מיט די אויגען. ווען גדליהו איז אין אַ ווייל ארום ארויס פונ׳ם קרעמעל, האָט זי געהערט, ווי ער האָט צום יונגענמאַן געזאָגט: „וואָס ארט דיך, איך׳ל דיר שוין דעם שידוך אויספיהרען. אַ מיידעל אַ

ברכה פון גאָט!" דאַן האָט אין איהר עפּעס אויסגעשריען: „אי, מאַמע!" און זי האָט זיך געלאָזט לויפען אהיים.

פארנאכט, נאָכ'ן יאריד, ווען מירקע איז געזעסען אַן אויסגעמאַטערטע אין איהר קרעמעל, איז אריינגעקומען איהר מאַן משה־איצע.

— נו? גדליהו איז ביי דיר געווען? — האָט גלייך מירקע מיעד געפרעגט.

— אָט דאָך מכח דעם וויל איך מיט דיר אַ שמועס טהאָן. כ'וויי?...

— וואָס?

ער האָט איהר דערצעהלט, אַז דער חתן איז אַ שמיעד פון אַ דערבייאיגען שטעדטעל, און איז געווען אַ סאָלדאַט. באלד ווי זי האָט עס דערהערט, האָט זי געזאָגט, אַז קיין שידוך מיט אַ סאָלדאַט און אַ פּשוט'ען בעל מלאָכה וועט זי נישט טהאָן. ווען ער וואָלט כאָטש געווען אַ גאָלד־שמיעד, צו אַ זייגער־מייסטער...

— אַ זייגער־מייסטער צו אַ גאָלד־שמיעד וואָלט אפשר מיט אונז ניט געוואָלט טהאָן קיין שידוך, — האָט משה־איצע זיך אָנגערופען, — איידעלע בעלי מלאָכות, נאַרעלע, אַזוינע ווילען האָבען אַ סך נדן...

— און וויפיעל וויל ער נדן?

— אַ קן קערבלעך וואָלט ער גענומען, — האָט משה־איצע געענטפערט.

— אַ מציאה. פארוואָס קומט עס איהם? אַ סאָלדאַט, אַ שמיעד, נאָך קן קערבלעך גיב איהם!...

— קן קערבלעך נדן איז ניט קיין סך פאַר אַ חתן...

— און וואו וועסטו זיי נעהמען? — האָט מירקע געפרעגט.

— וואָס הייסט וואו? און וואו איז עפּעס גאָט? — האָט ער געענטפערט מיט בטחון אין קול. — דערווייילע וועט מען געבען אַ וועקסעל, דערנאָך איז גאָט גוט. נישקשה, דער רבונו של עולם האָט גענוג פאַר זיין פאָלק ישראל...

— מילא, אַז גאָט וויל שיקט ער צו. — אָט האָב איך היינט, דאנקען גאָט, געלייזט פופצעהן קערבלעך. לאָמיר האָפען צו איהם, אַז ער וועט אונז צושיקען אַ לייטישערען שידוך אויך.

— נו, געלויבט און געדאַנקט זאָל זיין גאָט דערפאַר, — האָט משה־איצע געזאָגט מיט אַ פרומען טאָן. — גאָט איז גוט. דאָס האָב איך אויך געזאָגט לאה'קען. זי אָבער, די מרשעת... איך האָב איהר אויסגעפּאַטשט!...

— דו האָסט לאה'קען געפּאַטשט? מעגען דיר טאַקע די הענד אָפּדאַרען! וואָס מיינסטו, זי איז עפּעס דיינער אַ הדר־איינגעל? — איז מירקע איהם בעפאַלען.

— זאָל זי ניט זיין קיין חצופה. איך זאָג גדליהו'ן, אַז אַ סאָלדאַט איז ניט פאַר אונז קיין שידוך, הויבט זי אָן צו שרייען: „יאָ אַ שידוך! ווער דען איז אַ שידוך פאַר אונז, ראָטשילד'ס זוהן? און אַז דיין זוהן איז אַ סאָלדאַט, דער־פאַר דאַרף ער זיך שוין בעגראָבען?" האָסט געהערט ווערטער פון אַ שיקסע? אַ חוצפה אַ ביסעל צו מישען זיך אין אַזוינע זאַכען... נו, נו, האָב איך איהר געוויזען, אַז אַ מיידעל טאָר זיך אין אַזוינע זאַכען ניט מישען...

מירקע האָט אַ ווייקע געשוויגען פערטראַכט. דערנאָך האָט זי זיך פּלוצלונג אָנגערופען:

— טאַקע נו, מיט וואָס, ברוך השם, האָבען מיר זיך צו איבערנעהמען? אַ זוהן אַ סאָלדאַט האָבען מיר אויך און מיין טאַטע איז אויך געווען אַ בעל מלאָכה, אַ קירזשנער, און מיר דאַרפען זיך גאָר ניט שעהמען אויך. אפשר איז עס אַ בעשערטער שידוך...

— אָבער אַ שמיעד אַ סאָלדאַט, — האָט משה־איצע געמורמעלט.

— זיי ניט קיין פערד, משה־איצע, לאה'קע איז שוין ניט קיין יונגע מיידעלע. איך אין איהרע יאָהרען האָב שוין באלד געהאַט דריי קינדער.

משלמה־איצע האָט אַ זיפץ געטהאָן:

— כ'וויי?...

— האָט ער עפּעס אַ משפּחה?

— אַ מאַמע'ן האָט ער. זי איז געקומען מיט איהם. האָט אַ בהמה, האָט אַן אייגענע קוזשנע. האָט ברידער אין אַמעריקאַ.

— אין אַמעריקע גאָר?

— אין אַמעריקע, יע. הינטער אַלע ים'ען, אונטער דר'ערד...

— אי, אַזש אין אַמעריקע? ווי קומען זיי אהינצוצו?

— זעהסט דאָך! אַ סך אידען, זאָגט מען, פון ארבע פּנות העולם פאָהרען אַהין היינטיגע צייטען...

— אַ בעלנות.

— גדליהו זאָגט, אַז זיי זיינען דאָרט גאַנצע ראָטשילדס. זיי שיקען געלד פון דאָרט זייער מאַמען צו גאַנצע פינפערלעך און צעהנערלעך...

— אַ־ז־וי־וי?... רייכע זיהן האָט זי דאָרט? אפנים, משה־איצע, אַז דאָס, וואָס איך האָב פאַר־אַ־יאָהרען געהערט אין וויטעבסק, בעת איך בין דאָרט געווען, איז פאָרט אמת...

— וואָס?

— אַז אין אַמעריקע עסען די גרעסטע אָרי־מע לייטי פלייש מיט בולקע יעדען טאָג...

— ווייס איך, ווי קען דאָס זיין?...

בעת דעם איז גדליהו דער קרומער אריינ־געקומען:

— ברעקעלט זיך ניט, משה־איצע, — האָט ער אָנגעהויבען, — איהר לאָזט ארויס אַ גאָט'ס ברכה פון די הענד...

און דער סוף איז געווען, אַז מירקע האָט איהם געהייסען ברענגען דעם חתן מיט זיין מאַ־מען מאָרגען אַזייגער צעהן, אַז מען וועט לעבען, צו איהר אהיים.

און איצט, דאָס הייסט אויף מאָרגען נאָכ'ן יאריד, האָט מען זיך ביי מירקע'ן אין הויז גע־

ריכט אויפ'ן חתן און זיין מאמען. די שטוב איז געווען צוגעקליבען, ווי אין א יום־טוב, די פּאָר־לאָגע מיט א גאָלדען זעמדעל בעשאָטען און דער טיש מיט א ווייסער סערוועט בעדעקט. (לאה'קע האָט די גאנצע נאכט דאָס הויז גע־פּוצט). מירקע איז געווען אָנגעטהאָן שבת'דיג, האָט אין קרעמעל אוועקגעשיקט שלמה'קעלען אכטונג צו געבען און האָט איהם פערזאָגט, אז ער זאָל, למען השם, קיין צוקערקעס דאָרט ניט נאשען. משה־איצע האָט אוועקגעשיקט זיינע תלמידים אהיים און אויך אָנגעטהאָן זיין שבת־דיגע זשופּעצע. אזוי אויך דער אלטער אברהם־לייזער. לאה'קע אליין האָט זיך אָנגעטהאָן אין איהר ראָזעווען קלייד, אריינגעפלאָכטען א בלויע סטיינגע אין איהרע רויטע האָר און איז ארומ־געגאנגען ווי אין א טשאד. די קלענערע קינ־דער, וואָס האָבען קיין שיך ניט געהאט, האָט מען געגעבען צו קאָפּיקעס אויף נאשערייען און זיי ארויסגעשיקט אויף דער גאס שפּיעלען, און די צוויי מיידלעך אונטער לאה'קען האָבען זיך אויך אויסגעפּוצט אין זייערע שבת'דיגע קלייד־לעך און זיך אויך אריינגעפלאָכטען סטיינגעס אין די קעפּ.

צום סוף זיינען זיי געקומען. אפריהער גדליהו דער קרומער מיט זיין שטעקעל, הינטער איהם דער חתן און צולעצט דעם חתן'ס מאמע, א הויכע, געזונטע, עלטערע אידענע, מיט א רויטען פּנים, רויטע הענד, ווי בוריקעס, מיט א פּאטשיילע אויפ'ן קאָפּ. זי האָט יאָהרען־לאנג געארבייט אלס דיענסט אין דער גרויסער שטאָדט ביי א רייכען אידען, נאָר א יאָהר דריי שוין ווי זי האָט זיך געלעבט רוהיג מיט איהר זוהן דעם שמיעד אויף דאָס געלד, וואָס די צוויי זיהן האָבען איהר צוגעשיקט פון אמעריקא.

לאה'קע איז איצט צומישט געוואָרען און איהר פּנים איז געווען א שטיק פייער. די מאמע האָט זי אוועקגעזעצט נעבען דעם חתן'ס מיטער און אליין זיך געזעצט נעבען איהר. משה־איצע האָט אוועקגעשטעלט אויפ'ן טיש א פלעשעל מיט בראנפען און א טעלער מיט לע־קעך. דערנאָך האָט ער זיך אוועקגעזעצט נעבען חתן, וועלכער איז געזעסען נעבען דעם אלטען אברהם־לייזער, געגען זיין מאמע'ן און לאה'קען. גדליהו דער קרומער איז געזעסען אויפ'ן אנ־דערען עק טיש, און האָט געווינקט צו לאה'קעס ביידע שוועסטער, וועלכע זיינען געשטאנען אָן א זייט און האָבען געוואָרפען פער'גנב'עט בלי־קען אויפ'ן חתן.

דער חתן, דער געוועזענער סאָלדאט, וואָס האָט שוין געהאט גענוג מיידלעך געטראָפען אין דער גרויסער שטאָדט, וואו ער האָט געדיענט, האָט געקוקט איצט אויף לאה'קען פיעל דרייס־טער ווי געבטען און זי בעטראכט פון אלע זייטען. זי האָט געפיהלט זיינע בליקען אויף זיך אין געהאלטען איהרע אויגען ארונטערגעלאָזט.

דאן האָט דעם חתן'ס מאמע ארונטערגע־שפּארט א האנד אונטער'ן באק, א שאָקעל גע־טהאָן מיט'ן קאָפּ און ארויסגערעדט הויך, אז אלע האָבען געהערט:

— קיין צוקראָכענע איז זי ניט, א האָרע־פּאשנע. וועט קענען האָרעווען. מיר געפעלט זי, מיין זוהן.

לאה'קע האָט נאָך ניעדריגער די אויגען ארונטערגעלאָזט און דער חתן האָט גוטמוטהיג א שמייכעל געטהאָן.

מירקע האָט זיך אָנגערופען מיט א שטראה־לענדען פּנים:

— אזוינע מיידלעך, ווי מיין לאה'קע, קען מען היינטיגע צייטען ניט געפינען, ווען מען זאָל אפילו די גאנצע וועלט אויסזוכען.

— מיר געפעלט זי, — האָט דעם חתנ'ס מאמע וויעדער געזאָגט, — ניט קיין צוקראָכענע.

— און ווי רופט מען דיך, לעבען זאָל־סטו? — האָט זי זיך פּלוצלונג א קעהר געטהאָן צו לאה'קען.

— לאה'קע, — האָט די לעצטע שטיל גע־ענטפערט.

— און ווי אלט ביזטו, ביז הונדערט און צוואנציג?

— געוואָרען 18, ביז הונדערט און צוואנ־ציג, — האָט מירקע זיך א כאפּ געטהאָן.

גדליהו דער קרומער האָט זיך דאָ אויך אריינגעמישט.

— איך האָב אייך געזאָגט 18. איך בין דאָך א בן־בית. איך ווייס דאָך...

— קוקט אויס א ביסעלע עלטער, — האָט דעם חתן'ס מאמע זיך אָנגערופען, — נאָר מסתמא אזא נאטור. אָרע, מיר געפעלט זי, מיין זוהן...

און דאָ האָט דער חתן זיך מיט א מאָל אָנ־ערופען מיט א דרייסטער מינע אויף א טיעפען באסאָוועון קול:

— איהר זאָלט קיין פאראיבעל נישט האָ־בען, אָבער איידער וואָס־ווען דארף מען אלץ טהאָן מיט א טאָלק... חתונה האָבען, פערשטעהט איהר מיך, דאָס איז... דאָס איז... פערשטעהט איהר מיך...

ער האָט גענומען מאכען מיט זיינע מעכטיגע לאפּעס, וואָס מיט זיי האָט ער מאנ־כען ווילדען פערד אומגעוואָרפען, בעת ער האָט איהם שמיעדען געדארפט, און גערעדט ווייטער:

— פערשטעהט איהר מיך, א כלה, א ווייב... דאָס איז דאָך ניט קיין קאַץ אין זאק... דארף מען זיך דורכשמועסען מיט איהר אויג אויף אויג... מאלע וואָס... פערשטעהט איהר מיך, איהר זאָלט קיין פעראיבעל נישט האָבען אויף מיר...

גדליהו האָט זיך א כאפּ געטהאָן:

— אודאי, אודאי, גערעכט, אויף נאמנות. לאה'קעלע, געה ארויס מיט איהם אויף א ווייל שפּאצירען. ווייז איהם, אז דו ביזט חלילה ניט קיין נאר...

משה־איצע האָט זיך אַ צאַפּעל געטהאָן:

— וואָס איז דאָס פאַר אַ נייס?! מעשה — מעשה — וו־וואָס? פע־ע!!

דער אַלטער אברהם־לייזער האָט אויך אונ־צופריעדען אַ שאָקעל געטהאָן דעם ווייסען קאָפּ און אַרויסגעמורמעלט:

— אַ יון!...

לאה'קע איז גאָר צוטומעלט געוואָרען.

גדליהו האָט זיך אָנגערופען מיט היין:

— ר' משה־איצע, זייט ניט קיין דזשיקאָן. איהר פערשטעהט ניט די וועלט. ער וויל מיט איהר ריידען, ווייל אַזוי פיהרט זיך היינטיגע צייטען. טאָמער האָט זי אַ מום? טאָמער איז זי טויב? טאָמער איז זי אַ פערד, אַ בהמה, אַ שטיק פּליאַגע?...

— שאַ, שאַ — האָט מירקע פּלוצים זיך אָנ־גערופען מיט אַ שמייכעל — וואָס איז דאָ צו ריידען? איך בין אַ היינטוועלטיגע. אודיא, זאָ־לען זיי געזונטינקערהייט אַרויסגעהן שפּאַצירען, געזונטינקערהייט ריידען, געזונטינקערהייט קו־קען און געזונטינקערהייט, אַז עס וועט זיין בע־שערט, חתונה האָבען. געה, טאָכטערקע, שעהם זיך ניט!..

זי האָט זי אַרויסגעשטופּט פונ'ם טיש און האָט זיך אַליין אויך אויפגעהויבען. דער חתן איז אויך אויפגעשטאַנען פונ'ם אָרט.

— אַ־אַך! — האָט דער אַלטער אברהם־לייזער אַרויסגעקרעכצט און געשאָקעלט דעם קאָפּ.

— נו־נו־נו! — האָט משה־איצע געבור־טשעט און געדריקט די שפּיציגע אַקסלען.

אָבער מירקע האָט אַרויסגעשטופּט לאה'קע'ן פון דער הויז־טיר נאָך'ן חתן מיט די ווערטער: „שעהם זיך ניט, נאַרעלע, שעהם זיך ניט!"

לאה'קע האָט פאַר אויפרעגונג ניט געזעהן דעם וועג פאַר זיך...

דאַן איז משה־איצע צוגעלאָפען צו זיין ווייב:

— הולטאַיקע, וואָס איז דאָס — אַ שיקסע מיט אַ שייגעץ?

זי האָט איהם געענטפערט:

— פערד איינער, מיש זיך ניט. זעהסט ניט, ווי ער איז פער'שרפ'עט נאָך איהר, אַז די אויגען קריכען איהם ממש אַרויס פונ'ם קאָפּ? מעז וועט אפשר קענען אויסקומען אָהן נדן, און זי איז אַ מיידעל פיער און צוואַנציג יאָהר אַלט. שוויג, שטום זאָלסטו ווערען!..

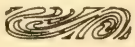

מ. פּאַוולאַוויטש.

# די גרויסע גנבות ביי די מלחמה קאָנטראַקטען

(אַ ברעף פון פּראַנקרייך.)

אין אויגוסט מאָנאַט האָב איך געלעבט אין אַ קליינעם פּראַנצויזישען קור־אָרט, נעבען דעם שפּאַנישען גרעניץ. צום מיטאָג־טיש אין מיין האָטעל פלעגען זיך טעגליך צונויפקלייבען אַ מאַן 60—70, קליינע און מיטעלע סוחרים, פאַבריקאַנטען, קאָמי־וואָיאַזשאָרען, גלחים א. ז. וו., מעהרסטענס אָנגעפאָהרענע פון דרום פּראַנקרייך, קראַנקע אויף רעמאַטיזם. פער־שטעהט זיך, דער שמועס האָט זיך אַלע מאָל געדרעהט אַרום דער מלחמה, כאָטש דעם אמת גערעדט האָט די מלחמה זיך גאָר ניט געפיהלט. דאָס פּראָווינציעלע שטעדטישע לעבען איז זיך געגאַנגען מיט זיין סדר. גענוג צו זאָגען, אַז אין אַ יאָהר אַרום נאָך דער מלחמה האָט זיך קוים געמערקט אַ העכערונג פון די פּריזען. פינף־זעקס פראַנק אַ טאָג האָבען אויסגעמאַכט אַלע מיינע הוצאות, שוין די הייל־באָד אַריינגע־רעכענט. בכלל, 120—150 קילאָמעטער אַוועק פון פּראַנט, איז ווי קיין מלחמה וואָלט אויף דער וועלט ניט געווען.

דאָך, ביים טיש רעדט מען וועגען מלחמה. און, נאַטירליך, ניט אינטערעסאַנטע רייד. יעדער חזר'ט איבער וואָס זיין צייטונג — די „מאַ־טען", דער „זשורנאַל" — זאָגט. „סוף כל סוף וועלען מיר די זיעגער זיין; מיר וועלען די דייטשען אויסהונגערען". אָבער איין פּונקט איז געווען, וועלכען די צייטונגען האָבען זעלטען בעריהרט און וועלכער פלעגט דאָ אַרומגערעדט ווערען. דאָס איז וועגען די מזל'דיגע, וואָס זיינען נתעשר געוואָרען דורך דער מלחמה. דאָ האָט יעדער איינער געהאַט אַ 2—3 אָריגינע־לע, איבעראַשענדע ערצעהלונגען. אַ סוחר פון פערפּיניאַק דערצעהלט וועגען זיינעם אַ בע־קאַנטען, וועמען עס איז אַלץ געגאַנגען מיט'ן פּוטער אַראָב, און וועלכער איז איצט אין אַ וואָסער האַרב יאָהר רייך געוואָרען, פערגרע־סערט זיין מאַגאַזין, צוגעקויפט צוויי שכנישע הייזער, אויסגעבויט אַ פאַבריק און אויסגעגע־בען זיין טאָכטער מיט פיעל נדן. אַ פאַברי־קאַנט פון טולוז דערצעהלט וועגען אַן אַנדער פאַבריקאַנט, וועלכער האָט געהאַלטען ערב באַנ־קראָט, און איצט — דורך 4—5 מאָנאַטען האָט ער בעצאָהלט אַלע זיינע חובות און האָט שוין אַ קאָנטאָ אין באַנק אויף עטליכע מיליאָן.

און מען האָט זיך אויך אָנדערצעהלט וועגען מענשען, וואָס האָבען קיין שייכות ניט געהאַט צו אינדוסטריע, וועגען באַרביערס, אַדוואָקאַטען אָהן פּראַקטיקע, שלים־מזל'דיגע זשורנאַליסטען, וועלכע זיינען פון דער העלער הויט געוואָרען אויב ניט מיליאָנערען, טו דאָך גאַנץ תקיפ'ע לייט.

די דערצעהלונגען פלעגען אָנרופען די נעמען פון אָט די העלדען, בעשרייבען זיי מיט אַלע פּישטעוועקעס און פלעגען געוועהנליך זיך בערופען אויף עדות, וועלכע זייענען געווען דערביי און וועלכע פלעגען בעקרעפטיגען זייערע רייד. דאָך האָט זיך מיר ניט געלויבט. צו שטאַרק האָט עס שוין דערמאָנט די רוסישע מעשות פון דער רוסיש־טערקישער מלחמה וועגען פאַרשווינען, וואָס האָבען קיין גראָשען ניט געהאַט ביי דער נשמה און האָבען זיך אָנגענומען צו פערזאָרגען די ארמעע מיט פּראָוויאַנט און זיינען צוריקגעקומען מיט זעק פול גאָלד.

דאָך די דעבאַטען, וואָס זיינען ניט לאַנג צוריק פאָרגעקומען אין דער פראַנצויזישער קאַמער וועגען די קאַזיאָנע קאָנטראַקטען, בעווייזען, אַז אַ היבשער טייל אמת איז יאָ פאַראַן אין די אַלע מעשות. עס קומט טאַקע אויס, אַז די מלחמה, וואָס פעראָרימט מיליאָנען מענשען, מאַכט פאַר מיליאָנערען איינצעלנע און צעהנדליגע. עס איז קיין חדוש ניט, וואָס פיעלע פאַבריקען, אפילו אין צייט פון אַזאַ קריזיס, האָבען פערגרעסערט זייער פּראָדוקציאָן און פערמעהרט זייערע איינקינפטע; אַז פיעלע האַנדעלס־געשעפטען, וואָס שטעלען צו שפּייז פּראָדוקטען פאַר דער ארמעע און דער בעפעלקערונג, האָבען געמאַכט גרויסע פּראָפיטען. וואָס איז יאָ אַ חידוש, ווי אַזוי מענשען וואָס האָבען קיין שום שייכות ניט געהאַט צו האַנדעל און אינדוסטריע, וואָס האָבען קיין קאַפּיטאַלען ניט געהאַט אָדער גאָר קבצנים, האָבען בעוויזען אריינצוקריגען, מיט דער הילף פון דער רעגיערונג הוקא, הונדערטער טויזענדער פראַנקען און צומאָל אויך מיליאָנען. דאָס איז אַ פאַקט, וואָס איז בעשטעטיגט געוואָרען דורך אָפיציעלע דאָקומענטען. עס איז שוין געוואָרען אַ ווערטעל אין פראַנקרייך: בעת אַ מלחמה מאַכען נור נאַרען קיין מיליאָנען ניט.

### די מלחמה און די אינדוסטריע־אַנשטאַלטען

צו אַלעם ערשט קומען די מעטאַלורגישע פאַבריקען, וואָס האָבען געמאַכט גרויסע פּראָפיטען. אַזוי צ. ב. ש. פון דעם רעפּאָרט, וואָס די דירעקציע פון דער פירמע: „דראָהט און דראָטען פאַבריקען פון האַוור" האָט דעם 30טען נאָוועמבער 1915 דערלאַנגט איהרע אַקציאָנערען, דערוויסען מיר זיך אַז פאַר דער צייט פון יולי 1914 ביז דעם 30טען יוני 1915 (11 חדשים מלחמה) האָט די פירמע אריינבעקומען ריינעם איינקונפט 6.508.160 פראַנק אנשטאַט 4,873,413 פראַנק פאַר יאָהרען. דאָס מיינט אַ פערגרעסערונג אויף אַ 1,664,747 פראַנק, ד. ה. אויף 30 פּראָצענט. ווען מיר נעהמען נאָך אין בעטראַכט, אַז די פירמע האָט בערגרעסערט איהרע געביידען, געקויפט נייע מאַשינען א. ז. וו., וועט אויסקומען, אַז דער פּראָפיט איז געווען נאָך מעהר ווי 30 פּראָצענט.

און זעלבסט פערשטענדליך, זייט דעם 30טען יוני — אין צווייטען מלחמה יאָהר — זיינען די איינקינפטע נאָך ווייטער געוואַקסען. נאַטירליך ניט נאָר די מעטאַלורגישע און ספּעציעל מיליטערישע פירמען האָבען זיך אָנגעשאָטען מיט גאָלד. אָבגערעדט פון די מינען־פירמען, וואָס האָבען דאָך ניט געליטען דורכ'ן יקרות אויף רויהע פּראָדוקטען, נאָר אויך אַזאַ קאָמפּאַניע ווי די געזעלשאַפט פון סעי'ס צוקער פאַבריקען האָט ניט צוגעלייגט צו דער מלחמה. די פּריזען אויף צוקער זיינען ארויפגעטריבען געוואָרען צו אַ ווילדער הויך.

דאָס יאָהר אויגוסט 1914—אויגוסט 1915 האָט דער קאָמפּאַני אריינגעבראַכט 10,655,627 פראַנק, פון וועלכע 6,407,816 פראַנק זיינען צוטיילט געוואָרען צווישען די אַקציאָנערען — אַ פערדרייפאַכונג געגען די 2,127,256 פראַנק פון פאָריגען יאָהר. גלייכצייטיג האָבען די דירעקטאָרען צוטיילט צווישען זיך פּרעמיומס אויף 793,325 פראַנק. דערפאַר האָבען די ווייבער פון די רעזערוויסטען און די אלמנות פון די דערהרגעטע, וואָס האָבען בעקומען פון דער רעגיערונג 1.25 פראַנק טעגליך, געמוזט צאָהלען 1.30 פאַר אַ קילאָ צוקער אנשטאַט 70 סאַנטים פאַר אַ יאָהרען.

### 3. די קאָנטראַקט באַנדיטען.

גאָלדענע, געשעפטען האָבען געמאַכט פערשיעדענע סאָרטען מעקלער, קאָנטראַקטאָרס, וועלכע האָבען זיך נאָך מעהר אָנגעשאָטען מיט געלד ווי די מעטאַלורגיסטען און האַרמאַטען־קעניגע. די אָנפראַגע וועגען די רעגיערונגס־קאָנטראַקטען, וואָס איז געמאַכט געוואָרען אין דעם דעפּוטירטען־קאַמער דעם 14טען און 17טען דעצעמבער 1915, האָט אַביסעל אויפגעהויבען דעם פאָרהאַנג איבער דעם, וואָסערע מעשים עס ווערען אָנגעטהאָן אין פראַנקרייך אין נאָמען פון פאַטערלאַנד.

עפּעס אַ דאַמע האָט זיך אונטערנומען צו צושטעלען גלייכצייטיג — מונדירען, געצעלטען, קאָלדרעס, שלאָף־וואַגאָנעס, טויזענדער מיטראַליעזען, 50 טויזענד פערד, צוים דראָטען, יסזאַליז, קופּערוואַסער, פיש אויל א. ז. וו. אַ דאַמע פון דער „האַלב וועלט", וועלכע איז שוין אויסגעווען אַ רוסישע פירסטין, אַ פראַנצויזישע מאַרקיזע, אַן איטאַליענישע פּרינצעסין, האָט שותפות געמאַכט מיט אַ מאַן, וואָס האָט אויף זיך 26 פעראורטיילונגען, האָט בעקומען פון דער רעגיערונג אונגעהייערע בעשטעלונגען אויף וועש פאַר דעם ארבייטס הויז, וואָס זי האָט געגרינדעט, וואו זי צאָהלט די צעהנדליגע אר־

ביטער עהענדע סאַנטימען (די אָנפראַגע פון סימיאָן, געוועזענעם דירעקטאָר פון פּאָסט און טעלעגראַפען).

פיעלע מיליטער פאַבריקאַנטען האָבען בשום אופן ניט געקענט בעקומען קיין בעשטעלונגען דירעקט פון קריעגס מיניסטעריום און האָבען געמוזט אָנקומען צו דער פערמיטלונג פון די קאָנטראַקט באַנדיטען. אַלע זייערע פּראָטעסטען אין פערלויף פון די 17 מלחמה מאָנאַטען האָבען ניט געהאָלפען. אַ הענדלער מיט בענד־לאַך אין סענט־עטיען האָט אַריינגעקראָגען אַ בעשטעלונג אויף 120 טויזענד האַנד־גראַנאַטען צו $1.10 אַ שטיק. די בעשטעלונג האָט ער גלייך איבערגעגעבען צו אַ וואַפען־פאַבריקאַנט צו 60 סענט אַ שטיק, איבערלאָזענדיג אויף אַזאַ אופן 50 סענט קאָמיסיע פאַר זיך. נאַטירליך, וויפיעל פון די 50 סענט ער האָט געדאַרפט אָבשטעקען צוריק צו די בעאַמטע פון מיניס־טעריום, איז אַ סוד.

בעת מיליאָנען פראַנצויזען האָבען פערגאָ־סען זייער בלוט פאַר דאָס פאַטערלאַנד; בעת טויזענדער קליינע פאַבריקאַנטען, סוחרים, לאַנד אייגענטימער זיינען רואינירט געוואָרען דורך דעם קריזיס, האָט אַן אַרמעע „שלינגער און זויגער", קאָנטראַקט־באַנדיטען זיך אַרומגע־דרעהט אַרום די קאָרופּטע בעאַמטע פון קריעגס־מיניסטעריום, וואו דער טרויעריג־בעוואוסטער מילעראַן איז געווען דער הויפּט, און גענאָסען אין זיך דאָס גאָלד פון פאַטערלאַנד. איינער אַ מעקלער, פייען, האָט זיך אָנגעגעבען פאַר אַ גרויסען פאַבריקאַנט און בעקומען אַ בעשטע־לונג אויף קאָלדרעס אין דער סומע פון 765 טויזענד פראַנק, פון וועלכע 400 טויזענד ווערט איהם גלייך אַרויסגעגעבען אַלס האַנד־געלד. די קאָלדרעס, וואָס ער האָט צוגעשטעלט, זיינען געווען אַזוי שלעכט, אַז דאָס מיניסטעריום האָט זיך אָבגעזאָגט זיי אָנצונעהמען. עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז די אינטענדאַנטען, וואָס האָבען די בעשטעלונג געמאַכט, האָבען אפילו ניט אינטערעסירט זיך צו וויסען, וואו געפינען זיך די וואַרשטאַטען פון דעם דאָזיגען פייען און אַז דאָס האָט אַ בעאַמטער פון מיעלראַנס קאַ־בינעט איהם פאָרגעשטעלט אַלס גרויס־פאַבריי־קאַנט. ביידע זיינען אַרעסטירט געוואָרען און באַלד אַרויסגעלאָזען געוואָרען. 400 טויזענד פראַנק בלוטיגע פאָלקס־געלד זיינען פערפאַלען געוואָרען און די אַרמעע האָט קיין איינציגע קאָלדרע ניט בעקומען.

דער דערמאָנטער סימיאָן האָט דערצעהלט נאָך אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע וועגען אייי־נעם אַן ענגלענדער, פּאַרסאָן, אַ העכסט טונ־קעלע פּערזענליכקייט, אַ באַנקראָט־שווינדלער, געגען וועמען דער פראַנצויזישער געזאַנדטער אין לאַנדאָן, קאַמבאָן, האָט געוואָרענט זיין רע־גיערונג, דאָך האָט די קאָמיסיע פון פראַנצויי־זישען קריעגס־מיניסטעריום אין לאָנדאָן געקראָ־גען אַ בעפעהל פון פּאַריז איבערצוגעבען איהם דריי קאָנטראַקטען, צו צושטעלען 40 טויזענד פערד אויף אַ סומע פון 60 מיליאָן פראַנק; 1½ מיליאָן האָט דער חברה־מאַן צוזאַמען מיט זיין שותף בעקומען אויפ'ן האַנד.

און אויב פּראָסטיטוטקעס, פערברעכער, פעראורטיילטע פון גערעכט, שווינדלער, געגען וועמען די רעגיערונג ווערט געוואָרענט אָפי־ציעל, האָבען דאָך בעוויזען אַריינצוקריגען מי־ליאָנענדיגע בעשטעלונגען אַ דאַנק דער פער־קויפליכקייט פון די בעאַמטע, וואָס איז שוין צו ריידען פון געשעפטמאַכער וועלכע זיינען קיין מאָל ניט געקומען אין צוזאַמענשטויס מיט'ן געזעץ, וועלכע גיטען אַהם אָרענטליך פון שטאַנדפּונקט פון דער בורזשואַזער מאָ־ראַל — די האָבען שוין אָהן מורא געראַבע־וועט די רעגיערונג און געשאַפען זיך רייכטום פון דעם בלוט פון הונדערטער טויזענדער סאָל־דאַטען און פון די טרערען פון אלמנות און יתומים.

איינער גאַבריעל קאָניאַק, דער פּרימעניק און יורש פון דעם אייגענטימער פון די דע־פּאַרטמענט סטאָרס „סאַמאַריטען", דער הויפּט־ליפעראַנט פון וועש און קליידער פאַר דער אַר־מעע, קריגט אַרויס פאַר זיין פעטער אַ קאָנ־טראַקט מיט 20 פּראָצענט העכערע פּרייזען, פון די וואָס די סינדיקאַלע קאַמער פון שניידער באַלעבאַטים אין מאַנס האָט פאָרגעשלאָגען, — אַן אָרגאַניזאַציאָן וואָס שטעלט פאַר מיט זיך 20,000 אַרבייטער. דאָס מיניסטעריום האָט גע־וואוסט, אַז די סינדיקאַלע קאַמער גיט אַרויס ראַיעלערע וואַרע און ראַיעלערע אַרבייט, האַלט פּינקטליכער די קאָנטראַקט־בעדינגונגען, בע־צאָהלט בעסער איהרע אַרבייטער (5 פר. 17 סאַנטים פון מונדיר) ווי סאַמאַריטען (2 פר. 75 סאַנטים) און אַז אַלע פּראָפיטען וואָס זי וועט מאַכען פון רעגיערונגס־בעשטעלונגען וועט זי צוטיילען צווישען די פרויען פון איהרע מאָ־ביליזירטע אַרבייטער און די יעניגע פון איהרע אַרבייטער, וואָס זיינען געוואָרען אינוואַלידען. דאָס מיניסטעריום האָט דאָס אַלץ געוואוסט, דאָך איז דער פאָרשלאָג פון דער סינדיקאַלער קאַמער, וואָס איז געמאַכט געוואָרען אין אוי־גוסט 1914 נאָך ביז'ן מאָמענט פון דער אָנ־פראַגע (אין דעצעמבער 1915), געבליבען אָהן אַן ענטפער.

דאָס איז דערפאַר וואָס די קאַמער איז גע־ווען צו עהרליך אונטערצושמירען אַ וועלכען עס איז אינטענדאַנט ער זאָל זיך מיהען פאַר איהר אין מיניסטעריום.

### 4. הערר לעגאַס, דער סאָלדאַט פון 142טען רעגימענט.

דערפאַר אָבער ווי גיך עס פלעגען אָבגע־פאַרטיגט ווערן אַלערליי פערדעכטיגע סוביעקי־טען! די אויפדעקונגען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אין דעפּוטירטען קאַמער, טראָגען ממש

א סקאנדאליזען באראקטער. אזוי האט איי־נער פון די אינטענדאנטען, זשוריא, בעשטימט פאר דעם אפיציעלען צונעהמער פון די בעשטע־לונגען א פינאנסיסט א שווארצקינסטלער, מיט א שענדליכער פערגאנגענהייט — איינעם לע־גאס. דער סאציאליסטישער דעפוטאט ערנסט ראפאן, אונטערשטיצענדיג די אנפראגע פון סי־מיאנען, דערצעהלט וועגען לעגאס, אז ער איז געווען דער הויפטמאכער פון דער פירמע „לע־גאס", וואס איהר ספעציאליטעט איז ארויסצו־שיקען אויף ווייטע רייזען שיפען־חורבות וואס דארפען אונפערמיידליך ליידען שיפברוך. צוואנציג יאהר בסדר האט די פירמע געהאלטען אין שיקען שיפען צום אינזעל „דאס נייע לאנד", 50 פון זיי זיינען דערטרונקען געווארען צוזאמען מיט דער מאנשאפט און פראכט, און די פירמע האט אבגענומען פאר זיי פערזיכערונס־פרעמיעס. דאס מערקווירדיגע דערביי איז, אז די בעפעל־קערונג פון די האפענס־שטעדט האט אלע מאל געוואוסט, אז די פירמע געהט ארבלאזען צום גרונד נאך א שיף. ווען אין די לעצטע יאה־רען איז אביסעל געפעהרליך געווארען די עקס־פהואטאציע פון שיפברוכען, און די פירמע האט איינינגע מאל געמוזט אומקעהרען צוריק די פערזיכערונגס פרעמיעס, האט די פירמע זיך גענומען פאר דער עקספלואטאציע פון פער־פוילטער טרעסקע.*) ווען נאך דער ערדציטער־נים אויפ'ן מארטיניק־אינזעל האט די פראנצוי־זישע רעגיערונג געוואלט קומען צו הילף דער פעראומגליקטער בעפעלקערונג, איז דאס גע־ווען די פירמע לעגאס, וואס האט צוגעשטעלט פאר א געהעכערטען פרייז פערשטונקענע טרעס־קע, אויף וועלכע עס האט זיך שוין גאר קיין ביטן נים געפונען.

איז איצט, ווען מען האט געדארפט צווי־שען אנדערע פראוויאנט אויף צושטעלען טרעסקע פאר די סאלדאטען אויף די שלאכט־פעלדער, אויף א סומע פון 5 מיליאן פראנק, איז דאס דער דאזיגער לעגאס בעשטימט געווא־רען פאר דעם אפיציעלען עמפפאנגער, און פערשטעהט זיך האט ער דא אויפ'ן שטעל אב־געטראן א נידערטרעכטיגע שטיקער ארבייט — ער איז גלייכצייטיג געווען דער אגענט עמפפאנגער פאר דער רעגי־ערונג און דער ריפע־ראנט צו דער רעגיערונג. לעגאס האט פערקויפט זיך אליין טרעסקע — פערשטעהט זיך, אן ערגערען סארט, ווי עס איז בעשטעלט געווארען. דאס איז דערגאנגען צו דער פרעסע און עס איז ארויפגעשוואומען די סענסאציאנעלע „טרעסקע אפערע", וועלכע האט זיך פערענדיגט דערמיט, וואס דער אינ־טענדאנט זשוריא איז אראבגעזעצט געווארען פון זיין פאסטען און בעקומען קוים 20 טעג ארעסט; דער הויפט אינטענדאנט גענעראל דיוקען, דער פערזארגער מיט פראוויאנט פון פארזיזער גארניזאן, איז אבגעקומען מיט א גע־צוואונגענער רעזיגנירונג און אן אויסרייד. דאס בהוטיגע גערד אבער, וואס זיי האבען אנגע־ראבעוועט, איז פערבליבען אין זייערע פאט־ריאטישע קעשענעס. און דאס אינטערעסאנט־סטע דערביי: לעגאס איז ארויס א ריינ־גע־וואשענער פון געריכט. דער אופן ווי דער פראָ־צעס איז געפיהרט געווארען און די פריישפרע־כונג פון לעגאסען — האט אויסגעשריען ערענסט לאפאן — איז נאך שענדליכער און סקאנדא־ליעזער פון לעגאס'עס אייגענע מעשים.

עס איז ווערטה צו בעמערקען, אז אי דער אויבען דערמאהנטער גאבריעל קאניאק, אי לע־גאס האבען זיך געדעכענט אום סאהדאטען פון דער ארמעע — דער ערשטער האט געהערט צו דעם 117טען אינפאנטעריע רעגימענט, דער צווייטער אין רעזערוו פון דער טעריטאריאלער ארמעע. קאניאק אנשטאט צו געהן אין די טראנשעען האט בעקומען די פריוויליגיע צו דיע־נען אלס אינטענדאנט אין די אינטערעסען פון זיין אייגענער פירמע „סאמאריטען"; לע־גאס, ווי איהר זעהט, האט אויך אויסגעפונען און די מיליטער־פערוואלטער האבען פאר א גוטער מטבע מיט איהם איינגעשטימט — אז זיין אמת'ער פלאץ איז אין אינטענדאנטען־דיענסט, וואו ער קען פיהרען גלייכצייטיג זיינע און די רעגיערונגס געשעפטען. עס האט זיך אפילו געפונען אן עהרליכער באאמטער דא־נא, וואס האט לעגאסען דערווייטערט פון די גליטשיגע ביזנעס, זיינען געקומען העבערע בע־אמטע און האבען פערריכט דעם פעהלען פון דעם נארישען דאנא.

ענטפערענדיג אויף דער אנפראגע פון סי־מיאן און לאפאן, האט דער קריעגס־מיניסטער גאליאני צוגעגעבען, אז די געבראכטע פאק־טען זיינען ריכטיג אבער ער האט דערביי אונ־טערשטראכען, אז זיי ווארפען ניט קיין שאָ־טען אויף די העכערע באאמטע פון דער ארמעע־ווייל, האט ער אנגעוויזען, איבער 100 טויזענד קאנטראקטען זיי־נען פאר דער צייט פון דער מיהמה געשלאסען געווארען אין די אינטע־פעראנטען האבען אנגעדעכענט 30 שווינדלער קאנטראקטען. דערויף האט איהם דעפוטאט ברינע געענטפערט, אז עס וואלט גע־ווען א לייכטע זאך צו ברייננען נאך פיעלע עהנליכע פאקטען פון דער טהעטיגקייט פון די העלדען פון לייכטען פערדיענסט, וואס האבען

*) טרעסקע — ראמיר זיי אנרופען טראן־פיש־ראך, פון וועלכע מען בעקומט העבערטראן, פיש אויל.

בשותפות מיט די רעגיערונגס אגענטען עקס־פּלואַטירט די רעגיערונגס־קאַסע. וואָס שייך די העכערע בעאַמטע, האָט דעפּוטאַט פּעריע נאָך בעת די דעבאַטען פערטרויט דער קאַמער א סוד אז מאסיע טיערי, דער הויפּט פערוואַלטער פון דער אינטענדאַנטור אין קריעגס מיניסטעריום, איז גלייכצייטיג אויך איינער פון די פערוואַל־טער פון דער געזעלשאַפט פון פראַנצויזישער טרעסקע, וואָס אויך לעגאַל איז געווען איהרער א פאָרשטעהער.

גאַליאַני'ן האָט זיך ניט איינגעגעבען אָבצו־שוואַכען דעם שווערען איינדרוק, וואָס די אויפ־דעקונגען האָבען געמאַכט. סימיאַן האָט אפילו צוריקגעצויגען זיין פאָדערונג, אז א ספּעציעלע אונטערזוכונגס קאָמיסיע זאָל בעשטימט ווערען, איינגעהענדיג אויף די טענות פון מיניסטער־פּרעזידענט בריאַן, אז אזא קאָמיסיע וועט אָב־שרעקען די עהרליכע ליפּעראַנטען, וועלכע וועלען ניט וועלען אז דאָס לאַנד זאָל קוקען אויף זיי מיט חשד. אָבער עס איז יא אויסגעקלי־בען געוואָרען אין דער געוועהנליכער אָרדנונג אַן אויפזיכטס־קאָמיסיע פון 44 דעפּוטאַטען, וואָס זאָל דורכשטודירען אַ ל ע קאָנטראַקטען זינט די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען ביז זי וועט זיין געענדיגט.

## 5. די קאָנטראַקט־באַנדיטען אין דייטש־לאַנד.

עס וואָלט געווען א טעות צו גלויבען, אז אַרערליי שווינדלערייען ביי רעגיערונגס־בעשטע־לונגען זיינען נאָר פאָרגעקומען אין פראַנקרייך, און אז אין דייטשלאַנד, א דאַנק דער אנערקענ־טער עהרליכקייט פון דייטשען בעאַמטען, זאָל אזוינס ניט האָבען פּאַסירט. ווי איך האָב שוין געשריבען אין מיין פריהעריגען אַרטיקעל — „צוויי דינאַסטיען" — איז די גאַנצע מעטאַ־לורגישע אינדוסטריע אין דייטשלאַנד דורכגע־דרונגען מיט פּראָפיטען־יאָגערייען, און ווען סקאַנ־דאַלען זיינען ניט דערגאַנגען ביז צום רייכסטאַג, ווייזט עס נור, אז אין פראַנקרייך קומט דער אמת לייכטער אַרויס אין דער עפענטליכקייט, ווי דאָס האָבען בעוויזען די דרייפוס־, פּאַנאַמאַ־ און עהנליכע אפערען. די אַרטיקלען, וואָס זיינען ניט לאַנג צוריק פערעפענטליכט געוואָר־דען אין „פאָרווערטס" און אפילו אין „קעלני־שער צייטונג", זאָגען עדות, אז אויך אין דייטש־לאַנד, טראָץ אַלע ריידערייען וועגען דער עהר־ליכקייט פון די דייטשע אינטענדאַנטען, האָ־בען די קאָנטראַקט־באַנדיטען, די „שיעבער" ווי זיי רופען זיך אין דייטש — זיך אָנגעשאָטען מיט מיליאָנען פון ספּעקולאַציעס מיט רעגיע־רונגס בעשטעלונגען. איינינע דייטשע צייטונ־גען האָבען געפאָדערט די שטריינגסטע שטראָף פאַר די דאָזיגע „בלוטזויגער", אָבער דער „פאָרווערטס" האָט אָפען צוגעגעבען, אז נאַ־רען דאַרף מען זיך ניט — אין דייטשלאַנד וועט צו דעם ניט קומען.

אויך אין דייטשלאַנד זיינען געווען פיעלע פעלע, וואו וואורשטען־מאַכער האָבען צוגע־שטעלט רעדער פאַר וועגען, בוכהענדלער — שפּאַנגעצייג, בערזען־אַגענטען — אויפרייסונגס־שטאָפען, טעאַטער רעצענזענטען — געפאַנ־צערטע אויטאָמאָבילען, פּראָסטיטוטקעס — פערד און מיטראַליעזען, און האָבען דערביי פערדיענט צו 500 פּראָצענט און מעהר.

ניט לאַנג צוריק (אין דעצעמבער 1915) איז פאָרגעקומען א פּראָצעס פון איינינע דייטשע פאַבריקאַנטען, וועלכע זיינען בעשולדיגט גע־וואָרען אין א שווינדעל מיט שוכוואַרג, וואָס זיי האָבען געדאַרפט צושטעלען דער עסטרייכ־ישער רעגיערונג. פון דעם בעשולדיגונגס־אַקט איז צו זעהן אז 1) 9,400 פּאָר שטיוועל האָבען ניט אָנגעהויבען צו טויגען; 2) אויף פיעלע שטי־וועל איז געווען געשטעלט א פאַלשער שטעמ־פּעל פון העכערע סאָרטען: 3) אויף פיעלע שטיוועל זיינען די זייטען געווען פון פּאַפּיער; 4) איין מאָל שוין פערבראַקירטע שטיוועל זיי־נען נאָך אַמאָל געבראַכט געוואָרען; 5) פאַלשע נומערען זיינען געשטעלט געוואָרען: אנשטאָט 40 און 41 — וועלכע ווערען אינגאַנצען ניט אָנגענומען — 42 און 43.

דאָס מאָל זיינען די שולדיגע שטרענג בע־שטראָפט געוואָרען: דער הויפּט־שווינדלער, יאַקאָבי — מיט 5 יאָהר געפענגניס, און זיינע העלפער קאהן — מיט 4½ יאָהר, און שמידט — מיט 18 מאָנאַטען. אָבער אין הונדערטער פע־לע האָבען די רויבער אָבגעשניטען טרוקען. מיט איין וואָרט, אויך דאָ האָבען די שווינדלער גע־אַרבייט מיט א ברייטע האַנד. און ווי וואָל־טען זיי עס געקענט, ווען זיי וואָלטען ניט גע־האַט די „פריינדליכע" הילף פון דעם אידעאַלען דייטשען אינטענדאַנט?

און וואָס איז שייך די אונגעהייערע פּראָפּי־טען, וואָס פיעלע כעמיישע, מעטאַלורגישע, אַנדווירטשאַפטליכע אונטערנעהמונגען, האָבען געמאַכט אויפ'ן „כשר'ען" אופן, קענען מיר וועגען דעם זיך מאַכען א בעגריף פון די ציפערן, וואָס דער בערלינער „פאָרווערטס" האָט געבראַכט.

מיט דער איצטיגער גרויסער מלחמה, וואָס יעדעס לאַנד רופט איהר די בעפרייאונגס מלחמה — האָט זיך איבערגע'חזר'ט די אל־טע געשיכטע. בעת יעדעס לאַנד לויפט אָב מיט בלוט און מיליאָנען שטאַרבען פון הונגער און קעלט און דעם שונא'ס קוילען, פּראָוועט דער רויב־קאַפּיטאַל זיין סעודה אויף די ביי־נער פון די מלחמה קרבנות. פון איין זייט וואַקסט א באַרג פון בר־מנן'ס, פון דער אַנ־דערער א באַרג מיט אוצרות. דאָ קוועלען ליידען אָהן א שיעור, דאָרט טאַנצען מיליאָנען א ווילדען משוגענעם טאַנץ.

ז. ברכות:

# אונטערן שאָטען פון חרמון

(ערצעהלונג)

(אויס דעם לעבען פון די אידישע קאָלאָניסטען אין ארץ ישראל)

II.

טרויעריג, מיט שווערע זיפצען, טהוט איהר ארבייט אויפ'ן צווייטען טאָג רחל. מיט קיינעם רעדט זי ניט. צייטענווייז האפט זי זיך אָן פאר'ן הארץ.

— וואָס איז מיט דיר, רחל? — פרעגען זי אונרוהיג די עלטערען. אבער זי, שווייגענדיג, א בלאסע, טהוט ווייטער איהר ארבייט. צייטענ־ווייז קוקט זי זיך אום. עפּעס בעאונרוהיגט זי. זי מיינט: אבימלך, אָבער קיינעם זעהט זי ניט.

און פארנאכט, ווען די היץ איז אָבגעפאלען און די קאָלאָניסטען, שבת'דיג־געמיטליך, זיצען אויף זייערע דעכער און שמועסען זיך איבער, איז רחל פון הויף ארויסגעגאנגען און האָט זיך אויפ'ן גרויסען שטיין ביים קוואל געזעצט.

ווי א גרויסער ברענענדיגער אויוועז, וואס וואַרפט פון זיך פלאם־פייער, האָט זיך די זון הינטער די וואָלקענס בעהאלטען און אלץ נידע־ריגער צו די בערג זיך אראבגעלאָזען, און צפת מיט די אראבישע דערפער, וואָס זיינען ווייט אין די בערג געלעגען, זיינען געווען איינגעהילט אין א רויטליכען שטויב. מיט א דינעם נע־פעל איז דער ים כנרת בעדעקט געווען, איבער וועלכען עס זיינען ווי שאָטענס געשוואומען ווייסע זעגלען. די לופט איז פול געווען מיט א געצווישערעי און געזאנג־געשריי פון די פויגעל און חיות, וואָס האָבען זיך שלאָפען געקליבען.

— פארוואָס בין איך אנטלאָפען און ניט גע־טאנצט?... — דערמאָנט זיך רחל אויף דער „פאנטאזיע"... און זי זעהט סאלימ'ן אזוי ווי ער איז נעכטען געשטאנען און אויף איהר געקוקט. שארף קוקט זי זיך איין אין דער זייט פון טבריה, וואָס האָט ווי א קופּע ווייסע שטיינער אויסגע־זעהן.

— אלע שפּאצירען דאָרט יעצט... די חבר'־טעם יום־טוב'דיג אָנגעטהאָן... דאָרט איז יעצט פרעהליך... און איך זיין דאָ איינע אליין — טראכט זי — חלימה איז מיין פריינדין... אבער זי איז דאָך אן אראבקע... אה, ווי פרעהליך איז דאן אויף מאיר בעל הנס געווען — דערמאָנט זי זיך פּלוצלונג אויף ל"ג בעומר. — אלע אין יום־טוב'דיגע קליידער, אין א שיפעל מיט דער גאנצער קאָלאָניע אין טבריה איבערגעפאָהרען... אזוי מילד האָט די זון געווארימט... דער ים האָט געברענט... פון גרויס פרייד האָט זי אפילו רבקה'ן מיט וואסער בערשפּריצט און יענע האָט געווייינט: „מיין נייע קלייד"... און וויפיעל מענ־שען דאָרט איז געווען! — דערמאָנט זי זיך ווייטער — מיט די חבר'טעם איז זי שפּאצי־רען געגאנגען, און דאָ זיינען שוין די אראבער אונטערגעקומען און ווינקען צו איהר, און איינער האָט זי אומגעארמט און געוואָלט א קוש טהון פאר אלעמען אין די אויגען — דערמאָנט זי זיך — אבער איך האָב גוט א שטוים געטהאָן.

זי געדענקט ווי דעם גאנצען טאָג האָט ביי איהר דער פנים געפייערט און איהר האָט זיך אזוי געוואלט שפּרינגען, טאנצען, לויפען! און פארנאכט?... צוליעב דעם צדיק האָט מען פיי־ערם געברענט, די הדלקה אָנגעצונדען. אלע, ווי די ספרדים אזוי אויף די אשכנזים, טאנצען אין איין קרייז, אריינווארפענדיג אין פייער אלערליי טייערע חפצים. זי האָט אויך א טיכעל אריינ־געוואַרפען... דערנאָך איז זי מיט חבר'טעם ארומגעגאנגען, און די אראבער זיינען שוין ווייטער דאָ. אין אן אנגענעהמען פחד שטופען זיך די חבר'טעם איינע צו דער צווייטער. אָבער זי איז גלייך אויף די אראבער געגאנגען... און זיי האָבען מיך דורכגעלאָזען... — זיצט זי מיט אן אראבגעלאָזענעם קאָפּ און דערמאָנט זיך ווי פרעהליך איהר איז דאָרט געווען...

זי בעמערקט גאָר ניט ווי די ערד האָט די זון פערשטעלט און עס איז שוין פינסטער...

ווי פון א טיעפער גרוב ווינקען צו איהר די פייערלעך אין טבריה און בעטען: זיי אזוי גוט, קום צו אונז!...

— — — —

דעם ווייין האָט מען שוין פון די פעלדער אראָבגענומען. טרויעריג האָט דער טונקעל־גרינער „סעזאם" (באָרגא) זיינע קעפּלאך צום הימעל געהויבען, אזוי ווי ער וואָלט מקנא געווען דעם אָבגעשניטענעם ברויט און זיך געבעטען מען זאָל איהם אויך וואָס גיכער אראָבנעהמען.

דאָרט ווייטער, האָט גדלות'דיג איהרע שנעע־ווייסע בערשטלעך די „דורע" אויפגעהויבען, אזוי ווי זי וואָלט פון דער גאנצער וועלט גע־שפּאָט: „אהא! צו מיר איז ניט אזוי גרינג צו־צוקומען"...

ווי בעדעקט מיט גרויע זאמדיגע לאטעס, אויף וועלכע עס האָבען אומגעבלאָנדזשעט שוואַרצע ציעגען און ווייסע שעפּסעלעך, האָט

אויסגעזעהן די ערד מיט די נידעריג אָבגעהאַקטע שטרוי.

ביי דעם אַלטען יעקב האָט ניט געכאַפּט קיין עסען פאַר די בהמות. ער האָט געשטעלט רבקה'ן זי זאָל אויסדרעשען אביסעל גערשטען. חויך, מיט אַ קלינגענדיגען געשריי טרייבט אָן רבקה די צוזאַמענגעשפּאַנטע עזעל און פערד אין דער שווערער הילצערנער ברעט, וואָס איז מיט שטיינדלעך אונטערגעקלאַפּט.

בלישטשענדיג מיט די שוואַרצע אויגעלעך, אונטערצמאָקענדיג מיט'ן צונג טצי.. טצי... טצי... קלאַפּט מיט'ן בייטש רבקה, און הָ הָאָט זיך גאָר דער עזעל איינגעשפּאַרט און וויל ניט געהן. דאָס פערד, קוקענדיג אויף איהם, האָט נאָכגעטהאָן דאָס אייגענע.

וויפיעל רבקה שרייט און שמייסט זיי, עס הערפט ניט. מיט מעלאַנכאָליש־אַראָבגעלאָזטע אויערען דרעהט דער עזעל מיט זיין וויידעל און אין דער אייגענער צייט כאַפּט ער אביסעל שטרוי. אין דאָס פערד, אויס פּראָטעסט, וואַרפט אונטער מיט די הינטערסטע פיס און בלייבט באַלד רוהיג שטעהן, אָבטרייבענדיג מיט'ן עק די פליגען, שפּאָטיש קוקענדיג מיט איין אויג אויף רבקה'ן, אזוי ווי ער וואָלט געזאָגט: „נו, ווי קומסטו אויך אונז אָנטרייבען, דאַרפסט נאָך אביסעל אונטער־וואַקסען"...

– טאַטע, טאַטע! זיי ווילען ניט געהן — האָט פערלאָרען רבקה איהר געדולד און גערופען צו יעקב'ן, וועלכער איז אויף אַ קופּע שטרוי אין שאָטען געלעגען. שטעהט אויף דער אַלטער יעקב, נעהמט די לייצעס אין די הענד, צמאָקעט מיט'ן צונג, שמייסט מיט'ן בייטש. דאָס פערד און דער עזעל וואַרפען אַ קוק פון דער זייט, גיבען אַ טראַכט, און זעהענדיג אז זיי האָבען דאָ צו טהאָן מיט יעקב'ן, הויבען זיי אָן שפּאַנען ווייטער ציפריעדען, קאַטשענדיג זיך און אָבטרייבענדיג מיט די עקען די פליעגען.

— מען דאַרף נאָר ניט מורא האָבען און זיי גוט אָנשמייסען — לערענט יעקב. — זיי פיהלען ווער עס שטעהט אַרום זיי...

די לייצעס נעהמט שוין רבקה, און זייענדיג ברוגז אויף זיי, שמייסט זי זיי מיט אַלע קרעפּ־טען ביז זיי הויבען אָן צו לויפען.

און אין דער אייגענער צייט אַרבייטען אויך אין פעלד סאַלים און רחל; זיי צופּען „סעזאַם". דער אַלטער יעקב וואָלט זיי ניט געלאָזען אַליין געהן אַרבייטען. נאָר פון איין זייט אַרבייטען אַראַבער, וואָס רייסען אויף דעם „סעזאַם", און פון צווייטען זייט אידען קאָלאָניסטען.

— ער האָט מיר געהייסען געהן טאַנצען — נעהט אום אין „סעזאַם" רחל, אויסקלייבענדיג די מעהר פאַרטיגע, און אין דער אייגענער צייט וואַרפט זי בליקען אויף סאַלים'ען... — וואו איז ער?...

סאַלים מורמעלט שטיל אַ ליעדעל, וואַרפענ־דיג צייטענווייז אַ גיכען בליק אויף רחל'ען, וועלכע הויבט אָן רויטלען זיך און עפּעס אַ מיעד־קייט הויבט זי אָן פיהלען אונטער זיין בליק.

— זעהר היים איז היינט... — טראַכט זי.

די זון איז שוין הויך. ווי וואַסער גיסט פון רחל'ען דער שוויים און זי איז זעהר דורשטיג. אָבער דאָס וואַסער איז וואַרים. אויפ'ן רעכטען זון איז דער „לובריק" (קריגעל) געבליבען ליגען.

— פאַרוואָס האָסטו דעם „לובריק" אין שאָ־טען ניט געהאַלטען? — בייזערט זי זיך אויף סאַלים'ען.

אָהן ווערטער נעהמט סאַלים דעם „לובריק" און געהט אָנפילען איהם מיט וואַסער. און אויך „לעבען" (זויערמילך) האָט ער געבראַכט.

— פאַרוואָס ביזטו אויף דער „פאַנטאַזיע" געבליבען? — פרעגט מיט פערדרום רחל, אַרומ־נעהמענדיג מיט די אויגען די אָנגעשוואָלענע מוס־קולען פון זיינע שטאַרקע הענד און פעסטע פיס.

— איך בין געגאַנגען אַהיים, נאָר אין וועג האָט מיך אבדול האַפּעז בעגעגענט און ניט גע־וואָלט אָבלאָזען — האָט סאַלים אַ שימער גע־טהאָן מיט זיינע ווייסע צייהן.

— וואָס האָט מען דיך גערופען?... אַלע זיי־נען ביי אייך געזונד?...

— על חאַמדאַלאַ (דאַנקען גאָט)... אַלע גע־זונד... אונזערע קלייבען זיך געהן אויף „האַזזאַ" און זיי האָבען מיך אויך גערופען.

— און דו געהסט? — האָט זי איהרע טיעפע אויגען אויף סאַלים'ען אָנגעשטעלט.

— איך ווייס ניט... — האָט ער אונבעשטימט געענטפערט.

אין דער צייט האָט זיך פון דער ווייטענס מלכה געוויזען. זי האָט עסען געבראַכט.

אונטער דעם ווייט צושפּרייטען הימעל, בע־גאָסענע מיט זונען־שטראַהלען, האָבען זיי זיך געזעצט מיטאָגען.

— „איטפאַדאַל" — האָט מלכה סאַלים'ען עסען גערופען.

— „סאַכטען" — האָט ער זיך אָבגעזאָגט.

— היי, סאַלים, „תפאַדאַל"! — האָט מען געשריען פון די שכנים. נאָר סאַלים האָט גע־דאַנקט און האָט אַרויסגענומען פיטעס, ציבעלע, קנאָבעל, צופיהרט „לעבען" מיט וואַסער און עסט.

רחל קוקט אפילו ניט אין זיין זייט.

— וואָס ביזטו ברוגז אויף איהם? ער וועט נאָך אונז וואַרפען איבער דיר, — בעמערקט איהר מלכה. מיט אַן אַראַבגעלאָזענעם קאָפּ שווייגט רחל.

נאָכ'ן מיטאָג, ניט קוקענדיג אויף דער הייץ, נעהמט מען זיך גלייך צו דער אַרבייט. . . . . .

— זיי ניט מיט איהם אזוי... — זאָגט איהר אָן מלכה, אומקעהרענדיג זיך אין קאָלאָניע. מיט אַ לאַנג־דויערענדען בליק קוקט איהר נאָך רחל.

שטיל איז אַרום און אַרום. פערבעהאַלטען פון

די האלב־טאָגיגע זונען־שטראהלען, ריהט יע־דערער וואו ער קען:

די קליינע פויגעלעך האָבען זיך אין די פעל־זען און בוימער בעהאַלטען. די טשערעדעס האָבען זיך ביי דעם וואַסער צונויפגעדריקט און שווער אָטעמענדיג שטעהען זיי אין איין קופּע מיט אַראָבגעלאָזענע קעפּ.

צייטעניוויז שניידט דורך דעם הער־בהויען רוים אַן אָדלער, און דער מענש, ניט האָבענדיג קיין רוה, אַ מיעדער, שטעלט ניט אָב די אַרבייט.

החל איז עפּעס זעהר דורשטיג און גאַנץ אָפּט געהט זי טרינקען וואַסער. סאַלים איהר גע־לאָזען „לעבען" און זי צופיהרט איהם מיט וואַ־סער, וואָס פרישט איהר אָב.

— ווילסט אַ טרונק? — פרעגט זי סאַלימ'ען.

— ניין — שאָקעלט יענער מיט'ן קאָפּ.

שווייגענדיג, פערכאַפּט אין דער הערשענדער שטילקייט און ליידענשאַפטליכען אונמאַכט, אַר־בייטען זיי און אונבעמערקט האָבען זיי זיך איי־נער צום צווייטען דערנעהנטערט.

— געהסט אויף „האַזזאַ"? — פרעגט איהם רחל, און גיט גלייך צו: — געה, וועסט ברענגען גמלים... וועסט קויפען אַ ווייב און וועסט לעבען ווי אַן „עפענדי" (אַ פּריץ)... דו וועסט ניט דאַר־פען אַרבייטען ביי די אידען...

— איך ווייס ניט צי איך וועל געהן... און קיין ווייב דאַרף איך ניט... אַ בעסערע פאַר דיר וועל איך אפילו פאַר פופציג „נאַפּאָלעאָן" (20 פראַנק) ניט קריגען... — האָט מיט אַ פייערעל אין די אויגען געענטפערט סאַלים.

— נו, נו, האָסט ניט וואָס צו האָפען. וואו האָסטו געזעהן, אַז אַ „יהוד־סעקנאַדזיע" זאָל חתונה האָבען מיט אַן אַראַבער? — האָט מיט אַ פערשטיקטען קול רחל אַרויסגערעדט.

— וואָס? פאַר דעם גאַנצען דאָרף האָט דיך דיין באָטער מיר צוגעזאָגט, אויב איך וועל אַרי־בערגעהן צו אייך אַרבייטען, — האָט ער אויף די אויגען דעם „אַגאַל" אָנגערוקט, און ווי אַ בלוטדורשטיגע חיה אַ ציה געטהאָן מיט'ן קער־פּער.

מיט ברייט־אָפענע אויגען האָט אויף איהם רחל געקוקט, אָנבויגענדיג זיך אָן אַ זייט. הויך האָט זיך ביי איהר די האַרין געהויבען.

פון דער ווייטענס האָט זיך יעקב געוויזען, וועלכער האָט גמלים געטריבען מיט דעם אונ־טערטרייבענדיגען מאָנאָטאָנעם אויסגעשריי: אָ־אָ־אוו־וואַ. ער איז געקומען פערנעהמען די אָנ־געצופּטע פאַר'ן טאָג סנאָפּעס „סעזאַם". הויך צו דער זון האָט זיך די ערד אויפגעהויבען און אַלעס האָט אויף דער נאַכט געוואַרט.

פרעהליך, פון אונטער די רעכטע פיס, זיינען פויגעלעך אַרויסגעפלויגען. ווי פייקען האָבען זיך פון איין אָרט אויפ'ן צווייטען די ווילדע טויבען איבער־געט־אָגען. מיט פערריבענע ווידלען זיינען די טשערעדעס איבער די פעלדער געגאַנגען. און דער אַלטער זיידע, דער חרמון האָט ליעבליך ווייך געוואונקען פון אונטער די אַראָבגעלאָזענע ברע־מען, און אין דער לופט האָט געקלונגען דער געזאַנג פון די אַרבייטער, וואָס האָט זיך צוזאַ־מענגעגאָסען מיט דעם זומאַראַ־שפּיעלען פון דעם פּאַסטוך, שאַפענדיג אַ לויב־געזאַנג דעם אַוועק־געהענדען טאָג.

סאַלים און רחל האָבען צונויפגעטראָגען די סנאָפּעס, וואָס זיינען מיט די וואָרצלען אין דער הויך געשטאַנען, די זון זאָל די זאַנגען ניט טרי־קענען, און האָבען אָנגעלאָדען אויף די גמלים, וועלכע האָבען זייערע גרויסע מיילער געעפענט, כאַרכלענדיג ברוגז, אַזוי ווי זיי וואָלטען געזאָגט, אַז עס איז שוין גענוג...

---

אויף דער נאַכט, נאָך דער אַרבייט, קומענדיג פון פעלד, האָט פרעהליך רחל די שטוב־אַרבייט געטהאָן. ליעבליך איינינע מאָל די בהמה אַ קלאַפּ געטהאָן, וואָס האָט שפּיעלענדיג זיך פאַר איהר קלייד געכאַפּט. צוקושט די קליינינקע, ווייסע ציעגעלע און אַוועק מיט איהר איבער'ן הויף טאַנצען, שלעפענדיג זי פאַר די פאָדערסטע פיסלעך.

— נאַר, וואָס האָסטו זיך צושפּיעלט? — בייזערט זיך כלומרשט מלכה.

געענדיגט די אַרבייט אין הויף, לויפט זי אין שטוב, און אין טהיר האָט זי זיך אָן רבקה'ן אָנגעשטויסען, זי געכאַפּט אויף איהרע געזונטע הענט און געשפּרונגען איבער'ן שטוב.

— שיַמט זיך גאָר ניט... אזא גרויסע, שפּרינגט ווי אַ ציעג... — בייזערט זיך מלכה, צוגרייטענדיג דעם עסען.

— שטעה! איך וועל צוגרייטען און דער־לאַנגען דעם עסען, — איז רחל צו דער מוטער צוגעלאָפען.

— געה, געה! — שטופּט זי אָב די מוטער, — געה רוה זיך אויס!...

— ניין, ניין, געה דו אויפ'ן דאַך! — וויל רחל ניט אָבטרעטען. — דו מיט'ן טאַטען, וועט איהר ביידע ווי פּריצים זיצען, און איך מיט רבקה'ן וועלען אייך עסען אַרויפטראָגען. אמת, רבקה?

— יאָ, יאָ, — כאַפּט אונטער יענע, וועלכע האָט זיך אויך אָנגעשטעקט מיט רחל'ס פרעה־ליכקייט.

— גע, געה, איך וועל אַליין מאַכען דעם עסען. געה, האָט זיך צוהוליעט ווי אַ ציעג, — קעמפּפט מיט איהר מלכה.

— מיר וועלען זי נעהמען פאַר די הענט און אויבען אַרויפפיהרען, — ווינקט רחל צו רבקה'ן.

רחל פון איין זייט, רבקה פון דער צווייטער זייט, כאַפּען אָן די מוטער פאַר די הענד און מיט גרויס פּאַראַד פיהרען זיי זי אויפ'ן דאַך אַרויף, און וויפיעל זי קעמפּפט ניט מיט זיי, עס העלפט ניט.

— ווי אַ חתן, — לאַכט רחל.

ארויפפיהרענדיג די מוטער, האָבען זיי זיך גענומען מאַכען די וועטשערע, צוגעגרייט דעם שאַלאַט, די „דעדעראַ" (געקאָכטע רייז אָהן סאָוס) דערלאַנגט.

— און וואו איז סאַלים? — האָט זיך רחל א כאַפּ געטהאָן.

— היי, סאַלים! — שרייט יעקב.

— יאַללאַ! — הערט זיך פון באַיאַדער זיין ענטפער.

— ביזט מיט איהם שלום? — פרעגט מלכה.

רחל האָט זיך ניט־הערענדיג געמאַכט. סאַלים איז געקומען און שווייגענדיג האָט מען געגעסען.

רחל זיצט ניט איין רוהיג; טהוט א שטופּ רבקה'ן און ביידע צולאַכען זיך. ווינקט אויף מלכה'ן, וועלכע האָט פערוואונדערט אויף זיי געקוקט, און ווייטער א געלעכטער ארויסגעשאָסען. מען קוקט איינע אויף דער צווייטער און קוים וואס מען האלט איין דעם געלעכטער. נאָכ'ן עסען וויל מלכה צוקלייבען דאָס געפּעס.

— ניין, ניין, — שפּרינגט אויף רחל, און נאָך איהר רבקה.

און ביידע הויבען זיי אָן צוקלייבען, ווארפענדיג זייטיגע בליקען אויף סאַלימ'ן, ווערכער איז גלייך אַוועקגעגאַנגען.

א שטילע און דושנע, אָהן א ווינטעל נאכט. מיט זייער גיפטיגען זזז... דרעהען זיך קאָמאַרעס.

מיט דעם קאָפּ אין דער „אַבאַיע" איינגעדרעהט שלאָפט דער אַלטער יעקב. רבקה, האַלב־שלאָפענדיג, ליעגט מיט'ן קאָפּ אין רחל'ס שויס. מלכה איז אין שטוב אונטען אַראָבגעגאַנגען. און עפּעס אזוי טרויעריג איז רחל'ען געוואָרען, ביז צום וויינען, און מיט'ן האנט האָט זי זיך פאַר'ן הארצען אָנגעכאַפּט. שטאַרק, פעסט און צערטליך־ליעב האָט זי צו זיך רבקה'ן אָנגעדריקט.

— אוי, טהוט מיר וועה, — האָט יענע אָבגעקרעכצט. און פון באַיאַדער הערט זיך די בערוהיגענדע שטים פון סאַלימ'ען:

„ווער וועט אונז צושיידען?...
דעם ברייטען גאַרטעל וועל איך דיר
ברענגען....
אין מיין אויוועז וועסטו ברויט באַקען...
אויף דיין הארצען איז אויסגעקלאַפּט
צוויי קליינע ציגעלעך, א צווילינג..."

איינהערענדיג זיך, פיהלט זי ווי עמיצער וואָלט אויף איהר געקוקט. זי קוקט זיך אום, און עפּעס א שאָטען איז פערשוואונדען.

— אבימלך.... — מורמעלט זי צאָרנדיג.

שטאַרק, פעסט, אזוי ווי זי וואָלט ביי איהר שוין געזוכט, דריקט זי זיך צו רבקה'ן. דאָס ליעד איז אַנטשוויגען געוואָרען.

איהר טולענע דעקע, אין וועלכע עס זיינען איינגעפּאַסט פיעל־פאַרביגע טהייערע שטיינער, האָט די נאַכט איבער דער וועלט צושפּרייט. כוואַליעס פון פער'כישופ'טע נאַכט־שטימען טראָגען זיך פון די בערג.

דער קוים־געמערקטער נאַכט־ווינטעל פערהאַלט זיך און רוישט אין די אָנגעוואָרפענע קופּעס תבואה, וואָס זעהען זיך ווי גרויע פלעקען.

און דאָרט ווייט, ווייט, הויך, הויך אויפ'ן רעכטען חרמון, ברענט פלאַטערענד א פייערער. דאָ ווערט ער פערשוואונדען, דאָ ברענט ער אויף ווייטער.

רחל קוקט זיך איין אין דעם פייערעל און איהר ווייזט זיך אויס, אַז דאָס איז גאָר עמיצענ'ס זעהר א בעקאַנטע אויג, וואָס רופט, בעט און ווינקט צו איהר.

איינגענורעט דעם קאָפּ אין רבקה'ס ברוסט, ליעגט צוזאַמענגעקנויפּלט רחל און נאָך מעהר ריי־פער און שאַרפער זעהט זי דעם אויג...

---

איין טאָג האָט רחל פערשפּעטיגט צו דער ארבייט. די ארבייט איז איצט געווען ביי דער קאָהאָניע.

— היי, סאַלים, סאַלים! — האָט זי געריפען, ניט זעהענדיג קיינעם אין פעלד; זי האָט געמיינט, אַז ער האָט זיך געלעגט אין שאָטען אָברוהען. קיינער ענטפערט ניט. רחל'ען ארבייט זיך ניט. אין די אויערען קלינגט סאַלימ'ס ליעב־ינגס־ליעד.

— וואו איז ער עס? — קוקט זי זיך אום אין אַלע זייטען און פער'חלש'ט, פויל, געהט זי אום אין דעם „סעזאָם". נאָר פּלוצלונג האָט זי מיט מעהר חשק אָנגעהויבען ארבייטען. זי האָט סאַלימ'ען דערזעהן.

— ברוך הבא! — איז צוגעגאַנגען סאַלים. — און האָט זיך אויף געשטעלט ארבייטען.

— וואו ביזטו געווען, וואָס דו ביזט אזוי שפּעט געקומען? — פרעגט, ניט קוקענדיג אין זיין זייט, רחל.

— מען איז געקומען פון אונזער דאָרף, נאָכ'ן ענטפער, צי איך וועל געהן אויף „האזזא".

— און דו געהסט?

— מן הסתם יאָ

— געה ניט! — האָט זיך אונערוואַרטעט ביי רחל'ן ארויסגעריסען. — ווער וועט די אַר־בייט ענדיגען?

— מען וועט לאַכען פון מיר, אויב איך וועל ניט געהן.

— דו וועסט אַוועקגעהן און מיך וועסטו ניט בעקומען, — איז רויט געוואָרען רחל.

ווילד האָבען זיינע אויגען געפינקעלט און בלאַס איז זיין פּנים געוואָרען, וואָס האָט פון טונקעלען קאָליר גרוי אויסגעזעהן. און ווי א חיה, מיט צושפּרייטע נאָזלעכער, זיך געריסען אין איהר זייט מיט זיין קערפּער. רחל האָט זיך אָבגעוואָרפען.

ביינאַכט האָט רחל געזאָגט דעם טאַטען, אַז סאַלים וויל אַוועקגעהן. אפילו ער האָט שוין געוואוסט פון דעם.

נאָכ'ן עסען איז יעקב אַוועקגעגאַנגען אופ'ן „באַיאַדער". רבקה מיט דער מוטער אונטען. איינע אַליין איז רחל געבליבען ליגען.

דאָס בילען פון הינט, ווײנען פון קינדער און קולות וואָס שרײען זיך איבער, רופען אײנער דעם צווײטען, הערען זיך פון דאָרף. ערגעץ פון דער ווײט הערט זיך דער מאָנאָטאָנער צוצוויגע־נער זינגען פון אַן אַראַבער.

שווער האָט די נאַכט געאָטעמט אַנטקעגען הימעל, וואָס האָט אויף איהר פון אויבען גע־קוקט און אַזוי ווי זי וואָלט איהם געפרעגט: ווען וועל איך שוין אָברוהען?

אויפמערקזאַם־אָנגעשטרענגט קוקט זיך אײן רחל אין די גרויסע שטערען, וואָס האָבען אויף איהר פון אויבען געוואונקען.

דאָרט ווײט איז אײן בלויער שטערענדעל פערשוואונדען געוואָרען, נאָר גלײך האָט ער ווײטער געבלישטשעט נאָך חנ'עוודיגער, מיט טונקעל־בלויע שטראַהלען, מיט אַ „גוט־נאַכט" רחל'ן בעגריסט.

— קום אַראָב, קום אַראָב! — רופט איהם מיט אַ געבעט אין האַרצען רחל.

און עס דאַכט זיך איהר אויס, אַזוי ווי אין די פינקלענדע שטערען־שטראַהלען לאָזט זיך צו איהר אַראָב עפּעס אַ ווײסע מילדקײט. ווי דער גערוויש פון דעם שטילען באַרג־וואַסער־קוואַל, נעהמט זי איהר אַרום מיט איהרע ווײכע, ווײסע פליגלען, קושט זי אין שטערען, צערטעלט איה־רע האָר...

נאָר פּלוצים זעהט זי, ווי עפּעס אַ גרויסע שוואַרצע היה, מיט אַ געלען פײערעל אין די אויגען, קריכט אויפ'ן דאַך. „מין האַדאַ"? — פרעגט זי מיט אַ האַלב פערשטיקטען קול.

און האָס שוואַרצע ענטפערט ניט און קריכט גלײך צו איהר.

זי קען זיך פון אָרט ניט ריהרען און „דאָס" קריכט אַלץ נעהענטער און נעהענטער, און עפּעס האַלט עס אַ ווײסע, אַ גלאַנצענדיגע זאַך. זי ווײל שרײען.

— איך וועל טויטען, אויב עמיצער וועט זיך דאָ ווײזען! — דראָהט ער מיט'ן רעוואָלווער.

זי האָט סאַלימ'ען דערקענט. דער שרעק איז פערשוואונדען געוואָרען. שטאַרק קלאַפּט דאָס האַרץ. פאַר די אויגען דרעהען זיך רונד־קרײזען...

סאַלים האָט זי אומגעאַרמט.

— דו וועסט ניט געהן... דו וועסט ניט געהן... — פליסטערט זי מיט טרוקענע ליפּען...

שפּעטער, ווען זי האָט זיך אומגעקוקט, האָט זי קײנעם ניט געזעהן.

אין מזרח האָט זיך שוין דער עמוד השחר געזעהן. פון דאָרף האָט זיך געהערט דער טרויע־ריג־געצויגענער ניגון פון די אַראַבקעס, וואָס האָבען אויף די שטײנערנע האַנט־מילכלעך ווײן געמאָהלען. אַ קאַלטער ווינטעל האָט געבלאָזען.

פון דער קעלט האָט אויפגעציטערט און, אײנדרעהענדיג זיך פעסטער אין דער גראָבער קאָלדרע, איז זי אַנטשלאָפען געוואָרען...

ווי דער קאָנפערענץ, וואָס איז פאָרגעקומען אין סעפּטעמבער אין דער שווײץ, אין צימער־וואַלד, איז געמאַכט געוואָרען אַ פּראָבע פון דאָס נײ צונויפ־ציבינדען די איבערגעריסענע פעדים פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אחדות.

די ערשטע פראַגע, אָן וועלכער עס האָט זיך אָנגעשטויסען די קאָנפערענץ, איז געווען, צי מען דאַרף אויסאַרבײטען אַנ'אַרגעמײנע פּראָג־ראַם, אַלס אַ טעאָרעטישען יסוד פאַר דער סאָ־ציאַליסטישער פּראַקטיק. דעם געדאַנק האָט די מעהרהײט אַבגעוואָרפען: ערשטענס, וואָלט די קאָנפערענץ, וואָס איז בעשטאַנען פון פער־שיעדענאַרטיגסטע עלעמענטען, קײן מאָל זיך ניט געקענט אײניגען אויף אײן פּרינציפּיעלער דעקלאַראַציע, און צווײטענס — דאָס איז בע־זונדערס וויכטיג — אָננעהמען אַזאַ דעקלאַרא־ציע וואָלט געהײסען מאַכען אַ פערזוך אַריינצו־טראָגען אַ צושפּאַלטונג אינ'ם אַלטען אינטער־נאַציאָנאַל און אַרויפטרעטען אויפ'ן וועג פון בעשאַפען אַ נײעם, אַ דריטען אינטערנאַציאָ־נאַל. מען דאַרף, האָט מען געזאָגט, אונטער־שטרײכען דאָס, וואָס פעראײניגט די עלעמענ־טען, וועלכע זענען געבליבען טרײ דעם אינ־טערנאַציאָנאַל, און ניט דאָס, וואָס שײדט זיי פונאַנדער. דעריבער האָט מען זיך אָבגעזאָגט פון אָנצײכענען די גרונד־לינײעס פון אינטער־נאַציאָנאַלער סאָציאַליסטישער פּאָליטיק, וואָס

זיאַדימיר קאָסאָווסקי:

# דער צווײטער צו דער דריטער אינטערנאַציאָנאַל?

(איינדריקע פון דער קאָנפערענץ אין צימערוואַלד*)

.1

* געגאָסע קאָסאָווסקי האָט אונז געשיקט דעם אַרטיקעל פון דער שווײץ נאָך מיט אײניגע מאָנאַטען צוריק. די פראַנצויזישע מיליטער־מאַכט האָט איהם אָבער אויפ'ן וועג קאָנפיסקירט. מיט וואָס פאַר אַ רעכט בענעהמט מען זיך אַזוי מיט דער פּאָסט, וואָס געהט פון אַ נײטראַלען לאַנד אין אַ נײטראַלען לאַנד — בלײבט אַ קשיה.

דעמזעלבען שיקזאַל האָט אויך געהאַט געגאָסע ליבמאַנ'ס אַרטיקעל פון דער שווײץ, וואָס מיר האָ־בען ערשט יעצט ערהאַלטען. וועט געדרוקט זײן אין נעקסטען נומער. — רעדאַקציאָן.

צו דערצו קען בערעכטיגט זיין ניט אַ צופעליגע קאָנפערענץ, וועלכע איז צונויפגערופען געוואָרען ביי אַזוינע אונגאָרמאַלע בעדינגונגען, נאָר אַ רעגולאַר צוזאַמענגעשטעלטער אינטערנאַציאָנאַלער קאָנגרעס. מען איז מושוה געוואָרען צו בענוגענען זיך מיט׳ן אַרויסלאָזען אַ „מאַניפעסט״, אַ פּשוט׳ען אויפרוף צו די אַרבייטער פון אייראָפּאַ אָנצוהויבען אַן׳ענערגישען קאַמפּף פאַר שלום.

דער מאַניפעסט, וואָס איז אויסגעאַרבייט געוואָרען, שטעלט מיט זיך פאַר אַ קאָמפּראָמיס צווישען פערשיעדענע עלעמענטען, וואָס איינע שטעהען פאַר אַ צושפּאַלטונג, די אַנדערע ווילען מיט אַלע כחות איינהאַלטען די איינהייט; איינע שטרעבען אויפצובויען אַ נייעם אינטערנאַציאָנאַל אָהן אַלע די עלעמענטען, וועלכע זיי שטעמפּלען אַלס אָפּאָרטוניסטישע, שאָווינים־טישע, אימפּעריאַליסטישע, די אַנדערע ווילען בלויז ווידער בעלעבען דעם אַלטען אינטערנאַציאָנאַל; איינע האַלטען זיך פאַר אַזאַ און אַזאַ ערקלערונג פון דעם קריזיס, וואָס לעבט איבער די אינטערנאַציאָנאַלע אַרבייטער בעוועגונג, די אַנדערע פאַר אַ היפּך׳דיגע; איינע זוכען קודם כל דעם אינדיווידועלען הויפּט־שול־דיגען פון דער מלחמה, די אַנדערע לעגען דאָס גאַנצע געוויכט אויף די אָביעקטיווע קרעפטען, וואָס האָבען געטריבען און געבראַכט צו דער וועלט־בלוטבאָד, און האַלטען די גאַנצע שולד־פראַגע פאַר אַ פּוסטען פּלפּול, א. אז. וו.

ערפילען אַזאַ שווערע אויפגאַבע, ווי צופריע־דענצושטעלען אָט די אַלע עלעמענטען, האָט דער מאַניפעסט געקענט בלויז דורכדעם, וואָס ער האָט דעם שווערפּונקט אַריבערגעטראָגען אין׳ם גע־ביעט פון אַגיטאַציע: אין׳ם רופען די אַרבייטער זיך אַבצוזאָגען פון דער פּאָליטיק, וואָס איז געבויט אויף „דורכהאַלטען״; ניט רעכענענדיג זיך מיט דער מיליטערישער לאַגע פון זייער לאַנד, פון דאָס ניי זיך נעהמען פאַר׳ן קאָנזעק־ווענטען קלאַסען־קאַמפּף און אָרגאַניזירען אַ קריעג דעם קריעג. אָט די קאַמפּס־לאָזונגען זענען געווען די פּלאַטפאָרמע, אויף וועלכער עס האָבען זיך געקענט איינינען אַלע אַנטהיילנעהמער פון דער קאָנפערענץ, ווי ווייט זיי זאָלען זיך ניט פונאַנדערגעהן אין׳ם אָבשאַצען דעם קריזיס און די סבות פון דער מלחמה.

מיט דעם קאָמפּראָמיס־כאַראַקטער פון׳ם מאַניפעסט ערקלערט זיך אויך דאָס, וואָס עס פעהלען לחלוטין אין איהם ממשות׳דיגע אָנווייזונגען בנוגע צו דער פרידענס־קאַמפּאַניע. דאָ, אין דעם וויכטיגסטען פּונקט פון מאַניפעסט, האָבען אויף איהם אַרויפגעלעגט זייער שטעמפּעל די דייטשען. זיי האָבען ערקלערט, אַז זיי קענען ניט קומען צום אַרבייטער מיט אַ דאָקומענט, וואו עס זאָל זיין פון אויסען פאָרגעשריבען, וואָס און ווי זיי זאָלען טהאָן, דאָס וואָלט אָהן אַ מאָס שווער געמאַכט זייער אַגיטאַציע. די פראַגע וועגען קאָנקרעטע טאַקטישע מיטלען דאַרף זיי אַליין איבערגעלאָזען ווערען. די טענה האָט מען אָנגענומען און קיינע קאָנקרעטע דירעקטיוועז אין מאַניפעסט ניט אַריינגעשטעלט. אַגב איז קיין דרינגענדע נויט דערין ניט געווען, ווייל אין מאַניפעסט ווערט קריטיקירט די „דורכהאַלטען״־פּאָליטיק פון די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען, און פון דער דאָזיגער קריטיק איז סיי ווי סיי ניכר, אַז מען דאַרף ברעכען דעם בורג־פרידען, שטימען געגען קריעגס־קרעדיטען א. אז. וו.

מיר זעהען, די קאָנפערענץ איז צוגעטרעטען צו איהר אויפגאַבע בכלל פּראַקטיש. מען האָט זיך אַבגעזאָגט צו רעפאָרמירען די אידעאָלאָגיע. די מעהרהייט האָט פערשטאַנען, אַז אָנהויבען פון אַזאַ מין אַרבייט וואָלט געהייסען זיך אַנשטויסען אויף אַזעלכע שטערונגען, וועלכע עס איז לחלוטין אונמעגליך בייצוקומען, און פון ערשטען שריט אָן מאַכען פאַר אונמעגליך וואָס פאַר ניט איז פעראייניגונג. דאָס, וואָס מען קען איצט יע דורכברעכען, איז די ספּעציפישע פּסיכאָלאָגיע פון געגענזייטיגען אונצוטרוי און פאַרפרעמדקייט. דער ווירקזאַמסטער מיטעל דערצו, אויסער דעם מיינונגס־אומבייט אויף דער קאָנפערענץ גופא, איז די טהאַט, אַן׳אינטערנאַציאָנאַלע אַקציאָן פון פּראָלעטאַריאַט, אַן׳אַלגעמיינע אַרויסטרעטונג פאַר פרידען, וואָס צו דערצו דאַרף מען זיך פריהער אָבזעגענען מיט׳ן „בורג־פרידען״. אין דעם זין איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען דער מאַניפעסט.

דערפון אבער, וואָס די קאָנפערענץ האָט זיך בעמיהט צו האַלטען אין די גרענעצען פון דעם, וואָס איז פּראַקטיש מעגליך, איז נאָך ניט געדרונגען, אַז די צימערוואַלדער פּראָבע וועט זיך אין אַ געניגענדער מאָס איינגעבען און וועט אונז ניט סוף כל סוף אַרויספּריינגען אויף אַ פאַלשען, פערדרעהטען וועג פון מחלוקת׳ען און צושפּאַלטונגען. די בעדינגונגען, ביי וועלכע די קאָנפערענץ איז צונויפגערופען געוואָרען, דער אופן, ווי זי איז אָרגאַניזירט געוואָרען, איהר צוזאַמענשטעלונג א. אז. וו. גיבען אונז ניט — דאָס מוז מען מודה זיין — קיינע גע־ניגענדע גאַראַנטיעס געגען דעם.

2.

קודם כל איז די צוזאַמענזעצונג פון דער קאָנפערענץ ניט געווען אויף אַזוי פיעל גינסטיג, אַז דאָס, וואָס זי האָט אויפגעטהאָן, זאָל געפינען אַ שטאַרקען אבקלאַנג אין די ברייטע פּראָלעטאַרישע מאַסען.

אין מיטעלפּונקט פון דעם קריזיס, וואָס דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליזם געהט דורך, שטעהען דייטשלאַנד און פראַנקרייך. האָס פערהאַלטען זיך פון דעם בעוואוסטזיניגען

פּראָלעטאַריאַט אין די דאָזיגע לענדער האָט די גרעסטע בעדייטונג ביים אויפשטעלען דעם אינטערנאַציאָנאַל. דייטשלאַנד און פראַנקרייך זענען אָבער גראַד געווען שוואַך פאָרגעשטעלט.

די פראַנצויזישע דעלעגאַטען האָבען פערטרעטען בלויז אַ קליינעם טייל פון דער סינדיקאַליסטישער בעוועגונג, די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט אינגאַנצען געפעהלט.*) דער אומשטאַנד האָט דאָ אַ בעזונדערע בעדייטונג, ווייל אין פראַנקרייך, ווי בעוואוסט, עקזיסטירט פון כמה יאָהרען אַ געגענזאַץ צווישען סינדיקאַטען און פּאַרטיי. אמת בעת דער מלחמה האָבען די סינדיקאַטען און די פּאַרטיי געשלאָסען צווישען זיך אַ מין יד־אחת, אָבער ניט אויפ'ן באָדען פון סאָציאַליזם, נאָר אויפ'ן באָדען פון דער „הייליגער אייניגקייט", פון קלאַסען־שלום. אַזוי ווי דער אַנטאַגאָניזם צווישען ביידע מינים ארבייטער בעוועגונג אין פראַנקרייך איז אַ גאַנץ ממשות'דיגע זאַך, וועלכע דער קריעג האָט נור פערדעקט, מוז דער אומשטאַנד, וואָס אין צימערוואַלד האָבען לחלוטין געפעהלט פאָרשטעהער פון דער פּאָליטישער אָרגאַניזאַציע פונ'ם פראַנצויזישען פּראָלעטאַריאַט, פערדעכענט ווערען פאַר אַ בעדייטענדען בלויז.

פון דייטשלאַנד איז געווען די אָפּאָזיציע, אָבער אין איהר האָט געהערשט אַ גרויסע אונאייניגקייט בנוגע פּראָגראַם און טאַקטיק, זי האָט אפילו ענטהאַלטען אין זיך עלעמענטען, וואָס זענען שוין ארויף אויפ'ן וועג פון צושפּאַלטונג און געפינען זיך פאָרמעל מעהר ניט אין דער פּאַרטיי.

דאָ איז כדאי צו בעמערקען, אַז עס האָט אינגאַנצען געפעהלט די עסטרייך־אונגאַרישע סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, איינער פון די שטאַרקסטע צווייגען פון אינטערנאַציאָנאַל.

די נייטראַלע לענדער האָבען געהאַט נאָך אַ פיעל שוואַכערע פערטרעטונג. פון האָלאַנד איז ניט געווען ניט איינע פון די צוויי פּאַרטייען, וואָס געהערען צום אינטערנאַציאָנאַל, נאָר אַ קליינע גרופּקע „די אינטערנאַציאָנאַלע", וואָס האָט זיך געבילדעט בעת דער מלחמה און געפינט זיך אין אָפּאָזיציע אי צו די „אָפּאָרטונים־טען", אי צו די „מאַרקסיסטען". פון שוועדען און נאָרוועגען האָבען אויך געפעהלט די פּאַרטייען, פערטרעטען איז געווען נור די יוגענד־אָרגאַניזאַציע, אַ גאַנץ היבשע אָרגאַניזאַציע, אָבער די יוגענדליכע, ווי בעוואוסט, שפּילען אין ערגעץ ניט קיין ווי פיעל ניט איז וויכטיגע ראָלע אינ'ם פּאַרטיי־לעבען, אין שוועדען שטעהען זיי נאָך דערצו אין אַ שאַרפער אָפּאָזיציע צו דער פּאַרטיי. די שווייצאַרישע פערטרעטונג איז געווען אַ ריין פערזענליכע, הינטער וועלכער עס איז קיין ארגאַניזאַציע ניט געשטאַנען.

פערטרעטען, ווי געהעריג, זענען געווען נור איטאַליען, רומעניען און טייל־ווייז בולגאַריען (בלויז איינע פון די צוויי פּאַרטייען, וואָס געהערען צום אינטערנאַציאָנאַל, די פּאַרטיי פון די „ענגהערציגע").

דער רומענישער און דער בולגאַרישער דעלעגאַט האָבען נאָך פאָרגעשטעלט די „באַלקאַנישע סאָציאַליסטישע פעדעראַציע", אָבער אין אונזער פאַל קען מען זיך מיט איהר ניט רעכענען, ווי מיט אַ גאַנצער קערפּערשאַפט, ווייל די גריכישע סאָציאַלדעמאָקראַטיע, וואָס געהערט צו איהר און וואָס האָט זיך אין יוני היינטיגס יאָהר אַרויסגעזאָגט פאַר נייטראַליטעט פון גרעכענלאַנד, האָט שפּעטער געביטען איהר שטעלונג צו דער מלחמה: דעם 3 (16) אויגוסט האָט דער ניי אויסגעקליבענער צענטראַל־קאָמיטעט אַרויסגעלאָזען אַ מאַניפעסט, אין וועלכען ער רופט אָבצוזאָגען זיך פון נייטראַליטעט, וואָס איז כלומרשט געפעהרליך פאַר די „נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ" פון גריכענלאַנד, און אריינצומישען זיך אין די מלחמה לטובת דעם דריי־אָבמאַך, וואָס פערטיידיגט, ווי עס הייסט אינ'ם מאַניפעסט, אין דעם איצטיגען פעלקער־צוזאַמענשטויס די פּרינציפּען פון „פּראָגרעס", „פרייהייט", „סאָציאַלער אונאַבהענגיגקייט" און „אַלוועלטליכען שלום", אין דער צייט, ווען „דער פרייסישער מיליטאַריזם וויל דערשטיקען דעם גייסט פון דעמאָקראַטיע".

וואָס איז שייך רוסלאַנד און רוסיש־פּוילען, איז הגם עס האָט געהייסען, אַז עס בעטייליגען זיך די אפיציעלע פּאַרטייען, נאָר אַנוועזענד זייגעווען בלויז עמיגראַנטישע גרופּעס. דאָס איז, פערשטעהט זיך, ניט קיין פאַרוואורף, ביי די ספּעציפיש רוסישע בעדינגונגען און בעזונדערס אין איצטיגען מאָמענט האָט עס אַנדערש ניט געקענט זיין, נאָר אַ פאַקט בלייבט אַ פאַקט, אַז די רוסישע דעלעגאַציע איז געווען אַנ'עמיגראַנטישע. די רוסישע עמיגראַנטישע קרייזגרעכענען תמיד געווען שוואַך פערבונדען מיט דעם רוסלענדישען פּראָלעטאַריאַט, נאָך מעהר אָבגעריסען זענען זיי איצט, בעת די מלחמה האָט כמעט אינגאַנצען צערשטערט דעם פערקעהר מיט רוסלאַנד. די עמיגראַנטישע גרופּעס זיינען דעריבער ניט בכח אין אַ מעהר אָדער וועניגער בעדייטענדער מאָס אויסצופיהרען דעם ווילען פון דער קאָנפערענץ—אָרגאַניזירען אַ קאָמפּאַניע פאַר שלום צווישען די רוסלענדישע אַרבייטער.

רעדענדיג וועגען דער צוזאַמענשטעלונג פון דער קאָנפערענץ, מוזען מיר אָנווייזען אויף נאָך אַ וויכטיגען מאָמענט: עס האָבען פאָלשטענדיג געפעהלט אויף איהר די געווערקשאַפטען, וואָס

*) הגם איינער פון די פראַנצויזישע דעלעגאַטען, גענאָסע בורדעראָן, איז אַ מיטגליעד פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, נאָר דעלעגירט האָבען איהם סינדיקאַטען, ניט פּאַרטיי־אָרגאַניזאַציעס.

זענען פאַקטיש פערבונדען מיט דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. די פּראָפעסיאָנעלע ארבייטער בעוועגונג האָט געהאַט א זעלבשטענדיגע פער־טרעטונג אויף די אינטערנאַציאָנאַלע סאָציאַ־ליסטישע קאָנגרעסען; א דאַנק דעם האָבען זייערע בעשלוסען געהאַט א געהעריגע אויטאָרי־טעט אין די אויגען פון די ארבייטער מאַסען. א חוץ אייניגע פראַנצויזישע סינדיקאַטען, וואָס האָבען קיין מאָל ניט אָנגעהערט צום סאָציאַ־ליסטישען אינטערנאַציאָנאַל, איז די עקאָנאָמי־שע אָרגאַניזאַציע פון פּראָלעטאַריאַט געבליבען אָן א זייט פון דער צימערוואַלדער קאָנפערענץ. קיינער וועט ניט לייקענען, אז דאָס איז פאַר איהר געווען א גרויסער חסרון.

בעטראַכט מען, פון וועמען די קאָנפערענץ איז בעשטאַנען, מוז מען קומען צום שלוס, אז קיין גרויסע ווירקונג אויף די ארבייטער מאַסען קען זי ניט האָבען. די ווירקונג וועט נאָך ליי־דען צוליעב דעם, וואס די קאָנפערענץ איז צו־זאַמענגעשטעלט געווען הויפּטזעכליך פון די אזוי גערופענע אידעאָלאָגישע עלעמענטען, וואָס האָבען, ווי בעוואוסט, א בערך שוואַכע פיהלונג מיט די ארבייטער מאַסען.

אָבער דער בעגעהר ארויסצושלעפּען דעם אינטערנאַציאָנאַל פון דעם זאַק געסעל, וואוהין ער איז פערקהאָבען, און צוצוגרייטען די בערינ־גונגען פאַר אַן אינטערנאַציאָנאַלע ארויסטרע־טונג פון פּראָלעטאַריאַט געגען די מלחמה איז אומעטום אזוי גרויס, אז אפילו אזא שלעכט אָרגאַניזירטע קאָנפערענץ, ווי די צימערוואַל־דער, האָט געפונען אַן אָבקלאַנג אויך מחוץ יע־נע, וואָס זענען אויף איהר געווען פערטראַטען: דאָס איז צו זעהן דערפון, וואָס נאָך דער קאָנ־פערענץ זענען צום צימערוואַלדער מאַניפעסט צוגעשטאַנען א רייהע פּאַרטייען, וואָס האָבען זיך אין איהר ניט בעטייליגט.

דער דאָזיגער אומשטאַנד דאַרף אונז אָבער ניט מאַכען בלינד. מיר דאַרפען ניט פערגעסען, אז די צוזאַמענשטעלונג פון דער קאָנפערענץ האָט געהאַט אין זיך די גרעסטע חסרונות, וואָס צוליעב זיי מוז איהר ווירקונג בלייבען שטאַרק בעגרענעצט. פערשווייגען דאָס וואָלט געווען שעדליך. מען מוז ארויסזאָגען דאָס, וואָס איז, און וואָרענען געגען איבערטרייבען די בעדייי־טונג פון דער קאָנפערענץ. מען דאַרף ניט פאָ־דערן פון איהר מעהר פון דעם, ווי פיעל זי קען געבען, כדי שפּעטער ניט ענטטוישט צו ווערען, וואָס דאָס וואָלט נאָר געגעבען א קלאַפּ דעם צימערוואַלדער אויפטהו.

3.

אויף דער צימערוואַלדער קאָנפערענץ האָבען זיך ארויסגעוויזען שטאַרקע צושפּאַלטונגס־טענדענצען, אויף וועלכע מיר מוזען זיך ספּע־ציעל אָבשטעלען צוליעב זייער געפעהרליכער טבע.

אויף דער קאָנפערענץ איז געווען א היבשע צאָהל חברים, וואָס זעהען אין צושפּאַלטונג א נויטיגען פאָרבעדינג פון פעראייניגונג, מענשען, וואָס זענען איבערצייגט, אז אָהן ארויסוואַרפען פון אונזערע רייהען א טייל פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע און אָהן בעשאַפען א דריטען אינ־טערנאַציאָנאַל אויף א שפּאָגעל נייעם אידעאָ־שען יסוד וועט מען פון דעם קריזיס ניט ארויס־געהן. זיי האַלטען, אז דער צווייטער אינטער־נאַציאָנאַל האָט אלעמאָל אין זיך געטראָגען דעם זוימען פון פערדאַרבונג, די מלחמה האָט בלויז ענטפּלעקט און פערשאַרפט די חלאת, וואָס האָט שוין פאַר דעם יאָהרענלאַנג בעהאַלטענערהייט רואינירט דעם אָרגאַניזם פון אינטערנאַציאָנאַל. דער צווייטער איטערנאַציאָנאַל און אַלע די עלעמענטען, וואָס ווילען צונויפבינדען די פע־דים, וועלכע ציהען זיך פון איהם צו אונז, און בילדען זיין אינערטען גוף, דאַרפען אָבגעוואַר־פען ווערען ווי גיפטיגע פּסולת.

די אַנהיינגער פון צושפּאַלטונג האָבען זיך ענטפּלעקט, בעת דער פיהרער פון די רוסישע באָלשיוויקעס, לענין — א פּרינציפּיעלער צו־שפּאַלטער, וואָס האַלט א כירורגישע אָפּעראַ־ציע פאַר א אוניווערסאַלען היילמיטעל געגען אַלע סכסוכים אין דער ארבייטער בעוועגונג — איז ארויס מיט זיין רעזאָלוציע. אין דער דאָ־זיגער רעזאָלוציע האָט ער פאָרמולירט זיין גאַנצע סטראַטעגיע, וואָס איז געבויט אויף דריי טאַקטישע כללים: ערקלערען פאַר פערעטער אַלעמען, ווער עס איז ניט מסכים צו זיין תורה, אָבגרענעצען זיך פון אַלע זייטען — פון רעכטס, פון מיטען און פון לינקס, און פּרעדיגען אַוואַנ־טורים־טישע קאַמפּפּס־מעטאָדען.

די רעזאָלוציע האָט מען זיך אבגעזאָגט אפילו צו בעטראַכטען, ווייל פאַר דער מעהרהייט פון דער קאָנפערענץ איז געווען קלאָר, אז אָננעהמען אזא רעזאָלוציע וואָלט הייסען געהן מיט'ן וועג פון צושפּאַלטונג. נאָר די רעזאָלוציע האָט גע־פונען ניט ווענינ סימפּאַטיע: איינע האָבען זיך אויף איהר גע'חתמ'עט — דער לעט, די שוועדען־נאָרוועגען, א פּוילישער דעלעגאַט (פון אָפּאָזיציע פּ. ס. ד.), א שווייצער און א דייטש; אַנדערע האָבען זיך מיט איהר סאָלידאַריזירט, ווי דער פאָרשטעהער פון דער רוסישער ס. ד. צייטונג „נאַשע סלאָוואָ" (ניט קיין לענינסט), די האָלענדישע דעלעגאַטקע; עס האָבען איהר מיטגעפיהלט נאָך אַנדערע, ווי אייניגע פון דער דייטשער דעלעגאַציע. נאָר אפילו די מיטפיה־לענדע האָבען ניט געקאָנט ביי זיך פּועל'ען איינצושטעלען זיך פאַר אזא רעזאָלוציע, זיי האָבען גאַנץ גוט פערשטאַנען, אז דאָס איז אַן אמת'ע מינע, וואָס וואָלט אויפגעריסען די קאָנ־פערענץ, ווייל אזוינע טהוער, ווי דער דייטש לעדעבור (איינער פון די וואָס האָבען גע'חתמ'עט דעם מאַניפעסט), וואָס שטעהען פעסט פאַר איינהאַלטען די איינהייט און זענען געגען אַוואַנ־

טיורעס, וואָלטען זיך אָבגעשאָקעלט פון דער קאָנפערענץ, ווען זי וואָלט געהאַט אָנגענומען לענינ׳ס רעזאָלוציע.

ווי די מעשה זאָל ניט זיין, די צושפּאַל־טונגס־מעטאָדע האָט געהאַט פאַר זיך אַ היב־שע מינדערהייט, וועלכע מען קען ניט אַראָב־מאַכען אונטער׳ן האַנד, בשעת עס האַנדעלט זיך וועגען דעם ווייטערדיגען גורל פון דעם צי־מערוואַלדער אויפטהו.

דאָ וועט פּאַסען אויפמערקזאַם צו מאַכען אויף אַ אינטערעסאַנטע ערשיינונג: די „עקסט־לינקע" צושפּאַלטער און די רעכטע עלעמענטען פון דער דייטשער סאָציאַלדעמאָקראַטיע ווייזען אַרויס אַ ריהרענדע אחדות בנוגע צום צווייטען אינטערנאַציאָנאַל. אי די אי יענע זענען זיך צונויפגעגאַנגען אויף איין און דעמזעלבען לאָ־זונג: „עס זאָל לעבען דער דריטער אינטער־נאַציאָנאַל!"

דעם דאָזיגען שלאָגוואָרט האָט ניט לאַנג בעגרינדעט אין אַ ספּעציעלען אַרטיקעל דער בעוואוסטער דייטשער ס. ד. טעאָרעטיקער קו־נאָוו, וואָס האָט זיך בעת דער מלחמה אַ רוק געטהאָן שטאַרק אויף רעכטס. דער צווייטער אינטערנאַציאָנאַל, זאָגט קונאָוו, איז אינגאַנצען צופאַלען געוואָרען, און עס וואָלט געווען „אַנ׳־אומזיסטע סיזיפוס־אַרבייט" צו פּרובען „צו־נויפקלעען" זיינע שאַרבענס. אויף די חורבות פון דעם אַלטען אינטערנאַציאָנאַל דאַרף אויפ־געבויט ווערען אַ „נייער" בנין, וואָס זאָל זיין „אַנ׳אינטערנאַציאָנאַלע געמיינשאַפט פון אַקר־ציאָן און אַרבייט".

קאַרל קאַוטסקי האָט צוקלאַפּט קונאָוו׳ס פּלאַן און האָט בעוויזען, אַז קיין שום נייעס האָט ער אונז ניט געקענט זאָגען, זיין „שפּאָ־געל נייע" אָרגאַניזאַציע איז אין עצם אַ „גע־נויע קאָפּיע" פון דעם אַלטען אינטערנאַציאָנאַל. דירעפאָרמאַטאָרען פון קונאָוו׳ס שניט האַלטען הספּדים נאָך דעם צווייטען אינטערנאַציאָנאַל און קיין בעסערעס קענען זיי אונז ניט פאָרלע־גען, דעריבער איז זייער שפּיעל אַזוי געפעהר־ליך. אויב דער צווייטער אינטערנאַציאָנאַל וועט נעלם ווערען, בעמערקט ריכטיג קאַוטסקי, וועט זיין פּלאַץ פערנעהמען ניט איינער, נאָר אַ האַלבע טוץ אינטערנאַציאָנאַלען, וואָס יעדערער פון זיי וועט זיך פּראָקלאַמירען אַלס דעם איינ־ציג אמת׳ן דריטען אינטערנאַציאָנאַל.

„ווער עס שטערט אויפצושטעלען דעם צוויי־טען אינטערנאַציאָנאַל, דער אַרבייט געגען אויפ־שטעלען דעם אינטערנאַציאָנאַל בכלל" — אָט די גאָלדענע ווערטער קאַוטסקי׳ס דאַרפען זיך אַנמערקען די עקסט־לינקע צושפּאַלטער. ווי זייערע ברידער פון רעכטס, האַלטען זיי אין איין שרייען, אַז דער צווייטער אינטערנאַציאָנאַל איז טויט און מען דאַרף איהם שוין שטעלען אַ מצבה אָדער בעסער אַן עספּען־פּלאָקען, און אויך ווי יענע ווילען זיי צושטערען דאָס אַלטע, ניט זייענדיג אימשטאַנד אונז צו געבען עטוואָס נייעס, וואָס זאָל האָבען די ממשות, אויסער קלינגענדיגע פּראַזען, מיט וועלכע זיי פערדע־קען די הוילקייט פון זייערע פּלענער.

4.

ביי היינטיגען טאָג איז דער שווערפּונקט פון דער פראַגע אין דער קאָמיסיע, וועלכע די קאָנפערענץ האָט פון זיך אויסגעטיילט. אויפ׳ן ערשטען בליק איז „די אינטערנאַציאָנאַלע קאָ־מיסיע אין בערן" אַ גאַנץ בעשיידענע איינריכ־טונג, אָבער אין אמת׳ן טראָגט זי אין זיך ניט קיין קליינע געפאַהר.

אויף דער קאָנפערענץ האָט מען בעטאָנט, אַז מען איז ניט אויסען צו צושפּאַלטען דעם אינטערנאַציאָנאַל און בויען אַ דריטע אינטער־נאַציאָנאַלע אַסאָציאַציע, אַז די קאָמיסיע דאַרף ניט פערנעהמען דעם אָרט פון׳ם אינטערנאַציאָ־נאַלען סאָציאַליסטישען ביורא. צי וועט אָבער די קאָמיסיע פערבלייבען אין די בעשיידענע גרענעצען, וועלכע זענען פאַר איהר אין גאַנץ אַלגעמיינע שטריכען אנגעמערקט געוואָרען?

מען דאַרף ניט פערגעסען, אַז די לאַגע פון דער קאָמיסיע איז פול מיט ווידערשפּרוכען: פון איין זייט האָט זי בעקומען די שליחות פון אַנ׳אַגיטאַציאָנס־צענטער, וואָס זאָל טרייבען פּאָראויס דעם פּראָצעס פון בעלעבען דעם אינ־טערנאַציאָנאַל, וואָס זאָל העלפען צונויפקליי־בען זיינע צעוואָרפענמע גלידער, און פון דער אַנדער זייט דאַרף זי פערבלייבען אַן אינפאָרמאַ־ציאָנס־ביורא און זיך ניט מישען אין די קאָמפּע־טענץ פון׳ם אָפיציעלען צענטער, פון דעם אינ־טערנאַציאָנאַלען סאָציאַליסטישען ביורא, אַנ־דערש געזאָגט: זי דאַרף זיין אַ צענטער, נאָר אויסמיידען צו שפּילען די ראָלע פון אַ פולבע־רעכטיגטען צענטער.

ווי מען זעהט, איז די לאַגע פון דער קאָמי־סיע זעהר אַ שווערע. בייקומען מיט כבוד אַלע שווערקייטען וועט זי קענען נור ביי איין תנאי: אויב זי וועט אין איהר טעטיגקייט זיך האַלטען פעסט און ענטשלאָסען ביי דעם כלל, אַז אַנ׳אינ־טערנאַציאָנאַל, ד. ה. אַ פעראייניגונג, וואָס זאָל אויסדריקען די אינטערעסען, די שטרעבונגען און דעם ווילען פון דעם אַלוועלטליכען פּראָלע־טאַריאַט, קען מען אויפשטעלען נור פון די אַל־טע פּאַרטייען, ווי גרויס עס זאָלען ניט זיין די פעהלערען, וואָס זיי האָבען בעת דער מלחמה בעגאַנגען.

וועט אָבער די קאָמיסיע אונפערהאָפט זיך לאָזען פערפיהרען און וועט זיך נעהמען בויען אַ נייעם אינטערנאַציאָנאַל פון אָפּאָזיציעס, מינדערהייטען, שטיקער, אָבגעריסענע פון די פּאַרטייען, דאַן וועט זי זיך אַליין פער׳משפּט׳ען און ווערען אינגאַנצען אונמעכטיג. די פּאַרטיי־ען און די מאַסען, וואָס שטעהען הינטער זיי,

וועלען, אלס א כלל, נאָך איהר ניט געהן, ניט דערפאַר האָבען זיי אזוי פעסט געקעמפּפט אויף די אינטערנאַציאָנאַלע קאָנגרעסען פאַר די איינ־הייט פון דער בעוועגונג, כדי איצט מיט איין קלאַפּ זי מקריב צו זיין.

זי וועט דערמיט אויך גרב עובר זיין אויף דעם ווילען פון דער קאָנפערענץ, וועלכע האָט זיך קלאָהר ארויסגעזאגט געגען יעדען פערזוך צו בויען א נייעם אינטערנאַציאָנאַל, און וועט צו שאַנד מאַכען דעם גאַנצען צימערוואַלדער אויפטהו. זי וועט נור איינם דערגרייכען: זי וועט נאָך מעהר פערגרעסערן די מהומה אינ'ם אינטערנאַציאָנאַל. א דריטען אינטערנאַציאָנאַל וועט זי ניט בעשאַפען. אויב זי וועט יע וואָס עס איז ברייגגען אויף דער וועלט, איז סיידען א אינטעליגענטישע סעצעסיע אינ'ם אינטער־נאַציאָנאַל, — א סעקטע, א קרייזעל.

כדי זיך ניט אָבקעהרען אָן א זייט אויפ'ן קרומען שטעגעל פון צושפּאַלטונג און אויסמיי־דען די אָנגעוויזענע געפאַהר, וועט די קאָמיסיע מוזען בעזיצען א שטאַרקען ווילען, פיעל טאַקט, פאָרזיכט און אויסגערעכענטקייט. לאָמיר האָ־פען, אז זי וועט ביי זיך געפינען אלע מעלות, וואָס זענען נויטיג, איהר ארבייט זאָל האָבען דעם געווינשטען ערפאָלג.

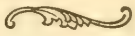

י. פּיראָזשניקאָוו

# ארבייטער געזאַנג פעראיינען

צווישען אלע בראַנשען פון דער מוזיקאַלי־שער קונסט איז ניטאָ קיין איין איינציגע, וואָס זאָל זיין אזוי צוגענגליך צו די פאָלקס־מאַסען, ווי כאָר זינגען. די פראַגע וועגען גוטע שטימען איז וויכטיג נאָר פאַר א קליינעם כאָר, אין וועל־כען עס הערט זיך דייטליך יעדע איינצעלנע שטימע. אין א גרויסען כאָר, אָבער, וואו יעדע פּאַרטיע האָט צעהנדליגע זינגער, גיסען זיך צו־נויף אלע שטימען צוזאַמען און עס הערט זיך בלויז א י י ן גרויסע זינגמאַסע. אין אזא כאָר קען נעהמען אַנטייל יעדער איינער וואָס האָט נאָר א וואָסער־עס־איז געפיהל און ליעבע צו מוזיק, און א געניטער דיריגענט קען פון אזא כאָר ארויסבעקומען גרויסע מוזיקאַלישע עפעקטען.

עס איז העכסט אינטערעסאַנט, ווען מען דענקט, דאָס יעדער איינער פון דיעזע „זינגער" אָן און פאַר זיך מעג ניט האָבען די מינדעס־טע ידיעה אין מוזיק, און דאָך, ווען ער איז פעראייניגט צוזאַמען מיט פיעלע אַנדערע אזעל־כע ווי ער אין א גרויסען כאָר, ווערט ער א טייל פון א גרויסען, פיעל־קעפּיגען מוזיקאַלישען ריעז, וועלכער קען בעווייזען וואונדער אין דער מוזיקאַלישער קונסט. — איך, אלס מוזיקער, שעהם זיך ניט צו זאָגען, אז א גוטער זינג־כאָר איז מיר אימער פיעל ליעבער ווי א סימפאָני־שער אָרקעסטער; מיך בעצויבערט אלע מאָל דער געדאַנק, דאָס אין א כאָר דערגרייכט צו מיר יעדער טאָן פון א לעבעדיגער מענשליכער ברוסט, בעת אין א סימפאָנישען אָרקעסטער פיהל איך אלע מאָל אין זיינע טענער א טייל פון די האַלז און קופּער פון וועלכע זיי קומען ארויס און איך דאַרף זיך אימער אָנשטרענגען ניט צו קלערען וועגען דעם.

די מעגליכקייט פאַר יעדען איינעם צו נעה־מען אַנטייל אין א כאָר, האָט, אויסער דער מוזיקאַלישער זייט, אויך א הויכע מאָראַלישע בעדייטונג. דער מענש איז בעשאַפען געוואָ־רען אזוי, דאָס ער מוז לעבען אין א געזעל־שאַפט, די גרעסטע רעזולטאַטען פונ'ם מענשלי־כען פּראָגרעס זיינען דערגרייכט געוואָרען נאָר דורך דעם געזעלשאַפטליכען געפיהל וואָס יע־דער איינצעלנער מענש טראָגט ביי זיך אין הארצען. און דעריבער טאַקי האָבען אלע דעס־פּאָטישע לענדער מורא פאַר דיעזען געפיהל ווי פאַר פייער, און זיי ווענדען אָן אלע מיטלען איהם צו אונטערדריקען. אין רוסלאַנד, צ. ב. ש. עקזיסטירט אין די מיטעל־שוהלען א געוויסע רעגעל, וועלכע לויטעט ווי פאָלגט: „עס איז „שטרענג פערבאָטען די שילער צו פערזאַמלען „זיך אין א מאַסע וואָס בעשטעהט פון מעהר „ווי איינעם"... פערקעהרט, אין יעדער פּראָ־גרעסיווער לאַנד זוכט מען צו ענטוויקלען דעם געזעלשאַפטליכען געפיהל דורך אלע מעגליכע מיטלען, דורך אַלערליי פעראיינען פון בילדונג, קונסט, ספּאָרט א. ד. ג. אָבער אין קיין פער־איין ווערט די געמיינזאַמע ארבייט פון זיינע מיטגליעדער ניט דורכגעפיהרט מיט אזא פינקט־ליכער גייסטיגער דיסציפּלין ווי אין כאָר גע־זאַנג: וואָרים יעדער איינער, בעת ער זינגט אין כאָר, פערשמעלצט ער זיך פאָלקאָמען מיט דער גאַנצער כאָר מאַסע און מיט דעם דיריגענט צוזאַמען אין איין גרויסען מוזיקאַלישען גייסט.

---

אלע קולטורעלע אייראָפּעאישע פעלקער האָ־בען ריכטיג אָבגעשאַצט די וויכטיגע געזעל־שאַפטליכע בעדייטונג פון כאָר געזאַנג. די צאָהל פון די כאָר־געזאַנג פעראיינען אין פראַנק־רייך, ענגלאַנד, און בעזאָנדערס דייטשלאַנד,

צעהלט זיך אין די פּיעלע טויזענדער; און עס איז אינטערעסאַנט צו בעמערקען, דאָס די פּראַנ־צויזישע אַרבייטער זיינען געווען די ערשטע, וועלכע האָבען אָנגעפאַנגען צו גרינדען אַזעלכע פעראיינען. היינט צו טאָג האָבען זיי דאָרט ביז 2000 אַזעלכע כאָר געזעלשאַפטען, וואָס רופען זיך מיט׳ן אַלגעמיינעם נאָמען „אָרפעאָן״ און פון דעם פאַקט, וואָס דער בעריהמטער קאָמ־פּאָזיטאָר גונאָ (דער פערפאַסער פון דער אָפּע־ראַ „פאַוסט״) איז געווען דער גענעראַל־דירעק־טאָר פון אַלע אָרפעאָן־געזעלשאַפטען, קען מען זעהן אויף וואָס פאַר אַ הויכער מוזיקאַלישער שטופּע זיי שטעהען דאָרט.

נאָך העכער שטעהט די קונסט פון כאָר גע־זאַנג אין דייטשלאַנד. נאָך מעהר ווי מיט הונ־דערט יאָהר צוריק זיינען דאָרט געגרינדעט גע־וואָרען די בעריהמטע געזאַנג פעראיינען וואָס רופען זיך „ליעדער־טאַפעלען״, וועלכע האָבען געשפּיעלט אַזאַ גרויסע ראָלע אינ׳ם פּאָליטישען לעבען פונ׳ם דייטשען פאָלק. דיעזע „ליעדער־טאַפעלען״ האָבען געדיענט אַלס פּאַטריאָטישע צענטערען, פון וועלכע עס פלעגען זיך פער־שפּרייטען אַלע פּאָליטישע בעוועגונגען פון דער צייט.

וואָס פאַר אַ סימפּאַטישע אַטמאָספערע עס האָט געהערשט אין דיעזע „ליעדער טאַפעלען״ קען מען שוין זעהן פון דעם, דאָס די מיטגליע־דער פלעגען זיך רופען „ליעדער־ברידער״, און דעם דיריגענט פלעגט מען רופען „ליעדער־פאָ־טער״. היינט צו טאָג געפינען זיך אין דייטש־לאַנד מעהר ווי 3000 אַזעלכע געזאַנג פעראיי־נען, און אַלע צוזאַמען זיינען פעראייניגט אין א י י ן אַלגעמיינער אָרגאַניזאַציאָן אונטער דעם נאָמען „דייטשער זענגערבונד״.

אויך אין ענגלאַנד זיינען יעצט געזאַנג פער־איינען זעהר פערשפּרייט איבער׳ן לאַנד. מיט אייניגע יאָהר צוריק, ווען איך בין געווען אין לאָנדאָן, האָב איך בייגעוואוינט אַ קאָנצערט אין וועלכען עס האָט אַנטייל גענומען אַן אַר־בייטער כאָר פון פ י ע ר ט ו י ז ע נ ד זינ־גער.

ווי איהר זעהט, מיינע לעזער, דיעזע אַלע פאַקטען וועגען אַנדערע פעלקער האָבען עפּעס וואָס צו זאָגען; אָבער לאָמיר זעהן, וואָס הערט זיך עפּעס וועגען דער זעלבער זאַך ביי אונז אידען?

אידען רעכענען זיך פאַר אַן „עם סגולה״ אין דער מוזיק; ווי האָבען אויף אַזאַ שם אין דער גאַנצער וועלט. אָבער טראָץ דעם אַלעם, ווען איך קוק זיך צו צו די היינטיגע אידישע פאָלקס מאַסען, און בעזאָנדערס צו די אידישע אַרבייטער, זעה איך, ליידער, וואָס פאַר אַ קליי־נע ראָלע מוזיק שפּיעלט אין זייער אַלטעגלי־כען לעבען. די איינציגע זאַך וואָס דער דורכ־שניטליכער אידישער אַרבייטער טהוט, צו בע־פריעדיגען זיין איינגעבאָרענעם געפיהל צו מו־זיק, איז דאָס וואָס ער קויפט אַ גראַמאָפאָן, אָדער ער געהט פון צייט צו צייט אויף אַ קאָנ־צערט צו הערען ווי אַנדערע זינגען און שפּיע־לען; אָבער ער אַליין, געוועהנליך, נעהמט מיט קיין זאַך קיין אַנטייל ניט אין דער מוזיק.

שטעלט אייך פאָר, אַז אין גאַנץ רוסלאַנד מיט איהרע זעקס מיליאָן אידען האָט מען גע־וואוסט בלויז פון פיער אידישע כאָר געזעל־שאַפטען, נעמליך: דער וואַרשעווער „הזמיר״, דער לאָדזער „הזמיר״, דער ווילנער געזאַנג פער־איין וואָס איך האָב געגרינדעט, און דער פּע־טערבורגער פעראיין פון אידישע מוזיק, וועל־כער האָט אייגענטליך ניט געהאַט קיין שטענדי־גען כאָר.

וועט איהר אפשר זאָגען אַז דאָס איז אַזוי בלויז אין רוסלאַנד—און איך האָב אויך אַזוי גע־מיינט, און האָב געהאַפט, אַז ווען איך וועל קומען אין דער פרייער, גאָט געבענשטער אַמע־ריקאַ, וואו די אידישע מאַסע איז פערהעלטניס־מעסיג מעהר וואָהלהאַבענד ווי אין וועלכער־עס־איז אַנדער לאַנד, און וואו עס געפינען זיך די איינציגע אין דער וועלט ריעזיגע אָרגאַניזאַציאָ־נען פון אידישע אַרבייטער — דאָ, האָב איך געהאָפט צו געפינען גאָר אָהן אַ שיעור אידישע מוזיקאַלישע פעראיינען, פערלאַגען, כאָר־געזעל־שאַפטען אַ. ד. ג., אָבער וואָס לאָזט זיך אויס? — אין דער גרעסטער וועלט־שטאָדט, ניו יאָרק, מיט איהר מיליאָן אידישע איינוואוינער, האָב איך געפונען נאָר איין איינציגע כאָר געזעל־שאַפט, נעמליך, די „הלוי סאָסייעטי״, וועלכע זינגט אָבער גאָר ניט אין אידיש. — דאָס דער־מאָנט מיר דעם בעוואוסטען ווייַן פון מאָטקע כאַבאַד, וועלכער האָט געזאָגט: „ביי אונז אין „שטעדטעל געפינט זיך נאָר איין איינציגער אַנ־„שטענדיגער רוס, און דער איז אויך אַ דייטש״... און ניט נאָר אַ כאָר, זאָגאַר צו הערען דאָ אַ סאָלאָ געזאַנג אין אידיש איז אויך אַ גרויסע זעלטענהייט. — מיר האָבען דאָ אין ניו יאָרק די גרעסטע שריפטשטעלער, דראַמאַטורגען און דיכטער פון דער אידישער שפּראַך, און אויף יעדען אידישען אָבענד פערנעהמען זיי, אָדער זייערע ווערק, דעם אויבען־אָן פון דער פּראָ־גראַם; אָבער ווי עס קומט נאָר צו עפּענען אַ מויל אין זינגען, דאַן פיהלט איהר גלייך ווי אויף דער אידישער שפּראַך וואָלט געווען אַרויפ־געלייגט עפּעס אַ חרם.

פון וואַנען זשע נעהמט זיך אַזאַ אונפער־שטענדליכע זאַך, דאָס אין ניו יאָרק, וואו עס האָבען בעדאַרפט זיין הונדערטע אידישע גע־זאַנג פעראיינען — איז ניטאָ ניט איינער? — ווי קומט עס, אַז צווישען די אידישע ריעזיגע אַרבייטער יוניאָנס, וואָס האָבען צעהנדליגע טויזענד מיטגליעדער, זאָל זיך ניט געפינען קיין איינציגע וואָס זאָל האָבען געבילדעט אַ זינג־

כאָר פון איהרע מיטגליעדער, פונקט אַזוי ווי עס טהוען דאָס די אויסלענדישע קריסטליכע יוניאָנס? — ווי קומט עס, אַז ווען עס טרעפט זיך עפּעס אַן ארבייטער יום־טוב אין דער אי־דישער גאַס, איז ניטאָ זאָגאַר קיין איין איינ־ציגע אידישע ארבייטס ליעד, וואָס זאָל פעראייניגען אַלע אידישע ארבייטער אין אַ יין ריעזיגען ברידערליכען פערבאַנד?

איך דערמאָהן זיך אָן דעם 400 קעפּיגען ענגלישען ארבייטער כאָר, וואָס איך האָב גע־הערט אין לאָנדאָן, און מיך נעהמט אָן אַ בי־טערער פערדרוס: זיינען דען די אידישע אר־בייטער ניט אַזוי פעהיג צו מוזיק ווי די ענג־לענדער, אָדער זיי ליעבען זי ווייניגער? — פערקעהרט, די גאַנצע וועלט ווייס, אַז די ענג־לענדער זיינען גאָר ניט אַזעלכע גרויסע בריות אין דער מוזיק, און אַז אידען שטעהען אין דיע־זער הינזיכט פיעל העכער פון זיי, היינט, פרעגט זיך, וואָס זשע איז די אורזאַכע פון דיעזען טרוי־עריגען פאַקט?

ליידער, אָבער, ווייסען מיר, אַז טרויעריגע פאַקטען האָבען געוואוהנליך פיעלע אורזאַכען, און דאָס זעלבע איז אויך אין דיעזען פאַל. עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אַז אין אַ קורצען אַרטיקעל איז אונמעגליך אויסצופאָרשען זיי אַלע. איך וויל אָבער פּרואווען דאָ אָנווייזען די הויפּט סיבה, און אויך די מעגליכע מיטלען איהר צו בעזייטיגען.

---

די פּאָפּולערסטע פון אַלע אָבטיילונגען פון דער מוזיקאַלישע קונסט, נעמליך, געזאַנג, איז ניט זעלבסטשטענדיג: עס איז אַלע מאָל צוזאַ־מענגעבונדען מיט ליטעראַטור. עס איז ניט גענוג צו פערפאַסען בלויז אַ מעלאָדיע צום זינגען, מען מוז צו איהר אויך האָבען אַ גוטען, ליטעראַרישען טעקסט, וואָס זאָל פּאַסען נאָך זיין אינהאַלט צום כאַראַקטער פון דער געגעבענער מעלאָדיע. — אונזער נייע אי־דישע ליטעראַטור איז נאָך זעהר יונג, זי צעהלט ניט מעהר ווי איינינע צעהנדליג יאָהר. אמת, זי איז פאַר דיעזער קורצער צייט געוואַקסען, אָהן עין הרע, ווי אויף הייוען; אָבער ליידער, מוז איך זאָגען, אַז צו דער זעלבער צייט איז דער אידישער מוזיקאַלישער זשעניע אינגאַנצען איינגעשלאָפען (גאָט ווייס אויף ווי לאַנג). פאַר דער לעצטער צייט האָבען זיך ביי אונז בעוויע־זען עטליכע גוטע אינסטרומענטאַלע קונסטלער, אָבער ליידער, קיין איין איינציגער בעדייטענ־דער קאָמפּאָזיטאָר. קיינע קונסטליכע זינג־ליע־דער אָדער כאָר קאָמפּאָזיציאָנען זיינען פאַר דער גאַנצער צייט ניט געשאַפען געוואָרען. וואָס אַנבעלאַנגט די אידישע פאָלקס ליעדער, איז, ערשטענס, זיינען זעהר אַ קליינע צאָהל פון זיי מסוגל צו כאָר געזאַנג, און צווייטענס, קען קיין מאָדערנער געזאַנג פעראיין ניט עקזיסטירען בלויז מיט פאָלקס ליעדער; דער הויפּט זינג מאַטעריאַל פון אַזעלכע פעראיינען בעשטעהט אַלע מאָל פון קונסטליכע כאָר געזאַנגען אויף טעקסטען פון מאָדערנע דיכטער. אָבער אַזוי ווי קיינע אידישע אַזעלכע קאָמפּאָזיציאָנען זיינען ניטאָ, מוז מען זיי נעהמען פון אַנדערע מוזי־קאַלישע ליטעראַטורען און צופּאַסען צו זיי אי־דישע טעקסטען; דאָרט וואו מען קען, דאַרף מען דעם פרעמדען טעקסט איבערזעצען אין אי־דיש, און וואו עס איז אונמעגליך, דאַרף מען שאַפען אַ נייעם, אָדער אויסזוכען צווישען די ווערק פון די אידישע פּאָעטען אַ וואָסער־עס־איז געדיכט, וואָס פּאַסט נאָכ'ן אינהאַלט און נאָכ'ן מאָס צו דער געגעבענער מוזיק.

ביים צופּאַסען פון אַ געדיכט צו אַ געוויסער מעלאָדיע, מוזען די גראַמאַטישע און לאָגישע אַק־צענטען פון טעקסט ריכטיג שטימען מיט די ריטמישע אַקצענטען פון דער מעלאָדיע, און דע־ריבער קען אין אונזער פאַל אַזאַ אַרבייט געטהאָן ווערען בלויז דורך אַזאַ מוזיקער וואָס בעזיצט ליטעראַרישע קענטניסע אין דער אידישער שפּראַך. ליידער, אָבער, זיינען אַזעלכע מוזי־קער אין דער אידישער גאַס זעהר זעלטען. עס פערשטעהט זיך, אַז אין די גרויסע אידישע שטעדט קען מען זיי פאָרט ווי עס איז אויסגע־פינען; אָבער אויף דערויף דאַרף מען דאָך האָ־בען קודם כל אַן אינטעליגענטען מוזיקאַלישען פערלעגער וואָס פערשטעהט די בעדערפניס פון דער צייט; אָבער אָט דער מין איז אין דער אידישער גאַס נאָך אַ גרעסערע זעלטענהייט. — און אָט אַזוי זעהען מיר, אַז אין קיין איינציגען פון די גרויסע אייראָפּעאישע אידישע צענטערן איז ביז היינט צו טאָג ניט ערשיענען קיין איין איינציגע קלאַסישע ליעד מיט אידישען טעקסט. און אַז ס'איז ניטאָ וואָס צו זינגען, קען מען דאָך ניט גרינדען קיין געזאַנג פעראיינען.

ביי דיעזער געלעגענהייט איז מיר אַנגענעהם אויפמערקזאַם צו מאַכען, דאָס די ערשטע קלאַ־סישע געזאַנג אויסגאַבען אין אידיש פאַנגען שוין אָן ביסלעכווייז צו ערשיינען, און ניט ערגעץ ווייט אין אייראָפּאַ, נאָר, נעמליך, דאָ ביי אונז אין ניו יאָרק; איך מיין דערמיט די מוזיקאַ־לישע אויסגאַבען פון יוסף קאַץ. פאַר די לעצ־טע פּאָר יאָהר האָט דיעזער פערלאַג אַרויסגעגע־בען אַ סעריע פון פּראַכטפאָלע קלאַסישע ליע־דער פון שובערט, מענדעלזאָהן, רובינשטיין און אַנדערע קלאַסיקער, מיט אויסגעצייכענטען אידי־שען טעקסט פון בעוואוסטע אידישע דיכטער. — ביז היינט צו טאָג איז דאָס דער איינציגער קלאַסישער זינג שטאָף וואָס עקזיסטירט אין דער אידישער שפּראַך, און אַלע אידיש געזאַנענע ליעבהאָבער פון דער מוזיקאַלישער קונסט זיי־נען שולדיג דעם פערלעגער אַ גרויסען דאַנק, וועלכען ער האָט כשר פערדיענט.

ליידער, אָבער, האָבען דיעזע פּראַכטפאָלע ליעדער זעהר אַ גרויסען חסרון, נעמליך, זיי ער־שיינען זעהר זעלטען, ניט מעהר ווי 3-4 אין

פערלויף פון א יאָהר, — און דאָס איז ניט מעהר ווי א טראָפּען אין ים. אויסער דעם, זיינען זיי אַלע נאָר סאָלאָ ליעדער; אויף קלאַסישע כאָר געזאַנגען אין אידיש איז אָבער דערווייל קיין האָפנונג ניטאָ, וואָרום פאַר קיין פּרוואַטען פערלעגער לוינט ניט צו ריזיקירען מיט אידישע כאָר־אויסגאַבען כל זמן עס עקזיסטירען ניט קיין אידישע געזאַנג פעראיינען.

---

בנוגע צו געזאַנג ליטעראַטור זיינען די פערייניגטע שטאַאַטען פון אַמעריקא געווען פּונקט אין דער זעלבער לאַגע אין וועלכער עס געפינט זיך יעצט דאָס אידישע פאָלק. אמת, עס עקזיסטירען יעצט אין אַמעריקא פּראַכטפאָלע ליעדער, וועלכע דאָס גאַנצע פאָלק זינגט; אָבער זיי זיינען כמעט אַלע גענומען געוואָרען פון אַנדערע פעלקער און פון אַנדערע שפּראַכען און זיינען צוגעפּאַסט געוואָרען צו דער שפּראַך און צו דעם לעבען פונ׳ם אַמעריקאַנער פאָלק. — דער אונטערשייד, אָבער, צווישען די אַמעריקאַנער און די אידען בעשטעהט אין דעם, ערשטענס, דאָס די אַמעריקאַנער קענען זיך בענוצען מיט פאַרטיגע ליעדער אין זייער שפּראַך, וועלכע זיינען געשאַפען פון ענגלישע קאָמפּאָזיטאָרען, בעת פאַר אידען עקזיסטירט ניט אַזאַ קוועלע. — אויסער דעם, האָבען די אַמעריקאַנער דעם פאָרטייל, וואָס ביי זיי בעקומט יעדער איינער זיין מוזיקאַלישע ערציעהונג אין זיין מוטער שפּראַך, זיין צוזאַמען מיט מוזיק, ערווערבט ער אויך די בעקאַנטשאַפט מיט זיין אייגענער ליטעראַטור. דעריבער איז פאַר יעדען אַמעריקאַנישען דיריגענט פון א געזאַנג פעראיין ניט שווער אויסצוזוכען אין זיין אייגענער ליטעראַטור, מיט וועלכער ער איז גוט בעקאַנט, א פּאַסענדען טעקסט צו א פרעמדער ליעד, אָדער צו איבערזעצען דעם פרעמדען טעקסט אין זיין מוטער שפּראַך, אָדער, מאַנכע מאָל, זאָגאַר אליין צו פערפאַסען דעם נויטיגען טעקסט. — גאַנץ אַנדערש, אָבער, איז דאָס ביי אונז אידען: ביי אונז ערווערבט יעדער איינער, ניט נאָר זיין מוזיקאַלישע, נאָר אויך זיין אַלגעמיינע בילדונג ניט אין דער אידישער שפּראַך. פאַר פיעלע פון די בעסערע אידישע מוזיקער איז די אידישע שפּראַך, ליידער, אינגאַנצען פרעמד און דעריבער זיינען זיי נאָר ניט אימשטאַנד אויפצוטהאָן וואָס עס איז פאַר׳ן אידישען כאָר געזאַנג.

און אָט אַזוי זעהען מיר, אז די אידישע „הזמיר" געזאַנג פעראיינען אין וואַרשאַו און לאָדז, האָבען דאָס רוב געזונגען אין פּוילישע, און אין אַלע אַנדערע שטעדט (אפשר מיט צוויי־דריי אויסנאַהמען) ווייס מען גאָר ניט פון אידישען כאָר געזאַנג.

עס פערשטעהט זיך, אז אין קיין אַנדער שטאָדט אין דער וועלט איז דער מאַנגעל פון אידישע געזאַנג פעראיינען ניט אַזוי מערקבאַר, ווי דאָ אין ניו יאָרק, וואו עס געפינען זיך די גרעסטע און די פאָרטגעשריטענסטע אָרגאַניזאַציאָנען פון אידישע אַרבייטער. פאַר דיעזע אַלע אָרגאַניזאַציאָנען קענען געזאַנג פעראיינען האָבען אַן אונגעהויער וויכטיגע בעדייטונג. בעליעבטע אַרבייטס־ליעדער וואָלטען ערוועקט אין אַלע דיעזע קערפּערשאַפטען א נייעם, פרישען גייסט. קאַרל צעלטער, דער גרינדער פון די אויבענדערמאָנטע דייטשע „ליעדער־טאַפעלען", פלעגט אימער זאָגען, אז א י י ן גוטע ליעד איז אימשטאַנד צו פעראייניגען די אַרבייטער מאַסען פיעל מעהר ווי זיעבען קאָנגרעסען. לויט ווי די פּראַקטיק ווייזט אין אייראָפּאַ, האָבען כאָר געזאַנגען פאַר אַרבייטער די זעלבע בעדייטונג, ווי מיליטער מוזיק פאַר סאָלדאַטען, און דאָס איז שוין פאָלקאָמע: גענוג צו פערשטעהן זייער וויכטיגקייט.

אָבער, ווי איך האָב שוין פריהער געזאָגט, איז ביי אונז היינט צו טאָג, ליידער, ניטאָ ניט קיין פאַרטיגע אידישע ליעדער און ניט קיין ניטע כאָר דיריגענטען, וועלכע זאָלען זיין אימשטאַנד זיי צו שאַפען, און אונז שטעהט פאָר זעהר א וויכטיגע אויפגאַבע צו בעזייטיגען דיעזע צווייי גרויסע הינדערניסען.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז וואָס וויכטיגער דיעזע פראַגע איז, דעסטאָ מעהר פאָרזיכטיגקייט דאַרף מען אָנווענדען אין די מיטלען איהר צו פערענטפערען. פריהער פון אַלץ דאַרף מען געדענקען, אז קיינע איינצעלנע פּרוואַטע פּערזאָנען, ווי קאָמפּעטענטען און ווי איינפלוסרייך זיי זאָלען ניט זיין, וועלען ניט האָבען די מעגליכקייט אויסצופילען דיעזע גרויסע אַרבייט צו פריעדענשטעלענד. אין דיעזען פאַל קען מען ערוואַרטען ערפאָלג נאָר דעמאָלט, ווען אַלע אידישע אַרבייטער אָרגאַניזאַציאָנען פון גאַנץ נ״ו יאָרק, אָדער זאָגאַר פון גאַנץ אַמעריקאַ, זאָלען זיך פעראייניגען צו דיעזעם צוועק און גרינדען אַן אַלגעמיינעם אידישען „ א ר ב י י ט ע ר ז ע נ ג ע ר ב ו נ ד ".

אזא אַלגעמיינער פערבאַנד פאָדערט זיך, ערשטענס, צוליעב דעם, כדי די נויטיגע מאַטעריעלע מיטלען זאָלען ניט פאַלען צו שווער אויף איינצעלנע אַרבייטער גרופּען, און צוויי־טענס, כדי צו האָבען די מעגליכקייט ערפאָלגרייך צו פערשפּרייטען צווישען די אַרבייטער מאַסען די ניי געשאַפענע אידישע ליעדער, און די עלעמענטאַרע קענטניס פון מוזיק אין אַלגעמיינעם.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז דער צענטער פונ׳ם „אַרבייטער זענגערבונד" דאַרף זיין דאָ, אין ניו יאָרק. זיין אַלגעמיינע טהעטיגקייט דאַרף געלייטעט ווערען פון אַן ערוועהלטען קאָמיטעט פון קאָמפּעטענטע פּערזאָנען: מוזיקער, ליטעראַטען און געניטע געשעפטס אַדמיניסטראַטאָרען. דיעזער קאָמיטעט דאַרף אויסגעפינען און אָנווענדען אַלע מעגליכע מיטלען צו ערפילען די פאָלגענדע פיער אויפגאַבען:

1) צו שאפען אין דער אידישער שפּראַך פּאָפּולערע מוזיקאַלישע לעהר ביכער און מעטאָדען, מיט דער הילף פון וועלכער יעדער אַרבייטער זאָל זיין אימשטאַנד אַליין, אָהן אַלעהרער, צו בעקענען זיך מיט די נויטיגע עלעמענטאַרע ידיעות פון מוזיק;

2) צו שאפען אַ געניגענדען רעפּערטואַר פון שעהנע אידישע כאָר־געזאַנגען — קלאַסישע און פאָלקסטימליכע — און בעזאָנדערס, אידישע ארבייטס ליעדער;

3) צו פערשפּרייטען די אַלע ניי־געשאפענע ביכער צווישען די ארבייטער מאַסען; און

4) צו פאָרבערייטען גוטע כאָר־דיריגענטען פאַר אַלע ניי־געגרינדעטע געזאַנג פעראיינען.

וואָס אַנבעטרעפט די ערפילונג פון דיעזע אויפגאַבען, דאַרף זי געשעהן מעהר אָדער ווייניגער אין פאָלגענדער ווייזע:

א) עס דאַרף אַנאָנסירט ווערען אַ פרייער קאָנקורס מיט בעשטימטע פּרעמיען פאַר די בעסטע ניי־געשאפענע אידישע געדיכטע און אידישע פאָלקסטימליכע ארבייטס ליעדער; ב) עס דאַרפען אויסגעזוכט ווערען אין דער אַלגעמיינער מוזיקאַלישער ליטעראַטור פּאַסענדע זינג קאָמפּאָזיציאָנען, צו וועלכע עס דאַרפען צוגעקליבען ווערען גוטע אידישע טעקסטען; ג) עס דאַרף אָרגאַניזירט ווערען דאָ, אין ניו יארק, אַ צענטראַלער „מוסטער כאָר" פון גוט בעצאָהלטע פעהיגע זינגער, וועלכע זאָלען זיין אימשטאַנד צו זינגען יעדע נייע זאַך גלייך פון בלאַט. אין דיעזען כאָר דאַרפען אויסגעפּרופט ווערען אַלע נייע ליעדער און געזאַנגען, און די יעניגע פון זיי, וואָס וועלען זיך ארויסצייגען עפעקטפול און לייכט צום זינגען, דאַרפען גלייך אָבגעדרוקט ווערען און פאַנאַנדערגעשיקט ווערען צו אַלע אידישע ארבייטער אָרגאַניזאַציאָנען זיי זאָלען זיך קענען מיט זיי גלייך בענוצען.

האָבענדיג פאַרטיגע אידישע געזאַנגען, ווערט שוין דורך דעם די פראַגע וועגען כאָר־דיריגענטען אויך פיעל פערלייכטערט; ווארים ביי אַזעלכע אומשטענדען שפּיעלט שוין די שפּראַך קענטניס פונ'ם דיריגענט קיין גרויסע ראָלע ניט. אין דיעזער הינזיכט קען דער אויבען־דערמאָנטער „מוסטער כאָר" האָבען נאָך אַ וויכטיגע בעדייטונג, נעמליך: יעדער איינער פון זיינע בעסערע זינגער, אָדער וועלכער עס איז פעהיגער מוזיקער פון דער זייט, וועט קענען דאָרט פאָרבערייטעט ווערען צו זיין אימשטאַנד צו פערנעהמען אַ שטעלע פון אַ כאָר־דיריגענט; און ד) עס דאַרף אָרגאַניזירט ווערען אַ ספּעציעלער „זענגערבונד־פערלאַג", וועלכער דאַרף פערוואָלטען די געשעפטליכע זייט פון דרוקען און פערשפּרייטען די ניי געשאפענע אידישע ליעדער.

בעסער פון אַלץ וואָלט געווען, ווען די איניציאַטיווע פון דיעזען פּראָיעקט זאָל נעהמען אויף זיך איינע פון אונזערע גרויסע פאָרטגעשריטענע ארבייטער אָרגאַניזאַציאָנען; עס דאַרף פאַנאַנדערגעשיקט ווערען צו אַלע אידישע ארבייטער־קערפּערשאַפטען אין לאַנד אַ געדרוקטער, גוט אויסגעארבייטער טעקסט פון דיעזען פּראָיעקט, און איך בין זיכער, אַז אַלע ווערען זיך אויף איהם אָברופען, ווארום דאָס איז אַ זעהר צייטגעמעסע פראַגע.

כ'האָב פיעל געקלערט וועגען דער מאַטעריעלער זייט פון מיין פאָרשלאַג, און איך קען מיט זיכערהייט בעהויפּטען, אַז דאָס וועט ניט פאָדערען קיין קרח'ס אוצרות. דער פערלאַג, בין איך זיכער, וועט זיך אַליין בעצאָהלען, און וואָס אַנבעטרעפט דעם כאָר, וועט ער אויך אויסשלאָגען אַ היבשע טייל פון זיינע הוצאות דורך קאָנצערטען; און אויב אַלע ארבייטער קערפּערשאַפטען זאָלען זיך פעראיינינגען צו דיעזען צוועק, וועט יעדע איינציגע פון זיי האָבען בייצושטייערען פערהעלטניסמעסיג זעהר ניט פיעל. — די גייסטיגע זייט פון דיעזען פּראָיעקט שטעלט געוויס פאָר פיעל גרעסערע שווערינקייטען; מען וועט אויף איהם דאַרפען אָנווענדען זעהר פיעל ארבייט און ענערגיע; אָבער די רעזולטאַטען פון דעם קענען זיין אַזוי וויכטיג, דאָס קיינע אָנשטרענגונגען דאַרפען אין דיעזען פאַל קיינעם ניט אָבשרעקען. עס איז שוין לאַנג צייט אַז די אידישע ארבייטער מאַסען זאָלען, צוגלייך מיט זייערע אייראָפּעאישע קריסטליכע חברים, אויך אַנערקענען די גרויסע פעראיינינגענדע ווירקונג פון אַ גוטער ליעד, ווען זי ווערט געזונגען פון מאַסען, וואָס זיינען געבונדען צווישען זיך דורך אַלגעמיינע אינטערעסען און לעבענסבעדינגונגען.

אידישע ארבייטער! איך ווענד זיך יעצט צו אייך מיט מיין פאָרשלאַג — רופט זיך אָב! און איהר וועט זעהן, ווי גיך מיר וועלען זיך מיט אייך ניט נאָר צוזאַמענרייד־ען, נאָר אויך צוזאַמענזינגען. איהר וועט זעהן, ווי אַ האַרציגע ארבייטס־ליעד וועט אייך ערמונטערען צו קעמפּפען ערפאָלגרייך מיט די שווערינקייטען פון אייער לעבען; זי וועט אייך ערמונטערען צו געהן פאָרווערטס אין אייער גייסטיגער ענטוויקלונג, און זי וועט ערוועקען אין אייך אייערע בעסטע געפיהלען, וואָס פיהרען צום צוועק פון אַלע מענשליכע שטרעבונגען — צו גליק. ניט אומזיסט זאָגט דער גרויסער דייטשער פּאָעט, שילער:

וואו מען זינגט — זען זיך ניעדער:
בייזע האָבען קיינע ליעדער!...

אייך איז שוין גוט בעקאַנט דער בעריהמטער אויפרוף:

"ארבייטער, פעראיינינגט זיך און קעמפּפט —
איהר זאָלט קענען זינגען!"...

יעצט קום איך צו אייך מיט אַן עהנליכען אויפרוף אין אַ נייעם נוסח:

„ארבייטער, פעראיינינגט זיך, און זינגט—
„איהר זאָלט קענען קעמפּפען!"...

אַלגין:

# דוד איינהאָרן

(שלום פון דער סעריע „אידישע ליריקער")

1.

קינד דרעהט זיך ארום אין פעלד. איינס אליין אינמיטען גאָט'ס וועלט. איבען אַ ווייטער הימעל, פון אַלע זייטען דאָס פעלד אָהן אַ גרעניץ, — און דאָס קינד איז אַליין. טאַטע־מאַמע האָבען עס פערגעכען, פרעמדע קימערען זיך ניט וועגען דעם, און קיינער וועט ניט קומען און אויסשטרעקען אַ האַנד.

האָט דאָס קינד מורא? ניין. ס'איז איהם נאָר עפּעס אונהיימליך אויפ'ן הארצען. דאָס פעלד איז שעהן. די גראָזען סוד'ען זיך. אַ ווינטעל בלאָזט פון ערגעץ מיט אַ ריח פון בשמים. די זון נויגט זיך שוין צום ראַנד הימעל. אַלעס איז רוהיג און שטיל. אָבער דאָס קינד איז אומרוהיג. עס פערקוקט זיך אַמאָל אויף דעם קלאָרען הימעל, עס שטרעקט אויס אַ הענטעל צו אַ שמעטערלינג אין דער לופטען. אָט בעווייזט זיך גאָר אַ שמייכעל אויף די פרישע ליפּען. אָבער ניט קיין זיכערער איז דער שמייכעל. און אין הערצעל נאָגט, נאָגט...

וויינען? ניין. דאָס קינד וויינט ניט. אָבער צו גרויס איז פאַר איהם די ערד. צו הויך דער הימעל, צו פיעל סודות לויערען פון אַלע זייטען. און אַליין איז דאָס קינד אַזוי קליין. ווער וועט דאָס פּיעשטשען? ווער וועט זינגען אַ וויעג ליעד?

ס'וועט קומען נאַכט. דאָס קינד וועט איינשלאָפען אויפ'ן גראָז. פאַר'ן שלאָף וועט עס אַזוי שטאַרק רחמנות האָבען אויף זיך אַליין, אַז טרערען וועלען זיך בעווייזען אין זיינע אויגען. און אַזוי אין טרערען וועט עס שליסען די אויגען. אין שלאָף וועט עס זיפצען שטיל — און אַמאָל וועט אַ שמייכעל זיך גליטשען איבער'ן טרויאיגען פּנים'ל.

אַזאַ זיפץ און אַזאַ שמייכעל זיינען געווען די ערשטע איינהאָרן'ס ליעדער.

עמיץ האָט זיך פערבענקט...
צו דעם בלאָה־ווייסען רוים,
צו דעם נעץ פון די צערטליכע ליכטיגע
שטראַהלען
האָט פּלוצלונג אַ שטילע מעלאָדיע דערגרייכט
ווי אַ טרוים,
און דערנאָך אין דער ווייטקייט פערפאַלען...
עמיץ האָט זיך פערבענקט...

ווער? דעם דיכטער' נשמה? אפשר יאָ, און אפשר ניט. די וועלט אַליין איז דאָך פאַר איהם פול געווען מיט בענקשאַפט. די נאַטור — איין גרויסע מיסטעריע פון בענקשאַפט. עס שוועבט „אַן אומעט אויף דונקעלע פעלדער"; עס שטעהען „צעוואָרפענע איינזאַמע בוימלעך"; עס הענגט „אַ בלאָהער פערטרויערטער הימעל"; עס וועבען זיך „ווייסליכע זיידענע נעבלען, ערפּילט מיט אַ צערטליכען וועה"; עס שטאַרבען „פאַרנאַכטען ווי עלענדע קינדער"... ערגעץ אויף אַ פרישען קבר האָט „אַ קליינע פרויען־האַנד קליינע ווייסע בלימעלעך פערזייהט"... און אַ פערבענקטער גייסט איז אַראָב פונ'ם הימעל, סוד'עט פון פערגאַנגענעם גליק, ציהט ערגעץ, לאָזט קיינמאָל ניט צורוה

און וועקט דאָס האַרץ, און דריקט פון אויג
אַ טרעהר
און רופט, רופט, נישט וויסענדיג אַוואו...

אין יענע ערשטע יאָהרען פון זיין שאַפען איז די וועלט פאַר איינהאָרנ'ען געווען איינגעהילט אין נעבעלדיגע שלייערס. אַלע ליניען זיינען געווען צושוואומען. אַלע קאָנטורען האָבען זיך געוויעגט און געציטערט אין אַן אונבעשטימטען ליכט. אַמאָל פלעגט די זון אַריינשיינען צווישען די נעבעלס, האָט זיך בעשאַפען אַ ליכטיגער פלעק. אָפטער אָבער פלעגען שטילע שאָטענס זיך אויסשפּרייטען און אָנפיהרען זייער כיטוף־שפּיעל.

דאָס זיינען געווען די יאָהרען, ווען איינהאָרן האָט שוין צו אָפּט געברויכט די ווערטער „שטיל" און „צערטליך" און „בלאַס", און „זיידען" און דאָס גלייכען. „אַ שטילעס געבעט", „שטילע מעלאָדיע", „שעפּטשען שטיל אַ תפלה", „צערטליכער וועה", „צערטליכע ווייסקייט", „צערטליכע שטראַהלען", „האָזער, צאַרטער שטראַהל", „בלאַסער, קרענקליכער שיין", „קליינע, בלאַסע שטערענדלעך", „בלאַסע בת־מלכה",

אין יענע צייטען האָט זיך נאָך איינהאָרן ניט געוויטיגט אין קיין טעמען. גענוג געווען זיך איתצוהערען אין אָט דעם שטילען בענקען, וואָס ציהט און קלעמט אין הארצען און איז גרייט זיך צוצוטוליען צו אַלצדינג אויף דער וועלט; גענוג געווען זיך איינצוקוקען אין דער ארומיגער וואונדער־וועלט, וואָס איז גאָר ניט רעאַל, וואָס איז נאָר אַ שעפונג פון אונזער פאַנטאַזיע, אַ מיראַזש, אַ פאַנטאַסמאַגאָריע, ניט קוקענדיג אויף איהר כלומר'שטיגער רעאַליטעט.

און איינהאָרן האָט ניט פיעל איבערגעטראַכט — און האָט געזונגען. לויט זייער איינהאַלט זיינען די געזאַנגען ניט געווען ניי. די מאָטיוועען האָבען ביי איהם אַליין זיך איבערגע'חזר'ט זעהר אָפט. דערפאַר זיינען די ליעדער געווען אונענדליך ווייך, די שפּראַך דעליקאַט, דער טאָן צערט־

ליך, ריין און זיס, ווי דאָס קוים־הערבאַרע קלינ־
גען פון אַ גלעזערנעם גלעקעל ערגעץ ווייט. און
מעהר ווי דער טאָן און די שפּראַך האָט אונטער־
געקויפט די קינדערשע אָפענהערציגקייט און
פרישקייט, וואָס האָט געהויבט פון די סטראָפען.

זיי זיינען געווען כמעט צו סענטימענטאַל,
צו ווייבליך. אָבער דאָס האָט ניט געאַרט. ווייל
הינטער זיי האָט זיך געפיהלט אַ מענש אָהן אַ
הויט, אַ מענש פון לויטער נערוון, וואָס ציטע־
רען דאַכט זיך גאָר אָהן אַן אורזאַכע און זינגען
און קלינגען און קענען קיינמאָל ניט רוהען. איינ־
האָרנ'ען האָט מען מוחל געווען דאָס, וואָס עס
וואָלט ביי אַנדערע געווען פערדראָסיג. איינ־
האָרנ'ס ליעדער זיינען געווען אַזאַ טיעפער אונ־
געוועהנליכער אמת, אַז מ'האָט פערגעסען די
געוועהנליכקייט פון זייער אינהאַלט. עס איז
געווען אַ גרויסער עסטעטישער פערגעניגען זיך
איינצוהערען אין יעדען נייעם ודוי פון אַ יונגער
פער'חלומ'טער נשמה.

און איינהאָרן האָט געזונגען. ניין, ניט געזונ־
גען, נאָר דערצעהלט האַרציג און ליעבליך, ווי צו
אַן אייגענעם. ריכטיגער: געקלאָגט זיך, געבע־
טען מיטגעפיהל.

איך בין דאָ אַן עלענדער געקומען פון דער
ווייטען.
פרעמד איז מיר דער גאָט פון דאַנ', און פרעמד
איז מיר זיין שפּראַך.
נישט ער וועט מיין טרויער זעהן און נישט
פערשטעהן מתן תפלה,
האָטש איך וועל מתפלל זיין, מתפלל זיין אַ סך.

עפּעס אַזאַ מין היל־פלאָזיגקייט האָט אַרויס־
געקוקט פון צווישען די שעמעוודיגע ווערטער.
אָבער דער דיכטער האָט ליעב געהאַט זיין היל־פ־
לאָזיגקייט, ווי ס'איז אַמאָל ליעב אַ קראַנקען צו
פיהלען די שוואַכקייט פון זיינע גליעדער, ווען
ער הויבט שוין אָן קומען צו זיך נאָך אַ שווערער
קראַנקהייט. איינהאָרן האָט געוועבט זיינע שורות
ווי פון לבנה־שיין, און זייער כשוף האָט ער
אַריינגעהויבט אין אונזער נשמה.

אַלין איז מיר פרעמד, אַלין איז מיר ווייט,
נישטאָ קיין אָרט, וואו בלייבען דאָ.
עס שווינט די זון, דער הימעל בלאָה,
נאָר מיר געהט יעדער שטראַהל פאַרביי...
אַלין איז מיר פרעמד, אַלין איז מיר ווייט.

אין אָט דער פרעמדער וועלט האָט נאָר
אַ י י ן גרוס געקענט קומען צום „עלענדען זינ־
גער": דער גרוס פון אַ ליעבער. ער האָט פיעל
געטרוימט וועגען איהר אין די „ראָזע און צאַרטע
פאַרנאַכטען", ער האָט געזוכט איהר געשטאַלט
אין וואַלד און שטערען־שיין. זי איז געווען אין
דעם רויטען שימער אויפ'ן ראַנד פונ'ם הימעל,
אין דעם גרוס פון אַ פערקלינגענדען טאָן, זי איז
געווען דער אָטעם פון דער נאַטור, די נשמה פון
נאָר דער וועלט. זי איז אָבער ניט געווען קיין
לעבעדיגע מענשען־קינד פון פלייש און בלוט.
זי האָט געלעבט אין אַ הילע פון נעבלען און גע־
ווען אונפערזענליך.

זומערדיגע אָבענדס! היימליכע געצערטען,
בלאָהע און מיט טולען דונקעלע געבעט!
וואו איז אייער מלכה? אין דער לופטען
פיהל איך
וועהט איהר וואַרים אָטעם, גליטשט זיך צאַרט
און גלעט.

די דאָזיגע בענקשאַפט נאָך דער מלכה האָט
ניט געשטערט דעם אַלגעמיינעם טאָן פון איינ־
האָרנ'ס „שטילע געזאַנגען". פערקעהרט. דער
חלום פון ליעבעס־גליק האָט זיך האַרמאָניש צו־
נויפגעגאָסען מיט דעם גליק פון זעלבסט־רחמנות
און דער זיסקייט פון אומעט. און ס'האָט זיך
בעקומען יענער אייגענטימליכער קלאַנג, וואָס
האָט אונז געמאַכט איינהאָרנ'ען ליעב און ווערט־
פול נאָך גאָר אין די ערשטע צייטען פון זיין
שאַפען.

מיין ליעד איז געפאַנגען אין ריטם פון טרוי־
עריגע שטילע געזאַנגען.
עס סוד'ען די ווערטער, ווי בלעטער וואָס
וועלקען און פאַלען פון בוים;
עס ציהען זיך פערזען נאָך פערזען, ווי ביי־
טען מיט שפּעטיגע זאַנגען
פון אונטער אַ הימעל אַ גרויען, וואָס זיפט
מיט אַ רעגעלע קוים.

דאָס איז געווען דער גרונד־מאָטיוו. דאָס איז
געווען איינהאָרן. בין־השמשות־שטימונגען דער־
צעהלט מיט אַ מרה־שחורה'דיגען נגון. אַ שטילער
אָבזאָג פון גליק, ווייל נאָך גליק קען מען נאָר
בענקען און עס קיינמאָל ניט דערגרייכען. אַ
טרעהר פון אַ קינד און אַ שמייכעל פון שלאָף.

די שפּראַך איז אין יענע ליעדער געווען אַ
נייעס. אַזוינע ש ט י ל ע ווערטער האָט קיי־
נער ביז איינהאָרנ'ען ניט בעשאַפען אויף אידיש.
אַזוינע פערטרויליכע, אינטימע, צוגעלאָזטע,
אָבער ווירדיגע ווערטער, וואָס לעבען זייער בע־
זונדערען מוזיקאַלישען לעבען. און דאָך זיינען
זיי אָפטמאָל געווען שוין צו איינטאָניג, זיי האָ־
בען כמעט איינגעוויקעלט מיט זייערע גלייכ־
מעסיגע וועלען. און נאָר אין די איינצעלנע מעהר
קאָנקרעטע ליעדער („אידיליע", „אין אידישען
געסעל", „אמר אביי"), וואו דער דיכטער פלעגט
אויף אַ רגע פונאַנדערוועהען די קאָלירענדיגע
נעבלען פון אַדום זיך און אַריינקוקען דייטליכער
אין די פאָרמען פון לעבען, האָט די שפּראַך זיינע
אויך בעקומען מעהר פעסטקייט און גלאַנץ.

2

דאָס פערבענקטע קינד איז געווען ניט אַ
מענשען־קינד סתם, נאָר אַ א י ד י ש קינד.
הינטער זיין מיעדקייט האָבען זיך געפיהלט
דורות וואַנדערער, וואָס האָבען מיט'ן שטעקען
אין האַנד געטרעטען איבער אַלע וועגען פון דער
וועלט; אין זיין שטילען זיפ'ן האָט אָבגעקלונגען
דער חצות־נגון פון טויזענד אַלטע זיידעס, וועל־

כע פלעגען האַלבע נאַכט זיך אויסרעדען דאָס האַרץ פאַר זייער פאָטער אין הימעל; אין זיינע פערבענקטע מעלאָדיען האָט געאָטעמט די שטיל־קייט און דער פייערליכער אומעט פון נעילה מיט דעם טרערען־אָנגעזאַפּטען, אָבער דאָך שטיל־האָפענדען: „היום יפנה, השמש יבא ויפנה, נבואה שעריך“...

אַזוינער ווי איינהאָרן האָט געקענט זיין אָדער אַ זוהן פון דורות אַדעליגע, וואָס האָבען לאַנג אויסגעאיידעלט און פערפיינערט און פער־צערטעלט זייערע געפיהלען, ביז זייער לעצטע שפּראָצונג האָט שוין אָנגעוואָרען דעם געזונדען חוש פון לעבען; אָדער אַ זוהן פון אַ פאָלק, וואָס גרויזאַמע כחות האָבען עס ניט צוגעלאָזט צום קוואַל פון לעבען און וואָס האָט זיך דעריבער אויסגעלערענט צו טרוימען און פאַנטאַזירען, אָנשטאָט צו קעמפּפען און שטרעבען. און אפשר איז אין איינהאָרן'ען פעראייניגט ביידעס... וואָרום זיינען דען די אַלטע דורות למדנים און מקובלים ניט געווען קיין אַדעליגע, און האָבען זיי דען ניט געאַרבייט הונדערטער יאָהרען צו פעראיידעלען זייער נשמה?

אַ קינד פון נאַציאָנאַלען דעקאַדענס; אַ פּרוכט פון לעבענס־מינדיגקייט; אַ שטים פון טויזענדער, וואָס זיינען צו שוואַך צו וועלען און צו שטאָלץ צו בעטען, — אָט דאָס איז געווען איינהאָרן און דאָס איז ער ביז אַ געוויסען גראַד געבליבען אויך איצט. ער האָט אָנגעהויבען שריי־בען אין אַ צייט, ווען דאָס אידישע פאָלק האָט גראָד אַרויסגעוויזען גרויסע ענערגיע און לעבענס־פערלאַנג. דאָס זיינען געווען די רעוואָלוציאָנס־יאָהרען 1905 און 1906. אָבער אפילו יענע שטורעם־בעוועגונגען האָבען דאָך אַרומגעכאַפּט נאָר אַ טייל פונ'ם פאָלק. גרויסע מאַסען האָבען אויך דעמאָלט נאָר „געבענקט אין אַ טרויער און געהאָפט אין אַ שטענדיגען צווייפעל“. שפּעטער, אין די שווערע יאָהרען, איז זייער צאָהל געוואָרען נאָך גרעסער.

איינהאָרן האָט, בעוואוסט צי אומבעוואוסט, וויבריירט אין איין ציטער מיט די נשמות פון אָט די פיעלע.

שוין אין די ערשטע יאָהרען האָט ער ניט געקוקט אויף זיינע שטימונגען ווי אויף ריין־פערזענליכע. שוין דעמאָלט האָט ער ליעב געהאַט צו אידעענטיפיצירען זיך מיט'ן כלל, מיט „איך“ סתם. „מיין פריינד“, „מיין קינד“! — האָט מען אָפט בעגעגענט אין זיינע פריהעסטע ליעדער, און דאָס איז אויסגעקומען אַזוי, אַקוראַט ווי אַן אַלטער פיעל־געפּרובטער מאַן ווענהעט זיך צו אַ יונגען און דערצעהלט איהם דעם צער פון אַלע. אין אַזוינע ליעדער, ווי „תשעה באב“, האָט איינהאָרן נאָך אין אָנהויב פון זיין שאַפען צו־נויפגעשמאָלצען אויף אַ וואונדערבאַרען אופן אי נאַטור־ביילדער, אי פערזענליכען צנועה'דיגען וועה, אי קאָלעקטיווע בענקשאַפט.

שפּעטער ווערט אָט דער נאַציאָנאַלער מאָ־טיוו — דער לייטענדער אין איינהאָרן'ס שאַפען. ער איז שוין ניט גלאַט אַ קינד, וואָס בלאָנקעט זיך אַרום אין דער וועלט: ער איז דער לעצטער פון אַ משפּחה פּרינצען, ער איז דער איינציגער וואָס איז געבליבען פון לאַנגע לאַנגע דורות כהנים. ער טראָגט אויף זיינע צאַרטע פּלייצעס דעם שמעריז פון זיין פאָלק'ס אונטערגאַנג. ער צינדט מיט זיינע שוואַכע הענד די לעצטע ליכט־לעך פאַר זיין פאָלק'ס אַלטען אַרון קודש.

אין אָט דער צווייטער סטאַדיע פון איינ־האָרן'ס ענטוויקלונג ווערט זיין טאָן זיכערער, זיינע בילדער — בעשטימטער. ער האָט געפו־נען אַ געגענשטאַנד, ער האָט ענטדעקט דעם מיטעלפּונקט, אַרום וועלכען עס בעוועגען זיך די מיעדע טריט פון זיין מוזע. די בענקשאַפט געהט איבער אין וועהטאָג; די איינזאַמקייט — אין אַ שטילע, אַדעליגע ווירדע פון איינעם וואָס זעהט דאָס אונפערמיידליכע און אַנערקענט עס.

אַ צער פון טויזענד דורות ליעגט אויף מיר;
די גרויסע פּיין געשטעמפּעלט האָט מיין שטערן.
מיין טייערע, ווער ווייסט צו וועל איך ווען
דעם שופר פון מיין אויסלעזונג דערהערען.

ערנסט, טיעף, אונהיימליך רוהיג קלינגען איצט די געזאַנגען פונ'ם דיכטער. ערגעץ לויערט דער צער. ערגעץ האָט די פערצווייפלונג זיך איינגעגעסען אין דער נשמה. אָבער אַזוי איז אַלעס רוהיג. דער פּנים איז בלאַס. די אויגען גרויס און פייכט. אַמאָל קען אפילו אַ שמייכעל אויפשיינען מיט אַ שוואַכען שטראַהל.

עס איז נאָך אַלץ דער קראַנקער הילפלאָזער שמייכעל פון אַ פערלאָזען קינד. אָבער איצט האָט דאָס קינד ענטדעקט זיין צוגעהעריגקייט צום כלל. דער לעצטער אָבגלאַנץ פון אַ שכינה ליעגט אויף זיין שטערען. אין זיינע ליעדער זינגט דער עלענד פון אַ וועלט.

פאָראויס איז גאָר ניטאָ, דער וועג וועט זיין
אונענדליך...
בעהאַלט זיך ערגעץ וואו און גיב זיך אָב
דיין טרוים.
נישט וואַרט אויף איהם, מיין פריינד, ער וועט
צו אונז נישט קומען —
דערשלאָגען ליעגט ער ביי טויערען פון רוים.

נישטאָ קיין רחמים מעהר; דער הימעל איז
פערשלאָסען;
די שכינה איז אַוועק, געלאָזען אונז אַליין.
און גרויס איז אונזער צער, ער שטייגט אַרויס
בער וועלטען,
און מיר — מיר זענען מיעד אַנטקעגען איהם
און קליין.

וואָס טהוט מען? בעטען? ווער וועט די איינזאַמע תפלה פערנעהמען? שרייען? — דאָס איז ניט ווירדיג פאַר דעם לעצטען פון די פּרינ־

צען. און וואָס וועט דאָס העלפען? געשריי איז א פּאָרם פון קאַמפּף — און ווי קען מען קעמפּ־פען געגען א פערזיעגעלטען גורל? בלייבט נאָר איינס: בעהאַלטען דעם פּנים אין די פאַלבען פון דעם אַלטען פערשטויבטען פּרוכת און איינ־דרעמלען שטיל, און חלומ'ען אז דאָס אַלטע קעהרט צוריק און אז ביי יעדען שטענדער שטעהט א הייליגער, וואָס איז געשטאָרבען על קידוש השם.

די דאָזיגע אונטערגאַנגס־ליעדער פון איינ־האָרנ'ען זיינען פול מיט א בעזונדערער שעהנ־קייט. איהר מעגט מיט זיי איינפערשטאַנדען זיין אָדער ניט, איהר מוזט זיך אויף זיי אָבּרו־פען, זיי ריהרען אייך מיט דעם אמת פון אַן אונ־מיטעלבאַרען געפיהל. די איינזאַמע עלענדע שכינה פערוואַנדעלט זיך פאַר אייך אין א לע־בעדיגען טרויערפולען גייסט. דער נר־תמיד, וואָס דער ווינד פערלעשט, ווערט פול מיט א טראַגישער בעדייטונג. די צוויי פערבראָכענע הענד אונטער דער קרוין פון כהונה ווערען אייך נאָהענט און טהייער. זעלטען ווען ס'קומט אויס צו טרעפען אזוינע ליעדער ווי „געשטאָרבען דער לעצטער בעל־תפלה" און „מיר וועלען פערבליי־בען אין שול". עפּעס ווי די אַקאָרדען פון א אי־בעראירדישען רעקוויום הערען זיך אין לעצטען ליעד.

מיר וועלען פערבלייבען אין שול,
ביז די טריט פון דעם לעצטען אין ווייט וועט פערשווינדען,
און ס'וועט דעם נר־תמיד פערלעשען דער ווינד,
דאַן וועלען מיר ווידער זיין ליכטעל אָנצינדען.
מיין קינד!
עס טאָר זיך ניט לעשען,
מען טאָר ניט פערגעסען
צו שטעלען א יאָהר־צייט דער שכינה פון פאָלק.
מיר וועלען פערבלייבען אין שול...

אין איינהאָרנ'ס נאַציאָנאַלע ליעדער איז ניטאָ ניט קיין פּראָטעסט, ניט קיין האָפנונג, אויך ניט קיין פערגעבונג. עס איז די ריינע, אונ־געטרייסטע פערצווייפלונג. ווען ער בעט שוין גאָט, בעט ער ניט קיין אָרט אונטער דער זון צו לעבען, נאָר א שטיקעל פּלאַץ פאַר א קבר, וואו ער זאָל קענען רוהיג ליעגען און וואו די טרעהר פון זיין קינד זאָל קענען אמאָל פאַלען. אָבער ער ווייסט, אז אויך דאָס איז א אומזיסטע תפלה.

אָפט איז דער פערלאַנג נאָך רוהע אזוי גרויס, אז ס'פער'גנב'עט זיך א געדאַנק: טאָ־מער גאָר אין מאָנאַסטיר. ער איז אזוי ווייס און פריעדליך און מילד — דער אַלטער קלויסטער צווישען גרינע פעלדער און בוימער. זיין גלאָק קלינגט מיט אזא זאַנפטקייט און רופט און פער־שפּרעכט:

קיינער, קיינער וועט ניט שטערען דיר דיין רוהע,
מעהר ניט ווי די גרינע בוימער רוישען דאָ.
דורכ'ן פענסטער וועסטו זעהן נאָר פעלדער תבואה
און דעם אונבעגרענצטען טיעפען הימעל'ס בלאָה.

אָבער צו שטאַרק איז די שנאה צום קלויס־טער ביי אידען, צו פיעל שלעכטס האָט ער זיי געטהאָן.

אין איינינע ליעדער פון דעם צווייטען פּע־ריאָד האָט איינהאָרן געפּרובט האָבען א דין־תורה מיט דעם קלויסטער, מיט דער קריסטלי־כער וועלט. איהר געהערען דאָס ליעד „צווישען די זאַנגען" און א גרעסערע פּאָעמע „עלילת דם". ביידע זיינען פון זיינע שוואַכערע זאַכען. איינהאָרן האָט אין זיי געוויזען, אז ער האָט נאָך ניט די אויסגעהאַלטענקייט און די רייפ־קייט פון א עפּיקער. מען קען ניט זאָגען, אז „עלילת דם" איז אינגאַנצען אַן אונגעלונגען ווערק. יעדענפאַלס איז דאָרט דאָ מעהר ווער־טער, ווי אינהאַלט, און די בילדער זיינען ניט גענוג דייטליך.

דער צווייטער פּעריאָד פון איינהאָרנ'ס שאַ־פען (אונגעפעהר (1909-1912) איז געווען די צייט פון די שטאַרקסטע נאַציאָנאַליסטישע שטי־מונגען צווישען אידען אין רוסלאַנד. איינ־האָרנ'ס ליעדער האָבען אריינגעפּאַסט אינ'ם אַל־געמיינעם האַר. זיי האָבען געוועקט אינטערעס און אַנערקענונג. פאַר אַלע פריינד פון זיין טאַלאַנט איז אָבער געווען קלאָר, אז ער — דער טאַלאַנט — איז אריין אין א טעמפּען ווינקעל. עס איז שען צו צינדען דעם נר תמיד אַלס דער איינציגער און לעצטער איד, עס איז אָבער קלאָר, אז מיט אַזוינע שטימונגען קען א דיכטער זיך לאַנג ניט נעהרען. דאָס פעלד איז ניט רייך, עס פערמאָגט ניט די פערשיידענאַרטיגקייט פון לעבען. אין איינהאָרנ'ס פּאָעזיע האָט געפעהלט בלוט, געפעהלט א לעבעדיגער פולס. פאַקטיש האָט ער שוין אָנגעהויבען איבער'חזר'ן זיינע אייגענע מאָטיווען — און דאָס איז געפעהרליך פאַר יעדען קינסטלער. און דאָך האָבען איינינע ליעדער פון זיין צווייטער זאַמלונג („זכרונו", „אין וועג", „אַקאָרד") געוויזען, אז ער קען יא אָטעמען מיט דער פרישער לופט פון רעאַלער ווירקליכקייט און דאַרף זיך ניט האַלטען אָן די מויערען פון דער אַלטער שול אין די ענגע אַל־טע ווילנער גאַסען. עס האָט זיך געפיהלט עפּעס געקינסטעלטעס, קראַנקהאַפטעס ביי איינהאָרנ'ען אין יענער צייט.

3

האָט די רוסישע רעגירונג איהם א טובה געטהאָן און (ענדע 1912) איהם אַרויסגעשיקט אויף צוויי יאהר קיין אויסלאַנד — פאַר פּאָלי־טישע חטאים, וואס ער איז קיינמאָל ניט בע־גאַנגען. איינהאָרן איז איבער געוואַלד אַרויס־געפאָהרען קיין שווייץ — און דאָ הויבט זיך אָן דער דריטער פּעריאָד פון זיין שאַפען.

אויסלאַנד! א ברייטע וועלט. שענע שטעדט, הויכע בערג, גרין־קלאָהרע אָזערעס. א קאָכיגער געזעלשאַפטליכער לעבען. א שלאָ־

גענדער שטראָם פון פרישער, מונטערער ליטע־ראַרישער טהעטיגקייט. אַן אונוועזיטעט מיט ערנסטע פאָרשונגען און ברייטע האָריזאָנטען. דאָס אַלעס האָט געמוזט האָבען א שטאַרקע ווירקונג אויף אונזער געטהאָ־קינד און איבער־קנעטען זיין גאַנצע נשמה. עס איז אויסגעקומען אזוי, ווי מען וואָלט אַרויסגעטראָגען א צאַרטע אָראַנזשעריי־פלאַנצונג אויף א ווינד און רעגען. פיעלע בלעטלעך וועלען אָבפאַלען, פיעלע צווייג־לעך וועלען אויסגעדרעהט ווערען, דער שטאַם אליין וועט ציטערען און זיך איינשרימפען. אָבער סוף כל סוף וועט די פלאַנצונג ווערען מעהר ווידערשטאַנדס־פעהיג און וועט אָנהויבען א ניי וואַקסען און בליהען אין געזונטערע, נאָר־מאַלערע פערהעלטענישען.

איינהאָרן׳ס פּאָעזיע אין אויסלאַנד לעבט איבער א שטאַרקע מעטאַמאָרפאָזע. די צע־שיוואַמענהייט פערשווינדט כמעט אינגאַנצען. דער צאַרטער נעבעל ווערט צורונען — און גע־געניטשאַנדען זעהען זיך קלאָר, ליכטיג, פעסט. די בענקשאַפט פערלאָזט דעם אויבען־אָן. די אונטערגאַנגס־מאָטיוון געהען אראָב פון דער סצענע. די שפּראַך ווערט אָן איהר צו גרוי־סע זאַנפטקייט און קען אַמאָל גאָר קלינגען מיט מעטאַל. עס שטעהט אויף פאַר דעם דיכטער די צווייפאַכע אויפגאַבע: ערשטענס געפינען נייע ט ע מ ע ן פאַר זיינע ליעדער, צווייטענס, אויסשמידען א פאַסענדע פ אָ ר ם פאַר די נייע מאָטיוון.

ביידעם טהוט איינהאָרן אין אויסלאַנד — און טהוט מיט ערפאָלג. מיט יעדער נייער פּראָ־בע זעהט מען, אז ער זוכט עפּעס; מיט יעדען נייען ליעד ווערט פעריאָגט דער אַלטער צויבער פון די שמאָלע ווילנער געסלעך.

איינהאָרן עפענט צום ערשטען מאָל זיינע אויגען און דערזעהט די נאַטור. זי איז א פרעמ־דע; אין איהר איז ניטאָ דער ליטווישער אור־מעט; אונטער די בוימער זיצען ניט אַלטע אי־דען, מיעדע פון טויזענדיאָהריגען גלות. אָבער טאַקי דעריבער קען ער קוקען אויף איהר מיט פרייערע אויגען; קען ער בעמערקען איהר אב־יעקטיווע שענקייט. און עס דערוועקט זיך אין איהם א חשק צו מאָלען דאָס געזעהענע, צו לעגען א פינזעל־שטריך לעבען א פינזעל־שטריך. איינהאָרן׳ען קען איצט איינפאַלען א אידעע: אָישרייבען א גרופּע ליעדער: „געגנפער זעע“, — מאָלען דאָס פאַרבען־שפּיעל און פאָרמען־וועקסעל אין דער וועלט פון באַרג און וואַסער און נעבעל.

איינהאָרן ווערט ניט אויס נאַציאָנאַל. אָבער אין זיינע נאַציאָנאַלע ליעדער איז איצט דאָ מעהר בעשטימטקייט, מעהר דרייסטקייט. דער קריעג־אומגליק רופט ביי איהם ארויס א רייה ליעדער, וואו עס פיהלט זיך שוין עמפּערונג.

אין ווילדען שטראָם פון בלוט שטיל פאַלען מיינע טרעהרען.
בעשיין זיי גאָט!
פון פרעמדען וועה קען מיר נישט גרינגער ווערען,
איך קען נאָר איין געשריי פון ווילדען ווירבעל הערען:
די שטימע פון מיין פאָלק.

די ליעדער ענדיגען זיך מיט אן אויסגע־שריי:

דאָס בלוט פון קדושים פליסט אין מיינע אָדערן,
א טאָכטער פון מערטיערע ביזטו, קינד,
מיר מוזען געהן אין וועלט און דאָרטען פאָדערען
גערעכטיגקייט פאַר אלן וואָס ליידט אַצינד.

דאָס בעדייטענדסטע, וואָס איינהאָרן האָט געשאַפען פאַר דער לעצטער צייט, איז דאָס שפּיעל „אין דריי אַרויסטרעטונגען“ אונטער׳ן נאָמען „צביה“ און די סאָנעטען „צו א אידישער טאָכטער“.

אין „צביה“ זיינען אוועקגעשטעלט צוויי וועלטען איינע אַנטקעגען דער צווייטער, צוויי וועלט־עמפּפינדונגען, צוויי קולטורען: די אַלט־העברייאישע און די העלענישע. שמעון, איינער פון די קריעג־פיהרער אין לאַגער פון די מעקאַ־בייער, און אַפּאָלאָדאר, א יונגער גרעק, קעמפּ־פען פאַר דער גונסט פון א רייכער אידישער טאָכטער צביה אין אלטען ירושלים. זייערע וואַ־פען זיינען — פּאָעזיע, זייערע קריעגס־לייט — חאָרען פון זינגער. יעדערער פון זיי גיסט אויס זיין האַרץ אין ליעבעס־געזאַנגען פאַר דער שע־נער געליעבטער, און וועמען זי וועט אויסדער־וועהלען, דעם וועט זי געבען דעם לאָרבער־קראַנץ. דאָס גאַנצע „שפּיעל“ איז אויף אזא אופן נאָר א רייה ליעדער אין פערשיעדענעם ריטם און מיט ענטגעגענגעזעצטער שטימונג, אָבער פון גלייכען אינהאַלט.

דאָס „שפּיעל“ איז אין אלגעמיין א נייעם אין דער אידישער פּאָעזיע. און עס מוז מיט פערגניגען פערצייכענט ווערען, אז דער גרעס־טער טייל פון די ליעדער זיינען ארויס אי שען, אי מוזיקאַליש, אי קלאַסיש־איינפאַך. עס איז קיין שפּור ניט געבליבען פון איינהאָרן׳ס אלטער איינטעניגקייט.

קענטיג, אז דער מערב־אייראָפּעאישער קלאַ־סיציזם האָט געהאַט אויף איינהאָרן׳ען א גאַנץ בעזונדערע ווירקונג. זיינען סאָנעטען „צו א אידישער טאָכטער“ טראָגען א דייטליכע שפּור דערפון. זיי זיינען כמעט שטרענג; קנאַפּ אין ווערטער, פּלאַסטיש אין אויסדרוק. די אלטע סענטימענטאַליטעט פון איינהאָרן׳ס ליעבעס־מאָטיוון מערקט זיך דאָ לחלוטין ניט.

אין די סאָנעטען האָט איינהאָרן זיך גע־שטעלט אן אויפגאַבע — שאַפען א מאָנומענט פון נאַציאָנאַל־אידישער ליעבע. עס איז כמעט ניט קיין פּערזענליכע ליריק: עס איז א פער־הערליכונג פון דער אידישער טאָכטער בכלל.

עס איז דער אייביגער „ער" און „זי", נאָר אריינ־געפאסט אין דער היסטאָרישער אידישער סביבה: ער — א זוהן פון מארטירער, זי — א פעראיי־ניגונג פון שולמית מיט א הייליגער, א בלום פון מזרח אריבערגעטראָגען אין קאַלטען צפון.

אין די סאָנעטען איז איינהאָרנ׳ס טאַלאַנט פיעל אויסגעוואַקסען אין פערגלייך מיט פריה־ער. דאָס איז שוין ניט „עמיין האָט זיך פער־בענקט", דאָס איז שוין ניט א וועלט פערהאַנ־גען מיט זיידענע טיולען. דאָ איז דער דיכטער שוין א מאַן, וועלכער קען זיין קראַפט און זעהט קלאָר זיין אויפגאַבע און געהט צו איהר מיט זי־כערע טריט.

די אידישע פּאָעזיע מעג באמת דאַנקבאַר זיין דעם צופאַל, וואָס האָט אַרויסגעפיהרט אונזער דיכטער אין דער ברייטער וועלט.

* * *

א יאָהר צעהן ווי איינהאָרן שרייבט. פאר דער צייט האָט ער דורכגעמאַכט א לאַנגע ליניע פון ענטוויקלונג. נאָך איצט אויך, ווען איהר פערפאָלגט זיין ארבייט, פיהלט איהר, אז ער האָט זיך נאָך ניט אויסגעקריסטאַליזירט, נאָך ניט איינגאַנצען געפונען זיך אליין, נאָך ניט דער־גרייכט צו דער הויכער שטופע פון פאָלקאָמענ־הייט, וואו עס ווערען בעשאַפען באמת גרויסע ווערטען. אָבער אלעמאָל זעהט איהר אין דעם דיכטער צוויי גרויסע מתנות: די עהרליכקייט פון זיינע איבערלעבונגען און די פערבינדונג מיט א כלל. איינהאָרן איז פון די יעניגע, וואס ניט זיי געוועלטיגען איבער דער פּאָעזיע, נאָר די פּאָעזיע געוועלטיגט איבער זיי; און איינ־האָרן איז דער מאַן, וואָס פיהלט יעדע רגע זיין צוגעהעריגקייט צו זיין שטאַם און וועמעס פּאָ־עזיע איז אַלעמאָל ניט נאָר זיין אייגענע פּאָע־זיע, נאָר די פּאָעזיע פון זיין גלייכען. ער קומט ווי צו רייד־דען אינ׳ם נאָמען פון א גאַנצען דור אָדער פון א גרויסער מאַסע גלייך־געזינטע.

דערפון נעהמט זיך די בעזונדערע ע ר נ ס ט־ק י י ט פון איינהאָרנ׳ס דיכטונג. זיינע ליע־דער זיינען ביי איהם א הייליגע ארבייט. ער פערהאַלט זיך צו דער אידישער ליטעראַטור אי־בערהויפּט און צו דער אידישער פּאָעזיע בפרט ווי צו עפּעס א גרויסע געזעלשאַפטליכע אויפ־גאַבע. דיכטער זיינען ניט בלויז מענשען, וואס שרייבען אָן פון צייט צו צייט א ליעד. דיכטער דיענען א גרויסען גאָט, געהען צו א גרויסען ציעל. שטראַהלען פון אָט דעם ווייטען ציעל פאַלען אויף זייער וועג, בעלויכטען זייערע בע־וועגונגען, און יעדער טריט זייערער בעקומט דעריבער אַן אונגעוועהנליכע, כמעט מיסטישע בעדייטונג.

איינהאָרן פערנעהמט א פּלאַץ צווישען די בעסטע קולטור־טרעגער און קולטור־אויפלעבער פון דעם אידישען פאָלק אין די לעצטע יאָהרען, און אַן אבקלאַנג דערפון הערט זיך אלעמאָל אין זיינע ליעדער.

אין דעם זין — מעהר ווי אין יעדען אַנדערן — איז איינהאָרן א נאַציאָנאַלער אידישער דיכ־טער.

א. ליטווין:

# דער „גר-צדק" אין דער אידישער לעגענדע

(לויט אַן אַלטער אידישער שריפט.)

(פאָרטזעצונג.)

עס איז גיוועזען אין סוף צווייא יאָהר, האָט ער בדענקט זיין נע ונד אין ליטאָ: דאָרטען זיצען לערנען אונ דונען גאָט. עס אוז גיוועזען פון גאָט. ער איז גי־קומען אין איין קליין שטעטל ביא ווילנא. האָט ער זוך דאָרטען גיזעצט אונ אָפּ גישייד פון אַלע גלוסטי־קייט. קאַרג עסון אונ טרונקען אונ שלאָפן. זיינע אויגען אין דאָס האַרץ נאָר צום לערנען.

דער פאָטור האָט גוואַרט דעם טאָג פון זיין קומען צו הויז. עס אוז פאַר לענד גיוואָרען זיינע אויגען צו וואַרטען. וואָרום ער האָט אום זייער לוב גוהאַט, וויא זוך זעלבסט. וואָרום ער אוז גיוועזען איין קענער אַלו חכמות. דער פאָטור זעהט, אַז ער זאָמט זוך, האָט ער זוך פאַר וואָנדערט: וואָרום זאַמען זוך דוא טרוט פון זיינו רייט וואָגון? האָט ער גושרובען צום פופּס: עס אוז אום איין ווינדר, וואָרום קומט ער גוט צו הויז, אין שוין אַזו לאַנגע צייט קיין ברוף גוט גושוקט. אויב חלילה מיין זון אוז גושטאָרבען — שרייב מור, וועל אוך מוך טרייסטען, אוך זאָל גוט האָבען קיין האַפנונג. וואָרום פול מענטשען האָבען גוטרונקען איין כוס פון טרייסטונג.

דער פופּס האָט זוך זייער פאַר וואָהנהרט אויף דעם ברוף אונ אום אום ענטפיר גוגעבען: ווייס מיין פריינד, אַז דיין זון אוז שון לאַנג אַוועק פון אונז מוט גרוס כבוד אין פרייד, אונ פון דעמאָלט האָב אוך פון אום גוט גוהערט קיין שום שלעכט טרעפונג דורך דוא גאַזעטען, וואָס קומען מור אָן תמיד. אוך האָב גימיינט, אַז ער אוז שוין און דער היים. בוטער אוז מור זייער. וואָרום אוך האָב אום לוב גיהוט, וויא

מיין שוואַרצאַפּוק פון דעם אויג. בעסור וואָלט אוך גושטאַרבון פאַר אום. שרייב אויף דוא צייטונג, וועסטו וויסון, וויא ער אוז.

דער ברוף אוז גוקומון צום פאָטער, אוז ער גו־פאַלון צו דער ערד אוג גובלובון וויא איין שטיין, אוג גוחאַלעשט. עס אוז קיין נשמה נוט גובלובון אוג אום. אוג מוט פול קראַפט הט מען אום דער מונטערג. מען האָט אום אויף גושטעלט פון דער ערד. דענצ־מאָהל האָט ער אויף גוהובון זיין קול מוט איין גרויס גיוויין אוג זאָגט: בני, בני! מיין פריינד, וויא מיין לעבון! הלואי וואָלט אוך גושטאָרבון וואָלט אוך דוך גופונון. וויא אוז דיין שונהייט, אוג וויא אוז דיין לויטורו צורה? וויא איז דיין חן פון דוא לעפצון, וואָס זענון גיוווען פול מוט חכמה אוג וויסון שאַפט! וויא גישרוגון... מיין טייער קונד אוז פאַר צוקט גיוואָרון!... אוג (דער פאָטער) האָט אויף אום גוקלאָגט דוא גאַנצו קונה פון איכה יועס. ער האָט נוט גוואָלט זוך טרייסטון. ער האָט איין באַפעל גוגעבון דורך גוזעטון, אַז עס אוז פאַר פאַלון איין טייערור זון צום שני למלך פולון. זיין נאָמון אוז פּאָטאָצקי. ווער עס ווייסט פון אום זאָל קומון זאָגון דעם פאָטור. ער וועט אום געבון גרוס גוטס און כבוד אום טון (אָנטאָן). דו ברוף אוז צוא שוקט גיוואָרען. אוג אַלע לענדור אויף אלע לשונות. אָבער עס אוז נוט גיוווען קיין ענטפור. עס איז גיוווען, אַז זאַרעמבי האָט גולייגט דוא גאַזעטון האָט ער זוך זייער פאַר וואהנדרט, דאָס האַרץ איז גיוואָרון וויא איין שטיין. ווארום ער האט זוך דער מאַנט אוג דעם ראָט, וואס זייא האבון באנאנד גישוואָרון, אוג ער האָט גיוויסט, אַז ער אוז אוג אמשטרדם איין יהודי. ער אוז אוג זיין חדר אריין גוגאנגען אוג האט זייער גיוויינט, בוז ער האט שון נוט גוהאט קיין קראַפט. אוג פון דענסט מאָל איז פאַר ענדורט גוואָרון זיין צורה מוט דעם גושטאלט; שוואַרץ־פונסטר גיוואָרון פון שונהייט אוג דר צו־טערט. ער האט גואזגט: וואל אוז מיין גולובטון גוזעלון! הלואי וואָלט אוך גוטאָן וויא דיין טייער האַרץ. וויא אוז מור אוך האב מוך פאר אום־ווערדיקט אוג האָב גונעמון איין גויה. וואס זאל אוך טאָן מוט מיין ווייב אוג קונדער? אוג מחמת גרויס זאָרג האָט ער נוט גוגעסון אוג גוטרונקון. ער האט זיך פאר פרעמד צוא זיין ווייב אוג קונדער. זיין שווער האָט גיזען זיין שרעכט־פּנים, זאגט ער אום: ווארום בוסטו אַזו פאר זאָרגט? אויב דוא בוסט שלאַף, איז דען נושט דאָ ביי מיר קיין פּלאסטער אוג קיין דאקטאָר? פרעג מיין קונד, וועלון זייא דור זאָגען דיין קראנקהייט. זייא וועלון הייולון דיין צוא בראכון הארץ אוג דיין טראָער־קייט. ווארום אוך האָב דוך לוב, ווייא מיין שוואַרץ אפול פונ דעם אויג. בוז האלב מלוכה וועל אוך דוך גבון.

ענפורט זאַרעמבי אוג זאגט: מיין שווער אוג פריינד! אוך בון אויך גולערונט אין חכמת הרפואה. מור דאכט זוך, אַז דו לופט פון דו לענדר שאַט מור זייער. אובער דעם וועט נוט העל־פין ריצעפּטון. נאר אוב אוך וועל זיך וואַשען אוג גרוסען מער, וועל אוך גוהייולט ווערון. מיין ראָט איז צו פארון קיין קענוגס בערג; דארטון וועל אוך, מוט גאטס הולף, גוהיילט ווערון. ענפערט דער שווער: מיין קונד, טוא וויא דו ווילסט. אוך וועל נוט פאר מיידען פון דור קיין שום זאַך. אוך וועל דור געבון, וואס דיין האַרץ וויל. אוך וועל דער פולען דיין ראָט, אזו וויא דיין הארץ וויא דוא קונגרייך. נעם דור רייט וואגען אוג פול גוטס וועל אוך דור שאַפען. באגלוק אוג רייט אויף איין ווארהאפטוגו זאך. דער וואָס הייולט צובראכונו הערצור זאל שוקון זיין הולף פון הייר־לוגון היכל. אויך קנעכט אוג דונסטון וועל אוך דור געבון. דוא בוסט בעסור צו מור פון צעהן קינדער.

ענפערט זאַרעמבי: דוא האסט מוך דער נערט! אוך זאָל גפונען חן אין דיינע אוגון הייגטיגען טאג. דוא זאך צו טאָהון. ווארום אַ טאָג וויא איין יאָהר אוז ביא מור.

זאגט דאָס ווייב צו אום: פאר וואָהר, דוא ווייסט, אַז מיין לעבון אוז גיבונדען אין דיין לעבון. וויא וועל אוך קאָנען לעבן אָן דור, אַז דוא וועסט מוך פאַר לאזון וועל אוך שטאַרבן. און שווער ביא גאט, וואס האט אונז באַשאַפען דאס לובשאפט אוג שווער ביא מיין לעבן, אויב אוך וועל דוך אוועק לאזון. אוך וועל אויך גיין מוט דור. אויב נוט — שטאַרב אוך.

זוא האט גיוווייגט, אז עס האט זוא קיינער נוט גיקאנט טרייסטען אין אוים ריידען דאָס הארץ. וואס עס האט גימערט צו ריידן אַזו אוז זו מער טרוערוג גיוואָרון.

זאַרעמבי האט גזעהן, אַז זוא שטארקט זוך צו גיין, האט ער מער נוט גורעט צו אור, אין זאגט: אז דוא ווילסט, אזוי ברייט דיך אָן אוג וועג אריין.

דאָס ווייב האט אזו גיטאָן. זענון באנאנד גו־פארון מוט זאער טייערון זון אוג פול געהד, אין זילבער, אוג קאריטעס, און רייטור אוג פול בדונערס, אזו וויא גרויסע גרפען, בוז קעניגסברעג. זייא זענון געזעסון און איין גרוסן פאלעין איין האלב יאהר, וויא דוא הערען. אבער ער איז פון דעם גאָר נוט צופרודען גיוווען. ווארום זיין הארץ האט אין אום גיברענט וויא פייער, פארין קיין אמשטרדם. איבער דעם האט ער גושרובען צו זיין שווער, אז ער אוז גיקומן מוט פריד קיין קענוגסבערג אין אוז עפּוס בעסיר גיוואָרון. אָבער נאך נוט אין גאנצען. וויל אוך פארון (האט ער געשריעבען) קיין פאריז צו פארשטון דוא דאקטורים, וואס מען הערט זייא אויף דער גאַנצער וועלט.

דער שווער האט אום נאך איין מאהל גשוקט פון גאלד אוג זילבער מוט איין ברוף, אוג שרייבט: טוא וויא דוא ווילסט. דוא זאלסט ווערון גיזונד. אוך וועל דור גיבען מיין גאנץ גוטס. אוך האָב דוך זייער לוב.

אז דוא ברוף אוז אָן גיקומן, האט ער (זאַרעמ־בע) אָפּ גישוקט דוא פערד אוג וואָגען און דוא באַדינער צו הויז אוג ער אוז גיפארון קיין פאריז

מוט זיין ווייב אין קונד. און פון דאָרט און ער גיפאָרון קיין אמשטרדם. ווארום ער האָט אָפּ גונארט דאָס ווייב.

גאט האט באגלוקט זיין וועג, און אז ער אוז גיקומן קיין אמשטרדם, האט ער און דעם אויגען־בלוק גיפרעגט אויף זיין חבר דעם צדיק פאטאצקי. ענטפערון זייא אום: ער אוז אוועק גיפארון און אוז שוין גיווארון איין יהודי. ער האט זוך באַהעפט זיין לייב מוט דעם לעבידוגן באשעפור און און דער היילוגער תורה. ער האט זוך באשניטן דוא מילה אין דאס פאר שטאָפּטע הארץ.

וויא זארעמבי האָט דער הערט דוא זאַך האט אום זייער באַנק גיטאָן, פאר וואָס ער האט זוך פר זאַמט בוז אהער, און האָט גיטרויערט. ער אוז גיגאַנגען צוא דעם רב און זאגט אום: מיין האַר, אוך בון דער חבר פון דעם צדיק, וואס האָט גיהיי־סין פריער פאטאצקי, און האט אום דערציילט, וואס עס האט זוך אום גיטראפון. און דער רב הט דער קענט, אז עס אוז וואָהר, האט ער אום גיזאגט: מרגען וועט זיין דוא זאך פון דעם ברית צוא ווישון דור און גאָט. אוך וועל טאָהן צו דור אזוי, ווי אוך האָב גטאָן צוא דיין חבר. דעם אנדערון טאָג שוקט דער רב ריפן אַללע גרויסע לייט און חכמים, און דוא גאנצע ישיבה, און מהאָט גומכט אַ ברית מילה, אום מוט זיין קונד. זיי הבן גמכט א גרויסו סעודה און אום גגבן איין באזונדר חדר, און אלס זיין באדערפונוש מוט באדונער, וועדלוג זיין כבוד. און האט גיגעסון בויא דעם רב הצדיק.

דאס ווייב האָט גיזעהן און צווייא טאָג, אז דער מאַן קומט נוט צו הויז, אוז זוא גיגאנגון אום זוכען, און האָט גיוויינט. זיא האָט ניט גיוויסט דו זאַך. זוא האט גיטראַכט: אפשר אוז ער דער טרנקען גיווארין, אָדר גישטאָרבין. און דאס הארץ האָט אור גיזאגט, אַז ער האט זוא אַוועק גיוואָרפין און אוז אַנטלויפון פון אור, ווארום זיין ווילען אוז גיוועזן ווייט פון אור. עס אוז גיוועזן, זוא האט נאך גופארשט אויף אום, האט מען אור גוזאגט, אז ער אוז גוגאנגון מוט דעם זון צום רב. זוא אוז גולאפון אויך צום רב מוט פרייד, און קומט און הויף אריין, פרעגון אויף דעם מאן מוט דעם טייער קונד. וויא זו אוז גוקו־מון צו דער טור, האָט דער חוטר זוא נישט גיוואָלט אריין לאזען צוא אור מאַן, און זאגט אור: וואס קערסט דוא זוך אָן מוט אום? פאר וואָר, ער אוז שון איין יהודי; ער האט זוך שון כורת ברית גיוועזן דוא מילה און דאס פאר שטאָפּטע הארץ אפ גושנוטון, און דעסט גלכון זיין זון. אזו דוא לאגע פון דער היילוגו תורה.

זוא האָט דר הערט דוא רייד פון דעם הוטער פון דער טור, פלוצלונג *), דוא זאַך אזו (ווי) דער צדיק אור מאַן הט אָן גוזאגט, אוז זוא זייער דער צוטערט גיווארון, און אוז אַרוס גוגאנגען מוט שרעק און איילונוש און גושרוגון מוט איין גרויס בוטער קול, און זאגט: איין קלאָג אוז צוא מור! מיין מאן אוז גיווארון אַ יהודי. דאָס הארץ האט אור גיקלאָפּט און (זי) אוז גיפאלון אויף דער גאַס חלשות. האבון זוך איין גוזמולט פול מנען און ווייבר, און האבון זוא אויף גי־הויבין פון דער ערד, און גישטארקט אור הארץ. זיי זאגון אור: וואס אוז דור, וואס דוא שרייסט? פאר וואָהר, ווייסטו דען נישט, האסטו דען ניט גי־הערט, אַז אַלע טאָג קומן גוים פון עק וועלט צו זעהן גאָטס כבוד און דוא הייליגע תורה, דוא באַ־גלייבטע. עס וועט דור אצינד בעסער זיין, וויא פריער. דו דאַרפסט זוך פרייען, אז דיין מאַן, דער פריינד, האט זוך באהעפט אָן דעם לעבעדיגען באשע־פער. ער האָט זוך אָפּ גישייד פון דוא פרעמדע נארישקייט, וואס האט נוט קיין ווערט. אצונד גייא און עס מוט פרייד דיין ברוים. פון אום זאלסט זעהן, אין טוא אויך אזו. איר זאלט זיין אין איינם באהעפט אין דער וואהר גלויבונג. דוא וועסט זיין, וויא איין פרוכטיגער וויין־שטאָק.

(שלוס קומט.)

*) ד. ה. זי האָט עס ניט ערוואַרט.

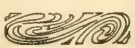

י. אַדלער:

# פאַלען שנעעלעך פון הימעל

פאַלען שנעעלעך פון הימעל,
דאַכט זיך, קאַרשען־בליהטען וועהען;
דאַכט זיך, פעדערליך פון טויבען
אין דער ווייסער לופט זיך דרעהען.

פאַלען שנעעלעך פון הימעל,
דאַכט זיך, ווייסע פונקען שטראַהלען;
דאַכט זיך, ווייסע רויזען־בלעטליך
אין דער לופטען פאַלען, פאַלען.

פאַלען שנעעלעך פון הימעל,
דאַכט זיך, ווייסע ליליען בליהען;
דאַכט זיך, אין דער לופט דער ווייסער,
ווייסע זומער־פייגעל פליהען...

פאַלען שנעעלעך פון הימעל,
נעהמט עס בליהען אויף די שויבען;
בליהען, שפּראָצען ווייסע רויזען;
הויב איך אָן אין כשוף גלויבען...

פראָסט און שנעע און זומער־פייגעל.
גאָט, וואָס איז דאָס פאַר אַ צווילינג!
בליהען רויזען דען אין טבת,
פאַלען שנעען דען אין פריהלינג?...

ל. לאַזאָוויק:

# די דייטשע קונסט אין 19טען יאָהרהונדערט

(קאַפּיטלאך פון דער קונסט געשיכטע.)

ערשטע פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן האָט ווי א בליץ דורכגעריסען דעם פערוואָלקענטען הימעל פון אייראָפּא. גאַנץ אייראָפּא איז פול געווארען מיט ערוואַרטונג — א שטורם קומט אָן. די געקרוינטע קעפּ, פאר וועמעס אויגען עס האָבען זיך נאָך געטראָגען די בלוטיגע פּאַסירונגען, וואס האָבען זיך אָקאָרשט אָפּגעשפּיעלט אין פראַנקרייך, האָבען דערשראָקענע אָנגעהויבען נאָכגעבען איין קאָנצעסיאָן נאָך דער אַנדערער. דאָס פאָלק האָט רייכע מלוכות האָבען זיך געטהיילט מיט לענדער און פעלקער, ווי מיט שפּיעלצייג. איינע נאָך דער אַנדערער, האָט מען צוריקגעצויגען די געגעבענע רעפאָרמעס, צושטערט די געגעבענע פרייהייטען. נאָך מעהר: מען האָט געזוכט אריינצובריינגען מיטעלאַלטערליכע פינסטערניש אין אַלע געביטען פון לעבען. די רעגיערונגען זיינען געווען גרייט איינצופיהרען דעם אַלטען דעספּאָטיזם, און די קירכע איז געווען בערייט ווידער אויפצולעבען איהר אמאָליגע גייסטיגע אייבערהערשאַפט.

אָט אין דיעזער צייט איז אין דייטשלאַנד, אָפּגעאָטעמט פרייער. עס האָט ווירקליך אויסגעזעהן, ווי א בעסערע צייט וואָלט זיין נאָהענט.

דיעזער צושטאַנד האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט. אין פראַנקרייך איז די הערשאַפט ביסלייכווייז אריבער צו נאַפּאָלעאָנען. די אייראָפּאישע מעכטע האָבען זיך פעראייניגט דורך דער אַלגעמיינער געפאהר, און האָבען אָנגעפיהרט א רייהע מלחמות געגען פראַנקרייך. דאָס האָט געבראַכט אין פראַנקרייך צום אונטערגאַנג פון דער ערשטער רעפּובליק און צו דער גרינדונג פון דער ערשטער אימפּעריע. די זיעגרייכע מלוכות האָבען זיך געטהיילט מיט לענדער און פעלקער, ווי מיט שפּיעלצייג. איינע נאָך דער אַנדערער, האָט מען צוריקגעצויגען די געגעבענע רעפאָרמעס, צושטערט די געגעבענע פרייהייטען. נאָך מעהר: מען האָט געזוכט אריינצובריינגען מיטעלאַלטערליכע פינסטערניש אין אַלע געביטען פון לעבען. די רעגיערונגען זיינען געווען גרייט איינצופיהרען דעם אַלטען דעספּאָטיזם, און די קירכע איז געווען בערייט ווידער אויפצולעבען איהר אמאָליגע גייסטיגע אייבערהערשאַפט.

אָט אין דיעזער צייט איז אין דייטשלאַנד, וואָס איז געווען אַן אמת'ע פעסטונג פון רעאקציאָן, אויפגעקומען די ראָמאַנטישע שולע. איהרע קינסטלער האָבען אויך געווענדעט זייערע בליקען צום מיטעלאַלטער, צום טיעפען רעליגיעזען אַבערגלויבען, צו דער אייגענאַרטיגער גאָטהיישער פאַנטאַסטיק. די מאַלער אוועד בעק, קאָרנעליוס און אייניגע אַנדערע האָבען זיך בעזעצט אין רוים און האָבען לאַנג און פלייסיג געשטודירט די איטאַליענישע מאַלעריי. בעזאָנדערס האָט זיי צוגעצויגען די פאָר־רענעסאַנס קונסט — די קונסט וועלכע איז

„דער הייליגער וואַלד" — בעקלין.

אזוי נאָאיוו אין איהר אויפפאסונג, אזוי מיס־טיש פערקלערט אין איהר גייסט. די יונגע דייטשע מאָלער האָבען בעשאָסען אויפצונעה־מען דיעזע אויפפאסונג און זיך איינלעבען אין דיעזען גייסט. זיי האָבען זיך אָפּגעקעהרט פון דער אַלטעגליכער ווירקליכקייט; פאר אויסערע שעהנהייט האָבען זיי געהאַט בלויז פעראכטונג. אין בילדער, פול מיט סימבאָלישער בעדייטונג, האָבען זיי געזוכט צו בעשאַפען א שטימונג פון טיעפען רעליגיעזען גלויבען. זיי האָבען געמאָלען יעזוס און זיינע נסים, די פיעלע הייליגע און זייערע גרויסע וואונדער, ריטער, מאַר־טירער און אויסלייזער פון די פערשיעדענע מי־טעלאַלטערליכע לעגענדען. און יעדער בילד איז געווען א מין דרשה וועגען קריסטליכען גלוי־בען, א מין אָנדייטונג אויף עפּיס געטליכעס און הערליכעס.

דיעזער צייט איז געווען שווינד (1804־1871). א ליעבליכע וועלט בעשאַפט ער אין זיינע בילדער. איבער שעהנע וועלדער און פעלדער, בערג און טהאָלען וואנדערן נימפען, עלפען און אַנדערע גייסטער; ריטער, קרעפ־טיג און אונערשראָקען, און פרויען, צאַרט און אַנציהענד, בעוועגען זיך אין א קעניגליכער אט־מאָספערע. און איבער אלעס איז צוגאָסען א ווייכע, זיסע, סענטימענאַליטעטע

* * *

אמת געניאַלע קינסטלער האָבען זיך בעווי־זען ערשט אין צווייטען העלפט פון 19טען יאהר־הונדערט. די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן פון 1848 האָט נאָך שטאַרקער ווי די ערשטע אויפ־געטרייסעלט אייראָפּא. איהר איינפלוס האָט ארומגענומען נאָך ברייטערע שיכטען ווי פריהער. וויעדער האָבען זיך דערהערט שטימען, וואָס האָ־בען געפאָדערט אַ בעסערעס און שעהנערעס לע־בען. דיעזעס מאָל האָבען זיי געקלונגען נאָך שטאַרקער, רופענדער.

בעקלין (1827־1901) איז געווען א מין איבערגאנג צווישען דער אלטער און נייער עפּאָ־כע. און זיין איינגאַרטיגער פאַנטאַסטיק איז ער נאָך טיילווייז מיט די ראָמאַנטיקער, אָבער אין זיינע פערשיעדענאַרטיגע שטימונגען איז ער שוין אינגאַנצען מאָדערן. בעקלין האָט געהאַט א פאָרשטעלונגסקראַפט וואָס איז געווען אונ־בעגרענצט ברייט און אונערשעפּליך טיעף. אין צאָהלרייכע בילדער האָט ער פערקערפּערט די יוגענדליכע לעבענסלוסטיגע מיטהען פון די גרי־כען, די גאַאיווע פאָלקס פּאָעזיע פון די דייטשען. די פערוויקעלטע לעגענדען פון מיטעלאַלטער. ראָם אונרוהיגע זוכעניש, דעם „וועלט שמערץ" פון די מאָדערנע. דער מענש און די נאַטור זיינען בעלעבט פון איין נשמה: די נאַטור שפּי־

„דער מיימען אינזען" — בעקלין.

דערווייילע אָבער האָבען די זוימען, וואס די רעוואָלוציאָן האָט פערזייעט, געבראַכט פרוכט. טראָץ די פיעלע פערפאָלגונגען, האָבען די פריי־הייט אידעען דאָך אריינגעדרונגען אין די מחות פון פיעלע. עס האָבען זיך אָרגאַניזירט געהיי־מע געזעלשאַפטען, וואס האָבען פערשפּרייט זיי־ער איינפלוס אומעטום. עס איז געוואַקסען א העפטיגע געגערשאַפט צו דער רעגיערונג און דער קירכע. דער קאַמפּפס־גייסט איז געוואַקסען און האָט זיך געשטאַרקט. דער אינהאַלט פון דער קונסט האָט זיך געביטען.

די קינסטלער האָבען, ווי פריהער, געקוקט צו דער פערגאַנגענהייט, געשעפּט זייער בעגייס־טערונג פון לעגענדען און געשיכטע, אָבער זייער שילדערונג איז שוין געווען א סך קלאָהרער, די פאָרם פון די בילדער א סך איינפאַכער. זיי זיינען געווען ווייניגער בעלעהרענט און מעהר קענסטלעריש. דער שטאַרקסטער מאָלער פון

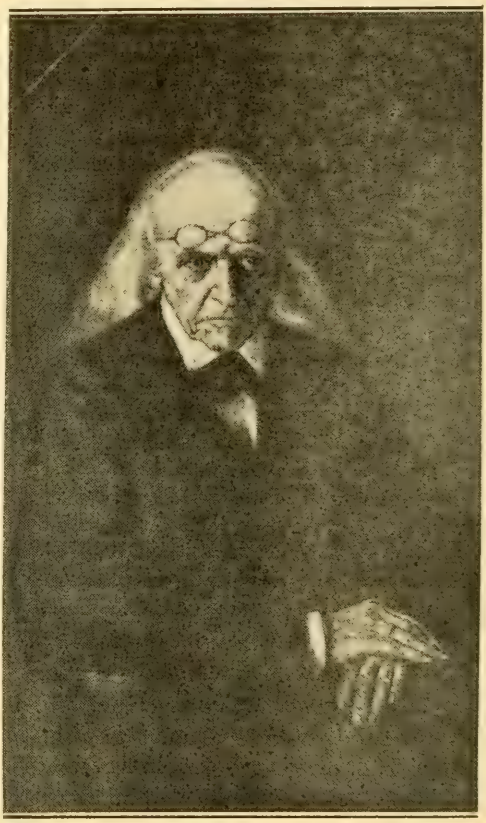

„מאמזען" לענבאַך.

גלעט אָפּ פערשיעדענע מענשליכע געפיהלען און דער מענש לעבט אין די נאַטור ערשיינונגען.

אָט איז, צום ביישפּיעל, א בילד פון מענש־ליכען שרעק: „דער פעלזען אָבגרונד". צווי־שען הויכע פעלזען, וואוהין די זון ווארפט זעל־טען איהרע שטראהלען, ציהט זיך א שמאָלער בריק. א פערשפּעטיגטער וואַנדערער איילט זיך איבער'ן בריק אהיים. אונטער איהם עפענט זיך א טיעפער אָבגרונד, איבער איהם ערהויבען זיך דראָהענדע פעלזען. פון צווישען די פעלזען שטרעקט ארויס זיין לאַנגען האַלז א שרעקלי־כער דראַקאָן, א גליטשיגע, עקעלהאַפטע בע־שעפעניש, וואָס רופט ארויס א שוידער איבער'ן לייב. פון דעם וואַנדערער'ס אויגען גלאָצט א שרעק — דער שרעק, וואס איז געבאָרען פון דעם מענשען'ס אונבעהאָלפענקייט פּנים אל פּנים מיט די גוואַלדיגע נאַטור קרעפטען.

ווייט איבער'ן ים ערהויבט זיך „דער אינ־זעל פון די טויטע". אין געהיימניספולען דונקעל איז איינגעהילט דאָס לאַנד פון וואַנען קיינער קעהרט זיך ניט אום. א ווייסע פיגור דערנעהנ־טערט זיך צו איהר לעצטען ציעל — פעראיי־ניגונג מיט דער אייביגקייט. וואָס קומט דאָרט פאָר אונטער דעם מיסטעריעזען נעבעל? פער־זיעגעלט מיט טויזענדער שלעסער איז די טיר; פערוועהרט איז דער איינגאַנג פאר פרעמדע; אייביג בלייבט אונפערענטפערט די רעטעניש פון טויט.

אין „הייליגען וואלד" ציהט זיך א רייהע רעטזעלהאַפטע פיגורען. בעוועגט פון רעליגיע־זען דראנג און הייליגער עהרפורכט, זינגען זיי, זיך בוקענדיג פאר דער גאָטהייט. אין אן אַנדער ווינקעל, וואָס איז וויסט און פערוואר־פען, פּייניגט זיין לייב א רעליגיעזער פאנאטי־קער.

און אָט ערעפענט זיך גאָר א נייעס בילד: אין שוים פון גרויסען ים, קרעפטיג ווי די וועל־לען אליין, יאגען זיך ים מאָנסטערס נאָך צאַר־טע נימפען וואָס לאַכען ווי די שוים אויף די וואַסערען. אזוי געהען פערביי בילד נאָך בילד אין אן ענדלאָזער רייהע. און גלייך צו דער פיעל־זייטיגקייט פון זיין פאַנטאַזיע איז זיין ריי־כע עמפּפינדליכקייט פאַר פארבען. ער ווארי־אירט די פארבען אין אונצעהליגע ניואַנסען, לויט דער שטימונג פון יעדען בילד. איינמאָל זיינען זיי ווייך, צאַרט, איידעל ווי א שטילער געזאַנג;

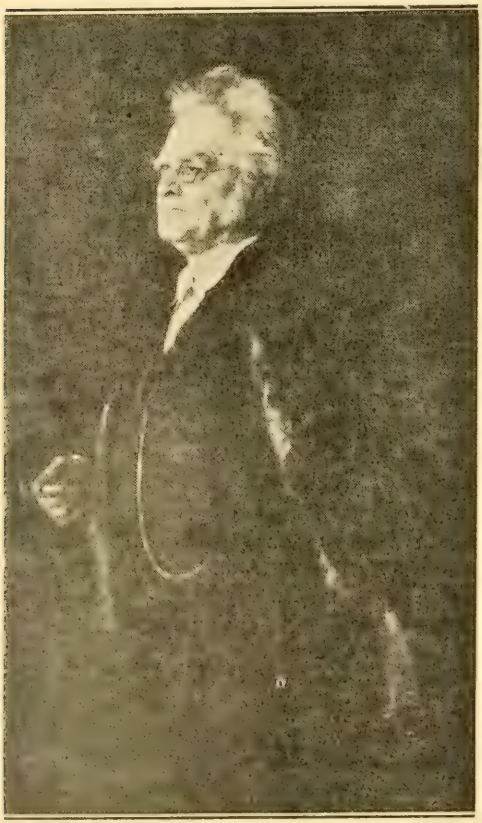

„ביערנסאָן" לענבאַך.

אן אַנדערס מאָל זיינען העל, רוישיג, ווי האָס שאַלען פון טויזענדער שטימען; אבער אַלעמאָל פערכאַפּען זיי דעם צושויער מיט זייער צויבער.

איינער פון בעקלינ'ן צייט־גענאָסען, איז געווען דער פּאָטרעטען מאַלער לענבאך (1836־1904). מיט זעלטענער פּסיכאָלאָגישער טיעפקייט דרינגט ער אריין אין די בעזונדערע אייגענשאַפטען פון א פּערזאָן, בעמערקט די כאַראַקטעריסטישע שטריכען, פערקערפּערט זיי אויפ'ן לייוועגט און בעשאַפט אין יעדען פאַל א בולט אויסגעשפּראָכענע אינדיווידואַליטעט. ביסמאַרק, וועלכער האָט געהאַלטען דאָס פאַלק אין אייזערנע צוואַנגען, איז ווי א לעבעדיגער אין לענבאך'ס בילדער. די קאָפּ שטאָלץ אויפגעהויבען, ווי גרייט צו געבען א בעפעהל, קוקט ער פאַר זיך מיט אויגען וואָס נעהמען דורך ווי שפּיזען. געדיכטע וואָנצעס היינגען איבער זיין שטייף צוזאַמענגעפּרעסטען מויל. די געזיכטס־ציגע, ברייט, פליישיג, גראָב, דערצעהלען פון א כאַראַקטער, וואס פערטראַגט ניט קיין ווידערשטאַנד, וואס שטעלט זיך ניט אָפּ פאַר קיין מיטעל אום צו ערייכען זיין ציעל. קוקענדיג אויף זיין געזיכט ווערט קלאָר, ווארום מען האָט ביסמאַרק'ען געגרופען „אייזערנער קאַנצלער."

אין גרויסען קאָנטראַסט צו ביסמאַרק'ס פּאָרטרעטען איז דאָס בילד פון מאַמזען, דעם בעוואוסטען דייטשען היסטאָריקער. דער אל־טער מאַמזען זיצט אין א שטול פערטיעפט אין געדאַנקען. זיין קאָפּ איז אָנגעבויגען, און זיינע ראַפּינירטע הענט מיט די דינע, צאַרטע פינגער, ליגען פריעדליך צוזאַמענגעלייגט אויף די קני. די ברילען זיינען פערקוקט אויפ'ן שטערען און די אויגען קוקען ווי אין זיך, ווייט אַוועק פון אַלעם ארום. אפשר וואַנדערען זיינע געדאַנקען אין די וועלטען פון זיין לאַנג־יאָהריגע פאָרשונגען, צווישען די טויזענדער מענשען און פּאַסירונגען פון זיינע פיעל־בענדיגע ווערק? אָדער רוהט ער פיליכט פון אַלטעגליכער זאָרג, מיה און אויפרעגונג?

אויפגעפאַסט מיט גלייכער קראַפט זיינען לענבאך'ס פּאָרטרעטען פון זיינע צייט געגאָסען: וואַגנער, דער געניאַלער מוזיקער און רעוואָלוציאָנער; העקעל, דער גרויסער ביאָלאָג, וואָס האָט אונערמידליך געקעמפּפט געגען די אונצעהליגע אבערגלויבענס פון זיין צייט; ביערנסאָן און הייזע, די בעוואוסטע שרייבער, און פיעלע אַנדערע. מיט רעכט, דאַרום, רופט מען לענבאַך'ען אָפט „דער פּאָרטרעטיסט־היסטאָריקער פון זיין צייט".

ווען מיר וועלען נאָך דערמאָנען מענצעל — דעם פערשיעדענאַרטיגסטען פון אַלע דייטשע קינסטלער, און דעם גרויסען אידישען מאַלער מאַקס ליבערמאַן, איבער וועלכען אין „צוקונפט" איז שוין גערעדט געוואָרען אין א בעזונדערען ארטיקעל, האָבען מיר אָנגערופען די גרעסטע מאַלער־קינסטלער, וואָס דייטשלאַנד האָט ארויסגעשטעלט אין 19טען יאָהרהונדערט.

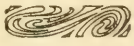

י. פאָדרוזשניק:

# די דייטשע ליטעראַטור אין לעצטען מלחמה־יאהר

## 1. דער געזאַנג פון טויט.

אויב דאָס מענשליכע שאַפען, וואָס ווערט אויסגעדריקט אין שריפט, האָט אין פערשיעדענע עפּאָכען געהאַט בעזונדערע צונעמענישען, ווי: קלאַסיציזם, ראָמאַנטיזם, וועט די ליטעראַרישע עפּאָכע, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבען מיט'ן אויסברוך פון דער אויראָפּעאישער מלחמה אין 1914, זיכער געקרוינט ווערען מיט'ן נאָמען: די עפּאָכע פון בלוט־ליטעראַטור. דער מיליאָנען מאָרד אויף די שלאַכטפעלדער ווערט פייערליך סאַנקציאָנירט דורך די מענשען פון דער פעדער. די אַלע אָבשיוליכע גרוזאַמקייטען, וועלכע קומען פאָר צווישען די פיינדליכע גרעניצען, שפּיגלען זיך אָב מיט א בעזונדערען ציניזם אין די ביכער פון די יעניגע, וואָס זיצען אויף די שלאַכטפעלדער ניט געגאַנגען, נור וואָס זיצען ביי זיך אין די קאַבינעטען און דערשטעכען די פיינד מיט א שמוציגער פעדער, אָנשטאָט מיט א שפּיז.

וואָס איהר זאָלט אין האַנד אַריין ניט נעהמען פון דעם וואָס איז דעם לעצטען יאָהר אויף דעם אויראָפּעאישען ביכערמאַרק ערשיענען, צי לעזט איהר ליעדער, א ראָמאַן, א פּאָליטישע אָבהאַנדלונג, א סאָציאַלען שטודיום אָדער א דראַמאַ — אומעטום בעגעגענט איהר איהם, דעם שוידערליכסטען גאַסט פון אונזער צייט: דעם טויט. ער לאַכט צו אייך אַרויס מיט זיינע אונהיימליכע, אויסגעשטאַרטשטע צייהן פון יעדען געדיכט, פון יעדער סקיצע, פון יעדער „ריין־וויסענשאַפטליכע" אָבהאַנדלונג, ער איז דער איינציגער אינספּיראַטאָר, דער טאָנגעבער פון געשריבענעם וואָרט.

אין וועלכער פאָרם עס האָט זיך הויפּטזעכליך אויסגעדריקט דאָס ליטעראַרישע לייבט צו פערשטעהן, אפילו פאַר אַזעלכען, וועלכער האָט ניט אָנגעקוקט אפילו די דאָזיגע שאַפונגען. דער ברענענדער צאָרן און האַס, דער געפיהל פון נקמה, דער דראַנג נאָך עראָבערונג און דאָס בעדערפעניש נאָך ערמונטערונג, — דאָס אַלץ האָט זיך אויסגעדריקט אין דער פּאָעזיע, ווייל זי איז פריהער פון אַלץ דער אויסדרוק פון א בעוועגטען, פון ליידענשאַפטען דורכגעשטורמטען האַרצען. אין „קונסטוואַרט" האָט א קריי־

טיקער אויסגערעכענט, אז אין פערלויף פון לעצטען יאָהר זיינען אין דייטשלאַנד געדרוקט געוואָרען דריי מיליאָן קריעגס־ליעדער.

עס איז אונמעגליך, אַז אַזאַ געוואַלדיגע צאָהל ליעדער זאָלען האָבען געשריבען נור די פּראָפעסיאָנעלע דייטשע דיכטער. מען מוז דערפאַר אָננעהמען, אַז דאָס גאַנצע דייטשע פאָלק האָט פּלוצלינג אָנגעהויבען דיכטען. די דייטשען זיינען אָבער דערין ניט קיין אויסנאַהם. די פּראַנצויזישע ליטעראַרישע זשורנאַלען דערצעהלען, אַז זיי ווערען פּשוט פערפלייצט פון פּאָעזיע. די עקשיינונג איז אַן אַלגעמיינע. אונטער דער ווירקונג פון די ערשיטערענדע געשעהענישען האָט די וועלט אָנגעהויבען זינגען. — עס איז דער געזאַנג פון טויט.

און פּונקט ווי אויפ'ן שלאַכטפעלד האָבען אויך אין אָט דעם מין ליעדער מעהר פאַר אַלעמען זיך אויסגעצייכענט די דייטשען. די דייטשע ליעדער זיינען געשמידט פון שטאָהל, האַרט, רויה, ברוטאַל און בלוטדורשטיג, אַז איהר שוידערט זיי לעזענדיג. ערנסט ליסויערס „הימן פון האַס" איז אַ שוואַכע קינדער־ליעד אין פערגלייך צו אַנדערע טויזענדער ליעדער, וואָס זיינען אין דייטשלאַנד דאָס לעצטע יאָהר געשריבען געוואָרען. ליסויער'ס האַס איז אַן אַבסטראַקטער, ס'איז אפשר אַ מין פערקריפּעלטער אידישער האַס, ביי וועלכען איהר זעהט ניט קיין פויסט אָדער שפּיעז, ביי וועלכען דער האַס האָט ניט קיין אויסגאַנג פאַר בלוטיגער נקמה, צוליעב אָהנמעכטיגקייט אָדער הירפּראָזיגקייט.

אָט ווי עס שרייבט דער דייטש היינריך וויעראָדט אַ האַס־ליעד:

„אָ, דייטשלאַנד, זאָלסט האַסען מיט אייזקאַלטען בלוט,
מיליאָנען שלאַכט אויס פונ'ם טייפעלשען ברוט,
דאָס רויבענדע פלייש און דאָס מענשענגעביין,
גאַנצע בערג זאַמעל אָן, ביז אין די וואָלקען אַריין."

אָדער:

„יעדען פיינד א באיאָנעטען שטוים אין האַרצען,
„קיין אייגעם געפאַנגען, מאַך יעדען גלייך שטום.
מאַך אַ מדבר פון אַלע לענדער,
וואָס נעמען ווי אַ גאַרטעל דיך אַרום."

דער עקסטאַז פון דיכטער געהט ביסלעכווייז איבער צו א שרעקליכען סאַדיזם. למשל:

„אָ, ווען כ'קען איצט זיין אין יעדער קוגעל,
וועלכע גרויסט אַ מענשענהאַרץ, פרעהליך פייפענדיג;
אָ, ווען כ'קען אָטהמען אויף יעדער שווערדען שאַרף,
וואָס קושט פלאַמענשנעל אַ מענשליכע האַרץ."

צווישען די בערג „פּאָעטישע" ביכער, וואָס זיינען דאָס לעצטע יאָהר אַרויס אין דייטשלאַנד, וואַרפט זיך בעזונדערס אין די אויגען אַ בוך מיט'ן טיטעל: „וועה צו דיר ענגלאַנד".

און — כשמו כן הוא. וועה וואָלט זיין צום ענגלישען פאָלק ווען אפילו נור איין סטראָפע פון יענעם באַנד ליעדער וואָלט מקוים געוואָרען. ווען איהר לייענט דעם בוך דאַכט זיך אייך אויס, אַז אַן אַרמעע גרעבער שטעהען אָנגעשטרענגט און גראָבען אויס אַ ריעזיגען קבר פאַר אַ גאַנצען פאָלק; לייענעניג אָטהעמט איהר שווער, עס בעפאַלט אייך אַ פּחד: וואָס הייסט עס אַזוינס „פעהמען אַ גאַנצען פאָלק און איהם בעגראָבען?

און לאַנג נאָכדעם ווי איהר האָט דעם בוך אַוועקגעוואָרפען קענט איהר זיך נאָך ניט בעפרייען פון בלוטיגען קאָשמאַר.

גוסטאַוו האָכשטעטער האָט אַרויסגעגעבען אַ בוך ליעדער „אייזערנער פריהלינג".

מיט אייזען און שטאָהל קלינגט אין בוך זעהר שטאַרק, דערפאַר אָבער ניט קיין שפּור פון פריהלינג. די ליעדער זיינען מעהרסטענטיילס געווידמעט דערטרונקענע סובמאַרינס, געפאַנגענע קריעגסשיפען און עהנליכעס. דער בוך איז אַ לויב־געזאַנג צו דער דייטשער מיליטעריש־מעכאַנישער מאַכט, צו די דייטשע מאַשינען און האַרמאַטען, דייטשע באָמבעס און צעפּעלינס.

אָט די צעפּעלינס, וועמעס נאָמען עס ערוועקט אַ גרויל ביי די אַלע, וועמען עס איז אויסגעקומען אַ רגע נור צו לעבען אונטער זייער טעראָר, זיינען פאַר האָכשטעטער'ן אַ קוואַל פון בעגייסטערונג. און אָט זינגט ער:

„יעצט הויבט אָן אַ נייעס בלאַט
אין דער וועלטגעשיכטע,
מען האָט קיינמאָל נאָך ניט געמאָלדען
קיין שטאָלצערע בעריכטען.
אַרויף! קיין באָמבעס ניט געשפּאָרט,
נאָך מעהר אַזעלכע פּראָבען
אַ גוטען ווינד, פרעהליכע רייזע,
צעפּעלין דאָרט אויבען!"

אפילו ריכאַרד דעהמעל איז אַרויס מיט אַ ביבעל קריעגס־ליעדער אונטער'ן נאָמען „פאָלקסשטימע גאָטעס־שטימע". איהר פיהלט אַז מיט'ן טיטעל פון בוך וויל זיך דעהמעל פאַר אייך פערענטפערען; ער וויל אייך זאָגען, אַז ווי די פאָלקסשטימע איז גאָטעס־שטימע ברויך עס אויך זיין דעהמעל'ס שטימע. זינגט דערפאַר דעהמעל דאָס־זעלבע וואָס זיינע כאַריסטען:

„וואָס איז דען האָב און גוטס און לעבען?
אַלעס זאַכען וואָס פערגעהען.
ווען מיר פאַר בעגייסטערונג ציטערן,
ווען מיר דערהויבען זיך צום קאַמפּף —
דאָס וועט אויף אייביג דאָך בעשטעהן.
דאָס וויל גאָט!"

אָט אַזוי זינגט מען עס אין דייטשלאַנד לכבוד דעם גרויסען, מעכטיגען גאָט און הערשער — דעם טויט.

---

## 2. די „הייליגע" צייט.

פון זינט די מלחמה האָט אויסגעבראָכען זיינען אין פראַנקרייך און ענגלאַנד ערשיענען אַ רייהע גרויסע און קליינע ביכער וועגען דייטשלאַנד, ווע־

גען דייטשע דיכטער, וועגען דייטשע פּאָליטיקער, וועגען דייטשער גרויזאַמקייט; די ענגלענדער און פראַנצויזען האָבען דעם לעצטען יאָהר וועניגער געשריבען וועגען זיך ווי וועגען זייער שונא. אין דייטשלאַנד איז געשעהן פונקט דאָס פערקעהרטע. די וויכטיגסטע ווערק וועלכע זיינען דאָרט אַרויס־געגעבען זיינען געווידמעט דוקא די דייטשען אַליין, אָדער וועניגסטענס פאַראַלעדען צווישען דייטשען פאָלק און זיינע שונאים. נאָכמעהר, זיי, די דייטשע געלעהרטע, שריפטשטעלער און קינסטלער, ווילען זיך גאָר ניט פערענטפערען, אין זייער סטיל פיהלט זיך אַ מין דיסציפּלינירטער בעפעהל פון אַ דייטשען אָפיציר; זיי זיינען ניט אויפגערעגט ביים שרייבען, ווי די פראַנצויזען, זיי זיינען אויף דער אָפענסיוו אויך אין דער ליטעראַטור.

די שרייבער פון עטליכע אָנגעזעהענע ווערק ער־קלערען אין זייערע פאָررעדען, אַז זיי שרייבען נור פאַר דייטשען, נור דייטשען זאָלען עס לעזען, ווייל נור זיי קענען עס פערשטעהן. צווישען די, וועלכע ערקלערען, אַז זיי שרייבען נור פאַר דייטשען, גע־פינט זיך אויך ווערנער זאָמבאַרט, אָט דער זאָמבאַרט, וואָס האָט ביז אַהער מעהרסטענטיילס געשריבען פאַר אידען.

„הענדלער און העלדען" איז דער נאָמען פון בוך, וואָס זאָמבאַרט האָט אָנגעשריבען. הענדלער זיינען נאַטירליך די ענגלענדער און די העלדען זיינען, ווי געוועהנליך, די דייטשען. „דער היינ־טיגער קריעג, וואָס דייטשלאַנד פיהרט — ערקלערט זאָמבאַרט — איז אַ הייליגער, ווייל עס שטעהען אין קאַמפּף, איינער געגען אַנדערען, הענדלער און העלדען אין דער וועלטאַנשויאונג".

קודם כל ווייזט זאָמבאַרט אויף, אַז די גרעסטע ענגלישע דענקער און פילאָזאָפען זיינען ניט מעהר ווי עקאָנאָמיסטען, ד. ה. הענדלער און קרעמער. אָט פונקט ווי זאָמבאַרט איז עס געווען ביז דאָ ערשט ניט לאַנג: בעקאָן האָט געשריבען וועגען קאַ־לאָניאַל־ווירטשאַפט, האָבבס האָט זיך בעשעפטיגט מיט עקאָנאָמישע פּראָבלעמען, לאָק האָט געשריבען אַ טראַקטאַט איבער געלד, יום האָט געשריבען אָב־האַנדלונגען וועגען האַנדעל, געלד, צינזען, האַנ־דעלס־בילאַנץ, שטייערען. און דאָך, וואונדערט זיך זאָמבאַרט, ווערען זיי אַלע אין ענגלאַנד און אויך אויסער ענגלאַנד בעטראַכט פאַר פילאָזאָפען.

דערמיט וויל זאָמבאַרט כאַראַקטעריזירען ווי קרעמעריש אפילו די גרעסטע דענקער פון ענגלאַנד זיינען. אפילו די ענגלישע טאָלעראַנץ איז ניט מעהר ווי צוליעב האַנדעל־ספּעקולאַציאָן. „דאַגעגען מיר, די דייטשען, זיינען אַ פאָלק פון קריעגער, און דעם קריעגער געהערען די העכסטע כיבודים אין דער מלוכה". און נאָך: „דאָס דייטשע פאָלק איז דאָס אויסדערוועהלטע פאָלק פון 19טען יאָרהונדערט, ווייל עס האָט אָנגענומען די העלדישע וועלט אַנ־שויאונג אין אַ צייט פון קאָמערציאַליזם."

פאַר דעם קריעג, זאָגט ווייטער זאָמבאַרט, איז אַ סך פון די בעסערע מענשען בעפאַלען אַ טיעפער פעסימיזם, מען האָט געמיינט אַז מיט דער מענש־הייט איז געוואָרען אַן ענדע, אַלץ איז פערכאַפּט געוואָרען פון הענדלערישען גייסט און עס האָט זיך געדוכט, אַז ער וועט בלייבען דער איינציגער וואָרט־זאָגער אויף אונזער וועלט. אָבער:

„דאָ איז געשעהן אַ וואונדער:
„עס איז געקומען די מלחמה!"

זאָמבאַרט בעציבענט דאָס יאָהר 1914, ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכען, אַלס „די וואונדער־צייט". אַנדערע שריפטשטעלער רופען אָן די צייט: „די גרויסע צייט", „די אייזערנע צייט". אָט האָב איך געלייענט אַ ביכעל פון טהירינג, הייסט „די הייליגע צייט." „דיכטער און מאָלער וועלען דאָס גרויסע יאָהר 1914 אין אונשטערבליכע ווערק פעראייביגען". און אַלץ דערפאַר, ווייל די דייטשען האָבען דער וועלט בעוויזען זייער גרויסקייט און אונפערגלייכליכקייט.

יוסטאָן סטואַרט טשיימבערלייַנ'ס „צופער־זוכט" און צוויי בענדלעך „קריעגסאויפזאַצען", וואָס זיינען דאָס לעצטע יאָהר ערשיענען, ווערען פּשוט אַוועקגעשטופּט אין הינטערגרונד פון די איבעריגע דייטשע שרייבער, וועלכע האָבען זיך איצט געוואָר־פען אויף טשיימבערלייַנ'ס דרכים. אָבער זיינע דריי ביכער, וואָס ער האָט היינטיגעס יאָהר אַרויסגעגע־בען, זיינען נאָך גענוג שטאַרק צו קאָנקורירען מיט די איבעריגע פעלקער־פרעסערישע ביכער. טשיימ־בערלייַן געפינט אין דער מלחמה אַ בעשטעטיגונג פון זיינע אידעען. אויך ער איז פרעהליך און לוס־טיג, וואָס ענדליך איז די מלחמה געקומען און דאָס גערמאַנענטום וועט זיך קענען אַרויסווייזען אין זיין פולען גלאַנץ און פּראַכט.

אין זיין אויפזאַץ „דייטשלאַנד און ענגלאַנד" פערפעהלט ער ניט צו דערמאָנען די אידען, נאַטיר־ליך. וועגען די דייטשע אידען וויל ער פיעל ניט רעדען; ער זאָגט, זיי זיינען ווי אָבגערוימט פון דער וועלט; צוליעב דער געוואַלטיגער פערטויבונג קען מען זיי אַלס אידען ניט מעהר געפינען: זיי טהוען זייערע פליכטען אַלס דייטשען. די צרה איז נור, זאָגט ער, מיט די ענגלישע אידען, וועלכע זיי־נען דאָך ברידער און פערוואַנדטע פון דייטשען יודענטום. און זיי, די ענגלישע אידען, טהוען אַלץ נאָך, ווי פערריקטע, די אמת'ע ענגלענדער; זיי פערענדערען שנעל זייערע דייטשע נעמען, און ווייל צו זיי אַליין געהער די ענגלישע פּרעסע, „מאַרשי־רען זיי אָן דער שפּיץ פון די פערלוימדונגען געגען די דייטשען". אויף אַן אַנדער פּלאַץ זאָגט טשיימ־בערלייַן, אַז די דייטשען זיינען ניט פעהיג צו האַסען, און דעם האַס־געזאַנג געגען ענגלאַנד האָט גאָר געשריעבען אַ איד — און דאָס איז פאַר אידען, זאָגט ער, אויגענטימליך... דערפון, הייסט עס, לער־נען מיר, אַז אויך דער האַס און די פערלוימדונגען פון די דייטשען געגען די ענגלענדער, איז ניט מעהר ווי אַ אידישע אַרבייט...

אזוי ווי מיר האָבען שוין אויסגעפונען דעם אמת'ן שולדיגען פון אַלע שולדיגע — דעם אידען — קענען מיר דערמיט שליסען אונזער איבערבליק.

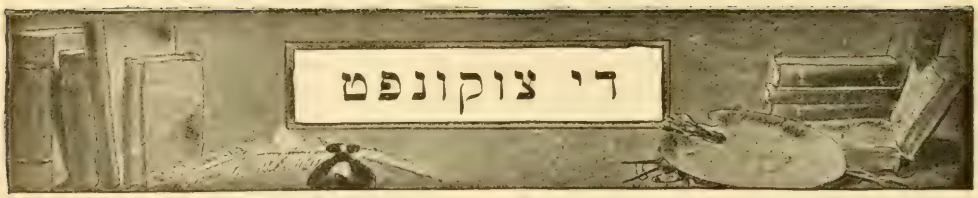


Vol. XXI MARCH, 1916 No. 3

א. ליעסין.

# די אידישע ווירקליכקייט און די אידישע האפנונגען

בעת אין אונזער אמעריקאנער גהעטאָ האלט מען אלץ אין איין דעבאטירען און אין איין הי־צען זיך וועגען דעם פונקט פון א געזיכערטער היים אין ארץ ישראל, צי זאָל מען עס ארויפ־שטעלען אויף דער טאגעס־אָרדנונג פון דעם אי־דישען קאָנגרעס וואס איז נאָך אויף דער וועלט ניט געקומען, הערען מיר פון ארץ ישראל גופא גאַנץ טרויעריגע גרוסען: די אידען קענען דאָרט אויף א געזיכערטער היים אונטער קיינע אומשטענדען ניט האָפען. בעת מיר קענען זיך דאָ אויף א פראגראם ניט אייניגען, האָבען זיך דאָרט די ריכטיגע בעלי בתים, די אראבער, די טערקען, די דייטשען, יע געאייניגט זיך אויף א פראָגראם: יעדע נאַציאָנאַל־אידישע טהעטיג־קייט אין ארץ־ישראל מוז אויף אלע אופנים אונ־טערדריקט ווערען, יעדע נאַציאָנאַל־אידישע שטרעבונג מוז פון די הערצער און מוחות אויס־געוואָרצעלט ווערען.

לויפט פון דארט דער אידישער עולם וואו־הין נור די אויגען טראגען איהם. גרויסע מאסען אידען, וואס די ציוניסטישע רעקלאמע, די ציוניסטישע בעגייסטערונג און די רוסישע פּאַ־גראָמען האָבען אהין די לעצטע יאהרען אָנגע־טראגען, זיינען שוין פון דאָרט אוועקגעלאָפען, אין זיי לאָזען איבער הינטער זיך די פערזיתום־טע, מיט גרויס מיה און אָפּפער אויפגעבויטע אינסטיטוציאָנען, זיי לאָזען איבער הינטער זיך די שעהנסטע האָפענונגען — צווישען די אלע הייליגע קברים, אויף די קברים פון די שעהנסטע האָפענונגען.

און ווי לאנג נאָך האָט די טערקישע רעגיע־רונג געשיקט צו די אידען די הערצליכע איינ־לאדונגען! איינע נאָך די אנדערע האָבען די טערקישע שטאאטסמענער איינגעלאדען די אי־דען, אז זיי זאָלען אוועקוואַרפען די כריסטליכע פּאָגראָמען־לענדער און אויסוואנדערן און בעזע־צען זיך אונטערן שוץ פון דער האלבער לבנה. און וואונדערליך האָט דיעזער רוף אָפּגעקלונ־גען אין פיעלע אידישע הערצער. טערקיי איז געוואָרען פאר א געוויסע צייט דער צענטער פון הערליכע אידישע האָפענונגען.

אומגליקליכע אידישע האָפענונגען.

* * *

זייט פיעהע יאהרהונדערטער פערנעהמט טערקיי א בעזונדערען פּלאַץ אין די אידישע הער־צער. נאָך מיט פינפטהאלבען הונדערט יאהר צוריק האָט שוין די טערקישע רעגיערונג איינ־געלאדען די אידען פון אלע כריסטליכע לענדער צו קומען אין טערקיי און צו בעזעצען זיך דאָרט. די סולטאַנען, געקרוינטע מיט נצחון, זיינען דאַן געקומען אין אייראָפּא און איינגענומען קאָנ־סטאַנטינאָפּאָל — די אלטע הויפּטשטאָדט פון די ערשטע כריסטליכע קייזארים. די גאַנצע כריסטליכע וועלט איז אויפגעציטערט געוואָרען צו הערען, אז פון די גאָלדענע קופּאָלען פון סט. סאָפיאַ האָט מען ארונטערגעשמעטערט דעם צלם און אויף זיין פּלאַץ אויפגעהויבען, מיט שטאָלץ און טריאומף, די האלבע לבנה. די אי־דען אָבער האָבען מיט ענטציקונג בעגריסט דעם „אויפגעהענדען שטערען פון ישמעאל" און געצוי־גען זיך נאָך זיין ליכט. און די סולטאַנען האָבען ריכטיג פערשטאַנען, ווי וויכטיג עס וועלען זיין פאר זיי אין דער נייער טערקישער מלוכה די פייהיגקייטען, די בילדונג און די קאַפּיטאלען פון די געפּייניגטע אידען פון די כריסטליכע לענ־דער.

שוידערליכע צייטען האָבען די אידען איבער־געלעבט מיט פינפטהאלבען הונדערט יאהר צוי־

א. ליעסין.

ריק. און ווען מיר פאלען ארין אין פערצווייפ־לונג פון אונזערע איצטיגע צרות, דאן לאָמיר זיך דערמאָנען אָן יענע צייטען און אָן יענע צרות, וועלכע מיר זיינען דאָך ווי־עס־איז איבערגעקומען. דאָס, וואס מיר לעבען איצט איבער אין געוויסע לענדער אין א פאגראם־צייט, אין א מלחמה־צייט, האָבען מיר דאן איבערגעלעבט שטענדיג און אומעטום. די אידען מיט פינפט־האלבען הונדערט יאהר צוריק וואָלטען זיך גע־פיהלט איבערגליקליך, ווען זיי וואָלטען געקענט לעבען אין די זעלבע אומשטענדען, אין וועלכע עס לעבען די אידען פון דער איצטיגער צייט. און די טערקישע איינלאדונג איז צו זיי געקומען אלס א ליכטיגע ישועה. זיי האָבען געזוכט אויף דער וועלט א ווינקעל, וואו זיי זאָלען קענען האנד־לען פריי און ארבייטען פריי און דיענען גאָט פריי. און דאס האָט זיי טערקיי פאָרגעשלאָגען. און פאר'ן דאמאלסדיגען אידען איז דאס גע־ווען פיעל, זעהר פיעל.

און מיט איינינע יאָהר צוריק, ווען דער אי־דישער הימעל איז אזוי שוואַרץ פערכמאַרעט געוואָרען, איז ווידער ארויסגעקומען אויף דער סצענע טערקיי, דיעזען מאָל שוין א בענייטע און בעפרייטע טערקיי, און ווידער האָט זי געשיקט צו די אידען די זעלבע איינלאדונג. די לאגע פון דעם איצטיגען אידען איז אָבער אין געוויינ־ליכע צייטען, אין פריעדליכע צייטען, שוין א גאנץ אנדערע, און די טערקישע איינלאדונגען האָבען אָפּגערופען זיך אין פיעלע אידישע הער־צער מיט גאנץ אנדערע האָפענונגען, מיט גאנץ אנדערע ערוואַרטונגען.

דער איצטיגער איד, אויב ער ליידט אין חומר פיעל ווייניגער, איז ער אָבער גייסטיג פיעל קראנקער, איידער דער אמאָליגער איד. דער אמאָליגער איד האָט געהאט א פעסטערען, רייכערען אינערליכען לעבען. אין די שרעק־ליכע צייטען, ווען דאָס אויסערליכע לעבען האָט געטראָטען דעם אידען אזוי ווי א וואָרעם, זיי־נען אויפגעשטאנען צווישען די רבנים גרויסע און הייליגע מענער, וועלכע האָבען געקענט אויפהוי־בען די אידישע ווערדע אין די אויגען פון דעם אידען זעלבסט העכער פון אלע הויכקייטען. דאָס איז געווען די גייסטיגע בעשיצונג, וואוהין דער איד האָט געקענט זיך רעטען, וואוהין קיינע צוררים און משחיתים האָבען ניט געקענט דורכ־דרינגען. און די ערגסטע צרות האָבען געטראָ־פען דעם אידישען חומר אָבער ניט די אידישע נשמה.

דער איצטיגער איד האָט שוין אָבער ניט די גייסטיגע בעשיצונג, וואוהין ער זאָל זיך קענען רעטען מיט זיין נשמה. די גייסטיגע געלע לאַ־טע, וואָס ער טראָגט נאָך אלץ אין אנגעזיכט פון דער וועלט, טהוט וועה ניט ווייניגער, איידער די לאטע פון געלען טוך אויפ'ן רוקען פון אמאָליגען אידען. עס איז שוין אָבער ניטאָ די אלטע אמונה־קראפט, וואָס זאָל איהם דאביי טרייס־טען, וואָס זאָל איהם ערהויבען כאָטש אין די אייגענע אויגען.

די רעליגיעזע אידישקייט האלט ביים אויס־געהן פון אלטער־שוואכהייט. די נאציאָנאלע אידישקייט האלט ביים אויסגעהן פון הונ־גער, ווייל זי האָט ניט מיט וואָס צו שפייזען זיך. דעם איצטיגען אידען רינגעלט ארום א גייסטי־גער תוהו ובוהו. און ווען ער האָט נאָך אויס־צושטעהן פינסטערע גזרות, אימה'דיגע פערפאָל־גונגען, כאָטש ניט אזעלכע שטענדיגע, כאָטש ניט אזעלכע אָפטע, ווי אין די אמאָליגע צייטען, קען ער עס דאָך פיעל שווערער אריבערטראָגען.

און פיעלע אידען, ביי וועלכע די גלות־געדולד פלאצט, האָבען זיך היים אָנגעכאפּט אָן די טער־קישע איינלאדונגען. זיי האָבען אָבער צו דער בענייטער טערקיי געשטעלט גאנץ אנדערע פאָ־דערונגען, איידער די אידען מיט פינפטהאלבען הונדערט יאָהר צוריק. צו האנדלען און צו אר־בייטען און צו דיענען גאָט פריי — דאָס איז שוין אין דער איצטיגער צייט קיין גרויסע ישועה ניט. אזעלכע רעכטע בעזיצט דער איצטיגער איד אין פיעלע לענדער. און עס האָט זיך די אידישע וואנדערער געוואָלט דיינקען, און זיי האָבען אויך געדיינקט, אז די נייע איינלאדונ־גען פון דער בענייטער טערקיי האָבען פערשפּראָ־כען פיעל מעהר און פיעל וויכטיגערעס.

אויך מיט פינפטהאלבען הונדערט יאָהר צו־ריק האָט די טערקישע איינלאדונג א רעכט בי־סעל אויפגעפייערט די אידישע פאנטאזיע. מאנ־כע ענטהוזיאסטען האָבען אויך דאן געזוכט אין דעם און געפונען אלע סמנים פון נאָהענטען „קץ", פון דער אָנקומענדער אידישער גאולה. דאן איז עס אָבער געבליבען א פלאמענדע גע־היימנים, וועלכע זיי האָבען געטראָגען אין דער טיפענים פון זייערע נשמות. אויסערליך האָבען זיי געזוכט צו זיין נוצליכע, רוהיגע, טרייע אונ־טערטהאנען פון זייערע מחמדאנישע הערשער. גאנץ אנדערש איז שוין געווען איצט. די איצ־טיגע אידישע ענטהוזיאסטען האָבען שוין פון

זייערע פלאַמענדע ערוואַרטונגען קיין געהיימניס ניט געמאַכט. אָפען און הויך האָבען זיי אין די טערקישע געשעהענישען געזעהן און געפונען דעם „קיץ" אין דעם היינטוועלטיגען זינן — די אידישע אויפריכטונג צו אַ זעלבסטשטענדיגען נאַציאָנאַלען לעבען אין אַמאָליגען פאַטערלאַנד אונזערען.

דאָס איז געווען אַ וויסטע מיספערשטענד־ניס. די פאָרשטעהער פון די יונג־טערקען, וועל־כע האָבען די איינלאַדונגען אַרויסגעשיקט, און די פאָרשטעהער פון די ציוניסטען, וועלכע האָ־בען די איינלאַדונגען מיט שמחה אויפגענומען, האָבען גערעדט אויף פערשיעדענע לשונות. די ציוניסטען האָבען געמיינט, אַז די רעוואָלוציאָ־נערע טערקען וועלען זיי העלפען צוריקקריגען אַרץ־ישראל, וואָס איז אַ טהייל פון דער טערקי־שער מלוכה. און די רעוואָלוציאָנערע טערקען, דאַגעגען, האָבען געמיינט, אַז די אידען וועלען זיי העלפען גראַדע אויפצוהאַלטען פעסט די גאַנצ־קייט פון דער טערקישער מלוכה. און אַנדערש האָבען זיי ניט געקענט דענקען. יעדען אידען אינדיווידועל זיינען זיי גרייט געווען צו פערזיי־כערען גרייכבערעכטיגונג; זיי האָבען אָבער דורכאויס ניט געקענט, פון זייער מלוכה־שטאַנדפונקט, אונטערשטיצען די אידיש־נאַציאָ־נאַלע שטרעבונגען אין אַרץ־ישראל. די טער־קישע מלוכה האָט שוין געהאַט גענוג צרות פון די פערשיעדענע קעמפפענדע נאַציאָנאַליטעטען, וואָס רייסען זיך און שטויסען זיך אין איהר און רייסען און שטויסען זי פאַנאַנדער אויף שטיקער. און די טערקישע פאַטריאָטען האָבען ניט געוואָלט, אַז עס זאָל אויפקומען אין טערקיי אַ נייע קעמפפענדע נאַציאָנאַליטעט, וואָס זאָל זיי פערשאַפען נייע צרות.

דאָס איז געווען די מיספערשטענדניס, וועל־כע מענשען מיט אָפענע אויגען האָבען אַרויסגע־זעהען נאָך אין אָנפאַנג פון דער טערקישער רע־וואָלוציאָן. און דאָס איז אַרויסגעקומען פאַר די ציוניסטען מיט שמערצליכער קלאָרהייט נאָך דעם ווי די קאַנטר־רעוואָלוציאָן איז דורכגעפאַ־לען און אַבדול האַמיד איז אַרונטערגעזעצט גע־וואָרען. אין דעם פרייערען לעבען פון דער בע־נייטער טערקיי האָט מען שוין ניט געקענט אומ־בלאַנדזשען אין די וואָלקענס פון אַלערליי דיפ־לאָמאַטישע געהיימניסע, ווי אין די צייטען פון אַבדול־האַמיד. די הערשענדע יונג־טערקישע פּאַרטיי איז אַלץ ענטשידענער אַרויסגעטראָטען געגען אַ „רעכטליך געזיכערטער אידישער היים" אין אַרץ ישראל, און אויף פּראָטעקציע איז ניט געווען קיין שום האָפענונג, און וועגען שטרייטען האָט קיין שום רייד ניט געקאָנט זיין. דער פּאָ־ליטישער ציוניזם איז דורכאויס געבויט געווען אויף פּאָליטישע שתדלנות, אָבער ניט אויף פּאָ־ליטישען קאַמפּף. און אַזוי איז אויסגעקומען, אַז די טערקישע האַרמאַטען, וועלכע האָבען דער־ענדיגט דעם אַלטען רעדזשים אין טערקיי, האָ־בען אויך דערענדיגט די שעהנסטע און הערליכ־סטע אידישע נאַציאָנאַלע האָפענונגען!

און ווען דער ציוניזם האָט געמוזט אויפהע־רען צו זיין אַ פּאָליטישער און האָט זיך צוריק אומגעקעהרט אויף זיין אַלטער אכסניא — צו די לאַנג־פערוואָרפענע פּאָזיציעס פון די אַמאָלי־גע חובבי ציון, און ווען אויף די חורבות פון פאַנטאַסטיש־פּרעכטיגען הערצל־בנין האָט מען צוריק אויפגעשטעלט דעם אַלטינקען געצעלט פון „רעאַלע אַרבייט" אין אַרץ ישראל, האָבען זיך פּלוצלונג אויפגעהויבען געגען איהם די אַראַבער אין אַרץ ישראל; ווי עכטע ווילדע ישמעאלים האָבען זיי זיך אויפגעהויבען — מיט'ן שווערד אין האַנד, מיט רויבערייען, מיט מערדערייען.

די טערקען אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל זיינען אַרויסגעקומען אָפען און האַרט געגען דעם ראַ־מאַנטישען ציוניזם, די אַראַבער אין אַרץ־ישראל זיינען אָבער אויך אַרויסגעקומען פלאַם־פייער גע־גען דעם פּראַקטישען ציוניזם. און די האָפענונ־גען אויף אונזער אַמאָליגען פאַטערלאַנד, וואָס געהען ניט אויס אין אידישען האַרץ, זיינען ווי־דער צושלאָגען און צושלאָגען געוואָרען.

אומגליקליכע אידישע האָפענונגען!

* * *

די טערקען שיקען שוין מעהר צו די אידען קיינע איינלאַדונגען ניט. זיי ווייען שוין מעהר אין לאַנד, הויפּטזעכליך אין אַרץ ישראל, קיינע נייע אידען ניט האָבען. אַזוי האָט ערקלערט ניט קיין קלענערע פערזענליכקייט, ווי דזשעמאַל פּאַשאַ, דער הויפּט קאָמאַנדיר פון דער אַרמיי פון סיריען און פּאַלעסטינאַ. און זיכער ביינ־קען ניט נאָכ'ן אידען די אַראַבער, וועלכע ווי־לען בעסער איינהאַלטען דאָס אַרעם שטיקעל ערד פאַר זיך. און זיכער ביינקען אויך ניט די דייטשען, וועלכע האָבען ערגעץ ניט און קיין מאָל נאָכ'ן אידען ניט געביינקט. און די איינ־ציגע נאַציאָנאַלע האָפענונג אונזערע אונטער

דער דייטשער אויבערהערשאפט קען נור זיין, אז א איד זאָל אמאָל קריגען דאָרט אָהן א טויף־צעטעל די שטעלע פון עקסטרא־אָרדינארען פּראָפעסאר אין אידישען פּאָליטעכניקום.

און זיכער וועט די אידיש־נאציאנאלע האָפענונג ניט קענען געהן פיעל העכער ווען ארץ ישראל זאָל אונטערפאלען דער אויבערהערשאפט פון די מלוכות פון פיער־אָבמאָך. דייטשלאנד אם ווייניגסטען האָט דאָך ניט קיינע מאחמאדאנישע אונטערטהאנען, בעת ענגלאנד, פראנקרייך, רוסלאנד און אפילו איטאליען האָבען זיי אין די פיעלע מיליאנען. אינדיווידועל, פערשטעהט זיך, וועט דער איד אין ארץ ישראל זיך פיהלען פיעל פרייער אונטער דער ענגלישער אויבערהערשאפט. עס איז אבער פאנטאסטיש צו דיינקען, אז די ענגלישע מלוכה, כדי צו געפינען לייטזעליגקייט אין די אויגען פון א פאר אידישע שתדלנים, וועט צוליעב די אידיש־נאציאנאלע אינטערעסען איינרייסען זיך מיט דער גאנצער אראבישער וועלט, מיט איהרע הונדערט מיליאָן מאחמאדאנישע אונטערטהאנען.

ווער עס זאל ניט ארויס דער זיעגער אין דעם וועלט־קריעג — די אידען וועלען פערליערען, די האָפענונג אויף ארץ ישראל וועט פיעל שוואכער ווערען. ווי שעהן עס איז דער חלום פון א שיבת ציון נאָך 18 הונדערט יאָהר גלות— ער וועט ווידער בלייבען א חלום. און וואס אכזירות׳דיגער עס קוקט ארויס געגען אונז די ווירקליכקייט, אלץ טויטליכער פערבלאסט דער ראָזע־פּנים פון פער׳חלום׳טען ציוניזם. דער אידישער שמעריץ, וואס האָט פיעלע אידען פאר ציוניסטישע טרוימער געמאכט, ווערט שוין צו פינסטער; די אידישע צרות, וועלכע האָבען די ציוניסטישע טרוימערייען אין א גאנצער בעוועגונג פערקערפּערט, ווערען שוין צו שרעקליך. און מיר טאָרען זיך שוין מעהר ניט אָפּגעבען מיט הילפלאָזע טרוימערייען, מיר טאָרען שוין מעהר ניט אָפּפערן אזוי פיעל וויכטיגע און גייסטרייכע קרעפטען אויף פרוכטלאָזע חלומות.

די פערצווייפעלטע צווישען אונזערע ברידער קענען זיך שוין מעהר ניט ווארפען פון דער אונמעגליכקייט פון אסימילאציאן צו אן אנדער אונמעגליכקייט — צו דער אונמעגליכקייט פון א שיבת ציון. און די נאציאנאלע בעפרייאונג, פאר וואס זיי וועלען מוזען קעמפּפען, וועט שוין זיין א גאנץ אנדערע — ניט פאר דער בעפרייאונג פון דער ערד, נור פאר דער בעפרייאונג פון דעם פאָלק; ניט פאר דער בעפרייאונג פון די אלטע נאציאנאלע קברים נור פון די לעבעדיגע קינדער פון פאָלק; ניט פאר אזא בעפרייאונג פון אייגענעם פאָלק, וואס זאָל פיהרען צו דער פערשקלאפונג פון אנדערע פעלקער, נור פאר דער בעפרייאונג פון אלע פעלקער, וואס וועט אויך פיהרען צו דער בעפרייאונג פון אייגענעם פאָלק.

יעדער פאָלק, וואו נור ער לעבט און בעגיסט די ערד מיט זיין שוויים און זיינע טרעהרען און זיין בלוט, האָט דאָס רעכט פריי צו זיין — אויך אלס פאָלק פריי צו זיין, נאציאנאל פריי צו זיין. און מעג ער אויף דעם ניט האָבען די סמיכה פון די אלטע כראָניקעס, און מעג ער ניט בעזיצען קיינע פּריווילעגיעס, מיט׳ן שווערד פערכאפּטע אָדער מיט גאָלד געקויפטע, און מעג ער אפילו ניט זיין א מאיאָריטעט אין לאנד — בלייבט דאָס אלץ זיין רעכט, זיין נאטירליכע רעכט, אָהן וועלכען אמת׳ע פרייהייט קען ניט געמאָלט זיין.

און נור אזא נאציאנאלע בעפרייאונג וועט געבען די מעגליכקייט יעדען פאָלק צו ענטוויקלען זיך שעהן, רייך, אייגענארטיג, און וועט שוין ממילא מאכען שעהנער, רייכער און פערשיעדענארטיגער די גאנצע מענשהייט. און מעהר פון אלע פעלקער וועלען געווינען דערפון מיר, אידען. נור אזא נאציאָנאלע בעפרייאונג איבעראל, וואו מיר לעבען און ארבייטען און ליידען, וועט ארונטערייסען די גייסטיגע געלע לאטעס אונזערע און וועט אונז ענדליך ברייננגען אמת׳ע גלייכהייט און זעלבסט־רעספּעקט, די רוהע און דעם שלום מיט זיך אליין און מיט דער ארומיגער מענשהייט.

---

דוד איינהאָרן:

* * *

פריד צו דיר, מיין זעלע!
פריד צו דיר, מיין זעלע!
אין מיין קליינער צעלע
קוקט א נאכט א העלע.
זיפט זיך דורך די בלעטער
פונ׳ם בוים ביים פענסטער,
וועבט געשניצטע שאָטענס
לייכטע ווי געשפּענסטער.
אויף די ווענד פון צימער,
ווי אויף שטילען וואסער,
ציטערען די שאָטענס
און דער שיין דער בלאסער.

און מיר דוכט, צוויי שוואַרצע,
טיעפע אויגען גליהען
און צוויי ווייסע ארעמס
גלעטען מיך און ציהען
און צוויי בלומען פליטער
סודען מיט א ציטער!
פריד צו דיר, מיין טרייער,
אינ׳ם וועלט געוויטער!
גלויב, דער ווילדער שטורעם
וועט געשווינד פאַראיבער,
פריד צו דיר, מיין ליעבער,
פריד צו דיר, מיין ליעבער!

שכנא עפשטיין:

# די גרויסע סטרייקס אויף דער אידישער גאס

שוין לאנג האָט די אידישע ארבייטער־בע־וועגונג אין אמעריקא ניט איבערגעלעבט אזא שטורמישע צייט, ווי היינטיגען ווינטער. צערנדליגע טויזענדער ארבייטער פון דער פרוי־ען־קליידער־אינדוסטריע זיינען ארויס אין אָפענעם קאמפף געגען זייערע בעלי־הבתים, און דער קאמפף האָט זיך פאנאנדערגעפלאקערט מיט אן אונגעהויער קראפט. מאָנאטענלאנג האָט די אינטערנייישאנאל ליידים גארמענט ווארקערס יוניאָן מיט איהרע לאקאלס זיך געגרייט צום קאמפף. א פיבערהאפטע טהעטיגקייט האָט זי אָנגעפיהרט אין נייו יארק און אין אנדערע שטעדט, כדי צו יוניאָניזירען דארט די ארבייטער פון פערשיעדענע טריידס.

צו ערשט איז געקומען פילאדעלפיא. די לאגע פון די דאָרטיגע ליידיעס ווייסט, סילק, סוט און טשילדרען דרעס מאכער איז געווען א שרעקליכע. זייער יוניאן האָט געצעהלט בלויז צוויי צעהנדליג מיטגליעדער. פערזוכען צו אָרגאניזירען דאָרט דעם טרייד האָבען ניט געבראכט קיין רעזולטאטען. צוליעב דער לאגע אין פילאדעלפיא האָבען שטארק געליטען די נייו יארקער ווייסט און דרעס מאכער, ווייל די ניו־יארקער בעלי־בתים, וועלענדיג פטור ווערען פון דער יוניאָן, פלעגען אהין ארויסשיקען די ארבייט אָדער איינגאנצען אריבערטראגען זייערע שעפער. דערמיט פלעגט אראבגעדריקט ווערען דער לוין דאָ אין ניו־יארק, און די ווייסט און דרעס מאכער יוניאן, לאָקאל 25, האָט בע־שלאָסען צו מאכען אן ענדע דערצו.

אויף דער אויפפאָדערונג פון לאקאל 25 האָט די אינטערנייישאנאל ליידיעס גארמענט ווארקערס יוניאָן געשיקט אין פילאדעלפיא אן אָרגאנייזער, און אין פערלויף פון אכט מאָנאַ־טען איז געלונגען דארט צו ארגאניזירען א יו־ניאָן פון צוויי טויזענד גוטשטעהענדע מיטגליע־דער. די יוניאָן האָט געקראָגען א גרויסען איינ־פלוס אויף דעם גאנצען ווייסט, סילק, סוט און טשילדרען דרעס טרייד, און ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען דער פריהלינגס־סעזאן, זיינען ארויסגעשטעלט געווארען פאָדערונגען צו די מא־נופעקטשורערס. די מאָנופעקטשורערס האָבען, נאָטירליך, געזוכט פערשיעדענע מיטלען, ווי אזוי ניט נאָכצוגעבען די פאָדערונגען; די ארבייטער זיינען אָבער ארויס אין א גענעראל סטרייק. דער סוף איז געווען, אז דער סטרייק האָט אָנגעהאלטען בלויז עטליכע טעג, און די ארבייט־טער זיינען ארויס די זיעגער. עס איז געשלאַ־סען געווארען דורך ארביטריישאן א קאָלעקטי־ווער אָבמאַך מיט די פילאדעלפיער מאנופעק־טשורערס, וועלכע האָבען זיך פעראייניגט אין אן אסאסיאיישאן, און עס האָט אויפגעהערט די אמאָליגע שקלאפענטרייבעריי.

דער זיעג אין פילאדעלפיא האָט ארויסגע־רופען א ניי לעבען צווישען די ווייסט אָון דרעס מאכער אין באָסטאָן. זייער לאגע איז געווען ניט בעסער ווי פון די פילאדעלפיער. די אינ־טערנייישאנאל האָט אויך אהין געשיקט אן אר־גאניזער, און אין פערלויף פון עטליכע מאָנאַ־טען איז דארט אויפגעבויט געווארען א שטאר־קע יוניאָן. מיט א פאר וואָכען צוריק, אין איין צייט, ווען די ווייסט און דרעס־מאכער פון ניו יארק זיינען ארויס אין סטרייק, איז אויך ער־קלערט געווארען א גענעראל סטרייק אין באָסטאָן, וועלכער האָט זיך אין פערלויף פון עטליכע טעג פערענדיגט מיט א פאָלשטענדיגען זיעג פאר די ארבייטער. עס איז ווידער גע־שלאָסען געווארען א קאָלעקטיווער אגרימענט צווישען דער יוניאָן און די מאנופעקטשורערס אסאסיאיישאן.

פילאדעלפיא און באסטאן האָבען אויף אזא אופן אויפגעהערט צו זיין קאָנקורענץ־פלעצער פאר ניויארק, און איצט שטעהען אויפ'ן שוועל פון א גענעראל סטרייק די ווייסט און דרעס מאכער פון נוארק, ניו דזשוירזי.

נוארק איז נאָך א גרעסערע געפאהר, ווייל עס איז נאָהענט פון ניו־יארק, און פיעלע באָסעס עפענען דארט שעפער, כדי זיי זאָלען קענען פטור ווערען פון דער יוניאָן. זיי טראנספאר־טירען זאָגאר פון ניו יארק אהין ארבייטער. און לאקאל 25 האָט איצט מיט דער הילף פון דער אינטערנייישאנאל זיך גענומען פעסט פאר נוארק; עס איז שוין געלונגען צו אָרגאניזירען דאָרט אייניגע גרויסע שעפער, וועלכע זיינען בלויז אבטיילונגען פון גרויסע ניו־יארקער פיר־מעס, וואס האָבען אן אבמאך מיט דער יוניאָן. א גענעראל סטרייק אין נוארק ווערט ערוואר־טעט גאר אין גיכען, און עס איז זיכער, אז ער וועט זיך אויך ענדיגען מיט א זיעג.

אין דער זעלבער צייט פיהרט אָן די אינ־טערנייישאנאל אן ענערגישען אָרגאניזאציאנס־קאמפיין אין שיקאגא און אין אנדערע צענט־רען, וואו ווייסטען און דרעסעס ווערען געמאכט. דאס אלץ פערשטארקט די מאכט פון דער ווייסט און דרעס־מאכער יוניאָן אין ניו יארק, וועלכע איז דער גרעסטער לאקאל אין דער אינ־טערנייישאנאל און איינע פון די גרעסטע פרויען־יוניאָנס אין לאנד.

אויפ'ן גורל פון דער ליידים ווייסט און דרעסס מאכער יוניאָן אין ניו־יארק איז אויס־געפאלען צו בעשאפען א נייע עפאָכע אין דער אידישער ארבייטער־בעוועגונג אין אמעריקא.

איהר היסטאָרישער גענעראל סטרייק מיט זעקס יאהר צוריק האָט געגעבען א סיגנאל צו די קלאוקמאכער ארויסצוגעהן אין אן אפענעם קאמף געגען זייערע אויסבויטער. און דאן האָט גענו־מען אן ענדע צו דעם לאנג־יאָהריגען בלבול, אז דער אידישער ארבייטער איז ניט פעהיג צו פּראָנטעסיגער ארגאניזאציאנס־ארבייט.

די צופעליגקייט פון די ארבייטער־קעמפּפע אויף דער אידישער גאס איז פערשוואונדען. מען פלעגט סטרייקען אלע מאָנטאג און דאָנערש־טאג, און דער סטרייק איז געווען דאס איינציגע מיטעל ווי אויפצובויען א יוניאָן. די יוניאָן פלעגט אָבער ניט לאנג עקזיסטירען. היינט איז גאנץ אנדערש. די אידישע יוניאנס ווערען ניט אויפגעבויט דורך די סטרייקס, נאָר די סטרייקס, וועלכע ברעכען אויס, זיינען דער אויסדרוק פון די יוניאנס שטאַרקייט. דער פונדאמענט פון דער אידישער ארבייטער־בעוועגונג איז שוין א פעסטער, א דויערהאַפטער, א זיכערער, און ניט אומזיסט האָט די עפענטליכע מיינונג זיך גענומען אזוי שטאַרק רעכענען מיט די אידישע יוניאָנס. אין אלע גרויסע ארבייטער־קעמפּפע שפּיעלט איצט די עפענטליכע מיינונג זעהר א בעדייטענדע ראלע; זי מישט זיך ארויס און דערלאזט ניט עס זאָל קומען צו א בלוטיגען קאָנ־פליקט צווישען קאַפּיטאל און ארבייט. אזוי איז געווען פאָריגען זומער מיט די קלאוקמאכער, נאָך דעם ווי די מאנופעקטשורערס האָבען אבגעברא־כען דעם פּראָטאָקאָל; אזוי איז ניט דערלאזען געוואָרען קיין סטרייק פון די מענער־שניידער, און איצט פייערען זייער זיעג די ניו־יארקער ווייסט און דרעס מאכער נאָך זייער מוסטערהאפ־טען גענעראל־סטרייק, וועלכער האָט ניט אָנגע־האלטען קיין גאנצע צוויי וואָכען אפילו.

צו דעם סטרייק האָט זיך די ליידים ווייסט און דרעס מאכער יוניאָן געגרייט מעהר ווי א יאהר צייט. ווי עס איז בעקאנט, איז אין 1913 געשלאָסען געווארען צווישען די יוניאָן און דער ווייסט און דרעס מאנופעקטשורערס אסאסיאיי־שאן א פּראָטאָקאָל לויט דעם מוסטער פון דעם קלאוקמאכער'ס פּראָטאָקאָל. דער פּראָטאָקאָל האָט אָבער געארבייט ערגער, ווי ביי די קלאוק־מאכער צוליעב א סך אורזאכען, אויף וועלכע עס איז אונמעגליך זיך אָבצושטעלען אויס מאנ־געל אין פּלאַן.

דאָס ערשטע יאהר האָט דער פּראָטאָקאָל דאָך געארבייט ניט שלעכט. ווייל די צייט איז געווען א גוטע. גלייך אָבער ווי עס האָט אויסגעבראכען די מלחמה אין אייראָפּא און דער קריזיס אין לאנד האָט זיך פערשטארקט, האָבען די מאנופעקטשורערס אנ־געהויבען צו פערלעצען דעם פּראָטאָקאָל אויף טריט און שריט. די קאנטראקטינג און סאב־מאנופעקטשורינג־מגפה האָט זיך פערשפּרייט איבער'ן גאנצען טרייד. דאָס האָט געמאכט די לאגע פון די יוניאָן־ארבייטער גאָר שרעקליך.

דער הויפּט פונדאמענט פון דעם פּראָטאָקאָל איז דער פּרעפערענשעל יוניאָן שאפּ, דאָס הייסט אז יוניאָן־ארבייטער זאָלען זיין די ערשטע אויפ־גענומען צו ווערען צו דער ארבייט און די לעצטע אָבגעזאגט צו ווערען, אז זיי זאָלען בכלל קריגען פּאָרצוג, ווען א מאנופעקטשורער דינגט און בעשעפטיגט ארבייטער. דער פּונקט איז אָבער פאר דער גאנצער צייט ניט אָבגעהיט געווארען; עס איז דערגאנגען אזוי ווייט, אז עטליכע און פּיערציג פּראָטאָקאָל־שעפער האָבען אינגאנצען ניט בעשעפטיגט קיין יוניאָן ארבייטער און צווי־שען די שעפער האָט זיך אויך געפונען די פירמע פון מר. סעמועל פלאָרשהיימער, דעם פּרעזידענט פון דער מאנופעקטשורער'ס אסאסיאיישאן. פערשיעדענע סכסוכים פלעגען פאָרקומען אויף דעם באָדען. די אסאָסיאיישאָן פלעגט זיך שטענ־דיג פערפליכטען אנצואווענדען אלע מעגליכקיי־טען, אז יוניאָן־ארבייטער זאָלען קריגען פּאָרצוג, אָבער עס פלעגט גאָר ניט ארויסקומען. די פיהרער פון דער יוניאָן האָבען די גאנצע צייט ניט גערוהט, און נאָך פאר א יאהרען האָבען זיי אויפגעהויבען א קאמפּיין צו רעווידירען דעם פּראָטאָקאָל. עס האָט זיך אָבער אונ־טערגערוקט די פערשווערונג געגען די אידישע יוניאָנס און דערנאָך די אבברעכונג פון דעם פּראָטאָקאָל ביי די קלאוקמייקער, און מען האָט געמוזט אויפגעבען דעם קאמפּיין.

די פערשווערונג געגען די אידישע יוניאָנס האָט צווישען די ווייסט און דרעס מאכער. אזוי ווי צווישען אלע אידישע ארבייטער, ארויסגערו־פען א גרויסע אויפלעבונג. זי האָט געעפענט די אויגען אפילו פון די, וואָס זיינען ביז דאן געשטאנען ווייט פון דער יוניאָן; חוץ דעם איז צוליעב דער מלחמה ניט געווען קיין איבערפלוס פון ארבייטס־הענד, און גלייך ווי די צייט איז געווארען אביסעל בעסער, האָט די יוניאָן מיט פרישע כחות זיך גענומען פאר דעם אָנגעהויבע־נעם קאמפּיין צו יוניאָניזירען דעם גאנצען טרייד.

די יוניאָן האָט אינגאנצען אמענדירט דעם פּראָטאָקאָל. די פאָדערונגען זיינען געווען: 48 שטונדען א וואָך ארבייט אנשטאט 50, א העכע־רונג פון די שכירות פאר אלע פאכען ארבייטער; עקסטרא בעצאהלט פאר אָווערטיים פאר שטיק ארבייט; יעדער מאנופעקטשורער זאָל רע־גיסטרירען אין דער יוניאָן די אויטסייד שעפער, אין וועלכע ניט נור ער מאכט זיין ארבייט, נאָר קויפט אויך פארטיגע גארמענטס; א פאָלשטענ־דיגער פּרעפערענשעל יוניאָן שאפּ; די גרינדונג פון א באארד אָוו קאָנטראל, וואס זאָל האָבען אויפזיכט אויף דער דורכפיהרונג פון די סטענד־ארדס און אז די גאנצע ארבייט אויטסייד זאָל געמאכט ווערען אונטער יוניאָן בע־דינגונגען, וואָס עס וועט מעגליך מאכען צו קאָנטראלירען קאָנטראקטארס און סאָב־מאנו־פעקטשורערס; קיין טשערמאן, אסיסטענט טשערמאן און מיטגליעד פון פּרייז־קאָמיטע זאָ־

לען ניט אָבגעזאגט ווערען איידער א קלאגע איז געמאכט געווארען געגען זיי און איידער די טשיעף קלוירקס ווערט געגעבען די מעגליכקייט צו אונטערזוכען די קלאגע און ענטשיידען ווע־גען איהר; אין צייט פון סלעק זאָל די ארבייט גלייך צוטייילט ווערען צווישען אלע יוניאָן־אר־בייטער, און נאָך א רייהע אנדערע פונקטען ווע־גען דער מאשינערי פון פּראָטאָקאָל.

קאָנפערענצען זיינען אָבגעהאלטען געווארען מיט די מאנופעקטשורערס. אויף אייניגע פונק־טען—וועגען פּרעפערענשאל יוניאן שאפּ, וועגען א באָארד אָוו קאָנטראָל און וועגען דער העכערונג פון די שכירות פאר וואָך־ארבייטער — האָבען זיך ביידע צדדים געאייניגט; די איבריגע שטרייט־פונקטען זיינען אריבער צום באארד אָוו ארביטריישאן מיט דעם אונפּארטייאישען טשער־מאן דזשאדזש מעק פון שיקאגא אויף דעם פּלאץ פון דעם רעזיגנירטען לואיס ד. בראנדייס.

אין דער זעלבער צייט, ווען עס זיינען אָנ־געגאנגען די פערהאנדלונגען מיט די מאנופעק־טשורערס, האָט די יוניאָן צוגעגרייט דעם גענע־ראל סטרייק. פאר אלעמען איז געווען קלאר, אז ווי באלד מען געהט צום באארד אוו ארביט־ריישאן, וועט צו אן אָפענעם קאמפּף ניט קומען; ביידע צדדים וועלען זיך אונטערוואַרפען צו די ענטשיידונגען. אויסער די אסאסיאיישאן־שע־פער האָט אָבער די יוניאָן אינדיווידועלע אגרי־מענטס מיט די אינדיפּענדענט שעפּער און עס זיינען פאראן אין ניו יארק הונדערטער אָפּען־שעפּער, וואָס זיינען נאָך גאר ניט ארגאניזירט. כדי, אלזא, דער רעווידירטער פּראָטאָקאָל זאָל טאקי קענען פערווירקליכט ווערען אין לעבען, מוז יוניאָניזירט ווערען די גאנצע אינדוסטריע, מוזען אין אלע שעפּער איינגעפיהרט ווערען די זעלבע יוניאָן־בעדינגונגען. דערצו איז נויטיג א גענעראל סטרייק, וואָס זאָל ארומכאפּען דעם גאנצען טרייד. עס טאָר דאָ ניט געמאכט ווע־רען קיין אויסנאהם פאר די פּראָטאָקאָל־שעפּער, וואו דער אָבמאך מיט דער יוניאָן איז שוין א זיכערע זאך.

די יוניאָן האָט פערשטאנען, אז ווען די פּראָ־טאָקאָל־שעפּער וועלען בלייבען ארבייטען, דאן וועט עס ,ערשטענס, מאכען א שלעכטען איינ־דרוק אויף די אינדעפּענדענט און אָפּען שעפּער; צווייטענס, וועט זיין שווער צו רעארגאניזירען די פּראָטאָקאָל־שעפּער גופא לויט די בעדינגונ־גען פונ׳ם נייעם אָבמאך. די יוניאָן האָט דערי־בער געפאדערט, אז אלע ארבייטער פון די אסא־סיאיישאן־שעפּער זאָלען ווארפען די ארבייט ביז א וואָך צייט, כדי מען זאָל זיי קענען פאָל־שטעדניג יוניאָניזירען. דער סטרייק אין די אסאסיאיישאן־שעפּער דארף דעריבער ניט זיין קיין געוועהנליכער סטרייק, נאָר ער דארף בלויז טראגען א ריין אָרגאניזאציאנס־כאראקטער. די מאנופעקטשורערס האָבען זיך שטארק געשטעלט דאגעגען, אָבער סוף כל סוף זיינען זיי איינגע־גאנגען אויף דער פאָדערונג פון דער יוניאָן, ווייל זיי האָבען געפיהלט איהר גוואלדיגע מאכט.

דעם 9טען פעברואר האָבען אלע ווייסט און דרעס מאכער פון ניו יארק אויפ׳ן רוף פון דער יוניאָן געוואָרפען די ארבייט. ניט נאָר זיינען ארויס אין סטרייק די אסאסיאיישאן־ און אינדיפּענדענט־שעפּער, נאָר אויך די אָפּען־שע־פּער. סך הכל האָבען געסטרייקט ביז פיערציג טויזענד ארבייטער, וואָס דאָס מיינט אלע ווייסט און דרעס מאכער, און די מעהרסטע פון זיי האָ־בען זיך שוין זיעגרייך צוריקגעקעהרט צו דער ארבייט. איבער צוויי הונדערט נייע שעפּער זיינען אָרגאניזירט געווארען און צוועלף טוי־זענד נייע מיטגליעדער האָבען זיך אָנגעשלאָסען אָן דער יוניאָן.

דער באארד אוו ארביטריישאן האָט כמעט נאָכגעגעבען אלע פאָדערונגען פון דער יוניאָן. ווען מען געהט צו ארביטריישאן, זיינען, נאטיר־ליך, קאָמפּראָמיסען אונפערמיידליך; אזוי האָט די יוניאָן געמוזט איינגעהן אויף א קלענערער דעכערונג פון שכירות פאר די פערשיעדענע פאָ־כען ארבייטער איידער זי האָט פון אנפאנג גע־פאָדערט. מ׳מוז אָבער קומען צום שלום, אז אפילו נאָך א בלוטיגען סטרייק האָט מען בעסערעס ניט געקענט ערוואַרטען.

א גאנץ נייע זאך איז אין די היגע טריידס די ענטשיידונג פון באָרד אוו ארביטריישאָן אז שטיק ארבייטער זאָלען קריגען עקסטרא בעצאָהלט פאר אָווערטיים. ווען די יוניאָן האָט ארויסגעשטעלט אָט די פאָדערונג, האָט מען זי אויסגעלאכט. זי איז אָבער געווען ענטשלאָסען צו בעקומען עס, און איהר פעסטקייט האָט געווירקט אויפ׳ן באָרד אוו ארביטריישאָן צו בעוויליגען איהר פערלאנג.

ווען מיר שרייבען די דאָזיגע צייען זיינען נאָך אין סטרייק ביי פופציג קליינע שעפּקע־לעך, וועלכע שפּיעלען קיין ראָלע ניט אין דער אינדוסטריע; זיי סעטלען אָבער אויך מיט דער יוניאָן, און עס איז מעהר ווי זיכער, אז די יוניאָן האָט איצט אונטער איהר קאָנטראָל פינף און נייניציג פּראָצענט פון דער אינדוסטריע.

לויט דעם נייעם פּראָטאָקאָל קען דער פּרע־פערענשעל יוניאָן שאפּ זיין אן אמת׳ער קלאווזד שאפּ. ביז אהער האָט זיך געפיהרט, ווי מיר האָבען שוין פריהער אָנגעוויזען, אז די יוניאָן־לייט האָבען געדארפט זיין די ערשטע אויפגענו־מען צו ווערען צו דער ארבייט און די לעצטע אָבגעזאָגט צו ווערען. איצט אבער דארף זיי געגעבען ווערען פאָרצוג אויך ביים בעשעפטיגען ארבייטער. דאָס הייסט, אז אויב א ניט־יוניאָן־ארבייטער איז בעשעפטיגט אין א שאפּ און ער זאָגט זיך אָב צו בעלאנגען צו דער יוניאָן, אָדער ווען אן ארבייטער בעלאנגט צו דער יוניאָן און צאָהלט ניט רעגעלמעסיג זיינע דיוס, האָט די יוניאָן א רעכט ארויפצושיקען א יוניאָן־מאָן אויף דעם פּלאץ פון דעם ניט־יוניאָן־מאָן און

א גוטשטעהענדען מיטגליעד אויף דעם אָרט פון דעם ניט גוטשטעהענדען.

אן אונגעהייער גרויסע בעדייטונג האָט אויך די בעשאפונג פון א באָארד אוו קאָנטראל, וועלכער זאָל האָבען די אויפזיכט, אז די אלע בעדינגונגען פון פראָטאָקאָל זאָלען פינקטליך אָבגעהיט ווערען.

מיר האָבען זיך אזוי פיעל אָבגעשטעלט אויף דעם סטרייק פון די ליידיעס ווייסט און דרעס מאכער, ווייל ער איז דער גרעסטער און בעדייטענדסטער סטרייק, וואס מיר האָבען גע־האט פאר די לעצטע יאהרען אין אונזער אר־סייטער־בעוועגונג. אין דעם סטרייק האָט זיך אויסגעדריקט די ערפאהרונג פון די לאנג־יאהרי־גע ארבייטער קעמפפע אויף דער אידישער גאס.

בעפאר דעם ווייסט און דרעס מאכער סטרייק זיינען אָבער ארויס אין סטרייקס אויך ארבייטער פון אנדערע קלענערע טריידס.

די ערשטע זיינען ארויסגערופען געווארען אין סטרייק די טשילדרען דרעס מאכער. וואָ־כענלאנג האָט די אינטערנייישאָנאל ליידיס גאר־מענט וואָרקערס יוניאן געפיהרט אונטערהאנד־לונגען מיט די מאנופעקטשורערס און געזוכט דורכצוקומען מיט זיי אויף א פריעדליכען אופן. די מאנופעקטשורערס זיינען אבער געווען איינ־געשפארט, און די ארבייטער האָבען ערקלערט א סטרייק. שוין פיער וואכען ווי זיי שטעהען מו־טהיג אין קאמפף און וועלען זיך ניט אומקעהרען צו דער ארבייט ביז וואנען זיי וועלען ניט גע־ווינען אלע זייערע פאָדערונגען. דערווייל האָ־בען שוין געסעטעלט מיט דער יוניאן צעהנדלי־גע שעפער, פון וועלכע די ארבייטער האָבען זיך שוין אומגעקעהרט זיעגרייך צו דער ארבייט.

נאָך די טשילדרען דרעס מייקערס זיינען ארויס אין סטרייק די ראפער און קימאָנאָ אר־בייטער. אויך דאָ האָט די יוניאן אויף א פריעדליכען אופן ניט געקענט דורכקומען מיט די באָסעס. ווען אלע ארבייטער האָבען אבער פערלאָזען די שעפער, האָבען די מענופעקטשור־ערס זיך געווענדעט צו מעיאָר מיטשעל, אז דער קאונסיל אוו קאָנסיליאיישאָן, וואס האָט אויס־געארבייט דעם אגרימענט פאר די קלאוסמאכער זאָל סעטלען אט דעם סטרייק. דער מעיאר האָט זיך געווענדעט צו דער אינטערנייישאָנאל ליי־דיעס גארמענט וואָרקערס יוניאן, אז זי זאל איינווייליגען אויף ארביטרייישאָן. די אינטער־נייישאָנעל האָט איינגעווייליגט, און דער סטרייק האָט זיך געענדיגט מיט א פולען זיעג.

אין איין צייט מיט די ראפער און קימאָנאָ ארבייטער זיינען אויך ארונטערגעגאנגען אין סטרייק די עמבראָידערי ארבייטער פון ניו־יארק און ניו דזשערזי. אויך מיט דער עמבראידערי מאנופעקטשורערס אסאסיאיישאָן האָט די אינ־טערנייישאָנאל געפיהרט לאנגע אונטערהאנדלונ־גען וועגען אויסמיידען א סטרייק. די מאנו־פעקטשורערס האָבען אבער אלץ ניט געגלויבט, אז די יוניאן וועט זיין אים שטאנד אבצושטע־לען זייערע שעפער. נייניציג פראָצענט פון אלע ארבייטער האָבען אבער פערלאָזען די שעפער, און פיעלע באָסעס האָבען גלייך געסעטעלט מיט דער יוניאן.

א ביטערען קאמפף, פאר וואָכענלאנג, פיהרען אן די קלאוק סיילס לייט פון די דיוויזשאָן סטריט סטאָרס, וועלכער רופט ארויס אלעמענס בעוואונדערונג מיט זיין העלדישקייט און אויס־געהאלטענקייט. די וויהייט גודס מאכערס יוניאן האָט אָנגעהויבען צו רופען סטרייקס אין די ניט יוניאן שעפער.

חוץ די פרויען־קליידער־ארבייטער סטרייקען שוין א פאר וואכען די דזשולערי ארבייטער און עס האָבען ערקלערט א גענעראל סטרייק די שוירט און באָיס ווייסט מאכער.

די סטרייק־בעוועגונג האָט, אלזא, ארומגע־כאפט די גאנצע אידישע גאס, זי איז אָבער ניט קיין פלוצלינגער אויסברוך, נור א גוט אָרגא־ניזירטער קאמפיין מיט קלאָרע ציעלען און קלאָ־רע לאָזונגען.

פרץ הירשביין:

# די פאנאראמע אויף דער סאן פראנציסקא׳ר וועלט אויסשטעלונג

(רייזע־נאָטיצען)

אן פראנציסקאָ — נישט לאנג דורכגעמאכט ערד־ציטערניש. ס׳בעסטע דערצעהלט מען, איז חרוב גע־וואָרען.

אָבער א שטאָדט — ווי א לעבעדיגע בעשעפעניש; ווערט פערוואונדעט, די וואונדען פערהיילען זיך, וואו נישט וואו א צייכען און מעהר גאָר נישט. אפשר זיינען א ביסעל עגאָאיסטען אנטראָפען געוואָרען נאָכ׳ן אומגליק —

— ווער ווייסט פון זיי? די שטאָדט איז ווידער אויפגעבויט!

וואו נישט וואו, צווישען צוויי מאסיווע הויי־זער א פלאץ לעדיג... א אָפענער געמויערטער קעלער און פון קעלער וואקסען הויכע גראָזען... מעהר גאָר נישט.

• אָבער ווער בעמערקט עס? ווער זעהט עס?

די שטאָדט זעהט איצטער אויס ווי אַ יונגע כלה וואָס האָט זיך אויסגעפּוצט געסט צו בעגעגענען.

און געס — שטראָמענדיג, ציהען זיי זיך אהער, מענשען פון אַנדערע געגענדען, ווייטע לענדער, און דאָך, נישט פרעמד קוקט איינער צום אַנדערען. נישט קיין ערענסטער, נאָר גי־כער אַ לייכטזיניגער געפיהל טרייבט דעם עולם אהער פון אַלע עקען לאַנד און צומאָל — פון אַלע עקען וועלט.

סאַן פראַנציסקאָ ווי נויאָרק, ביידע פערמאָ־גען די הויפּט־טויערען, וואָס עפענען דעם וועג אהער אין לאַנד אַריין. ביים אַטלאַנטישען — דער „טרערען־אינזעל" און די „פרייהייטס סטאַטוע"; ביים פּאַסיפיק — דער „גאָלדענער טויער".

דורך ניו יאָרק קומט דאָס גרויסע פאָלק פון פּראַצע. הענט צום מאַשין. זעלטען ווער מיט אַ גרינג געמיט.

דורך דעם „גאָלדענעם טויער" אָבער קומט נאָך אַן עולם גליק זוכען. אין יענעם געגענד טראַגט זיך נאָך אין לופטען דער גאָלד־שטויב. דער ווינד־מענש געהט אום אין די גאַסען מיט שטאָק און צילינדער. די שטאָדט, קען מען מיי־נען, לעבט אין האָטעל און נישט אין געמיטלי־כע פאַמיליען־הייזער.

און איצטער — קאָכט עס און עס רוישט. די בעוועגונג צי גרויס פאַר אַזאַ קליינער שטאָדט. די גאַסען צו ענג פאַר אַזאַ ברייטען שטראָם מענשען; די האָטעלען נישט גענוג מאָדערען־גרויס פאַר אַזוי פיעל געסט, און די געסט — נישט גענוג גרויס־שטעדטיש פאַר אַזעלכע האָ־טעלען.

סאַן פראַנציסקאָ איז אינטערנאַציאָנאַל. אפילו דער כינעזער שפּירט זיך דאָ היימיש, טרעט די גאַסען אין זיינע היימישע ווייבע שי־כעלאַך; די פרוי אין בלויליכע הויזלאַך, ווייסע זאָקען און אַ קאַפּטען ביז די קניה מיט אַ הויכען שטייפען אויפגעשטעלטען קראַגען.

יאַפּאַנעזער, נאָר וואָס אָנגעקומענע „מענש־לען" זיך. ע ר טראַגט אַנ'ענגען קראַגען און ז י קניהט אונטער דער שווערער משא פון דער לעצטער מאָדע.

אָט די לייט קומען אהער גליק זוכען. די ערשטע — וואַשען וועש, און די צווייטע — בע־פּוצען מיט בלומען פרעמדע הייזער.

סאַן פראַנציסקאָ האָט אַ וועלט אויסשטעלונג, אָבער דער „גאָלדענער טויער" אינ'ם געשטאַלט פון צוויי שורות פעלזען, וואָס בעגלייטען די שיף ביז צום האַפען — דער „גאָלדערנער טויער" איז עלטער פון דער איצטיגער וועלט אויסשטעלונג...

* * *

מיין האָטעל.

נישט צוקריגען קיין צימער מיט אַ פענסטער אין דער ליכטיגער וועלט. אַלץ בעזעצט.

— גיט מיר אַ פענסטער כ'זאָל זעהן אַ שטי־קעל הימעל.

— פאַרנומען.

— זאָל איך קוקען אויפ'ן קוימען, אויף אַ דאַך, אויף אַ שוואַרצע וואַנט?

— ביזט דאָך געקומען זעהן די אויסשטע־לונג, נישט זיצען אין צימער.

— אַלץ אמת, אָבער דרויסען רעגענט דאָך —

— דאָ רעגענט נישט לאַנג.

— זאָל זיין אַזוי.

און אין וואַרט־זאַל פון האָטעל — הי־מעל און ערד און גאָר נישט. אַ בירזשע, מען טומעלט זיך. דער אריין, דער אַרויס. דער עלעוויטאָר קומט פון אויבען, שפּייט אויס אַ בונט מענשען, שלינגט באַלד פרישע איין און פערשווינדט. ס'קומט אָן אַ גרופּע ווייבער, אויס־געוויקטע פּנים'ער — לעהרערינס פון דער פּראָ־ווינץ געוויס. פון ווייט געקומען; אויף דער נאָז אָנגעשריבען.

אַ קליין־דאַר ווייבעלע „הענגט" אויפ'ן אָרים פון אַ ריעז, ערגעץ פון קענזעס — און אַ ריזיגע פרוי פון אירלאַנד — ביים אָרים פון אַנ'אויפגע־בלאָזענעם פראַנצויז פון קאַנאַדאַ. מענער מיט צילינדערס, מיט בלומען אין די לאַצען, מענער מיט איינגעבויגענע רוקענס און שפּאַקולען אויף די נעז. מיטגליעדער פון פעראיינען מיט אויפ־שריפטען אויף די היט; אַנדערע מיט כבוד־צייכענס אויפ'ן ברוסט. מענשען מיט מעראַלען פון אַלע מינים: ווער פאַר זיין אייגענע פער־דינסטען, ווער ס'האָט גוטע פערד אויפגעצויגען אויף זיין פאַרס, ווער ס'האָט גוטע היהנער אויס־געבריהט אָהן דער טרהה פון דער קוואָקע. איי־נער פיהרט אַנ'אָנגעפרעסענעם בולדאָג באַאַדי־מען מיט אַ מויל־שלאָס אויפ'ן פּרצוף, און איינע טראַגט אַ צופּיעסטשעט ווייס פודעלבראַזעלע אויפ'ן האַנד. ווער...

* * *

אויף דער גאַס...

אין איין זייט גיסט אַ רעגען און פון דער אַנדערער — שיינט די זון. אַ ברייטע בעוועגונג. אויבען וועען פאָנען. אונטען טראַמווייען, אָטאָ־מאָבילען און מענשען.

„צו דער אויסשטעלונג".

אָבגעקומענע אָטאָמאָבילען האַנדלען מיט זיך: בלויז צעהן סענט צו דער אויסשטעלונג. טראַמ־ווייען שלעפּען זיך בעל־הבתיש: בלויז אַ ני־קעל צו דער אויסשטעלונג. יום־טוב אין די גאַ־סען. שוין עטליכע חדשים ציהט זיך דער יום־טוב. פרעמדע ברענגען איהם, די פרעמדע יאָ־גען אַזוי. האָבען קיין צייט נישט. פרעמדע האָ־בען עס די שעהנערע קליידער אָנגעטהאָן. דער גאַנצער עולם — ווי אַ פרעמד וואַסער, וואָס איז פון ערגעץ אָנגעקומען, ציהט זיך ברייט און פלאַך. דער היגער מענש טיילט זיך אַרויס פון דעם אַלעמען. דער היגער האָט זיינע אַלטעגלי־כע זאָרגען; געהט וואָבעדיג געקליידט און פאַמיליאַך.

נעבען אַ קאַפּע מיט אַ ווייסען שילד שטעהט

אנ׳עזעל, דער קאָפּ אַראָבגעלאָזען, אָנגעשפּאַרט אויף דריי פיס און די פיערטע איינגעבויגען, זי אויסצורוהען. די פעל ערטערווייז אויסגעקראָכען. אויפ׳ן עזעל׳ס שאַרפען רוקען — צוויי טאָווולען הענגען אַראָב פון ביידע זייטען און אויף די טאָווולען איז אָנגעשריבען:

„פּאַטראָנייזט נישט די „ווייסע" קאַפּע־הייזער, זיי בעשעפטיגען נישט קיין יוניאָן־לייט".

צוויי מענשען געהען פאַרביי. שטעלען זיך אָב, בעטראַכטען דעם אויפשריפט. איינער געהט אַוועק; דער אַנדערער — שפּייט אויס און געהט אַריין אין קאַפע הויז.

דער עזעל כאַפּט אַ דרימעל.

* * *

די אויסשטעלונגס־פּאַלאַצען...

ביים ברעג ים. געווען דאָ אַ מאָל אַ זומפּ, דערצעהלט מען; דעם זומפּ פערשאָטען, אויסגעטריקענט. אַ סימבאָל פאַר דער גרויסער מעגליכקייט אין אַמעריקאַ. די פעלזען פון דעם „גאָלדענעם טויער" הויבען זיך אַרויס פון ים און קוקען אַריבער אַהער צום פּלאַץ פון דער אויסשטעלונג. אַ קריגס שיף דרימעלט אין די וואַסערען, די קאַנאָנען אַהער געווענדט — ס׳איז כבוד; אָבער אפשר אַ שמירה פון אַלדאָסבייז.

אמאָל דאָ אַ זומפּ געווען. איצטער קיין שפּור פון דעם. אַלטע בוימער וואַקסען. נישט פון אָט דער ערד האָבען זיי די ערשטע יניקה געצויגען. אויף אַנ׳אַנדער ערד געוואַקסען, האָט מען זיי פאַרזיכטיג אויסגעוואָרצעלט און אַהער געבראַכט. אַ לוסט־פּלאַטץ און פּאַלאַצען פון דער ברייטער האַנט. איידער מען געהט אינווענינג אַריין, קען מען מיינען, אַז דאָ איז אַנ־אויסשטעלונג פון פּאַלאַצען. ריזיגע פּאַלאַצען אין ראַזיג־געלבליכען קאָליר. יעדער פּאַלאַץ איז אַ מיש־מאַש פון עטליכע סטילען. גאָטישער סטיל, אַלט־רוימישער און איטאַליענישער רענעסאַנס וואַקסען איינס פון אַנדערען אַרויס.

ביי די פּאַלאַצען סימבאָלישע פיגורען, וואָס דייטען אָן אויף דעם „תוך" פון דעם אָדער יענעם פּאַלאַץ. און ווי מען האָט זיך נישט בעמיהט, אַז יעדער בנין זאָל זיך אָנזעהן, דאָך פערשטעלען זיי איינס דעם אַנדערען. איין פּאַלאַץ וואַקסט פון אַ הינטער דעם אַנדערען אַרויס מיט זיין גאַנצער גרויסקייט. די מאַסיווע קאָלאָנאַדען און די גראַנדיעזע קאַראַניזען איבער זיי ווינקען מיט גדלות און ברייטקייט.

מען קען מיינען, וועלטען מיט גראַניט האָט מען אַהער אַריבער געפיהרט די אַלע בנינים אויסצושטעלען. טהוט איהר אָבער אַ שנעל מיט׳ן פינגער אין דעם „גראַניט" קלינגט עס פּוסט.

— ברעטלאַך און פּאַפּיר. אפשר אויך אַ סימבאָל, אַ בעדייט אויף עפּעס...

* * *

„מאַנופעקטור"...

אין דעם פּאַלאַץ פאַל איך אַריין צום ערשטען

ס׳איז אַ וועלט־אויסשטעלונג. די גרויסע, אַלטע וועלט, די מאַמע פון דער מאָדערנער מאַנופעקטור, איז אָבער איצטער אין מלחמה. ס׳אייגענע קינד האָט דער מאַמען אויפ׳ן שלאַכטפעלד אַרויסגעפיהרט. איז קיין בייז:

— אַמעריקאַ האָט אַלעמען גוט פאַרטראָטען. דייטשלאַנד, ענגלאַנד, פראַנקרייך אפילו רוסלאַנד —

די פעראייניגטע שטאַאַטען האָבען גוט זייער פּלאַץ אין דעם פּאַלאַץ פערנומען. אַלץ איז דאָ פאַרהאַנען. פון אַ שפּילקע פאָדים ביז צו די מאָדערנע און גרעסטע וועב־מאַשינען וואָס בעוועגען זיך ביי זייער אַרבייט; פון דער נאָדעל ביז צו דער נייסטער טאַרפּידאָ, געמאַכט ביים „רעמינגטאָן עט קאָמ."

נישט נויטיג געווען, אַז אייראָפּאַ זאָל איהרע חפצים שלעפּען איבער ימים.

אָבער דער צופאַל, וואָס האָט נישט געלאָזט די אייראָפּעאישע מלוכות אָפיציעל זיך דאָ צו בעטייליגען און וואָס איינינג פּאַטריאָטען און קויפלייטע פון פרעמדע לענדער איז געלונגען יאָ עפּעס צו בעווייזען אויף דער אויסשטעלונג אונטער דער היימישער מאַרקע — דאָס אַלץ בעווייזט אויסגעצייכענט אפילו ביים ערשטען אויגענבליק אַז —

די מאַשין האָט דאָס אינדיווידועלע אינגאַנצען אומגעבראַכט. די מאַשין וועבט איין געוועב פאַר דער קולטורעלער וועלט. פאַרב, קאָליר — אמאָל געווען אייגענשאַפטען פון פעלקער, היינט האָבען זיך די פאַרבען אויסגעמישט. מען האָט זיך מיט די קאָלירען פערביטען. אין די פעראייניגטע שטאַאַטען מאַכט מען אַלץ אָדער מען „מאַכט נאָך" אַלץ — קיין גרויסער חלוק נישט. קיין איין מאָדערען פאָלק איז איצטער נישט בעסער. נישט מעהר וואָס איצטער איז די מלחמה דאָרטען, אָבער ביז דער מלחמה איז אין דעם ענין פון גאַלאַנטריי סחורה, אייראָפּאַ שוין געווען אויפ׳ן פלאַכען און גראַדען וועג ווי די פעראייניגטע שטאַאַטען פון אַמעריקאַ — — —

די מאַשין, די מאַשין, די איינציגע שאַפונגס קראַפט און אַזוי וועניג לידער איז לכבוד איהר געזונגען געוואָרען!

זיצט אַ דאַמע ביי אַ וועב־מאַשין, וואו עס וועבט זיך אויס קליינע האַנטוכלאַך, סערוועטען; די מאַשין טהוט זיך איהר אַרבייט אַליין. די דאַמע פּוצט די נעגעל מיט אַ קליין פייכלעל.

און אַ צווייטע מאַשין שטיקט אויס בלימעלאַך אויף אַ העלען געוועב, ברייט ווי אַ וואַנט. און פּופּציג, אפשר הונדערט בלימעלאַך מיט אַ מאָל שטיקט די מאַשין אויס אויף דעם געוועב. איין בלימעלע אין אַנדערען געראָטען. אויף אַ האָר נישט געמינערט; אויף אַ האָר נישט צוגעגעבען. אַנ׳אַנטיק פון אַ חופּה־קלייד קען דערפון זיין. די כלה וועט פערשפּאָרען דורך נעכט נעביך, איהרע אויגען בלענדען און בלימעלאַך אויסשטיקען....

ווי געזאגט, נישט אָפיציעל האָט דאָ יעדע לאַנד פון אייראָפּאַ צו ביסלאַך סחורה מיט דער אייגענער מארקע.

ענגלאנד —

אביסעל „קעניגליכע" פּאַרצעליי. דער סטיל געפּוישט. שמעקט מיט „קאָפּענהאַגען" און אביסעל „ווינעריש" צונויפגעמישט. האנט שטיקעריי. גאַנץ גראבלאך געמאכט. דאס אלץ. מעהר קיין אָריגינעלע זאכען איז דאָ נישטאָ. עפּעס האָט ענגלאנד יאָ געהאט אויסצושטעלען, אָבער דאס איז געווען פאר דער מלחמה. און דאצו ווייסען דאָך רייזענדע, אז פון לאָנדאָן קיין פּאריז לויפט אנ'עקספּרעס־צוג בלויז אכט שעה... און צוזאַמען מיט די מענשען פיהרט דער צוג איבער די לופט פון איין לאנד אין דער אנדערער...

פראנקרייך —

און די שעהנע קונסט — ס'איז איין זאך.

נאָר, אז קויפלייטע האָבען זיך מיט דעם אבגעגעבען און, אז היימישע פּאַטריאָטען האָבען דאצו מיטגעהאלפען איז ארויסגעקומען: עטלי־כע סקולפּטורען, אביסעל מאָדערען, האלב קלאַסיש און זעהר פיעל בולוואַרמעסיג און נאָך אַזעלכע קליינינגקייטען וואס זענען האלב קונסט און האלב — גאר נישט מיט נישט.

און ווייל פראנקרייך גרעניצט זיך מיט איטאַליען וועל איך נאָך צוגעבען אביסעל מאָזאַאישע זאכען און יוצא מיט איטאַליען.

דייטשלאנד, עסטרייך —

אביסעל „דרעזדען" פּאַרצעליי. אביסעל פיינקייט פון האַנאָווער; פיינע גלאָזוואַרג וויעגער, פּאַרצעליי מיט גראַציעזע גאָלדענע פיגורען און ווידער גלאָז און ווידער פּאָרצעליי און גלאַט קליינינגקייטען וואָס האָט צו טהאָן מיט אונזער אויסערליכקייט.

האָלאַנד —

לויטער פריעדען. שווערע שטיוועל מיט גראבע פּאָדעשוועס. גרויסע פּאַנטאָפּעל מיט האָלץ אונטערגעשלאָגען. גרויסע, שווערע קיה מיט גרויסע מילכיגע אייטערס; ווייבער אין ווייסע טיכלאך מעלקען די קיה. היימישע פּאַנאָראמעס. און ווידער קיה און ווינטמיהלען און עכטע האָלענדער לייוועגט...

שפּאַניען —

פּוצאַכען פאר ווייבער. פיעל פאַרביגע טיכער די ברוסט ארומצואוויקלען און נאָך די טאַליע צו פערכאַפּען. וואויל־יונגערישע־סחורות. אין יעגעם לאַנד פרוכפּערען זיך לעדיגגעהער און סערענאַדען זינגער; רויטע טיכער, גיטאַרעס און קאַסטאַנעטען — די נשמה פון יענעם לאַנד.

יאַפּאַן —

אין דעם אינטערנאַציאָנאַלען פּאַלאַץ פאר מאַנאַפעקטור איז יאַפּאַן דער גרעסטער דיסאַנאַנס. מיט פּאַנטאַסטישע געוועבען האָבען זיי זיך פון דער איבעריגער וועלט דאָ אָבגעצאַמט. פון אלטעגליכע זאכען האָבען זיי געמאכט א קונסט גאַליערע. עס ליגען די געוועבען מיט דער עדעלער און פיינער צייכנונג. די האַפּטונגען — דאָ פיהלסטו נאָך די פינגער וואס האָבען איבער'ן זייד אומגעגאַנגען. יאָזיי און אייזאָן. סאַנצימא שטאָלצע וואזען. אפשר אימיטירט; האָבען זיי דאָך פאַרלויפיג בלויז זיך אליין נאָכגעמאַכט.

מעביל געשניצט פון קיאַקאָ־האָלץ און בעפּוצט מיט עלפאַנט־ביין און פּערלמוטער. וואַסער־פאַלען, לאַנדשאַפטען מיט זייד אויף זייד געהאַפטען, קוקען פון אומעטום ארויס... א גלאַט־ראַזירטער יאַפּאַנישער דזשענטעלמאַן — זיין בליק בעגלייט אייך מיט העפליכקייט. ס'הייסט:

— איהר מעגט נאָך עפּעס ביי אונז לערנען.

„כינעזישע רעפּובליק" —

דו קוקסט אויף דעם אויפשריפט און טראַכסט:

— איז אפשר דער אויפשריפט דאָס שעהנסטע וואס די כינעזער האָבען דאָ געקענט ארויסשטעלען?

אָבער דאָך ווערט דיין בליק פערבלאַנדזשעט צווישען זייערע וואזען אין געלב־גרין קאָלירען. די פּאַרבען — געלב און גרין זענען דאָך אונזערע אויך, און דאָך עפּעס פון אנדערע וועלטען. אַלטע וועלטען. א קיהל ווינטעלע בלאָזט פון דעם און ארום דעם.

און די פּרימיטיווע צייכנונגען אויף זייערע געוועבען!

דער צווייטער דיסאַנאַנס דאָ אין דעם פּאַלאַץ.

און קוקסטו אויף דעם אויפשריפט אויבען, און דערמאַנסטו זיך, אז ערגעץ אויף א בילד האָסטו געזעהן זייער פּרעזידענט יואַן־שי־קיי אין יוניפאָרם פון אונזערען א גענעראל — פאַרקוועטשט ס'האַרץ קוקענדיג אויף די עכטע, עכטע קאָלירען אויף זייערע פּאַרצעלייען.

„ארגענטינער רעפּובליק" —

א יונג הענדעלע. אָבער קרעהט חויך. וויל זיך בעווייזען. די גרויסע סטעפּעס איז אָבער שווער צו ברענגען. דאָך געקליגט זיך צו בעווייזען אלץ אונטער א גלאָז. פּאַנאַראַמעס, מיט פאַנטאַסטיש ליכט בעלויכטען. יעדע פּראָווינץ בעזונדער. גאָט'ס ברייטע וועלט. אָהן צאהל בהמות. פערד און רינדער מעהר ווי מענשען. וואָס קען זי נאָך בעווייזען?

דעם היישעריק וואס פערצערט די פּראַצע פון ערד ארבייטער? די טריקענישען און פערפלייצונגען? די שלעכטע אייזענבאהן וואס די ענגלענדער האָבען איינגעפיהרט?

דער אקער אייזען און דער וואגען צום פערד ווערט געבראַכט פון נאָרד אמעריקאַ. העדער? שיקט מען קיין דייטשלאנד בעאַרבייטען די „אייגענע" פעל; ציבעלעס און בעבלאך פון שפּאַניען, געלט ברענגט מען פון ענגלאנד און...

„רוסלאנד" —

האָט אויף א קליין ווינקעלע אין דעם גרויסען

מאנופעקטור־פּאלאץ. אבגעצאמט ווי א קרעמע־לע. די גרויסע רוסלאנד פערנעהמט דאָ דעם קלענסטען פּלאַץ.

אויפ'ן וואנט—פּוטערוואַרג: סאבאל, פּוקס, טכור, מארדער און באָבער, אויף א טיש, אונ־טער א גלאז „היימישע" שטיקערייען, דאכט מיר פון אירלאנד. רויט־געפּאַרבטע „האָליץ־פּיקערס" מיט לאנגע שנעבעלאך; „וואנקא־וווסטאנקא'ס" א פּאר קאָפּיעס פון ביליבינס צייכנונגען און עטליכע אלטע רוסישע מטבעות.

אויפ'ן צווייטען טיש זיצט א לעבעדיגער טשערקעס אין זיינע נאציאנאלע קליידער און קלאפּט זילבער־טשוועקעלאך אין ליולקעס צו בעפּוצען זיי. בעפּוצט הענטלאך צו שטעקענס מיט די אייגענע טשוועקעלאך. קאַווקאזער קונסט.

דאָך וואָלט רוסלאנד נאָך ע פּ ע ס גע־קענט אויסשטעלען ווען נישט די מלחמה...

און שטעהענדיג שוין אויפ'ן שוועל פון דעם מאנופעקטור־פּאלאץ און ווארפענדיג נאָך אמאָל א בליק צו די אלע שטומע זאכען וואס זענען אזוי קונציג אויסגעלעגט געוואָרען, זעהסטו ווי די פּלאכקייט איז ארויס קאָנקורירען מיט דער אייגענארטיגקייט. די גרויקייט — מיט דער פיעלפּארביגקייט...

(ווייטערעס קומט)

# לואיס ד. בראנדייס

הלל ראָגאָוו:

פאר וואָס קעמפּפט מען און ווער קעמפּפט געגען איהם.

ען די סענאט קאָמיטע האָט אָנגע־פאנגען איהר אונטערזוכונג וועגען בראנדייס'ן, האָבען אלע געגלויבט, אז מעהר ווי א וואָך אָדער העכסטענס צוויי וואָכען וועט זי ניט געדויערן. ווי עס האָט זיך אָבער ארויסגעוויזען איז דער חשבון געווען א פאלשער. בראנ־דייס'עס געגנער האָבען זיך פערנומען גאנץ ברייט. זיי זיינען פיעל מעהר ענטשלאָסען איהם צו בעקעמפּפען, ווי מען האָט זיך פאָר־געשטעלט. ווען די ערשטע צוויי וואָכען פון פערהער זיינען שוין געווען פּאָראיבער, האָבען זיי ערשט אָנגעפאנגען ריכטיג צו אָרגאניזירען זייערע קרעפטען. די ערשטע זאך האָבען זיי אָנגעשטעלט א גוטען לאָיער. דאן האָבען זיי דורך פערשיעדענע טריקס די פערהערען אָפּגע־לייגט אום צו געווינען צייט. ווען דיזע צייט־לען זיינען געווען געשריבען האָט זיך די צוויי־טע און די ענטשיידענדע שלאכט ערשט אָנגע־הויבען.

דער ערשטער צוזאמענשטויס צווישען די פריינד און געגנער פון בראנדייס'ן, וועלכער איז פאָרגעקומען אין פערלויף פון די ערשטע צוויי וואָכען פון דעם פערהער, האָט זיך גע־ענדיגט מיט א פאָלשטענדיגען זיעג פיר בראנ־דייס'ן, טראָץ דעם וואָס די צייט איז כמעט אין גאנצען פערנומען געוואָרען מיט אויסהע־רען איין אטאקע נאָך דער צווייטער, איין בע־שולדיגונג נאָך דער צווייטער. עס גלויבט זיך קוים דאָס דער צווייטער פערזוך וועט ברייג־גען מעהר ערפאָלג פאר בראנדייס'עס שונאים. ער וועט זיין בעסער אָרגאניזירט, ער וועט אָנ־געפיהרט ווערען מעהר סיסטעמאטיש, אָבער ווי ווייט מען קען אורטיילען פון אלעס וואָס איז ביז איצטער געזאָגט און געטהאָן געוואָרען, וועט ער זיך ענדיגען מיט א פאָלשטענדיגען דורכפאל.

די צוויי שאַרפסטע פיילען וועלכע זיינען אויף בראנדייס'ן געשאָסען געוואָרען, זיינען גע־קומען, איינע פון א פּרעזידענט פון א טראָסט און די צווייטע פון א פאָרשטעהער פון — טראסט־ברעכער. ווי פערשיעדען זיינען אָבער די פיילען געווען איינע פון דער אנדערער. דער ערשטער איז געווען א גיפטיגער און איז גע־ציעלט געווען גלייך אין הארצען. דער צווייטער איז געווען א האלב־טעמפּער, און דער, וואָס האָט איהם געשאָסען, האָט עס געטהאָן מיט א האלבע הארץ, מיט א מורא, טאָמער וועט די וואונד זיין א צו טיעפע.

דער טראָסט פּרעזידענט האָט אָבגעמאָלט בראנדייס'ן אלס אן אמת'ן טייפעל. ער האָט דערצעהלט דאָס בראנדייס האָט אליין אָרגא־ניזירט דעם שוך־מאשינען טראָסט, ער איז אליין געווען יאָהרען לאנג איינער פון די דירעקטאָ־רען פון דעם טראָסט און דער לאָיער פון דעם טראָסט. די אלע פּלענער, ווי אזוי דער טראָסט זאָל קענען אָנפיהרען זיינע ביזנעס טראָץ די אנטי טראָסט געזעצע, האָט בראנדייס אויסגע־ארבייט. נאָך מעהר, ווען מאנכע שוך פירמעס האָבען געטרייט דעם טראָסט צו בעקעמפּפען אין דער לעדזשיסלייטשור, איז בראנדייס ארויסגעטראָטען געגען זיי און דעם טראָסט פערטיידיגט. און פערטיידיגט האָט ער איהם ניט אלס לאָיער נאָר אלס דירעקטאָר, כאָטש אין דער אמת'ן האָט ער פאר דיזער ארבייט פון דעם טראָסט געקריגען בעצאָהלט. און דאן האָט ער פּלוצלונג פערקויפט זיינע שערס אין דער קאָמפּאני, רעזיגנירט אלס דעם טראָסט'ס לאָיער און אָנגענומען א דזשאב ביי אן אסאָ־סיאיישאָן פון שוך מאנופעקטשורערס וועלכע האָבען געזיכט דעם שוך טראָסט צו פערניכ־

טען. און ווען די רעגיערונג האט דעם טראָסט אָנגעקלאָגט איז ער אויפגעטראָטען אלס דער לאָיער פאר דער רעגיערונג און געפאָדערט אז דער טראָסט זאָל פערניכטעט ווערען.

אט דאָס אלעס האט דערצעהלט דער פרעזידענט פון דעם טראסט מיט גאל און מיט גיפט. ער האט בעשולדיגט בראנדייס'ן אז ער איז ניט אנשטענדיג, ניט עהרליך, א ליגנער, א פעלשער און אלעס וואָס אין קאָרט שטעהט.

וואָלט די קאָמיטע געגלויבט זאָגאר א העלפט פון דעם וואָס דיעזער טראָסט פרעזידענט האט דערצעהלט, וואָלט דער פערהער גלייך אָבגעשטעלט געוואָרען און דער בעריכט וואָלט געווען אן איינשטימיגער געגען בראנדייס'ן. אָבער טאקע דערפאר וואָס דער עדות איז מיט זיינע בעשולדיגונגען פערקראָכען אזוי ווייט, טאקע דערפאר וואָס ער האט בראנדייס'ן אזוי פערשוואַרצט, האָבען זיינע רייד ניט געמאכט קיין גרויסע ווירקונג. די קאָמיטע לייט האָבען גלייך פערשטאנען, אז פון דעם עדות' מויל רעדט דער פאקעט און מעהר ניט. בראנדייס האט פון דעם טראָסט אראָפּגעריסען די מאסקע, און דער קאָפּ פון דעם טראָסט איז דאָס איצטער געקומען ראכע נעהמען.

זיינען אָבער די פאקטען, וואָס דער טראָסט פרעזידענט האט דערצעהלט, אמת? אין סך הכל זיינען זיי אמת, אָבער דער עדות האט זיך מיט טרוקענע פאקטען ניט בענוגענט. קיינער זאָגט ניט אז בראנדייס איז אן אידעאליסט וועלכער גלויבט ניט אין מאכען געלד. קיינער קליימט ניט, אז בראנדייס איז פון יענע ראדיקאלען וועלכע האלטען אז פּראָפיט איז גזילה און אז די אלע מעטהאָדען, דורך וועלכע וואָל סטריט שאפט קאפּיטאלען, דארפען פערדאמט ווערען. בראנדייס האט געגען זיינע אייגענע פּרינציפּען ניט געזינדיגט ווען ער האט געהאָלפען אָרגאַניזירען די שוך־מאשין קאָמפּאַני, אָדער ווען ער האט אויסגעארבייט די פּלענער ווי אזוי דער טראָסט זאָל קענען אויסמייד דעם דעם געזעץ. רעזיגנירט פון דער קאָמפּאני האט ער מיט אכט יאָהר שפּעטער, ווען זי האט אָנגעהויבען צו דריקען און שטיקען די שיך מאנופעקטשורערס, ווען זי האט זיך גענומען בענוצען מיט איהר אָנגעזאמעלטער מאכט צו טיראַנעווען איבער די קאסטימער וועלכע זיינען איהר געלעגען אונטער די פיס.

טראָסטס אליין זיינען גוט. זיי זיינען א שריט פאָרווערטס אין דער ענטוויקלונג פון אינדוסטריען. דאָס וואָס א טראָסט ווערט אָרגאַניזירט אין א געוויסע אינדוסטרי דארף ניט בעדויערט ווערען. אָבער ווען דער טראָסט פאנגט אָן צו מיסברויכען זיין מאכט, ווען ער הויבט אָן צו קריכען דעם פאָלק אויפ'ן קאָפּ, דאן איז ער א מכה וואָס מוז געהיילט ווערען, ווי אזוי איהם צו הייל־ען זיינען הא פערשיעדענע מיטלען. די סאָציאליסטען שלאָגען פאָר, אז די רעגיערונג זאָל איהם איבערנעהמען אין איהרע הענד. בראנדייס און זיינע אָנהענגער גלויבען, אז מען דארף איהם דאן אין גאנצען צוקלאפּען, פערניכטען. ער האָט דארום זיין פּרינציפּ געפאָלגט און ער איז אליין ארויסגעטראָטען געגען דעם טראָסט וועלכען ער האָט אויפגעבויט, ווייל ער האָט איינגעזעהען, אז ער איז אוועק אויפ'ן שלעכטען וועג.

די צווייטע זייט, די מילדערע, האָט געמאכט א טיפערען איינדרוק אויף דער קאָמיטע ווי דיעזע גיפטיגע פייל, דערפאר ווייל דער מאן וואָס האָט אין איהם געשאָסען, איז א פיעל שעהנערער, אנגעזעהענער, ערנסטערער און עהרליכערער ווי דער טראָסט פּרעזידענט.. דיעזער עדות האָט בעשולדיגט בראנדייס'ן אז ער איז צו פריינדליך צו די ריילראוד קאָמפּאניעס, ווייל ביים פערהער וועגען העכערען די פּרייזען פאר טיקעטס, האָט בראנדייס צוגעגעבען אז די פערדיענסטען פון די ריילראודס זיינען איצטער צו קליין. דער עדות איז געווען איינער פון די לאָיערס וואָס האָט צוזאמען מיט בראנדייס'ן געקעמפּפט געגען די ריילראודס ביי יענעם פערהער.

פון אויבען אויף איז דיזע בעשולדיגונג אן ערנסטע. אָבער ווען מען טראכט זיך אריין אין די איינצעלהייטען פון דער קיים קומט אויס, אז אין ערגסטען פאל האָט בראנדייס בלויז געמאכט א טעות אין חשבון, אין ציפערען. דער עדות האָט צוגעגעבען אז די גאנצע צייט פון פערהער האָט בראנדייס פערטהיידיגט די אינטערעסען פון פאָלק. ער האָט צוגעגעבען, דאָס עס איז גאנץ מעגליך, אז זאָגאר ביים סוף, ווען בראנדייס „האָט פּלוצלונג מודה געווען", אז די ריילראודס פערדינען צו ווייניג איז ער אויך געווען אויפריכטיג און עהרליך. נאָר די איינציגע אויסזעצונג וואָס דער עדות האָט געהאט איז געווען דאָס א מאן וועלכער גלויבט, אז די באהנען זיינען בערעכטיגט צו אזוינע גרויסע פערדיענסטען טאָר ניט זיין קיין ריכטער.

דאָס איז ווירקליך א מאָדנער שטאנדפּונקט. פערשטעהט די זאך ריכטיג. דער עדות איז ניט חס ושלום מיט דער מיינונג, דאָס די באהנען דארפען אין גאנצען ניט בעלאנגען צו פּריוואט קאָמפּאניעס. ער איז ניט פון די וואָס האלטען אז די אלע מעטהאָדען וואָס די באהן קאָמפּאניס געברויכען צו קריגען געלד פאר זייערע ביזנעס זיינען קאָרופּטע. דאָ האנדעלט זיך אין גאנצען אין א פראגע פון ציפערען. וויפיעל דארף א טריין קאָמפּאני פערדיענען יעדען יאָהר אום צו קענען ענטוויקלען איהר ליין, אום צו קענען האלטען די רעלסען, די באהנען און די וואגאָנען אין גוטען אָרדנונג, און אזוי ווייטער און ווייטער. אין דיעזען פונקט איז זיין מיינונג פערשיעדען פון

בראַנדייס׳ס, און דערפאַר האָט ער געוואָלט, אַז בראַנדייס זאָל ניט אַפּאָינטעט ווערען אַלס ריכטער פון סופּרים קאורט.

דיזער עדות איז געווען דער איינציגער מעהר אָדער וועניגער ראַדיקאַל, וואָס איז אויפגעטראָטען געגען בראַנדייס׳ן. אַלע איבעריגע עדות און אַלע איבעריגע כחות וואָס ווערען אָנגעווענדעט בראַנדייס׳ן צו בעקעמפּפען, זיינען פון זעלבען חדר ווי דער טראָסט פּרעזידענט. פון זיי ווערט בראַנדייס בעקעמפּפט דערפאַר וואָס ער האָט זיך אין זיין גאַנצע קאַריערע אַלס לאָיער אַרויסגעוויזען אַלס אַ שונא פון קאָרפּאָריישאָנס און טראָסטס און אַלס אַ פריינד פון ראַדיקאַלע אַרבייטער־געזעצע און סאָציאַלע און פּאָליטישע רעפאָרמס.

אַ שטיק צייט האָט מען עס געהאַלטען בסוד, אָבער ענדליך איז עס בעקאַנט געוואָרען, דאָס אַן דער שפּיצע פון דער בעוועגונג געגען בראַנדייס׳ן, שטעהט דער אָפּגאָט צו וועלכען אַלע טראָסטס בוקען זיך, דער לאָיער עלייהו רוט, וועלכער האָט אָנגעזאַמעלט מיליאָנען דורך זיין דיענסט פאַר טראָסטס געגען די אינטערעסען פון פאָלק. גאַנץ וואָל סטריט איז אייניג אין איהר אָפּאָזיציאָן געען בראַנדייס׳ן. אַלע רעאַקציאָנערען און קאָנסערוואַטאָרען און אַריסטאָקראַטען זיינען געגען איהם. די פיהרער פון דער באַר אַסאָסיאַיישאָן, אין מאַסאַטשוזעטס סטייט, וועלכע זיינען די פינסטערסטע רעאַקציאָנערען, האָבען געשיקט אַ פאָרשטעהער צום פערהער, צו ריידען געגען בראַנדייס׳ן. אין האַרוואַרד קאַלעדזש איז דער פּרעזידענט אויפגעטרעטען געגען בראַנדייס׳ן, אָבער די פּראָפעסאָרען פון דער לאָאָ סקוהל זיינען אַלע, מיט איין איינציגער אויסנאַהמע, געווען בעגייסטערט פאַר בראַנדייס׳ס אַפּאָינטמענט. און איבעראַל איז עס דאָס זעלבע. ראַדיקאַלען שטעהען פאַר בראַנדייס׳ן און קאָנסערוואַטאָרען שטעהען געגען איהם. אויב עס געפינט זיך אַ קאָנסערוואַטאָר וועלכער שרעקט זיך ניט פאַר בראַנדייס׳ן איז דאָס דערפאַר וואָס ער האָפט, אַז די אַטמאָספערע פון סופּרים קאורט וועט אויף איהם אַזוי ווירקען אַז ער זאָל ווערען אויס ראַדיקאַל. (אַזוי האָט זיך אָפען אויסגעדריקט מר. מעללען, דער געוועזענער פּרעזידענט פון דער ניו הייווען ריילראָוד קאָמפּאַני.)

די פערביסענקייט מיט וועלכע דער קאַמפּף געגען בראַנדייס׳ן ווערט אָנגעפיהרט, פערשטאַרקט די מיינונג וואָס איז אויסגעדריקט געוואָרען גלייך ווי די נייעס פון דער אַפּאָינטמענט איז בעקאַנט געוואָרען, נעמליך, אַז בראַנדייס׳ אידישקייט וועט איהם פיעל שטעהן אין וועג. אין די ערשטע דעפעשען וואָס זיינען פון וואַשינגטאָן אָבגעשיקט געוואָרען וועגען דעם איינדרוק וואָס די נייעס האָט געמאַכט אין פערשיעדענע קרייזען, איז ערקלערט געוואָרען אייניגע מאָל דאָס בראַנדייס וועט בעקעמפּפט ווערען ווייל ער איז אַ איד. באַלד איז אָבער דיזער סאָרט קלאַנגען פאַרשטיקט געוואָרען. אין צוויי וואָכען שפּעטער האָט די „וואָירלד" געדרוקט אַ סענסאַציאָנעלע געשיכטע, דאָס בראַנדייס איז מיט אַ צייט צוריק איגנאָרירט געוואָרען פון די איצטיגע אַכט ריכטער פון יונייטעד סטייטס סופּרים קאורט ווען דער פּרעזידענט אַליין האָט איהם פאַר זיי פאָרגעשטעלט. דאַמאַלס האָט נאָך קיינער ניט געוואוסט דאָס ווילסאָן קלייבט זיך בראַנדייס׳ן דעם אַפּאָינטמענט צו געבען, און די אויפפיהרונג פון די ריכטער איז פערטייטשט געוואָרען אַלס אַ שטיקעל אַנטיסעמיטיזמוס.

עס פערשטעהט זיך, דאָס אין די פערהערען וועט דיזער פונקט ניט אַרויסגעבראַכט ווערען, און געוויס וועלען זיך די אַנטיסעמיטישע סענאַטאָרען סטאַרען מען זאָל ניט דערקענען אויף זיי, אַז דאָס איז די אורזאַכע וואַרום זיי זיינען געגען בראַנדייס׳ן. אָבער עס קען קיין צווייפעל ניט זיין, אַז די אידישקייט וועט ליגען בראַנדייס׳ן ווי אַ גרויסער שטיין אויפ׳ן וועג צום סופּרים קאורט ריכטער־שטוהל.

וואָס עס האָט ווילסאָן׳ען בעוואָגען בראַנדייס׳ן צו אַפּאָינטען, איז אַ פראַגע, וואָס ווערט פון פערשיעדענע ווינקלען פערשיעדען פאַרענטפערט. זיינע פריינד ערקלערען נאַטירליך, אַז ווילסאָן האָט דערמיט געוויזען דאָס ער איז געבליבען געטריי זיינע אַלטע ראַדיקאַלע פּרינציפּען, טראָץ דעם וואָס ער האָט אין די לעצטע פּאָאר יאָהר געמאַכט אַ גאַנץ היבשע ביסעל קאָמפּראָמיסען מיט די אינטערעסען פון די גרויסע געלד מענשען. עס איז בעוואוסט דאָס ווילסאָן האָט זיין אַמאָליגע ראַדיקאַלע תורה, וועלכע ער האָט מיט אַזוינע שעהנע, קלינגענדע פראַזען געפּריידיגט איבער׳ן גאַנצען לאַנד אין די צייטען פון זיין קאַמפּיין, אין גאַנצען געלערנט פון בראַנדייס׳ן. אַלזאָ האָט ער מיט דעם אַפּאָינטמענט געוויזען, אַז ער איז נאָך איצטער בראַנדייס׳עס אַ תלמיד.

ווילסאָנ׳ס געגנער ערקלערען איצטער, אַז דער אַפּאָינטמענט איז דורכאויס אַ שטיק פּאָליטיקס. זיי זאָגען אַז מיט דיזען אַפּאָינטמענט האָט ווילסאָן געזוכט צו שיסען עטליכע פויגלען מיט איין קויל. ערשטענס, וועט עס איהם ברייגנען אַ סך אידישע וואוטס, צווייטענס וועט עס איהם צוציהען אַ סך אַרבייטער וואוטס, און דריטענס וועט עס ביז אַ געוויסען גראַד בעפרידיגען די דייטשע וואוטערס. (בראַנדייס איז פון דייטש־אידישע עלטערן, און איז אַ דייטשער אָנהענגער אין דער מלחמה.)

ווער עס האָט רעכט, איז נאַטירליך ניט אַזוי לייכט צו ענטשיידען, גיכער זיינען ביידע צדדים גערעכט. ווייל מען דערוויסט זיך איצטער אַז בראַנדייס איז די גאַנצע צייט פון ווילסאָנ׳ס אַדמיניסטראַציאָן געשטאַנען זעהר נאָהענט צום פּרעזידענט, און ווילסאָן האָט

איהם שוין פריהער אָנגעבאָטען איינינגע הויכע אפּאָינטמענטס וועלכע ער האָט צוליעב פערשיע־דענע אורזאַכען ניט געקענט אָננעהמען. וואָס פאַר פּאָליטישע מאָטיוועז ווילסאָן האָט ניט גע־האַט, האָט אין דיזען אפּאָינטמענט געוויס אויך געהאַט אַ גרויסען חלק די פערזענליכע בעציִ־הונגען און די הויכע מיינונג און אַכטונג וואָס ווילסאָן האָט פאַר בראַנדייס'ן.

# דער איבעריגער מענש

ז. ליבין:

(אַ בילד פון דעם אידישען לעבען אין ניו יארק).

ווידער האָב איך בעקומען אַן איינלאַדונג צו אַ חתונה און ווידער קומט די איינלאַדונג פון דער פאַמיליען שוהלמאַן....

פאַר דעם לעצטען יאָהר צייט, איז דאָס שוין די דריטע איינלאַדונג צו דער דריטער חתונה ביי די שוהלמאַנס; אונגעפעהר מיט אַ יאָהר צוריק האָט חתונה געהאַט פלאָרענס — די שוהלמאַן'ס עלטערע טאָכטער, אַ שוואַרץ־חן'עוודיגע מיידעל פון עטליכע צוואַנציג יאָהר. מיט אַ זעקס חדשים שפּעטער האָט חתונה גע־האַט די שוהלמאַן'ס אינגערע טאָכטער, נעטיאַ הייסט דאָס מיידעל, אַ בלאָנדינקע פון אַ יאָהר צוואַנציג.

און אָט איז שוין ווידער אַ חתונה; יעצט געהט שוין מיט מזל הייראַטען אליין די מאַמע פון די צוויי טעכטער, די פרוי שוהלמאַן זעלבסט, וועלכע איז בלויז מיט צוויי יאָהר צוריק פער־בליעבען אַן אלמנה.

שוין! הייסט עס, זיינען דאָ די שוהלמאַן'ס אַלע פון מאַרק ארונטער, די גאַנצע געזינדעל האָט זיך אויסגעבראַכט: עס האָבען חתונה גע־האַט שוהלמאַן'ס צוויי יתומות, די שוואַרץ־חן'עוודיגע פלאָרענס און די בלאָנדע נעטטיאַ, און יעצט האָט שוין חתונה די טעכטער'ס מאַמע, שוהלמאַן'ס געטרייע אלמנה!

עס איז געווען אַ פרעהליכער געראַטענער יאָהר ביי די שוהלמאַן'ס, דריי שמחות, אַלע האָבען חתונה געהאַט!

און בלויז מיט צוויי יאָהר צוריק האָט דער אונגליקליכער שוהלמאַן זעלבסט־מאָרד בעגאַנ־גען. בלויז מיט צוויי יאָהר צוריק האָט מען דעם מאַן געפונען אין זיין סטיישיאָנערי סטאָר אַן אויפגעהאַנגענעם.

און די איינלאַדונג קאַרטעל צו דער קומענ־דער האָכצייט פון דער אלמנה־שוהלמאַן ברענגט מיר ארויף אויף די געדאַנקען דעם ארימען, פערשטאָרבענעם, פערגעסענעם שוהלמאַן. און עס טראַכט זיך מיר וועגען זיין לעבען, און עס טראַכט זיך מיר וועגען זיין טראַגישען טויט.

שוהלמאַן'ס גאַנצער לעבען איז פערבייגע־גאַנגען אין אַן אונענדליכער מלחמה מיט ארעמ־קייט און שרעקליכער ביטערער נויטה.

זינט איך האָב געדענקט שוהלמאַנען, ווייס איך, אַז ער איז געווען זעהר אָרעם, האָט געצויגען זיין חיונה פון אַ צייטונגס־סטענדיל און פלעגט אימער זעהר שווער ארבייטען. ער האָט ליעב געהאַט זיין פרוי און זיינע צוויי טעכטער, וועלכע זיינען נאָך דאָן געווען יונגע קליינע קינדער, און איז געווען גרייט צו געהן אין פייער און אין וואַסער, אבי זיין פאַמיליע זאָל פון נויט ניט וויסען; דער מאַן איז אָבער געווען אַ שטילער, אַן ארענטליכער. ער האָט זיך שלעכט געטויגט צו ביזנעס און האָט געמאַכט זעהר אַן ארעמען לעבען.

יאָהרען זיינען אוועק, שוהלמאַן'ס צוויי טעכטער האָבען גענומען וואַקסען... צוויי שעהנע מיידלעך זיינען זיי געוואָרען. און שוהלמאַן'ס לאַגע האָט זיך גענומען בעסערען.

שוהלמאַן האָט געעפענט אַ קליינע סטיי־שיאָנערי סטאָרקע. זיינע צוויי שעהנע טעכטער, אַמעריקאַנער מיידלעך, האָבען זיך גוט געטויגט פאַר דער ביזנעס: זיי האָבען צוגעצויגען קאָס־טימער צום סטאָר, און דער געשעפט האָט גע־נומען וואַקסען און וואַקסען.

אָבער שוהלמאַן זעלבסט איז ביסלעכווייז געוואָרען אַ מאַן אָהן אַ בעשעפטיגונג... זיין אייגענע סטאָר האָט איהם דרויסען ארויסגע־שטופּט.

די סטאָר האָט זיך געפונען אין אַ שעהנער. אין אַ קריסטליכער געגענד; אַ אידען האָט מען אין דער דאָזיגער געגענד נישט איבעריג גע־גליכען; שוהלמאַן'ס צוויי טעכטער, יונגע שעהנע אַמעריקאַנער געבאָרענע מיידלעך, האָ־בען ריכטיג געפּאַסט פאַר דער נאַכבארשאַפט, אָבער זייער פאַטער, דער אידיש־אויסקוקענדער שוהלמאַן איז געווען אַ שטערונג פאַר'ן גע־שעפט...

די מיססיס שוהלמאַן האָט זיך ווי עס איז צוגעפּאַסט צו די נייע אומשטענדען.

מיט איהר פיגור איז די פרוי געווען גאַר נישט קיין מיאוסע, האָבען די טעכטער די מאַ־מען אביסעל לייטישער בעפּוצט. רייד'ען ענג־ליש האָט זי אויך געקענט אביסעל מעהר פון איהר מאַן, האָט זי זיך ווי עס איז צוגעפּאַסט צו דער סטאָר. נור שוהלמאַן זעלבסט איז גע־וואַרען איבעריג, אינגאַנצען איבעריג.

די קינדער האָבען זייער פאַטער חלילה קיין שלעכט וואָרט ניט געזאָגט. זיין פרוי געווים ניט, מען פלעגט איהם בלויז זעהר עדעל געבען צו פערשטעהן, אַז ער דאַרף אין סטאָר ניט זיין.

— פאפוניו — פלעגט פלאָרענס זאָגען צו איהר פאטער — דרויסען איז דאָך אזוי שעהן, אזוי גוט! צו וואס דארפסטו זיצען אין סטאָר? געה שפאצירען.

— „גאָ פאפא, טייק איי רעסט" — פלעגט די אינגערע טאָכטער צוגעבען און שטיפעריש ארויסנעהמען איהר פאטער.

און ביי שוהלמאנען פלעגט פון די דאָזיגע גוטע צארטע ווערטער פון זיינע קינדער אין הארצען אפרייסען, טרעהרען פלעגען איהם שטיקען אין האלז... ער פלעגט זיך אָבער שעהמען ארויסצוזאגען זיינע געפיהלען... פלעגט ער א שמייכעל טהאָן צו זיינע קינדער, צו זיינע צוויי קינדער, וועלכע ער האָט אזוי שמערצליך ליעב געהאט. פלעגט אליין געפינען זיך עפעס אן אויסרייד און פלעגט זיך שטילערהייד ארויסכאפען פון סטאָר.

שוהלמאן האָט אָבער ניט געהאט וואוהין צו געהן... דאָ אין זיין סטאָר האָט זיך געפונען זיין גאנצע וועלטעל, זיין גאנצער גליק אין לעבען...

די סטאָר, וועלכע ער האָט זעלבסט געעפענט, אויף וועלכער ער האָט געלייגט אלע זיינע האָפנונגען, איז איהם טהייער געווען. זי איז געווארען א טהייל פון זיין לעבען, א טהייל פון זיין נשמה.

דאָ אין סטאָר זיינען געווען זיינע קינדער, זיין פרוי, וועמען ער האָט געליעבט מיט דער הייסטער ליעבע און אָהן וועמען איז איהם זיין גאנץ לעבען ניט געווען ניחה... אויסער'ן סטאָר האָט שוהלמאנען גאָרנישט אינטערעסירט — א שטילער אפגעזונדערטער מענש איז ער אימער געווען, און אויסער זיין אייגענער פאמיליע איז איהם די גאנצע וועלט ווילד פרעמד פערבליבען.

און איז נור שוהלמאן ארויס פון זיין סטאָר, האָט ער פאר זיך קיין אָרט ניט געהאט, ער האָט ניט געוואוסט וואוהין ער זאָל געהן, און וואו ער זאָל זיך אהינטאָן.

איין מאָל, דאָס איז געווען א שעהנע ליכטיגע ווינטער נאכט, איז מיר אויסגעקומען פערבייצוגעהן שוהלמאן'ס סטיישיאנערי סטאָר.

דער גרויסער פענסטער פון דער סטאָר איז געווען העל בעלויכטען פון אייניגע עלעקטרישע לאָמפען; איז אויך געווען זעהר שעהן אויסגעפוצט מיט פערשיידענע סחורות פון די מיוזיק, וועלכע זיינען געווען אין סטאָר צום פערקויפען.

דורך דעם פענסטער און דורך דער גלעזערנער טיהר פונ'ם סטאָר האָט מען געקענט זעהן אינווייניג פיעלע קאָסטימער, וועלכע זיינען געווען „אטענדעט" פון דער מיססיס שוהלמאן און פון איהרע צוויי יונגע טעכטער.

ביים סטאָר, אהינטערן פענסטער, עטוואס אן א זייט, אביסעל פערבארגען אין שאטען, איז אויף א שטוהל געזעסען א מאן — שטיל, בעוועגלאָז, אזוי ווי א פערגליווערטער.

איך האָב זיך צוגעקוקט און דערקענט שוהלמאנען.

— גוטען אבענד, מיסטער שוהלמאן — האָב איך א רוף געטהון מיין בעקאנטען.

שוהלמאן איז אזוי ווי דערשראקען אויפגעשפרונגען און געענטפערט מיין בעגריסונג.

— וואס זיצט איהר אזוי פערטראכט? — האָב איך געפרעגט.

— איך ווייס אויך ניט — האָט שוהלמאן געענטפערט מיט א האלבען הארצען.

— וואהרום געהט איהר ניט ארויין אין סטאָר ארויסהעלפען אייער פרוי, אייערע קינדער? איך זעה דאָך, אז אין סטאָר איז ביזי—האָב איך ווידער געפרעגט.

— מען וועט אויסקומען אָהן מיר — האָט שוהלמאן געענטפערט, און אויף זיין אומעטיג פנים האָט זיך צושפרייט א מאָדנער שמייכעל, א שמייכעל, וועלכער איז געווען פול מיט ענטוישונג, ביטערקייט און פערצווייפלונג.

— וואס איז, מיסטער שוהלמאן? — האָב איך געפרעגט.

— גאָרנישט.

— מיר דאכט זיך, איהר זייט עפעס פערזאָרגט.

— מעגליך.

— „איז ביזנעס סלאָו"?

— אָה נאָ, ביזנעס איז זעהר גוט, בעסער ווי געוואונשען — האָט שוהלמאן געענטפערט און האָט דאביי א לאָך געטהאָן, עפעס מיט אזא מאָדנעם, מיט אזא ביטערען געלעכטער.

— דארפט איהר דאָך זיין צופריעדען — האָב איך בעמערקט — געשעפט געהט גוט, הייסט עס פרנסה איז דאָ.. קינדער זיינען אויסגעוואקסען... זייט איהר דאָך אָלרייט!

— געוויס אָלרייט—האָט שוהלמאן געענטפערט און ווידער א לאָך געטהאָן מיט דעם זעלבען ביטערען, הערצרייסענדען, פערצווייפעלטען געלעכטער.

— און געדענקט איהר אמאָליגע צייטען — האָב איך צו שוהלמאנען ווייטער גערעדט — אמאָליגע יאָהרען, ווען מען איז אויף גרויסענע צרות געווען, ווען מען איז געשטאנען אויף א „קאָרנער" לעבען א צייטונגס סטענדיל און עס איז כמעט אויף ברויט ניט געווען? געדענקט איהר יענע צייטען?

— יעס, איך געדענק, איך געדענק — האָט שוהלמאן געענטפערט, און נאָך דעם ווי ער איז פערבליבען א ווייל שווער פערטראכט, האָט ער מיט א פערשטיקטער שטימע צוגעגעבען — און מיר ביינקט זיך נאָך יענע צייטען. אוי, ווי מיר ביינקט זיך.

— איהר שפאסט? — האָב איך געפרעגט.

— ניין, איך שפאס שוין גאָר ניט.. איך בין זעהר ערביטערט — האָט שוהלמאן געענט-

פערט און אָפּטרעטענדיג עטוואס ווייטער פון׳ם סטאָר, האָט ער גענומען האַסטיג אויסרעדען זיין האַרץ:

— אמת, איך בין דאָן זעהר ארעם געווען, אָבער איך האָב זיך געפיהלט אלס א מענש. איך בין מיין פאַמיליעס ברויט געבער געווען; מיין פרוי האָט געוואוסט, אַז איך בין איהר מאַן. מיינע קינדער האָבען א טאַטען געהאַט... יעס, איך בין אָרעם געווען... איך האָב זיך געמאַטערט מיט׳ן טויט גלייך, האָב איך אָבער געהאָפט אויף בעסערס און מיר איז גוט געווען; מיין לעבען האָט געהאַט א טעם, א זינגען, איך האָב געפיהלט, אַז איך בין אימעצער, אַז איך האָב אַן אָרט אויף דער וועלט, אַז איך האָב א ווערט אין לעבען...

— און יעצט? — האָב איך איבערגעשלאָגען דעם סטארקיפער.

— יעצט איז גאָרנישט — האָט שוהלמאַן גענומען רעדען נאָך האַסטיגער, ווי פריהער — נישטאָ קיין קינדער, נישטאָ קיין פרוי; די סטאָר האָט אלעס צוגענומען.. די סטאָר האָט מיך איבערגעוואַקסען... זי איז שטארקער פון מיר, ווייכטיגער פון מיר... די סטאָר האָט מיך אין גאַס ארויסגעשפּייט... די סטאָר בעליידיגט מיך... זי שעהמט זיך מיט מיר... איך בין א גאָרנישט געוואָרען... אַן איבעריגער אינגאַנצען, אַן איבעריגער מענש...

און שוהלמאַן׳ס שטימע האָט געציטערט... און איך האָב געפיהלט ווי טרעהרען שטיקען איהם אין האַלז...

דאָס איז געווען דאָס לעצטע מאָל, וואָס איך האָב מיט שוהלמאַנען גערעדט. מיט צוויי וואָכען שפּעטער האָט מען דעם מאַן געפונען אין סטאָר אַן אויפגעהאַנגענעם...

שוהלמאַן׳ס לעבען איז געווען פערזיכערט אין עטליכע טויזענד דאָלער; מען האָט דאָס געלד אין געשעפט אריינגעטהאָן, און די סטאָר איז געוואָרען נאָך גרעסער, נאָך שעהנער, נאָך רייכער.

און די סטאָר האָט חתונה געמאַכט שוהלמאַן׳ס ביידע טעכטער, די שוואַרץ־חן׳עוודיגע פלאָרענס און די בלאָנדע נעטטיא, וועלכע דער פאַטער האָט אזוי היים, אזוי שמערצליך ליעב געהאַט.

און אויך שוהלמאַן׳ס ווייב געהט יעצט חתונה האָבען. די סטאָר האָט די פרוי פאַר א גאַנצע ליידי געמאַכט. און מען זאָגט. אַז זי נעהמט א פיינעם יונגען מאַן, וועלכער וועט זיך פּאַסען פאַר די ביזנעס...

ש. יאַנאָווסקי:

# יוסף באָוושאָווער און זיין צייט

אויף׳ן פרישען קבר פון דעם דיכטער.

אודאי קענען אַלע געטהע׳ס גייסטרייכען וואָרט, אַז „וויל איינער דעם דיכטער פערשטעהן, מוז ער אין דעם דיכטער׳ס לאַנד געהן". ער מוז קענען די אומשטענדען, אונטער וועלכע דער דיכטער האָט געזונגען זיינע לידער, מוז קענען די מענשען, צווישען וועמען ער האָט געלעבט, און פאַר וועמען ער האָט געזונגען, ער מוז אויך קענען די אידעאַלען, וועלכע האָבען פאָרגעשוועבט פאַר איהם און זיינע צייט־גענאָסען. ערשט דאַן קען ער ריכטיג אָבשאַצען דעם דיכטער און זיין שאַפען.

וואָרים דער דיכטער, האָטש ער איז א מענש, וואָס איז פון דער נאַטור מעהר בעשענקט ווי זיינע מיט־מענשען, איז אבער קיינמאָל ניט אזוי הויך איבער זיינע מיט־מענשען, אַז ער זאָל אין גאַנצען פריי זיין פון זייער איינפלוס. און טאַקי נור דערפאַר, ווייל ער איז איינער פון זיי, קען ער זיי בעאיינפלוסען און אויך בעגייסטערען.

און דאָס וואָס מענשען רייד׳ען וועגען דעם דיכטערס אונשטערבליכקייט, בין איך נאָך ניט אין גאַנצען זיכער, אויב עס איז טאַקע אזוי. דער אמת איז, אַז אַלע אונזערע גרויסע „אונשטערבליכע" ווערק ליגען זיך פּונקט אזוי רוהיג אין די ביכער־שראַנקען ווי די, וועלכע האָבען זיי געשאַפען, ליגען אין זייערע קברים. דער עולם לייענט ניט זיי, נור זיינע אייגענע דיכטער, די פון זיין אייגענעם דור. די זיינען, אפשר, ניט אזוי גרויס, ווי די ווירדיגע אַלטע, אָבער זיי זיינען פאָרט זייערע.

און נאָך עפּעס מוז בעמערקט ווערען, איידער איך טרעט צו צו מיין אייגענטליכער טהעמע: פּאָעזיי איז פּונקט אזוי אונטערוואָרפען דעם אייביגען געזעץ פון פערענדערונג, ווי אַלעס אנדערע אין אונזער לייכטזיניגער, פערענדערליכער וועלט. איין דור געפעלט עס, ווען דער פּאָעט האַלט אין איין טרייבערען זיין אייגענע נשמה און דערלאַנגט עס אויפ׳ן טעלערער זיין ווערטהען פּובליקום; וואָס גרינדליכער ער טהוט עס, אַלץ א גרעסערער דיכטער איז ער; דער קומענדער דור קען שוין גאָר שטעלען די פּאָדערונג, אַז דער פּאָעט זאָל אונז ניט פערדרעהען קיין מוח מיט זיין קליינינקען „איך", מיט זיין פון ליעבע און האַס צוועהטיגטער האַרץ, נור אונז זינגען פון דעם גרויסען צער פון דער מענשהייט, פון דעם שטרעבען פון דער געזעלשאַפט, פון די גרויסע טהאַטען, ניט פון דעם „העלד", פון דעם איינצעלנעם, נור פון די מאַ־

סען. איין דור בעטראַכט אַלס פּאָעזיע נור דאָס זינגען פון דאָס ערהאַבענסטע און דאָס אונגע־וועהנליכע אַלס דעם שעהנסטען אויסדרוק פון די העכסט אַבסטראַקטע געדאַנקען; אַן אַנדער דור מעג און קען פיהלען גאַנץ אַנדערש, און פאָ־דערט דוקא דאָס בעזינגען פון דאָס גאַנץ גע־וועהנליכע. אַזוי, דאָס די פּאָעטען פון פער־שיעדענע צייטען זינגען און דיכטען אויף גאַנץ פערשיעדען, לויט דעם בעקאַנטען וואָרט: „נייע פויגעל, נייע ליעדער“.

דערפאַר איז עס פּשוט׳ע קורצזיכטיגקייט, ווען איינער פערנעהמט זיך צו קריטיקירען די פּאָעזיע פון איין צייט, מעסטענדיג עס מיט דער מאָס פון א גאַנץ אַנדער צייט; ווען ער מיינט, אַז דאָס, וואָס ער אַליין האָט אין זיין צייט אויסגעקליגעלט צו זיין פּאָעזיע, איז פּאָעזיע פאַר אימער און אייביג. ער ווייס ניט, אַז פּאָ־עזיע איז ווירקליך נור דאָס, וואָס בעגייס־טערט מענשען אין א געוויסער צייט, און מאַכט זייערע הערצער פּאָכען און פיהלען שטאַרקער. דער פּאָעט פון א יאהר פופציג אָדער הונדערט יאָהר צוריק פערלירט אויף א האָר ניט זיין גרויסען ווערט נור דערפאַר, ווייל זיין פּאָעזיע קען היינט ניט ריהרען אַזוי די מענשליכע געמיטהער. די פראַגע איז נור, אויב זיין געזאַנג האָט דאַן, צו דער צייט ווען ער האָט געדיכטעט, געהאַט די גרויסע ווירקונג אויף זיינע צייט־גענאָסען, און אויב מען קען נור אויף די פראַגע ענטפערן מיט יאָ, איז דער מענש זיכער א דיכטער, און קיינע „קריטי־קער“ פון די שפּעטערע צייטען וועלען אויף קיין קוצי של יוד ניט פערמינדערען זיין ווערטה.

לאָמיר עס אילוסטרירען דורך א ביישפּיעל: עס איז אַלעמען בעקאַנט דער גרויסער דייטשער פּאָעט פרייליגראַט, וועלכער האָט געשאַפען דאָס גרויסע געדיכט „די רעוואָלוציאָן“. איהר קענט, ווען איהר ווילט, דאָס גאַנצע געדיכט איבערגע־בען אין פּראָזע, און דאָס ערקלערען פאַר א ביליגע פּראָקלאַמאַציע, און א היינטיגער פּאָ־עט, וועלכער שווערט אויף ניואַנסען, האַלבע טענער, געפיהלען וואָס זיינען א נעכטיגער טאָג, וועט געוויס מיט אייך איינשטימען. אָבער אין דער ווירקליכקייט איז אַזאַ מיינונג, מילד גע־רעדט, אין גאַנצען אונבעגרינדעט. ווייל אָט דאָס געדיכט פון פרייליגראַטה האָט בעגייס־טערט פיעלע צעהנדליגע טויזענדער מענשען.

א שאָד, וואָס איך האָב ניט אונטער׳ן האַנד גראַדע פרייליגראַטה׳ס „רעוואָלוציאָן“, אום צו קענען עס קלאָר מאַכען פאַר׳ן לעזער. איך האָב אָבער פאַר זיך דאָס געדיכט פון שעללי, דעם בעריהמטען ענגלישען שעללי, „די מאַסקע פון אַנאַרכיע“. איך וויל דאָ ציטירען בלויז איי־ניגע פערזען פון דעם געדיכט, וועלכעס האָט אויפגעטרייסעלט די גאַנצע לעזענדע וועלט, און וועלכע א קריטיקער פון אונזער צייט וואָלט דאָך לייכט געקאָנט, איבערשטעלענדיג בלויז די ווערטער, ערקלערען פאַר א שלעכט־געשריי־בענע פּראָקלאַמאַציע.

הערט זיך איין, ווי שעללי, זינגט:

שקלאַפעריי, דאָס מיינט ארבייט פאַר׳ן קלעגליכען לוין,
וואָס פון טאָג אויף טאָג האַלט די נשמה קוים איין
אין גוף; עס מיינט וואוינען אין קברים ביים לעבען
וואו לייכט קען אייך גרייכען די האַנד פון טיראַן.
און אַזוי פון אייך מאַכט ער אַלץ, וואס ער וויל נור,
אַ ווערקטויש, א זאַסטוף, א שווערד און א סאָכע
און מיט אָדער אָהן אייער אייגענעם ווילען
בעשיצט און שפּייזט איהר דעם בלוטיגסטען פיינד.

און אָט אַזאַ מין געגראַמטער סטאָמפּ־ספּיטש איז די גאַנצע „מאַסקע פון אַנאַרכיע“, איינס פון די וועלט־בעריהמטעסטע געדיכטע פון שעללי, און דערפאַר אויך, לויט אַזאַ מין קריטיקער, וואָס האָט אין דער ווירקליכקייט קיין אהנונג ניט פון אמת׳ער פּאָעזיע, איז שעל־לי גאָר קיינמאָל קיין פּאָעט ניט געווען!...

איז, אויב מען זאָל אויף אַזאַ אופן אורטהיי־לען אונזער נאָר־וואָס פערשטאָרבענעם יוסף באָווישאָווער, איז גאָר ניטאָ וואָס צו ריידען וועגען איהם אַלס פּאָעט. מען וועט מוזען קו־מען צום שלוס, אַז יוסף באָווישאָווער איז געווען בלויז א מין סאָציאַליסטישער אַגיטאַטאָר, נור אַנשטאַט צו ריידען צו די מענשען פּראָסטע דיבורים, האָט ער עס געטהאָן אין גראַמען, אָבער אַזאַ אורטהייל, וואָס וויל זיך ניט רעכענען מיט די אומשטענדען פון דער צייט און אָהן איבער־הויפּט א ברייטע סימפּאַטהיע פאַר אַלץ וואָס איז שעהן און בעגייסטערענד, איז ווירקליך ווערטהלאָז. און דערפאַר, אום ווירקליך צו פער־שטעהן און אפּשאַצען באָווישאָווער׳ן מוז מען האָטש וויפיעל ניט איז וויסען וועגען דער צייט, אין וועלכער באָווישאָווער האָט געדיכטעט און געווירקט.

אפילו איצט, נאָך 30־25 יאָהר לעבען און ווירקען פון דער ארבייטער בעוועגונג אין אמע־ריקא און נאָך דעם גרויסען אימיגראַציאָנס־שטראָם, וועלכער האָט אונז געבראַכט אַזויפיעל נייע יונגע מענשען, מאָראַליש און אינטעלעק־טועל געוואַקסען צו זיין די לעהרער, די פיה־רער, די וועגווייזער פון די גרויסע מאַסען — אפילו איצט, זאָג איך, זיינען אָט די פעהיגע מענשען זעהר שיטער געזעסט אין אונזער לע־בען. דאָך זיינען זיי דאָ גענוג, אַז יעדער איי־נער קען זיך פיהלען שוין מאָראַליש בעפרידיגט, ווען ער טהוט זיין טהייל ארבייט, פיהלענדיג און וויסענדיג, אַז דאָס, וואָס ער וועט ניט און קען ניט טהאָן, וועלען טהאָן אַנדערע. צו יע־נער צייט אָבער, פון וועלכער איך רייד, איז דאָס גייסטיגע אידישע לעבען אין אמעריקא געווען א שרעקליך אָרימע. די טהוער, די וואַרט־פיהרער, האָט מען געקענט איבערצעהלען אויף די פינגער פון איין האַנד, און דערפאַר האָט יעדער איינער שטאַרקער געפיהלט זיין גרויסע פעראַנטוואָרט־ליכקייט.

זאָל דאָ אויפמערקזאַם געמאַכט ווערען, אַז צו יענער צייט איז ניט געווען כמעט קיין איינ־ציגער אָט פון די בויער פון דער בעוועגונג, וועלכער האָט געהאַט אין זינען עטוואַס אַנדע־רעס ווי זיין גרויסען חוב, וואָס ער איז שולדיג די עלענדע און אונטערדריקטע. אַלע, אַלע, וויפיעל זיי זיינען געווען, זיינען געווען אונטער דעם מעכטיגען איינפלוס פון לאַוואַראָוו'ס נור־וואָס־איבערגעלייענטע „היסטאָרישע ברייף", און אַלע האָבען כמעט פּער־זענליך געפיהלט זיך שולדיג אין דעם שרעס־

יוסף באָוושאָווער.

ליכען עלענד ארום זיי. זיי האָבען בשעת מעשה גאָר פערגעסען, אַז אין דער אמת'ן זיינען זיי אַליין פונקט אַזוי עלענד און הילפלאָז, ווי אַלע איבעריגע. זיך אָבער האָבען זיי ארויסגענומען, אָט טאַקי צוליעב דעם גרויסען געפיהל פון חוב, פון דעם כלל. קלאָגענדיג און פּראָטעסטירענ־דיג געגען דאָס שווערע לעבען פון די ארבייטער, אין פאַר זיי ניט געווען צו שווער צו אַרבייי־טען שטונדען לאַנג נאָך זייער שווערער אַר־בייט, ריידענדיג און לערנענדיג מיט די, וועלכע האָבען צו זייער אונגליק ניט געוואוסט אַזוי פיעל וויפיעל זיי.

אין זיין בוך „שטאָ דיעלאַט", שילדערט טשערנישעווסקי אַ בעוואוסטען ריגאַריסטישען טיפּ—ראַכמעטאָוו. די טהוער פון יענער צייט, אין וועלכער באָוושאָווער האָט געריכטעט, זיינען געווען אַלע, אָבגעזעהן פון די פערשיע־דענע שטרעמונגען, גרעסערע און קלענערע ראַכ־מעטאָווס. עטוואַס איבער דאָס סאַמע נויטווענ־דיגע איז בעטראַכט געוואָרען כמעט אַלס אַ לוק־סוס, און פאָלגליך, אַלס זינד. עס איז געווען די ערשטע פּעריאָדע פון אונזער בעוועגונג, די פּע־ריאָדע אין וועלכער יעדער טהוער איז געווען אַן אמת'ער „ריטער אָהן מורא און אָהן פאָר־וואורף". עס האָט ניט עקזיסטירט פאַר קיינעם פון זיי קיין פערזענליכער לעבען, קיין פערזענ־ליכער גליק: אַלעס, אַלעס האָט זיך קאָנצענ־טרירט אין דעם איינציגען שטרעבען צו טהיי־לען זיך מיט אַלץ, וואָס מען ווייס, וואָס מען האָט גענאָסען אין די פריהערדיגע יאָהרען, מיט די אַלע, אויף וועמעס חשבון זיי האָבען עס ער־וואָרבען.

דער לעזער וועט בעגרייפען, אַז אין אַזאַ געמיטהסצושטאַנד איז וואָס איינער זאָל ניט האָבען געטהאָן, איז די הויפּטפראַגע געווען, צי ער טהוט דאָס אמת נויטיגע. האָט איינער גערעדט, האָט יעדעס וואָרט געדאַרפט אַטהעמען אָט מיט יענעם געפיהל פון „חוב"; האָט ער גע־שריבען, האָט זיך עס בעדאַרפט פיהלען אין יע־דער שורה, און האָט ער געדיכטעט, געשריבען אַן ערצעהלונג, אַ סקיצע, אַ נאָוועלע, האָט עס געדאַרפט זיין דאָס זעלבע. קיינע „דברים בטלים", קיין צייט פערשווענדען. אַלעס מוז זיך צילעווען צום עיקר. און דער עיקר איז געווען: די אָרגאַניזירונג פון די מאַסען, דאָס אויפוועקען פון זייער בעוואוסטזיין, דאָס איינ־פלאַנצען אין זיי אַ טוידטליכען האַס צו זייער עלענד און שקלאַפעריי און ארויסרופען ביי זיי אַ מעכטיגען ווידערשטאַנד געגען טיראַניי און אַ לוסט צום קאַמפּף פאַר פרייהייט.

ווער האָט געהאַט דאַן אין זינען דאָס, וואָס יונגע מענשען האָבען אימער און דאַרפען האָבען אין זינען: אַ לוסטיג לעבען, אַ חשק צו פערגני־גען, אַ געליעבטע, אַ אויפבויען פון אַן אייגע־נעם נעסט, א. ז. וו.? ניין, זייער איינציגע געליעבטע איז געווען די פרייהייט, און אָט די ניט־רעליגיעזע, וועלכע האָבען אַזוי מורא'דיג געשטורמט דעם גאָט פון די פרומע, זיי־נען אין דער ווירקליכקייט אַליין געווען שטאַרק־רעליגיעזע נאַטורען, און פאַר זייער גאָט, די פרייהייט, האָבען זיי מקריב געווען אַלע אַנדערע עבודה־זרות.

האָבען עדעלשטאַדט אָדער באָוושאָווער גע־האַט אמאָל געליעבט? איך וויים ניט. העכסט וואַהרשיינליך יאָ. אָבער איך בין זיכער, אַז זיי האָבען עס אונטערדריקט אין זיך מיט זייערע אַלע כחות אַלס עטוואָס העכסט זינדיגעס, אַלס אַ פערראַטה געגען זייערע איינציגע געליבטע, די פרייהייט.

דערפאַר וועט איהר אומזיסט זוכען ביי עדעלשטאַדט'ן אַ ליעבעס־ליעד, אָהן וועלכעס אונזער אַ היינטיגער פּאָעט גיט זיך גאָר קיין ריהר ניט. און די פּאָר זעהר שעהנע ליעבעס־לידער, וואָס איהר געפינט ביי באָוושאָווער, בין

איך זיכער, אז אויב מען זאָל גוט נאָכפאָרשען, וועט מען געפינען, אז ער האָט זיי געדיכטעט ערשט פיעל שפּעטער נאָך דעם, ווי ער האָט גע־דיכטעט אַלע זיינע רעוואָלוציאָנערע געדיכטע; און איך האָב אַ שטיקעלע פערדאַכט, אויב ער האָט פון סאַמע אָנפאַנג געדיכטעט פיעלע לי־בעס־לידער, האָט ער זיך פּשוט געשעמט מיט זיי, און האָט זיי צוריסען.

עס איז שווער פאַר אונזערע מענשען פון אונ־זער לייכטזיניגער צייט צו פערשטעהן עס, פיעל וועניגער צו סימפּאַטיזירען דערמיט. און דאָך איז עס אויף אַ האָר ניט איבערטריבען. אזעל־כער איז ווירקליך געווען דער גייסט פון יענער נאַאיווער ראָמאַנטישער צייט אין דער בעוועגונג.

און אָט אויב די לעזער, געגען מיין ערוואַר־טונג, וועלען זיך אויף אַ ווײַלע אַריינלעבען אין יענער צייט, מיט יענער שטרענגער, כמעט סעקטישער זיטליכקייט, דאַן ערשט וועלען זיי אימשטאַנד זיין אָבצושאַצען און מיטפיה־לען יעדעס געדיכט פון באָווּשאָווערן, אפילו די וואו ער טרעט גאַנץ קלאָר אַרויס, אַלס פּראָ־פאַגאַנדיסט פון פרייהייט. אַלס אילוסטראַציע צו דעם קען דיענען זיין גאַנצעס בוך, אבער איך האַלט דאָ פאַר נויטיג צו געבען איין געדיכט, וואו ער זינגט אַזוי שעהן פון דער פרייהייט, אַלס זיין איינציגע געליבטע.

דאָס געדיכט איז ווי פאָלגט:

אַה, פרעג מיך ניט וואַרום איך טרויער
וואַרום איך בין אַזוי בעטריבט.
ניט פרעג, וואַרום איך ווער אַלץ בלאַסער,
איך בין פערליבט, מיין פריינד, פערליבט...

איך האָב מיין ליעבסטע ניט געזעהן
דאָך ווייס איך, אז זי איז אַזאַ שעהן
ווי אַלע שטערען פון דעם הימעל
און שעהנער ווי די זון אַליין.

איך פיהל אַמאָל איהר באַלזאַם אָטהעם,
ער קומט פון זעהר אַ ווייט לאַנד —
איך פיהל איהם שטאַרק און מיינע נערוועז
צוברענען זיך פון ליבעס־בראַנד.

און ווען איך געה אין גאַס שפּאַציערען
ווייל כ׳קען פאַר שמערץ אין שטוב ניט זיין,
דאַן זאָגען מיר די שוואַרצע הייזער:
„ניטאָ, ניטאָ, די ליעבסטע דיין!״

ווען כ׳געה אמאָל ביי די פאַבריקען
און קוק זיך אין די פענסטער איין
דאַן הער איך די מאַשינען רוישען:
ניטאָ, ניטאָ, די ליעבסטע דיין!

ווען כ׳זעה די בלאַסע אַרבייטס־מאַסען
און קוק זיי אין געזיכט אַריין,
דאַן זאָגט מיר זייער מינע דייטליך:
„ניטאָ, ניטאָ די ליעבסטע דיין!״

נור זאָל דער לעזער ניט דענקען אז די גאַנ־צע פּאָעזיע פון באָווּשאָווער איז געווען בלויז אַזאַ ערנסט־רעוואָלוציאָנערע. ער האָט אויך געקאָנט אַ שטיף טהאָן, און ווייל ער האָט זיך געשעמט מיט דעם שטיף, קומט ער אויס ביי איהם נאָך מעהר רייצענד.

געוויס זיינען אין דעם בוך ניטאָ פיעלע לי־דער פון דעם סאָרט. ניט אַזעלכע לידער האָט מען געזונגען אין יענער צייט, ווען באָווּשאָווער האָט געדיכטעט. און אָט מעסטענדיג מיט יענער צייט, קען אַ מענש מיט נור עטוואָס געפיהל פאַר אמת׳ע פּאָעזיע, ניט האָבען קיין אַנדער מיינונג, ווי אז דאָס איז אמת׳ע פּאָעזיע, וואָס האָט זיך אַרויסגעזונגען פון אַ ברייטער מענש־ליכער האַרץ. עס איז מיין ערנסטע איבערצייי־גונג, דאָס ווען באָווּשאָווער וואָלט אָנגעשריבען בלויז זיין גרויסעס געזאַנג צום פאָלק (ז. 47. גע־זאַמעלטע שריפטען פון י. באָווּשאָווער, אַרויסגע־בען פון דעם פערלאַג „פ. א. ש.) וואָלט ער פאַר דעם אַליין בעדאַרפט פערנעהמען איינעם פון די ערשטע פּלעצער צווישען די אידישע דיכ־טער און, אפשר, צווישען די וועלט דיכטער.

---

לייוויק האַלפּער

# שלאָף שלאָף...

שלאָף, שלאָף, שלאָף,
דער פאַסטוך פאַריאָגט האָט זיין שאָף,
דער פאָטער פאַרלאָזט האָט זיין קינד,
געלאָזט אין דער פרעמד אויפ׳ן ווינד.

וואָס טהוט מען, ס׳איז קיינער ניטאָ! —
איך וויעג דיך אַ שעה נאָך אַ שעה,
איך ציה אַלץ פון וויעגעל די שטריק
אַהער און אַהין און צוריק.

הו, הו, הו,
דער ווינד קען ניט שלאָפען ווי דו,
עס בלאָנדזשען דערפראָרענע וועלף,
און עמיץ בעט רחמים זיך: העלף...

וואָס טהוט מען, אַז עמיצער שרייט?
ער שרייט און הערט אויף מיט דער צייט;
די צייט איז אַ רגע און צוויי —
דער ווינד האָט פעריאָגט דעם געשריי...

שטיל, שטיל, שטיל,
עס דראַפּעט זיך ווער אונטער׳ן דיל,
אַ מייזעל אַ ציטעריג־קליין
האָט מורא צו זיין אויך אַליין.

וואָס טהוט מען, ס׳איז קיינער ניטאָ? —
איך וויעג דיך אַ שעה נאָך אַ שעה;
אַזוי ווי אויף אַלץ קומט אַ סוף,
וועט קומען אויף אונז אויך אַ שלאָף...

יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי.

# די רוסישע רעוואלוציאָן אין צאָהלען.

1.

אין דעם לעצטען נומער פון דעם מאָנאַטלי־כען זשורנאל פון דער רוסישער מיניסטערסטוואָ יוסטיציא געפינט זיך אַן איבערזיכט פון דער סטאַטיסטיקע פון פּאָליטישע פערברעכענס אין רוסלאַנד זייט דער רעוואָלוציען פון 1905. *)

פערשטעהט זיך, אַז דאָס איז זעהר אַ וויכ־טיגער מאַטיעריאַל פאַר יעדען, וואָס אינטערע־סירט זיך מיט דער בעוועגונג פון רוסלאַנד׳ס בעפרייאונג. די סטאַטיסטיקע בעציהט זיך נאָר אויף יענע פּראָצעסען, וואָס זיינען פערהאַנדעלט געוואָרען אין די געוועהנליכע געריכטען, ניט אין קריעגס־געריכטען (וואָיעני סוד), וועלכע שטעהען ניט אונטער דער יוסטיץ־מיניסטער־סטווע. די צעהנדליגע טויזענטער, וואָס די רע־גירונג האָט געוואָלט פער׳משפּט׳ן צום טויט, פעהלען דעריבער אין דער סטאַטיסטיקע. אָבער די ציפערען גיבען פונדעסטוועגען אַ קלאָהרען בעגריף איבער די רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג אין רוסלאַנד.

אין די זיעבען יאָהר פון 1906 ביז 1912 זיי־נען אָנגעקלאָגט געוואָרען אין די געוועהנליכע געריכטען איבער פינף און דרייסיג טויזענט מענשען (353, 35). דאָס זיינען נאָר יענע וואָס האָבען געקראָגען „אָבווייניטעלני אַקטען״.

אין דעם יאָהר 1913 האָט די רעגירונג אָנ־געהויבען איבער צוויי טויזענט (2085) סליעד־סטוואָס (אונטערזוכונגען) פאַר פּאָליטישע פּראָ־צעסען און אין 1914 אויף אונגעפעהר דיזעל־בע צאָהל. די גענויע צאָהל פאַר 1914 איז ניט בעקאַנט. דאָס הייסט אַז פון דער אונטערדרי־קונג פון דעם מאָסקווער אויפשטאַנד ביז דעם אויסברוך פון דער מלחמה זיינען געשטאַנען פאַר די געוועהנליכע געריכטען אַן ערך פערציג טויזענט (40,000) פּאָליטישע פערברעכער.

די צאָהל פער׳משפּט׳ע האָט בעטראָפען זי־בעציג פּראָצענט (70%) פון אַלע אָנגעקלאָגטע. איהר מעגט אָבער די איבעריגע 30% אויף פער־רעכענען פאַר בעשטראַפטע, הגם דער געריכט האָט זיי געפונען פאַר אונשולדיג—ווייל איידער זייערע פּראָצעסען זיינען פערהאַנדעלט געוואָ־רען פאַר׳ן געריכט, איז יעדער פון זיי אָפּגע־זעסען אַ צייט אין טורמע, וואַרטענדיג אויף זיין פּראָצעס.

צו געבען אייך אַ בעגריף וועגען דער אַל־געמיינער צאָהל מענשען וואָס זיינען פערפאָלגט געוואָרען אין אַלע געריכטען פאַר פּאָליטישע פערברעכענס, האָב איך צוזאַמענגעשטעלט אין דער פאָלגענדער טאַבליצע די אָפיציעלע צאָהל פער׳משפּט׳ע אין געוועהנליכע געריכטען מיט דער צאָהל פער׳משפּט׳ע אין די קריעגסגעריכ־טען אין דעם יאָהר 1908, וואָס איז צוזאַמענגע־שטעלט געוואָרען אין אַן אַרטיקעל פון א. ווענ־טין, וועלכער איז ערשינען אין דעם זשורנאל „סאָווערעמעני מיר״ אין אַפּריל 1910:

פערמשפּט אין 1908:

| | אין געוועהנליכע געריכטען | אין קריעגס־געריכטען | צוזאַמען |
|---|---|---|---|
| צום טויט | —— | 2,131 | 2,131 |
| צו אַנד. שטראָפען | 5,894 | 3,245 | 9,139 |
| סך הכל | 5,894 | 5,376 | 11,270 |

נאָך דער פּראָפּאָרציע נאָך קומט אויס אַז צו די פינף און דרייסיג טויזענט וואָס זיינען אָנגעקלאָגט געוואָרען אין די געוועהנליכע גע־ריכטען פאַר די זיבען יאָהר נאָך דעם מאָס־קווער אויפשטאַנד מעג מען נאָך צורעכענען אַן ערך נייניציג פּראָצענט (91%), וואָס וועט אויסמאַכען צוזאַמען אַרום זיבען און זעכציג טויזענט (67,000). אמת, אין די לעצטע יאָה־רען זיינען די קריעגסגעריכטען ניט געווען אַזוי בעשעפטיגט, ווי אין די ערשטע פּאָר יאָהרען. אָבער אין רוסלאַנד קען זיך טרעפען אַז איינער קען אַרעסטירט ווערען און דערנאָך בעפרייט ווערען פון דעם פּראָקוראָר גאָר אָהן אַ פּראָצעס, ווייל מען געפינט אויס, אַז עס זיינען געגען איהם גאָר קיין בעווייזע ניטאָ. די צאָהל אַזעל־כע אַרעסטאַנטען איז אָבער אַהער גאָר ניט אַריין. ווי גרויס די צאָהל איז געווען, קענט איהר זיך פאָרשטעלען דערפון, וואָס בשעת עס האָט זיך געעפענט די ערשטע דומא אין 1906, זיינען אין די רוסישע טורמעס געזעסן זיעבען און זיבעציג טויזענט (77,000) פּאָליטישע אַר־רעסטאַנטען. די ציפער איז פערעפענטליכט געוואָרען אין אַלע צייטונגען און די רעגיערונג האָט זי ניט אָפּגעלייקענט, הגם יעמאָלט האָט זי געהאַט אַן אָפיציעלען אָרגאַן „ראָסיאַ״, וואָס איהר ספּעציעלע אויפגאַבע איז געווען אַלצדינג אָפּצולייקענען. לויט דער מיינונג פון דעם מיט־אַרבייטער פון דעם אָפיציעלען זשורנאל, נעהמט דורכשניטליך פון אַ יאָהר ביז צוויי איידער אַן אַרעסטירטער ווערט געמשפּט. אין די דריי יאָהר פון 1906 ביז 1908 זיינען אָנגעקלאָגט געוואָרען פאַר די געוועהנליכע געריכטען אַרום נייניצעהן טויזענט (19,000) מענשען, אין איי־נעם מיט יענע וואָס זיינען געשטעלט געוואָרען פאַר די קריעגס־געריכטען וועט די צאָהל דער־

*) Журналъ Министерства Юстиціи. Декабрь, 1915. Е. Н. Тарновскій. Статистическія свѣдѣнія объ осужденныхъ за государственныя преступленія въ 1905—1912 г. г.

גרייכען 36,000. עס קומט אויס, אז ווענינער ווי די העלפט פון די וואָס זיינען ארעסטירט געוואָרען אין דעם קאָך פון דער רעוואָלוציע זיינען געמשפט געוואָרען. פיעלע פון יענע אר־רעסטאנטען און פון די וואָס זיינען שפּעטער ארעסטירט געוואָרען צוליעב א חשד, זיינען פער־שיקט געוואָרען אין סיביר און אנדערע וויסטע מקומות פון רוסלאנד גאָר אָהן קיין שום משפט, (אדמיניסטראטיוונים פּאָריאדקאָם), דורך א פּרי־קאז פון פּעטערבורג, אָדער פון ערגעץ א וואָ־יענעם געגנעראל־גובערנאטאָר. זייער צאָהל איז אין אונזער אָפּשאצונג גאָר ניט אריין.

בקיצור, קיין גענויע צאָהל פון אלע מענשען, וואָס זיינען פערפאָלגט געוואָרען פאר פּאָליטישע טעטיגקייט זינט דער רעוואָלוציע, האָבען מיר ניט. מיר ווייסען נאָר א טייל פון דער צאָהל. דער שרייבער פון דעם אָפיצעלען זשורנאל פאר־גלייכט די צאָהל אָנגעקלאָגטע (פּאָדסודימע) אין 1906—1912 מיט דער צאָהל וואָס זיינען גע־שלעפּט געוואָרען פאר די זשאנדארען אין פרי־הערע פּעריאָדען פון דער רוסישער רעוואָלוציאָ־נערער בעוועגונג.. דער דורכשניט האָט אויס־געמאכט יעהרליך זינט דער רעוואָלוציע, פינף טויזענט (5052) פּערזאָן, אין די יאָהרען קורץ פאר דער רעוואָלוציע, ווען די ארבייטער און די פּויערים האָבען זיך שוין גענומען „טומלען", 1901—1903, איבער דריטהאלבען טויזענט (2599), וועהרענד אין דער טויטער צייט פון 1884 ביז 1890, ווען די רעגיערונג האָט גע־מאכט א סוף מיט דער „נאראָדנאיא וואָליא", איז דער יעהרליכער דורכשניט געווען ארום פינף הונדערט (538).

די צאָהל גע'משפּט'ע איז געוואַקסען פון 1906 ביז 1908. פון יענעם יאהר האָט זי גע־נומען זינקען און אין 1912 איז זי געפאלען ביז אן ערך צו דעם דורכשניט פון די לעצטע יאָהרען פאר דער רעוואָלוציע. די גענויע צי־פערן קענט איהר זעהען אין דער פאָלגענדער טאבליצע:

| יאָהר | אָנגעקלאָגטע צאָהל | פּראָצענט |
|---|---|---|
| 1906 | 3395 | 100 |
| 1907 | 6886 | 203 |
| 1908 | 8476 | 250 |
| 1909 | 6088 | 179 |
| 1910 | 4359 | 129 |
| 1911 | 3345 | 99 |
| 1912 | 2814 | 83 |
| סך הכל | 35363 | |

צו וועלכע שטראָפען די פּאָליטישע פערברע־כער זיינען פער'משפּט געווארן אין 1906—1912 ווייזט די פאָלגענדע טאבליצע:

| שטראָף | צאָהל | %% |
|---|---|---|
| קאטאָרזשנע ראבאָטעס | 1138 | 4,5 |
| פּאָסילעניע אין סיביר | 2347 | 9,3 |
| קרעפּאָסט | 8752 | 34,6 |
| טורמע | 1774 | 7,0 |
| ארעסט | 10312 | 40,8 |
| אלע אנדערע שטראָפען | 954 | 3,8 |
| סך הכל | 25277 | 100,0 |

אלזאָ, כמעט פערטאלבען טויזענט מענשען (3485) זיינען אין דער צייט פון געוועהנליכע געריכטען פערשיקט געוואָרען אויף'ן גאנצען לע־בען קיין סיביר.

---

.2

איצטער לאָמיר א קוק טאָן, אין וואָס זיינען בעשטאנען די פּאָליטישע פערברעכענס זייט דער רעוואָלוציע. זיי ווערען איינגעטיילט אין צוויי גרויסע קלאסען: (1) בונט (רעוואָלט) און (2) סמוטא (טומעל). אין אלגעמיין קען מען זאָגען, אז דער ערשטער קלאס בעציהט זיך אויף די רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג אין דעם אייגענטלי־כען זין און דער צווייטער אויף מאסען־בעווע־גונג. עס איז אָבער פאראן אן אויסנאהם פון דעם כלל: זידלען דעם קיסר, אפילו שיכור'ער־הייט, ווערט גערעכענט פאר א „בונט", הגם גע־וועהנליך ווערט דער סאָרט „בונט" בעשטראָפט מיט ארעסט. כמעט אלע וואָס זיינען פעראור־טיילט געוואָרען צו ארעסט (92% אין 1911) זיינען גע'משפּט געוואָרען פאר זידלען ניקאָ־לאיען.

אין דער פאָלגענדער טאבליצע האָט איהר די צאָהלען פון יעדען קלאס פּאָליטישע פער־ברעכענס פון יאָהר צו יאָהר:

צאָהל פער'משפּט'ע.

| יאָהר | פאר רעוואָלוציאָנערע טעטיגקייט | פאר זידלען דעם קיסר | פאר „טומלען זיך" |
|---|---|---|---|
| 1907 | 304 | 1803 | 3034 |
| 1908 | 749 | 2228 | 2917 |
| 1909 | 809 | 1813 | 1613 |
| 1910 | 694 | 1310 | 961 |
| 1911 | 683 | 1274 | 572 |
| 1912 | 438 | 1181 | 340 |

איהר קענט מערקען דערפון, אז די מאסאָ־ווע בעוועגונג איז געפאלען זעהר שטארק. אין 1912 איז די צאָהל פער'משפּט'ע געווען ניט מעהר ווי איין ניינט־חלק פון דער צאָהל אין 1907, אין דעם יאָהר ווען די רעגירונג האָט צו־טריבען די צווייטע דומא. פערקערט די אָרגאָ־ניזירטע רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג איז געטראָ־פען געוואָרען פון דער רעאקציע א סך ווענינער: די קלענסטע צאָהל פער'משפּט'ע האָט אויסגע־מאכט 54% פון דער העכסטער.

אָבער הגם די מאסאָווע ארויסטרעטונגען האָ־בען כמעט אין גאנצען אויפגעהערט, האָט זיך די צאָהל מענשען וואָס זיינען פער'משפּט געוואָ־רען פאר זידלען דעם קיסר, פארמינדערט אין דערזעלבער פּראָפּאָרציע ווי די וויכטיגערע פּאָ־

ליטישע פערברעכענס. אין דער נאיווער פאָר־מע פון פּראָטעסטען פון יחידים דריקט זיך אויס די אונצופרידענקייט פון דעם פּראָסטען פאָלק.

איצטער לאָמיר זעהען, פון וואַנען קומען די פּאָליטישע פערברעכער. אין 1905—1912 זיי־נען די פער'משפּט'ע געווען פערטיילט ווי פאָלגט:

| | צאָהל | % |
|---|---|---|
| אין פּעטערבורג און מאָסקווע | 1957 | 7,7 |
| אין אַנדערע שטעדט — — | 9032 | 35,6 |
| אין די דערפער — — — — | 14465 | 56,7 |
| סך הכל | 25454 | 100,0 |

מעהר ווי העלפט פון אַלע פער'משפּט'ע זיי־נען געווען דאָרפסלייט. וויפיעל פון זיי זיינען געווען פּויערים, קען מען פון די צאָהלען ניט דערגעהן. איהר דאַרפט וויסען, אַז אַ סך פּלע־צער אין רוסלאַנד ווערען גערעכענט אָפיציעל פאַר דערפער, הגם פאַקטיש זיינען זיי שטעדט מיט אַ פּאָר צעהנדליג טויזענט איינוואָהנער. אַזעלכע דערפער געפינט איהר אַ סך אין דעם אינדוסטריעלען ראַיאָן פון צענטראַל רוסלאַנד. די איינוואָהנער פון די אָפיציעלע שטעדט בע־טרעפען אין רוסלאַנד אַ זיבעטעל פון דער גאַנ־צער בעפעלקערונג, דאָס הייסט זיי האָבען גע־ליפערט דריי מאָל אַזוי פיעל פּאָליטישע פער־ברעכער ווי עס קומט אויס נאָך זייער צאָהל איינוואָהנער, בעת די דערפער האָבען געליפערט ניט מעהר ווי צוויי דריטעל פון זייער ריכטי־גער פּראָפּאָרציע. מען קען דאָס נאָך אַנדערש אויסלעגען: פערהעלטניסמעסיג ווערען אין די שטעדט בעגאַנגען פינפטאַלבען מאָל אַזוי פיעל פּאָליטישע פערברעכענס, ווי אין די דערפער. אין 1901—1903 איז די צאָהל געווען פופצעהן (15) פּאָליטישע פערברעכער אין די שטעדט גע־גען איינעם אין די דערפער. ווי איהר זעהט, איז די צאָהל אין די דערפער פערהעלטניסמע־סיג געוואַקסען.

מעהר ווי העלפט פון אַלע פּאָליטישע זיינען יונגע לייט ניט עלטער ווי דרייסיג יאָהר. אַזוי איז עס געווען אין דער צייט פון דער „נאַראָד־נאַיאַ וואָליאַ" און אין די יאָהרען פאַר דעם אויסברוך פון דער רעוואָלוציע, און אַזוי איז עס געבליבען. אָבער די פּראָפּאָרציע עלטערע מענשען איז געוואַקסען אין די לעצטע יאָהרען. די גענויע ציפערן געפינט איהר אין דער פאָל־גענדער טאַבליצע:

| עלטער: | 1906-1911 % | | 1901-1903 % | | 1884-1890 % | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| אונטער 21 יאָהר | 22,9 | 61,3 | 28,0 | 75,6 | 19,6 | 77,4 |
| פון 21 ביז 30 יאָהר | 38,4 | | 47,6 | | 57,8 | |
| פון 30 ביז 40 יאָהר | 21,3 | | 14,7 | | 14,1 | |
| עלטער ווי 40 יאָהר | 17,4 | | 9,7 | | 8,5 | |
| צוזאַמען | 100,0 | | 100,0 | | 100.0 | |

ווי איהר זעהט, איז די פּראָפּאָרציע גאָר יונ־גע אינגלאַך און מיידלאַך געבליבען דיזעלבע, אָבער די צאָהל עלטערע מענשען איז געוואָרען דאָפּעלט, וואָס זי איז געווען אין דער צייט ווען די רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג איז געווען אין גאַנצען אַן אינטעליגענטישע. די פּראָפּאָר־ציע פערהייראַטע מענשען צווישען די פּאָליטישע פערברעכער איז אויך זעהר בעדייטענד געוואַק־סען זינט דער רעוואָלוציע: אין דעם פּעריאָד פון דער „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ", 1884 — 1890, האָט זי בעטראָפען אַ פערטעל פון דער גאַנצער צאָהל (25,1%), קורץ פאַר דער רעוואָלוציע, אין 1901-1903, צוויי־זיבעטעל (28,1%), זינט דער רעוואָלוציע, אין 1906-1911, מיט אַ העלפט מעהרער (43,7%). מען דאַרף אָבער דערביי נעהמען אין בעטראַכט, אַז אַ סך פון די נייע „פּאָליטישע פערברעכער" זיינען גאָר ניט טע־טיג געווען אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג, נאָר האָבען פּשוט געזידעלט דעם קיסר. די מעהרצאָהל פון די פער'משפּט'ע זיינען נאָך אַלץ אונפערהייראַטע מענשען.

.3

איצטער קומען מיר צו דער וויכטיגסטער קלאַסיפיקאַציע פון די פּאָליטישע פערברעכער,— נאָך זייער געזעלשאַפטליכער לאַגע. אַלע רוסי־שע אונטערטאַנען זיינען איינגעטיילט אין גע־ווסע געזעצליכע קלאַסען, וואָס דער דייטש רופט „שטענדע" (סאָסלאָוויע, אויף רוסיש). אין דער הינזיכט האָט זיך די צוזאַמענשטעלונג פון די פּאָליטישע פערברעכער ראַדיקאַל געביטען זינט דער צייט פון דער „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ". די רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג איז דעמאָקראַ־טיזירט געוואָרען, ווי איהר קענט זעהן פון דער פאָלגענדער טאַבליצע:

| שטאַנד: | 1884-1890 | | 1901-1903 | | 1906-1911 | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| אדעל (דוואָריאַנעס) | 30,6 | 49,1 | 10,7 | 16,4 | 4,5 | 10,0 |
| גלח'יישע קינדער | 6,4 | | 1,6 | | 0,6 | |
| קויפלייטע (קופּצעס) | 12,1 | | 4,1 | | 4,9 | |
| מיעשטשאַניעס (שטאַדט־בירגער) | 27,5 | | 43,9 | | 25,1 | |
| פּויערים | 19,1 | | 37,0 | | 59,7 | |
| אַלע אַנדערע | 4,3 | | 2,7 | | 5,2 | |
| צוזאַמען | 100.0 | | 100,0 | | 100.0 | |

אין דער צייט פון דער אַלטער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג האָבען די דוואָריאַניעס אויסגעמאַכט אַ דריטעל פון דער גאַנצער צאָהל פּאָליטישע פערברעכענס. נאָך דער רעוואָלוציע, איז זייער צאָהל אין פערגלייך מיט די אַנדערע קלאַסען געפאַלען. די דורכשניטליכע צאָהל דוואָריאַנעס וואָס זיינען פערמישט געווען אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג פון די 80־ער יאָהרען האָט בעטראָפען סך הכל 150 אַ יאָהר, בעת זינט דער רעוואָלוציע איז די צאָהל געוואַקסען ביז 225 אַ יאָהר, דאָס הייסט מיט אַ העלפט גרעסער, אָבער די צאָהל רעוואָלוציאָנערען פון אַנדערע קלאַסען איז געוואַקסען נאָך מעהר. זעהר שטאַרק איז אויך געפאַלען דער פּראָצענט פון קינדער פון גלחים, הגם זייער צאָהל איז געבליבען דיזעלבע. די דורכשניטליכע יעהרליכע צאָהל „קופּצעס" און זייערע קינדער איז געוואַקסען פון 60 אין 1884־1890 ביז 250 זינט דער רעוואָלוציע, דאָס הייסט די רעוואָלוציאָנערע שטימונג אין דעם קלאַס איז געוואָרען פיער מאָל אַזוי שטאַרק ווי אַמאָל, אָבער אין פערגלייך מיט דער גאַנצער צאָהל פּאָליטישע פערברעכער פערנעהמען זיי שוין ניט אַזאַ וויכטיגען פּלאַץ ווי אַמאָל. די דריי העכערע קלאַסען צוזאַמען האָבען געליפערט אַ העלפט פון אַלע „פּאָליטישע" אין דער צייט פון דער „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ", אָבער זינט 1901 איז דער עלעמענט אוועקגערוקט געוואָרען אין דעם הינטערגרונד אין שייכות צו צאָהל.

| בילדונג | 1884—1890 % | 1901—1903 % | 1906—1911 % |
|---|---|---|---|
| אוניווערסיטעט און גימנאַזיע (אָדער רעאַל־שול) — — | 67,4 | 25,8 | 9.5 |
| גראַמאַטנע, קענען לעזען און שרייבען — — — — — | 25,7 | 62,4 | 76,2 |
| קענען ניט לעזן — — — — — — — — — — | 6,9 | 11,8 | 14,3 |
| צוזאַמען — — — — — — — — — — — — | 100,0 | 100,0 | 100,0 |

אין דער צייט פון דער „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ" זיינען צוויי דריטעל געווען אינטעליגענטען. אין אָנפאַנג פון דיזען יאָהרהונדערט, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע בעוועגונג איז זייער צאָהל געפאַלען ביז איין פערטעל, און זינט דער רעוואָלוציע, מאַכט זי שוין אויס ניט מעהר ווי אַ צענטל. פערקערט, די צאָהל אַרבייטער און פּויערים איז געוואַקסען פון איין דריטל ביז ניין צענטל. ניט נאָר דער פּראָצענט, אָבער אויך די צאָהל אינטעליגענטען צווישען די פּאָליטישע פערברעכער איז געפאַלען זינט דער רעוואָלוציע: אין 1901—1903 האָבען זיי אויסגעמאַכט דורכשניטליך 670 אַ יאָהר, זינט דער רעוואָלוציע — אַן ערך 500.

זינט דער רעוואָלוציע פאַנגט זיך אָן אויך דער גרעסערער אַנטייל פון די פּויערים אין דער בעוועגונג. די פּראָפּאָרציע אינדוסטריעלע אַרבייטער איז דורך דעם געפאַלען, הגם זייער פערקעהרט די פּראָפּאָרציע „פּויערים" איז אויסגעוואַקסען דריי מאָל אַזוי גרויס ווי אַמאָל, און איצטער בילדען זיי שוין מעהר ווי העלפט פון אַלע פּאָליטישע. איהר דאַרפט געדענקען, אַז ניט אַלע וואָס זיינען אין רוסלאַנד צוגעשריבען צו די פּויערישע אָבשטעסטוועס אַרבייטען טאַקע אויף די פעלדער. אַ סך פון די פאַבריק־אַרבייטער אין די גרויסע שטעדט זיינען נאָך צוגעשריבען אַלס „פּויערים".

די צאָהל מיעשטשאַניעס שליסט איין די אידען, וואָס זיינען כמעט אַלע צוגעשריבען צו די מיעשטשאַנסקע אָבשטשעסטוועס; די גוים זיינען מעהרסטענס שטאָדטישע בעלי מלאכות און אַנדערע אַרבייטער. ווען איהר ציהט אַראָפּ דעם פּראָצענט אידען, ווייזט זיך אויס, אַז געביטען האָט זיך נאָר דער פּראָצענט אידען, דער פּראָצענט גוים האָט זיך וועניג געענדערט, נעמליך: אין 1884—1890 14,1%, אין 1901 — 1903 — 14,8%, זינט דער רעוואָלוציע, 17,1%. ווען איהר רעכענט זיי צוזאַמען מיט די צוגעשריבענע פּויערים ווייזט זיך אויס אַז די צוויי „אונטערשטע" קלאַסען האָבען אויסגעמאַכט צווישען די רעוואָלוציאָנערען פון דעם נאַראָדאָוואָלטשעסקען פּעריאָד אַ דריטעל (33,2%), אין 1901—1903 אַ העלפט (51,8%), און זינט דער רעוואָלוציע דריי פערטעל (76,8%).

צו וועלכע סאָציאַלע קלאַסען די פּאָליטישע פערברעכער געהערען, ווייזט אויך זייער ביל־דונג:

אין דער צייט פון דער „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ" זיינען צוויי דריטעל געווען אינטעליגענטען. אין אָנפאַנג פון דיזען יאָהרהונדערט, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע בעוועגונג איז זייער צאָהל געפאַלען ביז איין פערטעל, און זינט דער רעוואָלוציע, מאַכט זי שוין אויס ניט מעהר ווי אַ צענטל. פערקערט, די צאָהל אַרבייטער און פּויערים איז געוואַקסען פון איין דריטל ביז ניין צענטל. ניט נאָר דער פּראָצענט, אָבער אויך די צאָהל אינטעליגענטען צווישען די פּאָליטישע פערברעכער איז געפאַלען זינט דער רעוואָלוציע: אין 1901—1903 האָבען זיי אויסגעמאַכט דורכשניטליך 670 אַ יאָהר, זינט דער רעוואָלוציע — אַן ערך 500.

זינט דער רעוואָלוציע פאַנגט זיך אָן אויך דער גרעסערער אַנטייל פון די פּויערים אין דער בעוועגונג. די פּראָפּאָרציע אינדוסטריעלע אַרבייטער איז דורך דעם געפאַלען, הגם זייער צאָהל איז געוואַקסען פון קנאַפּע פערצעהן הונדערט (1400) ביז צוויי טויזענד (2000). די פּראָפּאָרציע אינטעליגענטען איז געבליבען די זעלבע, הגם די צאָהל זייערע איז שטאַרק געוואַקסען.

---

.4

וועגען דער נאַציאָנאַליטעט פון די פּאָליטישע פערברעכער זיינען קיין אָפיציעלע סטאַטיסטישע ציפערן ניטאָ. בנוגע צו די אידען און די אַרמיאַנעס קען מען זיך בענוצען מיט די ציפערן פון דער קלאַסיפיקאַציע נאָך דער רעליגיע. איך וועל זיך דאָ בעשרענקען אויף דעם אַנטייל פון די אידען אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג. די ציפערן וועט איהר געפינען אין דער פאָלגענדער טאַבליצע:

| רעליגיע | 1884—1890 % | 1901—1903 % | 1906—1911 % |
|---|---|---|---|
| פּראַוואָסלאַוונע | 60,9 | 51,2 | 77,6 |
| סטאַראָוויערען און סעקטאַנטען | 1,0 | 0,9 | 0,7 |
| קאַטאָליקען | 19,2 | 14,4 | 8,6 |
| אידען | 13,4 | 29,1 | 8,0 |
| אַלע אַנדערע | 5,5 | 4,4 | 5,1 |
| צוזאַמען | 100,0 | 100,0 | 100,0 |

דעם גרעסטען פּראָצענט אידען צווישען רעוואָלוציאָנערען ווייזט אויף די צייט קורץ פאַר דער רעוואָלוציע, דאָס איז דער פּעריאָד פון בונד. כמעט אַ דריטעל פון אַלע „פּאָליטישע" אין יענער צייט זיינען געווען אידען. די דורכשניטליכע צאָהל אידען האָט דעמאָלט בעטראָפען אַן ערך זיעבען הונדערט און פופציג (750) אַ יאָהר. זינט דער רעוואָלוציע איז די צאָהל אידען געפאַלען ביז אַן ערך פיער הונדערט (400).

אין דעם פּעריאָד קורץ פאַר דער רעוואָלוציע האָבען די פּראַוואָסלאַוונע, דאָס הייסט די עכטע רוסען בעטראָפען סך הכל אַ העלפט פון אַלע פּאָליטישע, די אַנדערע העלפט איז בעשטאַנען פון אַלערליי אַנדערע נאַציאָנאַליטעטען. די פּראָפּאָרציע פּראַוואָסלאַוונע צווישען דער גאַנצער רוסישער בעפעלקערונג בעטרעפט אַן ערך זיבעציג פּראָצענט (70%). דאָס ווייזט אַז די ניט־רוסישע נאַציאָנאַליטעטען האָבען דעמאָלט געליפערט כמעט אַ דאָפּעלטע צאָהל פּאָליטישע אין פערגלייך מיט דער בעפעלקערונג.

די אידען האָבען אין אַלע צייטען געליפערט מעהר ווי זייער פּראָפּאָרציע רעוואָלוציאָנערען, ספּעציעל אין 1903—1901, ווען די פיער פּראָצענט (4%) אידען האָבען געליפערט ניין און צוואַנציג פּראָצענט (29%), דאָס הייסט זיעבען מאָל אַזוי פיעל פּאָליטישע.

דעם העכסטען פּראָצענט פּאָליטישע פערברעכער האָבען די אידען דערגרייכט אין דעם רעוואָלוציאָנערן יאָהר 1905, — מעהר ווי אַ דריטל (34,1%) פון דער גאַנצער צאָהל אַרעסטירטע. זינט יענעם יאָהר איז די פּראָפּאָרציע נעפאַלען פון יאָהר צו יאָהר. אין 1910 און 1912 איז די פּראָפּאָרציע אידישע פּאָליטישע פערברעכער געווען אַן ערך דיזעלבע ווי די פּראָפּאָרציע אידען צו דער גאַנצער בעפעלקערונג. דאָס איז אָבער אַזוי נאָר, ווען מען פערגלייכט די צאָהל אידישע פּאָליטישע פערברעכער מיט דער גאַנצער צאָהל פּאָליטישע פערברעכער, אריינרעכענענדיג אהער אויך יענע וואָס זיינען פער'משפּט געווארען פאַר זידלען דעו קיסר שיכור'ערהייט. פאַר דעם יאָהר 1911 זיינען פאַראַן בעזונדערע ציפערען פאַר ביידע קלאַסען פּאָליטישע פערברעכער, און עס ווייזט זיך אויס, אַז צווישען די עכטע רעוואָלוציאָנערען האָבען די אידען אויסגעמאַכט 9,7%, וועהרענד זייער פּראָפּאָרציע צו אַלע מינים פער'משפּט'ע, האָט בעטראָפען סך־הכל 5,9%. דערזעלבער פערהעלטנים גילט, פערשטעהט זיך, פאַר דעם יאָהר 1910, אָדער פאַר דעם יאָהר 1912. דאָס הייסט, אַז אפילו אין יענע יאָהרען איז דער אַנטייל פון די אידען אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג נאָך רק געווען שטאַרקער ווי לויט זייער צאָהל אין פערגלייך מיט אַנדערע פעלקער, וואָס וואָהנען אין רוסלאַנד.

די סטאַראָוויערן און סעקטאַנטען, דאָס הייסט די רעליגיעזע רעפאָרמאַטאָרס און אפיקורסים, האָבען אין די אַמאָליגע צייטען געגאָלטען ביי די נאַראָדניקעס אַלס אַ ספּעציעל רעוואָלוציאָנערער עלעמענט. די סטאַטיסטיקע לייקענט עס ענטשידען אָפּ. דער אָפיציעלער פּראָצענט סטאַראָוויערן האָט בעטראָפען לויט דער פאָלקס־צעהלונג פון 1897 צוויי און אַ האַלב פּראָצענט (2,5%) *) אָבער זייער פּראָפּאָרציע צווישען די פּאָליטישע איז קיינמאָל ניט געשטיגען איבער איין פּראָצענט (1%).

---

5.

די פרויען־בעוועגונג אין רוסלאַנד האָט זיך אָנגעהויבען צוזאַמען מיט דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג. אין דעם אינטעליגענטישען פּעריאָד פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג האָבען די פרויען טעטיג געקעמפּפט צוזאַמען מיט די מענער. זינט די רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג האָט זיך דעמאָקראַטיזירט, איז די פּראָפּאָרציע פרויען בעדייטענד געפאַלען: אין דער

*) פאַקטיש האָבען אין 1897 אַ סך פון די וואָס זיינען געווען צוגעשריבען אָפיציעל אַלס „פּראַוואָסלאַוונע" אויך בעלאַנגט צו פערשיעדענע סעקטעס, אָבער זייער צאָהל איז אונבעקאַנט.

די פרויען אויסגעמאַכט זעכצען פּראָצענט פּעריאָדע פון דער „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ" האָבען (16%) פון אַלע אַרעסטירטע פאַר פּאָליטישע פערברעכענס, בעת נאָך דער רעוואָלוציע איז דער פּראָצענט געפאַלען ביז זעקסטאַלבען פּראָצענט (5,5%). די פרויען פון פאָלק, ספּעציעל פון דאָרף, נעהמען אַ קלענערען אינטערעס אין דער פּאָליטישער בעוועגונג, ווי די מאַנסביל־לען.

אָט זיינען די צאָהלען פון מענער און פרויען פאַר די גאַנצע צייט פון 1905 ביז 1912:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| מענער פרויען צוזאַמען | | | | |
| אין די שטעדט — — — | 10084 | 905 | 10989 | |
| אין די דערפער — — — | 13973 | 492 | 14465 | |
| סך הכל — — — — | 24057 | 1397 | 25454 | |

ווען אָבער איהר בעטראַכט בעזונדער די פרויען פון די געבילדעטע קלאַסען און פון דעם „פּראָסטען נאַראָד", טאָ געפינט איהר, אז די פּראָפּאָרציע פרויען צווישען די געבילדעטע פּאָליטישע פערברעכער זינט דער רעוואָלוציע איז דיזעלביגע ווי אין דעם פּעריאָד פון דער „נאַראָדנאיא וואָליא", אַ זעקסטל (16,7%), בעת צווישען די וואָס זיינען נאָר גראַמאָטנע, איז די פּראָפּאָרציע פרויען אַ פערטל פון דעם פּראָצענט פרויען צווישען די געבילדעטע פּאָליטישע (4,1%).

נאָך דעם עלטער בילדען די פרויען אַ גרעסערען פּראָצענט צווישען די יונגע לייט (אונטער דרייסיג (30) יאָהר, וואָס זיינען פערמישט אין פּאָליטישע פערברעכענס, איידער צווישען די עלטערע. דאָס איז גאַנץ נאַטירליך, ווייל די עלטערע פרויען זיינען פערבונדען מיט קינדער. אין דעם סאָציאַלדעמאָקראַטישען פּעריאָד פאַר דער רעוואָלוציע, 1901—1903, האָבען די העכסטע פּראָפּאָרציע רעוואָלוציאָנערקעס געליפערט מיידלעך אינגער ווי זיעבצעהן (17) יאָהר: מעהר ווי אַ פינפטל (21,8%) פון דער גאַנצער צאָהל פּאָליטישע אין דעמזעלבען עלטער, כמעט דאָפּעלט ווי די דורכשניטליכע פּראָפּאָרציע פרויען. זינט דער רעוואָלוציע איז דער פּראָצענט זעהר יונגע מיידלעך געפאַלען ביז אַ דריטל פון דער פריהערדיגער פּראָפּאָרציע — 7,1%.

וואָס איז שייך די נאַציאָנאַליטעט פון די „פּאָליטישע" פרויען, האָבען אי פאַר רער רעוואָלוציע, אי נאָך דער רעוואָלוציע, די אידען געליפערט דעם העכסטען פּראָצענט, ווי איהר קענט זעהן פון דער פאָלגענדער טאַבליצע:

| רעליגיע: | פּראָצענט פרויען צווישען פּאָליטישע פאַברעכערס 1906—1911 | 1901—1903 |
|---|---|---|
| אידישע — — — — | 19,6 | 12,3 |
| פּראָוואָסלאַוונע — — | 10,1 | 4,8 |
| אַלע דורכשניטליך — | 12,5 | 5,5 |

אידישע פרויען האָבען געליפערט צוויי מאָל אַזוי פיעל פּאָליטישע פערברעכערינס אין פערהעלטנים צו זייער צאָהל, ווי רוסישע פרויען, און אַזוי איז עס געבליבען נאָך דער רעוואָלוציע, ווען די בעוועגונג איז געוואָרען אַ מאַסאָווע

.6

דער שרייבער, וואָס האָט אַנאַליזירט די סטאַטיסטיקע פון פּאָליטישע פערברעכענס אין דעם אָפיציעלען זשורנאַל פון דער רוסישער מיניסטערסטווע, ווייזט אָן אויף דעם פאַקט, אַז זינט דער רעוואָלוציע, זיינען עפּטער געוואָרען פעראורטיילונגען פאַר זידלען דעם קיסר און זיין משפּחה. דער פאַקט אַז אַן ערך צעהן טויזענט „ווייערנאָפּאָדאַנע" פון ניקאָלאַי דעם צווייטען האָבען זינט דער איינשטילונג פון דער רעוואָלוציע פערבראַכט אַ צייט אונטער אַרעסט פאַר זידלען איהם מיט זיין משפּחה פאַר'ן עולם, איז דאָך אַ צייכען פון דער צייט. וואָס פאַר אַ סאָרט לייט עס זיינען די דאָזיגע פּאָליטישע פערברעכער, דערגעהען מיר אויף פון דער אָפיציעלער סטאַטיסטיקע. דאָס איז ספּעציעל אַ פּויערשער פערברעכען: פיער פינפטל (80,7%) זיינען צוגעשריבען אַלס פּויערים, אַ העלפט (48,3%) אַרבייטען טאַקע אויף די פעלדער, די איבעריגע אַרבייטען אין דער אינדוסטרי. ניין צעהנטל (92,2%) פון זייער צאָהל זיינען פּראָוואָסלאַוונע. כמעט אַ דריטעל פון זיי (31,7%) קענען ניט לעזען און שרייבען.

לויט זייער עלטער שטעלען זיי פאַר אַ קאָנטראַסט צו די אמת'ע רעוואָלוציאָנערען, ווי איהר קענט דאָס זעהן פון די פאָלגענדע ציפערן:

| עלטער: | פּראָצענט פער'משפּט'ע: פאַר זידלען דעם קיסר | פאַר אַנדערע פּאָליטישע |
|---|---|---|
| אונטער 21 יאָהר — — | 8,4 | 23,9 |
| פון 21 ביז 40 יאָהר — — | 55,2 | 65,5 |
| עלטער ווי 40 יאָהר — — | 36,4 | 10,6 |
| צוזאַמען — — — — | 100,0 | 100,0 |

צווישען די אמת'ע פּאָליטישע געפינט איהר דריי מאָל אַזוי פיעל יונגוואַרג ווי צווישען די וואָס זידלען דעם קיסר. פערקערט, צווישען די וואָס לאָזען אויס זייער כעס צום קיסר געפינען זיך כמעט פיער מאָל אַזוי פיעל עלטערע מענשען ווי צווישען די רעוואָלוציאָנערען.

אַן ערך אַכציג פּראָצענט (80%) פון דער גאַנצער צאָהל פער'משפּט'ע פאַר זידלען דעם קיסר האָבען בעגאַנגען זייער פערברעכען שכורערהייט. דער אָפיציעלער סטאַטיסטיקער בעמערקט, אַז „אין 1905, אין דעם ברען פון דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג, איז די צאָהל ניכטערע פער'משפּט'ע געווען פיער מאָל אַזוי גרויס ווי די צאָהל שכור'ע, בעת אין 1912 האָבען זיך ביידע ציפערן כמעט אויסגעגליכען".

אין שניאור'ס פּאָעמא „די בלינדע קעניגין" אין פאָריגען נומער איז אויף אַ פערדריסליכען אופן ארויסגעפאַלען די ווידמונג: „צום אַנדענקען פון מיין יונג־פערשטאָרבענעם פריינד מיכאל ראַבינאָוויטש געווידמעט".—די רעד.

# דאָס גרויסע געווינס

א פאָלקסשפּיעל אין פיער אקטען.*

פון שלום־עליכם.

Copyrighted, 1916, by S. Rabinowitz [Sholom Aleichem]

## צווייטער אקט.

(א גרויס חדר, אַ מין קאַבינעט. האפט דעם אָנבליק פון א מעבעל־מאַגאַזין. וואָס פאַר אַ סאָרט מעבעל ס'איז דאָ אויף דער וועלט—געפינט זיך דאָ. אַלסדינג איז ניי, אַלסדינג גלאַנצט. דער בעל־הבית, שימעלע סאַראָקער, געהט אָנגעטהאָן ניי און עלעגאַנט: א זוידע־נער האַלאַט, נאַר־וואָס פון דער נאָדעל אַרויס, א פיעלפארביגע סאַמעטענע זשילעט מיט גאָלדענע קנעפּלעך. אַלץ איז ניי, פריש געפּרעסט. דאָס העמד שעמעריט. דאָס בערדעל איז שטאַרק אַרומגעשווירען. גאָלדענע ברילען. אַהן אַ היטעל. קוים צו דערקענען דעם פריהעריגען שניי־דער. זיין ווייב, עטי־מעני — איינגעטונקען אין זייד און אין סאַמעט, אַרומגעניהט מיט די בעסטע שפּיצען־אַרבייט. אויפ'ן האַלז פּערעל, אין די אויהערען גרויסע דימענטענע אויהרינגלעך, אויף אַלע אַכט פינגער בלישטשען פינגערלעך. — ער האַלט א ביכעל, שאָקעלט זיך און לייענט, ווייזט אויס, מיט גרויס אינטערעס. זי זיצט גלאַט אַזוי און שפּיעגעלט זיך אין איהר ציערונג.)

עטי־מעני (צום מאַן, מיט אַ ניגון). שמעון! שמעון? (ער הערט ניט. נאָך אַ מאָל מיט'ן אייגענעם ניגון, נאָר אַ ביסעל העכער). שמעון! שמעון?

שימעלע סאַראָקער (אָפּגעריסען זיך פונ'ם בוך, מאַכט איהר נאָך מיט'ן אייגענעם ניגון, וואָס זי). „שמעון! שמעון?" סעמיאָן מאַקאַראָוויטש, ניט שמעון!

עטי־מעני. סעמיאָן מאַקאַראָוויטש, וויפיעל איז אויף דיין גילדענעם זייגער?

שימעלע סאַראָקער (נעמט אַרויס אַ גאָלדענעם זייגער). דריי פערטעל אויף עלף. וואָס איז דען?

עטי־מעני. גאָר־ניט, גלאַט אַזוי. פאַר דריי וואָכען אין דער צייט האָבען מיר נאָך ניט געוואוסט, אַז אונזער ביליעט וועט אויסנעמען דאָס גרויסע געווינס... (קנאַקט אויס די פינגער יעדען בעזונדער, שפּיעגעלט זיך אין די ברילאַנטען. — פּויזע). שמעון! שמעון?

שימעלע סאַראָקער (דרעהט אויס דעם קאָפּ צו איהר). וויעדער א מאַל שמעון? קאַצענער מח! וויפיעל מאָל א טאָג בעדאַרף מען דיר קלאָפּען אין קאָפּ אריין „סעמיאָן מאַקאַראָוויטש"! „סעמיאָן מאַקאַראָוויטש"! „סעמיאָן מאַקאַראָ־וויטש"!?

עטי־מעני. האָב קיין פאַראיבעל ניט. סעמיאָן מאַקאַראָוויטש, וואָס טהוסט דו דאָרטען?

שימעלע סאַראָקער. זעהסט דאָך, וואָס איך טהו — איך לייען. (קאָן ניט אָפּרייסען זיך פונ'ם בוך).

עטי־מעני. איך זעה, אַז דו לייענסט. איך פרעג: וואָס דו לייענסט?

שימעלע סאַראָקער. און אַז איך וועל דיר זאָגען, וועסט דו וויסען? איך לייען אַ געשיכטע לייען איך.

עטי־מעני. וואָס פאַר אַ געשיכטע לייענסט דו?

שימעלע סאַראָקער. ניט קיין געשיכטע, נאָר אַזוי אַ באַשרייבונג, א... א... א קריטיקע — און טשעפּע זיך אָפּ! (שאָקעלט זיך און לייענט ווייטער.)

עטי־מעני. ביזט, אפּנים, אויפגעשטאַנען אויף דער לינקער זייט? (פּויזע.) וועדליג דו ביזט אין כעס, האָב איך מורא, אַז דו לייענסט און ווייסט ניט, וואָס דו לייענסט.

שימעלע סאַראָקער (האַלט נאָך אַלץ אין שאָקלען זיך). מאָהל דיר,

לאָז זיך דיר דאַכטען, אַז איך ווייס שוין דוקא יאָ, וואָס איך לייען. איך לייען אַ קריטיקע פון איינעם אַ ליץ, וואָס מאַכט חוזק פון דער גאַנצער וועלט. און הייסען הייסט ער שלום עליכם.

ע ט י־מ ע נ י. עליכם שלום!... אַז ס'איז ניטאָ וואָס צו טהון, איז דאָס אויך איין אַרבייט! וואָס האָט ער צו דער וועלט?

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. צו דער וועלט האָט ער גאָר ניט. נאָר ער באַשרייבט דאָ איינעם אַ שניידער, וואָס איז געווען אַמאָל אַ קבצן אין זיבען פּאָלעס און איז מיט אַ מאָל אויסגעוואַכסען, געוואָרען אַ גביר...

ע ט י־מ ע נ י. זיין טאַטענ'ס עסק! נו, און ווייטער וואָס?

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. און ווייטער גאָרניט. לצ'עוועט ער פון איהם אָפּ און פון זיין ווייב... אַ רעכטער ממזר! איין אמת'ער עמך!...

ע ט י־מ ע נ י. מיינע צרות אויף זיין קאָפּ! וואָס האָט ער צום ווייב?

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. ער מאַכט פון זיי ביידען אויסצודרעהען. נאָר פון איהר, פון דער שניידערין, מאַכט ער גאָר אַ לעמעשקע — אַ רוח איהם אין זייט אַריין!

ע ט י־מ ע נ י. מאַכען זאָל זיך איהם אַ מכה — טפו! איך וואָלט אַזאַ פּאַסקודסטווע אין די הענט ניט געהאַרטען... און גלאַט, וואָס איז דאָס פאַר איין עובדה — אַ איד זעצט זיך אַוועקעט אין מיטען דרינען לייענען אַ ביכעל, גלייך ווי שבת נאָכ'ן טיש, און שאָקעלט זיך!...

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. וואָס זשע? אַז איך ווער שיער ניט משוגע. איך זאָל האָבען עפּיס אַ טהועכץ. געוואוינט געוואָרען אַרבייטען — עמך!...

ע ט י־מ ע נ י. האָסט שוין גענוג געאַרבייט. לאָזען שוין דיינע שונאים אַרבייטען פאַר דיר! (פּויזע.) שמעון! טפו, מיין איך סעמיאָן מאַקאַראָוויטש! וואוהין געהען מיר היינט אויף דער נאַכט?

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. ווילסט אפשר אין טרעיאַטער?

ע ט י־מ ע נ י. פע, טרעיאַטער! (געהניצט). סקוטשנע! איך פערשטעה ניט אַ וואָרט! מע זאָל האָטשבי וועלען שפּיעלען אויף אידיש! בעסער אין דער „לוזיאָנע".

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. אין סינעמאַטאָגראַף מיינסט דו? וואַרט אויס, אָט וועל איך מאַכען דאָס געשעפט מיט דער פילם קאָמפּאַניע, וועלען מיר דעמאָלט שוין געהן און געהן אַלע נאַכט און אָהן אַ גראָשען געלט.

ע ט י־מ ע נ י (פער'גנבה'ט). וועסט ניט זיין ברוגז? וועל איך דיר עפּיס זאָגען.

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. איך ברוגז? אַ סך מאָל בין איך ברוגז? אַבי אַ גלייכע זאַך, קאָנסט דו זאָגען.

ע ט י־מ ע נ י. מיר געפעלט ניט די קאָמפּאַניע מיט די צוויי זשוליקעס, וואָס דו האָסט זיך מיט זיי סקאָמפּאַניעט...

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. דו קענסט זיי דען, וואָס דו רופסט זיי זשוליקעס?

ע ט י־מ ע נ י. דערפאַר וואָס איך קען זיי ניט, האָב איך מורא, זיי זאָלען דיך ניט אָפּנאַרען.

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. מיך? אָפּנאַרען? בלאָטע! ניט מיך נאַרט מען! איך מאַך מיט זיי אַ גוטען קאָנטראַקט! זיי זענען ביי מיר גוט פאַרציוואָקעוועט! צוויי און צוואַנציג פּונקטען! שער און אייזען אונזער פאָלק עמך!...

ע ט י־מ ע נ י. צוויי און צוואַנציג פּונקטען? און אויפ'ן דריי און צוואַנציגסטען וועלען זיי ביי דיר צונעמען דאָס געלט, ווי מיט די הענט.

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (שוין אין כעס). ביים דיר אָפּ די צונג! בהמה! הער זיך צו וואָס דו רעדסט! דו ווייסט דען, וואָס דו רעדסט?

ע ט י־מ ע נ י. אָט דאָס איז דאָך די מעשה מיט דיר, וואָס מע קאָן מיט דיר ניט רעדען — באַלד ווערסט דו אין קאַקעס!

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (אַ קלאַפּ מיט דער האַנד אין טיש). פּעטי מעטי! ברענג מיך ניט אַרויס פון די כלים!! (שטעהט אויף, שפּאַנט אַרום עטליכע מאָל הין און צוריק.) דו פערגעסט זיך מיט וועמען דו רעדסט! דיר מאָהלט זיך אויס, אַז דו רעדסט מיט שימעלע דעם שניידער... דו פערגעסט, אַז איך בין שוין היינט אויס עמך! אויס אונזער פאָלק שער און אייזען! איך בין שוין היינט סעמיאָן מאַקאַראָוויטש סאַראָקער, איינער פון די גרעסטע, אויב ניט דער גרעסטער גביר אין שטאָדט!... (געהענדיג הין און צוריק געהט איהם אָפּ דער כעס.) געה, הער, וואָס מע זאָגט אויף מיר... און די מענטשען, וואָס קומען אַריין צו מיר... און די געשעפטען, וואָס מע לעגט מיר פאַר — עמך!

עטי־מעני. ביי מיר ביזט דו דער אייגענער, וואָס דו ביזט געווען...
שימעלע סאַראָקער. אָט דאָס איז טאַקי דער אומגליק! וואָלסט גע־מעגט האָבען חאָטש אַביסעלע מעהר דרך ארץ...
עטי־מעני. אָט באַלד נעם איך אַראָפּ פאַר דיר דאָס היטעל...
שימעלע סאַראָקער (אַ מאַך מיט דער האַנט). וואָס איז מיט דיר צו רעדען? (פּויזע.) וואו איז ערגיץ ביילקע, מיין איך איזאַבעלעטשקע?
עטי־מעני. אויף וואָס דאַרפסט דו ביילקען? מיין איך איזאַבעלעטשקען?
שימעלע סאַראָקער. איך וויל, זי זאָל מיר לייענען די פּאָטשט וויל איך.
עטי־מעני. וויעדער אַ מאָל די פּאָטשט? האָסט שוין וויעדער בעקומען אַ פּאָטשט?
שימעלע סאַראָקער. נאָך אַ מין פּאָטשט! (ווייזט איהר אויפ'ן שרייב־טיש אַ באַרג מיט ניט קיין געעפענטע בריעף).
עטי־מעני. נייטיגע בריוולעך! אוודאי פון אַ אידען, וואָס מע האָט איהם אַרויסגעטריבען פון האָרף מיט ווייב און קינדער, און פון איין אלמנה, וואָס איהר מאַן האָט זיך געהאַנגען איבער איהר, אָדער גאָר פון אַ מויד, וואָס ס'האָט זיך איהר פאַר־וואָלט חתונה האָבען און זי האָט ניט קיין נדן...
שימעלע סאַראָקער. נו, וואָס זשע מיינסט דו? איז טאַקי אַ רחמנות אויף איהר, אויף דער דאָזיגער מויד.
עטי־מעני. בעדאַרפסט דו, הייסט עס, בעוואָהרענען די גאַנצע וועלט?
שימעלע סאַראָקער. אויף וויפיעל איך קאָן.
עטי־מעני. אָט צוליעב דעם טאַקי האָט דיר גאָט געגעבען דאָס גרויסע גע־ווינס?
שימעלע סאַראָקער. צוליעב וואָס דען? צוליעב דעם, מיר זאָלען עסען קאַשע מיט יוך?
עטי־מעני. אויף וויפיעל זשע וועט דאָס דיר קלעקען?
שימעלע סאַראָקער (שוין גאָר ווייך). נאַרעלע, דאָס געשעפט מיט דער פילם־קאָמפּאַניע וועט טראָגען אויף אַלסדינג. די גאַנצע שטאָדט איז מיר מקנא. סאַ' סברה גאָר, אַז סע שמעקט מיט אַ האַלבען מיליאָן... נאָר וואָס פערשטעהסט דו אין די מיליאָנען? עמך!...
עטי־מעני. גוט איז דיר, אַז דו פערשטעהסט, וואָרום דו ביזט דאָך אויס־געוואַכסען אין מיליאָנען!
שימעלע סאַראָקער. פון דעסטוועגען, אָט זעהסט דו דאָך... (זעצט זיך אַוועק צוריק אויף זיין אָרט, צעשאָקעלט זיך, קוקט אַריין אינ'ם זעלבען בוך. אין אַ ווײַלע אַרום, שטיל.) עטי־מעני! (אין אַ האַלבע מינוט אַרום נאָך אַ מאָל, שוין העכער.) עטי־מעני!
עטי־מעני. וואָס פאַר אַ עטי־מעני בין איך דיר? איהם זאָל מען רופען סעמיאָן מאַקאַראָוויטש, און מיך (מאַכט איהם נאָך) — „עטי־מעני! עטי־מעני!"...
שימעלע סאַראָקער (געפינט זיך געשלאָגען). וואָס אמת איז אמת. האָב קיין פאַראיבעל ניט, איך האָב גאָר פערגעסען, אַז דו הייסט שוין היינט ערנעסטינע יעפימעוונע.
עטי־מעני. זאָגסט דאָך אויף מיר, אַז איך בין אַ קאַצענער מח.
שימעלע סאַראָקער. זעהר גערעכט. איך בעט דיך מחילה... ווייסט דו, וואָס איך וועל ביי דיר בעטען, ערנעסטינע יעפימעוונע?
עטי־מעני. אַשטייגער, וואָס וועסט דו ביי מיר בעטען, סעמיאָן מאַקאַראָ־וויטש?
שימעלע סאַראָקער (מיט אַ רחמנות־פּנים). אַ ביסעל איינגעמאַכטס.
עטי־מעני. פּלוצים אין מיטען דרינען איינגעמאַכטס? (שרייעט הויך אויף אַ קול.) מויד! מויד־עד? (עס עפענט זיך אַ זייטיגע טיר און עס קומט אַריין יוכבד די מויד.)
יוכבד די מויד (שטעלט זיך אַוועק. גרויס). מיך רופט איהר?
עטי־מעני. ניין. וועמען דען רוף איך? דעם רב?
יוכבד די מויד. איך האָב דען קיין אַנדער נאָמען ניט, אַ חוץ „מויד"?
עטי־מעני. און אַז „מויד" — וואָס שטעהט דיר דאָ אַזוי ניט אָן? אַ חסרון אַז מע איז אַ מויד? (גיט איהר די שליסעלעך.) נאָ! געה נאָר נעם אַ שעלע־כעל און ברענג איינגעמאַכטס פאַר'ן בעל־הבית, פונ'ם אָפענעם סלאָי, וואָס מיט אַ שאָל צוגעדעקט און מיט אַ טיכעל איבערגעבונדען.

יוכבד די מויד (נעמט די שליסעלעך). וויפיעל זאָל איך ברענגען?

עטי־מעני. האָסט געדיענט, זאָגסט דו דאָך, אין נגידישע הייזער, בע־דאַרפסט דו אַליין וויסען, וויפיעל אַ נגיד עסט איינגעמאַכטס.

יוכבד די מויד. פאַרהאַן אַלערליי נגידים. פאַרהאַן אַ נגיד, וואָס עסט אויפ'ן שפּיץ מעסער, ווי אַ פייגעלע, און פאַרהאַן, איך בעט איבער אייער כבוד, נגידים חזירים, וואָס וויפיעל זיי עסען, איז זיי קאַרג.

עטי־מעני. עסען זאָלען דיך שוין ווערעם. אַ ביסעל אַ לשון פון אַ מויד!

יוכבד די מויד (לאָזט זיך געהן מיט די שליסעלעך, שטעלט זיך אָפּ אויף אַ ווײַלע, צו דער בעל־הבית'טע). מע רופט מיך יוכבד.

עטי־מעני. יוכבד? גוט, וואָס דו האָסט מיר געזאָגט. געה אין דער ערד אַריין, יוכבד! (יוכבד די מויד געהט אָפּ. — עטי־מעני צום מאַן.) איין עזות פון אַ דיענסטמויד! (שרייעט הויך.) מענדעל! מענדעל! (עס קומט אַריין מענדעל דער לאָקיי אין אַ פראַק מיט אַ ווייסען שניפּס אויף אַ הויכען קאָלנער. די ליפּען זענען ביי איהם שווארץ און גראָב און פעט בעוואַכסען, דעם קאָפּ האַלט ער אַ ביסעל אויף אַ זייט. די הענט בעלעבענדען זיך ביי איהם, ווי איבעריגע).

מענדעל דער לאָקיי (בעלעקט זיך). מיך רופט איהר דאָס?

עטי־מעני. וועמען דען רוף איך? די רביצין? געה נאָר געב אכטונג, איך האָב געשיקט די מויד נאָך איינגעמאַכטס, זאָל זי זיך ניט צוהאַפּען דאָרט צו שטאַרק, ווי אַ הונגעריגע קאַץ צו דער סמעטענע...

מענדעל דער לאָקיי (לאָזט זיך געהן און קעהרט זיך אום צוריק, רעדט צום בעל־הבית). בעל־הבית! די קנאַקערס ווארטען דאָרטען אין פערעדני.

שימעלע סאַראָקער. וואָסערע קנאַקערס?

מענדעל דער לאָקיי. אָט די צוויי, וואָס פונ'ם טרעיאַטער.

שימעלע סאַראָקער (לעגט אַוועק דאָס בוך). אַ? וויגדאָרטשוק און רו־בינטשיק? מיינע שותפים פון דער פילם־קאָמפּאַניע? פאַר וואָס קומען זיי ניט אַריין?

מענדעל דער לאָקיי (אויף די גראָבע ליפּען בעווייזט זיך ביי איהם אַ שמייכעל). דערפאַר, וואָס איך לאָז זיי ניט.

שימעלע סאַראָקער (פערוואונדערט). וואָס הייסט, דו לאָזט זיי ניט?

מענדעל דער לאָקיי (גאַנץ ערנסט). אַזוי איז דער איינפיהר ביי די נגידים. אַז עמיצער קומט, איז אויב ער געהט אָרעם געקליידט, גיט מען איהם האַלז און נאַקען און מע וואַרפט איהם אַרויס, און אויב ער געהט שען אָנגעטהאָן, בעדאַרף מען פריהער דאָלאָזשען דעם בעל־הבית, און דערנאָך ערשט, אַז דער בעל־הבית הייסט, מע זאָל איהם אַריינלאָזען, לאָזט מען איהם אַריין.

שימעלע סאַראָקער (שטוינט. צום ווייב). ערנעסטינע יעפימעווונע! וואָס זאָגסט דו דערויף? עמך!...

עטי־מעני (צום מאַן). ווייס איך וואָס! דו האָסט זיך אַוועקגעשטעלט אויס'טענה'ן מיט אַ משרת מיצקע דרינען, און די מויד וועט דאָרטען דערווייל אויפ־פרעסען דאָס גאַנצע איינגעמאַכטס. (צום משרת.) געה טהו וואָס מע הייסט דיר!

מענדעל דער לאָקיי (לאָזט זיך געהן, בלייבט שטעהן. צום בעל־הבית). איז וואָס זאָל איך זיי זאָגען?

שימעלע סאַראָקער. וועמען?

מענדעל דער לאָקיי. די קנאַקערס.

שימעלע סאַראָקער. גאָרנישט. שיק זיי אַריין אהערצוצו! (מענדעל דער לאָקיי אָפּ, בעגעגענט זיך אויף דער טיר מיט יוכבד די מויד, טונקט איין זיין פינגער אינ'ם איינגעמאַכטס און טהוט אַ לעק. יוכבד טהוט איהם אַ זען איבער דער האַנד. טראָגט צו דעם בעל־הבית דאָס איינגעמאַכטס און לאָזט זיך געהן, בלייבט שטעהן אַ ווײַלע).

יוכבד די מויד (צו דער בעל־הבית'טע). און ווייטער גאָרנישט?

עטי־מעני. וואָס נאָך האָסט דו געוואָלט?

יוכבד די מויד (פּוייזע). אַז איהר וועט מיך דאָס אַנדערע מאָל בע־דאַרפען רופען, זאָלט איהר ווייסען, אַז איך הייס יוכבד. (אָפּ.)

עטי־מעני (צום מאַן). וואָס איז דאָס פאַר איין אָנשיקעניש? דאָס איז עפּיס אַ גאָטס שטראָף, ניט קיין מויד!... (עס עפענט זיך די טיר און מענדעל דער לאָקיי לאָזט אַריין איינעם נאָכ'ן אַנדערען וויגדאָרטשוקען און רובינטשיקען, און אַליין געהט ער אָפּ. ביידע געהען אָנגעטהאָן גרויסאַרטיג, געגאָלט ווי אַרטיסטען, מיט ציליינדערס אין די הענד, טראָגען הענטשקעלעך, גרויסאַרטיגע שניפּסען.)

שימעלע סאראקער (שטעהט אויף, נעמט אויף די אַרײנגעקומענע זעהר העפליך). ברוך הבא געסט! האָט איהר שוין געבראַכט מיט זיך דעם איבערגעשריבענעם קאָנטראַקט? (צום ווייב) ערנעסטינע יעפימעוונע! הײם געבען נאָך אײנגעמאַכטס און אַביסעל ווישניק אויך אין אײן וועגס. (עטי־מעני הויבט זיך אויף אָהן חשק און געהט אלײן נאָכ'ן ווישניק מיט'ן פערבײסען. שימעלע צו די יונגע לײט.) דעם קאָנטראַקט גיט אַהער, וועלען מיר איהם דורכקוקען. (וויגדאָרטשוק נעמט אַרויס אַ פערשריבענעם פּאַפּיער.) דאָס הײסט, דורכקוקען וועט איהם מײן טאָכטער. איך בין, ניט פאַר אײך געדאַכט, קורץ אין דער עברי, האָב איך אַ טעכטערעל, האָט מיך גאָט געבענטשט, אַ געראָטענע, איהר קענט זי — איז זי בײ מיר מײן גאַנצער בוכהאַלטער מיט'ן פּריקאַזטשיק מיט'ן שרײבער מיט הכל בכל... לײענט און שרײבט און חשבונ'ט, ווי אַ וואַכער... (טראָגט זיי אונטער אַ זילבערנע פּושקע מיט פּאַפּיראָסען.) פּאַני רובינטשיק! פּאַני וויגדאָרטשוק! אַנו, פערזוכט אַקאָרשט פון די דאָזיגע פּאַפּיראָסען! ס'איז שוין אײן מאָל פּאַפּיראָסען, פון די אמת'ע עמך!... (בײדע יונגע לײט הויבען זיך אויף, נעמען מיט צוויי פינגער צו פּאַפּיראָסען.) יאָ, איז וואו, הײסט דאָס, האַלטען מיר אין דער הגדה? זאָגט מיר, איך בעט אײך, מײן ליעבער וויגדאָרטשוק און מײן טײערער רובינטשיק, וואָס איכ'ל אײך פרעגען: ווי קומט איהר, צוויי יונגע לײט, — האָט קײן פאַראיבעל ניט, וואָס איך רעד מיט אײך אַזוי אָפענטליך און פּראָסט, — ווי קומט איהר צו אַזאַ גאָלדענעם עסק, ווי דאָס פילם־געשעפט?

וויגדאָרטשוק. אָ! אין דעם איז אַ גאַנצע געשיכטע...

רובינטשיק. וואָס מע קען זי דערצעהלען אין דריי ווערטער. מיר זענען, ווי איהר קוקט אונז אָן...

וויגדאָרטשוק (לאָזט איהם ניט רעדען). לאָז מיך, איך וועל זיי איבערגעבען אין דריי ווערטער. איך און מײן חבר רובינטשיק זענען מענטשען מיט געדאַנקען.

רובינטשיק. מיט קאָמבינאַציעס.

וויגדאָרטשוק. און מיר האָבען פון שטענדיג אָן געהאַט אַ שײכות צו טהעאַטער. איך, צום בײשפּיעל, בין געווען אַמאָל אַ מוזיקאַנט, און אַ בעריהמטער מוזיקאַנט, געשפּיעלט אין אַלע טהעאַטערען, און מײן חבר רובינטשיק איז אויך נישט קײן אַבי־ווער — ער האָט געהאַלטען אַ פּאַריקמאַכערסקי זאַוועדיעניע און פלעגט געהען אין טהעאַטער אַרײן גרעמירען די אַקטיאָרען. איך דאַרף איהם זאָגען אין די אויגען, דעם ממזר, — ער, אַז ער פערגרעמירט עמיצען, איז עס נאַטור! דערווײל האָט זיך געטראַפען אַ מעשה. די צײט איז געווען שלעכט, ניט הײנט געדאַכט, ניט פאַר אײך געדאַכט, האָב איך מיך בעשטעלט אין טהעאַטער־קינעמאַטאָגראַף שפּיעלען. איך שפּיעל אַ נאַכט, איך שפּיעל צוויי, איך שפּיעל דריי, איך הויב מיך אָן צוקוקען — וואָס איז דער שכל פונ'ם קינעמאַטאָגראַף? לאָזט זיך אויס, אַז ס'איז אין דעם קײן שום שכל....

רובינטשיק. ס'אַ געלעכטער!...

וויגדאָרטשוק (פערחאַפּט זיך). דאָס הײסט, דער שכל איז אַ גרויסער שכל. נאָר פאַר דעם, וואָס ווײסט דעם שכל, איז דער שכל אויס שכל.

רובינטשיק. גאָלע גאָר ניט!

שימעלע סאראקער. איך פערשטעה ניט — איך בין אַ פּראָסטער עמך! ממה נפשך — אָדער מילכיג, אָדער פלײשיג! אָדער אַהין, אָדער אַהער! און בײ אײך קומט אויס — אָט אַז ס'איז אַ גרויסער שכל, און אָט איז דאָס אַ געלעכטער, גאָר קײן שכל ניט, — אַזוי אַז איך בין שוין גאָר צערדולט!...

וויגדאָרטשוק (צו רובינטשיקען). שולדיג בײזט דו, אַז דו שלאָגסט מיך איבער! איך וויל זיי געבען צו פערשטעהן דעם שכל מיט אַ גאַנג...

רובינטשיק. נו, געב זיי צו פערשטעהן, ווער לאָזט דיך ניט?

שימעלע סאראקער. ניין! איהר דאַרפט ווײסען, אַז מיר זענען גרויסע בעלנים דערויף... נאָך אַז איך בין געווען אַ... ניט הײנט געדאַכט, אַ פּראָסטער עמך, זענען מיר אַלע וואָך געגאַנגען אין דער לוזיאָנע, אַבי ס'איז נאָר געווען פאַר וואָס. און הײנט, זינט גאָט האָט מיך באַגליקט מיט'ן גרויסען געווינס, איז כמעט נישטאָ די נאַכט וואָס מיר זאָלען ניט געהן אַהינצוצו. וואָלט איך זעהר וועלען ווײסען, ובפרט איצט, אַז איך געה אַרײן אין דעם מיט געלד, דעם... דעם... דעם תמצית (מאַכט מיט די פינגער), דעם שכל דערפון. דאָ מוז דאָך שטעקען עפּיס אַ קוניץ, עפּיס... עפּיס... (אַ קנאַק מיט די פינגער) אַ מין עמך!...

וויגדאָרטשוק. געוויס איז דאָ פאַרהאַן קוניץ!

רובינטשיק. און נאָך וואָס פאַר אַ קוניץ!

ווינגדאָרטשוק (לאָזט איהם נישט). לאָז זיך דיענען! אָט וועל איך זיי געבען צו פערשטעהן די גאַנצע זאַך אַקוראַט, זיי זענען אַ איד מיט פערשטאַנד. (רוקט זיך צו צום שניידער.) די זאַך איז אַ פּראָסטע זאַך. האָט איהר זיך צוגעקוקט, אַז אַקעגען דער סצענע, איבער דער טיר, איז פאַרהאַן אַ לאַמטערנע מיט אַ רעדעל? איז אויפ'ן רעדעל, וואָס סע דרעהט זיך דאָרט ביי דער לאַמטערנע, אָנגעצויגען אַ לענטע פון צעלאָלאָיד, אַ לאַנגע לענטע. (מאַכט מיט די הענט.)

רובינטשיק (קוקט דעם חבר אין מויל אַריין און שאָקעלט צו מיט'ן קאָפּ). אַ פילמע הייסט עס.

ווינגדאָרטשוק. איז אויף דער פילמע אָפּגעפּאָטאָגראַפיערט אַלע ביל־דער, וואָס איהר זעהט אויפ'ן לייוועגט... האָט איהר עס צעקייעט?

שימעלע סאַראָקער. האָט קיין פאַראיבעל ניט, וואַרט אָפּ איין ווי־לעטשקע. איך וויל, פערשטעהט איהר, אַז מיין אידינע זאָל אויך זיין דערביי און זאָל אויך וויסען דעם שכל... (דרעהט זיך אויס צום ווייב, וועלכע קומט אריין פון צווייטען חדר. נאָך איהר געהען נאָך מענדעל דער לאָקיי מיט אַ טאַץ. אויף דער טאַץ אַ קאַראַפּין רויטע משקה מיט גלעזלעך. נאָך מענדלען געהט נאָך יוכבד די מויד אויך מיט אַ טאַץ. אויף דער טאַץ אַ סלאָי איינגעמאַכטס, קליינע צוקערביגעלעך, טעצעלעך און לעפּעלעך. דאָס אלעס ווערט אוועקגעשטעלט אויפ'ן טיש. מענדער און יוכבד אָפּ.)

עטי־מעני. אָט האָט איהר ווישניק, אָט שטעהט איינגעמאַכטס. איהר קאָנט נעמען, אַז איהר ווילט...

שימעלע סאַראָקער. מע וועט נעמען, אם ירצה השם, געווים וועט מען נעמען. (גיסט אָן אין די גלעזלעך. ווענדט זיך צום ווייב.) ווילסט הערען דעם שכל פון דער „לוזיאָנע", פאַר וואָס סע דרעהט זיך און מיר זעהען אַלסדינג אויפ'ן לייוועגט, וואָס אויף דער וועלט טהוט זיך אָפּ? זעץ דיך אָקאָרשט צו, וועסט דו עפּיס הערען. האָסט דאָך עס ליעב. דו וואָלסט דאָך דאָרט געטאָגט און גענעכטיגט!

עטי־מעני. און דו האָסט דאָך עס נעבאַך פיינט! (זעצט זיך אַוועק ביי דער זייט אויף אַ ווייכער קושעטקע, שפּאַרט זיך אָן אויף אַ זיידען קישעלע מיט אויסגענייהטע קווייטען פון אַלערליי פאַרבען, לעגט צענויף די הענד אַזוי, מע זאָל אַרויסזעהן דאָס גאַנ־צע ביסעל ציערונג.) נו, לאָמיר האָרכען.

ווינגדאָרטשוק (פּלייסט זיך צו זיצען מיט'ן פּנים קעגען דער מאַדאַם, נאָר רעדען רעדט ער צום בעל־הבית). איז וואו האַלטען מיר?

רובינטשיק. ביי דער פילמע האַלטען מיר, ווי אַזוי דאָס רעדעל דרעהט זיך דאָרט ביי דער לאַמטערנע...

שימעלע סאַראָקער (צום ווייב). ביי דער טיר פון אויבען, אַקוראַט אַקעגען דעם לייליך, האָסט דו געזעהען אַ לאַמטערנע? איז דאָרטען דאָ אַ רעדעל און סע דרעהט זיך. (ווייזט מיט די הענד, ווי סע דרעהט זיך. טהוט זיך אַ נעם צום קאַראַפּין, גיסט אָן דריי גלעזלעך. צו די געסט.) זאָל זיך עס דאָרטען דרעהען, מיר'ן דערווייל נעמען צו די ליפּען... לחיים! לאָז גאָט געבען, ס'זאָל זיין איין מאָל פאַר אַלע מאָל עמך!... (טרינקט. די געסט ריהרען זיך צו מיט די ליפּען.) אַצינד שיסט ווייטער!

ווינגדאָרטשוק. אַלזאָ, נאָך אַ מאָל אין קורצען. (מאָהלט מיט ביידע הענד.) דאָ האָט איהר אַ לייוועגט.

רובינטשיק. אַ געוויינטליכען לייוועגט.

ווינגדאָרטשוק. אויף דעם לייוועגט איז ניטאָ גאָרנישט.

רובינטשיק. גאָלע גאָרנישט.

ווינגדאָרטשוק. און אויף יענער זייט לייוועגט איז אויך ניטאָ גאָרנישט.

רובינטשיק. אויך גאָרנישט! (שימעלע סאַראָקער קוקט אויפ'ן ווייב איבער־ראשט).

עטי־מעני (גלויבט ניט). דאָס וועט איהר שוין דערצעהלען דער באָבע אייערער! וואָס הייסט נישטאָ גאָרנישט? מיר געהען ניט אין דער „לוזיאָנע"? עס קאָסט אונז קאַרג געלט? איין אַנדערער וואָלט זיך עס געוואונשען אויך ווייס אַליין ניט וואָס, — זאָגען זיי, אַז אויף יענער זייט לייוועגט איז נישטאָ גאָרנישט! מיר זענען דאָך עפּיס נישט קיין קליינע קינדער, וואָס מע וועט אונז דערצעהלען בבאַ־מעשיות!...

ווינגדאָרטשוק (מבושט, שמייכעלט). האָט קיין פאַראיבעל ניט, מאַ־דאַם, מיר זענען ספּעציאַליסטען. מיר אַרבייטען אין דעם טאָג ווי נאַכט. מיר האָבען דאָס געזונט מיט'ן לעבען אַוועקגעלעגט דערויף.

רובינטשיק. ס'איז אונזער פּרנסה!

שימעלע סאראָקער (צו וויגדאָרטשוקען). בקיצור, נו! שיסט ווייטער!

וויגדאָרטשוק. אַלזאָ — גאָרנישט. דער רעכטער עיקר איז דאָס רעדעל, וואָס דאָרט אַקעגען, ביי דער לאַמטערנע. (דרעהט זיך אויס מיט'ן פּנים צוריק, ווייזט מיט דער האַנד אויף דער טיר. אַלע דרעהען זיך אויס צו דער טיר.) דאָרט, וואו עס דרעהט זיך די לענטע...

רובינטשיק (דרעהט מיט דער האַנד). די פילמע הייסט עס... (עס עפענט זיך די טיר און אין דער מינוט קומט פאַר אַזאַ מין סצענע: עטליכע אידען רייסען זיך אַריינ־צוגעהן, מענדעל דער לאָקיי האַלט זיי אָפּ מיט ביידע הענד.)

מענדעל דער לאָקיי. האָט צייט איין מינוט, ביז איכ'ל דאָלאָזשען.

די אידען (אַלע אינאיינעם). וואָס מיר דאָלאָזשען? ווער מיר דאָלאָזשען? מיר דאַרפען האָבען אַ נדבה אויף דער היגער תלמוד־תורה!

שימעלע סאראָקער (שרייעט צום לאָקיי). נאַרישער מענדיוק, אַ רוח אין דיין פאָרענט און מיטען אַריין! וואָס האָסט דו צו די אידען? לאָז זיי אַריין! (מענדעל טרעט אָפּ, נאָר ער בעווייזט די אידען מיט דער האַנד אויפ'ן קאָפּ, זיי זאָלען אויס־טהון די היטלען. די אידען קוויינקלען זיך, צי זאָלען זיי אויסטהון די היטלען, צי ניט. אַ פּאָר האָבען אויסגעטהון, די איבעריגע נאָך ניט. געהען לאַנגזאַם.)

עטי־מעני (צו די אידען). וואָס'ט איהר זאָגען?

שימעלע סאראָקער. זיצט. איהר קאָנט געהן אין די היטלען. מיר זענען נאָך ניט קיין גויים. מיר זענען נאָך אידען דערוויילע. (די אידען ווערען אַ ביסעל שטאַרקער ביי זיך, זעצען זיך אַוועק. איינער פון זיי, דער גבאי ראשון, ווענדט זיך צום שניידער.)

גבאי ראשון. מיר זענען געקומען צו אייך, רב שמעון, אַזוי ווי מיר האָבען געהערט פון אייך, אַז זינט גאָט האָט אייך געהאָלפען, הערט איהר ניט אויף צו געבען, זענען מיר די גבאים פון דער היגער תלמוד־תורה און מיר דאַרפען אַ נדבה דאַר־פען מיר...

עטי־מעני (נעמט זיך צו דער קעשעני. צו די אידען). צו וואָס אַזאַ לאַנגע הקדמה? זאָגט, אַז איהר ווילט אַ נדבה, וועט מען אייך געבען... אויסגאָב וועט זיך געפינען ביי אייך?

די אידען (פרייליך. אַלע אינאיינעם). פון וויפיעל?

עטי־מעני (ציהט אַרויס אַ זילבערנע מטבע). פון־אַ פערציגער. (די אידען איבערראַשט, קוקען איינער אויפ'ן אַנדערען, בלייבען אָהן לשון.)

שימעלע סאראָקער (האַפּט זיך אויף, ווערט אַלערליי קאָלירען, וויל אויס־גיסען זיין צאָרן אויפ'ן ווייב, נאָר ער האַלט זיך איין, רעדט צו די אידען מיט אַ געלעכטער). מיין אידינע האָט נישט איינגעהערט, חאַ־חאַ, אַז איהר זענט די גבאים פון דער היגער תלמוד־תורה. זי האָט, אַפּנים, געמיינט גלאַט אַזוי אַ נדבה פאַר אַ אידען... קומט, איך וועל אייך געבען. (נעמט אַרויס אַ קליין שליסעלע פון דער זשילעט־קעשעני, געהט־צו צו דער אייזערנער שאַפע, פּאָרעט זיך אַ ווײַלע, נעמט אַרויס אַ פּעקעל, פיער פינף און צוואַנציגער, און טראָגט עס צו צו די אידען). נאַט. אָט האָט איהר אַ נדבה און שרייבט אַריין אין בוך אַריין מיין נאָמען, מיין אמת'ען אידישען נאָמען — שמעון בר'מאיר סאראָקער שענקט פאַר דער היגער תלמוד־תורה אַ הונדערטער. (די אידען שטעהען אויף אַלע איבערראַשט, דאַנקען איהם זעהר. איינער פון זיי געפינט זיך צו זאָגען קוים עטליכע ווערטער.)

גבאי ראשון. רב שמעון! מיר זאָגען שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה. זינט די היגע תלמוד־תורה איז אַ תלמוד־תורה, איז דאָס דער ערשטער הונ־דערטער. זאָל אייך גאָט געבען הונדערט יאָהר גליק און הצלחה און אַלדאָס גוטס — אָמן.

די אידען (אַלע). ברכה און הצלחה — אָמן. (געזעגענען זיך אָפּ פריינדליך און געהען אָפּ. די שטימונג איז אַ געשלאָגענע. עטי־מעני פייערט. שימעלע פיהלט זיך ניט גוט, שפּאַנט אַרום, בלייבט שטעהן.)

שימעלע סאראָקער (צו זיך אַליין). יאָ־יאָ. אַ גוואַלדאָוונער שכל!... מענטשען טראַכטען צו... לענטע... לייוועגט... פילם... און דאָס לעבט! דאָס ריהרט זיך! עמך! (צו די יונגע לייט.) איז וואו האַלטען מיר, הייסט דאָס? יאָ. מיר זאָלען ניט פערגעסען, ס'איז פאַרהאַן נאָך אַ פּונקט, וואָס מיין ווייב וועט ניט דורכלאָזען בשום אופן! (צום ווייב.) ערנעסטינע יעפימעוונע! איך וויל, אַז אין קאָנטראַקט זאָל שטעהן בפירוש, אַז דו און איך און אונזערע פריינד, למשל, האָבען דאָס רעכט צו געהן

אין וואָס פאַר אַ טרעיאַטער מיר ווילען, און ווען מיר ווילען, סאַי בייטאָג, סאַי ביינאַכט, בחינם, אָהן אַ שום געצאָהלטס, הייסט עס.

ע ט י־מ ע נ י (פערברעכט די הענד). אַ שענע מעשה! סע שטעהט נאָך גאָר־ניט אין קאָנטראַקט אפילו?!

ו ו י ג ד אָ ר ט ש ו ק. מע האָט פערגעסען אריינשטעלען.

ר ו ב י נ ט ש י ק. מאַדאַם! מע האָט גערעדט — איז גענוג.

ע ט י־מ ע נ י (לאָזט אויס איהר כעס צו איהם). אַזוי זאָגט אַ י ה ר? און אַז ס'וועט קומען צו עפּיס, וועט איהר נאָכדעם זאָגען, איהר ווייסט ניט!... מיר קענען אייערע לייט! מיר זענען אויך מבינים אויף אַ טשאַד!

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר. זאָגסט דו, מע זאָל עס אריינשטעלען? איך זאָג אויך — אריינשטעלען. (צו וויגדאָרטשוקען, ווייזט איהם אויפ'ן שרייבטיש.) פאַר־קאַטשעט, זייט מוחל, די אַרבעל און שרייבט אריין.

ו ו י ג ד אָ ר ט ש ו ק (טהוט זיך אַ וואָרף צום שרייבטיש. שרייבט־צו אויפ'ן פּאַ־פּיער, דערנאָך לייענט ער). „מיר, די אונטערגעשריבענע, געבען־צו נאָך אַ פּונקט, אַז דער הערר סאַראָקער, די מאַדאַם סאַראָקער, אָדער ווער פון זייער פאַמיליע, האָט דאָס רעכט, סאַי בייטאָג, סאַי ביינאַכט, אריינצוקומען און זיצען אין יעדען פון אונזערע טעאַטער־קינעמאַטאָגראַפען בחינם, אָהן געלט". צופריעדען? (שימעלע קוקט אויפ'ן ווייב.)

ע ט י־מ ע נ י. איך וויל, אַז אין קאָנטראַקט זאָל שטעהן מיין שוועסטער פיי־געל אויך.

ו ו י ג ד אָ ר ט ש ו ק. מאַדאַם! סע שטעהט דאָך „די פאַמיליע סאַראָקער"!

ע ט י־מ ע נ י. איהר פאַמיליע איז ניט סאַראָקער, איהר פאַמיליע איז ווייש־קראָבענקאָ.

ר ו ב י נ ט ש י ק. די מאַדאַם זענען גערעכט.

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר. וויבאַלד אַזוי, טאָ שטעלט אריין אַלע פריינד און באַקאַנטע...

ע ט י־מ ע נ י (האַפּט זיך אויף). באַקאַנטע? האָסט דו דיר נאָך, טאָמער איז קאַרג! אַ מכה זיי — זיי זענען ניט קראַנק צאָהלען!

ר ו ב י נ ט ש י ק. די מאַדאַם זענען פאָלקאָם גערעכט. (צום חבר.) שרייב אריין מאַדאַם ווישקראָבענקאָ מיט איהרע קינדער.

ע ט י־מ ע נ י. ניין; זי יאָ, די קינדער נישט. זי האָט קינדער — מעג אויף זיי קומען איין אויסחאַפּעניש! איין שאַרלאַטאַן גרעסער פונ'ם אַנדערען...

ר ו ב י נ ט ש י ק. די מאַדאַם זענען פאָלשטענדיג גערעכט! שרייב מאַדאַם ווישקראָבענקאָ — און איין עק.

ע ט י־מ ע נ י. וואָסער מאַדאַם? אַ שענע מאַדאַם! נעבאַך איין עני'טע, איין אביונ'טע, אַז אָך און וועה איז איהר! (עס קומט אָן ביילקע, אָנגעטהאָן פּראָסט ווי אַלע מאָל.)

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר. גוט וואָס דו ביזט דאָ. קום אַהער, וועסט דו מיר איבערלייענען דעם קאָנטראַקט, צי ס'איז אַלסדינג דאָ, וואָס מיר האָבען נעכטען אָפּגערעדט? (ביידע יונגע לייט שטעהען אויף, גריסען ביילקען, דערלאַנגען איהר דעם קאָנטראַקט און זעצען זיך צוריק אַוועק.)

ב י י ל ק ע (נעמט דעם קאָנטראַקט). מעג איך עס לייענען פאַר זיך? (זעצט זיך אַוועק אין אַ שטוהל, לייענט פאַר זיך.)

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר (צו די יונגע לייט, שטיל). זי קען שוין דוקא גוט!... אידיש און רוסיש און דייטש, און וואָס איהר ווילט!... (עס קומט אַריין מענ־דעל דער לאָקיי מיט אַ בוקעט.)

מ ע נ ד ע ל ד ע ר ל אָ ק י י. צו איזאַבעלא סעמיאָנאַוונע מיט אַ קאַרטעל.

ב י י ל ק ע. צו מיר? (נעמט די בלומען.)

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר (צופריעדען). בלומען? פון וועמען איז?

ב י י ל ק ע (לייענט דאָס קאַרטעל). סאָלאָמאָן אָסקאַראָוויטש פיין. חאַ־חאַ־חאַ!

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר. וואָס זשע איז דער געלעכטער? (צום לאָקיי.) קאָנסט געהן. (מענדעל אָפּ.)

ב י י ל ק ע. וואָס זשע? ס'איז ניט קיין געלעכטער? וואָס איז גאָר פּלוצים פאַר מתנות — בלומען? וואו איז ער געווען פאַר דריי וואָכען אין דער צייט, געדענקסט? אַז מע האָט ביי איהם געבעטען אַ טובה, ער זאָל זאָגען אַ גוט וואָרט צו זיין פאָטער וועגען דירה־געלט, האָט ער פערקנייטשט מיט די פּלייצעס (מאַכט איהם

נאָך): „עטאָ דאָ מעניא ניע קאסאיעטסא!"... (גיט איבער דעם פּאָטער די פּאַפּירען.) דער קאָנטראַקט איז געשריבען אַזוי, ווי מע האָט גערעדט. (ווייזט אויפ'ן פּאַק בריעף, וואָס אויפ'ן טיש.) אָט דאָס איז די היינטיגע פּאָטשט? (נעמט די בריעף צו זיך.) איך נעם עס צו זיך, דאָרט וועל איך איבערלייענען די פּאָטשט און וועל דיר נאָכדעם איבער־געבען. (פערנייגט זיך צו די יונגע לייט, וועלכע חאַפּען זיך אויף מיט אַ טראַסק. — בייקע אָפּ.)

שימעלע סאַראָקער (צו די יונגע לייט). אַ מאָדנע מיידעל ביי מיר!... איין אַנדערע אויף איהר אָרט אין אַזאַ ראָסקאָש!... ביי אַזאַ עשירות!...

עטי־מעני. זאָג חאָטש: קיין עין־הרע ניט!

שימעלע סאַראָקער: אַ קליידעל, אַ בורנוסעל, אַ היטעלע אַ נייעס אַז מע וויל איהר קויפען, קומט־אָן מיט גרינע ווערעם—זי וויל ניט! וואָס'ט איהר איהר טהון? (ביידע יונגע לייט זענען נתפּעל.) וואָס דאַרפט איהר מעהר—מע רעדט איהר שדוכים—די שענסטע, די גרעסטע — וויל זי ניט הערען, ניט זעהען... שטעלט אייך פּאָר — רב אשר פיין האָט איהר געהאָרכט מן הסתם? וויל ער מיט מיר אַ שדוך טהון — ער שטאַרבט! דאָס הייסט, ניט אַזוי ער וויל דעם שדוך, ווי זיין זוהן, און ניט אַזוי זיין זוהן, ווי איך וואָלט אַ בעלן געווען זיך משדך זיין מיט אַזאַ אידען ווי פיין, וואָס איך בין אַמאָל געווען זיינער אַ שכן...

עטי־מעני. זאָג חאָטש: ניט היינט געדאַכט...

שימעלע סאַראָקער. איז דאָך גוט? אַ יאָ? אַז ער וויל, און דער זוהן וויל, און איך וויל אויך, וואָלט מען דאָך געקאָנט ברעכען טעלער און אַ סוף? — זאָגט זי אָבער: לא! זי וועט זיך בעטראַכטען. (ביידע יונגע לייט זענען נתפּעל. — עס בעווייזט זיך מענדעל דער לאָקיי.)

מענדעל דער לאָקיי (קייעט). דער שלים־מזל איז שוין ווידער דאָ.

שימעלע סאַראָקער. וואָסער שלים־מזל?

מענדעל דער לאָקיי. סאָלאָוויטשיק דער שדכן.

שימעלע סאַראָקער. סאָלאָוויטשיק? וואו איז ער?

מענדעל דער לאָקיי. דאָרט איז ער, אין פּערעדני.

שימעלע סאַראָקער. פאַר וואָס געהט ער ניט אַריין?

מענדעל דער לאָקיי. איך האָב דאָך אייך געזאָגט שוין, אַז איך בין ניט דאָס ערשטע יאָהר אין נגידישע הייזער, און ביי די נגידים איז דער איינפיהר, אַז...

שימעלע סאַראָקער. אַז מע דאַרף פריהער דאָלאָזשען? נו, האָסט דו דאָך מיר שוין דאָלאָזשעט. אַצינדערט געה רוף איהם אַריין! (מענדעל אָפּ.) אוי, אָט די פּאָראַדקעס מיט די צערעמאָניעס, הערט איהר, ביי די סטעקראַטען, צווישען אונז גערעדט, גאָט זאָל ניט שטראָפען פאַר די רעד!... (עס עפענט זיך די טיר ברייט, מענ־דעל דער לאָקיי לאָזט אַריין סאָלאָוויטשיק דעם שדכן, מאַכט צו די טיר, געהט אָפּ.) ברוך הבא, אַ איד אַ שדכן! מע זאָל דערמאָנען משיח'ן. זיצט, פּאַני סאָלאָוויטשיק.

סאָלאָוויטשיק. סאַרא היין היינט — טשטאָ ניבוד אָסאָבענע! (בע־טראַכט די יונגע לייט.) און ווער זענען אָט די אידען? עפּיס זעהר קענטליך? (דער־מאָנט זיך.) אַ? דאָס זענען די דאָזיגע? פון'ם טהעאַטער? דאָס האָט איהר מיט זיי געמאַכט דאָס געשעפט, וואָס די שטאָדט קלינגט מיט דעם? (גיט זיי די האַנד.) וואָס זשע מאַכט איהר? מע זאָגט, אַז איהר זשעברעוועט געלט? (ווייזט מיט ביידע הענט.)

וויגדאָרטשוק. ע! מע זשעברעוועט געלט! גאָרנישט, מהכתיתי, מע האָט פּרנסה.

רובינטשיק. און מע לעגט אָפּ אַ קערבעל.

סאָלאָוויטשיק (צום שניידער). ווייס איך, וואָס הערט איהר זיי! איהר פרעגט מיך! ס'איז אַ גאָלדען געשעפט! ס'איז אַ ברונען, וואָס שעפּט זיך ניט אויס! מענטשען ווערען נתעשר — זאָגען זיי, מע לעגט אָפּ אַ קערבעל! (ביידע יונגע לייט ווערען ברייטער ווי לענגער.)

שימעלע סאַראָקער (צום שדכן). זאָגט איהר, אַז מע ווייס שוין אין שטאָדט פון'ם פילם־געשעפט, וואָס איך מאַך? אפשר וועט איהר פערזוכען אונזער ווישניק? (גיסט איהם אָן אַ גלעזעל.)

סאָלאָוויטשיק. טשטאָ זאָ וואַפּראָם! אַלע ווייסע און אַלע רעדען און אַלע זענען אייך מקנא. (טרינקט אויס און פערבייסט.)

שימעלע סאַראָקער. מקנא?

סאָלאָוויטשיק. איך זאָל אַזוי לעבען מיט אייך און מיט אייער ווייב! וואָס זשע? כ'וועל אויסטראַכטען? מע שמועסט גאָר, אַז איהר ווערט אַ מיליאָנער...

הלואי, זאָל אייך גאָט העלפען! (צו די יונגע לייט.) סעמיאָן מאַקאַראָוויטש איז א מענטש, וואָס האָבען ליעב אליין גראָב צו פערדיענען און עס ארט זיי ניט, אז יענער פערדיענט אויך. ווי פאָני זאָגט: לעבען און לעבען לאַסען... (צום שניידער) ס'איז אייך איצטער אוועק דאָס גליק, סעמיאָן מאַקאַראָוויטש, וועט דאָס שוין אייך געהן און געהן, ווי אין פסוק שטעהט: החילות לנפול, נפול תפול...

שימעלע סאַראָקער (צום ווייב). דו הערסט ווערטער? (גיסט איהם אָן נאָך א גלעזעל.)

עטי־מעני (קוקט אויפ'ן פלעשעל). איך הער, איך בין ניט טויב! (צום שדכן.) וואָס הערט זיך בעסער פון יענעם געשעפט, וואָס מיר ווייסען?...

סאָלאָוויטשיק (צו דער שניידערין). וואָס זאָל זיך הערען, מאַדאַם? אויף אַלע אידישע קינדער געזאָגט געוואָרען! (צום שניידער און צו דער שניידערין.) אז סאָלאָוויטשיקען פאַלט איין א אידעע, מעג זיך שוין איבערקעהרען די וועלט, וועט ער זי דורכפיהרען... אָט דאָס געה איך פון דאָרטען טאַקי, פון די רעסטאָקראַטען... א פריאָם האָב איך געהאַט — „מאָיאָ פאָטשטיעניע", און „סאַדיטיעס", און „פאַפּיראָסען", און „לעמאָנאַד"... מחמת די היטץ איז טרוקען אין מויל — טשטאָ ניבוד אסאָבענע!... (טרינקט אויס א צווייטען מאָל, פערבייסט. שימעלע טראָגט איהם אונטער די פושקע פאַפּיראָסען.)

שימעלע סאַראָקער. הכלל, געהט איהר דאָס פון די פיינערס. איז וואו האַלט דאָס דאָרטען אין דער ספירה?

סאָלאָוויטשיק. עס האַלט שוין גוט! הלואי וואָלט איך שוין אזוי גע־האַלטען מיט אַלע מיינע פאַרטיעס, וואָס איך פיהר... סאָלאָוויטשיקען, אז עס פאַלט איהם איין א אידעע! — (פערריבערט דעם פאַפּיראָס.) אויב ס'איז אייך ניט שטאַרק היים, וועל איך אייך דערצעהלען מיין היינטיגען וויזיט, ווי אזוי איך בין געקומען, און וואָס איך האָב געזאָגט, און וואָס זיי האָבען געזאָגט, און וואָס איך האָב זיי געענט־פערט, און וואָס זיי האָבען מיר געענטפערט — אונזער גאַנצען ראַזגאָוואָר. (פערקאַ־טשעט די אַרבעל, איז גרייט צעלעגען אויף טעלערלעך.)

שימעלע סאַראָקער (האָט נישט קיין געדולד). וואָס טויג מיר, פאַני סאָלאָוויטשיק, ראַזגאָוואָרען? איהר ווייסט האָך, אז איך בין א פראָסטער עמך בין איך, און כ'האָב ליעב אָגיל ואשמח — אויפגענייהט און אויסגעפרעסט. איהר זאָגט מיר די לעצטע שורה. דעם רעכטען שפּיץ!

סאָלאָוויטשיק. דער רעכטער שפּיץ איז — זיי וועלען אייך איינלאַ־דען צו זיך אויף א וויזיט. דאָרט וועט זיין די גאַנצע אַריסטאָקראַטיע... נאָר קודם וועלען זיי זיין ביי אייך מיט א וויזיט, און אפשר נאָך היינט. דאָס קאָן סאָלאָוויטשיק!

שימעלע סאַראָקער (צום ווייב). דו הערסט? (שטיל.) מע דאַרף צו־גרייטען כל המינים פערבייסאַכצען... (צום שדכן.) זענט איהר זיכער, אז זיי וועלען דאָ זיין?

סאָלאָוויטשיק (פערטרינקט דעם איינגעמאַכטס). אזוי ווי איך בין זיכער, אז מע רופט מיך סאָלאָוויטשיק.

שימעלע סאַראָקער. און דער „יאַט" אויך מיט זיי?

סאָלאָוויטשיק (דאָס לעצטע ביסעל איינגעמאַכטס). טשטאָ זאָ וואַפּראָס?

שימעלע סאַראָקער. ער טאַקי, דער אַלטער הייסט עס, האָט אייך אליין געזאָגט?

סאָלאָוויטשיק. טאַקי ער אליין, דער אַלטער הייסט עס, האָט דאָס מיר געזאָגט: „מיר'ן זיין, זאָגט ער, ביים הערר סאַראָקער מיט א וויזיט, זאָגט ער, אפשר נאָך היינט, — פאָרט, זאָגט ער, געווען א מאָל אונזערער א שכן"...

שימעלע סאַראָקער. טאַקי מיט דעם לשון? (צום ווייב.) געה זעה, ס'זאָל זיין אַלסדינג... (עטי־מעני אָפּ.)

סאָלאָוויטשיק. טאַקי מיט דעם לשון און מיט די ווערטער — איך זאָל אזוי לעבען מיט אייך און מיט אייער ווייב!... וואָס מיינט איהר — סאָלאָוויי־טשיק איז עפּיס א יונגעלע?... נישמעהר, איך האָב מיט אייך צו רעדען נאָך א פּאָר ווערטער אויג אויף אויג... (צו די יונגע לייט.) איזוויניטיע!... (נעמט שימעלען אויף א זייט.) שלשה דברים — צוויי ווערטער. (ביידע שטעהען נאָהינט צו דער ראַמפּע.)

שימעלע סאַראָקער (צום שדכן). איך ווייס פריהער, וואָס איהר ווילט מיר זאָגען. איהר ווילט רעדען מיט מיר מכח'ן נדן, וויפיעל איך געב?

סאָלאָוויטשיק (רעדט שטיל). זאָלט איהר מיר געזונט זיין, וואָס פאַר א הכם איהר זענט! און איהר מיינט אודאי, אז דאָס ווילען זיי ווייסען? אָדער דער

התן? באזשע סאחראני! גלאט אזוי... ווייבאלד עס האלט שוין אזוי נאהינט, אט־אט, איז טאמער, פאנימאיעטיע, מע טהוט מיך א פרעג, זאל איך ניט בלייבען שטעהן, ווי א לעהמענער גולם...

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. איהר ווייסט גאנץ גוט, זי איז ביי מיר איינע, און איבער הונדערט און צוואנציג יאהר איז עס אינגאנצען איהרס...

ס א ל א ו ו י י ט ש י ק. פון דעסטוועגען, באלי־מעני?...

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. פופציג טויזענד, ליגט גרייט אין טשאסנע קאמערטשעסקי באנק, דאס הייסט ליגען ליגט דארטען דריי מאל פופציג טויזענד, נאר פופציג טויזענד — דאס איז פאר דער טאכטער בעזונדער, און אזוי ווי זי איז ביי מיר איינע, איז איבער הונדערט צוואנציג יאהר, אז מע וועט א רוף טהון אהין, זייט זשע מוחל, עמך... (ביידע יונגע לייט הערען זיך צו.)

ס א ל א ו ו י י ט ש י ק (שלאגט איהם איבער). טשעפוחא! ווער רעדט פון אזעל־כע זאכען? איהר וועט נאך, אם ירצה השם, לעבען און לעבען! איהר ד א ר ף ט לעבען, ווארום איהר טהוט א סך גוטס — מע ווייסט — גוטס קאזט זיך הערען... סליע־דאוואטעלנא, פופציג טויזענד — דאס איז מזומן?

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. קלאפ און צעהל. ביי מיר איז ניטא קיין מא־ניפארגעס, פוסטע דבורים, צוזאגעבצען. ביי מיר אז איך זאג געבען געב איך. עס איז, פערשטעהט איהר מיך, עמך!...

ס א ל א ו ו י י ט ש י ק. אדנים סלאוואם — מיר האבען שוין פון אלסדינג אפ־גערעדט. סליעדאוואטעלנא — קאן איך שוין געהן ווייטער. איך דארף נאך לויפען און לויפען, רעדען און רעדען. זייט מיר געזונד און מאכט גוטע געשעפטען! פראש־טשאיטיע! אם ירצה השם, אין גיכען אויף א קנס־מאל... (צו די צוויי שותפים.) אייך ווינש איך צו האלבע מיליאן אויף א חלק און אייער שותף — א גאנצען מיליאן! האסווידאניא, פראשטשאיטיע! (אפ.)

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (צו די יונגע לייט). האט קיין פאראיבעל ניט — ביי מיר א שטוב, קיין עין הרע, אלע מאל נייע מענטשען מיט נייע געשעפטען... איצט דארף מען זיך א נעם טהון צו אונזער אייגענעם געשעפט. (טהוט אן די ברילען, פער־קאטשעט די ארבעל, געהט צום טיש.) בעדארף מען, הייסט עס, טהון א דעליקאטנע אר־בייט — לעגען דעם טאטען. (שרייבט זיך אונטער אויפ'ן פאפיער. נאך איהם שרייבען זיך אונטער ביידע שותפים.) און איצט בעדארף מען, הייסט עס, אייך געבען די ממתקים... דאס ביסעל מינין... (געהט צו דער אייזערנער קאססע.) דארף איך אייך אבער זאגען, מיינע ליעבע שותפים, אז קיין מזומן געלט, ניט אויסגערעדט זאל זיין, האב איך ניט... איין אייזערנע קאססע האב איך טאקי, נאר אזעלכע געלטען האלט איך נישט ביי זיך אין דער היים. דערויף איז דא, פערשטעהט איהר מיך, א באנק... (עפענט אויף די קאסע, נעמט ארויס א טשעק־ביכעל) די טשאסנע קאמערטשעסקי באנק. דארט האלט איך מיין גאנצען קאפיטאל, און ווען איך דארף, און וויפיעל איך בעדארף — שרייב איך אויסעט א טשעק, גיט מען מיר... (לעגט אוועק דאס טשעק־ביכעל אויפ'ן טיש.) נאר וואס דען? אז עס קומט צו שרייבען רוסיש, בין איך קורץ אין דער עברי. דערויף האב איך א טאכטער, איז זי ביי מיר, ווי איהר ווייסט שוין, מיין גאנצער בוכהאלטער. (עס קומט אן עטי מעני.) טהו נאר א רוף אהער ביילקען אויף א מינוטקעלע. זי דארף מיר עפיס אנשרייבען.

ע ט י־ מ ע נ י. איזאבעלעטשקע? מיר דאכט, אז זי איז ניטא אין דער־היים. אט וועל איך געהן א קוק טהון. (געהט אפ.)

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. נישט גוט, הערט איהר, אז מע איז א בלינדער מענטש... אז מע קאן ניט שרייבען קיין רוסיש, איז נאך ערגער, ווי אהן א ברילל... (פוי־זע.) אדער שא! ווייסט איהר וואס? אפשר וואלט געווען א סברה, אז איהר זאלט זיין אזוי גוט, אן האט איהר אייך א טינט און פעדער, און זיך מטריח זיין טאקי אליין אויסשרייבען אט א דעם טשעק? ווער פון אייך קען בעסער שרייבען? (וויגדארטשוק און רובינטשיק טהוען זיך ביידע א ווארף צום שרייב־טיש. וויגדארטשוק נעמט זיך צום טינט און פעדער. שימעלע טהוט אן די ברילען, טייט מיט'ן פינגער אין טשעק־ביכעל, ווי א מענש, וואס איז קלאהר אין הלכות טשעקס.) אט דא, אין דער רעכטער האנד, זעהט איהר? זייט זשע מוחל, שטעלט אוועק מיט ציפער פופציגהן טויזענד... איין איינס, מיט א פינף, מיט דריי — יא, מיט דריי נולען. אט אזוי... און דארטען, אונטען, שטעלט אוועקעט מיט ווערטער פעטנאצעט טיסיאטשי... רובליי דארף מען ניט — סע שטעהט שוין. אט אזוי... האט איהר געשטעלט? אצינד גיט, זייט מוחל, די פען אהערצו, ווערען מיר ווידער א מאל אוועקלעגען דעם טאטען. (פערקאטשעט ווידער די ארבעל,

חתמ׳ט פּאַוואָלינקע, שוויצט.) אוף! פּשוט איינגעמיעדט זיך היינט שרייבענדיג. (פּאָכט מיט׳ן טשעק אין דער לופטען.) און ווער איז שולדיג? — טאַקי מיין טאַטע אליין. ער, עליו השלום, האָט נישט געוואלט מיך לערנען שרייבען. מיך מע זאָל געווען לערנען שרייבען, וואָלט איך געווען איין שרייבער אין דער וועלט! א סימן האָט איהר — נעמט דאָס גרעסטע געשעפט אין דער וועלט, וועל איך עס אייך ארומנעמען מיט׳ן קוק...

ו ו י ג ד אָ ר ט ש ו ק (געזעגענט זיך). ס׳איז ביי אייך זעלטענע פעהיגקייטען!

ר ו ב י נ ט ש י ק (געזעגענט זיך). א טאַלאַנט! א בעזונדערער טאַלאַנט!

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר (שטאַרק צופריעדען. קוועטשט זיי די האַנד). טאַקי? איין עבירה וואָס מיין אידינע איז דאָ ניטאָ. זי וואָלט חאָטש געהערט, וואָס לייט זאָגען... (גיט איבער דעם טשעק צו וויגדאָרטשוקען. רובינטשיק קוקט אין איהם אריין. וויגדאָרטשוק דערלאַנגט דעם חבר אין זייט ארויין מיט׳ן עלענבויגען, לעגט אַריין דעם טשעק צו זיך אין טייסטער ארויין, ווערט בעמערקבאר נערוועז, פערשפּילעט זיך און קלויבט זיך געזעגענען.)

ו ו י ג ד אָ ר ט ש ו ק. מיר האָבען צוגענומען ביי אייך אזוי פיעל צייט...

ר ו ב י נ ט ש י ק. און אָנגעדולט א קאָפּ...

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר. וואָס רעדט איהר? מיר האָבען דאָך עפּיס געמאַכט א געשעפט מיט גאָט׳ס הילף!

ו ו י ג ד אָ ר ט ש ו ק. און א גוט געשעפט דערצו!

ר ו ב י נ ט ש י ק. א גלענצענדעס!

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר. היינט וואָס זשע רעדט איהר? ווי באַלד אזוי, מוז מען פאַר׳ן אוועקגעהן אויסטרינקען האָטש נאָך צו גלעזעלעך פון אָט דעם דאָזיגען ווישניק (גיסט אָן דריי גלעזלעך שטעהענדיג.) און צו־ווינשען זיך, אז דער האַלבער מיליאָן זאָל זיך ניט לאָזען לאַנג וואַרטען און די שטאָדט זאָל וויסען, וואָס הייסט עמך!... (קלינגען מיט די גלעזלעך, טרינקען שטעהענדיג.) אַצונד קאָנט איהר געהן געזונטערהייד און זייט מצליח... (וויגדאָרטשוק און רובינטשיק געזעגענען זיך העפליך, געהען אָפּ. שימעלע בעגלייט זיי צו דער טיר. — אין א האַלבע מינוט קומט אַריין עטי־מעני.) אָט באַלד קומט אהער ביילקע. (קוקט זיך אַרום.) און וואו זענען די צוויי שלים־מזל׳ען? שוין איועקגעגאַנגען? און ווער האָט דיר אָנגעשריבען דאָס, וואָס מע דאַרף? צי דו האָסט דאָס אָפּגעלעגט אויף איין אַנדערש מאָל?

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר. וואָס פאַר אָפּלייגאַכטסען? איך האָב פיינט אָפּלייגען! ביי מיר איז אומר ואכל — אויפגענייהט און אויסגעפּרעסט! עמך!...

ע ט י־מ ע נ י. ווער זשע האָט דיר אָנגעשריבען?

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר. טאַקי זיי אליין. איך האָב געזאָגט און זיי האָבען געשריבען.

ע ט י־מ ע נ י (א פּלעסק מיט די הענד). זיי האָבען געשריבען? ווער ווייס, וואָס זיי האָבען דיר דאָרט אָנגעשריבען. האָסט ניט געקאָנט וואַרטען אויף איזאַבעלעטשקען? (אויף די ווערטער קומט אָן ביילקע.)

ב י י ל ק ע. איך בעט אייך, רופט מיך ניט איזאַבעלעטשקע, רופט מיך ביי מיין אמת׳ן נאָמען, ביילקע, אזוי ווי איך היים!

ע ט י־מ ע נ י. שוין! אָט האָסט דו דיר די אַנדערע טעג יום טוב! מיר זענען דען די, וואָס מיר זענען געווען?

ב י י ל ק ע. אָט דאָס איז טאַקי די צרה, מאַמע, וואָס מיר זענען ניט די, וואָס געווען. דאָס הייסט, זיין זענען מיר טאַקי די אייגענע וואָס געווען, נאָר מיינען מיינען מיר, אז מיר זענען ניט מיר... דעריבער טהוען מיר ניט דאָס, וואָס מע דאַרף, געהען ניט אהין, וואו מע דאַרף און נעמען אויף ניט דעם, וואָס מע דאַרף, און דער וואָס איז אונזער גלייכען און אונזער אמת׳ער פריינד — יענעם לאָזען מיר אין שטוב ניט אריין...

ע ט י־מ ע נ י (צום מאַן). עפּיס רעדט זי פאַרשטעלט, אזוי מאָדנע, אז מע קאָן גאָרניט פאַרשטעהן!...

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר (צום ווייב). ווי קומסט דו צו פערשטעהן, אז מיר רעדען? (צו דער טאָכטער). פון דעסטוועגען איינס צום אַנדערען געהער זיך ניט אָן — אז מע׳ט אונז איינלאַדען צו די פיינערס מיט א וויזיט, און ווער שמועסט, אז זיי וועלען אַליין זיין ביי אונז מיט א וויזיט, וועסט דו מסתמא זיך ניט אָפּזאָגען מיט אונז מיטצוגעהן — פאָרט רב אשר פיין!

ב י י ל ק ע. דאָס וועלען מיר זעהען... מיר׳ן זיך נאָך בעטראַכטען — אָדער איכ׳ל מיטגעהן, אָדער איכ׳ל ניט מיטגעהן...

שימעלע סאראָקער (אויפגעבראַכט). וואָס הייסט, דו וועסט ניט מיטגעהן? און וואו בין איך? בין איך אַ טאַטע, צי ניין?

עטי־מעני (וויל מאַכען שלום). ווייס איך וואָס, זעהט נאָר אַביסעל! איי־דער מע האָט געהאַפּט דעם בער, קריעגט מען זיך שוין פאַר דער פעל... די פיינערס זענען נאָך דערווייל ביי אונז נישט געווען, און אונז האָט מען נאָך נישט גערופען, און צו טעלער ברעכען איז נאָך ווייט....

שימעלע סאראָקער (נאָך מעהר אין כעס). מזל טוב — אָט איז זי אויך דאָ! (צום ווייב.) ווער בעט דיך פאַר אַ רודף־שלום־ניצע? (צו דער טאָכטער.) מיר וועלען זיך מיט דיר ניט קריעגען, ווי מיר האָבען זיך ניט געקריעגט ביז אַהער קיין מאָל... מיר, עמך, ווייסען, אַז מיט גוטען מאַכט מען תמיד בעסער ווי מיט בייזען... דו זאָג מיר, טאָכטער, וואָס איז מיט דיר דער מעהר, וואָס זינט גאָט האָט מיך באַגליקט מיט'ן גרויסען געווינס, זעה איך ניט דו זאָלסט זיין צופריעדען, אויפגעלעגט, גליקליך, עפּיס גלייך ווי גאָרנישט איך האָב אויסגענומען דעם הויפּט־טרעפער...

ביילקע. וואָס האָסט דו געוואָלט? איך זאָל טאַנצען אין די גאַסען?...

שימעלע סאראָקער. ווער זאָגט דען טאַנצען אין די גאַסען? איך מיין, דו וואָלסט באַדאַרפט עפּיס אַזוי... (ווייזט מיט די הענד.) עפּיס לעבען... עפּיס, עפּיס — עמך...

ביילקע. איב'ל דיר זאָגען דעם גאַנצען אמת, טאַטע. אַז דו צווינגסט מיך איך זאָל דיר זאָגען, וועל איך דיר זאָגען... עס געהט מיר ניט איין... ס'איז מיר קיין זאַך ניט ליעב... קיין זאַך ניט טייער... אַלסדינג איבער נוט... יעדע זאַך מיט גוואַלד... דעם, וואָס איך וויל זעהען, קאָן איך ניט... דעם, וואָס איך זעה, וויל איך ניט... איך קאָן מיין האַרץ ניט עפענען, ווארום איהר'ט מיך ניט פאַרשטעהן... איהר ווילט מיך ניט פאַרשטעהן און קאָנט מיך ניט פאַרשטעהן, ווארום דאָס גרויסע געווינס האָט אייך אַזוי דעם קאָפּ פאַרדרעהט, אַז איהר זעהט ניט די וועלט פאַר זיך... וואָס איז ווייס זעהט אייך אויס שוואַרץ. און וואָס שוואַרץ זעהט אייך אויס ווייס...

שימעלע סאראָקער. קומט אויס, אַז ס'איז גאָר איין אומגליק, וואָס איך האָב אויסגענומען דאָס גרויסע געווינס?...

ביילקע. פאַר וועמען ס'אַ גליק, פאַר וועמען איין אומגליק... אייער גליק איז מיין אומגליק... (כמעט דורך טרערען.)

שימעלע סאראָקער (חזר'ט איבער איהרע ווערטער). אונזער גליק איז איהר אומגליק... (צום ווייב.) וואָס זאָגסט דו דערויף? פאַרשטעהסט עפּיס אַ וואָרט?

עטי־מעני (צום מאַן). דו זאָגסט דאָך, אַז נאָר איך פאַרשטעה ניט און אַז דו פערשטעהסט אַלסדינג... דאָס זאָגט זי דיר, זי גיט דיר אָנצוהערעניש, אַז זי וויל ניט מיטגעהן צו די גבירים — זי האָט זיי פיינט...

שימעלע סאראָקער (אויפגעבראַכט). אַזוי זאָגסט דו? און איך זאָג אַנדערש! (העכערט מיט אַ טאָן.) איך, אַז איך זאָג געהן — געהט מען! (אַ זעץ אין טיש.) עמך!... שער און אייזען!...

ביילקע (חאַפּט זיך ביים קאָפּ). אומגליקליכע וואָס איך בין! (אנטלויפט.)

עטי־מעני. נו? צו וואָס האָסט דו עס בעדאַרפט? צערייצט אַ קינד...

שימעלע סאראָקער (חאַפּט זיך אויף ווי איין אָפּגעבריהטער). פּעטי־מעטי! ברענג מיך ניט אריין אין כעס!...

עטי־מעני. זאָג מיר נאָר, וואָס סטראַשעסט דו מיך מיט דיין כעס?

שימעלע סאראָקער. דרך ארץ! האַלט ס'מויל! דאַכט זיך, דו ווייסט, ווער איך בין? עמך!!...

עטי־מעני. זעה נאָר, ווער עס האַלט זיך גרויס! נאָדעל־פּאָדעם האָט דיר געלאָזט געריסען!...

שימעלע סאראָקער (אויסער זיך). מיר זאָגסט דו אַזעלכע ווערטער?! מיר?! וואָס אַ יעדער נעמט אַראָפּ דאָס היטעל, אַז איך געה אין גאַס?!

עטי־מעני. יעדער, נאָר ניט איך. ביי זיי ביזט דו אפשר אַ פּריץ, ביי מיר — אַ שניידער אַ פּאַלגוץ!

שימעלע סאראָקער. שווייג, דו צרה, ווארום איך וועל דיר ווייזען, ווער איך בין!

עטי־מעני. ווער די כפּרה — דו קאָנסט האָס ניט דערלעבען!

שימעלע סאראָקער. טפו זאָלסטו ווערען!

עטי־מעני. טפו זאָלסט דו ווערען! (עס עפענט זיך די טיר און עס בע־ווייזט זיך מענדעל דער לאָקיי.)

מענדעל דער לאָקיי (קייעט). אין זאַל וואַרטען אויף אייך געסט.
שימעלע סאַראָקער (אַחאַפּ אויף). געסט?
עטי־מעני. וואָסערע געסט?
מענדעל דער לאָקיי. דער הערר פיין, די מאַדאַם פיין...
שימעלע סאַראָקער (מיט אַ מאָל אויסגעניכטערט זיך). וואָס זשע שווייגסט דו? (צום ווייב.) ערנעסטינע יעפימעווגע! היים שטעלען דעם סאַמאָוואַר! היים דערלאַנגען ווישניק און ווין און איינגעמאַכטס, אַלערליי איינגעמאַכטסען!... (וויל זיך לאָזען געהן.)

עטי־מעני (שלעפּט דעם מאַן צוריק). וואוהין פליהסט דו? אין אַ חאַלאַט ווילסט דו אויפנעמען אַזעלכע געסט? (צום לאָקיי.) וואָס שטעהסט דו, ווי אַ לעה־מענער גולם? זעהסט דאָך, דער בעל־הבית געהט אין אַ חאַלאַט. טראָג איהם אַריין אַהער די קאַפּאָטע! (מענדעל אָפּ.) און איך וועל דערווייל געהן אויפנעמען די געסט. (מאַכט צורעכט אַקעגען שפּיגעל, געהט אָפּ. מענדעל דער לאָקיי ברענגט אַ שוואַרצען סורדעט, טהוט־אָן דעם בעל־הבית. שימעלע פערשפּילעט זיך אויף אַלע קנעפּלעך, בויגט זיך און נייגט זיך, מאַכט אַ רעפּעטיציע, ווי אַזוי ער וועט אַריינקומען און פאָרשטעלען זיך פאַר די געהויבענע געסט. הינטער זיינע פּלייצעס מאַכט איהם מענדעל נאָך מיט אַלע פּישטשעווקעס. מיט ברייטע טריט לאָזט זיך שימעלע סאַראָקער צו דער טיר. מיט די זעלבע טריט געהט נאָך מענדעל. דער פאָרהאַנג פאַלט.)

(ענדע פונ'ם צווייטען אקט.)

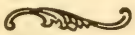

# א. י.: רוסלאַנד אין מלחמה צייט

די אלגעמיינע דעמאָראַליזאַציע. דער פּראָגרעסיווער בלאָק און דער ארבייטער קלאַס.

ס איז זעהר שווער פאַראויס־צוזעהען היינטיגע צייטען, און ווער ווייס — אפשר איידער מיין ברעיף וועט אָנקומען צו אייך וועט איהר שוין האָבען טעלעגראַפישע ידיעות וועגען נייע געשעהענישען אין רוסלאַנד. עס בייט זיך דאָך אַלץ און עס ענדערט זיך, און אָפטמאָל אַזוי בליץ־שנעל, אין אונזער שרעקליכער צייט.

די געשיכטע פון דעם „פּראָגרעסיווען בלאָק" אין דער גאָסודאַרסטווענע דומע איז אייך שוין מסתמא בעקאַנט. דאָס איז געווען דאָס אויסערסטע מיטעל, וועלכעס האָט געזאָלט מאַכען אַ שטאַרקען איינדרוק אויף דער רעגיערונג און שטאַרקער מאַכען דעם איינפלוס פון די געזעלשאַפטליכע קרייזען. פון איין זייט האָט אָט דער בלאָק געזאָלט בינדען די רעכטע עלעמענטען פון דער גאָסודאַרסטווענע דומע — ניט די עקסטראַ־רעכטע פּאָגראָם־פּאַרטיי, נור די איינפאַך־רעכטע עלעמענטען, יענע רעאַקציאָנערע ערד־בעזיצער־בורזשואַזיע, וועלכע האָט זיך שוין צוגעוואוינט צו אַ געוויסען פּאָליטישען איינפלוס אין די רעכטע זעמסטוואָס און אין דער קאָנסערוואַטיווער גאָסודאַרסטווענע דומע, אַזוי שטאַרק צוגעוואוינט, אַז עס האָבען זיך שוין געבילדעט ביי זיי געוויסע טראַדיציעס — זיי האָט מען עס געוואָלט צונויפבינדען מיט דער אָפּאָזיציע כדי זיי זאָלען ניט אַוועקגעהען מיט דער רעגירונג. און פון דער אַנדערער זייט האָט מען געוואָלט אימפּאָנירען מיט דער דאָזיגער פעסטער בלאָק־אָרגאַניזאַציע דער רעגיערונג. אויף וויפעל פאַלש מען האָט דערביי ספּעקולירט, האָט זיך גאַנץ גיך אַרויסגעוויזען.

שוין פון אָנפאַנג אָן זיינען געווען יחידים, וועלכע האָבען אָנגעוויזען, אַז קעמפּפען מיט אַזעלכע עדעלע פּאַרלאַמענטאַרישע מיטלען געגען דער געניטער און אַזוי גוט אויסגעמוסטערטער רוסישער ביוראָקראַטיע הייסט עס אָבזאָגען זיך פון אַ וואָסער עס איז האָפנונג אויף אַ גינסטיגען רעזולטאַט. דער טומעל און די אָנגעשראָקענהייט פון דער ליבעראַלער געזעלשאַפט איז געווען אָבער אַזוי גרויס, אַז די איינציגע שטימען האָבען קיין שום ערפאָלג ניט געהאַט. מען האָט געשטרעבט צו „אחדות"...

דערמיט האָט זיך אָנגעהויבען און דערמיט האָט זיך געענדיגט דער אַקטיווער שריט פון דער אַזוי גערופענער „רוסישער געזעלשאַפט". נאָך דעם ווי דער גרויסער, דער אַלמעכטיגער הערשער פון רוסלאַנד האָט זיך אָבגעזאָגט אפילו אויסצוהערען די רעדעס, וועלכע דער „בלאָק" האָט פאַר איהם צוגעגרייט, איז

אלץ געבליבען רוהיג. ווארום אויב די קאדע־טען האט זיך איינגעגעבען צו „בינדען" די רעכ־טע גרופּען פון דער דומע — די „אָקטיאַבריס־טען", דעם „צענטר", די „נאַציאָנאַליסטען" — און צווינגען זיי אָננעהמען געוויסע ליבעראַלע בעשלוסען, איז דאָס געווען נור אַ נצחון אויף'ן פּאַפּיר און וועגען זיין פּראַקטישען ווערט איז נאָך געווען זעהר פריה צו רעדען. דער איינ־ציגער פּראַקטישער רעזולטאַט איז דענסטמאָל געווען נור דאָס וואָס דאָס גאַנצע לאַנד האָט געזעהען, ווי וועניג די רעגירונג רעכענט זיך מיט'ן בלאָק. דאָס איז געווען יענער „נצחון", וועלכען דער ל י נ ק ע ר טייל פון'ם בלאָק האָט אויסגעקעמפּפט. פיעל גרעסער איז אָבער געווען דער נצחון פון דעם ר ע כ ט ע ן טייל פון'ם בלאָק. זיי, די אָקטיאַבריסטען און נאַציאָנאַליסטען, האָבען אויך געהאַלטען געבונ־דען די צווייטע העלפט. און זיי האָבען טאַקי ווירקליך און ערנסט געבונדען די אָפּאָזיציע, וועלכע האָט פערלאָרען די פרייהייט ארויסצו־טרעטען ו ו ע ן זי וויל און ו ו י א ז ו י זי געפינט עס פאַר בעסער. די קאַדעטען, וועלכע האָבען געלערנט מיט די אָקטיאַבריס־טען און נאַציאָנאַליסטען אַ נייעם קאַפּיטעל פאַרלאַמענטאַרישען תלמיד, זיינען געצוואונגען געווען אויסצוהאַלטען ביז צום לעצטען מאָמענט און האָבען געמוזט... שווייגען.

און עס האָט לאַנג ניט געדויערט, און יע־דער האָט שוין געקענט זעהן, ווי טיעף מען איז אריינגעפאַלען אין דעם זומפּף און ווי הילפלאָז עס שטעקט דאָרט די אָפּפּאָזיציע...

אין די ה ו י פ־ ק ר י ז ע ן האָט מען בעשלאָסען ניט צונויפצורופען די דומע צו דעם פעסט־געזעצטען טערמין. מען האָט עס אונבעדינגט געוואָלט דורכפיהרען ניט נור צוליעב דעם, ווייל מען האָט מורא געהאַט פאַר דער דומע, נור הויפּטזעכליך ווייל מען האָט געוואָלט מיט איהר מאַכען אַן ערנסטע פּראָ־בע — צי וועט זי זיך ווירקליך ראַנגלען פאַר איהר עקזיסטענץ אָדער זי וועט אָננעהמען ווי־דער אַ בייזע רעזאָלוציע און וועט זיך דער־מיט בעגנוגענען.. דער פרעמיער ג אָ ר ע ־ מ י ק י ן האָט ערקלערט גאַנץ אָפען, אַז ניט מיט דער דומע און ניט מיט דער רעגירונג גופא האַלט ער ניט פאַר נויטיג צו רעכענען זיך. פאַר איהם — האָט ער געזאָגט — איז מאָסגעבענד נור איין איינציגער מענש, דער זעלבסטהערשער, דער רוסישער צאַר — און מעהר קיינער ניט.

דאָס זיינען געווען ניט קיין פּוסטע ווער־טער און ניט קיין איינפאַכע סטראַשונקעס. גאָ־רעמיקין האָט די לעצטע וואָכען כמעט אינגאַנ־צען ליקווידירט דעם מיניסטאָרען־ראַט און גע־טהאָן אלץ וואָס ער אליין האָט געפונען פאַר נויטיג. אויף די זיצונגען פון'ם מיניסטאָרען־ראַט האָט ער אפילו ניט געגעבען קיינע בע־ריכטען וועגען זיינע אַאודיענצען ביים צאַר און וועגען דעם, וואָס ער קלערט צו טהאָן מיט דער דומע.

און אויך אין מיניסטאָרען־ראַט גופא האָט עקזיסטירט אַן אונצופרידענהייט מיט די זעלבסטהערשער־טענדענצען פון דעם פרעמיער, מען האָט זיך אָבער גאַנץ ווייניג געקימערט וועגען דעם. די הויפּט־מיטגליעדער פון דעם מיניסטאָרען־ראַט געהערען צו די עקסטראַ־רעכטע. דער נייער לאַנדווירטשאַפטס־מיניס־טער נ אַ א ו מ אָ ו, וואָס איז געקומען אויף קריוואָשעאינ'ס אָרט, איז אַ קרוב פון די ב י י ד ע כ ו ו אָ ס ט אָ ו ו ס, פון דעם אינערן־מיניסטער און יוסטיץ־מיניסטער. די משפחה, אַלזאָ, האָט דאָ דריי מיטגליעדער, וועל־כע געהערען אַלע צו די עקסטראַ־רעכטע. דער נייער וועג־מיניסטער ט ר ע פּ אָ ו ו גע־הערט צו די הויפּט־אָרגאַניזאַטאָרען פון עקסט־ראַ־רעכטען פליגעל פון גאָסודאַרסטוועגעם סאָ־וועט. דאָס זיינען אלץ יענע עלעמענטען פון דער רעגיערונג, וועלכע מען קען איגנאָרירען וויפיעל מען וויל און בלייבען פונדעסטוועגען גאַראַנטירט, אַז אויב עס וועט קומען צו גרויסע פאָלקס־עקצעסען און אונרוהען קען מען זיך אויף זיי גאַנץ רוהיג פערלאָזען... און נאָך פיעל מעהר אפילו...

אין דער געזעלשאַפט האָט זיך גענומען בע־ווייזען אַ גרויסע אויפרעגונג. אין געוויסע קרייזען פון דער אָפּאָזיציע האָט מען פאַרגע־שלאָגען צו לאָזען וויסען תיכף דער רעגיערונג, אַז מען וועט זיך ניט אָבשטעלען פאַר קיין שום מיטלען כדי אויף דעם ענערגישעסטען אופן צו פּראָטעסטירען און רעאַגירען געגען דעם נייען פערניכטונגס־קאַמפּף אַנטקעגען דער דומע. קיין ערפאָלג אָבער האָבען די פאַרשלאָגען ניט גע־האַט און ניט געקאָנט האָבען. די אָפּאָזיציע איז געבונדען צום בלאָק. די אָפּאָזיציע ווייסט שוין איצט גאַנץ גוט, אַז אויף דער צווייטער העלפט פון'ם בלאָק קאָן מען זיך נ י ט פער־לאָזען, זי איז אָבער פ אַ ק ט י ש פעראייי־ניגט מיט'ן בלאָק. שוין איינינע פּרוואָטע אונ־טערהאַנדלונגען האָבען קלאָר בעוויזען, אַז ביי די ערשטע ערנסטע פּראָבען וועט דער בלאָק ניט אויסהאַלטען. די עקסטראַ־רעכטע אַרבייטען אויף דערווייל, זיי זיינען פ אַ ק ט י ש נע־הענטער צו געוויסע עלעמענטען פונ'ם בלאָק, זיי האָבען פ אַ ק ט י ש אַ פיעל גרעסערען איינ־פלוס אויף געוויסע גרופּען פון'ם בלאָק. און עס פעהלען היינט ניט קיין נביאים אין פעט־ראָגראַד אין די דומע־קרייזען, וועלכע זיינען איבערצייגט, אַז ניט נור איינציגע פעררעטער נור גאַנצע גרופּעס וועלען אָפּפאַלען פון דעם בלאָק ביי זיינע ערשטע ערנסטע אַרויסטרעטונ־גען...

און אָט אינמיטען פון דעם דאָזיגען ווייר־וואַר, אין וועלכען עס זיינען אריינגעפאַלען די

גרעסטע און איינפלוסרייכסטע רוסישע פּאָליטישע פּאַרטייען, האָט מען אין געוויסע קאַדעטען־קרייזען גענומען רעדען וועגען דעם, אַז מען מוז תיכף אומקעהרען זיך צו דער אַלטער טאַקטיק און קאָאָרדינירען די גאַנצע אַרבייט מיט דער אַרבייט פון די לינקע דומע־פּאַרטיען — ד. ה. סאָציאַל־דעמאָקראַטען און טרודאָוויקעס...

איז דאָס מעגליך?

אין וועלכען צושטאַנד געפינען זיך יענע גרופּעס אַליין?

אין וועלכען צושטאַנד געפינט זיך בכלל די לעצטע טעג די רוסישע אַרבייטער־וועלט?

צוערשט מוז מען פּערענטפערן די לעצטע פראַגע. אין דער געפעהרליכסטער לאַגע געפינט זיך היינט די רוסישע אַרבייטער־וועלט, און פונדעסטוועגען די איינציגע פּאָליטישע, רעאַל־פּאָליטישע קראַפט איז זי היינט, נור זי...

נישט פיעל דאַרף געזאָגט ווערען כדי צו ערקלערען דעם אמת'ן זין פון דער דאָזיגער טראַגישער פאָרמעל.

דער רוסישער אַרבייטער האָט זיך זעהר שטאַרק געוואַקעלט די ערשטע חדשים פון דער מלחמה. ער האָט גאַנץ גוט געזעהן אי דעם אויסערען, דעם פרעמדען פיינד, אי דעם אינערען, דעם אייגענעם פיינד. ביי אַ געזונטער פּאָליטישער אַטמאָספערע אין לאַנד וואָלט דער אַרבייטער פערשטאַנען די אויפגאַבען, וואָס שטעהען פאַר איהם. אַנדערש איז אָבער ביי דער פער'סם'טער פּאָליטישער אַטמאָספערע, וואָס הערשט איצט אין רוסלאַנד. אויסער דעם, זיינען די מעהר־וועניג פּאָליטיש ענטוויקעלטע אַרבייטער־פיהרער שוין לאַנג אַרעסטירט. די אַרבייטער־פּרעסע איז אונטערדריקט. די אַלגעמיינע ליבעראַלע פּרעסע האָט זיך ביז דער לעצטער דומע־סעסיע פערנומען מיט פּאָליטישע חנדעלעך און אינטריגעס — מען האָט געוואָלט איינרייִדען אַ קינד אין בויך דער רעגיערונג, געוואָלט אַריינגאַרען אין דעם בלאָק די רעאַקציאָנערע דומע־פּראַקציעס, קאָקעטירט מיט'ן נייען ווערטעלע „פאָלקס־אַחדות" און דעמאָראַליזירט דערמיט די גאַנצע עפענטליכע מיינונג פון לאַנד. און דער אַרבייטער — דער יחיד פונקט אַזוי ווי די גרויסע הונדערט־טויזענדער מאַסע — איז געבליבען פּאָליטיש איינזאַם.

אפילו נאָך דעם ווי מען האָט פערשיקט קיין סיביר זעקס סאָציאַל־דעמאָקראַטישע דעפּוטאַטען, אפילו נאָך דעם ווי מען האָט דערשאָסען אַזוי פיעל אַרבייטער אין איוואַנאַוואָ וואָזנעסענסק, אפילו נאָך די לעצטע מאַסען־אַרעסטען צווישען די אַרבייטער — האָט מען זיי ניט געלאָזען אויסטרעטען אָפען. דאָס הייסט, ניט די רעגיערונג, נור יענע, וועלכע האַלטען זיך פאַר בערעכטיגט צו געבען עצות דער אַרבייטערוועלט. און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז די דעמאָראַליזאַציע האָט דורכגעדרונגען טיעף און טיעפער אין דער אַרבייטער וועלט.

דערצו זיינען נאָך צוגעקומען איינינגע ספּעציעלע פאַקטאָרען. די פאַבריקען און זאַוואָדען זיינען פערפלייצט מיט אַרבייט. דער אַרבייטער איז פערנומען טאָג און נאַכט. דער אַרבייטער פערדיענט היינט פערהעלטניסמעסיג פיעל מעהר. און חוץ דעם ווערט דער אַרבייטער בעפרייט פון מיליטער דיענסט. דאָס הייסט, אַז זיין לעבען געפינט זיך אין אַ געוויסער ריזיקע אויב ער סטרייקט און טרעט אַרויס געגען דער רעגיערונג. און דאָס איז גאָר פון אַן אַנדער מין. עס איז ניט יענע ריזיקע בעת דער אַרבייטער געהט אַרויס אויף דער גאַס צו פּראָטעסטירען און טרעפט זיך דאָ מיט די קאָזאַקען־באַנדעס...

און די אַרבייטער־וועלט לעבט איבער היינט טראַגישע מאָמענטען. מען דריקט זי פון אַלע זייטען. אמאָל בויגט זי זיך, אמאָל ווערט דער גרויסער באַרג צושפּאָלטען...

אָט האָבען זיך אָנגעהויבען די וואַהלען צווישען די אַרבייטער כדי אויסצואַוועהלען אַרבייטער פאָרשטעהער צו די מיליטער־אינדוסטריע קאָמיטעען. מען האָט אַגיטירט געגען און פיר, קיין פערזאַמלונגען אָבער האָט מען ניט ערלויבט. און אָט צווישען דעם טומעל, צווישען דעם פּאָליציי־טעראָר, צווישען די פערשיעדענע מישמאַש שטימען, האָט מען אין פיעל ערטער אויסגעקליבען די וואַהל־מענער. איצט האָבען געזאָלט פאָרקומען די אמת'ע וואַהלען שוין פון די פאָרשטעהער גופא. ווי אַזוי האָט עס זיך געענדיגט? אין מאָסקווע, מיט אַ גרויסען סקאַנדאַל און אין פּעטראָגראַד האָט שוין די רעגיערונג גאָר ניט צוגעלאָזט צו די וואַהלען...

אין מאָסקווע האָט אַ טהייל פון די וואַהל־מענער געפּרובט בעווייזען, וואָס פאַר אַ שענדליכע ראָלע די אַרבייטער קומט אויס היינטיגע צייטען צו שפּיעלען. זיי האָבען געפאָדערט, אַז אַלע אַרבייטער זאָלען זיך אָבזאָגען פון די וואַהלען ביז פּאָליטישע פרייהייט וועט גאַראַנטירט ווערען. קיין ערפאָלג האָבען זיי אָבער ניט געהאַט. נור 16 פּערזאָן זיינען אַוועקגעגאַנגען, אָבגעזאָגט זיך אַנטהייל צו נעהמען אין דער קאָמעדיע, עטליכע און זעכציג זיינען יא געבליבען און אויסגעוועהלט עטליכע פאָרשטעהער.

אין פּעטראָגראַד איז דאָס שוין אַזוי ווייט ניט געקומען. אין פּעטראָגראַד האָבען זיך די אַרבייטער אַרויסגעוויזען פיעל אויפגערעגטער. דאָ האָט מען שוין געוואוסט, אַז אין מאָסקווע האָט די פּאָליציי געוואָלט תיכף אַרעסטירען די אַרבייטער, ווי זיי זיינען נור אַרויסגעגאַנגען פונ'ם וואַהל־קאָל. אין פּעטראָגראַד זיינען די אַרבייטער געווען קלוגער און די רעגי־

רונג קלוגער. מען האָט איינפאַך געפו־נען פאַר איבעריג די גאַנצע קאָמעדיע.

ווי איהר זעהט פון די דאָזיגע קורצע ידיעות — איך קאָן זיך דאָ היינט ניט אריינלאָזען אין געגנויע פאָרשונגען וועגען דעם — הערשט אַ שאַרפער קריזיס אין דער פּאַראַליזירטער רוסי־שער ארבייטער־וועלט. און ניט די ארבייטער אַליין, ניט די סאָציאַליסטישע פּאָליטישע גרו־פּעס זיינען אימשטאַנד היינט ארויסצוטרעטען אָפען, מיט אַן אָפענעם קלאָרען פּראָגראַם, מיט קלאָרע פאָדערונגען, מיט בעשטימטע לאָזונגען. די גאַנצע אומגעבונג איז פער'סמ'ט...

און נאָך אַלעמען, ווי מען זאָל זיך ניט דרע־הען קומט מען דאָך אַלץ אין רוסלאַנד צו דער איינציגער פראַגע, וועלכע בעהערשט דאָס גאַנ־צע לאַנד:

— וועלכער פיינד איז געפעהרליכער פאַר'ן פאָלק און פאַר'ן לאַנד?

— ווער רואינירט מעהר רוסלאַנד?

— געגען וועלכען פיינד זאָל מען מאָבילי־זירען די כחות?

און בעת מען שטעלט זיך די פראַגע, געגען וועמען צו מאָביליזירען זיך, זעהט מען זיך ארום, אַז באַלד־באַלד, און עס וועט ניט זיין וואס צו מאָביליזירען, אַז אַלע כחות זיינען שוין פער־ברויכט, מען איז שוין בכלל אָהן כחות.

אָט אַזוי קומט פאַר אַ צופאַלענ יש צווישען די פּאַרטייען אין רוסלאַנד. די ליבע־ראַלע בורזשואזיע זוכט זיך נייע פערבינדעטע אין די רייהען פון די לינקע עלעמענטען. דאָ הערשט אָבער אויך אַן אייגענער, אַן אינערער קריזיס. און די גאַנצע לאַגע בעהערשט די רעגיערונג, וועלכע האָט מעהר פון אַלעמען בעהאַלטען זיך כחות און פערמאָגט פערשיעדע־נע מיטלען. און די רעגיערונג — דאָס איז די הויף־פּאַרטיי, די הויף־קליקע.

דאָך, צווישען דער גרויסער צופאַלעניש איז פאַראַן איין כח, וואס איז אַלץ נאָך געבליבען גאַנץ און גרויס, ניט קוקענדיג אויפ'ן אינערען קריזיס: די רוסישע ארבייטער־וועלט. אמת' זי שטעהט נאָך היינט אָהן אַ פעסטען פּראַקטישען פּראָגראַם פאַר דער צייט בעת דער קריעג דויערט. אָבער אַלע פער־שטעהען, אַז דאָס רוסישע לעבען קאָן אַראַב־רוקען זיך פונ'ם טויטען־פּונקט נור דורך דער אָנשטרענגונג פון דער ארבייטער־וועלט. און אַלע וואַרטען. אין פעטראָגראַד רעדט מען געוועהנליך וועניגער פון אַלץ פון דער אריינמישונג פון דער ארבייטער־מאַסע, זי איז אָבער שטענדיג די פערספּעקטיווע, וואס יעדער פידלט זי בעת ער רעדט.

דאָס אַקטיוו ארויסטרעטען פון דעם רוסישען ארבייטער האָט די לעצטע יאָהרען געשפּיעלט אַזאַ גוואַלטיגע ראָלע אין דעם רוסישען פּאָלי־טישען לעבען און פיעל מעהר וועט עס נאָך שפּיעלען אין דער נאָהענטער צוקונפט. ווי אַזוי דאָס וועט קומען — ווייסט מען ניט, עס וועט אָבער קומען...

דערויף דאַרף מען זיך ריכטען, דאָס דאַרף מען ערוואַרטען אין רוסלאַנד...

---

ה. רויזענבלאַט

# אין אַ ווייסער נאַכט

קלינג ״ ״ קלאַנג... שוין האַלבע נאַכט.
היינט וועל איך פאַר דיר שפּאַנען
אַ גילדען שליטעלע
מיט זיבען ווייסע שוואַנען.

דעם בלויען שטראַהלען־וועג,
פון שטערען־שיין געשפּונען,
וואָס פיהרט צום חלום־לאַנד
האָב איך שוין אויסגעפונען.

נאָר שטיל — עס איז אַ סוד —
און קיינער טאָר ניט הערען:
דאָס חלום־לאַנד מיינס ליעגט
ביים זוים פון מאָרגענשטערען.

איצט שליס די אויגען צו
און איך וועל לייכט בערירען,
די זיסע ליפּלעך דיר,
און ס'כשוף וועט פּאַסירען...

אַהוש... אַהוש... אַהוש...
איהר זיעבען ווייסע שוואַנען,
צום שעהנעם חלום־לאַנד
נעמט גיך אונז צו פון דאַנען.

אין ווייסען ווינטער־שטויב,
אין בלייכען שיין, אין קאַלטען,
וועט שליטעל און געשפּאַן
מיט אונז זיך לייכט בעהאַלטען...

שאַ... שטיל... דער שליטען שוועבט
און לאַנג וועט ניט געווערען —
דאָס חלום־לאַנד מיינס ליעגט
ניט ווייט פון מאָרגען־שטערען.

לעאָ דייטש:

# לייזער צוקערמאַן — דער בעליעבטעסטער איד אין דער רעוואָלוציע

פון דער סעריע „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג“.

ס א בעזונדערען פערגניגען נעהם איך זיך צו פערצייכנען מיינע ערינערונגען וועגען דיזען מערקווירדיגען מענשען.

איך האָב געקענט, ווען ניט אלע ביז איינעם, דאָך די גרעסטע מעהרהייט פון די טיילנעהמער אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג פון די 70ער און 80ער יאָהרען — קריסטען אזוי ווי אידען. צווישען זיי זיינען געווען ניט ווייניג אזעלכע, וואָס זיינען געשטאַנען העכער פון דורכשניט מיט זייערע גייסטיגע און מאָראַלישע מעלות, מיט זייער אָפּפערווילליגקייט, מיט זייער גרייט זיין אויף מסירת נפש צו יעדער רגע. לייזער צוקערמאַן איז פערבליבען אין מיין זכרון אלס דער גלענצענדסטער פאָרשטעהער פון אָט דער קלאַסע מענשען, איבערגעגעבענע צו דער הייליגער זאַך מיט לייב און מיט לעבען. אין איהם האָבען זיך ווי פעראייניגט אלע בעסערע אייגענשאַפטען פון אונזער נאַציאָנאַלען כאַראַקטער און ער איז אבסאָלוט פריי געווען פון אונזערע נאַציאָנאַלע חסרונות. דערפאַר, ניט קוקענדיג אויף זיין דורכאויס „אידישען“ אויסזעהן און זיין זעהר שלעכט רוסיש ריידען, האָבען קריסטען, וואָס האָבען אזוי אידען ניט איבריג ליעב געהאַט, געהאַלטען איהם פאַר אַן „אויסנאַהמע“ און ניט נור זיך פערטראַגען צו איהם מיט סימפּאַטיע, נאָר אויך ליעב געהאַט פון גאַנצען האַרצען. ער פון זיין זייט איז זיי ניט געבליבען קיין בעל חוב — ער האָט באמת ליעב געהאַט אלע מענשען — פאַר איהם האָט, לויט דעם וואָרט פון יעוואַנגעליום, ניט עקזיסטירט „ניט קיין איד און ניט קיין גריך“.

עס איז שווער, און אפשר אין גאַנצען אונמעגליך, ניט זייענדיג קיין קינסטלער, בלויז פון זכרון, צו מאָהלען פול און לעבעדיג די געשטאַלט פון אזא מענשען, ווי לייזער איז געווען. איך וועל זיך דארום בענוגענען דערמיט, וואָס איך וועל זיך טיילען מיט מיינע לעזער מיט מיינע פּערזענליכע ערינערונגען און מיט די נאָטיצען, וואָס זיין יוגענד־פריינדין, אמאַליע ראַטנער, שפּעטער די פרוי פון דר. סעמיאָן לוריע, וועגען וועלכער איך האָב שוין דערצעהלט, האָט צונויפגעשטעלט פאַר מיר.

* * *

ל. צוקערמאַן איז געבאָרען געווארען אין יאָהר 1852 אין מאָהילעוו ביי א פערמעגליכער און בכבוד'ער פאַמיליע. זיין פאָטער איז געווען א מענש פון שטרענגע מדות און טיעפער פרומקייט. די גאַנצע פאַמיליע איז געווען שטאַרק געאַכטעט אין שטאָדט — ערשטענס דערפאַר, וואס לייזער'ס פאָטער, ר' יוסף צוקערמאַן, האָט געשמ'ט פאַר א גרויסען למדן, און צווייטענס, איז לייזער'ס פאָטער געווען פון די ערשטע גבירים פון שטאָדט, און דערצו נאָך א בעל צדקה, וואָס פלעגט געבען נדבות מיט א ברייטער האַנד.

דאָך, ניט קוקענדיג אויף די דאָזיגע, דאַכט זיך, גינסטיגע פרומקייט, האָט דער קליינער לייזער'ל פערבראַכט זיין קינדהייט זעהר טרויריג.

די ערקלערונג איז, וואָס אין יענער פינסטערער צייט אין רוסיש אידישען לעבען, האָבען אידישע קינדער, בעזונדערס אין דער פּראָווינץ, בוכשטעבליך ניט געוואוסט וואָס הייסט שפּיעלען, פערברייגגען: די קלענסטע קינדערשע שטיפעריי איז פעררעכענט פאַר אַן עבירה, פאַר וועלכער דער שולדיגער דארף שטרענג בעשטראַפט ווערען. אָרימע קינדער, וועלכע האָבען אויף זיך קיין אויג ניט געהאַט, האָבען ווייניגסטענס געהאַט די פּריווילעגיעס, וואס זיי האָבען פריי געקענט ארומלויפען אין גאַס. קינדער פון רייכע און מיוחסים האָבען געדאַרפט זיין אַרטיגע קינדער, האַלטען שטאַט, פיהרען זיך ווי גרויסע און פערברייגגען זייער פרייע צייט ביי עפּעס א ספר.

גראָד איז לייזער געווען א לעבעדיגער, שטיפערישער אינגעל, מיט א פרעהליכען כאַראַקטער. נו, נו — האָט ער שוין געלייזט דערפאַר אי אין חדר אי אין הויז. איינמאָל האָט ער אָנגעשריבען א בייז ליעדעלע אויפ'ן רבי'ן. ער איז געכאַפּט געווארען ביי דער האַנד און האָט בעקומען שטאַרק געשמיסען. אוים נקמה האָט ער שוין גענומען שרייבען ליעדער אי אויפ'ן טאַטען אי אויפ'ן רבי'ן — פערשטעהט זיך, אין אידיש. (ער האָט אויך געשריבען גאָר ניט קיין שלעכטע אידישע ליעדער.)

ווען ער איז אַלט געווען 14 יאהר, האָט ער זיך צופעליג בעקענט מיט צוויי אינגלאך, וואס זיינען אויסגעוואַקסען אונטער גאָר אַנדערע אומשטענדען. איינער פון זיי איז געווען פּנחס אַקסעלראַד, דאַמאַלס א שילער פון לעצטען קלאַס גימנאַזיע. אָבער ער האָט שוין דאַמאָלס געהאַט

דעם טאַלאַנט צו מאַכען זיך תלמידים. ער איז נאָך ניט געווען קיין סאָציאַליסט, נור א משכיל אויפ׳ן רוסישען שניט — פאַר אויפקלערונג און פּראָגרעס געגען פינסטערניס און אבערגלויבען, אָבער מיט א היבשער מאָס „ניהיליזם", וואס איז געוואָרען די מאָדע פון די פאָרטגעשריטענע רוסען אין די 60ער יאָהרען פון 19טען יאָהרהונדערט.

אַקסעלראַד׳ס איינפלוס אויף זיינע חברים איז געווען אַזוי גרויס, אז די פרומע טאַטעס פון מאָהילעוו האָבען אויף איהם געקוקט ווי אויף א בייזען גייסט, וועלכער האָט זייערע קינדער אראָבגעפיהרט פון וועג.

אז אַקסעלראַד׳ס איינפלוס אויף דעם לעבעדיגען, פעהיגען לייזערן, וועלכער איז דערצו נאָך געווען מיט דריי־פיער יאָהר אינגער פון איהם, האָט געדאַרפט זיין געוואַלדיג, קען מען זיך משער זיין. די ערשטע פּעולה, וואס לייזער האָט געמאַכט, איז וואס ער האָט זיך שנעל אויסגעלערנט רוסיש און גענומען שלינגען גוי׳אישע בי־כער. ער האָט שוין געלערנט אליין פאַר זיך אין זיין פעטער׳ס שוהל — אין „צוקערמאַנ׳ס שוהל". די סכנה אין דער היים איז געווען גרעסער, פלעגט ער מיטנעהמען די ביכער אין שוהל, האַלטען זיי אין דער גמרה און אַזוי אַן איינגעבויגענער איבער דעם גראָבען פאַריאַנט, פלעגט ער אָבשטעהן גאַנצענע טעג.

האָט געטראָפען, אז איינמאָל איז זיין פאָ־טער פאַרבייגעגאַנגען פאַרביי דער שוהל און איהם האָט זיך פערוואָלט א קוק טהאָן אויף זיין געראָטענעם לייזער׳קען, וואָסערע חריפות ער ווייזט דאָרט ביי דער גמרא. לייזער איז אַזוי פערנומען געווען מיט זיין פערבאָטענער בע־שעפטיגונג, אז ער האָט ניט געמערקט, ווי דער טאַטע איז אריינגעגאַנגען. דער טאַטע ווידער האָט גאָר אָנגעקוואָלען פון זיין זוהנ׳ס התמדה, און ער האָט זיך פערנומען צו־גנב׳ענען מיט שטי־לע טריט, כדי איבער זיין פּלייצע א קוק צו טהאָן אין וואָס פאַר א שווערען ענין זיין זוהן האָט זיך דאָס פערטיעפט... און שטעלט זיך פאָר זיין גרויל, ווען אויף די הייליגע בלעטער פון דער גמרא האָט ער דערזעהן ליגען א טריף־פסול !...

מיט ווערטער איז אונמעגליך צו בעשרייבען דעם איינדרוק, וואס דאס האָט געמאַכט אויף דעם שטרענגען, פרומען טאַטען. לייזער האָט קיינמאָל ניט געקענט פערגעסען די סצענע.

ווען ער האָט אומגעקעהרט זיין קאָפּ האָט ער פאַר זיך דערזעהן דעם פּנים פון א מת. דאס איז אבער געווען א לעבעדיגער מענש, זיין טאַ־טע. גרויסע טראָפּענס טרעהרען זיינען איהם גערונען איבער די באַקען. לייזער׳ן האָט מען אויף א גאַנצע נאַכט צוגעבונדען א שטעהעדי־גען צום בעט. דעם טריף־פסול האָט מען פער־ברענט. סך הכל איז דאָס געווען א דראַמע פון שילער׳ן, וועמען עס איז געוויס ניט איינגעפאַ־לען, אז פאַר לייענען זיינע טיעף־מענשליכע ווערק זאָל מען עמיצען אזוי הארט בעשטראָפען.

* * *

דעם אינגעל האָט מען געשטעלט אונטער א שטרענגער אויפזיכט, ניט ארונטערגענומען אַן אויג פון איהם, ניט אבגעלאָזען אויף א טריט. זיין „פערפיהרער", פּנחס׳ן, האָט מען געטריבען פאַר א מייל פון הויז. דער רייכער פע־טער האָט גענומען ארבייטען, מען זאָל איהם אין גאַנצען פעריאַגען פון שטאָדט, אבער פאַר׳ן ארימען, פעהיגען שיעלער האָבען זיך איינגע־שטעלט די לעהרער.

לייזער, אָבגעריסען פון אלע און פון אלע־מען, האָט זיך גענומען קוועלען מיט אזא לעבען. ער האָט שוין געהאַט א שטיקעל בעגריף וועגען דער וועלט — וואס ער האָט זיך אָנגעהערט פון אקסעלראַד׳ען און אנדערע חברים, וואס ער האָט זיך פון די ביכער דערוואוסט — און ער האָט גענומען פּלאַנעווען צו אנטלויפען פון דער היים, אָנקומען ערגיץ אין א שוהלע און שטודירען.

די אויפקלערונגס בעוועגונג, וואס האָט דאַ־מאַלס ארומגעכאַפּט די אידישע קרייזען, האָט שוין געהאַט דערגרייכט אויך אזא שטאָדט ווי מאָהילעוו, און צווישען לייזער׳ס בעקאַנטע האָ־בען זיך שוין געפונען אזעלכע אידען, וואס האָ־בען איהם צוגעגעבען מוט. עס האָט זיך אפילו געפונען א בחור׳ל, וואס האָט געוואָלט לויפען צו־זאַמען מיט איהם. דער ציעל איז געווען זשי־טאָמיר, וואו עס איז, ווי בעקאַנט, געווען א ראַ־בינער שוהל. אבי נור דערגרייכען זשיטאָמיר, האָבען זיך געטראַכט די נאַאיווע יונגע לייטליך, דאָס איבריגע איז שוין א קליינינקייט. די על־טערן אליין וועלען איינזעהן, אז אזוי איז בע־סער און וועלען שיקען געלד אויף צום לעבען און צו לערנען.

פּנחס אקסעלראַד איז נאַטירליך געווען דער קאָפּ פון דער פערשווערונג. ער האָט געקראָגען געלד און האָט געדונגען פאַר זיי א צימער הינ־טער דער שטאָדט, וואו ער האָט זיי בעזעצט, כדי דער פוהרמאַן, וואס וועט זיי פיהרען, זאָל ניט וויסען וועמען ער פיהרט און זיי ארויסגעבען צו די עלטערן אין דער האָפנונג אויף א גוטער בעלוינונג.

פון אָנפאַנג איז אלץ געגאַנגען כשורה. די צוויי הונגעריגע און דורשטיגע נאָך בילדונג בחורים האָבען אונבעמערקט פערלאָזען די שטאָדט. צום אונגליק האָט זיי אויף א סטאַנ־ציע דערקענט אין איינגעהער צו זיי אין הויז, וועלכער האָט גלייך טעלעגראַפירט צו זייערע על־טערן. מען האָט זיך שוין געהאַט געכאַפּט. מען האָט זיך גלייך אוועקגעלאָזען נאָך זיי און אין האָמעל האָט מען זיי אָנגעיאָגט.

זיך צוריקגעקעהרט אהיים, איז לייזער אריינ־געפאַלען אין א טיעפע מרה שחורה. דער פאָ־טער האָט איהם ערקלערט, אז ווען ער, לייזער, קעהרט זיך ניט אום צום דרך הישר און ווערט

א איד ווי אלע אידען, ווי ער איז עס געווען, איידער ער האָט זיך מיט אקסעלראד'ען בעקענט, האלט ער איהם מעהר ניט פאר זיין זוהן. לייזער האָט געקענט זיין פאָטער'ס שטריינגען כאַראקטער — א ווארט איז ביי איהם געווען א וואָרט. פון נאָך אמאָל אנטלויפען האָט שוין קיין רעדע ניט געקענט זיין. זיין לאגע איז געווען א פערצווייפעלטע. ניט איינמאָל האָט ער א טראכט געטהאָן וועגען אן אויסוועג דורך זעלבסטמאָרד. דאָס איינציגע וואס האָט איהם אָבגעהאלטען דערפון — איז געווען די געוואָהנהייט פון קינדהייט אָן, וועלכע האָט זיך ביי איהם מיט דער צייט ענטוויקעלט אין א שטאַרקע בעדערפניס — אויסצוגיסען זיינע איבערלעבונגען אין ליעדער. ער האָט זיך איצט מיט א בעוונדערן חשק גענומען דערפאר און זיינע ליעדער — נאַטירליך, אין מאַנוסקריפּט — האָבען זיך פערשפּרייט צווישען די מאָהילעווער אידישע יוגענד און פלעגען שטאַרק אויסנעהמען. דער יונגער פּאָעט האָט אין זיי מיט גרויס הומאָר, וואס איז אין איהם איינגעבאָרען געווען, אָבגעלאכט פון די אידישע קהלה לייט און זייערע לעכערליכע פיהרונגען.

צו דערזעלבער צייט האָט ער אויך גענומען שרייבען פּראָזע — אין אידיש און לשון קודש — און מאנכע פון זיינע זאכען, וואס זיינען געשריבען געווען מיט אן אונצווייפעלהאפטען טאלאנט, זיינען געווען געדרוקט אין „המליץ" און אין אנדערע אידישע אויסגאבען פון יענער צייט.

פאר דער צייט האָט אקסעלראד געענדיגט די גימנאזיע און איז אָנגעקומען אין קיעווער אוניווערזיטעט. דאָרט איז ער געווארען א סאציאליסט און איז צוגעשטאנען צו דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג, וואס האָט דאמאלס ארומגעכאפּט אין רוסלאנד די שטודירענדע יוגענד פון אלע נאציאנאליטעטען, שטאנדען און קלאסען. און ווען אקסעלראד איז געקומען אויף די וואקאַציעס קיין מאָהילעוו, האָט ער שוין פּראפּאגאנדירט צווישען דער דאָרטיגער יוגענד ניט גלאט אויפקלערונג, נאָר סאציאליזם. אין גאָר גיך איז איהם געלונגען צו גרינדען א קרייזעל, אין וועלכען אויך לייזער צוקערמאן איז אריינגעטרעטען. און ווען אקסעלראד איז אוועקגעפאָהרען, איז צוקערמאן געווארען דער קאָפּ און די נשמה פון קרייזעל. מיט'ן גאנצען פייער פון זיין נשמה האָט ער זיך אָבגעגעבען צו דער נייער לעהרע וועגען ענדערן די עקזיסטירענדע אָרדנונג און בעשאפען א נייע וועלט אָרדנונג פון אמת'ער ברידערליכקייט און גלייכהייט.

אן אידעאליסט און אן ענטוזיאסט פון דער נאטור, וועלכער איז נאָך דערצו, ווי מיר האָבען געזעהן, אליין פיעל אויסגעשטאנען פון דעם שוידערליכען דרוק פון די פינסטערע כחות, האָט ער אין סאָציאליזם דערזעהן א לעהרע פון פערזענליכער ערלייזונג. ער האָט ליידענשאפטליך פּראפּאגאנדירט און ליידענשאפט איז אָנשטעקיג. זיין פּראפּאגאנדא האָט געהאט אונגעהייערען ערפאָלג. אָבער דאָ איז ער שיער ווידער ניט געטראָפען געווארען פון אן אונגליק: ער האָט ליעב געקראָגען א מיידעל, וועלכע האָט געהערט צו זייער קרייזעל, ער האָט אָבער קיין געגענליעבע ניט געפונען. איז ער ווידער פערצווייפעלט געווארען און ווידער זיינען געקומען די געדאנקען וועגען זעלבסטמאָרד. דאָס מאָל האָט איהם געראטעוועט זיין איבערגעבענהייט צו דער סאציאליסטישער אידעע. זיין לעבען — האָט ער זיך געטענה'ט — געהערט ניט צו איהם, נאָר צו אנדערע. עס דארף זיין געווידמעט צו דער טובה פון אלעמען. און עס פערניכטען צוליעב זיין פּערזענליכער אונאָנגענעהמליכקייט האָט ער קיין רעכט ניט.

נאָך א פּאָר מאָנאַט קוועהלען זיך און ראנגלען זיך מיט זיך אליין, איז לייזער ווידער געקומען צו זיך. דאָך, איז ביי איהם געבליבען, אז פערלאָזען מאָהילעוו מוז ער אום ערגיין אנדערש־וואו מיט נייער קראפט זיך א נעהם צו טהאָן פאר דער ארבייט. אָבער ווי זאָל ער עס דורכפיהרען, א איד, אָהן געלד און אָהן א פּאס? דאָ זיינען איהם געקומען צו הילף די עלטערן אליין, וועלכע האָבען שטאַרק חשק געהאט איהם חתונה צו מאכען פאר א מיידעל פון א פיינעם הויז. שדכנים פלעגען שוין אָבשלאָגען די טהירען מיט פאָרשלעגע וועגען פערשיעדענע פּארטיען.

לייזער פלעגט פון די אלע שידוכים זיך אָבוואַרפען מיט הענד און פיס. אָבער קלערענדיג, ווי אזוי זיך ארויסצוראטעווען פון דער ביטערער לאגע זיינער, איז איהם איינגעפאלען, אז ער קען זיך בענוצען מיט די שידוכים, וואס מען רעדט איהם, דורכצופיהרען זיין פּלאן.

איינמאָל, ווען זיין מוטער, אפשר צום הונדערטען מאָל, האָט גענומען ריידען צו איהם וועגען א נייער „וואונדערבארער" פּארטיע, האָט לייזער, גאָר ניט ווי זיין שטייגער איז געווען, ניט נור עס רוהיג אויסגעהערט נור ער האָט נאָך גענומען מיט אינטערעס פאנאנדערפרעגען וועגען דער כלה, און וועגען נדן. און צו איהר פרייד און איבערראשונג האָט ער אפילו איינגעשטימט חתונה צו האָבען.

די חתונה איז פאָרגעקומען אין עטליכע וואָכען ארום אין וויטעבסק. דער פאָטער האָט געגעבען לייזער'ן 3,000 רובעל, דער כלה'ס עלטערן, 5 אָדער 6 טויזענד, אָבער דאָס גאנצע געלד איז איינגעלעגט געווארען ביי א שליש: לייזער האָט נאָר בעקומען אויפ'ן האנד די טייערע מתנות און אביסעל געלד אויף הוצאות. און ווען די גליקליכע עלטערן האָבען אין צוויי טעג ארום נאָך דער חתונה זיך אויפגעהויבען אוועקצופאָהרען צוריק קיין מאָהילעוו, האָט לייזער זיך ארויסגע'גנב'עט צו דער באהן און איז אוועק קיין בערלין.

„מיר אלע האָבען געוואוסט וועגען דעם

פּלאַן — דערצעהלט אין איהרע נאָטיצען געגאָ־סין אַמאַליע ראַטנער. — דער גאַנצער שפּיעל מיט דער פאַלשער חתונה איז אונז פאָרגעקומען זעהר קאָמיש. אָבער דעם אָרימען לייזער איז זעהר שווער אָנגעקומען זיין ראָלע: ניט איינ־מאָל האָט ער מיט וועהטאָג גערעדט צו אונז, אז עס איז פאַר איהם אונערטרעגליך צו נאַ־רען זיינע עלטערן און צו פערשטעלען זיך פאַר א געהאָרכזאַמען זוהנדעל."

פון בערלין האָט לייזער ארויסגעשיקט זיין „פּרוי" א גט מיט אַן אויספיהרליכען בריעף, וואו ער האָט זיך שטאַרק ענטשולדיגט און אויך ערקלערט, וואס עס האָט איהם געצוואונגען אזוי צו האַנדלען.

* * *

ערשט איצט האָט צוקערמאַן זיך דערפיהלט פריי. אָט איצט ערשט וועט ער זיך קענען אָב־געבען מיט אלע זיינע קרעפטען צו דער בעפריי־אונג פון דער מענשהייט. ווי אזוי ער וועט עק־זיסטירען אין א פרעמדער שטאָדט, צווישען פרעמדע מענשען — וועגען דעם האָט דער אונ־פּראַקטישער לייזער ניט געטראַכט. ער איז צו קיין ארבייט ניט צוגעגרייט געווען. דאָס ביסעל געלד, וואס ער האָט געהאַט, האָט קוים געקלעקט ביז בערלין. און לייזער, וועלכער האָט זיך גע־האָדעוועט פון קינדווייז אַן אין וואוילטאָג, בע־שליסט אָנצוקומען אין א זייף פאַבריק — לויט דעם ראַט פון די בערלינער גענאָסען, ווייל די מלאכה איז געווען אם לייכטסטען זיך אויסצו־ערנען.

און ווירקליך, אין א צוויי וואָכען ארום האָט ער די מלאכה געקענט. די שווערע, שמוציגע ארבייט האָט גאָר ווייניג אנגענעהמעס געהאַט. דאָך האָט ער זיך געטרייסט, אז דאָס איז דאָך דאָס אמת'ע לעבען, און דערמיט הויבט ער ערשט אָן „דיענען דעם פאָלק".

אונטער דער צייט זיינען אין רוסלאַנד פאָר־געקומען גרויסע ארעסטען און אייניגע רעוואָ־לוציאָנערען האָבען, אום זיך צו רעטען, עמיגרירט קיין אויסלאַנד. דער ציעל איז געווען די שווייץ; דורכפאָהרענדיג פלעגען זיי זיך פערהאַלטען אין בערלין. אזוי איז אויך אָנגעקומען אהער אין הערבסט 1874, פּ. אקסעלראַד און האָט זיך אָב־געשטעלט אויף אייניגע חדשים צו שטודירען די ארבייטער בעוועגונג. די צוזאַמענטרעפונג מיט א חבר און לעהרער איז פאַר צוקערמאַנ'ען אין זיין יעמאָלטיגען צושטאַנד געווען א גרוי־סע דערלייכטערונג.

די אונערטרעגליך שווערע ארבייט אויף דער זייף פאַבריק, אונטער די ערגסטע בעדינגונגען, האָט איהם שוין נאָך אייניגע מאָנאַטען אויפגע־הערט צו בעפרידיגען. דאָס איז נאָך גאָר ניט קיין „דיענען דעם פאָלק." און צוקערמאַן האָט זיך גענומען רייסען קיין רוסלאַנד צוריק — צווישען רוסען וועט ער ארבייטען. אָבער די חברים האָבען איהם אלץ אָבגעהאַלטען. ער וועט פאַר דער ארבייט ניט טויגען, צוליעב זיין צו אידישען אויסזעהן און צו שלעכטען רוסיש.

עס איז געווען פערצווייפעלט צו ווערען. וואס זאָל ער אָנהויבען טהאָן? צוריסען מיט דער היים, מיט דער פערגאַנגענהייט, און צוליעב וואס? צו ארבייטען שווער און ביטער פאַר'ן ארימען שטיקעל ברויט. ניט דאָס האָט ער זיך פאָרגעשטעלט. נאָך א טאָג ארבייט פלעגט ער אזוי אויסגעמאַטערט ווערען, אז ער האָט ניט גע־לענט ניט לעזען, ניט טראַכטען, ניט ריידען. ער האָט געפיהלט, אז ער לאָזט זיך ארונטער גייס־טיג און פיזיש. ער איז געוואָרען ניט צו דער־קענען — הוילע הויט און ביינער. האָט אויס־געקוקט פיעל עלטער פון זיינע יאָהרען.

און אויך דאָ איז איהם אקסעלראַד געקומען צו הילף. ער האָט איהם געראַטען זיך אויסצו־לערנען א לייכטערע ארבייט, וואס זאָל אויך מעהר קענען בעפרידיגען א דענקענדען מענשען. זאָל ער ווערען א זעצער. צוקערמאַן האָט גע־פאָלגט. נאָך אנדערטהאַלבען יאָהר ארבייט אויף דער פאַבריק, האָט ער גענומען זיך לערנען זעצעריי און אין א שטיקעל צייט ארום איז ער אָנגעקומען אין א טיפּאָגראַפיע. לייכטערע בע־דינגונגען און בעסער געצאָהלט. דאָך, דער גע־דאַנק וועגען רוסלאַנד האָט איהם ניט געלאָזט רו־הען. עפּעס נאָך א גרויסען אויפטהו פאַר דער מענשהייט האָט זיין הארץ געביינקט. די חברים האָבען איהם ווידער געפּרובט אָברידען, אָבער אומזיסט. אבער פריהער פון אלץ וויל ער זיך אביסעל מעהר בעקענען מיט דעם לעבען פון איי־ראָפּעאישען ארבייטער. און מיט זיין קלומיק אויפ'ן רוקען, מיט זיין יוניאָן־ביכעל אין בוזעם קעשענע, האָט ער, נאָכ'ן ביישפּיעל פון די ברי־דער פון זיין פאַך, זיך אוועקגעלאָזט וואַנהערן צופוס. אין אויג האָט ער געהאַט זשענעווע, וואו זיין פריינד אקסעלראַד האָט זיך בעזעצט.

* * *

סוף 1878 האָב איך, נאָכ'ן אַנטלויפען פון קיעווער געפענגניס, אויך עמיגרירט קיין זשע־נעווע. באַלד איז אהין אָנגעקומען צוקערמאַן. איך האָב זיך בעקענט מיט איהם ביי אקסעל־ראַד'ען. מיר האָבען זיך גיך בעפריינדעט. ער האָט תיכף צוגעצויגען צו זיך מיט זיין ווארימ־קייט, אָפענהערציגקייט. אָבער מעהר ווי מיט אלץ פלעגט ער געווינען הערצער מיט זיין גוט־מוטיגען ווייכען אידישען הומאָר. ער האָט בוכ־שטעבליך געשאָטען מיט וויצען, גלייכווערטלאַך און אַנעקדאָטען. ער האָט געהאַט א מערקווייר־דיג אויג, א חוש. ער פלעגט באַלד כאַפּען וואו אַן אמת איז און וואו נאָר א פראַזע. ער האָט פראַנצויזיש — די שפּראַך פון די זשענעווער — ניט פערשטאַנען. דאָך האָט ער זיך באַלד אריינ־טירט אין ארומיגען לעבען. איך וועל בריינ־גען א ביישפּיעל:

איינמאָהל געהען מיר עטליכע אונזערע פון א פערזאַמלונג פון די פראַנצויזישע אַנארכיסטען.

צוקערמאַן ערקלערט מיט אַן ערנסטער מינע:

— אויף דער נעקסטער פּערזאַמלונג בעט איך דאָס וואָרט.

— אָבער איהר רעדט דאָך קיין פּראַנצויזיש ניט! — גיט איינער איהם אַ זאָג.

— עס מאַכט ניט. אום צו האַלטען אַ רעדע ביי די אַנאַרכיסטען איז גענוג וויפיעל איך קען.

— נו, וואָס זשע וועט איהר זאָגען? — זייגען מיר שוין פּעראַינטערעסירט.

— איך וועל זיי זאָגען: קאָמפּאַניאָן! די בורזשוא פּי, פּי, פּי! אָבער די פּראָלעטער — אָה, אָה, אָה! אַלע וועלען מיך פערשטעהן און אַפּלאָדירען.

דאָס איז געווען אַ געלונגענע קאַריקאַטור אויף די רעדען פון די דאַמאַלסדיגע זשענעווער אַנאַרכיסטען. אויף אַלץ האָט ער געהאַט זיין וויץ, זיין שפּאַס, אָבער דאָס איז ניט געווען קיין בייזער שפּאַס, ער פלעגט ניט אָנריהרען קיין פּערזאָנען, ער פלעגט נור אַרויסרייסען אַ פּרעהליכען געלעכטער.

אין זשענעווע האָט ער זיך איינגאָרדענט אַלס זעצער אין דער דרוקערייי פון דער „אָבשציגע" — דעם זשורנאַל פון די רוסישע אַנאַרכיסטען, וואָס איינער פון זיינע רעדאַקטערע איז געווען אַקסעלראַד. די אַרויסגעבער האָבען קיין געלד ניט געהאַט און די זעצער האָבען קיינמאָל זייערע שכירות צו דער צייט ניט בעקומען. צוקערמאַן האָט קיין סימן ניט געוויזען פון אונצופרידענהייט. ער פלעגט זיך נאָך טיילען מיט יעדען עמיגראַנט מיט'ן לעצטען סאַנטים. ער פלעגט משמעות גאַנץ שטאַרק אונטערהונגערן. וועגען דעם האָט עדות געזאָגט זיין שרעקליכע מאָגערקייט.

אין פריהלינג פון 1879, האָט צוקערמאַן ענדליך פערווירקליכט זיין טרוים. ער איז אוועקגעפאָהרען אונלעגאַל קיין רוסלאַנד „אום צו ברייגגען זיך אַ קרבן פאַר'ן פאָלק."

דאַמאַלס האָט צום ערשטען מאָל אין פּעטערבורג אָנגעהויבען אַרויסצוגעהן אַ סאָציאַליסטישע צייטונג — „זעמליאַ אי וואָליאַ". די פּאָליציי איז פון דער הויט געקראָכען אויסצוגעפינען די דרוקערייי. וואו נאָר אַ וויפיעל עס איז אַ פערדעכטיג הויז, איז עס געווארען אַרומגעאַקערט און אַרומגענישטערט פון אויבען ביז אַראַב און די דרוקערייי אַלץ ניט ענטדעקט. און קיין וואונדער ניט: זי איז געווען איינגעאָרדענעט קונציג און איינפאַך צוגלייך: קיינער וואָלט אין לעבען ניט חושד געווען דאָ אַ דרוקערייי. צוקערמאַן, וועלכער איז געווען דער זעצער, איז גאָר ניט צוגעשריבען געווען צום הויז. ער האָט זיך דאָרום ניט געטאָרט ווייזען. אין די זעלטענסטע פעלע איז ער אַרויסגעגאַנגען. ער האָט זיך נור געזעהן מיט צוויי־דריי, מיט וועמען ער איז געשטאַנען אין דירעקטע פערבינדונגען. ער האָט געלעבט ממש ווי אין אַ געפענגניס, און אַזוי מאָנאַט פאַר מאָנאַט. ביי זיין ליעבע צו געזעלשאַפט, צו בעגעגנישען, האָט ער געדאַרפט אָנטהאָן אויף זיך אַ געוואַלדיגען כח צו פיהרען אַזאַ אַרעסטאַנטען לעבען. אָבער זיין אַרבערגעבענהייט האָט אַלץ גובר געווען. איך געדענק, אומקעהרענדיג זיך אין הערבסט אין פּעטערבורג, האָב איך געוואָלט זעהן „צוקערן", ווי מיר פלעגען איהם רופען. אָבער דאָס האָט זיך אַרויסגעשטעלט פאַר אונמעגליך. און אַזוי האָב איך אָבגעלעבט מיט איהם אין איין שטאָדט אייניגע חדשים און איהם ניט געזעהן.

דאָך, ניט קוקענדיג אויף אַלע פּאָרזיכטסמיטלען, איז די פּאָליציי דאָך דערגאַנגען, וואו די דרוקערייי געפינט זיך. איינמאָל ביינאַכט, האָט זיך דערהערט אַ שטאַרקער קלונג אין טהיר. אויף דער פראַגע, ווער איז עס? — איז דער ענטפער געווען: פּאָליציי, עפענט! אָבער די רעוואָלוציאָנערען האָבען זיך ניט געאיילט צו עפענען און האָבען גענומען פערניכטען אַלע זאַכען, וואָס האָבען געקענט קאָמפּראָמיטירען. די פּאָליציי האָט גענומען ברעכען די טהיר, איז זי בעגעגענט געווארען מיט רעוואָלווער־שאָסען. די פּאָליציי האָט זיך אָבגעהאַלטען און אַ ראָטע סאָלדאַטען איז געבראַכט געווארען. די רעוואָלוציאָנערען האָבען זיך געמוזט אונטערגעבען, צווישען זיי אויך צוקערמאַן.

ביים פּראָצעס וואָס איז פאָרגעקומען אין פריהלינג פון 1880 אין פּעטערבורג — איבער 16 רעוואָלוציאָנערען: 6 פון דער דרוקערייי און 10 האָט מען צוגעצויגען צו זיי — האָט צוקערמאַן אַרויסגעוויזען ניט נור מוט, נור אַן אויסערגעוועהנליכען געפיהל פון חבר'שאַפט. עס איז פעסטגעשטעלט געווארען, אַז שיסען האָט נור געקענט איינער, ווייל נאָר איין רעוואָלווער איז געפונען געווארען. האָט צוקערמאַן, אום צו ראַטעווען די חברים, גענומען אויף זיך די שולד פאַר'ן שיסען, כאָטש פאַר אַלעמען אין געריכט איז קלאָר געווען, אַז ניט ער איז געווען דער שיסער. אַזוי ווי דאָס איז פאָרגעקומען אונטער האָרים־מעליקאָוו'ן, וועלכער האָט איינגעפיהרט די דיקטאַטור פון האַרצען — די רעגיערונג אום אַבצושטעלען די טעראָריסטישע טהעטיגקייט פון די רעוואָלוציאָנערען, האָט זי זיי גענומען אַביסעל מילדער בעהאַנדלען — איז אַ דאַנק דעם צוקערמאַן אָבגעקומען מיט 8 יאָהר קאַטאָרגע. ער איז פערשיקט געווארען אויף דער קאַרא אין סיביר.

* * *

איך האָב זיך נאָך איינמאָל געטראָפען מיט צוקערמאַנען און ביי זעהר אַריגינעלע אומשטענדען. דאָס איז געווען אין ווינטער פון 1885, ווען מען האָט מיך מיט מיט'ן עטאַפּ געטריבען אויף קאַטאָרגע. נאָך אַ האַלב יאָהר געהן זיינען מיר אין אַ קאַלטען דעצעמבער אַבענד אָנגעקומען אין נערטשינסקער געפענגנים. דאָ האָב איך איהם בעגעגענט. ער איז געגאַנגען פון קאַטאָרגע אויף „פּאָסעלעניע" אין דער וויסטער יאַקוטער געגנט.

גענד. מיר האָבען זיך שטאַרק דערפרעהט, אָב־געריעדט א גאַנצע נאַכט, דערמאָהנט זיך אמאָ־ליגע זאַכען און אויסדערצעהלט אַלץ, וואס מיט יעדען פון אונז איז פאָרגעקומען פאַר דער צייט. אויך אויף קאַטאָרגע האָט צוקערמאַן געוואונען אַלעמענס סימפּאַטיע מיט זיין ווייבקייט, חבר־שע איבערגעבענהייט און פרעהליכקייט. מיט זיינע שפּאַסען און וויצען פלעגט ער פערטריי־בען די מרה שחורה און פלעגט מאַכען פערגע־סען וועגען די צרות וואס מען האָט געהאַט אויס־צושטעהן אויף קאַטאָרגע. אויך ביי דער בעגע־געניש האָט ער מיך דורכגענומען ביז טרעהרען מיט זיין פאַנטאַסטיש קאָמישער בעשרייבונג, ווי וואויל ער וועט זיך איינאָרדנען אין דער יאַקוטקע. דער ארימער יונג האָט ניט פאַראויס־געזעהן וואס איהם ערוואַרט. געוועהנט צו אַלע צרות, האָט דער שטענדיג פרעהליכער צוקערמאַן ניט אויסגעהאַלטען די איינזאַמקייט אויף „דער פריי". אין א יאהר ארום האָט ער געענדיגט זיין לעבען דורך זעלבסטמאָרד.

# א. זאַק — דער צוקונפטיגער צווייטער וועלט-קריעג

די אלוועלטליכע סאָציאַל־דעמאָקראַטיע וועט זיין דער איינציגער אָבהאַלט.

1

איך עפען איינע פון די ניו יארקער צייטונ־גען און אויף דער פראָנט זייט געפין איך צי־פערן, צו וועלכע מיר האָבען זיך שוין אַזוי צו־געוואָהנט, אַז זיי ריהרען שוין אונז ניט: „אין פרייסען — לעז איך — זיינען ניט לאַנג צו־ריק פערעפענטליכט געוואָרען די ליסטען פון די פרייסישע פערלוסטען אונטער. די נומערן 390־399. די ליסטען ענטהאַלטען 42,825 נע־מען. דער סך הכל פון אַלע פרייסישע פערלוס־טען בעטרעפט 2,287,083."

און האָס זיינען נור פרייסישע פערלוסטען! חוץ דעם זיינען אין דייטשלאַנד פערעפענטליכט געוואָרען 234 ליסטען פון זאַקסישע פערלוסטען, 315 ווירטעמבערגער, 240 באַיערישע, 150 ים פערלוסטען א. ז. וו. און דאָס זיינען נור די דייטשע פערלוסטען! לעגט צו צו זיי די עסט־רייכישע, רוסישע, פראַנצויזישע, ענגלישע, אי־טאַליענישע, טערקישע, סערבישע, בולגאַרישע, מאָנטינעגרישע, יאַפּאַנעזישע — און פאַר איי־ערע אויגען וועט ארויסטרעטען א ים פון בלוט און טרערען, וואָס האָט פערפלייצט די ערד.

די פערלוסטען ווערען ניט אומעטום פער־עפענטליכט, אָבער זיי ווערען געצעהלט. דער אַלגעמיינער סך הכל מוז זיין אונגעהייער. עס איז גענוג צו זאָגען, אַז מיט עטליכע חדשים צוריק האָט, לויט די אָפיציעלע אָנגאַבען, דער סך הכל בעטראָפען ארום צעהן מיליאָן, און ניט לאַנג צוריק האָט מען די צאָהל פון די דער־הרג'עטע אַליין אויסגערעכענט אויף 4 מיליאָן.

4 מיליאָן! ווען מען זאָל נעהמען אָט די יונגע מענער, די בליטהען פון אייראָפּא, און זיי אוועקלייגען ברידערליך איינעם לעבען אנדערן, וועט זיך בעקומען א שרעקליכע רייה טויטע, קאַלטע, שטייפע קערפּערס פון 2 טויזענד ווערסט רי ליינג. ווען מען זאָל זיך זעצען אויף א צוג, וואָס פאָהרט 40 ווערסט א שטונדע, — אין רוסלאַנד איז האָס אַן עקספּרעס צוג, — וועט מען דאַרפען פאָהרען 50 שטונדען, ד. ה. אי־בער 2 מעת לעת, און פאַר די אויגען וועלען אַלץ שווינדלען טויטע, טויטע, טויטע, צוגעדריק־טע איינס צום אַנדערן אין לעצטען שלאָף. א שוידערליך בילד!

און עס זעהט אויס, אַז דער שרעקליך משוגע־נער פייער טאַנץ, וואָס שרפה'ט אויס גאַנץ איי־ראָפּא, זוכט צו פערכאַפּען די גאַנצע וועלט. פאָריגען יאָהר זיינען איטאַליען און בולגאַריען אריינגעצויגען געוואָרען, דער פייער האָט זיך אריבערגעוואָרפען אויף די באַלקאַנען; רומעניען און גריכענלאַנד, דוכט זיך, וועלען אָט־אָט פער־לירען דעם גלייך־געוויכט. עס זיינען געמאַכט געוואָרען פּראָבען אויך אריינצושלעפּען כינא. די לעצטע געשעהנישען אויפ'ן ווייטען מזרח — דער דרוק פון יאַפּאַן אויף כינא, די קאָנטר־רע־וואָלוציע אין כינא, און דאָס וואָס אייראָפּא, און בעזונדערס די פעראייניגטע שטאַאטען, שטע־לען זיך אזוי שטאַרק איין פאַר דעם פּרינציפּ פון אָפענע טהירען קיין כינא — דאָס אַלעס קען ברייינגען דערצו, אַז דער ווייטער מזרח זאָל ווע־רען פּונקט אזא פולווער־קעלער, ווי דער נאָהענ־טער מזרח איז עס געווען ביז'ן יאהר 1914. פון דעם אויפרייס אויפ'ן נאָהענטען מזרח איז גע־פלויגען אין דער לופטען גאַנץ אייראָפּא. וואָס גרייט אונז דער ווייטער מזרח?

2

ניט לאַנג צוריק האָט א פאָרשטעהער פון דער ענגלישער אונאבהענגיגער ארבייטער פּאַרטיי — שוי דעסמאַנד — געמאַכט א רעקציאָנס־טור איבער נאָרוועגען. אַלע זיי־נע רעקציעס זיינען געווען דורכגעדרונגען

מיט איין אידעע — מלחמה געגען מלחמה און די אויפלעבונג פון אינטערנאציאנאל אויף מעהר אנטימיליטאריסטישע יסודות. איי־נע פון די לעקציעס האט בעהאנדעלט דעם קאמפף צווישען אלטען קאפיטאליזם פון איי־ראפא און דעם יונגען, לעבענס־דורשטיגען קאפי־טאליזם פון אזיען און די אונפערמיידליכקייט פון אן אימפעריאליסטישער מלחמה צווישען איי־ראפא און אזיען.

לויט שוי דעסמאנד'ס מיינונג איז די איצטיגע אייראפעאישע מלחמה ווייט ניט די לעצטע. פערקעהרט, די מענשהייט וועט נאך האבען דורכ־צומאכען ביים צוזאמענשטוים פון אייראפע־אישען און אזיאטישען קאפיטאל, אזעלכע בלוטי־גע סכסוכים, וואס געגען זיי וועט די איצטיגע מלחמה אויסווייזען א שפיעלכעל.

דער קאמערציעלער צוזאמענשטוים וועט פיהרען צו א קאמפף פון די צוויי קולטורען — די „געלע און די ווייסע", און דעסמאנד מיינט, ווען אייראפא וועט ניט פערשטארקען איהר פא־זיציע דורך דעם איבערגאנג צום סאציאליזם, וועט אזיען ארויסקומען די זיעגערין. עס איז שוין איצט גאר קיין ספק ניט, אז די קלאסען מלוכות פון אזיען — יאפאן און כינא — ווע־לען זיך בענוצען מיט דער אבשוואכונג און דעם חורבן פון אייראפא פאר זייער טובה וועגען. די רייסערייען צווישען די אייראפעאישע לענדער וועלען זיך ניט פערענדיגען מיט דער מלחמה. אויסער דעם וועט יעדער לאנד האבען דורכצו־מאכען געוואלטיגע קעמפפע צווישען קאפיטאל און ארבייט. די אזיאטישע קאפיטאליסטען וועלען דערווייל זעהן צו בעפעסטיגען זייער האנ־דעלס און אינדוסטריעלען איינפלוס און הער־שאפט אומעטום, וואו ער וועט זיך נאר לאזען. דער אזיאטישער קאפיטאל קלייבט זיך איצט אויף די אקעאנישע אינזלען, שטעלט א פוס אין אינדיען, פערווארפט א נעץ אויפ'ן אפריקאני־שען ברעג און, זעלבסטפערשטענדליך, פאר זיין הויפט באזע וועט ער זוכען צו מאכען אזיען. „אזיען פאר די אזיאטען!" דאס איז דער לאזונג פון דעם אויפקומענדען אזיאטישען קאפיטאליזם, וואס דאס מיינט די פעראייניגונג פון די 500 מי־ליאן כינעזער, די 60 מיליאן יאפאנעזער און די 300 מיליאנענדיגע אינדישע בעפעלקערונג.

און אין דעם קאמפף פאר הערשאפט, ניט נור איבער אזיען, נור אויך איבער'ן וועלט־מארק, האט דער אזיאטישער קאפיטאליזם אלע שאנסען געגען דעם אייראפעאישען קאפיטאליזם. די אנ־זאמלונג פון קאפיטאליזם קומט פאר אין כינא און יאפאן מיט א משונה'דיגער שנעלקייט. מען דארף ניט פערגעסען, אז אט די „נייע" לענדער, וואס זיינען ערשט ארויפגעטראטען אויפ'ן וועג פון קאפיטאליזם, פיהרען איין פון איין זייט די סאמע לעצטע פערבעסערונגען, וואס שטעלען די פראדוקטיוויטעט פון דער ארבייט אויף די־זעלבע הויך ווי אין אייראפא, און פון דער אנ־דערער זייט ווערט דארט די ארבייט עקספלואא־טירט אויף דעם אלטען, פאר־קאפיטאליסטישען שניט. דער ארבייטס־לוין אין אזיען, און בע־זונדערס אין כינא, שטעהט אויף דער נידריג־סטער שטופע. דער דורכשניטליכער פערדיענסט פון אן אינדוסטריעלען ארבייטער אין כינא מאכט אויס אויף אמעריקאנישע געלד 10 סענט א טאג. קינדער אויף די פאבריקען פערדיענען 1½ סענט א טאג. אויף איינער פון די גרעסטע מעכאנישע פאבריקען אין שאנכאי בעקומט דער קוואליפיצירטער ארבייטער מעטאליסט 20 סענט א טאג. און דאס, בעת דער קאפיטאליזם אין כינא האט פאר'ן לעצטען יאהר־צעהנדליג געמאכט דעם ריזיגסטען ערפאלג. די פאבריקען האלטען אין איין וואקסען, די כינעזער בויען שוין מיט אייגענע כחות קריעגס שיפען, פראדו־צירען שוין די קאמפליצירטעסטע מאשינען, נעהמען איבער די אייראפעאישע אינדוסטריען. דער כינעזישער האנדעל עראבערט ביס־לעבווייז די ארומיגע אינזלען, אינדיען, סינ־גאפור. א כינעזער, וואו ער ברעכט זיך דורך א וועג, בעזעצט ער זיך שוין פעסט. „ווען דער ענגלישער סוחר—זאגט שוי דעסמאנד—ווערט ארויסגעשטויסען פון וועלטמארק דורך דעם מעהר ארגאניזירטען, קאמערציעל פלינקערען דייטשען סוחר, קען אבער דער דייטשער סוחר בשום אופן ניט אויסהאלטען די קאנקורענץ פון די כי־נעזישע הענדלער — אט די אויסגעצייכענטע גע־שעפטמאכער און קאמערסאנטען."

און וואס שנעלער עס געהט אן די קאפיטא־ליסטישע ענטוויקלונג פון די אזיאטישע מלוכות, אלץ זיכערער איז זייער איבערגאנג צו אימפע־ריאליסטישער פאליטיק, אלץ אונפערמיידליכער דער קאמפף פון אזיען מיט אייראפא פאר קא־לאניעס, פאר הערשאפט איבערן וועלטמארק. וואס עס זאלען ניט זיין די דערווייליגע סכסוכים צווישען יאפאן און כינא, איז א בונד צווישען די צוויי מלוכות, לויט דעסמאנד'ס מיי־נונג, פיעל נאטירליכער, היסטאריש־בעגרינדע־מער, ווי די צייטווייליגע מיטארבייטערשאפט פון יאפאן מיט אייראפא. איינע פון יאפאנ'ס הויפט פאדערונג איז די פרייהייט פון די פאר־טען — דאס מיינט, אז די פארטען, וואו ביז אהער האט געבאלעבאטעוועט אייראפא, זאלען געעפענט ווערען פאר יאפאן.

דעסמאנד ברייננגט אן אינטערעסאנטען גע־שפרעך צווישען יאפאנעזישע און ענגלישע דיפ־לאמאטען. „מיר זיינען א קליין און א בעשיי־דען פאלק — האבען גע'טענה'ט די יאפאנע־זער — און אונזערע פאדערונגען זיינען ניט פיעל. מיר פאדערן נור די אנערקענונג פון אונ־זער עקספארט־פרייהייט, און מיר האפען, אייראפא וועט אנטקעגען קומען אונזער בעשיידענעם וואונש. אניט וועט אונז אויסקומען איבערצוריי־דען איהר אונטער קראכען פון קאנאנען." דער געשפרעך איז פארגעקומען נאך פאר דער מלחמה,

און דער דערווייליגער בונד פון יאפאן מיט אייר־נעם פון די אייראָפּעאישע צדדים איז ניט קיין בעוואָרעניש געגען דעם צוקינפטיגען צוזאמענ־שטויס צווישען „געלען און ווייסען" קאפיטאַ־ליזם.

דערמיט אליין, וואָס די אייראָפּעאישע מעכ־טע האָבען געדופען יאפאן צו הילף אין א קרי־טישען מאָמענט, האָבען זיי אנערקענט יאפאנ'ס בעדייטונג אויפ'ן קאָנצערט פון די וועלט־מעכ־טע. יאפאן וועט דאָס שוין קיינמאָל ניט פער־געסען. יאפאן'ס שטים וועט זיך שוין איצט לאָ־זען הערען אין קאָהר פון די דיפּלאָמאטען און יא־פאן וועט אפשר פון צייט צו צייט אויך דיריזשי־רען דעם קאָהר. זי האָט שוין געצויגען ניט קיין קליינעם נוצען פון אייראָפּעאישען קריעג. אבער דערמיט וועט זי זיך ניט בענוגענען. דער טרוים, וואָס זי טרוימט אָהן אויפהער, איז אויסטראַליען. מיט וואָס פאר א רעכט לעבען 6 מיליאן מענ־שען אויף א טעריטאָריע, וואָס קען אויסהאלטען 200 מיליאָן? אזא שיטערקייט פון דער בעפעלקע־רונג ווערט בעטראכט אין דער געדיכט בעפעל־קערטער אזיען פאר אן אמת'ן פערברעכען. און יאפאן קוקט אויך מיט השק אויף די סיבירישע ווילדערנישען...

דער קאמפף צווישען „ווייסען" און „געלען" קאפיטאליזם דריקט זיך דערווייל נאָך אויס אין פרידליכע ערבערונגען. אָבער דעסמאנד זעהט פאָראויס א בעוואפענטען צוזאמענשטויס און אויך די מפלה פון אייראָפּא און דעם נצחון פון אזיען. אויפ'ן שלאכטפעלד, ווי אויפ'ן מארק, האָט דער „געלער" קאפיטאליזם פיעלע פאָרצו־גען. שוין ניט ריידענדיג וועגען דעם, וואס דער מזרח, אויסער זיין אייגענע קולטור, נעהמט אויך איבער די אייראָפּעאישע קולטור מיט איהר וויסענשאפט און ערפינדונגען, איז געגנוג צו פערגלייכען די צאָהל פון דער בעפעלקערונג אין אייראפא און אזיען, איינצוזעהן, ווער עס וועט האָבען די אויבער האנד. די מאסע קאָ־נאָנען־פלייש, וואָס כינא קען ארויסשטעלען, איז אונגעהייער. אבער כינא קען ניט נור ארויס־שטעלען 30 מיליאָן מאן, נור, וואָס איז נאָך וויכטיגער, זי קען אויך זיי אויסהאלטען. אויסהאלטען אסאָלדאט קאָסט כינא 5 סענט א וואָך. די מעלות פון כינעזישען סאָלדאט לויבען די גרעסטע ענג־לישע מיליטערישע אויטאָריטעטען. אויך דער כינעזישער מאטראָז שטעהט ניט נידריגער פון ענגלישען אין כח, פלינקייט און אונערשראָקענ־קייט.

און הינטער כינא שטעהט ניט נור די „געלע" יאפאן, נאָר אויך די „ברוינע" אינדיען, וועלכע ענגלאנד האָט יאָהרען לאנג אזוי ניט פאָרזיכטיג, אזוי ניט קלוג געטראָטען און טרעט נאָך איצט מיט די פיס. ביי דעם קלענסטען בעוואפענטען סכסוך צווישען דעם „געלען און ווייסען" קאפי־טאליזם, וועט אינדיען ניט בלייבען א גלייכגיל־טיגע צושויערין. אינדיענ'ס סימפאטיען זיינען אלענפאלס ניט מיט אייראָפּא, פון וועלכער זי האָט נאָר געזעהן געוואלטהאטען און עקספּלואַ־טאציע.

„עס וועט ניט אוועק קיין 50 יאהר און ענג־לאנד וועט פערליערען אינדיען — ערקלערט דעסמאנד, און ער מאָהלט פארבייוועגס די פער־שטארקונג פון נאציאנאלען בעוואוסטזיין אין אינדיען און דעם וואוקס פון דער אינדישער בע־פרייאונגס בעוועגונג. און ניט נור אין אינדיען וואקסט דאָס נאציאנאלע און פּאָליטישע בע־וואוסטזיין. דאָסזעלבע קומט אויך פאָר אין כי־נא און יאפאן. און ניט נור עקאָנאָמיש און פּאָ־ליטיש פערשטארקט זיך אזיען, נור אין דער טיעפעניש פון אזיאטישען קאפיטאליזם, ווערט אויך אויסגעטראָגען דער כח צום ווייטערען היסטאָרישען פּראָגרעס — דער קלאסען־קאמפף. עס פערשארפט זיך די ארבייט־ער־פראגע, און צוגלייך מיט דעם האָט שוין געלאָזען איהרע ערשטע וואָרצלען די סאָ־ציאליסטישע בעוועגונג.

אָט אין דער נייער סאָציאליסטישער קול־טור איז די איינציגע רעטונג פון אייראָפּא, פאר די מענשען פון די ווייסער ראסע, וועלכע פער־ניכטען איינע די אנדערע אונבערעכענטערהייט. אויב אייראפא וויל ניט צודריקט און צושמע־טערט ווערן פון דעם יונגען, קרעפטיגען, לע־בענספעהיגען קאפיטאליזם פון אזיען, איז דער איינציגער אויסוועג פאר איהר, לויט דעסמאנד'ס מיינונג — דער איבערגאנג צום סאָציאליזם. ערשט די סאָציאליסטישע אָרדנונג, די דורכפיהרונג פון די אינטערנאציאָ־נאלע אידעאלען פון פּראָלעטאריאט, קען געבען אייראפא די אויבערהאנד געגען דעם אזיאטישען קאפיטאל און וועט בכלל אוועקפיהרען דעם קאמפף צווישען די נאציאנאלע קאפיטאלען אויף אן אנדער וועג.

און פאר דעם ארבייטער אינטערנאציאנאל שטעהען, לויט דעסמאנד'ס מיינונג, צוויי אויפ־גאבען: וואָס גיכער פערווירקליכען דעם סאָציאָ־ליזם אויף דער טעריטאָריע פון אייראפא און א ברייטע אינטערנאציאנאלע ארבייט דורך די פּראָפעסיאנעלע און פּאָליטישע אָרגאניזאציעס פון די פּראָלעטאריער פון דער גאנצער וועלט, אָהן אונטערשיעד פון נאציאן, שטאם און ראסע. נאָר אן אמת'ע אינטערנאציאנאלע אָרגאניזא־ציע, וועלכע האָט ביז אהער געפעהלט, א וועלט אָרגאניזאציע פון די פּראָלעטאריער פון אלע קאָלירען קען בעפעסטיגען די מאכט פון דעם וועלט פּראָלעטאריער און אָבשוואכען די הער־שאפט פון קאפיטאל — דעם אזיאטישען אזוי גוט ווי דעם אייראָפּעאישען — און ראטעווען די „ווייסע" אייראָפּעאישע קולטור פון אונטער־גאנג. פנים אל פנים מיט דער געפאהר פון א

מלחמה, וואָס וועט זיין פיעל מורא׳דיגער ווי די איצטיגע ערשטע אימפּעריאַליסטישע מלחמה, דאַרפען די סאָציאַליסטען געפינען אין זיך גע־נוג שטאַרקייט בייצוקומען אַלע נאַציאָנאַלע און ראַסען־פערשיעדענהייטען. שוין צייט, אַז די סאָציאַליסטען זאָלען ענדליך בעגרייפען: „דאָס פאַטערלאַנד פון די פּראָלעטאַריער איז די גאַנ־צע וועלט!“

3

איך גלויב, דער לעזער וועט ניט פאַראיבעל האָבען, וואָס איך האָב זיך אַזוי לאַנג אָבגע־שטעלט אויף שוי־דעסמאַנד׳ס לעקציע. ווען ניט אַלע זיינע בעהויפּטונגען זיינען גלייך איבער־צייגענד, זיינען זיי אָבער גלייך אינטערעסאַנט. און איך וועל זיך ניט וואונדערען, ווען אַרום די פראַגען, וואָס דעסמאַנד האָט אויפגעדעקט, זאָל מיט דער צייט אויסוואַקסען אַ גאַנצע סאָ־ציאַליסטישע ליטעראַטור.

פון וואַנען אַבער נעהמט זיך עס ביי דעס־מאַנד׳ען אַזאַ זיכערהייט וועגען דער קינפּטיגער, אַנטי־ווייסער קאָאַליציע, אין וועלכער עס וועלען אַריינגעהן יאַפּאַן, כינאַ און אינדיען? ער זאָגט, אַז דער בונד צווישען יאַפּאַן און כינאַ איז נאַטיר־ליכער, ווי יאַפּאַן׳ס געהן האַנד אין האַנד מיט אַ טייל אייראָפּאַ.

ריכטיג, אַז אין אַזיען וואַקסט דאָס נאַציאָנאַלע און פּאָליטישע בעוואוסטזיין. אָבער אין כינאַ איז אָט דאָס בעוואוסטזיין ניט נור אַנטי אייר־אָפּעאישע, נור אויך אַנטי יאַפּאַניש. יאַפּאַן׳ס פּאָליטיק אויפ׳ן ווייטען מזרח ציעלט דערצו, זי זאָל ווערען די הערשערין איבער איהם און זיין פערטרעטערין פאַר דער גאַנצער וועלט. און דאָס רייצט ניט נור כינאַ, נור רופט אויך אַרויס די אונצופרידענהייט פון אַלע וועלט מעכטע.

אַלזאָ, קען זיין אַז די „געלע“ קאָאַליציע איז גאָר ניט אַזאַ זיכערע זאַך, ווי דעסמאַנד׳ען דוכט זיך אויס. און פּונקט ווי ער איבערטרייבט די געלע געפאַהר, טרייבט ער אויך איבער די בע־דייטונג פון דעם איינציגען מיטעל, וואָס קען נור אַליין ראַטעווען אייראָפּאַ פון חורבן — דער איבערגאַנג צום סאָציאַליזם. ווען די זאַך וואָלט געווען אַזוי, וואָלט טאַקע געווען זעהר טרוי־ריג פאַר אייראָפּאַ.

דער 19טער יאָהרהונדערט, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען מיט די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות, איז גלייכצייטיג געווען אַ יאָהרהונדערט פון רעוואָלו־ציעס. פּונקט אַזוי ווי די מלחמות פון אַלכסנדר מוקדון האָבען פערשפּרייט איבער אַזיען די גרי־כישע קולטור, אַזוי האָבען אויך די מלחמות פון נאַפּאָלעאָנען צוטראָגען איבער אייראָפּאַ די אי־דעען פון דער פראַנצויזישער רעוואָלו־ציעס. דער דעקאַבריסטען אויפשטאַנד אין 1825, וועלכער קען גערעכענט ווערען פאַר דעם אָנהויב פון דער רוסישער רעוואָלוציע, די דייטשע רעוואָלוציעס אין 1848, האָבען איבערגעקאָכט די אידעען־ירושה פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, אַ ירושה וואָס די פעלקער האָבען בעקומען דורך דער בעריהרונג מיט נאַפּאָלעאָן׳ס אַרמעען.

די איצטיגע וועלט־מלחמה לאָזט ווייט אי־בער הינטער זיך די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות. אייראָפּאַ נאָך דער מלחמה וועט פילייכט דורכ־געשטורמט ווערען פון העפטיגע רעוואָלוציעס, און די פּאָליטישע און סאָציאַלע ענדערונגען, וואָס זיי וועלען ברייגגען מיט זיך, וועלען זיין פיעל טיעפער פון די, וואָס זיינען געקומען מיט די רעוואָלוציעס פון 19טען יאָהרהונדערט.

אָבער דאָס וועט זיין נאָך ווייט פון סאָציאַ־ליזם. די געשיכטע געהט לאַנגזאַם איהר וועג, און די געלע געפאַהר וועט צייטיג ווערען פאַר אייראָפּאַ פיעל פריהער, איידער זי וועט בע־ווייזען צוצוקומען צום סאָציאַליזם.

מען מוז אָבער צוגעבען, אַז אין יאַפּאַן און כינאַ וואַקסט דאָס פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע בעוואוסטזיין, דער ווייטער מזרח ענטוויקעלט זיך אַלץ מעהר אינדוסטריעל, צוזאַמען מיט דעם פערשטאַרקטען קאַפּיטאַליזם וועט אויפקומען דער אַזיאַטישער אימפּעריאַליזם און די וועלט וועט כן הסתם מוזען אויסשטעהן אַ נאָך שוידערלי־כערע מלחמה ווי די איצטיגע.

רעסמאַנד רעקאָמענדירט אויפצושטעלען אַזאַ אינטערנאַציאָנאַל, וואָס זאָל אַרומנעה־מען די פּראָלעטאַריער פון דער גאַנצער וועלט, אָהן אונטערשיעד פון נאַציאָנען און ראַסען. וואָס קען מען האָבען געגען דעם? אויסער וואָס די פאָדערונג איז אַרויסגעזאָגט געוואָרען צו אַל־געמיין און עס ווערט ניט אָנגעוויזען דער פּראַקטישער וועג.

מיר הערען אָפט רייד׳ענדיג אַז אין קומענ־דען אינטערנאַציאָנאַל וועלען די אַרבייטער מו־זען אויפגעבען אַלע נאַציאָנאַלע סענטימענ־טען. „נאָר איין רעליגיע קען זיין ביי אַ סאָציאַליסט — דער סאָציאַליזם; נאָר איין נאַציאָנאַליטעט — דער סאָציאַליזם“. ווי עס ווילט זיך ניט אַביסעל ליכטיגען גלויבען אין דער איצטיגער פינסטערער צייט, דאָך אין נאָמען פון די 4 מיליאָן בר מנן׳ס, וואָס זיינען אויסגע־לייגט געוואָרען אויף די פעלדער פון אייראָפּאַ, מוזען מיר זיך צווינגען צו זיין ניכטער ביז גאָר. צעהנדליגע מיליאָנען פון דער אַרבייטער דע־מאָקראַטיע לעבען נאָך מיט רעליגיעזע און בעזונ־דערס מיט נאַציאָנאַלע געפיהלען. און איך קען ניט איינזעהן די רעטונג אין אַן אינטערנאַציאָנאַל — וואָס ווייס ניט פון רעליגיאָנען און נאַציאָנען. און ווען אויפ׳ן ווייטען מזרח געהט ווירקליך צו אַן ער־וואַכונג, און עס זאָל קומען צו סכסוכים צווישען די „געלע“ און די „ווייסע“, דאַן וועט דער נאַ־ציאָנאַלער מאָמענט שפּיעלען ניט קיין קלענערע האָלע, ווי אין דעם איצטיגען אייראָפּעאישען קריעג.

ווען די ישועה איז ווירקליך אין אַן אינטער־נאַציאָנאַל, וואו עס איז קיין פּלאַץ ניטאָ פאַר

בעזונדערע נאַציאָנאַלע סעקציעס, וואָלט די ישועה לאַנג געלאָזט אויף זיך וואַרטען. ווען מען זאָל תיכף זיך שטעלען בויען אזא אינטער־נאַציאָנאַל, וואָלט ער געווען אָהן מיטגליעדער און אָהן איינפלוס. דער נאַציאָנאַלער געפיהל האָט זיך ענטוויקעלט טויזענטער יאהרען, און טויזענטער יאהרען וועט עס נאָך נעהמען ביז דער געפיהל וועט פערשווינדען.

נאָך דעם מלחמה שטורם, וועט קומען א גרויסער — און אפשר אויך א בלוטיגער — שטורם פון פאָלקס צאָרן. דער שטורם וועט ניט ברייגען דעם סאָציאַליזם, אבער ער וועט זיכער ברייגען די דעמאָקראַטיזירונג פון די פּאָליטיש זעהר אָבגעשטאַנענע איראָפּעאישע מלוכות. גע־היימע דיפּלאָמאַטיע וועט אָבגעשאַפט ווערען, די אויסערע פּאָליטיק וועט געבראַכט ווערען אונ־טער דער קאָנטראָל פון פּארלאַמענט, דאָס פאָלק וועט איבערנעהמען פאר זיך דאָס רעכט צו ער־קלערען קריעג — דאָס זיינען זאַכען וואָס קע־נען דערגרייכט ווערען און וואס גיבען א וועל־כע עס איז גאַראַנטיע, אז אזא בלוטבאָד וועט זיך מעהר ניט איבער'חזר'ן.

מיט'ן פּראָלעטאַריאַט צום סאָציאַליזם וועט קיין קלאַס ניט מיטגעהן, אָבער צו פערזיכערונג פון פריעדען וועט מיטגעהן די גאַנצע דעמאָקראַ־טיע פון אלע פעלקער, און אינטערנאַציאָנאַלער פריעדען, לאָזט זיך פאָרשטעלען, איז מעגליך אויך אונטער דער בורזשואזער אָרדנונג.

דאָס איז מעגליך. אָבער די פולע גאַראַנטי פון פריעדען וועט נור געבען דער סאָציאַליזם. דער־פאר דארף די אויפבויאונג פון אינטערנאַציאָנאַל אוועקגעשטעלט ווערען אויפ'ן טאַגעס אָרדנונג פון אלע פעלקער. אין קינפטיגען אינטערנאַציאָ־נאַל וועלען אריינגעהן מן הסתם אלע פריהעריגע נאַציאָנאַלע סעקציעס. אן און פאר זיך איז נאַציאָנאַלער געפיהל, נאַציאָנאַלע קולטור, פונקט אזוי וועניג אין ווידערשפּרוך מיט דער פריינד־שאַפט פון אלע פעלקער פון דער וועלט, ווי ריכ־טיגער אינדיווידואַליזם איז ניט אין ווידער־שפּרוך מיט דער אידעע פון געזעלשאַפט. נאַ־ציאָנאַלע קולטור, דאָס איז א שעהנע בלום, פון וועלכער עס דארף נור ארויסגענומען ווערען דער גיפטיגער שאָוועניסטישער שטאַכעל.

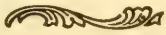

ז. ברכות:

# אונטערן שאָטען פון חרמון*)

(ערצעהלונג)

(אויס דעם לעבען פון די אידישע קאָלאָניסטען אין ארץ ישראל.)

III.

— רחל איז אין דער היים? — האָט אבימלך געפרעגט מלכה'ן אין דער פריה. יעקב איז אין דער היים ניט געווען.

— אויף וואָס דארפסט דו זי?

— און וואו איז סאַלים? — האָט ווייטער געפרעגט אבימלך.

— אין פעלד. וואָס עפּעס פּלוצלונג פרעגסט דו אויף זיי?

— רחל איז געשלאָפען אויפ'ן דאך? — האָט ווייטער אבימלך פאָרטגעזעצט.

— יאָ, וואָס איז דען?... האָט זי א בלאַסע אויף איהם געקוקט.

— אזוי... מיר האָט זיך אויסגעוויזען אז די נאַכט איז סאַלים ביי אייך געווען אויפ'ן דאך.

— וואָס?... וואָס זאָגסט דו?... — האָט ניט מיט איהר קול מלכה אויסגעשריען. — ביי וועמען אויפ'ן דאך? — האָט זי זיך א וואָרף געטהון בעקוקען דעם בעט־געוואַנט אויף וואָס רחל איז געשלאָפען.

— אוי, אן אומגליק! — האָט זי ווילד אויס־געשריען און געפאַלען אין חלשות.

— מלכה שטאַרבט! — איז אבימלך אין הויף ארויסגעלאָפען.

פון אלע זייטען האָט מען זיך אָנגעהויבען צונויפלויפען.

מען האָט געשיקט נאָך יעקב'ן.

נאָך לאַנגער מיה האָט מען אפגעמינטערט מלכה'ן, וועלכע האָט מיט פרעגענדיגע אויגען אלעמען בעקוקט, און דערזעהענדיג אבימלכ'ן, אָנגעהויבען שרייען:

— אָ, טאָכטער מיינע! אָ, רחל! אָ...

— האָט זי זיך מיט די פויסטען אין קאָפּ גע־קלאַפּט.

— וואָס איז מיט דער מאַמען? — איז רבקה אריינגעלאָפען.

— וואָס האָב איך געטהאָן? וואָס האָב איך

*) זעה צוקונפט פעברואַרי 1916.

געטהאָן ? — האָט מלכה געשלוכצט רייסענדיג די האָר פון קאָפּ.

— וואָס איז דאָ אַזוינס ? וואָס טהוט זיך דאָ ? איז יעקב אָנגעלאָפען. אַלע שווייגען, נאָר נאָך שטאַרקער קלאַפּט זיך מלכה מיט די פויס־טען, און ביי איהר אויפ'ן האַלז הייגגט רבקה און וויינט.

— זאָג, וואָס האָט דאָ געטראָפען ? — האָט זי יעקב פאַר'ן האַנד אָנגעכאַפּט.

— אוי, אונזער טאָכטער... אונזער רחל... קלאַפּט זיך מלכה.

— רייד !... — טרייסעלט ער זי אין אַלע זייטען און דאָס קול ציטערט ביי איהם.

אַיי, וואָס האָבען מיר געטהאָן, וואָס האָבען מיר געטהאָן ?... — הערט ניט אויף צו וויינען מיט אַ האַרץ־רייסענדיג קול מלכה און מיט איהר, רבקה און די איבעריגע ווייבער.

—דערצעהלט, וואָס איז דאָ געווען !... האָט שוין יעקב צו אַלעמען געשריען.

— אבימלך איז דער ערשטער געווען — האָט אַ קול געענטפערט.

— וואָס איז דאָ געווען ? — האָט זיך יעקב צו איהם אַ וואָרף געטהאָן.

— איך בין געקומען פרעגען אויף רחל'ן — האָט ער אָנגעהויבען, פעהיקענדיג זיך דערצעה־לען, מיט אַ צוקרימטען גרינעם געזיכט—און איך האָב דערצעהלט מלכה'ן, אַז די נאַכט האָב איך אויף אייער דאַך אַ מענשען געזעהן.

אַלע האָבען אויף מלכה'ן געקוקט. ווי אַ דערשלאָגענער איז יעקב געבליבען שטעהן.

— וואו זיינען זיי ?... איך וועל זיי דער־הרג'ענען — האָט הייזעריג יעקב אויסגעשריען, אַראָבהאַפּענדיג דעם ביקס פון וואַנד, און איז אַרויסגעלאָפען.

— איך וועל זיי דער'הרג'ענען... איך וועל זיי דערשיסען... — לויפט אום איבער'ן דאָרף יעקב.

ער איז אין פעלד געלאָפען. נאָר דאָרט האָט ער שוין קיינעם ניט געטראָפען. סאַלימ'ן האָט מען אין די בערג אַוועקגעשיקט, רחל האָט זיך ביי חלימה'ן בעהאַלטען.

— וואו איז אבימלך ? — איז ער אין הויף אַריינגעלאָפען.

אַלע שווייגען.

— איך וועל זיי הרג'ענען ! — הערט ניט אויף יעקב איבער'חזר'ן, אומשפּאַנענדיג איבער'ן הויף מיט'ן ביקס אין האַנד...

אויף דער נאַכט האָבען זיך אַלע צו יעקב'ן פערזאַמעלט. די שעכען פון דאָרף זיינען אויך געקומען. מיט די פיס אונטער זיך זיצט מען אין אַ רונד־קרייז. אין מיטען שטעהט אַ ליימענע אויבעלע, אַ טאָפּ אָנגעשאָטענע קוילען, אויף וועלכע עס זידט אַ קאַווע־קאָכער. יעקב זיצט ניט. ער הערט ניט אויף אומשפּאַנען אין הויף האַלטענדיג דעם ביקס. מיט געוואַלט האָט מען איהם אַוועקגעזעצט.

— וועמען וועסט דו הרג'ענען ? — האָט זיך איינער פון די שעכען אָנגערופען ; — סאַלים איז אַוועק אין די בערג און ווער ווייס וואו ער איז...

— אָ, איך וועל איהם געפינען... איך ווייס וואו ער איז... צו איהם אין דאָרף וועל איך געהן... — האָט מיט בלוט־פערלאָפענע אויגען יעקב געזאָגט.

— מיר האָבען איהם שוין געשיקט זוכען.

— טרייסט איהם דער שעך, — ווי מען וועט נאָר געפינען, וועט מען איהם דער רעגירונג איבער־געבען...

— און רחל איז ניט שולדיג — האָט נאָך איינער צוגעגעבען.

— וואו איז זי די... ווען איך געפין זי נאָר... — האָט יעקב אַ פינגער פערביסען.

— רחל איז ביי אונז, און מיר וועלען זי דיר ניט אָבגעבען ביז דו וועסט צוזאָגען, אַז דו וועסט איהר גאָרנישט טהאָן... אַלא ניט, וועלען מיר זי אין טבריה דער רעגירונג איבערגע־בען... דיר וועט ערגער זיין...

— שיקט זי צו... מיר זיינען אייך ערב פאַר איהר... — האָבען זיך די קאָלאָניסטען אָבגערו־פען...

---

און רחל זיצט ביי חלימה'ן... חלימה דער־צעהלט איהר אַלץ וואָס ביי זיי טהוט זיך און אויך ווי די שעכען זיצען ביי זיי.

אַ פערגליווערטע זיצט רחל. מיט אַ אונ־מענשליכען פּחד זיינען איהרע אויגען אויף דער טהיר אָנגעשטעלט. די ליפּען בעוועגען זיך.

— קום ! — האָט זי חלימה פאַר'ן האַנד אַ שלעפּ געטהון. זי הערט ניט.

— קום ! — האָט זי זי שטאַרקער פאַר'ן האַנד האַנד געשלעפּט.

— וואוהין ? — האָט רחל אויפגעציטערט.

— צו דיר, אַ היים...

— איך געה ניט ! — האָט רחל מיט'ן האַנד געמאַכט.

— וואָס הייסט דו געהסט ניט ? די שע־כען האָבען נאָך דיר אַבדול־האַפּעז'ן געשיקט און ער וואַרט...

— איך געה ניט אַהין... זיי וועלען מיך הרג'ענען... — האָט זי עקשנות'דיג מיט די אַקסעל אַ פיהר געטהאָן.

— קום, האָב קיין מורא !... איך בין דיר ערב... מען וועט דיר גאָרנישט טהאָן... די שייכען וואַרטען אויף דיר... — האָט זי אויך אַבדול־האַפּעז איינגערעדט.

— איך געה ניט, זיי וועלען מיך הרג'ענען... — האָט זי ניט אויפגעהערט איבער'חזר'ן מיט קאַלך־ווייסע ליפּען.

— וואָס איז פאַראַן צו ריידען — האָט שוין אַבדול־האַפּעז צאָרנדיג אויסגעשריען — זי נעמט זיך איבער, די „שעקנאַדזיע"... קום ! — האָט ער זי פאַר'ן האַנד אַ שלעפּ געטהאָן.

מיט אַ שניידענדען קוויטש איז רחל אויף דער ערד געפאַלען...

---

— וואו איז זי ? — איז מלכה מיט אַ צו־הראַסטעטען בוזים און צעוואָרפענע האָר אַרויס־געלאָפען, ווי מען האָט נאָר רחל'ן אין הויף אַריינגעפיהרט.

— אהא, דו ביזט דאָ ?... האָט זי זיך צו איהר אַ וואָרף געטהאָן, און אָנהאַפענדיג זי פאַר די לאַנגע האָר, האָט זי זי איבער'ן הויף אַרומ־געשלעפּט.

מען האָט זי קוים אָבגעריסען.

און ווי נאָך אַ טויטען, מיט צולאָזענע האָר האָט זי זיך אויף דער ערד געגען רחל'ן געזעצט.

מיט טרוקענע אויגען אונטער וועלכע עס האָ־בען געציטערט די באַק־מוסקולען איז רחל געזע־סען.

שפּעט ביי נאַכט זיינען זיך אַלע צוגאַנגען.

ביי זיך אין שטוב האָט אַ קאָלאָניסט רחל'ן פערשפּאַרט.

— לאָזט זי אַרויס... איך וועל איהר גאָר־ניט טהון, האָט פּלוצלונג יעקב אָנגעהויבען שרייען און קלאַפּען אָן טהיר פון דער שטוב, וואו רחל איז געזעסען.

— מיר וועלען זי ניט אָבלאָזען... מיר זיי־נען פאַר איהר ערב געווען. — האָט איהם דער קאָלאָניסט פון דאַך געענטפערט. ער האָט נאָך אַ ביסעל געקלאַפּט און איז אָבגעגאַנגען.

עס איז געוואָרען שטיל, נאָר יעקב הערט ניט אויף אין הויף אומשפּאַנען און מורמלען. און אויך מלכה וויינט.

אַלע שלאָפען. נאָר זעהר טרויעריג האָט זיך אַ שאַקאַל צעוויינט, אַזוי ווי ער וואָלט בעקלאָגט עפּעס זעהר אַ טייערע פערלאָרענע זאַך פון וועל־כער נאָר ער אַליין ווייס...

---

— וואָס האָסט דו געטהאָן ?... וואָס האָסט דו געטהאָן ?... — האָט מלכה מיט אַ שטילען געוויין אויפ'ן צווייטען טאָג רחל'ן בעגעגענט.

יעקב איז ניט געווען.

— אוי, רחל, וואָס האָסטו אָנגעמאַכט ?...

— האָט זי זיך אַלץ שטאַרקער אין האַרצען גע־קלאַפּט און פאַר די האָר געריסען, מיט פער־שוואָהענע אויגען קוקענדיג אויף רחל'ן, וועלכע איז ווי אַ מאַרמאָרנע סטאַטוע אָהן בעוועגונג גע־זעסען.

— אהא, דו ביזט טאַקע געקומען ! — האָט זיך פּלוצים יעקב אין טהיר געוויזען, און האָט זי אויף דער־ערד אומגעוואָרפען.

— וואָס ביזט דו געקומען צו מיר !.. צו דיין אַראַבער געה !... — האָט ער אין איין רציהה געשריען און איבער דער פּאָדלאָגע אומגעשלעפּט.

— איך וועל דיך הרג'ענען... דו ביזט ניט מיין טאָכטער... — האָט ער זיך מיט אַ מאָל אַ וואָרף געטהון צום וואַנד און האָט דעם ביקס אַראָבגעהאַפּט.

מיט אַ ווילד־גריליצענדיג געשריי האָט זיך מלכה צו יעקב'ן אַ וואָרף געטהון.

— טאַטע, מען דאַרף ניט ! — האָט זיך רבקה אויף זיין האַנד אָנגעהאַנגען.

עס זיינען אָנגעלאָפען קאָלאָניסטען, דעם ביקס אָבגענומען און רחל'ן אַרויסגעפיהרט.

— צו סאַלימ'ן זאָל זי געהן ! — האָט מיט שוים אויף די ליפּען יעקב געשריען. — איך וועל זי דער'הרג'ענען, אויב איך וועל זי דאָ נאָך אַמאָל טרעפען.

און שטיל, אין אַ ווינקעל, וויינט מלכה דריי־קענדיג פעסט צו זיך רבקה'ן, אַזוי ווי זי וואָלט מורא געהאַט מען זאָל זי ביי איהר צונעהמען.

מיט אַ צובלוטיגטען פּנים, אַ פערשטיינערטע, זיצט רחל ביי דעם קאָלאָניסט. צייטענווייז לויפט איהר איבער אַ ציטער און ברייט עפענט זי און פערמאַכט די אויגען...

---

און ביי דעם אַלטען יעקב'ן אין שטוב איז אַ גיהנום געוואָרען. אָהן אַן אויפהער וויינט מלכה און אויך רבקה :

— פאַר וואָס זיצט עפּעס רחל ביי פרעמדע מענשען ?...

גאַנצענע טעג איז יעקב אין דער היים ניטאָ.

— אָט האָסט דו דיין טאָכטער !... איך וועל זי דער'הרג'ענען אויב זי וועט זיך נאָר דאָ ווייזען...

— האָט ער ניט אויפגעהערט שרייען צו מלכה'ן, ווען ער איז נאָר אין דער היים געווען.

מיט קיינעם רעדט ניט דער אַלטער יעקב. איהם ווייזט זיך אויס אַז אַלע לאַכען פון איהם. און איין מאָל ווען אַבימלך האָט איהם עפּעס גע־זאָגט, האָט ער זיך אויף איהם מיט די פויסטען געוואָרפען...

און די צייט שטעהט ניט.

מיט דער לעצטער אַנשטרענגונג אַרבייט מען אין די פעלדער. יעדער איילט זיך וואָס גיכער דעם „סעזאָם" אַראָבנעהמען, ווייל פון די היצע: האָט ער זיך אָנגעהויבען אויסשיטען. און אויך ניגע האָבען שוין אפילו אָנגעהויבען דרעשען.

אַרום די אָנגעוואָרפענע קופּעס תבואה דרייהען זיך אַרום צוזאַמענגעשפּאַנטע אקס און עזעל, פערד און קוה און אַז ניט, איז אַ גמל און אַן עזעל, און ווייט קלינגען די געשרייען פון די קינדער, זייערע אָנטרייבער.

רבקה אַרבייט אויך דאָ. זי וויל ניט פון אַנדערע אָבשטעהן.

— ווען ביי אייך טרעפט זיך דאָס, וואָלט איהר איהם פון אונטער דער ערד געבראַכט... און איך אַ יאַהוד... וואָס ?... אָ, פערפלוכט זאָלט איהר זיין... — טראַכט יעקב ליגענדיג אין שאָ־טען פון די קופּעס תבואה.

מיט אַלע מעגליכקייטען מיידט ער אויס די אַראַבער.

שטעהענדיג אויפ'ן „ברעט" פאָהרט צוריק רבקה. די פערבייגעהענדע אַראַבער בלייבען

שטעהן און מיט אַ פייערל אין די אויגען קוקען זיי איהר נאָך.

— און וואָס וועט מיט איהר דאָ זיין? דאָס אייגענע וואָס מיט רחל׳ן... אָט ווי גרויס זי איז אויסגעוואַקסען... ווי געזונד זי איז... ניין, איך וועל ענדיגען דעם באַיאַדער און וועל זי אָבפיה־רען אין צפת... — ליגט יעקב און טראַכט לאַנג, לאַנג אַלץ דאָס אייגענע, ביז רבקה וועקט איהם ניט אויף.

— טאַטע, עס איז שוין צייט די „תרכה" *) איבערקעהרען...

(ווייטערעס קומט.)

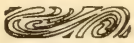

פ. ליעבמאַן:

# ווער איז געווען פערטראָטען אין צימערוואַלד?

די פערשיעדענע ריכטונגען צווישען די סאָציאַליסטען פון פערשיעדענע לענדער.

1. ארום דער קאָנפערענץ.

י פעסימיסטען צווישען אונז האָבען בכלל ניט געגלויבט, אַז אַזאַ קאָנפערענץ זאָל קענען פערווירקליכט ווערען. אינ׳ם איצטיגען מאָמענט, בעת די מלחמה איז נאָך אין פולען גאַנג. גרונדען פאַר אַזאַ פעסימיזם איז פערשטעהט זיך געווען פיעל. דער פאַקט גופא, וואָס די פּראָלעטאַריער פון כמעט אַלע אייראָפּייאישע לענדער האַלטען אין איין שיסען אייגע אויף די אַנדערע; דער אַנטייל פון די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען פון פראַנקרייך און בעלגיען אין דער רעגיערונג און אינ׳ם פיהרען די מלחמה; די סיסטעמאַטישע קרעדיט־בעווילי־גונג פון די סאָציאַל־דעמאָקראַטען אין דייטש־לאַנד; דער אַנטייל פון די ענגלישע טרייד־יוניאָנען אינ׳ם ווערבען סאָלדאַטען פאַר דער ארמעע; די פריהערדיגע פּראָבעס צוריק אויפ־צושטעלען די אינטערנאַציאָנאַלע בעציהונגען צווישען די סאָציאַליסטען פון די קעמפפענדע לענדער, פּראָבעס וואָס זענען שוין פון פער־שיעדענע זייטען געמאַכט געוואָרען אינ׳ם לויף פון דער איצטיגער מלחמה און פון וועלכע עס איז גאָרנישט ארויסגעקומען, א. ז. וו. — דאָס אַלץ האָט געגעבען גענוג שטאָף פאַר אַ פעסי־מיסטישע שטימונג.

אמת, מ׳האָט געוואוסט, אַז מיט דער האַל־טונג פון די אָפיציעלע פּאַרטיי־צענטרען אין מערב־אייראָפּאַ זענען מסכים ניט אַלע סאָציאַ־ליסטישע עלעמענטען פון די קריעגס־פיהרענדע לענדער. מ׳האָט געוואוסט, אַז ניט בלויז אין איטאַליען און סערביען, וואו דער סאָציאַליזם איז בכלל געבליבען אויפ׳ן אינטערנאַציאָנאַלען שטאַנדפּונקט, און אין ענגלאַנד, וואו דער זעל־ביגער שטאַנדפּונקט ווערט די גאַנצע צייט פון דער מלחמה פערטיידיגט דורך די א. ל. פ., נור דאָס אפילו אין דייטשלאַנד און אין פראַנקרייך איז פאַראַן אַנ׳אָפּאָזיציע צו דער אָפיציעלער פּאַרטיי־ריכטונג. אָבער וועלכע קרעפטען פער־מאָגט די „אָפּאָזיציע" אין דער ווירקליכקייט? — וועגען דעם האָט מען געהאַט ניט קיין קלארע ידיעה. פון איין זייט האָט מען געקאָנט רעכע־נען, אַז די מיליטערישע צענזור, וואָס געוועל־טיגט היינט אין דער רעפּובליקאַנישער פראַנק־רייך ניט ווענינגער ווי אין דעם האַלב־אַבסאָלו־טיסטישען פּרייסען און אינ׳ם צאַריסטישען רוסלאַנד, פערשטיקט סיסטעמאַטיש די שטימען פון דער אָפּאָזיציע, און אַז אין דער ווירקליכ־קייט איז זי גאָרניט אַזוי שוואַך, ווי דאָס קען אויסזעהן לויט דער פּרעסע. פון דער אַנדער זייט אָבער, די אונאויפהערליכע פעלשונג פון דער געזעלשאַפטליכער מיינונג דורך די בור־זשואַזע פּרעסע, די אונפערשעהמטע ליגענס און די באַבע־מעשיות, וואָס זי פערשפּרייט כסדר איבער די אינעוליכע לאַגע אין די פ ר ע מ ד ע לענדער, כדי אונטערצוהאַלטען אינעוועניג אין לאַנד דעם גלויבען אין אַ גיכען נצחון, האָט נאַטירליך ארויסגערופען גרויסע ספקות אויף בנוגע צו יענע ידיעות, וואָס זי ברענגט מכח דער אָפּאָזיציע ביים שונא.

ווער האָט אין דער קאָנפערענץ אַנטייל גע־נומען? וואס פאַר ארגאַניזאַציעס און שטרע־מונגען זענען אויף איהר געווען פערטראָטען?

2. די אַנטיילנעהמער פון דער קאָנפערענץ.

אין דער קאָנפערענץ האָבען אַנטייל גענומען 37 דעלעגאַטען. פון דייטשלאַנד, פראַנקרייך, האָלאַנד, סקאַנדינאַוויען און דער שווייץ**) איז געווען פערטראָטען די „אָפּאָזיציע". די פּאַרטיי־

*) צידראָשענע זאַנגען.

**) דער קאָנגרעס פון דער שווייצאַרישער פאַר־טיי האָט נאָכהער אָנגענומען אַ רעזאָלוציע, אין וועלכער ער סאָלאַדאַריזירט זיך אין גאַנצען מיט דער צימערוואַלדער קאָנפערענץ. — פ. ל.

צענטרען זענען געווען פערטראטען פון איטאַ־ליען, פון די באַלקאַנישע לענדער, פון אַלע רוס־לענדער און פוילישע גרופּען (א חוץ די „פּאַט־ריאָטען" פון פּלעכאַנאָוו־אַלעקסינסקי'ס חדר).

די דייטשע דעלעגאַציע איז בעשטאַ־נען פון 10 מאַן; דאַרונטער דריי מיטגליעדער פון'ם רייכסטאג, איין מיטגליעד פון'ם פּרייסי־שען לאַנדטאג, איין פּאָליטישער רעדאַקטאָר פון'ם בערלינער „פאָרווערטס", דער רעדאַקטאָר פון'ם זשורנאַל „ליכט און שטראַהלען" און פיער אַנדערע (דאַרונטער אויך פון דרום־דייטשלאַנד). פון די לעצטע זענען איינינע געווען לינקער ווי די דייטשע דעלעגאַציע אין גאַנצען; בראַש פון דער מעהרהייט זענען געשטאַנען דער רייכס־טאַגס־מיטגליעד לעדעבור און דער מיט־גליעד פון'ם פּרייסישען לאַנדטאג האָפמאַן. ליעבקנעכט איז אויף דער קאָנפערענץ ניט געווען; ער האָט אָבער צוגעשיקט אַ בע־גריסונגס־בריעף, אין וועלכען ער בעדויערט, וואָס געגען זיין ווילען קען ער צו דער קאָנפע־רענץ ניט קומען, ווייל, ווי בעוואוסט, האָט איהם די דייטשע רעגיערונג איינגערופען צו מיליטער.

פראַנצויזען זענען געווען צוויי: דער בעוואוסטער סינדיקאַליסט מערעס, סעקרעטאַר פון'ם פראַנצויזישען מעטאַליסטען פערבאַנד, און בורדעראָן, סעקרעטאַר פון'ם פאַס־אַרבייטער־פערבאַנד, אַ מיטגליעד פון דער פּאַרטיי. — פון האָלאַנד איז געקומען הענריעטע ראָלאַנד־האָלסט; די „טריבוניסטען", דער קליינער ראַדיקאַלער פלי־געל, וואָס האָט זיך אבגעטיילט פון דער סאָציאַ־ליסטישער פּאַרטיי צוליעב איהר „אפּאַרטוניזם", האָט קיין דעלעגאַט ניט געשיקט, נור האָט שריפטליך צוגעשיקט זיין צושטימונג צו דער קאָנפערענץ. — פון שוועדען און נאָרוועגען זענען געווען צוויי דעלעגיר־טע פון'ם „סאָציאַליסטישען יוגענדליכען פער־באַנד", וועלכער צעהלט ארום 8.000 מיטגליע־דער. — פון דער שווייץ זענען געווען גרים, נען (דעפּוטאַטען צום שווייצאַרישען „נאַציאָנאַל־ראַט") און דער מיטגליעד פון'ם צענטראַל־קאָמיטעט פּלאַטען; גרים, וועלכער איז צוגלייך אויך מיטגליעד פון'ם צענטראַל־קאָמיטעט און אויבער־רעדאַקטאָר פון'ם „בער־נער טאַגוואַכט", איז געווען איינער פון די וויכ־טיגסטע טוער פון דער קאָנפערענץ און איהר פאַרזיצענדער.

די איטאַליענישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי איז געווען פאַרגעשטעלט דורך פינף פערזאָן, דעלעגירטע פון'ם צענטראַל־קאָמיטעט: דער טורינער דעפּוטאַט מאַרגאַרי, וועל־כער איז דער וויכטיגסטער איניציאַטאָר און אויפטוער פון דער קאָנפערענץ, דער אויבער־רעדאַקטאָר פון „אַוואַנטי", לאַזאַרי, מאָ־דיליאַני, סעראַטי און גענאָסין באַלאַבאַנאָף.

די סאָציאַליסטישע פעדעראַציע פון די באַלקאַן־לענדער, וועלכע פעראייי־ניגט די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען פון רומע־ניען, סערביען, בולגאַריען (די „שמאָלע") און גריכענלאַנד, האָט געשיקט צו דער קאָנפערענץ דעם בעוואוסטען פיהרער פון דער סאָציאַליס־טישער בעוועגונג אין רומעניען ראַקאָווסקי'ן און דעם ס. ד. דעפּוטאַט פון דער בולגאַרישער „סאָבראַניע", קאָלאַראָוו'ען.

די רוסלענדער סאָציאַליסטישע גרופּען זיי־נען געווען פערטרעטען דורך 9 דעלעגאַטען: צוויי פון'ם לענין'שען צ. ק. (לענין און זינאָוו־יעוו), צוויי פון'ם מענשעוויסטישען אָ. ק. (אַק־סעלראָד און מאַרטאָוו), איינער פונם בונד, איינער פון די לעטען, איינער פון דער פּאַריזער רוסישער צייטונג „נאַשע סלאָוואָ" (טראָצקי) און צוויי פון די ס. ר.ען (באָבראָוו און טשערנאָוו). — דער דעלעגאַט פון „בונד" האָט דערביי געמאָלדען, אינ'ם נאָמען פון'ם אויסלענדישען קאָמיטעט, אַז ער נעהמט אַנטייל אין דער קאָנפערענץ בלויז מיט אינפאָרמאַ־ציאָנס־צוועק, און אַז דאָס וועט שוין מוזען בע־שליסען דער צ. ק. פון בונד אין רוסלאַנד, צי ער איז מסכים מיט די רעזאָלוציעס פון דער קאָנפערענץ אָדער ניט*) — לסוף די דריי פּוילישע ס. ד. אָרגאַניזאַציעס (פּ. ס. ד., אָפּאָ־זיציע אין פּ. ס. ד. און פּ. פּ. ס. „לעוויצע") זיינען געווען פאָרגעשטעלט דורך דריי דעלע־גאַטען (וואַרסקי, ראַדעק און לאַפינסקי).

אויך די ענגלישע א. ל. פּ. (אינ־דעפּענדענט לייבאָר פּאַרטיי) האָט בעשלאָסען אַנטייל צו נעהמען אין דער קאָנפערענץ דורך צוויי דעלעגאַטען; ווי ס'ווייזט אויס אָבער אי־דעאַליזירט נאָך אפילו די דאָזיגע פּאַרטיי אויף די ענגלישע פּרייהייט: זי האָט וועגען דער בעפאָרשטעהענדער קאָנפערענץ געמאָלדען אין איהר צייטונג, און בעת איהרע דעלעגאַטען האָ־בען נאָכדעם געוואָלט זיך זעצען אויף דער ריי־זע, האָט זיי די ענגלישע רעגירונג קיין פעסער ניט אַרויסגעגעבען**. די פּאַרטיי איז אַלזאָ

*) זייט די שורות זיינען געשריבען געוואָ־רען, איז דער בונד צוגעשטאַנען צו די רעזאָלוציעס פון דער קאָנפערענץ. — פּ. ל.

**) ווי ס'איז שוין בעוואוסט פון די ציי־טונגען, איז דער בריטישער רעגירונג געשטעלט גע־וואָרען אין פּאַרלאַמענט אַן אָנפראַגע, אויף וואָס פאַר אַ געזעצליכען יסוד האָט מען ענגלישע דע־פּוטאַטען ניט ארויסגעגעבען קיין אויסלענדישע פּע־סער; דערויף איז דעם ענגלישען פּאַרלאַמענט אויסגעקומען צו הערען אַן ענטפער, וואָס ביז אַהער וואָלט מען געקענט דערוואַרטען בלויז פון אַ רוסישען ביוראָקראַט אין דער רוסישער דומאַ: די פעסער זיינען ניט אַרויסגעגעבען געוואָרען דער־פאַר, האָט געענטפערט מיניסטער גרעי, ווייל די אינטערעסען פון'ם פאַטערלאַנד האָבען געפאָדערט מ'זאָל עס ניט אַרויסגעבען.

צו דער קאָנפערענץ צוגעשטאַנען, הגם איהרע דעלעגאַטען זיינען צוליעב די בעריהמטע „אונ־אבהענגיגע סבות" געבליבען זיצען אין לאָנדאָן.

מ׳קען האָבען גאַנץ פערשיעדענע מיינונגען וועגען דעם, וואָס פאַר אַ בעדייטונג עס האָבען היינט צו טאָג יענע שטרעמונגען אינ׳ם אייראָפּעאישען סאָציאַליזם, וועלכע זיינען ניט מסכים מיט׳ן אָפיציעלען קורס פון די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען פון דייטשלאַנד און פראַנקרייך; מ׳קען אָננעהמען, אַז אין די מאַסען האָבען יענע שטרעמונגען קיין שום וואָרצלען ניט, אָדער פערקעהרט אַז די גאַנצע ברייטע אַרבייטער־מאַסע איז היינט, ווי פריהער, אָדער אפשר נאָך מעהר, אינטערנאַציאָנאַליסטיש געשטימט. איינס, מיין איך, דאַרף אָבער צוגעגעבען וועדען: די צימערוואַלדער קאָנפערענץ האָט באמת פעראייניגט אַלע יענע עלעמענטען אינ׳ם סאָציאַליסטישען אינטערנאַציאָנאַל פון אייראָפּאַ, וועלכע מ׳רופט איצט געוועהנליך „אינטערנאַציאָנאַליסטען", און וועלכע מיינען, אַז די אָנפיהרענדע איינריכטונגען פון דער דייטשער און פראַנצויזישער סאָציאַליסטישע פּאַרטייען זיינען פערקראָכען אין אַ זומפּ. ווען עמיצער זאָל איצט וועלען איינרופען אַ נייע אינטערנאַציאָנאַלע קאָנפערענץ, וועט ער אין אייראָפּאַ זיך מוזען ווענדען צו דיזעלביגע פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס, וואָס זיינען געווען פאָרגעשטעלט אין צימערוואַלד.

### 3. פון די בעריכטען.

די בעריכטען, וואָס זיינען אָבגעגעבען געוואָרען אויף דער קאָנפערענץ, און וועלכע האָבען פערנומען די ערשטע צוויי טעג, גיבען די מעגליכקייט זיך צו מאַכען אַ בעגריף, הגם ווייט ניט קיין גענויעם, איבער די קרעפטען פון דעם „אינטערנאַציאָנאַליסטישען" פליגעל אינ׳ם אייראָפּעאישען סאָציאַליזם.

דעם ערשטען פּלאַץ פערנעהמט, פערשטעהט זיך, אַ י ט אַ ל י ע ן, וואו די פּאַרטיי אַלס אַזעלכע האָט שטעלונג גענומען געגען דעם קריעג ניט נור דאַן, בעת די מלחמה איז נאָך געווען בלויז אַ בעפאָרשטעהענדע געפאַהר, ווען עס איז אויסגעקומען צו פיהרען אַ האַרטען קאַמפּף אַז איטאַליען זאָל זיך אין דער מלחמה ניט אַריינמישען, נאָר אפילו אויך איצטער, ווען דאָס לאַנד שטעהט שוין זייט פיעלע חדשים אין קריעג.

זעהר שוואַך איז די אינטערנאַציאָנאַליסטישע אָפּאָזיציע אין פ ר אַ נ ק ר י י ך. מיט זשאָרעס׳עס טוידט האָט פאָרט די פּראָלעטאַרישע בעוועגונג אָנגעוואָרען איהר וויטזיכטיגען וועג־ווייזער. „די פּאַרטיי, די אַרבייטס־קאָנפעדעראַציע און די רעגיערונג זיינען דאָרט איצט דריי קעפּ אונטער איין טשעפּעק", ווי ס׳האָט זיך אויסגעדריקט איינער פון די פראַנצויזישע דעלעגאַטען. נאָר פונדעסטוועגען וואָלט זיין אַ טעות צו מיינען, אַז אין פראַנקרייך איז קיין שום אָפּאָזיציע ניטאָ. די רעגירונג בעזייטיגט סיטעמאַטיש, געוועהנליך דורך פעררופען צו מיליטער־דיענסט, יענע אַרבייטער־פיהרער, וואָס שטעהען ניט אויפ׳ן אָפיציעל־פּאַטריאָטישען שטאַנדפּונקט *). די צענזור לאָזט ניט דורך קיין וואָרט געגען דער מלחמה. אָבער די אָפּאָזיציע איז דורך דעם ניט אין גאַנצען פערניכטעט. אַזוי צ. ב. אויף דעם קאָנגרעס פון די אַרבייטער־בירזשעס **) און דעפּאַרטעמענטאַלע און נאַציאָנאַלע פּראָפעסיאָנאַלע אַרבייטער־פערבאַנדען, וואָס איז פאָרגעקומען אין פּאַריז דעם 15־טען אויגוסט היינטיגעם יאָהר, און וואו עס זיינען געווען פערטרעטען 114 אָרגאַניזאַציעס דורך 169 דעלעגירטע, האָבען די רעזאָלוציע פון דער מעטאַליסטען־פעדעראַציע, וועלכע שטעהט אויף דעם שטאַנדפּונקט, אַז דער געגנווערטיגער קריעג, איז ניט אונזער קריעג, און פאָדערט דעריבער, אַז דער אַרבייטער־קלאַס זאָל זיך אָבזאָגען פון דעם בורגפרידען אָדער, ווי מ׳רופט עס אין פראַנקרייך, פון דער „הייליגער אייניגקייט", ער זאָל פון דאָס ניי אָנהויבען דעם קלאַסענ־קאַמפּף און, אויף דעם גרונד פון אינטערנאַציאָנאַלער פּראָלעטאַרישער סאָלידאַריטעט, אַרבייטען מיט אַלע כחות צוריק איינצושטעלען דעם פרידען צווישען די אייראָפּעאישע פעלקער. — אמת, די 27 אָרגאַניזאַציעס, וואָס האָבען געשטימט פאַר אַזאַ רעזאָלוציע, זיינען טאַקי ניט מעהר ווי אַ גאַנץ קליינע מינדערהייט פון אַלע פערטרעטענע אויפ׳ן קאָנגרעס אַרבייטער־פערבאַנדען, און דערצו נאָך געהערען זיי — אַ חוץ דעם מעטאַליסטען־פעדעראַציע — צו די קלענערע אַרבייטער־פעראיינען. ס׳איז אָבער אַ פאַקט, דאָס אַזאַ קליינע מינדערהייט איז פאַראַן אויף אין פראַנקרייך.

---

*) צווישען די אַנעקדאָטען, וואָס מ׳האָט געקענט הערען אין די „קולואַרען" פון דער קאָנפערענץ, איז געווען אויך פאָלגענדער: סאָציאַליסטישע זשורנאַליסטען פונ׳ם פּאַטריאָטישען חדר זיינען אין דייטשלאַנד ווי אין פראַנקרייך „אונאַבקעמליך", ד. ה. פריי פון מיליטער ווייל זיי זיינען נויטווענדיג אין דער פּראָדוקציע; זיי שאַפען קריעגס־אַרטיקעל. צי איז דאָס בלויז אַ גלייכווערטעל?

**) אַרבייטער־בירזשע הייסט אין פראַנקרייך די פעראייניגונג פון אַלע אַרבייטער־אָרגאַניזאַציעס פון דער שטאָדט.

פיעל שטאַרקער איז די אָפּאָזיציע אין ד י י ט ש ל אַ נ ד. זי בעשטעהט פון גאַנץ פערשיעדענע שאַטירונגען, אָנהויבענדיג פון בערנשטיין־האַאַזע־קאַאוטסקי ביז יענע, וואָס פאָדערען די צושפּאַלטונג פון דער פּאַרטיי און וואָס האָבען אויף דער צימערוואַלדער קאָנפערענץ זיך אונטערגעשריבען אונטער לענין׳ס רעזאָלוציאָנס־פּראָיעקט. דער ווייט־גרעסטער און בעדייטענדסטער טייל פון דער אָפּאָזיציע שטעהט אויפ׳ן שטאַנדפּונקט פון פּאַרטיי־איינהייט. נאָר וואָס פאַר קרעפטען פערמאָגט די אָפּאָזיציע אין דער דייטשער אַרבייטער־מאַסע? — וועגען דעם איז אונמעגליך זיך צו מאַכען אַ זיכערען בעגריף לויט די בעריכטען פון די דייטשע דעלעגאַטען. זיי גופא זיינען איבערצייגט, אַז אויף זייער זייט שטעהט שוין היינט די בעדייטענדע מעהרהייט פון די פּאַרטיי־מיטגלידער, און טרעטען שאַרף אַרויס געגען דעם אידעאָלאָגישן אינטערעס פון דער „פּאַרטיי פאָרשטאַנד" און די „רייכסטאָגס פראַקציע", פון איין זייט, מיט דער פּאַרטיי, פון דער אַנדערער. זיי זיינען אויף, אַז די מיליטערישע צענזור איז געווענדעט אין גאַנצען געגען דער אָפּאָזיציע און לאָזט צורוה די פערטרעטער פון׳ם אָפיציעלען קורס: לויט דער פרעסע קען מען דעריבער דעם מינדעסטען בעגריף ניט האָבען וועגען די אמת׳ע קרעפטען פון דער „אָפּאָזיציע" אין דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. זיי פערלאָזען זיך דערביי אויף רעזאָלוציעס פון מאַסען־פערזאַמלונגען, אויף די שטימונג צווישען די פרויען, אויף הונדערטער און טויזענדער בריף פון פראָנט, אויף פערזענליכע איינדריקע אין די אייגענע וואַהל־קרייזען, א ז. וו. — עס איז אָבער קיין שום ספק ניט, אַז זייערע איינדריקע זיינען גאַנץ סובייעקטיוו און איינזייטיג: זיי זיינען אַליין וועניג בעקאַנט מיט דער שטימונג אין אַנדערע וואַהל־קרייזען, און אויב זיי בעקומען בריעף פון זייערע מיטהעלפענדע, ערהאַלטען זייערע געגנער גאַנץ אַנדערע בריעף. די מיינונג פון דער אָפּאָזיציע וועגען איהרע אייגענע קרעפטען איז דעריבער אָהן שום ספק שטאַרק איבערטריבען. נור אויב אפילו די מעהרהייט פון דער מאַסע איז נאָך היינט ניט מיט איהר, דאַרף מען אָבער רעכענען, אַז די „אָפּאָזיציע" האָט יעדענפאַלס הינטער זיך אַ בעדייטענדען טייל פון׳ם דייטשען פּראָלעטאַריאַט. די צאָהל אָנהענגער פון דער אָפּאָזיציע וואַקסט אפילו אין דער „רייכסטאָגס־פראַקציאָן" גופא. דעם 4־טען אויגוסט 1914 האָבען אין דער פראַקציע געשטימט פאַר דעם טעקסט פון דער מינדערהייט (געגען דער מלחמה און געגען דער קרעדיט־בעוויליגונג) בסך הכל 14 דעפּוטאַטען; זייט דאַן, ביי פערשיעדענע אָבשטימונגען אין דער פראַקציע, איז די צאָהל שטימען פון דער „אָפּאָזיציע" כסדר געוואַקסען: 17, 25, 33 און לסוף ביי דער לעצטער אָבשטימונג פאַר דער קאָנפערענץ — 36.

אויף די פראַגע, פאַרוואָס לאָזט די אָפּאָזיציע ניט הערען איהר שטים פון דער פּאַרלאַמענטס טריבונע, און פאַרוואָס שטימט זי ניט אין די עפענטליכע רייכסטאָגס־זיצונגען געגען די קריעגס־קרעדיטען, — האָט לעדעבור געענטפערט אונגעפעהר פאָלגענדעס:

לויט דעם רעגלאַמענט פון׳ם דייטשען רייכסטאָג, קען קיין דעפּוטאַט ניט בעקומען דאָס וואָרט, אויב ער ווערט ניט אַרויסגעשטעלט אַלס רעדנער דורך זיין פראַקציע; די ס. ד.׳שע אָפּאָזיציע האָט דעריבער קיין שום מעגליכקייט ניט אַרויסצוטרעטען אָפען, פון דער טריבונע, מיט איהרע אנזיכטען אויף דער מלחמה. דער איינציגער מיטעל, וועלכען זיי וואָלטען געקענט געברויכען, איז בילדען אַ בעזונדערע פּאַרלאַמענטאַרישע פראַקציע; צו דעם וואָלט אויך געפיהרט, ווען די מינדערהייט וואָלט אין רייכסטאָג געשטימט געגען דעם בעשלוס פון דער געגענווערטיגער פראַקציאָנס־מעהרהייט. די אָפּאָזיציע אין דער ס. ד. „רייכסטאָגס־פראַקציאָן" מיינט אָבער, אַז בילדען אַ בעזונדערע פּאַרלאַמענטאַרישע פראַקציע הייסט באמת צושפּאַלטען די פּאַרטיי, און דאָס האַלט זי פאַר דאָס ערגסטע. איז איהר דעריבער ניט געבליבען קיין אַנדער ברירה, ווי אָבהאַלטען זיך פון איינגענע אָפענע אַרויסטרעטונגען אין רייכסטאָג און פיהרען דעם קאַמפּף בלויז אינווענינ, אין דער פראַקציע גופא; דער וואוקס פון דער אָפּאָזיציע אין דער פראַקציע, מיינט לעדעבור, האָט בעוויזען, אַז די טאַקטיק פון דער אָפּאָזיציע איז געווען די ריכטיגע.

די רוסלענדער סאָציאַל־דעמאָקראַטישע גרופּען און אָרגאַניזאַציעס זיינען, ווי בעוואוסט, אַלע, אויסער פּלעכאַנאָוו, מאַסלאָוו, אַלעקסינסקי און איינינע אַנדערע, פון אָנפאַנג אָן אַרויסגעטרעטען געגען דעם קריעג; די זעלבע פּאָזיציע מיט פערשיעדענע שאַטירונגען האָבען פערנומען די נאַציאָנאַלע סאָצ. דעמאָקראַטישע פּאַרטייען: דער „בונד", די דריי פּוילישע ס. ד.־שע אָרגאַניזאַציעס, די לעטישע ס. ד.; אויף דעמזעלביגען שטאַנדפּונקט שטעהען אויך די ס. ד. דעפּוטאַטען פון דומאַ. — ביי די ס. ד.׳ען איז דער צענטראַל־קאָמיטעט אָפיציעל געגען דעם קריעג, הגם איינצעלנע וויכטיגע מיטגלידער, ווי צ. ב. רובאַנאָוויטש, סאַווענקאָוו, אווקסענטיעוו און אַנדערע זיינען געוואָרען עכטע פּאַטריאָטען. די קאָנפערענץ פון די „נאַראָדניקעס" (אַ טייל ס. ד.׳ען, פאָלקס־סאָציאַליסטען און טרודאָוויקעס), וואָס איז דאָ ניט לאַנג פאָרגעקומען אין רוסלאַנד, האָט זיך אַרויסגעזאָגט פאַר די נויטווענדיגקייט פון אַ רעוואָלוציע אין רוסלאַנד, כדי צו פערטיידיגען דאָס לאַנד געגען דעם אויסלענדישען שונא. פונדעסטוועגען, מיינט דער בעריכט־אָבנעבער

פון די ס. ד.'ען, די וואַקסענדע אָפּאָזיציאָנעלע און רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג אין רוסלאַנד איז אָביעקטיוו אַ וויכטיגער פאַקטאָר פון פרידען.

אין שוועדען און נאָרוועגען, ווי אויך אין האָלאַנד, קעמפּפט די פּאַרטיי פאַר'ן איינהאַלטען דעם נייטראַליטעט און געגען אַנטייל־נעהמען אין דעם קריעג. די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען פון דיזע לענדער שטעהען אָבער אויף אַן אָפּאָרטוניסטישען שטאַנדפּונקט און בעווילינגען די מיליטערישע קרעדיטען אויף די פערטיידיגונג פונ'ם לאַנד געגען אַן עווענטועלען אָנפאַל פון אויסען. די „אָפּאָזיציע" געפינט זיך דאָרטען אויסער דער פּאַרטיי: אין שוועדען — איז דאָס דער סאָציאַליסטישער יוגענד־פעראַנד; אין האָלאַנד — די „טריבוניסטען" און די קליינע גרופּע פון ראָלאַנד־האָלסט. די „טריבוניסטען" האָבען אין גאַנצען 500 מיטגלידער און זייער ווירקונג אין לאַנד איז אויך גאַנץ קליין.

דער בעריכט, וואָס ר אָ לאַ נ ד־ ה אָ לס ט האָט אָבגעגעבען, איז געווען אינטערעסאַנט דערמיט, וואָס ער האָט אויף דעם בייספּיעל פון האָלאַנד געוויזען, ווי דער פּראָבלעם פון „פערטיידיגען דאָס פאַטערלאַנד" איז אין די קליינע לענדער אויך אויסערסט־קאָמפּליצירט. די האָלענדישע בעפעלקערונג בעטראָגט, ווי בעוואוסט, אין גאַנצען 6 מיליאָן מענשען, אין דער זעלבער צייט, אָבער הערשט האָלאַנד איבער קאָלאָניעס מיט העכער 40 מיליאָן איינוואוינער, פון וועלכע די האָלענדישע בורזשואזיע בעקומט יעהרליך צוויי מיליאַרד איינקינפטען. פערטיידיגען דאָס פאַטערלאַנד בעדייטעט אַלזאָ פאַר די בורזשואזיע פערטיידיגען דעם קאָלאָניאַלען בעזיץ. דאָס ווידער בעשאַפט אין לאַנד אַ שטימונג, מיט וועלכער די הערשענדע קלאַסען בענוצען זיך צו פערשטאַרקען דעם מיליטאַריזם. אַזוי צ. ב. זיינען איצט אין האָלאַנד דורכגעגאַנגען די קרעדיטען ניט בלויז אויף צו פערטיידיגען דאָס אייראָפּעאישע טעריטאָריום, נאָר אויך אויף בויען נייע קריעגסשיפען (ביי דער לעצטער פראַגע האָט די ס. ד. פּאַרטיי געשטימט געגען). ס'איז אָבער קלאָר פאַר יעדען איינציגען, אַז מיט איהרע עטליכע קריעגס־שיפען וועט האָלאַנד ניט קענען פערטיידיגען איהרע קאָלאָניעס געגען אַ וועלכער ניט איז גרויסער אייראָפּעאישער מלוכה. ס'איז דערעיבער זיכער, אַז גאָר אין קורצען וועט די האָלענדישע בורזשואזיע, כדי צו „ראַטעווען" איהר קאָלאָניאַלען בעזיץ, מוזען זיך אָנשליסען צו איינעם פון די אייראָפּעאישע גרויסמאַכט־פערבאַנדען אָדער פּשוט צום רייטוואָגען פון איינער פון די גרויסמעכטע. די מיליטערישע אויסגאַבען זיינען אויף אַזאַ'ן אָרט אַ קנאַפּע הילף פאַר די „פאַטערלאַנדס־פערטיידיגונג", און פאַקטיש וועט האָלאַנד געשטעלט ווערען אין אַ וואַסאַלע אָבהענגיגקייט פון איינער פון די גרויסע מלוכות. ס'איז דערעיבער פאַראַן בלויז אַ יין גאַראַנטיע פאַר די זעלבסטשטענדיגקייט פון האָלאַנד און פון די קליינע לענדער בכלל — שליסט דאָלאַנד־האָלסט: דאָס איז דער ערפאָלג פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבייטער־בעוועגונג אין די פערשיעדענע לענדער פון אייראָפּאַ.

אין די באַלקאַנישע לענדער האָבען מיר ווידער פאַר זיך סאָציאַליסטישע פּאַרטייען, וואָס ניט קוקענדיג אויף די שווערע היסטאָרישע בעדינגונגען, זיינען זיי געבליבען טריי דעם אַלטען סאָציאַליסטישען לאָזונג: דעם מיליטאַריזם קיין מענשען און קיין גראָשען. ווי בעוואוסט, האָבען די צוויי סאָציאַליסטישע דעפּוטאַטען פון דער סערבישער „סקופּשטינאַ" געשטימט געגען די קריעגס־קרעדיטען אפילו נאָך דעם עסטרייכישען אולטימאַטום. דאָס זעלבע האָבען די בולגאַרישע מאַרקסיסטען געשטימט געגען די קריעגס־קרעדיטען בעת די ביידע ערשטע באַלקאַנישע מלחמות (1912 און 1913). און די ווירקליכקייט, מיינען זיי, האָט זיי געגעבען פולעם רעכט. בעפאָר דעם צווייטען באַלקאַנישען קריעג האָבען די בולגאַרישע מאַרקסיסטען (די „שמאַלע") געהאַט בעקומען 12 טויזענד שטימען און נאָך דעם קריעג איז פאַר זיי אָבגעגעבען געוואָרען 55 טויזענד שטימען. די בעציהונגען מיט דער סערבישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי זיינען געווען פריינדליכע אין דער גאַנצער צייט פון דער מלחמה און זיינען געוואָרען נאָך הערצליכער נאָך דעם קריעג. אויך די רומענישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט ניט אויפגעהערט צו קעמפּפען געגען רומעניענס אָנטייל אין דער איצטיגער מלחמה און פּרעדיגט כסדר די פעראייניגונג פון אַלע באַלקאַן־לענדער אין איין שטאַאַטען־בונד, וועלכער וואָלט פערשפּאָרען די אַלע מערדערישע אינערליכע מלחמות, וואָס פיהרען כסדר די הערשענדע קלאַסען פון די דאָזיגע לענדער.

לסוף אין יולי היינטיגעס יאָהר האָבען די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען פון רומעניען, סערביען, בולגאַריען (די „שמאַלע"; די „ברייטע" טרעטען אַרויס, לויט דעם בעריכט־אָבגעבער, צוזאַמען מיט'ן רוסאָפילישען טייל פון דער בורזשואזיע פאַר אַ מלחמה אויף דעם צד פון רוסלאַנד) און גריכענלאַנד זיך פעראייניגט אין איין סאָציאַליסטישער פעדעראַציע מיט אַ געמיינזאַמען עקזעקוטיוו־קאָמיטעט און מיט אַ געמיינזאַמער פּלאַטפאָרם: פאַר'ן פרידען און פאַר אַ באַלקאַנישען שטאַאַטען־בונד („פעדעראַציע", פעראייניגטע שטאַאַטען). דער הערשענדער שאָוויניזם, די אָנגעזאַמעלטע שנאה און דער בלוטיגער ברידערליכער קאַמפּף אין די באַלקאַנישע לענדער האָבען אַלזאָ געשטופּט די באַלקאַנישע סאָציאַליסטען נאָך פעסטער און ענגער צו פעראייניגען זייערע אינטערנאַציאָנאַלע ריי־הען.

ל. קאָברין

# די ערשטע „אמעריקאנער" אין'ם שטעדטעל

(פון דער סעריע: „א ליטוויש שטעדטעל")

17.

מירקע איז צו דעם חתן'ס מאמע צו־געגאנגען, האָט א גלעט געטהאָן זי אויפ'ן אקסעל איבער די פאטשיילע, זיך געזעצט נעבען איהר און געפרעגט:

— ווי רופט מען אייך, לעבען זאָלט איהר?

— מאריאשע — האָט יענע געענטפערט. — און אייך, לעבען זאָלט איהר?

— מירקע. אז עס וועט בעשערט זיין, וועלען מיר זיין מחותנת'טעס.

— הלואי, רבונו של עולם. מיר געפעלט די כלה. ניט קיין אויסגעדארטע־אויסגעקווארטע, ווי די אנדערע, וואָס מיר זיינען געגאנגען אנקוקען. א מיידעל, קיין עין הרע ניט, א געזונטער בוים. עס איז דאָ ווער זאָל הארעווען... וואָס טויג מיין אָרע'ן א צוקראָכענע ווייב? איהר האָט דאָך איהם געזעהן? א פאָדקאָווע, קיין עין הרע זאָל איהם ניט שאדען, צוברעכט ער מיט די הוילע פינגער...

— א־א־זוי? צעהן מאָל קיין עין הרע ניט, צעהן מאָל... א פאָדקאָווע? אזוי? אן אייזער־נע? פיש־ש־ש־ש! דו הערסט, משה־איצע?

— וואָס־דען? די תורה, ברוך השם, האָט איהם די כחות ניט אויסגעמאטערט — האָט משה־איצע א בורטשע געטהאָן — ווען ער וואָלט געווען א תלמיד־חכם, וואָלט ער מסתמא געהאט מיין כוח.

— שא־א! — האָט מירקע א געשריי געטהאָן און האָט געווארפען אויף איהם א קוק, שארף ווי א חלף.

גדליהו האָט דערווייילע גענומען א ביסעל בראנפען:

לחיים!..

— לחיים טובים ושלום.

מירקע האָט מכבד געווען מאריאשע'ן אויך מיט לעקאך און בראָנפען.

דערנאָך האָט מאריאשע גענומען ריידען וועגען איהרע אנדערע ביידע זיהן, וואָס זיינען אין אמעריקא געווען. שוין א יאָהר צוואנציג ווי זיי זיינען אוועק אהין פון דער גרויסער שטאָדט, וואו זיי האָבען ביי א בלעכער געארבייט. היינט זיינען זיי, דאנקען גאָט, גרויסע גבירים, שיקען איהר אָפט געלד פון אמעריקא. ווילען, אז זי זאָל קומען צו זיי, האָט זי אָבער מורא, צו פערשלעפען די אלטע ביינער, שדים ווייסען וואוהין. זי וואָלט זיי גרייליך געוואָלט זעהן. זיי האָבען דאָרטען קינדערלאך שעהנינקע. זי חלש'ט צו זעהן איהרע אייניקלאך, נור ניט בעשערט מסתמא. אָרע האָט אויך געוואָלט פאָהרען אהין נאָך איידער ער איז אוועק דיענען, האָט זי גע־ווייינט און געקלאָגט איבער איהם, ביז זי האָט ביי איהם גע'פועל'ט, אז ער זאָל בלייבען...

— א קאטאָוועס, צו פערשלעפען די ביינער אונטער דר'ערד — האָט מירקע געזאָגט — מיר וועלען צייט האָבען נאָך הונדערט און צוואנציג יאָהר...

גדליהו האָט פלוצים אויסגעשריען:

— גוואלד, איך וואָלט נור וועלען זעהן, וואָס איז דאָרטען פיר אזא וועלט אמעריקא? מיינער א גליד־שוועסטער־קינד פון מינסק איז אהין אוועקגעפאָהרען, געווען דאָ א גרויסער אביון, א שניידער, האָב איך געהערט, אז ער איז דאָרטען גאָר געוואָרען א גאנצער מהות, א פאבריקאנט מיט אן אייגענעם מויער...

— יאָ, מען דערצעהלט טאקי — האָט מירקע זיך אָנגערופען — אז די גרעסטע אָרימע לייט עסען דאָרט פלייש מיט בולקע יעדען טאָג...

— אך, אך, — האָט שלמה־איצע א דריק געטהאָן די אקסלען, — א אידענע רעדט נאָך אלע נארישקייטען! דו אישה דו, וואו איז דיין שכל? ווי אזוי לעגט זיך עס דיר גאָר אזא נארישקייט אויפ'ן מוח? ממה נפשך — האָט ער אויסגעזונגען מיט א גמרא־ניגון — עסט ער פלייש מיט בולקע יעדען טאָג, איז דאָך דערפון געדרונגען אז וואָס?... אז ער איז ניט קיין אָרימאן. אלא וואָס דען, ער איז יע אן אָרימאן, קען ער דאָך ניט עסען קיין פלייש און בולקע יעדען טאָג. בהמה!...

— ער איז טאקע גערעכט, — האָט איצט מירקע מיט איהם מסכים געווען — א מאנס־בילשער מוח פערשטעהט פאָרט מעהר ווי א ווייבערשער.

— גדליהו האָט זיך אָנגערופען:

— ווער ווייסט, וואָס דאָרטען טהוט זיך? אפשר וואקסט עס דאָרטען אויף די בוימער?... דער לעהרער, וואָס לערענט מיינע קינדער שרייבען, האָט מיר אמאָל געזאָגט, אז ווען ביי אונז איז טאָג, איז אין אמעריקא נאכט, און ווען ביי אונז איז נאכט, איז דאָרטען טאָג. אלצדינג פונקט קאפויר ווי ביי אונז. א איד קען דאָרטען ווערען אפילו אן אוריאדניק אויך...

— ווייס איך, מען דערצעהלט אלע נסים — האָט דער אלטער אברהם־לייזער פלוצלונג ארויסגערעדט — ערשט גאָר ניט לאנג צוריק האָט מען זיך דערצעהלט אלערליי נסים וועגען עפעס אנאנדער מדינה...

— ארגענטיניע! — האָט גדליהו אונטערגעכאפט — פאר עטליכע יאָהרען. מיט באראָן הירש די מעשה... יע, יע, אודאי...

— און היינט — ווער, וואָס, ווען? — האָט

אברהם־לייזער גערעדט ווייטער. — מען האָט פערגעסען יענע מדינה און מען רעדט וועגען אַן אַנדערע. עס, וואו גאָט העלפט, דאָרטען עסט מען פלייש, בולקעס, מאַרצעפּאַנעס אפילו. און אַז גאָט וויל ניט העלפען, איז... איז... שלעכט אומעדום!

לאה׳קע און אָרע האָבען זיך צוריקגעקעהרט, אָרע מיט אַ צופריעדענעם שמייכעל און לאה׳קע שוין פריי, אונגעצוואונגען, מיט אַ פּנים. וואָס האָט געשטראַהלט. ער איז איהר זעהר געפעלען געווען, האָט געפיהלט, אַז זי איז איהם אויך שטאַרק געפעלען, האָט בעגעגענט היכ־טער׳ן שטעדטעל וואו זי האָט מיט איהם אויך געשפּאַצירט, בעקאַנטע מיידלעך, געכאַפּט זייע־רע בליקען, פול קנאה, און אין איהר נשמה האָט געהוליעט...

און אין אַן אָוועגד שפּעטער האָט מען די תנאים געשריעבען און משה־איצע האָט אַלס נדן אַרויסגעגעבען אַ וועקסעל אויף ק״ן רובעל, וועלכע, ער האָט געהאָפט, אַז צו דער חתונה וועט דער גוטער גאָט פאַר איהם בעצאָהלען.

און אויף מאָרגען נאָך די תנאים, ווען דער חתן האָט געדאַרפט אָפּפאָהרען, האָט לאה׳קע געפיהלט, אַז ער נעהמט מיט זיך אַוועק איהר האַ״ץ, און ווען ער האָט זי דאַן געטראָפען אַליין אין פיר־הויז, האָט זי געוויינט. ער האָט פער־שטאַנען איהר הארץ און זי אַ נעהם געטהאָן ביי דער טאַליע מיט זיינע לאַפּעס אַזוי, דאָס זי האָט שיער ניט אָנגעהויבען צו שרייען: גוואלד! און נאָר זיין קוש, דער ערשטער קוש, וואָס זי האָט פון אַ יונגענמאַן געקריגען, האָט איהר דעם קול דערשטיקט, דעם אָטהעם אַוועקגענומען און שיער, שיער דעם גאַנצען פערשטאַנד...

* * *

דער שידוך מיט אָרע׳ן איז געווען נאָר אַ גליקליכער. צו דער חתונה, וואָס איז געפּראָ־וועט געוואָרען ביי מירקע׳ן אין הויז באַלד נאָך די ערשטע טעג פון סוכות — אַזוי האָט דער חתן געוואָלט — האָט משה־איצע, פערשטעהט זיך, ניט געקענט סלוק׳ען די ק״ן קערבלעך נדן, אויף וועלכע ער האָט אַ וועקסעל אַרויסגעגע־בען, און דער שידוך איז צוליעב דעם זיך ניט צוגאַנגען. אויך האָבען חתן־כלה בעקומען דרשה־געשאַנק פון אַמעריקאַ אַ גאַנצען הונ־דערטער.

נאָך דער חתונה איז לאה׳קע אַוועקגעפאָה־רען צו איהר מאַן אין זיין שטעדטעל און טאַטע־מאַמע האָבען פון איהר בעקומען פרעהליכע גרוסען.

אַזוי איז אַוועק דער ווינטער...

איינמאָל — דריי וואָכען נאָך פּסח — קומט פּלוצלונג צופאָהרען צו איהר טאַטע־מאַמע לאה׳קע צוזאַמען מיט איהר מאַן. זיי זיינען געקומען זיך זעגענען: זיי פאָהרען קיין אַמע־ריקאַ...

פערברעכט מירקע די הענד און צויאָמערט זיך:

— אַ וועהטאָג איז מיר, ביזטו משוגע?

און משה־איצע ווערט אויך פערטרייסעלט:

— וואָס הייסט, היתכון?... דאָס איז אָרע׳ס קאָפּ?

— ניין, טאַטע, דאָס איז מיין קאָפּ. איך האָב דאָס איהם איינגערעדט און די שוויגער צו פאָהרען. ער האָט דאָרט רייכע ברידער, וואָס בעטען אונז מיר זאָלען אַהין קומען, וואָלט געווען אַ נאַרישקייט דאָ צו בלייבען. ער מוז דען בלייבען אַ שמיעד אויף זיין גאַנצען לע־בען? מיר האָבען שוין בעקומען שיפס־קאַרטען פון אַמעריקאַ און די קוזניע האָבען מיר שוין אויף פערקויפט און אַלצדינג און מיר פאָהרען!

אומזיסט איז געווען מירקע׳ס געוויין, משה־איצע׳ס טענות און דעם אַלטען לייזער׳ס בע־טען — עס האָט נישט געהאָלפען...

דאַן איז מירקע געלאָפען אויפ׳ן בית־עולם און האָט אויף איהר מאַמעס קבר געשריען מיט פערצווייפעלטע קולות:

— מאַמע! מאַמע! אַ בראָך איז צו מיר! אַ קלאָג איז צו מיר! די קרוין פון אונזער קאָפּ, אונזער לאה׳קעלע, דער שיין פון אונזערע אויי־גען פערלאָזט אונז! זי פערשלעפּט איהרע יונגינקע ביינדעלעך אַזש קיין אַמעריקאַ, וועה איז צו מיר! מאַמע! מאַמע! זי וועט זיך דאַרפען שלעפּען איבער ימים גרויסע, איבער מדבריות וויסטע, טיעף אונטער דר׳ערד, ווינד און וועה איז דער מאַמע׳ן! מאַמע! מאַמע! בעט גאָט, אַז ער זאָל זי כאָטש ברענגען בשלום אהינצוצו!...

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל ווי די קברים פון דעם דאָרטיגען אידישען בית־עולם האָבען געהערט דערמאָנען אַמעריקאַ...

און אין אַ וואָך אַרום האָט דאָס גאַנצע שטעדטעל געקאָכט מיט דער נייעס, אַז לאה׳קע מירקע אברהם־לייזער׳ס איז מיט איהר מאַן אַוועקגעפאָהרען קיין אַמעריקאַ... די ווייבער אויף די פּריזבעס האָבען דערפון גערעדט, די קרעמער און די קרעמערקעס אויפ׳ן מאַרק און די מיידלעך, איהרע פריהערדיגע חבר׳טעס. פרייטאָג האָט עמיצער דערצעהלט אין דער באָד, אַז זי איז געפאָהרען צו רייכע שוואָגערס, וואָס זיינען ראָטשילד׳ס אין אַמעריקאַ און וואָס וואוינען אין פּאַלאַצען און פאָהרען אין גאָל־דענע קאַרעטען, און ביינאַכט צו קבלת שבת האָט מען שוין דערפון גערעדט אין אַלע בתי מדרשים, און אויף מאָרגען ביי טאָג, ווען די מיידלעך פונ׳ם שטעדטעל זיינען געזעסען אויפ׳ן גראָז אונטער די בוימער אין זייערע שבת׳דיגע קאָלירטע קליידלעך מיט די פאַרביגע סטיינגעס אין די צעפּ, האָבען זיי ניט געזונגען זייערע ליעדער, נאָר גערעדט פון לאה׳קען, פון אַמע־ריקאַ, פון לאה׳קעס רייכע שוואָגערס מיט די פּאַלאַצען און מיט די גאָלדענע קאַרעטען...

— בעשערט אַ גליק, — האָט זיך מיט קנאה אָנגערופען די דיקע, שעהנע חייקע מיט די שווארצע אויגען, מאָטעל חנה־דברה׳ס עלט־סטע טאָכטער — מען זאָגט אמאָל אַ מיידעל אַ פאַרשוין טרעפט אַ גליק, אָבער אַזאַ, זאָל מיך גאָט ניט שטראָפען פאַר די רייד, אַ מיאוס׳קייט מיט אַ ראבען פּנים, אַ רויטע קאַץ...

— אָט טאקע נאָר אזוינע האָבען מזל, — האָט געזאָגט כיענע, שמערל דעם שוסטער׳ס טאָכטער, די גרעסטע שעהנהייט פון שטעדטעל, אַ מיידעל מיט אַ פּנים פון אַ יונגער ציגיי־נערין, פול חן, פול פייער אין די שווארצע אויגען, מיט אַ דיקען, שווארצען און גלאנציגען צאָפּ, וואָס יעדעס מאָל, ווען דער אוריאדניק פון׳ם שטעדטעל האָט זי אויף דער גאַס דער־זעהן, האָט ער זיין וועגעל אָפּגעשטעלט און געשריען צו איהר:

— הע, כיענקאָ, כאָטשעש פּראָיעכאַטסיאַ? קום, דו וועסט אונטערפאָהרען מיט מיר.

און ווען זי האָט איהם אויסגעשטעלט איה־רע ווייסע לאַכענדיגע צייהן און געענטפערט אויף אידיש: „פאָהר מיר אין דער אדמה אריין!“ האָט ער זיך אויך צולאַכט, ניט פער־שטעהענדיג, וואָס זי זאָגט, זיך די ברייטע באָרד אַ גלעט געטהאָן און ווייטער געזאָגט:

— קום, כיענקאָ, איך וועל דיר קויפען אַ פּריאניק און קאָנפעקטען, — האָט זי איהם דאַן געענטפערט שוין אויף רוסיש מיט אַ קאָ־קעטישען שמייכעל:

— גוט, פּריץ, ווארט, איך וועל דיר ארויס־שיקען מיין ברודער זעליג׳ען, וועסטו איהם געבען פאַר מיר אַ לעקעך און קאָנפעקטען...

— ניין, קום דו אַליין, כיענקאָ...

זי האָט זיך דאַן צולאַכט און איז זיך אוועק ווייטער איהר וועג.

און דערנאָך, ווען ער האָט זיין פערד אַ שמיץ געטהאָן, און דער וואָגען האָט זיך אוועק־געטראָגען, האָט ער, דער אוריאדניק, זיך נאָך לאַנג אומגעקוקט אהינטער אויף איהר דורך דעם וואָלקען שטויב, וואָס האָט זיך נאָך זיין וואָגען געטראָגען, און געשריען:

— וואָט זשידאָוואָטשקאַ! וואָט זשידאָ־וואָטשקאַ!....

אָט זי האָט אויך לאַה׳קען מקנא געווען.

צווישען די מיידלעך אינ׳ם וואלד איז היינט אויך געווען ברכה׳קע די פּריקאַזשטשיצע, שלום׳קע דעם גוי׳ס עלטסטע טאָכטער, אַ גע־זונטע, בלאָנדע מיידעל מיט אַ ווייסען פּנים, פערריסען פרעהליך נעזעל און בלויע אויגען, זעהר עהנליך צו אַ יונגער לאַטישקע. זי האָט שוין זייט דריי יאָהר געאַרבייט אין אַ קראָם אַלס פּריקאַזשטשיצע אין דער גרויסער שטאָדט און איז די וואָך געקומען אויף אַ פּאָר טעג אין שטעדטעל, געוואָהר ווערען איהר מאַמען. זי איז געווען שעהנער אָנגעטהאָן פון די איבע־ריגע, האָט זיך געהאַלטען פאַר אַ גרויס־שטאָד־טישע און זיי פאַר קליין־שטעדטעלדיגע. די מיידלעך האָבען אַלע אויף איהר געקוקט מיט דרך ארץ, ווייל זיי האָבען געוואוסט, אַז אין דער גרויסער שטאָדט פיהרט זי אַ שטילע ליעבע מיט איינעם אַ בחור, אַ פּריקאַזשטשיק, פּונקט ווי אַ העלדין פון שמר׳ס אָדער בלוישטיין׳ס אַ ראָמאַן.

זי האָט זיך פּלוצלונג אָנגערופען:

— קינדער, וועט איהר ניט דערצעהלען, וועל איך אייך עפּעס זאָגען וואָס קיינער אחוץ מיר און נאָך עמיצען ווייס ניט אויף דער גאַנצער וועלט?

און די ווערטער „נאָך עמיצען“ האָט זי ארויסגערעדט אַזוי געהיימניספול, דאָס עס האָט זיך געדאַכט ווי זי וואָלט זיי מיט איהרע בלויע אויגען ארויסגעפליסטערט...

אַלע מיידלעך האָבען זיך אַ כאַפּ געטהאָן מיט אַ ליאַרם, ווי די גענז:

— דערצעהל! דערצעהל! מיר וועלען קיי־נעם ניט זאָגען!...

און זיי האָבען זיך פון אַלע זייטען גענומען רוקען נעהנטער צו איהר, געקראָכען איבער׳ן גראָז אויף די קניע, אויסגעצויגען די העלזער און זיך איינגעגעסען מיט די אויגען אין איהר פּנים.

— שווערט זיך, אַז איהר וועט קיינעם ניט דערצעהלען.

— זאָלען מיר שטום ווערען!

— זאָל די צונג אונז אָפּדאַרען!

— זאָלען מיר ניט דערלעבען צו ריידען צו אונזערע טאַטעס און מאַמעס! — האָבען די מיידלעך געפּילדערט.

— זאָלט איהר ניט דערלעבען צו ריידען צו אייערע חתנים, הא? — האָט ברכה׳קע גע־פרעגט.

— יאָ! — האָבען אַלע אין איין קול גע־ענטפערט.

— טאָ געדענקט־זשע, — האָט ברכה׳קע אויסגעשריען און דאַן געזאָגט גאַנץ שטיל:

— קינדער, איך פאָהר אויף אין אמעריקאַ.

— דו?...

— שאַ־אַ! שרייט ניט! — האָט ברכה׳קע ארויסגעפליסטערט. — מיין געליעבטער — דעם דאָזיגען וואָרט האָט זי ארויסגעשעפּטשעט מיט אַ בעזונדער געהיימער מינע — ער וויל שוין לאַנג פאָהרען. ווי נאָר מיר וועלען קריגען פון דאָרט שיפס־קאַרטען, אַזוי באַלד האַידאַ!...

אַלע זיינען געבליבען זיצען שטיל, פער־וואונדערט און האָבען זיך אָנגעקוקט איינע די אַנדערע.

— געדענקט־זשע אָבער — דערוויילע שאַ, קינדער!...

— גאָר נו! — האָט מען גענומען איהר פערזיכערען פון אַלע זייטען, און יעדע מיידעל האָט דערפיהלט צו איהר נאָך מעהר דרך ארץ.

רופט זיך דאַן אָן איין מיידעל גאַנץ שטיל:

— און דו האָסט גאָר ניט מורא צו פאָהרען איבער די ימים?

פרעגט אַ צווייטע:

איז טאקע אמעריקא אונטער דר'ערד?

— ווייס איך, וואָס מען דערצעהלט זיך דאָ ביי אייך אָנ'עט אין דעם קליין שטעדטעל! — האָט ברכה'קע געענטפערט. — אמעריקא איז ניט אונטער דר'ערד, נאָר איהר זייט דאָ טיעף אין דר'ערד.

— אמת, — מאכט חייקע, מאָטעל חנה דברה'ס מיידעל, — דאָס איז גראד אמת, ברכה'קע, מיר זיינען דאָ אַלע אין דר'ערד!

— און אין אמעריקא, — האָט ווייטער געדעדט ברכה'קע, — צוצוקערט מען אונזערע אַ מיידעל. נדן קריגען די מיידלעך און ניט די בחורים. אָט אזא מיידעל, ווי דו כיענקאָ, צו ווי דו חייקע, צו אפילו ווי דו ראשקע, וואָלטען דאָך דאָרטען גענומען גראפען פאר חתנים. עס וואָלט דאָך געווען אַן אויסכאפעניש אויף אייך.

ביי די דריי מיידלעך האָבען זיך די באקען צופלאקערט:

— טאקע?

— אזוי?

— מען כאפט אוים אונזערע אַ מיידעל?

— מיט גאָלד צוגלייך, — האָט ברכה'קע געענטפערט.

— פון וואנען ווייסטו דאָס אַלץ? דו ביזט דאָך דאָרטען ניט געווען, ברכה'קע? — רופט זיך אָן פלוצלונג איינע פון די מיאוס'ערע מייד־לעך, וועלכע האָט זיך דערפיהלט בעליידיגט, ווארום ברכה'קע האָט זי אויך ניט איינגערע־כענט צווישען די דריי, וואָס זי האָט אָנגערופען.

— ווער דען זאָל וויסען, אפשר דו? — האָט איהר ברכה'קע אָפגעענטפערט מיט שפּאָט, — קרוינעלע מיינע, איך ווייס אַ סך זאכען, וואָס דו ווייסט ניט. אָבער איך'ל דיר זאָגען פון וואנען איך ווייס דאָס. מיין געליעבטען'ס ברודער און שוועסטער שרייבען דאָס אין זייערע ברעיפ. מיין געליעבטען'ס שוועסטער האָט דאָרטען געקראָגען אַ חתן, וואס האָט זי, ווי גרויס זי איז, ממש פונ'ם קאָפּ ביז די פיס אָפגעשאָטען מיט בריליאנטען... היינט איהר וואָלט זעהן, מיידלעך, זייערע פאָרטרעטען, וואָס זיי האָבען צוגעשיקט פון אמעריקא — איך זאָג אייך, מא־א־נא־אר־ר־ר־ר־כעם!...

די מיידלעך זיינען געזעסען פערטראכט. אין זייערע אויגען האָט אַ טרוים געשוועבט.

מיט אַ מאָל זיינען אָנגעקומען אין דעם וואלד עטליכע בחורים. ברכה'קע האָט זיך אָנ־געדרופען, אַ ווינק טהוענדיג צו זיי מיט די אויגען:

— קוקט אָן די קאוואלערען! צרות מיינע גרויסע. פאה'קעלעך מיט שטיקלעך וואטע אין די אויערען, מיט פערסמארקעטע נעזלעך. אי, מאמע, איך'ל באלד חלש'ען!

— נו, און דיינער? — האָט איינע אַ פרעג געטהאָן.

— מיינער? אהא! צעהן מאָל להבדיל... אַ היינט־וועלטיגער. אַ קאוואליער, מיט וואָנ־צעלעך!...

דערביי האָט ברכה'קע מיט דער האנד אָנ־געוויעזען אויף איהרע ליפען און אַ ווינק גע־טהאָן מיט אַן אויג.

דערנאָך, ווען די בחורים האָבען דאָרט גע־נומען שטיפען, קוקענדיג פער'גנב'עט אויף די מיידלעך, האָבען זיך אַלע מיידלעך אויפגע־הויבען און זיינען אוועק. עפעס האָבען די דאָ־זיגע בעקאנטע קליין־שטעדטעלדיגע בחורים איצט מיט אמאָל פערלאָרען ביי זיי דעם גאנ־צען חן...

י. היערי (פאלעסקין)

# ארץ ישראל אין דער מלחמה צייט

איז דאָרט ווירקליך דער נויט אזוי גרויס, ווי מען וויל דעם עולם איינרייד־דען?

ארץ ישראל מיט איהר אידישען ישוב, מיט די פיעלע פערשיעדע־נע אינסטיטוציעס און אנשטאל־מען פון דעם אלטען חלוקה־ישוב און דעם נייעם מאָדערנעם ישוב איז אַ פערפלאָנטערטע פראָבלעם אין שלום צייטען, בפרט נאָך איצט אין מלחמה צייטען. און איך וועל דאָ נאָר געבען אַ קורצען איבערבליק וועגען איינינגע פונקטען און עפיזאָדען פון ארץ ישראל־קריזיס, הויפטזעכליך אין נייעם קאָלאָניע־ישוב, מיט וועלכען איך בין אם בעסטען בע־קאנט.

ארץ ישראל האָט דערווייל דירעקט פון דער מלחמה, אין פערגלייך מיט אַנדערע מלחמה־לענ־דער, צו אונזער גרויס צופריעדענהייט ווייניג געליטען (הלואי ווייטער זאָל איהר נישט אויס־קומען צו ליידען). נאַטירליך, די טערקישע רע־גיערונג איז געצוואונגען געווען צו נעמען אין די קאָלאָניעס פערד און וועגענער און אַלעס אַנ־דערעס, וואס זי האָט געפונען פאר נויטיג, און פאר וועלכע זי האָט געצאָהלט און נישט גע־

צאָהלט, דערצו נאָך דער געצוואונגענער און פרייוויליגער גירוש פון פופצעהן ביז צוואנציג טויזענד אידען פון לאנד. דירעקטע מלחמה־קרבנות זיינען אָבער פאָרקויפיג אין ארץ־ישראל ניט געווען, אויסער עטליכע ירושלים׳ער אידען, וועלכע האָבען געדיענט אין די טערקישע אר־בייטס־פאָלקען „טאבור עמליה".

דאָס זיינען געווען אידען, וואס זיינען ניט געוואָהנט געווען צו פיזישע ארבייט און זיי האָבען אויך נישט געקענט פערטראגען די טער־קישע עסענס. נישט געקאָנט אויסהאַלטען דאס שלאָפען אין די ווינטערדיגע נעכט אין די סאָל־דאטסקע־ביידליך, אָפט מאָל דורכגעווייקטע פון נאַכט־טוי, און זיי זיינען דערפון קראנק געוואָר־רען און געשטאָרבען.

די פּאָליטישע רדיפות פון דער יונג־טערקי־שער רעגיערונג אין ארץ ישראל זיינען דאָך געריכטעט געווען געגען ציוניסטען, בעת א גרוי־סע טייל פון די ארץ ישראל אידען, די מעהר־הייט פון אלטען ישוב און אויך א טייל פון נייעם ישוב, זיינען אנטי־ציוניסטיש. מען האָט פערפאָלגט הויפּטזעכליך די ציוניסטישע פיהרער און די ציוניסטישע אנשטאַלטען. צו די אידען וואָס זיינען געבאָרען אין ארץ ישראל, צו די טערקישע בירגער פון די קאָלאָניעס, בעציהט זיך די יונג־טערקישע רעגיערונג זעהר גוט, שוין א ביסעל צו גוט.... און פערשיעדענע טובות ווע־רען זיי געטהאָן, אבי זיי זאָלען זיך אָפּ־טרייסלען און פערגעסען די ציוניסטען. אזוי, למשל, האָט דזשעמאל־פּאשא זיך אויסגעדריקט בעת זיין ערשטען בעזוך אין דער קאָלאָניע „ראשון־לציון": „פאר אייך, אידען, טערקישע בירגער, וועלען מיר אלעס גוטעס טהאָן, נאָך לאנד אייך געבען אומזיסט, די שטייערען, וואס דריקען אייך, פערקלענערען, אָבער אנדערע אי־דען, מיט ציוניסטישע שטרעבונגען, וועלען אין לאנד מעהר נישט אריינגעלאָזט ווערען". און אז דאָס איז נישט נאָר דזשעמאל־פּאשא׳ס פער־זענליכע מיינונג, נאָר אויך דאָס פּראגראם פון דער יונג־טערקישער רעגיערונג, וועלכע פיהרט איצט טערקיי — דאָס האָט זיך ארויסגעוויזען בעת דזשעמאל־פּאשא׳ס צווייטען בעזוך, אין חדש נאָוועמבער, אין די קאָלאָניעס „פּתח־תקוה" און „ראשון־לציון". ער האָט די זעלבע ווערטער שוין אין נאָמען פון דער רעגיערונג בעשטעטיגט. ער האָט שוין דאן אויך טהייל־ווייז מקיים געווען וואס ער האָט די ארץ ישראל אידען צוגעזאָגט. ער האָט דער קאָלאָניע „ראשון־לציון" אפיציעל, אין נאָמען פון דער רע־גיערונג, געשאָנקען, געגען דעם ווילען פון פיע־לע אראבער, דעם גאנצען שטח־ערד, די דונאם יב־זאמד וואס ציהען זיך פון די גרענעצען פון קאָלאָניע ביז צום ים ארין, מעהר ווי פערציג־טויזענד דונאם, וואס די ווערטה דערפון ביי דער שפּעטערער ענטוויקלונג פון לאנד איז גאר נישט אָפּצושאצען.

און מען רעד נאָך דאביי שטארק, אז די טערקישע רעגירונג קלייבט זיך אָבצוגעבען די אידען דעם כותל מערבי, וואָס איז נאָך ביז׳ן היינטיגען טאָג פאר א גרויסען טייל פון אונזער פאָלק א הייליגע „מעקא". אידען פון דער גאנ־צער וועלט, רעליגיעזע און אויך ניט־רעליגיעזע, קומען וויינען פאר אָט דעם „אָנדענקען" אז מיר זיינען אמאָל א פאָלק געווען, אמאָל א לאנד געהאַט, אן אייגענעם אידישען לעבען גע־פיהרט. איך האָב געזעהן אין דער נאכט פון תשעה באב אידען פון דעם גאנצען גלות ביי דער וואנד, אידען אפילו פון יאפאָן, פון חינא, אידען פון אלערליי קאָלירען, אפילו שווארצע אידען פון אביסיניען. אין דער דאָזיגער נאכט, איז דאָס גאנצע אידישע פאָלק דורך זיינע פער־שיעדענארטיגסטע קינדער פארגעשטעלט גע־ווארען פאר דער היסטאָרישער וואנד, ווי ער קאן גאָר קיינמאָל נישט פארגעשטעלט ווערען אויף קיין אלוועלטליכען אידישען קאָנגרעס, ווען אפילו דאס גאנצע פאָלק זאָל זיין פעראייניגט... און אָט די וואנד, וועלכע די טערקישע רעגיע־רונג האָט פאר קיין געלד, פאר קיינע מיליאָ־נען, פערשיעדענע אידען און אויך דעם באראָן האָטשילד נישט געוואלט פערקויפען, וועט מעג־ליך גראדע איצט, אונטער געוויסע בעדינגונגען, איבערגעהן צו אידען.

געליטען דורך דער מלחמה, אינדירעקט, אבער שטארק, האָבען די הייליגע שטעדט ירושלים, חברון, צפת און טבריה. דאָרט האָט אויך פריהער א שרעקליכע אָרימקייט געהערשט. די מעהרסטע אידען פון דיעזע שטעדט, וועלכע לעבען פון דער חלוקה, זיינען איצט אויסגעזעצט פּשוט צו א הונגער טויט. דער הויפּט קוואל פון דער חלוקה, די הכנסה פון ר׳ מאיר־בעל־נס־פּושקעס פון רוסאלנד, האָט אויפגעהערט. דער צווייטער פּלאץ נאָך רוסלאנד, — די אונגארישע חלוקה, איז אויך איבער דער מלחמה שטארק פערקלענערט געווארען, נאָר די דייטשע חלוקה, הויפּטזעכליך פון דער רייכער אידישער־מיליאָ־נערען שטאָדט פראנקפורט־אם־מיין, געהט ווי פריהער. דאס איז אבער זעהר ווייניג. די הויפּט האָפנונג פון די דאָזיגע אידען איז אמע־ריקא. די נויטה און ארימקייט אין די דאָזי־גע שטעדט איז גרויס, שרעקליך, און הילף פאר די חלוקה־אידען איז דרינגענד נויטיג, ווייל זיי קאָנען זיך אליין נישט העלפען. דאס סיסטעם פון דער חלוקה האָט לאנג ביי זיי אוועקגענומען יעדע פעהיגקייט צו פּראדוקטיווע ארבייט, און וואס זשע קאָנען זיי איצט טהאָן? אָט צווי־שען די אלע זקנים, לעהרער און גמרא־אידען זיינע פאראן זעהר פיעל אידעאליסטען מיט טיעפע, גרויסע נשמות. און עס איז אונזער הייליגסטע פליכט ניט צו לאָזען זיי אויסגעהן פון הונגער צווישען די אלטע היסטאָרישע שטיינער.

פיעל ווייניגער האָבען געליטען די אנדערע שטעדט אין ארץ ישראל, ווי יפו, חיפה, צידון,

צור, וואָס צעהלען, צוזאמען מיט די קאָ־לאָניעס, עטוואס מעהר פון א צוואנציג טויזענד אידישע נפשות. אין די דאָזיגע שטעדט, וואו מען לעבט מעהר־ווייניגער פון ארבייט און ניט פון חלוקה, פיהלט זיך אויך, פערשטעהט זיך, דער עקאָנאָמישער קריזיס, אָבער ניט אין קיין פערגלייך שוואכער, ווי אין ירושלים, צפת און טבריה. נאָך שוואכער פיהלט זיך דער קריזיס אין די קאָלאָניעס. די אקער־בוי קאָלאָניעס פון גליל, וועלכע האָבען נישט קיין לוקסוס פּראָדוק־טען, ווי ווייַן, אראַנזשען, און מאַנדלען, פאר דעם איירָאָפּעאישען מארק, נאָר תבואה — ווייץ, גערשטען פאר דעם אינערליכען מארק — אָט די קאָלאָניעס ליידען כמעט גאָר נישט פון דעם עקאָנאָמישען קריזיס, אויסער וואס די רעגיע־רונגס הוצאות האָבען זיך שטאַרק פערגרעסערט. זיי נעהמען איצט אפילו גוטע געלד פאר זייערע תבואות. הלואי האָבען זיי נאָר אזוי פיעל תבואה! דער היישעריק האָט זיי א ביסעל גע־שאדט, אָבער נישט פיעל. אין די דאָזיגע ארימע פּויערים־קאָלאָניעס האָט מען אויך פאר דער מלחמה נישט געהאט צו עסען קיין שטיקעל פלייש אלע טאָג, נאָר צוויי מאָל אין וואך, שבת אריינגערעכענט, און זיי האָבען דאָס איצט אויך נישט. זיי לעבען איצט ניט בעסער, אבער אויך ניט ערגער. אזעלכע קאָלאָניעס זיינען דאָ אין גליל, אין אויבערשטען און אונטערשטען, ביי פּופּצעהן. די רייכערע, גרעסערע פּלאַנטאַציעס־קאָלאָניעס פון יהודה, ליידען נאַטירליך מעהר, ווייל זייערע לוקסוס פּראָדוקטען, ווייַן, אראַנ־זשען און מאַנדלען, קאָנען נישט ארויסגעשיקט ווערען פון לאנד איבער דער שטאַרקער ענגליש־פראַנצויזישער ים־בלאָקאַדע, און נישט איבער דער טערקישער רעגיערונג, וועלכע לאָזט פריי און פאר באקשיש ארויסשיקען די דאָזיגע פּראָ־דוקטען אפילו צום שונא אין די מלחמה־לענדער. אָבער דער עקאָנאָמישער קריזיס, אויך אין די דאָזיגע קאָלאָניעס, איז נישט אזוי שרעקליך, ווי מען שטעלט זיך איהם דאָ פאָר.

פאר די ווייַנען, וועלכע ווערען איצט זעהר פיעל געברויכט אין לאנד פון די דייטשע אפי־צירען, אינזשענירען און בעאמטע, און פון א גרויסער טייל פון די טערקישע אפיצירען און סאָלדאטען, ווערט איצט געלייזט פיעל מזומן געלד. די מאַנדלען ווערען אויך כמעט פערקויפט אין לאנד. נאַטירליך, פאר עטוואס א קלענערען פּרייז, אבער פאר מזומן געלד. איך ווייס זיכער, אז מעהר פון 70 פּראָצענט פון די מאַנדלען זיי־נען פערקויפט געווארען אין לאנד פאר נישט שלעכטע פּרייזען און פאר מזומן געלד, פערקויפט געווארען פאר די שטעדט ירושלים, דמשק און ביירות. די אראַנזשען זיינען אויך נישט ארויס־געווארפען. אמת, א גרויסען טהייל פון זיי האָט מען געמוזט ביליג פערקויפען, אבער א טייל האָט מען אויך נאָך געקאָנט ארויסשיקען פון לאנד פאר גוטע געלד. אויך דארף מען גע־דיינקען, אז אין די רייכסטע, גרעסטע קאָלאָ־ניעס פון יהודה, ווי למשל, אין פּתח תקוה, ראשון לציון און רחבות, זיינען דאָ פיעל רייכע קאָלאָניסטען און אויך נישט קיין קליינע צאָהל, אין פּתח תקוה דערהויפּט, סתם רייכע אידען פּראצענטניקעס, געקומענע פון רוסלאנד, וועלכע האָבען זייער געלד מיט זיך אדער אויף פּראָצענט ביי אידען און אויך ביי אראבער, אָדער גאָר אין דער דייטשער־פּאַלעסטינער באַנק, אין טער־קישער־אָטאָמאַן ביינק, וועלכע זיינען אָפען אין ארץ ישראל. אויך פון דער ציוניסטישער אנג־לאָ־פּאַלעסטינא באַנק, וועלכע איז געשלאָסען געווארען פון דער טערקישער רעגיערונג, קאָן מען אויך דורך פערשיעדענע מיטלען און דרעד־לאך, טיילווייז געלד ארויסנעהמען.

דער פיהרער און גרינדער פון „כרמל", הערר גלוסקין, וועלכער איז צופעליג געבליבען אין אָנפאנג קריעג אין מצרים, ארבייט זעהר ענער־גיש אין די כרמל־ווייַן אָפּטהיילונגען אין מצרים, וועלכע האָבען זיך שוין אפילו אין צייט פון קריעג, דורך די איטאַליענישע נייטראלע שיפען, אָנגעגרייט מיט פיעל ווייַן. און דאָס ווערט איצט אזוי גוט פערקויפט אין מצרים, וואו עס געפינען זיך הונדערטער טויזענדער ענגלישע סאָלדאטען, וועלכע האָבען ליעב דעם טרונק. די כרמל אָבטהיילונגען אין מצרים מאַכען איצט די בעסטע, גלענצענדסטע געשעפטען. און אלע געלדער פון די ווייַנען ווערען גלייך רעגעלמעסיג אָבגעשיקט דורך די אמעריקאנער קריעגס־שי־פען, וועלכע קורסירען צווישען מצרים און ארץ ישראל, פאר די קאָלאָניעס ראשון לציון, זכרון יעקב, רחבות, נס ציונה, וואדי חאנון, כפר סבא און אויך עטוואס פאר פּתח תקוה, וועלכע איז צום מייסטען אן אראַנזשען קאָלאָניע. אויך די ציוניסטישע באנק, די הויפּט פינאַנציעלע מאַכט פון דעם עקאָנאָמישען אידישען לעבען אין ארץ ישראל, טראָץ דעם וואס זי איז אפיציעל גע־שלאָסען פון דער טערקיש־דייטשער רעגיערונג, בעקומט טיילווייז געלד פון מצרים, וואו דער הויפּט דירעקטאָר געפינט זיך, דורך די אמערי־קאַנער קריעגס־שיפען, און די געלדער ווערען גע־געבען צו די יעניגע, וועלכע האָבען געלד אין באַנק אדער אַנדערע געשעפטליכע פערבינדונ־גען, אָדער אזוי קרעדיט־פעהיג.

אויך די גרויסע אידישע וועלט, צו וועלכער דער איבערגעטריבענער וועה־געשריי וועגען דעם גאַנצען ישוב, וואס געהט אונטער, וועגען די מלחמה קרבנות אין ארץ ישראל, וועלכע זיינען גאָר כמעט נישט געווען—אויך די גאַנצע אי־דישע וועלט האָט זיך פאר ארץ ישראל אפּגערו־פען. עס איז נישט געמאכט געווארען קיין אונ־טערשיעד צווישען די ווירקליך חרוב'ע, אין טיי־כען בלוט פערטרונקענע אידען אין רוסלאנד, פּוילען און גאַליציען און צווישען די נאָר פון עקאָנאָמישען קריזיס ליידענדע אידען אין ארץ ישראל. אפילו פון דער בלוטענדער אידישער

רוסלאנד איז עטליכע מאָהל גרויסע סומען געלד אָנגעקומען פאַר דעם ישוב אין ארץ ישראל, דערהויפּט פאַר די שוהלען פון די חובבי ציון, אָנגעקומען פון אוסישקינען, וועלכער איז ספּעציעל קיין בוקארעסט, רומעניען, געפאָהרען דאָס געלד צו שיקען. און מעהר פון אלעמען האָט זיך נאַטירליך אָבגערופען אויף ארץ ישראל די אידישע אמעריקא. די אמעריקאַנער קריעגסשיפען האָבען רעגעלמעסיג געבראַכט אמעריקאַנער געלד־חילף פאַר דעם ישוב אין ארץ ישראל.

אויך באַראָן עדמונד ראָטשילד פון פאַריז, טראָץ דעם וואס ער איז א בירגער פון א לאַנד א פיינדליכע צו טערקיי, האָט אויך נישט פערראָזט זיינע קאָלאָניעס און קאָלאָניסטען. צוויי מאָהל זיינען גרויסע סומען פון איהם צוגעשיקט געוואָרען פאַר זיינע קאָלאָניעס, מיט דעם תנאי אז דאָס געלד זאָל געהען נאָר אויף עסען־פּראָדוקטען און אָהן אונטערשיעד פאַר אלע איינוואָהנער פון די קאָלאָניעס, סיי קאָלאָניסט סיי אַרבייטער. מיר וועלען דאָ נים ריידען, ווי שענדליך די קאָלאָניע־וועד׳ן האָבען די געלדער צורויבט און ווי נידערטרעכטיג זיי האָבען די אַרבייטער געקריוודעט. אויך די רייכע מוהמע „יק״א״, טראָץ דעם וואס זי איז איצט אליין כמעט באַנקראָט, האָט נישט פערלאָזען איהרע קאָלאָניעס, אויף וועלכע זי האָט צו זאגען. אייניגע מאָהל האָט איהר אדמיניסטראַציע אין ארץ ישראל געגעבען גאַנץ גרויסע סומען געלד, כדי אָנצוגרייטען זיך מיט ווייץ, מעהל און אַנדערע פּראָדוקטען און פיעלע קאָלאָניסטען האָבען זיך טאַקע אזוי גוט אָנגעגרייט מיט אלערליי פּראָדוקטען, אז פון זייערט וועגען קאָן זיך די מלחמה ציהען כאָטש נאָך א פּאָר יאהר... עס איז א טרויעריגער פאַקט: קאָלאָניסטען, פון די באַראָנסקע, געוואָרנליך, דריקען זיך אוים אין גאַס גאַנץ ציניש: „עס איז די בעסטע צייט פאַר אונז... עסען האָבען מיר אויף לאַנג... קיין וועקסלען דאַרפען מיר נישט צאָהלען... היינט די גאַנצע וועלט זאָרגט דאָך פאַר אונז״...

עס איז דאָ נאָך און נאָך אזעלכע און עהנליכע פאַקטען צו ברייגגען, וואו דער עקאָנאָמישער קריזיס, וואס ווערט געראַטעוועט פון פערשיעדענע זייטען, איז גאָר נישט אזוי שרעקליך, ווי די פּאַסירונגען פון ארץ ישראל, די זעהר וויכטיגע און די גאָרנישט וויכטיגע, ווערען דאָ צוליעב פערשיעדענע אורזאַכען אזוי סענזאַציאָנעל צובלאָזען. כמעט אלע אַנשטאַלטען, אויסער איניגע וועלכע די טערקישע רעגיערונג האָט צוליעב פּאָליטישע אורזאַכען פערמאַכט, עקזיסטירען אפיציעל און נישט אָפיציעל. כמעט אלע שוהלען און גימנאַזיעס זיינען אָפען, און עס ווערט אין זיי געלערנט, ווי ווייט עס איז נאָר מעגליך צו לערנען אין אזא צייט. אפילו די מוזיקאַלישע שוהלע פון תל־אָביב איז אָפען, און די לעהרער פון דער שוהלע קריגען זייער גאַנצען געהאַלט פון דער אמעריקאַנער הילף, און די קינדער פון די תל־אָביב׳ער בעלי־בתים, פאַר וועלכע דער נאַציאָנאַל פאָנד האָט געגעבען געלד אויסצובויען שעהנע צוויי שטאָקיגע מוערען אין תל־אָביב, געהען אפילו איצט, אין דער קריזיס־צייט, מיט זייערע מוזיק־אינסטרומענטען און נאָטען ביכער אין שוהלע אריין, און מיט זייערע מוזיקאַלישע קלאַנגען וואס לאָזען זיך אזוי שטאַרק הערען איבער דער גאַנצער „הרצל־גאַס״ פערשטיקען זיי די נישט ווייניג־הויכע קלאַנגען פון פיעלע ארבייטער און בעלי־מלאכות, וואס דרעהען זיך ארום אָהן ארבייט, אָפטמאָל הונגעריג, אויף די שעהנע ברייטע גאַסען פון תל־אָביב. און דאָס גיט אויך א געלעגענהייט דעם ווילד־פאַנאַטישען יפו׳ער קאָמענדאַנט חושד צו זיין, אז גאַנץ תל־אָביב בעשטעהט פון מיליאָנערען, און עס איז א מצוה ביי זיי וואָס מעהר געלדער אלע ווייל אויף פערשיעדענע מלחמה צוועקען ארויסצוציהען, וואס ער טהוט דאָס טאַקי ווי געהעריג גאַנץ אָפט.

עס איז דאָ צו ריידען און פיעל צו ריידען וועגען דעם גרויסען מאָראַליש־גייסטיגען סרזיס, אין וועלכען א טייל פון דעם ישוב געפינט זיך, וועגען דער שרעקליכער דעמאָראַליזאַציע וואס די מלחמה האָט מיטגעבראַכט. טיילווייז איז אין דעם שולדיג אפשר די טערקישע אַרמיי, וועלכע שטעהט נאָהענט ביי די קאָלאָניעס פון יהודה. שולדיג זיינען אויך אונזערע בנות ציון מיט זייער אויפפיהרען זיך, און צוליעב זייער כבוד וועל איך בעסער דאָס פערשווייגען. שענדליכער איז אָבער די דעמאָראַליזאַציע פון די יחסנים פון דעם ישוב, וואס מיינען אז די גאַנצע אידישע וועלט, דערהויפּט די חשוב׳ע אידישע וועלט פון אמעריקא (צוליעב די דאָלאַרס איז דאָס אמעריקאַנער יודענטום מיט אמאָל חשוב געוואָרען אין די אויגען פון אזעלכע קאָלאָניסטען און פיהרער) דאַרף נאָר מיט זיי, ווי מיט די בני יחידים, און נישט מיט קיין אנדערע, דורכאויס בעשעפטיגען זיך. איך שרייב די ווערטער, שטיצענדיג זיך אויף דעם געוויסען היסטאָרישען מעמאָראַנדום, וועלכען די פעראייטיגטע קאָלאָניעס פון יהודה האָבען אויסגעאַרבייט אויף זייער דעלעגאַטען־פערזאַמלונג אין דער קאָלאָניע ראשון־לציון אין חודש אָקטאָבער, און צושיקט איהם דורך דער הילף פון דעם אמעריקאַנער קאָנסול, אין דער גאַנצער אידישער וועלט, וואוהין עס איז נאָר מעגליך געווען צו שיקען. אין מעמאָראַנדום ווערט פאַרגעשטעלט די לאַגע פון דעם אידישען ישוב אין אזעלכע שרעקליכע פאַרבען, אז זי קומט אויס פיעל שרעקליכער, איידער די לאַגע פון אונזערע פעראונגליקטע ברידער אין רוסלאנד, פוילען און גאַליציען. דער מעמאָראַנדום איז דער פאַלשסטער בעריכט, וואָס איז ווען עס איז ארויסגעשיקט געוואָרען פון ארץ ישראל צום גלות. יא, איך זאָג דאָס אָפען מיט א ריינעם געוויסען. די שנאָרערישע אפעטיטען פון די

באראָנסקע און אנדערע תמיכה־קאָלאָניסטען דערהויפּט פון די פּלאַנטאַציאָנס־קאָלאָניעס פון יהודה, וועלכע זיינען די הויפּט טאָן געבער פון דעם אַלטען, און אפילו פון דעם נייעם ישוב, האָבען זיך דאָ אם מיאוס׳טען ארויסגעוויזען. שוין מעהר פון דרייסיג יאהר בעשעפטיגען זיי זיך מיט אָט דער איידעלער מלאכה פון שנאָ־רען געלד, ביי וועמען זיי קענען נאָר. קיין מאָל אָבער איז זייער שנאָרעריי ניט געווען אזוי שענדליך, ווי איצט, ווען זיי זוכען אוועקצורוי־בען א טהייל פון די געלדער ביי די אידען פון די מלחמה־לענדער, וועלכע זיינען ווירקליך אויף א שווידערליכען אופן פעראונגליקט געווארען.

עס איז דאָ פיעל צו רעדען וועגען שעהנע מעשים וואס ווערען אָפּגעטהאָן אונטער די שעהנע, טיעף־בלאָהע הימלען פון ארץ ישראל — ווערען אָפּגעטהאָן פון די הויפּט עסקנים און טאָן געבער פון דעם אידישען ישוב. דער ווייי־טאָג איז אָבער טיעף און גרויס. דאָס איז דאָך אונזער ווייטאָג, אונזער אייגענע וואונד, וואס האָט מיר צעהן פון מיינע בעסטע יאָהרען גע־קאָסט, די שעהנסטע חלומות וועגען א פרייען פאָלק און אן אייגען לאנד אזוי אכזריות׳דיג צושטערט, אויף דעם מזרח־ווינד צוועהעט, אויף דעם ארץ ישראל ים צושפּרייט. עס נעמט מיר אָפּ דער לשון. איך קאָן מעהר וועגען דעם נישט ריידען...

. . . . . .

איך וויל דאָ נאָר דערצעהלען פון דעם סך הכל, וואָס איז געווארען פון די מצה און מעדי־ציז פּראָדוקטען אויפ׳ן שיף „וואולקאן", וועלכע די אמעריקאנער אידען האָבען געשיקט אין ארץ ישראל.

אזוי ווי מען האָט גע׳פּועל׳ט ביי דער אמע־ריקאנער רעגיערונג, אז דאָס קוילען־שיף „סטור־לינג" זאָל ווידער אָפּפיהרען מצה און מעדיצין פאר די אידען אין ארץ ישראל, איז דארום כדאי און נויטיג צו וויסען, וואס עס איז פארגעקו־מען מיט דער ערשטער שיף „וואולקאן", ווי אזוי די פּראָדוקטען, די מצה און מעדיציען, זיינען אויף אזא ווילד־טערקישען אופן צוטיילט געווא־רען.

די שליחות פון דער שיף „וואולקאן", וואס האָט געקאָסט אזוי פיעל געלד און מיה דער אי־דישער אמעריקא, וועגען וואס מען האָט אזוי פיעל גערעדט און געטומעלט און בעריהמט זיך, האָט גאָרנישט געבראכט, אויסער זעהר א קליי־נער היקף פאר ירושלים און זעהר גרויס הארץ־וועהטאָג, בזיונות און דעמאָראליזאציע פאר דעם גאַנצען אידישען ישוב פון ארץ ישראל. איך וועל נישט דערצעהלען וועגען דאס ערוואר־טען און ארויסקוקען אויף דער שיף, און דאס צוגרייטען זיך פון יעדען פאָרשטעהער און אנ־שטאַלט, וואס מעהר פּראָדוקטען אריינצוקריגען, טראָץ דעם וואס דאס אליין איז אויך א גאנץ אינטערעסאנט קאפּיטאל פאר זיך, פון וועלכען מען קען זעהן און פערשטעהן, אין וואס פאר א דעמאָראליזירענדען צושטאנד א טייל פון דעם אלטען און אויך פון דעם נייעם ישוב געפינט זיך. וועגען דעם וויל איך נישט ריידען איצט. איך וועל אָנהויבען גלייך פון דעם מאָמענט ווען די קוילען־שיף „וואולקאן" מיט די פּראָדוקטען, אין דער בעגלייטונג פון צוויי קריעגס שיפען, האָט זיך בעוויזען אויף דעם ים־האָריזאָנט פון דער שטאָדט יפו.

אלע אויגען, די אראבישע נאָך מעהר ווי די אידישע, זיינען געווען געווענדט אויפ׳ן שיף. און דער יפו׳ער קאָמענדאנט מיט דעם „ראש־אל־בעלעדיע" (מעיאר) פון שטאָדט יפו, האָבען בשום אופן נישט געוואלט אראפּלאָזען די פּרא־דוקטען פון שיף, טראָץ דעם וואס אמבאסא־דאָר מאָרגענטוי האָט פון דער אויבערשטער רע־גיערונג פון קאָנסטאנטינאָפּאָל געהאט א ספּע־ציעלע ערלויבניש דערצו. זיי האָבען נישט גע־וואָלט אראפּלאָזען, ביז זייער פאָדערונג וועט נישט ערפילט ווערען, אז 60 פּראָצענט פון די האָזיגע פּראָדוקטען, אפילו פון דער מצה, זאָל געהן פאָר דער אראבישער בעפעלקערונג פון לאנד, און דער ראש־אל־בעלעדיע פון יפו מיט דעם קאָמענדאנט זאָלען האָבען א גלייכע דעה אין דעם אידישען קאָמיטעט, צוזאמען מיט דעם אמעריקאנישען קאנסול, ביי דער פערטהיילונג פון די פּראָדוקטען פון שיף. די פאָרשטעהער פון דער אמעריקאנער רעגיערונג אין טערקיי און מצרים האָבען זיך פון אזא פאָדערונג געפּר־נען אין א שטאַרקער פערלעגענהייט. פון איין זייט האָבען זיי צוגעזאגט דער ענגלישער מילי־טערישער רעגיערונג פון מצרים, וועלכע האָט די שיף דורכגעלאָזט צום ארץ ישראל ברעג, און זיי האָבען זייער עהרען וואָרט געגעבען אז די פּראָדוקטען זאָלען געהן נאָר פאר די ארימע, נויט־ליידענדע אידען פון ארץ ישראל, און נישט פאר די אראבער כלומר׳שט, ביי וועלכע די טער־קישע מיליטערישע רעגיערונג וועט געווים צו־נעהמען פאר דער ארמיי. פון דער צווייטער זייט איז זיי אויך זעהר אונאנגענעהם געווען, וואס די אמעריקאנער רעגיערונג, דערהויפּט די אמעריקאנער אידען, וועלען זיך דערוויסען וועגען דעם, אז די פּראָדוקטען וועלכע זיינען פון זיי געשיקט געווארען נאָך אזא אנשטרענגונג נאָר פאר די ארימע, נויט־ליידענדע אידען, זאָ־לען גאָר אָנקומען מעהר צו אראבער און דעם קאָמענדאנט ווי צו די אידען. א גאנצע וואָך האָט דעריבער דאָס שיף „וואולקאן" געהאלטען אין איין ארומשווימען פון יפו קיין ביירות און פון ביירות קיין יפו. עטליכע מאָהל אזוי צו־געשוואומען צו יפו און אלץ נישט געקאָנט די פּראָדוקטען פון שיף אראפּשטעלען.

די אונטערהאנדלונגען האָבען זיך דערווייל געפיהרט צווישען דער קאָנסטאנטינאָפּאָלער הויפּט רעגיערונג, וואו אמבאסאדאָר מאָרגענטוי

האָט געאַרבייט, און דעם ארץ ישראל דיקטאַטאָר, דזשעמאל־פּאשא און יפו'ער קאָמענדאַנט. די נויט ליידענדע בעפעלקערונג ,וואס האָט מעהר־ווייניגער געוואוסט וועגען וואס עס האַנדעלט זיך, האָט אין איין קול גע'טענה'ט צו די ציוניס־טישע און אידישע פאָרשטעהער, אז „זאָל בע־סער דאָס שיף מיט די פּראָדוקטען געהן צוריק קיין אמעריקא, און זיי זיינען בערייט אויך ווייי־טער צו הונגערן, איידער די צדקה־געלד פון אי־דישען פאָלק זאָל אזוי שענדליך צורויבט ווערען". די פאָרשטעהער פון דעם אלטען און נייעם ישוב האָבען אָבער אנדערש געדיינקט, און זיי האָ־בען נאָכגעגעבען, אז 45 פּראָצענט פון אלע פּראָ־דוקטען, אפילו פון דער מצה, קריגען די אראַ־בער, און אויך אז דער יפו'ער קאָמענדאַנט זאל די דעה האָבען ביי דער פערטהיילונג פון די פּראָדוקטען.

מען האָט אָנגעהויבען אראָפּנעהמען די פּראָ־דוקטען און מעריצין פון דער שיף אונטער דער שוואבער אויפזיכט פון דעם אמעריקאַנער קאָנ־סול אין יפו, וועלכער איז צופעליג א דייטש, נישט קיין גרויסער אידען־פריינד, און דערצו נאָך א בונדעס־גענאָסע מיט דעם טערק. עס איז זיכער דערוויזען געוואָרען, אז דער יפו'ער קאָ־מענדאַנט האָט אזוי גע'בעל־הבית"עוועט, דאָס נישט נאָר 45 פּראָצענט פון די פּראָדוקטען, מצה און מעדיצין האָט ער גענומען פאר די אראַבער, נור מעהר ווי 60 פּראָצענט. וואס ער האָט נישט געקאָנט נעהמען פאר די אראבער ביודעים, האָט ער גענומען בלא־ייודעים. אזוי, למשל, האָט ער אויף דעם צווייטען טאָג, ווען מען האָט אראָפּגענומען עטליכע טויזענד זעס קאַרטאָפעל פון שיף אין „קומעריק" (קאָסטאָם־הויז) וואו די קאַרטאָפעל איז געבליבען נעכ־טיגען, האָט דער קאָמענדאַנט כלומר'שט גע־לאָזט אן אפענע טהיר דורך דער גאַנצער נאַכט, און ביז טאָג האָבען די אראבער מיט זיין ווי־סען ארויסגעטראגען און צוגענומען די גאַנצע קאַרטאָפעל, אזוי אז פאר די אידען איז שוין כמעט ווי גאָר נישט געבליבען. עס איז אויך בעוואוסט געוואָרען, אז א גרויסע טייל פון דער מעדיצין, וועלכע איז געוועזען אויפ'ן שיף, איז וועלכער די אידישע בעפעלקערונג האָט זיך שטארק גענויטיגט אין די האָספּיטעלער און אפּ־טייקען פון די קאָלאָניעס, איז אוועק צו דער טערקישער־ארמיי. די אידישע פאָלקס מאסען אין אמעריקא האָבען געטראגען זייערע פּענים. מאַנכע פיליייכט די לעצטע פּענים, און אָנגע־קומען איז דאָס גרעסטענטהיילס די קריסטלי־כע אראבער, אונזערע שונאים בדם ונפש, וועל־כע האָבען זיך גאָר נישט גענויטיגט אין די פּראָ־דוקטען (פאר די ארימע אלמנות ביי וועלכע די מענער זיינען אויף דעם שלאַכט־פעלד, און פאר די ארימע פעלאַכען איז דאָך גאָרנישט אָנגע־קומען פון די פּראָדוקטען). און אָט די אראָ־בער האָבען נאָכהער אלעס, אפילו די מצה, פערקויפט צו אידען פאר גוטע געלד, פער־קויפט נאָך מיט אזעלכע ציניש שפּאָט־געלעכ־טערס, פון די „נאַרישע יאהודען" מיט „זייער נאַרישער אויפפיהרונג". א צייט לאַנג נאָכ'ן „וואולקאַן" האָט מען אין די גאַסען פון יפו נישט געקענט דורכגעהן, דערהויפּט אין דעם אראָ־בישען מארק, וואו די אראבער זאָלען נישט שלע־פען פאר די פאָלעס די אידען און זיי פאָרלעגען „אידישע פּראָדוקטען פון אמעריקא".

און דאָך האָט מען וועגען דעם געמאכט א שווייג ,נישט דערצעהלט קיין ווארט אין אַמע־ריקא. די מעשה „וואולקאַן" איז געוועזען נישט קיין הילף פאר ארץ ישראל נאָר'א שאַנדע. אמת, עטוואס פון די פּראָדוקטען איז יע אָנגעקומען דער ארימער נויט־ליידענדער בעפעלקערונג פון ירושלים. גרעסטענטהיילס אָבער, וואס איז אי־בערגעבליבען פון די אראבער, איז פערכאַפּט געוואָרען פון די הויפּט מאַכער פון דעם ישוב און זייערע מקורבים. אָט די איינוואוינער פון תל אָביב, די נאָהענטסטע מחותנים צום שיף, האָבען געטיילט די פּראָדוקטען אויף א עכט טערקישען אופן: די פערשיעדענע פּראָדוקטען, ווי קאָנסערוועז, פיישען, אלערליי גוטע שאָקאָלאַדען, האָבען זיי פאר זיך צוגענו־מען און פאר דעם איבעריגען עולם האָט מען איבערגעלאָזען און דאָס אויך פאר מזומן געלד, נאָר מעהל, צוקער און רייז, און אַנדערע קליי־ניגקייטען, אויף דער אפּטייק וואג פון גראַמען פערקויפט, פאר גוטע געלד פערקויפט. נור אביסעל מעהל מיט אביסעל רייז האָבען די גאר ארימע געקראָגען אומזיסט. די ארימע מאסען פון יפו און די קאָלאָניעס האָבען גע'טענה'ט צו די פערטיילער: „איהר האָט זיך צוגענומען אלע גוטע זאַכען, אלע גוטע פיישען, קאָנסערוועז, שאָקאָלאַדען און מארמאלאַדען, פאר אייערע רייכע פרויען און קינדער, און פאר אונז גיט איהר נאָר פאר געלד א ביסעל מעהל און רייז און קיין צוקער אפילו ניט." ביי דיעזע טענות זיינען זיי אָבער געבליבען....

דערביי מוז איך נאָך פערצייכענען די שרעק־ליכע דעמאָראַליזאַציע, וואס דער בעוואוסטער מסור אויף די ציוניסטען, דער אידישער דייטש אפרים כהן, דער דירעקטאָר פון דייטשען הילפס פעראיין אין ירושלים, האָט אריינגע־טראגען אין דעם ענין. ער איז געוועזען אין ירושלים דער הויפּט דעה־זאָגער ביי דער פער־טהיילונג פון די פּראָדוקטען און ער האָט איצט געפונען א גוטע געלעגענהייט זיך נוקם צו זיין, אָפּצורעכענען זיך מיט זיינע ציוניסטישע פיינד און אלע אנדערע, וועלכע האָבען געקעמפּפט אין צייט פון „טעכניקום־העברעאיש־קאַמפּף" פאר העברעאיש און געגען דייטש אין ארץ ישראל. עס איז געוועזען שענדליך, שרעקליך צו צוזעהן, ווי ער האָט געטהייליט די פּראָדוקטען, געטהייליט פאר זיינע טעלערלעקער פון דער פולער האַנד,

און אַלע אַנדערע האָבען געקראָגען כמעט ווי גאָר נישט.

איך וואָלט נאָך געוואָלט ריידען וועגען דער טרויעריגער לאגע פון די אידישע אַרבייטער־פּיאָנירען אין אַרץ ישראל, וועלכע זיינען פערבליבען אין לאַנד, נישט געוואָלט פערלאָזען דאס לאַנד אויף די תוכחה־שיפען קיין מצרים, ווי עס האָבען געטהאָן די שוואַכע אין מוטה און שטאַרקע מיט'ן צונג. איך האָב געוואָלט ריידען וועגען די אַרבייטער־פּיאָנירען, וועלכע זיינען געבליבען אין סכנה־צייט, כדי דעם פונדאַמענט פון פיעלע נאַציאָנאַלע האָפנונגען און טרוימען אין אונזער אַלטען פאַטערלאַנד צו הייטען. עס וואָלט כדאי געווען צו דערצעהלען ווי אַזוי זיי ווערען אַזוי אכזריות'דיג בעהאַנדעלט פון פיעלע פאָרשטעהער און פון פיעלע קאַלאָניע־וועד'ן. נאָר דאס איז שוין אַ זעהר אינטערעסאַנטער קאַפּיטעל פאַר זיך.

ב. וולאַדעק:

# די אמעריקאַנער ליטעראַטור

וואַשינגטאָן אוירווינג, קופּער, ברייענט.

ס איז גאַנץ ריזיקאַליש צו ריידען וועגען אַן אַמעריקאַנער נאַציאָן אין דעם זין אין וועלכען דער וואָרט נאַציאָן ווערט אָנגעווענדט אויף די אַלטע איינגעפונדעוועטע פעלקער פון דער וועלט. אַמעריקאַ איז נאָך אַלץ אין דעם פּראָצעס פון ווערען בעשאַפען, און עס איז מעגליך אַז אויסער אַ ריין פּאָליטישער איינהייט איז נאָך אַזאַ זאַך ווי „אַמעריקאַנער פאָלק" אין גאַנצען ניטאָ. אָבער וואָס פאַר אַ מיינונגס־פערשידענהייטען עס זאָלען וועגען דעם ניט זיין, איז דאָך זיכער, אַז די אַמעריקאַנער נאַציאָן איז ניט געבאָרען געוואָרען אין דעם טאָג ווען די פעראייניגטע שטאַאטען האָבען זיך ערקלערט פּאָליטיש אונאבהענגיג פון ענגלאַנד. פאַר צעהנדליגע יאָהרען נאָך דעם רעוואָלוציאָנערען קריעג איז אַמעריקאַ אַלץ געווען קולטורעל און עקאָנאָמיש אָבהענגיג פון ענגלאַנד, און דער נאַציאָנאַלער בעוואוסטזיין פון דער בעפעלקערונג פון די שטאַאטען האָט זיך ברייט פאַנאַנדערגעשפּרייט ערשט נאָך דעם קריעג פון 1812, אין דער נודנער, אונאינטערעסאַנטער צייט וואָס איז אונטערבראָכען געוואָרען ערשט מיט דעם ערוועהלען פון אַנדריו דזשעקסאָן אַלס פּרעזידענט.

אין אָט דער צייט זיינען אין אַמעריקאַ אויסגעוואַקסען דריי שרייבער, וואָס האָבען געלעגט דעם ערשטען פעסטען פונדאַמענט פאַר אַ נאַציאָנאַלער ליטעראַטור, יעדער איינער אויף זיין געביעט. ווי עס פּאַסט פאַר מענשען פון דעם אָנפאַנג פון נייגצעהנטען יאָהרהונדערט און פאַר שרייבער פון אַ זעהר יונגען פאָלק, זיינען זיי אַלע געווען ראָמאַנטיש־סענטימענטאַל און דורכגעדרונגען מיט יענער ענטציקונג פאַר אַלץ וואָס לעבט, וועלכע איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער יוגענד. פערשיעדען אין ערציהונג, כאַראַקטער, אומגעבונג און טאַלאַנט האָבען זיי דאָך אַלע בעוואוסטזיניג געטהאָן די זעלבע זאַך, און דער גורל פון זייער פאָלק האָט פונקט אַזוי שטאַרק געפיהרט מיט זייער פעדער ווי זייער אייגענער טאַלאַנט.

די דריי זיינען געווען וואַשינגטאָן אויר־ווינג (1783—1859), דער פאָטער פון דער קורצער ערצעהלונג, דזשיימס פענימאָר קופּער (1789—1851), דער ערשטער וויכטיגער אַמעריקאַנער נאָוועליסט, און וויליאַם קאַללען ברייענט (1794-1878), דער ערשטער בעדייטענדער אַמעריקאַנער דיכטער. קיין איינער פון זיי איז ניט געווען קיין זשעני, קיין איינער פון זיי האָט ניט בעשאַפען קיין ליטעראַרישע שוהל, קיין איינער פון זיי האָט ניט איבערגעלאָזען קיין אויסערגעוועהנליכע קינסטלערישע ירושה, אָבער זיי זיינען געווען די ערשטע צו צווינגען די אַלטע וועלט צו רעספּעקטירען דעם געשמאַק און די ערנסטקייט פון דער יונגער רעפּובליק און האָבען דורכדעם אָבגעשוואַכט די קולטורעלע פערשקלאַפונג פון אַמעריקאַ צו אייראָפּאַ בכלל און ענגלאַנד בפרט.

וואַשינגטאָן אוירווינג האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אַן איינפאַכען, קלאָהרען, אויסדרוקספולען, ראַפינירטען סטיל, און מיט פונקט אַזאַ איינפאַכען, קלאָהרען און סימפּאַטישען הומאָר. וועגען זיין סטיל האָט פאַו געזאָגט אַז קיינער קען ניט נאָכמאַכען זיין גראַציע און איידעלקייט, און וו. ס. לאַנדאָר, דער גרעסטער סטיליסט פון פיליייכט אין דער געשיכטע פון ליטעראַטור, האָט איהם געגעבען קאָמפּלימענטען פאַר זיין „ריינעם ענגליש". די בעשרייבונג פון דער נאַטור, מענשען און מאַניערען איז ביי איהם

שטענדיג בולט, און אין דערזעלבער צייט אר־טיסטיש גענוג ניט צו רייצען צופיעל איינעמס געפיהלען. וועגען זיין הומאָר זאָגט איינער פון זיינע צייט־גענאָסען: „זיין לוסטיגקייט האָט זיך קיינמאָל ניט אראָבגעלאָזען צו זינלאָזען גע־לעבטער, אין זיין העבעדיגער פרעהליכקייט האָט קיינמאָל ניט געפעהלט קיין פייערליכקייט אָדער פאַטהאָס", און טשאַרלס דיקענס האָט צו איהם געשריבען: „עס איז ניטאָ קיין איין לע־בעדיגער שרייבער, און זעהר וועניג צווישען די טויטע, וועמעס הסכמה איך זאָל זיין אזוי שטאָלץ צו האָבען". ער האָט זיינע עפעקטען דערגרייכט אויף א נאַטירליכען שטייגער, א צייכען פון גרויס טאַלאַנט.

זיינע פיעלע ווערק זיינען צוטיילט אין בע־לעטריסטיק און ביאָגראַפישע געשיכטע, אָדער געשיכטליכע ביאָגראַפיע. פון זיינע בעלעטרים־טישע ווערק זיינען אם בעקאַנטעסטען זיין „ני־קערבאָקער געשיכטע פון ניו־יאָרק" און דער „סקעטש־בוך". אין דעם ערשטען שילדערט ער אין א וויציגען און אָפט זעהר בייסענדען סטיל דאָס לעבען פון ניו־יאָרק אין דער צייט פון די האָלענדישע רעגיערער. ער נעהמט מענשען וואָס האָבען ווירקליך געלעבט און געשפּיעלט א ראָליע, וועבט איין אַרום זיי די אַלטעגליכע אומגעבונג ווי זיין פאַנטאַזיע האָט עס געזעהן, און זיי בעקומען זיך זעהר קאָמישע פיגורען. פיעלע „אייניקלעך" פון די ערשטע ניו־יאָרקער פאַמיליען האָבען זיך געפיהלט זעהר געטראָפען פון זיין סאַטירע און האָבען דורך זייער כעס איהם פיעל געהאָלפען צו מאַכען דאָס בוך פּאָ־פּולער. דער „סקעטש־בוך" איז א זאַמלונג פון נאָטיצען, קורצע ערצעהלונגען, עטיודען און אזוי „זאַכען", אַלע געשריבען פון איינעם וואָס האָט א קלאָהר אויג און א געפיהל פון מאָס. די בעקאַנטסטע פון אַלע, כאָטש פיליייכט ניט די בעסטע פון זיינע ערצעהלונגען, איז די „גע־שיכטע פון „ריפּ־וואַן־ווינקל", דעם אַמעריקאַ־נער שמענדריק פון פאַר־רעוואָלוציאָנער צייט, וואָס האָט אָבגעשלאָפען גאַנצע צוואַנציג יאָהר און האָט זיך אויפגעכאַפּט ווען אנשטאַט דאָס בילד פון דעם ענגלישען קעניג איז דאָס בילד פון דזשאָרדזש וואַשינגטאָן געהאַנגען איבער זיין שענק. אויב איך האָב ניט קיין טעות, איז דאָ א אידישע איבערזעצונג פון „ריפּ־וואַן־ווינקל", און ווי פיעלע אַנדערע פון זיינע קלע־נערע ערצעהלונגען און ווי איינינגע קאַפּיטלען פון זיין „ניקערבאָקער געשיכטע", קען עס גע־לעזען ווערען מיט פערגעניגען אויך איצט.

כאָטש זיין רעפּוטאַציע האָט ער זיך גע־מאַכט מייסטענס דורך זיין בעלעטריסטיק, האָט ער דאָך דעם גרעסטען טייל צייט פון זיין לאַנ־גער ליטעראַרישער קאַריערע אָבגעגעבען אויף געשיכטע אין א בעגרענעצטען זין פון וואָרט. די לעגענדעס פון דער אַלטער שפּאַניען, די ראָ־מאַנטישע אוואַנטורען פון דעם מיטעלאַלטער, און דאָס לעבען פון גרויסע מענשען האָבען איהם, ווי אַן אמת'ן ראָמאַנטיקער, געצויגען צו זיך, און ער האָט געהאַלטען אין איין שילדערן הערואישע געשעהענישען אָדער נאַטורען. „דאָס איינגעהמען פון גראַנאַדאַ", „די לעגענדען פון דער אַלטער שפּאַניען", „דאָס לעבען פון מאָהאַ־מעד און זיינע נאָכפאָלגער", „דאָס לעבען און די רייזען פון קאָלומבוס", „אָליווער גאָלד־סמיטה", די ביאָגראַפיע פון דזשאָרדזש וואַ־שינגטאָן — די נעמען אַליין פון זיינע אַרביי־טען קענען געבען א בעגריף פון זיינע סימ־פּאַטיען. אָבשטעלענדיג זיך אויף אזעלכע וויכ־טיגע פּעריאָדען אין דער געשיכטע פון דער וועלט, האָט ער דאָך בעסער געליעבט און פער־שטאַנען די פאָרשטעהער פון די עפּאָכען איי־דער די עפּאָכען זעלבסט, און האָט זיך אינ־טערעסירט וועניגער מיט זייער היסטאָרישען אמת ווי מיט זייער קינסטלערישען און פּסיכאָ־לאָגישען אמת. פּונקט אזוי ווי זיין „ניקער־באָקער געשיכטע", זיין ערשטע בעדייטענדע ווערק, איז האַלב־געשיכטע און האַלב־בעלע־טריסטיק, אזוי איז „דאָס לעבען פון וואַשינג־טאָן", זיין לעצטע גרויסע ווערק, נאָר איין האַלב, ביאָגראַפיע און פאַקטען, און די צוויי־טע — קינסטלערישע פאַנטאַזיע געוועבט אויפ'ן הינטערגרונד פון דעם אמעריקאַנער לעבען פון יענער צייט.

נאָר אַנדערש פון איהם, אַנדערש אין אַלע הינזיכטען איז געווען דזשיימס פעניימאָר קו־פּער. ווילד אין אויסזעהן, ווילד אין מאַניערען, ליידענשאַפטליך און ווילד אין זיין סטיל און טעמען, קריגעריש, אונאַבהענגיג, איז ער געווען פּונקט דער היפּך פון דעם נאָבעלמאַן אוירווינג, כאָטש פיעל מעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין לאַנד און זיין צייט. בעת אוירווינג איז ער־צויגען געוואָרען אין א פרומער שטילער הויז און האָט זיך געהאָדעוועט צווישען סטאַטעטש־נע מענשען מיט גוטע מאַניערען, האָט זיך קו־פּער געהאָדעוועט צווישען אוואַנטוריסטען, אינ־דיאַנער, יעגער, שכורים, בראָדיאַגעס און מאַט־ראָסען. זיין יוגענד האָט ער פערבראַכט אין א שטעדטעל פון „אפּ־סטייט" ניו־יאָרק, וואָס איז דאַן געווען דער גרענעץ פון ציוויליזאַציאָן, און שפּעטער האָט ער פערבראַכט זעקס יאָהר אַלס מאַטראָס. צו שרייבעריי איז ער געקומען צופעליג, ניט האָבענדיג קיין ברעקעל ליטעראַ־רישע ערציהונג. לעזענדיג אַן ענגלישען ראָ־מאַן איינמאָל אויף זיין פאַרם אין וועסטשעס־טער, איז איהם איינגעפאַלען אז ער וועט קענען אָנשרייבען א בעסערן און אינטערעסאַנטערען ראָמאַן. ער האָט זיך אוועקגעזעצט און אָנגע־שריבען א בלוטלאָזע שטיק שונד, וואָס האָט ניט געהאַט קיין ערפאָלג, אָבער וואָס האָט צו־וואַרימט זיין פערשלאָפענעם טאַלאַנט. אין 1821, אין דער עלטער פון איבער דרייסיג, פערעפענטליכט ער זיין ערשטע וויכטיגע ער־

צעהלונג „דער שפּיאָן". דער העלד פון דער ערצעהלונג, האַרוועי בוירטש, ווערט אַ שפּיאָן אין דעם רעוואָלוציאָנערען קריעג, פאַר אַמע־ריקאַ, געהט דורך אַ גאַנצע רייהע אוואַנטורען, און ערוועקט אונזער סימפּאַטיע דורכאוים מיט זיין איינפאַכקייט, טרייהייט, געבאָרענער איגטעליגענץ און העלדישקייט. פון דעם „שפּיאָן" אָן דרוקט קופּער אונצעהליגע ערצעה־לונגען וועלכע זיינען אָדער פערבונדען מיט'ן לעבען אויפ'ן ים אָדער מיט דעם לעבען פון די אינדיאַנער און די אַמעריקאַנער פּיאָנירען. „דער לעצטער פון די מאָהיקאַנער", איינע פון זיינע בעסטע אינדיאַנער ערצעהלונגען, איז איבערזעצט אין אַלע שפּראַכען פון דער וועלט און ווערט נאָך איצט געלעזען כמעט מיט דעם זעלבען חשק וואָס באַלד אַ יאָהרהונדערט צוריק.

אין דעם געבוי פון זיינע ערצעהלונגען איז דאָ אָפט מעהר טריקס ווי קונסט; זיין סטיל איז אָפט ווילד און ניט אויסגעהאַלטען; זיין כאַראַקטער־שילדערונג אָפט שוואַך און טונקעל. אָבער אַהינטער דעם אַלעמען ליעגט אַ גרויסע קענטניס פון לעבען און פיעל ליידענשאַפט. ער איז געווען דער ערשטער שרייבער צו בעהאַנד־לען די אינדיאַנער אַלס מענשען און איז דער־פאַר געוואָרען אַ היבש ביסעל אויסגעריסען פון קריטיקער. זיין פּאָפּוליאַריטעט איז אַ געוויסע צייט געווען אונגעהויער אי דאָ אי אין אויס־לאַנד, איז זי אָבער ביים ענדע פון זיין לעבען פיעל אָבגעשוואַכט געוואָרען אַ דאַנק זיינע פערזענליכע משוגעת'ן. ער האָט זיך געהאַל־טען אין איין קריעגען מיט אַלעמען, אין איין משפּט'ן זיך מיט די ציטונגען, אין איין שריי־בען מיט גאַל. בעזיצענדיג אַ גוואַלדיגע ענער־גיע און גוואַלדיגע פיזישע כחות, האָט ער זיי אָפט פערשוועגדעט אויף עקשנות און נאַריש־קייטען, און האָט זיך אָפט אָבגערעכענט מיט זיינע פערזענליכע און פּאָליטישע שונאים טאַקע אין זיינע ערצעהלונגען זעלבסט.

דאָך איז קופּער געווען אין אַ געוויסען זין מעהר אַמעריקאַניש ווי אוירווינג, כאָטש זיין איינפלוס איז אפשר ניט געגאַנגען אַזוי ווייט. מיט אַלע ליטעראַרישע מענשען פון ענגלאַנד און פראַנקרייך האָט ער זיך צוקריעגט פאַר דעם כבוד פון אַמעריקאַ. ווען ער האָט גע־הערט אָדער געזעהן עמיצען זיך גרויסען אַנט־קעגען זיין לאַנד, האָט ער גלייך אויפ'ן פּלאַץ געענטפערט. ער האָט זיך געמאַכט ניט וועניג שונאים אין אַמעריקאַ נאָר פאַר'ן אָבלאַכען פון די היגע קריטיקער און שרייבער פאַר זייער אונטערטהעניגקייט צו דער ליטעראַרישער מיי־נונג פון דער אַלטער וועלט.

ער איז אויך געווען מעהר אַמעריקאַניש אין זיינע טעמען, אין וועלכע די הויפּט־ראָלע האָבען געשפּיעלט אָדער אינדיאַנער אָדער איינפאַכע אָבער שטאַרקע ישוב'ניקעס — די ערשטע קעמפּפער פאַר דער „ווייסער" ציוויליזאַציאָן. זיינע „לעטערסטאַקינג געשיכטען", די זעקס ערצעהלונגען אין וועלכע עס ערשיינט דערזעל־בער העלד מיט'ן נאָמען לעטערסטאַקינג, אַ מאַן וואָס קאָמבינירט העלדישקייט מיט פּראַק־טישקייט, זיינען ניט נור ליטעראַטור, אָבער אין אַ געוויסען זין אויך אינטערעסאַנטע געשיכ־טע. זיינע בעשרייבונגען פון דער אַמע־ריקאַנער נאַטור זיינען זעהר אָפט רייך אין אמת'ע פאַרבען און אַרטיסטישער פערענדיגט־קייט. קוקענדיג אויף איהם, האָט געזאָגט איי־נער פון די קריטיקער פון זיין צייט, „האָט מען זיך געקענט פאָרשטעלען אַז זיין לעבען פערגעהט אין קוקען אויף די ים'ען, די וועלדער און די טייכען, און אַז ער וועט אַזוי קוקען— קוקען אויביג".

אַזאַ שטאַרקייט און אָריגינאַליטעט האָט געפעהלט ווילאַם קאַלען ברייענט. אוירווינג, וועלכער איז געבאָרען געוואָרען אין ניו יאָרק, און האָט פערבראַכט זיינע יאָהרען אָדער אַרום זיין געבורטסשטאָדט אָדער אין די גרויסע צענ־טרען פון דער אַלטער וועלט, האָט זיך ענטוויי־קעלט אין אַ הומאָריסט, אַ מאַן וואָס זעהט דאָס לעבען ניט פון איין איינציגען זייט, נאָר פון פיעלע זייטען; קופּער, דאָס קינד פון „גרע־נעץ־לעבען" און ים, איז געווען אַ ליעבהאָבער און בעשרייבער פון אוואַנטורען. ווילאַם קאַללען ברייענט, געבאָרען אין מאַסאַטשוזעטס, דעם צענטער פון דעם רעליגיעזען, פּוריטאַני־שען, קולטורעלען ניו־ענגלאַנד, איז געווען אַ שרייבער און אַ דיכטער. רעליגיאָן, פּאָעזיע און פּאַטריאָטיזם זיינען פון לאַנג געווען אַ שטריך פון דעם ניו־ענגלענדער לעבען, און אָט די דריי ווערטער דריקען אויס כמעט פול די גייסטיגע אינטערעסען פון ניו־ענגלאַנד אין דער ערשטער העלפט פון ניינצעהנטען יאָהרהונדערט, דער צייט פון וועלכער מיר ריידען.

ברייענט'ס מעגליכקייטען זיינען געווען דע־רום בעגרענעצט דורך זיין אומגעבונג. זיין רעליגיעזע אַטמאָספערע האָט געטריבען זיין פּאָעזיע אויפ'ן וועג פון מעהר אַלגעמיינע איי־דער קאָנקרעטע איבערלעבונגען און האָט איהר צוגעגעבען אַ פילאָזאָפישע שאַטירונג, און די טראַדיציע פון פּוריטאַנער נזירות האָט איהם געמאַכט נויגען צו אַ פּאַנטעאיזם וואָס איז ניט שטענדיג לעבענסלוסטיג און לעבענספול. ברייענט האָט געשטאַמט, פון זיין פאָטער'ס און מוטער'ס צד, פון די ערשטע פּיאָנירען פון ניו־ענגלאַנד, און די געשיכטע פון זיין משפּחה הויבט זיך אָן מיט'ן „מעיפלאָווער".

מעהר ווי אַלע אַנדערע פראַגען האָט איהם אינטערעסירט די פראַגע פון דעם מענשען'ס פלאַץ אין דער וועלט און זיין ראָלע אין לעבען. ווידער און ווידער אַמאָל זינגט ער פון דעם מענשען'ס קליינליכקייט אין פערגלייך מיט דער נאַטור, און ווי די נאַטור־געזעצען קומען שטענ־דיג אין קאָנפליקט מיט'ן מענשען'ס בעוואוסט־

זיין. די בערג און טהאָלען, די וועלדער און טייכען „זיינען נור די פייערליכע דעקאָראַציאָנען פון דעם מענשען'ס גרויסאַרטיגען קבו". די גאָלדענע זון, די פּלאַנעטען, די גאַנצע אונענדליכע משפחה פון די הימלען שיינען איבער דעם טרויעריגען געצעלט פון טויט, דורך דעם שטילען שוואונג פון דורות". אין אַן אַנדער פּלאַץ דערצעהלט ער אונז אַז מיר זיינען נור דער שוים פון די כוואַליעס אין דעם ים פון געשיכטע, און אַז אַ מאַכט אַזוי שטאַרק ווי דער ים שפּיעלט זיך מיט אונזער גורל. זעהר אָפט מאַכט ער אַן אָנשטעל פון אָפּטימיזם דורך אַ לעצטע סטראָפע, וואָס קלינגט כמעט שטענדיג מונטער, אָבער איהר קענט זיך ניט בעפרייען פון דעם איינדרוק אַז זיין רעליגיאָן איז געבויט מעהר אויף מ ו ר א איידער אויף בעטראַכטונג. און נור ווען ער הויבט זיך אַריבער דעם יחיד'ס איבערלעבונגען, אָטעמט ברייענט מיט אמת'ער שטאַרקייט און אמת'ער ברייטקייט. „אָבער דו ביזט דאָ — דו פילסט אָן די איינזאַמקייט. דו ביזט אין די מילדע ווינטען וואָס לויפען מוזיקאַליש אַדורך די קעפּ פון די בוימער; דו ביזט אין דעם קיהלען אָטהעם" א. ז. וו. זיין שטאַרקסטע ליעד, דוכט מיר, איז „צו דעם וואַסערפויגעל", אַ ליעד פול מיט שטימונג, שטילען גלויבען און טיעפען ריטם.

בכלל, איז ער אלס דיכטער געווען טרוקען, איינזייטיג, אָהן ליידענשאַפט. ער האָט אין זיינע ליעדער ניט געוויינט און ניט געלאַכט, ניט געליעבט און ניט געהאַסט, נור ב ע ט ר א כ ט און געטראַכט. דאָס לעבעדיגע לעבען ארום איהם האָט איהם ווענינער בעגייסטערט ווי זיינע אייגענע געדאַנקען וועגען דער מאַכט און גרויסקייט פון גאָט און נאַטור, אָבער וואס ער האָט יע געזאגט האָט ער געזאגט אין אַ קלאָהרער מוזיקאַלישער שפּראַך, און מיט אַנ'ערנסטקייט וואס האָט געמוזט בעצווינגען. אלע זיינע בעסערע ליעדער האָט ער אָנגעשריבען אין זיינע גאָר יונגע יאָהרען, און אין שפּעטערען לאַנגען לעבען האָט ער זיך שוין נור איבערגע'חזר'ט. פון זיינע פיעלע פּאַטריאָטישע ליעדער זענען נור איינע אָדער צוויי העכער פון מיטעלמעסיגקייט, און זענען מייסטענס ווי אלע פּאַטריאָטישע ליעדער פול מיט מליצה און פּוסטען קלאַנג, מעהר ווי מיט ליידענשאַפט און אינערליכער מוזיק. אָבער אין זיין צייט, ווען עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען דער קאַמפּף געגען שקלאַפעריי, זענען זיינע ליעדער פון פרייהייט געווען אַ געוועהר אין קאַמפּף.

ברייענט'ס וויכטיגקייט אין דער געשיכטע פון דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור שעפּט זיך דאָך ניט אויס מיט זיין פּאָעזיי. ערשטענס איז ער געווען אויך דער ערשטער צו מאַכען ווירקליך ליטעראַרישע און קונסטפּאָלע איבערזעצונגען פון האָמער'ן, און זיין ענגלישע „איליאַדע" איז אַ קלאַסיק אין דער איבערזעצונגס־וועלט. צווייטענס האָט ער געהאַט זעהר אַ גרויסען איינפלוס אלס זשורנאַליסט. פאַר איבער פופציג יאָהר איז ער געווען פערבונדען אלס שרייבער און רעדאַקטאָר מיט די עדיטאָריעלע אַבטיילונגען פון דער „איוונינג פּאָסט", נאָך איצט איינע פון די איינפלוסרייכסטע און וויכטיגסטע צייטונגען פון לאַנד. זיינע עדיטאָריעלס געשריבען אין אַ שעהנער פליסיגער שפּראַך, און אין אַנ'ערנסטען געמיטה, קענען דיענען אלס אַ גוטער קוואַל פון אינפאָרמאַציאָן וועגען די פערשיעדענע שטרעבונגען אין דעם לעבען פון אַמעריקאַ פאַר די פופציג יאָהר וואס האָבען זיך אָנגעפאַנגען מיט דזשעקסאָן'ען און געענדיגט מיט דער רעאַקציע פון די אַכציגער.

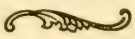

דר. אסתר לוריע:

# די הייליגע אידישע מאַרטירערינס אין אַמעריקאַ

(פון דער סעריע „די בעריהמטע אידישע פרויען אין אַמעריקאַ")

ס איז פאַראַן ביי פּרץ'ן אַ פּאָעטישע שילדערונג פון דער העלדישער אידישער מאַרטירערין אין מיטעלאַלטער. אַ שעהנע צאַרטע אידישע מיידעל פערמשפּט מען צו אַ מיתה משונה: צוצובינדען צו אַ וויקדען פּערד, וואָס זאָל זי צוטראָגען און צובריאָזגען איבער די גאַסען. דער שטרענגער ריכטער פרעגט ביי דער יונגער שעהנהייט: „וואס איז דיין לעצטער פּערלאַנג?" — „טשוועקעס" — ענטפערט דאָס מיידעל. דער פערוואונדערטער ריכטער הייסט געבען דער אידישער טאָכטער די האַרטע אייזערנע טשוועקעס. דאָס מיידעל טשעפּעט זיי צו צום עק פון איהר קלייד און האַקט זיי אריין נאָכהער אין איהרע פיס. זי טהוט עס, כדי אין איהר „שפּאַציער" מיט'ן ווילדען פערד, זאָל איהר קלייד ניט ארונטערגעריסען ווערען. די אידישע פרוי פערגעסט ניט אין אזא טראַגישען מאָמענט אויך אָן איהר צניעות.

אויף אַן אַנדער אָרט מאַטערט מען די אי־דישע פרוי אין שפּאַניען. אַנשטאַט אַ ווילדען פערד פּייניגט זי צום טויט דער אינקוויזיטאָר מיט אַרערייי הערישע פּיינונגס־מאַשינען. ניט אויף די גאַסען ווערט פערגאָסען איהר בלוט, נאָר אין די טורמעס און אין די אָפּיסעס פון דער אינקוויזיצע.

אין ניט די צניעות פון דער פרוי, נור די אידישקייט פון דער אידין זוכט זי שוין צו בעוואַרענען. און אַזוי ווי פריהער, שטעלט זי זיך דאַביי ניט אָפּ פאַר די שוידער־ליכסטע יסורים. גרויס איז געווען אין אַלע צייטען און אין אַלע לענדער די אידישע מאַר־טירערין. און גרויס איז זי געווען אויך דאָ אין אַמעריקאַ.

אידישע מאַרטירערינס אין אַמעריקאַ! דאָס קלינגט אַזוי מישונה. אונז דוכט זיך, אַז אַמע־ריקאַ איז שטענדיג געווען פאַר אונז אַ לאַנד פון זיכערהייט, פרייהייט און גלייכהייט. אין דער אמת'ן אָבער האָט אונז אויך די נייע וועלט אויפגענומען מיט פּיינונגס־מאַשינען, געטרונ־קען אין בלוט און גע'שרפה'ט אין פייער.

די היסטאָריקער דאַטירען דעם אָנהויב פון אונזער געשיכטע אין אַמעריקאַ מיט'ן ענדע פון אונזער געשיכטע אין שפּאַניען, ווייל אין דעמ־זעלבען יאָהר, ווען מען האָט ענטדעקט אַמעריר־קאַ, האָט מען אַרויסגעטריבען די אידען פון שפּאַניען. מאַנכע שפּאַנישע אידען האָבען זיך פון אַנפאַנג אָן אוועקגעלאָזען אין אַמעריקאַ, און פון אַנפאַנג אָן האָט די שפּאַנישע אינקוויזיציאָן אויך אין אַמעריקאַ זיי פערפאָלגט — געפּיי־ניגט, געשטיקט און געברענט. פיעל אידיש בלוט איז אויך דאָ אין אַמעריקאַ פערגאָסען גע־וואָרען. און אָט צווישען די אַמעריקאַנער אי־דישע מאַרטירער זיינען אויך געווען פיעלע פרויען, וואָס זיינען, ווי העלדינען, געשטאָרבען פאַר זייער גלויבען. דאָס פערברעכען פון דיע־זע מאַרטירערינס איז, לויט די אַקטען פון דער אינקוויזיציע, בעשטאַנען אין דעם, וואָס זיי האָבען געלערנט זייערע קינדער צו היטען די געזעצען, וואָס גאָט האָט געגעבען משה'ן. *)

ווען מען האָט ענטדעקט אַמעריקאַ, האָבען זיך די מאַראַנען (די אידען וואָס זיינען גע־צוואונגען געווען צו לעבען לפנים וועגען, ווי טרייע קריסטען) מאַסענווייז אַ שאָט געטהאָן אין די נייע וועלט. זיי האָבען געמיינט, אַז אין אַמעריקאַ וועלען זיי ניט דאַרפען בעהאַל־טען זייער אידישען גלויבען. די צאָהל פון די מאַראַנען, וואָס האָבען פערלאָזען שפּאַניען, איז געווען אַזוי גרויס, אַז די רעגיערונג האָט גע־זוכט צו בעשרענקען דורך געזעצע זייער אויס־וואַנדערונג. דיעזע בעשרענקונג איז אָבער גע־בליבען אויפ'ן פּאַפּיער, ווייל אין דער נייער וועלט האָבען זיך די שפּאַניער געניטיגט אין די פעהיגע, ענערגישע און טהעטיגע אידען. חוץ דעם, האָט מען פון זיי גענומען אַ גרויסע אַבצאַהלונג, וואָס איז פאַר דער רעגיערונג אויך געווען וויכטיג. די זעלבע שריט האָט אויך געמאַכט די פּאָרטוגעזישע רעגיערונג. עס איז זעהר ניט ריכטיג, ווען איינינע היסטאָריקער נעהמען אָן, אַז די אידישע אימיגראַציע הויבט זיך אָן אין אַמעריקאַ ערשט מיט 150 יאָהר צו־ריק. אין דער ווירקליכקייט איז מיט 250 יאָהר צוריק אין איין איינציגער שטאָדט אין בראַזי־ליען געווען אַ גרעסערע אידישע בעפעלקערונג ווי אין 1820 יאָהר אין גאַנץ יונייטעד סטייטס.

די מאַראַנער, וואָס זיינען געלאָפען פון דער אינקוויזיציע קיין אַמעריקאַ, מיינענדיג, אַז דאָ וועלען זיי פּטור ווערען פון די פערפאָלגונגען, זיינען אַריינגעפאַלען פון פייער אין פלאַם. שפּאַניען און פּאָרטוגאַל האָבען געגרינדעט ברענטשעס פון דער אינקוויזיציע אין מעקסיקאַ, פּערו, טשילי און בראַזיליען. דער בעריהמטער היסטאָריקער קייזערלינג, וועלכער האָט אויס־געפאָרשט די פּראַגע, געפינט, אַז די יעניגע, וואָס פלעגען זיך אַנרופען אידען, מאַראַנען, ניי־קריסטען זיינען שטענדיג געווען אין געפאַהר; שוין פאַר דיעזע נעמען אַליין פלעגט מען שטרענג בעשטראָפען. אַלס ערשטע אָפּפער פון דער אינקוויזיציע אין אַמעריקאַ זיינען געפאַלען — אַן אַרצט פון שפּאַניען אַליירעץ, זיין פרוי און זיינע קינדער. די אינקוויזיציע האָט פער־פאָלגט די אידען אין אַמעריקאַ הונדערט יאָהר. פיעל אָפּפער זיינען געפאַלען. און אידישע פרויען האָבען אַרויסגעוויזען וואונדער פון מוטה און העלדישקייט. די צאָהל פון די הינגעריכ־טעטע פרויען אין אַמעריקאַ איז געווען גרויס. בלויז אין דעם פּראָצעס פון גבריאַל דע גראַנאַדאַ זיינען אומגעקומען עטליכע און דרייסיג אידישע פרויען.

דאָס איז געווען אַ שרעקליכער פּראָצעס, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער אינקוויזי־ציע. אין יאָהר 1642 האָט דער קאַפּיטאַן טהאָמאַס דע סואַסנאַבאַר געקראָגען פון "הייר־ליגען אָפּיס" אַ בעפעהל צו אַרעסטירען גבריאַל'ן דע גראַנאַדאַ. מען זאָל איהם זוכען איבעראַל: אין די קירכען און מאָנאַסטירען, אין אַלע עפענטליכע פּלעצער. זיין פערמעגען זאָל מען קאָנפיסקירען און בעהאַלטען ביי זיכערע פער־זאָנען. ווען מען וועט געפינען קעש געלד, זאָל דער קאַפּיטאַן 100 דאָלאַר ברייגגען אין אָפּיס פון געפענגנים — דאָס געלד וועט זיין אויף אויסצוהאַלטען דעם אַרעסטאַנט אין טורמע. אין פאַל, ווען דער קאַפּיטאַן וועט ביי איהם די

*) דער הויפּט־מאַטעריאַל צו דיעזעם אַרטיקעל איז גענומען געוואָרען פון די פּובליקיישאַנס פון דער אידישער געזעלשאַפט אין אַמעריקאַ, וועלכע פערנעהמט זיך מיט'ן אויסזוכען און אויספאָרשען דאָס מאַטעריאַל, וואָס האָט אַ שייכות צו דער אידי־שער געשיכטע אין אַמעריקאַ.

100 דאלאר ניט געפינען, זאָל ער פון זיין פער־מעגען פערקויפען זאכען אויף דיעזע סומע.

דעם 12טען דזשולי 1642 האָט דער קאַפּי־טאַן אַרעסטירט דעם פערברעכער, גבריאל דע גראנאדא, וואָס איז אין גאנצען אלט געווען 13 יאָהר. די אינקוויזיציע האָט איהם אזוי לאנג און שרעקליך געפייניגט, אז דאָס קינד האָט ענדליך ניט אויסגעהאלטען און ארויסגעגעבען פיעלע פערוראָנען. אזוי ווי אלגעמיינע צרות דערנעדנטערען דעם מענשען, זיינען די מאראַ־נער געשטאַנען אין נאָהענטע פערבינדונגען צווישען זיך. דער אינגעל־מאראן האָט אלע זיינע בעקאנטע מאראנען ארויסגעגעבען און אריינגעוואָרפען 198 פערזאנען אין די הענד פון דער אינקוויזיציע. פריהער פון אלץ האָבען די „הייליגע" מענער ביי איהם ארויסגעפרעסט בעשולדיגונגען געגען זיין אייגענער מוטער. עס האָט זיך ארויסגעוויזען, אז אין איין שעהנעם טאָג האָט זי איהם ערקלערהרט, אז די קריסטליכע רעליגיאן איז ניט די ריכטיגע און קען איהם ניט ברייגנען קיין רעטונג, אז נאָר די אידישע רעליגיאן איז די ווירקליכע רעליגיאן. גבריאל דע גרענאדא האָט פערשפּראכען דער מוטער, אז ער וועט טהון אלעס, וואָס זי וועט איהם לערנען. דאוונען האָט זי איהם געלערנט אזוי: „מיין גאָט! איך רוף צו דיר, דו זאָלסט מיך בעפרייען פון פייער און פלאַמען, אז איך זאָל ניט פערברענט ווערען. איך בין דאָ אין דער וויסטענים, וואו איך וועל מוזען אויסשטעהן פיעל צרות. זיי קענען מיך אריינוואָרפען אין א טיעפע פינסטערנים, וואו איך קיינער וועט מיר ניט קענען העלפען, און וואו איך וועל זיך אליין נור מיט מיינע אייגענע כחות קענען ראטעווען. איין זאך בעט איך ביי דיר, גאָט. מאַך מיך שטארק און בעפריי מיין מויל פון איבעריגע רייד."

א געוואַלטיגען איינדרוק מאַכט אָט די תפלה. די אידישע מאַמעס האָבען גוט געוואוסט, וואס עס ערוואַרטעט זייערע קינדער און האָבען נאָך אין פריהסטער יוגענד זיי געלעהרנט, אז זיי זאָלען שווייגען פאר דער אינקוויזיציע. ווען ניט דיעזע ערציהונג, וואָלט די אינקוויזיציע זיכער אויסגעפרעסט ביי יעדען קינד אלעס, וואָס וואָלט נאָך פיעל מעהר פערגרעסערט די צאָהל פון די הינגעריכטעטע.

און אזוי האָט די אינקוויזיציע געמאכט גבריאל'ן פאר'ן מלאך המות פון זיין אייגענער מוטער. פון זיינע רייד האָט מען געזעהן, ווי די פרומע פרוי האָט מיט מסירות נפש געזוכט צו מאכען פון איהר זוהן א רעליגיעזען אידען. זי געוואוינט איהם צו צום כשר'ן עסען, זי לערנט איהם אבצוהיטען שבתים און יום טובים. יום כפור טהוט זי איהם אָן אין נייע קליידער און הייסט איהם פאסטען א גאנצען טאָג. ערב יום כפור לאָזט זי ביי איהם אין צימער א ליכט, וועלכע ברענט. ביז זי ווערט פערלאָשען. ביים עסען נאָכ'ן פאסטען געפינען זיך קרובים. דער געפייניגטער אינגעל גיט זיי אַלעמען ארויס דער אינקוויזיציע. זיין האנדלונג ערקלעהרט זיך דערמיט, וואָס ער איז א קינד און אויך דערמיט, וואָס ער איז ערשט אייניגע מאָנאטען א איד, און האָט זיך נאָך ניט שטארק איינגעלעבט אין דער נייער ראָלע. מאכען פאר א געהיימען אידען א קינד פון 13 יאָהר איז געווען צו געפעהרליך, און די פרומע מאַמעס האָבען דערפאר געמוזט האָבען געדולד.

זיין מוטער, מערי דע ריווערא, איז הינגעריכטעט געווארען פון דער אינקוויזיציע אין 1649 יאָהר אין מעקסיקא. זי איז געבארען אין סעוויליא, שפּאַניען. אויך פיעלע פון איהרע קרובים זיינען פון דער אינקוויזיציע פערברענט געוואָרען. די אינקוויזיטאָרען האָבען געפאָדערט פון גבריאל'ן דע גרענאדא, אז ער זאָל פון זיינע קרובים אין טורמע דערגעהן איינצעלהייטען וועגען אייניגע פערזאָנען. זיין באָבע בלאנקא דע ריווערא, וועלכע מען האָט ארעסטירט, האָט איהם דערצעהלט, אז זי ליידעט זעהר פיעל פון דעם, וואָס מען וויל ביי איהר דערגעהן פאקטען, וועלכע זי וועט זיכער ניט ארויסגעבען. דעם אייניקעל האָט די בראַווע זקנה געראטען בעסער צו שטארבען איידער ארויסצוגעבען אנדערע. די באָבע פלעגט אויף איהם שטארק ווירקען. אין די אקטען פון זיין פּראָצעס זעהט מען, אז ער לייקענט אלע בעשולדיגונגען, וואָס ער האָט פריהער אליין געמאכט. די אינקוויזיטאָרען אָבער פלעגען איהם אזוי אריינגעהמען אין נעץ און פערפלאָנטערען, אז ער פלעגט ווידער ארויסגעבען נייע פערזאָנען. צוליעב איהם האָט מען הינגעריכטעט זיינע מומעס, קוזינעס.

אין צוזאמענהאנג מיט'ן פּראָצעס פון גבריאל דע גראנאדא געפינט זיך דער פּראָצעס פון דער 25־יעהריגער עני קסארעס. זי איז געבאָרען אין מעקסיקא. איהרע עלטערן זיינען אויך געווען קרבנות פון דער אינקוויזיציע. די „הייליגע" מענער האָבען זי בעשולדיגט אין דעם, וואָס זי פלעגט פאסטען און אויך אָפּהיטען אנדערע געבאָט פון דער אידישער רעליגיאן פון איהר 14טען יאָהר אָן; אז די אלע זאכען האָט זי זיך אויסגעלערנט פון איהר באָבען, ביי וועמען זי איז געווען די געליעבטעסטע אייניקעל; אז זי האָט ליעב געהאט איהר צווייטען מאַן מעהר ווי דעם ערשטען ניט צוליעב דעם, וואס ער איז געווען א בעסערער מענש, אָדער אפילו א בעסערער איד, נאָר צוליעב דעם וואס ער איז געווען א זוהן פון א קדוש, ווייל זיין פאָטער האָט מען פערברענט אויפ'ן אויטאָ־דא־פע אין פאָרטוגאל. ווייטער האָט מען עני קסארעס בעשולדיגט אין דעם, וואס זי האָט דורך פערשיעדענע צייכען איבערגעגעבען אין ברעיף אנדערע ארעסטירטע, אז זיי זאָלען זיך האַלטען מוטהיג, אז מיט זייער פּראָצעס דארפען זיי זיך ניט שעהמען, נאָר פערקעהרט, דארפען זיין שטאָלץ.

די „הייליגע" ריכטער האָבען דער העלדין ארויסגעטראגען דעם פאָלגענדען אורטהייל: זי האָט געמוזט ערשיינען פאר דער אויטאָ־דא־פע אין די גראָבע קליידער פון א זינדערין, מיט א ליכט פון גרינעם וואַקס אין האַנד. איהר גאַנצען פערמעגען האָט מען קאָנפיסקירט. און נאָך פיעלע פייניגונגען האָט מען זי אוועקגעשלעפּט קיין שפּאַניען — קיין סעוויל, פון וואַנען איהרע עלטערן האָבען געשטאַמט; פון דארט האָט מען זי געשלעפּט קיין מאַדריד אין „הייליגען אָפּיס", וואו די אינקוויזיטאָרען זאָלען זי אויספיהרליך בעשרייבען. און ערשט נאָך די אלע צערעמאָניעס האָט מען זי בעשטראפט מיט'ן טויט.

די אינקוויזיציע הויבט אן צו זיין טהעטיג אין אמעריקא פיעל פריהער פאר'ן בעריהמטען פּראָצעס פון גבריאל דע גרענאדא. אין מעקסיקא גרינדעט זי זיך אין 1571 יאהר. שוין בעפאָר דעם 17טען יאהרהונדערט געפינען מיר אין מעקסיקא די נעמען פון פרויען־מארטירער. די רעקאָרדס פון דער אינקוויזיציע אין מעקסיקא בעשרייבען א פרוי, וועלכע האָט אזוי שטרענג אָבגעהאַלטען די אידישע געזעצע, דאס זי פלעגט פּאַסטען א גאנצע וואָך — עסען פלעגט זי איין מאָל אין דריי טעג. דאָנגא מאַריא דע קאַסטרא איז געווען די לעצטע פרוי, וועלכע איז פערברענט געווארען אין אמעריקא אויפ'ן אויטאָ־דאפע אין לימא אין יאהר 1736.

פיעלע פון דיעזע פרויען, וואס זיינען אומגעקומען אונטער די הענד פון דער אינקוויזיציע, זיינען געשטאַנען קולטורעל אויף א גאנץ הויכער שטופע. צווישען זיי האָט זיך אויסגעצייכענט מיט גייסט און בילדינג די מוטער פון דעם בעריהמטען אידיש־פּאָרטוגעזישען פּאָעט, אנטאָניא דע סילווא. מען האָט זי געבראכט פון ריא דע זשאַנייראַ קיין ליסבאָן, וואו זי האָט א יאהר געשמאַכטעט אין געפענגנים, און נאָכהער געשטאָרבען מיט א העלדען־טויט פאר איהר גלויבען אין 1739טען יאהר.

דאָס מאַטעריאל וועגען אונזערע אידישע מאַרטירערינס איז זעהר אן ארימער. מען וויים וועגען זיי ווייניג. וועגען די קריסטליכע מאַרטירערינס איז פאראן א רייכער מאַטעריאל. מען האָט געשריעבען וועגען זיי פיעל אין וויסענשאַפטליכער און פּאָפּולערער פאָרם. איינינע לעבענס־בעשרייבונגען פון די העלדישע פרויען האָט מען אזוי פּאָפּולאַריזירט, דאס מען האָט זיי אריינגענומען אין די סקוהל ביכער און יעדעס קינד וויים וועגען זיי. אידישע נעמען האָט מען כמעט ווי גאָרניט אין די ביאָגראַפיעס פון די אמעריקאנער פרויען אין דער קאָלאָניזאַציאָנס־עפּאָכע.

---

אין ניו יארק, וואס האָט זיך אמאָל גערופען ניו אַמסטערדאַם, זיינען די אידען אָנגעקומען אין יאהר 1654. דאָס זיינען געווען אנטרונענע אידען פון בראַזיליען, וועלכע זיינען אויפ'ן וועג בעפאַלען געווארען פון ים־רויבער און בערויבט געווארען פון זייער גאַנצען פערמעגען. אין ניו אַמסטערדאַם האָבען זיי שוין אָבער ניט געדארפט בעהאַלטען זייער רעליגיאָן. בעת אין די שפּאַנישע און פּאָרטוגעזישע קאָלאָניעס האָבען די אידישע פרויען ערצויגען זייערע קינדער אין דער אידישער רעליגיאָן בעהאַלטענערהייט און זעהר אָפט דערפאר בעצאָהלט מיט זייערע לעבענס, האָבען זיי שוין אין ניו אַמסטערדאַם געקענט דאָס טהאָן אפען. און די ענערגישע אידישע פרויען זיינען ניט געזעסען מיט פערלייגטע הענד. זיי האָבען געהאָלפען אויפבויען א אידישען לעבען, זעלבסט־פערשטענדליך אויפ'ן רעליגיעזען געביט. ווייל מיט 250 יאהר צוריק האָט די רעליגיעזע קולטור פערנומען דעם אויבען־אָן. די אידישע פרויען האָבען געהאָלפען אין ניו יארק אויפבויען די ערשטע סינאַגאָגע, וועלכע האָט אָנגעהויבען צו פונקציאָנירען אין 1730טען יאהר. פון דער ראָלע, וואס די אידישע פרוי האָט געשפּיעלט אין אנדערע קאָלאָניעס, ווייסען מיר ווייניג, נאָר ווען צוויי קאָלאָניעס האָבען מיר יע מאַטעריאל. פיעלע פון די פרויען אין דיעזע צוויי קאָלאָניעס האָבען פריהער אין שפּאַניען און פּאָרטוגאל געהאַלטען אידישקייט אין געהיים. עס איז צו בעוואונדערען, וואס דיעזע פרויען זיינען געווען בעקאַנט מיט דער אידישער רעליגיאָן, ווייל זייערע מאַמעס און באבעס זיינען אפיציעל געווען קריסטען. די אידישע פרויען אין שפּאַניען און פּאָרטוגאל האָבען געהאַט צווייערליי נעמען — אפיציעלע קריסטליכע און געהיים אידישע. ווען זיי זיינען געקומען אין די אמעריקאַנער קאָלאָניעס, וואו עס איז געווען פרייער, האָבען זיי באַלד פערביטען די קריסטליכע נעמען מיט אידישע. אזוי, ווען דער בעריהמטער קויפמאַן לאַפּעץ האָט געבראכט קיין ניופּאָרט זיין פרוי און טאָכטער, האָט ער פערביטען זייערע נעמען אנא און קאַטהאַרינא אויף אביגיל און שרה. די אידישע פרויען פון שפּאַניען און פּאָרטוגאל האָבען מיטגעבראכט קיין אמעריקא געוואָהנהייטען, וועלכע זיינען געווען פערבונדען מיט די פערפאָלגונגען פון דער אינקוויזיציע. אזוי פלעגען זיי ביים דאוונען אונטער'ן לאַטייניישען טעקסט האַלטען א העברעאישען. זיי פלעגען מאַכען דאָס אזוי פלינק, אז די „הייליגע מענער", וואס האָבען שטענדיג געהאַלטען אן אויג אויף זיי, פלעגען זיי ניט כאַפּען. זיי האָבען זיך אָבער צו אזא סאָרט דאוונען אזוי צוגעוואָהנט, אז זיי פלעגען ניט קענען דאוונען אנדערש שוין אפילו אין אמעריקא, וואו זיי האָבען שוין ניט געדארפט בעהאַלטען זייער אידישקייט.

די אידיש־אמעריקאַנער היסטאָרישע געזעלשאַפט האָט ערהאַלטען א מתנה — דאָס איז א האַנד־אַרבייט געמאַכט געווארען פון א מאַראַנער פרוי אין דער צייט פון דער אינקוויזיציע,

מיט 400 יאהר צוריק. ווען זי האָט געמוזט פליהען, האָט זי דאָס בעהאלטען. די האנד־אר־בייט פלעגט מען געברויכען אין שול ביים דאוו־נען.

---

די צאָהל פון די אידישע סאָלדאטען, וואס האָבען געקעמפפט פאר דער אונאבהענגיגקייט פון אמעריקא געגען ענגלאנד, איז געווען גאנץ גרויס. איינינגע זיינען צוליעב זייער העלדיש־קייט געווארען אפיציערען. אין 1835 יאהר זיי־נען אין זיד קעראָליינא פובליקירט געווארען אק־טען לויט וועלכע מען זעהט אז דאָרט פלעגט מען אויסצאָהלען פענסיע צו אידישע סאָלדאטען; דער גרעסטער טהייל פון זיי איז געווען אלט איבער 80 יאהר. שפעטער ווערען אויך פוב־ליצירט איינינגע נעמען פון אידישע אלמנות, וואס פלעגען קריגען פענסיע, ווייל זייערע מענער האָבען פערגאָסען זייער בלוט אין מלחמה. די אידישע פרויען, אזוי גוט ווי די קריסטליכע, האָבען, פערשטעהט זיך, ניט געקענט נעהמען קיין אקטיוועס אנטהייל אין דער אמעריקאנער רעוואָלוציע, ווייל קיין סאָלדאטען האָבען זיי ניט געקענט זיין. זיי זיינען אָבער ניט גע־שטאנען פון ווייטען; זיי האָבען געהאָלפען מיט וואָס זיי האָבען נאָר געקענט. אזוי איז בע־קאנט די טהעטיגקייט פון מרס. מונים און איהר טאָכטער. אלס פרוי און טאָכטער פון א אי־דישען סאָלדאט זיינען זיי געשטאנען אין נאָהענ־טע בעציהונגען מיט די רעוואָלוציאנערען און געהאָלפען זיי און בעגייסטערט. די ביידע פרוי־ען זיינען געווען פרום און פלעגען אויך פאר־בערייטען כשר עסען פאר די אידישע סאָלדאטען. דער בריטאנישער קאפיטאן איז געווען אזוי אויפגעקאָכט געגען די צוויי פרויען פאר זייער פאטריאטיזם, אז ער האָט זיי פערבאָטען ארויס־צוגעהן פון הויז. זיי האָבען אָבער זייער ארבייט אזוי גוט אָרגאניזירט, אז זיי פלעגען קענען פיעל אויפטהאָן זיצענדיג אין הויז. און ווען דער קאָמאנדיר האָט זיי ענדליך ארויסגעטריבען פון שטאָדט, האָבען זיי געווירקט אין אנדערע שטעדט.

העלדיש האָט געהאנדעלט מרס. אסתר העיס אין וועסטשעסטער קאונטי. אלס א פרוי פון א סאָלדאט איז זי גוט בעקאנט געווען מיט די פלענער פון די רעוואָלוציאנערען. בעת די ענגלענדער האָבען גענומען בעדפאָרד, האָט דער קאפיטאן געפאָדערט פון מרס. העיס, וועלכע איז דאן געלעגען אין קינפעט, אז זי זאל ארויס־געבען די פלענער. זי האָט זיך ענטזאגט: דאן האָט מען אונטערגעצונדען איהר הויז. איהר דיענסטמיידעל, א נעגערקע, האָט געבראכט די מוטער און דאָס קינד אין וואלד.

מען דארף געוויס ניט בעהאלטען דעם אמת. איינינגע אידישע פרויען האָבען זיך גע'שמד'ט אין דער צייט פון דער אמעריקאנער רעוואָלו־ציע. איינינגע צוליעב דעם, וואס זיי האָבען חתונה געהאט מיט קריסטען, איינינגע צוליעב אנדערע פערזענליכע אורזאכען. יעדענפאלס, קיין שמד־עפידעמיע, ווי אין דייטשלאנד, איז אין אמעריקא ניט געווען.

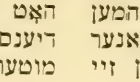

י. ליכטענשטיין און מנחם.

# שמואל הירשענבערג

(צו 50 יאָהר פון זיין געבורט.)

שמואל הירשענבערג איז געבאָרען געווארען מיט 50 יאָהר צוריק, אין יאהר 1866. ערצוי־גען געווארען איז ער אין דער נעבעלדיגער און פערדויכערטער לאָדז. ס'איז אינטערעסאנט, אז אין לאָדז זיינען אויסגעוואקסען אויך אנדערע אידישע קינסטלער. לאָדז איז די ערשטע שטאָדט אין אייראפא, אין וועלכער עס איז בעשאפען גע־ווארען א אידישע גהעטאָ פון נייעם טיפ, אן אר־בייטער־גהעטאָ. און אָט די ארבייטער־גהעטאָ, דער ווינקעל פון דער אידישער אמעריקא אין פוילען, האָט עס די בעדייטענדסטע קינסטלער געבוירען.

דער פאָטער הירשענבערג'ס איז געווען א לאָדזער ארבייטער, א וועבער. געוואקסען איז דאָס אינגעל אין גהעטאָ און ענטוויקעלט זיך האָט הירשענבערג אין דער צייט, ווען אין דער רוסישער קונסט האָט געהערשט די אידעע „פון די „פערעדוויזשניקעס", די מאלער פון „ביט", פון אלטעגליכע לעבענס־בילדער, און איבער דער פוילישער קונסט האָט געוועלטיגט מאטייקא, דער ריעזיגער קינסטלער, וואָס האָט אויפ'ן שטייגער פון רובענס געשאפען די עפאָפעא פון דער אלטער פוילישער פראכט. פון איין זייט נעקראסאָוו און גלעב אוספענסקי מיט'ן פינ־זעל אויסגעפיהרט, פון דער אנדער זייט — סענקעוויטשע'עס היסטאָרישע שילדערונגען אויף גראנדיעזע ליינוואנדען אויסגעמאָהלט.

אין דער זעלבער צייט מיט מאטייקא'ן האָט אין פוילען געלעבט א סאנטימענטאלער פער־חלומ'טער אידישער מאהלער מאָרים גאָטליעב. אלס קינסטלער פון זיין צייט איז ער געווען זעהר טענדענציעז. דאָך אין דער אויספיהרונג

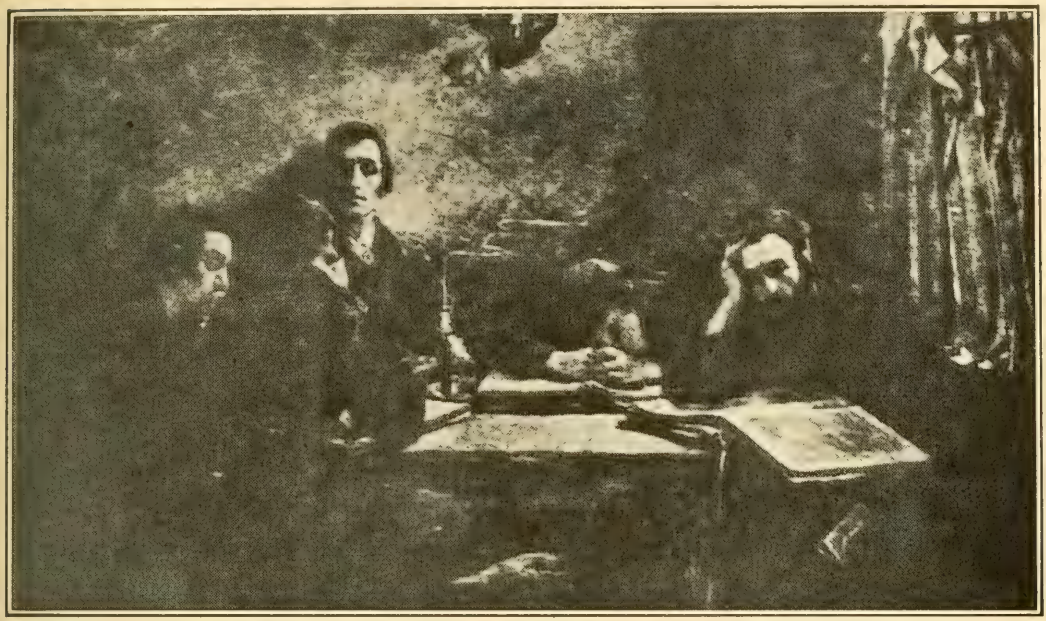

די ישיבה.

פון זיינע טעמען איז ער געווען זעהר מאהלעריש. דאָס דערצעהלט יעדעס ווערק פון איהם.

הירשענבערג אָבער, וואָס איז געקומען שוין נאָך גאָטליעב'ן, איז אוועק נישט אין די וועגען פון דעם אידישען מייסטער. אריינגעבאלען איז ער אין מינכען, צו פּראָפעסאר וואגנער, אַ מאהלער, וואס האָט געמאָהלט די אונגארישע „פּוש־טאַ" (סטעפּעס), פעלדער מיט טאבונעס ווילדע פערד. ברייטקייטען מיט לופט און הימעל, מיט זון און פארבען. דאכט זיך — עס האָט ווידער געקענט זיין אַ שטוים, וואָס זאָל פיהרען הירש־בערג'ן אויפ'ן וועג פון ריינער מאהלעריי. אָבער די ערשטע בעקאנטע בילדער זיינע פון יענער צייט זענען „די ישיבה" און „אוריאל אקאָסטאַ", ארבייטען, וועלכע זענען זעהר ווייט פון דעם, וואָס ער האָט געקענט לערנען ביי זיין רבי'ן.

„די ישיבה" שטעלט פאָר אין אַ ווינקעל ער־געץ אין בית־המדרש. ווי עס זעהט אויס — מען איז אַ משמר געזעסען. אויפ'ן טיש צאנקט נאָך דאָס ליכטעל פון דער נאכט, און פון דרוי־סען ערגעץ נעהמט שוין גראָהען אויף טאָג. ס'איז דאָ פאראן אפילו אַ מאָראלישע פּראָבלעם פון ליכט: דער טאג פון דרויסען, דאָס ליכטעל־שיין פון אינוועניג. איינער ביים טיש איז שוין איינגעשלאָפען מיט'ן קאָפּ אויפ'ן ספר. אַנדע־רע ראַנגלען זיך נאָך מיט שלאָף, האַלב קוקענדיג אין די ספרים, האַלב פערטראכט, גאָט ווייסט פון וואָס.

עס איז דאָ אַלץ, וואס פּאָעזיע קען געבען: אינערליכע ריטם, שטימונג, סביבה. עס פעהלט אָבער דאָס, וואָס ריהרט אָן דאָס אויג פון מאהלער — די שטימונג און ריטם פון פארבען.

איז הירשענבערג אליין צופריעדען פון דער ארט, ווי אזוי ער מאָהלט זיינע בילדער? אין אַ צייט ארום, ווען ער קומט קיין פּאריז, הויבט ער אָן צו מאהלען גאָר אַנדערע זאכען. מען דערצעהלט וועגען אַ בילד „אַ מיידעל מיט אַ דזשאַרע (אַ קרוג)", אַ בילד, וואָס האָט גאָרנישט געהאַט צו טהון מיט אידעען און טענדענצען. עס איז געווען אַ ריין־מאהלערישע אויפפאסונג פון אַ ריין מאהלערישען געשטאַלט. מען האָט געטראכט, אַז הירשענבערג בעפרייט זיך אינ־גאַנצען פון דער ליטעראַטור אין זיין מאהלעריי. נאָך מעהר. אין פּאריז וואהנט ביז איצט הירש־שענבערג'ס אַ ברודער נאָעל הירשענבערג, אַ קינסטלער פון ריין־מאהלערישען ארט. הירשענ־בערג פלעגט טענה'ן, אַז דער ברודער נאָעל איז אלס מאהלער פיעל גרעסער פון איהם, און זיך בעצויגען מיט ליעבע צו זיין ארבייט, טראָץ דעם, וואָס דער ברודער איז ביז איצט ווענינ בע־וואוסט.

פון דער גאנצער צייט אָבער, ווען הירשענ־בערג האָט די דאָזיגע צווייפלען דורכגעמאכט, איז גאָרנישט געבליבען. זיינע ריין־מאהלערי־שע פּראָבען לאָזען קיין שפּורען נישט איבער. און ווען ער קומט ווידער ארויס מיט זיינע גרוי־סע ארבייטען, איז עס נישט קיין ריינע מאה־לעריי, נאָר טענדענציעזע, ווי דער „גלות", דעם „צדיק'ס לויה" און די איבעריגע בילדער פון דעם ארט.

גלות.

וואס איז אזוינס דער „גלות“?

איבער א פערשנייטען פעלד געהט א מחנה אידען. פאראויס א גראָער אלטער איינגעבוי־ען, נאָך איהם געהט א גאנצע עדה: אידען, אלטע און יונגע, אידענעס, רייכע און ארימע, מיט קינדער און אָהן קינדער אויף די הענד, פריהרענדיג פון קעלט, טוליענדיג זיך אין די אָרימע בגדים, טראָגענדיג טשייניקעס, ספר־תורה׳ס, שטוב־זאכען. דאָס אלץ איז אָבגעמאָלט מיט דער גרעסטער פינקטליכקייט ביז דער קלענס־טער קליינינקייט, ביז די קנייטשען און פרענז־לעך פון דער אידענעס פאטשיילע, ביז דעם פור־טערנעם קאלנער אויף דעם אידען׳ס פעלץ, ביז דעם טשייניק, וואָס דאָס מיידעלע טראָגט. עס ווערט א קאליידאסקאָפּ פון טיפען ערגעץ איבער א פעלד אין א ווינטער־טאג.

האָט דען דאָס הירשענבערג געוואָלט? פאָר איהם איז געשטאנען א דיכטערישע פראָבלעם — די פראָבלעם פון אידישען גלות. ער האָט אין „אקאָסטא“ געזעהן, ווי שווער עס קומט אויס יענע, וועלכע ווילען אויף זייער אופן די פיינליכע פראָבלעם לייזען. ער האָט געזעהן, אז קיין אויסלייזונג איז נישטאָ, און דאָס גאנ־צע טויזענד־יאָהריגע לעבען פון א פאָלק האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט, ווי דאָס וואנדערן אי־בער א ווייסער אונענדליכקייט. עס איז דאָך קיין בוימעלע אויפ׳ן וועג נישטאָ, מען זעהט דאָך קיין וועלדעל פון דער ווייטען נישט. א ווייסע קאלטע אונענדליכקייט — און דאָס אלץ. און אָט איבער דער קאלטער ווייסקייט וואגעלט א פאָלק. עס האָט געזאָלט א סימבאָל זיין פון אייביגען וואנדערן.

פיהלט זיך דען דער סימבאל אין דעם בילד? יעדע קליניגקייט איז אזוי פינקטליך אָבגעמאהלט, אז דאָס אויג מוז זיך ניט וועלענ־דיג שטעלען בעטראכטען יעדע איינצעלנע גע־שטאלט בעזונדער. איהר קוקט, איהר קוקט אזוי לאנג, ביז איהר פערגעסט אָן דעם גאנצען גרויסען אינהאלט, וואָס דאָס בילד דארף געבען. די קליניגקייטען נעהמען דאָס גאנצע צו. דער סימבאל פערלירט זיך.

נאָך מעהר, וואָלט אויך דער שניי אזוי פינקטליך אבגעמאהלט ווערען, ווי די אלע פי־גורען, וואָלט עס אלץ איינס בעשאפען די האר־מאָניע צווישען אלע דעטאלען פון דעם בילד. דאָ אָבער זענען נאָר די פיגורען דעטאליזירט — און נישט מעהר. און זיי צווינגען דאָס אויג מיט זיי זיך צו בעשעפטיגען און דאָס איבעריגע פערגעסען.

ווייטער — דעם „צדיק׳ס לויה“.

די זעלביגע נאַציאנאלע אידעע. דאָס פאָלק, וואָס לאָזט זיך פון די אקאָסטא׳ס נישט בע־פרייען, האָט אין זיין אלטען גלויבען די מאָ־מענטען פון בעגייסטערונג, האָט זיין טיעפען אנהאלט אין אנ׳אלטער טראדיציע. און עס לעבט דערמיט, און דערגעהט דערמיט צו דער טראגישסטער שענקייט. עס בעהעפט זיך אין „צדיק“, אין דעם, וואס פערקערפערט אין זיך דעם גלויבען און בעגייסטערונג, און עס לעבט אין איהם. און פלוצלינג שטארבט אוועק דער „צדיק“, בעדעקט זיך מיט שווערע וואלקענס דער הימעל, און אונטער דעם וואלקענדיגען הי־מעל, איבער דער טויזענד קעפיגער מחנה טראגט מען דעם שווארצען ארון.

אָבער אויך דאָ איז דאָס בילד צופיעל רייך אין דעטאלען.

הירשענבערג האָט צופיעל געוויכט געלייגט אויפ׳ן ליטעראַרישען אמת פון די פיגורען אין זיינע סימבאָלישע בילדער. טרעט אָב אויפ׳ן צווייטען פּלאַן דער מאַלער, און עס קוקט אַרויס פון די בילדער קודם כל דער נאַציאָנאַלער דיכטער מיט זיין צער און וועהטאָג.

---

און ווייל נישט נאָר א קינסטלערישע און מאָלערישע פּראָבלעם איז פאַר איהם דער גלות געווען, נאָר א דיכטערישער שמערץ, איז עס פאַר איהם זיין אייגענער שמערץ, דער וועהטאָג פון זיין אייגענעם לעבען געווען.

קוקט אויף די בילדער און איהר וועט זעהן הינטער זיי דעם מענשען, וואס זוכט זיין אייגענע נאַציאָנאַלע אויסלייזונג. אפשר דערמיט ערקלערט זיך דאָס, וואס הירשענבערג, שטעהענדיג אָפט אזוי נאָהענט צו דער ריינער מאָלעריי אין דער קונסט, האָט זיך דאָך אלע מאָל פון זיי אָבגעקעהרט. ווייל פאַר איהם, פאַר דעם איינעם, וואָס טראָגט אין זיך א צער פון א פאָלק, איז דאָך דאָס גאַנצע שפּיעלען זיך מיט פאַרבען צוליעב פאַרבען אליין — נישט מעהר ווי מעשה גוי. פאַר זיי, פאַר די געזעצליכע זיהן פון זייער ערד, איז עס ערלויבט. ער אבער איז דאָך סוף כל סוף נישט מעהר ווי א שטיף־קינד אויף יעדער קינסטלערישער ערד. נישט היינט — איז מאָרגען וועט ער דאָך מוזען נעהמען דאָס פּעקעל און ווייטער געהן. ווייל נישט היימליך איז איהם די ערד, נישט היימליך, וואו ער קומט.

ער וואָלט זיך אויך געקענט שפּיעלען, פּונקט ווי זיי אפשר. אבער ער אליין האָט נאָך זייער פאַרבען נישט. דאָס, וואס זיינס איז באמת — איז דאָס לעבען, דאָס וואָגלען, און דער צער פון זיין לעבען. און ער קעהרט זיך אום יעדעם מאָל צו דעם, אוועקקוקענדיג פון דעם אלעם, מיט וואס זיי פערנעהמען זיך. עס איז נישט זיינס.

אבער טיעף אין איהם לעבט דאָך אלע מאָל דער פערלאַנג צו זיין אזוי ווי זיי. נאָר ער ווייס נישט, ווי קומט מען צו דעם.

און אין דער צייט, ווען ער זוכט דעם וועג. אויף וועלכען אויך איהם, דעם שטיף־זוהן, זאָל ערלויבט זיין זיך צו שפּיעלען אויף ד ע ר וועלט, דערזעהט ער ארום זיך א פאָלק, אויך אין גלות, וואס האָט דאָך געפונען דעם וועג צו בויען זיין נאַציאָנאַלע קונסט.

דאָס איז די צייט פון פּוילישען רענעסאַנס, די אויפלעבונג פון דער עכטער פּוילישער קונסט.

דער אויטאָריטעט פון מאַטייקאָ מיט זיין רובענס־אַרטיגע בילדער ווערט אַראָבגעריסען, מען געהט ארויס אויפ׳ן פּוילישען דאָרף, צום קאָסציאָל, אין די הייזלעך פון די בערג־איינוואָהנער אין די טאַטרען, מען געהט אוועק אין די פּוערשע הייזלעך, זעהן, וואס העפטען אויס אויפ׳ן לייוואַנד די פּוערשע טעכטער, פון וואָס פאַר קאָלירען זיינען די טיכער, וואס זיי ווע־בען, און ווי שטעלען זיי צונויף די קרעלען, וואס זיי טראָגען אויף די העלזער. מען זוכט דעם פּוילישען סטיל.

וויספּיענסקי, דער געניאַלער דיכטער, גיט זיך אָב מיט דעקאָרירען קירכען און מאַכען ווייטראַשען. א גאַנצע גרופּע שילער זיינע מאָהלען קווייטען, מאַכען איקאָנעס, שניידען אויס „ווייטשינאַנקעס" (פיגורען פון פּאַפּיער). אין זאַקאָפּאַנע ווערען געמאַכט מאַקאַטען אויף א ריין־פּוילישען סטיל. מען זוכט דעם סטיל אין דער ארכיטעקטור, און די הייזער ווערען געבויט אויפ׳ן זאַקאָפּאַנישען ארט.

קאַזימיערזש טעטמייער שרייבט פּויערשע מעשה׳לעך, און זיין ברודער וולאַדזשמיערזש טעטמייער מאָהלט די פּויערטעס אין זייערע כוסטעס (קאָלירטע טיכער). עס לעבען אויף די קאַסיניערען, די פּאַווסטאַנצעס פון די פּוערן, און מען קוויקט זיך מיט זייער אָנטהון, מיט זייערע סוויטקעס. עס ווערט סטיליזירט, עס ווערט געבויט די פּוילישע קונסט.

הירשענבערג אין קראַקוי קוקט זיך צו דעם אלעם צו און זעהט עס. זיינע פריינד און די בעזוכער פון זיין סטודיאָ בעשפּרעכען דאָס אלץ. אודאי. פאַר איהם אליין, פאַר הירשענבערג׳ן, איז עס נאַרישקייטען — ער וועט זיך נישט אָבגעבען דערמיט, נישט געהן זיך שפּיעלען מיט די ראַפינירטע פּוילישע צאַצקעס, ווי עס טהוען זיינע פּוילישע חברים. אָבער הינטער די צאַצקעס און קליינינגקייטען פיהלט זיך א ווילען פון א גאַנץ פאָלק צו שאַפען זיין אייגענטימליכע, אָרינגעלע קונסט — און דאָס לאָזט הירשענבערג׳ן נישט רוהען.

אפשר איז עס אזוי. עס זיינען דאָ אלטע אידישע שוהלען, וואס האָבען זייערע פּרימיטיווע צייכנונגען אויף די ווענד און זייערע אייגענע גאָלד־שטיקעריען אויף די פּרוכת׳ן. עס נעהען דאָך אידישע טעכטער אויס לייבען און טייבעלעך און דעם כתל מערבי מיט בלוטשקע אויף געלעכערטען פּאַפּיר. עס נעהען דאָך פרומע כלות אויס די תפילין־זעקלעך פון זייערע חתנים. עס זיצען דאָך ישיבה־בחרים און שנייַדען אויס די „שבועות־לעך", פערשיעדענע אייגענאַרטיגע פיגורען פון פּאַפּיר. ערגעץ אין שטעדטל זיצען אידען, וואס קענען אָנשרייבען א מגילה מיט אזעלכע פּשוט׳ע און האַרציגע צייכונוגען ארום יעדען ערשטען אות. און עס זיינען דאָך דאָ די רייכע און שענע הייזער פון דעם אלטען אידישען יחוס, וואס וואָלטען זיך געלאָזט אזוי אידישלעך דעקאָרירען, אזוי ווי עס לאָזען זיך פּוילישע דעקאָרירען די פּאַלאַצען פון זייער אדעל.

ער טראַכט צייטענווייז וועגען א פּראַכטפולער שוהל־דעקאָראַציע, טראַכט אפילו וועגען אן אייגענאַרטיגען מעבעל. עס טראַכטען מיט איהם זיינע אידיש־פּוילישע

חברים. מען טראָגט זיך אַרום מיט אידעען, אָבער מערקווירדיג — עס ווערט גאָר נישט געטהאָן. מען געהט אויף אַנדערע וועגען אַוועק.

הירשענבערג געהט נישט אַוועק. ער טראַכט וועגען דעם אַלעם, אָבער ער פיהלט, אַז אום צו קענען שאַפען יענע נאַציאָנאַלע קונסט, דאַרף מען נאָך עפּעס האָבען. אמת, די פּאָליאַקען קעהרען זיך אום צו זייער אַלטערטום, אום צו שעפּען פון דאָרטען דעם אָריגינעלען סטיל, אָבער זיי האָבען פאַר זיך אַ נייע און פרייע וועלט, וואו זיי וועלען קענען דעם סטיל אָנווענדען און געברויכען, זיי האָבען די סביבה, וואָס קען די נייע קונסט אויפנעהמען און לאָזען איינוואָרצלען אין זיך. און דאָ איז פאַרהאַן נאָר איין נאַציאָנאַלע סביבה — די גהעטאָ. ווייל געהט מען אַרויס פון גהעטאָ — פערלירט מען די אַנגעהעריגקייט צו דער סביבה. אַזוי איז עס אין פּוילען אין זיין צייט.

וואוהין אַלזאָ געהט מען? פערבלייבען אין גהעטאָ, וואו די סביבה איז דאָ, אָבער זי קען קיין שום נייעם וואָרט נישט אויפנעהמען, אָדער אַוועקגעהן פון איהר אַהין, וואו מען פערליערט זיך אינגאַנצען?

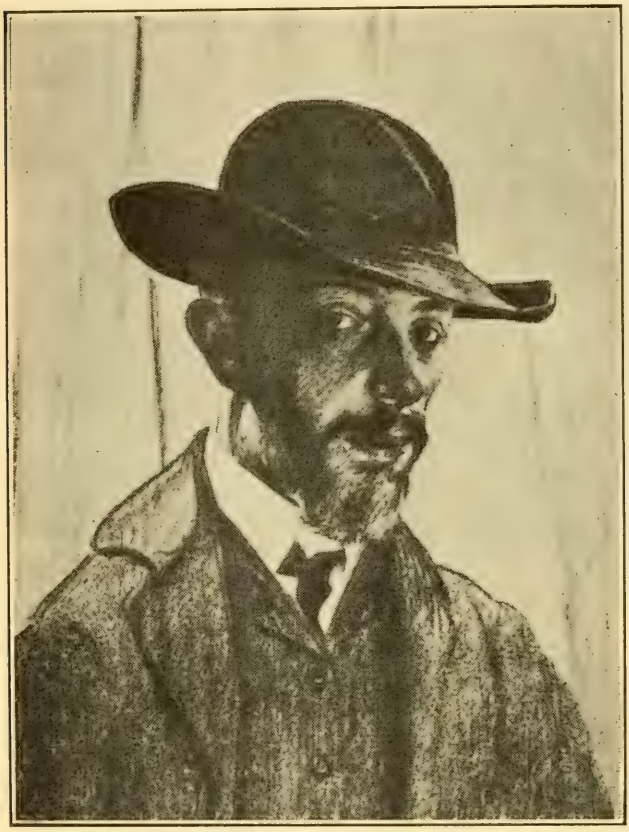

שמואל הירשענבערג.

און הירשענבערג קעהרט זיך ווידער אום צו זיין אַלטער טעמע, „שפּיאָנזאַ". עס איז פאַרנאַכט. איבער דער גאַס פון גהעטאָ געהט דער יונגער פּילאָזאָף מיט אַן אָפענעם בוך אין האַנד. הינטער איהם אַ גרופּע אידען, צונויפגעדריקט אין פעראַכטונג און שרעק. עמיצער וויל כאַפּען אַ שטיין, איהם אין קאָפּ צו וואַרפען. און ביי דער זייט שטעהט אַ יונגערמאַן ביי אַ טהיר, צוגעשפּאַרט צום וואַנד, און ער ווייס נישט, וואוהין זאָל ער געהן: מיט שפּינאָזאַ, אין דער פרייער פרעמדקייט, אָדער מיט דער גרופּע אידען אין דער ענגער היימישקייט.

ווען מען האָט גערעדט וועגען דעם, האָט הירשענבערג געזאָגט:

— עס געהט מיר אין קיין זאַך נישט מעהר, ווי אין דער פראַגע: וואוהין צו צושטעהן?

---

וואוהין געהט מען?

דאָס איז די פראַגע, וואָס האָט איהם אַזוי פיינליך בעשעפטיגט.

ער וואַרפט זיך אויף פערשיעדענע זייטען. אין דער זעלבער צייט, ווען דער „שפּינאָזאַ" איז בעשאַפען געוואָרען, איז אין זיין סטודיאָ געווען אַ בילדעל: „תשליך" — אַ קליינע זאַך אָהן דער גרויסער פּראָבלעם פון „שפּינאָזאַ", אָבער פיעל מאַלערישער, פיעל רייכער אין פאַרבען.

מיט די יונגע קינסטלער, וואָס קומען צו איהם, טענה'ט ער אריין, אַז זיי זאָלען זיך נעהמען צו דעקאָראַטיווע קונסט. דאָס דעקאָראַטיווע — ווערט ביי איהם עטוואָס קרענקליכעס. אָבער אַליין אין דער הינזיכט קען ער גאָרנישט טהאָן.

ער פיהלט, אַז איהם פעהלט עפּעס — און דאָס, וואָס פעהלט — איז די הויפּט־זאַך. אום עס זאָלען געמאָהלט ווערען בילדער, דאַרף מען האָבען, וואו זיי צו הענגען. אום עס זאָלען געמאַכט ווערען וויטראַזשען, דאַרף מען האָבען פענסטער זיי אריינצושטעלען. אום עס זאָלען געמאַכט ווערען מאַקאַטען — דאַרף מען האָבען ווענד, וואָס פאָדערען זיי. און אַז די בילדער, וויטראַזשען און מאַקאַטען זאָלען זיין איינגענאַרטיג, מוז מען האָבען, אַז די הייזער. פאַר וועלכע זיי זיינען בעשטימט, זאָלען עס זיין — מוז מען אַן אַרכיטעקטור האָבען. און

שפּינאָזאַ.

אַן אייגענאַרטיגע אַרכיטעקטור דאַרף איהר באַ־דען האָבען.

מעגליך, אַז נאָך פון פריהער האָט הירשענ־בערג וועגען פּאַלעסטינאַ געטראַכט. און ווען ער האָט בעקומען די איינלאַדונג פון „בצלאל", איז ער גלייך אַהין געפאָהרען.

געקומען קיין פּאַלעסטינאַ — איז הירשענ־בערג אַן אַנדערער געוואָרען. ער, דער דיכטער, האָט פריהער אויף זיין פאַלעט נאָר פאַרבען גע־האַט, אָבער אָהן קאָלירען. זיינע צייכנונגען זיי־נען געווען שטרענג און ליניאַל. דער טאָן פון די בילדער — שטענדיג אַ בין השמשות־טאָן, טרוימעריש פערשלייערט. נישטאָ קיין פאַרביג־קייט, קיין ליכט און זון. עס האָט זיך אַלץ אויסגעמישט אין איין טאָן — אין דעם טאָן פון צער און אומעט, וואָס זיינען דער גרונד־טאָן פון זיינע בילדער געווען, און דער אומעטיגער ברוין, וואָס האָט זיין צער אין פאַרב אָבגע־שפּיגעלט, האָט איבער די בילדער געהערשט.

דאָרט אָבער, אין פּאַלעסטינאַ, איז דער צער פערשוואונדען. מען האָט נישט געדאַרפט האָ־בען די אידישע פּנימ'ער און קליידער, כדי דאָס זאָל אידיש זיין.

הירשענבערג איז פרעהליך געוואָרען. ער האָט אָנגעהויבען מאָהלען. ער האָט גע'חלומ'ט: דאָ וועט זיך אָנהויבען די נייע עפּאָכע פון זיין שאַפען. ער איז אינגאַנצען 42 יאָהר אַלט גע־ווען, און ער האָט נאָך צייט גענוג צו קומען צו דעם עכטען, צו לעגען דעם אָנהויב פון דער נייער אידישער קונסט.

ער האָט נישט לאַנג גע'חלומ'ט. ער איז געשטאָרבען נאָך איידער ער האָט בעוויזען עט־וואָס פון די נייע פּלענער דורכצופיהרען. און בקויז קליינע סקיצען, אָהן אַ בעזונדערען ווערטה, ווייגען געבליבען פון דער צייט.

---

ער איז נישט דערגאַנגען.. אַנדערע וועלען דערגעהן. — אָבער די טראַגישע לעגענדע וועגען דעם דיכטער וועט בלייבען.

אַנדערע וועלען דערגעהן. עס וועט געעפענט ווערען דאָס אידישע אויג!

פּונקט ווי מען קען ביי היינטיגען טאָג גאַנץ גענוי בעשטימען די אמת־אידישע מאָטיוועז אין דער פּאָעזיע, פּונקט ווי מען קען דערשפּירען דעם אידישען טאָן אין דער מוזיק, אַזוי וועט מען אויך קענען אויסטיילען דאָס אידישע בילד לויט זיין קאָלאָריט. נישט די טעמע און אידעע פון דעם בילד וועט איהם געבען דעם אידישען כאַ־ראַקטער, נישט דאָס ליטעראַרישע אין דער מאַ־לעריי, וואָס שפּירט זיך ביז איצט אַזוי שאַרף ביי אַלע אידישע פּינזעל־קינסטלער, נאָר די פאַר־בען און די האַרמאָניע פון פאַרבען.

דאָס וועט זיין די נייע אידישע פּלאַסטיק. און ערשט דעמאָלט, ווען זי וועט שוין בעשאַפען ווערען, וועט מען ערשט קענען אָבשאַצען דעם ריכטיגען ווערטה פון שמואל הירשענבערג און בעשטימען זיין פּלאַץ אין דער געשיכטע פון אי־דישער מאַלעריי.

מען וועט אין מוזעאום פון „בצלאל" געפי־נען הירשענבערג'ס „אייביגען וואַנדערער", דאָס בילד, איבער וועלכען דער פערשטאָרבענער האָט גאַנצע דריי יאָהר געאַרבייט און געגלויבט. אַז ער שאַפט דאָס גרעסטע ווערק פון זיין לעבען. עס איז אַרויסגעקומען פיליייכט דער אונגעלונ־

גענסטער לייוואַנד זיינער. אבער אין דעם „אייביגען וואַנדערער" וועט מען דערשפּירען דעם קינסטלער אליין, וואָס דער חלום און דאס אונרוהיגע פאַרגעפיהל פון א נייער אידישער קונסט, האָבען איהם דאָס גאַנצע לעבען אומגעטריבען.

עס וועט זיך דערשפּירען די טראַגעדיע פון איינעם וואָס האָט דעם גאַנצען לעבען געזוכט זיין קינסטלערישע פּראָבלעם און ווען ער האָט איהר ענדליך דערזעהן און געגומען צוקומען צו איהר איז ער געפאַלען טויט אויפ'ן שוועל.

אַלגין:

# ביבליאָגראַפיע

שכנא עפּשטיין. „י. ל. פּרץ אַלס סאָציאַלער דיכטער".
פערלאַג מ. מייזעל, ניו יארק.

א ניצליך ביכעלע, אָנגעשריבען מיט א לייכטער שפּראַך און דורכגעדרונגען מיט ליעבע סיי צו פּרץ'ן, סיי צו די ארבייטער, — אָבער אָנגעשריבען איינזייטיג.

איינענטליך איז איינזייטיגקייט אין אזוינע אבראַנדהונגען אונפערמיידליך. ווען איהר נעהמט ניט דעם שרייבער, נאָר דעם אינהאַלט פון זיינע ווערק, און ווען איהר צעגלידערט דעם אינהאַלט און קלאַסיפיצירט איהם און אונטערזוכט נאָר איין טייל, מוזט איהר זיין איינזייטיג. דעריבער זענען טאַקי פיעלע געגען אזוינע אונטערזוכונגען.

מאַכט מען זיי שוין יאָ — מוז מען זעהן, אז צוליעב די בוימער זאָל מען ניט אָנווערען דעם וואַלד. מען דאַרף אזוי פיהרען די אונטערזוכונג, אז ס'זאָל ניט פערשווינדען פונ'ם אויג די פּערזענליכקייט פונ'ם שריפטשטעלער אלס גאַנצעס.

אין עפּשטיינ'ס ביכעל איז יאָ פאַרהאַן אָט דער פעהלער — און דאָס פערקלענערט בעדייטענד זיין ווערט.

ווען איהר לייענט דאָס ביכעל, קען זיך ביי אייך בעקומען דער איינדרוק, אז פּרץ איז געווען א סאָציאַליסט און נאָר א סאָציאַליסט, אנ'ארבייטער-פריינד און נאָר אנ'ארבייטער-פריינד. ער האָט געקענט האָבען, לויט עפּשטיינ'ס אבשאַצונג, די אָדער יענע צייטווייליגע שטימונגען און קאַפּריזען, אָבער געבליבען איז ביי איהם דער סאָציאַליסטישער גרונד-טאָן.

„אויב אין פּרץ'ס פּובליציסטיק פון די לעצטע יאָהרען, — שרייבט עפּשטיין, — פלעגט זיך אמאָל הערען א צו נאַציאָנאַליסטישער טאָן, אויב עס פלעגט זיך אין איהר מערקען א געוויסע ווענדונג צוריק, א בעשטימטע בעגייסטערונג פאַר די אלטע אידישע טראַדיציעס און מנהגים, איז דאָס מעהר ניט געווען ווי א פערבייגעהענדע ערשיינונג. די רעליגיעז-מיסטישע שטימונג, וואָס האָט ארומגעכאַפּט די אידישע אינטעליגענץ אין רוסלאַנד נאָך דער רעוואָלוציע, האָט אָנגעשטעקט אויך פּרץ'עס אימפּולסיווע נאַטור; אין זיין קונסט איז ער אָבער געבליבען דער זעלביגער פּרץ, מיט זיין פריהערדיגען גלויבען, מיט זיינע פריהערדיגע איבערצייגונגען, זאָגאַר מיט זיינע קאָסמאָפּאָליטישע מיינונגען, אז „עס זאָל פערווירקליכט ווערען אנ'אלגעמיינע צווישען-פעלקערישע שפּראַך און פון אלע נאַציאָנען זאָל ווערען איין נאַציאָן".

אָט די מיינונג איז ניט בעגרינדעט און, ווי אונז דאַכט זיך, ניט ריכטיג. מען קען, נאַטירליך, זוכען פּשט'לעך און אויסגעפינען, אז אויך אין דער „גאָלדענער קייט" איז דאָ א פרייהייטס אידעע און אז „אין פאַליש אויף דער קייט" איז א דראַמאַ פון רעוואָלט, דאָך בלייבט א פאַקט, אז פּרץ איז געווען א מיסטיקער און א נאַציאָנאַליסט. ווי פערבינדט מען דאָס מיט זיינע פרייהייטס-מאָטיוון? ווי האָט דער חסיד זיך צוזאַמענגעלעבט מיט'ן קאָסמאָפּאָליט און פּרץ'עס נאַטור? איז דאָ געווען א אָרגאַנישע פערבינדונג אָדער נאָר א צופעליג צוזאַמענלעבען? וואָס איז דער גרונד-כאַראַקטער פון פּרץ'עס שאַפען און וואס נאָר שוים, אבער ראַציע פון געדאַנק אָדער שטימונג?

דאָס האָט אונז ש. עפּשטיין ניט געוויזען. דעריבער איז ביי איהם אויסגעקומען א בילד פון פּרץ'ען, וואָס שטימט ניט מיט'ן ריכטיגען פּרץ.

אנ'אנדער פעהלער איז דאָס, וואס ביי עפּשטיינען איז אין מוקדם ומאוחר בתורה. ער פרעגט ניט, וואָס פּרץ האָט אָנגעשריבען פריהער, וואָס שפּעטער. ער בעטראַכט ניט די עוואָלוציע פון פּרץ'ן אפילו בנוגע צו זיינע פרייהייטס-מאָטיוון. דעריבער איז ניטאָ קיין פּערספּעקטיווע. פּרץ דער ארויסגעבער פון די „יום-טוב-בלעטלעך" און פּרץ דער שרייבער פון די „פאָלקסטהימליכע געשיכטען" בלייבען איינס און דאָס זעלבע, בשעת אין אמת'ן איז צווישען זיי געווען א ווייטער און גאָר ניט לייכטער וועג.

פּרץ'עס ראָמאַן מיט די אידישע ארבייטער, די פערשיידענע פאַזען פון דעם ראָמאַן, זיינע פריידען און ענטטויישונגען, זיינע דראַמאַטישע און קאָמישע סצענעס — דאָס אלעס, וואָס ס'וואָלט אונז געגעבען א לעבעדיגען פּרץ'ען, פעהלט ביי עפּשטיינען אָדער עס איז קוים, קוים אָנגעמערקט.

און דאָך איז דאָס ביכעל א ניצליכע זאַך אין אונזער ליטעראַטור און לעזט זיך מיט פערגניגען. עס גרופּירט א רייה פאַקטען, וועלכע עס איז נויטיג צו וויסען. עס בע-

לויכט א רייה ארבייטער־כאַראַקטערען, וואָס פּרץ האָט געשאַפען. עס ענטהאַלט אין זיך אַלעס, וואָס ס'האָט אַזוי אָדער אַנדערש א שייכות צום ארבייטער אין פּרץ'עס ווערק, און ס'וועט געווים איבערגעלייענט ווערען מיט פער־געניגען דורך יעדען איינעם, וואָס אינטערעסירט זיך מיט פּרץ'עס שאַפען.

די פּראָבע, אויסצוטהיילען בעזונדער די סאָ־ציאַלע זייט פון א דיכטער אין בעטראַכטען עס זעלבסטשטענדיג, איז א נייעם אין אונזער לי־טעראַטור־קריטיק. עס וואלט זעהר געווען ווינ־שענסווערטה, אז אן עהנליכע ארבייט זאָל גע־מאַכט ווערען וועגען די אַנדערע אידישע שריפט־שטעלער.

מאַקס פּיין:

# אַן ענטפער צו א. מוק

איך גלויב, אז די לעזער פון „צוקונפט" וועלען מיר ענטשולדיגען, וואס איך בעשטעה אויף מיין רעכט צו ענטפערן אויף דעם אָנפאַל. וואס א. מוק האָט אויף מיר געמאַכט אין דער „נייער וועלט".

איך האָב געוואוסט, אז א. מוק איז א ספּע־ציאַליסט צו שאָקלען מיט א טרוקענעם לולב אויף די ציוניסטען און נאָכהער מאַכען א גוואלד מיט גאַנצע פּרעטענזיעס, אז חס וחלילה ווען ניט ער וואָלטען שוין לאַנג אלע אפּעריטאָרס פון אמעריקא אוועקגעפלויגען אויף א בעזים אין ציון. איך האָב אויך געוואוסט אז א. מוק איז א ספּעציאַליסט צו שרייבען „קריטי־קען" אויף טהעאַטער־שטיקער, וואס ער האָט גאָר קיין מאָל ניט אָנגעזעהן, און נאָכהער פער־גלאָצען די אויגען מיט זעהר א זויערער, אָבער זעהר א פרומער מינע, אז ער קען ממש אַמע־ריקא ניט פערטראַגען, ווייל דאָס איז א לאַנד פון בלאָף. איך האָב אבער ניט געוואוסט אז א. מוק האַלט זיך פאר א גאַנצען ספּעציאַליסט אויך אין שניידערשע אנגעלעגענהייטען און וועט ארויסקומען מיט פּראָטעסטען פאר וואס איך שרייב וועגען אזעלכע אנגעלעגענהייטען, ווייל דאָס הייסט ביי איהם, אז א „מענש האָט זיך גענומען ניט פאַר זיין ארבייט" און אז איך בין גלאַט איינער, וואס זאָגט ניט דעם אמת, און ז. וו., א. ז. וו.

וואָלט איך געוואלט מוק'ען קיבעצען, וואָלט איך איהם געענטפערט, אז אין אמת'דיג־קייט קען איך זיך טאַקע מיט איהם ניט פער־מעסטען. ער איז דאָך בעקאַנט פאר א מענש פון אמת, שייך צו זאָגען אן אמת'ער מענש! עס איז אָבער אויף איהם א רחמנות. די לייט, וואָס האָבען איהם אונטערגעטורקעט, האָבען פּשוט פון איהם חוזק געמאַכט. למשל, ער האָט צו מיר א טענה, וואס איך האָב ניט דערמאָנט אין מיין איבערזיכט פון יאהר 1915 סאַנענ־בוירנס סטרייק. מיין קריטיקער, ריכטיגער, מיין זידלער וויים אָבער ניט אז סאַנענבוירנס סטרייק איז גאָר געווען אין יאהר 1914. ווייטער, טענה'ט ער, וואָס איך האָב גערעדט, ווי די „אַלטע" און „יונגע" אין ארבייטער רינג האָבען זיך געריסען און ניט דערמאָנט דעם פערשאַרפטען קאַמפּף וועגען פּראַטוירנאַל רייטס. ווייס אָבער ניט מיין זידלער, אז פאר פּראַטוירנאַל רייטס האָבען געשטימט אי די „יונגע" אי די „אַלטע", און דאָס זעלבע אויך געגען פּראַטוירנאַל רייטס.

און וועגען זיין בעס פאר וואס איך האָב ניט געזידעלט די אמעריקאַן פעדעריישאָן אָף לייבאָר, וויל איך זאָגען פאָלגענדעס: א. מוק מעג זיך האַלטען פאר א גאַנצען מאַכער און מעג זיך שרייען, אז זיין נאָמען איז אלס אזעל־כער בעקאַנט פון דן ביז באר שבע, פון דער „קיבעצאַרניע" ביז דער בויערי. ער מעג זיך אָננעהמען לעקטשורס וועגען עקספּראָפּריאַציע און גראַוויטאַציע און אינערציע און א נעכטיגען טאָג. ער איז אָבער דאָך במחילה א גרינער איד, וואס אויסער עקספּראָפּריאַציע און גראַ־וויטאַציע וויים ער וואָס עס טהוט זיך דאָ, ווי א גאַרדאָוואָי אין קבלה. און ווען אזעלכער רעדט מיט אזא חוצפּה וועגען די גרויע קעפּ פון דער גרויסער אמעריקאַנער ארבייטער בע־וועגונג, טהוט וועה דאָס האַרץ.

מיין זידלער טענה'ט, אז עס איז ניט אמת אז די קאָנווענשאָן האָט זיך אויסגעשפּראָכען פאר שלום צווישען די שניידער. נו. ווען א איד קען פערלייקענען א פאקט פון א סטענ־גראַפישען בעריכט, איז דאָך ניט שייך. אי פאר וואָס האָט זיך גאָמפּערס ענטזאגט צו ערוועה־לען א קאָמיטע, וועלכע זאָל אויספאָרשען ביידע צדדים און געבען איהר ענטשיידונג? איז גענוג צו זאגען, אז אזא פאָדערונג איז ניט געקומען פון די אמאַלגאַמייטעד, אָדער פון אירגענד וועלכע פון איהרע יוניאָנס. דער פערטרעטער פון די געווערקשאַפטען האָט עס געמעגט פער־לאַנגען, אָבער די פיהרער פון דער פעדעריי־שאָן, וועלכע זיינען בכלל ניט קיין הפקר מענ־שען, האָבען דאָך געמעגט האָבען די פערזיכע־רונג, אז מען וועט זייער ענטשיידונג פאָלגען.

אגב, זידלען דאָך שוין אלע די אמעריקען פעדעריישאָן אָף לייבאָר, אפילו אין „צוקונפט" אויך. און ווער, ווי מוק, וויים, ווי לייכט עס איז אין אלגעמיין צו זידלען זיך? לאָז איך עס אָפּ טאַקע צו די מוקס.

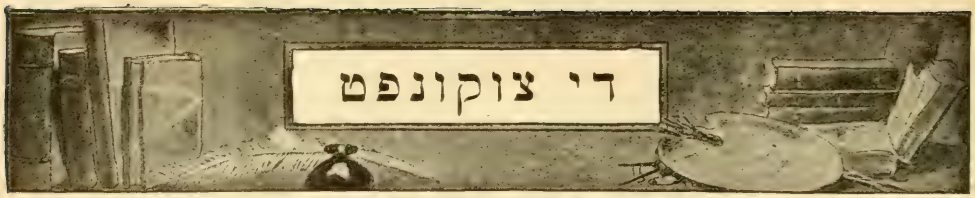


Vol. XXI APRIL, 1916 No. 4

א. ליעסין.

# דייטשלאנד, מעקסיקא און פּרעזידענט ווילסאן

ציוויי מאָל אין פערלויף פון פאָריגען מאָנאַט איז אונזער רעפּובליק געהאַנגען איבער'ן אָבגרונד פון מלחמה. און אויב מיר זיינען פאַרלויפיג ארויסגעקומען פון די קריזיסען בשלום; און אויב מיר שיקען נאָך אַלץ אין די ווערדונגיהנם'ס אַמעריקאַנער באַמבעס, אָבער ניט אַמעריקאַנער קינדער; און אויב מיר קריגען צוריק פון דאָרט מיליאָנען דאָלאַרס פּראָפיט פאַר די אַמעריקאַנער געלט־זאַק, אָבער ניט טרויער פאַר די אַמעריקאַנער מוטערס און פאָטערס, האָבען מיר צו פערדאַנקען דערפאַר ווילהעלם'ן און די דייטשע מיניסטאָרען, קאַראַנזאַ'ן און די מעקסיקאַנער מיניסטאָרען, אָבער ניט אונזער פּרעזידענט אין אונזערע מיניסטאָרען.

האָט פּרעזידענט ווילסאָן געהאַנדעלט ריכטיג, וואָס ער האָט זיך געשטעלט מיט אַזאַ „ביט פּאָסעמו" געגען דייטשלאַנד און געשטעלט דערמיט אין קאָן דעם פריעדען פון אַמעריקאַ? האָט דער אַמעריקאַנער בירגער ווירקליך אַזאַ „הייליגע רעכט" צו פאָהרען דוקא אויף די שיפען פון דייטשלאַנד'ס שונאים און דוקא נאָך אויף די בעוואַפענטע שיפען פון דייטשלאַנד'ס שונאים? מיר ווייסען, צום ביישפּיעל, אַז די ענגלישע האַנדעלס־שיפען, וואָס זיינען בעוואַפענט, האָבען דעם בעפעהל צו שיסען אָהן שום וואָרנונג אויף יעדען פיינדליכען סובמאַריז. הייסט עס, אַז דער סובמאַרין איז געצוואונגען אין זעלבסט־פערטהיידיגונג צו שיסען אָהן שום וואָרנונג אויף יעדען בעוואַפענטען ענגלישען שיף — צי עס געפינט זיך דאָרט אַן אַמעריקאַנער בירגער אַלס אַ פּאַנציר, צי ניט. הייסט עס, אַז יעדער אַמעריקאַנער בירגער, וואָס פערקאַפּריזעט זיך צו פאָהרען דוקא אויף אַזאַ שיף, ריזיקירט יעדען מאָמענט אַריינצושלעפּען די פעראייניגטע שטאַאטען אין דעם וועלט־קריעג. און פּרעזידענט ווילסאָן, דיינקט, אַז יעדער אַמעריקאַנער בירגער האָט ווירקליך דאָס „הייליגע רעכט" אויף אַזאַ ווילדען קאַפּריז.

טאָ פאַר וואָס זשע האָט ווילסאָן מיט אייניגע צייט צוריק געוואָרענט די בירגער פון די פעראייניגטע שטאַאטען, אַז זיי זאָלען זיך אָפּטראָגען וואָס גיכער פון דער אונרוהיגער מעקסיקאַ, סיידען נור אויב זיי ווילען דאָרט פערבלייבען אויף זייער אייגענעם ריזיקע? די מעהרהייט פון דיעזע בירגער זיינען דאָך געקומען אין מעקסיקאַ ניט גראַדע איצט, צוליעב אַ ווילדען קאַפּריז, גראַדע אין מהומה־צייטען. טאָ פאַר וואָס איז זייער רעכט ווייניגער הייליג, פאַר וואָס פערדיענען זיי ווייניגער דעם פולען שוץ פון אונזער רעגירונג, איידער די אַמעריקאַנער בירגער, וואָס פער'עקשנ'ען זיך גראַדע איצט, אין אַזאַ געפעהרליך־אָנגעשטריינגטען מאָמענט, צו פאָהרען ניט אַנדערש ווי אויף די בעוואַפענטע שיפען פון די קריעגס־פיהרענדע לענדער?

ווידער, אויב דער פּרעזידענט האָט געהאַט אין זינען, אַז די אונגליקליכע, פיעל־געפּלאָגטע מעקסיקאַנער מאַכען דורך איצט זעהר אַ שווערע, גרויסע און בלוטיגע רעוואָלוציאָן, און ער האָט דאַרום ניט געוואָלט לייגען קיינע שטערענישען אין וועג פון זייער בעפרייאונג, טאָ פאַר וואָס האָט ער ענדליך דאָך אַריינגעשיקט אַ גאַנצע אַרמעע אין מעקסיקאַ? ווייס ער דען ניט, אַז אויב אפילו דאָס זאָל ניט פיהרען צו אַ מלחמה, קען דאָס יעדענפאַלס אויפרעגען און אויפרייצען די מעקסיקאַנער געגען די פעראייניגטע שטאַאטען און אפּציהען זייער אויפמערקזאַמקייט פון זייערע אינערליכע שונאים? דאָס איז דאָך דער באַנדיט ווילאַ אויסען געווען מיט זיין איבערפאַל אויף קאָלומבוס! דאָס האָבען דאָך אַזוי היציג בעגעהרט און אַזוי לאַנג געפּלאַנעוועט אַלע געשוואָרענע פיינד פון מעקסיקאַנער פרייהייט! און אָט דערפאַר אַליין האָט ווילסאָן בעסער געדאַרפט האַלטען די אַרמעע אין מעקסעס, אין די אַלע גרענעץ שטעדטלאַך און דערפלאַך, וואו זי וואָלט פיעל בעסער געקענט שיצען די בעפעלקערונג, איידער זי בלאָנזשעט איצט אַרום אין די מדבריות פון מעקסיקאַ.

* * *

אַלעס איז גוט, וואָס ענדיגט זיך גוט — זאָגט מען אונז. און ווי מען ווייזט אָן, האָט ווילסאָן'ס ענטשלאָסענע שטעלונג שוין ארויסגעבריקעט פון אָפּיס פאָן טירפּיין און מילדער

געמאַכט די גאַנצע סובמאַרין־פּאָליסי פון דייטש־לאַנד. און מען ווייזט אָן, וויעדער, אַז מעק־סיקא האָט אויפגענומען די אַרמעע פון די פּער־איניגטע שטאַאַטען, ניט אַזוי פיינדליך, ווי מען האָט זיך פאָרגעשטעלט.

וועט דאָס אָבער טאַקע אַזוי אָנהאַלטען אויך ווייטער? וועט די דייטשע מלוכה ווירקליך ערלויבען, אַז אַמעריקאַ זאָל אַזוי לייכט און בלוט־לאָז אַרויסקלאַפּען פון איהרע הענד איינע פון די שרעקליכסטע וואַפען אין איהר פערצווייפעל־טען קאַמפּף אויף לעבען און טויט? נאָך ווייניגער קען מען אויסרעכענען, וואָס דער מאָרגענ־דיגער טאָג בעהאַלט פאַר אונז אין מעקסיקאַ. אָט דערצעהלט דאָך פּרעזידענט ווילסאָן אַליין פון אַ גרויסער און מעכטיגער פערשווערונג, וואָס ווערט געריכטעט און פינאַנסירט אין די פער־איניגטע שטאַאַטען. דער צוועק פון דער פער־שווערונג איז צו דיסקרעדיטירען אין מעקסיקאַ דעם פּרעזידענט'ס גוטע אַבזיכטען און אויפצו־רייצען די מעקסיקאַנער צו אַ מלחמה געגען די פעראייניגטע שטאַאַטען. און וואָס לענגער די פּרעמדע אַרמעע וועט פערבלייבען אין מעקסי־קאַ אַלץ גרעסער איז די געפאַהר, אַז די גאַנצע דיפּלאָמאַטיע אונזערע מיט מעקסיקאַ זאָל גאָר אונערוואַרטעט עקספּלאָדירען.

און אויב אפילו עס זאָל זיך שוין יע ענדי־גען גוט, מוז מען אָבער צוגעבען, אַז דאָ האָבען מיר צו פערדאַנקען הויפּטזעכליך ווילהעלם'ן און קאַראַנזאַ'ן, אַז ווען זיי וואָלטען זיך עטוואָס פער'עקשנ'ט, וואָלט זיך געענדיגט שלעכט, און עס בלייבט נאָך אַלץ די הויפּט פראַגע: צי קע־נען מיר איבערלאָזען דעם שיקזאַל פון דעם פרייען אַמעריקאַנער פאָלק, פון די 100 מיליאָן פרייע קינדער פון אַמעריקאַנער פאָלק, אין די הענד פון איין איינציגען מענשען — פון דעם פּרעזידענט?

אויף מאָרגען נאָך דעם ווי דער פּרעזידענט האָט בעזייגט די ווידערשפּעניגע אין קאָנגרעס, זיינען מאַנכע צייטונגען, ווי די „ניו יאָרק סאָן", די „איווענינג פּאָוסט" און אַנדערע, אַרויס מיט טריאומפּף, אַז געזייגט האָט דאָ אַ פּרינציפּ — דער פּרינציפּ, אַז דער קאָנגרעס טאָר ניט שטע־רען דעם פּרעזידענט אויסצונוצען זיינע קאָנסטי־טוציאָנעלע רעכט. נאָך דער קאָנסטיטוציאָן אָבער קען דער פּרעזידענט אָהן דעם קאָנגרעס קיין קריעג ניט ערקלערען. און ווי איז, ווען דער פּרעזידענט נוצט אויס זיינע קאָנסטיטוציאָ־נעלע רעכט אַזוי מוטווילליג, דאָס קריעג ווערט אונפערמיידליך? און ווי איז, ווען דער קאָנ־גרעס האָט קיין ברירה ניט און מוז שוין אויך פאָרמעל די קריעגס־ערקלערונג אָפּגעבען?

און דאָס האָט געקענט פּאַסירען צוויי מאָל אין פערלויף פון פאָריגען מאָנאַט.

* * *

מען ווייזט אָן (פּראָפעסאָר בירד אין זיין בוך „די אַמעריקאַנער רעגירונג און פּאָליטיקס"), אַז דער פּרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאַאַ־טען קען אָפּטהאָן פיעלעס, וואָס זאָל אַריינשלעפּ־פען דאָס לאַנד אין אַ מלחמה, און דאַביי האַנד־לען דורכאויס לויט דער קאָנסטיטוציע. ער קען שיקען אַ קריעגס־שיף אָדער אַ גאַנצען פלאָט אין אַן אויסלענדישען פּאָרט אונטער אומשטענדען, וואָס אַזאַ האַנדלונג קען פעראורזאַכען קריעג. אַזוי האָט פּרעזידענט מק'קינלי געשיקט דאָס קריעגסשיף מעין אין האַפען פון האַוואַנאַ אין אַזאַ מאָמענט, ווען די שפּאַניער האָבען עס גע־מוזט בעטראַכטען פאַר אַ פיינדליכע האַנדלונג. און וואָס איז דערפון אַרויסגעקומען, איז אַלע־מען בעקאַנט. דער פּרעזידענט קען אויך, אין זיינע מעסעדזשעס צום קאָנגרעס, בעשפּרעכען זיין אויסלענדישע פּאָליסי אין אַזאַ פיינדליכען טאָן צו אַן אַנדער נאַציאָן, אַז דאָס קען לייכט פיהרען צו קריעג. דאָס האָט פּאַסירט מיט פּרע־זידענט קליוולענד אין דעם סכסוך וועגען וועגע־זועלאַ, ווען עס האָט געהאַלטען ניט ווייט פון אַ מלחמה צווישען די פעראייניגטע שטאַאַטען און ענגלאַנד. ער קען אויך אוועקשיקען און אויס־שטעלען אַן אַרמעע ביים גרענעץ אין אַזאַ פּאָ־זיציאָן, וואָס מוז אַרויסרופען אַ בעוואַפענטען צוזאַמענשטויס. דאָס האָט געטהאָן פּרעזידענט פּאָלק און אַרויסגערופען דערמיט די מלחמה צווי־שען די פעראייניגטע שטאַאַטען און מעקסיקאַ.

און אָט דער פאַל מיט פּרעזידענט פּאָלק האָט אַ געוויסע עהנליכקייט צו דעם איצטיגען פאַל מיט פּרעזידענט ווילסאָן, כאָטש מען מוז צוגע־בען, אַז ווילסאָן'ס אַבזיכטען זיינען פיעל ריי־נערע, פיעל בעסערע.

דאָס האָט פּאַסירט מיט אַ יאָהר 70 צוריק. די גרויסע שקלאַפען־האַלטער, די אַריסטאָקראַ־טיע פון די דרום־שטאַאַטען, צוזאַמען מיט זיי־ערע משרתים אין ווייסען הויז אין וואַשינגטאָן, פלעגען אַלץ וואַרפען דורשטיגע בליקען אויף מעקסיקאַ. זיי האָבען געזעהען, ווי די צפון־שטאַאַטען, וואָס זיינען געווען געגען שקלאַפען־אַרבייט, וואַקסען געשווינד און אָהן אויפהער; זיי האָבען געזעהן, ווי דער יונגער קאַפּיטאַליזם אין די צפון־שטאַאַטען, וואָס איז אויפגעקומען אויף לוין־אַרבייט, ווערט אַלץ מעכטיגער און קריעגעריישער. און זיי האָבען גע־טראַכט מיט שרעק וועגען דעם טאָג, ווען דער צפון וועט ווערען צאָהלרייך גענוג אַריינ־צוקריגען די גאַנצע ממשלה איבער'ן לאַנד און די שקלאַפען־ווירטשאַפט אונטערדריקען און אפשר נאָך אין גאַנצען אָפּשאַפען. און די שקלאַ־פען־האַלטער האָבען געשטרעבט, כל זמן זיי האָ־בען געהאַט די ממשלה, צו עראָבערן אַלץ נייע שטיקער פון די דערבייאיגע לענדער, כדי צו שאַ־פען אַלץ נייע שקלאַפען־סטייטס, צו פערזיכערן זיך אַלץ מיט נייע וואוטס אין קאָנגרעס. אַזוי האָבען זיי פריהער אָפּגעריסען פון מעקסיקאַ און נאָכהער איינגעשלונגען טעקסעס. זיי האָבען

אַז דער פּרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאַאַ־טען קען אָפּטהאָן פיעלעס, וואָס זאָל אַריינשלעפּ־פען דאָס לאַנד אין אַ מלחמה, און דאַביי האַנד־לען דורכאויס לויט דער קאָנסטיטוציע. ער קען שיקען אַ קריעגס־שיף אָדער אַ גאַנצען פלאָט אין אַן אויסלענדישען פּאָרט אונטער אומשטענדען, וואָס אַזאַ האַנדלונג קען פעראורזאַכען קריעג. אַזוי האָט פּרעזידענט מק'קינלי געשיקט דאָס קריעגסשיף מעין אין האַפען פון האַוואַנאַ אין אַזאַ מאָמענט, ווען די שפּאַניער האָבען עס גע־מוזט בעטראַכטען פאַר אַ פיינדליכע האַנדלונג. און וואָס איז דערפון אַרויסגעקומען, איז אַלע־מען בעקאַנט. דער פּרעזידענט קען אויך, אין זיינע מעסעדזשעס צום קאָנגרעס, בעשפּרעכען זיין אויסלענדישע פּאָליסי אין אַזאַ פיינדליכען טאָן צו אַן אַנדער נאַציאָן, אַז דאָס קען לייכט פיהרען צו קריעג. דאָס האָט פּאַסירט מיט פּרע־זידענט קליוולענד אין דעם סכסוך וועגען וועגע־זועלאַ, ווען עס האָט געהאַלטען ניט ווייט פון אַ מלחמה צווישען די פעראייניגטע שטאַאַטען און ענגלאַנד. ער קען אויך אוועקשיקען און אויס־שטעלען אַן אַרמעע ביים גרענעץ אין אַזאַ פּאָ־זיציאָן, וואָס מוז אַרויסרופען אַ בעוואַפענטען צוזאַמענשטויס. דאָס האָט געטהאָן פּרעזידענט פּאָלק און אַרויסגערופען דערמיט די מלחמה צווי־שען די פעראייניגטע שטאַאַטען און מעקסיקאַ.

און אָט דער פאַל מיט פּרעזידענט פּאָלק האָט אַ געוויסע עהנליכקייט צו דעם איצטיגען פאַל מיט פּרעזידענט ווילסאָן, כאָטש מען מוז צוגע־בען, אַז ווילסאָן'ס אַבזיכטען זיינען פיעל ריי־נערע, פיעל בעסערע.

דאָס האָט פּאַסירט מיט אַ יאָהר 70 צוריק. די גרויסע שקלאַפען־האַלטער, די אַריסטאָקראַ־טיע פון די דרום־שטאַאַטען, צוזאַמען מיט זיי־ערע משרתים אין ווייסען הויז אין וואַשינגטאָן, פלעגען אַלץ וואַרפען דורשטיגע בליקען אויף מעקסיקאַ. זיי האָבען געזעהען, ווי די צפון־שטאַאַטען, וואָס זיינען געווען געגען שקלאַפען־אַרבייט, וואַקסען געשווינד און אָהן אויפהער; זיי האָבען געזעהן, ווי דער יונגער קאַפּיטאַליזם אין די צפון־שטאַאַטען, וואָס איז אויפגעקומען אויף לוין־אַרבייט, ווערט אַלץ מעכטיגער און קריעגעריישער. און זיי האָבען גע־טראַכט מיט שרעק וועגען דעם טאָג, ווען דער צפון וועט ווערען צאָהלרייך גענוג אַריינ־צוקריגען די גאַנצע ממשלה איבער'ן לאַנד און די שקלאַפען־ווירטשאַפט אונטערדריקען און אפשר נאָך אין גאַנצען אָפּשאַפען. און די שקלאַ־פען־האַלטער האָבען געשטרעבט, כל זמן זיי האָ־בען געהאַט די ממשלה, צו עראָבערן אַלץ נייע שטיקער פון די דערבייאיגע לענדער, כדי צו שאַ־פען אַלץ נייע שקלאַפען־סטייטס, צו פערזיכערן זיך אַלץ מיט נייע וואוטס אין קאָנגרעס. אַזוי האָבען זיי פריהער אָפּגעריסען פון מעקסיקאַ און נאָכהער איינגעשלונגען טעקסעס. זיי האָבען

זיך אָבער דערמיט ניט בענוגענט. זיי האָבען בעגעהרט נאָך און נאָך.

די פאָלקסמאסען, הויפּטזעכליך פון די צפון־שטאַאטען, זיינען אָבער געווען געגען מלחמה מיט מעקסיקא. האָט פּרעזידענט פּאָלק גענומען און אין איינעם א פריהמאָרגען ארויסגעשיקט אַן ארמעע ווייט איבערן גרענעץ, טענה׳נדיג, אז די געגענד בעלאַנגט צו טעקסעס. און מען האָט שוין אזוי געמאַכט, אז די ארמעע זאָל פון די מעקסיקאַנער אָנגעגריפען ווערען. האָט עס געהייסען, אז מעקסיקא האָט די מלחמה אָנגעפאַנגען, און עס איז ווי־עס־איז אויפגעבלאָזען געוואָרען אין די פעראייניגטע שטאַאטען א קריעגס־בעגייסטערונג. אזוי האָט עס אויסגעבראַכען די העכסט נידערטרעכטיגע, בחיטיגע, שרעקליכע מלחמה, און געענדיגט האָט זי זיך דערמיט, וואס די פעראייניגטע שטאַאטען האָבען פערכאַפּט ביי מעקסיקא דאָס גאַנצע לאַנד פון די פאָלגענדע שטאַאטען: טעקסעס, קאַליפאָרניא, קאָלאָראַדאָ, אריזאָנאַ, אָקלאהאָמאַ, ניו מעקסיקא און יוטא.

דער פּלאַן ערלויבט אונז ניט אָפּצושטעלען זיך אויף די איינצעלהייטען פון דיעזען שענד־ליכסטען קאַפּיטעל אין אונזערע בעציהונגען צו מעקסיקא. מיר וועלען דאָ נור בעמערקען, אז אויך מיט 70 יאהר צוריק איז די מלחמה געווען נור אין די אינטערעסען פון א הייפעל גרויסע שקלאַפען־האַלטער, אזוי ווי איצט וואָלט זי געווען נור אין די אינטערעסען פון א הייפעל גרויסע וואָלל סטריט מאַגנאַטען. דאַן, אזוי ווי איצט, האָט מען פון די פעראייניגטע שטאַאטען געקויפט די אָפענע און געהיימע מיטווירקונג פון אזעלכע באַנדיטען־געגנעראַלען, ווי ווילא. דאַן, אזוי ווי איצט, האָבען הינטער זיך אזעלכע באַנדיטען־געגנעראַלען געהאַט די פולע סימפּאַטיע פון דער קאַטוילישער קירכע און פון אלע גרויסע פאָלקס־אויסזויגער. דאַן, אזוי ווי איצט. האָבען עס די אלע אָפּגעקויפטע געגנעראַלען און קאַטוילישע גלחים און פאָלקס־אויסזויגער בכיון אויפגעהעצט די מלחמות כדי אָבצוציהען די אויפמערקזאַמקייט פון פיעל־ליידענדען פאָלק פון זיינע אינערליכע צרות און אינערליכע טיראַנען און אָנצואווענדען עס געגען דעם אויסלענדישען שונא.

די אונטערדריקונגען, די ליידען און די אונגליקען פון די פאָלקס־מאסען אין מעקסיקא זיינען אבער די לעצטע יאהרען געווען ניט אין ערך שרעקליכער, איידער אפילו מיט 70 יאהר צוריק אין די שקלאַפען־שטאַאטען פון דעם דרום. אויף דעם האָבען מיר די עדות פון איינעם, וואס האָט יאהרען לאַנג שטודירט און געגוי אויסגעפאָרשט די שוידערליכקייטען פון מעקסיקאָ, דזשאהן קענעט טוירנער אין זיין בוך די „באַרבאַרישע מעקסיקאָ“.

לויט טוירנער׳ס מיינונג, האָבען מיט איינינע יאהר צוריק פון די 15 מיליאָן מעקסיקאַנער, כמעט א גאַנצער מיליאָן גע׳גוסס׳ט איז אזא מין בהמה׳שער שקלאַפערייי, וואָס די געשיכטע פון דער מענשהייט האָט נאָך פיליכט ניט איצט ניט געוואוסט. נאָך גאַנצע 5 מיליאָן מעקסיקאַנער זיינען איינגעשמידט געווען אין דעם פּעאָנאַזש־סיסטעם — עטוואס א מילדערער, אבער דאָך א שרעקליכער סאָרט שקלאַפערייי. און די איבעריגע ניין מיליאָן מעקסיקאַנער האָבען געלעבט שטענדיג, טאָג־איין, טאָג־אויס אין איינע ציטערנישען, אז אָט־אָט און זיי ווערען אויך אריינפאַלען אויף דור דורות אין איין סאָרט אָדער אין א צווייטען סאָרט שקלאַפערייי.

* * *

מיר האָבען שוין אמאָל אין „צוקונפט“ אָפּגעשטעלט זיך אויף דער אונגליקליכער מעקסיקא ביעל אויספיהרליכער און מיר וועלען איצט ריידען וועגען דעם ביקיצור. עס איז אימער געווען דאס ביטערע שיקזאל פון מעקסיקא צו זיין א שקלאַפען־קאָלאָניע. פריהער איז זי דאָס געווען ביי די שפּאַנישע עראָבערער, נאָכהער איז זי דאָס געוואָרען ביי די אויסלענדישע קאַפּיטאַליסטען. און אין איהר געזעלשאַפטליכען תוהו און בוהו האָבען זיך ניט געקענט ענטוויקלען ריכטיגע קלאַסען, וואס זאָלען האָבען בעשטימטע קלאַסען־אינטערעסען און האַרטנעקיג קעמפּפען פאַר זיי. דארום האָבען עס דאָרט געקענט די רויבער אטאָמאַנען, די באַנדיטען־גענעראַלען, אזוי לייכט פערכאַפּען, מיט׳ן שווערד אין האַנד, די הערשאַפט איבער׳ן לאַנד. און עס מאַכט ניט אויס, וואס מעקסיקא האָט זיך שוין זייט א לאַנגע צייט ערקלערט אלס א רעפּובליק, וואס איהרע הערשער האָבען זיך געריכטעט פאַר פּרעזידענטען; זיי זיינען אלץ געווען די זעלבע רויבער־אטאָמאַנען, דיקטאַטאָרס, וואס האָבען געהאַט אין זיינען נור זייערע פערזענליכע רויב־אינטערעסען.

מעקסיקא האָט ניט געהאַט אפילו א ריכטיגען קלאַס פון פּריצים, פעאָדאַלען; עס זיינען נור געווען אויסלענדישע עראָבערער, וועלכע פלעגען אָנקומען אהין, אויסזויגען די בעפעלקערונג א געוויסע צייט און דאַן אוועקפאָהרען צוריק. עס איז אויך ניט געווען איז מעקסיקא א פּויערים־קלאַס; עס זיינען נור געווען קנעכט — דערשלאָגענע, פערהונגערטע, פערוויילדעטע. און אויף דער געבורט פון א ריכטיגער בורזשואזיע האָט נאָך מעקסיקא עד היום צו וואַרטען.

אין פערלויף פון די לעצטע הונדערט יאהר זיינען אין מעקסיקא איינינע מאָל אויסגעבראַכען רעוואָלוציאָנען. די פּאָנס, ביי וועלכע די געדולד פלעגט ענדליך פּלאַצען, פלעגען זיך מיט ווילדער ערביטערונג נעהמען פאַר די וואַפען, און עס פלעגען איינגעפיהרט ווערען גרעסערע אָדער קלענערע רעפאָרמען. די קאַטוילישע קירכע און די דיקטאַטאָרס פלעגען אָבער ביסלעכווייז צוריק אויפשטעלען די אלטע אָרדנונג. מיט א האַלבען יאהרהונדערט צוריק, אונטער דער ווירקונג פון זשואַרעץ, דעם וואונדערלי־

כען העלד און שטאאטסמאן, האָט עס אויסגע־זעהן, אז מעקסיקא ערוואכט שוין ווירקליך צו א נייעם פרייעם ציוויליזירטען לעבען. דאן איז ארויס אויף דער סצענע דיאץ מיט זיינע מחנות גלחים און באנדעס פראָפעסיאָנעלע סאָלדאטען. און ווידער האָט זיך ארויסגעוויזען, אז מעקסי־קא האָט נאָך ניט די נויטיגע געזעלשאפטליכע כוחות, וואס זאָלען בכוח זיין צו פערצאמען דעם וועג פאר׳ן דיקטאטאר.

35 יאהר האָט זיך געצויגען די הערשאפט פון דעם בלוטיגען דיאץ. אין זיין צייט האָבען עס אריינגעדרונגען אין מעקסיקא די גרויסע טראָסטס פון די פעראייניגטע שטאאטען. און זיי האָבען דאָרט געקראָגען אלץ, וואס זיי האָבען נור פערלאנגט—די גרויסע פלאנטאציעס מיט די שקלאפען, די מיליאָנען־אייקער פארמס מיט די פארם־קנעכט, די פעאָנס. די טראָסטס האָבען אויך אריינגעקראָגען די אייזענבאהנען, מינען און פעקטאָרים און אן ארבייטער מאסע, וואס איז הפקר־שוצלאָז, וואָס מען קען עקספלואטירען אם שרעקליכסטען. אָט דערפאר האָבען די משרתים פון די טראסטס אין ווייסען הויז אין וואשינגטאָן אויף אלערליי אופנים דיאצ׳ן געהאָל־פען און בעשיצט און בעשירמט געגען די מעק־סיקאנער רעוואָלוציאנערען. און דאן האָט וואָל סטריט בשום אופן ניט געוואָלט, אז מעקסיקא זאָל פון אונזער רעפובליק פערשלונגען ווערען. דאן האָט זיך געלוינט, אז מעקסיקא זאל גראדע בלייבען אונאבהענגיג. שקלאפעריי קען שוין איצט ניט געדולדעט ווערען אין די פעראייניגטע שטאאטען. וואָרטען מיר צוגענומען מעקסיקא, דאן וואָלטען מיר געמוזט דאָרט די שקלאפעריי אפשאפען. בעת אָבער מעקסיקא איז אָפיציעל געווען א פרעמדע מדינה, האָט שוין גראדע ניט אויסגעמאכט, וואס אונאָפיציעל איז זי געווען אונזער שקלאפען קאָלאָניע.

אנדערש איז שוין אָבער געווארען די לאגע אין פערלויף פון די לעצטע עטליכע יאהר, ווען דאָס גאנצע מעקסיקאנישע פאָלק האָט ענד־ליך, אין שוידערליכען ערנסט אויפגעהוי־בען זיך. „ערד און פרייהייט!" — דאָס איז געווארען דער קאמפף־געשריי, וואס האָט אנ־געצונדען די הערצער פון די פיעלע מיליאָנען ערדלאָזע און פערשקלאפטע פעאָנס. און אלץ שטארקער האָט זיך צופלאקערט איבערן גאנ־צען לאנד די גרויסע רעוואָלוציאָן, וואס איז אזוי סאָציאל אין כאראקטער — פיליייכט די מערק־ווירדיגסטע רעוואָלוציאָן פון אונזער צייט. אומ־זיסט האָבען די איבערגעשראָקענע טראסטס ברייט אויפגעעפענט זייערע קעשענעס און גע־זוכט צו פערפליכטען דעם אויפשטאנד אין א מבול פון קאָרופציאָן. אומזיסט האָבען זיי זיך גענומען אפילו צו אזעלכע נידערטרעכטיגקייטען. ווי צו ארגאניזירען מיט דער הילף פון דעם אמ־באסאדאָר פון די פעראייניגטע שטאאטען, א פרעזידענט־מאָרד און צו מאכען נאכהער דעם מערדער זעלבסט פאר פרעזידענט. אומזיסט איז דאָס אלעס געווען! די רעוואָלוציאָן האָט זיך אלץ שטארקער צופלאקערט. נון, האָבען די הערען פון וואָל סטריט, די אלע ערד־כאפער און שקלאפען־צווינגער, ענדליך אויפגעהויבען דעם געשריי, אז די פעראייניגטע שטאאטען מו־זען זיך דאָ ענדליך אריינמישען און די רעוואָלו־ציאָן דערשטיקען און מעקסיקא דערשלינגען.

פרעזידענט ווילסאָן האָט דורכאויס רעכט, ווען ער רעדט פון א גרויסער און מעכטיגער פערשווערונג געגען מעקסיקא, וואס ווערט גע־ריכטעט און פינאנסירט פון די פעראייניגטע שטאאטען. האָט אָבער דער פרעזידענט געקענט אָפטהאָן עטוואס מעהר היים־געוויינשטעם פאר די פערשווערער, ווי אָט די „שטראָף־עקספעדי־ציאָן", וואָס האָט זיך אויף זיין בעפעהל אזוי אונערוואַרטעט אריינגעריסען אין מעקסיקאָ?!

* * *

אין פערלויף פון די לעצטע 18 מאָנאט, זייט די מלחמה האָט אויסגעבראכען, האָבען מיר גע־זעהן פאר זיך צווייערליי ווילסאָנס. איין ווילס־סאָן, דער פראָפעסאָר־היסטאָריקער, וואָס איז פאסיפיסטיש געשטימט, און א צווייטען ווילס־סאָן, דעם קאָנקורענט פון רוזוועלט׳ן אלס פרע־זידענט קאנדידאט, וואס איז מיליטעריסטיש געשטימט. דער ערשטער ווילסאָן האָט עס גע־רעדט וועגען „צו שטאָלץ זיין צו פייטען", אויך וועגען דעם אז יעדע הלואה צו איינע פון די קריעגס־פיהרענדע מלוכות הייסט ברעכען די נייט־טראליטעט, און אויף וועגען דעם, אז מען דארף איבערלאָזען מעקסיקא פריי צו שמיעדען איהר אייגענעם שיקזאל. דער צווייטער ווילסאָן, דאָ־געגען, האָט שוין גערעדט, אז מען מוז האָבען די גרעסטע נייווי; ער האָט שוין געזעהן צו טהאָן אלעס, אז די עליים זאָלען ארויסגעהן פון וועלט־קריעג צאָהלונגס־פייהיג פאר די ריעזיגע הלואות צו וואָל סטריט; און ער האָט עס שוין אויך איצט געשיקט אזוי פיקס און פערטיג די „שטראָף־עקספעדיציאָן" אין מעקסיקא.

פארשטעהט זיך, דער ערשטער ווילסאָן איז דער ריכטיגער ווילסאָן. און זאָלען איהם נאָר די געטער שטארקען דאָס הארץ און קרעפטיגען. די הענד ביז איבער דעם פרעזידענשעל קעמ־פיין. דאָך, מיט זיין טומעל איבער דייטשלאנד און מיט זיין טומעל איבער מעקסיקא, האָט ער אזוי פיעל אויפגעטהאָן פאר׳ן וואפען פאברי־קאנט, און מלאך המות און אלע גוטע, פרומע לייט פון דער פריפערעדנעס בעוועגונג, דאָס טע־די רוזוועלט אליין וואָלט עס בעסער ניט געטהאָן.

דער דורכשניטליכער אמעריקאנער איז שוין אזוי גרונטיג בעארבייט, איבערגעשראָקען, דאָס מיר וועלען זיך בעוואפנען אלץ מעהר און מעהר. און זאל אפילו די מלחמה אין אייראָפּא מאָרגען אויפהערען, די מלאך־המות־אינדוסטריען וועלען נאָך אלץ האָבען ארבייט איבער גענוג פאר׳ן היימישען מארק.

ב. פייגענבוים:

# אונזער קאנגרעסמאן און אונזער אסעמבלימאן

אַנג האָט געדויערט, איידער די סאָציאַליסטען אין אַמעריקאַ האָבען דערלעבט צו ערוועהלען זייערע קאַנדידאַטען. און ווען מען האָט דאָס דערלעבט, פלעגט אימער קלאַפּען דאָס האַרץ מיט דער פראַגע: „וועלען זיי, ווי מען זאגט אין ענגליש, „מאַכען גוט".

מען האָט שוין אַזוי לאַנג ערוואַרטעט אַז סאָציאַליסטען זאָלען עלעקטעט ווערען צו רעגיערונגס־אַמטען, און דאָך איז מען געווען „גרין אין די ביזנעס". מען האָט זיך אליין ניט געטרויט, אויב מען וועט ווירקליך טויגען דערצו.

ביי די קאַפּיטאַליסטישע פּאַרטייען ווייסט מען ניט פון אַזאַ איבערקלערעניש. זייערע קאַנדידאַטען דאַרפען ניט „מאַכען גוט", אין אונזער זין. ווען זיי שטעלען אַרויס סאַלון־קיפּערס פאַר קאַנדידאַטען אויף געזעץ־געבער, ווייסען זיי, אַז זיי קענען ניט „מאַכען גוט", אין דעם זין פון עהרליכע פאָלקס־דיענער. זיי ווייסען אָבער, אַז זיי וועלען שוין „מאַכען גוט", אָלל־רייט, אין דער אויפגאַבע, וואָס זיי שטעלען זיך: אין בודעל און גרעפּס.

סאָציאַליסטען וויעדער ווייסען, אַז זייערע קאַנדידאַטען וועלען זיכער „מאַכען גוט" אין עהרליכקייט און איבערגעבענהייט צו די אמת'ע פאָלקס־אינטערעסען. אָבער דאָס איז ניט גענוג. דאָס וואָלט געווען גענוג, ווען מען וואָלט שוין געהאַלטען ביי עלעקטען פיעלע סאָציאַליסטען מיט אַמאָל. ווען אָבער עס האַלט נאָך דערביי, אריינצושיקען „איין העכט אין קאַהפּען־טייך", צו שיקען „איין שוואַלב זומער מאַכען", איז ניט גענוג, אַז דער איינער זאָל זיין עהרליך און איבערגעבען. מען דאַרף אויך, אַז ער זאָל בעזיצען די זעלטענער פעהיגקייט, אַז ער איינער צווישען אַזוי פיעל געגנער זאָל דאָך קענען אויפמאַכען אַזעלכע ניצליכע זאַכען, דאָס דער עולם זאָל זעהן דייטליך, ווי ניצליך דאָס איז צו ערוועהלען סאָציאַליסטען.

אַזעלכע פעהיגקייטען זיינען אַ גרויסע זעלטענהייט. און דאַרום פלעגט אונז קלאַפּען דאָס האַרץ, ווען מיר האָבען ענדליך דערלעבט צו עלעקטען אונזערע קאַנדידאַטען — ווער ווייסט, צי וועלען מיר זיך ניט האָבען צו שעמען מיט זיי? ווער ווייסט, צי וועלען זיי „מאַכען גוט?"

וועלל, דאָס האָט זיך אימער אַרויסגעוויזען אַן אומזיסטע שרעקעניש. אונזערע עלעקטעטע האָבען אימער „געמאַכט גוט" אויפ'ן העכסטען אופן.

און דאָס זעלבע קענען מיר מיט פיעל פרייד קאָנסטאַטירען וועגען אונזערע צוויי זיעגרייכע קאַנדידאַטען אין ניו יאָרק פון די לעצטע עלעקשאָנס: מאיר לאָנדאָן אין קאָנגרעס אָוו דהי יונייטעד סטייטס און אייבערהעם שיפּלאַקאָף אין די אסעמבלי פון ניו יאָרק סטייט.

זיי האָבען „געמאַכט גוט" אויפ'ן העכסטען אופן!

יעדער פון זיי, זייענדיג איינער אליין צוויישען הונדערטע געגנער, האָט בעוויעזען אויפצוטהאָן וואונדער: צוצודריקען די קאַפּיטאַליסמישע פאָלקס־צוטרעטער צום וואַנד; צו צווינגען זיי אַראָבצוריסען פון זיך די מאַסקע און צו ערשיינען אָפען אין זייער העסליכער געשטאַלט.

יעדער פון זיי האָט בעוויעזען צו ציהען די ווייטעסטע אויפמערקזאַמקייט פון פּובליקום אויף די פאָדערונגען, וואָס דער סאָציאַליזמוס שטעלט פאַר די טובה פון פאָלק און פון דער מענשהייט.

יעדע פון זיי האָט בעוויעזען צו ערוועקען טיעפע אכטונג צו די סאָציאַליסטישע בעוועגונג.

הונדערטער קאָנגרעסלייט זיינען אָב אין קאָנגרעס צעהנדליגע יאָהרען און מען הערט ניט זייער נאָמען דערמאָנען: איין מאיר לאָנדאָן איז געווען אין קאָנגרעס אַ פּאָר מאָנאַט און דאָס לאַנד האָט געקלונגען מיט זיינע פאַרשלעגע, מיט זיינע רעזאָלוציאָנען, מיט זיינע רעדען און מיט זיינע אָבשטימונגען. דאָס לאַנד? ניין, די וועלט — בוכשטעבליך די גאַנצע וועלט האָט געקלונגען מיט זיינע פאַרשלעגע. זיין רעזאָלוציאָן וועגען די מלחמה איז געווען דעפּעשירט אין אַלע לענדער פון דער וועלט און קאָמענטירט אין צייטונגען פון פיעלע לענדער און בעשפּראָכען אין איניגע פּאַרלאַמענטען.

טויזענדער לעדישיסלייטאָרס זיינען אָב אין די אסעמבלים יאָהרען און יאָהרען און קיינער ווייסט ניט און קיינער הערט ניט פון זיי: איין אייבערהעם שיפּלאַקאָף איז געווען אין דער אסעמבלי צוויי מאָנאַט און דער סטייט האָט געקלונגען מיט זיין טהעטיגקייט, מיט זיינע פאַרשלעגע פאַר אַרבייטערס טובה, מיט זיין קאַמפּף געגען פאָלקס־פיינדליכע פּרענער.

עס וואָלט געדאַרפט פערנעהמען אַ גאַנצע „צוקונפט" צו בעשרייבען אַלעס וואָס די צוויי סאָציאַליסטען האָבען אויפגעטהאָן אין די עטליכע מאָנאַט. מיר וועלען נאָר דערמאָנען אייניגע פונקטען:

מ אַ י ר ל אָ נ ד אָ ן

שוין איניגע טעג נאָכדעם ווי געגאָסע לאָנדאָן איז געקומען אין קאָנגרעס, דעם 5טען יאָ־

נואר, האָט ער געפונען א געלעגענהייט אראב־צורייסען די „ארבייטער־פריינדליכע" מאסקע פון קאפיטאליסטישע פּאָליטישענס און ער האָט דאָס געטהאָן אויף א מייסטערהאפטען אופן. ביי זיין ערשטער זיצונג אין דער קאָמיטע „אָן מיינינג", פון וועלכער ער איז א מעמבער, האָט ער געפונען, אז א ביל ליגט פאר נאָך פון פאָר־ריגען קאָנגרעס, דאָס די יונייטעד סטייטס רע־גיערונג זאָל אפּאָינטען א קאָמיסיאן וועלכע זאָל האָבען אכטונג צו געבען איבער די מינעס און צו מאכען פאָרשריפטען וועגען דער ארבייט אונ־טער דר'ערד. די קאפיטאליסטישע פּאָליטישענס האָבען זיך שטארק „געגרויסט" מיט דיעזען פאר־שלאג, אלס אן ארבייטער־פריינדליכען. זיי האָ־בען איינגערעדט די ארבייטער, אז די קאָמיסיאן וועט נאָר אָבהיטען זייער טובה.

לאָנדאָן האָט באלד גענומען נאָכפאָרשען, וועמען האָט מען בדעה אריינצונעהמען אין דיע־זער קאָמיסיאן? נאטירליך האָט ער געפונען, אז דער פּלאן איז, דאָס די קאָמיסיאן זאָל בע־שטעהן פון לאָיערס, „וועלכע האָבען א גרויסע ערפאהרונג אין מינען געזעצע". האָט ער באלד צוגעדריקט די חברה צום וואנד מיט דער פראָ־גע: „ווער זיינען דאָס די לאָיערס? זיי־נען דאָס ניט אזעלכע, וואס האָבען זייער גאנ־צען לעבען געדיענט די מינען קאפיטאליסטען און זייערע אינטערעסען? און אזעלכע לאָיערס ווילט איהר מאכען פאר „בעשיצער" פון די אר־בייטערס אינטערעסען!"

עס איז דארום קיין וואונדער ניט, וואס די מינען־קאפיטאליסטען און זייערע משמשים אין וואשינגטאָן האָבען זיך שטארק אינטערעסירט מיט דיעזען פאָרשלאג. דער־הויפּט קעמפּפער פאר דעם איז סענאטאָר וואָלש פון מינעסאָטא, א בעוואוסטער לאָיער פון די מינען־קאָמפּאניעס. אויף לאָנדאָנ'ס פראגע, האָט ער געענטפערט, אז עס זיינען דאָ לאָיערס, וואָס נעהמען אָן קיינעס פון גרויסע קאָמפּאָ־ניעס אָבער זיי זיינען דאָך ניט פערקויפט צו די קאָמפּאניעס און זייערע אינטערעסען. אזעלכער, האָט ער געזאָגט, איז ער אליין אויך. לאָנדאָן האָט אָבער הורכאוים געפאָדערט, אז אין דעם געזעץ זאָל זיין א פּונקט, דאָס אין די קאָמיסיאָן זאָל אפּאָינטעט ווערען א פערטרעטער פון די מיינערס יוניאנס.

דעם 7טען יאנואר איז לאָנדאָן אויפגעטרע־טען אין קאָנגרעס מיט א שארפער רעדע געגען אן אנדער פארשלאג, וועלכען די פּאָליטישענס האָבען אויף פארגעשטעלט אלס א זעהר „פּארט־שריטליכען". דאָס איז דאָס „קאָנסערוויישאָן ביל" — דער געזעץ, דאס די רעגיערונג זאָל קענען פערדינגען רעגיערונגס לאנד און וואסער־קראפט צו קאפיטאליסטען „נאָר" אויף 50 יאהר. אויך דאָ האָט לאָנדאָן אראבגעריסען די פארטשריטליכע מאסקע. ער האָט געצייגט, אז „נאָר אויף 50 יאהר" הייסט אזוי גוט ווי אויף צוויי דורות. ער האָט געזאָגט, אז וואו רעפּוב־ליקאנער און דעמאָקראטען שטימען אלע פאר א פאָרשלאג, איז א סימן, אז אין פאָרשלאג איז עפּעס ניט גלאט. און ער האָט קלאָר און דייט־ליך ענטוויקעלט די סאָציאליסטישע פאָדערונג, אז די נאטור־רייכטהימער פון לאנד דארפען גע־הערען צום פאָלק און אויסגענוצט ווערען פאר'ן פאָלק.

דעם 18טען יאנואר האָט גענאָסע לאָנדאָן גע־האלטען אין קאָנגרעס זיין מייסטערהאפטע רעדע געגען „פּרעפּערעדנעס". ער האָט קלאָר און דייטליך בעוויזען, אז דעם קריעגס־פאטריאָטישען טומעל מאכען אָן די קאפיטאליסטען, וועלכע האָבען פיעל נוצען דערפון: די אמיונישען מא־נופעקטשורערס און די קאפיטאליסטען וואס זו־כען צו פערכאפּען מארקעטס.

דעם 26טען יאנואר האָט ער געהאלטען זיין שארפע רעדע געגען קינדער ארבייט און וויע־דער אויפגעצייגט די היפּאָקריטסטווא פון די קאפיטאליסטישע „מענשען־פריינד".

דעם 19טען פעברואר האָט ער פארגעשלאָגען זיין רעזאָלוציאָן וועגען רעגיערונגס־אינשורענס פאר ארבייטסלאָזע. און דערביי האָט ער וויע־דער געהארטען א גלענצענדע סאָציאליסטישע רע־דע. ער האָט געצייגט, אז די גאנצע ארבייטער־נויט וועט זיין פאָרשלאג ניט אָבשאפען, דען זי קען ניט אבגעשאפט ווערען ביז די גאנצע קאפי־טאליסטישע אָרדנונג וועט פערביטען ווערען אויף א סאָציאליסטישע. אבער א ביסעל א דער־לייכטערונג וועט דאס ברייגגען. „און ווען איך שלאָג פאר דיעזען פארשלאג צווינג איך די צוויי הערשענדע פּארטייען צו נעהמען א שטעלונג אין דער פראגע און צו צייגען זייער ריכטיגעס געזיכט."

וועלט־היסטאָריש איז אָבער ספּעציעל זיין רעזאָלוציע וועגען דער מלחמה, — אז די יונייי־טעד סטייטס זאָלען צוזאמענרופען אלע נייטראָ־לע לענדער אויף א קאָנגרעס צו מישען זיך אויף א שלום. זיינע פאָרשלעגע, אלס בעדינגונג צו שלום, זיינען מייסטערהאפט און עכט סאָציא־ליסטיש. זיין פאָדערונג וועגען רעכטע פאר אידען האָט אויפגעוועקט א שטארקע אויפמערק־זאמקייט אין לאנד צו די אידישע צרות.

דעם 24טען און 25טען פעברואר איז גע־ווען א פערהער פאר די קאָנגרעס קאָמיטע „אָן פאריין ריליישאָנס" וועגען דיעזער רעזאָלוציאָן. גענאָסע לאָנדאָן האָט אָנגעפיהרט דעם פערהער. דערביי האָט גענאָסע הילקוויט געהאלטען איינע פון זיינע גלענצענדסטע רעדען אונטערשטי־צענדיג לאָנדאָנ'ס רעזאָלוציאָן און זיין פאָ־דערונג פאר אידען. דער עדרוקטער בעריכט פון דיעזען פערהער איז א קאָסטבארער דאָקו־מענט פון סאָציאליסטישע געדאנקען און אויך פון אידישע צרות. דען לאָנדאָן האָט געפּועלט,

אז אין דיעזען בעריכט זאָל געדרוקט ווערען א לאַנגער אויסצוג פון די שוואַרצע אנקלאגע געגען די רוסישע פּאָגראָם רעגירונג און איהרע שוידערליכע באַרבאַרייען געגען די אידען, די אנקלאגע, וואָס איז אַרויסגעגעבען געוואָרען פון דעם אידישען נאַציאָנאַלען אַרבייטער קאָמיטע.

דעם 2טען מאַרטש האָט לאָנדאָן פּאָרגעשלאָגען א רעזאָלוציאָן, אז דער קאָנגרעס זאָל דייטליך ערקלערען דאָס אַמעריקא וועט ניט געהן אין קיין שום מלחמה, סיידען אין זעלבסטפערטהיידיגונג. דעם 6טען מאַרטש האָט ער אויך געהאַלטען א רעדע איבער דעם ענין און אַרויסגעמאַדערט די קאָנגרעסלייט אַרויסצוקומען אָפען מיט זייער מיינונג.

זיין ענערגישען קאַמפּף געגען פערקלענערען די אַרבייטס שטונדען פון רעגירונגס־אַרבייטער האָט געגאָסע לאָנדאָן געוואונען.

און היסטאָריש וועט בלייבען די איינציגע שטימע אין קאָנגרעס געגען דעם פאָרשלאג, אז דער פּרעזידענט זאָל האָבען דאָס רעכט צו נעהמען אזוי פיעל סאָלדאטען וויפיעל ער האַלט פאַר נויטיג. דאָס איז געווען ביי דער געלעגענהייט פון דער מהומה וועגען שיקען מיליטער קיין מעקסיקא. די איינציגע שטימע געגען דיזען מיליטאַריסטיש־אויטאָקראַטישען פאָרשלאג איז געווען דער, דאָס עס זאָל זיין פערבאָטען צו אַדווערטייזען פאַר סקעבס סיידען ווען מען שרייבט אַרויס דייטליך אין דעם אַדווערטייזמענט, אז דאָרט איז א סטרייק.

ווייטער האָט ער פאָרגעשלאָגען:

א רעזאָלוציאָן, דאָס די לעדזישסלייטשור פון נויאָרק פּראָטעסטירט געגען די בוירנעט בילל, צו בעשריינקען די אימיגריישאָן.

א בילל, אז די נעטשוראַליזיישאָן קאָורטס זאָלען זיין אָפען אין אבענד פאַר אַרבייטער.

דריי ביללס וועגען שטרענגען קאָנטראָל פון פּעקטאָרי בילדינגס צו בעשיצען זיי פון פייער געפאַהר.

וועגען דיעזע ביללס איז געגעבען געוואָרען א'ן עפענטליכער פערהער דען 21טען מאַרטש.

ביי פיעלע געלעגענהייטען האָט גענאָסע שיפּלאַקאָף געקעמפּפט מיט גרויס געשיק געגען מאָרגעשלאָגענע פערשלעכטערונגען פון אַרבייטער־געזעצע, אין די „קאָמיטע אַן לייבאַר ענד אינדוסטריע", וואו ער איז א מעמבער. ער איז געווען אין דיעזער קאָמיטע דער איינציגער מעמבער, וואָס האָט פערטהיידיגט א געזעץ־פאָרשלאג דאָס ביי רעגירונגס אַרבייט, אפילו ווען זי ווערט איבערגעגעבען צו קאָנטראַקטאָרס, זאָל מען ניט טאָרען אַרבייטען מעהר ווי 8 שטונדען אין טאָג. מיט זיינע אָרגעמענטען האָט ער געוואונען נאָך צוויי מעמבערס פון קאָמיטע צו שטימען דאַפיר.

ער האָט זעהר ענערגיש און פעהיג געקעמפּפט געגען א פאָרשלאג, אז די אַרבייטער אין די מילך־פאַרמס און קענעריעס זאָלען ניט האָבען קיין געצוואונגענע זאָנטאגס־רוהע.

יא, זיי האָבען ביידע „געמאַכט זעהר גוט!" דעם אמת זאָגענדיג — פיעל בעסער ווי פיעלע פון אונז האָבען ערוואַרטעט!

## איבערעהעם שיפּלאַקאָף.

שיפּלאַקאָף'ס ערשטער אויפטריט אין דער אַסעמבלי איז געווען מיט א רעזאָלוציאָן פאַר אידען רעכטע.

זיין ערשטער געזעץ־פאָרשלאג איז געווען דער, דאָס עס זאָל זיין פערבאָטען צו אַדווערטייזען פאַר סקעבס סיידען ווען מען שרייבט אַרויס דייטליך אין דעם אַדווערטייזמענט, אז דאָרט איז א סטרייק.

ווייטער האָט ער פאָרגעשלאָגען:

א רעזאָלוציאָן, דאָס די לעדזישסלייטשור פון נויאָרק פּראָטעסטירט געגען די בוירנעט בילל, צו בעשריינקען די אימיגריישאָן.

א בילל, אז די נעטשוראַליזיישאָן קאָורטס זאָלען זיין אָפען אין אבענד פאַר אַרבייטער.

דריי ביללס וועגען שטרענגען קאָנטראָל פון פּעקטאָרי בילדינגס צו בעשיצען זיי פון פייער געפאַהר.

וועגען דיעזע ביללס איז געגעבען געוואָרען א'ן עפענטליכער פערהער דען 21טען מאַרטש.

ביי פיעלע געלעגענהייטען האָט גענאָסע שיפּלאַקאָף געקעמפּפט מיט גרויס געשיק געגען מאָרגעשלאָגענע פערשלעכטערונגען פון אַרבייטער־געזעצע, אין די „קאָמיטע אַן לייבאַר ענד אינדוסטריע", וואו ער איז א מעמבער. ער איז געווען אין דיעזער קאָמיטע דער איינציגער מעמבער, וואָס האָט פערטהיידיגט א געזעץ־פאָרשלאג דאָס ביי רעגירונגס אַרבייט, אפילו ווען זי ווערט איבערגעגעבען צו קאָנטראַקטאָרס, זאָל מען ניט טאָרען אַרבייטען מעהר ווי 8 שטונדען אין טאָג. מיט זיינע אָרגעמענטען האָט ער געוואונען נאָך צוויי מעמבערס פון קאָמיטע צו שטימען דאַפיר.

ער האָט זעהר ענערגיש און פעהיג געקעמפּפט געגען א פאָרשלאג, אז די אַרבייטער אין די מילך־פאַרמס און קענעריעס זאָלען ניט האָבען קיין געצוואונגענע זאָנטאגס־רוהע.

יא, זיי האָבען ביידע „געמאַכט זעהר גוט!" דעם אמת זאָגענדיג — פיעל בעסער ווי פיעלע פון אונז האָבען ערוואַרטעט!

---

דוד איינהאָרן:

# פאַר בעדעקענס

— „צוויי שוואַרצע צעפּ, פון שוואַרצען זייד
צוויי שוואַרצע צעפּ פון צאַרטען זייד!...
פאַרפלאָכטען איז מיין גליק אין זיי.
דו ווילסט מיין טוידט, טאָ נעהם און שנייד
צוויי שוואַרצע צעפּ פון צאַרטען זייד...
א מאַמעשי, צו פיהלסטו דען מיין וועה?"

עס שניידט די קאַלטע שער און שניידט,
דער כלה'ס פּנים בלייכט ווי קרייד,
זי בייסט די ליפּ ביז בלוט.
— „א מאַמעשי רחמנות האָב,
דו שנייד דעם קאָפּ מיר בעסער אָב
דאַן וועט מיר גוט זיין, גוט!..."

קאַפּעלע שפּיעלט, עס קומט דער רב
— „נו, מזל טוב, נו, מזל טוב,
דער כלה'שי בעדעקען".
עס זומט א אומעדיגער שפּיעל,
די כלה זיצט און שוידערט שטיל,
גלייך ווי דאָס וואָלט איהר שרעקען.

— „זיי גרייט, מיין טאָכטערשי, זיי גרייט!"
—„א מאַמעשי, איך פיהל דעם טוידט,
ער וועט מיר היינט בעפרייען!
ציגד אָן לעבען מיר א טוידטען ליכט
און דעק נישט אָב מיין בלאַס געזיכט
און זאָג ניט אויס מיין טרויען.

„געדענק, אויב מאָרגען קומט צו דיר
מיין ליעבסטער און ער פרעגט אויף מיר,
דאַן זאָג: איך בין א ווייבעל,
איך בין דעם רב'ס א שנור און האָב
א הוילע קאָפּ, א הוילע קאָפּ,
און טראָג א ווייסע הייבעל".

— „דער חתן געהט, דער חתן געהט!"
די מאַמע שווייגט, די מאַמע שטעהט
און ציטערט ווי אין פיבער.
זי ווייסט דער טאָכטער'ס צער, זי ווייסט.
איהר מוטער הארץ האָט נאָר איין טרייסט:
עס וועט ווי איהר פאַריבער.

שלום אש:

# דזשייקאָב שיף

(א כאראקטעריסטיק)

ין די אלטע בתי־מדרשים הינ־טער די אויוועגס, וואו עס וועבען זיך די פאָלקס לעגענדען, האָט מען אויך אין די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען צוזאמען מיט די מעשיות וועגען אליהו הנביא, וועגען די ל"ו צדיקים און אנדערע גוטע אידען, אָנגעהויבען צו פערהערליכען גרויסע אי־דישע עשרים. עס האָבען זיך אָנגעהויבען צו וועבען ביים פאָלק, מעשיות וועגען א מאָנטעפיע־רע, וועגען א ראָטשילד, וועגען א באראן הירש. איך ווייס נישט אויב מען זאָל אזא ערשיינונג ערקלעהרען מיט דער ענטשטעהונג פון קאַפּיטאל. ווארום דאס פערהערליכען נגידים אלס פאלקס־העלדען איז גאר א נייעס ביים אידישען פאלק. די אידישע געשיכטע, די אידישע פאנטאזיע און דאָס אידישע געוויסען האָט דוקא געזוכט זיינע העלדען נישט צווישען די רייכע, נור תמיד צווי־שען די ארימע קלאַסען. אונזער העלד איז נישט דער מלך, נור דער נביא. און די נביאים זענען מעהרסטען געווען אונאבהענגיגע ארימע מענ־שען, פּאסטוכער, אָדער טאָפּ קלעפּערס, מענשען מיט קליינע בעדערפנישען, פיעל פון זיי האָבען זיך אויפגעהאלטען אין די מדבריות, אנדערע האָבען זיך ארומגעוואלגערט פון שטאָדט אין שטאָדט און גוטע מענשען האָבען זיי אריינגע־נומען צו זיך. זיי זענען דאָס געווען די אונער־שראקענע, וועלכע האָבען שטענדיג דעם מלך און דעם פאלק געזאגט דעם אמת. אין דער צייט פון די תנאים, האָטשת רבי איז געווען א „מכבד עשירים" — זיינען די מעהרסטע אידי־שע געלעהרנטע פון יענער צייט נאָך וועמענס גייסט די גרויסע אידישע פרומע מאסען לעבען ביז'ן היינטיגען טאָג, געווען ארימע לייט. עס איז זיך געגוג פאָרצושטעלען דאָס בילד פון הלל, וועלכער גנב'עט זיך ארויף אויפ'ן דאַך, צו הערען דעם „לעקטשור" וואס מען האלט אין בית־המדרש, דורכ'ן קוימען־לאָך, ווייל ער האָט נישט קיין קליין־געלד אויף איינטריט. און הלל איז דאָך דער גרויסער תנא, נאָך וועמענס תורה מען לעבט ביז'ן היינטיגען טאָג. אונזערע גרויסע געלעהרנטע, פּאָעטען אין מיטעל אלטער, ווי א רמבם, א יהודה הלוי, א אבן־עזרא, זיינען אלע געווען מענשען פון מיטעל־קלאַס וואס האָ־בען געמאַכט א לעבען אָדער פון זייער רבנות, אז ניט פון זייער דאָקטאָריי. די ל"ו צדיקים האָבען דוקא געמוזט זיין אידען וואסער־טרעגער, האָלץ־העקער, שניידערלעך; דער אידישער נגיד, דער געלד זאַק איז גאָר געווען א קליינער מחותן מיט פערהערליכקייט ביי אידען. ערשט גאָר אין די לעצטע צייטען מיט דער ערשיינונג פון מאָנטעפיארע הויבט זיך אָן דער ערשטער פאָלקס העלד, דער נגיד.

ביז איצט האָבען אידען דריי אזעלכע פאלקס העלדען נגידים. מאנטעפיארע, באראָן ראָט־שילד און באראן הירש. און ווען מען קוקט זיך גוט איין צו זייער טהעטיגקייט זעהט מען, אז מעהר אָדער ווייניגער האָט דאָס פאָלק רעכט גע־האַט, ווען דאָס פאָלק האָט זיי בעקרוינט מיט אזעלכע טיטולען און זיי אויפגענומען אין זיין פאנטאזיע אריין.

דאָס זיינען געווען מענשען, וועלכע האָבען ווירקליך געשטעלט זייער לעבען, זייער פעהיג־קייט, זייער עשירות צום דיענסט פון אידישען פאָלק. אפשר האָבען זיי דאָס געטהון שלעכט. נור דאס וואס זיי האָבען געטהון האָבען זיי גע־טהון מיט א ברייטקייט, מיט א שטארקע ליע־בע און ווילען ניט נור צו קויפען זיך מיט זייער געלד יענער וועלט מיט א ביסעלע צדקה, — נור מיט דעם געדאנק פאָרטצוזעצען און ווייטער צו ענטוויקלען די עקזיסטענץ פון אידישען פאָלק, אויף א יסוד פון א נאציאָן. מאָטעפיארע איז געווען דער שתדכן. דאָס פאָלק זעהט איהם ארומפאהרענדיג מיט זיין קאטש (וועלכע טראגט זיין הערב „ירושלים") פון איין קעניגליכען הויף צום צווייטען און איז זיך משתדל פאר אידען. באראן הירש איז בייגעשטאַנען א גרויסען נסיון, ער האָט גענומען זיין גאנץ עשירות און אוועק־געשאָנקען דעם אידישען פאָלק. און דאס איז די איינציגע „ירושה" וואס דאָס אידישע פאָלק האָט ווען עס איז בעקומען פון זיינע נגידים. און ווען ער האָט אפילו אויף דעם פאלקס־פער־מעגען בעשטימט ניט קיין פּאסענדע אפּיטהופּסים וואָס האָבען שלעכט פערשטאַנען די פאָלקס־אינטערעסען, דאָס פערמעגענס איז אָבער גע־בליבען דעם פאלק — און סוף כל סוף האָט זיי דאָס פאָלק געגוויט צו פערוואלטען מיט זיין געלד אזוי ווי ער וויל. די יק"א אין רוסלאנד איז אן אמת'ע פאָלקס אינסטיטוציע, און די נויטווענ־דיגקייט און די בעדייטונג פון אזא אינסטיטו־ציע האָט זיך ערשט יעצט ארויסגעוויזען ביי דעם יעצטיגען אידישען חורבן אין רוסלאנד. באראן ראטשילד דער הנדיב הידוע, איז אפשר דער איינציגער אידישער אדעל, דער אמת'ער אדעל (נישט וועלכען מען קויפט פאר געלד, נור וועלכען דאס פאָלק שענקט) ביי אידען. ער האָט עס דעם אידען ניט בלויז אוועקגעשאָנקען זיין פערמעגענס נור אויף זיין פאנטאזיע, און נישט קוקענדיג אויף די אנפאלען און אויף דעם יאוש — און אויף דעם אבשלאָגען פון מוטה,

האָט ער, ער דער איינציגער, מיט זיין געלד און מיט זיין ענערגיע אויפגעבויט דעם נייעם אידי־שען ישוב אין ארץ ישראל.

אין די לעצטע יאָהרען, צייט מען האָט אָנ־געהויבען צו הערען פון אמעריקא — ווילען אונז די אמעריקאַנער אידען בעגליקען מיט נאָך אַ נגידישען העלד, און דאס איז יעקב שיף.

קיין איינע פון די גרויסע ברייט־האַרציגע מעלות פון די אויבען־אויסגערעכענטע אידישע גבירים פערמאגט אייגענטליך יעקב שיף נישט. איך געדענק נישט קיין איין אידישע אינסטי־טוציע (וועלכע זאָל טראגען נישט קיין לאָקאַלען צייטליכען צדקה־כאַראַקטער) וואָס זאָל זיין פער־בונדען מיט דעם נאָמען יעקב שיף. ער פלעגט נור פון צייט צו צייט לאָזען הערען די וועלט, אַז ער וועט ניט בארגען רוסלאנד קיין געלד, אָדער ביים דינגען זיך איבער די פּראָצענטער פון דער הלואה וועט ער אויך אריינשטעלען אַ פּונקט וועגען אידישע הנחות... און אייגענט־ליך איז זיין „בעריקמטקייט" ניט קיין אידי־שע, נור אַן עכט אַמעריקאַנישע...

אין דער פינסטערער רוסלאנד אינטערע־סירט זיך די עפענטליכע מיינונג און די גאנצע פּרעסע מיט דעם לעבען, דענקען און טהאָן פון איהרע שריפטשטעלער, קינסטלער, גרויסע כלל־טהוער. אין דער ליכטיגער אמעריקא אינטע־רעסירט זיך די עפענטליכע מיינונג און דורך איהר די צייטונגען מיט דעם עסען און שלאָפען פון איהרע נגידים. ביי טאלסטאי'ס לעבען פלעגען די צייטונגען איבערגעבען יעדען געדאנק וואָס טאלסטאי האָט ארויסגעזאָגט, יעדעם וואָרט וואס ער האָט געלאזט הערען וועגען אַ טאגעס פראגע. די צייטונגען האָבען איבערגע־געבען זיין פיהלען זיך, די שלאָפלאָזע נעכט וואָס ער האָט פערבראכט, דאָס טהאָן פון זיין טאָג. און דאָס זעלבע איז היינט מיט אַ קאָראָלענקא, מיט אַ גאָרקי און אנדרעיעוו, אונז אינטערעסירט ניט וואס מאָראָזאָוו דענקט איבער די אידען, אָדער אַן אַנדער רוסישער נגיד. דאָ ווייסען אַלע אמעריקאַנער, וויפיעל קרעקערס ראַקאַפע־לער אָדער וויפיעל ביפשטעקען מארגאַן עסט אויף צום פריהשטיק אָדער צו מיטאג. שווימט אויף אַ וויכטיגע טאַגעס־פראגע לאָזט אַלער ערשטענס הערען זיך די שטימע פון גאָלד וואָס זי האָט דעריבער צו זאגען. די פאָלקס־העלדען זענען דאָ די מאַגנאַטען פון די גרויסע טראָסטס, זיי פערנעהמען דעם וויכטיגסטען פּלאַץ אין דער פאָלקס־פאַנטאַזיע פון אַמעריקא.

און אַזוי ווי עס קריסטעלט זיך אַזוי אידעלט זיך. יעקב שיף שפּיעלט דאָ די גרויסע ראָלע ביי אידען ניט דערפאר וואס זיין פערשטאַנד, זיין ליעבע, זיין אידישעס הארץ אָדער זיין נדבישקייט האָט איהם דארט אוועקגעשטעלט, נור דערפאר וואס די „ווערטה" פון יעקב שיף זענען אַ סך מיליאָנען. און ניט קיין חילק ווער עס טראגט דעם ווערטה, ווייל דאָ רעדט ניט די פּערזענליכקייט, עס איז נור בלויז די שטימע פון גאָלד.

און קוקט מען זיך גוט איין צו די גאַנצע טהעטיגקייט פון יעקב שיף זעהט מען ניט אין דערינען איין שטריך פון פּערזענליכקייט, פון אַ גרויסען ווילען. מען זעהט נור צופעליגקייט און די כאַראַקטער־לאָזיגקייט פון דער מאַכט פון טויטען גאָלד.

ניט אַלעס וועט די סאָציאַלע רעוואָלוציע פערניכטען וואָס די קאַפּיטאַליסטישע אָרדנונג האָט איבערגעלאזט. זי וועט נישט פערניכטען די לאַנגע באַהן שטרעקען וואס דער קאַפּיטאַל האָט געבויט איבער די לענג און די ברייט פון דער וועלט. אויך ניט די נאַפט רעהרען וואָס זי האָט געצויגען אונטער דער ערד פון די נאַפט־קוואַלען אין די גרויסע שטעדט אריין. אויך נישט די ביבליאָטהעקען און די מעדיצין אינ־סטיטוציעס וואס קארנעגיע האָט געשטיפטעט— אָבער זי וועט אַלעס פערניכטען וואס איז פרוכט־לאָז, דאָס וואָס טראָגט ניט קיין שפּור פון פער־זענליכקייט און מאַכט נור דער צופאַל פון געלד.

און איך קען ניט קיין איין אינסטיטוציע וואס יעקב שיף האָט געבויט, וועלכע זאָל טראַ־גען שפּורען פון פּערזענליכקייט און דוירענ־דעס. חלפּנות איז ניט קיין שעפּפערישעס, קיי־נער האָט גאר ניט דערפון, צינזען איז אַ מיס־פערשטענדנים, אַ טעות פון אונזער געזעצגע־בונג.

וואָלט ער נאָך געפיהרט זיין צדקה ווי ער פיהרט זיינע געשעפטען! אָבער צדקה איז ניט קיין האנדעל — דאס געהער שוין צום פאָלק, אין דעם זענען פּעראינטערעסירט ניט נור די וואָס געבען, נור אויך די וואָס נעהמען. און אַ צדקה וואס טראגט נור דעם קאַפּריז פון דעם געבער איז מעהר רעה ווי טובה...

עס איז זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר יעקב שיף די גרויסע נדבה פון אַ האַלב מיליאָן דאָ־לאַר וואס ער האָט פאַר איינינע וואָכען געשאָנ־קען פאַר גימנאַסטישע איבונגען אין אַ געוויסע אוניווערזיטעט. איך בין נישט בעקאַנט מיט דער אוניווערזיטעט, מיט די בעדערפעניש פון אַזאַ אינסטיטוציע פאַר אַמעריקא, נור דאס איז יעקב שיף'ס אַ פּערזענליכע זאַך און יעדער נגיד מעג זיך האָבען זיין פאַנטאַזיע ווי יעדער אַרי־מאַן. אַזאַ נגיד אָבער וואָס וויל מיט זיין נגידות שפּיעלען די ראָלע אַלס פיהרער פון אידישען פאָלק, אין דער צייט ווען דאָס אידישע פאָלק לעבט דורך דעם גרעסטען קריזיס פון זיין נייער געשיכטע, דענסמאָל ווען אין אַמעריקא צווישען ניט אידען האָט זיך ערוועקט דאָס רחמנות פון מענשען, איז אַ טהאַט פון אַ אידישען גביר, ניט נור פון אַזעלכען וועלכער וויל רעפּרעזענטי־רען אידען, נור אַלץ איינפאַכען גביר, ווען ער שענקט ארום אַ האַלבען מיליאָן פאַר גימנאַסטי־שע איבונגען (וואס דאס איז דאָך יעדענפאַלס ניט קיין צייט זאַך) און אַ פינפטעל דערפון פאַר

דעם גרעסטען אידישען אונגליק, איז עס א טאַקטלאָזיגקייט ניט בלויז פאַר זיין פאָלק, נור אויך פאַר די אַמעריקאַנער עפענטליכער מיינונג פאַר וועלכע יעקב שיף האָט אַזוי מורא...

און אז יעקב שיף האַלט זיך פאַר דעם פיהרער, פאַר דעם „משה" פון די אידען אין אמעריקא — דאָס זאגט ער אָפען קלאָהר ארויס אין זיינע דרשות. נאָך מעהר, ניט נור זיך פאַר משה האַלט ער, נור זיינע געגנערס פאַר „קרח'ס" וועלכע בונטעווען געגען איהם, און מיט דער שפּראַך פון דייטשען קייזער פון גאָטעס גנאדע, רעדט ער פון זיך, אז ער איז פון די געבוירענע פיהרערס, און ניט פון די אויסגעקליבענע, און קוים ווילען אידען אין דער יעצטיגער מורא'דיגער צייט פערלופען א צוזאַמענפאַהר, א קאָנגרעס, וואו מען זאָל בעטראַכטען די אידישע לאַגע — וויל יעקב שיף נישט, ער האָט מורא פאַר אמעריקא, ער סטראַשעט מיט אַמעריקא. און הערענדיג דאָס אַלעס, ווילט זיך זאָגען דעם יעקב שיף: מר. שיף די מעהרסטע מאַסען אידען אין אַמעריקא זענען ארבייטער, וועלכע העלפען בויען די גרויסע אַמעריקאַנער אינדוסטריע, זיי זענען א גרויסע שעפּפערישע קראַפט אין לאַנד, און פערדיענען שווער און עהרליך זייער שטיקעל ברויט. און ניט די גרויסע ארבייטער מאַסען לעבען אין דעם זכות פון יעקב שיפ'ס, נור פערקעהרט די שיפ'ס לעבען אין דעם זכות פון די אידישע ארבייטער. נור דערפאַר וואס דאָ זענען דאָ אזעלכע גרויסע אידישע מאַסען, וועלכע זענען פּראָדוקטיוו פאַר דעם לאַנד, נור דערפאַר קענט איהר דאָ לעבען מיט אייערע צינזען-האַנדעל. און ווען עס האָט ווער מורא צו האַבען פאַר די ברייטע עפענטליכע מיינונג פון אמעריקא, זענען עס ניט די ברייטע אידישע מאַסען, וועלכע זענען פּראָדוקטיוו, נור דער אונפּראָדוקטיווער עלעמענט פון אידישען פאָלק, וועלכע זענען שפּייז פאַר דעם פייער פון אנטיסעמיטיזם אין יעדען לאַנד...

נור דער אונגליק איז וואס אידען הערען זיך איין צו איהם. דערפאַר וואס יעקב שיף האָט זעהר א גוטע פּויק צונויפצופּויקען די אידען פאַר זיינע פענסטער. — די פּויק האָט א קלאַנג פון גאָלד, און ווען יעקב שיף וויל צו זיינע „גלויבענס גענאָסען" רעדען לאָזט ער זיי צונויפּפּויקען מיט זיין גאָלדענער פּויק.

און יעדעס מאָל ווען איך לעז אין די ציי־טונגען שיפ'ס א רעדע, וואָס ער האָט געהאַלטען פאַר די אידען ווען ער האָט זיי א נדבה צוגעוואָרפען, דערמאָן איך זיך אָהן די פּריצים פון שטעדטעל. די פּריצים פון שטעדטיל, אז זיי זענען שכור געווען און האָבען זיך געוואַלט אָברעכענען מיט די אידלעך, האָבען זיי די אידען צונויפגערופען פאַר דעם באַלקאָן פון זייער קאַסינאָ, און האָבען אָנגעהויבען צו ווארפען פון די פענסטער ארויס האַרטע קופּערנע מטבעות איבער די קעפּ פון די אידען. די אידען האָבען זיך געוואָרפען קלייבען די מטבעות, — און דערווייל האָט זיי די קופּערנע שטיקער לעכער געשלאָגען אין די קעפּ. צוגאָרגענס איז דאָס גאַנצע שטעדטיל אידען ארומגעגאַנגען מיט פערבונדענע קעפּ, און זיי האָבען נישט געוואוסט, צו זיי זאָלען זיך פּרעהען מיט די קופּערנע מטבעות, צו זיי זאָלען טרויערען איבער די לעכער אין די קעפּ.

יעקב שיף שלאָגט איבער די קעפּ פון די אידען נישט מיט קופּערנע מטבעות נור מיט זילבערנע דאָלאַרס (מיט גאָלד זיי שלאָגען איז צו „עקספּענסיוו") און ער האָלט דערביי א רעדע, און די אידען ווייסען ניט, צו זיי זאָלען זיך פּרעהען מיט די פינף און צוואַנציג טויזענד דאָלאַר וואס ער האָט זיי צוגעוואָרפען, צו זיי זאָלען טרויערען איבער די אונפּעראַנטוואַרטליכע ווערטער וואס ער האָט גערעדט פאַר דער עפענטליכער מיינונג פון אמעריקא.

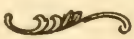

דר. מ. נאַחימזאָהן:

# דער קריזיס אין דער דייטשער סאָציאַל-דעמאָקראַטיע

עס איז קיין שום ספק ניטאָ: די דייטשע סאָציאַל-דעמאָקראַטיע לעבט איצט איבער זעהר א שווערען קריזיס. מ'רעדט ערנסט וועגען א שפּאַלטונג.

עס האָט זיך פון איהר אָבגעשפּאָלטען א קליינע גרופּע אינטערנאַציאָנאַליסטען און די צוויי דעפּוטאַטען, ליעבקנעכט און בעבעל, זענען ארויסגעטראַטען פון דער פּראַקציע. די אנפיהרער פון די רעוויזיאָניסטען, קאָלבע און הייגע, פאָדערען, אז מען זאָל די ראַדיקאַלען פון דער פּאַרטיי אויסשליסען; אין דער פּראַקציע פאָדערט דער אָנפיהרער פון די געווערקשאַפטען, לעגין, אז מען זאָל אויסשליסען די 20 דעפּוטאַטען, וועלכע האָבען, געגען דעם בעשלוס פון דער פּראַקציע, געשטימט אין פּלענום פון רייכסטאַג געגען די קרעדיטען. פון צווייטער זייט שרייבט רילע אין בערלינער „פאָרווערטס": „אין גרונד גענומען בעשטעהט איצט די פאַר־

טיי פון צוויי בעזונדערע פּאַרטייען. די אַלטע (די מינדערהייט) מיט די אַלטע גרונדזאַצען. מיט דעם אַלטען ענד־ציעל — די איבערווינ־דונג פון דעם קאַפּיטאַליזם, — די נייע (די מעהרהייט) מיט דעם אַפּאַרטוניסטישען פּרינ־ציפּ פון דעם רעפאָרמיזם און מיט דעם צופּאַ־סען זיך צום קאַפּיטאַליזם. די קאָנסעקווענטע רעכטע זעהען אין דער אויפפאַסונג פון די לינקע אונפּרוכטבאַרע ניין־זאָגעריי און האָפנונגסלאָזע פאַנטאַזיעס, די קאָנסעקווענטע לינקע האַלטען, אַז די רעכטע האָבען פעהראַטען דעם סאָציאַ־ליזם און זיי האָבען איבערגעגעבען דעם פּראָלע־טאַריאַט אין די הענד פון זיינע פיינד. ע ס א י ז א ו נ מ ע ג ל י ך, אַז די ביידע לאַ־גערען זאָלען זיך קענען צונויפדריידען. צו וואס זאָל מען די פאַקטען פערטושען? צו וואס זאָל מען פערמאַכען די אויגען?"

און רילע קומט צו אַ פּעסימיסטישען רע־זולטאַט: „מען מעג די לאַגע בעטראַכטען ווי מען וויל: דער איינציגער אויס־וועג איז די שפּאַלטונג. און איך האַלט, אַז דער דאָזיגער אויסוועג איז דער קאָנזעקווענטעסטער און דער איינציגער מיטעל ווי צו מאַכען אַ סוף צו דעם קאָנפליקט אין דער פּאַרטיי". דעמזעלבען געדאַנק זאָגט אויך ארויס קאָלב, דער אָנפיהרער פון די באַדענער סאָציאַל־דעמאָ־קראַטען. אויך ער איז דער מיינונג, אַז צווישען דעם לינקען און רעכטען פליגעל אין דער פּאַר־טיי קען קיין שלום ניט זיין. און דער אָפיציעלער אָרגאַן פון די געווערקשאַפטען „האַרעספאָנדענצבלאַט" ערקלערט קאַטעגאָריש: „די געווערקשאַפט דאַרפען אונטער אַלע אומ־שטענדען טריי בלייבען דער פּאָליטיק פון 4טען אויגוסט 1914."

הייסט עס, שפּאַלטונג? די אַפּטימיסטען וועלען זאָגען, אין כל חדש תחת השמש: די דייטשע סאָציאַל־דעמאָקראַטיע האָט איבערגע־לעבט אַ סך קאָנפליקטען, לאָמיר האָפען, אַז זי וועט אויך דעם איצטיגען קאָנפליקט איבערלע־בען אָהן אַ שפּאַלטונג. אָבער דאָס דוכט זיך נאָר פון דערווייטענס; דער איצטיגער קאָנ־פליקט איז אין דער אמת'ן אַ סך טיעפער, אַ סך ערנסטער ווי די פריהערדיגע קאָנפליקטען אין דער פּאַרטיי. אין אַלע פריהערדיגע קאָנפליק־טען האָט זיך געהאַנדעלט וועגען איינצעלהיי־טען אין דער טאַקטיק אָדער די מיינונגס־פער־שיעדענהייטען זענען פאָרגעקומען אויף דעם טעאָרעטישען געביעט. אין אַלגעמיין איז די ליניע פון דער פּאַרטיי געווען אַ מאַרקסיסטיש־רעוואָלוציאָנערע און, אויף וויפיעל די רעוויי־זיאָניסטען פלעגען זיך אונטערוואַרפען די פּאַרטיי־בעשלוסען, איז קיינעם ניט איינגעפאַ־לען אויסצושליסען זיי פון דער פּאַרטיי. איצ־טער שטעהט די פּאַרטיי פאַר אַ פ אַ ק ט פון אונגעהויערער וויכטיגקייט, וועלכער וועט גע־ווים אָהן פאָלגען ניט בלייבען: אין דעם וויכ־טיגסטען מאָמענט אין איהר געשיכטע און אין דער געשיכטע פון די פעלקער האָט זיך די פּאַר־טיי אבגעקעהרט פון דעם פּראָלעטאַריאַט פון אַנדערע לענדער און האָט זיך פעראייניגט מיט די הערשענדע קלאַסען פון דעם אייגענעם לאַנד. די מלחמה האָט אונז געבראַכט אַ סך איבער־ראַשונגען. און מעהר פון אַלץ האָט אונז אי־בערראַשט די ענדערונג, וועלכע איז פאָרגעקו־מען אין דער שטימונג פון די סאָציאַליסטישע קרייזען — ניט דאָס, נאַטירליך, וואָס די סאָ־ציאַליסטען האָבען זיך ארויסגעזאָגט פאַר דער פערטיידיגונג פון זייער פאַטערלאַנד, נאָר דאָס, וואָס זיי האָבען זיך פעראייניגט מיט די בור־זשואַזע קלאַסען פון זייער אייגענעם לאַנד און האָבען אויף אַזאַ אופן גענומען אויף זיך די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר די מעשים פון זייע־רע רעגיערונגען.

די „סאָציאַל־פאַטריאָטען" זוכען אַלץ צו שטיצען זיך אויף מאַרקס'ן. מאַרקס אָבער האָט אימער געפריידיגט קאַמפּף געגען די רעגיערונגען און ניט אַז דער פּראָלעטאַריאַט זאָל זיך מיט זיי פעראייניגען. דער קאָמוניסטישער מאַניפעסט רעקאָמענדירט טאַקע פעראייניגען זיך צייטווייליג מיט די דע־מאָקראַטישע און רעפּובליקאַנישע פּאַרטייען, כדי צו קעמפּפען מיט דער רעאַקציע. אָבער ער האָט קיינמאָל ניט רעקאָמענדירט פעראיי־ניגען זיך מיט די רעאַקציאָנערע פּאַרטייען, כ ד י צ ו ק ע מ פּ פ ע ן ג ע ג ע ן ד י פּ ר אָ ל ע ט אַ ר י ע ר פ ו ן אַ נ ד ע ר ע ל ע נ ד ע ר.

אין דער צייט פונ'ם דייטש־פראַנצויזישען קריעג (1870) האָט אויף ענגעלס אָנגעוויזען, אַז עס איז נויטיג אונטערצושטרייכען די אינ־טערעסען־געמיינזאַמקייט פון די פּראָלעטאַריער פון די קעמפּפענדע לענדער. אַזוי זעהען מיר, אַז ענגעלס, וועלכער האָט רעקאָמענדירט די דייטשע סאָציאַל־דעמאָקראַטען „צושטעהן צו דער נאַציאָנאַלער בעוועגונג", האָט גלייכצייטיג געפאָדערט, אַז די דייטשע אַרבייטער זאָלען שאַרף אונטערשיידען צווישען „די דייטש־נאַ־ציאָנאַלע אינטערעסען" און „די פּרייסיש־דו־נאַסטישע אינטערעסען", אַז זיי זאָלען שטעלען אַ ווידערשטאַנד יעדען פערזוך צו אַנעקסיעס און זאָלען שטענדיג אונטערשטרייכען די אינ־טערעסען־געמיינזאַמקייט פון די דייטשע און פראַנצויזישע אַרבייטער, וועלכע האָבען דעם קריעג ניט געוואָלט און וועלכע פיהרען איצט ניט צווישען זיך קיין מלחמה.

עס קענען זיין פערשידענע מיינונגען וועגען דעם, ווי האָבען זיך פערהאַלטען די בע־גרינדער פון דעם וויסענשאַפטליכען סאָציאַ־ליזם צו דער פראַגע וועגען דער פאַטערלאַנדס־

פערטיידיגונג, זענען זיי געווען פאַר דעם אַנ־טייל נעהמען פון סאָציאַליסטען אין אַ פערטיי־דיגונגס־קריעג אָדער ניט (ריאַזאַנאָוו האָט דער־וויזען, אַז מאַרקס און ענגעלס זענען געווען איינשטימיג מיט בעבעל׳ן און ליעבקנעכט׳ן, וועלכע האָבען זיך אבגעהאַלטען ביי דער אַב־שטימונג פון דעם קריעגס־ביודזשעט, און ניט מיט די לאַסאַליאַנער, וועלכע האָבען געשטימט פאַר דעם דאָזיגען קריעגס־ביודזשעט); נאָר קיינעם וועט זיך ניט איינגעבען צו דערווייזען, אַז מאַרקס און ענגעלס זענען געווען פאַר דעם אַזוי גערופענעם בורגר־פריעדען.

אין דעם ערשטען מאָמענט, ווען די סאָציאַ־ליסטען פון פערשיעדענע לענדער האָבען זיך אַרויסגעזאָגט פאַר דער מלחמה, האָט מען גע־קענט מיינען, אַז זיי וועלען אויך אויף ווייטער בלייבען אויף דער פאָזיציע פון „פערטיידיגען דאָס פאַטערלאַנד" געגען דעם אַריינדרינגען פון פרעמדע חילות. נאָר דער קריעג האָט זיין איי־גענע לאָגיק. אין גיכען האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די דאָזיגע פאָזיציע פאָדערט אַ בעשטימטע אידעאָלאָגיע, אַז מען קען זיך ניט בע־נוגענען מיט דעם הוילען לאָזונג „פערטיידי־גונג". מען האָט אָנגעהויבען צו רעדען וועגען דער נויטווענדיגקייט פון אַ „נצחון" איבער דעם שונא, ד. ה. פון אַ ניעדערלאַגע פון דעם געגנע־רישען צד. ביי אַזאַ האַלטונג, נאַטירליך קען מען שוין ניט ריידען וועגען דער געמיינזאַמ־קייט פון די אינטערעסען פון די אַרבייטער פון די פיינדליכע לענדער. איינינגע שריפטשטע־לער האָבען אפילו געוואָלט דערווייזען, אַז אַ נצחון פון דייטשלאַנד ליעגט אין די אינטערע־סען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבייטער־בעוועגונג. דר. לענש, וועלכער האָט די דאָזי־גע „שאַרפזיניגע טעאָריע" אויסגעקלערט, פיהלט זיך איצט צווישען די אימפּעריאַליסטען אַ סך בעסער ווי צווישען די אַרבייטער.

די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון דעם רעכ־טען פליעגעל פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָ־קראַטיע האָט אַרויסגעוויזען ווי פרעמד עס איז איהר געוואָרען דער אינטערנאַציאָנאַלער שטאַנד־פּונקט. דעם 16־טען אויגוסט האָט די מעהר־הייט פון דער פראַקציע און פון דעם פּאַרטיי־ראַט זיך אַרויסגעזאָגט געגען דאָס זעלבסטבע־שטימונגס־רעכט פון די פעלקער, געגען אַ רעפערענדום אין עלזאַס־לאָטה־רינגען, פאַר דער גאַנצקייט פון עסטרייך־אונגאַרן און פון דער טערקיי, וועלכע ליעגט אין די אינטערעסען פון דעם דייטשען האַנדעל, פאַר דער „פרייהייט פון די ימים", נאָר פערשוויי־גענדיג די פראַגע וועגען ענטוואַפנונג... מיר זעהען, אַז דאָ פערטיידיגט אַ פאָלק אַזעלכע אינטערעסען, וועלכע שטעהען אין אַ געגענזאַץ צו די אינטערעסען פון אַנדערע פעלקער. נאָך מעהר, אַ טייל פון די סאָציאַל־פאַטריאָטען זאָגט זיך אָפען אַרויס פאַר אַנעקסיעס. דאָס איז פאַר אונז געווען אונערוואַרטעט. אין דעם דייטש־פראַנצויזישען קריעג (1870) האָט זיך אַ טייל פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע אויך געשטעלט אויף דעם נאַ־ציאָנאַלען שטאַנדפּונקט. נאָר ווי עס איז אָבער קלאָר געוואָרען דער עראָבערונגס־כאַראַקטער פון דעם קריעג, האָבען אַלע דייטשע סאָציאַ־ליסטען ענטשלאָסען אַרויסגעטראָטען געגען דער רעגיערונג און געפאָדערט אַ שלום אָהן אַנעקסיעס. מיר האָבען, דעריבער, אין אָנהויב פון דער מלחמה געהאָפט, דאָס מיט דער ווייי־טערדיגער ענטוויקלונג פון דעם קריעג, ווען די גרענעצען פון דייטשלאַנד וועלען זיין אויסער געפאַהר, וועט זיך ניט נאָר אָנהויבען אין לאַנד אַ בעוועגונג געגען דעם קריעג, נאָר עס וועט אויך פאַרקומען אַן ענדערונג אין דער שטימונג פון די סאָציאַליסטישע קרייזען. מיר האָבען זיך בשום אופן ניט געקענט פאָרשטעלען, דאָס עס וועלען זיך געפינען „סאָציאַליסטען", וועל־כע וועלען זיך אַרויסזאָגען פאַר אַנעקסיעס. עס האָט זיך פונדעסטוועגען אַרויסגעוויזען, אַז אַזעלכע „סאָציאַליסטען" זענען פאַרהאַן.

אין אַ פאָלעמיק מיט דעם שרייבער פון אָט די שורות האָט דער בעקאַנטער עסטרייכי־שער סאָציאַל־דעמאָקראַט פערנעערסטאַרפער זיך אויך אַרויסגעזאָגט פאַר דעם, אַז די צענטראַלע מלוכות זאָלען אַנעקסירען טיילען פון רוסלאַנד. אין דער דאָזיגער פאָלעמיק האָבען מיר געזאָגט, אַז פערנערסטאַרפער׳ס שטאַנדפּונקט איז דער שטאַנדפּונקט פון אַ האָטענטאָט, וועלכער האַלט, אַז „גוט" הייסט, ווען ער רויבט אַוועק ביי יענעם אַ פרוי, און „שלעכט", — ווען יענער רויבט ביי איהם אַוועק אַ פרוי.

מ׳דאַרף ניט מיינען, אַז די דאָזיגע פאָזיציע פון איינינגע דייטשע סאָציאַל־דעמאָקראַטען איז מעהר ניט ווי אַ צופעליגעס אָבווייכען פון דער ריכטיגער פאָזיציע פון „בעשיצען דאָס פאַטער־לאַנד". ניין. דער, ווער עס שטעלט זיך אויף דעם שטאַנדפּונקט, אַז די סאָציאַל־דעמאָקראַטי־שע פּאַרטיי דאַרף נעהמען אַן אַקטיווען אַנטייל אין דער מלחמה, דער מוז אויף זיך נעהמען די פּעראַנטוואָרטליכקייט פאַר די מעשים פון דער רעגיערונג, ער מוז שליסען „שלום" מיט די הער־שענדע קלאַסען אַ. אַז. וו. מאָלטקע פון איין זייט און זשאָפר פון דער צווייטער האָבען פאַר־שטאַנען, אַז דער ערפאָלג פון אַ שלאַכט הענגט אָפּ פון דער אָפענסיווע פון דער אַרמעע. דערי־בער שטרעבען די מלוכות פאָרצושטעלען די זאַך אַזוי, אַז זיי פערטיידיגען זיך כלומרשט, כדי צו פאַרשטאַרקען דעם גייסט פון דער אַרמעע, וועל־כע וואָלט ניט געקעמפּפט אַזוי פערצווייפעלט, ווען זי וואָלט וויסען אַז עס האַנדעלט זיך ניט וועגען פערטיידיגונג, נאָר וועגען אָנפאַלען. ווער עס וויל, אַלזאָ, אַז זיין פאַטערלאַנד זאָל מנצח זיין, דער מוז זאָרגען פאַר דעם גייסט פון דער

אַרמעע, ער מוז שרייבען פּאַטריאָטישע אַרטיקלען און אויפרופען, ער דאַרף פאַרשווייגען די פעה־לערען פון דער אינערליכער פּאָליטיק און פאַר־קלענערען די שולד פון זיין רעגיערונג אין דער אויסגעבראָכענער קאַטאַסטראָפע, מיט איין וואָרט, ער דאַרף שליסען בורג־פרידען.

די אַפּאָזיציע אין דער דייטשער סאָציאַל־דע־מאָקראַטיע האָט דאָס גאַנץ גוט פאַרשטאַנען. זי לייקענט לחלוטין ניט אָפּ די פּרינציפּיעלע נויט־ווענדיגקייט פון בעשיצען דאָס פאַטערלאַנד. דער פאָרזיצענדער פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, האַזע, האָט אַזוי האַראַקטעריזירט זיין בעציהונג צו דער פראַגע וועגען בעשיצען דאָס פאַטערלאַנד: „די ליעבע צו דער היימאַט האָט בכלל ניט קיין שייכות צו פּאַרטיי און צו פּאַר־טיי־ריכטונג. יעדעס חקרנ'ען־זיך הערט אויף, ווען דאָס אייגענע לאַנד איז בעדראַהט פון דעם שונא. דאָס אונמיטעלבארע געפיהל שפּיעלט דאָ די הויפּט־ראָליע: די סאָציאַל־דעמאָקראַטיע און די געווערקשאַפטען פון יעדען לאַנד זיינען פאַראינטערעסירט אַז זייער לאַנד זאָל ניט צו־ברעקעלט ווערען. דאָס אַלעס האָט אָבער קיין שייכות צו דעם עיקר פון דער פראַגע, נעמליך: ווי דאַרף זיך די סאָציאַל־דעמאָקראַטיע אין פאַר־לאַמענט פערהאַלטען צו די קריעגס־קרעדיטען?". דער „פאָרווערטס" פון 19־טען יאַנואַר ערקלעהרט דייטליך, אַז עס האַנדעלט זיך נור וועגען דעם, צו קען די סאָציאַל־דעמאָקראַטיע נעהמען אויף זיך די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר דער פּאָליטיק פון דער רעגיערונג. און די מעהרהייט פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע ערקלערט דורך איהר פערטרעטער, דר. דאַוויד, דאָס אין דעם מאָמענט פון געפאַהר האָט זי אויף זיך גענומען די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר דער פּאָליטיק פון דער רעגיערונג. אגב אורחא, דאָס זעלבע האָבען געטהון אויך די סאָציאַליסטען פון אַנדערע לענ־דער, אריינטרעטענדיג אין דאָס מיניסטעריום פון דער לאַנדס־פערטיידיגונג.

אין אָנהויב פון דעם קריעג האָבען אַ סך גע־רעכענט, אַז ער וועט לאַנג ניט דויערן, און ער וועט ניט ארויפלעגען אַ בעזונדער שטעמפּעל אויף דער פּראַקטיק פון דער פּאַרטיי אין דער צייט פון שלום. נאָר עס האָט זיך ארויסגעוויזען, אַז דער קריעג דויערט אַ סך לענגער ווי מען האָט צום אָנהויב גערעכענט, און פאַר ערנסטע מענשען איז קלאָר געוואָרען, אַז דער קריעג איז מעהר ניט ווי דער המשך פון דער פריהערדיגער פּאָליטיק, נאָר מיט אַנדערע מיטלען. ווער עס נעהמט אויף זיך די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר דער פּאָליטיק פון די הערשענדע קלאַסען אין דער צייט פון קריעג, דער קען זיך איינגאַנצען ניט אָבזאָגען צו פערטיידיגען די פריהערדיגע פּאָליטיק פון דיזעלבע הערשענדע קלאַסען.

עס איז קלאָר אַז דער ריינוואַשען פון דער אייגענער רעגיערונג הייסט טיילען די פעראַנט־וואָרטליכקייט פאַר דער וועלט־קאַטאַסטראָפע צוזאַמען מיט די הערשענדע קלאַסען. נאָך מעהר. די טאַקטיק פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע אין דער צייט פון קריעג קען ניט בלייבען אָהן אַ ווירקונג אויך אויף דער טאַקטיק אין דער צו־קונפט. וועט די דייטשע סאָציאַל־דעמאָקראַטיע נאָך דער מלחמה זיך קענען אומקעהרען צו דער פריהערדיגער פּאָזיציע פון פּרינציפּיע־לער געגנערשאַפט צו דער פּאָ־ליטיק פון די מאָדערנע מלוכות? אַ טייל פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, קאָלב, היינע און אַנדערע, זאָגט אָפען ארויס, אַז דאָס איז אונמעגליך.

האַראַקטעריסטיש אין דער הינזיכט איז די בראָשורע פון קאָלב: די סאָציאַל־דעמאָקראַ־טיע אויף דעם שייד־וועג. די דאָזיגע בראָשורע שטעלט די איצטיגע מחלוקת אין דער פּאַרטיי אויף אַ ברייטען באַזיס: רעפאָרמען אָדער רעוואָלוציע. קאָלב האָפט, אַז אויב די פּאַרטיי וועט זיך צופּאַסען צו דער עקזיסטירענדער אָרד־נונג, וועט זי זיך דערשלאָגען אייניגע רע־פאָרמען; פערוואַנדלענדיג זיך פון אַ פּראָ־לעטאַרישער פּאַרטיי אין אַ פאָלקס־פּאַרטיי, וועט זי ווען עס איז אין דער ווייטער צוקונפט קענען עראָבערן די פּאָליטישע מאַכט.

די נצחונות פון ביסמאַרק'ען אין די 60־ער יאָהרען האָבען געהאַט אַ טראַגישע בעדייטונג פאַר דעם דייטשען ליבעראַליזם. זאָל זיך דאָס־זעלבע איצט איבער'חזר'ען מיט דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע? וועט זי אויך מגולגל ווערען אין אַ מלוכה־פּאַרטיי פון טיילווייזע רע־פאָרמען? שליסען אַ שלום אָבער מיט דער היינ־טיגער אָרנונג קענען ניט די אַרבייטער. דער פּראָלעטאַריאַט שטעהט אין אַ שאַרפען קאָנטראַסט צו דער היינטיגער אָרדנונג, וועלכע איז געבויט אויף דער עקספּלואַטאַציע פון זיין אַרבייט. און נאָך דער מלחמה וועט זיך עס פיהלען נאָך שטאַרקער. דאָס לאַנד איז אויס־געמאַטערט, די אינדוסטריעלע ענטוויקלונג איז אויף אַ לאַנגע צייט אָבגעשטעלט, די פּרייזען וועלען האַלטען אין איין שטייגען, דעם דרוק פון די שטייערען וועט זיין אונערטרעגליך. זעלבסטפערשטענדליך, אַז דער קלאַסען־קאַמפּף וועט פאַרשאַרפט ווע־רען, ווי עס האָט ניט לאַנג אַנערקענט דער אָרגאַן פון די געווערקשאַפטען, דאָס קאָרעספּאָנ־דענצבלאַט.

און דער קאַמפּף האָט זיך שוין אָנגעהויבען. דער אַרבייטס־לוין האָט זיך פאַר דער צייט פון דער מלחמה כמעט ווי ניט געענדערט, אין דער צייט, ווען די לעבענס־מיטלען זענען 2 אָדער 3 מאָל אַזוי טייער ווי פריהער. עס איז אויך בעקאַנט געוואָרען, אַז די אונטערנעהמער־פער־איינען גרייטען זיך ענערגיש צו דעם בעפאַר־שטעהענדען קאַמפּף מיט די געווערקשאַפטען.

עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען אויך אַ קאַמפּף וועגען די קינפטיגע שטייערן. די הערשענדע קלאַסען ווילען דעם גאַנצען יאָך פון די שטייערן ארויפלעגען אויף די ארבייטענדע מאַסען. דער פּראָלעטאַריאַט פּראָטעסטירט, נאַטירליך, געגען דעם. די האַרמאָניע צווישען די קלאַסען איז שוין פּאַקטיש צושטערט, און נאָך דער מלחמה וועט דער קלאַסען־קאַמפּף פאַנאַנדערפלאַקערען זיך נאָך שטאַרקער ווי פריהער.

אַ סך רעכענען, אַז די ארבייטער־מאַסען זענען שוין איצט געשטימט געגען דער פּאָליטיק פון די אַנפיהרענדע קרייזען. די 44 מיטגליעדער פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פראַקציע, וועלכע האָבען זיך ארויסגעזאָגט געגען דעם שטימען פאַר דעם קריעגס־ביודזשעט, פערטרעטען כמעט אַ העלפט פון די פּאַרטייחברים און דעם גרעסערען טייל פון די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע וועהלער. נאָר אויסער די אַלע אויסרעכנונגען הערשט אין די רייהען פון דער אָפּאָזיציע די איבערצייגונג, אַז אויף דעם ערשטען פּאַרטיי־טאָג נאָך דער מלחמה וועלען זיי זיין די זיעגער. דער „פאַרווערטס", איבערגעבענדיג די שטימונג פון דער מארקסיסטישער אָפּאָזיציע, שרייבט: „מיר זענען פעסט איבערצייגט, דאָס די קומענדיגע געשעהענישען וועלען דעם דייטשען פּראָלעטאַריאַט אַ סך פעסטער צוזאַמענשמיעדען ווי פריהער".

זעלבסטפערשטענדליך, וועט דער דאָזיגער פּראָצעס זיך אָנשטויסען אויף געוויסע שטערונגען און מען דיינקט, אַז איינינע קליינע גרופּען וועלען בעשטימט אַוועקגעהן פון דער פּאַרטיי. מיר האָבען שוין פריהער דערמאָהנט, דאָס עס האָט זיך שוין געגרינדעט אַ גרופּע „אינטערנאַציאָנאַליסטען", וועלכע, ווי עס ווייזט אויס, איז זיך מיאש אין דעם זיעג פון דער רעוואָלוציאָנערער אידעאָלאָגיע נאָך דער מלחמה, און האָט זיך דעריבער שוין אָבגעשפּאַלטען פון דער פּאַרטיי. אויסערדעם שטעהט די דאָזיגע גרופּע אויף אַ מאָדנעם שטאַנדפּונקט בנוגע צו דער פראַגע וועגען בעשיצען דאָס פאַטערלאַנד. ניט נאָר וואָס זי זאָגט זיך אָב צונעהמען אויף זיך די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר דער פּאָליטיק פון די הערשענדע קלאַסען, זי איז בכלל געגען דעם פּרינציפּ פון לאַנד־פערטיידיגונג. ס'איז אָבער ניט קלאָר וואָס פערשטעהט זי אונטער דעם. דארף זיך דער פּראָלעטאַריאַט אָבזאָגען זיך פון דער פערטיידיגונג פונ'ם אייגענעם הויז? אונטער קיינע בעדינגונגען ניט נעהמען קיין אקטיווען אנטייל אין אזאַ פערטיידיגונג? עס וואָלט גאָר ניט כדאי געווען צו בעשעפטיגען זיך מיט דער דאָזיגער אונבעדייטענדער גרופּע, ווען זי וואָלט ניט אזוי פערפּלאָנטערט די פראַגע און ניט אזוי געשטערט אויסצואוועהלען אַ ריכטיגען וועג. פון דער אַנדער זייט וועט דער זיעג פון דעם מארקסיסטישען טייל פון דער פּאַרטיי אונבעדינגט פיהרען צו דעם, דאָס דער צווייטער טייל, דער רעכטער, וועט פערזוכען צו ארגאַניזירען אַן אייגענע פּאַרטיי, און די געווערקשאַפטען וועלען דעם דאָזיגען פערזוך אונטערשטיצען.

די געווערקשאַפטען, וואָס זענען אָראַגניזירט ברייטע מאַסען, וועלכע זענען נאָך ניט דורכגעדרינגען מיט דעם סאָציאַליסטישען אידעאַל, ביי וועלכע פערשיידענע אילוזיעס קענען נאָך געפינען אַן אָבקלאַנג, וועלען אפשר אויף אַ לאַנגע צייט נאָך זיין אַ פעסטונג פון רעוויזיאָניזם און נאַציאָנאַליזם. ווייל זיי, פיהרענדיג אַן עקאָנאָמישען קאַמפּף, קומען ניט אין דירעקטען צוזאַמענשטויס מיט דער פּאָליטישער מאַכט און זיי גלויבען נאָך, אַז די מלוכה־מאַכט קען ווערען אבגעטיילט פון דער עקאָנאָמישער מאַכט, דאָס די רעגירונג קען זיך גוט בעציהען אויף צו די ארבייטער, אויב די ארבייטער וועלען פון זייער זייט זיך בעציהען גוט צו דער רעגירונג. די מעהרהייט פון דער פּאַרטיי וועט אָבער בלייבען טריי די רעוואָלוציאָנערע טראַדיציעס. די קומענדע געשעהענישען וועלען מיטהעלפען דעם זיעג פון דער אַלטער אויפפאַסונג פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע.

---

## ל. גאַרעליק

* * *

דעם קאָפּ אויפגעהויבען,
אַ שטעקען אין האַנד,
איך געה זיך און געה זיך
אַזוי נאָכאַנאַנד.

איך געה דורך די גאַסען,
גאַס איין און גאַס אויס —
אָט איז שוין די געגענד,
אָט איז שוין דאָס הויז.

אַ פענסטער איז אָפען,
עס שימערט אַ ליכט;
עס זעהט זיך אין שאָטען
איהר בלאַסע געזיכט.

צי וואַרט זי אויף יענעם,
צי וואַרט זי אויף מיר?
עס לאָזט ניט דאָס האַרץ מיך
אַריינגעהן צו איהר...

געזוכט און געזוכט, און
געפונען דאָס הויז:
איצט שפּרייז איך מיר ווייטער
גאַס איין און גאַס אויס...

א. י.

# דאָס פּוילישע יודענטהום

(דער אסימילאַטאָר־רענעגאַט, די אידישע און די פּוילישע אַרבייטער.)

1.

איך האָב דאָ בדעה ווידער אומצוקעהרען זיך — הגם נור בקיצור — צו דער פראַגע, אויף וועל־כער איך האָב זיך גענוי אָבגעשטעלט אין מיין ערשטען אַרטיקעל („צוקונפט", אָקטאָבער 1915), בעת איך האָב געשיקדערט דעם פאָל־שטענדיגען באַנקראָט פון דער אידישער אסי־מילאַציע אין פּוילען.

אפשר האָבען נאָך נישט אַלע געהערט וועגען דעם גרויסען „אידישען" אַרטיקעל וואס איז אָבגעדרוקט געווען ניט לאַנג אין איינעם פון די איינפּהוסרייכסטע דייטשע מאָנאַטס־זשורנאַלען, אין דעם נאָוועמבער־בוך פון האַנס דעלבריוק'ס „פּרייסישע יאָהרביכער". דער אַרטיקעל הייסט — „צום פּוילישיש־יודישען פּראָבלעם" מיט אַ צו־נעמעניש מסתמא פון דער רעדאַקציע — „פון שטאַנדפּונקט פון אַ פּוילישען יוד". דער מחבר פון דעם אַרטיקעל איז איינער פון די הויפּט־אי־דעאָלאָגען פון די וואַרשויער אסימילאַטאָרען — בערנאַרד לאַאוער...

איך האָב געלייענט און איבערגעלייענט דעם אַרטיקעל און האָב אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער אַרויסגערופען אין מיין זכרון דאָס געשטאַלט פון דעם מחבר, וועלכען איך האָב אין וואַרשוי „ביי דער אַרבייט" געזעהן און מיט וועלכען איך בין פערזענליך בעקאַנט געווען — און איך האָב ניט געקאָנט פונדעסטוועגען בעגרייפען, פון וואַנען נעהמט זיך ביי איהם די גרענצלאָזע שנאה צום אידישען גייסט, דער האַס — נישט די פעראַכטונג, נור דער אמת'ער האַס — צו יעדער ערשיינונג, וואס טראָגט דעם כאַ־ראַקטער פון אַ אידישער ערשיינונג. די אונערהערטע ניעדערטרעכטיגקייט פון דער דאָזיגער עפענטליכער דעמאָנסטראַ־ציע בעשטעהט גראָדע נישט אין דעם, וואס ער ערקלערט אין דייטשלאַנד אַלע אידישע בע־שולדיגונגען געגען די פּאָליאַקען אַלס אַן אַ אַב־סאָלוטען לייגען — „אין דיעזעם אַלעם — שרייבט ער — איז קיין וואהרעם וואָרט" — און נישט אין דעם וואָס ער פּראָטעסטירט צו־זאַמען מיט דער שליאַכטאַ געגען דעם „אריינ־מישען זיך פון אונבערופענע עלעמענטען" און שרייט אויס פאַר דער גאַנצער וועלט, אַז „מיר, פּוילישע אידען, ווילען דורכפיהרען אונזער היי־מישען סכסוך מיט אונזערע פּוילישיש־קריסטלי־כער בעפעלקערונג אַליין און ווילען גאָר נישט איינלאַדען קיין שום פרעמדע ריכטער וואס זאָלען אונז שיצען"...

דאָס וויכטיגסטע און אינטערעסאַנטסטע איז דאָס, ווי אַזוי ער שילדערט פאַר דער איי־ראָפּעאישער עפענטליכער מיינונג דאָס אידי־שע קולטורעלען לעבען אין פּוילען — די אידישע שפּראַך, די אידישע ליטעראַטור, די אידישע אינטעלעגענץ.

דאָס דערדט שוין אין איהם דער פּעררעטער, וועלכער האָט פערשטאַנען, אַז מיט'ן אידישען כלל־לעבען האָט ער שוין מעהר נישט צו טהאָן, אַז ער איז שוין אַרויסגעשמיסען פון דאָרט, אַז ער איז געבליבען אָהן אַ היים. און ער נעהמט אָן די לעצטע, די געפעהרליכסטע מיטלען כדי צו איבערצייגען זיינע פּוילי־שע בעלי הבתים, אַז ער איז אַ טרייער משרת. און ער שרייבט דאָס, וואס קיין שום פּוילישער פעראַנטוואָרטליכער פּאָלי־טיקער וואָלט אין אויסראַנד ניט אָנגעשריי־בען פּשוט אום ניט פאַנאַנדערצובלאָזען שטאַר־קער דעם אינער־פּאָליטישען קאַמפּף. דער קאָפּ פון דער פּוילישער אסימילאַציע האָט שוין דער־פיהלט דעם דופק פון דעם נייען אידישען לע־בען אין פּוילען, די וואַקסענדע קראַפט פון די נייע עלעמענטען, פון די פרישע נאַציאָנאַלע כחות — און פון גרויסען יאוש זוכט די אסי־מילאַציע אַ פּלאַץ צווישען די וואס טרייבען זי פון זיך און ווילען פון איהר ניט הערען.

מיר דאַרפען ניט איבערשעצען די קראַפט און די אָרגאַניזאַציאָנס־פעהיגקייט פון דער וואַרשויער אסימילאַציע מיט סטאַ־ניסלאַוו און יוסף נאַטאַנ־זאָן, דיקשטיין, לאַאוער. איי־גער און קעמפּנער בראַש, אבער מיר דאַרפען אויך ניט אונטערשע־צען זייער פעהיגקייט ניט אָבצושטעלען זיך פאַר קיין שום קאַמפּפס־מיטלען, זייער שטאַר־קע עקאָנאָמישע לאַגע, זייער אַלטע און געניי־טע פּאָליטיק־קונסט. מיר דאַרפען ניט פער־געסען, אַז זיי זיינען ביז אהער געווען דער איינציגער אָרגאַניזירטער טייל פונ'ם גאַנצען פּוילישען יודענטום. אַז זיי האָבען ביז דער לעצטער צייט געהאַלטען אין זייערע הענד די אפיציעלע פערטרעטונג פונ'ם פּוילישען יודענטום. און מיר דאַרפען וויסען, אַז עס וועט זיין דער גרעסטער אומגליק פאַר'ן פּוילישען יודענטום, אויב די וואַרשויער אסימילאַטאָרען וועלען האָבען אפילו דעם קלענס־טען איינפלוס ביי דער בעהאַנדלונג פון דער פּוילישער און פּוילישיש־אידישער פראַגע אויף דער אינטערנאַציאָנאַלער קאָנפערענץ...

2.

אמת, אַ האַלב יאהר איז שוין אוועקגעגאַנ־גען נאָך דעם געשפּרעך, וואס איך האָב געהאַט אין וואַרשוי מיט איינעם פון די איינפלוסרייכ־

סטע פערזענליכקייטען פון דער פוילישער ארבייטער־בעוועגונג, מיט אייגענעם פון די, וועלכע זיינען בערעכטיגט צו רעדען אין נאָמען פון דעם בעסטען טייל פון דער פוילישער אָרגאַניזירטער ארבייטערשאַפט. א האלב יאהר — אָבער דאס געשפּרעך האָט פאר מיר ניט פערלוירען זיין בעדייטונג. ווארום דאס איז געווען אייגענטליך דער ערשטער פּאָליאק, די ערשטע פוילישע נשמה, אין וועלכער איך האָב דערשפּירט א מיטגעפיהל פאר די ליידען פון דער אידישער בעפעלקערונג. נאָך דעם ווי אזא אלטער און דורכאויס ריינער פאָרשטעהער פון פוילישען ראדיקאליזם ווי קרשיווי צקי האָט געפונען פאר מעגליך צו ארבייטען צוזאמען מיט'ן ווארשויער „בורגער־קאָמיטעט"; נאָך דעם ווי אזא טרייער פאָרשטעהער פון דעם הייפעל אמת'ער דעמאָקראַטיע אין פוילען ווי פּאַטעק האָט געפונען פאר מעגליך ארויספאָהרען קיין פעטערבורג כדי אויף א ספּעציעלער בעראַטונג מיט רוסישע — ניט מיט אידישע — פּאָליטיקער מאכען זיי פארוואורפען פאר זייער „אריינמישען" זיך אין פוילישע ענינים און פאדערן פאר פוילען — ד. ה. פאַקטיש פאר דער הערשענדער שליאכטא — פאָלשטענדיגע פריי־הייט אין דער אידישער פראגע, ווייל אויף אזא אופן וועט די פראגע בעסער געלעזט ווערען; נאָך דעם ווי מען האָט שוין כמעט קיין אונטערשיעד ניט געקאָנט מאכען צווישען די, וואס ליעגען אויף דער זייט גרעניץ פון אנטיסעמיטיזם און אויף יענער זייט, איז דאס ווירקליך געווען א וויכטיגע ערשיינונג צו טרעפען א פוילישען ארבייטער־פיהרער ריידענדיג אָפען וועגען דער גרויסער סכנה פאר'ן פוילישען ארבייטער, וואס קאן אריינגעצויגען ווערען אין דעם אלגעמיינעם שטראָם פון יודענטהאס. איך האָב געהערט פון א פוילישען סאָציאליסט קלאָרע דיבורים וועגען דעם, אז דער פוילישער ארבייטער, דעזאָרגאַניזירט דורך דער פּאָליטיש־אויסגעלאסענער אומגעבונג, דורך דער אונאויפהערליכער אגיטאציע פון דער קאטוילישער גייסטליכקייט — ספּעציעל און בעזונדערס שטארק אין דעם דאָמבראָווער גרובען־ראיאָן — איז ניט געווען אומשטאנד ביי צושטעהן דער אנטיסעמיטישער כוואליע.

און עטליכע קריסטליכע פוילישע ארבייטער האָבען אויך גאנץ גענוי און קלאָר געשילדערט דעם אנטיסעמיטיזם פון זעהר א גרויסען טייל פוילישע ארבייטער, שטעלענדיג איהם אין צוזאמענהאנג מיט דער אלגעמיינער פּאָליטישער אויסגעלאסענהייט אין פוילען. „דאָס זיינען אלץ יענע ארבייטער — האָט מיר איינער ערקלערט — וועלכע זיינען בכלל אוועקגעגאנגען פון דער ארבייטער־בעוועגונג. דאס זיינען יענע עלעמענטען, וועלכע האָבען זיך פון אנהויב מלחמה געלאָזט אריינרייסען זיך אין דער קריעגס־פּאָליטיק פון דער שליאכטא און דיענען איצט ביי דער זעלביגער שליאכטא אלס העץ־מיטעל, אלס ווערקצייג אינ'ם יודענ־האס"...

דאָס זיינען קלאָרע ווערטער, וועלכע מען קאָן הערען היינט אין פוילען זעהר זעלטען. און ברייגען ברייגנג איך זיי דאָ ווידער ניט מיט דעם צוועק כדי צו טרייסטען יענע, וועלכע מיינען, אז די גאנצע פוילישע ארבייטער־וועלט איז פער'סס'ט מיט אידען־האס און ניט כדי קאַטעגאָריש אָבצולייקענען יענע אפּטימיסטישע שטימען, וועלכע ערקלערען דאָס רוב פוילישע ארבייטער ריין פון אנטיסעמיטזם.

דער ארבייטער־אנטיסעמיטיזמוס אין פוילען איז א קנויל פון פערשיעדענע ערשיינונגען, וואָס די גרעסטע ראָליע צווישען זיי שפּיעלט אפשר דער אונאָרמאַלער, אָבגעשטאַנענער צושטאנד פון דער אידישער ארבייט אין פוילען. אין מיין ערשטען ארטיקעל האָב איך שוין גענוג אָנגעוויזען, מיט וואס פאר א לייכטקייט עס איז רואינירט געווארען דער מצב פון טויזענדער און טויזענדער אידישע ארבייטער אין אזעלכע עקאָנאָמיש גוט ענטוויקעלטע פּלעצער ווי קאַליש, ברזעזינע, זשיראַרדאָוו און אנדערע ערטער. אָבער פיעל שרעקליכער איז געווען שוין אין משך פון דעם ערשטען יאָהר דער חורבן פון דעם שטארק, אבער ניט געזונד ענטוויקעלטען אידישען האנדווערק. אין ווארשוי גופא איז געבליבען כמעט אינגאנצען אָהן ארבייט אן ערך פון 25 טויזענד אידישע בעלי מלאכות, וואס האָבען זיך אויף קיין שום אָנדערען אופן ניט געקאָנט איינריכטען, ווי באלד דער שטורם־ווינד האָט זיי אָבגעריסען פון זייער שטענדיגען פּלאץ. איך האָב דענסטמאָל אָנגעוויזען אויף דער דאָזיגער ערשיינונג, זאגענדיג, אז די פעראָרימטע מאסע איז פון ארבייטס־לאָזיגקייט מיט אמאָל אריבערגעגאנגען צו פּאַאָפּערזאַציע, אריינגעפאלען אין א האָפנונגסלאָזען צושטאנד פון בעטלערשאפט מיט'ן איינציגען אידישען אויסוועג — אויסוואנדערונג פון פוילען. היינט האָב איך דאָ ניט בדעה צו אנאליזירען דעם עקאָנאָמישען צושטאנד פון דעם דאָזיגען טייל פון דער אידישער בעפעלקערונג אין פוילען — די אידישע ארבייטער־וועלט וועט אין גיכען געוויטיגט זיין פארנעהמען זיך מיט'ן ענין ניט אויבערפלעכליך, נור מאקי גאנץ גענוי — איך וויל נור אָנווייזען אויף דעם סאָציאַל־פּאָליטישען רעזולטאַט, אויף דער סאָציאַל־פּאָליטישער בעדייטונג פון דעם שוואַכען, אונאָרמאל שוואכען, צושטאנד פון דער אידישער ארבייטערשאפט אין פוילען.

דער פוילישער ארבייטער, דער פוילישער בעל מלאכה האָט מיט זיינע אויגען געזעהן, ווי לייכט און גיך דער אידישער ארבייטער און דער אידישער בעל מלאכה אין פוילען ווערט

ארויסגעשטויסען פון זיין עקאָנאָמישער סביבה. און אויב אזעלכע „סאָציאל־פּאָליטישע דעמאָנ־סטראַציעס" בכלל רופען ארויס אין אַן אונענט־וויקערטען בעוואוסטזיין אייגענארטיגע בעגרי־פען און פאָרשטעלונגען, האָט עס גאר א בעזונ־דערע, פיעל שטאַרקערע און טיעפערע בעדיי־טונג אין פּוילען. „ארבייטער פון צווייטען סאָרט", „פרעמדע ארבייטער", „צוגעקומענע ארבייטער" — דאָס איז די נאַטירליכע רעאַקציע ביים ארבייטער פון „ערש־טען סאָרט", „ניט ביים צוגעקומענעם".

דער אונאָרמאַלער עקאָנאָמישער מצב ביל־דעט אַן אונאָרמאַלע אידעאָלאָגיע. דאָ אין פּוילען איז דאָס אין בעסטען פאַל — אַן אידעאלאגיע פון רחמנות און בע־שיצען דעם אידישען ארבייטער, אין ערגסטען פאַל — קומט צו נאָך דער מראָפּען פון איינגעוואָרצעלטער אידענפיינד־שאַפט און עס בילדעט זיך שוין אַן אייגענארטי־גע אידעאָלאָגיע פון קלאַסענ־קאַמפּף צוזאַמען מיט דעם אידענ־קאַמפּף, אזוי אז עס איז גאָר ניט צו דער־זעהן וואו עס ענדיגט זיך דער קאַמפּף מיט די הערשענדע קלאַסען און וואו עס הויבט זיך אָן דער קאַמפּף געגען אידישע נאַציאָנאלע רעכט. און אויב איך האָב אייך פריהער דערצעהלט א „בעסטען פאַל" פון מיין פערזענליכען צוזאַמענ־קומען מיט פּוילישע סאָציאַליסטען, האָט ניט לאַנג צוריק דער בערלינער „פאָרווערטס" בעוויי־זען א מוסטער פון דער דאָזיגער צווייטער אי־דעאָלאָגיע. דער „פאָרווערטס" האָט אָבגעדרוקט אויפ'ן ערשטען פּלאַץ אַן ארטיקעל, „צו דער יודענפראגע אין פּוילען", וועלכער איז איהם צוגעשיקט געווארען פון א „פּוילישען חבר".

עס איז זעהר אינטערעסאַנט און אין העכ־סטען גראַד סימפּטאָמאַטיש, ווי אזוי דער פּוילישער סאָציאַליסט דרעהט צונויף צוויי גאַנץ פערשיעדענע פראגען, יעדענפאַלס טעאָ־רעטיש אונבעדינגט פערשיעדענע. ער ער־קלערט:

— „די ערהאַלטונג פונ'ם יודענטום, ווי דאָס איז היינט ניט נור אין פּוילען, נאָר אין גאַנצען מזרח פון אייראָפּא, איז מעגליך כל זמן עס וועט עקזיסטירען די הערשאַפט פון דער אידישער אָרטאָדאָקסיע איבער די מאַסען. די דאָזיגע הער־שאַפט איז א שרעקליכער אומגליק פאַר דעם אידישען פּראָלעטאַריאַט".

לייענט איבער עטליכע מאָל דעם דאָזיגען זאַץ כדי צו פערשטעהן גוט די ניואַנסען פון דעם גראַדע ניט נייען געדאַנק. דער פּוילישער חבר וויל אָבער ניט, אז ביי עמיצען זאָל בלייבען א ספק וועגען דעם, וואָס ער מיינט און ער טייטשט אויס תיכף אליין זיינע ווערטער:

— „מיט די ווערטער, אז די הערשאַפט פון דער אָרטאָדאָקסיע איז אַן אומגליק פאַר די אי־דישע פאָלקסמאַסען, האָבען מיר געמיינט צוויי־ערליי זאַכען: די גייסטיגע קנעכט־שאַפט און אַלס אַ סך הכל דערפון דעם מאַ־טעריעלען רעזולטאַט... שוין אליין דאָס אָבהיטען שבת מאַכט אונמעגליך דאָס אידישע צוזאַמענארבייטען פון קריסטליכע און אידישע ארבייטער... דער רעזולטאַט דערפון איז, — שרייבט דער מחבר פונ'ם ארטיקעל מיט עטליכע שורות ווייטער — אז דער אידישער ארבייטער איז טאַקי פערנומען אין דער אינ־דוסטריע, אבער אויסשליסליך אין דער הויז־ארבייט און אין די מאַנופעקטורען, ד. ה. אלזא, אין די אָבגעשטאַנענסטע בעטריעבס פאָרמען, וואו די עקספּלואַטאַציע איבערשטייגט אלע בע־גריפען..."

דעם דאָזיגען געדאַנקען־גאַנג וויל ער פער־בינדען מיט דעם טעזיס, אז די אידען זיינען „ניט קיין נאַציאָן, נור א נאַציאָן־עהנליכע גרו־פּע", אז „דער פּראָצעס פון אסימילאַציע וועט אפשר (אין פּוילען) פאַרקומען לאַנגזאַמער, אבער פאַרקומען וועט ער זיכער", און אז די איינצי־גע שווערע פראגע אין פּוילען בעשטעהט אין דעם, „ווי אזוי בעפרייט מען די אידישע פאָלקס־מאַסען פון די אָרטאָדאָקסען"...

דער אידישער גלויבען, דער אידישער חדר, די אידישע שפּראַך, די אידישע זיטען — דאָס אלץ „מאַכט אונמעגליך דאָס צוזאַמענארבייטען פון קריסטליכע און פּוילישע ארבייטער".

ווי געזאָגט, אזעלכע געדאַנקען וועגען דער אבגעשטאַנענהייט פון דעם אידישען עקאָנאָמי־שען מצב אין פּוילען האָבען שוין ניט איין מאָל ארויסגעזאָגט אידישע עקאָנאָמיסטען, וועלכע האָבען רוהיג בעטראַכט די לאַגע. וואָס מיך אינטערעסירט אבער היינט אין דעם דאָזי־גען געדאַנקען־גאַנג איז דער סאָציאַל־פּאָליטישער מאָמענט, די אבזיכטלי־כע דעגראַדירונג פון דעם אידישען ארבייטער אין פּוילען מצד דעם פּוילישען אַנאָנימען חבר, וואָס דער „פאָרווערטס" האָט געפונען פאַר מעג־ליך אָבצוטרעטען איהם דעם פּלאַץ פון זיינע לייט־ארטיקלען. דאָ הערט איהר שוין אין די ווערטער פון דעם פּוילישען סאָציאַליסט די גאַנץ אָפענע מיינונג און איבערצייגונג, אז דערווייל — ביז דער אידישער ארבייטער געפינט זיך „אונטער דער הערשאַפט פון די אָרטאָדאָקסען" — איז דער דאָזיגער ארבייטער א מין רחמנות־אָביעקט — ניט מעהר.

יעדער, ווער עס האָט זיך פערנומען מיט די דאָזיגע פראגען אין פּוילען גופא, דער ווייסט וואָס דאָס הייסט אויף דער פּראַקטיק. דער ווייסט, אז די דאָזיגע אידעען האָבען אַ סך אָנהענגער צווישען די פּוילישע ארבייטער און אז זיי בעמיהען זיך צו פערווירקליכען די דאָזיגע אידעען. אלס א קליינעם און מעהר־ווענינ צופעליגען ביישפּיעל קאָן איך דאָ

ברייגגען דעם פּראָטעסט־סטרייק פון קרוב צו הונ־דערט פּוילישע ארבייטער אין ווארשוי, פּונקט מיט א יאהר צוריק, אז איך בין דערביי אליין געווען, אויף א קליינער פאבריק פון באטאריעען צו די עלעקטרישע לעמפּלעך (אויף דער עלעק־טאָראַלנאַ גאַס). די פאבריק געהערט דוקא צו צוויי אידען, וואס שטעהען אזוי ווייט פון דער אָרטאָדאָקסיע ווי די פּ ו י ל י ש ע ארבייטער שטעהען ווייט פון דער א י ד י ש ע ר אָרטאָ־דאָקסיע, און פּראָטעסטירט האָבען זיי צוליעב רעם וואס די פאבריקאנטען האָבען צוגענומען עטליכע אידישע ארבייטער פון די ארבייטסלאָ־זע...

וועגען דעם אידישען מיטעלשטאנד אין פּוי־לען און וועגען די שטעלונג, וואָס די דייטשען וועלען ווארשיינליך נעהמען צו דער אידיש־פּוי־לישער פּראגע — אין דעם נעקסטען ארטיקעל.

מ. ווינטשעווסקי

# א פאבעל

(פריי נאָך קרילאָוו.)

אַמאָל,
איין שעהנעם טאָג אין מיטען זומער,
צושטיפען זיך די בלעטער אויפ'ן בוים.
ארום זיך ווארפענדיג א שאָטען אינ'ם טהאָל,
וואָס מאַכט פון איהם אַ היים
פאַר רוה, פאר זאָרגענפרייען שלומער
אויף מאַמע ערד'ס געפּוצטען, גרינעם קיסען —
אין אַ וואָרט,
אַן אָרט
פאר ליעבליכקייט און לוסט.

די בלעטער פּראַפּרען מיטען ווינטעלע, דעם זיסען,
בעת ער שוועבט ארום, און האַלזט, און קוסט,
און קיצעלט מיט זיין קיהלען בלאָז
ניט זיי אַליין, די שטאָלצע בלעטער,
נור אויך די שפּ'ע, די ניעדעריגע גראז,
אזוי דערהויבענדיג, ביין בוים צופוסען,
די געטראָטענע פון אלע טרעטער,
פון אויביג אָן געוואוינט צו ליידען און צו
שווייגען.

און אָט איז ווי די בלעטער אויף די צווייגען
מיט דעם ווינטעל שמועס'ען:

„ווער ווייס ניט, ליעבליכער זעפיר,
אז מיר
פערציערען דיעזען טהאָל, דעם גאנצען,
חוץ וואס מיר זיינען פאר'ן בוים אליין
דאָסזעלבע וואָס די קודליעס ביי די לויבען:
זיין שטאָלץ, זיין פּראכט, זיין קרוין?
ווער, אויסער אונז, ברענגט די פּאסטושקעס טאַנצען
מיט די פּאסטוכדעך אַהער,
פערריעבטע טייבעלעך און טויבען,
אַ זי, אַן ער?
און וואו, אויב ניט ביי אונז, געפינט דער וואַנדערער,
דער זון־פערברענטער, מידער,
רוה פאר זיינע גליעדער,
און פרישע לופט
געווירצט מיט פלאָראַ'ס בשמים־דופט?
און ווער נאָך קען אזוי בעשירמענען, בעשיצען
דעם פערבלאָנדזעטען, בעת מיט דונערן און בליצען
אַ רעגענשטורעם, אַ כעס'ן, אַ מחבל,
סטראַשעט מיט א מבול?
ווער' ווי מיר?
מיר זיינען.... עס איז איבעריג צו רעדען,
פריינד זעפיר,
א ציערונג פאר'ן טהאָל, פאר מענשען א גן־עדן,
דאָס ווייסען אַלע, פון דעם קלענסטען ביז'ן גרעסטען"

„און פאר' איין גאנג,
קומט אונז, פערגעסט ניט, אויך א דאנק"—
האָט זיך פון אונטער דר'ערד
אַ שטילער, האַלב־דערשטיקטער קול דערהערט.

— „ווער האָט דעם מוטה,
די חוצפּה דאָ מיט אונז זיך צו פערמעסטען?"
ענטפערען די בלעטער, זיך טרייסלענדיג פאר וואוטה,
„ווער זייט איהר דאָס, וואָס רעט
מיט אונז, מיט אזא פרעכע איראָני?"

„ווער זיינען מיר? מיר זיינען די,
וואָס גיבען אלץ אייך וואָס מיר האָבען,
פערזארגען אייך מיט לעבענסזאפט,
מיט שעהנהייט און מיט קראפט,
אליין פערבלייבענדיג בעגראבען
דאָרט, וואו קיינער הערט אונז ניט, ניט זעהט,
און לעבענדיג בשתיקה,
פאר דער וועלט אי בלינד, אי טויב, אי שטום,
פערשאפען מיר אייך אייער טעגליכע יניקה.
דערקענט איהר אונז דען ניט?
די וואָרצלען זיינען מיר,
די וואָרצלען פונ'ם בוים, דעם אַלטען,
אויף וועמעס צווייגען איהר וואקסט אוים און בליהט,
חברים פאר'ן צערטליכען זעפיר,
מיט זונענשטראַהלען זיך צו אונטערהאַלטען,
פון וואָלקענס פריינדליכע בעשפּריצט
און אָבגעקיהלט,
בשעת איהר פיהלט
זיך ציטענווייז דורך צופיעל זונענשיין צוהיצט.
נו, גוט! לאָז אייך דער וואוילטאָג וואויל בעקומען!
פערגעסען דארפט איהר אָבער ניט,
אז ווען די צייט קומט און איהר שטאַרבט,

דארף בלויז א נייער פריהלינג קומען
און מיט זיך ברענגט ער נייע בלעטער מיט;
דער וואָרצעל אָבער ווען ער דאַרבט,
און אויסגעטריקענט ווערט
טיעף אין דער ערד,
ווערט שנעל
א תל
פון בוים מיט זיינע צווייגען, גרויס און קליין,
און באלד א סוף פון איך אליין.

ניו יארק, 22 פעבר. 1916.

הלל ראָגאָף:

# ווילים שעקספּיער, זיין לעבען און ווירקען

(צום דריי־הונדערטען יאָהרצייט.)

„נאָך גאָט האָט שעקספּיער בעשאפען דאָס מעהרסטע", אזוי האָט ערקלעהרט דער פראנצויזישער ראָמאַנטיקער אלעקסאנדער דו־מא. דיעזע אָפּשאצונג איז די העכסטע וואס איז געגעבען געווארען איבער דעם אונשטערבלי־כען דיכטער, וועמעס דריי הונדערטדיגער יאהר־צייט ווערט איצטער אין דער גאנצער ציוויליזירטער וועלט געפייערט.

צי מיר שטימען איין מיט דומא'ס שטוי־נענדער מיינונג צי ניט, איז עס יעדענפאלס ריכ־טיג דאָס שעקספּיער'ס שיקזאל איז אין פיעלע הינזיכטען ווירקליך געהיימניספול־געטליך... זיין לעבען, זאָגאר זיין עקזיסטענץ איז פאר אונז בעהאלטען הינטער די געדיכטסטע וואָלקענס. עס זיינען דאָ אפיקורסים וועלכע געהען אזוי ווייט, אז זיי לייקענען זאָגאר, דאָס אזא פערזאן ווי שעקספּיער, דער פּאָעט און דער דראמאטורג, האָט ווען עס איז עקזיסטירט. און צווישען די גלויביגע הערשען די ווייטסטע מיי־נונגס פערשיעדענהייטען וועגען די איינפאכ־סטע פאקטען פון שעקספּיער'ס לעבען. קיינער ווייס ניט בעשטימט ווען ער איז גע־באָרען געווארען, וואו ער איז געבאָרען געוואָ־רען, וואָס פאר אן ערציהונג ער האָט געהאט, ווי ברייט אָדער ווי ענג זיין בילדונג איז געווען, מיט וואָס ער האָט זיך בעשעפטיגט אין זיינע יונגע יאהרען, וואס פאר אן ארט לעבען ער האָט געפיהרט אין זיין פאמיליע, אין דער גע־זעלשאפט; זיינע בעציהונגען צו זיין פרוי, זיינע פערהעלטניסע צו אנדערע פרויען; צי איז ער געווען אָרים, צי רייך; ווי אזוי האָט ער פער־בראכט זיינע לעצטע יאָהרען; פון וואָס איז ער געשטאָרבען, און אזוי ווייטער און ווייטער.

געהט איהר איבער צו זיינע ווערק האָט איהר די זעלבע ספקות און די זעלבע ווייטסטע מיינונגספערשיעדענהייטען. עס זיינען דאָ אפיקורסים, וועלכע לייקענען אין גאנצען אז שעקספּיער האָט זיינע דראמאס אליין געשריבען. זיי זאגען אז דער פילאָזאָף בייקאָן האָט זיי פערפאסט, נאָר אזוי ווי דראמאטור־גען זיינען אין יענע יאָהרען בעטראכט געוואָרען פאר ניט גאנץ בכבוד'יגע מענשען, האָט בייקאָן זיינע ווערק איבערגעגעבען שעקספּיער'ן און ער, שעקספּיער, האָט זיי אויפגעפיהרט אונטער זיין אייגענעם נאָמען. די גלויביגע ווידער קענען זיך ניט איינינגען וועגען דער אָרדנונג אין וועל־כע די ווערק זיינען ערשיענען. איבער מאנכע דראמאס און פּאָעמען זיינען דאָ ערנסטע מחלוקות צי זיינען זיי גע'ג'נב'עטע, צי ניט. היינט ווייס מען ניט אויף זיכער צי שעקספּיער האָט די דראמאס געשריבען פונקט אזוי ווי זיי זיינען איצטער, אָדער מען האָט זיי שפּעטער צוגעפיקסט, אריינגעשטעלט שורות און ארויס־גענומען שורות, און אזוי ווייטער און ווייטער.

זוכט איהר אן אָפּשאצונג אויף שעקספּיער'ן, שלאָגט איהר זיך אָן אויף די זעלבע שטיינער. איהר וועט געפינען צווישען די גרעסטע שריפט־שטעלער און קריטיקער אזוינע וואָס וועלען אייך פערזיכערען, אז שעקספּיער האָט פערשטאנען יע־דען ברעקעלע פונ'ם מענשען'ס נשמה, אז פאר שעקספּיער'ן איז קיין זאך, אין דער נאטור, אין דער געזעלשאפט און אין דעם איינצעלן פער־זאָן, ניט געווען פארבאָרגען. איהר וועט געפינען גרויסע אוטאָריטעטען אין נאטור וויסענשאפט, אין באָטאניק, אין יוריספּרודענץ, אין פּאָליטישע עקאָנאָמיע, אין פּסיכאָלאָגיע, וואס וועלען אייך ברייגנען די גרינדליכסטע בעווייזע פון שעקס־פּיער'ס ווערק אז ער האָט די אלע וויסענשאפ־טען גרינדליך געוואוסט, אז ער האָט זיי גע־קאָנט ניט שטודירענדיג נאָר אינסטינקטיוו, אזוי צו זאגען; ער האָט זיי אליין ענטדעקט דורך זיין וואונדערבארע בעאָבאכטונגס קראפט. איהר וועט געפינען אזוינע וואס וועלען אייך בעוויי־זען מיט אותות ומופתים, אז שעקספּיער איז געווען א ליבעראל, א פרייהייטס קעמפּפער, א דעמאָקראט, אז ער האָט ליעב געהאט די מאַ־סען און געהאסט די הערשער, און אזוי כסדר און כסדר.

פארקעהרט, ווידער, זיינען דאָ אנדערע, אויך גרויסע ליטעראטען, קריטיקער, שריפט־שטעלער און וויסענשאפטס מענער, וואָס בע־ווייזען גראדע דעם היפּך פון דיזע אלע בעהויפּ־טונגען. פאראן אזעלכע וואָס ווילען האָבען,

*) דאָס איז דער ערשטער פון דער סערי אַרטיק־לען וועגען שעקספּיער, וואָס וועט ערשיינען אין די קומענדע נומערן „צוקונפט". די רעד.

אז שעקספּיער האָט מענשען גאָר ניט פערשטאַנען, אז אין אַלע זיינע ווערק האַלט ער אין איין מאָהלען זיך אליין, זיין אייגענע נשמה. ווידער זיינען דאָ אזוינע וואס לאכען זיך אויס פון שעקספּיער'ס ווייסענשאַפט. מיט צעהנדליגע ראיות בעווייזען זיי, אז ווען עס קומט צו רייגע וויסענשאַפטס פראגען איז ער אן איינפאַכער עם הארץ. פון פיעלע אנדערע ווערט ער פערדאמט אלס אן אריסטאָקראט, וואס האָט געהאסט דעם פּראָסטען פאָלק, אָדער אלס א סנאָב וואָס האָט זיך געחנפ'עט צו די הערשענדע קלאַסען און בערייט געווען זיין נשמה צו פערקויפען פאַר די מינדעסטע אנערקענונג אין דעם קעניגליכען הויף.

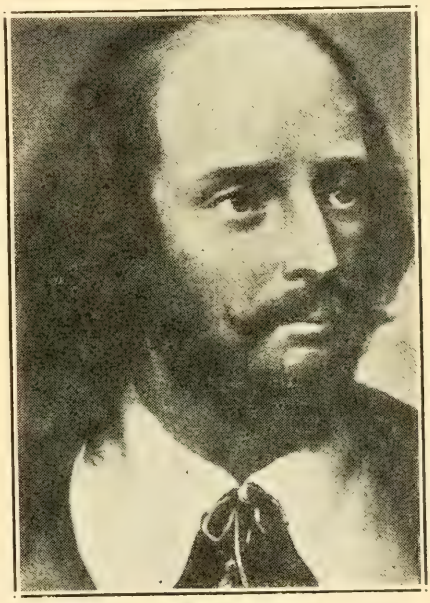

וויליאַם שעקספּיער

פאראן פּאָעטען וועלכע קריטיקירען שארף זיין פּאָעזיע און דראַמאַטורגען וועלכע לאכען זיך אויס פון זיין דראַמאַטישע קראַפט.

אין קורצען גערעדט, וועלכען פונקט איהר זאָלט ניט אָנריהרען, וועט איהר געפינען א גאַנצען ים מיט טהעאָריעס, מיינונגען, אָפּשאַצונגען, וועלכע זיינען איינע פון די אנדערע ווייט ווי דער הימעל פון דער ערד.

* * *

אין „צוקונפט" וועט ערשיינען א גאנצע רייהע ארטיקלען וועגען שעקספּיער'ן. דיעזער ארטיקעל דארף דיענען אלס א מין הקדמה צו די אלע וואס וועלען געדרוקט זיין נאָך איהם. מיר מוזען דארום אויסמיידען די אלע פּלאָנטערס פון מחלוקות און סכסוכים.

וויליאַם שעקספּיער איז געבאָרען געווארען אין א קליין שטעדטעל אין ענגלאנד מיט'ן נאָמען סטראַטפאָרד. ווי געזאָגט, ווייס מען ניט אויף זיכער דעם טאָג פון זיין געבורט, ווי מען דענקט איז דאָס געווען דער 22טער אפּריל, 1564. זיין פאָטער איז דאמאלסט געווען גאנץ רייך. ריכטיג דאָס הויז, וואו דער צוקונפטיגער פּאָעט האָט צום ערשטען מאָל די ליכט פון דער וועלט דערזעהן ווייס מין אויף ניט. האָך, ווייזט מען אָן אויפ'ן הויז און אפילו אויף אויפ'ן צימער, וואו דיזע פּאסירונג איז געשעהן. (נאטירליך ווערט דער צימער בעטראכט אלס א הייליגטום, און די הונדערטע טויזענדע נייגיעריגע וואס קומען בעקוקען דיעזען „הייליגען אָרט" צאָהלען גוטע געלד פאר א קוק אויף דעם צימער.)

די פאמיליע שעקספּיער איז געווען פון מיטעל קלאַס. וויליאַם שעקספּיער'ס פאטער האָט געהאנדעלט מיט די פערשיעדענסטע זאכען: מיט פלייש, מיט פעל, מיט לעדער, מיט ווייץ און קאָרן (אזוי ווי א קליין שטעדטילדיגער אידישער סוחר). ער איז אויך געווען אן אָנגעזעהענע פּערזאָן אין דער שטעדטעל, און איז אייניגע מאָל דאָרטען ערוועהלט געווארען צו פערשיעדענע עמטער.

צו א יאָהר זיעבען האָט שעקספּיער אָנגעהויבען צו געהן אין סקוהל, אזוי ווי די אנדערע קינדער פון דער שטעדטעל. אין ענגלאנד זיינען שוין דאמאלס געווען פרייע סקולס. וואס ער האָט דאָרטען געלערענט און צי ער איז געווען א „גוטער אינגעל", צי ער האָט ארויסגעוויזען פעהיגקייטען, דאָס אלעס ווייס מען ניט אויף זיכער. די אלגעמיינע מיינונג איז דאָס ער האָט זיך אין סקוהל ניט איבריגענס אויסגעצייכענט.

ווען שעקספּיער איז אלט געווארען 13 יאהר האָט זיך אין זיין היים די רעדעל א דרעה געטהאָן. זיין פאָטער'ס ביזנעס האָט אָנגעפאנגען צו געהן שלעכט און דערצו האָט ער זיך פאר פּלאָנטערט אין חובות און אין מאָרגיידזשעס מען האָט געמוזט דעם קליינעם וויליאַם צונעהמען פון סקוהל, און איהם שיקען פערדיענען, און דאָ קומען מיר ווידער צו א דונקעלען קאַפּיטעל אין דער ביאָגראַפיע פון דעם גרויסען דיכטער. וואָס האָט ער געטהאָן פון 13 ביז 18 יאהר? מאנכע זאגען אז ער האָט געהאָלפען דעם פאָטער אין די בוטשער ביזנעס, אנדערע זאָגען, אז ער איז געווען א קלוירק ביי א לאָיער אין אָפּיס. איין זאך שיינט צו זיין זיכער, דאס ער איז אין יענע יונגע יאָהרען געווען א גרויסער יונגאַטש. ער איז אריינגעפאַלען צווישען שלעכטע חברים און פלעגט מיט זיי אָפּטהאָן אלערליי עולות מיט וועלכע דאָס שטעדטעל האָט געקלונגען. איבערהויפּט פלעגען זיי זיך טשעפען מיט א געוויסען פריץ, וועלכער האָט געהאַט א גרויסען הויף אונטער'ן שטאָדט. אין הויף האָט דער פריץ געהאָדעוועט הירשען פאר געיעג, און שעקספּיער און זיינע חברים פלעגען

דיזע תירשען שיסען און גנב'ענען. דער פּריץ האָט איהם איינינגע מאָל ארעסטירט, און ווי עס שיינט, איז דיעזע פערפאָלגונג פון דעם פּריץ געווען די הויפּט אורזאכע ווארום שעקספּיער האָט ענדליך צו א יאָהר 21 פערלאָזען זיין שטעדטעל און איז אָהן געלד און אָהן איהרגענד וועלכע מיטלען אוועקגעפאָהרען קיין לאָנדאָן.

עס איז דאָ א צווייטע אורזאכע ווארום שעקספּיער האָט ניט געוואָלט פערבלייבען אין זיין שטעדטעל. די פרומע ענגלענדער לייקענען דיזע אורזאכע אָפּ, אָבער ווי עס שיינט האָט זי פיעל געוויכט. ער האָט זיך אריינגעדרעהט אין אומגליקליכער הייראטה. דאָס איז געשעהן ווען ער איז נאָך אַלט געווען אכצעהן יאהר. ער האָט זיך דאן בעקאנט מיט א געוויסע ענני העלעוויי, די טאָכטער פון א רייכען און אן איינפלוסרייכען פארמער. זי איז געווען מיט אכט יאָהר עלטער פאר איהם. ער האָט זיך מיט איהר אזוי לאנג ארומגעשלעפּט ביז וואנען ער האָט מיט איהר געמוזט איבער געוואקד חתונה האָבען. די עלטערן און די פריינד איהרע האָבען איהם איינפאך געצוואונגען דער־צו נאָכדעם ווי זיי האָבען זיך דערוואוסט אז ער ליעבט אן אנדערע און אז ער האָט מיט יענער שוין אָפּגעמאכט חתונה צו האָבען. די אורזאכע ווארום זיי זיינען געווען אזוי איינגע־שפּארט האָט מען זיך דערוואוסט אביסעל שפּע־טער. פינף מאָנאטען נאָך דער חתונה האָט שעקספּיער'ס פרוי געבאָרען א טאָכטער. אין צוויי יאהר ארום האָט זי געהאט א צווילינג, און קורץ נאָכדעם האָט שעקספּיער פערלאָזען זיין היים און זיין שטעדטעל.

וועגען זיינע ערשטע צעהן יאָהר אין לאָנ־דאָן ווייס מען כמעט גאָר ניט. מען זאָגט, אז ער האָט אָנגעפאנגען זיין טהעאטער קאריערע אלס א משרת ביי די אייגענטימער פון טהעא־טער, אז ער האָט די ערשטע צייט געמאכט א לעבען פון היטען די פערד פון די רייכע לייט וואָס פלעגען קומען צו רייטען אין טהע־אטער. שפּעטער האָט ער זיך בעקענט מיט די אקטיאָרען און מיט די מענעדזשערס און מען האָט איהם ערלויבט צו העלפען אין טהעאטער גופא. דאָרטען האָט ער זיך צוגעקוקט צו דער ביהנע, און פלעגט שפּילען קליינע ראָלען. דאן האָט ער גענומען געבען עצות וועגען די אויפ־פיהרונגען פון די פּיעסען און מיט דער צייט האָט מען איהם געגעבען א געלעגענהייט זעלבסט אויסצובעסערען און אויפפיהרען אלטע און נייע פּיעסען. אָט אויף דיזען אופן איז ער עס בים־לעבווייז ארויפגעקומען אויף דעם לייטער פון דראמא, ביז וואנען ער האָט אליין גענומען שריי־בען פּיעסען און איז געוואָרען דער פּאָפּולער־סטער און דער ערפאָלגרייכסטער דראמאטורג אין ענגלאנד. זיין שם האָט דערגרייכט ביז'ן קעניגליכען פּאלאץ און ער האָט בעקאנטשאפט געשלאָסען מיט האָפלייט. צווישען זיינע נעהנט־סטע פריינד זיינען געווען די זיהן פון די סאמע העכסטע פאמיליעס אין ענגלאנד'ס אריסטאָקראַ־מי. ער איז דאן געווארען א פּארטנער אין א גרויסען טהעאטער, און ווען ער האָט אם ענדע פון זיין קאריער, ארום צוואנציג יאָהר נאָך זיין קומען אין לאָנדאָן, בעשלאָסען צוריקצופאָהרען א היים האָט ער געהאט א פיינעם קאפּיטאל.

וועגען זיין פּריוואט־לעבען ווייס מען אויך ווייניג. מען דערצעהלט, דאָס ער האָט זיך גע'חבר'ט מיט הולטאיס, אי ארימע אי רייכע, דאָס ער האָט א שעהן ביסעל פון זיין צייט פער־בראכט אין זעהר ניט קיין פיינע פּלעצער, דאָס ער האָט געהאט א היבש ביסעל ראמאנען און דוקא ניט פון אן ערהאבענעם סאָרט.

דאָך האָט ער אין צייט פון עטליכע און צוואנציג יאהר אָנגעשריבען כמעט אלע זיינע מייסטערווערק, 30 דראמאס און פיעלע פּאָע־מען. וואו עס האָט זיך ביי איהם גענומען אזוי פיעל ענערגי, אי אויף הולטאיעווען, אי אויף אזא אונגעהייער גרויסע גייסטיגע שאפונג אי אויף מערקווירדיגע ביזנעס טהעטיגקייט, איז איינע פון די גרויסע פראגען וואס קריטיקער קענען ניט פערענטפערען. און דאס טרייבט פיע־לע צו דער מיינונג, אז די מעשיות וועגען זיין הולטאיסטווא זיינען זעהר פיעל איבערטריבען. ער האָט ווי אלע אנדערע זשעניען, געארבייט און שווער געארבייט.

צו עטליכע אין פערציג יאהר איז ער צוריק־געקומען אין זיין שטעדטעל אן אויסגעמאטער־טער, א צובראכענער. ווי געזאָגט, איז ער שוין דאמאלס געווען בעריהמט. ער האָט די ערשטע זאך אויסגעצאָהלט זיין פאָטער'ס חובות. דאן האָט ער פאר זיך געקויפט לאנד און הייזער, און האָט גענומען פיהרען דאָס לעבען פון אן ענגלישען „קאָנטרי דזשענטעלמען". זיין שריי־בען האָט ער אָבער אין גאנצען ניט אויפגע־געבען. אין דיעזע לעצטע יאהרען האָט ער נאָך בעשאפען א פּאָר פון זיין סאמע בעסטע מיים־מערווערק. צו 52 יאהר איז ער געשטאָרבען, קורץ נאָך זיין טאָכטער'ס חתונה.

ווי די מצבה אויף זיין קבר ווייזט, איז ער געשטאָרבען דעם 23טען אפּריל אין דעם יאהר 1616. אויב ער איז געבאָרען געווארען דעם 23טען אפּריל 1564, ווי מאנכע גלויבען, דאן האָט ער געלעבט פונקט 52 יאהר.

* * *

אין וואָס בעשטעהט שעקספּיער'ס גרויס־קייט? גאנצע בערג מיט ביכער זיינען אָנגעשריי־בען געווארען אלס ענטפער אויף דיעזער פראַ־גע. ווער האָט וועגען שעקספּיער'ן ניט געשריי־בען? אין אלע לענדער, אין אלע שפּראכען, זיי־נען וועגען איהם גאנצע ביבליאָטהעקען געשאפען געווארען. שוין דריי הונדערט יאהר אז ער הערשט אלס די זון אין דעם הימעל פון שעהנע ליטעראטור, און ביז איצטער האָט זיך נאָך ניט בעוויזען קיין אנדער ליכט וואס זאָל איהם אויף

א האָר פערדונקלען. צייטענווייז קומען אָן קליי־נע וואָלקענדלעך, וועלכע ווארפען אזוי ווי א שאָטען אויף שעקספּיער׳ס שיין. אָבער איידער מען קוקוט זיך אום, ווערען זיי אין זיינע מעכטיגע שטראהלען צורונען. שעקספּיער בלייבט פעסט אויף זיין גידערנעם טראָן, און קעניגט מיט דער פולסטער אַנערקענונג איבער דער וועלט ליטעראטור.

אלעס וואָס שעקספּיער האָט געשאפען, האָט ער געשאפען ווי א פּאָעט: אלעס וואס פון זיין פעדער איז ארויס איז דורכגעלעבט געווארען אין דעם העלישען פייער פון זיין פלאקערנדער נשמה. ער שרייבט זעלטען רוהיג און איינגע־האלטען, ביי איהם איז יעדער מענש א ריזן א פערקערפערונג פון געוויזע ליידענשאפטען און געפיהלען אין זייער העכסטען עקסטאז. זיי לעבען נוט אין די אומשטענדען פון דער צייט, זיי זיינען נוט די דער פּראדוקט פון געוויסע צייטליכע סיבות, זיי זיינען נוט דער אויסדרוק פון דאס וואס רינגעלט זיי ארום. זיי זיינען איבער דער צייט, איבער די אומשטענדען.

נעהמט א שרייבער ווי טאָלסטאי, איינער פון די טיעפסטע פאָרשער פון דעם מענשען׳ס נשמה, וואס די וועלט־ליטעראטור פערמאָגט. וואס טהוט טאָלסטאי אין זיינע ווערק? ער באבאכטעט איינצעלנע מענשען, ער דרינגט אריין אין זייערע נשמות און הערצער און זעהט אויסצוגעפינען ווי זיי דענקען און פיהלען ווען זיי געפינען זיך אונטער געוויסע אומשטענדען און אונטער געוויסע איינפלוסען. ווי פיהלט א מוטער ווען זי גנב׳עט זיך אריין צום ערשטען מאָל נאָך אן איינציג קינד, וועלכען זי ליעבט מיט דעם גאנצען פייער פון איהר ליעבע, און וועלכען זי האָט אליין פערלאָזען? ווי פיהלט א מענש אויפ׳ן וועג צו בעגעהן זעלבסטמאָרד? וואס פאר געדאנקען פליהען דורך דעם קאָפּ פון א געוויסען סארט סאָלדאט ווען ער ליגט מיט צוגעמאכטע אויגען אויפ׳ן שלאכט פעלד און הערט ווי א באָמבע איז לעבען איהם געפאלען און דארף באלד פּלאצען? אָט מיט אזוינע פּראָבלעמען גיט זיך אָפּ טאָלסטאי. דאָס איז א וויסענשאפטליכע אויסשטודירונג פון דעם מענשען׳ס נשמה אין געוויסע בעשטימטע מאָ־מענטען פון זיין לעבען.

שעקספּיער האָט א גאנץ אנדער אויפגאבע. אנשטאט מענשען בעהאנדעלט ער ליידענשאפ־טען אין זייער שטארקסטען אויסדרוק. ער זעהט די ליידענשאפט פון ליעבע און פערקערפערט איהר אין די צוויי פּערזאנען ראָמעא און דזשו־ליא. ער זעהט די ליידענשאפט פון אייפער־זוכט און פערקערפערט איהר אין אָטהעלאָ. ער זעהט די ליידענשאפט פון אמביציאן און פער־קערפערט איהר אין מאקבעטה. ער זעהט די קראנקהייט פון צופיעל איבערדענקען און פער־קערפערט איהר אין האמלעט, און אזוי כסדר אין זיינע ווערק. ניט אומזיסט ערקלעהרט איינער פון שעקספּיער׳ס גרעסטע קריטיקער, אז יעדער העלד שעקספּיער׳ס איז א „משוגענער". זיי זיי־נען ניט קיין לעבעדיגע מענשען. זיי זיינען פּאָעטישע פערקערפערונגען פון געפיהלען, פון די ליידענשאפטען און שוואכקייטען, פון וועל־כע די מענשליכע נשמה איז צונויפגעשטעלט, און אלס אזוינע זיינען זיי די שטארקסטע און די וואונדערבארסטע וואס זיינען ווען עס איז גע־שאפען געווארען, און אלס אזעלכע וועלען זיי לעבען אייביג.

וואָלט שעקספּיער געווען גרויס בלויז אין דיזער הינזיכט, וואלט ער אויך שוין געשטאנען אלס איינער פון די ערשטע ריזען אין דער וועלט־ליטעראטור. ער פערמאָגט אבער נאָך דערצו די רייכסטע פאנטאזיע און די רייכסטע פאָרשטעלונגס־קראפט צווישען אלע פּאָעטען אין אלע ליטע־ראטורען. זיינע ריינע לירישע פּאָעמען, זיי־נע פּאָעטישע בעשרייבונגען פון נאָטור ערשיי־נונגען, פון די צייטען פון יאהר, פון וואונדער־פולע פלאנצונגען, פון די שטערען אין הימעל, די אינסעקטען אויף דער ערד, פון אלעס וואס זיין אויג האָט נאָר געזעהן און זיין נשמה האָט נאָר געפיהלט, שטייגט איבער אלעס וואס אנדע־רע דיכטער האָבען געשריבען.

עס זיינען דאָ דריי קלאסען פּאָעטען. איין קלאס גיט זיך אָפּ מיט בעשרייבען די מענש־ליכע געפיהלען און ערפאהרונגען ווען זיי גריי־כען זייער העכסטע מדרגה, און זיי ברייגגען דעם מענשען צו א שטופּע פון די העכסטע התפעלות, פון התלהבות, פון עקסטאז; א צוויי־טער קלאס פּאָעטען גיט זיך אָפּ מיט שילדערען די שעהנהייט פון דער וועלט, פון דער נאטור, פון אלעס וואס זיי זעהען מיט די אויגען אדער אין זייער פאָרשטעלונגס קראפט; דער דריטער קלאס פּאָעטען שילדערט זיינע אייגענע חלומות, משונה׳דיגע אבער אנגענעהמע זאכען וואָס זיין פאנטאזיע שאפט.

זעלטען ווען עס פאסירט אז דער זעלבער פּאָעט זאָל זיין גרויס אויף מעהר ווי איין גי־ביט. די וואונדערבארסטע אויסנאהמע איז שעקספּיער.

לעזט איהר שעקספּיער אלס פּסיכאָלאָג, לעזט איהר איהם אלס דראמאטורג, לעזט איהר איהם אלס היסטאָריקער, אלס דענקער, אלס ווי־סענשאפטס מאן, איז גאנץ מעגליך אז איהר וועט אין איהם ווערען דיסאפּאָינטעט ווי פיע־לע אנדערע. לעזט איהר איהם אבער אלס פּאָ־עט, דאן קען אייער אורטייל זיין בלויז איינער, אז איהר האָט קיין ליעבערען, פרישערען, פיי־ערינגערען, שעהנערען, רייכערען, ענטציקענדערען דיכטער אין אלע ליטעראטורען פון דער וועלט נישט בעגעגענט.

יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי.

# דער אינטערנאציאנאל פון האנדעל

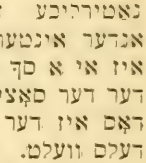

ין גאַנצע וועלט איז געווען זעהר שטארק איבערראשט, וואָס די איצטיגע מלחמה האָט צו־שטערט דעם סאָציאליסטישען אינטערנאציאנאל, צו דערזעל־בער צייט האָט די וועלט אויפגענומען ווי א גאנץ נאַטירליכע זאך די צושטערונג פון אן אנדער אינטערנאציאנאלע פערבינדונג, וואָס איז אי א סך עלטער, אי א סך שטארקער איי־דער דער סאָציאליסטישער אינטערנאציאָנאל,— דאָס איז דער אינטערנאציאָנאל פון דער האנ־דעלס וועלט. דער איצטיגער וועלט קריעג האָט געמאכט יעדען איינעם צו פיהלען, ווי ענג עס איז די פארבינדונג צווישען אלע לענדער פון דער היינטיגער וועלט. אין אן עקאָנאָמישען זין זיינען היינט צו טאָג אלע מלוכות איין מדינה. און אקוראט ווי די סאָציאליסטישע וועלט האָט איין אלגעמיינע אינטערנאציאָנאלע טעאָריע, אזוי האָט אויך די אינטערנאציאָנאַ־לע האנדעלס וועלט איהר אלגעמיינע טעאָריע — דאָס איז דאס האנדעלס־רעכט.

אין דיעזען ארטיקעל וויל איך געבען דעם לעזער צו פערשטעהן, ווי אזוי עס האָט זיך ענטוויקעלט אָט דער אינטערנאציאָנאל פון דעם וועלט־האנדעל.

* * *

„קויפען און פערקויפען" איז היינט צו טאָג א געוועהנליכע זאך ביי יעדען מענש'ן. ווער קויפט דאָס עפּעס ניט? אפילו א קליין קינד קויפט א קענדי פאר א פּעני. ווידער מוז יע־דערער עפּעס פערקויפען. אויב ער פערקויפט ניט קיין סחורה, פערקויפט ער געלד, ווי א באַנקיר צום ביישפּיעל, אָדער ער פערקויפט ארבייט. ניט אזוי איז עס אָבער געווען אין אוראלטע צייטען. דעמאָלס איז „קויפען און פערקויפען" געווען דער עסק פון א ספּעציעלען קראַם מענשען — „קויפלייט". ביי דער אי־בעריגער וועלט איז דאָס געווען אן אויסנאהם. דער דייטשער געלערנטער בעק האָט אין זיינע אונטערזוכונגען פון דער געשיכטע פון דער אל־טער גריכישער קולטור געוויזען, אז אין דער שטאָדט אטהען, אין דער צייט פון איהר גרעס־טען גלאַנץ, פלעגט מען קויפען אין מארק סך הכל פינף (5) פּראָצענט פון דעם, וואס מען האָט פערצערט אין יעדער „הויזגעזינט", — פינף און ניינציג (95) פּראצענט פון דעם וואס מען האָט געדארפט פלעגט מען מאכען אין דער היים, מיט דער אייגענער אָדער שקלאפישער ארבייט. עס איז אינטערעסאנט דאָס צו פער־גלייכען מיט א פּויערשער ווירטשאפט אין רוס־לאנד מיט א יאָהר צוואנציג נאָך דער בעפריי־אונג פון די פּויערים. די אונטערזוכונגען, וואס זיינען געמאכט געוואָרען פון די סטאטיסטיקער פון די זיעמסטוואס האָבען געוויזען, אז א העלפט פון דעם וואס א פּויערשע פאמיליע האָט פערצערט האָט זי געדארפט קויפען אין מארק. ווען איהר נעהמט אזא לאנד ווי אמעריקא, ווערט כמעט אלצדינג געקויפט און פערקויפט — אפילו דער פאַרמער קויפט פּוטער; יעדער איינער מוז אויסבייטען זיין וואארע אָדער זיין ארבייט אויף די אלע זאכען וואָס ער דארף נוי־טיג צום לעבען.

דער האנדעל הויבט זיך אָן א סך פריהער איידער די געשריעבענע געשיכטע. פון אנפאנג בייט מען זיך פּראָסט מיט אלערליי זאכען. אפילו אין אונזער צייט, אין די האלב ווילדע לענדער, ווי צום ביישפּיעל, יאקוטקע אין סיביר, בעשטעהט נאָך דער האנדעל גרעסטענטיילס אין אויסבייטען וואארע אויף וואארע. אָבער גאנץ פריה אין דער מענשליכער געשיכטע הויבט מען זיך אָן צו בענוצען מיט ערגעץ א וואארע אלס „געלד", דאָס הייסט דאָס רוב פון די וואארען ווערט אויסגעביטען אויף די איין וואארע, און פערקעהרט די איין וואארע ווערט אויסגעביטען אויף די מעהרסטע וואארען. געלד איז שוין געווען בעקאנט אין בבל און אשור.

ביי די גריכען, אין דער צייט צו וועלכער עס געהערט די פּאָעזיע פון האָמער'ן, בענוצט מען זיך מיט בהמות פאר דעם צוועק, אָבער קופּער און גאָלד ווערען שוין אויך בענוצט אלס געלד. פאר הונדערט אונצען קופּער גיט מען ניין אונצען גאָלד. אזא אלגעמיין אָנגענומענע פּראָפּאָרציע, אין וועלכער איין טייל ווערט אויסגעביטען אויף דעם אנדערן, איז א סימן פון אן ענטוויקעלטען צושטאנד פון האנדעל, ווען עס זיינען שוין איינגעפירט געוואָרען יאָהר־מארקעס. דאָס קומט שוין שפּעטער אין דער געשיכטע פון האנדעל. דער סוחר אין די גאָר אלטע צייטען איז א רייזענדער. ווען איהר נעהמט גאָר א פארצייטיגע געזעלשאפטליכע גרופּע — א שבט, אָדער א משפּחה וואס וואהנט פאר זיך אָפּגעזונדערט פון דער גאנצער וועלט, בייטען זיך ניט די מיטגליעדער פון אזא געזעלשאפט צווישען זיך. אלץ וואס זיי האָ־בען נויטיג ווערט געשאפען דורך די קאָאָפּעראַ־טיווע ארבייט פון דער גאנצער גרופּע. דער רייזענדער סוחר, ווען ער קומט צו זיין גרופּע, בריינגט ער הוקסוס־זאכען, ציהרונג, משקה, גע־וועהר, מעטאלען, געצייג. פון אנהויב ווערט דער מסחר מיט פרעמדע געפיהרט דורך דעם עלטסטען, דעם פיהרער פון דעם שטאם.

אפילו ווען א פארצייטיגע געזעלשאפט איז שוין אזוי ווייט אויסגעוואקסען, אז זי בעשטעהט

פון א צאָהל בעזונדערע גרופּען אָדער משפּחות, פעהלט זיי נאָך רק די מעגליכקייט צו בייטען זיך צווישען זיך מיט זייערע פּראָדוקטען, ווייל זיי פּראָדוצירען אַלע דיזעלבע זאַכען. עס ווערט פאַר זיי מעגליך אויסצובייטען זיך צווישען זיך נאָר דעמאָלס, ווען זיי האָבען שוין אָנגעקליבען א סך פערשיעדענע זאַכען, וואָס זיי האָבען אויסגעהאַנדעלט ביי די רייזענדע סוחרים. אייגענע הענדלער, וואָס קויפען ביי אייגענע און פערקויפען צו אייגענע, יאָווען זיך א סך שפּעטער אין דער מענשליכער געשיכטע.

יארמארקעס ענטוויקלען זיך פון אָנהויב אין אזעלכע פּלעצער, וואו דער עולם קומט זיך צוזאַמען פאַר רעליגיעזע צוועקען, אויף א געהייליגטען פּלאַץ און אונטער א פּריסטערליכען שוץ. אין רוסלאַנד זיינען נאָך אפילו היינט צו טאָג די גרעסטע לאָקאַלע יארמארקעס פערבונדען מיט ערגעץ א חג׳ע. מיט דער צייט, ווען ער געץ א יארמארקע ווערט בעריהמט, ציהט זי צו רייזענדע סוחרים פון דער גאַנצער וועלט. דער אלטער גריכישער שרייבער סטראַבאָן און דער רוימישער שרייבער פּליניום דערצעהלען וועגען א יארמארקע ביים שוואַרצען ים, וואו עס פלעגען זיך צוזאַמענקומען מענשען, וואָס האָבען גערעדט אויף דריי הונדערט לשונות. די צאָהל מעג זיך זיין איבערטריבען, אָבער זי ווייזט, אז עס פלעגען קומען אהין מענשען פון דער גאַנצער וועלט. ווי דיזעלבע שרייבערס דערצעהלען, האָבען די רוימער דאָרטען געהאַט מעהר ווי הונדערט דאָלמעטשער. פון די דאָזיגע דאָלמעטשער האָבען זיך מיט דער צייט ענטוויקעלט מעקליאַרעס. די דאָזיגע מעקליאַרעס ווערען דערמאָנט אין דעם טראַקטאַט צווישען רוים און קאַרטהאַגען וואָס איז געמאַכט געוואָרען מיט 509 יאָהר פאַר דעם אָנהויב פון דער קריסטליכער צייט־רעכענונג. שפּעטער, ווען דער האַנדעל האָט זיך שוין אזוי ווייט ענטוויקעלט, אז עס איז שוין אלגעמיין איינגעפירט געוואָרען געלד, דעמאָלס ווייזען זיך אויף די יארמארקעס געלד־וועקסלערס, וואָס בייטען אויס די מטבעות פון די פערשיעדענע לענדער. דאָס איז דער אָנהויב פון דעם באַנק־געשעפט. איהר געפינט געלד־וועקסלערס אין בבל און ביי די פעניציער, צור און צידון.

מיט דער ענטוויקלונג פון יארמארקעס און שטענדיגע מארקען ווערט געשאַפען דער טראַנס־פּאָרט־געשעפט. די פעלקער פון פּאַסטוכער מיט זייערע אָקסען, עזלען, פערד און קאַמעלן, דינגען זיך אָן ביי די רייזענדע סוחרים צו פיהרען זייער סחורה. די קאַראַוואַנעס אין דעם מדבר זיינען דער קערנדעל פון וועלכען עס איז מיט דער צייט אויסגעוואַקסען דער היינטיגער טראַנספּאָרט־סיסטעם. עס האָט אָבער גענוגמען טויזענדער יאָהרען, ביז עס זיינען געשאַפען געוואָרען וועגען. צום ערשטען מאָל ערשיינען זיי אין אלקסנדריה, מיט אן ערך צוויי טויזענד יאָהר צוריק. ביז יענער צייט האָט מען ניט געוואוסט פון קיין „וועגען". דער גרויסער וועג פון דער אוראַלטער צייט איז געווען דער ים.

די שיפסרייט האָבען געגרינדעט קאָלאָניעס איבער דער גאַנצער וועלט. דער האַנדעל און די שיפערייען האָבען געשאַפען אלערליי מנהגים, פון וועלכע עס האָט זיך מיט דער צייט אויסגעבייט א גאַנצער סיסטעם פון האַנדעלס געזעצע.

אין קיין אנדער צווייג פון דעם געזעל האָבען די פערשיעדענע פעלקער אזוי ניט צוזאַמען געאַרבייט, ווי אין דעם האַנדעלס־רעכט. די האַנדעלס־געזעצען פון די היינטיגע מלוכות ווייזען אויף א מערקווירדיגע ענליכקייט. דער בעריהמטער דייטשער געלערנטער יוריסט גאָלדשמידט זאָגט, אז מיר קענען זיך פאָרשטעלען א קאָסמאָפּאָליטישען האַנדעלס־רעכט, בעת די געוועהנליכע געזעצע בנוגע צו קאָנטראַקטען זיינען ניט גלייך אין פערשיעדענע לענדער. די דאָזיגע איינהייט פון דעם האַנדעלס־רעכט שטאַמט פון דער עהנליכקייט פון די געשעפטען פון די פערשיעדענע לענדער. דאָס האָט מעגליך געמאַכט פאַר איין מדינה אָנצונעהמען די האַנדעלס־געזעצע און מנהגים פון אנדערע מדינות, ניט אכטענדיג אויף דעם אונטערשיעד אין זייערע רעגיערונגס פאָרמען. דער אינטערנאַציאָנאַלער כאַראַקטער פון דעם האַנדעלס־רעכט איז אויסגעוואַקסען פון דעם אינטערנאַציאָנאַלען כאַראַקטער פון דעם האַנדעל גופא. ווען עס האָט זיך ענטוויקעלט א היימישער האַנדעל, זיינען אייך איהם אויסגעבייט געוואָרען די מנהגים, וואָס זיינען אויסגעאַרבייט געוואָרען אין דעם אינטערנאַציאָנאַלען האַנדעל.

די עלטערע האַנדעלס פעלקער, וואָס זיינען געקומען אין דער געשיכטע פון דעם וועלט־האַנדעל פריהער ווי די רוימער, האָבען ניט איבערגעלאָזען קיין געשריבענע האַנדעלס־געזעצע. די אויסבייטונג פון רוים דורך די מאַכט פון איהרע ארמעען האָט געהאָלפען דער ענטוויקלונג פון האַנדעל. די רוימישע אימפּעריע האָט געהאַט אזא טעריטאָריע און אזא בעפעלקערונג ווי אן ערך די פעראייניגטע שטאַטען. פערגעסט ניט, אז פאַר יענער צייט איז דיזעל־ביגע טעריטאָריע געווען א סך גרעסער ווי פאַר אונזער צייט, מיט אונזערע אייזענבאַהנען און טעלעגראַפען. איבער דער גרויסער טעריטאָריע האָט עקזיסטירט „פרי טרעיד" (פריי האַנדעל) צווישען די פערשיעדענע פעלקער וואָס האָבען געלעבט אין דער רוימישער מלוכה. חוץ דעם אָבער האָט רוים געהאַט האַנדעלס־פערבינדונגען אפילו מיט אינדיא און סינא. אין דער שטאָדט רוים גופא האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען צוויי מיליאָן איינוואָהנער פון דער גאַנצער וועלט, אזוי ווי היינט אין שיקאַגאָ, למשל. אונטער

דעם איינפלוס פון דער איינגעוואַנדערטער בע־פעלקערונג, ספּעציעל פון די גריכען, האָבען זייע־רע האַנדעלס־מנהגים אויסגעבילדעט אַ סיסטעם פון אַלגעמיינעם האַנדעלס־רעכט.

ווען די רוימישע אימפּעריע האָט זיך צו־טיילט אין צוויי, די מערב־אימפּעריע און די מזרח־אימפּעריע, און דער מערב־טייל איז בע־זיעגט געוואָרען פון די באַרבאַרען, איז דער צענטער פון דעם וועלט־האַנדעל אַריבער אין קאָנ־סטאַנטינאָפּאָל. אַהין האָבען אָנגעהויבען צו קומען סוחרים פון דער גאַנצער וועלט, אפילו פון די ווייטע סקאַנדינאַווישע לענדער. די קאָנ־סטאַנטינאָפּאָלער מטבע איז אומעטום געווען גאַנגבאַר.

קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז געווען די הויפּט־שטאָדט פון דעם וועלט־האַנדעל ביז דער צייט, ווען די אַראַבער זיינען געוואָרען די פאָרטשריט־ליכסטע נאַציאָן פון דער וועלט. זייער האַנדעל האָט זיך פערברייט איבער גאַנץ אייראָפּאַ ביז די האַלב־ווייסטע און אונציוויליזירטע לענדער אַרום דעם באַלטישען ים. אַראַבישע געלד איז געוואָ־רען די מטבע פון דער גאַנצער וועלט. די אַרא־בער האָבען איינגעפיהרט צווישען די אייראָפּע־אישע פעלקער די היינטיגע ציפערן און דעם היינטיגען סיסטעם פון רעכענען אין צעהנדלי־גער (דעם דעציימאַל־סיסטעם). אַלע היינטיגע שפּראַכען האָבען אַריינגענומען אַ גאַנצע רייהע האַנדעלס־ווערטער פון דער אַראַבישער שפּראַך, ווי למשל: אַדמיראַליטעט, פרעגאַט, קאַבעל (קייבעל — אויף ענגליש), קאַראַוואַן, מאַגאַזין, טאַריף, יוואַוועליר א. א. וו. זייערע האַנדעלס־טראַקטאַטען מיט די קריסטליכע פעלקער האָ־בען איינגעפירט נייע האַנדעלס־פּרינציפּען אי־בער דער גאַנצער וועלט.

דער קאַמפּף צווישען דעם קריסטענטום און דעם מאַהאָמענדאַנערטום האָט געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָליע אין דער קאָמערציעלער ענט־וויקלונג פון אייראָפּאַ. דער האַנדעל פון ווענע־ציע, גענוא און אַנדערע איטאַליענער שטעדט איז אויסגעוואַקסען אין דער לאַנגער צייט בעת גרויסע באַנדעם קריסטליכע סאָלדאַטען און סתם אוואַנטוריסטען האָבען זיך געשלעפּט איבער גאַנץ אייראָפּאַ קיין ארץ ישראל אַריין, אום אָפּצונעהמען יעזוס קריסטוס'עס קבר ביי די מאַהאָמעדאַנער. די ענטוויקלונג פון דעם וועלט־האַנדעל האָט געפירט צו דער ענטוויקלונג פון אַלגעמיינעם האַנדעלס־רעכט.

אין דער צייט פון דער רוימישער אימפּעריע איז אומעטום געווען איין געזעץ פאַר אַלע ביר־גער צוגלייך. ווען די באַרבאַרען האָבען בע־זיעגט די רוימישע אימפּעריע און זיינען געוואָ־רען די בעלי בתים איבער איהר, האָבען זיי צו־בראָכען די איינינקייט פון דעם רוימישען רעכט. אונטער זייער מימשלת האָט זיך יעדע נאַציאָנאַליטעט, יעדער קלאַס געפיהרט נאָך זיין אייגענעם געזעץ. אין די איטאַליענישע שטאָדט־רעפּובליקען זיינען די קויפלייט געווען אַ בעזונ־דערער קלאַס און זיי האָבען געהאַט פאַר זיך זייערע אייגענע געזעצע. די אַלגעמיינע גע־ריכטען האָבען זיך געפירט לויט די כללים פון דעם קירכליכען רעכט, וואס איז געווען בעגרונ־דעט אויף דעם אַלטען רוימישען רעכט. די פּראָצעדור איז אָבער געווען צו פערפּלאַנטערט און צו לאַנג פאַר האַנדעלס־געשעפטען. דערי־בער זיינען איינגעפירט געוואָרען „מאַרק־גע־ריכטען", דאָס הייסט ספּעציעלע האַנדעלס־גע־ריכטען פאַר דעם קויפמאַנישען קלאַס.

מיט דעם וואוקס פון האַנדעל אויף דעם איי־ראָפּעאישען קאָנטינענט זיינען פון די מאַרקען אין געוויסע שטעדט, צוליעב זייער גינסטיגער געאָגראַפישער לאַגע, אויסגעוואַקסען אינטערנאַ־ציאָנאַלע יאַרמאַרקעס. דאָס רוב פון די גע־שעפטען וואָס האָבען געהאַט אַן אינטערנאַציאָ־נאַלען כאַראַקטער פלעגט מען מאַכען אויף די דאָזיגע יאַרמאַרקעס. די מטבעות פון די יאַהר־מאַרק־שטעדט זיינען אומעטום געווען גאַנגבאַר. מען פלעגט אַזוי צופּאַסען די צאַהלונגען, זיי זאָ־לען אויספאַלען אויף די יאַרמאַרקעס. די מאַרק־געריכטען וואָס זיינען אָרגאַניזירט געוואָ־רען ספּעציעל פאַר די יאַרמאַרקעס האָבען דורך דעם פערנומען אַ וויכטיגען פּלאַץ און האָבען זיך מיט דער צייט ענטוויקעלט אין אַלגעמיינע האַנדעלס־געריכטען. דיזע געריכטען האָבען ביסלעכווייז צוזאַמענגעבראַכט די מנהגים פון די קויפלייט אין אַ סיסטעם פון האַנדעלס־רעכט.

דער אייניגקייט פון די האַנדעלס־געזעצען האָט אויך פיעל געהאָלפען אין איינפיהרונג פון נאָטאַריוסען אין די מאַרק־שטעדט: אין זייער פּראַקטיקע האָבען זיי אויסגעאַרבייט אַלגעמיינע פאָרמען פון קאָנטראַקטען און אַן אַלגעמיינע גע־זעצליכע שפּראַך.

אין דעם ווייטערען גאַנג פון דער געשיכטע קומען מיר צו דער בילדונג פון דעם האַנזאַ־בונד פון האַנדעלס־שטעדט. דאָס איז געווען די צייט פון דעם פעאָדאַליזם, ווען אייראָפּאַ איז געווען צושפּאָלטען אין אַ סך קליניצקע מלוכה'לאַך. דער האַנזאַ־בונד פון אונאַבהענגי־גע שטעדט האָט געשאַפען די מעגליכקייט איינ־צופיהרען אַלגעמיינע איינהייטליכע פּרינציפּעגן פון האַנדעלס־רעכט און אינטערנאַציאָנאַ־לען אָפּמאַך.

אין יענער צייט, ווען יעדער פּיצינקער קיסר'ל האָט געמאַכט זיינע אייגענע מטבעות, האָט דער געלד־וועקסעל־געשעפט פערנומען זעהר אַ וויכטיגען פּלאַץ. דער געשעפט איז אָפט פערבונדען געווען מיט שוועריגקייטען. אין יענע צייטען האָבען די שטאַאַטסמענער נאָך ניט געוואוסט פון דעם היינטיגען מיטעל צו רויבען געלד אויף אַ געזעצליכען אופן ביי זייערע אונ־טערטאַנען — דורך דעם דרוקען פון פּאַפּירלאַך, וואָס מען גיט אַ נאָמען: „רובל", אָדער „דאָ־לאַר". ווען אַ קעניג איז געווען קורץ אין געלד,

פלעגט ער פשוט פעלשען זיינע אייגענע מטבעות, — ער פלעגט הייסען צומישען א העלפט קופער אדער בליי צו די זילבער אדער גאלד. פער־שטעהט זיך פלעגען פרעמדע סוחרים ניט ווע־לען אננעהמען קיין צאהלונגען אין געפעלשטע געלד, וואס איז ניט ווערטה געווען אין גאלד אדער זילבער די סומע וואס איז געווען אויסגע־שטעמפעלט אויף דער מטבע. צו דערזעלבער צייט אבער האט דער געזעץ געפאדערט, אז א גילדען זאל אנגענומען ווערען פאר א גילדען. חוץ דעם איז אפט געווען פערבאטען צו עקס־פארטירען גאלד און זילבער, כדי עס זאל בליי־בען מעהר אין דער היים. דיזע לאגע האט גע־שאפען דעם וועקסעל, — וואס מען רופט אין ענגליש א „דראפט". ווען א סוחר אין ווענע־ציע דארף איינצאהלען טויזענד דוקאטען צו א צווייטען סוחר אין אמסטערדאם, און א דרי־טער סוחר אין אמסטערדאם דארף איינצאהלען א פערטען טויזענד דוקאטען אין ווענעציע, טא פערשפארען זיי אריבערצושיקען זיך איינער דעם אנדערען די מטבעות איבער גאנץ איירא־פא: זיי בייטען זיך איבער מיט די ראליעס. — דער ערשטער סוחר אין ווענעציע צאהלט איין זיין לאנדסמאן (דעם פערטען) די טויזענד דאלאר וואס דער דריטער סוחר אין אמסטער־דאם איז איהם שולדיג, און יענער צאהלט איין דעם צווייטען ביי זיך אין דער היים, אין אמ־סטערדאם, די סומע וואס ער האט געדארפט קריגען פון דעם ערשטען סוחר פון ווענעציע. דא האט איהר דעם אנהויב פון דעם באנק־גע־שעפט. די „לאמבארדען", דאס הייסט די איינ־געבארענע פון לאמבארדיע (איצטער אן איטא־ליענישע פראווינץ), זיינען געווען געלד־וועקס־לער איבער גאנץ איירא־פא, און דעריבער האב־בען זיי געהאט די מעגליכקייט אויסצוגלייכען אויף דעם אופן די חשבונות צווישען די סוחרים פון דער גאנצער וועלט. דערביי האבען זיי שוין געקענט אננעהמען די געפעלשטע געלד נאך זיי־ער אמת'ן ווערטה אין גאלד אדער זילבער. פון דאנען שטאמט דער נאמען „לאמבארד סטריט" (דאס איז די גאס, וואו עס איז קאנצענטרירט דער באנק־געשעפט אין לאנדאן). און אנדער פאלק, וואס איז גוט צוגעפאסט געווען צו דעם געלד־וועקסעל און באנק־געשעפט, זיינען געווען די אידען, ווייל זיי זיינען געווען צושפרייט אי־בער דער גאנצער וועלט און האבען געהאט פער־זענליכע פערבינדונגען צווישען זיך אין פער־שיעדענע לענדער. פון דער טעטיגקייט פון די לאמבארדען און די אידען איז אויסגעוואקסען אן אלגעמיינעס האנדעלס־רעכט, אין דער צייט ווען די מנהגים און די געזעצע וואס האבען גע־גאלטען בנוגע צו קאנטראקטען צווישען דעם עולם בכלל זיינען געווען פערשיעדען אין יעדער מלוכה.

נאכדעם ווי קאנסטאנטינאפאל איז געפא־לען אין דעם יאהר 1453, און שפעטער ווען מען האט געפונען דעם וועג דורכ'ן ים קיין אינדיא און אמעריקא, זיינען שפאניען, פארטוגאל און פראנקרייך געווארען די האנדעלס־צענטרען פון דער וועלט. אין דעם זעכצעהנטען און זיבע־צעהנטען יאהרהונדערט איז די פראנצויזישע שטאדט ליאן געווען דער צענטר פון דעם באנק־געשעפט פאר מערב אייראפא. שפעטער האב־בען האלאנד און ענגלאנד פערנומען דעם אוי־בען־אן אין דעם וועלט־האנדעל. יעדע פון דיזע לענדער האט בייגעטראגען איהר חלק צו דעם אויפבויען פון אן אלגעמיינעם האנדעלס־רעכט.

דיזע אלע עלעמענטען זיינען צוזאמענגע־כראכט און אויסגעארבייט געווארען אין א סיס־טעם הויפטזעכליך פאר די לעצטע צוויי הונ־דערט יאהר, וואס האבען זיך אויסגעצייכענט מיט אזא אויסברייטונג פון האנדעל, וואס די וועלט האט פאר דעם קיינמאל ניט געזעהן. דאס האנדעלס־רעכט היינט צו טאג בעשטעהט שוין ניט פון מנהגים, עס איז א זאמלונג פון געשריע־בענע געזעצען, הגם די אינטערנאציאנאלע האנ־דעלס־בעציהונגען ווערען נאך היינט אויך רעגו־לירט דורך האנדעלס־מנהגים, וואו עס זיינען ניטא קיין האנדעלס טראקטאטען. אזוי לאנג ווי די מנהגים פון די סוחרים האבען געהערשט אומעטום, איז דאס האנדעלס־רעכט געווען כמעט דאסזעלבע איבער דער גאנצער וועלט. ווען די מנהגים זיינען פערעפענטליכט געווארען אין געזעצביכער, זיינען דערמיט געשאפען גע־ווארען געוויסע אונטערשיידען צווישען די האנ־דעלס־געזעצען פון פערשיעדענע לענדער. אבער די דאזיגע אונטערשיידען זיינען ריין פארמעליע, אויסערליכע. בעצם זיינען די געשריעבענע האנ־דעלס געזעצען פון די היינטיגע לענדער אלע געמאכט געווארען נאך א פאר מוסטער. אין דער ערשטער העלפט פון דעם ניינצעהנטען יאהרהונדערט האבען די געזעצגעבער אומעטום נאכגעפאלגט דעם פראנצויזישען געזעצבוך. נאך דעם פרייסיש־פראנצויזישען קריעג, ווען דאס נייע דייטשע רייך האט אויסגעארבייט איהר נייעם האנדעלס געזעצבוך, איז ער גע־ווארען דער מוסטער פאר די געזעצגעבער פון אנדערע לענדער.

דערפון קענט איהר זעהן, אז דאס האנדעלס־רעכט איז ניט דער פראהוקט פון ערגעץ איין לאנד, אדער איין צייט. אונטער דער השפעה פון די פערשיעדענע גרופען פון דעם קאפיטא־ליסטישען קלאס — פאבריקאנטען, סוחרים, באנקירען, עקספעדיטארס, — האט דאס האנ־דעלס־רעכט בעקומען אן אלוועלטליכען, אינטער־נאציאנאלען כאראקטער.

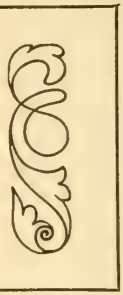

# דאָס גרויסע געווינס

א פאָלקסשפּיעל אין פיער אקטען.*

## פון שלום־עליכם.

Copyrighted, 1916, by S. Rabinowitz [Sholom Aleichem]

### דריטער אקט

### ערשטעס בילד

(א פאָדער־צימער, פערצויגען מיט אַ צווייטען פאָרהאַנג, אזוי אז ווי נאָר דאָס ערשטע בילד איז צו־ענדע, הויבט זיך באַלד אויף דער צווייטער פאָרהאַנג, און דאָס צווייטע בילד פון דריטען אַקט קאָן אָנהויבען צו געהן זיין וועג גלייך, אָהן אַנטראַקט. — דאָס פאָדער־צימער דארף זיין לאַנג גענוג, ענטהאַלט א טישעל מיט א שפּיעגעל, א הענגער און א קאָרב אויף שטעקלעך מיט שירעמס. א וואנד־זייגער און א פּאָר שטוהלען פון שטרוי. אויפ'ן פאָר־האנג א צוגעמאַכטע טיר, געמאָהלט. איינער אָדער צוויי אריינגאַנגס פון די זייטען. — ביי דער אויסגעמאָהלטער טיר שטעהט מענדעל דער משרת. נעבען איהם, אין א פּאָזע פון אונטערטעניגקייט, שטעהען ביידע שניידער־יונגען, מאָטעל קאַסאָי און קאָפּעל פאַלבאָן, ווישען זיך דעם שוויים, דינגען זיך מיט מענדעל דעם לאקיי, וואָס האַלט די הענד אין די קעשענעס, קייעט און זעהט אויס, ווי א מענש, וואָס האָט א סך צו זאָגען.

מענדעל. ווי איהר זעהט מיך א שווימענדיגען, ביי איין אַנדערען וואָלט איך ניט גענומען פאר אזא זאך — איהר זאָלט מיר אָנשיטען אָט די שטוב מיט גאָלד. און ערשט נאָכדעם וואָלט איך איהם געגעבען דעם וועג. וואָרום... וואָרום איהר ווייסט גאָרניט, וואס פאר א שטרענגער בעל־הבית דאָס איז! (ביידע יונגען איבעררעשט.)

מאָטעל קאַסאָי. שימעלע סאראָקער א שטרענגער בעל־הבית? איהר טרייבט קאַטאָוועס!

קאָפּעל פאַלבאָן. איהר מאכט פון אונז חוזק!

מענדעל דער לאָקיי. חוזק? לאָז יענעם אויסוואכסען א חוזק אויף דער נאָז! ער האָט מיר אָנגעזאָגט אפשר טויזענד מאָל, אז א איד פון א גאנץ יאהר, וואָס געהט ניט רייך אָנגעטהאָן, זאָל ניט אריבערטרעטען די שוועל... און טאָמער א בעל־מלאכה, למשל, א שניידער — זאָל איך איהם טרייבען האלז אין נאקען! (ביידע יונגען שטוינען).

מאָטעל קאַסאָי (צום חבר). וואָס זאָגסט דו דערויף? וואָלסט זיך גש־גלויבט, אשטייגער?

קאָפּעל פאַלבאָן. א מענטש בייט זיך. בעקומט מען געלט, ווערד מען א בורזשוק גלייך מיט אַלע בורזשוקעס.

מאָטעל קאַסאָי (נעמט ארויס דאָס בייטעלע, קראצט ארויס אַ מטבע, גיט אי־בער דעם לאָקיי). נאַט אייך, לאָז שוין זיין, ווי איהר זאגט...

קאָפּעל פאַלבאָן. אבי געהט און רופט זי ארויס אהערצוצו.

מענדעל דער לאָקיי (בעטראכט די מטבע, בעהאַלט אין קעשעני). איז וועמען, זאָגט איהר, זאָל איך ארויסרופען? נאָר זי, די באַרישני, הייסט עס, צי...?

מאָטעל קאַסאָי. נאָר זי. נאָר זי.

קאָפּעל פאַלבאָן. קיין אַנדערען דארף מען ניט!

מענדעל דער לאָקיי. און וואָס זאָל איך איהר זאָגען?

מאָטעל קאַסאָי. זאָגט איהר, אז צוויי בחורים ווארטען אויף איהר, דארפען איהר זאגען נאָר צוויי ווערטער.

קאָפּעל פאַלבאָן. ניט גלאַט בחורים, נאָר בחורים, וואס האָבען גע־ארבייט מיט איהר דריי יאָהר ביי איין טיש.

מענדעל דער לאָקיי (קייעס, בעטראַכט זיך). ניין. בחורים אליין טויג ניט. מאַלע וואָסערע בחורים ס'איז דאָ אויף דער וועלט! מע דארף האָבען נע־מען! נעמען דארף מען!

מאָטעל קאַסאָי. ווייבאלד אזוי, טאָ זאָגט איהר: מאָטעל קאַסאָי און קאָפּעל פאַלבאָן דארפען אייך זעהען.

קאָפּעל פאַלבאָן. אויף צוויי ווערטער, נישט מעהר.

מענדעל דער לאָקיי (חזר'ט). מאָטעל פאַלבאָן און קאָפּעל קאַ־סאָי, מאָטעל פאַלבאָן און קאָפּעל קאַסאָי.

מאָטעל קאַסאָי (פערריכט איהם). ניט מאָטעל פאַלבאָן און קאָפּעל קאַסאָי, נאָר פערקעהרט.

קאָפּעל פאַלבאָן. מאָטעל קאַסאָי און קאָפּעל פאַלבאָן.

מענדעל דער לאָקיי. אהא! און דאָס וואָרט „בחורים" מוז געזאָגט ווערען נעפּרעמענאָ? (ביידע בחורים הויבען אָן צו ווערען נערוועז).

מאָטעל קאַסאָי. דערווייל געהט דאָך ביי אייך אוועק די צייט.

קאָפּעל פאַלבאָן. און עס קאָן אָנקומען ער אליין...

מענדעל דער לאָקיי. פאַר איהם האָט קיין מורא ניט — ער איז גאָר ניטאָ אין דערהיים. געגאַנגען שפּאַציערען, געמאַכט א געשעפט, א גוואַלדאָוונע געשעפט! אוועקגעקויפט אַלע טרעיאַטערס, וואָס אין שטאָדט! אַלע טרעיאַטערס וועלען שוין איצט זיין אונזערע... אז איהר וועט וועלען געהן אין טרעיאַטער, דארפט איהר פריהער אָנקומען צו אונז. (ביידע בחורים קוקען זיך איבער). און מיר, אז מיר'ן וועלען, וועלען מיר אייך אריינלאָזען, און אז מיר'ן ניט וועלען, וועט איהר א ברירה האָבען שטעהן אין דרויסען... איהר שפּיעלט זיך מיט אונז? (זעהט, אז די בחורים ווערען ניט נתפּעל פון דעם, פרובט ער ווייטער). דאָס ווייסט איהר, אז מיר זענען רייכער פון די פיינערס? זיי שלאָגען אונז אָפּ די טירען... פריהער האָבען זיי געשיקט צו אונז דעם שדכן דריי מאָל א טאָג... דערנאָך זענען זיי אליין געקומען... אלץ צוליעב'ן שידוך... זיי געהען אויס... זיי זענען גאָר די כפּרה נאָך אונזער באַרישני! און זייער בנ'אָק — ביז אהער! (ווייזט אויף די אויהערען). נעמט איין א מיתה משונה! און זי אין איהם — אויך פערליאַפּעט.

מאָטעל קאַסאָי. פערליעבט?

קאָפּעל פאַלבאָן. שוין לאַנג? פון ווען אָן?

מענדעל דער לאָקיי. פון ווען אָן — ווייס איך ניט. נאָר ס'איז טאָג ווי נאַכט ביי זיי קוצעניו־מוצעניו, אָדער ער צו איהר, אָדער זי צו איהם, און נאָר געקאָצקיט זיך, און נאָר געסמאָצקיט זיך... איז ווי אזוי זאָל איך איהר זאָגען? צוויי בחורים — קאָטעל פאַסאָי, מאָפּעל פאַלבאָן? טפו! איך האָב מיך פארפּלאָנטעט איבער אייך! אז איהר דרעהט מיר א מח!...

מאָטעל קאַסאָי. זאָגט ניט קיין נעמען; זאָגט נאָר „צוויי בחורים" — און א סוף!

קאָפּעל פאַלבאָן. אבי איין עק זאָל עס האָבען!

מענדעל דער לאָקיי. ביי מיר האָט איהר גע'פּועל'ט. איך געה. נאָר טאָמער מאַכט זיך, עס קומט אָן אהער די חלירע...

מאָטעל קאַסאָי. וואסער חלירע?

קאָפּעל פאַלבאָן. ער מיינט אודאי עטי־מעני'ן.

מענדעל דער לאָקיי. וואָסער עטי־מעני? עטי־מעני פארגעסט! זי הייסט שוין ניט עטי־מעני, נאָר ערנעסטינע יעפימעוונע. (געהט און קעהרט זיך אום צוריק). זיצט דערווייל אָט א דאָ א, אָדער אָט א דאָ. (בעזעצט זיי, געהט און קייעט און חזר'ט). מאָקעל פאַסאָי, פּאָטעל פאַלבאָן, קאָטעל פאַסאָי, מאָפּעל פאַלבאָן... (אָפּ. ביידע שניידער־יונגען זעצען זיך אוועק פאַרזיכטיג אויף די שטרויענע שטוהלען, רעדען צווישען זיך שטיל).

מאָטעל קאַסאָי. א מאָדנער לאָקיי!

קאָפּעל פאַלבאָן. עפּיס א חושים! (פּויזע).

מאָטעל קאַסאָי. ווער וועט אָנהויבען פריהער, איך צי דו?

קאָפּעל פאַלבאָן. הויב דו אָן פריהער, דערנאָך וועל איך.

מאָטעל קאַסאָי. ס'וועט קומען צו עפּיס, וועסט דו אויסהאַפּען פריהער.

קאָפּעל פאַלבאָן. איך וועל ניט האַפּען. פון וואָס ווילסט דו אָנ־הויבען?

מאָטעל קאַסאָי. איך וועל אָנהויבען אַזוי... (שטעהט אויף, הוסט זיך אויס, רעפּעטירט מיט א ציטערדיגער שטימע). „דאָס, וואָס מיר זענען געקומען, ביילקע, דאָס, וואָס האָט אונז געבראַכט אַהער, געהער זיך ניט אָן מיט קיינעם"...

קאָפּעל פאַלבאָן. „נאָר מיט אייך אַליין".

מאָטעל קאַסאָי (צום חבר). נו, דו ווילסט רעדען, רעד דו! (זעצט זיך אונעק).

קאָפּעל פאַלבאָן. ניין, רעד דו, רעד!

מאָטעל קאַסאָי. וואס זשע שלאָגסט דו מיך איבער? (שטעהט אויף, הוסט זיך אויס, לעגט אונעק די האַנד אויפ'ן האַרצען, רעפּעטירט ווייטער). „דאָ האַנדעלט זיך נאָר וועגען אייך, ביילקע, וועגען אייער גליק, וועגען אייער גורל אויפ'ן גאַנצען לע־בען. ס'איז ניט אונזער עסק זיך אריינמישען אין פרעמדע געשעפטען — מיר ווייס־סען דאָס. נאָר מיר האָבען זיך ניט געקאָנט איינהאַלטען מעהר, ווייל מיר זענען גע־וואוירע געוואָרען, אז איהר פערבינדט זיך, אָדער אנדערע פערבינדען אייך אויפ'ן גאַנ־צען לעבען מיט א מענטשען, וואָס איז אייך ניט ווערטה... ניט ווערטה צו זיין מיט אייך אונטער איין דאַך, צו עטעמען מיט אייך איין לופט..."

קאָפּעל פאַלבאָן. גוט געזאָגט!... און אז זי וועט דיך א פרעג טהון: אקעגען וואָס איז דאָס געקומען צו רעד?

מאָטעל קאַסאָי. וועל איך איהר זאָגען דעם גאַנצען אמת, אזוי ווי מיר האָבען זי ביידע ליעב שוין פון ווייס איך ווען אָן, מיר געהען אויס...

קאָפּעל פאַלבאָן. מיט לייב און לעבען! (הערט זיך צו מיט איין אויער). שאַ! מיר האַכט, זי געהט...

מאָטעל קאַסאָי (הערט זיך צו). ווער? ביילקע? (פערשפּילעט זיך אויף אלע קנעפּלאַך, גרייט ארויסצוטרעטען, הוסט זיך אויס. עס קומט אָן ביילקע. די יונגען געהען אקעגען).

ביילקע (ציהט זיי אויס ביידע הענד). גוט, וואס איהר זענט געקומען! גאָט אליין האָט אייך געבראַכט!... וואו זענט איהר געווען ביז אהער? כ'האָב שוין אלע אויגען ארויסגעקוקט אויף אייך! איך האָב שוין פאַרלוירען די האָפענונג...

מאָטעל. וואָס ווייסט איהר, ביילקע, נשמה'ניו, די צרות וואס מיר האָבען?

קאָפּעל. מע לאָזט דען צו צו אייך?

ביילקע. ווער?

מאָטעל. אָט דער שומר ישראל אייערער!

ביילקע. אך! וואס ווייסט איהר, וואס פאַר א שטוב ס'איז געוואָרען! און מיינע צרות האָבען דען א שעור?!

מאָטעל. מיר שלאָגען זיך צו אייך שוין פון ווייס איך ווען שלאָגען מיר זיך...

קאָפּעל. ווי דורך אייזערנע מויערען...

מאָטעל (צו קאָפּעלען). שלאָג זשע מיך ניט איבער! (קאָפּעל ווערד אנשווי־גען). מיר האָבען אייך געוואָלט זאָגען... איהר ווייסט ניט, ווי אזוי איהר זענט אונז טייער, אונז איינגעבאַקען אין האַרצען!...

קאָפּעל. ווי א שוועסטער! ווי איין אייגענע שוועסטער!

ביילקע. ניט דאָס... ניין... ניט איצט איז די צייט דערויף... איצט דאַרף מען מיך ראַטעווען.

מאָטעל. מיר זענען גרייט פאַר אייך אויף אלעסדינג!

קאָפּעל. אין פייער און אין וואַסער!...

ביילקע. אָט, אָט, אָט! אָט דאָס איז דער עיקר! איהר דאַרפט מיר העלפען זיך ראַטעווען פון דאַנען, ארויסראַטעווען פון דער דאָזיגער שטוב! איהר ווייסט ניט וואס פאַר א שטוב ס'איז געוואָרען! און וואס פאַר א מענטש דער טאַטע איז געוואָרען! זינט ער האָט אויסגענומען דאָס גרויסע געווינס איז איהם ניט צו דער־קענען! איך האָב איהם קיין מאָל ניט געזעהען אזוי אין כעס... איצט — א מינדסטע זאַך ווערד ער אויפגערעגט מיט סכנות! לאָזט קיין וואַרט ניט רעדען! קיין קאָפּ ניט אויפהויבען! און דער עיקר — ער וויל מיך פאַרשלייערען פאַר אָט אָ דעם אָ... (פער־שמעלט זיך).

מאָטעל. מיר ווייסען! מיר האָבען שוין געהערט! מיר ווייסען אלסדינג!...

קאָפּעל. אָט דער בורזשוק? — ניט דערלעבען זאָל ער!...

ב י י ל ק ע . ער איז דאָ געווען ניט לאַנג... זיי זענען דאָ אַלע געווען... געבעטען אונז צו זיך... צוגעזאָגט, אַז מיר'ן זיין... האָב איך אבער געזאָגט דערנאָך, אַז איכ'ל ניט זיין — האָט דער טאַטע אונז אָפּגעשפּילט אַ וויוואַט — ס'איז געווען אלסדינג: געשרייען און טרעהרען און וואס איהר ווילט... נאָר איך האָב זיך אוועקגעשטעלט איין מאָל פאַר אַלע מאָל — ניין און ניין און ניין! וואס בין איך? עפּיס אַ קוקלע, וואס איכ'ל זיך לאָזען קויפען, צי פאַרקויפען?...

מ אָ ט ע ל . אָ ו ן ק אָ פּ ע ל (ביידע). גערעכט!... זעהר גערעכט!

ב י י ל ק ע . איך וועל ניט געהן! — איך וועל ניט געהן אין ערגיין!... איכ'ל אנטלויפען פון זיי! איכ'ל לויפען אין דער וועלט אריין — וואוהין די אויגען וועלען מיך טראגען! דעם דריטען טאָג אַ שטיקעל ברויט — אַבי ניט... (פערשטעלט זיך מיט ביידע הענד דאָס פּנים, וויינט שטיל).

מ אָ ט ע ל . ביילקע! נשמה'ניו! האַרצעניו! וויינט ניט! מיר'ן אויך העלפען!

ק אָ פּ ע ל . אין פייער און אין וואַסער!

ב י י ל ק ע (אויפגעלעבט). וועט איהר מיר העלפען? איך האָב געוואוסט, אַז איהר וועט מיר קומען צו הילף!... איך וויל זיי אָנלערנען... טאַקי מיין טאַטען מיט מיין מאַמע וויל איך אָנלערנען!... איך וויל זיי אָנשרעקען! מאַכען אַ סקאַנאַדל!... אנטלויפען! אין מיטען נאַכט אנטלויפען!... ניט ווייט, אין דער צווייטער שטאָדט, אין דער ערשטער סטאַנציע — נאָר אנטלויפען!... אוי, וועלען זיי זיך איבערשרעקען! אוי, וועלען זיי מיך זוכען! — דעמאָלט וועל איך אויספיהרען אַלץ וואס איכ'ל וועלען!...

מ אָ ט ע ל . אוי, לעבען זאָלט איהר, ביילקע, וואס פאַר אַ חכמה איהר זענט!

ק אָ פּ ע ל . קלוג ווי די וועלט!

ב י י ל ק ע . וועט איהר מיר העלפען לויפען?

מ אָ ט ע ל . אָ ו ן ק אָ פּ ע ל . ווען?

ב י י ל ק ע . חאָטש אפילו היינטיגע נאַכט!... זיי וועלען אוועק געהן אהין, איך וועל בלייבען אליין... וועט איהר זיין גרייט אָט דאָ אונטער מיין פענסטער (ווייזט מיט דער האַנד). איהר דאַרפט צוגרייטען אַ פוהר... און איהר דאַרפט דאָך געלד. (נעמט זיך צו דער קעשעניי).

מ אָ ט ע ל . אָ ו ן ק אָ פּ ע ל (ביידע). וואָס געלד? ווער געלד? מע דאַרף ניט — מיר האָבען געלד!...

ב י י ל ק ע . געדענקט זשע, ווי באַלד זיי געהען אוועק עפען איך דאָס פענסטער... אוי! די מאַמע געהט! (טהוט זיך אַ ווארף אין איין זייט, פון דער אנדערער זייט קומט אָן עטי־מעני. ביידע בחורים בלייבען ווי געלעהמט).

ע ט י ־ מ ע נ י (בעטראַכט זיי). זעה נאָר! קאָפּעל? מאָטעל? אודאי צו מיין מאַן? וואָס זשע מאַכט איהר? ביי וועמען ארבייט איהר? פאַר וואס זיצט איהר ניט? ממה נפשך, אַז איהר זענט שוין דאָ, מעגט איהר דאָך זיך צוזעצען אויף אַ ווייל... איהר ווילט זעהען מיין מאַן? היינט קאָנט איהר איהם ניט זעהען... מאָרגען אויך ניט... איבערמאָרגען אויך ניט... מחמת ער איז תמיד זעהר באַשעפטיגט. ער האָט געמאַכט אַ קאָנטראַקט מיט אַ גאַנצער קאָמפּאַניע דאָרטען... אַ געשעפט. אַ גרויס געשעפט. זעהר אַ גרויס געשעפט!...

מ אָ ט ע ל ק אַ ס אָ י . יאָ, מיר ווייסען.

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן . מיר האָבען שוין געהערט.

ע ט י ־ מ ע נ י . וואָס האָט איהר געהערט?

מ אָ ט ע ל ק אַ ס אָ י . אַז רב שמעון האָבען געמאַכט אַ גרויס געשעפט.

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן . אוועקגעקויפט די גאַנצע שטאָדט...

מ אָ ט ע ל ק אַ ס אָ י . מיט אַלע טעאַטערס...

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן . און מיט אַלע האָטעלען...

ע ט י ־ מ ע נ י (איבערראַשט). ווער האָט דאָס אייך געזאָגט?

מ אָ ט ע ל ק אַ ס אָ י . אַלע זאָגען!

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן . די גאַנצע שטאָדט!

ע ט י ־ מ ע נ י . די גאַנצע שטאָדט?

מ אָ ט ע ל ק אַ ס אָ י . פון איין עק ביז'ן אנדערען.

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן . עס קאָכט, ווי אַ קעסעל!

ע ט י ־ מ ע נ י . קאָכען זאָל זיי אין האַרצען און אין בויך! פון וואַנען ווייסען זיי שוין אַזוי גיך? אפּנים, דער שדכן האָט צעפּויקט — אָט אַ לאַנגע צונג!... איז

קאָנט איהר איהם, מיין מאַן הייסט עס, איצטער ניט זעהען. נאָר אויב איהר דארפט איהם שטאַרק האָבען, קאָנט איהר זאָגען מיר.

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י . מיר דארפען גאָרנישט ניט.

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן . מיר זענען אריינגעקומען גלאַט אזוי.

ע ט י־מ ע נ י . צו־גאַסט, הייסט עס? מהכיתיתי. זעהר שען פון אייך. אַנ־קוקען קאָן איך נישט אָט א יענע אָ, די קבצנים, די שלעפּערס, גאָט זאָל ניט שטראָ־פען פאַר די רייד, וואָס וויפיעל מע גיט זיי און וויפיעל מע טהוט זיי, איז זיי קאַרג, ווי אין א לעבעריגען זאַק... האָט איהר הייסט עס, אלסדינג? עס טהוט מיר הנאה! און ס'איז זעהר פיין פון אייך, וואס איהר פארגעסט נישט אייערע אלטע בעלי־בתים. קומט אריין אמאָל. ווייסט איהר ווען? אם ירצה שם, יום טוב... (ביידע בחורים קו־קען זיך איבער, שטעהען אויף). דעמאָלט וועט מיין מאַן זיין פריי... נאָר איהר זאָלט ניט רעדען מיט איהם פון דעם, וואס ס'איז געווען אמאָל. ס'איז איהם ניט איינגעענעה־מען... איהר פערשטעהט דאָך, קיין פינגער אין מויל דארף מען אייך ניט אריינלע־גען — איהר'ט איהם אָפּבייסען... (די בחורים רוקען זיך מיט'ן הינטען צו דער טיר, ווישען זיך דעם שווייס). געהט געזונטערהייד און זייט געזונט. געדענקט זשע, למען השם, יום טוב, אם ירצה שם, וועט איהר זיין אָנגעלעגטע געסט. איך וועל אייך מכבד זיין מיט ווישניק און מיט איינגעמאַכטס... געהט געזונט. זייט געזונט! (עטי־מעני געהט אָפּ רעכטס. די שניידער־יונגען נעמען זיך לינקס און אקוראט ביי'ם אריינ־גאַנג בעגעגענען זיי זיך מיט ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר , וואָס קומט אָן פון גאַס מיט'ן אויבער־ראָק און מיט'ן שטעקעל).

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר . א! ברוך הבא, געסט! וואָס טהוט איהר דאָ אין מיטען מיטוואָך שבת־צו־נאַכטס? און פאַר וואָס זעהט מען אייך ניט די גאַנ־צע צייט? וואס באהאלט איהר זיך? עמך — אונזער פאָלק, שער און אייזען...

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י . צו אייך צוטרעטען איצט איז ווי צו א קייסער! מיר זענען דאָ געווען וויפיעל מאָל, לאָזט ער אונז ניט צו.

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר . ווער?

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן . אָט דער ביינברעכער, דער משרת.

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר . וואָס האָרכט איהר איהם? איהר געהט גלייך! איהר זענט דאָך פון מיינע לייט — עמך!...

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י . און ער זאָגט, אז איהר האָט איהם אָנגעזאָגט, אז טאָמער קומט צו געהן א שניידער זאָל מען איהם געבען האַלז און אַקען...

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן . בשם אלקי ישראל — צו אַלדע שווארצע יאָהר!

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר (אויסער זיך). איך האָב אזוי געזאָגט? איך? (האַפּט דאָס גלעקעל און קלינגט ווי אויף א שרפה. עס קומט צולויפען ניט טוידט ניט לעבעדיג עטי־מעני).

ע ט י־מ ע נ י . ווער קלינגט דאָס? (דערזעהט די בחורים). איהר זענט נאָך דאָ? (די יונגען ווילען זיך ארויסרוקען. שימעלע האַלט זיי צו).

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר . דאס האָב א י ך געקלונגען... וואו איז ער ערגיץ דער שענער לאקיי, דער ליז, דער שמינדער בגיץ?...

ע ט י־מ ע נ י . וואס איז דען? וואס דארפסטו איהם?

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר . דארפען דארף איך איהם אויף טישטשע כפּרות! איך האָב איהם נאָר געוואָלט געבען א וויסטען, א פינסטערען סוף — ער זאָל מיר אויפהערען טרייבען מענטשען פון שטוב! (צו די יונגען) וואס זשע מאַכט איהר עפּיס גוטס? שוין לאַנג פערבענגט זיך נאָך אייך... פאָרט געארבייט ביי איין וואַרשטעק אזא צייט... קומט אריין, וועלען מיר אביסעל זיצען, שמועסען, נעמען צי קאַפּלעך עמך...

ע ט י־מ ע נ י . משוגע מיינע שונאים! ווער וועט דיך לאָזען אצינדערטאָ אפילו א טראַפּען צו די ליפּען? האָסט פארגעסען, אז אָט בעדארפען מיר גרייטען זיך צו אזא וויזיט?... (א קוק אויפ'ן זייגער) און ס'איז טאַקע צייט אָנהויבען אָנ־צוטהון זיך... מאָטעל און קאָפּעל וועלען קיין פאַראיבעל ניט האָבען — זיי זענען היימישע מענטשען — זיי וועלען בעסער אריינקומען איין אַנדערש מאָל....

מ אָ ט ע ל  א ו ן  ק אָ פּ ע ל (צופריעדען, ביידע אינאיינעם). בעסער איין אַנדערס מאָל.

ש י מ ע ל ע  ס אַ ר אָ ק ע ר (ציהט זיי אויס די האַנד). פערגעסט זשע ניט דעם זיי געזונט און קומט אריין שבת... נאָר געהט גלייך. פרעגט ניט קיינעם. קוקט ניט אויף דעם גיהנם־שמש, וואס ביי דער טיר. אז ער וועט אייך ניט צולאָזען, זאָלט

איהר איהם ווייזען, ווער איז עמך!... (ביידע יונגען אָפּ אין איין זייט. שימעלע אָפּ אין דער צווייטער זייט. עטי־מעני קלינגט אין גלעקעל. עס קומט ארויס י ו נ כ ב ד די מויד.)

ע ט י־מ ע נ י. אָט דאָ אָ, זעהסט דו, געה, ברענג די באַרשט, קעהר אויס, רוים אויף און מאַך, ס'זאָל זיין ריין.

י ו נ כ ב ד ד י מ ו י ד (קוקט זיך איין). אוואו? דאָ איז, דאכט זיך, גע־נוג ריין! וואָס זאָל איך דאָ קעהרען? וואס זאָל איך רוימען?

ע ט י־מ ע נ י. מויד! מע זאָגט דיר, זאָלסט רייניגען — דאַרפסט דו ריי־ניגען! האָסט דאָך געזעהען צוויי שלים־מזל'ען זענען דאָ נאָר־וואָס געזעסען, אָנ־געפּאַסקודעט מיט זייערע שטיוואַלעס — שטעלט זי זיך אוועקעט פרעגען שאלות וואו און וואס! (י ו נ כ ב ד די מויד קנייטשט מיט די פּלייצעס, געהט אָפּ. עס קומט אָן ב י י ל ק ע, דעם קאָפּ פערבונדען מיט א ווייסע פעטשיילע).

ב י י ל ק ע (האַלט זיך ביים קאָפּ). וואס איז דאָ פאר א קלינגעריי?

ע ט י־מ ע נ י. דאָס האָב איך געדופען די מויד אהער... (אונרוהיג) וואס האַלסטו זיך ביים קאָפּ, טאָכטער?

ב י י ל ק ע. גאָר ניט, מאַמע, ס'וועט איבערגעהן...

ע ט י־מ ע נ י (נאָך מעהר אונרוהיג). פיהלסטו ניט קיין פיבער הס וחלילה? א קעלט אין לייב?

ב י י ל ק ע. קיין פיבער ניט, נאָר אזוי אביסעל קאַלט...

ע ט י־מ ע נ י. פיהלסטו ניט ס'זאָל דיר ברעכען די ביינער? אדער ס'זאָל חלילה שטעכען אין א זייט?

ב י י ל ק ע. די ביינער זאָלען ברעכען — דאָס ניט. נאָר אין דער זייט שטעכט אביסעל...

ע ט י־מ ע נ י (פערברעכט די הענד). וועה איז מיר — ס'איז די פלענציע! (עס קומט ארויס פון שטוב ש י מ ע ל ע מיט א ווייס העמד אריבער די הויזען, האַלט זיך ביים קאָלנער).

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (דעם קאָפּ ארויף, זעהט ניט די טאָכטער). עטי־מעני — טפו! מיין איך ערנעסטינע יעפימעווגע! וואו ביזטו? וואס פאר א מין העמד האָסטו מיר צוגעגרייט? מיט א קאָלנער אויף דערוואַכען צו ווערען? עס שפּאַרען מיר ארויס די אויגען פון קאָפּ! חאָטש טהו זיך אָן א מעשה! חאָטש שריי עמך!

ע ט י־מ ע נ י. געה, טהו אויס, וועל איך דיר געבען איין אנדער העמד. וואס דארף מען שרייען?

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (האַלט זיך ביים האַלז). דיר איז גרינג צו זאָ־גען איין אנדער העמד! ניט אהין ניט אהער — א ריינער עמך!... (דערזעהט די טאָכטער) וואס איז דאָס? דעם קאָפּ פערבונדען?

ע ט י־מ ע נ י. דאָס קינד איז ניט געזונט. זי האָט פלענציע...

ב י י ל ק ע. צו דער אינפלוענצי איז נאָך ווייט... אביסעל ניט געזונט...

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (פערגעסט אינ'ם קאָלנער). וואס זשע שווייגט מען? פאר וואס לעגסטו זיך ניט צו? לאָז מען שיקען נאָכ'ן דאָקטאָר! (קלינגט).

ב י י ל ק ע. צו וואס? מע דארף ניט. ס'וועט איבערגעהן אזוי... איך וועל זיך צולעגען — טאָמער וועל איך זיך איבערשלאָפען... מיך ניט וועקען...

ע ט י־מ ע נ י. לעג דיך צו, שלאָף געזונט, מ'עט דיך ניט וועקען... (ביילקע אָפּ).

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (בעאונרוהיגט, צום ווייב). אפשר וואָלטען מיר פאָרט געשיקט נאָכ'ן דאָקטאָר? (עס קומט אָן מ ע נ ד ע ל) געה, מענדעל, טהו א שפּרונג אויף איין פוס, ברענג אהער דעם דאָקטאָר.

ע ט י־מ ע נ י. לאָז שוין זיין שפּעטער, אז מיר'ן קומען פונ'ם וויזיט, איצ־טער לאָז זי בעסער שלאָפען... (צו מ ע נ ד ל ע ן) מע דארף ניט רופען דעם דאָק־טאָר. (מענדעל בלייבט שטעהן).

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. טאָמער וואָלטען מיר אָפּגעלעגט דעם וויזיט אויף איין אנדערס מאָל?

ע ט י־מ ע נ י. ביי מיר האָסטו גע'פּועל'ט... איך דארף דעם וויזיט אינגאנצען אויף כפּרות...

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. וואָס הייסט? נו, און דער שדוך? געהאָ־

דעוועט, געשלאָגען זיך קאָפּ אָן וואנט, געאַקערט מיט דער נאָז די ערד. געקומען צום רעכטען שפּיץ, קאָזט זיך אויס עמך!...

ע ט י־מ ע נ י. וויבאלד אזוי, געה זשע טהו זיך אָן! (עס קומט אן יובבד די מויד מיט א באַרשט, מיט א פלעדערווייש און מיט א נאַסע שמאַטע) זעה נאָר, א מויד! מע האָט איהר געזאָגט אביסעל צוקערען, איז זי געקומען מיט׳ן גאנצען קלאַפּערגעצייג!

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. איז וואס זשע זאָגסטו? זאָל מען ניט שיי־קען נאָכ׳ן דאָקטאָר? (צום משרת) ווארט אויס א ווייל! (צום ווייב) טאָמער איז דאָס טאקי אינפלוענצע?

ע ט י־מ ע נ י. האָסט דאָך געהערט, אז דאָס קינד וויל שלאָפען... זי האָט געבעטען מע זאָל זי ניט וועקען.

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. נע מאַלע באַבא חלאָפּעטי — זיך געקויפט ריכאָ נע מפטיר... צו וואס האָט מיר געטויגט דער גאנצער טאַרעראַם מיט׳ן גאנצען עמך? (אָפּ, אין שטוב אריין. נאָך איהם ע ט י־מ ע נ י. — מ ע נ ד ע ל דער לאקיי און י ו ב ב ד די מויד קוקען זיך איבער אָהן ווערטער, חאפּען זיך מיט די הענד ביי די זייטען און פערגעהען זיך אין א לאנגען געלעכטער, וואָס געהט אלע מאָל העכער, קרעש־טשענדאָ. — עס ווערד אויף א ווייל אויסגעלאָשען דאָס ליכט; אין דעם אויגענבליק ווערד פערשוואונדען די דעקאָראַציע און עס ענטשטעהט דאָס צווייטע בילד פונ׳ם דריטען אפט אָהנאונטערבראכען.—)

## דריטער אקט.

## (דאָס צ ו ו י י ט ע ב י ל ד)

(א נגידיש הויז. — א שען־בעלייכטער זאל. — דער בעל־הבית, רב אשר פיין, א פערפונדעוועטער גביר, א איד מיט א בייכעל און מיט א ליסינע, א גרויסער שווייגער, לאָזט נישט ארויס די ציגאר פון מויל, זיצט ארום א גרין טישעל מיט דריי געסט און מע מאַכט א פּרעפּעראַנסעה. די איבעריגע אריסטאָקראַטיישע געסט זיצען ארום די שפּיעלער, קוקען אריין אין די קאָרטען מיט גרויס אינטערעס. פון די שפּיעלער הערען זך נאָר איינצעלע ווערטער מיט פּויזען: „זיעבען פּיק“... „פּאַס“... „זעכס טרעף“... „פּאַס“... „פּאַס, פּאַס“... — ביי א צווייטען טיש, אויף וועלכען עס ליגען אלערליי אלבומען, גרויסע און קליינע, זיצט די מ א ד א ם פ י י ן, פונקט דער היפּך פון איהר מאן: א גרינע, א דארע, נאָר איינגעטונ־קען אין ברוליאנטען, מיט איהרע געסט, די ווייבער פון די אריסטאָקראַטען, — אלע אויס־געפּוצט און בעהאַנגען מיט ציערונג. די דאמען זיצען סטאַטעטשנע, ווי אמת׳ע אריסטאָ־קראַטקעס, בהעטערען די אלבומען. נאָר א פּאר פון זיי זיצען פון ביידע זייטען ביי דער מאַדאַם פיין און פיהרען מיט איהר א געשפּרעך אין א האַלבער שטימע. די איבעריגע דא־מען, וואָס זענען פערטיעפט בהומר׳שט אין די אלבומען, תערען זיך צו צום געשפּרעך מיט איין אויהער און קוקען זיך איבער צווישען זיך פיעלדייטיג, מאַכען דערביי מאָדנע גרימא־סען. — ק אָ ל ט ו ן, י ע פ י ם פּ אַ נ ט ע ל ע מ אָ נ אָ ו ו י ט ש, האָט זיך צולויעב דער שמחה, וואָס ביי די פיינס, אָנגעטהאָן גרויסארטיג, אין א פראַק מיט א ווייסען שניפּס און מיט ווייסע הענטשקעס, און גענומען אויף זיך די ראָלע פון איין אָבער־אויפזעהער, וואָס בעדיענט די געסט נישט אלס דיענער, חלילה, נאָר אלס גוטער פריינד פונ׳ם הויז. ער האַלט זיך פון דער ווייטען, נאָר גדול׳דיג, מעשה אופּראַוולוישטשי, וואָס האָט צו שאפען איבער אלעמען און איבער אלץ. — ס אָ ל אָ ו ו י ט ש י ק דער שדכן איז אויך דאָ: אָנגעטהאָן יום־טוב׳דיג, שיינט, זיצט ניט איין אויף איין אָרט.—)

מ א ד א ם פ י י ן. מע דארף ניט זיין שעהן, מע דארף ניט זיין קלוג; מע דארף נאָר האָבען גליק.

ע ר ש ט ע ד א מ ע. אקעגען וואס איז דאָס געקומען צו רעד, גערטרודא גרי־גאָרעוונא?

מ א ד א ם פ י י ן (לאָזט דורך פערביי). איהר פערשטעהט? מיין מאן האָט אָהן א שיעור וויגרישנע בילעטען פון ווייס איך ווען אָן, — האָט ער נ י ט געוואונען. און דער, מיט רעספּעקט צו מעלדען, האָט מעהר ניט ווי איין בילעט, דארף זיין בילעט אקוראט אויסנעמען, און דוקא דאָס גרויסע געווינס! (די זייטיגע דא־מען קוקען זיך איבער און שמייכלען פיעלדייטיג). איהר וועט מיר גלויבען צי ניין? נאָר איך פערזיכער אייך, אז דעם טאָג וואס מע האָט מיר אָנגעזאָגט די בישורה, אז דאָס גרויסע געווינס האָט אויסגענומען אָט דער... סאראָקער, בין איך געווען א

טוידטע. פריהער האָב איך ניט געגלויבט. דערנאָכדעם, אז מיין מאַן איז געקומען, און מיין סאָלאָמאָן נאָך איהם, און האָבען מיר געזאָגט, אז זיי האָבען אליין געזעהן מיט זייערע אויגען דעם דירעקטאָר גאָלדענטאלער, און אז ער האָט זיי אליין געזאָגט, אז די מעשה איז אמת, איז מיר געוואָרען, מיט רעספּעקט צו מעלדען, אזוי שלעכט, אז ס'איז מיר אָפּגעגאַנגען א מינוט צום חלש'ען! א גאַנצע נאַכט דערנאָכדעם האָט מען מיר געלעגט קאַלטע האַנטיכער. איך האָב בעקומען א מין ספּאַזמע, צי וואס... און נאָך איצט, אז איך דערמאָן זיך, געהט מיר איבער א פּראָסט איבערען לייב... (די זייטיגע דאַמען שאָקלען מיט די קעפּ: „אַי־אַי־אַי!").

ע ר ש ט ע ד א מ ע. ער איז דאָך אָט־אָט, זאָגט מען, אייער מחותן, גער־טרודא גריגאָרעווונא!

מ א ד א ם פ י י ן (לאָזט דורך פערביי). דאָס אייגענע איז מיט שידוכים... איך האָב תמיד געבעטען גאָט, אז פאַר מיין סאָלאָמאָן זאָל ער מיר צושיקען א שידוך פון דער פרעמד, פון א גרויסער שטאָדט, מיט א גרויסער משפּחה... אזא זוהן, ווי מיין סאָלאָמאָן... איך בעדאַרף איהם ניט לויבען — מע קען איהם... צום סוף מישט זיך אריין אין מיטען דער שטן, ליובאָוו, מיט רעספּעקט צו מעלדען!... (די זייטיגע דאַמען מאַכען א גרימאַסע; איינע פון זיי שטילערהייד: „א ליובאָוו פון פופציג טויזענד!"...).

צ ו ו י י ט ע ד א מ ע. גערטרודא גריגאָרעווונע! ס'איז אמת, וואָס מע זאָגט, אז ער גיט דער טאָכטער פופציג טויזענד?

מ א ד א ם פ י י ן. לאָז זיך אייך האַכטען, אז ער גיט פינף און זיעבציג טויזענד... און אז ער זאָל שוין געבען אלע הונדערט טויזענד? — ער קאָן ניט? אינגאַנצען איין קינד!... איהר דאַרפט אָבער ניט פערגעסען, ווער איז ע ר, מיט רעספּעקט צו מעלדען, און ווער זענען מ י ר?

ע ר ש ט ע ד א מ ע. דערפאַר איז אָבער דאָס מיידעל, זאָגט מען, זעהר א שעהנע.

צ ו ו י י ט ע ד א מ ע. און א געראָטענע, זאָגט מען...

מ א ד א ם פ י י ן (לאָזט דורך פערביי). ווען עס קומט א שדכן, אשטיי־גער, און לעגט מיר פאָר דעם שידוך, וואָלט ער זיכער געעפענט ביי מיין מאַן מיט'ן קאָפּ די טיר. נאָר וויבאַלד עס האָט זיך אריינגעמישט אין מיטען, מיט רעספּעקט צו מעלדען, ליובאָוו... (עס עפענט זיך די טיר און עס בעוויזט זיך ק אָ ל ט ו ן און רופט אויס גדול'דיג און מיט הכנעה צו גלייכער צייט די נעמען פון די נאָר־וואָס אָנגעקומע־נע געסט).

ק אָ ל ט ו ן. סעמיאַן מאַקאַראָוויטש סאַראָקער! ערנעסטינאַ יעפימאָוונא סאַראָקער! (בויגט זיך אויס פאַר זיי שטאַרק הכנעה'דיג, לאָזט דורך מיט א פריינדליך־פּאַני בראַטסקי שמייכעלע דעם שניידער מיט א נייעם צילינדערהוט אויפ'ן קאָפּ, די שניידע־רין, מאַדנע אָנגעטהאָן מיט אַלע פאַרבען פון א רעגענבויגען. — אלע געסט ווענדען אָן זייערע אויגען צו די אריינגעקומענע).

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (ציהט אויס קאָלטונען די האַנד). וואס מאַכט א איד, יעפים פאַנטא... פאַנטא...

ק אָ ל ט ו ן (פערלעגט די הענד ארונטער און זאָגט איהם אונטער שטיל). פאַנטע־רעמאָנאָוויטש.

ע ט י־מ ע נ י (א ציה דעם מאַן פאַר'ן ארבעל). קום! מיט וועמען האָסט דו זיך אוועקגעשטעלט רעדען? א פּנים פון חלשות!

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (צום ווייב). ס'איז דאָך קאָלטען, אונזער גע־וועזענער אופּראַוולאָוויטשע. עמך! האָסט איהם ניט דערקענט? (דער בעל־הבית, רב אשר פיין, טהוט א ווארף די קאָרטען, שטעהט אויף און טהוט זיך א לאָז מקבל פּנים זיין די ליעבע געסט. — די מאַדאַם פיין איז אויך אויפגעשטאַנען. פון א זייטיגער טיר קומט ארויס ס אָ ל אָ מ אָ ן, לאָזט זיך אַקעגען די אריינגעקומענע געסט).

ר ב אָ ש ר פ י י ן (געהענדיג אקעגען די געסט). ברוך הבא, געסט! מע קוקט שוין לאַנג ארויס אויף אייך. וואס אזוי שפּעט? וואו איז אייער טאָכטער?

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (בלייבט שטעהן אינ'ם צילינדער אויפ'ן קאָפּ). שולדיג איז זי! (ווייזט אויפ'ן ווייב). אז מע האָט גענומען זיך אָנצוטהון, איז וואָס מע זאָל ניט אָנטהון — איז שלעכט. און אז מיר זענען שוין גאָר אינגאַנצען גע־ווען פאַרטיג ארום און ארום (בעטראַכט זיך אין זיין נייעם אַנצוג), זאָגט זי מיר, אז זי וועט ניט געהן מיט מיר ביז איך וועל ניט אָנטהון קיין צעלענדער. זאָג איך: צו וואס טויג מיר דער צעלענדער? דער קוימען אויפ'ן קאָפּ? זאָגט זי מיר: אלע

סטעקראטען אזוי. זאג איך: און אז די סטעקראטען וועלען זיך אָפּשניידען די נע־זער, בין איך אויך מחויב? (טהוט אויס דעם צילינדער. קאָלטון לויפט אונטער, וויל איהם נעמען אוועקלעגען. דער שניידער גיט ניט).

א י י נ ע ר פ ו ן ד י ג ע ס ט. חא־חא! אָפּשניידען די נעזער — ניט געזאָגט! (אלע לאכען. עס וואכסט אויס סאָלאָוויטשיק דער שדכן).

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק. חא־חא! זאמעטשאטעלנע! אז סעמיאן מאקאָרע־ייטש זאָגען א וואָרט, איז דאָס טשטאָ ניבוד אסאָבענע!

ר ב אָ ש ר פ י י ן (נעמט דעם שניידער פאר א האנד). קומט, וועל איך אייך פאָרשטעלען פאר מיינע געסט! (פיהרט איהם צו צו יעדען בעזונדער, הויך): מאקאר סעמיאנאוויטש סאראָקער... זייט בעקאנט... מאקאר סעמיאנאוויטש כאראסער...

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (רייסט איהם איבער). האָט קיין פאראיבעל ניט, איהר האָט איבערגעדרעהט די יוצרות אויף דער לינקער זייט... (אין דער זעלבער צייט האָט די מאַדאַם פיין געכאַפּט די מאַדאַם ראסאָקער, פריהער זיך גוט צעקוישט מיט איהר אין די פּיסקרעך, דערנאָך האָט זי גענומען זי פאָרשטעלען פאר די איבעריגע דאַמען).

מ אַ ד אַ ם פ י י ן. וואו זשע איז אייער טאָכטער?

ע ט י־מ ע נ י. עפּיס נישט מיט אלעמען... כ'האָב מורא אויב ניט די פלעג־ציע...

מ אַ ד אַ ם פ י י ן. זאָל גאָט היטען! פון וואנען נעמט איהר עס? עס מאכט זיך א מענש ווערד נישט געזונט. אָט בין איך אליין אויך געווען, מיט רעס־פּעקט צו מעלדען, א גאנצע וואָך ניט מיט אלעמען... (בעזעצט די שניידערין אויבען אָן).

ע ר ש ט ע ד אַ מ ע (שטיל). חוץ איהר שאָדען אויף אונז געזאָגט געוואָ־רען...

צ ו י י ט ע ד אַ מ ע. און אויף אלע קראנקע, רבונו של עולם!...

ר ב אָ ש ר פ י י ן (צום שניידער). וואו איז אייער טאָכטער? פאר וואס זעהט מען זי ניט?

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. פּלוצים פארשלאפט געווארען. געהאפּט א פארקיהלעכין. און אפשר גאָר אָטשאדעט געווארען. נעבאך געבליבען אין דער היים

ר ב אָ ש ר פ י י ן (בעזעצט דעם גאסט אויבענאָן). שימעלע צעלעגט זיך גאנץ ברייט. אלע זעצען זיך אויף זייערע ערטער. דער בעל־הבית טראגט איהם אונטער א קעסטער ציגארען). וואָס רויכערט איהר? איך מיין, וואָס האָט איהר בעסער ליעב — פּאַפּיראָסען, אָדער ציגארען? א שאָד, או־וואָ, וואס אייער טאָכטער איז ניט געקומען!

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. דעם אמת זאָגענדיג, רויכער איך ניט קיין ציגארען און ניט קיין פּאַפּיראסען. נאָר גאָרנישט, ווי זאגט דער גוי: „אָט פּריביטקא דאָראָווא ניע באָליט". (נעמט א ציגאר).

א י י נ ע ר פ ו ן ד י ג ע ס ט. אָט פּריביטקא גאָלאָווא ניע באָליט — חא־חא! גוט געזאָגט! (אלע איבעריגע לאכען).

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק. חא־חא! זאמעטשאטעלנאָ!

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (טראגט צו די ציגאר צום מויל). ווער פון אייך איז א הייסער איד, וואָס קאָן געבען פייער? (עטליכע געסט טהוען זיך א חאפּ צו די קעשענים, און עס ווערען איהם אונטערגעטראגען עטליכע שוועבעלעך מיט א מאָל). א שענעם דאנק אייך! (טראגט צו די ציגאר צום פייער, פּיפּקעט און פּיפּקעט — עס רויכערט זיך ניט).

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק (געשטאַנען פון דער ווייטען, לויפט צו). איזווינינטיע! איהר האָט פערגעסען אָפּבייסען דעם פּטום.

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (צום שדכן). וואס בין איך — א מעוברת'ע אידינע, וואס איך זאָל בייסען דעם פּטום?

א י י נ ע ר פ ו ן ד י ג ע ס ט. א מעוברת'ע אידינע — חא־חא! גוט געזאָגט! (די איבעריגע לאכען).

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק. זאמעטשאטעלנאָ, חא־חא! (אין דער זעלבער צייט פערנעמען זיך די דאַמען מיט דער שניידערין; ווער עס טראָגט איהר אונטער אַ שטוהל אויף צו זיצען, ווער עס רוקט איהר אונטער א בענקעלע אונטער די פיס, ווער עס בע־ווייזט איהר איין אלבום. די מאַדאַם פיין שיינט און שמייכעלט, גיט אַכטונג, מע זאָל אַלע־מען געבען טיי. דעם טיי סערווירט קאָלטון קונציג, ווי אַ פאָקוסניק).

שימעלע סאַראָקער (האַפּט קאָלטונען פאַר׳ן פראַק). יעפּים פּאַנטאַלאָ־נאָוויטש! וואָס דרעהט איהר זיך ארום ווי א חזן אויפ׳ן נעריצך? שטעהט א ווייל! איך האָב אייך געוואָלט עפּיס פרעגען. געדענקט איהר האָטש אייערע ווער־טער פאַר דריי וואכען, אז א וויגריזשנע בילעט האָט נאָך קיין מענטש ניט געוואונען זינט די וועלט שטעהט, אז ס׳א שווינדעל, האָט איהר געזאָגט? עמך! (די מאַדאַם פיין איז אויסער זיך פון דעם סקאַנדאַל, וואָס דער מחותן רעדט מיט איהר פּריקאַזטשיק. זי ווינקט צום מאַן ער זאָל ראַטעווען די לאַגע, פערגלעטען דעם סקאַנדאַל).

רב אָשר פיין. אייך קומט מזל טוב, סיעמיאן מאַקאַראָוויטש. איהר האָט געמאַכט, זאָגט מען, א גרויס געשעפט.

איינער פון די געסט. א מיליאָנען געשעפט!

שימעלע סאַראָקער. צו מיליאָנען איז נאָך ווייט. נאָר אז גאָט וועט וועלען, וועט זיין מיליאָנען אויך....

איינער פון די געסט. מע זאגט אז איהר האָט געמאַכט א סינ־דיקאַט אויף אלע קינעמאַטאָגראַפען פון שטאָדט?

נאָך איינער פון די געסט. אין אמעריקא רופט מען דאָס „טראָסט.“

שימעלע סאַראָקער. ווי אזוי מע רופט דאָס אין אמעריקא ווייס איך ניט. איך ווייס נאר, אז פון אלע געשעפטען, וואס מע האָט מיר פאָרגעלעגט. איז דאָס דאָס בעסטע, דאָס שענסטע און דאס בכוד׳סטע — און מיליאָנען איז ביי גאָט... (בלאָזט דעם רויך) איהר קענט זיך גאָרניט פאָרשטעלען וויפיעל געשעפטען מע האָט מיר פאָרגעשלאָגען! איהר האָט ניט אזוי פיעל האָר אין קאָפּ! און אלע, די גאַנצע וועלט זענען מיט אמאָל געוואָרען מיינע בעסטע גוטע פריינד, ממש די כפּדה! (עס דערהערט זיך א קלונג. קאָלטון טהוט זיך א גליטש צו דער טיר).

קאָלטון (רופט אויס). הענריך פעליקסאָוויטש הימעלפאַרב!

רב אָשר פיין (נעמט הימעלפאַרבען פאַר דער האַנד, פיהרט איהם צו, שטעלט איהם פאָר פאַר די געסט). הענריך פעליקסאָוויטש הימעלפאַרב. בוכהאַלטער פון דער קאָמערטשעסקי באַנק.

שימעלע סאַראָקער. איין אלטער באַקאַנטער! (גיט איהם די האַנד). וואָס הערט זיך עפּיס נייעס? עמך!...

הימעלפאַרב. יאָ. אלטע־אלטע בעקאַנטע. (צום בעל־הבית). איך בין געווען דער ערשטער, וואָס האָט אָנגעזאָגט זיי די גוטע בשורה, אז זיי האָבען געוואונ־נען דאָס גרויסע געווינס. (צום שניידער). וואָס? בין איך ניט געווען דער ערשטער?

שימעלע סאַראָקער. דער ערשטער, ניט דער ערשטער, נאָר פון די ערשטע.

איינער פון די געסט. דער ערשטער, ניט דער ערשטער, נאָר פון די ערשטע — האַ־האַ! גוט געזאָגט! (אלע לאַכען).

סאָלאָוויטשיק. אז סעמיאן מאַקאַראָוויטש זאָגען, איז טשטאָ ניבוד אסאָבענע!

שימעלע סאַראָקער (צום שדכן). וואס האָב איך דען דאָ געזאָגט אזעלכעס?

הימעלפאַרב (צום שניידער). יעדענפאַלס, אויף אונזער באַנק האָט איהר זיך ניט צו בעקלאָגען.

שימעלע סאַראָקער. לאָם איך עס אויסקרענקען, וואס איך האָב צו אייך דערלעגט! אויף אלע ארעמע בעלי מלאכות געזאָגט געוואָרען — עמך!

הימעלפאַרב (צום שניידער). ספּראַשיוואַיעטסאַ, וויבאַלד אזוי, וואָס זשע איז די מעשה, וואס איהר האָט אונז עפּיס פּלוצים אין מיטען דרינען אוועקגעוואר־פען? דאָס ווערד אָנגערופען טשאָרנע ניעבלאַגאָדאַרנאָסט, אָדער געצאָהלט מיט שטיי־נער... דאָס הייסט, איהר האָט אונז חלילה נישט אומגליקליך געמאַכט, נאָר סע פער־דריסט. אמביציע! ביי אונז איז דאָך עפּיס נישט קיין בענקעל, ווי אנדערע בענק. אונזער באַנק וואָלט געמעגט שטעהן אין יעהופּעץ, וואָלט זי אויך ניט פערשעמט גע־וואָרען! ביי אונז שפּיעלט א ראָלע ארויסגעבען ק״ן אלפים, אזוי ווי — פו! (א מאַך מיט דער האַנד).

שימעלע סאַראָקער (פערשטעהט ניט; טרינקט זיין טיי, קוקט זיך אַרום). וואָס וויל דער יאַט — ווייסט איהר ניט?

הימעלפאַרב (האַלט אין איין רעדען). מיר שטעהען ניט חלילה אין אייער געלד. פּאָזשאַלאָי, עס ווילט זיך האָבען אזא קליענט, ווי איהר. פאַר וואָס ניט?

נאָר צוריק, וואָס האָבען מיר געטהאָן איידער איהר האָט געוואונען די צוויי הונ־דערט טויזענד? נישט מעהר, עס פערדריסט אונז, וואָס איהר האָט פלוצים, אין מיטען דרינען, ארויסגענומען דאס גאנצע געלט!

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (לאכט ברייטליך). וואָסערע לאָקשען? וואָסערע פלאָמען? וואָס דרעהט ער א יארמעלקע, אָט דער שמויגער?...

ה י מ ע ל פ א ר ב (הערט ניט אויף). די ערשטע מינוט, אז מיר האָבען דער־זעהן אייער טשעק אייף אזא סומע, איז אונז געווארען א ביסעל קאַלעמוטנע, און מיר האָבען געוואלט שיקען צו אייך אָנפרעגען, אויב ס'איז ניט קיין טעות. נאָר אזוי ווי מיר האָבען געהערט, אז איהר מאכט עפּיס א קאָלאָסאַלען געשעפט, א סינדיקאט, און אז איהר בויעט פּיתום מיט רעמסס, האָבען מיר אָנגעפרעגט ביי אונזער דירעקטאָר, הערר גאָלדענטאלער. האָט אונזער דירעקטאָר געהייסען נישט מאכען קיין וואפּראסען און ארויסגעבען... נאָך זיין הייסען ארויסגעבען האָט מען געזעהן, אז ער איז ברוגז — און איז גערעכט. ווארום ווי דאס געשעפט זאָל ניט זיין גרויס, קאָנט איהר נישט בעדארפען אין איין טאָג אלע הונדערט און פופציג טויזענד. סליעדאָוואטעלנאָ, דאָ בעדארף זיין נאָך איין אנדער פּריטשינע, וואס איהר ווילט זיך ארייבערטראגען מיט אייער קאָנטאָקורענט אין איין אנדער באנק. איך פרעג אייך ניט, אין וואָסער א באנק, ווארום פאר קאָנקורענציע האָבען מיר קיין מורא ניט. איך פרעג נאָר, וואס פאר א פּריטשינע? אדרבא, זאָגט, אָט שטעהען מענטשען... (דער עולם הויבט אָן הערען זייערע ניגיעריג. מע רינגעלט ארום דעם שניידער מיט'ן בוכהאַלטער. די דאַמען הערען זיך צו פון דער ווייטען. וואָס דאָ טהוט זיך — פערשטעהט נאָך קיינער ניט. און ווינצי־גער פון אלעמען — דער שניידער).

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (צום בעל־הבית פיין). וויפיעל, זאָגט ער, האָב איך ארויסגענומען, אָט דער יאָקעל בן פלעקעל? אָט דער עמך?

ר ב א ש ר פ י י ן. ער זאָגט: הונדערט און פופציג טויזענד...

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. חא־חא־חא! א רעכטער ליץ! (צום בוכהאל־טער). יונגערמאן! געהט לעגט זיך שלאָפען!

ה י מ ע ל פ א ר ב. שלאָפען געהט שוין איהר בעסער. — אייך איז צייט. איך בין נאָך א יונגערמאן און וויל נאָך געבען א לעב־אונטער. מע זאָגט, ס'וועלען זיין טענץ אויך. איהר טאַנצט דאָך ניט, סעמיאן מאקארעוויטש, און איך טאַנץ.

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. טאַנץ, טאַנץ געזונטערהייד. אָבער וואס איז דאָס פאר הונדערט פופציג טויזענד, וואס דו זאָגסט?

ה י מ ע ל פ א ר ב (שוין מיט כעס). וואָפערוויך, וועל איך אייך בעטען, איהר זאָלט מיך ניט דוצען...

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. ניט וואָסען? (צוגעמאַכט איין אויג).

ה י מ ע ל פ א ר ב. ניט דוצען! ניט זיין מיט מיר אויף „דו"... איך בין טאַקי יונגער פון אייך, א סך יונגער. נאָר קיין „מאַלטשיק" בין איך אייך ניט.

ר ב א ש ר פ י י ן (וויל מאַכען א שלום). ווייס איך וואָס? ווען?

ס א ל א ו ו י י ט ש י ק (אויך אין מיטען). טשעפּוחא!

ה י מ ע ל פ א ר ב. און וואָוטאַרויך, וואָס מאַכט איהר זיך גע'פגר'ט: „וואָ־סערע הונדערט פופציג טויזענד"? איהר וועט אפשר זאָגען, אז ס'איז ניט אייער טשעק, וואס האָט געבראכט עפּיס איינער א קרעמענטשוק, אדער א ראָמאַנטשוק?

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. ניט קרימענטשוק און ניט ראָמאַנטשוק, נאָר וויגדאָרטשוק. דאָס איז איינער פון מיינע צוויי שותפים, וואס האָבען געמאכט מיט מיר דעם... דעם פילם געשעפט... איהם האָב איך דאָס אויסגעשריבען א טשעק אויף פופצעהן טויזענד...

ה י מ ע ל פ א ר ב. איהר קעהרט וועלען זאָגען אויף הונדערט פופציג טוי־זענד?...

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. דאָס קעהרט א י ה ר וועלען זאָגען! איך זאָג נאָר אזוי פיעל, וויפיעל דאָרטען שטעהט געשריבען.

ה י מ ע ל פ א ר ב. אויב איהר זאָגט אזוי פיעל, וויפיעל דאָרט שטעהט גע־שריבען, מוזט איהר זאָגען הונדערט און פופציג טויזענד.

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. וואס איז עפּיס?

ה י מ ע ל פ א ר ב. אָט דערפאר, ווייל אזוי פיעל האָט איהר געהייסען געבען.

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. מאַכט איהר מיך, הייסט עס, פאר א משוגענעם?

ה י מ ע ל פ א ר ב. ניין. דאָס ווילט איהר מ י ך מאַכען פאר א ליגנער,

אדער פאר א שווינדלער, אדער איהר טרייבט קאַטאָוועס — באָך וואס זנאיעט! (דער עולם ווערד נאָך מעהר נייגיעריג און מע רינגערט זיי ארום נאָך ענגער).

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (א ביסעל שוין אונרוהיג). וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך, אויף דער קאָמעדיע? איך געב א אידען א טשעק אויף פופצעהן טויזענד קארבען, דערצעהלט ער מיר הונדערט פופציג טויזענד! — עפּיס א מאָדנער מין עמך!

ר ב אָ ש ר פ י י ן. פון פופצעהן טויזענד ביז הונדערט פופציג טויזענד איז אזא חילוק, ווי פון יככה ביז יבבה.

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק. זאמעטשאטעלנע!

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. וואס דערצעהלט איהר מעשיות? איך אליין האָב געשריבען דעם טשעק... דאָס הייסט, ניט איך, געשריבען האָט ער, דער וויג־דאָרטשוק, נאָר איך האָב גוט געקוקט בשעת איך האָב גע'חתמ'עט דעם טשעק (מאָהלט אין דער לופטען ציפערען): איין איינס, און א פינף, און דריי נולען...

ה י מ ע ל פ א ר ב (מאָהלט אויך אין דער לופטען). איין איינס, און א פינף, און פ י ע ר נולען!

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (מאָהרט אין דער לופטען). דריי נולען!

ה י מ ע ל פ א ר ב. (מאָהלט אין דער לופטען). פיער נולען!

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר. זעהט נאָר, ווי ער דרעהט מיט דער האנד, אט דער פיפערנאָטער: פיער נולען! פינף נולען! זעכס הונדערט נולען! און מיט ווער־טער איז ניט געשטאנען בפירוש: פעטנאצעט טיסיאטשי? וואס וועט איהר איצטער זאָגען, עמך?

ה י מ ל פ א ר ב (הויך). סטאָ פיאדעסיאט טיסיאטש — קעהרט איהר וועלען זאָ־גען! סטאָ פידעסיאט טישטש רובליי!

ר ב אָ ש ר פ י י ן. פע! דאָ איז עפּיס א מיאוסע מעשה! (די דאמען האָבען זיך שוין אויך צענויפגעקליבען אלע. מע פיהלט, אז דאָ קומט עפּיס פאָר. עטי־מעני געהט צו די לעצטע).

ע ט י־ מ ע נ י. וואָס טהוט זיך דאָ, שמעון... מיין איך סעמיאן מאקארעוויטש? (אין דער גאנצער צייט, וואָס דאָס קומט פאָר, שטעהט קאָלטון ביי דער זייט, שמייכעלט מע־פיסטאָפעליש, קוקט פון איינעם אויפ'ן אנדערען און קוועלט. עס דערהערט זיך א קלונג. קאָלטון גיט זיך אַ גליטש צו דער טיר און רופט אויס).

ק אָ ל ט ו ן. מאקסים וואסילעוויטש גאָלדענטאָלער! (אויף א ווייל דרעהען ארע אויס די אויגען צו דער טיר).

ר ב אָ ש ר פ י י ן (בעגעגענט דעם דירעקטאָר, ווייל איהם פאָרשטעלען, שפּרינגט ארויס הימעלפארב מיט הויך).

ה י מ ע ל פ א ר ב. שאט! אָט איז דער דירעקטאָר אליין! (צו גאָלדענטאָלערען). מאקסים וואסילעוויטש! אויף וויפיעל איז געווען דער טשעק פון הערר סאראָקער, וואס מיר האָבען ארויסגעצאָהלט איינעם א מאיראָוויטש, אדער וויגדאָראָוויטש, אָדער וויג־דאָרטשוק — יאָ, וויגדאָרטשוק?

ג אָ ל ד ע נ ט אָ ל ע ר (מיט קאַלטע לונג און לעבער). הונדערט פופציג טוי־זענד רובעל — וואס איז דען?

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (די אויגע בראָנזען). עטי־מעני!... וואו זענען מיר? (דערזעהט זי, שרייעט ניט מיט זיין קול) גוואלד, אידען, ראטעוועט! לויפט! יאגט! האפּט! מע האָט מיך בע'גנבה'ט! בע'גזל'ט! בדיל־הדל געשטעלט! צוגענומען אינגאנצען! געמאכט פאר א קבצן! העלפט מיר! העלפט מיר! הארפּט דעם צילינדער, ווייל זיך לאָזען לויפען. עס עפענט זיך די טיר און עס רויסט זיך ארויס מ ע נ ד ע ל ד ע ר ל אָ ק י י (זוכט מיט די אויגען). נישט געווען דאָ איזאַ־בעראַ סעמיאָנאָווגא? אויב אזוי — זענט איהר אויף גרויבע צרות... בעל הבית! אייער טאָכטער איז ארויס דורכען פענסטער און — פיר־איט!...

ע ט י־ מ ע נ י (ברעכט די הענד). וועה איז מיר! ווינד איז מיר! איין אומ־גליק האָט מיך געטראפען! א בראָך אויף מיין קאָפּ! איך ווייס שוין וואס דאָס איז! איך האָב געוואוסט, אז ס'וועט אזוי זיין!... זי האָט מיר אבער געזאָגט: „מאמע! איכ'ל לויפען אין דער וועלט אריין!"...

ש י מ ע ל ע ס א ר א ק ע ר (צום ווייב). אזוי? וואס זשע האָסטו געשוויגען? בהמה! פאר וואָס האָסטו ניט געזאָגט מ י ר? !... (האפּט זיך ביים קאָפּ) מיין טאָכטער! מיין קינד! !... א כפּרה דאס געלד! א כפּרה אלסדינג פאר מיין קינד!...

(חאַפּט ארויס דעם טייסטער פון זייט קעשעני, רייסט אראפּ פון זיך דעם גאָלדענעם זייגער מיט׳ן קייטעל, שרייעט צום ווייב): עטי־מעני! נעם אראפּ! געב אהער די פּערעל! די אוירינגלעך! די פינגערלעך! דאָס גאנצע ביסעל ציערונג!!... (עטי־מעני פאָלגט איהם, טהוט אויס און גיט איהם איבער. ער נעמט דאָס אלסדינג צענויף אין צילינדער אריין און טראגט דאָס צו צו די געסט) אידען! נאַט אייך אָפּ אָט דאָס אלעס, וואס איך פערמאָג! טהוט מיט דעם, וואס איהר ווילט, — אבי העלפט מיר אפזוכען מיין טאַכטער! העלפט מיר, העלפט מיר אומקעהרען מיין קינד!... (ברעכט אויס אין א געוויין. עטי־מעני ווייגט מיט איהם. דער עולם שטוינט. דער פאָרהאַנג פאלט).

ענדע פונ׳ם דריטען אַקט.

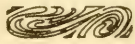

פרץ הירשביין:

# די פאנאראמע אויף דער סאן פראנציסקא׳ר וועלט אויסשטעלונג

(רייזע־נאָטיצען)

2.

מאַשינערייי!

איך בלייב א ווײַלע אויף דער שוועל פון אָט דעם פּאַלאַץ. שטאָל און אייזען; אייזען און שטאָל. א קעלט בלאָזט דאָ פון די אַלע אייזערנע ברואים, קאַלטע און שטומע. דער בנין איז ברייט און הויך, און די מאַשינען, פון אַלער האַנד און אַלער גרויס, זעהען אויס צווישען זיך פיעל היימישער, ווי מענשען צווישען מענשען.

קומסט אריין טיפער, טרעפסטו, ווי אַנדערע מאַשינען בעוועגען זיך; די עלעקטרישע קראַפט טרייבט זיי, און זיי דעמאָנסטרירען פאַר די בעזוכער זייער לעבען און ווירקונג. עפּעס אונהיימליכעס טראָגט זיך דאָ ארום אין לופטען. די בעזוכער אַליין זיינען דאָ שווייגענדיג, צי ווייל זיי ווערען בטל דאָ, אין דער וועלט פון שטאָל און אייזען, צי, ווייל ס׳איז א מלחמה אויף דער וועלט, און יעדער איינציגער פיהלט דעם צוזאַמענהאַנג פון אָט די אַלע שטומע בעשעפענישען מיט דעם וועלטקריעג ערגעץ ווייט פון דאַנען.

די אַלע לאָקאָמאָטיוען, וואָס טראָגען זיך פאַרביי מיט א געפייפערייי יעמאָלט, ווען עס קומט אויס צו זיין ביי א באַהן־סטאַנציע, זיי רופען דאָך אין אונז ארויס א בענקשאַפט; צומאָל מאַכט עס אונזער בלוט טרייבען שנעלער, וועקט ענערגיי אין אונז; וועקט א חשק צו לאָזען זיך וואַנדערען אין ווייטע וועלטען. דאָ אָבער, אין דעם מאַשינען־פּאַלאַץ, אָט דער ריעזיגער לאָקאָמאָטיוו, פון לעצטען מאָדעל, ער וואַרפט א פחד אָן מיט זיין קאַלטען שווייגען. די אייגענע גרויסע לאָקאָמאָטיוען, וואָס שלעפען דורך דעם צוג דורך די קאַלאָראַדער בערג, דורך די וויסטענישען פון יוטאַ, אָדער אַריזאָנאַ, ווען זיי קומען אָן צו א סטאַנציע פערשוויצטע, פערשטויבטע, סאָפּענדיג און בלאָזענדיג מיט אַלע כחות די היץ פון זיך — צומאָל דאַכט זיך אויס, אַז זיי זענען גוטע ברידער מיט דיר.

דאָ אָבער, אין פּאַלאַץ, רופט ער ארויס, דער אַלמעכטיגער לאָקאָמאָטיוו, א פערדאַכט. אויסגעפּוצט, ער בלאַנקט מיט זיין גאַנצער גרויס. כמעט אייער געזיכט שפּיגעלט זיך אָב אין דעם שטאָלענעם שפּיגעל...

עס ציהען זיך שורות אוטאָמאָבילען; נייע, אויסגעפּוצטע; מען לאָזט קיין שטויבעלע ניט פאַלען אויף זיי. ס׳מאַכט דעם איינדרוק, אַז איינגעוויקעלט אין וואַטע און אין פּאַפּיראָס־פּאַפּיער האָט מען זיי אין פּאַפּירענע שאַכטלאַך אהער אַריינגעפיהרט. צו דער אויסשטעלונג געבראַכט. זיי בעדאַרפען עס אָהן ווערטער עדות זאָגען אויף דער עהרליכקייט פון זייערע פאָטערס, וועמעס נעמען די מאַשינען טראָגען אויף זיך. און צווישען די אויסגעפּוצטע — דער „רעקאָרד ברעכער"...

צווישען דעם בלאַנקענדען, אויסגעפּוצטען אוטאָמאָבילען־עולם געפינט ער זיך. ער האָט דורכגעמאַכט דעם וועג פון אַטלאַנטיק צום פּאַסיפיק, און דער שטויב, מיט וואָס דער וועג האָט איהם בעדעקט, איז נאָך אויף איהם. מען קאָן מיינען, אַז מען האָט זיך געהיט, דאָס קיין שטויבעלע זאָל פון איהם נישט אַראָבפאַלען, כדי דער איינדרוק פון זיין טיכטיגקייט זאָל בלייבען גאַנץ.

דורכמאַכענדיג אַזא שווערען און לאַנגען וועג, איז ער צוטרייסעלט געוואָרען, די שינעס־בלאָטיג, לייטיג און מיט לעכער, — ס׳הייסט:

— „ווייסטו, גרינהאָרן, וואָס פאַר א וועג איך האָב דורכגעמאַכט? דאָס האָב איך נאָך,

ווי ס'איז, מיינע ביינער אהער געבראכט. זאָ־לען אָט די אלע אויסגעפּוצטע חברים מיינע פרובען אין אזא וועג אריין זיך לאָזען!"

ער רופט ארויס אינטערעס ביי די בעזוכער. אנדערע טאפּען מיט די פינגער דעם שטויב אויף דער מאשין און בעטראכטען דעם בלאָטי־גען פינגער, אנדערע פרובען די דיק פון די אויסגעריבענע שינעס; ווער עס נאָטירט עפּעס ביי זיך אין א ביכעלע, קוקענדיג מיט גרויס דרך־ארץ אויף דעם פערשטויבטען, צוטרייסעל־טען „רעקאָרד־ברעכער".

נאָך א „רעקאָרד־ברעכער".

נישט קיין אויטאָמאָביל, נאָר — א פליה־מאשין. הענגט גאָר אויבען, כמעט ביים דאך, און דער עולם פערדייסט די קעפּ דעם שטאָ־לענעם פויגעל צו בעטראכטען. דאכט מיר, קאָר־טים האָט עס דעם רעקאָרד געבראָכען, פליהענ־דיג אויף איהם דאָ אין לאנד.

ער הענגט אויבען מיט די פליגעל אויסגע־שפּרייט, פערשטויבט און פעט פון אויל, און אונ־טען זעהט זיך דער שטאָלענער בויך, עס זעהען זיך די מאטאָר־געדערים... לאנג בלייבט דאָ דער עולם, טאטעס, מאמעס, קינדער און קוקען ארויף; און קינדער צום מיינסטען, זיי שלאָגען דעם רעקאָרד פון קוקען ארויף מיט א פעררי־סענעם קאָפּ. די עלטערע ווערען מיעד, שלע־פּען די קינדער אָן א זייט אוועק. — —

פאָרד! —— — דער טאטע פון דעם ביי־ליגען לוקסוס; דער, וואָס האָט די ענגע גאַ־סען פול געמאכט מיט די אוטאָמאָביל־קארלי־קעס, פערדאָפּעלט די בעוועגונג און יאָגעניש אין דער גרויסער שטאָדט און רייסט דעם שטויב אויף די וועגען, וואָס פיהרען פון דאָרף צו דאָרף — ער, פאָרד, האָט אריינגעבראכט א טומעל און ניט נויטיגע בעוועגונג אויך אהער, אין דעם מאשינערי־פּאלאץ. ער דעמאָנסטריט דאָ די סיסטעם אין זיינע פאבריקען אין דע־טראָיט.

אין איין זייט ליגען אָנגעוואָרפען בלויז איינציגע טיילען פון אוטאָמאָביל. שטיקאַך, ברעקלאַך; פאר א נישט־געניט אויג, כמעט ניט צו דערקענען, וואָס עס איז. דערביי א לאנגער, לאנגער ווערקשטאט, וואָס זיין אויבערשטע טייל בעוועגט זיך אלץ פאָרויס גאנץ לאנגזאם. עטליכע צעהנדליג ארבייטער, גאנץ ריין גע־קליידעט, יעדער איינציגער האָט צו זאָגען אויף א טייל מאשין. שנעל ווערט איין גליעד מיט'ן אנדערען צונויפגעשרויפט. אָט, דערקענט מען שוין דעם סקעלעט פון אויטאָמאָביל; די אק־סען צוגעפּאסט, נאָר רעדער אָנצוטהאָן. דער בעוועגליכער ווערקשטאט ציהט דעם סקעלעט פאָראויס, וואו אנדערע ארבייטער וואַרטען, און יעדער איינציגער לעגט עפּעס צו, גיט א קלאַפּ, אויף שנעל א שרויף. די רעדער שוין אויף אָנגעטהאָן, די קארעטע ארויפגעזעצט, גאזאָלין אָנגעגאָסען; אויטאָמאטיש טרייבט מען פאנאנ־דער די רעדער; ביים רודער זיצט שוין א שאָ־פער, און דאָס, וואָס איז מיט איינינע מינוט פריהער בעשטאנען פון שטיקלאך אייזען, גלי־דער, — „א פאָרד־מחבל" — האָט אויפגעלעבט און — מארש דורך דעם אָפענעם טויער אויף דרויסען ארויס, לאָזענדיג נאָך זיך דעם גוט־בעקאנטען גאזאָלין־ריח.

ביים עולם רייסט זיך ארויס א צופרידענער געלעכטער; די גאנצע זאך זעהט כמעט אויס, ווי עפּעס א קונץ־שטיק געוויזען; מיט א צוי־בער־שטעקעלע א מאך געטהאָן — אין אלץ מיט אנאנדער!

אָבער דאָס איז א לאָקאלע אויפלעבונג דאָ אין דער קאלטער אטמאָספערע. גאָר נישט הייר־מיש פיהלט זיך דאָ דער עולם. אפילו די אקער־בוי מאשינען, ווען זיי ליגען דאָ אויסגעפּוצטע, רופען זיי ביי דיר קיין גלויבען נישט ארויס; ס'איז נישט דער ליבער וואונק פון אן איבער־געגעבענעם ברויט־געבער. נישט די היימיש־קייט, וואָס עס טראָגט אויף דיר פון דעם אקער־אייזען, וואָס ליגט ביים זייט פעלד נאָכדעם ווי ער האָט די פריהלינג־ערד אויפגעעפענט און געמאכט איהר גרייט פאר דער זריעה.

און די ריעזיגע ראָטאציאָן־מאשינען, וואָס זיינען אימשטאנד צעהנדליגער מיילען ווייס פאַ־פּיער פערשמירען מיט אלערליי קאָלירען; שרייב־מאשינען, דרוק־מאשינען, מאשינען אפילו צו פערשניצען בלייפענעם, מאשינען צו פער־קלעפּען בריף־קאָנווערטען, מאשינען אויפצו־עפענען בריעף — — —

ס'ווערט אונהיימליך. פערבענקסט זיך נאָך יענער צייט, ווען די איינציגע שרייב־מאשין איז געווען —

א גענזענע פעדער — — —

וואָרום, שטעהענדיג צווישען די מאשינען און מאשינדלאך, וואָס האָבען אזא נאָהענט־קייט מיט אונזערע איידעלסטע געפיהלען, מיט אונזער מארך און בעוועגונג פון דעם ווייטסטען נערוו — קוקענדיג צו דעם אלעמען, הייבסטו אָן צו גלויבען, אז די צייט איז ניט ווייט, ווען עס וועט זיין א מאשין, וואָס וועט פעראייניגען דעם מוח דירעקט מיט דער ראָטאציאָנס מאשין, מענשען וועלען ניט בעדארפען זיצען און „טינט־לען", זיצען און גיסען און דאן ערשט דרוקען. ס'וועט ווערען אינגאנצען איבריג:

איין ברעג פון אזא עלעקטרישע מאשינקע וועט מען צושטעלען צום הויכען שטערען פון דענקער און דעם אנדערען — צו דער ראָטאַ־

ציאָנס מאַשין; אַ דריק ביי אַ קנאָפּקע, און מיט אַ געפייף וועט זיך אָנהייבען ציהען די ברייטע לענטע פאַרשמירט פּאַפּיר; די אוטאָמאַטישע שער וועט פון דער לענטע שניידען, ווי דער שטייגער, שטיקער — אַ שטיק — פאַר אַ סענט, אַ שטיק פאַר...

— — — — — — — — — — — — — —

* * *

„קוילען און מינעראַלען גרובען" — — —

דער פּראָגרעס אונטער דער ערד. מיסטעריעז זעהט אויס אלץ אַרום. איהר בעדאַרפט זיך לאָזען מיט אונטערערדישע וועגען. פינסטער. פון ווייטענס, אין דער טיף, הערען זיך טעמפּע קלעפּ. שוואַרצע אונטערערדישע קאָרידאָרען. פייערלאַך פינקלען. קוילען־ווענט, מענשען איינגעבויגען — אוטאָמאַטען — האַמערען מיט די שפּיציגע האַמערס. די לופט — גוט. נאָך טיפער. אַנדערע מינעראַלען. אָבער ווי פריהער, די לופט אויסגעצייכענט... יעדע קויל איז ממש אַרומגעוווישט, קיין שטויבעלע זאָל חלילה אין די לונגען נישט אַריין...

קופּער, גאָלד־מינען. וועגעלאַך לויפען, פיהרען די מינעראַלען אַרויס. אלץ אַזוי פיין, אלץ אַזוי ציכטיג, אַזוי זויבער. ס'ווילט זיך גאָר נישט אַרויסגעהן פון דאַנען. אַ גאַנצע פאָרשטעלונג פון דעם מינען־לעבען...

איינס בלויז האָבען זיי פערפעהלט דאָ צו בעווייזען:

— דעם אויפריים פון די אונטערערדישע גאַזען, אָדער ווען די גאַלערעען הויבען אָן איינצופאַלען, וואַסער רייסט זיך אַריין, פייערען צופלאַקערען זיך און די לעבעדיגע דאָרט, די מענשען דאָרט, די אַרבייטער דאָרט — ווען דער טויט דער שוואַרצער רייסט זיך אַריין אין די מינען־גרובען — ווען די היקפּס־געשרייען און קרעכצען פון אונטען גיסען זיך צוזאַמען מיט די יאָמער־געוויינען פון ווייב און קינד אויבען... האָס האָבען זיי פערפעהלט.

מאַשינען, מאַשינען, מאַשינען — קינדער פון אונזער צייט...

* * *

די שפע פון דער ערד. שפּייז פּראָדוקטען.—

אין דעם פּאַלאַץ זיינען פערטרעטען אלע שטאַטען פון נאָרד אַמעריקאַ. איין שטאַט וויל דעם אַנדערען איבערשטייגען. איינער קאָקעטירט מיט זיין ברויט, דער אַנדערער מיט עפּעל און באַרנעס. אָבגעקליבענע, אָנגעלאָדענע זאַנגען פון ווייץ, קאָרן, גערשטען; געהיט אַז קיין קערענדעל זאָל פון זאַנג נישט אַרויספאַלען — כמעט אונגאַטירליך גרויס זיינען די זאַנגען אין בונטען צונויפגעבונדען און אַרויסגעשטעלט הינטער אַ גלאָז.

אין גרויסע גלעזערנע סלאָיעס — קאָנסערווירטע פרוכטען, גוואַלדיג גרויס. ממש ווי פון חומש אַרויסגענומען. יעדער פלוים, יעדע באַרנע, אָראַנזש און עילבערט — קוקסט צו דעם און טראַכסט:

— וואַקסען טאַקי אַזעלכע פּירות? ס'ווילט זיך זעהן דעם פּויער מיט דער טרייער האַנט וואָס ווייס אַזוי גוט אַרום די בוימער אומצוגעהן, יעדען צווייג אַזוי אויפצופּאַסען, מאַכען דעם בוים אַזוי שעהן וואַקסען; מאַכען די פרוכט אַזוי שעהן און בע'טעמ'ט.

און מענשען, ווי ביהנען דאָ — פול. מאַמעס און קינדער, און מענער — אַ שטאַרקער עולם. דאָ, אין דעם בנין, בעווייזען פערשיידענע פירמעס, ווי אַזוי די שפּייז־פּראָדוקטען ווערען צוגעגרייט. בעל־הבית'טעס לעגען דאָ אַריין זייער גאַנצען געדאַנק עפּעס צו לערנען; און מענשען מיט געזונדע מאָגענס געהען פון אויסשטעלונג צו אויסשטעלונג און בעטראַכטען יעדע זאַך טיכטיג.

דאָ מאַכט מען אלע גוטע, זיסע, זאַכען די אַלע נאַשערייען, וואָס קיין פאָלק, דאַכט מיר, איז אויף דעם נישט אַזאַ בעלן ווי דאָס אַמעריקאַנישע.

קענדי!

עפּעס אַ קליינינקייט. ס'ערשטע וואָרט, וואָס דאָס קינד דאָ אין לאַנד לערנט צו זאָגען. נאָך איידער דאָס קינד קען „טאַטע־מאַמע" זאָגען ווייסט עס שוין דעם בעדייט פון דער פּעני, פאַר וועלכען מען קאָן „קענדי" קויפען. דער סאָלידער ערנסטער אַמעריקאַנער טאַטע פון דערוואַקסענע קינדער ווערט צאַרטער ביים עפּענען אַ שאַכטעל „שאָקאָלאַד קענדי" — — —

דאָ אין פּאַלאַץ מאַכט מען קענדי פאַר אייך אין די אויגען און מען גיט צו פעהזוכען. יאָ, מען גיט יעדען, ווער עס וויל נאָר. געהען די פערזוכער פון טיש צו טיש, בעלעקען זיך און פערזוכען. אַלע זיינען דאָ מבינים. קליין און גרויס זאָגט אַ מיינונג. דאָ זעהט איהר, פיהלט איהר דאָס לעבעדיגע לעבען.

דאָ בעווייזט מען, ווי אַלע פּראָדוקטען וועדען מעכאַניש פערפּאַקט. קיין מענשען־האַנט, ציכטיג, זויבער:

אין איין זייט — שטיקער בלעך און אין דער אַנדערער זייט שיט מען אַריין גאַנצע קאַווע. און ביז די קאַווע קומט צום בלעך איז די ערשטע שוין צומאָלען און די בלעך איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ רונדער פּושקע. אָנגעשאָטען, פאַרקלעפּט, אַרומגעוויקעלט און פאַרטיג. — בלויז קליין געלט, און קאָנסט עס מיטנעהמען אהיים — — —

און ווי מען „מאַכט" געלט בעווייזט מען אויך אויף דער אויסשטעלונג — — —

(ווייטערעס קומט.)

לעאַ דייטש:

# געסיאַ העלפמאַן, די גרויסע שטילע מאַרטירערין

פון דער סעריע „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג".

בעשיידענע, איינפאַכע אידיש מיידעל, וועלכע האָט אפילו אין דער אנוועזענהייט פון גוטע בעקאַנטע ניט געוואגט א הויך קול אויפצוהויבען, איז פלוצלינג, אין פריהלינג פון יאהר 1881 וועלט־בעריהמט געווארען. מען האָט וועגען איהר געשריבען אין אלע ציי־טונגען פון דער ציוויליזירטער וועלט; מיט איהר שיקזאל האָבען זיך פעראינטערעסירט בוכשטעבליך אלע פאָרטגעשריטענע, מענשענ־ליעבענדע לייט; בעריהמטע געלעהרטע, שריפט־שטעלער, פּאָעטען האָבען רחמים געבעטען פאר איהר. איך מיין דאָ די אומגליקליכע געסיאַ העלפמאַן, וועלכע איך האָב פערזענליך געקאָנט, און דארום וועל איך דאָ דערצעהלען אלעס, וואָס איך געדענק נאָך וועגען איהר.

* * *

געבאָרען אין איינע פון די מערב־גובערניעס, איז געסיאַ'ן אויסגעקומען ביי איהרע עלטערן שרעקליך צו ליידען פון דעם פאַנאַטיזם פון דעם אלטמאָדישען יודענטום: ניט נאָר האָט מען איהר פערבאָטען צו לערנען זיך רוסיש, נאָר אפילו צו בעגעגנען זיך און צו רעדען מיט „גוים". דאָך האָבען די נייע ווינטען זיך אויך אריינגעריסען אין דער דאָזיגער אָרטאָדאָקסישער סביבה: געסיאַ האָט זיך ניט געוואָלט אונטער־געבען איהרע עלטערן, און אָנהויב יאָהר 1874 האָט זי זיך ווי עס איז ארויסגעריסען פון זיי־ערע הענט און איז ענטלאָפען קיין קיעוו, וואו איך האָב זיך באלד מיט איהר בעקאַנט.

מיט מיר אין איינע יאָהרען, האָט זיך גע־סיאַ דאַן געשטעלט אלס ציעל צוצוגרייטען זיך צו אקושערסקע קורסען — אין יענע צייטען דאָס אידעאל פון אָרימע אידישע מיידלעך, וועל־כע האָבען ניט געקראָגען קיין גימנאַזיע־בילדונג און האָבען געשטרעבט צו ווערען זעלבסטשטענ־דיג.

איהר צוקריעגען זיך מיט די עלטערן איז געוויסערמאַסען געווען א געניגענדע רעקאָמענ־דאַציע פאר דער אָרימער אידישער מיידעל, וועל־כע האָט כמעט קיין אלף ניט געוואוסט און וועלכע איז מיט אמאָל אריינגעפאַלען אין אזא גרויסען אינטעליגענטען צענטער, ווי קיעוו איז דאַמאָלס געווען. באלד האָט די אידישע פאָרט־געשריטענע יוגענד, וועלכע איז געווען זעהר ניט גרויס אין צאָהל, זיך דערוואוסט וועגען דער צרה'דיגער לאַגע פון דער ענטלאָפענער און גע־נומען איהר העלפען מיט וואָס מען קען: איהר אויפגעזוכט א קווארטיר, געלט א ביסעל צו־נויפגעקליבען צווישען זיך, גענומען זי לערנען רוסיש און אנדערע געגענשטאַנדען, וואָס מען האָט געמוזט וויסען, אום אָנצוקומען אויף קור־סען.

אָבער ארומקוקענדיג זיך א ביסעל אין דער נייער, פרעמדער שטאָדט, האָט געסיאַ שוין מעהר ניט געוואָלט זיין וועמען עס איז צו לאַסט, און אָנשטאָט צוצוגרייטען זיך צום עקזאַמען האָט זי זיך גאָר גענומען צו דער נאָדעל, און איז אָנגעקומען צו א נעהטערקע. מען ווייס דאָך, וואָס פאר א לאַנגע שטונדען איצטער אפילו עס קומט אויס צו ארבייטען ביי אזא מלאכה, און נאָך מיט א פופציג יאָהר צוריק איז די עקס־פּלואַטאַציע פון די אומגליקליכע נעהטערקעס נאָך גרעסער געווען. ניט קיין געצערטעלטע פון קינדווייז אויף, — געסיאַ'ס עלטערן זיינען גע־ווען זעהר אָרימע, — האָט זי דאָך אין קיעוו צום ערשטען מאָל בעגריפען די גאַנצע שרעקליכע לאַ־גע פון די ארבייטס־מאַסען און, פערשטעהט זיך, אז זי איז דורכגעדרונגען געוואָרען מיט די הייי־סעסטע און טיפסטע סימפּאַטיען צו זיי.

ווי איך האָב שוין ניט איין מאָל דערצעהלט, האָט זיך גראָד דאַמאָלס אָנגעהויבען אין רוס־לאַנד יענע אייגענאַרטיגע בעוועגונג, וועלכע האָט געטראָגען דעם נאָמען „דאָס געהן אין פאָלק". געסיאַ'ן האָט זיך איינגעגעבען צו בעקאָ־נען זיך מיט אייניגע סאָציאַליסטען, וואָס האָבען זיך געפונען אין קיעוו. אויסער מיר איז צווישען זיי געווען א סטודענט פון דער אוני־ווערזיטעט, ניקאָלאַי קאָלאָטקעוויטש, וועלכער האָט צום סוף געשפּילט א היבשע ראָלע אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג און אויך אין געסיאַ'ס אייגענעם גורל.

א בעשיידענע, אינגאַנצען אַן אונגעבילדע־טע אידישע מיידעל, וועלכע האָט זיך אויך ניט אויסגעצייכענט מיט איהר שעהנקייט, האָט גע־סיאַ, פערשטעהט זיך, ניט געקענט קיין שום ראָלע שפּילען. און זי האָט גאָר אויף דעם א האָר ניט פרעטענדירט; זי פלעגט זיין צופרידען, ווען מען פלעגט זי שיקען אין די קלענסטע שליחות: אָפּטראָגען וואוהין א ביכעל אָדער א צעטעלע, פערקויפען בילעטען צו א וועטשערינ־קע א. אז. וו. די קלענסטע ארבייט אזא פלעגט געסיאַ אָפּטאָן מיט א מין יראת הכבוד, ארויס־ווייזענדיג דערביי דעם גאַנצען ענטוזיאַזם, וואָס זי האָט געהאַט, און די גרייטקייט צו זעלבסט־אויפאָפּפערונג.

פאר איהר האָט ניט עקזיסטירט קיין צייט,

קיין שטח, קיין מידיגקייט, און נאָך ווענינער ווי אַלץ — שרעק, די מורא, טאָמער וועט זי אַרעס־טירט ווערען: אין דעם ערגסטען וועטער, מיי־לען־ווייט, פלעגט זי נאָך אַ שווערען אַרבייטס־טאָג מיט חשק זיך לאָזען אין וועג אַריין, מונ־טער, פרעהליך, ווי אין אַ יום־טוב אויפ'ן שפּאַ־ציר. איהר גרייטקייט האָטש מיט וואָס עס איז צו העלפען אין דער גרויסער אַרבייט צו בעפריי־ען דאָס אַרבייטער־פאָלק, האָט קיין שיעור און קיין ערך ניט געהאַט; די בעשיידענהייט איהרע דערביי פלעגט יעדען פון אונז ערשטוינען.

ניט ווענינ איז אונז אויסגעקומען צו טרע־פען איינפאַכע, ערנסטע סאָציאַליסטען, אָהן אַ שיעור און אָהן אַ מאָס איבערגעגעבען צו דער אַלגעמיינער זאַך, וועלכע האָבען זיך ניט גע־שפּאַרט אויבענאָן, נאָר זיי האָבען זיך בעגנו־גענט מיט די אונבעדייטענדסטע פונקציעס; אבער אָהן גוזמא זאָגענדיג, ווערט אנערקענט בוכשטעבליך פון אַלע סאָציאַליסטען, וואָס האָ־בען געקאָנט געסיא העלפמאַן, אז פון אַלע טוער פון יענער מערקווירדיגער צייט פערנעהמט זי מיט רעכט דעם ערשטען אָרט, אַלס אַ מוסטער פון בעשיידענהייט, שטילקייט און גרייטקייט צו אָפּפערן מיט זיך ניט נאָר פאַר דער אַלגעמיי־נער זאַך, נאָר אויך פאַר דעם אָדער יענעם פון די חברים, וועלכע זיינען ביי איהר געווען ענג צוזאַמענגעבונדען מיט די רעוואָלוציאָנערע אונ־טערנעהמונגען זעלבסט.

געסיאַ'ס גוטסקייט האָט קיין שיעור און קיין ערך ניט געהאַט. זי פלעגט לחלוטין פערגעסען אָן זיך זעלבסט, אָן איהר אייגענע נויט און בע־דערפניש, ווען עס האָט זיך נאָר געהאַנדעלט וועגען עפּעס אַ שליחות אָדער אַ זאַך, וואָס איז שייך געווען צו אַ צווייטער פערזאָן אָדער צו אַ רעוואָלוציאָנערער ארבייט. דערביי פלעגט איהר קיינמאָל גאָרניט איינפאַלען אַ פרעג צו טאָן, צי די ארבייט, וועגען וועלכע עס האַנדעלט זיך, מוז גלייך געטאָן ווערען, אָדער צי מען קען עס ניט אָפּלעגען. פונקט ווי אַ פערד פון דער פייערלעשער־קאָמאַנדע, איז געסיאַ אימער גע־ווען „אין געשפּאַן", אזוי צו זאָגען, — גרייט צו טאָן אַלעס, וואָס מען דאַרף. און געטאָן האָט זי די ארבייט אויסערגעוועהנליך שנעל, און דער־צו נאָך איינפאַך, גלאַט און מייסטערהאַפט.

זעלבסטפערשטענדליך, אז אפילו העלפ־כאַן'ס, אין עצם אומשולדיגע פונקציעס האָבען ניט געקענט גאָר אויף לאַנג בלייבען אונבע־מערקט פון דעם איבעראַל דורכדרינגענדען אויג פון דעו רוסישען זשאַנדאַר: צוליעב דעם, וואָס מען האָט ביי איינעם פון די אַרעסטירטע סאָ־ציאַליסטען געפונען געסיאַ'ס אדרעס, האָט מען ביי איהר געמאַכט אַן אָביסק (הויז־זוכונג), נאָכ־דעם האָט מען זי אַרעסטירט און אריינגעשלעפּט אין דעם בעריהמטען פּראָצעס פון די זיבע־ציגער יאָהרען „דער מאָסקווער פּראָצעס פון די פופציג", אין וועלכען עס איז אריינגעשלעפּט געוואָרען, ווי איך האָב שוין פריהער דערצעהלט, אַ צווייטע מערקווירדיגע אידיש מיידעל — די פריה אומגעקומענע בעטי קאַמינסקי.

אפילו די אַלווייסענדע זשאַנדאַרען און פּראָ־קוראָרען, ניט קוקענדיג אויף אַלע זייערע בע־מיהונגען, האָבען ניט געקענט בעווייזען, וואָס באַר אַ „שווערע פערברעכענס" האָט געסיאַ העלפמאַן בעגאַנגען פאַר דער קורצער צייט פון איהר בעקאַנטשאַפט מיט די סאָציאַליסטען; דעריבער האָט, צום גרעסטען פערדרוס פון די בלוט־הינט פון דעם רוסישען צאַר, אפילו דאָס ספּעציעלע געריכט פון סענאַט, וואָס האָט דעם פּראָצעס געפיהרט, ניט געקענט פערשיקען גע־סיאַ העלפמאַן אויף קאַטאָרגע אָדער סיביר: פאַר איבערגעבען איהר אדרעס צו איינעם פון איהרע בעקאַנטע איז העלפמאַן, נאָכדעם ווי זי איז אָפּגעזעסען גאַנצע צ ו ו י י י א ה ר איינע אליין אין קערקער ביז צום פּראָצעס, פעראורטייילט געוואָרען פון דיזען „באַרמהערצי־גען געריכט" נאָך צו צ ו ו י י י א ה ר ג ע־פ ע נ ג נ י ס (אין פריהלינג פון יאָהר 1877)!

שווער איז געווען פאַר געסיאַ'ן דאָס לעבען אין געפענגנים בעת זי איז געזעסען דאָרט ביז צום פּראָצעס, אָבער נאָך אומגלויבליך שווערער איז עס פאַר איהר געוואָרען נאָכ'ן אורטייל, ווען זי איז געצוואונגען געווען צו טאָן קאַזאָנע אַר־בייט. דערצו נאָך האָט די נאַטשאַלסטוואָ פון געפענגנים ניט איבעריגס געצערעמאָניעט זיך מיט דער אָרימער בעשיידענער פּראָסטער אידי־שער מיידעל, וועלכע האָט גערעדט שלעכט רו־סיש. דאָך איז פאַר געסיאַ'ן, ווי זי האָט אַליין מודה געווען, די פיער יאָהר וואָס זי האָט פער־בראַכט אין געפענגנים געווען אַ מין שולע, וועל־כע האָט איהר גרויס נוצען געבראַכט אין אַלע הינזיכטען.

אריינפאַלענדיג אין דעם קרייז פון סאָציאַ־ליסטען כמעט אַן אונגעבילדעטע, און, ווי מיר האָבען געזעהען, איז זי געווען פערוואָרפען מיט אַלערליי ארבייט, שליחות'ן א. ד. גל., איז געס־יאַ'ן, פערשטעהט זיך, ניט געווען אין קאָפּ צו לערנען, ענטוויקלען זיך און בעקענען זיך מיט יענער לעהרע, פאַר וועלכער זי איז גרייט גע־ווען מיט אַלעס צו אָפּפערן. נאָר אין געפענג־נים האָט זיך איהר צום ערשטען מאָל געמאַכט פאַר דעם אַ גינסטיגע געלעגענהייט, און געסיאַ, פון דער נאַטור וויסענדורשטיג, האָט זיך מיט דער געלעגענהייט גערן בענוצט.

איך האָב שוין דערמאָנט, אז מען האָט זי אריינגעשלעפּט אין דעם „פּראָצעס פון די פופ־ציג", און אין אַן אנדער בעשרייבונג האָב איך דערצעהלט, אז אויף דעם האָזיגען פּראָצעס זיי־נען גע'משפּט געוואָרען זעהר אַ סך מיידלעך און יונגע פרויען, וועלכע האָבען זיך בעפריינדעט אין צריך און זיך צוריקגעקעהרט פון דער שווייץ קיין רוסלאַנד, אום אָנצופיהרען אַ פּראָ־פּאַגאַנדאַ און אַגיטאַציע צווישען די שטאָדטישע

אַרבייטער. די דאָזיגע יוגענד, צווישען וועלכע עס זיינען געווען אַזעלכע בעריהמטע פּרויען, ווי ווערא פיגנער, סאָפיאַ באַרדינאַ, אָלגאַ לובאַ־טאָוויטש, פירשטין ציציאַנאָוואַ און אַנדערע, איז געווען אַן ענג־צונויפגעקניפּטע, און אין דער זעלבער צייט ביז גאָר צו דער אַלגעמיינער זאַך איבערגעגעבענע פּאַמיליע. די דאָזיגע אַלע יונ־גע מיידלעך און פרויען זיינען, פערשטעהט זיך, געווען ענטוזיאַסטקעס ביז גאָר, וועלכע האָבען זיך משער געווען, אַז די סאָציאַליסטישע, פער־פאָלקאָמענסטע אָרדנונג וועט אָנקומען אין צוויי־דריי יאָהר אַרום, ניט שפּעטער. פערשטעהט זיך, אַז אין אַלע מענשען, אָהן אונטערשייד פון נאַציאָן, רעליגיאָן, קלאַס און שטאַנד, האָבען זיי געזעהען נאָר איינע פּאָזיטיווע אייגענשאַפ־טען, דעריבער האָבען זיי אַלעמען גלייך ליעב גע־האַט, האַלטענדיג אַלעמען פאַר ברידער און שוועסטער.

גאַנץ נאַטירליך, דעריבער, וואָס בעקאָנענדיג זיך מיט דער בעשיידענער, שעמעוודיגער, וועג־ניג געלערנטער, געסיאַ, די אידישע אַרבייטע־רין, זיינען די בעטייליגטע פון דיזען פּראָצעס גאָר געוואָרען פון איהר ענטציקט, און זיי אַלע האָבען היים און ערנסט זי ליעב געקראָגען. עס איז איבעריג צו זאָגען, אַז די דאַנקבאַרע געסיאַ איז אויך צוגעבונדען געוואָרען צו זיי, ניט גלוי־בענדיג זיך אַליין, אַז איהר, די פּראָסטע אַר־בייטערין, האָבען סטודענטקעס פון די הויכע פענסטער ליעב אַזוי ווי אַ שוועסטער.

אין די געפענגניסען אין אַנדערע שטעדט, איבערהויפּט אין דעם פעטערבורגער „הויז פון פאָרלויפיגער פערהאַפטונג", איז דאַמאָלס גע־ווען אַזאַ אָרדנונג, אַז די אַרעסטירטע פלעגען קענען פערקעהרען צווישען זיך און בייטען זיך מיט ביכער, זאַכען, פּראָדוקטען. דעריבער האָט געסיאַ, וועלכע איז געזעסען אין דער דאָזיגער תפיסה צוזאַמען מיט אַנדערע מאָסקווער אַר־רעסטירטע, געקראָגען די מעגליכקייט פיעל צו לערנען, פיעל צו דערגעהן, וואס עס האָט זעהר אַ סך בייגעטראָגען צו איהר גייסטיגער ענטוויק־לונג. דאָס געפענגניס איז אויף אַזאַ אופן געווען פאַר געסיאַ'ן אַ מין מיטעל־ און הויך־שולע, וועל־כע האָבען זי פאַרבערייטעט פאַר ווייטערדיגער טעטיגקייט.

* * *

די נאַטשאַלסטוואָ האָט קענטיג פערשטאַנען, וואס פאַר אַ „שעדליכע" און „געפעהרליכע" פרוי עס איז פאַר דער רוסישער רעגירונגס־אָרד־נונג די שטילע, בעשיידענע אידישע טאָכטער גע־סיאַ העלפמאַן. וועגען איהר אויפפיהרונג האָט די נאַטשאַלסטוואָ לחלוטין זיך ניט געקענט צו־טשעפּען צו איהר, דאָך ווען זי איז אָפּגעזעסען־י צוויי יאָהר, צו וועלכע זי איז פעראורטיילט געוואָרען, האָט מען זי ניט פריינגעלאָזען, נאָר מען האָט זי אַדמיניסטראַטיוו פערשיקט אין אייר־נע פון די סאַמע פערוואָרפענע געגענדען פון צפון־רוסלאַנד.

אָבער דער חשק צו אַרבייטען פאַר דעם אי־דעאַל, וואָס איז פאַר איהר, נאָך פיער יאָהר זי־צען אין געפענגניס, געוואָרען ניט אין דעם ערך קלערער און פערשטענדליכער, ווי ביז'ן אַרעסט, בייגעקומען אַלע שטערונגען, און אין הערבסט פון יאָהר 1879 איז געסיאַ בשלום ענטלאָפען פון פערשיקונג, קומענדיג צו פאָהרען קיין פּע־טערבורג אַלס „אונלעגאַלע". דאָרטען האָבען מיר זיך ווידער מיט איהר געטראָפען, נאָכדעם ווי מיר זיינען עטליכע יאָהר געווען צושיידט.

ניט אין אויסזעהן, ניט אין האַראַקטער האָט זיך געסיאַ געענדערט פאַר די עטליכע יאָהר, וואָס זיינען אַוועק: זי איז געבליבען די זעלבע בעשיידענע, שעמעוודיגע מיידעל, היים אי־בערגעגעבען צו דער בעוועגונג, אַזוי ווי איך האָב זי געקאָנט מיט פינף יאָהר צוריק אין קיעוו. אָבער אונזערע וועגען זיינען באַלד פאַנאַנדער־געגאַנגען זיך.

אין דעם אויבענדערמאָנטען יאָהר, האָבען, ווי בעקאַנט, די רוסישע סאָציאַליסטען זיך צו־שפּאָלטען אויף צוויי פּראַקציעס: אויף אַזעלכע וואָס זיינען געבליבען טריי די אַנשויאונגען פון די נאַראָדניקעס, וועלכע האָבען אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען דעם זשורנאַל „טשאָרני פּערע־דיעל", און אויף די אָנהיינגער פון טעראָר, וועל־כעס אָרגאַן עס איז געווען די צייטונג „נאַראָד־נאַיאַ וואָליאַ". בעת איך בין פערבליבען אַ מיט־גליעד פון דער פּראַקציע נאַראָדניקעס, איז געסיאַ צוגעשטאַנען צו די טעראָריסטען, צווישען וועלכע עס זיינען געווען פיעלע פון איהרע חברים און פריינד, די מיטגלידער פון דעם „מאָסקווער פּראָצעס פון די פופציג." צו דער זעלבער פאַר־טיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ" איז אויך צוגעשטאַנען אונזער אַלטער, ביידענ'ס פריינד פון קיעוו נאָך, ניקאָלאַי קאָלאָטקעוויטש, וועלכער איז באַלד נאָך דעם געוואָרען געסיאַ'ס מאַן.

עס איז בעוואוסט, אַז די דאָזיגע פּאַרטיי האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציעל צו טויטען אַלעקסאַנדער דעם צווייטען, צוליעב וואָס זי האָט געמאַכט אַ רייה העכסט געוואַגטע אַטענטאַטען, אָנהויבענדיג מיט אַן אויפריים אויפ'ן באַהן און אויף אין סאַמע ווינטער־פּאַלאַץ און ענדיגענדיג מיט וואַרפען עקספּלאָדירענדיגע באָמבעס אויפ'ן צאַר אויף סאַדאָווער גאַס, פון וועלכע ער איז דער'הרג'עט געוואָרען דעם 1טען מערץ, 1881.

אין דיזע אַלע העכסט שוידערליכע אונטער־נעהמונגען האָט געסיאַ גאָר אַקטיוו זיך בעטייי־ליגט, ניט מורא האָבענדיג ניט נאָר פאַר'ן טויט־שטראָף, וואָס האָט איהר געדראָהט פאַר אַזעל־כע מעשים, נאָר אויך ניט פאַר דער געפאַהר אַליין אויפגעריסען צו ווערען בעת'ן מאַכען די דינאַמיט און די באָמבעס אויף דער קוואַרטיר, וואו זי האָט געוואוינט.

אַ קורצע צייט פאַר דעם בעריהמטען 1טען

מערץ 1881, וואס עס איז גראָד איצט געוואָרען 35 יאָהר פון יענעם טאָג אָן, איז נ. קאָלאָטקע־וויטש ארעסטירט געווארען. ניט קוקענדיג אויף דיזען פּערזענלעכען אומגליק איהרען און ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס זי איז געווען מעוברת, האָט געסיא ווי פריהער געארבייט אָהן אויפהער און ניט ארויסגעוויזען פאר קיינעם וואָס איהר אויפ'ן הארצען איז. אָט ווי אונזער אל־געמיינע פריינדין, א צווייטע אידישע טאָכטער, אנא עפּשטיין, בעשרייבט איהרע בעגעגענישען מיט געסיא'ן נאָך קאָראָטקעוויטש'עס ארעסט:

„וואס מיך האָט מעהר פון אלעס איבער־ראשט קוקענדיג אויף געסיא'ן, איז עס דער אויסדרוק פון גרענצלאָזען ליידען, אויסגעגאסען ארום איהר מויל און אין איהרע אויגען. פון־דעסטוועגען האָט זי מיט התלהבות מיר דער־צעהלט וועגען דער „ארבייט", וועגען דער ריכ־טונג פון פערשיידענע רעוואלוציאנערע גרופּפּע א. ד. גל. זי האָט אויף מיר געמאכט דעם איינדרוק פון א העכסט ערנסטער, איינפאַכער און בעשיידענער פרוי, ביז טיעף אין הארצען איבערגעגעבען צו דער זאַך... ניט קוקענדיג אויפ'ן ארעסט פון איהר מאַן, נ. קאָלאָטקע־וויטש, וואָס איז געשעהן מיט עטליכע טעג צו־ריק, און ניט קוקענדיג אויף איהר געדריקטען געמיט, וואס איז געקומען פון דעם דאָזיגען אומ־גליק, האָט זי זיך די גאַנצע צייט בעשעפטיגט מיט די ענינים פון דער פּארטיי, אויספיהרענ־דיג די ארבייט, וואָס יעדערער גיט איהר צו טאָן... אלע זאָגען, אז איהר גוטסקייט איז אָהן א שיעור און אָהן אן ערך. דאַכט זיך, אז זי האָט קיין איין מינוט צייט ניט געהאט צו טראַכטען וועגען זיך און איהר אומגליק.

„געסיא פלעגט אָפט אריינקומען צו אונזערע אלגעמיינע בעקאנטע, צו די דובראָווינס, און אלע אין הויז, אפילו די אלטע באָבע, האָבען זי ווי זייערע אן אייגענע ליעב געהאט. זי איז געווען זעהר שעמעוודיג; וויפיעל מען האָט זי ניט איינגעלאַדען צו ווארעמס, אָדער עטוואָס איבערצובייסען, האָט ז זיך אימער ענטזאגט. זעלטען ווען זי פלעגט מרוצה ווערען אויסצו־טרינקען א גלעזעל טיי, האָטש איך בין זיכער, אז זי פלעגט ניט איין מאָל קומען צו געהן א הונגעריגע. זי פלעגט זיין פערנומען איבער'ן קאָפּ מיט ארבייט, האָט זי אָפט קיין צייט ניט גע־האט אָפּצוועסען.

„מען האָט זי אומעטום געקאָנט, און די יו־גענד פלעגט פון איהר רעדען מיט גרויס דרך ארץ. אלע האָבען זי זעהר ליעב געהאט און בעגעגענט מיט דער גרעסטער פרייד. זי האָט שטענדיג געוואוסט פון אלע נייעסען אין דער רעוואלוציאנערער וועלט, וועלכע פלעגען אזוי אינטערעסירען די געזעלשאפט און די יוגענד. איהרע קעשענעס און איהר לעדערנע טאַש, מיט וועלכער זי פלעגט זיך קיינמאָל ניט שיידען, זיינען תמיד פול געווען מיט פּראָקלאַמאַציעס, מיט נומערן פון „נאַראָדנאיא וואָליא", מיט בילעטען צו בעלער, צו קאָנצערטען, לאָטעריי־צעטלען א. ד. גל. לטובת די פערשיקטע, ארעס־טירטע אָדער אויף ארויסצוגעבען אונטערער־דישע ווערק. געסיא איז געווען א לעבעדיגער „אדרעס־קאַלענדאר" און האָט געקענט צוזאמענ־ברענגען מיט וועמען איהר ווילט פון די גרעס־טע און פערבאָרגענע טעראָריסטען".

דאָס שיקזאל האָט זי א לאנגע צייט פער־היט. ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס, ווי איך האָב שוין געזאגט, זי האָט זיך בעטייליגט אין דער אפערע פון 1טען מערץ, האָט די פּאָליציי דאָך זי ניט געכאפּט, און זי וואָלט נאָך לאנג פריי געבליבען, ווען ניט דער אונערוואַרטעטער פעראראט פון ריסאַקאָוו'ן, דער זעלבער יונגער־מאַן, וואָס האָט דער ערשטער געוואַרפען די באָמבע אונטער דער קאַרעטע פון אלעקסאַנדער דעם צווייטען. ריסאַקאָוו, וועלכער איז ארעס־טירט געוואָרען גלייך אויפ'ן פּלאַץ, האָט באלד אויסגעזאגט געסיא העלפמאַן'ס קוואַרטיר.

ווען די פּאָליציי איז אהין ביינאכט אָנגע־קומען, האָט געסיא זיי געוואַרנט פאָרזיכטיג צו זיין מיט די פלעשער מיט די אויפריים־שטאָ־פען, אויף וועלכע זי האָט זיי אָנגעוויזען, כדי עס זאָל חלילה קיין אומגליק ניט טרעפען. אזא אויפמערקזאַמקייט צו די פּאָליציי וואָס איז גע־קומען ארעסטירען זי, בעווייזט אויך, ווי גוט־הערציג און מיטפיהלענד זי איז געווען אפילו בנוגע צו שונאים.

* * *

צוזאמען מיט די בעריהמטע זשעליאבאָוו, פּעראָווסקאיא, קיבאַלטשיק, ריסאַקאָוו און מ. מיכאַילאָוו איז געסיא געשטעלט געוואָרען צום פּראָצעס אויף דער בעשולדיגונג אין קיסר־מאָרד. וועדליג עס דערצעהלען מענשען, וואָס זיינען דערביי געווען, האָט זי ניט ארויסגעוויזען די מינדסטע מורא, האָט זיך געהאלטען איינפאַך און איז געווען רוהיג ביז גאָר, גלייך ווי דער טויט וואָלט ניט געלויערט אויף איהר און אויף איהר קינד, וואס זי האָט אונטער'ן הארץ גע־טראָגען.

דאָס אלערהעכסטע געריכט האָט, ווי בע־קאנט, אלעמען פער'משפּט צום טויט. אָבער די הינריכטונג פון געסיא העלפמאַן איז צוליעב איהר שוואַנגערשאפט אָפּגעלעגט געוואָרען ביז נאָכ'ן האָבען דאָס קינד. גאַנצע פיער מאָנא־טען איז די אומגליקליכע פרוי־מוטער געשטאַ־נען אונטער'ן שרעק פון טויט. אלע זיינען גע־ווען אויפגעבראַכט צוליעב דער דאָזיגער אונ־גלויבליכער גרויזאַמקייט פון דעם נייעם צאַר. די דאָזיגע שוידערליכע מאָראַלישע עינוים, וואָס געסיא האָט געמוזט אויסשטעהן, האָבען זיך געענדיגט מיט איהר טויט גלייך נאָכ'ן האָבען דאָס קינד. דאָס קינד איז פון איהר גלייך נאָכ'ן געבורט צוגענומען געוואָרען און וואו מען האָט עס אהינגעטהאָן, ווייס מען עד היום ניט.

# דער ערשטער בריעף פון אמעריקא

(פון דער סעריע: „א ליטוויש שטעדטעל")

ל. קאָברין

18.

מירקע אברהם־לייזער'ס איז אָנגעקומען דער ערשטער בריעף פון איהר טאָכטער קאה'קען, א בריעף פון אמעריקא, פון חידושים. מירקע וויינט און פרעהט זיך, און בעט איהר מאן משה־איצע'ן צו לעזען דעם בריעף פאר איהר נאָך אמאָל און נאָך אמאָל און נאָך אמאָל... משה־איצע לעזט איהם און איז דערביי אזוי געריהרט, דאָס ער ציהט נאָכאנאנד מיט דער נאָז און שלינגט די טרעהרען. עס שטעהט דער אלטער אברהם־לייזער, צוגעבויגט מיט אן אויער צו זיין איידעם, די ברעגען פון זיין לאַ־גער, ווייסער באָרד צוגוויפגענומען פון אונטען אינ'ם פויסט, הערט זיך צו צום בריעף, בע־מיהט זיך ניט צו פערלירען קיין וואָרט, און אויף זיין פּנים איז צוגאָסען א מינע פון פער־וואונדערונג. עס לעזען מיט אן אויפגערעגטען קול לאה'קעס שוועסטער דעם דאָזיגען בריעף און אין זייערע אויגען בלישטשען טרעהרען פאר פרייד. עס פרעהט זיך אויך שלמה'קעלע, וועל־כער איז פאר דעם יאָהר לענגער, בלייכער, מאָ־גערער געוואָרען, אָבער געבליבען די זעלביגע ווילדע בריאה ווי פריהער. און פאר שמחה הויבט ער אָן צו בעטען: „מאמע, א קאָפּיקע!" און מירקע פאר פרייד גיט איהם טאקע גלייך א קאָפּיקע און די אנדערע קליינע קינדער גיט זי אויך היינט צו קאָפּיקעס אויף נאשעריי. דאן כאפּט זי דעם בריעף און לויפט אוועק מיט א פלאמענדיגען פּנים אויפ'ן מארק צו געבען איהם לעזען די קרעמער.

און אין א ווײלע ארום שטעהט מאָטעל חנה־דברה'ס פאר זיין קראָם און לעזט הויך אויפ'ן קול דעם דאָזיגען בריעף, און מירקע שטעהט געבען איהם און אלע קרעמער און קרעמערקעס און די ווייבער פון די טישלעך, און אלע הערען זיך צו צו דעם דאָזיגען בריעף מיט אָפענע מיילער און אויסגעגלאָצטע, פער־וואונדערטע אויגען. מירקע שלינגט די ווער־טער, שמייכעלט מיט התפּעלות, ווישט די אויגען און יעדע ווײלע ברעכט זי אונטער מאָ־מער'ס לעזען: „אי, דאנקען גאָט! איהר הערט? איהר הערט? נו, וואָס זאָגט איהר, הא?..."

און די איבעריגע שאָקלען די קעפּ, שמאָצ־קען מיט די ליפּען און חידוש'ען זיך:

— פּיש־ש־ש־ש! פּיש־ש־ש! אי־אי־אי!..

„וואָס זאָל איך אייך לאנג ברייען — לעזט מאָטעל חנה־דברה'ס — איך האָב דאָס אויף מיין לעבען גאָר ניט געזעהן, וואָס איך האָב ביי די שוואָגערס אין נעוויאָרק געזעהן. און אויפ'ן „בריק" ליעגען דאָ אזוינע טהייערע זאַ־כען, וואָס הלואי אזוינע האָט איהר ביי אייך אויפ'ן טיש צו לעגען כאָטש יום טוב. עס איז נאָר א פערדראָס, וואָס מען טרעט אויף דעם מיט די פיס. און גאָלדענע שפּיעגלען שטעהען דאָ ביז'ן באלקען. און פון לאָמפּען איז דאָ אין גאנץ נעוויאָרק קיין זכר ניטאָ, און ביי־נאכט טהוט מען דאָ א קוועטש אין דער וואנד, צינדען זיך אָן אזוינע לבנות אין גלעזערנע פע־סעלעך, ווי אויפ'ן שיף, וואו מיר זיינען גע־פאָהרען...

— נו? — ברעכט זיך אונטער מאָטעל — הא?...

— איהר הערט? — כאפּט אונטער מירקע, און איהר גאנצער פּנים איז איין בעגייסטער־טער שמייכעל.

— אי־אי! פּיש־פּיש־פּיש, — מאכען די אנדערע.

מאָטעל לעזט ווייטער:

„און די ווענד זיינען דאָ אזוינע רויטע, סאמעטענע, איך האָב א טאפּ געטהאָן א וואנד, איז זי אזוי גלאט און ווייך און איך האָב מיר גע־טראכט: הלואי האָב איך אזא רעטאָנדע.

— גאָר ניט קיין נארישען יוצר הרע האָט זי! — רופט זיך אָן דערביי איינע פון די קרע־מערקעס.

— „און עסען עסט מען דאָ אל־האָס גוטס, פון פויגעל־מילך פעהלט דאָ ניט. געבראָטענע היהנער אין מיטען־וואָך און אזוינע טהייערע מאכלים, וואָס איך קען זיי גאָר ניט אלע אָנ־רופען.

— אָט דאָס הייסט רויטשילדס! — ברעכט זיך אונטער ווידער מאָטעל און לעזט ווייטער: „און די מויערען אין נעוויאָרק זיינען אזוינע הויכע, אז ווען מען פערדייסט דעם קאָפּ, זעהט מען קוים דעם דאך. און איבער די דעכער פליהען מאשינען מיט מענשען, און די מענשען האָבען גאָר ניט מורא, און די שוואָגערס זאָגען, אז קיינמאָל נאָך איז א מאשינע ניט אראָפּגע־פאלען פון אויבען...

— אי־אי־אי! פּיש־ש־ש! פּיש־ש־ש!...

— „און אונז האָבען די שוואָגערס גענומען א דירה, מעג אין איהר אפילו א גראָף וואוינען. זעקס חדרים אין א שעהנעם מויער. און אין דריי חדרים אויפ'ן בריק האָט מען ביי אונז אוועקגעלעגט אזא סאראטע מיט שעהנע קעס־טעלעך און אין זאָל אויפ'ן בריק א גרויסען שטיק סאמעט מיט אויסגעמאָהלטע צוועטען. איך לאָז קיינעם אהין ניט אריין, מחמת איך וויל ניט, מען זאָל מיר טרעטען אויף דעם. היינט שטוהלען און קרעסלאָס און א קאמאָדע

און וואָס ניט האָט מען מיר אריינגעשיקט, אזש עס בליאסקעט נאָר פאַר די אויגען, און די שוויגער איז געבליבען וואוינען מיט מיר. און וואסער איז דאָ אין שטוב. מען דארף נאָר אַ דרעה טהאָן אַ קראַן, געהט וואסער פון די ווענד. און קיין לאָמפּ דארף מען אויך ניט, ווייל אַז מען וויל עס זאָל זיין ליכטיג, טהוט מען אַ דרעה דאָ אזא שרייפעל און מען לענט צו צו איהם אַ שוועבעלע, ווערט ליכטיג. און קיין אויוועז אויך ניט, אַז מען וויל קאָכען, טהוט מען אַ דרעה אַ שרייפעל און עס ווערט באַלד פייער און מען שטעלט אויף דעם ארויף די טעפּלעך אין די בעסטע מאכלים קאָכען זיך. און אָרע'ן האָבען די שוואָגערס אריינגענומען אין זייער אייזען־פאַבריק, וואו מען מאכט אייזערנע באַלקאָנען און טרעפּ פאַר די מויערען, און צאָהלען איהם, דאנקען גאָט, 20 דאָלאַר אַ וואָך, אויף אונזער געלד מאכט עס גאַנצע 40 קערבלעך.

— קרוינעלעך מיינע! — שרייט אויס איין קרעמערקע. — איך וועל זיך די באַקען צו־קנייפּען!...

— זי איז שוין אַ רויטשילדיכע! — שרייט מאָטעל. — אַ גרויל! אַ גרויל! וואָס זאָגט מען צו אזא גליק?...

— לייענט ווייטער, ר' מאָטעל! — שרייט מירקע מיט התפעלות און ווישט זיך די אויגען.

מאָטעל לייענט ווייטער:

— „יא, וואו האַלט איך? אויף אונזער געלד מאכט עס אויס גאַנצע 40 קערבלעך און שפּע־טער, זאָגען די שוואָגערס, וועט ער נאָך קריגען מעהר".

מירקע צוכליפּעט זיך:

— נו, הא? נו?

— „איך האָף צו גאָט, אַז אין גיכען וועל איך אייך אלעמען אהער אריבערנעהמען. און די שוואָגערס זאָגען, אַז אין נעוויאָרק זיינען פאַראַן אַ סך אידישע נאַטשאַלניקעס אויך"...

— דאָס איז אמת, — שרייט אויס מאָ־טעל. — דאָס האָב איך שוין לאַנג געהערט, אַז אידען האָבען דאָרטען „פּאָלנע פּראַוועס"!

— טאַקע? — מאכט איינער — אידישע אוריאַדניקעס זיינען דאָרטען אויך דאָ?

— וואָס דען? — שרייט מאָטעל מיט זיכערקייט אינ'ם קול — אפילו אידישע אים־פּראַווניקעס!...

— אַזוי?

— כדאי צו פערזעצען דאָס ווייב און קינ־דער און פאָהרען אהין, — ווייצעלט זיך איינער.

— און די מאַנען אודאי, — ענטפערט איהם אַ יונגע קרעמערקע. — איך האָב נאָר מורא, אַז בערל־איצע דער מלוה וועט אויף זיי קיין גראָשען ניט וועלען געבען.

די איבערינע ווייבער צולאַכען זיך.

— סיידען דער גוי'אישער קיילער וואלט פאַר זיי עפּעס אויף טרפות געגעבען, — ווייצעלט זיך אַ צווייטע פרוי.

— האַטוי, ווייבער! — שרייט אויס אַ קרעמער, און מאַכט צו זיי מיט ביידע הענד, אַזוי ווי ער וואָלט גענז געטריבען.

דאָס געלעכטער ווערט נאָך שטאַרקער. עס לאַכען איצט אי די ווייבער, אי די מאַנסביל.

מירקע שטעהט איצט מיט'ן ברייף אין דער האַנד און נעהמט ניט קיין אַנטהייל אין דעם דאָזיגען שפּאַסען. עס פערדריסט איהר, וואָ־רום זיי ריידען ניט איצט וועגען איהר טאָכ־טער'ס גליקען. זי שטעהט נאָך אַ ווייַלע און דערנאָך מאַכט זי:

— און איך, אזא נאַר, האָב זי ניט געוואָלט לאָזען פאָהרען!...

קיינער האָט זיך אויף דעם ניט אָנגערופען. פאַר קנאה האָט מען זיך געמאַכט, ווי מען האָט גאָר ניט געהערט, וואָס זי האָט געזאָגט. האָט זי זיך צוגערוקט נעהנטער צו איין קרעמערקע, מיט וועלכער זי האָט זיך אַ גאַנץ יאָהר ארומ־געקריעגט — צו עלקע חוה־דוואָשע'ס, אַ הויכע אידענע מיט אַ קורנאָסער נאָז און מיט אַ ווייי־סען הייבעל אונטער אַ רויטען, געבלומטען טיכעל, טראַכטענדיג ביי זיך: „זאָל זי טאַקע צופּוקעט ווערען!" און געזאָגט:

— וואָס זאָגסטו, עלקע, און איך אזא נאַר, האָב זי ניט געוואָלט לאָזען פאָהרען!...

— וואָס מיינסטו? — האָט עלקע איהר געענטפערט מיט גאַל — אפשר האָט טאַקע דיר די הארץ געזאָגט, אַז זי זאָל ניט פאָהרען? אפשר... ווער ווייסט, וואָס פאַר אַן אונגליק עס קען איהר נאָך דאָרט טרעפען!...

אזש עס טהוט זיך ניט אַ כאַפּ מירקע אַן אָנגעצונדענע:

— טפוי! טפוי! טפוי! צו דיין קאָפּ! צו דיין לייב און לעבען! קורנאָסער שלאַנג דו, אָט ווער צופּוקעט! אָט ווער צופּלאַצט! אהא! וועמעס טאָכטער פערדיענט 40 קערבלעך אַ וואָך? אהא? אָט פּלאַץ! פּלאַץ!...

און זי לויפט אריין אין איהר קרעמעל. עלקע ענטפערט איהר, שייט צוריק. די אַנ־דערע ווייבער ליאַרמען. די מאַנסביל לאַכען. מאָטעל שרייט: לעבעדיגער, עלקע, לעבעדיגער!

און אין מיטען דערינען שרייט אויס איי־נער:

— שא, דער אָדון מיט די מעשענע קנעפּלעך געהט!...

דער אוריאַדניק געהט ארויס פון דעם אַפּ־טייקער'ס קראָם, שטעלט זיך אָפּ און קוקט אויף דעם טומעל נעבען די קראָמען.

די קרעמער בויגען זיך צו איהם. די ווייי־בער ווערען שטיל. יעדער זעצט זיך פאַר דער טיהר פון זיין קרעמעל.

און ווען דער אוריאַדניק פערשווינדעט, רופט זיך אָן מאָטעל פערטראַכט צו זיין שכן אַ קרעמער:

— און אין אמעריקא זיינען פאראן אי־דישע אוריאדניקעס. ניטאָ דאָרטען קיין גלות. פּאָלנע פּראָוועס...

וואָכען לאַנג האָט מען פון דעם דאָזיגען בריעף אינ'ם שטעדטעל גערעדט און פון אמע־ריקא, און פון די „פּאָלנע פּראָוועס", און איינ־מאָל א שבת אין דער־פריה, ווען מאָטעל חנה־דברה'ס האָט געכאַפּט שלמה'קעלען אין בית־מדרש און געפרעגט: „נו, שעהנע פרי דו, וועסטו אויך פאָהרען קיין אמעריקא?" — האָט שלמה'קעלע איהם געענטפערט:

— אודאי. איך'ל דאָרטען זיין אַן אור־ריאדניק!...

* * *

אין יענער צייט איז איינמאָל אריינגע־קומען שלום'קע דער גוי צו שמערל דעם שוס־טער אין דאָס שטיבעל אריין, האָט א פייף געטהאָן און מיט ביידע הענד א מאך געטהאָן:

שמערל האָט דאן געהאַלטען הילצערנע טשוועקלעך צווישען די ליפּען און אויפ'ן שויס א שוך מיט'ן אָבזאַץ ארויף, האָט ער א קוק געטהאָן פערוואונדערט אויף שלום'קען, ארויס־גענומען די טשוועקלעך פון צווישען די ליפּען און רוהיג געפרעגט:

— וואָס איז?

— מיין ברכה'קע... — האָט ער געזאָגט מיט א פערשטיקט קול און געשמייכעלט אזוי רחמנות'דיג — זי איז... טיו!...

ער האָט ווידער א פייף געטהאָן און א מאך געטהאָן מיט ביידע הענד.

— וואָס דיין ברכה'קע? רייד ווערטער...

— אין אמעריקא נעכטען אוועקגעפאָהרען.

— אין אמעריקא? דיין ברכה'קע?...

— נו, יע, יע, ברכה'קע, מיין ברכה'קע... האָט זיך זניוכעט דאָרטען אין שטאָדט מיט א פּריקאזטשיק א ממזר און ער האָט איהר דאָר־טען דעם קאָפּ פערדרעהט מיט דער אמעריקא, און שריי חי וקים. איך בין געלאָפען אין שטאָדט אריין מיט מיין גיטלען, געבעטען זיך ביי איהר, געוויינט: וואָס הייסט אמעריקא אין מיטען דערינען? טאַטע־מאַמען פערלאָזען, ברידער און שוועסטער, די גאַנצע וועלט? וואָס הייסט דאָס, א רוח אין דיין טאַטען אריין? דו האָסט גאָר קיין רחמנות ניט?" נאָר רייד צו דער וואַנד! אוועקגעפאָהרען! און מיין גיטעל איז געקומען פון שטאָדט א דער'הרג'עטע, קוים וואָס זי האָט געזשאַוועט. איז געלאָפען איצט אויפ'ן בית עולם צו איהר מאַמע'ן אויפ'ן קבר... עך, זאָל זי כאָטש אָנקומען אהינצו בשלום... דו הערסט, שמערל? א גרויסער וועה־טאָג. קום, מיר וועלען נעהמען א ביסעל בראַנ־פען!...

שמערל האָט זיך אויפגעהויבען, אָפּגעטריי־סעלט מיט די שווארצע, פערשמירטע הענד דעם שווארצען שירץ און געזאָגט:

— צו נעהמען א ביסעל בראַנפען איז גראָד קיין נאַרישקייט ניט! אָבער וואָס דיך פער־דריסט, וואָס זי איז אוועקגעפאָהרען, אָט דאָס זעהסטו, איז א גרויסע נאַרישקייט, שלום'קע! איך האָב מיר זיך אזוי גוט צולעגט די אמע־ריקא און איך פערשטעה, אז מען מעג פאָהרען אהינצוצו.

— ביזט משוגע, שמערל? וואָס רעדסטו?

— וואָס דו הערסט! איך האָב שוין לאַנג געהערט וועגען אמעריקא, אז דאָרטען קומט מען צו א תכלית. און זינט לאה'קע מירקע אברהם־לייזער'ס איז אהינצו אוועקגעפאָהרען און שרייבט אזוינע בריעף, געהט מיר אמעריקא ניט ארויס פון'ם זינען. איך טראַכט מיר די גאַנצע צייט: שמערל, וואָס וועט זיין דער תכלית פון דיין פעקעל? דריי בנים, פיער מוידען. די בנים — איינער געהט ארום גאָר פוסט און פאַס, ביז וואַנען מען וועט איהם צו־נעהמען אין סאָלדאטען; איינער א בלעבער, פערדיענט א פוקע מיט א ביסעל, קיין וואַסער אפילו ניט אויף קאַשע. דער דריטער, כלומרשט א הענדלער, פרוטהאַלבען גראָשען פערדיענט ער פון זיינע מסחורים — און דער פערטער — מעג איהם דער קאַדיק צונעהמען. איך האָב איהם אויסגעלערענט די שוסטעריי, איז ער א שוסטער, ווי איך בין א רב. יעדען טאָג קריגט ער אין קאָפּ מיט'ן קאָפּיל. איז עס אָבער א תכלית? אפשר וואָלט ער זיך דאָרטען צו עפּעס אַנדערש צוגעשלאָגען? מען זאָגט, אז אמעריקא איז א כרך גדול, נאָך גרעסער ווי ראַסיי... אז א איד וואָלט געמאָגט פאָהרען אין טיעף ראַסיי, וואָלסטו ניט געפאָהרען אהינצו?

— אָבער טיעף ראַסיי איז דאָך ניט אונטער דר'ערד...

— אויך א דאגה... „פּאַפּקע" איז דאָרטען דאָ צו קייען? וועגען די בנים דאַרף מען דאָר־טען ניט דאגה'נען? א איד האָט דאָרטען „פּאָלנע פּראָוועס?" מיידלעך נדן דאַרף מען דאָרטען ניט געבען? היינט וועמען אַארט עס, צו איז עס אין דר'ערד צי אונטער דר'ערד, אבי דאָרטען איז חי־געלעבט?

— און דאָס, וואָס איך וויל שוין קיינמאָל מעהר ניט זעהן מיין ברכה'קען און וואָס זי וועט מיך קיינמאָל ניט זעהן, ניט אפילו מיין קבר, אז איך וועל שטאַרבען, הא? — האָט שלום'קע מיט טיעפען אומעט ארויסגערעדט.

— נו, אפשר וועסטו אויך אמאָל פאָהרען צו איהר מיט דיינע אַנדערע קינדער?

— איך? רעדסט דאָך טאַקע עפּעס ווי א בהמה, שמערל! איך וואָלט קיינמאָל אהינצו ניט געפאָהרען, ווען איך וויים אפילו, אז איך וועל דאָרטען נתעשר ווערען. דאָ אינ'ם שטעד־טעל האָט מיין טאַטע געלעבט, מיין זיידע און עלטער־עלטער זיידע, מיר צו לאַנגע יאָהר, און דאָ אויפ'ן בית עולם ליעגען זיי און איך'ל דאָר־

טען אויך ליגען, נאָך הונדערט און צוואנציג יאָהר...

זיי זיינען אריין אין אַ הויז און האָבען בעשטעלט אַ „האלב קווערטעל". ווען זיי האָבען אויסגעטרונקען, איז שלום'קע געוואָרען נאָך אומעטיגער, האָט זיך אין הארצען געקלאפּט און געבליפּעט:

— מיין אויג פונ'ם קאָפּ איז זי געווען ביי מיר און איך'ל זי מעהר קיינמאָל ניט זעהן!...

און שמערל איז געוואָרען פרעהליכער, האָט זיך פּלוצלונג צוגעבויגט צו שלום'קען און איהם איינגערוימט אַ סוד:

— איך פערקויף מיין שטיבעל און ריכט אויס קיין אמעריקא מיינע עלטסטע צוויי בנים און כיענקע'ן. לעבען זאָלען מיר אזוי ביידע!...

און דערביי האָט ער איהם מיט התפּעלות אַ האק געטהאָן איבער'ן אקסעל מיט זיין שוואר־צער, פערשמירטער האנד.

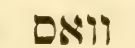

מ. אַבראַמאָוויטש

# וואס איז מיוזיק?

1. ווי אַזוי רעדט און זינגט דער פאָנאגראף?

פרובט זיך אמאָל צוקוקען צו אַ גראמאפאָן (אַ פאָנאָגראַף, ווי מען רופט דאָס אין אַמעריקא). ווי אזוי קומט דאָס, אז ער „שפּילט"? יעדער פון אייך האָט הונדערט מאָל געהערט אַ גראמאפאָן שפּילענדיג און יעדער וויים, אז צום שפּיען זיינען נויטיג דערהויפּט צוויי זאכען: ערשטענס, די פּלאַטע, צווייטענס די נאָדעל מיט דער מעמברין.

וואָס איז אזוינס אַ פּלאַטע? אַ קיילעכדיג פלאך ברעטעל פון האַרטע גומי אָדער אנדער האַרטע שטאָף מיט איינגעקריצטע קרייזען. פיעל, פיעל קרייזען, איינער געדיכט לעבען אנדערען און יעדער קרייז בעשטעהט פון עפּעס איינגעקריצטע שטריכען און פונקטען. ווען מיר בעטראַכטען גענוי (דורך אַ פערגרעסער גלאָז) די דאָזיגע קרייזען, זעהען מיר, אז זיי זיינען אלע פערבונדען איינער מיט דעם אנדערען, אזוי ווי ס'איז בעוויזען אויף אונזער בילד 1, אָדער

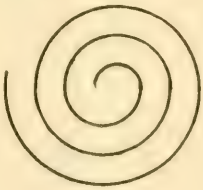

בילד 1.

למשל ווי ביי אַ פעדער (אַ ספּרוזשינע) פון אַ זייגער. שטעלט מען איין די נאָדעל פון גראַמאפאָן אויף דעם גרעסטען קרייז און לאָזט מען די פּלאַטע דרעהען זיך (אויפ'ן טישעל פון גראַמאפאָן), טאָ מוז די נאָדעל אריבערגעהן פון איין קרייז צום צווייטען, פון די גרעסערע צו די קלענערע, ביז זי קומט צו דעם קלענסטען אינעווענינסטען קרייז. אָדער פאַרקעהרט, אז מיר שטעלען איין די נאָדעל אין דעם קלענסטען קרייז און לאָזען די פּלאַטע דרעהען זיך (אין דער אַנדערער זייט), טאָ געהט די נאָדעל פאמעליך אריבער אין דעם גרעסטען קרייז.

וואָס איז אָבער פון דעם געדרונגען? מאַלע וואָס די נאָדעל שפּאַצירט זיך ארום פון איין קרייז צום אַנדערען. פון דערפון אליין ווערט דאָך ניט קיין מוזיק! געוויס ניט. אָבער לאָמיר זיך צוקוקען נעהנטער צו די קרייזען גופא. יעדער קרייז איז איינגעקריצט, איינגעשניטען אין די פּלאַטע. עס איז אַ מין שמאָלינקער גרובען, אַ קאַנאַווקעלע. די זייטען פון דער דאָזיגער קאַנאַווקעלע זיינען גלאַט, אבער אויפ'ן דעק זעהט מען (דורך אַ גוטע פערגרעסער גלאָז) קליינע בערגעלעך און גריבעלעך אָהן אַ סוף, פּישוט קיין גלאַטען אָרט ניט צו געפינען! אז מיר וואָלטען געקאָנט ארויסברעכען אַ שטיק פון דער פּלאַטע, אזוי ווי די קאַנאַווקעלע געהט, כדי צו צושפּאַלטען איהר אין דער לענג (בילד 2) וואָלטען מיר

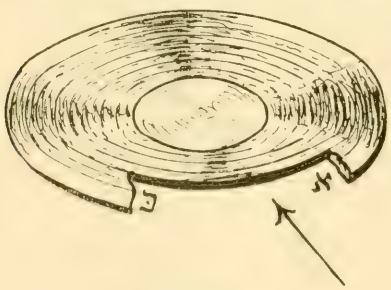


בילד 2.

דערזעהן, אז דער דעק איהרער בעשטעהט פון לויטער „כוואליעס", ווי אויף אַ ים. (בילד 3).

בילד 3.

די דאָזיגע כוואַליעס, די בערג און די טאָהלען זיינען אזוי קליין, אז מע קען זיי גאָר ניט זעהן מיט א פּשוט'ע אויג. נור דורך א שטאַרקע פערגרעסער גלאָז קען מען זיי זעהן, פערגלייכען און אפילו צעהלען. פערגלייכענדיג זעהען מיר, אז איינינע זיינען קהענער און פלאכער, די אנדערע ווידער גרעסער און טיעפער. און וואָס זייער צאָהל אנבעטרעפט, איז זי זעהר גרויס! הונדערטער און טויזענטער אויף דעם משך פון איין צאָל!

הייגט לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אז די פלאטע דרעהט זיך און די נאָדעל בעוועגט זיך אין דער קאנאווקע. אזוי ווי אויף דער נאָדעל שפּאַרט זיך אָן די גאנצע מעמברייז און די מעמברייז איז שווער, טאָ מוז דער שפּיץ פון דער נאָדעל ליגען דוקא אויף דעם ד ע ר ק פון דער קאנאווקע, דאָס הייסט אויף די „בערג" און אויף די „טהאָלען". און בשעת די פלאטע דרעהט זיך, שלעפּט זיך די אָרימע נאָדעל איבער די אלע טויזענטער בערגעלעך און גריבעלעך ארויף און אראָב, ארויף און אראָב. זי שפּרינגט ארויף, זי פאלט אראב און ביי יעדען שפּרונג ארויף גיט זי א שטויס די מעמברייז ארויף, און ביי יעדען פאל אראָב, לאָזט זיך די מעמברייז אויך אראָב. די נאָדעל „טאַנצט" איבער די כוואַליעס פון דער פלאטע און מיט איהר צוזאמען „טאַנצט" די מעמברייז!

וואָס איז אזוינס די „מעמברייז"? קוקט זיך צו צו איהר. דאָס איז א קיילעכדיגע מעטאַלענע קעסטעלע, א מעטאַלענער רעמעל אָדער א רינג, און אין דעם דאָזיגען רעמעל אָדער רינג איז אריינגעשרויפט א דינע קיילעכדיגע בלעטעלע, דורכזיכטיג ווי גלאָז. דאָס דאָזיגע קיילעכדיגע בלעטעלע איז דאָס די אייגענטליכע „מעמברייז" און מיט א י ה ר איז דאָס די נאָדעל פערבונדען, און ז י „טאַנצט" דאָס טאקי צוזאמען מיט דער נאָדעל.

די פלאטע דרעהט זיך גאנץ שנעל, למשל, אין יעדע סעקונדע א צאָל. אָבער אויף דעם משך פון א צאָל זיינען דאָ עטליכע הונדערט בערגעלעך, דעריבער וועט די נאָדעל אין דעם משך פון א י י ן ס ע ק ו נ ד ע עטליכע הונדערט מאָל שפּרינגען ארויף און אראב, און די מעמברייז וועט אין דער דאָזיגער סעקונדע מאכען עטליכע הונדערט „ציטערן" ארויף און אראב.

אָט אין די דאָזיגע „ציטערן" אָדער ווייבראציעס, (אין ענגליש: „ווייברעישאָנס") ליעגט טאקי דער עיקר פון דער גאנצער מוזיק. דורך די דאָזיגע ווייבראציעס שפּילט דער גראמאפאָן!

אייך דאכט זיך דאָס אוים אביסעלע משונה'דיג? וואָס האָט ציטערן, דאָס ווייברירען פון א פּשוט בלעטעל צו טהאָן מיט דער שעהנער מוזיק? פרעגט איהר. גוט, האָט נאָר אביסעלע געדולד. איהר וועט דאָס שוין זעהן.

נעהמט, איך בעט אייך, די פיעדעל, אויף וועלכע אייער ברודער שפּילט אזעלכע שעהנע „וואָלעכלעך". גיט א מאך מיט'ן שמיטשיק אי־בער א סטרונע, אז זי זאָל „זינגען" און קוקט זיך צו פון דער זייט צו דער סטרונע. וועט איהר זעהן ממש, אז די סטרונע ציטערט! ריהרט איהר אָן פאוואָלינקע מיט'ן שפּיץ פינגער, וועט איהר דעם ציטער פּשוט ד ע ר פ י ה ל ע ן. דריקט די סטרונע צו מיט דעם פינגער, אז זי זאָל ניט קענען ציטערן, וועט דער טאָן גלייך אויפהערען! אינ'ם „ציטערן" ליעגט די גאנצע מוזיק!

אָדער נעהמט א גלעקעל, אם בעסטען א גרעסערען גלאָק, און גיט איהם א קלאפּ מיט עפּעס א הארטע זאך, אז ער זאָל קלינגען. קוקט זיך צו, וועט איהר זעהן, ווי די ווענטעל, דער ראנד פונ'ם גלאָק ציטערט. און איהר קענט דעם ציטערן ווידער דערטאפּען מיט'ן פינגער. און דריקט איהר צו, אז דער ציטער זאָל אויפהערען, הערט תיכף אויף דער טאָן, דער קלאנג!

אלץ וואָס קלינגט, זינגט, שפּילט מוז ציטערן, ווייבירען.

אין דער ווייבראציע ליעגט די גאנצע מוזיק, און ניט נאָר די מוזיק, נאָר אלץ וואָס האָט שייכות צו א טאָן, צו א גערויש, צו א רעד, צו א געשריי. אלץ וואָס אונזערע אויערען הערען, קומט פון ווייבראציעס!

2. ווייבראציעס און קלאַנג כוואַליעס.

דאָס קען מען בעווייזען „שוואַרץ אויף ווייס".

לאָמיר אראָבנעהמען דעם מעמברייז־רעמעל (א) פונ'ם גראמאפאָן און איינשטעלען איהם אויף א סטענדער אזוי, אז די מעמברייז (ב) זאָל ליעגען נישט אראָב־צו־צו, נאָר אויף א זייט (בילד 4). אנשטאט א געוועהנליכע נאָ־

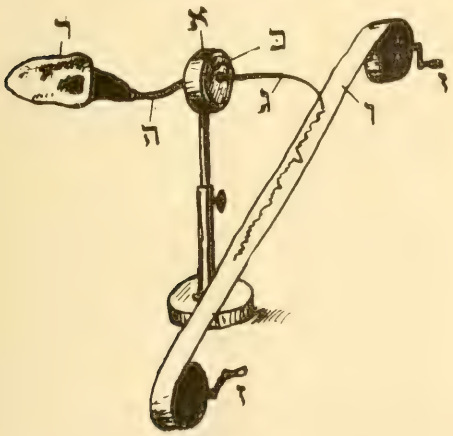


בילד 4.

דעל שטעלען מיר אריין א לאנגע אויסגעבויגענע נאָדעל (ג), וואָס האָט אויפ'ן שפּיץ א קליין שטיקעל בליי. אונטער דער נאָדעל שטעלט מען איין צוויי רעדעלעך (ז), וואס אויף זיי איז אויפגעוויקעלט א לאנגער שמאָלער פּאס פּאפּיער (ו). פון איין רעדעל וויקעלט זיך דאס פּאפּיער אראב, און אויף דעם אנדערען וויקעלט עס זיך

ארויף, ווען מיר דרעהען די רעדעלעך. פון דער אנדער זייט רעמעל איז בעפעסטיגט א גומינע קישקע (ה) און אויף איהר זיצט א שפּרעך־טהו־בע (ד). הויבען מיר אָן אין די טרובע (ד) צו זינגען, צו רעדען, אָדער צו שפּילען, הויבט די מעמבריין (ב) תיכף אן צו ציטערן, צו ווייברירען. און מיט איהר צוזאמען ווייברירט און „טאנצט" די נאָדעל (ג). און איהר זעהט בעשיינפּערליך, מיט „שווארץ אויף ווייס", ווי דער בליי פון דער נאָדעל צייכענט אויף אויפ'ן פּאפּיער אלערליי מאָדנע „ציטעריגע" ליניעס: בערגעלעך, טהאָלען, כוואליעס, כוואליעס, אָהן א סוף.

איהר זינגט „אי" — און די נאָדעל צייכענט אָן א ליניע מיט פּלאכע בערגעלעך (בילד 5).

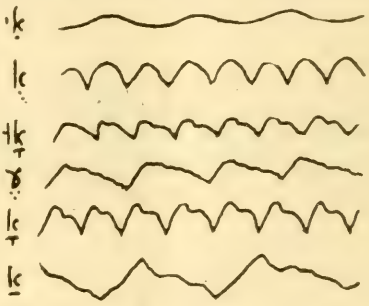

בילד 5.

איהר זינגט „או" — און די בערגעלאך ווערען שפּיציגער, די טהאָלען — טיעפער. איהר זינגט „אָו", „ע", „אָ", „א", און יעדעסמאָל בייט זיך דער כאראקטער פון דער ליניע.

איהר הערט אויף צו זינגען און הויבט אן צו רעדען. איהר זאָגט „ראַט" (אזוי ווי דאָס ווערט אויסגעשפּראָכען אין ענגליש) און די נאָדעל צייכענט אויף די ליניע 1 (בילד 6). ווען

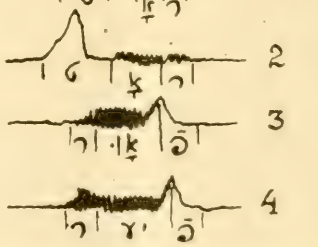

בילד 6.

איהר רעד אוים דעם זעלביגען וואָרט אינ'ם דייטשען אופן (מיט א שארפען „ר") בעקומט איהר די ליניע 2. פאר'ן ענגלישען וואָרט „פּאָור" (פיער) האָט איהר די ליניע 3 און פאר'ן דייטשען „פיער" די ליניע 4. איהר רעדט און איהר זינגט און איהר שפּילט, און די נאָדעל צייכענט און איהר זעהט סוף כל סוף אז, דאָס זיינען די זעלבי־גע ליניעס, ווי אין דער גראַ־מאָפּאָן־פּלאַטע.

דער אונטערשיעד איז נאָר, אז דאָ האָבען מיר געשריבענע ליניעס אויף פּאפּיער און דאָרטען האָבען מיר געהאט איינגעגראָבע־נע, אויסגעקריצטע קאנאווקעלעך אין גומי. דאָ געהען די כוואליעס אויפ'ן פּלאכען בלאט פּאַ־פּיער ארויף און אראב, דאָרטען אין די קאנאוו־קעס זיינען די גריבעלעך און די בערגעלעך געגאנ־גען אין דער טיעף און אין דער ברייט. אָבער די ליניעס גופא זיינען אין עצם גענוי די זעלביגע.

און איצט פערשטעהען מיר שוין, פון וואנען די דאָזיגע קאנאווקעלעך אויף דער פּלאטע האָבען זיך גענומען. מען האָט גענומען א גראמאפּאָן, אריינגעלעגט אין איהם א פּלאטע פון א ווייכען מאטעריאל (למשל, וואקס) און געלאָזט די מוזיק שפּילען אינ'ם גראמאפּאָן אריין. פון די טענער פון דער מוזיק איז די מעמבריין פערציטערט געווארען און די נאָדעל (מ'שטעלט אריין א בעזונדערס שארפע נאָדעל) הויבט אן צו „טאנצען" ארויף און אראב, נאָכ־מאכענדיג די „ציטערניש" פון דער מעמבריין. און דערביי קראצט זי אוים די פערשיעדענע „קאנאווקעלעך" אין דער ווייכער וואקסענער פּלאטע! און אז די פּלאטע איז פארטיג, נעהמט מען איהר ארוים פונ'ם גראמאפּאָן און מען מאכט נאָך איהר „קאָפּיעס" פון הארטע מאטעריאל אָבער גענוי מיט דיזעלביגע קאנאוו־קעלעך און כוואליעס אָדער וועללען. און איצט רעגען מיר די דאָזיגע הארטע פּלאטע אריין אינ'ם גראמאפּאָן, לאָזען די נאָדעל „גליטשען זיך" אי־בער די קאנאווקעלעך — און די מעמבריין „ציטערט" נאָך דער נאָדעל און שפּילט! שפּילט דעמזעלביגען ניגון, וואָס מען האָט פריהער אין דער ווייכער פּלאטע „אריינגעשפּילט".

פריהער האָט דער מענש געשפּילט, און די מעמבריין איז געווען זיין שקלאף און האָט אליין געטאנצט נאָך זיין „דודקע" און האָט דער נאָדעל געהייסען טאנצען און שטעכען די פּלאַ־טע.

איצט אבער איז די פּלאטע דער בעל־הבית! זי הייסט דער נאָדעל טאנצען און די נאָדעל צווינגט די מעמבריין צו ציטערן, און פון די דאָזיגע „ציטערנעש" ווערט מוזיק. און דער מענש מוז פאָלגען און צוהערען זיין אייגענע געשפּילעכין. (און אויב דאָס דאָזיגע געשפּי־לעכין איז געווען שלעכט, איז אז אָך און וועה דעם ארימען מענשען וואָס ווערט נעביך א פער־חשך'טער שקלאף ביי זיין אייגענעם גראמאַ־פּאָן!).

מוזיק שטאמט פון ציטערניש (ווייבראציעס) פון א סטרונע, א טרובע, א מענשליכען גאָרגעל וכדומה. און זייענדיג אליין ווייבראציעס, קען

מוזיק מאכען נייע וויבראציעס ביי אַנדערע קער־פּערס (למשל, ביי א מעמברייַן). און די וויבראַ־ציעס פון א מעמברייַן קענען ווידער מאכען מו־זיק! אזוי דרעהען זיך די זאכען אין א פער־כישוף׳טען קרייז. ארום און ארום! דער סוף קומט צום אָנפאַנג, דער אָנפאַנג צום סוף.

3. מוזיק און לופט.

ווי אזוי איז דאָס מעגליך? און אויסערדעם נאָך א קשיה: ווי אזוי קומט דער געזאַנג פון אונזער גאָרגעל ביז צו דער מעמברייַן און פאַר־וואָס ווערט זי דאָס פערציטערט פונ׳ם געזאַנג? אדער פערקעהרט: ווי אזוי קומט דאס ציטער־ניש (די וויבראציעס) פון דער מעמברייַן צו מיין אויער און פארוואס פערוואנדלען זיך די דאָזיגע וויבראציעס אין מוזיק?

די דאָזיגע אלע קשיות איז ניט שווער צו פערענטפערן.

לאָמיר נעהמען א וועקער (א) א גע־וועהנליכען וועקער מיט א גלעקעל און לאָמיר איהם אויפשטעלען ער זאָל קלינגען, און צודע־קען איהם מיט א גרויסע גלאָז (ב), ווי מען דעקט צו קעז אין א קראָם (בילד 7). דער וועקער

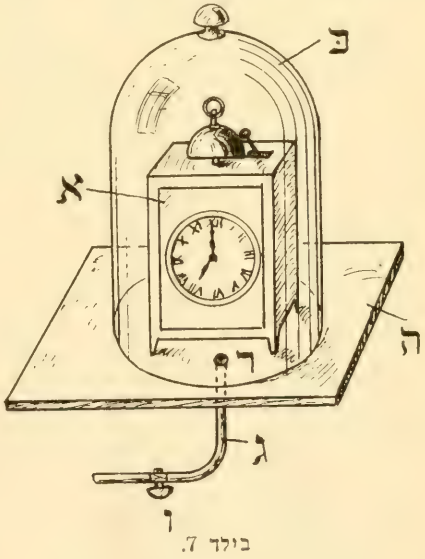

בילד 7.

וועקט, ד. ה. דער האמערל שלאָגט אויף דאָס גלע־קעל, דאָס גלעקעל וויבירירט, ציטערט און דער־פון ווערט א קלאַנג. און דעם דאָזיגען קלאַנג הערען מיר; דאָס הייסט, אז די וויבראציעס פון דעם גלעקעל דערגעהען צו אונזערע אויערען, ניט קוקענדיג אויף דאָס גלאָז.

היינט לאָמיר נעהמען א טרובע (ג), וואס איז אריינגעשטעלט אין א לעכעל (ד) אינ׳ם טיש (ה), גראד אונטער דעם גלאָז (ב) און לאָ־מיר דורך די דאָזיגע טרובע (ג) ארויספּאָמפּען, ארויס־זויגען די לופט פון דעם גלאָז (ב) *) וואָס מעהר לופט מען וועט ארויספּאָמפּען, וואס ווייני־גער לופט עס וועט בלייבען אונטערן גלאָז, אלץ שוואכער און שוואכער וועט זיך הערען דער גלעקעל פונ׳ם וועקער. און אז די ג א נ צ ע לופט וועט זיין ארויסגעפּאָמפּט, וועט איהר דעם גלעקעל מעהר גאָר ניט הערען. איהר וועט זעהן דורכ׳ן גלאָז, ווי דער העמערל קלאַפּט אויף דאָס גלעקעלע, ווי דאָס גלעקעלע וויבירירט, אבער דעם קול פון דעם גלעקעל וועט איהר ניט הערען. דאָס גלעקעל איז שטום געווארען! די וויבראציעס ווערען מעהר נ י ש ט פערוואנדעלט אין קלאַנג!

פאַר וואָס? וואָס איז די מעשה דערפון? וואָס האָט זיך דאָ געביטען ביים וועקער? גאָר נישט ניט, נאָר די ל ו פ ט איז נעלם געוואָ־רען!

הערען מיר אויף צו פּאָמפּען די לופט און עפענען מיר דעם קראַן (ו), אז די לופט זאָל קענען ווידער אריין אונטער דער גלאָז. ווי מיט א כישוף הויבט דער גלעקעל ווידער אָן צו רעדען בקול רם! וואס האָט זיך געביטען? די לופט איז צוריקגעקומען!

איצט זעהען מיר שוין, אום וואָס עס האַנ־דעלט זיך. מ י ט לופט ווערען די וויבראציעס י אָ פערוואנדעלט אין טענער, אָ ה ן לופט — נישט! אָהער מיט אנדערע ווערטער: די ווי־בראציעס פון א קלינגענדען קערפּער (גלאָק, סטרונע, מעמברייַן) קענען זיך נישט פערשפּריי־טען ווייטער און קענען נישט דערגעהן ביז אונ־זערע אויערען, אויב ס׳איז ניטאָ קיין לופט.

צווישען דעם גלאָק און צווישען אונזער אויער מוז זיין עפּעס א פערמיטלער, א פּאָסט, וואס נעהמט די וויבראציעס פונ׳ם גלאָק און ברענגט זיי צו אונזער אויער! א ו ן ד ע ר ד אָ ז י־ג ע ר פ ע ר מ י ט ל ע ר א י ז ד י ל ו פ ט.

4. מוזיק־כוואליעס אין דער לופט.

לופט איז, פערשטעהט זיך, נישט מעהר טאַ־קי ווי „לופט“. ניט מען קען איהר זעהן, ניט מען קען איהר דערטאָפּען. אָבער נישט קוקענ־דיג אויף דעם ווייסען מיר אז לופט האָט א געוויסע ממשות, ווי יעדער אנדערער שטאָף אדער קערפּער. מען קען איהר וועגען, מעס־טען, בעוועגען, צוזאַמענפּרעסען, שטופּען, טרייי־בען, — און זי אליין קען אויך אנדערע קער־פּערס בעוועגען, האַלטען, שטופּען, טרייבען (למשל, א ווינט, וכדומה). צו דערזעלביגער צייט האָט לופט נאָך א בעזונדערע טבע: זי איז

*) אויף דערויף זיינען דאָ אזעלכע בעזונדערע פּאָמפּעס, לופט־פּאָמפּעס. אָט אַזוי זיינען, למשל, די געוועהנליכע עלעקטרישע עלעמפּלעך (מיט דעם אויסגעבויגענעם פאָדים אינעווענינג) אויך אויסגע־פּאָמפּט גאָר אָהן לופט. — ס׳פערשטעהט זיך, אז דאס גלאָז (ב) מוז פעסט זיצען אויפ׳ן טיש (ה), אז אונטערן ראנד זאָל קיין נייע לופט ניט אריין.

ע ל א ס ט י ש , למשל, ווי גומי אָדער א פע־דער (ספּרונזשינע), אָבער טויזענד מאָל מעהר איידער די בעסטע גומי און די שעהנסטע פעדער. איהר קענט לופט צוזאמענפּרעסען ווי שטאַרק איהר ווילט (למשל אין א פערמאכטע אייזערנע כלי), זי לאָזט זיך טאַקי גאַנץ גוט פּרעסען, אָבער ווי נאָר איהר לאָזט איהר אָב, קעהרט זי זיך תיכף אום צו איהר פריהערדיגער גרויס.

דאָס איז זעהר וויכטיג צו געדענקען. און איהר וועט באַלד זעהן, וואָס דאָס האָט פאַר א שייכות צו אונזער טהעמע.

לאָמיר אוועקשטעלען אויף א גלאַטען טיש א קליינע משא, למשל, א געוויכט, (א) (בילד 8) און פּרובען איהר שטופּען אויפ'ן טיש מיט'ן

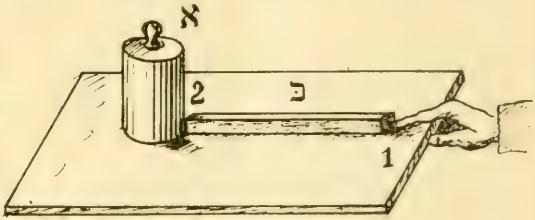


בילד 8.

פינגער דורך א הילצערנעם אָדער אייזערנעם שטעקעלע (ב). דער פינגער שטופּט דאָס שטע־קעלע, דאָס שטעקעלע שטופּט דאָס געוויכט. צו דער זעלביגער רגע, וואָס דער פינגער גיט א שטופּ דעם עק 1 פונ'ם שטעקעלע, בעוועגט זיך אויך דאָס צווייטע עק (2) פונ'ם שטעקעלע — ניט פריהער און ניט שפּעטער! און אויף וויפיעל איך גיב א רוק דעם עק 1 (למשל, אויף א האל־בען צאָל) אויף אזויפיעל רוקט זיך אויך דער צווייטער עק, ניט מעהר און ניט ווענינער. איצט לאָמיר אנשטאט דעם הילצערנעם שטעקעלע נעהמען א וואקסענעם, פון ווייכע וואקס, און פּרואווען מיט איהם שטופּען דאָס געוויכט (א). וואָס וועט ארויסקומען פון דערפון? דאָס וואק־סענע שטעקעלע וועט זיך אויסבויגען, וועט זיך צוזאמענפּרעסען, אָבער דאָס געוויכט וועט זיך ניט ריהרען פון ארט.

און איצט לאָמיר אוועקווארפען דאָס וואקס און נעהמען אנשטאט א שטעקעלע א ספּרונזשינע (ג), (בילד 9). ווען איך דריק מיט'ן פינגער

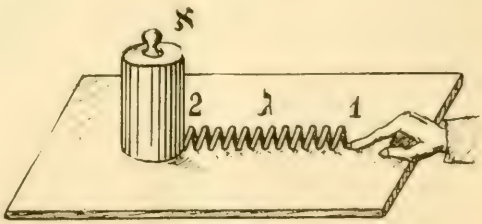


בילד 9.

אויף די שפּרונזשינע, וועט זי אינ'ם ערשטען מאָמענט נאָכגעבען און וועט זיך לאָזען צוזאַ־מענפּרעסען, גאָר אזוי ווי וואקס. אבער נאָר־ביז א געוויסען מאָס. דריק איך ווייטער, הויבט די שפּרונזשינע אָן צו „פּראָטעסטירען". איהר נאַטור איז טאַקי ניט קיין וואקסענע. וואקס איז ניט עלאַסטיש, א פעדער איז יאָ עלאַסטיש: דריקט מען איהר צוזאמען, דריקט זי צוריק און סטאַרעוועט זיך אומצוקעהרען צו איהר געוועהנ־ליכער גרויס. דעריבער, ווען איך שטופּ מיט'ן פינגער אלץ ווייטער און ווייטער, קומט א מאָ־מענט, ווען די געגען־קראַפט פון דער צוזאמענ־געפּרעסטער פעדער ווערט אזוי גרויס, אז זי הויבט אָן צו בעוועגען דאָס געוויכט (א). אלזאָ, אין אָנהויב ווירקט די פעדער ווי דאָס וואק־סענע שטעקעלע און צום סוף — ווי דאָס איי־זערנע. דעריבער ווערט די ווירקונג פון א פע־דער פערשפּעטיגט אין פערגלייך צו אן אייזערנעם שטעקעלע, דאָס הייסט, דאָס געוויכט הויבט זיך אָן צו ריהרען נישט תיכף, ווי איך גיב א שטופּ דער פעדער, נ אָ ר ע ר ש ט א י ן א ג ע ו ו י ס ע ר צ י י ט א ר ו ם.

צום סוף לאָמיר ארויסנעמען די פעדער (ג) און אריינשטעלען צווישען דעם פינגער און דעם גע־וויכט א גלעזערנע טרייבעלע (ד) מיט צוויי פּראָבקעס (ה און ו) (בילד 10). די טרייבעלע

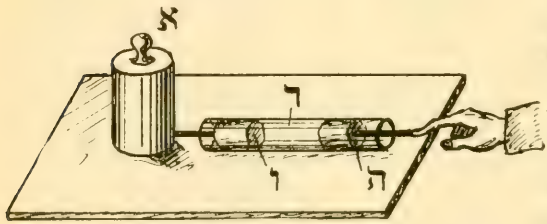


בילד 10.

איז א פּוסטע, דאָס הייסט אין איהר איז דאָ נאָר לופט. די פּראָבקעס זיצען אין איהר ניט גאַנץ פעסט, דאָס הייסט זיי קענען זיך אין דער טרייבעלע בעוועגען אהין און אהער און זיינען גוט איינגעשמירט מיט וועזעלין כדי די לופט זאָל ניט קענען ארויס און אריין. וואָס וועט זיין, ווען איך דריק מיט'ן פינגער אויף די פּראָב־קע (ה)? די פּראָבקע וועט אריינגעהן טיעפער אין די טרייבעלע און וועט דריקען אויף די לופט. וואָס געפינט זיך דאָרטען. אָבער אזוי ווי די לופט קען פון דער טרייבעלע ניט ארויסגעהן, און זייענדיג עלאַסטיש און צוזאמענגעפּרעסט אלץ מעהר און מעהר, וועט זי מיט דער צייט אָנהויבען צו דריקען אויף דער פּראָבקע (ו) און וועט סטאַרעווען זיך ארויסצושטופּען זי פון דער טרייבעלע. און די פּראָבקע (ו) וועט פון איהר זייט שטופּען דאָס געוויכט (א). דאָס

הייסט, די לופט וועט אין דער טרייבעלע ווירקען ווי די פעדער. אזוי ארום האָט זיך דער כח פונ׳ם פינגער איבערגעבען צום געוויכט (א) דורך די לופט אָבער מיט עטליכע רגע שפּעטער. מיט אנדערע ווערטער, די לופט קען איבערגעבען פון איין אָרט צום צווייטען דראַפּט און בעוועגונג אָבער מיט א פערשפּעטיגונג.

טאָמער ווילט איהר נאָך א בעווייז, טאָ נעהמט אן אָנגעצונדענע ליכט און שטעלט איהר אוועק אויף איין עק פון טיש, און אויף דעם צווייטען עק נעהמט א בלאט פּאַפּיער, אָדער פּשוט אייער האנד, און גיט א שטאַרקען מאך אנטקעגען דער ליכט. די פלאַם פון דער ליכט וועט אין עטליכע סעקונדען ארום א צוק טהאָן, א ציטער טהאָן. פאר וואס? ווייל דאָס בלאט פּאַפּיער האָט א שטופּ געטהאָן די לופט, וואָס האָט זיך געפונען נעבען פּאַפּיער און דער גאנצער שטופּ האָט זיך איבערגעגעבען דורך די לופט אלץ ווייטער און ווייטער ביז צו דער סאמע ליכט. און די לעצטע לופט, וואס איז געשטאַנען פאר דער ליכט, האָט א שטופּ געטהאָן די פלאַם, און דעריבער האָט זיך די פלאַם א שאָקעל געגעבען. דאָס מוז אָבער געדויערען עטליכע סעקונדען, ווייל די לופט איז דאָך עלאַסטיש, ווי מיר האָבען פריהער געזעהן.

לאָמיר זיך איצט ווידער אומקעהרען צו אונזער גראַמאַפּאָן. מיר האָבען ארויפגעלעגט די פּלאַטע אויף דעם טישער, אריינגעשטעלט די נאָדעל און אוועקגעלאָזען די מאשין. די פּלאַטע דרעהט זיך, די נאָדעל טאַנצט איבער די „כוואַליעס", די מעמבריין שפּרינגט ארויף און אראב. ביי יעדער שפּרונג ארויף גיט זי א שטופּ דער לופט, און דער שטופּ גיט זיך איבער אין דער לופט אלץ ווייטער און ווייטער. ווען די פּלאַטע האָט למשל 264 בערגעלעך אויף איין צאָל און זי דרעהט זיך למשל צוויי צאָל א סעקונדע, טאָ מאַכט די מעמבריין צוויי מאָל 264, דאָס הייסט 528 שפּרונגען אין א כעקונדע. דאָס בעדייטעט ווייטער, אז אין משך פון איין סעקונדע וועט די לופט קריגען פון דער מעמבריין 528 שטופּען און די דאָזיגע 528 „שטופּען" אדער ווי מען זאָגט בעסער: „קלאַנג־כוואַליעס" אדער „קלאַנג־ווייבראַציעס" ווערען זיך פערשפּרייטען דורך די לופט אין אלע זייטען, עהנליך ווי אויף דעם וואסער פערשפּרייטען זיך קרייזען, ווען איך ווארף אריין א שטיין אדער גיב א שטופּ דאָס וואסער מיט א שפּיץ פון א שטעקען. און בשעת די דאָזיגע לופט־כוואַליעס דערגרייכען ביז אונזערע אויערען און די קלאַנג־ווייבראַציעס קלאַפּען זיך אָן אָן אונזערע אויער־מעמבריינס (דינע הייטעלעך) וואָס געפינען זיך אין אונזערע אויערען, דערפיהלען מיר א קלאַנג, א טאָן, א געזאַנג אָדער א מוזיק־שפּיעל.*)

## 5. די גיכקייט פון קלאַנג.

מיר האָבען שוין פריהער געזעהן, אין דעם משל מיט דעם געוויכט און דער טרייבעלע מיט לופט, אז די בעוועגונג גיט זיך איבער אין דער לופט ניט תיכף, נאָר עס געדויערט תמיד עטליכע רגע, ביז וואַנען דער שטופּ דערגעהט פון איין אָרט צום צווייטען. דעריבער מוזען זיך אויך די קלאַנג־כוואַליעס פערשפּרייטען ניט תיכף, ווי א בליץ, נאָר טאַקי אין א משך פון א געוויסע צייט. מען האָט די דאָזיגע צייט אויסגערעכענט און אויסגעמאָסטען און געפונען, אז די קלאַנג־כוואַליעס (אָדער די לופט־ווייבראַציעס פון א קלאַנג) פערשפּרייטען זיך מיט דער גיכקייט פון אן ערך א דריטעל וויאָרסט אין א סעקונדע (333 מעטער). דאָס בעדייטעט למשל, אז אויב איך זאָל דאָ אויסשיסען פון א האַרמאַט, וועט מען דעם שאָס דערהערען אין אן אנדער אָרט, וואָס איז 5 וויאַרסט ווייט פון דאַנען, ערשט אין 15 סעקונדען ארום.

אייגענטליך איז א גיכקייט פון א וויאַרסט אין 3 סעקונדען (אָדער 1200 ווערסט א שעה) גאַנץ שעהן, און ווען אונזערע שנעל־צוגען וואָלטען קענען אזוי גיך פאָהרען, וואָלט דאָס אפילו פאר אמעריקא געווען גענוג! אָבער ווען מיר פערגלייכען די גיכקייט פון די קלאַנג־כוואַליעס מיט די גיכקייט, למשל, פון די ליכט־שטראַהלען אָדער פון עלעקטריציטעט, פערשטעהען מיר, אז די קלאַנג־כוואַליעס זיינען גרויסע קריכערס. די ליכט שטראַהלען (אָדער די עלעקטריק) לויפען אין איין סעקונדע ניט מעהר און ניט ווענינער ווי נאָהנט פון 280,00 ווערסט (300,000 קילאָמעטער). די ערד האַלט ארום און ארום אן ערך 40,000 קילאָמעטער. דעריבער קען א ליכט שטראַהל אָדער אן עלעקטרישער שטראַם (למשל אין א טעלעגראַף דראָהט) אין איין איינציגער סעקונדע ארומלויפען מעהר ווי זיבען מאָל די גאַנצע ערדקוגעל ארום און ארום, וועהרענד דער קלאַנג וועט אין דער זעלביגער סעקונדע אָבלויפען סך הכל 333 מעטער (160 קלאַפטער). איצט איז אונז קלאָר, אז דער קלאַנג מוז תמיד פערשפּעטיגען אנטקעגען דעם ליכט. ווען איך שיס אויס ביינאַכט פון א ביקס, וועט מען פון דערווייטען צוערשט דערזעהן דעם פייער און ערשט אין א פּאָר (אָדער עטליכע) סעקונדען ארום וועט מען דערהערען דעם דונער אדער דעם

*) די קראַפט פון א שטויס אָדער א שטופּ ווערט ביסלעכווייז אָבגעשוואַכט, וואָס ווייטער ער פערשפּרייט זיך, און עס קומט אַ צייט, ווען די קלאַנג־כוואַליעס ווערען אזוי שוואַך, אז מען הערט זיי ניט מעהר. דעריבער קען מען א קלאַנג הערען נאָר אויף א געוויסער שטרעקע, א שטאַרקען קלאַנג — ווייטער, א שוואַכען — נעהנטער.

קלאַפּ פונ׳ם שאָס. אויב מען זאָל געגוי נאָכ־צעהלען וויפיעל סעקונדען עס זיינען פערגאַנגען, צווישען דעם בליץ פונ׳ם שאָס און דעם קלאַנג פונ׳ם שאָס, קען מען אַן ערך וויסען ווי ווייט דער שיסער געפינט זיך פון מיר. (3 סעקונדען גיבען א וויאָרסט). די זעלביגע זאַך איז מיט׳ן דונערן און בליצען. צוערשט זעהען מיר דעם בליץ און ערשט אין עטליכע סעקונדען אַרום הערען מיר דעם דונער, נישט קוקענדיג אויף דעם, אז אין דער אמת׳ן געשעהען דער בליץ און דער דונער אין דער זעלבער געררגע*.)

און ווער פון אונז האָט ניט געזעהן אמאָל וועשערינס אויפ׳ן אנדער ברעג טייך, ווי זיי קלאַפּען וועש מיט זייערע וואַלקעס? מיר זעהען דייטליך ווי די וואַלקעס לאָזען זיך אראב, אָבער דער קלאַפּ גופא פערשפּעטיגט זיך! אזעלכע ביישפּיעלע וואָלט מען קענען ברייגגען נאָך אפולע, — אָבער די זאַך איז שוין גענוג קלאָר: די קלאַנג־כוואַליעס פערשפּרייטען זיך אין דער לופט לאַנגזאַמער איידער די ליכט שטראַהלען.

נאָך א בעזונדערע טבע האָבען די קלאַנג־כוואַליעס: אזוי ווי די וואַסער־כוואַליעס, ווען זיי שטויסען זיך אָן אויף א פעלז, אָדער א וואַנט, ווערען זיי צוריקגעשטויסען און לויפען צוריק, אזוי טרעפט זיך דאָס אמאָל מיט די קלאַנג־כוואַליעס אין דער לופט. ווען איך שטעה, למשל, אנטקעגען א בארג און גיב א געשריי, הער איך אַן אנדערסמאָל בשעת איך שריי און א צווייטען מאָל, שוואַכער, אין א פּאָר סעקונדען ארום. מען רופט דאָס עכאָ. די ערקלערונג דערפון איז זעהר פשוט. די קלאַנג־כוואַליעס פון מיין געשריי האָבען זיך פערשפּרייט אין דער לופט אין אלע זייטען, און איך אליין און אלע וואָס זיינען געווען העבען מיר, האָבען דאָס געהערט. א טייל פון די דאָזיגע כוואַליעס, וואָס זיינען אוועקגעלאָפען צום בארג, האָבען זיך אָנגעשטויסען אין איהם און זיינען אוועקגעפאָרען צוריק, האָבען צום צווייטען מאָל דערגרייכט אונזערע אויערען. דאָס איז דאָס עכאָ. דורך דעם וואָס די כוואַליעס זיינען געלאָפען צום בארג און צוריק, האָבען זיי פערשפּעטיגט אויף א פּאָר סעקונדען אין פערגלייך מיט׳ן געשריי גופא. און דורך דעם, וואָס צוריק איז געקומען נור א קליינער טייל פון די כוואַליעס, און די כוואַליעס זיינען געלאָפען א גרויסען מהלך, איז דער קלאַנג אָבגעשוואַכט געווארען.

עס טרעפען זיך אמאָל ערטער מיט עטליכע בערגלעך, פעלזען וכדומה, וואו מען קען הערען א געשריי 3, 5 מאָל, און ס׳איז דאָ אַן אדט, וואו דאָס עכאָ חזר׳ט זיך איבער 14 מאָל.

6. וואָס עס טהוט זיך אין אונזערע אויערען.

מיר האָבען שוין געזעהן, ווי אזוי א קלאַנג ווערט געבאָרען. די מעמבריין (אָדער דער גלאָק אָדער די סטרונע) ציטערט, ווייברירט, איהרע ווייבראציעס מאַכען די לופט ווייברירען, די ווייבראציעס פון דער לופט גיבען זיך איבער אלץ ווייטער און ווייטער, ביז זיי דערגרייכען אונזערע אויערען. און דענסטמאָל הערען מיר דעם קלאַנג.

ווי אזוי? וואָס פאַר א סמיכת הפרשה האָבען די ווייבראציעס פון דער לופט מיט אונזער אויער?

כדי צו פערשטעהן די דאָזיגע פראַגע, מוזען מיר בעטראַכטען דעם געבוי פון אונזער אויער. דאָס וואָס מיר זעהען פון אויסען, איז ניט דער גאַנצער אויער, דאָס איז נאָר איין טייל, די מושעל. אינ׳ם קאָפּ אינעווענינג זיינען דאָ נאָך אנדערע טיילען פון דעם פערפּלאָנטערטען אפּאַראַט, וואָס מען רופט „אויער". כדי צו זעהען וואָס עס טהוט זיך אין די פערבאָרגענע טיילען פון דעם מענשליכען אויער, מוז מען אייפשניידען דעם שאַרבען, ווי די דאָקטוירים טהוען עס בשעת זיי פאַלמעסען א בר מנן. ווען מיר בעטראַכטען אזא מין אויפגעשניטענעם קאָפּ, זעהען מיר דאָס פאָלגענדע בילד (בילד 11):

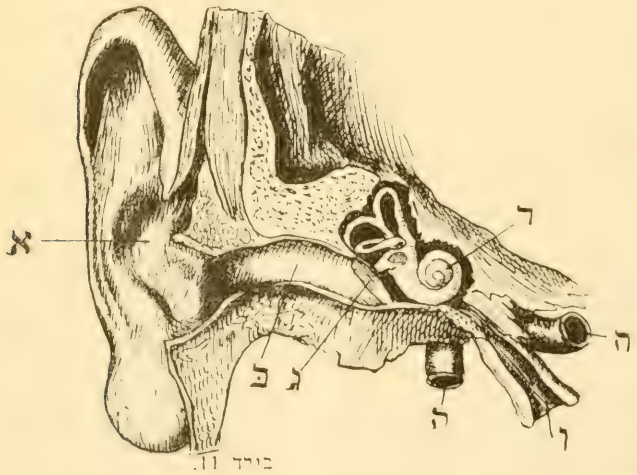

בילד 11.

צוערשט געהט די מושעל (א), פון איהר געהט אין די קאָפּ אריין א שמאָלער קאַנאַל (ב) און דער דאָזיגער קאַנאַל איז פערשפּאַרט מיט א

*) דעריבער זאָגט מען טאַקי, אז פאַר א דונער דאַרף מען ניט מורא האָבען. אז מען דערלעבט שוין יאָ צו הערען דעם דונער איז שוין די סכנה (דער בליץ) פערביי.

קייל‌עבדיגע דינע הייטעל (ג), וואָס מען רופט איהר „פּויק־פּעל" אדער „אויער מעמברייו". ביז צו דער דאָזיגער הייטעל איז עס נאָך אלץ דער אויסערער אויער. נאָך דער הייטעל הויבט זיך אָן דער מ י ט ע ל ע ר א ו י ע ר (בילד 12). *) אין איהם געפינען זיך דריי קליינע

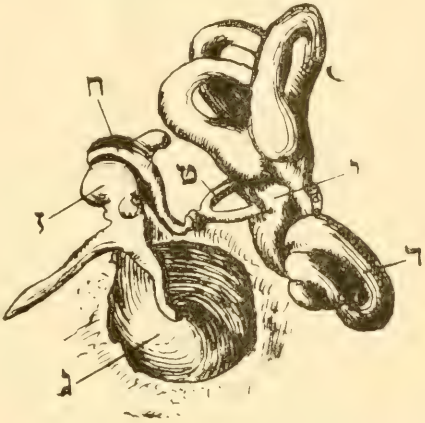


בילד 12.

ביינדעלעך (ז, ח, ט). זיי רופט מען „דאס העמערל", מיט דער הייטעל איז ער צוגעוואקסען צו דער מעמברייו (ג), מיט דער קעפּיל שפּאַרט ער זיך אָן אויף די „קאָוואדלע (ח), און די קאָוואדלע איז פערבונדען מיט דעם בויגעלע (ט). דאָס בויגעלע איז אָנגעוואקסען צו א דינע הייטעל וואָס פערהעקט א פענסטערל אין דעם „לאבירינט" (י). דאָ הויבט זיך אָן דער „אינוועניגסטער אויער". ציערשט געהט דער ביינערנער לאבירינט (י) **) אין וועלכען עס געפינט זיך אינוועניג א הויטענע לאבירינט און דערנאָך די „שנעקע" אָדער „ספּיראל" (ד). די ביידע לאבירינטען און די שנעקע האָבען אינוועניג א מאסע פערשיעדענע גענג, קאנאלען, פענסטערליך, הייטעלעך וכדומה, וועלכע מיר קענען דאָ נישט בעשרייבען. (ה, ה זיינען אָדערן; ו — איז א רעהרל וואָס פיהרט פונ'ם אויער אין דעם גאָרגעל אריין).

אינ'ם הויטענעם לאבירינט געפינט זיך אזא וואסערעל און אין דעם דאָזיגען וואסערעל שווימען ארום דינע הערעלעך, וואס זיינען די שפּיצען פון בעזונדערע אויער־נערוועו, אין יעדער אויער ביז 25,000 פערשיעדענע נערוועו־הערעלעך. בשעת די רופט כוואליעס דערגרייכען צו

*) דאָס בילד 12 איז נאָר א טייל פון בילד 11, אָבער געמאַכט אין גרעסערען פאָרמאַט, כדי מען זאָל דייטליכער זעהן.

**) לאבירינט רופט זיך בכלל א געביידע מיט א פולע פערפּלאָנטערטע גענג, טירען און קעמערלעך, וואו מען קען זעהר שווער דעם ריכטיגען וועג געפינען.

אונזער אויער, געהען זיי אריין אין דעם קאנאל (ב) און מאכען וויברירען די אויער־מעמברייו (ג). די וויבראציעס פון דער מעמברייו (ג) גיבען זיך איבער ווייטער צו דעם העמערל, דער קאָוואדלעטשקע, דעם בויגעלע און אזוי ווייטער ביז צום לאבירינט. אין דעם לאבירינט הויבט אָן דאָס וואסערעל צו ציטערן, צו וויברירען און די דאָזיגע וויבראציעס גיבען זיך איבער צו די נערוועו־הערעלעך. און די דאָזיגע הערעלעך שיקען אוועק זייערע וויבראציעס צו אונזער מארך און דער מארך „הערט" א קלאנג!

וועט איהר דאָך פרעגען, ווי אזוי דאָס קומט. אז די וויבראציעס פון די אויער־נערוועו ווערען אין אונזער מארך פערוואנדעלט אין קלאנג, — בלייבט טאקי א קשיה! די דאָזיגע קשיה קען די היינטיגע וויסענשאפט ניט פערענטפערן. מיר ווייסען נישט, ווי אזוי דאָס קומט, אז די וויבראציעס פון די אויערען־נערוועו זיינען ק ל אַ נ ג און די וויבראציעס פון די אויגען־נערוועו זיינען ל י כ ט, און די וויבראציעס פון די צונג אָדער גומען־נערוועו זיינען ג ע ש מ אַ ק וכדומה. דאָס ווייסען מיר נישט. מיר ווייסען, מיט וועלכע אינסטרומענטען די דאָזיגע חושים דערגעהען ביז אונזער מארך, אָבער ווי אזוי דאָס געהט צו אין אונזער מ אַ ר ך ג ו פ אַ, דאָס ווייסען מיר נאָך נישט, און יש אומרים, אז דאָס וועלען מיר אויך קיינמאָל נישט דערגעהן. מילא, אזוי צו אנדערש, דערווייל מוזען מיר צופריעדען זיין, אז מיר ווייסען האָטש אזוי פיעל.

דערפאר אָבער קענען מיר פערענטפערן אן אנדער פראגע: ווי אזוי דאָס קומט, אז מיר הערען פון די לופט־וויבראציעס פ ע ר ש י ע ד ע נ ע טענער?

### 7. כוואליעס און טענער.

איך האָב שוין אין אָנהויב פונ'ם ארטיקעל דערמאָנט, אז ווען מיר בעטראכטען די גראמאפאָן פּלאטע, זעהען מיר, אז אויף מאנכע שטעלען זיינען די בערגעלעך „כוואליעס" ג ע ד י כ ט ע ר, און אויף מאנכע שיטערער. דאָס בעדייטעט, אז אויף די געדיכטע שטעלען וועט די נאָדעל מאכען מעהר וויבראציעס א סעקונדע, אויף די שיטערע וועניגער. ווען מיר קוקען זיך צו ווייטער, וואָס פאר א ווירקונג עס מאכען אויף אונזער אויער טענער מיט פיעל וויבראציעס און טענער מיט ווייניגער וויבראציעס, בעמערקען מיר, אז וואס די צאָהל וויבראציעס איז ק ל ע נ ע ר (200, 100, 70, 50 אין א סעקונדע), אלץ טיעפער און טיעפער ווערט דער טאָן. און וואָס די צאָהל וויבראציעס ווערט גרעסער (400, 600, 1000, 2000) אלץ העכער דינער און קוויטשעדיגער ווערט דער טאָן. פאר די לעזער וואָס קענען אביסעל זינגען אָדער שפּיען און פערשטעהען נאָטען, וועל איך ברייגגען

די צאָהל וויבראַציעס פאַר די פערשיעדענע נאָ־טעס פון אַ גאַממע (בילד 13).

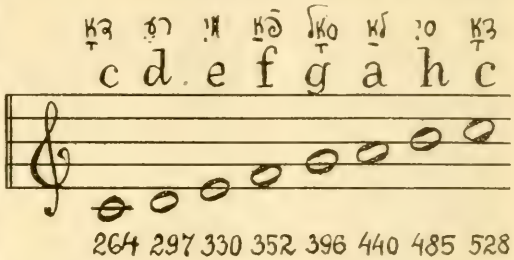


בילד 13.

טענער אונטער 16 וויבראַציעס אַ סעקונדע קען אונזער אויער ניט דערהערען, אַזאַ קליי־נע צאָהל וויבראַציעס מאַכט ביי די נערוו־הערע־לעך קיין שום הושם נישט. איבער 32,000 וויבראַציעס אַ סעקונדע קען ווידער אונזער אויער נישט דערהערען: דער טאָן ווערט צו דין, און פערליערט זיך אין די הויכע מדרגות. אין דער מוזיק געברויכט מען געוועהנליך טענער נישט טיעפער ווי 40 וויבראַציעס און נישט העכער ווי 5,000 (אין אַ סעקונדע).

אבער איינפאַכע, פשוט׳ע טענער הערען מיר דאָך זעהר זעלטען. ווי איז, אַז אונזער אויער הערט מיט אַ מאָל עטליכע טענער, למשל בשעת אַ כאָר זינגט, אָדער אַן אַרקעסטער שפּילט? ווי איז דאָס דענסטמאָל מיט די ווי־בראַציעס אין אונזער אויער?

נעהמען מיר ווידער אַ משל, כדי בעסער צו פערשטעהן.

שטעלט זיך פאָר, אַז אויף אַ רוהיגען וואַ־סער שווימט ארום אַ פראָבקע און איך נעהם אַ שטעקעלע און מאַך מיט איהם כוואַליעס אויף דעם וואַסער. די כוואַליעס דערגעהען ביז צו דער פראָבקע און די פראָבקע הויבט זיך אָן צו שאַק־לען, צו וויגען אויף די כוואַליעס ארויף און אַראָב. היינט שטעלט אייך פאָר, אַז פון דער אַנדערער זייט וועט אַן אַנדער מענש מיט אַ שטעקעלע אויך מאַכען כוואַליעס. וואָס וועט טהאָן די פראָבקע? אויף צוויי יאַרידן מיט אַ מאָל קען מען דאָך ניט טאַנצען, זאָגט אַ אידיש גלייכוועלטעל. אַ מענש טאַקי ניט, אָבער אַ פראָבקע יאָ! זי וועט טאַקי טאַנצען אויף ביידע יאַרידן מיט אַ מאָל, אבער אַ בעזונדערן טאַנץ. ניט אַזאַ, ווי די ערשטע כוואַליעס הייסען, און ניט אַזאַ ווי די צווייטע כוואַליעס בעטען, נאָר גאָר אַ דריטען, אַ צוזאַמענגעמיש־טען, אונטער דער פעראייניגטער ווירקונג פון ביידע זאָרטען כוואַליעס. און ווען עס קומט צו אַ דריטער שטעקעלע מיט כוואַליעס, און אַ פיערטער, און אַ פינפטער, — באַר דער פראָבקע איז דאָס אַלץ איינס. זי טאַנצט יעדעסמאָל נאָר אַ ייִן טאַנץ און ניט פינף פערשיעדענע טענץ, אָבער דער דאָזיגער אַ ייִן טאַנץ איז ניט עהנליך צו קיין איינציגען פון די אַלע פינף; דאָס איז אַ נייער, אַ זעקס־טער, אַ „יוניאָן־טאַנץ" אונטער דער פעער־אייניגטער ווירקונג פון די פינף איינ־צעלנע זאָרטען כוואַליעס.

אַזוי ווי מיט דער פראָבקע אויפ׳ן וואַסער, אַזוי געהט עס אויך צו מיט אונזער אויער־מעמ־ברין. בשעת זי בעקומט אויף איינמאָל עטליכע קלאַנג־כוואַליעס, ווייברירט זי ניט עטליכע מאָל, פאַר יעדער כוואַליע בעזונדער, נאָר זי ווייברירט אַ ייִנמאָל, אינטער דער פעראייניגטער ווירקונג פון אַלע כוואַליעס, אבער טאַקי אַ גאַנץ בעזונדערן זאָרט וויבראַציעס, נישט עהנליך צו די איינצעלנע קלאַנג־כוואַליעס.

איצט איז פאַר אונז פערשטענדליך, אַז אויף דער גראַמאַפאָן פּלאַטע, בשעת עס שפּילט אַן אַרקעסטער, איז אויך ניטאָ קיין צעהן אָדער פיפציג פערשיעדענע כאָרטען בערגעלעך (כוואַ־ליעס) פאַר יעדען מוזיקאַנט בעזונדער, נאָר ס׳ווערט אין יענער קאַנאַווקעלע פון דער פּלאַ־טע בעשאַפען נאָר אַ ייִן סאָרט בערגעלעך פאַר אַלע 50 מוזיקאַנטען צוזאַמען, און דער דאָזיגער איינציגער סאָרט בערגעלעך איז דערנאָך בכח צו בעשאַפען דורך די נאָדעל און דורך די מעמברין אַזאַ מין לופט־וויבראַ־ציע, אַז אונזער אויער הערט אויף איינמאָל אַלע 50 מוזיקאַנטען!

דאָס איז זעהר וויכטיג צו פערשטעהן, ווייל די מענשליכע שטימע גופא אָדער למשל די טע־נער פון אַ פיעדעל וכדומה, זיינען אויך נישט קיין פשוט׳ע טענער, נאָר צוזאַמענגע־זעצטע, אַזוי ווי אין אונזערע גאָרגעלס וואָלטען זיצען קליינע אָרקעסטערס פון 3-4 מוזיקאַנטען. דערמיט ערקלערט זיך, אַז ווען צוויי פערשיע־דענע מענשען זינגען דעם גלייכען ניגון, קלינגט עס פונדעסטוועגען אַנדערש. די מעשה איז, אַז דער הויפּט־טאָן איז אין ביידע שטימען טאַקי דערזעלביגער, און דעריבער איז אויך דער ניגון דערזעלביגער. אָבער צו דעם דאָזיגען הויפּט־טאָן קומען צו ביי יעדען מענ־שען בשעת ער רעדט אָדער זינגט „באַגלייט־טע־נער" אָדער ווי מען רופט זיי אויף דייטש: „אויבער־טענער".*) אַזוי איז שוין בעשאַפען גע־וואָרען אונזער גאָרגער.

און די דאָזיגע אויבער־טענער זיינען ביי איינצעלנע מענשען ניט גלייך. דעריבער איז יעדער מענשליכער טאָן אַ צוזאַמענמישונג פון עטליכע טענער, און הערמיט ערקלערט זיך, אַז דער זינגער איז טאַקי דער זעלביגער, אבער דער קול איז דאָך אַנאַנדערער.

---

*) דער געלערנטער מענש, וואָס האָט די דאָזי־גע מעשה ערקלערט, איז געווען דער בערוהמטער דייטשער פּראָפעסאָר העלמהאָלטץ.

8. הארמאָניע און דיסאָנאַנס.

מיר ווייסען אָבער, אז ס'זיינען דאָ אנגע־נעהמע, שעהנע שטימען און אונאנגענעהמע, מיאוסע. דאָס קומט פון דערפון וואס ס'זיינען דאָ אזעלכע צוזאמענמישונגען פון טענער, וואס זיינען פאר אונזערע אויער־נערוועז אנגענעהם, און ווידער אזעלכע, וואס זיינען פאר זיי אונ־אנגענעהם.

דאָס איז ריזעלביגע מעשה, ווי למשל מיט אונזערע אויגען־נערוועז, אָדער די געשמאַק־נער־וועז. ס'זיינען דאָ אזעלכע צוזאמענמישונגען פון פארבען און קאָלירען און ליניעס, וואס זיי־נען פאר אונזערע אויגען אנגענעהם (דעסנטמאָל איז דאָס בילד שעהן), און ווידער אזעלכע וואס זיינען פאר די אויגען אונאנגענעהם (דאָס בילד איז מיאוס). אָדער ס'זיינען דאָ אזעלכע צו־זאמענמישונגען פון פערשיעדענע געשמאַק־טע־נער (זיס, זויער, ביטער, געזאלצען, שארף וכדומה) וואס זיינען פאר אונזער גומען אנגע־נעהם, און ווידער אזעלכע, פון וועלכע עס קעהרט ברעכען.

אזוי איז עס אויך מיט דער צוזאמענמישונג פון פערשיעדענע קלאנגען און מוזיק־טענער. אייניגע קלאנגען אנגענעהם (דאָס רופט מען האַרמאָניע), און אייניגע אונאנגענעהם, זיי רייסען דעם אויער (מען רופט דאָס „דיסאַ־נאַנס"). ווי מען מאכט אנגענעהמע צוזאמענ־מישונגען אָדער פעראייניגונגען פון טענער, דע־רינען בעשטעהט טאקי די קונסט פון א „קאָמ־פּאָזיטאָר", א פערפאסער פון מוזיק. די דאָזיגע קונסט איז ניט לייכט. אָבער ווען עס גיט זיך איהם יאָ איין, מאכט דאָס אויף אונז די גרעס־טע ווירקונג, פיעל גרעסער איידער א שעהנע בילד, שוין ניט רעדענדיג וועגען א געשמאקע געריכט. מוזיק האָט איבערהויפּט א מעכטיגע קראפט איבער דעם מענשען. מיר קענען דאָס ניט ערקלערען, אבער יעדער ווייס, אז די ווי־בראציעס פון אונזערע אויער־נערוועז האָבען א בעזונדערע מאכט איבער אונזער נשמה. זיי קע־נען אונז מאכען טרויעריג אדער פרעהליך, קע־נען ביי אונז ארויסרופען טרעהרען אָדער צווינ־גען אונז אויעקלאָזען זיך טאַנצען. ווער עס האָט א מאָל געלעזען טאָלסטאָי'ס „קרייצער סאָנאַטאַ", קען זעהן, וואס דער בעריהמטער קינסטלער האלט פון דער מורא'דיגער מאכט פון די מוזיק־טענער איבער דעם מענשליכען גייסט, פון דער געהיימניספולער ווירקונג פון די קלאנג־כוואליעס אויף אונזער מאַרך.

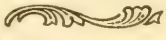

ז. ברכות:

# אונטערן שאָטען פון חרמון*)

(ערצעהלונג)

(אויס דעם לעבען פון די אידישע קאָלאָניסטען אין ארץ ישראל.)

4.

דער סעזאם איז שוין אראָבגענומען און מען האָט אָנגעהויבען רייסען דורע. נאָר איין יעקב טהוט גאָר ניט. ער ארבייט ניט. אי די אראַ־בער, אי די קאָלאָניסטען האָבען אָנגעהויבען טראכטען וואָס צו טהאָן; דער „מולטאַזים" **), פאָדערט פון דעם דאָרף זיי זאָלען פאר יעקב'ן צאָרען.

איין מאָל א פארנאכט, ווען אלע זיינען גע־זעסען און געטראכט וואָס צו טהאָן, ווייל די בערג־שריפות האָבען זיך זעהר געשטארקט און צו דעם האָט מען נאָך נעכטען געפונען א גע־הרג'עטען אראבער, האָט זיך פון דערווייטענס יעקב געוויזען.

— היי, יעקב, היי! — האָט איהם א שייך גערופען.

— ברוך הבא! — איז יעקב צוגעקומען און האָט זיך אויף אין קרייז געזעצט.

— וואָס וועט זיין, יעקב? — האָט נאָך א קליין שווייגען איינער געזאָגט. — איך בין נעכ־טען ביי דיר אין פעלד געווען און דער סעזאם איז שוין האלב אויסגעשאָטען. ווער וועט פאר די עשר צאָהלען?

מיט א נידעריג־אָנגעבויגענער קאָפּ איז יעקב געזעסען.

— דו ארבייטס ניט, — האָט ווייטער גע־רעדט דער שעף, — די גאַנצע ארבייטערין איז רבקה, און זי איז דאָך א פרוי. רחל'ן האָסט דו דורכגעטריבען... קיין ארבייטער זוכסט דו ניט...

ער — ער זוכט סאלים'ן — האָט זיך איי־נער פונ'ם קרייז אָבגערופען, וועלכער איז גע־ווען פון סאלימ'ס דאָרף.

*) זעה „צוקונפט", מארטש 1916.

**) דער וואָס דינגט אָפּ דעם מעשר.

— יא, איך זוך סאַלימ'ן. — האָט יעקב זיין קאָפּ אויפגעהויבען. — וואו איך וועל איהם נאָר בעגעגנען, וועל איך איהם ווי אַ הונד דערשיי־סען...

שפּאַטיש האָבען די אַראַבער געשמייכעלט און נידריג האָבען די קאָלאָניסטען זייערע קעפּ אַראָבגעבייגען.

— איהר וואָלט דען בעסער געווען?.. מיינע גראָהע האָר האָט ער געשענדעט... — האָט יעקב זיינע האָר געוויזען. — ווען ביי אייך וואָלט איך דאָס געטראָפען?... נאָר אַ יאַהוד!..

— אומזיסט רעדסט דו אַזוי. — האָט זיך אַ זקן אָבגערופען. — סאַ, - איז אין די בערג. זיין משפּחה איז זעהר אַ גרויסע און אַ שטאַר־קע. קענסט זיך פערקריגען מיט זיי?... רוף צוריק רחל'ן און ענדיג די אַרבייט. — דו זעהסט?! — האָט ער אויף די ברענענדע בערג אָנגעוויזען.

— וואו איז רבקה! — איז יעקב מיט כעס און רוגזה געקומען צו זיך אין שטוב, נאָך דעם געשפּרעך מיט די אַראַבער.

— ביי רחל'ן — האָט מלכה געענטפערט.

— אָ, אָ, אָ, ביי רחל'ן — האָט יעקב אי־בערגעקרימט. — רוף זי גלייך און גיב וועטשע־רע!... צי ווילסט דו ניט, אַז זי זאָל אויך אַזוי ווערען?... רבקה, רבקה! — האָט ער אָנגעהוי־בען שרייען.

מיט אַ בענעצטען פון טרעהרען געזיכט, האָט מלכה צום טיש געגרייט.

— וואָס געהסט דו צו איהר?... ווילסט אויך אַזוי ווי זי ווערען?... — האָט ער גראָב די אריינקומענדע רבקה בעגעגענט.

— וואָס פאַלסט דו אָן אויף איהר? — האָט זיך מלכה אריינגעמישט — אפילו צו דער שוועסטער טאָר זי ניט געהן...

— יענע איז ניט מיין טאָכטער... זי האָט ניט וואָס צו געהן צו איהר... קיין גוטס וועט זי זיך דאָרט ניט אויסלערנען...

— יעקב!... — האָט שטיל מלכה אָנגעהוי־בען — קעהר אום רחל'ן... זעה...

— ניין, פאַר קיין זאַך אין דער וועלט ניט.

— האָט יעקב געליאַרמט — זאָל זי צו איהר אַראַבער געהן...

— וואָס שרייסט דו שטענדיג אַראַבער?...

— האָט שוין מלכה דאָס עסען ניט דערלאַנגט.

— ווער איז שולדיג? זי? ניין, דו, דו ביזט שולדיג... ער האָט זיך דערפרעהט מיט סאַלימ'ן און נאָך צוגעזאָגט איהם רחל'ן פאַר אַ ווייב אָבגעבען... — האָט שוין אַלץ העכער און שטאַרקער מלכה געשריען. פאַר איהם איז שוין ניט געשטאַנען די שטענדיג פערוויינטע מלכה, נאָר אַ מוטער... — דער'הרג'ענען וויל ער זי... גאַנצענע טעג אַליין מיט דעם אַראַבער געלאָזען און נאָך ברוגז געווען, ווען זי האָט מיט איהם ניט גערעדט... הער נאָר יעקב... זאָל זי צוריק קומען... מיר וועלען ענדיגען אַראָבנעהמען דעם סעזאַם, אַ ניט וועט ער זיך אין גאַנצען אויסשיטען... אַן עבירה... און אויף יום־טובים וועלען מיר זי אָבפיהרען אין צפת...

— טאַקי אין דער אמת'ן, טאַטע, — האָט זיך אויך רבקה אָבגערופען — לאָז זי קומען! איז דען גוט אַזוי?... די מאַמע איז קראַנק... איך אויך... דער סעזאַם איז אויסגעשאָטען, די דורע איז ניט אַראָבגענומען... אַזוי וועלען מיר דאָך אפילו אויף יום־טובים ניט ענדיגען...

— און דו אויך... — מורמעלט בייז יעקב — ווינציג איז אייך, ווילט איהר נאָך. ניין! ביז איך וועל דאָ זיין, וועט זי זיך ניט אומ־קעהרען... זאָל אַלעס פערפאַלען ווערען... דער טייוועל האָט מיך געטראָגען צו ווערען דאָ אַ קאָ־לאָניסט... שלעכט איז מיר געווען ווען איך בין אַ מוקער*) געווען און אָהן דאַגות געוואוינט אין צפת...

— אַליין, מיט אונזערע אייגענע הענט, אַלע־מען צוטריבען. — האָט מלכה געוויינט און גע־שלוכצט. — די זיהן אין אַמעריקאַ, און איצט די טעכטער... אוי, אַן אומגליק האָט מיך גע־טראָפען!... וועה איז צו מיר, וועה... קיינעם, קיינעם האָב איך ניט... איינע אַליין בין איך געבליבען...

—גוט, — האָט יעקב אויסגעשריען — ווילסט ביי זיך האָבען דיין טייער טעכטערל, גוט. אָבער ווייס, אַז איך בין אין דער היים ניטאָ.

און פערהאַקענדיג די טהיר הינטער זיך איז ער אַרויסגעלאָפען....

---

רחל און חלימה, וועלכע איז איהר העלפען געקומען, אַרבייטען דעם גאַנצען טאָג אין פעלד, איילענדיג צו ענדיגען דעם סעזאַם אַראָבנעה־מען. די פעלדער זיינען ליידיג, קיינעם זעהט מען ניט. דעם סעזאַם האָבען שוין אַלע אַראָב־גענומען.

צייטענווייז בלייבט זי שטעהן און לאַנג קוקט זי צו דעם באַרג, וואו עס שוואַרצט זיך דער גרויסער בוים אין דער זייט פון סאַלימ'ס דאָרף. שווער לעבט זיך איהר יעצט.

יעקב מיידט זי אויס. מלכה הערט ניט אויף צו וויינען און איז קראַנק, אַלט און שוואַך געוואָרען. רבקה רייסט זיך אונטער ביי דער אַרבייט; קיין אַרבייטער האָבען זיי ניט. און אויף דער נאַכט ליגט זי מיט רבקה'ן אויפ'ן דאָך.

שטיל איז אַרום און אַרום. דער גריל הערט ניט אויף זיין זינגען, דער בייסענד־שאַרפער, געזונטער קאַל־דופט און דער שווערער חריפּען פון די שעפּסען הערט זיך פון הויף. מלכה קרעכצט אין שלאָף. פעסט דריקט זיך צו רחל'ן,

---

*) אייזעל אָנטרייבער.

רבקה, וואַרימט זי מיט איהר הייסען קערפּער און פרעגט איבער אָהן אַן אויפהער:

— ווי איז דאָס געווען, רחל?... ווי איז עס געווען?...

מיט פערמאַכטע אויגען, אַזוי ווי שלאָפענדיג, ליגט רחל און זי זעהט, ווי עפּעס שוואַרצעס קריכט איבער'ן דאַך און גלייך צו איהר... די אויגען ברענען... און עפּעס מאָדנע גלאַנצט דער קערפּער... אָט איז ער שוין נעבען איהר... — דו וועסט ניט געהן... דו וועסט ניט געהן... — ציטערט מיט איהר קערפּער רחל...

---

קומענדיג א פאַרנאַכט פון דער אַרבייט, הערט רחל ווי אויף'ן דאַך רעדט מען און מען דערמאָנט איהרען און אבימלכ'ס נאָמען.

זי געהט ארויף און דערזעהט דעם מלמד. אַלע זיינען אַנטשוויגען געוואָרען און גלייך האָט זיך דער מלמד אויפגעהויבען:

— זעהט, לאָזט דאָס ניט אָב... בעסערס דאַרפט איהר איצט ניט... און וואָס גיכער איז בעסער... — הערט זי ווי דער מלמד צוזעגענט זיך מיט די עלטערן.

פיהלענדיג זיך עפּעס מיד און ניט געזונד, האָט זי זיך צוגעלעגט אָברוהען, און זי הערט ווי דער פאָטער מיט דער מוטער ריידען עפּעס שטיל, נאָר ווי זיי בעמערקען אַז זי קוקט אין זייער זייט, ווערען זיי גלייך אַנטשוויגען.

אויף מאָרגען איז רחל צו דער אַרבייט ניט געגאַנגען, ווייל זי האָט זיך געפיהלט קראַנק. מיט א בעזונדערער ליעבע און אויפמערקזאַמקייט געהט אַרום איהר אום מלכה. און אפילו יעקב איז איין מאָהל צוגעגאַנגען און געפרעגט וואָס זי מאַכט.

פאַרנאַכט־צו איז זי אויף'ן דאַך ארויף, און הערט ווי יעקב זאָגט מלכה'ן:

— יעצט זאָג איהר.

— ניין, — ענטפערט מלכה — זי איז נאָך קראַנק, מיר וועלען וואַרטען ביז מאָרגען.

— הויבסט שוין אָן... מאָרגען, מאָרגען... היינט, גלייך זאָג איהר, זאָל זי אויך וויסען... און מעהר האָט זי שוין ניט געהערט; די שטימען האָבען זיך דערווייטערט.

מיט דער אָנקומענדער נאַכט קעמפפט נאָך דער טאָג. דאָס פינסטערער, דאָס ליכטיגער וועדען די שאָטענס. די בערג פער'שרפה'ט פון דער זוהן פון א גאַנצען טאָג, האָבען מיט פרייד די נאַכט־פרישקייט בעגעגענט.

אין הויף שרייען די קינדער און פרויען, אריינטרייבענדיג די געקומענע טשערעדע.

רייטענדיג אויף עזלען האָבען זיך א גאַנצע חברה מיט הילביגע געשרייען אומגעטראָגען אין הויף. מיט א ליידענשאַפטליך־בייזען מיעם... מיעם... לויפט נאָך דער צאַפּ דער ווייסינקער ציגעלע, וועלכע אַנטלויפט שטיפערישקאָקעטיש יעדען מאָל ווען ער דערנעהענטערט זיך, ביז וואַנען מען פערטרייבט זיי ביידען, אי די קאָקעטע, אי דעם דאַן זשואַן אין שטאַל, וואו ער זעצט פאָר מיט מעהר ערפאָלג זיין אַרבייט.

איינער נאָך דעם צווייטען צינדען זיך אָן איבער'ן הימעל די הער־שימערענדע שטערן. ערגיין פון ווייט, פון די בערג, הערט זיך דער טרויעריג־אָבגעהאַקטער איבערגע'חזר'טער געשריי פון דער „בומע" (נאַכט־פויגעל). אין יענעם זייט האָט רחל זיך איינגעקוקט.

— רחל, געה עסען! — האָט זי רבקה גערופען. זי איז אין שטוב אריינגעגאַנגען.

א קליינינקע, אָהן א גלעזעל, לעמפּעל, האָט קוים בערייכט דעם צימער. ווי סוד'ענדיג זיך האָבען זיך אין די ווינקלען די שאָטענס בעהאַלטען. עפּעס א שווערע, ווי פאַר א שטורם, שטילקייט האָט אלעמען בעהערשט. פון אונטער זיינע געדיכטע ברעמען האָט יעקב געקוקט אויף רחל'ן.

ווייסט, רחל? — האָט ענדליך מלכה דעם שטיל־שווייגען איבערגעריסען. — אבימלך האָט ווייטער א שדכן געשיקט און מיר האָבען איהם צוגעזאָגט...

— וואָס? — האָט זיך רחל פערהוסט און איז איינגאַנצען רויט געוואָרען.

— אבימלך האָט א שדכן געשיקט, — האָט ווייטער מלכה איבערגע'חזר'ט — און מיר האָבען איהם צוגעזאָגט. יעצט איז דאָס א גליק פאַר דיר.

— איך וויל ניט חתונה האָבען! — האָט שטיל, קוים וואָס מען האָט געהערט, ארויסגערעדט רחל.

— ווער פרעגט ביי דיר? — האָט זיך יעקב אָבגערופען מיט זיין גראָבען הייזעריגען קול. — דו נעהמסט זיך איבער... — האָט ער ווייטער גערעדט צאָרענדיג — גענוג האָסט דו אונז פערשעמט... אין ערגעץ קענען מיר זיך ניט ווייזען... אומעדום, אין אַלע ווינקעלעך, טייט מען מיט די פינגער אויף אונז... אַלע האַלטען אונז אין די מיילער... זאָג נאָר, איך בעט דיך, ווער וועט דיך נעמען, אזעלכע?... פאַר אונז איז א גליק אבימלכ'ס שדכ'ענען זיך... מען קען דאָך אונז פון דער חלוקה אָבזאָגען... און ווי אזוי, מיט וואָסערע אויגען וועל איך זיך צו ר' חיים דעם דיין ווייזען?...

— איך וועל פאַר אבימלך'ן ניט געהן... איבערטראָגען קען איך איהם ניט...

— וואָס האָסט דו געזאָגט?! — איז יעקב אונטערגעשפּרונגען. — זאָג, זאָג נאָך א מאָל, חזר איבער...

— יעקב, אָבער מען קען דאָך דאָס אייגענע אָהן געשריי אויך. — האָט זיך מלכה אריינגעגנישט.

— קוק, נעם זיך איבער מיט דיין טעכטערל... פאַר אבימלך'ן וויל זי ניט... און פאַר וועמען וויל סט דו?... פאַר'ן אראבער?... פאַר סאַלים'ן?... וואַרט צו א ביסעל, באַלד ברייננ איך איהם דיר צו פיהרען...

— איהר קענט טהאָן וואָס איהר ווילט, פאר אבימלך'ן געה איך ניט.

— וואָס! — האָט יעקב א שטעקען גע־האפט. — און מיט די אראבער שורי־מורי פיה־רען, ווילסט דו יאָ? איך וועל דיר... — האָט ער איבער איהר דעם שטעקען אויפגעהויבען.

— טאַטע!... יעקב!... וואָס טהוסט דו?... זי וועט זיך נאָך בעטראכטען... — האָט איהם מלכה און אויך רבקה פאר די הענט אָנגעהאפט.

א וואקס־געלע איז אָהן א שום בעוועגונג רחל געזעסען.

— לאָז מיך! האלט מיך ניט אָב! — האָט ווי אן אָקס יעקב געשריען. — איך וועל איהר שוין ווייזען... זי וויל נאָך ניט, די שליוכע?... ווער וועט זי אזעלכע נעהמען?... אויף איהר אראבער האָפט זי?... וואָס האלסט דו מיך!... איך וועל דיר דער'הרג'ענען... — האָט ער זיך פון מלכה'ס הענט אויסגעריסען און געהאפט רחל'ן פאר די האָר.

— דזיי, יא, נאס דזיי*)... ער וועט זי דער'־הרג'ענען. איז רבקה מיט א געשריי אין הויף ארויסגעלאָפען.

גלייך זיינען זיך מענשען צונויפגעקומען. מען האָט רחל'ן פון יעקב'ס שטוב ארויסגענומען און געבראכט צו זיך די גע'חלש'טע מלכה.

און אלע טאָג חזר'ט זיך דאָס איבער.

— אזא איינע דארף מען דער'הרג'ענען — מישען זיך ניט די קאָלאָניסטען.

די שייכען פון דאָרף האָבען זיך יאָ געפרובט אריינמישען, נאָר יעקב האָט זיי אָבגעשניטען: — מיין טאָכטער, וואָס איך וויל טהו איך מיט איהר. און א טאָכטער וואָס פאָלגט ניט, האָט אליין נעבי־מחמד (דער נביא מחמד) געהייסען לערנען...

---

און פון סאלימ'ן האָט מען ניט געהערט, ניט געזעהן, אזוי ווי אין וואסער אריין.

סאלים, ווען מען האָט איהם אָנגעזאָגט וואָס זיין נאכט־רייזע האָט אָנגעמאכט, איז צו זיך אין דאָרף אוועק. דאָרט האָט ער געטראָפען די וואָס זיינען אויף האזזא געגאנגען און איז מיט זיי געפאָהרען.

און ווען חלימה האָט געגעבען צו וויסען אין דאָרף אלעס וואָס דאָ טהוט זיך און אז ער זאָל קומען צו געהן, האָט מען איהר געענטפערט, אז ער האָט זיך נאָך ניט אומגעקעהרט.

און רחל'ס לעבען איז גאָר ניט קיין גוטער.

לעבען, לעבט זי ביי א קאָלאָניסט, וועלכער האלט זי אויס מורא אז יעקב זאָל זי ניט דער'־הרג'ענען. און שטענדיג הערט זי פון זיי: — טויטען דארף מען אזעלכע... פאר די אראבער האָט זי אונז פערשעמט. אין צפת זי אבפיהרען...

און אויך די אראבער פלעגען שטענדיג שפּאָ־טיש שמייכלען ווען זיי פלעגען זי דערזעהן. און איינע אליין זיצט זי די גאנצע צייט. נאָר ווען ניט ווען, נאָך דער ארבייט, קומט צו לויפען רבקה. שטיל, קיינער זאָל ניט זעהן, גנב'עט זי זיך אריין און זעצט זיך נעבען רחל'ען. און אריינקוקענדיג איהר טיעף אין די אויגען, פרעגט זי:

— ווען וועט ער קומען, רחל? ווען וועט ער קומען?

מיט איהרע טיעף־איינגעפאלענע אויגען בע־קוקט זי רחל און שווייגט...

שטארקער קלאמערט זיך רבקה אן רחל'ן, וועלכע נעמט אריין אין איהרע הענט רבקה'ס קאָפּ און בייסט זיך איין מיט א לאנגען קוש אין איהרע ליפּען, וואָס ווערען בענעצט פון איהרע טרעהרען. ווען ניט ווען קומט אויך מלכה צו לויפען און אויס מורא פאר יעקב'ן זעצט זי זיך אין א ווינקעלע, קיינער זאָל זי ניט זעהן, און גלעטענדיג איהרע האָר שעפּטשעט זי מיט גע־וויין:

— וואָס וועט זיין... וואָס וועט זיין, רחל?... וואָס האָסט דו געטהאָן?... אומגליקליך זיינען מיר ביידע...

רחל שווייגט, נאָר א בראסקייט פלעגט בע־דעקען איהרע גרויסע גראָבע, תאוה'דיגע ליפּען...

---

און דער אלטער יעקב קען זיך קיין אָרט ניט געפינען. ער געהט אויפ'ן באיאדער, דער זו־מער־קלוב פון די אראבישע דערפער, און פון דאָרט הערט ער דעם אָנלאכענדיגען ווערטלען זיך: א וואוילער יונג, סאלים, א סעקנאדזיע גע־פאקט...

— א, פערפלוכטע! — טראכט ער אָבגע־הענדיג פון דאָרט און אין וועג גיט ער א פּאָר גוטע קלעפּ מיט'ן פוס דעם געלען גרויסען עזעל, וואָס ער האָט אין וועג געטראָפען.

— וואָס וועט זיין, יעקב? — אבימלך וואַרט... מען דארף זיי אָבפיהרען אין צפת און דאָרט א חופּה שטעלען. — פרעגט איהם שטענ־דיג דער מלמד.

— שלום!... — בעגעגענט איהם אויך אבימלך.

— וואָס דארפסט דו?... ווער בעט דיין שלום?... — שרייט ער צאָרנדיג.

אויך די קאָלאָניסטען לאָזען ניט צורוה. שטענדיג פרעגען זיי איהם איבער וואָס וועט זיין. אז סאלים וועט זיך אומקערען וועט זיין זעהר שלעכט, מען דארף זי אין צפת אבפיה־רען.

— וואָס ווילען זיי?... איך וועל דאָך די אר־בייט ביז יום־טובים ניט ענדיגען... — געהט ער אום איבער'ן הויף.

— זעה וואָס דו האָסט אויפגעטהאָן!... וואָס וועלען מיר יעצט טהאָן?... געה, רעד זי איין זי זאָל פאר אבימלך'ן התונה האָבען... — האָט ער זיך צושריען אויף מלכה'ן, אין שטוב אריינ־געהענדיג. (שלום קומט.)

---

*) קומט מענשען, קומט.

י. ענטין

# לעאָן קאָבּרין

(צו זיין צוואַנציג־יאָהריגען יובילעאום)

1

קאָבּרין׳ס „געזאַמעלטע שריפטען", וואָס זיי־נען ארויס אין יאָהר 1910, זיינען אפשר בלויז א העלפט פון דעם וואָס ער האָט אָנגעשריבען אין דער ערצעהלערישער פארמע, דאָס הייסט, ניט רעבענענדיג זיינע דראַמען. אָבער אפילו זיי זיינען ענטשטאַנען אין משך פון אבצעהן יאָהר און דאס לעבען וואָס ווערט אין זיי גע־שילדערט, ציהט זיך איבער א שטח פון וואָסע־רע פינף־און־צוואַנציג יאָהר. אזוי ווי אין א שפיגעל זעהען מיר דא די וויכטיגסטע מאָמענ־טען פון סאָציאַל־קולטורעלען אידישען לעבען פאר די לעצטע 25 יאהר.

עפּעס מורא׳דיג גרויסעס, גיגאַנטישעס, און געוואַלטיג נייעס איז געשעהן אין לעבען פון מיליאָנען פון אונזער פאָלק — די ריעזיגע עמי־גראַציע קיין אמעריקא. דאָס היימישע קליין שטעדטעלע פון ליטאָ, פּוילען און דרום־רוסלאַנד איז פערשוואונדען, און אויף איהר אָרט איז אָנ־געקומען דער מורא׳דיגער, רעש׳דיגער, ניי־מאָד־נער, גאָטלאָזער און צו לעבען און זינד זיך ריי־סענדער נויארק. און אין לעבען פון אַלטמאָ־דישען אידישען פאַמיליען־מאַן און פאַמיליען־פרוי איז אריינגעטראָטען דאס גרויסע הפקר־דיגע טענעמענט־הויז, וואס מאכט א תל פון דער היימישער צניעות. אויפ׳ן אָרט פון הייימישען בית־מדרש, שניידער־וואַרשטאַט אָדער גאר מארק פאר לעדיג־געהער איז געקו־מען דער היינטוועלטיגער שאַפּ און פאַבריק, מיט זייער אייזערנער איבערבעכונגס און „איינברע־בינגס"־קראַפט.

דאָס גרויסע לעבען האָט אין דעם אידען נייע מחשבות אויפגעוועקט, איהם נייע פּראַב־לעמען אויפגעשטעלט. אין מוח פון אידישען אימיגראַנט האָבען זיך גענומען מישען נייע בעגריפען: פאָלק, דעמאָקראַטיע, טרייד יוניא־ניזם, סטרייקס און קאַמפּף, אנארכיזם פרייע ליעבע און סאָציאַליזם. און א ביסעל שפּעטער, נאָך דער ערשטער היגריי־סונג, נאָכ׳ן ערשטען „זוד", איז געקומען די אויס־ניכטערונג, די רעאַקציע. עס איז אָנגעשטאַנען די פּראַקטישקייט. דערנאָך די חרטה, די אינעווענינגסטע שטרעבעניש און אונצופרידענ־הייט; ס׳איז געקומען דער בייניייטער רעוואָלו־ציאָניזם, וואס איז געוואָרען אָנגעפייערט פון די גרויסע געשעהעניסען אין רוסלאַנד. און צו־זאַמען מיט די לעצטע איז געקומען א בעניייטער היים־וועה, א בעניייטע בענקשאַפט צוריק אהיים און די אויפלעבונג פון אלט־אידישער בענק־שאַפט צוריק צו זיך, — דער נאַציאָנאַליזם.

אָט די אלע מורא׳דיגע שינויים און גלגולים אינ׳ם לעבען פון דעם אַמעריקאַנעם איינגעוואַנ־דערטען אידען האָבען זייער מאַהלער, זייער דיכ־טער געפונען אין קאָבּרין׳ען.

איך האָב לחלוטין ניט בדעה אָפּצולייקע־נען די וויכטיגקייט פון אזא בעדייטענדען טא־לאַנט ווי ז. ליבין, וואס איז אזא לאַנגע צייט געווען קאָבּרין׳ס ליטעראַרישער צווילינג. אודאי איז ליבין געגאַנגען מיט קאָבּרין׳ען אין איין וועג, און האָט די אַלע גרויסע און קליינע אומ־וועלצונגען אין אידישען לעבען אויסגעמאָהלען מיט ניט ווענינ ליכט, און דערצו נאָך גאַנץ איי־גענאַרטיג. עס מוז אבער דאָך קאָנסטאַטירט ווערן, דאָס ליבין׳ס פּענזיל האָט א סך עפּטער און געהאָרכזאַמער זיך אונטערוואַרפען אונטער די האַרטע „סדום׳ס בעטעל"־רעגעלען פון אונ־זער פּרעסע. ליבין׳ס שילדערונגען פון אמעריי־קאַנער אידישען לעבען, אָבוואָהל מיט דער וואָ־רימער פאַרב, וואָס האָט אין זיי געצאַפּעלט און מיט דעם שטילען און היימיש עהרליכען טרערען־געלעבטער, וואָס האָט אין זיי געפינקעלט, האָ־בען זיי לכתחלה געהאַט א סך צוגעזאָגט, זיינען זיי דאָך פערבליבען בלויז פּראַגמענטיש, און האָבען זיך קיינמאָל ניט דערהויבען צו דער עפּישער הויך פון א גאַנצער ערצעהלונג, צום פרייעם שוואונג פון גרויס־געמאָהלענע בילדער און פּאָרטרעטען.

און נאָר איין קאָבּרין׳ען איז עס אין יענער אימיגראַציאָנס־עפּאָכע, אין דער, פאר אונזערע בעלעטרישטען ניט־גינסטיגער צייטונגס־אַטמאָס־פערע, געלונגען פריי דורכצוהאַקען זיך א וועג, און צו ענטוויקלען זיינע רייכע און קרעפטיגע אינדיווידועלע כוחות. און מיטלעבענדיג און בעאָבאַכטענדיג דאָס אלץ וואס יענע גרויסע עפּאָכע האָט געבראַכט, האָט ער זיך, אין די שטילע מאָמענטען פון נאָכדענקונג, זיינע אי־בערלעבונגען און בעטראַכטונגען מיט יוגענדליכע קראַפט בעשריבען.

2

קאָבּרין האָט די ערצעהלונגען און בילדער פון זיינע „געזאַמעלטע שריפטען" צוטיילט, לויט זייער אויבערפלעכליכען אינהאַלט, אין „ליעבע", „פאַמיליען־לעבען", „פון אידישען קינסטלער לע־בען", „צייט און מענשען", „פערשיעדענעס" און „קאָמישעס און טראַגי־קאָמישעס". אזא צוטיי־לונג איז ניט בלויז ניט טיעף גענוג, נאָר זי איז אויך היסטאָריש ניט ריכטיג. איך וואָלט געמאַכט אנאַנדער צוטיילונג. איך וואָלט די

אימיגעפעהר איבעציג ערצעהלונגען און בילדער פון דעם דיקען בוך קלאסיפיצירט לויט זייערע מאָ־טיוען, לויט די שטרעמונגען וואָס זיי שטעלען פאָר אין דאס אידישע אמעריקאנישע לעבען.

דער ערשטער מאָטיוו אין קאָברין׳ס שאפען איז געווען דער אימיגראנטען־וועה. דאָך האָט ער איהם לכתחלה ווייט ניט ערשעפּט. דער אמת איז, אז אין די ערשטע ניינציגער יאָהרען האָט מען דיזען שמערץ ביי אונז טיף ניט בע־נומען. צופיעל איז מען דאמאָלס אין אונזער אינטעלעקטועלער וועלט געווען פער׳שיכור׳ט פון דאָס נייע לעבען. אין די „געזאמעלטע שריפטען" ווערט דיזער מאָטיוו אויסגעדריקט צוערשט אין דריי ליכטיגע הומאָרעסקעס, וועמעס העלדין איז די איצט שוין פערגעסענע אָבער א מאָל בע־ריהמטע באָבע באַשע, וואָס בענקט אזוי נאָך דער היים, קען אזוי ניט פערשטעהן אמעריקאַ, וואו זי האָט רק פּסקים, און וועלכע, געהענדיג אין טעאַטער, זעהט זי דאָרט אין שפּיעל א פערשיי־טען אמת און אין פאָנאָגראף הערט זי א דיבוק. אָבער דיזעלבע באָבע באַשע, אונטער א לייב־טען שלייער, האָט קאָברין שפּעטער אויך ארויס־געפיהרט אין זיינע פּיעסען פון די לעצטע יאָה־רען, „די שונאים" און „ישראל׳ס האָפנונג". און הגם די פיגור איז בלויז אן אריינגעשטעלטע און קלעפּט זיך ניט שטארק מיט די איבריגע פארשוינען, איז זי דאך דאָרט א פּאַטריארכאַ־לע און, פערשטעהט זיך, א פיעל טיעפערע גע־שטאַלט. אויך האָט קאָברין דעם מאָטיוו פון אימיגראנטען־וועה אויפגענומען אין זיין ראָמאן „יעקב בלומבערג" אָדער „די אימיגראנטען" און אין פיעל סקיצען פון זיינע שפּעטערע יאָהרען, אין וועלכע די בענקשאפט נאָך דער היים געהט שוין איבער אין דעם אידישען אימיגראַנט׳ס בענקשאפט צוריק צו זיך אליין, צוריק צו אי־דישקייט. אָבער אפילו אין די ערשטע יאָה־רען האָט דיזער מאָטיוו ארויסגעבראכט פון קאָברין׳ס פעדער די פיינע אידישע קינסטלער־טראגעדיע, „די פיעדעל", און, צום טייל, אויך די זוכיגע און פריוען־פּסיכאָלאָגישע דיכטער־טראַ־געדיע, „ער, מאקס די עופה׳לע און די שענע העלענא".

אָנקומענדיג אין אמעריקא, וואס דאָס הייסט מייסטענטיילס אין דער גרויסער שטאָדט, איז דאָ דער אימיגראנט קודם כל אריינגעפאלען אין טענעמענט־הויז, וואס האָט פון איהם געמאכט א טענעמענט־הויז מענשען. און עס האָט זיך, ווי א ברודיגער שטראָם, אוועקגעצויגען א לעבען פון א וואָלוועלער קרעטשמע אָהן צניעות, אָהן יחידות, אָהן אינטימיטעט, אָהן דער אלטער אידישער פאמיליען־גאנצקייט און פאמיליען בע־שיידענהייט.

דאָס טענעמענט־הויז און די מאראלע הורבנות, וואָס עס ברייגגט, פערנעמען זעהר א גרויסען אָרט אין קאָברין׳ס שאפען. און ווייל קאָברין האָט דער ערשטער זיך אָפּגעשטעלט אויף דיזען זומפּ און האָט איהם אזוי אום׳ברחמנות׳־דיג געשילדערט, האָט ער עס ביי אונז, אין די אמאָליגע יאָהרען, געקראָגען די בעצייכנונג — מאַטעריאליסט. „אויפ׳ן דאך", געשריבען אין יאָהר 1894 אונטערן נאָמען „פאר וואס בעריל האָט געמופּט", איז א כאראקטעריסטישע בילד פון דעם סאָרט. זומער אין די היצען לע־גען זיך די פאמיליעס פון טענעמענט־הויז אויס אויפ׳ן „רוף", און די פערשייטע „באָרדערס" קוויקען זיך מיט דער ווייבערשער נאַקעטקייט, וואס דער צוקאָזענער שר פון שלאָף שיקט זיי צו. דאָס בילד איז אן אָנפאנגער־ארבייט און איז א היבש ביסעל רויהליך. פון אומגעפעהר דעמזעלבען גראד און דער דערזעלבער פּעריאָדע איז די ערצעהלונג „פאר וואס סיימאָן וויל ניט התונה האָבען", א געשיכטע וועגען א געזונטער פרוי, א שווינדזיכטיגען מאן און א זאָרגלאָזען „באָרדער". מיט דער צייט האָט אבער קאָברין דיזען אומגליק פון דאָס היגע אידישע לעבען א סך טיעפער בענומען. מיט דער צייט האָט ער זיך אויך אויסגעלערנט אזעלכע טראַגעדיעס צו שילדערען טיעף, אינערליך און אמת פּסיכאָ־לאָגיש. אזוי, למשל, איז דאָס בילד „ווער איז שולדיג?", געשריבען אין די לעצטע ניינציגער יאָהרען, שוין א טיעפע, זעהר ריהרענדע טראַ־געדיע פון דער ליעבע פון דעם פערהייראטען „באָרדער" און דער בעל הבית׳טעס יונגע, נאַ־איווע טאָכטער, א טראַגעדיע אין וועלכער די איינצעלהייטען טרעטען שארף און העל ארויס, און אין וועלכער איהר ווייסט ווירקליך ניט וועי־מען צו בעשולדיגען א הוין דאָס טענעמענט־הויז, וואָס האָט די צוויי קרבנות צוזאמענגעבראכט. א וואריאנט פון דער זעלבער טעמאַ איז אויך די גרויסע ערצעהלונג „אין א שטורמדיגער נאַכט", געשריבען אין יאָהר 1908. און עס פערדריסט באמת, פאר וואס אזא מייסטערהאפ־טע ערצעהלונג (ניט קוקענדיג אויף א געוויסער צוגעגעבראכטקייט און געקינצעלטקייט), מיט אזא שענער, זאפטיגער שילדערונג פון פרויען־שענ־קייט און פרויען־נאַטור האָט אין אונזער קריטיק ארויסגערופען אזוי וועניג אויפזעהן.

צו דער טענעמענט־הויז קאַטעגאָריע, געהערט, נאַטירליך, אויך קאָברין׳ס גרויסע און קרעפטיגע טענעמענט־הויז סעריע פּאַראַיאָהרען אין דער „צוקונפט".

דער קירצעסטער וועג פון טענעמענט־הויז איז אין שאפ. דאָס איז דאָס גרויסע נייע, וואס רייסט זיך דאָ אריין אין לעבען פון דעם אימי־גראנט. דאָס איז אן אונבארמליכער מיהל, וואו דעם אימיגראנט׳ס כאראקטער ווערט איבערגע־מאָהלען אויף דאָס ניי. יונגע לעבענס ווערען דאָ ציבראָכען, האָפנונגען ווערען בעגראבען. פרויען־ריינקייט ווערט פערביטען אויף שאנדע, דער היימישער דרך ארין פאר אן עדעלערען מענשען טרעט אָפּ דעם וועג פאר דער חוצפה, אידישקייט ווערט, אין קאמף פאר׳ן שטיקעל ברויט, פאר־

וואנדעלט אין ציניישער זעלבסט־פערלייקענונג, און יונגער אידעאליזם ווערט איבערגעקנאָטען אין העסליכער פּראַקטישקייט און פערקריפּעלטקייט.

קאָברין שטעלט זיך ניט צופיעל אָפּ אויפ׳ן שאַפּ און אויף דער פאַבריק זעלבסט, מיט זייער שמוץ, רעש, ענג־האַרציגקייט און קליינליכער טי־ראַניי. דאָס לאָזט ער איבער פאַר זיין ליטעראַ־רישען צווילינג, ליבין. אָנשטאָט דעם און א דאַנק זיין געזונטען סאָציאַלען אינסטינקט, מאָהלט ער מיט טיעפער קענטשאַפט און ברייטע און זעהר קענטיגע שטריכען די ווירקונג פון דיזען ניי־מאָדנעם גיהנום אויפ׳ן כאַראַקטער פון דעם אידישען אימיגראַנט. אָט איז, למשל, „ענני ווערעך", איינס פון קאָברין׳ס גאָר פריהי־גע סקיצעלעך. ענני איז א יונג מיידעל, וואס איז געקומען אויף בראָדוויי פריש און יונג און פול מיט גליק און ליעבע. אוועק אָבער איז זי פון איהר מיט אַן אָפּגעשניטענעם פוס, אָהן קרעפטען און אָהן האָפנונג אויף גליק. און ווי שטאַרק און מיט וואָס פאַר א טיעפער מענשען־קענטנים קאָברין שילדערט עס זיין העלדין׳ס געמיטס־צושטאַנד, בשעת זי קערט זיך אום פון שפּיטאָל און עס ווערט ביי איהר צייטיג דער בעשלוס צו בעגעהן זעלבסטמאָרד.

די העלדין פון „פאַרשוק׳ס געשיכטע" איז נאָך גאָר א קינד, וואָס אין שאַפּ ווערט אין איהר ברוטאל פערנאַנדערגעוועקט איהר גע־שלעכטליכער אינסטינקט. דאַן ווערט זי פער־פיהרט און איינגעשפּאַנט אין א צווייענדיג לע־בען: ביי איהר מאַן — א ווייב, ביי זיין און איהר מייסטער — א מעטרעסע. די „קליינינקע נשמה׳לעך" פון אַן ערצעהלונג מיט דעם נאָמען, זיינען צוויי אידעלעך, וואס אום ניט צו פערלי־רען זייער פּלאַץ אין פאַבריק, פערלייקענען זיי זייער אידישקייט. אין דער שוין דערמאָנטער „ער, מאַקס די עופה׳לע און די שענע העלענא" איזדיעקעווען זיך גראָבע יונגען איבער א שלימ־מזל׳דיגען אינטעליגענט, און אין „דאָס לעבען" פערקויפט זיך די בעל הבית׳ישע, אינטעליגענטע און צו זעלבסטשטענדיגקייט שטרעבענדע פּאָליא פאַר א ווייב צו משה איצע פאַרך, איהר טאַ־טען׳ס אַמאָליגען שניידער, וואָס איז צוויי מאָל אזוי אַלט ווי זי און אַז איהר אזוי עקעלדיג אבשייליך.

פון טענעמענט־הויז און פאַבריק זיינען פאַ־ראַן פיעלע וועגען. אייניגע פיהרען אין דער גרויסער וועלט אריין, צום גרויסען לעבען. צוויי־שען זיי ציהען זיך שטעגען צום גענוס, צו דער ליעבע און ליעבעס־ערוואַכונג; צו ווייטערע האָ־ריזאָנטען און געזעלשאַפטליכע פּראָבלעמען. עס ציהט זיך א שטעג אין לעקטשור־האַל, און עס פּאָנטערט זיך א סטעזשקע אין „הייזעל" אריין.

דער ליעבע און ליעבעס־ערוואַכונג און זיי־ערע ליעבע קינדער, דער אייפערזוכט און דער זינד, און דער סאָציאַלער ערוואַכונג, ווידמעט קאָברין די מייסטע פון זיינע ערצעהלונגען און בילדער, און זיי געהערען בדרך כלל, אויך צו די מענשליך־טיעפסטע, קרעפטיגסטע און זוניגסטע. דאָס זיינען אלץ מאָטיוון, וועלכע, אָבוואָהל, נאַטירליך, ניט ניי אין אידישען לעבען, זיינען זיי דאָך ערשט אין דער פרייער אמעריקא ביי אונז זיך שטאַרק צוואוואַקסען. און צוואוואַקסען איז זיך אויך אונזערע דיכטערס׳ אָפּשאַטונג פון זיי.

„איך בין דאַן אַלט געווען זיבעצעהן יאָהר" האָט נאָך אין יאָהר 1897, ערשיינענדיג דאַמאָלס אין „נייעם גייסט", צוגעצויגען גרויס אויפמערק־זאַמקייט מיט די העלקייט פון די פאַרבען, מיט דער זוניגער שפּע, וואס שפּיערט אין דעם העלד׳ס יום טוב׳דיגע שטוב און זיין יונג־צאַפּעלדיגער נאַטור, מיט דער אינעווייניגסטער מוזיק און די ערוואַכונג פון ליעבע און ליידענשאַפט, וואס די יונגקייט שלאָגט ארויס פון דעם העלד׳ס פריה־יינגס־נשמה.

אהערצו בעלאַנגט אויך די נאָך מעהר בע־ריהמטע, שפּעטער דראַמאַטיזירטע, נאָוועלע „יאַנקעל בוילע", וועלכע איז אָבער, סאַי אין דער ערצעהלונג און סאַי אין דער פּיעסע, ניט קוקענדיג אויף דער גאַנצער העלקייט פון די בילדער, די אָפּגעטאָקטקייט פון א טייל פון די פיגורען און דער טעמפּעראַמענטפולער שילדע־רונג פון דער ליידענשאַפט — דאָך ערטערווייז ברוטאל־רויה און קינסטלעריש־אונגעצאַמט.

די שענקייט, זאַפטיגקייט און פאַרבען־ליכ־טיגקייט און פאַרבען־רייכקייט פון „אין אַ שטורמדיגער נאַכט" האָב איך שוין דערמאָנט. אבער אָט איז „רחלע די שטומע", וואס איז בלויז מיט אייניגע יאָהר עלטער פון „יאַנקעל בוילע". דאָס איז א מייסטערהאַפטע שילדע־רונג פון דעם פיזיאָלאָגישען לעבען און דער פי־זיאָלאָגישער ליעבע פון א פיזיש גוט ענטוויקעלט אָבער פון דער נאַטור געקריוודעט סינה. אוז ווי העל, און ווי טיעף איבערצייגענד, לעבעדיג און גראַציעז די ערצעהלונג בעוועגט זיך עס.

ווי טיעף, עדעל און ראָזע־צאַרט מאָהלט קאָברין די קינדער־ליעבע אין „די ליעבע פון אַן אָרים אינגעל" (אָבוואָהל די ערצעהלונג ענ־דיגט זיך מיט א שרייענדיג־ביליגען „פּסק") און ווי קרעפטיג, דורכשטראַהלענדיג־היים און אַרטיסטיש ער מאָהלט די גענוס־דאָרשטיגע אַק־טיאָרען־ליעבע אין „ער און זי", און ווי טיעף און פיין פּסיכאָלאָגיש ער מאָהלט די אייפער־זיכט, די איבערבעטונג און די ליעבעס־ענטוי־שונג אין אזעלכע בילדעלעך ווי „אויף איהר שוועסטער׳ס חתונה", „פיש" און „א יאָהר נאָך דער חתונה". דאַן קומט די זינד, „דאָס הייז־זעל" און דער „קאַדעט". „סורפּרייז", „חנה׳לעס ברעיף צו איהר מאַמען", „דאָס טענעמענט הויז" (פאַראיאָהרען אין דער „צוקונפט") און די דראַמע „דער פערהאָרענער גן עדן".

איינע פון די עלטסטע ערצעהלונגען פון דער סאָציאַלער קאַטעגאָריע איז „באַקונין". (אין די ערשטע ניינציגער יאָהרען). דער פּראָסטער

שוסטער־יונג, יאנקעלע, וואס ווערט דאָ, דורך די צייטונגען און דעם מיטינג האָל, א פּרינ־ציפּיעלער, העלדישער און שטרענג אויסגעהאַל־טענער אַנאַרכיסט, איז א קאָלאָסאַלע פיגור. ניט קוקענדיג אויף דעם קאַריקאַטורנעם און פּובלי־ציסטיש־אויבערפלעכליכען טאָן, מיט וועלכען קאָברין מאָהלט איהם אָפט, קומט ער דאָך ארויס אָפּגעטאָקט ווי א סטאַטוע און די סצענעס אי־בער־ווערכע דיזע קרעפטיגע פיגור בעוועגט זיך, זיינען העבעדיג און איינדריקפּיר. צו דער קאַ־טאָגאָריע געהערט אויך א גאַנצע רייהע בילדער און ערצעהלונגען („ברוך'קע", „דער קליינער בונד", „דער נסיון", „יאשקע וואַריאַט" א. ז. וו.), וועלכע לעגען פון בעקוועמליכקייט וועגען בעצייכענט ווערן אלס בונדיסטישע. דאס זיי־נען אויך ביהדער פון רוסלאַנד, דאָך זיינען זיי מייסטענטיילס געמאָהלען ניט פון זכרון, ניט פון פרישע דירעקטע עראינערונגען, נאָר פון צייטונגס־איינדריקען. די פיגורען זיינען ניט זעהר קענטיג און די שילדערונגען ווירקען ווייט ניט מיט דער אונמיטעלבארער קראַפט פון איי־גענער און נאָהענטער בעאָבאַכטונג, נאָר עס פיהלט זיך אין זיי דער אריבערגעטראָגענער גייסט פון די שטורם־דראַנג יאהרען פון דער רו־סישער רעוואָלוציע. אן אויסנאם אין דיזער גרו־פּע איז „יאשקע וואַריאַט", וואו דער העלד איז נאָך קענטיגער אפילו איידער דער העלד פון „באַקונין". ער ווערט אָבער דאָך נאָך די ערשטע עטליכע קאַפּיטלעך א היבש ביסעל אָפּגעבליא־קעוועט, און די רעוואָלוציאָנערע סצענעס דורך וועלכע דער פערפאַסער לאָזט זיך איהם בעוועגען, גערעדען שוין צו דעם סאָרט, מיט וועלכע דער שרייבער האָט זיך אָנגעהאַפּט פון דער לופ־טען, פון צייטונגס־בעשרייבונגען.

דאָך דאָס העלסטע און קרעפטיגסטע בילד פון אָט דער גאַנצער גרופּע איז „קארל מארקס". איך וואָלט עס אָנגערופען דאָס קלאַסישע בילד פון דער אידיש־אַמעריקאַנישער ארבייטער־בע־וועגונג. סאי דאָ און סאי אין דער פּיעסע „שונאים", וואס איז אויף דעם בילד געבויט, איז די געשטאַלט פון דזשעק דער קלאַווקמאַכער איינע פון די הערליכסטע און קונסטפולסטע וואס אונזער היגע ליטעראַטור און דראַמאַ האָבען ארויסגעגעבען. פּראָפעסאָר לעאָ וויענער האָט אמאָל אין זיין „געשיכטע פון דער אידישער ליטעראַטור אין דעם נייגצעהטען יאהר־הונדערט" קאָברין'ען פערגליכען מיט מאַקסים גאָרקי. ווען דאס בוך איז ערשיענען, האָט קאָברין ערשט גע־האַלטען ניט ווייט פון אָנפאַנג. דאַמאַלס איז דער פערגלייך געווים געווען א גאַנץ אויבער־פלעכליכער. דאָך „קארל מארקס" איז אזא גי־גאַנטיש־רייכע פיגור, אז זי קען זיך גאָר אָהן שום ספק פערגלייכען מיט מאַנכע פון גאָר־ר'ס רעפּרעזענטאַטיווע רוסישע פאָלקס־מענשען.

די פיגור פון „קארל מארקס" מיט זיין טו־א'דיגער פיזישער קראַפט, ניט־אויסשעפּ־ליכער ענערגיע, גרויסען בטחון, טיעפער איבער־צייגונג, גרונט־איינגעוואָרצעלטער און אונבויג־ליכער עהרליכקייט און אייביגען אידעאַליזם ווירקט אויף אונז אזוי ווי א העלד פון א גרויסער היסטאָרישער טריבונע.

און דער פערגלייך מיט גאָרקי'ן שטעלט זיך ניט אָפּ ביי דער הויפּט־פיגור אליין. קרעפ־טיג און העל ווי גאָרקי'ס באַסיאַקעס, זיינען אויך סיימאָנקע טראַסק, דזשעק'ס מיט־שטרייטער, דער „סקעב", פייוועלע קנור, און דער „באָס" כלעבניצקי, דזשעק'ס ברודער. זיי אלע און נאָך איינינע אנדערע לעבען און לויכטען דורך דיזען גרויסאַרטיגען סטרייק־בילד. און עס לויכטען און לעבען אויך אלע ברייטע געזונטע סצענעס פון בילד, ווי למשל, דער ויכוח צווישען די צוויי ברידער, דאס געשפּרעך פון המון ארום סטרייק־לאָקאַל, דער מיטינג אין האָל און דאָס מורא'דיגע געשלעג פאר דער אויפגעבונג פון סטרייק. און פּונקט אזוי העל, אין גאָרקי־סטיל, איינפאַך און געזונט איז דער הומאָר (ווען דער „באָס", כלעבניצקי בעטראַכט די בילדער פון קארל מארקס און לאַסאַל און ווען דער המון פּלוידערט און שפּאַסט ארום האָל.).

א זעהר פּאַטעטישע און אמת הארצרייסענדע פיגורען־גאַלערעע שטעלען מיט זיך פאר ביי קאָברינען די פּראַקטיש געוואָרענע מענשען, די מענשען וואָס „אַק־קלימאַטיזירען זיך", ווי איבסען'ס קאָמישע פיגור פון דער „פרוי פון ים" דריקט זיך אויס. אזעלכע פּראַקטיש גע־וואָרענע זיינען דאָ א היבש ביסעל ביי קאָברין'ען און גאַנץ פריה האָט זיי זיין קינסטלעריש אויג דערהאַפּט אין אונזער היגען לעבען, און זיי אנ־געהויבען אויסמאָהלען מיט דער גאַנצער שרעק־ליכער נאַקעטקייט און צרה'דיגען טראַגיזם פון זייערע נשמות. דער ערשטער פון דער דאָזיגער גאַלערעע איז געווען דער העלד פון „און ער האָט וויעדער געשמייכעלט", וואס געהערט צו דערזעלבער צייט ווי „ווען איך בין אלט געווען זיבעצעהן יאָהר". א היימישער גימנאַזיסט און רעוואָלוציאָנער פעראַט זיין היימישע געליעב־טע, און אום פּטור צו ווערען פון שאַפּ, פער־קויפט ער זיך פאר אן איידעם צו זיין בעל הבית. ער איז אומגליקליך און ווייס, אז ער בעגעהט א פערברעכען, אָבער ער בעהערשט זיך און פער־בלייבט „פּראַקטיש". נאָך איהם קומט א לאַנגע רייהע מענער און פרויען. אזא איז מישאַ, דער „אַמאָליגער פרייע ליעבעניק" און איצט פּראַק־טישער קאַריערעסט און חופּה וקידושין'ניק פון „ווייערא"; אזא איז דער אָרטאָדאָקסישער איד „ישראל אברהם איצעס", (די „צוקונפט" פאר צוויי יאהרען.) וואס א מאָל איז ביי איהם גע־ווען א שרעקליכע טראַגעדיע ווען א ברוטאַלער איירישמאַן האָט איהם א האַלבע באָרד אָפּגע־שאָרען און איצט בעמערקט ער אפילו ניט, אז ער האָט זיין גאַנצען אַמאָליגען גאָט, זיין גאַנ־צען אַמאָליגען אידישען אינהאַלט פערלאָרען; ליכער ענערגיע, גרויסען בטחון, טיעפער איבער־צייגונג, גרונט־איינגעוואָרצעלטער און אונבויג־ליכער עהרליכקייט און אייביגען אידעאַליזם ווירקט אויף אונז אזוי ווי א העלד פון א גרויסער היסטאָרישער טריבונע.

און דער פערגלייך מיט גאָרקי'ן שטעלט זיך ניט אָפּ ביי דער הויפּט־פיגור אליין. קרעפ־טיג און העל ווי גאָרקי'ס באַסיאַקעס, זיינען אויך סיימאָנקע טראַסק, דזשעק'ס מיט־שטרייטער, דער „סקעב", פייוועלע קנור, און דער „באָס" כלעבניצקי, דזשעק'ס ברודער. זיי אלע און נאָך איינינע אנדערע לעבען און לויכטען דורך דיזען גרויסאַרטיגען סטרייק־בילד. און עס לויכטען און לעבען אויך אלע ברייטע געזונטע סצענעס פון בילד, ווי למשל, דער ויכוח צווישען די צוויי ברידער, דאס געשפּרעך פון המון ארום סטרייק־לאָקאַל, דער מיטינג אין האָל און דאָס מורא'דיגע געשלעג פאר דער אויפגעבונג פון סטרייק. און פּונקט אזוי העל, אין גאָרקי־סטיל, איינפאַך און געזונט איז דער הומאָר (ווען דער „באָס", כלעבניצקי בעטראַכט די בילדער פון קארל מארקס און לאַסאַל און ווען דער המון פּלוידערט און שפּאַסט ארום האָל.).

א זעהר פּאַטעטישע און אמת הארצרייסענדע פיגורען־גאַלערעע שטעלען מיט זיך פאר ביי קאָברינען די פּראַקטיש געוואָרענע מענשען, די מענשען וואָס „אַק־קלימאַטיזירען זיך", ווי איבסען'ס קאָמישע פיגור פון דער „פרוי פון ים" דריקט זיך אויס. אזעלכע פּראַקטיש גע־וואָרענע זיינען דאָ א היבש ביסעל ביי קאָברין'ען און גאַנץ פריה האָט זיי זיין קינסטלעריש אויג דערהאַפּט אין אונזער היגען לעבען, און זיי אנ־געהויבען אויסמאָהלען מיט דער גאַנצער שרעק־ליכער נאַקעטקייט און צרה'דיגען טראַגיזם פון זייערע נשמות. דער ערשטער פון דער דאָזיגער גאַלערעע איז געווען דער העלד פון „און ער האָט וויעדער געשמייכעלט", וואס געהערט צו דערזעלבער צייט ווי „ווען איך בין אלט געווען זיבעצעהן יאָהר". א היימישער גימנאַזיסט און רעוואָלוציאָנער פעראַט זיין היימישע געליעב־טע, און אום פּטור צו ווערען פון שאַפּ, פער־קויפט ער זיך פאר אן איידעם צו זיין בעל הבית. ער איז אומגליקליך און ווייס, אז ער בעגעהט א פערברעכען, אָבער ער בעהערשט זיך און פער־בלייבט „פּראַקטיש". נאָך איהם קומט א לאַנגע רייהע מענער און פרויען. אזא איז מישאַ, דער „אַמאָליגער פרייע ליעבעניק" און איצט פּראַק־טישער קאַריערעסט און חופּה וקידושין'ניק פון „ווייערא"; אזא איז דער אָרטאָדאָקסישער איד „ישראל אברהם איצעס", (די „צוקונפט" פאר צוויי יאהרען.) וואס א מאָל איז ביי איהם גע־ווען א שרעקליכע טראַגעדיע ווען א ברוטאַלער איירישמאַן האָט איהם א האַלבע באָרד אָפּגע־שאָרען און איצט בעמערקט ער אפילו ניט, אז ער האָט זיין גאַנצען אַמאָליגען גאָט, זיין גאַנ־צען אַמאָליגען אידישען אינהאַלט פערלאָרען;

אזא איז די שוין דערמאָנטע פּאָליא פון „דאָס לעבען"; אזא איז דער דאָקטאָר הערים פון „אויף קבר אבות".

אונזער היגע אידישע ליטעראטור האָט איי־מער געליטען פון דעם געוואלטיגען פעהלער, וואס זי איז געווען אָהן א טראדיציע, אָהן א נעכטען. דער איבערברוך דורך דער עמיגראציע האָט אויך געמאכט א גוואלד־ריס אין אונזער לי־טעראטור. און דער ריס האָט זיך אם קענטיג־סטען ארויסגעוויזען אין דער פּלוצלונגדיגקייט פון די טיפען און כאראקטערען וואס אונזער אמעריקאנער ליטעראטור האָט ארויסגעגעבען. עפּעס האָט עס אויסגעוויזען, אזוי ווי די אלע מענשען וואָלטען פון די שטיינער פון נויארקער ברוק געבוירען געווארען.

קאָברין איז אויך ניט געווען קיין יוצא מן הכלל. אָבוואָהל ער האָט, ווי מיר האָבען פריהער געזעהן, געהאט א שטיקעל ידיעה פון דעם איי־מיגראנט'ס היימ־וועה, איז דאָך דער שמערץ גע־ווען ניט קיין טיעפער און א לייכטזיניגער. אָבער מיט דער צייט, ווען דער דיכטער און קינסטלער זיינען אין איהם צייטיגער געווארען, און אונזער היגער לעבען איז געווארען אידישליך־עמפינד־ליכער, האָט זיך אויך אין דעם פּרט קאָברין גע־ביטען צום גוטען.

ביסהעכוויז האָט קאָברין פון די הערצער פון זיינע העלדען און העלדינען אָנגעהויבען ארויסלייענען א בענקשאפט נאָך דער היים, א בענקשאפט פון דעם אידען צו זיך אליין. און צוזאמען מיט זיינע העלדען האָט זיך דער דיכ־טער אליין אויך פערבענקט נאָך דעם אידישען עבר.

א התחלה פון דער דאָזיגער בענקשאפט האָ־בען מיר שוין אין „דזשעני'ס כל נדרי". וואס שטאַמט, ווי ווייט איך געדענק, פון די לעצטע ניינציגער יאָהרען. א אידישע „הייזעל"־מיידעל דערזעהט יום כיפּור ביינאכט ארייגגעהן אין שוהל א אידען, וואס דערמאָנט איהר אָן איהר געשטאָרבענעם טאַטען. דאן דערמאָנט זי זיך אָן איהר אונשולדיגער קינדהייט, דאן זינגט זי, בעגיסענדיג זיך מיט טרערען, איהר טאַ־טען'ס „כל נדרי", דאן איז זי אזוי יאמערליך אומגליקליך, אז זי קען זיך נאָר פערגעסען איז שיכרות.

אביסעל שפּעטער קומט „אנגא'ס מה נשתנה", וואס איז שוין א שילדערונג פון דער יאמערליכער בענקשאפט פון דער אינטעליגענטער און פריידענקענדער אנגא נאָכ'ן פּסח און די אנדערע אידישע יום טובים. דיזעלבע בענק־שאפט, הגם אין א מעהר פּובליציסטיש־פּעדאַ־גאָגישער פאָרמע, דריקט אויך זעהר קלוג און בערעדזאם אויס די מוטער פון דעם קליינעם ני־קאָלאַי טשערנישעווסקי, אויף וועלכען זי קוקט מיט טרויער, וויסענדיג אז ער האָט קיין יום טובים ניט, און ניט וויסענדיג צו וועמען ער געהערט.

די בענקשאפט פון זיינע העלדען האָט זיך אויך געמוזט דורכזאפּען דורך קאָברין'ען אליין. און דערפאר האָט ער עס גראד אין די שפּע־טערדיגע יאהרען געגומען מאָהלען מיט אזא ערנסט, מיט אזא אינעווייניגסטער, דורכגעדרונ־גענער און ווארימער בענקשאפט אזעלכע אלט־מאָדיש היימישע אידען, אזעלכע גאנצע אידישע נאַטורען, ווי דעם שוסטער פון „אמעריקא ממזר", ר' זעמעלע תבואה סוחר און זיין ווייב גיטעלע פון „פערשטערטען שבת" און דעם אל־טען אָהען, („אין קריזיס") דעם פעדלער, וואס ווערנדיג א ריעל עסטייט גביר און דאן צוריק אן אביון, מיינט ער אז גאָט רייצט זיך עס מיט איהם.

אין די שרעקליכע יאהרען פון 1905-6 איז אָט די דיכטערישע בענקשאפט איבערגעגאנגען אין א מין נאציאנאליזם, פון וואס עס זיינען ענטשטאנען דאס בילד „דער פּאָגראָם" און די דראמען „דער גרויסער איד" און „ישראל'ס האָפנונג", און די שעהנע, קרעפטיגע און ליעב־פולע אידיליע „דאס ליטווישע שטעדטעל", וואס געהט איצט אין דער „צוקונפט".

3

שוין פון זיינע פריהיגע ערצעהלונגען און בילדער האָט מען ארויסגעזעהן קאָברין'ס פול־בלוטיגען, זוניגען טאַלאַנט. שוין פון זיי האָט מען אויך געקענט ארויסזעהן וואָס פאר א קראַפט עס ליעגט אין איהם פאר אונזער ביהנע. א גוטער און א געניויער בעאָבאַכטער. א זוגי־גער און קרעפטיגער מאָהלער, א געזונטער, טעמ־פּעראמענטפולער פּסיכאָלאָג, לעבענסלוסטיגער קינסטלער מיט א שטאַרקען חוש פאר די גע־שלעכטליכע טראגעדיעס פון מענשליכען לעבען, א פרייער און געשיקטער פיגורען־אויסהאָקער, א גוטער ערצעהלער און אויסשטעלער פון סצענעס, א הומאָריסט און מאנכעסמאָל אויך א פּאָעט — וואס דארף מען דען נאָך אום צו ווערען א גו־טער נאָוועליסט און א עהרליך־ערפאלגרייכער דראמאטורג? און ווירקליך די וואס האָבען נאָכגעפאלגט קאברין'ס קינסטלערישע קאריערע האָבען זיך אין איהם ניט געגאַרט. אין פּסיכאָ־לאָגישער שילדערונג איז קאָברין מיט דער צייט געווארען, מיט דער אויסנאהמע פון א בערגעל־סאָן, אפשר דער טיעפסטער, וואס מיר פערמאָ־גען; און ווען ער האָט זיך גענומען פאר דער דראמא, וואו עס איז ניט גענוג דער רוהיגער, רעפלעקטיווער אנאליז, נאָר מען מוז אויך האָבען דאָס ספּאָנטאַנע, צינדענדע פייער פון טיעפען און געוואלטיג מיטרייסענדען איבערלעבען, האָ־בען איהם אויך קיין כחות ניט פערפעהלט. אין אזעלכע פיעסען ווי „מינא", — וואָס איז יעדענ־פאלס אין דער אויספיהרונג, אויב אויך ניט אין פּלאַן, מעהר זיינע איידער גאָרדין'ס „סאָניא פון איסט בראָדוויי" (זאָל דער אלטער טעאַטראל

פערגלייכען דיזע פּיעסע מיט איהר פּראָטאָטיפּ, די סקיצע „רעווערענד מיכעלסאָן״) — דער „פערלאָרענער גן עדן״ און אין „ישראל׳ס האָפנונג״, איז קאָברין א סך א טיעפערער און מעהר ברענגענדיגער פּסיכאָלאָג איידער זאָגאַר אין פּיעקע פון זיינע בעסערע ערצעהלונגען. אין העלקייט און אָפּגעטאָקטקייט פון די געשטאַלטען זיינען אַזעלכע פיגורען ווי די פון „מינא״, „פערלאָרענער גן עדן״, „צוריסענע קייטען״, „שונאים״ און „בריטש אָף פּראָמיס״ צווישען די קאָנטיגסטע פון קאָברין׳ס גאַנצער גאַהרעע.

קאָברין׳ס ערצעהלערישקייט און סצעניש־קייט, וואָס האָבען אזוי שטאַרק אָנגעזעהן אין אַזעלכע ווערק ווי „רחל׳ע די שטומע״, „אין א שטורמדיגער נאַכט״, „דער פערשטערטער שבת״ און „קאַרל מאַרקס״ זיינען איהם זעהר גוט בייגעשטאַנען ביים בעשאַפען סיטואַציאָנען אויף דער ביהנע, אזוי, דאס אפילו דער ליטעראַרישאָרימערער „בלינדער מוזיקאַנט״ איז אויך געווען גענוג רייך אין האַנדלונג און צוזאַמענשטויסען. ווער רעדט נאָך פון אזא אמת׳דיגע און מיט לעבען איבערפרייצענדע ווערק ווי „בריטש אָף פּראָמיס״. אויך האָט צום הומאָריסט ניט געפעהלט קיין ביהנען־שפּאַס. אין זיינע ערצעהלונגען האָט זיך קאָברין פון דעם איבערטריבענעם און קאַריקאַטורענעם הומאָר פון „באַבע באַשע״, „באַקונין״ און „פון וואַנען צעהלט מען שהושים״, ביסהעביוויי אויפגעהייבען צום הומאָר פון „קאַרל מאַרקס״ און „מיילכיגען בית מדרש״. און אויב ער האָט זיך שפּעטער צוריק אַראָפּגעראַזט צום עטיואַס ביהיגערען צייטונגס־און קעטסקיל הומאָר פון „מיסטער און מיסעס רינישיק״, הארף מען עס אבער בלויז בעטראַכטען אלס א מין „רעפלעקס״, א מין צייטונגס־חולאת, רחמנא לצלן. והראיה, טאַקע מיט איין יאָהר שפּעטער, הגם, די טעמא איז ווידער א „בערגיגע״, טרעפען מיר שוין ביים קאָברין׳ען דעם עדעלען און פיין־אירָאָנישען הומאָר פון „אין די בלויע בערג״. און פּונקט אזוי איז עס אויך געשעהן מיט קאָברין׳ס דראַמאַטישען הומאָר. עס איז א גאַנץ ווייטער מהלך פון דעם קאַריקאַטורענעם שפּאַס פון דער „איסט סייד גהעטאָ״ ביז דער כאַראַקטער־קאָמיק פון „פערלאָרענעם גן עדן״. און נאָך א גרעסערער שפּרונג איז פון איהם ביז צום הומאָר פון „בריטש אָף פּראָמיס״ און נאָך מעהר „די תנאים״.

דער צוזאָג אויף פּאָעזיע וואָס האָט זיך ביי קאָברין׳ען געוויזען אין „ווען איך בין אלט געווען זיעבצעהן יאָהר״, „ער מאַקס, די עופה׳לע א. ז. וו.״, און „אַן אָנשיקעניש״ (ביידע לעצטע ערצעהלונגען זיינען גאַנץ אלטע אין זייער ערשטער פאָרמע), איז שפּעטער גוט מקוים געווארען אין אזעלכע ערצעהלונגען ווי „א שטורמדיגע נאַכט״, „אין די בלויע בערג״ און אין די ערשטע אקטען פון „פערלאָרענעם גן עדן״ און „ישראל׳ס האָפנונג״.

אויב שוין אלס פּסיכאָלאָגישער ערצעהלער און קרעפטיגער מאַהלער פערנעמט קאָברין צווישען אונזערע גרויסע, גאָט־געבענשטע טאַלאַנטען, פון די מעהר חשוב׳ע ערטער, פערנעמט ער אָבער אלס דראַמאַטיש־פּסיכאָלאָגישער פיגורען־גיסער און אויפבויער פון סיטואַציעס, ד. ה. אויף אונזער ביהנע, וואס איז א סך ארימער פון אונזער ליטעראַטור, דאס צווייטע פּלאַץ נאָך גאָרדינען. קאָברין איז אונזער צווייטער ליטעראַרישער דראַמאַטורג. ער, צוזאַמען מיט גאָרדינען, האָבען אונזער ביהנע פאַר א ליטעראַריש־פּסיכאָלאָגישע געמאַכט. אין א פּאָר פּרטים איז דאָ קאָברין געווען נאָך מעהר ווירקזאַם איידער גאָרדין. זיינע פּיעסען זיינען געווען פון אַמעריקאַנעם לעבען, זיינען ניט זעהטען געווען מעהר צוזאַמענגעוואַקסען מיט׳ן פאָלק, און זיין ערפאָלג איז געווען א גרינגערער און א שנעלערער. האָט ער טאַקע אויך צוזאַמען מיט גאָרדינען, הגם, פערשטעהט זיך, א סך ווייניגער פון גאָהדינען, בעשאַפען אקטיאַרען פאַר אונזער ביהנע. אונזער בעסטע מוטער־ראָליסטין, פרוי אבראַמאָוויטש, למשל, האָט זיך אונז דער עיקר אין קאָברין׳ס פּיעסען ענטפּלעקט.

קאָברין האָט דאָך ניט דערגרייכט די הויך און ווירקונג פון גאָרדין׳ען. אורזאַכען זיינען דאָ פיעל. עס וואַרפט זיך, למשל, ווען ניט ווען דורך א געוויסער באַמבאַסטישער ביי־טאָן אין קאָברין׳ס שאַפען. אין דער נאַטירליכער שרייעווידיגקייט פון טעאַטער ווירקט אזא פאַלשער טאָן זעהר גרילצענד. עהנליך צו דעם איז אויך א געוויסע מעלאָדראַמאַטישע שונדיגקייט, וואָס שפּאַרט ווען ניט ווען ארויס איהר גרינעם קאָפּ אין מאַנכע פון קאָברין׳ס פּיעסען, און אפילו אזא ווערק ווי „ישראל׳ס האָפנונג״ איז פון איהר ניט איינגאַנצען פריי. און פיעל וויכטיגער איז דאָס וואָס קאָברין איז ווייט ניט אזא דענקער ווי גאָרדין.

---

קאָברין׳ס קליינע פעהערען האָט מען ביי אונז א סך בעמערקט, זיינע גרויסע מעלות זעהר ווענניג.

לאָמיר אָבער האָפען, אז ווען די געשיכטע פון דער אַמעריקאַנער אידישער ליטעראַטור וועט אמאָל געשריבען ווערען, און געשריבען ווערען קאָמפּעטענט, וועט אין איהר ריכטיג און מיט אמת־ברייטער פערשטענדניס אפּגעשאַצט ווערען קאָברין׳ס גרויסער און מאָנומענטאַלער פערדיענסט אלס דער דיכטער און שילדערער פון דאס געוואַלטיגע נייע לעבען, וואס האָט זיך אין אַמעריקאַ פאַר אונזער פאָלק פאַרנאַנדערגעוויקעלט, און פון דער גרויסער גאַלערעע פון טיפען וואָס דאָס דאָזיגע נייע לעבען האָט בעשאַפען.

מ. אַדערשלעגער:

# אין א קויהלען קעלער

(בילדער פון אמעריקאנער לעבען)

אויף אַן אַלטער זאַפּע אין א ווינקעל פון א קעלער, זיצט ברוך דער קויהלען־מאַן איבער אַן אויפגעשטעלטען פרוכט־קעסעל און עסט סאַפּער. עס איז שוין שפּעטליך אין אבענד. דער קעלער איז בעלויכטען פון א מאָגער ליכטעל, וואָס איז צוגעשמאָלצען צו א ברעג פון דעם קעסטעל. דאָס פלעמעל פון דעם ליכט איז אַן אָרעמס, א שוואַכס און קוקט אויס ווי עס וואָלט זיך גע־שראָקען פאַר דער אייגענער שיין.

אין דעם מאַטען ליכט שווארצט זיך אַן אָנגע־שאָטענער הויפען קויהלען, וואס פערנעהמט כמעט א האַלבען קעלער, און ער, ברוך מיט דעם אויסגעשמירטען פּנים און שווארצע אויסגע־דאָרעוועטע הענד, קוקט אויס ווי ער וואָלט דאָ פון די קויהלען ארויסגעוואַקסען.

דאס עסען געהט ביי ברוך'ן צו אָהן טעם. דער מאָלצייט אליין איז אויף ניט פון די גרויס־אַרטיגע. נאָר דאָס איז ביי איהם דאָס קלענס־טע; אבי ער האָט מיט וואָס אנצושטאָפּען דעם מאָגען, איז איהם אליין איינס. סאי ווי האָט ער איצט פון קיין זאַך קיין הנאה ניט. זינט דאָס אונגליק האָט איהם געטראַפען געהט ער ארום ווי אויפ'ן עולם התוהו. עס איז קיין קלייניג־קייט ניט; א מענש ווי ער, האָרעוועט אפ גאַנצע דריי יאָהר שווער און ביטער, ביז ער שלעפּט קוים צונויף עטליכע דאָלאַר, לאָזט זיך פּלוצלונג אויס פון אלעם א טייך. די באַנק, וואו ער האָט געהאַלטען דאָס געלד, האָט זיך געשלאָסען... אלעם איז צום טייוועל אוועק...

ברוך'ן בלייבט שטעהן דער ביסען אין האַלז און ער קען מעהר ניט עסען. א גאַנצע וועלט האָט ער שוין געהאַט אויפגעבויט מיט דעם געלד וואס ער האָט פערמאַגט. ער האָט אי־בערגעלאַזט אין דער היים א ווייב מיט צוויי קינדער, האָט ער גערעכענט אין גיכען זיי אהער אריבער־צו־ברייגגען און זיך באָטש אויפהערען צו וואַלגערען דאָ אין קעלער ווי א הונד.

איצט האָט ער גאָרנישט...

און פון מינוט צו מינוט נעהמט איהם אליין טיעפער ארום דער פערבאַרגענער וועהטאַג און ער בלייבט זיצען ווי א דערשלאָגענער.

ניט וויסענדיג אליין צו וואס, נעהמט איצט ברוך אַרויס פון ערגעץ א קעשענע דאָס איבערגעבליבענע באַנק־ביכעל און פאַר דעם שיין פון ליכט הויבט ער אָן צום וויפיעלטען מאָל בעקוקען די פערשריבענע בלעטלעך. דאָס שטומע ביכעל קוקט ביי איהם אויס ווי עפּעס אַן איבערבלייבעכץ פון א טויטען... עפּעס איז דאָס אַן אונגליק פון וועלכען ניט ער קען פּטור ווערען און ניט עס לאָזט איהם רוהען.

און וואס לענגער ברוך קוקט אויף דעם טוי־טען ביכעל, אליין שווערער איז איהם צו פער־שטעהן וואו זיין שכל איז געווען, און אויף וואס קוקענדיג ער האָט דאָ איינגעשטעלט זיין פּראַ־צע...

פון צרות און הארץ עסעניש, טהוט ער מיט א מאָל האַסטיג א לעש אויס דאס ליכט, ווארפט ארונטער פון זיך אין דער פינסטער די קליידער און פאַלט אוועק אויף דער זאַפּע ווי א שטיין.

איינשלאָפען לאָזט עס איהם אָבער ניט אזוי גיך. ליגט ער מיט שטאַרע בליקען צו דעם איינציגען קעלער פענסטעריל מיט די בלינדע פערנעבעלטע שייבלאַך, און טראַכט, אז ער וואָלט שוין אַלצדינג אנגענומען פאַר ליעב, ווען ער וואָלט כאַטש געקענט וויסען וואו זיין פרוי און קינדער געפינען זיך איצט. זינט עס האָט אויסגעבראַכען די מלחמה, ווייס ער אפילו ניט וואו זייער געביין איז... „טייערער טאַטע", האָט איהם דוד'ל, דאס עלטערע אינגעלע זיינס, צוגעשריעבען אין לעצטען ברייף, „איך בענק זעהר נאָך דיר און וואָלט דיך שוין זעהר וועלען זעהן"...

ברוך'ן ווערט ענג אין האַלז און די אויגען פערלויפען איהם מיט טרעהרען.

ווען עס פערגעהט אזוי א לענגערע ווייל, הויבט זיך אָן טראַגען דורך דער דריקענדער קעלער־שטילקייט דאָס גערויש פון א מויז... ברוך וועלכער איז שוין דורך דעם קעלער־לע־בען צוגעוועהנט צו די דאָזיגע בעשעפענישען, כאַפּט געוועהנליך אין אזא פאַל עפּעס א שטיק האָלץ, טהוט עס מיט רוגזה א שליידער אויף דעם הויפען קויהלען און עס ווערט שטיל. איצט אָבער אַרט איהם קיין זאַך ניט און ער ליגט אבהענדיג.

— א וואויל קינד דוד'ל... — הערט איהם ניט אויף ציפּען דער געדאַנק — ביידע טייערע קינדער... און אזא געטרייע פרוי ווי ער האָט...

און די מויז קומט אליין נעהענטער צוקריכען צו דעם אָרט, וואו ברוך האָט געגעסען, כאַפּט זיך געהיימניספול ארויף אויף דעם אויפגע־שטעלטען קעסטעל, און הויבט דאָרט אָן אונגע־שטערט צו גריזשען ברוך'ס שיריים...

---

אין א שעה ארום, ווען ברוך שלאָפט שוין, עפענט זיך שטיל די קעלער־טהיר און עס רוקט זיך אַריין אין דער פינסטער הירש בער דער שוסטער. דאָס איז א קורץ געווייקסיג פעט מענשעל מיט א רויטליך בערדעל וואָס זיצט דעם גאַנצען טאָג ביים קעלער־פענסטעריל און לאַטעט

שיך און נעהמט זיך פון קיין זאך ניט צום האַרצען.

פאַר דעם שטיקעל קעלער בעצאהלט הירש בער דעם קויהלען־מאַן דריי דאָלאַר אַ חודש און איז שוין דערפאַר בערעכטיגט צו האָבען דאָ אויך זיין געלעגער. „דאס געלעגער אליין איז ווערטה די דריי דאָלאַר", האָט איהם ברוך צו־געגעבען חשק ביים בעדינגען זיך. און ער האָט דעם שוסטער אָנגעוויזען אויף עפּעס אַן אַלט צו'הרג'עט בעטעל מיט אַן אבגעטראַגענעם מאַט־ראַץ, וואס ער, ברוך, האָט אַמאָל געבראַכט צו־שלעפּען אהער ערגעץ פון גאַס.

פאַר הירש בערען איז דאָס געלעגער בעסער ווי געוואונשען. גאָר אַ וואויל געלעגער... שלעכט איז נאָר, אַז דאָס בעטעל מאַכט זיך אַמאָל משוגע. אַ מאָדנע בעטעל; עס טרעפט אַמאָל, אַז ווי נאָר ער לעגט זיך אַוועק, גיט זיך דאָס בע־טעל אַ בויג איין אין סאַמע מיטען און דער צו־קאָפּענס מיט'ן צופוסענס כאַפּט איהם אַריין ווי אין אַ קלעם... דאָס ערשטע מאָל האָט עס הירש בערען דערשראַקען צום טויט. ער האָט געמיינט, אַז אַ וואַנט איז אויף איהם איינגע־פאַלען. איצט אָבער טרעפט שוין אַזאַ זאַך זעל־טען. ברוך האָט דאָרט אונטערגעלייגט עפּעס אַ שטיק האָלץ און ס'איז גאָר אַ חידוש...

אויפ'ן געלעגער האָט הירש בער ליעב אָב־צוליגען אַ שטיק אין דער נאַכט אַריין און טראַכ־טען. קיין זאָרג האָט חלילה ניט הירש בער, וואס זאָל איהם ניט לאָזען שלאָפען. וואס האָט ער צו זאָרגען? עס קען זיין ווען ער וואָלט געהאַט אַ ווייב און קינדער, וואָלט ער אַנדערש געווען. קיין ווייב און קינדער האָט ער אָבער ניט. אַ ווייב האָט ער שוין אַמאָל יאָ געהאַט, האָט ער זי גע'גט. דאָס איז נאָך געווען אין יוראַפּ. געהייסען האָט עס, אַז ער גט זי דער־פאַר, ווייל ער האָט מיט איהר קיין קינדער ניט. אין אמת'ן אָבער האָט ער נאָך געוואָלט פון איהר פּטור ווערען באַלד פון דער ערשטער מי־נוט אָן וואס ער האָט זי דערקענט. אַ טייערע מציאה איז דאָס געווען... עס פלעגט איהם שלאָגען צום האַרצען אַ קוק צו טהאָן אויף איהר..

דערפאַר האָט איצט הירש בער זעהר הנאה, ווען ער טראַכט פון מיסעס בייליקין. דאָס איז אַ געזונטע מיטעליעהריגע אלמנה וואָס האַלט דאָ אַנטקעגען־איבער, אַ קענדי סטאָר און פיהרט זיך אויף זעהר סטאַטעטשנע... פון דאָרטען קומט דאָס טאַקע הירש בער נאָר וואָס צו געהן. ווי נאָר ער לייגט אַוועק די אַרבייט גיט עס איהם באַלד אַ שלעפּ אַריין אהין ווי אַ מאַגנעט. וואָס ציהט איהם אַזוי צו איהר? ער ווייס אַליין ניט. ער ווייס נאָר, אַז קוים זעהט ער זי ניט איין אַבענד, פיהלט ער, אַז עס לאָזט זיך איהם אויס דאס היות. אַביסעל איז איהם נאָר ניט צום האַרצען דאָס טעכטעריל איהר'ס, אַ מיידעל פון אַ יאָהר דריי־צעהן. עס דאַכט זיך איהם שטענדיג, אַז ווען ס'מאַכט זיך אַ שטייגער גראַדע אַ שידוך צווישען איהם און איהר מוטער, (וואָס קען מען וויסען?) וואָלט איהם האָס טעכטעריל געהאַלטען אין איין דערגעהן די יאָהרען... כאַטש וואָס וואָלט זי געהאַט צו איהם? ער דערקענט שוין אָבער אָן איהר פּנים'ל, אַז דאָס איז פון די סאָרט פאַרשווינדראַך וואס האָבען ליעב יענעם אריינ־צוקריכען אין דער לעבער אַריין...

און בשעת הירש בער ליגט אויפ'ן געלעגער, שפּינט זיך אין זיין מוח אַזאַ פאַנטאַזיע: ער, הירש בער, איז שוין מיט דער מיסעס בייליקין מאַן און ווייב, און אנשטאַט דעם קעלער האָט ער איצט אַ סטאָר. דער סטאָר איז טאַקע דערנעבען דעם קענדי סטאָר. — זי פיהרט זיך איהר ביזנעס און ער זיינס. אַרבייט איז ביי איהם דאָ לרוב.... אַ סטאָר איז ניט קיין קעלער.. און ווי ער זיצט זיך אַזוי פערטהון אין דער אַרבייט, קומט אַריין די מיסעס בייליקין, דאס ווייב זיינס הייסט עס, און ברייגגט איהם אַריין אַ צוויי סענטיגע גלאָז סאָדאַ וואַסער מיט אַ לעפעלע אין גלאָז... דאס געפעלט איהם. אַ געטרייע פרוי... ער וויל איהר דערפאַר מיט עפּעס אפּדיענען, כאַפּט ער אַ קוק אויף איהרע שיך און זעהט אַז די קנאַפּעל וואָלטען שוין געקענט פערטראַגען אַ פּאַר פרישע בלעט־זאַך... נעהמט ער אָן מיט דער האַנד דעם פוס איהר'ען, וואו עס ענדיגט זיך דער שוך און עס הויבט זיך אָן דער זאָק — און מאַכט אַזוי צו איהר: „זעה נאָר טייערינקע, פאַרוואָס זאָגסטו ניט איך זאָל דיר אַרויפלייגען אַ פּאַר בלעטלעך אויף די קנאַפּעל? עס דאַרף דיך געלד קאָסטען?"... נאָר פונקט אין דער מינוט עפענט זיך די טהיר און דאס טעכ־טעריל איהר'ס שרייט אַריין ווי עפּעס אַ בייז אָנשיקעניש: „מאַמאַ, קום אַריין, מען דאַרף דיך האָבען!" פאַר אַזאַ זאַך וואָלט ער דער מויר געוואָרפען עפּעס אין קאָפּ אַריין! וואס רופט זי שוין די מאַמע, וואָס?

דאָ פאַלט אָן אויף הירש בערען דער שלאָף. אַלץ וואָס האָט זיך ביז איצט געפּלאָנטערט אין זיין מוח, ווערט ביסלעכווייז צוריסען, צושוואַר־מען, און ערגעץ ווי אין אַ נעבעל שטעהט נאָך פאַר איהם לאַנג דאָס געשטאַלט פון דער מיסעס בייליקין...

---

גאַנץ פריה איז שוין דער קעלער בעלעבט. ביים פענסטעריל זיצט זיך ווי געוועהנליך דער רוהיגער הירש בער, ווי איינגעוואַקסען אין זיין שוסטערישען פאַרטוך און לאָזט פון זיך הערען רוהיגע קלעפּ פון דעם האַמער. די אַרבייט געהט ביי איהם צו פונקט אַזוי רוהיג און געלאַ־סען ווי ער אַליין איז. וואס האָט ער זיך צו אייליען? זאָלען זיך אייליען די וואָס ווילען איינרייסען וועלטען... דערפאַר אַרבייט איצט שווער ברוך דער קויהלען־מאַן. אין דער פריה איז די צייט אויסצוטראַגען אָרדערס, האַלט ער אין איין אַרומפּאַדען אַרום די קויהלען און האָט ניט קיין צייט אפילו צו דיבען. יעדע פינף מי־נוט פאַלט ער אַריין אין קעלער ווי אַ פער'סם־

טער, פילט אָן אין איילעניש א פריש זעקעל קויהלען, טהוט עס מיט רוגזה א ציה ארויף אויף די פלייצעס און לאָזט זיך ארויס מיט א סאָפּען ווי אן אבגעשוואכט פערד אונטער א שווערער משא.

אין א צוויי שטונדען שפּעטער איז שוין אין קעלער אביסעל רוהיגער. ברוך, וועלכער איז נאָר וואָס פארטיג געוואָרען מיט'ן לעצטען אָר־דער, שטעהט איצט ביים שוואכען שיין פון דער טהיר נאָך ניט קיין אויסגעסאָפּעטער און קוקט אריין אין זיין אָרדער ביכעל וואו ער האַלט אין דער וועלט...

הירש בער רייסט פּלוצלונג איבער די שטיל־קייט מיט א לאַנגען פוילען גענעז, און מורמעלט אויס אין זיך:

— עפּעס א פוילע קעלט היינט... און גע־נעצט ווידער.

אז הירש בער צוגענעצט זיך איז א סימן, אז ער וואָלט שוין עפּעס געקענט נעהמען אין מויל אריין. און ער זאגט טאקע באלד גלאַט אין דער וועלט אריין:

— עס מוז שוין זיין שפּעטלאך... עס שווינ־דעלט מיר שוין עפּעס אין מויל...

דעמאָלט גיט זיך ברוך באלד א כאַפּ ארויס אין גאס און ברייגגט, אין עטליכע מינוט, צו טראגען א בשותפוס'גען „ברעקפעסט". דער מאָל־צייט איז כמעט יעדען טאָג דער זעלבער: אבי־סעל בראָנפען אין א פלעשעל און א גאנץ היבש ברויטעל מיט א הערינג. דאָס אלעס ווערט אוועקגעלייגט ביי הירש בערען אויפ'ן וואַרסטאַ־טעל, ברוך זעצט זיך אוועק אויף אן איבערגע־קערטען קעסטעל און מען נעהמט קודם צו בים־לאך פון דער משקה. דעם בראָנפען טרינקען די צוויי לייט אויס'ן פלעשעל פון מויל צו מויל — א זופּ דער און א זופּ דער... דאס צורייצט נאָך שטאַרקער זייער אפּעטיט צום עסען און דאס ברויט מיט'ן הערינג ווערען באלד נעלים ווי דירך א כשוף...

נאָכ'ן עסען בלייבט ברוך זיצען שווער ווי א שטיין און הלש'ט צו כאַפּען א דרעמעל. אין צייט פון ביזנעס קען ער זיך אָבער אזא לוקסוס ניט פערגינען און גיט זיך ניט אונטער. אָבער א ווייל אברוהען זיך, פועל'ט ער ביי זיך דאָך. און ער שפּארט אָן דעם קאפּ אָן דער וואַנט, פער־לייגט די פערשוואַרצטע הענד אויף דער ברוסט און סאָפּעט מיט האַלב צוגעמאַכטע אויגען ווי נאָך א שוויין...

גאנץ אנדערש איז איצט מיט הירש בערען. א דרעמעל האָט ער אפילו אויף ליעב, אָבער איצט וואָלט ער ניט געקענט שלאָפען, ווען מען הרג'עט איהם. פערקעהרט, ער נעהמט זיך איצט צו דער ארבייט מיט מעהר ריהרעוודיגקייט און מאכט ביי זיך אָב, אז ווי נאָר ער וועט פאר־טיג מאכען דאס „דזשאבעל" וועט ער זיך אריינ־כאַפּען צו דער מיסעס בייליקין און טרינקען א גלעזעל סאָדא וואסער... ווערט איהם בחור'יש אויפ'ן הארצען און עס הויבט זיך אין איהם אָן רייסען א געפיהל עפּעס צו זינגען. אויף זינ־גען איז אָבער הירש בער א קנאַפּער בריה. אויב עס פערגלוסט זיך איהם אמאָל יא עפּעס א זינג טהאָן, האָט ער בלויז איין נגון'דעל צו־זאמען מיט עטליכע ווערטער פון עפּעס א ליע־דעל, וואָס רופט זיך „מן המצר"... דאָס דאָזיגע ליעדעל איז איהם פערבליבען אין זכרון נאָך פון די יונגע יאָהרען, ווען ער האָט געארבייט אלס לעהרען אינגעל.

און הירש בער קלאַפּט געמיטליך מיט'ן האַ־מער און הויבט אָן אין דער שטיל אויסדריידלען דאָס ליעדעל אויף א הזן'ישען שטייגער:

גער:

„אוי, מן המצר קראתי יה,
ענני במרחב יה,
וואס קענסטו מענשעלע מיר גאָר טהאָן
אז גאָט איז מיט אידעלען, אוי מיט אידעלען
פון אייביג אָן"...

און ברוך, וועמען דאס ליעדעל איז שוין גוט בעקאנט, זיצט נאָך אלץ אין דער זעלבער פּאָזע און כאַפּט אונטער, שלעפעריג און מיט א זיפץ:

„אוי, וואס קענסטו מענשעלע מיר גאָר טהאָן,
אז גאָט איז מיט אידעלען פון אייביג אָן"...

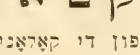

י. היערי (פּאַלעסקין)

# די אידישע עמלקים אין ארץ ישראל*)

ווי די תימנים ווערען בעהאַנדעלט פון די קאָראָניסטען איצט אין מלחמה צייט.

איך האָב שוין דערצעהלט, ווי פיעלע קאָלאָ־ניסטען, דערהויפּט פון די פּלאַנטאַציעס־קאָלאָ־ניעס פון יהודה און שומרון, האָבען אזוי ברי־דערליך־פריינדליך אויפגענומען אונזערע פער־שטויסענע ברידער פון גלות־תימן. איצט ווייל איך דערצעהלען וואָס די פאָר־שטעהער פון דער ציוניסטישער־ארגאניזאַציע אין ארץ ישראל האָבען געטהאָן פאר די תימנ'ער, און דאָ מוז שוין גלייך געזאָגט ווערען, אז זייער ערשטע זינד איז געווען, וואָס זיי האָבען פון אָנפאַנג אָן איבערגעגעבען דעם שיקזאל פון די תימנ'ער אין די הענד פון די עמלקים קאָלאָניס־

*) דאָס איז דער לעצטער ארטיקעל פון דער סעריע פון די תימנים. זעה „צוקונפט" 1915, אָק־טאָבער און דעצעמבער.

טען און זייערע ועד'ן אין ראשון לציון, רחובות, פתח תקוה, חדרה און זכרון יעקוב.

הונדערט־טויזענד פראנק האָט דער נאציאָנאל־פאָנד אסיגנירט אויף צו בויען הייזליך פאר די תימנ'ער אין די קאָלאָניעס. די אמעריקאנער ציוניסטישע פעדעראציע האָט ספּעציעל צוגיעב דעם צוועק א פאָנד געשאפען אונטער דעם נאָמען „עמא־לאזארוס־פאָנד". צום אנדענקען פון דער ערשטער אמעריקאנער־אידישער דיכטערין, וועלכע האָט ציון־ליעדער אויפ'ן אמעריקאנער באָדען געזונגען. פיעל ציוניסטישע און פועלי־ציוניסטישע אגודות פון אמעריקא און פון דער גאנצער אידישער וועלט, האָבען פאר דעם צוועק געלד געגעבען. ציוניסטען און אויך פתם אידען האָבען אויף דעם געלד געגעבען. איניגע רייכערע אידען האָבען מנדב געווען אויסציבויען גאנצע הייזלאך אויף זייער נאָמען. ווי איך ווייס פון זיכערע קוועלען, איז מעהר ווי א האלבער־מיליאָן פראנק פאר דעם דאָזיגען תימנ'ער־הייזלעך־פאָנד געשאפען געוואָרען. די ציוניסטישע פאָרשטעהער אין ארץ ישראל, אונטער דער פיהרערשאפט פון דאָקטאָר רופין, האָבען טאקי דעם פאָנד נאָר אויף דעם צוועק פאר־טהאָן, און נישט אויף קיין אנדערען; און פיעלע תימנ'ער הייזלעך זיינען טאקי אויסגעבויט געוואָרען אין די אויבען־דערמאָנטע קאָלאָניעס: גאנצע געסלעך־תימנ'ער זיינען פאר די דאָזיגע געלד אויסגעבויט געוואָרען. דאָס איז אלץ אמת. אָבער די פראגע איז, ווי אזוי די וועד'ן פון קאָלאָניעס, און די פּרוּוואָטע קאָלאָניסטען, וועלכע דען די ציוניסטיש פאָרשטעהער האָבען איבערגעגעבען צו בויען די דאָזיגע תימנ'ער הייזלעך — ווי אזוי, און דערהויפּט וואו זיינען די תימנ'ער הייזלעך געבויט געוואָרען?

עס האָט זיך גלייך ארויסגעוויזען, אז די קאָלאָניסטען און זייערע ועד'ן זיינען ביים בויען די הייזלעך בעגאנגען שווינדעל, פשוט'ע גנבה. בעת זיי האָבען אָנגעגעבען די הייזלאך אין פּרייז פון 1000 און 1500 פראנק, האָבען די עקספּערטען פון דער ציוניסטישער אָרגאניזאציע די זעלבע הייזלאך נישט מעהר ווי אין 600 און 800 פראנק געשאצט... איך אליין האָב געזעהן די שטארקע ענטטויישונג פון די ציוניסטען־טוריסטען, בעת זיי זיינען געקומען בעזוכען דאָס לאנד און זעהן די תימנ'ער הייזער, אויף וועלכע זיי האָבען געלד געגעבען. זיי האָבען דערזעהן פאר זיך אָט די קליינע צימערלעך, וואָס זיינען עהנליך מעהר צו היהנער־שטייגען, וואו דער תימנ'ער מיט זיין פרוי אָדער מיט זיינע צוויי פרויען און פיעלע קינדערלעך וואלגערען זיך אויף דער קאלטער, נאסער ערד.

און געבויט האָט מען די תימנ'ער הייזלעך ניט אין קאָלאָניע, וואו עס איז דאָ גראדע גענוג פּלאַץ דערויף, וואו עס איז דאָ וואסער־לייטונג און בעלייכטונג, אן אפּטייק, שוהלע און א דאָקטאָר. מען האָט די הייזלאך אלע מאָל געבויט ווייט, ווייט פון קאָלאָניע, וואו די וואסער־לייטונג אין איינגיג קאָלאָניעס דערגרייכט נישט צו די תימנ'ער הייזליך, און די תימנ'ער, דערהויפּט זייערע פרויען, ליידען זעהר פיעל. זיי מוזען טראָגען דאָס וואסער פון דער קאָלאָניע אין בלעכען אויף דעם קאָפּ זעהר ווייט איבער דעם זאמדיגען שווערען וועג. און אויך ליידען די פרויען פיעל אפילו ביי טאָג, בעת זייערע מענער זיינען אין פעלד ביי דער ארבייט, פון די ווילדע אראבער, וואָס אין קאָלאָניע וואָלטען זיי זיך נישט געוואגט אזוי אויפפיהרען.

און, ווי איך האָב שוין דערצעהלט אין די פריהעריגע ארטיקלען, זיינען די תימנ'ער אזוי אכזריות'דיג, אזוי גרויזאם בעהאנדעלט געוואָרען ניט נור ביים בויען די הייזער, נור אויף טריט און שריט. און ניט נור די קאָלאָניסטען, נאָר אויך אפילו די ציוניסטישע אנשטאלטען, די חובבי ציון, און אלע, וועמען עס איז נאָר אויסגעקומען צו בעשעפטיגען זיך מיט די תימנ'ער, האָבען אימער געקוקט אויף זיי אנדערש, ווי אויף די אנדערע אידישע ארבייטער. און דער אמת זאָל געזאָגט ווערען, ווי טרויעריג עס זאָל ניט זיין, אז אויך מאנכע פון די ארבייטער אליין האָבען די תימנ'ער נישט אנערקענט פאר זייער גלייכען.

דער ענין איז זעהר א פערוועהטאָגטער און א פערפּלאָנטערטער. דאָך, גלויב איך, אז די פראגע פון דער „תימנ'ער אונגלייכהייט", וועלכע שטעהט איצט אויף דער טאָגעס־אָרדנונג פון די אָרגאניזירטע אידישער ארבייטער אין ארץ ישראל, וועט סוף כל סוף געלעזט ווערען צום גונסטען פון די תימנ'ער. דעריבער געפין איך נישט פאר נויטיג וועגען דעם צו ריידען. נאָר וועגען איין פאקט וויל איך דערצעהלען.

ביי דער שעהנער גרויסער קאָלאָניע „ראשון לציון" האָט דער קאָמיטעט פון די חובבי־ציון, אן דער שפּיצע פון וועלכער שטעהט און רעגירט אוסישקין, בעשטימט צו גרינדען א קליין ארבייטער־דערפעל, און ווען עס האָט זיך געשטעלט די פראגע, צי מען וועט אין דעם ארבייטער דערפעל אריינגעהמען אויף גלייכע מיט אלע בעדינגונגען די תימנ'ער ארבייטער און געבען זיי 10 דונאם לאנד און א הויז, ווי די אשכנזים־ארבייטער, — ווען די דאָזיגע פראגע איז געשטעלט געוואָרען, האָבען זיך פיעלע אשכנזישע ארבייטער ארויסגעזאָגט געגען דעם, און נאָך פיעל רייד און ערקלעהרונגען איז קוים מיט צרות בעשטימט געוואָרען, אז פאר די תימנ'ער ארבייטער זאָל געגעבען ווערען צי 2 דונאם אויף יעדען פון 30 תימנ'ער, און דאס אויך מיט א תנאי, אז די דאָזיגע 30 הייזלעך זאָלען זיין א ביסעל ווייטער פון די אשכנזישע... א גרופּע ארבייטער פון רחובות האָבען פּראָטעסטירט געגען דעם, אבער אויסגעפיהרט האָבען ניט די פּראָטעסטאנטען. דאָס ארבייטער דערפעל האָט מען געגרינדעט מיט דעם שעהנעם קלינ־

געגדען נאָמען „נחלת יהודה", אויף דר. פינס־קער א נאָמען געגעבען. אוסישקין אליין האָט דעם ערשטען שטיין געלייגט, דער ראש הועד פון דער קאָלאָניע ראשון־לציון, וועלכע האָט פריהער פאר דאָס גרינדען דאָס דאזיגע ארבייטער דערפעל ביי דער זייט פון קאָלאָניע, מיט אַלע מיטלען געגען דעם געקעמפפט, דער ראש הועד פון דער זעלבער קאָלאָניע, אין וועלכער עס וואָלט זיך קיין איין אידישער ארבייטער נישט געפונען קיינמאָל, ווען נישט דער רעליגיעזער געזעץ פון יין־נסך, דער דאָזיגער ראש הועד פון דער דאָזיגער קאָלאָניע האָט געעפענט דעם יום־טוב... אויסגעדריקט זיין פרייד — די פרייד פון דער גאַנצער קאָלאָניע... וואָס א ארבייטער דערפעל גרינדעט זיך ביי זייער קאָלאָניע ראשון־לציון... עס האָבען געדעדט נאָך רעדנער פון די „ארגאניזירטע ארבייטער אין יהודה", איז נאָמען פון די „פועל־הצעיר", פון „פועלי־ציון", און פון נאָך און נאָך פארטייען און חברות, וועלכע זיינען דאָ נישט ווייניג אין ארץ ישראל. שפּעטער זיינען געקומען די רעדנער און בענטשער פון די קאָלאָניעס רחובות און גדרה, וועלכע האָבען אויך ליעב דעם אידישען ארבייטער פון דערווייטען. נאָכהער פון „ידו", „תל־אָביב", „ירושלים". אַלזא, אין קורצען, די שמחה איז געווען זעהר גרויס. דער אָרקעסטער פון דער קאָלאָניע „ראשון לציון" האָט די גאַנצע צייט געשפּיעלט און דאָס גאַנצע פעלד וואָס איז געווען בעדעקט מיט פיעל געסט האָט אויסגעזעהן יום־טוב'דיג. נאָר די תימנ'ער האָבען זיך ארומגעדרעהט ווי „אבלים צווישען חתנים" און אויף עמיצענס פאָרשלאָג, אז אויך איינער פון זיי זאָל ריידען פון דער בימה, האָבען זיי זיך ענטזאגט און געענטפערט: „אזוי ווי מען האָט אונז פריהער נישט געהערט, אזוי וועט מען אונז איצט אויך נישט הערען". זיי האָבען זיך שטאַרק געקלאָגט וואס מען שטעלט זיי אַוועק אין דעם צווייטען ראַנג־מענשען אפילו צווישען די ארבייטער און זיי פיהלען א גרויסע בעליידיגונג און א טיעפען וועהטאָג פאר דער דאָזיגער אונגלייכהייט און אויך פאר די קלענערע ארבייטס־פרייזען וואָס זיי קריגען אין פערגלייך מיט די אשכנזישע ארבייטער, פון וועלכע זיי ארבייטען נישט ערגער. און נאָך אויף עולות. וועלכע מען איז אנטקעגען זיי בעגאַנגען האָבען זיי זיך מיט אַזעלכע ציטערדיגע קולות בעקלאָגט. נאָר קיינער האָט זיך צו זייערע רייד נישט צוגעהערט, קיינער נישט, ווייל דער ראשון־לציון'ער ארבייטער האָט געשפּיעלט... געשפּיעלט... און אוסישקין האָט גערעדט... גערעדט...

שוין מעהר ווי אנדערטהאַלבען יאהר איז פערלאָפען צייט איך האָב דעם דאָזיגען ארטיקעל וועגען די תימנ'ער און זייער פינסטערען לעבען אין ארץ ישראל געשריבען, נאָך א פּאָר הדשים פאר דער מלחמה האָב איך מיין ארטיקעל געשריבען און אָפּגעשיקט אין „צוקונפט". ווען איך בין געקומען אין אמעריקא, איז שוין דער ערשטער ארטיקעל אָפּגעדרוקט געווען. איך מוז אָבער זאָגען, אז אויך נאָך דעם ווי איך האָב דעם ארטיקעל געשריבען בין איך פיעל מאָל ארומגעפאָהרען און ארומגעגאַנגען איבער דער ברייט און לענג פון ארץ ישראל. איך האָב אלץ געזוכט צו זעהן און זיך ערקונדיגען, פיליייכט איז דער ערשטער שרעקליכער איינדרוק, וואָס דאָס פינסטערע, ביטערע לעבען פון די תימנ'ער אין ארץ ישראל האָט אויף מיר געמאַכט גאָר נישט אזוי ריכטיג, און איך האָב נישט מעהר ווי מוציא דבה געווען אויף די קאָלאָניסטען, פיליייכט בין איך נישט מעהר ווי א מרגל פון ארץ ישראל געווען. נאָר צו מיין גרויסען בעדויערען, וואס מעהר איך האָב זייער לעבען פאר דער גאַנצער צייט ביז דריי־פיער מאָנאַט צוריק געזעהן אין די קאָלאָניעס, וואס מעהר איך האָב זיך איינגעקוקט אין זייער לעבען, אלץ מעהר האָט זיך דער ערשטער איינדרוק פון זייער שרעקליכען לעבען אין מיר פערשטאַרקט, און איך אונטערשטרייך נאָכאַמאָל, אז אונזערע תימנ'ער ברידער ווערען בעהאַנדעלט אין א גרויסען טייל קאָלאָניעס ווי צווייטע ראַנג ביר־גער, אָפּטמאָל ווי קנעכט, טראָץ דעם ווילען פון די ציוניס־טישע און ארבייטער פאָר־שטעהער אין ארץ ישראל, וועלכע ווילען דאָס נישט דערלאָזען, און וועלכע קאָנען ליידער נישט ווירקען אויף די קאָלאָניסטען, אז זיי זאָלען נישט אזוי גרויזאַם אכזריות'דיג בעהאַנדלען אונזערע תימנ'ער ברידער. אילוסטרירען וועל איך מיינע ווערטער מיט איניגע פאקטען, ערשט נעכטיגע, צייט־מלחמה־פאקטען:

ווי נאָר דער וועלט קריעג האָט אויסגעבראָכען, און טערקיי האָט גלייך גענומען מאָבי־ליזירען איהר ארמיי, האָבען די קאָלאָניסטען, וואָס זיינען טערקישע בירגער, געמוזט אָדער געהן דיענען, אָדער זיך אויסלייזען פון דיענסט פאר מוזיענד פראנק. נאטירליך האָבען זיך די קאָלאָניסטען גענומען אויסלייזען, ווער פאר איינענע געלד, און וועמען עס האָט דער קאָלאָניע ועד אויסגעהאָלפען. עס זיינען אָבער געבליבען אַזעלכע, וועלכע האָבען ניט געהאַט די מזומנים און די קאָלאָניע ועד האָט זיי נישט געקאָנט העלפען, האָבען זיי זיך געווענדט צו די תימנ'ער, צו די וועלכע האָבען עטוואס געלד מיט זיך מיטגעבראַכט פון תימן פון זייערע פערקויפטע האָב און גוטס דאָרט. דער מאָמענט איז געווען א דרינגענדער, די קאָלאָניסטען האָבען געסטראַ־

שעט די תימנ׳ער, אז אויב זיי וועלען גלייך נישט איבערגעהען זייער געהר וועט מען זיי דערפאר פון קאָלאָניע ארויסטרייבען. דאָס איז געווען אין דער בעריהמטער קאָלאָניע „ראשון־לציון״. די תימנ׳ער, קאָנענדיג שוין א ביסעל די בטוחים, די באראנסקע קאָלאָניסטען פון ראשון לציון, וועלכע זיינען בכדר געוואוינט געוואָרען נאָר צו נעהמען און נעהמען און קיינמאָל נישט אָפּגעבען, האָבען זיך דארום נישט געאיילט צו ריידען זייערע רעצטע גראָשענס. זיי האָבען איינגעוויליגט צו געבען די געלד צו די קאָלאָניסטען, נאָר מיט דעם תנאי, אז פאר דאָס געלד זאָל מען זיי פערקויפען שטיקלעך ערד פאר בוי־פּלעצער אָדער שטיקלעך גערטנער, און די קאָלאָניסטען האָבען פערקויפט אין ועד־הויז, אָדער ביים שוחט אין הויז, די תימנ׳ער שטיקלעך ערד און שטיקלעך גערטנער און ביי די תימנ׳ער דערפאר זייער געלד געקראגען. און ווען די קאָלאָניסטען האָבען זיך צוריקגעקעהרט שוין „אויסגעלייזטע״ פון יפו און ירושלים אין קאָלאָניע אריין, און די תימנ׳ער זיינען געקומען אָדערען ביי זיי די געקויפטע שטיקלעך ערד, האָבען זיי די דאָזיגע קאָלאָניסטען מיט שפּאָט און שאַנד בעגעגענט, און זיי גיבען נישט אָפּ די תימנ׳ער נישט די פערקויפטע שטיקלעך ערד און אויך נישט זייער געלד צוריק. די תימנ׳ער לויפען ארום פון קאָלאָניע ועד צום שוחט, פון שוחט צום רב, פון רב צו די ציוניסטישע פאָרשטעהער און זיי מאַכען א ויצעקו... קיינער פון די קאָלאָניסטען הערט זיך אָבער נישט צו צו זייער וועה־געשריי. זיי לאָכען זיך נאָך אויס פון די תימנ׳ער, וועלכע ווילען גאָר שטיקלעך ערד פאר זייער געלד!

ווייטער, אין דער צייט ווען די גאַנצע אידישע וועלט, דערהויפּט דאָס אמעריקאַנער יודענטום, איז געריהרט געוואָרען פון אונזער גרויסען פאָלקס־אומגליק און אין דער גרויסער הילף ארבייט ווערט קיין אונטערשיעד נישט געמאַכט צווישען איין טייל אידען און דעם צווייטען — אין דער זעלבער צייט מאַכען יאָ אן אונטערשיעד די ועד׳ן פון די רייכערע־פּלאַנטאַציאָנס קאָלאָניעס אין ארץ ישראל ביים פערטיילען די אמעריקאַנער הילף וואס קומט אין ארץ ישראל. זיי מאַכען יאָ אן אונטערשיעד ביים פערטיילען די פּראָדוקטען פון דער אמעריקאַנער שיף „וואולקאַן״, אזוי אז די ארבייטער און די בעלי־מלאכות, וועלכע געהען כמעט אָהן ארבייט, זיינען שטאַרק געקרענקט געוואָרען. זיי האָבען כמעט ווי גאָרנישט געקראָגען פון די פּראָדוקטען, און מעהר פון אלעמען זיינען פערגעסען געוואָרען די ארעמסטע צווישען די ארעמע, די תימנ׳ער ארבייטער. די ארבייטס־לאָזע ארימע, דערשלאָגענע תימנ׳ער דרעהען זיך ארום האלב־נאַקעטע, באָרוויסע, הונגעריגע אין די גאַסען פון דער קאָלאָניע „ראשון־לציון״. זיי זעהען מיט זייערע אייגענע אויגען, ווי די קאָלאָניסטען־מיוחסים שלעפּען אויף וועגען און אויף אייזלען פון די צוגעשיקטע אמעריקאַנער פּראָדוקטען: גאַנצע און האַלבע זעק צוקער, נישט ווייניג רייז, אנדערע סאָרטען עסען־וואַרג; גאַנצע קעסטלעך נאַפּט און פּעקלעך ליכט שלעפּען זיי, אין דער צייט ווען דער תימנ׳ער הארף זיצען די גאַנצע נאַכט אין דער פינסטער, נישט קאָנען אפילו א הונגעריגער אין „זהר״ אריינקוקען.

טאָג אין טאָג קלעפּען זיי, די דאָזיגע פערגעסענע הונגעריגע ברידער אונזערע, פּראָטעסטמודעות וועגען די הימעל־שרייענדע עולות וואָס דער ועד און די גאַנצע קאָלאָניע בעגעהט געגען זיי. זיי קלעפּען די פּראָטעסטען אויף די גענד פון שוהל אין אפּטייק, אויף אלע קהל׳שע געבייעדעס, געשריבען אין סטיל פון תימנ׳ער העברעאיש, מיט פיערע פּסוקים פון תנ״ך, מאמרים פון משנה, גמרא, וועגען דעם אז עס איז נישטאָ קיין צדק און משפּט אין ארץ ישראל, וועגען די אכזריות׳דיגע האנדלונגען פון די בני ישראל אין ארץ ישראל געגען זיי, די ארויסגעגאַנגענע פון גלות תימן. ווען דער ועד פון קאָלאָניע זאָל דורך זיינע שמשים די דאָזיגע מודעות פון די ווענד נישט אראָפּרייסען און פערניכטען, וואָלטען זיי געווען וויכטיגע היסטאָרישע דאָקומענטען. די דאָזיגע מודעות, געשריבען אין הונגעריגע־צושטאַנד, מיט בלוטיגע אותיות, אין נאָמען פון דער גאַנצער פערהונגערטער תימנ׳ער עדה, האָבען נישט געווירקט אויף די עמלק׳ישע הערצער פון אונזערע קאָלאָניסטען אין „ראשון־לציון״ און „פּתח־תקוה״ און אין אנדערע אידישע קאָלאָניעס. די תימנ׳ער זיינען אלץ נאָך הונגעריג ארומגעגאַנגען, מיט די קעפּ טיעף געבויגען צו דער ארץ ישראל ערד, פון גרויסען צער, וועהטאָג און שאַנדע. ביז די נאַטור האָט זיך דערבארימט אויף זיי, אויף די הונגעריגע, דערשלאָגענע, פערשטויסענע, פערגעסענע פון גאָט און לייט, און איינע פון די צעהן מכות איז אָנגעקומען אויף די קאָלאָניסטען פון ארץ ישראל. אזוי ווי נאָר צוליעב זיי איז דער היישעריק פון מדבר אויף די פעלדער און גערטנער פון ארץ ישראל אָנגעקומען. וואס עס איז געווען א קללה פאר דעם גאַנצען אידישען ישוב, איז פאר זיי, פאר די תימנ׳ער, א גרויסע ברכה געווען. זיי האָבען געהאַט מיט וואָס צו שטילען זייער הונגער. גאַנצע זעק האָבען די תימנ׳ער דעם היישעריק אָנגעהאַפּט, מיט גרויס אפּעטיט געגעסען איהם, און די איבעריגע אין טעפּ־גרויסע געזווערט אויף שפּעטער, ווען דער היישעריק וועט אוועקפליהען.

שרעקליך איז געווען צוצוקוקען ווי די תימנ׳ער עסען מיט אזא אפּעטיט דעם דאָזיגען כשר׳ן היישעריק מאכל. די צוויי מאָנאַט, וואָס דער היישעריק איז געווען אין ארץ ישראל און געטהאָן זיין צושטערונגס־ארבייט, זיינען די תימנ׳ער זאַט געוואָרען. ווען דער היישעריק איז אוועקגעפלויגען און דער אָנגעגרייט־געזווערער היישעריק פון די טעפּ איז אויף אוועקגע־

גאנגען, האָבען די תימנ׳ער ווידער הונגערן אָנ־געהויבען, טראָץ דעם וואָס די ציוניסטען און סתם אידען פון אמעריקא פערלאָזען נישט די אידען פון ארץ ישראל און גרויסע סומען געלד קומען אָן אויף די אמעריקאנער קריעגס־שיפען.

און אזוי געהט עס מיט די תימנ׳ער ביז היינט צו טאָג, נאָך די אַלע גרויסע פערזאַמלונ־גען און שעהנע רעזאָלוציעס פון די ציוניסטישע פאָרשטעהער און הויפטזעכליך פון די בעוואוסט־זיניגע ארבייטער אין ארץ ישראל, אז מען דארף בעטראַכטען די תימנ׳ער ברידער פאר גלייכע מענשען — נאָך אלעם דעם איז פאר די אַנדערט־האַלבען יאָהר נישט פערגעקומען קיין שום ענ־דערונג צום בעסערען אין דער בעהאנדלונג פון די תימנ׳ער.

דאָס אויבען דערמאָנטע ארבייטער דערפעל מיט דעם שעהנעם קלינגענדען נאָמען „נחלת־יהודה" איז שוין באלד פערבויט געווארען מיט פיעלע הייזלעך פאר די אשכנזישע ארבייטער, וועלכע האָבען געקראָגען די 11 דונאם לאַנד, טוי־זענד פינף הונדערט פראנק אויף א הייזעל, און אויך קרעדיטען אויף א שטאל און בהמות, און האָס אלעס אויף פינף און צוואנציג יאָהר אויס־צוצאָהלען מיט קליינע פראָצענטען, און זיי וועל־לען נאָך דערצו קריגען אלע ווייל נייע המיכה׳לעך און הלואות וועלכע די ארבייטער וועלען געווים נישט האָבען פון וואנען אָבצוצאָה־לען, ווי געוועהנליך. אין דערזעלבער צייט גע־הען נאָך אלץ די שלוחים פון דער תימנ׳ער עדה צום דאָקטאָר רופין, דער פאָרשטעהער פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאציע אין ארץ ישראל, און זיי טענה׳ן צו איהם זייער אלטע טענה: מען זאָל זיי, ווי די אידישע ארבייטער פון רוסלאנד, פון גאליציע, אויף די זעלבע בעדינגונגען שטיק־לעך לאנד און הייזלעך אויף צוואנציג־פינף יאָהר אויסצוצאָהלען געבען — זייער אלטע טענה, אז מען זאָל זיי גלייך ווי אלע אנדערע אידישע ארבייטער פון לאַנד בעהאַנדלען.

אזוי טענה׳ן זיי. און מיט אמאָל צינדט זיך אָן אין זייערע אויגען א פייערל פון כעס, און זיי גיבען א שליידער דעם דאָקטאָר רופין די בעשולדיגונג: „קנעכט זיינען מיר געווען אין גלות־תימן ביי די אראבער און זייערע פרעה׳ס הערשער, און פאר קנעכט ווילט איהר אונז מאַ־כען ביי די קאָלאָניסטען אין ארץ ישראל און ביי די ציוניסטישע פאָרשטעהער. אונזערע מענער זיינען געוואָרען שקלאַפען ביי די קאָלאָניסטען, און אונזערע פרויען און טעכטער דיענסטען ביי די קאָלאָניסטישע פרויען, און צוליעב דעם האָט איהר אונז ארויסגענומען פון תימן?"

די בעשולדיגונג פון די תימנ׳ער אויף דאָק־טאָר רופין איז געווים אן אומזיסטע. ער האָט זי געווים נישט פערדיענט, נאָר די תימנ׳ער זיי־נען שוין אזוי אָנגעשראָקען פון די גרויזאַמקייט־טען פון א טייל קאָלאָניסטישע בעהאנדלונגען, אז אין אלעם און אלעמען זעהען זיי נאָר אונ־טערדריקער, וואס ווילען פון זיי נישט אנדערש ווי קנעכט מאכען. אָט צו וואָס פאר רעזולטאַ־טען האָט מיטגעבראכט דאָס וואָס די ציונים־טישע אָרגאַניזאציע האָט איבערגעגעבען זיי און זייער שיקזאל אין דעם שלעכטען רשות פון די ארץ ישראל׳דיגע קאָלאָניסטען די בועזים.

דאָס איז דער שיקזאַל פון די אומגליקליכ־כטע, דערשלאָגענסטע, פעראכטעסטע צווישען אלע אומגליקליכע, דערשלאָגענע, פעראכטעטע ברידער אונזערע!

א. ליטווין:

# דער „גר-צדק" אין דער אידישער לעגענדע

(לויט אן אַלטער שריפט.)

(פאָרטזעצונג.)

זי האָט דער הערט דוא רייד וואס גייאָן ארוס פון זייער ריין מויל, אוז איר איין גיגאנגען אין הארצען, אין (זי) האט פאר שטאנון, אז דוא שפּראַך אוז וואָהר, אין עס איז וואול גיפעלין אין אורע אויגן. עגטפערט זוא זיי: אור זאגט גירעכט, מיין גיליבטו. אוך וועל טאָן אזו, ווי אור זאגט. אין דעם אוגן בלוק אוז זוא גיגאנגען צו דעם מאַן און זאגט דעם היטער: איהר זאלט זאָגן דעם מאַן, אז זי וויל אויך זיין, וויא ער אוג דער אמונה. האָט דר הוטער אום (זארעמבען) גיזאָגט: אזו האט דיין ווייב גירעט. האט דער צדיק גי־זאָגט: זוא זאָל ארין גיין. וויא זוא האָט דר זעהן דעם מאַן מוט אור קונד, אוז זוא גיפאלון אויף זייא מוט גרוים גיוויין, אין גרוים שמחה, אין זאגט צו אום: דער צייל מור, מיין האַר, דאס גרושקייט, ווי אַזוי ביסטו גיקומען צו דעם גרוס־קייט, און דורך וואָס ביסטו גיוויסט גיווארון אוג אַזאָלובע זאַך? וויא אַזוי האָסטו גיפינען דוא וואהרע גלובונג? לאָזען ארין גייען דיינע זוסע רייד אין מיינע אוהערון (אויערן).

דער צדיק האט אור דער ציילט אַלע טרעפינג, וואס האט זיך אום גיטראפון מוט זיין חבר פאָ־טאָקי, פון אָן הויב בוז סוף. דער נאָך זאגט ער צוא אור: גיי ארוס פון מור, ווארום אוך בון איין יהודו און בון וויא איין קליין קונד, וואָס

אוז ערשט גיבוירען, אוג דוא בוסט איין גויה; קען אוך מוט דור נוט ריידען צו פיל. ווארום אין אונזער היילוגר תורה ששייט, מען זאל זוך נוט קערען צו דוא אלילים. אוג (ער) האט גו־זאגט צוא זיין באדונער, ער זאל אור הייעסן אַרויס גייען און נושט אַריין גוייען. ענטפערט זוא אום: מיין פריינד, אוך וועל דור אנטפלעקען מיינע באַ־הערטנוש פון דעם האַרצען. זונט און בון גיקומן צו מיין שכר, אז אוך בון גוייען אוג דר יוגענט, האָב אוך פאר שטאַנען, אז דוא יודישע אמונה אוז וואהר אוג אלו אוברוגי איז פאַליש. ווארום זייא הייטען גאָטעס גובאָט באמת, אין שבת רוען אלע, קליין אז גרויס, אָרום אוג רייך. ווען איין מענטש זאל זייא געבון אַזו גוטס, זייא זאָלון פאר שטערן דו תורה צוא פאר בוטען אוג שבת, וואָלטון זייא נושט גינעמען. אָבער בייא אַנדערו פערקור אוז נושט אַזו. עס אוז ווי איין גודכטור צוא טואון איין אַרבוט, ווען זיי טאָרען נוט. זיי פארשטייען אַליין, אַז זייער דת און אוג לערקייט. וועגון דעם, פון מיינוט וועגון, האָב אוך גוקופט ביי דוא יהודים, וואס האָבון גוואכט אוג אונזר דערפר. וואס פאר איין גוטס אוך האָב זיי גוקענט טאָהן, האָב אוך גומאָהן. ווארום מיין נפש איז באהעפט גיווען אוג זייא, אוג גרוס לובשאַפט האָב אוך זייא לוב גוהאט. אובר (איבער) דעם האָב אוך מוט זייא גומאָן גנאָד. אצונד דארפון מור לובון (לויבען) דעם באשעפער אויף דער גנאָד, וואס ער האט גטאָן מוט אונז. ער האט (אונז) אַרוס גו־נומון פון דר פונצטר צו דר לעכט. דער בשעפר זאָל זיך דר בארומון אויף אונז, אַז מור זאָלון זיין באַהעפט אונז אום (אין איינעם) בוז אייבוג. זאלסט מוך נוט בעטון, אוך זאל דוך פאר לאזן. נאר דער טוט וועט מאַכון איין שייד צו ווישן אונז. אוך בון מקבל באהבה אויף מור דעם יודושן דת. אוך וועל (דיך) נוט פר לאָזן בוז אייבוג. אזו זאָל גאָט מור בון אוג אזו זאל ער מערון, אוב אוך וועל מוך אפ שיידון פון דור ווייל אוך וועל לעבן. זו האט אָן גהלטן אוג זיין הנט (האַנד) אוג האָט גשרוגן מוט איין גרוס קול: מיין פריינד פר לאָן מוך נוט, זאָלסט מוך נוט אום קערון פון דעם דת אמת. אוב ניט פון מיינט וועגון, טוא וועגון דעם קונד, ער זאל נוט בלייבון איין יתום ביי דר מוטרס לעבון אוג הט גיוויינט אוף דעם זונס האַלז, בוז דו טרערן האבן פר פליצט, ווי איין טאָך.

אַז דער צדיק הט גוהרט דעם ווייבס רייד, וואָס זו רעט פון דעם הרצן, האָט ער זוך דר ברומט אוף אור, אוג הט אוך גיוויינט שטאַרק. דר נאך האָט ער אור גוזאָגט: אוב דיין הארץ איז, וויא דיינו רייד, — גייא צו דו פרומו ווייבר; וויא זייא וועלון דור זאָגון, אזו זאָלסטו טאָן נוט אָפּ קערן, רכט אוג לונק.

ער האָט נאך נוט אַרוס גירט דו רייד אוג גאַנצן פון זיין מול, אוז זוא גלאָפן צו דעם ווייב פון דעם רב אוג אוז גופאַלון אוף אור פנים אוג צו דר ערד גובוקט, אוג זאָגט צו אור: העלף מור! דר ברם זוך אוף מיין נשמה! בהעפט מוך צו דער יודשר תורה. ווארום אוך בון שלאַף דאָרך ליבשאַפט פון דער תורה. ענפרט דאס ווייב פון דעם רב: מיין מכטר, דו זאָך קאן אוך אליין נוט טאָן. אוג־זער תורה אוז נישט גגעבן פר ברגן, אז עס אוז פול מענשן, אוז איין שונהייט פר דעם מרך. זו האט גשקט נאך דוא טייערו ווייבר, וואס אוג שטט, אוג (זיי) זענן אל גקומן צו אור, אין דס ווייב פון דם רב האט גרט (גערעדט) מוט אור, וויא נעמי מוט רות. אוג זוא גענפרט, וויא אור ריין האַרץ, מוט יראת השם. זייא זענן אלע גגנגון אינ בית הטבילה. אוג זו זאָגט צוא זייא: ווען עס וואָלט מוגלך (מעגליך) גווען אום צו קומן אוף קידוש השם, וואָלט אוך זוך גפרייד, מר (מעהר) ווי מיין חופה. אוך ווייס אז דו וועלט אוז נארוש, דער עיקר אוז עולם הבא. ענפרן זיי: גבנטש בוסטו צו גאָט, אַז דו בוסט גקומן ביציצן אונטער זיינו פליגר. דיין חלק זאָל זיין אוג גן עדן מוט דו אמהות. זייא האָבן זו גטובהת כדה, אוג (זי) אוז גקומן צו אור מאַן, דעם צדיק, אוג זאָגט: גבענטשט אוז גאָט אַז אוך בון פר קערט גוואָרן צו זיין איין יודנע. אויך פון (איך פיהר) מער לעכט אין מיין נשמה, וויא עס אוז גרעסר לעכט פון פנסטר. ענטפרט דר צדיק: וואהל אוז צו דור! אוג איין צייט ארום וועסטו מער פולן (מעהר פיהלען) אוג פרייען, וואָס דוא האסט פר בוטן דו וועלט פר ייענע וועלט. וואהל אוז דור! ווי גוט אוז דיין חלק אוג וויא זוס אוז דיין גורל! נאָר, מיין גזעלון, מיין ראָט אוז, וויא מיין קליינור שכר, אז עס אוז גוט צו אונז מור זאָלון זוך צו טיילון: איך וועל נעמן איין יודשע טאָכטר אוג דו איין יוד. וועלון מור קענן אָפּ הוטן דעם יודעשן דת. דיין מאַן, וואָס ער אוז גוויינט און דעם דת, וועט דוך מזרז זיין אפ צו הוטן יודש־קייט; אוג מיין ווייב מוך דסטגלייכן. אָבער ווען מור וועלון זיין אוג איינם, האב אוך מורא, טמור וועלן מור נוט הוטן דם דת אוג גאַנצן. ווארום עס איז דאָ אזעלכע גיבאָט, וואס אונז ווייסן נוט אוג מור וועלן פר לורן דס גאַנצו יודישקייט. דער טייערו דת אוז נוט גרונג אָפּ צו הימן. אַזוי איין טייערו זאָך אוז שווער צו בקומען אוג גרונג פר לירן, אַזו ווי די גמרא זאָגט אוף דם פסוק: לא יערכום זהב וזכוכות. אוג דס גוויינונג (געוואוי־הייט) גוועלטיקט אוף אַלע. אַזו ווי דו חכמים זאָגן: אז איין גוויינונג אוז דוא אַנדערו טבע. אונז זענן גבורין גוים. האָבן מור זוך גיוויינט אוג אַלע טמא זאַכן. אוג נאך האָב אוך זאָרג: טאָמר וועט בגלוקן דער שטן, וואָס שטייט אַנטקוגן אונז צו פר שטערן. ער אוז אונז מקנא נאָך דעם מור האָבון (איהם) פר לאָזט און אַוועק גוואָרפן. טאמור חלילה ווען עס וועט אונז ענג זיין, וועלון מור נוט קענן בשטיין בייא דער פרוב, און מור וועלון זוך אום קערון, חלילה, אוג, בפרט, דוא ווייבר אוז גרונג אובר צו ריידון. דו דרפסט דוך אָפּ הוטון מוט דיין נפש. אז דער שטן זאָל דוך נוט אַוועק קערון פון גאָט. אובר (איבער) דעם

מיין לוב ווייב, פאר נעם דו עצה און שייד דוך אָפּ פון מור, וועלון מור קענון טאָן אונזר ווילון. אוך האָב דוך לוב ווי דס שוואַרצי פון דעם אוג, איין לוטר (לויטער) לובשאַפט, אָן איין זך (אָהן אַן אויגענגוין). און עס און מור זייער שווער אָפּ צו טיילון זוך פון דיר, אזו דס נפש פון דעם לוף. נאָר ווייל אוך ווים אז עס אוז דור איין טובה, ווען דו וועסט זיך אָפּ טיילון פון מור, האָטשו מור איז איין רעה, זאָג אוך דור: זאָלסט אַוועקגיין פון מיר, דען גאָטס לובשאַפט אוז גרעסור פון מיין לובשאַפט. פון גאָט גומון אַרוים אַלו לובשאַפט און קערן זוך ווידער אום צו גאָט. אצונד, מיין פריינד, טוא, וויא אוך זאָג דור, וועסטו לאַנג לעבן.

וויא זו האָט דער הערט דו זוסו רייד פון מאַן, אוז זו פאַר שעמט גיוואָרון און דער צוטרט און זאגט צו דעם מאַן מוט איין בוטער גומוט: מיין פריינד, פאַר נעם מיינו רייד! אוך וועל דור זאגון איין משל: צוויי מענטשן האבן גובלנזט און וואַרד, פול טעג. בוז זייא זענן גיוועזן שטארק הונגרוג. האָבן זייא גושרוגון צוא גאט, און גאָט האט זיי אַרוים גופורט אוף דעם וועג. האבון זייא גוגעבון גאָט איין לוב אוף דו ווינדער, וואָס ער האט גיטאָן מוט זייא. דער נאך זאגט איין מענש צוא זיין חבר: שייד זוך אָפּ פון מור. ענטפערט ער דעם חבר: דיינו רייד אוז נוט רעכט. ווען מור האבון גבלאָנזט, האבן מור זוך נוט צו טיילט, און הייגט, אַז גאָט דער לאַכט (דערלייכט) אונזר וועג, פאלון מור זיך צו טיילען? מיין פריינד, אזו טוט מען נוט. אזו אונז אויך.. מור האָבן גבלנזט אוג דער אמונה איין צייט, וואָרן מור זענון גיגאַנגון און דער פונסטר. אצונד, אַז גאָט ב"ה האט זוך דער ברומט אובר אונז אוג האָט אונז אוס גוצוגון פון דעם וועג, אוג פורט אונז אוג דעם רעכטן וועג, זאלון מור זוך צוטיילען! נוט אזו, מיין פריינד! וויא מיר האבון גבלאָנזט אוג איינעם, אזו וועלון מור זוך האלטון באנאנד, צו גיין אוג רעכטן וועג. מור וועלון פאר געסן אונזער פאָלק אוג דוא גאנצו משפחה, גלייך וויא מור זענון גובורון יודין. מור וועלון מצליח זיין אוג אונזער וועג. מור וועלון מקיים זיין די גאנצו תורה.

ווען זוא האָט גורעט צו עם, האָט זו זייער גיוויינט. זוא האָט דוא אוגון צוא דעם הימול אוף גהובען אוג האָט גזאָגט: גאָט! דוא ווייסט מיינו מחשבות פון מיין האַרץ. גוב מור חן בייא מיין מאַן אוג בייא דוא פרמע (פרומע) ווייבער. זייא זאלון מוך לערנן אוג דעם גטען וועג, אין זאלסט מוך נוט אָפּ שיידון פון מיין מאַן אוג מיין קונד. אוג אוב נוט — אוז ביי מור בעסר מיין טוט, אוג איך ווייל ניט לעבין. אוך זאָל ניט זען מיין רעה. גאָט! לערן מוך דיינע וועגן, אוג בייג מיין האַרץ צוא דער תורה! מיינו אוגון זאלון נוט זעהן קיין פאַלש אוג שוק מור דיינו הייליגו מלאכים, זייא זאלון מוך הוטן פון אַלע שלעכין. גוב מור אריין הארץ, זאָלסט מוך נוט אַוועק קערן פון דור, אמן.

וויא דער צדיק (האָם) גיהערט אורע רייד, אז זיי גייען ארוס פון דעם האַרצען, האָט ער פאר שטאנען אור גרוס צדקת, אז אור כונה אוז פון גאָט וועגן, זאגט ער צו אור: מיין פריינד, ווין נוט! אוך שווער ביי גאָט, וואס האט גגעבן דאס נפש, אוך וועל זוך פון דור נוט אָפּ שיידון, צייט מיין לעבן. נאר דער טוט וועט מאכון איין שייד צוא ווישען אונז. אָבר אוך מיז דוך מקדש זיין מוט חופה אוג קדושין. ער האט באַדד אזו גטאָן, אוג איין חופה גשטערט, אוג האָט גוזאָגט צו אור מוט גרוס פרייד: „הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל" אוג האָט גימאַכט „שהחיינו". יודן האָבען זייא געבענשט אוג האָבן גזאָגט: גבענשט זאָלט אור זיין צוא גאָט, אייער הויז זאָל זיין וויא בית פרץ; אור זאָלט זעהן הייליגע קונדר; גאָט זאָל אייך דער לענגורן דוא יאָרן אוג גוטען צייט זייער לעבן. האבן זייא גלערנט תורה אוג גאָט גדונט אוג שטאָט אמשטרדם. זייא האָבן גהאַט זון און טעכטר, אזונע וויא זייא, אוג אויף דער עלטר זענן זייא גפאָרן קיין ארץ ישראל, אוג האָבן עושה פרי גווען. אונזער חלק זאָל זיין מוט זיי אוג דעם פול גוטס, וואָס עס און בהלטען צו די צדיקים אמן:

(ווייטערעס קומט.)

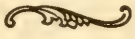

סאול ראַסקין

# ווי מען דארף פערשטעהן קונסט

(די ליניע אין מאַלעריי)

ידריי גרונד עלעמענטען פון א בילד'ס קערפּער, אזוי צו זאגען, זיינען: ליניע, ליכט און פארב. ליניען זיינען אין דער נאַטור ניטאָ. קוקט זיך צו און איהר וועט קיין ליניע געפינען ניט אין בוים, ניט אין מענשליכען פיר־ ניט אין בארג, ניט אין וואסער. נעהמט א פאָטאָגראפיע, וואס איז דאָך די פינקטליכסטע קאָפּיע פון דער נאַטור, און זעהט צי איהר געפינט דאָרט ליניען אָבגעפאטאָגראפירט? קיין ליניען. עס זיינען דאָ בלויז גרענעצען, מערקט אייך, צווישען איין פארב און דער צווייטער, די גאנצע נאַטור איז פאר דאס אויג צוזאמענגעשטעלט פון

קלענערע, אָדער גרעסערע, העלערע אָדער טונקע־רערע, ליכטיגע אָדער שאַטענדיגע פלעקען.

די ליניע איז אַ מענשליכע ערפינדונג, דער ערשטער אונטערשיעד צווישען נאַטור און קונסט. דער מענש האָט געזעהן, למשל, אויפ׳ן ליכטיגען אינטערגרונד פון׳ם בוישען הימעל אַ ברוינע הויז מיט אַ הויכען, רויטען דאַך, האָט ער די גרענע־צען צווישען בלוי, ברוין און רויט אנגעגעבען און ביי מאַנכע — די איינציגע. אָט די קונסט־לער, ביי וועלכע די ליניע שפּיעלט די איינציגע ראָלע, ווארפען אוועק אין גאַנצען יעדע פארב און שאַטירונג און לאָזען איבער נאָר די ליניע.

אלס ביישפּיעל איז גענוג צו דערמאַנען דעם אידישען קינסטלער אפ. משה ליליען. די ליניע איז ביי איהם דער איינציגער מיטעל אויסצודרי־קען אַלץ וואס ער וויל.

ארויסגעטריבען פוך גן־עדן

מיט ליניעס און האָט עס אָנגערופען די קאַנ־טור. ווען ער האָט אויפגעצייכענט דיעזע לאַנטורען, דאָס הייסט, די גרענעצען פון פאַר־בען און ליכטער, האָט ער גענומען פארב און האָט איינפאַך בעדעקט יענע פּלעצער, וועלכע ער האָט בעגרענצט, איין אָרט מיט בלוי, דאָס אַנדערע מיט ברוין, דאס דריטע מיט רויט. דאָס ערשטע הייסט ציִיכענען, דאס צווייטע — מאַהלען. גוט צייכענען הייסט ריכטיג אָנגעבען דורך אַ בעשטימטע ליניע די לאַנטורען, מיט אַנדערע ווערטער, געניי אַנצו־לעגען דעם פּלאַן פון דעם בילד, ווי מען מאַכט דעם פונדאַמענט איידער מען נעהמט זיך בויען אַ הויז.

נון, מערקט, ווי פערשיעדענע קינסטלער בע־געהען זיך מיט דער ליניע. ס׳איז זעהר אינטע־רעסאַנט, ווייל די ליניע איז געוואָרען אַן אויס־דרוק פון אונענדליכער שעהנקייט. איינינע קינסטלער לעגען אַנידער די ליניע מיט פעסטע, זיכערע הענד, שאַרף און דייטליך. די ליניע איז פאַר זיי נישט נאָר אַ גרענעץ צווישען איין פארב און דער אַנדערער, זי איז פאַר זיי אַ מי־טער אויסצודריקען קראַפט. זי רעדט! דאָ ווערט זי דיקער, דאָ דינער, אין פאַדערגרונד איז זי פעט און שוואַרץ און וואס ווייטער צוריק, צו הינטערגרונד — אַלץ דינער און גרויער. פיגו־רען, אָדער זאַכען, וועלכע דער קינסטלער וויל מען זאָל גיכער מערקען בעטיילט ער מיט זאַפ־טיגע ליניען, די וועלכע ער וויל אבשטופּען אָן אַ זייט קאַנטורירט ער צאַרט און שוואַך. ביי דיעזע קינסטלער שפּיעלט די ליניע אַליין אַ גרויסע ראָלע, ביי פיעלע פון זיי די גרעסטע,

ביי אַנדערע, ווידער, איז די ליניע טאַקע נישט מעהר ווי אַ צייכען וואוהין די פארב אַני־דערצולעגען. און האָט ער די פארב אַניידערגע־לעגט אויף דעם ריכטיגען פּלאַץ — פערווישט ער די ליניע, לאָזט זי אפשר שטעהן דאָ און דאָרט... און ווען ער לאָזט זי שוין יאָ שטעהן, איז זי ביי איהם ניט אַ שאַרפע און בעשטימטע, נאָר אַ צוריסענע, אַ ווייכע, אַ פערשוואַר־מענע. גאָר אַנדערע נעהמען די ליניע אין גאַנ־צען אַוועק, ווען די פארבען זיינען פארטיג. יאַזעף איזראַעלס טהוט מייסטענס אַזוי.

מוטער זאָרג. איזראַעלס.

אָבער ווי דער קינסטלער זאָל נישט בעהאַנד־לען די ליניע צו שטרענג, קאָרעקט, שאַרף, „קלאַסיש" ווי מען רופט עס, צו ווייך,

צוריסען, פריי אָדער „נאַטוראַליסטיש" גערופען, איינס מוזען אַלע געדענקען און דאָס איז: די צייכענונג מוז זיין גוט, ריכטיג און נאַטורטריי.

וואָס זשע הייסט אַ ריכטיגע צייכענונג און וואָס אַ פאַלשע? און ווי אַזוי דערקענט מען דאָס?

ערשטענס די פּראָפּאָרציע. ס'איז ווירקליך שווער פאַר אַ זייטיגען מענשען צו אורטיילען צי די פּראָפּאָרציע איז אויסגעהאַלטען צי ניט. און עס זיינען אויך ניטאָ קיין געזעצען נאָך וועלכע מען זאָל קענען ריכטען. אומזיסט האָבען זיך אייניגע עסטהעטיקער בעמיהט צו פערגלייכען פּראָפּאָרציע מיט ריטהם. זיי האָבען געזוכט נאָכצואווייזען, אַז פּונקט ווי אין מוזיק איז דאָ אַ טאַקט, ווי אין דער פּאָעזיע אַ ריטהם, אַזוי איז דאָס אויך אין דער צייכענונג. עס מוז זיין, זאָגען זיי, אַ געוויסע מאָס, וואָס ווידערהאָלט זיך רעגעלמעסיג אין יעדע פיגור. עס קען זיין, אַז אַזאַ ריטהם איז טאַקע דאָ, אָבער אויסצוגעבינען די געזעצען פון דיעזען ריטהם איז נאָך ניט געלונגען. און אַזוי האָבען מיר קיין פעסטע רעגעלען, נאָך וועלכע מען זאָל קענען אורטיילען, צי אויף דעם בילד זיינען אַלע זאַכען פּראָפּאָרציאָנעל צי ניט. צי יעדעס גליעד געפינט זיך אין אַ ריכטיגע פערהעלטניס צום קערפּער, די צווייגען צום שטאַם, דער דאַך צום הויז א. ז. וו. אמת, מיר ווייסען, אַז דער קאָפּ ביים מענשען צ. ב. איז געוועהנליך אַן אַכטעל דער גרויס פונ'ם גאַנצען קערפּער ווען ער שטעהט גלייך. אָבער עס זיינען דאָך דאָ אַזוי פיעל פערשיעדענע מענשען, מיט פערשיעדענע קאָמפּלעקציעס. מיט מעסטען קען מען גאָר ניט נאָכווייזען. עס בלייבט אַלזאָ נאָר דער געזונדער געפיהל. ווי ווייניג מיר קענען ניט די פאָרמען פון אונזער אייגענעם קערפּער, דעם שפּיעל פון מוסקולען, ווי ווייניג מיר קוקען זיך ניט צו צו די פאָרמען פון בלעטער און צווייגען, צו די כאַראַקטעריסטישע בעוועגונגען פון חיות, פיהלט דאָך דאָס אויג אַ פאַלשע שטעלע. אָבער פיעל מעהר ווי די ערפאַהרונגען אויס דער נאַטור קען אונז העלפען דאָס שטודירען פון קונסטווערק פון אַנערקענטע גרויסע צייכנער ווי ראַפאַעל, מיקעל אַנזשעלאָ, מאַנטעגנאַ פראַנצויזען. מעהר ווי אומעטום געפינען מיר די העכסטע מוסטערען פון פּראָפּאָרציעס אין די אַלט גריכישע סטאַטוען. ווי אַזוי די גריכען זיינען געקומען צו דיעזע פּראָפּאָרציעס איז אונמעגליך צו פערשטעהן. איינס פון די צוויי: אָדער די מענשען צו יענער צייט זיינען געווען אַזוי פאַלקאָמען שעהן געבויט, אָדער די שאַפענדע פאַנטאַזיע האָט דערגרייכט אַזאַ געניאַלען שוואונג. בעטראַכט די פּראָפּאָרציעס ביי אַפּאָלאָן פון בעלוועדער, די דיאַנע, די ווענוס פון מיקאָ, אָדער יעדע אַנדערע אַנטיקע סטאַטוע און איהר וועט לערנען מעהר פון זיי ווי פון גאַנצע ביבליאָטעקען ביכער.

געהען מיר אַריבער פון דער צייכענונג פון איינצעלנע זאַכען צו די צייכענונג פונ'ם גאַנצען בילד, הויבען מיר אָן צו רעדען פון קאָמפּאָזיציאָן. יעדעס בילד האָט איהר קאָמפּאָזיציע. אפילו אַ לאַנדשאַפט, וואָס איז נאָך דער נאַטור געצייכענט. קיין קינסטלער פערצייכענט ניט אַלעס וואָס ער זעהט. דער קינסטלער קלייבט אויס פון דעם וואָס ער זעהט, דאָס וואָס ער ווילל, ער לעגט צו עפּעס וואָס ער האָט ערגעץ אַנדערש וואו געזעהן, ער בעסערט אויס, וואָס עס שיינט איהם צו זיין אונפאַלקאָמען, קורץ, ער קאָמפּאָזירט זיין בילד.

ביים קאָמפּאָזירען איז גאָר קיין געזונג ניטאָ אין וויסען און אין קענען. יעדע סאָרט ליניע האָט זיך איהר בעדייטונג. זעהט די געבויגענע, די קיילעכדיגע ליניע. זי איז די אַנגענעהמסטע. קיילעכדיג איז דער הימעל־קופּאָל אויבער אונזער קאָפּ. קיילעכדיג איז דער זעהונגס־פעלד אין אויג. האַלט דאָס אויג אָפען און קוקט — וועט איהר זעהען די וועלט ניט אַלס אַ פיערעקיגע, ניט אַ דרייעקיגע בילד, נאָר אַלס אַ קיילעכדיגע, דען דאָס אויג איז רונד, האָס ליכט קומט אַריין גלייכמעסיג פון אַלע זייטען און בעלייכט האָרטען אַ רונדען פּלאַץ. די זון איז קיילעכדיג, איהר גאַנג איז רונד. פיזישע געזונדהייט איז פערבונדען מיט דער פאָרשטעלונג פון קיילעכדיגקייט. טראָפּען וואַסער, אויבסט, בלומען, בוימער, פויגעל האָבען אַלע מעהר אָדער ווייניגער געבויגענע רונדע פאָרמען. דאַרום מאַכט אַ געבויגענע ליניע דעם אַנגענעהמען איינדרוק פון ווייכקייט, ליעבליכקייט און געזונדהייט.

די האָריזאָנטאַלע ליניע איז ביי אונז פערבליבען מיט דעם געפיהל פון רוהע, ווייטקייט, שווערקייט. דער רוהיגער ים האָט האָריזאָנטאַלע, ליגענדע

דער חלום פון סאָלדאַטען. דעמיי.

ליניען, ווי אויך די ווייטע סטעפּע, די רוהענדע היה א. ז. וו.

מאדאם בעלא סעדיא. ראפאעל.

נון, די שטעהענדע, ווערטיקאלע און אלע גלייכע שפּיציגע עקען און זיגזאגען טראָגען אויף זיך דעם פּנים פון אונרוה און אויפרעגונג. דער בליק אויפ'ן הימעל איז דער בעסטער אויסדרוק פון דעם. ווערטיקאלע ליניען געפינען מיר כמעט גאָר ניט אין דער נאַטור, דאס איז די ווערק פון מענשליכע הענד. דארום מאכען די גאָטהישע טעמפּלען מיט זייערע גלייכע ליניען, וואס לויפען און רייסען זיך ארויף צום הימעל דעם איינדרוק פון עטוואס גייסטיגעס. זיי רעדען וועגען קאמפּף וואס דער מענשליכער שכל פיהרט געגען די ערעמענטארע קרעפטען פון דער שווערער מאסע. שפּיציגע און געבראכענע ליניען האָט די נאַטור דאָרט, וואו קאטאסטראפען זיינען געשעהן. בערג מיט עסינע שפּיצען, שארפע פעלזען מיט אבגרונדען, אלץ דאָרט, וואו זי האָט אמאָל געפיבערט אין אן ערד־ציטערניש. דארום רעדט צו אונזער פאנטאזיע און אינטעלעקט די ווערטיקאלע ליניע מעהר ווי אנדערע.

דיעזע אלע אייגענשאפטען פון די ליניען ווייס דער קינסטלער אדער ער פיהלט זיי אינסטינקטיוו, און ניצט זיי אויס דאָרט. וואו ער האָט אין זינען א געוויסען עפעקט.

וויל ער, למשל, אויסדריקען ליעבליכקייט, פריינדליכקייט, געזונדקייט בענוצט ער די רונדע ליניען אין זיין קאָמפּאניערען ווי צ. ב. אין ראפאעלס „מאדאָנא בעלא סעדיא" בעראמט אין א קריין.

וויל ער געבען רוהע, שטילקייט, שלאָף, שווערקייט בענוצט ער די ליגענדע, האָריזאנטאלע ליניע, ווי אויף דאָס בעקאנטע בילד פון דעם פראנצויז עדוארד דעטיי „דער חלום פון סאלדאטען". און צולעצט, ווען ער האָט אין זינען עטוואָס ערהאבענעס, גרויסצוגיקעס, צום איינטעלעקט אפעליערענדעס, דאן מאכט ער א רייכען געברויך פון דער ווערטיקאלער ליניע, זעה בעקלין'ס בילד „דער טויטען אינזעל".

און ביים אראנזשירען די צייכענונג מיידט דער קינסטלער אויס ס י מ ע ט ר י ע, ווידערהאָלונגען, אויב ער וויל ניט געהן געגען דער נאַטור. די נאַטור האָט אין זיך קיין סיעמעטריע. אבסאלוט ניט. קיין צוויי גלייכע זאכען זיינען ניטאָ אין דער וועלט. ניט די רעכטע אויג איז גלייך דער לינקער, ניט איין בלאט — דער צווייטער. וואס ס'איז יאָ דאָ אין דער נאַטור איז ג ל י י כ ג ע ו ו י כ ט. מיר פיהלען, אז פאר א גרויסען קערפּער מוזען זיין שטארקע פיס וואס זאָלען איהם טראגען, א גרויס־פערצווייגטער בוים — א געהעריג שטארקען שטאם.

אלזאָ ניט סימעטריע, נאָר גלייכגעוויכט. דאָך דאָס וויכטיגסטע אין דער קאָמפּאָזיציע פון א בילד איז ווען עס זיינען קיין איבעריגע, צו־

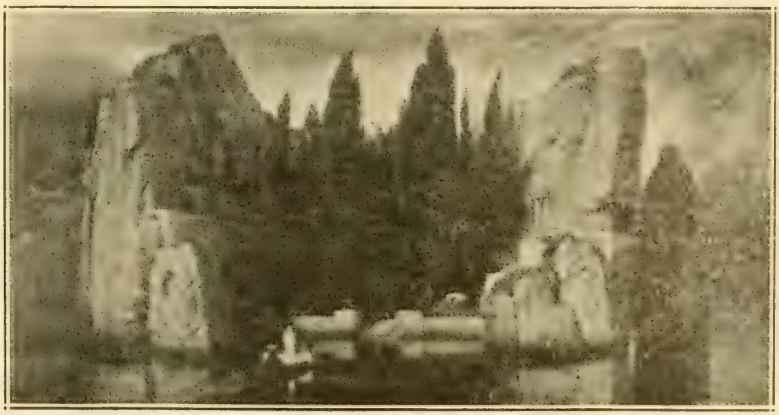

דער טויטען אינזעל. בעקלין.

ירמיהו ביים חורבן ירושלים. בענדעמאַן.

פעליגע זאַכען ניטאָ אויף איהם. אלץ אויף א בילד מוז זיין נישט מעהר ווי נויטיגע גליעדער פון איין קערפּער, גארנישט אויף א בילד דארף זיין א זעלבסט־צוועק, אלעס דארף דיענען דער הויפּט פיגור, אָדער דעם הויפּט עפּעקט. דאס בילד מוז זיין שטרענג צענטראליזירט. ארום איין פיגור, אויב דאס איז א פיגורליכע קאָמפּאָזיציע, ארום איין עפּעקט אויב דאס איז א לאנדשאפט, אלעס ארום מוז זיין גרופּירט, אלע ליניען מוזען פיהרען די אויגען צו דער „זון" פונ'ם בילד. אן אויסגעצייכענטער ביישפּיעל פון אזא גוטער קאָמפּאָזיציאָן איז בענדעמאַן'ס (בערלינער נאַציאָנאַל גאַלערעע) „ירמיהו ביים חורבן ירושלים". דער נביא איז דער צענטער און אלעס ארום איז נאָר דאָ, כדי דיעזע פיגור צו קאָמענטירען.

פונקט ווי אין א מוזיקאלישעם אָדער פּאָעטישעם ווערק האָבען מיר א מיטעלפּונקט, אזוי פערלאנגען מיר דאס זעלבע פון א געמאהלטעם ביילד. ווארום זאל עס אנדערש זיין? דאס אויג ווען עס פאלט אויף דאס ביילד מוז עס באלד טרעפען דעם דאָזיגען בעדייטענדען פונקט. מערקט דערביי אט וואס: דאָס אויג קען נאָר שארף און דייטליך זעהן אייַן פונקט. אלע ארומיגע זאכען זעהט דאָס אויג נעבעלדיג צושוואומען, שארף ערשט זעהען מיר ווען מיר ריכטען די אויגען דירעקט אויף עפּעס. נון פונקט, אָדער נאָהענט צו דעם, דארף אויך דאס ביילד זיין. כדי דאָס אויג זאָל וועלען בלייבען שטעהן אויף דעם הויפּט פונקט, דארפען אלע אנדערע זאכען ארום איהם זיין פון ווייניגער דייטליכקייט, ווייניגער בעלייכט און דעטאליזירט, אביסעל נעבעלדיג, אָט אזוי ווי דאָס אויג פערנעהמט עס אין דער ווירקליכקייט. דורך דיעזען גאַנג דערגרייכט דער קינסטלער א מאכט איבער דעם צושויער און קען איהם צווינגען צו קוקען אהין וואוהין דער מאהלער וויל.

רעמבראנט האָט אם העכסטען גראד פערשטאַנען ווי צו קאָנצענטרירען אין איין פונקט די העכסטע קראפט, דאס שטארקסטע ליכט אין שעהנסטע פארב.

און נאָך א זאך: דאָס אויג זעהט ניט אלעס, ווי עס איז אין דער ווירקליכקייט און ניט אימער אויף דעמזעלבען שטייגער מוז מען דאָס אויג נאָכגעבען זיינע קאפּריזען. מיר ווערען עס קלאָהר מאכען. אין אָנהויב פון דיזען אר־טיקעל האָבען מיר אונטערגעשטריכען די וויכ־טיגקייט פון גוטע, ריכטיגע און נאַטורטרייע צייכענונגען. האָט זיך דער לעזער געקענט בילדען א מיינונג, אז דער העכסטער אידעאל איז גענוי צו קאפּירען די נאטור ווי א פאָטאָ־

גראפיע. ס'איז אָבער ניט אזוי: יא, אמת, זיין געגנוי און טריי צו דער נאַטור, אָבער אונזערע אויגען האָבען אויך זייערע רעכטע און פערלאנגען. דאָס אויג זעהט אָפט זאכען ניט ווי זיי זיינען און פאָדערט, אז דער קינסטלער זאָל זיי אזוי פאָרשטעלען... דאס הייסט דער קינסטלער זאָל פאָרשטעלען ניט די זאכען, נאָר דעם איינדרוק וואס דיעזע זאכען מאכען.

א הונד וואס יאגט זיך נאָך א פוקס, זעהט אויס א סך לענגער ווי געוועהנליך. אויב דער קינסטלער וויל איבערגעבען דעם לויף פון דעם הונד און פוקס, דעם אימפעט, דאַן מוז ער אלזא זינדיגען געגען די ריכטיגע פּראָפּארציע און מוז צייכענען ווי דעם אויג ווייזט זיך אויס — עטוואס לענגער ווי אין דער ווירקליכקייט. וויל מען אז דאָס בילד זאָל מאכען דעם איינדרוק פון לעבען, פולסירענדעם לעבען, דאַרף מען איבערגעבען זאכען ווי דאָס אויג כאפט זיי אויף אין זייער לויף.

דאס איז אייגענטליך אימפּרעסיאניזם אין דער צייכענונג, געזונדער, בערעכטיגטער אימפּרעסיאניזם. ער זאגט: עס איז ניטאָ א נאַטור, א וועלט גלאט פאר זיך, נאָר ס'איז דאָ א מענש מיט א נשמה, וואס נעהמט אויף אין זיך איינדריקע. וואס פרישער, צאַפּעלדיגער דער איינדרוק ווערט אויפגעכאפּט און איבערגעגעבען, אלס מעהר אינטערעס, מענשליכען אינטערעס, ערפילט די קונסט. טרייהייט צו זיך זעלבסט וועט אויך הייסען טרייהייט צו דער נאַטור.

און דאס מוז דער קינסטלער געבען אין דעם ערשטען פון זיינע עלעמענטען, אין דער ליניע, פיהרענדיג זי אלס קאנטור ארום איינצעלנע זאכען, בויענדיג מיט איהם די קאָמפּאָזיציע פונ'ם גאנצען בילד, געברויכענדיג זי פערשיעדענארטיג אין פאָדערגרונד, אין דער פערספּעקטיווע., און דאס מוזען מיר, צושויער, אויך פערשטעהן, שעצען און געניסען.

וועגען ליכט און שאָטענס — אין דעם נעקסטען אַרטיקעל.

רעדאַקציע:

# קען מען שרייבען ווי מען רעדט?

1.

דער אינטערעס צו אידיש ווי צו א שפּראַך, וועלכע האָט א רעכט צו עקזיסטירען, אזוי ווי אלע אנדערע לעבעדיגע שפּראַכען, און דאַרף ווערען דער פונדאַמענט פון דער אידישער ערציהונג, האָט ארויסגערופען די פאָנעטישע בעוועגונג, אזוי צו זאָגען, אויף דער אידישער גאס.

„שרייב ווי דו רעדסט!" — דאָס איז דער לאָזונג פון אונזערע פאָנעטיקער, און אזוי זוכען זיי צו רעפאָרמירען די אידישע אָרטאָגראַפיע.

פערשטעהט זיך, אז די אידישע אָרטאָגראַפיע מוז רעפאָרמירט ווערען, אָדער ריכטיגער געזאָגט רעגולירט ווערען. עס מוז איין מאָל פאר אלע מאָל אָפּגעשאַפט ווערען דער תהו ובהו — די הפקרות בעסער — וואָס עס הערשט אין דער אויסלעגונג פון אידיש, ניט יעדען שרייבער זאָל זיך האָבען זיין אייגענע אָרטאָגראַפיע, אָדער גאָר קיין אָרטאָגראַפיע ניט האָבען און שרייבען אזוי ווי עס פאַלט איהם איין, און דאַן זאָל נאָך דער בחור הזעצער קומען און „פיקסען" לויט זיין אָרטאָגראַפיע. עס מוז געשאַפען ווערען אַן איינהייטליכע אָרטאָגראַפיע, וועלכע זאָל אויף ווי ווייט עס איז מעגליך און לאָגיש פאָלגען דעם פאָנעטישען פּרינציפּ, אָבער ניט צו לאָזען זיך פערפיהרען פון איהם אין בויבעריק, אזוי ווי עס איז געשעהן מיט די עקסטרעמע פאָנעטיקער אונזערע.

פאָנעטיקער זיינען אויך דאָ ביי די אומות־העולם, און אויך אין אזא איינגעפונדעוועטער שפּראַך ווי ענגליש איז דאָ א בעוועגונג פאר „סימפּליפייד ספּעלינג". אָבער ביי זיי איז די „פאָנעטישע בעוועגונג" איינפאַך א בעוועגונג צו מאכען לייכטער די אָרטאָגראַפיע, ניט צוליב וועלכע עס איז נאַציאָנאַלע טעמים. אונזערע פאָנעטיקער ווילען ראַטעווען די אידישע שפּראַך פון אונטערגאַנג, און זיי מיינען, אז די איינציגע רפואה דערצו קען נאָר זיין, ווען מען וועט „שרייבן" און ניט „שרייבען".

אונזערע אמאָליגע משכילים האָבען אידיש געקרוינט פאר א זשאַרגאָן, גערופען עס א פערדאָרבען דייטש. זוכען אונזערע פאָנעטיקער צו בעווייזען, אז אידיש האָט מיט דייטש גאָרנישט צו טאָן, ד. ה. מיט דעם איצטיגען ליטעראַרישען דייטש. דאָס איז זיך אמת. אָבער זייער מורא פאַר'ן דייטש איז אזוי גרויס, דאָס זיי לויפען פון איהם פייל פון בויגען און ווילען מיט איהם גאָר קיין מגע ומשא ניט האָבען. זיי זוכען אזוי ווי צו טאָן צו־לחכעיס דעם דייטש אויף שריט און טריט, און אויב די דייטשען „בערעדען", מוזען מיר איר דען „באַרעדען", האָטש דאָס רוב ליטוואַקעס (און אפילו אויך אידען פון אנדערע געגענדען), וועלכע קענען אויך קומען מיט דער טענה: „שרייב ווי דו רעדסט", רעדען ניט ארויס דייטליך „באַ־

רעדען", נאָר „ב י רעדען"; אָדער עטוואָס עהנליך צו דעם. און ניט דוקא אין דעם פּרט פון אויסלעגען אַנטלויפען אונזערע פּאָנעטיקער פון דעם דייטש. אָט ווילט זיך זיי, צום ביי־שפּיל, אַז די מעהרצאָהל פון לעהרער זאָל דוקא זיין לעהרערס און פון שניידער — שניידערס א. אז. וו. און דער איד זאָגט אין רבים דוקא לעהרער און דוקא שניידער פונקט ווי ער זאָגט „שוועסטער" און ניט „שוועסטערס", „פינגער" און ניט „פינגערס", האָטש פון מוטער איז ביי איהם אין רבים מוטערס.

די אידישע שפּראַך קען ניט פערלירען איהר אידישקייט דורך דעם, וואָס געוויסע ווערטער (און זאָגאַר אפילו די מעהרסטע) וועלען געשריי־בען ווערען ניט דער דייטשער אָרטאָגראַפיע, און עס איז לחלוטין ניטאָ וואָס מורא צו האָ־בען פאַר דער פערדייטשונג פון דער שפּראַך, ווען מען שרייבט „איהר" און ניט „יר", „הייר־יג" און ניט „הייליק". ניט די אויסלעגונג מאַכט אונזער אידיש פאַר אַ בעזונדער שפּראַך, נאָר איהר ג י י ס ט. די אידישע שפּראַך האָט אַ א י ד י ש ע נשמה, ניט קיין ד י י ט ש ע. די אידישע שפּראַך האָט וויכטיגערע סימנים, ווי „ייך" (איך), „אונדז" און „פענצטער", לויט וועלכע מען קען דערקאָנען, אַז זי איז אידיש און ניט דייטש.

.2

דעם גאַנצען כעס לאָזען אונזערע פּאָנעטי־קער אויס צום אַזוי־גערופענעם שטומען „ע" (צב"ש אין די ווערטער: הימעל, שרייבען). זיי ווארפען איהם אַרויס, ווייל זיי האַלטען עס פאַר אַן איבעריגען בוכשטאַב. דער אמת איז אָבער, אַז דער איד רעדט ניט אַרויס „הימל" און „שרייבן", ווי אונזערע פּאָנעטיקער מיינען, נאָר עטוואָס עהנליך צו „הימול" און „שרייבון". און דאָס פאָלק פיהלט ביים שרייבען, אַז עפּעס פעהלט איהם צווישען דעם מם און דעם למד אין דעם וואָרט „הימעל", און ניט קענענדיג זיך קיין עצה געבען, שרייבט ער טאַקי „הימול". אין אלטע אידישע ביכלעך געפינט מען טאַקי אַזוי אויסגעלעגט אַזעלכע ווערטער.

דער „ע" אין „הימעל" איז אַלזאָ ניט קיין שטומער. ער קומט גיכער אָנשטאָט אַן אומ־בעשטימטען האַלבען קלאַנג. און קומען מוז נאָר אַן „ע" און ניט קיין אַנדער וואָקאַל, וואָ־רים נעהמט צב"ש אַזאַ וואָרט ווי „הענטעל" (וואָס מוז לויט דער גזרה פון די פּאָנעטיקער געשריבען ווערען „הענטל") און ענדערט דאָס אויף „הענטעלע", הערט איהר שוין דעם „ע" גאַנץ דייטליך*). און מהאי טעמא איז לאָגי־שער אויך אין מעהרצאָהל צו שרייבען „הענטע־לעך" און „הענטלעך", און ניט „הענטעלאַך" און „הענטלאַך", האָטש דאָ הערט זיך שוין מעהר „אַ" ווי „ע". אַפילו לערענדיג מיט אַ קינד, איז איהם זעהר לייכט צו ערקלערען, אַז אין דער פערקלענערונגס־פאָרמע ענדיגט זיך די מעהרצאָהל אויף „ך", און „הענטעל" ווערט „הענטלעך" (דער „ע" בייט דאָ איבער דעם פּלאַץ צוליב דעם וואוילקלאַנג, פונקט ווי „הימ־לען" פון „הימעל") און „הענטעלע" ווערט „הענטעלעך". דאָס קינד וועט דאָס גיכער פער־שטעהן און געדענקען ווי די פּאָנעטישע תורה, וועלכע הייסט איהם אַפריהער שרייבען „הענטל" אָהן אַן „ע" דערנאָך „הענטעלע" מיט אַן „ע", און לסוף דעם רבים פון „הענטעלע" גאָר „הענטעלעך"!

דער שטומער „ע" לאָזט פון זיך הערען, וואו נאָר ער האָט אַ געלעגענהייט, און אויב אין דעם וואָרט „שרייבען" איז ער אַביסעל שטומליך, ווערט ער אָבער דערפאַר רעדעוודיג אין די ווער־טער „זינגען", „לערנען" א. ד. גל. אָבער אונ־זערע פּאָנעטיקער פיהלען זיך שוין גאָר אויפ'ן פערד, ווען עס קומט צו די פאָרזילבען בי־, פער־, גע־, און זיי הייסען שרייבען באַ־, פאַר־, גי־. נאָר ווי איך האָב שוין אויבען בעמערקט, זיינען זיי ווענינסטענס אין דער פאָרזילבע בע־ ניט זיכער מיט'ן אלף, וואָרים מען זאָגט גיכער „ב י שרייבען" איידער „ב אַ שרייבען". און בכלל מוז מען זאָגען, אַז די אויבענדערמאָנ־טע פאָרזילבען, אַלס זילבען וואָס לויפען נאָך דער בעטאָנטער זילבע (די זילבע וואָס מיט'ן אַקצענט), ווערען בכלל ניט גאָר דייטליך אַרויס־גערעדט. זיי ווערען אַזוי אָפּגעהאַפּט און איינ־געשלונגען, דאָס איהר קענט ניט בעשטימען פּינקטליך דעם וואָקאַל זייערען. עס הערט זיך גיכער אָנשטאָט דעם וואָקאַל אַ מיז שוא נע. היינט וויבאַלד עס איז אַזוי, טאָ פאַרוואָס זאָ־לען מיר געבען דעם פאָרצוג אַזאַ ברייטען, פּר־לען און דייטליך אויסגעשפּראָכענעם וואָקאַל, ווי דעם „אַ"? איז דאָך שוין בעסער און לאָגישער אָנצונעהמען דעם „ע", לאָמיר זאָגען אַלס מי־טעלקלאַנג צווישען „אַ" און „ו", אָדער אַלס שוא נע!

דער „ע" איז בכלל אַ צווייפעלהאַפטער וואָ־קאַל אין אידיש, און מען קען האַרום ניט אָנ־נעהמען איהם איבעראַל פאַר אַ סגול. עס קומט אויס אָפט צו געברויכען איהם אויף אַלס צירה, ווי אין דעם וואָרט „רעדען" (אין דער ערשטער זילבע) צב"ש. אויך דאָ קענט איהר ניט אָנ־ווייזען דעם פּאָנעטישען פּרינציפּ און שרייבען „ריידען", ווייל עס זיינען דאָ אידען וואָס ר ע־ד ע ן און ניט ר י י ד ע ן, און דאַן זעהען מיר אין דער בויגונג, ווי דער „ע" שפּרינגט אַרויס און לאָזט פון זיך דייטליך הערען, ווי נאָר ער האָט אַ געלעגענהייט: ער ר ע ד ט, ער האָט גע ר ע ד ט.

דער שטרענגער פּאָנעטישער פּרינציפּ קען

*) איך נעהם דאָ די ליטווישע אויסשפּראַך (ניט די פּוילישע — „הענטאַלי"), אָן וועלכער אויך אונזערע פּאָנעטיקער האַלטער זיך.

ניט אָפּגעהיט ווערען שוין צוליעב דעם אַליין, וואָס אידיש, פּונקט ווי אַנדערע שפּראַכען, האָט פערשיידענע דיאַלעקטען. דעם פּוילישען דיאַלעקט קען מען ניט אָננעהמען אַלס באַזיס פאַר דער פאָנעטישער אָרטאָגראַפיע, ווייל פון „פאָטער" וועט מוזען דאַן ווערען „פוטאָ" און פון „מוטער" — „מיטאָ" א. אַז. וו. עס איז גענוג נאָר אַ קוק צו טאָן פּרילוצקי'ס פאָלקסלידער, וועלכע זיינען געשריבען לויט דעם פּוילישען דיאַלעקט, און מיר מוזען זיך פון דעם דאָזיגען פאָנעטישען לוקסוס אָפּזאָגען. פערקעהרט, קען מען אויך ניט אָננעהמען דעם ליטווישען דיאַלעקט, וועלכער איז דאָס־רוב ניט מבחין צווישען חולם (־וי) און צירה (־יי), צווישען „ש" און „ס" און צווישען „טש" און „צ", זאָגענדיג „ברייט" אָנשטאָט „ברויט", „טיס" — אָנשטאָט „טיש", „בייז" — אָנשטאָט „בייטש", „זעכטשיק" — אָנשטאָט „זעכציג" א. אַז. וו. און צוליעב די זעלבע טעמים קען מען אויך ניט אָננעהמען דעם דרום־רוסישען אָדער אַנדערע אידישע דיאַלעקטען.

די פערשיעדענע דיאַלעקטען מאַכען אַ תל פון דעם כלל: „שרייב ווי דו רעדסט!" עס מוז זיין ווי ביי די אומות העולם — אַ חוץ די דיאַלעקטען, אַ ליטעראַטור־שפּראַך מיט אָרטאָגראַפישע כללים, וועלכע מוזען אָפּגעהיט ווערען, ווי שווער זיי זאָלען ניט זיין.

די רעפאָרמירונג פון דער אידישער אָרטאָגראַפיע דאַרף ניט בעשטעהן אין צוקאַליעטשען דאָס אויסזעהן פון די אידישע ווערטער, אַז מיר זאָלען זיי קוים דערקענען, נאָר אין רעגולירען, אין איינפיהרען אַן איינהייטליכע אָרטאָגראַפיע, און וואו מעגליך, איינפאַכער זי צו מאַכען.

# ביבליאָגראַפיע

ב. וואַדעק:

## מנחם — „אַ רינג אין דער קייט"

ליטעראַרישער פערלאַג, ניו־יאָרק.

איז מעגליך פּאָעזי אָהן איינגעבאָרענער לייד־דענשאַפט, אָהן נאַטירליכקייט, אָהן אונמיטעלבאַרקייט? מנחם זאָגט: יע, עס איז מעגליך, און זיינע אַלע ליעדער זיינען אַ פערזוך אָט דעם „יאָ" צו בעווייזען. עס קלינגט כמעט אונגלויבליך. אַ פּאָעט וואָס שאַפט דורכאויס וועגען ליעבע און רעליגיאָן און לעבען זאָל ניט האָבען קיין ליידענשאַפט, קיין גלויבען, קיין לעבענסלוסט. אַ פּאָעט וואָס רעדט מיט גאָט, און זיין האַרץ זאָל ניט ציטערן; אַ פּאָעט וואָס קניהט שטענדיג פאַר זיין געליעבטע און זאָל זיין נור עראָטיש; אַ פּאָעט וואָס רעדט און פערנעהמט גרויסע לעבענס־פּראָבלעמען, און זאָל זיך פערפּלאָנטערן אין די קלענסטע אויסדריקע. אָבער עס איז אַזוי. און אפשר דערפאַר וואָס עס איז אַזוי איז מנחם אינטערעסאַנט, און דערפאַר טאַקע דענקט איינער וועגען איהם אפילו נ אָ ך ד ע ם ווי ער האָט איהם געלעזען.

ווייל מנחם איז געווים אַ דיכטער פון גאָט'ס גנאַדען. מיט אַלע זיינע שגעונות, מיסטיציזם, רוהקייט, געקינסטערקייט, שווערקייט, איז דאָך דאָ עטוואָס אין זיין שוואונג, אין זיין סטיל, אין זיין פאַרנעהמען פון דער וועלט, וואָס מאַכט אייגעם גלויבען אַז אהינטער די געקרייזעלטע שורות איז דאָ אַ פ ע ר ז ע נ ל י כ ק י י ט, אַן אייגנאַרטיגקייט, אַ געהיימע מאַכט.

ביטער געבענשטע! ווי גרויס איז דיין שכר פאַר'ן ליידען.

דיינס איז דאָך אַדצדינג און אַלץ, וואָס ערהאַבען אין לעבען:
נישט נור דער קינדערשער שמייכעל און מענליכער שווייגען,
נישט נור דאָס לייב און דאָס בלוט, וואָס דו האָסט אונז געגעבען —
דיינס און פון דיר איז דאָס טראַכטען און שאַפען און בויען,
אַלץ וואָס מיר טראָגען אַריין אין דער אויביגער לעבענס־לעגענדע,
דו ביזט דער אָנהויב פון אַלעס און ענדע.

אָדער אין איינער פון די תפלות:

עפען אויף דיינע שטראָמען פון וואונדער!
זאָלען קיינמאָל פערטריקענט ניט ווערען
דיינע קוואַלען פון סודות,
וואָס דו האָסט אין מיין אויג אויפגעעפענט.
עפען ווידער די שטראָמען,
אַז דיין געטליכען פונק זאָל אויך טראָגען
אייביג, אייביג פערהויליען פאַר מענשליכע אויגען.
אַז איך זאָל דיין געבאָט אייביג פאָלגען.
זיין, ווי דו, איין און אייביג,
און דאָך טראָגען אין הארצען
איין און אייביג —
ביז איך וועל מיך בעפרייען און קומען צו דיר.

אַזוי שרייבט ניט אַ געוועהנליכער פערזען־מאַכער, אַ סענטימענטאַלער ליעבהאָבער אָדער

א „צוזאָגענדער טאַלאַנט“. אין די שורות איז דאָ א רייפקייט, אן איבערצייגטקייט, א געוויכט.

ער איז נאָך בעסער אין אייניגע פון די „פשוט׳ע ליעדער“, כאָטש זיי זיינען ניט גאָר פשוט. „דאָס ליעד פון א זעלנער“, „דאָס ליעד פון א כלה“, און בעזונדערע סטראָפען אין די איבעריגע ליעדער בעזיצען א מאָדנעם חן. זיי זיינען דורכאוים ניט פאָלקסטימליך און דורכ־אוים ניט נאַאיוו, אָבער די געקינסטעלטקייט איז אזוי אויסגעהאַלטען און דער ריטם אזוי פאַסיג אז עס בעקומט זיך דער איינדרוק פון א פערענדיגטער און טיעפער זאַך.

אָבער אזוי ווי ער איז מענליך, געשמאַקפול, אויסגעהאַלטען, פונקט אזוי איז ער אָפט פלאַך, שייער, זאַאיקעוואַטע, פאַלש.

„ווערטער זיינען דענקענס־שטראָמען אויף דער
שפּראַך פון מענשען־שטימען“
„ברוסט אויף ברוסטען ברייזט און הויבט זיך“
„און בוים אויף בוים, ווי גרינע טרעפּ,
עס פלאַמט א שטראהל אין בלעטער־צעפּ“.

אָט די קליינע פאַלשקייטען פון סטיל, וועלכע זיינען דאָ אין די הונדערטער, עסען זיך אריין ווי א וואונד אָפט אויך אין דעם אינהאַלט און בוי פון זיינע ליעדער.

און ס׳האָבען זיך ווידער צוזאַמען בעהאַפטען
דאָס ליכט און דאָס לעבען אין וואָגלען צושיידטע.
עס האָט זיך דער בראָך אין מיין לעבען און וועלען
פערשפּינט מיט דער רוה פון דער הימישער שטיל־
קייט.
(„ביים שוועל“, ז. 79).

דאָס איז שוין נור פּרעטענזיע, ניט קיין פּאָ־עזיע. און אָט די פּרעטענזיע, אמאָל גלאַטער, אמאָל רויהער, פערנעהמט א היבשען טייל פון זיינע ליעדער. דאָס ליעד „קדוש“ איז איי־נע פון די, כאָטש עס איז קענטיג אז מנחם האָט דוקא אין דעם ליעד געוואָלט זיין אמבעסטען. דאָס זעלבע איז אויך ריכטיג וועגען א גרויסען טייל „תפלות“.

טאַטע־פאָטער!
„נידערסט דאָך אראב יעדע נאַכט
אויף די חורבות פון אלטען צושמעטערטען הויז.
וואָס איז דיר פאר אַ וואָהנונג בעשאפען געוואָרען,
און דו וויינסט אויף זיין חורבן,
אז דיין טרעהר זאָל איהם אויפריכטיג ברענגען.
כ׳בין דאָך נור בעשאפען,
פאר א וואָהנונג פאר דיר —
פאר וואָס קומסטו ניט, פאָטער,
מיט דיין וועהטאָג און טרעהר?

די ווערטער זיינען דאָ שעהן, אבער אהינטער זיי איז פוסט. דאָס איז א פשט׳ל, אן אויס־געדרעהטער געדאנק, אבער ניט קיין געבעט.

צו פערבייטען געפיהל מיט געדאנק, פּאָע־טישען אימפּולס מיט בילדער, ענטוזיאזם מיט רעטאָריקע איז לייכט ווען איינער האָט גאָר ניט קיין פּאָעטיש געשמאַק, אָבער מנחם פערמאָגט יאָ פּאָעטישען חוש, און דעריבער פּרואווט ער שטענדיג צו בעהאַלטען זיך אהינטער א געקינ־סטעלטער מליצה, ווען עס פעהלט איהם דער אמת׳ער מאַטעריאל.

אמאָל איז זיין סטיל אזוי שווער אז עס דוכט זיך ווי ער וואָלט געקייקעלט שווערע שטיינער. אין „על חטא“, וועלכער איז בכלל זעהר גוט געפלאַנט, איז דאָ אזא סאָרט סטראָפע:

דער קרבן הייליגט זיך דורך יענע שלעכטע מעשים,
פאַר וועלכע ער דעם שולדיגען פארגעבען ברענגט.
דאָס וואסער הייליגט זיך אין יענע שולד, וואָס
ווערט דורך איהם פון זינדער׳ס לייב אראבגע־
שווענקט.
און דורך די זינד וואָס גליהט אין מיינע אויגען
און דו נעהמסט זיי מיט דיינע ליפּען צו —
מיין הייליגע ווערסט דו!

דערצו קאָקעטירט ער ביי יעדער געלעגענ־הייט מיט אָט דער שווערקייט און פערפלאָנ־טערטקייט פון זיין סטיל, ווי אין „מארש“, און שרייבט, אזוי ווי דאָס פערגניגען פון אָנניזיוען ווערטער אָהן א שטאַרקען צוזאַמענהאַנג אָדער וועלכער ניט איז קראַפט איז איהם ליעבער ווי אויסצודריקען בעשטימטע געפיהלען אדער ביל־דער אדער געדאנקען. דורך אָט די נעבעלהאַפ־טע מאָנאָטאָנע מוטנע שורות, וואס שיינען ווי אונענדליכע רייהען קאָלירטע פּאַטשערקעס. רייסט זיך אמאָל דורך א מוזיקאַלישער ריטם, אן אייגענאַרטיגער קלאַנג, אבער עס פעהלען זיי שטאַרקייט פון אויסדרוק, געזעצטקייט, — מנחם׳ס מעלות אין זיינע בעסערע שורות.

וואָס איז דער סך הכל? איך ווייס ניט. ער איז געווים אינדיווידועל, מנחם, און געווים שטאַרק. ער איז אזוי אָריגינעל, אז זיינס א ליעד קען דערקענט ווערען ווען אפילו ער זאל זיין נאָמען ניט אונטערשרייבען, און איך ווייס ניט פון פיעלע דיכטער וועלכע מען קען גע־בען אזא קאָמפּלימענט, אבער ער וועט מוזען האָבען מעהר קאָנטראָל איבער זיין סטיל, מעהר איינגעהאַלטענקייט און מעהר פערשטענדניס וועגען דער קראַפט פון איינפאַכקייט, איידער ער וועט זיין א ג ר ו י ס ע ר דיכטער.

ליכטענשטיין׳ס סטיליזירטע צייכנונגען פּאַ־כען זיך צום בוך מיט דעם וואָס זיי זיינען אויך אייגענאַרטיג און רויה, און זיי גיבען צו דעם בוך אן אינטימען כאַראַקטער. בכלל זיינען מנחם׳ס ליעדער גוט ארויסגעגעבען, מיט ווענינ דרוק־פעהלער, און מיט גענוג אויפמערקזאַמקייט צום אויסערליכען אויסזעהן.

Vol. XXI MAY, 1916 No. 5

ה. בורגין

# דער ערשטער מאי און דער אינטערנאציאָנאַל

דער ערשטער מאי קומט.

פונקט ווי פאַריגען יאָהר, אזוי וועט אויך הייר־יאָהר דער גרויסער אינטערנאציאָנאלער יום־טוב זיין אַ פערשטערטער: דער הויפּט־מחותן פערהרט נאָך, דער אינטערנאציאָנאל איז נאָך צו־ברָאָכען, צושפּאָלטען, בעשפּריצט מיט בלוט.

דער ערשטער־מאי־פייער איז ענג פערבונדען מיט'ן צווייטען אינטערנאציאָנאל. פונקט ווי דער צווייטער אינטערנאציאָנאל, איז אויך דער ערשטער־מאי־יום־טוב געבאָרען געוואָרען אויפ'ן פאַריזער אינטערנאציאָנאלען סאָציאַליסטישען קאָנגרעס אין 1889. דער זעלבער קאָנגרעס אַלזאָ, וועלכער האָט פעראייניגט די סאָציאַליס־טישע קרעפטען פון פערשיעדענע לענדער דורך אַן אינטערנאציאָנאלע ביורָאָ און אינטערנאציאָ־נאלע סעקרעטערע, האָט אויך פערבונדען אַלע טהיילען פון דער ארבייטער־וועלט דורך אַן אל־געמיינעם יום־טוב, דורך'ן ערשטען מאי.

די רעזאָלוציאָן וועגען 1־טען מאי, איז גע־ווען די רעוואָלוציאָנערסטע ארבייט, וואָס דער קאָנגרעס האָט אויפגעטהאָן, אָבוואָהל מען קען צווייפלען, צי די דעלעגאַטען האָבען פערשטאַנען וואָס זיי טהוען אויף.

ווי די גענאָסען, וואָס זיינען אנוועזענד גע־ווען אויף'ן פאַריזער קאָנגרעס פון 1889, דער־צעהלען, האָט גאָר דער קאָנגרעס קיין גרויסען וועזען ניט געמאַכט פון נייעם יום טוב; די רעזאָלוציאָן וועגען ערשטען מאי האָט ער אָנגע־נומען אין אייליגניש, שוין ביים שליסען זיינע זי־צונגען.

דאָס איז אייגענטליך קיין וואונדער ניט.

די פייערונג פון ערשטען מאי איז אי נאָך איהר אבשטאַמונג, אי נאָך'ן כאַראַקטער וואָס זי האָט געזאָרט אָננעהמען, געוועזען ניט קיין רעוואָלוציאָנערע. איהר אָבשטאַמונג, ווי בעוואוסט, איז אַן אַמעריקאַנישע. איהר מוטער איז אונזער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר, וועלכע האָט זיך קיינמאָל ניט אויס־געצייכענט מיט אַן איבעריג רעוואָלוציאָנערען גייסט. און מיט דער רעזאָלוציאָן, וואָס די פע־דעריישאָן האָט אין 1888 געפאַסט וועגען ערש־טען מאי, איז זי אויסען געווען אַ ריין־עקאָנאָ־מישע פאָדערונג: די רעזאָלוציאָן לויטעט, אַז דעם 1טען מאי 1890 זאָלען די אַמעריקאַנישע ארבייטער אָנפאַנגען אַ קאַמפּף פאַר אַן אַכט־שטונדיגען ארבייטס־טאָג.

און אַ ריין־עקאָנאָמישען כאַראַקטער האָט דער ערשטער מאי געזאָלט האָבען אויך קויט דער רעזאָלוציאָן פון פאַריזער קאָנגרעס. אָט די רעזאָלוציאָן אינדאָרסירט נאָר דעם בעשלוס פון דער פעדעריישאָן צו פייערען דעם 1־טען מאי אַלס אַ קאַמפּפס־מיטעל פאַר אַן אַכט־שטונ־דיגען ארבייטס־טאָג.

אָבער דער קאָנגרעס פון 1889, וועלכער איז זיך צוזאַמענגעקומען מיט'ן צוועק צוריק אויפ־צולעבען דעם אינטערנאציאָנאלען סאָציאַליסטי־שען פערבאַנד, וואָס איז שוין געווען אַרום 15 יאָהר טויט, איז געווען צו רעוואָלוציאָנע־ גע־שטימט, אַז אַן עקאָנאָמישע פראַגע זאָל איהם בעזונדערס צוציהען און פעראינטערעסירען.

דער ערשטער מאי איז אָבער גלייך פון אָנפאַנג־אָן געוואָרען אַ רעוואָלוציאָנער־ער אַר־בייטער־יום־טוב, גאָר אָהן שום שייכות צו דער בעוועגונג פאַר אַן אַכט־שטונדיגען ארבייטס־טאָג.

דער בעשלוס פון די ארבייטער פיהרער צו פייערען דעם 1־טען מאי האָט געמאַכט אַ גוואַל־דיגען איינדרוק אויף דער קאַפּיטאַליסטישער וועלט. די צושראָקענע פאַנטאַזיע פון דער קאַ־פּיטאַליסטישער געזעלשאַפט האָט געמאָלען שרעקליכע בילדער: אָט קומען שוין ריעזיגע מאַסען ארבייטער, געפיהרט פון סאָציאַליסטען, און מאַכען אַ סוף צו דער גאַנצער „ציוויליזאַ־ציע".

אין פאַריז, בערלין, וויען, לאָנדאָן א. ז. וו. האָט די פּאָליציי געמאַכט פאַרבערייטונגען צו בעשיצען... די ציוויליזאַציע. און אין די קאַ־זאַרמעס זיינען געווען אָנגעגרייט מיליטער. אי־בער די גאַסען זיינען פאַטרולען סאָלדאַטען אומגעגאַנגען. איבעראל זיינען געמאַכט געוואָ־רען גרויסע פאַרבערייטונגען צום קאַמפּף גע־

גען ערוואכטען ארבייטער קלאס אין טאָג פון 1־טען מאי 1890.

און טראָץ די אַלע פאָרבערייטונגען האָבען זיך די קאַפּיטאַליסטען אַלץ ניט געפיהלט זיכער. באַנקירען און פאַבריקאַנטען, פירסטען און גראַפען האָבען זיך ניט פערלאָזען אויף די פּאָליציי און די מיליטער, און זיינען זיך אויף׳ן 1־טען מאי צופאָהרען פון די שטעדט, פון די אינדוסטריעלע צענטרען און זיך בעהאַלטען אין זייערע מאַיאָנטקעס.

דאָס איז געווען אין 1890. און דאָס זעלבע פלעגט זיך ווידערהאָלען יעדען ערב מאי אויף אין די ווייטערע יאָהרען, זאָגאַר ביז די סאַמע לעצטע יאָהרען בעפאָר דער מלחמה. די קאַפּיטאַליסטישע וועלט האָט זיך אַלץ ניט גענענט צוגעוואָהנען צו דיעזען ארבייטער־יום־טוב. זי האָט אינסטינקטיוו געפיהלט, אז אַ ערשטער־מאַי־פייער קען אימער ווערען אַ געפאַהר פאַר די עקזיסטירענדע אָרדנונג. עס מאַכט ניט אויס, ווי דער פייער ווערט געפּראַוועט: צי דורך אַן איינטאָגיגען סטרייק, צי דורך אַ פּאַראַד, צי דורך אַ מאַס־מיטינג, אָדער גאָר דורך אַ פּראָקלאַמאַציע — די פייערונג זעלבסט, דער געדאַנק גופא וועגען דער פייערונג, איז רעוואָלוציאָנער. רעוואָלוציאָנער איז דאָס, וואָס ארבייטער פון פערשידענע פאַכען פון אַ גאַנצער שטאָדט, פּראָלעטאַריער פון אַ גאַנצען לאַנד, זאָגאַר פון דער גאַנצער וועלט, טראַכטען אין יענעם טאָג וועגען איין און דערזעלבער זאַך, רעדען פון די זעלבע פלענער און זיינען דורכגעדרונגען מיט די זעלבע שטרעבונגען.

רעוואָלוציאָנער איז דער 1־טער מאי דער־פאַר וואָס ער איז אַן אינטערנאַציאָנאַלער אַרבייטער יום־טוב, וואָס ער שטעלט אַרויס אַם שאַרפסטען דעם אונטערשיעד צווישען די אַרבייטער פון אַלע לענדער און די קאַפּיטאַליסטען פון אַלע לענדער.

און אָבוואָהל מיט דער צייט איז די הערליכקייט פון 1־טען מאי אַביסעל אַרונטער; אָבוואָהל מיט דער צייט האָט מען אין מאַנכע לענדער גענומען מתיר מאַכען אַ נדחה, עס הייסט צו פייערען דעם 1־טען מאי אין אבענד נאָך דער אַרבייט, אָדער גאָר אין נאָהענטסטען זונטאָג, כדי די אַרבייטער זאָלען דורך די פייערונג ניט פערלירען אַ טאָג אַרבייט — איז אָבער דער ערשטער מאי פון דעסטוועגען אַלץ געבליבען די פערקערפּערונג פון אינטערנאַציאָנאַליזם.

דער צווייטער אינטערנאַציאָנאַל איז צובראָכען, צושפּאָלטען. אָבער ער האָט אונז איבערגעלאָזען בירושה דעם 1־טען מאי, וועלכען די ארבייטער פייערען טראָץ דער בלוטיגער מלחמה.

דעם ערשטען מאי וועט מען אויך הייאָהר פייערען, און ניט נאָר אין די נייטראַלע לענדער, נאָר אויך אין מאַנכע לענדער, וואָס טרינקען זיך יעצט אין בלוט. די פייערונג וועט דאָרטען זיין, נאַטירליך, ניט אַזאַ הערליכע און אַלגעמיינע, און אפשר אויך ניט אַן עפענטליכע, אָבער דאָך וועט דער ארבייטער יום־טוב געפייערט ווערען. זאָגאַר אין די טרענטשעס וועט זיך אין טאָג פון ערשטען מאי ביי פיעלע ציעלבעוואוסטע ארבייטער ווידער אויפשטראַהלען אין מוח די בעדייטונג פונ׳ם ערשטען מאי און אויפוועקען ביי זיי גלויבען און האָפענונג אויף אַ בענייטען אינטערנאַציאָנאַל.

דער אינטערנאַציאָנאַל מעג אויסקוקען ווי פערשטאָרבען, אָבער די אידעע, די שטרעבונג צו אַן אינטערנאַציאָנאַל לעבט טיעף אין האַרצען ביים פּראָלעטאַריער. זי לעבט נאָך פון 1863, זינט דער ערשטער אינטערנאַציאָנאַל איז געבאָרען געוואָרען. זי האָט איבערגעלעבט דעם ערשטען און לעבט יעצט איבער דעם צווייטען אינטערנאַציאָנאַל.

דער ערשטער אינטערנאַציאָנאַל און דער צווייטער זיינען געווען בלויז פאָרמען, אין וועלכע דער אינטערנאַציאָנאַלער פּראָלעטאַריאַט האָט פערקערפּערט זיין סאָלידאַריטעט — פאָרמען, אבער ניט דער עיקר. פאָרמען ענטשטעהען, ענדערען זיך און פערשווינדען. אָבער דער עיקר, דער אינטערנאַציאָנאַליזם, בלייבט דער זעלבער.

דאָס איז דער אידעאַל פון אַ נייער אָרדנונג, די פעסטע איבערצייגונג פון ארבייטער פון אַלע לענדער, אַז אויף די רואינען פון דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט וועט אויפגעבויט ווערען אַ סאָציאַליסטישע.

דיעזע איבערצייגונג, דיעזער אידעאַל לעבט טראָץ די 20 חדשים מלחמה. די מאָרד־פּאַטריאָטישע כוואַליעס קענען ארונטערשווייגקען פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציאָנען; זיי קענען בערוישען אפילו גרויסע קעפּ; זיי קענען אָפּשוואַכען דעם קלאַסען־קאַמפּף. אָבער די קאַפּיטאַליסטישע עקספּלואַטאַציאָן בלייבט דאָך, און כל זמן די עקספּלואַטאַציאָן בלייבט, מוז ווידער אויפלעבען דער קאַמפּף פאַר סאָציאַליזם און די שטרעבונג צו אַן אינטערנאַציאָנאַל.

די מלחמה וועט זיך דאָך פריהער אָדער שפּעטער ענדיגען. דער ארבייטער וועט זיך אויסטשוכען פון׳ם שאָווינישטישען טשאַד, און וועט צוריק אויפשטעלען דעם אינטערנאַציאָנאַל, וואָס האָט איצט פון דעם וועלט־קריעג אַזוי שרעקליך געליטען.

דער ערשטער אינטערנאַציאָנאַל האָט פעראייניגט ענטגעגענגעזעצטע שטרעמונגען. די אונצופרידענהייט מיט דער איצטיגער אָרדנונג, — דאָס אַליין נאָר האָט אין איהם פעראייניגט די פערשיעדענאַרטיגסטע עלעמענטען. כל זמן דיעזע עלעמענטען האָבען נאָר געשוועבט אין דער לופט פון אַבסטראַקטע אונצופרידענהייט, האָבען זיי געקענט געהן צוזאַמען. קוים אָבער האָבען זיי גענומען אריינלייגען אַ קאָנקרעטען

אינהאַלט אין זייער אַבסטראַקטע אונצופרידענ־הייט, האָט זיך אַרויסגעוויזען דער אַלערליי־פאַרביגער, ווידערשפּרעכליכער כאַראַקטער פון אינטע־נאַציאָנאַל. די ענגלישע טרייד־יוניאָנס, צ. ב. ש., האָבען אין איהם געזעהן בלויז א פערבאַנד פון טרייד־יוניאָנס אין די ראַמען פון דער יעצטיגער געזעלשאַפט.

די איטאַליענישע רעוואָלוציאָנערען, ווי מאַ־זיני, צ. ב. ש., וועלכע האָבען געקעמפּפט געגען עסטרייכישען יאָך, האָבען געבענקט נאָך אַן איי־גענער רעגיערונג און האָבען זיך וועניג געקי־מערט, וואָס די דאָזיגע רעגיערונג וועט זיין א בירזשואַזע.

מאַרקס'עס אָנהענגער האָבען געפיהרט א קלאַסען־בעוואוסטע בעוועגונג, וואָס האָט גע־שטרעבט צו דער עראָבערונג פון דער פּאָליטישער מאַכט פון שטאַט. באַקונין'ס אנהענגער האָבען גאָר ניט געוואָלט וויסען פון קיין שטאַאַט.

עס איז דארום קיין וואונדער ניט, וואָס די איטאַליענישע רעוואָלוציאָנערען האָבען זיך באַלד אין גאַנצען אָפּגעטראָגען פון אינטערנאַ־ציאָנאַל; די ענגלישע טרייד־יוניאָנס זיינען גע־וואָרען גלייכגילטיג צו איהם, און די מאַרקסיס־טען מיט די באַקוניסטען האָבען זיך אַרומגערי־סען, ביז דער אינטערנאַציאָנאַל איז אין גאַנצען צופאַלען געוואָרען.

דער צווייטער אינטערנאַציאָנאַל האָט זיך שוין אַוועקגעשטעלט אויף א פעסטערען באָ־דען. ער האָט געוואוסט, וואָס ער וויל. דאָס איז שוין געוואָרען אַן אינטערנאַציאָנאַלער פערבאַנד פון סאָציאַליסטישע פּאַרטייען און פון אַזעלכע אַרבייטער־אָרגאַניזאַציאָנען, וואָס אַנער־קענען דעם פּאָליטישען קאַמפּף אַן שטרעבען צו דער אָבשאַפונג פון קאַפּיטאַליסטישע עקס־פּלואַטאַציאָן.

אָבער אויך אַפילו דער צווייטער אינ־טערנאַציאָנאַל איז ניט געווען שטאַרק גענוג ביי־צושטעהן דעם שרעקליכען שטורעם פון דעם וועלט־קריעג. דער אַרבייטער־קלאַס האָט נאָך ניט ענטוויקעלט זיין קלאַסען־בעוואוסטע פולע מאַכט אין האָט ניט געקענט ביישטעהן געגען דער כוואַליע פון שאָווינזם און מאָרד־פּאַטריאָ־טיזם, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די גאַנצע צי־וויליזירטע מענשהייט.

אויף די סאָציאַליסטישע קאָנגרעסען איז געווען אָפט געברויכט געוואָרען די פראַזע, אַז יעדעס לאַנד מוז פעסט־זיידיגען דאָס פאַטער־לאַנד, מען האָט זיך אָבער אין דעם ווענינ אַריינגעטראַכט, מען האָט וועגען דעם ווענינ דיסקוטירט. עס איז אַרויסגעקומען אונבע־שטימט. און ווען די סאָציאַליסטישע וועלט האָט דערזעהן פאַר זיך דעם געשפּענסט פון דער מלחמה, האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז זי איז הילפלאָז. ניט פאַרבערייטעט, און ווייס ניט, וואָס פאַר א שטעלונג צו נעהמען.

כל זמן די פראַגע וועגען דעם ווי ווייט דער אַרבייטער דאַרף געהן אין זיין פּאַטריאָ־טיזם איז געווען א טהעאָרעטישע, האָבען די פיה־רער פון צווייטען אינטערנאַציאָנאַל ווי־עס־איז געענטפערט אויף דעם מיט א מין קאָמפּראָמיס: אַרבייטער דאַרפען טאַקע זיין אינטערנאַציאָ־נאַל; אָבער אויב אימיצער בעפאַלט דאָס פאַ־טערלאַנד, זיינען זיי דאָך מחויב איהם צו בעשיי־צען.

לאָמיר שוין אפילו טאַקע אָננעהמען, אַז דער אַרבייטער איז דורכאויס מחויב צו בעשיצען דעם קאַפּיטאַליסטישען פאַטערלאַנד. איז אָבער די פראַגע ווי אַזוי קען מען עס בעשטימען, צו דאָס איז נור א מלחמה פאַר שוץ און ניט פאַר אנגריף. עס איז אָפט איינפאַך אונמעגליך (ווי דיזע מלחמה האָט עס דערוויזען) פעסטצושטע־לען, וואו עס ענדיגט זיך דאָס שיצען פון פאַטער־לאַנד און וואו עס פאַנגט זיך אָן דער עראָבערען פון פרעמדע פאַטערלענדער, דער מאָרד־פּאַטריאָ־טיזם. מען קען ניט צוזאַמענפּאָרען די לעהרע, אַז אַרבייטער פון אַלע לענדער זיינען סאָלידאַר און האָבען דיזעלבע אינטערעסען, מיט דער לעהרע אַז די „דייטשע און עסטרייכישע אַרבייטער קע־נען יעצט ניט זיין אַנערקענט אַלס פ ר י י נ ד פון די אַרבייטער" פון די „עלליים" (ווי עס שרייבט פּלעכאַנאָוו אין נומער 21 „פּריזיוו").

ווי מיר האָבען אבער שוין געזאָגט, כל זמן עס עקזיסטירט לוין־שקלאַפעריי מוז דער אַרבייטער קלאַס זיך אָבזונדערען פון די הער־שענדע קלאַסען פון זיין לאַנד און צוזאַמען מיט די אַרבייטער אין אַנדערע לענדער בעלאַנגען צו דער „שטענדיגער אַרמעע פון דער סאָציאָ־לער רעוואָלוציע" (ווי דער מאַניפעסט פון די עסטרייכישע סאָציאַל־דעמאָקראַטען־אינטערנאַ־ציאָליסטען דריקט זיך אויס).

און דער אויפגעלעבטער אינטערנאַציאָנאַל וועט שוין זיכער אויסאַרבייטען א פעסטערע שטעלונג אין דער פראַגע ווי אַזוי די סאָציאַל־דעמאָקראַטיע זאָל זיך האַלטען אין אַזא וועלט־קריזיס; ער וועט שוין דורכפיהרען, שטרענגע גרענעץ־לייניען, אַז דער סאָציאַליזם זאָל זיך שוין קיין מאָל ניט קענען צוזאַמענפּאָרען מיט'ן מאָרד־פּאַטריאָטיזם.

און אָט די ליכטיגע האָפענונג וועט אויפ־לעבען דעם יום טוב פון ערשטען מאַי, וואָס איז אימער געווען דער ליכטיגער יום טוב פון דעם פעראיינינגטען פּראָלעטאַריאַט פון דער גאַנצער וועלט. אָט דיעזע ליכטיגע פאָרשטעלונג וועט אויפשטראַהלען פאַר די מאַסען אויף די גאַסען אין די ערשטע־מאַי־דעמאָנסטראַציעס און ברייג־גען זיי טרייסט און אויפמונטערונג ווייטער צו שטרעבען און ווייטער צו קעמפּפען פאַר א בע־סערער וועלט און א גליקליכערע מענשהייט.

יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי

# דער אידישער אומגליק און די דזשואיש קאמיטע

אין מיטען אפּריל האָט אַ היגע אידישע צייטונג בעריכטעט, אַז מר. לואיס מאַרשאַל, דער פּרעזידענט פון דער אמעריקאַן דזשואיש קאמיטע, האָט געקראָגען אַ קעיבעלגראַם פון אַ וויכטיגען אידישען כלל־טוער אין יוראָפּ, מיט אַ מעלדונג, אַז אין רוסלאַנד ווערט צוגעגרייט אַ קאָנפערענץ שחיטה אויף אידען, און די רוסישע אידען ווענדען זיך צו די אַמעריקאַנער אידען מיט אַ הילפס־געשריי. מר. מאַרשאַל, איז געשטאַנען אין דעם בעריכט, האָט באַלד טעלעגראַפירט צו סעקרעטערי לענסינג, בעטענדיג דעם סטייט דעפּאַרטמענט, ער זאָל זיך אָננעהמען פאַר די אידען.

ווער עס וויים ווי די אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע, אונטער מר. מאַרשאַל׳ס פיהרערשאַפט, האָט זיך די גאַנצע צייט פון דער מלחמה געהאַלטען בנוגע צו די פערפאָלגונגען פון די אידען אין רוסלאַנד, ביי יענעם האָט דער בעריכט געמוזט אַרויסרופען אַ געפיהל פון צאָרן און פעראַכטונג.

ס׳אַרא איילענים! באַלד ווי מר. מאַרשאַל האָט געקראָגען די קעיבעלגראַם פון אַ פערטרויענסווערטען מאַן, האָט ער זיך געשטעלט אין פערבינדונג אַ. אַז. וו. מען וואָלט געקענט דענקען, אַז ביז דעם מאָנאַט אפּריל אין דעם יאָהר 1916 האָט גאָר קיינער ניט געוואוסט אין אַמעריקאַ וועגען די פּאָגראָמען, די הריגות, די שענדונגען, די גירושים אויף אידען, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען קורץ נאָך דעם אויסבראָך פון דעם קריעג, — איצטער אָבער, באַלד ווי מר. מאַרשאַל האָט זיך דערוואוסט דערפון, האָט ער ניט פערלאָרען קיין מינוט צייט און האָט באַלד גענומען די נויטיגע שריט.

פּונקט מיט אַ יאָהר צוריק, ביי דער קאָנווענשאָן פון דער ניו־יאָרקער קהלה, האָט מען מר. מאַרשאַל׳ן אויפגעפאָדערט, ער זאָל זיך אָננעהמען פאַר די געיאָגטע און געמאַטערטע רוסישע אידען. וואָס האָט ער געענטפערט? אַז מיר האָבען קיינע בעוויזיזע ניט, אַז די רוסישע רעגיערונג האָט עפּעס געטהאָן אַן עולה צו די אידען, און מיר קענען זיך ניט ווענדען צו אונזער רעגיערונג אָהן בעוויזיזע.

אויף מאָרגען האָט מו׳. אָקס׳עס „ניו־יאָרק טיימז" אונטערגעכאַפּט מר. מאַרשאַל׳ס ווערטער און האָט קורץ בעריכטעט: מר. מאַרשאַל, דער פּרעזידענט פון דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע, האָט געזאָגט, אַז עס איז ניטאָ קיין בעוויז, אַז די רוסישע רעגיערונג האָט עפּעס שלעכטס געטאָן געגען די אידען.

די רוסישע רעגיערונג זוכט מיט אַלע מיטלען צו ווירקען אויף די אַמעריקאַנער פּרעסע, זי זאָל ריינוואַשען די רוסישע פּאָגראָם־העלדען פון די אידישע בלוט. און דאָ קומט דער פּרעזידענט פון דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע, דער העכסטער פערטרעטער פון די אַמעריקאַנער אידען, און גיט אַרויס דער רוסישער פּאָגראָם־רעגיערונג אַ „סערטיפיקייט אָוו גוד מאָרעל קעראַקטער" (אַ האָראָשע פּאָוועדעניע).

געדענקט, דאָס איז שוין געווען נאָך דעם, ווי הונדערטער טויזענטער אידען זיינען פערטריבען געוואָרען פון פּוילען, פון גראָדנער און קאָוונער גובערניע. די פאַקטען זיינען טאָג־טעגליך געמעלדעט געוואָרען אין די רוסישע צייטונגען, וואָס זיינען דורכגעגאַנגען די געוועהנליכע און די מיליטערישע צענזור, די רוסישע צייטונגען זיינען רעגערמעסיג אָנגעקומען אַהער. אָבער פאַר דעם פּרעזידענט פון דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע איז דאָס ניט געווען קיין בעוויז!

ס׳האָט געהאַט אַזאַ פּנים, ווי מען וואָלט געפּאָדערט, אַז דער שטורץ פון דער באַסטיליע זאָל באַוויזען ווערען ניט אַנדערש ווי מיט אַ פּראָטאָקאָל פון דעם קעניגליכען פּראַנצויזישען באַמטען, צו וועמעס דיסטריקט זי האָט געהערט, מיט דעם אַטעסט פון דעם אַמעריקאַנער אַמבאַסאַדאָר, וואָס איז בשעת מעשה געווען אין פּאַריז.

מיט אַכט מאָנאַט שפּעטער האָט די אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע פערעפענטליכט אַ בי־כעל, וואו זי האָט זיך בענוצט מיט די זעלבע בעוויזיזע, וואס די רוסישע אידען אין ניו יאָרק האָבען שוין געהאַט, בשעת מר. מאַרשאַל האָט נאָך געלייקענט, אַז עס זיינען פאַראַן ריכטיגע בעוויזיזע וועגען די רציחות פון דער רוסישער רעגיערונג געגען די אידען. אָבער ניין מאָנאַט זיינען אַוועק און די אַמעריקאַנער פּרעסע איז געווען שטום איבער די שרעקליכסטע פערפאָל־

*) וואָס מיר דאַרפען דאָ טהאָן, וואָס די אידען אין רוסלאַנד ערוואַרטען פון אונז צו טהאָן און מיר טהוען ניט — וועגען דעם האָבען מיר געשריבען פאָריגען אויגוסט און פאָריגען סעפּטעמבער, און במעט דאָס זעלבע וואָס דר. הורוויטש. אומזיסט אָבער וואַרפט דר. הורוויטש די שולד נור אויף די „פרעמדע" יהודים. פיעל שולדיגער זיינען אונזערע אייגענע אידען, די מאַבערס פון די „קאָמיטעס", וואָס האָבען דאָ אַבסאָלוט גאָרניט געטהאָן, בלויז געקריגט זיך, געפיהרט קלייזעל־פּאָליטיק, געפּייקעלט, געקלאָגט און אַדווערטייזט זיך אויף חשבון פון כרוי־סען אונגליק. מיר ווערען זיך נאָך צו דעם אומקעהרען אין איינעם פון די נעכסטע נומערן.

די רעדאַקציאָן.

גונגען, וואָס די אידען זיינען ווען עס איז אויס געשטאַנען אין די צוויי טויזענד יאָהר פון דעם אידישען גלות.

די רוסישע רעגיערונג האָט דערווייל אויסגענוצט איהרע סיראַמיאַטניקאָוס, איהרע סטיווען־גרעיאַמס, צו שאַפען אַ פריינדליכע שטימונג פאַר זיך ביי דעם גרויסען אַמעריקאַנער פּובליקום. איצטער האָט זיך מר. מאַרשאַל ערשט אויסגעקליבען צו ווענדען זיך צו דעם סטייט דעפּאַרטמענט! ער האָט, פערשטעהט איהר מיך, געקראָגען אַ פּערזענליכען קעיבעלגראַם וועגען דער העצע אויף אידען, וואָס מען האָט וועגען דעם שוין געשריבען אין די צייטונגען אַ יאָהר נאָכאַנאַנד.

עס געהען שוין אַרום קלאַנגען איבער אַ געפלאַנטען פּאָגראָם אַ היבשע פּאָר מאָנאַט, מען האָט גאָר קיין קעיבעלגראַמס ניט געדאַרפט, — מענשען האָבען געהאַט צייט צו קומען אַהער און דערצעהלען, וואָס זיי האָבען געזעהען מיט זייערע אייגענע אויגען און געהערט מיט זייערע אייגענע אויערען! די צירקולאַרען פון דער רעגיערונג, אַז די אידען מאַכען אָן אַ יקרות, די רעדע פון דעם שוואַרץ־מאַה'דיגען דעפּוטאַט זאַמיסלאָווסקי — זיינען אַלץ טיילען פון איין פּלאַן צו מאַכען די אידען פאַר דעם שעיר לעזאַזל פאַר די מפּלות פון דער הערשענדער באַנדע. און דערין בעשטעהט די „אינערליכע פּאָליטיק" פון דער רוסישער רעגירונג זינט די פּאָגראָמען נאָך אַלעקסאַנדער דעם צווייטען טויט, און יעדער איינער, וואָס פּרעטענדירט צו זיין אַ אידישער פיהרער, איז מחויב דאָס צו וויסען.

אויב דער רוסישער פּאַטריאָטיזם פון די אידישע שקלאַפען אין דעם היינטיגען מצרים און פּורישקעוויטשע'ס קושען די ספר־תורה האָבען נאָך געקענט אימעצען געבען אַ האָפנונג פון אָנהויב מלחמה, אַז די לאַגע פון די אידען וועט זיך ענדערן, האָט ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש זיך צוגעאיילט קלאָר צו מאַכען די לאַגע פאַר יעדערן, וואָס האָט אויגען צו זעהן.

די מלחמה האָט אָבער געשאַפען אַ נייע לאַגע אין דער אויסווערטיגער פּאָליטיק, וואָס וואָלט געקענט אויסגענוצט ווערען צו העלפען די אידען. און דאָס האָבען אונזערע אידישע דיפּלאָמאַטען פערפעהלט צו טאָן.

זינט די פראַנצויזישע רעפּובליק האָט זיך פערבונדען מיט די גענגסטערס פון צאַרסקאָיע סיעלאָ, האָט דאָס אָפיציעלע רוסלאַנד געקענט רעקען זיינע הוצאות מיט די אָפּגעשפּאַרטע פראַנקען פון די פראַנצויזישע פויערים און דער פראַנצויזישער קליינבירגערשאַפט. מיט צעהן יאָהר צוריק, פאַר דער עפענונג פון דער ערשטער דומא, וויען עס איז שוין קלאָר געוואָרען, פאַר דער גאַנצער וועלט אַז נים אַכטענדיג אויף די אַלע קונצען פון דעם רוסישען וואָהל־סיסטעם, נים אַכטענדיג אויף די מאַסען־אַרעסטען פון פּאָרטשרעטליכע כלל־טוערס, ניט אַכטענדיג אויף אַלע פאַלשקייטען וואָס די רעגיערונג האָט געמאַכט ביי די וואַהלען, איז פּאָרט אויסגעקליבען געוואָרען אַן אויסגעשפּראָכען־דעמאָקראַטישע דומא, וואָס וועט פאָדערן ראַדיקאַלע רעפאָרמען און וועט ניט בעווילינען קיין געלט אויף די פּאָרטזעצונג פון דער שוואַרץ־מאַה'דיגער פּאָליטיק, — האָט די פראַנצויזישע דעמאָקראַטיע געליהען דער דעספּאָטישער רוסישער רעגיערונג גענוג געלט, זי זאָל קענען צוטרייבען די פערטרעטער פון דעם רוסישען פאָלק און אָנגעהן מיט איהר אויסגעפּרובירטער פּאָליטיק פון פּאָגראָמען.

די מלחמה האָט נאָך ענגער פערבונדען רוסלאַנד מיט „די גרויסע פרייהייטסלענדער" פון דער וועלט" — פראַנקרייך און ענגלאַנד. די רעגיערונג פון די „וואַכמייסטערס און פּאָגראָמשטשיקעס", ווי פירסט אורוסאָוו האָט איהר כאַראַקטעריזירט אין דער ערשטער דומא, איז מיט אַמאָל מגולגל געוואָרען אין אַ „קעמפּפערין פאַר די פרייהייט פון די פעלקער". דאָס האָט געהויבען איהר פּרעסטיזש אין דער גאַנצער וועלט און האָט געהויבען איהר פינאַנציעלען קרעדיט. מען מוז געדענקען, אַז ניט די באַנקירערס לייהען אויס געלט צו די רעגיערונגען, — די באַנקירערס זיינען ניט מעהר ווי פערמיטלער, — געלט גיט „דאָס פּובליקום", דאָס הייסט די מיליאָנען מיטעלקלאַס־מענשען, וואָס שפּאָרען אָפּ געלט און ווילען עס אויסלייהען אין זיכערע הענט, עס זאָל זיי טראָגען אַ קליינעם פּראָצענט. זיי זיינען די קויפערס פון רעגיערונגס־פּאַפּיערען, אָבער זיי קלייבען אויס נאָר זיכערע פּאַפּירען. די שפּאַניש־אַמעריקאַנישע רעפּובליקען זוכען שטענדיג וואו צו באָרגען געלט, אָבער עס געפינען זיך ווענינ בעלנים צו קויפען זייערע פּאַפּיערען, — פאַר וואָס? ווייל עס איז פאַראַן אַ ווערטעל, אַז דער יאָהר איז דאָרט איינגעטיילט אין דריי סיזאָנס: דער טרוקענער, דער נאַסער און דער רעוואָלוציאָן סיזאָן.

אַ דעספּאָטישע רעגיערונג ווערט בעטראַכט פון דעם קליינעם אינוועסטאָר פאַר אַן אונזיכערן בעל־חוב, ווייל זי איז ניט זיכער מיט איהר עקזיסטענץ. פערקערט, אַ פּאַרטשריטליכע רעגיערונג, וואָס שטיצט זיך אויף דעם פּאַטריאָטיזם פון איהרע בירגער, מעג מען טרויען די פּאָר דאָלאַר, וואָס מ'האָט.

דער שם פון אַ פרייהייטס־קעמפּפערין, וואָס די רוסישע רעגיערונג האָט געקראָגען אין דער היינטיגער מלחמה, האָט איהר דעריבער געגעבען אַ גוטע האָפענונג צו קריגען געלט אין אויסלאַנד. פון דער אַנדער זייט אָבער האָט דיזעלביגע מלחמה פערשלאָסען פאַר איהר דעם בייטעל פון דעם פראַנצויזישען פויער און קליינעם בורזשואַ, ווייל די פראַנצויזישע רעגיערונג דאַרף אַליין באָרגען געלט. די איינציגע לאַנד,

וואו עס איז פאַראַן געלט אויף אויסצולייהען, זיינען די פעראייניגטע שטאַטען.

די רוסישע רעגיערונג זוכט שוין לאַנג דאָ צו מאַכען אַ הלואה, — נאָך זינט דער צייט ווען וויטע איז געקומען אין אַמעריקאַ דאָ צו פערהאַנדלען וועגען שלום מיט יאַפּאַן. אָבער די גאַנצע צייט זיינען די אידען איהר געשטאַנען אין וועג.

די אַמעריקאַנער פּרעסע איז שטענדיג געווען פריינדליך צו דער רוסישער רעגיערונג, זי האָט שטענדיג געזוכט צו פערשווייגען די ידיעות וועגען פּאָגראָמען אויף אידען, אָבער ביז דער איצטיגער מלחמה איז עס איהר ניט געלונגען. אין דער איצטיגער מלחמה אָבער האָבען אונזערע „יהודים", טיילס אויס סימפּאַטי מיט די עליים, טיילס אויס דער טראַדיציאָנעלער פאַקטאָר'שער פּאָליטיק, געפונען פאַר דיפּלאָמאַטיש ניט צו זאָגען קיין בייז וואָרט אויף די רוסישע רעגיערונג. פאַר די „וואַכמיסטערס און פּאָגראָמשטשיקעס" וואָס הערשען אין רוסלאַנד איז דאָס געווען ווי געוואונשען.

די רוסישע ליבעראַלען האָבען אין דער צייט פון דער מלחמה פּרובירט צו ווירקען אויף די רעגיערונג, זי זאָל ווערען אַביסעל לייטיש, און זייער הויפּט־אַרגומענט איז געווען, אַז מען דאַרף האָבען בושה פאַר אַמעריקאַ.*) אי די ליבעראַלע רוסען, אי די אידישע כלל טוערס האָבען געמיינט, אַז די עפענטליכע מיינונג אין אַמעריקאַ פּראָטעסטירט טאַקע באמת געגען די פערפאָלגונגען פון די אידען. האָט אָבער די רעאַקציאָנערע קליקע געשיקט אַהער דעם געוועזענעם מיטאַרבייטער פון סטאָליפּין'ס לייב־אָרגאַן „ראָסיאַ" — סיראָמיאַטניקאָוו'ן (סיגמאַ" איז זיין ליטעראַישער נאָמען), ער זאָל ווירקען אויף די אַמעריקאַנער פּרעסע. ער האָט געפונען, אַז זיין דזשאַב איז אַ סך לייכטער, ווי ער האָט זיך געריכט. די יהודים'שע דיפּלאָמאַטיע האָט פאַר איהם צוגעגרייט דעם באָדען. ער קען איצטער מעלדען דער רוסישער רעגיערונג, אַז פאַר די אַמעריקאַנער עפענטליכע מיינונג איז ניטאָ וואָס צו שרעקען זיך.

צו דערזעלבער צייט האָבען די רוסישע בעשטעהונגען ביי די גרויסע אַמעריקאַנער טראַסטס געשאַפען פאַר רוסלאַנד די שטיצע פון די מעכטיגסטע עלעמענטען פון דעם אַמעריקאַנער קאַפּיטאַליסטישען קלאַס. רוסלאַנד האָט קיין געלט ניט מיט וואָס צו צאָהלען, זיי גיבען איהר דער־ווייל קרעדיט, אָבער זיי ווילען געלט, ניט רוסישע שטר־חובות. דעריבער קלייבען זיך די אַמעריקאַנער באַנקירען איצטער צו מאַכען אַ הלואה פאַר די רוסישע רעגיערונג אין אַמעריקאַ.

אויב עס זאָל דער רוסישער רעגיערונג געלינגען צו מאַכען די אַמעריקאַנער אינוועסטאָרס פאַר איהרע שותפים, מיינט דאָס אַן ענד פון אַלע אידישע האָפנונגען אין רוסלאַנד פאַר אַ גאַנצען דור. כל זמן די רוסישע רעגיערונג קען קריגען געלט אין אַמעריקאַ, דאַרף זי זיך ניט צוהערען צו דער דומאַ, זי קען טאָן וואָס זי וויל. אַז דער אַמעריקאַנער קאַפּיטאַל איז גאַנץ צופרידען צו אונטערשטיצען אַ דעספּאָטיזם אין אויסלאַנד, דאָס ווייסען מיר פון דער געשיכטע פון מעקסיקאַ. פּונקט ווי פּאָרפיריאָ דיאַז איז געווען אַ צווייטער שלמה המלך, וואָס פּרעזידענט טאַפט האָט זיך מיט איהם פאָטאָגראַפירט אויף איין בילד, אַזוי וועט די אַמעריקאַנער פּרעסע זינגען אַ לויב־געזאַנג צו אַ רוסישען דיקטאַטאָר, — עס וועט זיך שוין געפינען אַ מאַן פאַר דער ראָליע. מען וועט בעווייזען מיט וויסענשאַפטליכע אַרגומענטען, אַז דעמאָקראַטיע איז גוט נאָר פאַר אַ געבילדעטען פאָלק, ווי דער אַמעריקאַנער פאָלק, — פאַר אַ לאַנד וואָס זיבעציג פּראָצענט פון איהר בעפעלקערונג קענען ניט לעזען, ווי מעקסיקאַ אָדער רוסלאַנד איז, דאַרף מען האָבען אַן אויפגעקלערטע, אָבער אַ שטאַרקע רעגיערונג. אַיי, די אידען? פערשטעהט איהר, די אידען זיינען צו קלוג, צו אויפגעקלערט, מען זאָל זיי לאָזען פריי עקספּלואַטירען דעם אונווויסענדען רוסישען פויער.

די פערבינדונג פון דעם אַמעריקאַנער גרויסקאַפּיטאַל מיט רוסלאַנד וועט זיך ניט בעשרענקען אויף ריין־פינאַנציעלע געשעפטען. די אַמעריקאַנער קאַפּיטאַליסטען האָפען צו פערכאַפּען דעם רוסישען מאַרק. ביז דער מלחמה האָט דייטשלאַנד בעהערשט דעם רוסישען אימפּאָרט־האַנדעל. אַמעריקאַ האָט פּרובירט אַריינשמוגלען דאָרטען אַ פוס, אָבער זעהר ווייט איז עס ניט געגאַנגען. אפילו דער אַמעריקאַנער קאַטאַן, וואָס איז נויטיג געווען פאַר די רוסישע פאַברי־קען, איז העלפט אימפּאָרטירט געוואָרען דורך דייטשלאַנד, ווייל אַמעריקאַ האָט ניט געהאַט קיין מאָדערנעם קרעדיט־סיסטעם. דער וואַאַרען־וועקסעל, וואָס איז דער פונדאַמענט פון אַן ענטוויקעלטען וואַאַרען־פערקעהר, איז דאָ געווען אונבעקאַנט ביז דער רעפאָרמע פון דעם אַמעריקאַנער באַנק סיסטעם פאַר צוויי יאָהרען. איצטער ריכטען זיך די אַמעריקאַנער קאַפּיטאַליסטען, אַז די שנאה צו דייטשלאַנד וועט פערטרייבען די דייטשע אימפּאָרטערס פון דעם רוסישען מאַרק, און עס וועט זיך עפענען אַ פריי־ער פעלד פאַר די אַמעריקאַנער. דאָ שטעהט זיי אָבער אין וועג די אידישע דיפּלאָמאַטיע.

פאַר דעם האַנדעל מיט רוסלאַנד איז נויטיג אַ האַנדעלס־טראַקטאַט, — אַזוי דענקען לכל הפחות די אַמעריקאַנער געשעפטס־לייט — און דעם האַנדעלס־טראַקטאַט האָט די אַמעריקאַנער

*) איך שטעל זיך דאָ, און ווייטער אויף פאַקטען און מיינונגען, וואָס איך האָב געהערט פון אַ פעראַנטוואָרטליכען מאַן, וועלכער איז אָקאָרשט געקומען אַהער פון רוסלאַנד און ווייס וואָס עס טוט זיך דאָרטען.

רעגיערונג אָפּגעבראכען צוליעב די אמע־ריקאַנער אידען. די אַמעריקאַנער קאַפּיטאַליס־טען ווילען שליסען אַ נייעם טראַקטאַט מיט רוסלאַנד, אָבער די אַמעריקאַנער רעגיערונג פאָ־דערט, אַז אַמעריקאַנער אידען זאָלען אַריינגעלאָ־זען ווערען אין רוסלאַנד צוגלייך מיט אַלע אַנ־דערע אַמעריקאַנער בירגער, און דאָס וויל די רוסישע רעגיערונג ניט נאָכגעבען. דאָס האָט געשאַפען אַ שטימונג געגען די אידען צווישען די אַמעריקאַנער קאַפּיטאַליסטען, וואָס קען צו־ניין קומען דער רוסישער רעגיערונג.

איך גלויב, עס איז געקומען די צייט צו ריידען קלאָרע דבורים וועגען אָט דער אויפטועכין פון אונזערע יהודים'שע דיפּלאָמאַטען, מיט וועלכער זיי זיינען ביי זיך זעהר שטאָלץ. אין דער צייט ווען זיי האָבען אָנגעמאַכט אַזאַ גע־רודער וועגען די אידישע פּאַספּאָרטען האָט ניט געפּאַסט צו זאָגען אַ וואָרט דאַגעגען. לאָמיר אָננעהמען, אַז עס וועט דעם וואַשינגטאָנער סטייט־דעפּאַרטמענט געלינגען אויסצופיהרען, אַז די רוסישע רעגיערונג זאָל ניט פרעגען קיין קשיות אויף אַמעריקאַנער פּאַספּאָרטען, און אַ איד זאָל מעגען אַריינקומען אַזוי גוט ווי אַ גוי. אָבער דאָס איז דאָך נאָר שייך צו אַ מערי־קאַנער בירגער, — אַ געוועזענער רו־סישער אונטערטאַן ווערט ניט אנערקענט פון דעם רוסישען געזעץ פאַר אַן אַמעריקאַנער ביר־גער. ווער־זשע וועט מעגען פאָהרען קיין רוס־לאַנד מיט אַן אַמעריקאַנער פּאַס? היגע געבאָ־רענע אידען, אָדער גאַליציאַנער, רומענישע און טערקישע אידען, אָדער דייטשע יהודים, — אויך די ווייבער פון רוסישע אידען. וואָס פאַר אַ ווערט האָט עס פאַר אַ רומענישען געבאָרע־נעם אַמעריקאַנער בירגער, וואָס ער וועט מעגען פאָהרען קיין רוסלאַנד?

די רוסישע רעגיערונג זאָל מסכים זיין, אַז יעדער רוסישער אונטערטאַן זאָל מעגען ווערען אַן אַמעריקאַנער בירגער און דערנאָך קומען קיין רוסלאַנד מיט אַן אַמעריקאַנער פּאַס, איז גאָר אַ בעזונדערע פאָדערונג, וואָס איז אין דער אַגיטאַציע וועגען די פּאַספּאָרט־פראַגע גאָר ניט בעריהרט געוואָרען.

ווי איהר זעהט, האָט זיך אין דער גאַנצער אַגיטאַציע געהאַנדעלט סך־הכל וועגען אַן אַב־סטראַקטען פּרינציפּ, וואָס האָט קיין פּראַקטישען ווערט ניט, דערפאַר אָבער קען די אַנגעלעגענ־הייט אונז שאַפען שווערינקייטען, אויב די אַמע־ריקאַנער רעגיערונג זאָל וועלען אויפהויבען די אידישע פראַגע אין איהרע אונטערהאַנדלונגען מיט רוסלאַנד. דער עצם פון דיפּלאָמאַטיע איז קאָמפּראָמיס. אויף די טענות פון דעם סטייט דע־פּאַרטמענט לטובת די רוסישע אידען וועט דער רוסישער מיניסטער ענטפערען, אַז וואָס איז שייך די בעשרענקונגען פון די רוסישע אידען אין רוסלאַנד, איז דאָס אַן אינערליכע אַנגעלעגענ־הייט, אָבער וואָס איז שייך אַ מערי קאַ־נער אידען וועלכע קומען קיין רוסלאַנד מיט אַמעריקאַנער פּעסער, וועגען דעם קען מען רע־דען. און אויב די רוסישע רעגיערונג זאָל האָ־בען שכל, קען זי אין דעם פּונקט נאָכגעבען דער אַמעריקאַנער רעגיערונג. דעמאָלט וועט אונזער פּרעזידענט יוצא זיין פאַר די אַמעריקאַ־נער אידען דערמיט.

דער אידישער „זיעג" אין דער פּאַספּאָרט־פראַגע האָט געהאַט איין גוטען רעזולטאַט: ער האָט געוויזען, אַז מען רעכענט זיך מיט דעם אידישען וואוט אין וואַשינגטאָן. אָבער אונ־זערע דיפּלאָמאַטען וואָס האָבען געמאַכט אַזאַ טאַראַראַם צוליעב די פּאָר יהודים וואָס קענען ניט אַריינפאָהרען קיין רוסלאַנד אויף זייערע רוסטרייזען, האָבען געשוויגען ווען טויזענדער אידען זיינען אומגעקומען מיט זייער לעבען אין רוסלאַנד און אַ מיליאָן אידען זיינען געוואָרען בעטלערס.

אַ פּריוואַט־מענש קען זיך פערענטפערען, אַז ער איז ניט מחויב צו זאָרגען פאַר דעם כלל. אָבער מענשען, וואָס פּרעטענדירען צו פערטרע־טען דאָס אַמעריקאַנער יודענטום, האָבען מיט זייער שווייגען פערנאַכלעסיגט זייער פליכט אַזוי, ווי אַ וועכטער, וואָס לעגט זיך שלאָפען ווען ער דאַרף היטען דעם אייגענס פון זיין בעל הבית.

די אויפגאַבע, וואָס ליגט איצט אויף די אַמעריקאַנער אידען, איז צו טאָן וואָס גיכער, אַלץ וואָס איז מעגליך, צו לאָזען וויסען דעם ברייטען אַמעריקאַנעם עולם וואָס עס טוט זיך אין רוסלאַנד, די באַרבאַריי פון דער רעגירונג און די פּראַטעסטען פון די פאָלקס פערטרעטער. עס איז נאָך אפשר ניט צו שפּעט קאַליע צו מאַכען דעם שפּיעל פון דער צאַרישער רעגירונג מיט די אַמעריקאַנער פינאַנסיסטען אויף די פּאַקעטס פון דעם אַמעריקאַנער פּובליקום. עס שטעהען אין קאָן די לעבענס פון אונזערע ברי־דער און שוועסטער אין רוסלאַנד, די פרייהייט פון אַלע פעלקער פון דער פינסטערער לאַנד.

# טעדי רוזוועלט

א. ליעסין.

אין א פריהערדיגען ארטיקעל האָבען מיר געוואונשען פרעזידענט ווילסאן, אז די געטער זאלען איהם שטארקען דאָס הארץ און קרעפטיגען די הענד ביז איבער דעם פרעזידענטשעל קאמפּיין. דאן וועט טעדי רוזוועלט שוין מעהר זיין קאָנקורענט אלס פרעזידענט־קאנדידאט ניט זיין, און ווילסאָן וועט קענען ווערען צוריק פּאַסיפיסטיש געשטימט, ווי ער איז געווען פריהער, בעת רוזוועלט האָט נאָך מיט זיינע ראָף־ריידערי׳שע שפּאָרען אויף דער פּאָליטיישער סצענע אזוי הילכיג ניט אויפגעקלונגען.

פּאָרלויפיג האָט אָבער ווילסאָן זעהר א ביטערען עסק — צו קאָנקורירען מיט טעדי רוזוועלט אין מאָרד־פּאַטריאָטיזמוס. און מיר צווייפלען, אויב דער געוועזענער פּראָפעסאָר־היסטאָריקער וועט געגען דעם ווילדען יעגער קענען ביישטיין. און דאָ היינגען מיר נאָך אלע, די 90 מיליאָן קינדער פון די פעראייניגטע שטאַאטען, איבער א מלחמה־אָבגרונד, און ווילסאָן קען נאָך, אין דער היץ פון זיין קאָנקורענץ־קאמפּף, אונז אלעמען אין דעם אָבגרונד שטירצען.

סיידען רוזוועלט זאָל שוין אריינקריגען פון וואָרל סטריט די נאָמיניישאָן, און דאַן קען זיך אויסלאָזען, אז ביז אויף מאָרגען נאָך עלעקשאָן זאָל ער גאָר ווערען פּאַסיפיסטיש געשטימט. די מיליאָנען דייטשען אין אמעריקא זיינען גרעסטענטהיילס רעפּובליקאַנער, און די רעפּובליקאַנישע סטייטס פון וועסט און מיטעל־וועסט זיינען אויך גאָר ניט אזוי יוואַניש־צופלאַקערט, ווי די וואָל־סטריט פרעסע שטעלט עס פאר. און רוזוועלט וויל פריהער פון אלץ ערוועהלט ווערען און נור ערוועהלט ווערען.

און עס וואָלט דאָ געווען א צער צוצוזעהן, ווי ווילסאָן וואָלט געמוזט נאָכהאלטען דעם ראָף־ריידער אין דעם אימפּעט פון „השיבנו נאַזאַד" צום פּאַסיפיסטישען לאַגער. און ווי פיקס און פערטיג רוזוועלט טהוט אזעלכע זאַכען אפ — דאָס ווילען מיר איצט דערצעהלען די לעזער.

* * *

רוזוועלט האָט אימער ליעב געהאט צו שפּיעלען אויף אין פּאָליטיק דעם ווילדען יעגער. ער האָט אימער ליעב געהאט צו מאַכען דעם אָנשטעל, אז ער איז צופיעל אונאבהיינגיג, אום צו זיין א ריכטיגער מאשין־פּאָליטישען. אין אמת׳ן איז ער געווען פון אָנפאנג אָן צופיעל א מאשין־פּאָליטישען, אום צו זיין ריכטיג אונאבהענגיג. די אלט־מאָדישע מאשין־באָסעס האָבען איהם אָבער ניט ליעב געהאט; בלויז דער אָנשטעל פון אונאבהענגיגקייט איז שוין זיי אויך ניט געפעלען געווען. און ווען ער איז געקומען אלס מלחמה־העלד פון קובא און געוואָרען גאָווערנאָר אין ניו יארק, האָבען די רעפּובליקאַנישע באָסעס פון ניו יארק געזוכט אוועקצושיקען איהם כאָמש אין וואשינגטאָן, אבי נור ער זאָל זיך אין סטייט ניו יארק ניט געפינען. די רעפּובליקאַנישע באָסעס פון וואשינגטאָן האָבען אָבער געזוכט איינצוהאלטען איהם דורכאויס אין סטייט ניו יארק, כדי ער זאָל זיך אין וואשינגטאָן ניט געפינען. און אזוי האָט מען זיך אלץ געאַמפּערט, ביז וואנען מען איז איינגעגאנגען אויף א פּשרה.

דאָס איז פאָרגעקומען אין יאהר 1900 — אין די פרעזידענט־וואהלען. מען האָט איהם צוגענומען פון ניו יארק; מען האָט אָבער געמאַכט אזוי, דאָס ער זאָל זיך אויך אין וואשינגטאָן ניט געפינען. מען האָט איהם נאָמינירט און ערוועהלט אלס ווייס־פּרעזידענט; דאָס איז געווען אן אמט, אין וועלכען אזא פּערזאָן, ווי רוזוועלט, האָט זיך געמוזט פיהלען בעליידיגט און לאנגווייליג. און רוזוועלט, ווען ער פלעגט נור קענען, פלעגט זיך פון וואשינגטאָן ארויסרייסען; ער פלעגט זיך ארויסרייסען אין ווילדע וועלדער, אויף געיעג נאָך בערען. און ווען די קויל פון דעם אומגליקליכען טשאָלגאָטש האָט איהם געמאַכט פאר פּרעזידענט, האָט מען איהם געמוזט זוכען לאנג אין דער ווילדערניס, אייר דער מען האָט איהם אויסגעפונען און די בשורה אָנגעזאָגט.

רוזוועלט איז געווארען פּרעזידענט פון טשאָלגאָטש׳ס גנאדען. איהם איז דאָס אבער ניט אָנגעשטאַנען, איהם האָט עס זעהר געקריינקט. און ער האָט בעשלאָסען ניט אַנדערש צו וועלען פּרעזידענט דורך וואהלען און ניט דורך אן עקסידענט. דאָס איז געווארען די טרייבקראַפט פון אלע זיינע האנדלונגען, זיין הויפּט אויפגאבע. און דאָס איז געווען א גאנץ שווערע אויפגאבע.

ער האָט געוואוסט, אז ביי די פאָלקס־מאַסען איז ער פּאָפּולער. וואס איז אבער די פּעולה? ביי די פּאָליטישענס איז ער ניט געווען פּאָפּולער. און זאלען זיי ניט נאָמינירען, דאן קען מען צו די שטימען פון פאָלק ניט צוקומען. כדי ערוועהלט צו ווערען פאר פּרעזידענט, מוז מען פריהער נאָמינירט ווערען. ערוועהלט ווערט מען פון פאָלק, נאָמינירט ווערט מען אָבער פון די פּאָליטישע באָסעס. און זאָל

ער זיך פאר די באָסעס בויגען און ברעכען און אויסדינגען די נאָמיניישאָן, דאן קען ער נאָך פערלירען זיין פּאָפּוליאריטעט ביים פאָלק, דאן ערשט קען איהם נאָכהער דאָס פאָלק ניט ער־וועהען.

רוזוועלט׳ס חשק צו ווערען פּרעזידענט אויף א ריכטיגען אופן, ניט דורך דער קויל פון א טשאָלגאָטש, איז געווען אזוי גרויס, ווי גרויס עס זיינען געווען די שווערינקייטען, וואס זיינען איהם געלעגען אין וועג. און דאן האָט ער גלענ־צענד גענומען ארויסווייזען זיין גרויסען אקראָ־באטישען טאלאנט.

רוזוועלט האָט אָנגעפאנגען צו באלאנסירען אויפ׳ן שטריק, האלטענדיג איין אויג אויף דער עלעקשאָן און דאס צווייטע אויג אויף דער נאָ־מיניישאָן, איין אויג אויף די פּאָליטישע באָסעס און דאס צווייטע אויג אויף די פאָלקס־מאסען, ריידענדיג זעהר ראדיקאל און האנדלענדיג זעהר קאָנסערוואטיוו, בייזערנדיג זיך אויף די טראסטס און לעבענדיג גוט מיט די מאגנאטען פון די טראסטס. און אזוי האָט ער געקראגען פון די פּאָליטישענס די נאָמיניישאָן, און פון די טראסטס — די פיעלע מיליאנען דאָלארס אויף זיינע קאמפּיין־הוצאות און פון די פאָלקס־מאסען — די פיעלע מיליאנען שטימען.

* * *

גרויסמוטה איז ניט פון רוזוועלט׳ס מעלות — בשום אופן ניט. דאָך איז געווען א שוואַ־כער מאָמענט, ווען אויף רוזוועלט איז גרויס־מוטהיג געווארען. דאָס האָט פּאסירט אין דער נאכט נאָך די פּרעזידענט־וואהלען פון יאהר 1904, ווען רוזוועלט האָט ענדליך דערהארט צו ווערען פּרעזידענט ניט דורך אן עקסידענט, נור דורך דעם ווילען פון פאָלק.

די ריטווירנס, וואס זיינען אָנגעקומען איינע נאָך די אנדערע פון פערשיעדענע סטייטס, האָ־בען איהם געבראכט אזעלכע גרויסע שטימען־צאָהלען, וועלכע האָבען די גלענצענדסטע האָפע־נונגען זיינע איבערטראפען. דאן, איבערפלייצט פון גליק און פון שמחה, אָנגעפליגעלט פון התפעלות, איז ער גרויסמוטהיג געווארען. אויף די גאסען פון די אמעריקאנער שטעדט האָט נאָך געבוישעוועט דער וואהל־נאכט־קארניוואל; די מאסען האָבען נאָך געשארט, די פייערן געקנאקט, די טרובעס — געהודזשעט, ווען די טעלעגראפ־דראָטען האָבען געטראגען און פאנאנדער גע־טראגען איבערן לאנד רוזוועלט׳ס גרויסמוטה:

„די נעכסטע 4 יאהר רעכען איך פאר מיין צווייטען טערמין; טריי אונזער אלטען מנהג, וועל איך מיין קאנדידאטור ניט ארויסשטעלען.“

דעם מנהג, פון וועלכען רוזוועלט האָט גע־רעדט, האָט נאָך דזשאָרדזש וואשינגטאָן איינגע־פיהרט. די מאכט פון א פּרעזידענט אין די פער־איניגטע שטאאטען איז גרויס — גרעסער איי דער די מאכט פון מאנכע אייראָפּעאישע מלכים. און אָט די גרויסע מאכט, אויב זי זאל ליעגען צו האנג אין די הענד פון אן ענערגישען און אמביציעזען פּרעזידענט, קען א מאָל ווערען גע־פערהליך פאר דער רעפּובליק.

רוזוועלט האָט זיך דאָ אבער געקענט מורה היתר זיין. רוזוועלט איז דאָך אויפ׳ן ערש־טען טערמין ערוויילט געווארען בלויז אלס ווייס־פּרעזידענט, און ערשט אין דריי פיערטעל יאהר ארום, ווען מעק׳קינלי איז דערשאָסען גע־ווארען, איז רוזוועלט געווארען פּרעזידענט. אל־זאָ, ערוויילט געווארען איז ער נור איין מאָל, און ער האָט געקענט פערלאנגען צוויי טערמי־נען דורך וואהלען. ער האָט געקענט אזוי אויס־פּשט׳לען דעם מנהג און האלטען אין זיינע הענד די מאכט פון א פּרעזידענט גאנצע 11 יאהר. ער האָט דאָס אָבער ניט געטהאָן. און אין דעם מאָמענט, ווען ער איז געווען אויף דער שיבעל־ניצע פון העכסטען ערפאָלג, ווען מאנכע האָבען ערווארטעט, אז ער וועט נעהמען און טראכטען גאָר וועגען א קרוין, איז ער פּלוצלינג ארויס מיט דעם איבערראשענדען סטייטמענט.

דאס איז דאן געווען א ריכטיגע ראקעטע, וואס רוזוועלט האָט געלאָזען פלאצען אויפ׳ן פּאָליטישען הימעל. דער ענטוזיאזם איז אבער שנעל אוועק און עס איז אָנגעקומען די חרטה. ווען רוזוועלט האָט אזוי פייערליך געמאכט די הבטחה, האָט ער ניט געקענט ביישטעהן א גע־וויסען נסיון: עס האָט זיך איהם געוואלט דעם פּובליקום איבערראשען. נאָכהער אבער האָט ער שוין ניט געקענט ביישטעהן אן אנדער נסיון: עס האָט זיך איהם געוואלט א דריטען טערמין. ער האָט זיך אלץ מעהר ארומגעזעהן, אז ער האָט געהאט א גוטען אויסרייד דעם מנהג צו ברעכען, און דאן וואָלט שוין דער מנהג קיין מנהג ניט געווען, און ער וואָלט געקענט קרי־גען א פיערטען טערמין און ווערען פילייכט גאָר אזא אונענדליכער פּרעזידענט. ווי עס איז דאן געווען דיאין פון מעקסיקא, דער בלוטיגער טיראן, וועלכען ער האָט אזוי הויך געשעצט.

די פייערליכע הבטחה איז אבער געמאכט געווארען אין די אויגען פון גאנצען לאנד. רוז־וועלט וואָלט עס געקענט אויף אן אנשטענדיגען אופן צוריקציהען נור דאן, ווען דאס גאנצע לאנד וואָלט עס שטארק געפאָדערט, און פריהער פון אלעמען די פּאָליטישענס, וועלכע דארפען יגעבען די נאָמיניישאָן. נון, האָט רוזוועלט א נעהם געטהאָן זיך נאָך ענערגישער, נאָך סוג־ציגער פאר זיינע אקראָבאטישע טאלאנטען.

פיער יאהר האָט ער אָבגעטאנצט אויפ׳ן שטריק, באלאנסירענדיג מיט׳ן „ביג סטיק“. מיט איין עק פלעגט ער אלץ בוכצען די טראסטס, און כדי וואָלל סטריט איבערצובעטען און יעדען חשד אין אנארכיזם פון זיך אראפּוואַרפען, פלעגט ער אימער תוך כדי דבור בוכצען אויף דעם סאציאליזם.

און ווען ער פלעגט אטאקירען די טראסטס, פלעגט ער קיין מאָל ניט פערגעסען צו מאכען

אן אונטערשיעד צווישען די אונעהרליכע און די עהרליכע, צווישען די גוטע און די שלעכטע טראסטס. און אימער פלעגט שוין אזוי פּאסירען, אז די גוטע און די עהרליכע פלעגען גראדע זיין די טראסטס, וואס זיינען געווען פריינדליך צו איהם. עס פלעגט פאָרקומען מיט די טראסטס דאָס זעלבע, וואס עס פלעגט פאָרקומען מיט די פּאָליטישע באָסעס. רוזוועלט פלעגט אויך בריקען פון צייט צו צייט די באָסעס. עס פלעגט אבער אימער פּאסירען אזוי, אז די באָסעס, וואָס פלעגען האלטען מיט איהם, זיינען גראדע געווען די פיינסטע מענער. און אזוי פלעגט רוזוועלט אימער האלטען אָפען א טהירעל פאר די באָסעס און זייער כוח אונטערצוטראגען די נאָמיניישאָן, א טהירעל פאר די טראסטס און זייערע גרויסע קאמפּיין־בייטרעגע. ער פלעגט זיי אימער געבען די פרייע ברירה — צו ציילען זיך צווישען די גוטע און די עהרליכע, אָדער צווישען די שלעכטע און די אונעהרליכע.

אין זיינע היציגסטע אטאקעס אויף די טראסטס און די באסעס, אין זיינע מעסעדזשעס, אין זיינע רעדען, פלעגט רוזוועלט קיין מאָל ניט פערגעסען דעם אונטערשיעד צווישען די גוטע און די שלעכטע ארויסצושטעלען און אונטערשטרייכען. דער ווילדער יעגער פון אמעריקא און אפריקא איז דאָ אימער געווען העכסט פאר־זיכטיג — קריינקליך פארזיכטיג. עס פלעגט אָפט מאכען דעם איינדרוק, אזוי ווי צוויי גע־שפּענסטער וואָלטען דאָ געשטאַנען פאר איהם און יעדע פון זיי וואלט געשלעפּט און גערי־סען זיין צונג און זיין פעדער אלץ אין אנ־דער ריכטונג — דאָס געשפּענסט פון די טראסטס און די פּאָליטישענס מיט די מיליאנען־דאלאר קאָנטריבושאָנס און די נאָמיניישאָן, און דאס געשפּענסט פון פאָלק מיט די מיליאנען שטימען און די פערביטערטע אנטי־טראסט שטימונג.

און רוזוועלט פלעגט זיך מוזען קאָרטשען און דרעהען און וויעדער און וויעדער אלץ מאַ־כען די פּשרה, אז עס זיינען פאראן די שלעכ־טע און די אונעהרליכע, פאר וועלכע ער פלעגט האָבען די ביטערסטע ווערטער פון פערדאמונג, און עס זיינען פאראן די גוטע און די עהרליכע, פאר וועלכע ער פלעגט האָבען די ווארימסטע ווערטער פון אויפמונטערונג.

אזוי האָט רוזוועלט אימער באַלאַנסירט. נאַ־טירליך, וואָלל סטריט האָט ניט געקענט בעגייס־טערט זיין פון אזעלכע גיינג. אטאקירענדיג די שלעכטע און די אונעהרליכע, פלעגט רוזוועלט, מיט ווייניגע אויסנאהמען, קיין נאָמען ניט אָנ־רופען. ער האָט געמיינט, אז יעדער טראסט־מאגנאט קען מיינען, דאס ניט איהם מיינט מען עס. עס פלעגט זיך אָבער אויסלאָזען פער־קעהרט: וויבאלד רוזוועלט פלעגט בפירוש ניט אויסטייטשען, ווער זיינען עס די שלעכטע און די אונעהרליכע, פלעגט גראדע יעדער איינצי־געד אין וואָלל סטריט דאס קענען נעהמען אויף זיין חשבון. און אזוי פלעגט אויסקומען, אז וואָלל סטריט אין אַלגעמיין איז געווען אין פער־שיעדענע צייטען אינצופריעדען, אָנגעשטויסען און אפטמאָל זאגאר בייז אויף רוזוועלט'ן.

און דאָ זיינען נאָך צום סוף פון זיין טער־מין די אומשטענדען געווארען אזוי אונגינסטיג פאר איהם! עס איז אָנגעקומען דער קריזיס, און די וואלל סטריט פּרעסע האָט געווארפען די שולד אויף רוזוועלט'ן, און די וואָלל סטריט מאג־נאטען האָבען געסטראשעט דעם קריזיס אָנצו־האלטען, און דאס פּובליקום האָט זיך געשראקען. האָט רוזוועלט ניט געוואלט ריזיקירען און בע־שלאָסען צו מאכען א הפסקה אויף 4 יאהר.

ער האָט אוועקגעזעצט אין „וווהייט הויז" זיין פריינד, דעם דיקען, אומגעלומפּערטען אינ־דזשאָנקשאָן דזשאָדזש טעפט, און אליין האָט ער זיך אוועקגעלאָזען צו ווילדע חיות אין די מדבריות פון אפריקא. און דאביי האָט ער ניט פערגעסען צו אָרגאניזירען פריהער א גאנצע אדווערטייזמענט ביורא, וואס האָט געזאָלט די גאנצע צייט פון דער רייזע דערציילען נסים פון איהם, האלטען די אויפמערקזאמקייט פון אלע אמעריקאנער העכסט געשפּאנט און זייער פאנטאזיע ביז'ן העכסטען גראד אויפגעפלאמט.

* * *

ווען עס איז געקומען די פאסענדע צייט, איז רוזוועלט ארוים פון די ווילדערניסען און אָנגע־קומען אין אייראפּא, און אין אלע צייטונגען פון אמעריקא האָט נאָכאנאנד געטרובעט און געהו־דזשעט, ווי גוואלטיג דער גרויסער יעגער טעדי אפּעלירט צו די הערצער פון דער העכסטער איי־ראָפּעאישער אריסטאָקראטיע, און ווי מעכטיג דער גרויסער טראסט־בעקעמפּער רוזוועלט אפּע־לירט צו די הערצער פון די גרויסע אייראפּייאי־שע מאסען, און מיט ענטציקענדע פריידען האָ־בען עס די אמעריקאנער געלעזען און שטאָלצירט מיט איהם און געוואר'ט אויף איהם.

און נאָך דעם בלוט־צוג איבער אפריקא, וואו רוזוועלט האָט זיך געטראגען פלאם־פייער, און לייבען און העלפאנטען זיינען געלאָפען פאר איהם אין טויט־שרעקעניש, און קראָקאָדילען און היפּאָפּאטאמוסען האָבען אומזיסט געזוכט א בע־העלטעניס פון זיין גרים־צאָרן; און נאָך דעם טריאומפּף־צוג איבער אייראפּא, וואו די מאסען אויף די גאסען האָבען רוזוועלט'ן פערוואָרפען מיט בלומען, און די מלכים און די מלכים'לאך האָבען איהם ארומגעפיהרט אין זייערע קארע־טען, און די פּרעסע האָט איהם ערקלערט פאר'ן צוקינפטיגען צעזאר, פאר'ן צוקינפטיגען אימ־פּעראטאָר פון אמעריקא; און נאָך דעם פיעל־טומעלדיגען קבלת פּנים, וואס מען האָט רוז־וועלט'ן געגעבען אין ניו יארק, וואו הונדער־טער שיפען און צעהנדליגע ברעם בענדס און א מיליאן מענשליכע העלזער האָבען געזוכט איינע די אנדערע אריבערצושטייגען אין פייפעריי, פּוי־

קעריי און הודזשעריי — נאָך די אַלע אותות און מופתים האָט זיך רוזוועלט ווידער א נעהם געטהאָן צו זיין אַלטער ארבייט, וואו ער האָט זיך דאָס אזוי אויסגעצייכענט און איז גרויס און בערימט געוואָרן.

ער האָט ווידער אָנגעפאַנגען צו באַלאַנסי־רען אויפ'ן שטריק.

עס זיינען אוועק מאָנאַטען נאָך מאָנאַטען, און עס איז ניט געווען דער טאָג, וואָס רוז־וועלט'ס נאָמען זאָל ניט פינקלען אויף די פער־שיעדענע קאָרומים פון די צייטונגען. די גאַנצע צייט איז ער ארומגערינגעלט געווען מיט רע־פּאָרטערס, וואָס האָבען אויפגעכאַפּט דורשטיג יעדען וואָרט, יעדען וואונק זיינעם. ער האָט אָפּ־געהאַלטען טעגליך פערשיעדענע קאָנפערענצען, איז ארומגעפאָהרען, גערעדט, געשריבען. און פונדעסטוועגען איז פאַר אַלעמען אַלץ נאָך גע־שטאַנען דער שווערער, האַמאָטנער פראַגע־צייכען, וואָס האָט זיך אזוי לאַנג אומגעפּלאָנטערט אין פּאָליטישען הו־האַ פון אַמעריקאַ: ווי פער־האַלט זיך רוזוועלט צו דער טעפּט־אַדמיניסטרייר־שאָן? דיינקט ער ווירקליך צו מאַכען זיך וויע־דער פאַר פּרעזידענט?

די פריינד פון טעפּט'ן פלעגען מיט איהם אָפּהאַלטען קאָנפערענצען און ארויסקומען מיט גליק־שטראַהלענדע פּנים'ער. די שונאים פון טעפּט'ן פלעגען מיט איהם אָפּהאַלטען קאָנפע־רענצען און צוגלייך ארויסקומען מיט גליק־שטראַהלענדע פּנים'ער. ער פלעגט אַלץ בלייבען אויפ'ן שטריק און מיט קיין איין וואָרט, מיט קיין איין תנועה זיין גלייכגעוויכט ניט פער־ליערען.

די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי, זיין פּאַרטיי, האָט דורכגעמאַכט דעם ערגסטען קריזיס. עס איז דאָרט אָנגעגאַנגען אַן אַפּענער אינערליכער קאַמפּף, וואָס האָט געסטראַשעט מיט א שפּאַל־טונג. מיט יעדער וואָך פלעגט דער קאַמפּף וועד־רען אַלץ שאַרפער, אַלץ ביטערער. און ביידע העמיספּעענדע צדדים האָבען ארויסגעקוקט אויף רוזוועלט'ן; מען האָט פון איהם ערוואַרט דעם וויכטיגען וואָרט. ער איז אָבער אַלץ געבליבען אויפ'ן שטריק און אָנגעהאַלטען די פריינדליכע בעציהונגען מיט ביידע צדדים און צוגעהערט די ריי־געזאַנגען פון ביידע צדדים.

און ווען עס האָט נאָך געדרוישט אין זיין קאָפּ דער ווילדער געלאַף פון די לייבען און העל־פאַנטען אין אַפריקאַ און די בעגייסטערטע בע־געגעניש פון די מאַסען און מלכים פון אייראָ־פּאַ און דער הודזשענדער קבלת פּנים פון א מיליאָן ניו יאָרקער, האָט ער אַלץ נאָך געמוזט זיצען טראַגיש און חשבון'ען און וועגען און מעסטען יעדען וואָרט זיינעם מיט יעדען בעזו־כער, מיט יעדען רעפּאָרטער, עס זאָל איהם חלילה צופיעל ניט אַראָפּציהען אויף איין זייט אָדער אויף א צווייטער זייט, און ער זאָל נאָך דאַביי ניט ברעכען האַלז און נאַקען.

עס האָט אַלץ געזאָלט ביי איהם אויסקומען, אז ניט ער זוכט דעם אַפּיס, נור דער אַפּיס זוכט איהם, אז מען זוכט אין איהם דעם גליק און דעם וואהלזיין פון גאַנצען פאָלק. וואָלל סטריט, מיט ווייניגע אויסנאַהמען, האָט איהם אָבער ניט געזוכט און ניט געוואָלט. וואָלל סטריט האָט געוואָלט טעפּט'ן; און ממילא האָ־בען שוין אויך די פּאָליטישע באָסעס, מיט ווייר־ניגע אויסנאַהמען, געוואָלט טעפּט'ן. און ווען רוזוועלט האָט ניט מיט זיין אַקראַבאַטישער דיפּ־לאָמאַטיע און ניט נאָכהער מיט זיין ראַה־ריי־דערשען קאַמפּף געקענט קריגען די נאָמינייר־שאָן, איז ער אוועק פון דער רעפּובליקאַנישער פּאַרטיי און געשאַפען אַן אייגענע פּאַרטיי און אונטערגעטראַגען זיך אַליין די נאָמינייר־שאָן.

עס זיינען געווען אויך אין וואָלל סטריט איינצעלנע פּערזאָנען און זעהר איינ־פלוסרייכע פּערזאָנען, וועלכע האָבען גוט פער־שטאַנען רוזוועלט'ן — אז אפילו מיט זיינע ריידערייען, וואָס פערערעדען ביז א געוויסען גראַד די אונצופריעדענהייט פון די מאַסען, איז ער גיכער ניצליך און ניט שעדליך. און אָט די פּערזאָנען פלעגען זיך פריי בענוצען מיט דער טהירעל, וואָס רוזוועלט פלעגט פאַר זיי ברייט עפענען, און טראַגען אהין אויף רוזוועלט'ס קאַמפּיינס די בייטרעגע און ארויסטראַגען צוריק פון דאָרטען רוזוועלט'ס פריינדשאַפט. אזעלכע זיינען געווען אויך צווישען די פּאָליטישע באָ־סעס. און מאַנכע פון זיי, ווי פערקינס און פּלין, זיינען טריי רוזוועלט'ן געבליבען ביז'ן סוף און פיעל מיטגעהאָלפען איהם צו שאַפען זיין נייע פּאַרטיי.

עס איז בעוואוסט, אז ווען רוזוועלט וואָלט אין יאָהר 1912 געקראָגען די רעפּובליקאַנישע נאָמינייר־שאָן, וואָלט ער גאָר ניט ארויסגע־טראַטען אַלס ראַדיקאַל. רוזוועלט האָט שוין געהאַט אָנגעגרייט א גאַנץ מעסיגע, כמעט א קאָנסערוואַטישע פּראָגראַם. דאַן וואָלט דער גאַנצער קאַמפּיין געהאַט א גאַנץ אַנדער דעקאָ־ראַציע: דער דעמאָקראַטישער קאַנדידאַט וואָלט אויך געווען קאָנסערוואַטיווער, און דער אַלגע־מיינער טאָן פון קאַמפּיין וואָלט געווען קאָנסער־וואַטיווער, און פּערקינס און פּלין און די אַנדע־רע טראַסט־מאַגנאַטען און פּאָליטישע באָסעס, וואָס האָבען צונויפגעגאָסען זייער פּאָליטישען שיקזאַל מיט רוזוועלט'ן, וואָלטען זיך דאַן געפּר־נען אין א מעהר אַנגענעהמערע לאַגע.

רוזוועלט האָט אָבער זיך אַליין געמוזט אונ־טערטראַגען די נאָמינייר־שאָן. ער האָט ניט גע־קענט מאַכען דעם איינדרוק, אז דער אַפּיס זוכט עס איהם. האָט ער שוין געמוזט האָבען א תירוץ, הלמאי ער זוכט דעם אַפּיס. רוזוועלט האָט מיט זיין האַנדלונג געבראַכען אַן אַלטען אַנגענומענעם מנהג, אז א פּרעזידענט זאָל מעהר ווי צוויי טערמינען ניט דינען. ער האָט דער־מיט אויך געבראַכען זיין אייגענע פייערליכע

הבטחה, אז מעהר וועט ער פאר א פרעזידענט־קאנדידאט ניט לויפען. ער האט דערמיט אויך געבראכען זיין יאהרען־לאנגע פריינדשאפט צו טעפט'ן, וועלכען ער האט אליין אריינגעזעצט אין „וועהיט הויז". און רוזוועלט האט גע־מוזט האבען א טירוץ און א וויכטיגען תירוץ.

דיעזער תירוץ — דאס איז געווען דער ראַ־דיקאליזם. רוזוועלט האט פלוצלונג ענטדעקט, אז זיין יאהרענלאנגער פריינד טעפט איז גאר ניט קיין ראדיקאל, און נור ער, רוזוועלט, דארף און קען זיין דער אמת'ער ראדיקאלער פרע־זידענט. דאס איז געווען דער גרויסער נויט אין א תירוץ, וואס האט איהם געטריבען צו פער־צווייפלונג — צו א פערצווייפעלט־ראדיקאלען פראגראם. נאטירליך, ווען אזא דורכגעטריבע־נער פאליטישען, ווי רוזוועלט, האט אויסגעקלי־בען אלס א תירוץ גראדע דעם ראדיקאליזם, האט עס געצייגט גאנץ בעשטימט, אז די אונצו־פריעדענהייט איז גרויס צווישען די מאסען פון פאלק און אז די ראדיקאלע אידעען זיינען צווי־שען זיי פאפולער. ממילא האט שוין דאן אויך ווילסאן געמוזט אונטערשפרייזען אלץ נעהענ־טער צום פערצווייפעלטען ראדיקאליזם. וויל־סאן האט אן ערך פון 40 יאהר געלעבט און גע־ווירקט, געלעקטשורט און געשריעבען אלס א פערביסענער רעאקציאנער. ערב דעם קאמפיין האט ער שוין אבער אויך געמוזט ווערען א פערצווייפעלטער ראדיקאל. און אפילו דער אונ־בעוועגליכער טעפט האט אויך געפרופט ארויס־ווייזען סימנים פון א חשק צו שטעלען שנעלע טריט אין דער ריכטונג פון זיין געוועזענעם פריינד, דעם פערצווייפעלט־ראדיקאלען רוזוועלט.

און רוזוועלט מיט זיין ברויזענדער ענער־גיע האט דאן ווירקליך בעוויזען צו צוציהען צו זיך אונצעהליגע גוטע און פרומע נשמות; מען האט איהם גענומען בעטראכטען פאר'ן צווייטען משה, וואס האט ענדליך געזאלט ארויספיהרען דעם אמעריקאנער פאלק פון דער קנעכטשאפט פון קאנסערוואטיזם, באסיזם און קארופציאן.

* * *

רוזוועלט האט בלויז מיט'ן הויכען כוח פון זיין פאפולאריטעט זיך אליין ניט געקענט ער־וועהלען. ער איז אבער גענוג שטארק געווען צו צושמעטערען טעפט'ן און ערוועהלען ווילסאן.

פיער יאהר זיינען זייט דאן אוועק. די לאנגע האט זיך אבער אין דעם פרט ווייניג געענדערט. די רעפובליקאנישע באסעס פיהרען, אז זייערע אויסזיכטען זיינען אויך איצט גאר ניט גוט, אויב זיי וועלען האבען געגען זיך רוזוועלט'ן. מוזען זיי דא אויסקלייבען איינס פון די צוויי: אדער אהן רוזוועלט'ן און זיכער פערליערען, אדער מיט רוזוועלט'ן און פיליכט געווינען.

און רוזוועלט איז שוין אויך ניט דער פאר־פיער־יאהריגער. צוליעב דעם וועלט־קריעג דארף ער שוין מעהר ניט זוכען קיין תירוץ פאר זיין לויפעניש און יאגעניש נאך א דריטען טערמין אין פערצווייפעלטען ראדיקאליזם. איצט קען ער שוין ארויס מיט אזא פראגראם, וואס זאל פשוט בעצויבערען וואלל סטריט. צו דער זעלבער צייט וועט עס איהם נאך געבען די מעגליכקייט צו פיגורירען פאר'ן פאלק אלס „רעטער פון פאטערלאנד". און ער טרעט ווירקליך ארויס מיט אזא פראגראם — אלס בעשיצער פון דער „נאציאנאלער עהרע", אלס פלאם־פייער מילי־טאריזם, פערכאפ־די־וועלט אימפעריאליסם.

און די וויכטיגסטע רעפובליקאנישע פארטיי־באסעס זיינען שלום געווארען מיט רוזוועלט'ן און רוזוועלט איז שלום געווארען מיט זיי. אזוי זיין פאליטישער בענד־וואגען האט זיך אוועק־געלאזען, און פאליטישענס פון אלע זייטען כאַ־פען זיך שוין ארויף אויף איהם, היינגען זיך אז איהם, האפענדיג, אז טעדי מיט זיינע ברייטע פלייצעס וועט אין טאג פון די וואהלען דורכ־טראגען זיי און זייערע רייטע אין די פערשיע־דענע אפיסעס ארין.

מיט דער סמיכה פון וואלל סטריט, מיט דער בענשונג פון רוט, דעם אחיתופל פון וואלל סטריט, קראבקעט זיך איצט טעדי, איבער די בערג הרוגים פון וועלט־קריעג, צוריק אויף די הויכקייטען פון זיין אמאליגער גדולה. און ווער ווייס, צו טראגט ער ניט אין געהיימנים פון זיין געמיטה דעם פלאמענדען פעראנג צו ווערען ביי אונז ווירקליך אן אונענדליכער פרעזידענט, א מין דיאץ פון מעקסיקא!

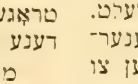

אפרים אויערבאך

ט'האט היינט געבראכט דאס ווינטעל
דעם גערוך פון גרינע זאנגען,
האב איך צוגעמאכט די אויגען,
בלינדערהייט אזוי געגאנגען...

בלינדערהייט... און דא, און דארטען
שפרייטען פרעהליך זיך די סטעפעס,
בויגען זיך די פולע זאנגען,
בויגען זיך און שעפטשען עפעס...

דארט א דערפעל, דא א טייכעל
און א מיהל פון גרויע שטיינער,
ווארעמט דארט אנ'אלטער פויער
אויף דער זון די מיעדע ביינער...

ערגעץ וואו א ליימיג שטיבעל
און א פריזבע פאר די שויבען,
אויף דעם קליינעם שטרויען דעכעל
ליעבען זיך די שטילע טויבען...

דר. י. מ. רובינאָוו

# קאָאָפּעראַטיווע אינשורענס און פּראָטוירנאַל רייטס

צו דער 16טער קאָנווענשאָן פון אַרבייטער רינג.

דאָס אַלעגמיינע פאָלק זעהט גרויסע סודות אין די אינשורענס־ביזנעס, און איבערהויפּט אין די מעטאָדען, ווי עס ווערען צוזאַמענגעשטעלט די אינשורענס רייטס אָדער די פּרייזען פאַר אינ־שורען זיך. בכלל, איז פאַר די אינשורענס־ביזנעס ווי געוואונשען דיזע געהיימניספולע אַט־מאָספערע, וועלכע מאַכט פאַר׳ן אַלגעמיינעם פאָלק שווער צו בעשטימען ביי זיך, אויב די רייטס זיינען צו הויך אָדער ניט. עס איז נאָך גוט, ווען מען האָט צו טאָן מיט גרויסע און פּעראַנטוואָרטליכע פּריוואַטע אינשורענס־קאָמ־פּאַניעס. דאַן געהט מען איין אויף די פּרייזען אויף הויכע נאַמנות, פּונקט ווי מיר געהען בכלל איין אויף די פּרייזען פון אַלע אַנדערע בעדערפ־נישע אונזערע, האָפענדיג, אַז קאָנקורענץ וועט זיי רעדוציערען אויף ווי ווייט מעגליך. אָבער אין אַ קאָאָפּעראַטיווער אונטערנעהמונג מוזען די פּערוואַלטער, וועלכע זיינען פּיליכט ניט קיין עקספּערטען אין דער זאַך, נויטווענדיגערווייז האַלטען זיך אָן אַ געוויסען פּרינציפּ, כדי די קאָאָפּעראַטיווע אונטערנעהמונג זאָל זיך ניט ענ־דיגען מיט אַן אמת׳ן דורכפאַל, און איבערהויפּט איז די געפאַהר פון אַזאַ דורכפאַל גרויס אין אַזאַ קאָאָפּעראַטיווע אינשורענס־אונטערנעהמונג, ווי דער „אַרבייטער־רינג״. עס קומט ווידער און ווידער אַרויס פאַר דער מיטגליעדער־שאַפט די פּראָבלעמע פון העכערן די רייטס, און ווי עס איז אימער דער פאַל אין דיזער אָדער אין וועלכער עס איז אַנדערע פּראָטוירנעל־אינ־שורענס־אָרגאַניזאַציע, וואַקסט אויס אַן אָפּאָזי־ציע געגען אַזאַ העבערונג. די מיטגלידער, וואָס זיינען ניט קיין אינשורענס לייט פאַרשטעהט דאָס נישט; דער אינשורענס־עקספּערט זעהט אָבער דאָ אַן ערנסטע געפאַהר. כל־זמן דער פּראָטוירנעל אָרדען איז אים שטאַנד געווען נאָכ־צוקומען אַלע תביעות און האָט אַ נישקשה׳דיגען באַלאַנס אין דער קאַסע, קענען די מיטגלידער ניט פערשטעהן די נויטווענדיגקייט צו העכערן די רייטס, און אַלע אַרגומענטען זיינען צו נישט געוואָרען, ווייל עס געלינגט זיי ניט קלאָר צו מאַכען פאַר די מיטגלידער כאָטש אַפילו פון אויי־בען־אויף די וויכטיגקייט פון דער פּראָבלעמע.

אמת, די אינשורענס־וויסענשאַפט, אָדער די וויסענשאַפט פון מאַטעמאַטישע אינשורענס, איז אַ קאָמפּליצירטער ענין. מען מוז פיעל יאָהרען שווער שטודירען, אום אויסצוהאַלטען די יאָזקאַ־מענעס פאַר דער עקטשועריעל סאָסייטי אָוו אַמעריקאַ, וועלכע גיט סמיכה צו זיין אַן עקספּערט אין לעבענס־פערזיכערונג. עס וועט דעריבער זיין אונמעגליך פאַר מיר אין דיזען קורצען אַרטיקעל איבערצוגעבען דעם לעזער די גאַנצע שווערע תורה פון צוזאַמענשטעלען רייטס פאַר לעבענס־פערזיכערונג, אָבער די אַל־געמיינע פּרינציפּען קענען יאָ ערקלערט ווערען אויף אַ פּאָפּולערען אופן.

לעבענס־פערזיכערונג איז ניט דער סעקרעט פון אַן אַלכעמיקער, ווי צו מאַכען גאָלד פון אַ פּראָבטען מעטאַל. אַ חוץ דעם, וואָס די לעבענס־פערזיכערונגס־קערפּערשאַפט האָט אַ געוויסען איינקונפט פון דעם פּראָצענט אויף איהרע קאַ־פּיטאַלען, קען זי גאָרנישט צוריקקעהרען איהרע מיטגלידער, נאָר דאָס וואָס זי האָט ביי זיי איינגעקאָלעקטירט, און זי מוז גענוג איינקאָלעק־טירען, אום צוריקצוקעהרען די צוגעזאָגטע בענע־פיטס. מען האָט אויך בעשטימט, וויפיעל די בענעפיטס דאַרפען אָפּגעקאָסטען. קיין זאַך איז נאָך ניט אַזוי בעשטימט ווי דאָס, אַז יעדער מענש מוז שטאַרבען, און כאָטש אין דעם פאַל פון יעדען מענשען בעזונדער, קען נאָר איין גאָט אין הימעל וויסען פאָראויס דעם טאָג פון זיין טויט, איז אָבער נעהמענדיג אַ גרויסע צאָהל מענשען פון אַ געוויסען עלטער, ווייסט מען מעהר־וועניגער פּינקטליך, וויפיעל מענשען פון יענעם עלטער וועלען שטאַרבען אין אַ יאָהר, און דיזעס וויסען איז פערקערפּערט אין דער שטערבליכ־קייט־טאַבעלע, ווי דאָס רופט זיך. די ווירק־ליכע רעזולטאַטען קענען זיך אונטערשיידען פון איין יאָהר ביז׳ן צווייטען, אָבער בכלל זיינען די שטערבליכקייט־טאַבעלעס צונויפגעשטעלט גע־וואָרען נאָך פיעל ערפאַהרונג, און קיין גרויסע נפקא מינה איז דאָ ניטאָ. אימערצו ווערט מיט דער צייט די שטערבליכקייט קלענער ביז צו אַ געוויסען גראַד, ווייל עס ווערען פערבעסערט די סאַניטאַרע צושטענדען און די מעדיצינישע וויסענשאַפט מאַכט פאָרטשריט, אָבער די ענדע־רונג איז ניט אַזוי גרויס, אַז די שטערבליכקייט־טאַבעלע זאָל איינגאַנצען ווערען פאַלש.

נון, דער וויכטיגסטער פּונקט, וואָס ווערט אַרויסגעבראַכט פון וועלכער ס׳איז שטערבליכ־קייט־טאַבעלע, איז, אַז וואָס עלטער מען ווערט, אַלץ גרעסער ווערט די צאָהל פון טויטען־פעלען אויף יעדע טויזענד מענשען. נעהמענדיג אַזאַ אַ בעשטימטע צאָהל מענשען, וואָס טרעטען אַריין אין אַן אינשורענס־פּראָטוירניטי, און אָנ־נעהמענדיג, אַז זיי זיינען אַלע יונגע לייט פון צוואַנציג יאָהר, זעהען מיר, אַז אין דעם ערשטען, צווייטען אָדער דריטען יאָהר וועלען זעהר ווענינ פון זיי אויסשטאַרבען, אָבער די צאָהל טויטען־

פעלען וועט יעדעס יאָהר ביסלעכווייז זיך פער־גרעסערען, און שפּעטער אביסעל וועט דיזע פער־גרעסערונג נעהמען זעהר האַסטיג שטייגען. אַלזאָ, אויב דער אינשורענס־אָרדען וועט קאָלעק־טירען יעדעס יאָהר בלויז די סומע, וואָס ער דאַרף אויסצאָהלען אין טויטען־בענעפיטס פאַר יענעם יאָהר, קען ער זעהר ערפאָלגרייך אָנהייבען מיט זעהר קליינע רייטס, אָבער שפּעטער אַ ביסעל וועלען דיזע רייטס אָנהויבען צו שטייגען, ווייל עס וועט גרעסער ווערען די צאָהל טויטען־פעלען בעת די צאָהל לעבען־איבערגעבליבענע וועט ווע־רען אַלץ קלענער און קלענער. אויב אַלזאָ די רייטס וועלען יעדעס יאָהר שטייגען, כדי צו קע־נען אויסצאָהלען די נויטיגע סומען, וועלען מיט דער צייט די רייטס ווערען אַזוי הויך, אַז עס וועט ניט לוינען צו אינשורען זיך. קיינער וויל ניט איינצאָהלען צוויי הונדערט דאָלאַר אויף צו זיין אינשורט אין פינף הונדערט דאָלאַר.

דאַכט זיך, דער חשבון איז אַזוי איינפאַך, און דאָך איז דאָס געווען דער פעלז, אָן וועלכען הונדערטער פראַטיירנעל אָרדענס האָבען זיך אָנ־געשטויסען. זיי האָבען אָנגעהויבען אַלס אָפּאָזי־ציע צו די גרויסע אינשורענס־קאָמפּאַניעס, וועלכע, ווי עס האָט אויסגעזעהן, האָבען אָנגע־קליבען הונדערטער מיליאָנען מיט דאָלערס, וואָס עס איז גאָרניט נויטיג געווען. די אָרדענס האָ־בען געהאָפט, אַז זיי וועלען אייביג־לאַנג קענען עקזיסטירען אויפ׳ן אַסעסמענט־באַזיס, ד. ה. קאָ־לעקטירען נאָר אַזוי פיעל געלט, וויפיעל זיי דאַר־פען האָבען אויף אויסצוצאָהלען, און זיי האָבען זיך פערלאָזען אויפ׳ן נס, אַז עס וועלען זיך אָנ־שליסען גענוג יונגע מיטגלידער, כדי אָנצוהאַל־טען די פּראָפּאָרציע פון טויטען־פעלע צו די מיטגלידערשאַפט אויף דער זעלבער שטופע, ווי עס איז געווען אין אָנהייב... איינינע פראַטיירנעל אָרדענס האָט זיך אָהן צוויפעל איינגעגעבען אָנ־צוהאַלטען דיזען צושטאַנד פאַר אַ בעשטימטע צאָהל יאָהרען, אָבער דאָס קען ניט אָנגעהאַלטען ווערען פאַר אַן אומבעשטימטער צייט, און פריי־הער אָדער שפּעטער קומען אַרויס פינאַנציעלע שווערינקייטען. נאָך אַלעמען, דאַרף מען וויסען, אַז די נייע יונגע מיטגלידער ווערען צוגעצויגען הויפּטזעכליך דורך די נידעריגע רייטס, דאָס איז ווען די טויטען־פעלען זיינען קליין אין צאָהל. אויב די טויטען־פעלען נעהמען ווערען גרעסער און די רייטס נעהמען שטייגען, הייבען אָן די יונגע מיטגלידער צו פיהלען, אַז זיי צאָהלען די אינשורענס־קאָסטען פון די עלטערע מענשען, וועלכע זיינען אין אָרדען פון פריהער נאָך, און דעם אויגענבליק, וואָס עס ווערט שווער אריינ־צוקריגען נייע מיטגלידער, מוז דער אָרדען טרע־פען זיך פּנים אל פּנים מיט אַ שווערען פינאַנ־ציעלען קריזיס.

ד געשיכטע פון פראַטיירנעל אינשורענס דאָ אין לאַנד איז פול מיט אַזעלכע ביישפּילען, וואו נייע אָרדענס זיינען געוואַקסען און האָבען זיך ענטוויקעלט מיט אַן אויסערגעוועהנליכער שנעל־קייט, אָבער שפּעטער אַ ווייַלע האָבען זיי פונקט אַזוי שנעל אָנגעהויבען צו פאַלען, ווייל ווי נאָר דער צופלוס פון נייע מיטגלידער ווערט לאַנגזאַ־מער און די רייטס נעהמען שטייגען, אַזוי קומט צו נאָך אַ צרה, וואָס פיעלע מיטגלידער הייבען אָן אַרויסצוטרעטען פון דעם פעראיין און זיי שליסען זיך אָן אין אַ נייעם, וואו די רייטס זיי־נען ביליגער. די מיטגלידער פון די מעהרסטע אָרגאַניזאַציעס זוכען גאָר ניט צו פערשטעהן, אַז זיי פלעגען קריעגען אבענעם־פערזיכערונג אונ־טער׳ן פּרייז און אַז דאָס קען לאַנג ניט אָנהאַל־טען. ביי אַן אַנדערען קען דאָס גלאַט אויסקו־מען מאָדנע, אַז יענע וואָס שטאַרבען, פּראָפּיטי־רען אויפ׳ן חשבון פון די, וואָס האָבען דאָס אומ־גליק צו בלייבען לעבען, און די וואָס בלייבען לעבען, מוזען סוף־כל־סוף אויסענבלייבען אָהן אינשורענס.

דאָס קען מען זעהן, אַז עס לוינט זיך ניט, אַן אינשורענס־פּרעמיום זאָל זיך אָנהויבען פאַר וועמען עס איז מיט קליינע צאָהלונגען און זאָל וואַקסען אַלץ מעהר און מעהר ביז אויף די על־טערע יאָהרען זאָל עס ווערען גאָר אַזוי הויך, אַז אַ מענש זאָל עס ניט קענען צאָהלען. ווען אַ מענש ווערט עלטער, ווערען זיינע פערדינסטען ניט גרעסער דערפאַר זיינען אין דער גאַנצער אינשורענס־סיסטעמע איינגעפיהרט געוואָ־רען די גלייכע פּרעמיום־צאָהלונגען, ד. ה. די פּרעמיומס מוזען אַזוי אויסגערעכענט זיין, אַז זיי זאָלען זיין גלייך געצאָהלט דעם גאַנצען מענ־שענ׳ס לעבען, און מיטגלידער זאָלען זיין צו־פרידען צו צאָהלען אין די איינגערע יאָהרען מעהר וויפיעל זיי האָבען ווירקליך געדאַרפט, כדי, ווען זיי ווערען אַלט, זאָלען זיי קענען צאָהלען ווענ־גער, האָבענדיג די פערזיכערונג, אַז זייער גאַנ־צען לעבען וועט די פּרעמיום בלייבען די זעלבע, און וויסענדיג די סומע, קענען זיי אַ פריהער בע־שליסען, צי זיי קענען בעהויפּטען צו טראָגען דעם לאַסט, אָדער ניט. עס איז אונמעגליך אין דעם אַרטיקעל צו ערקלערען די מעטאָדען, ווי אַזוי אַזאַ גלייכע פּרעמיום־סיסטעם ווערט אויס־געאַרבייט. דאָס איז נאָך אַלעמען די אויפגאַבע פון אַן אינשורענס־עקספּערט, און קיין געשעפט קען ניט געפיהרט ווערען, אויב מען האָט ניט עטוואָס צוטרויען אין דער אָרענטליכקייט פון דעם אָנ־געשטעלטען עקספּערט, אָבער ווען אַזאַ עקס־פּערט איז אָנגעשטעלט און די רעזולטאַטען האָט מען פון איהם געקראָגען, מוז די דעמאָ־קראַטישע מיטגלידערשאַפט זיין גענוג פערנינפ־טיג אָנצונעהמען די בעשלוסען. זיכער מוזען די מיטגלידער איינזעהן, אַז זיי קענען ניט אָנפיה־רען ערפאָלגרייך אַן אינשורענס־אָרגאַניזאַציע, ניט קאָלעקטירענדיג גענוג געלט, ניט נאָר אויף אויסצוצאָהלען די בענעפיטס, וואָס מען דאַרף שוין איינצאָהלען, נאָר אויך יענע בענעפיטס, וואָס מען וועט מוזען אין דער צוקונפט אויס־צאָהלען.

אין דיזער פּראָבלעמע שטעקט מעהר ווי אַן

איינפאַכע געשעפטס־אָנגעלעגענהייט. דאָ אין לאַנד איז ניט גאָר פיעל אויפגעטאָן געוואָרען אויפ׳ן קאָאָפּעראַטיווען פעלד, און די פּראָטוירנעל קאַיף־אינשורענס איז אפשר די איינציגע בעדייטענדע אויסנאַהמע. די פּראָטוירנעל אָרדענס זיינען דעריבער אַ שולע פון זעהר גרויסער בעדייטונג אויף צו ערציהען דעם אַרבייטער־קלאַס, אַז ער זאָל איינזעהן די פערזינפטיגקייט פון קאָאָפּעראַטיווע טעטיגקייט, אָבער אַזאַ ערציהונג וועט זיין ווערטלאָז, אויב די אונטערנעהמונגען וועלען סוף־כל־סוף דורכפאַלען. פּראָטוירנעל אינשורענס האָט זיך ענטוויקעלט מיט אַ מערקווירדיגער שנעלקייט דאָ אין לאַנד. בלויז אייניגע ציפערן וועל איך ברענגען: די צאָהל מענשען, וואָס זיינען אין 1901 געווען אינשורט אין פּראָטוירנעל סאָסייעטיס, איז געווען אַזוי גרויס ווי פיער און אַ האַלב מיליאָן, און אין 1911 איז עס געוואַקסען ביז צעהן מיליאָן. די סומע פון אינשורענס איז פאַר די זעלבע צעהן יאָהר געוואַקסען פון פינף און אַ האַלב ביליאָן דאָלאַר אויף באַלד צעהן ביליאָן. מען זאָגט אָבער, אַז פאַר די העצטע עטליכע יאָהר איז דער פאָרטשריט אין די פּראָטוירנעל אינשורענס געפאַלען, ווייל אייניגע פּראָטוירנעל סאָסייטיס זיינען געבליבען שטעהן. קיינעם טוט ניט אַזוי הנאה, וואָס די פּראָטוירנעל אָרדענס זיינען אין אַזאַ שלעכטער לאַגע, ווי אונזערע גרויסע אינשורענס־קאָמפּאַניעס. וואָס מען זאָל ניט זאָגען געגען זיי, איין זאַך איז זיכער, אַז זיי האָבען גענוג געלד אָנצושטעלען די גרעסטע עקספּערטען, און אויב זיי ווערען ניט געפיהרט פון איינפאַכע פערברעכער, וואָס איז געוויס ניט דער פאַל מיט די גרעסערע קאָמפּאַניעס, קענען זיי זיין זיכער, אַז זיי וועלען ניט האָבען די זעלבע צרות, וואָס די פּראָטוירנעל אָרדענס מוזען האָבען. זיי ווייסען אויך, ווי אויפמערקזאַם צו מאַכען דעם אַלגעמיינעם פּובליקום אויף דעם אונטערשייד צווישען זיי און די פּראָטוירנעל אָרדענס. עס איז קיין אַנדער וועג ניטאָ פאַר די פּראָטוירנעל אָרדענס צו בעשיצען זייער עקזיסטענץ, די צוקינפטיגע ענטוויקלונג און צו פערהיטען, אַז די גאַנצע אינשורענס־ביזנעס זאָל ניט אַריבערגעהן צו פּריוואַטע קאָמערציעלע קאָמפּאַניעס, ווי נאָר אָנצונעהמען די ווייסענשאַפטליכע רייטס, וואָס זאָלען זיין הויך געגוג, כדי צו קענען זיך ראַטעווען פון פינאַנציעלע טראָבעל. געוויס וועלען די מיטגלידער פון אַן אַרבייטער רינג אָדער פון אַן אַנדערער פּראָטוירנעל אָרדען, ווערכע זיינען געוועהנט צו גאָר נידעריגע רייטס, פרעגען, מיט וואָס איז די בעסערקייט וואָס ער איז אינשורט אין אַ פּראָטוירנעל אָרדער, אויב זיינע רייטס וועלען געהעבערט ווערען אַזוי ווי עס פאָדערן די אינשורענס־עקספּערטען. „קען איך דאָך שוין זיין אינשורט״, וועט ער זאָגען, „אין אַ גרויסער אינשורענס קאָמפּאַניע״. עס איז אָבער יאָ דאָ אַן אונטערשייד, און עס וועט איהם קאָסטען ביליגער צו אינשורען זיך אין אַן אָרדען ווי ביי אַ פּריוואַטע קאָמערציעלע קאָמפּאַניע, אפילו אויך דאַן ווען די רייטס וועלען זיין וויסענשאַפטליך צונויפגעשטעלט.

דער „אַרבייטער־רינג״ בויט ניט קיין פּופּציגעטאַזשנע טורעמס, אויך צאָהלט ער ניט דעם פּרעזידענט זיינעם אָדער דעם מענעדזשער אַ הונדערט טויזענט דאָלאַר אַ יאָהר; אויך איז ניטאָ ווער עס זאָל ציהען פּראָפיטען פון די אָפּעראַציעס פון דעם „אַרבייטער־רינג״; אויך זיינען ניטאָ קיין גאַנצע מחנות אַגענטען, וואָס מען זאָל זיי דאַרפען צאָהלען פאַר זייער אַרבייט צו קריגען בעלנים אויף אינשורען זיך. און וויבאַלד אָט די אַלע הוצאות זיינען ניטאָ, רעכען איך, אַז עס איז מעגליך פאַר אַ פּראָטוירנעל אָרדען צו אינשורען פאַר אַ קלענערען פּרייז און דאָך קענען צאָהלען אַלע שולדען, כל־זמן די געשעפטען ווערען געפיהרט לויט די פאָדערונגען פון די אינשורענס־ווייסענשאַפט.

איך ווייס ניט, צי איך האָב גענוג קלאָר געמאַכט דעם פּונקט, ווייל נאָך אַלעמען קען מען ניט ערקלערען דעם האַרבען ענין פון אינשורענס־ווייסענשאַפט אין פינף אָדער צעהן מינוט, פּונקט ווי מען קען ניט ערקלערען אַלע סודות פון דער מעדיצין אין אַ קורצער צייט, אָבער רעדענדיג אַלס אַ זייטיגער מענש, וועלכער איז אין קיין צד ניט פּעראינטערעסירט, וואָלט איך ערנסט געבעטען יעדען לעזער פון דער „צוקונפט״, וואָס איז אַ מיטגליעד פון „אַרבייטער רינג״, ער זאָל אויסאיבען זיין איינפלוס און זעהן, אַז די וויסענשאַפטליכע רייטס זאָלען איינגעפיהרט ווערען.

עס איז גאַנץ וואָהרשיינליך, אַז די זעהר שנעלע ענטוויקלונג פון די פּראָטוירנעל אינשורענס דאָ אין לאַנד איז צו פערדאַנקען דעם פאַקט, וואָס די אָרדענס פלעגען זוכען צו אינשורען אונטער׳ן פּרייז. עס איז אויך וואָהרשיינליך, אַז אויב די אַלע פּראָטוירנעל סאָסייטיס וואָלטען פון אָנהויב אָן געזעהן צו קריעגען צו פּרידענשטעלענדע ייטס, וואָלט די ענטוויקלונג ניט געווען אַזוי שנעל. פערשטעהט זיך, אַז פון דעם שטאַנדפּונקט פון אינשורענס־ווייסענשאַפט איז דיזער אַרגומענט גאָרנישט ווערטה. זאַכען זיינען אַריפמעטיש ריכטיג אָדער פאַלש, ניט קוקענדיג אויף דער געזעלשאַפטליכער ווירקונג. רעדענדיג אָבער, אַלס אַ מענש, וואָס שטודירט געזעלשאַפטליכע פּראָבלעמען, וואָלט איך זאָגען, אַז די מעגליכע שווערקייטען פון פּראָטוירנעל אָרדענס וואַקסען אַרויס פון אַ גאַנץ אַנדערער און פיעל ברייטערער פּראָבלעמע. אויב עס איז אמת, אַז אַרבייטער קענען נאָר דאַן בעהויפּטען צו פעראינשורען זיך, ווען זיי קענען עס דערקאַזשען אונטער׳ן פּרייז (וואָס דאָס מיינט אונטער׳ן פּרייז פאַר זיי), דאַן איז די סאָציאַלע לייזונג פון דער פּראָבלעמע ניט רייטס, וואָס זיינען ניט צופרידענשטעלענד און וואָס מוזען פריהער־שפּעטער פיהרען צום באַנקראָט פון דעם פּראָטוירנעל אָרדען, נאָר עפּעס אַן אַנדער מין אַרענדזשמענט, לויט וועלכער אַ טייל פון די

קאָסטען זאָל ליידען עמיצער אַנדערש. און ווען מיר אַנערקענען דאָס, אַנערקענען מיר די טעאָ־ריע און דעם פּרינציפּ פון געזעלשאַפטליכער אינשורענס, אַזוי ווי דאָס ווערט פּראַקטיצירט אין אייראָפּאַ, און אַזוי ווי דאָס ווערט אַגיטירט ביי היינטיגען טאָג דאָ אין לאַנד. דער פּרינציפּ האַלט אויס, צי מיר האָבען צו טאָן מיט לעבענס־פערזיכערונג, פערזיכערונג געגען אומגליקען, גע־זונדהייטס־פערזיכערונג אָדער וועלכע עס איז אַנדער פאָרמע פון אינשורענס, וואָס דער אַר־בייטער דאַרף האָבען.

דער לוין־אַרבייטער איז מעהרסטענס ניט שולדיג, ווען זיין לעבען אָדער געזונד שטעהען אין געפאַהר; די אינדוסטריע און די געזעל־שאַפט בכלל זיינען שולדיג אין דעם, וואָס די אַרבייטער ווערען אָפט געשעדיגט, ווערען אָפט קראַנק און שטאַרבען פריהער ווי מענשען פון אַנ־דערע קלאַסען, טאָ זאָל די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר דאָס אַלעס, וועניגסטענס ביז צו אַ געוויסען גראַד, פאַלען אויף דער אינדוסטריע און אויף דער געזעלשאַפט בכלל. אַ בעדייטענדע אַגיטאַ־ציע פאַר אַזאַ זאַך געהט אָן ביי היינטיגען טאָג דאָ אין לאַנד. איך וועל פּיליכט האָבען די גע־לעגענהייט צו רעדען וועגען דעם מיט די לעזער פון „צוקונפט" מעהר באַריכות אין אַ מאָנאַט אַרום, דערווייל נור וויל איך זאָגען, מען זאָל זעהן, אַז די פּראַטוירנעל אָרדענס זאָלען פערהיט ווערען פון באַנקראָט. מען קען זאָגען, אַז אויב אַזאַ סיסטעמע פון געזעלשאַפטליכע אינשורענס זאָל איינ־געפיהרט ווערען אין דער נאָהענטער צוקונפט, איז קיין אונטערשייד, צי אַזעלכע אָרגאַניזאַציעס ווי דער „אַרבייטער־רינג" לעבען אָדער ניט. אָבער דער אמת איז, אַז מען קען אַרגומענטירען פּונקט פערקעהרט. אויב עס וועט זיין געזעל־שאַפטליכע אינשורענס, און ווי איך האָף, וועט עס זיין, אין דער ניט ווייטער צוקונפט, וועט די פראַגע, אויף ווי ווייט די אַרבייטער זאָלען האָבען אַ דעה דערין, אַ סך אָפּהענגען פון זייערע אויפ־טואונגען ביז צו יענער צייט, און צו בעווייזען די טיכטיגקייט פון די אַרבייטער אין דעמאָ־קראַטישער אָרגאַניזאַציע און פערוואַלטונג, איז די אויפהאַלטונג און פערשטאַרקונג פון דעם „אַר־בייטער־רינג" אַ זאַך פון טיפער סאָציאַלער בע־דייטונג.

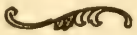

מ. פּאוולאָוויטש

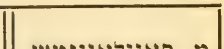

# די מלחמה ביי ווערדון און די פער־ספּעקטיוען פון וועלט־קריעג

אַ ברעיף פון פּאַריז.

דריי מאָנאַט האָבען זיך די דייטשען געגרייט צו דער מלחמה ביי ווערדון. גרויס זיינען גע־ווען זייערע פאָרבערייטונגען און אַזוי גרויס זיי־נען אויך געווען זייערע ערוואַרטונגען. זיי האָ־בען ערוואַרטעט דורכצוברעכען דעם פראַנצויזי־שען פראָנט און עפענען אַ וועג צו פּאַריז — ריכטיג אויף דעם זעלבען אופן, ווי זיי האָבען דורכגעבראַכען דעם רוסישען פראָנט ביי דונאַ־יעץ אין גאַליציען און ביי בזורע אין פּוילען. אין זייערע זיעגרייכע מלחמות געגען דער רוסי־שער און נאָכהער געגען דער סערבישער אַר־מיי האָבען די דייטשען פריהער פון אַלץ אויס־געברענט אויף אַ געוויסען שטח דעם שונא'ס פראָנט מיט דער הילפע פון 42 סענטימעטער מאָרטאַרס און טויזענדער אַנדערע גרויסע און קלענערע האַרמאַטען. דאַן האָבען זיי אַריינגע־שלאָגען אין דעם פראָנט אַ מין קלין פון די בעס־טע, ספּעציעל פאַר דיעזען צוועק אָבגעקליבענע מיליטער. און אָט אויף אַזאַ אופן האָבען זיי געהאָפט דורכצוברעכען אויף דעם פראַנצויזישען פראָנט.

דאָס אָבער וואס האָט זיך אַזוי לייכט איינ־געגעבען די דייטשען אויפ'ן רוסישען און סערבי־שען פראָנט האָט קיין ערפאָלג ניט געהאַט אויפ'ן פראַנצויזישען פראָנט. דריי טויזענד האַרמאַ־טען האָבען די דייטשען צוגעפיהרט צו זייערע פּאָזיציעס אַרום ווערדון, און פיעלע און פיעלע מיליאָנען באָמבעס האָבען זיי אַרויסגעלאָזען אויף די פראַנצויזישע מיליטער. די אונזיניג־סטע אַטאַקען האָבען די דייטשען געמאַכט, וואו גאַנצע דיוויזיאָנען און קאָרפּוסען זיינען אומ־געקומען. און אונגעאַכטעט אויף די ריעזיגסטע פאָרבערייטונגען, אויף די פערצווייפעלטסטע אָנשטריינגונגען און די שרעקליכסטע אָפּפער, האָט די דייטשע אַרמיי אין פערלויף פון דעם ערשטען מאָנאַט זיך אַ רוק געטהאָן נור אויף 6 קילאָמעטער און זייט דאַן האָט זי זיך כמעט פון אָרט ניט געריהרט.

די דייטשען ווייסען גאַנץ גוט, אַז אָן דער מלחמה ביי ווערדון איז איצט ביז אַ געוויסען גראַד אָבהייניג דער אויסגאַנג פון דעם גאַנ־צען קריעג. אומזיסט אַבער ווענדען זיי אָן זיי־ערע אַלע אונגעהייערע כוחות ווערדון צו נעה־מען! און דאָס איז דערפאַר ווייל פראַנקרייך איז ניט סערביען און ניט רוסלאַנד.

אָ אונטער ווערדון קומט פאָר איצט די

ענטשיעדענע שלאכט צווישען דער דייטשער און דער פראנצויזישער ארטילעריע, צווישען די פראנצויזישע מיליטערישע אינדוסטריען. און אָט די מלחמה ווייזט איצט, אז די פראנצויזישע אינדוסטריע, וואס איז הויך געשטאנען אויף פאר דער מלחמה, האָט איצט, אין פערלויף פון די 21 מאָנאטען קריעג, געמאכט נאָך גרויסע שריט פארווערטס.

1. די מאָביליזאַציע פון דער פראַנצויזישער ארמיי און די דעמאָביליזאַציע פון דער פראַנצויזישער אינדוסטריע.

ווען די פראנצויזישע רעגימענטען האָבען אין אָנפאנג פון וועלט־קריעג מארשירט מיט פלאטערנדע פאָהנען אונטער די קלאנגען פון מיליטערישע מוזיק איבער די פאריזער גאסען, האָט מען געמיינט, אז אלעס וועגדט זיך נור אָן דעם סאָלדאט — אָן זיין ווילען, אָן זיין העלדישקייט. איז דער פראנצויזישער סאָלדאט וויליג צו קעמפפען מוטהיג און שטארבען פאר'ן פאטערלאנד? די פראנצויזען האָבען אין דעם ניט געצווייפעלט.

„וועלען מיר נור ענדיגען צו מאָביליזירען און קאָנצענטרירען די ארמעען, דאן וועט מען מיט זיכערהייט קאָנען זאָגען, אז פראנקרייך איז געדעטעט פון דעם שונא'ס איבערפאל" — אזוי האָבען די פראנצויזען גערעדט און געשריבען. און מיר ווייסען, אז דער העלדישער ווידער־שטאנד פון בעלגיען, האָט געגעבען פראנקרייך די מעגליכקייט צו מאָביליזירען און צו קאָנצענ־טרירען די ארמעען, און דאָך האָט זיך דער שונא אריינגעריסען אין פראנצויזישער טעריטאָריע און האלט אין זיינע הענט ביז צום היינטיגען טאָג צעהן פון פראנקרייך'ס וויכטיגסטע דע־פארטמענטס. דאָס איז געווען דער רעזולטאט פון דער פערלאָרענער שלאכט ביי שארלרוע, וואו די ענגליש־פראנצויזישע ארמיי איז בוכ־שטעבליך צודריקט געווארען דורך דער טעכני־שער און מאַטעריעלער אויסגעצייכענטער בע־וואפנונג פון דער דייטשער ארמיי. אפילו אין לופט־שווימען, וואו כמעט גאנץ אייראָפּא איז געווען זיכער, אז די פראנצויזען שטעהען העכער פון די דייטשען, האָבען זיך די דייטשען ארויס־געצייגט צו זיין אונפערגלייכליך שטארקער פון זייערע געגנער. די פערוואונדעטע ארטילעריס־טען קומענדיג א היים נאָך דער שלאכט פון שארלרוע האָבען דערצעהלט, סארא טיעפע ענט־טוישונג און שרעק זיי האָבען דורכגעלעבט, זע־הענדיג איבער זייערע קעפּ די דייטשע עראָ־פּלאנען וואָס האָבען, אונגעשטערט פון קיינעם, אָנגעצייכענט די פּאָזיציעס פון די ענגלישע און פראנצויזישע באַטאַרייען.

איך האָב שוין דערצעהלט אויף אן אנדער פּלאץ, וואס פאר א שטארקען איינדרוק די דייטשע מיליטער האָט געמאכט אין דער ערש־טער פּעריאָדע פון דער מלחמה אויף די פראנ־צויזישע סאָלדאטען און אָפיצירען. די פער־וואונדעטע פלעגען דערצעהלען, אז די דייטשע מיליטער, אטאקירענדיג דעם שונא, שטעלט מיט זיך פאָר א ריהרעוודיגע פעסטונג וואס שפּייט פון זיך ארויס א פערניכטענדען פייער. א לא־ווע, בעוועגט דורך א מעכטיגען מעכאניזם, א פאלאנגע פון אלכסנדר מוקדן ווידער־געבאָרען אין א נייער פאָרם אין אנקלאנג מיט די בע־דינגונגען פון א מאָדערנער מלחמה.

ביז אויגוסט 1914 האָט דער פראנצויזישער גענעראל שטאב ניט געהאט קיין פאָרשטעלונג וועגען דעם כאראקטער פון דער צוקונפטיגער מלחמה. פראנקרייך האָט געהאט א סך פעהי־גע גענעראלען. דאָך, שליסט עס ניט אויס דעם אמת, אז די טאלאנטפולע פעלדמארשאלען ווי זשאָר, סאַרראיל און מאנור וואס האָבען בעזיעגט פאָן קלאק, פאָן ביולאוו, דעם ווירטעמבורגער פרינץ און אנדערע פעהיגע דייטשע גענעראלען אין דער מארנער שלאכט, האָבען שלעכט פער־שטאנען דעם כאראקטער פון דער צוקונפטיגער מלחמה, דאָס ווערט יעצט אנערקענט פון יע־דען איינעם — פון דעם לעצטען סאָלדאט און ביז די העכסטע בעאמטע פון דער ארמיי.

ווען די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען, זיינען אין פראנקרייך גערופען געווארען אין מיליטער ניט נור אלע ארבייטער פון די עלעקטרישע סטאנציעס, כעמישע לאבאָראָטאָריעס מעטאל־גום פאבריקען א. ז. וו. נור אויך דער גאנצער פּערסאָנאל פון די פּולווער, ביקסען און הארמא־טען־פאבריקען, אזוי ווי פון אלע אנדערע פאב־ריקען וואס האָבען א דירעקטע שיכות מיט דער ארמיי. ס'איז גרינג צו פערשטעהן, צו וואס פאר רעזולטאטען דאָס האָט געפיהרט. איניגע גרויסע מעטאלורגישע פאבריקען האָבען אויס מאנגעל אין ארבייטער זיך געמוזט שליסען. מיר איז בעקאנט א פאקט פון א קוילען־פאבריק אין פּאריז, וואס האָט אין אָנהויב מלחמה אויפ־געהערט ארבייטען, ווייל איהרע אינזשעניערען און בעסטע ארבייטער זיינען אוועק צום קריעג.

און אין דער זעלבער צייט האָבען אין דייטש־לאנד טויזענדער און טויזענדער נייע ארבייטער, אויפזעהער, אינזשעניערען, פערנומען זייער מי־ליטער־פּאָסטען אין די פאבריקען. גאנצע ראָ־טעס, באטאליאָנען, פּאָלקען זיינען ניט געגאנ־גען זיך שלאָגען מיט'ן שונא, נור אין די פאבריי־קען צוגרייטען געווהר פאר יענע מאסען, וואס האָבען, ווי בייזע כוואליעס, געשטראמט איבער די פיינדליכע טעריטאָריען. נישט קיין וואונ־דער, אונטער די אומשטענדען, אז נאָך דער מאָ־ביליזאציע, האָבען אויף קרופּ'ס פאבריקען גע־ארבייט 39,000 ארבייטער מעהר ווי פריהער. די אינדוסטריעלע מאָביליזאציע האָט זיך אָנגע־הויבען אין דייטשלאנד גלייכצייטיג מיט דער מיליטערישער. און דאָס האָט ניט פאסירט ניט אין רוסלאנד, ניט אין פראנקרייך און אפילו ניט אין אזא אינדוסטריעל־הויך ענטוויקעלטען לאנד, ווי ענגלאנד.

ווי מען זעהט פון ללאָיד דזשאָרזש׳ס רעדע פון 22־טען דעצ. 1915, האָבען די ענגלענדער אין מאָנאַט מאי, 1915, ד. ה. נאָך צעהן מאָנאַטען קריעג, געקאָנט ענטפערן אויף די טעגליכע 250,000 דייטשע באָמבעס סך הכל מיט 2,500 גרעסערע באָמבעס און 13,000 שראַפּנעלען. פון דער צייט אָן איז די פּראָדוצירונג פון געוועהר און באָמבעס לויט דעם בעריכט פון ללאָיד דזשאָרזש געוואַקסען. עס זיינען צוגעקומען 33 נייע רעגיערונגס פאַבריקען און אייניגע הונדערט פּריוואַטע פאַבריקען. צום ביישפּיעל, די מאָ־נאַטליכע פּראָדוצירונג פון באָמבע וואַרפער צום סוף יאָהר 1915 איז צוויי מאָל אזוי גרויס, ווי עס איז פּראָדוצירט געוועזען פאַר׳ן גאַנצען ערש־טען יאָהר פון קריעג.

די ענגלישע מיליטערישע אינדוסטרי איז גע־ווען ניט צוגעגרייט, אם ווענינסטענס דאָס ערש־טע יאָהר, צוצושטעלען פאַר איהרע אַרמייען אַלע נויטיגע מאַטעריאַלען. פון אַלע אַלעאירטע מלוכות איז פראַנקרייך געוועזען מעהר צוגעגרייט. פראַנקרייך האָט גיכער פון אַלע אַנדערע אויפ־געשטעלט הונדערטער, דערנאָך טויזענדער נייע פאַבריקען צו פּראָדוצירען קריעגס־מאַטעריאַלען. ס׳איז בעוואוסט, אז די פראַנצויזישע מיליטע־רישע פאַבריקען, האָבען געאַרבייט ניט נור פאַר פראַנקרייך, נור אויך פאַר די רוסישע, בעלגי־שע, סערבישע און טשערנאָגאָרישע אַרמייען. צעהנדליגע פאַבריקען האָבען געאַרבייט אויס־שליסליך פאַר רוסלאַנד און צעהנדליגע פאַר די אַנדערע אַלעאירטע לענדער. די מאָביליזאַציע פון אינדוסטריע, האָט זיך אין פראַנקרייך אָנ־געהויבען פיעל פריהער ווי אין רוסלאַנד און ענגלאַנד. און טויזענדער אַרבייטער און אינ־זשינירען, וועלכע זיינען אין אָנפאַנג מלחמה אָב־געריסען געוואָרען פון די פאַבריקען, זיינען צו־ריקגערופען געוואָרען פון די טרענטשעס צו די פערלאָזענע ווערקשטאַטען. און גאָר גיך האָט א גאַנצע אַרמיי אינזשענירען און אַרבייטער, א גרעסערע ווי די גאַנצע פראַנצויזישע אַרמיי אין פריעדען־צייטען, אָנגעהויבען פּראָדוצירען אין קאָלאָסאַלע מאַסען קוילען, באָמבען, מאַשין־ביקסען א. ז. וו. פאַר פראַנקרייך און די אַלע־אירטע לענדער.*)

*) מיר וועלען דאָ בעמערקען, אַז ניט קיין קליי־נע נוצען האָט פראַנקרייך געהאַט פון די טויזענדער רוסישע פליכטלינגע צווישען וועלכע עס געפינען זיך פיעל אינזשינירען און אויסגעצייכענטע אַרבייט־טער. אין די רעגיערונג׳ס קרייזען האָט מען עס גוט פערשטאַנען, און ווען עס האָט זיך אָנגעפאַנגען אין פּאַריז אַ פּאַניקע צווישען די אידישע עמיגראַנטען, צוליעב דער אַנטיסעמיטישע אַגיטאַציאָן פון גאַלי און אַנדערע שוואַרצ־מאַה׳ניקעס, האָט זיך די רעגיע־רונג געסטאַרעט צו בערוהיגען די אידען און זיי אָבהאַלטען ניט צו עמיגרירען נאָך אַמעריקא, כדי ניט צו פערליערען טויזענדער פעהיגע אַרבייטער.

אויף ווי ווייט עס האָט זיך פערגרעסערט די צאָהל אַרבייטער אויף די פאַבריקען, איז צו זעהן פון דעם בעריכט אויף א זיצונג פון די דעפּו־טאַטען פון 22־טען דעצ. 1915. אין פּאַריז אליין זיינען 200,000 מענשען פערנומען מיט פּראָדוצירען באָמבעס און אַנדערע מאַטעריאַלען פאַר דער אַרטילעריע.

די ערשטוינענדע מאַכט, וואָס פראַנקרייך האָט אַרויסגעצייגט, ניט קוקענדיג אויף איהר ניט זעהר גרויסע בעפעלקערונג, איז דער רע־זולטאַט פון דער הויכער ענטוויקלונג פון איהר־ע מעטאַל־גיסעריען און מיליטערישער אינדוסט־ריי אין פריעדען צייט.

2. די פאַבריקען פון קרוזאָ אין פערגאַנגענהייט. די ראָלע פון דער אַרטילעריע אין דער פראַנצויזי־שער מיליטערישער געשיכטע.

אַלע פראַנצויזישע מעטאַל־גיסעריען, מיליטערישע פאַבריקען, שיף־בוי אינדוסטריען, זיי־נען פעראייניגט אין איין טראָסט אונטער דער לייטונג פון „פערבאַנד פון מעטאַל און קויהלען אינדוסטריע.“ אָט דער פערבאַנד פערוואַלטעט א גאַנצע רייהע סינדיקאַטען. דער „סינדי־קאַט פון פאַבריקאַנטען פון מיליטערישע מאַטע־ריאַלען“ פערנעהמט דאָרט דעם ערשטען פּלאַץ און פעראייניגט ארום זיך 25 מיליטערישע פיר־מען.

צווישען די אַלע מיליטערישע פאַבריקען איז די וויכטיגסטע שניידערס, וואָס פערנעהמט אין פראַנקרייך דעם זעלבען פּלאַץ ווי די בעריהמטע קרופּ־פאַבריקען אין דייטשלאַנד, מיט דעם אונ־טערשיעד וואָס די האַרמאַטען־פאַבריקען אין קרעזאָ זיינען פיעל־פיעל עלטער. די ערשטע קאָנטראַקטען פון דער פירמע אויף צו עקספּלואַ־טירען די קויהלען־מינען זיינען דאַטירט יוני 2 1815. נאָך אין צייט פון לודוויג דעם 16־טען האָט שוין אין קרעזאָ עקזיסטירט א מעטאַל־גי־סעריי, וואָס האָט אויסגעגאָסען טשוגון פאַר די האַרמאַטען. אין די קייזערליכע אַרכיוון געפי־נען מיר פּראָטאָקאָלען פון יאָהר 1788, ווי מען האָט אויסגעפּרופט די האַרמאַטען, וואָס מען האָט אויסגעגאָסען אין די קרעזאָ פאַבריקען. די פּראַבען האָבען זיך גוט איינגעגעבען. דאָס איז געוועזען די ערשטע בעשטעלונג וואָס די פאַב־ריק האָט געקראָגען צוצושטעלען האַרמאַטען. ערב דער רעוואָלוציע האָבען אויף דער האַר־מאַטען פאַבריק אין קרעזאָ געאַרבייט 1500 מענשען.

אין פראַנקרייך׳ס מיליטערישע געשיכטע האָט די אַרטילעריע תמיד געשפּיעלט א גרויסע ראָלע אין איהרע זיעגען און נידערלאַגען. נור די האַרמאַטען — זאָגט לעפעלעטיע — האָבען מעגליך געמאַכט פאַר די פראַנצויזען צו פער־טרייבען די ענגלענדער, כאָטש די ענגלענדער האָבען איבערגעשטיגען די פראַנצויזען אין צאָהל און דיסציפּלין, און אויף אזא אופן האָט פראַנק־רייך פון 16־טען יאָהרהונדערט זיך בעפרייט פון

ענגלישען איבערפאל. די הייליגע פאָהן פון זשאן ד'ארק, איהר מיליטערישער ענטוזיאזם, איהר ווירקונג אויף די בייזע פעלד־מארשאלען און אויף אלע סאָלדאטען וואָלט ווייניג־וואס געהאָלפען פראנקרייך ווען די „הייליגע יונגפרוי פון אָרלעאן" וואלט געהאט ארום זיך אזא אויסגעצייכענטע, שטארקע ארטילעריע.

וואס מעהר די מיליטערישע טעכניק האָט זיך ענטוויקעלט, אלץ איינפלוסרייכער איז געווארען די ארטילעריע. זי האָט געזאָגט איהר וואָרט אין דער מלחמה פון רעוואָלוציאָנערען פראנקרייך געגען דער פעראייניגטער אייראָפּעאישער רעאקציע, און עס קאָן זיין, עס איז ניט קיין צופאל, וואס דער גרעסטער פעלדמארשאל און סטראטעגיק פון אונזער צייט איז ארויס פון די רייהען פון ארטילעריסטען. „אין צייט פון די ערשטע רעוואָלוציאָנערע שלאכטען — זאגט נאפּאָלעאן — האָט עס די ארטילעריע געגעבען פראנקרייך די אויבערהאנד איבער איהרע שונאים".

און ווי וויכטיג עס איז געווען די ראלע פון דער ארטעלעריע, אין די פריהעריגע מלחמות, איז איהר ראָלע פיעל־פיעל וויכטיגער איצט, אין דער היינטיגער מלחמה, א דאנק דער אונגעהויער טעכנישער ענטוויקלונג פון מאָדערנע הארמאטען.

מען קאָן זאָגען אָהן א גוזמא ביי די יעצטיגע בעדינגונגען, אז די גרעסטע דיסציפּלינירטע ארמיי וואס האָט ניט גענוג ארטילעריע קאָן לייכט ווערען צושלאָגען פון א קלענערע ארמיי וואס האָט מיט עטליכע הונדערט מאשינקאַנאָנען מעהרער. ניט נור אין אפענעם פעלד, נור אפילו הינטער א פעסטונג.

3. שניידער'ס פאַבריקען אין קרעזאָ. דער גיגאַנטישער האַמער.

זעלבסטפערשטענדליך, אין אזא לאנד ווי פראנקרייך, וואס האָט אמאָל געהאלטען די וועלט אינדוסטריע אין איהרע הענט, און וואו עס עקזיסטירט פון לאנג אָן אזא גרויסע און שטארקע ארמיי, האָט די מיליטערישע אינדוסטרי דערגרייכט א הויכע מדרגה פון ענטוויקלונג.

שניידער'ס פאבריקען, די גרעסטע מעטאלגיסעריען און מיליטערישע פאבריקען אין פראנקרייך, האָבען ערב דער מלחמה בעשעפטיגט 25,000 אינזשענירען און ארבייטער. אָבטיילונגען פון דיעזע פאבריקען געפינען זיך אין קרעזאָ, האוור, פאריז, שאלאָן, טולאָן, א. ז. וו. צוזאמענגענומען פערנעהמען זיי א שטח פון 6,000 העקטאר לאנד. זיי האָבען זייערע אייגענע אייזענבאהן ליניען 290 קילאָמעטער לאנג אויף וועלכע עס לויפען 65 לאָקאָמאָטיווען מיט 5,700 וואגאָנען. די גאז און דאמפּף מאשינען האָבען 70,000 פערד קראפט. די צאָהל מאשינען דערגרייכט 4,200, די גרעסטע און בעריהמטסטע שניידער־פאבריקען געפינען זיך אין קרעזאָ.

שניידער'ס פאבריקען אין קרעזאָ, אזוי ווי קרופּ'ס פאבריקען אין עסען, זיינען אייגענטליך ניט בלויז הארמאטען פאבריקען, נור הויפּטזעכליך מעטאללורגישע. פון די 25,000 מענשען וואס האָבען געארבייט אויף שניידער'ס פאבריקען אין קרעזאָ פאר דער מלחמה, האָבען נור 5,000, ד. ה. א פינפטע טהייל, געארבייט אויף מיליטערישע מאַטעריאלען. איך האָב שוין אונטערגעשריבען אין מיינע פריהעריגע ארבייטען דעם ענגען צוזאמענהאנג פון דער מיליטערישער אינדוסטריע, מיט דער מעטאללורגישער. דאָס פערפערטיגען פון גרינגע און שווערען הארמאטען, דרעדנאָטס, סופּער־דרעדנאָטס א. ז. וו. איז זעהר א וויכטיגע, נור דאָך ניט די איינציגע פונקציע פון מעטאללורגישער אינדוסטריע. די זעלבע שטאָהל, פון וועלכע עס ווערען געגאָסען פערשיעדענע וואפען, ווערט אויך גענוצט אויף פערשיעדענע טהיילען פון לאָקאָמאָטיווען, אויטאָמאָביליען, א. ז. וו. דער זעלבער דאמפּף האמער, די זעלבע מאשין־פּרעס וואס דריקען צוזאמען און קנעטען ווי א טייג די מאסען צושמאָלצענעם טשוגון, גיסענדיג פון זיי די ווייט שיסענדע און ריעזיגע הארמאטען, ארבייטען אויך אויף פערשיעדענע אנדערע פריעדליכע אינסטרומענטען. דאָס איז זעהר וויכטיג צו וויסען, אום צו פערשטעהן די ראלע פון דער מיליטערישער אינדוסטרי אין דער איינערליכער און אויסערליכער פּאָליטיק פון היינטיגע מלוכות.

שניידער'ס פאבריקען אין קרעזאָ האָבען אין די יאהרען 1837־1900 ארויסגעגעבען פון 500,000 פערדענקראפט דאמפּף־מאשינען פאר שיפען, 2,700 לאָקאָמאָטיווען, און אנדערע פערשיעדענע מאשינען פון 115,000 פערדענקראפט.

דאָס מערקווירדיגסטע, וואס ציהט די אויפמערקזאמקייט פון די בעזוכער פון שניידער'ס פאבריקען אין קרעזאָ, איז דער גיגאנטישער האמער וואס וועגט 550,000 קילאָגראם. צוזאמען מיט דער קאָוואדליע וואס וועגט 750,000 קילאָגראם בעקומט זיך א מאשין וואָס וועגט 1,300,000 קילאָגראם, ד. ה. 130,000 טאָן געוויכט. מארקס האָט אמאָל מיט בעוואונדערונג געשריעבען וועגען דעם האמער פון נאסמיטה וואס וועגט 6 טאָן און פאלט פון א 7 פוסיגער הויך אויף א 36 טאָניגער קאָוואדליע. „ער צומאָלט שפּיעלענדיג דעם שטארקסטען פעלזען אין דינעם שטויב, און אין דער אייגענער צייט קאָן ער לייכט אריינשלאָגען נעגעל אין ווייכען האָלץ." (קארל מארקס. קאַפּיטאל, ערשטעם בוך). די קאָוואדליע, אויף וועלכע דער האמער פאלט אין קרעזאָ, וועגט ניט 36 נור 500 טאָן, און דער האמער וואס פאלט אויף דער קאָוואדליע קאָן ניט נור אריינשלאָגען נעגעל אין ווייכען

האָלץ, נור בעווייזען אזעלכע וואונדער וואס ער־שטוינען די צושויער. דער דאָזיגער מורא׳די־גער האמער צוברעכט דעם שאָלעכץ פון א נוס ניט צודריקענדיג דעם קערן, צושמעטערט דאָס גלעזעל פון א טאַשען־זייגער ניט אָנריהרענדיג די ווייזערס. דאָך, די אויפפיהרונג פון דעם דאָזיגען האמער איז ניט אימער אזוי רוהיג און געלאסען. געוועהנליך ציטערט די ערד אויף א גרויסען שטח ארום ווען דער דאָזיגער האמער ווארפט זיך ארויף מיט א ברום פון א רויבערי־שער היה אויף די מאסען צושמאָלצענעם שטאָהל.

אין דער לעצטער צייט, האָט מען אָנגעהויבען פערבייטען די דאמפּף־האמערען מיט הייד־דראלישע פּרעסען, ארום וועלכע עס הערשט אן אבסאָלוטע שטילקייט.

דער קרעזא האמער איז דער גרעסטער אין גאנץ אייראָפּא. נור אין איין פאבריק אין דער וועלט ארבייט נאָך א גרעסערער האמער ווי אין קרעזא, און דאס איז אין דער אמעריקאנישער פאבריק אין בעטלעהעם.

4. די האַרמאַטען פאַבריקען אין קרעזאָ. די פּראָנ־צויזישע בעוואַפנונג פון בולגאַריען. די ראָלע פון דער מעטאַלורגישער אינדוסטריע אין דער פּאָליטיק פון די מלוכות. די פערספּעקטיוען פון דער איצטיגער מלחמה.

אינטערעסאנט איז די ראָלע וואס שניידער׳ס פאבריקען האָבען געשפּיעלט פאר דער מלחמה אין צושטעלען וואפען אזעלכע לענדער וואס זיינען יעצט פראנקרייך׳ס שונאים. ס׳איז בע־קאנט אז פאר די לעצטע עטליכע צעהנדליג יאהר, האָבען די קרעזא׳ר פאבריקען בעוואפענט אלע באלקאנישע מלוכות, און אויך בולגאריען. פאר דעם קורצען משך פון 1904 ביז 1907 זיי־נען מעהר פון 300 באטאַרייען פערקויפט גע־ווארען אויף די באלקאנען.

ניט ווייניג פראנצויזישע, סערבישע און ענגלישע סאָלדאטען האָבען געפונען זייער טויט פון שניידער׳ס הארמאטען דורך דער בולגאַרי־שער ארמיי. די בולגארען — ווי עס שרייבט דער ספּעציעלער קאָרעספּאָנדענט פון רייטער׳ס אגענטור — האָבען אין זייערע אטאקעס אויף דער ענגליש־פראנצויזישער ארמיי אין מאקע־דאָניען, אָנגענומען די דייטשע סיסטעם. די אר־טילעריע האָט אָנגעהאלטען א שטענדיגען פייער, און פערשאָטען די ענגליש־פראנצויזישע ארמיי מיט א קוילען־האָגעל.

און אינטערעסאנט איז אויך דאָס, וואס בול־גאריען האָט זיך איינגעשאפט אויך אפילו איהר ביסעל דייטשע ארטילעריע דורך פראנצויזישע געלד. איבערהויפּט האָט פראנקרייך זעהר ענערגיש בעזארגט בולגאריען מיט די נויטיגע קאַפּיטאַלען צו בעוואפענען די ארמיי און די נויטיגע סטראטעגישע אייזענבאהנען, וואס האָ־בען דער בולגארישער ארמיי געגעבען די מעג־ליכקייט זיך שנעל צו מאָביליזירען, זיך אריינ־רייסען אין סערביען, און ארויסשטופּען פון דאָרט די סערבישע און ענגליש־פראנצויזישע ארמייען. דאָ איז א צעטעל פון די וויכטיגסטע בולגארישע הלוואות אין פראנקרייך: די 5% בולגארישע הלואה אין יאהר 1896; 5% הלואה פון 1904; און 4½% הלואה פון 1907. און פראנקרייך האָט געהאנדעלט אזוי אונפאָרזיכ־טיג אויף מיט טערקיי.

די אונפערשטענדליכע האנדלונג פון פראנק־רייך, אזוי גוט ווי פון אנדערע מלוכות, אין בעצוג צו די אנדערע בעהאלטענע און אָפּט־מאָל אָפען פיינדליכע לענדער, ערקלערט זיך, ערשטענס: דורך דער אָרגאניזאציע און כאַ־ראקטער פון דער מיליטערישער אינדוסטרי גופא. צווייטענס, דורך דעם צוזאמענהאנג פון דער דאָזיגער אינדוסטרי מיט דער מעטאַללור־גיע, וואס שפּיעלט א קאָלאָסאַלע ראָלע אין דער נאציאנאלער ווירטשאפט פון יעדער מלוכה.

נאָך מארקס האָט אויפגעוויזען, אז אין דער ענטוויקלונג פון קאפּיטאליסטישע ווערטהען פערגרעסערט זיך דער אונבעוועגליכער טהייל קאפּיטאל אָהן אויפהער אויפ׳ן חשבון פון דעם בעוועגליכען טהייל קאפּיטאל. און אויף דעם אופן שטעהען מיר פאר א זאָנדערבארען פאקט: ניט קוקענדיג אויף דעם וואס אייזען און שטאָהל מאטעריאלען נוצען זיך זעהר לאנגזאם אָב, וואקסט דאָך דער געברויך מעהר ווי דער גע־ברויך פון ברויט, וואס ווערט באלד פערצעהרט, מע׳ר פון באהעל, וואָהן, א. ז. וו. מיט איין וואָרט, די מענשהייט פערברויכט מעהר טשוגון ווי מעהל.

די מעטאַללורגישע אינדוסטרי איז אלץ שנעלער און שנעלער געוואקסען. ניט אומזיסט איז די גרעסטע פאבריק אין דער וועלט פאר דער מלחמה געוועזען קרופּ׳ס פאבריק, אויף וועלכער עס האָבען געארבייט 70,000 מענשען.

אום איינצואָרדנען און אָרגאניזירען מיליטע־רישע פאבריקען פאָדערען זיך קאָלאָסאַלע סומען געלד. אום צו פּראָדיצירען א מאוזער ביקס פאַ־דערען זיך 804 פערשיעדענע אָפּעראציעס פון וועלכע 44 ווערען געמאכט דורך האנד־ארבייט און די איבריגע 760 דורך פערשיעדענע מאַ־שינען, הארמאטען־פאבריקען פאָדערען נאָך פיעל מעהרער געלד אויף אינסטרומענטען און מאשי־נען. די אלע מיליטערישע פאבריקען קאָנען ניט עקזיסטירען אָהן א רעגיערונגס־שטיצע, צי דורך א געוויסע סובסידיע אָדער דורך שטענדיגע בע־שטעלונגען. נור קיין איינציגע פון אלע מערב־אייראָפּעאי־שע מלוכות איז ניט געוועזען

אימשטאנד ערב דער איצ־טיגער מלחמה אויפצוהאל־טען מיט איהרע אייגענע בעשטעלונגען איהר נאציא־נאלע מיליטערישע אינדוס־טריע... די פאבריק האט געקאנט עקזיס־טירען נור דורך דער ענטוויקלונג פון מיליטא־ריזם אין אייגענעם לאנד, און פון נייע אויס־ענדישע בעשטעלונגען. איינע פון די יויכטיג־סטע דיפלאמאטישע אויפגאבען איז געווען, ווי אזוי צו קריעגען נייע און נייע בעשטעלונגען פון אנדערע מלוכות אויף הארמאטען, קריעגס־שיפען, א. ז. וו.

די מיליטערישע פאבריקען נויטיגען זיך פיעל אין נייע בעשטעלונגען צוליעב דער טכ־נישער פערפאלקאמונג, וואס מאכט נוצבאר ניר וואס געקויפטע מאשינען וואס האבען געגע־קאסט מיליאנען דאלארס. ס'איז לייכט צו זעהן צו וואס פאר א צושטאנד די נייע מאשינען ברייגגען די מיליטערישע פאבריקען. מען קען שטענדיג געפינען מיליאנען סוחרים אויף וועל־קאסיפעדען, באוועל־ארטיקלען, צוקער, מאדע־זאכען א. ז. וו. וואס זיינען ניט אזוי פאלקאם ווי די זעלבע ארטיקלען פון בעסערע פאבריקען, נור קיין איין רעגיערונג וועט ניט קויפען קיין ארטילעריע אדער קריעגס־שיפען פון א פער־עלטערטען טיפ — האטש צוויי יאהר פריהער איז עס געווען דאס בעסטע.

און נאך שטארקער האט זיך די מיליטערי־שע אינדוסטריע ענטוויקעלט אין דייטשלאנד, וואס שטעהט אויף א העכערען שטאפעל פון קא־פיטאליסטישער ענטוויקלונג, און וואו אין דער מיליטערישע אינדוסטריע איז אריינגעטהאן גע־יוארען מעהר גערד ווי אין פראנקרייך.

---

ריידענדיג וועגען דער ראלע פון דער מילי־טערישער אינדוסטריע, אויף דער אינערליכער און אויסערליכער פאליטיק פון א מאדערנער מלוכה, האב איך געשריבען ניט לאנג איידער די מלחמה האט אויסגעבראכען: „די מעטאל־לורגישע אינדוסטרי שפיעלט א קאלאסאלע ראָ־לע אין דער אויסערליכער פאליטיק פון א מאָ־דערנער מלוכה. זי אליין נור דיקטירט איהר ווילען צו קעניגע און פרעזידענטען.“

דער גאנצער גאנג פון דער היינטיגער מלחמה, בעווייזט, אז ניט נור דיקטירט די מע־טאללורגי איהר ווילען צו קעניגע און פרעזי־דענטען, נאר אויך צו די פעלדמארשאלען אויפ'ן שלאכט־פעלד. אלע דייטשע נצחונות זיינען פריהער פון אלץ די רעזולטאטען פון דער מעכ־טיגער מעטאללורגישער ענטוויקלונג. עססען — און ניט בערלין, בערטהא קרופ — און ניט הינדענבורג און די אנדערע גענעראלע האבען איינגענומען ליעזש, אנטווערפען, מאביעזש, ווארשא, ברעסט־ליטאווסק, קאוונא.

די גאהענטסטע רעזול־טאטען פון דער איצטיגער מלחמה, וועט זיין די פער־שארקונג פון דער מעטאל־לורגישער ראלע אין יעדען לאנד. די מלחמה האט קלאר בעוויזען, אז א מעטאללורגישע און הארמאטען פאבריק האט א גרעסערע בעדייטונג פאר'ן לאנד ווי א גאנצער אומיי־קארפוס, און אז א פירמע ווי קרופ'ס אין דייטשלאנד אדער שניידער'ס אין פראנקרייך, איז וויכטיגער פון א גאנצע ארמיי. אלע מלוכות וועלען דארום זוכען איינצושפאנען אלע זייערע כוחות צו בעשאפען ביי זיך א מעכטיגע מע־טאללורגישע אינדוסטרי, אהן וועלכער עס איז אונמעגליך א זיעג איבער א מאדערנעם שונא.

פון איצט אן וועט ניט נור פראנקרייך, דייטשלאנד, ענגלאנד, אמעריקא, נור אויך עסטרייך, רוסלאנד, טערקיי, איטאליען, יאפאן, בראזיליען, ארגענטינא, א. ז. וו. שטרעבען צו בעשאפען אייגענע גראנדיעזע מיליטערישע פאב־ריקען נאכ'ן לעצטען וואר פון דער טעכניק. און בעשאפענדיג אזוינס, וועט יעדע מלוכה פאטאל שטרעבען צו בעוואפענען איהרע שכנים מיט איהרע הארמאטען, עראפלאנען, סובמארינס, דרעדנאטס און סופערדרעדנאטס. אויף אזא אופן וועט דער ערשטער נא־טירליכער רעזולטאט פון דער היינטיגער מלחמה זיך אויסדריקען אין אזא פארמע מיליטאריזם און אימפעריא־ליזם, פון וועלכער די פריה־ערינע צעהנדליגע יאהרען האבען קיינמאל ניט געש־חלומ'ט. סיידען וועלכע ניט איז טיעפע סאציאלע טראנספארמאציעס זאלען דער דאזי־גער נייער טענדענץ אין דער עוואלוציע פון די היינטיגע מלוכות ניט אבשטערען.

# די ברכה פון רעגען

ה. רויזענבלאַט

מיט אכטונג שלום עליכם׳ען א מתנה.

פריהלינג־לעבען, פריהלינג־לעבען.
גרויע בלויע וואָלקען שוועבען.
הערט, עס דונערט? מאַכט א ברכה.
געבען זאָל אונז גאָט הצלחה
אין דעם פריהלינג־פרישען רעגען
וואָס ער גרייט פון אונזערטוועגען.

פאַר די גערטנער, פאַר די וועלדער,
פאַר די סעדער און די פעלדער
טהוט זיך גאָט דער גוטער מיחען,
אז זיי זאָלען שענער בליהען;
זאָלען גיכער צייטיג ווערען,
דען ער דארף א וועלט ערנערען;
מוז פערזארגען אלע, אלע;
אונז מיט ראָזשינקעס און חלה
און דעם גוי מיט ברויט און קאשע
און די שעפעלעך מיט פאשע.

---

נאָך און נאָך און נאָך א רעגען
ווערט דער מארק פערלעגט מיט וועגען,
פול מיט חויבם פון אלע מינים, —
וואָלוועל, וואָלוועל, האַלב בחנם.

פוהרלאך קאַרשען, פוהרלאך פלוימען,
שוואַרץ, ווי סאַזשע פון דעם קוימען,
שטעהען אין א לאַנגער רייהע
און זיי שמעקען א מחיה.

און פון אויפגעמאַכטע זעקלעך,
עפּעל מיט פערפלאַמטע בעקלעך,
שמייכלען, ווי זיי וואָלטען ריידען:
„פּרוּוווט פערזוכען, — טעם גן־עדן!“

און א קאַוואַן, פאַר א דרייער,
זיס ווי האָניג, רויט ווי פייער,
פאַר א חדוש ליגט אינמיטען
אויף א וואָגען זיך צושניטען.
און מיר אינגלעך, אלע טאַשען
פול מיט נאַשעריי צום פאַשען,
לויפען שפּרינגענדיג כסדר
זאַט פון מיטטאָג גלייך אין חדר.

און מען לערענט קיין עין־הרע
חומש, רש״י און גמרא,
ס׳וואַקסען לומדים, — גאָט׳ס פערמעגען —
ווי די שוועמליך נאָך א רעגען.

---

פון דעם פעלד אין אָבענד קומען
די בהמות און זיי ברומען:
ברענגט די מעלקשעפּלעך געשווינדער,
דען מיר האָבען פאַר די קינדער
מילך געבראַכט אייך, גאַנצע ימ׳ען.
און די מילך האָט טויזענד טעם׳ען.

אין לבנה־שיין אין העלען,
שורות קריגלעך פאַר די שוועלען
אָנגעגאָסען ביז די ברעגען,
פול, ווי ברונעמס נאָך אַ רעגען.

ווייס, מיט הייטלעך דין פערצויגען,
שטעהען זיי און וואַרפען אויגען
אויף די פוילע קעין, די גרויע,
און זיי שמייכלען פאַר הנאה: —

עט, ניטאָ זיך וואָס צו שרעקען,
זאָלען זיי זיך נאָר בעלעקען
און די פוכקע לאַפּקעס וואַשען.
זאַט... מען קען ניט, נעבעך, נאַשען...

---

קליינע קינדער אין די וויגען,
אָנגעזויגען זאַטע, ליגען
מיט די פיסעלעך פערהויבען
און זיי וואָרקען ווי די טויבען:
גע...גע...גו...גו... ס׳מיינט מסתמא
„פאַר דער מילך, אַ דאַנק דיר מאַמע!

„גע...גע...גו...גו...ן מיט אַ זיסען
שמייכעל אויגעלעך זיך שליסען.
און פון בלויען קלאָרען הימעל
פלאַטערט שטיל אַרב גאָט׳ס דרימעל.

ליולעט איין זיי, ליעב און וואַרעם —
שטילער רעדט. ניט מאַכט קיין ליאַרעם.
ס׳בליהען קינדער — גאָט׳ס פערמעגען —
בלומען אין אַ פריהלינג רעגען...

# די צוקונפט פון פּוילישען יודענטהום אונטער דער דייטשער הערשאפט

א. י.

אין פאריגען ארטיקעל האָבען מיר גערעדט וועגען די פּוילישע און אידישע ארבייטער, איצט וועלען מיר ריידען וועגען אידישען מיטעל־שטאנד אין פּוילען.

— „פּוילען האָט ניט קיין פּ ו י ל י ש ע ן מ י ט ע ל ש ט אַ נ ד און א י ד ע ן צו־זאמען מיט אַ געוויסען טייל פון די ד י י ט־ש ע ן האָבען פערנומען דעם פּלאַץ פון פּוי־לישען מיטעלשטאנד...“

דעם דאָזיגען באנאלען זאַץ געפינען מיר פון לאנג אָן אין אַלע עקאָנאָמישע פאָרשונגען, וועל־כע האָבען זיך פערנומען מיט דער עקאָנאָמישער סטרוקטור פון פּוילען. און מיר האָבען זיך צוגעוואוינט צו דעם דאָזיגען זאַץ, הגם עס זיי־נען אוועק צעהנדליגער יאָהרען און די לאַגע האָט זיך גענומען ענדערן אויף׳ן גאַנץ נאַטירליכען וועג, הגם אין דערזעלביגער צייט איז כמעט די זעלביגע געשיכטע מיט אַ „אידישען מיטעל־שטאנד“ פאָרגעקומען אין פ ר י י ס י ש ע ן פ ו י ל ע ן און האָט זיך האָרט געענדיגט כמעט מיט אַ פאָלשטענדיגער פערניכטונג פון דער אידישער בעפעלקערונג אין דער פּראָווינץ פ ו י ז ע ן, הגם אין גאַנץ פּוילען — אי אין ר ו ס י ש־פּוילען, אי אין פ ר י י ס י ש־פּוילען — האָט זיך געבילדעט אַן אמת׳ער פ ו י ל י ש ע ר מ י ט ע ל ש ט אַ נ ד, וועלכער איז אימשטאנד צו קעמפּפען מיט גרוי־סען ערפאָלג ניט נור געגען דעם אידישען, נאָר אפילו געגען דעם דייטשען מיטעלשטאנד...

וואָס פאַר אַ ס אָ צ י אַ ל־פּ אָ ל י ט י־ש ע ר אָ ל י ע שפּיעלט איצט אין פּוילען דער א י ד י ש ע ר מ י ט ע ל ש ט אַ נ ד צוזאמען מיט דער האַלב־אידישער און האַלב־פּוילישער אינטעליגענץ, וועלכע דארף דאָ אויך מיטגערעכענט ווערען? ווי אַזוי וועט די דאָזיגע אידישע קראַפט ווירקען אין דעם קאַמפּף פאַר פּאָליטישער און בירגערליכער גלייכבערעכטיגונג פון׳ם פּוילישען יודענטום?

דער אידישער מיטעלשטאנד אין פּוילען האָט זעהר אַן אייגענארטיגען כאַראַקטער — אַ מין פּערסיאַנער טעפּיך מיט די פערשיעדענסטע קאָ־לירען, צונויפגעמישט אין אַ העכסט־עקזאָטישען „אַלערליי“, מיט די עקסטרעמסטע שאַטירונגען. אַ ל ס אַ ב ע ש ט י מ ט ע ר ק ל אַ ס, וואָס האָט געבראַכט דעם פּוילישען האַנדעל צו דער העכסטער מדרגה און פערפלייצט מיט פּוי־לישע סחורות דעם גאַנצען רוסישען מאַרק, ביז די ווייטעסטע סיבירישע געגענדען, איז ער ביי זיך גאַנץ פעסט און זיכער. ער פיהלט מיט לייב און לעבען, ווי פעסט ער איז צ ו־נ ו י פ ג ע ו ו אַ ק ס ע ן מיט׳ן לאַנד, ווי נאָהנט עס זיינען איהם די אינטערעסען פון גאַנץ פּוילען, מיט וועמעס בלוט ער לעבט און מיט וועמענ׳ס אָטעם ער אָטעמט. ער בליהט אויף צוזאמען מיט דעם ווי דאָס לאַנד בליהט אויף און פאַרקעהרט. און דער לעצטער פּאָליטיש־עקאָנאָמישער קאַמפּף — דער באָיקאָט — וואָס מען האָט געגען איהם געפיהרט אונטער דער פאָהן פון נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ר ק אָ נ־ק ו ר ע נ ץ האָט איהם גראַדע בעוויזען, אַז עס איז אונמעגליך צו רואינירען איהם אָהן דעם אַז מען זאָל ניט רואינירען אין דערזעלביגער צייט דעם עקאָנאָמישען מצב פון גאַנץ פּוילען. דער האַנדעל און די קליין־פּראָדוקציאָן בילדען אין לאַנד אַזאַ מין איינהייטליכעס, גאַנצעס און פעסט־צונויפגעבונדענעס סיסטעם, אַז עס איז אונמעגליך אָבצושניידען פון איהם אַ פּאָר אברים. דער באָיקאָט האָט גראַדע בעוויזען, אַז צוזאַ־מען מיט אידישע געשעפטען און אונטערנעה־מונגען האָבען באַנקראָטירט אויף פּוילישע גע־שעפטען און אונטערנעהמונגען. צוזאַמען מיט אַ געוויסען טייל פון׳ם אידישען מיטעלשטאנד איז אונטערגעגאַנגען אַ געוויסער — פערהעלט־ניסמעסיג געוויס אַ ג ר ע ס ע ר ע ר ט י י ל — פון׳ם פּוילישען מיטעלשטאנד...

דאָס איז אַלץ קלאָר, דאָס אַלץ ווייסט מען שוין — און פונדעסטוועגען...

פונדעסטוועגען האָט דער פערביסענער קאַמפּף בעוויזען אַז די וואַקסענדע פּוילישע שטאָדט־בורזשואזיע (אַ געוויסער טהייל ערד־בעזיצער) געהט אַלץ איבער צו קאַפּיטאַליסטישע אונטערנעהמונגען, ווייל זיך ניט בויען קיין נייע פּאָזיציעס, נאָר זי וויל עס מאַכען פיעל איינ־פאַכער — פ ע ר כ אַ פּ ע ן ד י א י־ד י ש ע פּ אָ ז י צ י ע ס. דער קלאַסען־אינסטינקט איז געגוג ענטוויקעלט ביים אידי־שען מיטעלשטאנד כדי ער זאָל דערשפּירען די וואַקסענדע סכנה. איהם פעהלט אפשר די גע־העריגע אָרגאַניזאַציאָנס־פעהיגקייט, אָבער ער פיהלט דעם אָנהויב פון אַ קאַמפּף, וואָס וועט נ י ט ווערען פאַר איהם ווענינער געפעהרליך, אויב אפילו די בעוועגונג וועט מיט דער צייט פערלירען דעם אויסגעשפּראָכען־אַנטיסעמיטי־שען כאַראַקטער...

מען דארף וויסען דעם כאַראַקטער און די היץ, מיט וועלכע עס פלעגען זיך שטענדיג צו־פלאַקערען אין פּוילען אינערליכע סכסוכים. אַז איהר לייענט די געשיכטע פון די טראַגישע מאָ־

מענטען בעת פּוילען׳ס טיילונג און נאָך זיי, כמעט ביז דער צייט פון ניקאָלאי דעם ערשטען, נעהמט אייך אָן אַ שוידער צוזעהענדיג, וואָס אין דעם לאַנד גופא פלעגט זיך אָבשפּיעלען. און די היינטיגע יורשים פון די פריהערדיגע הערשענדע קלאַסען אין פּוילען, די שליאַכטאַ, האָט שוין אויך בעת היינטיגען וועלט־קריזיס בעוויזען אויף וואָס זי איז פעהיג.

און אָט מיט דעם דאָזיגען באַנקראָטירטען ערד־בעזיצער־קלאַס, וואָס איז געצוואונגען צו פערקויפען די ערד און אַריבערפּעקלען זיך אין די שטעדט, כדי צו נעהמען זיך דאָ פאַר נייע בעשעפטיגונגען, וועט דער אידישער מיטעל־שטאַנד האָבען אויסצושטעהן אַ מלחמה אויף טויט און לעבען און מען דאַרף נאָר האָבען אַ פאָרשטעלונג וועגען דעם פּריסיש־פּוילישען קאַמפּף און וועגען דער פּ ו י ל י ש ע ר ק א מ פּ ף־ א ר ג א נ י ז א צ י ע, וואָס האָט אינגאַנצען חרוב געמאַכט די אידישע בע־פעלקערונג פ ו ן פּ ו י ז ע ן, אום ריכטיג צו פערשטעהן וואָס פאַר פּערספּעקטיוון עפע־נען זיך איצט פאַר׳ן אידישען מיטעלשטאַנד...

זי, די דאָזיגע גרופּע פון דער אידישער בע־פעלקערונג פ ו ן פּ אָ י ז ע ן, אום ריכטיג אָנגעהויבען פערשטעהן. ווי אַזוי רעאַגירט זי אָבער אויף די היינטיגע אידיש־פּוילישע סכסוכים, אויף די היינטיגע וועלט־געשיכטליכע געשעהעניסען אין רוסיש־פּוילען?

מיר דוכט, אַז איך וועל זיין זעהר נאָהנט צום אמת, אויב איך וועל זאָגען, אַז איהר גע־הערט שוין אָדער איהר וועט געהערען אין גי־כען די גרעסטע ראָליע אין דעם אידישען גע־זעלשאַפטליכען לעבען אין פּוילען. זי איז גע־צוואונגען צו נעהמען זיך צו אַן ענערגישער גע־זעלשאַפטליכער אַרבייט, ווייל אין דער אַרבייט וועט זי זוכען איהר שוץ פאַר זיך אַליין, פאַר׳ן גאַנצען מיטעלשטאַנד.

און דאָ וועט זיך מוזען אויסאַרבייטען אַ דעמאָקראַטישע פּאָליטיק, וואָס וועט שטעהן צווישען דער אין גאַנצען פּאָלאָניזירטער און אַנטינאַציאָנאַלער אַסימילאַציע און די אויסגע־שפּראָכענע נאַציאָנאַלע עלעמענטען, וועלכע פאָ־דערען אַלס דאָס ערשטע און דאָס איינציגע — פּאָלשטענדיגע קולטור־נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע. שוין נאָך דעם ערשטען האַלב יאָהר מלחמה האָ־בען מיט אַ מאָס און ג א נ ץ א ו נ א ב ־ ה ע נ נ י ג א י י נ ע פ ו ן ד ע ר צ ו ו י י ט ע ר געגומען בילדען זיך פערשיע־שיעדענע גרופּען. איינינגע גרופּען האָבען זיך באַלד פּעראיינינגט, איינינגע פון זיי האָבען זיך באַלד צושפּאָלטען. מיט דער פּינקטליכקייט פון אַ קלאָרער און נאַטירליכער ערשיינונג האָט זיך דער ענטוויקלונגס־פּראָצעס ניט אָבגעשטעלט. געווען צוערשט אַ גרופּע מיט אונזער אונפער־געסליכען פ ר ץ ׳ ן בראש, געווען אַן אַנדער גרופּע מיט דעם האַלב־אַסימילירטען אַדוואָקאַט ב ע ר נ ס אָ ן בראש (וועלכער איז געפאָהרען צוזאַמען מיט פּאַטעק׳ן אויף דער פּעטראָגראַדער בעראַטונג און אַרויסגעטרעטען געגען רוסישע אידען, וואָס מישען זיך אַריין „אונגעבעטענער־הייט" אין פּוילישע־אידישע ענינים), געווען אַ גרופּע מיט דעם כלל־טהוער ע מ י ל פּ ע ־ ר ע ץ בראש, געווען נאָך אַ גאַנצע רייהע אַנדערע פריש־געבאַקענע גרופּען.

און לויט דער אינטעליגענץ און די פיהרער, וואָס זיינען געשטאַנען אין דער שפּיץ פון דער בעוועגונג, האָט מען געקאָנט זעהען, מיט וואָס מען האָט דאָ צו טהאָן. דאָס זיינען דאָס רוב אָבגעברעקעלטע עלעמענטען פון אַלע שיכטען פון׳ם פּוילישען אידענטום. ג ע ו ו ע ז ע נ ע אַרטאָראָקסען פון חסידישע הייזער, ג ע ו ו ע ־ ז ע נ ע אַסימילאַטאָרען וואָס האָבען ניט גע־קאָנט ווייטער פערבלייבען אין דער פּאָליטיש און געזעלשאַפטליך־פערפּוילטער סביבה, ג ע ־ ו ו ע ז ע נ ע פּאַרטיי־מענשען פון דער „שטורם־און דראַנג־עפּאָכע", ג ע ו ו ע ז ע נ ע נאַ־ציאָנאַליסטען, ג ע ו ו ע ז ע נ ע סאָציאַליס־טען — אַ מיש־מאַש, וואָס דאָס אידישע לעבען לעבען האָט אַהין אַריינגעבראַקט פון אַלל דאָס גוטס פון אַלל דאָס גוטס און פון אַלל דאָס שלעכטס, וואָס מיר פערמאָגען. דאָס זיינען דאָס רוב עלעמענטען, וואָס געהערען עקאָנאָמיש צום מיטעלשטאַנד. די דאָזיגע „געוועזענע" האָבען זיך נאָך ניט אויס־געמאָלט זייער צוקונפט, זיי האָבען זיך נאָך ניט צונויפגעשמאָלצען, ניט נייוועלירט, ניט אויסגע־אַרבייט אַ געמיינזאַמע פּראָגראַם — די סאָציאַל־פּאָליטישע נייוועלירונג פון דער דאָזיגער מאַסע איז אַן און פיר זיך זעהר אַ שווערער און לאַנג־זאַמער פּראָצעס, וואָס ווערט נאָך שווערער צו־ליעב דעם וואָס מען דאַרף זיך אָרגאַניזירען ממש אויף דעם שלאַכט־פעלד גופא, אונטער דעם פיי־ער פון דעם „אויסערען" און „אינערען" שונא.

ווי שווער דער דאָזיגער פּראָצעס זאָל זיך אָבער ניט ענטוויקלען, איינס קאָן מען שוין היינט ניט אָבלייקענען — ע ר א י ז ד אָ, דער פּראָצעס, מען פיהלט איהם גאַנץ קלאָר און דייטליך. איינזעהענדיג די נויטווענדיגקייט צו מאָביליזירען זיך ע ק אָ נ אָ מ י ש כדי דורכ־צוהאַלטען און אויסצוהאַלטען דעם פּראָקלאַמיר־טען פערניכטונגס־קאַמפּף מצד דעם יונגען פּוי־לישען מיטעלשטאַנד, איז ער גענויטיגט, דער אידישער מיטעלשטאַנד, אָרגאַניזירען זיך פּ אָ־ ל י ט י ש אַלס אַ בעשטימטער אידישער קלאַס. דאָס איז דער נאַטירליכער און דער לאָגישער ענטוויקלונגס־גאַנג, וואָס וועט האָבען די גרעסטע בעדייטונג פאַר די ווייטערדיגע פּוי־לישע־אידישע בעציהונגען.

.4

עס איז היינט שוין, כאָטש די מלחמה פלאַ־קערט נאָך, פאַראַן גענוג אורזאַכען צו מיינען, אַז אין דער פּוילען־פראַגע וועט דער וויכטיג־

סטער בער־דעה זיין דער דייטש־עסטרייכישער בונד. נ י ט נ ו ר צוליעב דעם ווייל ענג־לאַנד און פראַנקרייך וועלען האָבען צו בעזאָרגען אייגענע און פיעל וויכטיגערע פּאָזיציעס פון זייער אימפּעריאַליזם, נאָר הויפּטזעכליך דער־פאַר וואָס ד י י ט ש ל אַ נ ד ו ו י ל גאָר נ י ט אַ נ ע ק ט י ר ע ן ר ו ס י ש־פ ו י ל ע ן, ווייל גאָר ניט בעקומען צוריק דעם שטיק פוילען, וואָס נאַפּאָלעאָן דער ערשטער האָט צוגענומען מיט הונדערט יאָהר צוריק ביי פרייסען. דער דאָזיגער פאַקט וועט געוויס האָבען די גרעסטע היסטאָרישׁ־פּאָליטישע בעדייטונג — און נישט נור פאַר פוילען גופא, נור אויך פאַר אונז.

מיט אַ האַלב יאָהר צוריק, בעת דער קאַמפּף אויף אַלע שלאַכטפעלדער האָט געהאַלטען אין איין פונאַנדערבלאַקערען און וואַרשא איז נאָך געווען אין רוסישע הענד צוזאַמען מיט דער גאַנ־צער פעסטונגס־ליניע פון דער ווייכסעל און פון די טייכען נאַרעוו און ניעמאַן, איז דער שטאַנד־פּונקט בנוגע צו פוילען געווען אין זעהר אַ גרוי־סער מאָס אַ פעסטער און בעשטימטער — מען דאַרף נ י ש ט האָבען פוילען...

כדי דער לעזער זאָל זיך פון אָנהויב אָן צו־געוואוינען צו דעם דאָזיגען אַביסעל אונגעוועהנ־ליכען געדאַנק דאַרף איך דאָ תיכף אָנווייזען אויף דעם וויכטיגסטען מאָמענט אין אַלע דייט־שע קאָמבינאַציעס בנוגע צו פוילען — מען וויל מעהר נישט האָבען צו טהאָן מיט דער פוילישער פראַגע אין דייטשלאַנד, מען וויל אויף אַזאַ אָדער אויף אַן אַנדער אופן ל י ק ו י ד י־ר ע ן דעם קאַמפּף געגען דעם געהאַסטען פוילענטום אין די פוילישע פּראָווינצען פון פּוי־זען, מען וויל מעהר ניט אַרויסוואַרפען קיין געלד און קיין מיה אויף דער אומזיסטער אַרבייט פון גערמאַניזירען די פּרייסישע פּאָליאַקען. דאָס איז ניט קיין פרייהייטס־בעגייסטערונג, נאָר בערעקהרט אַ גאַנץ קלאָרער פּאָליטישער חשבון — גאַנצע הונדערט יאָהר געקוועלט זיך, גאַנצע הונדערט יאָהר געפיהרט אַ קאַמפּף מיט גוטע מיטלען און מיט צוואַנג־מיטלען, אַלץ אומזיסט, — דאַרף מען מאַכען אַ סוף. און גאַנץ אויפ־ריכטיג און עהרליך זאָגען זיי: „מיר האָבען אייך פיינד און מיר ווילען פון אייך פּטור ווערען. דאָס הייסט אָבער ניט, אַז מיר וועלען ליקווי־דירען דאָס הונדערט־יעהריגע פוילישע געשעפט ווי אַ באַנקראָט מאַכט אַ ליקווידאַציע. פער־קעהרט, מיר וועלען פערצינזען אונזערע גרויסע הוצאות, אומקעהרען דעם גאַנצען אויסגעבראַכ־טען קאַפּיטאַל, — און נאָכדעם מעגט איהר זיך געהן אויף אַלע פיער זייטען"...

בעת עס האָט זיך אָנגעהויבען דער גראַנדיי־עזער רוסישער צוריקצוג פון גאַליציען איז זעהר געפעהרליך געוואָרען די לאַגע פון די טערקען אין די דאַרדאַנעלען. אַ גרויסע סכנה איז גע־ווען ניט נאָר פאַר דער טערקישער הויפּט־שטאָדט גופא, נאָר פאַר דעם גאַנצען דייטשען מאַרשרוט ב ע ר ל י ן־ ב אַ ג ד אַ ד. דאָן איז געווען גאַנץ זיכער, אַז אויב קאָנסטאַנטי־נאָפּאָל וועט איינגענומען ווערען פון די אַלאַי־אירטע, וועט פוילען זיין די מטבע, מיט וועלכער דייטשלאַנד וועט זיך בייטען. ס'הייסט, אויב אייראָפּאַ וויל ניט אַז די דייטשע מלוכה זאָל זיך פאַרגרעסערען אויף'ן גאַנצען שטיק פוילען דאַרף מען איבערלאָזען טערקיי אַלס אַ זעלבסט־שטענדיגע מלוכה — אויב ניט ווערט דער נייער שטח ערד אַנעקטירט. אויף'ן ערגסטען פאַל מיט טערקיי, אָדער אויף אַן אַנדער שלאַכטפעלד, האָט פוילען געזאָלט דיענען אַלס מטבע צום ביי־טען זיך... ניט מעהר...

פון דענסטמאָל אָן האָט זיך די לאַגע פיעל, פיעל געענדערט. סערביען עקזיסטירט שוין דערווייל נישט, די דאַרדאַנעלען און גאַליפּאָלי זיינען פריי, די דייטשע אַרמעע שטעהט אין רוס־לאַנד ביי דווינסק און אין פראַנקרייך ביי ריימס — קוריץ גערעדט, עס זעהט ניט אויס, אַז דייטשלאַנד זאָל אַרויסגעהן פון דער מלחמה מיט אַ מפּלה. און צוזאַמען מיט דער אַלגעמיי־נער ענטוויקלונג פון די מלחמה־געשעהניסען איז געקומען אויף'ן טאָגעסאָרדנונג די פוילען־פראַ־גע, איך מיין — אין דייטשלאַנד און עסטרייך.

אין די ביידע לענדער ווערט די פוילישע פראַגע גאַנץ אַנדערש געשטעלט. די ע ס ט־ר י י ך־ א ו נ ג אַ ר י ש ע פּאָליטיק האָט ניט קיין מורא פאַר קיין נייע נאַציאָנאַליטעטען־קאָנפליקטען. דער גוף פון דער דאָזיגער מלוכה האָט שוין אויסגעאַרבייט אין זיך אַ געוויסען געגען־סם. די נאַציאָנאַליטעטען־קאָנפליקטען זיינען האָ איינגענטליך דער הויפּט־אינהאַלט פון דעם גאַנצען מלוכה־לעבען.

אַז מיר רעדען אָבער וועגען עסטרייכישע פּאָ־ליטיק אין דער פוילישער פראַגע, דאַרפען מיר געדענקען אַז דאָס הערען מיר דערווייל כמעט נאָר די פ ו י ל י ש ע שטימען פון עסטרייך, ריכטיגער געזאָגט, פון גאַליציען. זיי, די ע ס ט ר י י כ י ש ע פּ אָ ל י אַ ק ע ן, ענט־וויקלען איצט די גרעסטע אַרבייט אין דער ריכ־טונג, אַז רוסיש־פוילען זאָל פערייניגט ווערען מיט גאַליציען „כדי אויף אַזאַ אופן שטאַרקער צו מאַכען די האַבסבורגער מאָנאַרכיע". ווינ־שענדיג גרעסער און שטאַרקער צו מאַכען די פּוי־לישע מאַכט אין עסטרייך, רעדען זיי פון אַ נייע־ער רעאָרגאַניזאַציע פון דער מאָנאַרכיע, וואָס זאָל לויט זייער פּלאַן בעשטעהן ווייטער אַלס אַ בונד פון „ע ס ט ר י י ך־ א ו נ ג אַ ר ן־פ ו י ל ע ן". צו דעם דאָזיגען צוועק האָט די גאַליציאַנישע שליאַכטאַ אויפגעבויט אַ גאַנצע פוילישע מלוכה־טעאָריע. ערשט ניט לאַנג האָט דער וויענער „א ו י ב ע ר ש ט ע ר פּ ו י־ל י ש ע ר נ אַ צ י אָ נ אַ ל ק אָ מ י ט ע ט" אַרויסגעגעבען פ ר אָ פ ע ס אָ ר ס ט ר אַ־ש ע ו ו ס ק י ' ס בוך „די פוילישע פראַגע",

אין וועלכער עס ווערט גאנץ ברייט און טיעף ענט־
וויקעלט דער געדאנק אז „דאס הויז האבסבורג האט איבערגע־
נומען די אידעע פון די יאגעלאנען (יאגעלאָנען — די גע־
וועזענע פוילישע דינאסטיען) און האט זי בעדייטענד פערווירק־
ליכט אין משך פון הונ־
דערטער יאהרען".

דער פלאץ ערלויבט ניט אויספיהרליך זיך
אבצושטעלען אויף סטראשעווסקי'ס פראגראם,
מיר וועלען נאר דערצעהלען, אז ווען ער צוהיצט
זיך זעהר שטארק, ערקלערט ער די פוילישע פראַ־
גע גאר אלס די צענטראלע פראגע פון דער גאנ־
צער היינטיגער מלחמה און זאגט צום סוף די
דייטשען, אז דער נאהנטסטער וועג
קיין באגדאד פיהרט דורך
פוילען"...

איך ווייס ניט צי די דייטשע דיפלאמאטיע
וועט נעהמען ערנסט די ווערטער פון דעם פוי־
לישער נאציאנאל־קאמיטעט"
וואס מיר ווייסען יא זיכער איז דאס, אז די
דייטשען וועלען בשום אופן ניט געבען זייער
הסכמה צו די פוילישע פלענער. די דייטשען
וועלען בשום אופן ניט צולאזען, אז דאס היינ־
טיגע האלב־דייטשע „עסטרייך־אונגארן"
זאל אומגעוואנדעלט ווערען אין א „עסטרייך־
אונגארן־פוילען", ד. ה. עס זאל הארט בלייבען
נאר א דריטעל פון דייטשען איינפלוס.
„ניט צוליעב דעם האבען מיר בלוט פערגאסען,
אז פוילען זאל אויף אונזער חשבון פערווירקלי־
כען זיינע פלענער" — דאס ערקלערען אפילו
אזעלכע דייטשע פרעס־ארגאנען ווי די „פאַ־
סישע צייטונג". דערווייל אבער
האט די דייטשע עפענטליכע מיינונג, די אפי־
ציעלע ווי אויך די אפיציעזע פרעסע, אבגעהיט
זיך בכלל צו בעהאנדלען די האזיגע פוילישׁ־
עסטרייכישע פראגע. מיר דארפען
אבער וויסען, אז דער אפיציעלער דייטשער
שטאנדפונקט איז אין דער פראגע א גאנצער
און א פעסטער: דייטשלאנד וועט ניט צולאזען,
אז די עסטרייכישע מלוכה, אויף וועלכער זי
האט געבויט און וויל ווייטער בויען איהר וויכ־
טיגסטע אייראפעאישע פאליטיק, זאל אינגאנ־
צען אבהענגיג ווערען פון ניט־דייטשע עלעמענ־
טען, אז די מלוכה זאל אריין אין די הענד פון
א פאלק, וואס האט זיך ביז דעם לעצטען טאג
געהאלטען ביי זיין היסטאָריש־טראדיציאָנעלען
האס צו די דייטשען. און סוף כל סוף פער־
שטעהט אויך סטראשעווסקי אליין, אז זיינע
איבעררעדונגען לויב־געזאנגען צו דער האהענ־
צאלערן־דינאסטיע וועלען דארט, אין פאטסדאם
און בערלין, ניט ארויסרופען קיין גרויסע בע־
גייסטערונגען. זיי קענען זיך דאך איינער דעם
צווייטען גאנץ גוט...

## דייטשע פלענער בנוגע צו פוילען.

ווי איך האב שוין פריהער אנגעוויזען, בע־
שטעהט דער דייטשער פלאן אין דער פוילען־
פראגע אין דעם, אז דאס לאנד זאל קאנען לי־
קווידירען ביי זיך זיין
איינגענע פוילען־פראגע.
מוז מען בעטראכטען די צוויי מעגליכקייטען
פון דער צוקונפט פון רוסיש־פוילען —
נישט טראכטענדיג גאר וועגען דער מעג־
ליכקייט, אז גאנץ רוסיש־פוילען זאל פער־
איניגט ווערען מיט גאליציען: — אדער
רוסיש־פוילען וועט צו־
שניטען ווערען אויף צוויי־
דריי טיילען (צווישען עסטרייך און דייטש־
לאנד, אדער צווישען עסטרייך, דייטשלאנד און
רוסלאנד) אדער רוסיש־פוילען
ווערט אזעלבסטשטענדיגע
מלוכה...

אין דייטשלאנד האלט מען, אז פערענטפערן
די פראגע אויף'ן ערשטען אופן הייסט נאך גרע־
סער מאכען דעם אייגענעם אומגליק, נאך שטאר־
קער מאכען דעם נאציאָנאלען סכסוך אין מזרח־
פריסען, האבען אנטקעגען זיך נאך א פיעל־
גרעסערע און א פיעל שטארקערע פיינדליכע בע־
פעלקערונג, ווידער און ווידער פערליערען נאַ־
ציאָנלא אוצרות סיי אין געלד, סיי אין ארבייט.
די דאזיגע מעגליכקייט וועט געוויס אבגעוואר־
פען ווערען.

די צווייטע לעזונג פון דער פראגע איז א
פיעל בעסערע, זי גיט יעדענפאלס די מעגליכ־
קייט צו ליקווידירען דעם סכסוך.
אבער גאראנטירט און פערזיכערט קאן מען דאָ
אויך ניט זיין — אפשר וועט ווירקליך א
זעלבסטשטענדיגעס פוילען אבציהען צו זיך אלע
נאציאָנאל־פוילישע עלעמענטען פון פאזען, זיי
וועלען אוועקגעהן פון פאזען קיין וואַרשא. דאס
איז זעהר מעגליך. עס איז אבער מעגליך, אז
עס זאל ארויסקומען פערקעהרט — אז א
זעלבסטשטענדיגעס פוילען זאל נאך שטארקער
מאכען דעם פוילישען עלעמענט פון מזרח־פריי־
סען, זאל שטיצען פאזען דעם קאמפף געגען
פרייסען...

ווי אזוי געפינט מען דאָ דעם אויסוועג?

א מוסטער — און זעהר אן אינטערעסאנ־
טען מוסטער — פון דעם, ווי אזוי מען זוכט
אין דייטשלאנד דעם אויסוועג, האבען מיר שוין.
און דאָ הערען מיר אויך אן אינספירירטע, כמעט
אָפיציעזע דייטשע שטימע,
וועלכע בעהאנדעלט צווישען אנדערע פראגען
אויך די אידען־פראגע אין פוילען, און ניט נור
זי בעהאנדעלט די פראגע, נאר זי פערענטפערט
זי רוהיג און מיט געלאסענהייט פון א פריי־
סישען שטאאטס־מאן...

.5

פראפעסאר קראנץ הייסט
ער, און זיין בוך, וואס איז ארויסגעגעבען מיט

דער בעמערקונג: „גע דר וק ט מי ט דער ערלויבניש פון קריעגס מיניסטעריאום — פרעסע־רעפעראט", הייסט „ניי־פוילען". ער שטעלט די פראגע ראדיקאל און וויל זי פער־ענטפערן ראדיקאל. און האָרט, וואו דער פּלאָנ־טער ווייזט איהם אויס צו גרויס, נעהמט ער איינפאך די שער און שניידט איבער דעם פּלאָנ־טער, אָהן שום סענטימענטאלע געפיהלען. און אז ער קומט צו, למשל, צו דעם פּלאָנטער פון די אידיש־פוילישע בעציהונגען און געפינט ניט קיין מיטעל ווי אזוי צו פערענטפערען די פראגע, שרייבט ער אָן א גאנץ קורצען רעצעפּט פאר דער אידישער בעפעלקערונג פון פוילען:

— „אויסשטארבען און אויסוואנדערן"...

ניט מעהר און ניט ווענינער. עס איז גאָר איבעריג צו רעדען און צו זוכען...

נאָר לאָמיר בעסער זעהן, ווי אזוי קומט דער פּראָפעסאָר קראנץ צו דעם דאָזיגען סך הכל, ווי אזוי פערענטפערט ער צוערשט די פראגע וועגען פוילישפרייסישע בעצונגען, ווארים ערשט נאָך דעם וועט אונז קלאָר ווערען, פארוואָס און צוליעב וואָס ער ערקלערט זיך פאר א בעלן ארויסצו־פטר'ן פון פוייען די גאנצע אידישע בעפעלקע־רונג.

קראנץ אנאליזירט די גאנצע פרייסען־פוי־לישע געשיכטע פון'ם לעצטען יאָהרהונדערט און קומט צום שלוס, אז ערשטענס האָט זיך צו־ליעב דעם קאמפף מיט דייטשען אונגעהויער שטארק ענטווי־קעלט דאָס פוילישע פאָלקס־לעבען. ער לאָכט אויס דעם דייטשען פזמון וועגען שלעכטער „פוילישער ווירטשאפט" און בעווייזט מיט פאקטען, אז אפשר טאקי צוליעב דער קאָנקו־רענץ מיט דייטשען האָט זיך אין פוויזען געביל־דעט א מעכטיגער און לעבענס־פעהיגער פוי־לישער ווירטשאפטס־לעבען. די דרייסיג־יעהריגע ארבייט פון דער דייטשער „אנזיעדלונגס־קאָמיסיע", די אונענדליכע אגיטאציע פון דעם פרייסישען „אָסטמארקען־פעראיין", די פערשיעדענע אויס־נאהם־געזעצען געגען די פוילישע ערד־בעזיצער האָבען ניט געהאָלפען. די פוילישע בעפעלקע־רונג איז נאָך אלץ די מעהרהייט אין פאָזען, זייערע פאָזיציעס זיינען אייזען־שטארק. זיי האָבען געשאפען אן אויסגעצייכענטען שולען־סיסטעם, א מעכטיגע קאָאָפּעראטיווע בעוועגונג, געגרינדעט אגראר־באנקען, אייגענע אינדוס־טריע־ און האנדעלס־באנקען. עס האָבען פאר־סירט נאָך אנדערע ניסים. אָט די פוילישע אריס־טאָקראטיע, אָט די דאָזיגע פערשוועגדערישע שליאכטא, וועלכער פלעגט קיין מאָל ניט זיין ביי זיך אינדערהיים און ארומדרעהען זיך אויף די פאריזער בולוואַרען, זיצט איצט אויף איהרע גיטער, ארבייט פלייסיג און מאכט צו נישט אלע אונזערע אָנשטרענגונגען.

און בעשרייבענדיג גאנץ גענוי די שטארק און גוט ענטוויקעלטע פוילישע קאמפּפס־אָרגאַ־ניזאציע, בעווייזט ער צוערשט „באַרבייגעהענ־דיג" דעם רעזולטאט פון דעם פוילישען קאמפף געגען אידען אין פוויזען:

— „אין דער צייט וואָס די אלגעמיינע שטאָדט־בעפעלקערונג פון דער פּראָווינץ איז פון 1871 ביז 1910 אויסגעוואקסען פון 434.533 ביז 722.076, איז די צאָהל פון אידען אין די שטעדט געפאלען פון 64,437 ביז 25,294, זייער אָנטייל אין דער שטאָדט־בעפעלקערונג איז געפאלען פון 15% ביז 3½%..."

קראנץ ברייגנט איינצעלהייטען פון פערשיע־דענע ערטער, וואָס ער, אלס איינגעבאָרענער פרייסישער דייטש, געדענקט נאָך פון קינדער־יאָהרען וויפעל אידען זיינען האָרט געווען און איצט איז כמעט קיינער פון זיי ניט געבליבען. אייניגע צאָהלען זיינע קלינגען כמעט ווי אונ־גלויבליך. אין א שטעדטיל שווערענץ איז געווען אין יאָהר 1840 55% אידען (אינ־גאנצען 1631 אידישע נפשות) 26% פּראָטעס־טאנטען און 19% קאטאָליקען. אין 70 יאָהר ארום — 1910 — איז אידען געבליבען נאָר 5% (161 נפשות), פּראָטעסטאנטען 34% און 61% קאטאָליקען...

קראנץ קומט דעריבער צום געדאנק, אז עס איז שוין גענוג קאמפף, מען דארף זיך בעסער מיט שלום געפינען אן אויסוועג צוזאמען מיט די פאָליאקען. דייטשלאנד דארף ערקלערען די פאָליאקען, אז די מלוכה וויל מאכען מיט זיי א פשרה, אן אמת'ען פאָליטישען אויסגלייך. מען דארף ערקלערען די פאָליאקען, אז דייטש־לאנד איז מסכים אויף א גרינדונג פון א פוילי־שער זעלבסטשטענדיגער מלוכה, אָבער מיט גע־וויסע בעדינגונגען.

ערשטענס:

— מען זאָל איין מאָל פאר אלע מאָל אויפ־הערען צו רעדען וועגען דעם געוועזענעם אל־מעכטיגען גרויס־פוילען, „פון ים צו ים." „פון אָנהויב אָן דארף מען צוגעהמען דעם דראנג צו ווערען א גרויס־מאכט." א פוילישע מלוכה, אָבער נאָר מיט א פוילישער געדיכטער בעפעל־קערונג — ד. ה., זאָגט ער, „אָהן סובאלקער גובערניע, וואו די גרעסטע מעהרהייט איז א ריין ליטווישע" און „אָהן דעם שטיק מזרח־גאליציען, וואו די מעהרצאָהל איז א רוטעניש". און גאנץ בפירוש זאָגט אָן קראנץ די פאָליאקען, אז זיי זאָלען אויפהערען צו דרעהען א קאָפּ דעם דייטש וועגען א דייטש־פוילישען בונד געגען רוסלאנד. „ניט רוסלאנד נויטיגט זיך אין אייך אין איהר קאמפף אנטקעגען אונז

און ניט דייטשלאנד נויטיגט זיך אין אייער הילף אין דעם קאמפף געגען רוסלאנד.“ און כדי ארויסזאגען מיט אמאָל זיין פראגראם, ערקלערט ער, אז ער גלויבט גאָר ניט דער פוילישער פאָליטיק, פונקט אזוי ווי ער גלויבט ניט אין דער לאָיאליטעט צו פרייסען פון די פרייסישע פאָליאקען, פונקט אזוי ווי ער גלויבט ניט די רוסישע פאָליאקען בעת זיי שווערען אז זיי האָבען ליעב רוסלאנד. ער גלויבט ניט, און מיינט בכלל, אז אויף פוילישער פאָליטיק איז ניטאָ וואָס צו בויען. נאָר כדי א סוף צו מאכען — „די פוילישע פראגע אל שוין אויפהערען צו זיין א אייראָפּעאישע פראגע“ — איז דייטשלאנד מסכים אויף א זעלבסטשטענדיגען פוילען, אָבער נאָר אויף א פוילישען פוילען. דאָס איז די ערשטע בערינגונג...

צ ו ו י י ט ע נ ס:

— פאָליאקען זאָלען איין מאָל פאר אלע מאָל אָבזאָגען זיך פון פאָזען. פשוט אָבזאָגען זיך. דאָס וואָס ער האָט אויף עטליכע בויגען בעווייזען מיט פאקטען, אז פאָזען איז נאָך אלעמען געבליבען א פוילישע פראָווינץ, דאָס מאכט ניט אויס, דערפון איז גאָרנישט געדרונגען, אז דייטשלאנד זאָל זיך אָבזאָגען פון פאָזען. עס דארף זיין פערקעהרט. און אויב ער האָט אזוי געגלויבט די בענייטע פוילישע ווירטשאפט איז עס נאָר צוליעב דעם כדי צו בעווייזען, אז פאָליאקען זיינען שוין איצט אימשטאנד צו באלעבאטעווען אין אן אייגען לאנד און צו אנערקענען זיי אלס א געגנער מיט וועלכען מען קאָן בכלל רעדען ווי מיט מענשען. וואָס אנבעלאנגט פאָזען גופא, איז דאָס אזא מין נויטווענדיגקייט פאר דייטשלאנד, אז וועגען דעם איז גאָר ניטאָ וואָס צו רעדען.

ווי אזוי אָבער זאָל דער גאנצער פלאן פערווירקליכט ווערען?

פראָפעסאָר קראנץ האָט דערצו א שפּאָגעל נייעם מיטעל, וואָס הייסט: „אויסטויש־זיעדלונג“...

דאָס הייסט פ ר י י ס ע ן און ר ו ס י ש־פ ו י ל ע ן זאָלען אויסבייטען זייער מענשען־מאטעריאל אויף אזא מין אופן: דייטשלאנד נעהמט צו פון ווארשא, לאָדז און בכלל פון רוסיש־פוילען דעם דייטשען עלעמענט, די פאָליאקען דארפען זיך דערפאר אָבזאָגען פון פאָזען, און אויב זיי ווילען קאָנען זיי צונעהמען פון דאָרט דעם פוילישען עלעמענט. קורץ גערעדט, מען זאָל צווישען זיך אויסטיילען די פלעצער: דאָס — מיר, און דאָס — דיר, און זאָל מען זיך פאנאנדערגעהן בשלום...

אין דער גאנצער קאָמבינאציע איז אָבער באראן זעהר א פערפלאָנטערטער איינציגער פונקט און דאָס איז — ד י א י ד י ש ע פ ר א ג ע...

פראָפ. קראנץ דערצעהלט גאנץ גענוי וועגען די פוילישע רדיפות אויף אידען, ער זאָגט נ י ט אזוי ווי דער פוילישאידישער אסימילאטאָר־רענעגאט, בערנארד לאָאווער, אז „קיין איינציג ווארט אין די אידישע בעשולדיגונגען געגען די פאָליאקען איז ניט אמת“. ער ווייסט גאנץ גוט די יסורים פון די פוילישע אידען, אָבער ער קאָן דאָ גאָרנישט ניט מאכען. „ד י י ו ר ד ע נ פ ר א ג ע ק אָ ן מ ע ן ב ע־ה אָ נ ד ל ע ן נ ו ר אלס מ י ט ע ק־ש ט אָ נ ד ס פ ר א ג ע“.

— „שוין היינט קאָן מען זעהען, אז אין א געוויסער צייט ארום וועט זיך די פאָליאקען איינגעבען אוועקצוזעצען אויף'ן אָרט פון ד י י ט ש ע ן און א י ד ע ן אן אייגענעם, געניטען, קאפיטאל־קרעפטיגען, דורכגעטרי־בענעם קלאט פון פאבריקאנטען און סוחרים“.

פאר די דייטשען האָט ער געפונען אן אָרט — אין פרייסען, אויף'ן אָרט פון די פאָליאקען, וואָס וועלען מסתמא געהן קיין פוילען, ד. ה. אין דעם זעלבסטשטענדיגען פוילען...

און אידען?

— מ י ר ד אָ ר פ ע ן מ י י נ ע ן, א ז צ ו ע ר ש ט ו ו ע ל ע ן פ ו ן נ י י־פ ו י ל ע ן א ו ו ע ק ג ע ה ן פ י ע ל ע א ו ן פ י ע ל ע ט ו י ז ע נ־ד ע ר פ ו ן ד ע ם א י ד י ש ע ן פ ר אָ ל ע ט אָ ר י אָ ט א ו ן נ אָ ך ד ע ם ד י ב ו ר ז ש ו אָ ז י ע“...

און כדי נאָך אמאָל ליעבענסווירדיג צו זיין צו די פאָליאקען, גיט ער אן עצה, אז דייטשלאנד זאָל איבערגעבען די פאָליאקען דאָס רעכט:

— „ד י מ י ט ע ל ש ט אָ נ ד ס פ ר אָ־ג ע, אָ ם ב ע ס ט ע ן, נ אָ ך ז י י־ע ר ו ו י ל ע ן נ אָ ך, צ ו פ ע ר־ע נ ט פ ע ר ן“...

— „א ו י ס ש ט אָ ר ב ע ן א ו ן א ו י ס ו ו אָ נ ד ע ר ן!“...

און מיר האָבען דאָ ניט צו טהאָן מיט א „פרייוואט־אונטערנעהמען“ פון א פרייסישען פראָפעסאָר. דער געדאנק פון פראָפ. קראנץ איז אין דייטשלאנד ניט קיין נייער. מען האָט שוין עטליכע מאָל פערזוכט צו רעדען וועגען „בייטען זיך“. א.

אז איהר לייענט קראנץ'ס בוך, פיהלט איהר אז ער איז גאָר ניט קיין אנטיסעמיט, אז פערקעהרט ער ווייזט ארום א סך מעהר סימפאטיען צו די אידען אלס צו די פאָליאקען. נאָר דאָס איז ביי איהם „פריוואט“ און דאָס איז „איינע שטאאטס־פראגע“. און פונקט אזוי ווי מיט א גרינגען הארצען גיט ער די פאָליאקען די עצה אָבצוזאגען זיך פון פאָזען, ארויסרייסען פון דער נשמה א גאנצען שטיק, מיט דערזעלביגער רוהיגקייט ערקלערט ער די אידען, אז פאר זיי איז ניטאָ קיין פלאץ אין פוילען.

דאָס איז דערווייל אלץ וואָס מיר האָבען ע פ ע נ ט ל י ך געהערט פון די דייטשע פלענער בנוגע צו פוילען.

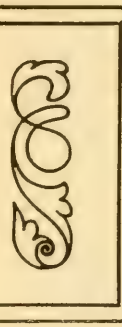

# דאָס גרויסע געווינס

א פאָלקסשפּיעל אין פיער אקטען.*

## פון שלום־עליכם.

Copyrighted, 1916, by S. Rabinowitz [Sholom Aleichem]

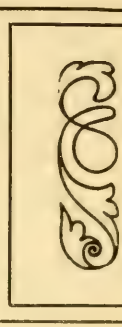

### פיערטער אקט.

(קומט פאָר אויף א סטאַנציע אין איין איינפאָהרהויז.—צוויי הדרים.—אין איין חדר, א גרויס, א ליכטיגס, שטעהען צוויי בעטלעך ביי די ווענט, פערבעט און צוגעקלויבען. — א טישעל, עטליכע שטוהלען, א קאַנאַפּע, א שפּיגעל, ביליגע בילדער אין פּראָסטע רעמלעך אויף די ווענט. — א פּאָר טעפּ מיט בלומען. — צוויי טירען: איין טיר צום פּראָנט אין דער גאַס ארויס, די צווייטע טיר אין צווייטען חדר אריין, וועלכעס איז געשלאָסען. — ביי דער צווייטער טיר שטעהט מאָטעל קאַסאָי, צוגעלעגט איין אויער. — אין מיטען חדר שטעהט קאָפּעל פּאַלבאָן. — זיי רעדען שטילערהייד.—)

קאָפּעל פּאַלבאָן (צו מאָטלען). נו?

מאָטעל קאַסאָי (טרעט אָפּ פון דער טיר אויף די שפּיץ זינגער). זי שלאָפט נאָך...

קאָפּעל פּאַלבאָן. א ווערטעלע — אזא נאכט ניט געשלאָפען!...

מאָטעל קאַסאָי. היינט דער שרעק! די פּחדים! עס האָט זיך איהר אלע ווײַלע אויסגעוויזען, אז מע יאגט אונז נאָך פון הינטען...

קאָפּעל פּאַלבאָן. פון וואַנען ווייסטו האָס?

מאָטעל קאַסאָי. זי האָט עס מיר געזאָגט.

קאָפּעל פּאַלבאָן. ווען?

מאָטעל קאַסאָי. היינט... אין דער צייט, ווען דו ביזט געגאַנגען זאָרגען וועגען עסען און וועגען שטעלען דעם סאַמאָוואַר, האָבען מיר דאָ דערווייל געשמועסט...

קאָפּעל פּאַלבאָן. וועגען וואָס?

מאָטעל קאַסאָי. וועגען אלעס...

קאָפּעל פּאַלבאָן. און וועגען דעם, וואָס וועט זיין ווייטער?

מאָטעל קאַסאָי. אויך גערעדט...

קאָפּעל פּאַלבאָן. אז וואָס?

מאָטעל קאַסאָי (אויפגערעגט). אז וואָס! דו ווייסט דאָך וואָס, היינט וואָס פּרעגסטו? זי האָט מורא, טאָמער יאָגט אונז אָן דער פּאָטער, וועלען מיר אלע האָבען א ווייסטען סוף.

קאָפּעל פּאַלבאָן: לכן דעריבער וואָס זשע איז די עצה?

מאָטעל קאַסאָי. איז די עצה, אז מע זאָל וואָס פריהער שטעלען א חופּה, — דעמאָלט מעג ער שוין קומען מיט'ן רב און מיט דער רביצין, איז פערפאַלען... איצט בלייבט איבער נאָר איין זאַך: ווער פון אונז ביידען זאָל זיין דער גליקליכער?

קאָפּעל פּאַלבאָן (דערשראָקען). נו יא. דאָס איז דאָך די גאַנצע זאַך...

מאָטעל קאַסאָי. איז דאָך שוין וועגען דעם ביי אונז לאַנג אָפּגערעדט געווארען: אָדער מיר'ן עס איבערלאָזען פאַר איהר אליין, פאַר ביילקען הייסט עס, לאָז זי זאָגען, ווער איז איהר אויסדערוועהלטער... אָדער אז ניט, וועלען מיר ווארפען גורל...

קאָפּעל פּאַלבאָן (אונרוהיג). אָבער דערווייל האָט זי דיר נאָך גאָרניט געזאָגט, ווער... דאָס הייסט וועמען?...

מאָטעל קאַסאָי. שוטה! זי זאָל מיר זאָגען, וואָלט איך דאָך דיר געזאָגט...

קאָפּעל פאַלבאָן. הייסט עס, אז די גאַנצע זאַך הענגט נאָך אין דער לופטען?

מאָטעל קאַסאָי (קוקט אין דער לופט). פערשטעהט זיך, אין דער לופטען... נאָר דערווייל שאַדט ניט, מע זאָל בעצייטענס צוגרייטען אַלץ, וואס מע בעדאַרף צו דער חופּה...

קאָפּעל פאַלבאָן. למשל, אשטייגער?

מאָטעל קאַסאָי. אשטייגער, למשל, א מנין אידען...

קאָפּעל פאַלבאָן. דאָס איז ניט שוועהר. מע וועט זיי בעצאָהלען צו האַבע רובע, וועלען זיי קומען צו לויפען.

מאָטעל קאַסאָי (לעבעדיג). לאָס איך האָבען אזא יאָהר, וואָס פאַר א פּלאַן דאָס איז!

קאָפּעל פאַלבאָן. און טאָמער האָבען זיי ניט קיין רב, קאָן איך באַשטעהן, אז א פּראָסטער איד, אבי איין עהרליכער, וועט מסדר קדושין זיין.

מאָטעל קאַסאָי. כ'לעבען, קאָפּעל, ביזט א חכם! א קאָפּ מענש!

קאָפּעל פאַלבאָן. איי טאָמער האָבען זיי ניט קיין חופּה? קאָן מען זיך בעגעהן מיט פיער שטאַנגען פון אויבען איבערגעבונדען מיט א גרויסע פעטשייע — וואָס איז דאָ דער אומגליק?

מאָטעל קאַסאָי (תאפּט איהם ארום). ביזט ווערט מע זאָל דיך קושען, קאָפּעל!... נעם טהו אלסדינג וואָס דו זאָגסט, זאָל זיין גרייט!... דו וועסט געהן, און איך וועל בלייבען דאָ — מע קאָן זי דאָך ניט לאָזען אליין...

קאָפּעל פאַלבאָן. זאָל גאָט היטען! (וואקעלט) די זאַך איז נאָר אָט וואָס: אפשר זאָלען מיר פריהער וויסען ווער וועמען... דערנאָך ערשט געהן...

מאָטעל קאַסאָי. צו וואָס, נאַרעלע, פערליערען צייט? דערווייל וועט ווערען שפּעט, און טאָמער טראָגט איהם אָן דער גוטער יאָהר... דו גרייט צו אָט די אלע שאָלעמויזען. דערנאָך, אז דו וועסט קומען שוין מיט'ן גאַנצען קלאַפּערגעצייג, וועלען מיר בעשליסען מיט איהר, אהין צו אהער... ממה נפשך, וועמעס גליק עס וועט זיין... איך פערזיכער דיך, אז טאָמער ביזט דו דער גליקליכער, וועל איך דיר פערגינען מיט'ן גאַנצען האַרצען... וואס האָב איך צו דיר?... אונזער ביידענס וואונש איז דאָך נאָר זעהען ביילקען גליקליך...

קאָפּעל פאַלבאָן. דאָס אייגענע איך — טאָמער ביזט דו, איז דיין גליק... ווארום דער עיקר איז ביילקע... אלזאָ איך געה (טהוט זיך אָן) און דו זעה געב אכטונג.... (לאָזט זיך צו דער טיר, קערט זיך אום, שטעהט א ווייל און געהט אָפּ).

מאָטעל קאַסאָי (צו זיך אליין). אָט א לעמעשקע! ער האָט נאָך א האָפענונג... מיר דאכט, אז א בלינדער קאָן שוין זעהען, אין וועמען ביילקע איז פערליעבט.... (הערט זיך איין) מיר דאכט זי ריהרט זיך שוין... (עס עפענט זיך די טיר פון צווייטען חדר און עס בעווייזט זיך אויף דער שוועל ביילקע, א שיינענדיגע, א שמייכלענדיגע).

ביילקע (מאַכט צורעכט די צעקדעלטע האָר, קוקט זיך ארום). נישטאָ קיינער? וואו איז קאָפּעל?

מאָטעל קאַסאָי. אוועקגעגאַנגען ברענגען אידען, א חופּה און דעם גאַנצען איבעריגען קלאַפּערגעצייג, ווי מיר האָבען אָפּגערעדט...

ביילקע. מוז עס טאַקי היינט געשעהן, מאָטעל?...

מאָטעל קאַסאָי. ניין, וואָס דען? אָפּרעגען אויף מאָרגען? און טאָמער טראָגט עס אָן דעם טאַטען אהערצוצו?...

ביילקע. אוי, רעד גאָר ניישט, מאָטעל! — איך קאָן גאָר וועגען דעם ניט טראַכטען! (געהט צו נעהענטער) עס ווילט זיך מיר נאָר נעמען נקמה, בעווייזען, אז איך בין א מענטש פאַר זיך, אז איך בין פרייה... נאָכדעם מעגען זיי שוין קומען, זאָגען וואָס זיי ווילען... אַך, מאָטעל, מאָטעל! א אידישע טאָכטער קאָן זיך בעפרייהען פון איהרע טאַטע מאַמע נאָר דעמאָלט, ווען זי גיט אָפּ איהר פרייהייט צו איין אַנדערען...

מאָטעל קאַסאָי. ווער רעדט פון פרייהייט? ווער וויל דאָס וועמעס פרייהייט? ביילקע, נשמה טייערע! האָבען מיר דען ניט געשוואוירען איינס דאָס אַנדערע טרייהע און אייביגע ליעבע? זענען מיר ניט געבונדען איינס מיט דאָס אַנדערע שוין פון לאַנג, נאָך איידער דיין טאַטע האָט געטראָפען דאָס גרויסע גליק אָדער דאָס גרויסע אומגליק אויסצונעמען דעם חופּה טרעפער? נישמעהר מיר האָבען דאָס מיט ווערטער נישט ארויסגעזאָגט ביז ס'איז געקומען די רעכטע צייט... איצט קומט אויס עפּיס גלייך, ווי עמיצער פון אונז וואָלט צוריקגעצויגען...

ב י י ל ק ע (מיט פייער). איך ציה קיין מאָל ניט צוריק! איך בעקלאג מיך נאָר אויף מיין מזל, פאר וואס זאָל איך, א געליעבטע בת יחידה, א ציטערגע ביי טאטע מאמע, בעדארפען איהר בעסטע שמחה, דעם בעסטען יום טוב פון איהר הארצען פראָוועו חאפענדיג, בגנבה, גלייך ווי איך טהו עפּיס א פערברעכען... פערגעס ניט, מאָטעל, אז דער טאטע איז מיר פאָרט א טאטע, און די מאמע — א מאמע!...

מ אָ ט ע ל ק א ס אָ י. אויב עס איז א רחמנות אויף טאטע־מאמע, איז דאָ צוויי וועגען: אָדער צו וואַרטען ביז זיי וועלען קומען אהער, אָדער פערקערעוועו די האָלאָבליס און פאָהרען צוריק אהיים...

ב י י ל ק ע. זאָל גאָט היטען! דעמאָלט בין איך א פערלוירענע! דו קענסט ניט דעם טאטען! דו מיינסט, אז דאָס איז דער איד וואס געווען? גאָט זאָל מיך ניט שטראָפען, — זינט ער האָט אויסגענומען דאָס גרויסע געווינס איז ער צעוויל־דעוועט געוואָרען! ניין! איך דארף איהם אָפּטהון אזא זאך, וואָס מע קאָן שוין צוריק נישט האפען!

מ אָ ט ע ל ק א ס אָ י. הייסט דאָס נאָר צוליב דעם אליין?...

ב י י ל ק ע (קוקט אויף מאָטעלען מיט א שמייכעל). אך, מאָטעל! טשיקאווע מאָ־טעל וואָס דו ביזט! דו ווילסט איין איבעריג מאָל ארויסרייסען ביי מיר דאָס וואָרט פון מויל, אז איך האָב דיך ליעב ווי דאָס לעבען.... ווייסט שוין קאָפּעל אלעם? האָסטו שוין גערעדט מיט איהם?

מ אָ ט ע ל ק א ס אָ י. ניין, ביילקע, איך קאָן נישט. איך האָב קיין הארץ נישט!... דער בחור איז בלינד. ער האָט נאָך אלץ א האָפנונג, טאָמער איז ער, ניט איך, דער אויסדערוועהלטער...

ב י י ל ק ע (פערטראכט, טרויעריג). א רחמנות... דער יונג איז פערליעבט אין מיר...

מ אָ ט ע ל ק א ס אָ י. מיט סכנות!

ב י י ל ק ע. וואָס זשע טהוט מען? זאָל א י ך מיט איהם רעדען?

מ אָ ט ע ל ק א ס אָ י. אויב דו קענסט... איך האָב איהם געזאָגט, אז דו דארפסט היינט ביי דער לעצטער מינוט בעשטימען, ווער פון אונז צוויי איז דיין באשערטער... און אז דו וועסט ניט בעשטימען, האָב איך איהם איינגערעדט, אז מיר'ן ווארפען גורל, ציהען קניפּלעך: ווער ס'וועט ארויסציהען דאָס קניפּעל, — דער...

ב י י ל ק ע (צעלאכט זיך תילביג). כאַ־כאַ־כאַ! כאַ־כאַ־כאַ־כאַ!...

מ אָ ט ע ל ק א ס אָ י (איבעראשט). וואָס איז דער געלעכטער?

ב י י ל ק ע. מיר איז איינגעפאלען א געדאנק! אז א געדאנק! (האפּט אָ וויים טיכעל, מאַכט א קניפּעל און נאָך אַ קניפּעל.) איך האָב דאָ צוויי קניפּלעך. און אזוי ווי דו ביזט עהטער, וועל איך דיר געבען ציהען צום ערשטען, וועסטו האָבען ארויסגעצויגען דאָס קניפּעל — כאַ־כאַ־כאַ!... (עס הערען זיך טריט פון דרויסען. ביילקע טרעט אָפּ צום פענסטער. עס קומט אָן קאָפּעל פאלבאָן א פערשוויצטער, אָנגעלאָדען מיט גאַנצע פעקלעך און שקארמוצען.)

ק אָ פּ ע ל פ א ל ב אָ ן. אָ! שוין אויפגעשטאַנען ביילקע? (צו ביילקען) א גוטער אויפשטאַנד אויף אייך!... אוף! איך האָב זיך עס אביסעל אָנגעלאָפען! (לייגט אוועק די פעקלעך מיט די שקארמוצען, ווישט זיך דעם שוויים).

מ אָ ט ע ל ק א ס אָ י. איז האָטש ניט געווען אומזיסט דאָס לויפען? (בע־טראכט וואָס אין די פעקלעך טהוט זיך).

ק אָ פּ ע ל פ א ל ב אָ ן. חלילה! וואָס הייסט אומזיסט? אָט באלד קומען צוגעהן א בינטעל אידען מיט'ן גאנצען קלאפערגעצייג, ווי מיר האָבען אָפּגערעדט... (ווייזט אויף די שקארמוצען) און דאָס איז גוטע זאכען אויף צו פערבייסען: לעקאך, הערינג, און אביסעל משקה....

מ אָ ט ע ל ק א ס אָ י. בראוואָ, קאָפּעל, ביזט ווערט א מעדאיל!... אצינד בלייבט נאָך איבער איין זאך: א מנין וועלען מיר האָבען. א מסדר קדושין אויך. א חופה אויך. מיט לעקאך און בראנפען און מיט פערבייסען זענען מיר שוין אויף בעוואָרענט. און א כלה האָבען מיר אויך. די פראגע איז נאָר, ווער פון אונז צוויי איז דער חתן? דאָס דארפסט דו.... (פערחאפּט זיך) מיין איך דאָס דארפט איהר, ביילקע, בעשטימען — עס איז געווענדט אָן דיר.... מיין איך אָן אייך...

ב י י ל ק ע. אך! מיר איז שוועהר, מיר איז אונאיינגענעהמען... איהר ווייסט, אז איך בין אייך ביידען דאנקבאר... איהר האָט פאר מיר ביידע אזוי פיעל געטהאן...

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י. און מיר זענען ערשט גרייט צו טהון...

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן. אין פייער און אין וואַסער!

ב י י ל ק ע (טראַכט כלומר'שט אַ ווײַלע). שאַט! ווייסט איהר וואס מיר איז נאָר וואָס איינגעפאַלען? לאָמיר וואַרפען גורל!...

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י. דאָס אייגענע האָבען מיר שוין מיט קאָפּלען לאַנג געטראַכט...

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן. נאָך איידער דאָס אומגליק האָט געטראָפען מיט'ן גרויסען געווינס...

ב י י ל ק ע. זעהט איהר? — אויף א גלייכע זאַך פאַלען אַלע גלייך... (נעמט דאָס טיבעל מיט די צוויי פאַרטיגע קניפּלעך, דרעהט כלומר'שט א ניי קניפּעל, ציהט עס אויס צו זיי ביידע) ווער פון אייך איז עלטער?

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן (איז שוין גרייט געווען אויסצוציהען די האַנד). דו ביזט עלטער, מאָטעל, אויב איך האָב קיין טעות....

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י. מיט א יאָהר און מיט א וואָך...

ב י י ל ק ע (צו מאָטעלען). ווי באַלד אזוי, בעדאַרפסט דו... מיין איך בעדאַרפט איהר, מאָטעל, ציהען דער ערשטער.... (טראָגט איהם אונטער די צוויי עקען פונ'ם טי־כעל. מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י, קלעהרט כלומר'שט א ווײַלע, וואַקעלט, ציהט פאַמעליך מיט צוויי פינגער ביים שפּיץ פון עק טיבעל און שלעפּט אַרויס א קניפּעל. ב י י ל ק ע בעהאַלט דאָס טיבעל.)

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י (טרייסעלט אָפּ די הענד, קוקט אויף קאָפּלען מיט ענטשול־דיגונג). נו?...

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן (בלאַס, זיפצט אָפּ. צו מאָטעלען). דיין גליק... לאָז גאָט געבען.... (קאָן ניט רעדען ווייטער פון אויפרעגונג. שלינגט די טרעהרען.)

ב י י ל ק ע. אי פע, קאָפּעל, איך האָב זיך ניט געריכט אויף אייך... געהאַלטען פאַר א גוטען פריינד....

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י (צו ביילקען). קאָפּעל זאָגט דענן עפּיס? אדרבה!...

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן. אדרבה! לאָז מיר אָנגעהן, וואָס איך ווינש איהם און אייך ביידען... ס'איז דאָך א גורל, א לאָטעריע....

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י. ער זאָל געווען ארויסציהען, וואָלט ער...

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן. איך זאָל געווען ארויסציהען, וואָלט איך... איך ווינש אייך איהר זאָלט אייך עלטערען אין... אין... אַלדעס גוטס.

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י. אָמן! קום אהער, לאָמיר זיך צעקושען. (נעמען זיך ארום מאָטעל מיט קאָפּלען און צעקושען זיך.)

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן. דעם אמת אויב איהר ווילט וויסען, האָט מיר דאָס הארץ געזאָגט שוין לאַנג, אז דער גליקליכער וועט זיין מאָטעל, ניט איך... ווי קום איך? איך בין פון תמיד אָן א שלים מזל... שלים שלים מזל... און איך האָב צו קיינעם ניט קיין טענות... גאָט איז מיין עדות, ווי איך האָב אייך ליעב געהאַט, ביילקע, און האָב אייך ליעב נאָך אצינד... און וואס פאַר א גוטער פריינד איך בין צו מיין חבר מאָטעל... איך זאָג אייך נאָך אמאָל, אז וואס איך ווינש אייך ביידען מעג עס מיר אָנגעהן חאָטש האַלב... אי איך האָב געהאַט א שטיקעל האָפנונג — בין איך ניט שולדיג. איך בין דאָך נישט מעהר ווי אַ מענטש... איך האָב אָבער אין זינען געהאַט אויך די אנדערע זייט, אז טאָמער חלילה לאָזט זיך אויס מיט מיר א בוידעם — אזוי פאָהר איך גלייך אוועק קיין אמעריקא. א סימן האָט איהר... (צעשפּיליעט זיך, ציהט ארויס פון בוזעם קעשעני א ביכעל) אָט האָב איך מיר צוגעגרייט א פאַס... (מאָטעל קאַסאי און ביילקע קו־קען זיך איבער. ביידע זענען געריהרט.)

ב י י ל ק ע. צו וואָס אזוי ווייט, אזש קיין אמעריקא? בלייבט דאָ און לאָמיר זיין גוטע פריינד.

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י. פערגעס ניט, קאָפּעל, ווער עס בעט דיך...

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן. מיר'ן נאָך האָבען א ישוב... דערווייל בין איך נאָך א היגער און בעדאַרף פריהער פּראַווען אייער חתונה. איך בין דאָך עפּיס א מחותן... פון חתנ'ס צד.

ב י י ל ק ע. ניין, פון כלה'ס צד!

מ אָ ט ע ל  ק אַ ס אָ י. פון ביידע צדדים.

ק אָ פּ ע ל  פּ אַ ל ב אָ ן. פון ביידע צדדים. (הערט זיך צו) מע געהט. מע געהט... (עס קומען איינס נאָך דאָס אַנדערע ארום א מנין אידען פון אלערליי מינים — מיט

היטלען און מיט קאפּעלישלעך, מיט לאַנגע קאפּאָטעס און מיט קורצע ווייטיקלעך. — איינער מיט גראָבע פּאות און מיט א יארמעלקע אונטערען ווייכען קאפּעליש, אונטערגעבונדען די קאפּאָטע מיט א רויטע פעטשיילע, — שפּיעלט די ראָלע פון א רב. — נאָך איינער האַלט א פלעשעל מיט א גלעזעל, — ער וועט דאָס זיין דער שמש. פיער אַנדערע אידען האַלטען די פיער שטאַנגען, פון אויבען א גרינע שאַל מיט באַחראַמאַ, — דאָס וועט זיין די חופּה, — א פאָר ווייבער האָבען זיך אויך ארינגערוקט, שטעהען פון דער ווייטען מיט פרומע פנימ'ער גרויט צו ענטפערען „ברוך הוא וברוך שמו אמן". — אויך יונגלעך קונדויסים זענען געקומען אָנקוקען א שטילע חופּה און אפשר האפּען א שטיקעל לעקאַך.—)

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אַ ן (טהוט א ווינק צום אידען וואָס שפּיעלט די ראָלע פון א רב). נו?

ד ע ר א י ד (צו קאָפּלען). נו, נו! (טהוט א ווינק צו איינער פון די ווייבער זי זאָל נעמען די כלה. — יענע געהט צו צו ביילקען, נעמט ארויס א געלע פעטשיילע.—)

ד י א י ד י נ ע. ווער איז דאָ דער חתן? (רופט צו קאָפּלען.)

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אַ ן (ווייזט אויף מאָטלען). דער חתן איז — ער.

מ אָ ט ע ל ק אַ ס אָ י (געהט צו). דאָס בין איך.

ד י א י ד י נ ע (גיט איהם די געלע פעטשיילע). אָט מיט דער פעטשיילע, זייט מוחל, דעקט איבער דער כלה דאָס פּנים. דאָס וועט זיין דאָס באדעקענס. (מאָטעל נעמט די געלע פעטשיילע, געהט צו פּאמעלעך צו ביילקען און דעקט איהר איבער דאָס פּנים. — די אידינע נעמט ביילקען פאר א האַנד, טהוט א ווינק צו קאָפּלען ער זאָל נעמען דעם חתן פאר א האַנד און ער פיהרט זיי ארונטער דער חופּה.)

ד ע ר א י ד (צום חתן). איי־אָ? טבעת?... (דער חתן פערשטעהט ניט.)

ד י א י ד י נ ע. א רינגעל, א פינגערעל, אויף מקדש זיין...

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אַ ן (טהוט זיך א חאפּ צו די קעשעניס). א פינגערעל? ס'איז דאָ, ס'איז דאָ... אלסדינג האָב איך בעדארפט אין זינען האָבען... יעדע זאך בעזאָרגען. אפילו א קדושין־פינגערעל... (ציהט ארויס א פּאפּירעל פון קעשעני, וויקעלט ארויס פון דאָרט א גאָלדען רינגעל, גיט דאָס איבער צו מאָטלען.)

ד ע ר א י ד (צו מאָטלען). טהו אָן דאָס פינגערעל דער כלה און זאָג מיר נאָך איטליכס וואָרט! (זאָגט, מאָטעל זאָגט איהם נאָך) „הרי את... מקודשת לי... בטבעת זו... כדת.... משה וישראל"... מזל טוב!

ד ע ר ע ו ל ם. מזל טוב! מזל טוב! (קאָפּעל פאלבאָן און מאָטעל קאסאי חאַפּען זיך ארום און קושען זיך. — אין דעם סאמע רעכטען טומעל עפענט זיך די טיר און עס רייסען זיך ארויס: ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר, ע ט י־מ ע נ י, און ס אָ ל אָ ו ו י־ט ש י ק דער שדכן מיט זיי. — עס ווערט א סומאַטאָבע.—)

ב י י ל ק ע (פאלט צו צו מאָטלען אויף די הענד). דער טאַטע!.... די מאַמע!...

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר (קוקט זיך ארום, דערקענט ניט די טאָכטער אונטער דער געלער פעטשיילע). וואו איז זי ערגעץ? וואו איז מיין קינד? וואָס שווייגט איהר, אידען? עמך!...

ע ט י־מ ע נ י. דו הערסט דען ניט איהר קול?

ס אָ ל אָ ו ו י ט ש י ק (שטופּט זיך דורך). פּאַזוואָלטיע!... איזווייניטיע, גאָס־פּאָדאַ! אָט דאָס איז זי דאָך! (רייסט ארונטער די געלע פעטשיילע פון ביילקע'ס פּנים.) זאמעטשאטעלנאָ! דאָס איז א מעשה, וואס טשטאָ ניבוד אָסאָבענע!...

ש י מ ע ל ע ס אַ ר אָ ק ע ר (דערזעהט ביילקען. לאָזט זיך צו איהר מיט אָפענע ארעמס). טעכטערלעך מיינע טייערע! אַבי דו לעבסט און מיינע אויגען זעהען דיך! (ביילקע פאלט איהם אין די הענד ארויין, ביידע וויינען.—)

ע ט י־מ ע נ י (פערברעכט די הענד, פאלט אויף א שטוהל, שאָקעלט זיך און וויינט, לייענענדיג מיט א נגון פון תחינות). וועה איז מיר און ווינד איז מיר! א דונער איז מיר און א בראָך איז מיר! צו וואס מיר האָבען זיך דערלעבט און וואָס מיר זעהען מיט די אויגען! מיט וואס האָבען מיר זיך פערזינדיגט ביי גאָט, אז אונזער קינד זאָל אונז אזוי פערשווארצען דאָס פּנים? וואָס טהוט זיך דאָ און מיט וועמען וויל זי דאָס געהן צו דער חופּה, פערוויסט און פערפינסטערט בין איך געווארען?!...

ס אָ ל אָ ו ו י ט ש י ק (האָט שטילערהייד געכאַפּט א פּאָר ווערטער מיט די אידען און געוואוירע געוואָרען אין איין מינוט אַלסדינג. — צו עטי־מענין:). איזווייניטיע, מאַדאַם! איהר ווייסט גאָרניט וואָס איהר רעדט. אייער טאָכטער האָט שוין חתונה געהאט נאָר וואָס... מיט אָט דעם יאַט... (ווייזט אָן אויף מאָטלען.) איך קומט מזל טוב!....

ע ט י־מ ע נ י (פערוואַרפט דעם קאָפּ אויף צו חלש׳ען). אוי, א דונער איז מיר! אוי, א שלאַק איז מיר! א קויל האָט מיך געטראָפען! א שפּיז אין האַרצען אריין!...

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. שאַ! שטיל! גענוג דיר צו לעגען קנייטלעך! נאַרישע קלאָגמוטער! בהמה וואָס דו ביזט! דיין קינד זאָל געווען חלילה שטאַרבען, אָדער אוועקשמדען זיך, וואָלט געווען בעסער? הערט נאָר איין אומגליק — איהר טאָכטער האָט חתונה געהאַט פאַר איהר גלייכען, גענומען א שניידער, איין אמת׳ן עמך — איז איהר ביטער! (צו דער טאָכטער) ווער איז דיין באַשערטער? (ווייזט אויף מאָטלען און אויף קאָפּלען) דער? צי יענער? איך בין נאָך נישט קלאָר אַקוראַט...

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן (ווייזט אויף מאָטלען). ער איז דאָס דער גליקליכער... מיר האָבען געוואַרפען גורל.....

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (איבערראַשט). וואָסער גורל?

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן. אזוי ווי מיר זענען ביידע געווען פערליעבט, געצויגען קניפּלעך, האָט ער ארויסגעצויגען, הייסט עס, איז ער זוכה בגורל...

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק. זאַמעטשאַטעלנאָ! האָב איך נים געזאָגט, אז איינער פון די צוויי וועט נעמען אייער טאָכטער? איך זאָל שוין טאַקי אזוי לעבען מיט איך און מיט אייער ווייב!....

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. וואָס זשע האָט מען נאָך בעדאַרפט אנטלויפען? האָט איהר דאָך געקאָנט זאָגען מיר, וואָלט דאָך עס געווען שען און פיין און שאַ און עמך.....

מ אָ ט ע ל ק אַ ס אָ י. ווער האָט געקאָנט מיט אייך רעדען?

ב י י ל ק ע. נאָך דעם אומגליק וואָס האָט געטראָפען, זינט דו האָסט אויסגע־נומען דאָס גרויסע געווינס....

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. וואָסערע לאָקשען? וואָסערע פלאָמען? אויס אומגליק! אויס גרויסע געווינס! מע האָט צוגענומען, אויסגעצאַפּט, אויסגעמאַנ־טאָזשעט און אויסגעכמאַליט אינגאַנצען ביז דער לעצטער פרוטה. נישט געלאָזט, איהר זאָלט זאָגען, אפילו א סימן. געבליבען דער אייגענער עמך, וואס געווען....

ב י י ל ק ע (איבערראַשט). ווער איז דאָס געווען? וואו? ווען?

ע ט י־מ ע נ י. אָט יענע צוויי שלים מזל׳ן, וואס פון טרעיאַטער....

ב י י ל ק ע. וויגדאָרטשוק און רובינטשיק? ווי אזוי איז דאָס געשעהן?

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. ווי אזוי ס׳איז געשעהן, איז פערפאַלען... צוגע־נומען ווי מיט די הענד און אוועק וואו דער ווייסער פעפער וואכסט.... קיין האָהן האָט אפילו ניט געקרעהט... און אפשר מיינסטו דו, אז ס׳האָט זיך מיר ניט גע׳חלומ׳ט פריהער מיט א נאַכט א בעזער חלום? ס׳זאָל נאָר אויסגעהן אויף זייער קאָפּ, רבונו של עולם!

ע ט י־מ ע נ י. אמן.

ד י ו ו י י ב ע ר (מאַכען א פרום פּנים). אמן ברוך הוא וברוך שמו!

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. נאָר גענוג. האַפּט זיי דער וואַטענמאַכער! אבי מיין קינד האָט זיך מיר אָפּגעזוכט, בין איך צופריעדען, הויב איך אויף די הענט צו גאָט און זאָג גם זו לטובה!...

ע ט י־מ ע נ י. אמן!

ד י ו ו י י ב ע ר (פרום). אמן ברוך הוא וברוך שמו!...

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. אי, וואָס איך בין געבליבען אָהן פאָדעם? — ס׳האָט מיך גאָט געשטראַפט דערפאַר, וואָס עס האָט זיך מיר פערוואָלט ווערען א מי־ליאָנטשיק.... און יחוס האָט זיך מיר פערגלוסט... דער קאָפּ האָט זיך מיר פערדרעהט, איך בין געווען שכור.... עפּיס ווי אָטשאַדעט... איצט איז ארויס דער טשאַד, האָב איך זיך אויסגעניכטערט, זעה איך, אז איך בין געווען א נאַרר און אז איך בין ווערט שמיץ... (צום עולם) אידען! איהר האָט געהערט מן הסתם, אז איין ארעמער שניידער האָט אויסגענומען דאָס גרויסע געווינס, די צוויי הונדערט טויזענד? דאָס בין איך. שי־מעלע סאַראָקער איז מיין נאָמען... די צוויי הונדערט טויזענד זענען אויסגערינען, אוועק מיט׳ן ווינט און מיט׳ן רויך, און שימעלע איז צוריק דער אייגענער עמך, וואס געווען... איצט איז ביי מיר א שמחה, א יום טוב, — מיין טאָכטער האָט חתונה געהאַט למזל — וואו איז דער לעקאַך און בראָנפען? קאָמיר נעמען צו קאַפּעלעך משקה און טרינקען לחיים פאַר אונזער פאָלק שער און אייזען עמך!...

ק אָ פּ ע ל פ אַ ל ב אָ ן (טהוט זיך א וואָרף צו די פעקלעך מיט די שקאַרמיצען, בינדט אויף און לעגט אויס אויפ׳ן טיש). אָט דאָ איז פאַרהאַן אַלסדינג, אי צו טרינקען,

אי צו פערביסען.... (ער און דער איד וואָס דיענט אַלס שמש שטעלען אויס אויפ'ן טיש די פלעשלעך מיט די גלעזלעך.)

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק (נעמט אויף זיך די ראָל פון א סארווער און פון א טאָסט־מייסטער און בעזעצט צום טיש גאנץ אויבען אָן חתן־כלה, דערנאָך די מחותנים שימעלען מיט עמי־מעניען.—) איזווייניטיע — אייך קומט דער אויבען אָן. (צו די אידען.) עולם! צום טיש! (צו קאָפּלען) חתנ'ס צד! גיס אַן די גלעזלעך! (צו די ווייבער) ווייבער! נעמט לעקאַך, מאכט מזונות! (טיילט זיי אויס לעקאַך, לעגט אליין אויך אין מויל אריין. ווייזט מיט די אויגען אויף די קינדער) און גיט די ממזרים אויך צו שטיקלעך לעקאַך — ס'א מצוה! און ס'איז טאקי גוטער לעקאַך אויך — טשטאָ ניבוד זאמעטשאַטעלנאָ! (קייעט) לחיים, חתן כלה! לחיים, מחותן! לחיים, מחותנת'טע! לחיים חתנ'ס צד און כלה'ס צד! און לחיים אידען אלע! לאָמיר זיין געזונד און טאַנצען אויף פרעמ־דע און אויף אייגענע חתונות! (טרינקט. אלע בעגעגנען זיך מיט די גלעזלעך און טרינ־קען און פערבייסען.)

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. ישקני — הערט זשע מיך אויס, אידען, די מעשה דערפון איז אזוי: ביי מיר איז היינט א צווייענדיגער יום טוב. ערשטענס — וואָס האָט זיך אָפּגעזוכט מיין קינד, מיין בת יחידה, מיין אויג אין קאָפּ. זיין זאָל זי מיר געזונט און שטאַרק און זאל מיך איבערלעבען!

ע ט י־מ ע נ י. אמן.

ד י ו ו י י ב ע ר (מיט א פרומע מינע). אמן. ברוך הוא וברוך שמו!

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. דאָס אַנדערע, וואס זי האָט זיך באַהעפט מיט איהר גלייכען און האָט זיך אויסדערוועהלט א מאנן פון אונזער פאָלק שער און אייזען עמך, נישט געוואָלט הערען אפילו פון יענעם פּיפּערנאָטער דעם ריסטעקראט, וואָס האָט זיך צוגעשמייכעלט צו די פופציג טויזענד, וואס איך האָב געהאט בדעה איהר צו געבען נדן און וואָס די צוויי ממזרים זשוליקעס און אַפּעריסטען האָבען ביי מיר אויס־געמאַנטאַטשעט מיט נאָך הונדערט טויזענד — די כפּרה זאָלען זיי זיין מיט'ן געלד פאַר מיר און פאַר אייך און פאַר כל ישראל.

ע ט י־מ ע נ י. אמן.

ד י ו ו י י ב ע ר (פרום). אָמן. ברוך הוא וברוך שמו!

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. ווי באלד אזוי, בעדארף מען נעמען נאָך אמאָל צו קאַפּלעך לחיים לכבוד דעם פּאָר פאָלק און לכבוד זייערע פריינד און גוטע פריינד און לכבוד אלע אונזערע עמך... (בעגעגענט זיך מיט די גלעזלעך, טרינקט, אלע טרינקען מיט) און גאָר א בעזונדערען לחיים וויל איך טרינקען צו דעם, וועלכען מיין טאָכטער האָט אויסדערוועהלט. (צו מאָטעלען) לחיים, מאָטעל! לאָז גאָט געבען, אז דיין „זכה בגורל" זאָל זיין מיט מעהר גליק און מיט מעהר אריכת ימים ווי מיין „זכה בגורל" איז געווען!

ע ט י־מ ע נ י. אמן.

ד י ו ו י י ב ע ר (פרום). אמן, ברוך הוא וברוך שמו! (שימעלע און מאָטעל צוקושען זיך.)

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר (שוין גאָר פרייליך). ישקני — הערט מיך אויס, אידען! אז גאָט האָט אזוי געפיהרט, מיר זאָלען זיך בעגעגענען מיט אייך אָט א דאָ אויף אזא שמחה, איז א יושר מיר זאָלען זיך טאקי פרעהען, חאַפּען א טענצעל, אזוי ווי גאָט האָט געבאָטען. מיר'ן זיך נעמען פאַר די הענט, איהר וועט מיר העלפען זינגען, און מיר וועלען זיך חאַפּען א טענצעל, דאָס הייסט געהן דעם אמת'ן עמך!... (דער עולם שטעלט זיך אוועק ארום דעם מחותן, פּלעסקען צו מיט די הענד, חאַפּען אונטער א פרעה־ביכען נגון, און עס וואכסט אויס דער איד, וואָס האָט מסדר קדושין געווען, און צו דעם נאָך א איד, און ביידע לאָזען זיך טאַנצען.)

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק (שטערט אָב דעם ערשטען אידען). פעטער! ווער זענט איהר?

ד ע ר א י ד (טאַנצענדיג). איך בין דער איד, וואָס כ'האָב מסדר קדושין געווען.

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק. און ווער איז דער אנדערער? (ווייזט אָן אויפ'ן צווייטען, וואָס טאַנצט.)

ד ע ר א י ד (טאַנצענדיג). גלאַט א איד...

ש י מ ע ל ע ס א ר אָ ק ע ר. זעהר גערעכט. דאָס איז א בראַווער איד! פון די אמת'ע עמך!... (פערקאַטשעט די פאָלעס און געהט א פרעהליכס.)

ס אָ ל אָ ו ו י י ט ש י ק. און וואו בין איך? (ער האָט פערקאַטשעט די ארבעל און

לאָזט זיך אַקעגען איהם. — ביידע שטייגען איבער אויגס דאָס אַנדערע אין טאַנצען, וואָס געהט אלע מאָל שטאַרקער און לעבעדיגער. — ביז עס רויסט זיך ארויס אין רעדעל אויף די אידינע, וואָס האָט געשפּיעלט די ראָלע פון איין אונטערפיהרערין און געהט א „קאָזאַטשקע", מאַכענדיג מיט דער געלער פעטשיילע איבערען קאָפּ אַלערליי מאַניפּולאַציעס. — קאָפּעל פאַל־באָן קאָן זיך ניט בעהערשען און טאַנצט אויך אין קאָהן, מאַכט פּריסיאדקעס. — אלע זינגען, אלע פּלעסקען. — העכער פון אלע הערט זיך שימעלע'ס קול:)

שימעלע סאַראָקער. שטאַרקער, אידען! לעבעדיגער! לעבעדיגער! עמך — שער און אייזען אונזער פאָלק — עמך!!!....

פאָרהאַנג לאַנגזאַם.

ענדע.

פרין הירשביין

# די פאַנאַראַמע אויף דער סאַן פראַנציסקאָ'ר וועלט אויסשטעלונג

(רייזע נאָטיצען)

3.

דרויסען איז שעהן, ליכטיג און וואַרים. עס בלויט זיך ס'וואַסער אַרום דעם „גאָלדענעם טויער". ·

עס זעהט אויס, אז דער גרעסערער עולם פיהלט זיך בעסער אין דרויסען. עס טראָגען זיך אָבגעריסענע קלאַנגען פון די מוזיק־קאַפּעלעס וואָס שפּיעלען אין פערשיידענע פּלעצער. גאַנץ ווייט איינע פון אַנדערען שפּילען זיי און דאָך דערטראָגט זיך א מוזיק־כוואַליע פון „דיכטער און פויער" און רייסט זיך אריין אין דער אָוועדטיור צו טאַנהויזער.

די אויסשטעלונגס־טעריטאָריע שנייט דורך א מיניאַטור אייזענבאַן־לינייע; קינדיש־גרויס. אויף קליינע וואַגאָנעלאַך פיהרט מען אום די בעזוכער, פאַר צעהן סענט, פערשטעהט זיך. אָבער דאָס קליינע לאָקאָמאָטיוועל פייפט גריל־ציג און רויכערט, ווי עפּעס רעכטס; טראָגט זיך דורך מיט גערויש פאַרביי דער מוזיק קאַפּעלע און פייפט זיך פאַנאַנדער פונקט, ווען דאָרט שפּיעלט מען דעם „פריהמאָרגען" פון קריעג.

א פאַראַד!

מען פויקט ערגעץ, טראָמפּייט־סיגנאַל.

א קלאַפּען פון פערדישע טריט דערטהאָגט זיך. דער עולם לויפט. א פאַראַד. דאָס געהערט צום פּראָגראַם פון טאָג. א מיטעל דעם עולם אריבערצוציהען, אָדער האָט עס אפשר אויך צו טהאָן מיט דער אויסשטעלונג? ס'איז נישט קיין געוואוינטליכער פאַראַדען־מאַרש:

די עלטעסטע פאָרשטעהער פון לאַנד מאַרשירען רייטענדיג אויף זייערע פאַרשיידענפאַרביגע פערד. אמת'ע אינדיאַנער, דער „שארית הפלטה" פון די „אבות־אבותינו" פון דעם לאַנד. די געזיכטער־פאַרבען, די אָרעמס און הענט טאַטואירט. אָדלער־פעדערס אין די האָר און מיט אויסגעפלאָכטענע שטייפע צעפּ אויף פאָרענט פערוואָרפען. פאָרשטעהער פון פאַרשיידענע אינדיאַנער שבטים יעדער איינציגער מיט אַנדערע שרייענדיגע קאָלירען ס'פּנים אויסגעשמירט. קאָו־באָיעס און מיידלאַך אויף דהאָבנע פערדלאַך חנ'דיען זיך פאַרבייפאָהרענדיג.

אין אַן אַלטען פאַרשטויבטען און האַלב־צובראָכענעם לאַנדאָ, די פענסטער אָפען, זיצט א דיקע, שווערע אינדיאַנערין, שווער, ווי די ערד אליין, ס'פּנים — פאַנטאַסטיש געפאַרבען, א פאָרשטעהערין פון א שבט געוויס, און צוויי הויכע, דאַרע פערד שלעפּען די קאַרעטע. זי קוקט טעמפּ ארויס צום עולם וואָס האָט זיך פערזאַמעלט ביים זייט וועג אין א געדיכטער וואַנד און קוקט נייגעריג.

צי ווייסט זי דעם בעדייט פון אָט דער אויסשטעלונג? צי ווייס זי, אז דאָ האָט מען אויסגעשטעלט דאָס רייכקייט פון איהר לאַנד? און — אז אפילו איהר ליעד האָט מען פון איהר צוגענומען און פערדאָרבען; איהר שטילע מעלאַנכאָלישע ליעד וואָס איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין דעם בלעכען־קלאַנג־טעמפּען אַמעריקאַנעם גאַסען געזאַנג?...

* * *

. . . „די פערגניגענס פּלעצער!"

טאַם־טאַרראַם! א כאַאָס פון שפּיעל־קאַסטען מוזיק און מענשען־קולות.

א זעהר בכבוד'יגען אָרט פערנעמט דער אמיוזמענטס־פּלאַץ. א גאַנצע גאַס פאַנטאַסטישע, סימבאָלישע געביידעס. דער גרינהאָרן מיינט, אז דאָס איז די אויסשטעלונג; וואַרום דאָס איז דער אויסדרוק פון בעוועגונג אין לעבען דאָ. די שרייענדיגע לעבעדיגע רעקלאַמע דערגרייכט די העכסטע שטופע. פאַר יעדען פּלאַץ, פאַר יעדע טיר אַן אַנדער גרילצענדיגע רעקלאַמע.

בעווייזט מען אינדיאַנער אינוועניג, — שטעהען די אינדיאַנער אליין פאַר'ן טיר און רופען;

בעווייזט מען קריפּעלס — איז דער קריפּעל

אליין דער רופער, און שרייט: מאַ־מע! מאַ־מע! אזש דעם עולם פערכאַפּט ביים האַרצען. אלין איז דאָ אין בעוועגונג; שטימעס, שוין פון לאַנג הייזעריגע, דערמאַכען מיט די הענד, וואָס זיי קענען ניט דערשרייען. צעהן סענט, אַ קוואָ־דער; אפילו „ניקעל־פערגעניגענס" אויף פאַראַן.

דער עסקימאָ־דאָרף!

דאָס הויז — אין געשטאַלט פון אַן אייז־באַרג. ביים טיר — אַן עסקימאָ מיט זיין טאָכטער, געקליידעט אין איבערקעהרטע פעלצען. האַלטען לאַנגע, לעדערנע בייטשען, אפשר צעהן אייגען די לענג, און כוואָשטשען גלאַט אין דער וועלט אַריין, ס'הייסט: אזוי טרייבט מען ביי אונז אָן דעם „צוג"־געשפּאַן פון הינט, וואָס שלעפּען דעם שליטען איבער די אייביגע שנעען־פעלדער. קיין הינט זיינען נישטאָ, און קיין שנעען־פעלדער אויף נישט. זי בעווייזט אַ אַ קונץ: מיט'ן ברעג בייטש קען זי טרעפען אַ פּעני, וואָס מען לעגט אַוועק אויף דר'ערד, ווייט פון איהר. נאָך דעם קונץ געהען זיי אינעווייניג אַריין רופענדיג דעם עולם — — —

דער האַווייער דאָרף!

עס זיצען פאַר'ן טיר אַ גאַנצע משפּחה האַ־ווייער. די פרויען אין קליידלאַך פון שטרויען אויסגעבונדען. די ברוסט ענטבלויזט. זינגען מע־לאַנכאָלישע נגונים און ציטבלען צו אויף גיטאַ־רעס. איינע רייסט זיך פון אָרט און הויבט אָן טאַנצען, מאַכענדיג גראַציעזע ריטמישע בעוועגונגען מיט דעם גאַנצען קערפּער; יעדער גליד בעזונדער הויבט זיך אָן צו ריהרען און דריקט אויס, דער גוטער יאָהר ווייסט וואָס... אין דעם געזאַנג און טאַנץ ליגט אַ מין דביקות... באַלד אָבער הערט עס אויף און מען איז מודיע, אַז דעם עיקר בעווייזט מען פאַר צעהן סענט, דאָרט, אינעווייניג.

וואונדער איבער וואונדער!

אַ מענש האָט דעם גאַנצען לעבען פערבראַכט אין שטודירען, ווי אזוי אַ פליי אויסצודרעסירען. און ס'איז איהם געלונגען.

קומט אריין, איהר וועט עס זעהן!... איהר וועט זיך דערוויסען פון דער הויכער אינטעלי־גענץ וואָס די פליי בעזיצט און איהר גרויסע פיזישע קראַפט. צעהן פליי ווערען אין אַ וואָ־גען איינגעשפּאַנט, און ווי די בעסטע פערד שלעפּען זיי דעם וואָגען לויט דעם פערלאַנג פון דעם פוהרמאַן!

דער פּראָפעסאָר מיכאַלאַ!

„קומט און זעהט דעם מענשען וואָס האָט זיבעצעהן יאָהר געפינסטערט אין דעם וויסטען, קאַלטען סיביר, דערפאַר וואָס אין „יענע טעג"... איז ער גענוג דרייסט געווען צו שטעלען זיך אַנטקעגען דעם צאַר און וואַנדערענדיג צוויי טוי־זענד מייל דורך די סיבירער שנעען איז איהם געלונגען אהער זיך צו דערקלייבען. קומט אריין אינוועניג! פאַר צעהן סענט בלויז וועט ער אייך ווייזען, ווי אזוי ער האָט די קייטען צורי־סען"...

און אינעווענינג, דער פּראָפעסאָר אליין, אין מיטעלע יאָהרען. נאָך זיין פּנים און אויסשפּראַך איז ער פון קאַוונער גובערניע, רעדט ענגליש מיט אַ „שין" און רוסיש מיט אַ „סאַמעך". ער שטעהט אויף אַ מין ביהנע און בעווייזט אַ קונץ, ווי אזוי ער לעגט אריין אַ גאָלדענעם רינגעלע צו איינעם אין קעשענע און געפינט עס ביים צווייטען. פון פּובליקום קלייבט זיך ארויס אַ יונגערמאַן מיט וואַנסעלאַך פון רוסישען סטיל, בלאַס, ווי די קאַלך — ווענדט זיך פּלוצלונג אין רוסיש:

— ווי לאַנג ביזטו שוין אין אמעריקאַ?

— צעהן יאָהר.

— טאָ ווי קומסטו צו זיין אין „יענע טעג" אין רוסלאַנד, אויב זיבעצעהן יאָהר ביזטו גע־ווען אין סיביר?... ווי שעמסטו זיך נישט אויס־צוקלערען אזעלכע ליגענס אויף רוסלאַנד?!

דער עולם פערשטעהט נישט די שפּראַך, קוקט פערדעכטיג און פערוואונדערט.

— איהר הערט? — ווענדט זיך דער פּראָ־פעסאָר מיכאַלאַ צום עולם אויף ענגליש — דאָס איז אַ רוס. ער איז ברוגז וואָס איך דער־צעהל דעם אמת אויף זיין לאַנד...

די שטומע בליקען פון עולם פאַלען אויף דעם רוס... דער רוס ווערט צוטומעלט, מאַכט דעם פּראָפעסאָר דעם עכט רוסישען „מי שברך" און געהט ארויס געשווינד, אומקוקענדיג זיך, ער זאָל האָ נישט כאַפּען קיין „בלויע אויגען"...

מעקסיקאַ!

אַ שעהנע מעקסיקאַנערין זינגט פאַר'ן טיר מעקסיקאַנער ליעדער און קלייבט דעם עולם ארום זיך. צוויי יונגען אין סאַמעטענע הויזען מיט ליאַמפּאַסען, אין סאַמעטענע ענג פערשפּי־לעטע יאַקעלאַך און אין שטרויענע היט, ווי מיל־שטיינער גרויס — זיי בעגלייטען אויף גיטאַ־רעס. באַלד הויבט זיך אָן אַ רעדע פון איינעם, אין ענגליש:

— „אונזער לאַנד איז אין קריעג. מיר האָ־בען נישט געקענט נעהמען קיין אַנטהייל אין דער אויסשטעלונג. אָבער דורך די מיה פון גו־טע מענשען און פּאַטריאָטען איז אונז געלונגען דאָ אזעלכעס צו שאַפען וואָס וועט אייך פערביי־טען די אויסשטעלונג. בלויז צעהן סענט איינ־טריט־געלד. גאַנץ מעקסיקאַ וועט איהר אינע־ווענינ זעהן...

„די ריכטיגע מעקסיקאָ, מיט איהר לעבען און זיטען, איהר פריידען און ליידען. קומט אריין! קומט אריין!"

אינעווענינג. אַנ'אויסשטעלונג. און אין דער אייגענער צייט אַ טעאַטער פּאָרשטעלונג, אין מיט'ן—פּלעצער פאַר'ן עולם צו זיצען. ביי די זייטען אַנ'אויסשטעלונג פון מעקסיקאַנער גע־וועב. עס זיצען אַלטע פרויען, איינגעבויגען ביי פּרימיטיווע וועב מאַשינען. מיידלאַך בלאַ־

סע, שטיקען, שטיקען אָהן אויפהער גרויסע, לאַנגע טישטיכער, בעט־צייג און גאַרדינען. איינער קלעבט אויס פון וואַקס פערשיידענע נאַציאָנאַלע פיגורען, דער אַנדערער קלעבט אויס פון געפאַרבטע פעדערלעך, אויף פּאַסט־קאַרטלאַך, אָנגעבראַזענע הענער ביים געשלעג. אויף די ווענד—מאַלעריין פון דעם אייגענעם כאַראַקטער; ס'איז אַ נאַציאָנאַלער שפּיעל: יעדער קומט מיט זיין האָן און מען וועט זיך ווער וועמען ס'וועט בייקומען. מען לאָזט איין האָן אַנטקעגען דעם אַנדערן ארויס. די הענער פּיקען זיך אַזוי לאַנג, ביז איינער דעם אַנדערן פּיקט די אויגען ארויס...

איינער געהט מיט'ן עולם, און מיט אַ בעזונדערען פּאַטאָס רעדט ער פון דער מעקסיקאַנער קולטור.

נאָך דעם, ווי דער עולם האָט זיך בעקאַנט מיט „מעקסיקאַ", בעקומט ער פאַר זיין געלט אַ גייסטיגען גענוס:

די פאָרהאַנג הויבט זיך אויף. טענץ און מוזיק. די קאַפּעליע — אויף דער ביהנע אין הינטערגרונד. אין פאַדערגרונד — טענץ. דער שפּאַנישער טאַנץ אָבער מיט מעהר פייער, מעהר ווילדקייט. „זי" טראָגט זיך אַנטקעגען „איהם" מיט גאַוה, די ברוסט פאַראויס און די הענט אונטער די „באָקעס", די טאַליע מיט אַ פאַרביגע טוך אַרומגעוויקעלט און, ווען „ער" דערנעהנטערט זיך מיט זיין טאַנץ, טהוט „זי" אַ בריק מיט דעם פוס אויסקלאַפּענדיג מיט די קאַסטאַנעטען אין לופט, און ווי אַ וויכער טראָגט זי זיך קאַראַאַד אַוועק פון איהם. איין פּאָר טענצער בייט די אַנדערע, אבער אַלץ דער איינגענער פייער; אויף די אייגענע ווילדקייט אין די בעוועגונגען און דער אייגענער פונקען־בליק. מען קנאַקט מיט די קנאַפּעל אין דער ביהנע דאַביי ארויסגעבענדיג תאוה'דיגע אויסגעשרייען...

„אונזער לאַנד איז אין קריעג"...

* * *

„עגיפּטען"... „טערקיי". די מערקווירדיגסטע קריפּעלס פון דער וועלט. פערד מיט פינף פיס. קעלבער גאָר אָהן פיס, גענז מיט צוויי קעפּ; אַ מיידעל וואַס עסט מיט די פיס... אַ מענש וואַס שלינגט שווערדען. אַ פערד וואַס קען רעדען.. אַ. אַ. וו. אַלעס שרייט, אַלעס פּילדערט.

דער עולם בעזוכער איז דאָ גרעסער, ווי אין די אויסשטעלונגס פּאַלאַצען, ווערט נישט מיעד און נישט טויב פון דעם ווילדען נאַקעטען אויסגעשריי דאָ...

* * *

און אַז די נאַכט קומט אָן, — צינדען זיך אָן עלעקטרישע לעמפּלאַך אין אַ מורא'דיגע צאָהל. רייסען שטיקערווייז פון דער נאַכט. ממש די לופט ציטערט פון דער ליכט. פייער־ווערק־שיסערייען. דער לופט פליהער פון דער אויסשטעלונג, ווי דער שטייגער, הויבט זיך אויף אויף זיין פליה־מאַשין און בעווייזט קונצען. מיט בענגעל־פייערען און ווייסע רויך סטענגעס שרייבט ער דעם וועג וואַס ער מאַכט. שרייבט אויס „טויטע שלייפען" פליהענדיג מיט'ן קאָפּ אַראָפּ, אָט, אָט אין ים אַריין פאַלט ער... אָבער ער לאָזט זיך בשלום אַראָב.

דער רעכטער לעבען הויבט זיך דאָ אָן ביי־נאַכט. יעמאַלט ווען מען איז שוין נישט „מחויב" צו געהן פון פּאַלאַץ צו פּאַלאַץ און מיט אַ כלומר'שדיגען אינטערעס זיך צוקוקען צום פּראַגרעס פון דער מענשהייט...

* * *

אין דעם יאַפּאַנישען קאַפע הויז בעדיענען שעהנע יאַפּאַנעזערען.

אין דעם כינעזישען — שעהנע כינעזערען.

די יאַפּאַנעזערען אין לאַנגע זיידען, געהאַפּטענע קימאָנעס מיט אַ ברייטען באַנד, גראַם ביי דער טאַליע ארומגענומען.

די שעהנע כינעזערען — אין בלויע הויזלאַך — לאַנגע קאַפטלאַך און קליינע, קליינע טריט.

ווער עס וויל אויף די שעהנע יאַפּאַנעזערען קוקען — געהט טהע טרינקען.

ווער עס וויל די שעהנע כינעזערען בעטראַכטען — געהט זיך אַ „טשאַפּסואי" בעשטעלען.

די יאַפּאַנעזערען ווי די כינעזערען האָבען זיך נאָך נישט אויסגעלערנט, ווי צו שמייכלען צו די געסט. און דעריבער איז די טהע נישט געשמאַק; און די טשאַפּסואי האָט דעם טעם פון סם־המות...

---

יאַ. אויף דער וועלט איז אַ מלחמה. אויף אַלץ קוקט זיך ווי דורך אַ קרומען שפּיגעל. איך בין געווען אין דעם פּאַלאַץ פון דער „שעהנער קונסט" און נאָך איז אַנדערע אַבטיילונגען, וויכטיגע און נישט וויכטיגע... ס'ווילט זיך מעהר נישט נאָטירען.

אויף דער וועלט איז אַ מלחמה, און דער גרעסטער קרבן פון דער מלחמה איז אונזער שכל הישר.

נישט צו מאַכען.

יוני 1915.

# דאס שטעדטעל וועלקט

(פון דער סעריע: „א ליטוויש שטעדטעל")

ל. קאָברין

.19

אין צוויי חדשים שפּעטער האָט דאָס שטעדטעל וויעדער געקאָכט מיט נייעס וועגן אמעריקא. מירקע'ס זוהן דער סאָלדאט איז קיין אמעריקא אָפּגעפאָהרען פון דער שטאָדט, וואו ער האָט געדיענט, און שלום'קע האָט בע־קומען זעהר א פרעהליכען בריעף פון זיין ברכה'קען, אז זי מיט איהר חתן ארבייטען אין א העמדער־פאבריק און פערדיענען שטיקער גאָלד. איצט איז שוין שלום'קע ארומגעלאָפען מיט ברכה'קעס בריעף צווישען די קרעמער אויפ'ן מארק און אין בית מדרש, האָט איהם געגעבען יעדען לייענען און צופריעדען געשמיי־כעלט, בעת דער עולם האָט פערוואונדערט גע־איקעט און מיט די ליפּען געשמאָצקעט... איצט האָט דאָס שטעדטעל נאָך מעהר גע'חלומ'ט פון אמעריקא. טאַטע־מאמעס האָבען אויף זייערע ערוואקסענע זיהן געהיימניספול געקוקט און זיך גע'סוד'עט. חייקע מאָטעל חנה־דבורה'ס האָט שטילערהייט א בריעף אָנגעשריעבען צו איהר אמאָליגער חבר'טע לאה'קען און זי געבעטען, זי זאָל איהר אַן עצה געבען, צי זאָל זי אויך פאָהרען אָדער ניט. דעם בריעף האָט זי איבער־געגעבען מירקע'ן, זי זאָל איהם אין איינעם מיט איהרען אוועקשיקען, און שמערעל דער שוס־טער האָט טאקע זיין שטיבעל פערקויפט...

* * *

עס איז געווען א קאלטער, אומעטיגער, רע־גענ־יגער טאָג באלד נאָך שמחת תורה. אויפ'ן אידישען בית־עולם איז געשטאנען שמערל דער שוסטער, אָנגעשפּארט אויף א מצבה, און נעבען איהם זיינע צוויי עלטסטע זיהן און זיי אַלע האָבען געשלונגען די טרעהרען. דערביי איז געלעגען די שעהנע כיענקע מיט א גרויסער פאטשיילע אויף די אקסלען איבער א קבר און האָט הויך געליאַרעמט:

— מאמע! מאמע! איך און דיינע זיהן יאשקע און לייזער פערלאָזען דיך. מיר פאָהרען אַזש קיין אמעריקא, זעהר ווייט פון דאנען, מאמעלע! אָי, מאמעלע הארציגע, בעט דאָרטען גאָט, אז דיינע קינדער זאָלען חלילה ניט פערלאָרען געהן אויפ'ן ווייטען וועג!...

שמערעל האָט דאָ פּלוצום, ווי אַן אָקס, זיך צורעוועט, איז צוגעפאלען מיט'ן שטערן צו דער מצבה און האָט אויפגעציטערט מיט די אקסלען. און ארום האָט דער הערבסט־ווינד געיאָמערט און די בוימער, פון וועלכע די לעצטע בלעטער זיינען טויטע אויף די קברים געפאלען, האָבען זיך געבויגען און געקרעכצט.

ווען כיענקע האָט זיך אויפגעהויבען פון איהר מאמע'ס קבר און ארויפגעטהאָן די גרויסע פאטשיילע איבער איהר שעהנעם קאָפּ, האָט שמערל דאן זיך איינגעבויגט צום קבר, גע־קוקט אויף איהם און א לאנגע צייט א וואָרט ניט געקענט ארויסברענגען, האָט נאָר די ליפּען בעוועגט. דערנאָך אבער האָבען זיינע קינדער דערהערט זיין פערשטיקט קול:

— זעלדע... אונזערע קינדערלעך... אונזערע עופה'לעך... איך האָב זיי געהייסען פאָהרען... דו פערשטעהסט דאָך אונזערע אָבסטאָיאטעל־סטוועס אקוראט?... דריי בנים... וואָס וועט דאָ פון זיי ווערען? עפּעס א תכלית? און די פיער בתולות? נדן — א מכה. איינע גרעסער ווי די אנדערע. מען קען זיי עפּעס איינהיטען?... דאָרטען וועט זיי גאָט צושיקען חתנים אָהן א גראָשען... זעלדע, זאָלען זיי פאָהרען געזונטער־הייט. נו, וואָס קען מען זיך העלפען, נארעלע? ניט גוט? נו, מילא... צוליעב לייבליכע קינדער מוזען מיר ליידען, נארעלע!... טהו זיך דאָרטען א סטארע פאר זיי. כלאָפּאָטשע זיי אוים עפּעס אביסעלע מזל. דערפאר, אז גאָט וועט זיי דאָרטען העלפען, וועלען זיי צושיקען געלד אויף א נייער מצבה פאר דיר... זעלדע, איך בעט דיך, דו ביזט דאָך זייער לייבליכע מאמע, טהו זיך א סטארע פאר זיי...

שפּעטער אין צוויי טעג, ווען כיענקע מיט איהרע צוויי ברידער זיינען געזעסען אויף חיים דעם קאָמיסיאָנער'ס וואָגען, וועלכער האָט זיי געדארפט אָפּפיהרען אין דער גרויסער שטאָדט, פון וואנען זיי האָבען געזאָלט אָפּפאָהרען קיין אמעריקא, איז דאָס גאנצע שטעדטעל ארום וואָגען געווען. און כיענקע האָט זיך מיט אַלע ווייבער און מיידלעך געקושט. און מירקע האָט געשריען: „זאָלסט־זשע, כיענקעלע, למען השם, ניט פערגעסען אָפּצוגעבען א גרוס מיינע קינ־דער. דעם אדרעס זייערען האָסטו דאָך!" און חייקע האָט געשריען: „זאָג דאָרטען אָן אין אמעריקא, אז איך'ל אויך דאָרטען באלד זיין!" און די אנדערע מיידלעך האָבען אויך געליא־רעמט: „מיר זאָלען זיך זעהן געזונטערהייט אין אמעריקא!" נאָר איין שמערל איז געשטאנען צוטומעלט נעבען וואָגען און האָט געשוויגען.

און ווען די קינדער זיינע האָבען זיך מיט איהם נאָך אמאָל צוקושט, האָט ער אלץ נאָר נישט ניט גערעדט, האָט נאָר א פייף געטהאָן מיט דער נאָז און גענומען בייסען די ליפּען.

נאָר ווען דער וואגען האָט זיך פונ׳ם אָרט געריהרט, האָט ער זיך א ציה געטהאָן נאָך איהם, א לאָף געטהאָן נאָך איהם מיט וואקלענ־דיגע טריט, געעפענט דעם מויל און ארויסגע־בראכט מיט א שלוכצען: „פ־פ־פאָהרט״, האָט זיך פלוצלונג אָפּגעשטעלט, געקוקט מיט פינטעל־דיגע אויגען אויפ׳ן וואָגען און געזויגט עפּעס אזוי מאָדנע מיט די ליפּען. דאן, ווען דער וואָגען מיט זיינע קינדער זיינען דאָרט פער־שוואונדען אין דער הערבסט־כמאַרע, האָט ער זיך א קעהר געטהאָן צו עטליכע אידען און אידענעס, וואָס זיינען דאָ געבליעבען שטעהן און האָבען געשמועסט וועגען אמעריקא, האָט אויסגעשטעלט צו זיי זיינע ביידע פערשמירטע הענד און ארויסגערעדט צוטומעלט:

— אפשר... הא?... אפשר ניט געדארפט זיי לאָזען, הא?... אוים!... אוועק!... פערפא־לען!... קינדער... אייגענע בלוט און פלייש... דריי אברים מיט אמאָל אָפּגעשניטען... הא?

און ער איז אוועקגעגאנגען מיט וואקעלדיגע טריט און מיט אן ארונטערגעלאָזטען קאָפּ.

איבער׳ן הימעל האָבען זיך אומעטיגע וואָל־קענס געטראָגען. א קאלטער רעגען האָט אויפ׳ן שטעדטעל גענומען גיסען. דאָס לעבען אינ׳ם וואלד האָט גע׳גוסס׳ט, דאָס לעבען אינ׳ם שטעדטעל האָט געוויאנעט...

* * *

אה, וואס פאר א יום־טוב איז האס געווען ביי שמערל דעם שוסטער בעת ער האָט בע־קומען דעם ערשטען בריעף פון אמעריקא! דאָס איז געווען אין צוויי חדשים שפּעטער, ווען דאָס שטעדטעל איז בעדעקט געווען מיט שנעע און דער הימעל איבער׳ן שטעדטעל האָט געפלאקערט פונ׳ם פראָסט.

זיינע קינדער האָבען געשריבען, אז ברכה׳קע מיט איהר חתן האָבען זיי אריינגענו־מען אין די העמדען־פאבריק, וואו זיי האָבען געארבייט, און יעדער פון זיי פערדיענט, דאנ־קען גאָט, מעהר ווי זיי האָבען זיך געריכט. דהיינו: יאשקע 7 דאָלאר, דאָס הייסט 14 קערב־לאך א וואך. לייזער — 12 קערבלאך און כיענ־קע אויך 14 קערבלאך. דערביי האָבען זיי אויך געשריבען, אז ברכה׳קע מיט איהר חתן פער־דיענען נאָך מעהר און לאה׳קע מירקע אברהם־לייזער׳ס ווערט דאָרט גאָר נתעשר, ווייל איהר מאן ארבייט ביי זיינע רייכע ברידער אין דער פאבריק. אויך איז לאה׳קע׳ס ברודער, וואס האָט געדיענט, געקומען צו א שעהנעם תכלית. ער ארבייט אויך ביי לאה׳קע׳ס שוואָגערס אין דער פאבריק און פערדיענט שטיקער גאָלד, מען זאָגט, יאקבי, אז פיער און צוואנציג קערבלאך א וואך.

שמערל האָט דאן דעם גאנצען טאָג ניט גע־ארבייט פאר שמחה, האָט אויפגעזוכט שלום׳קע דעם גוי, און ביידע האָבען זיך עטליכע מאָל גע־זאָגט לחיים, דאן זיינען זיי ביידע אוועק צו מיר־קע אברהם־לייזער׳ס אין דאָס קרעמעל, ווייל מיט איהר, מירקע׳ן, האָבען זיי זיך איצט געפיהלט ווי שטיקלאך מחותנים—אמעריקא האָט זיי מתחתן געווען — און מירקע האָט א רוף געטהאָן מאָ־טעל־חנה־דבורה׳ס און ער האָט געלעזען דעם בריעף, און דערנאָך האָט מירקע א רוף געטהאָן אלע קרעמער און קרעמערקעס, און מאָטעל האָט נאָך אמאָל פיר אלעמען דעם בריעף געלייענט, און מירקע׳ס פּנים האָט געשיינט פאר הרחבה און זי האָט אלץ געשריען מיט התפעלות: „נו הא? נו הא?״ איצט גלויבט איהר שוין, אז מיין טאָכטער, זאל לעבען, איז דאָרטען אן עושר־טע?״ און שמערל דער שוסטער האָט שיכור׳־לאך געקלאפּט יעדען קרעמער אויפ׳ן אקסעל, גע־לאכט און געשריען: „איך פאָהר אויך אהינצו־צו מיט אלע מיינע ציפּליאטקעס, לעבען זאל איך אזוי מיט אייך אלעמען!״ און שלום׳קע, אויך שיכור׳לאך, האָט איהם איבערגעשריען: „אבער וואס זאגט איהר צו מיין ברכה׳קען? און איך האָב זי ניט געוואלט לאָזען פאָהרען. אי, א רוח אין מיין טאטען, שעביטאטען אריין!״

און ווידער האָבען די קרעמער און די קרע־מערקעס געשאָקעלט פערוואונדערט די קעפּ, גע־שמאָצקעט מיט די ליפּען און גע׳איי׳קעט, און זיי אלע האָבען מקנא געווען מירקע׳ן, שמערל׳ן און שלום׳קען, און כמעט יעדער פון זיי האָט ביי זיך געטראכט: „געדארפט מיינע אהינצוצו־אויסריכטען!״...

* * *

פאר פּסח איז אין דאָס שטעדטעל אָנגעקו־מען דאָס ערשטע געלד פון אמעריקא. שמערל האָט בעקומען 15 קערבלאך. שלום׳קע — צעהן און מירקע — 25 מיט א בריעף נאָך דערצו פון לאה׳קען, אז זי שיקט באלד ארויס צוויי שיפּס־קארטען מיט אביסעל געלד אויף רייזע־הוצאות פיר מירקע׳ס אנדערע צוויי ערוואקסענע טעכ־טער. דאָס האָט נאָך מעהר רושם געמאכט אינ׳ם שטעדטעל, האָט נאָך מעהר צוברענט דאָרט דעם חשק צו אמעריקא. פיר די אלע דאָזיגע איינ־וואוינער פונ׳ם שטעדטעל, וועלכע האָבען א גאנ־צען יאהר געווארט אויף דעם גרויסען פרנסה־טאָג פונ׳ם יאריד, האָט זיך אמעריקא איצט גע־מאָלען ווי איין שטענדיגער גרויסער יאריד, וואס האָט זיך געצויגען דורכ׳ן יאהר. מאָטעל חנה־דבורה׳ס האָט טאקי געזאָגט:

— דאָ ביי אונז קריכען ארויס די אויגען פונ׳ם קאָפּ, ביז מיר דערלעבען דעם יאריד, און דאָרטען, אפּנים, איז אלע טאָג א יאריד און מען זעהט אָנעט א קערבעל.

* * *

אין א שעהנעם טאָג נאָך שבועות האָט דער אידישער בית עולם ווידער געהילכט מיט וויי־בערשע יללות. אויף איין קבר איז דאָרט געלע־

גען מירקע און געבעטען מיט ילות איהר־מא־מע׳ן, זי זאל זיך דאָרט משתדל זיין פיר איהרע אנדערע צוויי טעכטער, וואס דארפען זיך שלע־פען איבער ימים גרויסע, איבער מדבריות ווים־טע. אויף א צווייטען איז געלעגען נחום חנה־דברה׳ס ווייב, האָט זיך געריסען דעם הייבעל פונ׳ם קאָפּ, געקלאפּט מיט ביידע הענד אויפ׳ן קבר און אימה׳דיג געיאמערט: „מאמע, מאמע, מיין חייקעלע, די קרוין פון מיין קאפּ, רייסט מען פון מיר אוועק!“ און דארט ווייטער זיינען גע־העגען אנדערע דריי פרויען אויף קברים און האָ־בען דערמאָנט אמעריקא אין זייערע ילות, און איינע פון זיי האָט אמעריקא געשאָלטען מיט ביטערע קללות: „אויסגערונען און אויסגע־שוואומען האָט זי דאָרטען געמעגט ווערען, אָט די אמעריקא, איידער מען האָט זי גאָר אויסגע־טראכט, וואלט מיין רחל׳ע, דאס שווארץ־אפּעל פון מיינע אויגען, איצט איהרע יונגינקע ביינ־דעלעך אהינצוצו ניט פערשלעפּט, ווינד און וועה איז דער מאמען!...“

* * *

עס לויפען די חדשים איינער נאָכ׳ן אנדערען — איין יאהר לויפט פערביי און נאָך איין יאהר, און דער לעבעדיגער שטראָם פונ׳ם שטעדטעל נאָך אמעריקא טראגט זיך נאָך, טראגט זיך שטארקער און ברייטער. איינער שלעפּט מיט דעם אנדערען, איינער ציהט זיך נאָכ׳ן אנדערען — שוועסטער, ברידער, קינדער, עלטערען... דאָרט, אין יענער אונבעקאנטער מדינה, האָט דער איד חיונה און „פּאָלנא פּראוועס“, דאָרט זיינען די קינדער זיינע פערזארגט, זיינע זיהן און זיינע טעכטער...

דאָ און דאָרט שטעהט אויפ׳ן מארק א צו־געמאכטע קרעמעל, ווי א מצבה נאָך די מענשען, וואס האָבען דאָרט יאהרען לאנג געלעבט און גע־זארגט. אונטער׳ן וועטער־דאך געגען די קרעמ־לאך איז ניטאָ ראשקע די אלמנה מיט איהר טישעל נאשערייי, יאָבע די סאָלדאטקע מיט איה־רע בייגעל, ביילע די קורנאָסע מיט איהר קוואס — זיי אלע זיינען ביי זייערע קינדער אין אמע־ריקא. ווענינ קינדער זעהט מען אויף די גאסען. זעהטען טרעפּט מען אן ערוואקסענע מיידעל. און די בחורים, וואס מען טרעפּט, זעהען עפּעס אויף אויס אנדערש — לעבעדיגער, פרעהליכער. מאנכער בחור האָט די פּאות אונטערגעשארען און געהט ארום מיט א שטעקעלע. און זעהען אזא בחור די שטעדטעלדיגע, ווייסען זיי שוין פון זיינע אונטערגעשאָרענע פּאות און שטעקעל, אז ער פאָהרט קיין אמעריקא.

* * *

געהט איבער׳ן שטעדטעל א הויכער, דארער איד, מיט א שפּיציגע געל בערדיל, און קוקט צוטראגען אויף אלע זייטען, שטעלט איהם אפּ דער אלטער חיים דער קאָמיסיאנער.

— פון וואנען, זעליג?...

— אָט אויפ׳ן בית עולם געווען, ר׳ חיים... געזעגענט זיך.... ווער ווייסט, אויב איכ׳ל נאָך אמאָל זעהן מיין טאטע־מאמע׳ס קברים — זאגט ער אומעטיג און צוטראגען.

— ווען פאָהרסטו?

— מאָרגען איה״ש....

ער טהוט א זיפץ, קוקט זיך אום אויף אלע זייטען, אויפ׳ן הימעל און אויף די ערד, אזוי ווי ער וואלט האָס גאנצע שטעדטעל אין זיך געוואלט איינזויגען און מיטנעהמען, דערנאָך רעדט ער ווייטער מיט טיעפער בענקעניש אינ׳ם קול:

— איך האָב ניט געוואלט, ניט געוואלט פאָהרען. עס איז אזוי שווער זיך אפּצורייסען פון דער היים. אמת, קיין האָניג האָט מען דאָ, ברוך השם, קיינמאָל ניט געלעקט, אבער א היים איז פאָרט א היים. מיין עלטער־זיידע נאָך איז דאָ אינ׳ם שטעדטעל געבאָרען געווארען. מה־דאָך ר׳ חיים, א קאץ צי א הונד איז שווער אפּ־צורייסען פון א שטוב, וואו זיי האָבען זיך אויפ־געהאָדעוועט, היינט א פּשיטא שוין א מענשען, להבדיל... אבער וואס קען מען זיך העלפען? די קינדער, זאלען געזונד זיין, זיינען דארטען, ווילט זיך זיין נעבען זיי...

— יע — רופט זיך אָן דער אלטער חיים און טהוט א זיפץ — עס ווילט זיך טאקי זיין נעבען זיי, אָהן קינדער איז מען ווי א פערדארטער בוים, וואס פון איהם האָט מען די צווייגען אראפּגעבראכען, די בלעטער אראפּגעריסען. אבער פאָהרען צו מיינע וויל איך שוין ניט. איך בין שוין באלד א בן שבעים, זעליג, מיט איין פוס שוין אויפ׳ן עולם האמת... אז איך וואלט געווען אזא יונגערמאן, ווי דו, וואלט איך אפשר אויך געפאָהרען. מילא, זאלען זיי דארטען זיין גליקלאך אָהן מיר. א דאנק גאָט כאָטש דער־פאר, וואס זיי איז דארטען גוט און האָבען מיך אינ׳ם זינען. יעדען חודש קריג איך פון זיי געלד, דאנקען גאָט. נו, פאָהר געזונטערהייט זעליג. גאָט זאָל דיך אהינצוצו ברייגגען בשלום.

— זייט געזונד, ר׳ חיים...

— ווארט, זעליג! איך האָב צו דיר א שטי־קעל בקשה. איך האָב שוין וועגען דעם אפילו געשריעבען מיין דוד־לייב׳ן, אבער עס וועט ניט שאדען אז דו וועסט איהם דאָס נאָך אמאָל דער־מאָנען. זאָג איהם, אז ער זאָל ניט פערגעסען, אז זיין טאטע, זיין זיידע עליו השלום, אונזער גאנצע משפּחה, זיינען געווען עהרליכע, פרומע אידען און ער זאָל למען השם זעהן, אז זיינע קינדער זאלען אויך זיין אידען. זאג איהם דאס, זעליג, ווייל ער שרייבט מיר אז זיינע קינדער געהען דארטען אין קלאס... דו פערשטעהסט, הא?...

ער האָט בעטריבט א שאָקעל געטהאָן דעם ווייסען קאָפּ און א זיפץ געטהאָן. זעליג האָט איהם געענטפערט אויך מיט א זיפץ:

— איך וועל איהם דאָס אודאי זאגען, ר׳ חיים. זייט געזונד.

— פאָהר געזונטערהייט...

* * *

עס שטעהט א בלייך אינגעלע, א יאהר זעקס אלט, מיט א פערברודיגטען עק, און רעדט צו א מיידעלע אין זיינע יאהרען, מיט א שווארץ־גע־קרויזט קעפּעלע און גרויסע, שווארצע אויגען:

— איטקעלע, אהא, איך האָב טאקי א נייעם גארניטערל, אהא?...

— וואו?...

— אין שטוב. אינ'ם אלמער. די מאמע זאָגט, אז אין „אמעריקא" וועל איך איהם אָנ־טהאָן, אהא!...

— און מיין מאמע וועט מיר קויפען נייע שיכעיעך און א נייע קייעדעיע אין אמיעקע — רעדט זי ניט־שארף — איציק'ל, וועסט זיך מיט מיר שפּיען אין אמיעקע?

— יע. און איך'ל דיר געבען דאָרטען אלע טאָג א שטיקעל פּלעצעל.

— און צוקעיקע אויך?

— יע, צוקערקע אויך.

— א גאנצע, איציק'ל?

— א שטיקעל, אָט אזא שטיקעל — ווייזט ער איהר אויף א פינגער.

— גוט — איז זי צופריעדען.

* * *

אזוי זיינען פערשוואונדען פונ'ם שטעד־טעל בעקאנטע פּנים'ער איינער נאָכ'ן אנדערען, ווי בלעטער פון א בוים אין הערבסט, ווי דאָס לעבען פונ'ם וואלד אין א הערבסט שטורם. שמערעל דער שוסטער איז שוין לאנג אין אמעריקא אוועק מיט אלע זיינע קינדער. מירקע אברהם־לייזער'ס און איהר מאן מיט די איבריגע קינדער זיינען אויך אהין אוועק. דער אלטער אברהם־לייזער איז נור פערבליבען. אויך מאָטעל חנה־דבורה'ס מיט זיין גאנצער הויז־געזינד איז שוין אין אמע־ריקא געווען. אפילו דער לעהרער איז אויך מיט א מיידעל פונ'ם שטעדטעל קיין אמעריקא אוועק. בערל־איצע דער מלוה האָט אין אנאנדער שטעדטעל ארויסגעצויגען, ווייל אמעריקא האָט איהם די גאנצע פּרנסה אונטערגעשלאָגען. דער אפּטהייקער האָט זיך אויך געקליבען ארויסצו־פאָהרען אין אנאנדער שטעדטעל און דער אר־ראדניק איז גאר ניט צופריעדען געווען פון דעם, וואס אמעריקא איז ווען־עס־איז ענטדעקט גע־ווארען....

אויסער שלום'קע דעם גוי, זיינען נור אלטע אידען מיט זייערע ווייבער אינ'ם שטעדטעל פער־בליבען, און זיי אלע האָבען געלעבט מיט דעם געלד, וואס זיי האָבען פון אמעריקא בעקומען...

* * *

נאָך עטליכע יאהר זיינען אוועק. עס איז געווען א שעהנער טאָג באלד נאָך שבועות, דער יאריד־טאָג. אינ'ם שטעדטעל איז געווען שטיל: דער יאריד האָט אויך ארויסגעצויגען אין אנאנ־דער שטעדטעל. דער מארק האָט אויסגעזעהן ווי א בית עולם, די צוגעמאכטע קרעמלאך, ווי מצבות. אונטער'ן וועטער־דאך זיינען געלעגען ציעגען, און א חזיר האָט זיך דאָרט אָן דער וואנד געריבען.

דאָס רוישען פונ'ם וואלד האָט זיך געהערט, און דאס סוויסטשערען פון פייגעלעך, ווי אויף א שטילען בית עולם. איבער'ן שטעדטעל האָ־בען זיך בעוועגט אלטע אידען און אידענעס, איינגעהויקערטע, מיט שטילע טריט און מיט שטילע זיפצען. מאנכע פון זיי האָבען זיך דער־מאָנט אָן דעם יאריד, וואס פלעגט אמאָליגע ציי־טען זיין אין דעם טאָג, און זיי האָבען געקרעכ־צעט:

— א תכלית געווארען פון אונזער שטעד־טעל!...

דאָס גאנצע שטעדטעל האָט מען איצט גע־קענט פערגלייכען צו א מושב זקנים־אנשטאלט, וואו אלטע לייט האָבען אויף זייער טויט גע־וארט... פון דעם הויז, וואו דער אלטער רב ר' אברהם'לע האָט געוואָהנט, האָט זיך זיין גמרא־ניגון געהערט.

אויף זיין פּריזשבע איז געזעסען שלום'קע דער גוי, מיט זיין ווייב גיטעל, און זיי ביידע האָבען געקוקט אויף א בילד פון זייער צווייטען אייניקעל, וואס זייער טאָכטער ברכה'קע האָט זיי צוגעשיקט, און גיטעל האָט געבליפּעט:

— אז איך זאָל האָבען פליעגלען, וואלט איך אהין געפלויגען. צופוס וואָלט איך אהין געלאָ־פען, אָנצוקוקען זיי...

— האטו, אידענע — האָט שלום'קע געבור־טשעט — ווייינט — אזא שעהנער אייניקעל, אזא ליאלקע, פרעהען זיך דארפסטו און ניט ווייינען!

— אָבער איך וואלט איהם וועלען זעהן מיט מיינע אויגען, א וועהטאָג איז מיר! אָנקוקען איהם, הערען, ווי ער זאָגט מיר באָבע, ווינד און וועה איז מיר!...

— מאלע־וואס... איך וואָלט אויך וועלען!

ער האָט א זיפץ געטהאָן.

— שלום, וואס איז אונזער לעבען אָהן די קינדער?

— א שמעק טאביק, גיטעל...

— אז מען נעהמט צו ביי א קאץ איהרע קע־צעלאך, ווייינט זי אויך און זוכט זיי...

— אמת, גיטעל. אָבער אזוי איז שוין בא־שערט און טאָלקעווע ניט אומזיסט...

ער האָט זיך אויפגעהויבען מיט'ן בילד, אָנ־געקוקט עס נאָך אמאָל און פּלוצום האָט ער צו דעם א שמאָצקע געטהאָן מיט די ליפּען:

— אָה דו, שגץ איינער, קענסט מיך ניט, הא? איך בין דיין זיידע, יונגאטש!...

ער האָט זיך שטיל צולאכט, א וויש געטהאָן מיט דער הוילער האנד א טרער פון די אויגען און איז אין זיין שטיבעל אריין.

גיטעל איז געבליבען זיצען אויף דער פּריזש־בע און האָט שטיל געוויינט.

גדליהו דער קרומער איז געגאנגען פון הויז

צו הויז מיט א בריעף אין דער האנד און האָט זיך געבעטען, מען זאָל איהם זאגען, וואס מיינען דאָרט עטליכע ווערטער, וואס ער האָט ניט פערשטאַנען. ער איז אויך אריין צו דעם אלטען אברהם־לייזער, וועלכער איז געזעסען ביים טיש און האָט תהילים געזאגט.

— זאָגט מיר נור, ר׳ אברהם־לייזער, אייערע קינדער שרייבען אייך אפט, אפשר ווייסט איהר, וואס דאָס מיינט: „איך בין א־אָ־לע־רייט?“...

דער אלטער אברהם־לייזער האָט נור די אקס־לען א דריק געטהאָן און געזאָגט ווייטער מיט אן אומעטיגען ניגון זיין תהילים. דאן איז גדליהו אוועקגעלאָפען צום אלטען רב מיט׳ן בריעף, אבער יענער האָט אויך ניט געוואוסט, וואס דאָס מיינט „אָלל רייט“...

שפעטער זיינען זיי אלע אין די בתי מדרשים געגאנגען מיט שטילע טריט, מיט שטילע זיפ־צען און האָבען געדאווענט דאָרט שטיל מיט אל־טע, געבראכענע שטימען, מיט טויטע ליפען. קיין לעבעדיגען, יונגען קול האָט מען אין די בתי מדרשים ניט געהערט, אזוי ווי שאָטענס פון לע־בעדיגע וואלטען דאָרט מתפלל געווען...

און צווישען מנחה און מעריב האָבען זיי גע־רעדט צווישען זיך וועגען זייערע קינדער, זייערע נייע אייניקלאך, פון זייערע שניר, וועלכע זיי האָבען ניט געקענט, פון זייערע אונבעקאנטע איידימס, פון די דורות, וואס זיינען פון זיי גע־וואקסען, דאָרט ערגעין אין יענער אונבעקאנטער מדינה הינטער אלע ים׳ען, אזוי ווייט, אזוי ווייט פון זיי און האָך אזוי נאָהענט, און זיי האָבען געזיפצט און אזוי געבענקט, געבענקט...

* * *

איינמאָל האָט דער אלטער רב געשיקט רו־פען צו זיך עטליכע אידען און זיי געלאָזט וויסען מיט טרערען אינ׳ם קול:

— אידען, א בריעף האָב איך בעקומען, א מורא׳דיגע בשורה. מען הרג׳עט אויס אונזער פאָלק. פאָגראָמען. מאָרגען האָבען מיר א תענית...

אלע אידען אינ׳ם שטעדטעל האָבען געפאסט און תהילים געזאגט. און מורא האָבענדיג אויך פיר א פאגראם אינ׳ם שטעדטעל, איז דער רב מיט נאָך א פאָר אלטע צום אוראדניק אוועק.

— שרעקט זיך ניט — האָט דער אוראדניק זיי געענטפערט — דאָ וועט קיין פאָגראָם ניט זיין. וועמען וועט מען דאָ שלאָגען?...

ווען דער רב מיט די אידען זיינען פון איהם ארויס, האָט ער, דער רב, זיך אָנגערופען:

— אידען, אפשר, האָט טאקי גאָט די אמע־ריקא בעשאפען, כדי צו מציל זיין אידען פון פאָגראָמען, הא?...

* * *

דער אלטער אברהם־לייזער איז געשטארבען. אויפ׳ן בית עולם זיינען געקומען אלע איינוואָה־נער פונ׳ם שטעדטעל, אלץ זקנים און זקנות. איבער׳ן שטעדטעל איז געהאנגען א הערבסט־כמארע. א ווינד האָט צווישען די האלב־טויטע ביימער געיאמערט און א רעגען האָט געגאָסען. די זקנים האָבען דעם בר מנן בעקלאָגט און יעדער פון זיי האָט פערצווייפעלט געטראכט:

— אָט אזוי — אָ, קיינער פון די אייגע־נע קינדער איז ניט געווען ביי זיין יציאת נשמה און קיינער ביי זיין לויה, און ווער וועט ביי אונז זיין, ווער?...

דער אלטער רב האָט מיט זיין פערשטיקטען קול, פול טרערען, אויף אברהם־לייזער׳ס קבר קדיש געזאגט:

פלוצום האָט דער גלאָק פונ׳ם קאסטיאָל זיך דערהערט: קלינג־לאנג! קלינג־לאנג! — און די מעטאלענע טענער האָבען געהודיעט אי־בער׳ן טויטען שטעדטעל, אויסגעמישט זיך מיט דער׳ כמארע, מיט׳ן רעגען, צום אידישען בית עולם זיך דערטראגען און אָבגעהילכט אין די נשמות פון די דאָזיגע אלע עלענדע און פערלאָ־זענע זקנים, וואס זיינען דאָרט ארום דעם פרי־שען קבר געשטאנען, מיט א פערצווייפעלטען קרעכצען....

— אמע־רי־קע — אָי! אמע־רי־קע — אָי!

צי האָט עס אין די נשמות פון די זקנים געקרעכצט, צי דער גלאָק האָט עס אויסגעקלונ־גען?...

ערגעין אין דער ליטא איז אמאָל געלעגען דאָס קליינע שטעדטעל ב...

---

ברוקלין, נ. י., 14־1912.

לעאַ דייטש:

# לעוו זלאַטאָפּאלסקי—די טראַגעדיע פון אַ אידישען גאון אויף קאַטאַרגע

פון דער סעריע „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג“.

צוויי ברידער זיינען זיי געווען, די זלאַטאָ־פּאָלסקיס. ביידע האָבען זיך אויסגעצייכענט און געשפּיעלט א געוויסע ראָליע אין דער רו־סישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג. אָבער זיי זיינען גאָר ניט געווען גערעטען. איינער אינ׳ם אַנדערען, ניט מיט זייער אויסערליכען אויס־זעהן, ניט מיט זייערע גייסטיגע שטריכען. מעהר בעריהמט געוואָרען איז פון זיי ביידען דער אינ־גערער, סאַוועלי, אָבער גרעסער און אָריגינעלער איז געווען דער עלטערער, לעוו, און פון איהם הייב איך אָן מיין ערצעהלונג.

פון קליינווייז אויף האָט ער זיך אויסגעצייי־

כענט מיט זיינע אויסערגעוועהנליכע מאַטעמאַ־טישע פעהיגקייטען און אויך מיט זיין שטאַר־קער נייגונג צו ערפינדונגען. זייערע עלטערן, וועלכע האָבען געוואוינט אין ניקאָלאַיעוו, זיי־נען ניט געווען קיין רייכע מענשען, און נאָכדעם ווי ביידע ברידער האָבען גוט געענדיגט גימנאַ־זיע, זיינען זיי אָנגעקומען אין טעכנאָלאָגישען אינסטיטוט אין פעטערבורג. דאָכט זיך, באַלד אין ערשטען קורס, יעדענפאַלס אין צווייטען גע־וויס, האָט דער עלטערער זלאַטאָפּאָלסקי אי־בערראַשט זיינע פּראָפעסאָרען מיט זיינע קענ־טעניש, און דערהויפּט מיט די זעלטענע, וואונ־דערליכע מאַטעמאַטישע פעהיגקייטען, און שוין דאַן האָט מען נביאות געזאָגט, אַז ער וועט ווע־רען פּראָפעסאָר. אָבער ער איז אַרויס פון אינ־סטיטוט, ניט ענדיגענדיג איהם.

ווען איך האָב זיך מיט איהם בעקאַנט אין אָדעס, אָנהייב די זיבעציגער יאָהרען, געדענק איך, האָבען איהם אַלע גערופען „די מיהל". די־זע צונעמעניש איז איהם אַזוי געבליבען, אַז פיעלע האָבען גאָר ניט געוואוסט זיין אמת'ן פאַ־מיליען־נאָמען. און געקראָגען האָט ער די צו־נעמעניש צוליב דעם, וואָס ער האָט זיך דאַמאָלס אַרומגעטראָגען מיט אַ געדאַנק אויסצובויען אַ מיהל, וואָס זאָל קענען אַרבייטען, אין וועלכער זייט דער ווינט זאָל ניט בלאָזען. דער שכל פון אַזאַ מיהל איז געווען זעהר אַ פּראָסטער און אַ פּראַקטישער. ניט קענענדיג דאָס אויס־פיהרען, האָט ער זיך גענומען צו אַ מאַסע אַנ־דערע ערפינדונגען, זוכענדיג אפילו אויך צו גע־פינען דאָס „פּערפּעטואום מאָבילע" (אייביגע בע־וועגונג). דער דאָזיגער חשק צו ערפינדונגען האָט לעוו זלאַטאָפּאָלסקי'ן געבראַכט צופיהרען ניט צו אַ פּראָפעסאָר־שטול, נאָר צו קאַטאָרגע, וואו מיר האָבען ביידע צוזאַמען אָפּגעפינסטערט גאַנצענע עלף יאָהר.

ניט נאָך זיין נאַטור, ניט נאָכ'ן גאַנג פון זיין ענטוויקלונג האָט ער געקענט זיין אַ רע־וואָלוציאָנער, און ער האָט ווירקליך ניט גענו־מען קיין דירעקטען אַנטייל אין דער בעוועגונג, כל־זמן זי האָט געטראָגען אַ פּריעדליכען, פּראָ־פאַגאַנדיסטישען כאַראַקטער: ער איז ניט „גע־נאַנגען אין פאָלק", האָט ניט געלערנט די אַר־בייטער, זיך ניט בעטייליגט אין אונזערע קרייז־לעך. פאַר אייניגע פון אונז, זיד־רוסישע, איז ער געווען בעקאַנט בלויז אַלס סאַוועלי'ס ברודער, אַלס אַ מאָדנער מענש, וועלכער איז פערנומען מיט עפּעס אַ „מיהל". אָבער ווען אונזער בע־וועגונג איז אַוועק אויפ'ן „טעראָריסטישען וועג", און ווען אויף צו דער'הרג'ענען אַלעקסאַנ־דער דעם צווייטען האָט מען זיך גענומען צו דינאַמיט, דאַן איז אָנגעקומען די צייט, אַז מען זאָל מוזען בענוצען זיך מיט לעוו'ס ערפינדערי־שע פעהיגקייטען, און ער, ניט קוקענדיג אויף די שרעקליכע שטראָף, וואָס איהם קען קומען דער־פאַר, איז ער אָהן אַ שום קווענקלען זיך צוגע־שטאַנען צו דער פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ".

אינ'ם יאָהר 1880 האָט דער צאַר, פאָהרענ־דיג פון ליוואַדיע, זיך געדאַרפט אָבשטעלען אין אָדעס. די „נאַראָדאָוואָלצעס" האָבען בעשלאָ־סען צו בענוצען זיך מיט דיזען בעזוך זיינעם, אום צו טויטען איהם דורך אַ דינאַמיט־אויפרייס אין אַן אונטערגראָבען. אָט אין דעם געוואַג־טען אַטענטאַט האָט לעוו זלאַטאָפּאָלסקי אַנ־טייל גענומען. אַרעסטירט אינ'ם יאָהר 1881, איז ער אויפ'ן אַנדערן יאָהר פער־אורטיילט געוואָרען (אין דעם פּראָצעס פון די 22 טעראָריסטען) צום טויט, אָבער דיזע שטראָף איז איהם דערנאָך פערביטען געוואָרען אויף צוואַנציג יאָהר קאַטאָרגע אין קאַראַ, וואוהין ער איז אָנגעקומען אין יאָהר 1884. באַלד נאָכ־דעם בין איך אויך אהין פערשיקט געוואָרען, און אויף אַזאַ'ן אופן האָבען מיר געהאַט די געלעג־ענהייט נעהענטער צו בעקאָנען זיך איינער מיט'ן אַנדערן.

אַ סך אָריגינעלע מענשען איז מיר אויסגע־קומען צו בעגעגענען אין מיין לעבען, אָבער נאָך אַזאַ מין אָריגינעלען מענשען, ריכטיגער געזאָגט: אַזאַ מאָדנעם מענשען, האָב איך ניט געזעהן ניט אין רוסלאַנד, ניט וואו־עס־איז אין די פיעלע אַנדערע לענדער, וואו מיר איז אויסגעקומען צו זיין.

אין אַלעם איז ער געווען אַנדערש ווי אַלע מענשען, אָנהויבענדיג מיט זיין אויסערליכען אויסזעהן, זיין קליידען זיך, זיין גאַנג, און ענ־דיגענדיג מיט זיין אַרט לעבען, זיינע עסקים, זיינע אינטערעסען א. אַז. וו. ער איז שוין געווען קרוב צו פערציג — ער איז מיט זיבען יאָהר עלטער געווען פון מיר — ווען מיר האָ־בען זיך געטראָפען אין קאַראַ, און אָט אין די יאָהרען איז די נייגונג זיינע צו ערפינדונגען ענטוויקעלט געוואָרען ביז צו אַ מין משוגעת, אידעע פיקס, — וואהרשיינליך, טייל־ווייז אונ־טער דער ווירקונג פון דעם לעבען אין תפיסה, וואו ער איז געזעסען פערשפּאַרט איינער אַליין אין אַ חדר ביז צו זיין פּראָצעס.

וואָס האָט ער ניט ערפונדען ביי אונז אין קאַראַ! די ערשטע זאַך האָט ער זיך פערנומען מיט אויסאַרבייטען אַ פּלאַן, ווי עס זאָל זיין די צוקינפטיגע קאָמוניסטישע אָרדנונג, וועלכע האָט פאַר איהם אויסגעזעהן אַן ערך ווי פוריע'ס פאַ־לאַנסטערען, פאַרשטעלענדיג זיך זיי אין דער פאָרמע פון „קיילעכדיגע שטעדט". דאָרט, פערשטעהט זיך, דאַרפען אַלע איינוואוינער האָ־בען גלייכע רעכט און אַלע גלייך געניסען אַל־דאָס גוטס פון דער וועלט. אָבער דער עיקר פון זלאַטאָפּאָלסקי'ס ערפינדונג איז געווען דאָס, וואָס אין זיינע „קיילעכדיגע שטעדט" האָט בוכ־שטעבליך אַלעס געדאַרפט פּראָדוצירט ווערען דורך עלעקטרישע קראַפט: אפילו פלאַנצען האָ־בען געדאַרפט וואַקסען מיט דער הילף פון עלעקי־

טרישע ליכט און וואַרימקייט. די זון, ווי אַ קראַפט, וואָס ניט שטענדיג וואַרימט זי און בעלייכט, איז פון אונזער מאָדערנעם ערפינדער אינגאַנצען פערטריבען געוואָרען פון זיין „קאָמוניסטישע געמיינדע“.

ניט אויפבויענדיג, פערשטעהט זיך, קיין איין „קיילעכדיגע שטאָדט“, האָט זיך זלאַטאָפּאָלסקי גענומען צו אַן אַנדער ערפינדונג. אין די אַכציגער יאָהרען האָט מען דאָ און דאָרט גענומען אויסטראַכטען וואָלאַפּיוק־שפּראַכען. און אויך אונזער ערפינדער האָט זיך אָנגעכאַפּט אָן דיזען געדאַנק. אַזוי ווי אין כמעט אַלע אַנדערע פּלעכער זיינע, האָט ער אויך דאָ אַרויס־געוויזען זיין „אָריגינאַליטעט“. צוליב דעם האָט ער אַלע וויסענשאַפטען, קונסט און אַנדערע מענשליכע קענטעניש צוטיילט „אין אַן אָרדנונג איינס נאָכ'ן אַנדערן“ — פון די מעהר איינ־פאַכע צו די מעהר קאָמפּליצירטע — אַן ערך, אַזוי ווי דאָס טוען אָגיוסט קאָנט און הערבערט ספּענסער. דערנאָך האָט ער יעדען צווייג פון מענשליכען וויסען צוטיילט אין הויפּט־אָפּטיי־לונגען, מינים, פערשיידענאַרטיגקייטען א. אַז. וו., בעצייכענענדיג זיי מיט איינזילביגע קלאַנ־גען.

עס איז לחלוטין ניט געווען קיין איין גע־ביט, וועלכען זלאַטאָפּאָלסקי זאָל ניט שענקען זיין גנעדיגע אויפמערקזאַמקייט און ניט פּרו־בירען עס מיט זיין ערפינדונג איבערקעהרען קאָ־פּויר. אָט האָט ער מאַרקס'ן אויף צו־לחכעים ערפונדען זיין אייגענע טעאָריע פון מעהרווערט, האָט „פערפאָלקאָמט“ די היגיענע, די מעדיצין, האָט אויסגעטראַכט אַ מין פליה־אַפּאַראַט, מיט וועלכען מיר אַלע געפאַנגענע זאָלען קענען זיך אויפהויבען העט הויך און פלי־הען מיט אַ שנעלקייט, וואָס זאָל אַריבערשטיי־גען די בעוועגונג פון דער ערד־קוגעל. ער האָט אויך ניט איגנאָרירט די פּראָזאַאישע, גאַנץ וואָ־כעדיגע בעשעפטיגונגען: די קולינאַרע קונסט, וועש וואַשען, קליידער נעהען, קאַרטאָפעל שיי־לען א. אַז. וו. אפילו שפּילען אין פערוויילונגען האָט זלאַטאָפּאָלסקי ניט געוואָלט איבערלאָזען אָהן ענדערונגען. קורץ, ער האָט איבעראַל אויס־געטראַכט עפּעס נייעס, אָריגינעלעס, וואָס האָט געמאַכט קאַפּויר אַלע מענשליכע בעגריפען, גע־וועהנהייטען, געשמאַק א. אַז. וו. אָבער אַלע דיזע ערפינדונגען האָבען געהאַט די חסרונות, וואָס עס איז זיי אונמעגליך געווען צו פער־ווירקליכען, אויספיהרען זיי, און די חסרונות האָבען געשטאַמט דערפון, וואָס זייער ערפינדער איז געווען צופיעל איינגעגלויבט אין זיך, און אויך דערפון, וואָס ער איז ניט געווען פעהיג צו קאָנצענטרירען זיך אויף איין זאַך. אין איי־ניגע ערפינדונגען זיינע איז אָהן צוויפעל גע־לעגען אַ קערענדעל פון נייקייט און אויספיהר־באַרקייט, אָבער ניט זענענדיג אימשטאַנד אָפּ־צושיידען דאָס רעאַלע, דאָס מימשות'דיגע פון האָס פאַנטאַסטישע, האָט זלאַטאָפּאָלסקי גאָר־נישט ניט געקענט דערפיהרען צו אַן ענדע, און וואַרפענדיג איין זאַך, פלעגט ער מיט'ן זעלבען ברען זיך נעהמען צו אַ צווייטער זאַך, שוין אויף אַ גאָר נייעם געביט. אפשר איז אין איהם ווירקליך געלעגען אַ גרויסער ערפינדער, — ער אַליין האָט זיך געהאַלטען העכער פאַר עדי־סאָנ'ען און אַלע פריהערדיגע ערפינדער, — און אויב זיין לעבען וואָלט זיך אַנדערש פאָרמירט, אויב ער וואָלט ניט געבאָרען געוואָרען אין רוס־לאַנד אין יענער עפּאָכע און ער וואָלט ניט אַריינגעפאַלען אויף קאַטאָרגע, וואָלט ער אפשר עפּעס אַריינגעטראָגען אין דעם מענשליכען ווי־סען אָדער טעכניק. אָבער ביי די אומשטענדען, אין וועלכע ער איז אַריינגעפאַלען, איז פון איהם גאָרנישט אַרויסגעקומען.

מיט זיין אָהן צווייפעל גרויסען געבאָרענעם פערשטאַנד און וואונדערבאַרע פעהיגקייטען, האָט זלאַטאָפּאָלסקי גאָר קיין חשק ניט געהאַט האָטש אַ וויפיעל עס איז לענגערע צייט אָפּצו־געבען זיך מיט אַ גייסטיגער אַרבייט: פאַר די פיעל יאָהרען פון אונזער בעקאַנטשאַפט האָט ער אפילו קיין איין בוך ניט דורכגעלייענט ביז צום סוף. עס פלעגט טרעפען, ער לויפט דורך עטליכע זייטלעך פון אַ ווערק אויף דעם אָדער יענעם פאַר איהם גאַנץ נייעם געביט, און אין אַ שטונדע אָדער צוויי אַרום פערמאַכט ער דאָס בוך אַזוי ווי מיט כעס, ערקלערענדיג, אַז „ס'איז פּוסטע זאַכען, נאַרישקייטען, קיין שום נייעס“. נאָך דעם פאַר וואָכען ניט נעהמען איז האַנט קיין שום בוך; האַן פלעגט ער ווידער־אַמאָל אויף שנעל דורכלויפען אַ צעהנדליג זייטלעך פון אַ נייעם בוך, און ווידער די זעלביגע געשיכ־טע. אין אַ זשורנאַל און אין אַ צייטונג פלעגט ער גאָר ניט אַריינקוקען, האַלטענדיג זייערע ידיעות פאַר ניט וויכטיג, פאַר פערגענגליך, און דערפאַר שוין אויך ניט אינטערעסאַנט.

אָבער אפילו אויך מיט פיזישער אַרבייט האָט ער ניט ליעב געהאַט צו פערנעהמען זיך, כאָטש ער איז שוין גאָר קיין שוואַכער ניט גע־ווען, פערקעהרט, אַ גבר קען מען זאָגען. פער־וואַנדלענדיג דעם טאָג אין נאַכט, האָט זלאַטאָ־פּאָלסקי, אחוץ די צייט וואָס ס'איז געווען נוי־טיג פאַר עסען און שלאָפען, אַלץ אַרומגע־שפּרייזט אָהן אויפהער איבער דעם געפענגעניש־צימער, וואו מיר זיינען אַ לאַנגע צייט צוזאַמען געווען, אימער פערטיעפט אין אַ וועלכען ס'איז נייעם געדאַנק, נייער ערפינדונג. כל־זמן ער איז שווייגענדיג נאָך אומגעגאַנגען הין און צוריק, האָבען מיר געוואוסט, אַז ער האָט נאָך קיין נייעם ניט אויסגעקלערט. אָבער אָט האָט ער גענומען לעבעדיג ווערען און רעדען פון ווי־טען וועגען עפּעס צו איינעם, צו אַ צווייטען.

„ע, לעוו סאָלאָמאָנאָוויטש האָט שוין ווידער

עפּעס אויסגעקלערט", האָבען מיר דאַן בעשלאָ־סען, און ווירקליך, באַלד האָט ער זיך פאַנאַנ־דערגעלאָזען מיט אַ נייער „ערפינדונג".

אויסער דעם, האָט זלאַטאָפּאָלסקי געהאַט נאָך אַן אַנדער זאָנדערבאַרע געוועהנהייט: פּונקט ווי פּליושקין, גאָגאָל'ס קאַרגער, האָט ער ביז צו משוגעת ליב געהאַט צו קלייבען אַלערליי שמאַטעס: טשוועקעס, שטיקלעך שטאָף, בלעך, שטריקלעך, שאַבטלען א. ד. גל. דאָס אַלעס האָט ער געפּאַקט אין אַ זאַק און געהיט דאָס ווי דאָס אויג פון קאָפּ, קיינמאָל ניט לאָ־זענדיג קיינעם בענוצען זיך מיט וואָס עס איז פון די אַלע זאַכען, יענער האָט ווער ווייסט ווי געמעגט בעטען.

אויף אַלצדינג האָט זלאַטאָפּאָלסקי געהאַט זיין „טעאָריע". אַזוי האָט ער גערעכענט, אַז פאַר איהם איז שעדליך צו אָפּט וואַשען זיין קערפּער; דעריבער פלעגט ער אין באָד געהן אינגאַנצען צוויי אָדער דריי מאָל אַ יאָהר און דאָרט פלעגט ער זיך נאָר וואַשען מיט קוים־קוים וואַרימע וואַסער. זומער און ווינטער, ניט קוקענדיג אויף דעם גרויסען אונטערשייד אין דער טעמפּעראַטור אין סיביר, האָט זלאַטאָפּאָל־סקי געטראָגען איין סאָרט בגד, פון אַ מאָדנעם שניט, אַזוי אָריגינעל, דאָס ווען מיר זיינען שפּע־טער ביידע אַרויס אויף דער פרייהייט, פלעגען אויף איהם אימער אָנפאַלען מיט אַ בילעריי די סאַמע גוטמוטיגע הינט.

איך קען זיך בוכשטעבליק ניט דערמאָנען, אויב ס'איז געווען עפּעס אַ זאַך, אין וואָס דער דאָזיגער מאָדנער מענש זאָל זעהן ניט אָפּצו־שיידען זיך פון אַלע אַנדערע מענשען. ווען, צב"ש, די געפאַנגענע פלעגען אין געבענגעניש אַלס פּראָטעסט ערקלערען אַ הונגער־סטרייק, פלעגט זלאַטאָפּאָלסקי אַלץ ניט אויפהערען צו עסען, בעווייזענדיג אונז, אַז אונזערע פּראָטעס־טען זיינען ניט לאָגיש, וואָרים מיט אונזער הונגער־סטרייק, קומט אויס, ווילען מיר בעוויי־זען, אַז ביי נאַטשאַלסטווע איז אונזער לעבען זעהר טייער, און דער אמת איז, פערקעהרט, אַז נאַטשאַלסטווע וועט זיין צופרידען, אַז מיר וועלען וואָס גיכער אַוועקגעהן אויף יענער וועלט. אַז אַנדערש מאָל, געדענק איך, האָט ער אונז ניט ווענינ איבעראַשט מיט זיין קוק אויף דער בעציהונג צו קערפּערליכע בעשטראָפונגען. פון לאַנג־אָן האָבען פּאָליטישע געפאַנגענע געהאַל־טען, אַז מען טאָר ניט אַראָפּשלינגען אָהן פּראָ־טעסט קערפּערליכע בעשטראָפונג, און מיר האָ־בען בעשלאָסען, אַז אויב מען וועט וועמען פון אונז בעשטראָפען קערפּערליך, זאָל יענער זעהן צו נעהמען זיך דאָס לעבען. האָט זלאַטאָפּאָל־סקי אָפען ערקלערט, אַז ער וועט עס ניט טאָן.

„וואָס פאַר אַ זין האָט עס", האָט ער גע־טענה'ט, „אַז צוליב דעם, וואָס אַ ווילדער, אומ־וויסענדער שונא אונזערע וועט מיך אָפּשמייסען, זאָל איך זיך נעהמען דאָס לעבען? דאָס וואָלט הייסען, אַז איך מאַך אַ גאַנצען וועזען פון זיין פערשטאַנד, פון זיינע מאָראַלישע בעגריפען א. אַז. וו. אין דער אמת'ן אָבער איז ער אין מיי־נע אויגען ניט מעהר ווי אַ גראָבע היה, וועלכע קען מיך גאָר ניט בעליידיגען!"

צום ערשטוינען איז געווען דאָס, וואָס די חברים האָבען אין זלאַטאָפּאָלסקי'ס אַרגומענטען, באָטש זיי זיינען ניט געווען איינשטימיג, געפו־נען אַ סך אמת, לאָגיק און קלוגשאַפט. בכלל, איז דאָס געווען אַ נאַטור, צונויפגעוועבט פון קאָנטראַסטען: אַ גרויסער שכל און מורא'דיגע גרויסע פעהיגקייטען זיינען אין איהם געווען פעראיינינגט מיט קינדערישע שטיק, קליינליכקייט און הענדלערישע אויסגערעכענטקייט. פאַר פיעלע יאָהרען, אָפּלעבענדיג מיט איהם אַזוי נאָ־הענט איינער לעבען דעם אַנדערן, האָב איך ניט נאָר אויפמערקזאַם איהם בעאָבאַכטעט, נאָר איך האָב איהם אויך שטודירט, ווי אַן אויסערגע־וועהנליכען, זערטענעם טיפּ, וועלכער האָט דער־צו נאָך מיט זיך פאָרגעשטעלט אונזער אידישע אומה.

לעוו זלאַטאָפּאָלסקי איז אין אַלעס געווען אַ טיפּישער איד — נאָך זיין שכל, כאַראַקטער, נאָך זיין קוק אויף זיך אַליין, אויף די אַרומיגע און אויף אַלע מענשען בכלל, שוין ניט רעדענ־דיג, נאָך די מאַנירען זיינע ביים רעדען, דאָס מאַכען מיט די הענט און מיט'ן קאָפּ, און אויך נאָכ'ן אַקצענט. אָבער די אידען, ווי אַלע אַנ־דערע בעלקער, האָבען אַלערליי טיפּען. מיר איז שוין אויסגעקומען צו בעשרייבען פיעלע אַנדע־רע געזינונגס־געגאָסען, וועלכע האָבען אויף גע־האַט טיפּיש־אידישע שטריכען, דאָך זיינען זיי גאָר ניט געווען עהנליך אויף לעוו זלאַטאָפּאָל־סקי, — ווי צב"ש, זונדעלעוויטש, צוקערמאַן, אַפּטעקמאַן, אַקסעלראָד. אָבער אָט די אידען זיינען, ווי איך האָב שוין געשריבען, בוכשטעב־ליך גרייט געווען אַוועקצוגעבען דאָס לעבען פאַר'ן צווייטען. דאָס איז אָבער ניט געווען דער פאַר מיט זלאַטאָפּאָלסקי'ן.

איך זאָג דעם אמת, אַז זיין קאַרגשאַפט צו־זאַמען מיט אַנדערע עהנליכע שטריכען זיינע פלעגען מיר העכסט אויפברענגען. איך האָב, צב"ש, ניט געקענט רוהיג זעהן, ווי ער פלעגט זיך נעהמען די פּרוווילעגיע לחלוטין גאָרנישט צו טאָן פון די אַלגעמיינע אַרבייט, וואָס יעדערער פון אונז געפאַנגענע האָט געמוזט טאָן, און אויף אַזאַ אופן איז זיין חלק אַרבייט געפאַלען אויף די איבעריגע חברים. מיר אַליין האָבען געמוזט צוגרייטען פאַר אַלעמען עסען, אויפראַמען די חדרים, הייצען די אויוועגס, וואַשען די פּאָד־לאָגע, וואַשען די וועש א. אַז. וו. דאָס פלעגט אַלעס געטאָן ווערען פון אַלע געזונטע, נאָך דער רייה נאָך. נאָר איין זלאַטאָפּאָלסקי פלעגט אָהן אַ שום גרונד לחלוטין זיך ענטזאָגען וואָס עס איז

צו טאָן, שטעלענדיג זיך אויף אזא אופן אין אַ פּרוווילעגירטער לאַגע.

דיזע און עהנליכע שטריכען זיינע פלעג איך ערקלערען דערמיט: ער, פערשטעהט איהר מיך, איז פון דער נאַטור בעגאַבט מיט די העכסטע, געניאַלע פעהיגקייטען. קאָפּערניק, ניוטאָן, מאַרקס קענען זיך מיט איהם ניט פערגלייכען: ער וועט איבעראַשען די וועלט. דעריבער דאַר־פען אַלע אויף איהם אַרבייטען, וואָרים ער „דענקט", און קליינינקייטען פון וואָכעדיגען לעבען טאָרען איהם ניט אָפּרייסען פון דיזער „בעשעפטיגונג". וואָס איז שייך דעם, וואָס ער האָט אין פערלויף פון פיעל יאָהרען אָנגע־קליבען שמאַטעס, וועט דאָס איהם אַליין דער־נאָך צוניין. קומען אויף צו פערווירקליכען די גרויסע צאָהל וויכטיגע און גרויסע ענטדעקונגען און ערפינדונגען זיינע.

* * *

מיך האָט אָפּטמאָל העכסט געוואונדערט די דעליקאַטע, מענשליכע בעציהונג פון די קריסט־ליכע חברים צו זלאַטאָפּאָלסקי'ס שוואַכקייטען. איך און איינינע אַנדערע אידען פלעגען טיף אין האַרצען אויפגעבראַכט ווערען פון די אָדער יענע שטריכען פון זיין כאַראַקטער, פאָרשטע־לענדיג זיך, אַז זיי קאָמפּראָמעטירען אונזער פאָלק, אָבער די קריסטליכע חברים, און פון די אידען בעזונדערס זונדערעוויטש, האָבען, פער־הערט, בעצויגען זיך העכסט גוטמוטיג צו זלאַ־טאָפּאָלסקי'ס שוואַכקייטען, ווי צו בלויז אומ־בעדייטענדע זאַנדערבאַרקייטען און משוגעת'ן, און ניט אויף אַ האָר האָבען זלאַטאָפּאָלסקי'ס חסרונות אויפגעבראַכט די קריסטליכע חברים העגען זלאַטאָפּאָלסקי'ן אַליין, און געוויס ניט קעגען אונזער פאָלק. זיי פלעגען זאָגאַר אונז אידען זאָגען: „וועלכער מענש איז אָהן חסרונות?" און זיי האָבען אויך אָנגעוויזען אויף דעם, אַז צוגלייך מיט די חסרונות האָט זלאַ־טאָפּאָלסקי אָהן צווייפעל אויך גרויסע מעלות. נאָך מעהר: ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס מען פלעגט ניט איין מאָל ענטטויישט ווערען אין זיי־נע ענטדעקונגען און ערפינדונגען, האָט זלאַטאָ־פּאָלסקי פינדעטטוועגען שטענדיג געפונען צוויי־שען די קריסטליכע חברים הייסע אָנהענגער און שטאַרקע אַרויסהעלפער אויף צו פערווירקליכען זיינע נייע איינפעלע און פלענער. אַזוי, ווען איהם איז איינגעפאַלען דער געדאַנק, וואָס איך האָב שוין אויבען דערמאָנט, אויפצובויען אַן אויסערגעוועהנליכע פליה־מאַשין, וועלכע איז לויט דעם חשבון די לעצטע פון זיינע ערפינדונ־גען פאַר דער צייט, וואָס מיר זיינען געווען צוזאַמען מיט איהם אין געפענגעניש, האָבען איינינע זעהר געשיקטע, טאַלאַנטפולע אַרביי־טער, אויף אַ העכסט ענערגישען אופן זיך גע־נומען אונטער זיין לייטונג צו דער אַרבייט, סטראָיען דיזע „מאַשין", וועלכע האָט געדאַרפט איבעראַשען די גאַנצע וועלט. דיזע מענשען האָבען טיף געגלויבט אין דער פערווירקליכונג פון זלאַטאָפּאָלסקי'ס „אידעע" און האָבען זיך דעם בוכשטעבליך איינגאַנצען אָפּגעגעבען, שענ־קענדיג אויף דעם זייער גאַנצע צייט, מאָנאַטען־לאַנג.

אין זלאַטאָפּאָלסקי'ס מערקווירדיגע מאַטע־מאַטישע פעהיגקייטען האָט קיינער פון די גע־פאַנגענע ניט געצווייפעלט, וואָרים ער פלעגט דאָס בעשיינפערליך אַלעמען ניט איין מאָל בע־ווייזען, ווען עס פלעגט זיך נאָר מאַכען. אגב אורחא, אַ געוויסע צייט האָבען עקזיסטירט ביי אונז קורסען אויף פערשיידענע געגענשטאַנדען פאַר אַרבייטער, און זלאַטאָפּאָלסקי האָט אויף זיך גענומען צו לערנען מאַטעמאַטיק. זיין קע־נען פּאָפּולער ערקלערען די שווערסטע טעאָרעמע אָדער אויפגאַבע פלעגט די צוהערער ממש אין התפעלות אַריינברענגען.

זלאַטאָפּאָלסקי האָט בכלל ליעב געהאַט צו־טיילען זיך מיט אַנדערע מיט זיינע קענטעניש, און כאָטש ער פלעגט כמעט פאָלשטענדיג איג־נאָרירען די ווערק פון אַנדערע, זיינען ביי איהם די קענטעניש געווען גאַנץ גרויס אין אַבסטראַק־טע וויסענשאַפטען, — אחוץ מאַטעמאַטיק, אין פילאָזאָפיע, סאָציאָלאָגיע, פּסיכאָלאָגיע, פּאָליטי־שע עקאָנאָמיע. נאָר געשיכטע פלעגט ער ניט האַלטען פאַר קיין וויסענשאַפט. ער פלעגט ניט נאָר גערן געבען דעם פעראינטערעסירטען, בוכשטעבליך יעדען, אפילו דעם גאָר ניט־צוגע־גרייטען מענשען, די קלאָרסטע, אמת פער־שטענדליכע ענטפערס אין די העכסט פערוויקעל־טע ענינים, נאָר ער פלעגט דערנאָך אַ לאַנגע צייט שוין ניט אָפּלאָזען דעם, וואָס האָט זיך צו איהם געווענדט, כאַפּענדיג איהם, וואו עס זאָל ניט טרעפען, אום מיט וועלכע עס איז נאָך בע־ווייזע און השערות פוהער צו מאַכען די ערקלע־רונגען, וואָס ער האָט פריהער געגעבען. אַן אַנדערער איז דערפאַר גאָרניט צופרידען געווען דערנאָך, וואָס ער האָט זיך צו איהם געווענדט.

ניט נאָר די קריסטליכע חברים, נאָר בוכ־שטעבליך אויך די גאַנצע נאַטשאַלסטווע פון קליין ביז גרויס האָט זיך בעצויגען מיט אַ גוט־מוטיגער גנעדיגקייט צו זלאַטאָפּאָלסקי'ס שגעונות: קענטיג, אויף די נאַטשאַלסטווע האָט איהם געהאַלטען פאַר אַן אויסערגעוועהנליכען מענשען. דערצו נאָך האָט די נאַטשאַלסטווע געמוזט שעצען אין זלאַטאָפּאָלסקי'ן דאָס, וואָס פאַר די פיעלע יאָהרען פון זיין געפאַנגענשאַפט האָט ער לחלוטין מיט קיין זאַך ניט געגעבען קיין גרונד, אַז מען זאָל מיט איהם זיין ניט צופרידען, וואָרים ער האָט געלעבט אמת בשלום מיט אַלע מענשען, אפילו מיט די זשאַנדאַרען און געפענג־ניש־וועכטער.

אמת, אָפטמאָל, אַז ווער פון די חברים פלעגט ניט איינשטימען מיט איהם, פלעגט ער

ווערען עטוואס אויפגערעגט, רויט און פלעגט אויפהויבען העכער זיין, געוועהנליך, שטילע שטימע. אָבער באלד פלעגט זלאטאָפּאָלסקי זיך א כאַפּ טאָן, ווי ער וואָלט זיך דערמאָנט, אז עס איז ניט כדאי צו פערלירען דאָס גלייכגע־וויכט, און אָננעהמענדיג דעם געגנער פאַר׳ן קנע־פּעל פון זיין בגד, פלעגט ער, איבערבייטענדיג דעם טאָן, סטארען זיך רוהיג צו בעווייזען איהם, אז ער איז ניט גערעכט.

ער פלעגט אויך ליעב האָבען צו מאַכען שלום צווישען חברים, ווען זיי פלעגען האלטען אין האמפּערען זיך צוליעב עפּעס. ווי פערטיעפט זלאטאָפּאָלסקי איז ניט געווען אין זיך, איז אָבער ווי ער פלעגט וואו עס איז דערהערען א הויכען געשפּרעך, פלעגט ער צוגעהן א הער טאָן, און אויב עס פלעגט זיך פערוויקלען עפּעס אַן אינטערעסאַנטע מחלוקה, פלעגט ער זיך א ווענד טאָן צו איטליכען צד מיט אימער איינער און דערזעלביגער פראַזע: „איך בין מיט אייך איינ־פערשטאַנען", פלעגט ער זאָגען, ווענדענדיג זיך צו איין צד, און דערנאָך א קעהר טוענדיג זיך צום אַנדערן צד, פלעגט ער ערקלערען: „און איך בין מיט אייך אויך איינפערשטאַנען, עס ווענדט זיך נאָר אָן דעם, פון וועלכען שטאַנד־פּונקט מיר וועלען צוגעהן צו דיעזער פראַגע". אָפטמאָל פלעגט דיעזער גאַנג זיינער האָבען א ווירקונג, אָבער ניט זעלטען פלעגט ער בלויז ארויסרופען א גוטמוטיגען געלעכטער.

מיר פלעגען גאָר ניט קענען איינשטימען מיט איהם אין דער אָפּשאַצונג פון מארקס׳ען. איך, נאָך דאמאָלס אַן ערשט בעקעהרטער צום מארקסיזם, פלעג גאָר ניט קענען אויבערטראָגען זלאטאָפּאָלסקי׳ס גדלות׳דיגען און פערעכטליכען טאָן בנוגע דעם גרינדער פון דעם וויסענשאַפט־ליכען סאָציאַליזם, פון וועלכען ער האָט גאָר ניט געהאַלטען, און דאָס פלעגט מיך ממש פון די כלים ארויסברענגען.

ווי איך האָב שוין אויבען דערמאָנט, האָט ער זיך אויסגעקלערט זיין אייגענע מעהר־ווערט־טעאָריע, בעגרינדעט אויף מאַטעמאַטישע אויס־רעכענונגען, און ער איז געווען גאָר מלא שמחה, ווען ער האָט דערנאָך ערפאַהרען, אז אזא מין מעהרווערט־טעאָריע איז א לאַנגע צייט פאַר איהם און אויך שפּעטער נאָך איהם בעגרינדעט געוואָרען פון די געלערנטע עקאָנאָמיסטען פון דער עסטרייכער שולע.

פון די געפאַנגענע, האָט א. זונדעלעוויטש מעהר ווי אַלע, ברידערליך און וואַרים זיך בע־צוגען צו זלאטאָפּאָלסקי׳ן. זונדעלעוויטש האָט ניט נאָר פערקוקט אַלע שוואַכקייטען זלאטאָ־פּאָלסקי׳ס, נאָר ער איז אויך געווען ביז גאָר געניגג צו איהם און האָט איהם אַנערקענט אַלס גרויסען מענשען.

אין דער אונטערשטער שורה מוז מען אָבער מודה זיין, אז מיט אַלע זיינע פעהלערן, האָט לעוו זלאטאָפּאָלסקי דאָך עפּעס פּאָזיטיוועס אריינגעטראָגען אין דעם קרייז אין קאַראַ.

* * *

איך האָב מיט איהם אין איין צייט בעקו־מען דאָס רעכט אריינגערעכענט צו ווערען אין דער אַזוי־גערופענער „וואָלנער קאָמאַנדע". איינ־מאָל אין א מיטאָג־צייט אין סעפּטעמבער האָ־בען זיך פאַר אונז ענדליך געעפענט די שווערע טויערן פון דער קאַטאָרזשנער טורמע, הינטער וועלכע מיר זיינען פיעלע יאָהרען געווען איינ־געשפּאַרט. זיבעצעהן פּערזאָן זיינען מיר גע־ווען, וועלכע האָבען אין איין צייט געקראָגען דיזעס רעכט, און אַלע האָבען זיך דערמיט גלייך בענוצט. נאָר איין זלאטאָפּאָלסקי האָט אויך דאָס מאָל ניט נאָכגעפאָלגט די איבערינע: ער איז פרייוויליג געבליבען זיצען אין געפענגעניש נאָך אויף עטליכע טעג, און די סיבה איז געווען די שמאַטעס, וואָס ער האָט יאָהרעלאַנג גע־קליבען. ער האָט אָננעקליבען אזוי פיעל שמאַ־טעס, דאָס מען האָט א בעזונדער וואָגען גע־דאַרפט אויף צונעהמען דאָס. ער איז דעריבער געבליבען אין געפענגעניש היטען דאָס, ביז די פריי געוואָרענע חברים האָבען איהם צוגעשיקט א וואָגען נאָך די שמאַטעס.

מען האָט דאָך געקענט מיינען, אז אריינ־פאַלענדיג אין דער „וואָלנער קאָמאַנדע", וואו מיר האָבען געהאַט איינינע הנחות, וועט זלאַ־טאָפּאָלסקי, פּונקט ווי די איבעריגע, אָפּשעצען די נייע, מעהר ערטרעגליכע ווי אין געפענגעניש, בעדינגונגען און זיך נעהמען צו עפּעס א פּראָ־דוקטיווער ארבייט. ס׳איז אָבער ניט אזוי גע־ווען.

זיין חשק צו ערפינדען האָט איהם דאָס מאָל געפיהרט צו בויען א „העכסט עקאָנאָמישען אוי־ווען". צוליב דעם האָט ער פאַנאַנדערגענומען ציגעלווייז דעם גרויסען רוסישען אויוון, וואָס האָט זיך געפונען אין דער קאַזיאָנער וואוינונג, וואָס מען האָט איהם געגעבען, און ע ט ל י כ ע י אָ ה ר כסדר האָט ער אויף פערשיידענע אופנים צונויפגעלעגט און ווידער פאַנאַנדערגע־נומען די ציגעל!... אין זיין צימער האָט מען קיין טראָט ניט געקענט מאַכען, ניט אריינטרע־טענדיג אין ליים און קאַלך. דער שטויב אין צימער איז אזוי גרויס געווען, דאָס עס איז אונ־מעגליך געווען צו אָטעמען. ווינטער איז דאָר־טען געווען מורא׳דיג קאַלט, טשאַדנע און רויי־כיג, און זלאטאָפּאָלסקי אַליין איז געווען פער־שמירט פון קאָפּ ביז די פיס אין ליים און אין קאַלך. אָבער ער האָט ניט גע׳דאַנט׳ט, האַל־טענדיג אין איין פערזיכערען אַלעמען, אז „די ארבייט געהט פאַרווערטס", און אז זיין ער־פינדונג וועט איבעראַל פערשפּרייט ווערען. ער פלעגט לחלוטין ערגעץ ניט ארויסגעהן, קיין שום אַנטייל ניט נענומען אין אונזערע אַלגעמיינע ארבייטען, ניט אין די פערווייַלונגען, ער האָט

גאָרניש־ט געלייענט, און איז געווען אינ־גאַנצען פערטאָן אין דער זאָרג און אין דער ארבייט פון בויען אַן אידעאַלען אויוועז. די ארבייט זיינע איז געווען זעהר אַ שווערע, וואָ־רים עס פלעגט איהם אויסקומען צו שלעפּען אויף זיך ציגעל, מישען ליים א. אז. וו. דערצו נאָך האָט ער זיך שלעכט גענעהרט, פערשטעהט זיך, מיט שפּייז, וואָס ער אליין האָט זיך צו־געגרייט, און געשלאָפען איז ער אין אַן אומגלויב־ליכען שמוץ און אין אַן אַנטי־היגיענישער אַט־מאָספערע. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס אָפּלעבענדיג ע ט ל י כ ע י אָ ה ד אין אַזעלכע בעדינגונגען, איז זאַלאַטאָפּאָלסקי שרעקליך אויסגעצעהרט געוואָרען און האָט אויסגעקוקט ווי אַ לעבעדיגער מת.

קיין שום אַרגומענטען פון זונדעלעוויטש'ען און אַנדערע חברים האָבען אויף איהם ניט גע־ווירקט: ער האָט פער'עקשנ'ט פאָרטגעזעצט זיין אמת אוניציליכע ארבייט, ביז ער האָט זיך דערוואַרט די אַמנעסטיע, אַ דאַנק וועלכער מען האָט איהם אין סוף פון די ניינציגער יאָה־רען פערשיקט אין טשיטאַ, אין זאַבאַיקאַלער פּראָווינץ.

ווי ער האָט דאָרטען געלעבט, ווייס איך ניט גענוי. חברים פלעגען דערצעהלען, אַז זאַלאַטאָ־פּאָלסקי האָט געפּראָוועט אויך דאָרטען זיינע „שטיק". ער איז געשטאָרבען אין סיביר, ניט דערוואַרטענדיג זיך אויף די פרייהייטס־טעג.

מ. אַבראַמאָוויטש

# די ריעזיגע ים־מחבלים

(ווי עס ווערען געפיהרט מלחמות אויפ'ן וואַסער.)

אין יאָנואַר „צוקונפט" האָבען מיר שוין געערעדט וועגען דער ענטוויקלונג פון מלחמה־שיפען, וועגען דאַמפּף און פּאַנצער און וועגען קאַמפּף צווישען פּאַנצער און האַרמאַט.

מינעס און טאָרפּידאָס.

אויסער דעם האַרמאַט זיינען מיט דער צייט אויסגעטראַכט געוואָרען נאָך אַנדערע מיטלען צו פערניכטען פיינדליכע שיפען. מיר מיינען די מינעס און די טאָרפּידעס.

געוויער וועגען דעם האָבען מיר שוין גע־שריעבען אין דעם אַרטיקעל וועגען די „סוב־מאַרינס"*) דאָ וועלען מיר נור אין קורצען דערמאָנען, וועגען וואָס עס האַנדעלט זיך. אַ מינע איז אַ גרויסער אייזערנער טאָפּ, אָנגע־פילט מיט „שיס־וואַטע" אָדער מיט אַן אַנדער שטאַרקען אויפרייסונג־מיטעל. די מינע האָט אין זיך אַן אָנצינדער, וואָס צינדט זיך אָן, בשעת מ'גיט דער מינע אַ שטוים. אַזעלכע מינעס קאָזט מען שווימען אין ים אַ פּאָר אַרשין אונ־טער דעם וואַסער, כדי דער פיינד זאָל זיי ניט זעהן. און ווען דאָס שיף שטויסט זיך אָן אויף די מינע, איז עס פערלאָרען: די אויפרייסונג פון דער מינע מאַכט אַזאַ שרעקליכען לאָך אינ'ם גוף פון'ם שיף, אַז דאָס שיף ווערט דערטרונקען, און מען קען איהם געוועהנליך ניט ראַטעווען. (אינ'ם היינטיגען קריעג איז געווען גענוג אַזעל־כע פעלען).

אויסער מינעס, וואָס ליעגען רוהיג אויף איין אָרט און וואַרטען, דער שונא זאָל צו ז י י קו־מען, זיינען דאָ נאָך אַנדערע „מינעס", וואָס בע־וועגען זיך און לויפען אַליין זוכען דעם שונא. דאָס זיינען די ט אָ ר פּ י ד אָ ס (אויסגעטראַכט אינ'ם יאָהר 1868). זיי אונטערשיידען זיך פון די מינעס הויפּטזעכליך דורך דעם, וואָס זיי האָבען אין זיך אַ גאַנצע מאַשינעריע, וואָס טרייבט זיי און פיהרט זיי גענוי אין דער ריכ־טונג, ווי מען שטעלט זיי איין.

וואָס פאַר אַ קראַפט די טאָרפּידאָ האָט, וועגען דעם איז איבריג צו דערמאָנען. יעדער ווייס דאָס גאַנץ גוט. די מינעס און טאָרפּידעס האָבען מיט דער צייט אַרויסגערופען אַ גאַנצע איבערקעהרעניש אין די מלחמה־פלאָטען און אין דעם געבוי פון די פּאַנצער־שיפען.

ערשטענס האָט מען געמוזט אויפבויען גאַנץ נייע סאָרטען שיפען, וואָס זאָלען קענען בענו־צען די נייע מינעס געוועהר, די מינעס און טאָר־פּידעס.

פאַר מינעס האָט מען אויפגעבויט קליינע און וואָלוועלע שיפען, וואָס זיי פערנעהמען זיך מיט איינשטעלען אָדער „איינזעען" פון מינעס. אַזעלכע „מינענלייגער" אָדער „מינענשיפען" זיי־נען גאַנצע קליינע וואַרשטאַטען, אין וועלכע ס'געפינען זיך פּלינקע און גענעטע אינזשענערען און אַרבייטער — מאַטראָזען. דאָסזעלבע זיי־נען אויך די „מינען־זוכער", ד. ה. אַזעלכע שיפען, וואָס זייער אַרבייט איז, אויפצוזוכען און אַרויס־פישען פונ'ם וואַסער די פיינדליכע מינעס, וואָס דער שונא האָט „פערזעעט".

פאַר ט אָ ר פּ י ד אָ ס איז אויך דאָ אַ בעזונדערער מין שיפען. דאָס זיינען די ט אָ ר־פּ י ד אָ־ש י פ ע ן. אַ טאָרפּידאָ ווערט אויס־געשאָסען ניט פון אַ האַרמאַט און ער פליהט

*) „צוקונפט", מערץ נומער, 1915.

נישט דורך די לופט. ער ווערט ארויסגעשטויסען פון א ברייטער רעהר מיט געפּרעסטע לופט און לויפט אין וואסער, געטריבען דורך א שרויף, ווי א קליינער שיפעל וואָס איז אָנגעלאָדען מיט 400 פונט „שיס־וואטע“! דעריבער האָבען די טאָרפּידאָ־שיפען אנשטאט הארמאטען אזעלכע טאָרפּידאָ־רעהרען. אויך קיין פּאנצער האָבען זיי ניט. ווארום א טאָרפּידאָ־שיף קען און דארף ניט קעמפּפען ווי א געוועהנליכער מלחמה־שיף. אויף דערויף איז דאָ א פּאנצער שיף! זיין ארבייט איז גאָר אן אנדערע: ארויסשליידערען א טאָרפּידאָ און אנטלויפען! און דאריבער בעשטעהט זיין גאנצע מאכט אין זיין גיכקייט. א טאָרפּידאָ־שיף מוז פריהער פאר אלץ זיין קליין און גיך, כדי האָס פּאנצער־שיף זאָל איהם נישט קענען דעריאגען און פערניכטען מיט זיינע מורא'דיגע הארמאטען. א טאָרפּידאָ־שיף איז א „יונגאטש“, א „שייגעץ“, וואס „גנב'עט“ זיך צו שטילערהייט און בפרט נאָך ביינאכט צו א ריעזיגען פּאנצער־שיף, גיט א וואָרף א טאָרפּידאָ און מאכט גלייך א „ויברח“! און א „שייגעץ“ מוז האָבען גוטע פיס. דעריבער האָבען טאקי די היינטיגע טאָרפּידאָ־שיפען א משוגע'נע גיכקייט: ביז 70 ווערסט א שעה.

אזוי ווי א גרויסען פּאנצער־שיף איז שווער און געפעהרליך צו יאגען זיך נאָך טאָרפּידאָ־שיפען, האָט מען אָנגעהויבען צו בויען ספּעציעלע שיפען אויף פערניכטען טאָרפּידאָ־שיפען. דאָס זיינען די „טאָרפּידאָ־פערניכטער“ (אָדער צושטערער). די „פערניכטער“ מיזען אויך האָבען אזא גרויסע גיכקייט, ווי די טאָרפּידאָ־שיפען און זייער געוועהר בעשטעהט אין עטליכע קלענערע הארמאטען, וואָס קענען אבער זעהר גיך שיסען. (15-20 שוס א מינוט!). בעווייזט זיך א פיינדליכער טאָרפּידאָ־שיף (אָדער געוועהנליך עטליכע מיט א מאָל, גאנצע „סטאדעסווייז“) גיבען זיך אויף איהם תיכף א האָז די פערניכטער.

מיט דער צייט האָבען די טאָרפּידאָ־שיפען געקראָגען א פּאָר הארמאטען, כדי צו וועהרען זיך געגען די „פערניכטער.“ און די פערניכטער (בעזאָנדערס אין ענגלאנד) האָבען געקראָגען א פּאָר „טאָרפּידאָ־רעהרען“: טאָרפּעדאָ־רעהרען זיינען לייכט און ניט טייער, פארוואָס זאָל מען זיי ניט מאכען אויפ'ן שיף? ווער ווייס, אפשר קומען זיי צונוץ? צוליעב דעמזעלבען טעם האָט מען אָנגעהויבען צו מאכען אפילו ביי די גרויסע פּאנצער־שיפען צו עטליכע „טאָרפּידאָ־רעהרען“. וואָס קען דאָס שאדען? און פאר־וואס ניט? צו דערזעלבער צייט האָט מען אויך אָנגעהויבען צו ענדערן דעם געבוי פון די גרויסע שלאכט־שיפען, כדי צו שיצען זיי קעגען מינעס און טאָרפּידאָס. מען האָט געפּרובט מאכען דאָפּעלטע וועגט ביי די שיפען וכדומה, און אין דער ערשטער צייט צוטיילט דעם גאנצען גוף פון'ם שיף אינוועניג מיט אייזערנע ווענטלאך אין עטליכע אָבטייילונגען. איין קאָ־מערל איז דורך די ווענטלאך אבגעטיילט פון די אנדערע. קומט אריין וואסער אין איין אָבטיי־לונג, קען עס פון דאָרטען אין די אנדערע ניט קומען, דעריבער ווערט דאָס שיף ניט דערטרונ־קען. אזוי הייסט דאָס אין טעאָריע, אבער אין דער פּראקטיקע איז דאָס געוועהנליך אנדערש. — דעריבער זוכט מען נייע מיטלען קעגען טאָר־פּידאָס און מינעס. אזא מיטעל איז א נעץ, א גרויסע נעץ צוזאמענגעפלאָכטען פון שטאָה־לענע דראָט. די נעץ הענגט ארום דעם שיף ארום און ארום, ווי א העמדעל. קומט א טאָר־פּידאָ צופליהען, פערטשעפּעט עס זיך מיט דער נאָז אינ'ם נעץ און ווערט אויפגעריסען ביי'ם נעץ א פּאָר ארשין פאר'ן שיף. אבער ניט אלע־מאָל העלפט א נעץ. ערשטענס מוז מען מיט א נעץ זעהר לאנגזאם פאָהרען, אז ניט ווערט די נעץ דורך דעם וואסערשטראָם צוריסען. צוויי־טענס האָט מען אָנגעהויבען צו בויען אזעלכע טאָרפּידאָס וואָס האָבען אויף דער נאָז א שער. די שער צושניידט די נעץ און דער טאָרפּידאָ געהט זיך רוהיג ווייטער ביז צום סאמע שיף. בעזונדערס געפעהרליך זיינען די טאָרפּידעס גע־וואָרען זייט מ'האָט אָנגעהויבען צו בויען גוטע „סובמאַרינס“. אָבער דאָס איז שוין א גאנץ בעזונדערער קאפּיטעל און וועגען דעם האָבען מיר שוין איינמאָל גערעדט אין „צוקונפט“.

וואָס אנבעלאנגט געוועהנליכע טאָרפּי־דאָ־שיפען, איז זייער ווירקונג ניט אזוי שרעק־ליך פאר די פּאנצער־שיפען, ווי מ'האָט זיך אין אנהויב פאָרגעשטעלט. צוערשט האָט מען גע־מיינט, אז צוליעב די טאָרפּידעס וועלען די פּאנ־צער־שיפען בכלל פערליערען יעדען ווערט. וואָס העלפט דאָס שטאַרקסטע פּאנצער און די גרעסטע הארמאטען, ווען א קליין שיפעל, וואָס זעהט אויס ווי אן „אור־איינינקעל“ פונ'ם פּאנצער־שיף קען אין עטליכע סעקונדען מיט א טאָרפּידאָ, וואָס קאָסט ס"ה 5,000 דאָלאר, פערניכטען דעם גאנ־צען שיף מיט די פּאנצער און מיט די הארמאטען צוזאמען, וואָס קאָסט אָב ביז 15 מיליאָן דאָלאר! אָבער אין דער פּראקטיקע האָט זיך ארויסגע־וויזען, אז די זאך איז גאָר ניט אזוי פּשוט. די טאָרפּידעס ווערען איצט געמאכט זעהר גרויסע און קונציגע. זיי לויפען מיט א גרויסער גיכקייט אָבער טרעפען מיט א טאָרפּידאָ קען מען נאָר, ווען מען שטעהט ניט צו ווייט פונ'ם ציעל, למשל א פּאָר הונדערט קלאפטער. שיסט מען פון ווייט־טען, טרעפט מען געוועהנליך ניט. דעריבער מוז א טאָרפּידאָ־שיף סטארען זיך צוצוגעהן וואס נעהענטער צו דעם שיף, וועלכען ער וויל „טאָר־פּעדיערען“. אָבער דאָס איז גאָר ניט אזוי לייכט, ערשטענס ווייל א גרויסער פּאנצער־שיף פאָהרט ניט אליין, נור טאקי תמיד מיט א גאנצער מחנה קליינע און פלינקע „שומרים“: „פערניכטער“. און

זעהט מען עפּעס פערדעכטיגס, הייבט מען תיכף אָן צו שיסען, כדי די טאָרפּידאָ־שיפען זאָלען זיך ניט קענען אין דער פינסטער צו׳גנב׳ענען צום פּאַנצער־שיף, ווי קליינע הינדטלעך ארום אַן עלעפאַנט. און צווייטענס גיט מען אויף דעם פּאַנצער־שיף גופא שטאַרק אכטונג, איצט זיינען אויף אַלע שיפען פאַראַן שטאַרקע עלעקטרישע לאָמפּען (פּראָזשעקטאָרס) מיט בעזונדערע גלעזער און שפּיגלען. דאָס ליכט פון אַ פּראָזשעקטאָר קען מען קירעווען אין אַלע זייטען און עס איז אזוי שטאַרק, אז מען קען פאַר עטליכע זוערסט אַלץ גאַנץ דייטליך זעהן. אז אַ פּאַנצער־שיף פאָהרט ביי נאַכט אין ים, בליצען פון איהם אין אַלע זייטען שמאָלע ליכט־זיילען, וואָס שניידען די פינסטערניש פון דער נאַכט ווי פייערדיגע שווערדען.

### דרעדנאָט און איבערדרעדנאָט.

אויף אַזאַ אופן האָבען די טאָרפּידאָ־שיפען ניט פערטריבען פון דער וועלט די פּאַנצער־שיפען. פערקעהרט, די גרויסע פּאַנצער־שיפען האָבען זיך מיט דער צייט אַלץ מעהר און מעהר ענטוויקעלט.

איך האָב שוין פריהער דערצעהלט, אז וואָס די פּאַנצערס זיינען געווארען שטאַרקער, האָט מען געמוזט נעהמען אַלץ גרעסערע און גרעסערע האַרמאַטען. גרויסע האַרמאַטען וועגען אָבער זעהר פיעל, דעריבער האָט מען געמוזט מאַכען די פּאַנצער־שיפען אַלץ גרעסער און גרעסער, כדי זיי זאָלען קענען טראַגען די גרויסע האַרמאַטען.*) דער ערשטער מלחמה־דאַמפּפער „גלוואַר" (אינ׳ם יאהר 1850) האָט געהאַלטען 5600 טאָנס. די „וואָריאָר" איז שוין געווען גרעסער: 9200 טאָנס. אַ געוועהנליכעס פּאַנצערשיף אינ׳ם יאהר 1875 האָט געהאַלטען 11,000 טאָנס און אינ׳ם יאהר 1900 — 14,000 טאָנס!

אָבער בעזאָנדערס גרויס זיינען די פּאַנצער־שיפען געווארען נאָך דער רוסיש־יאַפּאָנישער מלחמה (די ים־שלאַכט ביי טסו סימאַ). כדי נישט צו דערלאָזען צו זיך די קליינע „מזיקים", די טאָרפּידאָ־שיפען וכדומה, ווערען די ים־שלאַכטען אָנגעהויבען, ווען די שיפען שטעהען איינע פון די אַנדערע 8-10 ווערסט ווייט. אויף אזעלכע ווייטע שטרעקעס קען אָבער אַ געוועהנליכער האַרמאַט ניט דורכשלאָגען אַ היינטיגען פּאַנצער. דערצו דאַרף מען האָבען בעזונדערע ריעזען־האַרמאַטען. און דאָס פיהרט ווידער צו פערגרעסערען די שיפען. אויסערדעם, פאַר אַ פּאַנצער־שיף איז זעהר וויכטיג, אַז ער זאָל קאָנען שיסען אויף דעם שונא ווען ער וויל און ווי ער וויל, און דער שונא זאָל דאָס ניט קענען. דאָס קען מעגליך זיין, למשל, ווען דאָס שיף האָט האַרמאַטען, וואָס שיסען ווייטער, איידער דעם שונא׳ס האַרמאַטען. דאַמאָלס קען ער אָנהויבען צו שיסען אויף אַזאַ שטרעקע, וואָס זיינע האַרמאַטען קענען יא דערגרייכען, אָבער דעם שונא׳ס נאָך ניט. אָבער האַרמאַטען אליין איז ווענינ. אין עטליכע מינוטען ארום קומט דאָס פיינדליכע שיף אויף אַ פּאָר ווערסט נעהנטער, און זיינע האַרמאַטען הייבען אויך אָן צו ווירקען! אָדער דער שונא קען מאַכען נאָך אנדערש: ער קען פּשוט אנטלויפען!

דעריבער איז וויכטיג, אז איך זאָל האָבען ניט נאָר שטאַרקערע האַרמאַטען, ווי מיין שונא, נאָר איך אַ גרעסערע גיכקייט! פאָהרט מיין שיף גיכער, קען איך תמיד האַלטען זיך אויף אַזאַ שטרעקע, אז איך זאָל איהם יאָ קענען טרעפען און ער זאָל מיר מיט זיינע שוואַכערע האַרמאַטען גאָר נישט ניט קענען טהאָן! און פּרובט ער אנטלויפען, דעריאַג איך איהם!

דעריבער האָט זיך נאָך דעם יאַפּאַניש־רוסישען קריעג אנגעהויבען אַ יאָגעניש נאָך גרויסע גיכע שיפען מיט שרעקליכע האַרמאַטען!

די גיכקייט פון די פּאַנצער־שיפען איז געווען אין אָנהויב 13-15 קנויטען (נאָטס*) אַ שעה, אין 1905-6 איז זי געווארען 18-19 קנויטען, און מיט יעדען טאָג ווערט זי גרעסער.

דאָס ערשטע שיף, וואָס מיט איהר הייבט זיך אָן די „נייע עפּאָכע" אין די פּאַנצער־שיפען, איז געווען דער בעריהמטער „דרעדנאָט" וואָס איז געבויט געווארען אין ענגלאַנד אין 1906-7 יאהר. ער האָט 18,000 טאָנס, לויפט 21 קנויטען און האָט געקראָגען אַלס געוועהר אזעלכע האַרמאַטען (אויפ׳ן דעק אין דרעה־טורעמס), וואָס ביז איצט איז דאָס נאָך ניט געווען.

נאָך דעם דאָזיגען „לויתן" האָבען בעקומען אַ נאָמען אַלע די נייע גרויסע שיפען. מען האָט זיי אָנגעהויבען צו רופען פּשוט: דרעדנאָטס.

אַלע מלוכות האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן בויען „דרעדנאָטס", ווייל די קראַפט פון אזאַ מין שיף איז געווען אזוי גרויס, אז אַלע ביז־אהער־יגע שיפען האָבען פערלאָרען יעדע בעדייטונג.

אין אַ פּאָר יאהר ארום איז שוין דער „דרעדנאָט" אויף געווארען צו קליין און מ׳האָט אָנגעהויבען צו בויען „איבערדרעדנאָטס" מיט 23,000-30 טאָנס און 30 קנויטען גיכקייט! (55 ווערסט אַ שעה!)

מען קען זיך פאָרשטעלען, וואָס פאַר אַ מעכטיגע דאַמפּפמאַשינען אזאַ מין „שיפעל" דאַרף האָבען! 80-60 אפילו 100 טויזענד פערדקראַפט איז געווארען אַ געוועהנליכע זאַך. דיזעלבינע מאַשינען טוען, פערשטעהט זיך, אויך בעדיענען די האַרמאַטען און אַלץ וואָס מען דאַרף אויפ׳ן

*) די גרויס פון אַ שיף מעסט מען געוועהנליך אין „טאָנס" (טונען). אַ „טאָן" מיינט 2300 פונט (1000 קילאָגראַם) וואַסער.

*) אַ קנויט (ענגליש, נאָט) אָדער אַ ים־מייל, האַלט 1¾ ווערסט, 20 קנויטען איז 35 ווערסט.

שיף. און מ׳שטיינס געזאָגט: ווער קען בעוועגען אזא מאסע, ווי א היינטיגען שיף־הארמאט, אויב ניט א מעבטיגע מאשין!

און מ׳קען זיך פאָרשטעלען, וואס אזא שיף קאָסט אָב: 15־20 מיליאן דאָלאר איז דער גע־וועהנליכער מקח.*) אבער דאָס שרעקליכסטע אויף די דאָזיגע שיפען איז זייער ארטילעריע. זיי האָבען א קאליבער פון 15 צאָל (38 צענטי־מעטער) און שיסען אויף 25־20 ווערסט!

די גרויסע הארמאטען (10־8 שטיק) שטע־הען אין דרעה־טורעמס, צו 2, 3 אדער 4 שטיק אין יעדען. אויסער זיי זיינען דאָ נאָך א טוצען אָדער אנדערטהאלבען מיטעלע (6 צאָל קאליבער) און א מאָל נאָך א 12־10 שטיק קליינע (4־3 צאָל קאליבער), „גיך־שיסער" (20־15 אפילו 30 מאָל א מינוט).

די היינטיגע מלחמה־פלאָטען.

לויט זייער גרויס, זייער פאנצער און זייער ארטילעריע ווערען די מלחמה־שיפען איינגע־טיילט אין פערשיעדענע גרופען.

צוערשט קומען די גרעסטע און שווערסטע שיפען: די „ליניען־שיפען" אדער שלאכט־שי־פען. דאָס זיינען די ערב־דרעדנאָטס, די דרעד־נאָטס און די איבער־דרעדנאָטס. זיי זיינען זעהר שטארק געפאנצערט, האָבען פיעל גרויסע האר־מאטען און זיינען דערפאר אויך לאנגזאמער אין גאנג (ביז 24 קנויטען—42 ווערסט!). נאָך זיי קומען די „קרייצער". זיי זיינען שוין שווערער געפאנצערט, האָבען וועניגער הארמא־טען, אָבער דערפאר פאָהרען זיי שנעלער (דער נייער ענגלישער קרייצער „טיגער" מאכט 31 קנויטען—55 ווערסט!) דעריבער זיינען די „קרייצערס" העבעדיגער, ריהרעוודיגער איידער די דרעדנאָטס. זיי פאָהרען פאָראויס, קוקען אויס דעם פיינד, פאָרשען אויס זיינע קרעפטען און ענטזאגען זיך אויך ניט אביסעל צו קעמפ־פען. די גרויס האָבען ביידע גרופען שיפען כמעט דיזעלביגע (30,000־28,000 טאָנס).

אויסער די דאזיגע „לויתן׳ס" האָט נאָך יע־דער פלאָט א גאנצע מענגע קלענערע שיפען: אלטע קרייצערס מיט 12,000־10 טאָנס, „קליי־נע קרייצערס", גיכע שיפען מיט 5,000־4 טאָנס, „פערניכטער" און „טאָרפידאָ־שיפען" צו 500־1,000 טאָנס (אָבער מיט 37־35 קנויטען גיכקייט!) וכדומה!

מ׳זאָל וועלען פערגלייכען די פלאָטען פון די הויפט־מלוכות, קען מען בענוצען די פאָלגענ־דע טאבעלע. זי איז צוזאמענגעשטעלט אויף דעם יסוד פון אמטליכע ידיעות פאר׳ן אָנפאנג פון דער מלחמה:

| ליניען שיפען | דייטשלאנד | לויטהרינגען | אנגלאנד | פראנקרייך | אמעריקא | איטאליע | רוסלאנד | אנדערע לאנדער | צוזאמען |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1) ערשטע קלאַסע (דרעדנאָטס, איבער־דרעד נאָטס.) ..... | 26 | 13 | 8 | 7 | 6 | 5 | 3 | | בא.—שוו. ים 4+3 |
| 2) צווייטע קלאַסע (ערב־הרעדנאָטס, אַלטע פאַנצער־שיפען א. ז. וו.) ..... | 40 | 22 | 22 | 20 | 8 | 13 | 12 | | 4+7 |
| קרייצער | | | | | | | | | |
| 1) גרויסע ..... | 44 | 14 | 11 | 22 | 10 | 17 | 3 | | 7 — |
| 2) קלענערע אָדער אַלטע..... | 88 | 40 | 14 | 26 | 19 | 27 | 9 | | 7+5 |
| פערניכטער און טאָרפעדע שיפען..... | 300 | 209 | 64 | 232 | 117 | 79 | 91 | | 83+45 |
| סובמארינס ..... | 83 | 28 | 30 | 65 | 20 | 15 | 6 | | 28 — |
| אַנדערע שיפען..... | 57 | 24 | | 13 | 7 | 10 | 14 | | 45 |
| צוזאַמען (סך הכל)..... | 643 | 353 | | 385 | 187 | 166 | 133 | | 238 |

*) פאַר האנדעלס־שיפען זיינען די דאָזיגע ציפרען ניט אַזוי גרויס: די „לוזיטאניא" האָט געהאט 44,000 טאָנס, די נייסטע דייטשע פּאַסאַזשיר שיפען האלטען 55 און 56 טויזענד טאָנס! אָבער פאַר אַ מלחמה־שיף איז 30,000 טאָנס אזוי ווי פאַר אַ האַנדעלס־שיף 1000,000!

ז. ברכות:

# אונטערן שאָטען פון חרמון*)

(ערצעהלונג)

(אויס דעם לעבען פון די אידישע קאָלאָניסטען אין ארץ ישראל.)

5.

ביי רחל'ן האָט מלכה געטראָפען אַלע קאָ־לאָניסטען. מען זיצט ווי די טערקען אויף דער ערד, די פיס אונטער זיך. הינטער זיי די ווייבער און אויף קינדער שפּילען זיך.

אָנגעשטרענגט, אַזוי ווי ביי אַ געפאַהר, אָנ־געצויגען זיצט רחל אין ווינקעל. די געמבע ציטערט ביי איהר עטוואָס.

מיט טרעהרען־פולע אויגען און געבעט האָט אויף איהר מלכה געקוקט. זי האָט זיך נעבען איהר געזעצט.

— וואָס וועט זיין, רחל? זאָג דו אַליין... לאַנג קען דאָס געדויערן? — האָט אַ קאָלאָניסט פאָרטגעזעצט דעם געשפּרעך, וואָס איז איבער־געריסען געוואָרען מיט מלכה'ס אַריינקומען. — די אַראַבער אין די אויגען קענען מיר ניט קו־קען... און אין שטאָדט וואָס מען רעדט... ווי אַ דערשלאָגענער געהט אום דיין טאַטע... דיין מאַמע איז אַלט און גראָה געוואָרען, — האָט ער אויף מלכה'ן אָנגעוויזען — און אייער בעל־הבית'שקייט?... און אַלעס איבער דיר...

מיט ווייט אויפגעגראָצטע, גלעזערנע אויגען, ניט ריהרענדיג זיך פון אָרט, זיצט רחל און מען קען ניט וויסען צי הערט זי אָדער ניט.

— האָב חתונה מיט אבימלך'ן! — האָט אויף דער מלכה געזאָגט.

אין גאַנצען ציטערנדיג האָט רחל מיט איהר בליק איבער'ן צימער געבראָנקעט.

— וועסט חתונה האָבען מיט אבימלך'ן, — האָט ער ווייטער גערעדט — און מיט גאָט'ס היקף וועט אַלעס פערגעסען ווערען, אַלעס וועט זיין גוט; אי ציווישען לייטען וועט מען זיך קענען ווייזען, מיט'ן טאַטען וועסט די שלום ווערען.

— וואָס דאַרפט איהר? וואָס ווילט איהר האָבען פון מיר! — האָט זיך פּלוצלינג רחל צושריען. — איך וויל ניט אבימלך'ן...

—אַך, די אייזערנע נשמה דיינע... אַך, דו אונפערשעמטע... — האָט איהר איבערגעשלאָ־גען די צורודערונג און דאָס קוויטשעריי פון די ווייבער.

— וואָס איז דאָ מיט איהר וואָס צו ריי־דען? — האָט זיך שוין משה, אבימלך'ס פאָ־טער אָבגערופען, אַ הויכער יוד מיט אַראַבגעלאָ־זענע ברעמען, — איהר זעהט דען ניט אַז זי איז משוגע געוואָרען? מען דאַרף זי בינדען און אָבשיקען אין צפת... אַן אַראַבער האָט זי ליעב... זי וועט נאָך אַן אַראַבקע ווערען...

— זי האָט זיך אויסגערעדט. — האָט אַלע־מען דער מלמד בערוהיגט. — זי וועט זיך נאָך בעטראַכטען... מיר וועלען איהר געבען אַ פּאָר טעג אויף דעם...

— וואָס האָסט דו צו אונזער לעבען?... וואָס האָסט דו צו אונזערע יאָהרען?... — האָט ניט אויפגעהערט מלכה צו קלאָגען.

שטאַרקער ציטערט ביי רחל'ן די געמבע.

— אוי, מאַמעלע... ווי שווער איז מיר... ווי וועה איז מיר... — האָט זי זיך מיט אַ האַרץ־רייסענדען געוויין אויף מלכה'ס האַרץ געוואָר־פען.

אַלע זיינען אַרויסגעגאַנגען...

---

און רחל'ן האָט מען צורוה געלאָזען. מען קוקט איהר ניט נאָך וואוהין זי געהט, מיט וועמען זי רעדט. מען מוסר'ט זי ניט, מען רעדט צו איהר ניט... און גאַנצענע טעג געפינט זי זיך ניט אין קאָלאָניע.

פון גאַנץ פריה געהט זי אויף איהר ליב־לינגס אָרט, ביי דעם גרויסען פעלז, ניט ווייט פון קאָלאָניע, וואו עס וואַקסט דער גרויסער פיי־גען־בוים. קיינער קומט ניט אַהער, אַלע זיינען אויפ'ן באַיאַדער.

מיט'ן געזיכט אין דער זייט פון סאַלימ'ס האַרף ליגט זי און מיט די אויגען בלאָנדזשעט זי אין די בערג, אַזוי ווי זי וואָלט אויף עפּעס גע־וואַרט.

צייטענווייז קומט צו חלימה און ברייגנט פּתות, ציבעלע, זיטונעס (אָליוון).

און איין מאָל, אַ נאָכמיטאָג, נאָך אַ בע־הערשטע פון דער האַלב־טאָגיגער מידקייט, איז רחל אויף איהר אָרט געלעגען. אין די צווייגען פון דעם פייגען־בוים פליהען אום מיט אימ־פּעט קליינע פויגעלעך. יאָגענדיג איינע די צווייטע זיינען פאַרבייגעלאָפען צוויי שוואַרצע יאַשטשערקעס. פון וואַסער ציהען זיך די טשע־רעדעס, אונטערגעטריבען מיט די פרייהליכע פּאַסטוך־געשרייען. אַ פּאָר בוצאַנעס געהען אום גדלות'דיג; בויגען אָן יעדע ווילע די לאַנגע העלזער צו דער ערד, זוכען עפּעס און הויבען זיי גלייך אויף. הויך, איבער די בערג, מיט צושפּרייטע פליגלען, פלאַטערט אַן אָדלער, ניט

---

*) זעה צוקונפט, אַפּריל 1916.

ריהרענדיג זיך פון אָרט. א טרוקענער צווייגעל איז איהר אויפ׳ן פּנים געפאלען. רחל האָט אויפגעציטערט.

— זיי שעמען זיך אין שטאָדט ווייזען... פון דער חלוקה וועט מען זיי אָבזאָגען... — טראַכט זי מיט רוגזה. — פון מיר טראַכטען זיי?... אויף מיר האָבען זיי רחמנות... און ווען זיי וועלען זיך נאָך דערוויסען, אז איך בין טראָגענדיג?... מיט אבימלך׳ן חתונה האָבען, מיט אָט דעם מיט די פערדישע צייהן... און וואו איז יעצט סאלים?... וואָס טהוט מען?... און מאָרגען דארף מען זיי דאָך געבען ענטפער...

— „אויף די אַקסלען פון בארג בין איך געשטאַנען...
„געגען טהאָל אַזאַוויע מיין פּנים געווענדט...
„און דערזעהן האָב איך דאָרט...“ —

האָט זיך פּלוצלינג א ליעד צוטראָגען.

געציטערט האָט רחל, דורשטיג איינהערענדיג זיך אין דער ליעד און מיט׳ן גאַנצען קערפּער געצויגען זיך אין יענער זייט.

— סאלים! — האָט זי אויסגעשריען. — דאָס איז ער, זי האָט זיין קול דערקענט — און זי האָט די ליעד אונטערגעכאַפּט. — ער ווייס ניט, אז זי ליגט דאָ: —

„געשריען האָב איך, דיך גערופען...
„די בערג האָבען פון מיין קול געציטערט...
„די טהאָלען אויף מיין רופען געענטפערט...
„דיין נאָמען האָבען די בערג ווידערהאָלט...

און פון דער נאָהענטסטער קליינער בערגעל האָט זיך אין א שווארצער אבאיע אַן אראבער געוויזען, און צוהאלטענדיג דעם שווערד ביי דער זייט, איז ער צו איהר צוגעלאָפען.

— סאבחאן על חער!... (דאָס איז אזוי ווי („גוט מאָרגען“.)

רחל האָט זיך ניט געקענט פון אָרט אויפהייבען. מיט טרעהרען זיינען איהר די אויגען פערגאָסען. זיי שווייגט.

— וואָס מאַכסט דו? וואָס ווייסט דו? — האָט ער זיך נעבען איהר געזעצט.

רחל שווייגט. איהר געזיכט ציטערט.

— וואָס הערט זיך ביי אייך אין דער היים? דו ביזט ניט געזונד? וואו ביזט דו געווען די גאַנצע צייט?

— איך בין געזונד... — האָט זי זיך ענדליך געשטארקט און שטיל געענטפערט — און דו ביסט געזונד? וואו ביסט דו געווען די גאַנצע צייט?

— מיר זיינען היינט מיט׳ן פריה־מאָרגען געקומען פון האזזא... און מען האָט מיר געזאָגט, אז חלימה האָט נאָך מיר געשיקט און איך בין געקומען... איך ווייס פון אַלעס, דאאיד האָט מיר דערצעהלט... א, איך וועל זיי אָבצאָהלען! — האָט פייערדיג סאלים מיט די צייהן געקרי־צט.

— דו ווייסט? זיי ווילען איך זאָל מיט אבימלך׳ן חתונה האָבען...

— איך וועל איהם שיסען! — איז ער פון זיין אָרט אויפגעשפּרונגען.

— זיי ווייסען נאָך ניט, אז איך בין טראָגענדיג. — האָט זי שטיל צוגעגעבען.

— סטאחפּאר*) אַלקא ליאזים! — האָט סאלים אויסגעשריען. — און דו האָסט די גאַנצע צייט געשוויגען, מיר ניט געזאָגט?

— איך האָב ניט געוואוסט וואו צו זוכען דיך.

— א, איך וועל זיי שוין ווייזען... זיי ווייסען דאָך ווער איז סאלים... אבו־על־חאראב.

— זיי ווילען מיך בינדען און אָבפיהרען אין צפת. און וואָס קענסט דו טהאָן?... לאָמיר אַנטלויפען צו דיר, אין די בערג...

— צו מיר קען מען ניט — האָט נאָך א קליין שווייגען, נאָכטראַכטענדיג, סאלים געזאָגט. — זיי וועלען אונז אָנשיקען חאיאלען און זיי וועלען פון אונז א תל מאַכען. נעהם ביי מיר געלט און פאָהר אוועק אין אַן אַנדער שטאָדט...

— און אין אַן אַנדער שטאָדט, וועלען זיי מיך ניט געפינען? — האָט איהם רחל איבערגעשלאָגען. — וואוהין איך וועל ניט פאָהרען, וועלען זיי מיך געפינען... לאָמיר אין די בערג אַנטלויפען.

— וואָס איז מיט דיר?... דו האָסט מורא פאר די אידען?...

---

אין דער פריה אויפ׳ן צווייטען טאָג. רחל איז ניטאָ.

אין דאָרף ביי די אראבער, אויף איהר געליעבטען אָרט, זי איז ניטאָ.

— זי שלאָפט ערגיץ. — האָט מען א סברא ארויסגעזאָגט.

עס איז מיטאָג־צייט. און רחל איז נאָך ניט געקומען.

מען פרעגט חלימה׳ן, און יענע האָט זי אויך ניט געזעהן.

— מיט אונז גלייך איז זי נעכטען שלאָפען געגאַנגען און זעהר פרייהליך געווען. איך האָב איהר וועגען אבימלך׳ן געזאָגט, האָט זי נאָר געלאַכט. — האָט זיך דער קאָלאָניסט, ביי וועמען זי איז געשלאָפען, דערמאָנט.

— זי האָט זיך עפּעס אָנגעטהאָן — קלאָגט מלכה און אויך רבקה.

אייניגע קאָלאָניסטען האָבען געזאָטעלט די פערד און זיינען געפאָהרען זי זוכען אין די בערג. אָבער צו פארנאכט האָבען זיי זיך מיט ליידיגע הענד אומגעקעהרט.

— וואו איז רחל? — פאָדערן די אראבער ביי די קאָלאָניסטען.

— נעכטען איז זי געווען און היינט קענען

---

*) אַ פערוואונדערונג אויסגעשריי.

מיר זי ניט געפינען — קוועטשען זיי מיט די פלייצעס.

די אַראַבער גלויבען ניט און דראָהען צו רו־פען די רעגירונג. ביז עס איז אָנגעקומען אַ פּאַסטוך פון די בערג און האָט דערצעהלט, אַז נעכטען האָט ער געזעהן סאַלימ'ן.

אַלע האָבען פריי אָבגעעטעמט. מען האָט פערשטאַנען וואו רחל איז.

— אַלע זאָלען די פערד זאָטלען! — האָט דער שייך געגעבען אַ בעפעהל און מען איז געפאָהרען זיי נאָכיאָגען.

די גאַנצע נאַכט האָט מען זיך אין די בערג אַרומגעדרעהט, און ניט זעהענדיג קיינעם, האָט מען זיך שוין געוואָלט אומקעהרען, ווי יעקב האָט פאָרגעלעגט צו פאָהרען צו אַבדאַלאַ־סחורי, וועלכער האָט דאָ זיין ביידעל געשטעלט. אפשר ווייס ער...

מיט פרייד האָט אַבדאַללאַ בעגעגענט די רייטער; געמאַכט קאַווע, געהייסען קוילען אַ שעפּס. נאָר דער שייך האָט זיך אָבגעזאָגט, און יעקב האָט איהם אַלעס דערצעהלט אין קורצע ווערטער.

—איך פאָהר מיט אייך. — האָט ער גע־נומען זיין געוועהר און געהייסען די שקאַפּע ברייגגען.

— נעכטען, אויף דעם וועג קיין אפטערע, ביי דעם קוואַל אונטער די דריי סידרעס (ווייל־דע בוימער) האָב איך אַ פרוי מיט אַ מאַן געזעהען — האָט געזאָגט די פרוי, וואָס האָט איהם דעם פערד צוגעפיהרט.

— אַהאַ! — זיינען אַלע צו די סידרעס געפאָהרען. אָבער דאָרטען האָבען זיי נאָר אַ קופּקע וואַרימע אַש געפונען. — ניט לאַנג זיי־נען דאָ מענשען געווען! —

אַלס אַ גוטער שפּורען־ווייסער, איז אַבדאַ־לאַ נאָכגעגאַנגען די טריט וואָס האָבען אויפ'ן באַרג געפיהרט און ווען זיי זיינען אויפ'ן צוויי־טען שפּור געקומען, האָבען זיי צווישען די שטיינער צוויי מענשען דערזעהן, אַ מאַן מיט אַ פרוי. זיי האָבען סאַלימ'ן דערקענט.

— העי, יאַ, סאַלים! — האָט דער שייך געגרופען. יענער האָט זיך אומגעקוקט. אַלע האָבען די פערד אַ טריב געטהאָן. סאַלים האָט אָנגעהויבען אַנטלויפען, אויסשיסענדיג אַ פּאָר מאָל אין דער לופטען פון זיין רעוואָלווער, נאָר דערזעהענדיג אַז אַלע האָבען זיך אָבגעשטעלט אַרום רחל'ן וועלכע איז געבליבען זיצען אויף דער ערד, אַ פערוויקעלטע אין איהר שוואַרצען טוך, האָט ער זיך אויך געלעגט הינטער אַ שטיין, זעהן וואָס וועט דאָ זיין.

— איך האָב דיך געפונען!.. יעצט וועל איך זיך מיט דיר אָברעכענען.. אַהיים זאָלסט דו מיר געהן!... — האָט זיך צו איהר יעקב אַ וואָרף געטהאָן. — מיט אַן אַראַבער אַנטלויפען!...

— איך וועל ניט געהן!.. — האָט ער אַ שטילען ענטפער דערהערט.

— וואָס הייסט דו וועסט ניט געהן? — איז יעקב מלא רציחה געוואָרען — וואָס דען?... צו דעם אַראַבער ווילט זיך דיר?.. איך וועל דיך דער'הרג'ענען, דו נפקא!.. — האָט ער זי פאַר די האָר אָנגעהאַפּט און האָט זי אָנגעהויב־בען שלעפּען, טרעטען און שלאָגען.

מיט'ן רעוואָלווער אין האַנט איז סאַלים פון הינטער די שטיינער אַרויסגעלאָפען.

— וואַרף דעם רעוואָלווער! — האָט דער שייך זיין ביקס אָנגעשטעלט.

ווייט האָט סאַלים דעם רעוואָלווער אָבגע־וואָרפען און מיט'ן געשריי: אַ טראָגעדיגע פרוי שלאָגען, האָט ער זיך אין קרייז אַריינגעריסען און יעקב'ן אָבגעוואָרפען.

— אַהאַ, דו ביזט דאָ? — האָט יעקב מיט די צייהן אַ סקריע געטהאָן און פון זיין ביקס אין סאַלים'ן אויסגעשאָסען. נאָר מיט אַ זשור־מען איז איבער זייערע קעפּ די קויל איבער־געפלויגען. אַן אַראַבער האָט זיין האַנד אונ־טערגעשלאָגען.

— איך וועל איהם שיסען! — האָט מיט שוים אויף די ליפּען יעקב געשריען, ווען מען האָט ביי איהם דעם ביקס אָבגענומען.

— מיר וועלען איהם בינדען און אין סאַ־ראַיע אָבשיקען — האָט דער שייך געענטפערט.

— דו געהסט אַהיים אָדער ניט? — האָט ער זיך אויסער זיך צו רחל'ן געוואָרפען. — דו וועסט שוין געהן ביי מיר, וואַרט! — האָט ער זי ווייטער געשלאָגען. נאָר מען האָט איהם אָבגעשלעפּט.

אַ צוכראַסטעטע, איינגעדרעהט די קאָפּ און די הענט האָט רחל, זיצענדיג, נאָר איינס גע־טענה'ט: איך וועל ניט געהן.. איך וועל ניט געהן...

— רחל! — רעדען זי איין די קאָלאָניס־טען — זעה וואָס דו טהוסט מיט אונז... זעה ווי מיר זעהען יעצט אויס ביי די אַראַבער... האָב קיין מורא... קום אַהיים.. מיר זיינען דיר ערב!..

— איהר וועט מיך הרג'ענען! — האָט זי אפילו ניט געוואָלט הערען.

— ניט שעהן, רחל, אַז אַ פרוי זאָל אַזוי טהאָן. — איז אויך דער שייך צוגעגאַנגען. — געה אַהיים, האָב קיין מורא ניט, מיט מיר וועסט דו געהן...

— איך וועל ניט געהן.. זיי וועלען מיך הרג'ענען. — האָט רחל געשריען, קלאַפּענדיג זיך אין קאָפּ און דראַפּענדיג דעם פּנים.

— קום, רחל, — האָט צו איהר אבימלך גערעדט. — אָט זאָג איך פאַר אַלעמען, אַז איך וועל פאַר דיר חתונה האָבען...

נאָר ער איז פון אַ שטאַרקען שטוים אומ־געפאַלען.

— קום צו מיר אין ביידעל! — איז אויך

אבדאל־סחורי צוגעגאנגען — ביי מיר האָסט דו דאָך ניט וואָס מורא צו האָבען...

און נאָר איינס שרייט רחל, קלאַפּענדיג אין האַרצען און רייסענדיג די האָר: די אידען וועלען מיך דער'הרג'ענען.

— א טראָגעדיגע פרוי, וואָס טהוט מען יעצט? — האָבען זיך אַלע געזעצט אין א קרייז, מיעדע פון די אומזיסטע פּרובען איינצורעדען רחל'ן. סאַלים, א געבונדענער, ליגט ניט ווייט. מען זיצט און מען שווייגט.

— מען דאַרף זי בינדען און אין קאַלאָניע אָבפיהרען — האָט דעם שווייגען מוסה איבערגעריסען.

אין דער צייט האָבען זיך פון דערווייטען געוויזען רייטערס און מען האָט „איבראַהים בעק" דערקענט. ער איז געווען דער רייכסטער און דער שטאַרקסטער אין דער געגענד, א מין קליינער מלך.

— סעליאַם אַלייקום! — איז ער צוגעפאָהרען.

— אַלייקום איל סעליאַם! — זיינען אַלע פון די ערטער אויפגעשטאַנען.

— וואָס טהוט איהר דאָ? וואָס איז דאָס? — האָט ער אויף דעם געבונדענעם סאַלים און אויף רחל'ן אָנגעוויזען.

אין קורצע ווערטער האָט איהם דער שייך אַלעס דערצעהלט. און ניט געענדיגט האָט ער נאָך זיין ריידען, ווי פּלוצלונג איז רחל אויפגעשפּרונגען, צוגעלאָפען צו איבראַהים־בעק, אַרויפלעגענדיג אויפ'ן קאָפּ דעם פוס־אייזענדעל פונ'ם זאָטעל:

— דאַך איליאַן, יא שייך, דאַך איליאַן *).. איך וויל ווערען אַן אַראַבקע אין די אידען לאָזען ניט. — דאַך איליאַן! — האָט זי געשריען.

דער בעק האָט געהייסען איינעם פון זיינע מענשען אַראָבקריכען פון פערד און אויף זיין אָרט אויפזעצען רחל'ן, און איז אַוועקגעפאָהרען.

לאַנג האָבען אַלע נאָכגעקוקט די רייטערס, און די אַראַבער האָבען זיך שטיל איבערגערעדט: „פאַר דער תאוה בייטען דעם גלויבען"..

דער שייך האָט א וואונק געטהאָן אין דער זייט פון סאַלים'ן און מען האָט איהם פאַנאַנדערגעבונדען.

און אַלע האָבען זיך אויף די פערד געזעצט.

יעקב, א בלייכער, מיט א נידעריג אָנגעבויגענעם קאָפּ, איז געשטאַנען און זיינע ליפּען האָבען עפּעס געשטאַמעלט. ער האָט אפילו ניט א קוק געטהאָן ווען סאַלים איז פאַרבייגעגאַנגען. ווי אַן אַוטאָמאַט האָט ער זיך אויף אויף זיין פערד געזעצט און איז אַלעמען נאָכגעפאָהרען. און עס איז עפּעס אַזוי אויסגעקומען, אַז די אַראַבער פאָראויס, אין איין גרופּע און די אידען פון הינטען אין א צווייטער גרופּע, זיינען שטיל געפאָהרען, אַזוי ווי זיי וואָלטען א טויטען געפיהרט.

צופאָהרענדיג צום דאָרף האָבען זיי נאָך פון דערווייטענם דערהערט מלכה'ס געוויין און דאָס געזאַנג פון די פרויען וואָס האָבען זי געטרייסט.

מיט א פרייהליכען אויסגעשריי האָבען זיך די אַראַבער איבער'ן דאָרף צושאָטען און איינער נאָך איינעם זיינען די קאָלאָניסטען אין הויף אַריינגעפאָהרען.

— נו וואָס? וואו איז זי? — האָבען זיך אין איין קול מלכה מיט רבקה'ן צו יעקב'ן א וואָרף געטהאָן.

— וואָס! וואָס! — האָט זיך יעקב אויף זיי צושריען און איז אַרויפגעגאַנגען אויפ'ן דאַך, וואו ער האָט זיך מיט'ן קאָפּ אין קאָלדרע איינגעדרעהט.

לאַנג איז ער אַזוי געלעגען.

אין הויף האָט מלכה געוויינט און עס האָט זיך געהערט דאָס דערצעהלען פון די קאָלאָניסטען, ווי די מעשה איז געווען.

פון דאָרף האָט מען געהערט געשרייען, געזאַנג, געלעכטער.

מיט א מאָל האָט זיך יעקב פון זיין אָרט געריהרט, אויפגעשטאַנען, אין אַלע זייטען זיך אומגעקוקט, און אויסציהענדיג זיך מיט'ן גאַנצען קערפּער, האָט ער צאָרנדיג דעם דאָרף מיט'ן פויסט געדראָהט און איז אַראָב אונטען.

אין א פּאָר טעג אַרום האָט יעקב פערקויפט אַלעס וואָס ער האָט געהאַט, און האָט זיך צוריק אין צפת מיט דער משפּחה איבערגעקליבען.

*) איך שטעל מיך אונטער דיין שוץ.

דר. אידאַ אַקסעלראָד

# שעקספּיר און זיין צייט

צו שעקספּיער׳ס 300 יאָהריגען יובילעאום.

מען האָט לאַנג געשטריטען איבער דעם גאון און ביז איצט זעהט מען ניט קיין סוף צו די חלוקי־דעות בנוגע צו דער דאָזיגער פראגע. ווי ביי אלע פערוויקעלטע פראָבלעמען, געפינען מיר אויך דאָ צוויי ענטגעגענגעזעצטע אויפפאַסונגען. איין אויפפאַסונג ערקלערט דעם גאון אונאָבהענגיג פון אָרט און צייט; די אַנדערע אויפפאַסונג בעטראַכט דעם גאון אין צוזאַמענהאַנג מיט די מאַטעריעלע און גייסטיגע קרעפטען פון זיין עפּאָכע. די לעצטע אויפאַסונג לייקענט נאַטירליך ניט אָפּ די איינגעאַרטיגקייט פון דעם גאון, זיינע אינדיווידועלע פעהיגקייטען און אייגענשאַפטען, זי זעהט נאָר אין זיינע שאַפונגען אַן אָבשפּיעגלונג פון דער עפּאָכע, אין וועלכער דער גאון לעבט. די דאָזיגע מחלוקת קענען אמבעסטען ענטשיעדען ווערען דורך פאַקטען. אין דער אמת׳ן ווייזט זיך אַרויס די צווייטע אָנשויאונג אַלס ריכטיג, ווען מיר בעטראַכטען דעם צוזאַמענהאַנג צווישען דעם מאַטעריעלען און דעם גייסטיגען אינהאַלט פון דער עפּאָכע פון איין זייט און די ווערק פון די גאונים פון דער אנדער זייט. די ריכטונג פון די פעהיגקייטען פון דעם גאון איז אויך אין אַ געוויסען גראַד אָבהענגיג פון זיין אָבשטאַמונג.

אפילו אזא גאון ווי שעקספּיר שפּיעגעלט אָפּ אין זיין שאַפען די הויפּט־ריכטונג פון זיין עפּאָכע. אין זיין קונסט האָבען די שטרעבונגען וויעדעראויפצולעבען דעם קלאַסיציזם, די רענעסאַנס־צייט, געפונען אַ הערליכע פערווירקליכונג. ער האָט געשאַפען דעם מענשען, וועלכער האָט געשטרעבט צו אַ נייעם לעבען, וועלכער האָט אַראָבגעוואָרפען די קייטען און געוואָרט ווערען דער שמיעד פון זיין אייגענעם גליק.

שעקספּיר שטאַמט פון פּויערען, וועלכע האָבען אין ענגלאַנד שוין דאַמאַלסט אָנגעהויבען צו עמינירען אין די שטעדט, כדי שנעל רייך צו ווערען. זיין זיידע איז געווען אַ לאַנדווירט, זיין פאָטער איז אריבערגעפאָהרען אין דער שטאָדט, ווי עס ווייזט אויס, כדי צו פערקויפען זיינע לאַנד־פּראָדוקטען מיט אַ גרעסערען ריוח. דעם דיכטער׳ס פאָטער איז געווען אַ געשעפטסמאַן, האָטש ער האָט געמוזט פערקויפען זיין לאַנד־גוט צוליעב פערשיעדענע סבות. און שעקספּיר אַליין האָט אויך בעזעסען אַ פּראַקטישען חוש אין אַ גאַנץ גרויסער מאָס. צום סוף פון זיין לעבען האָט ער אין זיין געבורטס־שטעדטיל, סטראַטפאָרד, און אין לאָנדאָן איינינע הייזער געקויפט. ער האָט אויך ערוואָרבען דאָס לאַנדגוט, וואָס איז פערלאָרען געגאַנגען פאַר דער פאַמיליע. ניט אומזיסט האָט אין זיינע אָדערען גערונען דאָס בלוט פון דער לאַנד־בעפעלקערונג, ער האָט מעהר רעפּעקטירט דעם גרונד און באָדען און איבערהויפּט דאָס אונבעוועגליכע אייגענטום איידער דאָס בעוועגליכע גאָלד.

עס איז אַ גליק, וואָס שעקספּירס פאָטער האָט פערלאָזען דאָס דאָרף איידער דער דיכטער איז געבאָרען געוואָרען. האָטש סטראַטפאָרד איז געווען אַ קליין שטעדטיל, — פונדעסטוועגען האָט שעקספּיר געהאַט די מעגליכקייט צו בעקומען אַ וועלכע־עס־איז שול־בילדונג. די לעגענדע, דאָס שעקספּיר איז ניט געווען שעקספּיר, אָדער דאָס שעקספּיר האָט אַליין זיינע ווערק ניט געשריבען, האָט זיך געשטיצט הויפּטזעכליך אויף דעם, דאָס דער דיכטער האָט ניט בעקומען קיין בעדייטענדע בילדונג. פון זיינע ווערק זעהט מען אָבער ארויס, אז ער איז געווען אַ מענש מיט אוניווערסאַלען וויסען. שעקספּיער איז נאָך זיין טויט פון נידעריגע מענשען געווען פעראַכטעט און זיין נאָמען איז געווען צו שאַנד און צו שפּאָט. און דאָס אַליין נאָר דערפאַר, ווייל ער איז געווען אַ גאון, וועמען די וועלט־געשיכטע און די נאַטור האָבען ענטדעקט זייערע סודות. פון אַן איינציגער חראָניק אָדער פון אַן אומבעדייטענדער נאָוועלע פלעגט ער אַרויסנעהמען אַ סך מעהר ווי אַן אַנדערער פון צעהנדלינגער ערנסטע ווערק. זיינע ווערק זיינען אַן אונענדליכער קוואַל, פון וועלכען מ׳קען שטענדיג שעפּען.

די איבערקעהרעניש, וועלכע שעקספּיר האָט געמאַכט אין דער ענגלישער ליטעראַטור — ריכטיגער אין דער דראַמע — איז פון גרעסטער וויכטיגקייט. זיינע פאָרגענגער און צייט־גענאָסען קיד, מאַרלאָ, בען דזשאַנסאָן און ליליאָ, האָבען אַ סך מיטגעהאָלפען דער ענטוויקלונג פון דער דראַמע אין ענגלאַנד, ער אָבער האָט די גאַנצע דראַמע געשאַפען. ביז איצט האָט נאָך קיינער ניט איבערטראָפען שעקספּיר׳ען ניט נור אין ענגלאַנד, נור אויך אין דער גאַנצער וועלט. אַלס דראַמאַטיקער האָט שעקספּיר צו זיך קיין גלייכען אין דער גאַנצער וועלט־ליטעראַטור, און עד היום דיענט ער און וועט נאָך ווייטער דיענען אַלס מוסטער פאַר יעדען טאַלאַנט.

די ווידערלעבונג פונ׳ם קלאַסיציזם האָט זיך אָנגעהויבען, ווי עס איז בעוואוסט, אין איטאַליען. פון איטאַליען האָבען זיך די ליכטשטראַהלען פערשפּרייט אין די לענדער, וועלכע זיינען געשטאַנען אויף אַ העכערער גייסטיגער מדרגה.

ענגלאַנד האָט געהערט צו דעם טיף פון הויך־ענטוויקעלטע מלוכות, — אין זעכצעהנטען יאָהרהונדערט האָט ענגלאַנד פערנומען דעם ערשטען פּלאַץ צווישען די איבעריגע מלוכות אויף דעם קאָנטינענט בנוגע צו עקאָנאָמישער און גייסטיגער ענטוויקלונג. די פילאָזאָפיע און די קונסט זיינען אין יענער עפּאָכע געשטאַנען אין ענגלאַנד אויף זעהר א הויכער מדרגה. געטהע שרייבט אין דער אָבהאַנדלונג „שעקספּיר און זיין סוף": „דער דיכטער האָט געלעבט אין א וויכטיגער און בעדייטענדער עפּאָכע און האָט מיט פיעל הומאָר דאַרגעשטעלט די בילדונג און די שאָטענדיגע זייטען פון דער בילדונג פון זיין צייט; ער וואָלט אויף אונז ניט געקענט אַזויפיעל ווירקען, ווען ער וואָלט ניט געווען קיין קינד פון זיין צייט און וואָלט ניט געווען אין אַן ענגען קאָנטאַקט מיט זיינע צייט־גענאָסען". שעקספּיר האָט געלעבט אין א וויכטיגער צייט, — אין דער עפּאָכע, ווען דער קאַפּיטאַליזם האָט זיך אָנגעהויבען און עס איז געבאָרען געוואָרען א נייער קלאַס, וועלכער האָט געשטרעבט צו וועלט־הערשאַפט און צו דעם דאָזיגען צוועק געזוכט בילדונג. די ענגע גרעניצען פון דעם פאַטערלאַנד זיינען גרעסער געוואָרען, פון דער צווייטער זייט אָבער האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען די נאַציאָנאַלע אידעע. דער אָנהויב פון דער קאַפּיטאַליסטישער פּראָדוקציאָן האָט אונטערגעגראָבען די מאַכט פון דער גייסטיגער מאָנאַרכיע, פון דעם פּאַפּסטום, אָבער אין קאַמפּף מיט דעם גייסטיגען דעספּאָטיזם האָט זיך פערשטאַרקט דער אַבסאָלוטער מאָנאַרכיזם. דער קאַמפּף צוליעב דעם סצעפּטער איז דער אינהאַלט פון שעקספּיר'ס ערשטע דראַמעס. פון דעם זעהט מען ארויס קלאָר, וואָס פאַר א ראָליע עס האָט געשפּיעלט דער קעניג אין יענער צייט. האָס שטרעבען צו הערשאַפט ווייזט זיך ארויס ניט נור ביי די קראַפטפולע חאַראַקטערס, אויך די שוואַכע מענשען שטרעבען צו דער קרוין מיט דער גאַנצער קראַפט פון זייער נשמה.

ריטשאַרד דער דריטער איז א קינד פון דער רענעסאַנס. זיינע גרוילטאַטען זיינען ניט וועניגער שרעקליך און ניט בעסער ווי די פון צעזאַר באָרדזשיאַ, וועלכער האָט אין פופצעהנטען יאָהרהונדערט דורך רויב און מאָרד זיך דערשלאָגען צו דער מאַכט. שעקספּיר'ס העלדען פערזוכען דעם טעם פון געוויסענס־ליידען און חרטה־געפיהלען. פונדעסטוועגען ווערט ריטשאַרד בעזיעגט ניט פון זיין געוויסען, נור פון די אויסערליכע אומשטענדען. דאָ זעהען מיר דעם דיכטער פון דעם רענעסאַנס און פון דער ווירקליכקייט. פאַר איהם איז די מענשליכע נשמה אָפען, ער זעהט איהרע גוטע און שלעכטע זייטען. די געוויסענסביסע זיינען שרעקליך, זיי האָבען א מעכטיגע ווירקונג, אָבער דאָס שטרעבען צו מאַכט, דער יאָגען זיך נאָך כבוד זיינען א סך שטאַרקער אין דער מענשליכער ברוסט. מאַקבעט קעמפּפט פון אָנהויב אָן מיט זיין געוויסען, ווען ער קלערט פון זיין בלוטיגער טאַט. אָבער אויך ער געהט ווייטער אויף זיין שלעכטען וועג ניט קוקענדיג אויף דער שטימע פון זיין געוויסען. מאַקבעטה'ס יצר־טוב פיהרט א שווערען קאַמפּף מיט זיין יאָגען זיך נאָך כבוד און מיט זיין שטרעבען צו הערשאַפט; סוף כל סוף זיעגט אָבער דער יצר הרע. מ'קען ביי מאַקבעט'ן קוים ריידען פון א ווילען, — ער וויל און וויל ניט, ער האָט ניט קיין כח ניט צו וועלען, — אַן אינערליכע קראַפט טרייבט איהם צו דער שרעקליכער טאַט. מאַקבעט איז שוואַך, אויף וויפיעל ער קען זיך ניט צוהערען צו דער שטימע פון זיין יצר טוב, — ער איז אָבער שטאַרק אין דעם וואַרטען אויף דעם גינסטיגען מאָמענט, ווען ער וועט קענען בעגעהן זיין בלוטיגע טאַט. ער בעקעמפּפט דער' נאָך ניט נאָר זיינע אמת'ע און אויסגעקלעהרטע פיינד, נאָר אויך זיין שטאַרקען געוויסען.

די ראָלע, וועלכע עס שפּיעלען אין שעקס'פּיר'ס דראַמעס די געוויסענס־ליידען, ווייזט אונז דעם מאָדערנעם כאַראַקטער אין זיין שאַפען, — די גריכישע דראַמע האָט ניט געקענט די מאַכט פון דער שטימע פון געוויסען. דער גריכישער העלד האָט געקעמפּפט נור מיט דעם גורל, שעקס־פּירס גרויסע געשטאַלטען פיהרען א צווייפאַכען קאַמפּף געגען אינעווענינ און געגען אויסענווע־ניג. דער גרויסער רעאַליסט שעקספּיר האָט גע־וואוסט ווי אָבצושאַצען די מאַכט פון די פער־העלטניסען, — זיינע העלדען ווערען דאָס רוב בעזיעגט פון די אויסערליכע אומשטענדען, מיט וועלכע זיי פיהרען א העלדישען קאַמפּף. אין זיינע ווערק שפּיעלט די נויטווענדיגקייט די הויפּט־ראָליע, דער אינדיווידום איז אויסגעזעצט צו זיין בעשטימטען שיקזאַל און דאָס טראַגישע ענטשיידונג, ווען דער אינדיווי־דום וויל איבערשפּרייזען די גרענעצען, וועלכע זיינען איהם געשטעלט געוואָרען פון דער אויסערליכער וועלט. קאָריאָלאַן געהט צו גרונד, ווייל ער איז זיך בעגאַנגען פרעך מיט דעם רוי־מישען פאָלק, אזוי ווי ריטשאַרד דער דריטער און מאַקבעט צוליעב זייער שטרעבען צו הער־שאַפט און ברוטום צוליעב זיין נייגונג צו דער רעפּובליק, ווייל די דאָזיגע מלוכה־פאָרם איז געשטאַנען אין א ווידערשפּרוך צו דעם דאַמאַלס־טיגען געזעלשאַפטליכען צושטאַנד. און הגם סוף כל סוף פערניכטען די אויסערליכע אומשטענדען דעם אינדיווידום, ליעגט דאָך די סבה פון דעם טראַגישען אין דעם מענשליכען ווילען. דער ווילען צו מאַכט איז די סבה פון דער פערניכ־טונג פון ריטשאַרד דעם דריטען, פון מאַקבעט און אויך פון קאָריאָלאַן. קאָריאָלאַן וויל צווינ־גען די פאָלקס־מאַסע, זי זאָל אנערקענען זיינע מעלות, זי זאָל אַכטען איהם, דעם גרעסערען,

און צוליעב אזעלכע פּרעטענזיעס געהט ער צו גרונד. ביי ריטשארד דעם דריטען און ביי מאקבעט איז דאָס דער שלעכטער ווילען, וועלכער שטרעבט צו בעהערשען די אויסערליכע אומ־שטענדען. שעקספּיר האָט אָבער אויך אנדערע געשטאלטען, פּאָזיטיווע העלדען, וועלכע ער־קלערען קריעג דער וועלט. דאָרטען זיינען די מענשען ערגער ווי די ארומיגע סביבה, דאָ זיינען זיי בעסער, — די סבה פון דעם קאָנפליקט מיט דער אויסערליכער וועלט בעשטעהט אין דעם פערלאנג איבערצואנדערשען די וועלט לויט זייער אייגענעם ווילען. פאר דעם טראגישען חאראקטער אָדער פאר דעם ווילענס־מענשען איז דער גורל ניט מעהר ווי א צופאל, וועלכער קען זיין די סבה פון דעם מענשענס אונטער־גאנג, מיט וועלכען אָבער מען דארף זיך ניט שטארק רעכענען. עס איז א צופאל וואָס ראָ־מעאָ פערליעבט זיך אין א מיידעל, וועלכע גע־הערט צו די טויט־פיינד פון זיין שטאם. די סבה פון דעם אונטערגאנג פון די ביידע געליעב־טע ליעגט ניט אין דער פיינדשאפט פון ראָ־מעאָ'ס און יוליאָ'ס עלטערן, נאָר אין זייערע ביידענס כאראקטער, אין זייער גרענצלאָזער ליעבע, וועלכע פיהרט זיי צום אונטערגאנג. אויך אין „אטעללאָ" הוכט זיך, דאָס נור די צו־פאלען האָבען א וויכטיגע בעדייטונג פאר דער טראגישער האנדלונג, אין דער אמת'ן אָבער שפּיעלען זיי זעהר א קליינע ראָלע. וואָלט אָטע־לאָ געווען וועניגער צוטרויליך און ליידענשאפט־ליך, וואָלט ער זיך ניט צוגעהערט צו יאגאָ'ס רכילות אויף דעזדעמאָנע'ן. „אָטעלאָ" איז א טראגעדיע פון אייפערזוכט און צוטרוי צוזאַ־מען", זאָגט ריכטיג פישער. דאָס זעלבע מיט „קעניג ליר". עס איז אן אלטער אמת, דאָס די וועלט בעצאָהלט אָפט מיט אונדאנקבארקייט: דער אונטראגישער כאראקטער איז מעסיג אין זיין מקריב־זיין־זיך פאר זיינע נאָהענטסטע, קרובים און אפילו פאר זיינע קינדער. ליר גע־הערט צו די יעניגע מענשען, וועלכע קענען ניט קארגען מיט זייער ליעבע און מיט זייער אויפ־אָפּפערען זיך. ווען ער איז זיך מקריב פאר יענעם, איז זיין גרויסמוטיגקייט און זיין ברייט־הארציגקייט אָהן א גרעניץ, — ער גיט דאן אָב אלץ, וואָס ער האָט. דער גרויסער ליר עמפּ־פינדעט זיין אינערליכען ווערט, ער הערט ניט אויף אויך דאן צו זיין קעניג, ווען ער איז שוין א בעטלער. ער איז א קעניג, וועמען עס טוט ווער, הויפּטזעכליך, די נשמה־ענטטווישונג. ער איז גרויס, ווייל אין דער ביטערסטער נויט קלערט ער וועגען די אָרימע און אומגליקליכע.

„איהר אָרימע, נאקעטע, גאנץ גלייך וואו איהר זאָלט זיין,
„איהר אלע, וועלכע ליידען די קלעפּ פון דעם פאלשער וועטער,
„ווי זאָלט איהר אייער ניט־בעשיצטען קאָפּ,
אייער הונגעריגען לייב,
„אייער אין שמאטעס איינגעוויקעלטען קערפּער
פון אזעלכע שטורעמס בעשיצען?
„אָ, איך האָב וועגען דעם גאָר וועניג געקלעהרט
אמאָל!
„הייל זיך אויס פון דיין אמאָליגער גדולה!
„זאָג זיך אָפּ פון דעם, פיהל כאָטש איינמאָל,
וואָס עס פיהלען די אָרימע,
„דיין איבערפלוס שענק זיי אוועק
„און ראטעווע די גערעכטיגקייט פון הימעל."

אָט די ווערטער ווייזען אונז די נשמה פון ליר'ען אין איהר גאנצער גרויסקייט. „קעניג ליר" געהערט צו די ערהאבענסטע טראגעדיעס פון שעקספּיר'ען, און דער הויפּט־העלד איז די סימ־פּאטישסטע געשטאלט פון דעם דראמאטורג. שיל־לער זאָגט, דאָס ליר קען ניט ארויסרופען קיין טראגישע ווירקונג, ווייל זיין אוועקשענקען נאָך ביים לעבען אלע זיינע גיטער און די קרוין איז איינפאך א נארישקייט. עס איז אונבעגרייפ־ליך, ווי אזוי האָט שיללער געקענט מאכען אזא בעמערקונג. עס איז זעהר אינטערעסאנט צו ערפאהרען, דאָס, ווי עס ווייזט אויס, האָט „קע־ניג ליר" אויף שיללער'ן ניט געמאכט קיין טרא־גישען איינדרוק; אין דער צייט, ווען אויף אנ־דערע ווירקט דאָס ערהאבענע קונסט־ווערק, ביים לעזען אָדער אין טעאטער, ערשיטערנד. איברי־גענס קען מען דאָסזעלבע בעהויפּטען בנוגע צו דאָס רוב דראמעס. וואָרים כמעט שטענדיג קומט ארויס דער אונטערגאנג פון דעם העלד דורך א האנדלונג, וועלכע איז צואווידער דעם געזונ־טען מענשען־פערשטאנד. מעטערלינק האָט ער־געז־וואו ארויסגעזאָגט דעם געדאנק, דאָס דער חכם קען זיך ניט געפינען אין א דראמאטישער לאגע. די האנדעלנדע פערזענליכקייט, וועלכע שטרעבט צו רעאליזירען איהר ווילען, געהערט ניט צו דעם טיפּ חכם, אין לעבען אָבער שפּיעלט זי די הויפּט־ראָליע און אלע גרויסע מעשים זיי־נען א רעזולטאט פון איהר ארבייט. אויך די טאט פון פּראָמעטעאוס איז געשטאנען אין א הפוך צו דעם געזונדען מענשען־פערשטאנד, האָט ער דאָך געמוזט אָבקומען זיין שטראָף דערפאר, וואָס ער האָט אוועקגע'גנב'עט ביי די געטער דעם פייער און איבערגעגעבען די מענ־שען. ליר'ס צוטרוי צו דער מענשליכער נאטור איז ריהרענד, דער דאָזיגער זקן, וועלכער, לויט זיין גלויבען און אידעאליזם, איז עהנליך צו א טרוימערישען, ענטוזיאסטישען יונגען מאן, רופט ארויס די שעהנסטע מענשליכע געפיהלען.

אויך די מעשים פון דעם קלוגען, כיטרען שייליאָק זיינען געגען דעם געזונדען מענשען־פערשטאנד. שייליאָק האָט דאָך געוואוסט, דאָס זיין שטרייט מיט דעם איידעלען אנטאָניאָ וועט ווערען ענטשיעדען פון א געריכט פון קריסטען.

זיין מיינונג, וועלכע ער האָט געהאַט וועגען די דאָזיגע קריסטען, האָט איהם דאָך געדאַרפט קלאָהר מאַכען, אַז די ריכטער וועלען אָנווענדען אַלע לאָגישע טעמים צו גונסטען פון אַנטאָניאָ און געגען איהם. פונדעסטוועגען בעשליסט ער נקמה צו נעהמען פון די קריסטען, וועלכע בעליידיגען איהם און זיין פאָלק. און ווען שייראָק, שטאָלץ אויף דער גרויזאַמקייט, וועלכע ער ווייזט אַרויס, רופט אַרויס ביי דעם צושויער סימפּאַטישע געפיהלען, איז דאָס אַ דאַנק דער ניט־אויסגערעכענטער האַנדלונג פון שייראָק'ן. שייראָק ווערט גרויס און ערהאַבען אין דעם מאָמענט, ווען ער שטעלט אין קאָן אַלץ, וואָס איז איהם טייער, זיין גוט און זיין בלוט, כדי זיך נוקם צו זיין. ער האַסט די קריסטען, ניט נור ווייל מען שפּייט איהם אין פּנים, נאָר אויך, ווייל זיין פאָלק האָט פיעל געליטען. שעקספּיר'ס בעציהונג צו שייראָק'ן האָט אַרויסגערופען גרויסע חלוקי־דעות, — איין צד זאָגט, דאָס דער דיכטער סימפּאַטיזירט מיט דער דאָזיגער טראַגישער פיגור, דער צווייטער צד שטעהט אויף אַן ענטגעגענגעזעצטען שטאַנדפּונקט. ווי שעקספּיר זאָל זיך ניט האָבען בעצויגען צו זיין העלד, — האָט ער איהם פונדעסטוועגען אַזוינע ווערטער אַריינגעלעגט אין מויל, וועלכע מאַכען פערשטענדליך שייראָק'ס האַנדלונג.

„ווען איהר שטעכט אונז, גיסט זיך דען ניט אונזער בלוט? ווען איהר קיצעלט אונז, לאַכען מיר דען ניט? ווען איהר פער'סם'ט אונז, שטאַרבען מיר ניט? און ווען איהר בעליידיגט אונז, זאָלען מיר זיך ניט נוקם זיין? זיינען מיר עהנליך צו אייך, פאַרוואָס זאָלען מיר אויך אין דער הינזיכט ניט טאָן דאָס זעלבע, וואָס איהר? ווען אַ איד בעליידיגט אַ קריסט, אין וואָס בעשטעהט דער ענטפער פון דעם קריסט? אין נקמה. און ווען אַ קריסט בעליידיגט אַ אידען, וואָס דאַרף דער איד טאָן? נו נקמה" א. א. וו.

מ'קען זאָגען, וואָס מ'וויל, — שעקספּיר מאָטיווירט די האַנדלונג פון שייראָק'ן זעהר זאָרגפעליג.

אין שייראָק'ן איז זעלבסטפערשטענדליך פערקערפּערט אַ טיפּ, ווי אין האַמלעט, קעניג ליר, אָטעלאָ און ראָמעאָ. יעדער פון די דאָזיגע מענשען־טיפּען איז ניט קיין אַבסטראַקטע סכעמע, יעדער פון זיי איז אַ לעבעדיגער בשר ודם. זיי אַלע האָבען זיך איינגעבירגערט אין דער מענשליכער איינבילדונגס־קראַפט, ווייל אין די דאָזיגע געשטאַלטען האָט שעקספּיר געשאַפען די הויפּט־טיפּען פון דער מענשהייט בכלל. ער האָט אין זיינע גרויסע טראַגעדיעס די עלעמענטען פון דער מענשליכער נאַטור סימבאָליזירט. אומגעקעהרט ווי אין מיטעלאַלטער שפּיעלט דער אינדיווידום אין דער רענעסאַנס־עפּאָכע אַן אונגעהייער־גרויסע ראָליע. אין שעקספּיר'ס ווערק וויקעלט זיך פאַנאַנדער די דאָזיגע אָנשויאונג פון יענער צייט, — דאָ זעהען מיר די דאָזיגע אנשויאונג פערקערפּערט אין לעבעדיגע טיפּען. ער האָט געשאַפען פּערזענליכקייטען מיט גרויסע פאָדערונגען, וועלכע ווילען זיך ניט אונטערוואַרפען דער אויסערליכער וועלט. די אונערהערטע בערוישונג פון דער רענעסאַנס־צייט האָט ניט געפונען קיין ענטשפּרעכענדע בעפרידיגונג אין דער ווירקליכקייט. די פאַנטאַזיע פון די אָנהענגער פון דער קלאַסישער וועלט האָט איבערגעשטיגען די מעגליכקייט פון אַן ענטשפּרעכענדער בעפרידיגונג.

שעקספּיר האָט אַליין איבערגעלעבט אַלע אָבגרונדען פון לעבען דיכטעריש. אָבער ניט נור דיכטעריש, — ער האָט אויך געהאַט גענוג טרויעריגע ערפאַהרונג. אָנהויבענדיג פון פּשוט־ער אַרבייט, וועלכע האָט דאָס רוב געטראָגען אַ פיזישען כאַראַקטער, האָט ער זיך דערשלאָגען צו דער מדרגה פון אַ שווישפּיעלער און אַ דיכטער. די דאָזיגע שטעלע האָט ער פערנומען אויך אין דעם הויף פון דער קעניגין עליזאַבעט. דאָ האָט ער געהאַט די געלעגענהייט צו שטודירען די אַזוי אָנגערופענע העכערע געזעלשאַפט מיט איהרע אויסערליך־שעהנע פאָרמען און מיט אַלע איהרע שוואַכקייטען. די אונבעשטענדיגקייט פון דער קעניגין בנוגע צו איהרע פייוואָריטען, וועלכע פלעגט אָפט ברענגען צו אַ טראַגישען רעזולטאַט, ווי עס איז געווען דער פאַל מיט דעם גראַף עסעקס, האָט געוויס ביי שעקספּיר'ן אַרויסגערופען אַ טראַגישע שטימונג. דער וועלט־שמערץ קלינגט שטאַרק אַרויס פון די סאָנעטען און פון „האַמלעט", — אין „קאָריאָלאַן" און אין „טימאָן פון אַטען" דערגעהט ער ביז צו דער העכסטער מדרגה. און פונדעסטוועגען וואָלט געווען אַ טעות צו זעהן אין שעקספּיר'ן אַ פּעסימיסט. צוזאַמען מיט זיינע טראַגישע ווערק האָט ער אויך געשאַפען פרעהליכע, וועלכע זאָגען־צו דעם מענשען לוסט, ליעבע און גליק. די צוויי וועלטען, די טראַגישע און די גליק־צוזאָגענדע, זיינען גלייך פאָלקאָם, — אין ביידע געפינען מיר אין אַ גלייכער מאָס די ווירקליכקייט. די „ווינטער־לעגענדע" מיט איהר לעבענס־לוסטיגען שלום איז אַזוי קלאָר און פערשטענדליך, ווי „אָטעלאָ"; אין ביידע ווערק געפינען מיר דיזעלבע פּראָבלעם. נאָר ווען אין דעם צווייטען ווערק פיהרט די אייפערזוכט צו פערניכטונג, ווערט זי אין דעם ערשטען ווערק איבערמעכטיגט פון מענשען און אומשטענדען. שעקספּיר שטעהט איבער דער וועלט און בעטראַכט דאָס מענשליכע לעבען פון אַ הויכען טורעם, ער זעהט די פּוסטקייט און די אונבעשטענדיגקייט פון דעם מענשליכען גליק, דאָס אַהין־און־אַהער־שאָקלען־זיך פון דעם געמיט, די ניט־בעפרידיגונג פון דעם טיעפען עמפּינדענדען און דענקענדען מענשען. פונדעסטוועגען האָט זיין דיכטערשע אויג אויך געזעהען די מאָמענטען פון לוסט און ליעבע אין מענשליכען

לעבען. דעם גרויסען גליק, וואָס עס לעבט אי־בער אַ פערליעבטע פּאָר אין אַ לבנה־נאַכט ביי אַ זאַנפטען שמועס. ער האָט טיעפער ווי אַלע אַנדערע דיכטער פערשטאַנען און פערקערפּערט דעם כשוף און די טיעפע אָבגרונדען פון לעבען. זיינע גרויסע טראַגעדיעס שפּיעגלען אָפּ אין זיך די אונצופרידענהייט פון דעם דיכטער מיט דער אונפאָלקאָמענהייט פון דער וועלט, מיט אַלע איהרע ליידען, מיט די היפּוכים אין דער מענש־ליכער נאַטור, די לוסט שפּיעלען, דאָס אונבע־טריבטע פּרעהען־זיך מיט די וואונדער פון דער נאַטור און מיט דער שעהנקייט פון לעבען. צו־זאַמען מיט די אומגליקליכע פּרויען־געשטאַלטען, אָפעליאַ און דעזדעמאָנאַ, ווייזט אונז דער דיכ־טער אויך די מזל'דיגע פּערדיטאַ פון דער „ווינ־טער־לענדע" און מיראַנדאַ פון דעם „שטורם", צוזאַמען מיט טראַגישע מענער־כאַראַקטערס זעהען מיר אויך האַרמאָנישע נאַטורען ווי פּראָ־ספּעראָ אין „שטורם". עס איז זעהר בעמער־קענס־ווערט, דאָס צום סוף פון זיין לעבען האָט שעקספּיר'ס מוזע געמאַכט שלום מיט דער וועלט און מיט די מענשען. שעקספּיר'ס יוגענד־קאָ־מעדיעס זיינען פול מיט משוגענע איינפאַלען און לוסטיגער אויסגעלאַסענקייט פון דער פאַנ־טאַזיע. זיין קאָמישער זשעניע האָט געשאַפען די אונשטערבליכע געשטאַלט פון פאַלסטאַף; דער האַרמאָנישער טאָן פון די קאָמעדיעס איז אָבער אַ רעזולטאַט פון דעם דיכטער'ס רייפקייט. שעקספּיר איז איינער פון די אָביעקטיווסטע דיכ־טער, וועלכע האָבען ווען עס איז געלעבט, אָבער אין אייניגע פון זיינע ווערק קלינגט פונדעסט־וועגען אַדורך אַ פּערזענליכער אינוועניגסטער וואונש. ווען זיין אייגענעס איך ווייזט ער טיילווייז אַרויס אין האַמלעט'ן, ווייזט ער זיין לעבענס־אידעאַל אַרויס אין דעם, ווי גאָנצאַלעס שילדערט דעם פּלאַן פון אַ מליכה. עס הייסט דאָ־טען:

„איך וואָלט געווירקט אין דער געזעל־שאַפט דורך קאָנטראַסטען: איך וואָלט קיין שום האַנדעל ערלויבט, און וואָלט בטל גע־מאַכט אַלע רעגיערונגס־שטעלעס; מ'זאָל ניט וויסען פון געלעהרזאַמקייט; עס זאָל ניט זיין קיין רייכטום, אָרימקייט און דיענען ביי דעם צווייטען; עס זאָל ניט זיין קיין סימן פון פערטראָג, ירושה, אָבצאַמען זיך פון דעם צווייטען, פון פעהד־אַרבייט און פון ווייַ־גערטנער; קיין געברויך פון קאָרן, וויין, אויל און מעטאַל: קיין האַנדווערק, אַלע מאַנס־בילען ליידיג־געהער, אַלע פּרויענצימער אויך; דאָך אינגאַנצען ריין און שולדלאָז; קיין רעגיערען"...

„אין דער נאַטור זאָל אַלץ פּרוכט ברענ־גען אָהן מאַטערניש און שוויים, אָהן פער־האַט און בעטרוג; עס זאָל ניט זיין קיין זכר פון שווערד, שפּיעז, האַרמאַט און פון וואַפען־נייטווענדיגקייטען; די נאַטור שאַפט גענוג פאַר מיין שולדלאָזעס פאָלק".

דער דאָזיגער אידעאַל שטעהט אַ סך נאָהענטער צו דעם אור־קאָמוניזם, איידער צו דער אוטאָ־פּיע פון טאָמאַס מאָר. אויך רוסאָ האָט גע־טרוימט וועגען אַזאַ שטאַט. און טאָלסטאָי איז אויך ווייטער ניט געגאַנגען אין זיינע פאַנטאַ־זיעס. דער גרונד־כאַראַקטער פון דעם דאָזיגען לעבענס־אידעאַל בעשטעהט אין דער בעשרענ־קונג פון די מענשליכע בעדערפנישען און אין אַן ענגערער צוזאַמענשמעלצונג פון דעם מענשען מיט דער נאַטור. עס איז מעגליך, אַז שעקספּיר האָט דעם דאָזיגען לעבענס־אידעאַל איבערגענו־מען פון דעם סטאָאיקער סענעקאַ, אונטער וועמעס איינפלוס ער האָט אָנגעשריבען זיין יוגענד־דראַמע „טיטוס אַנדראָניקוס". די ליעבע צו דער נאַטור איז ביי דעם גרויסען דיכטער גע־ווען אַן איינגעבאָרענע זאַך. זיינע נאַטור־ביל־דער, פול כישוף און עלפען און דעמאָנען, זיי־נען פון מעכטיגער שעהנקייט און קלאָרקייט. די פערליעבטע אין „זומערנאַכט־חלום" זיינען איינ־פאַכע שפּיעל־געצייג אין די הענד פון די דאָ־זיגע נאַטור־גייסטער, וועלכע בעזיצען אָבער גע־נוג ווייבקייט און ליעבע, כדי צו פערריכטען אַלע טעות'ן פון די יונגע לייט. מ'קען דעם סוף פון די דאָזיגע ראָמאַנסען אויך בעטראַכטען אַלס סימבאָל פון דעם לעבען בכלל. אין זיין לויבען די נאַטור געהט שעקספּיר צו־זאַמען מיט זיין צייט, וועלכע האָט אין געגענ־זאַץ צום מיטעלאַלטער אַנערקענט אַלע רעכט פון דער נאַטור. זיין קונסט און אפילו זיינע לע־גענדען בעקומען זייער אימפּולס פון דער נאַ־טור. אָט דאַרום בעצויבערן אונז אַזוי זיינע ווערק און האָבען אויף אונז אַזאַ ווירקונג. דער אינהאַלט איז אַזוי געדאַנקען־רייך און אַזוי פערשיעדענאַר־טיג, דאָס עס איז פּשוט אונמעגליך אַלץ צו דערמאָהנען. זיין קונסט איז אונענדליך פּיעל־פאַרביג, ווי די יעהרט. שעקספּיר האָט סימבאָ־ליזירט אַלע שאַטירונגען פון די מענשליכע גע־פיהלען, די אונענדליכע טיעפקייט פון דער מענשליכער נשמה. ער איז דער אמת'ער פּראָ־מעטעאוס, ער האָט ביי די געטער אוועקגע־גזל'ט דעם פייער, די שעפּפערישע קראַפט, כדי צו בעריכערען די מענשהייט דורך די ערהאַ־בענע שעהנקייט פון זיין קונסט. ער איז דער הימעלשער זשעניע, ווי עס רופט איהם אָן געט־הע אין זיין „ווילהעלם מייסטער", וועלכער ווייזט אונז ניט נור די שעהנקייט, נור אויך די טונקעלע זייטען פון דער מענשליכער נאַטור און פון דעם לעבען בכלל. זיין מוזע איז דער ניט־פערצאַמטער אמת, געפיהרט פון דעם צוי־בער־שטעקען פון אַ גאון, וועלכער האָט צו זיך ניט קיין גלייכען אינטער די מענשען־קינדער.

# שעקספּיר אלס פּאָעט און פּסיכאָלאָג

דר. ה. ניומאַן

דאָס וועלען אימער בלייבען העכסט וויכ־טיגע פראגען: צוליעב וואָס לעבען מיר? מיט וועלכע טהאַטען און ערפאָלגען פון אונזער לע־בענס גאנג מעגען מיר שטאָלץ זיין? וואס פאר א ווירקונג האָט דאָס לעבען פון א געוויסען פּערזאָן אויף די לעבענס פון געוויסע אנדערע פּערזאָנען?

אָט דיזע און עהנליכע פראגען וועלען אימער פאר אונז זיין פריש און אינטערעסאַנט. דער מענש לעבט „ניט אויפ׳ן ברויט אליין". ער האָט אויך פערשיעדענארטיגע גע־פיהלען, פערלאַנגען, אידעאַלען. דאָס איז איינע פון די אורזאכען פאר וואס די גאנצע וועלט עהרט און שעצט אזוי הויך די נעמען פון איהרע גרעסטע שרייבער. מיר אכטען זיי דערפאר וואס זיי בעפרידיגען אונזערע מענשליכע פערלאנגען. מיר אנערקע־נען זייערע פערדיענסטע, דערפאר וואס זיי בע־זיצען א דאָפעלטע מאכט: זיי לעזען קלאָהר די נשמות פון מענשען און זיי מאכען אז זייערע לעזער זאָלען זעהן און פיהלען דאָס וואס דאָס בעגאבטע אויג און הארץ פון דיכטער זעהט און פיהלט.

איבערהויפּט איז דאָס אמת וועגען שעקס־פּיער׳ן. אזוי ווי אנדערע פּאָפּולערע שרייבער, האָט ער געגעבען דעם פּובליקום דאָס וואס זיי האָבען געפאָדערט. אבער צו דער זעלבער צייט האָט ער אויך בעפרידיגט טיעפערע און העכערע פערלאַנגען, וועלכע זיינען ביז איהם פּי־לייכט פארבאָרגען געווען, און ער האָט זיי מיט זיין זשעני אויפגעוועקט. א פּאָר ביישפּיעלע וועלען אונז לייכט איבע־צייגען אויף ווי ווייט ער איז אין דיזער הינזיכט געשטאַנען העכער פאר די שריפטשטעלער פון זיין צייט, וואָס האָבען אויך געשריבען דראמען.

דער „סוחר פון ווענעדיג" („דהי מיירטשענט אָוו ווענים") איז צונויפגעשטעלט פון מעשיות וועלכע זיינען אין שעקספּיער׳ס צייט געווען גוט בעקאנט צו אלע לעזער פון פּאָפּולערע ראָ־מאַנען. איינע פון די מעשיות דער־צעהלט וועגען דריי פערשאָאסענע קעסט׳לעך דורך וועלכע דריי פערליעבטע האָבען געמוזט בעשטימען זייער שיקזאל. די אריגינעלע פאָרמע פון דיזער גע־שיכטע איז געווען אזא, דאָס זי האָט דעם גרוי־סען עולם געקענט געפעלען בלויז דערפאר וואס זי איז געווען שמוציג. בעמערקט אָבער, ווי שעקס־פּיער האָט איהר איבערגעארבייט. ער האָט איהר פערוואנדעלט אין א שטיק מייסטערהאפטע פּאָ־עזיי, ניט בלויז האָט ער פון איהר אפגעריינינט דעם אריגינעלען ציניזם, נאָר ער האָט איהר אויך דייכער געמאכט מיט אן איידעלען הומאָר און אויסגעדריקט די שעהנסטע געפיהלען פון ליעבע, סיי פון דער פרוי און סיי פון דעם מאַן.

די זעלבע קראפט בעווייזט שעקספּיער אין די בעארבייטונג פון דער פּאָפּולערער שייליאק לע־גענדע. ווען די דראמא איז געשריעבען געוואָ־רען, האָט אין ענגלאנד געהערשט א שטארקע פיינדשאפט צום אידען. כדי צו מאכען די פּיעסע ערפאָלגרייך, האָט שעקספּיער בלויז געדארפט די־זען האס־געפיהל מעהר אייפהעצען. אבער זיין מעטהאָדע פון שרייבען איז געווען אן אנדערע. איהם האָט זיין גייסט ניט ערלייבט אויפצומאָה־רען אזא ווילדע קאריקאַטירע פון א אידען ווי דאָס ברייטע פּובליקום וואָלט געגליכען צו זעהן. אזא קאריקאַטורע האָט געשאפען שעקס־פּיער׳ס קאָלעגע קריסטאָפּאָר מארלאָו אין דער דראמא „דהי דזשו אָוו מאלטא", וועלכע האָט ביי די מאסען שטארק אויסגענומען. אין מאר־לאָו׳ס דראמא ווערט פאָרגעשטעלט דער איד באָראבאס אין אזיינע פארבען ווי דאָס אונוויסענדע פּובליקום האָט איהם ווירק־ליך געוואָלט זעהן. ער פערגיפטעט א גאנצען מאָנאסטיר, ערמאָרדעט זיין טאָכטער׳ס גע־ליעבטען, און גרייט צו א זודיגען קעסעל אָפּ־צוקאָכען א געפאקטע הויז מיט שונאים זיינע, וועלכע ער האָט אהין פערנארט. אזעלכע משונה׳־דיגע גרויזאמקייטען זיינען געווים אויבערטריבען, אבער דער פערפאסער מאכט זיי נאָך משונה׳די־גער דערמיט וואס ער גיט ניט אָן קיין שום אור־זאכע פאר דיזע גרויליטהאטען. עס קומט אויס, אז דער איד טהוט עס אלעס בלויז אויס טייפלי־שער ליעבע צו מאָרדען און פייניגען מענשען.

ווי פערשיעדען איז דער „סוחר פון ווענע־דיג"! עס איז טאקע אמת, אז שעקספּיער און ניט מארלאו האָט בעשאפען דעם טיפּ „שיילאק", וועלכער איז בענוצט געווארען אלס צונעמעניש פאר׳ן גאנצען אידישען פאָלק. עס איז אויך אמת, דאָס קיין איד וואָלט ניט געוואָלט אז שיי־לאק זאָל בעטראכט ווערען אלס א מוסטער פון אידען און אפילו ניט אלס א טיפּיטש־נעם איד. דאָך איז עס א פאקט, דאָס טראָצדעם וואס שעקספּיער איז געווען מאָ־ראליש און גייסטיג פּונקט אזוי בעגרענצט ווי אלע אנדערע מענשען פון 16טען יאָהר הונ־דערט, איז איהם דאָך געלונגען זיך אויפ־צוהויבען איבער דיזע בעגרענצונגען. עס איז אונמעגליך, לעזענדיג דעם „סוחר פון ווענעדיג", ניט צו בעמערקען דאָס שעקספּיער האָט זיך גע־

רעבענט מיט דעם אידענ׳ם אומשטענדען, וועל־בע זיינע קאָלעגען האָבען אין גאנצען איגנאָ־רירט. ער מאָהלט דעם אידען אלס א מענש, ניט אלס אן אונמענשליכען טייפעל. ער גיט צום ווענינסטענס אָן פערשטענדליכע אורזאכען פאר שיילאק׳ס האס. ער ווייזט זיין פּובליקום ווי אזוי שיילאק ווערט פערשפּייט פון די זעל־בע פערזאנען וועלכע זוכען ביי איהם צו באָרגען געלד. ער צייגט ארויס א געוויסע סימפּאטהיע פאר׳ן אידען ווען ער גיט איהם אריין אין מויל די בעריהמטע ווערטער: „האָט א איד קיין אויגען? האָט א איד קיין האַרץ, קיין אברים, קיינע חושים, קיין געפיהלען און קיינע ליידענשאפטען? עסט ער ניט די זעלבע שפּייזען, ווערט ער ניט פערוואונדעט פון די זעלבע וואפען? ליידט ער ניט פון די זעלבע קראנקהייטען? היילט ער זיך ניט מיט די זעלבע רפואות? ווארעמט איהם ניט דער זומער? פריהרט ער ניט אין ווינטער ווי דער קריסט? ווען איהר שטעכט אונז געהט ביי אונז ניט קיין בלוט? ווען איהר קיצעלט אונז, לאַכען מיר ניט? ווען איהר פערגיפטעט אונז, שטאַרבען מיר ניט? און אויב איהר בעליידיגט אונז, זאָלען מיר קיין ראַכע ניט נעהמען?“

ריינע מענשליכקייט ווייזט אויך שיילאק ארויס דערמיט וואס ער האלט אזוי טהייער אין זכרון זיין פערשטאָרבענע פרוי, און פיהלט בע־זאָנדערס געוועהטאָגט ווען זיין טאָכטער פער־קויפט דעם רינג וואס איהר מוטער האָט איהם געשאָנקען אלס מתנה פאר זייער חתונה. די אלע אמת מענשליכע שטריכען אין שיילאק׳ן בעוויי־זען דאָס דער דיכטער, וועלכער האָט די דראמא געשריבען, האָט ניט געקענט אָננעהמען אלע ווירדע פאראורטהיילע געגען אידען וואָס האָבען געהערשט אין זיין צייט. בעדייטענד איז דער פאקט דאָס קריסטליכע קריטיקער, ווי צום ביישפּיעל, ווערפּלאנק און האדסאן, זעהען אין שיילאק׳ן א דאָפּעלטען לעסאָן. זיי מיינען דאָס שעקספּיער האָט געוואָלט בעווייזען, ווי אזוי א שטאָלצער און טיעפער כאראקטער ווי שיילאק׳ס איז פערקריפּעלט געווארען דורך אונגערעכטע פערפאָלגונגען און ווי אזוי די בעסטע „אדעל־לייטע“ זיינען פערדאָרבען געווארען דורך די אונגאָרמאלע פיהרונגען פון יענער צייט. עס איז אומעגליך זיך פאָרצושטעלען אז אימיצער זאל לערנען אזא מין פשט אין דעם „דזשו אָוו מאלטא“. נאָך ווייטיגער איז דער פאקט דאָס די גרויסע אקטיאָרען האָבען פיעלע מאָל פאָרגעשטעלט שיילאק׳ן אזוי, אז דאָס פּובליקום האָט מיט איהם געמוזט סימפּאטהיזי־רען. דער גרעסטער אקטיאר וואלט ניט געקאָנט פאָרשטעלען מארלאו׳ס באראבאס אין אזא ליכט, ווייל מארלאו האָט זיין אידען גע־מאָלט פאר א לומפּ דורך און דורך. דאָס וואס אקטיאָרען קענען ערוועקען רחמנות צו שיילאק׳ן בעווייזט שעקספּיער׳ס גרויסקייט. ווי דער אקטיאר זאָל ניט קנייטשען און דרעהען די ווערטער וואָלט ער ניט געקאָנט געווינען אונזערע געפיהלען פאר שיילאק׳ן, ווען שעקספּיער וואָלט ניט געגעבען די מעגליכקייטען דערפאר. דאָס אריגינעלע בילד פון שיילאק׳ן, ווי שעקספּיער האָט עס אויפגעמאָהלען, האָט געמוזט ענטהאלטען די נויטיגע שטריכען דער אקטיאָר זאָל איהם קענען פאָרשטעלען אלס א סימפּאטהישע פערזאן. מארלאו׳ס בילד ענטהאלט ניט דיזע שטריכען. און דיזער אונטערשיעד, בעווייזט שעקספּיער׳ס גרויסקייט. ווי א קריטי־קער האָט זיך אויסגעדריקט: „שעקספּיער האָט מיט זיין שיילאק אין דעם 16טען יאהר הונדערט גענומען א ווייטערען שריט ווי דזשאָדזש עליאָט מיט איהר מרדכי אין „דניאל דערונדא“ אין אונזער צייט.“

פאר ליעבהאָבער פון ליטעראטור זיינען שעקספּיער׳ס ווערק וויכטיג צוליעב דריי אורזא־כען. ערשטענס, גיבען זיי א געלעגענהייט ריי־כער צו מאכען דעם מארך מיט א העכערען בע־גריף פון דעם וואס איז אמת פּאָעטיש אין דער ענגלישער ליטעראטור. דער גרויסער קריטיקער מעטהיו ארנאָלד אין זיין אָפּהאנדלונג איבער פּאָעזיי, זאגט פאָלגענדעס:

„אום ריכטיג צו אורטהיילען, וועלכע פּאָעזיי געהערט צו דעם קלאס פון די בעסטע, איז אם ניצליכסטען צו האָבען אין זכרון שורות און אויסדריקע פון די ווערק פון די גרויסע דיכטער, דאָס זאָל אימער דיענען אלס „א פּראָבע פאר אנדערע פּאָעזיי.“

דיעזע מיינונג פון דעם בעריהמטען קריטיקער איז אָהן צווייפעל א ריכטיגע. א פיר־מע וואס אימפּאָרטירט טהעע בעשעפטיגט א פּראָפעסיאָנעלען „טהעע פערזיכער“, ווערכער קען בעשטימען די ווערדע פון יעדען סעמפּעל טהעע וואס מען ברייגגט איהם. דיזער מאן מוז זיין גוט בעקאנט מיט דעם געשמאק און דעם גע־רויך פון די בעסערע סאָרטען טהעע אום צו קע־נען בעשטימען די אמת׳ע ווערדע פון די סעמ־פּעלס וואס מען גיט איהם. דאָס זעלבע איז מיט אלע אנדערע סארטען סחורות, און דאס זעלבע איז אויך מיט גייסטיגע „סחורות“ און מיט פּאָעזיי. שעקספּיער גיט אונז די בעסטע סעמפּעלס פון פּאָעזיי, און דורך דיזער בעקאנט־שאפט קענען מיר אורטהיילען די אמת׳ע יוער־דע פון אנדערע פּאָעטישע שאפונגען.

א צווייטע אורזאכע: אזוי ווי עס איז גוט צו האָבען אין זכרון די שעהנסטע סעמ־פּעלס פון פּאָעטישע פערלען, איז אויך אזוי גוט צו האָבען אין געדאנקען בילדער פון ערהאבענע מענשליכע טהאטען. אין שעקספּיער׳ן געפינען מיר פיעלע אזעלכע ביל־דער. נעהמט אלס ביישפּיעל זיין ברוטוס אין דער דראמא „דזשליוס ציזער“. ברוטוס איז א מאן וואס זוכט צו בעפרייען זיין לאנד פון א טיראן. זיין ציעל איז אן ערהאבענער און ער

ווייזט צוריק מיט פעראכטונג די פּאָליטישע מע־טהאָדען וואס דער כיטרער קעשיוס שלאָגט פאָר און וועלכע ווערען געברויכט פון זיין נאָך כיט־רערען פיינד מארק אַנטאָני. ער מאכט שרעק־ליכע פעהלערען און פאלט דורך. עס דאכט זיך אלזא אז די דראמא איז א פּעסימיסטישע און אז זי לעהרענט אונז דאָס אין דעם לעבענס שפּיעל מוז מען זיך בענוצען מיט די זעלבע אונ־ווירדיגע מעטהאָדען ווי דער פיינד בע־נוצט. אבער שעקספּיער פארהיט אונז פון אזוי־נע געפיהלען. ער מאכט אונז פיהלען דאָס טראָץ דעם וואס ברוטוס איז דורכגעפאלען, איז ער דאָך פערבליבען דער פיעל בעסערער מאן איידער זיינע שונאים. קיין דורכפאל קען פון איהם ניט אוועקרויבען די עהרע. מיר זע־הען אין איהם אימער דעם עהרענהאפטען רוי־מער. און דאָס איז שעקספּיער אויסען מיט זיין שילדערונג. ער מאכט אז זאגאר אַנטאָני, ברו־טוס'ס גרעסטער שונא זאָל דאָס איינזעהן. אין אנטאָני'ס מויל לייגט שעקספּיער אריין די פאָל־גענדע הויכע אפּשאצונג פון ברוטוס'ן:

ער איז געווען דער נאָבעלסטער רוימער צווישען אלע.

אלע איבריגע אין דער פערשווערונג האָבען געטהאָן דאָס וואָס זיי האָבען געטהאָן אויס קנאה צו צעזאר'ן; בלויז ער האָט געהאַט עהרליכע געדאנקען און האָט אלץ געטהאָן צום וואָהלזיין פון גאנצען פאָלק.

זיין לעבען איז געווען עהרענהאפט און זיין נשמה איז

געווען אזוי צוזאמענגעשטעלט, דאָס די נאַטור האָט געקאָנט

זאָגען אויף איהם: „ער איז געווען א מאַן!"

די דריטע זאָך וואס מיר קענען לערנען פון שעקספּיער'ס ווערק איז דער איינפלוס וואס איין מענשען'ס לעבען האָט אויף אנדערע מענשען'ס לעבענס. נעהמט א צווייטע פּאָר פאָלק אין שעקספּיער'ס ווערק, די מאקבעטס. וואס פאר א מערקווירדיגע שילדערונג דאָס איז! מאק־בעט דורשט פערבאָרגענערהייט נאָך דער קרוין, נאָר ער קען ביי זיך ניט פּועל'ן צו נעהמען די נויטיגע שריטע. זיין פרוי, אבער, ווייס וואָס עס קומט פאָר ביי איהם אין הארצען און וואס ער האָט מורא צוצוגעבען אפילו זיך אליין, און זי שטעלט זיך די אויפגאבע צו פערשטאַרקען זיין פערלאנג. זי רייצט זיך מיט איהם און ווארפט איהם פאָר, אז ער איז שרעקענדיג, ווי־סענדיג דאָס אזא העלדישער סאָלדאט ווי מאק־בעט וועט אזא פאָרוואורף ניט קענען פערטראָ־גען, און דערצו נאָך ווען דאָס קומט פון א פרוי. זיך אליין שטעלט זי ארויס אלס א ביישפּיעל פון אייזערנעם ווילען, און דער רעזולטאט איז, דאָס זיין אמביציאן וועגט אלעס אריבער.

דיזע דראמא איז א ריכטיגע פאָרשטעלונג פון דעם איינפלוס וואס א פרוי האָט אויף איהר מאן. די פרוי ווייס געוועהנליך בעסער ווי אלע אנדערע וואס עס געהט פאָר ביי איהר מאן אין הארצען, און זי בענוצט געוועהנליך די מאכט זעהר געשיקט. און דערפון ענטוויקעלט זיך די טראגעדיע פון דער דראמא. פאר וואס פיהלען מיר מיטלייד מיט מאדאם מאקבעט, טראָץ דעם וואָס זי איז א מערדערין? ווען זי וואנדערט ארום א שלעפערדיגע, געפייניגט פון חרטה, און שפּע־טער, ווען זי שטארבט, וואָלט דאָך דאָס פּובלי־קום געדארפט צופרידען זיין וואס זי האָט בע־קומען איהר שטראָף. און דאָך זיינען דאָ ווייי־ניג מענשען וואס שענקען איהר ניט זייער סימ־פאטהיע און רחמנות. איז דאס ניט דערפאר, ווייל מיר פיהלען, דאָס זי האָט בלויז אויסגענוצט צום שלעכטען גוטע אייגענ־שאפטען? מיר פערשטעהען, אז זי האָט געהאנדעלט ווי איהר אינסטינקט האָט איהר געפיהרט, צו שטאַרקען דעם ווילען און די אמביציעס פון איהר מאן. זי האָט גע־קענט איהרע כחות אָנווענדען איהם צו פיהרען אויף א גוטען וועג, ווען ניט דיזער אינסטינקט. מאקבעט איז ניט געווען פערדארבען דורכאוים. שעקספּיער מאָהלט איהם פון אָנפאנג אלס א געטרייען און העלדישען סאָלדאט. אָבער די פרוי האָט געשטאַרקט די אנדער זייט פון זיין כאראקטער, זיין אמביציאן, וועלכע האָט איהם געשטירצט אלץ נידריגער אויף די שטאַפּלען פון פערברעכען.

שעקספּיער איז ניט קיין גוטמוטהיגער אפּ־טימיסט. ער פערשטעהט דאָס לעבען צו גוט. ער שטעלט אונז ניט פאָר, אז די גוטע זיינען גליקליך און די זינדער ווערען אלע ענד־ליך בעשטראפט. ער בעווייזט אונז ווי גאנץ אונשולדיגע מענשען לייידען; צום ביישפּיעל, די פאמיליע מעקדאָף, וועלכע ווערט פון מאק־בעט'ן אין גאנצען אויסגע'הרג'ט, אדער ווי דעז־דאמאנא אין „אָטהעלאָ", אָפעליע אין „האמלעט", קאָרדיליא אין „קעניג ליער". א גרויסען צעטעל קענען מיר אויסרעכענען פון שעקספּיער'ס העל־דען וועלכע ליידען גאנץ אונשולדיגערהייט. צוויי זאכען אָבער רעטען זיינע טראגעדיעס פון פּעסי־מיזם. איינע האָבען מיר שוין אויבען דער־מאָהנט, ריידענדיג וועגען ברוטוס'ן — דער פאקט דאָס שעקספּיער ווייזט אונז ווי אונגעהייער הויך די ווערדע פון נאָבעלע פערזאנען איז זאגאר ווען זיי ווערען בעזיגט אין לעבען. די אנדערע זאָך ווערט זעהר קלאָהר פאָרגעשטעלט אין „האמ־לעט". די דראמא ענדיגט זיך מיט א גאנצע רייהע טראגעדיעס, אָבער ביים סאמע סוף הערט זיך א שטימע פון האָפנונג. האמלעט'ס פריינד, האָ־ראציאָ, בלייבט פאר אונז, כדי האמלעט'ס לע־בען צו ערקלעהרען און צו געווינען פאר איהם גערעכטיגקייט. איידער ער שטאַרבט, זאגט האמלעט צו זיין פריינד האָראציאָ:

„זאָג זיך אָפּ אויף א ווייל פון לעבענס גליק
„און געה ארויס און דערצעהל דער וועלט די גע־שיכטע פון מיין לעבען."

דערמיט וואס האָראציאָ וועט דערצעהלען

האמלעט'ס לעבענס געשיכטע וועט ער פאר איהם געווינען גערעכטיגקייט. מיר פיהלען אלזא, אז אויף דער וועלט איז נאָך דאָ א געריכט וואו גערעכטיגקייט קען געווינען. און דאָס פאלט אזוי ווי א שטראהל ליכט אין דער פינסטערניס פון דער לעצטער סצענע אין דער דראמא.

דאָס זעלבע געפינען מיר אין די אנדערע טראגעדיעס. אין „קעניג ליער" פערבלייבט דער פירשט פון אלבאן, אלס דער ערלייזער פון דער פעראומגליקטער קעניגרייך. אין „אָטהעלאָ" ווערט אויך געמאכט אן אפיעל צו די וועלכע פערבלייבען, זיי זאָלען דערצעהלען פאר דער וועלט דעם גאנצען אמת פון דער טראגעדיע. אָט דיזער געדאנק, אז אין דער מענשהייט לעבט א מאָראלישער געפיהל צו וועלכען מען קען אפע־לירען זאגאר ווען אונרעכט איז געטהאָן געוואָ־רען, אָט דאָס גיט שעקספיער'ס טראגעדיעס די מאכט אונז צו ריהרען פיעל מעהר ווי זיי וואָל־טען עס געקענט טהאָן, ווען די פערברעכענס וואָלטען געבליבען פערבאָרגען, אדער ווען זיי וואלטען זיך געענדיגט גליקליך פאר אלעמען.

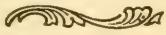

# שעקספיער און די ענגלישע ליטעראטור

ד"ר א. קאראָלניק.

"Hang there, like fruit my soul
Till the tree die."

(Cymbeline)

„הענג ווי א פרוכט, מיין נשמה, ביז דער בוים שטארבט אב", — אָט די ווערטער פון פאסטומוס, איינעם פון די העלדען פון שעקס־פירס פאָרלעצטע דראמע „סימבעלין", וואלט מען געקענט אוועקשטעלען פאר א מאָטטאָ פון שעקספיר'ס שאפען און שעקספיר'ס פערבונדענ־קייט מיט דעם גאנצען ענגלישען כלל. א פרוכט פון א גרויסען, הויכען, אלטען און שווערען בוים. די שענסטע און רייכסטע פרוכט, וואָס הענגט שוין דריי הונדערט יאָהר און איז נאָך אזוי שעהן און גלאנצענדיג און יונג ווי ביי איהר רייף־וועד־רען, א פרוכט וואָס וועט שטארבען נור, ווען דער בוים, ווען אלע בוימער פון דער מענשליכער קולטור וועלען שטארבען. נאָר פאָרט א פרוכט פון א בוים, פון א בעשטימטען, אויפגעוואקסען אויף א בעשטימטען באָדען, מיט טיעפע, לאנגע, פערבויגענע און נאָך אלע זייטען זיך אויסשפריי־טענדע וואָרצלען. פאר דער גאנצער וועלט האָט שעקספיר געדיכטעט, ווי זיין בעריהמטע ליעד זאָגט, אָבער דעם זאפט און מארך פון זיין דיכ־טונג האָט ער פון דער ענגלישער ערד געזויגען. שעקספיר איז ענגלאנד, דאָס אלטע, „פרעהליכע ענגלאנד" און דאָס נייע, וואס מיר קענען היינט. און ווען א קאטאסטראפע וואָלט אראבגעשווייגט דעם ענגלישען אינזעל אין דעם אָקעאן, און ווען אפילו פון ענגלאנד וואָלט קיין שריד און פליט ניט געבליבען, „פערקלונגען און פערזונקען" — און נור שעקספיר אליין זאָל בלייבען, וואָלט ענגלאנד אויך געבליבען לעבעדיג. איטליכער מענש איז זיין אייגענער דאָלמעטש — און דער דאָלמעטש פון זיין פאָלק, זיין אייגענער שפיגעל און דער שפיגעל פון אלע דורות וואָס האָבען גע־לעבט פאר איהם. און די וועלט איז ווי א ראָד, זי דרעהט זיך נאָך א בעשטימטען געזעץ, און קען פון איהם ניט אוועק. און ווי דער קינסטלער איז די וועלט, וואס ער מאָלט און שאפט, — סוף כל סוף איז דאָך די גרונדשטימונג די אייגענע. און דערפאר נעהמט שעקספיר ארום אלט און ניי ענגלאנד. פאר איהם — א לאנגע ליניע, א אָבגעשלאָסענע, נאָך איהם א לאנגע, נאָך ניט אָבגעשלאָסענע, ווי א קייטעלע פערשלונגענע ליניע — ער איז אין צענטרום...

ענגלאנד איז א לאנד פון הפכים, פון טיעפע געגענזעצע. דאָס קאָמפליצירטעסטע לאנד פון גאָטס ערד. נעהמט אנדערע לענדער. זיי האָ־בען א פאָרמעל. געוויס יעדע פאָרמעל איז פאלש. קיין שום פאָלק קען מען ניט מעסטען מיט איין מאָס, איינפאסען אין איין רעהמעלע. דאָס ווירקליכע לעבען איז צו רייך. אָבער פונ־דעסטוועגען קען מען אָפט, ביים שטארקען, טיע־פען צוקוקען זיך, אונטערשיעדען דעם וועג פון א פאָלקס־קולטור. די פראנצויזישע, די איטאליע־נישע: פאָרם, לאָגיק, פערשטאנד, געזונדעס מאָס אין אלעם וואָס זי שאפט, שכל און וויץ. די שפאנישע: איינזייטיגקייט, ענגשאפט פון דענ־קען, פסיכישע בלינדקייט, ליידענשאפט אין אלעם, דאָנקיכאָטעריע. דייטשלאנד — טיעפ־קייט פון דענקען, סענטימענטאליטעט אין פיה־לען, אָבער קיין ברייטקייט, קיין מאָס, קיין לע־בענס־קלוגהייט, שטארק אָבער אומגעלומפערט. גרויסע מוזיק, אָבער ווייניג פאָרם־קונסט, טיעפע חקרנות, ווייניג אָריגינאליטעט, קריטיק מעהר ווי שאפען. אָבער ענגלאנד? ס'איז א אינזעל, אָבגעשניטען פון דעם איבעריגען איי־ראָפּא, איזאלירט, אליין אין דער וועלט. א איינ־זעל, אומרוישט פון ים, מיט ים־נעבלען. אונ־רוהיג ווי דער ים. קאפריזנע ווי דער ים און

ברייט ווי דער ים. אלע וואָס האָבען געוואָלט ענגלאַנד אָבמעסטען און אָבשעצען האָבען פאַלש געמאָסטען. טען האָט זיך בעמיהט צו געבען א פּסיכאָלאָגיע פון דעם ענגלישען פאָלק, אַן אַנאַליז פון דעם ענגלישען כאַראַקטער: זיין פערזוך איז ניט געראָטען. מען קען איהם ניט אויסמעסטען, דאָרט וואו ער איז אם טיעפסטען, מען קען א טומאַן ניט דורכקוקען וואו ער איז אם גערויכטעסטען.

מיר ווייסען אלע: ענגלאַנד, דאָס לאַנד פון פּראַקטישע, אויסרעכענדע מענשען, פון קאַלטע בעלי־חשבון, א לאַנד פון סוחרים, פון חלפנים. איראָפּא'ס ביינק, דאס „קלירינג הויז" פון דער וועלט. „סוחרים און פרייהייט" האָט רודיאַרד קיפּלינג גערופען זיין פאָלק. און ווער איז מעהר פערליבט אין ענגלאַנד ווי קיפּלינג?

סוחרים, חלפנים, געלדקלייבער און רעכנער — און זיי האָבען די בעסטע, די שעהנסטע, די מוזיקאַלישסטע, די ריינסטע ליריק פון דער וועלט. גאַנץ איראָפּא פערמאָגט ניט אזא ליריק. ניט די פראַנצויזישע, ניט די איטאַליענישע, ניט די דייטשע קען זיך פערגלייכען מיט איהר. די מוזיקאַלישסטע ליריק — דערביי אבער א פאלק אָהן מוזיק. א פאָלק פון פריהייט, וואס גרענעצט מיט אנארכיע, אבער אין דער אייגענער צייט — קאָנסערוואַטיוו, צוגעבונדען צו אלטע פארמען, צו די מנהגים פון עלטער־עלטערן. אוואַנטיוריסטען, ענטדעקער, שטארק, אָהן פורכט, זוכער, געפינער, עראבערער,—און צו גלייך איז זייער הארצענס טרוים: „האוס סוויט האום" („היים, זיסע היים"), דאס אידיליישע בייס געגרייטען טיש. וואו מען קעהרט זיך, וואו מען ווענדט זיך — היפּכים, קאָנטראַסטען, אונלאָגישקייטען, און דערביי האָט ענגלאַנד — פרענסים בעקאַן אין דעם זעכצעהנטען און דזשאַן סטיוארט מילל איז דעם ניינצעהנטען יאהרהונדערט געגעבען אונז די נייע לאָגיק, דאָס אינסטרומענט פון לאָגיש־וויסענשאַפטליכען דענקען.

דער ענגלענדער געהט ניט צו צום לעבען מיט א טהעאָריע. ער איז תמיד און אומעטום אן אוואַנטוריסט. דאָן קיכאָט איז אויך אן אוואַנטוריסט, אבער ער, דער שפּאַנישער, זוכט אין דער וועלט זיינע חלומות, אלטע חלומות און געשטאָרבענע אידעאַלען. דער ענגלענדער נעהמט דאס לעבען, די פאַקטען ווי זיי זיינען. ער לעבט מיט דעם אינסטינקט, ניט מיט דעם שכל, מיט דער פאַנטאַזיע, ניט מיט דער טהעאָריע, און בויט זיך — יעדער בעזונדער — זיין וועלט, ווי ער קען און ווי ער וויל.

אזוי איז דאס געווען פון זינט ענגלאַנד איז ענגלאַנד, זינט פון'ם כאַאָס פון די דריי פערשיעדענע פעלקער און ראַסען: קעלטען, אנגלאָ־זאַקסען, פראַנצויזישע נאָרמאַנען, האָט זיך אויסגעבילדעט אן ענגליש פאָלק. די גרויסקייט און דער כח פון ענגלאַנד איז — דאָס נאַטירליכקייט פון דעם פאָלק־ווערען. דער בעריהמטער ענגלישער היסטאָריקער סילו האָט געזאגט אז די בריטישע אימפּעריע איז געוואָרען פון זיך אליין, קיינער האָט גאָר ניט געטראַכט זי צו שאַפען, זי צו מאַכען. זי איז געוואַקסען ווי א בוים וואַקסט — אין דער לענג און אין דער ברייט, אמאָל גלייך אמאָל קרום. דערפאַר איז זי אזוי שטאַרק איינגעוואָרצעלט. דאס אייגענע איז מיט ענגלאַנד בכלל. קיינער האָט ניט „געמאַכט" די ענגלישע נאַציאָן. פראַנקרייך, שפּאַניען, דייטשלאַנד האָבען מיט כונה געשאַפען אן אייניגקייט. מען האָט ניט צוגעלאָזט קיין אנדערע שפּראַך, קיין אנדער אמונה א חוץ די פונ'ם „שטאַאַט". ענגלאַנד האָט נור איינמאָל געמאַכט א פּראַבע, און האס אויך ניט פון נאַציאָנאַלע מאָטיוון, די פּראַבע מיט אירלאַנד, און האָט נאָך עד היום צו זינגען און צו זאגען מיט איהר...

מיט דעם פיערצעהנטען יאָהרהונדערט, מיט טשאָסער העבט זיך אָן די ענגלישע פאָרם. דאָס ערשטע אויפלייכטען פון דעם ענגלישען גייסט. מען זעהט שוין קלאָר די ליניע. מען דערקענט שוין ענגלאַנד. ס'איז נאָך א סך נאַכאַהמונג — טשאָסער האָט נאָכגעמאַכט די איטאַליענער — פּעטראַרקא, — די פראַנצויזען, אָבער די ענגליש פאָרם, די ספּעציפישע ענגלישע לירישע שטימונג און ווייכקייט אין מוזיקאַלישקייט קלינגען שוין אין טשאָסער'ס סאָנעטען. און אויך די ענגלישע פערוויקעלטע פאַנטאַזיע.

יאָהרען און יאָהרען, כמעט צוויי הונדערט יאָהר געהען אוועק — און ענגלאַנד פּראָדוצירט ווענינ. גאָר נישט וואָס קען בלייבען, האָבען א היסטאָרישען, א קולטורעלען ווערטה, ביז צום זעכצעהנטען יאָהרהונדערט, ביז די ענגלישע רענעסאַנס קומט. מען רופט זי אן „דאָס צייט־אלטער פון עליזאַבעטה", נאָך דעם נאָמען פון דער קעניגין עליזאַבעטה. ס'האָט, פאַרשטעהט מען, אזוי פיעל צו טהון מיט עליזאַבעטה, ווי די גרויסע צייט פון דער ניי־ענגלישער ליטעראַטור, אין ניינצעהנטען יאהרהונדערט, האָט צו טהון מיט דער קעניגין וויקטאָריא. אָבער עליזאַבעטה האָט איין גרויס פערדיענסט געהאַט פאַר דער ענגלישער קולטור: זי האָט ניט אויפגעהאַלטען די ענטוויקלונג, זי האָט מעהר אָדער ווענינער געלאָזט דאָס לעבען געהען ווי עס האָט געוואָלט. און דאָס ענגלישע לעבען האָט אָנגעהויבען צו זידען און צו קאָכען. נייע כחות, נייע טאַלאַנטען זיינען אויפגעקומען, א פרעהליכקייט, א יוגענד־ענערגיע האָט געשפּיעלט אין בלוט, האָט געטאַנצט און געהוליעט און געלאַכט און ברייט און שטאַרק געטראַכט. געטראַכט און זיך פערטראַכט. געיובעלט און זיך מיאש געווען, וועלטען געבויט און וועלטען צושטערט.

און ס'איז נאַטירליך אז אין אזא צייט, דראַמאַטיש דורך און דורך, פול מיט טראַגישע און

קאָמישע מאָטיוועז, מוז אַרויסרופען די דראַמאַ־טישע קונסט. און קיינמאָל איז דאָס ענגלישע טהעאַטער ניט געשטאַנען אַזוי הויך, געווען אַזוי פּאָפּולער — ווי דאַמאָלס. פון אַלע ווינקלען זיינען אַרויס דראַמאַטיקער, מען האָט בעאַר־בייט אַלטע שטאָפען, לעגענדען, שפּאַנישע און איטאַליענישע דראַמען. אַ וואור, פיל, גרין און אַ סך אַנדערע, פערגעסענע, אונבעקאַנטע, האָבען יעדע פּאָר וואָכען געגעבען דעם עולם נייע דראַ־מען. און דער עולם האָט זיי געשלונגען, איז גאָר געווען נאָך זיי. צווישען די צעהנדליגער אָדער אפשר הונדערטער קאַליקעס און מיטעל־מעסיגקייטען איז געווען איינער וואָס האָט גע־האַט כמעט זשעניע. ער איז געווען ניט טאַ־לאַנטירט נור כמעט געניאַל. דאָס איז געווען קריסטאָפער מאַרלאָו, דער דיכטער פון „טאַמ־בורלען", פון „דר. פאוסטוס", פון „דעם אידען פון מאַלטאַ". אַ שייליאַק־דראַמאַ פאַר שייליאַק. ביידע דיכטער, מאַרלאָו און שעקספּיר האָבען גע־וואָלט אויסמאָלען דעם כח פון האַס, האַס פון טויזענדער יאָהרען, האַס פון דעם אידען צום קריסט. אַזוי האָבען זיי אויסגענוצט פּאָפּולערע מאָטיווע, לעגענדען. נור ביי מאַרלאָו איז פון דעם „אידען פון מאַלטאַ", דעם רייכען, הייסענ־דען סוחר באַראַבאַס געוואָרען אַ מין ווילדער טיגער, אָהן מענשליכע געפיהלען, אַן אויטאָמאַט פון האַס, אַ מענעקען אָנגעפילט מיט שטאַרקע, הייכע — אָבער לעדיגע ווערטער, ווערטער וואָס האָבען ניט קיין שייכות ניט צום אידען באַראַ־באַס, ניט צום מענשען אין איהם. שעקספּיר האָט גענומען דעם פאָלק־שטאָף — און גע־מאַכט פון איהם אַ ריינע מענשען־קונסט. איך זאָג ניט — און קיינער זאָגט עס ניט, אַז „דער קויפמאַן פון וועניעדיג" איז געווען גערעכט אַקע־גען אידען, האָט ריכטיג, אמת געמאָלט דעם הים־טאָרישען כאַראַקטער פון דעם אידען, אַריינ־געדרונגען טיעף אין זיין נאַציאָנאַלע פּסיכיק. היסטאָרישער קאַלאָריט האָט שעקספּיר'ן — ווי די מייסטע פון זיין צייט — געפעהלט. מען האָט נאָך אין יענע יאָהרען גאָרניט געוואוסט וואָס איינגענטליך איז היסטאָריע. אָבער שעקספּיר האָט נאָר ניט געוואָלט געבען אַ ריין־היסטאָרי־שע דראַמאַ, זיין טהעמע איז געווען אויסשליס־ליך פּסיכאָלאָגיש: ווי אַזוי ענטוויקעלט זיך דאָס געפיהל פון האַס און נקמה, ווי אַזוי ווירקט ערנידריגונג, רדיפות, אַ ירושה פון מורא און האַס אויף דעם אינדיווידועלען מענשען. און ער ווייזט ווי דער האַס טלעיעט פריהער ערגעין אין אַ ווינקעלע, אונטער דער אַש. ביז אַ שטאַרקער שטורם־ווינד קומט — ביז מען נעהמט ביי איהם צו זיין טהייערסטעס, די טאָכ־טער דזשעסיקאַ, — און דעמאָלט ווערט פון דעם פונק אַ פלאַם, אַ גליהענד פייער. דער פריהער איינפאַכער קויפמאַן פון וועניעדיג ווערט — שייליאַק...

אַלע שעקספּיר'שע דראַמען זיינען אַזוי גע־בויט. אַזוי ווי אַ מוזיקאַליש ווערק: אויף דער אינערען ענטוויקלונג פון אַ מאָטיוו, אַ מעלאָ־דיע, „אַ לייט־מאָטיוו". די דראַמאַ ווערט גע־פיהרט ביז דער מאָטיוו ווערט ערשעפּפּט אין אַלע זיינע מעגליכקייטען. און האַקט זיך אָב איין דראַמאַ — קומט די צווייטע און שפּיעלט ווייטער, שפּיעלט אַ וואריאַנט.

קיינער פאַר שעקספּיר האָט דאָס וואונדער־באַרע אויער ניט געהאַט. מען האָט שעקספּיר גערופען אין זיין צייט „דער פערצוקערטער", דער „האָניגטריפענדער", דער „זיסער". און דאָס איז געווען דער נייער טאָן וואָס שעקספּיר האָט אַריינגעטראָגען אין דער ענגלישער ליטעראַטור, אין דעם גאַנצען ענגלישען קולטור. פאַר איהם, קנאַפּ פאַר זיין אויפטרעטען האָט זיך אין ענג־לאַנד אָנגעהויבען דער „פיינער סטיל." די אַלטע אָנגלאָזאַקסישע גראָבקייט האָט זיך אָנגעהויבען אַבצושלייפען, ווערען עדלער. און דזשאָן לילאָ האָט פערעפענטליכט זיין בעריהמטען בוך: „ייפיוס", אַ מין קאַטעכיזיס פון גוטען טאָן און פיינע מאַנירען, ס'קלינגט היינט קאָמיש — די „עדעלקייט" און פיינקייט פון דעם „יופיואיזם". נור פאַר יענער צייט איז דאָס געווען אַן עראַיינגנים. אַזוי ווי פאַר 15 יאָהרען פלעג מען אין אייראָפּאַ, — אין סקאַנדינאַוויען און אין דייטשלאַנד — אין די אינטעלעקטועלע קרייזען רעדען איבסעניש, אַזוי האָט מען אין דער צייט פון עליזאַבעטה, אין 16טען יאָהר־הונדערט, אין ענגלאַנד גערעדט „יופיואיסטיש".

שעקספּיר האָט גענומען דעם „שענען" סטיל אין האָט פון איהם געמאַכט אַ לעבעדיגע שפּראַך, געמאַכט איהם שטאַרק און רעאַל, ער האָט אַלס־דינג אויסגענוצט וואָס די קולטור פון ענגלאַנד האָט איהם פאַרבערייטעט, און האָט געגעבען די לעצטע און פאָלקאָמענע פאָרם.

דער בעריהמטער דייטשער ליטעראַטור־היס־טאָריקער גערוויינוס זאָגט גאַנץ ריכטיג אין זיינע „פּרושים אויף שעקספּיר". „די גאַנצע דראַ־מאַטישע קונסט וואָס מיר געפינען אין ענגלאַנד איידער שעקספּיר איז געקומען, איז אַ שטומער וועג־ווייזער צו אַן אונבעקאַנטען ציעל, דורך אַ וואַלדוועג. מען פיהלט אַז באַלד וועט קומען אַ וואונדערבאַרע נאַטור סצענעריע, אָבער מען קען נאָך ניט האָבען קיין הנאה פון איהר. ערשט שעקספּיר האָט דעם וועג געעפענט און איהם געבראַכט צו דעם לעצטען ציעל, ביז צו פאָל־שטענדיגען בעפרידיגונג". ביי אַלע דיכטער פון זיין צייט, בען דזשאָנסאָן, ביומאָנט־פלעט־שער, דעקקער, מאַסינגער, ביי אַלע האָבען מיר צו טהון מיט ווערקען פון אינדיווידומען, אַמאָל בעסער, אַמאָל ערגער. מען קען נאָך היינט לעזען מיט פערגעניגען און נייגיעריגקייט די אָדער יענע דראַמאַ און קאָמעדיע פון טהאַמאָס קיד — „די שפּאַנישע טראַגעדיע" אָדער בען דזשאָנסאָן'ס — „דער לאַבענדיגער" אָדער דעקקער'ס: „דעם שוסטער'ס יום־טוב" א. ז. וו. ס'איז אינטערע־סאַנט, קולטור־היסטאָריש און פון דעם שטאַנד־פּונקט פון דראַמאַטישער טעכניק. אָבער ניט

מעהר. איהר פערגעסט פאָרט ניט, און ניט אויף איין רגע — אז דאָס זיינען אַלטע דראַמען אָהן אַ קינסטלערישען און עטהישען ווערטה פאַר אַ ו נ ז. אָבער ביי שעקספּיר פערגעסט מען די צייט, מען פערגעסט ווען און וואו דאָס איז געשריבען געוואָרען. מען ווייסט נור איינס: מען געהט אַוועק פון איהם רייכער ווי מען איז צו איהם געקומען, מען געהט אַוועק אַ בעשאָנקענער.

נעהמט איינע פון די שעהנסטע זאַכען פון דער וועלט־ליטעראַטור: דער „שטורם" אָדער „דאָס ווינטער מערכען"? דאָרט האָט איהר סימבאָלישע פיגורען פון אַזאַ פּלאַסטיציטעט, אַזוי לעבעדיג און טיעף מיסטיש. אריאל, קאַליבאַן — אין שטורם. מלאך־מענש, שד־מענש. די ביידע ענדע פון מענשהייט, די ביידע פּאָליוסען. אריאל — נור נשמה, נור שיינקייט, מוזיק. קאַליבאַן — נור חומר, אַ גראָבער קלאָץ, גאָלע תאוה, און אינערע שקלאַווערייי. וויפיעל טיעפער פּעסימיזם, לעבענס פילאָזאָפיע, סאָציאַלע פיקאַזאָפּיע ליגט אין דער וואונדערבארע סצענע ווען דער שכור געוואָרענער קאַליבאַן לעקט די שטיוועל פון זיין „נייעם גאָט", ד. ה. פון דעם שכורען נעאָפּאָליטאַנער מאַטראָס סטעפאַנאָ, וואָס האָט איהם געגעבען דאס פלעשעל אַ זופּ צו טהון. און קאַליבאַן זינגט:

„באַן, באַן קאָ־קאַליבאַן

האָט אַ נייעם הערען, געפינען דעם נייען מאַן

הוריי פרייהייט, פרייהייט הורא, היידא פריי־

הייט, היידא!...

מיר דאַכט זיך אז קאַרליל האָט אמאָל געזאָגט, אז שעקספּיר איז דער פעאַדאַלער דיכטער, דער דיכטער פון פעאַדאַליזם און אַריסטאָקראַטיע. קאַרליל האָט אין שעקספּיר געוואָלט זעהען זיך אַליין, זיינע אייגענע־קאַרליילס — אַריסטאָקראַטיש־פעאָדאַלע סאָציאַל פילאָזאָפיע. אָבער שעקספּיר איז ניט געווען קיין סאָציאַל פילאָזאָף און קיין פּאָליטיקער, נור אַ ז ע ה ע ר, אַ ווייסער, אַ פערשטעהער, אַ מענש מיט טויזענד נשמות. און אַזאַ נשמה קען ניט זיין איינזייטיג, זי זעהט אַלעס, און וואָלט געמוזט אַריינפאַלען אין יאוש — ווען ניט די ליעבע, די ליעבע צום מענשען, דאָס רחמנות מיט דעם מענשען, מיט דער וועלט, מיט יעדען בעשעפעניש. פּראָספּערא, — דער הויפּט העלד פון דעם „שטורם", פּראָספּערא, דער מכשף, דער מאַגיעק וואס בעפעהלט איבער שדים און מלאכים, איבער הימעל און ערד, וואָס האָט אַ כח אָהן גרענעצען און וואויל־זעהענד אויג, פּראָספּערא וועמעס כח איז די גאַנצע וועלט — זאָגט זיך צום סוף אָב פון זיין כח, פון זיין מאַכט, מאַכט אַלע פריי וואָס זיינען געווען אין זיין רשות — אי אריאל און קאַליבאַן, אַלע.

און דער מעכטיגער פּראָספּערא בעט זיך: מען זאָל איהם פריי מאַכען דורך ליעבע און נאַכזיכט, פריי פון זיך אַליין...

* * *

ס'איז דאָ ניט מיין אויפגאַבע צו אַנאַליזירען שעקספּיר'ס לעבענסווערק, פערטיפען זיך אין זיין קונסט. שעקספּיר איז אַן ערלעבניש ווי יעדעס אַנדערע פערזענליכע ערלעבניש. יעדער נעהמט איהם אַנדערס אויף. גלייך ווי קיין צוויי מענשען פערליעבען זיך ניט אויף דעמזעלבען אופן. און איטליכער קולטור־מענש מוז און דאַרף זיך בעגעגענען פריהער אָדער שפּעטער מיט שעקספּיר. ערגיץ וועט ער איהם בעגעגענען. אין זיין טיעפער נויט און פּיין, אָדער אַז ער וועט זיך פערבלאָנדזשען אין לעבען. דעמאָלט וועט ער שעקספּיר געפינען און פערשטעהן, אויף זיין שטייגער, איטליכער ווי ער אַליין איז. און דאָס איז דער בעסטער, דער ריכטיגסטער שטייגער. וואַרום דער האָט שעקספּיר ניט פערשטאַנען ווער עס מיינט אז מען דאַרף איהם נעהמען היסטאָריש, פּערזענליך. אַלעס היסטאָרישע פערגעהט. שעקספּיר איז נאָך יונג, און איינציג. און קיינער קען איהם ניט נאָכמאַכען. ער איז געווען אַ ענדפּונקט, אַ מיטעל פּונקט, אָבער ניט קיין אויסגאַנגספּונקט. קיין דראַמאַטישע שולע האָט ער ניט געשאַפען. קיינער קען איהם ניט נאָכמאַכען, ווי קיינער קען ניט נאָכמאַכען דאַנטע. וואָס גרעסער, מער איינזאַמער. אָבער עפּעס בלייבט הענגען. די שפּראַך בלייבט. שעקספּיר האָט דער ענגלישער וועלט געגעבען די רייכע, מוזיקאַלישע, בייגזאַמע שפּראַך, ווי דאַנטע האָט דער איטאַליענישער געשענקט איטאַליעניש. שעקספּיר האָט די שפּראַך ניט ענטדעקט. ער האָט בכלל גאָר ניט ענטדעקט, ער האָט זיך נור בענוצט מיט די אוצרות וואס זיינען געווען פאַר איהם און האָט זיי בעלעבט, בעשיינט מיט חן, מיט מעלאָדיע, מיט גוטסקייט, מיט פּאַרב, מיט „דזשענטלענעסס", שעקספּירס שפּראַך איז די רייכסטע אין דער ענגלישער, אפשר אויך אין דער וועלט ליטעראַטור, ווייל זיין אינערע וועלט איז געווען די רייכסטע.

און שעקספּיר האָט נאָך איינס געטהאָן פאַר ענגלאַנד: ער האָט עס אַריינגעפיהרט אין די אייראָפּעאישע קולטור־חברותא. דאָס ערשטע גרויסע געשאַנק וואס ענגלאַנד האָט געגעבען דער וועלט. און דאָס איינציגע וואָס וועט תמיד בלייבען, כל זמן „דער בוים איז ניט אָבגעשטאָרבען". און תמיד וועט אין די אויערען פון יעדען דור, אין יעדען לאַנד, אין יעדער שפּראַך קלינגען די שטילע, מעלאַנכאָליש־קלוגע און ווייכע ווערטער פון שעקספּיר: „מיר זיינען געמאַכט פון אַזאַ שטאָף, פון וועלכען חלומות וועדען געמאַכט".

אַלסדינג אין דער וועלט ווערט אַלט — חלומות בלייבען יונג און יונג דער טרוימער, דער גרויסער טרוימער פון ענגלאַנד...

דר. אסתר לוריע:

# שעקספּיער און די דייטשע ליטעראטור

שעקספּירס בעדייטונג אין דער דייטשער ליטעראטור כאראקטעריזירט געטהע אין זיינע בעריהמטע געשפּרעכען מיט עקערמאנען. געטהע זאגט: ערהאבען און אויסערגעוואוינליך שעהן ערשיינט פאר אונז מאנבלאן אין דער נאכבאראשאפט פון זיינע קאלעגען, די אנדערע אלפּען בערג. זיי ערפרעהען אונזער „איך", בערוהיגען אונזער נשמה — מיר קוקען אויף איין באַרג, ווענדען אונזערע בליקען אויף די אנדערע, ריכטען אבער אונזערע אייגען ווידער און ווידער אויפ'ן קעניג פון דער אלפּען קייט, אויף מאנבלאן. ווען איהר וואָלט אוועקגענומען דעם ריעז, דעם מאנבלאן, פון דער אלפּען קייט און איהם אוועקשטעלען אין פלאך־לאנד, וואָלט די ווירקונג געווען נאָך שטארקער, נאָך טיעפער. אין די אלפּען־בערג ענטציקט אונז מאנבלאן, אין פלאך־לאנד וואָלט ער אונז פערבלענדעט. דאָרטען בעוואונדערען מיר דעם ריעז, דאָ וואָלטען מיר געבליבען ערשטוינט. אזוי פערשיעדען ווי דער נאטור־ריעז מאנבלאן, ווירקט אויך דער מענשען־ריעז שעקספּיר. אין ענגלאנד איז ער אויסגעוואקסען אין צוזאמענהאנג מיט זיין פאָלק און זיין צייט; דאָ בעטראכטען מיר איהם אין צוזאמענהאנג מיט זיינע פאָרגענגער און זיינע נאכפאָלגער. ער איז דער גרעסטער אין זיין לאנד. ווען איהר בעטראכט אבער שעקספּיר'ן אין דייטשלאנד, איז די ווירקונג א גרעסערע, א מעכטיגערע. שעקספּירס איינפלוס אויף דער דייטשער ליטעראטור איז געווען אן אונגעהויער גרויסע.

---

די גייסטיגע פערבינדונגען צווישען דייטשלאנד און ענגלאנד זיינען מיט דריי, פיער הונדערט יאהר צוריק געווען גאנץ נאָהענטע. ווען אין דייטשלאנד איז אין 16 יאָהרהונדערט ערשיענען די לעגענדע פון דאָקטאָר פאוסט, איז זי באלד געוואָרען בעקאנט אין ענגלאנד, און דער ענגלישער פאָעט מארלאו האָט אויפ'ן גרונד פון דיעזער לעגענדע געשאפען זיין בעריהמטע דראמע „פאוסט". שעקספּיער'ס דראמען זיינען אין דייטשלאנד געווען בעקאנט אין 17טען יאָהרהונדערט. ענגלישע שוישפּיערער פלעגען זיי פאָרשטעלען און אויך דייטשע, אין פרייער איבערזעצונג. דאן אבער האָט מען נאָך ניט געקענט ריידען וועגען שעקספּיר'ס ראָלע אין דער דייטשער ליטעראטור. עס האָט נאָך דאן אין גאנצען געפעהלט אן איבערזעצונג פון שעקספּיר'ס דראמען; די דייטשע פאָעזיע האָט זיך גאנץ גלייכגילטיג בעצויגען צו דעם נאָרדישען זשעניע. אין אָנפאנג פון 18־טען יאהרהונדערט אינטערעסירען זיך איינינע דייטשע פּאָעטען און עסטהעטיקער מיט שעקספּיר'ן; זיי זיינען בעקאנט אונטער'ן נאָמען די „שווייצער", ווייל זיי האָבען געוואָהנט אין דער שווייץ. דאָס זיינען אבער אלץ געווען פּראָבען. לעסינג (1781—1729) איז געווען דער ערשטער דייטשער פּאָעט, וועלכער האָט געמאכט שעקספּיר'ן היימיש אין דייטשלאנד.

לעסינג, דער איינציגער דייטשער פּאָעט, וועמען היינע האָט ניט געביסען מיט זיין סאטירע, איז געווען א רעפאָרמאטאָר און א קעמפּפער. ער פלעגט שאפען זיינע דראמען לויט די רעגעלען און טהעאָריע, וואָס ער אליין האָט פריהער אויסגעארבייט. און לעסינג'ן דעם פּאָעט האָט לעסינג דער טהעאָרעטיקער גאָר ניט געשאדט. די דראמע, ווי טענדעציעז זי איז געשריבען געווען, פלעגט אבער שוין אין זיינע הענד ווערען א קונסטווערק. דאָס איז געווען לעסינג'ס ארט פון שאפען. און אויף אזא אופן איז ער אויך צוגעטראָטען צו שעקספּיר'ן. אנגעהויבען האָט לעסינג מיט דער קריטיק פון דער דייטשער דראמע. איהם האָבען אבגעשטויסען די פראנצויזישע טענדענצען, וואָס האָבען אויף בעאיינפלוסט די דייטשע ביהנע. אויף דער סצענע פלעגט מען זעהן נור קייזאָרים און הויך־געשטעלטע פּערזאָנען, וועלכע האָבען גערעדט מיט א הויכער, געקינצעלטער שפּראך. לעסינג האָט אלץ געזוכט א דראמע, וואָס זאָל שילדערן לעבעדיגע, פּשוט'ע מענשען. דאָס האָט ער געפונען אין ענגלאנד: לילאָ האָט אין 1731 איינגעפיהרט די בירגערליכע דראמע, וואו עס ווערט געשילדערט דאָס אלטעגליכע לעבען פון איינפאכע מענשען. לעסינג פּרובירט אויך זיינע קרעפטען צו שאפען אזא דראמע. און אָט די זוכענישען און פּראָבען ברייגען איהם צו שעקספּיר'ן.

אין זיינע „בריעף איבער דער נייער ליטעראטור" רעקאָמענדירט ער שעקספּיר'ן, אנשטאט די פראנצויזישע שריפטשטעלער. ער גלויבט, אז דער ענגלישער גייסט איז נעהענטער צום דייטשען, איידער דער פראנצויזישער, אז שעקספּיר'ס דראמען וועלען שטארקער רעדען צום דייטשען הארץ, איידער ראסין'ס. לעסינג זוכט צו פעראייניגען די דייטשע פאָלקסטהימליכע עלעמענטען מיט שעקספּיר'ס טענדענצען. און די ווירקונג פון דעם ענגלישען ריעז אויף דעם דייטשען פּאָעט ווערט אלץ שטארקער און

שטארקער. לעסינג ווערט איינפאך בעטרונקען פון שעקספּיר׳ן, ער ווערט בעצויבערט פון שעקספּיר׳ס שעפּפערישע קראפט און וויל שטע־לען זיינע דראמען אויף דער דייטשער ביהנע. ער מיינט, אז „עדיפּוס" פון דעם גריכישען פּאָ־עט סאָפּאָקלעס און שעקספּיר׳ס „אָטעלאָ", „קע־ניג ליר" און „האמלעט" „דארפען בעהערשען אונזערע ליידענשאפטען".

לעסינג איז ניט געשטאנען אליין אין זיין שעקספּיר־פערעהרונג. זיין געטרייער פריינד, מאָזעס מענדעלסזאָן, איז געשטאנען מיט איהם און שריפטליך פערברייטעט זיינע אידעען. מענדעלסזאָהן האָט אפילו איבערזעצט איניגע שעקספּיר־דראמען אין דייטש. אם וויכטיגס־טען אָבער האָט דאָ אויפגעטהאָן וויעלאנד, וועלכער האָט שעקספּיר׳ן איבערזעצט, און שרע־דער, וועלכער איז אויפגעטראָטען אויף דער ביהנע אין שעקספּיר׳ס דראמען. וויעלאנד האָט דער ערשטער איבערזעצט כמעט גאנץ שעקספּיר. לעסינגס טעאָריען, וויעלאנדס איבערזעצונג, שרעדער׳ס געניאלער שפּיעל — דאָס אלעס האָט בייגעטראָגען צו שעקספּיר׳ס פּאָפּולאריטעט אין דייטשלאנד און געמאכט זיינע דראמען היימיש אויף דער דייטשער ביהנע.

לעסינג אָבער בערוהיגט זיך ניט. ער ענט־וויקעלט ווייטער שעקספּיר׳ס טענדענצען אין דער „האמבורגער דראמאטורגיע". איניגע יאָהר שפּעטער שרייבט ער אַ דראמע „עמיליא גאלאָטי", און וועלכער ער בעפרייט זיך פון שעקספּיר׳ן, און וועלכע איז צו גלייכער צייט אַ שעקספּיר־דראמע. דאָס מיינט: לעסינג איז שוין ניט בערוישט אזוי פון שעקספּיר׳ן און שאפט פריי אין איינקלאנג מיט זיין טאלאנט און מיט די פאָדערונגען, וואָס ער האָט ענט־וויקעלט אין דער „האמבורגער דראמאטורגיע". נאָך פאָלקאָמענער אין דיעזען זין איז זיין לעצ־טע דראמע „נאטהאן דער ווייזע", וואו לעסינג קומט צו נאָהענט צו שעקספּיר׳ן.

הערדער (1803—1744) האָט זיך פעראינ־טערעסירט מיט שעקספּיר׳ן אלס ליטעראטור־היסטאָריקער. ער שטעלט זיך פאר שעקספּיר׳ן אזוי: ער זיצט הויך אויף אַ פעלזען־שפּיץ. אונ־טער זיינע פיס טראָגט זיך דער שטורם און ברויזט דער ים, זיין קאָפּ אָבער רוהט אין די הימעל־שטראהלען; ער הערט דערפאר ניט, ווי מען קריעגט זיך וועגען איהם, אז פאר איינע איז ער אַ גאָט און פאר אנדערע ערשיינט ער גאנץ אונבעדייטענד. הערדער וויל זיך ניט אָב־געבען מיט דער פראגע, ווער איז גערעכט. ער זוכט שעקספּיר׳ן צו „פיהלען, אזוי ווי ער איז". הערדער, וואָס האָט אלץ געזוכט ארומצונעהמען מיט זיין גייסט די גאנצע וועלט, די ליטעראטור פון אלע לענדער און אלע צייטען, האָט געמוזט קומען צו שעקספּיר׳ן. ביי וועלכען פּאָעט האָט ער געקענט געפינען אזא רייכטום פון פעלקער, עפּאָכען, סאָציאלע גרופּען, אינדיווידואליטע־טען? ער זעהט דערפאר אין שעקספּיר׳ן די „געשיכטע", די „וועלט". אין יעדער שעק־ספּיר׳ס דראמע זעהט ער די וועלט פון אַ גאנץ אנדער שטאנדפּונקט. איהם אינטערעסירט ניט דערפאר שעקספּיר אלס דראמאטיקער. אין די בעזאָנדערהייטען פון יעדער איינצעלנער דראמע וויל ער זיך גאָר ניט פאנאנדערקלייבען. שעקספּיר איז פאר הערדער׳ן דער גרויסער „מייסטער". ער איז פאר איהם ניט קיין דיכ־טער, נאָר אַ „שעפּפער". „די גאנצע וועלט איז פאר איהם אַ קערפּער פון דעם גרויסען גייסט; אלע נאטור־ערשיינונגען זיינען גליעדער פון דעם קערפּער — און דאָס גאנצע איז יענער ריעזען־גאָט, ספּינאָזאַ׳ס פּאַן (אוניווערסום)".

די וועלט, זאָגט הערדער, שטעהט ניט אויף איין אָרט. אלעס ענדערט זיך אין לויף פון דער געשיכטע, עס בייטען זיך די מענשען, עס ווערט אנדערש אונזער געשמאק. און הערדער איז גליקליך, וואָס ער לעבט אין אזא צייט, ווען מען קען נאָך פערשטעהן שעקספּיר׳ן. ער גלויבט, אז דאָס וועט ניט דויערן אימער. דאָך זייט דאן איז פאראיבער פיעל מעהר ווי אַ יאָהר־הונדערט, און מיר זעהען איצט, ווי מען פייערט שעקספּיר׳ס 300־יעהריגען יובילעאום, און די פייערונג איז זיכער ניט די לעצטע.

הערדער איז גליקליך, וואָס דייטשלאנד וועט אין גיכען האָבען אַן אייגענעם שעקספּיר, און דיעזער וועט זיין, ווי ער דיינקט, זיין יונ־גער פריינד און זיין געניאלער שיקער געטהע.

---

גאנץ אנדערש ווי לעסינג און הערדער איז געטהע (1832—1749) געקומען צו שעקספּיר׳ן: ניט אלס טהעאָרעטיקער־דראמאטיקער, ניט אלס ליטעראט־היסטאָריקער, נאָר אלס שאפענדער קינסטלער. דעם געניאלען געטהע האָט אָנגע־צונדען אַן אנדער זשעניע, אַ גרעסערער.

געטהע׳ן האָט געבראכט צו שעקספּיר׳ן זיין לעהרער, הערדער. הערדער האָט אין אלגעמיין געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע אין געטהע׳ס ענט־וויקלונג. דער יונגער געטהע האָט געפונען די דייטשע ליטעראטור אין אַ גאנץ אָרימען צו־שטאנד. קיין איין איינציגער פּאָעט, וועלכער זאָל איהם אָנצינדען. לעסינג איז געווען פאר דעם גליהענדען יונגען דיכטער צו קאלט, צו ראַציאָנאליסטיש. געטהע האָט געפיהלט אין זיך די קרעפטען ארומצוכאפּען די גאנצע וועלט; אָט די אינערע, פערבאָרגענע קרעפטען האָבען געזוכט אַן אויסוועג, זיי האָבען געוואַרט אויף אַ פלאַם, וועלכער זאָל זיי אָנצינדען. דיעזער פלאַם איז פאר געטהע׳ן געווען הערדער. געט־הע בעקענט זיך מיט הערדער׳ן אלס סטראסבור־גער סטודענט און ווערט מיט איהם גלייך נאָ־הענט. מיט 35 יאָהר שפּעטער שטעלט געטהע

הערדער'ן אַ מאָנומענט אין זיין אוטאָביאָגראַפיע.

הערדער גיט געטהע'ן דאָס, וואָס דער צוקינפטיגער גרויסער פּאָעט דאַרף אַזוי נויטיג האָבען — די בעקאַנטשאַפט מיט דער ליטעראַטור פון פערשיעדענע פעלקער, און אַם שטאַרקסטען האָט געוויזקט אויף געטהע'ן שעקספּיר. אָט ווי דער 22-יעהריגער געטהע בעשרייבט שעקספּיר'ס ווירקונג: „מיט דעם ערשטען בלאַט, וואָס איך האָב פון איהם געלעזען, איז ער געוואָרען מיינער אויפ'ן גאַנצען לעבען. ווען איך האָב דורכגעלעזען זיין ערשטע דראַמע, האָב איך זיך געפיהלט ווי אַ בלינד־געבאָרענער, וואָס האָט דורך אַ וואונדערהאַנד ערוואָרבען מיט איין מאָל די קראַפט צו זעהען".

דער יונגער פּאָעט קען אָבער ניט בלייבען לאַנג שעקספּיר'ס שטומער פערעהרער. ער וויל איהם נאָכאַהמען, ער וויל אַליין שאַפען אַ שעקספּיר־דראַמע. הערדער'ס טרייער שילער איז אַ פּאַטריאָט, ער אינטערעסירט זיך מיט דער דייטשער פערגאַנגענהייט. ער געפינט אויס אַ דייטשען ריטערליכען העלד און טהוט איהם אָן אין שעקספּיר'ס קליידער. אַזוי קומט אַרויס געטהע'ס ערשטע בעדייטענדע דראַמע „געטץ פאָן בערלינגען". ווען געטהע שיקט צו הערדער'ן די ערשטע בעאַרבייטונג פון דער דראַמע, דערשרעקט זיך דער לעהרער און שרייבט צו זיין שילער און פריינד: „שעקספּיר האָט אייך אין גאַנצען פערדאָרבען". הערדער איז געווען גערעכט. געטהע איז צו ווייט געגאַנגען. איהם ענטציקט ביי שעקספּיר'ז די פרייהייט. די דראַמען פון דעם ענגלישען זשעניע זיינען ניט בעשרענקט אין אָרט און צייט, ווי די פראַנצויזישע און די גריעכישע דראַמען, אין וועלכע די האַנדלונג שפּיעלט זיך אָב אויף איין אָרט און דויערט 24 שטונדען. געטהע געהט אָבער צו ווייט: ביי איהם בייט זיך די סצענע צו אָפט. ער געהט נאָך ווייטער: די גאַנצע האַנדלונג אין דער דראַמע האָט ניט קיין איינהייט, קיין גאַנצקייט. געטהע אַרבייט איבער די דראַמע, וואָס בלייבט נאָך אַלץ שטרענג בעאיינפלוסט פון שעקספּיר'ן.

דאָך, ווי געטהע האָט געזינדיגט מיט זיין שעקספּיראָמאַניע, איז ער אָבער ניט געגאַנגען אַזוי ווייט, ווי מאַנכע פון די קלענערע דייטשע פּאָעטען, וועלכע זיינען דערגאַנגען ביז אַבסורד אין זייערע דראַמען — סיי אין אינהאַלט, סיי אין פאָרם. זיי האָבען אימער אויסגעקליבען אַזעלכע טהעמעס, ווי מאָרד, ווי שרעק; די האַנדלונג איז ביי זיי פאָרגעקומען כאַאָטיש, שוין גאָר ניט דראַמאַטיש.

שילער'ן האָט אויך דער דראַמאַטישער זשעניע אויסגעהיט אַ רעכט ביסעל. אפילו אין זיינע „רויבער" איז ער ניט געגאַנגען אַזוי ווייט, ווי די קלענערע דיכטער.

---

„געטץ פאָן בערלינגען" און „עגמאָנט" זיינען פערטיג, און געטהע'ס פערליעבטהייט אין שעקספּיר'ן ווערט אָבגעשוואַכט. דער ערשטער יוגענד־רויש פערשווינדעט. געטהע בלייבט זיין גאַנץ לעבען אַ שעקספּיר־פערעהרער און שעקספּיר־בעוואונדערער, אָבער ער בעציהט זיך צו איהם ניט מעהר אַזוי בלינד ווי אין דער יוגענד. פריהער האָט ער איהם געוואָלט בלויז נאָכפיהלען, איצט וויל ער איהם שוין אויך פערשטעהן. ער ווערט אַ שעקספּיר־קריטיקער, ער ווערט אַ קונסט־טהעאָרעטיקער. ער מיינט, אַז די פאָרם פון דער פּאָעזיע מוז זיין אַ גריכישע, אַ קלאַסישע. די גריכישע קאָמעדיע לאָזט ניט צו קאָמישע עלעמענטען. און אָט דעריבער דיינקט געטהע, אַז שעקספּיר'ן דאַרף מען נור לעזען, אויף'ן טהעאַטער קענען מיר איהם ניט פאָרשטעלען. דאָ ליעגט געטהע'ס פעהלער. צוליעב זיין טהעאָריע האָט ער ניט געזעהען, דאָס שעקספּיר'ס דראַמען זיינען בעשאַפען גראַדע פאַר'ן טהעאַטער. היינע איז שוין ניט געווען אַזוי קורצזיכטיג. געטהע'ס פערעהרונג פאַר שעקספּיר'ן בלייבט אָבער לעבענסלאַנג. שעקספּיר איז פאַר איהם אַ העכערער גייסט, צו וועמען מען קען נאָר אַרויפקוקען און פערעהרען. ער מיינט, אַז אַ פּראָדוקטיווע נאַטור טאָר ניט לעזען מעהר ווי איין מאָל אַ יאָהר שעקספּיר'ס אַ דראַמע; אַנדערש וועט ער מוזען צו שטאַרק בעאיינפלוסט ווערען פון שעקספּיר'ן און וועט ניט קענען שאַפען זעלבסטשטענדיג.

---

די ראָמאַנטישע שולע אין דייטשלאַנד גיט זיך פיעל אָפּ מיט שעקספּיר'ן. צו דער שולע געהערען טהעאָרעטיקער, ווי פריעדריך שלעגעל און ווילהעלם אויגוסט שלעגעל; דיכטער, ווי נאַוואַליס, טיעק און וואַקענראָדער. די טהעאָרעטיקער אפילו פּרובירען צו דיכטען און די דיכטער צו טהעאָריזירען, ווייל זיי שטרעבען צו פערשמעלצען קונסט, פּאָעזיע, געשיכטע, ליטעראַטור און פילאָסאָפיע. די ראָמאַנטישע שולע גרינדעט זיך אין יאָהר 1797. זי טרעט אַרויס מיט אַן אייגענעם פּראָגראַם. זי שטרעבט, ווי פאַוסט, צו דערקענען די גאַנצע וועלט, „ליכט און שאַפען, טויט און לעבען, הימעל און גיהנום" וויל זי טהאָגען אין אייגענעם בוזעם, און די אַלע מאָטיווען וויל זי פעראייניגען אין דער פּאָעזיע אין איין איינציגען אַקאָרד. דאָס טהוט, לויט דער מיינונג פון דיעזער שולע, שעקספּיר. זיינע ווערק זיינען „אַ שפּיגעל פון וועלט־אַלל".

די ראָמאַנטיקער זיינען ניט צופריעדען מיט וויעלאַנד'ס איבערזעצונג פון שעקספּיר'ן. און זיי פאַנגען אַליין אָן שעקס־

פיה'ן צו איבערזעצען — ניט אין פראזא, ווי וויעלאנד, נאר אין פאעזיע. די איבערזעצונג איז א קונסט־ווערק, א מייסטערווערק. זי האט פארטרעפליך צוגעפאסט שעקספיר'ן צו דער דייטשער שפראך. דיעזע איבערזעצונג איז ביז היינטיגען טאג די איינציגע, און די איינציגע וועט זי זיכער בלייבען. געשאפען האט דאס מייסטערווערק ווילהעלם שלעגעל; טיעק האט איהם געהאלפען.

די איבערזעצונג איז נאר א טהייל פון דער שעקספיר־ארבייט פון די ראמאנטיקער. זיי פרעגען: וואס זיינען שעקספיר'ס ווערק — נאטור אדער קונסט? ענטפערענדיג אויף דעם, ערקלערהרען זיי פילאסאפיש, וואס איז נאטור און וואס איז קונסט, און זיי שאפען א שעקספיר פילאסאפיע. זיי פרעגען: וואס איז שעקספיר — א ראמאנטישער אדער א קלאסישער דיכטער, און זיי שאפען די שעקספיר־עסטעטיק. יעדעס ווערק פון דעם ענגלישען זשעניע בעטראכטען זיי בעזונדער און דאן אלע אין א געוויסען צוזאמענהאנג, און זיי גרינדען א שעקספיר־פיראמידע. דיעזע שעקספיר־פארשונג האבען די ראמאנטיקער אזוי פיעלזייטיג, דאס די ענגלישע שעקספיר פארשער האבען זיך דורכאויס געמוזט רעכענען מיט דער שעקספיר־ארבייט פון די דייטשע ראמאנטיקער.

די ראמאנטיקער בעמיהען זיך צו שטעלען אויף דער ביהנע שעקספיר'ס דראמען אין אן אונפערענדערטער פארם און ניט פערקירצט. טיעק וואלט געוואלט זיין א דירעקטאר פון אלע דייטשע טהעאטערס, כדי ער זאל קענען שטעלען שעקספיר'ס דראמען אין דער אונפערענדערטער פארם. אלס דירעקטאר פון דרעזדענער טהעאטער פיהרט ער דורך זיינע פלענער. דיעזע ביהנע האט אבער ניט לאנג עקזיסטירט.

---

„אנדערע צייטען, אנדערע פויגעל, אנדערע פויגעל, אנדערע ליעדער". די בעציהונגען פון דעם גרויסען פאעט היינע צו שעקספיר'ן זיינען שוין געווען גאנץ אנדערע, ווי געטהע'ס. געטהע האט געבונען די דייטשע ליטעראטור ארעם, אויף שעקספיר איז ניט געווען איבערזעצט. און ווען ער קריגט די גליקליכע געלעגענהייט צו בעקענען זיך מיט שעקספיר'ן, ווערט ער איין צייט אזוי ווי בערוישט פון דעם ענגלישען זשעניע. היינע אבער האט שוין געהאט פאר זיך די רייכע דייטשע ליטעראטור, וועלכע האט איהם אנגעפליגעלט. אויך שעקספיר'ן האט ער נאך אלס אינגעל געקענט אין שלעגעל־שער איבערזעצונג. דער נארדישער זשעניע פלעגט אנצינדען דעם אידישען זשעניע. שעקספיר האט אבער ניט געבילדעט קיין עפאכע אין היינע'ס לעבען און שאפען. דאך, די בעגייסטערונג פון היינע'ן פאר שעקספיר'ן איז זעהר גרויס. ווען היינע איז אין ענגלאנד, „ווערט איהם ביטער אויף'ן הארצען, ווען ער דערמאהנט זיך, דאס שעקספיר איז דאך ענדליך אן ענגלענדער און געהערט צו דיזען העסליכען פאלק „וועלכען גאט האט בעשאפען אין זיין צארן". שעקספיר איז איהם אין ענגלאנד די „גייסטיגע זון". ער בעזוכט פיעלע פלעצער, וועלכע שעקספיר האט געשילדערט. ער שטודירט זיינע דראמען אין לאנדאנער שעקספיר־טהעאטער. אין זיין טאגע־בוך בעשפרעכט ער די דראמען און זייער אויפפיהרונג. דער טאגע־בוך איז אבער ליידער פערברענט געווארען.

שעקספיר איז פאר היינען דער „בריטישער דיכטער קעניג", „דער גרעבטער פון אלע דיכטער", „דאס וועלטליכע עוואנגעליום". ער שטעלט איהם אין איין רייהע נאר מיט האמער'ן און מיט געטהע'ן. אין „אטא טראל" פיהרט ער ארויס צוזאמען געטהע'ן און שעקספיר'ן. וואלפאנג געטהע'ן דערקענט ער אן דעם „פרייליכען גלאנץ פון זיינע אויגען", ווייליאם שעקספיר'ן — „אן דעם לאכען פון זיין מויל".

אין דער יוגענד האט היינע געוואלט נאכאהמען שעקספיר'ן. זיינע צוויי דראמען־פראגמענטען זיינען בעאיינפלוסט פון שקעספיר'ן. ער האט אבער דערזעהען, אז ער איז ניט קיין דראמאטיקער. ער האט געפיהלט, אז שעקספיר איז דער „אלמעכטיגער מיניסטער", וועלכער קען איהם יעדען מאמענט געבען האלז און נאקען. היינע פיהלט ניט קיין בעדירפניס זיך אבצוגעבען מיט שעקספיר־פהאבלעמען. זיינע שעקספיר־בעטראכטונגען האט ער געשריבען אלס א בעשטעלונג. צו אן אלבום פון שעקספיר'ס פרויען־טיפען האט מען ביי איהם געבעטען אייניגע אנמערקונגען. די ארבייט האט איהם פעאינטערעסירט, און עס קומען ארויס זיינע פראגמענטען. ער גרינדעט ניט קיין טהעאריע, בילדעט ניט קיין שולע אין שעקספיר'ס אויפפאסונג. ער גיט אבער אן אביעקטיווע און אויסגעצייכענטע שעקספיר־כאראקטעריסטיק, און מיר זעהען אויך, ווי היינע, דער גרויסער פאעט, בעגרייפט אזוי שארף און טיעף שעקספיר'ן.

ער איז ענטציקט, וואס שעקספיר, אזוי גוט ווי האמער און געטהע, שאפט אלע זיינע טיפען מיט גלייכער פאלקאמענהייט. אין געגענזאץ צו געטהע'ן איז היינע ענטציקט פון שעקספיר'ס הומאר, וואס איז פול מיט לעבען. די טראגעדיע אין לעבען איז דורכגעמישט מיט קאמיזם. אהן דיעזען געמיש וואלט פיעל שווערער געווען אריבערצוטראגען דאס לעבען. דאס האט געטהע אין שעקספיר'ן ניט געקענט זעהן, ווייל ער איז געווען צו פיעל פערטיעפט אין זיינע גרייכען און אין זיין קלאסיציזם.

דער איד היינע גיט זיך אפ מיט שיילאק'ן.

ער ניצט אויס די געלעגענהייט אויסצוריידן זיין ביטער אידיש האַרץ. דער פּאָעט, דער איד, רעדט וועגן זיין פאָלק מיט גרויס ליעבע און גרויס וועהטאָג, ווי נור אַן אמת׳ר איד און אַ גרויסער איד קען ריידן וועגן זיין אונגליק־ליכעם פאָלק. און היינע ענטפּלעקט פאַר אונז אויף אַ ריכטיג גלענצענדען היינע־אופן אַ מין פערהערליכונג אין שיילאָק׳ן — אַ סימבאָל פון אַ גרויסען און גוואַלטיגען האַס־געפיהל, דער רעזולטאַט פון די גרויסע און גוואַלטיגע ליידען, וואס דער איד איז אויסגעשטאַנען פון דער קריסטליכער וועלט.

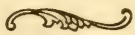

מ. באָרענשטיין: | **אויפ׳ן פּלאץ** | (אַ פראַגמענט.)

אַ הילכיג קנאַקען פון שטיינער וואס זיי־נען געשליידערט געוואָרען פון צוויי יונגע פּוי־ערים אויף כמעט נאָך אַ לעדיגע וואַגאָן־פּלאַט־פאָרמע — האָט זיך איבערן פּלאַץ געטראַגען. דאָס איז געוועזען פאַרנאַכט־צו. דער פּלאַץ איז שוין געשטאַנען אין שטילען אָבגלאַנץ פון די רויטע פלאַמען וואס די אונטערגעהענדע זון האָט אויף יענער זייט פעלד אָנגעצונדען. דער הימעל האָט זיך פערצויגען מיט ראָזאָווע וואָל־קענדלעך און די לופט האָט זיך שוין אָנגעהויבען אָבצוקיהלען נאָכ׳ן הייסען זומער טאָג. די פּוי־ערים זיינען געשטאַנען האַלב אויסגעטהאָן. די פּנים׳ער זיינען ביי זיי געוועזן רויט, דערהיצט. יעדעס מאָל וואס זיי האָבען זיך צו דער קופּע שטיינער אָנגעבויגען, זיינען די גרויע, לייוועג־טענע העמדער האַרט צו זייערע פּלייצעס צוגע־פאַלען, און יעדעס מאָל וואָס זיי האָבען מיט די הענד אהויב געטהאָן די אָנגענומענע שטיינער אויפ׳ן וואַגאָן אַרויפצואוואַרפען, האָבען זיך פייכטע פלעקען פון שוויס אונטער זייערע אַרעמס בעוויזען. אביסעל אַרויפצוצו, נעבען אַ גרויסע קופּע שטיינער, זיינען שוין געשטאַנען צוויי פול־אָנגעלאָדענע וואַגאָנעס — אויך זייער אַרבייט. פון דער צווייטער זייט קופּע, איז גע־שטאַנען שמואל און שוין אָבגענומען דאָס לעצטע פוהרעל שטיינער. דער פּויער האָט אָנגעהויבען אָבצוואַוואַרפען די שטיינער און שמואל איז צוגע־נאַנגען צו די שקצים.

— גיכער, גיכער קינדער, ס׳איז באַלד נאַכט — האָט ער אונטערגעטריבען.

פּלוצלונג האָבען זיך שווערע באַהן־„זוואָנ־קעס" איבער דער לופט צוטראָגען. אין אַ ווייל אַרום איז פון דער סטאַנציע געקומען צולויפען אַ באַהן־וועכטער און נאָך פון דער ווייל־טענס גענומען שרייען:

— הערר שמואל, פּאַרטיג?

— צאָ טאָ? — האָט שמואל געפרעגט.

— ניין, מיט דער באַהן וועט מען צונעהמען די וואַגאָנעס, — האָט דער וועכטער געענטפערט צוקומענדיג נעהנטער.

— מיט וועלכער? — האָט שמואל גע־פרעגט.

— מיט דער וואס איז ערשט אַרויסגעגאַנ־גען.

— מיט דער וואס איז ערשט אַרויסגעגאַנ־גען? — האָט איהם שמואל איבערגעפרעגט און אָנגעקוקט.

—טאַק, טאַק פּאַניע שמול, מיט דער וואס איז ערשט אַרויסגעגאַנגען, — האָט איהם דער וועכטער פערזיכערט.

— ווער האָט אַזוי געזאָגט?

— נאַצעלניק.

— וועלכער?

— זאָוואַדאָווצא.

— אָ׳וואַוואַ.. — האָט שמואל געסמאַקע־וועט און זיך אַזש אָנגעהויבען צו קראַצען אין קאָפּ — וואָס טהוט מען זיך פאַר אַן עצה?

ער האָט געמאַכט אַ בעוועגונג וועלענדיג לוי־פען צו דער סטאַנציע בעטען דעם נאַטשאַלניק ער זאָל נאָך אַצונד די וואַגאָנעס ניט צונעהמען.

ער האָט זיך אבער צוריק אַ כאַפּ גע־טהאָן און אַ צוטראָגענער געגעבען אַ שפּרייט אויס די הענד, אַריינכאַפּענדיג דעם קאָפּ צווי־שען די אַקסלען.

— כ׳האָב נישט קיין לאַדאָווטשי־קעס... — האָט ער אַ ווייז געטהאָן אויף די שקצים — געהייסען אָבטשעפּען דריי וואַגאָנעס און געקומען זיינען נור צוויי חלאָ־פּעס. נאָר וואָס אָנגעהויבען דעם דריטען וואַ־גאָן...

ער האָט זיך אויפגעכאַפּט און אָנגעהויבען צו לויפען. ער איז אָבגעלאָפען אַ שטיקעל וועג און אַ גליקליכער געדאַנק איז איהם איינגעפאַלען: איידער צו געהן צו דער סטאַנציע און האָבען צו טהאָן מיט דעם כלב — ווערט ער געשעריגט... וועט ער בעסער אַריינלויפען אין שטוב אַריין אַרויסרופען די אינגלעך. וואס אי׳?... אוי אַלע וועלען זיך געבען אַ נעהם — ער אַליין וועט אויך צוהעלפען... און ער האָט בערעכענט אַז די באַהן איז ערשט אַרויסגעגאַנגען, וועט נאָך

דויערען אַ גוטע שעה ביז זי וועט אָנקומען. אונ־טערן באַרג אַליין שלעפּט זי זיך אָב אפשר אַ האַלבע שעה. מיקאַ, אויך די אייגענע מעשה, — האָט ער זיך געטראַכט — בעטען דעם נאַ־טשאַליק, ווער ער דאָך ניט פערשפּעטיגען דער־נאָך אויך, ווען ער וועט זעהן אַז מען דוינזשעט נישט.

און ער האָט זיך אָנגעקערעוועט אהיים.

אין אַ ווײַלע אַרום איז ער געקומען צולויפען מיט די צוויי אינגלעך זיינע און באַלד זיינען אַלע דריי געשטאַנען אין די בלויזע העמד־אַר־בעל מיט די אַרויסגעהאַנגענע ציצה־כנפות׳ן פון אונטער די וועסטען און גלייך מיט די גוים דעם וואַגאָן געגרוזעוועט. פון די דריי אי־דען וואָס זיינען צו דער אַרבייט נישט געוועהנט געווען, איז געגרונען דער שווייס און די העמדער האָבען צו זייערע לייבער געקלעבט און שמואל האָט אַלץ אונטערגעזאָגט: גיכער, גי־כער! פּרענדזעי, פּרענדזעי! און אויפ׳ן וואַ־גאָן אַרויף איז געפלויגען אַ האָגעל שטיינער מיט אַ הילכיג קנאַקעריי אַזוי, אַז די גוים האָבען זיך אַזש צולאַכט: האָ, האָ, פאַבריקאַ אידזשע...

דערווייל האָט זיך שוין אָנגעהויבען אָנצו־רוקען די נאַכט, די לופט איז געוואָרען אַלץ קיהלער און אַ פרישער געשמאַק פון סאָסנעס און געוויקסטען האָט זיך שוין פון די אַרומיגע פעלדער און וועלדער געטראַ־גען. באַלד דערויף האָט זיך אויף יענער בודקע דעם וועקסלער׳ס טרובקע דערהערט. די באַהן איז שוין צוגעגאַנגען צו דער סטאַנציע מיט אַ הילכיג גערויש אַזוי אַז די גאַנצע שטילע פאַרנאַכ־טיגע לופט אַרום און אַרום האָט זיך אָבגערופען מיט אַ מורא׳דיג רוישען. דאָס רוישען איז געוואָרען שוואַכער און עס האָט זיך דערהערט אַ ציץ, ציץ, ציץ, וואָס איז געוואָרען אַלץ לאַנג־זאַמער און לאַנגזאַמער און באַלד האָט זיך בע־וויעזען דער לאָקאָמאָטיוו מיט די ברענענדיגע אויגען פאָראויס...

— גיכער, גיכער אויסגלייכען דעם וואַגאָן — האָט שמואל געשריען.

די שקצים זיינען אַרויף אויפ׳ן וואַגאָן און אָנגעהויבען פונאַנדערוואַרפען די שטיינער אויף אַלע זייטען.

שמואל האָט אויף זיך געכאַפּט דאָס האַלאַ־טעל און געלאָפען צו דער סטאַנציע מאַכען די פּראַכטען.

---

אהיימגעקומען, האָט שמואל שוין געטראַפען די שקצים ביי זיך אין שטוב. זיי זיינען געזע־סען ביים טיש מיט די מאָרענאַרקעס אָנגעטאָן אויף די פּלייצעס און געגעסען מיט אַפּעטיט, דער — אַ פונט „פּלאַצעק" און דער — אַ פונט „פּלאַצעק", געביסען פון די גאַנצע שטיקער און נאָכגעזופּט מיט קוואָס.

— נו, וויפיעל קומט אייך? — האָט שמואל געפרעגט.

די שקצים האָבען אַ ווײַלע אויפגעהערט צו עסען און איהם אָנגעקוקט.

— נאָ ניעוויע פּאַן? — האָבען זיי געפרעגט.

— צעהן גילדען — האָט שמואל גערעכענט — און וויפיעל געהט אַראָב? — האָט ער געפרעגט, אָנווייזענדיג אויפ׳ן ברויט מיט׳ן קוואָס וואָס זיי האָבען געגעסען.

— טאַטע — האָט איהם דער קליינער אינ־געל אָנגעכאַפּט ביים אַרבעל — דו געהסט זיי בעצאָהלען פאַר די גאַנצע דריי וואַגאָנעס? — האָט ער געפרעגט מיט אַ יונג, חיטרע קול׳כעל, קוקענדיג איהם אין פּנים אַריין. — אויף מיין וואָרט, ווי אונז האָבען אָנגעלאָדעוועט אַ סך מעהר ווי זיי. אונז האָבען פון זיך אַרויסגע־יאָגט די נשמה און זיי האָבען זיך קוים גערהערט. האָסט געזעהן ווי אַזוי זיי האָבען זיך גערהערט, אַהרן? — האָט ער זיך געווענדעט צום ברודער.

— נו, אויך מיין דאַגה, געה מאַך אַ גע־שעפט מיט ערלים... — האָט שמואל געענט־פערט.

---

שפּעטער האָט שמואל געפרעגט די אינגלעך צי זיי וואָלטען זיך געקאָנט אונטערנעהמען אי־בער׳ן טאָג אָנצולאָדעווען אַ וואַגאָן שטיינער. די אינגלעך האָבען געענטפערט: יאָ, נאָר דער האַל־בער רובל זאָל געהערען צו זיי.

ברייגדעל, שמואל׳ס ווייב, האָט אפילו געשריען ער זאָל זיך נישט פערדרעהען קיין קאָפּ, נאָר שמואל האָט געענטפערט:

— וואָס אי׳?... כ׳זאָל מיר טאַקי קאָנען איינברענגען יעדע וואָך אַ פּאָר רובל... — — —

און באַלד צומאָרגענס, האָט ער געהייסען אָב־טשעפּען אַ בעזונדערען וואַגאָן פאַר די אינג־לעך.

די אינגלעך זיינען אַרויס אויפ׳ן פּלאַץ גאַנץ פריה, דאָך האָבען זיי שוין געטראַפען אויפ׳ן פּלאַץ די שקצים. זיי זיינען שוין געשטאַנען אויסגעטהאָן אָהן די מאָרענאַרקעס און געגרוזע־וועט זייערע וואַגאָנעס.

דער וואַגאָן פאַר די אינגלעך, איז געשטאַ־נען אָבגערוקט פון די שטיינער, נעהנטער צו די קאַזאָנע פּלעצער וואו עס ליגען אַלטע שפּאַלען (באַהן־שוועלער) אָנגעלייגט. די אינגלעך זיי־נען צו צום וואַגאָן און איהם געוואָלט צו שטו־פּען צו די שטיינער, נאָר דער וואַגאָן האָט זיך ניט געוואָלט ריהרען פון אָרט.

די שקצים האָבען אַ ווײַלע אויפגעהערט צו אַרבייטען און זיך צוגעקוקט צו די אינגלעך ווי זיי שטופּען דעם וואַגאָן.

— נאָ, נאָ — האָבען זיי געהאָלפען קרעכצען און געלאַכט.

די אינגלעך זיינען אָבגעטראַטען פון וואַגאָן און געקוקט אויף די שקצים מיט בעטענדע בלי־קען ווי זיי וואָלטען וועלען זאַגען: העלפט אונז צו....

— נו, פאר וואָס האָט איהר ניט צוגעשטופּט
— האָבען די שקצים געלאכט.
די איגלעך זיינען נאָך אַ ווײַלע געשטאַנען און אהײמגעגאנגען.
באלד זיינען זיי צוריקגעקומען מיט'ן פאָטער.
אלע דריי זיינען צו צום וואגאָן און איהם גערײהרט פון אָרט.
דער וואגאָן איז זיך לאנגזאם אוועק צו די שטיינער און אלע האָבען אָבגעלאָזט די הענד.
ער איז צו צו דער ערשטער קופּע און זיך ווײטער געגאנגען.
שמואל האָט געהאפּט אַ שטיין און ארונטערגעוואָרפען אונטערן ראָד.
דער וואגאָן האָט אַ טרעשטש געטהאָן, צורײַבענדיג הינטער זיך דעם שטיין און זיך אָבגעשטערט.
די איגלעך האָבען פון זיך אראָבגעוואָרפען די האַלאַטלעך און זיך געגומען צו דער ארבײט.
און שמואל האָט זיך אומגעקעהרט אהיים.
אין אַ ווײַלע ארום האָט זיך שוין בעוויזען אַ פויער מיט אַ פוהרעל שטיינער.
— האָ, האָ, און די אידען לאדעווען שוין שטיינער? — האָט זיך דער פויער גע'חידוש'ט.
— וואו איז דער טאַטע, אידלעך? — האָט ער געפרעגט.
די שקצים האָבען געענטפערט פאר די איגלעך מיט זעהר אַ גראָב וואָרט און זיך צולאכט...
דער פויער האָט זיך אויפגעהויבען און אוועקגעגאנגען נאָך שמואל'ן קנאַקענדיג מיט דער בייטש אין דער לופט.
אין אַ ווײַלע ארום איז ער צוריקגעקומען מיט שמואל'ן
שמואל האָט אָבגענומען דאָס פוהרעל שטיינער און צוגעגאנגען צו די איגלעך.
— נו, וואס הערט זיך? — האָט ער געפרעגט.
— אָ, די שקצים האָבען שוין מעהר, — האָט ער בעמערקט.
— נו, זיי האָבען דאָך אָנגעהויבען פריהער,
— האָבען זיך די איגלעך פערענטפערט.
די זון האָט זיך דערווײַל ארויפגערוקט הויך אויפ'ן הימעל, אָנגעהויבען צו באקען מיט אַ טרוקענער הײסע הײץ. דער הימעל איז געוועזען קוייטער און קלאָהר און ס'איז קענטיג געווען, אז ס'וועט זיין אַ זעהר הײסער טאָג. פון די איגלעך איז גערונען דער שוויים און די העמדער האָבען צו זייערע לייבער געקלעבט. זיי האָבען זיך געאײַלט, געוואָלט אויסקומען גלייך מיט די שקצים און דאס האָט זיי זעהר אָבגעמאטערט.
זיי האָבען אלע ווײַלע מיט'ן עלענבויגען דעם שוויים פון שטערען זיך אַ ווײַס געטהאָן און פון צײַט צו צײַט זיך געמוזט אָבשטעלען אויף אַ ווײַלע אָברוהען. די שקצים האָבען געארבײט גאנץ געלאסען, נישט געאײַלט, (אַ גוי אײַלט זיך ניט) נאָר דערפאר אָהן אָבשטעל, און די שטיינער אויף זײערע וואגאָנעס זיינען געוואקסען ווי אויף הײוועען. שמואל איז געשטאַנען און זיך צוגעקוקט — אַ ווײַלע אויף די שקצים און אַ ווײַלע אויף די איגלאך און ער האָט מיט אמאָל דערזעהן דעם געוואלדיגען אונטערשיעד פון די צוויי מינים ארבײטאָרערס זיינע: די שקצים — ווי גרויס, ווי געזונט, ווי רויט, ווי געלאסען און ווי לײַכט זיי בעוועגען זיך, און די איגלאך — ווי קליין, ווי דאר, ווי בלאס. און עפּעס מאָדנע איז איהם אויסגעקומען דאָס שנעלע אָנגעשטרענגטע בעוועגען זײערס, און דאס אָנהאפּען פון די שווערע שטיינער מיט די קליינע, דאַרע הענטלאך זײערע... אין זיין הארץ האָט עפּעס אויפגעוואכט אַ מאָדנע געפיהל; ער האָט אויסגעטהאָן דאָס האלאַטעל און זיי אָנגעהויבען צו צוהעלפען...
די איגלאך האָבען אויפגעלעבט; עס האָט זיך זיי אויסגעדרוכט ווי אָט, אָט שטייגען זיי איבער די שקצים...
דערווײַל האָט זיך אָנגעהויבען צו בעוויזען איין פוהרעל שטיינער נאָכ'ן צווייטען, און יעדער פרישער פויער וואס איז צוגעקומען האָט זיך גע'חידוש'ט:
— האָ, האָ, אי זידי יום לאדויאָן קאַמיע־ני?
עס האָט זיך דערהערט פון דער סטאַנציע אַ דריטער זוואָנאָק.
שמואל האָט אויף זיך געכאַפּט דאָס האלאַטעל.
— וואו געהסטו? — האָבען די איגלאך געפרעגט.
— די „אָסאָבאָווע" באַהן געהט אוועק... — האָט שמואל געשטאַמעלט — אפשר פאָהרט אַ היימישער, פאסט נישט...
ער האָט זיך אוועקגעשטעלט אָן אַ זייט.
די באַהן איז דורך געלאפען מיט שטורם, פון די פענסטערלעך האָבען ארויסגעקוקט פערשיעדענע קעפּ.
שמואל איז צוריק צוגעקומען צו די איגלעך, אויסגעטהאָן דאָס האלאַטעל און זיי ווייטער אָנגעהויבען צו צוהעלפען.

---

דער טאָג האָט זיך גערוקט און ס'איז אָנגעקומען די מיטאָגשעה. די זון איז שוין געשטאַנען טיעף אין הימעל און אראָבגעקוקט מיט אַ גאָלדענע, בהענדענדע ליכטיגקייט און געבאקען מיט אַ טרוקענע הײץ, אזוי אז אלץ איז געשטאַנען ווי פערשמאכט אונטער איהרע שטראהלען וואס האָבען זיך גאנצע בונטען־ווייז פון הימעל אראבגעשיט, און קיין זאך האָט פון זיך קיין פּיצעל שאָטען נישט אָבגעשלאָגען, ווי אלץ וואָלט דאָס בעהאלטען אין זיך... די שקצים האָבען אוועקגעלייגט די ארבײט, אויף זיך אָנגעהאנגען די מאַרענאָרקעס און ארונטערגעקראָכען אונטער די וואַגאָנעס — די איינציגע ערטער וואו עס זיינען יאָ קליינע שטיקלעך שאָטענס געלעגען. זיי האָבען

אויפגעפּאַקט די פּעקלעך עסען וואס זיי האָבען אונטער די וואַגאָנעס און זיך גענומען צום „אָביאַד".

שמואל האָט געיאָגט די אינגלעך זיי זאָלען אהיימגעהן דאַוונען.

— ערלים... — האָט ער אָנגעוויזען אויף די שקצים — פּרעסען שוין דאָס צווייטע מאָל... דערפאַר האָט עס טאַקע כח צו אַרבייטען.

די דריי אידען האָבען אויף זיך גענומען די האַלאַטלעך און אהיימגעגאַנגען דאַוונען.

אויפ'ן פּלאַץ איז געוואָרען שטיל. די זון האָט געבאַקען און געשיט גאַנצע בונטען שטראַלען. די שקצים זיינען געזעסען אונטער די וואַגאָנעס, געגעסען און עפּעס גערעדט...

---

די אינגלאַך זיינען שוין צוריקגעקומען. אויף זייערע פּנים'ער איז אויסגעגאַסען אַ פרישקייט און אַ מונטערקייט. די שקצים ליגען אויסגעצויגען אונטער די וואַגאָנעס מיט די פּנים'ער אַראָב און מיט דעם „זייט מיר מוחל" אַרויף און שנאָרכען...

די אינגלאַך וואַרפען פון זיך פּלינק אַראָב די האַלאַטלעך און נעהמען זיך צו דער אַרבייט.

און עפּעס אַרבייט זיך זיי אַצינד אַזוי לייכט, אַזוי פלינק, אַזוי אָהן אָנשטרענגונג, אַז זיי פיהלען גאָר נישט ווי די שטיינער פליהען זיי פון די הענד, ווי די היץ באַקט זיי אין די קעפּ און ווי דער שוויים רינט זיי איבער די גאָמבעס...

פון דערווייטענס האָט זיך שוין אויך בעוויזען שמואל. ער איז געגאַנגען מיט לאַנגזאַמע, שווערע טריט און קוים די פיס נאָכגעשלעפּט. ער איז צוגעקומען צו די אינגלעך און געזאָגט:

— די היץ איז סכנת נפשות...

פון דער ווייטענס האָט זיך בעוויזען אַ פויער מיט אַ פוהרעל שטיינער. שמואל איז איהם אַקעגען געגאַנגען. באַלד האָט זיך בעוויזען אַ צווייטער פויער און אַ דריטער און שמואל האָט מעהר ניט געהאַט קיין צייט צו העלפען די אינגלאַך. אויך האָבען זיי זיך שוין נישט גענויטיגט אין קיינעם'ס הילף: זיי האָבען אַצינד אין זיך געפיהלט אַ כח נישט נאָר איין וואַגאָן, נאָר אפילו דריי אָנצולאַדעווען.

פּלוצלונג האָט זיך פון ערגעץ־וואו דערהערט אַ פערשלאָפענער, הייזעריגער מרוקען: — טע, סטאַוואַי! און באַלד האָבען זיך די שקצים פון אונטער די וואַגאָנעס בעווייזען.

די אינגלאַך האָבען עפּעס דערפיהלט ווי אַ הויז וואַלט אויף זיי אַרויפגעפאַלען...

---

פאַרנאַכט־צו. שמואל שטעהט שוין ווידער אויסגעטהאָן, אָהן האַלאַטעל, און העלפט שוין ווייטער די אינגלאַך.

פון דער ווייטענס האָט זיך בעוויזען דער נאַטשאַלניק מיט דעם רויטען קודלאָוואַטען הונט זיינעם. ער איז זיך געגאַנגען טריט ביי טריט, די הענד פערלייגט אַרונטער, די צוויי שורות קנעפּ פון ווייסען מונדיר, האָבען געבלאַשקעט קעגען דער רויטער אונטערגעהענדער זון. דער הונט איז זיך געגאַנגען פאַראויס, מיט'ן ווידעל פערדרעהט אַרויף, בעוועגענדיג מיט'ן פעטען קערפּער און טרייסלענדיג מיט'ן ווידעל. שמואל איז געשטאַנען פערדרעהט מיט'ן רוקען און גאַרנישט בעמערקט. דער נאַטשאַלניק איז צוגעקומען גאַנץ נאָהנט און זיך אָבגעשטעלט.

— צאָ טאָ, — האָט ער זיך געוואונדערט — אי סאַם קופּיעץ ויש לאַדויע קאַמיעני?*)

שמואל האָט זיך אַ טרייסעל געטהאָן און זיך אומגעקוקט.

— ע, חלאָפּאַקי לאַדויאָן...**) — האָט ער פערלעגען געשמייכעלט, אַ מאַך טהוענדיג מיט'ן קאָפּ — פּאָמאַגאַם חלאָפּאַקי...***) — האָט ער געשטאַמעלט, זוכענדיג מיט די אויגען דאָס האַלאַטעל.

דער נאַטשאַלניק איז נאָך אַ ווייל געשטאַנען און אוועקגעגאַנגען אויפ'ן פּלאַנט שפּאַציערען.

די שקצים האָבען דערווייל געענדיגט די אַרבייט. זיי האָבען אויף זיך אָנגעהאָנגען די מאַרענאַרקעס און צוגעקומען צו שמואל'ן:

— אַלע דריי און נאָך אַלץ נישט אָנגעלאָדען — האָבען זיי זיך געזאָגט.

— העלפט צו, העלפט צו קינדער, איהר וועט קריגען אויף פּאַפּיראָסען — האָט שמואל געבעטען.

— נע פּאָמאָגאַי, — האָט איינער אַ שטורך געטהאָן דעם צווייטען מיט'ן עלענבויגען.

— באָ יאַ וויעם, — האָט יענער געענטפערט אַראָבנעהמענדיג פון זיך די מאַרענאַרקע.

דער צווייטער שגץ האָט זיך אַ ווייל צוגעקוקט ווי זיי גרוזעווען דעם וואַגאָן, און ענדליך, עפּעס ווי אָהן זיין ווילען, אויך פון זיך די מאַרענאַרקע אַראָבגענומען און אויך אָנגעהויבען צו צוהעלפען.

עס האָט לאַנג נישט געדויערט און דער וואַגאָן איז פאַרטיג געוואָרען. די אינגלעך זיינען אהיימגעגאַנגען מיעד און צובראַכען. ס'איז שוין געוועזען טונקעל. אויפ'ן וועג האָבען זיי פערנאַנדערגעשפּילעט די וועסטלעך, אויפגעמאַכט די העמדער — פון זייערע לייבער האָט זיך געשפּיערט אַ שלעכטער גערוך פון שוויים און אַ לייכט, ליעב ווינטעלע האָט זיי געגלעט אויף די הערצער, געקיצעלט און דערקוויקט ביי דער נשמה....

ווען שמואל איז אהיימגעקומען, האָט ער געטראָפען זיצען די אינגלעך מיעד און פערשוויצט מיט די אָנגעהאָרעוועטע שמוציגע הענד אָהנמעכטיג אויפ'ן טיש אָבגעלאָזט. ער האָט

---

*) וואָס איז דאָס, דער סוחר אליין לאַדעוועט שוין אויך?

**) ע, די אינגלעך לאַדעוועט...

***) כ'העלף צו די אינגלעך...

זיך גאָר ניט וויסענדיג געמאַכט און געשווינען — מעהר וועט ער שוין אזא נאַרישקייט נישט טהאָן...

---

פון דעמאָלט אָן האָבען עפּעס די גוים אויפ'ן פּלאַץ צו איהם אָנגעהויבען קריגען א מאָדנע חוצפה. דאָס מינדעסטע שגצ'ל האָט איהם געקאָנט זידלען און גראָב בעליידיגען פאר יעדע קליינינקייט. פלעגט ער, למשל, פאר דער פוהר שטיינער ארויסגעבען א קוויטעל מיט דער פערצייכענטער סומע, פלעגט שוין דעם שגץ עפּעס ניט געפעלען און ער פלעגט נעהמען דרעהען דאָס קוויטעל אויף אלע זייטען, קוקען דערינען ווי א האָהן אין בני אָדם און ענדליך א פרעג טהאָן:

— וויפיעל איז דאָס?

שמואל'ן פלעגט דאָס פערדריסען. — ווען דו וועסט קריגען געלד, וועסטו זעהן — פלעגט ער ענטפערן מיט כעס.

— וויפיעל איז פערשריבען, איד? — פלעגט איהם ווידער דער שגץ פרעגען מיט חוצפה. שמואל פלעגט איהם ניט הערען און זיך געהן זיין וועג, נאָר דער שגץ לאָזט איהם שוין נישט אָב און לויפט איהם נאָך מיט אן איינגעגעסענע חוצפה: — איד, זאג וויפיעל ס'איז פערשריבען, איד! — און שמואל טראַכט אין הארץ: א דבר אחר, זעהסטו, נישט אָבצוטשעפּען זיך פון איהם... און זאגט ער איהם שוין, גיט ער ערשט א מאָך: ווייניג, צישרייבען נאָך א צעהנערל! און פלעגט זיך שמואל נישט וויסענדיג מאַכען, פלעגט זיך א שגץ נישט פוילען אויף איהם אויף א שטיין אויפצוהייבען, און נישט איינמאָל האָט שוין טאַקי געטראַפען אז מ'האָט איהם געווארפען מיט א שטיין אין קאָפּ.

שמואל האָט פּשוט אָנגעהויבען מורא צו־האָבען ארויסצוגעהן אויפ'ן פּלאַץ, ווער שמועסט „א וויפּלערטע" צומאַכען, פלעגט איהם פּשוט די נשמה אויסגעהן. און איינמאָל האָט עס טאַקי געבראַכט דערצו, אז ער האָט געמוזט בעטען ביים סוחר ער זאל איהם פון צייט צו צייט אראבשיקען „א מענש" אויסצוצאָהלען די גוים. פאר „א קאשיר", פאר „א פאן" מיט א קאפּעליוש און מיט א גרויסען טאַש געלד, האָבען די גוים טאַקי דרך ארץ, נאָר דערזעהט מען ווי־פיעל דער „קאשיר" צאָהלט אויס פאר די קוויטלעך וואס שמואל האָט געגעבען, הויבט מען אויף איהם אָן צו פינטלען מיט די אויגען, און בעמערקט מען נור אז דער „קאשיר" זעהט ניט, גיט מען איהם שוין א ווייז א פויסט: — איך וועל דיר שוין, הינטיש־בלוט, ווייזען, וועסטו שוין זעהן, איד שטשערווע. אפילו דער נאַטשאַלניק אויף דער סטאַנציע האָט אויף איהם אָנגעהויבען קוקען מיט אן אנדער אויג. קיינמאָל פלעגט ער איהם נישט רופען אנדערש ווי „פּאַניע קו־פּיעין", אָדער „פּאַניע זילבערשטיין", און פון דעמאָלט אָן, האָט ער דאָס פערביטען אויף סתם „זילבערשטיין". דארף ער איהם עפּעס האָבען, גיט ער צו איהם א ווינק: — זילבערשטיין, ניעך נאָ זילבערשטיין פאַזוואָלי! — און פאר דער מינדעסטע קליינינקייט, ווערט ער אויפגעקאָכט און זידעלט איהם: — ידטש דאָ וויעלקי חאָליערי! — און יאָגט איהם פון קאַנציליאריע ארויס: — ווינאָש־שע סטאָנד! — און שמואל געהט ארויס ווי אן אבגעשמיסענער, כלומר'שט מיט א שמייכעלע, נאָר דאָס בלוט ווערט איהם געזעצט....

# פּרץ הירשביין'ס

## געזאַמעלטע שריפטען.*

י. ענטין

(אָהגעמיינע באַראַקטעריסטיק)

פּרץ הירשביין איז אָהן שום ספק איינע פון די מערקווירדיגסטע פיגורען אין דער אידישער דיכטער־גאַלערעע פון אונזער צייט. מען קען אפילו געהן נאָך ווייטער און זאָגען, אז ער איז א גאַנץ בעזונדער מין אין אונזער ליטעראַטור.

אין משך פון די גאַנצע לעצטע זיבעצעהן יאָהר אומגעפעהר, ד. ה. פון זינט עס האָט זיך אָנגעהויבען די גרויסע ערוואַכונג פון דער אידישער ליטעראַטור, האָט אונזער פאָלק ארויסגעגעבען נאָר צוויי דיכטער, וואָס האָבען ביי אונז נייע ליטעראַרישע שיטות איינגעפיהרט: פּרץ און הירשביין. אָבער בשעת פּרץ האָט געוואונען פיעלע נאָכפאָלגער, איז הירשביין פון זיין שיטה געבליבען דער איינציגער פערטרעטער. פּרץ לאָזט זיך צוטיילען: דאָ איז ער רעאַליסט, דאָ סימבאָליסט, וכדומה. הירשביין איז א שריפטשטעלער מיט די זאָנדערבאַרסטע קאָנטראַסטען:

---

* די אידישע דראַמאַטיש־ליטעראַרישע פערייענען פון לאַנד האָבען זיך אונטערנומען ארויסצוגעבען הירשביין'ס פּיעסען אין פינף בענדער. די ערשטע צוויי בענדער זיינען שוין ארויס. איינינגע דראַמען, וואס ווערען דערמאָנט אין אָט דער אָפּהאַנדלונג זיינען שוין פריהער ערשיענען. „דעם שמועד'ס טאָכטער" איז אויפגעפיהרט געווארען פון געוועזענעם פּראָגרעסיוו דראַמאַטיק קראָב, דעם פינפטען אפריל, אין פּיפּלס טהעאַטער. י. ע.

אין דער זעלבער צייט איז ער אי אַ ליריקער, אי אַ דאַמאַטורג; אי אַ רעאַליסט, אי אַ מיסטיקער.

קיין פאָלשטענדיגער אַנאַליז און דערקלערונג פון הירשביין׳ס שאַפען איז נאָך ניט מעגליך. אויך איז עס נאָך צו פריה צו פערלאַנגען. הירשביין איז נאָך יונג, זיין טאַלאַנט האַלט ערשט אין רעכטען פערנאַנדערבליהען זיך, און גראָד די לעצטע צייט נעהמט ער אָן נייע שאַטירונגען. איין זאַך שטעהט אָבער פאַר מיר קלאָר: אָהן אַ געניויער און גרינטליכער בעקאַנטשאַפט מיט הירשביין׳ס פערגאַנגענהייט וועט דיזע ליטעראַרישע רעטעניש ניט מעגליך זיין צו בעשיידען. און כדי צו דערלייכטערען די אַרבייט פון אַ ווייטערען שטודיום, וועל איך דאָ אָנווייזען אויף אייניגע פונקטען, וואָס קניפען זיך ענג צונויף מיט הירשביין׳ס שאַפען.

צווישען אַלע אונזערע דיכטער איז קוים דאָ נאָך איינער, וואָס זאָל ווי ער אַזוי אָפט און גערן און מיט אַזאַ אינטימער בעקאַנטשאַפט שילדערן די נאַטור, וועלכע ענטפּלעקט זיך אין זיינע שריפטען אַזוי שטיק, אָרים און אומעטיג־גרוי. דאָס איז ניט אומזיסט. הירשביין האָט זיך אויסגעהאָדעוועט אופ׳ לאַנד, אין יענער געגענד פון דער גרוי־אָרימער ליטאָ, וואו זי גרענעצט זיך מיט פּוילען. אין הירשביין׳ס שריפטען פינקעלט טרויעריג די גרויע ליטווישׁ־פּוילישע לאַנדשאַפט, עס קלינגט דער שטילער, איין־טאָניגער גערויש פון איהרע „סטאַוועס" און וואַסער־מיהלען.

ניט אומזיסט איז הירשביין איינער פון די פאָלקסטימליכסטע פון אַלע איצטיגע אידישע שרייבער. ער אַז אַ קינד פון איינפאַכען אידישען פאָלק און האָט צווישען איינפאַכע פאָלקסמענשען, ישוב׳ניקעס און בעל־מלאכות, זיין קינדהייט פערבראַכט. אויך ניט אומזיסט פיהלט זיך אין זיין שרייבען אַזאַ איינזאַמקייט און דאָס שטילע בעאָבאַכטען און איינהאָרכען זיך, וואָס קומען פון איינזאַמקייט. פון אַ שטילען וואַסער און אַן איינזאַמער וואַסער־מיהל האָט ער זיינע פריהסטע איינדריקע געקראָגען.

דאָך לעבט אין הירשביין׳ס שריפטען ניט בלויז דער אידישער דאָרפס־מענש אָדער די אידישע פאָלקס־פרוי. זעלטען ווער עס האָט ביי אונז מיט אַזאַ פיינער צערטליכקייט און אינטימער בעקאַנטשאַפט דעם לערנער, דעם בית־מדרש מענשען און דעם רב געשילדערט ווי הירשביין. אונטערוואַקסענדיג האָט הירשביין פיעל יאָהרען אין די בתי מדרשים פערבראַכט, אין קרייז פון לומדים און כלי קודש.

געקומען איז הירשביין אין אונזער אידישער ליטעראַטור פון דער העברעאישער, וועלכע איז בעהויכט געוואָרען פון די נייע ליטעראַרישע וועהונגען פון איראָפּאַ מיט אייניגע יאָהר פריהער פון דער אידישער ליטעראַטור. די שטורם־און דראַנג־יאָהרען פון 1905—1906, די יאָהרען פון רעוואָלוציע, קאָנטער־רעוואָלוציע און פּאָגראָמען, האָט הירשביין פאַרבראַכט אין קרייזען, וואָס האָבען אויספערזוכט דעם גאַנצען פייער, דעם גאַנצען ברען פון יענער אומרוהיגער צייט. דאָס זיינען געווען הירשביין׳ס לעהר־יאָהרען. דער לעזער וואָס שפּירט און פיהלט, וועט אין אַזעלכע ווערק ווי „וואו ס׳העבען פערגעהט", „צווישען טאָג און נאַכט", „איינזאַמע וועלטען", „אין דער פינסטער", „דער לעצטער" און „דער ערד" מיט וועניג אָנשטרענגונג אַן עכאָ פון יענער שטורעם־צייט פערנעהמען.

---

הירשביין איז קודם כל אַ מיסטיקער. עס לאָזט זיך ניט פעסטשטעלען, צי האָבען אַזעלכע קינסטלער־דענקער ווי מאָרים מעטערלינק און העאָניד אַנדרעיעוו אונזער דיכטער בעאיינפלוסט צי ניט. עס דאַרף אָבער פאַר קיין ערנסטען לעזער קיין ספק ניט זיין, אַז דער גרונט־געדאַנקען פון איינער אָדער מעהר פון הירשביין׳ס פּיעסען און פיעלע שטעלען פון אַנדערע זיינע פּיעסען דערמאָנען גאַנץ שטאַרק אָן יענע צוויי דיכטער.

דער מיסטיקער אין קונסט, ווי דער מיסטיקער אין פילאָזאָפיע און רעליגיאָן, זעהט אַלץ פאַר זיך אַ גייסטיגע און מאַנכעס מאָל גייסטערהאַפטע וועלט. דאָס לעבען ווערט אין זיינע אויגען בעהערשט פון גייסטיגע קרעפטען. אַ דאַנק דיזער אייגענאַרטיגער בעציהונג צו דער וועלט, זעהט דער מיסטיקער סודות דאָרט, וואו אַנדערע זעהען בלויז נאַטירליכע, פּשוט׳ע זאַכען. ער זעהט שעהנקייט און הערליכקייט דאָרט, וואו אַנ׳אַנדערער זעהט בלויז אַלטעגליכען לעבענסשטויב. ער שפּירט שרעק און פּחד דאָרט, וואו אַ געוועהנליכער בשר ודם פיהלט בלויז דעם גלייכגילטיגען טראַט פון לעבען. ער אהנט גליק און פרייד, דאָרט וואו אַנדערע זעהען בלויז טויט און פערדאַרבונג.

דאָס איז דער קוק אָדער די עמפּינדונג פון מעטערלינק און אַנדרעיעוו. פּונקט אַזאַ שטעלונג, נאַטירליך מעהר וועניגער אַ אידישליכע, צום לעבען איז אויך כאַראַקטעריסטיש פאַר הירשביינען.

די אָפּטימיסטישע אויפפאַסונג פון טויט, וואָס ווערט אָנגעדייטעט אין הירשביין׳ס „אויף יענער זייט טייך" און „קברים־בלומען" איז די אייגענע ווי אין מעטערלינק׳ס „דער טויט פון טינטאַנזשיל" און „בלויען פויגעל", און חוה פון „יואל" רעדט באַלד מיט דער שפּראַך פון מעטערלינק׳ס מעליסאַנדא און די גאַנצע צאַרטע און וואונדערליך־שעהנע בעציהונג פון חוה׳ן צו יואל׳ן דערמאָנט אָן דער ליעבע צווישען מעליסאַנדען און פּעלעאַסען. דער שרעק און משוגעת פון „איינזאַמע וועלטען" דערמאָנט אָן דיזעלבע פּחדים פון אַנדרעיעוו׳ס „רויטען געלעכטער", און אַז מען ענדיגט לייענען הירשביין׳ס „אַ לעבען פאַר אַ לעבען", קומט מען צו דער זעלבער אי־בערצייגונג ווי ביים ענדיגען אַנדרעיעוו׳ס „גובערנאַטאָר", אַז דער העלד איז נאָך ביים לעבען

געווען טויט, און אז דער׳הרג׳עט האָט איהם ניט עפּעס אַ פיזישע קראַפט, נאָר דער געדאַנק, די מחשבה.

אַ מעטערלינקייט־אַנדרעיעווישער מיסטיציזם שפּירט זיך אין צעהנדליגע שורות, בעמערקונגען און פראַזען. למשל: די זיבעצעהן־יאָהריגע פּעשקע פון „אין דער פינסטער", וועלכע שרעקט זיך פאַר׳ן לעבען אויפ׳ן שטייגער פון אַנדרע־יעוו׳ס העלדען, ווערט אָנגעפילט מיט פּחד קו־קענדיג אויף די פּנים׳ער פון איהרע מיטאַרביי־טערינס אין דער טאַבאַק פאַבריק. און דינה פון „לעצטען", וועלכע שפּיעלט זיך, פיגוראַטיוו געדעדט, אָפּ אין די שווינדענדע שאָטענס פון די פאָגראָמען, זאָגט צו איהר שווער, דעם רב: „און ביי אייך אויפ׳ן שטערען איז נאָך אַ קנייטש צוגעקומען. ווי אותיות אויסגעקריצטע אזוי זעהען אויס די קנייטשען אויף אייער שטערן — זאָגט, וואָס איז דאָרט אָנגעשריבען?"

און דאָס וואונדערבאַרע דערביי איז, וואָס וועהרענד געוועהנליך איז דער רעאַליזם גאָר ניט קיין פאָר קליידער מיט׳ן מיסטיציזם, איז דאָך הירשביין זעהר אָפט אַ שטרענגער רעאַליסט. מיט דער אויסנאַהמע פון בלויז אייניגע ווערק, שטעהט הירשביין אימער מיט ביידע פיס אויף דער ערד. ער אַטעמט די לופט פון דער ווירק־ליכקייט. אָבער ער פערציהט זי מיט אַ טול פון גייסטיגקייט. ריכטיגער — ער שפּינט פער־נאַנדער זיין מיסטיש געוועב אויף אַ רעאַליסטי־שען גרונד.

אין „וואו ס׳לעבען פערגעהט" פאַלט עפּעס אַ מין מיסטישער טוי פון טויט אונאויפהערליך אראָפּ אויף דער יאָמערליכער אומגעבונג פון קעלער שטוב. אין דער „נבלה", כאָטש פּיעלעס איז אין איהר אונגעוויינליך, שרייט שאַרף און פיינליך דאָס ביטערע ליעד פון עלענד, בעגלייטעט פון ברוטאַליטעט. און אין דעם אידיליש־פאַנטאַסטישען „יואל" גע־פינט זיך אַ בעשרייבונג פון אַן אַלטמאָדישען בית־מדרש, וואָס האָט צו זיך וועניג גלייכען אין געניוקייט און נאַטור־טרייהייט.

ניט קוקענדיג אויף זיין מיסטיציזם — אין אפשר גאָר איהם צו פערדאַנקען — איז הירש־ביין איינער פון אונזערע צאַרטעסטע פּסיכאָ־לאָגען. דאָ ווידער דערמאָנט הירשביין אָן מע־טערלינק׳ען און אַנדרעיעוו׳ן. ביי אַלעמען דרייען איז די פּסיכאָלאָגיע אַ קינד פון פיינעם פּאָעטישען עמפינדען. די ליעבע איז זעלטען־וואו געמאָהלען אזוי טיעף און פיין ווי אין „פּע־לעאַס און מעליסאַנדע"; די מענשען־ליעבע, די זעלבסט־אויפאָפּפערונג און דער הערראָענטום פאַר׳ן טויט זיינען אין ערגעץ ניט געשילדערט אזוי עדעל און הייליג־שעהן ווי אין אַנדרעיעוו׳ס „זיעבען געהאַנגענע"; און אין ערגעץ אין אונזער גאַנצער ליטעראַטור איז די מוטער־ליעבע און דאָס מוטער־גליק ניט געמאָהלען אזוי שעהן און טיעף ווי אין הירשביין׳ס „לעצטען", און וועניג ביישפּיעלען זיינען דאָ אין אונזער ליטעראַ־טור, וואו די בעציהונגען צווישען מאַן און פרוי זאָלען אַרויסגעבראַכט ווערען אזוי פיין ווי אין „אויפ׳ן שייד־וועג" און די ליעבע בכלל זאָל גע־מאָהלען ווערען אזוי איינדרוקספול און דאָך אזוי אונזיכטבאַר ווי אין „ביים ברעג".

הירשביין׳ס צווייטער הויפּט־שטריך, נאָך זיין מיסטיציזם, איז זיין פאָלקסטימליכקייט. ער מאָהלט מיט בעזונדערער ליעבע, מיט אַ גליקזע־ליגקייט וואָס שיינט אַרויס פון צווישען די שורות, דאָס איינפאַכע, פּרימיטיווע, פון דער נייער קול־טור נאָך ניט אָנגערירטע אידישע פאָלק. אזוי ווי אַ גאָלדענע שנור ציהט זיך די פאָלקסטימ־ליכקייט דורך כמעט אַלע ווערק הירשביין׳ס, פון „וואו ס׳לעבען פערגעהט", וואָס איז איינס פון זיינע ערשטע, ביז „דעם שמיעד׳ס טעכטער" און דער „זאַווערוכע", וואָס געהערען צו גאָר די לעצטע.

הירשביין מאָהלט אויס דעם אידישען פאָלקס־מענשען, דעם ישוב־ניק, דעם בעל־מלאָכה, דעם פאַקען־טרעגער, דעם אָרימאַן, דעם שמיש, די פאָלקס־פרוי מיט זעלטענער ליעבע און טריי־הייט. און זיי לעבען ביי איהם מיט זייערע השגות, מאַניערען און שפּראַך. כאָטש הירשביין איז אַ שעהן־שרייבער, און די פראַזען וואָס זיינע העלדען געברויכען, זיינען אָפטמאָל צו קייליעביג, צופיעל צוזאַמענגעבונדען וועדליג מענשען פון זייער גראַד, דאָך די ווערטער אַליין זיינען ביי זיי אימער די ריכטיגע. און ווען די השגה איז אַ ביסעל צו הויך פאַר׳ן פאָלקס־מענשען, פער־פעהלט הירשביין קיינמאָל ניט אָנצואווייזען זיין העלד׳ס מאַטערניש זי אַרויסצוגעבען.

קוויקענדיג זיך אזוי מיט׳ן פאָלקס־מענשען, איז הירשביין געוואָרען פאַר אונזער ליטעראַטור אַ לעבעדיגער קוואַל פון אידישען פאָלקלאָר. זיי־נע דראַמען קוועלען ווי אַ פאַנטאַן מיט אידישען אַבערגלויבען, מיט פראַגמענטען פון פאָלקס־מעשה׳לעך, מיט געשיכטען וועגען שדים, מתים און גוטע אידען, מיט אַלערליי פאָלקסטימליכע שרעקען און אהנונגען, מיט אַלערליי „זאַבאַבאָ־נעס". פון פאָלקלאָר האָט הירשביין אויסגע־וועבט דעם שטאָף פאַר אייניגע פון זיינע בעסטע דראַמען.

די כאַראַקטעריסטישסטע פּיעסען אין דיזער הינזיכט זיינען דער „תקיעת כף" און „די פוסטע קרעטשמע". „דער תקיעת כף" איז די דראַ־מאַטישע פערקערפערונג פון דעם אַבערגלויבען וועגען מתים און זייער שליטה אויף די לעבעדי־גע, בשעת ווען „די פוסטע קרעטשמע" איז גע־בויט אויפ׳ן גלויבען אין שדים און אין דער ראַליע וואָס זיי שפּעלען, לויט׳ן פאָלק׳ס אַבערגלויבען, אינ׳ם שיקזאַל פון די מענשען. „די פוסטע קרעטשמע" האָט, אמת, אויך אַנדערע מאָטיוון (למשל ליעבע און כוואַסטווע), דאָך איז דאָ די

מורא פאר שדים אזוי שטארק, דאס זי פעראור־זאכט א שרעקליכע טראגעדיע, און דער דראמא־טורג אליין איז אזוי הינגעריסען געוואָרען פון זיין הויפט־מאָטיוו, דאס די שדים ווערען ביס־לעכווייז פון שפאס פערוואנדעלט אין א טויטליכען ערנסט. אין „א לעבען פאר א לעבען", וואו די שילדערונג איז עטוואָס וועניגער זיכער, ווערט דער שיקזאל פון פאָטער, וואָס האט פריהער קיין קינדער ניט געהאט, פערזיעגעלט אזוי שנעל ווי זיין פרוי ווערט נאָר שוואנגער. ער האָט ביים בעל־שם אויסגעבעטען א קינד, אָבער ער אליין מוז דערפאר אומקומען.

אין „בעבעלע" גיט אונז הירשביין א פראכט־פול־צארטע שילדערונג פון דער ליעבע און איר־פערזוכט פון א פאָלקס־קינד, אין „פערוואָרפע־נעם ווינקעל". די ליעבע, קריעג און איבערבע־טונג פון פאָלקס־מענשען, אין דעם „שמיעד׳ס טעכטער", די ליבע און קאָקעטסטווע פון ניט־געקינצעלטע אידישע דאָרפס־טעכטער, אין „אליהו הנביא" און „ראָזשינקעס מיט מאנדלען", א שענע און ליבהארציגע פערקערפערונג פון דעם פאָלק׳ס שעהנעם גלויבען אין דעם פאַטריאָרכא־לען און גערעכטען וועלט־אויסגלייכער און רעטער אין דער נויט.

שוין מיט זיין ליעבעפולער פאָלקסטימליכ־קייט אליין האָט זיך הירשביין זעהר פיעל פער־דיענט געמאכט אין אונזער ליטעראטור. דער־מיט האָט ער פון דער אידישער פאָלקס־נשמה דעם שימעל פון עלענד און מגושם׳דיגקייט אָפּ־געשייערט, דערמיט האָט ער דאָס פאָלקס־לעבען העל־בעלויכטען און באשעהנט, דערמיט האָט ער א שנעל־שווינדענדע פערגאנגענהייט אין איהר האסטיגען לויף דערכאפט און פון פערגעסענהייט אָפּגעראטעוועט.

---

הירשביין איז ווייט ניט אימער דער ערנסט פערטראכטער מיסטיקער אָדער דער טיעף־גריב־לענדיגער פסיכאָלאָג. אז ער קען אויך זיין אן איינפאכער רעאליסט, האָב איך שוין אָנגעוויזען. ער קען, ווען ער וויל, אויך זיין א גאנץ מונטערער מאהלער פון לעבען און קרעפטיג־לעבענדיגע מענשען („די ערד"). נאָך מעהר, אין די לעצטע עטליכע יאָהר האָט זיך הירשביין אויך גאנץ גוט אויסגעהערנט האכען.

שוין אין דער „פוסטער קרעטשמע" פעהלט ניט קיין הומאָר. דאָך, ווי מיר האָבען געזעהן, געהט דאָ ביסקעכווייז דער שפאסהאפטער עלע־מענט איבער אין טראגיק. אָבער אין „פער־יואָרפענעם ווינקעל" געהט שוין הירשביין אַרי־בער צו פשוט׳ער, געזונטער קאָמעדיע, אזוי אז בלויז די פאָלקסטימליכקייט פון שטיק און די ערנסטע גרונדלאגע אין כאראקטער פון דעם אל־טען טודרום און די משוגענע דאָבע, וואָס קומט אויפ׳ן בית עלמן זוכען איהרע קינדער, דערמאָ־נען אויפ׳ן פריהעריגען הירשביין. איבעריגענס איז דאָבע א גאנץ איבעריגע פרוזאָן אין דער פיעסע און איהרע קראָגענדע טענער זיינען א דיסאָנאנס אין דער געזונט־מונטערער סימפאָניע. אין דער פיעסע אין דעם „שמיעד׳ס טעכטער" פינקעלט דער הומאָר ווי ווייסער שוים אויף דער זון, אזוי אז צייטענווייז פערגנב׳עט זיך אזש א שטיקע בענקשאפט נאָך עפעס סאָלידעס הינטער׳ן שפיעל פון קלאנג און שיין.

אין אזעלכע ווי די אויבען אויסגערעכענטע פיעסען טויכט פאר אונז אויף א נייער הירשביין — הירשביין דער הומאָריסט. מען דארף דאָך ניט איבעראשט ווערען. דער הומאָר איז דאָך ניט עפעס לחלוטין נייעס אין הירשביינ׳ען. עס איז בלויז א נייע מאניפעסטאציע, א נייע פאזע פון הירשביין׳ס פאָלקסטימליכקייט. וואָרים הירשביין׳ס הומאָר איז בלויז דער קאָמיזם פון איינפאכען פאָלק; אָדער ער קוועלט ארויס פון דער פשוט׳קייט און פרישער זאָנדערבארקייט פון פאָלק׳ס לעבען אָדער ער הילכט ארויס פון זיין האכען.

---

פאר דער פערהעלטניסמעסיג קורצער צייט, וואָס הירשביין שרייבט, האָט זיין פעדער שוין ארויסגעגעבען ארום דריי צעהנדליג דראמען און דראמעלעך. זיינע ליעדער און מעשה׳לעך זיי־נען, אין צאָהל יעדענפאלס, פון קנאפער בעדיי־טונג אין פערגלייך מיט זיינע דראמאטישע ווערק. און דאָך איז הירשביין א שטארקער ליריקער, און זיין ליריזם פיהלט זיך שטארק אין די מייסטע פון זיינע פיעסען. זיין ליעבע פאר דעם פאָלקס־טימליכען אָדער פאָעטיש־פסיכאָלאָגישען איז אזוי שטארק, אז ניט זעלטען ווערט ער אזוי הינ־געריסען פון זיינע מענשען, דאס ער לאזט זיי שפינען זייערע דיאלאָגען ביז צו א ניט־פראָפאָר־ציאָנעלער לענג. און אנשטאט א דראמאטישער סצענע האָבען מיר דאן פאר זיך א דראמאטי־שען ליריק. דאָס האָט דער דראמאטורג זיין אייגענע שטימע זיין העלד אויסגעבאָרגט און זי ניט אוועקגענומען ביז ער האָט ניט ארויסגע־זאָגט זיין אייגענעם געדאנק אָדער געפיהל. מאנ־כעסמאָל, ווי א שטייגער אין שרה׳ס מוטערליכע שילדערונגען אין „לעצטען", רעדט א פשוט׳ע אלט־מאָדישע פרוי, מיט אזא שעהנער שפראך, דאָס מען דערקענט באלד, אז דער דראמאטורג איז דאָ געקומען צו הילף זיין בעליעבטער פאר־שוין. דאָס האָט הירשביין, דער שעהן־שרייבער, פערגעסען זיין דראמאטורגישע ראליע, און זיינע חנ׳עוודיג־קלינגענדע זאצען דער אלט־מאָדישער פרוי אין מויל אריינגעלעגט.

זייענדיג א מיסטיקער און א פאָעט, שרייבט הירשביין צומייסט וואס מען רופט שטימונגס־דראמען. די פיגורען זיינען ניט אימער־בולט, די פאסירונגען פערצווייגען זיך זעלטען אין סיטואַ־ציאנען, די האנדלונג איז אן אינווייניגסטע אדער זי איז צו דין אז א געוועהנליכער אקטיאר זאל זי קענען אָננעהמען מיט א פעסטער האנט, דער צוזאמענשטוים איז צו אן אָפּגעריסענער, צו א

פּוּיצוּנגער און ברעכט זיך אָפּט איבער נאָך איידער ער ברעכט ווּיכטיג אויס; אַנשטאָט אויף דער גרופּירונג פון עפּיזאָדען ווערט גאָר אַ סך מיה אַוועקגעגעבן אויף דער אויפצייבערונג פון אַטמאָספערע.

דיזער אומשטאַנד איז וואַרשיינליך די הויפּט אורזאַך, פאַר וואָס הירשביין איז אויף דער גרויסער אידישער ביהנע פון אַמעריקע פאַקטיש נאָך ניט געשפּיעלט געוואָרען. די שולד איז יעדענפאַלס ניט הירשביין'ס, דאָס איז בלויז נאָך אַ בעוויז פון דער ריקשטענדיגקייט און ניט־דערוואַקסענקייט פון אונזער טהעאַטער. אויף דער אייראָפּעאישער ביהנע און ביי געשולטע און ערנסטע שוישפּיעלער איז די שטימונגס־פּיעסע היינט ניט ווייניגער גאַנגבאַר איידער די געוועהנליך־רעאַליסטישע אָדער ראָמאַנטישע דראַמע אָדער קאָמעדיע. איבריגענס האָט הירשביין אייניגע פּיעסען, ווי אַ שטייגער „די פּוסטע קרעטשמע" און „אין אַ פערוואָרפענעם ווינקעל", וואָס קענען צופריעדענשטעלען אַלע פאָדערונגען פון דעם רעאַליסטיש־פּראָסט־היי־וקים'דיגען רעזשיסער און צושויער. און דער פאַקט איז, דאָס אייניגע פון הירשביין'ס פּיעסען זיינען אין רוסלאַנד טאַקע געשפּיעלט געוואָרען, און מיט ערפאָלג.

אָבער דער תוהו ובוהו פון אונזער היגער ביהנע שליסט דערווייל אויס די האָפענונג באַלד צו זעהען דאָ הירשביין'ס פּיעסען אין אַ פּראָפעסיאָנעלען טעאַטער. פאָרלויפיג לאָמיר זיך טרויסטען מיט די דראַמאַטישע פעראיינען, וועלכע האָבען אימער פערשטאַנען ווי אָפּצושעצען הירשביין'ס פיינעם ווערט, און האָבען אויף, וועדליג זייערע אָרימע מאַטעריעלע מעגליכקייטען, גאַנץ פיין פערשטאַנען ווי אַזוי דיזע פיינקייטען אַרויסצוברענגען אויף דער ביהנע. די אויפפיהרונגען פון „איינזאַמע וועלטען", „אין דער פינסטער", „תקיעת כף", „דער לעצטער", „אין פערוואָרפענעם ווינקעל", אין פּראָגרעסיוו דראַמאַטיק קלאָב און פון „יואל", „קברים־בלוט־מען" א. ז. וו. אין אַנדערע דראַמאַטישע פעראיינען געהערען זיכער צו די בעסערע געזעסען וואָס דאָס בעסטע פון אונזער טעאַטער־פּובליקום האָט געהאַט אין די לעצטע צעהן יאָהר.

---

איך וויל ענדיגען מיט נאָך אייניגע ווערטער וועגען הירשביין'ס שפּראַך און סטיל, ווערכע געהערען צו די בעסטע און רייכסטע אין אונזער ליטעראַטור.

הירשביין'ס שפּראַך איז געלייטערט קלאָר און איינפאַך, זיינע ווערטער און אידיאָמען זיינען אַזוי עכט, אַזוי היימיש, דאָס זיי טראָגען דעם לעזער אַריבער אויף דער ערד, וואו זיי זיינען אויסגעשמיעדט געוואָרען. זיי אָטעמען מיט ערד־געַרוך.

הירשביין'ס שפּראַך און סטיל געהערען צו די רייכסטע אין אונזער ליטעראַטור. אַערליי ווערטער און אויסדרוקען האָט ער אין זיין אוצר: אי די פון דער גרויסער שטאָדט, אי די פון אָפּגעגענסטען ווינקעל; סאי די פון היינטווערטיגען אינטעליגענט, און סאי די דאָזיגע פון פערצייטיגען ישוב'ניק. ער האָט די געהעריגע ווערטער און שפּראַך־שאַטירונגען פאַר יעטווידען סאָרט מענשען און פאַר יעטווידען ענין. די שפּראַך פון דאָרפישען שניידער אליהו אין „יואל" איז גרונד־פאַרשיידען פון דער שפּראַך פון זיין עילוי'שען זוהן און זיין רבין דעם רב, און די אויסדרוקס־ווייזע פון דער ראָמאַנטישער חוה'ן איז גאַנץ אַנדערש פון דעם לשון פון איהר מוה'מע, דער שניידערקע. און ווען יואל אָדער ר' בנימין (פון „לעצטען") רעדען פון תורה און ערנסטע רעיונות, שפּירט זיך אין זייער שפּראַך דער בעזונדערער אָריענטאַלישער אַראָמאַט פון תנ"ך ומדרשים.

מיט דער איינפאַכקייט, לויטערקייט און רייכקייט פון זייער שפּראַך אַליין זיינען הירשביין'ס פּיעסען אַ פיינער געווינס פאַר אונזער ליטעראַטור.

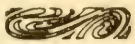

א. ליטווין:

# דער „גר־צדק" אין דער אידישער לעגענדע

(לויט אַן אַלטער שריפט.)

(פאָרטזעצונג)

אונ דר צדיק פּאַטאַצקי אונ גיפאַרון קיין ליטא מקוים זיין „הוי גורה למקום תורה". ער האָט גהאַלטען אַלע מדות חסידות, וואָס דו חכמים זאָגן. ער האָט ניט מבטל גווען איין רגע פון תורה אונ תפלה. זיין האַרץ האָט געברומט וויא דער ים אין דער תורה. ער האָט זוך גפּנגט (געפּייניגט) פון אַלע זאַכן. זיינו שבחים אונ נוט צו דרציילן.

בשעת תפלה האָט ער פאַר פליצט מוט זיינו טרערון, אזו וויא איין באָך, אונ מוט פרויד.

עס אונ גווען אַ טאָג אונ ער אונ גגאַנגן אונ שול אריין, האָט ער זוך פול מאָל גובוקט, מחמת יראה. וויא ער הייבט אויף זיינו אוגון, זעהט ער — איין שנדרס אַ זון שפּרונגט אונ שפּעט אַקוגען דעם ארון קודש, אָן אַ הוטול אויף זיין קאָפּ. האָט דאָס עס פאַר דראַסון אונ זאגט צו

עם: הוי עז פנים! ווארום האָסטו קיין מורא נוט פאר גאָט אוג שטייסט אוג זיין הויז בגילוי ראש! זעטץ אוף דוא הוטול אוף דיין קאָפּ! ענ־פערט דער יונגר רשע: ווער האט דוך גומאַכט פאר איין מענש מוך צו שטראָפון; בדענק דיינו ערשטו מעשים, אַז דוא בוסט גוועזן איין גוי, וואס טוסטו דאָ? (און ביזט) נוט אוג בית תפלה פון די גוים. ער האָט עם פול גופלוכט אין זייער מבזה גוועזן.

דר צדיק האט נוט געגפרט פון גוט בוז שלעכט. ער אוז גוועזן איין שפל פר אלו מענשן. מען האָט עם מבזה גוועזן אוג ער האָט יענעם נוט מבזה גוועזן. נאר דס הט ער גזאָגט: אוך בון זוכער, אז ער אוז נוט קיין יהודי, ווארום איין יהודי אוז איין בישן אוג ער איז איין „עז פנים", געד וועט ער זוך קערון צו זיין שורש. ער וועט זוך כופר זיין. אוג דאָס אוז ידוע אַז איין חכם אוז בעסער, וויא איין נביא. איין רוח הקודש הט גורעט אוג עם. אוג צוויי וואָכן ארום האָט ער זוך כופר גוועזן, אין זיין פאטור, דר רשע, הט גהערט, ווי עס אוז מקוים גוואָרן דו רייד, ווס דו מענטשן, וואָס זענן גיוועזן אוג שול, האָבן דער צייטל, אוז ער גגאַנגען צו דעם שר פון דער שטאט, אוג זאגט עם: זיי וויסען, אַז דעם דוכוס זון, פאטאצקי, זוצט אוג בית המדרש. ער אוז איין יהודי. אוג אוז מבזה אייער אמונה. אצונד שוקט מענטשון אוג נעם עם און תפיסה פר זיין אַנטרופון.

אוג דער שר האט אזו גטאָן. ער אוז גוקומון מיט דריי הונדרט מן און הט ארום גרונגלט דו שטאָט. ער הט עם גחאַפּט מוט אייזרנו קייטון אוג תפוסה אריין. דער צדיק האָט גשטאַרקט זיין הארץ אוג גאָט, אוג האָט זוך גפרייד, ווארום ער האט גוואלט אום קומון אויף קידוש השם. אוז גקומון דס ווייב פון דעם שר אוג זאגט צו עם מוט אור חן: מיין פריינד, פאטאצקי, זאג מור, וואָס אוז דור געוועזן? און פון וואנון אוז צו דור גוקומען דער רוח רעה, משוגע ווערון, צו זיין איין יהודי? גדענק, אז דו בוסט גיוועזן איין גרוסר דוכוס אוג בוסט גפאָרון אוג דר קארטו; דו פערד האבון גושפרונגגון; דיין פנים האט גלאכט (געלויכטען), וויא דו זון. אצונד טרערון דור די אוגון. דיין גושטאלט אוז שווארץ גיוואָרון, זונט ווען דו בוסט איין יהודי. פאר וואָר, זיי זענון שפלים אוג מבוזה, גנבים אוג כל מום רע. גדענק דיין גלוסטקון פאטור אוג מוטר, אוג דיינו שוועסטר און ברודר, דו גאַנצע משפחה! ווארום האסטו דוך בהעפט מוט זיי? זייערו וועגון אוז פר קרומט. אוך ווייס אַז דוא האסט אוך חרטה. נאר דוא טראכסט זוך: וואס קאן אוך טאָן, ווייל אוך האָב גזונדגט אקעגען מיין פאטור אוג מוטר אוג אַקעגון דער גאַנצר משפחה. אבר (איבער) דעם פאָרכסט דו דוך צו קומן פאר זיי. אָבר עס אוז נאך דאָ איין רפואה. אוך וועל זיין איין מליץ פאר דור ביי דיין פאָטור, אַז דו בוסט נוט שולדג און דר זאַך. ווארום דו יודן האבן דוך אַראָפּ גפורט פון דעם וועג מוט לוגן. זיי האבן דוך אובר גורעט מוט זייער נארישקייט. וועט ער דוך מקבל זיין מוט גרום כבוד אוג לובשאַפט. מיין פריינד, האב נוט קיין פאָרכט! ראט מוט מור אוף דעם רייט וואגון צו דיין פאטור און מוטר אוג צו דר גאַנצר משפחה. אוך בון דור איין ערב, אַז זיי וועלון דוך מקבל זיין מוט פרייד. דו וועסט נוט פר שעמט ווערן. אוך ווייס, אַז יעדער וועט דוך בעסער לוב הבן פון אַלע קונדער. וואָ־רום דו בוסט גלערונט מוט פול חכמות. נאר דורך דו חכמה בסטו גשטרכולט גוואָרון. אוף דיר זאגט דר חכם: אל תתחכם הרבה פן תשומם. אוז טייטש: דו זאָלסט נוט קלוגון צו פול. דיין פאטור אוז שולדוג אוג דר זאך, ווס (וואָס) האט דוך גושוקט קיין רום צוא דעם פופס לערנון. ער האט מבלבל גיוועזן דיין מוח, מער ווי מי דארף.

נאך מער האט זו גורעט צו אָפּ ריידון פון גאט. זו האט גמיינט, ער וועט זוא פאָלגן. אָבר דער צדיק האט אָן גגרט (געגורט) זיין לענדון און דר אמונה אוג ענפרט אור: שווייג, דו נאר! קער אָפּ פון מור! גיי דור דיין וועג, עס זאל דור פאר שטומט ווערן דיין מויל אובר דיינו רייד. דו רטסט (רעדסט) לוגון. ווען דו זאלסט זיין גולערונט, וואלט אוך מוט דור באַווערט *, אוך זאל דור ווייזען אן אור מוט אייער עלטרון זאגט לגנט. נאר דו ווייסט נוט קיין חילוק פון גוט בוז שלעכט אוג דעם דת. דוא האסט נוט גו־לערונט קיין חכמה אוג נאך וואס זאל אוך איין בוועד (באַוועד) ** האבון אום זוסט צוא מערען רייד מוט איין אשה, וואס זו האט קיין חכמה נוט. זאג מור: פון וועמון האסטו בקומון דוא חכמה? גייא אוועק פון מור, אוג זאלסט מער נוט ריידון צוא מור!

וויא זו האט דר הערט זיינו רייד, האט דס זו גשטכון (געשטאָכען) אוג בוך (בויך). זו הט גמיינט, אַז ער וועט זו פאָלגן. אַצונד זעהט וו, אז עס אוז פאר פאָלן אור האפונג. זו האט עם גהייסן מער פאנגן (פייניגען), אוג איין פנצטרום גרוב אַריין ווארפון, וויא עכברים זענון. אפשר וועט דאס העלפון. ווען מאן האט עס גיפורט אוג גרוב אריין, אוז זו נאך גגאנגן אוג גורעט: אָבר הער צו מיין עצה, פאר לור נוט דיין כבוד אוג דיינו טעג! קער זוך אום צו דיין פאטור! ענטפרט ער נאך איין מאָל: הער מ י י נ ו רייד אוך (אויך) צו; אוך וועל זאגן איין משל: ווען איין בוים, וואס ער אוז צו עסין אוג ער אוז גיפלאנצט אוג דער מדבר, איין גזאלצן אָרט, ווס אובר דם קען נוט ווקסון קיין פירות; עס האט געשפראצט דרגר. האט איין חכם דר זעהן אוג האט זוך דר ברומט (באַרעמט) איבער דעם בוים. ער האט דעם בוים אוש גרוסן אוג גפלאנצט אוף איין פעט אָרט, לעבן איין באַך; זיינו צווייגן זענן גיוואָרון זייער שיין אוג פול פירות גיווקסען אוג

*) דיספוטירט.
** דיספוט, וכוח.

זיין ציט מוט איין גוטן ריח. ווי (וואו) איז דאָ איין נאר, ער זאל אוים רייסון דעם בוים אוג פלאנצען אוג דר מדבר, עס זאל נוט ווקסון קיין פירות? אזונו זאכן ווערט נוט גטאָן. גבענטש אוז דר האר אובר דוא יודן, וואס ער האט נוט פאר שטערט קיין גואל פון מור. מיין נאָמן זאל זיין צוא ווישן יודן מקוים זיין דו תורה, וואס זו אוז טייער אוג הוילוג מער פון אַלע זאַכן. ווי גוט אוז מיין חלק אוג ווי זוס מיין גורל! אוג ווי קענסטו (מיך) אָב ריידן פון דעם גוטן וועג און גיין אוג דר פנסטר. דו מתים, וואס זענן שוין לאַנג גשטארבן, ווי זיי וועלון נוט אוף שטיין בוז תחיית המתים, ווילן זיי דען נאך אַמאָל פר זוכן דם טעם פון דעם טויט? אַזוי — אוך, אַז אוך ווייס אייער לוגן, וואס אוז בוטר ווי דער טויט. בענשט אוז גאט, וואס האט מור דר לייכט מיינו אויגון, אנטלופן פון דר אמונה. ווי אזו קען אוך מוך אום קערון? ווען דו וועסט מוך שרעקן מוט דם גרוב וועד אוך אוך נוט פאלגון. דער האר, וואס לייכט אוף דר גאנצר וועלט אוג האט דער לייכט מיין הארץ, אוך זאָל פאר שטיין צו ווישן דער לעכט אוג צו ווישן דר פונסטער, ע ר זאָל מור לייכטן אוג דר פונסטער, ווי אוג דר לעכטוג. ווי פיר דו וועסט מוך שטראפון, וועל אוך מער תענוג האבון, ווייל אוך האָב גגסון בוז אהער הזיר און שרצים מוט עכברים. ווען דו וועסט מוך טייטן, וועל אוך נאך מער תענוג האבן. ווארום דוא וועסט מוך לאזון לעבון איין אייבוג לעבן אוג דו מוט דיין פטורס (פאָטער'ס) חויז גזונד ווען פר ווערן ווערן אוג גוך וועט אַנפלעקט ווערון דער כבוד פון גאט. אַלע מענטשון וועדן ווישן, אז עס אוז א י י ן גאט אוף דער גאנצר וועלט. גאט וועט אונז אוים לייזון פון אייער הענט. אלע רשעים וועלון זיין ווי שטרוי־ער וועט זוך נוקם זיין און איין זאמלן דוא פר טרבנע. דר גאט וואס האט מציל גווען אברהם אבינו פון דעם קלך אובן (קאַלך־אויוון) און דניאל פון דעם לייבון גרוב, ער קען מוך מציל זיין אוג אוך וועד פאר ברענט ווערון .. ווי גוט אוז מיין חלק, אז דס פייער וועט אוועק טראָגון מיין נשמה צו דעם בשעפר. אור זאלט מוך מער נוט בעטן אוועק לאזון דעם דת האמת, וואס זו אוז טייערר פון אלו לוסטוקו כלים. ווען דוא וועסט מערען רויד, וויא זאמד פון דעם ים, וועט גאר נוט העלפון.

ווי זו האט גזעהן אַז זו וועט גאר נוט העלפון האט מען אום גונומון אוג אריין גוואָרפון אוג גרוב אריין. דר צדיק האָט מתפלל גיוועון גרוסע תפלות אוג האט גזאָגט: אוך בעט דוך, גאט, מיין גאָט, גוב דיין קנעכט כח אוג קראפט אוג שטארק זיין האַרץ צו פר טראגן דו יסורים אויף קידוש השם. העלף מור, גאט, מיין העלפר, אובר דיין כבוד וועגון אוג פאַר גוב מור מיינו עבירות וועגן דיין (נאָמען). גבענטשט אוז גאט וואָס הערט צו יודושע תפלות מוט רחמים. ער אוז גזעסון אוג גרוב פול טעג; קיין ברוט האט ער נוט גוגיעסון, אוג קיין וואַסר נוט גוטרונקען. דער נאך האט מען עס גבראכט קיין הוראדנא אוג פון דאָרטן האט מען (איהם) גושוקט קיין ווילנא און קרומו־נאל ארוין. דער צדיק האט זוך אלע טאָג גשטאַרקט אוג גאטס תורה. אַז מען האט אוועק גונומן אלו ספרים, האט ער גולערונט אויסן ווייגוג. ער האט זוך נוט אוף גהאלטן צו לערנן דו תורה. ער האט גטאָן מוט שכל,* מען זל קלאַפּן אוף דעם טויער די ציט פון תפלת ציבור, אוג הט גגעסון לחם צר אוג מים לחץ. אַ רוב טעג האט ער גפאַסט.

איין מאָל האט ער גזעהן ווערם ארוס גיין פון דעם נאָפּל, האט ער זיי אום גקערט אוג האט גזאגט: עסט אוף דעם גוף ממא וואס הט גגסון חזיר אוג שרצים. דוא הענט האט ער גברענט אוג פייער. ווען דוא שרים האָבן עס גרופון ביי זיין נאמן, האָט ער זיי נוט געענפערט. ער האָט גזאָגט, דאס אוז נוט מיין נאָמן, נייערט, מיין נאָמן אוז „אברהם העברי".

זיין קלוגע מוטר הט דער הערט, אוז זו גי־קומן מוט גרוסו דאקטורס. זו הט זייא גוגעבון פול גאָלד אוג זולבר. די דאָקטורים האָבן גרעט מוט אום אוג זיי האָבן גשוקט צוא דער מוטער, אז ער אוז משוגע; דער מוח האט זוך אובר גקערט, ווייל ער האָט צו פול חכמות גלערנט. דוא מוטר האט אום ארויס גנומן פון דער תפיסה צוא זוך אוג אלט אום גוגעבן איין בזונדרע שטוב אוג יודשע בדונר. אוג ער אוז גזעסן אַ ציט „על התורה ועל העבודה". פול שרים זענון גוקומון צו אום איין בווער (באַווער) * צו האָבן. האט ער זיי מנצח גוועון מוט דער חכמה. זיי זאָגן איינר צו דם אנדערן: דוא דאקטורס האבן לוגנט גזאגט. ער אוז נוט משוגע. נר ער האלט יודשן דת מוט אמת אוג שכל. זיי האָבן עס גמסרת פר דעם מלך. אום גשקט רופן. אוג זייער אָפּ גאָט האבן זיי גשטרט אוף דעם טוש. האט ער נוט גוואָלט ארוין גיין אוג שטוב ארוין, בוז מען האָט צו גגומן דעם צלם. ווי ער אוז גוקומון אוג דער שטוב, ווי מען משפט, האט ער נוט אַראָפּ גונומון דו הוטל פון זיין קאָפּ. זאגון עס דו גרהים: דו בוסט זוך איין יהודי אוג אונזער קנעכט, ווארום בוק־סטו זוך נוט צו אונז? פאַר וואָס, יעקב האָט זוך גובוקט צו עשו. ענפרט דער צדיק: ווי קאן אוך מוך בוקן צו אויך, אַז דער אָפּ גאָט שטייט דאָ. זיי האָבען גהאַט איין בווער מוט אום, אוג עס און זונסטר גיוואָרון זייער גשטארט.

(ענדע קומט.)

---

*) ד. ה. אָבגערעדט אין געהיים מיט די ווייל־נער אידען.

* דיספוט וכוח.

יעקב קרעפליאק:

# די לעצטע קויל

(מלחמה־ערצעהלונג)

דער גאנצער עסקאדראן פאר אמאָל האָט זיך נאָכ'ן סיגנאל ארויסגעשאָטען פון דער אָנגע־הייצטער קאזארמע־שטוב.

פון דער פארנאנדערגעעפענטער טהיר האָט אין דער פראָסטיגער לופט ארויסגעזעצט א פּאַ־רע. די דראגונער, ציטערענדיג פון קעלט, האָ־בען זיך געשטופּט, כלומרשט געאיילט זיך: אין מיטען לויפען ארויפשלעפּענדיג די שינעלען און מאַכענדיג שטייפער די רימענס.

מיט די קאראבינען אין די הענד האָבען זיי זיך אָנגעהויבען אויסשטעלען אויפ'ן פארשנעע־טען פּלאַץ, וועלכער האָט זיך פלאַך אוועקגעצויי־גען איבער די פאַרפּאָסטען צום ווייטען יאגוס־טאָווער וואלד אויפ'ן האָריזאָנט.

באלד איז צוגעקומען דער וואכמיסטר רי־לענקאָוו, א נפש מיט א ברייטען פּעטען פּנים, דורך וועלכען ס'האָבען זיך קוים דורכגעשניטען גרינע אויגלאך. ער האָט אויסגעשטעלט אין איין הייהע דעם ערשטען האלבען עסקאדראָן און א קאָמאנדעווע געטהאָן:

— שטיל זאָל זיין!

גלייך האָט ער אויפגעהויבען די האנד אין דער הויך, דער ארבעל האָט א בלישץ געטהאָן מיט די זילעברנע און גילדערנע „שטרייפען". אין פויסט האָט ער געהאלטען פערקוועטשט „א פּריקאַז" — א זאך וואס ער פלעגט קיינמאָל פון האנד ניט ארויסלאזען, מיט'ן געקינצעלטען מיליטערישען קול האָט ער אויסגעשריען:

— ווער ס'וויל געהן פרייוויליג אויף „אן אויספארשונג" זאָל מאַכען א שריט פאראויס!..

א רגע זיינען אלע געוואָרען פערשטיינערט. ניט דאס ערשטע מאָהל, אז מען שטעלט זיי אלעמען אָט אזוי אויס מיט'ן פּנים צום ווייטען וואלד. און די זעלבע פראגע, וואס איז אייגענט־ליך א בעפעהל, קיהלט זיי די בלוט, ס'הייסט דאָך געהן און מעהר זיך ניט אומקעהרען.

א רגע פערשטיינערט שטיל... אין דער רגע טראכטען זיי אלץ איבער, יעדער טראכט פאר זיך, אָבער אלע דאָס זעלבע: וועגען דער הייס, די ליעבע און טייערע ערגעץ ווייט אין די שנייען.

דער ערשטער איז ארויס פון דער רייהע דער אידישער סאלדאט וויגדאָר גינדין און אויסגע־רופען: איך...

זעהר א הויכער, א שווארצער און ניט קו־קענדיג אויף דער גאנצער סאָלדאטסקער „אויס־געמושטערטקייט", אביסעלע איינגעהויקערט מיט לאנגע אומגעלומפּערטע הענד. זיין פערעלטער־טער פּנים, די שוין לאנג ניט צוגעשוירענע בער־דעל, האָבען עדות געזאגט, אז דאָס איז א זאַ־פּאַסנער, און דער כמורנער שטומער גלאנץ פון די אויגען האָבען דערצעהלט פון ערביטערונג און ענטשלאָסענהייט...

באלד האָבען זיך אָבגערופען אלע. דער וואכמיסטר האָט ווי שטענדיג געדאנקט זיי פאר זייער אָפּפערוויליגקייט, און צופריעדען גערעדט: נאָך וואס אזוי פיעל; איהר ווילט אלע... מען דארף נאָר פינף...

ער האָט אָבגעקליבען פיער דראגונער: א סמאָלענסקען שגץ ניקולצעוו, וועלכער האָט גע־האט א בייזען פערביסענעם פּנים און וואסערדי־גע אויגען, דעם „סיבירעאק" פּיעטראוון דעם ערשטען, נאָך „א גראָהען באראק" פון ערשטען יאָהר דיענסט; איוואנאָוו'ען א פּסקאָווער און דעם עלטסטען אונטער אפיציער דעם כאָכאל סווירידענקאָ מיט א קיילעכדיג פּנים און קאַ־רע גוטמוטיגע אויגען.

דער וואכמיסטער האָט נאָך אמאָל דורכגע־לאָפען איבער אלעמען מיט די גרינע אויגעלאך, א ביסעל געטראכט, צושפּרייט די רויטע וואָנ־סעם, ענדליך האָט ער געזאגט:

— נו, דו גינדין, קום אויך, דו האָסט זיך דער ערשטער אבגערופען... נאָר זעה!...

ביי די ווערטער: „נאָר זעה!"... האָט ער א קלונג געטהאָן מיט די שפּאָרען און מיט אן ערנסטע מינע געקוקט גינדינען אין די אויגען.

אלע סאָלדאטען האָבען זיך איבערגעוואונ־קען.

וואס דער „נאָר זעה" איז האָט גינדין גוט פערשטאנען... די הארץ איז איהם פערלאָפען מיט בלוט. ער איז געשטאנען ווי א פער־משפּט'ער: באלד וועט זיך ווידער אָנהויבען די פייניגונג! וואו טהוט מען זיך אהין?

— געדענק, האָט געזאגט דער וואכמיסטער אויפהויבענדיג דעם פינגער, כ"ווייס אז דו ביזט א איד... זאָלסט זיין טריי... ס'איז דאָ פּריקאַ־זען וועגען אייערע אידעלאך. און דיר, סווירי־דענקאָ, דו וועסט זיין דער נאטשאלניק פון דער קאָמאנדע, זאָג איך אָן, וועסטו נאָר בעמערקען, אז ווער וויל זיך איבערגעבען אָדער אנטלויפען, שיס איהם אויפ'ן אָרט!...

— כ'וועל פאָלגען... האָט סווירידענקאָ גע־ענטפערט קורץ.

— איצט מאכט זיך גרייט... און איך ווינש אייך, אז מיר זאָלען זיך זעהן... איהר קענט זיך פארנאנדערגעהן! האָט ער א רוף געטהאָן צו אלעמען.

ארום האָט זיך אָנגעהויבען א טומעל. דער

וואכמיסטער איז אוועק, גינדין איז נאָך גע־שטאַנען אויף איין פּלאַטץ, ווי אַ געלעהמטער.

— גוט אָנגעריבען אַ מאָרדע, זשיר ? — שמייכעלט איהם אין פּנים אַריין דער גרעסטער אומזיסטיגער שונא זיינער, ניקולצעוו, — וואַרט, אויף דער „ראַזווערקע" וועל איך שוין אויף דיר גוט אַכטונג געבען...

— לאָז צורוה.. זאָגט סווירידענקאָ — בע־סער גרייט זיך צו ; ניט די צייט צו קריגען זיך.

— מיט זשידעס דאַרף מען טהאָן אַלץ — אַלץ... קומט אַריין ניקולצעוו אין ברען, — כ'וואָלט זיי אַלעמען אין קאַשע צוריבען — האָכט געלייענט אין „וויטיאַז" אין „נאַש וועסט־ניק"...

— געלייענט, געלייענט, אָבער גענוג זאָל זיין !

— די פינף באַלד אין קאַנצעליאַריע ! רופט דער „דעזשורנער".

אין קאַנצעליאַריע האָבען שוין געוואַרט דער קאָמאַנדיר מיט'ן נאַטשאַלניק פון דער אויספאָר־שונגס־קאָמאַנדע. אויפ'ן טיש איז געלעגען אַ מאַפּאָגראַפישע קאַרטע פון נאָהענטען וואַלד. דער קאָמאַנדיר האָט די אַריינקומענדע דורכ־דרינגענד בעטראַכט.

— וואָס, גינדין, ביזט אויך פאַראַן ? פרעגט דער קאָמאַנדיר.

—ריכטיג אַזוי ! ענטפערט גינדין.

— ווילסט „אַ קרייץ" קריגען, „אַ קאַוואַלער" ווערען ? פרעגט ער איראָניש מיט אַ מאָדנעם פערדעכטיגען פייערל אין די אויגען. — און דו זשאַלעוועסט גאָרניט דיין פרוי און קינדער ?

גינדין שווייגט מיט צונויפגעפּרעסטע צייהן.

— וויפיעל קינדער האָסטו ?

— צוויי.

— האָסטו פון זיי ברעף ?

—ניין, פאַר דער לעצטער צייט ניט.

— אַז מען שיקט אַרוים די אידען אַרום, ווייסטו דאָך, האָסט געזעהן ?...

— יע.

— און פאַרוואָס, אויך מסתמא ?

— ניין, כ'ווייס ניט —

— ווייסט ניט ?

— ניין.

— נו, בעסער אַז דו ווייסט ניט, דו ביזט אַ טרייער סאָלדאַט...

דער קאָמאַנדיר רופט צו דעם וואכמייסטער און פרעגט איהם עפּעס שטיל.

גינדינ'ען דוכט זיך, אַז ער זינקט איין אין אַ זומפּ, אַז די בלאָטע, דערגרייכט שוין איבער'ן האַלז, אַז ער שלינגט זי, עס איז דערשטיקט צום ווערען !

— נון, רייסט איבער זיין שמועס דער קאָ־מאַנדיר — וואָס איהר דאַרפט טהאָן וועט אייך שוין דער נאַטשאַלניק זאָגען. איך וויל אייך נאָר וואַרענען, אַז די זאַך איז, אַנ'ערנסטע זאָגאַר אַ געפעהרליכע און איך האָף אַז איהר וועט אַלץ פּינקטליך אויספיהרען...

— מיר וועלען זיך סטאַרען ! האָבען זיי אָבגעענטפערט אין איין קול.

— איצט געהט זאָטעלט די פערד — זאָגט ער זיי פריינדליך — ס'איז שוין באַלד פאַרנאַכט. די ראַזווערקע קען זיך שוין אָנהויבען, איך האָף אַז אַ זייגער צוועלף וועט איהר זיין צוריק...

זיי זיינען אַוועק אָנזאָטלען...

אויפ'ן „קאַניושניע" האָט זיך ניקולצעוו ווי־דער צוגעטשעפּעט צו גינדינען צוליעב'ן פערד.

דער פערד „נעראַן", דער פלינקסטער און קליגסטער אויפ'ן קאַניושניע, פלעגט ניקולצעוו'ן ניט לייִדען, ווייל ניקולצעוו פלעגט זיך בעציהען אכזריות'דיג צו די פערד. צופעליג האָט דער וואכמיסטער בעשטימט גראַדע נעהאָנען פאַר ני־קולצעוועו. האָט ניקולצעוו געוואָלט צונעהמען גינדינס פערד, וועלכער איז געווען פיעל געהאָר־זאַמער און רוהיגער. גינדין האָט געוועהנליך ניט געלאָזען. ניקולצעוו האָט ווידער זיך אָנ־געהויבען זידלען און שילטען די אידען. גינדען האָט געשוויגען, דאָס האָט איהם נאָך מעהר צו־רייצט, ער האָט זיך געכאַפּט מיט אַ „ווילע" צו גינדינען.

ווען אַנדערע האָבען איהם אָבגעהאַלטען האָט ער זיך געשוואָרען ביי גאָט, אַז אויפ'ן וועג וועט ער איהם דערשיסען. דער כאָכאַל סווירידענקאָ האָט גענומען נעראַנען פאַר זיך. ניקולצעוו'ס כעס האָט זיך דאָך ניט געשטילט, און די גאַנצע וועג האָט ער געהאַלטען אין איין זידלען גינ־דינען און די „זשידעס".

גינדין האָט זיך צו זיינע רייד ניט צוגעהערט. ער איז געפאַהרען מיט'ן פעסטען בעשלוס, אַז ער מוז גע'הרג'עט ווערען. ער קען שוין די יסרוים ניט איבערטראַגען, זיי וועלען איהם פון זינען אַראָפּברייגען ! שטענדיג ערנידערונג, פערדאַכט, אַלערליי צוצעפּענישען — האַלטען זיך שטענדיג אויפ'ן וואַך, אַז אָט־אָט וועט אויף איהם, אַלס אַ אידען, עפּעס אַנ'אונגליק אָנקו־מען און ער ווייס ניט פון וואַנען איהם ערוואַר־טען און ווי זיך אויסצוהיטען....

מיט וועלכע ברואים, טראַכט ער, מוז ער לע־בען צוזאַמען. איז דען ניקולצעוו דער איינציי־גער ? צוויי דריי פּיליכט זיינען דאָ, וועלכע טשעפּען איהם ניט, אַלע אַנדערע האָבען איהם שוין אויפגעהערט צו רופען ביים נאָמען, נאָר „זשיד, זשיד"... און די שווערסטע אַרבייט גיט מען איהם און די שמוציגסטע. אין יעדער פרייער מינוט זיינער שיקט איהם אומישנע דער וואכמיסטער רייניגען דעם אָבטרעט, ווייל ער איז אַ „זשיד"... ער טהוט אַלץ. דאָס אָבער שטעלט זיי נאָך ניט צופרידען. — וואָס זאָגסטו וואָס איין־איינציגער זשיד האָט זיך ווי אַ „פאַר־שיווע שאָף" פערקליבען ביי אונז אין עסקאַר־

ראָן?... הויבען זיי אָן א שמועס ווען ער געהט פערביי.

ווי ער מאכט זיך ניט קיין הארץ, אָבער ער קען זיך דאָך צו אזעלכע שמועסען ניט צוגע־וואָהנען און ווען ער ענטפערט א וואָרט בעפאלט מען איהם:

זיי פאהרען שנעל צום וואלד. דאָ איז נאָך קיין געפאהר ניטאָ. דער פראָסט איז ניט שטארק. דער הימעל איז כמורנע, א קלייניקער שנעעלע שיט. אין מיטען ווייסען פערשנעעטען וועג קומט גינדינען זיין גאנצעס לעבען אנטקע־גען: ארעמע עלטערען, א חדר־איינגעל, אנ'אר־בייטער אין א גרויסער שטאָדט, די בעוועגונג, דער צוזאמענברוך, און באלד די „סלוזשבע", איבער פיער יאָהר אבגעפינסטערט, דאן די זיסע פרייהייט, ער האָט חתונה געהאט, די ווייב, די קינדערלאך.

אלץ נייע זכרונות וואכען אויף, זיינע גרעס־טע פריידען אין לעבען, ער פיהלט זיי איצט משונה שטארק. און די הארץ וועהטאָגט איהם. איהם דוכט, אז ער זעהט זיי, ווי אָב־געשפאָלטענע גלאנציגע שטיקער ביים זייט פון וועג, נאָר צובראכען זיינען זיי און קיינער וועט איהם דאָס שוין ניט גאנץ מאכען און אומקעה־רען... אויף קיין איין מינוט לאָזט איהם ניט אָב די ביינקעניש נאָך זיין פרוי און קינדער — אפילו ווען ער פערגעסט — האָט ער זיי אלץ אין זינען, זיין הארץ צאַפעלט זיך, ווי אימיצער וואָלט עס געהאלטען אין א צונויפגעפרעסטען פויסט. און אָט שטעלט ער זיך ווידער און ווידער פאָר די קינדער, מיט וואס פאר א פרייד זיי וואָלטען איהם איצט ארומגעכאפּט, ווען זיי הערזעהן איהם. און די פרוי? ווי זי בעוויינט איהם אין שלאָפלאָזע נעכט.... אָבער וואו זיי־נען זיי? ער ווייס גאָרניט. נאָך די רייד, נאָך די פריקאזען, ווייס ער וואָס מען טהוט איבער אידען, און דאָס וואָס ער האָט אליין געזעהן...

האָט מען איהם איינמאָל ניט אוועקגע־שטעלט, צווישען אנדערע, אלס „טשאסאָוואָי" היטען א פערמאכטען פראכט־וואגאָן, פון וועל־כען ס'האָט זיך געהערט דער פערשטיקטער יאָ־מער פון די געפייניגטע און ארויסגעטריעבנע אידען? וואו זיינען איצט זיין פרוי מיט די קינדער? היט זיי ניט ערגעץ שוין אן אנדער אידישער סאָלדאט, וועלכען מען סטראשעט, אויך מיט מיליטער־געריכט, פונקט ווי איהם, פאר'ן וועלען אָבגעבען זיין „פייקע" ברויט צו די פער־הונגערטע אין וואגאָן?...

פון וועהטאָג שניידט ער זיך איין מיט די שפּאָרען אין די זייטען פון פערד. דער פערד שטעלט זיך „דיבאָם".

ניקולצעוו צוראזט זיך ווידער: זשידעס קענען אפילו ניט רייטען, אומזיסט וואס דער זשיד האָט לאנגע פיס, ער קען אפילו אויפ'ן פערד ניט זיצען...

סווירידענקאָ זעהט איהם איינשטילען. גינ־דין ענטפערט ניט. ער שמייכעלט, ניט ווילענ־דיג: אָט דער נבזה'ק ניקולצעוו, וועלכען ער וואָלט מיט דער גרעסטער הנאה אוועקגע'הרג'עט, האָט איהם דערמאהנט אָן זיין מוטער: זיין מאמע האָט אויך געקלאגט, וואס ער איז א הוי־כער און האָט אזעלכע לאנגע פיס. ווען ער וואָלט געווען „מיט לייטען גלייך", וואָלט ער דאָך פער־שפּאָרט מיט א יאָהר מעהר דיענען „פּאָניען"... געשטאָרבען די מאמע, פערשפּאָרט די צרות, וועלכע זי וואָלט ניט איבערגעטראָגען. און אפשר האָט מען שוין אויך דעם אלטען בית־עלמין אין טראנשעען צוגראבען און איהר קערפּער פעראומווירדיגט? ווער ווייס!

נקמה נעהמען! אָבער פון וועמען? זיי זיינען דאָך אזוי פיעל און ער איז אזוי הילפ־לאָז. ער האָט געטראַכט ביי א געלעגענהייט כאטש אוועק'פּטרען אָט דעם ניקולצעוועו, ני־קולצעוו וועט מיט איהם אויך טאָהן דאס זעלבע. איצט איז אלץ מעגליך: א פערבלאנדזשעטע קויל פון שונא, א „ריקאשעט"... ווער ווייס, קלערט ער, אפשר ניט איין אידישען סאָלדאט האָט מען שוין אויף אזא אופן אבגעראמט...

— גרייט זיך צו!... האָט סווירידענקאָ פּלוצלונג א קאָמאנדעווע געטהאָן.

זיי האָבען זיך דערנעהענטערט צו דער לעצ־טער רוסישער וואך. דער „טשאסאָוואָי" האָט ביי זיי געפרעגט דעם „פּאראל" און האָט זיי איבערגעגעבען אז אלץ איז רוהיג.

זיי זיינען צוגעקומען צום ברעג וואלד. ני־קולצעוו האָט זיך נאָך אלץ געשפּארט מיט סווי־רידענקאָ'ן, געהיצט זיך, אז די זשידעס זיינען פערדעטהער.

— געה צום שוואַרץ יאָהר! — האָט זיך שוין דער גוטמוטהיגער כאכאל אויך צוקאכט, — הער זיך איין, טייוועל, איך זאָג דיר דו זאלסט אויפהערען! זעה איצט בעסער היטען דעם קאפּ אויף די פּלייצעס, איידער קריגען זיך...

ס'איז שוין געווען האלב־דונקעל ווען סווירי־דענקאָ אן דער שפּיץ איז אריינגעריטען אין וואלד. באלד האָט זיך פון די ערשטע בוימער פּלוצלונג אויפגעהויבען א מחנה קראהען און מיט א קארקעריי זיך אָנגעהויבען ארומדרעהען אין דער לופט.

די קריסטען האָבען זיך אלע איבערגע'צלם'ט. זיי האָבען זיך אויסגעצויגען אין איין רייהע. אויף פריהער סווירידענקאָ. איינער עט־ליכע שריט פון'ם אנדערען. ריידען זאָלען זיי ניט, נאָר א שטילען פייף טהאָן. אויב א געפאהר, זאָלען די צוויי הינטערשטע גלייך נאָכ'ן ערשטען סיגנאל פאָהרען צוריק און אָנזאגען.

די קראהען האָבען זיך אלץ געטראגען אין דער לופט.

— זעהסט וויפיעל זיי זיינען דאָ פאראן, די

פאסקודסטוועס... האָט זיך ניט איינגעהאלטען דער סיבירער, פּיעטראָוו.

— טסס.... האָט געזאגט סווירידענקאָ און צוגעלעגט דעם פינגער צום מויל, זיך געלאזען פאראויס אין וואלד, לאנגזאם, פאָרזיכטיג. יעדער בערגעל שנעע האָט געוועקט זייער חשד און אונרוה. מיט די פינגער אויף די שלעסער פון די קאראבינען האָבען זיי שארף זיך איינגעקוקט אין יעדען ארויסגעשטארצענדען צווייג. ביי יעדע פּאָליאנע פלעגען זיי זיך אבשטעלען, בעפאָר זיי פלעגען איהם אדורכגעהן און זיך גוט צוקוקען דורך די בוימער, צי מען זעהט קיינעם ניט. דערווייל איז געוואָרען נאכט. דער קליינער שנעעלע האָט אויפגעהערט. דער הימעל האָט זיך אויסגעלויטערט. דער פראָסט האָט זיך געשטאָרקט. די געקרייזעלטע מאסען שנעע אויף די בוימער האָבען געבלאנקט אין פולער לבנה־שיין. ס'איז שוין אוועק א לענגערע צייט און זיי האָבען נאָך גאָרניט בעמערקט. דאס האָט זיי אביסעל בערוהיגט. און ווען זיי זיינען צוגעקומען צו א ווילד־צוואוואָקסענע געדיכטעניש, זיינען זיי נאָך דער שטילער קאמאנדע פון סווירידענקאָ אראב פון די פערד און גענומען געהן צו פוס, האלטענדיג די פערד פאר די צוימלאך.

דער גרונט איז געווען א זומפּיגער פול מיט פערשנעעטע גריבער. פון אויבען איז געווען פערפראָרען און אונטען איז נאָך געווען וואסער. די שטיוועל האָבען זיך דורכגעווייקט און געפראָרען — זיי זיינען אָבער אלץ געגאנגען, ביז וואנען זיי זיינען ארויס אויף א פרייען פּלאץ.

צווישען די סליאדען פון קראָהען און האָזען האָבען זיך בעמערקט אין שנעע עפּעס אנדערע סליאדען, פונקט ווי הינטישע, נאָר אין גרעסערע שפּרייזען.

— אויף די פערד! האָט סווירידענקאָ א קאָמאנדעווע געטהאָן.

— די סליאדען זיינען פון וועלף — האָט דער סיבירער שגין פּיעטראָוו געזאגט.

פאף־פאף־פאף — האָט פּלוצלונג אויסגעבראָכען א קנאקעריי, ווי בוימער וואָלטען געגעפּראַצט פון פראָסט.

פאף־פאף... האָט אבגעענטפערט דער אויפגעוועקטער וואָרד...

גינדין האָט דערפיהלט, ווי ס'האָט איהם א בריה געטהאָן אין לינקען אקסעל און א שטאָך געטהאָן אונטען אין קניה. באלד איז דער געפיהל פערשוואונדען, נאָר די לינקע האנד האָט זיך עפּעס ארונטערגעלאָזען ווי א שטיק האָלץ, און די פוס האָט איהם אָנגעהויבען פּלוצלונג וועה טהאָן. עס האָט איהם געשלאָגען אין הלשות... ער האָט נאָך בעמערקט אז סווירידענקאָ האָט זיך עפּעס מאָדנע אויסגעקרימט אין זאָטעל און קייקעלט זיך ארונטער... און ביים לעצטען פונק פון פערשטאנד האָט ער דערשפּירט, אז ער פאלט ערגעץ וואו אריין...

---

ווי א שטאארע טויטע אויג, האָט די פולע לבנה אראבגעקוקט...

גינדין האָט אָנגעהויבען קומען צו זיך. ער האָט זיך שוואך געריהרט און געקרעכצט פון וועהטאָג. ער האָט געמאכט א בעוועגונג זיך אויפצוהויבען און מאכטלאָז געבליבען ליגען ווי דער. דער קאָפּ האָט איהם געברענט. דער דורשט איז געווען אונערטרעגליך, און ניט ריהרענדיג זיך פון אָרט, האָט ער אינסטינקטיוו גענומען שלינגען שטיקערווייז דעם שנעע ארום זיך, ביז ער האָט דערפיהלט דעם זיסען פעטען טעם פון בלוט און מיט שוידער אויסגעשפּיגען... ביסלעכווייז זיינען פון ערגעץ וואו די געדאנקען צוגעשוואומען און ער האָט זיך אלץ דערמאהנט. ער האָט געמאכט א שטארקע בעוועגונג זיך אויפצוהויבען און ווילד א געשריי געטהאָן פון יסורים. ער האָט פיבערהאפט גענומען ארומטאפּען די ערטער, וואו ס'טהוט איהם וועה די פוס, רייסט איהם אזוי ביז חלשות. מיט דער רעכטער טאפּט ער די לינקע האנד. ווי א געשטאָרבענע איז די האנד, איז־קאלט! ער וויל איהר דערוואָרעמען און רייבט איהר, רייסט ארונטער מיט די פינגער די שטיקלעך צוגעפראָרענע קלעפּיגע בלוט. ער פיהלט אָבער, אז די כחות פערלאָזען איהם. איז דאָס זיין סוף? און פּלוצלונג דערזעהט ער זיין פרוי, די קינדער, און אין טויט־אנגסט סטארעט ער זיך אויפהויבען אויף דער געזונטער האנד און רופט צו הילף.

— אהער, אהער!...

דאס ערשטע וואס ער האָט דערזעהן איז געווען זיין ביקס, וועלכער איז געלעגען נעבען איהם האלב פערגראבען אין שנעע, זיין פערד איז ניט געוועזען.

ביי א צוואנציג טריט ווייטער אויף דער פּאָליאנע האָט זיך שארף געזעהן אויפ'ן שנעע א טונקעלער בערגעל און נעבען איהם אנ'אונבעוועגליכער סילועט פון א פערד. ער האָט גלייך דערקענט נעראנען, וועלכער איז געשטאנען מיט אנ'ארונטערגעלאָזענעם קאָפּ איבער'ן בערגעל און זיך ניט געריהרט פון אָרט.

גינדין איז עפּעס מוטהיגער געוואָרען; ער איז ניט אליין. אָט דערקענט ער שוין דאס בערגעל אויף; דאָס איז סווירידענקאָ, עפּעס מאָדנע צונויפגעקארטשעט און איינגעגראבען...

— סווירידענקאָ!... האָט ער אָנגעהויבען רופען.

דער בערגעל האָט זיך ניט געריהרט, מעהר ניט דער פערד האָט אומגעדרעהט דעם קאָפּ און וויעדער איהם אָנגעבויגען איבער סווירידענקאָ'ן.

גינדין האָט זיך דערמאהנט, ווי ער האָט געזעהן סווירידענקאָ'ן ארונטערפאלען. א גרויל

האָט איהם דורכגענומען. ער האָט אָנגעהויבען שטאַרקער רופען:

— סווירידענקאָ, סווירידענקאָ!...

מיט די לעצטע כחות, מיט'ן לעצטען אטהעם האָט ער זיך אונרוהיג אָנגעהויבען שליידערן און שרייען. אונגעריכט האָט ער אָנגעטאַפּט דעם ביקס. דאָס האָט איהם עפּעס אזוי ווי בע־רוהיגט. ער האָט דעם ביקס צוגעשפּאַרט צום ברוסט און מיט דער איינציגער האַנד אויסגע־שאָסען.

טראַך! — האָט זיך דערהערט פון איבע־ראַל. גינדינען האָט זיך אויסגעדרוכט, אז זיין שאָס מוז דערהערט ווערען, זאָל קומען ווער עס וויל, דער פיינד, צי דער פריינד...

און ווען ער האָט פּרובירט נאָכאַמאָל אויס־שיסען, האָט ער פּלוצלונג דערהערט א וועה־טאָגליכען קרעכץ הינטער זיך.

גינדין איז לעבעדיגער געווארען. נאָך א מענש איז מיט איהם! מיט איבערמענשליכע כחות האָט ער זיך אומגעקעהרט צו דער זייט, וואו ס'האָט זיך געהערט דאס קרעכצען. אין א צעהן טריט פון איהם, ליגענדיג מיט'ן קאָפּ צוגעשפּאַרט צו א בוים, האָט ער דערקענט ני־קולצעווען, וועלכער האָט שוואך בעוועגט מיט די הענד, מיט די פיס און פערשטיקט געקרעכצט.

פערפלאַנטערטע געפיהלען האָבען זיך אָנ־געהויבען ריהרען ביי גינדינען; דער ערגסטער שונא זיינער ליגט איצט גלייך מיט איהם א צו־שאָסענער. ער קרעכצט עפּעס אזוי מאָדנע. אפשר שטארבט ער גאָר אין דער מינוט...

וואָס איז דיר ניקולצעוו? שרייט גינדין פּלוצלונג אויס.

ניקולצעוו האָט עפּעס אָנגעהויבען שטאַמלען.

— ווער? ווער איז? כ'געה אָפּ מיט בלוט.

ביי גינדינען איז דער גאַנצער האַס פער־שוואונדען.

— שטאַרק זיך, מוטהיג זיך! האָט ער גערופען צו ניקולצעוועו, — דאָס בין איך, גינ־דין.

— דו, דו... פּלאָנטערט ניקולצעוו מיט אב־געהאַקטע ווערטער — די קויל איז אין די געדע־רים ארייַן... דאָ איז שוין מיין קבר... ס'ברענט! הויבט ער זיך אָן פּלוצלונג שליידערען און ווילד שרייען, אָה ווי ס'ברענט — ברודערל העלף... האָב רחמנות, דערשיס מיך בעסער...

איך פיהל מיין סוף... — שטאַמעלט שוואך ניקולצעוו, קוים וואס גינדין דערהערט, — דו פערגיעב פאר די שלעכטס... ניטאָ קיינער... אליין... זיי וועלען גאָרניט וויסען... גיב איבער א גרום... דערמאַהן מיך ניט צום שלעכטען...

גינדין האָט דערהערט א מאָדנעם וויינענדען שלוכצען. ער האָט אָן אַלץ פערגעסען, טרערען האָבען זיך איהם געשטעלט אין די אויגען. ער האָט גענומען צוקריכען צו איהם. ער איז אבער געבליבען א פערגליווערטער אויף אנ'אָרט.

א ווייטער אָבגעהאַקטער בייזער ביהלען האָט זיך דערהערט. עפּעס א פּאָר גרינע פייערלעך האָבען א שמיגעל געטהאָן טיעף צווישען די קוסטעס; באלד האָבען די זעלבע פייערלעך, ווי בלאָנדזשענדע, אָנגעהויבען שווינדלען פון רעכטס, פון לינקס, דאָ פונקט ווי צושווימענדיג און דאָ זיך דערווייטערענדיג...

נעראָן האָט מיט א ווילדער היזשעריי זיך אָבגעריסען פון אָרט און צוגעפלויגען צו גינדי־נען, ווי זוכענדיג שוץ.

— ניקולצעוו, וועלף!... האָט גינדין ניט מיט זיין קול אויסגעשריען,

ער האָט אינסטינקטיוו א כאַפּ געטהאָן דעם ביקס און מיט מאַטערניש אָנגעהויבען צו קריכען נעהנטער צו ניקולצעוועו.

גינדין האָט דערהערט, ווי ניקולצעוו שטאַ־מעלט עפּעס אין ווילדען שרעק...

— נעהם דעם ביקס!... האָט גינדין גע־שריען.

— כ'קען ניט... האָט מיט אָבגעריסענע ווער־טער געענטפערט ניקולצעוו — אויסגעשאָסען אלץ...

גינדין האָט גוט פערשטאַנען, אז ער האָט נאָר אויף זיך צו רעכענען. ער האָט צוגעפּוי־זעט צו א בוים נאָהנט פון ניקולצעוועו, אָנגע־שפּאַרט דעם ביקס אן ברוסט און געווארט אויף אנ'אָנפאַל.

ער האָט איצט אלץ אזוי קלאָהר געזעהן און פערשטאַנען, פונקט ווי א געזונטער. ער קוקט זיך ארום. ארום און ארום טראַגט זיך דער ביי־זער געבוהל, פון אלע זייטען פינקלען גרינע בלוטדורשטיגע אויגען. גאָר נאָהנט, ווי פון דער ערד, איז ארויסגעשפּרונגען א וואָלף, און מיט א הונגעריגען וואָי צוריק פערפאַלען געווארען.

נעראָן האָט זיך א לאָז געטהאָן אין גאַלאָפּ און א ווילדע וואָיעניש און יאָגעניש האָט זיך אָנגעהויבען.

גינדין האָט אויסגעשאָסען.

אויף א מינוט איז שטילער געווארען, אָבער באלד האָט זיך דער ביהלען אָנגעהויבען נאָך שטאַרקער נאָך נעהענטער...

— זיי וועלען מיך אויפרעסען... האָט ניקול־צעוו ווילד געגרופען, — ברודער'ל דערשיס מיך בעסער, האָט ער זיך געבעטען, בעסער דערשיס...

צעהנדליגער וועלף האָבען זיך פּלוצלונג א שאָט געטהאָן מיט אמאָל. דער פראַסטיגער שנעע האָט גערוישט אונטער זייערע בעוועגונ־גען און האַפּטיגע שפּרינגעריי. זיי האָבען זיך א כאַפּ געטהאָן צו סווירידענקאָ'ס גוף. גינדין האָט שוין געהערט זייער הונגעריגען צייהן־שצי־רעניש. ער האָט איצט שוין אן אלץ פערגעסען. ער האָט זיך נאָך עטוואס נעהענטער צוגערוקט צו ניקולצעוועו, און געשאָסען איינס נאָכ'ן אנדערען.

יעדען שאָס פלעגען די וועלף בעגעגענען מיט א שרעקליכען וואָי און אנטלויפען צוריק, אָבער גלייך פלעגען זיי צוריק קומען נאָך מיט מעהר וואוטה און ווילדעניש.

גינדין האָט געקוקט, ווי אנדערע וועלף פאַלען אנידער, קעהרען זיך איבער מיט די פיס ארויף און ס'בלאנקען אין לבנה־שיין די גראָה ווייסע בייכער. אנדערע וועלף לויפען צו, שמעקען ארום זייערע וואונדען און לעקען זאָרג־פול אָב.

ס'דויערט אן אייביגקייט. צו די וועלף איז גאָר קיין שיעור ניטאָ — זיי לויפען אוועק, קומען באלד צוריק. ענדליך האָט ער בעמערקט, אז ער נעהמט ארויס די לעצטע „אָבוימע", די לעצטע פינף קוילען פון פאטראנטאש. ער איז פערשטיינערט געוואָרען אויף א מאָמענט.

— פיער פאר זיי, איינס פאר מיר... האָט ער געשטאמעלט מיט אבגעשטאָרבענע ליפען.

— איינס... האָט ער געצעהלט און אויסגעשאָסען.

צוויי....

דריי...

ער האָט געמאכט א גרעסערע פאוזע ווי געוועהנליך. די וועלף זיינען נאָך נעהנטער צוגעשפרונגען...

פיער....

ער האָט זיך צוגעקוקט. איהם האָט געדוכט ראס איז זיין לעבען מיט'ן שאָס פערלארען געגאנגען...

ער האָט ארונטערגעלאזען דעם ביקס און גענומען זיך סטארען, ווי ס'איז אויסשיסען אין זיך.

נאָר פלוצלונג האָט ניקולצעוו אָנגעהויבען ווילד שרייען. גינדין איז א פערציטערטער געוואָרען פון דעם אונמענשליכען געשריי: אין א פאר טריט פון ניקולצעוועו האָט זיך א וואָלף געגרייט א שפרונג טהאָן אויף איהם. ניקולצעוו האָט וואהנזיניג געשריען און געשאָטען אין וואָלף מיט הויפענס שנעע...

גינדין האָט געשווינד דעם ביקס צום ברוסט גענומען און ארייגעשאָסען די לעצטע קויל אין וואָלף...

# דער אמת פון ארץ־ישראל

בן־צבי

(אן ענטפער אויף מר. היערי'ס ארטיקעל וועגען די תימנים).*

שטעלט אייך פאָר, למשל, וואָס פאר א שעהנעם אויסזעהן וואָלט געהאט אמעריקאָ, ווען איינער וואָלט געקומען און געפרובט כאראקטעריזירען די גאנצע אידישע לאגע אין קאָלומבוס'עס מדינה בלויז אויף דעם סמך פון אועלכע איינצעלנע טרויעריגע פאסירונגען, ווי לעאָ פרענק'ס משפט און לינטשעריי און וואָלט געוואָלט ציהען דערפון אן אלגעמיינעם שלום, אז אידישע בלוט איז אין אמעריקאָ הפקר, ערגער ווי אין רוסלאנד, ווארים לית דין ולית דיין. נאטירליך, אזא כאראקטעריסטיק וואָלט דאָ, אין אמעריקאָ, קיינער ניט גענומען ערנסט. ווארים, כאָטש די געבראכטע פאקטען זיינען ריכטיג, ווייס יעדער איינער נאָך טויזענדער אנדערע, געגענזעצליכע פאקטען, ווערכע זיינען סותר די ע־שיטע.

און אָט דאָס האָט געטהאָן מר. היערי (פאַ־

* די בעשולדיגונגען, וואָס מר. היערי (פאַדעס־קין) האָט געמאַכט אין זיינע אַרטיקלען, זיינען אַזוי ערנסט און שרעקליך, דאָס מיר פיהלען זיך פערפליכטעט צו געבען פּראָטעסט אין „צוקונפט" פאר אַן ענטפער. מר. בן־צבי איז אַ פּועל ציון, אַזוי ווי מר. היערי איז אַ פּועל הצעיר. די פראַגע איז דאָ אָבער ניט וועגען זייערע ציוניסטישע געפיהלען און געדאַנקען, נור וועגען פאַקטען. פערשטעהט זיך, אויב מר. היערי וועט ווידער פערלאַנגען אַ וואָרט אין דער פראַגע, וועט ער עס זיכער קריגען. — די רעד.

ליעסקין) אין שייכות צו ארץ ישראל אין זיין סעריע ארטיקלען אין „צוקונפט" וועגען דער לאגע פון די תימנים.

די איינצעלנע פאקטען זיינען דאָרט ריכטיג איבערגעגעבען. זיי זיינען אָבער איבערגעגעבען אזוי בדרך כלל, דאָס דער לעזער בעקומט דעם איינדרוק, אז די פאקטען זיינען ניט קיין אויסנאהם, נאָר דער כלל אליין. און דאָס איז דורכאוים פאלש. דאָס איז א פאלשער בלבול אויפ'ן גאנצען אידישען ישוב אין ארץ־ישראל, ווייל מר. היערי מאכט פון איינעם קרימינעלע און מאָראלישע בערבערעכענס פון איינצעלנע פערזאָנען א כאראקטעריסטיק פאר'ן גאנצען כלל.

* * *

ארץ־ישראל איז א לאנד, ווי אלע לענדער. די אידען זיינען דאָרט, פונקט ווי אין דער גאנצער וועלט, איינגעטיילט אין קלאסען: עס זיינען האָרטען דאָ בעלי־בתים און ארבייטער, אינטעליגענטען און סוחרים. א טייל פון די אידען — דערמיט אונטערשיידעט זיך דאָס לאנד פון אנדערע — וואָהנט אין קאָלאָניעס און בעשעפטיגט זיך מיט ערד־ארבייט און פלאנטאציעס. עס איז דאָ דערביי אן אונטערשיעד צווישען די אקערבוי קאָלאָניעס (מעהרסטענטיילס אין גליל) און צווישען די פלאנטאציעס: די ערשטע ענטהאלטען אין זיך א אידישען פויערן־קלאס פון ערד־ארבייטער ווערכע ארבייי־

טען אליין אויך בפועל ממש, פערדענטען נישט זייערע פארמס צו גויים און האלטען ניט קיין באָרדינג־הייזער. אנדערש זעהען אויס די פלאנ־טאציעס־קאָלאָניעס: די פלאנטאטאָרען זיינען רייכער פאר די פויערן, ווארים זיי מאכען א לעבען פון גערטנערייי, ניט פון איינפאכע אקער־בוי. יעדער איינער איז א „לענדלאָרד" פאר זיך. אליין דארף ער ניט ארבייטען, עס אר־בייטען פאר איהם עטליכע שטענדיגע ארבייטער, מאנכעס מאָל ארבייטען אין איין פרדס אָדער כרם צעהנדליגער מענשען. עס זיינען דאָ פרדסים, וואו עס ארבייטען הונדערטער ארביי־טער. אזעלכע פרדסים, גרעסערע און קלענערע, געפינען זיך אין פתח־תקוה, ראשון־לציון, חדרה, רחובות, ודי־חנין א. אז. וו. (אין יהודה).

דער פלאנטאטאָר איז שוין נעהענטער צו דעם טיפ פון א קאפיטאליסט, כאָטש ער האָט צו טהאָן מיט לאנדווירטשאפט, נישט מיט דער פעקטאָרי. קומענדיג אין ארץ־ישראל, האָט דער איד געטראָפען דאָרט דעם ווילדען ארבישען פויער, מיט זיינע נידעריגע בעדערפניסע, און דאָס איז פאר איהם געווען א מציאה. מיט דער הילף פון דיעזע ביליגע ארבייטער האָט ער אויפ־געבויט זיין פלאנטאציאָנס־ווירטשאפט. דעם ערשטען לעקציאָן אין קאָלאָניזאציע און אין די מעלות פון ביליגער ארבישער ארבייט האָט געגעבען די פיליאנטראָפישע אדמיניסטראציע פון אמאָל, און זי האָט בעוועגען אויך די קאָ־לאָניסטען צו דער ביליגער ארבייטס־סיסטעם. אזוי טוען אלע אייראָפעער אין זייערע „קאָלאָ־ניעס". דער איד איז געוועזען ניט בעסער און ניט ערגער פאר אנדערע.

ביי אונז, אידען, איז אָבער נ י ט א ק י י ן ק א ל א נ י א ל־פ א ל י ט י ק אין איי־ראָפעאישען זין, נאָר א ק א ל א נ י ז א צ י א נ ס־פ א ל י ט י ק אין אונזער בעזונדערן זין. דער אונטערשייד איז א גאנץ בעדייטענדער: ניט קיין קלאס פון אידישע פריצים פעהלט אונז צו די צרות, ניט קיין מעמד פון אידישע לענדלאָרדס זוכען מיר. די אידישע קאָלאָניזאציאָנס בעוועגונג איז א בעוועגונג פאר פאָלקס־קאָלאָניזאציאָן. זי האָט א זין נאָר דאן, ווען די קאָלאָניסטען זעלבסט ארבייטען מיט זיי־ערע אייגענע הענד, מיט זייערע קינדער, אָדער מיט אנדערע אידישע ארבייטער. זי איז אָבער אן אבסורד, ווען זי לאָזט זיך אויס אין א פאר־מער־קלאס פון עטליכע הונדערט פלאנטאטאָרס מיט טויזענדער ארבישע אָדער אנדערע לוין־ארבייטער.

אָט די אלע זייטיגע טעאָרעטישע בעמערקונ־גען האָב איך געבראכט כדי דעם לעזער זאָל קלאָר ווערען דער שטאנדפונקט פון די פאלעס־טינער ארבייטער אויף דער פראגע פון „אידי־שער און ניט אידישער ארבייט". אין די קאָלאָ־ניעס. דאָס איז דער שטאנדפונקט ניט נאָר פון די ארבייטער, נאָר אויך פון דער גאנצער אי־דישער דעמאָקראטיע פון ארץ־ישראל, און אויך פון דער ציוניסטישער אָרגאניזאציע. די לעצטע אינטערעסירט אונז, דערביי, אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל זי בעשעפטיגט זיך דירעקט מיט רעאלער ארבייט אין ארץ־ישראל, און דאָס טהוט זי בלויז די לעצטע 10-11 יאָהר. פאר דער קורצער צייט האָט זי בעוויזען צו גרינדען 10 פארמס און קאָלאָניעס, וועלכע באזירען אלע ניט נאָר אויף אידישען אייגענטום, נאָר אויך אויף דעם פרינציפ פון א י ד י ש ע ר א ר־ ב י י ט.

מען קען זאָגען, אז די בעסטע און גרעסטע מעהרהייט פון דעם ישוב שטעהט אויף אָט דעם שטאנדפונקט. נאָר א טייל פון די רייכערע פלאנ־טאטאָרס און אנדערע קאָלאָניסטען אין די אל־טע קאָלאָניעס ווילען אָדער קענען דעם שטאנד־פונקט ניט אָננעהמען. זיי שטיצען זיך אין זיי־ער ווירטשאפטליכער טעטיגקייט מעהרסטענ־טיילס אויף ביליגער, פאָרגליך ניט־אידישער ארבייט. דער אראבישער ארבייטער איז ביי זיי א האלבער שקלאף, און דערפון שטאמט די דע־מאָראליזאציע פון די קאָלאָניסטען אין בעצוג צו דער אידישער ארבייט בכלל, און צו די תימנ'ער בפרט. די לעצטע שטעהען פיעל הע־כער פאר די אראבער, אָבער דאָך קומען זיי ניט צו דעם רוסישען אידען, וועלכער איז מעהר אָר־גאניזירט און לאָזט זיך ניט טרעטען מיט די פיס, אין דער צייט ווען דער תימנ'ער איז כמעט שוצלאָז.

דאָך דארף מען דאָ ניט צונויפמישען צוויי בעזונדערע זאכען: די בעציהונג פון די אייראָ־פעאישע אידען צו די תימנ'ער פון אויבען אראָפ, און די בעציהונג פון די ארבייטס־געבער צו די תימנ'ער, אלס ארבייטער.

צווערשט עטליכע ווערטער וועגען דער אלגע־מיינער בעציהונג צו די תימנ'ער. דאָס איז אמת, אז די מעהרהייט קוקט נאָך אויף די תימנ'ער „פון אויבען אראָפ". דאָס איז שוין אָבער אזא פערפלוכטע מדה ביי אלע אידען אין דער גאנצער וועלט, און ליידער איז פאלעסטינא אין דעם פאלל קיין אויסנאהם ניט: די דייטשע יהודים קאָנען בשום אופן ניט בעגרייפען אז די מזרח־אייראָפעאישע, רוסישע, גאליציאנער א. אז. וו. זיינען אזעלכע מענשען, ווי זיי. דער רוסישער איד שטאָלצירט, געוועהנליך, געגען גא־ליציאנער און האלט זיך העכער פאר איהם. דער דורכשניטליכער פוילישער איד אין וואַרשא דריקט זיך אויס: „עס זיינען געגאנגען צוויי אידען מיט א ליטוואק". אן עהנליכע בעציהונג עקזיסטירט ביי דעם דורכשניטליכען אייראָפע־אישען אידען צו די ספרדים, תימנים, קאווקא־זער און אנדערע אָריענטאלער אידען. דאָס איז זיכער א נעגאטיווע ערשיינונג: פונקט ווי מיר בעקעמפפען די שטרעבונג פון די היגע יהודים ארויפצוצווינגען זייער העגעמאָניע איבער דער „איסט־סייד", פונקט אזוי מוזען מיר פערדאמען

די פערבאַכטונג פון אונזערע אייגענע אידיש־שפּרעכענדע אידען צו די אַנדערש־שפּרעכענדע, גאַנץ עגאַל צי דאָס קומט פאָר אין ארץ־ישראל, צי אין ניו־יאָרק, וואו ס'געפינען זיך אויך טויזענ־דער אָריענטאַלע אידען. יעדענפאַלס, דאָס איז אונזער צרה, אַן אַלגעמיינע, נישט קיין ספּעצי־פישע פאַר דעם פּאַלעסטינאַ'ר ישוב. פער־קעהרט, אין קיין אָרט אין דער וועלט איז נאָך ניטאָ אַזאַ שטרעבען געגען דעם שטראָם, אין קיין אָרט זעהען מיר ניט אַזאַ נויגונג צו פערווישען די אונטערשיידען פון פערשיעדענע „פרעמדע מוטערשפּראַכען" ביי אידען (אידיש, שפּאַניאָ־ליש, אַראַביש, פּערסיש, גרוזיניש א. אז. וו.) דורך איינהייטליכער קינדער־ערציהונג און גע־זעלשאַפטליכער אָרגאַניזירונג, ווי מיר זעהען עס אין ארץ־ישראל.

אָט דיעזע נעגאַטיווע ערשיינונג, די בעצי־הונג פון אויבען אַראָפּ און די געוויסע דערוויי־טערונג מצד דעם עקאָנאָמיש־שטאַרקערען, ווי טרויעריג זי זאָל ניט זיין, האָט געוויסע ערקלע־רונגען אין קולטורעלע, היסטאָרישע און עקאָנאָ־מישע אינטערעסידען, וועלכע זיינען אויסגעאַר־בייט געוואָרען ביי אידען פון פערשיעדענע לענ־דער במשך פון הונדערטער יאָהרען. און דע־ריבער טאָר מען זיי דאָך ניט צונויפמישען מיט דער אונמענשליכער האַנדלונג און ווילדע מעשים מצד איינצעלנע קאָלאָניסטען געגען די תימנ'ער.

און דאָ וועל איך טאַקע אַריבערגעהן צו די פאַקטישע בעציהונגען פון די פערשיעדענע שיכ־טען פון'ם ישוב צו די תימנים. וואַרים מען דאַרף אונטערשיידען די בעציהונג צו די תימנ'ער מצד די פערשיעדענע קלאַסען.

די אַרבייטער האָבען בעגעגענט די תימנ'ער גאַנץ ברידערליך. זיי האָבען אין זיי געזעהען ברידער ניט נאָר אַלס קינדער פון איין נאַציאָן, נאָר אויך אַלס זיהן פון איין אַרבייטער־קלאַס.

אמת, ברידערטער יאָהרען שיידען אונז אָב, אַ תהום פון קולטורעלע אונטערשיידען ליעגען צווישען אונז און דעם תימנ'ער; אָבער סוף כל סוף זיינען עס דיזעלבע מאָטיוון, וועלכע האָבען געבראַכט דעם אידען פון צפון און פון דרום אין דעם לאַנד פון זיינע אור־עלטערן. די אינטערעסען פון אישכנזי'שען (אידיש־שפּרע־כענדען) און תימנ'ער אַרבייטער אין לאַנד גופא זיינען איינע און דיזעלבע: די קלאַסען־אינטע־רעסען, אַזוי גוט ווי די נאַציאָנאַלע. די אַרביי־טער האָבען געזעהען פאַר זיך אַ ברייטע פעלד פאַר קולטורעלער און אָרגאַניזאַ־ציאָנס טעטיגקייט צווישען די נייע ברידער, בע־זונדערס צווישען דער יונגוואַרג, און האָבען זיך מיט חשק אַ נעהם געטהאָן צו דער אַרבייט: אין יפו און אין די קאָלאָניעס האָט מען זיי גע־האָלפען קריגען אַרבייט. מען האָט זיי איבער־אַל געהאָלפען זיך אָרגאַניזירען און פאָדערען בע־סערע בעדינגונגען. דער ציעל פון די בעוואוסט־זיניגע אַרבייטער איז — אויסצוגלייכען דעם תימנ'ער מיט אַלע אַנדערע אידישע אַרבייטער אין לאַנד. אין די מיטגליעדער־ביכלעך, וואָס ווערען אַרויסגעגעבען יעדען חבר פון לאַנדווירט־שאַפטליכער אַרבייטער־אָרגאַניזאַציאָן, שטעהט אויסדריקליך דער פּונקט פון גלייכהייט פאַר תימנ'ער אַרבייטער מיט אַלע אַנדערע.

צווישען די יונגע תימנ'ער זיינען ווירקליך דאָ אַקטיווע עלעמענטען, עס זיינען דאָ אפילו בעוואוסטזיניגע סאָציאַלינסטען, וועל־כע נעהמען אַנטייל אין אונזער בעוועגונג. דאָס אַרביינטסבירא דער בעדיענט, וויע־דער, אַלע אַרבייטער אָהן אונטערשייד — תימנ'ער צי אשכנזים אָדער ספרדים.

עס איז פאָרגעקומען, אמת, איין פאַל אין אַרבייטער־דערפאָל „נחלת־יהודה", לעבען ראשון לציון, וואו די אָרטיגע אַרבייטער האָבען זיך בעצייגען צו זייערע ברידער־תימנ'ער אַרבייטער ניט חבר'ש: בעת מען האָט די אשכנזישע אַר־בייטער אויסגעטייליט צו 10־9 דונאַם אויף אַ בוי־פּלאַץ מיט אַ גאָרטען, האָט מען די תימנ'ער געגעבען בלויז צו 2 דונאַם אויף אַ פאַמיליע. מען האָט עס מאָטיווירט מיט דעם, אַז די תימנ'ער וועלען סיי־ווי־סיי ניט קאָנען בעאַרבייטען מעהר, וואַרים זיי זיינען נאָך רויה אין דער אַר־בייט. אַ טייל פון דער „נחלת־יהודה"־גרופּע האָט געקעמפּפט געגען אַזאַ אונדעמאָקראַטישע האַנדלונג, אָבער די מעהרהייט האָט דורכגע־פיהרט די בעגרענצונג. די מעהרהייט האָט זיך בעגאַנגען, אַלזאָ, ניט ברידערליך מיט די תימנ'ער. דער פאַקט האָט אַרויסגערופען אַ גרויסע אונצופרידענהייט ביי אַנדערע אַרבייטער אין לאַנד. אַ רחובות'ער אַרבייטער־גרופּע האָט עפענטליך פּראָטעסטירט געגען דעם שענדליכען פאַקט, וועלכער שטעהט אויך אין ווידערשפּרוך מיט די פּרינציפּען פון דער אַגראַרער אַרבייטער־אָרגאַניזאַציאָן (וואָס נעהמט אַרום אַלע אַרביי־טער פון יהודה). אין דער אַרבייטער־פּרעסע (האחדות) איז ערשינען וועגען דעם פאַקט אַ שאַרפער אַרטיקעל, וועלכער רופט די אַרבייטער צו פערווירקליכען דעם פּרינציפּ פון גלייכהייט פריהער פון אַלץ אין די אייגענע רייהען.

מיר געהען אַריבער צו דער בעציהונג פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן צו די תימנ'ער. די כונה פון מר. יבנאלי, פאַר וועמעס אידעאַ־ליזם מר. היערי ווערט בעגייסטערט, און פון דעם פאָרשטעהער פון דער ציוניסטישער אָרגאַ־ניזאַציאָן איז געוועזען זיכער אַ גוטע — זיי האָבען געמיינט די טובה פון די תימנ'ער. היערי לייקענט אויך ניט אָב דאָס וואָס די אָרגאַני־זאַציאָן האָט אין לאַנד גופא געשאַפען פאַר די תימנ'ער: גרינדענדיג אַ ספּעציעלען פאָנד אין אַמעריקאַ און אַנדערע לענדער פאַר תימנ'ער־הייזער, בויענדיג פאַר זיי קוואַרטאַלען א. אז. וו. נאַטירליך, האָבען דערביי געקאָנט פאָרקומען גרויסע פעהלערען און אפילו מיסברויכע פון דער זייט פון שווינדלערישע קאָנטראַקטאָרס,

וועגען וועלכע מר. פאליעסקין דערמאהנט אין זיין לעצטען ארטיקעל. גראדע די פעהלער זיי־נען אין זייער צייט אויף'ן אָרט און שטעלע קרי־טיקירט געוואָרען דורך דער ארבייטער־פּרעסע אין ארץ־ישראל. צי די אָרטיגע געזעלשאפט־ליכע מיינונג וועט האָבען די געווינשטע ווירקונג אויף דער ציוניסטישער אָרגאניזאציאָן אָדער ניט, היערי'ס ארטיקלען וועלען אזא ווירקונג געוויס ניט האָבען, דערפאר וואָס ער האָט קיין שום אייגענע שטעלונג צו דעם ענין נישט. זיין טענה צו די ציוניסטען, פארוואָס זיי האָבען פון אָנפאנג אָן איבערגעגעבען דעם שיקזאל פון די תימנ'ער אין די הענד פון די „עמלקים־קאָ־לאָניסטען", איז נאאיוו. אמת, די ציוניסטען האָבען געבראכט די תימנ'ער אין לאנד, אָבער— איבער די קאָלאָניסטען, איבער זייערע פּריוואטע ביזנעס זיינען די ציוניסטען דאָך קיין בעלי־בתים נישט.

יעצט — וועגען די קאָלאָניסטען גופא. ווי געזאָגט, איז זייער בעציהונג צו די נייע אידישע ארבייטער (תימנ'ער) א רעזולטאט פון זייער אלגעמיינער בעציהונג צו דער ארבייטער־פראַ־גע. עס זיינען פאָרגעקומען א י י נ י ג ע פאסירונגען, וועלכע זיינען ווערט פערדאמט צו ווערען. און דאָס איז ווירקליך אם שארפסטען געטהאָן געוואָרען פון דער אָרטיגער ארבייטער־פּרעסע (האחדות און הפועל הצעיר). דיעזע פּרעסע דערגרייכט אויך קיין אויסלאנד, און די פאקטען זיינען מסתמא אויך בעקאנט פאר יע־נע, וועלכע אינטערעסירען זיך מיט דער לאגע פון דעם אידישען ארבייטער־קלאס אויף דער גאנצער וועלט, פאלעסטינא ניט אויסגעשלאָסען. ווען היערי וואָלט געמיינט מיט זיינע פאקטען צו כאראקטעריזירען בלויז די קאָלאָניסטען, וואָלט עס נאָך געוועזען פערשטענדליך. דאן וואָלט עס אָבער קיין נייעס ניט געוועזן, ווארים אחד־העם האָט איהם שוין מיט א יאָהר צוואָ־ציג מקדים געוועזן.

אינטערעסאנט איז זיין צווייטער ארטיקעל מיט'ן נאָמען „דער וויסטער גלות תימן אין א"י", וועלכער בעשטעהט פון סאָרטירטע פאק־טען און מעשיות, וואָס מוזען אויף א זייטיגען, אונבעקאנטען מענשען מאכען דעם איינדרוק, אז דערמיט איז ערשעפּט די בעציהונג פונ'ם גאנ־צען ישוב צו די תימנים. דאָס, נאטירליך, איז דורכאוים פאלש.

לאָמיר נעהמען די געשיכטע מיט דעם אי־דען, וואָס האָט געשלאָגען א תימנ'קע. פאר מר. היערי איז קיין סוד ניט אז דער פאקט, פונקט ווי אנדערע עהנליכע מעשים אין חדרה, ראשון לציון און זכרון יעקב, האָבען ארויסגע־רופען שטארקע פּראָטעסטען מצד דער גאנצער פּרעסע און דער געזעלשאפטליכער מיינונג פון דער דעמאָקראטישער ארץ־ישראל. מאקאָוו'ס נאָמען איז געוואָרען איינפאך א שם־דבר, א שימפּף־וואָרט איבער'ן גאנצען לאנד. מר. היערי פערגעסט אָבער, לויט זיין שטייגער, דאָס אל־געמיינע, דאָס כאראקטעריסטישע; ער צו־וואַרפט זיך מיט איינצעלהייטען, און בעטאָנענ־דיג שטארק איינצעלנע מעשים פון יחידים, פער־דאמט ער דעם כלל פאר די זינד פון פּרט.

די הויפּט־פראגע, וואָס דארף זיך אוועק־שטעלען ביי יעדען איז דיעזע: צי האָבען די ציוניסטען געבראכט נוצען פאר דעם אידישען ישוב אין לאנד און פאר די תימנ'ער זעלבסט, אָדער — זיי האָבען פילייכט געבראכט בלויז א רעה, אראָפּ־ברענגענדיג די תימנ'ער פון זיי־ערע לאנג־אָנגעזעסענע ערטער אין זייער אלטען היים?

היערי־פאליעסקין גיט קיין קלאָרען ענטפער אויף דעם ניט, אָבער דער אלגעמיינער איינדרוק איז, אָהן צווייפעל, אז די ציוניסטען האָבען אויסער שלעכטעס קיין זאך ניט געבראכט. און אויף דעם וויל איך זיך אביסעל אָבשטעלען: ערשטענס, וועגען ישוב. עס קאָן גאָר קיין פראַ־גע ניט זיין, אז די תימנ'ער זיינען א גוטער ארבייטס־פעהיגער און אינטעליגענטער עלע־מענט, וועלכער איז זעהר פאסיג פאר'ן לאנד. זיי דארפען זיך אביסעל איינגעוואָהנען צו די נייע אומשטענדען וועלען זיי זיך ארויפארביי־טען ניט ערגער ווי די איראָפּעאישע.

די תימנ'ער גופא זיינען גאָר ניט אזוינע נע־בעכלעך, ווי זיי ווערען געשילדערט. אמת, זיי זיינען דערשלאָגען פון דעם שווערען הונדערט אָדער טויזענד־יעהריגען גלות תימן, זיי זיינען געקריינקט פון די שלעכטע בעציהונגען פון פיע־לע קאָלאָניסטען, אָבער דאָך אָטהעמען זיי דאָ פרייער און האָבען פאר זיך א בעסערע צוקונפט. די ארבייטס־פּרייזען זיינען אין א"י א סך הע־כער ווי אין תימן, און דער תימנ'ער האָט נאָך אלעמען א מעגליכקייט צו מאכען א בעסערען לעבען, ווי דארט. — „איהר פאָהרט אין אמע־ריקא און אין איראָפּא", זאָגען זיי אָפטמאָל צו די קאָלאָניסטען, „אונזער פאריז איז דאָ!" — איינינע פון זיי האָבען בעוויזען זיך צו בעפעס־טיגען, אנדערע האָבען אבגעשפּארט, אפילו, קליינע געלד־סומען, ווי עס האָט זיך ארויסגע־שטעלט אין דער צייט פון קריזיס. בעזונדערס קאָן מען עס זעהן לויט די תימנים אין ירושלים, וואו זיי געפינען זיך לענגער ווי אין אנדערע ערטער. דאָ האָבען זיי בעוויזען צו קויפען איי־גענע הייזער און מויערן, איינאָרדנען זיך אלס קוואליפיצירטע ארבייטער און בעלי־מלאכה. די תימנ'ער קאָלאָניע לעבען רחובות, ווי אויך דער ביישפּיעל פון די איינצעלנע תימנ'ער־קאָלאָניס־טען, צייגען אונז, אז די תימנ'ער וועלען שטיי־גען און ארויפארבייטען זיך מאטעריעל אין קאָ־לאָניזאציע און אין שטאָדט. דאסזעלבע איז אויך מיט דער גייסטיגער זייט: די צוזאמענ־דיגע ערציהונג פון די קינדער אין די שולען און דער לעבען מיט די ארבייטער דערנעהנטערט

דעם יונגען דור צו די אייראָפּעאישע אידען.

דער פּראָצעס איז, נאַטירליך, אַ לאַנגזאַמער. עס מוזען אַריבערגעהן יאָהרען ביז דער אונטער־שיעד צווישען אייראָפּעאישען און דעם תימנ׳ער וועלען אין גאַנצען פערשווינדען. אבער די טענ־דענץ פון דער ענטוויקלונג פון די תימנ׳ער פיהרט דערצו. איך וואָלט געוואָלט, אַם ענדע, איבערלאָזען פאַר דעם לעזער זעלבסט צו ענט־פערן אויף די פאָלגענדע פראַגען:

וואָס איז מעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר׳ן ישוב, אַלס גאַנצעס, צי די זאַכען וואָס היערי ברייגגט וועגען אייניגע ברוטאַלע קאָאָניסטען, אָדער דער פאַקט, וואָס די גאַנצע אידישע דע־מאָקראַטיע האָט פערדאַמט און ארויסגעשטעלט צום שאַנד־סלופּ די שולדיגע?

און צווייטענס — ווי אַזוי זאָלען מיר בע־צייכנען, ווען איינער נעהמט געוויסע קרימינעלע פערברעכענס מצד יחידים און כאַראַקטעריזירט דערמיט דעם גאַנצען כלל? צי דערמאָנט עס אונז ניט יענע רוסישע אַנטיסעמיטען וועלכע געפינען אויס חטאים ביי איינצעלנע אידען (מען איז דאָך מעהר ניט ווי מענשען — חטאים איז דאָ גענוג) און ווארפען עס ארויף אויף דעם גאַנצען כלל?

## סאול ראַסקין

# ווי מען דארף פערשטעהן קונסט

(ליכט און שאָטען)*

אָכדעם ווי די צייכנונג איז געמאַכט, דאָס הייסט די גרענעצען אָדער קאָנ־טורען אָנגעגעבען, נעהמט דער קינסט־לער אויספילען זיי מיט פארב, אדער שאַטיערונג. אין דיעזען קאַפּיטעל וועלען מיר זיך נאָר בעשעפטיגען מיט שאַטיערונג, דאָס הייסט מיט ליכט און שאָטען. עס איז אייגענטליך נישט גאַנץ ריכטיג אָבצוטייילען ליכט פון פארב, דען זיי זיינען דאָך צוויי פּנימ׳ער פון איין און דיעזעלבע זאַך. יעדע פארב איז אויך ליכט. שוואַרץ און פינסטערניש, וואס האָבען קיין ליכט ניט, האָבען אויך קיין פארב ניט... דאָך וועלען מיר באַגעהן דיעזע געוואָלדטהאַט און צוטייילען דאָס אונצוטייל־בארע. אַזוי איז שוין דער מענשליכער שכל בעשאַפען! נאָר דאַן קען ער בעגרייפען די וועלט מיט איהרע פיעלע ערשיינונגען, ווען ער צוטיילט זי אין גרופּען און קאַטעגאָריעס. דאָך האָבען מיר איין אונ־טערשיעד צווישען ליכט און פארב וואָס גיט אונז עטוואָס רעכט צו בעטראַכטען זיי בעזונ־דער. אַ טעפּיך, למשל, וואָס ליגט גלאַט אויס־געשפּרייט אויף דער ערד און אויף איהם פאַלט קיין שאָטען פון קיין זאַך, שטעלט מיט זיך פאָר אַ פּראַץ, וואָס איז צוזאַמענגעשטעלט פון קליינע פארביגע פּעקען.. ווען אַ מאַהלער דארף עס איבערגעבען, האָט ער צו טהאָן מיט אַן ערשיינונג פון פארבען. דער אויסגעשפּרייטער טעפּיך איז ניט אַ מאַססע, נאָר אַ פלעכע. אַנדערש איז דאָס ווען דער טעפּיך איז ניט גלאַט אויסגעשפּרייט, נאָר ליעגט אין אַ הויפען צונויפגעוואָרפען. דאָ האָבען מיר שוין אַ שפּיעל פון ליכט און שאָטען, דאָס הייסט, מיר האָבען ערטער שטאַר־קער בעלויכטען, וועניגער בעלויכטען און גאַר וועניג. דאָס איז שוין ניט אַ ריין־פארביגע ערשיי־נונג נאָר אויך אַ ליכט־און־שאָטענדיגע. און אַנדער ביישפּיעל: פאַר אונז ליעגט אַ ברייטעס, רוהיגעס וואַסער. ביים ברעג שפּיעלען גרינליכע פארבען, ווייטער אביסעל בלויליכע און נאָך ווייטער, פאָליעטע. עס שפּיעגעלט זיך אָב אין וואַסער דער ריינער הימעל. דאָס ליכט איז דאָ ניטאָ. עס איז צושמאָלצען געוואָרען אין פארבען. אָבער אָט הויבט זיך אָן דאָס וואַסער צו בעוועגען אין כוואַליעס, הערט דאָס וואַסער אויף צו זיין אַ פלעכע און ווערט אַ מאַססע.

מאַססען און פלעכען, דיעזען טעכנישען אויסדרוק, וואָס ווערט אַזוי אָפט געברויכט, מוזען מיר גוט פערשטעהן. אַ מאַססע רופט זיך אַ געוויסע צאָהל פון ליכטער און שאָטענס, וואָס בילדען צוזאַמען אַ יין גרופּע. דיעזע גרופּע האָט זיך אַ פּונקט, וואָס טראָגט דאָס שטאַרקסטע ליכט, און ארום ליגען די קלענערע ליכטער, וועלכע מען רופט אויך שאָטענס. דען יעדעס ליכט איז אויך אַ שאָטען ווען מען פערגלייכט עס מיט אַ נאָך שטאַרקערעס ליכט.

אַ פלעכע, אָבער, איז נאָר אַ יין ליכט אָדער נאָר אַ יין שאָטען. ווי, למשל, איין זייטעלע פון אַ פיעלזייטיג געשליפענעם ברילאַנט.

נון, זיינען דאָ קינסטלער, וועלכע זעהען די וועלט ווי צונויפגעשטעלט פון פיעלע פארביגע פלעקען, ווי אַ מאָזאַאיק אָדער אַ טעפּיך קומט זיי פאָר די וועלט. זיי זעהען נאָר פארבען, סיי אין דעם העכסטען ליכט, סיי אין דעם טיעפסטען שאָטען. שאָטענס זיינען אייגענט־ליך נאָר ניטאָ פאַר זיי. אַ שאָטען הייסט ביי זיי ניט מעהר ווי אַ געדיכטערע פארב. מאַהלער זיי, למשל, אַ רויטעס קלייד, לעגען זיי אין די ליכטער אַ העל־ראָזיגע פארב, אין די שאָטענס אַ פורפור. עס זיינען וויעדער דאָ מאַהלער, וואָס זעהען די וועלט ווי צונויפגע־

*) זעה אַפּריל נומער „צוקונפט".

שטעלט פון קערפערס און מאסס־סען. ניט א פאליטרע מיט פארבען איז פאר זיי די וועלט נאר עטוואס וואס איז אר־גאניזירט אין גרופען־קערפערס, וואס זיינען פון איין זייט בעלויכטען מיט זונען־שטראהלען, פון דער אנדערער זייט בעוואָרפען מיט שווארצע שאטענס... זיי האבען דעם סקולפטאר׳ס קוק אויף דער וועלט, ווי צ. ב. מיקעל אנזשעלא, לע־אָנארדא דע ווינצי א. א. וו.

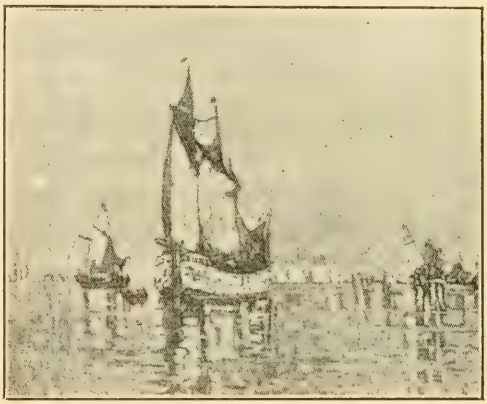

א בילד פון א מאלער וואס זעהט די וועלט אין העלע פארבען־פלעקען ווי א טעפיך.

עס זיינען אבער דא אויך קינסטלער וואס פעראייניגען אין זיך ביידע וועגען — ליכט און פארב. געשעהט דיעזע פעראייני־גונג, דאן האבען מיר א קונסטווערק פון גרעס־טער פאלקאמענהייט, ווי ביי פעטער פאול רו־בענס, למשל. ביי דיעזע קינסטלער איז דאס ליכט הארמאניש פארבונדען מיט פארב, פלע־כען האבען זיך זייער פארב, מאסען זעהר נויטי־געס ליכט און שאטען. ביי זיי געפינען מיר געוועהנליך, ווען מען האט אין אויג דאס גאנ־צע בילד, א צענטראלעס ליכט, וואס ווערט אלץ שוואכער, וואס ווייטער פון דיעזען צענטער, אזוי אז ביי די ברעגען פון׳ם בילד געפינט זיך אפט א בעדייטענדע טונקעלהייט. דאס טהוען זיי מיט דעם צוועק צו האלטען די אויפמערק־זאמקייט אויף דעם פונקט וועלכען זיי האלטען פאר דעם וויכטיגסטען. בעזאנדערס געפינט איהר דאס אויף פארטרעטען. געוועהנליך איז דארט דאס ליכט אזוי פערטיילט: דאס שטארק־סטע ליכט איז אויף׳ן פנים. וויעדער, דאס שטארקסטע ליכט פון׳ם פנים טראגט דער שטע־רען, אמאל די נאז, אמאל די באקען־קנאכען. די איבעריגע טיילען פון געזיכט זיינען אלץ קארגער און קארגער בעטיילט מיט ליכט און מעהר מיט שאטענס. דער צוועק איז צו ווייי־זען אז דער פנים איז דאס וויכטיגסטע אויף׳ן בילד, און אויף׳ן פנים — געוויסע כאראקטער־שטריכען.

איניגע קינסטלער האבען ליעב זייער שטארקסטעס ליכט צו מאכען אין הינטערגרונד, ווי צ. ב. ראפאעל׳ס סיקסטינער מאדאנא. אויף א ליכטיגען אונטערגרונד מאהלען זיי זייערע געשטאלטען אין קרעפטיגע, טונקעלע מאסען, סילועטען־מעסיג. אויך מיללע האט ליעב דיעזע מעטאדע. אנדערע, פערקעהרט, מאכען זייער אונטערגרונד טיעף טונקעל און דעם פאדער־גרונד ליכטיג. די מייסטע אבער זעצען זייערע שטארקסטע ליכטער און טיעפסטע שאטענס אין פאדערגרונד, און וואס ווייטער, ווי די לופט־פער־ספעקטיווע פערלאנגט, ווערען ליכט און שאטען אלץ מילדער און בלאסער, ביז זיי פערליערען זיך ביידע אין זילבערנעם גרוי. (זעה קארא׳ס לאנדשאפטען אין מעטראָפ. מוזעאום).

עס זיינען אבער דא קינסטלער, און גאנצע שוהלען קינסטלער, וואס ווילען ניט פאלגען דיע־זע רעגעלן. אזעלכע זיינען, למשל, די מאדער־נע אימפרעסיאניסטען. נעהמט א כאראקטע־ריסטיש בילד פון דעם פאטער פון דיעזער שוה־לע, קלאד מאנע (א פאר זיינע בילדער הענגען אין מעטראפאליטען מוזעאום), און זעהט, ווי ער און זיינע תלמידים בעהאנדלען דאס ליכט. זיי האבען אין גאנצען אוועקגעווארפען דאס, וואס מען רופט ליכט־קאמפאזיציע. זיי ווילען אבסאלוט ניט וויסען פון דעם, וואס הייסט באלאנס אין ליכט און שאטען, דאס הייסט אז אזוי און אזוי פיעל ליכט דארף אונטערשטיצט ווערען דורך אזוי און אזוי פיעל שאטען. זיי לייקענען, אז עס דארף זיין א ליכט־הויפטפונקט, א פלאץ אויף דעם בילד וואס זאל טראגען דאס שטארקסטע ליכט אזוי, אז די ארומיגע זאכען זאלען שוין ליגען אין האלב־שאטען אדער גאר אין גאנצען אין שאטען. זיי זאגען: אין דער נאטור זעהען מיר קיין ליכט־מיטעלפונקטען, אלעס איז גלייכמעסיג בעגאסען מיט ליכט, דארום ווייען מיר אזעלכע זאכען ווי „ליכט־מיטעלפונקט" ניט אויסטראכטען. דאס גאנצע בילד איז ביי זיי א סנאפ ליכ־טיגע פארבען, און מעהר גארנישט. ליכטיג פון אנהויב ביז׳ן סוף; קיין שאטען. ווען קלאד מאנע און זיינע תלמידים דארפען מאהלען אזוי־נע שטעלען וואו אונזערע קינסטלער מאכען שאָ־טענס, בענוצען זיי נאר די געדיכטערע פארבען פון׳ם רעגענבויגען. עס איז נאר דא אויף דער וועלט פאר זיי א ליכט־שטראהל, וואס האט זיך צוטיילט אין זיעבען רעגענבויגען־פארבען: געל, אראנזש, העל־בלוי זיינען די ליכטיגערע; בלוי, רויט, גרין און פיאלעט די געדיכטערע. אט פון דעם מאכען זיי דאס, וואס אנדערע רופען ליכט און שאטען.

פונקט אנטקעגען זיי געפינען מיר קינסט־לער מיט א מעכטיגען דראנג צו טיעפע, גרוי־סע שאטענס. רעמבראנדט איז דער בעסטער ביישפיעל. זיין פאנטאזיע איז א ליכט־

פאנטאזיע, ער קאמפאניערט אין ליכט עפעקטען; אבער זיין גאנצע נשמה און ליעבע לעגט ער אריין אין זיינע גרויסע שאטענס. נעהמט א כאראקטעריסטישען פארטרעט פון איהם, וועט איהר זעהען פאלגענדעס: דער הינטערגרונד איז פינסטער, טיעף־ברוין; זעהר טונקעל איז דער קאפ־פון, אויף וועלכען עס געפינען זיך הויכע ליכטער ארויפגעזעצט; טיעף שאטענדיג איז דאס קלייד — דא און דארט שימערענדע ליכטער; און דאן, דאס געזיכט — נאר א שטיקעל נאז, א טייל באק און האלז טראגען הערעכ ליכט. איבער דאס איבעריגע: שטערען, אויגען, דריי פערטעל פון פנים, ליגט פערשפרייט דער כאראקטעריסטישער רעמבראנדט שאטען. אבער אין דיעזע שאטענס איז א גאנצע וועלט, זיי זיינען פול מיט אינהאלט. אין זיינע שאטענס האט ער זיך געגריבעלט, זיך טיעף אין זיי אריינגעקוקט און אריינגעלעבט. זיי זיינען דורכגעארבייט מיט איינצעלהייטען, שטארק בעלעבט דורך פערשיעדענע גראדען שאטענס; עס איז א גרויסע, טרויעריגע שאטענדיגע וועלט, אפשר א גאנצע לעבענס־אנשויאונג...

אבער ווי גרויס און ברייט עס זאלען ניט זיין רעמבראנד'ס שאטענס, ווערען זיי גענוג באלאנסירט דורך זיינע בלענדענד־שטארקע ליכטער. אזוי, אז ווען איהר קוקט א ווייל לענגער פערשווינדען די שאטענס, זיי ווערען הער און דורכזיכטיג.

אנטקעגען רעמבראנד, וועלכער זוכט דורך ליכטער צו באלאנסירען זיינע שאטענס, זיינען דא קינסטלער, וועלכע זוכען דורך שאטענס צו באלאנסירען זייערע נאך גרעסערע און נאך שטארקערע ליכטער. איינער פון די גלענצענד־סטע פון דיעזער קאטעגאריע קינסטלער איז דער שפאניער סאראללא. אונגעהויער פיעל ליכט האט ער, א ים מיט ליכט, עס טוהט אזש וועה די אויגען. נאטירליך פאדערט זיך גרויסע מאסען שאטענס אום צו דערגרייכען א גלייכגעוויכט. ניט אימער געלינגט עס איהם, ווי, למשל, אויף דעם גרויסען בילד אין מעטראפאליטאן מוזעאום „די לאנדונג פון א שיף". צו פיעל ליכט! און אלע שאטענס, וואס ער האט דארט אריינגעלייגט, זיינען ניט אימשטאנד דאס אויג צו בערוהיגען. דארט אבער וואו עס געלינגט איהם יא, איז דער איינדרוק זעהר א דערקוויקענדער. (זעה זיין „יונגער מאן און מיידעל ביים ים" אין מעטראפאליטאן מוזעאום.)

אויף א העלען הינטערגרונד סילועטען־מעסיג זעהען זיך די פיגורען.

וויעדער זיינען דא קינסטלער, וואס געברוי־

כען א צושוואומענעס ליכט, עפעס א מין נע־בעל. אלעס שווימט און שימערט; קיין דייט־ליך שטריך, קיין שטארקעס ליכט, קיין שאטען;

ראמבראנד, א פארטרעט פון זיך אריין.

עפעס א דעמערונג. „פענומבראַ" רופט מען עס. דער פראנצויז קאריער איז דער בעריהמטעסטער מייסטער אין דעם דאזיגען מין ליכט.

נון, ווי פערשיעדענע קינסטלער זאלען ניט בעהאנדלען דאס ליכט — איין זאך מוזען אלע געדענקען, אז דער קוואל, פון וואנען דאס ליכט קומט, איז איינער. פון א פענסטער, למשל. עס קען זיך מאכען אז א לעמפעל זאל ברענען און זאל פון זיך לאזען נאך א צווייטעס ליכט, אחוץ דעם וואס קומט פון פענסטער. און דאס טוהען פיעלע קינסטלער, כדי צו בעשאפען אן אינטערעסאנטען שפיעל פון קינסטליך און נאַ־טירליך ליכט. דאס הויפט־ליכט, אבער, מוז דאך בלייבען דער, וואס קומט פון פענסטער. עס קען געמאהלט זיין, אז דאס ליכט זאל אין צימער אריין פון צוויי פענסטער פון פערשיע־דענע זייטען; וועט אימער דאס ליכט פון איין פענסטער זיין שטארקער ווי דאס ליכט פון אן אנדער פענסטער, דען די זון קען דאך נ י ט ל י י כ ט ע ן פון צוויי אנטקעגענדיגע זייטען מיט איין מאל.

יעדענפאלס, אין א לאנדשאפט קען אפילו אזא זאך ניט פאסירען; עס איז דא נאר איין זון, און זי געפינט זיך נאר אויף איין ארט צו יעדער געגעבענער זייט, און קען דארום געבען ליכט און וואַרפען שאטען נאר פון איין געוויסע זייט. האך געפינען זיך לאנדשאפט־מאהלער וועלכע לאזען, צוליעב אינטערעסאנטע ליכט־עפעקטען, דאס ליכט קומען פון פיעלע זייטען.

איבערהויפט, ווערט ניט נתפעל פאר „אינ־טערעסאנטע" געצוואונגענע ליכט־עפעקטען. גרויסע קינסטלער יאגען זיך ניט נאך דעם. עס זיינען דא, נאטירליך, אויסנאהמען, ווי רעמ־בראנד. אבער אין אלגעמיין איז אן איבער־טריבענער, טהעאטראלער ליכט־עפעקט א ציי־כען פון מיטעלמעסיגען געשמאק.

עס זיינען דא אין דער נאטור שטארקע ליכט־עפעקטען. זיי שפיעלען זיך אב אויפ'ן הימעל און אין וואסער. ווען א קינסטלער פיהלט שוין יע א געוואלדיגע ליידענשאפט פאר דעם עקסטרעמען שפיעל פון ליכט, קען ער זי בעפרידיגען אין הימעל און אין וואסער, ווי איהר געפינט די זון־הערליכקייטען ביי טוירנער, און די עפעקטען אין וואסער ביים רוסישען מאַ־רינסט אייוואזאווסקי.

גרויסע און עכטע קינסטלער האבען טיעפע און וויכטיגע זאכען צו זאגען און נויטיגען זיך ניט אין שרייענדיגע אויסערליכקייטען. און אזוי

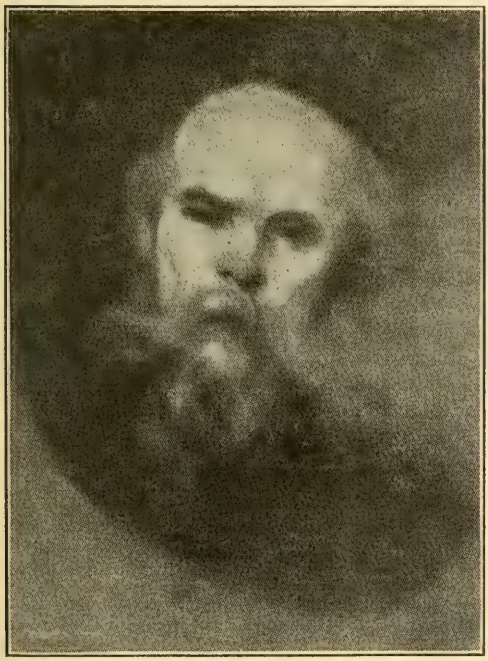

בילד פון'ם פאעט ווארלען פון יוזשען קעריער. א ביישפיעל פון פענומבראַ.

בעהאנדלען זיי ליכט און אויך פארבען, ווי מיר וועלען עס זעהן אין דעם קומענדען קאפיטעל.

הלל ראָגאָף:

# אין דער טהעאטער וועלט

(אַ סאָציאַליסטישע פּיעסע אויפ׳ן ענגלישען סטיידזש. — דוד פּינסקי׳ס „גאַטרי און די פרויען״.)

מיט זעקס יאָהר צוריק איז אין ענגלאַנד אויפגעפיהרט געוואָרען אַ נייע דראַמאַ „דזשאַס־טים״ (גערעכטיגקייט) פון דעם בעריהמטען שריפטשטעלער דזשאָהן גאַלסוואָירטהי. די פּראָ־גרעסיווע עלעמענטען האָבען דיזע דראַמאַ אויפ־גענומען מיט אַ שטורם פון אַפּלאָדיסמענטען; די קאָנסערוואַטאָרען האָבען איהר בעגעגענט מיט אַן אויסגעשריי פון פּראָטעסט. אין די ליטעראַרישע קרייזען פון ענגלאַנד האָט מיט דיעזער פּיעסע אַ צייט לאַנג זיך געדורעט. זי איז דאַן אויפגעפיהרט געוואָרען אין דייטש־לאַנד און איז אָפּגעדרוקט געוואָרען אין אַ בוך. אַלס אַ געדרוקטער בוך האָט זי געהאַט נאָך אַ גרעסערען ערפאָלג ווי אַלס אַ טהעאַטער־שטיק. עטליכע אויסגאַבען זיינען שנעל אויספערקויפט געוואָרען.

זעקס יאָהר זיינען פערבייגעלאָפען, און איצ־טער ערשט האָט מען די פּיעסע צום ערשטען מאָל אויפגעשטעלט אין אַ ניו־יאָרקער טהעאַ־טער. אין ליטעראַרישע אַנגעלעגענהייטען איז אַמעריקאַ גאָר ניט „אַפּ טו דייט״. אפילו איצ־טער, ווען אַ מענעדזשער האָט זיך שוין יאָ בע־שלאָסען צו ריזיקירען מיט דער דראַמאַ, האָט ער אויך אָפּגעוואַרט ביז ענדע סיזאָן, כדי די עקספּענסעס זאָלען זיין ניט קיין גרויסע.

פאַר דעם ערנסטען טהעאַטער בעזוכער, פאַר דעם צושויער מיט אַ ליטעראַרישען גע־שמאַק, פאַר דעם וואָס זוכט אין טהעאַטער עט־וואָס מעהר ווי שפּאַס און אויבערפלעכליכען פערגעניגען, איז „דזשאַסטיס״ די בעסטע דראַ־מאַ וואָס איז האַי־יאָהר געגעבען געוואָרען אויף בראָדוויי. אַז די פּיעסע גופא איז אַ ריין־ליטעראַרישע ווערק, וועגען דעם קען קיין צוויי מיינונגען ניט זיין. די קאָמפּאַני וואָס פיהרט איהר אויף בעשטעהט כמעט איינע אין איינע פון אמת׳ע קינסטלער. וועגען די אויסשטאַטונ־גען איז דאָך ניטאָ וואָס צו ריידען. בראָדוויי צייכענט זיך אויס מיט איהרע אויסשטאַטונגען פון יעדער פּיעסע, ווי גוט און ווי שלעכט די פּיעסע זאָל ניט זיין.

„דזשאַסטיס״ שילדערט די טראַגעדיעס פון אַ יונגען מאַן, וועלכער פאַלט אַריין אין די הענד פון דער גערעכטיגקייט. דער יונגערמאַן איז ניט קיין „העלד״. ער בעזיצט ניט קיינע פון די אייגענשאַפטען וועלכע רופען אַרויס סימ־פּאַטהי אָדער אכטונג אָדער ליעבע. ער איז אַ שוואַכלינג פון דער נאַטור, אהן אַ פונק מוט אָדער ווידערשטאַנד. גלייך ווי מען כאַפּט איהם ביי זיין פערברעכען איז ער זיך מודה. ווען זיין טרייעל געהט אָן, זיצט ער ווי אַ צודולטער. ער וועהרט זיך כמעט ניט ווען דער פּראָקוראָר און דער ריכטער שטעלען איהם פראַגען געציערט איהם צו פער׳משפּט׳ן.

און די מענשען וואָס רינגלען איהם אַרום, זיינען אַלע פון דורכשניטליכען סאָרט. זיי זיי־נען כמעט ניט בעסער און ניט ערגער איינער פון אַנדערען. זאַגאַר די יעניגע וואָס זיינען פעראַנטוואָרטליך פאַר זיין שרעקליכען שיקזאַל, האָבען אויף איהם באמת מיטלייד און זוכען אפט איהם צו העלפען. און פערקעהרט, די פערזאָן וועלכע איז זיין בעסטע, איבערגעבענ־סטע פריינדין, די פרוי וואָס ליעבט איהם פון טיעפסטען האַרצען, זי איז גאָר פעראַנטוואָרט־ליך פאַר דעם לעצטען שטוים וואָס צוברעכט זיין לעבען אין נויאָרק.

אין דעם אייגענטליך בעשטעהט דער טיע־פער אמת און דער ריינער רעאַליזמוס פון דער דראַמאַ. ניט איינצעלנע פּערזאָנען, ניט איינ־צעלנע סיבות, נאָר דער גאַנצער לעבען, די גאַנצע געזעלשאַפט פלעכט די שטריק און בויט די תליה פאַר אונזער קרבן. ווער איז שולדיג אין דער טראַגעדיע? ניט די פּערזאָן, ניט יענע פּערזאָן — קיינער ניט און אַלע. די גאַנצע מאָראַל, די גאַנצע אָרדנונג אונזערע. אַזוי מוז פיהלען און דענקען יעדער וואָס זעהט די דראַ־מאַ. און דערפאַר איז די פּיעסע אַזוי פייערליך בעגעגענט געוואָרען פון די ראַדיקאַלע עלעמענ־טען, און דערפאַר איז זי אַזוי פערהאַסט געוואָ־רען פון די קאָנסערוואַטאָרען.

לאָמיר איבערגעבען דעם אינהאַלט פון דער מערקווירדיגער דראַמאַ.

אַ יונגער קלוירק אין אַ לאָיער׳ס אפיס פעלשט זיין באָס׳ס אַ טשעק. כדי צו קריגען די מיטלען צו בעפרייען אַ יונגע פרוי פון איהר ברוטאַלען, מערדערישען מאַן. דער קלוירק איז אין דיעזער פרוי פערליעבט. די ליעבע איז אַ ריינע, אַן עהרליכע, פול מיטלייד. זי ליעבט איהם אויך. איין פריהמאָרגען קומט זי צו איהם אַ היסטערישע: זי איז אַנטלאָפען פון איהר מאַן, וועלכער האָט איהר געוואָלט דערווערגען. איהר שרעקליכער צושטאַנד מאַכט איהם האַלב פאַר־ריקט, עפּעס מוז גלייך געטאָן ווערען די אומ־גליקליכע צו רעטען. אין יענעם פריהמאָרגען פעלשט ער דאָס דעם טשעק. מיט די געגנב־עטע געלד פלאַנעוועט ער צו אַנטלויפען מיט דער פרוי, אוועקפאָהרען אין אויסטראַליען און

דאָרטען זיך בעזעצען מיט איהר אַלס מאַן און פרוי.

דאָס אַלעס פּאַסירט איידער דער פאָרהאַנג הויבט זיך אויף צום ערשטען אַקט. די פּיעסע פאַנגט זיך אָן דערמיט וואָס דער לאָיער ענטדעקט דעם געפעלשטען טשעק. דער קלוירק אין זיך באַלד מודה און דער לאָיער האַלט עס פאַר זיין „פליכט צו דער געזעלשאַפט" איבערצוגעבען דעם יונגענמאַן אין די הענד פון דער „געלעכטיגקייט". זיין אייגענער זוהן טרייט איהם אָפּצוהאַלטען פון דיעזען שריט. דער לאָיער, אַן עלטערער מענש, וואָלט זיך אפשר געלאָזט בויגען; אָבער די מעשה מיט דער פרוי, די „אונגעזעצליכע ליעבע", דאָס וועגט אַריבער די שאָל אויף דער אַנדער זייט. דער קלאָירק ווערט אַרעסטירט.

דער צווייטער אַקט איז אין גאַנצען פאַרנומען מיט'ן טרייעל. דער לאָיער האַלט אַ מייסטערהאַפטע רעדע. ער בעט ביים דזשאָדזש, אויך ביי דער דזשורי ניט צו פאַרשיקען דעם שוואַכען, מוטלאָזען יונגען מאַן אהין, „פון וואַנען אַזוי ווייניג קומען צוריק". ער שילדערט די שרעקען פון פּריזאָן, ווי אַזוי דער פּריזאָן צוברעכט די האַרץ און דעם גייסט פון יעדען וואָס פאַלט אהין אריין. ער רעדט מיט האַרץ, מיט געפיהל, יעדער וואָרט זיינער ריהרט די נשמה פון די צוהערער. אָבער העלפען קען די רעדע ווייניג. די גערעכטיגקייט רעכענט זיך ניט מיט סענטימענט. די צוהערער ווייסען, אַז דער אָנגעקלאָגטער איז פערלאָרען. זיי ווייסען עס נאָך איידער דער פּראָקוראָר האַלט זיין רעדע.

דער קלוירק איז שולדיג. דער ריכטער מוסר'ט אויס דעם אָרימען קלאָירק פאַר זיין פערברעכען און פאַר זיין אונריינע ליעבע. „די געזעלשאַפט מוז זיך בעשיצען געגען אַזוינע לייט ווי דו", און ער פערשיקט איהם אויף אַ טערמין פון דריי יאָהר.

אין דריטען אַקט שטעלט זיך פאָר דער פּריזאָן. דער סופּעראינטענדענט איז אַ גוטער מענש, ער וויל זיין וואָס מילדער, וואָס ווייניכער מיט די פּריזאָנערס; אָבער ער איז הילפלאָז. ער רעדט פריינדליך צו די אַרעסטאַנטען, ער זוכט זיי צו טרויסטען, צוגעבען מוטה. איהם ווילט זיך זעהר ניט בעשטראָפען די יעניגע וואָס פערברעכען געגען די רולס. אָבער וואָס קען ער טהאָן? די אַרעסטאַנטען ווילען די שווערע רולס ניט פאָלגען, און ער מוז דעם געזעץ דורכפיהרען. די קליינע סצענע אין דיעזען אַקט איז איינע פון די שוידערליכסטע וואָס איז ווען געוויזען געוואָרען אויף דער ביהנע. זי שטעלט פאַר ווי אַזוי דער אומגליקליכער קלוירק ווערט אין זיין איינזאַמקייט געטריבען אין אָבגרונד פון משוגעת. די סצענע איז אַ שטומע, קיין וואָרט ווערט אין איהר ניט גערעדט. איהר זעהט בלויז ווי אַ מענשענ'ס געפיהלען ווערען פאַר אייערע אויגען צופליקט אויף פּיצלעך, ווי אַ נשמה ווערט צומאָהלען אויף אַש צווישען די מיהלשטיינער פון פּריזאָן־דיסציפּלין.

דער שטאַרקסטער און טראַגישסטער אַקט איז דער פערטער. דער קלאָירק איז שוין זיין טערמין אָפּגעזעסען. ער איז פריי. וואָס זאָל ער איצט טהאָן? ער איז געווען אויף עטליכע שטעלעס, אָבער ער האָט זיי געמוזט פערלאָזען, ווייל מען האָט זיך דערוואוסט אַז ער איז אַ געוועזענער אַרעסטאַנט. קומט זיין געליעבטע בעטען דעם לאָיער אַז ער זאָל איהם צוריקנעהמען אויף זיין פריהערדיגער שטעלע. זי טרעפט דעם עלטערען קלאָירק, און אין פערלויף פון אַ געשפּרעך דערצעהלט זי די טראַגעריע פון איהר לעבען פאַר דער צייט וואָס איהר געליעבטער איז געווען איינגעשפּאַרט אין פּריזאָן. איהר מאַן האָט זי געמוזט פערלאָזען, ווען ניט, וואָלט ער געווען ערמאָרדעט אי איהר, אי איהרע קינדער. זי האָט געקעמפּפט מיט'ן ביטערען שיקזאַל אַזוי לאַנג ווי זי האָט נאָך כח געהאַט. דאַן האָט זי זיך אונטערגעגעבען; זי איז געוואָרען די מעטרעסע פון אַ רייכען מאַן. „אָבער נעכטען אבענד האָב איך איהם געזאָגט", זאָגט זי, „אַז איך קען מעהר אַזאַ לעבען ניט פיהרען". זי וויל צוריק ווערען אָרענטליך, און זיך פערבינדען מיט דעם מאַן, וועלכער איז צוליעב איהר אין פּריזאָן געזעסען. ער ווייס ניט וועגען איהר זינד.

זי געהט אַרויס און דער יונגערמאַן אַליין קומט. ער ווענדעט זיך מיט זיין ביטע צו דעם לאָיער וואָס האָט איהם אין פּריזאָן געשיקט, און דער לאָיער לאָזט זיך איבערredען פון זיין זוהן און פון זיין עלטערען קלוירק. ער וויל געבען דעם יונגענמאַן אַ טשענס. אָבער וואָס וועט זיין מכח דער פרוי?

זעלטען, זעלטען טרעפט מען אין דער ליטעראַטור אַזאַ ריהרענדע און טראַגישע סצענע ווי די, וואָס שפּיעלט זיך איצטער אָפּ. די פרוי קומט אריין. דער לאָיער פאָדערט איהר אויף, זי זאָל זיך פון יונגענמאַן אָפּזאָגען. ווי קען זי דאָס טהאָן? ער איז דאָך אַזוי קראַנק, אַזוי צובראָכען און קיינער, ווי זי, קען איהם איצטער ניט העלפען. און זי ליעבט איהם דאָך, און ער ליעבט איהר. אָבער דער לאָיער גיט איהר אָנצוהערעניש אַז ער ווייס מכח איהר לעבען אין פערלויף פון די לעצטע צוויי יאָהר.

ביסלעכווייז, פון די ווערטער און ווינקענישען, בעגרייפט אונזער יונגערמאַן דעם שרעקליכען אמת. ער זאָגט בלויז: „איז דאָס אַלעס, אַלעס געווען אומזיסט? מיינע אַלע ליידען און שמערצען?!"

עס קען זיין אַז עס וואָלט נאָך אַלץ מעגליך געווען דעם אונגליקליכען צו רעטען. דער רחמנות און די סימפּאַטהי, מיט וועלכע ער איז אַרומגערינגעלט, וואָלטען פּלייכט מיט דער צייט זייגע וואונדען געהיילט. אָבער דאָ בעווייזט זיך ווידער די גרויזאַמע האַנד פון דער גערעכטיג־

קייט. אין די פּאָר מאָנאַטען, וואָס דער בע־פרייטער האָט געקעמפּפט פאַר אַ שטיקעל ברויט, איידער ער איז צום פריהערדיגען בעל־הבית געקומען בעטען זיין אַלטע שטעלע, איז ער ווידער אַ פערברעכען בעגאַנגען: ער האָט אין אַ פּלאַץ אָנגעגעבען אַ פאַלשען „רעפערענס ברעף“ כדי צו קריגען אַ דזשאָב, און אַ דע־טעקטיוו קומט איהם אַרעבטירען. אומזיסט זוכט דער לאָיער איהם צו בעשיצען, דורך לי־גען זאָגאַר; דער יונגערמאַן ווערט ווידער אַרויסגעפיהרט פון אָפּיס אַן אַרעסטאַנט. די טהיר פערמאַכט זיך הינטער איהם, און איידער די אַנוועזענדע קומען צו זיך פון דיעזען שרעק־ליכען קלאַפּ, הערט זיך אַ פאַל: דער יונגערמאַן האָט זיך פון דעטעקטיוו אַרויסגעריסען און איז אַראָפּגעשפּרונגען דורך דער ווינדאָו. אין אַ ווייל אַרום טראָגט מען איהם אַריין אַ טויטען.

וואונדערבאַר אויסגעהאַלטען איז יעדע פּער־זאָן פון דעם ערשטען מאָמענט וואָס די דראַמאַ פאַנגט זיך אָן ביז'ן העצטען מאָמענט, ווען זי ענדיגט זיך. פריי פון אירגענד וועלכע מעלאָ־דראַמאַטישע עפּעקטען, פריי פון אירגענד וועל־כע ביליגקייט אָדער שאַבלאָן; דער פולס פון לעבען שלאָגט אין יעדען וואָרט וואָס יעדע פּער־זאָן זאָגט אַרויס.

ווי שוין געזאָגט, שפּיערען די אַקטיאָרען זייערע ראָלען אויסגעצייכענט גוט, ריין קינסט־לעריש. די צוויי וויכטיגסטע פּערזאָנען, דער יונגער קלוירק און דער עלטערער קלוירק, זיי־נען איינפאַך צו בעוואונדערען.

---

„גאַברי און די פרויען“ איז אייגענטליך ניט קיין דראַמאַ: דער אויטאָר רופט עס „אַ שפּיעל אין דריי אַקטען“. עס טרעטען אַרויס אויף דער סצענע ניט קיין לעבעדיגע מענשען, נור סימבאָלען. „גאַברי“ איז די פערקערפּע־רונג פון דעם מענליכען געשלעכט, פון דעם מאַנסביל“. „גאַאיל“ איז די פערקעפּערונג פון דער ריינער פרוי, די פרוי וועמעס ליעבע איז אַ שטענדיגע אויפאָפּפערונג, פאַר'ן מאַן, פאַר דער היים, פאַר די קינדער. די „קליינע“ איז די פערקערפּערונג פון דער זינדיגער פרוי, די פרוי וועלכע זוכט דעם מאַן צו פערשקלאַפען צו איהר תאוה.

אין דעם ערשטען אַקט ווערט פאַרגע־שטעלט ווי אַזוי גאַברי פערליעבט זיך אין גאַאיל. זיי זיינען נאָך דאַן ביידע יונג און ראָמאַנטיש. די ריינע פרוי איז מקריב איהר היים און איהרע עלטערן, וועלכע זיינען אַ שטיק פון איהר נשמה, און זי געהט אַוועק מיט איהר גאַברי'ן אין אַן איינזאַמען וואַלד, דאָרטען פאַר איהם אַ הויז צו בויען.

אין צווייטען אַקט האָט זי שוין פאַר איהם די לאַנגע, צעהן־יאָהריגע אַרבייט פערענדיגט; זי האָט מיט איהרע הענד די געביידע אויפגע־שטעלט. זי האָט איהם אויך געשאָנקען פינף קינדער. אָבער דעם אבענד ווען זי פייערט איהר גרויסען זיעג איבער די אַלע שווערינקייי־טען וואָס דאָס לעבען האָט איהר אין וועג גע־לייגט, דערוויסט זי זיך, אַז גאַברי איז אַריינ־געפאַלען אין דעם נעץ פון „די קליינע“, אין דעם נעץ פון תאוה. טריי צו איהר נאַטור, בע־שליסט גאַאיל זיך מקריב צו זיין פאַר גאַברי'ן: זי פערקאָזט די היים, זי מאַכט איהם פריי די וועג צו דער תאוה.

אין דריטען אַקט קומט זי צוריק, זעהן צי גאַברי איז גליקליך אין זיין נייעם לעבען. זי געפינט אַז גאַברי איז ניט גליקליך. אין איהם קעמפּפט דער געוויסען מיט דער ליידענשאַפט; דער יצר־הרע ציהט איהם צו „די קליינע“, דער יצר־טוב — צו גאַאיל'ן. ער ווייס, אַז „די קליינע“ וועט איהם פערשטויסען ווען ער וועט עלטער און שוואַכער ווערען; ער ווייס, אַז אין געדאַנק איז זי איהם זאָגאַר איצט ניט טריי. דער אינערליכער קאַמפּף לאָזט איהם ניט רוהען.

און וועהרענד די פּאָר פרויען קעמפּפען צווי־שען זיך פאַר דעם מאַן, בעשליסט ער — זיי ביידען צו פערלאָזען און אַרויספאָהרען אין דער וועלט, זיך אַריינוואַרפען אין דעם שטורם פון לעבען, געניסען פון אַלעם. ער מעלדעט זיין בעשלוס צו די צוויי פרויען. גאַאיל פערשטעהט איהם און ווילגט איין; זי וועט פאַר איהם דאָס הויז היטען, די קינדער האָדעווען, און ווען ער וועט פון דער וועלט מיט אַלע איהרע פערגעני־גענס מיעד ווערען, ווען ער וועט שוין קיין כח ניט האָבען צו געניסען פון די תאוות, — דאַן זאָל ער צוריקקומען אין זיין היים און דאָרטען אָפּלעבען זיינע מיעדע אַלטע יאָהרען אין רוה און פריעדען. „די קליינע“ אָבער לאַכט זיך אויס פון איהם און פערלאָזט איהם. ביידע פרוי־ען בלייבען טריי די געפיהלען און ליידענשאַפטען וואָס זיינען אין זיי פערקערפּערט.

די הויפּט־אויפגאַבע פון דעם דיכטער פון אַזעלכע פּיעסען געוועהנליך איז צו שאַפען אַ פאַלשטענדיגע אילוזיאָן. די צושויער דאַרפען זיך אויף דער ווייל פערגעסען אַז זיי זעהען פאַר זיך לעבעדיגע מענשען אין וואָכעדיגע, אַלטעג־ליכע האַנדלונגען. אנשטאָט דעם זאָל געשאַפען ווערען פאַר זייער פאָרשטעלונגס־קראַפט אַ נייע מין וועלט, מיט נייע סאָרט מענשען, אַ מין איבערמענשען. די אילוזיע מוז זיין אַ פאָל־קאָמענע.

האָט עס פינסקי עררייכט אין „גאַברי און די פרויען“?

אין'ם ערשטען אַקט קומט עס אַרויס גאַנץ שוואַך. די לעבעס־פצענעס צווישען גאַברי און גאַאיל זיינען ניט רעאַליסטיש, ניט ראָמאַנטיש און ניט סימבאָליש. זיי זיינען אַ געמיש פון אַלע דריי, און מאַכען דערום אין מאַנכע שטעלען אַ מאָדנעם איינדרוק.

דערפאַר אָבער איז פינסקי ערפאָלגרייך אין דריטען אַקט. די געשפּרעכען דאָרטען זיינען

ערהאבען, הויך איבער דעם רעאליסטישען לעבען. און זיי זיינען אזוי אינטערעסאנט און אזוי אויסערגעוועהנליך, דאס דער צושויער ווערט ווירקליך אוועקגעטראגען אין צויבער־וועל־טען פון א פאנטאסטישער אילוזיע. די מאָ־מענטען, ווען פּראָסטע פּאסירונגען ווערען בע־שפּראָכען, די איינפאכע איבערלעבונגען וואָס זיינען נויטיג פאר דעם לאָגישען גאנג פון דער פּיעסע, זיינען קורץ און זיינען אזוי בלייך גע־מאָלען, אז זיי ווירקען ניט די אילוזיע אָפּצו־שוואכען.

ביז א געוויסען גראד זעהען מיר דאס אין דעם צווייטען אקט אויך. אָבער דיעזער אקט ענטהאלט א היבשע ביסעל רעאליזמוס. דיעזער אקט קומט צו גאנץ נאָהענט צו אן אמת'ע דראַ־מא, איבערהויפּט אין די לעצטע מאָמענטען, ווען גאברי ווערט הינגעריסען פון זיין אונבע־גרענעצטער ליידענשאפט צו „די קליינע" און ווען גאאיל דערוויסט זיך דעם שרעקליכען סוד. דיזער טהייל פון דעם אקט איז א געמיש פון רעאליזם און סימבאָליזם, אבער די צוויי עלעמענטען מאכען איינע די אנדערע ניט קאַ־ליע. פאר דעם קומט א גרויסער טהייל פון דעם קרעדיט צו מאדאם שניצער, וועלכע האָט דיזע שטעלען געשפּיעלט אויסגעצייכענט גוט.

די פּיעסע איז אויפגעשטעלט געוואָרען פון א געזעלשאפט „נייע ביהנע", וועלכע שטרעבט צו ערהויבען דעם אידישען טהעאטער. עס פער־שטעהט זיך, אז אזא געזעלשאפט איז זעהר אָרים אין קרעפטען. דאָך האָט זיך איהר איינגעגע־בען, מיט דער הילף פון דעם רעזשיסער, מר. גאָרדאָן, צו געבען דער פּאָרשטעלונג אן אמת־קינסטלערישע אויסשטאטונג. די דעקאָראציאָ־נען זיינען וואונדערשעהן געמאָהלען, די הויפּט־ראלען ווערען געשפּיעלט טריי און ערנסט. מאַ־דאם שניצער ווייזט ארויס טאלאנט אין די דראַ־מאטישע מאָמענטען.

## שכנא עפשטיין

# ביבליאָגראפיע

דוד גאָלדשטיין — ווינטער־בלומען,
ניו יאָרק, 1916.

דער נאָמען פון דוד גאָלדשטיינ'ס ביכעל איז פּונקט צוגעפּאַסט צום אינהאַלט. די ליעדער זיינען ווירקליך „ווינטער־בלומען". אין זיי שפּיעגעלט זיך אָב די טראַגעדיע, ווען דער מענש פיהלט, אַז זיין זומער איז פאַראיבער, און דער קאַלטער ווינטער בעהערשט זיין לעבען.

דאָס איז אַ טיעפע טראַגעדיע. דער מענש גיט זיך דאַן אָב אַ דין וחשבון וועגען זיין פערגאַנגענהייט, און די עראינערונגען פון אַמאָל רופען ביי איהם אַרויס טרויעריגע געדאַנקען, אומעטיגע געפיהלען. דאָס האַרץ קלאַפּט, עס גאַרט נאָך ליעבע, נאָך לוסט; עס ווילט זיך נאָך געניסען די פערגעניגענס פון דער זינדיגער ערד; קיין ליכטיגער שטראַהל זעהט זיך אָבער ניט פאַראויס:

ס'לעבט ניט מעהר די יוגענד־לוסט
אין מיין ברוזענד שטורעם־ברוסט, —
ס'קלאַפּט די עלטער אין מיין טהיר,
קלאַפּט און טרעט ניט אָב פון מיר.

אַלץ איז פאַראיבער, מעהר ניט צייטענווייז דער־טראַגט זיך אַ ווייטע עכאָ פון גליק. פון שעהנע שטרעבונגען און זוכענישען, און אָט יענער קרעכץ רייסט זיך אַרויס פון האַרצען:

אַלטע פריידען, אַלטע גליקען,
אַלטער וועהטאָג, אַלטער שמערץ
ליעגט בעגראָבען און בעשאָטען
טיעף ביי מיר אין קראַנקען הערץ.
הינטער מיר דער גרינער פריהלינג,
דאָרטען פאַלט מיין זון אַראָב;
ווינטען בראָזען, ווינטען וועהען,
און די צייט פערשנעעט מיין קאָפּ.

אָט דאָס זיינען אין אַלגעמיין די מאָטיוועען פון גאָלדשטיינ'ס דיכטונג, און אין זיי הערט זיך די נשמה־בעוועגונג פון דעם מאָדערנעם, דין־פיהלענדען מענשען מיט אַלע זיינע איבערלעבונגען, ליידענ־שאַפטען און אינדיווידועלע שטרעבונגען. אין דעם פּרט קען גאָלדשטיין פערלעבענט ווערען פאַר אַ פאַר־געגער פון אונזער יונגער דיכטונג, און זיין קליינע זאַמלונג איז, נאָך מיין מיינונג, די אינטערעסאַנטסטע ערשיינונג צווישען די אַלע ליעדער־זאַמלונגען, וואָס זיינען ערשיענען די לעצטע צייט.

מען דאַרף ניט פערגעסען, אַז גאָלדשטיין בעלאַנגט צו דער אַלטער שוהלע; ער האָט אָנגעהויבען צו דיכטען אין איין צייט מיט מאָררים ראָזענפעלד; ער איז געווען אַ צייט־גענאָסע פון שארקאנסקי, דוד עדעלשטאַדט, יוסף באַוושאָווער, ווען אונזער דיכטונג איז געווען דורכגעדרונגען בלויז מיט געזעלשאפט־ליכקייט; דאָך איז גאָלדשטיין ניט הינעגריסען גע־וואָרען פון דער מאָדע און האָט געזונגען ריין לורי־שע ליעדער, פול מיט דאָס לעכצען נאָך לעבענס־לוסט, מיט טיעפע ליעבעס געפיהלען, וואָס האָבען אין יע־נער צייט, פוליייכט, געקלונגען ווי אַ דיסאנאנס. עס איז זעהר מעגליך, אַז צוליעב דעם ריין אינדיווידוע־לען כאַראַקטער פון זיין דיכטונג איז גאָלדשטיין אין יענער צייט ניט אָנערקענט געוואָרען. זיינע מאַ־טיוועען זיינען געווען פרעמד פאַר די מענשען פון יענעם דור, זיי האָבען ניט אָפּעלירט צו זיינע צייט־

געגאָסען. און אָבשעצען זייער ווערט קען מען איצט, ווען אונזער דיכטונג איז שוין אַרויס פון איהר וויקעלאַך־צושטאַנד, און דער אַרבייטער־קאַמפּף און חבת ציון פערנעהמען ניט דעם הויפּט־פּלאַץ.

עס זיינען פאַראַן ביי גאָלדשטיינ׳ען ליעדער, וואָס האָבען גאָר ניט מיט וואָס צו שעהמען זיך געגען די ליעדער פון די יונגסטע צווישען אונזערע יונגע. אָט איז אַ קליין ליעדעל „אין טעמפּעל״:

אָ, לאָזט מיך אין דעם טעמפּעל דרינגען,
איך וויל מיט אייך אין טעמפּעל זיין;
איך וויל מיט אייך די תפילות זינגען
צום גאָט פון ליכט און זונען־שיין.

ווען מיר וואָלטען ניט וויסען, אַז גאָלדשטיין איז שוין אַ מאַן מיט אַ גרויען קאָפּ, וועלכער דיכטעט שוין דרייסיג יאָהר, וואָלטען מיר געקענט מיינען, אַז ניט ער האָט דאָס געשריעבען, נאָר [illegible] אונזערע יונגע דיכטער.

אַלעס האָט מיך שוין פערלאָרען,
נאָר דער וועהטאָג ניט אין הערץ;
ווילדע ווינטען וועהען, בלאָזען,
לעשען דאָך ניט אויס מיין שמערץ.

און פערגעסען פון חברים,
פרעמד פון מענשען, ווייט פון גאָט;
כ׳בין אַ גר דאָ צווישען גרים,
וויסט און לעער איז מיר די שטאָדט.

צו דער וויסטע וויל איך קעהרען,
וואַנדערען פון באַרג און טהאָל;
באָטש אין עכאָ נאָר צו הערען
מיר אַן אַלט בעקאַנטען קול.

דאָס זיינען בלויז אַ פּאָר קליינע מוסטערען, און אין ביכעל קען מען געפינען נאָך מעהר כאַראַקטעריסטישע, מעהר בעדייטענדע; ערטערווייז איז, אמת, די שפּראַך און זיי פערעלטערט, אָבער דער ריטם איז אַ פרישער און דער אינהאַלט אַן אמת לירישער.

פאַראַן ביי גאָלדשטיינ׳ען אויך געזעלשאַפטליכע מאָטיוון, וואו עס שפּיעגעלט זיך אָב דער אַרבייטער־קאַמפּף און עס פיהלט זיך דער גרויסער צער פון דעם פערוואָגעלטען, פערפאָלגטען אידען, און די אַלע מאָטיוון שטעהען ניט ניעדריגער פון עהנליכע ליעדער ביי אונזערע אנערקענטע דיכטער. גאָלדשטיינ׳ס „רעוואָלוציאָן״ איז ניט ערגער ווי באַוושאַווער׳ס „רעוואָלוציאָן״, און זיינע נאַציאָנאַלע ליעדער קענען זיך אין פיעלע פּרטים פערגלייכען מיט ראָזענפעלד׳ן.

[illegible] איין זאַך צייכענט זיך געוויס גאָלדשטיין אויס אין דער פּלעיאדע פון די דיכטער פון זיין צייט: ער איז ניט שרייענד, נאָר צאַרט, איינגעהאַלטען, און אמת לירישׁ; חוץ דעם איז ער מעהר כאָדערן פון זיי, און ס׳איז ווירקליך צו בעדויערען, וואָס ער איז אינגאַנצען פערגעסען געוואָרען.

צו אַלץ דאַרף מען האָבען מזל, און אויב גאָלדשטיין האָט דעם מזל ניט געהאַט ביז אַהער, איז צו האָפען, אַז זיין קליין ביכעל וועט שוין צוציהען צו זיך די אויפמערקזאַמקייט פון אַלע ליעבהאָבער פון דער אידישער ליטעראַטור. אין איהם איז תחית המתים אויפגעשטאַנען אַ פערגעסענער טאַלאַנט...

---

Statement of the Ownership, Management, Circulation, etc., required by the Act of Congress of August 24, 1912, of The Future (Die Zukunft), published monthly at New York, N. Y., for April 1. 1916, State of New York, County of New York.

Before me, a Notary Public, in and for the State and county aforesaid, personally appeared Adolph Held, who, having been duly sworn according to law, deposes and says that he is the Business Manager of The Future (Die Znkunft) and that the following is, to the best of his knowledge and belief, a true statement of the ownership, management (and if a daily paper, the circulation), etc., of the aforesaid publication for the date shown in the above caption, required by the Act of August 24, 1912, embodied in section 443, Postal Laws and Regulations, printed on the reverse of this form, to wit:

1. That the names and addresses of the publisher, editor, managing editor, and business managers are: Publisher, Forward Association, 175 East Broadway; Editor, Abraham Liessin, 175 East Broadway; Managing Editor, Abraham Liessin, 175 East Broadway; Business Manager, Adolph Held, 175 East Broadway.

2. That the owners are: Forward Association, 175 East Broadway; Dr. A. Caspe, President, 210 East Broadway; J. Weinberg, Secretary-Treasurer, 175 East Broadway.

3. That the known bondholders, mortgagees, and other security holders owning or holding 1 per cent. or more of total amount of bonds, mortgages, or other securities are: None.

That the two paragraphs next above, giving the names of the owners, stockholders, and security holders, if any, contain not only the list of stockholders and security holders as they appear upon the books of the company but also, in cases where the stockholders or security holder appears upon the books of the company as trustee or in any other fiduciary relation, the name of the person or corporation for whom such trustee is acting, is given; also that the two paragraphs contain statements embracing affiant's full knowledge and belief as to the circumstances and conditions under which stockholders and security holders who do not appear upon the books of the company as trustees, hold stock and securities in a capacity other than of a bona fide owner; and this affiant has no reason to believe that any other person, association, or corporation has any interest direct or indirect in the said stock, bonds, or other securities than as so stated by him.

ADOLPH HELD, Business Manager

Sworn to and subscribed before me this 21st day of April, 1916.

[Seal.] ABRAHAM FRYBURG, Notary Public, Kings County.

Certificate filed in N. Y. County.

(My commission expires March 30, 1918.)

# פרויען און מיידלאך!

## וואַקסט אייך האָאר אויפ׳ן געזיכט?

## עס מאַכט אַן אַנדרוק!

אויב מען זאָגט אייך ניט וועגען דעם, דענקט מען וועגען דעם!
פערנאַכלעסיגט ניט אייער געזיכט — זייט ניט פערצווייפעלט!
עס איז דאָ אַ מיטעל, וועלכער איז זיכער ווירקזאַם און עקאָנאָמיש.
די פאָלגענדע דריי גרעסטע כעמיקער פון ניו יאָרק האָבען פעסטגעשטעלט מיט זייער אונטערשריפט, אַז אונזער מיטעל איז פריי פון גיפטען און שעדליכע שטאָפען.
די כעמיקער זיינען: פּראָפעסאָר פוירגוסאָן, פון די באָארד אָוו פאַרמאַסי; פּראָפעסאָר בענעוויל, פון מאָרגינג „טעלעגראַף" און דר. דזש. ווייגשטיין, עקס־מעמבער פון באָארד אָוו פאַרמאַסי און אַנאַליטיקאַל כעמיסט. אַלע זאָגען זיי, אַז דר. בעלין׳ס וואונדערשטיין ענטהאַלט קיין גיפט און טהוט זיין אַרבייט פאָלקאָמען.
אויב איהר ליידעט פון האָאר אויפ׳ן געזיכט, פערלירט ניט די צייט. געהט אריין אין אייער דראָג סטאָר און קויפט פאַר 1 דאָלאַר דעם וואונדערשטיין. פּרובירט עס! עס וועט אייך ווערען אַ ליכט אין די אויגען. עס איז גאַראַנטירט. אויב עס וועט ניט זיין צופריעדענשטעלענד בעקומט איהר אייער געלד צוריק. אויב איהר קענט דעם וואונדערשטיין ניט בעקומען ביי אייער דראָגיסט, דאַן שיקט אונז צו 1 דאָלאַר אין סטעמפּס אָדער אַ מאָני אָרדער. אַדרעסירט:

**Dr. Bellin's Wonderstone Co.**
**55 DELANCEY STREET :: NEW YORK**

---

# אויף דער פינפטע עוועניו

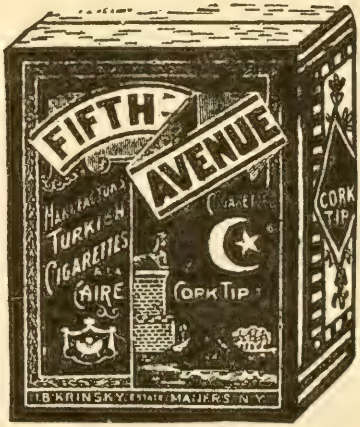


וואו עס געפינען זיך די אַריסטאָקראַטישע דאַמען, וועלכע זיינען די אמת׳ע מבינים אויף אַ גוטען סיגאַרעט, סמוקט מען נאָר י. ב. קרינסקי׳ס

## פינפטע עוועניו

סיגאַרעטס

איז דער בעסטער
יוניאָן־מייד סיגאַרעט
וואָס דער מאַרקעט האָב ביז איצט
פּראָדוצירט.

פאַר די קאָווערס גיט די פירמא פּראַכט פאָלע פּרעזענטען — פאָדערט אַ קאַטאַלאָג פריי. שרייבט: י. ב. קרינסקי, 207 נ. 4טע סט., ברוקלין, נ. י.

# שלום עליכם

נאָך פּריז'ן שלום עליכם. עס איז אוועק פון אונז דער צווייטער פון אונזערע גרויסע קלאַסיקער. און אַלץ אין דעם זעלבען שרעק־ליכען יאָהר, דעם יאָהר פון אונזער דריטען חורבן.

שלום עליכם איז געווען אונזער וואונדער — דער־ליעבער וואונדער, וואס אזא טראַגישע פאָלק האָט אין אזא טראַגישער צייט געקענט ארויסברייגגען אזא לאַכער. אין זיין לאַכען איז ניט גע־ווען קיין סאַרקאַזם, ווייל ער האָט אין זיך ניט געהאַט קיין בייזקייט; עס איז דאָרט ניט געווען אפילו קיין אירא־ניע, ווייל ער איז קיינע שפּיצלאַך ניט אויסען געווען. דאָס איז געווען אַן אמת'ער האַרציגער געלעכטער, וואס האָט זיך געגאָסען פריי און הילכיג אין אַנ־געזיכט פון די פינסטערע גזרות און פּאָגראָ־מען.

אונזערע אַלטע חכמים פלעגען בעשריי־בען די אידישע צרות, ווייל זיי פלעגען וועלען, ווי דער תלמוד דערצעהלט, ליעב מאַ־כען ביים פאָלק די צרות. שלום עליכם פלעגט בעשרייבען די אידישע צרות, ווייל ער פלעגט זיי וועלען אויסלאַכען, ווייזען דעם פאָלק, ווי מען קען די אייגענע צרות אויסלאַכען, 35 יאָהר האָט ער אויסגעלאַכט דאָס שרעקליכע לעבען, וואס די צוररים האָ־בען פאַר אונז געשאַפען. שלום עליכם איז ניט געווען קיין קאַריקאַטוריסט, ווייל ער האָט קיין זאַך ניט פערגרעסערט. ער איז געווען א רעאַליסט, דאָס גאַנצע אידישע לע־בען האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט אין זיינע ווערק, און קרום איז געווען ניט דער שפּיגעל, נור דאָס לעבען. און ער האָט געוואוסט דעם סוד צו שילדערן דאָס קרומע לעבען אזוי זאָנדער־באַר געניאַל, דאָס עס זאָל ניט ארויסרופען שרעק און פערצווייפלונג, נור געלעכטער. דער רוסישער איד, וואס מוז פיהרען די מילחמה פאַר'ן לע־בען מיט הענד פער־בונדען אויף הינ־טער און מיט קלע־צער אויף די פיס, האָט געקוקט אויף זיך אין שלום עליכם'ס ווערק און געלאַכט — די צוররים אין די אויי־גען געלאַכט. זי־אויף צופוקעניש געלאַכט.

און וואס שרעק־ליכער מען האָט געמאַכט דאָס אידי־שע לעבען, אַלץ הילכיגער האָט גע־קלונגען שלום עליכם'ס געלעכ־טער. אזוי ווי ער וואָלט דאָ מיט די צוররים א וועט־שטרייט אויפגע־נומען, ווער עס וועט וועמען אויס־מאַטערן. און גראַדע בעת די צרות האָבען דער־גרייכט די שרעקליכסטע מדרגה, גראַדע בעת די מעהרסטע כתריליווקעס אונזערע ליגען צו־ראַבירטע, פערוויסטע, צובראָענטע, און יענע כתריליווקער אידען, וואס זיינען פון טויט ניצול געוואָרען, זיינען פערטריבען געוואָרען אין גלות פאַר טויזענדער וואָרסט ווייט און זיי פאַקען אָן קוים לעבעדיגע אַלע הקדשים און פעסט־הייזער אין די טיעפסטע טיעפע־נישען פון קאַצאַפּען־לאַנד — גראַדע איצט איז דער גרויסער לאַכער, לוסטיג־מאַכער און טרייסטער אויף אייביג פערשטומט געוואָ־רען.

אין דער נייער וועלט, ווייט פון די כתריליווקער, וועלכע האָבען איהם איצט גע־דאַרפט האָבען נויטיגער ווי אַלע מאָל, האָט איהם דער מלאך המשחית געטראַפען, אזוי ווי דער בראָך פון אונזער פאָלק וואָלט אָהן דעם נאָך ניט פערפול געווען.

# דזשייקאב שיף׳ס ריידערייען

א. ליעסין

דאָס איז געווען מיט יאָהרען צוריק, ווען דזשייקאָב שיף האָט בעשלאָסען, ביט פּאָסעמו, אז די אידישע אימיגראַציאָן מוז אָפּגעצייגען ווע־רען פון די איבערגעפילטע מזרח־שטאאטען אין די גראַמערע דרום־און מערב־סטייטס. און ווען די אומשטענדען האָבען זיך ארויסגעצייגט שטאַר־קער פון זיין גוטען פילאַנטראָפּישען ווילען און ער האָט עס מיט זיין רעמואוועל אָפּיס און מיט זיין גאַנצער גבירישער תקיפות ניט געקענט אויספיהרען, איז ער געוואָרען זעהר אונגעדולד־דיג.

דאַן האָט מר שיף גענומען ריידען אלץ הע־כער און העכער, אז ניו יאָרק האָט שוין אידען געגוג, איבערגענוג, און מען דאַרף זיי שוין דאָ מעהר ניט האָבען. דאָס איז דאַן ביי איהם געוואָרען א מין רגילות; ער האָט עס גערעדט איבעראל נור וואו עס האָט זיך געמאַכט — אויף חנוכת הבית׳ן, אויף באַנקעטען, אויף פערזאַמלונגען.

און מר. שיף רעדט עס ווידער גראַדע אין אזא צייט, ווען די מאָרד־פּאַטריאָטישע כוואַ־ליעס שטייגען הויך און רוישען און ברויזען אי־בער׳ן גאַנצען לאַנד, און יעדער פרעמד־געבאָ־רענער איז געוואָרען א „האיפענייט״, און יעדער „האיפענייט״ ווערט אָנגענומען כמעט ווי פאַר א פערדעטהער. מר. שיף רעדט וועגען דעם, אז דער ציוניזם און דער אידישיזם האָבען ארויסגערופען אין רוסלאַנד און אין פוילען די פּאָגראָמען און רדיפות; און ער זאָגט אונז נביאות, אז אויך אין אמעריקא מעג מען זיך ריכטען אויף א פינסטערען סוף; און דאָס ווערט ווידער גערעדט מיט זיכערהייט, מיט גבירישער תקיפות. און אזוי ווי די גויים האַלטען איהם פאַר׳ן אידישען נשיא, האָבען זיינע רייד א בע־זונדערע בעדייטונג. פערשטעהט זיך, מר. שיף ענדיגט אימער מיט דער בעסטער האָפענונג, אז די אידען וועלען אויפהערען צו זיין „האיפע־נייטס״ און ווערען גוטע אמעריקאַנער. די גויים האָבען אָבער אלץ נאָך די טבע אויפצונעהמען און גערן איינצושטימען נאָר מיט דער ערש־טער העלפט, אָבער בשום אופן ניט מיט דער צווייטער העלפט פון זייגע פראַזען. און עס קען נאָך פּאַסירען, אז בעת ער וועט ארויסטרע־טען מיט איינער פון זיינע בעשולדיגונגס־רע־דען געגען די רוסישע שוידערליכקייטען, וועט מען איהם ווידער שמערצליך איבעראַשען מיט׳ן ענטפער, אז שולדיג אין דעם איז דאָך גאָר ניט דער צאַר, נור דער אומעטום־שטענדי־גער „האיפענייט״, דער ציוניסט און אידישיסט.

הערען מיר די שטראָף־רייד פון די שיפס, אז מיר טאָרען זיך ניט ווארפען צופיעל אין די אויגען, אז מיר מוזען זיך פערלייקענען, מיר מוזען זיך צושפּרייטען, מיר מוזען זיך איינ־שרומפּען, און מיר שטעלען זיך פאַר די זעלבע שיפס אין אונזער אַן אייגען לאַנד, לאָמיר זאָ־גען אין ציון. ווי אַנדערש וואָלטען זיי דאַן גע׳דרש׳נט! הָרטען וואָלטען זיי שוין געווען יאָרק איז בעסער פון ציון און דער אמעריקאַ־נער נאַציאָנאַליזם איז א מעהר גאַנגבאַרער אר־טיקעל איידער דער אידישער נאַציאָנאַליזם. און ווען ער זעהט, אז פיעלע אידען ווילען דאָך ניט אומבייטען דעם ציוניזם אויפ׳ן ניו־יאָרקיזם און דעם אידישיזם אויפ׳ן יענקיזם, ווערט ער זעהר אונגעדולדיג.

רעדט ווידער מר. שיף אלץ העכער און הע־כער, אז דער אידישיסט איז א סעפּאַראַטיסט און דער ציוניסט איז כמעט ווי א פערדעטהער. און ווידער ווערט עס ביי איהם א מין רגילות; ער רעדט עס איבעראל, וואו נאָר עס מאַכט זיך — אויף חנוכת הבית׳ן, אויף באַנקעטען, אויף פערזאַמלונגען.

און מר. שיף רעדט עס ווידער גראַדע אין אזא צייט, ווען די מאָרד־פּאַטריאָטישע כוואַ־ליעס שטייגען הויך און רוישען און ברויזען אי־בער׳ן גאַנצען לאַנד, און יעדער פרעמד־געבאָ־רענער איז געוואָרען א „האיפענייט״, און יעדער „האיפענייט״ ווערט אָנגענומען כמעט ווי פאַר א פערדעטהער. מר. שיף רעדט וועגען דעם, אז דער ציוניזם און דער אידישיזם האָבען ארויסגערופען אין רוסלאַנד און אין פוילען די פּאָגראָמען און רדיפות; און ער זאָגט אונז נביאות, אז אויך אין אמעריקא מעג מען זיך ריכטען אויף א פינסטערען סוף; און דאָס ווערט ווידער גערעדט מיט זיכערהייט, מיט גבירישער תקיפות. און אזוי ווי די גויים האַלטען איהם פאַר׳ן אידישען נשיא, האָבען זיינע רייד א בע־זונדערע בעדייטונג. פערשטעהט זיך, מר. שיף ענדיגט אימער מיט דער בעסטער האָפענונג, אז די אידען וועלען אויפהערען צו זיין „האיפע־נייטס״ און ווערען גוטע אמעריקאַנער. די גויים האָבען אָבער אלץ נאָך די טבע אויפצונעהמען און גערן איינצושטימען נאָר מיט דער ערש־טער העלפט, אָבער בשום אופן ניט מיט דער צווייטער העלפט פון זייגע פראַזען. און עס קען נאָך פּאַסירען, אז בעת ער וועט ארויסטרע־טען מיט איינער פון זיינע בעשולדיגונגס־רע־דען געגען די רוסישע שוידערליכקייטען, וועט מען איהם ווידער שמערצליך איבעראַשען מיט׳ן ענטפער, אז שולדיג אין דעם איז דאָך גאָר ניט דער צאַר, נור דער אומעטום־שטענדי־גער „האיפענייט״, דער ציוניסט און אידישיסט.

הערען מיר די שטראָף־רייד פון די שיפס, אז מיר טאָרען זיך ניט ווארפען צופיעל אין די אויגען, אז מיר מוזען זיך פערלייקענען, מיר מוזען זיך צושפּרייטען, מיר מוזען זיך איינ־שרומפּען, און מיר שטעלען זיך פאַר די זעלבע שיפס אין אונזער אַן אייגען לאַנד, לאָמיר זאָ־גען אין ציון. ווי אַנדערש וואָלטען זיי דאַן גע׳דרש׳נט! הָרטען וואָלטען זיי שוין געווען

די זעלבע פּאַטריאָטען, וואָס שטיצען אין דייטש־לאַנד אַם טרייסטען די פּאָן טירפּיצעס, וואָס פאָדערן אין רוסלאַנד ניט אַנדערש ווי קאָנ־סטאַנטינאָפּאָל, וואָס פערלאַנגען דורכאויס אין ענגלאַנד, אַז די דייטשע מלוכה זאָל ווי אַמאָל צוברעקעלט ווערען. אָט די שיפס זיינען דאָך געווען אין בית־ראשון אונזערע שרים פון יהודה, די פיהרער פון דער מלחמה־פּאַרטיי, וואָס האָ־בען געפּאַטשט דעם נביא ירמיהו איבער באַק און אַריינגעוואָרפען איהם אין לייס־גרוב און אַרויסגערופען צום קריעג די מעכטיגע וועלט־מלוכה פון בבל. און זיי זיינען עס געווען אין בית שני די אַריסטאָקראַטישע צדוקים פון קעניג־ליכען הויף, וואָס האָבען אוסגעשלאַכטעט מאַ־סענווייז די פּאַסיפיסטען, די פּרושים און די אסיים, און געפיהרט נאָכאַנאַנד עראָבערונגס־מלחמות מיט אַלע אַרומיגע שכנים.

און אָט די זעלבע שרים פון יהודה זיינען עס שפּעטער אין גלות בבל געוואָרען די ערשטע אַסימילאַטאָרען, וואָס האָבען גע'טענה'ט, אַז „יעקב איז אַ וואָרעם", וואָס מוז פערשוואונ־דען ווערען צווישען די פעלקער. און אָט די זעל־בע אַריסטאָקראַטישע צדוקים זיינען עס שפּע־טער, אין צייט פון צווייטען חורבן, געוואָרען די פיהרער פון דער שלום־פּאַרטיי, וואָס האָבען נאָך שפּעטער געקעמפּפט אין די רייהען פון די רוימער געגען די פערטהיידיגער פון ירושלים.

דאָס איז די אַלטע און אימער נייע געשיכ־טע. ווען אַ פאָלק איז פריי און אונאַבהייניגיג, זיינען עס די העכערע קלאַסען שטענדיג די גע־פעהרליכסטע מאָרד־פּאַטריאָטען; זיי זיינען עס די אָנפיהרער פון דער שאָוויניסטישער פּאָליי־טיק, פון דער אימפּעריאַליסטישער פּאָליטיק, פון דער עראָבערונגס־פּאָליטיק, ווייל זיי זיינען די ערשטע צו ציהען דערפון די נוצען. דאַגעגען, ווען אַ פאָלק ווערט בעהערשט און אונטערדריקט פון אַן אַנדער פאָלק, דאַן זיינען עס גראַדע די רייכע העכערע קלאַסען די ערשטע וואָס וועלען זייער נאַציאָנאַליטעט פערראַטהען. די אַסימי־לאַציאָן פאַנגט זיך אָן אימער פון אויבען — פון די גבירים און די אַריסטאָקראַטען, וואָס ווילען רעטען זייער פּריווילעגירטע לאַגע. זיי זיינען עס די ערשטע, וואָס נעהמען איבער די שפּראַך, די זיטען און די קולטור פון דער הערשענדער נאַ־ציאָן און מישען זיך אויס מיט איהר.

* * *

און ווי פינסטער די שיפס זאָלען אונז פּראָ־פעצייהען — אונזערע פאָלקס־מאַסען זיינען גאָר ניט אַזוי פּעסימיסטיש געשטימט. פיעלע פון זיי בלייבען אַלץ נאָך אידישיסטיש, ציוניסטיש, און זיי ערוואַרטען בשום אופן ניט קיין שוואַר־צען סוף. און מיר מוזען זאָגען, אַז זיי פיהלען ריכטיגער, אַז זיי דרינגען דורך טיעפער דעם גייסט פון אַמעריקאַ.

די שיפס — דאָס איז די העכערע אידישע בורזשואַזיע, וואָס האָט פאַר די לעצטע הונ־דערט יאָהר גאָרנישט געלערנט און גאָרנישט פערגעסען. מיט הונדערט יאָהר צוריק האָבען די פּראַנצויזישע אידען איינגעהאַנדעלט ביר־גערליכע גלייכבערעכטיגונג פאַר זייער נאַציאָ־נאַלער זעלבסט־פערלייקענונג. נאָך אין יאָהר 1789 האָט קלערמאָן־טאָנער, דער פאָרקעמפּפער פון די אידען אין דער פּראַנצויזישער נאַציאָ־נאַלער פערזאַמלונג, פייערליך ערקלערט: „די אידען אַלס אַ נאַציאָן דאַרף מען ענטזאָגען אין אַלעס". וואָלטען די אידען דאַן בעשטאַנען, אַז זיי זיינען אַ נאַציאָן, און ניט קיין רעליגיעזע גרופּע, וואָלטען די ריבעראַלען פאַר זיי ניט איינ־געשטעלט זיך. אין יאָהר 1807 איז דער „גרוי סער סנהדרין", וואָס נאַפּאָלעאָן האָט צוזאַמענ־גערופען אין פּאַריז, אַרויס מיט דער ערקלערונג, אַז די אידען געהען אַריין אין דער פּראַנצויזי־שער נאַציאָן און הערען אויף צו עקזיסטירען אַלס אַן אידישע נאַציאָן. און די אידישע גלייכ־בערעכטיגונג איז בעשטעטיגט געוואָרען. דאָס איז געווען אַ מין האַנדעלס־אָבמאַך, און די שיפס, אַלס עהרליכע סוחרים, האַלטען נאָך עד היום הייליג דעם אָבמאַך: די אידען זיינען ניט קיין נאַציאָן, נאָר אַ רעליגיעזע גרופּע.

מיר לעבען דאָך שוין אָבער איז 20־טען יאָהרהונדערט, ווען דער שטאַאַט מאַכט שוין ניט די נאַציאָן, ווען אין איין און דעם זעלבען שטאַאַט ווערען אַנערקענט פערשיעדענע נאַ־ציאָנען. און מיר לעבען נאָך דערצו אין די פעראייניגטע שטאַאַטען פון אַמעריקאַ, — וואו די מעהרסטע בירגער, וויפעל מען זאָל דאָס אין דער בהלה־צייט ניט וועהען פערטומיען, פיהלען דאָך אַלס „האַיפּענייטס", אַלס איי־ריש־אַמעריקאַנער, דייטש־אַמעריקאַנער, ענגל־יש־אַמעריקאַנער און אַזוי ווייטער און ווייטער. איז דאָך ניט אַזאַ פינסטערע סכנה, וואָס מיר פיהלען דאָ אויך אַלס אידיש־אַמעריקאַנער!

מיר האָבען פריהער גערעדט וועגען דער אַמאָליגער מורא פון מר. שיף, אַז די אידען זאָ־לען זיך ניט אָנקלייבען אין די מזרח־שטעדט אין צו גרויסע מאַסען. עס איז זיכער, אַז מר. שיף'ס כונה איז געווען נאָך אַלעמען אַ גוטע. עס וואָלט זיכער בעסער געווען, אַז די מאַסען אידישע אימיגראַנטען זאָלען ניט ווערען איינ־געשטיקט דורכאויס אין די גרויסע, ענגע מזרח־שטעדט. עס וואָלט זיכער בעסער געווען, אַז די מאַסען אידישע אימיגראַנטען זאָלען דאָ ניט ווערען דורכאויס אַ נאַציאָן פון שניידער. ווער ווייס אָבער וואָס עס וואָלט נאָך גוט געווען! עס וואָלט גוט געווען, אַז די אידישע אימיגראַ־ציאָן אין אַלגעמיין זאָל זיין אַ פּריווילעגירטע, אַ נאָרמאַלע. עס וואָלט גוט געווען, אַז די גרויסע שטעדט אין אַלגעמיין זאָלען ניט וואַקסען אַזוי ריעזיג, און עס זאָל אין זיי ניט וואַקסען אַזוי שרעקליך די ענגשאַפט, די שטיקעניש.

מר. שיף אַליין, אַזוי ווי זיינע אַנדערע חברים אויף די הויכע הויכקייטען פון דער קאַ־

פּיטאַריסטישער אונאָרדנונג, ווירקט דאָך אָבער מיט, דירעקט אָדער אינדירעקט, צו דעם ריע־זיגען וואוקס פון די שטעדט, צו דעם שרעקליכען וואוקס פון ענגשאַפט און שטיקעניש אין די שטעדט. און אויב די שטעדט ציהען צו זיך צו אַזוי שטאַרק זאָגאַר די פרייוויליגע עמיגראַציאָן פון די אַמעריקאַנער פאַרמערס, דאַן מוז מען ערוואַרטען, אַז די שטעדט זאָלען צוציהען צו זיך זיכער אַזוי מעכטיג אויך די געצוואונגענע עמיגראַציאָן פון די שטאָדטישע מזרח־אייראָפּעאישע אידען.

דאָס איז דער אייזערנער גאַנג פון די אומשטענדען, וועלכע שטויסען אַוועק אָן אַ זייט די אַלע אונגעדולדיגע קרענערע און גרעסערע פילאַנטראָפּען, און צי מיר ווילען עס, צי ניט, קיין ברירה האָבען מיר ניט. ניט מר. שיף קען עס דיקטירען אַזוי האַרט דעם „גענוג", אַז מיר האָבען שוין צופיעל אידען אין ניו־יאָרק. דיעזען „גענוג" קען דיקטירען נאָר דאָס לעבען זעלבסט, הויפּטזעכליך די עקאָנאָמישע אומשטענדען. און אויף וויפיעל דיעזע אומשטענדען דיקטירען עס ווירקליך, אויף אַזוי פיעל פערשפּרייטען זיך שוין די אידען ממילא אי־בער'ן גאַנצען לאַנד.

און אונזער גלות־געשיכטע ליפערט אונז גענוג ביישפּיעלע פון גרויסע אידישע צענטרען, און כמעט שטענדיג האָבען דערפון די אידען געוואונען, און ערגעץ ניט זיינען די אומשטענדען געווען אַזוי גינסטיג, ווי איצט אין אַמעריקאַ.

אַזוי ווי אַלע פרעמדע און פערפאָלגטע, האָבען אויך די אידען שטענדיג געזוכט צו טוליען זיך איינע צו די אַנדערע. דער גלות האָט זיי אַלץ צושפּרייט, און אין דער צושפּרייטונג האָבען זיי אַלץ געזוכט צו קאָנצענטרירען זיך. דאָס איז געווען אַ מין זעלבסטשוטץ, וואָס דער נויט האָט אויסגעאַרבייט. נאָך אין צייט פון חורבן בית שני האָט מען אין איין שטאָדט, אין אַלעקסאַנדריען, עגיפּטען, געצעהלט העכער אַלס אַ מיליאָן אידען. די בעדייטונג פון אַזאַ צאָהל פאַר יענער צייט קען מען זיך פאָרשטעלען דערפון, וואָס האָט גאַנצע רוימישע וועלט־קעניגרייך האָט געציילט בלויז אַרום 50 מיליאָן איינוואָהנער. און גרויסע צענטרען האָבען אידען געהאַט אויך נאָכהער אין פערשיעדענע צייטען און אין פערשיעדענע לענדער. און זיי האָבען כמעט אימער רייך אויפגעבליהט און פאַנאַנדערגעבליהט זיך, ביז וואַנען בייזע אויסערליכע קרעפטען האָבען זיי גרויזאַם פערטיליגט. די געפאַהר פון אַזעלכע קרעפטען זיינען אָבער אין אַמעריקאַ ניטאָ. אפילו די ערגסטע רשעים קענען אַרויסקומען מיט גזרות נאָר געגען די אידען, וואָס געפינען זיך נאָך ביים שוועל פון אַמעריקאַ, אָבער ניט געגען די מעהר גליקליכע, וואָס זיינען שוין דעם שוועל איבערגעטראָטען.

און אַזוי אומזיסט איז אויך מר. שיף'ס מורא פאַר אידישער אידישקייט, אַזוי צו זאָגען—פאַר דער צו עכטער אידישער סביבה, פאַר דער צו פערשפּרייטער אידישער שפּראַך. מיר ווילען האָ ניט פּרופען אויפהויבען דעם שלייער פון דער צוקונפט און אַריינלאָזען זיך אין ויכוחים, צי אידיש קען האָבען אַ קיום אין אַמעריקאַ, צי ניט. עס איז אָבער אָהן צווייפעל, אַז אין פערלויף פון צעהנדליגער יאָהרען וועט אידיש אַלץ נאָך בלייבען די שפּראַך פון אונזערע אַרבייטער קוואַרטאַלען. קיין אונגעדולדיגע מוסרדרשות וועלען דאָ ניט העלפען. און מיר זעהען ניט איין דעם שאַדען, אויב אונזערע קינדער, וואָס וועלען ענגלייש זיכער קענען, וועלען נאָך דערצו קענען אידיש, דעם שאָדען, אויב זיי וועלען זיך פיהלען אויף אַלס אידען, בעת זיי וועלען זיך אַלס אַמעריקאַנער זיכער פיהלען.

פון דעם וויסטען, שפּל'ען אימיגראַנט הינטער דער מאַשינע, הינטער דעם פּושקאַרט, קומט אַרויס אַ דור, וואָס וועט בשום אופן ניט זיין וויסט און שפּל. און זאָלען די יונגע לייט ניט פערפרעמדט ווערען פון זייערע עלטערן, ניט אָפּגעריסען ווערען פון די אַרומיגע פאָלקסמאַסען. זאָל די פאָטערס און די קינדער ניט אָפּטהייליען אַ נשמה־תהום, אַ ים הקרח. זאָלען זיך די קינדער פון פריהסטער יוגענד אָן אויסלעהרנען זיך צו אַכטען די שפּראַך און די ליטעראַטור, די געדאַנקען, די געפיהלען און די אינטערעסען פון זייערע עלטערן. זאָלען זיי ניט פערגעסען די בלוטען און שווייס, וואָס די עלטערן האָבען זיי אויפגעאָפּפערט. זאָלען זיי ניט פערגעסען זייער גרויסען חוב צו זייערע עלטערן און קרובים, צו זייער קלאַס און זייער פאָלק. זאָלען זיי ניט בלייבען גלייכגילטיג פון ווייטען, ווען די עלענדע אידישע מאַסען וועלען זיך נויטיגען אין זייער אינטעליגענטער הילף און אין זייערע יונגע כחות.

* * *

מר. שיף פלעגט אונז אַמאָל סטראַשען מיט אַנטיסעמיטיזם, אויב די צאָהל פון די אידען אין די גרויסע מזרח־שטעדט וועט וואַקסען, אויב זיי וועלען זיך ניט אַוועקלאָזען פון די מזרח־פאַבריקען צו דעם דרום, כדי צו ווערען דאָרט דזשאַנק־פּעדלער און פּאַון־בראָוקערס. און איצט סטראַשעט אונז מר. שיף וויעדער מיט אַנטיסעמיטיזם, אויב מיר וועלען ניט אויפהערען צו לעבען דורכאויס מיט אידישע אינטערעסען און לעזען אידיש און לעהרנען אונזערע קינדער אידיש.

און מיר זעהען דאָ וויעדער דעם אַלטען, גוט־מיינענדען, אָבער זעהר שרעקעדיגען מר. שיף, וואָס האָט גאָרנישט געלעהרנט און גאָרנישט פערגעסען — איינעם פון יענע יהודים, וואָס פלעגען נאָך ביז ניט לאַנג צוריק אַכטונג געבען, אַז די אידישע סטאַטיסטיקס זאָלען „געפיקסט" ווערען, כדי אידען זאָלען ניט אויסקו־

מען צו צאָהלרייך און זאָלען ניט אויפרייסען חלילה דערמיט די אויגען פון די צוררים.

איצט, גלויבען מיר, ווייס שוין אויך מר. שיף, אז גראדע די אידישע קאָנצענטרירונג איז א גוטער מיטעל דעם אנטיסעמיטיזם צו בעקעמפפען. צוליעב דעם זיינען שוין איצט די אידען אין אמעריקא א גרעסערע פּאָליטישע מאכט, ווי זייער צאָהל בערעכטיגט זיי. אָט, צום ביישפּיעל, אָן די ניו־יאָרקער גהעטאָס היינגט אָפּ דער וואהל־רעזולטאט פון דער שטאָדט ניו־יאָרק און אָן דער שטאָדט ניו־יאָרק היינגט אָפּ אָפּטמאָל דער וואהל־רעזולטאט פון ניו־יאָרק סטייט. דאָס זעלבע איז אויך ביז א געוויסען גראד מיט דער שיקאגאָ'ר גהעטאָ אין איליינאָיז־סטייט. סיי ניו־יאָרק סטייט און סיי איליינאָיז סטייט זיינען אין פּאָליטישען זינן צווייפעלהאפטע סטייטס. מען איז קיינמאָל ניט זיכער, צי זיי וועלען געהן רעפּובליקאניש, צי דעמאָקראטיש. און אזוי ווי די צוויי וויכטיגע סטייטס גיבען א גרויסע צאָהל עלעקטאָרס, קומט אויס, אז די אידישע שטימען קענען אָפּטמאָל האָבען אן ענטשיעדענע בעדייטונג אויך אין נאציאָנאלע וואהלען; זיי קענען אמאָל ערוועהלען אָדער דורכוואַרפען א פּרעזידענט. און דאָס ווייס מען און דערמיט רעכענט מען זיך.

און גראדע וואָס טיעפער אונזערע מאסען וועלען פיהלען אידיש, אלץ ווירקזאמער קען מען אויסנוצען זייערע גרויסע צאָהלען דעם אנטיסעמיטיזם צו בעקעמפפען.

אויף אן אנדער פּלאץ אין דיזען נומער דרוקען מיר אן ארטיקעל פון מר. לואיס מארשאל וויעגען דער טהעטיגקייט פון דער אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע. די קאָמיטע האָט ווירקליך אויפגעטהאָן וויכטיגע זאכען, וואָס מיר מוזען אנערקענען, ווי ווייט מיר זאָלען זיך ניט פאנאנדערגעהען אין אונזערע פּאָליטישע איבערצייגונגען. צום ביישפּיעל, מיר זיינען געגען מיליטאריזם. ווען אָבער א יונגער מאן ווערט צוריקגעוויזען פון דער ניישאָנאל גארד נאָר דערפאר ווייל ער איז א איד, קאָכט אין אונז אויף דאָס בלוט. און מיר גיבען פולע אנערקענונג צו אזעלכע מענער, ווי מר. מארשאל, וועלכער נעהמט אויף אימער מיט גרויס פעהיגקייט, מוטה און שטאָלץ דעם אידישען קאמפּף.

וואָלט אָבער מר. מארשאל געקענט אזוי פיעל אויספיהרען, ווען מען וואָלט ניט געוואוסט, אז ער האָט הינטער זיך א גרויסע אידישע מאסע און הויפּטזעכליך א טיעף־אידיש־פיהלענדע מאסע?

און וואָלט אונזער מאסע אזוי טיעף געפיהלט אידיש, ווען זי וואָלט געהאט אלס איהר גייסטיגען באגאזש נאָר די ניט־רעליגיעזע רעליגיאָן, די קאלט־גבירישע אמונה פון רעפאָרמירטען יודענטהום?

# די קלאָוקמאכער און די שניידער

ה. ראָגאָף

(דער דזשענעראל סטרייק און די ראטשעסטער קאָנווענשאָן).

דער גרויסער קלאָוקמאכער סטרייק, דער קאמפּף פון 60 טויזענד אידישע ארבייטער, געהט אָן ווי מען האָט ערוואַרטעט — מוטהיג, פעסט, ענטשלאָסען.

די חוצפּה פון די קלאוקס מאנופעקטשורער האָט ערשטיינט די גאנצע עפענטליכע מיינונג פון ניו־יאָרק. אָנפאנגענדיג פון מעיר און ענדיגענדיג מיט די קלענסטע צייטונגען אין שטאָדט, האָבען אלע די מאנופעקטשורערס פערדאמט. וואָכען איידער זיי האָבען זייער שריט גענומען האָט מען זיי פון אלע זייטען געוואָרענט. און זיי האָבען אָפען און עזות'דיג די ווארנונגען צוריקגעשליידערט מיט האס, עס מאכט ניט אויס פון וואנען זיי זיינען געקומען, צי פון הויכע שטאָדט בעאמטע, פון פּראָמינענטע ביזנעס־לייט, פון די איינפלוסרייכסטע צייטונגען.

עס פערשטעהט זיך, אז אזא מוטה וואָלטען די מאנופעקטשורערס ניט געהאט, סיידען עס האנדעלט זיך ביי זיי וועגען א ריעזיגען געווינס. די ערקלעהרונגען, וואָס זיי האָבען די ערשטע צייט ארויסגעגעבען פאר'ן עולם, האָט קיינער ניט גענומען ערנסט. די מעהרסטע פון דיזע ערקלעהרונגען זיינען איינפאך געווען ליגענס. זיי האָבען, צום ביישפּיעל געזאָגט, אז די יוניאָן וויל זיי צווינגען צו האָבען ביי זיי אונגעזעצליכע סטרייקס; דאָס איז אויך א פּשוט'ער ליגען, און אזוי ווייטער און ווייטער.

די אלע אישיוס, איבער וועלכע די יוניאָן און די אסאָסיאיישאָן האָבען די לעצטע צייט אָנגעפיהרט סכסוכים, וואָלטען געהאט געסעטערט געוואָרען, זיי זיינען פאקטיש שוין געסעטלט געוואָרען. צוליעב זיי, אלזאָ, וואָלטען אויך די באָסעס פּלוצלונג ניט ארויסגעטראָטען אזוי אונפערשעהמט געגען דער עפענטליכער מיינונג. וואָס איז, אלזאָ, דער אמת, דער בעהאלטענער אמת אויפ'ן גרונד פון דער גאנצער איצטיגער מלחמה?

דער אמת איז דאָס די באָסעס מאכען איצטער א פערצווייפעלטען פערזוך צוריקצובריינגען דעם טרייד צו דעם זעלבען צושטאנד אין וועלכען ער איז געווען מיט עטליכע יאָהר צוריק, בעפאָר דעם גרויסען דזשענעראל סטרייק. זיי ווילען צוריק דעם אלטען סוועט־שאפּ, דעם

אַלטען שקלאַף, דעם אַלטען הונגער־לוין פאַר די אַרבייטער און ריעזען־פּראָפיטען פאַר זיך.

קיין אַנדער ערקלעהרונג איז ווירקליך ניטאָ די פיהרער פון דער אַסאָסיאיישאָן גיבען צו, אַז זייער ציעל איז די יוניאָן אין גאַנצען צו פערניכטען. דאָס מוזען זיי צוגעבען, ווייל זיי ענטזאָגען זיך דאָך צו האָבען אירגענד וועלכע פערהאַנדלונג מיט דער יוניאָן. אַז זיי ווילען צוריק איינפיהרען די אַמאָליגע קאָנדישאָנס וואָלטען זיי אויך אָפען געזאָגט; זייער דורשט נאָך גאָלד האָט זיי דאָך פערוואַנדעלט אין אמת'ע חיות און זיי שעהמען זיך פאַר קיינעם ניט. דאָס האַלטען זיי אָבער בסוד אויס מורא פאַר די אַרבייטער.

זיי האָפען אַז זיי וועט געלינגען די אַרבייטער איינצוריידען, אַז מיט'ן לאָק־אַאוט מיינען זיי די טובה פון די אַרבייטער. זיי האָפען, אַז זיי וועט געלינגען די יוניאָן צוצוברעכען דורך די אַלטע טריקס, דורך פערבלאָפען די אַרבייטער די קעפּ און דורכצוברעכען זייערע רייהען מיט דעם בלאָף פון אינדיווידועלע קאָנטראַקטען און אַזוי ווייטער. זיי ווייסען, אַז אויב דער אמת וועט אַרוס וועלען זייערע האָפענונגען צושמעטערט ווערען.

דער פּלאַן פון די באָסעס איז פאַרזיכטיג אויסגעאַרבייט געוואָרען. פריהער וועלען זיי עטליכע וואָכען די אַרבייטער אויסהונגערען, דאַן וועלען זיי טרייען איינריידען מיט גוטען צוריקצוקומען אין די שעפּער אַלס סקעבס, און דערנאָך, ווען ניט דער הונגער און ניט דער כאַבאַר וועט העלפען, וועלען זיי אַרויס אין דעם אָפענעם קאַמפּף פון בלוט־פערגיסונג.

דער שפּיעל איז אַ העכסט געוואַגטער. די בעסטע פריינד פון די בעלי בתים האָבען זיי געוואָרענט זיי זאָלען איהם ניט אונטערנעהמען. געוויינען וועלען זיי אויפ'ן ערגסטען פאַל פון איהם גאַנץ וועניג. לאָמיר זאָגען, אַז די יוניאָן וועט פערלירען. אַ היבשער טייל פון דעם טרייד וועט דאָך יעדענפאַלס בלייבען אָרגאַניזירט. טויזענדע האָבען זיך שוין גלייך די צוויי־טע וואָך אומגעקעהרט זיעגרייך צו דער אַרבייט. די יוניאָן וועט דאַן פאַרטזעצען אַ סאָרט גאָרילאַ מלחמה געגען די מאָנופעקטשורערס איינציגוויז. וואָס אַ גאָרילאַ מלחמה הייסט, דאַרפען, דאַכט זיך, די מאָנופעקטשורערס גאַנץ גוט וויסען, אויב זיי געדענקען נאָך עטוואָס פון זייער אַלטער געשיכטע. דיעזע גאָרילאַ מלחמות פון „בעזיעגטע יוניאָנס", פון „צושלאָגענע" יוניאָנס האָבען אַרויסגעטריבען די אַמאָליגע קלאוקס קעניגע פון דער אינדוסטרי. דיעזע גאָרילאַ מלחמות האָבען ביז אַ גרויסען גראַד מעגליך געמאַכט, אַז קליינע באָסעס זאָלען זיך אַרויפאַרבייטען אויף גרויסע מאָנופעקטשורערס און פערנעהמען דעם פּלאַץ פון יענע העלדען וואָס האָבען דער יוניאָן בעקעמפּפט.

דאָס איז אָבער אין ערגסטען פאַל, — אַ פאַלל וואָס איז כמעט אינגאַנצען אונמעגליך. די יוניאָן קען דיעזען סטרייק ניט פערלירען. די באָסעס ערקלערען אַז זיי זיינען בערייט צו פערלירען דעם נעקסטען סיזאָן. אויב זיי זיינען בערייט, זיינען די אַרבייטער אודאי בערייט. די אַרבייטער האָבען אַ סך ווענינער וואָס צו פערלירען ווי די באָסעס. און ווען דער נייער סיזאָן וועט אָנקומען וועלען די באָסעס געפינען די אַרבייטער אויפ'ן זעלבען שלאַכט־פעלד, ווי איצטער. זייער אַלטען טרייד וועלען זיי אָבער געוויס מעהר ניט געפינען. דורך דעם יאָהר צייט וועלען זיך עטאַבלירען נייע באָסעס, וואָס וועלען מיט דער יוניאָן סעטלען און צונעהמען דעם טרייד פון די „העלדישע, קעמפּפענדע אַסאָסיאיישאָן מאָנופעקטשורערס".

אַזוינע זאַכען האָבען שוין ניט איינמאָל פּאַסירט.

* * *

די קאָנווענשאָן פון דער „אַמאַלגעמייטעד קלאָטהינג וואָרקערס אָוו אַמעריקאַ", וועלכע איז לעצטען מאָנאַט אָפּגעהאַלטען געוואָרען אין ראַטשעסטער, האָט געצויגען פיעל, פיעל ווייניגער אויפמערקזאַמקייט ווי זי האָט פערדיענט. שולדיג אין דעם איז הויפּטזעכליך געווען די סיטואַציאָן אין דער קלאוק־טרייד אין ניוואָרק. דער אַלגעמיינער אינטערעס איז געווען געווענדעט צו די קריטישע און דראַמאַטישע פּאַסירונגען אין דער שטאַרקסטער אידישער יוניאָן און די שטילע פּאַסירונג אין ראַטשעסטער איז פערנאַכלעסיגט געוואָרען.

מיר בעדויערען דיזען פאַקט זעהר פיעל. אי די שניידער אָרגאַניזאַציאָן, אי די אַלגעמיינע אידישע אַרבייטער־בעוועגונג וואָלט אַ סך געוואונען ווען די קאָנווענשאָן־וואָך וואָלט געווען אַ פאָלשטענדיג, אַבסאָלוט רוהיגע, און אַלע אַרבייטער און אַלע די וואָס זיינען פעראינטערעסירט אין דער אַרבייטער־בעוועגונג וואָלטען זיך געקענט אויפמערקזאַם צוהערען צו אַלעס וואָס דאָרטען איז בעריכטעט געוואָרען און געזאָגט געוואָרען. דאָס וואָלט, ערשטענס, אָבגעשאַפט די פאַלשע מיינונגען און די פאַלשע איינדריקע וועגען די שניידער וואָס האָבען זיך אָנגעזאַמעלט ביי פיעלע אוטסיידערס אין פערלויף פון דער שווערער צייט וואָס די אַמאַלגעמייטעד האָט דורכגעלעבט; און, צווייטענס, וואָלט עס געדיענט אַלס אַ מעכטיגע פּראָפּאַגאַנדאַ פאַר דעם מעהר ראַדיקאַלען, מעהר פּראָגרעסיוועם טרייד־יוניאָניזם, פאַר דעם סאָרט טרייד־יוניאָניזם, צו וועלכען די אידישע אַרבייטער האָבען אימער געשטרעבט און וועלכען זיי פיהרען דורך ערפאָלגרייך אין איין טרייד נאָך דער אַנדערער.

ניט די אַרבייט פון דער קאָנווענשאָן גופא איז אַזוי וויכטיג, ווי די בעריכטען וואָס די בעאַמטע האָבען אָפּגעגעבען וועגען די אַרבייט אין דער אָרגאַניזאַציאָן אין די קנאַפּע צוויי

יאָהר פון איהר עקסיזטענץ. דער בעריכט פון מר. שלאָסבערג, דער דזשענעראל סעקרעטער, איז אַ מערקווירדיגער דאָקומענט. ער איז געשריבען אין דעם גייסט פון אַ היסטאָריקער, אין דעם גייסט פון אַ „זייטיגע פּערזאָן" וועלכער זוכט צו ערקלעהרען אויפריכטיג און אונפּאַרטייאיש אַ געוויסע סעריע פון פּאַסירונגען. לעזענדיג איהם פיהלט איהר, אַז איהר קענט זיך אויף אַלעס פערלאָזען, אַז איהר הערט דעם גאַנצען אמת, אָהן איבערטרייבונגען, אָהן צופּוצונגען און אָהן פאַרציהונגען.

און פון דיעזען רעפּאָרט, אַזוי גוט ווי פון די אַנדערע בעריכטען און פון די אַלגעמיינע דיסקוסיאָנען וואָס זיינען ביי דער קאָנווענשאָן פאָרגעקומען, קריעגט איהר דעם פאָלגענדען סך־הכל וועגען דער געשיכטע פון דער „אַמאַלגעמייטעד" אין די ערשטע צוויי יאָהר פון איהר עקזיסטענץ:

(1) די גאַנצע געביידע, וואָס די אָרגאַניזאַציאָן האָט אין דער צייט אויפגעשטעלט, איז געבויט געוואָרען מיט בלוט און שווייס, פון דעם ערשטען טאָג וואָס די „אַמאַלגעמייטעד" איז געבאָרען געוואָרען, האָט זי זיך געמוזט שטעלען אין קאַמפּף. איהרע שונאים האָבען איהר קיין מינוט צייט ניט ערלויבט, זיי האָבען איהר גענומען אַטאַקירען פון אַלע זייטען, איידער זי האָט צייט געהאַט צו מאַכען די מינדעסטע פאָרבערייטונגען.

דעם גאַנצען ערשטען יאָהר כמעט האָט די „אַמאַלגעמייטעד" געמוזט קעמפּפען געגען די פעראייניגטע מאַכט פון די באָסעס און די יוניטעד גאַרמענט וואָירקערס. אין מאַנכע פעלע האָט די „יונייטעד" אויפגעהעצט די באָסעס און אין מאַנכע פעלע האָבען די באָסעס גערופען צו זייער הילפע די „יונייטעד", אָבער אין אַלע פעללע האָט די אַמאַלגעמייטעד געהאַט קעגען זיך די פעראייניגטע מאַכט פון די צוויי שונאים.

וואָלט כאָטש דער יאָהר געווען אַ גוטער, וואָלט כאָטש אין דער טרייד דאַן געווען ביזיז, וואָלט די יוניאָן געהאַט איין זאַך אויף איהר זייט. דער מזל האָט אָבער אויך געשפּיעלט געגען איהר. דער ערשטער מהומה־יאָהר איז געווען כמעט אַ קריזיס־צייט אין דעם שניידער־פאַך. דאָס האָט נאַטירליך צוגעגעבען מוטה צו די באָסעס און אויך צו דער „יונייטעד". דאָס האָט מעגליך געמאַכט אַז די פיהרער פון דער „יונייטעד" זאָלען צום וועניגסטענס קענען חלומ'ען, אַז זיי איז געלונגען צו קריגען סקעבס פאַר די פעקטאָריעס, וואָס זאָלען די מעמבערס פון דער „אַמאַלגעמייטעד" אויסשליסען.

עס וואָלט געווען איינפאַך אַן איבערנאַטירליכע זאַך, ווען אונטער אַזוינע אומשטענדען וואָלט די „אַמאַלגעמייטעד" געזיעגט אויף יעדען פּונקט. ווען דאָס וואָלט ווירקליך פּאַסירט, וואָלט מען מיט רעכט געקענט צווייפלען, צי איז עפּעס ניט פויל אין דער „אַמאַלגעמייטעד". קיין ניסים פּאַסירען בכלל ניט, ביי אַרבייט איבערהויפּט ניט. אָבער ווי ווייט עס איז נאָר מעגליך געווען צו זיעגען, ווי ווייט מען האָט נאָר געקענט האָפען, ווי ווייט מען האָט זיך נאָר געקענט פאָרשטעלען, האָט די „אַמאַלגעמייטעד" געזיעגט. זי האָט ערפילט די זיסעסטע חלומות פון איהרע בעסטע פריינד.

אין ניוואָרק האָט זי געשלאָגען דעם „עלייס" פערבאַנד פון די באָסעס און די „יונייטעד" אויף יעדען פּונקט. אין באַלטימאָר האָס זעלבע. אין באָסטאָן אָבער, האָט זי דעם קאַמפּף פערלאָרען. די „יונייטעד" האָט איהר אויך פיעל געשטערט אין דורכפיהרען איהר היסטאָרישען, וואונדערבאַרען קאַמפּף אין שיקאַגאָ.

אָבער וויכטיג דערביי איז דאָס די „יונייטעד" איז אין קיין פאַל ניט געלונגען צו צוטהיילען די אַרבייטער אין צוויי לאַגערען. דאָס ערגסטע וואָס זי האָט געטהאָן איז צו העלפען די בעלי בתים קריגען סטרייק־ברעכערס. די פעקטאָריעס וואו די שניידער האָבען זייערע סטרייקס פערלאָרען זיינען געבליבען ניט קיין „יונייטעד" פעקטאָריעס, נאָר סקעב פעקטאָריעס. דאָס האָבען אי די אַרבייטער, אי די באָסעס אַנערקענט און די יונייטעד האָט עס ניט געלייקענט.

די וויכטיגקייט דערפון זעהט מען איצטער. די „יונייטעד" איז מיעד געוואָרען צו קעמפּפען געגען די שניידער, די כחות האָבען זיך ביי איהר איינפאַך אויסגענומען, טאַקע דערפאַר ווייל אין די אַלע קעמפּפע האָט זי בלויז די באָסעס געהאָלפען און פאַר זיך גאָר ניט געטהאָן. איצטער, אַלזאָ, האָבען זיי זיך געגען זיך די מאַכט פון די באָסעס אַליין, דער „עלייס"־בונד איז צופאַלען, די „יונייטעד" האָט זיך אינגאַנצען צוריקגעצויגען. עס פערשטעהט זיך, אַז איצטער וועט דער קאַמפּף זיין אַ פיעל לייכטערער, און אַזוי ווי די „אַמאַלגעמייטעד" איז איצטער אין אַלגעמיין אַ סך שטאַרקער, ווי זי איז פאַר אַ יאָהרען געווען, זיינען איהרע אויסזיכטען אויף אַ פאָלשטענדיגען זיעג גלענצענד.

(2) דער צווייטער וויכטיגער פּונקט, וואָס די קאָנווענשאָן האָט אַרויסגעבראַכט און פעסטגעשטעלט, איז דער פאָלגענדער. די מיינונג, וואָס עס האָט געהערשט צווישען פיעלע, דאָס די „אַמאַלגעמייטעד" מיט איהרע נייע פיהרער וועט זיך אַרויסווייזען אונפעהיג צו פיהרען „דיפּלאָמאַטישע" פערהאַנדלונגען מיט די בעלי בתים, איז געווען נאַריש און פאַלש.

די „אַמאַלגאַמייטעד" האָט דורכגעפיהרט אַ דיפּלאָמאַטישען סעטלעמענט מיט צוויי מאַנופעקטשורער אַסאָסיאַיישאָנס אין ניו יאָרק, מיט אַן אַסס'ן אין פילאַדעלפיאַ. זי האָט געמאַכט

פריעדליכע סעטרעמענטס מיט גרויסע פירמעס אין פערשיעדענע שטעדט. זי האָט בענייט איהר אגרימענט מיט נייע אויסבעסערונגען מיט דער גרויסער האַרט־שאַפנער־ און מאַרקס־ פיר־מע אין שיקאַגאָ, און אַזוי ווייטער און ווייטער.

אָבער די גרעסטע „דיפּלאָמאַטישע" פעהיג־קייט האָבען די פיהרער פון דער „אַמאַלגעמיי־טעד" אַרויסגעוויזען אין שיקאַגאָ'ער סטרייק. דורך די הויכע מעמבערשאַפט און פיהרערשאַפט פון דעם סטרייק איז עס געלונגען דער „אַמאַל־געמייטעד" צו געווינען אויף איהר זייט אַלע בעסערע עלעמענטען פון דער שטאָדט שיקאַגאָ. ניט נאָר זייער גוטען ווילען האָבען זיי געוואונ־נען, נאָר זייער אַקטיווע הילף, זייער הייסעסטע איבערגעבענהייט. זי האָט דעם סטרייק גע־מאַכט די אישיו פון טאָג אין שיקאַגאָ די גאַנ־צע צייט וואָס ער האָט זיך געצויגען, זי האָט איהם אַריינגעטראָגען אין דער שיקאַגאָ'ער סי־טי האָלל, אין אַלע שיקאַגאָ'ער אָרגאַניזאַציאָ־נען, אָרימע און רייכע. זי האָט פאַר זיך גע־וואונען די גאַנצע שיקאַגאָ'ער פּרעסע. וואָס מעהר האָט מען פון די גרעסטע „דיפּלאָמאַ־טען" געקענט ערוואַרטען?

(3) די שטילע אַרבייט פון אַן אָרגאַניזאַ־ציאָן, די אַרבייט פון וועלכע דער גרויסער עולם הערט וועניג, איז אָפט וויכטיגער ווי די רוי־שענדיגע, טומעלדיגע אַרבייט און אָפט איז די שטילע אַרבייט אויף אַן אויסגעצייכענטע מאָס צו שאַצען די אמת'ע ווערדע פון אַן אָרגאַני־זאַציאָן.

נעהמענדיג האָס, אַלזאָ, פאַר אונזער מאָס, מוז מען קומען צום בעשלוס, אַז די „אַמאַלגע־מייטעד" האָט ערפילט איהרע פערשפּרעכונגען, אויף אַזוי ווייט נאַטירליך ווי דאָס איז נאָר מעגליך געווען. זי האָט געשטרעבט צו הייר־לען אַלע וואונדען פון וועלכע די אָרגאַניזאַציאָן האָט געליטען אונטער דער הערשאַפט פון דער „יוניטעד", אַזוינע וואונדען מיט וועלכע בלויז די אינוועניגסטע מענשען זיינען געווען ריכ־טיג בעקאַנט.

מיר וועלען, צום ביישפּיעל, דערמאָנען בלויז צוויי פון זיי: די אָרגאַניזאַציאָנס־אַר־בייט אין קליינע שטעדט און דער אינערליכער געבוי פון דער יוניאָן גופא.

די קליינע שטעדטלאַך אַרום ניוואָרק זיינען אימער געווען דערנער פאַר דער יוניאָן. די אַר־בייטער אין יענע שטעדטלאַך האָבען אימער גע־שריען מען זאָל זיי אָרגאַניזירען, ערשטענס צו־ליעב זייער אייגענעם בענעפיט, און צווייטענס ווייל זיי האָבען געוואוסט אַז מען בענוצט זיך מיט זיי צו בעקעמפּפען די ניוואָרקער יוניאָן. עס איז געווען אַן אַלט־בעוואוסטער פאַקט דאָס נוארק, צום ביישפּיעל, פלעגט מאַכען סקעב אַרבייט אין יעדען סטרייק וואָס פלעגט פאָר־קומען אין ניוואָרק. דאָך האָט די „יוניטעד" כמעט גאָר נישט געטהאָן נוארק צו אָרגאַניזיי־רען. דאָס זעלבע מיט אַנדערע שטעדטלאַך. די „אַמאַלגעמייטעד" האָט דיעזע אַרבייט פון אָרגאַניזירען די קליינע צענטערס אין די נאָכ־באַרשאַפטען פון די גרויסע צענטערס פון דער אינדוסטרי געשטעלט אַלס די ערשטע פּונקטען אויף איהר פּלאַטפאָרמע. די רעזולטאַטען זיי־נען גלענצענדע. די זעלבע נוארק, צום ביי־שפּיעל, איז איצטער פאָלשטענדיג גוט אָרגאַני־זירט. עס זיינען דאָ שטאַרקע לאָקאַלס אין מאַסאַטשוזעטס און אין פיעל אַנדערע סטייטס.

דער אינערליכער געבוי פון דער אָרגאַניזאַ־ציאָן איז אינגאַנצען געענדערט געוואָרען. אַנ־שטאַט דעם אַלטען סיסטעם, וואָס די „יוניי־טעד" האָט אָנגעהאַלטען, דעם סיסטעם פון צו־טהיילען דעם טרייד אין לאָקאַלס, וועלכע זאָ־לען שטעהן וואָס ווייטער אָפּגעזונדערט איינע פון די אַנדערע, האָט די „אַמאַלגעמייטעד" איינגעפיהרט אַ סיסטעם פון פערבינדען, פער־קניפּפען אַלע לאָקאַלס וואָס שטייפער איינע מיט די אַנדערע. די גאַנצע מענער־טרייד ווערט איצטער געפיהרט פון איין „דזשאָינט באַארד", און די גאַנצע באָיס־טרייד פון אַ צווייטער „דזשאָינט באַארד", און די צוויי „דזשאָינט באַארדס" זיינען אויך ענג פערבונדען איינע מיט דער צווייטער. די אָרגאַניזאַציאָן ווערט אָנגעפיהרט אויף אַן אמת'ן פּראָגרעסיוען, אינ־דוסטריעלען סיסטעם, און אין אַן אמת'ן אינ־דוסטריעלען פּראָגרעסיוען גייסט, אַ גייסט פון וועלכען עס איז אונטער דעם אַלטען „רעזשים" קיין געדעכענים ניט געווען.

אונזער פּלאַטץ איז דאָ זעהר בעשרענקט און מיר מוזען זיך פאַסען וואָס קירצער. וואָלטען מיר נאָר אַזוי פיעל אָרט געהאַט, ווי מיר וואָל־טען וועגען די אויפטהואונגען פון דער „אַמאַל־געמייטעד" געקענט ריידען און ריידען. מיר וואָלטען אַרומגערעדט די פּראַקטישע רעזולטאַ־טען וואָס זי האָט אין די צוויי יאָהר געבראַכט די אַרבייטער, ווי זי האָט טראָץ איהרע פיעלע שווערע קעמפּפע מיט זייטיגע שונאים, פערגרע־סערט די ווידזשעס פון די אַרבייטער, פער־קירצט זייערע שטונדען און פערבעסערט די אַלגעמיינע אַרבייטס בעדינגונגען. מיר וואָלטען אויך געדערט וועגען דעם מערקווירדיגען וואוקס פון דעם פּרעסטיזש פון דער אָרגאַניזאַציאָן אין דער אַלגעמיינער אַרבייטער־בעוועגונג און, וואָס איז וויכטיגער, צווישען די שנייידער גופא אין אַלע טיילען פון לאַנד. אינטערעסאַנט וואָלט אויך געווען אָפּצושטעלען זיך אויף די פּלענער וואָס די „אַמאַלגעמייטעד" האָט ביי איהר קאָנ־ווענשאָן אויסגעאַרבייט וועגען איהר ווייטער־דיגער טהעטיגקייט, און די אויסזיכטען וואָס זי האָט דיעזע פּלענער דורכצופיהרען, און אַזוי ווייטער און ווייטער.

מיר מוזען אָבער די אַלע פּונקטען לאָזען אויף אַן אַנדערס מאָל.

# דער אידישער אונגליק און די אמעריקאן דזשואיש קאמיטע

לואיס מארשאל :

(אן ענטפער צו דר. יצחק אייזיק הורוויטש.)

„דער אידישער אונגליק און די דזשואיש קאָמיטע" — אונטער דיעזען טיטול איז ערשיענען אן ארטיקעל פון דר. י. א. הורוויטש אין מאי נומער „צוקונפט". וואָלט די גאנצע מאָדערנע ליטעראטור פערלאָרען געגאנגען אויסער נור דיעזע ליטעראַרישע ארבייט פון דר. הורוויטש, וואָלט דער אלטערטהום־פאָרשער פון די שפּעטערדיגע דורות געמוזט קומען צום שלום, אז אין אָנפאנג פון צוואנציגסטען יאהרהונדערט האָט עקזיסטירט א באנדע אונווייסענדע און בייזהאפטע פערבערעכער, וועלכע האָבען, אונטער מיין פיהרערשאפט, געמאכט א פערשווערונג צו פערניכטען די אידען, איבערגעבענדיג זיי אין די הענד פון דער רוסישער רעגירונג. אָט די אויסוואורפען האָבען זיך פערשטעלט כלומר'שט אין א מין אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע; אין דער ווירקליכקייט אבער בעלאנגען זיי צו דעם פערהאסטען שטאם „יהודים", וואס זיינען פערשאָלטען ניט געבאָרען צו ווערען אין געבענשטען רוסלאנד. פאָלגליך, ווערען זיי געהאלטען דורכאויס אין פעראכטונג און טאקע פון די יעניגע, וואס בעזיצען די גאנצע וויסענשאפט, וואס ציינען זיך אויס מיט זייער חכמה, מיט זייער טאקט, מיט זייער אויפטהו, און האָבען דערפאר געוואונען דעם צוטרוי פון גאנצען פובליקום.

איך גלויב, אז אויך דיעזער נומער „צוקונפט" וועט פערבלייבען פאר די שפּעטערדיגע דורות. מען קען ניט וויסען, ווי דר. הורוויטש וועט קוקען אויף דעם, וואס מען גיט די געמיינע און פערבערעכערישע יהודים די מעגליכקייט אויסצושפּרעכען זיך. דאָך, וועל איך ענדליך מאכען א פערזוך צו בעווייזען, אז נאָך אלעמען קען עטוואס יע געזאגט ווערען צו פערמילדערן די חטאים, צוליעב וועלכע די אונגליקליכע יהודים זיינען פעראורטהייילט געווארען.

די אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע איז פאָרמירט געווארען אין יאהר 1906 „ניט צו דערלאָזען די פערלעצונג פון די ציוויל און רעליגיעזע רעכטע פון די אידען אין אירגענד־וועלכען טהייל פון דער וועלט, צו לייסטען אלערליי געזעצליכע הילפע און אָנצוואוועגדען פערשיעדענע מיטלען אין פאל אזעלכע רעכטע ווערען געסטראשעט אדער שוין פערלעצט אדער בעשריינקט אָדער ווען עס ווערען געמאכט אויסנאהמען אונגינסטיגע פאר אידען, צו פערזיכערן פאר די אידען גלייכהייט פון עקאָנאָמישע, סאָציאלע און ערציהונגס מעגליכקייטען, צו פערלייכטערן די קאָנזעקווענצען פון פערפאָלגונג און צו ליפערן הילף איבעראל אין יעדען אונגליק וואָס דיהרט נור אָן די אידען."

עס איז אָהן צווייפעל ריכטיג, אז בעת די קאָמיטע איז פאָרמירט געווארען, איז ניט געווען אין די פעראייניגטע שטאאטען קיין אנדער אָרגאניזאציאן, וואס זאל זיין צוגעפּאסט פאר אזעלכע אויפגאבען; יעדענפאלס, עס איז ניט געווען קיין אנדער ארגאניזאציאן, וואס זאל זיך גאָר שטעלען, אויסער פיליייכט אויף דעם אויבערפלעכליכסטען אופן, אזעלכע אויפגאבען.

דיעזע קאָמיטע איז געווען א זעלבסט־בעשטימטע, א זעלבסט־געמאכטע, ווייל עס איז געווען פאקטיש אונמעגליך צוזאמען צו ברייגגען די קאָמיטע אויף אן אנדער אופן. די מיטגליעדער פון דער קאָמיטע זיינען אויסערוועהלט געוואָרען צוליעב דער שטעלונג, וואס זיי פערנעהמען אין די געמיינדען וואו זיי וואָהנען, און אויך צוליעב דעם אלגעמיינעם רעספּעקט, וואס מען האָט צו זיי, ווייל מען דיינקט, אז זייערע מאָטיוון זיינען ריין, אז זיי זיינען דאָ קיין זאך אויסער גוטעס ניט אויסען. אמת, דר. הורוויטש דיינקט, אז אין יעדען פון זיי שטעקט א וואמפּיר, וואָס איז דורשטיג צו טרינקען דאס בלוט פון די אידען. ניט אלע אָבער האָבען אזוי געדיינקט.

אזוי גיך ווי עס איז נור מעגליך געווען, האָבען די לייט פון דער קאָמיטע געפּרופט אוועקשטעלען די אָרגאניזאציאן אויף א דעמאָקראטישען באָדען. אין די גרויסע צענטרען, וואו נור עס געפינט זיך א קהילה, זיינען די פערטרעטער אין דער קאָמיטע ערוועהלט געווארען פון דער קהילה. די גרויסע אידישע אָרדענס זיינען אויך איינגעלאדען געווארען צו שיקען זייערע פאָרשטעהער, און פיעלע האָבען עס טאקע געטהאָן. אזוי איז פאקטיש, דירעקט אדער אינדירעקט, א גרויסער טהייל פון דער אידישער בעפעלקערונג פערטראטען געווען אין דער קאָמיטע.

קיינע פּרייסמערים און קיינע קאָקוסען זיינען, אמת, ניט אָפּגעהאלטען געווארען ביים אויסערוועהלען די מיטגליעדער. אפשר איז דאס געווען דערפאר, ווייל די קאָמיטע האָט געוואלט איינהאלטען פאר זיך די פּראפיטען פון איהר טהעטיגקייט; זי האָט דארום געשפּאָרט דאס געלט, וואָס עס וואָלט געקאָסט די וואהל־אגיטאציאן און די עפענטליכע מיטינגען. דאָך, האָט די קאָמיטע אפגעגעבען איהר צייט, וואס האָט, פערשטעהט זיך, קיין ווערטה ניט, איהר ענער־

גיע, וואס איז געווען אונווייכטיג, איהר געלט, וואס איז געווען נוצלאָז, אלץ אָבער אין איהר אָנשטריינגונג, כאָטש אויפ'ן קלענסטען אופן, עטוואס אויפצוטהאָן, צו ערפילען ווי־עס־איז די אויפגאבע, וואס זי האָט זיך געשטעלט.

וואו נור אין די פעראייניגטע שטאאטען איז בעגאנגען געווארען געגען די אידען אן עולה, וואס האָט אָנגעריהרט זייער עהרע און זייער זיכערהייט, איז די קאָמיטע אויפגעטראטען און אריינגעמישט זיך. זי האָט ארויסגערופען די בעוועגונג געגען א הויכען אָפיסער פון סטייט, הלמאי ער האָט אין זיינע פּריוואט־ביזנעס גע־לאָזט דרוקען אדווערטייזמענטס, וואס זיינען גע־ווען א בעליידיגונג פאר אידען, און מען האָט ענדליך דעם אָפיסער פון זיין אמט ארונטערגע־זעצט. זי האָט דורכגעפיהרט אן אמענדמענט צו די סטאטוטען פון ניו יארק סטייט, וואס דערלאזט ניט צו מאכען אויסנאהמען געגען אי־דען אין האָטעלען און אנדערע עפענטליכע פּלע־צער, ספּעציעל צו פערעפענטליכען אדווערטייז־מענטס וואו עס ווערט אויסגעדריקט צו די אי־דען פעראכטונג. זי האָט אויפגענומען די פער־טהיידיגונג פון די ניו יאָרקער אידען, בעת דער הויפּט פון פּאָליס־דעפּארטמענט האָט זיי אויף א אונפעראנטווארטליכען אופן בעשולדיגט און אטאקירט. זי האָט אויפגענומען די פערטהיי־דיגונג פון אידען, וועלכע מען האָט געזוכט צו מאכען די קרבנות פון א ווילדען, בלוטדורשטי־גען המון. אין דריי קאמפּיינס אין קאָנגרעס פון די פעראייניגטע שטאאטען האָט זי אויס־געהאלטען די אטאקען פון די אימיגריישאָן רע־סטריקשאָניסטען. זי איז עס געווען הויפּטזעכ־ליך, וואס האָט אויסגעווירקט, אז צוויי פּרע־זידענטען פון די פעראייניגטע שטאאטען זאָלען ארויפלייגען זייער וויטאָ אויף אימיגריישאָן־פיינדליכע ביללס, און, אין אנגעזיכט פון די אטאקען וואס ווערען איצט אויף דער קאָמיטע געמאכט, האָט זי בעוויזען דורכצופיהרען אן אמענדמענט צו דעם אנטי־אימיגריישאָן בילל, וואָס וועט דאָך האלטען די טהירען פון אמערי־קא ווי ווייט מעגליך אָפען פאר די רוסישע און רומענישע אידען אין פאל אפילו אז דער בילל זאָל שוין ווערען א געזעץ.

בעת דר. הורוויטש און זיינע חברים האָ־בען אָנגעגעבען מעשים געגען דער קאָמיטע און עפענטליך געפאָדערט איהר פערניכטונג, האָט די קאָמיטע ענטדעקט, אז דער אימיגריישאָן בילל איז איינשטימיג אמענדירט געווארען אזוי, דאָס די פעראייניגטע שטאאטען וואָלטען זיך פערמאכט פאר די רוסישע אידען. אזוי דורש־טיג האָבען די הערען געזוכט דאָס לעבענס־בלוט פון דער קאָמיטע, דאָס זיי האָבען אין גאנ־צען פערזעהן די געפאהר, וואס האָט געסטרא־שעט זייערע ברידער אין רוסלאנד, ביז וואנען די בייזוויליגע קאָמיטע האָט זיך דאָ אריינגע־לייגט און מען האָט דעם געזעץ־פאָרשלאג אויס־געבעסערט און די געפאהר בעזייטיגט. און אויך איצט סטארעט זיך די קאָמיטע, אז דער אנטי־אימיגריישאָן בילל זאָל אין גאנצען געשלאָגען ווערען, בעת איהרע קריטיקערס און געגנער קלא־פּען אלץ אין פּויקען און צימבאלען און פער־שפּרייטען האס געגען די יעניגע, וואס זוכען בעסער צו טהאָן איידער צו ריידען.

דאָס איז זי אויך, די זעלבע באנדע „יהודים", וואָס האָט ארויסגערופען, אָנגעפיהרט און מיט ערפאָלג דורכגעפיהרט דעם קאמפּיין אָפּצוברעכען די טריטי צווישען רוסלאנד און די פעראייניגטע שטאאטען. די טריטי, וואס האָט עקזיסטירט ביי 80 יאהר, איז אָפּגעבראכען גע־ווארען, אונגעאכטעט אויף א קרעפטיגע אפּאָ־זיציאָן, און ביידע הייזער פון קאָנגרעס האָבען אזוי גוט ווי איינשטימיג דאפיר געשטימט. און דאָס איז אויך געווען די זעלבע קאָמיטע, וואס האָט אויסגעווירקט אין יאהר 1912, אז אלע דריי גרויסע פּאָליטישע פּארטייען זאָלען אריינ־שטעלען אין זייערע פּלאטפאָרמען א פּונקט גע־גען שליסען א טריטי מיט אירגענד־וועלכער רע־גירונג, וואס מאכט אן אויסנאהמע געגען געווי־סע בירגער פון די פעראייניגטע שטאאטען צו־ליעב זייער ראסע, גלויבען אדער פריהערדיגער נאציאנאליטעט. אין אין יעדער פון דיעזע פּלאטפאָרמען איז מען בעשטאנען אויף דער אמעריקאנער דאָקטרין, אז דאָס רעכט צו ענט־זאגען זיך פון פריהערדיגען פאטערלאנד זאָל אנ־ערקענט ווערען אין די טריטיס. און דאס איז געווען די קאָמיטע, וואס האָט פאר די לעצטע פינף יאָהר געקעמפּפט געגען אָננעהמען אירגענד־וועלכע טריטי, וואס אנערקענט ניט דיעזען פּרינ־ציפּ.

און דאס איז געווען די זעלבע קאָמיטע, וואס האָט אויפגעטהאָן וויכטיגע זאכען אויף אין שייכות צום ביילים פּראָצעס. און ניט לאנג, אלס רעזולטאט פון פיעל־יאָהריגער ארבייט, האָט זי בעוויזען ארויסצוקריגען פון וואטיקאן אן ערקלערונג מיט'ן אבזיכט צו פּראטעקטען די אידען אין פּוילען געגען די פערפאלגונגען, וואס זיי שטעהען דארט אויס, און נאָכהער איז דער פּאפּסט בענעדיקט דער פונפצעהנטער ארויסגע־קומען מיט אן ענציקליק אדרעסירט צו די קא־טהוילישע גלחים אין פּוילען, וואו זיי ווערען אויפגעפאדערט ארויסצוטרעטען געגען די אכזריות'דיגע רדיפות אויף די אידען.

דאָ וויל איך ניט מאכען קיין פערזוך צו רעכטפערטיגען אדער אויסצורעכענען אלעס, אויך ניט אפילו א קליינעם טהייל, פון דאס וואס דיעזע קאָמיטע האָט אויפגעטהאָן. אויסצו־רעכענען די אלע פיינדליכע טהאטען געגען אי־דען, פאר וועלכע די מיטגליעדער פון דער קאָ־מיטע זיינען אָנגעקלאגט און געפונען געווארען שולדיג, וואָלט געמוזט פערנעהמען גאנצע פּיי־דזשעס. און פאקטיש זיינען פיעלע פון זייערע פערברעכענס עד היום נאָך פערבליבען אונבע־

וואוסט, ווייל זיי ארבייטען אין געהיים; זיי פּוי־קען ניט ארויס זייערע שלעכטע מעשים פאר דער וועלט; זיי מיידען אויס פּובליסיטי; זיי ווי־כען דעם שיין פון דער עפענטליכקייט.

עס איז פונדעסטוועגען אמת, אז איבעראל אין יעדען טהייל וועלט, אין פערלויף פון די לעצטע צעהן יאהר, וואו נור די אידען האָט גע־טראפען אן אונגליק, זיינען די היפּאקריטישע יהודים גלייך געווארען טהעטיג און בייגעטראגען סומען געלט צו פערלייכטערען דעם נויט פון זייערע פעראונגליקטע ברידער. זיי האָבען ביי־געטראגען צו די אידען אין רומעניען; צו די אידען אין מאראקא, קאָנסטאנטינאָפּאָל און סא־לאָניקא; צו די ליידענדע פון ערדציטערניס און פייער אין סאן פראנציסקא און פון פער־פלייצונגען אין אָהייאָ. זיי האָבען זיך אונטער־גענומען צו פארמירען א הילף־קאָמיטע פאר די קרבנות פון וועלט־קריעג, און דורך זייער טהע־טיגקייט, צוזאמען מיט אנדערע ארגאניזאציא־נען, איז ביז איצט פאקטיש פינף מיליאן דאָ־לאר געזאמעלט און פערטהיילט געווארען.

דאָס אלעס אבער בעדייטעט גאר נישט. זאגט דאָך דר. הורוויטש, אז דאס אפּברעכען פון דער רוסישער טריטי איז פארגענומען גע־ווארען מיט דער כונה, כדי די יהודים זאלען קענען אריינפאָהרען אין רוסלאנד. מען האָט גאָר אין זינען ניט געהאט דעם רוסיש־געבאָרע־נעם אידען. מען וואָלט זיך וועגען דעם רוסי־שען אידען אין גאנצען ניט געקימערט, וויבאלד נור די פערשווערער, די יהודים, וואלטען זיך געקענט אוועקלאָזען אויף א לוסט־רייזע אין רוסלאנד.

הייסט עס, ביי דר. הורוויטש, איז גאר ארויס־געפּלויגען פון זכרון, אז דער גאנצער קאמפּף אָפּצוברעכען די טריטי איז אָנגעפּיהרט געוואָ־רען לויט דעם פּרינציפּ, אז אלע אמעריקאנער בירגער, צי היגע געבאָרענע, צי נאַטוראליזירטע, זיינען בערעכטיגט צו גלייכע רעכטע, און ענט־זאגט מען דיעזע רעכט צום קלענסטען פון זיי, איז עס א בעליידיגונג געגען אמעריקאנער פאָלק. אויך האָט זיך דר. הורוויטש פערגעסען, אז אלע דריי גרויסע פּאָליטישע פּארטייען זיינען אין יאהר 1912 איינג געווען, אז ביים שליסען א טריטי צווישען אונזער רעגירונג און איר־גענד־וועלכער אנדער רעגירונג מוז אנערקענט ווערען אלס א נ ו י ט י ג ע ב ע ד י נ ג ו נ ג דאס רעכט צו ענטזאגען זיך פון פריהערדיגען פאטער־לאנד; דער איינציגער צוועק איז דאָ געווען, אז עס זאל אנערקענט ווערען דאָס רעכט פון דעם רוסישען אידען, וואס איז נאַטוראליזירט געווארען אין אמעריקא, צו פאָהרען אין רוס־לאנד, ווען ער וועט עס נור ווינשען, אונטער'ן שוץ פון אמעריקאנער פלעג.

מען קען זאגען מיט זיכערהייט, אז קיינער פון אָט די יהודים האָט ניט קיין גרויסען חשק צו בעזוכען רוסלאנד. מען קען וויעדער זאגען מיט זיכערהייט, אז פיעלע פון זיי וואלטען גע־האט גאָר ווייניג שווערינקייט אויסצופיהרען עס, ווען זיי וואָלטען עס יע געוואונשען. זייער איינציגער ציעל, עס מעג זיך זיין ווי פעראכ־טונגסווערטה, איז געווען נור צו שיצען די פּרי־ווילעגיע פון אמעריקאנער בירגערטהום פון דעם רוסיש־געבאָרענעם אידען.

אָבער, זאגט דר. הורוויטש, מיט פיעל נצחון, די קאָמיטע האָט געהייסען בלייבען נייטראל, האָט ענטמוטהיגט אטאקען און שימפּפעריען געגען רוסלאנד אין צייט פון דער מלחמה, און האָט ערמוטהיגט רוסלאנד צו זוכען פינאנציע־לע הילף אין די פעראייניגע שטאאטען. מיט פיעל געשמאק, דערצעהלט ער, אז איך, דער הויפּט פון די באנדיטען, האָב מיט א יאהר צו ריק, אויף א מיטינג פון דער ניו יארקער קהלה, ערקלערט, דאָס עס זיינען ניטאָ קיינע בעווייזע, אז די רוסישע רעגירונג האָט אנטהייל גענומען אין די פערפאָלגונגען געגען די אידען אין פער־לויף פון דער איצטיגער מלחמה. דיעזע אָנגע־געבענע בעמערקונג מיינע האלט מען נאָכאנאנד אלץ אין איין ווידערהאָלען, ביז וואנען מען האָט עס אויף אזוי פיעל פערדרעהט, דאָס אימי־צער קען מיך שוין גאר אָננעהמען פאר א מיט־גליעד פון די שווארצע מאות, א וואָלף וואס איז פערקליידט אין א שעפּסענעם פעל. וויל איך איצט אויסנוצען די געלעגענהייט און אָנגעבען ריכטיג די פאקטען, כדי די אבשייליכע מיסרעפּ־רעזענטיישאָן אָפּצושטעלען, אויב נור עס איז מעגליך; איז דאָך עפּעס אונז בעקאנט די גאנץ פּאָפּולערע פּאָליסי, וואס א ניו יארקער זשורנא־ליסט האָט פאָרמולירט נאָך אין פּאָליטישען קאמפּיין פון יאהר 1880 אין די פאָלגענדע ווער־טער: „א ליגען אָן וועלכען מען האלט זיך שטייף איז דאָס זעלבע וואס אן אמת'"

ביי דעם מיטינג פון דער ניו יארקער קהילה אין אפּריל, 1915, איז דר. הורוויטש געווען דער טשערמאן פון דער רעזאָלושאָן־קאָמיטע, וואס איז געווען פאר א קאָנגרעס. אָט די קאָמיטע האָט זיך ניט צופריעדענגעשטעלט מיט רעקאָ־מענדאציאָנען פאר דיעזען צוועק; זי האָט גע־וואלט דורכפיהרען א רעזאָלוציאָן, אז לויט די ידיעות פון דער פּרעסע און פּריוואטע ברעיף, ווערען בעגאנגען געגען די אידען אין די מלחמה־געגענדען גרויסע אונגערעכטיגקייטען, און דאָ־רום האָט זי אויפגעפאדערט, משמעות טאקע די אמעריקאָן דזשואיש קאָמיטע, אויפצונעהמען דאָ די נויטיגע טהעטיגקייט. עס איז אָבער קלאר געווען, אז קיין אנדער טהעטיגקייט איז ניט מעגליך געווען, אויסער נור צו ווענדען זיך צו אונזער רעגירונג, אז זי זאל פאָרלייגען די פאקטען פאר דער רוסישער רעגירונג. צו פאסען רעזאלוציעס, כדי איבערצושיקען עס צו די פיינדליכע ארמעען, וואלט נאטירליך אויסגעקוי־

מען לעכערליך. און אז די קהילה זאָל אויפ־דונערען מיט דראָהונגען און קלינגענדע פראזען, וואָלט עס פילייכט געקיצעלט די אויערען פון די צוהערער; דאָס וואָלט אָבער געווען נאריש. און ביי מיר איז אויסגעקומען, אז עס וואָלט גיכער געווען שעדליך איידער ניצליך צו פאסען אזעל־כע רעזאָלוציעס, סיידען נור אויב מיר קענען זיך דאביי שטיצען אויף פאקטען. און אָט דאָס האָב איך געזאָגט, און איך האָב פאר מיר די סטענאָגראפישע קאָפּיע פון מיינע בעמערקונ־גען:

אויב דיעזע רעזאָלוציאָן וואָלט מען צוגע־שטעלט צום סעקרעטערי אָוו סטייט, וואָלט ער גע־פאָדערט בעווייזע. ציטונגס־פראזען בעדייטען גאָרנישט. עס איז זעהר א לייכטער ענין פאר מענשען צו פערגרעסערען, און ביי געלעגענהייט, ווען די מלחמה געהט אָן, צו צושרייבען צו עקס־טראָאָרדינארער ברוטאליטעט דאָס וואָס עס איז א גאנץ געוועהנליכע זאך במעט אין יעדער מלחמה. די פעראיניגטע שטאאטען פון אמעריקא קענען גאָרנישט פארנעמען אויפ׳ן סמך פון אזעלכע בע־שולדיגונגען, פון אזעלכע סטייטמענטס אָדער בע־הויפּטונגען. איך מאך ניט קיין מאָל בעהויפּטונ־גען כל זמן איך האָב ניט הינטער מיר בעווייזע זיי צו אונטערשטיצען. מיר האָבען ניט אזעלכע בעווייזע, וואָס זאָלען קענען גילטען אין א גע־ריכט הויז, און דאָך זוכען מיר צו ווירקען, אז אונזער לאנד, אונזער רעגיערונג, זאָל האנדלען אויפ׳ן סמך פון א סעט רעזאָלוציאָנס, אין אלייניש צוגעגרייטע אָהן איין וואָרט פון בעווייזע צו רעכט־פערטיגען כאָטש איין איינציגען סטייטמענט, וואָס ווערט אין זיי געמאכט. דאָס איז ניט דער אופן ווי די אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע האנדעלט. זי קלייבט פאקטען און פאקטען, זי שטרעבט דורך פערשיעדענע קוועלען וואָס מעהר פאקטען צו זאמ־לען. דאָך אין דיעזען מאָמענט האָט זי ניט די מעגליכקייט פאָרצורייגען פאקטען, אונטער וועל־כע יעדער פעראנטוואָרטליכער מענש זאָל זיך קענען אונטערשרייבען. איך גלויב מיר זיינען פעראנט־וואָרטליכע מענשען, און מיר ווייסען וואָס עס הייסט צו האנדלען און ניט אריינצולאָזען זיך אין פוסטע רייד. רהעטאָריק קען ניט אָנגעהן אין איינטערנאציאָנאלע אנגעלעגענהייטען. מיר מוזען האָבען אבסאָלוטע בעווייזע".

אין דער צייט ווען דיעזע בעמערקונגען זיי־נען געמאכט געוואָרען, זיינען נאָך ניט געווען קיינע בעווייזע, וואָס יעדער איינציגער, און אויך דר. הורוויטש זאָל אנערקענען אלס בע־ווייזע און וואָס מען זאָל קענען פאָרלייגען פאר אונזער סטייט דעפּארטמענט. מאָנאטען נאָך דעם ווי די מלחמה האָט אויסגעבראָכען האָט אלץ נאָך אויסגעוויזען אז צווישען די פעלקער אין רוסלאנד גופא האָט זיך אָנגעפאנגען א צייט פון גוטע געפיהלען. ביסלעכווייז האָבען זיך די בעדינגונגען געביטען. אָבער אין אפּריל, 1915, בעת עס האָבען זיך שוין געטראָגען קלאנגען, בעת עס זיינען שוין געווען פּריוואטע בריעף און ניט אויף זיכער בעשטעטיגטע בע־הויפּטונגען, אז אין רוסלאנד בעהאנדעלט מען די אידען בעזאָנדערס ברוטאל — דאן זיינען נאָך אלץ ניט געווען די בעווייזע, וואָס מען זאָל קענען מיט זיכערהייט צושטעלען אונזער רעגירונג, כדי זי זאָל עס צושטעלען אין רוס־לאנד, אויב אפילו אונזער רעגיערונג וואָלט שוין יע געגייגט געווען אריינצומישען זיך אין די אי־נערליכע אנגעלעגענהייטען פון רוסלאנד.

דר. הורוויטש וויים מסתמא די פאבעל פון דעם אינגעל און דעם וואָלף. עס איז פאראן אזא ענין ווי מאכען צו פיעל טומעל, און עס איז פאראן אזא ענין ווי מאכען א פריהציי־טיגען טומעל; ביידע זיינען זיי זיכער שעדליך. עס איז ניט לייכט אויסצופיהרען אז מען זאָל ארויסקומען מיט א קלאגע געגען אן אנדער מלוכה, הלמאי איין קלאס בירגער פון אָט דער אנדער מלוכה בעהאנדעלט שלעכט א צווייטען קלאס בירגער פון דער זעלבער מלוכה. דאָס קען פאסירען נאָר אונטער גאָר עקסטראָ־אָרדי־נארע אומשטענדען, און ווען די בעטרעפענדע מלוכה איז נאָך בעטהייליגט אין א מלחמה מיט פיינדליכע ארמעען ארום, וואָס סטראשען איהר טעריטאָריע, וועט א רעגיערונג, ווי אונזערע, וואָס האָט זיך פערפליכטעט צו בלייבען ניי־טראל, זיכער ניט וועלען אריינמישען זיך, סיי־דען מען זאָל איהר צושטעלען די זיכערסטע בעווייזע, און אויך דאן איז נאָך א צווייפעל, צי זי וועט עס טהאָן. אזוי ווייט ווי מיר האָ־בען דאן געוואוסט, און ווי מיר ווייסען נאָך אויך היינט צו טאָג, זיינען דאָ די לעבענס אָדער דאָס אייגענטום פון אמעריקאנער בירגער ניט פערוויקעלט געווען. זייט יענער צייט, אין פיעלע פעלע, זיינען אמעריקאנער לעבענס יע פערלאָרען געגאנגען אין אנדערע מלחמה־גע־גענדען, און אפילו אויך אין אָט דיעזע פעלע האָט אונזער רעגיערונג געהאנדעלט מיט אוי־סערסטער פאָרזיכטיגקייט און איז ארויסגע־טראָטען מיט איהרע טענות נור דאן ווען זי האָט געהאט די אונבעשטרייטבארסטע בעווייזע. די לאגע אין בעלגיען איז דאָך געווען פיעל בע־סער בעקאנט, און דאָך האָט די אמעריקאנער רעגירונג שטענדיג אָפּגעהאלטען זיך און ניט אריינגעמישט זיך, כדי אויסצוהיטען די ניי־טראליטעט.

בעת די קהלה האָט אָפּגעהאלטען די קאָנ־ווענשאָן האָט זיך די אמעריקאן דזשואיש קאָ־מיטע פערנומען מיט אויסזוכען בעווייזע וועגען די בעדינגונגען אין די מלחמה־געגענדען אין שייכות צו אידען — בעווייזע פון די זיכערס־טע קוועלען. די געזאמעלטע פאקטען האָט זי פערעפענטליכט אין א בוך אונטער׳ן נאָמען „די

אידען אין איסטערן קריעגס־זאָנע". דער בוך איז שטארק פערשפרייט געוואָרען איבער דער גאַנצער וועלט, מיט'ן צוועק צו אינפאָרמירען אלעמען וועגען דער ריכטיגער לאגע; ניט בלויז קלאַנגען אָדער אונפעראַנטוואָרטליכע פייער און פלאַם ריידערייען, נור בעווייזע, וואָס זייער ריכטיגקייט קען ניט בעשטריטען ווערען.

אָבער, ענטפערט דר. הורוויטש, מיט רהעטאָרישען צאָרן און פעראַכטונג, עס איז געמעלדעט געוואָרען אין איינער פון די אידישע צייטונגען אז דער פּרעזידענט פון דער אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע, אין אפּריל 1916, האָט געצויגען די אויפמערקזאַמקייט פון סטייט דעפּארטמענט צו אַ קייבעל־דעפּעש פון אייראָפּאַ, וואָס ער האָט ערהאַלטען פון אַ פּערזאָן, אויף וועלכער מען קען זיך פערלאָזען, אז אין רוסלאַנד שוועבט אַ געפאַהר פון פּאָגראָמען.

די אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע האָט אזא אנאָונסעמענט ניט געמאַכט, און פערעפענטליכט איז עס געוואָרען אָהן איהר ערלויבניש. אָבער ריכטיג איז עס אז אזא קייבעל־דעפּעש איז ערהאַלטען געוואָרען און איהר אינהאַלט איז גרייך געמעהדעט געוואָרען אונזער רעגיערונג, ערשטענס, ווייל פעראַנטוואָרטליכע פערזאָנען, וואָס געפינען זיך דאָרט אויפ'ן פּלאַץ, האָבען עס דרינגענד געבעטען; זיי האָבען פערזיכערט, אז זייערע בעהויפּטונגען זיינען בעגרינדעט אויף פאַקטען. צווייטענס, מיר האָבען זיך איבערצייגט פון די אינטערפּעלאַציעס אין דומא, אז עס עקזעסטירט ווירקליך אַ געפאַהר פון פּאָגראָמען, און מיט אָפיציעלע דאָקומענטען פון זעהר אַן איבערראַשענד־שרעקליכען כאַראַקטער איז עס בעשטעטיגט געוואָרען. דאָך, האָט די האַנדלונג פון אונזער סטייט דעפּארטמענט בעוויזען, אז די שטעלונג, וואָס איך האָב גענומען אויף דער קהילה קאָנווענשאָן, איז געווען די ריכטיגע. דער סעקרעטערי אָף סטייט האָט געפאָדערט בעווייזע, און ער האָט ערקלערט, אז ער קען גאָרנישט פאָרנעהמען אויפ'ן גרונד פון אינפאָרמאַציאָנען פון אַן אונבעקאַנטען קאָרעספּאָנדענט. מעהר בין איך איצט ניט פּריווילעגירט צו זאָגען וועגען דעם. אָבער, לויט דעם שלעכטען דר. הורוויטש, איז די אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע פערדאַמט אויב זי טהוט, און זי איז פערדאַמט אויב זי טהוט ניט.

די קאָמיטע האָט צוגעשטעלט דער אמעריקאַנער פּרעסע און די מיטגליעדער פון קאָנגרעס און אַלערליי אַנדערע כלל־טהוער דעם מאַטעריאַל, וואָס ווייזט אָן די צרות, די אונטערדריקונגען, די אכזריות, וואָס די אידען אין רוסלאַנד און פּויערן מוזען אויסשטעהן. האָט מען אונז געזאָגט, אז וויבאַלד מיר האָבען זיך ניט אריינגעלאָזען אין מאַס־מיטינגען, אין ציין־קריצעריי און געפילדער און געוויין, האָבען מיר מעגליך געמאַכט פאַר רוסלאַנד צו קריגען אַ הלואה דאָ אין אמעריקאַ. און פונדעסטוועגען, דער איינציגער פּראָטעסט וואָס איז געמאַכט געוואָרען צו אונזער רעגיערונג אין שייכות צו דעם ענין, איז געמאַכט געוואָרען אַ יאָהר צוריק פון דער אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע; און דער איינציגער שטאַנג וואָס מען האָט אריינגעשטעקט אין ראָד פון די יעניגע, וואָס זוכען ביי די אמעריקאַנער קאַפּיטאַליסטען אַ הלואה פאַר רוסלאַנד, איז וויעדער אריינגעשטעקט געוואָרען פון די מיטגליעדער פון דער זעלבער פּיעל־בעשימפּפטער קאָמיטע.

אזוי ווערען בעהאַנדעלט די מענשען, וואָס זוכען דאָ בשום אופן ניט זייערע אייגענע נוצען, וואָס ווילען עפּעס טהאָן און אויפטהאָן! אויפריכטיגקייט פון שטרעבונגען, ריינקייט פון מאָטיוון — דאָס האָט ביי אונז קיין ווערדע ניט. יעדע טהאַט, יעדער וואָרט ווערט פאַלש און שלעכט אויסגעטייטשט. די גאַנצע קונסט פון פּלפּול ווערט דאָ אָנגעווענדט, און דאָס וואָס איז נאָך געסטערן אפּלאָדירט געוואָרען, ווערט היינט אָנגעגריפען און פערלוימדעט.

ווי איך האָב שוין מעהרערע מאָל געזאָגט, זוכט ניט די אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע קיין מאַכט, קיין אויטאָריטעט, קיין אָנפיהररשאַפט. איהר איינציגער וואונש איז נאָר געווען צו דיענען, און איהרע מיטגליעדער זיינען שטענדיג גרייט צו פערגעסען אָן זייער איך בעת עס האַנדעלט זיך וועגען אידישען פאָלק. קיין אנדער מאָטיוו בעגייסטערט זיי ניט אויסער דער בעוואוסטזיין אז זיי טהוען זייער פליכט פאַר זייערע ברידער, צו זיי זיינען פון די אויסערוועהלטע, וואָס רופען זיך „אידען", אָדער פון די וואָס ווערען בעטראַכט פון דר. הורוויטש פאַר דעם אויסוואורף פון דער מענשהייט, די „יהודים". אָט די מיטגליעדער פון דער קאָמיטע האָבען ניט געזוכט צו מאַכען פּראָפּאַגאַנדא פאַר קיין צד אין דעם וועלט־קריעג. זיי האָבען אויסגעמיידט יעדען נסיון צו שפּיעלען אין די הענד פון די שטרייטענדע מלוכות אָדער זייערע אגענטען. און זייער גלויבען אין אידישען פאָלק איז נאָך אַלץ ביי זיי פערבליבען פעסט; זיי זיינען איבערצייגט, אז צום סוף וועט מען דאָך אַרויסזעהן, ווער עס איז גערעכט, אז די גערעכטע זיינען בשום אופן ניט יענע הערען, וואָס ריידען אַלץ וועגען איינגייט אין האַנדלונג, און פיהרען אָן צו דער זעלבער צייט אַ קריין־צוג פון צוויסטיגקייט און האַס.

# ז. ליבין | וואו מען האט איהר פאטער געקענט (ערצעהלונג)

א יונג מיידעל איז זי, קוים זעכצעהן יאָהר אלט, נאָך גאָר א קינד. א יתומה איז זי, א טאָכטער פון א פערשטאָרבענעם און לאַנג־פער־געסענעם סאָציאַליסט־רעוואָלוציאָנער...

ארעם טייער יונג קינד פון אן ארעמען, טייערען און יונגען פאטער, וועלכער האָט זיין פריה־צייטיגען טוידט בעגעגענט אין א פערוואָרפען ווינקעל, ווייט פון פריינד און בעקאַנטע, — בלויז אייניגע ווערטער האָט זי מיט מיר אויס־געדרעדט, אייניגע איינפאַכע אונשולדיגע ווער־טער, אָבער דאָס איז מעהר ווי גענוג געווען! איך האָב פאר זיך געזעהען א טיעפע, הערצרייר־סענדע, קינדערשע טראַגעדיע; מיר האָט אין קאָפּ גענומען שווינדלען און פערקלייבענדיג זיך אין אן אָבגעזונדערט ווינקעל, וואו קיינער זאָל מיך ניט זעהען, האָב איך שטילערהייט גע־וויינט...

ביי די דאָבין'ס האָב איך איהר בעגעגענט. לכבוד דעם צוואַנציג־יעהריגען געבורטס־טאָג פון זייער געראָטענער טאָכטער, דער ליע־בער שוואַרץ־חנ'עוודיגער עוועלין, האָבען איה־רע עלטערן די דאָבינס, מיינע זעהר נאָהענטע פריינד, אַראַנזשירט אַן אבענד און אויף דיזען אבענד האָב איך איהר בעגעגנט.

פיעלע, פיעלע געסט זיינען זיך צוזאַמענ־געקומען צו די דאָבין'ס. עס איז געווען א געפאַקטע הויז מיט בעזוכער.

צו עוועלין, צו דער העלדין פון דער שמחה, איז זיך צוזאַמענגעקומען אלץ יונגוואַרג, דער מיידעלס חבר'טעס און חברים, און צו עוועלינס טאַטען און מאַמען זיינען מיר געקומען, מיר, די עלטערן פון דער יונגוואַרג. און אין איין פרעהליכער לוסטיגער קאָמפּאַניע האָבען מיר אלע פערבראַכט, אלע צוזאַמען, די אלטע און די יונגע, די עלטערן און זייערע שוין דערוואַק־סענע קינדער.

דאָ האָב איך זיך בעגעגענט מיט אייניגע פערזאָנען, וועלכע איך האָב ניט געזעהען צייט פיעלע יאָהרען. דאָ האָב איך זיך אָנגעטראָפען אויף אייניגע בעקאַנטע פון מיינע נאָך גאָר אמאָליגע יונגע יאָהרען, ווען איך בין נאָך אין נויאָרק א גרינער געווען, און צוזאַמען מיט זיי באָרדער געווען אין דער גרויסער טשערי־סטרי־טער טענעמענט־הויז, וועלכע איז געווען בע־קאַנט אין יענע צייטען אונטער דעם נאָמען „די קאַזאַרמע".

יונג זיינען מיר דאַן אלע געווען, יונג, די זעלבע יאָהרען אזוי ווי יעצט זיינען אונזערע קינדער, וועלכע געפינען זיך דאָ מיט אונז צו־זאַמען.

יונג זיינען מיר געווען!

און יעצט האָבען זיך אלטע לייט בעגעגענט... אלטע לייט מיט ווייסע קעפּ, און מיר קוקען זיך אָן אין א פערשטומטער, אין א פערגלי־ווערטער איבעררראשונג...

„ווער זיינען מיר? — בויערט מיר א גע־דאַנק אין קאָפּ — „איז דאָס טאַקע מעגליך, אז מיר אָט דאָ זיינען אייניגע פון יענער זעהר הונגעריגער אָבער אויך זעהר יונגער און פרעה־ליכער קאָמפּאַניע פון דעם אמאָליגען „רוף", פון דער טשערי־סטריטער „קאַזאַרמע"?

אויף'ן „רוף" זיינען דאַן דורכאויס יונגע בחורים און יונגע מיידלעך געווען; פיעלע פון אונז האָבען געגעסען איין מאָל א וואָך... אָבער וועמען האָט דאָס געאַרט? ווער פון אונז האָט דען געקערט פאַר אזא פּוסטער, וואָכעדיקער נאַרישקייט ווי עסען?

האָבען מיר ניט געגעסען! א דאַגה א גרויסע! אָבער רוסישע ליעדער האָבען מיר דאָך געזונגען!

איז עפּעס אימעצער אויף דער גאַנצער וועלט צו אונז גלייך געווען, ווען אין די זומער אבענדען פלעגען מיר אלע צוזאַמען אין איין כאָר, טאַקע אויף דעם זעלבען טשערי־סטריטער „רוף", א קלאַפּ טהאָן די אלט־בעקאַנטע רוסי־שע „דובינושקא"!

אך, וויפיעל פּראַכטיגע שלעסער פלעגען עס אויפ'ן „רוף" אויסגעבויט ווערען!

עס האָט געקאָכט, עס האָט געשטורעמט מיט יוגענד!

און ווער זיינען מיר יעצט?

מיעדע, אלטע לייט האָבען זיך בעגעגענט!

און אָט דאָ מיט אונז צוזאַמען, אין דעם זעלבען צימער, זיינען פערזאַמעלט אונזערע ער־וואַקסענע קינדער שוין, חתנים און כלות.

א נייער דור איז אויסגעוואַקסען!

און די יונגע דאָ שטיעפען, לאַכען און זינ־גען אזוי ווי מיר האָבען אמאָל געלאַכט, אזוי ווי מיר האָבען אמאָל געזונגען...

אמת, די ליעדער זייערע זיינען ניט די זעל־בע ליעדער, וועלכע מיר פלעגען זינגען אין אונ־זער יוגענד... די שפּראַך איז אַן אנדערע... זיי — אונזערע קינדער — רעדען ניט קיין רוסיש.. זייער מוטער־שפּראַך איז ענגליש... די מעהרס־טע פון זיי זיינען אמעריקאַנער געבאָרענע!

די ליעדער זיינען ניט די זעלבע, די שפּראַך איז אַן אנדערע — אָבער דער יוגענד־געלעכטער איז דאָך דער זעלבער! און ווען איך מאַך צו אויף א ווייל די אויגען, דאַכט זיך מיר, אז איך געפין זיך אויף דעם טשערי־סטריטער „רוף".. און איך הער דאָס אונזער אייגענעם געלעכטער... אונזער אייגענע פרעהליכקייט...

איך עפען די אויגען... און איך דערזעה דעם פערשוואונדענעם חלום...

איך דערזעה, אז מיר זיינען אלטע לייט... עס זינגט און עס לאַכט אַן אַנדער יוגענד... אַ נייער דור... מיר לאַכען שוין ניט... אָבגעלאַכט!

און איך בלייב שטעהן ערשטוינט און פערגאַפט!

און טויזענדער געדאַנקען און טויזענדער ערינערונגען שפּאַרען זיך און רייסען זיך אין קאָפּ אריין, שפּאַרען זיך און רייסען זיך בלינ־שנעל, שטורעמדיג־שטאַרק.

אַך, אָט די פּלעצליכע בעגעגענישען מיט די אלטע, אלטע בעקאַנטע, וועלכע מען האָט ניט בעגעגענט זייט לאַנגע, לאַנגע יאָהרען, וואָס פאַר אַן איינדרוק זיי מאַכען! די גאַנצע נשמה ווערט אויפגעציטערט.

און אזוי בעטראַכטענדיג דאָס יונגוואַרג, איז מיין אויפמערקזאַמקייט אויף אי ה ר געפאַלען.

נישט אזוי פרעהליך, ניט אזוי לוסטיג איז זי געווען, ווי די אלע איבעריגע. עטוואָס אָב־געזונדערט האָט זי זיך פערהאַלטען, אָבגעזונ־דערט פון דער גאַנצער יונגער קאָמפּאַניע. מיר האָט זיך געדאַכט אז דער יונגער קינד ציהט עפּעס מעהר צו אונז, צו די עלטערע, ווי צו די איהריגע, די יונגע.

און, ווילענדיג ניט ווילענדיג, האָב איך זיך געמוזט צו איהר צוקוקען מעהר ווי צו די אלע איבעריגע.

ווי יונג זי איז! נאָך גאָר אַ קינד! און דאָך וואלט איך געשוואָרען, אז אָט דאס קינד האָט שוין דורכגעמאַכט אין איהר יונג לעבען פיעל, פיעל מעהר פון די אלע איבעריגע דאָ, פון איה־רע אלע חברים און חבר'טעס, וועלכע זיינען אלע, ווי עס דוכט אויס, אין יאָהרען עלטייר פון איהר.

אַ מעלאַנכאָלישער, פערטראַכטער שמייכעל ליעגט עפּעס אזוי ווי פערגליווערט אויף איהרע קינדערשע ליפּען און איבער איהר גאַנצען קינ־דערשען פּנים ליעגט אזוי ווי אויסגעגאָסען אַ פריהצייטיגע ערנסטקייט.

איך קוק זיך צו צו איהר אלץ מעהר און מעהר אויפמערקזאַם!

אָן אימעצען עראינערט מיר איהר שעהן, סימפּאַטיש, קינדערש פּנים... איך ווייס אָבער ניט, אָן וועמען.

און אזוי בעטראַכטענדיג דיעזע יונגע פער־טראַכטע מיידעלע, נעהם איך פיהלען, ווי אין דער טיעפסטער טיפעניש פון מיין האַרצען נעהמט עטוואָס אויפציטערען, עטוואָס טהייע־רעס, עטוואָס ליעבעס, נאָר וואָס דאָס „עטוואָס" איז קען עפּעס אין געדאַנק ניט ארויסברייננען.

„ווער איז אָט דאָס קינד?" — טראַכט איך און קען פון דער מיידעל מיינע בליקען ניט ארונטערנעהמען — „ווער איז זי? אפשר איז זי עהנליך מיט איהר געזיכט צו איהרע עלטערן, וועלכע זיינען מיר בעקאַנט?.. אפשר זיינען איהר פאָטער אָדער איהר מוטער פון די יעניגע אַמאָליגע בעקאַנטע אָדער פריינד, וועלכע עס ווערען פאַר אונז פערלאָרען מיט דער צייט, וואל־כע מען פערגעסט מיט דעם לויף פון יאָהרען... אָבער אין טיעפען האַרצען, אין דער פערבאָר־באָרגעניש פון דער נשמה פערבלייבען זיי דאָך אויף אייביג?..."

„ווער ווייסט" — קומט מיר ארויף אַ גע־דאַנק — „אפשר איז זי גאָר אַ קינד פון איינעם אָדער פון איינער פון אונזער אַמאָליגער יונגער קאָמפּאַניע פון דעם אַמאָליגען טשערי־סטריטער „רוף"? ווער ווייסט? אפשר טאַקע יע?"

„און וואָרום איז זי אזוי אומעטיג, אזוי ערנסט? וואָס בערייטעט איהר ריהרענדער מע־לאַנכאָלישער שמייכעל? וואָרום האַלט זי זיך אָבגעזונדערט פון איהרע חברים און חבר'טעס? וואָרום טוליעט זי זיך אַלץ צו אונז, צו די על־טערע, עפּעס אזוי ווי זי וואָלט געזוכט צווישען אונז עטוואָס אויסצוגעפינען, עטוואָס נאָך וואָס עס גאַרט און דורשט איהר קינדערשע נשמה?"

און אזוי טראַכטענדיג גיט מיר פּלוצלונג איבער'ן האַרצען אַ קלאַפּ אַן אונדייטליכער, אַן אונבעשטימטער אָבער אונערטרעגליך־שווערער פאָרגעפיהל.

מען האָט איהר אָנגערופען ביי איהר נאָ־מען. איינינגע האָבען איהר גערופען: אַנושע! און איינינגע האָבען איהר גערופען ביי איהר פאַמיליען נאָמען: „מיס גערמאַן".

„גערמאַן" — האָב איך זיך גענומען עראי־נערן — „גערמאַן", ווער איז האָס? און וויפיעל איך האָב זיך ניט געבראָכען מיין אָרימען קאָפּ, האָב איך זיך ניט געקענט דערמאָנען אָן אימע־צען וועמען איך האָב ווען עס איז געקענט אונ־טער דיעזען נאָמען.

די פרעמדקייט פון דער מיידעלס נאָמען האָט פיעל־ווענינ אָפּגעשוואַכט דעם שטאַרקען איינדרוק, וואס זי האָט אויף מיר געמאַכט. איך האָב זיך אָפּגעקעהרט פון איהר און באַלד בין איך געווען פערנומען אין אַ געשפּרעך מיט איינינגע פון מיינע בעקאַנטע.

און וועהרענד מיר אלטע זיינען פערבלייבען אין דיינינג רום, האַלטענדיג זיך נעהענטער צו דעם שעהן־געגרייטען טיש מיט דעם גוטען „כיבד", זיינען די יונגוואַרג אַוועק אין פראַנט־רום, און מיר האָבען פון דיינינג־רום צו־געהערט זיך ווי דאָס יונגוואַרג האָט דאָרט אין צווייטען צימער געשפּיעלט און געזונגען פער־שיעדענע ליעדער.

פּלוצלונג האָט אַ יונגע קינדערשע שטימע נענומען זינגען די רוסישע רעוואָלוציאָנערע ליעד:

„ווי זשערטוואָיו פאַלי
וו'באָרבע ראָקאָוואָי"...

„דאָס איז זי — האָב איך אַ טראַכט געטהאָן — דאָס זינגט זי, די פערטראַכטע, די אומעטיגע מיידעלע". און מיין האַרץ האָט ווידער שטאַרק אויפגעציטערט.

איך בין אַריין אין פראָנט רום...

יעס, זי האָט עס געזונגען.

און די ריהרענדע ערנסטקייט פון איהר שעהן קינדערש פּנים איז געוואָרען נאָך ריהרענדער און אָנגרייפענדער, און איהרע אויגען, וועלכע זיינען געווען ווי אָנגעזאַפּט מיט ביינקעניש, האָבען געקוקט ערגעץ־וואו אין אַן אונבעשטימטער ווייטעניש, און מיר האָט זיך געדאַכט, עפּעס אַזוי ווי זי וואָלט אין דיעזער ווייטעניש אַ מעצען געזעהען, אימעצען, מיט וועמען עס זיינען אָנגעפילט איהרע אַלע געדאַנקען, איהר גאַנצע קינדערשע נשמה.

און ווידער האָט אין מיין האַרצען גענומען אויפציטערן עטוואָס טהייערעס, עטוואָס ליעבעס, און ווידער האָט אויף מיין האַרצען גענומען דריקען עפּעס אַזאַ שווערער אונבעשטימטער פאָרגעפיהל.

זי האָט געענדיגט זינגען.

איהרע אויגען האָבען געפינקעלט מיט טרערען.

איך בין צו איהר צוגעגאַנגען. און אַזוי ווי איך האָב איהר געהערט זינגען אַ רוסיש ריעד, האָב איך צו איהר גענומען רעדען רוסיש.

אַנושע איז פערשעהמט געוואָרען, און זי האָט צו מיר געזאָגט:

— איך פערשטעה עטוואָס רוסיש... אָבער זעהר ווענניג.

— איך האָב געדענקט ווען איהר זינגט רוסישע ליעדער — האָב איך זיך פערענטפערט— דערט איהר אויך וואהרשיינליך רוסיש.

— נור איין ליעד קען איך זינגען — האָט אַנושע האַסטיג מיך איבערגעשלאָגען. די ליעד פלעגט פּאַפּאַ זעהר ליעב האָבען צו זינגען.... שטענדיג, שטענדיג פלעגט ער דאָס זינגען און דעריבער קען איך דאָס אַזוי גוט.

און שטילערהייט, אין אַן אונטערטאָן, האָט זי איבערגעזונגען:

„ווי זשערטוואָיו פּאַלי
וו'באָרבע ראָקאָוואָי"...

און איך בין פלוצלונג אויפגעציטערט געוואָרען פון אַן עראינערונג: „גערשענאָוויטש! דער יונג־פערשטאָרבענער גערשענאָוויטש, אייניגער פון מיינע טהייערסטע, פון מיינע געליעבטעסטע פריינד און קאַמעראַדען, פון מיינע אַמאָליגע, פון מיינע יונגע יאָהרען... גערשענאָוויטש! ער פלעגט דאָך אימער ליעב האָבען זינגען אָט די זעלבע ליעד... אימער, אימער ווען איך פלעג איהם נאָר בעגעגענען, פלעגט ער מורמלען דעם אָנגרייפענדען מאָטיוו, די ריהרענדע ווערטער פון דיעזער רוסישער פּיעסניע"...

איך האָב געוואוסט, אַז דער אָרעמער גערשענאָוויטש איז מיט איאָהר צוויי צודיק אין דענווער געשטאָרבען פון שווינדזוכט. איך האָב געוואוסט, אַז ער האָט איבערגעלאָזען אַן אלמנה און צוויי יתומים, אַ טאָכטער און אַ זוהן... און איך האָב ביי זיך אַ טראַכט געטהאָן:

„צי איז ניט צומאָל אָט די מיידעלע גערשענאָוויטשעס אַ טאָכטער?"

איך האָב זיך אין דער מיידעל מיט מיינע בליקען איינגעגעסען און איך האָב פלוצלונג דערזעהען פאַר זיך גערשענאָוויטשעס געזיכט... אָט זעה איך פאַר זיך זיין ריהרענדען, פערטראַכטען שמייכעל.

דאָס איז גערשענאָוויטשעס אַ טאָכטער — בין איך יעצט געווען ביי זיך כמעט ווי זיכער — געוויס, עס איז קיין צווייפעל. זי איז דאָך אַזוי עהנליך צו איהם!

אָבער איהר נאָמען איז גאָר „גערמאַן" און ניט גערשענאָוויטש — האָב איך זיך דערמאָהנט, ווי אַזוי מען האָט איהר פריהער ביים נאָמען אָנגערופען. און איך האָב דער מיידעל האַסטיג געפרעגט:

— ווי איז אייער נאָמען?

— גערמאַן — האָט די מיידעל געענטפערט.

— גערמאַן? — האָב איך איבערגעפרעגט, און פערטראַכטערהייט צוגעגעבען: — איך האָב אַמאָל געקענט איינעם אַ גערשענאָוויטש... און מיר האָט זיך געדוכט אַז איהר זייט אַזוי עהנליך צו איהם...

— יעס, גערשענאָוויטש איז מיין פּאַפּאַ — האָט די מיידעל אויפגעציטערט — אַזוי איז זיין נאָמען געווען... מיר האָבען אין דענווער געבעטען דעם נאָמען ווייל פּאַפּאַ איז דאָרט געווען אין ביזנעס אין אַ קריסטליך געגענד, און פאַר אַן אַמעריקאַנער איז דער נאָמען גערשענאָוויטש געווען זעהר שווער אויסצוריידען.

יעצט האָב איך געוואוסט ווער די מיידעל איז. מיין האַרץ האָט מיך ניט אָפּגענאַרט... ווען עס האָט אַזוי אויפגעציטערט, ווען איך האָב איהר נאָר דערזעהען...

דאָס איז דאָך גערשענאָוויטשעס אַ קינד, זיינס אַ יתומה'לע... גערשענאָוויטש! וועמען איך האָב אַזוי געליעבט און געאַכטעט.

— ווייסט איהר אַז פּאַפּאַ איז געשטאָרבען? — האָט אַנושע מיר געפרעגט מיט אַ שטילער, פערציטערטער שטימע.

— יעס, איך ווייס.

— שוין באַלד צוויי יאָהר — האָט אַנושע צוגעגעבען און מיט אַ פערזונקענעם קאָפּ איז זי געבליבען פערטראַכט.

— יעס איך ווייס — האָב איך שטיל געענטפערט און אויך איך בין פערטראַכט געבליבען.

איך האָב יעצט געטראַכט וועגען גערשאָנאָוויטשען... איך האָב איהם אַזוי גוט, אַזוי

גוט געקענט. איך האָב איהם געקענט נאָך פון רוסלאַנד, פון מינסק.

ער איז געווען איינער פון די איבערגעבענ־סטע, געטרייסטע סאָציאַליסטען. מיט זיין גאַנצער נשמה איז ער געווען אַריינגעטהאָן אין דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג... זיינע גאַנצע יונגע יאָהרען האָט ער פערבראַכט צווישען אַר־בייטער, אַגיטירענדיג צווישען זיי זיינע אי־דעען.

פאַר זיין אַגיטאַציע איז גערשאָנאָוויטש פיעל מאָל אין פריזאָן געזעסען, וואו זיין גע־זונד איז שטאַרק אָנגעגריפען געוואָרען.

ווען איך האָב עמיגרירט קיין אַמעריקאַ, איז גערשאָנאָוויטש נאָך אין רוסלאַנד פערבליבען. אָבער שפּעטער מיט אַ פּאָאָר יאָהר איז ער אויך אַהער אָנגעקומען.

דאָ האָבען מיר זיך ווידער צוזאַמענגעטראַ־פען. אויך גערשענאָוויטש איז געווען אַ באָר־דער אין דער טשערי סטריטער קאַזאַרמע. אויך ער איז געווען צווישען דער יוגענד, וועלכע האָט אויף דעם טשערי סטריטער רוף געזונגען רוסי־שע ליעדער און געטרוימט און געהאָפט די גאַנצע וועלט איבערצובויען.

אַ געטרייער סאָציאַליסט איז ער אויך דאָ אין ניו יאָרק געווען, איבערגעגעבען דער אַר־בייטער בעוועגונג מיט דער גאַנצער נשמה.

פיעלע, פיעלע פון אונזערע מענשען האָבען איהם געקענט און אַלע האָבען מיר איהם גע־ליעבט, זעהר געשעצט און געאַכטעט.

אַזאַ סימפּאַטישער מענש געווען, עפּעס האָט ער זיך איינגעשניטען אין הארצען און איז דאָרט אויף אייביג פערבליבען.

און עס זיינען געקומען פערשיעדענע, פער־שיעדענע אומשטענדען און גערשענאָוויטש איז עפּעס אַזוי ווי פערלוירען געגאַנגען... איך האָב געוואוסט אַז ער האָט געהייראַט, איז געוואָרען אַ פאַטער פון צוויי קינדער. נאָכהער האָט זיך דערטראַגען צו מיר אַ בשורה אַז גערשענאָוויטש איז קראַנק געוואָרען אויף שווינדזוכט, אַז ער איז מיט זיין פאַמיליע נאָך דענווער אָפּגעפאָהר־רען, וואוהין דאָקטוירים האָבען איהם געשיקט צוליעב זיין שוואַכען געזונד.

ווען ניט ווען פלעגט צו מיר דערגעהן אַ גרוס פון גערשענאָוויטש'ען און איך האָב גע־וואוסט, אַז ער האָט עפּעס אַ ביזנעס דאָרט אין דענווער און מאַכט אויס ניט שלעכט...

און אין איין טאָג דערוויס איך זיך... נישטאָ מעהר גערשאָנאָוויטש.... געשטאָרבען, פון שווינדזוכט געשטאָרבען.

און פון דעם גרוס האָט אַ רים געטהאָן אין הארצען און שוין!

איהר ווייסט דאָך, ניו יאָרקער ארט לעבען! שטענדיג פערהאוועט, שטענדיג פערזאַרגט, מען איז אַליין אַ טאַטע פון קינדער, מען דאַרף מאַ־כען אַ לעבען... און עס איז ניטאָ קיין צייט צו בעוויינען אפילו אַן אייגענעם ברודער...

מען איז ביזי אין אַמעריקאַ, און מען פער־געסט אָן די טהייערסטע, אָן די בעסטע פריינד!

און אָט זעה איך פאַר זיך גערשאָנאָוויטש'עס אַ טאָכטער... אַ יתומה פון איינעם וואָס איז מיר געווען אַזוי ליעב, אַזוי טהייער... און איך ווייס אפילו ניט ווי אַזוי זי קומט אַהער קיין נייאָרק...

און עס ווערט מיר פערדראָסיג פאַר זיך אַליין. שמערצליך פערדראָסיג... און פיהלענדיג זיך אין הארצען טיעף פערשולדיגט, פרעג איך דער מיידעל:

— און זינט ווען זייט איהר אין נויאָרק?

— שוין באַלד איאָהר.

— איז אייער מוטער אויך דאָ?

— יעס, מיר זיינען אַלע דאָ... מיין ברו־דער, מיין מוטער — ענטפערט גערשאָנאָוויט־שעס טאָכטער, און פערבלייבענדיג אויף אַ ווייל פערטראַכט גיט זי צו:

— בלויז פּאַפּאַ איז דאָרט אין דענווער פער־בליבען.

מיר טהוט אַ קלאַפּ אין הארצען פון די דאָזיגע עטליכע ווערטער... איך פערבאָרג אָבער מיינע געפיהלען און איך פרעג זיך נאָך ווייל־טער:

— און וואָס טהוט איהר אין נויאָרק?

— אָה — ענטפערט אַניושע ניט גערן — איך אַרבייט.. דער ברודער אַרבייט... און מאַ־מאַ איז אַ מיסים געוואָרען... מיר האַלטען באָרדערס. „באַט"...

און די מיידעל דערדעדט ניט.

און איך פערשטעה שוין, אַז קיין גרויסע גליקען מאַכט ניט אין נויאָרק גערשאָנאָוויטשעס אַלמנה. און איך פרעג ווייטער:

— און וואָס האָט איהר געטהאָן אין דענ־ווער, נאָך פּאַפּאַ'ס טויט?

— פּאַפּאַ האָט איבערגעלאָזען אַ גוטע ביזנ־עס — ענטפערט אַניושע — אַ דריי־גודס סטאָר... מיר האָבען זעהר און זעהר גוט פער־דיענט. מיר האָבען געהאַט אַ שעהן, אייגען הויז. מיר האָבען געלעבט פיעל, פיעל בעסער ווי דאָ אין נויאָרק.

טאָ ווארום זשע זייט איהר אוועקגעפאָהרען פון דענווער? — האָב איך געפרעגט אַניו־שען, און איך האָב בעמערקט אַז מיין פראַגע האָט אויף דער מיידעל זעהר אַ שטאַרקען איינ־דרוק געמאַכט.

אַניושע האָט מיך אָנגעקוקט מיט אַ לאַנג־זאַמען, ערנסטען, פערטראַכטען בליק, און זי האָט פאָרטגעזעצט:

— איך בין שולדיג... איך בין אַלעס שול־דיג... מיך האָט געצויגען אין נויאָרק... איבער מיר האָט מאַמאַ געמוזט אַ תל מאַכען פון דער ביזנעס, פון דער הויז... איך האָב אַלץ געוואָלט אַהער קומען... איך האָב געוואָלט מיר זאָלען

דאָ אין נויאָרק וואוינען...

און פערבלייבענדיג אַ ווײַלע פערטראַכט, האָט די מײדעל צוגעגעבען, רעדענדיג מעהר פאַר זיך און עפּעס אַזוי ווי האַלב פאַר׳חלום׳ט:

— דאָ אין נויאָרק, וואו מען האָט מײַן פּאַפּאַ געקענט... מײַן אָרעמען, מײַן טהײערען פּאַפּאַ....

מיר האָט פון דער מײדעלס לעצטע עטלי־כע ווערטער ווידער אַרים געטהאָן אין האַרצען...

און אַנושע האָט ווידער גערעדט:

— „איך האָב מײַן פּאַפּאַ זעהר ליעב גע־האַט... איך האָב געוואוסט וואָס פאַר אַ זעלטע־נער מענש ער איז געווען און איך האָב איהם אַזוי ליעב געהאַט. אין דענוועך האָט מען איהם ווענִיג געקענט. מיר האָבען זיך אימער געפונען צווישען פרעמדע מענשען, וועלכע האָבען פּאַפּאַ פערערעכענט אַלס אַ געוועהנליכען סטאַרקיפּער... ווען פּאַפּאַ האָט געלעבט האָט דאָס מיך ניט אַזוי געערגערט. נאָן ווען ער איז געשטאָרבען, און קיינער פון די ארומיגע האָט וועגען איהם אפילו אַ וואָרט ניט אויסגערעדט, האָט מען גע־מיינט איך ווער משוגע. איך האָב דאָס ניט געקענט אריבערטראָגען. און איך האָב געוואוסט, אַז דאָ אין ניו יאָרק קען מען בעסער פּאַפּאַ. איך האָב געוואוסט, אַז דאָ ווייסט מען ווער ער איז געווען און מיך האָב געצויגען מעהר. איך האָב זיך גענוג אָנגעהערט וועגען דעם, וואָס פאַר אַ ראָלע פּאַפּאַ האָט דאָ געשפּיעלט. איך האָב געוואוסט, אַז דאָ האָבען מיר פיעלע פריינד, וועלכע שעצען און אכטען פּאַפּאַ, ווייל זיי ווייסען וואָס פאַר אַ מענש ער איז געווען, און מיך האָט געצויגען מעהר אין נויאָרק... מיר האָט זיך געוואָלט הערען ווי מען רעדט וועגען מײַן פּאַפּאַ, איך האָב זיך נור געוואָלט געפינען צווישען אַזעלכע מענשען, וועלכע עס האָבען איהם גוט געקענט. און איך האָב זיך נור פאַר־געשטעלט, אַז ווען איך זאָל קומען אהער אין נויאָרק, און וועל זיך געפינען צווישען מײַן פּאַ־פּאַ׳ס פריינד, וועל איך שטענדיג רעדען וועגען פּאַפּאַ... שטענדיג... שטענדיג... און דערפאַר האָט מיך אַזוי געצויגען אהער. איך פלעג גאַנ־צע טעג און נעכט אָפּוויינען, און בעטען זיך ביי דער מאַמען, מיר זאָלען ארויספאָהרען נאָך נויאָרק. ווען די מאַמע האָט געצווייפעלט, האָב איך גענומען פּלאַנעווען אליין אהער קומען. די מאַמע האָט זיך דערפאַר דערשראָקען, האָט זי אַלעס אויספערקויפט און מיר זיינען אהער גע־קומען....

די מײדעל איז פון איהר אייגענער ריידען געוואָרען זעהר אויפגערעגט. צוויי רויטע פלע־קען האָבען זיך אויף איהרע ביידע שלייפען בע־וויעזען און זי האָט געמוזט אָפּכאַפּען דעם אָטהעם.

— איהר ווייסט — זאָג איך צו אנושען — איך און אייער פאָטער זיינען אמאָל געווען זעהר נאָהענטע פריינד...

די מײדעל האָט אויפגעציטערט, אָנגעקוקט מיך מיט נייגעריגע בליקען און זי האָט איבער־געפרעגט:

— איהר?

—יעס... זעהר נאָהענטע פריינד.

— קענט איהר איהם פיעלייכט נאָך פון דער היים?

— יעס, איך קען איהם פון דער היים...

די מײדעל האָט זיך צו מיר צוגערוקט נע־הענטער און זי האָט מיך אָנגעקוקט אַזוי נייגע־ריג, אַזוי דורשטיג, און האַסטיג און אויפגע־רעגט האָט זי מיך פערוואָרפען מיט פראַגען:

— און איהר ווייסט וואָס פאַר אַ סאָרט מענש ער איז געווען?

— געוויס ווייס איך... אַ טהייערער מענש... אַן ערהאַבענע פערזענליכקייט.

די מײדעל׳ס אויגען האָבען אויפגעלויכטען און זי פרעגט מיר ווייטער:

— און ווי איז אייער נאָמען?

— איך האָב מײַן נאָמען געזאָגט.

— יעס, איך ווייס אייך, — איז די מײדעל צו מיר געוואָרען אַלץ נעהנטער, אַלץ פריינד־ליכער — פּאַפּאַ פלעגט זעהר אָפט אייער נאָ־מען דערמאָהנען...

מיר האָבען זיך אַ ווײַלע אָנגעקוקט און מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז איך זעה פאַר מײַנע אויגען אַנושע׳ס פערשטאָרבענעם פאָטער.

און איך האָב בעמערקט, ווי די מײדעל׳ס געזיכט ווערט ווידער אומעטיג און שווער פער־טראַכט. זי איז עטוואָס אָבגעטראָטען פון מיר און מיט אַ ציטער אין איהר שטימע פרעגט זי מיר:

— און איהר האָט געוואוסט, אַז פּאַפּאַ איז געשטאָרבען?

— יעס, איך האָב געהערט.

— און ווארום האָט איהר צו אונז גאָרנישט געשריעבען — האָט אַנושע מיך אָנגעקוקט מיט טיעפען פאַהוואורף — האָט אייך גאָר קיין מאָל ניט אינטערעסירט צו ווייסען, וואָס עס טהוט זיך מיט אייער פריינד׳ס פאַמיליע?

איך בין געוואָרען אַ פערלאָרענער, אַ צומיש־טער און איך האָב ניט געוואוסט וואָס צו ענט־פערען.

אַנושע האָט מעהר גאָרנישט גערעדט, זי האָט אָבער מיך אימער אָנגעקוקט מיט אַ טיעפען, שטומען פאַרוואורף. און איך האָב געפיהלט, ווי דיעזער פערוואורף בעהערשט מײַן גאַנצען וועזען. איך האָב געפיהלט ווי דער פערוואורף קריכט און דראַפּעט זיך איבער מײַן גאַנצען לייב, מיט שאַרפע, שטעכיגע נאָדלען. איך האָב געפיהלט ווי דאָס קינד׳ס פערוואורף פערקלייבט זיך אין מײַן נשמה אריין, און בעזעצט דאַרט יעדען ווינקעלע. איך האָב ארונטערגעלאָזט מײַ־ווערטער פערשטיקט געוואָרען אין האַלז... און נע בליקען... מיר האָט אויסגעפעהלט מוטה דער מײדעל גלייך אין פּנים צו קוקען...

אניושע האָט פערשלונגען א שווערען זיפץ און זי האָט ווייטער געזאָגט, רעדענדיג האַלב פערטראַכט און מעהר פאַר זיך:

— איך האָב א מיסטייק געמאַכט. קיינער רעדט ניט וועגען פּאַפּאַ, קיינער דערמאָהנט איהם ניט... אונזערע אַלע פריינד האָבען פער־געסען אָן פּאַפּאַ... אזוי ווי אויף דער וועלט ניט געווען....

און ביי דער מיידעל זיינען איהרע ווייטערע ווערטער פערשטיקט געווארען אין האַלז... און אין איהרע אויגען האָבען זיך טרעהרען גע־צייגט.

אויך איך האָב דערפיהלט, ווי טרעהרען שטי־קען מיר מיין האַלז...

צו אניושען זיינען צוגעקומען אייניגע פון דער יונגווארג... מען האָט איהר גענומען בעטען זי זאָל נאָך אמאָל זינגען.

און אניושע האָט ווידער גענומען זינגען. דאָס, וואָס איהר פערשטאָרבענער פאָטער האָט אזוי ליעב געהאַט צו זינגען:

„ווי זשערטוואָיו פּאַלי

„וו' באָרבע ראָקאָוואָי...“

מיר האָט זיך געוואָלט וויינען... איך בין ארויס פון צימער, פערקליבען זיך אין א בע־זונדער ווינקעל און איך האָב שטילערהייט גע־וויינט...

# נאציאנאלע ארבייטער-פערזיכערונג

דר. י. מ. רובינאָוו:

(וועגען מ. לאָנדאָן'ס רעזאָלוציע אין קאָנגרעס).

זינט אונזער קאָנגרעסמאַן, גענ. מאיר לאָנ־דאָן, האָט אין קאָנגרעס אויפגעהויבען די פראַ־גע וועגען נאציאנאלע פערזיכערונג פון די אר־בייטער, און ספּעציעל וועגען געצוואונגענער ארבייטער־פערזיכערונג געגען קראַנקהייט און ארבייטסלאָזיגקייט, — איז דיעזע פראַגע געוואָ־רען איבער'ן גאַנצען לאַנד א ברענענדע טאָג־פראַגע. דערמיט וויל איך ניט זאָגען, אז ביז גענ. לאָנדאָן איז די פראַגע וועגען ארבייטער־פערזיכערונג אין די פעראייניגטע שטאַאטען גע־ווען איינגאַנצען פרעמד און אונבעקאַנט. אזא בעהויפּטונג וואָלט געווען זעהר ווייט פון אמת. שוין פון יאהרען און יאהרען, אז פערשיעדענע כלל־טהווער און געזעלשאַפטליכע ארגאַניזאַציאָ־נען גיבען זיך אָב מיט דיעזע פראַגען, און פאַר די לעצטע יאהרען ווערט ניט נור פיעל דיסקו־טירט איבער פערשיעדענע פּראַבלעמען פון אר־בייטער־פערזיכערונג, נאָר אויך געוויסע פאָר־מען פון דיעזער פערזיכערונג זיינען שוין דורכ־געפיהרט געווארען דורך דער געזעצגעבונג אין פערשיעדענע סטייטס. נעהמיט, למשל, דעם בעריהמטען „וואָירקמען קאָמפּענסיישאָן לאָאָ“, דעם געזעץ וועגען ארבייטער־פערזיכערונג גע־גען אונגליקס־פעלע אין די פאַבריקען און שע־פער. אזא געזעץ, אין דער אדער יענער פאָרם, בעסער אדער ערגער, איז שוין דורכגעפיהרט גע־ווארען אין 33 סטייטס פון אונזער לאַנד. אבער טראָץ דעם אלעם מוז מען דאָך מודה זיין, אז קיינמאָל איז די פראַגע וועגען ארבייטער פער־זיכערונג ניט געשטאַנען אזוי בולט אויפ'ן טאַ־געס־אָרדנונג און קיינמאָל איז זי אזוי היציג ניט דעבאַטירט געווארען, ווי זי ווערט דעבאַטירט אין דער לעצטער צייט.

גענ. מאיר לאָנדאָן האָט ניט פאָרגעשלאָגען אין קאָנגרעס א בעשטימטען געזעץ־פּראָיעקט. ער האָט בלויז אריינגעטראַגען א רעזאָלוציע, וועלכע פאָדערט אויף דעם קאָנגרעס ער זאָל בע־שטימען א קאָמיסיע, וואָס זאָל שטודירען און אונטערזוכען די פראַגע וועגען געצוואונגענער ארבייטער־פערזיכערונג געגען קראַנקהייט און ארבייטס־לאָזיגקייט. נאָר דאָס אליין איז שוין געווען א גרויסער אויפטהו, ווייל פאַר דער אמע־ריקאַנער געזעצגעבונג איז די פראַגע וועגען גע־צוואונגענער ארבייטער־פערזיכערונג געגען קראַנקהייט און ארבייטסלאָזיגקייט אינגאַנצען ניי און מען דאַרף איהר ערשט שטודירען.

און מען מוז צוגעבען, אז דיעזע פראַגע ווערט טאַקע אין דער לעצטער צייט זעהר פלייסיג שטודירט. גאַנץ ניו יארק סטייט איז איצט פול מיט קאָמיטעס וועגען קראַנקהייטס־פערזי־כערונג. אין מאַסאַטשוזעטס גרינדעט זיך איצט אזא ספּעציעלע סטייט קאָמיטע. אין סטייט אָהאיאָ איז אין דעם פּרט שוין אויפגעטהאָן גע־וואָרען זעהר פיעל. די קאָמיסיע וועגען סאַציאַ־לע פערזיכערונג אין קאַליפאָרניע האָט זיך פאַר די לעצטע מאָנאַטען אָבגעגעבען ספּעציעל מיט דער פראַגע וועגען קראַנקהייטס־פערזיכערונג, און עס פערשאַפט מיר פערגניגען און שטאָלץ, וואָס איך בין איינגעלאַדען צו העלפען זיי אין דיעזער ארבייט. פון סטייט וואַשינגטאָן קומען אָן דרינגענדע פאָדערונגען צו העלפען זיי אין דיעזען ענין, און אז. וו. און אז. וו.

מיט איין וואָרט, גענ. לאָנדאָן'ס רעזאָלוציע בכלל, און ספּעציעל די פאָדערונג וועגען גע־צוואונגענער ארבייטער־פער־זיכערונג געגען קראַנקהייט, האָט געמאַכט אין לאַנד א גרויסען רושם. וואָס זשע איז אזוינס „געצוואונגענע ארבייטער פערזיכערונג געגען קראַנקהייטען“?

אין דיעזען ארטיקעל וויל איך עטוואָס גע־נויער ערקלערען אין וואָס עס בעשטעהט אָט דיעזע פאָדערונג.

* * *

ווי עס איז בעוואוסט, האָבען אייניגע פון

די היגע צייטונגען זיך געמאכט א מנהג צו דער־מאָנען אלע ערב קריסטמאס וועגען די ארימע לייט פון שטאָדט און אויפפאָדערען זייערע לע־זער, אז זיי זאָלען קומען זיי צו הילף. די היגע „טיימס", למשל, מאַכט געוועהנליך צו יענער צייט א ליסטע פון הונדערט נויטבעדערפטיגע פאַמיליען און קלייבט פאַר זיי נדבות, כדי זיי זאָלען כאָטש איינמאָל זאַט אָפּעסען און אויך האָבען א „מערי קריסטמאס".

מיר וועלען נעהמען אלס ביישפּיעל איינע פון אָט די הונדערט אונגליקליכע פאַמיליען, וועלכע די „טיימס" האָט דערצעהלט דעם 12טען דעצעמבער 1915.

„מרס. ק. ווייס, אז באלד וועט זי פאָל־שטענדיג בלינד ווערען. איהר מאַן, אן ארביי־טער, איז קראנק אויף לונגען־ענטצינדונג, און כדי איהרע פיער קינדער זאָלען פון הונגער ניט שטאַרבען, מוז זי ארבייטען אזוי שווער און ביי אזעלכע שרעקליכע בעדיגונגען, דאָס זי האָט שוין כמעט פערלארען איהר ראיה. דער דאָק־טאָר האָט איהר געזאָגט, אז אין צוויי אדער דריי מאָנאַטען ארום וועט איהר מאַן שוין קענען אר־בייטען, אָבער זי מוז איהר ארבייט ג ל י י ך וואַרפען, ווייל אין א קורצער צייט ארום וועלען איהרע אויגען פאָלשטענדיג אויפהערען איהר צו דיענען. בלויז 150 דאָלאר וואָלט פאַר איהר געווען גענוג, כדי איבערצולעבען אָט דיעזע שרעקליכע צייט. אבער זי האָט קיין איין סענט ניט."

אָט דאָס איז די לאגע פון מרס. ק. מיט איהר פאַמיליע. די „טיימס" דערצעהלט בלויז פון הונדערט אזעלכע פאַקטען. אבער פון אנ־דערע צייטונגען און אויך פון די רעפּאָרטען פון פערשיעדענע צדקה־חברות קען מען זעהן, אז אזעלכע און עהנליכע פאַקטען קען מען אָנרעכ־נען אין אונזער שטאָדט גאַנצע טויזענדער, און אין גאַנצען לאנד איז דיעזע צאָהל שרעקליך גרויס.

ווי גרויס איז דיעזע צאָהל? צום בעדוי־ערען קענען מיר אויף דיעזער פראגע קיין ענט־פער ניט געבען. מיר גיבען אויס יעדען יאהר מיליאָנען דאָלאר אויף סטאַטיסטיק פון חזירים און היהנער, פון עקספּאָרט און אינדוסטריען, אָבער מיר ווייסען כמעט גאָרנישט וועגען דער צאָהל פון קראנקהייטס־פעלע ביי אונז אין לאנד און וועגען די גרויס פון ארימקייט, וועלכע פער־ורזאַכט דיעזע קראנקהייטס־פעלע. מען קען זיך אבער משער זיין, אז די צאָהל פון אזעלכע פעלע דערגעהט ביז הונדערטער טויזענדער. די סטאַטיסטיישע אונטערזוכונגען פון לייפּציגער „קראנקהייט פערזיכערונגס פאָנד" בעווייזען, אז אונגעפעהר 43 פּראַצענט פון אלע ארבייטער ווערען יעדען יאהר קראנק. אין אונזער לאנד צעהלט זיך ביז 40 מיליאָן מענשען, וואס זיינען בעשעפטיגט אין אלע ארט פּראָפעסיאָנען, און צווישען זיי צעהלט זיך פון 20 ביז 35 מיליאָן שכירות־ארבייטער. און אויב דער פּראַצענט פון קראַנקהייטס־פעלע צווישען די ארבייטער איז דאָ ניט קיין קלענערער ווי אין לייפּציג, דאַן האָבען מיר ניט ווענינער ווי 10 מיליאָן אר־בייטער און ארבייטערינען, וועלכע זיינען קראנק יאהר איין יאהר אויס. די ערפאהרונג האָט בעוויזען, אז ווען אן ארבייטער איז קראנק פיער וואָכען נאָכאַנאַנד און האָט גאַנצע פיער וואָכען ניט געהאט קיין שום הכנסה, דאַן איז דאָס אזא רואינע פאַר זיין פאַמיליע, דאס זי קען שוין כמעט מעהר צו זיך ניט קומען. אָבער די לייפּ־ציגער סטאַטיסטיק האָט אויסגעפונען, אז 25 פּראַצענט פון אלע קראנקהייטס־פעלע צווישען די ארבייטער דויערט מעהר ווי פיער וואָכען. אויף אזא אופן קען מען צעהלען אין אונזער לאנד גאַנצע צוויי מיט א האַלבען מיליאָן ארביי־טער־פאַמיליען, וואס געפינען זיך אין דער לאגע פון מרס. ק., ד. ה. אין שרעקליכסטען נויט און עלענד.

פאַר אונזער געזעלשאַפטס־לעבען שטעהט אלזאָ, זעהר א שארפע פּראָבלעם וועגען קראנק־הייטס־פעלע צווישען די ארבייטער. פערשיע־דענע כלל־טהוער האָבען געהאלטען און האלטען אויף איצט, אז אָט דיעזע פּראָבלעם קען געלייזט ווערען דורך פּריוואטע וואהלטעטיגקייט און נדבות פון פערמעגליכע מענשען. אבער יעדער דיינקענדער מענש קען איינזעהן, אז ביי היינ־טיגער צייט, ווען די צאָהל פון קראנקהייטס־פעלע און פאַמיליען־אונגליקען דערגעהט ביז אזא ריעזיגער צאָהל פון עטליכע מיליאָן א יאָהר, קענען די נדבות פון פּריוואטע מענשען און אלע פּריוואטע צדקה־אַנשטאַלטען זעהר וועניג אויפ־טהאָן.

ווי זשע דארף די פראגע געלייזט ווערען?

שטעלט זיך פאָר אויף א מאָמענט, אז אָט די אונגליקליכע מרס. ק. מיט איהר פאַמיליע, וועל־כען וועלכער די „טיימס" האָט אונז דערצעהלט, לעבט ניט אין דער דעמאָקראַטישער אמעריקא, נאָר אין מאָנאַרכישען ל י י פּ צ י ג. אין דיע־זער שטאָדט וואָלט מען ניט דארפען קלייבען נדבות צוליעב אזא פאַל, ווי מרס. ק. דאָרטען עקזיסטירט א „קראנקהייט־פערזיכערונגס פאָנד", וואס איז איינגעפיהרט געווארען אין גאַנץ דייטשלאנד דורך דער רעגירונג. דיעזער פאָנד וואָלט קודם כל בעזארגט דעם קראנקען מר. ק. מיט אלע נויטיגע מעדיצינישע הילף, און אויף אזא אופן וואלט די פאַמיליע ניט אויסגעגעבען די עטליכע גראָשען, וואס זי האָט געקענט אָב־שפּאָרען פון פריהער, אויף דאָקטוירים מיט רפואות. דיעזער פאָנד וואָלט אויפגעהאלטען מר. ק. אין א האָספּיטאל ביז ער ווערט פאל־שטענדיג געזונד, און אויסער דעם וואלט די פאַ־מיליע בעקומען געלד־שטיצע גאַנצע 32 וואָכען נאָכאַנאַנד. מיט איין וואָרט, לייפּציג — ווי

גאַנץ דייטשלאַנד — האָט געפונען אַן ענטפער אויף דער פראַגע וועגען קראַנקהייטס־פעלע צווי־שען די אַרבייטער. דיעזער ענטפער — דאָס איז: דיגעצוואונגענע אַרבייטער־פערזיכערונג געגען קראַנקהייטען, ד. ה. דער פליכט וואס דאָס דאָרטיגע געזעץ לעגט אַרויף אויף יעדען אַרבייטער צו בעראַנגען צו דער „קראַנקען־קאַסע", וועלכע איז אַ רעגירונגס־אַנשטאַלט.

און ניט אין דייטשלאַנד אַליין עקזיסטירט אַזאַ געזעץ אין בעצוג צו קראַנקהייטס־פעלע צווישען די אַרבייטער. אַזעלכע אָדער אַהנליכע געזעצע זיינען אויף דורכגעפיהרט געוואָרען אין עסטרייך, אונגאַרן, נאָרוועגיען, ענגלאַנד, רוס־לאַנד, רומעניען און האָלאַנד.

אַזוי בעווייזט אונז די פּראַקטיק פון אַנדע־רע לענדער ווי נויטיג עס איז אויף ביי אונז אין לאַנד דורכצופיהרען אַ געזעץ וועגען צווינ־גענדער קראַנקהייטס־פערזיכערונג פאַר די אַר־בייטער. נאָר אין דיעזען פּרט איז גאַר איבעריג צו ברייגען ראיות פון אַנדערע לענדער. די נויטיגקייט פון אַזאַ אַרט געזעצגעבונג איז פער־שטענדליך פון זיך אַליין, אַזוי צו זאָגען — טעאָ־רעטיש. די עקאָנאָמישע לאַגע פון אַן אַרבייטער איז כאַראַקטעריסטיש דערמיט, וואָס ער האָט צום לעבען נור אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל ער אַרבייט, און קוים ווערט זיין אַרבייט אויף אַ געוויסער צייט איבערגעריסען, האָט ער ניט פאַר דיעזער צייט קיין חיונה. האָט ער ניט קיין אַרבייט, בעקומט ער ניט קיין ווייַדזשעס; האָט ער ניט קיין ווייַדזשעס, האָט ער ניט פון וואָס צו לעבען. אַבער עס איז כמעט ווי אונמעג־ליך פאַר אַ מענשען צו אַרבייטען כסדר, וואָך איין וואָך אויס. טויזענדער אורזאַכען ווירקען אַזוי, אַז די אַרבייט ווערט איבערגעריסען אויף אַ געוויסע צייט, און איינע פון די אורזאַכען, וועלכע טרעפט זיך זעהר אָפט, איז קראַנקהייט. ווערט דער מענש קראַנק, קען ער ניט אַרבייטען; קען ער ניט אַרבייטען, האָט ער מיט זיין פאַמיליע ניט פון וואָס צו לעבען. עס מוז אַלזאָ אויסגעפונען ווערען אַ מיטעל, דורך וועלכען די חיונה פון אַרבייטער מיט זיין פאַ־מיליע זאָל אָנהאַלטען, ווען אפילו די אַרבייט איז דורך קראַנקהייט איבערגעריסען געוואָרען.

נאָר עס איז איבעריג צו אַרגומענטירען וועגען דער נויטיגקייט פון פערזיכערונג אין קראַנק־הייטס־פעלע. קיינער לייקענט דאָס ניט אָב. די פראַגע איז נור: צי איז אין דיעזען פּרט נויטיג שטאַאַטס־פערזיכערונג, ד. ה. צווינגענדע געזעצגעבונג, ווי אין דייטש־לאַנד?

איהר קענט זאָגען, אַז דאָס וואָס מר. ק. איז אַריינגעפאַלען אין אַזאַ שרעקליכער לאַגע, ווי עס האָט בעשריעבען די „טיימס", איז דאָס געווען צוליבע זיין אייגענער שולד. ער האָט געקענט פרייוויליג זיך פערזיכערען אין אירגענד וועלכער אינשורענס־קאָמפּאַני אדער אין אַן אָרדען פון געגענזייטיגער שטיצע און בעקומען קראַנקען־בענעפיט. אָט צעהלט זיך דאָך אין די פער־איניגטע שטאַאַטען פון צוויי ביז דריי מיליאָן אַרבייטער, וועלכע זיינען אויף אַזאַ אופן פער־זיכערט געגען קראַנקהייטס פעלע!

און מען דאַרף צוגעבען, אַז דאָס איז טאַקע דער אַרגומענט, וואָס ווערט אָפט אַרויסגעשטעלט געגען דער פאָדערונג פון צווינגענדער שטאַאַטס־פערזיכערונג. אָבער אין דער ווירקליכקייט איז דאָס אַן אַרגומענט פאַר דיעזער פאָדערונג און ניט געגען איהר. דער פאַקט, וואָס בלויז צוויי אדער דריי מיליאָן אַרבייטער זיינען פער־אינשורט געגען קראַנקהייטס פעלע און גאַנצע צוויי־און־דרייסיג־מיליאָן — ניט, בעווייזט, אַז עס מוז איינגעפיהרט ווערען אַ געזעץ, וואָס זאָל צווינגען אַלעמען צו פערזיכערען זיך. אין ענגלאַנד זיינען זעקס מיליאָן אַרבייטער גע־ווען פער'אינשורט אין פערשיעדענע אָרדענס, און גראָד דאָס האָט געגעבען לקאָיד דזשאָרדזש די מעגליכקייט צו צווינגען אויך די איבעריגע צעהן מיליאָן צו פערזיכערען זיך. עס איז אַ פאַקט, אַז די געגענזייטיגע קראַנקהייטס פערזי־כערונג איז ביי אונז געשטעלט געוואָרען פיעל ערגער איידער אין ענגלאַנד, און בלויז אין זעהר אַ קליינער צאָהל אָרגאַניזאַציאָנען איז זי מעהר אָדער ווייניגער צופריעדענשטעלענד. וואָס אַנ־בעלאַנגט די קאָמערציעלע קאָמפּאַניעס, וועלכע פערזיכערען געגען קראַנקהייטען, האָט זיך שוין לאַנג אַרויסגעוויזען, אַז זיי זיינען מעהר שעדליך פאַר די אַרבייטער ווי נוצליך. עס איז שוין לאַנג אויסגעפונען געוואָרען אַז די פערוואַלטונגס־אויסגאַבען פון דיעזע קאָמפּאַניעס פערנעהמען גאַנצע 60 פּראָצענט פון דעם, וואָס עס צאָהלען די פּאָליסי־האָלדערס, און פאַר זיי בלייבט אַלזאַ ניט מעהר ווי 40 פּראָצענט פון זייער אייגען געלד.

די עקאָנאָמישע בעדינגונגען פאַר די לעצטע צעהנדליג יאָהרען זיינען אַזוינע, וואָס מאַכען די פרייוויליגע אינשורענס אַלץ שווערער און שווערער. פון איין זייט וואַקסען אַלץ מעהר די לעבענס־בעדערפנישען, פון דער אַנדער זייט ווערט דער יקרות אויף פערשיעדענע פּראָדוק־טען אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער, און דער רע־זולטאַט דערפון איז דאָס, וואָס פאַר דעם אַר־בייטער ווערט אַלץ שווערער צו צאָהלען פאַר זיין אינשורענס פּאָליסי, און אויב ער איז דערצו ניט געצוואונגען, ענטזאָגט ער זיך טאַקי צו פער־זיכערען זיך.

אָט דיעזע און נאָך פיעלע אַנדערע פאַקטען און אַרגומענטען בעווייזען, אַז אונזער אינערלי־כע נאַציאָנאַלע פּאָליטיק דאַרף זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל אָבזאָגען פון איהר אַלטען כלל „לאָז עס געהן ווי עס געהט" און דאַרף איינ־

פיהרען צ ו ו י נ ג ע נ ד ע ארבייטער־פערזי־כערונג געגען קראנקהייט.

פאר דער לעצטער צייט ווערט פיעל דיסקו־טירט איבער דעם געזעץ־פּראָיעקט וועגען קראנק־הייטס־פערזיכערונג, וואס איז אויסגעארבייט גע־וואָרען פון דער „קאָמיטע וועגען סאָציאַלער פער־זיכערונג פון דער אמעריקאנער געזעלשאפט פיר ארבייטער געזעצגעבונג". דער הויפּט פּונקט פון דיעזען געזעץ־פּראָיעקט בעשטעהט אין פאָל־גענדעם: „כדי די קראנקהייטס־פערזיכערונג זאָל זיין א ווירקליכער פאקט, איז נויטיג, אז זי זאָל זיין צ ו ו י נ ג ע נ ד פאר אלעמען אויף דעם גרונד פון געמיינזאמער ביישטייערונג פון די ארבייטער, פון די קאַפּיטאַליסטען און פון פּובליק".

געגען דיעזען פּונקט טרעט מען ארויס מיט פיעל ערווידערונגען.

קודם כל דערשרעקט מען זיך פאר'ן וואָרט „צווינגענד". סטייטש, שרייט מען, דאס איז דאָך א פערגוואלטיגונג פון פרייהייט! נאָר ווי אונאנגענעהם דאָס וואָרט „צווינגענד" זאָל ניט זיין, קען מען דאָך ניט בעהאלטען דעם פאקט, אז אָהן צוואנג איז אונמעגליך דורכצופיהרען אין א ברייטער מאָס די קראנקהייטס־פערזיכע־רונג גראד ביי יענע עלעמענטען, וועלכע נויטי־גען זיך אם שטארקסטען אין דיעזער קראנק־הייטס־פערזיכערונג. דאָ איז דער זעלבער פאל ווי מיט פאָלקסבילדונג. קיינער צווייפעלט ניט אין דער נויטיגקייט פון אלגעמיינער פאָלקסביל־דונג, פון דעסטוועגען וועט איהר אָהן א צוואנגס־געזעץ בשום אופן ניט קענען דורכפיהרען, אז די פאָלקסבילדונג זאל ווירקליך זיין א ל ג ע מ י י ן אין פולען זינען פון וואָרט.

די ארגומענטען געגען דעם וואָרט „צווינ־גענד" זיינען אלזא ניט אזוי שטארק און בע־דייטענד, ווי מען קען זיך פארשטעלען. שטאר־קער זיינען די טענות געגען דער פאָדערונג, אז פאר דער ארבייטער־פערזיכערונג געגען קראנק־הייטען דארפען אויך ביישטייערען די קאַפּיטאַ־ליסטען און דאס פּובליקום אדער די רעגירונג. נאָר בעטראכט אויפמערקזאם די סטאַטיסטיק פון ווידזשעס אין דיעזען לאנד, קוקט זיך צו צום פאקט ווי אזוי פון איין זייט וואקסען אונ־זערע לעבענס־בעדערפנישען און פון דער אנדער זייט ווי אזוי עס וואקסט פון יאהר צו יאהר דער יקרות אויף לעבענס־מיטלען, — בעטראכט דאָס אלעס, וועט איהר מוזען קומען צו דעם שלוס, אז עס איז אבסאָלוט אונמעגליך ארויפצואוואר־פען אלע קאָסטען פון קראנקהייטס־פערזיכערונג בלויז אויף דעם ארבייטער קלאס.

און דערצו דארף מען ניט פערגעסען צוויי זאכען: ערשטענס, אז אין די קראנקהייטען פון די ארבייטער זיינען שולדיג ניט בלויז די ארביי־טער אליין, נאָר אויך — און פיל־ייכט אין א גרעסערער מאָס — די ארבייטס־געבער און די געזעלשאפטליכע בעדינגונגען פון דער ארבייט; און צווייטענס, אז פון א בעסערען געזונדהייטס־צושטאנד פון דעם ארבייטער קלאס פּראפיטירען ניט די ארבייטער אליין, נאָר אויך די קאַפּי־טאַליסטען און די גאנצע געזעלשאפט בכלל.

אָט דעריבער איז דער געזעץ־פּראָיעקט פון דער „קאָמיטע וועגען סאָציאַלע פערזיכערונג" וועגען צווינגענדע ארבייטער־פערזיכערונג געגען קראנקהייטען געוואָרען די נויטיגסטע פאָדערונג פון מאָמענט, און גענ. לאָנדאָן'ס רעזאלוציע אין קאָנגרעס איז דער ערשטער שריט דורכצופיהרען דיעזע פאָדערונג אין לעבען.

דוד איינהאָרן:

# א חופה ליעד

זאָל אין דיין כלה שוים
מיין לוסט געהייליגט זיין;
גלייך, ווי דער רויטען וויין,
וואָס פינקעלט אינם כוס
ביים שיין פון חופה ליכט.

און זיין זאָל מיין בעגעהר
פון חלום נישט ערוועקט,
גלייך, ווי עס איז בעדעקט
מיט צארטען ווייסען זייד
דיין מעדעלשעס געזיכט.

און ווען דער כוס וועט זיין,
שוין לעדיג פונ'ם וויין
און פול מיט שטילען פיין,
וועט ליעגען זיין קריסטאָל
צערשמעטערט צו דער ערד, —

אַ גלויב, עס איז דער שטויב
פון דער פאַרבליהונג נור,
וואָס נאָך איהר לייכטען שפור.
איז ערשט דאָס צייטיגע
אין זאַפּטיג פרוכט בעשערט.

און אויב דיין יונג פרוי האַרץ,
וועט בליטען פון פאַרדרוס,
ווען צו דיין שלאַנקע פוס,
וועט ליעגען אָבגעפליקט,
די ריינע יוגענד בלאט, —

אַ גלויב, עס איז אַ פריינד
אַ ברודער און אַ מאַן
מיט דיר מיין קינד פאַרהאַן.
וואָס ליעבט און בויט מיט דיר
אַ בנין עדי עד...

אָהגין

# שלום עליכם אלס קלאסיקער

מיט דעם טויט פון שלום עליכם׳ן ווערט פערענדיגט איין מערקווירדיגער קאפיטעל אין דער געשיכטע פון אונזער ליטעראטור און אונזער קולטורעלען שאפען. עס ווערט אָבגעשלאָסען די קלאסישע עפּאָכע פון דער נייאידישער ליטעראַרישער ענטוויקלונג.

דריי גרויסע נעמען שיינען, ווי שטערען, אויף אונזער קלאסישען האָריזאָנט: מענדעלע מוכר ספרים, פרץ, שלום עליכם. פון די דריי איז פרץ געשטאָרבען, שלום עליכם איז געשטאָרבען, מענדעלע מוכר ספרים לעבט נאָך צווישען אונז און מיר ווינשען איהם לאנגע יאָהרען, אָבער זיין ליטעראַרישע טעטיגקייט איז פאקטיש לאנג שוין פערענדיגט. דער טויט פון שלום עליכם׳ן בעצייכענט אלזאָ דעם שלוס פון א גאנצען ליטעראַטור־היסטאָרישען פעריאָד.

אייגענטליך איז ניט אינגאנצען ריכטיג צו ריידען וועגען „עפּאָכע", „פעריאָד". מענדעלע מוכר ספרים האָט אָנגעהויבען מיט א פּאָר צעהנדליג יאָהר פריהער, איידער פרץ און שלום־עליכם, און מיט א פּאָר צעהנדליג יאָהר פריהער געענדיגט. פרץ און שלום עליכם האָבען געהאַרטען אין רעכטען מיטען פון זייער שאפען, ווען עס זיינען ארויס אויף דער סצענע די נייע און נייעסטע אידישע שרייבער. אזוי אז כראָנאָלאָגיש זיינען אונזערע דריי גרעסטע קלאַסיקער ניט אָבגעשלאָסען פון די איבעריגע שרייבער. אָבער אין זיך, לויט זייער גאנצען כאראקטער ביקדען זיי אן איינהייט און מוזען אריינגעטיילט ווערען אין איין געמיינזאמער רובריק.

דאָס איז נויטיג צוליעב צווייערליי אייגענשאפטען פון זייערע טאלאנטען. ערשטענס האָבען זיי ניט איבערגעלאָזט קיין נאכפאָלגער, וואָס זאָלען פאָרטזעטצען זייער ארבייט אין דער זעלביגער ריכטונג. ניטאָ ביי אונז קיין טיעף־זעהענדע און ביטער־שטראָפענדע פּובליצסטען־ערצעהלער, ווי מענדעלע מוכר ספרים; ניטאָ קיין רעליגיעזע מיסטיקער און ראָמאנטיקער, ווי פרץ; און ניטאָ קיין הומאָריסטען־פאָרקס־מענשען פון שלום עליכם׳ס שניט. דאָס הייסט, אז זיי אלע דריי זיינען פרינציפּיעל פערשיידען פון די פיעלע בעגאבטע און טאלענטפולע און אפילו געניאלע שריפטשטעלער, וואָס ווירקען איצט און מאכען רייך אונזער ליטעראַטור. דערמיט אליין מוזען זיי אָבגעגרענעצט ווערען פון דעם נייעם.

אָבער דאָס אליין וואָלט דאָך ניט געגעבען קיין גרונד צו פעראייניגען זיי אין איין רובריק, ווען זיי וואָלטען ניט געהאַט קיין געמיינזאמען מערקמאל. דער צד־השוה צווישען זיי איז דאָס, וואָס אלע דריי זיינען זיי אויסגעוואַקסען און ערצויגען געוואָרען אין דער אלטער איידישער וועלט, וואָס אלע וואָרצלען פון זייער גייסטיגען „איך" האָבען טיעף געשטעקט אין דעם פאַרצייטיגען קליינשטעטעלדיגען אידישען לעבען און וואָס אין זייער גאנצען שאפען האָט זיך געפיהלט די השפעה פון אָט דער מערקווירדיגער סביבה, וועלכע איז איצט שוין כמעט א היסטאָרישע פערגאנגענהייט.

צו אָט דער סביבה — מיט איהר כאראקטעריסטישער געדאנקען־וועלט, איהרע זיטען, איהרע אידעאלען, איהר שפּראַך, איהר גאנצען קאָלאָריט — האָבען די דריי זיך פערהאלטען פערשיידען. מענדעלע איז ארויס שטראָפען; ער האָט ניט געקענט פערטראָגען די אָרימקייט און די חשכות און די הילפלאָזיגקייט פון דער אלטער אידישער וועלט; מיט דעם שארפען אויג פון א פריינד — א שונא האָט ער נאָכגעקוקט נאָך זיינע אלטער יקנה״ז׳ס און חיים־חנה חיה־טריינע׳ס, נאָך זיינע קאַבצאַנסקער און גלופּסקער קהלות, זייער פיהרונגען, זייערע גענג און זייערע תנועות — און האָט ניט אויפגעהערט קריטיקירען און רופען צום אידעאל פון השכלה; פרץ האָט פריהער געפּרובט נאָכגעהן אין די פוס־טריט פון מענדעלע מוכר־ספרים, אָדער אין זיין געזעלשאפטליכען טעמפּעראַמענט; שפּעטער האָט ער געפּרובט גאָר אינגאנצען זיך אָבשאָקלען פון אָט דער סביבה און ארומגעוואנדערט אין א וועלט פון סימבאָליסטישע און מאָדערניסטישע זוכענישען, אום סוף כל סוף זיך אומצוקעהרען צוריק צו דער אלטער אידישער וועלט און פערהעריליכען אין פּראַכטפולע ערצעהלונגען די נשמה יתירה, וואָס איז אין איהר געווען פערבאָרגען. און שלום עליכם—ער איז פון דער סביבה גאָר ניט אוועקגעגאנגען, ער האָט זיך אפילו מיט איהר ניט געאַמפּערט; ער האָט זי גענומען אלס א פאקט און האָט מיט א געטריישאפט פון א וואונדער־באַרען זיטען־מאָלער זי אריבערגעטראָגען ווי זי שטעהט און געהט אין זיינע צאָהלרייכע „מעשיות".

די אלטע אידישע וועלט — דאָס איז דער רויטער פאָדים, וואָס ציהט זיך דורך די ווערק פון אונזערע דריי גרעסטע שריפטשטעלער פון דער קלאַסישער עפּאָכע. ווי זיי האָבען ניט געקוקט אויף אָט דער וועלט, וואָס זיי האָבען ניט דערצעהלט, וואו זיי האָבען זיך ניט דערווייטערט, — די אלטע וועלט האָט ארויסגעאָטעמט פון צווישען זייערע שורות; די אלטע וועלט האָט זיי געהאלטען געפאנגען אָפט גע־

---

* נאָך אַרטיקלען וועגען שלום עליכם, וועגען ביאַליק און איירלאנד — אין די קומענדע נומערן „צוקונפט". — די רעדאַקציאָן.

גען זייער ווילען; די אַלטע וועלט האָט אַרויפ־געלעגט אַ שטעמפּעל אויף זייער גאַנצען ליטע־ראַרישען שאַפען.

ביי די נייע און נייעסטע איז דאָס ניטאָ. פון די שרייבער, וואָס לעבען איצט, געהערט, דאַכט זיך, אַהין מענדעלע׳ן, נאָר נאָך איין פרוג צו דער אַלטער שולע, אַלע איבעריגע זיי־נען שוין קינדער פון דער ה י י נ ט י ג ע ר צייט. זיי מעגען זיך אָפּט אומקעהרען צוריק צו די „אַלטינקע״, ווי שלום אַש אין „שטעד־טעל״, ווי רייזען אין פיעלע פון זיינע נאָוועלען, ווי פינסקי אין אַ גאַנצער סעריע בילדער, — זיי בלייבען דאָך פאַרט נייע, היינטיגע מענשען.

די צ ו ז א מ ע נ ג ע ו ו א ק ס ע נ־ק י י ט מיט דער פאַרצייטיגער אידישער סביבה האַראַקטעריזירט דעם קאַסישען אָב־שניט פון אונזער ליטעראַטור. איינעם פון די גרעסטע פון אונזערע קלאַסיקער האָבען מיר אָקאָרשט געבראַכט צו זיין אייביגער רוה.

* * *

שלום עליכם איז פון אַלע זיינע קאָלעגען געווען דער ווענינער זוכענדער, ווענינער פרע־גענדער. ער איז ניט געקומען איבערצומאַכען אַ וועלט. ער איז געקומען זי ב ע ש ר י י־ב ע ן. דערפאַר אָבער אַלס „בעשרייבער״ האָט ער ווייט איבערגעשטיגען אַלע שריפטשטע־לער אי פון דער אַלטער, אי פון דער נייער עפּאָ־כע.

שלום עליכם האָט ניט דערפאַר געמאָלען די אידען און זייער לעבען, ווייל ער האָט גע־וואָלט עטוואָס ב ע ו ו י ז ע ן. קיין זאַך איז איהם ניט געווען אַזוי פרעמד, ווי איבלוס־טרירען אַן אַבסטראַקטען געדאַנק דורך קאָנקרע־טען לעבענס־מאַטעריאַל. אויך ניט צוליעב דעם האָט ער פערצייכענט די אייגענטהימליכ־קייטען פון דער אידישער וועלט, כדי זיי זאָלען בלייבען לדורות, ווי דאָס זאָגט וועגען זיך, אַ שטייגער, מענדעלע מוכר ספרים אין זיין „שלמה רב חיים׳ס״. שלום עליכם האָט געשריבען פשוט דערפאַר, ווייל ס׳איז איהם געווען א י נ־ט ע ר ע ס א נ ט צו שרייבען. ער האָט פערצייכענט, ווייל די זאַכען און די געשעהע־נישען אַ ל י י ן האָבען געהאַט פאַר איהם אַ ריעזיגע צוציהונגס־קראַפט.

ער איז אַרויס אויף דער וועלט מיט אַ מערקווירדיגען חוש צום לעבען, צו מענשען, צו זייערע רייד, זייערע פיהרעכצען, זייערע פּאָס־טעמקעס, צו דער אונענדליכער פערשיידענאַר־טיגקייט און פאַרבען־רייכטהום פון אַ גאַנצען פאָלק. ער האָט געהאַט אַ מערקווירדיגע פע־היגקייט אויפצונעהמען לעבעדיגע איינדרוקע פון דער אַרומיגער וועלט און אַ גוואַלדיגען זכרון צו ג ע ד ע נ ק ע ן זיי אַלע און אויסצונ־צען זיי אין אַ שעת־הכשר. ער האָט ניט גע־דאַרפט האָבען קיין פאַנטאַזיע און ער האָט פאַקטיש ניט געהאַט קיין רייכע פאַנטאַזיע (דעריבער זיינען איהם די ראָמאַנען, וואו מ׳האָט געדאַרפט האָבען אַ פאַבולאַ און אַ גאַנצע געביי, אַלעמאָל ווענינ געראָטען). אַנשטאָט שעפּפונ־גען פון זיין איינבילדונגס־קראַפט האָט ער שטענדיג געהאַט אַזאַ רייכטום פון עמפּירישען שטאָף, אַזאַ מאַסע פּנים׳ער, שטימען, געשפּרע־כען, בעגעגענישען, סצענעס, קאָמישע און טראַ־גישע קאָנפליקטען, אַז ער האָט זיי נאָר גע־ראַרפט קאָמבינירען און בעשרייבען, כדי דער לעזער זאָל ווערען געפּלעפּט. שלום עליכם האָט זיך ג ע ש פּ י ע ל ט מיט זיין שטאָף — מיט דעם גאַנצען אידישען לעבען — און אָט דאָס שפּיעל איז געווען זיין העכסטע בעפריע־דיגונג און זיין גרויסער קינסטלערישער גענוס.

דאָס פערגעניגען צו בע־ש ר י י ב ע ן פיהלט זיך אין אַלע ווערק פון שלום עליכם. עס שטעלט זיך, ווי עס וויצט איבער אַ בויגען פאַפיער אַ קלוגער איד, אַ פּקח, מיט אַ פּען אין האַנד; זיינע אויגען לייכטען; אַ פרעהליך שמייכעלע שוועבט איבער זיינע ליפּען. ער טראַכט אַ ווייל און דאַן נעהמט ער זיך שרייבען, מיט אַזאַ מיענע, ווי איינער רעדט: „אַהאַ, ביזט דאָ, איך האָב דיך געפּאַקט! וועסט זיך שוין ניט אַרויסדרעהען פון מיינע הענד!״ און אויפ׳ן פאַפיער שטעהט באַלד אויף די געשטאַלט פון עפּעס אַ אידענע, אַ קאָמי־וואָיאַזשאָר, אַ כלי־זמר, אַ שדכן, אַ בדחן, אַ מלמד, אַ ניו־יאָרקער דזשענטעלמאַן, אַ שבת־גוי, אַ משומד, אַן עקסטערן, אַ פּעד־לער... אין אַלע, אפילו אין יענע ווערק, וואָס שלום עליכם האָט געשריבען אין איילעניש, אונטער׳ן דרוק פון נויט, בעגעגענט מען זייטען און קאַפּיטלען, וואו מען זעהט, אַז ס׳איז איהם געווען אַ פערגעניגען צו בעשרייבען, אַז דער פּראָצעס פון איבערגעבען אויף פאַפיער געוויס־סע לעבענס־שטריכען האָט איהם פערשאַפט אַ גרויסע פרייד, ווי ביטער עס איז ניט געווען דאָס וואָס ער האָט בעשריבען.

שלום־עליכם האָט ניט איבערגעמאַכט דאָס לעבען אין זיינע ווערק, ער האָט ניט געוואָלט פערוואַנדלען די עמפּירישע ווירקליכקייט אין אַ „פּערל פון שעפּפונג״. ער האָט ניט געוואָלט „נעהמען דאָס גראָבע, פשוט׳ע שטיק לעבען און מאַכען דערפון אַ לעגענדע״. ער האָט איבער־געגעבען דאָס לעבען אַליין. ער האָט עס פער־קערפּערט „ווי עס שטעהט און געהט״.

דערפאַר האָט ער, דאַכט זיך ניט דורכגע־לאָזען קיין איינציגע ערשיינונג אין׳ם אידישען לעבען, קיין איינציגען טיפּ, קיין איינציגען כאַ־ראַקטעריסטישען שטריך, וואָס ער זאָל עס ניט אַריבערטראָגען אין זיינע „מעשיות״. ער איז געגאַנגען צוזאַמען מיט דער ענטוויקלונג פון דעם אידישען לעבען אין אַ משך פון אַ דריי צעהנדליג יאָהר און האָט נאָכאַנאַנד פערצייי־כענט, וואָס ער האָט געהערט און געזעהען.

ער האָט בעשריבען די פּאַטריאַרכאַלישע אי־דישע וועלט מיט איהרע ימים טובים, מיט דער קלויז און בית־מדרש, מיט דעם חדר, מיט די קליי־

טען אין מארק, מיט די כלי־זמר, מיט די אי־דישע שמחות (די גאנצע רייה קינדער־ערצעה־לונגען, „סטעמפּעניו", „אָסערע סאָראָוויי" און פיעלע, פיעלע אַנדערע). ער האָט בעשריבען די פאַטריאַרכאַלישע אידישע גבירים, זייער פאַ־מיליען־לעבען, זייערע קאָמישע און גוטע זיי־טען („סענדער בלאַנק", „דאָס גרויסע געווינס" און נאָך און נאָך). ער האָט געגעבען אַ גאַנצע גאַלעריי שטעדטעלדיגע טיפּען, צווישען וועל־כע טוביה דער מילכיגער, הגם ער וואוינט אין אַ דאָרף, פערנעהמט דעם בכבוד'סטען פּלאַץ. ער איז אָבער דערביי ניט געבליבען. ער האָט בעשריבען די עמיגראַציע פון דעם קליין־שטעד־טעלדיגען אידען אין דער גרויסער שטאָדט אַריין און זיין איבערגאַנג פון דעם אַלט־פרענ־קישען קליין־האַנדעל אין אַ וועלט פון בירזשען־ספּעקולאַציעס און מאָדערנעם קאַפּיטאַליסטי־שען שוואונג (מנחם מענדעל פון יעהופּעץ און זיין קאָנטראַסט צו זיין ווייב שרה שיינדלע). ער האָט בעשריבען די עוואָלוציע פון אַ אי־דישען שטעדטעל אין די פערשיידענע „כתרי־אל'עוועקס". ער האָט דערצעהלט וועגען די צרות און געבראָטענע לייד, וואָס אידען שטע־הען אויס צוליעב זייער רעכטלאָזיגקייט אונטער דער רוסישער זעלבסטהערשאַפט („גימנאַזיע", „דער פּריזיוו", „הונדערט איינס", „דער וויג־רישנער בילעט" און אַ פּאָר צעהנדליג אַנדערע). ער האָט בעשריבען די אידישע פּאָגראָמען אין דער „גרויסער בהלה פון די קליינע מענשע־לעך", „אַ פּסח אין דאָרף" און אַז. וו. ער האָט זיך אָבגערופען אויף דער רעוואָלוציע אין רוס־לאַנד מיט דער „רעוואָלוציע אויף יענער זייט סמבטיון", דעם „מבול", „יוסף", „האָדעל", „שמואליק" און נאָך. ער האָט ניט דורכגעלאָ־זען די סאָציאַליסטישע שטימונגען אויף דער אידישער גאַס אין רעוואָלוציאָנס־צייט („אַלע־מען גלייך" און אַנדערע). ער האָט בעשריבען די ביילים־געשיכטע אין ראָמאַן „דער בלוטיגער שפּאַס", די אידיש־פּויליש בעציהונגען אין די נייע מנחם־מענדעל'ס ברעף, די נייע קולטור־בעוועגונג ביי אידען אין דעם לעצטען בתראיל־עווקע" (פאַר צוויי יאָהרען אין „פרייגד"). ער איז געגאַנגען מיט די אידען קיין אַמעריקאַ און בעשריבען דאָס מזל פון אידישע עמיגראַנטען אין „מאָטיל פּייסי דעם חזנ'ס", „נישטאָ קיין נייעס" און אַ גאַנצע רייה אַנדערע ערצעהלונ־גען. ער האָט זיך אין די לעצטע יאָהרען אומ־געקעהרט צוריק צו זיין יוגענד און אין „פונ'ס יריד" געגעבען וואונדערבאַרע בילדער פון פאַר־צייטיגען אידישען לעבען.

און דאָס אַלעס, וואָס מיר האָבען אויסגע־רעכענט, גיט נאָך אַלץ ניט קיין פאָרשטעלונג וועגען דעם אינהאַלטס־רייכטהום אין די ווערק פון שלום־עליכם. מען קען זאָגען, אַז ער האָט זיך אָבגערופען אויף אַלעס; אין זיין פּאַנאָראַמע געהט ווירקליך אַריין דאָס גאַנצע אידישע לעבען, ביז דעם נייעסטען פון נייעם.

אויב מיר רעכענען איהם פונדעסטוועגען פאָרט צו דעם אַלטען דור שרייבער, איז דאָס ניט צוליעב זיינע טעמען, נאָר צוליעב זיין בעציהונג צו דעם שטאָף, וואָס ער האָט בעאַרבייט. ער האָט געקוקט אויף אונזער געזעלשאַפטליכען לעבען און זיינע ענדערונגען מיט די אויגען פון אַ פאַרצייטיגען בעל־הבתישען אידען. ער האָט אויפגענומען אונזער גאַנצע נייעסטע ענטוויק־לונג אַזוי ווי אַ קלוגער, וועלטליכער אידישער סוחר פון צוריק מיט אַ יאָהר דרייסיג־פערציג וואָלט זיי אויפגענומען. ער האָט אַלע יאָהרען דערצעהלט ניט פון זיין אייגענעם נאָמען, נאָר אין נאָמען פון עפּעס אַ אידען פון אַ גאַנץ יאָהר (טוביה, מנחם מענדעל; „דער דזשענטעלמאַן"; אין „מאָטעל פּייסי דעם חזנ'ס" איז ער אפילו געגאַנגען נאָך ווייטער און געהייסען אַ אידיש קינד בע־אָבאַכטען און דערצעהלען וועגען דער אידישער עמיגראַציע). און נאָר זעהר זעלטען, אין די פּאָר אונגעוועהנליך־פרישע אַראָמאַטישע עסקי־זען „שיר השירים" און אין „פונ'ס יריד", האָט זיך דער שרייבער ערלויבט צו זיין ער אַליין. אין אַלע איבעריגע אידענטיפיצירט ער זיך מיט איינעם פון זיינע פערסאָנאַזשען.

דאָס פערקלענערט ניט דעם קינסטלערישען ווערט פון זיינע „מעשיות". דאָס גיט זיי אָבער צו אַ בעזונדערן קאָלאָריט, וואָס ביי קיין איינציגען פון אונזערע היינטיגע שרייבער איז דאָס שוין ניט מעגליך.

* * *

זיין גרויסען רוהם האָט שלום־עליכם אָבער פערדאַנקט ניט נאָר דעם אינהאַלט פון זיינע בעשרייבונגען, נאָר הויפּטזעכליך דעם טאָן, אין וועלכען זיי זיינען געשריבען, דאָס איז דער טאָן פון הומאָר, פון פרעהליכען לאַכען.

אַזוינע ווערק, וואו דער איינהאַלט אַן אונפיר זיך זאָל זיין קאָ־מיש, בעגעגענען זיך ביי שלום עליכם'ן בערך זעלטען. „פינף און זיבעציג טויזענד", די „צוויי אַנטיסעמיטען", „דער דייטש" וואָלטען געקענט דיענען אַלס ביישפּיעל פון אַזאַ סאָרט ווערק. זיי צייכענען זיך אויס דערמיט, וואָס ווען עמיצער גיט איבער זייער אינהאַלט אפילו מיט געוועהנליכע ווערטער, וואָלט דאָס דער־וועקט געלעכטער. אָבער אַזוינע איז ע צ ם הומאָריסטישע זאַכען (צו זיי געהערט אויך „דאָס טעפּעל" און „אַן עצה", וואָס וועל־רען אָפט דעקלאַמירט) בילדען דאָך אַ קליינע מינדערהייט אין דער גרויסער מאַסע פון שלום עליכם'ס שריפטען. געוועהנליך איז זיין מעשה דוקא אַ טרויעריגע. ער דערצעהלט וועגען בע־ליידיגונג, פערפאָלגונג, צובראָכענע לעבענס, צושלאָגענע האָפנונגען. קען דען זיין עטוואָס טרויעריגעס, ווי דאָס מזל פון דעם אַלטען טוביה. קען מען זיך דען מאָלען אַ טראַגישע־רע זאַך, ווי די „דריי אַלמנות", אָדער „דער

אינגסטער פון די מלכים". און דאָך זיינען זיי פערוועכענט פאַר הומאָריסטישע ערצעהלונגען. און דאָך לאַכט דער עולם, ווען ער לייענט זיי— און אויב אין האַרצען בלייבט אַ טרויער, איז ער אַ געלייטערטער, אַ לייכטער, אַ זיסער.

דאָס נעהמט זיך פון דעם בעזונדערן טאָן פון שלום־עליכם'ס שרייבען. ער דערצעהלט אַן אומעטיגע זאַך — אָבער ער איז פרעהליך. ער בעשרייבט אידישע צרות — אָבער מיט אַ שמייכעל. ער האָט שטענדיג אַ גלייך־ווערטער, אַ שפּאַס, אַ קאַטאָוועס, וואָס מאַכט גרינגער די ביטערע ערצעהלונג.

דאָס איז אַ טבע פון דעם פאָלק אַליין. דאָס איז איינע פון די טיפּישסטע אייגענשאַפטען פון דעם פאַרצייטיגען אידען. שלום עליכם האָט אויפגעכאַפּט אָט דעם שטריך, ער האָט איהם ענטוויקעלט און בערייכערט אין זיין שאַפען. דאָס איז די סבה, פאַר וואָס דאָס פאָלק האָט אַזוי ליעב שלום עליכם'ן. ער איז אַן אייגענער, אַ פאָלקס־מענש ביז'ן לעצטען קנייטש אינ'ם טיעפסטען ווינקעל פון דער נשמה.

שוין די שפּראַך אַליין — די עכטע ניט־אויסגעאיידעלטע, ניט פערפייגערטע פאָלקס־שפּראַך — האָט אין זיך אַ קוואַל פון הומאָר. שלום עליכם האָט אָט די שפּראַך געקענט, ווי קיין איינציגער אויף דער וועלט. (דערביי זאָל בעמערקט ווערען, אַז ער האָט ווענינ אויסגעטראַכט פון זיך, דאָס פאָלק רעדט אַקי אַזוי, ווי שלום עליכם האָט געשריבען. דאָס קען אָבשאַצען יעדער איינער, וואָס איז געבאָרען געוואָרען און אויסגעוואַקסען אין דרום־רוסלאַנד צווישען פּראָסטע אידען). שלום עליכם האָט אָט די שפּראַך גענוצט מיט אַ פולער האַנד, און ס'איז קיין וואונדער ניט, וואָס דער עולם לאַכט, ווען ער הערט זי. ווען מרדכי נתן דער נגיד זאָגט אויף מאַקאַר פּאַוולאָוויטש, אַז „דער אדון בפקדך איז אַ שווערער אדון, דאָס הייסט, מען קאָן אויף איהם ניט זאָגען ער זאָל זיין אַ רשע, חלילה! נאָר גלאַט אַ כלב שבכלבים"; אָדער ווען טוביה דער מילכיגער דערצעהלט, אַז זיין אַ־טע איז „קיין עין־הרע, אַזאַ בעל־הבית'טע, אַז פון גאָר־ניט ברעקט זי לאָקשען, פון פינגער קאָכט זי זאַטירקעס, מיט נסים מאַכט זי שבת און מיט בוכענצעס הייגט זי די קינדער שלאָפען"; אָדער ווען די אידענע זאָגט צו איהר מאַן: „נאַפּשי־קלאַר, מיט וואָס זאָל איך איהם (דעם סאַמאָ־וואַר), זאָגט זי, אָנגיסען? מיט מים אחרונים וואַסער, צו מיט'ן פאַראַיאָהריגען שניי?" — מוז מען ניט ווילענדיג געבען אַ שמייכעל, ווען אפילו די ערצעהלונג אַליין זאָל זיין ניט פרעהליך. אין אָט דער מערקווירדיגער שפּראַך, אין אָט דער פעהיגקייט צו געבען יעדען אינדיווי־דואום זיינע בעזונדערע טיפּישע ווערטער, ליעגט דער סוד פון אַ גרויסען טייל פון שלום־עליכם'ס הומאָר. (אַז דער געברויך פון שפּראַך־הומאָר קען פיהרען, און האָט טאַקי געפיהרט אַמאָל ביי שלום־עליכם'ן, צו איבערטרייבונגען, איז איבעריג צו דערמאָהנען).

שלום עליכם'ס הומאָר איז אָבער געווען גע־גרינדעט ניט נאָר אויף דעם. שלום עליכם האָט בעשאַפען אַ גאַנצע גאַלעריי קאָמישע טיפּען: מנחם־מענדעל פון יעהופּעץ, אלי פּיני פון „מאָ־טעל פּייסי דעם חזנ'ס", משה־מענדעל, רחל'עס מאַן, און „סטעמפּעניו, די אידען און ווייבער פון „מאַריענבאַד" און אַז. וו.

אָבער מעהר, דאַכט זיך, ווי אַלצדינג איז דער הומאָר פון שלום עליכם'ס ווערק בעשטאַ־נען אין זיין בעציהונג צו זיינע העלדען. אָט דער לייכטער, איראָנישער טאָן פון אַן ערפאַה־רענעם, פּיעל־געליטענעם חכם, וואָס בעמערקט דאָס שוואַרצע, ווי דאָס העלע, וואָס פערשטעהט, אַז אַלעס וועט אַריבער, דאָס גוטע און דאָס שלעכטע, און וואָס דערצעהלט אַלע אומגליקען פונ'ם לעבען מיט אַ לינקען, פערגעבענדען, האַלב־שפּאָטישען שמייכעל, — אָט דאָס האָט שלום עליכם'ן געמאַכט ליעב און טייער ביי די גרויסע מאַסען פונ'ם אידישען פאָלק.

# דוד פינסקי | ביי שלום עליכם'ס גסיסה־בעט

מיטוואָך, דעם צעהנטען מאַי, האָט שלום עליכם צום לעצטען מאָל אויסגעהערט די טאָג־צייטונגען, וועלכע יהואָש האָט פאַר איהם פאָרגעלעזען. ער האָט געוואוסט, אַז זיין סוף קומט. ער האָט אָנגעזאָגט זיינע בעקאַנטע, זיי זאָלען מיט איהם איבערגעבען גרעסען אויף יע־נער וועלט, און דאָס איז געוועזען ווענינער אַ ווייץ, נאָר מעהר דאָס בעוואוסטזיין פון דעם סוף. און דאָך האָט ער זיך צוגעהערט צו דער פאָרלעזונג מיט גרויסער אויפמערקזאַמקייט. ער האָט אויפגענומען און אַריינגעשפּייכלערט אין זיך דאָס געהערטע, ווי איינער, וועלכער פילט אָן זיינע שפּייכלער אויף צו געברויכען דאָס אָנגעפילטע.

צום לעצטען מאָל איז עס געוועזען. צום לעצטען מאָל האָט ער פערנומען וואָס פון דער אויסענוועלט, בעשעפטיגט הארץ און מאַרך מיט ווייטע געשעהניסען. אויף מאָרגען, דאָנערס־טאָג, האָט ער געהערט בלויז זיינע שמערצען און פערנומען נאָר די טריט פון דעם אָנקומענ־דיגען טוידט. פון יעצט אָן האָט ער געקאָנט בלויז קרעכצען און פון צייט צו צייט אַרויס־רעדען אַ פּאָר ווערטער צו די, וואָס אַרום זיין בעט, הויפּטזעכליך צו זיין פרוי. וועהטאָג־

ווערטער, שווער אַרויסגעאָטעמטע פון צווישען די ציינער, אַרויסגעדריקטע מיט אַ צונג, וועלכע האָט זיך קוים בעוועגט.

אַרום זיין בעט, נישט אָבגעהענדיג פון איהם, האָבען זיך געפונען זיין פרוי און זיינע קינדער און אַ קראַנקענווערטערין — אַ הויז־פריינדין, וועלכע האָט איהם געפּפלעגט מיט נייַן יאָהר צוריק, ווען ער איז געלעגען, געפעהרליך, קראַנק אין באַראַנאָוויטשי. פון אַלע נוירסעס האָט ער געוואָלט נאָר פון איהר געפּפלעגט ווערען. אפשר איז זי געוועזען פאַר איהם אַ האָפענונג און אַ טרייסט, זי האָט איהם דערמאָנט, אַז ער האָט זיך שוין איינמאָל געראַנגעלט מיט׳ן טויט און איהם בייגעקומען.

אָבער פון אַלע די, וואָס זיינען געשטאַנען אַרום זיין בעט, האָט ער דער עיקר געפיהלט און צוגעהערט זיך צו זיין פרוי. מיט דעם גאַנצען ביסעל לעבען, וואָס איז נאָך געוועזען אין זיינע חושים, האָט ער זיך אָנגעהאַנגען אָן איהר. דאָס איז געווען דאָס לעצטע פלאַקערן פון אַ גרויסער ליעבע, וועלכע האָט קיינמאָל ניט אויפגעהערט און איז קיינמאָל ניט אַלט געוואָרען. יעצט אָבער איז זי אויך געווען זיין מוטער. ער האָט זיך געטוליעט צו איהר ווי אַ קראַנק קינד צו זייַן מוטער. ער האָט שוין גאָרניט געוואוסט פון לעבען, אָבער ער האָט געוואוסט, אַז זי דאַרף צו איהם רעדען, אַז זי דאַרף האַלטען אויף איהם איהר האַנד, איהר קול הערען, איהר בעריהרונג פיהלען, אין קרעכצען, קרעכצען. דאָס האָט איהם לייכטער געמאַכט.

אין ד ע ם טאָג האָבען אַלע שוין געוואוסט, אַז ער וועט שטאַרבען. אָבער קיינער האָט נישט געוואָלט גלויבען. האָט עס איינער אַרויסגעזאָגט, האָט מען איהם אָנגעקוקט מיט פאָרוואורף: ווי אַזוי קאָן ער עס זאָגען? ווי אַזוי קען ער עס גלויבען? מען האָט נישט אויפגעהערט צו קוקען די דאָקטוירים אין די אויגען אריין. מען האָט געוואָלט אָבלייענען אין זיי אַ שטיקעל האָפנונג, און אין יעדער בעוועגונג פון קראַנקען האָט מען געזוכט אַן אויפלעבען, אַ גובר זיין דעם טויט, אַ צוריקקומען.

נאָך מיטאָג בעט ער, מען זאָל איהם אַוועקזעצען.

„איך וויל זיצען, איך וויל זיצען", עטעמט ער אַרויס שמערצפול און קאַפּריזנע. דער דאָקטאָר און די נוירס זעצען איהם אַוועק.

ער קוקט זיך אַרום. וואָס פאַר אַ גרויס ליידען ליעגט אין זיינע אויגען! און דער טויט ליעגט אויף זיין איינגעפאַלענעם וואַקס־געלען געזיכט. מען פאַר היינגט אויף גיך דעם גרויסען שפּיעגעל, וועלכער שטעהט ווייטער אַ ביסעל פאַר זיינע אויגען. ער טאָר זיך אַליין נישט דערזעהען. ער וועט זיך דערשרעקען.

קיינער קאָן זיין שמערצפולען, שטאַרבענדיגען בליק ניט אויסהאַלטען. מען קעהרט זיך אָב מיט אַ טרערען־פּפאַזם אין האַלז. דער דאָקטאָר געפינט פאַר בעסער, מען זאָל זיך איהם יעצט אין די אויגען ניט וואַרפען. ער איז ביים פולען בעוואוסטזיין, מערקט אַלץ און פערשטעהט אַלץ. עס וועט איהם ניט לייכטער ווערען, ווען ער וועט אָבלייענען זיין טויטמשפּט פון די געזיכטער.

אַ ווײַלע נאָר זיצט ער. באַלד לעגט מען איהם אַוועק, און ער קעהרט זיך ווידער אום מיט זיין געזיכט צו זיין פרוי און קרעכצט, קרעכצט.

מען בעמערקט, אַז ער בייסט זיך די נעגעל, און מען ווערט אויפמערקזאַם. בייסען די נעגעל איז געווען זיין טבע ביים שרייבען, ווען ער פלעגט אָנשטריינגען זיין מאַרך. ביים שנעלען פליה פון זיין פאַנטאַזיע אָדער ביים אַראָבלאָזען זיך אין די טיעפענים פון זיין טעמאַ, אום אַרייסצוגראָבען און אַרויסצוברענגען אויף אויבען־אויף דאָס ריכטיגע, דאָס וואהרע בילד, דעם פּאַסענדסטען אויסדרוק, פלעגט ער זיך שטענדיג בייסען די נעגעל פון די פינגער. אַזוי האָט ער זיך געביסען די נעגעל ביים אַרויסברייגען אויף דער וועלט פון דער טיעפענים פון זיין שאַפענדען גאַניוס סטעמפּעניו און יאָסעלע סאָלאָוויי און טוביה דעם מילכיגען אין מנחם מענדלען מיט שרה שיינדלען און אַלע כתריאַלעווקער. יעצט בייסט ער אויך די נעגעל. וועלכע בילדער זעהט ער יעצט פאַר זיך? אין וועלכע טיפענים דרינגט יעצט אַריין זיין אונערמיעדליך שאַפענדער גאַניוס? און וועלכע מרחקים טראָגט איהם יעצט זיין פאַנטאַזיע?

איז עס מעגליך, אַז ער זאָל שטאַרבען? וועלען די נעגעל מעהר ניט געביסען ווערען ביים אַרויסברייגען נייע געשטאַלטען און נייע ערלעבניסען אין אונזער אַלטער כתראַילעווקע?

מיר גלויבען אין אַ נס: ער וועט זיך אַרויסדרעהען. ער איז שוין איינמאָל געוועזען געפעהרליך קראַנק, געהאַלטען שוין ביים שטאַרבען, און דערנאָך דאָך גאַנצע נייַן יאָהר בערייכערט אונז און אונזער ליטעראַטור, אַן עדות איז די נוירס פון באַראַנאָוויטשי.

מיר הערען זיך צו צום אונאויפהערליכען קרעכצען פון דעם גוסס׳ען אין דעם צווייטען צימער און פרעהען זיך, וואָס מיר הערען איהם נאָך. ווערט ער אויף אַ ווײַלע שטיל, פאַלט אָן אַ שרעק. מען לויפט שוין זעהן, פאַרוואָס איז ער שטיל געוואָרען. די נוירס שטעהט אויבער איהם און גיט איהם צו אָטמען אָקסיזשען. די דאָקטוירים מאַכען איהם אָפטע איינשפּריצונגען, אום צו צוגעבען איהם נאָך אַ מינוטען לעבען — אָבער מיר ווילען אַ נס.

און פרייטאָג נאָך, שפּעט אין אָוועגד, רינגלען מיר אַרום דאָקטאָר גינזבורג און פאָדערען פון איהם האָפנונג. ער מוז אונז זאָגען, אַז שלום עליכם קאָן נאָך לעבען, וועט נאָך לעבען.

און דאָקטאָר גינזבורג ווייס געגוי, אז ער קאָן נישט און וועט נישט לעבען. ער ווייס, אז די שטונדען — ניין, אז די מינוטען זיינען גע־צעהלטע. ער וואונדערט זיך גאָר ווי אזוי דער גוסס לעבט נאָך. אָבער ער וויל נישט, אז שלום עליכם זאָל שטארבען, ער וואָלט אויך גע־וואָלט גלויבען אין אַ נס, און אין פולען ערנסט האלט ער אונז אַ לעקציע, וועלכע מעגליכקייט איז נאָך פאראן אז שלום עליכם זאָל זיך ארויס־דרעהען פון דעם מלאך המות׳ האנד. ער דער־קלערט: די ערגסטע זאך איז, וואָס שלום עליכם האָט זיך איינפאך אונטערגעגעבען דעם טויט. פון אָנהויב אָן האָט ער זיך אָבגעזאָגט צו ראנג־לען זיך מיט איהם. מיט אַ צייט צוריק איז ער געוועזען אַ סך קראנקער, אָבער דאמאלס האָט ער נישט געוואָלט אונטערגעבען זיך אין שטארק געקעמפפט, ער האָט געטאָן אלץ וואָס דער דאָקטאָר האָט איהם געהייסען, געהאָלפען דעם דאָקטאָר און דער מעדיצין. דאָס מאָל אָבער האָט ער זיך אָבגעלאָזען און וויל נישט טאָן, וואָס עס איז נויטיג. אָט איז נויטיג, ער זאָל אַ סך טרינקען. ווען מען וואָלט איהם געקאָנט מאכען, ער זאָל אַ סך טרינקען, אריינ־נעמען אין זיך אַ סך פליסיגקייט, וואָלטען די נירען אָנגעהויבען צו ארבייטען א. אז. וו. אין דאן — —

וויפיעל פליסיגקייט?

לכל הפחות אכט גלאָז.

אכט גלאָז וואסער — און דאָס לעבען פון שלום עליכם׳ן איז געראטעוועט! איז גאָר ני־טאָ עמיצער, ווער עס זאָל איהם מאכען טרינ־קען? איז גאָר קיין מיטעל ניטאָ אריינצוגיסען אין איהם די אכט גלאָז פליסיגקייט?

פרוי דימאָוו רופט זיך ארויס, אז זי וועט איהם מאכען צו טרינקען. און ווירקליך! זי גיט איהם און ער טרינקט. מיר טריומפירען. מען וועט שוין ווי עס איז אריינקריגען אין איהם די אכט גלאָז פליסיגקייט, און מיר וועל־לען נאָך ארויסרייסען ביים טויט זיין רייכען רויב.

אונזער אָפּטימיסטישע שטימונג און אונ־זער וואונדערגלויבען ווירקען אזוי אויף דאָקטאָר גינזבורג, אז געגען זיין וויסענשאַפטליכער אי־בערצייגונג לאָזט ער זיך איבערredען און טע־לעפאָנירט צו אַ מעדיצינישער בעריהמטהייט. זאָל יענער פרובירען זיין גרעסערע געניטקייט און קונסט, אפשר... אָבער די בעריהמטהייט זאָגט זיך אָב צו קומען שפעט אין דער נאכט. מיר זיינען שטארק ענטטוישט, דאָך אונזער אָפּטימיסטישע שטימונג ליידט ווענינ דורך דעם. מיר זיינען זיכער, אז מען קאָן יעצט רוהיג שלאָפען געהן, אז מיר וועלען קומען אין דער פריה, וועלען מיר געפינען שלום עליכם׳ן אַ געראטעוועטען, אַ דערוועלטיגען, אַ זיעגער איבער׳ן טויט.

דאָס איז געווען ארום צוויי אַ זייגער פאר טאָג. אָבער מיט צוויי שעה שפעטער האָבען מיר זיך וויעדער אלע פערזאמעלט, צורודער־טע, פערלאָרענע.

עס איז אַ פראגע פון מינוטען, זאָגען די דאָקטוירים — דר. גינזבורג און דאָקטאָר הילקאָוויטץ — און הערען נישט אויף צו קעמפ־פען מיט׳ן טויט. מינוט נאָך מינוט געווינען זיי אָב ביי איהם, און זעה — פון די מינוטען ווערען שטונדען.

די דאָקטוירים וואונדערען זיך אליין: ווי לעבט ער נאָך! דאָס מערקווירדיגסטע: ער האָט כל ימיו געהאט אַ שוואך הארץ, און דאָך ארבייט עס יעצט אזוי שטארק, וויל נישט אויפ־הערען צו קלאפען, שלאָגט, שלאָגט און האמערט האָפנונג אין אונז ארין. אפשר, אפשר...

נאָר אָט איז דאָס הארץ שטעהן געבליבען. אַ געשריי ברעכט אויס, אַ הארצריסענדער גע־יאָמער, מען רופט איהם צוריק צום לעבען: פאפא, לעב! פאפא, לעב! פאפא, פאפא!

און שלום עליכם עפענט אויף די אויגען, העבט אָן צו אָטעמען און צו קרעכצען. אָבגע־רופען, אָבגעשריען!

דאָקטאָר גינזבורג ערקלערט אונז מיט אַ מע־דיצינישען נאָמען, וואָס עס האָט פאסירט, און גיט איהם נאָך פינף מינוטען צו לעבען.

אָבער די פינף מינוטען פערגעהען, עס ווערט אַ פערטעל שעה, אַ האלבע שעה, אַ גאנצע, אָט איז שוין אַ שעה מיט אַ פערטעל... זיין הארץ קלאפט וויעדער שטארק. אָה, אַ וואונדער וועט געשעהן! עס געשעהען דאָך וואונדער! און וואו איז דאָס וואונדער נויטיגער ווי דאָ? פון דעם גאנצען אידישען פאָלק וועגען מוז דאָ גע־שעהען אַ וואונדער, שלום עליכם טאָר ניט שטארבען.

און דאָקטאָר הילקאָוויטץ דערצעהלט איין פאקט נאָך דעם אנדערן, ווי מענשען זיינען אויפגעשטאנען פשוט תחית המתים, אָבגערופע־נע, אָבגעשריענע. כל זמן דאָס הארץ שלאָגט, כל זמן עס איז נאָך פאראן אַ פונק לעבען אין קערפּער, כל זמן שהנשמה בקרבו — ווער ווייס...

דאָקטאָר גינזבורג קומט ארויס פון דעם חולה: „דער סוף!“

דאָקטאָר הילקאָוויטץ געהט ארין צום חולה. ער העבט אויף די האנד אַ טאפּ צו טאָן דעם דופק. פלוצלונג בויגט ער זיך אָן איבער שלום עליכם׳ען, לאָזט ארויס די האנד און צוואוויינט זיך.

דער פולס איז שטעהן געבליבען, דאָס הארץ האָט אויפגעהערט צו שלאָגען. קיין נס איז ניט געשעהען.

ב. וולאַדעק:

# שלום עליכם׳ס צואה

„טראָגט מיט עהרע מיין פער־
האָרעוועטען אידישען נאָמען".

בכלל גערעדט איז יעדע צואה א פּאָזע. א מענש פערשפּיעלעט דעם ראָק פון זיין נשמה אויף אלע קנעפּלאַך, טוט אויף איהר אָן א צי־לינדער־הוט, און הויבט אן צו לעהרנען און איינ־צואָרדנען, אזוי ווי ער וואָלט טאַקע געוואוסט גענוי, אז אויפצופיהרען זיך אין איין וועג איז בעסער ווי אויפצופיהרען זיך אין אנ׳אַנדער וועג; אזוי ווי ער אליין וואָלט שוין לאַנג דער־גרייכט אַלע אמת׳ן. די גרעסטע טייל צואות פון אונזער צייט דעריבער האָבען צו טאָן נור מיט עלד־אנגעלעגענהייטען, און דריקען נור אוים דעם מענשען׳ס בעגריפען וועגען דעם, מיט וויפיעל איינער איז רייכער פון דעם אנדערען, און בעשטעטיגען נור, אז אין די אויגען פון דעם וואס מאַכט די צואה איז חיים ווערט צעהן דאָלאר און זרח — פינף.

אנ׳אויסנאַהם, און א מערקווירדיגער אויס־נאַהם פון אלערליי צואות, איז שלום עליכם׳ס צואה, און זי וועט פערבלייבען א מערקווירדי־גער דאָקומענט ניט נור אין דער קאריער פון שלום עליכם׳ן ניט נור אין דער געשיכטע פון דער אידישער ליטעראטור, נור אין דער געשיכטע בכלל. א מאַן האָט אָבגעלעבט א גייסטרייכען, בעוועגליכען, אינטערעסאנטען לעבען פאר זי־בען־און־פופציג יאהר; א מאַן האָט זיך דער־הויבען צו זיין איינער פון די עטליכע גרעסטע שרייבער פון א פאָלק, וואס איז גאנץ אויסקליי־בעריש, און ביים ענדע איז ער פעהיג צו גע־בען א פולע אבשפּיגלונג פון זיין נשמה אין עט־ליכע זייטלעך! ווייל וואס זיין צואה זאל ניט זיין איז זי פריהער פון אלין א מיניאַטור פון שלום עליכם׳ן, א פאָלשטענדיגער סך־הכל פון זיין סטיל, זיין פילאָזאָפיע, זיין טאַלאַנט, זיין לעבען.

איך שטעל מיר פאר ווי ער האָט די צואה געשריבען. אלס א געבאָרענער הומאָריסט, אלס איינער וואס מוז אין יעדער זאך זעהן אויך דאָס קאָמישע, האָט אפילו דער טויט איהם ניט אב־געשראָקען מיט זיין שווארצער רעטעניש; און אלס ארטיסט, וואס דענקט נור אין בילדער, האָט ער זיך פארגעשטעלט זאבען וואס וועלען גע־שעהן נאָך זיין טויט, און האָט זיי גלייך אויפ׳ן פּלאַץ אויסגעלאַכט.

„קיין שום דעבאַטען און דיסקוסיאנען פון מיינע קאָלעגען וועגען פעראייביגען מיין נאָמען, וועגען אויפשטעלען מיר א מאנומענט אין ניו־יארק א. ד. ג. זאָל ניט זיין. איכ׳ל נישט קענען איינליגען רוהיג אין קבר, אז מיינע חברים וועל־ען זיך נאַריש מאַכען".

אָדער:

„מיין וואונש איז, אז מיינע יורשים זאלען זיך איינאָרדנען אזוי, אז מיינע ווערק און מיינע פּיעסען זאָלען לצמיתות ניט פערקויפט ווערען... סיידען עס וועט קומען אזא צייט, אָדער עס וועט זיך געפינען אזא שוטה, וואָס וועט אָבצאָהלען פאר׳ן זכות אזא סומע, וועלכע זאָל קענען זיין גענוג אויף אויסצוהאל־טען א משפּחה"....

דאָס בעטראַכטען דעם טויט אַלס א זאך וואס איז גאָר ניט אזוי פייערליך און שרעקליך שפּי־געלט זיך אָב אין דעם גאנצען סטיל פון דער צואה. שלום עליכם שרייבט פאר גאָט און פאר די אייביגקייט מיט דעם זעלבען ניט־געקינצעל־זען סטיל, מיט דער זעלבער נאכלעסיגער ברייט־הערציגקייט, מיט וועלכער ער האָט געשריבען „אידיש־דייטש פאר ווייבער און פאר׳ן פּראַסטען פאָלק." ער פערטייטשט און קלייבט זיך פאנאנ־דער אין יעדע זאך אזוי, אז עס זאל ניט זיין קיין צווייפעל וועגען דעם וואָס ער מיינט. „וואו איך זאָל ניט שטאַרבען", זאגט ער, „זאָל מען מיך בעהאַלטען ניט צווישען אַריסטאָקראַטען, מיוחסים, אָדער גבירים, נור גראַד צווישען פּראַסטע אידען ארבייטער, מיט׳ן אמת׳ן פאָלק"... אלץ אויסגעטייטשט. טאָמער ווייסט איהר ניט גענוי וואס איך מיין מיט׳ן ווארט „אַריסטאָקראַטען", נאָט אייך „מיוחסים", „גבירים", און מיט „פּראַסטע אידען ארבייטער"

מיין איך „דאָס אמת׳ע פאָלק“. אדער: „קיין שום טיטלען מיט לויבענישען, מיט מורו־מורינו“, און כאָטש אין דער צואה זיינען דאָ גאַנצע צעהן פונקטען, און כאָטש א היבשער טייל פון זיי זיינען פון אַנ׳אַלגעמיינעם כאַראַקטער, איז דאָך ניטאָ קיין צווייפעל וואס שלום עליכם וויל האָבען.

פריהער פון אַלץ איז ער געווען א איד. ניט קיין איד לויט דער פילאַדעלפיער קאָנפעדעראַציע אָדער לויט אַנ׳אַנדער מאָדערנעם נוסח, נור א איד ווי אונזערע גוטע טאַטעס זיינען געווען, און ווי פיעלע וואָלטען געוואָלט זיין, נור קענען ניט. די אַלע פלעצער אין זיין צואה וואס האָבען צו טהאָן מיט קדיש, אידישקייט א. ז. וו., זיינען אַזוי נאַטירליך־קונציג איינגעפלאָכטען אין דער צואה, אַז קיינעם קען גאָר ניט איינפאַלען צו פרעגען: ס׳טייטש, שלום־עליכם אין זיינע ווערק איז קיינמאָל ניט געווען אַזוי שטאַרק רעליגיעז.

אויסער דעם איז ער געווען א קלוגער איד: קענט איהר ניט זאָגען קיין קדיש, קלייבט זיך כאָטש אַזוי צוזאַמען; צאָהלט מיינע חובות, אויב אַזעלכע וועלען זיין, „ביי גוטע אומשטענדען“, ווייל למאי זיך נאַריש מאַכען און זאָגען, גלאַט אין דער וועלט אַריין, „צאָהל“, ווען ס׳איז ניטאָ מיט וואס?

און נאָך אַלעמען, נאָך זיין א איד און א קלוגער איד, איז ער געווען דאָס, וואס יעדער איד מוז זיין, א היבש שטיק מנחם־מענדעל פון יעהופעץ. א שרייבער, וואס האָט קיינמאָל ניט געמאַכט גענוג פון זיינע ווערק צו זיין זיכער מיט א חודש פריהער; א שרייבער, וואס האָט געמוזט אַרבייטען אין א צייטונג פאַר פרנסה, — מאַכט ער פלוצלונג א חשבון וועגען די גרויסע הכנסות וואָס וועלען אַריינקומען פון זיינע ווערק, רעכענט עס־אויף פינף טויזענד און אַכט טויזענד רובעל א יאָהר, בעשטימט פינף פּראָצענט און צעהן פּראָצענט, און פערטייטשט, און לעגט אויס אַזוי ווי ער וואָלט עס געהאַט שוין ביי זיך אין קעשענע; אָדער זיין האָפנונג אויף „מעצענאַטען“, א האָפנונג אפילו נאָך זיין טויט, וועלכע איז אַזוי „מנחם־מענדעליש“.

אַזוי איז זיין צואה א שטיק שלום־עליכם — דאָס בעסטע פון טוביה׳ס חכמה, מענדעלי׳ס ריזיקעס, סטעמפּעניו׳ס סענטימענטאַליטעט און שלום־עליכם׳ס סטיל. און פונקט אַזוי ווי אַלע זיינע העלדען האָבען זיך זייערע פאַראַגראַפען אין זיין צואה, אַזוי האָבען זיי אַלע איין פאַראַגראַף בשותפות, א פאַראַגראַף וואס דאַרף פערבלייבען א קלאַסיק פאַר זיין שעהנקייט, האַרציגקייט, חבר׳קייט און עדעלקייט פון סטיל. איך מיין דעם צעהנטען פאַראַגראַף, וואס לעזט זיך:

„מיין לעצטער וואונש צו מיינע נאָכפאָלגער און מיין בקשה צו מיינע קינדער: אָפּהיטען די מאַמע, בעשענען איהר עלטער, פערזיסען איהר ביטער לעבען, היילען איהר געבראַכען האַרץ, נאָך מיר ניט וויינען, נאָר אַדרבה, דערמאָנען מיך מיט פרייד, און דער עיקר — צווישען זיך לעבען אין פריעדען, ניט טראָגען קיין שנאה איינס אויף דאָס אַנדערע, אויסהעלפען זיך איינער דעם צווייטען אין א שלעכטער צייט, דערמאָנען זיך אַמאָל אין דער משפחה, רחמנות האָבען גלאַט אויף איין אַרעמאַן, און ביי גוטע אומשטענדען צאָהלען מיינע חובות, אויב אַזעלכע וועלען זיין. קינדער! טראָגט מיט עהרע מיין פערהאַרעוועטען אידישען נאָמען, און דער גאָט וואָס אין הימעל זאָל אייך זיין צו הילף. אמן.“

מיינט עס אַז שלום עליכם האָט אינגאַנצען אויסגעמידען די פּאָזע, דאָס וועלען כאָטש עטוואס צו צופּוצען זיך פאַר דער אויביגקייט? ניין. דער צווייטער טייל פון ערשטען פאַראַגראַף, וואו ער רעדט וועגען זיין מצבה, ווי זי וועט בעשיינען די אַרומיגע קברים און ווי די אַרומיגע קברים וועלען בעשיינען זיינע, אָט דער טייל איז דורכאויס פּאָזע, ווייל עס איז אונמעגליך זיך פאַרצושטעלען אַז שלום עליכם זאָל מיט אמאָהל אָנהויבען האַלטען פון פאַראַדאָקסען. עס איז טאַקי אפשר אַזוי אמת: זיין מצבה וועט טאַקע בעשיינען די אַרומיגע — און נאָך ווי! — און די אַרומיגע וועלען אפשר אויך זיינע בעשיינען, אָבער דאָס דאַרף מען ערשט אויסטייטשען און אויף דעם איינשטימען, און עס איז ניט אין שלום־עליכם׳ס נאַטור צו דרעהען מיט׳ן גראָבען פינגער אַדער זאָגען שעהנע ווערטלאַך גלאַט אין דער וועלט אַריין.

די „עפּיטאַפיע“ איז פיעל וועניגער, אויב מען קען אַזוי זאָגען „שלום־עליכם׳יש“, וואהרשיינליך צוליעב דעם, וואס דער סטיל פון א ליעד איז פון איהם לאַנג ניט געווען בענוצט און דאָס גראַמען „א פּשוט׳ער“ מיט „האָט ער“ ציהט גלייך אַוועק איינעם׳ס געדאַנקען פון דעם אינהאַלט צו דער פאָרמע. דערצו אונטערשעצט ער זיך זעלבסט אין די ערשטע פיער שורות, אונטערשעצט זיך בעוואוסטזיניגערהייט. ער איז געווען מעהר ווי „א איד א פּשוט׳ער, וואס האָט געשריבען אידיש־דייטש פאַר ווייבער און פאַר׳ן פּראַסטען פאָלק“ — ער איז געווען שלום־עליכם, דער מאַן וואס האָט געטראָגען אין זיין האַרצען גענוג שמייכלען, גענוג זונען־שטראַהלען און גענוג לעבען צו בערייכערען די גרעסטע און עלטסטע ליטעראַטור.

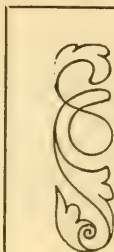

# אַ שנירעל פעריל

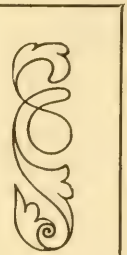

א טראגעדיע אין פיער אקטען מיט א פאָרשפּיעל.

## פון שלום אַש

א שנירעל פעריל, אַ שנירעל פעריל
אויף דעם האַלז פון די פערשעמטע אידישע טעכטער.

פערזאָנען:

ר׳ מלך.
מלכה׳לע.
שלמה.
חיים } זייערע זיהן.
משה }
רבקה׳לע, זייער טאָכטער.
ברוך, ר׳ מלך׳ס שמש.
דבורה, אַן אַלטע דינסט.
קאָמאַנדיר (פון א קריגערישן חיל).
פאַן דאָמבראָווסקי, א פוילישער שכן.
ערשטער, צווייטער, דריטער, פערטער סאָלדאַט.
ערשטער, צווייטער, דריטער פערטער איד.

פאַנטאַסטישע פיגורען:

משיח.
טיטוס.
די מוטער פון קינד.

(געגענוואַרט, אַן אונבעשטימט אָרט צווישען די גרעניצען פון דייטשלאַנד, גאַליציען און פוילען.)

---

פאָרשפּיעל.

אין טויער פון רוים, טיטוס טריאומף־בויגען, אויף דער וויאַ אפיא אין רוים. אין הינטערגרונד רוים אין פאַרנאַכטליכען זונען־שיין, משיח, אין געשטאַלט פון אַן אַלטען בעטלער, זיצט ביים דורכגאַנג פון בויגען. מען בעמערקט נישט, אז ער איז צוגעשמידט מיט קייטען צו דער מויער פון בויגען. א שופר ליגט נעבען איהם, א קריגעל וואַסער. איינצעלנע מענער, פרויען געהען דורך; טייל וואַרפען א בליק אויף איהם, טייל וואַרפען איהם צו פון זייער עסען. די מעהרסטע אָבער געהען דורך ניט בעמערקענדיג איהם. שטיל, פאַרנאַכט. משיח הייבט זיך אויף פון זיין פּלאַץ, מען דערבליקט די קייטען.

משיח (קוקט זיך אַרום): האָסט אויפגעעפענט מיין האַרץ צו פערנעהמען דעם צער פון דער וועלט, און מיר נישט געגעבען די מאַכט, צו העלפען איהר. אַזוי נאָגט אַן אייביגער צער מיין האַרץ. יעדעס שלעכטס און יעדעס בייז מאַכען מיינע קייטען שטאַרקער, און איך האָב נישט די מאַכט צו צורייסען זיי. עס בענקען די מענשען און חיות נאָך מיר, און לויפען אַרום מיט אונרוהיגע הערצער און דערשראָקענע אויגען און פרעגען איינער דעם צווייטען: וואו איז ער, דער אייביגער בעפרייער? פאַר וואָס פערשפּעטיגט ער זיך אַזוי? אונזערע הערצער געהען אויס אין אייביגען וואַרטען אויף איהם — ביז מיר פערשליסען די אויגען און גיבען זיך איבער אין דער נאַכט אַריין, מיט דער האָפנונג, אַז ער וועט קומען און אויפוועקען אונז פון שלאָף. אַזוי שלאָפען זיי און וואַרטען דורות, דורות אין דער אייביגער נאַכט אויף יענער זייט, און איך זעה דעם חלום־שמייכעל איבער דער נאַכט ליגען, וואָס פרעגט: וואו איז ער? האָט מען אונז מיט אַ שלאָף ליעד איינגעוויגט און אַריינגעגאַרט אין טויט?!!... אַזוי הער איך דעם צער פון דער וועלט, וואו ער קלאָגט אַרויס סיי פון טויט און סיי פון לעבעדיג — און האָב נישט קיין מאַכט צו העלפען זיי. — גרויסער גאָט, ווען וועט קומען די צייט? עס שטעהען אויף אין יעדען דור גרויסע גייסטער צו די מענשען. זיי שלייפען מיינע אייזענס מיט גאָט׳ס וואָרט, וואָס זיי פלאַנצען אין מענשען׳ס הערצער אַריין. אין יעדען דור רינט ניי בלוט אין מיינע אַלטע בייגער אַריין. און איך ווער יונג און בענייט. אפשר איז עס דער דור, וואָס איז ראוי דערצו, אַז ער זאָל מיך פון די קייטען בעפרייען? (ער הערט זיך איין. פון דערווייטענס הערט זיך זעלנערישע מוזיק, פּויקען, פּישטשאַלקעס...) וואס הער איך? ווער קומט אָן? וואָס? ער, יעצט, אין אַזא צייט? —

טיטוס (אין אַ געשטאַלט פון א קאָמאַנדיר, מיט שווערד און שילד — וויל דורך דעם טויער. משיח פערשטעלט איהם דעם וועג).

מ ש י ח : טיטוס, וואוהין? עס איז דורך די אַלטע גוטע צייט, ווען דו האָסט מענש אויף מענש גערייצט, מיט האַס זייערע אויגען פער־בלענדט און מיט די שפּיזען איינס אויף׳ס אַנ־דערע געשיקט. גרויסע גייסטער זיינען אויפ־געשטאַנען אין יעדען דור, און די מענשען פון מער דערצעהלט, ווי איך ליג געבונדען ביי דער וואַנט. אָ, פּאַקען וועלען זיי דיך אויף דיין אַל־טען קאַנאָן, און דעם העלם געבען דיר אין דער האַנד, גלעטען דיך ווי אַ קינד איבער דער באַק, און זאָגען: מאַך דיך נישט צום נאַר! און דיך צוריקשיקען אין מוזעאום אריין, אין דעם בית־הקברות פון די געטער, וואו עס חלום׳ען אין זייער אייביגער רוה, אַזויפיעל שוין אַלטע געצען.

ט י ט ו ס : טרוימסט נאָך, אַלטער טרוי־מער, צייט איך האָב דיך פון ירושלים געבראַכט אין מיין טריאומף־וואָגען איינגעשפּאַנט, און דיך דאָ, צו מיין בויגען, וואָס די מענשען האָבען מיר געשטעלט, צום אייביגען רוים, אויף אייביגער קנעכטשאַפט דיך איינגעשמידט? דו טרוימסט נאָך, אַלטער טרוימער, און די זעהסט נישט ווי דו ביזט גרוי געוואָרען אין דיין טרוים. דער מאַרך איז אויס דיינע ביינער אויסגערונען אין דעם לאַנגען וואַרטען אויף זיי, אין יעדען דור האָטסו זיי גייסטער געשיקט, און דו האָסט זיי דערצעהלט פון דיין וואַרטען אויף זיי, און גאָר נישט האָט זיך געביטען דורך דער לאַנגער צייט, און האָבען זיי וואָס געלערנט? — מיך האָבען זיי געלערנט צו דינען. פאַר מיר האָבען זיי־ערע חכמים חכמה אויסגעלערנט. די חכמה פון פויגעל אין דער לופטען צו פליהען. דעם פיש אין וואַסער נאָכגעקוקט, און, ווי ער, דורך די טיעפעניש פון די וועלען דורכגעשוואומען — צו מיר, צו מיר, האָבען זיי עס געבראַכט. אַלעס דינט צו מיר. די גייסטער זייערע, מיינע ווער־טער טהוען זיי פערשפּרייטען; די דיכטער, צו מיין רוהם זינגען זיי לויב ליעדער. פאַר מיר האָבען די מוטערס זייערע קינדער שטאַרק ער־צויגען. און זאָג איך מיין וואָרט, שטעל איך ברודער געגען ברודער, פאָטער געגען קינד, און אַלעס ברייגען זיי מיר צום קרבן. די פריינד־שאַפט פון פריינד, די ליעבע פון ווייב, און האָס געטריישאַפט פון קינד. איך צוטייל, און איך בעפעהל. איך בין דער גאָט פון מענש, איך בין די מאַכט!

מ ש י ח : רוהם געהער צום העלם און קאַ־נאָן. עס פּאַסט דיר די בעריהמעריי, טיטוס! דאָסט צווישען מענשען פיינדשאַפט געזייט, און ווי קינדער האָסטו זיי געשראָקען מיט דעם גלאַנץ פון דיין העלם און מיט די שאַרף פון דיין שווערד. — מענער זיינען עס אויסגעוואַקסען, געשליפען האָט די פיינדשאַפט די בעסטע מענש־ליכע גייסטער קעפּ. נור, ריטער, דו ביזט דער מאַן אין דער פּאַסענדער צייט, וועסט מיר העל־פען מיט דיין נאַרישקייט מיך פון די קייטען צו בעפרייען. געגען וועמען — אָבער געגען דיר, גלויב איך, איז שוין געקומען די ריכטיגע צייט. (ער רייסט די קייטען פון זיך, זיי וואַרפען צוריק אַ שטאַרקען אָבקלאַנג).

ט י ט ו ס : אַ, עס האַלטען נאָך אויס טי־טוס׳עס אַלטע קייטען! דו האָסט אונטער דער לאַסט פון שטאָהל און אייזען געטרוימט, אַלטער טרוימער! וואַרף דיין גלויבען, שפּאַן דיך צו מיר אין האַראַמאַט איין, ווי נישט איין גוטער טרוימער האָט עס שוין געטהאָן, און מיט רעכט! גלויב אין מיר, האָף אויף מיר, דיען צו מיר, איך בין די מאַכט!

מ ש י ח : די מאַכט איז אַ ווייל, דער אמת איז אייביג. דו ביזט די מינוט. דו ביזט יעצט. מינוטען געדויערט די פיינדשאַפט, אייביג — דער פרידען. און בין איך צו שוואַך אַליין די קייטען צו רייסען — איך האָב קיין מורא. פאַר דיר איז די וועלט גענוג רייף. און צו אַלט דיין העלם. קענסט, מיינעטוועגען, גאַנץ רוהיג געהן. איך וועל הערען דעם שפּאָט און געלעכטער, וואָס וועט דיך בעגעגענען אויף דיין וועג.

ט י ט ו ס : הער דיך צו צום שפּאָט און געלעכטער, און טרוים גוט, אַלטער טרוימער. (ער רייט אַרויס, משיח הערט זיך איין מיט אונרוהיג־קייט. עס הערט זיך פון דרויסען גרויסעס פריי־דען־געשריי. הענד קלאַטשען. הלוליה! מוזיק שפּיעלט. משיח ווערט טרויריג...).

ט י ט ו ס (קומט צוריק, בעשיט אין גאַנצען מיט בלומען, אַ קראַנץ אויף זיין קאָפּ): אָ, שעהן איז דער מענש, ווען עס וועקט זיך אין איהם די היה אויף. דאָס אַלטע, גוטע טהירען האַרץ פון תרח׳ס אַלטע צייטען, ווען אין דער לופט דער־שמעקט ער בלוט, און די אויגען ווערען איהם גרויס אַרויסגעזעצט. און מיט אַ ווילדען גלאַנץ קוקט ער אונרוהיג אין די ווינקלען אַרום, בלאָזט מיט זיין נאָז, און די אָדערן ציהען זיך איהם אין די הענד אָן, און עס גלאַנצט פון די אויגען מיט דעם שאַרף פון שווערד. און שיכור שטעהט דאָס מיידעל פאַר איהם, ווילד און געדייצט — טאַנצט זי איהם אַקעגען אין בלוט אריין. אָ, זיי געלויבט, אַלטער, גוטער מענש פון תרח׳ס אַלטע צייטען! דיין מענשען האַרץ איז נישט פער־האָסט געוואָרען פון די נאַרישע טרוימעריען, וואָס די אַלטע לייט רעדען דיר איין. אָ, אַלטער נאַר. נאַ, נאַ דיר אויך פון מיין לאָרבער קראַנץ (ער וואַרפט איהם צו בלומען), שמעק. די בלומען שמעקען מיט בלוט. צוגעוואַרפען האָבען זיי עס מיר מיט צורייצטע אויגען און אויפגעפאַלעטע בררוסט. שמעק, יונג וועסטו ווערען פון די בלומען. פול מיט מאַרך וועלען דיינע אַלטע ביינער ווערען. איך בין דער גלויבען, איך בין די האָפנונג, איך בין די מאַכט! (גרויסעס געשריי פון דרויסען: קום צו אונז, גרויסער גאָט!)

ט י ט ו ס : אַ מענש ווי דו לעכצט נאָך מיר! חלום גוט, אַלטער נאַר. (ער רייט אַרויס, פון דרויסען אַ גרויסעס געשריי: הלוליה! זעלנע־

רישע מוזיק, אבגעהענדיג — עס שטילט זיך פאַ־מעריך איין).

מ ש י ח (קוקט זיך אַרום — ערשטוינט, דער־שראָקען): און איך האָב געמיינט, אַז עס איז געקומען די ריכטיגע צייט און דער ריכטיגער דיר. גרויסער גאָט, ווי לאַנג נאָך! ווי לאַנג נאָך וועל איך וואַרטען אויף זיי, אַלעס איז שוין געזאָגט געוואָרען. אַלעס איז שוין גע־טהאָן געוואָרען. און דער מענש בלייבט מענש. אפשר האָט ער רעכט. — אונטער שטאָל און אייזען האָב איך געטרוימט און גרוי געוואָרען אין טרוים — און גאָר נישט האָט זיך געענ־דערט דורך די לאַנגע צייט. — אָ, גאָט, נעהם פון מיר די געדאַנקען אַוועק. גיב מיר אַ צייכען. גיב מיר אַ בעווייז: אַז עס איז נישט אַזוי, אַז געענדערט האָט זיך האָך, און זיי וואַרטען אויף מיר אין די לאַנגע נעכט, ווי איך אויף זיי, אַז עס וועט קומען דאָך אַ סוף, אַז ערגיץ־וואו איז דאָ אַ גרעניץ, וואו עס הויבט זיך אָן די האָפ־נונג און די גערעכטיגקייט. ווייז מיר, גאָט, דעם גרעניץ. לאָז מיך זעהן דאָס ליכט פון דערוויי־טען, אַז איך זאָל בכח זיין צו טראָגען ווייטער די קייטען און צו האָפען און צו וואַרטען אויף זיי. (פון דערווייטענס קומט אָן אַ פרוי אין שוואַר־צען, געהט לאַנגזאַם ווי אַ קעניגין). ווער איז דאָס, וואָס קומט ווי אַ שבת־מלכה צוגעהן אין טרויער געציערט? (די פרוי קומט אָן און זעצט זיך אַוועק נעבען משיח'ן) ווער ביזט דו, געט־ליכע פרוי, וואָס דו טראָגסט דיין צער אַזוי שטיל ווי אַ גאָט און אַזוי טיעף ווי אַ מענש?

ד י מ ו ט ע ר: איך בין די מוטער פון דעם קינד, און ווען אונשטערבליך איך בין — דאָך מענשליך איז מיין לייד. קיינער פיהלט נישט דעם צער פון קינד, ווי די מוטער.

מ ש י ח: איך בייג מיך פאַר דיין וועה־טאָג, מוטער, טיעף צו דער ערד (ער בייגט זיך פאַר איהר).

מ ו ט ע ר: וואָס קלינגען דיינע קייטען אַזוי אונרוהיג היינט, משיח? איך האָב געהערט זייער רייסענדיגען קלאַנג און בין געקומען צו־געהן.

מ ש י ח: בעפריי מיך פון זיי אויף אַ מינוט און גיב מיר די מאַכט צוריק, דו קענסט עס, דורך דיין לייד.

מ ו ט ע ר: וואָס איז דער מעהר, היינט פון אַן אַנדערס מאָל? דו ווייסט, עס איז פון גאָט בעשטימט, די קינדער זאָלען קומען און בעפרייען דיך. מיר וואַרטען ביידע אויף זיי. — די קינדער זיינען נאָך נישט רייף.

מ ש י ח: אונגעדולדיג בין איך געוואָרען וואַרטענדיג אויף זיי. געקנעכטעט ליעג איך דאָ צו טיטוס'עס טריאומף־בויגען און וואַרט אויף זיי. איך האָב זיי דורך די גייסטער געזאָגט, אַז אַלעס ווענד זיך דאָך נור אין זיי.

מ ו ט ע ר: עס פערשטעהען די גייסטער די מענשען נישט מעהר, וועסט זיין אויף זייער אָרט, צווייפלען וועסטו, ווי זיי.

מ ש י ח: שיק מיך צו זיי.

מ ו ט ע ר: וועסט עס אויסהאַלטען קענען צו זיין דערביי, צו זעהן די לייד און נישט האָ־בען די מאַכט צו העלפען?

מ ש י ח: איך וויל ווערען ווי איינער פון זיי, שטאַרבען זאָל אין מיר דאָס געטליכע און לעבען דאָס מענשליכע. דורך מיין האַרץ זאָל דורכגעהן דער מענשליכער צער — אַז איך זאָל פיהלען און פערשטעהן זיי, און וויסען, ווי צו וואַרטען אויף זיי.

מ ו ט ע ר: גיב מיר דעם שופר. גאָר נישט זאָל אין דיין האַנד זיין צו בעפרייען זיי — נור די צרות אַליין. (זי נעהמט פון איהם דעם שופר) איך נעהם פון דיר די מאַכט, און ווער איינער פון זיי — און געה צו זיי. (זי בעפרייט איהם פון די קייטען).

מ ש י ח: איך בין פריי, און דער שופר נישט מיט מיר. דער צער איז די מוטער פון מאַכט. דורך די לייד קומט די קראַפט. טיטוס, איך רוף דיך צום קאַמפּף אַרוים! דו, מיט דיין מאַכט, און איך, מיט מיין צער! (געהט אָב).

---

## ע ר ש ט ע ר א ק ט:

פרייטאָג צו נאַכט. דער טיש געגרייט צו שבת, פיער פּאָר זילבערנע לייכטער, פיעל ליכט אין רייכע הענגלייכטער אַרום. די שטוב איינגעאָרדענט אי־דישלעך. אַלט־אַמפּור. אין ווינקעל שטוב אַן אַרון קודש מיט ספרים.

מ ל כ ה ' ל ע (צינדט אָן די שבת ליכט): און די פּאָר צינד איך אָן פאַר מיין זוהן לייזער'ן מיט זיין ווייב נחה, וואָס איך האָב וואוינען אין מדינת רוסיי, אַז גאָט זאָל געבען און זאָל אי־בערקעהרען דאָס האַרץ פון זיין מלך צו גוטען אויף איהם, אַז ער זאָל רחמנות האָבען אויף איהם און איהם נישט פייניגען אַזוי. און די פּאָר צינד איך אָן פאַר מיין זוהן משה מיט זיין ווייב און קינדערלעך, וואָס איך האָב וואוינען במדינת אשכנז — אוי, צינדען אודאי אַליין שוין קיינע נישט אָן... אין הייליגען שבת פערגעסען אין דער גוי'שקער מדינה. — און די פּאָר פאַר דיר, מיין טאָכטער, מיט דיין טייער'ן חתן, וואָס ער זיצט היינט ביי דיין טיש, אַז גאָט זאָל געבען, אַז איך זאָל נחת דערלעבען פון אייך. אָט, די ליכט אָנגעצונדען פאַר מיינע קינדער'ס וועגען, וואו זיי זיינען פערזייט און פערשפּרייט (הויבט אויף די הענד צום הימעל, בענשט די ליכט. רבקה'רע שטעהט ביי דער זייט און זאָגט נאָך דער מאַמע'ן וואָרט ביי וואָרט) רבונו של עולם, מיין מצוה פון ליכט אָנצינדען זאָל זיין ביי דיר אַנגענומען ווי די מצוה פון כהן־גדול, ווען ער האָט די ליכט אין הייליגען בית המקדש אָנגעצונדען. אַז מיי־נע קינדער'ס אויגען זאָלען לייכטען אין דער

ליעבער, הייליגער זרחה און זייערע זאָלען לייכ־טען אין הימעל. אמן סלה.

ר ב ק ה ' ל ע : אמן סלה!

מ ל כ ה ' ל ע (זעצט זיך אין טיעפען פאטער שטוהל — רבקה'לע טראָגט איהר אונטער דאָס פיס בענקעל) : אזוי קומט ער אָן, דער הייליגער שבת, מיט לייכטע טריט, און פערשפּרייט מנוחה איבער די גאַנצע וועלט. געלויבט זאָל זיין דער בורא, וואָס ער האָט דעם הייליגען שבת בעשאַ־פען פאר אַלעמען, סיי פאר אָרים, סיי פאר רייך. (פּויזע.) געה, רבקה'לע, אין קיך אריין און זעה, אויב די דינסטען זיינען ברייט דעם הייליגען שבת מקבל צו זיין. וואַשען זאָלען זיי זיך ריין און אָנטהאָן ריינע קליידער. דו ווייסט דאָך, דער טאַטע האָט ליעב ווען דער שבת קומט צו איהם אין ריינקייט, דו ביזט א כלה־מיידעל און דיין חתן זיצט ביים טיש.

ר ב ק ה ' ל ע : איך געה, מאַמע. (פּויזע.)

ר ב ק ה ' ל ע (צוריקקומענדיג) : מאַמע, די דינסטען האָבען געדעקט פאר די אורחים אין קיך.

מ ל כ ה ' ל ע : פאר וואָס? אָרימע לייט בעהאַנדלען שטענדיג אָרימע לייט שלעכט. ווייסט דאָך, דער טאַטע האָט ליעב די אורחים צו האָבען נעבען זיך. געה רוף מיר אריין די דינסטען.

(חנה'לע, אַן אַלטע דינסט קומט אריין).

מ ל כ ה ' ל ע : חנה'לע, וואָס איז די מעשה? — דו ווייסט דאָך, אַז די אורחים עסען ביי אונזער טיש, און היינט, אַז גאָט האָט אונז געהאָלפען, אַז דער מוזיניקעל'ס חתן זיצט ביים טיש... די קינדער האָב איך נישט — האָבען זיך פערשפּרייט איבער דער וועלט — זיינען זיי דאָך מיינע מחותנים. געה, חנה'לע, דאָס שענסטע גופּעל־מעסער לייג אוועק פאר זיי, און פון טיי־ערסטען יום־טוב'דיגען פּאָרצעלאַן אויבען־אָן און ביי ר' מלך'ס זייט. עס איז ביי אונז א שמחה היינט, רבקה'לע'ס חתן האָבען מיר ביים טיש. — רבקה'לע, העלף איהר צו. (רבקה'לע און די דינסט טראָגען איבער געדעקעכטס פון קיך אין שטוב). רבקה'לע, נאַ דיר די שליסלען, ברייגג מיר דאָס ציערונג אריין. (רבקה'לע געהט אָב מיט די שליס־לען ברייגגט איהר אריין דאָס ציערונג).

מ ל כ ה ' ל ע : קום, מיין קינד, זעץ דיך דאָ, נעבען מיר. איך וויל דיך לערנען, מיין קינד, ווי מיין מאַמע האָט מיך געלערנט. אַז ווען אונ־זער מאַמע רבקה איז צו איהר חתן יצחק אבינו געפאָהרען — אליעזר האָט זי צו איהר שווער אברהם'ען געפיהרט — איז איהר דער חתן יצחק אנטקעגען געגאַנגען. אַז זי האָט דערזעהן, אַז איהר חתן געהט איהר אנטקעגען, איז זי פאר איהם פערשעמט געוואָרען, שטעהט געשריבען, אַז זי האָט זיך א שלייער איבער איהר קאָפּ צו־געדעקט, אַז קיין פרעמדער זאָל איהרע האָר נישט זעהן. היינט האָסטו אויך, מיין טאָכטער, א טייערען גאַסט, דעם חתן דיינעם, ביזטו ווי רבקה געגליכען, און ווי די מאַמע רבקה, דארף יעדע כלה א צניעה זיין, טאָכטער, ווען דער חתן זיצט ביי איהר טיש.

ר ב ק ה ' ל ע (פערשעמט) : מאַמע...

מ ל כ ה ' ל ע : און נאָך שטעהט געשריבען אין די הייליגע ספרים, ווען אונזער טאַטע יעקב איז פון פעלד אהיים געקומען, זיינען רחל און לאה פון זייערע געצעלטען אַרויסגעגאַנגען, אויס־געפּוצט אין טייערע ציערונג. פון דאַנען איז געדרונגען, אַז א אידישע טאָכטער מוז זעהן חן צו ערוועקען ביי איהר בעשערטען. — דורך דעם, טאָכטער, וויל איך דיר היינט די באָבע יענטע'־לע'ס פּעריל אָנטהון. (זי נעהמט אַרויס אַ לאַנגען שנור פּעריל פון איהר קעסטעל) רבקה'לע, מיין קינד, ווען דיין מאַמע איז א כלה געוואָרען האָט דיין באָבע אַרויסגענומען די שנור פּעריל און מיר אָנגעטהאָן אויף מיין האַלז און מיר געזאָגט: „איך טהו דיר אָן די פּעריל פון די באָבע יענ־טעלע, און אַזוי ווי זי, זאָלסטו אין דיין חתן'ס אויגען חן געפינען. וואָרים די באָבע יענטע'לע איז געווען די אַלטע הייליגע רביצין, ר' מאיר בערדיטשעווער'ס ווייב, און אַז די באָבע יענ־טע'לע האָט די פּעריל אָנגעטהאָן, איז געקומען אויף איהר א חן פון הייליגקייט, און אַז ר' מאיר בערדיטשעווער האָט זי געזעהן אין די פּעריל, איז אַוועק פון איהם יעדער שלעכטער געדאַנק, און עס איז געקומען אויף איהם די מנוחה פון שבת. פון דענסטמאָל אָן טראָגט א כלה פון אונזער משפּחה די פּעריל ווען דער חתן זיצט ביי איהר טיש. וואָרים די באָבע יענטע'לע האָט געבענשט די פּעריל, אַז זיי זאָלען לייכ־טען מיט א ליכט פון צניעות, און ווער עס וועט קוקען אויף זיי — זאָל אַוועק פון איהם יעדער שלעכטער געדאַנק. היינט, אַז דיין חתן זיצט ביי דיין טיש, טהו איך דיר אויך די פּעריל אָן, און בעדיען איהם מיט דיינע הענד, און ווען ער וועט דיך זעהן אין די פּעריל זאָל אַוועק פון איהם יעדער שלעכטער געדאַנק און ער זאָל דיך נור זעהן אין ריינקייט און צניעות. (זי קושט איהר אין קאָפּ. פון דרויסען הערען זיך אָנקו־מענדע טריט.) קומען שוין די מענער פון דער שוהל אהיים. (זי הויבט זיך אויף און נעהמט אָן די טאָכטער ביי דער האַנד.) קום, וועלען מיר אונ־זערע מענער אַקעגען געהן, לכבוד דעם הייליגען שבת. (געהען אַנטקעגען, בייגען זיך פאר זיי.) שבתא טבי, מורי ובעלי!

מ ל ך : גוט שבת, מיין ווייב.

מ ל כ ה ' ל ע : גוט שבת, גוט יאהר.

ד ע ר ח ת ן : גוט שבת דיר, מיין כלה.

ד י כ ל ה : גוט שבת דיר, מיין חתן.

מ ל ך (קוקט זיך אין שטוב אַרום) : שעהן ביי דיר דער שבת אין שטוב, מיין ווייב. די ליכט ברענען, דער טיש געגרייט, שעהן. (ער קרעכצט.)

מ ל כ ה ' ל ע : וואס קרעכצסטו, מלך, מיין מאַן, אין שבת?

מ ל ך : ווער ווייסט וויפיעל אידען עס זיי־

נען איצט אויפ'ן וועג. דאנות, פרנסה האָט זיי פון דער היים פעריאָגט, פון ווייב און קינד. — אָדער גלאַט אזוי אָרימע לייט, וואָס גאָט האָט נישט מזכה געווען, אז זיי זאָלען דעם שבת זיך קענען אָנגרייטען ווי עס פּאַסט פאר א איד. — האָסטו נור פאר דיר אַליין דעם שבת אָנגע־גרייט, מלכה'לע?

מ ל כ ה ' ל ע : איך האָב אונזער מענש, שלמה'ן, געשיקט אין שטאָדט אריין און געהיי־סען זיך נאָכפרעגען, ווי ווייט איך האָב געקענט, ווי ווייט גאָט העלפט אונז, אָבער, מלך, די מלאכים וואַרטען אויף דיר, פאַר וואָס גיסטו די מלאכים נישט אָב דעם שלום עליכם, וואָס זיינען מיט דיר אין שטוב אריינגעקומען?

מ ל ך : דאָס וואַרט איך דאָך טאַקע אויף די מלאכים, מלכה'לע. צייט האָס בית המקדש איז חרוב געוואָרען, קומען די מלאכים צו אונז אין געשטאַלט פון אורחים. וועמען זאָל איך שלום־עליכם אָבגעבען, אז קיין אורחים זיינען צו אונז נישט געקומען?

מ ל כ ה ' ל ע : וואו זיינען די אורחים, מלך?

מ ל ך : נישט געווען ביי אונז אין שוהל קיין אורחים דעם שבת, גאָט האָט אונז נישט צוגעשיקט. געלויבט צו גאָט, אידען זיצען אין דער היים, ביי ווייב און קינד — האָב איך זיך געפרעגט. שלומה'ן געשיקט אין אַנדערע חברות אריין, אפשר זיינען דאָרט אורחים פערהאַן. ביז שלמה וועט צוריקקומען — וועט אונזער דוד'ל דערווייל א שטיקעל שיר־השירים זינגען. דוד'ל, עס איז דאָך שבת היינט — זינג אונז א זמר פון שיר־השירים מיט'ן רבין'ס נגון. (זעצען זיך אַלע אַרום טיש.).

ר ב ק ה ' ל ע (דערלאַנגט דוד'לען דעם סדור, און זאָגט אין דער שטיל): זאָג, דוד'ל, איך האָב ליעב צו הערען דיין שטימע.

ד ו ד ' ל (זאָגט):

„זאָג מיר, דו, וואָס מיין נשמה ליעבט,
„וואו פּאַשעט זי,
„אין דער מיטאָגצייט?
„אויב דו קענסט נישט די שעהנע צווישען די פרויען
„געה נאָך די שעפּסען טריט
„און זעה די ציגעלעך אַרום די געצעלטען פון די פּאַסטוכער."

---

„איך שלאָף און מיין האַרץ איז וואַך,
„די שטימע פון מיין געליעבטען קלאַפּט אין טהיר:
„עפען מיר!
„מיין שוועסטער, מיין פריינדין, מיין טייבעלע,
„מיינע האָר זיינען פול געוואָרען מיט טהוי,
„מיינע לאָקען מיט נאַכט־טראָפּען.
— „כ'האָב אויסגעטהאָן מיין העמדעל,
„ווי אזוי קען איך עס אָנטהאָן?
„איך האָב אָבגעוואַשען מיינע פיס,
„ווי אזוי קען איך זיי איינריכטען?"

---

מ ל ך : זינג ווייטער, מיין חתן, זינג.

מ ל כ ה ' ל ע : מלך, איך האָב זיך אָן עפּיס דערמאָנט — קוק אויף זיי (זי ווייזט אויף חתן־כלה) — מיר דאַכט זיך, אז איך דערמאָן מיך אין די יונגע יאָהרען....

מ ל ך : אונזער צייט איז שוין פערביי.

ד ו ד ' ל (זינגט):

„שעהן איז מיין פריינדין,
„ווי א טייכעל אין שפּאַלט פון שטיין:
„איהרע האָר, ווי סטאַדעס שאָף,
„וואָס פון די בערג גלעד קייקלען זיך אראָב;
„איהרע צייהן — ווי געוואַשענע שאָף,
„וואָס אויס דעם וואַסער קומען זיי צוגעהן;
„איהר האַלז — ווי דוד'ס טורם;
„איהרע בריסטען — א הירשען צווילינג פּאָר,
„וואָס צווישען די רויזען פּאַשען זיי זיך."

---

ר ב ק ה ' ל ע : איך דאַנק דיר, דוד'ל, דו האָסט מיר דאָס האַרץ אזוי ערפרעהט מיט דיין געזאַנג!

ד ו ד ' ל : האָס האָב איך פאַר דיר גע־זונגען, רבקה'לע, פאַר דיר. מיר דאַכט זיך, אז דאָס האָט שלמה המלך דיך געמיינט, ווען ער האָט די הייליגע ווערטער געשריבען.

ש ל מ ה (קומט אריין, האַלב א טרויעריגער):

ר' מלך, וואָס וועלען מיר טהאָן? נישטו קיין אורחים, אפילו אויף א רפואה, נישט!

מ ל ך : וואָס, ווי הייסט?

ש ל מ ה : אויסגעווען אין אַלע חברות, אין אַלע בתי מדרשים, געזוכט, געפרעגט, קיין ברעקעל אורח נישטאָ, אן אויסכאַפּעניש אויף זיי געווען. אין גאַנצען אין שטאָדט נישט גע־קומען. איך האָב געלאָזט אויסרופען דעם שמש פון בעלעמער אראָב, צוויי גילדען — אן אורח! קיינער האָט זיך נישט אָנגערופען. — בין איך אהיים געקומען אָהן אורחים.

מ ל ך : דאַנק און לויב איך גאָט דערפאַר. אידען זיצען זיך בשלום אין דער היים, מיט ווייב און קינד, הלואי תמיד רבונו של עולם — אז עס זאָל קיין איד קיין אָרימאַן נישט זיין. (מיט שמחה און פרייד) צוליב מיר, וואָס איך האָב ליעב אן אורח אויף שבת, זאָלסטו אידען פער־וואָגלען פון דער היים? אסור, חלילה. איך וועל מיר איינהאַלטען דעם יצר־הרע. נו, קום שוין, מיין ווייב, איך וועל שוין דעם שלום־עליכם די מלאכים אָבגעבען. אז ער האָט קיין אורחים מיר נישט צוגעשיקט — מוז ער דאָך מלאכים אין דער שטוב אויף שבת שיקען צו א איד. — פאַר וועמען דען וועלען מיר דעם שלום־עליכם זאָגען? אָבער ווייסטו וואָס, עפען אויף די לאָדען פון די פענסטער, די טהירען. ווער ווייס, אפשר קומט א פרעמדער שפּעט אן אין שטאָדט אריין, און וועט נישט האָבען וואו דעם שבת

צו האלטען, זאָל ער ליכט זעהן אין אונזערע פענסטער און וויסען, אז דאָ וואוינט אַ איד. (מלכה, שרמה עפענען די לאָדען, די טהיר.) אָט אזוי, אָט אזוי. (פון דרויסען הערט זיך אַ גערויש, אַלע האָרכען זיך איין.).

מ ל ך (מיט שמחה): זעהסט, מלכה'לע, גאָט שיקט אונז פאָרט אורחים צו. שלמה, געה נור ארויס, זעה ווער עס איז אין דרויסען. איז עס אורחים, פרעמדע — בעט זיי אין שטוב אריין.

ש ל מ ה: ר' מלך, איך מיין, גאָט האָט אונז געהאָלפען. די אורחים קומען אליין צו־געהן. (געהט זיי אַנטקעגען. אין דער שטוב ווייזען זיך עטליכע בעלי בתים, היינטער זיי ווייבער, קינ־דער, שבת'דיג אָנגעטהאָן, מיט דערשראָקענע אויגען. אַלע שטוב מענשען ווערען דערשראָקען און קוקען זיי אָן פערוואונדערט).

מ ל ך: גוט שבת, ר' בעריל, גוט שבת, ר' משה.

ד י ב ע ל י ב ת י ם: גוט שבת, ר' מלך. — שוין געהערט?

מ ל כ ה'ל ע, ש ל מ ה (דערשראקען): וואָס, געהערט? וואָס איז געשעהן?

ע ר ש ט ע ר ב ע ל ה ב י ת: איהר ווייסט נאָך פון גאָר נישט? מלחמה איז אויף דער וועלט געקומען. — הערט, וואָס די אידען פערצעהלען — קומען צו לויפען פון קרושנעוויץ. נא, מען קומט צו אונז אויך.

ש ל מ ה: ווער, סאָלדאטען? וואָס פארע, זייערע, פון פיינד? איז ער שוין דאָ?

ד י א י ד ע ן: סאָלדאטען, אונזערע איי־גענע, יאָגען אונז.

מ ל כ ה'ל ע: אוי וועה איז מיר, קרושנע־וויץ? וואָס מאכט דאָרט מיין חיים'ל? וואו איז ער ערגיץ?

א א י ד ע נ ע: חיים'ל, — געהערט, גע־הערט —

מ ל כ ה'ל ע (דערשראָקען): וואָס?

ד י א י ד ע נ ע: וואָס האָט איהר מיך צו פרעגען? פרעגט אַן אנדערע.

מ ל כ ה'ל ע: מלך, הער וואָס די אידען דערצעהלען!

מ ל ך: עס איז שבת היינט, און אום שבת טאָר מען קיין שלעכטע בשורה נישט הע־רען. לאָמיר עס אָבלייגען אויף נאָך הבדלה. זעצט אייך, אידען, צום טיש. מלכה'לע, זעה דעם חסד, וואָס גאָט טהוט מיט דיר. שיקט דיר אורחים אין שטוב אריין. בעט צום טיש. (ער ווענדט זיך צו די אורחים מיט אַ געזאַנג) שלום עליכם, מלאכי השרת, מלאכי העליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (זעצט די אורחים צום טיש).

מ ל כ ה'ל ע, ש ל מ ה (געהען וויעדער צו צו די אידען און פרעגען אויס): וואָס איז געשעהן? אידען, וואָס טהוט זיך? דאָ אויך, — הים, הים (וויגט מיט'ן קאָפּ אויף די צרות).

ע ר ש ט ע ר ב ע ל ה ב י ת: וואָס איז דער חילוק, זיי וועלען באלד אויך דאָ זיין.

מ ל כ ה'ל ע (בלייך, דערשראָקען, קוקט אויפ'ן מאַן, ווייסט נישט וואָס צו טהאָן).

מ ל ך: מלכה'לע, מיר האָבען שבת היינט, מיר טאָרען נישט הערען קיין שלעכטע בשורות אום שבת. מאָרגען, אלעס מאָרגען. — זיי מכבד די אורחים. אין זכות פון שבת וועט אלדעט שלעכט אוועקגעהן. זעצט אייך, ר' איד, זעצט אייך, — שלום עליכם מלאכי השרת. (אין טהיר קומען אריינצולויפען אַנדערע אידען).

א א י ד: ר' מלך! זיי זיינען שוין אויך דאָ!

ש ל מ ה: ווער?

ד י א י ד ע ן: איהר ווייסט נישט? — סאָלדאטען, דער צורר, דער פאָלקאָווניק, געהט מיט זעלנער אין גאַס ארום, און פרעגט זיך אויף אייך.

מ ל כ ה'ל ע: מלך, הער!

א נ'א נ ד ע ר ע ר: עס פיהרט איהם אָן דער פאַן דאָמבראָווסקי — אייער שכן, ר' מלך.

ר ב ק ה'ל ע: מאַמעלע, איך האָב מורא!

מ ל כ ה'ל ע (דערשראָקען): וואָס איז דיר, מיין קינד? וואָס האָסטו מורא?

ר ב ק ה'ל ע: מאַמעלע, פאַן דאָמבראָוו־סקי — איך האָב מורא פאר'ן גוי! ער לויפט מיר נאָך יעדעס מאָל, ווען ער זעהט מיך.

מ ל כ ה'ל ע: אוי וועה איז מיר, דוד'ל, געדענק אָן גאָט, בעהאַלט רבקה'לען!

ש ל מ ה: ר' מלך, הערט! איך מיין, עס איז אַ יושר, אז מיר זאָלען זיך אַלע בעהאַל־טען.

מ ל כ ה'ל ע: מלך, יאָ! (צוויי אידען קומען אריינצולויפען מיט שרעק).

ע ר ש ט ע ר א י ד: ר' מלך, בעהאַלט זיך, דער פאָלקאָווניק פרעגט זיך אויף אייך.

א צ ו ו י י ט ע ר: ר' מלך, דער צורר דאָמבראָווסקי פיהרט איהם אָן, עס וועט קיין גוטעס ניט זיין.

מ ל כ ה'ל ע: מלך, געדענק אָן גאָט, — געה פון שטוב.

ש ל מ ה: ר' מלך, ראַטעוועט אייך דאָס לעבען.

מ ל ך: אידען, וואָס טהוט זיך מיט אייך? וואָס האָט איהר זיך אַזוי דערשראָקען? ער פרעגט זיך אויף מיר? נו, וואָס איז? אפשר בעדאַרף ער עפּעס צו מיר. וואָס מיינט איהר, מענשען זיינען חיות? מענשען זיינען נישט קיין חיות. עס איז שבת היינט, מלכה'לע, אורחים זיינען צו דיר אין שטוב אריינגעקומען (ער ווייזט אויף די פרעמדע) און צייט דאָס בית המקדש איז הרוב געוואָרען, קומט גאָט צו אונז אין גע־שטאַלט פון אורח. און היינט, אז גאָט איז צו דיר אין שטוב אריינגעקומען, וועסטו אַנטלוי־פען? איז עס שעהן אַזוי, מלכה'לע? בעט די אורחים צום טיש. אידען, זעצט אייך, מיר וועל־

לען דעם שבת מקדש זיין. — זעהסטו, רבקה'לע איז עפעס אנדערש, א מיידעל... זאָלען די יונגע קינדער פון שטוב ארויסגעהן. — דוד'ל, פיהר רבקה'לען אין א צווייטען חדר אריין.

מ ל כ ה ' ל ע : דוד'ל, נעהם דאָס קינד פון שטוב ארויס. — היט מיר מיין קינד.

ד ו ד ' ל : מחותנת'טע, האָט נישט קיין מורא, עס וועט חלילה גאָר נישט געשעהן.

מ ל כ ה ' ל ע : היט זי, ווי אַן אויג אין קאָפּ.

ד ו ד ' ל : מאַמע, עס איז מיין כלה. (ער פיהרט רבקה'לען פון שטוב ארויס).

מ ל ך (בערוהיגט דעם עולם) : נו, אידען, לאָמיר זיך זעצען צום טיש, לאָמיר דעם שבת מקדש זיין. מלחמה איבער דער וועלט, — אודאי איז עס אַ גרויסער אונגליק, נור אין שבת טאָר מען זיך ניט מצער זיין. עס איז שבת, לאָמיר דאָס אונזעריגע אָבטהאָן. אפשר וועט אונז גאָט העלפען אין דעם זכות. און פאַר זיי האָט איהר זיך אויך ניט וואָס צו שרעקען. עס זיינען דאָך אונזערע סאָלדאַטען, וואָס זיינען אין שטאָדט געקומען, ניט חלילה דעם פיינד'ס. לאָמיר הערען, וואָס זיי ווילען. אפשר ווילען זיי עסען — וועלען מיר זיי געבען. אָבער צו שרעקען איז זיך חלילה, נישטאָ וואס, און דעם שבת צוצושטערען. אידען, גיסט אייך אָן וויין, מיר וועלען קדוש מאַכען. (ווי ער גיסט אָן וויין, דערהערט זיך פון הויף א געראָדער).

א י י נ י ג ע ב ע ל י ב ת י ם : ר' מלך, זיי זיינען דאָ!

מ ל ך : נו, טאָ וואָס איז? לאָמיר זיצען רוהיג אויף אונזערע פּלעצער, אז זיי זאָלען גאָר נישט זעהן, אז מיר האָבען זיך געשראָקען. שלמה, געה ארויס, זעה, ווער עס איז דאָרט.

ש ל מ ה (מיט מורא, קוקט אויף ר' מלך'ן).

מ ל ך : וואָס האָסטו מורא? וואָס, חיות זיינען עס? מענשען. אָט געה איך (ער וויל געהן).

ש ל מ ה : ניין, ניין, ר' מלך, אָט געה איך שוין. (געהט ארויס. אין דער טהיר טרעפט ער זיך מיט אַ קאָלאָנעל, פון דאָמבראָווסקי, א יונגער גוי מיט לאַנגע וואָנצעס, איינינגע סאָלדאַטען).

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י (פון דער טהיר): פאַניע מלך, דער פון פּאָלקאָווניק פרעגט זיך אויף דיר.

מ ל ך (פערוואונדערט) : אויף מיר? (אלע אין שטוב ווערען דערשראָקען).

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י : יאָ, פאַניע מלך, ער פרעגט זיך אויף דעם גרעסטען אידישען גביר אין שטאָדט, אויף דעם וואָס קויפט אויף די תבואות פון די שררים, וואָס האָט א שפייכלער פול מיט תבואות, און א שראנק פול מיט גאָלדענע רינגעלעך.—ער וויל געשעפט מאַכען מיט דיר, דער פון נאַטשאַלניק, האָב איך איהם צו דיר אריינגעפיהרט. וועסט דאָך מיר מעקלער געלד בעצאָהלען, ווען דער פון נאַטשאַלניק וועט דאָס געשעפט מאַכען, נישט וואהר? פאַניע מאָשקו? (פערבייגט זיך פאַר'ן קאָלאָנעל), איך האָב די עהרע דיר פאָרצושטעלען — דאָס איז ער, דער פון מלך, וואָס די אידען רופען איהם מלך — קעניג. דער רייכסטער מאַן פון דער שטאָדט. אַלעס לייגען ביי איהם די אידען איין. אין די שפייכלערס, פול מיט תבואות — פון אַלע הויפען אויסגעקויפט. אָ, ער איז בעריהמט, דער פון מלך — קעניג. קעניג פון די אידען.

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל (קוקט זיך ארום) : דו הערסט, איד, דער פון פּאָליאַק האָט אָנגעוויזען אויף דיר, אַלס דעם רייכסטען מאַן פון דער שטאָדט. ביי דיר זיינען די שפייכלערס מיט תבואות פול, וואָס דו האָסט פון שררים אויפגעקויפט. זעהר גוט, עס קומט צונוץ אין צייט פון קריעג. — וועסט אונז די שליסלען איבערגעבען.

מ ל ך : די שליסלען פון מיינע שפייכלערס? עס ליגט דאָרט מיין גאַנץ עשירות, וואָס איך האָב פון מיינע עלטערען גע'ירש'ט, און מיט מיין ארבייט עהרליך פערדינט. — ווי אַזוי קען איך דאָס אַלעס אַוועקגעבען? — נור פאַר'ן קייסער און פאַר זיינע סאָלדאַטען וועלען מיר אַלעס טהאָן. — אַז גאָט זאָל געבען, ער זאָל זיינע שונאים מנצח זיין. שלמה, גיב זיי די שליסלען פון די שפייכלערס.

ש ל מ ה : שליסלען פון די שפייכלערס! דאָס גאַנצע עשירות?

מ ל כ ה ' ל ע : מלך!

מ ל ך : עס האָט קיינער קיין רעכט נישט צו האַלטען תבואות אין שפייכלערס ווען מענשען זיינען הונגעריג. עס איז פאַר'ן מלך'ס זעלנער. — גיב זיי די שליסלען.

ש ל מ ה (מיט אונטערטעניגקייט) : דער פאַן וועט זיין אַזוי גוט (גיט איהם די שליסלען).

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל (קוקט זיך ארום) : א ווייס געדעקטער טיש, וויין — חלה — אָ'וואָ (ער גיסט זיך אָן וויין און טרינקט). ווי לאַנג שוין האָס ניט געזעהן. — קאָלעגען, קומט צום טיש.

מ ל ך : ווער עס איז הונגעריג — פאַר דעם שטעהט מיין טיש גרייט. ביטע, זעצט אייך צום טיש. — מלכה'לע, היים אויפגעבען די פיש.

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י : און וואָס פאַר א פיש, פּאָ זשידאָווסקו געמאַכט. עס איז ביי זיי שבת היינט.

מ ל ך (צום גוי) : קענסט דיך אויך זעצען צום טיש. מיין טיש איז פאַר אַלעמען גרייט (ער בעט איהם צום טיש).

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל (עסענדיג) : איך האָב דיך ערגיין וואו געזעהן, איד. דו קומסט מיר בעקאַנט פאַר.

מ ל ך : עס קען גרייליך זיין. איך פאָהר אויף מערק אין שטעדט ארום, טרעף זיך מיט א וועלט מענשען. מיין נאָמען איז, גאָט צו דאַנקען, ביי אייך אין די מקומות אויך בעקאַנט.

פּאַן דאָמבראָווסקי: אַ יאַקזשע, דאָס איז דאָך אַ מלך פון די אידען, אַלע לייגען ביי איהם דאָס געלד און ציערונג איין און די קהלה האָט איהר גאַנצען אוצר ביי איהם בעהאַלטען. דאָס איז זעהר אַ בעגלויבטער מענש צווישען „זייערע".

דער קאָלאָנעל: דורך דעם וויל איך טאַקע דיך פאַר אַן אויפזעהער איבער די אידען מאַכען. דיינע אידעלעך האָבען אונזערע סאָלדאַטען נישט איבריגעס ליעב, וועסטו פּעראַנטוואָרטליך זיין פאַר זיי.

פּאַן דאָמבראָווסקי: אַזאַ עהרע פאַר אַ אידען, אָ־וואַ, זעהט אידען, ווי דער פּאַן נאַטשאַלניק געהט זיך מיט אייך אום. דאַנקט דעם פּאַן נאַטשאַלניק. קושט די האַנד. אַזאַ כבוד פאַר אַ אידען!

דער קאָלאָנעל: דו וועסט מיר בעזאָרגען מיינע סאָלדאַטען, אַזוי לאַנג ווי זיי וועלען אין דעם שטעדטיל זיין, מיט נאַהרונג, קליידונג. —וועסט מיר ביז אין פיער און צוואַנציג שעה צושטעלען: צוואַנציג פּוד ברויט, צעהן זעק צוקער, וואַרימע וועש און דרייסיג טויזענד גולדען אין גאָלד און זילבער און קופּער. דאָס אַלעס זאָל מיר ווערען צום פּונקט און צו דער צייט צוגעשטעלט, ווען איך וועל מיינע סאָלדאַטען שיקען דערנאָך. דו הערסט, איד?

פּאַן דאָמבראָווסקי: דער פּאַן נאַטשאַלניק קען זיין גאַנץ זיכער, קוים האָט זיך דער איד אונטערגענומען, וועט עס זיין.

מלך: עס איז אפילו שבת היינט, און נאָך אונזער דין דאַרף דער איד שבת רוהען פון אַלע זיינע געשעפטען, נור פאַר'ן מלך'ס וועגען און פאַר זיין חיל מעג דער איד אפילו שבת מחלל זיין. אַלעס וואָס איז אין מיין רשות, זאָל צום מלך און צו זיין חיל געהערען. אָבער די בעפעלקערונג דאָ איז אָרים, איך וויים נישט וואו מיר וועלען אַזאַ סומע ברויט, צוקער און געלד צונויפנעהמען?

דער קאָלאָנעל: וועגען דאָס דייניגע וועלען מיר שפּעטער רעדען. די סומע וועסטו פון דיינע שטאָדטסלייט צוזאַמענעהמען. נישט בעהאַלטען אין די לעבער אריין. דו ביסט פּעראַנטוואָרטליך. (ער קוקט זיך ארום.) ביי דיר אין שטוב זעהט גאָר אַנשטענדיג אוים, נישט ווי ביי יעדען איד — ריין געווייסטע ווענט, אַ זילבער בעדעקטער טיש, אַ וויים בעט. דאָ, ביי דיר, וועל איך אליין וואוינען. איהר וועט מיר די וואוינונג רוימען פאַר מיין שטאַב, און מיט עסען און וועש פון אייער טיש בעזאָרגען.

מלך: אָנגעלעגטע געסט זאָלט איהר זיין, אונזער הויז שטעהט פאַר יעדען אָפען. נאָך דערצו פאַר דעם מלך'ס שלוח.

דער קאָלאָנעל: עס געפינט זיך ביי דיר אין שטוב פיעל גאָלד און זילבער, וואָס דו האָסט אויפבעוואַרט. גאָלד און זילבער געהערט צום קיסר אין צייט פון קריעג. עס קען קומען דער פיינד, בעפאַלען עס, צונעהמען. אָדער אַליין עס אין קאַסטענס אויף דער צווייטער צייט צום פיינד איבערשיקען, ווי נישט איינער פון אייערע האָט עס שוין געטהאָן.

מלך: דאָס מייניגע קען איך דיר געבען, איבער פרעמדעס האָב איך נישט קיין רשות.

דער קאָלאָנעל: דאָס וועלען מיר שוין שפּעטער זעהן. ווייז, וואו דו האָסט דיין גאָלד און זילבער, אָבער אין קיינע לעבער פערשטעקען, נישט בעהאַלטען, איד, עס וועט מיט'ן לעבען קאָסטען.

מלך: עס איז נישט מיין געוואָוינהייט אַנדערש צו זאָגען און אַנדערש צו טהאָן. מלכה'לע, גיב זיי די שליסלען איבער.

דער קאָלאָנעל: דאָס איז זעהר שעהן, דאָס איז זעהר גוט.

מלכה'לע (נעהמט די שליסלען פון איהר שערין און גיט זיי איבער).

דער קאָלאָנעל (צו פּאַן דאָמבראָווסקי): געה, פּאַן, ווייז מיינע סאָלדאַטען וואו דער איד האָט זיין גאָלד און זילבער בעהאַלטען.

פּאַן דאָמבראָווסקי: איך פערלאָז זיך אויף דעם פּאַן מלך. איך קען דאָך איהם שוין פון לאַנג. שכנים זיינען מיר דאָ נאָהנטע אַ צייט מיט יאָהרען. און איך וויים, מען קען זיך אויף איהם גאַנץ גוט פערלאָזען. זאָל ער אַליין די ערטער ווייזען, וואו ער האָט זיי בעהאַלטען.

דער קאָלאָנעל: געה, איד, ווייז די זעלנער מיינע, וואו דו האָסט דאָס גאָלד און זילבער פאַר'ן פיינד. (ר' מלך נעהמט די שליסלען, פּאַן דאָמבראָווסקי מיט צוויי זעלנער געהען נאָך מיט אַ זאַק, ווייזט אָן אויף די שרענק, שופלאַדערס. מען נעהמט ארויס זילבערן גאָפּעל־מעסער, ציערונג און מען פּאַקט אַרעס אין זאַק ריין. צום סוף קומען זיי אויך צום טיש צו, נעהמען די זילבערנע לייכטער אַראָב).

מלכה'לע: די שבת ליכט, וועלכע איך האָב פאַר מיינע קינדער אָנגעצונדען. איך בעט אייך, לאָזט זיי איבער ביז איבער שבת אויפ'ן טיש, עס איז שבת היינט.

מלך: מלכה'לע, דאַרף דען דער שבת ליכט? לייכט ער נישט ווי אַ גרויסער שטערן איבער דער וועלט? (מלכה'לע בערוהיגט זיך, הערט אויף). נעהמט זיי צו, עס איז פאַר'ן מלך, און פאַר זיינע חילות.

דער קאָלאָנעל (דערזעהט די פרעמדע אידען): וואָס טהוען דאָ אַזוי פיעל אידען אויף איין אָרט? וואָס פאַר אַ פערזאַמלונג איז דאָס, אין צייט פון קריג?

פּאַן דאָמבראָווסקי: עס איז דאָך קריג, זיינען זיך די אידען צוזאַמענגעקומען בעקלעהרען, וואָס זיי האָבען צו טהאָן. פּאַן מלך איז זעהר אַ קלוגער איד, וואָס ער זאָגט, איז הייליג ביי זיי.

מלך (צום פּאַן): דו זאָגסט נישט גוט.

עס איז שבת היינט ביי אונז, און מיר זיינען זיך צוזאַמענגעקומען אונזער שבת מקדש צו זיין.

פּאַן דאָמבראָווסקי (צום קאַלאָנעל): דער פּאַן נאַטשאַלניק פערשטעהט, „עס איז שבת ביי זיי", וואָס דאָס מיינט...

דער קאָלאָנעל: איך פערשטעה, שבת — א פערזאַמלונג געגען דעם קיסר — סודות דעם שונא ארויסצוגעבען — די טעלעגראַפען דראָטען איבערצושניידען. איך פערשטעה.... סאָלדאַטען נעמט די אידען אין פעלד אריין, זאַלען זיי גריבער גראָבען, די טויטע בעהאַלטען — טרענטשעס מאַכען, נישט דאָ זיצען און פערזאַמלונגען אָבריכטען, סודות צו בעקלעהרען, דעם פיינד ארויסצוגעבען. — עס זיינען גוטע הענד, פיעל יונגע לייט, זיי קענען אונז צו נוץ קומען אין פעלד. (די סאָלדאַטען נעמען די אידען).

די אידען (הויבען אָן צו וויינען): אום שבת גריבער גראָבען, שבת מחלל זיין.

ר' מלך: עס איז ביי אונז א מנהג פון קדומים אָן דעם שבת אָבצוהיטען. לאָז אונז דעם שבת אָבהיטען און מאָרגען וועלען מיר דיר גריבער גראָבען. און ווען אונזער צוזאַמענקומען איז א זינד, בעשטראַף מיך, איך בין שולדיג, איך האָב זיי אין מיין שטוב פערבעטען, איך האָב פאַר זיי דעם שבת אָנגעגרייט און איך בין שולדיג פאַר מיין קיסר און זיינע חילות — ווען אונזער צוזאַמענקומען איז א זינד, בעשטראַף מיך, און לאָז זיי פריי.

פּאַן דאָמבראָווסקי: דער פּאַן נאַטשאַלניק פערשטעהט, וואָס דאָס מיינט. דער איד וויל זיך ארויסמאַכען פון די פליכטען, וואָס דו האָסט ארויפגעלעגט אויף איהם אויפזעהער צו זיין, און דערביי וויל ער דעם האַנדעל מאַכען — איינעם פאַר אזוי פיעל. דאָס איז שטענדיג ביי זיי אזא אחדות, איינעם דאָס כפרה הינדעל צו מאַכען, כדי פיעל צו בעפרייען, פערשטעהסט?

דער קאָלאָנעל: איך פערשטעה, נור מיט מיר וועט דער איד דאָס געשעפט נישט מאַכען. (צו ר' מלך) דו וואַגסט מיר אנטקעגען צו רעדען? מיין אוקאַז נישט צו הערען? (צו די סאָלדאַטען) די אידעלעך נעמט צוזאַמען און פיהרט זיי אין פעלד אריין. (צו ר' מלך) עס איז א צייט פון קריג און דו דערצעהלסט מיר פון שבת. וואָס געהט מיך דיין „שבת" אָן? היט דיך מיט אזעלכע תירוצים נאָך אמאָל צו קומען צו מיר, עס וועט נישט גוט זיין. (די סאָלדאַטען געהען די אידען ארויספיהרען, א גרויס געוויין).

די אידען: ר' מלך, ר' מלך, ווי אזוי זאַלען מיר דעם שבת מחלל זיין!

ענדע פון ערשטען אַקט.

מ. פאַזולאָוויטש

# גריבענלאַנד צווישען צוויי פלאַמען

(לויט אונפערעפענטליכע דאָקומענטען.)

1.

ינט די ענגליש־פראַנצויזישע עקספעדיציאָנס־ארמעע האָט זיך ארויסגעזעצט אין סאַלאָניקי, זיינען די בעציהונגען צווישען דער גריכישער רעגירונג און די „עלליים" געוואָרען אַלץ ערגער און ערגער. די ערנסטע פראַנצויזישע פרעסע בעהאַלט ניט דיעזען פאַקט. „לאָמיר זיך ניט נאַרען—שרייבט א בעוואוסטע פראַנצויזישע צייטונג דעם 9טען אפריל, 1916 — גריכענלאַנד איז אין איצטיגען מאָמענט פיינדליך צו אונז. כמעט די גאַנצע גריכישע פרעסע, מיט זעהר זעלטענע אויסנאַהמען, רעדט וועגען אונז מיט א שפּראַך און מיט א טאָן, וואָס איז זעהר בעליידיגענד".

אין די דיפּלאָמאַטישע קרייזען רעדט מען זעהר שטאַרק פון דעם, אז די „עלליים" וועלען אריינשיקען דער גריכישער רעגיערונג אַן אולטימאַטום: ענטוועדער זי זאָל זיך „דעמאָבילי־זירען", ד. ה. זי זאָל פאַנאַנדערלאָזען איהר ארמעע, וואָס איז איצט אין קריעגס־צושטאַנד, אָדער זי זאָל צושטעהן צו די „עלליים" און זאָל אָפען זיך שטעלען פיינדליך צו בולגאַריען און צו די צענטראַל־מעכטע.

אויף אזא אופן געפינט זיך איצט גריכענלאַנד צווישען צוויי פייערען: ביי איהרע גרענעצען פון צפון זייט שטעהן די בולגאַרישדייטש־עסטרייכישע ארמעען און אויף איהר אייגענער טעריטאָריע באַלעבאַטעוועט די ענגליש־פראַנצויזישע ארמעע.

ביידע מלחמה־פיהרענדע קאָאַליציאָנען האָבען אויסגעקליבען די גריכישע טעריטאָריע אלס א נייעם פּלאַץ פיר א צוזאַמענשטויס און ביידע פאָדערען, אז די קליינינקע מלוכה'לע זאָל זיך אָפען ארויסזאָגען אויף וועמעס זייט זי שטעהט.

עס פאַרשטעהט זיך ממילא, אז די אריינמישונג פון אזא קליינינקער און ארעמער

מלוכה׳לע אין קאָנפליקט צווישען די גרעסטע וועלט־מעכטע קען קיין שום ווירקונג ניט האָבען אויף דעם אויסגאנג פון אזא גראנדיעזער מלחמה, וועלכע האָט געבראכט אין צוזאמענ־שטוים מיליאָניגע ארמעען און בעריהרט די אינטערעסען פון הונדערטער און הונדערטער מיליאָנען מענשען. ווארום זשע סטארען זיך די „עלליים" פון איין זייט און די צענטראל מעכטע פון דער אנדער זייט, אריבערצוציהען גריכענלאנד אויף זייער צד? וואָס פאר א בע־דייטונג קען האָבען די אריינמישונג פון אזא קליינינקער מלוכה׳לע אין דיעזען אונגעהייערען וועלט־קריעג?

פּונקט אזוי ווי אין בעצוג צו רומעניען, ווי מיר האָבען עס בעוויזען אין איינעם פון די פאָריגע נומערען „צוקונפט", אזוי אויף אין בע־צוג צו גריכענלאנד האָבען פיעל פּובליציסטען זעהר שטארק מגזם געווען די מיליטערישע קרעפטען פון דיעזער מלוכה׳לע. אין דער איי־ראָפּעאישער פּרעסע איז אָפט ארויסגעזאָגט גע־ווארען די מיינונג, אז גריכענלאנד, אין פאל פון א מלחמה, קען ארויסשטעלען אן ארמעע פון 500 טויזענד סאָלדאטען. אָבער דאָס איז ניט ריכטיג. אפילו ביי די סאמע בעסטע אומ־שטענדען קען גריכענלאנד ארויסשטעלען קוים א העלפט פון אזא ארמעע.

די גרעסטע ארמעע, וואָס גריכענלאנד וואָלט געקענט ארויסשטעלען אין איצטיגער צייט — זעלבסטפערשטענדליך, אויב די גרויס־מעכטע, צו וועלכע זי וועט צושטעהן, וועלען איהר גע־בען גרויסע פינאנציעלע שטיצע און וועלען איהר בעזאָרגען מיט די נייעסטע הארמאטען, ביקסען, אָטאָמאָבילען און אמוניציע — קען בעשטעהן ניט מעהר ווי פון 250 טויזענד סאָל־דאטען.

איידער מיר וועלען איבערגעהן צו דער די־פּלאָמאטישער זייט פון דער פראגע, צו יענע בעציהונגען, וועלכע פערבינדען גריכענלאנד מיט סערביען און מיט די איבעריגע מלוכות, לאָמיר פריהער זעהן — וואָס איז אזוינס דער גריכי־שער אימפּעריאליזם און וואָס זיינען געווען די פּלענער פון די הערשענדע קלאסען אין גריכענ־לאנד, איידער די איצטיגע מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען.

.2

פון שטאנדפּונקט פון די גריכישע אימפּע־ריאליסטען דארף צו גריכענלאנד בעלאנגען ניט נור גאנץ מאצעדאָניען, גאנץ עפּיר און אלע אינזלען פון עגעאישען ים, נאָר אויך דער גאנ־צער ברעג פון קליין אזיען און אפילו קאָנסטאנ־טינאָפּאָל. די גריכישע פּרעסע הערט ניט אויף צו קלינגען אין אלע גלאָקען וועגען דער גרויסער ראָלע, וואָס די לענדער ביי די ברעגען פון קליין אזיען האָבען געשפּיעלט אין דער ענטוויקלונג פון דער אלט־גריכישער ציוויליזאציע און דער־ביי סטארעט זי זיך צו בעווייזען מיט אלע אותות ומופתים, אז די בעפעלקערונג פון דיזע לענדער איז לויט דער אָבשטאמונג און לויט׳ן גייסט פונקט אזוי גריכיש, ווי די איינוואָהנער פון גריכענלאנד אליין. וואָס אנבעלאנגט קאָנ־סטאנטינאָפּאָל איז בעוואוסט, אז איידער די איצטיגע מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען, האָבען פיעל גריכישע אימפּעריאליסטען אָפען ער־קלעהרט, אז גריכענלאנד האָט „היסטאָרישע רעכט" אויף דיעזער שטאָדט, און קאָנסטאנטי־נאָפּאָל וועט מיט דער צייט בעלאנגען צו גרי־כענלאנד. שוין דאָס אליין, וואָס דער איצ־טיגער קעניג פון גריכענלאנד האָט ביים ארויפ־טרעטען אויפ׳ן טהראָן, אין יאָהר 1913, אָנגע־נומען דעם נאָמען קאָנסטאנטין דער צוועלפטער, האָט אויסגעדריקט מיט זיך א בעשטימטע פּראָ־גראם פון אויסערליכע פּאָליטיק. דער לעצטער ביזאנטישער (גריכישער) אימפּעראטאָר, וועל־כען די טערקען האָבען בעזיעגט אין יאָהר 1453, האָט געטראָגען דעם נאָמען קאָנסטאנטין דער עלפטער. אויף אזא אופן איז דער איצטיגער גריכישער קעניג ארויף אויפ׳ן טהראָן אין יאָהר 1913 אלס דירעקטער יורש פון קאָנסטאנטין דעם עלפטען, ד. ה. אלס דער צוקונפטיגער הער־שער פון קאָנסטאנטינאָפּאָל.

ווען די באלקאנער ארמעען האָבען אין יאָהר 1912 בעזיעגט די טערקען און אָבגעוואָרפען זיי צוריק כמעט ביז קאָנסטאנטינאָפּאָל, האָבען פיעל גריכען געגלויבט, אז אָט אָט וועלען פער־ווירקליכט ווערען זייערע האָפנונגען. איין זאך האָט שטארק געשראָקען די גריכישע פּאַטריאָ־טען: אז דער צאר פון בולגאריען זאָל ניט אריין אין קאָנסטאנטינאָפּאָל פריהער איידער דער קעניג פון גריכענלאנד. און אין דער אמת׳ן: עס איז שוין געווען בעוואוסט, אז דער בולגארישער צאר פערדינאנד האָט בעשטעלט ביי א מאלער זיין פּאָרטרעט, וואו ער זאָל זיין פּאָרגעשטעלט פערפּוצט אין די קליידער פון בי־זאנטישען אימפּעראטאָר און מיט דער ביזאנ־טישער קרוין אויפ׳ן קאָפּ. עס איז בעוואוסט אז די גריכישע אימפּעריאליסטען האָבען בע־שלאָסען, אונגעאכטעט אויף די אלע פערדיענס־טען פון דער בולגארישער ארמעע, ניט צו דער־לאָזען פערדינאנד׳ן אריינצוגעהן אין קאָנסטאנ־טינאָפּאָל, און בענוצען זיך מיט יעדער ערשטער געלעגענהייט צו פערכאפּען דיעזע שטאָדט.

בעת דעם פייערליכען אריינטריט פון קעניג קאָנסטאנטין אין סאלאָניקי, אין יאָהר 1913, האָט מען פאר איהם פאָרגעלעזען א געדיכט, וואָס ענדיגט זיך מיט די פאָלגענדע ווערטער: „גאָט וויל, אז דו זאָלסט אריין אין קאָנסטאנ־טינאָפּאָל און געהן ווייטער".

אָט דאָס זיינען געווען די פּלענער פון די גריכישע אימפּעריאליסטען, איידער די איצטיגע מלחמה האָט זיך אָנגעפאנגען. אָבער דער גרוי־סער וועלט־קריעג האָט געמאכט א תל פון די אלע זיסע האָפנונגען. איצט זינגען שוין די

גריכישע פּאַטריאָטען גאָר אַנדערע ליעדער. „גריכענלאַנד, — טענה'ן דיעזע פּאַטריאָטען, — דאַרף מעהר ניט קיין נייע טעריטאָריעס. א דאַנק די נצחונות פון דעם צווייטען באַלקאַנישען קריעג, איז אונזער מדינה פערגרעסערט געוואָרען אין צווייען. איצט דאַרפען מיר זעהן איינצוהאַלטען וואָס מיר האָבען ערוואָרבען, ניט אריינמישענדיג זיך אין דעם קאָנפליקט צווישען די גרויס־מעכטע. בלויז א שטרענגער נייטראַליטעט פון אונזער זייט וועט רעטען גריכענלאַנד פון דעם שיקזאַל, וואָס איז בעפאַלען סערביען און מאָנטענעגראָ".

און ווירקליך, די באַלקאַנישע מלחמות פון די יאָהרען 13־1912 האָבען פיעל פערשטאַרקט גריכענלאַנד. ביז דעם יאָהר 1912 האָט די גריכישע מלוכה פערנומען א שטח פון 64 טויזענד קוואַדראַטע קילאָמעטער מיט א בעפעלקערונג פון 2 מיליאָן מיט 750 טויזענד מענשען. אין יאָהר 1913, ד. ה. נאָך דעם 2טען באַלקאַנישען קריעג, האָט גריכענלאַנד שוין פערנומען א שטח פון 120 טויזענד קוואַדראַטע קילאָמעטער מיט א בעפעלקערונג פון 4 מיליאָן מיט 700 טויזענד איינוואָהנער. דערצו זיינען די נייע לענדער, וואס גריכענלאַנד האָט פערכאַפּט אין דיעזער מלחמה, אונגעהייער רייך מיט צינק, אייזען, בליי, מאַרגאַניז און אפילו מיט גאָלד און זילבער.

גריכענלאַנד איז פיעל פערשטאַרקט געוואָרען אין פערגלייך מיט דעם, וואָס זי איז געווען פאַר דעם באַלקאַנישען קריעג, אָבער קיינמאָל האָבען די גריכישע אימפּעריאַליסטען ניט געקוקט אזוי פעסימיסטיש אויף דער צוקונפט פון זייער לאַנד, ווי זיי קוקען אין איצטיגער צייט. וואָס זאָל מען טאָהן? ווי דאַרף זיך גריכענלאַנד האַלטען אין בעצוג צו די קריעגס־פיהרענדע מלוכות?

די אָנהענגער פון קעניג האַלטען, אז גריכענלאַנד דאַרף זיך ניט אריינמישען אין דער איצטיגער מלחמה. „אויב גריכענלאַנד, — זאָגען זיי — וועט צושטעהן צו די „עלליים", וועט זי האָבען דעם זעלביגען סוף, וואָס עס האָבען געהאַט סערביען און מאָנטענעגראָ. גריכענלאַנד וואָלט אויף אימער פערלאָרען סאַלאָניקי און קאַוואַלאַ, איהר גאַנצע טעריטאָריע וואָלט פערניכטעט געוואָרען פון די בולגאַרישע אַרמעען, איהרע אַלע רייכטהימער וואָלטען פערכאַפּט געוואָרען פון די דייטשען און עסטרייכער, און ווען אפילו די "עלליים" זאָלען סוף כל סוף זיעגען, וואָלט דאָס אויך ניט אומגעקעהרט גריכענלאַנד דעם גאַנצען שאַדען, וואָס זי וועט לייידען פון דער מלחמה".

אזוי טענה'ן די „נייטראַליסטען", ד. ה. די, וועלכע פאָדערען, אז גריכענלאַנד זאָל פערבלייבען נייטראַל. געגען זיי טרעטען ארויס די זאָגענאַנטע „אינטערווענציאָניסטען", ד. ה. די, וועלכע פאָדערען, אז גריכענלאַנד זאָל זיך אריינמישען אין דער מלחמה און שטעלען זיך אויף דער זייט פון די „עלליים". „בעטראַכטענדיג די לאַגע פון שטאַנדפּונקט פון די גריכישע אינטערעסען — טענה'ן די אָנהענגער פון געוועזענעם פּרעמיער־מיניסטער וועניצעלאָס — מוז מען ערוואַרטען פון דער מלחמה איינס פון די ביידע: אויב עס וועלען זיעגען די צענטראַל־מעכטע, וועט בולגאַריען בעקומען די אויבערהערשאַפט איבער דעם באַלקאַנישען האַלב־אינזעל, און גריכענלאַנד, וועלכע האָט אָנגעוואָרען איהר בונדעס־חבר, סערביען, און אויך די סימפּאַטיע און אונטערשטיצונג פון פראַנקרייך און ענגלאַנד, וועט אריינפאַלען אין אזא שלעכטער לאַגע, וועלכע וועט זיין פיעל ערגער, איידער דער אַלט־טערקישער רעזשים. פון דער אַנדער זייט, אויב די זיעגער וועלען זיין פראַנקרייך און ענגלאַנד, וועלכע האָבען זיך שוין איצט געשטעלט מיט א פעסטער פוס אויף דער גריכישער טעריטאָריע, וועט די לאַגע פון גריכענלאַנד זיין נאָך ערגער. מעגליך, אז דאַן וועלען די „עלליים" בעלוינען סערביען מיט א שטיק פון גריכישען לאַנד. אָט דעריבער דאַרף גריכענלאַנד זיך ענטזאָגען פון איהר נייטראַליטעט, וואָס ביי איצטיגען מאָמענט איז דאָס די אונזיניגסטע פּאָליטיק, און צוזאַמען מיט פראַנקרייך און ענגלאַנד ארויפוואַרפען זיך אויף בולגאַריען און צושלאָגען זי".

דאָס זיינען די צוויי ריכטונגען, וועלכע קעמפּפען איצט אין דער גריכישער פּאָליטיק. אָבער אויסער די מיינונגען פון די „נייטראַליסטען" און די „אינטערווענציאָניסטען", הערשט אין גריכענלאַנד נאָך א דריטע מיינונג, אז ווי מען זאָל ניט טאָהן, צי זאָל גריכענלאַנד פערבלייבען נייטראַל, אָדער זי זאָל זיך אריינמישען אין דער מלחמה און שטעלען זיך אויף דער זייט פון די „עלליים" אָדער אויף דער זייט פון די צענטראַל־מעכטע, וועט די לאַגע אלץ זיין ערגער. די גריכישע מלוכה — טענה'ן די פערטרעטער פון דיעזער מיינונג — איז קאָמפּראָמעטירט געוואָרען, ווייל זי האָט געבראָכען איהר אָבמאַך מיט סערביען, און איהר אונאַבהענגיגקייט און איהר מעגליכקייט פון א פרייער עקאָנאָמישער ענטוויקלונג האָט שוין געליטען א שרעקליכען קלאַפּ.

.3

וואָס זשע איז געווען דיעזער געהיימער גריכיש־סערבישער אָבמאַך, וועלכען גריכענלאַנד האָט אונפערשעהמט געבראָכען אין דיעזער מלחמה?

בעת די איצטיגע מלחמה האָט זיך אָנגעפאַנגען ענדע יולי 1914, ד. ה. בעת די עסטרייכישע אַרמעען האָבען אָנגעהויבען באָמבאַרדירען די סערבישע הויפּט־שטאָדט בעלגראַד, איז גריכענלאַנד געשטאַנען אין א פערטהיידיגונגס־פערבאַנד מיט סערביען. די ערשטע שריט

צו דיעזען פערבאנד זיינען געמאכט געוואָרען אין מערץ 1913, בעת די פערהאנדלונגען אין סאלאָניקי צווישען גריכענלאנד און סערביען. צו יענער צייט איז דער באלקאנישער קריעג געגען טירקיי נאָך ניט פערענדיגט געוואָרען, און ווייל עס האָבען זיך אָנגעהויבען סכסוכים צווישען גריכענלאנד מיט סערביען פון איין זייט, און בולגאריען פון דער אנדער זייט, איבער דער פראגע וועגען דער צוטהיילונג פון מאצעדאָניען, וועלכע דיעזע מלוכות זיינען דאן כלומרשט ארויסגעטראָטען צו בעפרייען, אָט דעריבער האָבען די גריכישע און סערבישע אימפּעריאליסטען געפונען פאר פּאסענד אונטערשרייבען א געהיימען אָבמאך, וועלכער פערפליכטעט אָט די ביידע מלוכות ארויסצוטרעטען געגען זייער דאמאָלסדיגען בונדעס־חבר, בולגאריען, אויב דיעזע מלוכה וועט פאָדערען פון זיי צו ערפילען זייערע פריהעריגע פערשפּרעכונגען אין בעצוג צו מאצעדאָניען.

די ווייטערע פערהאנדלונגען וועגען געוויסע פּונקטען פון דיעזען געהיימען אָבמאך האָבען זיך אביסעל פערצויגען איבער דער פאָלגענדער אורזאכע: די פאָרשטעהער פון סערביען האָבען געפאָדערט, אז אין דיעזען אָבמאך זאָל זיין א פּונקט, אז גריכענלאנד איז פערפּפליכטעט צו קומען צו סערביען צו הילף אין פאל אויב זי וועט בעפאלען ווערען פון א ד ר י ט ע ר מ ל ו כ ה, ד. ה. אין פאל אויב זי וועט בעפאלען ווערען אויף פון עסטרייך. די גריכישע רעגיערונג האָט אין משך פון דריי חדשים אלץ ניט געוואָלט אונטערשרייבען דעם אָבמאך צוליעב דיעזען פּונקט. דער קעניג קאָנסטאנטין האָט ניט געוואלט אויף אזוי פיעל פערבינדען זיך מיט סערביען.

אָבער פאר דיעזער צייט זיינען די בעציהונגען צווישען גריכענלאנד און בולגאריען זעהר שטארק אָנגעצויגען געוואָרען. פאר גריכענלאנד איז געשטאנען די געפאהר איינגאנצען צושלאָגען ווערען פון בולגאריען, און דאָס האָט איהר געצוואונגען אונטערצושרייבען דעם אָבמאך מיט סערביען צו שטעלען זיך אויף איהר זייט, אויך ווען אפילו זי וועט בעפאלען ווערען פון עסטרייך.

דעם 28טען יוני 1913 זיינען די גריכען מיט די סערבען אָנגעפאלען אויף די בולגאריען, און דעם 10טען אויגוסט 1913 איז אונטערגעשריבען געוואָרען דער בעריהמטער „בוקארעסטער" אָבמאך, וועלכער האָט ערפילט אלע ערוואַרטונגען פון די גריכישע און סערבישע אימפּעריאליסטען און האָט פיעל געשעדיגט בולגאריען.

אזוי ווי עס איז געווען קלאָהר, אז בולגאריען וועט ניט מוחל זיין פאר דער ערנידערונג, וועלכע זי האָט געליטען צוליעב דעם פערראטה פון איהרע געוועזענע בונדס־חברים, און ביי יעדער ערשטער געלעגענהייט וועט זי זיך נוקם זיין אָן איהרע פערראטער, האָבען די רעגיערונגען פון גריכענלאנד און סערביען בעשלאָסען, אז דער „צייטווייליגער פערטהיידיגונגס־פערבאנד" זאָל פערבלייבען א שטענדיגער.

דער נייער געהיימער אָבמאך איז אונטערגעשריבען געוואָרען אין אויגוסט 1913. די הויפּט פּונקטען פון דיעזען אָבמאך בעשטעהן אין פאָלגענדען:

1. דער פערבאנד ווערט געשלאָסען אויף צעהן יאָהר.

2. ביידע מלוכות פערפּפליכטען זיך צו פערטהיידיגען איינע די אנדערע מיט אלע מעגליכע קרעפטען, אויב זי וועט בעפאלען ווערען פון א דריטער מלוכה.

3. אין פאל אויב איינער פון די אָבמאכענדע צדדים וועט זיין פערנומען אין אן אנדער פּלאַן און דער צווייטער צד וועט בעפאלען ווערען פון א דריטער מלוכה, דארף דער ערשטער צד צושטעלען זיין בונדעס־חבר אן ארמעע, וואָס בעשטעהט ניט ווייניגער פון 150 טויזענד סאָלדאטען.

אויף אזא אופן האָט ווייניצעלאָס געהאט פאָלשטענדיג רעכט, ווען ער האָט געזאָגט, אז דער פערבינדונגס־אָבמאך פון אויגוסט 1913 פערבינדט אבסאָלוט גריכענלאנד מיט סערביען און גיט איהר ניט קיין יורידישע מעגליכקייט צו ענטזאגען זיך „אויף א געזעצליכען וועג" צו שטיצען סערביען אין דיעזער מלחמה.

גריכענלאנד האָט ניט ערפילט די פּפליכטען, וואָס זי האָט אויף זיך גענומען אין בעצוג צו סערביען. זי האָט איינפאך פערראטהען איהר נאָהענטסטען פריינד. דיעזען פאקט קען קיינער ניט אָבלייקענען.

נאָר אונזער אויפגאבע בעשטעהט ניט אין מאָראלישער אָבשאצונג פון דער גריכישער רעגיערונג און פון איהר אויפפיהרונג. ווען א וויכטיגער שטאאטסמאן, ווי א קעניג אָדער א גרויסער דיפּלאָמאט פלעגט קראנק ווערען, פלעגט דער בעוואוסטער פראנצויזישער מיניסטער טאליעראן געוועהנליך פרעגען: „וואָס פאר א אינטערעס האָט דיעזער מאן געהאט קראנק צו ווערען?" לאָמיר אויך שטעלען די זעלביגע פראגע: וואָס פאר א אינטערעס האָט געהאט גריכענלאנד ניט צו ערפילען דעם אָבמאך, וואָס זי האָט אונטערגעשריבען, און ערלויבען צו צוקלאפּען איהר איינציגען בונדעס־חבר און בעשיצער — סערביען?

.4

דער הויפּט ארגומענט, מיט וועלכען די גריכישע „נייטראליסטען" טרעטען ארויס געגען די „אינטערווענציאָניסטען" בעשטעהט אין דעם, וואָס זיי ווייזען אָן אויף א רייה פעהלערען, וועלכע די „עלייס" זיינען בעגאנגען אין בעצוג צו גריכענלאנד.

איינער פון זייערע הויפּט פעהלערען איז גע־ווען זייער פערברעכעריש־גלייכגילטיגע בעציי־הונג צו די ידיעות, וואָס פלעגען קומען פון דייטשלאַנד אין משך פון עטליכע מאָנאַטען, אז אין גיכען וועט פאָרקומען א צווייטער אָנפאַל אויף סערביען. אויב די „עלליים" וואָלטען צו יענער צייט נעהמען ערנסט דיעזע ידיעות און וואָלטען געשיקט אין סערביען אן ארמעע פון 120—150 טויזענד מענשען, וואָס דאָס איז גע־ווען פאַר זיי מעגליך צו טהאָן, וואָלט סערביען נערעטעט געוואָרען פון דיעזען אָנפאַל, טירקיי וואָלט פערבליבען אָבגעשניטען פון די צענטראַל־מעכטע, און די „עלליים" וואָלט ניט אויסגעקו־מען שוין צו־שפּעט ארויסצוזעצען נאָך א גרע־סערע ארמעע אין סאַלאָניקי. נאָר די „עלליים" און אפילו די סערבען אליין זיינען געווען זיכער, אז די אלע ידיעות פון דייטשלאַנד וועגען א צווייטען אָנפאַל אויף סערביען איז איינפאַך א בלאָף, און אויף אזא אופן האָט די דייטש־עסטרייכישע ארמעע מיט דער חילף פון די בול־גאַרען לייכט ערָאָבערט סערביען און האָט זיך פריי געמאַכט א וועג צו קאָנסטאַנטינאָפּאָל.

נאָר אויסער דעם האָבען די „עלליים" בע־גאַנגען נאָך א רייה פעהלערען אין בעצוג צו גריכענלאַנד. עס איז בעוואוסט, אז אין די הויף־קרייזען ניט נור פון גריכענלאַנד, נאָר אויך פון בולגאַריען און רומעניען, איז דער פּרעס־טיזש פון דייטשלאַנד, קרופּפּ און די האָהענצאָ־לערן'ס זעהר הויך, און צווישען דיעזע קרייזען זיינען דאָ גענוג מענשען, וועלכע זאָגען, פּונקט ווי עס האָט געזאָגט דער רוסישער שוואַרץ־מאַה'דיגער דעפּוטאַט מארקאָוו דער צווייטער, אז „עס איז בעסער א שוואַכער פערבאַנד מיט דייטשלאַנד איידער א גרויסע פריינדשאַפט מיט ענגלאַנד און פראַנקרייך". פון דעסטוועגען, ניט קוקענדיג אויף די אלע סימפּאַטיען פון קענינג, פון דער הויף־קליקע און פון די קאָנסערוואַטיווע עלעמענטען צו דייטשלאַנד, קען מען דאָך ניט ערקלעהרען די פּאָליטיק פון דער גריכישער רע־גיערונג דורך די פערזענליכע סימפּאַטיען פון קאָנסטאַנטין מיט זיינע מקורבים. צוויי מאָל האָט קאָנסטאַנטין פאָרגעלעגט די „עלליים" זיין פלאָטע מיט זיין ארמעע. אין אָנהויב פון 1915 האָט גריכענלאַנד פאָרגעלעגט ענגלאַנד און פראַנקרייך צו בענוצען זיך מיט איהר פלאָטע און טראַנספּאָרט־שיפען ביי די דאַרדאַנעלען. דאָ איז אָבער ארויסגעטראָטען רוסלאַנד און ניט דערלאָזען אָנצונעהמען גריכענלאַנד'ס פאָרשלאַג. די „עלליים" זיינען דאַן געווען זיכער, אז זיי וועלען זיך דורכשלאָגען דורך די דאַרדאַנעלען, און רוסלאַנד האָט ניט געוואָלט, אז גריכענלאַנד זאָל האָבען א חלק אין פערנעהמען קאָנסטאַנ־טינאָפּאָל.

דאָס איז געווען איין פאַל, און איצט א צווייטער פאַל. דער גריכישער נענעראַל שטאַב האָט געהאַט א בעזונדערען און — ווי עס איז שפּעטער דערוויזען געוואָרען — זעהר א פּראַק־טישען פּלאַן ווי אזוי דורכצושלאָגען זיך דורך די דאַרדאַנעלען. ענדע פעברואַר 1915 האָבען צוויי גריכישע אָפיציערען בעזוכט דעם אינזעל מאַלטא און האָבען פאָרגעלעגט פאַר די ענגלענ־דער דיעזען פּלאַן. די ענגלענדער האָבען זיך צו דער גאַנצער פראַגע בעצויגען גאַנץ גלייכגיל־טיג און האָבען דעם פּלאַן ניט אָנגענומען. די אָפיציערען זיינען געקומען צוריק אהיים מיט גאָרנישט.

נאָר ניט קוקענדיג אויף אזא גלייכגילטיגע בעציהונג פון דער זייט פון די „עלליים", האָט גריכענלאַנד אין צוויי מאָנאַטען ארום ווידער אויסגעדריקט איהר פערלאַנג צו נעהמען אנ־טהייל אין דער עקספּעדיציע געגען קאָנסטאַנ־טינאָפּאָל.

די גריכישע רעגיערונג האָט אין מאַי 1915 פאָרגעלעגט די „עלליים" איהר ארמעע אויף די פאָלגענדע בעדינגונגען:

1. די „עלליים" זאָלען פערזיכערען די גאַנצקייט פון דער גריכישער טעריטאָריע;

2. דער באַזיס פיר אָפּעראַציאָנען געגען קאָנסטאַנטינאָפּאָל זאָל זיין קאַוואַלאַ אָדער סאַ־לאָניק;

3. די גריכיש־ענגלישע־פראַנצויזישע אר־מעע זאָל געהן אויף קאָנסטאַנטינאָפּאָל איבער די ברעגען פון בולגאַריען, כדי דיעזעס לאַנד, וואָס האָט זיך צו יענער צייט נאָך געוואַקעלט, זאָל אויך צושטעהן צו די „עלליים".

נאָר אויך דיעזער פאָרשלאַג איז פערוואָר־פען געוואָרען, ווייל די „עלליים" האָבען ניט געוואָלט אָננעהמען די דריי אויבענדערמאָהנטע בעדינגונגען.

מיר זעהען אלזאָ, אז די גריכישע רעגיע־רונג האָט צוויי מאָל, אין פעברואַר און אין אפּריל 1915, אויסגעדריקט איהר פערלאַנג צו־צושטעהן צו די „עלליים". נאָר א דאַנק דער קורצזיכטיגקייט פון די ענגלישע, פראַנצויזישע און רוסישע דיפּלאָמאַטען האָבען די „עלליים" פערלאָרען גריכענלאַנד, וועלכע האָט שוין גע־זאָלט ערקלעהרען עסטרייך מלחמה, נאָר זי האָט זיך דערפון ענטזאָגט, ווייל רוסלאַנד האָט ניט געוואָלט אָבגעבען רומעניען טשערנאָוויץ, וועל־כע האָט נאָך ניט בעלאַנגט ניט צו רומעניען, ניט צו רוסלאַנד. פאַרוואָס האָבען די „עלליים" זיך בעצויגען אזוי גלייכגילטיג צו די אלע פאָר־שלעגע פון גריכענלאַנד? דאָס איז געווען איינ־פאַך דערפאַר, ווייל אין יאָהר 1915 האָבען די „עלליים" ניט געוואָלט זיך בעגנוגענען מיט דער חילף פון גריכענלאַנד אליין. זיי האָבען אויס־געאַרבייט א גראַנדיעזען פּלאַן, לויט וועלכען אויף די צענטראַל־מעכטע האָט געזאָלט אָנפאַ־לען מיט איין מאָל גריכענלאַנד, בולגאַריען, רו־מעניען און סערביען. כדי צו בעשאַפען דיעזען פערבאַנד פון די פיער באַלקאַנישע מלוכות, האָ־בען זיי פאָרגעלייגט גריכענלאַנד און סערביען

זיי זאָלען פריינדליך ווערען מיט בולגאַריען, אָבגעבענדיג איהר א טהייל פון מאַצעדאָניען. מיט דיעזען פאָרשלאג האָבען ענגלאנד און פראנקרייך זיך געווענדעט צו גריכענלאנד דעם 3טען אויגוסט, 1915. אלס בעלוינונג פאר'ן שטיק לאנד, וואָס מען גריכענלאנד זאָל אָבגעבען בולגאַריען, האָט מען פערשפּראָכען די גריכען א גרויסע טעריטאָריע אויף דעם ברעג פון קליין אזיען ארום סמירנא. דיעזער פאָרשלאג האָט ארויסגערופען א שטארקען צאָרן ביי פיעלע גריכען. נאָר פאר די ענגלישע און פראנצויזישע דיפּלאָמאטען איז בעזונדערס כאראקטעריסטיש דער פאקט, וואָס זיי האָבען גאָר ניט געוואוסט, אז צו דער צייט, ווען זיי האָבען געמאכט גריכענלאנד דיעזען פאָרשלאג, האָט בולגאַריען שוין לאנג געשלאָסען א געהיימען אָבמאך מיט טירקיי און מיט די צענטראל־מעכטע און האָט בלויז געווארט אויף א פּאסענדער געלעגענהייט אריינצואוואַרפען זיך אין דער מלחמה.

ענדע אָקטאָבער 1915 האָט די ענגלישע רעגיערונג זיך געווענדעט צו גריכענלאנד מיט א נאָטע, אין וועלכער זי פאָדערט אויף די גריכישע רעגיערונג צו ערפילען די בעדינגונגען פון דעם גריכיש־סערבישען אָבמאך און קומען סערביען צו הילף. אלס בעלוינונג פאר האלטען וואָרט, האָט ענגלאנד פאָרגעלעגט גריכענלאנד דעם אינזעל ציפּערן. דאָס איז געווען אן אויסערגעוועהנליכער פאקט. דאָס ערשטע מאָל זינט די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען האָט איין מלוכה פון די „עלליים" פאָרגעלעגט א דריטען צד ניט א וועלכע ניט איז צווייפעל־האפטע טעריטאָריע, וואָס מען דארף ערשט עראָבערען, נאָר טאקע א טהייל פון די אייגענע לענדער. נאָר אָט דיעזער ברייט־האַרציגער פאָרשלאג, לויט דער מיינונג פון די גריכען, איז געקומען שוין צו שפּעט. די סערבישע אַרמעע איז שוין געווען ארומגערינגעלט פון אלע זייטען, און דער ענגליש־פראנצויזישער קאָרפּוס האָט ניט געהאט די קרעפטען צו העלפען די סערבען.

דעם 22טען אָקטאָבער, 1915, האָט די גריכישע רעגיערונג געענטפערט, אז זי ענטזאגט זיך צו שטיצען סערביען און בעדאנקט ענגלאנד פאר אזא ווערטהפולען פאָרשלאג ווי דער אינזעל ציפּערן.

דיעזער טהאט פון דער זייט פון דער גריכישער רעגיערונג בעווייזט, אז די הויפּט אורזאכע, וועלכע האָט געטריבען סקאָלודיס'עס קאבינעט צו ברעכען דעם אָבמאך מיט סערביען, איז קודם כל דער שרעק פאר דער עסטרייך־דייטש־בולגאַרישער קאָאַליציע, דער צווייפעל אין דער מאכט פון די „עלליים" און די מורא, אז די צענטראל־מעכטע וועלען אזוי לייכט דערשטיקען סערביען מיט גריכענלאנד, פּונקט ווי זיי האָבען דערשטיקט בעלגיען, פּוילען און א טהייל פון פראנקרייך.

די „עלליים" פון זייער זייט האָבען געטאָהן אלץ וואָס איז מעגליך, אז דער שרעק פון גריכענלאנד פאר דייטשלאנד זאָל אלץ פארגרעסערט ווערען. ווער קען צווייפלען אין דעם, אז אויב די דיפּלאָמאטען פון די „עלליים" וואָלטען ניט געמאכט אויף די באלקאנען איין טעות נאָך'ן אנדערען, וואָלט גריכענלאנד, ניט קוקענדיג אויף דער „ליעבע צו דייטשלאנד" פון קעניג און זיינע מקורבים, שוין לאנג געווען אויף דער זייט פון דייטשלאנד'ס פיינד. עס איז בעוואוסט, אז אין דעם סאמע קריטישען מאָמענט, ווען מען האָט בעדארפט, לויט דער הבטחה, וואָס איז געגעבען געוואָרען פון ענגלאנד און פראנקרייך צו ווענינצעלאָס, ארויסזעצען אין סאלאָניק 150 טויזענד מענשען, האָט ענגלאנד ארויסגעזעצט בלויז 13 טויזענד. ערשט אין צוויי מאָנאטען ארום, ווען דער גענעראל זשאָפר איז ספּעציעל צוליעב דיעזען צוועק געפאָהרען אין לאָנדאָן, איז ענגלאנד איינגעגאנגען צו נעהמען א מעהר ענערגישען אנטהייל אין דער עקספּעדיציע אין סאלאָניקי. נאָר עס איז שוין געווען צו שפּעט. די סערבישע ארמעע איז שוין געווען צושלאָגען און ארויסגעוואָרפען פון איהר לאנד און די ארמעען פון די צענטראל־מעכטע זיינען שוין געשטאנען ביי די גרענעצען פון גריכענלאנד.

.5

דער דורכפאל פון דער עקספּעדיציע אין די דארדאנעלען, די פערניכטונג פון סערביען און מאָנטענעגראָ, די שטענדיגע פערשפּעטיגונג פון ענגלאנד, האָבען ארויפגעוואָרפען א גוואלדיגען שרעק אויף דער גריכישער רעגיערונג. „וואָס וועלען מיר טהון, אויב די בולגאַרען און די דייטשען וועט זיך פערוועלען אריינצואוואַרפען אונז אין ים?" — הערט מען אפט רעדען אין גריכענלאנד.

די בעציהונגען צווישען דער גריכישער רעגיערונג און די „עלליים" זיינען אין איצטיגען מאָמענט זעהר אָנגעצויגען. די ענגליש־פראנצויזישע ארמעען האלטען זיך אין די גריכישע פּאָרטען, ווי אין אן עראָבערטער מדינה. ענגליש־פראנצויזישע אָטריאדען ווערען ארויסגעזעצט אין יעדען גריכישען פּאָרט, וואו נאָר זיי ווילען, און זיי ארעסטירען יעדען איינעם, וועלכער איז זיי אונאנגענעהם, בעשולדיגענדיג איהם, אז ער איז א שפּיאָן. דער קאָמאנדיר פון דער ענגליש־פראנצויזישער עקספּעדיציע, גענעראל סאראיל, האָט אלץ מורא, אז די גריכישע אַרמעע זאָל פּלוצלינג ניט אָנפאלען פון הינטען אויף זיין קאָרפּוס.

פיעלע פראנצויזישע צייטונגען סטראשען גריכענלאנד מיט א בלאָקאדע. אויב די גריכישע ארמעען וועלען זיך אויפהערען צווייפעל־האפט, קלייבען זיך די „עלליים" אריינצושיקען דעם קעניג קאָנסטאנטין אן אולטימאטום.

נאָר עס איז מעגליך, אז קעניג קאָנסטאַנטין וועט פּלוצלינג דערמאָהנען זיין טיעפע שנאה צו בולגאַריען, צום „אייביגען שונא" פון גריכענלאַנד, וועט אויך דערמאָהנען זיינע פערפליכטונגען צו סערביען לויט דעם גריכיש־סערבישען אָבמאַך און וועט ערקלעהרען קריעג בולגאַריען.

עס איז מעגליך, אלזאָ, אז גריכענלאַנד וועט סוף כל סוף האַלטען וואָרט און וועט בלייבען טריי צו איהרע פערשפּרעכונגען. אָט דאָס איז דאָס זאָגענאַנטע „פעלקער רעכט". דאָס גאַנצע פעלקער־רעכט, ווי עס האָט ריכטיג בעמערקט דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער דעפּוטאַט טשכעאידזע, איז ניט מעהר ווי א „געזעצליכע נאָרמע פון פעראַטה און רויבעריי". דאָס קליינינקע גריכענלאַנד איז ניט די איינציגע מלוכה, וועלכע האָט געבראָכען איהר אָבמאַך, כאָטש איהר אויפפיהרונג האָט ארויסגערופען א שטאַרקען צאָרן אין איטאַליען, וועלכע האָט אין איצטיגער מלחמה אליין געבראָכען איהר אָבמאַך מיט איהרע געוועזענע פריינד.

דערווייל אָבער איז דאָס קליינע און שוואַכע גריכענלאַנד פערבליבען אין דער אנגענעהמער לאגע פון א נייטראַלער מדינה. און ווי ווייט דיעזע לאגע איז טאַקי „אנגענעהם", קען מען זעהן פון דעם, וואָס אין פּאַריז, בעת צוויי מאַרק־ווייבער צוקריגען זיך, זידלען זיי איינע די אנדערע מיט די ווערטער „נייטראַלע מדינה".

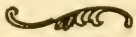

לעאָ דייטש:

# סאַוועלי זלאַטאָפּאָלסקי

(פון דער סעריע „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג".)

סאַוועלי זלאַטאָפּאָלסקי איז געווען מיט צעהן יאָהר אינגער פון זיין ברודער, לעוו זלאַטאָפּאָלסקי, און האָט געהאַט א קנאַפּע עהנליכקייט צו איהם. לעוו האָט אימער ארומגעשוועבט אין די וואָלקענס, זיין גאַנצער געדאַנק איז שטענדיג געווען פערנומען מיט נייע ערפינדונגען און ענטדעקונגען. פערקעהרט, זיין אינגערער ברודער, סאַוועלי, איז פּשוט געגאַנגען אויף דער ערד און האָט זיך אָבגעגעבען מיט צוגרייטען די רעוואָלוציאָן.

מיט סאַוועלי זלאַטאָפּאָלסקי האָב איך זיך בעקענט אין מיטען פון די 70־ער יאָהרען, ד. ה. גלייך אין אָנהויב ווי ער איז צוגעשטאַנען צו אונזער בעוועגונג. און איך מוז מודה זיין, אז דאַן האָט ער געמאַכט אויף מיר, פּונקט ווי אויף אַלע אנדערע אונזערע חברים, זעהר ניט קיין גוטען, אונסימפּאַטישען איינדרוק. אין זיינע רייד און אין זיינע האַנדלונגען האָט געפעהלט אויפריכטיגקייט, אָפענהערציגקייט און פּשוטקייט; שטענדיג האָט זיך אין איהם געפיהלט געקינצעלטקייט, א נייגונג ארויסצואווייזען זיך פאַר א פיעל גרעסערען און וויכטיגערען רעוואָלוציאָנער, ווי ער איז געווען אין דער ווירקליכקייט. ער האָט ליעב געהאַט צו מאַכען דעם איינדרוק פון א מענשען, וואָס איז אונגעהויער פערנומען און טראַגט זיך ארום מיט אזעלכע קאָנספּיראַציעס און סודות, וואָס קיינער טאָר דערפון ניט וויסען. דאס האָט אָפט געגעבען די חברים א געלעגענהייט צו וויצלען זיך אויף זיין רעכנונג און אויסצוטראַכטען וועגען איהם פערשיעדענע אַנעקדאָטען. איך דערמאָן מיך, למשל, ווי מען פלעגט דערצעהלען אזא געשיכטע: איינמאָל איז ער געזעסען אין א הויז צווישען בעקאַנטע, וועלכע האָבען איהם געבעטען צו פערבלייבען אביסעל לענגער. ער האָט געענטפערט, אז ער מוז גלייך געהן, ווייל אין א שטונדע ארום דאַרף ער זיין אויף א קאָנספּיראַטיוועם פּלאַץ צו טרעפען זיך מיט איינעם וועגען זעהר א וויכטיגען ענין. נאָר שפּעטער האָט זיך ארויסגעוויזען, אז אָט די געהיימניספולע בעגעגעניש און די גאַנצע קאָנספּיראַציע איז געווען ניט מעהר און ניט ווענינער, וואָס סאַוועלי איז אין יענער שטונדע געגאַנגען אין באָד... אָט אזוי האָט ער ליעב געהאַט פאַרצושטעלען יעדע פּראָזאַאישע קליינינקייט אזוי, ווי ער וואָלט געטהאָן א געוואַלדיג קאָנספּיראַטיווע און רעוואָלוציאָנערע ארבייט.

אבער אזוי אינגעלש האָט סאַוועלי זיך אויפגעפיהרט נאָר אין זיין פריהעסטער יוגענד, ווען ער איז אלט געווען בלויז 18־19 יאָהר. וואָס עלטער ער איז געוואָרען, אלץ מעהר האָט ער זיך געענדערט צום בעסערען. ווען אין הערבסט 1879 האָב איך איהם א צווייטען מאָל בעגעגענט אין אדעס, האָט מען איהם קוים געקאָנט דערקענען. כאָטש ער איז אויך דאַן אלט געווען ניט מעהר ווי 21־22 יאָהר, האָט ער דאָך שוין געמאַכט דעם איינדרוק פון א פאָלשטענדיג ענטוויקעלטען, סאָלידען און ערנסטען רעוואָלוציאָ־

נער, צו ווערכען די חברים פלעגען זיך בעציהען מיט אכטונג. זיי האָבען, ווי עס האָט אויסגע־ווייזען, שוין מעהר ניט בעמערקט אין איהם זיין אמאָליגע נייגונג אָנצושטעלען א פנים פון א גרויסען קאָנספּיראַטאָר און זעהר טהעטיגען רע־וואָלוציאָנער. פערקעהרט, ער האָט זיך געהאל־טען גאַנץ בעשיידען, איינפאַך און אָהן שום פּרעטענזיעס.

און עס איז גאַנץ פערשטענדליך פאַר וואס דאָס איז געווען אזוי. פאַר די לעצטע פּאָר יאהר ביז איך האָב זיך מיט איהם דאָס צווייטע מאָל בעגעגענט, איז ער געווען פרעמד פון אירגענד ווערכער ערנסטער רעוואָלוציאָנערער ארבייט. טיילווייז איז עס געווען צוליעב זיינע אמאָליגע אינגעלשע שטיק, צוליעב וועלכע זיינע חברים האָבען צו איהם געהאט א קנאַפּען צוטרויען, און טיילווייז איז עס געווען טאַקע צוליעב דעם גאַנ־צען כאַראַקטער פון דער דאַמאַלסדיגער אר־בייט, וועלכע האָט געפאָדערט גאָר אנדערע סאָר־טען מענשען ווי סאַוועלי. אבער צום סוף פון די 70־ער יאהרען האָט די בעוועגונג בעקומען א נייעם כאַראַקטער, און פאַר דיעזער נייער פּע־ריאָדע פון רעוואָלוציאָנערער טהעטיגקייט איז סאַוועלי געווען ווי צוגעפּאַסט.

איך האָב שוין אמאָל דערמאָנט, אז די „נ־ראַר־עפּאָכע" אין רוסלאַנד האָט זיך אָנגעהויבען נאָכדעם ווי ווערא זאַסוליטש האָט דעם 24־טען יאַנואַר 1878 געשאָסען אויף דעם פּעטערבור־גער גראַדאַנאַטשאַלניק, גענעראַל טרעפּאָוו. אָט פאַר דיעזער טעראָריסטישער ארבייט איז סאַוועלי געווען זעהר א נויטיגער מענש. ער איז פון נאַטור געווען ניט קיין נאַר און דערצו איז ער געווען גאַנץ ענטוויקעלט, בעהעזען, ענערגיש און דרייסט. אפילו זיין טבע צוצוגעבען צו יע־דען טראָט זיינעם א כאַראַקטער פון עפּעס גרוי־סעס און געהיימניספולעס האָט זיך זעהר גע־פּאַסט צו דער טעראָריסטישער טהעטיגקייט, וועלכע איז אלע מאָל פערבונדען מיט גרויס ריזיקע און געפאהר. די געוואָהנהייט, וואס האָט זיך אין איהם אויסגעארבייט צו האַלטען זיך אין יעדער זאַך קאָנספּיראַטיוו, האָט איהם פיעל מיטגעהאָלפען אויסצומיידען אונבאָרזיכטיגע שריט און אויסצודרעהען זיך פון די פערפאָל־גונגען פון דער רוסישער פּאָליציי. בלויז דער־מיט ערקלערט זיך, וואס סאַוועלי זאַלאַטאָפּאָלסקי, וועלכער האָט גענומען אַן אַקטיווען אנטייל אין אזעלכע געפעהרליכע טעראָריסטישע אַקטען, ווי די ערמאָרדונג פון צאַר, איז דאָך א לאַנגע צייט ניט ארעסטירט געווארען, און איז אריינגעפאַלען אין די הענד פון דער רעגירונג, ווי מיר וועלען עס זעהען שפּעטער, ערשט אין די 80־ער יאהרען.

ווען איך האָב זיך מיט איהם בעגעגענט אין אדעס, איז ער צוזאַמען מיט ווערא פינגער און ניקאָלאַי קיבאַלטשיטש געווען פערטהאָן אין צו־גרייטען דעם אַטענטאַט אויף אלעקסאַנדער דעם צווייטען. נאָך דעם האָט ער זיך בעטייליגט אין אלע פערזוכען, וואס זיינען געמאַכט געוואָ־רען צו דער'הרג'ענען דעם צאַר. די פּאָליציי האָט א דאַנק די רענעגאַטען אין געוואוסט וועגען סאַוועלי'ן און האָט איהם זעהר שטאַרק גע־זוכט. נאָר יעדעס מאָל פלעגט ער זיך זעהר קונציג פאַרגרימירען, ענדערען דעם געשטאַלט און אויף אזא אופן האָט ער א לאַנגע צייט גע־קענט פערבלייבען פריי, בעת זיינע חברים זיי־נען איינע נאָך די אנדערע ארעסטירט געוואָ־רען.

צוליעב אָט דער געשיקטקייט זיינער, איז סאַוועלי צום אָנפאַנג פון די 80־ער יאהרען ניט נאָר געווארען איינער פון די אָנגעזעהנסטע מיט־גליעדער פון דער טעראָריסטישער פּאַרטיי „נאַ־ראָדנאַיאַ וואָליאַ", נאָר מען האָט איהם אויך אריינגענומען אלס מיטגליעד פון דעם געהיימ־ניספולען „איספּאָלניטעלני קאָמיטעט", וועלכער האָט צו יענער צייט אָנגעווארפען א גרויסע אימה אויף אלעמען און בעזונדערס אויף דער רעגירונג.

אויף וויפיעל איך קען מיך איצט דערמאָ־נען, זיינען בלויז דריי אידישע רעוואָלוציאָנע־רען געווען מיטגליעדער פון דעם „איספּאָלני־טעלני קאָמיטעט". דאס זיינען געווען: אהרן זונדעלעוויטש, גר. גאָלדענבערג און סאַוועלי זלאַ־טאָפּאָלסקי. נאָר ווי איך האָב שוין געזאָגט, סאַוועלי איז געווען גליקליכער ניט נור פון זיי־נע אידישע חברים, נאָר אויך כמעט פון אלע זיינע קריסטליכע חברים: ער איז לענגער פון אלעמען פערבליעבען אויף דער פרייהייט. איהם האָט געלונגען אפילו אויסצודרעהען זיך פון דעם בעוואוסטען שפּיאָן סודייקין, וועלכער האָט ארעסטירט אין אָנהויב פון די 80־ער יאָהרען כמעט אלע מיטגליעדער פון'ם „איספּאָלניטעלני קאָמיטעט", און צוזאַמען מיט די בעוואוסטע לעוו טיכאָמיראָוו און יאַקאָב סטעפּאַנאָוויטש איז ער נאָך א היבשע צייט געשטאַנען אן דער שפּי־צע פון דער טעראָריסטישע בעוועגונג און פון דער פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ."

נאָר צום בעדויערען האָט ער גראַד אין דיע־זער פּעריאָדע פון זיין רעוואָלוציאָנערער טהע־טיגקייט בעגאַנגען אזא שרעקליכען פעהלער, וואָס האָט אויף איהם איבערגעלאָזען א מיאוס'ן פלעק און האָט געבראַכט אונגעהויערען שאָדען דער גאַנצער בעוועגונג. דיעזער פעהלער — דאָס איז די בעריהמטע פּאָגראָם־פּראָקלאַמאַציע, וואָס איז אין אָנהויב פון די 80־ער יאָהרען ארויסגעלאָזען געווארען פון „איספּאָלניטעלני קאָמיטעט" מיט סאַוועלי'ס הסכמה. דאס איז זעהר א טרויעריג בלעטעל אין דער געשיכטע פון דער רוסישער רעוואָלוציאָן. פיעל אנגסט און ליידען האָט עס פערשאַפט ניט נור אונז אידען אליין, נאָר אויך די קריסטען און דער גאַנצער בעפרייאונגס־בעוועגונג.

באלד נאָך דער ערמאָרדונג פון אלעקסאַנדער דעם צווייטען — ווי עס איז בעוואוסט — זיי־

נען פאַרגעקומען א רייה פּאָגראָמען אין פיעלע שטעדט און שטעדטלעך פון דרום־מערב רוס־לאַנד. דאָס זיינען די בעריהמטע פּאָגראָמען פון די יאָהרען 82־1881. פאַר קיינעם איז ניט געווען קיין צווייפעל, אז די פּאָגראָמען זיינען פאָרגעקומען אונטער דעם דירעקטען איינפלוס פון דער דאַמאַלסדיגער אַנטיסעמיטישער רעגי־רונג. גראָד איינגאַטיעוו, וועלכער איז דאַן גע־שטאַנען אַן דער שפּיצע פון דער רעגירונג, האָט גאַנץ אָפען געזאָגט צו א אידישער דעפּוטאַציע, וואָס איז צו איהם געקומען בעטען רחמנות, אז „דער גרענעץ צו די מערב־לענדער איז אָפען פאַר די אידען.“

מען קאָן זיך לייכט פאָרשטעלען דעם שרעק־ליכען איינדרוק, וואס די פּאָגראָמען האָבען גע־מאַכט אויף די אידען, און די פערצווייפלונג, וואס עס האָט געמוזט ארויסרופען די אונפער־שעמטע האַלטונג פון די העכסטע רעגירונגס־פאָרשטעהער אין בעצוג צו די אידען. דער שרעקליכער קלאַפּ פון די פּאָגראָמען איז געווען בעזונדערס איבערראַשענד אין יענער צייט, ווייל פאַר דער גאַנצער צייט פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטען איז דער אַנטיסעמיטיזם ווי פערשוואונ־דען און מען האָט פון איהם כמעט גאָר ניט גע־הערט. די פּאָגראָמען פון די 80־ער יאָהרען זיי־נען געווען ווי אַן אונערוואַרטעטער דונער. א שוידער האָט אָנגעכאַפּט די גאַנצע אידישע בע־פעלקערונג.

און גראָד אין דיזער צייט האָבען זיי בע־קומען נאָך א שרעקליכען קלאַפּ פון אזא זייט, פון וועלכער מען האָט בשום אופן ניט געקענט ערוואַרטען. די שטאַרקסטע רעוואָלוציאָנערע אָרגאַניזאַציע פון יענער צייט, דער צענטראַלער קאָמיטעט פון דער פּאַרטיי „נאַראָדנאיא וואָ־ליא“, האָט ארויסגעלאָזען א פּראָקלאַמאַציע אין דער איקראַאיניישער (מאַלאָרוסישער) שפּראַך, אין וועלכער דיזע אונמענשליכע פּאָגראָמען גע־גען דער אונגלייקליכער אידישער בעפעלקערונג זיינען ניט נור ניט פערדאַמט געוואָרען, נאָר פערקעהרט, די פּראָקלאַמאַציע גיט נאָך אויף זיי איהר הסכמה און ערמונטערט די קריסטליכע מאַסע צו מאַכען נאָך פּאָגראָמען.

אזוי ווי די פּראָקלאַמאַציע איז כמעט אינ־גאַנצען אונבעקאַנט, וועל איך זי דאָ ברייגגען:

„גוטע מענשען, איהר, דאָס עהרליכע אור־קראַאינישע פאָלק! שווער איז געוואָרען דאָס לעבען אין אוקראַאינא, און וואס ווייטער, אלץ שווערער ווערט עס. עס שלאָגען אייך די פער־דאַמטע אוראַדניקעס, עס עסען און פרעסען אייך די פּאַנעס, עס ראַבירען אייך די זשידעס — אָט די מיאוסע יודאַס. ערגער פון אלץ לייד דאָס פאָלק אין אוקראַאינע פון די זשידעס. ווער האָט פערכאַפּט די ערד, די וועלדער, די קרעטש־מעס? — די זשידעס. ביי וועמען בעט זיך דער מוזשיק מיט טרעהרען אין די אויגען, אז מען זאָל איהם צולאָזען צו זיין אייגען פעלד? — ביי די זשידעס. וואוהין דו זאָלסט ניט א וואָרף טאָהן מיט אַן אויג, צו וואס דו זאָלסט זיך נור ניט צוריהרען, — איבעראַל זיינען די זשי־דעס. דער זשיד שעלט דעם מוזשיק, נאַרט איהם, טרינקט זיין בלוט. די זשידעס מאַכען אונמעגליך דאָס לעבען“.

אָט אַ די נידערטרעכטיגע פּראָקלאַמאַציע, וועלכע איז ארויסגעלאָזט געוואָרען מיט דער אונטערשריפט פון „איספּאָלניטעלני קאָמיטעט“, האָט סאוועלי זלאטאָפּאָלסקי גוטגעהייסען! ווען ער זאָל זי ניט געווען סאַנקציאָנירען, וואָלט מען זי קיינמאָל ניט אָבגעדרוקט!

ווי אזוי האָט דאָס געקאָנט פאָרקומען? ווי אזוי קאָן מען ערקלערען אזא מין האַנדלונג פון א אידען אין בעצוג צו זיינע אונגלייקליכע ברידער?

צו יענער צייט בין איך געווען אין דער שווייץ און פערזענליך האָב איך מיט סאוועלי זלאטאָפּאָלסקי וועגען דיזער אנגעלעגענהייט קיינמאָל ניט גערעדט. נאָר זייענדיג גוט בע־קאַנט ווי מיט איהם אלץ אזוי אויך מיט דער דאַמאַלסדיגער רעוואָלוציאָנערער שטימונג, קען איך ערקלעהרען אזא נידערטרעכטיגע האַנדלונג פון זיין זייט, ערשטענט, דורך זיין לייכטזיניג־קייט און אונבעדענקליכקייט און צווייטענס, דורך געוויסע שטריכען פון זיין כאַראַקטער, וועלכע מען קען אָפט בעמערקען ביי מענשען פון זיין טיפּ.

אין יענער צייט, ווי עס איז בעוואוסט, האָ־בען די רוסישע רעוואָלוציאָנערען געהאַלטען דאָס רוסישע פאָלק פאַר דאָס סאַמע רעוואָלוציאָנער־סטע צווישען אלע פעלקער. אונטער דעם איינ־פלוס פון באַקונין, האָבען פיעלע געגלויבט, אז זאָלען נור ערגעץ־וואו און צוליעב וועלכע ניט איז אורזאַכען זיך אָנהויבען אונרוהען, וועלען גלייך דיזע אונרוהען פערוואַנדעלט ווערען אין אַן אלגעמיינער רעוואָלוציאָן. און צוליעב דער רעוואָלוציאָן איז אלעס ערלויבט, זיינען אלע מיטלען גוט: מען מעג אלזאָ געבען די הכסמה אפילו אויף פּאָגראָמען.

אָבער אזוי האָבען געדענקט בלויז זעהר א קליינע צאָהל רעוואָלוציאָנערען, אי דאָס נאָר אזעלכע פון די רוסישע סאָציאַליסטען, וואָס האָבען פון דער מוטער'ס ברוסט איינגעזויגען און טיעף אין זייער נשמה בעהאַלטען א געוויס־סע פיינדשאַפט צו די אידען. פערקעהרט, די גרעסטע מעהרהייט פון די סאָציאַליסטען איז שאַרף ארויסגעטראָטען געגען דער דערמאָהנטער פּראָקלאַמאַציע, און ווי עס איז גוט בעקאַנט, האָבען איניגע פון זיי, ווי יאַקאָב סטעפּאַנאָ־פיטש, אנדרעי פּראַנזשאַלי און אנדערע, פער־ניכטעט גאַנצע פּעק פון דער פּראָקלאַמאַציע, וועלכע האָבען געזאָלט אָבגעשיקט ווערען פון פּעטערבורג נאָך די דרום'דיגע פּראָווינצען.

איך דיינק, אז סאוועלי זלאטאָפּאָלסקי האָט צוליעב דעם ניט געקענט ריכטיג אָבשאַצען די

בעדייטונג פון דיעזער פּראָקלאַמאַציע, ווייל ער אליין איז געווען א איד, וואָס האָט פערנומען אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג פון יענער צייט זעהר א הויכען, פעראנטוואָרטליכען אמט.

פאר א מענשען מיט זיין כאראקטער, מיט זיין עהרגייציגקייט און מיט זיין שטרעבען אי־מער צו זיין אין די סאמע פאָדערשטע רייהען, האָט געמוזט אויסווייזען, אז מיט אזא האנדלונג, ד. ה. גוט הייסענדיג דיעזע פּראָקלאַמאַציע, וואָס רופט צו אידישע פּאָגראָמען, מאכט ער א וויכ־טיגען, העכסט רעוואָלוציאָנערען שריט. ער האָט וואהרשיינליך געדענקט, אז קיינער וועט איהם דאן שוין ניט קאָנען חושד זיין אין פער־מאכען די אויגען אויף די זינד פון זיין אייגען פאָלק, אז קיינער וועט איהם דאן ניט קאָנען האלטען פאר קיין יודאָפיל. עס איז א פאקט, אז די ערגסטע אנטיסעמיטען בעגעגענען מיר טאקע צווישען די אידען אליין. וויפיעל זיי־נען פאראן צווישען אונז, אידען, אזעלכע, וואָס זיינען זעהר צופריעדען, ווען מען זאָגט זיי, אז זיי זיינען „לחלוטין ניט עהנליך אויף קיין אי־דען". אָט פון דיעזע מיאוסע שוואכקייטען האָט געליטען סאוועלי זלאטאָפּאָלסקי, און זיי זיינען דאָס געווען די אורזאכע, פארוואָס ער האָט ער־לויבט צו דרוקען די פּראָקלאַמאַציע, וואָס האָט געבראכט אזוי פיעל שאָדען און צרות.

אין יענער צייט האָבען, זעלבסטפערשטענד־ליך, זעהר ווענינ מענשען געוואוסט, אז א איד איז אין א געוויסער מאָס געווען שולדיג אין דער ערשיינונג פון דער פּראָקלאַמאַציע. דאָס איז דאן, און א לאנגע צייט דערנאָך, געווען א סוד אפילו צווישען די רעוואלוציאנערען. איך ווייס ניט, צו סאוועלי זלאטאָפּאָלסקי האָט חרטה געהאט אויף זיין פאלשער האנדלונג. מיר איז שוין קיינמאָל ניט אויסגעקומען זיך מיט איהם נאָך אמאָל צו טרעפען.

נאָך א פאלשען און לייכטזיניגען שריט האָט סאוועלי געמאכט אין זיין לעבען. דאָס איז געווען דער פאל מיט דעם בעוואוסטען דענאיעוו, וועלכער האָט דער'הרג'עט דעם נאטשאלניק פון פעטערבורגער אָכראנע, סודייקין. נאָר וועגען דיעזען פאל האָב איך שוין אמאָל דערצעהלט אין דער „צוקונפט", (אין פריהלינג 1912). *)

אין יאָהר 1883 איז אין פעטערבורג פאָר־געקומען „דער פּראצעס פון די זיעבענצעהן" און זלאטאָפּאָלסקי איז געווען איינער פון די בע־שולדיגטע. אין געריכט האָט ער געהאלטען א רעדע אין א זעהר פריעדליכען און געמעסיגטען ליבעראלען טאָן, וועלכע האָט דאן אויפגעבראכט געגען איהם פיעלע רעוואָלוציאָנערען. נאָר אונ־געאכטעט דערויף, איז ער פעראורטהייילט גע־וואָרען פאר זיינע גרויסע רעוואָלוציאָנערע טהאטען צום טויט. שפּעטער האָט מען איהם פערביטען דעם טויט־אורטהייל אויף א פיעל שווערערע שטראָף — אויף לעבענסלענגליכער געפענגנים אין דער שליסעלבורגער פעסטונג, ד. ה. אויף א לאנגזאמע גסיסה.

א געזונטער, א יונגער, איינגאנצען 25 יאָהר אלט, האָט סאוועלי ניט געקאָנט איבערטראָגען דעם אונמענשליכען רעזשים פון אָט דער שטיי־נערנער לאָך. פינף יאָהר האָט ער געליטען די שרעקליכסטע יסורים, ביז ער איז דאָרטען געשטאָרבען.

---

*) ביי דיעזער געלעגענהייט וויל איך בעמערקען, אז וולאדימיר דעגאַיעוו, וועלכער איז אַ מאָל געווען אַן איבערגעגעבענער אויפריכטיגער רעוואָלוציאָנער, האָט שפּעטער פעראַטען זיינע רעוואָלוציאָנערע אי־בערצייגונגען און האָט עמיגרירט נאָך אַמעריקא. איצט וואָהנט ער אין ניו יאָרק אונטער דעם נאָמען פאָלעוואָי, און איז סעקרעטער ביים רוסישען קאָנ־סול.

## פּרץ הירשביין — ליעדער

.1

שטיל. דער אבענד רויט געפליגעלט
שפּרייט זיך אויף מיין וועג.
ווי די שאָטענס אין פריהמאָרגען
פערגעהן מיינע טעג.

ווי די בליהטען פון די בוימער
אין די פריהלינג טעג —
שפּרייט דער ווינד דעם טרויער מיינעם
אויף מיין שטילען וועג.

שטיל. פון ווייטען, ווינקען נייע
קאלטע, בלאסע טעג —
ווי די שטיינער, ווייס געקאלכטע
ביי די זייטען וועג.

.2

טורעמס הויכע. גלאָקען קלינגען —
גאסען ענגע. מענשען יאָגען;
לאכט דאָרט אימעץ פון געטומעל:
„קענסט דיין יאָך שוין מעהר נישט טראָגען?"

וועלדער טיפע. שאָטענס רוהען.
פעלדער בליה'ן אין ליכט פערטרונקען —
בויגט א זאנג זיין קאָפּ און שמייכעלט:
„ס'איז צו פריה דיין קאָפּ געזונקען".

הימלען ברייטע. שטערען פינקלען.
ים'ען גרויסע — סודות שפּינען —
רייסט זיין אָבגרונד אויף דער אָבגרונד:
„קענסט ביי מיר דיין רוה געפינען"....

# די מלחמה און די פערמינדערונג פון דער בעפעלקערונג

דר. נ. סירקין

1.

פון אלע פּראָבלעמען, וועלכע די מלחמה האָט ארויסגערופען, איז די פערמינדערונג פון דער בעפעלקערונג, וועלכע הויבט זיך שוין אָן צו פיהלען, פיליייכט די שאַרפסטע און שווערסטע. שוין אין די נאָרמאַלע צייטען איז די געבורטען־צאהל אין די לעצטע יאהרען כמעט אין אלע ציוויליזירטע לענדער און בעזונדערס אין פראַנקרייך כסדר געזונקען, אזוי דאָס עס קומט אַלץ נעהנטער און נעהנטער דער געפעהרליכער מאָמענט, ווען די בעפעלקערונגס־צאָהל וועט מוזען אויפהערען זיך צו פערגרעסערען. די מלחמה וועט אָבער דעם שוואַכען פערמעהרונגס־שטראָם פון דער בעפעלקערונג נאָך מעהר אָבהאַלטען. די פערמינדערונג פון דער צאָהל פון די מענער אין אַלע ציוויליזירטע לענדער, דער עקאָנאָמישער קריזיס און די פעראָרעמונג נאָך דער מלחמה וועלען פערמינדערן די געבורטען־צאָהל אין אייראָפּאַ נאָך אַ סך מעהר, אויידער נאָך דעם דייטש־פראַנצויזישען קריעג אין 1870.

פון אלע צווייגען פון דער מאָדערנער סאָציאָלאָגיע, איז די פּראָבלעם פון בעפעלקערונג די שווערסטע און אונזיכערסטע. זי איז נאָך ער היום דער דונקעלער קאַפּיטעל אין דער סאָציאַלער וויסענשאַפט. אין לויף פון די לעצטע הונדערט יאָהר האָט די פּראָבלעם פון בעפעלקערונג דורכגעמאַכט אַ פאָלשטענדיגע פּרינציפּיעלע ענדערונג. פון אַ פּראָבלעם פון איבער־בעפעלקערונג איז עס געוואָרען אַ פּראָבלעם פון אונטער־בעפעלקערונג. ניט דער מאַנגעל אין פּלאַץ פאַר דער צו־גרויסער צאָהל פון ניי־געבאָרענע, וועלכע שטופּען זיך צו דעם „באַנקעט פון דער נאַטור", מאַכט זאָרגען דעם מאָדערנעם סאָציאָלאָג, נאָר פערקעהרט, די סכנה, דאָס די בעפעלקערונג וועט אָנהויבען זינקען אין צאָהל, דאָס דער ווילען צו פערמעהרונג וועט נאָך מעהר פאַלען ביי די מענשען. וואַרים ניט די לעבענס־מיטלען פערקלענערען זיך איז דער היינטיגער געזעלשאַפט, נאָר דער מענש, וועלכער בעשאַפט דאָס לעבען און דעם רייכטום, פערלייערט די ענערגיע און די וויליגקייט צו ברייננען אָפּפער פאַר די בעשאַפונג פון נייע דורות.

דער ענגלישער עקאָנאָמיסט מ אַ ל ט ו ס אין דעם אָנהויב פון ניינצעהנטען יאָהרהונדערט האָט בעשאַפען די בעקאַנטע טעאָריע, דאָס די איבער־בעפעלקערונג איז די אורזאַכע פון דער שטענדיגער סאָציאַלער נויט. דיעזע פּעסימיסטישע טעאָריע פון מאַלטוס איז געווען אַ געגען־ווירקונג געגען די לעבענספריידיגע טעאָריע פון ר ו ס אָ, פון די פילאָזאָפען פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן, פון דעם דאַמאַליגען ערשטען סאָציאַל־רעוואָלוציאָנער און אַנאַרכיסט גאָדווין, און פון די אַלע, וועלכע האָבען געלערנט, אַז דער מענש און דאָס לעבען זיינען פון דער נאַטור געבענשט געוואָרען מיט גליק. און די אָרעמקייט און נויט זיינען אַ רעזולטאַט פון די שלעכטע סאָציאַלע פערהעלטניסען. געגען דיעזע רעוואָלוציאָנערע אויפפאַסונג פון לעבען און געזעלשאַפט איז אויפגעטרעטען דער אידעאָלאָג פון דער אויפקומענדער ענגלישער בורזשואַזיע, מאַלטוס, מיט דער טעאָריע, דאָס די נאַטור איז ניט ביכולת צו ערנעהרען די אַלץ מעהר און מעהר זיך פערמעהרענדע און פּרוכפּערענדע מענשהייט. די בעפעלקערונג — האָט געלערנט מאַלטוס — פערדאָפּעלט זיך אין צאָהל אַלע פינף און צוואַנציג יאָהר, בשעת די פערמעהרונג פון די לעבענסמיטלען איז בעשרענקט פון דער נאַטור גופא. די בעפעלקערונג וואַקסט אין אַ געאָמעטרישער פּראָגרעסיאָן, די לעבענסמיטלען נאָר אין אַן אַריטמעטישער פּראָגרעסיאָן. ניט פאַר אַלעמען איז דערפאַר פאַראַן פּלאַץ אויף דעם מאָלצייט פון דער נאַטור, און קריעג, מגפות, הונגער, אָרעמקייט, פערברעכען, מוזען שטענדיג אויסגלייכען דעם באַלאַנס צווישען דער נאַטור און דער בעפעלקערונג. כדי אָבער די סאָציאַלע נויט צו פערגרינגערען, דאַרף דאָס געזעץ פערבאָטען די פרייע אונבעשרענקטע פערמעהרונג פון דער מענשהייט, ד. ה. די סאָציאַל הינטערשטעליגע טהיילען פון דער געזעלשאַפט טאָרען ניט הייראַטען.

עס פערשטעהט זיך פון זעלבסט, דאָס די בורזשואַזע וועלט האָט אויפגענומען מיט פרייד־געשריייען די טעאָריע פון מאַלטוס. מאַלטוס איז פּראָקלאַמירט געוואָרען פון די בורזשואַזע עקאָנאָמיסטען און די שטאַאַטסמענער אַלס דער גרעסטער גייסט פון דער צייט, און ביז צו דער לעצטער צייט איז די אָפיציעלע נאַציאָנאַל־עקאָנאָמיע אומעדום געגאַנגען אין דעם וועג פון מאַלטוס. די אונבאַרמהערציגע נאַטור האָט אוועקגעשטעלט געזעצען און שראַנקען געגען דער אונענדליכער פאָלקאָמענהייט פון דער געזעלשאַפט.

מאַלטוס האָט געמאַכט אַ גאַנצע רייהע פון טעות'ן אין זיין טעאָריע. קודם כל איז זיין אויסרעכענונג, דאָס די בעפעלקערונג פערדאָפּעלט זיך נאַטירליך אין פינף און צוואַנציג יאָהר, ניט בעשטעטיגט געוואָרען סטאַטיסטיש. מאַלטוס האָט ווידער ניט גענוג אָבגעשאַצט די

מעגליכקייטען פון דער טעכניק צו פערמעהרען די לעבענסמיטלען און דעם מענשליכען רייכ־טום, וועלכע זיינען טאקע געשטיגען אין אן אונגעהייערער מאס אין לעצטען יאהרהונדערט. אבער דער פונדאמענטאלער טעות פון מאלטוס איז בעשטאנען דארין, דאס ער האט א צייט־ליכע ערשיינונג אנגענומען פאר א היסטאָרישער טענדענץ. אין זיין צייט איז ווירקליך די בע־פעלקערונג אין אייראָפּא געוואקסען זעהר שטארק, אבער דערפון איז נאך גאר ניט געווען וויסענשאפטליך געדרונגען, דאס אין יעדער היס־טאָרישער עפּאָכע איז פאראן דיזעלביגע טענ־דענץ צו א שטארקען וואוקס פון דער בעפעל־קערונג.

אין לויף פון 19טען יאהרהונדערט איז די בעפעלקערונג אין אייראָפּא געשטיגען פון 187 מיליאָן אויף 400 מיליאָן, און דוקא דיעזע שטיי־גערונג פון דער בעפעלקערונג האט געהאָלפען צו דער פערגרעסערונג פון רייכטום אין אייראָ־פּא. די פערגרעסערונג פון דער בעפעלקערונג איז א פאקטאָר אין דער פערמעהרונג פון רייכ־טום, ווי דאס לערנט אונז די געשיכטע פון דער בעפעלקערונג אין אמעריקא. פיעלע מאָ־דערנע עקאָנאָמיסטען ערקלערען צום ביישפּיעל דעם עקאָנאָמישען נידערגאנג פון פראנקרייך אין די לעצטע יאָהרצעהנטען דורך די פערמינ־דערונג פון דער בעפעלקערונג, בשעת דער עקאָ־נאָמישער וואוקס פון דייטשלאנד ווערט גע־בראכט אין צוזאמענהאנג מיט דעם וואוקס פון דער בעפעלקערונג.

אבער ניט נאר איז דער וואוקס פון דער בעפעלקערונג ניט קיין אורזאכע פון דער עקאָ־נאָמישער נויט, נאר דיעזער וואוקס פון דער בעפעלקערונג גופא איז געווען א צייטליכע ער־שיינונג, וועלכע מאלטוס האט אנגענומען פאר א היסטאָרישער טענדענץ. די ענטוויקלונג פון דעמאָקראטיע און קולטור האט אין די לעצטע יאהרצעהנטען ארויסגערופען ביי די פעלקער פון נאָרד־וועסט פון אייראָפּא און ביי אלע אנגלאָ־זאקסישע פעלקער בכלל דאס זינקען פון דער געבורטען־צאָהל. דער רצון צו בעשאַ־פען קינדער ווערט אָבגעשוואכט ביי אלע קולטור־פעלקער, און דער אלטער געבאָט פון דער תורה: פרו ורבו ומלאו את הארץ — איהר זאָלט זיך פרוכטפערען און מעהרען און אָנפילען די ערד — האט פערלאָרען זיין כח אויף די מענשען. די פראָבלעם פון דער בעפעלקערונג איז ניט קיין שטענדיגע און אונפערענדערליכע אין דער געשיכטע, ווי דאס האט זיך אויסגעדוכט מאלטוס'ן, נאר זי טראגט אין פערשיע־דענע היסטאָרישע עפּאָכען א פערשיעדענעם כאראקטער. יעדער פאָרם פון פּראָדוקציאָן ענטשפּרעכט א בעשטימטעם געזעץ פון בעפעל־קערונג, דאס איז געווען די נייע טעאָריע, וועל־כע מ א ר ק ס האט ארויסגעשטעלט אין נעגענזאַץ צו מאלטוס'ן.

די מאָדערנע בעפעלקערונגס־פּראָבלעם האט א ענטגעגענגעזעצטען כאראקטער און צייכען ווי די בעפעלקערונגס־פּראָבלעם מיט פּופּציג יאָהר צוריק.

.2

די פערקלענערונג פון דער געבורטען־צאָהל און דאס זינקען פון דער בעפעלקערונגס־פער־מעהרונג האט זיך אָנגעהויבען אין דער מאָדער־נער צייט אין פראנקרייך. שוין אין לויף פון דעם גאנצען 19טען יאָהרהונדערט איז די גע־בורטען־צאָהל אין פראנקרייך געווען ניעדרי־גער, איידער אין אלע אנדערע אייראָפּעאישע לענדער, אבער זייט די זיבעציגער יאָהרען האט די ציפער אָנגעהויבען צו זינקען מיט ערשרעקענ־דער שנעלקייט. אין יאהר 1806 איז די געבור־טען־ציפער אין פראנקרייך געווען 33,1 אויף 1000 איינוואוינער, אין 1810 — 31,5, אין 1831 — 30,3, אין 1851 — 27,1, אין 1870— 25,5, אין 1891 — 22,6, אין 1901 — 22,0, אין 1911 — 18,7.

אין פראנקרייך איז די געבורטען־ציפער גע־פאלען אזוי נידריג, דאס זי איז קוים העכער איידער די טויטען־ציפער, און אין יאָהר 1911 איז זי געווען נאך עטוואָס ניעדריגער. אין אלע אנדערע ציוויליזירטע לענדער זינקט שטענדיג די געבורטען־ציפער זייט די זיבעציגער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרונדערט, ווי דאס איז צו זעהן פון פאָלגענדער טאבעלע:

צאָהל פון געבורטען אויף 1000 איינוואוינער

| יאָהר | איטאַ־ליען | פראנק־רייך | ענג־לאנד | דייטש־לאנד | עסט־רייך | רוס־לאנד |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1874-1876 | 37,3 | 26,1 | 35,9 | 40,5 | 39,9 | 50,1 |
| 1893-95 | 35,6 | 22,3 | 30,2 | 36,3 | 37,6 | 48,4 |
| 1910 | 32,9 | 19,7 | 25,1 | 30,7 | 32,5 | 48,6 |

די געבורטען־ציפער אליין איז אבער נאך ניט דער ענטשיידענדער פאקט אין דער פער־מעהרונג אָדער פערמינדערונג פון דער בעפעל־קערונג. מען מוז נאך נעהמען אין אנבעטראכט די ציפער פון די טויטען־פעלע יעדעס יאָהר. צום גליק פאר אלע אייראָפּעאישע פעלקער האט זיך מיט דער פערמינדערונג פון די געבורטען אויך פערמינדערט די צאָהל פון די טויטען־פעלע אומעטום, א דאנק דער שטייגערונג פון קולטור און וואָהלשטאנד און א דאנק דער פערמינדערונג פון די געבורטען גופא. בלויז דאס פרוכטבארע רוסלאנד מאכט אן אונגליקליכע אויסנאהמע דורך זיין זעהר גרויסע יעהרליכע טויטען־ציפער. די פאָלגענדע טאבעלע בעווייזט ווי די טויטען־ציפער איז געזונקען אין אלע לענדער:

צאָהל פון טויטען־פעלע אויף 1000 איינוואוינער:

| | 1900 | 1910 |
|---|---|---|
| דייטשלאַנד — — — — — | 22,1 | 16,2 |
| עסטרייך — — — — — — | 25,3 | 16,2 |
| ענגלאַנד — — — — — — | 18,8 | 14 |
| פראַנקרייך — — — — — | 21,9 | 17,9 |
| רוסלאַנד — — — — — — | (1905) | 31,1 |

אויסער רוסלאַנד איז די שטערבליכקייט גע־פאַלען אין אַלע ציווילזירטע לענדער, און איז ווענינער ווי אַ העלפט אין פערגלייך מיט אַ האַלבען יאָהרהונדערט צוריק. עס איז העכסט בעמערקענסווערטה, דאָס אין ניו־זילאַנד, וועלכעס איז דאָס סאָציאַל־פּאָרטגעשריט־טענסטע לאַנד פון דער וועלט, איז די שטערבליכקייטס־ציפער איצט בלויז 9 אויף 1000 איינוואוינער, דאָס הייסט ניעדריגער איי־דער אין אַלע לענדער פון דער וועלט.

אַ דאַנק דיעזער פערמינדערונג פון דער שטערבליכקייט שטייגט דאָך די בעפעלקערונג אומעטום, אָבוואָהל די געבורט פון קינדער ווערט קלענער יעדעס יאָהר. בלויז פראַנקרייך מיט זיין פורכטבאַרער פערמינדערונג פון געבורטען האָט שוין ניט דעם כח צו פערגרעסערען די בעפעלקערונג, אַזוי, דאָס די בעפעלקערונגס־פראַגע איז שוין דאָרט זייט די לעצטע צעהן יאָהר געוואָרען די ברענענדסטע און אונרוהיגס־טע פראַגע פון דער געזעלשאַפט. דערווייל אָבער וואַקסט נאָך אומעטום די בעפעלקערונג אַ דאַנק דער פערמינדערונג פון דער שטערבליכקייט, אָבוואָהל ניט אין אַזאַ פּראָפּאָרציאָן, ווי אין פריהערדיגע יאָהרען. דעם שטאַנד און וואוקס פון דער בעפעלקערונג אין די גרעסטע קולטור־לענדער קען מען זעהען פון דער פאָלגענדער טאַבעלע:

| בעפעלקערונג אין יאָהר 1912 | | יעהרליכער צוואוקס פון דער בעפעלקערונג |
|---|---|---|
| דייטשלאַנד | 65 מיליאָן | 880 טויזענד |
| פראַנקרייך | 39 " | 58 " |
| איטאַליען | 35 " | 380 " |
| ענגלאַנד | 45 " | 460 " |
| עסטרייך | 51 " | 580 " |
| בעלגיען | 7½ " | 86 " |
| רוסלאַנד | 170 " | 2,015 " |

אין די פעראייניגטע שטאַאטען פון אַמערי־קאַ איז די בעפעלקערונג געשטיעגען פון 63 מי־ליאָנען אין 1890 אויף 90 מיליאָנען אין 1910, אַזוי דאָס דער וואוקס איז 29 מיליאָנען, פון וועלכע מען דאַרף אָבער אַראָברעכענען 12½ מיליאָנען אימיגראַנטען פאַר די לעצטע 20 יאָהר.

אַזוי אָבער ווי די פערמעהרונג פון דער בע־פעלקערונג ווערט כסדר קלענער, בשעת די פער־מינדערונג פון דער שטערבליכקייט האָט אַ נאַ־טירליכען גרענעץ, וועט די בעפעלקערונג מוזען זינקען אין דער צוקונפט. דער קריעג, וועלכער וועט פערגרעסערען די שטערבליכקייט און פער־קלענערען די געבורטען, וועט דעם וואוקס פון דער בעפעלקערונג זעהר שטאַרק אָבהאַלטען.

.3

מען האָט ניט איינמאָל געפּרובט זיך צו גע־פינען אַן ערקלערונג פאַר דאָס זינקען פון דער בעפעלקערונג, און די עקאָנאָמיסטען האָבען אַר־קלערט דיעזע ערשיינונג אויף די פערשידענסטע אופנים. פיעלע ערקלערען דיעזע ערשיינונג דורך פיזיאָלאָגישע אונפרוכטבאַרקייט, וועלכע נעהמט זיך פון אַלקאָהאָליזם, געשלעכטס־קראַנק־הייטען, פון נערוועזיטעט און אונרוהיגקייט פון שטאָדטישען לעבען. געוויס זיינען דאָס פאַק־טאָרען, וועלכע פערמינדערן די געבורט־פעהיג־קייט, אָבער זיי זיינען דורכאויס ניט ענטשיי־דענדע אורזאַכע פון דיעזער מערקווירדיגער ער־שיינונג. די סטאַטיסטיק בעווייזט צום ביי־שפּיעל, אַז אין די דערפער ווערען נאָך ווייניגער קינדער געבאָרען, איידער אין די שטעדט, און דאָס די הויפּט־סבה פון דער פערמינדערונג פון דער פאַמיליע איז ניט אַזוי די קינדערלאָזע פאַ־מיליע, נאָר די פאַמיליע מיט איין אָדער צוויי קינדער. אַנדערע ערקלערען דיעזע ערשיינונג דורך די עמאַנציפּאַציאָן פון דער פרוי, דורך די שפּעטע הייראַטען, דורך די עהעלאָזיגקייט אין די גרויסע שטעדט, דורך די לייכטע גט'ן. אָבער די טיעפערע אונטערזוכונג בעווייזט, דאָס אַלע דיעזע סבות זיינען דורכאויס ניט געניגענד, כדי צו ערקלערען דיעזע ערשיינונג.

פיעלע זיינען געגוויגט צו ערקלערען די פער־קלענערונג פון די געבורטען דורך דעליגיעזע פאַקטאָרען. דיעזע מיינונג שטיצט זיך אויף דעם פאַקט, וואָס אין פראָווינצען, וואו די רע־ליגיאָן איז שטאַרק און דער עולם איז זעהר צוגעבונדען צו דער קירכע, זיינען די געבורטען ווירקליך העכער. אַזוי האָט מען למשל געפו־נען, דאָס אין ענגלאַנד איז אין פראָווינצען מיט אַ פרומער קאַטאָלישער און אידישער בעפעלקע־רונג דער געבורט־ציפער העכער, איידער אין ניט־פרומע פּראָטעסטאַנטישע געגענדען. אַזוי למשל איז איצט די געבורטען־צאָהל אין לידז, וועלכע האָט אַ קאַטאָלישע און אידישע בעפעלקערונג, 23,2 אויף 1000 איינוואוינער, בשעת אין דעם שכנות'דיגען פּראָטעסטאַנטישען ברעדפאָרד איז די געבורטען־ציפער 19,3 אויף 1000. אין דער מאַטעריאַליסטישער און אַטעאיסטישער פראַנק־רייך איז די געבורטען־ציפער אַלגעמיין אַ זעהר נידריגע, אָבער מען האָט אויסגעפונען, דאָס אין די פרומע קאַטאָלישע געגענדען איז זי דאָך פיעל העכער, איידער אין די אַנדערע געגענדען, אין וועלכע דער אַנטי־רעליגיעזער גייסט איז איינגעדרונגען. אין דעם מאָדערנעם גרויסשטאָדטישען בערלין זינקט כסדר די גע־

בורטען־צאָהל און איז געווען אין יאהר 1910— 21,0 אויף 1000 איינוואוינער, בשעת זי איז אין דעם איבריגען דייטשלאַנד פיעל העכער.

דאָס זינקען פון דער געבורטען־צאָהל קען ניט ערקלערט ווערען סוף כל סוף דורך די אָב־שוואַכונג פון דער רעליגיאָן, נאָר זי נעמט זיך פון אַ פיעל טיעפערער אורזאַכע, וועלכע ווירקט זייט די לעצטע פופציג יאָהר אין דער מאָדערנער געזעלשאַפט. זי שטאַמט פון דעם בעוואוסטזיניגען ווילען פון די מענשען צו פערמינדערונג די צאָהל פון זייערע קינדער, און די אָבשוואַכונג פון רעליגיאָן און טראַדיציאָן שטאַרקט נאָר דיעזע טענדענץ, וואָס איהר מקור ליעגט אין דעם פערענדערטען לעבענס־רצון און לעבענס־אַפּעטיט פון דעם היינטיגען מענשען.

די מאָדערנע געזעלשאַפט שטיצט זיך אויף פּאָליטישער דעמאָקראַטיע און עקאָנאָמישע אַריסטאָקראַטיע. אָבוואָהל אַלע מענשען זיינען לויט דעם געזעץ גלייך, פערנעהמען זיי דאָך פערשיעדענע שטעלונגען אויף דעם סאָציאַלען לייטער, און יעדערער זוכט זיך ארויפצוכאַפּען אויף אַ העכערע טרעפּעל. צו דערגרייכען אַ העכערען „סטענדערד אָוו לייף" איז דער ציעל פון לעבען אין אַלע דעמאָקראַטישע לענדער, וועלכע גיבען די מענשען די געלעגענהייט צו שטייגען סאָציאַל. די מאַסען זוכען נאָכצומאַכען דעם געשמאַק און די לעבענס־פיהרונג פון די רייכערע קלאַסען, און דער לעבענס־אַפּעטיט פון דעם פּראָלעטאַריער וואַקסט. פיעלע זאַכען, וועלכע זיינען אַמאָל בעטראַכט געוואָרען אַלס דאָס פּריווילעגיום פון די רייכע קלאַסען, קומען אַריין אין דעם פערלאַנגען־קרייז פון די ברייטע מאַסען. אַזוי אָבער ווי די מאַסען און דער מיטעל־קלאַס האָבען בעשרענקטע מאַטעריעלע מיטלען, בשעת דער לעבענס־פערלאַנג האַלט אין איין וואַקסען, הויבען זיי אָן צו מאַכען עקאָנאָמיע אין קינדער. קינדער זיינען אַ געוואַלטיגע עקאָנאָמישע לאַסט, און די מענשען זוכען אין זייער קאַמפּף פאַר דעם העכערען סטענדאַרד אָיי לייף קודם כל זיך צו בעפרייען פון דיעזער לאַסט. די בעשרענקונג פון דער פאַמיליע ווערט אויף אַזאַ אופן דאָס וויכטיגסטע מיטעל פאַר דעם אינדיווידועלען ערפאָלג אין לעבען.

אָבער אַ קינד איז ניט נאָר אַ גרויסער טעקס אויף דעם איינקונפט פון דעם פאָטער, עס איז אויך אַ גרויסע לאַסט פאַר דער מוטער. די מוטערשאַפט ברייגגט דער מוטער שמערץ און פּיין, זאָרג און פּעראַנטוואָרטליכקייט, און בערויבט זי פון איהר שעהנקייט און בליהונג. די מאָדערנע פרוי, וועלכע שטרעבט צו עמאַנציפּאַציאָן פון דער אַלטער שקלאַפעריי און וויל זיין עקאָנאָמיש און סאָציאַל גלייך מיט דעם מאַן, בעטראַכטעט דאָס קינד אַלס אַ שווערע משא, וועלכע פאַלט כמעט אין גאַנצען אויף איהר. און באמת, ווי פיעל אַמביציאָנען און איידעלע שטרעבונגען פון דער מאָדערנער פרוי זיינען פערניכטעט געוואָרען דורך דער אונערוואַרטעטער אַריינמישונג פון אַ בייבי אין דער פאַמיליע, וועלכעס האָט גלייך צוגעבונדען די מוטער צום הויז און ציימער. די מאָדערנע פרוי וויל דערפאַר ניט צולאָזען דאָס מעגליכע קינד צו זיין עקזיסטענץ און איז אין דעם פונקט אייניג מיט דעם מאַן.

עס איז דערפאַר נאָר נאַטירליך און בעגרייפליך, דאָס די פערמינדערונג פון די געבורטען איז פערהעלטניסמעסיג גרעסער צווישען דעם מיטעלקלאַס, איידער ביי דעם פּראָלעטאַריאַט. די אַפּעטיטען פון לעבען זיינען ביים מיטעלקלאַס שטאַרקער, איידער ביי דעם אַרבייטער־קלאַס, ביי וועלכען אָרעמקייט און זאָרגלאָזיגקייט און אָבגעלאָזענקייט געהען נאָך זעהר אָפט צוזאַמען. ביים מיטעלקלאַס, פערקעהרט, איז פאַראַן אַ שטאַרקע שטרעבונג צו שטייגען סאָציאַל און אָניאָגען דעם רייכערען קלאַס, בשעת עס פעהלען איהם געוועהנליך די מיטלען צו לעבען רייך. דער מיטעלקלאַס מאַכט דערפאַר מעהר עקאָנאָמיע אין קינדער, איידער יעדער אַנדערער קלאַס. ביים מיטעלקלאַס פון ענגלאַנד איז די געבורטען־ציפער געפאַלען אויף גאַנצע 50 פּראָצענט אין לויף פון די לעצטע 40 יאָהר. אויך איז זי געזונקען ביי די רייכערע אַרבייטער פיעל טיעפער, איידער ביי די אָרעמע פּראָלעטאַריער פון די סלאָמס.

אַז רעליגיאָן און ראַסע זיינען ניט די זעלבסטשטענדיגע פאַקטאָרען, וועלכע ווירקען אויף די געבורטען־ציפער, קען בעוויזען ווערען אַם בעסטען דורך דאָס געוואַלטיגע זינקען פון דער געבורטען־ציפער ביי די מערב־אייראָפּעאישע אידען. די אַלגעמיינע מיינונג איז, דאָס די אידישע ראַסע איז אויסערגעוועהנליך פרוכטבאַר. די ברכה פון פסוק: איהר זאָלט זיין פיעל אין צאָהל כחול אשר על שפת הים, ווי דער זאַמד אויף'ן ברעג פון ים, איז אויסגעטייטשט געוואָרען געוועהנליך אַלס כאַראַקטעריסטיש פאַר די אידישע קינדער־פרוכטבאַרקייט. אַז דאָס אידישע געטאָ, די אידישע גאַס אין געבענשט מיט קינדער, איז אַלגעמיין בעקאַנט. דר. נ אָ ס י ג אין זיין קלאַסישען ווערק וועגען אידישע סטאַטיסטיק, זאָגט, דאָס די אידישע ראַסע פערמעהרט זיך אין דריי מאָל מעהר, ווי אַלע אַנדערע ראַסען. אין מזרח־אייראָפּאַ איז טאַקע די אידישע פרוכטבאַרקייט זעהר גרויס. אין יאָהר 1900 איז געווען די געבורטען־ציפער אין גאַליציען 38, אין עסטרייך 33, אין אונגאַרן 34, אין רוסלאַנד אחוץ פּוילען — 31 אויף 1000 איינוואוינער, אַזוי דאָס די מזרח־אייראָפּעאישע אידען קענען גערעכענט ווערען אַלס איינע פון די פרוכטבאַרסטע ראַסען פון דער וועלט. אָבער דיעזע פרוכטבאַרע ראַסע איז געוואָרען די אונפרוכטבאַרסטע אין מערב־אייראָפּאַ, וואו זי האָט זיך אויפגעהויבען זעהר הויך

עקאָנאָמיש, סאָציאַל און קולטורעל. די געבורטען־צאָהל אויף יעדע 1000 אידען אין פרייסען איז געזונקען פון 27 אין יאהר 1885 אויף 17 אין יאהר 1908. אין לויף פון די לעצטע דרייסיג יאהר האלט די געבורטען־ציפער ביי די דייטשע אידען אין א בעשטענדיגען זינקען, און אין פרייסען איז זי נאָך ניעדריגער אפילו אייידער אין פראנקרייך, דאָס הייסט ניעדריגער איידער אין דער גאנצער וועלט.

דיעזע מערקווירדיגע ערשיינונג איז ווייטער א בעווייז פאר דער טעאָריע, דאס די אורזאכען פון זינקען פון דער געבורטען־צאָהל זיינען סאָציאַל־קולטורעלע. די דייטשע אידען געהערען כמעט אלע צו די רייכע קלאסען, און זייער ארעמער קלאס איז אייגענטליך א מיטעל־קלאס. דיעזע דייטשע אידען האָבען שוין זייט מעהר איידער הונדערט יאָהר דורכגעמאכט דעם פּראָצעס פון אסימילאציאן, פון דער אידישער רעליגיאן און טראדיציאן האָבען זיי זיך שוין לאנג אָבגעריסען. די בעוואוסטזיניגע פערקלענערונג פון דער געבורטען־צאָהל איז צייי די מערב־אייראָפּעאישע אידען געווארען, אקוראט ווי ביי די פראנצויזען, א מיטעל ווי ארויפצושטייגען סאָציאַל און עקאָנאָמיש העכער.

דאָס דער סאָציאַלער אויפשטייג ברייגגט מיט זיך די פערקלענערונג פון די געבורטען, לערענט גאנץ בעזונדערס אמעריקא. אין די פערייניגטע שטאאטען זינקט די געבורטען־צאָהל ביי די עכטע אמעריקאנער פאמיליעס, ביי די יענקיס, און איז פיעל גרעסער ביי די איינגעוואנדערטע. די איינגעוואנדערטע בעפעלקערונג, די אימיגראנטען, זיינען, ווי בעקאנט, פיעל ניעדריגער סאָציאַל און ארעמער עקאָנאָמיש, איידער די אמעריקאנער בעפעלקערונג, וועלכע האָט זיך שוין אין לויף פון דורות איינגעוואָרצעלט אין לאנד. די מעהר געבילדעטע, עקאָנאָמיש העכער שטעהענדע און פון טראדיציאָנען פרייערע איינגעבאָרענע בעפעלקערונג פערקלענערט בעוואוסטזיניג די געבורטען, בשעת ביי דער סאָציאַל אָבגעשטאנענער פרעמדער בעפעלקערונג איז די געבורטען־צאָהל זעהר א הויכע.

דיעזע אלע פאקטען דעקען אויף די אורזאכען פון דעם זינקען פון דער געבורטען־ציפער ביי די ציוויליזירטע פעלקער. די שטרעבונג צו א העכערען סטענדערד פון לעבען, די בעפרייאונג פון קירכע און טראדיציאָן, די פערברייטונג פון אויפקלעהרונג און רעוואָלוציאָנערע אידעען, דאָס זיינען די הויפט אורזאכען, וועלכע ווירקען אומעדום אויף די פערמינדערונג פון די פאמיליען. אין קאמפף פאר א בעסערעס לעבען מאכט דער מאָדערנער מענש קודם כל עקאָנאָמיע אין קינדער. אָבער אזוי ווי די געבורטען־צאָהל איז ניט געזונקען ביי אלע פעלקער און ראסען אין דעם גלייכען מאָס, איז שוין פאר די לעצטע פופציג יאָהר דורך דיעזען פאקטאָר אליין ארויסגעקומען א נייעס פערהעלטנים אין דער בעפעלקערונגס־צאָהל פון די פעלקער און ממילא אויך א נייע פערטהיילונג פון דער פאָליטישער און נאציאָנאלער מאכט אין דער וועלט. די איצטיגע וועלט־מלחמה האָט שוין בעוויעזען די רעזולטאטען פון דער פערשיעדענער געבורטען־ציפער ביי די פערשיעדענע פעלקער. מיר וועלען אָבער באלד זעהן, צו וועלכע טיעף ערנסטע פאָלגען אין היסטאָרישען לעבען פון דער גאנצער מענשהייט וועט דאס ווייטערע זינקען פון דער געבורטען־צאָהל מוזען פיהרען.

## 4.

אפילו אויב די מענשהייט וואָלט ניט געשטערט געוואָרען אין דער ענטוויקלונג פון דער בעפעלקערונג דורך די וועלט־מלחמה, וואָלט אין לויף פון די קומענדע יאָהרצעהנטען פאָרגעקומען א געוואלטיגע ענדערונג אין דער בעפעלקערונג פון יעדען לאנד דורך די פערשיעדענקייט פון דער געבורטען־צאָהל. נייע פעלקער און ראסען טרעטען ארויס אויף דער היסטאָרישער ראסען ווערען אָבגעשטופּט פון זייער פיהרענדער ראָלע דורך זייער ביאָלאָגישע פערמינדערונג. די וועלט־מלחמה וועט אָבער דיעזען פּראָצעס נאָך פערשארפען און דער־פיהרען די פראגע פון דער בעפעלקערונג און דער פארטיילונג פון די פעלקער און ראסען אין דער וועלט צו א קריטישען פּונקט.

עס איז א כלל, דאס אין דער צייט פון מלחמה און נאָך א מלחמה פאלט די געבורטען־ציפער זעהר שטארק, ניט נאָר דורך די פערגיכטונג פון די שטארקע און לעבענסבעגיעריגע מענער אויף די שלאכט־פעלדער, נאָר אויך דורך דעם גרעסערען לעבענסדרוק, דורך די נויטה, קראנקהייטען, לעבענס־אומעט און אלגעמיינע געפאלענקייט. אין די יאָהרען פון דעם דייטש־פראנצויזישען קריעג איז די געבורטען־ציפער אין דייטשלאנד און פראנקרייך זעהר שטארק געפאלען. אויך פערערגערט זיך זעהר שטארק די פיזיאָלאָגישע קוואליטעט פון די מענשען; ניט נאָר ווערען ווייניגער מענשען געבוירען, נאָר אויך די שטערבליכקייט ווערט גרעסער און דער געזונד־הייטס צושטאנד ערגער. פיעלע פאָרשער בעהויפּטען, צום ביישפּיעל, דאָס דער נידריגער וואוקס פון די פראנצויזען נעהמט זיך דערפון, וואָס דורך די נאפּאָלעאָנישע מלחמות זיינען ארויסגעריסען געוואָרען אלע הויך געוויקסיגע און שטארקע מענער פון די רייהען פון דער נאציאָן. יעצט שוין קומען אָן די טרויעריגסטע סטאטיסטישע ידיעות וועגען דער פערמינדערונג פון די געבורטען אין די קריעגספיהרענדע לענדער. אין דייטשלאנד, למשל, ווערען יעצט געבאָרען מיט 20 פּראָצענט ווייניגער קינדער, איידער אין נאָרמאלע צייטען, און אויב די צאָהל פון די געבורטען איז געווען הארט קרוב צו צוויי

מיליאָן, איז דאָרט יעצט א פערמינדערונג פון גע־בורטען פון איבער 400,000 קינדער. אויסער־געוועהנליך גרויס איז די פערמינדערונג פון דער בעפעלקערונג יעצט שוין אין פראנקרייך, און עס האָט זיך דאָרט פערקלענערט די צאָהל פון די חתונות אויף מעהר ווי א העלפט. דורך די פערמינדערונג פון די געבורטען פערלירען יעצט די פעלקער אפשר ניט ווייניגער ווי דורך אויס־שלאכטונג און די פערוואונדונג פון די ערוואק־סענע אויף די שלאכט־פעלדער.

אין דעם צוואנציגסטען יאהרהונדערט וועט מוזען דערפאר פארקומען א געוואלטיגע פער־ענדערונג אין דער פאנאנדערטיילונג פון די ראַ־סען און פעלקער אין דער וועלט. שוין אין אכטצעהנטען יאהר־הונדערט האָט זיך געענדערט דאָס פערהעלטניס פון די ראסען צו איינאנדער אין איירא‌פּא, ווי דאס האָט בעוויזען פּראָפעסאר ז א מ ב א ר ט דורך פאָלגענדע טאבעלע:

| | פון 1000 איירא‌פּעער זיינען געווען | | |
|---|---|---|---|
| | גערמאנישע | ראָמאָנישע | סלאָווישע |
| 1801 | 375 | 355 | 270 |
| 1850 | 369 | 321 | 310 |
| 1905 | 375 | 251 | 376 |

די ראָמאָנישע פעלקער האָבען זיך זעהר פער־מינדערט אין פּראָפּאָרציאָן, און די סלאָווישע פעלקער האָבען זיך שטארק פערגרעסערט, בשעת די גערמאנישע פעלקער זיינען געבליבען אין לויף פון די הונדערט יאהר כמעט אין דערזעלביגער פּראָפּאָרציאָן. מעהר איידער יעדעס פאָלק האָט געוואקסען אין צאָהל דאָס רוסישע פאָלק אין לויף פון 19טען יאהרהונדערט: פון 39 מיליאָ־נען איינוואָהנער אין איראָפּעאישען רוסלאנד אין יאהר 1800 איז די איינוואָהנער־צאָהל גע־שטיגען אויף 134 מיליאנען אין יאהר 1910. א חוץ דעם האָט יעצט דאָס אזיאטישע רוסלאנד 32 מיליאנען. פאר דעמזעלביגען משך צייט איז די בעפעלקערונג אין דייטשלאנד געשטיגען פון 25 אויף 65 מיליאנען, אין פראנקרייך פון 27 אויף 39 מיליאנען, אין די פעראייניגטע שטאאַ־טען פון 35 אויף 92 מיליאנען.

אין צוואנציגסטען יאהרהונדערט וועט מו־זען אויפוואקסען א גאנץ נייע מענשהייט, אין וועלכער עס וועט זיין א נייע צאָהלען־פערהעלט־נים צווישען די פעלקער און ראסען. מען האָט פריהער גערעכענט, דאָס אין יאהר 1950 וועט פעלקערונג פון אן ערך 150 מיליאנען מענשען. וועט דיעזע צאָהל זיין א סך א נידריגערע. אויב רוסלאנד וועט בלייבען אין זיינע פריהערדיגע גרענעצען, קען עס האָבען אין יאהר 1950 ביז 250 מיליאנען און פיעלייכט נאָך מעהר, אויב די שטערבליכקייט וועט דארט א ביסעל זינקען. די פעראייניגטע שטאאטען וועלען האָבען א בע־פעלקערונג פון אן ערך 150 מיליאנען מענשען, אָבער ניט מעהר פון דעם אנגלאָ־זאקסישען טיפּ. אין ענגלאנד וועט די בעפעלקערונג קוים דער־גרייכען די צאָהל פון 60 מיליאנען, בשעת פאר פראנקרייך שטעהט שוין די סכנה, דאס די בע־פעלקערונג וועט דאָרט זיין אין דער מיטען פון יאהרהונדערט נאָך קלענער איידער איצט. אין אלע איבריגע איראָפּעאישע לענדער וועט זיך די בעפעלקערונג נאָר לאנגזאם פערמעהרען דורך די ווירקונג פון דער מלחמה.

דערפאר אָבער וועלען צוזאמען מיט דעם רו־סישען פאָלק זעהר שטארק וואקסען די יאפּאַ־נעזער און די כינעזער אין אזיען. אין יאפּאַן איז די געבורטען־ציפער געווען אין די אכטציגער יאָהרען פון פאריגען יאהר־הונדערט 25 אויף 1000 איינוואָהנער און איז יעצט געשטיעגען אויף 35. די 70 מיליאנען יאפּאַנעזער וועלען אין דער מיטען פון יאהרהונדערט זיין 100 מי־ליאן. כינא צעהלט יעצט 350 מיליאן איינ־וואָהנער, אבער דער שטארקער נאַטירליכער צוואוואוקס און די עקאָנאָמישע און היגיענישע פערבעסערונגען וועלען ברייגען די בעפעלקערונג אויף 500 מיליאנען אין יאהר 1950. געגען די אזיאטישע ראסען און די איראָפּעאיש־אזיא־טישע רוסען אין דער צאָהל פון 850 מיליאנען וועט שוין שטעהען א פיעל קלענערער צאָהל פון דער מערב־איראָפּעאישער מענשהייט.

די וועלט־מלחמה האָט אויף אזא אופן ארויס־געבראכט נייע און העכסט וויכטיגע פּראבלע־מען פאר דאָס סאָציאלע לעבען אין דער היס־טאָרישער ענטוויקלונג. קודם כל פיהרט די מלחמה צו דער פורכטבארער פערמינדערונג פון דער בעפעלקערונג און אין מאנכע לענדער אפשר גאר צו דער אבשטעקונג פון דער פערמעהרונג פון דער בעפעלקערונג. אין דער נייער מענש־הייט, וועלכע ווערט אלץ מעהר און מעהר פער־איניגט און פערבונדען צווישען זיך דורך טעכ־נישע, עקאָנאָמישע און קולטורעלע פאקטאָרען, וועלען באלד אויפטרעטען די היסטאָריש אבגע־שטאנענע ראסען און פעלקער, ווי די רוסען אין איראָפּא און אזיען און די ריין אזיאטישע פעל־קער, די יאפּאַנער, כינעזער און אפשר אויך די אינדיער און די גאנצע מאהאמעדאנישע וועלט. דיעזע ראסען און פעלקער וועלען אָנהויבען פאָ־דערען זייער פּלאַץ אין דער געשיכטע. די אונ־פרוכטבאר ווערענדע צייוויליזירטע פעלקער פון מערב־איראָפּא און אמעריקא ווערען שוין א קליי־נע מינדערהייט. אויב קריג און געוואלטעטיגקייט וועלען אויף אין צוואנציגסטען יאהרהונדערט פערבלייבען, אזוי ווי ביז יעצט, די ענטשיידענדע כחות פון דער געשיכטע, דאן קען די עקזיסטענץ און די פרייהייט פון דער גאנצער איראָפּעאיש־אמערי‌קאנישער מענשהייט קומען אין געפאהר. מיליטערישע פארבערייטונגען קענען דיעזע סכנה פון א צוקינפטיגער קאטאסטראפע ניט פערהיטען, נאָר פערקעהרט דערנעהנטערען. דער וועלט־קריעג, וועלכער פערוויסטעט די וועלט און פערקלענערט די בעפעלקערונג פון דער ציי־וויליזירטער מענשהייט, ווערט אלץ מעהר און

מעהר א טרייבענדע אורזאכע פאר די בעגרינ־דונג פון א נייעם בונד פון אלע קולטור־פעלקער אויף דעם יסוד פון שטענדיגען שלום, געגענ־זייטיגען שוץ און אינטערנאציאנאלער הילף. און אויב עס וועט ווירקליך מקוים ווערען דער אלטער חלום, דאס דורך דעם קריעג וועט אָבגע־שאפען ווערען קריעג, וועט דערמיט די מענש־הייט מאכען א שריט צו א נייער סאציאל־עקאָ־נאָמישער אָרדנונג, אין וועלכער, לויט מארקס'ס טעאריע, עס וועלען אויך מוזען הערשען אנדע־רע בעפעלקערונגס־געזעצען. דער געגענזאץ צווי־שען דער פערמעהרונג פון דער בעפעלקערונג און דער פערגרעסערונג פון רייכטום און גליק וועט פערשווינדען.

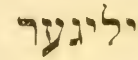

# דער פרייוויליגער „גראוויע"

פון די בלוטיגע טעג.

ערצעהלונג פון סעמועל דייקסעל.

ווער וואָלט אייגענטליך געשענקט אויפמערק־זאם צו אזא קליניגקייט ווי דאָס, וואָס דער יונגער פרייוויליגער פון'ם דריטען פאריזער פאָלק, שארל גראוויע, האָט דערלאנגט א קלאפּ מיט'ן פוס זיין ליעבען הונט און צוגעגעבען נאָך דערצו א פּאָר פיינע, העכסט פאריזער קללות?

דער געלער הונט האָט א שטילען קוויטש געגעבען, איז אָבגעשפּרונגען אין א זייט, גע־מאכט נאָך א צוויי טריט און איז שטעהן גע־בליבען. און ערשט דאן, ווען גראוויע האָט איהם צוויי שטיינדלעך געוואָרפען און זיך שוין אָנגעבויגען נאָכ'ן דריטען, האָט ער פּלוצלינג א דרעה געטאָהן מיט'ן עק, פּונקט ווי ער וואָלט זיך ענטשולדיגען געוואָלט, איז שנעל ארויף אויף א שטיין, ארויסגעשפּרונגען פון'ם גראָבען, וואו דאָס איז פאָרגעקומען, און זיך געלאָזט לויפען מיט זיכערע טריט צום צווייטען עק פעלד.

דאָס האָט פאסירט אין מיטאג צייט, ווען דאָס שיסעריי פון ביידע זייטען פלעגט אלע טאג אויף א שעה, צוויי שטילער ווערען, און די פיינדליכע ארמעען פלעגען זיך אויסרוהען אין זייערע בעפעסטיגטע גראָבענס.

— וואָס איז מיט דיר, שארל, פארוואָס שלאָגסט דו דעם הונט? — האָבען עטליכע סאָלדאטען, וואָס זיינען געלעגען מיט די ליוק־קעס אין מויל אין איין צייט איהם א פרעג געטהון.

— דער טייוועל ווייסט איהם — האָט שארל בייז געענטפערט — ער האָט גאָר אָנ־געפאנגען פאסקודיען אויף דער עלטער.

די סאָלדאטען האָבען געלאכט און זיך גע־נומען וויצלען אויף זיין חשבון.

— העי, גראוויע — האָט א וועכטער, וואס איז ניט ווייט געשטאנען און געקוקט אין זיין שפּיגעל, אויסגעשריען — דיין הונט לויפט גלייך אויף די דייטשע גראָבענס, כ'האָב איהם דאָרט די לעצטע וואָך אויף איין מאָל בעמערקט. זיי וועלען איהם דערשיסען, די דייטשוקעס, און אייפרעסען.

— הינט עסען קיין הינט ניט!... — האָט א סאָלדאט א זאָג געטהאָן און אליין זיך דער ערשטער צולאכט.

— הלוואי וואָלטען זיי איהם דערשאָסען און זיך נאכהער דערווארגען מיט איהם, וואלט איך פערשפּארט זיי צו שיסען און איהם צו שלאָגען — האָט גראוויע געענטפערט, און דער־ביי א ווייטען שפּיי געטהאָן דורך די צוזאמענ־געדריקטע צייהן.

די סאָלדאטען האָבען געלאכט, גראוויע איז ארויף אין איינע פון די שטיבלעך, וואָס זיי־נען געווען אויסגעגראָבען אין די ווענט פון ביי־דע זייטען טרענטשעס, און די פאסירונג מיט'ן הונט, ווי טויזענדער אנדערע קליניגקייטען, איז באלד פערגעבען געווארען.

אייגענטליך וואָלט דער אלטער, געניטער קאפּראל לאַ־קאָר אויף קיין גרויסע בעדייטונג ניט צוגעגעבען דעם פאקט, וואס שארל גראוויע שלאָגט און טרייבט פון זיך זיין בעליעבטען הונט. דער אלטער האָט זעהר ליעב געהאט שאר־לען און איהם געהאלטען פאר איינעם פון די העלדישסטע און בראווסטע יונגען. און ער האָט גאָר ניט איבערטריבען. ס'איז ניט געווען דער געפעהרליכער טהאט, אויף וועלכען שארל זאָל ניט וואגען. בפרט האָט ער זיך אויסגעצייכענט אין די געגען־אטאקען. איינער פון די ערשטע פלעג ער ארויס פון די גראָבענס, זיך ווארפען אנטקעגען די אָנקומענדע דייטשען און מעשים ארבייטען מיט זיין באיאָנעט. דריי מאָל איז ער שוין געווען לייכט פערוואונדעט, און ערשט ניט לאנג געראטעוועט פון א באיאָנעט שלאכט דעם קאפּראל לאַ־קאָר און אויף די הענד איהם צו די גראָבענס געבראכט. און דער אלטער האָט ווי אן אייגענעם זוהן געליעבט גראוויע'ן און גע־שעצט זיין העלדישקייט. און ליעגענדיג נאָכ'ן עסען מיט זיין שווארצער, אויסגערויכערטער ליולקע אין מויל אין א זייט פון גראָבען, האָט ער געזעהן ווי שארל יאָגט דעם הונט און גע־וואונדערט האָט איהם ניט דאָס שלאָגען גופא,

ווי יענע פאָרשענדע, ניט זיכערע בליקען, וואס גראַוויע האָט פון אונטען־ארום געוואַרפען אויף די ארומיגע סאָלדאַטען. יעדעס מאָל, וואס ער האָט זיך אָנגעבויגען נאָך אַ שטיינדעל. אויך איז דעם אַלטען ניט געפעלען דער כעס, וואָס שארל האָט ארויסגעצייגט: עפּעס האָט זיך געפּיחלט אין איהם געמאַכטעס, פּונקט ווי ער וואָלט אַן אויסגע׳חזר׳טע ראָלע געשפּיעלט. און דעם וועכטער׳ס בעמערקונג, אז ער האָט שוין געזעהן איין מאָל דעם הונט נעבען שונא׳ס גראָבענס, האָט ווי עפּעס אויפגעוועקט אין קאַפּראַל׳ס מח:

וואָס קען עס הייסען? ווי קומט דער הונט צו די דייטשע גראָבענס, און פאַר וואס האָבען זיי איהם ניט דערשאָסען?... און ווי קומט עס, וואָס גראַוויע טרייבט אין מיט׳ן העלען טאָג דעם הונט אין פעלד אריין, וואו עס פליהען קוילען און ס׳איז אזוי לייכט צו ציעלען?...

און פּלוצלונג האָט ער זיך דערמאָנט אין אַ געשפּרעך, וואָס ער האָט געהאַט מיט צוויי וואַכען צוריק מיט׳ן עלטסטען פון זיינע צוויי פּליטמעניקעס — פּאָל וואַנס.

ס׳איז געווען אויך אין מיטאָג צייט. ער איז געשטאַנען און צוגעקוקט ווי מען טהיילט איין שטיקלעך פלייש צו זיינע סאָלדאַטען, ווען פּאָל איז צוגעקומען און איהם אָבגעגעבען כבוד.

— ווילסט עפּעס זאָגען, פּאָל? — האָט ער אַ פרעג געטהאָן.

— יאָ, קאַפּראַל.

— האָסט אפשר אַ בריוועל מיט צעהן טויזענד קוסען פון דיין יונג ווייבעל געקרוגען?

— ניין, קאַפּראַל, — האָט וואַנס אַ זיפץ געטהאָן, — קיין בריוועל ניט ערהאַלטען.

— נו, זאָג, וואָס ווילסט דו?

פּאָל האָט אַ הוסט געטהאָן, זיך אַ קראַץ געגעבען אין קאָפּ און מיט אַ שולדיגען שמייכעל, ניט זיכער געזאָגט:

— הערר קאַפּראַל, שארל גראַוויע איז מיין בעסטער פריינד... יאָ, דער בעסטער — האָט ער איבערגע׳חזר׳ט — און ער, שארל, האָט אַ הונט, זעהר אַ קלוגען הונט... ער פערשטעהט אַלעס, כמעט ווי אַ מענש....

— פון דעם אַלעס ווייס איך — האָט לאַקאָר אַ שמייכעל געטהאָן — וואָס ווייטער?

— גאָר ניט — האָט זיך פּאָל אַ קנייטש געטהאָן — מיר שלאָפען צוזאַמען און כ׳האָב שוין דריי מאָל בעמערקט, ווי שארל טרייבט דעם הונט ארויס פון די גראָבענס אין פעלד אריין און שלאָפט ניט ביז ער קומט צוריק.

לאַקאָר האָט זיך מיט׳ן גאַנצען קערפּער מיט אמאָל אַ דרעה געטהאָן צו פּאָל׳ן און זיך שארף איינגעקוקט אין פּלימעניק׳ס פּנים.

— וואָס ווילסט דו זאָגען, פּאָל? — האָט ער ענדליך אַ פרעג געטהאָן און זיינע גראָהע, געדיכטע ברעמען האָבען זיך אין איין קנייטש צוזאַמענגעלאָפען איבער זיין שארפער, אָדלער נאָז.

— גאָר ניט, קאַפּראַל, גאָר ניט וויל איך זאָגען — האָט וואַנס געדרעהט מיט׳ן קאָפּ. — שארל איז מיין בעסטער פריינד, כ׳ליעב איהם פּונקט ווי מיין ברודער יאָי... כ׳האָב אייך נאָר געוואָלט פון דעם מעלדען...

דער אַלטער האָט געשוויגען אַ ווייַלע, נאָכדער אַ זיכערען שמייכעל געטהאָן און פעסט געזאָגט:

— פּאָל, דו ביסט אַ פערד. — פּאָל האָט אָנגעבויגען דעם קאָפּ און לאַקאָר האָט פאָרטגעזעצט: — שארל איז איינער פון די העלדישסטע סאָלדאַטען אין מיין אבטיילונג, האָסט דו דען קיין מאָל ניט בעמערקט ווי ער ארבייט מיט׳ן באַיאָנעט ביי די געגען אַטאַקעס? מיך האָט ער ערשט ניט לאַנג כמעט פון׳ם שונא׳ס הענד ארויסגעריסען און אַ מעדאַל פאַר דעם געקראָגען... כ׳ליעב איהם ווי אַן אייגענעם זוהן... ווי זשע גלייכט זיך דאָס אַלעס, מיט דעם, וואס דו דערצעהלסט?... — לאַקאָר האָט אַ קורצען לאַך געטהאָן און איבערגע׳חזר׳ט: — ביסט אַ פערד, געה און פּלוידער ניט מעהר אזעלכע נאַרישקייטען.

פּאָל האָט מיט אַ צופריעדענעם שמייכעל אָבגעגעבען כבוד און איז אוועק. לאַקאָר האָט זיך ווידער אויסגעדרעהט צום פּלאַץ, וואו מען האָט דאָס פלייש געטיילט, זיך געבייזערט אין הארצען עטליכע מינוט אויף זיין גוטען, אָבער דאָרפיש־נאַרישען פּלימעניק, און גיך אָן דעם אַלעם פערגעסען..... אַ ציטער איז איצט איבערגעלאָפען איבער׳ן קאַפּראַל׳ס קערפּער. ער האָט זיך פלינק אויפגעהויבען, איז צוגעגאַנגען צום וועכטער, זיך גענומען איינקוקען אין זיין שפּיעגעל, וואו מען האָט דייטליך געזעהן דאָס גאַנצע פּלאַכע פעלד פאַר די גראָבענס און גלייך אויסגעפונען דעם לויפענדען הונט, שוין גאָר ניט ווייט פון׳ם שונא׳ס טרענטשעס. ער האָט געכאַפּט אַ פּאָר פעלד גלעזער, איז ארויף אויף אַ קעסטעל נעבען דער וואַנט, אָהן פּחד ארויסגערוקט דעם גאַנצען קאָפּ פון׳ם גראָבען און זיך גענומען אויפמערקזאַם איינקוקען. דורך די פעלד גלעזער האָט ער דייטליך געזעהן דעם הונד׳ס בעוועגונגען, דעם ווייסען פלעק אויף זיין געלען רוקען און מעהר פון אַלעס האָט דעם אַלטען געוואונדערט דאָס, וואָס דער הונט לויפט ניט שנעל, רוהיג, אונגעשטערט און אזוי זיכער, פּונקט ווי ער וואָלט געקענט דעם וועג און איז שוין אויף איהם ניט דאָס ערשטע מאָל.

דער הונט איז גיך פערשוואונדען און לאַקאָר׳ן האָט זיך אפילו אַ דאַכט געטהאָן, אז עפּעס ווי הענט האָבען איהם אין די גראָבענס אריינגעשלעפּט, נאָר זיכער אין דעם איז ער ניט געווען.

— עה קאַפּראַל, וואָס טהוט איהר? — האָט

זיך דער וועכטער דערשראָקען. — אפשר פעה־לען אייך עטליכע קוילען אין קאָפּ?

— זיי רוהיג, זוהן — לאַ־קאָר איז אַראָב פון׳ם קעסטעל, אָבגעגעבען די פעלד גלעזעל און זיך אוועקגעזעצט אויפ׳ן פריהערדיגען פּלאַץ.

עטליכע מינוט איז ער געזעסען בעוועגלאָז, אָהן א מינדסטען געדאנק אין מח און פּלוצלונג פערדעקט דאָס פּנים מיט די הענט און צוגע־דריקט דעם קאָפּ צו די קניעס.

אין זיין פיעליאָהריגער דיענסט אין אפרי־קאנער מיליטער האָט ער זיך ניט איין מאָל געטראפען פּנים צו פּנים מיט׳ן טויט, זיך אויס־געלערענט ניט צו שרעקען פאר איהם, אָפט איהם לאַכען אין געזיכט. נאָר דאָס געפיהל וואס האָט איהם איצט בעהערשט איז פיעל שרעקליכער אפנים געוועזען, ווייל זיין קערפּער האָט זיך געטרייסעלט און א קאַלטער שוויים האָט בע־דעקט זיין שטערען.

— גאָט, מיינער, איז עס מעגליך?... קען דען גאָר אזא זאַך זיין?... און ווער? ער, דער בראַווער גראַוויע?... כ׳האָב דאָך פאָרט אליין געזעהן, ווי ער האַקט און שפּאַלט דייטשע קעפּ... ווי זשע קען עס זיין?... אָבער פאָרט?!...

ער האָט געפיהלט, אז זיין מח ווערט צו־שפּאָלטען אונטער׳ן דרוק פון שווערע געדאנקען, וואָס שפּארען זיך מיט איין מאָל פון אלע זייטען. ער האָט צוזאמענגעדריקט דעם קאָפּ מיט די הענט און ווייטער געטראכט: ...יא, ס׳איז טאַקי ניט מעגליך, איינגאנצען ניט מעגליך... ער, גראַוויע, איז א העלד, האָט ניט מורא פאר׳ן טויט, האָט איהם דאָס לעבען גערעטעט, אָבער, פאָרט?... עפּעס קומט דאָ דאָך פאָר... עפּעס איז דאָך דאָ ניט גלאַט!... און ער האָט זיך דער־מאָנט, אז אלע וואונדערען זיך, וואָס די לעצטע פּאָר מאָנאַטען, ווייזען די דייטשען ארויס אזא בעקאנטשאפט מיט׳ן פּלאַן פון די פראנצויזישע גראָבענס, ווייסען די פּלעצער וואו ס׳געפינען זיך די לופט מאַשינען, די שווערע קאַנאָנען. ערשט ניט לאַנג איז פאָרגעקומען א געלונגענער דייטשער איבערפאל אויפ׳ן רעכטען פליגעל, פּונקט אין דער צייט, ווען אין די גראָבענס איז געווען גאָר ווענינ סאָלדאַטען און ס׳האָט זעהר טייער געקאָסט ביז מען האָט שפּעטער ארויס־געיאָגט דעם שונא פון די פערכאפּטע טרענ־טשעס. אלע האָבען דאמאלס געשריען, אז דאס איז די ארבייט פון דייטשע שפּיאָנען, וואס גע־פינען זיך אין די פראנצויזישע רייהען, זיך גע־וואָרפען אין אלע זייטען, געזוכט, גענישטערט און גאָר ניט געפונען.

און וואס מעהר לאַ־קאָר האָט געטראכט און זיך דערמאָנט אין פערשיעדענע קלייניגקייטען, אליז קלאָהרער איז פאר איהם געוואָרען, אז שארל גראַוויע, דער בראַווער פרייוויליגער, וואס שאנעוועט אזוי ניט זיין לעבען פאר פראנקרייך, וואָס האָט איהם אליין מיט איבערמענשליכע מיה און העלדישקייט דאָס לעבען געראַטעוועט

— איז א דייטשער שפּיאָן, און זיין הונט איז דער שליח, מיט וועלכען ער שיקט איבער זיינע בעריכטען צום שונא. און דאָ האָט ער זיך אויך דערמאָנט אָן דעם דיקען האלז־באנד, מיט פעס־טע מעשענע בלעכלעך, וואָס דער הונט טראגט אויף זיין געל־ברוינעם, רונדען האלז.

— וואָס זיצסט דו אזוי, קאַפּראַל, האָסט אפשר, א פּאָר דייטשע קוילען איינגעשלונגען?

— האָבען זיך צוויי סאָלדאַטען א וויצעל גע־טהאָן, פערבייליפענדיג.

לאַ־קאָר איז לאַנגזאַם אויפגעשטאַנען, וויע־דער צוגעגאנגען צום וועכטער, גוט זיך איינגע־קוקט אין פלאַכען פעלד פאר די גראָבענס, נאַכ־הער ארויסגערופען פון אן אונטער דער ערד שטיבעל זיינע צוויי פּלימעניקעס פּאָל און לאָי וואנס און זיי עפּעס א זאָג געטהאָן אזוינס, אז די צוויי געזונטע, בראַווע יונגען האָבען א ציטער געטהאָן, זיינען בלאַס געוואָרען און זיך אָנגע־כאפּט איינער אן צווייטען. דער אלטער האָט גערעדט צו זיי שטרענג, פעסט, נאָר רוהיג. זיי האָבען איהם גלייך געקוקט אין די אויגען און צו־געשאָקעלט מיט די קעפּ. און מיט עטליכע מינו־טען שפּעטער האָט דער קאַפּראַל שוין געלאַסען געשפּאַנט אין די גראָבענס צו דער צווייטער זייט פעלד, וואו ס׳האָט זיך געפונען דער גענעראַל שטאַב.

די ברידער וואנס האָבען זיך אָנגעקוקט א ווייל ערשטוינט און, ניט ריידענדיג קיין וואָרט, זיך געלאָזט געהן צום שטיבעל, וואו גראַוויע האָט זיך געדארפט געפינען.

— העי, שאַרל, — האָט פּאָל אויסגעשריען — קום נאָר אהער, כ׳האָב דיר עפּעס פריי־ליכעס צו דערצעהלען...

פון דערווייטענס האָט זיך דערהערט א שאָס, און פּונקט ווי דאָס וואָלט געווען א בעפעהל, האָבען אלע אויפגעשפּרונגען פון זייערע פּלע־צער, מיט די ליולקעס אין מויל זיך א לאָז גע־טהאָן צו די ביקסען, וועלכע זיינען שורות־ווייז געלעגען אויף די זייטלעך פון׳ם גרוב, און קוי־לען האָבען אָנגעפאנגען זשומען און פייפען פון אלע זייטען...

די זון האָט זיך לאַנגזאַם געזעצט, דער הימעל אין יענער זייט האָט זיך אויסגעשפּרייט אין לאַנגע, גאָלד־רויטע טיעכער, וועלכע זיינען וואָס נידריגער אליז לייכטער און איידעלער גע־וואָרען. לייכטע שאָטענס האָבען זיך אָנגעהויב־בען ציהען איבער׳ן פעלד, זיך בעהאלטען אונ־טער שטיינער און בערגלעך און אריינקוקען אין די גראָבענס.

דאָס שיסעריי איז אָנגעגאנגען. אָט האָט זיך פון איין זייט דערהערט א שאָס פון א האר־מאַט, א צווייטער, א דריטער, פון דער אנדערער זייט האָט מען גלייך גענומען ענטפערען. די ביקסען האָבען געריכטער אָנגעפאנגען צו קנאַ־לען און וואס נידריגער די זון האָט זיך ארונ־

טערגעלאָזט, וואס געדיכטער די שאָטענס זיינען געוואָרען, אלץ שטארקער האָט זיך די שלאכט גענומען צופלאַקערען.

.2

ניט ווייט פון די אונטערשטע רייהען טרענ־טשעס, האָבען זיך ווי בעהאלטען אין א זייט, צווישען צוויי בערגלאך, עטליכע אַלטע, אויסגע־קרומטע, פערלאָזענע שטיבלעך. די פויערען, וואס האָבען דאָ פריהער געוואוינט, זיינען אנט־לאָפען פאר די מלחמה שרעקען, זייערע פעלדער זיינען צוטראטען געווארען און זייערע פערדוי־כערטע חייזקעס האָט פערנומען דער פראַנצויז־זישער גענעראל מיט זיין שטאַב.

ביי איינעם פון דיעזע שטיבלעך, וואו ס'האָט געוואוינט ד'אָזיע, דער פּאָלקאָווניק פון לאַ־קאָר'ס פּאָלק, איז דער קאַפּראל שטעהן געבליי־בען, געטראכט א ווײַלע און ענטשלאָסען אָנגע־קלאַפּט. באלד איז ער אריין אין א טונקעל, פערדויכערט צימערעל און, אָבגעבענדיג כבוד, שטעהן געבליבען ביי דער טיהר.

דער פּאָלקאָווניק — א הויכער, א מאָגערער, א שווייגענדיגער מאן מיט שטאָהל־גראָהע, דורכ־נעמענדע אויגען, א שאַרפע אָדלער נאָז און האלב גראָה, קורץ געשוירענע וואָנצען. ער איז געווען א מיליטערישער שרייבער, האָט זיך גערעכענט פאר איינעם פון די בעסטע סטראַטעגיקער אין פראַנקרייך און דער גענעראל פלעג קיין זאך ניט טהאָן, ניט איבערלעגענדיג זיך פריהער מיט איהם.

ווען לאַ־קאָר איז אריין, איז ד'אָזיע געזעסען ביים טיש און זיך אויפמערקזאם איינגעקוקט אין א גרויסער לאנד־קאַרטע, וואס איז געלעגען פאר איהם.

ער האָט גלייך דערקענט לאַ־קאָר'ן און א פרעג געטהאָן:

— וואָס איז געשעהן, קאַפּראל?

— הערר פּאָלקאָווניק — האָט לאַ־קאָר שטיל נאָר פעסט געזאָגט, נאָך א ווײַלע שווייגען — מיר דאכט זיך, אז צווישען מיינע מענשען אין די פאָדערשטע גראָבענס געפינט זיך א שפּיאָן...

דער פּאָלקאָווניק האָט זיך פון ארט ניט גע־ריהרט, נאָר זיינע אויגען האָבען א מעטאלישען פינקעל געטהאָן, זיינע געדיכטע ברעמען זיינען זיך צוזאמענגעלאָפען אין צוויי גראָבע קנייטשען און האָבען זיך אוועקגעלעגט פון די ברעמען אי־בער'ן גאַנצען שטערען.

א צוויי מינוט האָט ער געשוויגען, ניט אראב־נעהמענדיג זיין בליק פון לאַ־קאָר'ן און דערנאָך קורץ א פרעג געטהאָן:

— א דייטש?

— ניין, א פראַנצויז....

ד'אָזיע איז שנעל אויפגעשטאַנען, צוגעגאַנ־גען גאָר נאָהנט צום קאַפּראל, עטוואס אויסגע־בויגען דעם קאָפּ רעכטס, טיעף אריינגעלעגט די הענט אין די קעשענעס און ניט אראבנעהמענ־דיג פון איהם זיין בליק, בעפוילען: — דער־צעהל! — און זיך פון ארט ניט געריהרט, ביז דער קאַפּראל האָט ניט געענדיגט די געשיכטע. דערנאָך האָט ער זיך אויסגעגלייכט, איבערגע־גאנגען א צוויי מאָל די שטוב, צופענדיג די שטע־כיגע וואָנצען און איבערגעפרעגט:

— ווי, זאָגסט דו, הייסט ער?... שארל גראַ־ווינע?... גראַוויע?... אַזאַ הויכער יונג א שעה־נער... א פרייוויליגער... האָט דאכט זיך ערשט ניט לאנג א זילבערנעם מעדאל געקראָגען פאר העלדישקייט?....

— יאָ, הערר פּאָלקאָווניק, דאָס איז ער — האָט לאַ־קאָר געענטפערט — ערשט ניט לאנג האָט ער מיך א פערוואונדעטען אויף די הענט פון שלאכטפעלד געבראכט.

דער פּאָלקאָווניק איז נאָך אמאָל איבערגע־גאנגען די שטוב און שטעהן געבליבען פאר לאַ־קאָר'ן.

— נו, זאָג אליין, קאַפּראל, איז עס מעגליך, אז א מאַן וואָס קעמפּפט אזוי העלדיש געגען די דייטשען, איז שטענדיג פאַרטיג אויף די געוואגט־סטע טהאַטען, זאָל זיין גאָר א דייטשער שפּיאָן?!

— כ'וואָלט פינף יאָהר לעבען אָבגעגעבען, הערר פּאָלקאָווניק, אבי ס'זאָל ניט אמת זיין — האָט לאַ־קאָר געענטפערט — אָבער, עפּעס איז דאָ ניט ריין...

— נו, גוט, מיר וועלען שוין זעהן — האָט דער פּאָלקאָווניק בעשלאָסען. — וואו געפינט זיך איצט גראַוויע?

— אין די פאָדערשטע גראָבענס, מיינע צוויי פּלימעניקעס נעמען שוין פון איהם קיין אויג ניט אראפּ.

— זעהר גוט. איצט, קאַפּראל, געה צוריק און זעה, לאָז דעם הונט ניט צו צו איהם. נאָר טהו דאָס פארזיכטיג, ער זאָל גאָרניט בעמערקען, און מיט א שעה צוויי שפּעטער קום וויעדער אהער.

לאַ־קאָר האָט אָבגעגעבען כבוד און איז ארויס.

ד'אָזיע איז גלייך אוועק צום גענעראל און באלד איז ארויסגעגעבען געווארען א געהיימער בעפעהל צו דער וואַך, מען זאָל פערהאלטען דעם געלען הונט מיט'ן ווייסען פלעק אויפ'ן רוקען און לעדערנעם האלז־באנד, באלד ווי ער וועט זיך צוריקעהרען פונ'ם פעלד, און גלייך פון דעם מעל־דען.

מיט א שטונדע שפּעטער איז לאַ־קאָר וויעדער געקומען און געטראפען דעם פּאָלקאָווניק האַס־טיג ארומגעהענדיג איבער'ן ציימער.

— נו, קאַפּראל, וואס מאכט ער?... — האָט ד'אָזיע איהם בעגעגענט מיט א פראגע.

— ער געהט ארום זעהר אונרוהיג און ווארט אויפ'ן הונט.

— אזוי?... ער ווארט אויפ'ן הונט?! — האָט דער פּאָלקאָווניק איבערגע'חזר'ט. — זעהר

גוט... געה שוין שנעל צוריק און אויב דעם הונט זאָל געלונגען דורכצולויפען אונבעמערקט דורך די וועבטער, וועט ער געווים צום בעל־הבית קו־מען. דאַן כאַפּ און ברענג איהם גלייך אהער. זעהר וויכטיג איז אַז גראַוויע זאָל גאָרניט בע־מערקען, אויב יא, ארעסטיר איהם אויף און ברענג זיי ביידען...

— זייט רוהיג, הערר פּאָלקאָוניק, — האָט לאַ־קאָר געענטפערט, — מען לאָזט שוין קיין אויג ניט אראב ניט פון איהם, ניט פון זיינע זאַ־כען און מען וואַרט אויפ'ן הונט.

— זעהר גוט, זעהר גוט — האָט ד'אָזיע צופריעדען א שאָקעל געטהאָן מיט'ן קאָפּ — כ'בין זיכער אז אלעם וועט אמבעסטען געטהאָן ווערען. לאַ־קאָר האָט אָבגעגעבען כבוד און איז ארויס.

(ענדע פאָלגט)

ל. לאַקסאָן:

# ראָמען ראָלאַן

דער געווינער פון נאָבעל־פּרייז*)

ראָמען ראָלאַן פערנעהמט א גאַנץ בעזונדער אָרט אין דער היינטיגער ליטעראַרישער פראַנק־רייך. אַן עכטער פראַנצייז לויט אָבשטאַמונג און געבורט, איז ער אבער ווענינ עהנליך צו א פראַנצויז אין טעמפּעראַמענט, אין ארט דענקען און אין זיינע קינסטלערישע בענעהמונגען.

ער בעלאַנגט ניט צו די עלטערע פראַנצויזי־שע שריפטשטעלער, ביי וועלכע דער גרונדטאָן איז א סקעפּטיש־איראָנישער, אויך ניט צו די אינגערע שריפטשטעלער־דאָגמאַטיקער, וועלכע גלויבען שוין גאָר אין אלץ — אין מאָנאַרכיזם, שאָוועניזם און קאַטוילישען מיסטיציזם. די פּראָבלעמען, וואס אינטערעסירען איהם און די פאַרמען אין וועלכע ער דריקט זיי אויס, געפינען זיך אין א פאָלשטענדיגען ווידערשפּרוך מיט די הערשענדע שטרעמונגען אין דער פראַנצויזישער ליטעראַטור.

ראָמען ראָלאַן פערמאָגט א סך ליעבע פאַר איטליכעס פאָלק און פאַר יעדער קולטור. איהם אינטערעסירען אלגעמיין־מענשליכע פראַגען. איטליכעס פאָלק און יעדע קולטור האָט מעלות און חסרונות. פראַנקרייך, צום ביישפּיעל, פער־מאָגט א סך שעהנקייט, אבער זי איז אידעענלאָז, ניט פּרוכטבאַר און ניט שאַפענד. דייטשלאַנד האָט א סך סענטימענטאַלעס ליגען, זי פערמאָגט אָבער פיעל אקטיוויטעט. זאָל דערום איין נאַ־ציאָן נעהמען ביי דער צווייטער דאָס, וואס איהר פעהלט. אויף אזא אופן וועט זיין מעגליך צו אסימילירען די לאַטיינישע און גערמאַנישע קול־טורען און דערפון ארויסברענגען עפּעס אזעלכעס, וואס זאָל קאָנען דיענען אלס אידעאַל פאַר די ראַ־סען, וואס שטרייטען שטענדיג צווישען זיך. ראָ־מען ראָלאַן האָט אזוי ווי פאָראויס געזעהן די היינטיגע גרויסע וועלט־קאַטאַסטראָפע און האָט יאָהרען לאַנג גע'חלום'ט וועגען א גייסטיגער און פּאָליטישער פעראייניגונג צווישען פראַנקרייך און דייטשלאַנד.

* * *

ראָמען ראָלאַן איז געבוירען אינ'ם יאָהר 1866. עטליכע יאָהר פון זיין יוגענד האָט ער פערבראַכט אין די גרויסע אייראָפּעאישע צענ־טרען, וואו ער האָט זיך אָבגעגעבען מיט מוזיק, מאַהלעריי און ליטעראַטור. בעטהאָווען'ס מוזיק און שפּינאָזאַ'ס פילאָזאָפיע האָבען אין איהם דערוועקט א שטאַרקען אינטערעס צו אידעען. פאָרשענדיג די אידען אלס ראַסע, ווערט איהם ערשט קלאָהר די מערקווירדיגע ראָלע וואס דער אידישער גייסט האָט געשפּיעלט אין דער ענט־וויקלונג פון דער מענשליכער קולטור. כמעט אין יעדען טייל פון זיין וואונדערבאַרען ראָמאַן — „זשאַן קריסטאָף" — קען מען געפינען א מייס־טערהאַפטע פאָרשונג וועגען א אידישען טיפּ. אין זעקסטען טייל פון „זשאַן קריסטאָף" שרייבט ראָלאַן: „אלס אַן אויפרייצונג צו אקטיוויטעט און אלס אַן איבערפליסיגער קוואַל פון לעבען, ווירקט דער אידישער איינפלוס, ווי א מעכטיגער פערמענט אין דער מאָדערנער געזעלשאַפט". אין זיבענטען טייל פונ'ם דערמאָנטען ראָמאַן געפינען מיר וועגען אידען אזא אויסדרוק: „ווי ווילד זיי זאָלען ניט האַנדלען, וועט די קלאָרקייט פון געדאַנק, דער שכל הישר זיך קיין מאָל פון זיי נישט אָבטהאָן."

בעת אין פראַנקרייך האָט זיך צופלאַקערט דער דרייפוס־פּראָצעס איז ראָלאַן פעסט געשטאַ־נען אין די רייהען פון די דרייפוסאַר'ן צוזאַ־מען מיט עמיל זאָלא, פּאָלקאָוניק פּיקאַר, גאַב־

*) די שוועדישע אקאַדעמיע טיילט אויס יעהר־ליך די נאָבעל־פּרעמיע פאַר געוויסע פערדינסטען אויף די געביטען פון וויסענשאַפט, ליטעראַטור און קונסט. לעצטען יאָהר האָט די שוועדישע אקאַדע־מיע בעזוינט דעם פראַנצויזישען שריפטשטעלער, ראָ־מען ראָלאַן, מיט דער נאָבעל־פּרעמיע פאַר ליטעראַ־טור.

ריעל מאָנאָך, דער בעוואוסטער היסטאָריקער, און די אנדערע קעמפפער פאר אמת און גערעכ־טיגקייט.

אין יאהר 1886 איז ראָלאן געווארען פּראָ־פעסאָר אין פאריזער נאָרמאל שוהל איבער גע־שיכטע פון מוזיק און קונסט. אין יענער צייט האָט ער פערעפענטליכט א פּאָר קריטישע ווערק פון ערשטען ראנג. דאָס זיינען „אמאָליגע מו־זיקער", „היינטיגע מוזיקער" און א ווערק ווע־גען דעם גרויסען דייטשען מוזיקער, הענדעל. שפּעטער, בעת ער איז געווארען פּראָפעסאר אין סאָרבאָן, איז ער ארויסגעקומען מיט א רייהע פּיע־סען: „דער טריאומף פון שכל", „דער פער־צעהנטער יולי", „א צייט וועט קומען" און פיעלע אנדערע. קיין גרויסען רושם האָבען זיי ניט גע־מאכט. אין יענער צייט האָט ראָלאן גע'חלום'ט וועגען א נייעם מין טעאַטער. ער האָט זיך אָבער וועגען דעם געהאלטען אן עצה מיט לעאָ טאָל־סטאָי, מיט וועמען ער פלעגט זיך איבערשרייבען, און טאָלסטאָי האָט איהם דערפון אָבגעשלאָגען.

ראָלאן'ס גרויסע, ליכטיגע און גייסטרייכע פערזענליכקייט האָט זיך אינגאנצען ענטפּלעקט פאר דער וועלט אין זיינע דריי וואונדערבארע ווערק וועגען מיקעל אנדזשעלאָ, בעטהאָווען און לעאָ טאָלסטאָי. די קריטיק האָט דאן געשריבען וועגען איהם, אז דאָ ענטפּלעקט זיך א גרויסער גייסט. די דאָזיגע דריי ווערק זיינען דריי ביאָ־גראפיען, ריכטיגער, דריי גרויסע זעעלען־דראַ־מען פון דריי גרויסע גאונים. אין יאהר 1912 האָט ראָלאן איבערראשט די גאנצע ציוויליזירטע וועלט מיט זיין ראמאן אין צעהן טיילען אונ־טער'ן טיטעל — „זשאן קריסטאָף" — אויף וועל־כען ער האָט געארבייט 10־11 יאהר. פאר דעם דאָזיגען ראָמאן האָט ער בעקומען די ערש־טע גרויסע פּרעמיע פון דער פראנצויזישער אקאַ־דעמיע. דעם ראָמאן האָט מען באלד איבערזעצט אין אלע ציוויליזירטע שפּראכען, אומעטום האָט דער ראָמאן געהאט אן ענטוזיאסטישע אויפ־נאהמע. „זשאן קריסטאָף" איז דער ראָמאן פון יאהר־הונדערט. דאס איז א גרויסע פּאַנאָרא־מע פון דער מאָדערנער אייראָפּעאישער קולטור, פון זיטען און שטרעבונגען. נאָך דער אויפנאה־מע, וואס דער ראָמאן האָט געהאט אין אייראָפּא און אין אמעריקא, האָט אויסגעוויזען, אז די מענשהייט, וועלכע איז א לאנגע צייט געווען פערפּראָרען, האָט געזוכט עפּעס אָן וואָס זיך צו דערוואַרמען, צו בעלעבען דעם גייסט און דאָס הארץ און האָט דאָס אלץ געפונען אין ראָ־לאן'ס ראָמאן — „זשאן קריסטאָף". „זשאן קריסטאָף" איז א הייסער רוף צו א שאפענ־דער לעבענס־טהעטיגקייט, צו פּראָדוקטיווער אר־בייט, וואס זאל אריינטראגען אין לעבען ליכט און ענערגיע, האָפנונג און אָפּטימיזם, אנשטאט זיפצען, מוטלאָזיגקייט און וויסענלאָזיגקייט. „געבענשט זאָל זיין דער מענש!"... א לויב־געזאנג דעם פרייען, שטאָלצען מענשען — דעם הויי־מייסטער פון לעבען! „זשאן קריסטאָף" וואַרעמט, מונטערט, טרייסט; „זשאן קריסטאָף" איז א גרויס בוך פון מענשען־ליעבע און סאָלי־דאריטעט צווישען מענשען, א העפטיגער רוף צו פעראייניגונג, צו פערברידערונג, צום הערא־אישען אידעאליזם.

* * *

ראָמען ראָלאן איז דער מאָדערנער אפּאָס־טאָל פון הערראָישען אידעאליזם. פון קינד־הייט אָן האָט ראָלאן פערגעטערט העלדען. זיי־נע העלדען זיינען געווען, ברוך שפּינאָזאָ, מי־קעל אנדזשעלאָ, בעטהאָווען, וואגנער און לעאָ טאָלסטאָי. פאר איהם איז הערראָישען ניט אן אויסערליכער טריאומף פון ווילען, נור דער אי־נערליכער נצחון פון א הארץ, וואס איז גרייט זיך מקריב צו זיין פאר אן אידעאלע מיסיאָן אין לעבען. נישט יענע, וואס זיינען גרויס מיט זיי־ער געדאנק אָדער קראפט, האַלט ער פאר העל־דען, נור די, וואס זיינען גרויס מיט זייער הארץ. זיין מאָס פאר א הערראָישען אידעאל איז, די טיעפקייט פון דעם נסיון, די ענערגיע, און דאס בעוואוסטזיין, אז דאָס לעבען איז אם פּרוכט־בארסטען אין קאמפּף, דאָס ציעל איז: פ ר י י־ד ען ד ו ר ך ל י י ד ע ן. פון ליידען אויס־שמידען פרייד ען. סאי ליידען סאי פרייד ען פערשטעהט ראָלאן ניט אין זין פון אסקעטיזם און הכנעה, נור אין זין פון אקטיווער ליעבע צו דער מענשהייט און אין זין פון שאפענדען קאמפּף. אין אונז איז ליכט, פאר אונז איז פינסטערקייט. מוז מען זיך דורכשלאָגען דורך דער פינסטערקייט.

ראָלאן בויט דאָס לעבען נור אויף פּאַטהאָס, אויף בעגייסטערונג, מיט דעם האָפט ער אויך צו בענייען דאָס נאציאנאלע לעבען פון זיין פאַ־טערלאנד. ניט סקעפּטיציזם, ניט איראָניע ווע־לען בענייען דאָס נאציאנאלע לעבען, נור פּאַ־טהאָס, אקטיוויטעט, אָפּטימיזם, אידעאלער הע־ראָאיזם: ביי איטליכער געלעגענהייט טרעט ראָלאן העפטיג ארויס געגען סקעפּטיציזם און אידעעלאָזיגקייט, געגען דער שנאה וואס הערשט היינט צווישען פעלקער און נאציאנען.

ראָלאן געפינט זיך אונטער צוויי גרויסע השפּעות: טאָלסטאָי און בעטהאָווען. טאָלסטאָי איז פאר איהם דער גרעסטער און ריינסטער קוואל פון ליעבע צו דער מענשהייט. ראָלאן'ס בוך וועגען טאָלסטאָי, וואס איז דורכגעדרונגען מיט אזוי פיעל ליעבע און יראת הכבוד צום גרוי־סען קינסטלער־אידעאליסט, הויבט זיך אָן: „דער פאקעל, וואס איז ערשט אויסגעלאָשען געווארען, איז געווען פאר די מענשען פון מיין דור דער ריינסטער פון אלע, וואס האָבען בעלויכטען זייער יוגענד. די טעג, בעת איך האָב זיך אויסגע־לערנט איהם פערשטעהן, וועלען קיין מאָל ניט אויסגעמעקט ווערען אין מיין זכרון".

אין בעטהאָווען'ס לעבען און שאפען געפינט ראָלאן די גרעסטע הערראָישע קראפט פון דער

נייסטער קונסט, דעם גרעסטען פּאַטהאָס, די גרעסטע בעגייסטערונג פאַר אַן אידעאַלע מי־ביאָן; אַ פּאַטהאָס, וואס האָט גובר געווען אַלע שטערונגען, זיך דורכגעשלאָגען דורך אַלע ליידען און האָט ענדליך דערגרייכט דאָס אָנגעמערקטע ציעל. און בעטהאָווען'ס ציעל איז געווען אַריינ־צוטראַגען אַביסעל מונטערקייט אין דער אַרימער מענשהייט. אויסגעפיהרט האָט ער דאָס אויף אַ גלענצענדען אופן, נישט אַכטענדיג אויף זיין עלענדקייט, אָרימקייט, טויבקייט און אַנדערע יסורים אין זיין פּערזענליכען לעבען. פון אַלע ליידען האָט בעטהאָווען'ס פּאַטהאָס אויסגע־שמידט פרייד. דאָס איז זיין גרויסע הימנע צו דער פרייד, וואס האָט זיך ענדליך אויסגע־גאָסען אין זיין אונשטערבליכער 9־טער סימפאָ־ניע. בעטהאָווען'ס לעבענס־וועג איז געלעגען

ראָמען ראָלאַן.

דורך ליידען צו פרייד. אַזוי איז אויך דער לעבענס־וועג פון יעדען אמת גרויסען אידעאַ־ליסט. אויף דעם אייגענעם וועג שיקט ראָלאַן די גאַנצע מענשהייט בכלל און יעדען קינסטלער בפרט.

„מקריב זיין, די גאַנצע צייט מקריב זיין אַלע קלייניגקייטען אין לעבען פאַר דער קונסט" — אַזוי האָט געשריעבען בעטהאָווען, דער אונ־שטערבליכער גאון, וואס גיסט אַריין אין מענש־ליכע הערצער מוטה, גליק פון קאַמפּף, אַ כע־וואוסטזיין, וואס פיהלט אין זיך גאָט.

* * *

אין זיין ראָמאַן, „זשאַן קריסטאָף", האָט ראָלאַן קינסטלעריש פערקערפּערט בעטהאָוועגען. קריסטאָף איז בעטהאָווען אין די בעדינגונגען פון דער געגענוואַרטיגער ווירקליכקייט. קריס־טאָף איז אַ דייטש, אַ געניאַלער מוזיקער מיט אַ גרויסען פּאַטהאָס, אַ גרויסער אידעאַליסט, וואס רעבעלירט געגען דעם גאַנצען היינטיגען סדר העזוכ און אויך געגען די היינטיגע ליטעראַרי־שע קאָנוועניציאָנען. ביז צוואַנציג יאָהר לעבט קריסטאָף אין דייטשלאַנד. נאָכדעם קומט ער קיין פראַנקרייך, וואו ער זעהט גאָר דאָס שעה־נע, דאָס קינסטלערישע, דאָס אידעאַלע, אויך גאָר דאָס מיאוסע און פערדאָרבענע. ער לעבט זיך איין אין פראַנקרייך, פיהלט איהרע אַלע ליידען, פרעהט זיך מיט איהרע אַלע פריידען. ער זאַפּט אין זיך איין די פראַנצויזישע קול־טור און אין דער אייגענער צייט לעבט אין איהם דער גייסט פון געטהע און שילער, צוזאַ־מען מיט דעם גייסט פון וואָלטער און קאַרלעיל. קריסטאָף איז פול מיט אידעען און אידעאַלען, ווי אַ מילגרוים, ער האָט אין לעבען אַ גרויסע מיסיאָן און וויל זי דורכפיהרען אונטער אַלע אומשטענדען. און ער פיהרט דורך זיין מיסיאָן, ניט אַכטענדיג אויף זיין האַרטען שיקזאַל.

מיט דער געשיכטע פון קריסטאָף'ס לעבען וויל ראָלאַן ווייזען, ווי אַזוי וואָלט אַזאַ גרויסע הע־ראָישע נשמה, ווי בעטהאָווענ'ס, געלעבט אין דער היינטיגער ווירקליכקייט, ווי אַזוי וואָלט זי זיך בעצויגען און רעאַגירט אויף דער היינטיגער בורזשואַזער אָרדנונג און אויף יענע קאַריקאַטו־רען אויף דעם אידעאַליזם, וואס מען בעמערקט היינט אין פערשיעדענע געזעלשאַפטליכע שטרע־מונגען.

וואו קריסטאָף קומט, ברענגט ער מיט זיך טרייסט און בעגייסטערונג, ער זוכט צו צושטע־רען אַלע מחיצות, וואס טיילען פונאַנדער מענ־שען פון מענשען, ראַסען פון ראַסען און פעל־קער פון פעלקער. אומעטום פערדיגט ער ליע־בע, שעהנקייט, אחדות, ברידערליכקייט, פער־איניגונג פון אַלע קולטורען, אייביגען פרידען, אַ צוזאַמענגיסונג פון אַלע גרויסע גייסטער, וואס האָבען געשטרעבט גלייכליך צו מאַכען די מענ־הייט. אין קריסטאָף'ן קלינגען אָב די שטימען פון בעטהאָווען, טאָלסטאָי, מישלע און געטהע — אַלע זיינע גייסטיגע ברידער.

אָט איז אַ סימבאָל פון קריסטאָף'ס בעדיי־טונג אין דער וועלט:

קריסטאָף קומט קיין פּאַריז און בעזעצט זיך אין אַ הויז מיט זיין פריינד אָליוויאָ. אָהן געלד, אָהן וועלכע ס'איז פערבינדונגען, נור זיין פּערזענליכער שיקזאַל קימערט איהם ניט. איהם קימערט ניט, וואס ער שרייבט איבער נאָטען פאַר קליין־געלד און לערענט מיט דעם קאָל־באַסניק'ס מיידעל. זיינס וועט ער סוף כל סוף אויסקעמפּפען אין דער מוזיקאַלישער וועלט און דערווייל ווירקט דאָך זיין פּאַטהאָס אויף דער סביבה!

די פערשיעדענאַרטיגקייט פון די איינוואָה־נער אין יענעם הויז איז אַזאַ, אַז דאָס הויז שטעלט מיט זיך פאַר אַ גאַנצע פראַנקרייך אין

מיניאַטור. אָט די אַלע מענשען, וואָס וואָהנען אין פערשיעדענע חדרים, זיינען אונטהעטיג און אינערטיש. איינער מיידט אויס דעם צווייטען, איינער קוקט אויפ'ן צווייטען מיט פורכטזאַמקייט, בעת אַ וועלכע ניט איז געמיינשאַפטליכקייט, אַ האַרמאָנישע שטרעבונג צו אַלגעמיינע אינטערעסען, וואָלט בעשיינט און דערוואַרעמט זייער גרויען לעבען מיט אַ נייער פרייד. און דאָ ווייזט זיך אַרויס קריסטאָף'ס רעפּאָרמאַטאָרישער גייסט. קריסטאָף מיט זיין גרויסען פּאַטהאָס בויט איבער דאָס גאַנצע לעבען פון די עלענדע, פּעריאָדמערטע איינוואָהנער. אַ דאַנק זיין גרויסער אידעאַלער ליעבע צו מענשען, פאַלען די מחיצות, וואָס האָבען אָבגעזונדערט איינעם פון צווייטען. קריסטאָף גיסט אַריין אין זייערע טרוקענע הערצער ליעבע און באַגעהר צו העלפען איינער דעם אַנדערען און צו אַרבייטען אין האַרמאָניע מיט אַנדערע. ער קומט ניט אָב נור מיט'ן פּרעדיגען, ער בעשאַפט רעאַלע זאַכען. זיין פּאַטהאָס בעלעבט דאָס גאַנצע הויז, זיין פּאַטהאָס איז פּרוכטבאַר, זיין אַרבייט ווערט געקרוינט מיט ערפאָלג.

אָט, צום ביישפּיעל, שטאַרבט אין יענעם הויז אַן אַלטער, עלענדער מענש און לאָזט איבער אויף גאָט'ס באַראָט אַ קליין מיידעלע, וואָס ער האָט אַמאָל גענומען צו האָדעוועון. געפינט זיך האַרט אַן איינזאַמע אַלמנה, וועלכע איז גרייט מיט לייב און זעעל זיין אַ מוטער צום קינד. די האָזיגע אַלמנה האָט אַמאָל פערלוירען איהר טאָכטער און זינט דאַן האָט זי זיך גאַנץ פרעמד געהאַלטען צו קינדער, ביז זשאַן קריסטאָף האָט מיט זיין אידעאַלער פערזענליכקייט אַריינגעטראָגען אין איהר פערביטערטער נשמה ליכט און וואַרימקייט פון ליעבע. און אָט דאָס וואָס איז פאָרגעקומען אין יענעם הויז איז אַ סימבאָל — אַן אָנדייטונג, וואָס עס קען פאָרקומען מיט גאַנץ פראַנקרייך, מיט דער גאַנצער וועלט.

זשאַן קריסטאָף איז עלענד, ניט אַנערקענט; ער לעבט אין דחקות, אָהן פרייד און גליק. ער האָט אַבער אַ מיסיאָן אין לעבען, ער טראָגט אַ גרויסען אידעאַל אין דער נשמה. פון זיינע ליידען שמידט ער אויס פרייד. דאָס ליכט אין איהם רייסט דורך דעם חושך, וואָס הילט איין זיין לעבענס־וועג. זיינע ליידען גיבען איהם דעם העכסטען אויסדרוק פון בעגייסטערונג אין זיין לעבען און אין זיין שאַפען. אויב אַלץ, וואָס דאָס לעבען האָט איהם צוגעשיקט איז געווען טראַגיש, האָט אָבער אַלץ, וואָס ער האָט אינ'ם לעבען אַריינגעטראָגען, געאַטהעמט מיט פרייד און מיט אידעאַליזם. און קריסטאָף האָט אַ נצחון איבער'ן לעבען, זיין אידעאַל האָט זיך ענדליך בעזעצט אין דער וועלט, און אויף זיין אידעאַל בויט שוין דער יונגער דור עפּעס נייעס. דער הערראָאישער אידעאַליזם פון זיין דור האָט געפיהרט צו עפּעס נייעס, וואָס איהם איז אונבעקאַנט.

זשאַן קריסטאָף האַלט ביים שטאַרבען. און בעת ער גוסס'ט, דוכט זיך איהם אַז ער הערט עפּעס גאַנץ נייע קלאַנגען פון אַן אָרקעסטער, וואָס ער דיריגירט, אַבער וואָס שפּיעלט ווייטער אָהן איהם אויף... דער נייער דור האָט זיינע אייגענע אידעאַלען, בעשאַפט אייגענעס, אַבער אויף דעם יסוד, וואָס ער האָט אוועקגעלעגט. דאָס נייע איז אַ המשך פון זיין אידעאַל. ער פיהלט דאָס, ער איז דערמיט גליקליך, זיין פּאַטהאָס איז געווען פּרוכטבאַר. זיין נצחון! זיין אידעאַל האָט זיך פעסט בעזעצט אין דער וועלט און לעבט אין נייע פאָרמען, אין נייע קלאַנגען. אָט הערט ער זיי. עפּעס אַנדערע, אָבער דער יסוד איז זיינער... ער שטאַרבט אונטער די דאָזיגע קלאַנגען, וועלכע זינגען אין זיין נשמה אין דער שעה פאַר'ן טויט, און ער זינגט אַ שבח צום בעשעפער: „געבענשט זאָל זיין דאָס לעבען! געבענשט זאָל זיין דער טויט!"

אַלטער עפּשטיין:

# דער ביזנעס איידזשענט

סקיצע

זעהר אויפגערעגט איז געווען איזי קראַנץ, דער ביזנעס איידזשענט פון דער יוניאָן, ווען ער איז געגאַנגען אונטערהאַנדלען מיט שאַפּירא, דעם באָס פון ניט קיין גרויסען שאַפּ, וואָס האָט איבער אַ נייעס אַראָפּגעשיקט אַ מיידעל פון דער אַרבייט.

— אַ ביטערער חברה־מאַן, דער שאַפּירא! מען וועט איהם דאַרפען גוט אָנלערנען, — האָט קראַנץ ביי זיך געטראַכט. אין געדאַנק האָט ער פאַר זיך געזעהען דעם הויכען, ברייט־פּלייצינען באָס, מיט די שוואַרצע, בייזע ברענענדע אויגען. ער האָט זיך דערמאָהנט אַן דעם לעצטען מאָהל, ווען ער איז ביי איהם געווען; אויך דאַן האָט ער פּלוצים אָבגעלייגט אַ מיידעל פון דער אַרבייט:

— מיר וועלען אַזעלכע זאַכען ניט דולדען, מיסטער שאַפּירא! די יוניאָן וועט ניט לאָזען אַרומוואַרפען זיך מיט די אַרבייטער, אַזוי ווי מיט אַ באָל. עס מוז נעהמען איין מאָהל פאַר אַלע מאָהל אַ סוף דערצו. — ער האָט דענסטמאָל אומישנע געשריען, כדי מיידלאַך זאָלען הערען.

— און איך וועל ניט לאָזען, אַז מ'זאָל מיר קריכען אויפ'ן קאָפּ. דערווייל בין איך נאָך, דאַנקען גאָט, דער באָס, און אויב עס געפעהלט

ניט וועמען עס איז ווי איך פיהר זיך אויף, קאָן ער טאָהן ווי איהם געפעהלט, — האָט דער באָס נאָך העכער געשריען.

זיי האָבען זיך דאן כעס'דיג אָנגעקוקט איי־נע די אנדערע, די אויגען האָבען געברענט, די ליפּען — געציטערט, די מאסע איינגעבויגענע קעפּ האָבען זיך פון די מאשינען אויפגעהויבען. הונדערטער אויגען האָבען זיך אין זיי איינגע־געסען; און געדאכט האָט זיך, אז אָט וועלען זיך די ביידע ארויפוואַרפען איינער אויפ'ן אנדערען.

ער, איזי, האָט געפיהלט, אז די מיידלאך קוקען אויף איהם, אז זיי ערוואַרטען עפּעס אזוינס פון איהם, וואָס נאָר ער אליין קאָן עס דערווייזען. דאָס האָט איהם מוטה, העזה צו־געגעבען. ער איז נאָך געווען יונג, און עס האָט זיך געוואָלט זיין א שטיקעל העלד אין די אויגען פון די יונגע מיידלאך. ער האָט זיך דאָס אלעס דערמאָהנט איצט, געהענדיג צום זעלבען באָס, און עס איז איהם געווען פריקרע זיך צו בע־געגענען מיט איהם.

אין שאָפּ איז איהם די ערשטע אנטקעגען געקומען די טשער־ליידי, א יונגע מיידעל, א צארטע, א ריהרעוודיגע, מיט א קיילעכדיגען פרישען פּנים'ל, שווארצע, קלוגע אויגען און א פערריסען־שקאָציש נעזעל. זיי זיינען ביידע גע־ווען בעפריינדעט, א פּאָר מאָל האָבען זיי שפּא־צירט ביז שפּעט אין דער נאכט. ער האָט זיך אפילו ערלויבט צו נעהמען איהר אונטערען האנד. פון דער ווייטען נאָך האָט זי צו איהם ליעבליך געשמייכעלט, ער איז אָבער פערבליבען שטרענג, מיט א אָנגעכמורעטען פּנים.

— וואָס האָט שוין וויעדער פּאסירט מיסס שיינקין ביי אייך?

— וואָס זאָל פּאסירען? ער האָט ארונטער־געשיקט א האנד, זיי האָבען זיך אזוי געקאָכט, — האָט זי מיט די אויגען א ווינק געטאָהן צו די מיידלאך. — ניט אנדערש ווארפען די אר־בייט האָט זיך זיי פערגלוסט, קוים מיט צרות זיי אָפּגעהאלטען. — זי האָט עס דערצעהלט און אלץ ניט אויפגעהערט צו שמייכלען, אלץ טראציג איהם גלייך אין די אויגען געקוקט.

— אי וועל איך איהם געבען דעם כלב אייערען, אז ער וועט מיר האָבען צו געדענקען. נאָר מ'האָט פון איהם טראָבעל, וואו איז ער?

— אראָפּגעגאנגען ערגעץ, וועט באלד ארויפ־קומען, זעצט זיך צו דערווייל, איהר זיינט דאָך שטארק מיעד. — זי האָט א לאָך געטהאָן, ארויסווייזענדיג צוויי רייהען ווייסע, בליש־טשענדע צייהן.

פון איהר קוק, פון איהר שמייכעל איז איזי'ן וואַרעם געוואָרען אויפ'ן הארצען, דער כעס איז אין גאנצען פערשוואונדען, עס האָט זיך איהם פארוואָלט א פּישטשע טאָהן פאר דער שעהנער מיידעל.

— קוים וואָס איך האלט זיך אויף די פיס, איך האלט אין איין ארומלויפען.

— וואָס זאָל מען טאָהן, א פארפלוכטע, קא־פּיטאליסטישע אָרדנונג, — האָט זי איהם מיט א טרויעריגע מינע געענטפערט, אָבער זי האָט זיך באלד הויך און קלינגענד צולאכט. דאָס האָט זי איהם זיינע אייגענע ווערטער דער־מאָהנט. — מען מוז געהן ארבייטען, זעצט זיך, מיסטער קראנץ, דאָרט ביי זיין טיש, האָט קיין מורא ניט, איך טראכט, אז מען מעג זיצען אויף דעם זעלבען טשער וואָס דער באָס, אָדער ניט? — זי האָט אויף איהם געוואָרפען א ממזר'שען קוק; האָט זיך אויסגעדרעהט און קאָקעטיש בע־וועגענדיג מיט'ן יונגען קערפּער איהרען איז זי אוועק צו דער מאשין.

— א וואָהל מיידעל, ווי איך בין א איד, — האָט ער צו זיך אליין געזאָגט, איהר נאָכקוקענ־דיג מיט א ווארימען בליק.

ער האָט פארלייגט א פוס אויף א פוס, זיך אָנגעשפּארט אן ווענטעל פון טשער און גענומען טראכטען וועגען דער בעגעגעניש וואָס ער וועט באלד האָבען. דער אונאנגענעהמער געפיהל האָט זיך צוריק אומגעקעהרט, און ווידער האָט ער זיך בייז אָנגעכמורעט. ער איז געווען זיכער, אז עס וועט זיך אויסקומען צו קריגען, סטראשען מיט א סטרייק, יענער וועט זיך קאָכען, וועט איהם בעליידיגען מיט דער יוניאָן צוזאמען.

אין הארצען האָט ער געפיהלט רעספּעקט פאר'ן יונגען מענשען מיט די בייזע, שווארצע אויגען. פון די עטליכע ווערטער האָט ער פער־שטאנען, אז דאָס איז ניט קיין גראָבער יונג, עס האָט זיך געפיהלט, אז ער ווייסט עפּעס. און איזי האָט געוואוסט, אז מיט אזעלכען איז שווע־רער צו האנדלען ווי מיט א גראָבען, אומגע־הובעלטען באָס. אזוינער ווייס זיך ווי צו האל־טען, ער האָט זעלבסט־ווירדע און מ'קאָן איהם ניט גראָב אָנטרעטען. ער האָט אָבער געוואוסט, אז יענער קוקט אויף איהם ווי אויף א גראָבען יונג, אז ער פעראכטעט איהם, כאָטש ער האָט מורא. דאָס האָט איהם שטארק געקרייענקט. אָבער ער האָט בעשלאָסען דאָס אויסצונוצען. — זאָל ער מיר האלטען פאר א גראָבען, ווילדען נפש, אבי איך זאָל אויספיהרען וואָס איך וויל.

עפּעס האָט איהם אויפגעוועקט פון די גע־דאנקען. ער האָט זיך אומגעקוקט און דער־זעהן אן אלטען מאן שטעהן אין טיר פון דעם באָס'ס פּרייוועט אָפּיס. ער האָט געטראָגען א יארמולקע, די באָרד איז געווען א שנעע ווייסע, א לאנגע, א ברייטע, מיט צוויי שפּיצען. די ברעמען געדיכטע, די אויגען טיעפע, גרויסע. ער וואָלט אויסגעזעהן ווי א קליין שטעדטעלשער רב, ווען ער וואָלט ניט געגאנגען אין א קורצען ראק. איצט האָט ער אויס־געזעהן ווי א סוחר, א למדן. ער האָט זיך דאָ אין דעם לאנגען, גראָהען צימער,

מיט די רייהען מאשינען, און דעם רויש און גע־שריי אזוי ניט געפאסט, עפּעס האָט ער דאָ אויס־געוויזען ווי א פארבלאָנדזשעטער.

די אויגען זייערע האָבען זיך באגעגענט, ביי־דע האָבען זיך אָנגעקוקט מיט וואונדער. איזי האָט דערפיהלט, ווי אויפצוהויבען זיך און געבען א היימישען שלום עליכם.

דער אלטער איז א פּאָר מאָל דורכגעגאנגען פארביי איהם הין און צוריק. ער האָט אזוי זיך, פון דער זייט געוואָרפען א קוק אויף דעם פרעמ־דען, וואָס האָט זיך דאָ אזוי געמיטהליך צו־לייגט, און ניט גאנץ דרייסט צוגעקומען און גע־פרעגט:

— קאָן איך וויסען, יונגער מאן, וועמען איהר דארפט?

— איך דארף זעהן מיסטער שאפּירא — האָט איזי געזאגט און זיך אויפגעהויבען פון ארט.

— זיצט, זיצט זייט מוחל — האָט דער אל־טער געזאגט מיט א גוטמוטהיגען שמייכעל — קאָן איך אפשר וויסען אויף וואס איהר דארפט איהם? איך בין זיין פאָטער, איהר קאָנט מיר זאָגען, איך וועל עס איהם איבערגעבען, אדער אפשר איז טאקע בעכער איהר זאלט אויפוואר־טען, ער וועט מסתמא באלד ארייננקומען.

ער האָט גענומען א טשער און זיך אויך גע־זעצט ביים טיש. א היבשע צייט האָבען ביידע געשוויגען. איזי האָט שוין לאנג אזא אידען ניט געזעהן, און איצט, קוקענדיג אויפ'ן אלטען, איז איהם ווארים געווארען אויפ'ן הארצען.

— פון וואנען איז א לאנדסמאן? — האָט געפרעגט דער אלטער.

— אָה, פון גאנץ ווייט — האָט איזי גע־ענטפערט מיט א שמייכעל.

— מיר זיינען אלע פון גאנץ ווייט — האָט דער אלטער געענטפערט אויך מיט א שמייכעל.

— פון ק"ער גובערני.

— פון ק'ער! וואס רעדט איהר, פון וועל־כער שטעדטעל?

— פון פּ. נ'ער אויעזד.

— הערט א מעשה — האָט דער אלטער אויסגעשריען מיט פרייד — פון פּ. ביזטו? צו וועמען געהערסטו זיך דאָרט אָן?

— איהר קאָנט דען דאָרט וועמען?

— וואס פאר א שאלה? איך קום אליין פון ק: א ק'ער בין איך. איך קאָן ביי אייך כמעט אלעמען, צו וועמען געהערסטו זיך דאָרט אָן?

ביי איזי'ן האָט גענומען קלאפּען דאָס הארץ שטארק. איהם האָט זיך געדאכט, אז ווי נאָר ער וועט ארויס ריידען דעם טאטענ'ס נאָ־מען, וועט עפּעס וויכטיגעס געשעהן. מיט א פערכאפּטען אָטהעם האָט ער געזאָגט:

— איך בין יאשע דעם פלאקס סוחר'ס א זוהן.

— יאשע דעם פלאקס סוחר'ס, ווארט, לאָז זיך מיר דערמאָהנען, דאָס איז דער, מיט דעם שפּיציג בערדעל. יע, יע, איך געדיינק דאָך איהם — האָט דער אלטער געזאגט צונויפצי־הענדיג די ברעמען אזוי, אז די אויגען זיינען אין גאנצען פערשוואונדען — געוויס געדענק איך איהם, אָט וועל איך דיר זאגען א סימן: אז ער שמייכעלט פערמאכט ער די לינקע אויג; יע, די לינקע, איך זעה איהם, ווי ער וואָלט פאר מיינע אויגען געשטאנען, און וואס האָסטו גע־טהאָן אין דער היים?

— אין דער היים? — האָט איזי געענט־פערט מיט א פערשעמטען שמייכעל — עס, איהר ווייסט דאָך, וואס זאל מען טהאָן? — ער האָט זיך פערהאקט. עס איז איהם געווען שווער צו ריידען.

— געלערענט, מסתמא, וואס דען, אין ישיבה געלערענט. אָבער איך האָב גלייך דער־קאָנט, אז דו ביזט ניט קיין עם הארץ, טאקע באלד ווי איך האָב דיר דערזעהן. איז וואס מאכט דער טאטע דיינער? א גרויסער למדן, טאקע אנ'אמת'ער למדן. אָה, איך קאָן איהם גאנץ גוט. מיר זיינען צוזאמען אמאָל אין ליו־באָוויץ געווען.

ביידע זיינען געווען שטארק אויפגערעגט, דעם אלטען'ס פּנים האָט עפּעס אזוי ווי אויפ־געשיינט, מיט א רויטקייט זיך בעצויגען. איזי איז אויך געווען צוטרייסעלט ביז'ן העכסטען גראד, אָט דער אלטער קאן זיין טאטען, ווייס אלץ וועגען איהם. ער האָט אזש דערפיהלט א בייסעניש אין האלז, די לופט פון דער ווייט־טער היים האָט עפּעס אזוי ווי א וועהע געטהאָן אויף איהם. ער האָט אין גאנצען פארגעסען נאָך וואס ער איז אהער געקומען.

— נו, דו שקאָץ איינער, געדיינקסטו כאָטש וואס דו האָסט אמאָל געלערענט? — האָט דער אלטער געפרעגט, קלאפּענדיג איזי'ן מיט ליעב־שאפט איבער'ן קניע. — דאָ, אז מען טרעפט א מענשען וואס קאָן לערנען, דארף מען דאָך מאכען שהחיונו, זאל מיר גאט ניט שטראפען פאר די רייד. — די אויגען ביים אלטען זיינען פערלאפען מיט טרערען, ער האָט געלאכט מיט א לאנגען, נערוועזען געלעכטער. ער האָט איזי'ן אלע ווייילע געקלאפּט איבער'ן קניע, איבער'ן פּליי־צע, האָט איהם אפילו א קלאפּ געטהאָן אין באק, ער האָט זיך אלץ נעהענטער צוגעכאפּט צו איהם, אזוי ווי ער וואלט זיך געוואלט צו טוליען צו איהם, אָנווארימען אָן איהם דאָס אלטע ביינ־קענדע הארץ.

די מיידלאך האָבען מיט וואונדער געקוקט אויף איזי'ן זיי האָבען גאר ניט געקאָנט פער־שטעהען וואס עס איז געווארען מיט'ן ביזנעס איידזשענט זייערען, ער, אזא שטרענגער, אזא

פיינד פון די באָסעס, חבר'ט זיך גאר מיט דעם טאַטען פון באָס.

אָבער איזי האָט עס גאָר נישט בעמערקט. ער האָט זיך גענומען פארהערען מיט'ן אלטען אין גמרא, ווער עס ווייס בעסער,

— שקאָץ איינער, דו געדענקסט נאָך, און דאָ האָסטו זיך ארייגגעלאָזט אין די נאַרישקייטען, יאשע'ס זוהן א יוני מאן. פע, ברודערקע, האָסט בעדארפט זוכען עפּעס א בעסערען תכלית. אָט קוק אָן מיין מענדלען, ער איז א לייט, קיין עין הרע.

— וועמען מיינט איהר עס, וועלכער מענ־דעל? — האָט איזי געפרעגט פערוואונדערט.

— אָט מיין מענדעל, מאקס, ווי מע רופט איהם דאָ, איז אויך געווען א ישיבה בחור. א טהייערער קאָפּ, קאָן נאָך היינט אויך, וועסט מיט איהם ריידען, וועסטו זעהן, א למדן, זאָג איך דיר, און פון דעסטוועגען, א דאנק גאָט, א גוטער ביזנעס מאן.

איזי האָט זיך מיט א מאָל דערמאָנט וואו ער איז אין דער וועלט. ער האָט מיט שרעק א קוק געטהאָן אויף די מיידלעך, האָט געפרופט ארויסרופען צוריק דעם כעס מיט וועלכען ער איז אהער געקומען.

— יע, א ביזנעס מאן איז ער א גוטער, אָבער וואס פאר א יושר איז דאס גלאַט אזוי אָפּצוזאגען מענשען פון דער ארבייט? וואס טראכט ער, די יוניאן וועט עס איהם פערשווייגען? — אין קול זיינעם האָט זיך אבער קיין בייזקייט ניט געהערט, גיכער האָט זיך געדאכט, ווי ער וואלט אָנגעקלאגט דעם זוהן פאר'ן פאָ־טער.

— וואס, ער האָט אָפּגעזאָגט עמיצען פון דער ארבייט? — האָט דער אלטער פערוואונ־דערט אויסגעשריען, — ער האָט עס מיר גאר ניט דערצעהלט, דער שקאָץ, ווארט, איך וועל איהם גוט אויסזידלען. מיינסט, ער איז א שלעכטער, א גזלן? עס הייבט זיך גאָר ניט אָן. א כעס'ן איז ער, אָט וואָס, א כעס'ן, זאָג איך דיר. זאל ער נאָר ארויפקומען, איך וועל איהם שוין געבען א חלק פאר דיר אין די אוי־גען, וועסט אליין זעהן.

— איך וועל שוין מיט איהם אליין ריידען, אזוי קען עס ניט געהן, אלע ווייל מאכט ער אָן טראָבעל. — האָט איזי ארויסגערעדט שוין גאָר בייז.

אָבער אין הארצען האָט ער געוואונשען דער באָס זאָל בעסער איצט ניט קומען. ער האָט געפיהלט, אז עס וואָלט איהם איצט אונמעגליך געווען צו ריידען אין דעם נויטיגען טאָן. ער וואלט זיך געשעמט פאר'ן אלטען. אָבער אין דער זעלבער צייט האָט ער געוואוסט, אז ער וועט עס מוזען טהאָן, ווארום די זאך איז צו ערענסט: וואס וואלטען די מיידלאך געזאגט, ווען ער געהט אוועק מיט גאָר נישט? אבער די בעגעגעניש מיט'ן זוהן איז איהם איצט אונ־אנגענעהם געווען. עס האָט זיך איהם געוואלט וואס גיכער ארויסרוקען זיך.

— איהר וועט אזוי גוט זיין איהם זאגען, אז איך בין דאָ געווען — האָט ער ארויסגע־רעדט ניט זיכער.

— געוויס וועל איך איהם זאגען, ער וועט זיין זעהר צופריעדען, ער קאָן אויך דיין טאַטען, ער געדענקט איהם. מיר האָבען, דאכט זיך, אנומעלט וועגען איהם גערעדט.

— איך מיין וועגען דער מיידער, וואס ער האָט אָפּגעזאגט, וועט איהר אזוי גוט זיין זאָ־גען, די יוניאן וועט עס ניט שווייגען, אלע ווייל...

— געוויס, געוויס, איך וועל איהם שוין גע־בען א גוטען חלק, דעם שקאָץ, וועסט זעהן, מעגסט זיין זיכער, קום, זיי מוחל, ארויף אפ־טער. ביזט א וואהלער בחור, כאָטש א שקאָץ, אָבער פארט א בן תורה. קום ארויף, וועלען מיר ריידען, מענדעל וועט זיין זעהר צופריעדען. ער קאָן אויך, עס וועט זיין אביסעל פרעהליכער, מיר איז, ניט פאר דיר געדאכט, זעהר אומע־טיג. א גאנצען טאָג בלאָנקע איך זיך ארום אליין אין שטוב. קום אמאָל אהער. וועסט: קומען, יע?...

* * *

— אי, אי, וואס פאר א ליעבשאַפט ביי אייך איז דאס געוואָרען, וואס האָט אזוינס פאַ־סירט, מיסטער קראנץ? — האָט איהם איבער־גענומען ביים ארויסגעהן מיסס שיינקין מיט א שעלמישען שמייכעלע. — וואס האָט איהר זיך אזוי געקאָכט, און אזוי הויך געלאכט, און וואס איז עפּעס וועגען דער פערפלוכטער קאפּיטאלים־טישער ארדנונג?... כא, כא, כא.... — איהר שטימע האָט זיך געקייקעלט הויך, קלינגענדיג, ווי א זילבערנער גלעקעל.

— איהר וועט זאָגען די מיידלעך, זיי זאלען מיר ענטשולדיגען, איך וועל שוין שיקען אנאנ־דערען, איך מוז אוועקגעהן.

— וואס אייל איהר זיך אזוי, מיסטער קראנץ — האָט זי געזאגט צו בויגענדיג זיך אזוי נאָהענט צו איהם, אז ער האָט אזש איהר אָטהעם דערפיהלט. זי האָט אויף איהם געקוקט שארף און דורכדרינגענד, אזוי ווי זי וואלט עט־וואס פון איהם ערוואַרט.

— מיר האָט איצט אן אומגליק געטראפען, מיסס שיינקין — האָט ער געזאָגט האלב אין שפּאָט, האלב ערענסט. — דער גרעסטער אונ־גליק, וואס עס קאָן נאָר טרעפען א ביזנעס איי־דזשענט. איך האָב ארויפגעבראָדזשעט אויף א לאנדסמאן און מעהר וועט שוין מיין פוס אהער ניט קומען. א שאָד, איהר זיינט א וואהל מיי־דעל, — האָט ער גיך ארויסגערעדט, און מיט אן אראפּגעלאָזטען קאָפּ, איילענדיג זיך, איז ער פון שאָפּ אראפּגעלאפען.

מ. טערמאַן:

# די קולטור פון מיטעלאַלטער

(פון דער סעריע: קלאַסענקאַמפּף אמאָל און היינט)

1.

„ניט וויסען געשיכטע הייסט אַלע מאָל פער־בלייבען אַ קינד," האָט זיך אמאָל אויסגעדריקט דער בעריהמטער רוימישער פילאָזאָף און רעדנער ציצעראָן. און דיעזער געדאַנק איז זעהר אַ ריכ־טיגער. אַ קינד איז בעזונדערס כאַראַקטעריס־טיש דערמיט, וואָס פאַר איהם עקזיסטירט ניט קיין „נעכטען" און קיין „מאָרגען". פאַר איהם עקזיסטירט בלויז דער „איצט", דער אינטערעס און די פאָדערונג פון מאָמענט. און דעריבער איז אַ קינד אויף דעם העכסטען אופן אונמיטעלבאַר. אַלע זיינע טהאַטען ווערען דיק־טירט ניט פון פערשטאַנד, נאָר פון דעם אימפּולס, פון די מאָמענטאַנע אויפרעגונגען פון זיינע חושים און געפיהלען. און אויב דיעזע אונמיטעלבאַרקייט פון קינד, זיין פּשוט'קייט און נאַאיוויטעט, מאַכען איהם זעהר מילד און אַנ־ציהענד, מאַכען זיי איהם אבער אויך אין דער זעלבער צייט אויף דעם העכסטען אופן שוואַך און אונבעהאָלפען. דאס קינד קען זיך אליין ניט בעזאָרגען און איהר מוזט שטענדיג אכטונג געבען אויף איהם און אָבהיטען אַלע זיינע טריט.

נאָר אויב איהר זייט גערן מוחל אַ קינד זיין אונמיטעלבאַרקייט און נאַאיוויטעט, קענט איהר עס בשום אופן ניט מוחל זיין אַ געזונטען דער־וואַקסענעם מענשען, אויב ער לעבט מיט'ן שכל פון אַ קינד.

פון אַ דערוואַקסענעם מענשען פאָדערט זיך ער זאַל באַרעכענען זיינע שריט און ער זאַל ווי־סען אפריהער וואס עס קען ארויסקומען פון דעם אדער יענעם טהאַט, פון דער אָדער יענער האַנד־לונג. ווען אָבער קען ער וויסען אפריהער דעם רעזולטאַט פון אַ געוויסען טהאַט אדער האַנד־לונג? דאָס קען זיין בלויז דאַן, ווען ער ווייס „געשיכטע", ד. ה. ווען ער האָט אין זינען דעם נעכטען, ווען ער געדיינקט די רעזולטאַטען פון געוויסע פּאַסירונגען פון זיין אייגענעם לעבען און פון לעבען פון די ארומיגע. אויב ער האָט ניט אין זינען די פערגאַנגענהייט, אויב ער געדענקט ניט דעם נעכטען, קען ער אויך ניט פערשטעהן דעם היינט און קען אויך ניט וויסען דעם מאָר־גען. אַזאַ מענש בלייבט אויף אימער אַ קינד, אבער אַ דערוואַקסענער מענש מיט קינדערשען שכל איז איינפאַך אַז אידיאָט.

אַ דערוואַקסענער מענש מוז דעריבער וויסען די געשיכטע פון זיין פערזענליכען לעבען, אָבער אין דער זעלבער מאָס מוז ער אויך וויסען די געשיכטע פון דער געזעלשאַפט, אין וועלכער ער לעבט. דאס אינדיווידועלע לעבען פון מענשען און זיין געזעלשאַפטליך לעבען געהען שטענדיג האַנד אין האַנד און מען קען זיי קיינמאָל ניט פאַנאַנדערטיילען. יעדער איינצעלנער מענש איז מיט טויזענדער פעדים פערבונדען און פער־קניפּט מיט דער געזעלשאַפט, איהר לעבען איז אויך זיין לעבען און אָהן איהר קען ער בשום אופן ניט עקזיסטירען. בעוואוסט אדער אונ־בעוואוסט, ווילענדיג אדער ניט־ווילענדיג, האַלט ער זיך אָן אַ בעשטימטע געזעלשאַפטליכע ריכ־טונג, פערטרעט אַ בעשטימטע געזעלשאַפטליכע פאָדערונג און שטרעבט צו אַ בעשטימטען געזעל־שאַפטליכען אידעאַל. און דעריבער פונקט ווי אין אינדיווידועלען לעבען — כדי ריכטיג באַרע־כענען זיינע פערזענליכע טהאַטען — מוז ער וויסען די געשיכטע פון זיין אייגענער פערזאָן, אַזוי אויך אין געזעלשאַפטליכען לעבען — כדי ריכטיג באַרעכענען זיינע געזעלשאַפטליכע האַנד־לונגען — מוז ער וויסען די געשיכטע פון דער געזעלשאַפט.

און אויב נאָך אין די צייטען פון ציצעראָן, ווען דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען איז געווען אונגעהויער איינפאַכער, האָט שוין געהערשט אַ מיינונג, אַז דער וואס ווייס ניט געשיכטע פער־בלייבט אַלע מאָל אַ קינד, — איז דיעזע מיי־נונג בעזונדערס ריכטיג פאַר אַ מענשען פון אונזער צייט. אין קיין צייט איז דאס געזעל־שאַפטליכע לעבען ניט געווען אַזוי פערוויקעלט און האָט ניט ארויסגערופען אַזוי פיעל פראַגען, ווי אין אונזער צייט, און קיין מאָל איז דער מענש ניט אויפגעפאָדערט געוואָרען צו ערקלערען פאַר וואס שטעהט ער און אָן וועלכער ריכ־טונג שליסט ער זיך אָן, אַזוי ווי ער ווערט אויפ־געפאָדערט היינט.

אָבער כדי צו ענטפערען אויף דיעזער אויפ־פאָדערונג, מוז דער מענש האָבען אַ קלאָרע פאַר־שטעלונג ניט נור פון דעם, וואס עס טהוט זיך ארום איהם, נאָר אויך פון דעם, וואס מען קען ערוואַרטען פון דער אדער יענער געזעלשאַפטלי־כער ריכטונג. און כדי צו האָבען אַ מעהר אדער ווייניגער קלאָרע פאַרשטעלונג וועגען דיעזע זאַ־כען, איז נויטיג קודם כל צו וויסען די געשיכ־טע פון דער געזעלשאַפט, די פאַקטען און פּאַסי־רונגען פון די אמאָליגע איבערגעלעבטע צייטען.

אָט דעריבער איז די היסטאָרישע וויסענ־שאַפט געוואָרען איינע פון די וויכטיגסטע ווי־סענשאַפטען פון אונזער צייט.

* * *

אין „צוקונפט" פון יאהר 1915 האָבען מיר אָנגעפאַנגען אַ סעריע היסטאָרישע אַרטיקלען וועגען „קלאַסענקאַמפּף אמאָל און היינט". אין די דריי אַרטיקלען, וואס זיינען דאַן אָבגעדרוקט

געוואָרען, האָבען מיר זיך אָבגעשטעלט אויף דער געשיכטע פון אַ ל ט ע ר ט ו ם, אויף די קלאַסען־געגענזאַצען און קלאַסענקאַמפּף פון יענער צייט. מיר האָבען געזעהן ווי אַזוי די מענשליכע קולטור האָט זיך אין יענער צייט אויפגעהויבען אויף זעהר אַ הויכע שטופע, אבער די בעדינגונגען פון דאַמאַלסדיגען געזעלשאַפטליכען לעבען האָבען בעשאַפען אַזעלכע פערשאַרפטע קלאַסענ־געגענזאַצען און האָט אַרויסגערופען אַזאַ קלאַסענקאַמפּף, דאָס אַלע קלאַסען, ווי די העכערע אַזוי אויך די ניעדריגע, זיינען אויף דעם העכסטען אופן פערדאַרבען געוואָרען פיזיש און מאָראַליש. די גאַנצע דאַמאַלסדיגע געזעלשאַפט איז צופוילט געוואָרען אין איהרע וואָרצלען, און בעת עס האָט זיך אָנגעהויבען דער שרעקליכער דראַנג פון די באַרבאַרישע עלעמענטען אין דער גרויסער „פעלקער־וואַנדערונג"*), האָט די הויך ענטוויקעלטע געזעלשאַפט פון אַלטערטום ניט געקענט ביישטעהן געגען דיזען דראַנג און איז אונטערגעגאַנגען כמעט מיט איהר גאַנצער קולטור, וואָס זי האָט בעשאַפען.

מיט דיזער עפּאָכע פון „פעלקער וואַנדערונג" ענדיגט זיך די געשיכטע פון אַלטערטום און עס פאַנגט זיך אָן די געשיכטע פון מיטעלאַלטער.

.2

אונטער דעם וואָרט „מיטעלאַלטער" פערשטעהט מען געוועהנליך די היסטאָרישע עפּאָכע, וועלכע ליעגט צווישען דעם אַלטערטום און דער „נייער צייט" און האָט געדויערט אונגעפעהר 1000 יאהר פון דעם אונטערגאַנג פון דער אַלט־רוימישער מלוכה אין יאהר 476 ביז דער ענדע פון 15־טען יאהרהונדערט, אדער ריכטיגער געזאָגט, ביז דער עפּאָכע פון „רענעסאַנס"**). אנדערע היסטאָריקער בעשטימען געוויסע די ענדע־צייט פון מיטעל־אַלטער און האַלטען, אַז דיזע היסטאָרישע עפּאָכע האָט זיך געענדיגט מיט דער ענטדעקונג פון אַמעריקע אין יאָהר 1492. נאָך אַנדערע, ווי לאַסאַל, האַלטען, אַז דער מיטעלאַלטער האָט געדויערט פיעל לענגער און האָט זיך געענדיגט ערשט צום סוף פון 18טען יאָהרהונדערט, אין דער צייט ווען עס האָט אויסגעבראָכען די גרויסע פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן.

די פראַגע ווען דער מיטעלאַלטער האָט זיך אָנגעהויבען און ווען האָט ער זיך געענדיגט, — איז אַלזאָ אונבעשטימט. מען דאַרף אָבער ניט פאַרגעסען, אַז די פראַגע פון „דאַטום" — ווען אַ געוויסע היסטאָרישע עפּאָכע פאַנגט זיך אָן און ווען זי ענדיגט זיך — איז ניט נור זעהר אַ שווערע, נאָר אויך אַן אונגנוצליכע. בכלל איז יעדע איינטיילונג פון דער געשיכטע אין בעשטימטע פּעריאָדען ניט מעהר ווי קינסטליך און דיענט בלויז פאַר די בעקוועמליכקייט פון פאָרשער. אין דער ווירקליכקייט איז אין דער ענטוויקלונגס־געשיכטע פון דער מענשהייט, פּונקט ווי אין דער ענטוויקלונגס־געשיכטע פון יעדען מין, ניטאָ ניט קיין אָנהויב און ניט קיין סוף. יעדע היסטאָרישע ערשיינונג איז אָרגאַניש פערבונדען פון איין זייט — מיט אַן אונענדליכער רייה היסטאָרישע פּאַסירונגען, וואָס זיינען פאָרגעקומען פריהער, און פון דער אַנדער זייט — מיט דער אונענדליכער רייה פּאַסירונגען, וואָס וועלען פאָרקומען שפּעטער. „יעדער היסטאָרישער מאָמענט שטעלט מיט זיך פאָר אַ קבר און אַ וויעגעלע, ווייל פון איין זייט שטאַרבט אין איהם אָב די פערגאַנגענהייט און פון דער צווייטער זייט ווערט אין איהם געבאָרען די צוקונפט".

די פראַגע וועגען דעם אָנהויב און סוף פון מיטעלאַלטער איז אַלזאָ אונמעגליך. נאָר, ווי געזאָגט, פאַר אונז איז דיזע פראַגע ניט וויכטיג. וויכטיגער איז פאַר אונז די פראַגע: וואָס שטעלט מיט זיך פאָר דער מיטעלאַלטער? אין וואָס דריקט זיך אויס דאָס לעבען און די קולטור פון יענער צייט?

„כדי צו אורטיילען וועגען גרויסע היסטאָרישע ענדערונגען — זאָגט פּראָפ. ווינאָגראַדאָוו — איז נויטיג צו פערגלייכען דעם צוסטאַנד פון אַ געזעלשאַפט אין אַ געוויסער פּעריאָדע מיט דעם צושטאַנד פון דער זעלביגער געזעלשאַפט אין אַ אַנגער צייט אָרום. אייראָפּאַ אין די צייטען פון יעזוס קריסטוס (ד. ה. אין דער סאַמע בליהונגס־צייט פון דער קולטור פון אַלטערטום) און די זעלביגע אייראָפּאַ אין טויזענד יאָהר אָרום (ד. ה. אין סאַמע מיטען פון מיטעלאַלטער) שטעלט מיט זיך פאָר ניט קיין קלענערען קאָנטראַסט, ווי אייראָפּאַ פון 11טען יאָהרהונדערט און דיזעלביגע אייראָפּאַ פון 20טען יאָהרהונדערט".

און אין דער אמת'ן, וואָס האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אייראָפּאַ אין די צייטען פון יעזוס קריסטוס? כמעט די גאַנצע ציוויליזירטע וועלט האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט איין פּאָליטישע קערפּערשאַפט, איין גרויסע מדינה, די רוימישע אימפּעריע. צעהנדליגער און הונדערטער פעלקער און נאַציאָנען זיינען פערבונדען געוואָרען פּאָליטיש און געקומען אין אַ נאָהענטען אויפטראַג איינע מיט די אַנדערע. זיי ביי־טען זיך מיט די פּראָדוקטען פון זייערע פער־

---

*) זעה „צוקונפט" אפּריל און מאַי, 1915.

**) „רענעסאַנס" — דער ווידערגעבורט פון דער קלאַסישער קולטור פון אַלטערטום. דאָס איז געווען אַ בעזונדערע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון די אייראָפּעאישע פעלקער, וועלכע כאַראַקטעריזירט זיך מיט אַ זעלטענער אויפבליהונג פון ליטעראַטור און קונסט. דער „רענעסאַנס" איז די עפּאָכע פון אַזעלכע גענייאַלע שאַפער, ווי באָקאַטשיאָ, מיקעל אַנדזשעלאָ, דאַ־ווינטשי, ראַפאַעל און ז. וו. דיזע עפּאָכע ליעגט צווישען דעם מיטעלאַלטער און די נייע צייט (אונגעפעהר דער 15־טער און 16־טער יאהרהונדערטע).

שיעדענארטיגע קולטורען און אלע צוזאמען אר־בייטען אוים איין אלגעמיינע פאָרם פון ביר־געריכקייט, פון רעכט און פון גייסטיגען לעבען. עס פאלען אלץ מעהר פאנאנדער די ווענד פון נאציאָנאלע אָבגעזונדערטקייט און עס ווערט בע־שאפען די אידעע פון „מענש", פון אלגוועלטלי־כען בירגער.

וואָס זשע האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט די זעלביגע אייראָפּא אין יאָהר 1000 נאָך קרים־טוס׳ס געבורט, ד. ה. אין סאמע מיטען פון מיטעלאלטער? ניטאָ קיין סמן פון דער פאר־צייטיגער גרויסער רוימישער אימפּעריע. גאנץ אייראָפּא איז צוברעקעלט אויף אן אונגעהויערע צאָהל קליינינקע מלוכות׳לעך: פעאָדאלע פירס־טענטומס, קירכליכע מאיאָנטקעס און אונאבהענ־גיגע שטעדטלעך. יעדע מלוכה׳לע איז איינגע־שלאָסען אין זיך. זי איז אָבגעזונדערט ניט נור פּאָליטיש, נאָר אויך עקאָנאָמיש, און האָט מיט דער אויסערליכער וועלט א קנאפּע מגע ומשא. ניטאָ קיין ברייטער פערקעהר צווישען לענדער און פעלקער, מען פאָהרט זעהר ווענינ, מען האנ־דעלט ווענינ און שא, שטיל ארום און ארום. דאָס גייסטיגע לעבען איז אפילו איינהייטליך, אָבער עס האָט אָנגענומען בלויז איין פאָרם, די פאָרם פון רעליגיאָן און איז אין אלגעמיין גע־ווען זעהר אָרים אין אינהאלט. אָבגעשטאָרבען די אידעע פון אלגעמיינער בירערליכער גלייכ־בערעכטיגונג. אנשטאט איהר — א גאנצער פּלאָנטער פון פעאָדאלע בעציהונגען צווישען פריץ און זיינע אונטערטאַנען און א גאנצער ליי־טער פון שטאַנדען, אָנהויבענדיג פון דעם נידע־ריגסטען שטאַנד—די לייבאייגענע, פאנשטשיז־ניקעס, און ענדיגענדיג מיט די העכסטע שטאַנ־דען — די ריטער און גייסטליכע.

אָט אזוי האָט זיך געענדערט אייראָפּא אין פערלויף פון דיעזע טויזענד יאָהר. נאָך בולט׳ער טרעט ארויס די אומענדערונג פון לעבען, ווען מען פערגלייכט די שטעדט פון׳אלטערטום מיט די שטעדט פון מיטעלאלטער.

די קולטור פון אלטערטום האָט בעשאפען גרויסע שטעדט און האָט קאָנצענטרירט אין זיי דעם גאנצען גלאנץ פון דאמאָלסדיגען לעבען. שוין דאָס אליין, וואָס אין דער שטאָדט אטהען האָט זיך געצעהלט ביז 400 טוי־זענד שקלאפען, אין דער שטאָדט קאָרינטה — 360 טויזענד און אין רוים מעהר ווי א מיליאָן, בעווייזט ווי גרויס עס זיינען געווען די שטעדט פון אלטערטום און ווי רוי־שיג און קאָכיג עס איז דאָרט געווען דאָס לע־בען. פערקעהרט, דער מיטעלאלטער ווייס ניט פון קיינע גרויסע שטעדט. יעדע „שטאָדט" איז פאקטיש געווען ניט מעהר ווי א גרעסערער אָדער קלענערער דאָרף, וואָס איז ארומגערינ־געלט מיט א וואנד און מיט טהורעמס. שוין אין 15טען יאָהרהונדערט, ווען דער האנדעל האָט זיך שוין היבש ענטוויקעלט און די שטעדט זיינען היבש אויסגעוואקסען, האָט מען זעלטען געקענט אָנטרעפען א שטאָדט, וואָס זאָל האָבען מעהר ווי 10 טויזענד איינוואָהנער. צום ענדע פון 15טען יאָהרהונדערט האָט אזא בעריהמטע שטאָדט ווי פראנקפורט אם מיין גע־צעהלט ניט מעהר ווי 10,000 איינוואָהנער. די שטאָדט באזעל האָט געהאט 9,000; אין דער שטאָדט מיינץ האָבען זיך געפונען 5,800; אין פרייבורג — 5,200; אין דרעזדען — 4,200 און אין לייפּציג — 4,000 איינוואָהנער.

אָט אזא געשטאלט האָט געהאט דאָס לעבען פון מיטעלאלטער. אין וואָס זשע דריקט זיך אויס די קולטור פון דיעזער עפּאָכע?

פיעלע היסטאָריקער בעהויפּטען, אז דער מיטעלאלטער בכלל האָט קיין בעזונדערע קולטור ניט בעשאפען. די עפּאָכע פון מיטעלאלטער רופט מען געוועהנליך "the dark ages" — די פינסטערע יאָהרהונדערטע, די צייט, ווען עס האָבען געהערשט אין פולער מאכט אונוויסענ־הייט און פויסט־רעכט, רעליגיעזער פאנאטיזם און אבערגלויבען. און דיעזע היסטאָריקער ברייגנען הונדערטע און טויזענדער פאקטען, וועלכע בעשטעטיגען די ריכטיגקייט פון דיעזער בעהויפּטונג. עס איז גענוג צו דערמאָהנען דעם פאקט, אז אין משך פון מיטעלאלטער האָט מען אין אייראָפּא פערברענט לעבעדיגערהייד ניט מעהר און ניט ווענינער ווי 9 מיליאָן מענשען, מענער און פרויען, בלויז דערפאר, ווייל מען האָט זיי בעשולדיגט, אז זיי זיינען געווען מכשפים און מכשפות. און דאָס אריינווארפען לעבעדיגערהייד אין פייער איז איינפאך געווען א גליק פאר אָט די בעשולדיגטע. דערמיט פלע־גען זיך ענדיגען די שרעקליכע לאנג־דויערענדע פייניגונג און יסורים, דורך וועלכע מען פלעגט זיי צווינגען זיך מודה צו זיין, אז זיי פלעגען האָבען דירעקטע שייכות מיט׳ן טייוועל און מיט אנדערע שדים און רוחות*) . . .

*) אין דער שטאָדט ווירצבורג האָט מען אין די יאָהרען 28־1627 פערברענט 42 מענ־שען, צווישען וועלכע עס זיינען געווען 25 קינדער אין עלטער פון 9 ביז 14 יאָהר. זיי זיינען אלע פערברענט געוואָרען לעבעדיגערהייט פאר דעם איינ־ציגען חטא, ווייל זיי זיינען כלומרשט געבאָרען געוואָרען פון מכשפות, וועלכע האָבען חתונה גע־האט מיט׳ן טייוועל.

אין דעם זעלבען יאָהר האָט מען אין א דער־ביי׳איגען שטעדטעל פערברענט אן אָרימע 10 יעה־ריגע מיידעלע, וועלכע האָט אונטער שרעקליכע יסורים זיך מודה געווען, אז זי האָט געבאָרען פון טייוועל צוויי קינדער און איז איצט שוואַנגער מיט א דריטען.

נאָר גרויזאַמקייטען, ווילדהייטען און רציחות זיינען נאָך ניט קיין בעווייז, אז די געזעלשאַפט ווייס ניט פון קולטור און לעבט איבער א „פינסטערע עפּאָכע". פאַקטען פון שענדליכסטע גרויזאַמקייטען און ווילדסטע רציחות קען מען געפינען זעהר פיעל אפילו אין די סאַמע גלענצענדסטע עפּאָכען פון קולטורע־לער אויפבליהונג. בכלל איז אומעטום פאַראַן א געוויסע קולטור דאָרט, וואו עס געפינט זיך א געזעלשאַפטליך לעבען. דער מיטעלאַלטער שטעלט מיט זיך פאָר א מעהר אָדער ווענינער בעשטימטע פאָרם פון קולטור.

דיעזע קולטור איז אויף דעם העכסטען אופן אייגענאַרטיג און איז ניט עהנליך ניט צו דער קולטור פון אונזער צייט, ניט צו דער קולטור פון אלטערטום.

מיט וואָס האָט געלעבט דער מענש פון מי־טעלאַלטער? וואָס זיינען געווען זיינע בעגרי־פען און שטימונגען?

א טיפּישען בילד פון די שטימונגען און בע־גריפען פון מיטעלאַלטער שטעלט מיט זיך פאָר די שריפט פון א מאָנאַך, וואָס האָט געלעבט אין 12טען יאָהרהונדערט, צעזאַריוס פון הייסטערבאַך. צעזאַריוס — זאָגט דער היסטאָריקער קויפמאַן — איז ניט קיין גרויסע היסטאָרישע פּערזענליכקייט, זיין נאָמען איז ניט פערבונדען מיט קיין גרויסער היסטאָרישער פּאַסירונג. ער איז געווען אַן איינפאַכער, בע־שיידענער מאָנאַך, איינער פון יענע פיעלע מענ־שען, וועלכע האָבען פערבראַכט דעם גאַנצען לעבען אין חדר'ל פון א געוועהנליכען קלויסטער פון יענער צייט. אַלס היסטאָרישע פּערזענליכ־קייט איז ער אין קיין פאַל ניט אינטערעסאַנט. נאָר ער איז אונגעהויער אינטערעסאַנט אַלס א היסטאָרישער טיפּ, אַלס איינער פון יענע פּערזאָנען, וועלכע דריקען אויס מיט זיך די כאַ־ראַקטעריסטישע שטריכען פון דער עפּאָכע, אין וועלכער ער לעבט".

אָט דיעזער צעזאַריוס האָט איבערגעלאָזען נאָך זיך א שריפט „מעשות וועגען נסים", און דר. קויפמאַן בריינגט פיעלע כאַראַקטעריסטישע ביישפּיעלען פון דיעזע „נסים."

„איינער א מאָנאַך — דערצעהלט צעזא־ריוס — איז געקומען צו א „הייליגער פרוי", אז זי זאָל פאַר איהם גאָט בעטען. וואָס פער־לאַנגסטו פון גאָט? האָט די פרוי געפרעגט. — „איך וויל, האָט דער מאָנאַך געענטפערט, אז דו זאָלסט מיר אויסבעטען ביי גאָט איך זאָל קענען וויינען דריי מאָל אין וואָך: מאָנטאַג, פרייטאַג און שבת, בעת דעם גאָטעס־דיענסט אין קלויסטער". און בעת דער מאָנאַך איז גע־קומען צוריק אין זיין קלויסטער, וואַרטענדיג אויף גאָט'ס גנאָד, האָט זיך פּלוצלונג געעפענט א קוואַל טרעהרען אין זיינע אויגען און ער האָט געוויינט א גאַנצע נאַכט".

„צו א צווייטען מאָנאַך — דערצעהלט ווייי־טער צעזאַריוס — איז איינמאָל געקומען קריס־טוס און זאָגט איהם: בעט ביי מיר וואָס דו ווילסט. „גאָטעניו, האָט געענטפערט דער מאָ־נאָך, איך בעט ביי דיר א גרויסע זאַך: איך וויל האָבען אזוי פיעל טרעהרען, וויפיעל מען דאַרף האָבען, פאַרשטעלענדיג זיך דיינע ליידען!" און גאָט האָט געענטפערט: „איך וועל מיט דיר טהאָן דעם חסד און דו וועסט האָבען גענוג טרעהרען". און פון דעמאָלט אָן פלעגען ביי איהם פליסען פון די אויגען גאַנצע שטראָמען טרעהרען, ווען נור ער פלעגט ריידען וועגען קריסטוס'ס ליידען".

אָט מיט אזעלכע און עהנליכע „נסים" איז פול דאָס גאַנצע בוך פון צעזאַריוס. דיעזע „נסים" צייגען אָן אויף די מאָדנע בעגריפען, וועלכע האָבען געהערשט אין יענער צייט און בעזונדערס אויף אזעלכע וואונדערליכע שטימונ־גען, וועלכע זיינען פאַר א מאָדערנעם מענשען פרעמד און אונבעגרייפליך. און צעזאַריוס איז געווען ניט דער איינציגער אין דיעזען פּרט. דאָס גאַנצע לעבען פון מיטעלאַלטער איז געווען דורכ־געדרונגען מיט אזעלכע שטימונגען.

„בעטראַכט די אַלטע סטאַטוען אין די קאַ־טעדראַלען פון צעהנטען און עלפטען יאָהרהונ־דערט! אויסגעדאַרטע קערפּער, שטומע געזיכ־טער, מיט א פערגליווערטער גרימאַסע אויף'ן פּנים, פעראומערטע ווי דאָס לעבען און העסלי־כע ווי דער טוידט. זעהט ווי אונגעדולדיג זיי ערוואַרטען יענעם פיעל בעגעהרטען און שרעק־ליכען מאָמענט, ווען עס וועט בלאָזען דער שופר של משיח און זיי וועלען זיך אומקעהרען פון אונווירדיגקייט צו אייביגער עקזיסטענץ, פון קבר צו גאָט. דיעזע סטאַטוען, דאָס איז דאָס בילד פון דער אונגליקליכער וועלט, וועלכע לעבט אין קומער און פערצווייפלונג"*).

אָט דאָס איז געווען די שטימונג פון יענער צייט, יענע שטימונג, וועלכע האָט בעשאַפען א טיעפע רעליגיעזע בעגייסטערונג און האָט ארויס־געבראַכט אזעלכע מענשען, ווי דאַנטע און טהאָ־מאַס אַקווינאַס, לודוויג דער ניינטער און פריד־ריך באַרבאַראָסאַ. דיעזע שטימונג האָט אויך ארוויסגעבראַכט דעם שטאָלץ פון מיטעלאַלטער־ליכען שאַפען — די גאָטהישע אַר־כיטעקטור, די וואונדערליך שעהנע, פער־שפּיצטע ווי צום הימעל שטרעבענדע געביידען, וועלכע זיינען נאָך עד היום די פּראַכט און שטאָלץ פון פיעלע אייראָפּעאישע שטעדט.

דיעזע אייגענאַרטיגע שטימונג און קולטור איז בעשאַפען געוואָרען צוליעב די אייגענאַר־טיגע קלאַסען־געגענזאַצען און קלאַסען־קאַמפּף פון מיטעלאַלטער. וועגען זיי וועלען מיר ריידען אין נעקסטען אַרטיקעל.

*) שאַמאָנין. צו דער געשיכטע פון ערשטען קרייץ־צוג.

י. היערי (פאָלעסקין):

# דער אמת וועגען דעם „אמת פון ארץ-ישראל.״

(אן ענטפער צו מר. בן-צבי.)

„שטעלט אייך פאָר, למשל, וואס פאר א שעהנעם אויסזעהען וואָלט געהאט אמעריקא, ווען איינער וואָלט געקומען און געפרובט כאַראקטיריזירען די גאנצע לאגע אין קאָלומבוס'עס מדינה בלויז אויף דעם סמך פון אזעלכע איינצעלנע טרויעריגע פאסירונגען, ווי לעאָ פרענק'ס משפט און לינטשעריי און וואלט געוואלט צייהען דערפון אן אלגעמיינעם שלום, אז אידישע בלוט איז אין אמעריקא הפקר... און אָט דאָס האָט געטהאָן מר. היערי (פאלעסקין) אין שייכות צו ארץ-ישראל אין זיין סעריע ארטיקלען אין „צוקונפט״ וועגען דער לאגע פון די תימנים. די איינצעלנע פאקטען זיינען דארט ריכטיג איבערגעגעבען, זיי זיינען אָבער איבערגעגעבען אזוי בדרך כלל, דאָס דער לעזער בעקומט דעם איינדרוק, אז די פאקטען זיינען ניט קיין אויסנאהם, נאָר דער כלל אליין.״

אָט אזוי הויבט אָן מר. בן צבי זיין בעשלוסדיגונג געגען מיר, און דאס איז אויך דער הויפט גרונד פון זיין ענטפער אויף מיינע ארטיקלען וועגען די תימנים אין ארץ ישראל.

אז דער פערגלייך פון אמעריקא צו ארץ-ישראל איז גאר קיין פערגלייך ניט — דאס ווייס גאנץ גוט מר. בן-צבי אליין. נאָר וואָס טהוט מען, אז אָפּלייקענען די פאקטען קאָן מען ניט, אפשוואכען אביסעל דעם שרעקליכען איינדרוק ווילט זיך, דאן שרייבט מען א לאנגען פירוש, אז ארץ-ישראל איז „א לאנד ווי אלע לענדער״ און דאס וואס איך האָב דערצעהלט אין מיין סעריע ארטיקלען זיינען נאָר אויסנאהם-פעלע, ניט מעהר ווי „איניגע קרימינעלע און מאָראלישע פערברעכענס פון איינצעלנע פערזאנען״ און ניט פון כלל.

זאָג איך נאָך אמאָל דאָס, איך אונטערשטרייך נאָך אמאָל מיט א ריינעם געוויסען מיינע ווערטער, וואס איך וועל דאָס באלד מיט פאקטען אילוסטרירען, אז ניט קיין אויסנאהם-פעלע זיינען געווען די אכזריות'דיגע בעהאנדלונגען פון פיעלע קאָלאָניסטען אין די גרעסטע קאָלאָניעס פון ארץ-ישראל, ניט קיין „איניגע קרימינעלע און מאָראלישע פערברעכענס פון איינצעלנע פערזאנען״, נאָר כמעט ווי א כלל. אמעריקאָ, מיט איהר ביז הונדערט מיליאָנענדיגער בעפעלקערונג, קאָן טאקע ניט כאַראַקטעריזירט ווערען נאָך לעאָ פרענק'ס פאל, אז אידיש בלוט איז אין אמעריקא הפקר. אָבער נאָך די האנדלונגען פון די גרעסטע קאָלאָניעס פון יהודה און שומרון אין ארץ-ישראל, קאָן טאקע געוויס יא כאַראַקטעריזירט ווערען, אז דאָס לעבען פון די תימנ'ער איז דאָרט הפקר. פאר וואס? ווייל אויב אין די וויכטיגסטע קאָלאָניעס, אין די גרעסטע קאָלאָניעס, וועלכע זיינען ליידער נאָך ביז היינטיגען טאָג די הויפט טאָן-געבער פון כמעט אלע קאָלאָניסטען, אין וועלכע עס צעהלען זיך מעהר ווי זעכציג פּראצענט פון דער גאנצער קאָלאָניסטישער בעפעלקערונג אין לאנד, נו, אז אין די דאזיגע קאָלאָניעס זיינען פאר-געקומען די אלע שענדליכע אכזריות'דיגע טהאטען קעגען די תימנים פון פיעלע קאָלאָניסטען, איז דאס שוין בשום אופן ניט קיין אויסנאהם-פאל! און אויב מיר הערען ניט קיין תימנ'ער וועה-געשריי פון די איבריגע קאָלאָניעס אין ארץ ישראל, פון די איבעריגע פערציג פּראצענט, איז דאָס נור דערפאר, ווייל אין יענע איבעריגע קאָלאָניעס זיינען, אויסער אין די נאציאנאלע פארמס, כמעט קיין תימנ'ער ניטאָ. ווען זיי וואלטען דאָרט געווען, וואלט זיך זיכער אויך פון דארט זייער וועה געשריי געלאָזט הערען.

און אז די אויסגעקליבענע פון דער גאנצער קאָלאָניע ועד'ן פון די קאָלאָניעס רחובות, פתח-תקוה, חדרה, זכרון-יעקב, משפט'ען די תימנ'ער אָהן א פונק פון צדק און יושר אין זייערע משפטים, איז דאס נאָך א אויסנאהם-פאל, „א איינצעלנער קרימינעלער און מאָראלישער פערברעכען פון אן איינצעלנער פערזאן״? און אז אין דער קאָלאָניע פתח-תקוה זיינען נאָר פאר איין זומער אויסגעשטארבען פערציג נפשות פון די צוויי הונדערט תימנ'ער, וואס זיינען דארט דאָ, און דער ועד פון קאָלאָניע האָט ניט אָנגענומען קיינע מיטלען געגען דער שרעקליכער שטערבליכקייט, ווייל ער האָט געזשאלעוויעט מעדיצין און דאָקטאָר-קאָסטען, איז דאס אויך נור אן אויסנאהם-פאל? גענומען זיך דאָ עטוואס צו טהאָן האָט נור די חברה קדישא פון דער קאָלאָניע מיט דעם דאזיגען שרעקליכען מאָטיוו. וואס איינער פון דער חברה האָט אָנגעגעבען: „„דאָס בעגראבען א תימנ'ער קאָסט אונז אָפט ביז פופציג פראנק און מעהר, בעסער וועלען מיר דעם זעלבען תימנ'ער אויסהיילען פאר די געלד״. נו, איז דאס אויך „א קרימינעל מאָראלישער פערברעכען פון א איינצעלנעם פערזאָן״?!

בלויז אין די צוויי קאָלאָניעס חדרה און פתח-תקוה זיינען פאר איין יאהר אויסגעשטאַרבען זעכציג קליינע תימנים'שע קינדער, און שולדיג דערין זיינען די שלעכטע, פינסטערע, שערליכע שטאַלען, אין וועלכע די קאָלאָניסטען האָבען די תימנ'ער ווי הערינג צוזאמענגעשפּארט, אָהן לופט און ליכט, און אָהן מעדיציניש הילף

אין צייט פון קרענק. (די אפטייקען און דאָקטאָר איז ניט קיין פּריוואט זאך אין די קאָלאָניעס נאָר דאָס בעלאנגט דער קאָלאָניע). א גרויסע טייל פון די תימנים'שע קינדערלאך זיינען געשטאָרבען נאָר דערפאר, וואס מען האָט געקארגט אויסצוגעבען אויף זיי איינינגע הונדערטער, פייליכט טויזענד פראנק... וועלכע זיינען נויטיג געווען זיי אָפּראטעווען... נאָר א אויסנאהמפאל, „א קרימינעלער פערברעכען פון א איינצעלנעם פּערזאן“!

און ווען די רייכסטע פּלאנטאציעס־געזעלשאפט פון ארץ ישראל, „אגודת־נטעים,“ וואס איז פארשפּרייט און פּאָפּולער אין דער גאנצער ציוניסטישער וועלט, ערלויבט פיעלע פון איהרע אָנפיהרער, אדמיניסטראטאָרען, און אויפפאסער צו בעהאנדלען שענדליך, צו בעליידיגען און זאָגאר צו שלאָגען די תימנ'ער, איז דאָס אויך נאָר „א קרימינעל־מאָראלישער פערברעכען פון א איינצעלנעם פּערזאן“? און דאס וואס דער „פּאלעסטינא־אמט“, דער פאָרשטעהער פון דער אלוועלטליכער ציוניסטישער אָרגאניזאציע אין ארץ־ישראל, בעהאנדעלט אויך די תימנים אין געוויסע פעלע אנדערש, ערגער ווי די אנדערע ארבייטער, איז דאָס אויך נאָר א אויסנאם־פאל? און די בעציהונג פון פיעלע ארבייטער אין ארץ־ישראל צו די תימנ'ער ביי דער ארבייט, די ניט גלייכע בעציהונג וואס האָט זיך אויסגעדריקט ביי דעם גרינדען דאָס ארבייטער־דערפיל נחלת־יהודה, איז דאָס אויך נאָר א אויסנאם־פאל?

צי אָט די אלע אָנגעגעבענע פאקטען — און איך וואָלט נאָך געקאָנט אָנגעבען פיעל — צי דאָס איז נאָר א אויסנאם־פאל, נאָר „איינינגע קרימינעלע און מאָראלישע פערברעכענס פון איינצעלנע פּערזאנען“, ווי מר. בן־צבי דריקט זיך אויס — דאָס לאָז איך שוין איבער דעם לעזער צו ענטפערען. ביי מיר איז קיין צווייפעל ניט, אז דאָס זיינען ניט קיין אויסנאם־פעלע, אז די לופט פון פּאלעסטינא, אז „אוירא־דארץ־ישראל“ איז טאקי גאנץ גוט פערפעסטעט, און אז פון די קאָלאָניסטען, וועלכע זיינען איצט אין דער לאגע פון „עבד כי ימשול“, ווייל די גרעסטע טייל פון זיי זיינען שוין מעהר ווי דריי־סיג יאהר שנאָרערס, אונטערטעניגע קנעכט אלץ געוועזען ביי דעם באראָנ'ס־אדמיניסטראציע, אז פון אזעלכע קאָלאָניסטען־קנעכט האָט מען גאָר קיין בעסערעס ניט געקאָנט ערוואַרטען.

דער פערגלייך ארץ־ישראל צו אמעריקא, דאָס איז נאָר דער ערשטער זאָנדערבאַרער „אמת פון ארץ־ישראל“. איצט וועלען מיר איבערגעהן צו די פאקטישע קליינינטשקע „אמת'ן פון ארץ־ישראל“ פון מר. בן־צבי'ס ענטפער.

עס איז נאָר א האלבער אמת די ווערטער פון מר. בן־צבי וועגען דער גוטער בעציהונג פון די ארבייטער צו די תימנ'ער. אז „די ארבייטער האָבען בעגעגענט די תימנ'ער גאנץ ברידערליך, זיי האָבען אין זיי געזעהען ברידער, ניט נאָר קינדער פון איין נאציאן, נאָר אויך זיהן פון איין ארבייטער קלאס“. דאָס איז נאָר דער ערשטער האלבער אמת, דער צווייטער האלבער אמת, וועלכער ווערט ניט געזאגט פון מר. בן־צבי איבער געוויסע פערשטענדליכע פּארטיי־אישע אורזאכען, איז — ווי טרויעריג עס זאל ניט זיין, אבער דער אמת מוז געזאָגט ווערען — אז אויך פיעלע פון די ארבייטער האָבען די תימנ'ער ניט אנערקענט אלס גלייכע מענשען. און דאס וואס מר. בן־צבי דערצעהלט, אז „אין די מיטגליעדער־ביכלעך וואס ווערען ארויסגעגעבען יעדען חבר פון דער לאנדווירטשאפטליכער ארבייטער אָרגאניזאציאן שטעהט אויסדריקליך דער פּונקט פון גלייכהייט פאר תימנ'ער ארבייטער מיט אלע אנדערע“ — דער דאָזיגער פאקט אליין, איז שוין גענוג טרויעריג, אז עס האָט געדארפט אריינגעשטעלט ווערען אין די ארבייטער־ביכלעך אזא פּונקט וועגען די תימנ'ער. און פון דעם פאקט אליין זעהט מען שוין די אמת'ע בעציהונג פון די ארבייטער צו די תימנ'ער.

און נאָך א זאך: ווען מר. בן־צבי אליין וואָלט געלעבט אלס ארבייטער אויף די פעלדער פון יהודה און גליל מיט די תימנ'ער און וואָלט געוואוסט פון זייער לעבען, ארבייטענדיג מיט זיי ווי איך; ווען מר. בן־צבי וואלט צוגעגאנגען צו דער פראגע ניט ווי א פּארטייפיהרער, וואס קוקט פון דער ירושלים'ער רעדאקציע „אחדות“ מיט ראָזע ברילען אויף וואס ס'קומט פאר אין ארץ־ישראל, דאן וואלט גאר אנדערש געווען; דאן וואלט ער פערשפּארט די טרחה מיר א ענטפער צו שרייבען. ער וואלט געוואוסט, אז אפילו אין די דעמאָקראטישסטע פון דעמאָקראטישסטע קאָלאָניעס און נאציאנאלע פארמס פון ארץ ישראל, וועלכע זיינען שוין געגרינדעט פון די געלדער פון נאציאנאל־פאָנד און אנדערע ציוניסטישע־פאָנדען, וואו די ארבייטער אליין זיינען שוין די הויפּט־דעה־זאָגער — אז אפילו אין די דאָזיגע קאָלאָניעס פאר'ן פּוישקע־געלד, שלאָפען די אשכנזישע ארבייטער אויף ריינע, שעהנע בעטען מיט מאטראצען און קאָלדרעס פאר'ן נאציאנאל־פאָנד געלד, אין שעהנע, ליכטיגע צימערען, בעת די תימנ'ער דארפען זיך וואלגערען אין די זעלבע נאציאנאלע פארמס אין שטאַלען־הייזלעך, אָהן לופט, אָהן ליכט, אויף דער ערד מיט זייערע פרויען און קינדער. ער וואָלט אויך געוואוסט, אז ניט אומעטום קאָנען זיך די תימנ'ער זעצען ביי איין טיש עסען מיט די אשכנזישע ארבייטער. ער וואלט נאָך פיעלע זאכען געוואוסט, וואס עס טהוט זיך אין ארץ־ישראל.

דאָס וואס מען האָט די תימנ'ער אזוי שטארק געקריוודעט און ניט געוואלט אריינגעהמען זיי אלס גלייכע חברים אין „נחלת־יהודה“ דערפיל, און זיי נאָר צו צוויי דונאם לאנד געוואלט געבען, בעת די אשכנזישע ארבייטער האָט מען געגעבען צו צעהן דונאם און קרעדיטען אויף הייר־

זער און שטאַלען — די דאָזיגע אונגלייכהייט ערקלערט מר. בן־צבי אזוי גרינג און אזוי לייכט מיט דעם דאָזיגען מאָטיוו, „אז די תימנ׳ער וועלען סיי ווי סיי ניט קאָנען בעארבייטען מעהר לאנד, ווארום זיי זיינען נאָך רויה אין דער ארבייט", דעם דאָזיגען מאָטיוו זאל מר. בן־צבי ערקלעהרען און דערצעהלען אויף א פּועלי־ציוניסטישער קאָנפערענץ פון זיינע פּארטיי־חברים אין אמעריקא, וועלכע האָבען ארץ־ישראל אין די אויגען ניט געזעהען און זיי הייבען ניט אָן וויסען וואס דארט טהוט זיך. אָט זיי וועלען איהם גלויבען אויפ׳ן ווארט, און אפילו האַלטען איהם פאר א גרויסען קענער אין דער לאנד־ווירטשאפט פון פאלעסטינא. די יעניגע אבער וועלכע האָבען אליין געארבייט יאָהרען לאנג אויף די פעלדער פון ארץ־ישראל, און געארבייט מיט די תימנ׳ער, און זיך צוגעקוקט ווי די תימנ׳ער בעארבייטען גוט און פלייסיג די שטיק־לעך לאנד וואס עס איז זיי שוין געגעבען געווארען — די לאכען זיך אויס פון אייער בעהויפּ־טונג. די תימנ׳ער בעארבייטען זייערע שטיק־לעך לאנד וואס זיי האָבען — הלואי וואלטען זיי נאָר געהאט וואס מעהר — פיעל בעסער פון די אשכנזישע ארבייטער אין נחלת־יהודה, וועל־כע בעארבייטען קוים א צעהנט־חלק פון זייער לאנד אדער זיי בעארבייטען עס גאר אינגאנצען ניט. פאר וואס? ווייל די תמיכה, וואס זיי האָבען איין מאָל און דעם צווייטען מאָל גע־קראגען פון די חובבי־ציון איז ווייניג, און די חובבי־ציון גיבען ניט מעהר, און ווייל עס ביינקט זיך נאָך רוסלאנד, און אין אמעריקא ווילט זיך אויך פאָהרען, און איבער פיעלע פערשיעדענע אנדערע אורזאכען.

ווידער א בעהויפּטונג פון מר. בן־צבי: „די תימנ׳ער גופא זיינען גאר ניט אזוינע נעבעב־לעך ווי זיי ווערען געשילדערט. אמת, זיי זיי־נען דערשלאָגען פון דעם שווערען טויזענד־יאהריגען גלות־תימן. זיי זיינען געקריינקט פון די שלעכטע בעציהונגען פון פיעלע קאָלאָניסטען, אבער דאָך אטהעמען זיי דאָ פרייער און האָבען פאר זיך א בעסערע צוקונפט. די ארבייטס־פּרייזען זיינען אין ארץ־ישראל א סך העכער ווי אין תימן, און דער תימנ׳ער האָט נאָך אלע־מען א מעגליכקייט צו מאכען א בעסערען לעבען ווי דארט. — „איהר פאָהרט אין אמעריקא און אין אייראָפּא", זאגען זיי אפטמאָל צו די קאָ־לאָניסטען, „אונזער פּאריז איז דאָ!"

נאָך דער דאָזיגער בעהויפּטונג איז ממש צו מקנא זיין דעם גליקליכען לעבען פון די תימנ׳ער אין ארץ־ישראל, וועלכער איז פאר זיי ווי פּאריז! וועלען מיר זעהען, לעבט זיך טאקי אזוי די תימנ׳ער אין זייער נייעם פּאריז, ווי עס בעהויפּטעט בן־צבי, פערלאזען זיי ניט די לאנד?

אין צייט נאָר פון איין יאהר האָבען ביז דרייסיג משפחות תימנ׳ער פערלאזט די לאנד און אוועקגעפאָהרען צוריק קיין תימן... דאָס פערלאזען די לאנד קומט פאר אין דער שטיל, קיינער זאל ניט וויסען; עס איז דאָך סוף כל סוף א שאנדע, זאָגען זיי. די פערלאזענע פיה־לען, ווי די לאנד וואָלט זיי אויסגעשפּייט, זיי האָבען ניט „זוכה" געווען זיין אין איהר און ניט אָהן קיין גרויסען אינערליכען קאמפּף קעהרען זיי זיך צוריק אין תימן. און דאָך געהען זיי צוריק אין דעם פינסטערסטען פון אלע פינסטע־רע גלות׳ן — אין תימן. די וואס האָבען אויס־געוואנדערט צוריק זיינען גרעסטענטהיילס פון דער קאָלאָניע זכרון־יעקב, דעם פּאריז פון ארץ־ישראל, אזוי גוט האָט זיך זיי, ווייזט אויס, דאָרט געלעבט... דער סך־הכל איז נאָר פאר איין יאהר, זייט יענער צייט האָבען נאָך פיעלע תימנ׳ער משפחות פערלאָזט די לאנד. „אונזער פּאריז איז דאָ", און פונדעסטוועגען לויפען זיי צוריק קיין תימן, אין דעם פינסטערסטען, שענד־ליכסטען גלות פון אלע גלות׳ן, דאָרט ליידען אין גלות־ישמעאל, ווערען געפּלאגט און געיאגט פון די ווילד־פאנאטישע אראבער, דאָרט הייר־צען די אראבישע בעדער מיט מענשליכער צואה וועלכע זיי, די תימנ׳ער, דארפען אליין אויס־ריינינגען פון אלע אומריינסטע פּלעצער און טרו־קענען, ארבייטען דאָרט שווער און ביטער ווי אייזלען א גאנצע וואָך צו צוועלף שעה יעדען טאג, ווערען בעהאנדעלט ווי די ערגסטע קנעכט, און קריגען בעצאָהלט פאר דער גאנצער וואָך שווערער ארבייט 60 סענט; טראָגען דעם שענד־ליכען נאָמען „השפל" אין גלות ישמעאל, אבי ניט ליידען פון אייגענע ברידער פון גלות־ישראל אין ארץ־ישראל, וועלכער איז ביי די פערלאזע־נע פערערבענט אלס דער ערגסטער גלות פון אלע גלות׳ען.

אָט אזוי לעבט זיך די תימנ׳ער אין ארץ־ישראל, און דאָס איז מר. בן־צבי׳ס אמת פון ארץ־ישראל.

נו, און וועגען דאָס גייסטיגע לעבען פון די תימנ׳ער אין ארץ־ישראל, וועגען דעם האָט אויך מר. בן־צבי זיין אמת. ער שרייבט, „דאָס זעל־בע איז אויך מיט דער גייסטיגער זייט, די צו־זאָגענדיגע ערציהונג פון די קינדער אין די שוה־לען און דער לעבען מיט די ארביימער דערנעהנ־טערט דעם יונגען דור צו די אייראָפּעאישע אי־דען". ווען דאס וואלט נאָר אמת געווען בנוגע די קאָלאָניעס, און מיר ריידען דאָך כמעט אויס־שליסליך וועגען די קאָלאָניעס, וואלט דאָס זעהר גוט געווען. די זאך איז אבער, אז די גאנצע מעשה איז ניט ריכטיג. אין אלע קאָלאָניעס כמעט, וואו די תימנ׳ער געפינען זיך, געהען ניט די תימנ׳ער קינדער אין די גרויסע, ליכטיגע, מאָדערנע אייראָפּעאישע שולען פון די קאָלאָ־ניעס, כאָטש אין פיעלע קאָלאָניעס ווערען די שו־לען נאָך ביז היינטיגען טאָג אונטערשטיצט פון באראן, יק״א, די חובבי ציון און אנדערע. נאָר די תימנ׳ער האָבען פאר זיך גאנץ אפּגעזונדער־טע חדרים־שטייגליך, צוויי איילען אויף צוויי,

מיט זייערע אייגענע רבי'ס, און די קינדער־לעך, די דאזיגע צארטע פיער־יאָהרינע עופה'לעך, מיט אזוינע שעהנע, טיעף־שווארצע אויגען, מיט אזוי פיעל שוין אידישען צער אין זיי, זיצען דאָרט אין זייערע פינסטערע חדרים־שטייגלעך אויף דער נאסער, קאלטער פּאָדלאָגע אום ווינ־טער, זיצען דאָרט אלע צוזאמען, ווי הערינג אין א פעסעל צונויפגעשפּארטע, און שרייען אין איין קול, אלע צוזאמען ביז צום טויב ווערען, שרייען ביז הימעל עפען זיך די פסוקים פון תורה, וועלכע דער רבי הייסט זיי שרייען, און דעם רבינ'ס קאנטשיק פּאָכט און שמייסט אויף די אזוי אויף אויסגעדארטע, פערהונגערטע גופים'לאך פון די דאזיגע קינדערלעך.

אמת, די תימנ'ער אליין ווילען ניט שיקען זייערע קינדער אין די מאָדערנע אפיקורסישע קאָלאָניע־שוהלען. זיי וואָלטען דאָס אָבער יא געמוזט טהאָן, ווען זיי וואָלטען זעהען א שטאר־קען בעגעהר און ווילען פון דער קאָלאָניע זיך צו דערנעהנטערען צו זיי און צו זייערע קינ־דער. אלזא, מר. בן־צבי'ס בעהויפּטונג וועגען „דער צוזאָגענדיגער ערציהונג פון די קינדער אין די שוהלען,“ איז ניט מעהר געזאָגט געווארען ווי צו שיטען זאמד אין די אויגען פון די וואס ווייסען ניט די ריכטיגע לאגע.

די פראגע, וואס מר. בן־צבי שטעלט אוועק, צו האָבען די ציוניסטען געבראכט נוצען פאר דעם אידישען ישוב אין לאנד און פאר די תימנ'ער? איז ביי מיר ווירקליך אין צווייי־פעל. אויב עס וועט ווייטער געהן מיט די תימנ'ער ווי עס איז געגאנגען ביז אהער, און עס וועט קיין ענדערונג צום בעסערען ניט פאר־קומען, דאן איז ווירקליך די ציוניסטישע נוצען אין צווייפעל. ווייל די ציוניסטישע כונה ביים־אנפאנג פון אריבערברייגגען די תימנ'ער איז ניט גאָר קיין ריינע געווען, די פיהרער פון דער ציוניסטישער אָרגאניזאציע זיינען מעהר אויסען געווען צו בעזארגען די קאָלאָניסטען מיט בילי־גע, ניט ענטוויקעלטע ארבייטער וועלכע זאלען קאָנען קאָנקורירען מיט דעם ניט־ענטוויקעלטען אראבער, וואס די אשכנזישע ארבייטער קאָנען דאָס ניט, און אזוי ארום לעזען די פערפלאָנ־טערטע שאלת־הפועלים אין ארץ־ישראל; זיי זיינען מעהר דאָס אויסען געווען איידער די בעפרייאונג פון די תימנ'ער פון גלות תימן.

און מיט אן אוטאָריטעטען טאָן שרייבט מר. בן־צבי צולעצט: „גראדע די פעהלער (וועגען וועלכע איך האָב דערצעהלט אין מיין לעצטען ארטיקעל.—י. ה.) זיינען אין זייער צייט אויפ'ן ארט און שטעלע קריטיקירט געווארען דורך דער ארבייטער פרעסע אין ארץ־ישראל. צי די אר־טיגע געזעלשאפטליכע מיינונג וועט האָבען די געווינשטע ווירקונג אויף דער ציוניסטישער אר־שאניזאציאן אדער ניט, היערי'ס ארטיקלען וועלען אזא ווירקונג געווים ניט האָבען, דערפאר וואס ער האָט קיין שום אייגענע שטעלונג צו דעם דאָזיגען ענין ניט.“

די דאזיגע זיכערקייט פון מר. בן־צבי, אז מיינע ארטיקלען וועלען ניט האָבען די געווינשטע ווירקונג אויף די ציוניסטישע פיהרער, אין וועמעס שיקזאל די תימנ'ער זיינען איבערגעגעבען — די דאזיגע זיכערקייט, איז שוין גאר ניט אזוי זיכער. גראדע דערפאר, וואס איך האָב קיין פּארטייאישע שטעלונג צום ענין ניט אָנגע־נומען, און גראדע דערפאר, וואס איך האָב וועגען דעם שרעקליכען, שוידערליכען לעבען פון די תימנ'ער אין ארץ־ישראל דערצעהלט ניט אין דעם פּארטייאישען פּועלי־ציוניסטישען העברע־אישען „אחדות“, וועלכער ווערט פון עטליכע הונדערט מענשען געלייענט אין ארץ־ישראל און אין אויסלאנד, און מיט וועמעס מיינונגען די פיהרער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע סיי אין ארץ־ישראל סיי אין אויסלאנד רעכע־נען זיך גאנץ ווייניג; גראדע דערפאר, וואס איך האָב עס דערצעהלט אין אידיש אין אמערי־קא, אין דער פיעל־פערשפּרייטער אידיש־סאָ־ציאליסטישער „צוקונפט“, וואס אינטערעסירט זיך מיט ארץ־ישראל, וואס איז בשום אופן ניט מומר להכעיס'דיג אנטי־ציוניסטיש, און וואס ווערט געלעזען פון פיעלע ארבייטער און פון כמעט דער גאנצער אידישער אינטעליגענץ פון אמעריקא און אייראָפּא, און גראדע דערפאר, וואס די לעצטע צייט האָבען אזוי אפט אָנגעהויי־בען בעזוכען אמעריקא פיעלע ציוניסטישע און פּועלי ציוניסטישע משולחים פון אייראָפּא און פון ארץ־ישראל מיט געוויסע צוועקען און מי־סיאנען, וועלכע זיינען צוזאמענגעבונדען אויך דער אמעריקאנער מטבעה — גראדע איצט איז די צייט, אז די אידישע אמעריקא, געבענדיג די מטבעה, זאל אויך זאָגען די דעה וועגען די פראגען פון ארץ ישראל, וועלכע ריהרען אָן אלע אידען, אפילו ניט־ציוניסטען. און אָט דערמיט וועלען די פיהרער פון ציוניזם, סיי דאָ סיי אין ארץ־ישראל, זיך מוזען רעכענען. און אויב מיי־נע ארטיקלען וועגען די תימנ'ער האָבען נאָך דערווייל קיינע דירעקטע נוצען די תימנ'ער ניט געבראכט, איז דאס נאָר דערפאר, ווייל עס איז כמעט קיין פּאָסט־פערבינדונג מיט ארץ־ישראל ניטאָ. נאָך דער קריעג, בין איך זיכער, אז די בעציהונג פון ארץ־ישראל צו די תימנ'ער וועט פיעל געענדערט ווערען צום בעסערען. און טאקע אויף דער אויפפאָדערונג פון די אמערי־קאנער ציוניסטען, וועלכע מיינע ארטיקלען אין „צוקונפט“ האָבען אויפגעריהרט און ערוועקט. סימנים דערצו האָב איך איבער געגוג.

דר. אסתר לוריע :

# רעבעקא גרעץ

(פון דער סעריע : די בעריהמטע אידישע פרויען אין אמעריקא.)

אין איינע פון איהרע ברעיף כאראקטערי־זירט רעבעקע פרענקס דעם אונטערשיעד צווי־שען דעם אמאָליגען לעבען אין פילאדעלפיע און ניו יארק. דאביי לויבט זי פיעל מעהר פילא־דעלפיע. די פילאדעלפיער שעהנהייט—שרייבט זי — בעגעגענט אייך מיט פריינדליכע אויגען, די ניו יארקער מאטראָנע נעהמט אייך צו אפי־ציעל. אין פילאדעלפיע געהט איהר ארויס אין סאלאָן ווי צו זיך אהיים, אין ניו יארק פיהרט מען אייך ארויס מיט וויזיט־קארטען און אנדערע צערעמאָניעס. אין פילאדעלפיע פיהלט איהר זיך היימליך, ארומגערינגעלט מיט ליעבע און הערצליכקייט, אין ניו יארק נעהמט אייך ארום א קאלטקייט.

און אָט די אמאָליגע ווארימע, הארציגע פי־לאדעלפיע איז רייך מיט אידישע נעמען אויף אלע געביטען פון קולטורעלען לעבען, און זי איז אויך רייך מיט בעריהמטע אידישע פרויען. די עלטסטע פון זיי זיינען די צוויי בעריהמטע שעהנהייטען פון יענער צייט—רעבעקע פרענקס און רעבעקע גרעץ.

וועגען זייער לעבען, זייער ווירקונג און זייער שעהנקייט האָבען מיר פיעלע דאָקומענטען. די צייטונגען פון יענער צייט שרייבען וועגען די בעלער, אויף וועלכע רעבעקע פרענקס איז אנער־קענט געווארען אלס די ערשטע אמעריקאנער שעהנהייט. רעבעקא גרעץ איז געווען די אידי־שע מיידעל, וואס וואָלטער סקאָט האָט גע־געשטעלט א מאָנומענט אין זיין ראמאן „איי־ווענהוי". פאר די אמעריקאנער פאטריאטען זיי־נען אבער אידען ניט קיין אמעריקאנער. ווירגיניע פיקאק שרייבט א ספעציעלען בוך וועגען די אמעריקאנער שעהנהייטען אין 19־טען יאהרהונדערט. וועגען די ביידע פילאדעלפיער שעהנהייטען דערמאָנט די פערפאסערין כמעט ווי גאָר ניט. דאָס איז זעהר אינטערעסאנט וועגען די אמעריקאנער פרויען עקזיסטירט א רייכע ליטעראטור, די אידישע אמעריקאנער פרויען ווערען דאָרט אבער כמעט ווי גארניט דערמאָנט. דער בעוואוסטער אידיש־אמעריקא־נישער היסטאריקער מארעס ווייזט אויף אין זיין „געשיכטע פון די אידען אין פילאדעל־פיע", ווי די אמעריקאנער פאטריאטען פערשווייי־גען די אידישקייט פון די פרויען, וועלכע זיי שילדערען שוין יע אמאָל.

רעבעקע פרענקס און רעבעקע גרעץ — דיע־זע נעמען ווערען דערמאָנט צוזאמען. די ביי־דע פרויען זיינען אבער גאנץ פערשיעדען צוליעב דער פערשיעדענהייט פון זייערע כאראקטערען, זייער ערציהונג און די צייט, אין וועלכער זיי האָבען געלעבט. רעבעקע פרענקס איז גלענ־צענד, וויציג. זי ליעבט דאָס געזעליג לעבען. רעבעקע גרעץ איז בעשיידען, שטיל, פיהלט זיך גוט אין אן אינטימען קרייז. פרענקס איז די קעניגין פון דעם סאלאָן, גרעץ איז פערגעטערט אין דעם ענגען קרייז פון פריינד. פרענקס לעבט אין דער שטורמישער צייט פון דער אמעריקא־נער רעוואלוציאן. זי נעהמט ניט קיין אקטיווען אנטייל אין דער רעוואלוציאן, זי טהוט ניט אפילו דאָס, וואס א פרוי איז געווען אימשטאנד צו טהאָן. דאס איז ניט פאר איהר. זי גלענצט

Rebecca Gratz

אין די רעוואָלוציאנערע קרייזען מיט איהר שעהנהייט און גייסט. זי איז די קעניגין אויף די בעלער, וואס די רעוואלוציאנערען גיבען. זי אינטערעסירט זיך מיט דעם וואס קומט פאר אויף אלס היסטאָריקער. גאנץ אנדערש איז רע־בעקע גרעץ. זי איז א טהעטיגע נאטור. אין דער צייט פון דער אמעריקאנער רעוואלוציאן וואלט זי זיכער ניט געזעסען מיט צונויפגעלעג־טע הענד. זי האָט אָבער געלעבט אין א רוהיגער צייט, האָט זי זיך אויפגעזוכט אן אנדערע אר־בייט. זי איז געווען א כלל טהוערקע פון גרוי־סען מאסשטאב, א כלל טהוערקע, נאָך וועמעס טריט עס זיינען שפעטער נאָכגעגאנגען די בע־ריהמטע אמעריקאנער פילאנטראפקעס — סיי

אידישע סיי קריסטליכע. רעבעקע פרענק׳ס מוטער איז געווען א קריסטין, דער פאטער האָט געהאט ווייניג בעציהונגען מיט אידען. זי איז דערפאר געווען גלייכגילטיג צו דעם אידישען לעבען. רעבעקע גרעץ שטאמט פון א פאמיליע פון בעוואוסטע אידישע פילאנטראפען. אידיש איז זי ערצויגען געווארען, אידיש איז זי געבליבען אין איהר לעבען און איהר טהעטיגקייט.

---

די אמעריקאנער רעוואָלוציע האָט געהאט, ווי יעדע רעוואָלוציע איהרע סאלאָן־פרויען, ד. ה. די פרויען, וועלכע פלעגען קלייבען ארום זיך די רעוואָלוציאנערען. זייערע הייזער פלעגען זיין פלעצער, וואו מען פלעגט קריגען די בעסטע און לעצטע אינפאָרמיישאָנס, פלעצער, אין וועלכע די טהוער פלעגען קומען אין פערזענליכע בעציהונגען, גרינדענדיג אָפט א ענגען און געשלאָסענעם קרייז. צווישען דיזע סאלאָן פרויען זיינען אויך געווען אייניגע אידישע פרויען. די בעדייטענדסטע פון זיי איז געווען רעבעקע פרענקס.

רעבעקע פרענקס איז געווען די געפייערטע שעהנקייט פון איהר צייט. אייניגע נאוועלים־טען האָבען זי געשילדערט אין נאָוועלען, אייניגע פאָעטען האָבען זי בעזונגען אין לידער. זי שטאמט פון א רייכער פאמיליע. איהר עלטער זיידע, אהרן פרענקס, שטאמט פון דייטשלאנד. ער איז געווען א פערזענליכער פריינד פון קעניג געאָרג פון האנאָווער. ער האָט עמיגרירט קיין לאָנדאָן, וואו ער האָט געשפיעלט א בעדייטענדע ראָלע אין דער אידישער געמיינדע. זיין זוהן, רעבעקע׳ס זיידע, האָט עמיגרירט קיין ניו יארק. ער איז געווען דער איינציגער אגענט פון בריטישען קעניג פאר די נאָרד קאָלאָניעס. איהר פאָטער איז געווען דעם קעניג׳ס אגענט פאר פענסילווייניא. אין דער צייט פון דער אמעריקאנער רעוואָלוציע זיינען די פרענקס געווען, אזוי גוט ווי אנדערע אריסטאָקראטען, אויפ׳ן קעניג׳ס זייט. איהר פאָטער האָט חתונה געהאט מיט א קריסטין, מען האָט געגלויבט, אז ער איז געווארען אויס איה. א דאָקומענט אָבער פון 1792 ווייזט, אז ער האלט זיך פאר א אידען. זיינע אייניגע קינדער זיינען געטויפט געווארען אין קירכע. רעבעקע אָבער איז געבליבען א אידין. וועגען איהרע בעציהונגען צו אידען ווייסען מיר זעהר ווייניג. אין איהר קאָרעספאָנדענץ אָבער הופט זי זיך א אידין און זאָגט, אז זי איז גוט בעקאנט מיט דעם אלטען טעסטאמענט.

רעבעקע פרענקס איז געבוירען אין 1758־טען יאהר ביי רייכע, אָנגעזעהענע עלטערן. זי האָט געקראָגען זעהר א גוטע ערציהונג; זי איז געווען גייסטרייך און אין מאנכע בעציהונגען טאלאנטפאָל. אין פילאדעלפיע איז ערשיענען איהרע א פאָעמע אונטער א פרעמדען נאָמען. אין קאטאלאָג פון ביכער וואָס זיינען ערשיענען אין יאהר 1779 אין פילאדעלפיע, געפינען זיך צוויי ביכער פון היסטאָרישען אינהאלט פערפאסט פון איהר. איהר קאָרעספאָנדענץ האָט אויך א היסטאָרישע בעדייטונג. איהרע בריעף מאכען בעקאנט מיט דעם ניו־יאָרקער און פילאדעלפיער לעבען פון יענער צייט. די בריעף ווערען ביסלעכווייז פערעפענטליכט אין ספּעציעלע ארבייטען וועגען אמעריקאנער געשיכטע. אין אלטער פון 24 יאהר האָט זי חתונה געהאט מיט דעם גענעראל קאָלאָנעל. איהר הויז ווערט א מיטעלפונקט אין די רעוואָלוציאנערע און געבילדעטע קרייזען. זי נעהמט אויס מיט איהר גייסט, מיט איהר שעהנהייט און וויץ. מען דערצעהלט פון איהר פיעל אנעקדאָטען. זי טאנצט אויף א באל מיט סער קלינטאָן. דער קאָמאנדיר האָט געהייסען שפיעלען „בריטען, בלייבט אין דער היים". האָט זי געענטפערט: „קאָמאנדיר, איהר האָט געמאכט א מיסטייק. איהר מיינט: בריטען, געהט אהיים". מיט איהר סאטירע האָט זי קיינעם ניט געשאנעוועט: ניט פריינד און ניט פיינד. אויף בעריהמטע בעלער, מיט וועלכע עס האָט געקאָכט אמעריקא, איז זי געווען די „קעניגען". איהר שעהנהייט האָט בעגייסטערט, אָבער אויך פאר איהר גייסט האָט מען געהאט גרויס דרך ארץ. מען האָט זי גערופען: „די שעהנהייט מיט מענשליכע און הימלישע גאבען".

נאָך דער אמעריקאנער רעוואָלוציע האָט זי נאָך אמאָל חתונה מיט גענעראל דזשאנסאָן, א בריטישען אָפיציר. מיט איהם איז זי געפאָהרען קיין ענגלאנד, וואו זי האָט געלעבט ביז איהר טויט. איהר הויז איז געווען א מיטעלפונקט פון געבילדעטע אמעריקאנער. זי האָט געבענקט נאָך אמעריקא, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס זי האָט געליעבט איהר מאן און האָט ניט פערלאָרען די בעציהונגען מיט איהר פאטערלאנד. איהרע אויגען פלעגען ווערען אָנגעפילט מיט טרעהרען, ווען זי פלעגט דערזעהן אן אמעריקאנער. זי איז געשטאָרבען אין 1823טען יאהר. איהרע אור־אייניקלעך טראָגען דעם נאָמען פרענקס־דזשאנסאָן און וואוינען אין ענגלאנד.

---

רעבעקע גרעץ שטאמט פון אן אלטער אידישער פאמיליע, אייניגע מיינען, אז דער נאָמען נעמט זיך פון דער שטאָדט גראץ אין שטייערמארק, אנדערע מיינען, אז דער נאָמען נעמט זיך פון דער שטאָדט מיט דעם זעלבען נאָמען אין שלעזיען. רעבעקע׳ס פאָטער און פעטער זיינען געקומען קיין אמעריקא פון דייטשלאנד. זיי האָבען זיך בעזעצט אין פילאדעלפיע, וואו זיי האָבען געשפיעלט א ראָלע אין דעם אידישען לעבען. עס איז ניט געווען קיין איין אידישע אינסטיטוציע אין אמעריקא, וועלכע זיי האָבען ניט אונטערשטיצט, זיי זיינען אויך געווען די גרינדער פון פיעלע אידישע פילאנטראפישע

אינסטיטוציאנען. די קינדער זיינען געגאנגען אין די טריט פון זייערע טאטעס. זיי זיינען געווען די גרינדער פון פיעלע אלגעמיינע קול־טורעלע איינריכטונגען אין לאנד. אזוי האט רעבעקע׳ס ברודער געגרינדעט די ערשטע קונסט אקעדעמיע אין אמעריקא.

רעבעקע גרעץ איז געבאָרען געווארען דעם 4־טען מערץ, 1781, אין פילאדעלפיע. איהר שעהנהייט בעשרייבט וואָלטער סקאָט אין זיין ראמאן „אייוועהוי״. דער נאָוועליסט פערגלייכט איהרע שווארצע אויגען מיט די שטערען פון דעם קלאָרען הימעל, איהרע ציינער מיט פּערעל; ער איז ענטציקט פון איהרע לאָקען, וועלכע פאלען אראפּ אויף איהר שעהנעם האלז, איהר גאנצע ערשיינונג ענטציקט מיט איהר פּראכט, גראציע און א גייסטיגער קראפט; איהרע שארפע, דורכדרינגענדע בליקען מאכען אן אונפערגעסליכען איינדרוק.

גרעץ האָט זיך מיט דער גאנצער נשמה אב־געגעבען צו וואָהלטעטיגקייט. זי האָט אויף דיעזען געביט פיעל אויפגעטהאָן, אונגעאכטעט אויף דעם, וואס זי איז געווען א פּיאָנירקע אין דער ארבייט און האָט געמוזט זוכען א וועג אין דער פינסטער. זי האָט געשאפען פיעלע פּי־לאנטראפּישע פּרויען אינסטיטוציעס, פון וועלכע איינינע עקזיסטירען נאָך עד היום. דאָס זיינען אלץ געווען אידישע אינסטיטוציאנען. אלע איהרע קרעפטען האָט זי אָבגעגעבען דער ארבייט פאר אידען. פאר איהר אידישער נשמה איז דאָס געווען א זעלבסטפערשטענדליכע זאך, אנדערש האָט דאָס גאָר ניט געקאָנט זיין. זי האָט געגרינדעט א שבת שולע פאר אידישע קינדער. עטליכע אין דרייסיג יאהר איז זי געווען פּרינ־סיפּאל און לעהרערין אין דיעזער שולע. דאָס איז געווען איהר ליעבלינגס־ארבייט. אפשר דער־פאר, וואס זי האָט ניט געהאט קיין אייגענע קינדער, האָט זי זיך מיט אזא ליעבע אבגעגע־בען מיט פרעמדע. גרעץ איז געבליעבען א מיי־דעל. זי האָט ליעב געהאט א קריסטען. ער האָט איהר געצאָהלט מיט געגען־ליעבע. פאר דער נאציאנאליסטיש־געשטימטער, היים־אידיש פיהלענדער רעבעקע איז אָבער געווען אונמעגליך חתונה צו האָבען מיט א קריסטען.

און די הויך־איידעלע, גרויס־מוטהיגע רעבע־קע גרעץ האָט געבראכט דעם גרויסען קרבן. זי האָט צוליעב איהר אידישקייט אויפגעאפּ־פערט מיט איהר פערזענליכען גליק. טריי אָבער צו איהרע געפיהלען, צו איהר ליעבע, האָט זי פאר קיין אנדערען ניט געוואלט הייראטהען און זי איז פערבליבען א מיידעל.

מען האָט רעבעקע׳ן גערופען די „אמעריקאָ־נער ראהעל״, נאָך דער אידיש־דייטשער בעריהמ־טער ראהעל לעווין.* אזוי ווי ראהעל לעווין, אזוי האָט אויך רעבעקע גרעץ געהאט גרויסע גייסטיגע מעלות און א וואונדערליכע ווירקונג אויף יונגע לייט. עס איז אבער געווען א גרוי־סער אונטערשיעד צווישען ראהעל׳ס ווירקונג און רעבעקע׳ס ווירקונג. דאָס איז דער אונ־טערשיעד צווישען דאמאלסדיגען דייטשלאנד און אמעריקא. דייטשלאנד איז דאן געווען דער גייסטיגער צענטער פון אייראפּא — ראהעל איז דערפאר געווען אין פּאריז אזוי פּאָפּולער, ווי אין בערלין און אין וויען. אמעריקא, אָפּגעטהיילט פון אטלאנטישען אָקעאן, איז געווען פון אייראָ־פּא שטארק אָפּגעזונדערט — רעבעקע האָט דערפאר ניט געקענט זיין פּאָפּולער אין אנדערע לענדער. אין דייטשלאנד האָבען דאן די ראמאנ־טיקער, וועלכע האָבען געשאפען און געלעבט צוזאמען, געבילדעט א גרויסארטיגען גייסטיגען סאלאָן, וואו ראהעל האָט געקעניגט. אין אמע־ריקא איז דאס ניט געווען דער פאל. ראהעל האָט דערפאר געהאט גרעסערע מעגליכקייטען ווי רעבעקע. ראהעל׳ס פערזענליכער ווירקונגס קרייז איז געווען א ברייטער, רעבעקע׳ס — א געשלאָסענער. פון איהרע פערזענליכע בעציהונ־גען איז וויכטיג איהר פריינדשאפט מיט וואַ־שינגטאָן אוירווינג׳ן (1783־1859), דעם בע־ריהמטען אמעריקאנער שריפטשטעלער, דעם ערשטען שריפטשטעלער אין אמעריקא, וואס האָט אויך געהאט אן אייראפּעאישען נאָמען.

רעבעקע׳ס פריינדין, האָפּמאן, איז געווען אוירווינג׳ס געליעבטע. זי איז געשטאָרבען אויף רעבעקע׳ס הענד אין אלטער פון 18 יאהר. אויר־ווינג איז זיין גאנץ לעבען געבליעבען טריי דעם אנדענקען פון זיין כלה, און האָט ניט חתונה געהאט. דער אונגליקליכער חתן האָט געפונען טרויסט ביי רעבעקע׳ן. זיינע בעציהונגען צו איהר ווייזען ארויס גרויס פערעהרונג, זיין בע־וואונדערונג פאר רעבעקע׳ן טראגט ער איבער אויף דער אידישער פרוי בכלל, וועלכע ערשיינט אין זיינע אויגען אלס די פערקערפּערונג פון גוטסקייט און גייסטיגער שעהנקייט. ווען אויר־ווינג איז אין ענגלאנד, בעקענט ער זיך מיט וואָלטער סקאָט׳ען. ער ווערט מיט איהם בע־פריינדעט און דערצעהלט איהם זיין לעבען. אין זיין ערצעהלונג שפּיעלט א גרויסע ראלע רעבע־קע, וועלכער ער בעוואונדערט און פערעהרט. און אָט די שילדערונגען רופען ארויס אין וואָל־טער סקאָט׳ען אלץ מעהר און מעהר אינטערעס צו דער אידישער שעהנהייט. דער ענגלישער פּאָעט ווערט בעגייסטערט פון איהר.

אין יענער צייט איז וואָלטער סקאָט בעשעפ־טיגט מיט זיין ראמאן „אייוועהאוי״, א ראמאן פון ריטערליכען לעבען אין 12־טען יאהרהונ־דערט. אין ראמאן פיגורירט א איד. עס פעהלט אבער סקאָט׳ען א אידישע פּרויען־געשטאלט. און דאָ קומט אוירווינג מיט זיין רעבעקע׳ן וועלכע ווערט סקאָט׳ס רעבעקע און דאן די רעבעקע פון זיין ראמאן. דיעזע רעבעקע געהערט צו סקאָט׳ס ליעבלינג־געשטאלטען און זיין בעסטע פּרויען־

* זעה די „צוקונפט״, מאי, 1914.

געשטאַלט. וואַלטער סקאַט, וועלכער פלעגט רע־דען וועגען זיינע טיפּען, ווען ער פלעגט זיי האַל־טען אין שאַפען, האָט אמאָל געזאָגט צו זיינעם א פריינד: „איך גלויב, איך וועל עפּעס מאַכען פון מיין אידין". ווען ער האָט געענדיגט דעם ראמאן, האָט ער געשריעבען צו אוירווינג'ן: „ווי גלייכט איהר אייער רעבעקע'ן, איז זי עהנ־ליך צו דעם אָריגינאל?"

---

וועגען דער שייכות צווישען רעבעקע גרעץ און וואַלטער סקאַט'ס רעבעקע האָט מען פיעל געשריעבען. פריהער אבער א פּאַר ווערטער וועגען דעם ראמאן, וואו רעבעקע איז די העל־דין. מיר האָבען אין דער וועלט־ליטעראַטור צוויי בעריהמטע דראמען, וואס שילדערן אידי־שע געשטאַלטען — שעקספּיר'ס „קויפמאַן פון ווענעדיג" און לעסינג'ס „נאַטהאַן דער ווייזע". דיעזע דראמען שילדערן גאַנץ ענטגעגענגעזעצ־טע געשטאַלטען. שעקספּיר, א אידען, וועלכער וויל ראַכע נעמען פון די קריסטען פאַר די אַלע צרות, וואס זיי האָבען די אידען אָנגעטהאָן; לעסינג, דאַגעגען, שילדערט א אידען, וועמעס הומאַניסטישע ווערטאַנשויאונג צווינגט איהם צו זעהען אין יעדען מענשען א ברודער, צו וועל־כער נאַציאָנאַליטעט ער זאל ניט געהערען. ביי־דע דראמען זיינען אין א געוויסען זין אידעען דראמען; א געוויסער פּרינציפּ ווערט אין זיי דורכגעפיהרט, און די פּערזאָנען זיינען די טרע־גער פון דיעזען פּרינציפּ. וואַלטער סקאַט'ס ראמאן אבער האָט ניט דעם פעהלער. ער שיל־דערט לעבענס־געשטאַלטען, און דערפאַר זיינען זיינע טיפּען רעאַלער. זיי פעראייניגען אין זיך כאַראַקטער־ציגע אי פון שייאַלק'ן און אי נאַ־טהאַנ'ען. פון איין זייט וויל דער איד אייזיק אפט ראַכע נעהמען פון די קריסטען פאַר די אַלע צרות, וואס זיי האָבען איהם אָנגעטהאָן; אבער ווען ער און זיין טאָכטער טרעפען זיך מיט פערוואונדעטע קריסטען, פערגעסט ער אָן דעם און בעהאַנדעלט זיינע פיינד, ווי מענשען, קומט זיי צו היל‌ף.

און סקאַט'ס בעריהמטער ראמאן אונטער־שיידעט זיך פון די דערמאָהנטע דראמען אויך מיט דעם, וואס די הויפּט געשטאַלט איז א אי־דישע פרוי. דיעזע געשטאַלט איז א ווירקליכע געשטאַלט. סקאַט שילדערט זי גייסטיג הויך; ער פערגעסט אבער ניט, אז זי איז א פרוי, און נאָך א פרוי פון 12־טען יאהרהונדערט, וועלכע נעהמט זיך ניט פאַר מענערשע זאַכען, ווי גע־לערנטע דיסקוסיאָנען. דער פּאָעט שאַפט זיין בילד, צונויפמישענדיג דעם אריגינאל מיט דער פאַנטאַזיע אדער, ווי געטהע רופט דאָס, „דיכ־טונג און וואהרהייט", אדער, ווי געטהע זאגט אן אנדערס מאָל: „איך האָב ניט געשילדערט קיין איין זאַך, וואס איך האָב ניט איבערגעלעבט, אבער איך האָב דאָס ניט געשילדערט אזוי, ווי איך האָב איבערגעלעבט." די צונויפמישונג פון אמת און דיכטונג: האָט סקאַט שוין געמוזט מאַכען, ווייל דער אריגינאל האָט געלעבט אין 19־טען יאהרהונדערט און די העלדין פון דעם ראַ־מאַן אין 12־טען. פונדעסטוועגען האָט סקאַט געשאַפען א ריכטיגע רעבעקע גרעץ.

רעבעקע גרעץ האָט אין אמעריקא אין 19־טען יאהרהונדערט ניט געהאַט קיין געלעגענהייט אָנצואווענדען קיין העלדישקייט. קיינער האָט זי ניט פערפאַלגט, קיינער האָט איהר ניט גע־שטערט אין איהר טעטיגקייט. רעבעקע אין 12־טען יאהרהונדערט איז אבער געווען פער־פאַלגט פון קריסטען, וועלכע האָבען זי געוואַלט איבער'שמד'ען. דארום ערשיינט זי פאַר אונז אלס העלדין. אזוי אויך האָט רעבעקע גרעץ אין אמעריקא אין אָנהויב פון 19־טען יאהרהונ־דערט ניט געקענט זיין קיין ארצטין, ווייל פרויען בעשעפטיגען זיך ניט צו יענער צייט מיט דיעזער פּראַפעסיע. אין מיטעל אלטער אָבער זיינען די אידישע פרויען געווען בעריהמט אין קורירען וואונדען, און סקאַט'ס רעבעקע בעשעפטיגט זיך דערמיט. סקאַט שילדערט אבער דאָך די ווירק־ליכע גרעץ, ווי זי מאַכט אויף אלעמען א קאַלא־סאַלען איינדרוק — ניט נאַר צוליעב איהר שעהנ־קייט, נאָר אויך צוליעב איהרע גייסטיגע מעלות. נאַטירליך, דיעזע ווירקונג האָט ניט געקענט זיין אזוי גרויס אין אמעריקא, אין דער אייגענער סביבה, צווישען פריינד, ווי ביי סקאַט'ען — אין א פיינדליכען לאַגער, וואו מען האָט גע־דאַרפט מאַכען אן אויסערגעוועגליכען איינדרוק, כדי צו האָבען א ווירקונג.

ווען וואַלטער סקאַט'ס ראמאן איז ערשיע־נען, האָט ער געמאַכט א גוואַלטיגען איינדרוק. אין רעבעקע'ען איז דער עולם געווען פערליעבט. מען האָט איהם געשריעבען בריעף, וואו מען האָט אלץ בעדויערט, הלמאי דער העלד האָט ניט התונה מיט רעבעקע'ן, וועלכע איז מעהר ווערטה אזא מאַן ווי זיין ווירקליכע פרוי (סקאַט האָט דאָס ניט געטהאָן, ווייל דער העלד איז געווען א קריסט, אזא פערביסענער קאַטאָליק, ווי רעבעקע אן איבערגעבענע אידין). זיינע לעזער האָבען איהם פערזיכערט אין בריעף, אז רעבעקע געווינט זייער גאַנצע סימפּאַטיע. און רעבעקע איז די ליעבלינג־פיגור פון דעם ראמאן עד היום.

ניט פיעלע פון די לעזער ווייסען אבער, אז דער אריגינאל פון סקאַט'ס העלדין איז געווען א פילאַדעלפיער אידין, וועלכע איז געשטאַרבען ערשט מיט 47 יאהר צוריק, אין יאהר 1869.

ב. גאָרין

# די געשיכטע פון אידישען טהעאַטער.

א טויבער אַקטיאָר אין גאָלדפאַדענס קאָמפּאַניע. — ווי ער האָט געמאַכט די רעפּליקען. — וואָס האָט זיך דעמאָלט געפאָדערט פון אַן אַקטיאָר.— רוסיש־טערקישער קריעג און אידיש טהעאַטער. — דאָס צווייטע טהעאַטער אין יאַסו. — יאָזעף לאַטייגער און זיינע ערשטע פּיעסען. — ווער איז געווען די ערשטע פרוי אויף דער אידישער ביהנע. —

---

וועדליג די אָרימע קרעפּטען פון דער ערשטער קאָמפּאַניע, האָט גראַדנער׳ס ארויסטרעטען געדאַרפט רואינירען די גאַנצע עקזיסטענץ פון דעם אידישען טהעאַטער, וואָס האָט זיך דער־מאָלט געהאַלטען אויף היהנערשע פיסלאַך, נאָר דאָס האָט קיין ווירקונג ניט געמאַכט און די פאָרשטעלונגען זיינען אָנגעגאַנגען אָהן גראַד־נערן ווי מיט גראַדנער׳ן. דער עולם האָט אַזוי געלעקט די פינגער פון מאָגולעסקאָ ווי פריהער פון גראַדנער, און ווען אין אַ קורצער ווייל ארום איז מאָגולעסקאָ אוועק פון גאָלדפאַדען, האָט עס ווידער קיין ווירקונג ניט געמאַכט אויפ׳ן טהעאַטער.

נאָך גראַדנער׳ס אוועקגעהן האָט גאָלדפאַדען אריינגענומען צו „שמענדריק" אַ נייעם אַקטיאָר אין דער טרופּע. דאָס איז געווען משה טייך (גאַזניק). ער איז געווען אַ פאָלקס־זינגער און איז געקומען פון גאַליציען.

משה טייך איז אינטערעסאַנט צוליעב דעם, וואָס ער איז געווען אַ טויבער און אַלס אַזעל־כער האָט ער, פערשטעהט זיך, ניט געקענט הערען וואָס מען רעדט צו איהם אויף דער ביה־נע. נאָר ער האָט שטענדיג געמאַכט זיין רע־פּליק ריכטיג. ער האָט אין די ליפּען דערקענט, וואָס דער צווייטער זאָגט. אַלס אַקטיאָר האָט נאָר מאָגולעסקאָ געהאַט וועגען איהם אַ גוטע מיינונג און האָט זיך וועגען איהם אויסגעדריקט, אַז ער איז געווען אַ וואונדערבאַרער כאַראַקטער־שוישפּיעלער.

אַלע אַנדערע האָבען פון איהם ניט געהאַל־טען און יעקב אַדלער האָט איהם שפּעטער כאַ־ראַקטעריזירט אַזוי:

„משה טייך, אַ טויבער איד, מיט קרומע אויגען, אַ נידעריגער, זעהר אַ מיאוס׳ער מענש און קיין טאַלאַנט. ער איז געווען דער ליעב־האָבער, דער טראַגיקער. זיינע ראָלען האָט ער אויסגעפּויקט ווי אַ פאָנאָגאַרף".

ווען מאָגולעסקאָ איז אוועק פון גאָלדפאַדען און, ווי שוין געזאָגט, איז דאָס געשעהן אין אַ פּאָר חדשים ארום, איז לייזער צוקערמאַן גע־וואָרען די הויפּט־קראַפט פון דער טרופּע.

די ערשטע און וויכטיגסטע פאָדערונג פון אַן אַקטיאָר אָדער אַקטריסע איז דעמאָלס גע־ווען, ער אָדער זי זאָל קענען זינגען. עס האָט געזונגען דער קאָמיקער, עס האָט געזונגען דער ליעבהאָבער, עס האָט געזונגען די פּרימאַדאָנאַ, עס האָט געזונגען די סוברעטין. אַלע האָבען געדאַרפט זינגען. צוקערמאַן האָט געהאַט אַ פיינע שטימע און אַלס זינגער איז ער אפשר בעסער געווען פון מאָגולעסקאָ, הגם דער לעצ־טער האָט זיך מעהר אויסגעצייכענט אַלס מנגן. ער, צוקערמאַן הייסט עס, איז אויך געווען אַ פיינער טענצער און בכלל זעהר אַ לעבעדיגע סחורה. זיין גרויסער חסרון איז געווען, וואָס ער האָט ניט געהאַט קיין מאָס, און זיין האַל־טונג אויף דער ביהנע איז געווען אַ ווילדע. ער האָט ניט געוואוסט פון קיין ווייכע איבער־גאַנגען, פון ווייכע שאַטירונגען און אַלץ וואָס ער האָט געטהאָן איז געווען איבערטריבען.

איבריגענס, וועדליג גאָלדפאַדען כאַראַקטע־ריזירט גראַדנער׳ן, איז דער לעצטער אויך אַזוי געווען אין יענער צייט, און אפשר זיינען אַלע אַזוי דעמאָלט געווען. אַלענפאַלס האָט דער עולם בעסער ניט פערשטאַנען און האָט געפאָ־דערט גראָבע פאָרמען.

צוקערמאַן איז אפשר געווען דער איינצי־גער וואָס איז פון דעמאָלט אָן געבליבען מיט גאָלדפאַדען, ביז דאָס אידישע טהעאַטער איז מיט יאָהרען שפּעטער פערבאָטען געוואָרען אין רוסלאַנד. און צוליעב זיין איבערגעבענהייט צום גרינדער פון אידישען טהעאַטער האָבען די אַנדערע אַקטיאָרען איהם גערופען: אליעזר עבד אברהם.

דערווייל האָט אויסגעבראָכען די רוסיש־טערקישע מלחמה און פון רוסלאַנד האָבען זיך אַ שאָט געטהאָן קיין רומעניען מחנות מענשען אין דער האָפענונג צו פערדיענען אַ לייכט רו־בעל. דער קאָמיסאַריאַט פון דער רוסישער אַר־מעע האָט זיין הויפּט־קוואַרטיר געמאַכט אין בוקאַרעסט און פון דאָרטען האָט אַ שטראָם גאָלד געפלייצט איבער די קעשענעס פון אַלע יענע, וואָס זיינען נאָר ניט פויל געווען עס צו נעהמען. קיין זאַך איז אַזוי ניט ביליג געווען, ווי געלד. מענשען וואָס זיינען געקומען אָרים, זיינען אין אַ קורצער צייט עשירים געוואָרען. און מיט׳ן לייכט געקריגענעם געלד איז געקומען אַ פאָדערונג אויף לעבען אַ גוטען טאָג, הוליאַ־קעס און דאָס גלייכען.

דאס טהעאטער איז געווען ווי פשוט בע־שאפען פאר זיי. און דער גרויסער אנגעלאפע־נער, רייך געוואָרענער עולם האט זיך ממש דערפרעהט מיט אזא אונטערהאלטונג. מען האט איצט געשפּיעלט פאר געפּאקטע הייזער, און אין טהעאטער איז געוואָרען א גרויסע שפע. פון לעדיגע בענקלאך האט מען שוין מעהר ניט געוואוסט און די אקטיאָרען האבען פערגעסען די הונגעריגע טעג.

דאס פּובליקום האט אויך בעקומען גאָר אן אנדער פּנים. אנשטאט וואס ביז יעצט זיינען די בעזוכער נאָר געווען פון די סאמע נידריגע שיכטען, האט מען שוין איצט געקענט דאָ זעהן דעם פיינעם היימישען בעל הבית, דעם משכיל און דער טהעאטער ווערט אין א קליינעם מאס־שטאב אן אינסטיטוציאָן פון דעם גאנצען פאָלק.

אין טהעאטער זעהט מען איצט אויך א צו־מיש פון רוסישע אָפיצירען. די פּזמונים און טענצלאך מיט וועלכע די ערשטע שטיקער זיי־נען געווען דורכגעפלאָכטען, זיינען פערשטענד־ליך און צוגענגליך צום רוסישען, בפרט ווען די האנדלונג איז דורכאויס פון אידישען לעבען און די לאנגע קאפּאטעס און בערד מיט פּאות׳ען זיינען גוט בעקאנט דעם רוסישען. אויב דער דאָזיגער צומיש האט ניט געהויבען די ביהנע, האט ער אָבער פיעל געהאָלפען דער קאסע.

דער קליינער האָל, וואס גאָלדפאדען האט געהאט ביי לאזאר׳ן אין שיינק, איז געוואָרען צו קליין פאר דעם גרויסען פּובליקום, און דאס טהעאטער האט זיך אריבערגעצויגען אין דעם גרעסערען האָל „פּאָמיל ווערדי" (גרינער בוים).

צווישען די אָנגעלאָפענע אין בוקארעסט איז אויך געווען משה פינקעל. ער איז געקומען פערדיענען א גרינגען רובעל ביים קאָמיסאריאט, נאָר ער איז באלד אריינגעפאלען אין גאָלדפּא־דענס טרופּע.

משה פינקעל איז געווען א וואנדערנדער פאָלקס־זינגער און, ווי עס זעהט אויס, האט ער אלס אזעלכער שוין געגעבען פריהער פאָרשטע־לונגען אין רומעניען, נאָך איידער גאָלדפאדען איז אהין געקומען. דערפון וואַרשיינליך האט זיך גענומען דער פערשפּרייטער איינדרוק, אז גאָלדפאדען האט ביי זיין אָנקומען אין רומע־ניען געטראָפען גראדנער׳ן און פינקלען, און מיט זיי האט ער געגעבען זיינע ערשטע שטיקער.

מאָגולעסקא דערצעהלט עס אין זיינע עראינע־רונגען אלס א פאקט און פיעלע, וואס געדענ־קען נאָך די ערשטע גאָלדפאדען שטיקער, זיי־נען אויך אונטער דעם זעלבען איינדרוק. נאָר דאס איז ניט ריכטיג. פינקעל איז ניט געווען אין גאָלדפאדענס טרופּע ביז דער רוסישער קאָ־מיסאריאט איז אריבער אין בוקארעסט.

באלד קומט אויך אריין אין גאָלדפאדענס טרופּע דער קאָמיקער ווייגבלאט. ער איז גע־ווען א משורר און האט זיך געלערנט שחיטה, נאָר איהם איז בעסער געפעלען געוואָרען דאס זאָרגלאָזע און פרעהליכע לעבען פון די קעלער־זינגער און ער האט זיך געלאָזט געהן אויף דעם דאָזיגען וועג. דערפון האט ער אָבער ניט געקענט מפרנס זיין קיין ווייב, און ער האט גענומען טראכטען וועגען א תכלית. א נשמה־זאָרגער האט איהם צוגערעדט צום שמד, און ער איז מיט דעם צוועק געפאָהרען קיין בוקא־רעסט, און איז אריינגעפאלען אין גאָלדפאדענס טרופּע. אין טהעאטער איז די שפע געווען גרויס און דאס לעבען איז געווען זעהר א פרעה־ליכס.

גראדנער איז אונטער דער צייט ניט געזע־סען ליידיג. ער איז אוועק פון גאָלדפאדען איי־דער עס איז אזוי לעבעדיג געוואָרען אין בוקא־רעסט. ער איז אוועקגעפאָהרען קיין יאסו און דאָרטען געגרינדעט אן אייגענע קאָמפּאניע. קיין גרויס הכבדה איז דעמאָלט ניט געווען צו עפענען אליין א טהעאטער. די הינטער־שטוב אין א שיינק איז געווען איבער גענוג דערצו, און די עטליכע גראָשען וואס מען האט גע־דארפט האָבען אין אויסלאג האט אזא ווי גראד־נער שטענדיג געקענט קריגען ביי א מלוה. יע־נער האט אין דער קאסע אריינגעוועצט זיינעם א מענשען, וועלכער האט קודם־כל ארונטער־גענומען דעם חוב און די פּראָצענטען, און אויף אזא אופן איז די הלואה געווען מעהר אָדער ווענינער געזיכערט. און ווען די נויטיגע קרעפ־טען און די נויטיגע עטליכע גראָשען זיינען פאר־האן, איז די איינציגע זאָרג נאָר געבליבען וועגען פּיעסען. נאָר אפילו מיט שטיקער האט מען זיך אויך געקענט ווי עס איז אן עצה געבען. אין רומעניען האט מען ניט אנערקענט דעם זכות פון אן אויטאָר, בפרט ווען די ערשטע שטיקער זיינען געווען גענומענע אָדער צוזא־מענגעשטעלט פון עטליכע ליעדלאך מיט אבי־סעל פראזע. גראדנער האט זיך אויף אזא אופן גרינג געקענט אן עצה געבען מיט גאָלדפאדענס שטיקער, און וועלכע ער פריהער גע־שפּיעלט.

מיט א טרופּע האט קיין גרויסע שווערינ־קייט ניט געקענט זיין. אלע, וואס האָבען דע־מאָרט געשפּיעלט, זיינען געווען ניי־געבאקענע אקטיאָרען, און אזעלכע האָבען זיך געפונען אין יעדער שטאָדט.

גראדנער׳ס אונטערנעהמונג האט אין יאסי פינאנסירט דער שיינקער מאָריץ ראָט, און יאסו האט געקריגען אן אייגענעם אידישען טהעאטער.

עס איז כאראקטעריסטיש וואס גראדנער האט באלד אריבערגענומען מאָגולעסקאָ׳ן פון גאָלדפאדענס בוקארעסטער טרופּע צו זיך, דעם זעלביגען זעליגער מאָגולעסקאָ צוליעב וועלכען ער האט צוריסען מיט גאָלדפאדען. ער האט אויך אָבגערעדט זיעבערמאנען, וועלכער האט ארויסגעוויזען געשעפטס־פעהיגקייטען, און ישכר גאָלדשטיין איז שוין פון פריהער געווען מיט

איהם. אויף אזא אופן האָט די טרופּע פון יאַסו געקענט זיך בעריהמען מיט עטליכע פון די בעסטע קרעפטען פון יענער צייט און האָט זיך בשום אופן ניט געדאַרפט שעהמען פאַר דער בוקאַרעסטער טרופּע.

נאָר די ערשטע עטליכע פּיעסען, וואָס גראַדנער האָט מיט זיך געהאַט זיינען באַלד אַלט געוואָרען און מען האָט דעם עולם געדאַרפט געבען נייע. אַלס ליעדער־זינגער פלעגט גראַדנער אַמאָל אָנשרייבען פאַר זיך אַן אייגענעם קליינעם וואָדעוויל, אָבער גאָלדפאַדען האָט שוין געגעבען אַ געוויסע פאָרם פאַר שטיקער, און אַזעלכע האָט ער אַליין ניט געקענט שאַפען. אַרום דער צייט איז אין דער יאַסו׳ער קאָמפּאַניע אַריין יוסף לאַטיינער אַלס סופלער, און די אויגען פון דעם דירעקטאָר און פון דער קאָמפּאַניע האָבען זיך געווענדעט צו איהם, אַלס צום מאַן וואָס פערשטעהט זיך אויף די שוואַרצע פּינטלאַך.

יוסף לאַטיינער איז געווען אַ געבאָרענער אַ יאַסו׳ער (1853) און האָט ביז זיעבצעהן יאָהר געקראָגען אַ אידישע ערציהונג, נאָר די כוואַליע פון השכלה האָט אויך דערגרייכט אַהין און ער האָט זיך גענומען צו חכמות חיצוניות. מיט גאָלדפאַדענס אָנקומען אין יאַסו האָט זיך ביי איהם דערוועקט אַ חשק צו שרייבען טהעאַטער־שטיקער, און ווען גראַדנער האָט דערפיהלט אַ דוחק אין פּיעסען, איז לאַטיינער אַרויסגעקומען מיט זיין ערשטער שטיק „יענטע די פּיפּערנאָטערין". באַלד נאָכדעם האָט ער גענומען איבערמאַכען פון דער דייטשער פּיעסע „נאַטהאַן שלומיאל" אַ אידישע שטיק, וואָס ער האָט אַ נאָמען געגעבען „שמואל שמעלקעס", און גאָלדפאַדען האָט באַלד דערפון געמאַכט דעם בעקאַנטען פאַרס „ביידע קוני לעמילם".

אין דער צייט האָט גאָלדפאַדען דערוויזען צו קריגען אַ פרוי פאַר דער ביהנע אין בוקאַרעסט. ווי שוין געזאָגט, האָבען די ערשטע צייט מאַנסביל געשפּיעלט פרויען־ראָליען, ווייל אידישע מיידלאַך און ווייבלאַך האָבען מורא געהאַט איינצושטעלען זייער רעפּוטאַציע. דער טהעאַטער האָט קיין גוטען נאָמען ניט געהאַט, די בעזוכער זיינען געווען דער גרעבסטער עלעמענט. די מייסטע אַקטיאָרען האָבען זיך אויפגעפיהרט ווי הפקר־יונגען, און פאַר אַ מיידעל אָדער ווייבעל אַרויפצוגעהן אויף דער דעמאָלטדיגער אידישער ביהנע איז געווען ניט בעסער ווי צו געהן אין אַ שיינק צווישען שלעכטער קאָמפּאַניע. נאָר דער דראַנג איז געווען אַזוי גרויס אַז ער האָט אפילו בייגעקומען די איינגעבאָרענע צניעות פון דער אידישער פרוי. עס איז נאָר געווען שווער, אַז די ערשטע פרוי זאָל זיך ווייזען אויף דער ביהנע און באַלד נאָכדעם האָבען זיך אַ שאָט געטהאָן פרויען פון אַלע זייטען.

ווער איז געווען די ערשטע פרוי?

די געשעהעניסען אין יענער צייט זיינען געקומען אַזוי האַסטיג איינע נאָך די אַנדערע, אַז אפילו אַזאַ וויכטיגע און אינטערעסאַנטע פּאַסירונג ווערט איבערגעגעבען אַנדערש פון פערשיעדענע פּערזאָנען. דער פערשטאָרבענער דראַמען־שרייבער הורוויטש האָט מיר דערצעהלט, אַז איהם קומט דער קרעדיט פאַר אַרויפברייגען די ערשטע פרוי אויף דער אידישער ביהנע. אָבער צו דער צייט איז נאָך זיין נאָמען גאָר ניט פערבונדען מיט׳ן אידישען טהעאַטער, און ערשט אין עטליכע חדשים אַרום ווייזט ער זיך מיט זיינער אַ טרופּע.

אין זיינע עראינערונגען, גיט אונז איבער זעליג מאָגולעסקאָ, אַז די ערשטע פרוי אויף דער אידישער ביהנע איז געווען ראָזאַ פריעדמאַן. ער דערצעהלט, אַז איידער דאָס אידישע טהעאַטער האָט זיך בעוויזען, האָט ראָזאַ פריעדמאַן געטאַנצט און געזונגען אין די קאָנסטאַנטינאָפּאָלער קאַפעס, זי האָט זיך דעריבער ניט געהאַט וואָס צו שעהמען פאַר׳ן אידישען טהעאַטער און זי איז געוואָרען די ערשטע אידישע אַקטריסע און איז אַוועק אין גאָלדפאַדענס טרופּע.

לייזער צוקערמאַן בעהויפּטעט, אַז מינדעל צוקערמאַן און גאָלדיצע זיינען געווען די ערשטע אַקטריסעס און שוין ביי „שמענדריק" האָבען זיי זיך געוויזען אויף דער ביהנע.

נאָר דער אַלגעמיינער איינדרוק ביי טהעאַטער־מענשען, וואָס האָבען גוט געדענקט יענע צייט, איז געווען, אַז די ערשטע אַקטריסע איז געווען שרה, אָדער ווי זי איז שפּעטער בעסער בעוואוסט געוואָרען אונטער׳ן נאָמען סאָפיע קאַרפּ, די מוטער פון ראָזאַ קאַרפּ. און דער דאָזיגער איינדרוק איז ניט קיין אומזיסטער.

אין דעם בילד, וואָס איז געווען געדרוקט אין דעם יאָנאַר נומער פון דער „צוקונפט", איז אויף פאַרהאַן שרה. דאָס בילד איז פון דער טרופּע וואָס האָט געשפּיעלט אין יאַסו, דאָס הייסט גראַדנער׳ס טרופּע. און טאַקע שרה גאָלדשטיין (שפּעטער סאָפיע קאַרפּ) איז אָנגעקומען צו גראַדנער׳ן און זיין טרופּע, ווען זי האָט בעשלאָסען צו ווערען אַן אַקטריסע. אויב איהר ערשטען אויפטריט האָט זי געמאַכט אין יאַסו מיט גראַדנער׳ס קאָמפּאַניע האָט זי בשום אופן ניט געקענט זיין די ערשטע אַקטריסע, ווייל צו יענער צייט זיינען שוין געווען עטליכע פרויען אויף דער ביהנע.

ווען גראַדנער האָט דערהערט, אַז גאָלדפאַדען האָט אַריינגעקריגען אַ פרוי אין זיין טהעאַטער, האָט ער ניט גערוהט און אָנגעהויבען צו זוכען אַ פרוי מיט ליכט. שכר גאָלדשטיין, וועלכער האָט געשפּיעלט צוזאַמען מיט איהם, האָט זיך אַרויסגערופען צו העלפען איהם קריגען אַ פרוי, און אַ דאַנק איהם איז שרה אַריין

אין גראַדנער׳ס קאָמפּאַניע. נאָר איידער דאָס איז געשעהען, האָט גראַדנער געשריבען צו זיין ווייב אין קרעמנטשוג, אַז זי זאָל צו איהם קומען קיין יאַסו, און גלייך ווי זי איז געקומען איז זי אַריין אין זיין קאָמפּאַניע. און ווען גאָלדשטיין איז אָנגעקומען מיט שרה, האָט שוין פרוי גראַד־נער געשפּיעלט.

ווי עס ווייזט זיך אַרויס, איז שרה טאַקע געווען די ערשטע אידישע אַקטריסע, און איהר ערשטער אויפטריט איז געווען זעהר כאַראַקטע־ריסטיש.

אין יאַסו איז ניט געווען איהר דעביוט. זי איז ערשיענען צום ערשטען מאָל אויף דער ביהנע מיט גאָר דער ערשטער קאָמפּאַניע, נאָך איידער גאָלדפאַדען איז צוגעקומען צו בוקאַ־רעסט. דאָס איז געווען אין גאַלאַץ, ווען גאָלד־פאַדענס קאָמפּאַניע איז בעשטאַנען פון דריט־האַלבען אַקטיאָרען. אין אַ פריהערדיגען קאַפּי־טעל איז שוין געווען בעשריבען ווי אַזוי גאָלד־פאַדען האָט געגעבען די ערשטע פאָרשטעלונג אין גאַלאַץ. ער האָט געדאַרפט האָבען מעהר קרעפטען, ווי ער האָט פערמאָגט, און ער האָט זיי געזוכט מיט ליכט. אין גאַלאַץ איז זיין בליק געפאַלען אויף אַ יונגע מיידעלע, אַ ניי־טערקע מיט׳ן נאָמען שרה, וועלכע האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אַ זיסען קול׳בעל. פאַר איהר זיס זינגען האָט מען איהר גערופען „פּאַ־סאַריקאַ", דאָס איז אַ רומעניש וואָרט וואָס בעדייט פויגעלע. און גאָלדפאַדען האָט גע־בראַכט דערצו, אַז זי האָט איינגעוויליגט צו שפּיעלען אַ ראָלע אין דער שטיק, וואס ער האָט זיך געקליבען צו שטעלען. זי האָט איין אָבענד אָבגעשפּיעלט, נאָר איהר מוטער האָט ערקלערט מיט׳ן האַרבען וואָרט, אַז זי וועט ניט לאָזען איהר טאָכטער מעהר שפּיעלען און שרה׳ס שידוך מיט דער ביהנע האָט זיך נאָך יענעם אבענד געענדיגט אין גאַלאַץ.

אָבער די יונגע שרה האָט דוקא חשק געהאַט צו שפּיעלען און זי האָט אַריינגע׳טענה׳ט מיט איהר מאַמען, נאָר די טענות האָבען איהר גאָר ניט געהאָלפען און די מוטער האָט קאַטעגאָריש ערקלערט, אַז כל זמן זי איז ביי איהר טאָר קיין טהעאַטער ניט געדאַכט ווערען, נאָר ווען זי וועט חתונה האָבען, וועט זי קענען טהאָן וואָס זי וויל.

שרה האָט געהאָזט וויסען גאָלדפאַדענ׳ען דעם אורטהייל, וואָס איהר מוטער האָט אַרויס־געגעבען, און דער גרינדער פון אידישען טהעאַ־טער האָט צוזאַמענגערופען זיינע צוויי אַקטיאָ־רען און האָט מיט זיי געהאַלטען אַ ראַט. ער אַליין האָט געהאַט אַ ווייב, גראַדנער איז אויך געווען אַ בעווייבטער און אויף אַזאַ אופן איז שכר גאָלדשטיין געווען דער איינציגער וועד־כער האָט מיט איהר געקענט חתונה האָבען מיט׳ן צוועק צו געווינען איהר פאַר דער ביהנע. גאָלדפאַדען און גראַדנער האָבען איהם איבער־גערעדט, אַז ער זאָל עס טהאָן, נאָר ווי עס ווייזט אויס האָט דאָס אָנפאַנגס געקלונגען ווי אַ המצאה, נאָר ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אין עטליכע חדשים אַרום, איז שכר גאָלדשטיין טאַ־קע אַריבערגעפאָהרען קיין גאַלאַץ, האָט מיט איהר חתונה געהאַט און געבראַכט איהר קיין יאַסו שפּיעלען.

סאול ראַסקין

## ווי מען דאַרף פערשטעהן קונסט

(די פאַרב.)

„אין דעם פאַרביגען אָבגלאַנץ האָבען מיר דאָס לעבען", האָט געטהע געזאָגט — געטהע, דער אויגען־מענש, מיט גרויסע קיילעכדיגע, ברייט־געעפענטע אויגען.—„ד ע ן פ א ר ב ע ן ב ע ש א פ ט ד אָ ס א ו י ג". אין דער נאַ־טור זיינען קיין פאַרבען ניטאָ. דאָס מוז מען גוט געדענקען. אין דער נאַטור זיינען נאָר דאָ זאַכען, וועלכע האָבען די אייגענשאַפט אָבצו־שפּיגלען פון זיך אַ געוויסען טייל פון אַ גאַנצען ווייסען שטראַהל, אַ גרעסערען, אָדער אַ קלענע־רען. און די אָבשפּיגלונג פונ׳ם שטראַהל בעשאַפט אין אונזער אויג דעם איינ־דרוק פון פאַרב: פון געל, רויט, אראַנזש, בלוי א. ד. ג. אַ ווייסער בלאַט פאַפּיער שפּיגעלט פון זיך אָב דעם גאַנצען שטראַהל, פערקעהרט, אַ שווארצער פלעק פערשלינגט דעם גאַנצען שטראַהל און שפּיגעלט גאָר ניט אָב. דערפאַר איז ווייס און שוואַרץ קיין פאַרב. פאַרב ווערט געבוירען נאָר דאַן, ווען דער גאַנצער ווייס־סער שטראַהל ווערט צוטיילט, ווי מיר זעהען עס קלאָהר אין אַ פּריזמע, וועלכע צוברעכט דעם שטראַהל אויף זיעבען טיילען — אין די זיעבען רעגענבויגען פאַרבען. צו וואָס זשע דאַרפען מיר דאָס ווייסען ווען מיר שטעהען פאַר אַ קינסט־ווערק׳ס בילד? זעהר און זעהר נויטיג. דען נאָר דאַן ווען מיר ווייסען, אַז דאָס אויג איז די בעשאַפערין פון פאַרבען, די איינציגע פאַבריק פון פאַרבען, קענען מיר פערשטעהען יענע וואונ־דערבאַרע, ערשיינונגען אין דער פאַרבען וועלט. דאָס אויג האָט זיך אייגענע סימפּאַטיען און פערראַנגען. זיינע סימפּאַטיען הייסען ג ע ש מ אַ ק, און זיינען אַ פּריוואַט זאַך, זיינע פערלאַנגען אָבער זיינען אַ געזעץ פאַר יעדען געזונדען אויג. און דאָס איז פאָלגענדעס: עס

עקזיסטירען פאר דאס אויג דריי גרונד פארבען: רויט, געל און בלוי. אלע אנדערע פארבען קענען צונויפגעשטעלט ווערען פון זיי. רויט און געל גיט אראנזש, רויט און בלוי — פיאלעט, אדער פורפור. געל און בלוי — גרין... ווען מען וואריאירט די פראפארציעס פון דיזע גרונד פארבען, קען מען עررייכען אונענדליך פיעל ניואנסען פון אזעלכע צוזאמענגעשטעלטע פארבען. נון, האט דאס אויג אזא מין מאדנעס פערלאנג, אז ווען עס זעהט רויט צ. ב. הויבט עס אן צו בענקען נאך די איבעריגע צוויי גרונד פארבען: נאך בלוי און געל, דאס הייסט נאך גרין (בלוי און געל מאכען גרין) און עס בענקט אזוי לאנג ביז איהם דוכט זיך אז עס זעהט א לייכטען שאטען פון גרין ארום דעם רויטען פלעק. ווען דאס אויג זעהט בלוי — בענקט עס נאך די אנדערע צוויי, נאך רויט און געל, דאס הייסט, נאך אראנזש. ווען עס זעהט געל — בענקט עס נאך בלוי און רויט, אנדערש געזאגט, נאך פיאליעט. זעהט עס פיאליעט, דאס הייסט, צוויי גרונד פארבען אינאיינעם, בענקט עס נאך די איבעריגע דריטע פארב, נאך געל א. ז. וו...

קורץ, דאס אויג פערלאנגט יענע פארבען וואס עס זעהט ניט, און וואס וואלטען מיט די וואס ער זעהט יע, צוזאמען אויסגעמאכט די סומע פון א גאנצען ווייסען שטראהל. דען געל, רויט און בלוי, ווי די פיזיקער בעווייזען, גיבען ווייס ווען מען מישט זיי אבסאלוט פאלקאמען צונויף. אט דערפאר זעהט דאס אויג, דאס הייסט, גלוסט זיך דעם אויג צו זעהען אזעלכע פארבען, וועלכע זיינען אייגענטליך גאר נישטא, ווען מען טרעט צו נעהנטער צו דער זאך. ווען דאס אויג זעהט צ. ב. א גרינעם פעלד פאר זיך און אויף איהם בוימער, אדער א מיהל, אדער א פארקען, בעקומט דאס אויג א סך געל און בלוי פון דעם גרינעם פעלד און פערלאנגט דארום די רויטע פארב. און ווירקליך, די שטאמען פון די בוימער, אדער דער פארקען הייבען אן לויכטען מיט א ראזיגע פארב. דיעזע ראזיגע פארב, צוזאמען מיט דעם לאקאלען טאן פון דעם שטאם אדער פארקען, מאכען א פיאליעטען איינדרוק. דאס הייסט, מיר זעהען דייטליך פיאליעטע שטאמען, מיהל אדער פארקען אויף א גרינעם פעלד. און וואס גרינער דאס פעלד אלץ לויכטענדער וועט זיין דער פיאליעט. וואלט דאס פעלד געווען בעדעקט מיט אראנזשעווע בלומען וואלטען דאן די שטאמען פון די בוימער אויסגעזעהן בלוי. קורץ, דאס אויג וויל בעפרידיגט ווערען און פערלאנגט די קאמפלימענטארע פארבען וואס פלאנען אויס. און דער קינסטלער טאר ניט געהען אנטקעגען דעם אויג'ס פערלאנג און מוז עס זוכען צו בעפריעדיגען אויפ'ן בעסטען שטייגער. עס פערשטעהט זיך, אז דאס דארף ניט זיין א בערעבענטע זאך. ער מוז אינסטינקטיוו פיהלען יעדע צארטע נייגונג פון'ם אויג, ווי יעדע פארב שפיגעלט זיך אב אין איהר שכנ'טע, ווי צו גרופירען זיי אזוי, אז יעדע פון זיי זאל ניט דערשטיקען די שעהנקייט פון דער אנדערער, נאר פערקעהרט דערהעבערען. די ווארימע פארבען — רויט, געל, אראנזש — זאלען אונטערשטיצט ווערען דורך קאלטע, ווי בלוי, פיאליעט, גרין... ווען דער קינסטלער בעזיצט די פעהיגקייט צו זעהען די אונענדליך פיעלע ניואנסען אין פארבען, ווען ער האט א פיינעם געפיהל פאר די טרוימען וואס דאס אויג טרוימט וועגען קאמפלימענטארע פארבען, אויב ער פערשטעהט גוט די קאנטראסטען און איבערגענגע און קען דאס אלעס איבערגעבען דאן האבען מיר פאר זיך א מאהלער — אקאלאר ריסט. נון, זיינען דא קאלאריסטען, וואס בעשאפען זייערע הארמאניען פון שטארקע, ליכטיגע, פלאמענדע פארבען, ווי די אלטע איטאליעניש מייסטערס, טיציאן, טוטארעטא, קארדעדזשיא, שפעטער רובענס, דעלאקרוא א. א. וו. עס זיינען אויך דא קאלאריסטען, וואס מיינען אז דעם שעהנסטען רייץ פון א פארב זעהט מען דארט וואו זי איז געבראכען, זילבערן, בלויליך גרוי אין ברוין, א. ד. ג. א שטארקע, שרייענדע פארב איז באדאריש, זאגען זיי. פעלקער, וואס שטעהען אויף א נידעדריגע קולטור שטופע, ווי די אינדיאנער, האבען ליעב א שרייענדיג שטיק בלוי אדער א פלאם-פייעריגען פלעק רויט. פערקעהרט, דער עסטהעטיש ענטוויקעלטער מענש געניסט דאס פיינע, געבראכענע, בעשיידענע פארב. זיי געניסען הארמאניען אין גרוי, אין זילבער, אין טינט פארב, אין ברוין און ז. וו.

אנדערע מאהלער ווייעדער, ווען די פארבען אויף זייערע בילדער האבען ניט די רייניקייט און צארטקייט פון א רעגענבויגען, האלטען עס פאר א זינד געגען דער הייליגער מוטער — זון.

איבערהויפט איז אין דער פראגע פון פארבען אויף א בילד דא די גרעסטע פארשיעדענהייטען אין מיינונגען און ריכטונגען. פאר די לעצטע פופציג-זעכציג יאהר, זיינען פארגעקומען די ראדיקאלסטע רעוואלוציאנען. פון איין עקסטרעם איז מען אריבער אין א צווייטען, דערנאך ווידער צוריק. ניט אלע ענדערונגען קענען מיר דא איבערדערצעהלען, אייניגע זיינען אבער אונז אבסאלוט נויטיג צו דערמאנען, ווייל זיי גיבען אונז דעם שליסעל צו דער פראגע פון פארבען ביי א קינסטלער. אין דער מיטע פון דער יעצטיגער מאהלעריי שטעהט די „פליין עיר" אדער די „פרייעס ליכט" שוהלע. א טייל קינסטלער מאהלען נאך היינט זייערע בילדער אין די פארמאכטע צימערען. וואס איז דער רעזולטאט? די פארבען מוזען ארויסקומען טונקעל, גרוי-שוואַרצע, אדער טונקעל-ברוינע. ווי גרויס די פענסטער זאלען ניט זיין, הערשט דאך אין צימער א האלב-ליכט און אין אייניגע ווינקלען

לען א גאנצע טונקעלהייט. פון אטמאָספערע, פון פיעל רעפלעקסען, פון רייבען שפיעל קען דאָ קיין רעד ניט זיין. איז א קלייד רויט — איז עס רויט, איז א מעבעלשטיק בלוי, איז עס פעסט בלוי, א. ז. וו. אלעס איז פון גאנצע, סאָלידע פארבען. עס פאסירט ניט, אז אין א קליין קוואַדראט־אינטש זאָלען זיך צונויפפלעכטען צעהנדליגע פערשיעדענע קליינע ניואנסען. דער לאָקאלער טאָן איז דאָ פעסט, שווער־ליעגנד, ווייל די ווענד, דער פענסטער, די פאָדלאָגע בלייבען בייס וואסער, אונטערען פרייען הימעל און גנומען מאָהלען.

פערגאפט און ערשטוינט איז מען געשטאַנען פאר די ערשטע בילדער פון די ערשטע פרייליכט מאהלער! מען האָט קוים די אויגען געקענט אָפען האלטען פאר די פיעל ליכט און פארב. מען איז ניט געוואָהנט געווען צו זעהען אזא זאך אויף בילדער. נון, ווי בעהאנדלען דיעזע מאהלער זייערע פארבען? זעהען זיי פאר זיך, לאָמיר זאגען, א ווייסע וואנד פון א הויז,

ביים פולען רוהען ליכט זיינען די פארבען גליהענד.

שטענדיג די זעלבע און בייטען ניט זייער ווייר־קונג אויף דאָס וואָס דער מאהלער מאָהלט. דיעזע קינסטלער האָבען א גרויסען חשק פאר דאָס פינסטערע. אין די דונקעלהייט האָבען זיי זיך ליעב צו גריבלען און ארומזוכען.

אנטקעגען זיי זיינען דאָ אן אנדער שוהלע קינסטלער, וואס רופען ארויס פון פערשלאָסענע צימערען. „אונטער דעם פרייען הימעל", זאגען זיי, „מאָהלט אייערע בילדער. ליכט, וואָס מעהר ליכט גיט אונז, פארבען און ליכט! דאָס העלסטע, דאָס ליכטיגסטע, די זון אליין ווילען מיר מאָהלען"!!

און ארויס זיינען זיי מיט'ן פארבען־קאסטען אין דרויסען. האָבען זייער מאָדעל מיטגענומען, אוועקגעזעצט איהם אויפ'ן גראז אין וואלד, קוקען זיי זיך צו געגוויער און דערזעהען, אז דער בלויער הימעל האָט עפעס געוואַרפען א בלוילי־כען רעפלעקס, אז די גרינע גראז האָט אויך א טייל אין דעם טאָן פון דער וואנד, אז עפעס געלע ניואנסען שפיעלען דאָ און דאָרט. קוריז, ער זעהט א גאנצע רייהע פון פארבען דאָרט וואו דער צוגעמאכטער־רוים מאהלער האָט געזעהען נאָר איין־איינציגע. נאָך מעהר, ווען זיי זעהען, למשל א שטיקעל, גרין אדער פיאליעט שטרענגען זיי אָן זייערע אויגען און דערזעהען אז אויך דאָס איז קיין פראסטע פארב, נאָר א צוזאמענגעשטעלטע. זיי דערזעהען דאָס געל און דאס בלוי פון דעם גרינעם פלעק, דאָס רויט און דאס בלוי פון דעם פיאליעטען פלעק... קוריז, זיי זעהען יעדע ברעקעלע, יעדען אטאָם פארב בעזונ־

דער, און זיי מאהלען עס טאקע אזוי. זיי מאה־לען א ים פון קליינע שטיקעלעך פארב, וואס מי־שען זיך צונויף אינאיינעם און גיבען דעם אויג א לעבעדיגען טאָן. קומט איהר אריין אין א מיו־זעאום און ווארפט א בליק אויף די בילדער זעהט איהר באלד וועלכע פון זיי זיינען אין צימער קאָמפּאָניערט און געמאָהלען געווארען, און וועל־כע אין דער פרייער נאַטור. איינע זוכען פאַר־בען סודות אין דער טונקעלהייט, די אנדערע— זוכען פארבען פראכט אין דעם העלען זונען ליכט.

צווישען דיעזע צוויי עקסטרעמען שטעהען יענע מאהלער וועלכע פעראייניגען אין זיך דאס בעסטע פון יעדע פון זיי. מאהלען זיי אין צי־מער — קוקען זיי זיך שטארק איין אין די פאר־בען און ענדיגען אויך דאָרט מעהר רייבקייט, מעהר רעפלעקסען, מעהר צונויפגעשטעלטע טע־נער. געהען זיי ארויס אין דרויסען־אנאטא־מיערט זייער אויג ניט אזוי שטארק יעדער פארב. זיי זעהען, אמת, דעם פיעל פארביגען שפּיעל, שימער און וועקסעל פון פארבען, זיי בעמיהען זיך אבער פעסט צו האלטען דעם דאָזיגען לויף. זיי בעשאפען עטוואס פעסטעס דאָרט וואו עס קומט פאר שטענדיגער שוועבען און שווינגען...

א וואונדערבארע וועלט זיינען די פארבען אין דער נאטור און ביים מאהלער! אין דער נאטור זיינען זיי ווי געהיימניספולע גייסטער. קומען זיך גאנץ פריה, צוערשט קוים וואס מען זעהט זיי און לויפ אנטקעגען דער אָנקומענדער זון. איז די זון שוין דאָ — צוגליהען זיך די פארבען — צולויפען זיך איבער דער גאנצער וועלט און שיינען אין זייער גאנצער פראכט. אויף דער רויז, דאָס פולע רויט; אויף דעם בלאַט — דאָס זאפטיגע גרין; אין דעם ווייטען בארג — די שעהנסטע בלוי אדער פיאליעט. שוועבט דורך א וואָלקען איבער'ן הימעל און פערשטעלט מיט זיך די זון, דערשרעקען זיך די פארבען, ווערען שטרענג און ערנסט. הייבט די זון אָן אונטערצוגעהן, לויפען זיי זיך אלע צו־נויף, ביסלעכווייז, צו דעם פלאץ וואו די זון וויל אוועקגעהן. זיי הייבען אָן ביסלעכווייז צו פערלאזען בלום און בוים, פעלד און וואלד,

ביים מיטאָג־שטונדע זיינען די פארבען פיעל בלוטיג און קרעפטיג.

מענש און היה... איז די זון אין גאנצען פערגאנ־גען, שטארבען די פארבען אָב. נאָר אייניגע פון זיי לעבען אָב ביים שיין פון דער לבנה. בלאַס אָבער און שוואך איז די פארב ביים לבנה־שיין. מאנכע קינסטלער האָבען גראד ליעב אָט דיעזע קראנקע קינדער פון לבנה ליכט. זיי שאפען פון זיי שטימונג, פול ראָמאנטישער פּאָ־עזיע. דערמאָנט זיך אייוואזאווסקי'ס „לבנה שיין אויפ'ן שווארצען ים." די מייסטע קינסט־לער אבער ליעבען די פולבלוטיגע, פרעכטיגע פארבען פון טאג־ליכט.

נון, וועלכע פארבען דער קינסטלער זאָל ניט נעהמען, די העלע פון מיטאגס־שטונדע, די שטי־לע פון פריהמאָרגען, די בלאַסע פון אבענד און נאכט — איין זאך מוזען זיי געדענקען, אז ניט סקלאַוויש איטיטירען, פינקטליך נאָכשפּירען יע־

דע פארבעלע אין דער נאטור דארף דער קינסט־לער. דאָס איז סיי ווי סיי אונמעגליך און פרובט ער דאס צו טהאָן וועט ער אונבעדינגט ארויסווייזען שוואכקייט. א חוץ דעם, אינטע־רעסירען אונז ניט פאָטאָגראפיען אין צייכענונג אדער אין פארב? ! פון דער נאטור דארף דער קינסטלער נאָר נעהמען איהרע עצות, אָנווייזונ־גען און גרונד געזעצען, מיט זיי בעטרעט דער קינסטלער זיינע אייגענע וועגען, מיט אייגענע געשמאקען און אייגענע ציעלען. עס איז אינטע־רעסאנט צו זעהען דורך וועלכע מיטלען דער מאהלער ערדייכט עפעקטען. ווייל ער אייך גע־בען דעם איינדרוק פון ווייס, למשל, נעהמט ער ניט אלע מאָל נאָר ווייסע פארב. אויך פאר א בלויען איינדרוק נעהמט ער נישט אימער בלויע פארב און ניט פאר הויט־פארב די בע־שטימטע פלייש־פארב. ווייל ער צ. ב. פארשטע־לען א היידעלשען פנים מיט ראזעווע באקען און רויטע ליפען קען ער דאָס דערגרייכען אויך מיט פיאליעטע און אנדערע פארבען און איהר זאָלט דאָך פיהלען די צארטע יונגע בלוט. דורך קונ־ציגע מישונגען פון פארבען, דורך פיינע אויסגע־זוכטע קאָנטראסטען, ערדייכט עס דער מאהלער. דאָס הייסט, ער צווינגט אונזער פאנטאזיע זיך פארצושטעלען דאָס וואס ער וויל. אָפט מוז דער מאהלער אלע ארומיגע פארבען אומיסטנע מאכען טיעפער, כדי ארויסצובריינגען א העלען ליכט, למשל, דעם שיין פון א לאנטערנע, אדער פלאמען פון א פייער. דער מאהלער בעשאפט זיך זיינע אייגענע פראפארציעס צוליעב זיינע אייגענע צוועקען. די פראפארציע מוז אבער זיין אויסגעהאלטען לויט די געבאָטען פון דער נאטור. ווי א מוזיקאנט מעג זיך אָנהויבען זיין מעלאָ־דיע פון וועלכער נאָטע ער וויל, אבי נור די ווייטערדיגע נאָטען זאלען שטייגען און פאלען אין דער נויטיגער פערהעלטניס, אזוי מעג אויך דער מאהלער אָנהויבען פון וועלכער פארב ער וויל, פון וועלכער קראפט ער וויל, אבי נאָר דאס גאנצע זאָל זיין הארמאָניש און גאנץ.

זיין קינסטלער אינסטינקט איז זיין וועג־ווייזער און ניט א געוויסע טהעאָריע אדער אן אויסגערעכענטע סיסטעם... און אויך מיר, די זייטיגע מענשען, ווען מיר ווילען זיך אויס־לערנען פארשטעהען, וועלכער מאהלער בעזיצט א גוטען אינסטינקט, גוטען פארבען געפיהל, קראפט און הארמאָניע, וועט פאר אונז ניט זיין גענוג צו לעזען וועגען דעם און בעקענען זיך מיט פארבען טהעאריען און עסטהעטיישע אָבהאנד־לונגען. ניין, דאָס קען נאָר עטוואס אויסהעל־

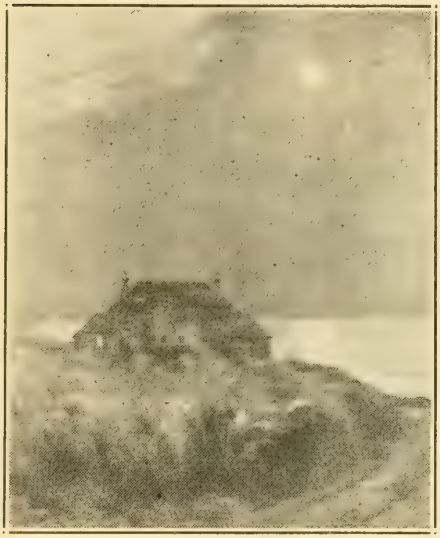

ביים שיין פון דער לבנה ווערען די פארבען בלאַס און ציטעריג.

פען, אָבער די ריכטיגע ערציהונג קען מען נאָר קריגען דורך אפטע, גרינדליכע און רוהיגע בע־טראכטונג פון בילדער און בעזונדער פון יענע גרויסע מייסטערס, וועלכע די גאנצע וועלט אנ־ערקענט. יעדער מיוזעאום פערמאָגט עטוואס פון יענע ווערק. אהין געהט, צו די בילדער פון וואלאסקעץ, טיציאן, רובענס און רעמבראנדט, איזראעלס און מאָנע און דערזעהט פארבען, ווי דער קינסטלער האָט זיי געזעהן. איהר וועט דאן ערשט אמת פערשטעהען געטהע'ס ווערטער, ווען ער זאָגט, אז „אין דעם פארביגען אָבגלאנץ האָבען מיר דאָס לעבע"....

ב. ברכות

# ביבליאָגראפיע

## ...יזכר...

צום אַנדענקען פון די געפאַלענע וועכטער און אַרבייטער אין ארץ ישראל. אַרויסגעגעבען פון פוערי ציון פאַרעסטינא קאָמיטעט.

---

אַ מענש מוז האָבען אַנ'אידעאַל און מוז קענען פאַר אָט דעם אידעאַל, ווען נויטיג, אַרעם אָפּפערן. און ווען ער איז געשטאָרבען אויפ'ן וואַך פאַר זיין טרוים, אויפ'ן וואַך פאַר זיין אידעע, וויסענדיג די שווערקייטען און די געפאַהר, איז ער ווערט אונזער טיעפסטע אכטונג, אונזער אויפריכטיגסטען רעספעקט.

מיר האָבען זיך דאַרום געגומען מיט גרויס גוי־גיריגקייט צו דער זאַמלונג, וואָס דער פּ. צ. פּאַלעס־טינא קאָמיטעט האָט אַרויסגעגעבען „צום אַנדענקען פון די געפאַלענע וועכטער און אַרבייטער אין ארץ ישראל", ווייל אַ אונטומע פייערליכע שטימונג, דאַנק־באַרע ערינערונגען און חבר'שער בעדויערן מאַכען איינעם שטענדיג נאָבערער, טיעפער, מענשליכער. אָבער גלייך פון אָנפאַנג שטויסט זיך דער לעזער אָן אויף אַ לאַנגע, צוצויגענע מליצה'דיגע פאָררעדע, וואָס טעמפּט אָפּ יעדע שטימונג און יעדען גוטען ווילען.

אויב עס איז טאַקע אמת אַז זיי זיינען אַלע גע־שטאָרבען פאַר'ן אידישען פאָלק — און מיר זיינען זיכער אַז זיי האָבען געוויס אַזוי געפיהלט — זיינען זיי דאָך פאַר אַלעמען געשטאָרבען — פרומע ווי ניט פרומע, ציוניסטען ווי ניט ציוניסטען. און די מליצות, און די הימעל־הויבעניש, מאַכען נאָך קאַליע.

ווייל דאָס ביכעל זעלבסט ערפילט זיין אויפגאַבע גאַנץ גוט. עס איז אין איהם דאָ פיעל צערטליכקייט, פיעל אמת'ע ליעבע, פיעל כאַראַקטער. די מענשען וואָס זיינען געפאַלען אין די קעמפּפע מיט די אַראַ־בער זיינען כמעט אַלע געווען אויסערגעוועהנליך אין פיעלע פּרטים, און איינינע פון זיי, ווי מאיר חאַזאַ־נאָוויטש אָדער באראל אָדער אחדותי, זיינען געווען פון אמת'ן העלדען־גוס. די עראינערונגען פון זיי, פיליבט דערפאַר וואָס פיעלע זיינען איבערזעצט פון העברעאיש, לעזען זיך ניט שטענדיג גלאַט, אָבער מיט אינטערעס. אַמבעסטען זיינען די צוויי ערינערונגען פון זרבבל, איינע פון אסטראָווסקי, איינע פון ש. דין. און אַ מערקווירדיגער, שעהנער בריעף פון הערין באַרסקי, אַ פאָטער פון איינעם פון די דער'הרג'עטע אין קאַמפּף מיט די אַראַבער. עס איז איינער פון יענע דאָקומענטען, וואָס ערקלעהרען דעם צויבער פון יעדער בעוועגונג, ווי ווייט אָדער באָדענ־לאָז זי זאָל אונז ניט אויסזעהן.

די צייכנונגען אין בילדער, אַלע פון מ. לאָוב, העלפען פיעל דעם אַלגעמיינעם איינדרוק, און איי־ניגע פון זיי, ווי די איבערגעקעהרטע מנורה, פער־בלייבען אין זכרון. טעכניש איז דאָס גאַנצע ביכעל ריין, אויסער דעם האַרטען אידיש, וואָס איז כאַ־ראַקטעריסטיש פאַר כמעט אַלע איבערזעצונגען.


בענייט אייער סובסקריפּשאָן
וואַרט ניט, לייגט ניט אָפּ

# אויף דער פינפטע עוועניו

וואו עס געפינען זיך די אַריסטאָ־קראַטישע דאַמען, וועלכע זיינען די אמת'ע מבינים אויף אַ גוטען סיגאַרעט, סמוקט מען נאָר י. ב. קרינסקי'ס

## פינפטע עוועניו

סיגאַרעטס

איז דער בעסטער
יוניאָן־מייד סיגאַרעט
וואָס דער מאַרקעט האָב ביז איצט
פּראָדוצירט.

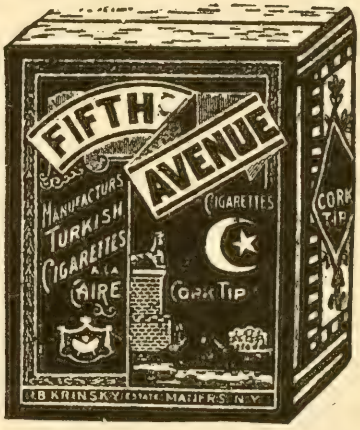


פאַר די קאָווערס גיט די פירמא פּראַכט פאָלע פּרעזענטען — פאָדערט אַ קאַטאַלאָג פריי. שרייבט: י. ב. קרינסקי, 207 נ. 4טע סט., ברוקלין, נ. י.

Vol. XXI No. 7. JULY, 1916

א. ליעסין:

# די מלחמה מיט מעקסיקאָ.

די סאציאליסטישע פּרעסע האָט דאָס פאר־אויסגעזעהן נאָך מיט דריי מאָנאַטען צוריק, בעת פּרעזידענט ווילסאָן האָט אריינגעשיקט די „שטראָף עקספּעדיציאָן" אין מעקסיקאָ. און מיר האָבען דאַן געשריבען אין „צוקונפט":

וואס לענגער די פרעמדע ארמעע וועט פערבלייבען אין מעקסיקאָ, אלץ גרעסער איז די געפאהר, אז די גאנצע דיפּלאָמאַטיע אונזערע מיט מעקסיקאָ זאָל גאָר אונערוואַרטעט עקספּלאָדירען.

מיר אלע האָבען דאָס פאראויסגעזעהן, און אזוי איז עס געשעהן. ווילסאָן'ס גאנצע דיפּלאָ־מאַטיע מיט מעקסיקאָ האָט ענדליך עקספּלאָ־דירט. און אלץ פינסטערער ווערען די אויס־זיכטען, אז אויך מיר אין די פעראייניגטע שטאַאטען וועלען אריינגעשלעפּט ווערען אין א מלחמה, אין א שענדליכע, א נידערטרעכטיגע; א מלחמה געגען א קליינעם, אויסגעפּייניגטען פאָלק, וואס מאַטערט זיך זייט 4 יאהר אין די קאָנוואולסיעס פון א גוואלטיגער רעוואלוציע; א מלחמה צוליעב קיין אנדער אורזאכע אויסער נור ווייל די מעקסיקאנער האָבען דעם אונגליק צו וואָהנען אין א לאנד, וואס איז פול מיט נא־טירליכע רייכטהימער, אויף וועלכע אונזערע אויבער־הערשער פון וואָלל סטריט זיינען גרויסע בעלנים.

איז פּרעזידענט ווילסאָן ווידער בעשעפ־טיגט מיט פייערן אולטימאטומס. און אלץ בע־טויבענדער שפּיעלט מען אויף פון אלע זייטען די מלחמה־מוזיק, און אלץ הילכיגער קלינגט מען מיט די שפּאָרען, און אלץ ענערגישער פאָכעט מען מיט'ן שווערד, און אלץ צופריעדענער ריי־בען זיך די הענד די וואַפען־טראסטס, וואס מאַ־כען איצט פון זייער שותפות מיט'ן מלאך המות פאבעלהאפטע פערמעגענס — אָט די אלע חלפנים, וואס האלטען איצט אין איין אויס־בייטען מיליאנען לעבענס אויף מיליאנען דאָ־לארס.

דער צער פון דער וועלט ווערט אלץ פינס־טערער. אונזער גרויסע רעפּובליק, די איינ־ציגע וועלט־מאכט, וואס האָט דעם רויטען וועלט־וואהנזינן אויסגעמיעדען, שטעלט זיך שוין אויך אויפ'ן דיענסט פון מלאך המות. און ווי לאנג נאָך צוריק האָבען די שטרייטענדע פעלקער געקוקט אויף אונזער רעפּובליק, ווי אויפ'ן איינ־ציגען מעגליכען מלאך השלום. פול מיט האָפע־נונג האָט די אויסגעמאטערטע, באנקראָטירטע, מיט בלוט אפּגעלאָפענע אייראפּא, אויפגעהוי־בען די אויגען צו אונז.

וואס פאר א מיזעראבעלע, שענדליכע, ני־דערטרעכטיגע צייט!

* * *

און ווי לאנג נאָך צוריק האָט דער זעלבער פּרעזידענט ווילסאָן געוואָרענט די בירגער פון די פעראייניגטע שטאַאטען, אז זיי זאָלען זיך אָפּטראָגען וואס גיכער פון דער אונרוהיגער מעק־סיקאָ, סיידען נור אויב זיי ווילען הארט פער־בלייבען אויף זייער אייגענער ריזיקע. און דאס איז געטהאָן געוואָרען גראדע בעת אין שייכות צו דייטשלאנד האָט מען אָנגענומען פּונקט א פערקעהרטע שטעלונג: פּרעזידענט ווילסאָן איז בעשטאַנען אויף די רעכטע פון די אמעריקאנער בירגער צו פאהרען דוקא אויף די שיפען פון דייטשלאַנד'ס שונאים און דוקא נאָך אויף די בעוואפענטע שיפען פון דייטשלאַנד'ס שונאים. הייסט עס, ער האָט יע געהאט אין זינען, אז די מעקסיקאנער מאכען דורך איצט זעהר א שווערע, גרויסע און בלוטיגע רעוואָלוציאָן, און ער האָט ניט געוואָלט לייגען קיינע שטערונגען אין וועג פון זייער בעפרייאונג. טאָ פאר וואס האָט ער צוליעב דעם איבערפאל פון געוויסע באַנדיטען, די בלוט־פיינד פון דער רעוואָלו־ציאנער מעקסיקאנער רעגירונג, גלייך גענומען און אריינגעשיקט אין מעקסיקאָ א גאנצע אר־מעע?

מיט דריי מאָנאַט צוריק האָבען מיר געשריי־בען:

דאָס איז דאָך דער באנדיט ווילא אויסען גע־ווען מיט זיין איבערפאל אויף קאָלומבוס! דאָס האָבען דאָך אזוי היציג בעגעהרט און אזוי לאנג גע־פּלאנעוועט אלע געשוואָרענע פיינד פון מעקסיקאנער

פרייהייט! און אָט דערפאר אליין האָט ווילסאָן געדאַרפט האַלטען די ארמעע אין טעקסעס, אין די אַלע גרענעץ־שטעדטלאך און דערפלאך, וואו זי וואלט פיעל בעסער געקענט שיצען די אמעריקאַנער בעפעל־קערונג, איידער זי בלאָנדזשעט איצט ארום אין די מדבריות פון אמעריקא.

אָט די פאָדערונג האָט אונזער סאציאַלים־טישער קאָנגרעסמאַן, מאיר לאָנדאָן, געשטעלט אין איינער פון זיינע גלענצענדע רעדען אין קאָנגרעס. און דאס איז געווען די פאָדערונג פון אלע רעכט־דיינקענדע מענשען אין לאנד. פרעזידענט ווילסאָן איז אָבער דורכאויס בע־שטאַנען, אז די ארמעע קען בעשיצען אונזער גרענעץ־בעפעלקערונג דוקא נור ארומבלאָנדזשענ־דיג ווייט־ווייט אין די מדבריות פון מעקסיקא. דאָס האָט געקלונגען ווי א וויץ. די מעקסיקא־נער האָבען אָבער דאָס אָנגענומען אין בייזען, שרעקליכען ערנסט, און אַנדערש האָבען זיי עס ניט געקענט אָננעהמען.

האָט דען פרעזידענט ווילסאָן ניט געוואוסט, אז נאָך אלע אונזערע בענעהמונגען אין דער לאטיינישער אמעריקא בכלל און אין מעקסיקא בפרט קענען די מעקסיקאַנער ניט קוקען אויף אזא האַנדלונג אונזערע סיידען נור ווי מיט׳ן גרעסטען חשד? האָט ער דען ניט געוואוסט, אז די מעקסיקאַנער וועלען ווערען אלץ אונרו־היגער, וואס לענגער די פרעמדע ארמעע וועט ביי זיי אין לאנד פערבלייבען, אלץ אונגעדול־דיגער, וואס טיעפער זי וועט אין לאנד אריינ־דרינגען? זיכער האָט ער עס געוואוסט, און ער האָט אויך געוואוסט, אז ווען די מעקסיקאַ־נער געדולד וועט סוף כל סוף פלאַצען, וועט עס זיין דער סיגנאל צו א מלחמה, א שענדליכע, א נידערטרעכטיגע, וואס וועט צו גאָרנישט מאַ־כען די אלע עראָבערונגען פון דער פיער־יעהרי־גער מעקסיקאַנער רעוואָלוציאָן, צו גאָרנישט מאַ־כען די אונגעהויערע אנשטריינגונגען און ליידען, די אונגעהויערע מענשען־אָפּפער פון מעקסיקאַ־נער פאָלק אין קאמפף פאר זיין בעפרייאונג.

טאָ פאר וואס איז ביי איהם רעכט געווען פאר די פערברעכענס פון ווילאַ אָפּצורעכענען זיך אזוי מורא׳דיג מיט׳ן גאנצען אונגליקלי־כען, פיעל־געפלאגטען מעקסיקאַנער פאָלק?

* * *

און ווי לאנג נאָך צוריק האָט דער זעלבער פרעזידענט ווילסאָן גערעדט און מיט טיעפער ערביטערונג גערעדט פון דער גרויסער פערשוועו־רונג, וואס ווערט אָנגעפיהרט און פינאַנסירט אין די פעראייניגטע שטאַאטען גופא — א פער־שווערונג געגען דעם פריעדען צווישען מעקסי־קא און די פעראייניגטע שטאַאטען.

האָט דען פרעזידענט ווילסאָן ניט געוואוסט, אז ווען ער האָט געענטפערט אויף דעם אי־בערפאל מיט דער „שטראף־עקספעדיציאָן" אין מעקסיקא, איז דאָס געווען א שטראף און א שרעקליכער שטראף נור פאר דעם אונשולדיגען מעקסיקאַנער פאָלק, אבער בשום אופן ניט פאר׳ן באנדיט ווילאַ און פאר וואָלל סטריט? האָט ער דען ניט געוואוסט, אז אָט מיט דער „שטראָף עקספעדיציאָן" האָט ער גראדע געטהאָן דאָס וואס ווילאַ האָט געוואונשען ער זאָל טהאָן, גראדע דאָס וואָס וואָלל סטריט האָט אזוי האָפענונגס־פול ערוואַרט, צו וואס זי האָט אזוי גיעריג גע־צויגען זיך?

און ווען פרעזידענט ווילסאָן בעשטעהט נאָך אלץ, אז די ארמעע פון די פעראייניגטע שטאַאַ־טען מוז בלייבען אויך ווייטער און אריינדרינ־גען אלץ טיעפער אין מעקסיקא, איז דאָס שוין בשום אופן ניט א שפרונג אין דער פינסטער. מיט פולע איבערלייגונג, אין פולער קלאָרהייט, הייסט עס, בעשטעהט פרעזידענט ווילסאָן דורכ־אויס, אז דער מלחמה־פייער צווישען די פער־אייניגטע שטאַאטען און מעקסיקא מוז אונטער־געלייגט ווערען, אז דער פולווער־מאגאזין מוז אויפגעריסען ווערען, אז די מעקסיקאַנישע פריי־הייט, די אין טייכען מענשען־בלוט ערוואָרבענע, די אין גרויסע מארטער־ליידען געלייטערטע, מוז דערשטיקט און פערניכטעט ווערען, און וואָלל סטריט מוז אויך ווייטער אונגעשטערט עסען און אויפעסען דעם מעקסיקאַנישען פאָלק.

פרעזידענט ווילסאָן, הייסט עס, האָט זיך א קעהר געטהאָן מיט זיין מעקסיקאַנער פאָלי־סי אויפ׳ן וועג צום גיהנם, וואס איז אימער. ווי עס איז בעקאנט, מיט די בעסטע אבזיכטען אויסגעבעט? וואס פאר א בייזער כשוף האָט עס דאָ אזוי פיקס און פערטיג געווירקט? איז עס איינפאך דער איבערטריבענער אימפעט פון א שוואכען מענשען, וואס האָט זיך א נעהם גע־טהאָן צו בעווייזען דעם גאנצען לאנד, ווי פעסט און ענטשלאָסען ער איז געווארען? אדער איז עס די אימה פאר וואָלל סטריט, פאר איהר איינ־פלוס, פאר איהרע קאמפיין־קאָנטריבושאָנס? איז עס דערפאר ווייל ווילסאָן וויל זיך ניט אויף א האָר אונטערשייידען פון זיין קאָנקורענט יוהז. אויך א געוועזענער פראפעסאָר, וואס איז פונ־דעסטוועגען אין אלע זיינע גיינג אזוי שטייף צו־געשפיעלט אויף אלע קנעפלאך? אדער איז עס דערפאר ווייל ווילסאָן זעהט די זעהונג פון א פעראייניגטער רעפובליקאַנער פארטיי, דאס בילד ווי רוזוועלט שטעלט אונטער זיינע ברייט־טע פלייצעס יוהז׳ן אין ווהייט הויז אריינצוהוי־בען, און דער צושראָקענער פרעזידענט פיהלט, אז די אמעריקאַנער בירגער וועלען פיעל ווייר־ניגער חשק האָבען צו בייטען די אדמיניסטריי־שאָן אין צייט פון מלחמה, איידער אין צייט פון שלום?

* * *

אזוי צו אזוי, וואס מיר זאלען וועגען וויל־סאָנ׳ען ניט דיינקען, די פראגע, וואס מיר האָ־בען געשטעלט מיט דריי מאָנאַט צוריק קומט ארויס פאר אונז שארף און שארפער, שמערצליך און שמערצליכער:

צי קען מען איבערלאָזען דעם שיקזאל פון דעם פרייען אמעריקאנער פאָלק, פון די 100 מי־ליאן פרייע קינדער פון אמעריקאנער פאָלק, אין די הענד פון איין איינציגען מענשען — פון דעם פרעזידענט?

אמת טאקע לויט דער קאָנסטיטוציע קען דער פרעזידענט אָהן דעם קאָנגרעס קיין קריעג ניט ערקלערען. דער פרעזידענט פון די פעראייניג־טע שטאאטען האָט אבער א גרויסע מאכט, ער קען אָפּטהאָן פיעלעס, וואס זאל אריינשלעפּען דאָס לאנד אין א מלחמה, וואס זאל מאכען א מלחמה אונפערמיידליך, און דאביי זאל ער האנד־לען דורכאויס לויט דער קאָנסטיטוציע; דאן האָט דער קאָנגרעס קיין ברירה ניט און מוז שוין אויך פאָרמעל די קריעגס־ערקלערונג אָפּגע־בען.

און מיר ווילען ווידער אָנצייגען אויפ'ן ביי־שפּיעל פון פרעזידענט פּאָלק, וועגען וואָס מיר האָבען שוין איינמאָל געשריבען. די איצטיגע שטעלונג פון פרעזידענט ווילסאָן צו מעקסיקאָ איז זעהר עהנליך און ווערט מיט יעדען טאָג אלץ עהנליכער צו די האנדלונגען פון פרעזידענט פּאָלק, וואס האָט מיט 70 יאָהר צוריק אָנגע־פיהרט די העכסט נידערטרעכטיגע, העכסט שענדליכע מלחמה געגען מעקסיקא. אויך פּרע־זידענט פּאָלק האָט אין איינעם א פריה־מאָרגען ארויסגעשיקט אן ארמעע ווייט איבער'ן גרע־נעץ פון מעקסיקא. קריעג האָט ער טאקע ניט ערקלערט; ער האָט אבער אויסגעשטעלט די אר־מע אין אזא פּאָזיציאן, דאָס עס האָט געמוזט ארויסרופען א בעוואפענטען צוזאמענשטויס. דאן האָט עס שוין געהייסען, אז מעקסיקא האָט די מלחמה אָנגעהויבען, און די פאָלקס־מאַסען, אפילו אויך אין די צפון־שטאאטען, וואס זיי־טען פריהער געווען געגען דער מלחמה, זיינען ווי־עס־איז פּאַטריאטיש בעארבייט געווארען, און די מלחמה האָט זיך פאנאנדערגעפלאקערט.

אויך מיט 70 יאָהר צוריק איז די מלחמה געווען אין די אינטערעסען פון א הייפעל גרוי־סע שקלאפען־באראָנען, אזוי ווי איצט איז זי אין די אינטערעסען פון א הייפעל וואָל סטריט מאגנאטען. און די שקלאפען־באראָנען מיט 70 יאהר צוריק, ווי די וואָל סטריט מאגנאטען איצט, האָבען געקויפט די אפענע און געהיימע מיטווירקונג פון אזעלכע באנדיטען־גענעראלען, ווי ווילא. און דאן, ווי איצט, האָבען זיי גע־האט די פולע סימפּאַטיע פון דער קאטהוילישער קירכע און אלע פאָלקס־אויסזויגער אין מעקסי־קא גופא. דאן, ווי איצט, האָט די מלחמה אָפּ־געצייגען די ברייזענדע אונצופריעדענהייט פון פיעל־ליידענדען פאָלק פון זיינע אינערליכע צרות און אינערליכע טיראנען און אָנגעווענדט עס גע־גען אויסלענדישען שונא.

מיט 70 יאהר צוריק האָבען די פעראייניגטע שטאאטען אוועקגענומען אן ערך א העלפט פון מעקסיקא. וועט מען איצט שוין אוועקנעהמען פון מעקסיקא די אנדער העלפט? וועט מען איצט אוועקנעהמען פון מעקסיקא אם ווייניג־סטען געוויסע טהיילען — יענע טהיילען, וואס האָבען די גרויסע נאטירליכע רייכטהימער פון דיעזען זעהר רייך־בעשיינקטען און דארום זעהר אונגליקליכען לאנד?

די ראקעפעלערס, די מאָרגאנס, די גוגענ־היימס, די הוירסטס, די אלע גרעסערע און קלע־נערע פּיראטען, וואָס האָבען פערכאפּט אין מעק־סיקאָ די בעסטע שטיקער לאנד, די רייכסטע מי־נען און אויל־קוועלען, וואָלטען עס זעהר גע־וואונשען. זיי וואָלטען זעהר געוואונשען, אז די אמעריקאנער מוטערס און פאָטערס און שוועסטער און כלות זאָלען אויפאפּפערן, אי־בער'ן גאנצען ליינג און ברייט פון מעקסיקא, איבער אלע וויסטע וועלדער און פוסטע פעל־־ער פון מעקסיקא, זייערע זיהן און ברידער און געליעבטע, כד צו פערזיכערען פאר מאָרגאנ'ען און ראקעפעלער'ען די אוועקגערויבטע מעקסיקא־נער אוצרות. דאָס וועט שוין אבער זיין א שוועד־רער עסק. וועט מען שוין יע פּועל'ן, אז די פּאַט־ריאטישע יענקיס זאָלען געהן אוועקלייגען זייערע קלוגע, פּראקטישע קעפּ פאר'ן מעקסיקאנער זאק־רויב פון וואָלל סטריט, וועלען אבער דעם לעצטען וואָרט, דעם שטארקסטען וואָרט, אלץ נאָך האָ־בען די מעקסיקאנער.

און די מעקסיקאנער פון איצט זיינען שוין ניט די מעקסיקאנער פון די צייטען פון פּרע־זידענט פּאָלק. זיי האָבען פאר די לעצטע 70 יאהר, בעזאָנדערס פאר די לעצטע 5 יאָהר, גרוי־סע פאָרטשריט געמאכט. אויף די טויטע קער־פּערס פון די 300 טויזענד מעקסיקאנער, וואס זיינען געפאלען אין די לעצטע 5 יאהר, האָט דאָס מעקסיקאנער פאָלק אויסגעלעהרענט דעם גרויסען געבאָט: „אין קאמפּף וועסטו ערווער־בען דיינע רעכטע!"

* * *

די בעפעלקערונג פון די פעראייניגטע שטאאטען איז ביינאהע 7 מאָל גרעסער פון דער בעפעלקערונג פון מעקסיקא. דאָס וועט אבער זיין די ארמעע פון וואָלל סטריט און ניט דאס פאָלק פון די פעראייניגטע שטאאטען, וואס וועט דעם קאמפּף געגען מעקסיקא אָנפיהרען. און די ארמעע פון וואָלל סטריט וועט שוין האָבען געגען זיך ניט בלויז די ארמעע, נור דעם גאנ־צען פאָלק פון מעקסיקא.

און דאָס מעקסיקאנער פאָלק האָט שוין איצט פאר וואס צו קעמפּפען, וואס צו בעשיצען, פאר וואס דעם לעבען אוועקצוגעבען.

אין די פעראייניגטע שטאאטען איז מען איינגעוואָהנט צו קוקען מיט פעראכטונג אויף די שטענדיגע רעוואָלוציעס אין מעקסיקא. אזוי אויך האָט מען אמאָל געקוקט מיט פעראכטונג אויף די שטענדיגע רעוואלוציעס אין פראנק־רייך. אזוי אויך האָט מען אמאָל געקוקט מיט פעראכטונג אויף אונזער בירגער־קריעג, וואס

האָט זיך געצויגען 4 יאהר און אָנגעמאַכט אזעל־כע ווילדע פערוויסטונגען און אוועקגעטראגען אזעלכע אונגעהייערע מענשען־אָפּפער. פיעל מעהר אָבער פון די פראנצויזען און די יענקיס האָבען צו געווינען פון זייער רעוואלוציע די מעקסיקאנער. די רעוואלוציע אין מעקסיקא איז ניט בלויז א פּאָליטישע, נור אויך א סאָציאלע, און זי ווערט אָנגעפיהרט ניט בלויז פאר דער בעפרייאונג פון א געוויסען טהייל פון פאָלק, נור פון גאנצען פאָלק — פאר דער פּאָליטישער און עקאָנאָמישער בעפרייאונג פון גאנצען מעק־סיקאנישען פאָלק.

דאָס איז א ריעזיגע סאָציאלע רעוואלוציע פון דעם אונגלייכליכסטען פאָלק אויף דער וועלט, וואס האָט שוין פאר מיליאנען בערויבטע פון זייער ערד, בערויבטע פון זייער פרייהייט, די ערד און די פרייהייט אויסגעקעמפּפט. און וואס פינסטערער עס איז געווען אין די פריהערדיגע צייטען זייער שקלאַפּעריי, און וואס ליכטיגער עס האָט אויפגעשיינט פאר זיי אין צייט פון דער רעוואלוציע די האָפנונג, אלץ פערצווייפעל־טער וועלען זיי איצט אָנפיהרען געגען דער אר־מעע פון וואָלל סטריט זייער קאמפּף. און א כאראקטעריסטישען ביישפּיעל ליפערט אונז איצט יוקאטאן — דער מעקסיקאנער שטאאט, וואָס האָט שוין פערלאָרען די געדולד און איז ארוים מיט א מין פאָרמעלער קריעגס־ערקלערונג געגען די פעראייניגטע שטאאטען.

נאָך מיט 5 יאהר צוריק איז כמעט די גאנ־צע ארבייטער בעפעלקערונג אין יוקאטאן איינ־געשמידט געווען אין אזא סיסטעם פון שקלאַ־פעריי, וואס איז שרעקליך געווען אפילו פאר מעקסיקא. ראקעפעלער'ס אויל־טראסט און דער שטריק־טראסט זיינען דאָרט געווען די גע־היימע, אבער די גרעסטע שקלאַפען־האַלטער. און די קאַטאָרזשנע ארבייט פון די ארעסטאנטען אין סיביר איז געווען בלויז א לוסטיגער צייט־פערטרייב אין פערגלייך מיט דער קאַטערזשנער ארבייט פון די שקלאַפען אויף די פּלאַנטאַציעס אין יוקאטאן. סיי דער רויטהויטיגער שקלאַף און סיי דער ווייסער שקלאַף פלעגט שוין פון די דאָרטיגע שקלאַפען־גיהנם'ס צוריק אויף דער ווייסער וועלט ניט ארויסקומען. פרויען־שקלאַ־פען און קינדער־שקלאַפען פלעגען דארט פאלען, ווי די פליעגען, און דער געזינדסטער מאַן פלעגט דאָרט אויף מאַנכע פּלאַנטאַציעס קענען אויס־האַלטען נור געצעהלטע מאָנאַטען.

5 יאהר זיינען זייט דאַן פאריבער, 5 יאהר פון דער מעקסיקאנער רעוואלוציע, און וואס פאר א וואונדערליכע, וואונדערליכע ענדערונג! ניט בלויז האָבען דאָרט אלע ארבייטער ערוואר־בען ערד און פרייהייט, ניט בלויז ארבייטען זיי דאָרט אונטער די פארטגעשריטענסטע אר־בייטס־געזעצע, נור דער גאָווערנאָר און די העכ־סטע בעאַמטע פון שטאאט קלייבען זיך גאַנץ ערנסט אין גאנצען אָפּצושאפען פריוואט־אייגענ־טהום אויף אלע פּראָדוקציאָנס־מיטלען.

און יוקאטאן האָט זיך אָנגעצונדען מיט א פלאַם־פייער ביי דער נאכריכט, אז די גרויסע לאַנד־כאַפּער און שקלאַפען־בעצווינגער פון וואָלל סטריט, וואס קענען שוין מעהר ניט ווער־גען מעקסיקא דורך זייערע מעקסיקאנער תלינים, די דיאַצס און די הערטאַס, האָבען זיך אריינגעריסען אין לאנד מיט א גאנצער אר־מעע, און זיי קלייבען זיך צו ווערגען מעקסיקא דורך זייערע יענקישע תלינים — צו ווערגען און דערווערגען די מעקסיקאנער פרייהייט, די מעקסיקאנער סאָציאלע רעפארמען, אלעם, אלעם, וואס דאָס מעקסיקאנער פאָלק האָט דורך דער שווערער גרויסער בלוטיגער רעוואלוציע אויסגע־קעמפּפט.

* * *

דאָס מעקסיקאנישע פאָלק האָט שוין איצט פאר וואס צו קעמפּפען, וואס צו בעשיצען, פאר וואס דעם לעבען אוועקצולייגען. און פּרעזי־דענט ווילסאָן, אויב ער זאל ווירקליך אויפדריקען אויף מעקסיקא די מלחמה וועט שוין בשום אופן ניט אויסמאַכען אזוי גוט ווי פּרעזידענט פּאָלק.

נאָך גאָר ניט לאנג צוריק האָט וואָלל סטריט בשום אופן ניט געוואלט, אז אונזער רעפּובליק זאל מעקסיקא דערשלינגען. עס האָט זיך איהר, ווי מיר האָבען שוין אמאָל ערקלערט, גאָר דאָס ניט געלווינט. שקלאַפעריי קען שוין איצט אזוי אָפען ניט געדולדעט ווערען אין די פעראייניגטע שטאאטען. וואָלטען מיר צוגענומען מעקסיקא, דאַן וואָלטען מיר געמוזט דאָרט די שקלאַפעריי אפשאפען. בעת אבער מעקסיקא איז אפיציעל געווען א פרעמדע מדינה, האָט שוין גראדע ניט אויסגעמאַכט, וואס אונאָפיציעל איז זי געווען אונזער שקלאַפען־קאָלאָניע. אנדערש איז שוין אבער איצט, ווען די מעקסיקאנער רעוואלוציע האָט די שקלאַפעריי אָפּגעשאפט און סטראשעט אויף אוועקצונעהמען די בעסטע שטיקער לאנד, די רייכסטע מינען, וואס די וואלל סטריט פּיראטען האָבען אין מעקסיקא אָנגע־רויבט. איצט געוואלדעווען שוין די גרויסע הערען, די לאַנד־כאַפּער און שקלאַפען־בעצווינ־גער, אז מען מוז זיך אין מעקסיקא אריינמי־שען און די רעוואלוציע דערשטיקען און דאס לאנד דערשלינגען.

דאָס אויסגעפּייניגטע מעקסיקאנער פאָלק, וואס האָט זיך געמאַטערט 5 יאהר נאָכאַנאַנד אין די קאָנוואולסיעס פון א גוואלטיגער רעוואָלו־ציע, וועט נאָך אָבער אלץ געפינען אין זיך כחות צו שטעלען זיך אַנטקעגען. און מיט דער גאַנ־צער ערביטערונג פון געוועזענעם שקלאַף, ביי וועלכען מען וויל ווידער זיין פרייהייט אוועק־רויבען, מיט דער גאנצער פערצווייפלונג פון דעם קוים־צו־זיך־נעקומענעם פויער, ביי וועלכען מען וויל ווידער זיין שטיקעל ערד אוועקרויבען,

וועט דאָס מעקסיקאַנער פאָלק אויף דעם שווי־דערליכסטען אופן שפּאַן נאָך שפּאַן פערטהיידי־גען די בערג און די טהאָלען פון זיין פאַטער־לאַנד.

און די מלחמה וועט זיין פאַר אונז ניט בלויז א שענדליכע, נור אויך א שרעקליכע, ניט בלויז א העכסט נידערטרעכטיגע, נור אויך א העכסט אונגליקליכע.

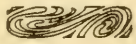

ב. שלעזינגער:

# דער גרויסער קלאָוקמאַכער סטרייק.

דער צוועק פון דיעזען ארטיקעל איז צו פער־צייכענען די געשיכטע פון די ערשטע ניין וואָ־כען פון דעם מערקווירדיגען קלאוקמאכער סטרייק. איך וויל דאָ איבערגעבען די פאַקטען ניט אלס דער פּרעזידענט פון דער ארבייטער אר־גאַניזאציאן, ניט אלס דער פארשטעהער פון דער יוניאן, נאָר אלס איינער וואס איז מיט די פאַק־טען גרינדליך בעקאַנט.

די פּראָטעקטיוו מאַנופעקטשורערס אסס'ן וואָס האָט דעם לאקאוט געמאכט, האָט געהאט דעם פאָלגענדען חשבון. אין דעם טרייד זיינען פאראַן אן ערך פון 23 הונדערט מאַנופעקטשו־רערס; 409 פון זיי געהערען צו דער אסאָסי־איישאָן. צווישען זיעבען און אַכט הונדערט זיי־נען אינדעפּענדענט באָסעס; די איבעריגע 10 אָדער 11 הונדערט זיינען ענטוועדער קאָנטראַק־טאָרס, אָדער סאָב־מאַנופעקטשורערס וואָס מא־כען ארבייט פאר די אסאסיאיישאָן מאַנו־פעקטשורערס, די 409 אינסייד פעקטאָריס בעשעפטיגען אן ערך פון 25 טויזענד ארבייטער; די טויזענד קליינע שעפער, וואס נעהמען ארויס ארבייט פון די 409 אסאָסיאיישאָן פעק־טאָרים בעשעפטיגען אן ערך פון 20 טויזענד ארבייטער; אין די איבעריגע פעקטאָריעס, דאָס הייסט, די 7—8 הונדערט אינדעפּענדענטס בעשעפטיגען אן ערך פון 15 טויזענד ארבייטער.

האָבען די אסאָסיאיישאָן באָסעס אזוי גע־רעכענט. זיי וועלען מאכען א לאקאוט אויף זייערע 25 טויזענד מאַן. די יוניאָן וועט דאָך מסתמא צופריעדען זיין ניט צו שטערען די מענ־שען אין די איבעריגע שעפער. וועלען זיי קע־נען זייערע סעמפּעלס מאכען ביי זייערע קאָנ־טראַקטאָרס און סאָב־מאַנופעקטשורערס. זיי וועלען אויך אין יענע שעפער קענען מאכען זייערע רעגעלע אָרדערס כל זמן דער סטרייק וועט אָנהאַלטען. זיי האָבען אייגענטליך בע־נוצט זייער אלטען מיטעל: זוכען צו שלאָגען די אינסייד ארבייטער דורך די אויטסייד אר־בייטער. דאָס איז שוין אן אלטע צרה. די סאָב־מאַנופעקטשורערס, וועלכע זיינען איינפאַ־כע סוועט־שעפער, זיינען לכתחילה אויפגעבויט געוואָרען צו דיעזען צוועק, אום די צוויי קלאַסען ארבייטער זאָלען קאָנקורירען איינע מיט די אנדערע. פארבייגעהענדיג איז ווערטה צו בע־מערקען, דאָס וועהרענד די גרויסע אסאָסיאיי־שאָן מאַנופעקטשורערס בעריהמען זיך, אז זיי־ערע שעפער זיינען סאַניטארי, וועהרענד אין דיע־זע פעקטאָריעס היינגען שטאָלץ די סיינס פון דער דזשאָינט באָארד פון סאַניטארי קאָנט־ראָל אלס בעווייז, אז זיי קומען נאָך אלע פּאָדע־רונגען פון דיזער באָארד, שיקען זיי אהיים זייער ארבייט אין קליינע שעפּלאַך, וואו די ערגסטע קאָנדישאָנס הערשען, שעפער פון דעם אלט שוידערהאפטען סוועט־שאָפּ סאָרט. נאָר וועגען דעם איז ניט דאָ דער פּלאַץ צו ריידען.

די יוניאָן האָט דעם חשבון פון די באָסעס פערשטאַנען און דריי טעג נאָכדעם ווי די מאַ־נופעקטשורערס האָבען דעם לאקאוט געמאכט, האָט די יוניאָן ארויסגערופען אלע ארבייטער אין סטרייק.

די אינדעפּענדענטס האָבען כמעט אלע גע־סעטעלט אין פערלויף פון די ערשטע וואָכען, עס האָבען אויך געסעטעלט אייניגע גרויסע און קליינע אסאסיאיישאָן שעפער. ארום און ארום האָבען זיך 15 טויזענד ארבייטער צוריק־געקעהרט צו דער ארבייט. אין סטרייק שטעהען נאָך איצטער אן ערך פון 45 טויזענד מאַן.

די קאַמפּפּס־מעטהאָדען וואָס די בעלי הבתים האָבען אָנגעווענדעט קענען צוטהיילט ווערען אין אייניגע קלאַסען: דיפּלאָמאַטישע, פערלוימדונג און שרעק וואַרפענדע. קיינע פון זיי האָט זיך זיי ניט איינגעגעבען. מיר ווע־לען זיי דאָ אלע פאָרברייגען, דערפאַר ווייל זיי זיינען אינטערעסאַנט און ווייל זיי דייטען אָן אויף א בעשטימטען פּראָגרעס וואָס די ארבייי־טער בעוועגונג האָט אין די לעצטע יאהרען גע־מאכט.

זיי האָבען אָנגעפאַנגען מיט דער ערשטער מעטהאָדע, די דיפּלאָמאַטישע. זיי האָבען ער־קלערט פאר דער וועלט, אז דעריבער ווילען זיי דעם סכסוך ניט איבערגעבען צו ארביטריישאָן, ווייל קיין אויטסייד־יגער קען ניט בעגרייפען די טיעפע פראגען וועגען וועלכע עס האנדעלט זיך, און ווייל די פראגען זיינען אזעלכע וואָס ריהרען אָן זייערע „פונדאַמענטאַלע רעכטע", קאָנסטיטוציאָנעלע רעכטע, און איבער אזוינע זאַכען קען מען קיין ארביטריישאָן ניט האַלטען. זיי האָבען ארויסגעלאָזען א רייהע ערקלעהרונ־

גען מיט דער בעהויפּטונג, אז די יוניאָן פאָדערט פון זיי א קלאָוזד יוניאָן שאפּ, וועלכע איז גע־גען „אמעריקאניזמוס" און דאָס זי וויל פון זיי אוועקרויבען די רעכט צו ענטזאגען ארבייטער וואס זיי ווילען האָבען, וואס איז אויך א „קאָנס־טיטוציאנעלע־רעכט." זיי האָבען בעהויפּטעט אז דאָס זיינען די נייע פראגען איבער וועלכע דער לאקאוט איז געמאכט געוואָרען און איבער וועלכען די יוניאָן האָט דעם סטרייק ערקלערט.

דיעזע שטיק „דיפּלאָמאטי" האָט די אסאָ־סיאיישאָן בענוצט מיט דער האָפנונג, אז דאָס וועט עטוואָס אָבשוואכען די אלגעמיינע פער־דאמונג מיט וועלכע איהר האנדלונג איז בעגע־גענט געוואָרען ביי דער גאנצער עפענטליכער מיינונג. זי האָט געהאָפט אז די ווערטער „אמעריקאניזמוס" און „קאָנסטיטושאָן" וועלכען פערבלענדען פיעלע די אויגען, איבערהויפּט נאָך ווען זיי האָבען צו דער זעלבער צייט אָנגע־וויזען, דאָס די יוניאָן־פיהרער זיינען סאָציאָ־ליסטען און דאָס די ארבייטער גופא זיינען, ניט פאר זיי געדאכט, אימיגראנטען. זיי האָ־בען ווירקליך אויף דיעזער חכמה זייערע זעהר פיעל געבויט.

אָבער זי איז דורכגעפאלען מיט א קראַך. די יוניאָן האָט אָנגעוויזען, אז עס איז דורכ־אוים א ליעגען אז זי האָט ווען עס איז גערעדט וועגען א קלאָוזד־שאפּ און אז וואָס אנבעלאנגט די „קאָנסטיטוציאָנעלע" רעכט פון ענטזאגען ארבייטער וויל זי דאָס פון די באָסעס ניט אוועקרויבען. זי איז בערייט צו ערלויבען די באָסעס צו ענטזאגען יעדען ארבייטער צו יעדער צייט. נאָר די יוניאָן פאָדערט, אז די באָסעס זאָ־לען אויך איהר ערלויבען צו האלטען זיך ביי איהר קאָנסטיטוציאָנעלע רעכט צו סטרייקען יעדען מאָל ווען זי דיינקט, אז אן ארבייטער איז ענטזאגט געוואָרען אָהן א געניגענדע אורזאכע. אויב א באָס האָט א „הייליגע רעכט" אוועק־צושיקען אן ארבייטער ווען ער וויל, האָבען דאָך אויך די ארבייטער א הייליגע רעכט צו וואַרפען די ארבייט ווען זיי ווילען.

מיר ווילען אין דיעזען פונקט אריינגעהן גע־נויער. פריהער וועגען דער פראגע פון „קלאָוזד שאפּ." די יוניאָן האָט עס, ווי געזאָגט, קיינ־מאָל ניט געפאָדערט. געפאָדערט האָט זי בלויז א „פרעפערענשעל" שאפּ, דער סאָרט יוניאָן־שאפּ וואָס איז אויסגעארבייט געוואָרען אין דעם פראָטאָקאָל פון פאר זעקס יאָהר און וועלכער איז אנערקענט געוואָרען אלס דער גערעכטער סאָרט שאפּ פאר ביידע. דער „פריפע־רענשעל שאפּ" הייסט, אז דער באָס זאָל דארפען נעהמען יוניאָן ארבייטער ווען ער קען יוניאָן ארבייטער קריעגען, דאָס הייסט, אז ער דארף אנערקענען דאָס די יוניאָן ארבייטער זיי־נען בילכער ווי ניט־יוניאָן ארבייטער, מעהר ניט.

דער צווייטער פונקט וועגען דיסטשארד־זשעס, איז שוין אביסעל מעהר פערפלאָנטערט. די פאָדערונגען פון דער יוניאָן וועלכע איז אנערקענט געוואָרען אלס פאָלשטענדיג גע־רעכטע פון דער קאָונסיל אָוו קאָונסיליישאָן זיינען פאָלגענדע: דער באָס האָט א רעכט יעדען ארבייטער צו ענטזאגען. די יוניאָן האָט אָבער אויף א רעכט, דאָס ווען זי דענקט, אז א געוויסער ארבייטער איז אָבגעזאָגט געוואָרען צוליעב ניט גענוגענדע אורזאכען, דאָס הייסט, ניט ווייל ער איז ניט פעהיג צו דער ארבייט, אָדער ווייל ער פיהרט זיך ניט אויף ווי גע־העריג איז אין שאפּ, — זאָל די יוניאָן קענען פאָדערען, אז די קיים זאָל פאָרגעלייגט ווערען פאר א אונפּארטייאישען טשערמאן, ער זאָל ענטשיידען, צו דער ארבייטער זאָל צוריק קריגען זיין דזשאב צו ניט. נאטירליך, אויב דער אונפּארטייאישער טשערמאן געפינט, אז דער יוניאָן מאן איז אונגערעכטליך ענט־זאגט געוואָרען, זאָל דער באָס איהם מוזען בע־צאָהלען ווידזשעס פאר די צייט וואָס ער האָט געסטאפּט.

זאָגען, הייסט עס, די באָסעס, אז דאָס קע־נען זיי בשום אופן ניט נאָכגעבען, ווייל דאָס שטערט די „עפישענסי" אין שאפּ; זיי בע־שטעהען אויף דעם, אז די רעכט צו ענטזאגען ארבייטער מוזען זיי האָבען דורכאוים אָונבע־שרענקט. זיי געפינען אז דיעזע רעכט איז צו טהייער, צו הייליג, איהר אויף דאָס מינדעסטע צו בעגרענצען. נו, זאָגט די יוניאָן: „גאנץ רעכט, מיר וועלען אייך דיעזע רעכט ניט בע־שרענקען, מיר וועלען די גאנצע פראגע וועגען דיסטשארדזשעס פון אונזער אגרימענט אויס־לאָזען. אָט ווי מיר וועלען דאָס אראנזשירען. זאָל אן אגרימענט געשלאָסען ווערען אויף אלע פונקטען איבער וועלכע מיר קענען זיך איניי־גען: ווידזשעס, שטונדען, א. ז. וו. דער פונקט וועגען דיסטשארדזשעס זאָל אויסגעלאָ־זען ווערען. מיר וועלען זיך פערפליכטען דאָס אויף דיעזע פונקטען אין דעם אגרימענט וועלען מיר ניט סטרייקען, כל זמן די באָסעס וועלען די פונקטען האלטען, אָבער וועגען „דיסטשארדזש קייסעס" זאָלען מיר האָבען פונקט אזוי פיעל רעכט, אזוי פיעל פרייהייט ווי די באָסעס. און יעדעס מאָהל וואס די יוניאָן וועט זעהן אז א באָס האָט דיסטשארדזשט אן ארבייטער אונגע־רעכטערווייזע וועט זי רופען א סטרייק אין דעם שאפּ."

דאכט זיך א בלינדער קען זעהען, אז מיר זיינען גערעכט. דער ענטפער אונזערער האָט דיעזע דיפּלאָמאטישע בהאָפס צוקראַפּט.

האָבען זיי זיך גענומען צו די אנדערע מיט־לען. זיי האָבען גענומען שרייבען בריעף צו די ארבייטער מיט פערלוימדונגען אויף די יו־ניאָן־פיהרער און מיט סטראשונקעס צו די אר־בייטער גופא. זיי האָבען דערצעהלט די אר־

בייטער, דאָס די יוניאָן פיהרער ציהען פעטע ווייד־זשעס, וועהרענד די ארבייטער הונגערען, דאָס די יוניאָן פיהרער פארדרעהען זיי די קעפּ און מאכען זיי אומגליקליך. דאָס אָבער האָט אויך די ארבייטער נאטירליך געקענט ווייניג וואָס ווירקען. ערשטענס, ווייל די ארבייטער קענען זייערע ליעגענס צו גוט, און צווייטענס, ווייל זיי קענען זייערע בעלי בתים צו גוט. דער פאקט איז, אז זייט דער סטרייק האָט זיך אָנגעפאנגען, האָט קיינער פון אונז קיין ווייד־זשעס ניט געקראָגען, פון דעם גרעסטען ביז דעם קלענסטען.

דאן האָבען זיך אָנגעפאנגען די סטראשונ־קעס. דאָס איז געווען דער דריטער און דער לעצטער מיטעל פון די באָסעס. זיי האָבען גע־סטראשעט צו קריגען סקעבס, ארויסמופען אין די קאָנטרים, ארויסצוגעהן אין גאנצען פון ביז־נעס. זיי האָבען די ארבייטער געסטראשעט דורך פּריוואט ברעיף און דורך לאנגע ערקלעה־רונגען אין די צייטונגען. דאָ האָבען זיך די באָסעס אָנגעשלאָגען אויף דעם געזונטען פער־שטאנד פון די ארבייטער. אונזערע קלאָוקמאַ־כער זיינען אן אינטעליגענטער ארבייטער עלע־מענט, און עס האָט אויך ניט גענומען פיעל מיהע זיי צו בעווייזען, ווי לעכערליך דיעזע אלע סטראשונקעס זיינען. וואָס אנבעלאנגט וועגען סקעבס, ווייסען די ארבייטער אליין, אז ווען די מאסע איז אזוי בעגייסטערט קען מען קיין סקעבס ניט קריעגען. וועגען ארויסמופען אדער ארויסגעהן פון דער אינדוסטריע איז דאָס זעל־בע. דער קלאוקס טרייד איז ניט ארגאניזירט אין קיין טראָסט, ער איז ניט מאָנאָפּאָליזירט. אויב די 409 באָסעס וועלען ארויסמופען פון דאנען אָדער וועלען אין גאנצען ארויס פון די ביזנעס, וועלען זיך געפינען הונדערטע אנדערע וואס ווע־לען זייערע פּלעצער פערנעמען. ניו יארק איז דער צענטער פון דער אינדוסטריע, און זי איז דער צענטער, ניט ווייל עס געפינען זיך דאָ 409 באָ־סעס, נאָר ווייל אין דיעזער שטאָדט זיינע דאָ די אלע נויטיגע בעדינגונגען דערצו: די ארביי־טער, די געלד, די בייערס, א. ז. וו., א. ז. וו. מיר האָבען שוין געהאט ערפאהרונג פון אזוינע פערזוכען פון באָסעס דיעזען סטראשונאָק ווירק־ליך דורכצופיהרען און דער סוף פון יענע באָ־סעס איז יעדען בעקאנט. אזא סוף וואָלטען זיך אונזערע 409 כלעבען ניט געוואונשען.

די באָסעס האָבען יא א שטיקעל פערזוך געמאכט ארויסצופיהרען די ארבייט אין אנדע־רע שטעדט און אין קאָונטרים; אָבער זיי זיי־נען ווייט מיט דעם ניט געגאנגען. מיט דער הילפע פון די לאָקאלע ארבייטער רינג ברענט־שעס, די סאָציאַליסטישע ברענטשעס און די אמעריקאן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר איז אונז געלונגען דיעזע אלע שעפער צו דערגעהן. די פּיקעטס אונזערע האָבען שוין געטהאָן די אי־בעריגע.

איין מיטעל איז די באָסעס נאָך אלץ פער־בליעבען, דער מיטעל וועלכע אלע בעלי הבתים האָבען, — זייערע ארבייטער אויסצוהונגערען. די פּראגע פון קאמפּף איצטער בעשטעהט איי־גענטליך אין גאנצען אין דעם: וועט עס ווירק־ליך געלינגען די באָסעס די ארבייטער צו פאר־הונגערען? איך ווייל דאָ מאכען א פּראָסטען חשבון, אז זיי מוזען אין דיעזער האָפנונג דורכפאלען.

מיר צאָהלען אויס סטרייק־בענעפיט אן ערך פון 65 טויזענד דאָלאר א וואך. דאָס טהוען מיר זייט די פינפטע וואָך פון סטרייק. 15 טויזענד דאָלאר א וואך בעטרע־פען די אנדערע הוצאות פון סטרייק. ארום און ארום האָט אונז דער סטרייק ביז איצטער אָב־געקאָסט ארום 350 טויזענד דאָלאר. און די גאנצע סומע האָבען מיר געקראָגען פון דער קלאוקמאכער יוניאָן.

דורך די לעצטע דריי וואכען איז אונז אָנגע־קומען געלד־שטיצע פון פערשידענע קוועלען, פון די געסעטעלטע שעפּער, די לאָקאלס פון אונזער אינטערנייישאָנאל, די אנדערע אידישע יוניאָנס, ווי די אמאלגעמייטעד, די פּאָריערס א. ז. וו., דורך'ן „פּאָרווערטס", דורך די לאָקאלס פון אמעריקאן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר, דורך דעם רעליעף פאָנד וואָס די רייכע כלל־טהוער האָבען אָרגאניזירט. מיר זיינען אלזאָ פאר די נעקס־טע דריי וואָכען פערזיכערט. אין פערלויף פון דיעזע דריי וואָכען וועלען מיר זיכער זאמלען גענוג געלד פאר נאָך דריי וואָכען. און אָט אזוי וועלען מיר קענען מיט'ן סטרייק אָנגעהען אזוי לאנג ווי עס וועט נאָר נייטהיג זיין.

דער סטרייק איז פון יעדען שטאנדפּונקט דער מערקווירדיגסטער אין דער געשיכטע פון דער אידישער ארבייטער בעוועגונג. די בעגיינ־טערונג און די אייניגקייט צווישען די סטריי־קערס איז עטוואָס צו בעוואונדערען. מיר האָ־בען אויף אונזער זייט די גאנצע עפענטליכע מיינונג, פון די רייכע קלאסען, גראדע אזוי ווי פון די ארבייטער קלאסען. אין די ערשטע וואָ־כען פון סטרייק האָב איך געהאט די געלעגענ־הייט פּאָרצובריינגען דער יוניאָן'ס צד פאר פּראָבעסאָרען פון קאָלאָמביא יוניווערסיטי, פאר אָרגאניזאציאָנען פון גלחים, פאר קלאָבס פון רייכע אמעריקאנער מענער און פרויען. אלע דענ־קענדע עלעמענטען אין שטאָדט האָבען זיך מיט דעם קאמפּף פעראינטערעסירט און אָהן א שום אויסנאהמע האָבען זיי אלע נאָך אן אונטערזוכונג זיך געשטעלט אויף אונזער זייט. און זיי בע־נוגענען זיך ניט מיט אויסדריקען סימפּאטהיע, זיי זוכען אונז פּראקטיש צו העלפען.

דער סטרייק איז א לאנגער און א פארביסע־נער. מיר האָבען אָבער די באָסעס ביז איצט אויף יעדען פּונקט געשלאָגען און מיר זיינען שטארק גענוג בעוואפענט אונזערע אלע ווייי־טערע פּונקטען צו געווינען.

אברהם רייזין:

# צייט-בילדער.

## 1.

## די געפלאצטע סטרונע.

מיין פריינד, דער ליעבהאבער פון פיעדעל־שפּיעלען, האט מיר ניט לאנג בעגעגענט און נאך דער ערשטער בעגריסונג האב איך, איהם וועלענ־דיג אנטהאן א נחת רוח, געפרעגט:

— נו, וואס מאכט עפּיס אייער פיעדעל?

דאס מאל האט ער אנשטאט א שמייכעל צו טהון, ווי זיין שטייגער פלעגט זיין, ווען איך פלעג איהם וועגען זיין פיעדעל פרעגען — דאס מאל האט ער אנשטאט א שמייכעל — א זיפץ געטהון.

איך האב מיך פערוואונדערט און זאגאר מיט אונרוהיגקייט געפרעגט:

— האט עפּיס וואס פּאסירט מיט אייער פיעדעל?

מיין פריינד האט מיך בערוהיגט:

— אָ, ניין. מיין פיעדעל איז ווי געווען, אבער איך האב צרות פון די סטרונעס.

איך בין נאך מעהר נייגיעריג געווארען און געפרעגט:

— וואס פאר א צרות?...

דאן האט מיין פריינד מיר פאלגענדעס ער־צעהלט:

— סטרונעס, דארפט איהר וויסען, קומען אָן פון דייטשלאנד. איך פלעג זיי דאָ שטענדיג קויפען ביי הערן פישער אין זיין שפּיעל־אינ־סטרומענטען געשעפט. הערר פישער איז אן עלטערער מענש, וועלכער איז געקומען אהער פון דייטשלאנד מיט צעהנדליגער יאהרען צו־ריק. איך פלעג מיט איהם, כדי צו פערשאפען איהם פערגניגען, רעדען דייטש, כאטש קיין גרויסער „דייטש" בין איך ניט. ער האט אבער מיין דייטש רעדען אפּגעשעצט און איז מיט מיר געווען אינטים בעפריינדעט, האט מיך בעהאנ־דעלט, נישט ווי א קונד, נאר ווי אן אייגענעם מענש און פלעגט מיר אלע מאל מאכען קאמפּלי־מענטען: „זי שפּרעכען היבש דויטש"... און דערביי פלעגט ער זיך קלאגען אויף די געבוי־רענע דייטשישע קינדער אין אמעריקא, וועלכע שעמען זיך מיט דער שענער דייטשער שפּראכע.

א דאנק אט די נאהענטקייט מיט איהם, פלעג איך ביי איהם קריגען די בעסטע סטרו־נעס. אנגעצויגען זיי אויף מיין פיעדעל, פלעג איך אויסשפּיעלען די שענסטע אריעס און „ליע־דער" פון די דייטשע קאמפּאזיטארס. זעלטען ווען א סטרונע פלעגט מיר פּלאצען ביים שפּיע־לען. שטארק און פעסט זיינען זיי געווען און אויב איך פלעג יא אפט זיי קויפען, איז נאר א דאנק דעם, וואס, ווי איהר ווייסט, שפּיעל איך זעהר אָפט און די סטרונעס ווערען נאטירלי־כערהייט אויסגעשפּיעלט.

זייט אָבער דער קריג האט זיך אָנגעהויבען האב איך גענומען בעמערקען, ווי די סטרונעס, וואס איך קויף ביי הערן פישער, זיינען נישט די וואס אמאל, איבערהויפּט האלטען זיי זיך זעהר זעהר שוואך און זייערע קניפּען בינדען זיך שנעל אָפּ און רוקען זיך ארויס פון יענעם פּלאץ פון פיעדעל, וואו זיי זיינען צוגעבונדען. איך האב נישט געהאט דאך א לענגערע צייט קיין דרייסטקייט צו מאכען פארווירפע הערן פישער. איינמאל אבער האב איך זיך נישט איינגעהאלטען און געווענדט זיך צו איהם:

— וויסען זיי, הערר פישער, אז די סטרונעס זיינען ניט דאס וואס א מאל...

הערר פישער האט זיך ווי פערשעמט און געשוויגען. דאס האט מיר פערשטארקט דעם פערדאכט און איך האב שוין אביסעל דרייסטער זיך געווענדט:

— וואהרשיינליך קומען זיי איצט ניט פון דייטשלאנד...

דער הערר פישער האט נאך א טיעפערן זיפץ געענטפערט:

— זי איררען זיך, מיין הערר, די סטרונעס קומען ווי אימער פון דייטשלאנד, עס קומט מיר אָן שווער, אבער איך בעקום זיי.

— אבער זיי זיינען פארט ניט די זעלבע, וואס אמאל... — בין איך פעסט געשטאנען ביי מיין מיינונג.

הערר פישער האט א זיפץ געטהון און צו־געשאקעלט מיט'ן קאפּ:

יא, דאס גיב איך צו....

און נאך א קורצער פויזע האט ער מיר ער־קלערט:

— איהר ווייסט, מיין הערר, אז די סטרו־נעס האבען ביי'ן ענדע א קניפּעל. דער דאזי־גער קניפּעל קען מיט די הענד נישט געמאכט ווערען. די סטרונע איז גליטשיג און עס איז אונמעגליך זיי ביי דער ענדע מיט די הענד צו פערפעסטיגען. דערצו האט מען גע־נוצט די צייהן. ביי דער ארבייט זיינען געווען די שענסטע און געזינדסטע זיהן פון דייטשלאנד. מיט זייערע יונגע צייהן פלעגען זיי דעם דאָ־זיגען קניפּעל אזוי פערפעסטיגען, אז די דייטשע סטרונע איז געווען די שטארקסטע פון אלע סטרונעס..... נון, מיין הערר, איז געקומען דער קריעג און האט אלע יונגע לייט פון זייערע היי־מען אוועקגענומען; וואו ליעגען זיי איצט ניט פערזעעט? אויף די פראנצויזישע, בוקאָווינער, בעלגישע, טערקישע, אָסט פּרייסישע און אנדערע

פעלדער.... ביי די סטרונעס ארבייטען איצט אלטע לייטע. די האָבען נישט קיין צייהן... פערקניפּען די ענדע פון דער סטרונע מוזען זיי מיט די הענד און אמאָל מיט זייערע דזיאסנעס. דערפאר איז איצט די דייטשע סטרונע אזוי שוואך... דערפאר פּלאצט זי אזוי...

אבער איך גענאר אייך נישט. גאָט בע־וואהר, די סטרונעס זיינען עכט דייטשישע... זיי זיינען בלויז געמאכט פון אלטע לייט, וואס האָבען נישט קיין צייהן, ווייל די דייטשע יו־גענד איז צום קריעג אוועק...

אויסהערענדיג די דאזיגע ערקלערונג האָט מיך אָנגעהויבען צו שוידערען. און ווען איך שפּיעל איצט אויף די שוואך אָנגעצויגענע סטרו־נעס, שטעלט זיך מיר פאָר דאָס דייטשע פאָלק פון לויטער אלטע לייט, און באלד דערזעה איך פאר די אויגען די רעשטלאך פון די איבעריגע פעלקער, אלטע, אָהן צייהן און אָהן קראפט און שפּיעלענדיג אויף מיין פיעדעל א טרויעריגען ניגון און די סטרונעס פּלאצען, דאכט זיך מיר, אז דאָס פּלאצען די סטרונעס פון דער מענש־הייט, וועלכע האלטען זיך אין איין אויסשלאכטען און די יונגסטע זיהן, די מוזיק פון לעבען, האָט זי אוועקגעשיקט צום טויט און איבערגעלאָזט בלויז די אלטע, די מאכטלאָזע....

און עס פּלאצט א סטרונע נאָך א סטרונע....

———

.2

## די פיער העלדען.

זיי זיינען פאר זייער העלדישקייט נישט דעקאָרירט געווארען, אבער יעדער האָט צוגעגע־בען, אז זיי זיינען די גרעסטע העלדען פון דער ארמעע, וועלכע איז בעשטאנען פון פיער מי־ליאן.

פון פיער מיליאנען סאָלדאטען, זיינען זיי די שטארקסטע, די העלדישסטע געווען.

זיי האָבען נישט פערנארט קיין פיינד אין געפאנגענשאפט, זיי האָבען נישט פערכאפּט קיין קאנאָנען, האָבען נישט אויסגעפארשט וואו גע־פינט זיך דעם שונא'ס א טייל פון דער ארמעע און א דאנק דעם איז מען איהם בעפאלען און איהם פערניכטעט; זיי האָבען נישט גערעטעט דעם קאפּיטאן זייערען, דעם רעגימענט־פיהרער; זיי האָבען נישט געאָפּערט זייער לעבען צו רע־טען די פאָהן, וועלכע איז שיער־שיער נישט אריינגעפאלען צום שונא.

ניין! די אלע העלדישקייטען האָבען זיי נישט בעוויזען.

און דאָך, ווען מען האָט זיי געפיהרט פאר־ביי די רייהען פון זייערע ברידער, די סאָלדאטען, האָט זיי יעדער אָנגעקוקט מיט שטילער און אי־נערליכער בעוואונדערונג און האָט זיי מקנא גע־ווען.

און נישט נאָר זיי זיינען נישט דעקאָרירט געווען — פערקעהרט, זייערע קליידער זיינען געווען פון ארעסטאנטען — די קליידער פון שאנדע. די קעפּ געראזירט און ערוואַרטעט האָט זיי די שטראָף פון טויט.

אָבער אלע האָבען געוואוסט, אז זיי זיי־נען העלדען!

אפילו די וואס האָבען זיי געאורטיילט, די גענעראלען פון קריעגס־געריכט. אפילו דער קע־ניג אליין, וואס האָט געמוזט אונטערשרייבען זייער אורטייל, האָט שטיל און טיעף אין האר־צען ביי זיך געטראכט:

— העלדען!

זיי האָבען זיך ענטזאגט צו נעהמען אנ־טייל אין קריג.

מיר זיינען געגען קריג! האָבען די פיער די גאנצע צייט גע'טענה'ט.

און אלע האָבען זיי אין הארצען גערעכט געגעבען. די פיער מיליאן סאָלדאטען פון דער זעלבער ארמעע, צו וועלכער בלויז די פיער האָ־בען נישט געוואלט געהערען, האָבען אויך ניט געוואלט קיין קריג; פיעלע פון זיי האָבען גע־האט געליעבטע צווישען די פעלקער, מיט וועל־כע מען הייסט זיי זיך שלאָגען. פיעלע האָבען גאָר גערעכענט פאָהרען אין יענע לענדער אויף וועלכע זיי געהען איצט צו בעצווינגען און דאָרט געניסען גליק און פרייד.... אבער זיי זיינען גע־ווען שוואך און ווייניג מוט געהאט דאָס צו דער־צעהלען און פון אלע פיער מיליאן סאָלדאטען וועלכע זיינען געווען שטום ווי די שאָף, האָבען זיך אויסגע'טענה'ט בלויז די פיער:

— מיר ווילען ניט קיין קריעג! און מיר ווילען נישט העלפען אייך!

און די אָבטיילונג סאָלדאטען, וואס האָבען זיי בעגראָבען, האָבען שיטענדיג די ערד אויף די פרישע קברים פון די אמת'ע העלדען, אלע ווייל זיך ארומגעקוקט און אין זייערע בליקען איז געלעגען בעוואונדערונג:

— דאָס זיינען געווען פיער העלדען!

און געהענדיג צוריק שווייגענדיג האָט יע־דער געטראכט:

— פאר וואס זיינען מיר אזוינע העלדען ניט געווען?

און דער איינער, וואס האָט געהאט אויף זיין ברוסט א קרייץ, אלס בעלוינונג פאר זיין העל־דישקייט, האָט איהם אָנגעקוקט און זיך פער־שעמט...

— יענע — האָט ער געטראכט — זיינען גרעסערע העלדען געווען!

אויף זייערע קברים וועט מען נישט שטעלען
קיין קרייץ.
אפשר שפּעטער, ווען די מענשהייט וועט
זיך ערוואַכען...
דערווייל זיינען געווען בלויז פיער העל־
דען —
פון פיעלע מיליאָנען!

געבענשט זאָלען זיין זייערע נעמען אויף
אויביג...
אבער זייערע נעמען האָט מען נישט אָנגע־
געבען — די נאַכריכט איז געווען קורץ:
פיער האָבען זיך ענטזאגט!
וועלען מיר זיי רופען:
די פיער העלדען!

# ה. ראָגאָף — די דריי נאַציאָנאַלע קאָנווענשאָנס

מיט איין זאַך האָבען זיך אויסגעצייכענט אַלע דריי נאַציאָנאַלע קאָנווענשאָנס דיזען יאָהר —אַלע זיינען זיי געווען שטרענג מאַשינאָווע. די דעלעגאַטען אַליין האָבען ביי קיינע פון זיי קיין שום ראָלע ניט געשפּיעלט. זיי האָבען גע־טהאָן וואָס מען האָט זיי פון אויבען געהייסען. זיי האָבען געפאָלגט זאָגאַר ניט וויסענדיג פאַר וואָס און פאַר ווען. ביי היינטיגען טאָג ווייסען נאָך די פּראָגרעסיווע דעלעגאַטען ניט וואָס מיט זיי האָט זיך געטהאָן די וואָך צייט וואָס זיי האָבען ערשט איצט פערבראַכט אין שיקאַגאָ. זיי ווייסען ניט פאַר וואָס זייערע פיהרער האָבען פריהער ניט געלאָזען נאָמינירען רוזוועלט'ן און דערנאָך יאָ געהייסען איהם נאָמינירען; זיי ווייסען ניט צי די פּראָגרעסיווע פּאַרטיי וועט האָבען אַ טיקעט אין פעדד צי ניט. זיי ווייסען ניט, צי זייער פּאַרטיי וועט איבערהויפּט לעבען בליי־בען, צי זי איז נאָך איצטער צווישען די לע־בעדיגע, צו זי איז שוין טויט און בעגראַבען.

און מיט די רעפּובליקאַנישע און דעמאָקראַטי־שע דעלעגאַטען איז דאָס זעלבע. די רעפּובליקאַ־נישע באָסעס האָבען זיך די ערשטע טעג גע־האַלטען שטאָהל און אייזען געגען יוהז'ן און דערנאָך האָבען זיי פּלוצלונג אַ בעפעהל געגע־בען: „וואוט פאַר יוהז'ן!" אָהן אַ שום ערקלעה־רונג. די דעמאָקראַטישע דעלעגאַטען האָט מען פריהער „געטריט" צו אַ פייערדיגע רעדע פאַר פריעדען און גלייך נאָכדעם זיי געהייסען אָנ־נעהמען אַ פּלאַטפאָרמע, וואָס איז פיעל פייער־דיגער, פיעל ברענענדיגער פּאַטריאָטיש ווי די רעפּובליקאַנישע פּלאַטפאָרמע.

מאָנאַטען לאַנג איידער די קאָנווענשאָנס האָבען זיך געעפענט, האָבען די פיהרער פון די פּאַרטייען געהאַלטען אין איין פערזיכערען דאָס פאָלק, אַז היי־יאָהר מוזען די קאָנווענשאָנס גע־פיהרט ווערען פון די דעלעגאַטען אַליין, אַז דער אַלטער סיסטעם איז טויט, אַז ענדליך וועט דער באָס ביי די קאָנווענשאָנס זיין הערשאַפט פערלי־רען. איבערהויפּט האָבען מיר דיזע פערזיכע־רונגען געהערט פון די רעפּובליקאַנישע פיהרער.

מיט איין זאַך האָבען זיך אויסגעצייכענט אַלע דריי נאַציאָנאַלע קאָנווענשאָנס דיזען יאָהר —אַלע זיינען זיי געווען שטרענג מאַשינאָווע. די דעלעגאַטען אַליין האָבען ביי קיינע פון זיי קיין שום ראָלע ניט געשפּיעלט. זיי האָבען גע־טהאָן וואָס מען האָט זיי פון אויבען געהייסען. זיי האָבען געפאָלגט זאָגאַר ניט וויסענדיג פאַר וואָס און פאַר ווען. ביי היינטיגען טאָג ווייסען נאָך די פּראָגרעסיווע דעלעגאַטען ניט וואָס מיט זיי האָט זיך געטהאָן די וואָך צייט וואָס זיי האָבען ערשט איצט פערבראַכט אין שיקאַגאָ. זיי ווייסען ניט פאַר וואָס זייערע פיהרער האָבען פריהער ניט געלאָזען נאָמינירען רוזוועלט'ן און דערנאָך יאָ געהייסען איהם נאָמינירען; זיי ווייסען ניט צי די פּראָגרעסיווע פּאַרטיי וועט האָבען אַ טיקעט אין פעדד צי ניט. זיי ווייסען ניט, צי זייער פּאַרטיי וועט איבערהויפּט לעבען בליי־בען, צי זי איז נאָך איצטער צווישען די לע־בעדיגע, צו זי איז שוין טויט און בעגראַבען.

און מיט די רעפּובליקאַנישע און דעמאָקראַטי־שע דעלעגאַטען איז דאָס זעלבע. די רעפּובליקאַ־נישע באָסעס האָבען זיך די ערשטע טעג גע־האַלטען שטאָהל און אייזען געגען יוהז'ן און דערנאָך האָבען זיי פּלוצלונג אַ בעפעהל געגע־בען: „וואוט פאַר יוהז'ן!" אָהן אַ שום ערקלעה־רונג. די דעמאָקראַטישע דעלעגאַטען האָט מען פריהער „געטריט" צו אַ פייערדיגע רעדע פאַר פריעדען און גלייך נאָכדעם זיי געהייסען אָנ־נעהמען אַ פּלאַטפאָרמע, וואָס איז פיעל פייער־דיגער, פיעל ברענענדיגער פּאַטריאָטיש ווי די רעפּובליקאַנישע פּלאַטפאָרמע.

מאָנאַטען לאַנג איידער די קאָנווענשאָנס האָבען זיך געעפענט, האָבען די פיהרער פון די פּאַרטייען געהאַלטען אין איין פערזיכערען דאָס פאָלק, אַז היי־יאָהר מוזען די קאָנווענשאָנס גע־פיהרט ווערען פון די דעלעגאַטען אַליין, אַז דער אַלטער סיסטעם איז טויט, אַז ענדליך וועט דער באָס ביי די קאָנווענשאָנס זיין הערשאַפט פערלי־רען. איבערהויפּט האָבען מיר דיזע פערזיכע־רונגען געהערט פון די רעפּובליקאַנישע פיהרער.

אויסגעלאָזען האָט זיך אָבער גראַדע דער היפּוך. אין די לעצטע צוואַנציג יאָהר איז ניט געווען קיין איין קאָנווענשאָן, אין וועלכער די דעלעגאַטען האָבען אַזאַ קליינע ראָלע געשפּיעלט, ווי אין די היי־יאָהריגע.

די רעפּובליקאַנער קאָנווענשאָן האָט זיך גע־עפענט אַ שטילע און געשלאָסען אַ שטילע. אור־זאַכען פאַר קריגערייען, פאַר שטורמישע זיצונ־גען זיינען געווען פיליייכט מעהר ווי פאַר פיער יאָהרען. דער אונטערשיעד אָבער איז געווען וואָס פאַר פיער יאָהרען האָבען די באָסעס ער־לויבט דער שטורעם זאָל בושעווען אין דער עפענטליכקייט, אַז אין איהם זאָלען זיך בעטהיי־ליגען די פאָרשטעהער פון דער פּאַרטיי, אַז די גאַנצע וועלט זאָל הערען די טענות און אורטהיי־לען ווער עס איז גערעכט און ווער אונגערעכט. דיזען מאָל זיינען זיי קליגער געווען. מען האָט אַפּאָינטעט קאָמיטעס און די קאָמיטעס האָבען אָפּגעהאַלטען קאָנפערענצען, געהיימע, הינטער פערשלאָסענע טהירען און דאַן זיינען זיי געקומען מיט אַ רעפּאַרט צו די דעלעגאַטען, אַז אַזוי און אַזוי מוזען זיי האַנדלען און יענע האָבען ווי שעפּסען געפאָלגט. צי זיי זיינען מיט די בע־שליסע צופרידען געווען צי ניט, האָט ווייניג וואָס אויסגעמאַכט. מען האָט זיי געהייסען און מען האָט זיי נעגעבען צו פערשטעהן, אַז די „מאָנקי ביזנעס" פון 1912 וועט היי־יאָהר ניט אָנגעהן, האָבען זיי נעביך אַראָפּגעבויגען די קעפּ און צוגעבאָמקעט און צוגעהירזשעט „הוריי!"

און צוריקגערעדט האָט עס איינענטליך אַנ־דערש ניט געקענט זיין. דער גאַנצער שפּיעל צווישען די ביידע פּאַרטייען, די פּראָגרעסיווע און די רעפּובליקאַנער איז געווען אַ ריין פּאָלי־טישער, אַ ריין בלאָפּערישער. די פיהרער פון ביידע פּאַרטייען האָבען געמוזט האַלטען זייערע קאָרטען פערשטעלט און בלאָפען איינער דעם אַנ־דערען אַזוי לאַנג ווי עס איז פאַר זיי מעגליך געווען דעם בלאָף אָנצוהאַלטען. דאַן האָבען זיי ביידע אויסגעגלייכט זייערע קאָרטען אויפ'ן טיש און עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די רעפּובליקאַ־

קאַנישע פיהרער האָבען געבלאָפּט שטאַרקער און קלוגער ווי די פיהרער פון דער פּראָגרעסיווער פּאַרטיי.

בעשטאַנען איז דער שפּיעל אין דאָס פאָלגענדע: די פּראָגרעסיווע פיהרער האָבען געזוכט אָנצושרעקען די רעפּובליקאַנער, דאָס אין פאַל זיי וועלען ניט נאָמינירען רוזוועלט'ן וועט די פּראָגרעסיווע פּאַרטיי ארויסשטעלען אַן אייגענעם טיקעט מיט רוזוועלט'ן פאַר א קאַנדידאַט. זאָגען אָפען האָבען זיי עס ניט געקענט ווייל אין הארצען האָבען זיי געוואוסט אז זיי וועלען עס ניט טהאָן. די רעפּובליקאַנער ווידער האָבען געמאַכט דעם אָנשטעל אז זיי זיינען ווילינג רוזוועלט'ן צו נאָמינירען, נאָר אז די דעלעגאַטען וועלען זיי בשום אופן ניט לאָזען. ביידע האָבען געוואוסט, אז די אַנדערע בלאָפען. אין דעם ערשטען מאָמענט האָבען די פיהרער פון ביידע פּאַרטייען זיך גענומען יאגען צו בעווייזען דעם אַנדערען צד אז ער בלאָפט ניט. די ליעדערס פון דער פּראָגרעסיווער פּאַרטיי האָבען געגעבען א בעפעהל צו זייערע דעלעגאַטען זיי זאָלען נאָמינירען רוזוועלט'ן, די ליעדערס פון די רעפּובליקאַנער פּאַרטיי האָבען בעפוילען זייערע דעלעגאַטען צו נאָמינירען יוהז'ן. ביידע נאָמינייישאָנס זייגען געמאַכט געוואָרען כמעט אין זעלבען מאָמענט. וואלט איין פּאַרטיי געמענדזשט איהר נאָמינייישאָן צו מאַכען מיט א שטיק צייט פריהער וואלט די אַנדערע זיך געוויס מיט דעם בעניצט. אבער די קאָרטען זיינען אויסגעלעגט געוואָרען אין דער זעלבער צייט און דער שפּיעל האָט זיך געמוזט ענדיגען. די פראַגע איז איצטער געווען, ווער וועט זיך אונטערגעבען? ווער וועט דעם שפּיעל פערלירען? און אזוי ווי די פּראָגרעסיווע פּאַרטיי איז בעשטאַנען פון איין פּערזאָן, פון רוזוועלט'ן, און די רעפּובליקאַנישע איז בעשטאַנען פון א גאַנצע גרופּע מעכטיגע פּערזאָנען, איז גאַנץ נאַטירליך, אז אונטערגעגעבען האָט זיך רוזוועלט.

און מיט רוזוועלט'ס אונטערגעבען זיך איז די גאַנצע פּראָגרעסיווע פּאַרטיי אונטערגעגאַנגען. פון א ברייטערען פּאָליטישען שטאַנדפּונקט איז דיזער פאַקט די וויכטיגסטע פאַסירונג פון די אלע קאָנווענשאָנס. דער פּראָגרעסיווער בלאָף האָט געפּלאַצט. דער אמת, אז די פּאַרטיי איז געווען ניט מעהר ווי א רוזוועלט פּאַרטיי איז ארויסגעשוואומען אזוי ווי בוימעל אויפ'ן וואַסער. די טרייסטע אנהענגער פון דער פּראָגרעסיווער פּאַרטיי, וועלכע האָבען עס די גאַנצע צייט ניט געוואלט צוגעבען, און וועלכע זוכען נאָך איצטער מיט דעם פאָלק די אויגען צו פערבלענדען וועלען דאָס מוזען פריהער אדער שפּעטער אנערקענען. זיי וועלען זיך איבערצייגען אז רוזוועלט האָט זיי אויף א שטיק צייט פערוויגט אין א זיסען חלום צוליעב זיינע ריין פּערזענליכע אינטערעסען.

די לעצטע זיצונג פון דער פּראָגרעסיווער קאָנווענשאָן איז געווען ריהרענד, פּאַטהעטיש. ביי יענער זיצונג האָט עס די פּאַרטיי דערפיהלט, אז דער באָדען פון אונטער איהרע פיס איז צופאַלען. די גאַנצע וואָך האָט מען די דעלעגאַטען געקאָרמעט מיט רעדעס, מיט פערשפּרעכונגען, מיט ענטוזיאַזמוס. וועגען די הויפּט איישיוס פון דער פּאַרטיי, וועגען פּראָגרעסיווע רעפאָרמס, וועגען אישיוס פון סאָציאַלע גערעכטיגקייט, וועגען זיי האָט מען די גאַנצע וואָך ניט געלאָזט אויסריידען קיין וואָרט ביי דער קאָנווענשאָן. וויבאַלד מען געהט שלום מאַכען מיט די רעפּובליקאַנער טאָר מען דאָך וועגען אזוינע נאַרישקייטען ניט ריידען. זאָגאַר אין דער פּלאַטפאָרמע האָט מען יענע פראַגען איגנאָרירט. די ראַדיקאַלערע דעלעגאַטען האָבען זיך צוגעקוקט און געשוויגען, אזוי שטאַרק איז זייער צוטרויען און זייער אמונה צו רוזוועלט'ן געווען, דאָס זיי האָבען געדענקט אז ווייבאַלד עס איז נאָר דאָ א שטיקעל האָפנונג רוזוועלט'ן אויפ'ן רעפּובליקאַנישען טיקעט ארויפצושטעלען איז ווערט אלעס מקריב צו זיין. זאָל נאָר רוזוועלט ערוועהלט ווערען וועט ער שוין די רעפאָרמס דורכפיהרען, סאַי ווי סאַי.

אָבער ווען די נייעס איז ענדליך אָנגעקומען אז דיזע האָפנונג איז פערשוואונדען האָט זיך דער אלטער פּראָגרעסיווער גייסט פון די ערנסטערע דעלעגאַטען ריכטיג פאַנאַנדערגעשפּיעלט. אויף דער לעצטער זיצונג פון דער קאָנווענשאָן האָבען די דעלעגאַטען איבערגענומען די פיהרונג אין זייערע אייגענע הענד. אָט ביי יענער זיצונג האָט מען זיך ווידער גענומען פאַר די אלטע, פערגעסענע אויסגעדראָשענע פראַזען צוליעב וועלכע די פּאַרטיי איז כלומר'שט געגרינדעט געוואָרען. מען האָט איצטער ווידערהאָלט די אלטע פראַזען וועגען רעפאָרמס, סאָציאַלע גערעכטיגקייט, און זא ווייטער. און די ערנסטע דעלעגאַטען האָבען ערנסט אפּלאָדירט, ערנסט געגלייבט אז זייער רוזוועלט וועט ווידער אמאָל ארויס אין דעם אלטען קאַמפּף ווי ער האָט עס געטהאָן מיט פיער יאהר צוריק. און זיי האָבען רוזוועלט'ן נאָמינירט איינשטימיג און די נאָמינייישאָן בעגלייט מיט הורראָס, טאַקע אויפריכטיגע הורראָס וואס האָבען אָנגעהאַלטען א האַלבע שטונדע צייט.

אבער אפילו די וואס האָבען דיזע בעגייסטערטע סצענע בייגעוואָהנט האָבען געוואוסט, אז זיי זיינען געווען גסיסה געשרייען, גסיסה בעגייסטערונג, אז דאָס האָבען געטאַנצט מתים אויף זייערע אייגענע קברים, אז רוזוועלט איז שוין לאַנג ניט געווען זייערער, אז זייער גאָט איז שוין לאַנג פון זיי אוועק, אז די „שכינה" האָט זיך שוין לאַנג פון זיי אָפּגעטהאָן. דערפאַר איז דאָס פאַר דעם פערשטענדיגען אויטסיידער די סצענע געווען אזוי ריהרענד, אזוי טרויעריג.

די פּראַגרעסיווע פּאַרטיי איז טויט. איי־געגטליך האָט זי קיינמאָל ניט געלעבט. די פיער יאהר וואס זי האָט אַרומגעוואַנדערט איבער דער וועלט איז זי געוואָרען שוואַכער און שוואַכער פון טאָג צו טאָג, זי האָט אָבער געהאָפט אַז ווען די נאַציאָנאַלע עלעקשאָנס וועלען ווידער אָנקו־מען און איהר גרויסער גייסט וועט ווידער ער־שיינען, וועט ער אין איהר אַריינבלאָזען נייעם לעבען און וועט איהר שטעלען אויף אַ זיכערען באָדען. און דיזע האָפנונג איז נאָך פערשטאַרקט געוואָרען, ווען רוזוועלט איז ערשינען מיט אַזאַ פייער, מיט אַזאַ שטורם אַלס דער גרעסטער אַמע־ריקאַנער פּאַטריאָט. אויב רוזוועלט האָט אַרויס־געוויזען אַזאַ מאַכט פאַר פיער יאהרען, היינט וויפיעל האָט מען שוין געקענט ערוואַרטען הייי־יאהר!

זיי האָבען נעבאַך ניט פערשטאַנען אַז רוז־וועלט איז אַ פּראַקטישער פּאָליטישער, אַז פאַר פיער יאהרען האָט ער מיט זיי געשפּיעלט אַ פּראַקטישע גיים אין פּאָליטיקס, אַז ער האָט זיי דאַן אין אַ פּאַרטיי אַרגאַניזירט ווייל ער האָט ווירקליך געגלויבט אַז ער האָט טשאַנסען ערוועהלט צו ווערען, און אַז וויבאַלד ער האָט זיך איבערצייגט אַז זיינע טשאַנסען צו געווינען אַלס אַ דריטער קאַנדידאַט זיינען נול, האָט ער זיי און די גאַנצע פּאַרטיי געדאַרפט אויף כּפּרות. אויפבעהאַלטען האָט ער דערנאָך איהר בלויז אַלס אַ לעצטע האָפנונג אַז דורך איהר וועט ער קאָ־נען אַרויפצווינגען זיין קאַנדידאַטור אויף דעם רעפּובליקאַנישען טיקעט. דאָס האָט ער דיזען מאָל געטהאָן און ווען ער איז אויך אין דעם דורכגעפאַלען איז די פּאַרטיי פאַר איהם געוואָרען איינפאַך אַ „ניוסענס", אַ האָרב אויף די פּליי־צעס. אויב די פרומע אָנהענגער פון דער פּאַר־טיי וועלען איהם איצט פון דעם האָרב ניט בע־פרייען מעגען זיי זיך ריכטען אויף אַ בייזען און מיאוס'ען אָפּשניט.

* * *

מיר האָבען אַלזאָ צוריק די אַלטע צוויי פּאַר־טייען, די אַלטע פּאָליטישע לאַגע, און איצטער קענען מיר פרעגען די ערנסטערע דעלעגאַטען די אַלטע קשיה, אין וואס שיידען זיך אונטער די פּאַרטייען און וואס איז די נפקא מינא צווישען די רעפּובליקאַנער און די דעמאָקראַטען?

כל זמן די רעפּובליקאַנער פּאַרטיי איז געווען אין מאַכט און די דעמאָקראַטען האָבען געהאַט פאַר זייער אויפגאַבע צו זוכען חסרונות אין דער אַדמיניסטריישאָן האָט מען צום ווייניגסטענס פון אויבען אויף געזעהן אַ חילוק צווישען די פּאַרטייען. די דעמאָקראַטען האָבען דאַן זיך גע־סטאַרעט צו זיין די פאַרשטעהער פון דעם מיטעל קלאַס און זיי האָבען צום ווייניגסטענס פער־דאַמט די רעפּובליקאַנער פּאַרטיי אַלס די פאַר־שטעהערין פון די גרויסע געלד מאַגנאַטען, אַלס די פּאַרטיי פון טראַסטס, קאָרפּאָריישאָנס. כאָטש קיין אייגענע פּראַגראַם ווי אַזוי צו בעפרייען דאָס לאַנד פון דעם יאָך פון די געלד מאַגנאַטען האָבען די דעמאָקראַטען ניט געהאַט, דאָך האָבען זיי זיך אונטערשיידעט פון די רעפּובליקאַנער מיט זייער קריטיק, מיט זייער שאַרפע און ערנסטע אַטאַקעס. מען האָט צום ווייניגסטענס דאַן גע־הערט זאָגען, אַז די דעמאָקראַטען זיינען געגען וואָלל סטריט, כאָטש קיין קלאָהרען בעגריף, קיין קלאָהרען געדאַנק האָט עס פאַר'ן געוועהנליכען מענשען ניט געהאַט.

איצטער אבער קען מען אפילו דיזען מאָגערען תירוץ אויך ניט געבען. די דעמאָקראַטישע פּאַר־טיי האָט אין די לעצטע פּאַר יאהר אויפגעהערט וואָלל סטריט צו קריטיקירען. עס איז אמת, אַז די ערשטע צייט האָט ווילסאָן'ס אַדמיניס־טראַציאָן דורכגעפיהרט אייניגע געזעצע וואס וואָלל סטריט האָבען ניט געשמעקט, רעפאָרמס וועלכע די רעפּובליקאַנער וואָלטען זיכער קיינ־מאָל ניט דורכגעפיהרט. און זייט דאַן האָט זיך די לאַגע אין דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי גע־ענדערט. אין קאַמפּיין אבער האָט זי אין גאַנ־צען איהר קאָפּ איינגעבויגען. זי איז אַ גאַנץ אַנדערע געוואָרען, אַ גאַנץ אונטערטעניגע צו וואָלל סטריט.

די פּלאַטפאָרם פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי איז אין אַלגעמיין דאָס זעלבע וואס די פּלאַטפאָרם פון דער רעפּובליקאַנישער פּאַר־טיי. ניטאָ אָבער די היציגע פראַזען געגען די טראַסטס.

קאָמיש און אינטערעסאַנט איז צו זעהן ווי ביידע פּאַרטייען טרייען איצטער צוציהען צו זיך די דיסאַפּאָינטעטע אַנהענגער פון דער צושלאָגע־נער פּראַגרעסיווער פּאַרטיי. ביידע פּאַרטייען זיינען זיכער, אַז די פּראַגרעסיסטען וועלען ביי זיי געפינען די ריכטיגע היים. די רעפּובליקאַנישע פאַרשטעהער שרייען אַז זייער פּאַרטיי איז אמת די פּאַרטיי פון פּראַגרעס און סאַציאַלע גערעכטיג־קייט. די ראיה איז דאָך דערקון וואָס רוזוועלט, דער פיהרער פון דער פּראַגרעסיווע פּאַרטיי, שטיצט איצטער דעם רעפּובליקאַנישען קאַנדי־דאַט. די דעמאָקראַטען שרייען אַז די פּראַ־גרעסיסטען וועלען זייער אמת'ע היים געפינען אין דער דעמאָקראַטישער פּאַר־טיי דערפאַר וואס די דעמאָקראַטען האָבען אַ שטאַרקע פּאַטריאָטישע פּלאַטפאָרמע, און רוזוועלט, דער פאָטער פון דער פּראַגרעסיווער פּאַרטיי, איז דאָך איצטער געוואָרען דער רבי פון פּאַטריאָטיזמוס! בעוויזען דיא פּראַגרע־סיסטען, אַז זייערע פּאַרטייען זיינען פּראַגרע־סיוו, דאָס ערוואַגען זיך ביידע ניט. וואהרשיינליך פאַרשטעהען זיי, אַז דיא מעמ־בערס פון דער געוועזענער פּראַגרעסיווער פּאַר־טיי זיינען ניט מעהר קיין פּראַגרעסיווס, און וואהרשיינליך פאַרשטעהען זיי אויך, אַז אויב זיי וועלען איצטער אָנפאַנגען ריידען וועגען רע־

פאָרמס און פּראָגרעסס, וועלען דיא „פּאַטריאָ־טען" אויף זיי פאַריבעל האָבען. וואס הייסט איצטער, אין אזא „געפעהרליכע" צייט, ריידען וועגען אזוינע נאַרישקייטען וויא אויסבעסערען די עקאָנאָמישע און פּאָליטישע אינסטיטוטשאָנס פון לאַנד! איצטער טאָהר מען וועגען קיין אַנ־דער זאַך וויא סאָלדאַטען, האַרמאַטען און קריעגס־שיפען קיין וואָרט ניט דערמאָנען!

און ניט בלויז זיינען דיא צוויי פּאַרטייען עהנליך אין זייערע פּלאַטפאָרמעס, אין זייערע סאָרט פיהרונגען און זייערע שטעלונגען צו דיא הויפּט פראַגען פון טאָג, נאָר זיי זיינען ביז אַ הויכען גראַד עהנליך אין דיא קאַנדידאַטען וואָס זיי האָבען אַרויסגעשטעלט. יוהז און ווילסאָן זיינען מענשען פון זעלבען סאָרט, מיט דיא זעלבע פּאָליטישע מעלות און דיא זעלבע פּאָליטישע קאַריערעס. ביידע זיינען מענשען פון הויכער בילדונג, ערנסטע, עהרליכע, אבער זעהר ענג־קעפּיג און ענג־הערציג ווען עס קומט צו ברייטע עקאָנאָמישע און פּאָליטישע פראַגען. יוהז איז מעהר קאָנסערוואַטיוו. פון איהם וועט שווערער זיין אַרויסצוקריגען לייכטע רעפאָרמס. אָבער וואָס אָנבעלאַנגט אמת'ע ראַדיקאַלע אויסבעסערונגען, אמת'ע פּראָגרעסיווע פאָרט־שריטע אין דער ריכטונג וואָס פיהרט צו דער פערוואַנדלונג פון דער איצטיגער געזעלשאַפט אין אַ סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט, מיר מיינען דיא פּראָגרעסיווע אויסבעסערונגען אין דער ריכטונג אין וועלכע אַלע יוראָפּעאישע לענדער געהען—דאָס וועט זיין פונקט אזוי שווער צו קריגען פון ווילסאָן'ען וויא פון יוהז'ן. יוהז איז אַ רעאַקציאָנער, ווייל ער גלויבט אַז מען מוז שטעהן אויף אַן אָרט, אַז דיא איצטיגע געזעל־שאַפט מיט איהר קאַפּיטאַליסטישען יאָך איז דיא בעסטע, דיא שעהנסטע וואָס מען קען האַ־בען. ווילסאָן איז דעמאָקראַטיש, ווייל ער גלויבט, אַז מיר זיינען שוין צו־ווייט פאַרקראָ־כען אין ענטוויקלונג, אַז עס וואָלט פיעל בע־סער געווען צו געהן עטליכע שריט צוריק, און איינפיהרען צוריק אַן עקאָנאָמישע אָרדנונג, וואָס זאָל זיך אין גאַנצען שטיצען אויף קאָנקו־רענץ. ער גיט צו אַז געהן צוריק איז ניט אזוי לייכט, אָבער לכל הפחות וויל ער אַז מען זאָל ניט „קריכען ווייטער אין בלאָטע". ער שטימט אַלזאָ איין מיט יוהז'ן, אַז מען מוז בלייבען שטעהן וואו מיר זיינען איצטער.

דאָס אַלזאָ איז דער סך הכל פון דיא היי־יאָהריגע קאָנווענשאָנס: די אויסגעשפּראָ־כענע פּאַרטיי פיר פּראָגרעס איז געטויטעט גע־וואָרען; דיא אַנדערע צוויי פּאַרטייען האָבען זיך פעראייניגט אין גייסט און אויפגעשטעלט פּלאַטפאָרמעס און קאַנדידאַטען וואָס זיינען כמעט איינע און דיא זעלבע. אַללעס וואָס האָט נאָר געשמעקט מיט פּראָגרעס, מיט פאָרטשריט, איז פאַרניכטעט געוואָרען, וואָלל סטריט איז ווידער דיא איינציגע הערשערין איבער דיא קאַפּיטאַליסטישע פּאַרטייען.

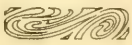

יצחק אייזיק
בן אריה צבי הלוי:

# אונזערע אַמעריקאַנער בעהעלפערס.

אַן ענטפער אויף מר. לואי מאַרשאַל'ס אַרטיקעל.

.1

מר. מאַרשאַל האָט געהאַט ערפאָלג אי אין זיין פערזענליכען לעבען, אי אין זיין קהל'שער טעטיגקייט. ער איז אַנערקענט אַלס דער פיה־רער פון די אַמעריקאַנער געבאָרענע אידען פון דייטשער אָפּשטאַמונג, וואָס שפּיעלען דאָ די ראָלע פון אַ אידישער אַריסטאָקראַטיע. אַ מענש פון אזא טיפּ איז ניט צוגעוועהנט צו קריטיק. גאַנץ נאַטירליך, האָט ער זיך געפונען טיעף בע־לעדיגט פון מיין קריטיק און האָט אין איהר אַריינגעלעזען אזעלכע געדאַנקען, וואָס די אי־דישע לעזער, וועלכע זיינען בעקאַנט מיט מיי־נע אַרטיקלען, וואָלטען מיר ניט געקענט צו־שרייבען. דער אַרטיקעל אין דער „צוקונפט" איז ניט געווען דער ערשטער, וואָס איך האָב געשריבען וועגען די אַמעריקאַנער פון דעם מאָ־זעישען גלויבען בכלל און וועגען איהם פערזענ־ליך בפרט, זינט עס האָט זיך אָנגעהויבען די בע־וועגונג פאַר אַ אידישען קאָנגרעס. אַרום דער־זעלבער צייט, ווען איך האָב געשריבען דעם אַרטיקעל פאַר די „צוקונפט", האָב איך געשריי־בען אַנדערשוואו, אַז די שטימונג געגען דער אַמעריקאַנער דזשואיש קאָמיטע אים נאָמען פון דעמאָקראַטיע האָט זיך אָנגעהויבען נאָר דע־מאָלט, ווען זי האָט זיך ענטזאַגט צו נעהמען אויף זיך די פיהרערשאַפט אין דעם איצטיגען קריזיס, — ווען זי וואָלט פון אָנהויב אָן גענו־מען אויף זיך די ראָלע, וואָלט דער גאַנצער עולם איהר איבערגעלאָזען די מצוה און דעם כבוד, ווי מען האָט עס געטהאָן אין דער אַגיטאַציע

איבער דער פּאַספּאָרט־פראַגע. דער פאַקט אַליין, וואָס די ראַדיקאַל געזאָנענע אידען האָבען מיט דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע אַזוי לאַנג גע־פיהרט אונטערהאַנדלונגען, איז אַ סימן — האָב איך געזאָגט — אַז זי האָט אַ סך אויפגעטהאָן פאַר די אידען, און דעריבער האָט מען זיך מיט איהר אַזוי גערעכענט.

ווען די „נייע וועלט" האָט געמאַכט אַן אונגערעכטע אַטאַקע אויף מר. מאַרשאַל'ס אַמענדמענט צו בוירנעט'ס אימיגרעישאָן ביל, האָב איך געענטפערט, אָנווייזענדיג אויף דעם, אַז מר. מאַרשאַל איז אַרויסגעטראָטען פאַר די קרבנות פון פּאָליטישע פערפאָלגונגען. אין צו־זאַמענהאַנג דערמיט האָב איך אויך דערמאָנט, אַז מר. שיף איז געפאָהרען קיין וואַשינגטאָן בע־טען פערזענליך פּרעזידענט רוזוועלט'ען, ער זאָל דעם לעטישען רעוואָלוציאָנער פורען ניט אויס־ליפערען דער רוסישער רעגירונג.

אמת, בשעת איך האָב געשריבען מיין אַר־טיקעל פאַר די „צוקונפט", האָב איך גאָר ניט בעטראַכט וואָס ס'קען אַרויסקומען, אויב די גאַנצע מאָדערנע ליטעראַטור וועט פערלאָרען געהן, חוץ יענעם אַרטיקעל מיינעם. איך האָב פשוט ניט געטראַכט וועגען דעם אַלטערטום־פאָרשער פון די שפּעטערדיגע דורות, איך האָב סך הכל געהאַט אין זינען דעם היינטיגען לעזער, און איך בין גאַנץ זיכער, אַז איבערלעזענדיג מיין אַרטיקעל וועט איהם ניט איינפאַלען צו בע־שולדיגען מר. מאַרשאַל'ען אַז ער איז דער אָנ־פיהרער פון „אַ פערשווערונג צו פערניכטען די אידען, איבערגעבענדיג זיי אין די הענד פון דער רוסישער רעגירונג."

אין וואָס איך בעשולדיג יע די פיהרער פון דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע, איז וואָס, האָבענדיג אויף זיך גענומען „צו פערטרעטען דאָס אַמעריקאַנער יודענטום, האָבען זיי מיט זייער שווייגען פערנאַכלעסיגט זייער פליכט". דערמיט האָבען זיי איבערגעלאָזען דעם פּלאַץ פאַר „דעם שפּיעל פון דער צאַרישער רעגירונג מיט די אַמעריקאַנער פינאַנסיסטען אויף די פאַקעטס פון דעם אַמעריקאַנער פּובליקום", — דאָס שטעלט אין געפאַהר די אידישע האָפנונ־גען אין רוסלאַנד.

מר. מאַרשאַל בענוצט זיך מיט דער טער־מינאָלאָגיע פון דעם קרימינאַל רעכט און מאַכט דערפון אַ פערשווערונג צו בעגעהן מאָרד און פעראַטער. איך האָב זיך בעשרענקט מיט אַ צי־טירקאַנע פאַר נאַכלעסיגקייט, „ווי אַ וועכטער וואָס לעגט זיך שלאָפען, ווען ער דאַרף היטען דעם אייגענעם פון זיין בעל הבית." ביי דער קלאַגע בלייב איך און איך האָב שטאַרקע עדות.

.2

איך וואָלט געקענט ברייננגען די מיינונגען פון גרויסע זעהר פעראַנטוואָרטליכע פּרעזאָנען, וואָס זיינען איצט געקומען פון רוסלאַנד און ווייס־סען גוט די דאָרטיגע לאַגע; איך וואָלט געקענט ברייננגען ראיות פון די רוסישע קאָרעספּאָנדענ־טען פון אַלע היגע אידישע צייטונגען. איך וועל זיך אָבער אָפּשטעלען נור אויפ'ן קאָרעספּאָנדענט פון „טאָג", ווייל דאָס איז אַ צייטונג, וואָס איז זעהר פריינדליך צו מר. מאַרשאַל'ן. אָט הערט וואָס ער זאָגט אין דעם נומער פון דעם זעקסטען יוני 1916:

„נאָר דאָס אויסלענדישע אידענטום — הויפּטזעכליך, פערשטעהט זיך דאָס אַמעריקאַ־נישע אידענטום — קאָן היינט ענדערען די לאַ־גע....

„רוסלאַנד דאַרף דערפיהלען, אַז אַלגעמיינע אידישע פּאָליטיק ווערט געפיהרט אויך פון דעם אויסלענדי־שען אידענטום. ניט נאָר דאָס אָפיציעלע רוסלאַנד דאַרף דאָס דערפיהלען, נאָר גאַנץ רוסלאַנד מיט דער דו־מע צוזאַמען.... ניט מיט הינטער־קוליסען פּאָליטיק, נאָר דורך אַן אָפענעם קאַמפּף, דורך אַזאַ מין מאַניפעסטאַציע, וואָס מענשען זאָלען אומעטום פערשטעהן איהר בעדייטונג, איהרע אויפגאַבען, איהרע ציעלען....

„צי וועט אַזאַ אָפענער אַרויסטרעטען העל־פען דערצו, אַז דאָס רוסישע אידענטום זאָל ווע־רען פאַר רוסלאַנד אַ רעאַלע מאַכט?

„דאָס וועט אָבהענגיג זיין פון דעם, צי וועט ווירקליך דאָס אַמעריקאַנישע — פאַר מיר איז דאָס אַמעריקאַנישע אידענטום היינט דער בע־גריף פון דעם גאַנצען אויסלענדישען אידענ־טום — פערשטעהן די אויפגאַבע פון דעם מאָ־מענט און זיין אימשטאַנד צו שאַפען אַזאַ בע־וועגונג, אַז רוסלאַנד, גאַנץ רוסלאַנד, זאָל דאָס דערפיהלען."

מר. מאַרשאַל בעטראַכט עס פאַר אַ גרויסע מעלה פון די טוערס פון דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע, וואָס „זיי אַרבייטען אין געהיים", וואָס „זיי מיידען אויס פּובליסיטי", וואָס „זיי ווייכען דעם שיין פון דער עפענטליכקייט". אָבער דער קאָרעספּאָנדענט, וואָס איז אויפ'ן פּלאַץ, מיינט אַז די דאָזיגע „אידישע פּאָליטיק... וואָס האָט געטראָגען אַ בעהאַלטענעם, כמעט אַ געהיימען כאַראַקטער,.... מאַכט היינט אויף קיינעם ניט קיין איינדרוק." ער פאָדערט, אַז מען זאָל דוקא „פּויקען פאַר דער וועלט", ווי מר. מאַרשאַל דריקט זיך אויס מיט איראָניע. ער פאָדערט אַ „מאַניפעסטאַציע", אַן „אָפענעם אַרויסטרעטען", אַז גאַנץ רוסלאַנד, ניט נאָר די רוסישע רעגירונג זאָל דאָס דערפיהלען.

לייט, וואָס זיינען אין דער לעצטער צייט געקומען פון רוסלאַנד און זיינען דאָרטען געווען אַזוי אַקטיוו אין אידישע עסקים, ווי מר. מאַר־שאַל דאָ, מענשען פון ענטגעגענעזעצטע לאַגערען

— אסימילאַטאָרען און ציוניסטען — זיינען אויך מיט דער זעלבער מיינונג, אז די „הינטער־קוליסען־פּאָליטיק" פון דער אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע האָט היינט קיין ווירקונג ניט.

ווי איהר זעהט, האָבען מיר דאָ פאר זיך צוויי גרונד פערשידענע מיינונגען בנוגע צו דעם, וואס איז נויטיג פאר די אידען אין רוסלאַנד. די רוסישע אידען מיינען, אז עס איז וויכטיג צו ווירקען אויף די עפענטליכע מיינונג אי אין אמעריקא אי אין רוסלאַנד, און דער צו איז, פערשטעהט זיך, נויטיג פּובליסיטי. מר. מאַרשאַל מיינט, אז דאָס וואָלט „פּילייכט געקיצעלט די אויערען פון די צוהערער, דאָס וואָלט אבער געווען נאַריש". נאָך מעהר, עס וואלט געווען „שעדליך", „סיידען נאָך אויב מיר קענען זיך דערביי שטיצען אויף פאקטען". און קיין פאקטען, האָט מר. מאַרשאַל בעהויפּטעט, האָבען מיר פאראיאָהרען ניט געהאט.

„מיר האָבען ניט אזעלכע בעווייזע, וואס זאלען קענען גילטען אין א געריכט־הויז", האָט מר. מאַרשאַל געזאָגט. די אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע האָט דעם 20־טען אפּריל 1915 ניט געהאט „די מעגליכקייט פאָרצולעגען פאקטען, אונטער וועלכע יעדער פּראַנטווארטליכער מענש זאָל זיך קענען אונטערשרייבען".

גאַנץ שעהן. וואָס זשע פאר א סאָרט פאקטען האָט די אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע נויטיג געהאט?

איך נעהם דעם ביכעל, וואס זי האָט אליין פערעפענטליכט, און איך געפין, אז זי שטיצט זיך אויף די דעבאַטען אין דער דומא, אויף בעריכטען אין דער רוסישער ליבעראַלער פּרעסע און אין דער אידישער פּרעסע, וואס ערשיינט אין רוסלאַנד. איך קוק ווייטער און איך געפין אויף ז. 53 א פּריקאַז צו דער ארמעע, מען זאָל נעהמען לעבעדיגע אידישע משכנות, וואס איז פערעפענטליכט געווארען דעם 27־טען נאָוועמבער 1914, א האַלב יאהר פאר דעם ווי מר. מאַרשאַל האָט געזאָגט, אז זיין קאָמיטע האָט קיין פאקטען ניט.

די נאַציאָנאַלע ארבייטער קאָמיטע האָט אין איהר ביכעל איבערגעדרוקט עטליכע דאָקומענטען אין אנדערע בעריכטען בנוגע צו גירושים און אנדערע פערפאָלגונגען, וואס האָבען זיך אָנגעהויבען באלד פון אָנהויב דער מלחמה, אין אויגוסט 1914, ביז פעברואר 1915 (ז. 55־58, 61).

אין דער רוסישער פּרעסע זיינען געמעלדעט געווען א סך פאקטען, וועלכע זיינען אין די צוויי ביכלאך ניט אריין. דער גירוש פון פּוילען האָט זיך אָנגעהויבען נאָך ענדע יאנואר. קאָרעספּאָנדענצען וועגען דעם זיינען באלד ערשינען אין פּראָפעסאָר מיליקאָוו'ס „רעטש", און אין „היינט" פון דעם 28־טען יאנואר (10־טען פעברואר). זיי זיינען געגאַנגען טעגליך אין די רוסיש־אידישע צענזורירטע צייטונגען אין פעברואר און אין מארטש*).

אין פעברואר 1915, צוויי מאָנאַט פאר דער קאָנווענשאָן פון דער קהילה, האָט דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער דעפּוטאַט טשכעידזע געהאַלטען א רעדע אין דער דומא, וואו ער האָט פּראָטעסטירט געגען די מערדערישע פּאָליטיק פון דער רעגירונג אנטקעגען די אידען.

מיר, רוסישע אידען, וואס לעזען רוסישע און אידישע צייטונגען, האָבען די אלע פאקטען געוואוסט, ווען מר. מאַרשאַל האָט געזאָגט, אז די אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע האָט ניט קיין בעוויזע. פאַרוואס האָט זיך דער פּרעזידענט פון דער אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע ניט געווענדעט צו אונז נאָך אונזערע בעווייזע, איידער ער איז ארויס מיט דער עפענטליכער ערקלערונג, אז עס זיינען קיין בעווייזע ניטאָ? איז עס אונזער שולד געווען, וואס ער האָט ניט געוואוסט וועגען די פאקטען, מיט וועלכע די רוסישע און די אידישע פּרעסע איז געווען פול? מיט וואס פאר א מאָראַלישען רעכט האָט ער זיך גענומען די פרייהייט צו ערקלערען אונזערע בעשולדיגונגען געגען די רוסישע רעגירונג פאר „רעטאָריקע", ווען מיר האָבען זיך געשטיצט אויף פאקטען, וואס ער, אלס דער העכסטער פערטרעטער פון דעם אמעריקאַנער יודענטום, איז מחויב געווען צו וויסען?

אמת, צייטונגס בעריכטען ווערען ניט אנגענומען פאר א בעווייז אין אן אמעריקאַנער געריכט. אבער, שוין ניט רעדענדיג דערפון, וואס מר. מאַרשאַל'ס קאָמיטע האָט זיך מיט אזעלכע בעווייזע יע בענוצט פאר איהר בוך און קען דעריבער זיך ניט פערענטפערען מיט דעם תירוץ („איז עסטאַפּט", ווי מען זאָגט אויף דעם לאָיערשען לשון), איז עס אויך ניט ריכטיג אָנצואווענדען אויף דיפּלאָמאַטישע בעציהונגען די כללים פון בעווייזפיהרונג, וואס זיינען דאָ אָנגענומען אין די קאָרטס. היסטאָרישע פאקטען ווערען ניט בעווייזען און קענען ניט בעווייזען ווערען אזוי ווי פאקטען ווערען בעווייזען אין א ציוויל פּראָצעס.

איהר קענט ניט אריבערברייגען די עדות אהער, איהר קענט ניט שיקען א „קאָמיישאָן" אין א מלחמה־לאַנד, איהר קענט ניט קריגען אן אָפיציעלע קאָפּיע פון א רעגירונגס בעפעהל מיט אן אפיציעלען זיגעל.

---

*) די פאקטען זיינען צוזאַמענגעשטעלט געווארען אין קאָסאָווסקי'ס בראָשורע, וואס דער בונד האָט ארויסגעגעבען אין רוסלאַנד. איך האָב די פאקטען איבערגעגעבען אין אן ענגלישער איבערזעצונג צו דער קאָמיטע פון דער רעפּרעזענטאַנטען־הויז איבער אימיגראַציע ביי דעם פערהער רעפּעטען יאנואר, און זיי זיינען אָפּגעדרוקט געווארען אין דעם אָפיציעלען פּראָטאָקאָל פון דעם פערהער.

איך נעהם דעם לעצטען אפיציעלען בעריכט פון דער רעגירונג פון די פעראייניגטע שטאַטען איבער איהרע בעציהונגען מיט פרעמדע מלוכות. עס געפינען זיך דאָרטען צוויי רעפּאָרטס פון דעם אמעריקאַנער אמבאַסאַדאָר אין טשיינא צו דעם סטעיט־דעפּאַרטמענט איבער „רייאָטס" אין טשיינא, — ביידע בעשטעהען אין גאַנצען פון איבערזעצונגען פון כינעזישע צייטונגען*). אַלזאָ, ווען עס האַנדעלט זיך וועגען א „רייאָט", מיינען אונזערע אמעריקאַנער דיפּלאָמאַטען, אז א בעשרייבונג אין א צייטונג איז א דאָקומענט.

אויב דאָס איז ניט גענוג, טו ליעגט פאַר מיר א בראָשורע, וועגען די פערפאָלגונגען פון די ארמעניער, וואס איז ארויסגעגעבען געוואָרען פון דער „אמעריקאַנער קאָמיטע איבער ארמעניש אכזריות", צו וועלכער עס בעלאַנגט אויך מר. אָסקאַר שטראוס, א מעמבער פון דער אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע, — אויך רבי פערעראַ מענדעס, רבי סטיוועון וויז, מר. אייזאַק זעליגמאַן, — און פון די גוים: עקס־פּרעזידענט עליאָט פון האַרוואַרד, נאָרמאַן האַפּגוד, טשארלז ר. קרעין און אַנדערע. זיי האָבען ניט געוואָרט א יאהר צייט, ביז וואַנען זיי וועלען צוזאַמענקליבען בעווייזען, וואס מען זאָל קענען אָנגעבען אין א ציוויל געריכט. זיי האָבען גענומען זייערע פאַקטען פון פּריוואַט בריעף, פון קאָרעספּאָנדענצען אין ניו יארקער ארמענישע צייטונגען, פון ארמענישע צייטונגען, וואס ערשיינען אין רוסלאַנד און פראַנקרייך. די בראָשורע ענטהאַלט א רעדע וואס דער געוועזענער ענגלישער אמבאַסאַדאר אין אמעריקא לאָרד גרייס האָט געהאַלטען אין דעם ענגלישען פּארלאַמענט דעם זעקסטען אָקטאָבער 1915, אויף דעם גרונד פון די דאָזיגע פאַקטען. איהם איז גאַר ניט איינגעפאַלען צו צווייפלען, צי וואָלט ער געקענט מיט אזעלכע בעווייזע מאַהנען דעמעדזשעס אין א ציוויל־קאָרט. די קאָמיטע האָט זיך ניט געקליבען ניין מאָנאַטען צו פערעפענטליכען די פאַקטען: פיעלע פון זיי זיינען בעריכטעט געוואָרען אין דער פּרעסע אין סעפּטעמבער, און אין אָקטאָבער האָט שוין לאָרד גרייס געהאַלטען זיין רעדע פאַר די לאָרדען. דער רעזולטאַט איז, אז די גאַנצע וועלט ווייס פון די פערפאָלגונגען געגען די ארמעניער, בעת אפילו אין אמעריקא ווייס מען זעהר ווענינ פון די פערפאָלגונגען געגען די אידען. מען מיינט, ווי מר. מארשאל האָט טאַקע געזאָגט ביי דער קהילה פאַראיאהרען, אז עס איז געגען די אידען גאָר ניט בעגאַנגען געוואָרען קיין עקסטראָאָרדינערע ברוטאַליטעט, נאָר עס האָט פּאַסירט „דאָס וואָס איז א גאַנץ געוועהנליכע זאַך אין יעדער מלחמה". מר. מארשאל איראָניזירט, אז דער „שטאַם יהודים" איז „פערשאָלטען ניט געבאָרען צו ווערען אין געבענשטען רוסלאַנד", און אז זייערע געגנער פּרעטענדירען כלומר'שט צו „בעזיצען די גאַנצע וויסענשאַפט". עס איז ניט קיין יהוס צו זיין א געבאָרענער פון רוסלאַנד, אָבער ווען עס האַנדעלט זיך וועגען רוסישע אנגעלעגענהייטען, וועט אפשר מר. מארשאל אליין צוגעבען, אז די וואס זיינען אויפגעהאָדעוועט געוואָרען אין רוסלאַנד ווייסען מעהר וועגען איהר אינערער פּאָליטיק, איידער די גרעסטע שטאַאַטסמענער און דיפּלאָמאַטען, וואס זיינען אין רוסלאַנד קיינמאָל ניט געווען און קענען אפילו קיין וואָרט רוסיש ניט.

.3

לאָמיר איצטער איבערגעבען מר. מארשאל'ס ענטפער בנוגע צו דער פאַספּאָרט־פראַגע. ער ווייזט אָן אויף דעם פּונקט אין די דריי פּאַרטיי־פּלאַטפאָרמען, וואו עס ווערט געפאָדערט, אז ווען אמעריקא וועט שליסען א נייעם טראַקטאַט מיט ערגעץ א מלוכה, זאָל דאָרטען זיין אויסגערעדט אז זי מוז אנערקענען דעם אמעריקאַנער פּאַס אין די הענט פון איהרע פריהערע אונטערטהאַנען, וועלכע האָבען זיך דאָ נאַטוראַליזירט. די דאָזיגע פאָדערונג אָבער איז אריינגעשטעלט געוואָרען שוין נאָכ'ן אָפּברעכען פון דעם טראַקטאַט מיט רוסלאַנד, — כל זמן דער טראַקטאַט איז נאָך געווען אין קראַפט, האָט מען אזא פאָדערונג ניט געקענט שטעלען און טאַקי ניט געשטעלט.

אין דעם טראַקטאַט פון 1832 מיט רוסלאַנד איז ניט געשטאַנען קיין פּונקט, אז א רוסישער אונטערטאַן זאָל מעגען ווערען אן אמעריקאַנער בירגער, ניט אָנפּרעגענדיג זיך ביי דער רוסישער רעגיערונג. דעריבער האָט די אמעריקאַנער רעגיערונג ניט געהאַט קיין רעכט צו פּראָטעסטירען, ווען די רוסישע רעגיערונג האָט אזעלכע געוואָרענע אמעריקאַנער בירגער בעהאַנדעלט ווי פאַרבעבער געגען דעם רוסישען געזעץ. עס האָט פּאַסירט, אז געוועזענע רוסישע אונטערטאַנען זיינען געפאָהרען קיין רוסלאַנד מיט אמעריקאַנער פּעסער און זיינען דאָרטען ארעסטירט געוואָרען, אָבער די אמעריקאַנער רעגיערונג האָט דאַגעגען ניט פּראָטעסטירט. די איינציגע זאַך געגען וואָס אמעריקא האָט יע פּראָטעסטירט און האָט געקענט פּראָטעסטירען, איז געווען וואָס רוסלאַנד האָט ניט אריינגעלאָזען קיין אידיש־אמעריקאַנישע בירגער, וועמעס בירגערטום רוסלאַנד האָט ניט געקענט בעשטרייטען. נו, שטעלט זיך פאָר, רוסלאַנד וואָלט געהאַט איינגעוויליגט נאָכצוגעבען די פאָדערונג פון דער אמעריקאַנער רעגיערונג, — וואָס וואָלט געווען? א איד, וואָס איז אן אמעריקאַנער

---

*) Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. Volume for period ending Dec. 6, 1910 (Printed by Grot Printing office, 1915). Nos. 16 and 33, p. p. 344, 350.

בירגער אין די אויגען פון דעם רוסישען געזעץ, וואָלט געקענט אריינקומען מיט אַן אַמעריקאַנער פּאַס, אָבער אַ רוסישער איד, וואָס איז געוואָרען אַן אַמעריקאַנער בירגער, וואָלט דאָך אין די אויגען פון דער רוסישער רעגיערונג דעמאָלט אויך געבליבען אַ רוסישער אונטערטאַן. אַלזאָ, אויב די אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע וואָלט אויסגעפיהרט, וואָס זי האָט געפאָדערט, וואָלט דער זיעג קיין פּראַקטישען ווערטה ניט געהאַט. נאָר ווען די רוסישע רעגיערונג האָט ניט נאָכגעגעבען און דער טראַקטאַט איז אָפּגעבראָכען געוואָרען, ערשט דעמאָלט האָט מען געקענט שטעלען די נייע פאָדערונג וועגען דאָס רעכט פון „עקספּאַטריעישאָן".

אַז מיר האַלטען דערביי, איז כדאי צו געדענקען, אַז די פעראייניגטע שטאַאטען האָבען נאָך אַזאַ אָפּמאַך אפילו מיט דער פראַנצויזישער רעפּובליק אויך ניט. נאָר ניט לאַנג צוריק, האָט זיך אַ היגער געבאָרענער זוהן פון אַ געוועזענעם פראַנצויזישען בירגער אָנגעפרעגט ביי דעם סטייט דעפּאַרטמענט, צי מען וועט איהם צונעהמען פאַר אַ סאָלדאַט אין פראַנקרייך, אויב ער זאָל אהין קומען. אגב, האָט זיך זיין טאַטע נאָך פאַר דער חתונה דאָ נאַטוראַליזירט. סעקרעטער לענסינג האָט געענטפערט, אַז דער יונגער מאַן איז אַ „צווייפאַכער סיטיזען": פראַנקרייך האַלט די קינדער פון איהרע בירגער אויך פאַר פראַנצויזישע בירגער, בעת די פעראייניגטע שטאַאטען בעטראַכטען יעדען היגען געבאָרענעם פאַר אַן אַמעריקאַנער בירגער. דעריבער, אויב ער וועט פאָהרען קיין פראַנקרייך, — האָט מר. לענסינג געשריבען, — קען איהם די פראַנצויזישע רעגיערונג צונעהמען פאַר אַ סאָלדאַט און די אַמעריקאַנער רעגיערונג וועט איהם ניט קענען העלפען.

היינט, ווי מיינט איהר, — אַז די פעראייניגטע שטאַאטען האָבען נאָך מיט פראַנקרייך קיין טראַקטאַט ניט וועגען עקספּאַטריעישאָן, טו ווי גרויס זיינען די אויסזיכטען צו קריגען פון רוסלאַנד מעהר?

.4

אין דעם צעטעל פון די פאַרדינסטען פון דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע, רעכענט מר. מאַרשאַל אריין איהרע שתדלנות ביי דעם רוי־מישען פּאַפּסט. מילא, וועגען דעם איינפלוס, וואָס דער פּאַפּסט קען האָבען, מעגען זיך זיין פעראַנטוואָרטלעכע מיינונגען. די אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע דענקט, אַז זיין וואָרט וואָלט געקענט העלפען די אידען. אָבער ווען מען רעדט רק וועגען „פעראַנטוואָרטליכקייט", וועגען „פעראַנטוואָרטליכע פערטרעטונג" פון דעם אידישען פאָלק, טו דאַכט זיך מיר, אַז איידער די אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע האָט זיך געוועגדעט צום פּאַפּסט, האָט זי זיך געדאַרפט פרעגען, צי זי האָט דאָס רעכט צו מאַכען אַזאַ שריט אויף איהר אייגענע פעראַנטוואָרטליכקייט.

די וועלט דענקט, אַז ביי דעם אידען איז דער „תכלית" העכער פאַר אַלצדינג. אַזוי זאָגט פּראָפעסאָר זאָמבאַרט, אַזוי האָט מיט דריי הונדערט יאָהר פריהער פאַר איהם געזאָגט שעקספּיר מיט זיין שייליאָק'ן. מען פאַרגעסט אָבער דערביי, אַז עס איז שוין כמעט צוויי טויזענד יאָהר, ווי מען יאָגט און רויבט, און מאָרדעט די אידען צוליעב זייער אָפּאָזיציע צו דעם קרים־טענטום, אָבער דער איד טרעט ניט אָפּ פון זיין אונקאָמפּראָמיסליכען שטאַנדפּונקט. היינט צו טאָג איז שוין פאַראַן אַ גרויסע טייל אידען, וואָס גלויבען ניט אין קיין גאָט, ניט אין דעם „ה' אלהנו ה' אחד", ניט אין דעם דריי־איניגען קריסטליכען גאָט. וואָס וואָלט זיי אויסמאַכען, ווען זיי זאָלען אָפיציעל געבען זייער הסכמה, אַז מרים'ס זוהן איז געווען דעם אַלטען גאָט'ס אַ זוהן? דערמיט וואָלטען זיי געקענט קריגען אַלע רעכטע אין רוסלאַנד. וואָלטען זיי דאָרטען כאָטש געהאַט די פרייהייט צוזאָגען אָפען, אַז זיי גלויבען ניט אין גאָט. וואָלט מען געקענט זאָגען: עס וועט זיין אַ ליגען, ווען זיי וועלען זיך רופען קריסטען. אָבער היינט צו טאָג, ווען מען פרעגט ביי אַ אידישען פריידענקער, צו וואָס פאַר אַ „גלויבען" (ווייראָיספּאָוויידאַניע) ער בעלאַנגט, צווינגט איהם דער רוסישער געזעץ צו באַקענען זיך צום „אידישען גלויבען", וואָס דאָס איז דאָך פּונקט אַזאַ פאַרלייקענונג פון זיינע פריידענקערישע איבערצייגונגען, ווי צו באַקענען זיך צום קריסטליכען גלויבען. איז דאָך דאַכט זיך קלאָהר, אַז אויב די ברירה איז סך הכל צווישען צוויי ליגענס, דאַרף אַ קלוגער מענש אויסקלייבען יענעם ליגען, וואָס לוינט זיך בעסער. אויב מען וויל, קען מען אויספיהרען, אַז עס איז אפילו די נאַציאָנאַלע פליכט פון די פרייגעזאָנענע רוסישע אידען אָפּצו'שמד'ן זיך, כדי דערמיט צו ווייזען אַ ביישפּיעל דער מאַסע, ווי צו בעפרייען זיך פון די פערפאָלגונגען פון דעם רוסישען געזעץ.

דיעזער וועג צו אידישער גלייכבערעכטיגונג איז אודאי אַ סך שנעלער און אַ סך זיכערער, איידער די שתדלנות ביי'ן פּאַפּסט.

און פונדעסטוועגען איז די עפענטליכע מיינונג צווישען די אידישע פריידענקער אונקאָמפּראָמיסליך דאַגעגען.

ווען עס האַנדעלט זיך וועגען אַ יחיד, טו מעג זיך פון מיינעטוועגען יעדער אידישער פריידענקער אָפּ'שמד'ן, אָבער ווען עס וואָלט זיך געבילדעט אַ אידישע שמד־קאָמיטע, וואָס וואָלט מיט איהר אויפטרעטען געמאַכט דעם איינדרוק, אַז זי רעדט אים נאָמען פון דעם אידישען פאָלק, וואָלט דאָס געווען — מילד געזאָגט — טאַקטלאָז. און דאָס זעלבע קען מען אויך זאָגען וועגען דער קאָרעספּאָנדענץ פון

דער אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע מיט דעם פּאַפּסט, אפילו ווען דאָס זאָל ברייגגען ישועה די אידען.

די פרומע אָרטאָדאָקסישע אידען זיינען זי־כער געגען די שתדלנות ביי דעם העכסטען פאר־טרעטער פון דעם קרוסטענטום. די אידישע פריידענקער, ווען מען זאָל זיי פרעגען, וואָלטען אויך זיין דאגעגען. די צוויי גרופּען צוזאמען בילדען די מאיאָריטעט פון דעם אידישען פאָלק. מר. מארשאל מעג זיך דענקען, אז זייער געגנער־שאפט איז ניט מעהר ווי „רעטאָריקע", אָבער זיי מעגען ווידער דענקען, אז זיי בעטען קיינעם ניט, מען זאָל זיי גליקליך מאכען אויף אזא אופן, וואָס איז געגען זייערע איבערצייגונגען.

א ריכטיגע ערקלעהרונג פון דער דאָזיגער האנדלונג פון דער אמעריקאן דזשואיש קאָמי־טע, ווי אויך פון איהר גאנצער פיהרונג, האָט געגעבען איהר פריינד און מר. מארשאל'ס פריינד, דר. מאגנעס, אין די פאָלגענדע ווערטער, וואָס ער האָט געזאָגט ביי דער לעצטער קאָנ־ווענשאָן פון דער קהילה:

„זיי זיינען אזוי ווייט פון דעם לעבען פון דעם פאָלק, אז זיי פארשטעהען איהם ניט פאָל־קאָמען. די לעבעדיגע שטרעבונגען פון דעם לעבעדיגען פאָלק זעהען ביי זיי אוים מאנכמאָל אזוי פרעמד, אז זיי פיהלען זיך ניט אין איינ־קלאנג מיט דיעזע שטרעבונגען, מיט דיעזע לע־בעדיגע אידעען. און וואָס האָבען דיעזע ווע־ניגע ליעדערס הינטער זיך אין זייער אייגענעם קרייז פון דער געזעלשאפט, חוץ א הייפעלע העלפערס?"

מילא, די פרינציפּיעלע טאקטלאָזיגקייט גע־גען די אידען וואָלט מען שוין אונזערע יהודים ווי עס איז געקענט מוחל זיין, — מיר זיינען דאָך פאָרט אייגענע מענשען. אָבער אין דעם גאנג פון דער אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע צום פּאַפּסט איז פאראן אויך א פּאָליטישע זייט, וואָס מענשען, יועלכע זיינען צוגעוואָהנט צו קוקען אויף די גאנצע וועלט פון דעם געזיכטס־פונקט פון דעם אמעריקאנישען פּראָווינציאליזם, קענען גאָר ניט זעהען. דאָ איז אמעריקא פארנעהמט די טשוירטש זעהר א בכבוד'ן פּלאַץ אין דעם עפענטליכען לעבען. דער אמעריקאנער איז גלייכגילטיג צו די סעק־טאנטישע אונטערשטיצען, — א טשוירטש איז א טשוירטש. דעריבער איז עס גאנץ אין אָר־דענונג, ווען מעמבערס פון דער אידיש־רעפאָר־מירטער טשוירטש פיהרען פערהאנדלונגען מיט דער דאָטש־רעפאָרמירטער טשוירטש, אָדער מיט דער רוימיש־קאטוילישער טשוירטש, — וואָס איז די נפקה מינה.

די לאגע איז אָבער גאָר אן אנדערע אין פראנקרייך, אָדער אין איטאַליען. וועגען די בעציהונגען פון דער קאטוילישער קירכע צו די אידען אין איטאליען האָבען מיר דאָ אין אמע־ריקא געהאט די געלעגענהייט צו דערוויסען זיך מיט א פּאָר יאָהר צוריק, ווען די איטאליענישע רעגיערונג האָט געשיקט דעם געוועזענעם מעיאָר פון רוים, דעם איד נאטאן, אלס איהר אָפיציעלען פארטרעטער ביי דער וועלט־אויסשטעלונג אין סאן־פראנציסקאָ. די העכסטע פארטרעטער פון דער קאטוילישער קירכע דאָ אין אמעריקא, האָ־בען אָנגעפיהרט אן עפענטליכע אגיטאציע געגען איהם, זיי האָבען פּראָטעסטירט, אז די איטא־ליענישע רעגיערונג האָט דערמיט בעליידיגט די גאנצע קאטוילישע וועלט, ווייל נאטאן איז א פיהרער פון דעם איטאליענישען פריידענקער־טום, מיט וועלכען דער פּאַפּסט פיהרט א פּאָ־ליטישען קאמפּף. די אידען אין איטאליען פאר־נעהמען היינט א העכערע שטעלונג איידער אין ערגעץ אן אנדערער לאנד אין דער וועלט, און זיי פערדאנקען דאָס דעם איטאליענישען פריי־דענקערטום, וואָס האָט בעקעמפּפט די קאטוי־לישע קירכע. די אידען זיינען גאנץ נאטירליך געשטאנען אויף דער זייט פון דעם פריידענקער־טום געגען דעם פּאַפּסט. קומען איצטער די אמעריקאנער אידען און ווענדען זיך נאָך הילף צו דעם פּאַפּסט! זעהר טאקטפאָל, זעהר די־פּלאָמאטיש!

אין פראנקרייך זיינען די בעציהונגען צווי־שען דער קאטוילישער קירכע און דער רעגיערונג אונגעפעהר דיזעלבע ווי אין איטאליען. די קאָ־טוילישע קירכע האָט נאָך ניט אויפגעגעבען איהר קאמפּף געגען דעם רעפּובליקאנישען שטאאט. די אנטיסעמיטען זיינען דאָרטען ענג פערבונדען מיט דער קאטוילישע־מאָנארכיסטי־שער אָפּאָזיציע צו דער רעפּובליקאנישער רע־גיערונג. די אידען פארקעהרט, זיינען אויף דער זייט פון דעם פראנצויזישען פריידענקערטום, ווייל זיי האָבען איהם צו פערדאנקען די רעכטע, וואָס זיי האָבען אין פראנקרייך. גאנץ נאטיר־ליך, האָט די קאָרעספּאָנדענץ צווישען דער אמע־ריקאן דזשואיש קאָמיטע און דעם פּאַפּסט גע־מאכט א מיאוס'ן איינדרוק אין פראנקרייך. אין דעם היגען „אמעריקאן היברו" פון דעם צווייטען יוני, געפינט איהר אן איבערזעצונג פון אן ארטיקעל, וואָס דער פיהרער פון די פראנצויזישע אנטיסעמיטען דריומאָן האָט ווע־גען דעם געשריעבען אין זיין אָרגאן. ער מאכט די אידען דעם פאָרוואורף, אז זיי זיינען אונ־דאנקבאר צו דער קאטוילישער קירכע, אז אין האָם האָבען זיי אטאקירט דעם פּאַפּסט אין זייע־רע צייטונגען און האָבען געהאלטען מיט זיינע שונאים, און אפילו אין ניו יאָרק האָבען זיי געהאָלפען צו בעזייטיגען די קריסטליכע רעלי־גיאָן פון די פּאָבליק סקוהלס.

די אידען אין פראנקרייך, וואס זוכען צו ווירקען אויף די פראנצויזישע עפענטליכע מיי־נונג צו גונסטען פון די רוסישע אידען, זיינען אויך אונצופרידען מיט דער האנדלונג פון דער

אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע. „ל׳ עמאנסיפּאַ־סיאן זשיואיוו" (די אידישע עמאנציפּאציע), וואס ווערט ארויסגעגעבען אין פּאריז פון דער „ליג פאר דעם שוץ פון אונטערדריקטע אידען", מיט דער מיטווירקונג פון אזעלכע לייט ווי דער בעריהמטער היסטאָריקער סעניאָבאָס און אנדערע פראנצויזישע פּראָפעסאָרען און כלל טוערס, האָט וועגען דעם אינצידענט בעריכטעט אונטער דעם קעפּעל: „א פערדריסליכע איניציאטיווע" („יון איניסיאטיוו פאשויז"). אָט וואָס די רעדאקציע שרייבט וועגען דעם:

„מען וועט זיך מיט רעכט חדוש׳ן איבער דער איניציאטיווע פון די אמעריקאנער פעטישאָנערס. די געגאנטע קאָמיטע האָט קיין שום פּאָלמאכט ניט צו מאכען א שריט, וואס וואָלט געקענט אונ־אנגענעהם פערבינדען אין די אויגען פון דעם פּובליקום אלע אידען פון אמעריקא, איבריגענס איז דער ענטפער וואס זי האָט געקראָגען, אזוי געשריבען, אז ער דארף איהר אליין איבערצייגען, אז זי האָט געמאכט א טעות אין דעם אדרעס".

דאָס איז א אידישע מיינונג. און אָט האָט איהר א רוסישע מיינונג פון פּאריז. עס ער־שיינט דאָרטען שוין דעם צעהנטען יאהר א צוויי־וואָכענטליכע צייטשריפט אין פראנצויזיש: „ל׳עקאָ דע ריוסי" (די עכאָ פון רוסלאנד). דער רעדאקטאָר איז דר. אגאפּאָוו, א רוס, צווישען די פראנצויזישע מיטארבייטער געפינען זיך די־זעלבע מענער ווי אין דער אידיש־פראנצויזישער צייטשריפט, און אויך, פערשטעהט זיך, אידען, ווי פּראפעסאר באש פון דער סאָרבאָן און אנדע־רע. די צייטונג האָט איבערגעדרוקט פון די פּאַ־ריזער טעגליכע צייטונגען דעם ברעף פון דער אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע און דעם ענטפער פון קארדינאל גאספּארי, — „פאר די אויפקלע־רונג פון אונזערע לעזער"*), בעמערקט איראָניש די רעדאקציע.

מר. מארשאל וועט צוגעבען, אז עס איז וויכ־טיג אין דעם איצטיגען מאָמענט פאר די אידען צו געווינען די פראנצויזישע, די איטאליענישע און די רוסישע עפענטליכע מיינונג. נו, וועל איך פרעגען ביי יעדען אונפארטייאישען מענשען, צי עס הייסט געהאנדעלט מיט טאַקט, ווען מען הנפ׳עט זיך צו דעם שונא פון די פּאָרטשריטליכע עלעמענטען, וואס געבען דעם טאָן דער עפענט־ליכער מיינונג אין יענע לענדער?

*) אויף פראנצויזיש שטעהט: „פּור ל׳עדיפי־קאסיאָן" א. א. וו., אויף ענגליש וואָלט עס גע־לויטעט: „פאָר דהי עדיפיקעישאָן אָוו אור ריי־דערז."

# די איצטיגע לאגע אין רוסלאנד און די אידען פראגע.

פון ר. בלאַנק *)

וואָס קומט פאָר איצט אין רוסלאַנד? די פראגע, וואָס דער געעהרטער רעדאקטאָר פון „צו־קונפט" האָט מיר געשטעלט, איז איינפאך און קלאָר, אָבער ענטפערען אויף איהר איז ניט לייכט. צו די אלע שווערע און פערוויקעלטע פּראַ־בלעמען פון אינערלעכען לעבען פון רוסלאנד צולעבען דער רוסישער אימפּעריע זיינען איצט צוגעקומען נאָך שווערערע און מעהר פערוויקעלטע פּראָבלעמען פון אויס־לענדישע פּאָליטיק: די גרויסע היסטאָ־רישע פּראָבלעמען וועגען דער ראָלע פון קריעג און פריעדען אין דעם שיקזאל פון פעלקער, וועגען דער בעדייטונג פון בעזונדערע פעלקער אין דער געשיכטע פון קולטור, וועגען די געגענזייטיגע בעציהונגען פון פּארטייען און קלאסען בעת דעם לאנד דראָהעט אן אויסערליכע געפאהר און ז. וו. און ז. וו. אָט דיעזע פיערפאכיגע און פיעל־זייטיגע פּראָבלעמען האָבען פעראורזאכט א גאנ־צע צופּלאָנטעניש אין די מוחות פון דער רוסי־שער און רוסיש־אידישער אינטעליגענץ, און אן אינערליכער גלייכגעוויכט האָט זיך אָנגעהויבען איינשטעלען ערשט שפּעטער און ביסלעכ־ווייז.

אזוי איז געווען מיט דער אינטעלעגענץ. דער „פּראָסטער" המון האָט זיך אנדערש בעצויגען צו דיעזע אלע פּראָבלעמען, „די הויפּט פראגע איז די טאָג־פראגע" — אָט דיעזער גרונד־פּרינציפּ פון פאָלקס לעבען האָט זיך אויך ארויסגעצייגט אין דיעזען פאל, און גלייך ווי די מלחמה האָט

*) דר. ר. בלאַנק איז איינער פון די אָנגעזעהנס־טע רוסישע פּובליציסטען און כלל־טוער. א לאנגע צייט איז ער געווען פערבונדען מיט דעם פערשטאָר־בענעם מאַקסים קאוואלעווסקי, און זיי צוזאַמען האָ־בען אַרויסגעגעבען אין רוסלאַנד די בעריהמטע פּראָ־גרעסיווע צייטונג „לעבענס־פראַגען". די לעצטע צייט איז ער געקומען אַהער צו שטודירען דאָס אַמעריקאַ־נער לעבען און ספּעציעל בעקאַנט ווערען מיט די פּראָבלעמען פון די היגע איינגעוואַנדערטע אידען.

די רעדאַקציאָן.

זיך אָנגעהויבען, האָט דאָס פאָלק אונמיטעלבאַר שוין געוואוסט וואס צו טהאָן: דאָס פאָטערלאַנד איז אין געפאַהר, דאַרף מען קומען איהם צו היל‌ף.

דאָס אידישע פאָלק איז שוין ניט אַזוי אונמיטעלבאַר, ווי דאָס רוסישע. ביי איהם שפּיעלט שוין די איבערלעגונג און איבערטראַכטונג, כאָטש ניט די הויפּט ראָלע, דאָך א היבשע ראָלע. פון דעסטוועגען האָט דאָס אידישע פאָלק אָנגענומען די זעלביגע שטעלונג אין בעצוג צו דער מלחמה, און אויך אַזוי שנעל און ענטשיידענד, פונקט אַזוי ווי דאָס רוסישע פאָלק. די ערשטע פאַטריאָטישע מאַניפעסטאַציעס, ווי פון די קריסטען אַזוי אויך פון די אידען, זיינען פאָרגעקומען אין איין צייט און אין איינינע ערטער האָבען זיי זיך צוזאַמענגעגאָסען אין איינעם. עס זיינען פאָרגעקומען שטוינענדע סצענען פון פאַלען איינער דעם אַנדערען אויפ'ן האַלז, פון קושען זיך, סצענען, וועגען וועלכע ביידע צדדים דערמאָנען איצט מיט א געמישטען געפיהל. צום ביישפּיעל די סצענע, ווי דער פיהרער פון די שוואַרצע מאות וולאַדימיר פורישקעוויטש האָט אויף א גרויסער פערזאַמלונג זיך אַרומגענומען און צוקושט זיך מיט'ן אַדעסער רב.

אויפ'ן ערשטען בליק דוכט זיך, אַז אַזוינע פאַקטען קענען קיין בעדייטונג ניט האָבען. אבער אין דער ווירקליכקייט האָבען זיי אָנגעצייגט אויף זעהר א וויכטיגער זאַך. דיעזע פאַקטען האָבען אָנגעצייגט, אַז די רוסישע אידען מיט זייער פאַטריאָטיזם בעווייזען, אַז זיי האָבען א רעכט אויף א ווירדיגען פּלאַץ אין דער פאַמיליע פון פעלקער, וואָס שטעלען צוזאַמען די רוסישע אימפּעריע, און אַז דיעזעס רעכט איז אָנערקענט געוואָרען אפילו פון זייערע ערגסטע פיינד.

אמת, די אידישע שונאים זיינען באַלד אָבגעטראָטען צוריק אויף זייער אַלטע פּאָזיציע פון אידען־פרעסעריי. אָבער די אידען האָבען זייער פּאָזיציע פון פאַטריאָטיזם און איבערגעגעבענהייט צו די אינטערעסען פון רוסלאַנד ניט אָבגעלאָזען און פעסט איינגעהאַלטען זי. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען א קאַמפּף. די שוואַרצע מאה האָט מיט אַלע כחות זיך געסטאַרעט אַרויסצושטופּען די אידען פון דיעזער פּאָזיציע; די אידען, פערקעהרט, האָבען איהר מיט אַלע כחות פערטיידיגט.

די קרעפטען אין דיעזען קאַמפּף זיינען געווען ניט גלייכע, און די אידען איז אויסגעקומען איבערצולעבען אונגעהויער שווערע טעג. עס זיינען געווען מאָמענטען, ווען דאָס גאַנצע רוסישע יודענטום איז אַריינגעפאַלען אין א פאָלשטענדיגער פערצווייפלונג, און איהם האָט זיך געדוכט, אַז ער האָט שוין מעהר קיין פּלאַץ ניט אין רוסלאַנד. נאָר אין דעם סאַמע קריטישען מאָמענט האָט די רוסישע עפענטליכע מיינונג זיך ענטשיידענד געשטעלט אויף דער זייט פון די אידען, און האָט געצוואונגען די שוואַרצע מאות ניט נור אָבצוטרעטען צוריק, נאָר טייל‌ווייז פּשוט אונטערצוגעבען זיך. אָט דיעזע געשעהענישען זיינען אונגעהויער בעדייטונגספול. אויף זיי איז נויטיג אָבצושטעלען זיך, מען טאָר זיי ניט פערגעסען.

דאָס איז געווען זומער־צייט פון פאָריגען יאָהר, הונדערטער טויזענדער אידען זיינען פערטריבען געוואָרען פון זייערע היימען און צווייעט איבער גאַנץ רוסלאַנד אונטער דער אויפזיכט פון דער פּאָליציי. מען האָט זיי פאָרגעשטעלט אַלס מענשען, וואָס זיינען געפעהרליך פאַר'ן פאַטערלאַנד, מען האָט זיי אַלעמען בעשולדיגט אייך‌פאַך אין שפּיאָנעריי און פעררעאַט. ווי וועט דאָס רוסישע פאָלק מקבל פּנים זיין אָט די אינערליכע „שונאים פון פאַטערלאַנד"? ווי וועט ער זיך בעציהען צו אָט די „פערטרעטער" אין אַזא קריטישען מאָמענט, ווען דער אויסערליכער שונא איז אַזוי טיעף אַריינגעדרונגען אין לאַנד און סטראַשעט מיט א שרעקליכער קאַטאַסטראָפע? קיין גוטעס האָט קיינער ניט ערוואַרטעט. פערקעהרט, פיעלע האָבען ערוואַרטעט די שרעקליכסטע אומגליקען, וואָס מען קען זיך נאָר פאָרשטעלען.

און געשעהען איז פאָלגענדעס:

די רוסישע פויערים האָבען בעגעגענט די אַרויסגעטריבענע און פעריאָגטע אידען ניט אַלס פעררעטער פון פאַטערלאַנד, נאָר אַלס אומגליקליכע קרבנות פון דער מלחמה, וועלכע האָבען געליטען פאַר דעם גאַנצען כלל, פאַר דעם אַלגעמיינעם אינטערעס. די פויערים האָבען זיי געגעבען עסען און טרינקען און בעזאָרגט זיי מיט וואָהנונגען, אויף וויפיעל זיי האָבען געקענט. די רוסישע אינטעליגענץ האָט אָרגאַניזירט גלייך נאָך די גרושים עטליכע עקספּעדיציעס, סאַניטאַרע, אַדמיניסטראַטיווע און אַנד., וועלכע האָבען געהאַט די אויפגאַבע צו העלפען זיי איינצואָרדנען זיך אויף די נייע ערטער. געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציאָנען האָבען איינע נאָך די אַנדערע אויף די אַלרוסישע צוזאַמענפאָהרען אויסגעדריקט זייער פּראָטעסט געגען די נייע רדיפות און געגען דער גאַנצער אַנטיסעמיטישער טאַקטיק, פאָדערענדיג פאָלשטענדיגע בירגערליכע און פּאָליטישע גלייכבערעכטיגונג פאַר די אידען. אפילו די „פאָגראָמשטשיקעס קויט איבערצייגונג" האָבען א קעהר געטהאָן דעם פראָנט, און בעת דעם „פאַטריאָטישען פאָגראָם" אין מאָסקווא אין אָנהויב יוני פון פאָריגען יאָהר, האָט מען דיא יידישע היזער ניט געטשעפּעט. עס איז געווען גענוג פאַר א אידען צו בעוויזען זיינע „מעטריקעס" אָדער אָנקלעפּען אויפ'ן טהיר א צעטעל „דאָ וואָהנט א איד, א רוסישע אונטערטהאַן" — און די פאָגראָמשטשיקעס פלעגען זיך ענטשולדיגען און אַוועקגעהן.

עס איז געשעהן א וואונדער: מאַסען־גרושים האָבען מיט א מאָל אויפגעהערט, און שפּעטער אַביסעל, אין אויגוסט פון דעם זעלביגען יאָהר,

האָט מען ערלויבט אידען צו בעזעצען זיך וואו זיי וויקען. מיט איינינע קליינע אויסנאהמען איז די גאנצע רוסישע אימפּעריע פאר זיי אָפען געווארען.

אמת, די לעצטע הנחה איז יורידיש ניט מעהר ווי „אן איינפאך שטיקעל פּאפּיער", וואָס מען קען צורסייען אין יעדען מאָמענט. אָבער פּאק־טיש און פּאָליטיש, איז דיעזע הנחה פיעלייכט די גרעסטע רעפאָרמע אין בעצוג צו אידען אין רוס־לאנד פאר די לעצטע פּופּציג יאהר. פּ אַ ק ט י ש האָט דיעזע הנחה צוקלאפּט די „טשערטא אָסעד־לאָסטי"; פּ אָ ל י ט י ש האָט זי בעדייטעט א צוריקקעהר פון דער אַלטער פּאָליטיק פון פער־פאָלגונגען.

פון יענער צייט איז דורכגעגאנגען 9 מאָנאַ־טען. די אַנטיסעמיטען האָבען וויעדער צוזאמענ־געקליבען זייערע צושפּרייטע קרעפטען און די פּאָגראָמשטשיקעס האָבען וויעדער דעם קאָפּ אויפגעהויבען. וויעדער האָבען זיך אָנגעהויבען ביטערע צייטען פאר די אידען אין רוסלאנד. אָבער די רוסישע אידען וויסען איצט, אז דאָס איז בלויז א צייטווייליגער נסיון, און די פּאָזי־ציע, וואָס זיי האָבען איין מאָל פאר אַלע מאָל פערנומען, וועלען זיי ניט אָבלאָזען.

ניט די אידען אַליין לעבען איבער שווערע און ביטערע טעג. כמעט אַלע פעלקער פון רוס־לאנד — און צווישען זיי אויך דאָס רוסישע פאָלק אַליין — האָבען איבערגעלעבט — כאָטש ניט אין אזא שוידערליכע פאָרם — דעם זעלבען אומגליק, וואָס די אידען האָבען איבערגעלעבט און לעבען איבער. דערמאָנט זיך די רעדען אין גאָסודארסווענע דומא פון די פאָרשטעהער פון פּויליען, ליטא, קאווקאז, באַלטישען געגענד, אָדער די רעדען אין דער דומא פון די רוסישע סאָציאַל־דעמאָקראַטען, טרודאָוויקעס, קאַדעטען, פּראָגרע־סיסטען און אפילו פון איינינע אקטאבריסטען און נאַציאָנאַליסטען. וואָס זיינען דיעזען רעדען? — אין עצם די זעלביגע קלאגען, די זעלביגע וועה־געשרייען. די רוסישע סאָציאַל־דעמאָקראַ־טישע פּאַרטיי, ווי עס איז בעוואוסט, איז אויך בעשולדיגט געוואָרען אין מלוכה־פערראַט און עטליכע סאָצ.־דעמ. דעפּוטאַטען זיינען צוליעב די־זער בעשולדיגונג פערשיקט געוואָרען אין סיביר נאָר אין 1914 יאָהר. דער פעראיין פון רוסישע זעמסטוועס און שטעדט, וועלכער טהוט אויף אזוי פיעל פאר די רוסישע ארמעען און רוסישען פאָלק, ווערט געהינדערט אויף יעדען שריט און טריט אין זיין פּאַטריאָטישער און בירגערליכער טהעטיגקייט, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס די מיטגליעדער פון דיעזען פעראיין זיינען די לאָ־יאַלסטע און מעסיגסטע רוסישע דוואָריאַנעס, סוחרים און פאַבריקאַנטען. וויפיעל פערזוכען זיינען שוין געמאַכט געוואָרען צו פערניכטען אָט דיעזען פעראיין! וויפיעל מאָל האָט שוין דער פעראיין אַליין, מיעד ווערענדיג פון קאמפּף געגען די פינסטערע און טויטענדע עלמענטען פון רוס־לאנד, געוואָלט אויפגעבען זיין טעטיגקייט און ליקווידירען אַלע זיינע אונטערנעהמונגען!

די אורזאַכע פון דיעזען קאמפּף איז א גאַנץ אייגענאַרטיגע. די שוואַרצע קליקע האָט פון לאנג אָן פערנומען אין ארענדע דעם גאַנצען פּאַ־טריאָטיזם און קען ניט פערטראגען קיין שום קאָנקורענט, וואָס מישט זיך אין „איהר זאך". זי האָט גלייך דערשפּירט די בעדייטונג פון דיעזער געזעלשאַפטליכער בעוועגונג און צו וועלכע לאָ־גישע פאָלגען אזא בעוועגונג פיהרט. זי האָט פערשטאַנען, אז אַן אויפריכטיגע ערפילונג פון בירגערליכע פּפליכטען מוז אונבעדינגט פיהרען צו דער פאָדערונג פון בירגערליכע ר ע כ ט ע ן. און דאָס טאָר מען בשום אופן ניט דערלאָזען. כדי ניט צו געבען קיין רעכטען, דאַרף מען אויך ניט דערלאָזען צו ערפילען די פּפליכטען.

דערפון איז פערשטענדליך, פאַרוואָס די שוואַרצע מאות האָבען זיך אזוי אָנגעגורט געגען דעם אידישען פּאַטריאָטיזם און האָבען זיך ניט אָבגעשטעלט פאַר קיין מיטעל אונטערצוגראָבען זיך אונטער איהם און קאָמפּראָמעטירען איהם אין די אויגען פון דער רוסישער עפענטליכער מיי־נונג.

נאָר די רוסישע געזעלשאַפט וויים איהר שוואַרצע מאה און וויים דעם ווערטה פון איהר פּאַטריאָטיזם. און וואָס ווייטער ווערט אַלץ קלע־רער אין די אויגען פון רוסישען פאָלק אז אָט דיעזע פּריווילעגירטע „פּאַטריאָטען" זיינען אין עצם די אמת'ע און געפעהרליכסטע פ י י נ ד פ ו ן פ אָ ט ע ר ל אַ נ ד. די אונפערשעמטע בעשולדיגער און מוסרים זיינען אַליין געזעצט געוואָרען אויף דער בעשולדיגונגס־באַנק. עס האָט זיך געגרינדעט דער פּאַטריאָטישער בלאָק פון דער גאָסודארסטווענע דומא. אין דיעזען בלאָק זיינען די פּריווילעגירטע „פּאַטריאָטען" ניט אריין, אין דער צייט ווען די אידישע דעפּוטאַטען זיינען צו איהם צוגעשטאַנען אינאיינעם מיט דער קאַדעטישער פּאַרטיי. אַלע לעבעדיגע כחות פון רוסלאנד, כמעט אַלע בעדייטענדע געזעלשאַפטלי־כע אָרגאַניזאַציאָנען האָבען זיך קאָנצענטרירט ארום דעם „בלאָק" און די שוואַרצע מאה'דיגע פּאַרטיי איז געבליבען אויסגעשלאָסען און איזאָ־לירט.

דער „בלאָק" האָט אויף די אידישע פאָדע־רונגען ניט רעאַגירט אזוי, ווי מען האָט געקענט ערוואַרטען. זיין פּראָגראַם אין בעצוג צו דער אידען־פראַגע בעשטעהט בלויז אין דעם, וואָס ער איז אונצופריעדען מיט דער אַלטער טראַדיציאָ־נעלער אַנטיסעמיטישער פּאָליטיק, און אויך דיע־זע אונצופריעדענהייט איז ביי איהם אויסגע־דריקט אין א גאַנץ אונבעשטימטער פאָרם. אָבער נעהמענדיג אין בעטראַכט, אז די מעהרהייט פון „בלאָק" בעשטעהט פון אקטאַבריסטען און נאַ־ציאָנאַליסטען, וועלכע האָבען ביז דער לעצטער צייט אַליין אונטערגעשטיצט און אויפגעהאַלטען אָט דיעזע אַנטיסעמיטישע פּאָליטיק, מוז מען

אנערקענען, אז אָט די נייע פּראָגראַם פון „בלאק" האָט אַ גרויסע בעדייטונג. זעלבסטפערשטענדליך, אז די שוועה איז נאָך ניט געקומען. אָבער אין דער געשיכטע פון קאַמפּף, ווערכען די רוסישע אידען פיהרען אָן פאַר פּאָליטישער און בירגער־ליכער גלייכבערעכטיגונג, איז אויך דיעזער פאַקט שוין אַ געוויסער זיעג.

טייער בעצאָהלט איצט דאָס רוסישע יודענ־טום פאַר זיינע צוקונפטיגע רעכטען! כמעט אַלע יונגע מענער, דער גאַנצער מיליטער־פעהי־גער עלעמענט פון אידישען פאָלק, געפינט זיך איצט אויף די שלאַכט־פעלדער, — אויף די שרעקליכע שלאַכט־פעלדער פון צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט! די איבעריגע אידישע בעפעל־קערונג ווערט הילפלאָז דערשטיקט אין די שטעדט און שטעדטלעך פון דער איבערגעבייבענער „טשערטאַ", אָדער בלאָנדזשען אַרום אויסער דער „טשערטאַ" איבער'ן אונגעהויער ברייטען רוס־לאַנד, ניט וויסענדיג וואָס דער מאָרגען וועט ברייגנען, ניט וויסענדיג אָפט ווי איבערצולעבען דעם היינטיגען טאָג... און אַזוי איז אַ טאָג נאָך אַ טאָג, אַ וואָך נאָך אַ וואָך, אַ מאָנאַט נאָך אַ מאָנאַט — גאַנצע צוויי און צוואַנ־ציג מאָנאַטען! דאַכט זיך, אַז אויסהאַל־טען אַזאַ לעבען קענען ניט קיינע מענשליכע כחות. נאָר אונזערע אידען טראָגען עס אַריבער מיט אַ שטוינענדער אויסגעהאַלטענקייט. אין דיעזען שרעקליכען קריזיס האָבען די זעקס מי־ליאָן רוסישע אידען — אָט די פערפאָלגטע, גע־פיינינגטע און אומגליקליכע העלפט פון אידישען פאָלק — זיך אַרויסגעוויזען אַלס דער שטאַרקסטער און מוטיגסטער עלעמענט פון דער געזעלשאַפט, אַלס אַן עלעמענט, וואָס איז אין דער העכסטער מאָס פול מיט אידעאַליזם, זעלבסט־אָפּפערונג און העלדיש־קייט. איך דערמאָן מיך, צום ביישפּיעל, וועגען איין אידען, וואָס איז פאַר־אַ־יאָהרען פריהלינג געקומען אין פּעטראָגראַד פון פּראָווינץ. דאָס איז געווען אין סאַמע ברען פון די גרושים. ער איז געקומען זוכען הילף און שטיצע פאַר די מלחמה־קרבנות. זיין ערצעהלונג וועגען די אומגליקען, וואָס האָבען זיך אויסגעגאָסען אויפ'ן קאָפּ פון די אידען אין די מלחמה־געגענדען, זיי־נען געווען איינפאַך האַרצרייסענד. נאָר דערנאָך האָט ער אָנגעהויבען צו דערצעהלען ווי אַזוי די אידען האָבען זיך בעצויגען צו זייער אומגליק, וואָס פאַר אַן אחדות זיי האָבען אַרויסגעוויזען, ווי שנעל הילף איז אָרגאַניזירט געוואָרען, ווי שנעל די אונפאַרמיגע מאַסע פון צושראָקענע, פערצווייפעלטע מענשען האָט זיך פערוואַנדעלט אין אַ בעוואוסטזיניגען געזעלשאַפטליכען קאַ־לעקטיוו, — דערצעהלענדיג דאָס אַלץ, האָט ער פּלעָרענדיגט מיט אַ שטאָלץ־אויפגעהויבענעם קאָפּ און מיט אַ פולען זיכערען טאָן: „נישטקשה, זיי ווערען אונז ניט צוברעכען!"

דאָס זעלבע ווילט זיך אויך זאָגען די ברידער פון אַמעריקאַ: „שרעקט זיך ניט, זיי ווערען אונז ניט צוברעכען!"

נאָר איך האָב מורא, אַז ניט נור אין בעצוג צו אונזער לאַגע, נאָר אויך אין פיעלע אַנדערע הינזיכטען ווייס מען דאָ אונז, רוסישע אידען, ווע־ניג, און נאָך ווענינער פערשטעהט מען דאָ אונז.

דעריבער וויל איך צום לעצט פאָרמולירען אין איינינגע ווערטער די לאַגע פון די רוסישע אידען אין דעם איצטיגען שרעקליכען פעלקער־צוזאַ־מענשטויס.

הונדערטער טויזענדער אידען געפינען זיך אין די אָטריאַדען פון דער רוסישער אַרמעע. זיי פערגיסען זייער בלוט און גיבען אוועק זייער לעבען צוזאַמען און האַנד אין האַנד מיט די רוסישע סאָלדאַטען פאַר איינער און דער זעלבער זאַך — פאַר רוסלאַנד, פאַר זייער פאַטערלאַנד, פאַר דעם פאַטערלאַנד פון זייערע אורעלטערען און פאַר דעם פאַטערלאַנד פון ז י י ע ר ע צוקונפטיגע דורות. זיי האָפען, זיי גלויבען, אַז זייערע גרויסע קרבנות וועלען זיין ניט אומזיסט. זיי גלויבען, אַז פון דיעזען שרעק־ליכען היסטאָרישען קריזיס וועט רוסלאַנד אַרויס אַן אויפגעלעבטע און בענייטע — און אַזוי גלוי־בען אַלע פעלקער פון רוסלאַנד. אָט דיעזע גע־פיהלען און דיעזער גלויבען פערדיענט די אכטונג פון אַלעמען און דאַרף געשעצט ווערען אויך פון די, וועלכע גלויבען אין דעם ניט. די רוסישע אר־מעע און די גרויסע צאָהל אידען פון דיעזער אר־מעע פערגיסען איצט זייער בלוט ניט פאַר רוס־לאַנד אליין, נאָר אויך פאַר פראַנקרייך, איטאַ־ליען, בעלגיען און ענגלאַנד. די רוסישע אידען, צוזאַמען מיט אַלע פעלקער פון רוסלאַנד, לעגען זעהר גרויסע האָפנונגען אויף דיעזען פערבאַנד פון רוסלאַנד מיט די מערב־אייראָפּעאישע מדינות. זיי גלויבען, אַז דער פערבאַנד מיט פראַנקרייך, וועלכע האָט די ערשטע פּראָקלאַמירט די רעכטע פון מענשען און בירגער און האָט די ערשטע אַנערקענט דיעזע רעכטע אויף פאַר אי־דען; דער פערבאַנד מיט ענגלאַנד, וואו אי־דען זיינען אַזוי הויך געשטעלט; דער פערבאַנד מיט בעלגיען און איטאַ־ליען, וואו די אידישע גלייכבערעכטיגונג איז פערוויירקליכט מעהר ווי אירגענד וואו, — אַז אָט דיעזער פערבאַנד פון רוסלאַנד מיט די גרוי־סע אייראָפּעאישע מלוכות וועט האָבען די בעס־טע ווירקונג אויף זייער צוקונפט. אָט דיעזער גלויבען איז געבויט אויף די בעסטע געפיהלען און אידעאַלען, און צוברעכען איהם, מאַכען אַ תל פון דיעזען גלויבען — וואָלט געווען דער גרעס־טער שאַדען פאַר אַלעמען, אפילו פאַר די יעניגע אידען, ווער און וואו זיי זאָלען ניט זיין, וועלכע טייקען ניט דיעזען גלויבען און האָבען ניט דיעזע געפיהלען....

ב. וולאדעק:

# חיים נחמן ביאַליק

דבר־מה בל ידעתיו ביין בי המה.
שמש אחת במרום ושיר אחד ללב ואין שני.

דער אונטערשיעד צווישען דער אידישער און דער מאָדערנער העברעאישער דיכטונג איז ניט נור אן אונטערשיעד פון שפּראַך. צי עס איז דערפאַר, וואס די רייכקייט פון העברעאיש מאַכט מעגליך אויסצודריקען די קלענסטע שאַטירונג פון א שטימונג אדער קאליר אין בולט׳ע, קלאָהרע ווערטער; צי עס איז דערפאַר וואס דער קלאַס אידען וואס לעזען העברעאיש איז פערשידען פון דעם דורכשניטליכען א י ד י ש ע ן לעזער; צי עס איז גאר א צופאַל, וואס קען ניט ערקלעהרט ווערען, אבער עס איז געוויס זיכער אז דער העברעאישער דיכטער איז געזינטער, פולער, אויב מען קען אזוי זאגען, גאנצער פון דעם אידישען דיכטער. טשערניכאָווסקי, שניאור, ביאַליק — איין זאך פעראייניגט זיי צווישען זיך און שיידט זיי אָב פון אַנדערע, און דאָס איז זייער אויסגעשפּראָכענקייט, זייער אונמיטעלבארקייט, זייער געזונדקייט. פּאָעזיע ביי זיי איז ניט קיין צוועק און ניט קיין ליידענשאַפט, נור א נאַטירליכער אויסדרוק פון א רייכער נשמה, א פּאַסיגע כלי פאר זייערע איבערלעבונגען און איינדריקע.

איבערהויפּט איז עס ריכטיג וועגען ביאַליק׳ן. כאָטש ער אליין האָט זיך בעקלאגט מיט א פּאָר מאָנאַטען צוריק אויף א רעפעראַט אין מאָסקווע אז איהם פעהלען שטענדיג ווערטער אויסצודריקען זיין אינעווענינגסטע איבערלעבונגען, און אז ער האָט שרעקליכע חבלי־לידה ביז עס גיט זיך איהם איין זיך אויסצודריקען, איז ער דאָך דער אויסגעשפּראָכענסטער און קלאָהרסטער אידישער דיכטער. א הינטער ביאַליק׳ס ווערטער ליגט מעהר נישט ווי זייער טייטש, מעהר ניט ווי זייער בעשטימטע, כאָטש פולע בעדייטונג. אין דעם זין געהערט ער ניט אינגאַנצען צו אונזער צייט. אין טיעפקייט און שאַטירונג־רייכקייט, אין פּאָעטישע רמזים און האַרב־אייפגעדעקטע, האַרב פאַרדעקטע שעהנקייטען פון אויסדרוק, שטעהט ביאַליק גאָר ניט אזוי הויך. אלע געפיהלען פון אונזער קראַנקער צייט מיט איהרע צובראַכענע נשמה׳ס און זינלאָזע זוכעניש נאָך אונבעשטימטעם איז איהם אינגאַנצען פרעמד. זיין ליעבע, און זיין האַס, און זיין ליידענשאַפט, און זיין ענטציקונג, און זיין עקעל, זיינען פּרימיטיוו, בעשטימט, אויסגעשפּראָכען.

די ווערקצייג מיט וועלכער ער נעהמט אויף אויסדריקע פון דער ארומיגער וועלט זיינען ניט די פערשפּיצטע, דעליקאַטנע ווערקצייג פון אן אינטעליגענטסקען מאַרך און שטאָדטישער אויסגעאיידעלט־שווינדזיכטיגער נשמה, נור די ווערקצייג פון יעדען געוועהנליכע און געזונדען בשר־ודם: די אויגען, די אויערען, דער נאָז, א. ז. וו. דאָס אָנקומען פון פריהמאָרגען קומט צו איהם דורך דאָס קלאַפּען פון רעדער אויפ׳ן ברוק; א פרוי דערקענט ער נאָך איהר ר י ח (אבל אישה לא דבק במעילי, וריחה לא ידעתי״); און גאָט שרייט ביי איהם ווי א לייב און פיהרט זיך אויף ווי א געוועהנליך וועזען.

אין דער הינזיכט דערגעהט אמאָל ביאַליק צו די ווייטסטע עקסטרימען פון רעאַליזם.

„דאָס שוואַרץ פערטריקענט בלוט מיט די געהירען
„פון דיינע ברידערס קעפּ און העלזער״
....„ און היינט האָט זיי אַהער איין שוויין פערשלעפּט,
„געשנאָרט, געגריבעלט זיך אין זייער אויסגעמישטען בלוט״
„אַ מעשה פון אַ בויך מיט פעדערן געפילט,
פון געז־לעבער מיט נעגעל, קעפּ מיט האַמער״
א. ז. וו.
(„אין שחיטה־שטאָדט״)

אָדער די לעצטע צוויי שורות פון דאס מערקווירדיגע ליעד „רק קו שמש אחד עברך״.

„רק קו שמש אחד עברך
ופתאם רממת וגדלת;
ונפתח המדתך ובשרך
וכגפן פריה בשלת.
ורק סער ליל אחד עברך
ויחמס את בסרך, נצתך;
ו כ ל ב י ם נ ב ל י ם ב ה ד ר ך
י ר י ח ו מ כ ח ך נ ב ל ת ך״...

אין דער זעלבער צייט אָבער איז ביאַליק׳ס אויג אזוי ענטוויקעלט אין זיין פעהיגקייט צו בעאַבאַכטען אזוי גרויס, אז פיעלע פון זיינע איינפאַכסטע שילדערונגען זיינען קלאַסיש מיט זייער פערענדיגטקייט, מיט זייער רייכקייט, מיט זייער פּראַכט פון קאָליר און בעוועגונג. דערביי זיינען זיי געמאַכט מיט אן ארינענטאַלישער ברייטהערציגקייט, מיט אן ענטציקענדען שוואונג פון פינזעל.

„בין עבי־אש ועבי־דם
„השמש רד לפת־חים"
„צווישען וואָלקען פון פייער און וואָלקען פון בלוט
„האָט די זון אַראָבגענידערט צום ברעג ים"

אָדער

„על ההר עומדות רגלי האביב" !
„אויף'ן באַרג שטעהען די פיס פון פריהלינג !"

אָדער

„והעבים תחתיים ושנים ושלשים,
זה למעלה מזה עברים דימם מחרישים,
ועם כרות מהאהעין בעצם הרום
זכי־עבים מתפזרים, צחורי ערפי־טהר,
הטובי שיר דק־פניני, גזורי כפיר וזהר.
שברי כסא־הכבוד המפזרים בתהום"
(עם פתיחת החלון).

עטליכע שורות, און דאָך ווי פול און רייך!
אין אייניגע פון זיינע בילדער דערגרייכט ער אַן אונגעהייערע אָריגינאַליטעט און עפּעס אַזאַ פערגליווערטע שעהנקייט, וואס ערוועקט אייגעם'ס פערבאָרגענסטע פאַנטאַזיע. למשל, די ערשטע צוויי פּאַראַגראַפען פון „מגלת־האש":

אָבער דאָס וואס ביאַליק נוצט אויס אַזוי פיעל זיינע חושים אין פערנעהמען די וועלט מיינט ניט, אַז איהם פעהלט פאָרשטעלונגס־קראַפט אדער פאַנטאַזיע. עס איז אמת אַז זיי זיינען ניט דער הויפּט־קוואַל פון זיין פּאָעזיע; עס איז אמת אַז דאָרט וואו ער פערלאַזט זיך אויף זיי צופיעל טרייבט ער איבער און פאַלט זעהר אָפט אַריין אין מליצה, ווי ווען ער זאָגט, אַז גאָט שרייט ווי אַ לייב, אָדער ווען ער זאָגט: „און מיין פויסט איז אַראָבגעפאַלען ווי אַ האַמער אויפ'ן פעלז און עס צוברעקעלט, און מיינע פיס האָבען געמאָלען די שטיינער", אָבער דאָרט וואו זיין פאָרשטעלונגס־קראַפט דינען נור אויף צו בעשיינען דעם קאַלטען פאַקט, דאָרט וואו ער נוצט זיי ווי אַ יובעלירער נוצט גאָלד פאַר איינפאַסען אַ טייער־שטיין אויף צו מאַכען עטוואָס בולט'ער, פערענדיגטער, האַרמאָנישער — דאָרט איז ביאַליק אַם בעסטען, אַם שטאַרקסטען. יענע שטעלען אין „עיר השחיטה", וואָס שילדערן נור בילדער פון פאַגראָם זיינען ניט די בעסטע. דער פאַקט איז טאַקע אַ שרעקליכער, אָבער מעהר ניט ווי אַ פאַקט. צוריסענע בייכער, צושפּאָלטענע קעפּ, אויסגערונענער מאַרך, אין דעם איז נאָך ניטאָ קיין טראַגעדיע פון אַ פאָלק. אָבער ווען ביאַליק פאַרבט צו אָט דעם פאַקט מיט זיין אייגענער פאָרשטעלונגס־קראַפט, און דערצעהלט ווי די אידען וואָס האָבען אויסגעמידען דעם אונגליק האָבען צוגעקוקט צושראַקען און האָבען זיך געהאַלטען אַזוי טעמפּ, דאַן זעהט אַ יעדער אַז דאָ רעדט זיך ניט אים צושפּאָלטענע קעפּ נור אום אַ חורבן וואס איז פיעל גרעסער און טיעפער.

אָט די פעהיגקייט צוצוגעבען אַ פאַנטאַזיע, די וואָג און דעם קאָליר פון אַ געשעהעניש, און פערקעהרט, איינצופּאַסען אַ ממשות'דיגע סאָלידע בילד אין אַ בעוועגליכער ראַהם פון פאַנטאַסטישע דעטאַלען, אָט די קענטנים צוצוגעבען אַ געוועהנליכער שטימונג די טויזענד חן'ען פון אַ נייע ענטפּלעקונג, דאָס האָט געמאַכט מעגליך ביאַליק'ס בעסטע זאַכען. די „מתי־מדבר" איז איינע פון זיי, און דער איינציגער סוד פון איהר שטאַרקייט איז וואס ער האָט אין דעם מדבר און די טויטע אַריינגעהויבט דעם אָטהעם פון בעוועגונג, און האָט די פערשטיינערטע קערפּער און דעם ענדלאָזען זאַמד געהייסען האַנדלען, עפּעס טאָן, אויפפיהרען זיך ווי לעבעדיגע בעזעעלטע וועזענס.

איין בילד אין די „מתי־מדבר" איז איבערהויפּט כאַראַקטעריסטיש פאַר ביאַליק'ן, ווייל זי גיט אונז די מעגליכקייט צו פערגלייכען איהם מיט נאָך איינעם פון אונזערע בעסטע — דעם פערשטאָרבענעם פּרץ. איך מיין דאָס בילד, וואו די מתי־מדבר כאַפּען זיך אויף און ווילען האַנדלען ווי לעבעדיגע. ביי פּרץ'ן איז דאָ אַזאַ בילד אין „ביינאַכט אויפ'ן אַלטען מאַרק." דאָרט געהען אַרויס די טויטע פון די קברים און טרייבען קאַטאָוועס פון דאָס לעבען און לעבעדיגע, און מאַכען דאָס גאַנצע לעבען אויסזעהן טויט, פויל, זינלאָז. ביי פּרץ'ן דעם סקעפּטיקער, דעם מאָדערניסט, דעם ענטוישטען דענקער האָט אַנדערש ניט געקענט זיין. אָבער ביי ביאַליק'ן בעגייסטערען אייך די טויטע צו קאַמפּף און לעבען:

דור אחרון לשעבוד וראשון לגאלה אנחנו !
„מיר זיינען דער לעצטער דור פון שקלאַפעריי
און דער ערשטער פון פרייהייט !"

אָדער

„אם אסף האל מעמנו את ידיו
וארונו ממקומו לא ימוש —
נעל נא אפוא בלעדנו !"
„אויב גאָט האָט פון אונז אָבגעטאָן זיין האַנד,
אין זיין ארון ריהרט זיך ניט פון אָרט
לאָמיר זיך אויפהויבען אָהן איהם !"

ווייל ביאַליק ווייס ניט פון סקעפּטיציזם, פון צובראָכענקייט, פון ח ו ז ק . אין דעם גאַנצען בוך פון זיינע ליעדער קען איינער געפינען, שיינט מיר, נור איין ביישפּיעל פון חוזק, פון דעם, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקען, פּאָעטישען „קיבעץ". דאָס איז ווען ער פערענדיגט דאָס מוזיקאַליש־שטיפערישע און ליעבהאָבערשע ליעד „צפרת" מיט די ווערטער:

„מהרי, מהרי, אחותי, אָבואה היערה,
תחת חברת אשריו לך כל נפשי אפיקה,
ואת כל אהבתי התלויה בשערה
נמיש שנינו בנשיקה"...

אויסער אָט דעם היינע'שען שטריך געברויכט ביאַליק קיינמאָל ניט אָט דעם פערפיינטען צי־

ניזם. ער איז פרעמד זיין נשמה. אין זיין גרעסטער אויפרעגונג וועט ער קיינמאָל ניט זאָגען: „אָ, זאָל דאָס געהן צום טייוועל — אויב איך קען מיינס ניט אויספיהרען וועל איך אוועק.“ ביאליק געהט ניט אוועק. ווי א ווילדער אקס וואס שטעלט זיך אין מיטען וועג אנטקעגען א לאָקאָמאָטיוו, דעם קאָפּ איינגעבויגען, און אויגען אנגעגאָסען מיט בלוט, אזוי שטעהט ביאליק אנטקעגען דער פיליסטערישער אידישער ווירקליכקייט, אנטקעגען דער צבועצ־סטווע, קליינליכקייט, געזונקענהייט פון זיין פאָלק, און זאָגט:

„איך האָב אַ וואָרט, אַ שרעקליך וואָרט,
„וואָס וועט איך הויבען פון דעם אָרט;
„וואָס וועט דאָס ליכט אייך מאַכען שוואַרץ
„און וועט פערסס'ען אייך דאָס האַרץ,
„אין מויל פערגיפטען אייך דעם ביסען
„און ביטער מאַכען אייך דאָס ברויט,
„דאָס לעבען וועט דאָס אייך פערמאוס'ען,
„און וועט ניט געבען אייך דעם טויט“...

ער קומט צו זיין פאָלק ניט ווי א זינגער, ניט ווי א מאַרשאַלאַק און ניט ווי א לעהרער, וואס גיט איבער פרעמדע אמת'ן. ער קומט ווי א צד, ווי א יורש. ער האָט אין דעם פאָלק איינגעלעגט זיין גלויבען, זיין האָפנונג, זיין ערוואַרטונג, און ער פיהלט זיך בערעכטיגט צו קריגען בעצאָהלט. אוועקגעהן קען ער ניט, פערקלענערען זיין פאדערונג קען ער אויך ניט, בלייבט נור איין זאַך, און דאָס איז אז דאָס פאָלק זאָל זיך אויפהויבען צו איהם.

אָט אין די מאָמענטען טאַקע, ווען ביאליק'ס נשמה זידט איבער ווי א פולער קוואל מיט ליע־בע און האַס און עקעל און האָפנונג און רחמנות צו זיין פאָלק, ווען פערצווייפלונג עסט זיך אריין אין זיינע ביינער ווי א פייער און כעס פרעסט זיין געמיטה, אָט אין די מאָמענטען איז אונז ביאליק אם ליעבסטען, אָט אין די מאָמענטען זעהט זיך אם שטאַרקסטען ארויס די אויפריכ־טיגקייט פון זיין נשמה און די קראַפט פון זיין שפּראַך. אין „שחיטה־שטאָדט“, „אכן חציר העם“, „דבר“, א. ז. וו. — זייער גרעסטער צוי־בער ליעגט אין דעם, וואס ביאליק, שטראַפענדיג און שילטענדיג און שרייענדיג, ערנידריגט ניט, נור פערקעהרט הויבט אויף און מאַכט פיהלען אזוי ווי א שטאַרקער, בייזער, אבער ערפרישענ־דער געוויטער מאַכט פיהלען אין א הייסען, דומפּפען טאָג.

אין שטילערע שטימונגען, אין ניואַנסען, אין אויסדריקען געפיהלען וואס זיינען אזוי טיעף און פערבאָרגען און אינטים אז געוועהנליכע ווערטער זיינען צו גראַב זיי אויסצודריקען, אין דעם איז ביאליק ווייט ניט אזוי שטאַרק ווי אין זיינע נאַטור־שילדערונגען און נביא'ישעס. אָבער אויך דאָ האָט ער געשאַפען אייניגע אויב ניט גרויסע איז דאָך בעדייטענדע ליעדער. „עם דמדומי החמה“ אין וועלכע ער דריקט אוים א פאַרנאַכטיגע שטימונג, איז איינע פון די, און די שטימונג וואס דאָס ליעד בעשאַפט איז טיעף, דויערנד און נאָהענט. זיס און שטיל און טרוי־עריג זיינען אויך אייניגע זיינע ריין־לירישע ליע־דער, ווי „זריתי לרוח אנחתי“, וועלכע פערענ־דיגט זיך:

„אמור לו: כי נבע מקור אורה
„וייבש נטפים, נטפים;
„בלבבי שלהבת יקדה —
„ותדעך רשפים, רשפים“...
„און זאָג איהם; ערשעפּט איז מיין ליכט־קוואַל.
„אין טראָפּענווייז איז ער פערדאָרבען,
„דאָס העלישע פייער פון האַרצען —
„אַ פונק נאָך אַ פונק אָבגעשטאָרבען“.

אָדער „ים הדממה פולט סודות,“ און אנ־דערע.

זיין סטיל, בכלל, איז אויסגעהאַלטען, איי־דעל, קיינמאָל קאָקעטיש און דאָך חנ'עוודיג. ער בעזיצט גראַציע און אויסדרוקפולקייט און ציי־טיגקייט. ער דרינגט אריין טיעף אין דעם לע־זער'ס קאָפּ און שטעכט ווען מען דארף און וואַ־רעמט ווען מען דארף.

## י. היערי (פּאַלעסקין): ביאליק אין ארץ ישראל.

ביאליק'ס ערשטע ליעד איז געווען וועגען „ציון“—אל הצפור. דער דיכטער ווענדט זיך צו דער פויגעל וואס קומט צו פליהען פון די ווארימע מזרח לענדער צו זיין פענסטער. ער גיט אָפּ שלום דער פויגעל, און בעט זיך ביי איהר אזוי הארציג, אז זי זאל איהם דערצעהלען וואס זי האָט דאָרט געזעהן אין יענער שעהנער, אלטער מזרח־לאנד, עס איז געווען אין אָנהויב פון חובבי־ציון בעווע־גונג, אייניגע קאָלאָניעס זיינען שוין געווען גע־גרינדעט אין ארץ־ישראל. און דער יונגער דיכ־טער איז אזוי מקנא זיינע ברידער קאָלאָניסטען־ארבייטער, וואס ארבייטען אליין מיט זייערע אייגענע הענד אויף די פעלדער פון יהודה, ער רופט אויס:

אך! וואו נעם איך נאָר פליגעל, אין יענעם לאנד וואָלט איך פליהען!

צו אונזער אלעמענס צופרידענהייט און גליק האָט ביאליק דאַן קיין פליגעל ניט געקראָגען און איז ניט אוועקגעפלויגען קיין ציון. ער איז געבליבען מיט דעם גאַנצען פאָלק אין גלות, דאס פאָלק געשטראָפט און געטרייסט. מעהר געשטראָפט ווי געטרייסט. ער איז געווארען דער שליח־צבור פון אונזער גאַנצען פאָלק, אויסצודריקען מיט אזא שטאַרקער שטאָל און אייזען שפּראַך פאַר דער גאַנצער וועלט אונזער גרויסע אומבעהאָלפענקייט און שאַנדע, אונזער גרויסען צער און צאָרן, וואס האָט אונז ארומגערינגעלט אין די שרעקליכע שחיטה־טעג, ווען די זון האָט געלויגטען און דער שוחט האָט געשאָכטען. ווי דער אמאָליגער גרויסער מקונן־נביא ירמיהו און זיין צייט, איז אונזער אומגליקליכער נאציאנאלער דיכטער ביאליק מיטגעגאַנגען צוזאמען מיט דאָס צושלאָגענע פאָלק אויף די חורבות פון קיינעוו, די האָר פון קאָפּ זיך געריסען, און געשריבען פאַר'ן פאלק אונזער נייע, מאָדערנע איכה־ליעד „אין דער שחיטה־שטאָדט".

ביאליק שרייט אוים מיט גרויס וועהטאָג, אז עס איז ניטאָ קיין שטיקעל לאנד, קיין שטיקעל פלאץ אויף דער גאַנצער גרויסער וועלט, וואו דער דיכטער זאל קאָנען צוזאמען מיט'ן פאָלק רוהען. דער דיכטער וויים, אז ווי פאַר'ן פאָלק, אזוי אויך פאַר איהם, איז:

מיין פאטער דער ביטערער גלות,
מיין מוטער דאס פינסטערע דלות.

דאָך, בלוטענדיג צוזאמען מיט דאס פאלק אין גלות, זוכט דער דיכטער א וועלכע־עס־איז שטיקעל האָפנונג אין אונזער אלטער אבות־לאנד, וואס איז אפשר גאר קיין האָפנונג ניט; ער זוכט דארט א טרייסט פאַר'ן פאלק אין פינסטערער דלות, וואס איז אפשר גאָר קיין טרייסט ניט. און דער דיכטער שרייבט זיין ליעד „א קליין ברוועלע" צו זיין ברודער אין ציון, אין וועלכער ער גיסט אויס זיין הארץ פון גלות־ביטערניש און טרייסט זיך מיט די בלומען, וואס בליהען צארט, ווי האָפנונג, אין הארצען פון מענש, דאָרט אין אונזער אלטען פאטערלאנד.

— איך ווארף נאָר צום מזרח מיין איינציגען בליק.

אונזער דיכטער ווערט אן איבערגעגעבענער חובב־ציון, א נאָהענטער מיטארבייטער פון אדעסער קאָמיטעט חובבי־ציון, און „ווארפט נאָר צום מזרח זיין איינציגען בליק", ניט ווי זיין עלטערער ברודער־דיכטער יהודה־ליב גאָרדאָן, וועלכער האָט געטרוימט פון אמעריקא אלס ארץ־מקלט פאַר'ן אידישען פאָלק אין נויט און אומגליק. דער קלוגער, פּראַקטישער יהודה ליב גאָרדאָן האָט זיך אביסעל געשראָקען פאַר ארץ־ישראל מיט איהר עבר, מיט איהר קדושה, מיט איהר חלוקה. דאגעגען, ביאליק, האָט געזעהן מיט זיינע דיכטערשע, חובב־ציוניסטישע, ראַמאנטיש־פערליעבטע אויגען נאָר „די בלומען, ווי צארט זיי בליהען דאָרט", אבער ניט די דערנער, וואס וואקסען דאָרט אין לאנד אזוי פיעל, אז מען קען צוליעב זיי ניט ארויסזעהן די איינצעלנע צארטע בלומען וואס בליהען ווירקליך אויף דער ארץ ישראל ערד. כל זמן דער דיכטער ביאליק האָט מיט זיינע אייגענע אויגען די דערנער ניט געזעהן, נאָר געהערט וועגען זיי, האָט ער ניט געגלויבט. נאָר גוטעס און שעהנעס זעהט דער דיכטער אין אונזער אלטען פאטערלאנד, יעדער קאָלאָניסט און ארבייטער, וואס ארבייט אליין מיט זיינע אייגענע הענד, ווערט איהם ליעב און טייער, און דער דיכטער שיקט זיי א ברכה פון גאַנצען פאָלק. זיין ליעד „ברכת־עם", וועלכע איז געווארען דער נאציאנאלער הימן פון אלע אידישע ארבייטער אין ארץ ישראל. און אויך אפילו די קאָלאָניסטען, וועלכע בעארבייטען שוין גאָר ניט מיט זייערע אייגענע הענד זייערע פעלדער, נאָר מיט פרעמדע אראבישע הענד — אפילו די קאָלאָניסטען מיט זייערע קינדער זינגען אפט ביאליק'ס „ברכת עם."

זיעבעצעהן יאהר זיינען אוועק זייט ער האָט זיין ערשטע „ציון" ליעד אָנגעשריבען — זיעבעצעהן יאהר אין שטאַרקער בענקשאפט נאָך דער מוטער ציון, נאָך די ברידער קאָלאָניסטען ארבייטער אויף די פעלדער פון ציון. זיעבעצעהן יאהר האָט ער אלץ ניט געזעהן מיט זיינע אייגענע אויגען דאָס לאנד, נאָר אלץ גערוסען געהערט פון די פויגלען, וואס קומען צו פליהען צו זיין דיכטערשען פענסטער. ענדליך דערלעבט שוין דער דיכטער די גליקליכע שטונדע, ער פערלאזט דעם גלות, זעצט זיך אויף א שיף און פאָהרט עולה רגל זיין אויף פסח קיין ארץ ישראל, אין זיין טרוימען־לאנד, צו די בערג פון יהודה און אפרים, צו דעם טוי פון חרמון, צו די קלאָרע שטראָמען פון ירדן, הויפּטזעכליך אבער פאָהרט ער צו זעהן זיינע ברודער אין ציון. ארבייטען זיי מאָקי אליין מיט זייערע אייגענע הענד אויף יענע פעלדער? זעען זיי מיט טרעהרען? שניידען זיי מיט געזאנג? ער פאָהרט זעהן מיט זיינע אייגענע אויגען „די בלומען, ווי צארט זיי בליהען דאָרט". לאָמיר מיטגעהן מיט אונזער גרויסען נאציאנאלען דיכטער אין אונזער אלטען פאטערלאנד, נאָכפאָלגען זיינע בליקען, זיך איינהערען אין זיינע רייד, בעאבאכטען איהם אין פערשיעדענע פלעצער און אין פערשיעדענע מאָמענטען.

---

איך האָב געהאט די עהרע צו זעהן אונזער דיכטער און הערען איהם ריידען ביי דעם ערשטען קבלת־פּנים אין טויער פון ציון, אין יפו, וואו די אלע ציוניסטישע פארשטעהער און כלל־טהוער פון דעם ישוב האָבען פאַר דעם דיכטער א תחיה־פּראָגראַם געוואלט אויסארבייטען. זאָל

דער דיכטער זעהן די תחיה, וועלכע די כלל טהו־ער האָבען מיט אזוי פיעל מיה געשאפען פאר'ן פאָלק ישראל. און איך האָב אויך געזעהן, ווי ביאליק האָט אין שטאַרקען פעסימיזם אלע תחיה'שע כלל־טהויער שרעקליך ענטוישט. איך האָב ווידער געזעהן ביאליק'ן און איהם רעדען גע־הערט אויף דעם בארג אין דער קאָלאָניע רחבות, וואו די יוגענד פון דער קאָלאָניע האָט דעם דיכטער מיט אזא שטאַרקע שיסעריי פון ביקסען און רע־וואָלווערען בעגעגענט, און ווי די גאנצע קאָלאָ־ניע האָט זיך פערזאמעלט אויף דעם בארג אין דער שעהנער ארץ־ישראל'דיגער לבנה־נאַכט צו בעגריסען דעם דיכטער, און ווי דער דיכטער האָט ווי א נביא אויסגעזעהן ריידענדיג פאר דער קאָ־לאָניע פון בארג אין א שטאַרקער צאָרענדיגער שפּראַך מיט אזא שטאַרקען כעס־פייערל אין די אויגען. אויפגעצאָרנט פון דער שיסעריי, וועל־כע האָט אויף קיין ווײַלע ניט אויפגעהערט, האָט ער אָנגעהויבען ריידען זיין היסטאָרישע רעדע מיט די דאָזיגע ווערטער אין העברעאיש:

„טויזענדער יאהרען ווי מיר שיסען אזוי מיט אונזערע פּוסטע שאָסען אין פּוסטען הימעל. קיי־נעם שרעקען ניט אונזערע פּוסטע שאסען, נאָר לעבערליך מאכען מיר זיך מיט זיי".

איך האָב דעם דיכטער געזעהן נאָך אין איי־ניגע פּלעצער אין לאנד, איהם דאָרט ריידען גע־הערט. צום בעדויערען איז דער פּלאַץ בע־שרענקט, איך קען ניט איבערגעבען די פערשיע־דענע אינטערעסאנטע איינצעלהייטען פון ביא־ליק'ס בעזוך אין ארץ ישראל, זיינע מערקווירדי־גע אינטערעסאנטע ניט קיין תחיה־רעדען.

, א פּאָר מאָנאַט האָט דער דיכטער פערבראַכט אין ארץ ישראל. כמעט געזעהן דאָס גאנצע לאנד, און דאן איז ער אוועקגעפאָהרען צוריק אין גלות. עס האָבען גאָר ניט געהאָלפען די ציוניס־טען די אלע שעהנע פּלעצער אין תל־אָביב, וואס די ציוניסטישע פאַרשטעהער און כלל־טהוער האָ־בען געוואָלט קויפען פאר דעם דיכטער, אבי ער זאָל פערבלייבען אין ארץ־ישראל. עס האָבען ניט געהאָלפען די אלע ציוניסטישע פּלענער פאר ביאליק'ן ער זאל פערבלייבען אין לאנד. אונזער נאַציאָנאלער דיכטער האָט זיך צוריק צום פאָלק אין גלות אומגעקעהרט, צו טראגען ווידער דעם יאָך און די שווערע גלות־קייטען צוזאמען מיט'ן פאָלק, ביז די אמת'ע בעפרייאונג פון גאנצען פאָלק וועט קומען.

---

שוין ניין יאהר, ווי ביאליק האָט זיך צו־ריקגעקעהרט פון ארץ ישראל און קיין איין ווארט הערען מיר פון דעם דיכטער ניט וועגען ארץ ישראל, ניט גוטס, ניט שלעכטס, קיין תחיה־פּאָעמע פון די הרי־יהודה, וועלכע פיעלע ציוניס־טען האָבען פון דעם דיכטער אזוי ליידענשאפט־ליך ערוואַרטעט, קיין ארץ ישראל ליעד, קיינע ארץ ישראל איינדריקע. ארץ ישראל האָט ביי ביאליק'ן אזוי ווי דאָס לשון אָפּגענומען. און מערקווירדיג, א שטיקעל צייט פאר ביאליק'ס בעזוך אין ארץ ישראל האָט דער טאלאנטפולער העברעאישער פעלעטאָניסט און ביאליק'ס גוטער פריינד פון אדעס, א. ל. לעווינסקי, אין זיין אר־טיקעל „אכסניה של תורה", ריידענדיג דארט וועגען דער נייער ארץ ישראל ליטעראַטור וועלכע איז כמעט אינגאנצען תחיה, בעמערקט וועגען ביאליק'ן אזוי:

"ביאליק, וועלכער זיצט צווישען פאָלק אין גלות, קאָן ניט, מיט זיין גאנצער שטאַרקער, ערהויבענער דיכטונגס־קראַפט, בעפרייען זיך פון די גלות קייטען, און ווי שטאַרק ער זאל ניט וועלען מיט זיין גאנצען ווילען „קען ער ניט וועל־לען" זינגען קיין טרייסט־ליעדער און ליעדער צו א נייעם לעבען. ער קען אונז נור זינגען ליעדער פון צער און צאָרן.

„און איך בין זיך נאָר משער אין מיין האר־צען, ווי גרויס און ערהאבען וואלטען געווען ביא־ליק'ס טרייסט־ליעדער, ווען עס וואלט די מעג־ליכקייט געגעבען געווארען ביאליק'ן צו זינגען זיי אין אונזער אלטען פאטערלאנד. עס איז די זינד פון העברעאישען קהל און זיין שאנדע, וואָס ביאליק האָט נאָך ארץ ישראל ניט געזעהן, און די טרייסט ליעד איז נאָך פערגליווערט אויף זיי־נע ליפּען. ווארום ווי קען ביאליק זינגען גאָט'ס ליעד, דאָס טרייסט־ליעד אין פרעמדען לאנד, אויף א פרעמדער ערד?

„ווארום די, וועלכע האָבען געזעהן דאָס לאנד, וועלכע זיינען געווען אין לאנד, איז זייער הארץ פול מיט טרייסט, און וואס נאָר זיי שרייבען, און ווי אזוי נאָר זיי שרייבען, הויבט זיך אלץ אָן מיט טרייסט, און עס ענדיגט זיך מיט טרייסט, און טרייסט־האָפנונג רעדט פון יעדען מאמר און מאמר, פון יעדער ערצעהלונג און ער־צעהלונג, פון יעדער שורה און שורה."

אזוי ענדיגט זיין בעמערקונג וועגען ביא־ליק'ן א. ל. לעווינסקי. דער קלוגער, הארציגער פעלעטאָניסט לעווינסקי האָט דאָ נעביך א ביטע־רען טעות געהאט אין ביאליק'ן. אלע ציוניס־טען־טוריסטען, פיעלע העברעאישע שרייבער, העברעאישע דיכטער, אפילו אידישע דיכטער, וועלכע האָבען בעזוכט דאָס לאנד, האָבען טאקי אזוינע טרייסט־מאמרים און ליעדער געשריבען און אין גרויס התפּעלות געקומען וועגען דער שטאַרקער זונען־שיין פון לאנד פון דעם בלאָהען ארץ־ישראל הימעל. אלע טאקי יא, נאָר ניט ביאליק. דער גרויסער דיכטער און מענש ביא־ליק, אזוי ווי זיין אינגערער ברודער אין לאנד, דער אויך ניט ווענינער טיעפער דיכטער און מענש, י. ח. ברענער, ווייסט גאנץ גוט אָפּצו־שאצען די ארץ ישראל זון, דעם ארץ ישראל הי־מעל; זיי פערגעסען אבער אויף קיין ווײַלע ניט, אז „השמים שמים לה", דער שעהנער ארץ ישראל הימעל איז נאָר פאר די ציוניסטען־טוריסטען, „והארץ", אבער די ערד, די ארץ ישראל ערד,

מיט די פיעלע דערנער און שטיינער אויף איהר, וועלכע עס איז שווער, כמעט אונמעגליך אָפּצו־ראמען, מיט די אלערליי פיבער־זומפּען, קרחת־קראנקהייטען אויף איהר, מיט אלערליי אידען חלוקה׳ניקעס פון די הייליגע שטעדט ירושלים, צפת, חברון און טבריה, מיט די אלערליי קאָ־לאָניסטען־שנאָרערס, תמיכה׳ניקעס פון די קאָ־לאָניעס — אָט די דאָזיגע ארץ ישראל ערד מאכט טרויעריג, מאכט פערגעסען דעם שעהנעם, טיעף־בלאָהען ארץ ישראל הימעל, דעם שטארקען זו־נען־שיין פון לאנד. ניין, ביאליק איז ניט גלייך צו אנדערע. ביאליק האָט טיעפער ווי אנדערע ארץ ישראל געזעהן. ער האָט געזעהן די קאָ־לאָניעס, וועלכע ווערען געשאפען און בעארבייט פון פרעמדע, ער האָט געזעהן די קאָלאָניסטען מיט זייערע קינדער, וועלכע בעארבייטען אליין ניט מיט זייערע אייגענע הענד זייערע פעלדער, די קאָלאָניסטען, פאר וועלכע ער האָט עס גע־שיקט זיין ברכה:

תחזקנה ידי כל אחינו

המחוננים עפרות ארצנו.

ער האָט דאָס אלץ געזעהן און ווער ווייסט, אויב צוקוקענדיג די שעהנע מעשים אין לאנד, הע־רענדיג זיין ליעד „תחזקנה" וועלכע ווערט גע־זונגען — ווער ווייסט אויב אנשטאט דער ברכה, איז אויף זיינע ליפּען ניט געוועזען א קללה: „תיבשנה ידי כל אחינו", אָפּדארען זאָלען די הענד פון די, וועלכע בויען די צוקונפטיגע לאנד מיט פרעמדע הענד.

ביאליק, זייט ער איז געקומען פון ארץ־ישראל שווייגט וועגען ארץ ישראל. ניט קיין ציון ליעדער, נאָר גאָר אנדערע זינגט ער שוין. זייט ער האָט זיך צוריקגעקעהרט, האָבען מיר נאָר איין קליינעם קורצען ארץ ישראל גערום גע־הערט פון איהם, ווי ער דערצעהלט דעם זיידען מענדעלי׳ן, פון די צרות, וואס ער איז אויסגע־שטאנען אויף דער ארץ ישראל רייזע, איבער די רעערס און טאָסטען וואָס זיינען א מין מכת־מדינה אין ארץ ישראל:

„א קאלטער שוויים פלעגט מיך בעשלאָגען — האָט ביאליק לאכענדיג דערצעהלט — ווען איך בין געזעסען און געמוזט אויסהערען די לאנגע, אונענדליכע „נאומים" פון מיין כבוד טע־גען... און דאָ געה ענטפער נאָך אליין מיט א נייעם „אויך" יעדער מאָל, ווייל אויסנוצען אן אלטען האָב איך ניט געקאָנט איבער מיין מלאך־המות ראוויניצקי׳ן, וואס האָט מיר געשטאָכען די אויגען."

מענדעלי האָט הארציג געלאכט און אָנגע־קוואָלען פון יעדען ווארט ביאליק׳ס, נאָר געמאכט האָט ער זיך כלומר׳שט ברוגז, און אלץ גע־טענה׳ט: ווען וועל איך שוין זוכה זיין צו הע־רען א מאָל א ווארט וועגען ארץ ישראל נופא? דערצעהלט מיר בעסער פון דער מוטער רחל׳ס קבר... דעם עיקר פערגעסט איהר.

וואָס ביאליק האָט דערצעהלט מענדעלי׳ן וועגען ארץ ישראל גופא, וועגען דעם עיקר, וועגען מוטער רחל׳ס קבר — דאָס ווייסען מיר שוין ניט. דאָס איז דער איינציגער גערום, וואס ביאליק האָט אָפּגעגעבען פון ארץ ישראל. מעהר הערען מיר קיין ווארט ניט פון דעם דיכטער. ביאליק, זייט ער האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין בעזוך אויף קבר אבות אין אונזער אלטען פאטערלאנד, מיט א צובראכען הארץ, האָט גאר אנדערע ליעדער אָנגעהויבען זינגען. קומענדיג פון ארץ ישראל, ווילט זיך ביאליק׳ן אנטלויפען ווייט פון פאָלק, ערגיץ אין א וואלד, און אזוי ווי דער אמאָליגער דיכטער־נביא ירמיהו האָט געזונגען: „מי יתנני במדבר מלון אורחים", אזוי זינגט ביאליק זיין „חוזה! לך ברח", און ווי דער ריכטער נביא ירמיהו האָט ניט געקאָנט אמאָל אנטלויפען, פערלאזען דאס פאלק, אזוי קען ביא־ליק היינט ניט פערלאזען דאָס פאלק.

דער דיכטער זינגט אָפּ זיין זיי־געזונד צו אונז. „מיר אלע זיינען קראנק און פויל פון קליין ביז גרוים, אלט און קינד. שוין מאָרגען וועט אונז פערטראָגען ערגיץ דער שטורם ווינד." אָבער נאָך דעם דיכטער׳ס זיי־געזונד בלייבט ער דאָך צווישען אונז. קומענדיג פון ארץ ישראל, נעהמט ער זיך נאָך מיט מעהר ענערגיע צו דער גרויסער, שווערער, הייר־ליגער ארבייט, צוזאמען מיט זיין בעסטען פריינד ראוויניצקי, אויפצוקלייבען אין דעם גרוי־סען בארג פון אונזער אלטער, טויזענד־יאהרי־גער ליטעראטור די פיעלע פערל־בריליאנטען און גיט פאר אונז ארוים איין באנד נאָכ׳ן צווייטען „ספר האגדה". דער ווערטה פון די דאָזיגע בי־כער פאר אונזערע ביידע ליטעראטורען איז זעהר גרוים. ביאליק גרינדעט א פערלאג „מוריה", וועלכער גיט ארוים פיעל וויכטיגע בי־כער, איבערזעצט אליין אין זיין מייסטערהאפ־טער העברעאישער שפּראך דעם אונשטערבליכען „דאָן קיכאָט", פאָהרט אויף העברעאישע קול־טורעלע קאָנגרעסען, לייענט רעפעראטען. מיר זעהען, ווי דער דיכטער לאָזט זיך אריין מיט אלע זיינע כחות אין ליטעראַרישער קולטורעלער אר־בייט, מיר בעוואונדערען די ענערגיע, די קראפט וואס אונזער דיכטער פערמאָגט, און מיר זעהען דעם דיכטער־מענש אליין ווי ער שטעהט „לפני ארון הספרים", זינגט ער אזוי טרויעריג, הארץ־רייסענד, איינקוקענדיג אין די אלטע ביכער, דאס ליעד „לפני ארון הספרים":

א אנטלאָפענער פון קברים בין איך,

מיין נשמה זוכט רוה, אייביגע רוה.

אזוי זיינען אלץ ביאליק׳ס לעצטע ליעדער, זייט ער איז געקומען פון ארץ ישראל — אזוי שרעקליך מיט זייער פעסימיזם, אָהן אויפגאנג, פול מיט קאָפּ און ווינד שלאָגעניש.

# אַ שנירעל פעריל

א טראגעדיע אין פיער אקטען מיט א פאָרשפּיעל.

## פון שלום אַש

א שנירעל פעריל, אַ שנירעל פעריל
אויף דעם האַלז פון די פערשעמטע אידישע טעכטער.

### צווייטער אקט*).

אין א קעלער שטוב, אָנגעלעגט מיט זעק און קערב, טהייל צובראָכענע מעבעל. אין הינטערגרונד א טהיר אין א צווייטער קאַמער אריין. אין א זייט צוויי פענסטערלעך פון דער גאס ארויס. שבת פארנאַכט. ר׳ מלך שטעהט שמונה עשרה צו מערב און דאַווענט. דוד מיט רבקה׳לען זיצען אין א ווינקעל און ריידען צווישען זיך זעהר פערטרויערט און שטיל.

ד ו ד ׳ ל : רבקה׳לע, רבקה׳לע, וואס וועט זיין? וואָס וועט זיין?

ר ב ק ה ׳ ל ע (דערשראָקען) :וואָס מיינסטו, דוד?

ד ו ד ׳ ל : דו ווייסט, וואס עס געהט פאר? א שרעקליכע זאך. (ער כאַפּט זיך אָן די האָר ביים קאָפּ) מיך זאָלען זיי פון דאַנען פריהער א טויטען ארויסנעהמען.

ר ב ק ה ׳ ל ע : אָבער וואָס, דוד? עס איז דאָך נאָך גאָר ניט געשעהן?

ד ו ד ׳ ל : רבקה׳לע (ער נעהמט זי אָן ביי דער האַנד און קוקט איהר אין די אויגען אריין) האָרך מיך אויס. איך ווייס ניט וואָס עס וועט געשעהן. אפשר וועט גאָט טהאָן א נס, זיי וועלען דיך נישט בעמערקען. חלילה, אַנדערש, רבקה׳לע, וועל איך וויסען וואָס צו טהאָן.

ר ב ק ה ׳ ל ע : וואָס קלעהרסטו, דוד?

ד ו ד ׳ ל : איך ווייס נאָך נישט, וואס איך וועל טהאָן. די נויט וועט מיך לערנען. נור דיר שלעכטס טהאָן וועל איך נישט לאָזען. (ער נעהמט זי אַרום) איך וועל נישט לאָזען.

ר ב ק ה ׳ ל ע : אָבער, האָב נישט קיין מורא. זיי וועלען מיר גאָר נישט טהאָן. זיי קענען מיר גאָר נישט טהאָן. די מאַמע האָט דאָך מיר דער הייליגער רביצינ׳ס פעריל אָנגעטהאָן. איך טראָג זיי אויף מיין האלז, און קוים טראָג איך די פעריל, קענען זיי מיר שוין קיין שלעכטס נישט טהאָן. די הייליגע רביצין וועט זיך מיהען פאר מיר.

ד ו ד ׳ ל (כאַפּט דעם קאָפּ צווישען די הענד) : אַלעס זאָלען זיי אונז טהאָן. אלעס זאָלען זיי אונז אַוועקנעהמען. זאָלען זיי מיך נעהמען און שיקען אין פייער אריין. איך בין א יונגערמאַן, איך וועל אלעס איבערטראגען. נור נישט דאָס... רבונו של עולם! איך ווער משוגע, אז איך טראַכט וועגען דעם. נור, ניין! רבקה׳לע, רבקה׳לע, ווייסט וואָס? (ער כאַפּט זי אָן ביי דער האַנד און קוקט איהר טיעף אין די אויגען אריין) רבקה׳לע, איך ווייס, וואָס איך וועל טהאָן, איך ווייס!

ר ב ק ה ׳ ל ע (דערשראָקען): וואָס איז דיר, דוד? וואָס האָסטו אזעלכע שרעקליכע אויגען געקריגען? וועגען וואָס קלעהרסט דו, דוד? זאָג, זאָג.

ד ו ד ׳ ל : גאָר נישט, רבקה׳לע, גאָר נישט. איך ווייס, וואָס איך האָב צו טהאָן. דו וועסט עס אויך טהאָן, יא, דו ביסט דאָך א אידישע טאָכטער, דו ביסט דאָך ר׳ מלך ליכטענבערג׳ס טאָכטער — און איך ווייס, אז ר׳ מלך ליכטענבערג׳ס טאָכטער וועט פריהער שטאַרבען. איך ווייס עס, איך ווייס עס, און איך בין רויהיג, רבקה׳לע, רויהיג.

ר ב ק ה ׳ ל ע (דערשראָקען): וואָס מיינסטו, זאָג?

ד ו ד ׳ ל : גאָר נישט, עס וועט שוין ריכטיג זיין. אלעס וועט ריכטיג זיין. גאָט וועט העלפען, עס וועט גאָר נישט געשעהן. רבקה׳לע, (ער נעהמט זי אָן ביי דער האַנד).

ר ב ק ה ׳ ל ע : שווייג, דער טאַטע דאַווענט. (אין דער שטיל) וואָס האָסטו אזעלכע גלאַנציגע אויגען, דוד׳ל? וואָס קלעהרסטו, דוד׳ל?

ד ו ד ׳ ל : איך פרעה מיך, רבקה׳לע, איך פרעה מיך זעהר.

ר ב ק ה ׳ ל ע : וואָס פרעהסטו דיך?

ד ו ד ׳ ל : רבקה׳לע —

*) זעהט „צוקונפט", דזשון.

ר ב ק ה ' ל ע : שווייג, שווייג, דער טאַטע דאַוועגט — ש־ש־ש.

ד ו ד ' ל : רבקה'לע —

ר ב ק ה ' ל ע : ש־ש (זי פערמאַכט איהם מיט איהר האַנד דאָס מויל. — אַ לאַנגע ווײַלע קוקען זיך איינס דאָס אַנדערע שווייגענדיג אין די אויגען אריין. די טהיר עפענט זיך און עס לויפט אריין שלמה מיט מלכה'לען, הינטער זיי אידען מיט פּעקלעך. צוויי טראגען א וואָג אריין.)

ש ל מ ה (רופט צו די אידען): פלינקער קומט, חיים, נתן, לייגט אָן די פּעקלעך, לעגט אָן.

ד ו ד ' ל (כאַפּט זיך אויף): שווייגט, ר' מלך דאַוועגט נאָך מערב.

ש ל מ ה : עס איז דאָך נישטאָ קיין צייט, דער קאָמאַנדיר וועט דאָך באלד קומען נאָך די זאַכען.

ר' מ ל ך (געהט אויס שמונה עשרה) : לאָז, שלמה, לאָז נאָך איין מינוט. לאָז דעם שבת אויסגעהן אין מנוחה. דער שבת בעדארף דאָך פון קיין צער נישט וויסען. אָט באלד, אָט באלד, וועט זיך אָנהויבען די וואך. — מלכה'לע, גיב די הבדלה.

מ ל כ ה ' ל ע (ווייגט): זעהט, מענשען, זעהט, צו וואָס מלך האָט דערלעבט. — וואו ריכטסטו אָב דיין געבעט, מלך, צווישען זעק אין קעלער, אוי וועה איז מיר — וואו איך זאָג מיין גאָט פון אברהם.

ר' מ ל ך : ממעמקים קראתיך ה', וואָס טיעפער דער קעלער איז, אלץ נעהנטער איז גאָט. אַנדערע האָבען דאָס אויך נישט. גיב, מלכה'לע, הבדלה צו מאַכען. די וואָך וואַרט אויף אונז. מלכה'לע, צינד אָן א ליכט. (מען צינד אָן א ליכט. ר' מלך מאַכט הבדלה איבער דעם ליכט.) גוט וואָך!

ש ט י מ ע ן : גוט וואָך!

ש ל מ ה : נו, קומט ארין פלינקער, דאָ וועלען מיר אָבלייגען דאָס ברויט, און דאָ דאָס קופּער מיט'ן זילבער. פלינקער, היילט זיך צו. די פיער־און־צוואנציג שעה זיינען שוין באלד פערביי. עס איז שבת געוועזן. — דאָ, חיים, וואָס האָסטו? (אידען קומען אָן מיט פּעקלעך, לייגען אָב).

ר' מ ל ך : זעהסט, מלכה'לע, ווי ארימע לייט טראגען איבער זייער צער! לערן דיך, מלכה'לע, לערן דיך פון זיי. (ער געהט צו צו א ווייבעל) וואס האָט איהר דאָ, ברויט? ניין, נישט אלעס בעדארפט איהר אָבגעבען. איהר מוזט דאָך פאר זיך אויך עפּעס איבערלאָזען. בעהאלט דעם ביסען פאר אייערע קינדער'ס וועגען.

ש ל מ ה : ר' מלך, וואָס רעדט איהר? זיי וועלען דאָך אייך, חלילה, נאָך עפּעס שלעכטס טהאָן, ווען מיר וועלען זיי נישט די מאָס צושטעלען, ווי זיי האָבען בעפּוילען.

ר' מ ל ך : זיי זיינען דאָך מענשען, מיר נעהמען דאָך אוועק דעם לעצטען ביסען פון אונזער מויל. (צו דער אידינע) זאָגט, האָט איהר פאר די קינדערלעך עפּעס אין דער היים איבערגעלאָזט? עס קומען אָן שלעכטע צייטען. מיר ווייסען נישט ווי לאנג עס וועט קיין שטיקעל ברויט אין שטאָדט נישט זיין. (די אידענע שווייגט. ער נעהמט צוריק דאָס ברויט און גיט עס איהר אָב) געהט אהיים, בעהאלט עס פאר די קינדער, אָהן אייערס וועט די מאָס אויך זיין פול.

ש ל מ ה : ר' מלך, פערציג פוד ברויט, צוקער און גאָלד און זילבער האָבען מיר זיי צושטעלען, פון וואַנען וועט איהר דאָס אלעס נעהמען? די זעק זיינען דאָך לעער. מיר האָבען דאָך נישט קיין צעהנטעל דערפון. — זיי ווילען דאָך אייך שלעכטס טהאָן, ר' מלך.

ר' מ ל ך : שלמה, וואס בין איך, מ'שטיינס געזאָגט, אז צוליעב מיר זאלען מורערס זייער לעצטען ביסען פון די קינדער'ס מיילער אוועק נעהמען? איך בין אָן אלטער מאַן, געזעטיגט מיט טעג, און אז עס איז מיר בעשערט די זכיה פאר קליינע קינדער און מורערס צו ליידען, דאַנק איך גאָט דערפאר. (ער גיט צוריק די ווייבער דאָס ברויט) בעהאלט די ביסענס פאר די קינדער, טראָגט עס אהיים, עס קומט א שווערע צייט — ווער ווייס ווי לאַנג עס וועט קיין שפּייז נישט זיין. (די ווייבער האַלטען די פּעקלעך אין די הענד און ווייסען נישט וואָס צו טהאָן, קוקען אויף ר' מלך'ן, אויף שלמה'ן).

ש ל מ ה (שרייט אויף): אידען, אונזער ר' מלך שטעהט אין א גרויסער סכנה. דער קאָמאַנדיר האָט איהם היינט געלאָזט רופען צו זיך און געזאָגט, ווען ער וועט ביז אבענד דאָס ברויט, צוקער און גאָלד נישט צושטעלען, וועט ער איהם, חלילה, טויטען לאָזען.

די אידען און ווייבער (דערהערען דאָס, ווארפען זיי די פּעקלעך אין די זעק אריין און שרייען אויס): פאר אונזער ר' מלך וועלען מיר אלעס טהאָן. (פון גאס הויבען זיך אָן אַנדערע אריינצושפּאַרען מיט פּעקלעך און ווארפען צו.)

ר' מ ל ך : מילא, זאָל זיין אזוי. ער וועט נישט טויטען. זיי זיינען מענשען, ער וועט רחמנות האָבען.

א א י ד (ברענגט אריין א פּאָר קינדישע שיכלעך): ר' מלך, איך האָב גאָר נישט אין דער היים געהאט, נאָר די פּאָר שיכלעך פאר מיין קינד, אויף פּסח וואס איך האָב געקויפט — כ'האָב זיי איהם אויסגעטהאָן און געבראכט.

אן א נ ד ע ר ע ר: (מיט א פּאָר מעשענע לייכטערלעך): און ביי מיר איז גאָר נישט דאָ, א חוץ די פּאָר מעשענע לייכטערלעך, איבער וועלכע מיין שרה בענשט די שבת־ליכט. דו האָסט זיי, שלמה.

א ד ר י ט ע ר (קומט ארין מיט א קייבעריל אפּעלסינען): ר' מלך, לאָזט מיך בלויז א

חלק נעהמען אין פדיון שבויים. איך האנדעל מיט אפעלסינען. און איך ווייס, אז סאָלדאַטען האָבען זעהר ליעב אפעלסינען. איך האָב מיין גאַנץ קייבעריל געבראַכט. נא, שלמה, נעם עס צו.

די אידען און ווייבער: פאר אונזער ר' מלך וועלען מיר אלעס אוועקגעבען. (לעגען אָב די זאַכען און געהען אוועק).

שלמה (וועגט די זאַכען, צעהלט): איינס, צוויי, דריי. פינף און אכט זיינען דרייצעהן פוד. אוי, עס איז דאָך גאָר קיין אָנהויב ניט — וואָס וועלען מיר טהאָן?

ר' מלך: מענשען זיינען מענשען. איך וועל זיי זאגען, מעהר נישט געקענט. זיי וועלען דחמנות האָבען, וואס מיינסטו, חיות זיינען זיי? (צו מלכה'לען) מלכה'לע, האָבען מיר שוין אלעס אוועקגעגעבען? האָבען מיר אפשר פאר אונז עפעס בעהאלטען? (מלכה'לע שווייגט) וואָס שווייגסטו? (ער ווערט דערשראָקען) מלכה'לע, יעדער ביסען אזעלכער איז ערגער ווי חרם — זאָג.

מלכה'לע: שלמה האָט בעהאלטען א חלה, אז דו זאָלסט איבער וואס האָבען א ברכה צו מאכען.

ר' מלך: וואָס? פון קליינע קינדער אוועקגענומען דעם ביסען פון מויל און פאר מיר בעהאלטען? שלמה, מלכה, ווייסט איהר נישט, אז אזא ביסען איז ערגער ווי פון מזבח אראבגענומען? וואו האָסטו די חלה?

שלמה: ר' מלך, עס וועט דאָך קיין ביסען אין שטאָדט נישט איבערבלייבען. איך האָב עס בעהאלטען פאר א ברכה, עס פעהלט דאָך סיי ווי סיי צו דער מאָס.

ר' מלך: האָסט מיך געוואָלט מאַכען פאר א גזלן פון קליינע קינדער? (ער נעהמט די חלה און לייגט זי אין זאק אריין) צו ערשט אונזער ביסען, דערנאָך די ארימע לייט.

מלכה'לע: ביסטו דען ניט דער זעלבער אָרימאַן וואָס זיי?

ר' מלך: דאַנק איך גאָט וואס איך בין דער זעלבער אָרימאַן וואס זיי. האָב איך א רויהיג הארץ. ווען איינער האָט צוויי ברויט און גיט אוועק נור איינס פון זיי, דיענט ער גאָט נור מיט א האַלב הארץ. און ווען איינער האָט נור איין ברויט און גיט דאָס איינע אוועק, דיענט ער גאָט מיט'ן גאַנצען הארץ. און איך האָב שטענדיג געבעטען צו האָבען די זכיה צו דיענען גאָט ווי אן ארימאַן, און יעצט האָב איך דאָס זוכה געווען. יעצט בין איך אן עוסק בצרכי צבור בשלמות. (די טהיר עפענט זיך און עס קומט אריין פאַן דאָמבראָווסקי, האַלט עפעס אונטער דער פאָלע איינגעוויקעלט אין א ליילעך. נאָך איהם אייניגע אידען. די אידען זיינען זעהר דערשראָקען.)

ערשטער בעל־הבית: ר' מלך, הערט, וואס דער קריסט פערצעהלט.

פאַן דאָמבראָווסקי: איהר זאָלט זעהן, ר' מלך, אז איך בין אייך א גוטער פריינד, אז איך האָב אויף אייך רחמנות געהאַט כאָטש איהר האָט מיך בעליידיגט, כאָטש איהר האָט מיר נישט דאָס הויז מיט'ן גאָרטען געוואָלט פערקויפען פאר גוטע געלד, דאָך זאָלט איהר זעהן.

ר' מלך: וואָס איז געשעהן אזעלכעס? זעצט זיך, פאַן, גוטען אבענד דיר.

פאַן דאָמבראָווסקי: שלעכטע צייטען זיינען געקומען אויפ'ן איד. דער פאַן נאַטשאַלניק איז ביין אויף אייך (קוקט זיך אום. זאָגט אין דער שטיל) איך האָב מורא, אז עס וועט מיט אייך זיין ניט גוט.

ר' מלך: פאר וואָס? מיר האָבען דאָך דאָס אונזעריגע געטהאָן, דעם ביסען פון מויל אָבגעשפארט און פאר'ן מלך'ס חיל בעהאלטען. זעהסט, די זעק, דאָס אלעס איז פאר זיי, אזוי ווי ער האָט אונז בעפוילען, אזוי האָבען מיר געטהאָן.

פאַן דאָמבראָווסקי: מען האָט אויף אייך שלעכטס אָנגערעדט, אז איהר האָט גאָלד און זילבער צום שונא געשיקט, סודות ארויסגעגעבען, דעם פיינד ביי זיך אין די קעלערס בעהאלטען. סיי ווי סיי, ווי עס זאָל נישט זיין, עס איז נישט גוט מיט אייך (ער בויגט זיך איין און זאָגט ווידער אין דער שטיל) איך האָב געהערט, ער האָט א געהיימען בעפעהל צו די סאָלדאַטען ארויסגעגעבען ביי נאַכט די אידישע הייזער צו בעפאלען, האָב און גוטס צוצונעהמען, די מענער אויסצוקוילען און די ווייבער מיט די טעכטער צו די סאָלדאַטען אין די קאַזארמעס צו שלעפען, איך אליין האָב געזעהן דעם בעפעהל.

די אידען (ברעכען אויס מיט א גרויסען געוויין): טאַטע אין הימעל! אוי וועה!

מלכה'לע (הויבט אויף די הענד צום הימעל): טאַטע, שטעה אונז ביי!

אנדערע: פאָטער אין הימעל, פאר וואָס קומט עס אונז!

ר' מלך: עס איז נישט אמת, עס איז נישט אמת! איך וועל נישט לאָזען קיין שלעכטס רעדען אויפ'ן שליח פון מלך. מיר האָבען א מלך חסד. מיר דיענען איהם געטריי. אונזערע קינדער האָבען מיר איהם אָבגעגעבען, אז זיי זאָלען זייער בלוט פערגיסען פאר זיין נצחון און לויב. די ביסענס פון די מייליער נעהמען מיר אוועק — און בעהאלטען פאר זיינע זעלנער. מיר בעטען טאָג און נאַכט צום רבונו של עולם, אז ער זאָל מנצח זיין זיינע פיינד. ניין, עס איז ניט אמת, דו טהוסט נישט גוט, פאַן, וואס דו רעדסט שלעכטס אויף דעם מלך'ס שליח. עס איז א גרויסע זינד. א מלך האָט א חלק פון דעם רבונו של עולם אויף דר'ערד,

און עס איז א גרויסע זינד צו רעדען אויף גאָט'ס געזאלבטען שלעכטס.

פּאַן דאָמבראָווסקי: האַ, האַ, האַ. ווי דער איד גלויבט אין מלך. האַ, האַ, וואַרט נור, וואַרט נור ביז אויף דער נאַכט.

מלכה׳לע (שרייט אויס): רבנו של עולם!

אַנדערע אידען: ר׳ מלך, וואָס רעדט איהר? האָט ער נישט דאָס גאָלד און זיל־בער פון אייער הויז געשלעפּט, דעם ביסען פון מויל אוועקגענומען, און אונזערע קינדער צום ארבייטען געשלעפּט?

ר׳ מלך: עס איז א שלעכטע צייט, מלחמה אויף דער וועלט, אבער מיר האָבען א מלך חסד — מיינט נישט, אז עס איז לת דין ולת דין.

פּאַן דאָמבראָווסקי: זאָל ער גלויבען. איך האָב גאָר נישט וואָס מעהר צו זאָגען. איך בין אייך א גוטער פריינד, און בין אייך געקומען וואַרנען. טהוט ווי איהר פער־שטעהט. מיר איז גאַנץ גלייך. נור סיי ווי סיי, ווי עס זאל נישט זיין, ביז מאָרגען אין דער פריה, וועט קיין איין איד נישט אין דער שטאָדט לעבעדיג איבערבלייבען.

די אידען (דערשראָקען, ווענדען זיך שוין צו פּאַן דאָמבאָווסקי, רינגלען איהם ארום): וואָס זאָלען מיר טהאָן? גיב אונז אן עצה.

אַ איד: דו ביסט דאָך א גוטער פריינד מיט׳ן פּאַן נאַטשאַלניק, רעד פאר אונז א גוט וואָרט.

אַ צווייטער: דו ווייסט דאָך יא, אז מיר זיינען אונשולדיג, — ראַטעווע אונז, געדענק אָן גאָט.

צוויי אידען (וועלכע האָבען זיך גע׳סוד׳עט, ווינקען צום פּאַן): זאָל נור דער פּאַן געהען מיט אונז אין ווינקעל אריין.

פּאַן דאָמבראָווסקי: וואָס וועל איך געהען, איך האָב גאָר נישט צו וואָס צו געהען.

אַ פּאָר אידען (לויפען צו צו ר׳ מלך׳ן): ר׳ מלך, געדענקט אָן גאָט. לאָמיר ראַטעווען דאָס ווייב און קינד. אפשר וועט ער פון אונז געלד נעהמען.

די אידען (צום פּאַן דאָמבראָווסקי): און וואָס זאָגסטו? גיב אונז אן עצה.

פּאַן דאָמבראָווסקי: האָרכט מיך אויס, אידען. איך איז דאָך שוין סיי ווי סיי אַלץ איינס, צו וועמען אייערע הייזער וועלען געהערען. ווי עס זאָל נישט זיין — לע־בעדיג, צי טויט, איך וועט מען דאָך אַלע פון שטאָדט ארויסטרייבען. מיט אייערע מאַיאָנט־קעס וועלען זיך די קריסטען טיילען. וואס איז אייך א חילוק צו וועמען אייערע הייזער וועלען געהערען? אין די קעשענעס מיטנעהמען וועט איהר זיי דאָך נישט קענען. אָט, האָב איך אויס־געמאַכט א פּאַפּיער (ער נעהמט ארויס א פּאַ־פּיער), אָט שטעהט דאָ געשריבען, אז איהר האָט מיר אייערע הייזער מיט די געוועלבער פאר מזומן געלד פערקויפט. און איך וועל מאַכען אזוי, אז איהר אלע מיט ווייב און קינד און די וואָס וועלען אין דער שטוב זיין, וועלען אויס דעם זיכערען טויט געהן. (די אידען באַפּען זיך אָן אָן דעם און דינגען זיך מיט איהם).

איינער: אַלע הייזער? אפשר צוויי, אפשר דריי....

ר׳ מלך (שרייט צו זיי): אידען, וואס טהוט איהר, אויפ׳ן טאַטען אין הימעל פער־לאָזט אייך, — נישט אויף א מענש, אויף א בשר ודם, וואס היינט איז ער דאָ און מאָר־גען איז ער נישטאָ. אידען, געדענקט אָן גאָט, אָן גרויסען טאַטען.

פּאַן דאָמבראָווסקי (מאַכט איהם נאָך): געדענקט אָן גאָט. און וואו איז ער, אייער גאָט? פאר וואס לאָזט ער אייך אזוי איבער אויף צרות? פאר וואס נעהמט ער זיך נישט אָן פאר אייך? יא, יא, פערלאָזט אייך נור אויף אייער גאָט, שעהן וועט איהר אויס־זעהן.

ר׳ מלך (געהט צו צו איהם): דו לעס־טערסט גאָט, דו מעסט גאָט מיט דיין מאָס. היינט האָסטו דיך געקריגט און היינט שלאָגסטו דיך. גאָט האָט צייט. זיין לוין און זיין שטראָף זיינען אייביגע — ווי אלע זיינע מעשים. און די צרות, די מלחמה, וואָס איז געקומען אויף דער וועלט—איז עס נישט א שטראָף פון איהם? ער שטראַפט אונז און שטראַפט אייך. נור אויף אייך וועט ער נאָך אויסגיסען זיין געטליכען כעס, פאר די לעסטערונגען — וואָס יעדער גאַ־סען יונג האָט זיין נאָמען צו שאַנד און שפּאָט געמאַכט — דאָס וועלען מיר נאָך מיט אונזערע אויגען דערלעבען צו זעהן, ווען מיר וועלען זוכה זיין צו דעם.

ערשטער בעל־הבית: אבער, ר׳ מלך, מען קען דאָך נישט זיצען מיט פערלעגטע הענד און וואַרטען אויף דער ישועה. פון הימעל קען זי ניט אַראָבפאַלען, מען מוז דאָך זעהן עפּעס אליין טהאָן.

אַן אַנדערער: און טאַקע, די סבָנה איז דאָך פאר די אויגען. אידען, וואס שווייגט איהר, רעדט מיט׳ן גוי, קומט דורך מיט איהם.

ערשטער בעל־הבית (צום פּאַן): א גאַנצע שטאָדט מיט הייזער, וואָס וועסטו טהאָן מיט א גאַנצע שטאָדט הייזער און קראָ־מען? מיר וועלען דיר פערשרייבען צוויי, דריי.

אַן אַנדערער: חיים, לויף נישט שריי נישט. (ער רוקט איהם אָב. צום גוי): לאָ־מיר הערען, ווי אזוי וועט איהר אונז ראַטעווען?

אַ דריטער (צום קריסט): אדרבא, זאָגט אונז, ווי אזוי, ווי אזוי וועט איהר אונז ראַטעווען?

נאָך איינער: יאָ, פון וואַנען זיי־נען מיר זיכער?

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י : שאַ, איר־דעלעך, איהר ווילט וויסען, ווי אזוי איך וועל אייך ראַטעווען? אָט מיט דעם, דאָ. (ווייזט אויף דעם בילד, וואָס ער האַלט הינטער דעם ראָק. ער נעהמט עס פאַרזיכטיג ארויס, און וויקעלט עס אויף): איהר ווייסט וואס דאָס איז, (ער ווייזט זיי, עס איז א הייליג קריסטליך בילד. די אידען ווערען דערשראָקען, פאַלען צוריק) דאָס איז אונזער „מאַטקע באָסקע". (ער זאָגט אין דער שטיל) דער קאָמאַנדיר האָט אונז אָנגעזאָגט, אז די קריס־טען זאָלען די הייליגע בילדער אין די פענס־טער שטעלען, כדי די סאָלדאַטען זאָלען וויסען וואו עס וואהנט א קריסט און זיין הויז צו שאַ־נעווען. איהר וועט זיך דאָ אַלע צו ר' מלך'ן מיט די ווייבער און די קינדער צוזאַמענקומען, נור ניט דאָס גאַנצע קהל, איהר הערט, מען וועט בעמערקען. נור די וואס וועלען דאָס פּאַ־פּיער אונטער שרייבען. איך וועל נאָכקוקען. און איך וועל זיך שטעלען אין פענסטער מיט דעם בילד פון דער „מאַטקע באסקע". אז די סאָלדאַטען וועלען אָנקומען, וועל איך שרייען: „ברודער, שאַנעוועט א קריסטען הויז", עס וועט זיין שאַ־שטיל, און צו מאָרגענס בעגינען, נעהמט דאָס פּעקעל און היידאַ, פערשווינדט פון דער שטאָדט. נור נישט „פּאָ זשידאָווסקאַ", שאַ, שטיל, אז עס זאָל קיינער נישט זעהן — פער־שטאַנען? (די אידען ווערען דערשראָקען, בלייך. טהייל לאָזען אראב די קעפּ, ווי זיי וואָלטען זיך געוואָלט איבערלעגען, צי זיי זאָלען אָננעהמען דעם פּלאַן, אַנדערע שאָקלען זיך אָב דערפון.)

ר' מ ל ך (ברעכט די הענד צונויף און שרייט אויס מיט אַ שרעקליכער שטימע): אידען, וואָס טהוט איהר? איהר געהט, חלילה, פערבייטען דעם לעבעדיגען גאָט? (די אידען שאָקלען זיך אָב, און רוקען זיך אוועק אָן א זייט. ר' מלך געהט צו צום פּאַן דאָמבראָווסקי) קריסט, וואָס רעדסטו? דו געהסט, חלילה, האַנדלען מיט דיין גאָט! אונזערע ספרים זאָגען, אז א קריסט וואָס עהרט נישט זיינע געטער, טאָר א איד נישט האָבען מיט איהם צו טהאָן, ווייל ער איז א גזלן. ער האָט קיין גאָט נישט. ניין, נישט דו זאָלסט אונזער בעשיצער זיין. בידו אפקיד את רוחי. אין זיי־נע הענד וועלען מיר זיך איבערגעבען, אידען. ער וועט שטעהן ווי א געטרייער שומר פאַר אונזערע טהיר און פענסטער. און ער וועט היטען די, וועלכע פערלאָזען זיך אויף איהם.

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י : און איהר. אידען, האָט טאַקי געמיינט, אז איך וועל אייך אונזער הייליגע מוטער פאַר די פענסטער שטע־לען, האַ, האַ — אונזער הייליגע מוטער זאָל אידען היטען! (ער וויקעלט דאָס בילד צוריק איין אין ליילעך) אונזער הייליגע מוטער היט נור קריסטען, און מאָרגען וועלען סיי ווי סיי אייערע הייזער אונזערע זיין. (צו ר' מלך'ן) נור איך ווייס, איד, דו פערמאָגסט עפּעס וואס איז דיר טייערער פאַר דיינע הייזער מיט דיינע גיטער, היט דיך, איד!

ד ו ד ' ל (שפּרינגט אויף): וואָס האָט ער געזאָגט? וואס האָסטו געוואגט צו זאָגען? (ער וויל זיך ווארפען אויפ'ן גוי.)

ר' מ ל ך : דוד, שטעה, וואָס טהוסטו דאָ? דו געהסט מיט דעם זעלבען כח וואָס זיי? (דוד האַלט זיך צוריק).

מ ל כ ה ' ל ע : וואָס האָט ער געזאָגט, דער גוי, וואס האָט ער געמיינט?

א ט ה י י ל א י ד ע ן : ר' מלך, עס איז אַן עת צרה, מען מעג זיך ראַטעווען דאָס לעבען אויף אלע אופנים. אידען, קומט, עס איז א בפירוש'ער דין (לויפען נאָך דעם גוי) זאָל דער פּאַן זיך ניט בייזערען. (א טהייל בלייבען איבער ביי ר' מלך'ן.)

ר' מ ל ך : אידען, מיר וועלען זיך פער־לאָזען אויף גאָט אין הימעל. ער וועט אונזער שומר זיין. מלכה'לע, וואו איז רבקה'לע?

מ ל כ ה ' ל ע : רבקה'לע שלאָפט אין ווינקעל. איך האָב איהר אָנגעטהאָן דער באָ־בע'ס פּעריל. עס איז א סגולה, זיי וועלען אי־בער איהר קיין שליטה ניט האָבען.

ר' מ ל ך : פּעריל? מיר טאָרען נישט טראגען קיין פּעריל. ווען ארימע לייט גיבען אוועק דעם לעצטען ביסען פון מויל, מעג עס זיין איבער וואָס פאַר א טעם עס איז. — טהו איהר אוים די פּעריל און גיב זיי שלמה'ן. רבקה'לע!

ד ו ד ' ל : אבער, מחותן...

ר ב ק ה ' ל ע (הויבט זיך אויף): מאַמי־שע, ווער האָט מיך גערופען?

מ ל כ ה ' ל ע : שלאָף, מיין קינד, ווייי־טער, שלאָף.

רב ק ה ' ל ע : ניין, מאַמעשי — איך האָב אזא שעהנעס חלם געהאט. דוד'ל, דו הערסט? עס האָט זיך מיר גע'חלום'ט, אז איך בין גאָר נישט געווען אויף דער וועלט, נאָר אויף אַן אַנדערער, אויף א גאַנץ אַנדערער, און איך בין געזעסען אין א גאָרטען, און אזעלכע טייערע פּירות האָבען געשמעקט אין גאָרטען. און ארום מיר זיינען געזעסען אלטע אידישע ווייבער, בלויז אלטע, נאָר אזעלכע שעהנע וואס מען זעהט גאָר נישט. די פּנים'ער זייערע האָ־בען געלויכטען און אויף די העלזער האָבען זיי געטראגען טייערע פּעריל מיט בריליאַנטען און אויף די קעפּ טייערע הויבען, אויף מיט בריליאַנ־טען בעפּוצט, און טייערע זיידענע קליידער, און אזוי פיעל שבת־ליכט האָבען געברענט אויפ'ן טיש. יאָ, א טיש איז געווען אין גאָרטען גע־דעקט, ווי שבת צו נאַכט. און זילבערנע לייכ־טער זיינען געשטאַנען, און א גרויסע גמרא איז אָפען געלעגען אויפ'ן טיש, און אלע האָבען עפּעס געוואַרט. איז אויפגעשטאַנען אַן אלטע אידע־נע, די עלטסטע פון אלע און די נעהנסטע פון אלע, און איז צוגעגאַנגען צו מיר, און האָט מיך

געבענשט און האָט מיך געקושט און האָט אויס־געטהאָן איהרע פּעריל און מיר אָנגעטהאָן, און אלע האָבען מיר עפּעס געוואונשען: מזל טוב, מזל טוב.

מ ל כ ה ׳ ל ע (קושט איהר אין קאָפּ): מזל טוב דיר, מיין קינד. האָסט די באָבע יענטע׳לע געזעהן אין חלום. די באָבע יענטע׳לע אליין האָט דיר די פּעריל אָנגעטהאָן, אז זיי זאָלען דיך היטען פון שלעכטס. א גוטער סמן, מיין קינד. א גוטער סמן.

ד ו ד ׳ ל (זאָגט נאָך): מזל טוב דיר, רבקה׳לע.

ר ב ק ה ׳ ל ע: מזל טוב דיר, דוד׳ל.

ר׳ מ ל ך: מיין קינד, די מאַמע האָט דיר אָנגעטהאָן די פּעריל פאר דיין חתן׳ס וועגען. טהו זיי אויס און גיב זיי שלמה׳ן. ארימע אידען האָבען מעהר אוועקגעגעבען, האָבען די ביסענס פון די מיילער אוועקגעגעבען. עס איז א שלעכטע צייט אויף אידען געקומען. א אי־דישע כלה טאָר נישט טראָגען היינט קיין פּעריל. (טהוט איהר אויס די פּעריל) דאָס איז דיין חן, טאָכטער, זיי הייליגער און ריינער מיט דיין טהאָן. געה שלאָפען, מיין קינד, א שלעכטע צייט איז אויף דער וועלט געקומען. זאָג, מלכה׳לע מיט איהר קריאת־שמע, און לעג זי שלאָפען. בעהאלט זי, מלכה׳לע. דעם מלך׳ס חיל דאַרפען באלד אָנקומען, אז זי זאָל, חלילה, צו קיין מכשל נישט קומען.

מ ל כ ה ׳ ל ע: יא, מיין קינד, אין אזא שלעכטער צייט איז גוט, אז מען שלאָפט און מען זעהט גוטע חלומות. זאָג מיט מיר קריאת־שמע, און לעג דיך מיין קינד, אין ווינקעלע, זאָג: „אין דיין האַנד גיב איך איבער מיין נשמה, גאָט". (זי פּיהרט זי אין א ווינקעל, פּער־שטעלט זי מיט קאַפּאַטעס און אַנדערע זאַכען, זאָגט איהר אָן) הער נישט, מיין קינד, און זעה נישט, זיי זאָלען נישט וויסען, אז דו ביסט דאָ. דוד׳ל, געה, מיין קינד, היט מיין קינד פון שלעכטס.

ד ו ד ׳ ל (פּיהרט זי אין א צווייטער קאַ־מער אריין): קום, רבקה׳לע, קום אריין, בע־האלט דיך. איך וועל שטעהן אויף דער וואך און וועל דיך היטען, רבקה׳לע.

ר׳ מ ל ך: און בעט גאָט אין הארצען. (מען הערט טריט פון דרויסען) אָט קומען זיי אָן.

מ ל כ ה ׳ ל ע: געהט, קינדערלעך, געהט אָב. דוד׳ל, היט מיין קינד, געדענק אָן גאָט, אז זיי זאָלען נישט וויסען, אז זי איז דאָ.

ד ו ד ׳ ל (אָבגעהענדיג): עס איז מיין כבוד, און איך וועל עס וויסען ווי אָבצוהיטען.

ר׳ מ ל ך (שרייט איהם נאָך): ד ו ד ׳ ל, געדענק, אז דו ביסט א איד און א איד האָט נור איין וועג אין אן עת סכנה. — דאָס איז דער בטחון אויפ׳ן רבונו של עולם! זאָגסט מיר צו? (ער נעהמט איהם ביי דער האַנד אָן).

ד ו ד ׳ ל: אזוי לאַנג ווי די סכנה וועט פאר די אויגען נישט שטעהן, וועל איך גלויבען אין א נס.

ר׳ מ ל ך: געהט מיט גאָט׳ס בטחון. (אָב אין דער צווייטער קאַמער. די טריט הערען זיך פאר דער טהיר.) נו, שלמה, לאָז מיך, איך וועל זיי אליין דין וחשבון אָבגעבען. זיי האָבען מיך פאר א עוסק בצרכי צבור געמאַכט. פון מיין האַנד זאָלען זיי באָדערן. (ער שטעלט זיך ביי דער וואָג. עס קומט אריין דער קאָלאָנעל, סאָל־דאטען, הינטען ביי דער טהיר שלעפּט זיך נאָך דער פאַן דאָמבראָווסקי.)

ר׳ מ ל ך (בויגט זיך פאר איהם): איך גרים דיך, פאַן נאַטשאַלניק.

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל: נו, הערר בירגערמייס־טער, האָסט צוגעשטעלט די זאַכען וואס מען האָט פערלאַנג פון דיר? די צייט איז שוין לאַנג אריבער.

ר׳ מ ל ך: שוין לאַנג, נאָך פאר דער צייט. דאָס פאָלק איז גוט, דאָס פאָלק איז פרום. האָבען געוואוסט אז דעם מלך׳ס חיל איז הונגעריג, אָבגעשפּאָרט דעם ביסען פון מויל, די ביסענס פון די קינדערלעך׳ס מיילער אוועקגע־נומען, די קישען פון די קעפּ, די שבת־לייכטער־לעך, יעדער איינער וואס האָט נור געקענט. קליינע קינדער האָבען זייערע יום־טוב שטיוועל־לעך געבראַכט, דו זעהסט (ער ווייזט איהם די שבת־לייכטערלעך, די קינדערשע שטיוועלעך) אלעס האָבען זיי פאר דעם מלך׳ס חיל אוועקגעגעבען.

ד ע ר ק אָ ל נ ע ל: דאָס איז גוט, דאָס איז שעהן. האָסט אונז טריי געדיענט, הערר בירגערמייסטער. איך וועל עס צושטעלען אין די העכערע מאַכט, און דו וועסט קריגען א מעדאַל רערפאר.

ר׳ מ ל ך: פאר א מעדאַל? מיר האָ־בען נישט, חלילה, געטהאָן פאר בעלוינונג. מענ־שען זיינען הונגעריג.

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל: מיר וועלען זיך שוין אויסגלייכען דעריבער. סאָלדאַטען, וועגט די זאַכען. (ער נעהמט ארויס א פּאַפּיער און לעזט) פערציג פּוד ברויט. הערר בירגערמייסטער, וואו זיינען זיי?

ר׳ מ ל ך (ווייזט אויף א פּאָר זעק פול מיט חלות און ברויט): אָט, דאָ. אָבגעשפּאָרט האָט די בעפעלקערונג דעם ביסען פון מויל, און אָט די צוויי זעק פול מיט חלה און ברויט אָנגעפּאַקט.

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל: דאָס איז אלעס? (ער נעהמט די זעק): אידעל, דו לאַכסט — וועגט!

ס אָ ל ד אַ ט ע ן (וועגען): דרייצעהן פּוד מיט צעהן פונט.

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל: וואו זיינען די איבע־ריגע זעק?

ר׳ מ ל ך: דאָס איז אלעס, וואס אונ־זערע ארימע לייט האָבען געקענט צוזאַמענשלע־פּען.

דער קאָלאָנעל: דו לאכסט, איד. זאָג שנעל, וואו האָסטו בעהאלטען די שפּייז און פּראָדוקטען פאר׳ן פיינד. — מען האָט שוין דערצעהלט פון אייך.

ר׳ מלך: דו זאָגסט נישט גוט. מיר האָבען געטריי געדיענט אונזער מלך, דעם לעצ־טען ביסען פון מויל אוועקגעגעבען, א חוץ א פּאָר אָרימע לייט, וואס האָבען קליינע קינדער־לעך אין דער היים. קליינע קינדער קענען דאָך נישט איבערטראגען דעם צער פון הונגער. זיי האָבען געבראכט דעם לעצטען ביסען ברויט, האָב איך זיי צוריקגעשיקט.

דער קאָלאָנעל: ביזט דאָך מודה אליין, האָסט אנדערע געגעבען צו בעהאלטען. גאַנץ גוט, איך וויים עס. (ער לעזט ווייטער פון פּאפּיער) צוואנציג טויזענד רובעל, און גאָלד, זילבער און קופּער. וואו זיינען זיי?

ר׳ מלך (נעהמט א פּעקעל): אָט דעם פולען פּאק האָבען אונזערע אידען אָנגעפילט.

דער קאָלאָנעל (שיט אויס דעם פּאק, עס פאלען ארויס מעשענע לייכטערלעך א פּאָר, אייר־ניגע זילבער שטיקער, רבקה׳לע׳ס פעריל): דאָס איז אלעס? (ער הויבט אויף א פּאָר מעשענע לייכטערלעך) איד, דו לאכסט. שבת לייכטער־לעך האָסטו מיר געבראכט? און מיט דעם ווילסטו מיך אָבנארען?

ר׳ מלך: דאָס איז אלעס וואס איך האָב געקענט פון די שטאָדט־לייט צוזאמענגעהמען. זיי האָבען געבראכט דאָס לעצטע שטיקעל קו־פּער, זילבערנע בשמים־בוקסלעך, וואס זיי האָ־בען בירושה געהאט. די שטאָדט איז ניט איב־ריגס רייך. מיין גאָלד און זילבער האָסטו דאָך נעכטען צוגענומען, א חוץ די שניר פעריל דאָ, וועלכע איך האָב נאָך געפונען אין מיין שטוב.

דער קאָלאָנעל: שווער ביי דיין גאָט, אז דו האָסט נישט אין די קעלערס בעהאלטען, אז דו האָסט נישט אנדערע געגעבען צו בעהאלטען — וועל איך דיר גלוי־בען.

ר׳ מלך: זיבעציג יאָהר האָב איך אָבגע־לעבט און גאָט׳ס נאָמען דערמאָנט נור צום לויב, און איך וועל ווייטער נישט דערמאָנען גאָט׳ס נאָמען נור צום לויב.

דער קאָלאָנעל: איז א סימן אז דו האָסט בעהאלטען אין די קעלערס פאר׳ן פיינד, — אז דו ווילסט נישט שווערען ביי דיין גאָט.

מלכה׳לע (געהט צו צו ר׳ מלך׳ן): דו קענסט שווערען מיט א רוהיג הארץ, מיר זיינע אָרימע לייט — אלעס האָבען מיר זיי אָבגעגע־בען.

ר׳ מלך: גאָט׳ס נאָמען שטעהט הע־כער פון אונזער לעבען. מיר טאָרען ניט שווע־רען ביי זיין נאָמען אפילו אויף געוויס. און ווער קען זאָגען געוויס, א חוץ ער? ניין, איך וועל גאָט׳ס נאָמען נישט דערמאָנען.

דער קאָלאָנעל: איד, געדענק וואס דו טהוסט, מיט דיין לעבען וועסטו מיר בעצאָה־לען דערפאר.

ר׳ מלך: מיין לעבען איז אין גאָט׳ס האנד.

דער קאָלאָנעל: סאָלדאטען, נעהמט דעם איד! (די סאָלדאטען רינגלען ארום ר׳ מלך׳ן. פון טהיר בעווייזט זיך פּאַן דאָמבראָווסקי.)

פּאַן דאָמבראָווסקי: פּאַני נאַ־טשאַלניק, דער איד האָט טאַקע אין די קעלערס פערשטעקט דאָס גאָלד און זילבער. נור ווי קומען יענע אוצרות געגען דעם אוצר וואָס ער האָט אין זיין שטוב! דער איד האָט איין ברי־ליאַנט, וואס איז מעהר ווערטה פאר אלע זיינע פערמעגענס. זאָל ער דיר דעם ברילאַנט אָבגע־בען און דו וועסט איהם שענקען דאָס איבעריגע דערפאר.

דער קאָלאָנעל: וואָס מיינסטו דערמיט, פּאַן?

פּאַן דאָמבראָווסקי (נעהמט די פעריל): דו זעהסט די פעריל? די פעריל האָט געטראָגען אן אלבאסטער האלז, וואס איז ריי־צענדער פאר פעריל. סלאָווע האָנאָרע! דו קענסט דיך פערלאָזען אויף מיר, אזוי ווי איך בין א פּאָליאַק, און א פּאָליאַק איז א מבין אויף דעם שעהנעם געשלעכט. ער האָט דיר נישט די מאָס ברויט און געלד צוגעשטעלט — מאַך מיט איהם א געשעפט. זאָל ער דיר די טאָכטער דערפאר אָבגעבען און דו וועסט איהם שענקען דאָס לע־בען.

דער קאָלאָנעל: איז זי ווערטה דעם בייט?

פּאַן דאָמבראָווסקי: קענס דיך פערלאָזען אויף מיין געשמאַק.

דער קאָלאָנעל (צום איד): נו, איד, האָסט געהערט וואס דער פּאַן פּאָליאַק זאָגט, מאַכען מיר דאָס געשעפט?

ר׳ מלך (ווערט בלייך, שווייגט לאַנג, דאַן זאָגט ער מיט א ציטערדיגע שטימע): געגען מיר ביזטו שטאַרק, געוויס. וואָס בין איך? נור א צובראָכענער אלטער איד. אָבער ביזטו אויך געגען איהם שטאַרק? (ווייזענדיג צום הימעל) דו בעדאַרפסט יעצט זיין הילף. דו געהסט גע־גען א פיינד. א שטאַרקען און א גרויסען פיינד. דער קיסר האָט דיר אנפערטרויט זיינע מענשען, דו זאָלסט מלחמה פיהרען פאר איהם. איז דאָס די קראַפט, איז דאָס דער זכות מיט וועלכען דו וועסט געהן געגען דעם פיינד מלחמה האַל־טען? — דאָס, וואָס דו בעליידיגסט אן אלטען אידישען טאַטען און צאפּסט זיין בלוט? — מיינסט אז דאָס וועט זיין דיין זכות, דיין מאַכט, מלחמה צו פיהרען געגען א גרויסען און שטאַר־קען פיינד?

דער קאָלאָנעל: וואָס האָסטו גע־

זאָגט, איד? דו האָסט געוואגט צו צווייפלען אין אונזער זיעג? דו שרעקסט אונז מיט דעם פיינד, וואס וועט נקמה נעהמען פאר דיר? דו ווייסט, וואָס דאָס הייסט? פעررראט, איד, און דו ווייסט, וואָס ס'קומט פאר דעם? (ער מאַכט זיך מיט'ן פינגער איבער'ן האלז).

מ ל כ ה ' ל ע (א דערשראָקענע): מלך, מלך, וואָס טהוסטו, געדענק אָן גאָט!

ש ל מ ה: ר' מלך, ר' מלך! דערצערנט ניט דעם הערר.

ר' מ ל ך: נאַראָנים, וואָס שרייט איהר? וואָס קען ער מיר טהאָן? איך האָב נור איין לעבען אוועקצוגעבען, און איך קען שטענדיג קומען פאר גאָט: „אזוי איז עס געווען, משפט." (צום קאָלנעל) קענסטו אויך קומען פאר גאָט? האָסטו גאָר נישט אויף דיין געוויסען? און דו בעדארפסט זיין גרייט. דו געהסט אין מלחמה אריין, געגען א שטארקען און גרויסען פיינד!

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל: איך האָב קיין צייט ניט מיט דיר צו רעדען, איד. (ער געהט צו צו איהם) וואו האָסטו דיין טאָכטער?

ר' מ ל ך (שטעלט זיך אוועק פאר דער טהיר): א אידישער טאַטע גיט נור אָב זיין טאָכטער ווען מען הרג'עט איהם פריהער. (אין שטוב ווערט א גרויס געוויין. אידען קוקען אין די פענסטער אריין, און פון דרויסען הערט זיך א געוויין. דער קאָלאָנעל בעראטה זיך עפעס מיט'ן פאַן דאָמבראָווסקי.)

פ אָ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י (צום קאָלאָנעל אין דער שטיל): פאני נאטשאלניק, ווייסט וואָס דער איד וויל? ער וויל די פעריל צוריק. עס איז איהם צו ביליג. ער וויל די פעריל צו צום טויש. — גיב איהם די פעריל וועט ער די טאָכטער אליין שיקען.

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל (קוקט איהם אָן): דער איד?

פ אָ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י: עס איז א אידיש געשעפט. אידען מאכען אָפט אזעלכע געשעפטען — וואָס וועסטו פאר געלד ביי דעם אידען נישט קריגען?

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל (הויך צו ר' מלך'ן): איך ווייס, איד, וואס דו ווילסט. ס'איז דיר צו ביליג. נו, דאָ האָסטו נאָך די פעריל צו. (ער ווארפט איהם די פעריל צו) און גרייט אָן די טאָכטער, איך וועל באלד נאָך איהר מיינע זעלנער שיקען. סאָלדאטען קומט. (געהמען די זאַכען און געהען.)

פ אָ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י (לאַכט צו ר' מלך'ן): אזוי האָב איך עס נישט געמיינט, פאני נאטשאלניק. די טאָכטער זאָל ער די פעריל אויפ'ן האלז אָנטהאָן, ווען ער וועט זי שיקען צו דיר. הא, הא, הא, פאניע זשידזשע. (געהט אָב.)

ד ע ר ק אָ ל אָ נ ע ל: זאָל ער טהאָן ווי ער וויל, נור די טאָכטער זאָל ער שיקען. (געהען אָב מיט די זאַכען.)

ר' מ ל ך (הויבט אויף די הענד צום הימעל): טאַטע אין הימעל! זעה אונזער שפּאָט און שאנד און נעהם דיך אָן פאר אונז!

פ אָ ר ה אָ נ ג

פעליקס קאָהן:

# פוילען און די אידען

פון מיינע פריהעריגע ארטיקלען אין „צוקונפט" ווייסען די לעזער, אז גאנץ פוילען איז געווארען אויף אזוי פיעל פערוויסטעט, אז די ערשטע צייט איז אויסגעקומען צו טראכטען נאָר וועגען איינס: ווי צו רעטען די בעפעלקערונג פון הונגער טויט, ווי צו שאפען אין פערוויסטען לאנד בעדינגונגען, וואס זאלען געבען די מעגליכקייט צו עקזיסטירען, צו לעבען, דורכצוהאלטען ביז יענער צייט, ווען די בלוטיגע מישענינע וועט פערשווינדען און זיין ארט וועלען פערנעמען נאָרמאלע לעבענסבעדינגונגען.

אומעדום האָבען זיך געבילדעט בירגערליכע קאָמיטעטען, מיליציען, גערעכטען, דאס צושטערטע לעבען האָט זיך אָנגעהויבען צו ארגאניזירען אויף דאָס ניי.

און דא איז כאראקטעריסטיש, וואס ניט־קוקענדיג אויף דאָס אונגליק, וואס האָט געטראפען פוילען, ניט קוקענדיג אויף די מאניפעסטירטע לאָזונגען פון בורגפרידען, האָט זיך דער רודער פון פערוואלטונג ארויסגעוויזען אין די הענד פון די זעלבע לייט, וועלכע האָבען זייט דעם יאהר 1905 פערבלאָטיגט דאָס לעבען אין פוילען...

זייענדיג רוסאפילען — כל זמן פוילען איז געשטאַנען אונטער דער ממשלה פון די ראָמאַנאָווס, האָבען זיי גלייך אָנגענומען די געשטאלט פון גערמאנאָפילען, ווי נאָר אין קעניגליכען פאַלאַץ אין וואַרשא, האָט זיך בעזעצט בעזעלער, דער בעריהמטער בעצווינגער פון אָנטווערפען.

און ס'האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז געענדערט האָט זיך בלויז די אויסערליכע דעקאָראַ־

ציע, די רוסישע מונדירען זיינען פערביטען גע־
ווארען דורך דייטשע, דאָס וועזען פון די גע־
זעלשאפטליכע קרעפטען אין פוילען איז אבער
געבליבען דאָס זעלבע, וואס פריהער. געבליבען
דאָס זעלבע, ניט קוקענדיג דערויף, וואס מ׳האָט
שוין מעהר ניט געוואגט צו בעשולדיגען די אי־
דען אין גערמאנאָפיליסטווא, ווי מ׳פלעגט עס
טאָן אין די רוסישע צייטען. אויך ביי די פער־
ענדערטע בעדינגונגען האָט דאָס דאָזיגע כלומר׳־
שטע גערמאנאפילסטווא די אידען קיין שום
טובה ניט געטאָן. אין די בירגערליכע קאָמי־
טעטען זיינען זיי ניט אריינגעפאלען, צו ארגא־
ניזירען דאָס געזעלשאפטליכע לעבען האָט מען
זיי ניט צוגעלאָזען, מיט זייערע מאטעריעלע און
גייסטיגע נויטען האָט זיך קיינער ניט גערע־
כענט.

ווי ס׳איז בעקאנט, זיינען דער צענטראלער
בירגערליכער קאָמיטעט און אלע גובערנסקע
קאָמיטעטען פערמאכט געווארען פון דער דייי־
טשער מאכט, אלע ענינים פון דיזע קאָמיטעטען
זיינען ליקווידירט געווארען און דאס געלד איז
איבערגעגעבען געווארען צו פערשיעדענע וואהל־
טעטיגע איינריכטונגען.

וואס האָט געטריבען די דייטשע מאכט צו
פערמאכען די דערמאָנטע בירגערליכע איינריכ־
טונגען, דאָס וועט נאָך א לאנגע צייט בלייבען
א געהיימניס פון דער דייטשער ביוראקראטיע,
נאָר פון דעם פאקט, וואס דער צענטראלער ביר־
גערליכער קאָמיטעט ווערט ווידער גערופען צום
לעבען*), פון א גאנצער רייה ערשיינונגען, וואס
האָבען פאסירט פאר דער לעצטער צייט קען מען
זעהן, אז די האָהענצאָללערשע רעגירונג האָט
בנוגע צו פוילען פערנומען א גאנץ בעשטימטע
פאָזיציע, זי האָט שארף און ענטשלאָסען דורכ־
געפיהרט א ליניע צווישען דעם, וואס איז ער־
לויבט, און דעם, וואס איז ניט ערלויבט. פאר
ערלויבט ווערט געהאלטען אלץ, וואס ס׳געהט
ניט ארוים ווייטער פון די גרענעצען פון אן
אונטערגעהאקטער אויטאָנאָמיע אונטער דער
ממשלה פון די האָהענצאָללערן, פאר ניט ער־
לויבט ווערט געהאלטען אלץ, וואס ס׳דערמאָנט
אָן די חלומות וועגען אן אונאבהענגיגען פוי־
לען...

באלד נאָך די בירגערליכע קאָמיטעטען איז
פערמאכט געווארען אויך דאָס פוילישע געריכט;
די קאָמיסיע פון פאָלקס־בילדונג איז געשטעלט
געווארען אונטער דער אויפזיכט פון דער דייי־
טשער רעגירונג; מיט איין ווארט, אויף אלץ,
וואס איז זעלבסטשטענדיג ענטשטאנען, איז
ארויפגעלעגט געווארען דער דייטשער שטעמ־
פעל כדי קלאָר צו מאכען פאר דער בעפעלקע־
רונג אז זי דארף זיך אָבזאָגען פון אלע איהרע
שעהנע חלומות.

אונז וועט נאָך אויסקומען צו בעריהרען די
פראגע, ווען מיר וועלען ריידען וועגען דער גרינ־
דונג פון פוילישען אוניווערזיטעט אין וואַרשא,
איצט ווילען מיר זיך צוריקקעהרען צום מאָ־
מענט פון פערמאכען דעם בירגערליכען קאָמי־
טעט. ביי דער ליקווידירונג פון זיינע ענינים
זיינען אלע זיינע מיטלען, ווי בעקאנט, דעמאָנ־
סטראטיוו אזוי פאנאנדערגעטיילט געווארען, אז
פון די מעהר ווי 2½ מיליאן רובעל איז אויפ׳ן
גורל פון די אידישע וואָהלטעטיגע איינריכטונ־
גען ניט אויסגעפאלען אפילו א קאָפּיקע.

וואס איז פאר דעם פארגעקומען צווישען די
פוילישע און אידישע נאציאנאליסטען, וואס האָט
ארויסגערופען מצד דעם פרעסע קאָנטראָלאָר
קליינאָוו אן אזהרה דער אידישער פרעסע, אז
אויב זי וועט אויך ווייטער אָנפאלען אויף די
פאָליאקען, וועט מען בנוגע צו איהר אָנווענדען
רעפרעסיווע מיטלען, וואס האָט ארויסגערופען
די בעקאנטמאכונג פון דער דייטשער פאָלי־
ציי, אז זי וועט בשום אופן ניט דערלאזען קיי־
נע דעמאָנסטראציעס געגען דעם בירגערליכען
קאָמיטעט, — דאָס אלץ איז בעדעקט מיט א
געדיכטען, אונדורכדרינגליכען נעבעל. סיי די
אידישע און סיי די פוילישע פרעסע שווייגען
וועגען דעם. פון דיזע „בעקאנטמאכונגען און
אזהרות", פון איין זייט, און פון דער דעמאָנ־
סטראטיווער פאנאנדערטיילונג פון די געלדער
בעת דער ליקווידאציע פון דעם בירגערליכען
קאָמיטעט, פון דער אנדער זייט, קאָן מען זעהן,
אז ס׳איז פארגעקומען עטוואס ערנסטעס, בע־
דייטענדעס, וואס האָט איבערגעלאָזען א טיעפען
שפור אויף די געגענזייטיגע בעציהונגען פון
ביידע צדדים.

ניט זייענדיג אימשטאנד צו בעלויכטען די־
זען צוזאמענשטוים, ווילען מיר נאָר בעמערקען
א העכסט כאראקטעריסטישע ערשיינונג. פון
יענעם מאָמענט אָן, ווי דער צענטראלער ביר־
גערליכער קאָמיטעט האָט אויפגעהערט צו עק־
זיסטירען, טרעטען ארוים אויף דער סצענע פון
געזעלשאפטליכען לעבען ניט די משרתים און
טעלער־לעקער פון די דמאָווסקע׳ס און נעמאָ־
יעווסקי׳ס, נאָר פירסט לובאָמירסקי, ערצבי־
שאָף קאָקאָווסקי, מיט איין ווארט, די אָנגע־
זעהענע פיהרער פון דער „רעאליסטען־פארטיי",
— די פארטיי פון גרויסע אגראריער און גרויסע
קאפיטאליסטען. פאר די אינטערעסען פון
קלאס, וועלכען זיי פערטרעטען, איז שעדליך
דאָס שמוציגע, קאלאמוטנע נאציאנאליסטישע
בלאָטע פון די דמאָווסקי׳ס און נעמאָיעווסקי׳ס,
וועלכע פערגיפטעט די אטמאָספערע פון נאָר־
מאלען אינדוסטריעלען לעבען, און ווי אין די
פריהערדיגע צייטען, אין דער תקופה פון בע־
ריהמטען באָיקאָט, זיינען זיי די ערשטע ארוים־
געטראטען מיט א פראטעסט, אזוי האָבען זיי
אויך איצט שארף און ענטשלאָסען בעטאָנט, אז

*) אמת, לויט די לעצטע מיטטיילונגען מיט בלויז וואהלטעטיגע פונקציעס.

מיט דמאָווסקי'ן און מיט זיין חדר האָבען זיי קיין שום אלגעמיינעס.

אין רשות פון ערצבישאָף קאקאָווסקי איז ביי דער ליקווידירונג פון קאָמיטע איבערגעגעבען געווארען 600,000 רובעל. ווען די געלע זאָגענאַנטע „קריסטליכע" ארבייטער־פעראיינען אין לאָדז האָבען זיך דערפון דערוואוסט, האָבען זיי געשיקט צו איהם א דעפּוטאַציע מיט דער בקשה ארויסצוגעבען זיי א שטיצע פון די דער מאָנטע סומען. ערצבישאָף קאקאָווסקי האָט זיי דערין ניט ענטזאגט, ער האָט אָבער אָבגעלעגט דאָס ארויסגעבען פון שטיצע ביז יענעם מאָמענט, ווען ס'וועט פעסטגעשטעלט ווערען די צאָהל פון נויטליידענדע און הילפסבעדירפטיגע ניט נאָר אין זייער פעראיין, נאָר איבערהויפּט פון אלע ארבייטער אָהן אונטערשיעד פון נאציאָנאליטעט, גלויבען, איבערצייגונג און פּארטיי־אָנגעהעריגקייט.... דאָס איז בלי ספק געוועזען בלויז א שענער זשעסט. זיין הויכהויליגקייט זיינען געווים הגנדערט מאָל ליעבער די מיט־גליעדער פון די געלע פעראיינען, ווי די בע־וואוסטזיניגע ארבייטער, וואס שטעהען פעסט און אונגעבויגען אויפ'ן באָדען פון קלאסענ־קאמפּף; די טרייע זיהן פון דער קאטאָלישער קירכע זיינען איהם געווים נעהנטער און טיי־ערער, ווי די ניט־קריסטען; די פּאָליאקען — ווי די אידען, און דאָך איז דיזער זשעסט — בע־דייטונגספול.... ער פּראבירט דורכצופיהרען א שייד־ליניע צווישען דער אידעאלאגיע פון דער גרויסער בורזשואזיע און דער קליינבירגערליכער נאציאנאליסטישער הוזשעריי.

עהנליכע פאקטען האָבען זיך פאר דער לעצ־טער צייט אָנגעזאמעלט זעהר פיעל...

מיר שטעלען אויף זיי אב אונזער אויפמערק־זאמקייט דערפאר, ווייל די צוגלידערונג פון דער געזעלשאפט אויף קלאסען ווערט אפט געלאָזען אויסער אכט, ערשיינונגען ווערען פעראלגעמיי־נערט און עס ווערט אָנגעזאגט א „נייע ערא" אין די בעציהונגען, ווען אין דער ווירקליכקייט איז אלץ געבליבען, ווי געוועזען, נאָר אן אנדער קלאס, אדער ריכטיגער, פארשטעהער פון אן אנ־דער קלאס האָבען אויסגעדריקט זייער בעציהונג צום מענשען־האס, וואס ווערט געפּרעדיגט ניט פון זייער קלאס.

א נייען פאקטאָר שטעלט מיט זיך פאָר בלויז די אָקופּאַציאָנס־מאכט, די עסטרייכישע און די דייטשע, וואס האָט פערביטען די פריהערדיגע — די רוסישע.

וועגען דער עסטרייכישער מאכט איז כמעט ניטאָ וואס צו ריידען. עסטרייך שפּילט ניט נאָר אין סטראטעגישער הינזיכט די צווייטע פיעדעל, אויך ביים פערוואלטען מיט'ן אָקופּיר־טען געגענד קען זי ניט זיך רעכענען מיט די פּלענער, אויסזיכטען און אבזיכטען פון דייטשלאנד, וואס האָט צוזאמען מיט איהר אין משך פון א גאנצען יאהר געפיהרט א זיגרייכען קריעג.

עסטרייך פיהרט דורך אין קעניגרייך פּוילען דיזעלבע פּאָליטיק, וועלכע זי האָט אזוי ערפאָלג־רייך דורכגעפיהרט אין גאליציען. דער בעפעל־קערונג פון פּוילען ווערט ערלויבט הויך, בפני עם ועודה אויסצודריקען איהר פּאטריאטישע גע־פיהלען, ס'ווערט ערלויבט צו ארגאניזירען איהר לעבען אויף אויטאָנאָמע יסודות, ס'ווערט ער־לויבט און טאקע זעהר און זעהר גערן — צו טרוימען וועגען דער פעראייניגונג פון קעניגרייך פּוילען מיט גאליציען אונטער דער אויבערהער־שאפט פון די האבסבורגער, אבער הינטער די גרענעצען פון דיזער בלויז אויסערליכער „פריי־הייט" פיהרט דורך די עסטרייכישע מאכט שטרענג און סיסטעמאטיש איהר ליניע — די ליניע פון די אינטערעסען פון דער האבסבורגער מאָנארכיע.

בעזונדערס אין דער פראגע וועגען די אידען האָט עסטרייך אין פערזאן פון איהרע פארשטע־הער אין אָקופּירטען טייל פון פּוילען געלאָזט ערקלערען קאטעגאָריש, אז די אידען, אלס בע־זונדערע נאציאָנאליטעט, אינטעריסירען איהר ניט. דאָס איז ניט ניי, אָבער די פּוילישע נאציאָ־נאליסטען האָבען אין דיזער הינזיכט בעקומען א נייע שטיצע, וועלכע זיי האָבען ניט פערפעהלט אויסצונוצען.

א גאנץ אנדערע לאגע האָט זיך געשאפען אין דעם טייל פון פּוילען, וואס איז אָקופּירט פון דייטשען מיליטער.

איצט מאכט שוין אפילו די דייטשע פּרע־סע פון דעם קיין סוד ניט, אז די בעפעלקערונג פון קעניגרייך פּוילען האָט ניט אויפגענומען „בעגייסטערט" די זיגרייכע דייטשע ארמעע. צי איז דיזע צוריקגעהאלטענקייט ארויסגערופען דורך די פיעליעהריגע גערמאניזאציאָנספּאָליטיק אין פּאָזען אדער דורך דאָס באָמבארדירען פון קאליש און עהנליכע כבודים, צו האָבען דאָ גע־ווירקט טיעפערע סאציאל־עקאָנאָמישע מאָטי־ווען, וואָס האָבען געשאפען דעם באָדען פאר רוסאָפילסטוואָ, — אזוי אָדער אנדערש, נאָ די־זע קאלטע, צוריקגעהאלטענע אויפנאהמע האָט געטריבען די דייטשע מאכט צו זוכען א וועלכען ניט איז שטיצפּונקט אין דער ארטיגער בעפעל־קערונג. די „בעפרייאונגסלעגענדע" האָט ניט געהאט קיין ערפאָלג, און די דייטשע מאכטהאָ־בער האָבען געווארפען זייערע אויגען אויף דער אידישער בעפעלקערונג. אויף די שפּאלטען פון דער דייטשער פּרעסע, ווי אין דייטשלאנד גופא אזוי אויך אין אקופּירטען טייל פּוילען, האָבען זיך בעוויזען ארטיקלען, וואס זוכען צו בעוויי־זען, אז די אידישע שפּראך איז נאָר א דיאלעקט פון דער דייטשער שפּראך, אז די אידען זיי־נען שטענדיג געוועזען, זיינען אויך ביי היינטי־גען טאָג טרעגער פון דער דייטשער קולטור, אז

אין תוך גענומען, זיינען זיי דייטשען, היטער און שיצער פון „דייטשטום“....

דאָס האָט ניט געשטערט פיעלע פּובליציסטען אין דייטשלאַנד אויפצוהויבען די פראַגע וועגען „מזרח־אידען“, צו פאַדערען מאַסרעגעלן, וואס זאָלען פערצאַמען דעם וועג נאָך דייטשלאַנד פאַר דיזע „אַנקולטורעלע עלעמענטען“, וואַרנען די דייטשע אידען, אַז זיי זאָלען צוליעב זייערע אייגענע אינטערעסען מיטהעלפען מיט אַלע מיטלען און קרעפטען אויפצושטעלען אַ וואַנד געגען דער אימיגראַציע פון די „אָסט־יודען“ אין דייטשלאַנד...

אבער ווייל אין דיזען פאַל האָט זיך געהאַנדעלט ניט וועגען דייטשלאַנד, נאָר וועגען אָקופּירטען געגענד, האָט די אָקופּאַציאָנסמאַכט, ניט קוקענדיג אויף דער אָפיציעלער ערקלערונג, אַז אַלס שול־יסוד וועט גענומען ווערען די קאָנפעסיאָן, די רעליגיע, געהאַנדעלט מעהר, ווי ענטשלאָסען. די שולען זיינען איינגעטיילט געוואָרען אין צוויי קאַטעגאָריען: פּוילישע און דייטשע, און אויף די אידישע קינדער ווערט ארויפגעלעגט דער חוב צו בעזוכען די דייטשע שולען.

דיזער פאַקט איז ביז איצט צו ווייניג בעטראַכט און בעלויכטען געוואָרען ווי אין דער פּוילישער, אַזוי אויך אין דער אידישער פּרעסע, ער קאָן דאָך ניט בלייבען אָהן אַ גרויסער ווירקונג סיי אויף די אידען סיי אויף די פּאָלאַקען. די אידען, וואס האָבען ביז איצט מיט ערפאָלג געקעמפּפט פאַר זייער נאַציאָנאַלע פּיזיאָנאָמיע, זיינען גלייך געשטעלט געוואָרען פּנים אל פּנים מיט אַ געפאַהר, וואס איז פיעל ערנסטער, ווי די אַסימילאַציע, צו וועלכע עס צווינגען זיי די פּאָליאַקען. אין דייטשלאַנד'ס רשות שטעהט דער גאַנצער מלוכה־אַפּאַראַט, די אָרגאַניזאַציע, אַן אויסגעהאַלטענע סיסטעם. דערביי ווערט נאָך דער אַסימילאַציאָנס־פּראָצעס ערלייכטערט דורך דער נאָהנטקייט פון דער אידישער שפּראַך צו דער דייטשער. אונבעוואוסט, בלויז אינסטינקטיוו פיהלענדיג די געפאַהר, זיינען די אידישע דעמאָקראַטישע ערעמענטען ארויסגעטראַטען מיט'ן האָזנג: אידישע פאָלקס שולען.

און — וואָס פאַר אַ איראָניע פון שיקזאַל! — די פּאָליאַקען קומט אויס, אויף וויפיעל זיי כעגרייפען די געפאַהר, צוליעב זייערע אייגענע אינטערעסען, אונטערצוהאַלטען די דאַזיגע אידישע פאָדערונג.

פון דעם מאָמענט אָן, ווי פאַר די אידען ווערען איינגעפיהרט דייטשע שולען און אויפ'ן אידישען באָדען הויבט מען אָן איינצופלאַנצען די דייטשע קולטור, הויבט אָן די פּאָליאַקען, אַלס אַזעלכע, צו דראָהען אַן ערנסטע געפאַהר, ניט מצד דער אָנגעקומענער נאָר מצד דער ארטיגער בעפעלקערונג, — מצד די, אַזוי צו זאָגען „אינערליכע דייטשען.“

אין תוך גענומען, זיינען זיי דייטשען, היטער און שיצער פון „דייטשטום“....

דאָס האָט ניט געשטערט פיעלע פּובליציסטען אין דייטשלאַנד אויפצוהויבען די פראַגע וועגען „מזרח־אידען“, צו פאַדערען מאַסרעגעלן, וואס זאָלען פערצאַמען דעם וועג נאָך דייטשלאַנד פאַר דיזע „אַנקולטורעלע עלעמענטען“, וואַרנען די דייטשע אידען, אַז זיי זאָלען צוליעב זייערע אייגענע אינטערעסען מיטהעלפען מיט אַלע מיטלען און קרעפטען אויפצושטעלען אַ וואַנד געגען דער אימיגראַציע פון די „אָסט־יודען“ אין דייטשלאַנד...

אבער ווייל אין דיזען פאַל האָט זיך געהאַנדעלט ניט וועגען דייטשלאַנד, נאָר וועגען אָקופּירטען געגענד, האָט די אָקופּאַציאָנסמאַכט, ניט קוקענדיג אויף דער אָפיציעלער ערקלערונג, אַז אַלס שול־יסוד וועט גענומען ווערען די קאָנפעסיאָן, די רעליגיע, געהאַנדעלט מעהר, ווי ענטשלאָסען. די שולען זיינען איינגעטיילט געוואָרען אין צוויי קאַטעגאָריען: פּוילישע און דייטשע, און אויף די אידישע קינדער ווערט ארויפגעלעגט דער חוב צו בעזוכען די דייטשע שולען.

דיזער פאַקט איז ביז איצט צו ווייניג בעטראַכט און בעלויכטען געוואָרען ווי אין דער פּוילישער, אַזוי אויך אין דער אידישער פּרעסע, ער קאָן דאָך ניט בלייבען אָהן אַ גרויסער ווירקונג סיי אויף די אידען סיי אויף די פּאָלאַקען. די אידען, וואס האָבען ביז איצט מיט ערפאָלג געקעמפּפט פאַר זייער נאַציאָנאַלע פּיזיאָנאָמיע, זיינען גלייך געשטעלט געוואָרען פּנים אל פּנים מיט אַ געפאַהר, וואס איז פיעל ערנסטער, ווי די אַסימילאַציע, צו וועלכע עס צווינגען זיי די פּאָליאַקען. אין דייטשלאַנד'ס רשות שטעהט דער גאַנצער מלוכה־אַפּאַראַט, די אָרגאַניזאַציע, אַן אויסגעהאַלטענע סיסטעם. דערביי ווערט נאָך דער אַסימילאַציאָנס־פּראָצעס ערלייכטערט דורך דער נאָהנטקייט פון דער אידישער שפּראַך צו דער דייטשער. אונבעוואוסט, בלויז אינסטינקטיוו פיהלענדיג די געפאַהר, זיינען די אידישע דעמאָקראַטישע ערעמענטען ארויסגעטראַטען מיט'ן האָזנג: אידישע פאָלקס שולען.

און — וואָס פאַר אַ איראָניע פון שיקזאַל! — די פּאָליאַקען קומט אויס, אויף וויפיעל זיי כעגרייפען די געפאַהר, צוליעב זייערע אייגענע אינטערעסען, אונטערצוהאַלטען די דאַזיגע אידישע פאָדערונג.

פון דעם מאָמענט אָן, ווי פאַר די אידען ווערען איינגעפיהרט דייטשע שולען און אויפ'ן אידישען באָדען הויבט מען אָן איינצופלאַנצען די דייטשע קולטור, הויבט אָן די פּאָליאַקען, אַלס אַזעלכע, צו דראָהען אַן ערנסטע געפאַהר, ניט מצד דער אָנגעקומענער נאָר מצד דער ארטיגער בעפעלקערונג, — מצד די, אַזוי צו זאָגען „אינערליכע דייטשען.“

און ווי אַזוי אַ גרויסער טייל פון די פּאָליאַקען בעציהט זיך איצט צו דיזע „אינערליכע דייטשען“ האָט בעוויזען די פּוילישע האַלטונג אין דער פראַגע וועגען די געריכטען. נאָכדעם, ווי די רוסען האָבען פערלאָזען וואַרשע, זיינען דאַרט צוזאַמען מיט די בירגערליכע קאָמיטעטען אָרגאַניזירט געוואָרען אויף פּוילישע געריכטען. אין דיזע געריכטען האָט זיך בעטייליגט דאָס בעסטע און שענסטע פון דער פּוילישער אַדוואָקאַטור, דער שטאָלץ פון דער פּוילישער יורידישער וועלט. די סבות, וואס האָבען געטריבען די דייטשע מאַכט צו פערמאַכען די בירגערליכע קאָמיטעטען, האָבען אויך געבראַכט צום פערמאַכען די פּוילישע געריכטען. די דייטשע רעגירונג איז אויסגעהאַלטען, קאָנזעקווענט. די עקזיסטענץ פון די פּוילישע געריכטען האָט געשטאַרקט אין דער פּוילישער בעפעלקערונג די אילוזיעס וועגען אַ פּוילישער מלוכה, דאָס איז אבער ניט אריין אין די חשבונות און פּלענער פון דער רעגירונג פון ווילהעלם דעם צווייטען... און די געריכטען זיינען פערמאַכט געוואָרען.

דאָ איז אבער ענשטאַנען אַן אַנדער פראַגע.

די דייטשע אָקופּאַציאָנסמאַכט האָט, אָרגאַניזירענדיג די געריכטען, פאַרגעשלאָגען די ריכטער־שטעלען אין די רעאָרגאַניזירטע דייטשע געריכטען די אַרטיגע אַדוואָקאַטען.

ס'איז נאַטירליך, אַז די לעצטע, געדענקענדיג דיג דעם סוף פון די פּוילישע געריכטען און פערטיידיגענדיג דעם פּרינציפּ פון געריכטס־פיהרונג אויף דער שפּראַך פון דער אַרטיגער בעפעלקערונג, האָבען אויף דער אַלגעמיינער פערזאַמלונג, אין וועלכער ס'האָבען אַנטייל גענומען עטליכע הונדערט געשוואָרענע אַדוואָקאַטען און זייערע געהילפען, מיט אַ זעהר גרויסער מעהרהייט שטימען בעשלאָסען: די שטעלען פון ריכטער ניט אַנצונעהמען. מ'האָט געדאַרפט ערוואַרטען, אַז אַזאַ בעשלוס וועט אַרויסרופען דאָס טיפע מיטגעפיהל ביי יענע, וואס האָבען זיך בעעהרט מיט'ן נאָמען פּוילישע פּאַטריאָטען. די אַדוואָקאַטען האָבען בעשלאָסען צו שטעלען זיך אויף דער וואַך פון פּוילען'ס אינטערעסען און האָבען צוליעב דיזע אינטערעסען זיך ענטזאַגט פון זייערע פערזענליכע אינטערעסען.

אבער די „פּוילישע פּאַטריאָטען“ זיינען געבליבען אונצופרידן. צווישען די אַדוואָקאַטען, וואס האָבען אָנגענומען דעם דערמאָנטען בעשלוס, איז געווען אַ גרויסער פּראָצענט אידען... און די „אידישע געפאַהר“ האָט ווידער פינסטער געמאַכט די מחות פון די פּוילישע נאַציאָנאַליסטען...

אין עטליכע צייטונגען האָבען זיך בעוויזען אַרטיקלען מיט אַ וואַרנונג די פּוילישע אַדוואָקאַטען, מיט אינסינואַציע אויפ'ן אַדרעס פון זייערע אידישע קאָלעגען — אַז זיי האָבען גע־

שטימט פאר אבווארפען דאָס אנטיילנעהמען אין די געריכטען אין דער האָפנונג, אז מיט דער בעזייטיגונג פון די פּוילישע אדוואקאטען וועט זיך פאר זיי עפענען א מעגליכקייט צו פערנעה־מען די ריכטער־שטעלען... און אונטער׳ן דרוק פון די דאזיגע רכילות איז אין דער שטימונג פון דער פּוילישער געזעלשאפט פארגעקומען א שטארקע ענדערונג... די פרעסע פאדערט פון די פּוילישע אדוואקאטען מבטל צו מאכען דעם ערשטען בעשלום. דער בירגערליכער קאָמיטעט טרעט אריין אין אונטערהאנדלונגען מיט די רעגירונגס פארשטעהער, בעקומט בנוגע צו די געריכטען געוויסע הנחות — און אלס רעזולטאט געהען די אדוואקאטען אויף קאָנצעסיעס, מא־כען שלום מיט דער דייטשער שפּראך, „אין פאל פון נויט, ווען די ריכטער וועלען ניט בעזיצען די פּוילישע“, אבי ניט צו זיין אין געפאהר מצד די אידען...

ווייטער, מכח דער שול־פראגע.

די הנחות, וואס זיינען געמאכט געווארען די פּאָליאקען, ברייננען צו ערנסטע מחשבות. פּוי־לישע שולען, א פּוילישע אוניווערזיטעט, א פּוי־לישער פּאָליטעכניקום — אין קעניגרייך פּוילען, וואס איז נאָר וואס אקופירט געווארען... אזוי פיעל גנאָד צו דער בעפעלקערונג, וואס איז נאָך גאָר ניט לאנג בעשולדיגט געווארען אין רוסען־פריינדשאפט און וואס האָט מיט קיין זאך ניט ארויסגעוויזען איהר דייטשען־ליעבע... און אין דער זעלבער צייט איז אין פּרייסיש־פּוילען, וואס זיפצט שוין צעהנדליגע יאהרען אונטער׳ן יאָך פון גערמאניזאציע, ניט נאָר ניטאָ קיין פּוילישער אוניווערזיטעט און קיין פּוילישע שולען איבער־הויפּט, נאָר אפילו דער בעקאנטער „אָסטמאַר־קענפעראיין“, א געזעלשאפט, וואס שטעלט זיך די ספּעציעלע אויפגאבע צו קעמפּפען מיט די פּאָליאקען, הערט ניט אויף צו עקזיסטירען...

און אין דעם איז ניטאָ קיין שום אונבע־גרייפליכעס, ווען מ׳קוקט זיך צו צו דעם, וואס ס׳קומט פאָר אין פּוילען...

די מלחמה איז נאָך ניט געענדיגט, דער סך־הכל איז נאָך ניט אונטערגעצויגען. נאָר כדי איינצוהאלטען פּוילען, וועט דייטשלאנד ווייטער ניט פיהרען די מלחמה מיט רוסלאנד און, פער־קעהרט, דאָס צוריקקעהרען פון פּוילען וועט שא־פען א באָדען פאר צוקונפטיגע פרידליכע און פריינדליכע בעציהונגען צווישען דייטשלאנד און איהר מזרח׳דיגען שכן... און דער פאקט, וואס די דייטשע מאכט האָט ערלויבט צו עפענען אין וואַרשא פּוילישע האָכשולען — איז נאָר אן איבריגער בעווייז, אז דייטשלאנד האָט ניט בדעה צו אנעקסירען פּוילען...

אבער ווי די מעשה זאל ניט זיין, פּוילען האָט ענדליך בעקומען א פּוילישע אוניווערזיטעט, א פּוילישען פּאָליטעכניקום מיט א ברייטער אויטאָנאָמיע, מיט פּוילישע פּראפעסארען, מיט דער פּוילישער שפּראך, אלס שפּראך פון אמט און אונטעררichט... ס׳איז ערווארבען א נייער מעכטיגער פאקטאָר פאר דער ענטוויקלונג פון דער פּוילישער קולטור... מ׳האָט געקאָנט מיי־נען, אז נאָך דעם, ווי ס׳זיינען מקוים געווארען די פיעליאהריגע טרוימען, וועט די פּוילישע בע־פעלקערונג ארויסווייזען פיעל פרייד און שמחה. אין דער ווירקליכקייט קאָן מען אָבער בעמערקען כמעט דאָס אומגעקעהרטע.

אָהן בעגייסטערונג האָבען בעגריסט דאס דאָזיגע געשעהעניש די מאס־געבענדע קרייזען פון קעניגרייך פּוילען. ס׳וואָלט געווען אומ־זיסט די טרחה צו זוכען צווישען די פּראפעסא־רען — אויסגעצייכענטע טוער, שטערען פון דער פּוילישער וויסענשאפט. אויסער עטליכע נעמען פון פּוילישע געלעהרטע, אימפּאָרטירטע פון אויס־לענדישע אוניווערזיטעטען, וועט איהר אזעלכע ניט געפינען... דער רעקטאָר ברוזינסקי איז פאר׳ן עפענען דעם אוניווערזיטעט ניט געווען בעקאנט פאר דעם ברייטען עולם, און מענשען מיט נע־מען זיינען געבליבען אָן דער זייט.

בעגייסטערט האָבען זיך בעצויגען צו דער עפענונג פון אוניווערזיטעט גאנץ בעשטימטע קרייזען, הויפּטזעכליך קליינבירגערליכע קריי־זען, פאר וועלכע די ניי־געעפענטע אוניווערזי־טעט און פּאָליטעכניקום זיינען שוין איצט א נייער פּראפיט־ארטיקעל — ס׳האָט זיך געעפענט א מעגליכקייט צו פערנעהמען שטעלען, וואס זיינען ביז איצט געווען בעזעצט דורך די מאָס־קאַלעס — און פערשפּרעכען נאָך מעהר אין דער צוקונפט. פון דיזע שולען וועט ארויסגעהן א פּוילישע יוגענד, וואס וועט זיך פערשפּרייטען איבער גאנץ פּוילען און וועט אָהן יעדע קאָנקו־רענץ קענען פערנעהמען אלע שטעלען און שטע־לעליך, וואס זיינען ביז איצט פאר איהר געווע־זען אונצוגענגליך. און אין דיזער הינזיכט האָט די עפענונג פון אוניווערזיטעט ניט געקאָנט גאנץ שנעל ניט ענפּלעקען דעם אמת׳ן פּנים פון די דאָזיגע שיכטען... עס איז נאָך ניט געווען פער־ענדיגט דאָס פערשרייבען פון קאנדידאטען אויף צוהערער פון אוניווערזיטעט און פּאָליטעכניקום, און אין דער נאַציאנאליסטישער פּרעסע האָט זיך שוין געלאָזט הערען א געשריי פון׳שרעק...

א גאנצע מחנה אידען האָט זיך א ווארפ־געטהאָן אין דעם אוניווערזיטעט... די אידישע געפאהר האָט ווידער אָנגעהויבען צו שימערן... און אין דיזען פאל איז די מורא פאר דער „גע־פאהר“ בעזונדערס כאראקטעריסטיש. דער או־ניווערזיטעט איז דאָך ניט קיין רוסישער, נאָר א פּוילישער. די צוהערער פון אוניווערזיטעט, שעפּענדיג וויסענשאפט פון פּוילישען ברונען, ווערען צוגעצויגען און אריינגעצויגען אין דער פּוילישער קולטור, ווערען „גערייניגט“ פון „ליט־וואַטסטוואָ“, ווערען בעפרייט פון דעם אלעם,

וואס ס'איז ביז איצט געגאָלטען אלס דאָס שעד־ליכע, געפעהרליכע...

מ'דארף אָבער ניט פערגעסען די אָפענהער־ציגע ערקלערונג, וועלכע ס'האָט אמאָל געמאכט ה. דמאָווסקי: דער עיקר שטעקט ניט אין די „ליטוואַקעס", נאָר אין די אידען... די אידישע אדוואַקאַטען, דאָקטוירים, אינזשענערען — דאָס זיינען קאָנקורענטען פון זייערע פּוילישע פאַך־קאָלעגען. און די געפאהר ליגט ניט אין די אי־דישע נאַציאָנאַלע שטרעבונגען, ניט אין „ליט־וואַטסטוואָ", ניט אין דער בערייטקייט מיט־צוהעלפען דער גערמאַניזאַציע, נאָר אין דער דאָזיגער קאָנקורעניץ.

און כדי צו קעמפּפען מיט דיזער צרה, האָט די פּוילישע נאַציאָנאַליסטישע פּרעסע ניט געפּו־נען קיין בעסער מיטעל, ווי צו זוכען געוועהר אין אַרסענאַל פון די רוסישע שוואַרצע־מאה'־ניקעס.

אין דער אזוי שטאַרק בעריהמטער צייטונג „דווא גראָשע" איז ערשינען אַן ארטיקעל, וואס פאָדערט דאָס איינפיהרען אַ פּראָצענט־נאָרמע ביים אויפנעהמען אידען אין אוניווערזיטעט.... ניט אזא נאָרמע, ווי די, וואס די רוסישע „באַר־באַרען" האָבען איינגעפיהרט,... אָ, ניין, זאָל גאָט אָבהיטען... פּוילען איז אַ קולטורעלעס, ציוויליזירטעס לאנד... נאָכמאַכען רוסלאנד אויפ'ן גע־ביט פון רעפּרעסיעס בנוגע צו אידען — אָ, דאָס פּאַסט ניט פאַר פּוילען... אויסער דעם, איז די רוסישע פּראָצענט נאָרמע גאָר ניט בעגרינ־דעט...

און ניט וועלענדיג נעהמען אַ ביישפּיעל פון רוסלאנד, וועלענדיג אָבהיטען די קולטורעלע „כשרות", האָט די „דווא גראָשע" זיך אַ גרי־בעל געטאָן אין איהרע הייליגע ביכער, אַ חשבון געטאָן: וויפיעל אידען ס'געפינען זיך אין פּיו־לען. וואס פאַר אַ פּראָצענט פון דער אלגעמיי־נער בעפעלקערונג זיי מאַכען אויס, און דעם דאָזיגען פּראָצענט האָט זי אָנגענומען פאַר אַ נאָרמע ביי דער אויפנאַהמע אין די הויכשולען.

אי איינפאַך, אי וויסענשאַפטליך־בעגרינדעט, אי איבערצייגענד...

ביי דיזען איינגענאַרטיגען חשבון איז ניט גענומען געוואָרען אין בעטראַכט די צוגלידערונג פון דער אידישער געזעלשאַפט, דער פּראָצענט פון דער אינטעליגענץ, וואס איז אין דער אידי־שער בעפעלקערונג פיעל העכער, ווי אין דער פּוילישער א. ז. וו., א. ז. וו.

אזוי שטעהט עס מיט דער פראגע אויך איצט. די צייטונגען ברייגען קיין שום ידיעות וועגען דער צאָהל קאַנדידאַטען, וואס זיינען צוליעב די־זער סיסטעם בעזייטיגט געוואָרען, ס'איז אבער קלאָר, אז זייער צאָהל איז ניט קליין.



ה. רויזענבלאַט:

# גרויע שטונדען

דער הימעל איז כמאַרנע. עס רעגענט און רעגענט.
און גרוי האָט דער טאָג מיט דער וועלט זיך געזעגענט.
ס'איז נאַכט און עס רעגענט.

דער הימעל איז חשך. עס רעגענט און רעגענט.
דער אומעט האָט שוואַרץ מיט דער נאַכט זיך בעגעגענט.
ס'איז חשך. עס רעגענט.

אַ פריהלינגס־טאָג איז מיר פערלוירען געגאַנגען;
אַ נאַכט מיט חלומות; אַ נאַכט מיט פערלאַנגען —
פערלוירען געגאַנגען!

דער ווינד האָט פון דרויסען פערמאַכט מיר די לאָדען.
איז זיין איך אין חשך און וויין אויף מיין שאָדען —
פערמאַכט מיר די לאָדען!...

אָ, ווינד מאַך צוריק אויף די לאָדען אָ, עפען!
כ'וויל זעהן, ווי דער טאָג מיט דער וועלט וועט זיך טרעפען —
די לאָדען, אָ, עפען!

# די נאציאנאלע ארבייטער קאמיטע

(וואס זי האט בעדארפט טהאן און האט ניט געטהאן*)

פון אן אלטען בונדיסט

זאל דא גלייך פערשטאנען ווערען, דאס ווען מיר ריידען וועגען דער טהעטיגקייט פון דער נאציאנאלער ארבייטער קאמיטע פאר אידישע רעכטע, אדער וועגען דער קאנגרעס בעוועגונג, מיינען מיר ניט צו זאגען, אז מיר האבען פון דער גאנצער טהעטיגקייט גאט ווייס וואס ערווארטעט. עס איז קלאהר, אז רעכטע פאר אידען קאן קומען דורך דעם קאמפף פון די אידען גופא אויף די ערטער וואו די דאזיגע רעכטע פעהלט. דער גאנצער זין פון דער אמעריקאנער בעוועגונג פאר דיזען צוועק, איז אויפצוהייבען א שטימע פון פראטעסט געגען די אונערהערטע שוידערליכקייטען, די מורא'דיגע יסורים, וואס דאס אידישע פאלק ליידט אין דער איצטיגער שרעקליכער צייט. מיר האבען ערווארטעט, אז די אמעריקאנער אידען, וואס געפינען זיך אין דער גליקליכער לאגע צו זיין ווייט פון די בלוטיגע שלאכטפעלדער, האבען בעדארפט אויסנוצען זייער לאגע, פאר דער טובה פון זייערע פיעל געפייניגטע ברידער אין די מזרח־לענדער.

און מען האט געקאנט ערווארטען, אז די דאזיגע ארבייט וועט געטהאן ווערען מיט ערנסט, ווייל די דאלע פון די היעגע אידען, זייער איינפלוס אויף דער אמעריקאנער פאליטיק און געזעלשאפט, איז פון א גאנץ היבשען ווערטה. עס איז א בעקאנטער פאקט, אז אלע טהוער אין היעגען געזעלשאפטליכען לעבען מוזען זיך רעכנען מיט דער מיינונג פון דער אידישער מאסע. די אידישע שטימען קומען גאנץ גוט צונוץ... אויסער דעם געפינט זיך די אידישע געזעלשאפט אין אן אויסגעצייכענטער לאגע אין דער הינזיכט פון ארגאניזירטקייט. אין קיין ארט אין דער וועלט, וואו אידען לעבען, איז דאס געזעלשאפטליכע לעבען ניט אזוי ענג, אזוי שטארק, צוזאמענגעקניפט, ווי דא. גרויסע אהרענס, אלערליי חברות, מעכטיגע יוניאנס נעהמען ארום דאס גרעסטע טהייל פון דעם אמעריקאנעם יודענטהום; און דעריבער ווען עס איז געקומען די צייט צו זאגען דאס נויטיגע ווארט, האט מען געקאנט האפען אז די שטימע אונזערע וועט זיין אזוי הויך, אזוי קלינגענד, דאס די גאנצע וועלט וועט א ציטער טהאן.

און נאך האט מען געקאנט ערווארטען אז דער אידישער ארבייטער, וואס שפיעלט אזא גרויסע ראלע אין דער אלגעמיינער ארבייטער־בעוועגונג דא אין לאנד, און וועלכער איז אהן ספק מעהר ווי אלע אנדערע רעוואלוציאנער און בעוואוסטזיניג, וואס רופט זיך אפ אזוי הייס, אזוי הארציג אויף יעדער וויכטיגער פאסירונג, אז די אידישע ארבייטער וועלען אין דער בעוועגונג פאר אידען רעכטע שפיעלען די הויפט־ראלע; אז זיי וועלען געהן פאראויס און ציהען נאך זיך אלע אנדערע עלעמענטען. אבער צום בעדויערען איז די ארבייט פון אנפאנג ניט אוועק אזוי ווי מען האט געקאנט ערווארטען.

די ערשטע, וואס האבען ארויסגעלאזט דעם רוף צו העלפען די אידען, זיינען געווען דוקא די קאנסערוואטיווע: א טהייל פון ציוניסטען־לאגער און סתם כלל טהוער; דער לאזונג פאר א קאנגרעס פון אלע אמעריקאנער אידען איז פון זיי געקומען. אונזערע ראדיקאלען, די סאציאליסטען און טרייד יוניאניסטען, זיינען בכלל ניט געווען צוגעגרייט. דאס ווארט „קאנגרעס" האט ארויפגעיאגט א שרעק. סטייטש, האט מען געטענה'ט, געהן מיט זיי צוזאמען! דער קלאסען־בעוואוסטזיין קאן דאך פערדונקעלט ווערען. א קאנגרעס, עס וועט פון דעם גאר נישט ארויסקומען. דאס רעדט מען נאר צוליעב צירקולאציאן. מען דארף ניט קיין קאנגרעס.

אמת, עס האבען זיך געפונען אזעלכע, וואס האבען געהאט אן אנדער מיינונג וועגען דער פראגע, און צום קרעדיט פון מאנכע פון אונזערע אמעריקאנער אידישע ארבייטער־פיהרער מוז געזאגט ווערען, אז דאס זיינען זיי געווען וואס האבען גע'טענה'ט: מיר שרעקען זיך ניט פאר א קאנגרעס, דער קלאסען בעוואוסטזיין וועט ניט פערדונקעלט ווערען כל זמן מיר געהען אהין ארגאניזירט. מיר דארפען האבען א קאנגרעס, אן ארט, פון וואנען דאס גאנצע אידישע פאלק זאל קאנען ארויסשרייען איהר פראטעסט פאר דער גאנצער ציוויליזירטער וועלט. מיר'ן געהן אהין צוזאמען מיט אלע עלעמענטען פון אידישען פאלק און מיר וועלען געפינען א וועג, ווי זיך צוזאמענצוריידען מיט די, וואס זיינען אונזערע פארטיי געגנער. אבער די שטימע איז געווען שוואך און איז ניט דערהערט געווארען. און דער סוף איז געווען, אז די גאנצע זאך איז אריינגעפאלען אין הענד, וואס האבען ניט געוואוסט ווי ארומצוגעהן מיט דעם.

מען דערצעהלט, אז אמאהל, ווען די סאָ־

---

*) דאס איז דער ערשטער פון אייניגע ארטיקלען, וואס וועלען ערשיינען אין „צוקונפט" איבער דיעזער פראגע. צו לעצט וועלען מיר האבען אונזער ווארט.—די רעדאקציאן.

ציאַליסטישע בעוועגונג דאָ אין לאַנד איז נאָך געווען יונג, איז דער איינפלוס פון די דייטשע נעגאָסען געווען אונגעהייער: מען האָט זיך נאָר צוגעהערט וואס די דייטשע סאָציאַליסטען אין דייטשלאַנד זאָגען. אליין האָט מען געלעבט אַן אָפּגעריסענעם, פאַנטאַסטישען לעבען. ביז עס איז געקומען די צייט, ווען מען האָט בעגרי־פען, אז אויף אַזאַ אופן וועט קיין אמת'ע בע־וועגונג דאָ ניט זיין, אז יעדער טראָט וועט ניט זיין זיכער, כל זמן מען וועט ניט אָנהויבען לע־בען אַ היעגען, אמעריקאַנער לעבען.

אונזערע אידישע געגאָסען דאָ אין לאַנד, ווי אַלט און ווי פּראַקטיש זיי זאָלען ניט זיין, טהוען נאָך דעם ביישפּיעל פון יענע אַלטע, איצט שוין אָפּגעשטאָרבענע סאָציאַליסטען פון אמאָהל. אלע די וואס זיינען אָקאָרשט געקומען, וואָס האָבען נאָך פון זייערע פיס דעם רוסישען שטויב ניט אָפּגעשאָקעלט, זיינען מיט־אַ־מאָל געוואָרען די גאַנצע וואָרט־פיהרער, און מען בעגרייפט גאָר ניט, אז, אין גרונד גענומען, זיינען זיי מעהר קלייזעל־פּאָליטיקער, ווי געזעלשאַפטליכע טהוער.

און אָט די פריש אריבערגעקומענע זיינען עס מיט אַ ליאַרם ארויסגעטראָטען געגען דער קאָנגרעס אידעע. קיין קלאָהרע, דייטליכע מאָ־טיוון האָט מען ניט געהערט. עס טויג ניט, מען דאַרף ניט, מען טאָר ניט, און פאַרטיג.

מילא, אז עס גלויבט זיך ניט קאָן מען זיך ניט העלפען, איז פערפאַלען.

אבער ווען אין דער טיעפעניש פון דעם היע־גען אידישען לעבען האָט זיך די אידעע פון אַ קאָנגרעס אַלץ געשטאַרקט, און אז אויך געווי־סע שיכטען פון די ארבייטער מאַסען האָט עס ארומגעכאַפּט, און מען האָט דערזעהן, אז פון דעם נעבעלהאַפטען חלום קאָן ווערען אַ ווירק־ליכקייט, דאַן האָבען זיך אונזערע מאַכער אַ דרעה געטהאָן און גענומען פּשט'לען: יע אַ קאָנגרעס.

וואָס קאָן נאָך זיין אַ גרעסערע בעליידיגונג פאַר אַ פּאַרטיי ווען מען וואַרפט איהר אויף, אַז זי שלעפּט זיך נאָך אין עק פון דער מאַ־סע? אז זי איז ניט די טאָן־געבערין, ניט די פיהרערין, נאָר אַ נאָכשלעפּערין? זיינען דען די, וואָס פיהרען איצט די בעוועגונג, ניט געווען די יעניגע, וואס האָבען זיך נאָכגעשלעפּט אָן דעם עק פון דער בעוועגונג פאַר אידען רעכטע?

ניט אַ קאָנגרעס, יע אַ קאָנגרעס; מיט די קאָמיטע, מיט יענע קאָמיטע. ארומגעטאַנצט פון איינעם צום צווייטען, געדרעהט זיך אהין און אהער און כמעט גאָר נישט אויפגעטהאָן. געווים איז איינע פון די אורזאַכען, וואָס האָבען געבראַכט צו דעם צושטאַנד דאָס, וואס די בע־וועגונג איז אריינגעפאַלען אין הענד, וואָס זיינען ניט פעהיג איהר צו פיהרען, און אַ גרויסע טהייל פון די שולד פאַלט אויף די עלטערע פיהרער פון אונזער אמעריקאַנער אידישער ארבייטער בעוועגונג, וואס האָבען די ארבייט פון די הענד ארויסגעלאָזט.

* * *

הערענדיג דעם אויסגעצייכענטען בעריכט אויף דער איסטערן קאָנפערענץ פון דער נאַציאָ־נאַלער ארבייטער קאָמיטע, האָט מען פּשוט ניט געוואוסט וואס פריהער צו טהאָן: צי בעוואונ־דערען דעם קונץ צו מאַכען פון גאָרנישט, פון אַ קלייניגקייט, אַ גאַנצען באַרג, אַ פּרעבטיגע גע־ביידע, אדער וויינען אויף דעם, וואס דער האַרץ־רייסענדער געשריי פון אונזערע ברידער האָט געפונען אַזאַ שוואַכען אָפּקלאַנג אין אונזערע הערצער.

וואָס פאַר אַ לאַנגער צעטעל פון בעשולדי־גונגען, פון זינד, עס איז דאַרט פון דעם בעריכט אָפּגעבער אויסגערעכענט געוואָרען; וואס פאַר אַ פייער עס האָט געקלונגען אין זיין שטימע, אין די ווערטער. אבער גוט אריינטראַכטענדיג זיך אין די פערבעכענס, האָט זיך געוואָלט לאַ־כען.

אין פלוג אַז מען קומט אָפּגעבען אַ בעריכט פון דער טהעטיגקייט וועגען אידען רעכטע, האָט מען דאָך מיט רעכט געקאָנט ערוואַרטען, אַז דער גאַנצער שמועס וועט זיין וועגען די אי־דען אין די מלחמה לענדער; וועגען די שרעק־ליכע פערפאָלגונגען וואס זיי שטעהען אויס; וועגען די אונערהערטע גרוילטהאַטען פון דער רוסישער רעגירונג געגען דעם שוצלאָזען פאָלק, און די מיטלען וואס די נאַציאָנאַלע ארבייטער קאָמיטע האָט אָנגעווענדעט די צרות צו פער־מיידען, צי העלפען און ראַטעווען.

ניין, ניט געגען דער רוסישער טיראַניי זיי־נען געבראַכט געוואָרען די בעשולדיגונגען, נאָר געגען די פּועלי ציון און די קאָנגרעס קאָמיטע. זיי זיינען עס די שרעקליכע פערברעכער; זיי האָבען אונז געגאַרט; זיי האָבען קיין וואָרט ניט געהאַלטען; קליין בירגער זיינען זיי, ציון ווילט זיך זיי, פּאָליטישען קאַפּיטאַל ווילען זיי שלאָגען פון דער גאַנצען זאַך.

און הערענדיג דעם גלענצענדען בעריכט האָט זיך אַלץ געוועקט די פראַגע: האָט מען טאַקע אין דער אמת'ן בעדאַרפט אַ קאָנפערענץ? און די ארבייט וואו איז? די ריכטיגע, אמת'דיגע ארבייט וואו איז?

וואָרום אין דער אמת'ן, צי דען איז דאָס ארויסגעבען פון שוואַרצען ביכעל די גאַנצע טהעטיגקייט, און צי דען זיינען די אָפּגעדרוקטע פּיקטשורס אין אַן ענגלישער צייטונג פון עטלי־כע „לידינג ספּיריטס", די גאַנצע „פּובליסיטי", וועגען וועלכער מען האָט עס אַזוי פיעל געפּויקט? און צי דען איז דאָס די טהעטיגקייט, וואס מען מעקלערט צווישען דער קאָנגרעס קאָמיטע און די אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע?

דער געדאַנק, אַז עטוואס מוז געטהאָן ווערען פאַר די אידען אין די מלחמה לענדער, איז גאַנץ שטאַרק פערשפּרייט צווישען די אידישע מאַסען,

און צו דעם האָט מען קיין פּויקער און קלאַפּער ניט בעדאַרפט. דער גרויל פאַר די טאַטע מאַמע, שוועסטער און ברידער, איז דאָ געווען דער בעס־טער אַגיטאַטאָר. ער, דער גרויל, האָט צעהנ־דליגע טויזענדע אידען רוהען ניט געלאָזט. עס האָט דעם לעבען פער׳סמ׳ט. יעדער איז בע־רייט צו טהאָן וואס נאָר מען וועט קאָנען, אבי צו העלפען ראַטעווען יענע דאַרט אין צאַרען לאַנד. די פראַגע איז נאָר, וואס דאַרף געטהאָן ווערען?

עס איז דאָך לעכערליך געווען צו טראַכטען, אז ווייל אוועלכער ניט איז חקרן איז געגען א קאָנגרעס, איז שוין גענוג, וועט מען זיך בערו־היגען און איינשלאָפען.

פריהער פאַר אַלעמען האָבען די סאָציאַליס־טען בעדאַרפט אָנווייזען די ווירקליכע, פּאָזיטי־ווע מיטלען, וועלכע דאַרפען אָנגעווענדעט ווערען כדי צו ציהען די אויפמערקזאַמקייט פון דער ברייטער וועלט צו דער אידישער לאַגע, און נעה־מענדיג אין אכט וואס פאַר א שטאַרקען כח מיר בעזיצען דאָ, מיט וואָסערע מיטלען מיר קאָנען ארויסטרעטען פאַר דער וועלט, האָט מען דאָך געקאָנט ערוואַרטען די בעסטע רעזולטאַטען.

ווען איינינע מענשען נעהמען זיך פאַר דער אויפגאַבע, צו ווירקען אויף דער אמעריקאַנער פרעסע זי זאָל שרייבען וועגען דער לאַגע פון די אידען אין די מלחמה געגענדען, קאָן טרעפען, אז עס זאָל זיך זיי יע איינגעבען אָדער ניט איינ־געבען. אָבער ווען צעהנדליגע טויזענדע אידי־שע ארבייטער מאַרשירען דורך די גאַסען פון אמעריקאַנער שטעדט, וועט מען שוין געוויס שרייבען, מען וועט מוזען שרייבען.

אויב מען וויל בעאיינפלוסען פאַרשטעהער פון אמעריקאַנער רעגיערונג, זיי זאָלען טהאָן וואָס ניט איז פאַר אונזער פאָלק, איז די זי־כערסטע וועג, ווען זיי זעהען אז א גרויסע צאָהל בירגער פאָדערט עס, פערלאַנגט עס.

די הילפע פון פאָלק קומט דורכ׳ן פאָלק זעלבסט. דאָס איז אונזער טיעפסטע איבערצייי־גונג. דאָס איז געווען, און וועט פערבלייבען דער טיעפסטער גלויבען פון דעם קלאַסען־בע־וואוסטען ארבייטער פיהרער. אין קיין משיח׳ים גלויבען מיר ניט, וואס פאַר א גרויסע פערזענליכ־קייטען דאָס זאָלען ניט זיין.

אָבער כדי צו פיהרען נאָך זיך די ארבייטער מאַסע, האָט מען איהר בעדאַרפט אויפקלעהרען, וואָס אזוינס מען געהט טהאָן, וואס די ציעלען זיינען. מען האָט בעדאַרפט מונטערען, וועקען און מאַכען גלויבען די ארבייטער מאַסען אין זיך זעלבסט.

דאָס איז אָבער ניט געטהאָן געווארען. אנ־שטאַט א מאַסען בעוועגונג האָט מען זיך אריינ־געלאָזען אין שתדלנות, אין פּאָליטיק, דיפּלאָ־מאַטיע. מען האָט געקוקט אין די אויגען וואס די הערען פון דער אמ. דזש. קאָמ. פערלאַנגען. מען איז געווארען זייערע שלוחים, מען האָט גע־טאַנצט נאָך זייער דודקע.

צי דען איז איצט די צייט געווען צו פיה־רען רעכענונגען מיט די ציוניסטען? האָט מען אין דער אמת׳ן בעדאַרפט פערליערען אזוי פיעל צייט אויף רייסערייען, אויף בעליידיגונגען?

די נאַציאָנאַלע ארבייטער קאָמיטע האָט צו־ריסען מיט דער קאָנגרעס־קאָמיטע און געהט האַנד אין האַנד מיט דער אמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע. און דער רעזולטאַט האָט זיך בעקומען זעהר א קאָמישער. לויט דעם זין פון דער נאַ־ציאָנאַלער ארבייטער קאָנווענשאָן, ווערט די בע־וועגונג אָנגעפיהרט, כדי צו דערגרייכען פאַר אי־דען פּאָליטישע, בירגערליכע און נאַציאָנאַלע רעכטע. היינט אויב נאַציאָנאַלע רעכטע, טאָ ווי קומט אהער די אמ. דזש. קאָמ.? אונזערע יהודים האָבען דאָך פון אימער אָן ביטער גע־קעמפּפט געגען דעם גרונד געדאַנק, אז אידען זיינען א פאָלק מיט א קולטור; אויפ׳ן שטאַרק־סטען אופן האָט מען דאָך אַלץ, וואס אונ־זערס איז, פערלייקענט. טאָ ווי אזוי קומט עס, וואָס מיט א מאָל זיינען זיי עס געווארען די קעמפּפער פאַר נאַציאָנאַלע רעכטע פאַר אידען?

די אמ. דזש. קאָמ. קאָן ניט זיין אונזער שותף אין דעם קאַמפּף פאַר אידישע רעכטע, ווייל איהרע וועגען זיינען אונז פרעמד. זי זוכט ניט די טיעפקייט פון דער אידישער מאַסע. זייער וועג איז דיפּלאָמאַטיע, שתדלנות. זיי איז פרעמד און פיינדליך יעדער מוטהיגער ארויס־טריט פון די פאָלקס מאַסען. און דאָך האָבען די מאַכער פון דער נאַציאָנאַלער ארבייטער קאָ־מיטע געשלאָסען אזא טיעפע פריינדשאַפט, אזא ברידערליכען פערבאַנד מיט זיי.

זיינען טאַקע די „לידינג־ספּירטס" פון דער נאַצ. קאָמ. אין גייסט נעהענטער צו דער אמע־ריקאַן דזשואיש קאָמיטע?

לאַנגע מאָנאַטען איז שטיל געווען; עס האָט זיך קיין שאָרך ניט דערטראַגען פון דער פינף־און־צוואַנציגער קאָמיטע, אויסער וואס אינעווע־ניג האָט מען זיך ארומגעריסען מיט די פּועלי ציוניסטען און טעריטאָריאַליסטען. קיין ארבייט צווישען די מאַסען, קיין שטימע פאַר דער עפענטליכקייט, איז ניט געווען.

ערשט דאַן, אז מען האָט זיך ארומגעזעהן, דאָס די קאָנגרעס אָנהענגער זיינען ווייט אוועק מיט זייער ארבייט, האָט מען זיך א צאַפּעל גע־טהאָן און געמאַכט א צו־להכעיס קאָנפערענץ.

די נאַציאָנאַלע ארבייטער קאָנווענשאָן האָט אין איהרע אויפגאַבען געשטעלט די פראַגע ווע־גען רעגולירען די צוקינפטיגע אימיגראַציע. א פראַגע א ווייכטיגע, א בלוטיגע. אָבער צי האָט דען די קאָמיטע עפּעס געטהאָן פאַר דעם?

ערשט איצט, אז דער נאַציאָנאַליסטישער עלעמענט אין דער קאָמיטע, האָט גענומען מאַה־נען און סטראַשען, האָט מען איינגעוויליגט אויף אזא קאָנפערענץ.

עס איז געווען א ערשטער מאַי פּאַראַד;

א דעמאָנסטראַציאָן, וואס האָט גע־מאַכט ריידען די גאַנצע ניו יאָרקער פּרעסע. וואו זיינען געווען די מאַכערס פון דער קאָמיטע? פאַר וואס האָבען זיי ניט אויסגענוצט די געלעגענהייט צו דעמאָנסטרירען פאַר דער וועלט וועגען דעם גרויסען אומגליק פון אונזער פאָלק? פאַר וואס האָט מען ניט אויסגענוצט די אַרבייטער רינג קאָנווענשאָן צו אַגיטירען און קלאָהר מאַכען פאַר אידישע אַרבייטער פאָרשטעהער פון גאַנצען לאַנד וועגען די אויפגאַבען פון דער נאַצ. קאָמ.? פאַר וואס געהט מען ניט אין די יוניאָנס, אויף פערשיע־דענע גרויסע פערזאַמלונגען, כדי אויפצוקלעהרען די אַרבייטער די וויכטיגקייט פון דער אַרבייט פאַר אידען־רעכטע?

איז דער תירוץ, דיפּלאָמאַטי. דאָס חבר'ן זיך מיט די גרויסע הערען פון דער אמ. דזש. קאָמ. איז לייכטער, בעקוועמער, אנגענעהמער, ווי אָפּצוגעבען זיך מיט אַזאַ וואָכעדיגער זאַך, ווי פּראָסטע, אידישע אַרבייטער.

און וואַלטען דען אין דער ווירקליכקייט אַזוי געהאַנדעלט מענשען, וואס וויילען טהאָן אַר־בייט? אָט זעהען מיר דאָך ווי די קאָנגרעס קאָ־מיטע רוהט ניט, מען שיקט אַגיטאַטאָרס איבער'ן לאַנד, מען שרייבט און מען רעדט און מען זאַ־מעלט געלד; און וואס ווייטער, קריגען זיי אַלץ מעהר אַנערקענונג פון די ברייטע פאָלקס שיכ־טען. אויף זייער רוף קומט מען און מען טהוט אַלץ פאַר דער זאַך אין וועלכע זיי גלויבען.

און וויעדער אמאָל זעהט זיך דאָ אַרויס די קורצזיכטיגקייט פון די „לידינג ספּיריטס". מען האָט אַזוי פיעל געטרובעט וועגען דער ציוניסטי־שער געפאַהר; מען האָט זיך אַזוי געזידעלט, געשימפּפט, און צום סוף גיט מען זיי איצט אָפּ פריי די פּאָזיציאָן. וואַרום אויב עס זאָל אַזוי געהן ווייטער, וועט דער פּרעסטיזש פון די ציוניסטען געווים ווערען פיעל פערשטאַרקט.

אָט פאַר דער טרויעריגער לאַגע זיינען זעהר פיעל פעראַנטוואָרטליך אונזערע היעגע, געניטע, אמעריקאַנער אַרבייטער פיהרער; זיי האָבען צו דעם ניט געטאָרט דערלאַזען.

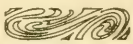

# דער פרייוויליגער „גראַוויע"

פון די בלוטיגע טעג.

ערצעהלונג פון סעמועל דייקסעל.

(פאָרטזעצונג)

.3

וואָס נידריגער די זון האָט זיך אַרונטערגע־לאָזט און שוואַרצער די שאָטענס זיינען געוואָ־רען, אַלץ שטאַרקער האָט די שלאַכט זיך אָנ־געפאַנגען צו צוברעכען. די האַרמאַטען־שאָסען זיינען געוואָרען אַלץ היצלכיגער און אפטער ביז זיי האָבען זיך אין איין שרעקליכען, אונענדלי־כען דונער צוזאַמענגעגאָסען. די ביקסען האָט מען שוין לאַנג אויפגעהערט צו הערען, נאָר צייטענווייז, ווען עס פלעגט אויף אַ ווײַלע עט־וואס שטילער ווערען דאָס קאַנאָנען קראַכען, פלעג זיך פון טומעל אויך אַרויסרייסען די „אַר־בייט" פון די ביקסען. און געדאַכט האָט זיך דאַמאָלס, אַז טויזענדער, טויזענדער העמערלעך קלאַפּען אין גראָבע, אויסגעטרוקענטע ברעטער.

דער הימעל איז געווען בעצויגען מיט אַ לייכטען וואָלקען רויך און גראַנאַטען און באָמ־בעס האָבען זיך הילכיג געטראָגען פון איין עק פעלד צום צווייטען.

ווען ס'איז פינסטער געוואָרען, האָבען אין דער לופט זיך אָנגעפאַנגען רייסען גרויסע, ברע־נענדע שטערען. וועלכע האָבען זיך אויפמערק־זאַם איינגעקוקט אין פעלד, אַלץ געזוכט צי עס



דאָס פעלד איז אַבער געווען שוואַרץ, פוסט, אָהן איין בעוועגונג.

ביידע זייטען האָבען אויף עפּעס געוואַרט, פאַר עפּעס מורא געהאַט און געוואַלט ווייזען, אַז זיי זיינען פאַרבערייטעט צו אַלעס. עלף אַ זיי־גער ביינאַכט האָבען די האַרמאַטען אָנגעפאַנגען שטילער צו ווערען און ביז צוועלף זיינען זיי אינגאַנצען איינגעשוויגען. די ביקסען האָבען אויך שוואַכער פאַרטגעזעצט זייער „אַרבייט", נאָר די ראַקעטען האָבען זיך אַלץ געריסען אין דער לופטען און מיט אַ העלען פייער בעלויכטען דאָס פעלד. עס האָט שוין געדאַרפט זיין אַרום האַלב נאָך איינס, ווען אין אַ זייטיגען גראָבען האָט זיך דערהערט אַ קוויטש פון אַ הונט און באַלד נאָך איהם אַ שטילער פייף.

שאַרל, וועמען פאָל וואַנס האָט ניט אָבגע־לאָזען פון זיך, אָהן אויפהער דערצעהלענדיג איהם אַלץ נייע געשיכטעס פון זיינע דאָרפישע געליעבטע, האָט אַ ציטער געטהאָן און זיך גענו־מען צוהערען.

— וואָס איז, גראַוויע?... וואָס הערסט דו

זיך אזוי צו? — האָט איהם פּאָל געפרעגט און לייכט אַ שטויס געטהאָן דערביי זיין ברודער לאָי, וועלכער איז געשטאַנען פון דער צווייטער זייט און רוהיג, רעגעלמעסיג געוואַרפען קוילען צום בעהאַלטענעם פיינד אין דער פינסטערניש.

— מיר האָט זיך אויסגעדוכט, אז מיין הונד האָט אַ קוויטש געטהאָן—האָט גראַוויע געענטפערט, זיך ווידער צוגעהערט אביסעל און געענדיגט — אז מיין כעס געהט אָב האָב איך איהם ווידער ליעב... ער איז שוין צעהן יאהר ביי מיר.

— נאַרישקייטען! — האָבען זיך ביידע ברידער צולאַכט — ס'האָט זיך דיר אויסגעוויזען, מיר האָבען גאָר ניט געהערט... און אז ס'האָט יאָ ווער אַ קוויטש געטהאָן איז דאָך אין די גראָבענס פאַראַן ניט ווענינער ווי צוואַנציג אַנדערע הינט, אַ חוץ דיינעם. — און פּאָל האָט פרעהליך פאַרטגעזעצט די געשיכטע פון זיינער אַ געליעבטע...

לאַ־קאָר איז צוגעקומען צו זיי, בעפוילען שטילער צו רעדען און בעסער צו שיסען, נאָר די ברידער וואַנס האָבען זיך עפּעס הייסט ווענינ געקימערט וועגען קאַפּראַל'ס בעפעהל, און איינער נאָכ'ן צווייטען האָט דערמאָנט זיך אין נייע געשיכטעס און ניט אָבגעלאָזט דעם אונרוהיגען שאַרל'ן פון זיך.

דעם הונט האָבען צוויי סאָלדאַטען אויף די הענט געבראַכט צום פּאָלקאָוניק אין שטיבעל, און כדי ער זאָל קיין טומעל מיט זיין שרייען ניט מאַכען, האָט מען איהם דעם קאָפּ פערהילט אין אַ גראָבער סאָלדאַטסקער קאָלדרע. ביים פּאָלקאָוניק האָבען שוין געוואַרט דער גענעראַל און עטליכע שטאַב אפיצירען. מען האָט ארויפגעשטעלט דעם צושראָקענעם הונט אויפ'ן טיש, איהם בערוהיגט אביסעל און אויפמערקזאַם איהם גענומען אונטערזוכען. מען האָט ארומגעטאַפּט זיין בויך, די פיס, נאַכהער ארונטערגענומען פון זיין געלען האַלז דעם האַלז־באַנד און זיך גענומען צו די מעשענע בלעכלעך.

און באַלד האָט זיך ארויסגעוויזען, אז צוויי־שען די אכט בלעכלעך הויבען זיך צוויי אויף און אונטער איינעם, פון אַ טיעפער לעדערנער שפּאַרע, האָט מען ארויסגעשלעפּט אַ קונציג צוזאַמענגעלעגט דין פּאַפּירעל און ווען דער גענעראַל האָט עס געעפענט און זיך איינגעקוקט אין די לייכטע בליי־שטיף שטריכען איז ער אויפגעשפּרונגען פון'ם אָרט און זיך אָנגעכאַפּט פאַר'ן קאָפּ.

— זעהט נאָר, זעהט נאָר! — האָט ער אויסגעשריען מיט אַ פערשטיקטער שטימע — דאָס איז דער נייער פּלאַן, ווי מיר האָבען לעצטע וואָך אויסגעשטעלט אונזערע גרויסע קאַנאָנען! — די אָפיצירען האָבען זיך איינגעקוקט אין דינעם פּאַפּירעל, געשאָקעלט מיט די קעפּ און זיך איבערגעקוקט מיט דערשראָקענע, ניט זיכערע בליקען. אַ פּאָר מינוט איז געווען שטיל.

— אָבער, גענעראַל — האָט זיך דער פּאָל־קאָוניק אָבגערופען דער ערשטער — כ'קען ניט פערשטעהן, ווי קומט דער פּלאַן צוריק?

מען האָט זיך ווידער גענומען איינקוקען אין פּאַפּירעל, דאָס מאָל שוין מיט פערגרעסערגלעזער. אַן אפיציר איז אוועק און שנעל געבראַכט עטליכע פלעשלאַך מיט כעמישע שטאָפען. און ווען מען האָט מיט איינעם פון זיי — אַ רויטליכען וואַסער'ל — ארומגעשמירט די זייטליך פון'ם פּאַפּירעל, איז אין איינעם פון זיינע ווינקלען ארויסגעטרעטען פאַלגענדע ווערטער אין דייטש:

„ניט קלאָהר, דייטליכער, בילד צוריק.“

אַלע האָבען זיך ווידער איבערגעקוקט. דער פּאָלקאָוניק האָט צוזאַמענגעלעגט דאָס צעטעלע, ווי פריהער, עס צוריק אריינגעשטופּט אין דער לעדערנער שפּאַרע פון'ם הונד'ס האַלז־באַנד, פערמאַכט דאָס מעשענע בלעכעל, עפּעס אַ זאָג געטהאָן דעם גענעראַל, און, זיך איילענדיג, אוועק ערגעץ־וואו נאָך מיט אַן אפיציר.

מיט צעהן מינוט שפּעטער האָט דער גענעראַל געהייסען אַנטהאָן דעם הונט זיין האַלזבאַנד און איהם לאָזען פריי. דער הונט האָט צופריעדען אַ דרעה געטהאָן מיט'ן געלען עק, אַ לעק געטהאָן די האַנד וואָס האָט איהם געהאַלטען, און מיט איין שפּרונג פערשוואונדען געוואַרען אין דער אפענער טיהר.

.4

— זעה נאָר, שאַרל, דיין הונט איז צוריקגעקומען! — האָט לאָי וואַנס פּלוצלונג אויסגעשריען.

— וואו, וואו איז ער? — האָט גראַוויע אַ ציטער געטהאָן און מיט אמאָל אראָבגעלאָזט די ביקס צו דער ערד.

נעבען איהם איז געשטאַנען דער געלער הונט, געדרעהט מיט'ן עק און געקוקט איהם גלייך אין פּנים אריין.

— זעהסט, שאַרל, — האָט זיך פּאָל אָבגערופען — דער שוואַרץ יאָהר האָט איהם ניט גענומען און דו האָסט זיך אַזוי געערגערט. און אין אַלגעמיין פערשטעה איך ניט, פאַרוואָס צוערשט שלאָגסט דו, טרייבסט איהם מיט שטייגער פון זיך און נאַכהער ווערסטו משוגע, וואַרטענדיג אויף איהם.

— ער קוקט גלייך אין די אויגען, פּונקט ווי ער וואָלט געוואָלט עפּעס זאָגען — האָט זיך לאָי צולאַכט.

שאַרל האָט געשוויגען און האָט געגלעט דעם הונד'ס קאָפּ, וועלכער האָט זיך אויפגעשטעלט אויף די הינטערשטע פיס און אַלץ געוואָלט אַ לעק טהאָן דעם בעל־הבית אין פּנים אריין. באַלד האָט גראַוויע גענומען בעטאַפּען דעם הונד און ניט זיכער אַ זאָג געטהאָן: — אַנו, פּאָל, האַלט נאָר מיין ביקס, דער הונד איז עפּעס

נאס, דאכט זיך די פערפלוכטע דייטשען האָבען איהם פערוואונדערט... כ'וועל געהן א קוק געבען.

— גוט, נאָר זאָס זיך ניט לאַנג — האָבען ביידע ברידער מיט פארטיגקייט געענטפערט און פאָל האָט ביי איהם צוגענומען די ביקס פון האַנד.

שארל איז שנעל אריין אין שטיבעל, וואו ס'זיינען געשטאַנען הילצערנע בעטלאַך, אויף וועלכע די סאָלדאטען פלעגען זיך, איינוויקלענדיג אין די קאָלדרעס, אויסרוהען נאָך די שלאַכטען. אין רעכטען ווינקעל איז געשטאַנען זיין קעסטעל. ער האָט זיך אוועקגעזעצט אויף דעם, גענומען גלעטען דעם הונד'ס קאָפּ, פאַמעלאַך אראבגענומען זיין האַלז־באַנד און זיך פאָר־זיכטיג א פּאָר מאָל ארומגעקוקט.

אין שטיבעל איז געווען האַלב פינסטער, דאָס קליינע לעמפּעל וואָס איז געהאַנגען אין מיט, האָט עמיצער איינגעצויגען און ס'האָט מעהר געטשאַדעט ווי ליכט געגעבען. אין דער צווייטער זייט זיינען געזעסען עטליכע סאָלדאַטען אויף א בעטעל און וועגען עפּעס שטיל גערעדט צווישען זיך. ניט ווייט פון שארלען זיינען געלעגען דריי סאָלדאַטען, פערדעקט מיט זייערע שינעלען און געשמאַק געכראָפּעט. גיך זיינען די איבעריגע סאָלדאַטען ארויסגעגאַנגען, נאָר די שלאָפעדיגע זיינען געבליבען. שארל האָט שנעל אָנגעצונדען א ליכט, צונעמען דאָס דינע פּאַפּירעל, וועלכעס ער האָט שוין אין האַנד געהאַלטען און זיך גענומען איינקוקען אין דעם.

נעבען איהם האָט זיך פּלוצלונג דערהערט א סקריפּ און ער האָט דייטליך דערפיהלט ווי עמיצער שטעהט אונטער זיינע פּלייצעס. ער האָט אויפגעציטערט און שנעל אויסגעדרעהט דעם קאָפּ: אונטער איהם איז געשטאַנען דער פּאָלקאָווניק ד'אָזיע, מיט א סאָלדאַטסקען שינעל אויף די פּלייצעס און איהם גלייך געקוקט אין פּנים אריין. א ווײַלע האָבען זיי געקוקט איינער אויפ'ן צווייטען, דערנאָך האָט גראוויע לאַנגזאַם אראָבגעלאָזט דעם קאָפּ, געשטאַנען א מינוט מיט פעסט צוגעשלאָסענע אויגען און לאַנגזאַם אליין דערלאַנג דעם פּאָלקאָווניק דאָס דינע פּאַפּירעל. און ערשט איצט האָט ער בעמערקט, אז פון דער צווייטער זייט שטעהט דער קעפּטען און נאָך איהם לאַ־קאָר מיט א רעוואָלווער אין האַנט....

— שפּיאָן, פערפלוכטער שפּיאָן!... — האָבען די ברידער וואָנס געקריצט מיט די צייהנער און ציטערנדיג פון האַס, איהם מיט דינע, שטארקע שטריק די הענט ארונטערגעבונדען.

פאָראויס איז דער פּאָלקאָווניק מיט'ן קעפּטען געגאַנגען, נאָך זיי שארל מיט א טיעף אראָבגעלאָזענעם קאָפּ, דערנאָך דער קאַפּראַל און די צוויי ברידער וואָנס מיט די ביקסען אין די הענט.

— שפּיאָן!... דייטש!... פערדעטער! — שארפע, שווערע בעליידיגונגס ווערטער האָבען אָנגעפּילט די לופט, זיך געריסען פון אַלע זייטען. הונדערטע הענט האָבען זיך מיט ציטערניש און צאָרן צו זיין האַלז געצויגען, הונדערטע שפּיזען האָבען זיין ברוסט געזוכט.

— ניט ריהרט איהם, קינדער, — האָט דער פּאָלקאָווניק בעפוילען — מיר דאַרפען איהם נאָך האָבען, אָבער געדענקט גוט זיין נאָמען: שארל גראוויע!....

— שארל גראוויע!... שפּיאָן... דייטש!... שארל גראוויע.... פערדעטער!...

ער איז לאַנגזאַם געגאַנגען אין די גראָבענס, צווישען צוויי לעבעדיגע ווענט, וועלכע האָבען איהם נאָכגעקוקט מיט טויזענדער בייזע, ברענענדע אויגען, געפּרואווט א צוויי מאָל אויפהויבען דעם קאָפּ, געפיהלט צו זאגען, אז ער ליעבט זיי, איז פארטיג מקריב צו זיין דאס לעבען פאר יעדען פון זיי און ניט געקענט. עפּעס א שווערקייט האָט געדריקט זיין ברוסט, צו דער ערד געצויגען זיין קאָפּ. איהם האָט נאָר אביסעל געוואונדערט, וואָס דיעזע אַלע מענשען האָבען שוין אזוי גיך פערגעסען ווי בראוו ער האָט זיך געשלאָגען געגען די דייטשען, וויפיעל פון זיי ער האָט געטויטעט. און געדאַכט האָט זיך איהם, אז ס'איז גאָר ניט שווער צו פערשטעהן פאר יעדען איינעם, אז מיט איהם איז עפּעס ניט גלאַט, ניט געוועהנליך... אָבער ווי עס זאָל דאָרט ניט זיין, איז א צווייטער געדאַנק געקומען, אז ער איז פאָרט א דייטשער שפּיאָן... וואָס פאר א בעדייטונג קען האָבען זיין העלדישקייט, די גע'הרג'עטע עטליכע דייטשען געגען זיין פערברעכען?

און ערשט אצינד, געהענדיג אונטער דער וואַך, האָט ער אָנגעפאַנגען בעגרייפען די גרויסקייט פון זיין שולד, דעם שרעק פון זיין פערברעכען און א טויט קעלט האָט געגליווערט זיין בלוט.

די גאַנצע צייט, וואָס ער האָט זיך געפונען אין די פאָדערשטע גרובענס, איז פאר איהם געווען ווי א שרעקליכער קאַשמאַר, א מין שוועבען צווישען לעבען און טויט. יעדע מינוט איז ער געווען פערנומען מיט'ן אויספאָרשען דעם לאַגער, מיט די פּלענער ווי זיך אליין צו בעשיצען, טאָמער דעקט מען אויף, מיט'ן שיקען ידיעות צו די דייטשען און קריגען אנטוואָרטען. אַלעס האָט אזוי פערנומען זיין מח, אז ער האָט קיין מינוט צייט ניט געהאַט זיך אָבצושטעלען, זיך אריינצוטראַכטען, אָבוועגען דעם שוידער פון זיינע טהאַטען. זיין ווילען, זיין פערשטאַנד, איז אזוי ווי אויפגעלעזט געוואָרען אין זיין מוטער'ס ווילען, און זיין געוויסען איז ווי פּאַראַליזירט געוואָרען אין שטענדיגען פחד ניט אויפגעדעקט

צו ווערען. אין די שלאכטען פלעגט ער זיך וואר־פען איינער פון די ערשטע: אין פייער פון קאמפף פלעגט ער פערגעסען ווער ער איז און מו־טיג קעמפפען פאר זיין ליעבען פאָטער׳ס פראנק־רייך.

צוויי מענשען האָבען געלעבט, נאָר ניט גע־קעמפפט אין איהם: איינער א פריילעכער, א לוסטיגער, וואָס האָט ניט דייטליך, מעהר מיט׳ן געפיהל ווי מיט׳ן בעוואוסטזיין געליעבט „זיין" פראנקרייך און פערניכטעט איהרע שונאים; דער צווייטער, א דערשלאָגענער, א פערהיפּנאָ־טיזירטער, האָט איילענדיג און ארומקוקענדיג זיך געטהון דעם היפּך פון׳ם ערשטען: ארויס־געגעבען די זעלבע פראַנקרייך צו איהרע שונאים. אין געוועהנליכען לעבען וואָלטען דיעזע צוויי מענשען, דיעזע צוויי קרעפטען שרעקליך גע־קעמפפט צווישען זיך, דאָ אָבער, אויפ׳ן שלאַכט־פעלד, זיינען זיי רוהיג געלעגען, אָבגעטיילטע מיט׳ן טויט, וועלכער האָט געקענט קומען יע־דע מינוט, יעדע סעקונדע.

דעם ערשטען מאָמענט, ווען גראוויע האָט אונטער זיך דערזעהן דעם פּאָלקאָוניק, איז איהם שרעקליך געוואָרען און אינסטינקטיוו האָט ער א טראכט געטהון ווי זיך צו רעטען. נאָר באלד איז געקומען א צווייטער געדאנק, א בע־רוהיגענדער, אז איצט איז שוין אלעס געענדיגט, אז מען וועט שוין ניט דארפען מעהר שיקען דעם געלען, העסליכען הונד מיט נאכריכטען און משוגע ווערען ווארטענדיג אויף אנטוואָרט, אז איצט איז שוין ניטאָ פאר וואָס מורא צו האָ־בען, פון וואָס זיך צו היטען. אלע זיינע חושים, אלעס שווערעס פון דער גאנצער צייט האָט זיך קאָנצענטרירט איצט אויפ׳ן געדאנק פון׳ם טויט, וועלכער וועט אלעס פערדעקען, אלעס פערניכ־טען. און עפּעס א מין רוהיגקייט האָט ארומ־גענומען זיין נשמה און איהם ווי עפּעס גוטעס צוגעזאגט. נאָר באלד האָט דער האס און פער־אכטונג פון אלעמען ארום איהם געוויזען ווי גרויס זיין פערברעכען איז געווען, אן אבגרונד אויפגעדעקט אונטער זיינע פיס און ער האָט קלאָר דערפיהלט, אז ווען ער פערמאָגט ניט איינע נור טויזענד מוטערס און יעדע ליעבט איהם פיעל שטארקער ווי זיין מוטער האָט איהם געליעבט, וואָלט ער אויך ניט געטאָרט טהאָן דאָס, וואס ער האָט זיין מוטער געשוואוירען צו טהאָן: פערראטהען זיין פאָטער׳ס פאָטערלאנד. די אלע ארגומענטען מיט וועלכע ער פלעג זיך בענוצען אמאָל געגען זיך אליין, אז עלזאס איז דייטשלאנד, זיין מוטער א דייטשקע און ער כמעט דאָס זעלבע, האָבען איצט אויסגעזעהן אזוי לעכערליך... ער האָט איצט דייטליכער ווי שטענדיג דערפיהלט, אז זיין פאָטער איז א פראנציוז געווען, אז ער זעלבסט ליעבט דעם פעטער זשאן, דעם קעפּטען פון ארטילערי און זיין זוהן פּאָל, וועלכע געפינען זיך אויף ערגעץ וואו אויף די שלאכטפעלדער, מעהר ווי טויזענד דייטשלאנדס. און א שארפער וועהטאָג האָט איהם לאנגזאם, אלץ שטארקער געדריקט זיין הארץ.

האָט „זי" מיך דען געליעבט? האָט שארל א טראכט געטהאָן וועגען זיין מוטער און גלייך זיך פעסט געענטפערט: ניין, די פערפלוכטע דייטשע פרוי האָט מיך געהאסט פונקט ווי מיין פאָטער׳ס איבעריגע פריינד, אנדערש וואָלט זי מיך ניט געשיקט אויף אזא שאנדע, אויף אזא פּיין. איך האס זי, אבער זאגען פון איהר וועל איך קיינעם קיין וואָרט ניט. — אזוי האָט ער פעסט אין זיך בעשלאָסען. די איבעריגע שטרע־קע ביז אין שטאב, איז ער איבערגעגאנגען מיט ברייטע, פעסטע טריט, ניט אויפהויבענדיג מעהר דעם קאָפּ.

א צוויי מאָל איז ער שטעהן געבליבען, דורשטיג געצויגען אין זיך די לופט, נאָר באלד ווייטער געגאנגען און שטיל גערעדט צו זיך אליין: — גאָט מיינער, זאָל מען מיך שוין גי־כער, גיכער שיסען....

.5

דער גענעראל — א ברונעט, פון מיטעלע יאָהרען, מיט שעהנע אויגען, א שארפע פראנ־צויזישע נאָז און א שפּיציג בערדעל „באָלאנ־זשע", האָט אליין געפיהרט דעם פערהער און כמעט דער גאנצער שטאב אָפיצירען זיינען שטיל, אָנגעשטרענגט געשטאנען ארום. אלע האָ־בען קיין אויג ניט אראָבגעלאָזען פון גראוויע׳ס בלייכען, ליידענדען פּנים, פון׳ם זילבערנעם מע־דאל אויף זיין ברוסט, וואָס ער האָט דאָ ניט לאנג צוריק געקראָגען פאר העלדישקייט און וואָס האָט איצט אויסגעקוקט אזוי טראגיש, אזוי שפּאָטיש.

שארל האָט ניט אויפגעהויבען די אויגען, קיין וואָרט ניט גערעדט, נאָר ווען מען האָט דעם מעדאל פון זיין ברוסט אראָבגענומען איז א לייכטער ציטער דורכגעלאָפען איבער זיין קערפּער. מען האָט איהם אויך בעפרייט די הענט.

דער גענעראל האָט א הוסט געטהאָן און אָנ־געפאנגען:

— דיין נאָמען?

— שארל גראוויע.

— ווי אלט ביזט דו?

— איין און צוואנציג יאָהר.

— וואו ביזטו געבוירען?

— אין עלזאס.

— וואָס איז דיין פאָטער געווען?

דער אָנגעקלאָגטער האָט געשוויגען.

— מיט וואָס האָט זיך בעשעפטיגט דיין פאָטער? — האָט דער גענעראל איבערגעפרעגט.

גראוויע האָט געשוויגען און לאנגזאם אלץ טיעפער אראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ.

— הערר גענעראל — האָט זיך דער קאפּ־

ראַל אָבגערופען — צווישען מיינע מענשען גע־פינען זיך צוויי, וואָס קומען גלייך מיט איהם, פון עלזאַס. איינער פון זיי האָט מיר דאָ ניט לאַנג דערצעהלט, אז גראַוויע'ס פאָטער איז פיעל יאָהרען געווען אַ קעפּטען אין אונזער ארמעע, זיך געשלאָגען געגען די דייטשען אין 1870 און געקראָגען פיעלע אויסצייכנישען.

— איז עס אמת, גראַוויע? — האָט דער גענעראַל אַ פרעג געטהאָן.

דער אָנגעקלאָגטער האָט נאָך נידריגער אראבגעלאָזט דעם קאָפּ. אַ ווײַלע איז געווען שטיל. דער גענעראַל האָט זיך אויפמערקזאַם איינגעקוקט אין שאַרל'ען, אַ זיפץ געטהאָן און מיט ביטערקייט אין קול געזאָגט:

— דער פאָטער האָט זיין בלוט פערגאָסען קעמפּפענדיג געגען די דייטשען און דער זוהן איז אַ פערראַטהער, דיענט דעם פיינד, פער־קויפט דאָס פאָטערלאַנד, באָדט זיך אין בלוט פון זיינע ברידער...

אַ לייכטער ציטער איז איבערגעלאָפען אי־בער שאַרל'ס קערפּער.

— האָסטו ברידער, פריינד ביי אונז אין דער ארמעע? — האָט דער גענעראַל פאָרטגע־זעצט זיינע פראַגען.

— קיינעם.

— ווי לאַנג דיענסט דו שוין אַלס דייטשער שפּיאָן?

— ווי לאַנג איך בין דאָ. שוין דריי מאָ־נאַטען.

— שיקסטו אָפט ידיעות צום פיינד?

— ווען נויטיג איז.

— מיט'ן געלען הונט, צי דורך אַנדערע וועגען אויך?

שאַרל האָט גלייך אַ קוק געטהאָן דעם גענע־ראַל אין געזיכט און קיין וואָרט ניט געענטפערט. ניין, — האָט ער אַ טראַכט געטהאָן — ווי ס'איז שוין דאָרט ניט געווען, אָבער קיין פער־רעטער אין צווייען וועט ער ניט זיין.

— נו, און ווי גרויס איז דער לוין פאַר פער־ראַטען אַ פאָטערלאַנד? — האָט דער גענעראַל ווייטער געפרעגט אַ אונצופרידענער, וואָס ער האָט קיין ענטפער ניט געקראָגען אויף זיין פריה־ערדיגער פראַגע.

— איך קריג קיין געלד ניט... כ'בין אַ דייטש, אין עלזאַס געבוירען — האָט שאַרל גע־ענטפערט.

— עלזאַס איז פראַנקרייך — האָט דער גע־נעראַל אויסגעשריען — ערשט ניט לאַנג איז די פראַווינץ אָבגעריסען געוואָרען פון אונז. דיין פאָטער האָט געקעמפּפט געגען דעם און דו, דו האָסט עס פערראַטען! — נאָר באַלד האָט ער זיך צוריקגעכאַפּט און רוהיג געזאָגט: — הער, גראַוויע, גאַנץ פריה וועט מען דיך שיסען. דו ביזט נאָך אַזוי יונג און כ'וועל אַלעס אָנווענדען אום דיין לעבען צו רעטען. אָבער דו מוזט מיר אַלעס דערצעהלען, אַלעס וואָס האָט דיך, אַ פראַנצויז, געטריבען אַ דייטשער שפּיאָן צו ווע־רען. מוזט אָנצייגען אויף דיינע חברים, וואָס געפינען זיך צווישען אונז, ארויסגעבען די סמנים דורך וועלכע איהר לאָזט וויסען דעם פיינד, וואָס עס קומט פאָר אין אונזער לאַגער.

— גענעראַל — האָט שאַרל שטיל און ענט־שלאָסען געענטפערט — כ'בעט אייך פרעגט מיך גאָר ניט, ווייל כ'וועל אייך גאָרניט זאָגען. פיעל שאָדען האָב איך אונז... — ער האָט זיך צוריקגעכאַפּט — האָב איך אייך אָנגעטהאָן און צו פערריכטען עס איז שוין צו שפּעט. כ'האָב אָנגעוויזען ווי די גרויסע האַרמאַטען שטעהען, צוויי מאָל געצייגט די שוואַכסטע ערטער און פראָנט און דער שונא האָט געמאַכט געלונגענע אָנפאַלען. כ'קען און ווייס ניט קיינעם און כ'בעט אייך, גענעראַל, בעפעהלט מיך צו שי־סען... ניט מאָרגען, נאָר איצט... שוין... כ'בעט אייך.

אַ ווײַלע איז געווען שטיל. אַלע האָבען קיין אויג ניט אראָבגענומען פון שאַרל'ען.

— זעהר גוט — האָט דער גענעראַל אַ זיפץ געטהאָן — דו וועסט אונז אָבער מוזען צייגען די סמנים, ווי איהר רעדט צום שונא פון ווייטענס.

— כ'וועל אייך גאָר ניט צייגען! — שאַרל'ס אויגען האָבען בייז אַ פינקעל געטהאָן

— הערר גענעראַל, — האָט זיך דער פאָל־קאָווניק אָבגערופען — כ'דערמאָן זיך אַז ערשט ניט לאַנג האָט מיר אונזער העלדישער קעפּטען פון דער אַרטילעריע דע־גראַוויער דערצעהלט, אַז ער האָט געקראָגען אַ בריעף, אַז זיין ברודער'ס זוהן, — גראַוויע פון עלזאַס, געפינט זיך דאָ, אַלס פרייוויליגער.... איז דער אָנגעקלאָגטער ניט דער זעלבער?

שאַרל האָט אַ ציטער געטהאָן. אַלע האָבען עס בעמערקט און דער גענעראַל האָט גלייך בע־פוילען צו רופען דעם קעפּטען.

מיט צעהן מינוט שפּעטער האָט זיך דער־הערט אַ גאַלאָפּ פון אַ פערד און דער קעפּטען דע־גראַוויער, אַ הויכער מאַן מיט אַן איידעלען, אינטעליגענטען פּנים און האַלב־גראָהע באָרד איז אריין אין שטוב. זיין לינקע האַנד איז געווען פערוואונדעט און געהאַנגען אויף אַ ווייסען טוך. ער האָט אָבגעגעבען כבוד דעם גענעראַל, נאָכ־דער די איבעריגע אנוועזענדע און איז געבליע־בען שטעהן וואַרטענדיג.

ביי זיין אריינקומען איז שאַרל בלייך גע־וואָרען און זיך אָבגעדרעהט אַן אַ זייט.

— נו, וואָס מאַכט איהר, קעפּטען? — האָט דער גענעראַל געפרעגט — זייט איהר שווער פערוואונדעט?

— יאָ, הערר גענעראַל, נאָר ניט אין האַנד — אין האַרצען: מיין איינציגער זוהן איז

געפאלען ביים לעצטען אונערוואַרטעטען איבער־פאל.....

— זעהר טרויעריג, קעפּטען, האָט דער גע־נעראַל אַ זיפץ געטהון — אָבער איצט איז אַזאַ צייט, ווען מיר בעלאַנגען ניט מעהר צו אונז זעלבסט און ניט צו אונזערע פאַמיליעס, נאָר דעם פאַטערלאַנד. דער קעפּטען האָט אָנגעבוי־גען דעם קאָפּ אַלס איינשטימיגקייט. — זאָגט מיר נאָר דע־גראַוויער — האָט דער גענעראַל פאָרטגעזעצט — האָט איהר ניט ערגעץ וואו אין אונזער אַרמעע אַ קאָזין, אָדער אַ פריינד שאַרל גראַוויע

— כ׳בין ניט זיכער — האָט דער קעפּטען געענטפערט, נאָר כ׳האָב דאָ ניט לאַנג געקראָגען אַ בריעף פון אַ פאַריזער פריינד, אַז מיין ברו־דערס זוהן שאַרל איז פרייוויליג אַריינגעטראָ־טען אין דער אַרמעע און געפינט זיך ערגעץ וואו אויפ׳ן שלאַכט־פעלד.

— אַנו, קעפּטען, גיט אַ קוק, איז דער יונ־גערמאַן ניט אייער ברודערס זוהן? — דער גע־נעראַל איז אויפגעשטאַנען און מיט׳ן האַנד אָנ־געוויזען אויף שאַרלען, וועלכער איז געשטאַנען מיט אַ אויסגעקרימט, פון וועהטאָג, געזיכט און שטייף פערביסענע ליפּען.

דע־גראַוויער האָט זיך אויסגעדרעהט, גלייך דערקענט דעם פּלימעניק און זיך אַ לאָז געטהון צו איהם.

— וואָס מאַכסט דו, שאַרל?...

שאַרל האָט אָבגעטרעטען אין אַ זייט און מיט אַ ציטער אין קול זיך געווענדעט צום גענעראַל:

— הערר גענעראַל, כ׳בעט אייך... אין גאָ־טעס ווילען!... האָט רחמנות... הייסט מיך שיסען!...

דער גענעראַל איז שנעל צוגעגאַנגען צו איהם און אָנגעפאַנגען מיט כעס: רחמנות ווילסט דו?... האָסט דו געהאַט רחמנות אויף פראַנק־רייך, אויף אונזער אונגליקליך פאַטערלאַנד, אויף די הונדערטער געפאַלענע, וואָס זיינען געטויטעט געוואָרען דורך דיין שולד, דורך דיין מסירה?... האָסט דו רחמנות געהאַט אויף זייערע היימען, זייערע ווייבער און קינדער?... שווייג, רעד ניט פון רחמנות!... דו האָסט שרעקליך גע־זינדיגט געגען פראַנקרייך, און איצט מוזט דו זיך ווי מעגליך ריינוואַשען... זאָג גיכער, ווער האָט געאַרבייט מיט דיר, גיב אַרויס די ציי־כענס, זאָלען מיר זיך אויף ווייטער כאָטש קענען פערהיטען!...

דע־גראַוויער איז שטעהן געבליעבען ווי פער־גליווערט מיט דער אויסגעשטרעקטער האַנט אין דער לופטען און ברייטע אָפענע אויגען. ווען ער האָט ענדליך פערשטאַנען, וואָס דאָ קומט פאָר, האָט ער זיך אַראָבגעלאָזט אויף אַ קעסטעל און פערדעקט דאָס געזיכט מיט דער האַנט.

גראַוויע איז געשטאַנען מיט איין אַראָבגע־לאָזענעם קאָפּ, זיינע הענט האָט ער געהאַלטען צוזאַמענגעדריקט, און פעסטע פערקאַשענע שנו־רען האָבען בעדעקט זיין שטערען. ער האָט קיין וואָרט ניט געענטפערט...

(פאָרטזעצונג פאָלגט).

דר. יעקב גרינפעלד:

# א בראַנדיים־פאַל אין דער שווייץ

אין דער צייט, ווען אין אַמעריקאַ ווערט פערהאַנדעלט די פראַגע וועגען דער בעשטימונג פון לוּאים ד. בראַנדיים אַלס ריכטער פון סופּרים קאָורט פון די פעראייניגטע שטאַאטען, קומט פאָר דאָס זעלבע אין אַ קלענערען מאַסשטאַב אין דער שווייץ, בנוגע צו דער נאָמינירונג פון דר. דוד פאַרבשטיין אַלס מיטגליעד פון קאַסאַציאָנס־געריכט.

דער פאַל פון בראַנדיים איז דאָ אין אַלע צייטונגען בעהאַנדעלט געוואָרען און וועט נאָך, וואַהרשיינליך, בעהאַנדעלט ווערען. עס איז דארום נישט ווענינער אינטערעסאַנט זיך אָבצו־שטעלען אויף דער פאַסירונג אין דער שווייץ און אויף איהר העלד, דר. דוד פאַרבשטיין.

צוערשט די פאַסירונג:

דער בעקאַנטער פיהרער פון דער שווייצע־רישע סאָציאַל־דעמאָקראַטיע און מיטגליעד פון גרויסען ציוניסטישען אַקציאָנס־קאָמיטעט, דר. פאַרבשטיין, איז פון דער סאָציאַליסטישער פראַקציע אין צירכערישען קאַנטאָנסראַט נאָמי־נירט געוואָרען פאַר מיטגליעד פון צירכער קאַ־סאַציאָנס־געריכט, ד. ה. פאַר אַ ריכטער אין דער העכסטער געריכטס־אינסטאַנץ אין קאַנטאָן צי־ריך. די „ליבעראַלע" און „דעמאָקראַטישע" פּאַרטייען זאָגען זיך אַרויס געגען זיין קאַנדידאַ־טור; זיי גיבען אפילו צו, אַז ער איז אַ זעהר פעהיגער יוריסט, נור זיי טענה׳ען, אַז ער שטעהט אין אַ קנאַפּער בעריהרונג מיט׳ן שוויי־צער פאָלק און קען דערפאַר ניט זיין גייסט.

געוועהנליך פאַלען די „ליבעראַלען" אָן אויף אַ סאָציאַל־דעמאָקראַטישען קאַנדידאַט פון אַ גאַנץ אַנדערער זייט, ווי זיי האָבען דאָס געטהון אין׳ם פאַל פון דר. פאַרבשטיין. זייער סטראַ־טעגישער פּונקט איז כסדר ב י ל ד ו נ ג, ד. ה. זיי ווייזען תמיד אָן, דאָס דער סאָציאַליסטישער קאַנדידאַט האָט נישט גענאָסען קיין אוניווער־

זיטעטס־בילדונג, און דערפאַר ווילען זיי איהם פּסלנ׳ען פאַר קאַנדידאַט. מען מוז צוגעבען, דאָס די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע קאַנדידאַטען זיינען מיינסטענס אזעלכע, וועלכע האָבען נישט געהאַט קיין געלעגענהייט צו לערנען אין אַן אוניווערזיטעט; ס׳איז אָבער גרונד פאַלש די בעהויפּטונג, דאָס מען קען נישט בעזיצען קיין הויכע בילדונג, אויב מען האָט נישט געהאַט דאָס גליק צו האַלטען אַ פּאָר יאָהר אין קעשענע אַ לעניטימאַציאָנס־קאַרטע פון אוניווערזיטעט.

אין קאַמפּף געגען דר. פאַרבשטיין האָט זיך אָט דער קאַמפּפּס־מיטעל ארויסגעוויזען אַלס פאָלשטענדיג אונפאַסענד. זיי אַלע זיינען מורה, אז דר. פאַרבשטיין איז איינער פון די פעהיגסטע יוריסטען אין דער שווייץ. נאָך איין דעמאַגאָגיש מיטעל, מיט וועלכען מען פלעגט קעמפּפען געגען סאָציאַל־דעמאָקראַטישע קאַנדידאַטען, האָט געמוזט בלייבען ליעגען אונבענוצט: דאָס פּריוואַטלעבען פון קאַנדידאַט. מען פלעגט אימער זוכען פּגימות, אז כמעט יעדער סאָציאַליסט לעבט ניט אין איינקלאַנג מיט׳ן קליין בירגערליכען שלחן ערוך. אָט דעם אומשטאַנד האָבען די ליבעראַלען תמיד אויסגענוצט אויף צו בעשמוצען דעם סאָציאַליסטישען קאַנדידאַט. ביי דר. פאַרבשטיין האָט מען זיך געמוזט אָבזאָגען אויך דערפון.

די ליבעראַלען זיינען דאָ געקומען אין דער נרעסטער פערצווייפלונג; זיי זיינען כמעט געווען געצוואונגען צו זאָגען — דעם אמת: מיר ווילען ניט דר. פאַרבשטיין, ווייל ער איז אַ סאָציאַליסט. זיי וואָלטען דאָ אפילו נישט געזאָגט קיין נייעס, ווער ווייסט דאָס דען נישט? דאָך, אָפען האָבען זיי עס ניט געוואָלט ארויסזאָגען, און דער קאַפּיטאַליסטישער גאָט האָט ענדליך געהאָלפען:

עס לעבע דאָס פאָלק! און דער תירוץ איז דאָ: דר. פאַרבשטיין איז צו ווענינ געקומען אין בעריהרונג מיט׳ן שווייצער פאָלק און קען דערפאַר נישט זיין גייסט.

„אז מען דאַרף דעם גנב שניידט איהם פון דער תליה“. און אז מען דאַרף אַ תירוץ, נעהמט מען איהם וואו מען קען איהם נור בעקומען און זאָל אפילו זיין ביי די סאָציאַל־דעמאָקראַטען.

אין דער שווייץ, וואו כמעט אַלע בעאַמטע ווערען אויסגעקליבען פון׳ם פאָלק, קומט ביי יעדער וואהל פאָר אַ העפטיגער קאַמפּף צווישען די סאָציאַל־דעמאָקראַטען און די אַנדערע פּאַרטייען. די סאָציאַל־דעמאָקראַטען שלאָגען תמיד פאָר מענשען פון׳ם פאָלק און מאָטיווירען דאָס דערמיט, וואָס יעדער בעאַמטער, וועלכער מוז אומגעהען מיט׳ן פאָלק, מוז אויך האָבען געלעבט אין פאָלק, כדי ער זאָל קענען זיין נשמה; די אַנדערע פּאַרטייען וויעדער שלאָגען תמיד פאָר מענשען פון די „אויבערשטע צעהנטויזענד“ און בעהויפּטען, אז דאָס „איינפאַכע“ פאָלק, וועלכעס ווייסט פון גאָר נישט, האָט אויך גאָרנישט צו זאָגען אין אזעלכע הויכע ענינים ווי פערוואַלטונג און ז. וו.

ווען די סאָציאַלדעמאָקראַטען האָבען אין יאָהר 1914 פאָרגעשלאָגען אַ סאָציאַליסטישען לעהרער אלס בעצירקס־ריכטער, זיינען אַלע פּאַרטייען ארויס מיט אַ גוואַלד, דאָס די סאָציאַל־דעמאָקראַטען איינגאָרירען די וויסענשאַפט. אמת, די אַנדערע פּאַרטייען האָבען דאַמאָלס צוגעגעבען, דאָס דער פאָרגעשלאָגענער קאַנדידאַט איז זעהר אַ געבילדעטער מאַן, אָבער זיין בילדונג איז גאָר נישט ווערטה, ווייל ער איז נישט קיין יוריסט, און כדי צו זיין אַ ריכטער, האָבען זיי בעהויפּטעט, מוז מען זיין אַ יוריסט.

די טענות פון די סאָציאַל־דעמאָקראַטען, דאָס זייער קאַנדידאַט איז אַ מענש פון׳ם פאָלק, קען אַלע זיינע איינענטימליכקייטען און איז דערפאַר פּאַסענד פאַר זיין אמט, האָט מען פּשוט אויסגעלאַכט אָדער, אין בעסטען פאַל, איגנאָרירט.

און אָט מיט דיעזען סאָציאַליסטישען ארגומענט, וועלכען מען האָט פריהער אויסגעלאַכט און איגנאָרירט, בענוצען זיך איצט די ליבעראַלען צו בעקעמפּפען דר. פאַרבשטיין.

וואָלט דער תירוץ געווען אַן אמת׳ער, וואָלטען מיר נאַטירליך גאָר נישט געהאַט צו זאָגען געגען דעם; מיר וואָלטען, פערקעהרט, געווען זעהר צופריעדען דערפון, וואָס אַלע אַנדערע פּאַרטייען לערנען פון די סאָציאַל־דעמאָקראַטען, אז די בעאַמטע זיינען פאַר׳ן פאָלק און נישט דאָס פאָלק פאַר די בעאַמטע.

שטעלט זיך אָבער ארויס, ווי מיר וועלען עס באַלד זעהען, דאָס אָט די מאָטיווירונג פון פאָלקסטימליכקייט איז אין דעם פאַל אַ צווייענדיגער ליגען.

כדי איינצוזעהן אויף וויפיעל דער תירוץ פון די „ליבעראַלען“ איז נישט אויפ׳ן ריכטיגען פּלאַץ, מוזען מיר קודם כל רעכט קלאָהר ווערען איבער דער פראַגע, וועלכער אמט פערלאַנגט פון׳ם בעאַמטען וויסענשאַפט, בילדונג און וועלכער — פאָלקסטימליכקייט.

אַ בעאַמטער, וועלכער מוז קומען אין בעהריהרונג מיט׳ן פאָלק, למשל, אַ ריכטער, וועלכער האָט צו בעאַורטיילען די האַנדלונגען פון די מענשען, וועלכער האָט צו בעשטראַפען און צו בעפרייען, מוז אונבעדינגט קענען די איינענשאַפטען פון די מענשען, וועלכע ער ריכטעט. איידער ער בעשטראַפט פאַר אירגענד וועלכעס פערברעכען, מוז ער פריהער וויסען דעם פערברעכען, ער מוז וויסען, וואָסערע אומשטענדען האָבען געקענט פיהרען צו אַזאַ פערברעכען. אָט דער ריכטער, וועלכער האָט ד י ר ע ק ט צו טהאָן מיט׳ן פאָלק אָדער דער ריכטער, וועלכער האָט צו בעשטימען איבער מענשליכע האַנדלונגען, מוז אויך קענען דעם פאָלקס כאַראַקטער.

וואָס מיר האָבען דאָ געזאָגט בעציהט זיך

נישט נור אויפ'ן ריכטער נור אויף יעדען בעאמ־טען, וועלכער האָט צו טהאָן דירעקט מיט'ן פאָלק אדער וועמעס טעטיגקייט עס האָט א שייכות מיט'ן פאָלק.

עס וואָלט אָבער געווען א גרויסע נאַריש־קייט צו פערלאנגען, דאָס דער אינזשעניר, וועל־כער בויעט בריקען, זאָל קענען דעם כאַראַקטער פון פאָלק, דערפאר אבער מוז ער זיין א וויסענ־שאַפטסמאַן.

דער קאַסאַציאָנסריכטער מוז זיין בלויז א וויסענשאַפטסמאַן. דער קאַסאַציאָנסריכטער מאַכט ניט קיין געזעץ, ער ווענדט אויך נישט אָן קיין געזעץ אויף די מענשליכע האנדלונגען, ער טייטשט בלויז אויס דאָס געזעץ און בענוצט זיך צו דעם צוועק נור מיט דער יורידישער ווי־סענשאַפט.

ער מוז אלזא זיין א גוטער יוריסט.

ווען פאָלקסקענטניס זאָל באמת זיין אן איי־גענשאַפט, אָהן וועלכער א קאַסאַציאָנסריכטער קען זיך נישט בעגעהן, וואָלטען אלע ריכטער פונ'ם קאַסאַציאָנסגעריכט געמוזט מעהר אָדער ווניגער זיין קינדער פון פאָלק.

ווער זיינען אָבער אין דער ווירקליכקייט די קאַסאַציאָנסריכטער? ס'איז א פאַקט, דאָס אלע קאַסאַציאָנסריכטער אין דער שווייץ זיינען פּראָ־פעסאָרען, ד. ה. מענשען, וועלכע זיינען אלס קינדער געשלאָפען אויף זיידענע קישעלאַך; אלס סטודענטען געווען די גרעסטע מיוחסים, און נאָך גרעסערע מיוחסים געוואָרען אלס פּראָפעסאָרען.

זיי האָבען אלזא ניט געהאַט די מינדעסטע געלעגענהייט זיך צו בעגעגנען מיט'ן פאָלק פּנים אל פּנים און דאָך קענען זיי זיין קאַסאַציאָנס־ריכטער.

עס איז אלזא ערשטענס פאַלש, דאָס א קאַ־סאַציאָנסריכטער מוז האָבען דירעקטע שייכות מיט'ן פאָלק.

צווייטענס, ווען עס זאָל אפילו אמת זיין, דאָס א קאַסאַציאָנסריכטער מוז זיין אין דירעק־טע בעציהונגען מיט'ן פאָלק, איז אבער א ליגען די מעשה, אז דר. פאַרבשטיין איז געקומען וועו־ניג אין בעריהרונג מיט'ן פאָלק.

ווער איז דר. פאַרבשטיין?

ער איז א איד פון ווארשוי, האָט שטודירט אין דייטשלאַנד און דערנאָך אין דער שווייץ, וואו ער האָט מיט אונגעפעהר 20 יאָהר צוריק געענדיגט אלס דר. יוריסט. ער איז די גאַנצע צייט געווען און איז נאָך ביז היינטיגען טאָג טהעטיג אלס ציוניסט און אויך אלס סאָציאַ־ליסט.

דר. פאַרבשטיין האָט זיך אינטערעסירט מיט אידישע פראַגען נישט נור דערפאַר, ווייל דער כלל ישראל האָט פון איהם דאָס פערלאנגט, נור פּשוט, ווייל זיי זיינען זיינע אייגענע. זייענדיג א איד נישט פון א מאָראַלישען שטאַנדפּונקט נור פּשוט, ווייל אזוי איז ער און קען נישט אַנ־דערש זיין, האָט דר. פאַרבשטיין נישט מורא און שעמט זיך ניט צו זיין א איד אין פולען זין פון וואָרט.

און דאָך האָבען די סאַציאַליסטען דר. פאַרב־שטיינ'ען נישט ארויסגעוואַרפען; זיי האָבען איהם, אין געגענטייל, זעהר רעספּעקטירט און באמת געליעבט און ליעבען איהם נאָך איצט אויך: דר. פאַרבשטיין איז א מיטגליעד אין שטאָדטראַט (אָלדערמען) און אויך א מיטגליעד אין קאַנטאָנסראַט (אסעמבלימען), און דאָס האָט ער נור צו פערדאַנקען די סאָציאַליסטען.

ווי קומט דאָס, אז דר. פאַרבשטיין האָט אזוי אויסגענומען ביי די סאַציאַליסטען?

אין דעם איז שולדיג זיינע זעהר ענגע בע־ציהונגען מיט'ן פאָלק:

דר. פאַרבשטיין האָט נאָך אלס סטודענט געלעבט מיט'ן פאָלק צוזאַמען, געווען ביי זיינע פערזאַמלונגען, אויסגעהערט און זעהר אָפט גע־לויטעט זיינע דיסקוסיאָנען, אליין פאַר איהם געלייענט לעקציעס און איצט אלס דאָקטאָר קען איהם יעדער ארבייטער.

יעדער ארבייטער אָדער גלאַט אזוי ארימאַן, וועלכער קומט אין דער אומגליקליכער לאַגע צו האָבען צו טהאָן מיט'ן געריכט, דערמאָנט זיך קודם כל אָן דר. פאַרבשטיין. ווען מען ארעס־טירט אן ארבייטער און ער פיהלט זיך אונשול־דיג, ווייס ער, אז ער וועט נור אזוי לאַנג זיין ארעסטירט, ביז מען וועט איהם צולאָזען צום טעלעפאָן, ער זאָל דאָס לאָזען וויסען דר. פאַרב. שטיין.

די ליעבע און דער אינטערעס צום שוויי־צער פאָלק, צום שווייצער ארבייטער פאָלק ווערט דר' פאַרבשטיינ'ען זעהר הויך פעררעכענט, און די ליעבע צו זיין אייגען פאָלק שאַדט איהם דערביי גאָר נישט. ער ווערט אַנערקענט אלס פאָלקספריינד און מען שלאָגט איהם פאָר צו אלע הויכע עמטער, וועלכע ער קען נור פער־נעהמען.

דר. פאַרבשטיין האָט שוין אזא מזל, דאָס ווי זיין „אידישקייט" האָט איהם נישט געשאַדט ביי די סאָציאַליסטען, האָבען איהם אויך זיינע פרייע געדאַנקען נישט געשאַדט ביי די ציוניס־טען: דר. פאַרבשטיין איז א מיטגליעד פונ'ם גרויסען ציוניסטישען אקציאָנס־קאָמיטעט. הפּנים, אויך ביי די ציוניסטען האָבען זיינע סאָ־ציאַליסטישע געדאַנקען און האנדלונגען נישט געשטערט צו זעהן אין איהם דעם ריכטיגען מענ־שען, א מענשען, וואָס איז נאָהענט אויך צו זיין אידיש פאָלק.

דר. פאַרבשטיין האָט דעם מוט געהאַט, זיין דאָפּעלטע פאָלקסטימליכקייט, פונ'ם אידישען און ארבייטער פאָלק, ארויסצוזאָגען אין קאַנטאָנס און שטאָדטראַט און זעהר אפט האָט דאָס פאַ־סירט, דאָס ער האָט ציטירט פּסוקים פון דער ביבעל אדער ער האָט זיך בערופען אויפ'ן תלמוד און האָט אָנגעוויזען דערויף, דאָס מאַנכע זאַכען זיינען ביי די אלטע אידען בעסער געווען איינ־

געריכטעט, ווי ביי די מאָדערנע שווייצער. זייַנע „קאַלעגען" אין קאַנטאָנסראַט האָבען אין איהם געזעהן גאַנץ קלאָהר א אידען און א סאָציאַליסט, א מענשען, וועלכער קען גרינדליך דאָס אידישע פאָלק און אויך דאָס שווייצער פאָלק, דאָס ארבייטער פאָלק, וועלכעס איז דאָך דער גרעסטער טייל פון'ם פאָלק, יא, וועלכעס איז אייגענטליך דאָס גאַנצע פאָלק.

מיר פיהלען אין דעם קאַמפּף געגען דר. פאַרבשטיין נישט נור די צוריקווייזונג פון א סאָציאַליסטישען אדער א אידישען קאַנדידאַט; מיר הערען אין דער מאָטיווירונג, — דאָס דר. פאַרבשטיין איז נישט געקומען אין בעריהרונג מיט'ן שווייצער פאָלק, — דעם ביטערען אמת, אז די אידען און די ארבייטער פון דער שווייץ, זיינען נישט דאָס ריכטיגע פאָלק. דאָס שווייצער פאָלק זיינען די „ליבעראַלען", די „אויבערשטע צעהנטויזענד."

מ. אבראמאָוויטש

# אויף דראָט דורך דער וועלט

(די היינטיגע טעלעגראַפען).

1.

א טעלעגראַף מיט צוויי טויזענד פינף הונדערט יאהר צוריק.

יער הונדערט אכט און פופציג יאהר פאר קריסטוס, דאָס הייסט מיט 2374 יאהר צוריק, האָט דער בעריהמטער גריכישער דראַמאַטורג „עסכילאָס" אָנגעשריבען א דראַמא „אגאַמעמנאָן". אין דער דאזיגער דראַמא דערצעהלט די העלדין, די פירסטין קליטעמנעסטראַ, אז די שטאָדט טראָיא, וועגען וועלכער עס האָט זיך געפיהרט א בלוטיגע מלחמה, איז געפאַלען. מען פרעגט איהר, ווען איז דאָס געשעהן? אויף דערויף ענטפערט די פירסטין:

— „דאָס האָט היינט ביי נאַכט געשעהן, אין דער נאַכט, וואס האָט דעם היינטיגען טאָג געבאָרען".

ווען מען האָט איהר געפרעגט: —וואָס איז דאָס געווען פאר א שליח, וועלכער האָט איהר אזוי שנעל די ידיעה געבראַכט? — האָט זי געענטפערט, אז דאָס זיינען געווען די פייער־צייכענס, וואָס זיינען אָנגעצונדען געוואָרען אויף די בערג. גלייך ווי טראָיא איז געפאַלען, האָט מען אָנגעצונדען א גרויסען פייער אויף דעם נאָהענטסטען בארג „פדא". דיעזער פייער איז שנעל בעמערקט געוואָרען אויף א צווייטען בארג „הערמאָס", און אויך דאָרט האָט באַלד אויפגעפלאַקערט א פייער. דעם פייער פון הערמאָס האָט מען גלייך בעמערקט אויף א דריטען בארג „אַטהאָס", וואו מען האָט אויך שנעל אָנגעצונדען א פייער, — און אזוי זיינען פון בארג אויף בארג שנעל אָנגעצונדען געוואָרען פייערען, ביז דער לעצטער פייער איז בעמערקט געוואָרען אין „מייקענאַ", די שטאָדט וואו קליטעמנעסטראַ האָט געוואוינט, און אויף אזא אופן האָט זי זיך דערוואוסט וועגען דעם פאַל פון טראָיא שוין אין דער זעלבער נאַכט.

דאָ האָבען מיר די עלטסטע בעשרייבונג פון א פייער־טעלעגראַף!

עס איז ניט וויכטיג אויב עסכילאָס האָט אין זיין דראַמא געגוי אויסגערעכענט אלע סטאַנציעס פון דעם דאָזיגען טעלעגראַף, אָדער ער האָט עפּעס פערגעסען אָדער צוגעלעגט. יעדענפאַלס קענען מיר אויף דער קאַרטע גאַנץ גוט זעהן, ווי די ליניע פון דעם טעלעגראַף איז געגאַנגען, און עס איז קלאָר, אז עסכילאָס האָט דאָס אלעס ניט אליין אויסגעטראַכט, נאָר פשוט בעשריבען דאָס, וואָס אין זיינע צייטען איז געטאָן געוואָרען. אָבער מיט אזא טעלעגראַף קען מען אַרבייטען נאָר ביינאַכט, און וועגען יעדער זאַך דארף פאָראויס בעשטימט ווערען געוויסע צייכענס. צום ביישפּיעל. קליטעמנעסטראַ האָט אָבגעמאַכט מיט איהר מאַן אַגאַמעמנאָן, וואס איז געשטאַנען מיט זיין חיל ביי טראָיא, אז אויב טראָיא וועט פאַלען, וועט ער הייסען אָנצינדען א פייער אויף דעם בארג „פדא". אָבער גאַנצע געשפּרעכען, לענגערע בריעף האָט מען מיט דעם פייער־טעלעגראַף ניט געקענט מעלדען.

אַלזאָ האָבען די מענשען געמוזט זוכען אַנדערע מיטלען פאר א טעלעגראַף אנשטאַט פייער (אָדער ליכט). און אזא קראַפט האָט מען געפונען. דאָס איז עלעקטריק! זי איז אין גיכקייט גענוי אזוי פלינק ווי דאָס ליכט, און מאַכט דיזעלביגע 300,000 קילאָמעטער אין א סעקונדע. אָבער עלעקטריק האָט די אייגענשאַפט, וואס זי ארבייט טאָג און נאַכט, און קען איבערגעבען אויך לאַנגע און אויספיהרליכע בעריכטען. מען דארף ניט שטעהן מיט אָנגעגרייטע הויפענס שטרוי אויף א שפּיץ פון א בארג און וואַרטען די גאַנצע נאַכט אויף א פייער־סיגנאַל, ווי קליטעמנעסטראַ'ס פייער־טעלעגראַפיסטען. מען זיצט זיך רוהיג אין א וואַרימען צימער ביי א קליינינקער, שעהנינקער מעשענער מאַשינקעלע און מען רעדט זיך „מיט איין האַנד" מיט וועלכען לאַנד מ'וויל אויף טויזענדער מייל ווייט.

און אז מ׳וויל, געהט מען שלאָפען, און אויב אי־מיצער האָט מיר ביינאַכט עפּעס טעלעגראַפירט, געפין איך דאָס אין דער פריה אָנגעשריבען „שווארץ אויף ווייס״ אין מיין מאַשינקעלע.

עס האָט לאַנג געדויערט ביז די מענשען זיי־נען געקומען אזוי ווייט! סך־הכל מיט 80 יאהר צוריק, אין יאהר 1832, האָט דער רוסישער באַ־ראָן שילינג געמאַכט זיינע ערשטע פּראָבעס מיט אַן עלעקטרישען טעלעגראַף און ערשט נאָך דער רעוואָלוציאָנס־צייט 1848 איז דער טעלעגראַף איינגעפיהרט געוואָרען אין פּראַקטישען לעבען. ווי געהעריג פערברייטערט איז ער געוואָרען אין די 60־ער יאָהרען, ווען עס האָבען זיך געגרינ־דעט טעלעגראַפען־אַגענטורען פאַר די צייטונ־גען (רייטער, האוואס, וואָלף). די ערד איז אַלץ מעהר פערצויגען געוואָרען מיט עלעקטרי־שע דראָטען ביז אייראָפּא מיט אמעריקא איז אויך פערבונדען געוואָרען מיט א „קייבעל״, ד. ה., דורך אַן עלעקטרישען דראָט, וואָס ליגט אויפ׳ן גרונד פון׳ם ים.

.2

אביסעל פיזיקס — קלאַנג, ליכט, עלעקטריק און „ווערט־עפיר״.

וואס איז אזוינס „עלעקטריק״ וועט איהר פרעגען? וועל איך אייך אויף דערויף, אלס אַן עכטער איד, ענטפערן מיט אַנאַנדער פראַ־גע: „און וואס איז אזוינס ליכט״? ! טאַקע אין דער אמת׳ן, וואס איז אזוינס ליכט אָדער ריכ־טיגער געזאָגט, פון וואַנען נעהמט זיך ליכט?

נעהמט א גאַז־ברענער. צו איהם איז צוגע־טשעפּעט א ווייס זעקעלע, וואָס איז צוזאַמענ־געפּלאָכטען פון דינע פעדים. זיינען די דאָזיגע פעדים קאַלט, לויכטען זיי ניט, דאָס הייסט זיי וואַרפען פון זיך קיין ליכט ניט אָב. הויבט איהר זיי אָבער אָן אָנצוואַוואַרמען, אָנצוברענען, צום ביישפּיעל, מיט א ברענענדע שוועבעלע אדער מיט׳ן פלאַם פון׳ם גאַז, דאַן הויבען זיי אָן צו לויכטען מיט א געוויסער העלקייט. אָדער נעהמט א שטיקעל קרייד, געוועהנליכע ווייסע קרייד. טראָגט איהר איהם אריין אין א פינסטערן צי־מער, אזוי ווי ער איז, וועט עס ניט לייכטען, ווייל דער שטיקעל קרייד ווען ער איז קאַלט, גיט קיין שום ליכט ניט. ברענט אָבער אָן דעם שטיקעל קרייד מיט א הייסען פייער (צ. ב. אין דעם פלאַם פון א געוויסען גאַז) וועט ער אָנ־הויבען צו לויכטען מיט א שרעקליך שטאַרקען ליכט, ווי דער גרעסטער עלעקטרישער לאָמפּ. וואס איז פון דעם געדרונגען? ערשטענס, אז ווארעמקייט, הייץ, קען ביי געוויסע שטאָפען אָדער קערפּער ארויסרופען ליכט און צוויי־טענס, אז ליכט איז ניט עפּעס א זעלבסטשטענדיגע זאַך, וואָס האָט אַן אייגענע עקזיסטענץ, נאָר דאָס איז אַזאַ אייגענשאַפט פון געוויסע שטאָפען, ווי צום ביישפּיעל די זיס־קייט ביי צוקער, אָדער די נאַסקייט ביי וואַסער א. ז. וו. די דאָזיגע מעלה אָדער אייגענשאַפט ארויסצוגעבען פון זיך ליכט, האָבען ניט אלע קערפּער אדער שטאָפען, און די וואָס האָבען זי יאָ, האָבען ניט אלע אין א גלייכער מאָס; איי־ניגע קענען שטאַרק לויכטען, די אַנדערע זעהר שוואַך. און די הויפּט זאַך איז, אז די לויכטענ־דע קערפּער זעלבסט האָבען די דאָזיגע אייגענ־שאַפט ניט אימער. זיינען זיי אָנגעהיצט ווי געהעריג, גיבען זיי פיעל ליכט. לאָזט מען זיי זיך אָבקיהלען ווערען זיי אַלץ טונקעלער און טונ־קעלער, און צום סוף פערליערען זיי אין גאַנ־צען זייער ליכטיגע אייגענשאַפט. וואַרעמט מען זיי ווידער אָן, געווינען זיי צוריק זייערע מעלות און לויכטען אויף. דעריבער קען מען זאָגען, אז דאָס לויכטען, דאָס געבען ליכט איז א בע־זונדערער צ ו ש ט א נ ד פון געוויסע קערפּער, אזוי למשל ווי דאס קלינגען אָדער „שפּיעלען״ איז א בעזונדער צושטאַנד פון א סטרונע אדער א מעמבריין*). ביי א קלינגענדען קערפּער בע־שטעהט דער בעזונדערער צושטאַנד דערין, וואס ער ציטערט אדער ווייברירט, און ביי איין לויכ־טענדען קערפּער? טאַקע אויך דערין וואָס עס ווערען בעשאַפען אזעלכע בעזונדערע ציטערנדע כוואַליעס (ליכט ווייבראַציעס, ליכט כוואַליעס).

ווי ברענגט מען א גלאָק אדער א סטרונע צום ווייברירען, ד. ה. צום קלינגען? דורך א קלאַפּ, א שטויס, א צופּ. און ווי בעשאַפט מען די ל י כ ט־ו י ב ר א צ י ע ס? דורך אָנוואַ־רעמען, אָנברענען. דעריבער מוזען טאַקע די ליכט־ווייבראַציעס זיין גאָר פון אַנאַנדער מין, ווי די קלאַנג־כוואַליעס. דאָס קען מען שוין פערשטעהן דערפון, וואס די קלאַנג כוואַליעס ווירקען אויף אונזער א ו י ע ר, אויף אונזע־רע הער־נערוווען, און די ליכט כוואַליע ווירקען אויף אונזער א ו י ג, אויף אונזערע זעה־נער־ווען. אויך אין פיעלע אַנדערע פּרטים איז דאָ א גרויסער אונטערשיעד צווישען די צוויי סאָר־טען ווייבראַציעס. אזוי צ. ב. ש. אין דעם פּרט פון גיכקייט. די קלאַנג־ווייבראַציעס לויפען דורך אין דער לופט אין איין סעקונדע אונגעפעהר 330 מעטער (א דריטעל פון א וואָרסט) וועה־רענד דאָס ליכט לויפט דורך אין דער זעלביגער סעקונדע 300,000 קילאָמעטער (280,000 וואָרסט). און די הויפּט־זאַך: די קלאַנג־ווי־בראַציעס פערשפּרייטען זיך געוועהנליך דורך די לופט. פערקעהרט, די ליכט־ווייבראַציעס ז י י נ ע ן ג אָ ר נ י ט אָ ב ה ע נ ג י ג פ ו ן ד ע ר ל ו פ ט! איהר געדענקט, ווי איך האָב אין דעם ארטיקעל וועגען קלאַנג**) בעוויזען (מיט א גלעזערנעם גלאָק און מיט א וועק־זייגער), אז אויב מען פּאָמפּעט ארויס די

*) זעה צוקונפט נומ. 4, וועגען מוזיק.

**) „צוקונפט״ נומ. 4.

לופט, הערט מען אויף צו הערען דעם קלאַנג. פּרובירט מאַכען דאָס זעלבע מיט ל י כ ט. שטעלט אריין אין דעם גלעזערנעם גלאָק אַ קליי־נעם ע ל ע ק ט ר י ש ע ן ל ע מ פּ ע ל און פּאָמפּעט אויס די לופט. וועט דאָס לעמפּעל אויפהערען צו לויכטען? הויבט זיך גאָר ניט אָן! נאָר צו וואס זאָלען מיר מאַכען עקספּע־רימענטען מיט גלאָקען און מיט פּאָמפּען? איך וועל אייך געבען אַ בעסערען בעווייז: נעהמט אַ הימלישען „לאָמפּ", די זון, די לבנה, די שטע־רען. ווי מיינט איהר, איז צווישען די שטע־רען און דער ערד די גאַנצע שטרעקע אָנגעפילט מיט לופט? געוויס ניט! די לופט ליגט ארום דער ערד ארום און ארום ווי אַ העמדעל, אַ שאָ־לעבץ, וואס האָט די דיק סך הכל עטליכע צעהנ־דליג, העכסטענס עטליכע הונדערט וויארסט. און אויף 50, 100, 500 וויאָרסט אין דער הויך איז שוין גאָר קיין שפּור פון לופט ניטאָ. אָבער ביז צו דער לבנה, וואָס זי איז שוין צו אונז די נאָהענטסטע פון אלע „הימעל־לאָמפּען", בלייבען נאָך שעהנע 350 ביז 400 טויזענד וויאָרסט. היינט ווער רעדט שוין וועגען דער זון אָדער די שטערען, וואָס זייער ווייטקייט פון אונז קען מען אויסדריקען נאָר אין מיליאַרדען און מי־ליאַרדען וויאָרסט! אין די דאָזיגע הימעלשע ווייסטעניש פון מיליאַרדען וויאָרסט איז קיין שפּור לופט ניטאָ, און פון דעסטוועגען קומט דאָס ליכט צו אונז! איז דאָך אַ בעווייז אַז ליכט קען געהן אָהן לופט, אַז לופט ברויכט עס גאָר דערצו ניט. היינט ווי קומט עס פאָרט? מוז הייסט דאָס ז י י ן ע פּ ע ס א ן א נ־ד ע ר ש ט אָ פּ, וואָס דורך איהם גיבען זיך איבער און פערשפּרייטען זיך די ליכט כוואַליעס.

אַזוי ארום איז די וויסענשאַפט שוין לאַנג געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז עס מוז עק־זיסטירען אַזאַ שטאָף, וואָס פילט אָן דעם גאַנ־צען וועלטאַל ביז צו די ווייטסטע שטערען. דעם דאָזיגען שטאָף האָט מען אַ נאָמען געגעבען „וועלט־עפיר". אבער אומזיסט האָבען זיך אַלע געלעהרטע געמאַטערט איינצוגעפינען ו ו אָ ס דאָס איז פאַר אַ ש ט אָ פּ! דאָס האָט זיך זיי נאָך ביז היינט ניט איינגעגעבען ווייל דער וועלט־עפיר איז אַזוי שיטער און דין, אַז מען קען איהם אין קיין כלי ניט אריינכאַפּען, ער דרינגט אריין דורך אַלע שטאָפען און קערפּער, דורך וואַסער און לופט, גלאָז און אייזען, ווי לופט דרינגט אריין דורך אַ לעכערדיגע וואַנד. און גרינג איז דער וועלט־עפיר, אַז אויף קיין וואָג קען מען איהם ניט אָבוועגען. מיט איין־וואָרט, דאָס איז אַ שטאָף, וואָס מ'קען איהם ניט זעהן, ניט הערען, ניט שפּירען, ניט טאַפּען, ניט פיהלען, ניט וועגען, ניט מעסטען. און טראָץ דעם איז ער פאָרט דאָ! דאָס הייסט, ער מוז זיין, ווייל וואָלט ער ניט זיין, וואָלט מען ניט קענען פערשטעהן ווי אַזוי דאָס ליכט פערשפּרייט זיך. און ניט זעהענדיג און ניט הערענדיג און ניט שפּירענדיג דעם ע פ י ר, האָט די וויסענ־שאַפט דאָך אויסגעפונען און אויסגערעכענט פיע־לע פון זיינע אייגענשאַפטען. מען האָט, צום ביישפּיעל, אויסגערעכענט, אַז ער מוז זיין הונ־דערט טויזענד ביליאָן מאָל גרינגער און שיטע־רער איידער וואַסער, אַז ער מוז זיין זעהר עלאַס־טיש אַ. ז. וו.

.3

אַ פּאָר ווערטער וועגען עלעקטריק — וואס דאָס איז אַזוינס, פון וואַנען זי נעהמט זיך און ווי זי פערשפּרייט זיך?

דער לעזער וועט פיליייכט פרעגען: ווארום דערצעהל איך איהם וועגען ווייבראַציעס אין וועלט־עפיר, וואָס האָבען דוכט זיך גאָר אַ קנאַ־פּען צוזאַמענהאַנג מיט אַ טעלעגראַף, וועגען וועל־כען איך האָב אָנגעהויבען צו דערצעהלען? אָבער ער מוז האָבען אביסעל געדולד, און ער וועט גלייך זעהען ווארום איך טהו עס אַזוי. איך וועל אין קורצען זאַגען נאָך אַ פּאַר ווער־טער וועגען עלעקטריק.

עלעקטריק איז אויף אַ צ ו ש ט אַ נ ד פון געוויסע שטאָפען אדער קערפּער, פּונקט אַזוי ווי ק ל אַ נ ג אָדער ל י כ ט.

עס זיינען פאַראַן אַזעלכע שטאָפען אדער קערפּער, צ. ב. טריפוואַקס, ברושטין, גלאָז, צינק, קופּער, אייזען, א. ז. וו. וואס מען קען זיי „עלעקטריזירען", ד. ה. אין זיי ווערען בעשאַפען אַזעלכע בעזונדערע ווייבראַציעס, כוואַליעס, וואס זיינען ניט עהנליך ניט צו ליכט, און ניט צו קלאַנג.

ווי מאַכט מען עלעקטרישע ווייבראַציעס, אָדער מיט אַנדערע ווערטער, ווי עלעקטריזירט מען אַ קערפּער? דאָס קען מען טהאָן אויף פערשיעדענע אופנים. ערשטענס דורך ר י י־ב ע ן. נעהמט אַ שטיקעל געוועהנליכע טריפּ־וואַקס און רייבט עס אָן שטאַרק מיט אַ ט ו ך (עס מוז זיין נאָר טוך אָדער וואָל, באַוועל טויג ניט), וועט דאָס שטיקעל טריפוואַקס ווערען עלעקטריזירט. צווייטענס, דורך איינפּאַכע ב ע ר י ה ר ו נ ג פון צוויי שטאָפען, ווי צ. ב. ש. קופּער מיט צינק. דריטענס, דורך כ ע־מ י ש ע ו ו י ר ק ו נ ג. ווען מען שטעלט אריין צ. ב. ש. אין אַ גלאָז פון שוועבעלזויערעס (פּאָליער וואַסער) אַ צינקענעם און אַ קופּערנעם שטעקעלע, בעקומט זיך עלעקטריציטעט. פער־טענס, קען מען געוויסע שטאָפען עלעקטריזירען דורך אָ נ ו ו אַ ר מ ע ן, און נאָך אויף אַנ־דערע אופנים. אויסערדעם געפינט מען אין דער ערד שוין פ אַ ר ט י ג ע עלעקטרישע שטאָ־פען, וואס זיינען שוין עלעקטריזירט געוואָרען פון דער נאַטור. דאָס איז דער „מ אַ ג נ ע ט". (איהר וועט שפּעטער זעהן, אַז מאַגנעטיזם איז אויך ניט אַנדערש ווי עלעקטריק).

איצט ווייסען מיר שוין אביסעל ווי מען

מאכט עלעקטריק. אבער מיר ווייסען נאָך גאָר ניט, וואס דאָס איז אזוינס פאר א זאך, ד. ה. אין וואָס דריקט זיך דאָס אויס, ווי דערקענט מען אז דער קערפּער האָט אין זיך עלעקטריק? קלאנג דערפיהלען מיר מיט דעם אויער, ליכט מיט דעם אויג, און עלעקטריק? עלעקטריק קענען מיר דערפיהלען אויף פערשיעדענע אופנים.

ערשטענס דירעקט מיט אונזער קערפּער, מיט אונזערע הויט נערוועז, ווען מיר ריהרען אָן אן עלעקטריזירטען געגנשטאנד. מיר דערפיהלען א שטאָך, ווי מיט א נאָדעל, ווען די עלעקטרישע קראפט איז שוואך. מיר דערפיהלען א שטוים, א טרייסעל, ווען די קראפט איז שטארקער. איז אבער די קראפט זעהר שטארק, קען מען דער'הרג'עט ווערען אויפ'ן אָרט.

צווייטענס, קען מען די עלעקטריק בעמערקען דורך דעם, וואס די עלעקטריזירטע קערפּער קריגען אויף איין מאָהל גאָר בעזונדערע איינגעשאפטען, וואס זיי האָבען פריהער גאר ניט געהאט. נעהמט צ. ב. ש. טריפּוואקס. שניידט אָן מיט א שער קליינע שטיקעלעך פּאפּיער, דערנאָך רייבט אָן דעם טריפּוואקס מיט א שטיקעלע טוך און לעגט איהם צו צו די אָנגעשניטענע פּאפּיערלעך, וועט איהר דערזעהן, אז דער טריפּוואקס וועט אָנציהען צו זיך די פּאפּיערלעך, ווי א מאגנעט ציהט צו א נאָדעל. די דאָזיגע אייגענשאפט האָט דער טריפּוואקס פריהער ניט געהאט, נאָר איצט האָט ער דאָס מיט איין מאָל בעקומען. ווי אזוי? דורך עלעקטריק! אזעלכע ביישפּיעלען קען מען ברייננען פיעלע, אָבער מיר קענען זיך דאָ מיט דעם ניט בעשעפטיגען. מיר וועלען דערווייל בעסער פערענטפערען אן אנדער פראגע: ווי פערשפּרייט זיך די עלעקטריק, ווי גיט זי זיך איבער פון איין ארט צום צווייטען? — קלאנג ווערט איבערגעגעבען דורך לופט אָדער דורך אנאנדער שטאָף, וואס קען ציטערען (וואסער, ערד); ליכט ווערט איבערגעגעבען דורך וועלט־עפיר. און עלעקטריק? עלעקטריק פערשפּרייט זיך אויף ביידע אופנים: אי ווי קלאנג, אי ווי ליכט, ד. ה. אי דורך געוויסע שטאָפען אָדער קערפּער, אי דורך דעם וועלט־עפיר. אין דעם פּרט איז עלעקטריק זעהר עהנליך צו וואַרימקייט. ווי קומט צו אונז די וואַרימקייט פון דער זון? צוזאמען מיט דעם ליכט דורך די הימעלשע מדבריות, אויף די פליגלען פונ'ם וועלט־עפיר. און ווי גיט זיך איבער די וואַרעמקייט פון א הייסע גלאָז טהעע צו אונזער האנד? דורך א לעפעלע. דאָס הייסע וואסער וואַרעמט אָן דעם אונטערסטען טהייל פונ'ם לעפעלע און פון דארטען גיט זיך די וואַרימקייט איבער דורך די לעפעלע ארויף צו אונזער האנד. — אזוי איז אויך מיט עלעקטריק. זי גיט זיך איבער אדער דורך א מעטאַלענעם קערפּער (צ. ב. ש. א קופּער־נעם אָדער אייזערנעם דראָט) אָדער דורך די לופט, ד. ה. דורך דעם וועלט־עפיר, וואָס געפינט זיך איבעראל אין דער לופט. און מיט וואס פאר א גיכקייט? טאקע 300,000 קילאָמעטער א סעקונדע, פּונקט אזוי ווי דאָס ליכט. דעריבער דיינקען פיעל געלעהרטע אז ליכט און עלעקטריק זיינען לייבליכע ברודער און שוועסטער, און אז ליכט איז אויך א מין עלעקטריק! אבער ניט דאָס בין איך אויסען. לאָמיר זיך אומקעהרען צו דעם דראָט, דורך וועלכען די עלעקטריק געהט. וואס פאר א דראָט מוז דאָס זיין, אָדער מיט אנדערע ווערטער: קען זיך די עלעקטריק איבערגעבען דורך א לעדראָטען, אָדער דורך איינינגע נאָר? מיט דער עלעקטריק איז דאָס ווידער אזוי, ווי מיט דער וואַרימקייט. דורך א ביינערנע לעפעלע גיט זיך די היץ ניט איבער, דורך א הילצערנע אדער קאָרקענע הענטעל אויך ניט, אבער דורך א זילבערנע, א קופּערנע גיט זי זיך איבער אויסגעצייכענט. אויף אזא'ן אופן זיינען דאָ שטאָפען, וואָס זיינען גוטע דורך־לאָזער אָדער איבערגעבער פון וואַרעמקייט, (מעטאַלען) און ווידער אזעלכע, וואָס זיינען שלעכטע דורכלאָזער אדער איבערגעבער (ביין, האָלץ). פּונקט אזוי איז אויך מיט עלעקטריק. זילבער, ניקעל, קופּער, מעש, אייזען, זיינען גוטע איבערגעבער פון עלעקטריק. פערקעהרט, האָרן ביין, גלאָז, האָלץ, זייד, זיינען שלעכטע. דער ערגסטער דורכלאָזער פון עלעקטריק איז גוממי. וויל מען דעריבער מאַכען, אז פון אן עלעקטרישען דראָט זאָל די עלעקטריק ניט אוועקגעהן, וויקעלט מען איהם ארום מיט זיידענע פעדים אדער מיט גוממי. אזא דראָט מיט גוממי אדער זייד רופט מען „איזאָלירטער" אדער אָבגעזונדערטער דראָט.

.4

עלעקטרישער שטראָם און עלעקטרא־מאגנעט.

היינט נעהמען מיר אן עלעקטרישען „עלעמענט", ווי ער איז בעוויזען אויף ביילד 1. דאָס

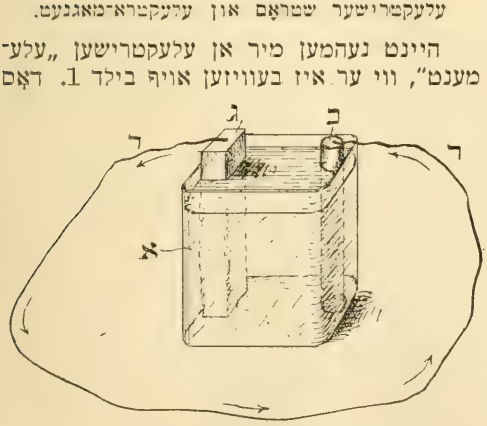


ביילד 1.

איז א גלאָז (א). אין דער גלאָז איז אָנגעגאָסען

סאלמיאק־וואסער (נאשאטיר) און אין דעם וואַסער איז אריינגעשטעלט א שטעקעלע פון צינק (ב) און א ברעטעלע פון קויהל (ג). דורך די כעמישע ווירקונג פון דעם וואסער אויף דעם קויהל און דעם צינק ווערט אין די ביידע קערפּער בעשאפען עלעקטריק — ביי דעם קויהל־פּאָזיטיווע עלעקטריק, ביי דעם צינק — נעגאַטיווע. מיט וואָס אונטערשיידען זיך די דאָזיגע צוויי סאָרטען עלעקטריק? בלויז מיט דעם, וואס זיי לויפען אין פערשיעדענע ריכטונגען. ביי דעם קויהל לויפען זיי פון דעם וואסער צו דעם קויהל, ביי דעם צינק — פון דעם צינק צו דעם וואסער. דערי־בער ווען מען זאָל פערבינדען די ביידע שטעקעלעך ב און ג (מען רופט זיי „עלעקטראָדען") מיט א קופּערנעם דראָט ד, וועט די עלעקטריק לויפען פון דעם וואסער צו דעם קויהל, פון דער קויהל דורך דעם דראָט צו דעם צינק, פון דעם צינק צוריק צו דעם וואסער, און אזוי ווייטער אָהן א סוף — ביז די כעמישע קראפט פון דעם סאלמיאק־וואסער וועט ניט אויפהערען. דאָס בעדייטעט, אז דורך דעם דראָט ד וועט אימער לויפען אדער „פליסען" עלעקטריק. אזא מין פליסענדע עלעקטריק רופט מען „עלעקטרישער שטראָם". וועלען מיר דעם דראָט ד איבערשניידען, וועט דער שטראָם אויפהערען צו פליסען, ווייל עלעקטריק קען ניט אריבערשפּרינגען איבער דעם צוריסענעם אָרט. דאָס רופט מען: אונטערברעכען דעם שטראָם. וועלען מיר די צוריסענע עקען פון דראָט ווידער פעראייניגען, הייבט דער שטראָם ווידער אָן צו פליסען, צו לויפען. דאָס רופט מען: שליסען דעם שטראָם.

אָט אזא עלעקטרישער שטראָם צי ער שטאַמט פון אן עלעמענט אדער פון אן אנדער עלעקטרישען קוואל, האָט גאָר בעזונדערע אייגענשאפטען. וועגען אלע די דאָזיגע אייגענשאפטען וועלען מיר דאָ ניט רעדען, אבער אויף איינער וועלען מיר זיך מוזען אביסעל אָבשטעלען.

לאָמיר נעהמען א שטיקעל געוועהנליכע אייזען (ה) און ארומוויקלען איהם מיט דעם דראָט ד פון אן עלעמענט א, (בילד 2). דער דראָט

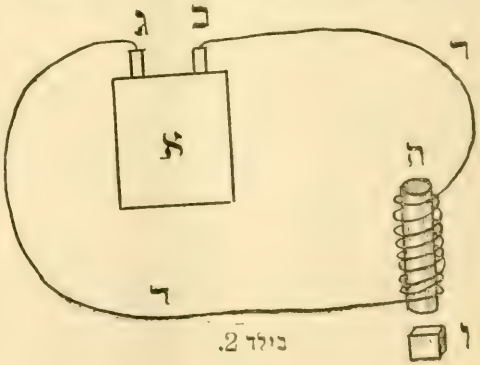

בילד 2.

מוז זיין דערביי איזאָלירט, ד. ה. איינגעוויקעלט אין זייד אָדער איינגעגאָסען אין גומי. איצט וועלען מיר צו דעם ארומגעוויקעלטען אייזען ה צוטראגען א שטיקעל אייזען ו אָדער א נאָדעל, נאָגעל א. ד. ג. מיר וועלען גלייך דערזעהן, אז דאָס אייזען ה וועט די דאזיגע געגענשטאנדען צוציהען צו זיך, ווי א מאגנעט. דאָס איינפאכע שטיקעל אייזען וואס איז פריהער ניט געווען קיין מאגנעט, איז דאָס איצט געווארען, דורך די ווירקונג פון דעם עלעקטרישען שטראָם און טאקע נאָר דורך דעם שטראָם. א סימן: אונטערברעכט דעם עלעקטרישען שטראָם (צושניידענדיג ערגעץ וואו דעם דראָט ד) — און דאָס שטיקעלע אייזען ו אדער די נאָדלען וועלען אָבפאלען פון דעם אייזען ה! ער האָט אויפגעהערט צו זיין א מאגנעט, ווי־באלד דער שטראָם איז ניט געווארען. וועט איהר דעם שטראָם ווידער שליסען, ווערט דאָס אייזען ו ווידער צוגעצויגען: דאָס אייזען ה איז ווידער א מאגנעט. אזא מאגנעט ה מיט ארומגעוויקעלטע דראָט פון אן עלעקטרישען שטראָם רופט מען אן עלעקטראָ־מאגנעט*) אלע עלעקטרישע מאשינען, די טראמווייען, די עלעקטרישע אייזען־באהנען, די עלעקטרישע מאָטאָרס, זיינען געבויט אויף דעם פּרינציפּ פון אן עלעקטראָ־מאגנעט. און אויף דעם זעלבען פּרינציפּ איז אויך אויפגעבויט דער היינטיגער טעלעגראף.

.5

עלעקטרא־מאגנעטישער טעלעגראף: מאָרז.

שטעלט זיך פאָר אזא מין איינריכטונג (בילד 3). דער דראָט ד פון אן עלעמענט א איז ארומ־

בילד 3.

געוויקעלט ארום א דאָפּעל־מאגנעט ה. אונטער דעם דאָזיגען דאָפּעל־מאגנעט שטעהט אן אייזערנע ברעטעלע ו. מען רופט זי אנקער און זי שטעהט ניט פשוט אויפ'ן טיש, נאָר אויף א קליינע פעדער (שפּרוזינקעלע) ז וואָס האלט איהר תמיד אזוי, אז זי איז ניט צו־נאָהענט צום מאגנעט און ניט צו ווייט פון איהם. אין דעם פּונקט ח איז דער דראט צוריסען, און איהר האלט ביידע עקען פון דראט אין ביידע הענד. לעגט

*) דעם דראָט וויקעלט מען אויף ניט אויף דעם אייזען דירעקט, נאָר מיט א הילצערנע שפּולקע, אין דער שפּולקע רוקט מען ארויס דאָס אייזען, דאָס אייזען רופט מען געוועהנליך קערן.

איהר די עקען צוזאמען, איז דער שטראם גע־שלאָסען; נעהמט איהר זיי פערנאנדער, איז דער שטראָם אונטערבראָכען. ביי יעדען מאָהל שליסען, ווערט ה א מאגנעט און דער אנקער ו גיט א שפרונג ארויף, און קלעפט זיך אָן אן דעם מאגנעט. ביי יעדען מאָהל אונטערברעכען ציהט די פעדער ז דעם אנקער אראב אויף דעם פריהערדיגען אָרט. אזוי קענט איהר דורך שלי־סען אדער דערווייטערען די עקען פון דראָט מא־כען שפרינגען דעם אנקער ו ארויף און ארונטער ווי איהר ווילט נאָר. היינט שטעלט זיך פאָר, אז מיר האָבען אָבגעמאכט אזא מין אלף בית: 1 שפרונג איז אן א, 2 שפרונגען איז א ב א. ז. וו. פערשטעהט איהר דאָך, אז איך קען אויף אזא'ן אופן איבערגעבען דורך דעם דראָט וואס איך וויל פאר א נאכריכטען, דעפעשען, אדער טעלעגראמען. אָט האָט איהר די א י ד ע ע פון אן עלעקטרישען טעלעגראף. און אזוי ווי דער עלעקטרישער שטראָם לויפט מיט א מורא'דיגער געשווינדקייט, קענען טאקע מיינע טע־לעגראמען פליהען ווי א ווייכער.

דאָס וואס איך האָב אייך אָנגעצייכענט אין דעם בילד 3 איז, פערשטעהט זיך, ניט מעהר, ווי א ביישפיעל. אין דער אמת'ן ווערט דער טעלעגראף געמאכט ניט אזוי פשוט, און עס זיי־נען דאָ צעהנדליגע פערשיעדענע סיסטעמען. דאָס איינפאכסטע סיסטעם איז פון מ א ר ז.

דאָס אונטערברעכען און שליסען פונ'ם שטראם ווערט אין אן אמת'ן טעלעגראף גע־מאכט ניט פשוט מיט די הענד נאָר דורך א בע־זונדערען א ו נ ט ע ר ב ר ע כ ע ר אדער ש ל י ס ע ל. אזא שליסעל (מארז שליסעל) קענט איהר זעהן אויפ'ן בילד 4. אויפ'ן טיש

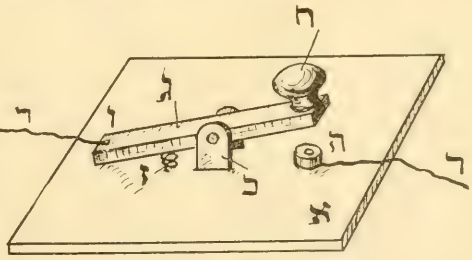


בילד 4.

א איז בעפעסטיגט א שטענדער ב און דער שטענ־דער ב האלט א שטארקע מעשענע שטאבע ג אזוי, אז זי קען זיך שאָקלען ארום דעם שטענ־דער ארויף און ארונטער. דער דראָט ד פון דעם עלעמענט (אנשטאט א י י ן עלעמענט נעהמט מען הונדערטער און טויזענדער פון זיי, פעראיי־ניגט צו עטליכע צעהנדליג אין גרופעס, וועלכע מען רופט באטארעע) געהט אזוי: איין עק איז בעפעסטיגט אין טיש דורך א מעטאלענעם קנע־פעל ה. דער צווייטער עק איז צוגעבונדען צו דעם עק ו פון דער שטאבע ג. צווישען דער שטאבע ג און דעם טיש איז פארהאן א פעדער ז, וואס ציהט דעם עק ו פון דער שטאבע אימער ארונטער. דעריבער איז דער שטראָם אימער אונטערבראָכען, ווייל דער טיש איז דאָך א הילצערנער, ד. ה. א ניט־איבערגעבער פון עלעק־טריק און דער שטראָם קען פון דעם קנעפעל ה צו דעם עק ו פון דעם דראָט ניט קומען. אויף דעם אנדער עק פון דער שטאבע ג זיצט א ביי־נערנער אָדער הילצערנער קנאָפּ ח. ווען איך נעהם יעצט דעם דאָזיגען קנאָפּ ח אין די הענד און גיב איהם א דריק ארונטער, גיט זיך די שטאַ־בע ג א שאָקעל ארונטער און ריהרט זיך אָן אָן דעם קנעפעל ה. יעצט איז דער שטראָם געשלאָ־סען, ווייל ער לויפט פון דעם קנעפעל ה דורך די גאנצע מעשענע שטאבע ג. (מעש איז דאָך א גוטער איבערגעבער). צו דעם דראָט ד א. ז. וו. לאָז איך ווידער אָב דעם קנאָפּ ח, ציהט די פעדער ז דעם עק ו ווידער אראב, די שטאַבע דערווייטערט זיך פון ה און דער שטראם איז אונטערבראכען. אזוי ארום קען מען האלטענ־דיג די האנד אויף דעם קנאָפּ ח ט ע ל ע ג ר אַ־פ י ר ע ן, ד. ה. אונטערברעכען און שליסען דעם שטראָם, און טאקע מיט א גרויסער גיכקייט אויך. אזוי ווערען די טעלעגראמען געשיקט. אבער ווי קומען זיי אָן? אויך ניט אזוי פשוט ווי מיר האָבען דאָס געצייכענט אויפ'ן בילד 4. די טע־לעגראמען ווערען ניט געשפרונגען נ אָ ר ג ע־ש ר י ב ע ן. דער שרייב־אפאראט פון מאָרז, איז א גאנץ פערוויקעלטע מאשין. איך וועל דאָ נאָר בעווייזען דעם פ ר י נ צ י פ פון איהם (בילד 5). אויף צוויי רעדלעך ל, ל איז אויפ־

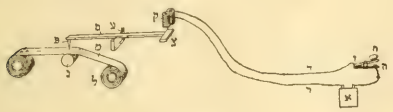

בילד 5.

געוויקעלט א לאנגער, שמאָלער פאס פאפיער מ, אזוי אז פון איין רעדעל וויקעלט ער זיך ארונ־טער, און אויף דער אנדערער וויקעלט ער זיך ארויף, דערביי שטיצט ער זיך אויף א וואליס נ. דער שרייב־אפאראט גופא בעשטעהט פון א מע־טאלענע שטאנג ס, וואס קען זיך וויגען ארום א נאָדעל ע ווי די שטאנג פון א שאָל. אויפ'ן אנדערן עק פון דער שטאנג ס זיצט א פען פ, וואס שרייבט מיט טינט, ווי „א פאנטען־פען", און אויף דעם אנדערען עק זיצט אן אייזערנע ברעטעלע אדער אנקער צ, וואס איז שווערער איידער די פען. דעריבער וועט די פען ניט בע־ריהרען דאָס פאפיער. איבער דעם אנקער שטעהט א דאָפעל־מאגנעט ק און דער דראָט ד פון איהם לויפט צו דער צווייטער סטאנציע צו א באטארעע א דורך דעם מאָרז־שליסעל (ה, ו, ח). דריק איך אויף דעם קנאָפּ ח פון דעם שלי־סעל, ווערט דער שטראָם געשלאָסען. דער דאָ־

פעל־מאַגנעט ק ציהט צו זיך צו דעם אַנקער צ און די פּען פּ לאָזט זיך אראב און בעריהרט דאָס פּאַפּיער מ. און אזוי ווי דאָס פּאַפּיער ווערט אימער בעוועגעט (ווייל די רעדלעך ל ווערען אָנגעצויגען ווי א זייגער און דרעהען זיך אימער), אלזא שרייבט די פּען פּ אויפ'ן פּאַפּיער א פּאַסיק אדער א שטריך. האַלט איך דעם קנאָפּ ח א לענגערע צייט צוגעדריקט, ווערט דער שטריך א לאַנגער. לאָז איך גלייך אָב פאַלט דער אַנקער אראב, די פּען הויבט זיך ארויף און דער שטריך בלייבט א קורצער. אזוי קען מען דורך דעם מאָרז־שליסל מאַכען אויף דער צווייטער סטאַנציע, הונדערטער וויאָרסט ווייט פון זיך, לאַנגע און קורצע שטריכען אויפ'ן פּאַפּיער. פון די דאָזיגע לאַנגע און קורצע שטריכען האָט מאָרז צוזאַמענגעשטעלט א בעזונדערען אלף־בית; מיט דעם אלף־בית קען א גוטער טעלעגראַפיסט איבערגעבען ביז 800 ווערטער אין א שטונדע.

די גוטע אַלטע קליטעמניסטראַ וואָלט מיינען, אז איך בין פון זינען געריהרט, ווען איך וואָלט איהר דערצעהלט פון אזא מין גיכקייט פון טעלעגראַפירען. אָבער פאַר די היינטיגע מענשען איז דאָס נאָך אלץ ווענינ, און מען האָט אין דער לעצטער צייט אויסגעטראַכט מ א־שינען־טעלעגראַפען, וואס גיבען איבער דירעקט געדרוקטע בוכשטאַבען, ווי מיט דער שרייב־מאַשין, און גיבען איבער אין א שטונדע ביז 12,000 (!) ווערטער. שוין ניט רעדענדיג וועגען דעם, אז מען קען דורך איין דראָט שיקען מיט איין מאָהל ביז 4 און נאָך מעהר טעלעגראַמען! אָבער די דאזיגע אלע אַפּאַראַטען זיינען אזוי פערוויקעלט, אז איך נעהם זיך ניט אָן אייך צו בעשרייבען.

אַלגין:

# ראַלניק'ס ליעדער

פערלאַג „אינזעל", ניו יאָרק.

(קריטישער איבערבליק.)

טעהט איהר אמאָל פאַר א שווייצאַרישען לאַנדשאַפט: צו קאָרע לופט; צו העל־קאָלירענדיגע בערג; צו בלאָהע, ווי אָבגעפאַרבטע, אָזערעס; צו פיין־גע־שניצטע פעלזען. קוקט איהר און טראַכט זיך: שען. אבער ס'ריהרט אייך ניט. עס דערמאָנט אייך אָן א פאַרביגע פּאָטאָ־גראַפיע. און איהר וואָלט א בעלן געווען, עס זאָל זיין ווענינער גלאַנץ און פּראַכט.

און איהר געהט אמאָל איבער א שטילען, גראָהלינען, איינטעניגען פעלד, מיט א בלאַסען הימעל, מיט א געוועלב פון נעבעל אין דער לופט, מיינ קוים א בוימעל לעבען א צעגאָסענעם וואַסערל — און איהר ווערט פּלוצלונג געריהרט אויף א מערקווירדיגען אופן. איהר דערפיהלט זיך נאָהענט צו אָט דער אָרימער נאַטור. מעג־ליך, אז לאַנג וועט זי אייך ניט איינהאַלטען. מעגליך, אז באַלד וועט זיך אייך אָנהויבען בענ־קען נאָך פאַרבען, פאָרמען, העלקייט. אָבער אין הארצען וועט שוין ביי אייך בלייבען א צאַר־טע און ליעבע ערינערונג.

אזא ערינערונג בלייבט אין אייך פון ראַל־ניק'ס ליעדער.

גאָט האָט ניט בעשענקט דעם דיכטער מיט אויסערליכען גלאַנץ. ער האָט ניט קיין רייכע שפּראַך. ער האָט ניט קיין קלינגענדיגע ריט־מען. ער האָט ניט קיין פערשיידענאַרטיגע מאָ־טיוען. ער קען איבערהויפּט ניט ריידען הויך. אין דער משפּחה פון זינגענדיגע פּאָעטען מיט א מעלאָדישער גלאַטער שפּראַך, קען ער קוים שטאַמלען. ער קען צו זיך ניט פערדופען, ניט אָבשטעלען דעם פאַרביגעהער: האַלט, הער זיך איין, וואס איך האָב דיר צו זאָגען.

נאָך מעהר: אָפט זאָגט ער איבערהויפּט גאָרניט. אין פיעלע פון זיינע ליעדער וועט איהר קיין זאַך ניט דערהערען, ווי שטאַרק איהר זאָלט זיך ניט איינהערען. אזוינע ליעדער איז אין דעם באַנד פאַרהאַן גאָר א גרויסע צאָהל. זיי זענען גאָרנישט. מען קען ניט זאָגען: זיי זענען שלעכט; מען קען ניט זאָגען: עס פעהלט זיי עפּעס. זיי זענען פּשוט ווי עפּעס א פליסטערן, וואו איהר קענט ניט אונ־טערשיידען קיין איינצעלנע ווערטער און קיין איינצעלנע טענער. זיי זענען ווי א לעדיגער פּלאַץ אינמיטען א לאַנדשאַפט. איהר בעגע־גענט זיי און איהר וואונדערט זיך, וואס האָט מען זיי געדאַרפט אריינגעהמען אין דער זאַמלונג פון די ליעדער.

ווען איהר וועט אָבער דורכלעזען אָט אָ די פּוסטע שטרעקען און וועט זיך איינהערען אין דעם איבעריגען, וועט איהר ענטדעקען עטוואס צאַרטעס און פיינעס, וואָס ערגרייפט אייער נשמה. און וואס מעהר איהר וועט זיך אריינ־לעבען אין די ליעדער, אלץ נעהענטער וועלען זיי אייך ווערען.

וואַרום דורך זיי רעדט צו אייך א ליריקער,

א דיכטער מיט אַנ'אייגענעם טאָן און אַנ'אייגע־נער וועלט־עמפּפינדונג.

* * *

ראָלניק איז א לירִיקער. ער איז שטענדיג געווענדט אינווענינ, אין זיך אריין. זיין פּאָע־זיע איז די זעלבסט־קאָנצענטרירטעסטע, וואָס מען קען זיך נאָר דענקען. ביי איהם איז אי־בערהויפּט ניטאָ קיין אויסענוועלט, א חוץ צוויי־דריי לייכט אָנגעוואַרפענע בילדער פון דעם היי־מישען דאָרף און שטעדטעל, וועלכע זענען גי־כער נאָך אויסען פּראָיעקטירטע אינטימע שטי־מונגען, איידער א רעאַלע אויסענוועלט. פאַר איהם עקזיסטירט נאָר דאָס אייביגע ציטערן און וויבירירען פון זיין נשמה.

און אין די וויבראַציעס איז ער זעלבסט־געניגענד. עס איז, פערשטעהט זיך, נאַאיוו צו זאָגען, אז א דיכטער זינגט פאַר זיך אליין, אז ער האָט ניט אינזינען דעם לעזער. דאָס וואָלט געווען ניט מעהר ווי א פּראַזע. אָבער צוגעבען מוז מען דאָך, אז איין שרייבער קוקט זיך מ ע ה ר אום אויפ'ן לעזער, אַנ'אַנדערער — ווענינער; איינער פיהלט זיך שטענדיג פאַר די אויגען פון א אוידיטאָריום; אַנ'אַנדערער האָט די פעהיג־קייט צו פערגעסען אויף א ווײַלע אָן דער וועלט און בלייבען מיט זיך, פאַר זיך.

ראָלניק בעזיצט אָט די פעהיגקייט אין א גרויסער מאָס, און דאָס צייכענט איהם אויס צווישען אַלע אידישע דיכטער.

מ'האָט פערגליכען ראָלניק'ן מיט רייזען'ען. די אַנאַלאָגיע איז אָבער נאָר אַנ'אויבערפלעכלי־כע. אמת, ביידע זענען זיי שטילע, ביידע אי־מעטיגע, ביידע אונטערגעגעבענע; ביידע שריי־בען זיי אין האַלבע טענער. אָבער דער אונטער־שייד איז דער, וואס רייזען רעדט געוועהנליך צו דער וועלט, בשעת ראָלניק רעדט צו זיך אליין; רייזען פיהלט זיך ארומגערינגעלט מיט סימפּאַטייזער, מיט גוטע ברידער, — ראָלניק פיהלט זיך איינער אליין; רייזען האָט דעם צוועק צו דערוועקען ביי יענעם געוויסע געפיה־לען — זאָל זיין האָטשבי דאָס געפיהל פון רחמנות, — ראָלניק מאַכט דעם איינדרוק, אז ס'איז גאָר קיין „יענער" אויף דער וועלט ניט פאַרהאַן.

דערין איז זיין שטאַרקייט, דערין איז אבער, דאַכט זיך, זיין שוואַכקייט אויך. ווייל אפשר טאַקי צוליעב דעם האָט ער ניט קיין קריטעריום צו אונטערשיידען צווישען זיינע גוטע און בילי־גע ליעדער. פאַר איהם פערזענליך זענען זיי, ווייזט אוים, אַלץ איינס וויכטיג. ער טראַכט ניט איבער, אפשר האָבען אַנדערע שוין געזונ־גען דאָס זעלביגע מיט כמעט די זעלביגע ווער־טער; ער פרעגט ניט, אפשר זענען די אָדער יענע מאָטיוען שוין געוואָרען א געמיין־בעזיץ פון דער אידישער דיכטונג. ער פרעגט איבער־הויפּט ניט. ער פאַר זיך אליין הויבט אָן די וועלט־געשיכטע אויף דאָס ניי. ער אין זיין אור־שפּרינגליכקייט און אָבגעשלאָסענקייט שאַפט אזוי ווי איהם שאַפט זיך.

דאָס ברענגט אָפט צו ווידערהאָלונגען, צו שטרויכלונגען, צו אומגעלונגענע עקספּערימענ־טען. אָבער דאָס גיט דער גאַנצער פּאָעזיע זיי־נער א חאַראַקטער פון אויסשליפליכקייט, פון איינציגאַרטיגקייט. דאָס גיט איהר אַנ'אַבסאָ־לוט פערזענליכען ריח. פּאָזע און קינסטליכע שענקייט זענען פונקט אזוי ווייט פון ראָלניק'ען, ווי דער מאַלערישער שווייצער לאַנדשאַפט איז ווייט פון דער שטילער ליטווישער סטעפּ.

* * *

לאָמיר דאָס זאָגען פון אָנפאַנג אָן: עס איז כמעט א אונדאַנקבאַרע ארבייט — פאַנאַנדערצו־קלייבען זיך אין די גרונד־מאָטיוען פון ראָל־ניק'ס ליעדער. עס איז נאָך א פראַגע, צו זענען גאָר דאָ אזוינע מאָטיוען. איז דאָך ביי איהם דאָס פליסטערן — דאָס טאָנלאָזע בעוועגען מיט די ליפּען — אזא אָפטע ערשיינונג. איז דאָך צייטענווייז גאָר ניטאָ קיין בעשטימטער חאַ־ראַקטער אין זיינע ווי צופעליגע קאָמבינירטע ווערטער. אין בעסטען פאַל זענען די ליעדער ווי אימפּראָוויזאַציעס אָהן אַנ'אָנהויב און אָהן א סוף. און נאָר זעהר זעלטען פליסען זיי קלאָר, פּרעציז און פערענדיגט.

עס איז דעריבער ניט מעגליך צו געבען א גענויעם אַנאַליז פון זיינע ליעדער — איהר קענט ניט אַנאַליזירען דאָס, וואָס ס'צעשווימט זיך אונטער די פינגער. — עס איז נאָר מעגליך אָנצומערקען איינינע שטריכען, געבען אַנ'אַה־נונג וועגען איינינע, כמעט ווירקליך אויסגעטייל־טע מאָטיוען.

דאָס ווילען מיר אויך טהאָן אין אונזערע ווייי־טערדיגע נאָטיצען.

וואָסערע זשע טענער בעגעגענען זיך ביי איהם אָפטער?

מיט א בעזונדער ליעבע דערצעהלט ער וועגען איינזאַמקייט. א מענש איז געקומען אַהער אין דער וועלט — און ווייסט ניט צוליעב וואס.

זיין איך מיר אַליין ביי'ם פענסטער
און איך ווייס ניט וואָס איך טראַכט.
עמיצער — דער האַר פון גאָרנישט —
האָט געהייסען האַלטען וואַכט.

זיין איך מיר אַליין ביי'ם פענסטער;
באַלד אַריבער איז די נאַכט.
הינטער מיר — דער האַר פון גאָרנישט
שטעהט די גאַנצע צייט און לאַכט.

דער האַר פון גאָרנישט רעגירט. דער האַר פון גאָרנישט — ווייל ער האָט קיין נאָמען ניט און קיין ציעל ניט און קיין עקזיסטענץ נישט — איז אומדערבאַרמדיג און אונבעשטרייטבאַר. דער האַר פון גאָרנישט טרייבט די מענשען, ווי א ווינד א שטרוי.

בויט זיך אַ ריעזיגער בנין ;
מיר שטעלען די זיילען, די ווענד.
ניט קיין ערפאַהרענע — ציטערן
די ציגעל אין אונזערע הענד.

שוואַכע און שרעקיגע מענשען —
פערהרעהען זיך אָפטמאָל די קעפּ,
פאַלען מיר איינס נאָכ׳ן צווייטען
פון לייטערס, געהילצען און טרעפּ.

פאַלען — ווי וועמען בעשערט איז —
אויף שטיינער, אויף פּאַליעס, און קויט,
ווער עס פערזינקט אין דער בלאָטע
און ווער בלויז — צושלאָגט זיך אויף טויט.

איז אָבער ניטאָ פאַר וועמען זיך קלאָגען, צו וועמען האָבען טענות. דער בעל־הבית פון דעם אלעם איז דער האַר פון גאָרנישט, און ער וועט ניט דערזעהען און ניט ענטפערן. בלייבט דעם מענשען נאָר איינס : אריינפאַלען אין שווערע פערצווייפלונג.

ראָלניק׳ס פּאָעזיע איז די פּאָעזיע פון פערצווייפלונג. אָבער צום אונטערשייד פון אַנדערע דיכטער, פערהאלט זיך ראָלניק צו זיין פערצווייפלונג ניט ווי צו א קראַנקהייט, אַ לאַסט, אנ׳איבערגאַנגס־לייד, וואס מען מוז געגען דעם שטרייטען. די פערצווייפלונג איז ביי איהם דער גרונד־טאָן פון דער וועלט, דער הויפּט־עלעמענט, וואס דרינגט־דורך דאָס גאַנצע לעבען.

זיצען דריי מענשען ביי א טישעל אין קאַפע, פרעמד איינער צום צווייטען, און יעדערער טראַכט זיך, ווי זיכערער אנ׳עק צו מאַכען פון זיין לעבען. איינער וועט קומען אהיים און עפענען די גאַז־רעהר ; דער אנדערער וועט זיך אויפהענגען אויף זיין האַנטוך אויף א קרוק אין באַלקען ; דער דריטער וועט ארויסשפּרינגען פונ׳ם פענסטער : דאָס הויז איז הויך, ער וועט געוויס דעם טויט געפינען. זיצען די דריי מענשען ביי׳ם טישעל, דריי פרעמדע, אָבער אייגענע ברידער. זיי צאָהלען און געהען זיך פאַנאַנדער. „זיי וועלען זיך טרעפען דאָרט וויעדער“, — פּרופּט אונז פערזיכערען דער דיכטער, אָבער ער גלויבט דאָס אליין אויך ניט. און אפילו ס׳זאָל יא עקזיסטירען דער „דאָרט“, וואָלט ער אויך ניט פערענטפערט דעם אונזין פון „דאָ“. און דער אונזין ליעגט דאָך אויף יעדען שריט פון דעם מענשען.

איז ראָלניק׳ס פּאָעזיע דורכגעוועבט מיט אָט דער איינגעהאלטענער, אָבער שטענדיגער פערצווייפלונג, וועלכע דרינגט אריין אין יעדען ליעד זיינעם, ווי א פיינער סם, און לאָזט זיך פיהלען אין יעדען ציטער, אין יעדער בעוועגונג פון זיין־נשמה.

ער דאַרף שוין גאָר ניט ריידען וועגען זיין פערצווייפלונג. זי איז דער הינטערגרונד. זי איז די אַטמאָספערע. ו ו אָ ס ער זאָל שוין ניט אויסוועבען אויף אָט דעם הינטערגרונד, וועל־כע אַראָמאַטען ער זאָל ניט פערשפּרייטען אין דער אַטמאָספערע, וועט אלעמאָל זיין צוגעמישט א קליינער טראָפּען פון אָט דעם סם.

און נאָך מעהר : מען קען אמאָל אזוי צו־געוועהנט ווערען צו ליידען, מען קען זיך אזוי איינלעבען מיט דעם אייביגען נאָגען פון דער נשמה, אז דאָס זאל שוין אָנהויבען פערשאַפען א געוויסען שמערצפולען פערגניגען. ראָלניק ה אָ ט אָפט אזא מין פערגניגען. ביי איהם פיהלט זיך אָפט די זיסקייט פון וועהטאָג, דער תענוג פון זיין געטרעטען מיט די פיס. אָפט דערמאָנט ער אָן די רוסישע רעליגעזע סעק־טאַנטען, וועלכע פּאַסשוועען זייער אייגען לייב אין רעליגיעזען עקסטאַז און געפינען אין דעם א קוואַל פון גליק.

שטילער פון דעם טייך, וואָס שווימט,
שפּל׳ער פון גראָז און פעלד
פּויזע איך ביי מענשענ׳ס פיס, —
איך, אַ מענש אויך אויף דער וועלט.

עמיץ געהט נאָך הינטער מיר,
גאָר דעם יאָהר מיט מלקות שמייסט,
און אַנ׳אַלטער קברות־מאַן
שטיקער פון מיר קריעה רייסט.

און גאר ניט. קיין קרעכץ, קיין געשריי. אזוי איז דאָס. אנדערש איז ניט מעגליך. אזוי געהענדיג, קען מען נאָך אמאָל א קוק טהאָן אָן א זייט, דערזעהען עטוואס שענעס, זיך פער־טראַכטען און פער׳חלומ׳ען — און אזוי איז דאס גאַנצע לעבען.

* * *

ראָלניק איז ניט פּאַטעטיש. ער האָט ניט קיין שטאַרקע ווערטער. ער שילדערט ניט קיין שטאַרקע געפיהלען. אלעס איז ביי איהם צע־שוואומען, ווייך, אונבעשטימט — ווי דער אינ־האלט, אזוי די פאַרם. עס קומט אוים אזוי, אקוראט ווי איהם אַארט גאָר ניט, ווי עס וועלען אויסזעהען זיינע ליעדער.

ראָלניק ווייסט ניט פון וויכטיגעס און אונ־וויכטיגעס אין דער וועלט. איהם איז אלץ איינס, פון וואס צו שרייבען.

אַ שטיינדער, וואָס אַ קליינער אינגעל
געוואָרפען האָט אין טהיר אַריין ;
אַ זעמדעל, וואָס דער ווינד געבראַכט האָט,
אַ ווייטען שטערענ׳ס קאַרגען שיין ;

פון פוילען דאַך אַ רעגען־טראָפּען ;
א רוישען פון א פרעמדן יריד
איך האָב דאָס אַלץ צונויפגעקנאָטען
און פון דערפון געמאַכט אַ ליעד.

איינס פעהלט נאָר שטענדיג : ווארימקייט, גליק, זונען־שיין. דעם ווייטען שטערענ׳ס קאַרגער שיין קען דאָך ניט ווארימען, ניט לייכ־טען.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז אין דער וועלט פון גאָרנישט, זואו „דיין הויז וועט צו־

טראגען דער ווינד איידער ס'וועט אויפגעהן די זון", — בלייבט דעם מענשען איין זאך — וואנ־דערען; זיין ווי א פרייער פויגעל אין דער לופט. פערגעסען אלצדינג, וואס נעכטען איז געווען. ניט טראכטען, וואס מאָרגען וועט זיין.

מיט אזא וואנדער־גייסט זענען אָנגעפילט ראָלניק'ס ליעדער. דער „טרעמפּ" איז ביי איהם ניט קיין צופעליג בילד, דער טרעמפּ איז שיער ניט א סימבאָל.

ער האַנדעלט ניט, באָרגט ניט ביי קיינעם;
די יאָהרען, חדשים און טעג
בעפאַלען איהם ניט, ווי בעל־חובות,
ווי רוצחים ביי'ם זייט פון דעם וועג.

דערפאַר האָט ער אויך ניט קיין טענות;
און נעצט איהם דער רעגען — איז נאַס...
די זון וועט איהם אָבטריקנען שפּעטער,
אַזוי ווי דער שטיין אויפ'ן גאַס.

דער שענסטער אויסדרוק פון אזא טרעמפּ־לעבען איז דער דיכטער. ער איז דער ג י י ס־ט י ג ע ר טרעמפּ: א וואנדערער — אנ'אָרים־טאָקראַט, וועלכער צעווארפט פערעל אויף זיין וועג און אליין פערלאנגט ער גאָר ניט. אין דער סעריע „האַפיז", האָט ראָלניק שטאַרק און שען אויסגעדריקט אָט די וואנדער־פילאָזאָפיע.

האַפיז האָט ניט צו בעצאָהלען
פאַר אַ קריעגעל פראָסטען וויין.
האַפיז זאָל דערפאַר ניט זינגען ?
וועט זיין ליעד ניט האָניג זיין ?

האַפיז מעג אויך הייוועון טרינקען, —
האַפיז מאַכט פון הייוועון וויין;
האַפיז מעג אויך גאָר ניט טרינקען —
וועט זיין ליעד נאָך זיסער זיין.

און טאָמער וועט ער זיין דאָרשטיג, טאָמער וועט ער ליידען — וואס זשע? דאָס איז דער אייביגער גורל פון'ם מענשען.

ער וועט זיין צוג אין דורשט פערברענען
און רוהיג זיין.

יא, „און רוהיג זיין". מיט אָט דער בעזונ־דערער רוהיגקייט זענען אָנגעפילט די אומרוהיגע בלעטער פון ראָלניק'ס ליעדער.

* * *

ראָלניק'ס ב ע ט ר א כ ט ו נ ג ע ן וועגען לעבען און מענשען זענען שוואך. ניטאָ אין זיי קיין אָריגינאליטעט. ניטאָ קיין שוואונג פון פאַנטאזיע. איבערהויפּט איז זיין איינביל־דונגס־קראַפט ניט גרויס. זיינע ל י ע ב ע ס־ליעדער אין דער גאַנצער סעריע „נעכט" זענען ווייניג געלונגען. אבער ער איז א מייס־טער אין איבערגעבען די איינפאכסטע און שטיל־סטע בעוועגונגען פון דער נשמה, און ער האָט די קראַפט צו מאַכען דאָס געוועהנליכע אונגע־וועהנליך, דאָס וואכעדיגע — פּאָעטיש. אפט־מאָל איז ביי איהם דאָ א שטילער, פיינער הו־מאָר, אָפט א ביטערער, אָבער ניט גאליגער, שפּאָט איבער זיך אליין. און אמאָל ניט א לייכט ביי איהם א שטיל, פער'חלומ'ט לירישׁ ליעד, וואס ענטפּלעקט זיך פאר אייך ווי א בלאסער עדעלשטיין אויף א בעט פון גראָהען סאמעט.

ראָלניק'ס באנד ליעדער וואָלט געוואונען זעהר פיעל, ווען די אויסוואהל וואָלט געמאכט געווארען שטרענגער. אבער אויך אזוי טראגט ער אריין פיעל נייעס אין דער אידישער פּאָעזיע. ראָלניק געהט ניט אויף אויסגעטראָטענע וועגען. און יעדער איינער, וואס זוכט זיין אייגענעם וועג, מאכט דערמיט ברייטער די וועלט, וואס נעהערט צו אלע.

לעאָ דייטש:

# דער לעצטער אידישער אנטיילנעהמער אין דער ערמאָרדונג פון רוסישען צאַר

(פון דער סעריע: אידען אין דער רוס. רעוו. בעוו.)

אויסער די פריהער דערמאָנטע אידען, וואָס האָבען גענומען א גרעסערען אדער קלענערען אנטייל אין דער ערמאָרדונג פון אלעקסאנדער דעם צווייטען — וויטטענבערג, גאבסט, גאָל־דענבערג, די ברידער זלאטאפּאָלסקי און זונדע־לעוויטש — איז געווען נאָך א אידישער יונגער־מאַן, וועמעס נאָמען איז כמעט אונבעקאנט. דאס איז געווען א סטודענט פון טעכנאָלאָגישען אינ־סטיטוט — א ר אָ נ ט ש י ק.

אראָנטשיק איז צוגעשטאַנען צו דער רעוואָ־לוציאָנערער בעוועגונג, ווען די טעראָריסטישע טהעטיגקייט האָט שוין פערנומען דעם גאַנצען אויבען־אָן פון דער בעוועגונג, נאָך דער צושפּאל־טונג פון דער פּארטיי „זעמליא אי וואָליא" אין יאָהר 1879. אָט דאַן האָב איך איהם צום ערש־טען מאָל בעגעגענט אין פּעטערבורג.

שטענדיג שעהן און כמעט פראַנטיש געקליי־דעט און בכלל מיט זעהר אן אנשטענדיגען אויס־זעהן, איז אראָנטשיק גאָר ניט געווען עהנליך צו יענעם טיפּ רעוואָלוציאָנערען, וועלכע מען פלעגט געוועהנליך בעגעגנען אין יענע היסטאָרישע 70־ער יאָהרען. גאָר ניט קוקענדיג אויף דיעזער

שוואַכקייט צו פּוצען זיך און פּראַנטעווען, איז ער געווען איינער פון די היציגסטע קעפּ, גרייט אויף יעדען געפעהרליכסטען טהאַט, וואו דאָס לעבען ווערט געשטעלט אין קאָן.

אין הערבסט 1879, ווען די נאַראָדאָוואָלצעס האָבען בעשלאָסען צו מאַכען א רייה אַטענטאַטען אויף אלעקסאַנדער דעם צווייטען ביז זיי וועלען איהם ערמאָרדען, איז אַראָנטשיק געווען איינער פון די יעניגע, וועלכע זיינען אוועק אין מאָסקווא צו מאַכען דעם ערשטען אַטענטאַט. דאָרטען, נעבען דעם אייזענבאַהן, האָבען די טעראָריסטען געקויפט א קליין הייזעל, פון וועלכען זיי האָבען דורכגעפיהרט אן אונטערגראָבען אונטער דעם אייזענבאַהן, כדי אויפצורייסען דעם צוג פון צאַר, בעת ער וועט זיך צוריקקעהרען פון קרים. די באַלעבאָסטע פון שטוב איז געווען די בעריהמטע סאָפיא פּעראָווסקאַיאַ, און דער באַלעבאָס, איהר כלומר'שטער מאַן — יאַקאָב האָפמאַן. צווישען די, וועלכע האָבען זיך אָבגעגעבען מיט דער שווערער און געפעהרליכער ארבייט פון מאַכען דעם אונטערגראָבען, איז געווען אַראָנטשיק.

די, וועלכע ווייסען ניט פון אַלע דעטאַלען, קענען זיך גאָר ניט פאָרשטעלען וואס פאַר א שרעקליכע ארבייט דאָס איז געווען! אין א פינסטערען טונעל, וואָס זיין גאַנצע ברייט און הויך איז געווען ניט מעהר ווי א האַלב ארשין (14 אינטשעס), פלעגט מען דארפען ליעגען אויסגעצויגענערהייד, גראָבען און ארויסשלעפּען די ערד! עס פערשטעהט זיך, אז וועגען קיין ווענטילאַציע האָט גאָר קיין רייד ניט געקענט זיין. די לופט איז געווען שטיקענד ביז צום טויט, און דערצו האָט מען אָפט געדארפט די גאַנצע צייט ליעגען אין וואַסער, וואס האָט געקאַפּעט און געשטראָמט פון אַלע זייטען. מען האָט געדארפט האָבען אן אייזערנעם געזונד, כדי ניט אָנגעשטעקט ווערען מיט א געפעהרליכער קראַנקהייט. און דערצו דארף מען נאָך האָבען אין זינען, אז אָט די שרעקליכע ארבייט האָט געדארפט געטהאָן ווערען בסוד סודות, מיט דער גרעסטער פאָרזיכטיגקייט, אז די שכנים און בכלל אַלע ארומיגע זאָלען קיין פערדאַכט ניט האָבען, און די פּאָליציי זאָל אויף קיין חשד ניט פאַלען. גראַד אין יענער צייט האָט מען ארעסטירט גריגאָרי גאָלדענבערג מיט דינאַמיט, און דערפון האָט די פּאָליציי זיך אָנגעשטויסען, אז עס גרייט זיך אן אטענטאַט אויפ'ן צאַר. זי האָט געזוכט און גענישטערט אָהן אן אויפהער, און צוליעב דעם איז די ארבייט פון אונטערגראָבען ניט אין אן ערך שווערער געווארען. ליעגענדיג צונויפגעקאָרטשעט אין איינגען, פינסטערען און פייכטען טונעל און גראָבענדיג די ערד, האָט מען אין דער זעלבער צייט געדארפט זיך צוהערען צו יעדען קלענסטען גערויש. אָט די אַלע אומשטענדען האָבען די ארבייטער אין „פּאָדקאָפּ" איינפאַך קראַנק געמאַכט.

דערפון איז קיין וואונדער ניט, וואס נאָך דעם אונגעלונגענעם אטענטאַט אויפצורייסען דעם צאַר'ס צוג דעם 19טען נאָוועמבער 1879, האָט אַראָנטשיק זיך געפיהלט אזוי צובראָכען, אז די חברים האָבען איהם געראַטהען צו פאָהרען אין דער שווייץ אָפּצורוהען זיך.

אין פריהלינג 1880 בין איך אויך געקומען אין דער שווייץ, וואו איך האָב זיך ווידער געטראַפען מיט אַראָנטשיקען און אפט פערבראַכט מיט איהם.

ער איז דאַן אַלט געווען 22־23 יאהר, און איז געווען אן איינפאַכער, אויפריכטיגער יונגערמאַן אָהן בעזונדערע אויסער־געוועהנליכע אייגענשאַפטען, ווי דער גרעסטער טייל פון דער ראַמאַלסדיגער שטודירענדער יוגענד. מיט'ן גאַנצען האַרצען איז ער געווען איבערגעגעבען דער רעוואָלוציאָן און ספּעציעל דער טעראָריסטישער בעוועגונג.

אויף וויפיעל איך האָב בעמערקט פון אונזערע געשפּרעכען און דעבאַטען, איז זיין ענטוויקלונג ניט געשטאַנען זעהר הויך און אפילו אין דער רעוואָלוציאָנערער ליטעראַטור איז ער ניט געווען קיין גרויסער בקי. קיין בעזונדערע ניינגונג צו וויסענשאַפטליכע ארבייט האָט ער ניט געהאַט, און דעריבער האָט איהם באַלד דערעסען צו זיצען אין דער שווייץ און אָבגעבען זיך מיט טעאָרעטישע חקירות. איהם האָט געצויגען צוריק אין רוסלאַנד, צו לעבעדיגע רעוואָלוציאָנערע טהעטיגקייט. אין יענער צייט איז די שטימונג אין רוסלאַנד געווען זעהר א געהויבענע. אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט בעשטימט דעם בעריהמטען גראַף לאָרים־מעליקאָף אַלס דיקטאַטאָר, און אַלע האָבען ערוואַרטעט גרויסע ליבעראַלע רעפאָרמען. אַראָנטשיק האָט מעהר ניט געקענט איינזיצען אין דער זיכערער שווייץ און האָט זיך אומגעקעהרט אין רוסלאַנד, ניט קוקענדיג אויף דער שרעקליכער געפאַהר, וואס איהם שטעהט פאָר, אויב ער וועט ארעסטירט ווערען.

די פּאָליציי, א דאַנק דער „תשובה" און דעם „ווי" פון געוועזענעם טעראָריסט גאָלדענבערג, האָט געוואוסט אַלעס וועגען אַראָנטשיקען און וועגען זיין אנטייל אין דעם אטענטאַט אויף דעם צאַר. אין רוסלאַנד האָט מען איהם באַלד געכאַפּט און ער איז פער'משפּט געווארען צום טויט. נאָר אזוי ווי אַלעקסאַנדער דעם דריטען, וועלכער איז צו יענער צייט ערשט ארויף אויפ'ן טהראָן, האָט זיך ניט געוואָלט אז די ערשטע טעג פון זיין מלוכה זאָלען בעצייכענט ווערען מיט א צו גרויסע צאָהל תליות, האָט אימעצער איהם אַן עצה געגעבען, אז די אַלע, וואס האָבען געהאַט א שייכות צו דער ערמאָרדונג פון זיין פאָטער, זאָל מען בעשטראַפען ניט מיט'ן טויט, נאָר מיט אַזאַ רעזשים, וואס איז ערנער פון טויט.

ניט ווייט פון פעטערבורג, אין דער בעריהמ־טער שליסעלבורגער פעסטונג, וואו די רוסישע קיסרים פלעגען פון דעם 18־טען יאהרהונדערט אָן פערפייניגען צום טויט זייערע פּאָליטישע פיינד, האָט מען אויסגעבויט א ספּעציעלע טור־מע פאר די פּאָליטישע קאַטאָרזשניקעס און בע־זונדערס פאר די טעראָריסטען. דער רעזשים אין דיעזער טורמע איז געווען אזא, אז דער פער־האַפטעטער האָט אונבעדינגט געמוזט שטאַרבען מיט א לאַנגזאַמען שרעקליכען טויט.

דאָס לעבען איז דאָרטען געווען אזוי שרעק־ליך, די איינזאַמקייט און שטילקייט אזוי אב־סאָלוט, די בעציהונגען פון דער נאַטשאַלסטוואָ אזוי באַרבאַריש, דאָס די פערהאַפטעטע פלע־גען ענטוועדער באלד אראבגעהן פון זינען און משוגע ווערען אדער זיי פלעגען שטאַרבען אין א שווערער, לאַנגזאַמער גסיסה. די קראַנקע און משוגענע פלעגען פערבלייבען אין זייערע איינגע קאַמערלעך, און זייערע אונמענשליכע געשרייען, וואס פלעגען זיך בעזאָנדערס הערען אין דער טוי־טער שטילקייט פון דיעזען שטיינערנעם קבר, פלעגען ווירקען אויף די נאָך געזונטע פערהאַפ־טעטע אזוי, אז זיי פלעגען אויך באלד קראַנק ווערען אדער אראבגעהן פון זינען.

אין זעהר א קורצער צייט איז די גרעסטע צאָהל פון אלע פערהאַפטעטע אין שליסעלבורגער פעסטונג אויסגעשטאָרבען אדער משוגע געוואָ־רען. די יונגסטע און שטאַרקסטע פון זיי האָבען געקענט אויסהאַלטען ניט מעהר ווי 1½־2 יאהר.

אראָנטשיק איז געווען איינער פון די, וועל־כע זיינען דאָרטען באלד געשטאָרבען.

* * *

פאר דעם טויט פון אלעקסאַנדער דעם צוויי־טען האָבען אבגעצאָהלט מיט זייער לעבען ניט איין צעהנדליג פון די יונגע און בעסטע קרעפטען פון רוסלאַנד. צווישען זיי, ווי איך האָב שוין דערצעהלט, זיינען געווען אויך איינינע אידען.

פיעלע וואונדערען זיך: ווי קומען די אידען צו העלפען אין דער ערמאָרדונג פון אלעקסאַנדער דעם צווייטען?

ווי מען זאל ניט קוקען אויף דיזען רוסישען זעלבסט־הערשער, מוז מען פאָרט מודה זיין, אז אין פיעל הינזיכטען איז ער געווען דער בעסטער פון די רוסי־שע צארען. בעזונדערס האָבען דאָס פער־שטאַנען מיר אידען, וועלכע האָבען זיך אָנגע־הערט מעשיות וועגען דעם פאָרגענגער פון אלעק־סאַנדער דעם צווייטען — וועגען זיין פאָטער, דעם בעוואוסטען ניקאָלאַי דעם ערשטען, וועל־כער איז פאר אונזערע עלטערן געווען אַן אמת'ער תליון.

דאָס איז דאָך בעוואוסט, אז אלעקסאַנדער דער צווייטער איז אדרבא, פון אלע רוסישע קיסרים געווען דער בעסטער צו אידען. ניט נאָר האָט ער אָפּגעשאַפט די שענדליכע קאַנטאָ־ניסטען־דיענסט, וועלכע האָט ניט איין טויזענט אומגליקליכע אידישע אינגלעך פון דער וועלט אומגעבראַכט, נאָר ער האָט אויך פאַר אונז ברייט פאַנאַנדערגעעפענט די טירען פון כמעט אלע מיטעל־און הויך־שולעס. איך וועל דאָ ניט אויסרעכענען די אַנדערע פערלייכטערונגען, וועלכע מיר אידען האָבען געקראָגען אונטער דער הערשאַפט פונ'ם דאָזיגען קיסר. איך וועל נאָר זאָגען, אז א סך פון אונז, און אויך איך צווישען זיי, האָבען געמוזט פיהלען אין הארצען א דאַנק־באַרקייט צו איהם, און צו גלייכער צייט, ווי איך האָב שוין אויבען דערמאָנט, האָבען מיר געמוזט אויך פיהלען א פערדרוס וואָס גראָד אָט דער צאַר, בכלל, אָהן שום צווייפעל, פון דער נאַ־טור א גוטער מענש, א ווייכער און ניט קיין נאַר, זאָל גראָד ער בעצאָהלען מיט זיין לעבען, און פערקעהרט, זיין פאָרגענגער און שפּעטער זיין נאָכפאָלגער, וועלכע זיינען ניט אין דעם ערך ערגערע מענשען געווען, זיי זיינען ניט געפאַ־לען טויט פון די הענט פון רעוואָלוציאָנערען!

אָט דעריבער דענק איך, אז ענדיגענדיג מיט אַ ר אָ נ ט ש י ק ' ע ן די בעשרייבונג פון די אידען־טעראָריסטען, וועט ניט זיין איבעריג צו ערקלערען פאר וואס אייגענטליך האָבען די רע־וואָלוציאָנערען פון די 70־גער יאהרען אבגעגע־בען כמעט זייער גאַנצע ענערגיע אויף דער ער־מאָרדונג פון אלעקסאַנדער דעם צווייטען. דאַן וועט אויך פערשטאַנען ווערען די ראַלע פון די אידען.

* * *

די הערשאַפט פון אלעקסאַנדער דעם צווייטען האָט, ווי בעקאַנט, זיך אָנגעהויבען ביי ניט־גינס־טיגע אומשטענדען: רוסלאַנד איז איינגאַנצען צוקלאַפּט געוואָרען ביי סעוואַסטאָפּאָל פון די ארמעען פון ענגלאַנד און פראַנקרייך, וועלכע זיי־נען איצט פערקעהרט, איהרע פערבינדעטע. די דאָזיגע מפּלה, וועלכע האָט ניקאָלאַי דעם ערש־טען אין קבר אריינגעטריבען (אין יאָהר 1855), האָט בעשיינפערליך בעוויזען די גאַנצע צופוילט־קייט און אָפּגעשטאַנענקייט פון דער דאַמאָלס־דיגער פאַנשטשינע־רוסלאַנד, און דאָס האָט גע־טריבען דעם נייעם צאַר צו נעהמען זיך פאַר רעפאָרמען. די ערשטע זאַך האָט אלעקסאַנדער דער צווייטער געזעהן צו בעפרייען די פויערים פון פאַנשטשינע, וואָס דאָס איז שוין לאַנג צייט געווען צו טאָן און וואָס די בעסטע מענשען פון לאַנד האָבען עס געפאָדערט. וואָס פאַר א שמחה דער דאָזיגער בעשלוס פון צאַר האָט ארויסגערו־פען אפילו צווישען די סאַמע לינקסטע עלעמענ־טען, קען מען זעהן פון אָט די ביישפּילען:

דער בעריהמטער רעוואָלוציאָנער, מיכאַאיל באַקונין, וועלכער האָט פיעל יאָהרען אָפּגעפינס־טערט אין פערשיעדענע פעסטונגען, און איז דערנאָך, אין יאָהר 1860, אַנטלאָפען פון סיביר קיין אויסלאַנד, האָט דאָרט אָנגעשריבען א בראָ־שורע: „ראָמאַנאָוו, פּעסטעל אָדער פּוגאַ־טשאָוו", וואו ער האָט ראָמאַנאָוו'ן (אלעקסאַנדער דעם צווייטען) אוועקגעשטעלט העכער פון פעס־

טעל׳ן און פוגאַטשאָוו׳ן, אויב ער וועט ווירקליך זיך שטעלען אויף דער זייט פון פאָלק. אַן אַנ־דער בעוואוסטער עמיגראַנט, א. גערצען, האָט אין זיין בעריהמטען אָרגאַן, „קאָלאָקאָל״, אויס־גערופען צום צאַר (צוליעב זיין פּלאַן צו בעפרייען די פּויערים): „דו האָסט געזיעגט, גאַליליעער!״

אויב אַזעלכע פּערזאָנען האָבען מיט אַזאַ התפּעלות געקענט רעדען פון דעם נייעם צאַר, איז שוין דאַן שווער זיך פאָרצושטעלען וואָס פאַר אַ האָפנונגען עס האָבען אויף איהם געלעגט די מעהר געמעסיגטע, ליבעראַלע מענשען פון לאַנד. און ווירקליך, אין די ערשטע יאָהרען פון זיין הערשאַפט, ווי מען דערצעהלט, זיינען אַלע גרייט געווען אַלעקסאַנדער׳ן אויף די הענט צו טראָגען — ער איז ביז גאָר פּאָפּולער געווען. אָבער אַזאַ בעציהונג צו איהם האָט ניט לאַנג אָנגעהאַלטען.

באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די בע־פרייאונג פון די פּויערים און אַזוי אויך די אַלע אַנדערע רעפאָרמען, וואָס דער צאַר האָט זיך גענומען דורכצופיהרען, האָבען ניט נאָר ניט צו־פרידענגעשטעלט דעם פאָרטגעשריטענעם טייל פון דער געזעלשאַפט, נאָר פערקעהרט, דאָס האָט נאָך אַרויסגערופען אַ שטילע אונצופרידענהייט. די אורזאַך דערפון איז געווען, וואָס אויף דער שפּיץ פון דער רעגירונג זיינען געשטאַנען פער־ביסענע רעאַקציאָנערען און פינסטערלינגען, וועל־כע האָבען געשטרעבט צו גאָרנישט מאַכען די אַנג צייטיג־געוואָרענע רעפאָרמען.

אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט געהאַט זעהר אַ שוואַכען כאַראַקטער און האָט זיך אויס־געצייכענט מיט זיין ניט־זעלבסטשטענדיגקייט. און כאָטש ער האָט געהאַט גוטע אַבזיכטען, האָט ער דאָך זיך לייכט אונטערגעגעבען אונטער דעם איינפלוס פון דער הויף־קליקע, וועלכע פלעגט איהם רק אונטערשעפּטשען, אַז דערמיט וואָס ער גיט נאָך די געזעלשאַפטליכע פערלאַנגען, וועט ער ברענגען דאָס לאַנד צו אַ רעוואָלוציע. און פון דאַנען האָט געשטאַמט זיין אייביגער קוועלנקלען זיך, זיין ניט־קאָנסעקווענט זיין און אויך דער האַסטיגער איבערגאַנג פון פּראָגרעסי־ווע פיהרונגען צו רעאַקציאָנערע.

דער פּוילישער אויפשטאַנד פונ׳ם יאָהר 1863, וועלכער איז פון דער חיה רעה, מוראַוויאָוו דעם הענקער, דערטרונקען געוואָרען אין אַ ים בלוט, האָט ביי דער רעגירונג אַרויסגערופען נאָך אַ שטאַרקערען ווי פריהער, ניט־צוטרוי צו דער געזעלשאַפט. אין די פרידליכסטע, קולטורעלע אונטערנעהמונגען האָט די רעגירונג שוין גע־זעהן די התחלה פון אַ רעוואָלוציע. נאָר בעזונ־דערס שטאַרקער איז געוואָרען דעם צאַר׳ס פער־דאַכט, ווען דער סטודענט קאַראַקאָזאָוו האָט אויף איהם אַן אַטענטאַט געמאַכט (אין יאָהר 1866). ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס די העכסט שטרענ־גע אויספאָרשונג, אונטער דער לייטונג פון דעם זעלביגען רשע מוראַוויאָוו דעם הענקער, האָט מיט אותות ומופתים פעסטגעשטעלט, אַז דער דאָזי־גער אַטענטאַט איז געבאָרען געוואָרען אינ׳ם קאָפּ און אויסגעפיהרט געוואָרען נאָר פון אַן איין־איינציגער פּערזאָן, אַ פאַנאַטיש־געשטימטער בחור, דאָך האָט דער צאַר זיך אַרויפגעוואָרפען מיט אַ גאַנצער רייה אומגערעכטע און גרויזאַמע מאַסרעגלען אויף דער גאַנצער געזעלשאַפט. פון דיזע מאַסרעגלען האָט די בעשטימונג פון דעם בעוואוסטען רעאַקציאָנער און פינסטערלינג, גראַף דמיטרי טאָלסטאָי, פאַר מיניסטער פון פאָלקס־בילדונג, אָהן צווייפעל געבראַכט דעם גרעסטען שאָדען.

אויף אַזאַ׳ן אופן האָבען די מיטלען, וועלכע האָבען לויט דער מיינונג פונ׳ם צאַר און די רע־אַקציאָנערען געדאַרפט גלייך אין אָנהויב פער־ניכטען די אומצופרידענהייט ביי דער געזעל־שאַפט און ביים יונגוואַרג, — האָבען זיי גאָר פערקעהרט מיטגעהאָלפען, אַז די אונצופרידענ־הייט זאָל וואַקסען אַלץ מעהר און מעהר. נאָך פון שולבאַנק איז די שטודירענדע יוגענד דורכ־געדרונגען געוואָרען מיט אַ שנאה צו דער רע־גירונג — אַ שנאה, וועלכע איז ביי איהר גע־וואַקסען און אַלץ גרעסער און גרעסער געוואָ־רען, אַזוי, אַז ביים פערקאָזען דעם לעהר־אַנ־שטאַלט און נעהמענדיג זיך צו עפּעס פּראַקטי־שעס אין לעבען, האָט די יוגענד געשטרעבט האָטש אויפ׳ן פרידליכסטען אופן מיט אַבי־וואָס צו דיענען די עלענדע. אַפילו אַזאַ, דאַכט זיך, אומשולדיגע בעשעפטיגונג, ווי אומזיסט לער־נען דאָס אומוויסענדע פאָלק לייענען און שריי־בען, האָט זיך אויף געגעבענט פאַר אַ „פּאָליטי־שען פערברעכען״, פאַר וועלכען מען האָט זעהר גרויזאַם בעשטראָפט. דעריבער, איבערצייגענ־דיג זיך נאָר פון דער אייגענער ערפאַהרונג, אַז עס איז אונמעגליך צו זיין ניצליך דעם פאָלק אויף אַ פרידליכען, לעגאַלען וועג, האָבען די מענשען פון די זיבעציגער יאָהרען בעשלאָסען, ענדליך איבערצוגעהן אויפ׳ן העוואָלוציאָנערען וועג.

אָבער אַפילו אויך דאַן האָבען זיי נאָך אַ נאַנץ לאַנגע צייט ניט אויפגעהערט צו זיין פריד־ליכע פּראָפּאַגאַנדיסטען, און דאָ ווידער האָבען נאָר די גרויזאַמע פערפאָלגונגען מצד דער רע־גירונג געצוואונגען די סאָציאַליסטען אין סוף פון די זיבעציגער יאָהרען איבערצוגעהן צו טעראָ־ריסטישע מעשים. ווי בעקאַנט, איז דער ערש־טער אַקט פון דער דאָזיגער שרעקליכער טראַ־געדיע, וועלכע האָט זיך געענדיגט מיט אַלעק־סאַנדער דעם צווייטען׳ס ערמאָרדונג, און וועל־כע האָט דערנאָך אויך געפיהרט צום אונטער־גאַנג פון דער פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ״, גע־ווען דער שאָס פון דער העלדישער מיידעל וויע־ראַ זאַסוליטש אויף דעם פעטערסבורגער גראַדאָ־נאַטשאַלניק, גענעראַל טרעפּאָוו. דער בעסטער בעווייז, אַז די געזעלשאַפט איז געווען אַש להבה אויף דער רעגירונג און, פערקעהרט, סימפּאַטי־זירט מיט די רעוואָלוציאָנערען, איז דער פאַקט, וואָס די געריכטס־געשוואָרענע (דזשורי), וועלכע האָבען גע׳משפּט זאַסוליטש, האָבען זי פרייגע־

שפּראָכען, האָטש זי האָט זיך מודה געווען, אַז זי האָט דעם אַטענטאַט געמאַכט. מיט דיזען פּראָצעס (דעם 31טען מערץ 1878) קומט אָן די טעריטאָריסטישע תקופה אין דער רוסישער רע־וואָלוציאָנערער בעוועגונג.

* * *

אויף יעדער רעוואָלוציאָנערער טהאַט, האָטש זי האָט געמעגט זיין איזאָלירט, אַזוי ווי עס איז געווען ווייראַ זאַסוליטש׳עס אַטענטאַט, האָט די רעגירונג געענטפערט מיט איינפיהרען נייע גזירות פאַר דער גאַנצער בעפעלקערונג: קריעגס געריכטען, גענעראַל גובערנאַטאָרען א. ד. גל. דע־ריבער איז די געזעלשאַפט געוואָרען אַלץ מעהר און מעהר אָנגעשטויסען אויפ׳ן צאַר, וועלכער איז אַזוי פּאָפּולער געווען בעת ער האָט זיך גע־זעצט אויפ׳ן טראָן. דאָך האָבען אפילו די שטאַרק טעראָריסטיש געזאָנענע רעוואָלוציאָנע־רען געהאַט געוויסער־מאַסען איינזעהעניש מיט אַלעקסאַנדער דעם צווייטען און זייערע אַקטען אויסשליסליך געווענדעט קעגען זיינע משרתים, די זשאַנדאַר־שעפען גענעראַל מעזענצעוו און דרעגנטעלן און דעם גובערנאַטאָר פירשט קראָ־פּאָטקין. אמת, אין אַפּריל 1879 האָט דער בע־וואוסטער רעוואָלוציאָנער סאָלאָוויאָוו אויסגע־שאָסען עטליכע מאָל אויף אַלעקסאַנדער דעם צווייטען לעבען דעם ווינטער־פּאַלאַץ, אָבער די־זער אַטענטאַט איז ניט געווען די אַרבייט פון אַ וועלכער עס איז אָרגאַניזאַציע, נאָר פון איין פּערזאָן, און די גרויסע מעהרהייט פון די דאַ־מאָלסדיגע רעוואָלוציאָנערען האָט עס גאָרניט גוטגעהייסען. פון דיזען אַקט אָן האָט זיך אָנ־געהויבען אַ שאַרפע צוטיילונג אין די רעוואָלו־ציאָנערע קרייזען.

די דאַמאָלס עקזיסטירענדיגע, גאַנץ היבשע אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט אַרויסגעגעבען דעם אונטערערדישען אָרגאַן „זעמליא אי וואָליא", האָט אנערקענט די טעראָריסטישע טאַקטיק בלויז אַלס אַן אַקט פון זעלבסטפערטיידיגונג קעגען די שרעקליכע רדיפות פון דער רעגירונג. אָבער די הויפּט־אויפמערקזאַמקייט האָבען די „זעמלעוואָל־צעס" געשענקט אויף דער טעטיגקייט צווישען פאָלק, איבערהויפּט צווישען די פּויערים. נאָר סאָלאָוויאָוו׳ס אַטענטאַט האָט געטריבען די מיט־גלידער פון דיזען פעראיין איבערצוקוקען זייער פּראָגראַם פון „געהן אין פאָלק", און פאַר דיע־זען צוועק האָבען זיי געהאַט אַ צוזאַמענפאָהר אין וואָראָנעזש, זומער אין׳ם יאָהר 1879. דאָר־טען, אונטער׳ן איינפלוס פון דער אַגיטאַציע פון דעם בעדייטענדסטען רעוואָלוציאָנער פון יענער צייט, דעם בעריהמטען אַנדרעי זשעליאַבאָוו, איז פון דער מאַיאָריטעט אַנערקענט געוואָרען די נויטווענדיגקייט אָפּצוגעבען אַ טהייל פון די קרעפטען און מיטלען אויף צו אָרגאַניזירען דעם צאַרען־מאָרד. נאָר איין ג. פּלעכאַנאָוו האָט ענטשיידען פּראָטעסטירט געגען דעם דאָזיגען בעשלוס און איז אַרויסגעטראָטען פון דעם פער־איין „זעמליא אי וואָליא". ער האָט בעוויזען, אַז די אַרבייט צו אָרגאַניזירען דעם צאַרען־מאָרד וועט אוועקנעהמען ניט אַ טהייל, נאָר אַ ל ע קרעפטען פון דעם פעראיין „זעמליא און וואָליא", און אויף אַזאַ׳ן אופן וועט די הויפּט אַרבייט פון די מיטגליעדער, די אָרגאַניזירונג פון אַ פאָלקס־אויפשטאַנד, פערגעסען ווערען.

אונטער זשעליאַבאָוו׳ס פיהרערשאַפט איז אַ גראַנדיעזער פּלאַן צוגעגרייט געוואָרען: אויף דער מאַלאָ־סאַראָווער גאַס, וואו דער צאַר פלעגט אַמאָל דורכפאָהרען, איז אָפּגעדונגען געוואָרען אַ קראָם פון מילכיגס. פון דאָרטען איז דורכלע־פיהרט געוואָרען צום גאַס אַן אונטערגראָבען, און אַזוי, הייסט עס, זאָלען די טעראָריסטען, וואָס האָבען זיך געפונען אין קראָם, קענען מיט דעם דינאַמיט, וואָס איז אין דעם אונטערגראָ־בען אַוועקגעלעגט געוואָרען, אויפרייסען דעם צאַר׳ס קאַרעטע. אויסערדעם, אין פאַל דער דאָ־זיגער פּלאַן וועט זיך צוליעב וועלכער עס איז סיבה ניט איינגעגעבען, זיינען נאָך אין בעשטימ־טע פּונקטען צושטעלט געוואָרען באָמבען־וואַר־פער, וועלכע זאָלען דאַן ווערפען די באָמבעס אונטער׳ן צאַר׳ס קאַרעטע. כאָטש לאָרים־מעלי־קאָוו האָט געוואָרנט דעם צאַר, אַז ער זאָל דעם ערשטען מערץ ניט פאָהרען אויפ׳ן מושטיר (וואָ־רים פון די ידיעות, וואָס די געהיים־פּאָליציי האָט געקראָגען, האָט דער דיקטאַטאָר בכלל גע־וואוסט וועגען די פּלענער פון די טעראָריסטען), איז אַלעקסאַנדער דער צווייטער דאָך אַוועק אַהין, און צוריקפאָהרענדיג איז ער אויפגעריסען געוואָרען פון אַ באָמבע, געוואָרפען פון דעם צווייטען באָמבען־ווערפער, דעם סטודענט גריי־נעוויצקי, וועלכער איז אַליין אויפ׳ן אָרט דער׳־הרג׳עט געוואָרען פון דער זעלביגער באָמבע....

* * *

זשעליאַבאָוו און אַנדערע געזינונגס־גענאָסען זיינע האָבען אויף דער ערמאָרדונג פונ׳ם צאַר געקוקט ניט נאָר ווי אויף אַן אַקט פון נקמה פאַר די רדיפות אויף די רעוואָלוציאָנערען. זיי האָ־בען אַ חוץ דעם נאָך גערעכענט, אַז אָט מיט דעם וועג וועלען זיי נויטען דעם צאַר אָדער זיין נאָכ־פאָלגער, אַלעקסאַנדער דעם דריטען, צו שענקען דעם לאַנד אַ קאָנסטיטוציע. און גלייך טאַקע נאָכ׳ן צאַר׳ס ערמאָרדונג איז בעקאַנט געוואָרען, אַז דעם זעלביגען ערשטען מערץ אין־דער־פריה איז פונ׳ם צאַר שוין אונטערגעשריבען געוואָרען אַ מאַניפעסט אויף צוזאַמענרופען אַ בעראַטונג פון פאָרשטעהער פון איינינגע פּריצישע און זעמ־סקע פערזאַמלונגען און פון די שטאָדט־ראַטען, הכלל, אָט עפּעס אַזאַ מין קערפּערשאַפט ווי דער איצטיגער מלוכה־ראַט (גאָסודאַרסטוועני סאָ־וויעט). די דאַמאָלסדיגע ליבעראַלען וואָלטען גע־ווען צופרידען אָט אַפילו מיט אַזאַ מין פערזעהע־ניש פון אַ קאָנסטיטוציע. אָבער ווי מיר ווייסען שוין, האָבען די טעראָריסטען מיט׳ן קיסר־מאָרד צושטערט די פערהווירקליכונג פון דעם דאָזיגען איינפאַל פון גראַף לאָרים־מעליקאָוו. אמת, דער

נייער צאַר איז די ערשטע טעג פון זיין אַרויס־שטייגען אויפ׳ן טראָן גרייט געווען צו ערפי־לען „דעם ווילען פון זיין טייערען פאָטער", אָבער דער בעוואוסטער רעאַקציאָנער, דער פּראָקוראָר פון „הייליגען סינאָד", פּאָביעדאָנאָסצעוו, האָט איינגערעדט, אַלעקסאַנדער דעם דריטען אָפּצוזאָ־גען זיך פון דיזען פּלאַן, ווייל, האָט ער געזאָגט, ווען ער גיט נאָך דער געזעלשאַפט, וועט ער האָ־בען דעם זעלביגען סוף, וואָס זיין טאַטע האָט גע־האַט. ער האָט, פערקעהרט, געראַטען דעם צאַר אַרויסצואווייזען אַ „שטאַרקע מאַכט".

ווי בעקאַנט, האָט דער נייער צאַר געפאָלגט די דאָזיגע עצה, און דעריבער האָט ער באַלד אַרויסגעלאָזען אַ מאַניפעסט, וואו ער האָט, אָנ־שטאָט דער קאָנסטיטוציע, אויף וועלכער די געזעלשאַפט האָט געוואַרט, געלאָזט וויסען, אַז ער וועט „געהט אין די טריט פון זיינע אור־עלטערן", ד. ה., מען זאָל פון איהם ניט ערוואַר־טען קיין שום ליבעראַלע רעפאָרמען.

און ווירקליך, באַלד האָבען די „טריי־אונ־טערטעניגסטע" פון דעם רוסישען צאַר איינגע־זעהן, אַז זיין רעזשים איז געווען ערגער ווי זיין פאָטער׳ס. אויפ׳ן פּלאַץ פון לאָריס־מעלי־קאָוו און אַנדערע מעהר־וועניגער ליבעראַלע מי־ניסטאָרען זיינען בעשטימט געוואָרען פערביסענע רעאַקציאָנערען מיט גראַף דמיטרי טאָלסטאָי אויף דער שפּיץ, אַלס הויפּט־מיניסטער, ד. ה. מיניסטער פון אינערליכע אַנגעלעגענהייטען. אייניגע רעפאָרמען פון אַלעקסאַנדער דעם צוויי־טען זיינען איינע נאָך די אַנדערע געענדערט גע־וואָרען צום שלעכטען, אָדער זיי זיינען אינגאַנצען אָפּגעשאַפט געוואָרען; און, פערקעהרט, זיינען איינגעפיהרט געוואָרען די ווילדסטע מאַסרענ־לען, ווי די „פּראָצענט־נאָרמע" פאַר אידען ביים אָנקומען אין לעהר־אַנשטאַלטען. און טאַקע אינ׳ם ערשטען יאָהר פון אַלעקסאַנדער דעם דרי־טען׳ס ממשלה האָבען אין פיעלע ערטער אין רוסלאַנד אויסגעבראָכען מורא׳דיגע פּאָגראָמען אויף אידען, כאָטש אמת, זיי האָבען זיך ניט אויסגעצייכענט מיט אַזוי פיעל שווידערליכע בלוטדורשטיגקייט און רציחות אַזוי ווי די פּאָ־גראָמען, וואָס זיינען שפּעטער פאָרגעקומען אונ־טער דער ממשלה פון זיין זוהן, דער איצט „בשלום רעגירענדער", ניקאָלאַי דער בלוטיגער.

ניט נאָר די פאָרטגעשריטענע געזעלשאַפט, נאָר אויך פיעלע רעוואָלוציאָנערען האָבען צום סוף געמוזט מודה זיין, אַז קיין שום גוטס איז ניט אַרויסגעקומען פון דעם, וואָס אַלעקסאַנדער דער צווייטער איז ערמאָרדעט געוואָרען. פער־קעהרט, עס איז נאָך ערגער געוואָרען: אויף גאַנצע פופצעהן יאָהר האָט זיך אין רוסלאַנד איינגעפונדעוועט די פינסטערסטע רעאַקציע, איבער וועלכער מען האָט קיין שום שיין ניט געקענט זעהן. ערשט דאַן האָבען פיעלע איינ־געזעהן, ווי גערעכט עס זיינען געווען פּלעכאַ־נאָוו און מיר, זיינע געזינונגס־גענאָסען, וועלכע האָבען גע׳טענה׳ט, אַז ניט מיט טעראָר און קיסר־מאָרד, נאָר מיט דער ענטוויקלונג פון דעם קלאַ־סען־בעוואוסטזיין ביי די אַרבייטער קען מען דערגרייכען די פערניכטונג פון דער זעלבסטהער־שונג.

און בעזונדערס פיהלען דאָס די אידען. די רעוואָלוציאָנערען־טעראָריסטען האָבען געהאַט אַ גרויסען טעות. און דעם זעלביגען טעות האָבען אויך געהאַט זייערע דאַמאַלסדיגע חברים — די אַ י ד י ש ע רעוואָלוציאָנערען טעראָריסטען.

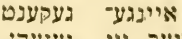

## פסח גינזבורג:

* *
*

זינג מיר, מאַמעניו, נאָך איין מאָל
פון מיין וויגעלע די ליעדער:
זאָלען אויפלעבען און קומען
מיינע קינדהייט־יאָהרען ווידער.

כ׳וועל אַ ביינקעלע פאַר דיינע
פיס אַנידעריגען שטעלען,
וועל זיך זעצען שטיל, זיך וויגען
אין אַ טרוימען־ים אַ העלען.

וועלען פיהרען דיינע ליעדער
אויף אַ סטעזשקע צווישען גראָזען.
כ׳האָב ביין אָנהויב פון דער סטעזשקע
שלעסער הערליכע פאַרלאָזען.

וועל איך אומוואַנדערען, זוכען
אפשר איז נאָך ניט פערלאָרען
אפשר ליגען נאָך בעהאַלטען
ערגיץ וואו די יונגע יאָהרען.

מאַמע ליעבענקע! אַ זינג מיר
נאָך אמאָל די שטילע ליעדער.
אויף דער סטעזשקע צווישען גראָזען
וויל איך אומוואַנדערען ווידער...

מ. טערמאן:

# צו דער פראַגע וועגען קאָסמאָפּאָליטיזם און נאַציאָנאַליזם

.1

דאָס וואָרט „קאָסמאָפּאָליטיזם" איז זעהר בעקאַנט אויף דער אידישער גאַס, און בעזונדערס צווישען די, וועלכע לעזען די ציוניסטישע און נאַציאָנאַליסטישע ליטעראַטור. ווער האָט ניט חוזיק געמאַכט פון דעם משונה'דיגען אידעאַל, וועלכען מען רופט „קאָסמאָפּאָליטיזם"? ווער האָט אין זיין זייט קיין שטיין ניט געוואָרפען?

קאָסמאָפּאָליטיזם — ווי מען פערשטעהט געוועהנליך דיעזען וואָרט — איז פונקט דער היפוך פון נאַציאָנאַליזם. דער פרינציפּ פון נאַציאָנאַליזם פאָדערט, אז יעדע נאַציאָן זאָל האָבען דאָס רעכט און די מעגליכקייט אָנצוהאַלטען און צו ענטוויקלען איהרע נאַציאָנאַלע בעזונדערהייטען און אייגענאַרטיגקייטען און בכלל איהר גאַנצע נאַציאָנאַלע קולטור. פערקעהרט, דער פרינציפּ פון קאָסמאָפּאָליטיזם פאָדערט, אז יעדע נאַציאָן זאָל זיך אָבזאָגען פון אַלץ, וואָס שיידעט איהר אונטער פון אַלע אַנדערע נאַציאָנען — פון איהר שפּראַך, פון איהרע זיטען און פון אַלץ, וואָס כאַראַקטעריזירט איהר בעזונדערע קולטור — און פון אַלע פעלקער זאָל ווערען איין איינהייטליך פאָלק: — די מענשהייט. קיין איינער טאָר זיך ניט פיהלען אַלס קינד פון אַ געוויסער נאַציאָן, נאָר סתם אַלס מענש, אַלס וועלטבירגער. קאָסמאָפּאָליטיזם — ווי אַנדערע דריקען זיך אויס — איז די שטרעבונג איבערצוקנעטען אַלע מענשען פון דער גאַנצער וועלט אין איין טייג, פון וועלכען עס זאָל אויסגעבאַקען ווערען איין לאַבען ברויט—די מענשהייט.

דערפון פערשטעהט זיך ממילא, אַז צווישען קאָסמאָפּאָליטיזם און נאַציאָנאַליזם קען קיין מאָל קיין שלום ניט זיין. דיעזע ביידע פרינציפּען שטעהען אין אַ אייביגען געגענזאַץ און קעמפּפען איינער געגען אַנדערען אויף לעבען און טויט. ווי וועט זיך ענדיגען דיעזער קאַמפּף? וועלכער צד וועט גובר זיין? עס פערשטעהט זיך, אַז דער איינציגער זיעגער וועט זיין דער נאַציאָנאַליזם און פון קאָסמאָפּאָליטיזם וועט וועדען אַש און רויך. און אין דער אמת'ן. דער נאַציאָנאַליזם איז אַ ווירקליכער פאַקט. די מענשהייט איז אַלע מאָל געווען פונאַנדערגעטהיילט אין בעזונדערע פעלקער און נאַציאָנען, און דער קאַמפּף פאַר נאַציאָנאַלע זעלבסטשטענדיגקייט און אונאַבהענגיגקייט האָט קיין מאָל ניט אויפגעהערט. פערקעהרט, וואָס איז אַזוינס דער קאָסמאָפּאָליטיזם? בלויז אַ נעבעלדיגער אידעאַל, אַ טונקעלער חלום פון איינינע פאַנטאַזיאָרען, וועלכע רעכענען זיך ניט מיט דער ווירקליכקייט און גלויבען אין זאַכען, וואָס האָבען קיין שום ממשות ניט.

און אין אונזער אידישער ליטעראַטור האָט דער קאַמפּף צווישען דיעזע ביידע פרינציפּען זיך שוין טאַקע לאַנג געענדיגט, און דער נאַציאָנאַליזם איז אַרויס דער פאָלשטענדיגער זיעגער. קיינער וועט אין היינטיגער צייט זיך שוין ניט דערוועגען צו זאָגען, אַז ער איז אַ קאָסמאָפּאָליט. דער פרינציפּ פון קאָסמאָפּאָליטיזם איז אַזוי פיעל אויסגעלאַכט געוואָרען, אַז דאָס וואָרט „קאָסמאָפּאָליט" איז געוואָרען איינפאַך אַ שימפּף־וואָרט. מיט דיעזען וואָרט בעצייכענט מען אַ פערדעטער צו אַלץ, וואָס אונזער פאָלק איז הייליג און טהייער, אָדער אין בעסטען פאַל אַ נאַאיווען, אונווייסענדען טרוימער, וואָס איז פערפיהרט געוואָרען דורך דער זאָגענאַנטער „ראַדיקאַלעכץ", וועלכע מען האָט אַ לאַנגע צייט געפריידיגט אויף דער אידישער גאַס.

אין דיעזען אַרטיקעל וויל איך בעווייזען, אַז נאַציאָנאַליזם און קאָסמאָפּאָליטיזם שליסען גאָר ניט אויס איינע די אַנדערע, און אַז נאַציאָנאַליזם אין ריכטיגען זינען פון וואָרט קען פערווירקליכט ווערען נור דורך דעם זיעג פון קאָסמאָפּאָליטיזם.

.2

דאָס „מאַניפעסט פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי" דריקט זיך אויס שאַרף, אַז „די אַרבייטער האָבען ניט קיין פאַטערלאַנד". דאָס איז קאָסמאָפּאָליטיזם אין פולען זין פון וואָרט, און די פערפאַסער פון דיעזען מאַניפעסט, מאַרקס און ענגעלס, קען מען מיט רעכט אָנרופען קאָסמאָפּאָליטען. און פונדעסטוועגען וועט קיינער ניט קענען זאָגען, אַז מאַרקס און ענגעלס האָבען ערגעץ־וואו געפריידיגט, אַז די דייטשע אַרבייטער, למשל, זאָלען זיך אָבזאָגען פון דער דייטשער שפּראַך, פון דער דייטשער ליטעראַטור און פון אַלץ, וואָס ס'איז שייך צו דער דייטשער קולטור. פערקעהרט, פון אַלע שריפטען פון מאַרקס און ענגעלס קען מען זעהן גאַנץ בולט, אַז אין אַ געוויסען זינען זיינען זיי געווען הייסע דייטשע נאַציאָנאַליסטען. זיינען זיי געשטאַנען אין ווידערשפּרוך מיט זיך אַליין? האָבען זיי געזאָגט דאָס, וואָס זיי האָבען באמת ניט געדיינקט און ניט געפיהלט?

דער גרויסער גערטהע האָט אין יאָהר 1792 געשריעבען: „איך בין שוין מיעד צו הערען ווי מען זאָגט כסדר, אַז אונז פעהלט פאַטריאָטיזם, אַז מיר זיינען „פאַטערלאַנדסלאָזע". אָבער דאָס זיינען בלויז ווערטער, פוסטע ווערטער. ווען מיר געפינען אַן אָרט אונטער דער זון, וואו מיר זאָלען זיין רוהיג מיט אונזער לעבען

און זיכער מיט אונזער האָב־און־גוטס — איז דיעזעס דען ניט אונזער פאטערלאנד? צוליעב וואָס זשע איז די גאנצע מיה וויעדער אויפצו־לעבען אין אונז א געפיהל, וואָס קען מעהר ניט האלטען און עקזיסטירט גאָר ניט?"

דאָס איז אויך ריינער קאָסמאָפּאָליטיזם, און פון דעסטוועגען איז קיינער ניט געווען אזוי גע־שטימט דייטש־נאַציאָנאל, ווי ג ע ט ה ע. ווע־נען געטהע און שיללער (און ש י ל ל ע ר איז געווען נאָך א הייסערער קאָסמאָפּאָליט איידער געטהע) זאָגט מען מיט רעכט, אז זיי זיינען גע־ווען די אמת'ע בעשאפער פון דער דייטשער נא־ציאָן. נאָך שטארקער פאר וועלט־בירגערשאפט האָט זיך אויסגעדריקט דער גרעסטער דייטשער פילאָזאָף קאַנט. זיינען שיללער, געטהע און קאַנט אויך געשטאנען אין א אינערליכען וויע־דערשפּרוך מיט זיך אליין?

נאָר די ערשט דערמאָנטע דיינקער און דיכ־טער זיינען געווען קינדער פון 18טען און פון דער ערשטער העלפט פון 19טען יאָהרהונדערט. פיע־לייכט זיינען די דייבקער פון הייגטיגער צייט געוואָרען קליגער און האָבען זיך בעפרייט פון דער אינערליכער סתירה פון קאָסמאָפּאָליטיזם און נאציאָנאליזם?

טאָלסטאָי זאָגט: „פאטריאָטיזם אלס ג ע־פ י ה ל — איז דער ערגסטער און שעדליכסטער געפיהל, און אלס ל ע ה ר ע — איז ער די נא־רישסטע לעהרע". איז דאָס ניט קאָסמאָפּאָלי־טיזם? און פון דעסטוועגען וועט קיינער ניט זאָגען וועגען טאָלסטאָי, אז ער האָט ווען ניט איז געפריידיגט, אז דאָס רוסישע פאָלק זאָל זיך אָב־זאָגען פון דער רוסישער שפּראך און פון אלץ, וואָס כאַראַקטעריזירט די רוסישע נאציאָנאלע קולטור. מיר זעהען דאָ, אלזאָ, דיזעלביגע סתירה.

דער בעוואוסטער סאָציאָלאָג מ ע נ ג ע ר זאָגט: „פאטריאָטיזם איז א געפיהל, וואָס האָט ניט קיין וואָרצלען אין דער מענשליכער נאטור. דאָס איז אן ערשיינונג, וואָס האָט קינסטליך פאַ־נאנדערגעבליהט אין דער לעצטער צייט א דאנק געוויסע היסטאָרישע אומשטענדען". דאָ האָבען מיר וויעדער דעם זעלביגען קאָסמאָפּאָליטיזם מיט דער זעלביגער סתירה.

מיר זעהען, אלזאָ, אז אָן דעם פּרינציפּ פון קאָסמאָפּאָליטיזם האלטען זיך אזעלכע מענשען. וועלכע זיינען ווייט פון צו זיין נאאיוו און אונ־וויסענד. נאָר דיעזער פּרינציפּ איז ניט בלויז א ט ע אָ ר י ע פון איינצעלנע דענקער. ער שפּיעלט אויך א גרויסע ראָלע אין דער פ ר אַ ק־ט י ק און האָט אריינגעדרונגען אין דער געזעצ־געבונג פון פערשיעדענע לענדער. די געזעצ־געבונג פון די פעראייניגטע שטאאטען, קמשל, האָט די ערשטע אנערקענט דעם פּרינציפּ, אז יע־דער מענש האָט א נאטירליכען רעכט צו ענט־זאגען זיך פון זיין פריהעריגער אונטערטאנשאפט אָדער בירגערשאפט און ווערען א בירגער פון וועלכען לאנד ער וויל. דאָס איז א ריין קאָסמאָ־פּאָליטישער פּרינציפּ, וועלכער גראָבט אונטער דעם גאנצען פונדאמענט פון פאטריאָטיזם. מיט 130 יאָהר צוריק, ווען די געזעצגעבונג פון די פעראייניגטע שטאאטען האָט פּראָקלאמירט דיע־זען פּרינציפּ, איז דאָס געווען אן אונגעהערטע נייעס פאר אלע רעגיערונגען פון דער וועלט. אין הייגטיגער צייט איז ער שוין אנערקענט כמעט אין אלע ציוויליזירטע לענדער.

דיעזע און פיעלע אנדערע פאקטען בעווייזען — ערשטענס, אז דער פּרינציפּ פון קאָסמאָפּאָלי־טיזם איז גאָר ניט אזא פּוסטער חלום פון אייניגע נאאיווע פאנטאזיאָרען, ווי פיעלע פון אונזערע פּובליציסטען שטעלען עס פאָר, און צווייטענס. אז קאָסמאָפּאָליטיזם האָט וועניג צו טהאָן מיט נאציאָנאליזם אין ריכטיגען זינען פון וואָרט. דער אמת'ער געגנער פון קאָסמאָפּאָליטיזם איז ניט דער נאציאָנאליזם, נאָר דער פ א ט ר י אָ־ט י ז ם.

.3

זיינען אפשר נאציאָנאליזם און פאטריאָטיזם איינס און דאָס זעלבע?

אויף'ן ערשטען בליק שיינט עס, אז אזוי איז דאָס, און אזוי דענקען טאקי די אָפיציעלע און ניט אָפיציעלע פאָרשטעהער פון אלע מלוכות און רעגירונגען. פון זייער שטאנדפּונקט איז נאציאָן איינפאך די מ ל ו כ ה, ד. ה. די גאנ־צע בעפעלקערונג פון א געוויסען לאנד, וואָס איז פּאָליטיש אָרגאניזירט אונטער איין רעגיערונג. דייטשלאנד איז א נאציאָן, רוסלאנד — א נא־ציאָן, די פעראייניגטע שטאאטען — א נאציאָן און ז. וו. אויף אזא אופן איז נאציאָנאליזם און פאטריאָטיזם איינס און דאָסזעלבע, און אן אמת'ער נאציאָנאליסט איז דער יעניגער, וועל־כער זאָגט: „גוט אָדער שלעכט, גערעכט אָדער אונגערעכט — מיין מאָראלישער חוב איז צו שטעהן פאר מיין פאטערלאנד".

איז ריכטיג דיעזער שטאנדפּונקט? קען מען זאָגען, אז נאציאָנאליזם האָט א שייכות צו מלוכה אָדער טעריטאָריע? פיעל סאָציאָליסטען דיינקען, אז אזוי איז טאקי די זאך. אָבער אין דער ווירקליכקייט איז די זאך ניט אזוי.

אין דער ווירקליכקייט איז צווישען מלוכה און נאציאָן פאראן אזוי פיעל געמיינשאפט, ווי למשל, צווישען מלוכה און פאמיליע. פּונקט ווי עס איז ניטאָ קיין איין מלוכה, וועלכע זאל בע־שטעהן פון איין פאמיליע, אזוי איז אויך ניטאָ קיין איין מלוכה, וועמעס בירגער זאָלען זיין קינ־דער בלויז פון איין פאָלק. יעדע מלוכה, אפילו די סאמע קלענסטע, האָט אין זיך א גרעסערען אָדער קלענערען פּראָצענט בירגער, וואָס בעלאנ־גען צו אנדערע פעלקער. די טעאָרעטיקער, וועלכע בעשעפטיגען זיך מיט דער נאציאָנאלער פראגע, טיילען געוועהנליך איין אלע עקזיסטירענ־דע מלוכות אין צוויי קאטעגאָריעס: נ א צ י אָ־נ א ל י ט ע ט ע ן־מלוכות און נ א צ י אָ נ א־ל ע מלוכות. צו די ערשטע בעלאנגען אזעלכע

מדינות, ווי רוסלאנד, עסטרייך און ז. וו., וואו עס וואָהנען צוזאמען פערשיעדענע נאציאָנען, און די לעצטע זיינען די יעניגע מדינות, ווי פראנקרייך, ענגלאנד און ד. גל., וואו די גאנצע בעפעלקערונג בעלאנגט צו איין נאציאָן. אָבער אזא איינטיילונג איז ניט ריכטיג, ווייל אויך אין די „נאציאָנאלע" מלוכות געפינט זיך א גאנץ גרויסער פּראָצענט פון עלעמענטען, וואָס בעלאנגען צו אנדערע פעלקער, און ביי דיעזע עלעמענטען ענטוויקעלט זיך אלץ מעהר און מעהר זייער בעזונדערע נאציאָנאלע פיזיאָנאָמיע.

אויף אזא אופן איז פּאטריאָטיזם און נאציאָנאליזם ניט איינס און דאָס זעלבע. פּאטריאָטיזם איז א פּאָליטישער בעגריף און בעדייטעט די איבערגעגעבענהייט פון א מענשען צו דער מלוכה, פון וועלכער ער איז א בירגער. פערקערט, דער בעגריף „נאציאָנאליזם" האָט אזא שייכות צו פּאָליטיק, ווי דער בעגריף „פאמיליע." נאציאָנאליזם איז א ריינער קולטור־בעגריף און בעדייטעט די אָנגעהעריגקייט פון א מענשען צו א פאָלק, וואָס צייכענט זיך אויס מיט געוויסע קולטורעלע סמנים (ווי שפּראך, רעליגיאָן, היסטאָרישע טראדיציעס און ז. וו.) פון די אנדערע פעלקער. און פּונקט ווי צוויי ברידער קענען זיין בירגער פון צוויי בעזונדערע מלוכות, ניט אויפהערענדיג דערמיט צו זיין קינדער פון איין פאמיליע, אזוי קענען אויך מיטגליעדער פון איין נאציאָן זיין „פּאטריאָטען" פון צוויי אָדער עטליכע פיינדליכע מלוכות.

און דיעזער פאקט האָט זיך בעזונדערס קלאָר ארויסגעוויזען אין דער איצטיגער מלחמה. רוסישע פאָלאקען שלאָגען זיך מיט עסטרייכישע פאָלאקען, טערקישע ארמענער קעמפּפען געגען רוסישע ארמענער, אידען שטעהען געגען אידען, און יעדער צד איז אין גרעסטען טהייל זעהר פּאטריאָטיש געשטימט אין בעצוג צו זיין „פאטערלאנד"*). איז דערמיט צוריסען געוואָרען זייער נאציאָנאלע איינהייט? האָבען זיי דערמיט אויפגעהערט צו פיהלען זיך אלס קינדער פון איין נאציאן?

נאָר מען וועט זאָגען, אז אזא לאגע איז ניט נאָרמאל, אז פּונקט ווי א ברודער דארף ניט זיין פיינדליך צו א ברודער, אזוי דארפען מיטגליעדער פון איין נאציאָן ניט שטעהן איינע געגען די אנדערע אין פיינדליכע לאגערען. דאָס איז אפשר ריכטיג. אָבער אוננאָרמאל איז ניט דער פאקט, וואָס צוויי ברידער קענען ווערען בירגער פון צוויי בעזונדערע מלוכות, נאָר וואָס דער „פּאטריאָטיזם" צווינגט זיי צו קעמפּפען איינע געגען די אנדערע. אוננאָרמאל איז ניט דער פאקט, וואָס טייל פון איין נאציאָן געפינען זיך אין פערשיעדענע לענדער, נאָר וואָס דער „פּאטריאָטיזם" צווינגט זיי אָפט צו זיין פיינדליך איינע צו די אנדערע. אוננאָרמאל איז בכלל דער גאנצער פּאטריאָטיזם פון היינטיגער צייט.

4.

וואָס איז אזוינס דער היינטיגער פּאטריאָטיזם? האָט ער א פעסטען באָדען אונטער זיך?

אין די פאַרצייטינע דורות איז דער געפיהל פון פּאטריאָטיזם, ד. ה. די ליעבע און איבערגעגעבענהייט צום אייגען לאנד, ניט נור געווען איינער פון די העכסטען און בעסטע געפיהלען, נאָר אויך דער נאָרמאלסטער. פערקערט, אויף וועלכען עס האָט זיך געהאלטען דאָס גאנצע לעבען. און אנדערש האָט ניט געקענט זיין. קיין וועלט־האנדעל האָט נאָך ניט עקזיסטירט, קיין נאָהענטער פערקעהר צווישען פעלקער איז ניט געווען. יעדעס פאָלק איז געווען איינגעשלאָסען אין זיך אליין און איז געווען פרעמד און אָבגעזונדערט פון אלע אנדערע פעלקער. און דיעזע פרעמדקייט און אָבגעזונדערטקייט האָט געפיהרט צו דעם, וואס צווישען די פעלקער האָט געהערשט אן אייביגע שנאה. יעדע צוזאמענקונפט פון צוויי פעלקער איז כמעט אלע מאָל געווען א פיינדליכע און פלעגט זיך אויסדריקען אין בלוטיגע צוזאמענשטויסען און מלחמות.

און די מלחמות פון יענע צייטען פלעגען געפיהרט ווערען אויף דעם באַרבאַרישסטען אופן. „וועה דעם בעזיעגטען!" איז געווען דער דאמאלסדיגער כלל, און שוידערליך איז געווען דער שיקזאל פון פאָלק, וואס האָט געהאט דעם אומגליק בעזיעגט צו ווערען! וואס גרעסער עס זיינען געווען די ליידען און יסורים פון די בעזיעגטע, אלץ גרעסער איז געווען די פרייד פון די זיעגער. און כדי צו פערגרעסערען די יסורים פון די בעזיעגטע, פלעגען די זיעגער ניט נור טויטען מיט די שרעקליכסטע מתות משונות אלע בעסטע און בכבוד'סטע מענשען פון בעזיעגטען פאָלק, ניט נור פערקויפען אין שקלאפערייי כמעט אלע געזונדע מענער און פרויען, נאָר פלעגען אויך פייניגען מיט דער ווילדסטער אכזריות אפילו די סאמע אונשולדיגסטע — די פערוואונדעטע און קראנקע, אלטע זקנים און פּיטשינקע עופה'לעך.

אזוי זיינען געווען די בעציהונגען צווישען פעלקער אין צייטען פון קריעג. ניט בעסער זיינען זיי געווען אויך אין די צייטען פון פריעדען. זעלטען ווען איינער האָט געקענט זיך דערוועגען צו פאָהרען אין א פרעמד לאנד. אפילו אין אזא ציוויליזירטער מדינה ווי גריכענלאנד האָט קיין אויסלענדער ניט געהאט קיינע מענשליכע רעכטען. אין יעדען לאנד איז דער פרעמדער, דער „גר", געווען הפקר און די בעפעלקערונג האָט געהאט פולע רעכט צו בעגעהן זיך מיט איהם ווי זי וויל. הרג'עט מען א „פרעמדען", פייניגט מען איהם, נעהמט מען אָב זיין פערמעגען — איז

*) עס זיינען אפילו פאראן טויזענדער דייטשען, רוסישע אונטערטאנען, וועלכע זיינען הייסע פּאטריאָטען פון רוסלאנד.

קיינער דערפאַר ניט געווען פעראַנטוואָרטליך און ביי קיינעם האָט מען ניט געקאָנט מאָנען*).

זעלבסטפערשטענדליך, אַז ביי אַזאַ צושטאַנד האָט יעדער איינער געמוזט זיין זעהר אַ הייסער פּאַטריאָט פון זיין פאָטערלאַנד. יעדער איינער האָט געפיהלט מיט אַלע זיינע חושים, אַז נור אין די גרענעצען פון זיין פאָלק איז ער מעהר אדער ווענינער זיכער מיט זיין עקזיסטענץ. קוים געהט ער ארויס פון דיעזע גערענעצען, האָט זיין לעבען קיין שום ווערטה ניט און יעדע שטונדע קען ער ערוואַרטען אַלע נגישות, וואָס מען קען זיך נור פאָרשטעלען.

דער פּאַטריאָטיזם פון די פאַרצייטיגע דורות איז אַלזאָ געווען אַ פאָלשטענדיג נאַטירליכער און נאָרמאַלער געפיהל, ווי איז געוואָרען אין די שפּעטעדיגע דורות?

שפּעטער איז די זאַך געוואָרען אַנדערש. דער האַנדעל איז געוואַקסען, דער פערקעהר צווישען פעלקער איז געוואָרען ברייטער און נאָהענטער. און וואָס מעהר די פעלקער האָבען אָנגעהויבען קענען און פערשטעהן איינע די אַנדערע, אַלץ שנעלער האָט אָנגעהויבען פערשווינדען דער באַדען פאַר פרעמדקייט און פיינדשאַפט. און צום ענדע פון אַלטערטום, ווען די גרויסע רוימישע אימפּעריע האָט זיך פערשפּרייט איבער דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט און צוליעב דעם האָבען די מלחמות צווישען בעזונדערע פעלקער אויפגעהערט, — אָט אין יענער צייט האָט שנעל אָנגעהויבען אָבשטאַרבען דער געפיהל פון פּאַטריאָטיזם, און אויף דער סצענע איז ארויסגעטראָטען אַ נייע געזעלשאַפטליכע אידעע — די אידעע פון קאָסמאָפּאָליטיזם, פון ווערט־בירגערשאַפט.

די ערשטע, וועלכע זיינען ארויסגעטראָטען צו פריידיגען דיעזע אידעע, זיינען געווען די צוויי בעריהמטע פילאָזאָפישע שולען פון אַלטערטום: די צינִיקער פון גריכענלאַנד און די סטאָאיקער פון רוים. נאָר ניט לאַנג האָט דער קאָסמאָפּאָליטיזם זיך געהאַלטען בלויז אַלס לעהרע, אַלס טעאָריע. באַלד איז ער אויך דורכגעפיהרט געוואָרען אין דער פּראַקטיק און איז געוואָרען אַ לעבענס־זאַך. דער קריסטענטום, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען אין יענער צייט, האָט מיט זיך פערקערפּערט אָט דעם נייעם אידעאַל: „עס איז ניטאָ קיין יודע און ניטאָ קיין גריכע. אַלע מענשען זיינען קינדער פון איין פאָטער אין הימעל.“ און כל זמן דער קריסטענטום איז געווען איינער פון די הויפּט הערשענדע עלעמענטען פון דער וועלט — אַזוי ווי עס איז געווען מיט דער קאַטוילישער קירך אין די צייטען פון מיטעלאַלטער — איז דער קאָסמאָפּאָליטיזם געווען די הערשענדע אידעע אין דער געזעלשאַפט.

אַזוי האָט עס אָנגעהאַלטען ביז דער נייער צייט, ד. ה. ביז דער עפּאָכע פון דער בורזשואַזיע און גרויסען קאַפּיטאַל. אין דיעזער עפּאָכע איז דער קאָסמאָפּאָליטיזם וויעדער פערשוואונדען און זיין אָרט האָט פערנומען דער מלוכה־נאַציאָנאַליזם מיט דעם אויפ׳ס ניי אויפגעקומענעם פּאַטריאָטיזם.

.5

ווי איז דאָס געווען מעגליך? ווי קומען די היינטיגע מענשען צום געפיהל פון פּאַטריאָטיזם? דער האַנדעל איז געוואָרען אויף דעם העכסטען אופן ברייט און אַלוועלטליך. די אונגעהויערע ענטוויקלונג פון פערקעהרס־מיטלען האָט געבראַכט די ווייטסטע פעלקער אין אַ נאָהענטער און שטענדיגער בעריהרונג. פערשיעדענע עקאָנאָמישע, סאָציאַלע און קולטורעלע אינטערעסען זיינען געוואָרען אינטערנאַציאָנאַל. אין יעדער מדינה לעבען צוזאַמען פערשיעדענסטע פעלקער. כמעט אין יעדער שטאָדט געפינען זיך פיעלע הונדערטער און טויזענדער אויסלענדער, וואָס זיינען בירגער פון פרעמדע מלוכות, און יעדער אויסלענדער פיהרט זיך רוהיג זיינע געשעפטען און איז פאָלשטענדיג זיכער מיט זיין לעבען, מיט זיין פרייהייט און מיט זיין פערמעגען. ווי זשע קומען די היינטיגע מענשען צום פאַרצייטיגען געפיהל פון פּאַטריאָטיזם?

דער תירוץ איז, אַז דער פּאַטריאָטיזם פון היינטיגער צייט איז טאַקע ניט קיין נאַטירליכער, נאָרמאַלער געפיהל און האָט ניט קיין רעאַלען באָדען אונטער זיך. ער איז אַ קינסטליך אויפגעבלאָזענע זאַך, און אויפגעבלאָזען האָבען איהם די היינטיגע הערשענדע קלאַסען צוליעב די אינטערעסען פון קאָנקורענץ און עקספּלואַטאַציע.

אין אין דער אמת׳ן, וואָס איז אַזוינס די זאָגענאַנטע „אויסלענדישע פּאָליטיק“ פון אַלע מאָדערנע רעגירונגען, די פּאָליטיק, וועלכע האָט געמאַכט, אַז די לעצטע 100־150 יאָהר זיינען געוואָרען די צייט פון די גרעסטע און בלוטיגסטע מלחמות אין דער וועלט? יעדערער ווייס, אַז דיעזע אַלע מלחמות זיינען פאָרגעקומען און קומען פאָר צוליעב די סכסוכים איבער פראַגען פון אויסלענדישען האַנדעל, פון אויסלענדישע ווירקונג און אויסלענדישע מערק. איבער קיינע אַנדערע פראַגען זיינען קיינע מלחמות ניט פאָרגעקומען. ווער אָבער איז אַם שטאַרקסטען פעראינטערעסירט אין דיעזע פראַגען, אויב ניט דער הערשענדער קלאַס פון דער געזעלשאַפט—די קאַפּיטאַליסטען און די גרויסע לאַנדאייגענטימער? צוליעב זיי און זייער קאָנקורענץ קומען פאָר אָט די אַלע בלוטיגע צוזאַמענשטויסען און מלחמות.

מען זאָגט, אַז אין דעם איז פעראינטערע־

---

*) אַן אויסנאַהם אין דיעזען פאַל שטעלען מיט זיך פאָר די פאַרצייטיגע אידען, ביי וועלכע עס האָט געהערשט דער פּרינציפּ „ואהבתם את הגר“ — איהר זאָלט ליעב האָבען דעם פרעמדען.

סירט אויך דאָס פאָלק, די ברייטע אַרבייטער־מאַסען. זיעגט די בורזשואַזיע פון אַ געוויסען לאַנד — פערטרייבט זי איהר קאָנקורענט, פערגרעסערט זי איהר האַנדעל, און דורכדעם ווערט אין לאַנד „פּראָספּעריטי" און די אַרבייטער פערבעסערען זייער לאַגע.

דאָס איז טיילווייז אמת, און אויף דעם בויט זיך די גאַנצע לעהרע פון אונזערע „פּראַקטישע" סאָציאַל־פּאַטריאָטען. אָבער זייער גאַנצע „פּראַקטישקייט" בעשטעהט אין דעם, וואָס זיי האָבען אָנגענומען דעם גרונד־פּרינציפּ פון דער בורזשואַזיע, דעם פּרינציפּ פון קאָנקורענץ, וועלכער גילט זעהר שטאַרק אין דער מאָדערנער געזעלשאַפט און איז פאַר די היינטיגע מענשען מעהר פערשטענדליך און צוגענגליך.

מיר קענען דאָ ניט אַריינגעהן אין ווייטע ויכוחים מיט אונזערע פרישגעבאַקענע סאָציאַל־פּאַטריאָטען און בעווייזען זיי דעם אַלטען אמת, אַז די גאַנצע עקזיסטענץ פון פּראָלעטאַריאַט אַלס בעזונדערער קלאַס האַלט זיך אויף אַ געגענזעצליכען פּרינציפּ, אויף דעם פּרינציפּ פון סאָלידאַריטעט, און דיעזער פּרינציפּ דיקטירט גאָר אַנדערע בעציהונגען צווישען מענשען און פעלקער. דער פאַקט איז, אַז די קלאַסען־אינטערעסען פון די ברייטע אַרבייטער־מאַסען דיקטירען זיי צו זיין געגען פעלקער־קאָנקורענץ און געגען מלחמות. און אַזוי ווי פאַר דער בורזשואַזיע איז גראָד די קאָנקורענץ מיט די מלחמות נויטיג ווי לעבען, אָט דעריבער זיינען געגען די קלאַסען־אינטערעסען אַרויסגעטראָטען די זאָגענאַנטע „נאַציאָנאַלע" אינטערעסען. אויף דער סצענע איז אַרויסגעטראָטען די אידעע פון מלוכה־נאַציאָנאַליזם מיט דעם אויפגעבלאָזענעם געביהל פון פּאַטריאָטיזם.

.6

ווי אַזוי איז דער בעגריף פון מלוכה־נאַציאָנאַליזם בעשאַפען געוואָרען? ווי האָט מען געקענט פעראייניגען פּאַטריאָטיזם מיט נאַציאָנאַליזם?

דאָס איז געווען ניט קיין שווערע זאַך. די בורזשואַזיע, קעמפּענדיג געגען דער מיטעלאַלטערליכער אָרדנונג, האָט געפיהרט דעם קאַמפּף אויף צוויי פראָנטען: פון איין זייט געגען די פעאָדאַלען און פון דער צווייטער זייט געגען דער קאַטוילישער קירך. דער פעאָדאַליזם האָט צושפּליטערט גאַנץ אייראָפּאַ אויף אַן אונגעהויערע צאָהל קליינינקע און אונאבהענגיגע מלוכות'לעך; דער קאַטוילי־ציזם, פון דער אַנדער זייט, האָט דאָס גאַנצע גייסטיגע לעבען פון אייראָפּאַ פעראייניגט און שטרענג צענטראַליזירט אונטער דער פיהרערשאַפט און הערשונג פון דער קירך. ביידע דיעזע עלעמענטען — די פּאָליטישע דעצענטראַליזאַציע און קולטורעלע צענטראַליזאַציע — האָבען ניט געקענט זיך פערטראָגען מיט די אינטערעסען פון דער ניי אויפגעקומענער בורזשואַזיע, און זי האָט זיך אונטערגענומען צו פערניכטען זיי. געגען די פעאָדאַלען איז זי אַרויסגעטראָטען מיט דער פאָדערונג פון גרויסע צענטראַליזירטע מלוכות, און געגען דער קאַטוילישער קירך — מיט דעם פּרינציפּ פון מלוכה־נאַציאָנאַליזם.

ווי אַזוי קומט די בורזשואַזיע צו נאַציאָנאַליזם?

די קאַטוילישע קירך האָט זיך געהאַלטען אָן דעם קאָסמאָפּאָליטישען אידעאַל פון די ערשטע לעהרער פון קריסטענטום. אָבער דיעזער קריסטליכער קאָסמאָפּאָליטיזם איז געווען איינזייטיג. ער האָט אָבגעלייקענט ניט נור דעם געפיהל פון פּאַטריאָטיזם, נאָר אויך די אידעע פון נאַציאָנאַליזם. און אַנדערש האָט ניט געקענט זיין. דער נאַציאָנאַליזם איז אַ קולטור־זאַך און שטעלט מיט זיך פאַר די גייסטיגע פיזיאָנאָמיע פון פאָלק. אָבער אין יענער צייט, און בעזונדערס פאַר די פאָרשטעהער פון קריסטענטום, איז דאָס גאַנצע גייסטיגע לעבען בעשטאַנען אין דער רעליגיאָן. און אַזוי ווי די רעליגיאָן — לויט זייער איבערצייגונג — דאַרף זיין איין איינציגע פאַר אַלע מענשען, דעריבער דאַרף נאַטירליך ניט זיין קיין אונטערשייד צווישען נאַציאָנען.

אָט דעריבער האָט די בורזשואַזיע אין איהר קאַמפּף געגען דער קאַטוילישער קירך אונטערגעבאַפּט דעם לאָזונג: „עס לעבע די נאַציאָן!" וואָס אָבער איז פערשטאַנען געוואָרען אונטער דעם וואָרט „נאַציאָן"? ניט יעדעס פאָלק מיט זיינע קולטורעלע אייגענטימליכקייטען, נאָר די זעלביגע צענטראַליזירטע מלוכה, פאַר וועלכע זי האָט געקעמפּפט געגען די פעאָדאַלען. אויף אַזאַ אופן זיינען די בעגריפען „מלוכה" און "נאַציאָן" צוזאַמענגעגאָסען געוואָרען אין איינעם, און אויף דער סצענע איז אַרויסגעטראָטען אַ נייער מין „נאַציאָנאַליזם", דער מלוכה־נאַציאָנאַליזם. און דער רעזולטאַט פון דיעזער משונה'דיגער צוזאַמענפּאַרונג האָט זיך באַלד געלאָזט פיהלען. עס איז בעשאַפען געוואָרען די צווינגענדע אסימילאַציע און עס האָט זיך אָנגעהויבען די שענדליכסטע אונטערדריקונג פון די קלענערע נאַציאָנאַלע קולטורען, וואָס האָבען זיך געפונען אין דער זעלביגער מלוכה.

געגען אָט דעם בורזשואַזען און רעאַקציאָנערען מלוכה־נאַציאָנאַליזם, וואָס האָט בעשאַפען דעם ווילדען פּאַטריאָטיזם און שאָוועניזם און וועלכער אַנערקענט ניט אין פּרינציפּ דאָס רעכט פון די קלענערע פעלקער אויף זעלבסטשטענדיגער נאַציאָנאַלער ענטוויקלונג, — געגען אָט דעם מין „נאַציאָנאַליזם" טרעט דאָס אַרויס דער קאָסמאָפּאָליטיזם אַלס זיין געפעהרליכער שונא. דער קאָסמאָפּאָליטיזם קעמפּפט געגען די פאַלשקייט און צבוע'טסטווא פון די געזעלשאַפטליכע אידעאַלען, מיט וועל־

כע די מאָדערנע בורזשואזיע טרעט ארויס. ער בעהויפּטעט, אז דער זאָגענאנטער „פּאַטריאָטיזם" האָט ניט קיין שום רעאלען באָדען אונטער זיך, און דעריבער מוז ער וואָס שנעלער פערשווינדען.

וועלען אויך פערשוואונדען ווערען נאציאָנען בכלל? דער קאָסמאָפּאָליטיזם (אויסער דעם קאַטוילישען) האָט קיינמאָל ניט אָבגעלייקענט די עקזיסטענץ פון נאציאָנען אלס קולטורעלע איינהייטען און האָט קיינמאָל ניט געקעמפּפט געגען זיי. און ריכטיג זאָגט דער בעוואוסטער געלעהרטער רודאָלף איזלער: „דער קאָסמאָפּאָליטיזם בעטראכט אלע מענשען אלס מיטבירגער, ברידער, אלס גלידער פון איין מענשליכער געמיינשאפט. אָבער דיעזע אלמענשליכע געמיינשאפט שליסט אין קיין פאל ניט אויס די קלענערע מענשליכע געמיינשאפטען, ווי פאמיליען, נאציאָנען און אפילו שטאַטען. פערקעהרט, זי שליסט זיי איין און מאכט זיי פאָלקאָם".

איז דען נויטיג צו קעמפּפען געגען קאָסמאָפּאָליטיזם? איז דען ניט ריכטיג, אז קאָסמאָפּאָליטיזם איז גאָר ניט אזא שונא פון אמתן נאציאָנאליזם, ווי אנדערע שטעלען עס פאָר?

# רעבעקא גאמפּערט-היינעמאַן

דר. אסתר לוריע:

(פון דער סעריע „די בעריהמטע אידישע פרויען אין אמעריקא").

צווישען די שעהנע און איידעלע אידיש־אמעריקאנישע פרויען־געשטאלטען, וואָס זיינען געווען בעריהמט אויך אין דער קריסטליכער וועלט, איז רעבעקא היינעמאַן געווען איינע פון די שעהנסטע און איידעלסטע. זי איז געווען שעהן און איידעל אלס שריפטשטעלערין, אלס פּאָעטעסע; אזוי שעהן און אזוי איידעל איז זי אויך געווען אלס פרוי, אלס מענש, אלס א וואונדערליכער, גרויסארטיגער כאראקטער.

רעבעקא היינעמאַן, די פּאָעטעסע און די נאָוועליסטין, איז געווען פיעל זייטיג. פערשיעדענע ווינקעלעך פון לעבען האָבען זיך אין איהרע שעפּפונגען אָבגעשפּיגעלט. איהרע קינדער־מעשהלעך געהערען אָבער צו איהרע בעסטע שעפּפונגען. זי איז געווען גרויסמוטיג־מוטערליך סיי אין איהר לעבען און סיי אין איהר שאַפען. און אלס מוטער פלעגט זי זיך בעציהען צערטליך ניט נור צו איהרע אייגענע זיהן, נור צו דער יונגווארג בכלל.

איהרע א פּלימעניצע, א שריפטשטעלערין, האָט זיך וועגען איהר אזוי אויסגעדריקט: „זי לעבט אין מיינע עראינערונגען אלס א פערזענליכקייט, וואָס איך האָב בעטראכט אין מיין יוגענד אלס די העכסטע שעהנהייט — סיי אויסערליך, סיי אינערליך, און וואָס איז מיין גאנץ לעבען געווען פאר מיר די פערקערפּערונג פון א גרויסען גייסט, פון גוטסקייט און פריינדליכקייט. זי האָט געהערט צו יענע זעלטענע נאַטורען, וועלכע בעזיצען די מאכט, דעם צויבער צו מאכען עדעל אלעס, וואָס קומט אין בעריהרונג מיט זיי. אלע איהרע האנדלונגען זיינען געווען געשטעמפּעלט מיט ווירדע און אמתקייט".

---

איהר מיידעלשער נאָמען איז געווען גאָמפּערט. זי איז געבאָרען אין פילאדעלפיא דעם 8טען סעפּטעמבער 1812. איהר מוטער איז געווען א קריסטין, איהר פאָטער א איד, זאָגאר א נאציאָנאליסט און צו די רעליגיעזע צערעמאָניעס פלעגט ער זיך בעציהען גאנץ גלייכגילטיג. די מוטער איז אויך ניט געווען פרום. די קינדער זיינען ערצויגען געוואָרען פריי אין רעליגיעזען הינזיכט. אייניגע פון זיי זיינען געבליבען קריסטען, אייניגע אידען. רעבעקא איז אויך געבליבען א אידין, און וואָס איז איינפאך צו בעוואונדערען, א פרומע און פּאטריאָטישע אידין, וואָס האָט שטארק געהיט די אידישע געבאָט און צערעמאָניעס.

די גאָמפּערטס האָבען געוואוינט ניט ווייט פון זייערע קרובים, די היינעמאַנס. און אָט אונטער דעם איינפלוס פון די היינעמאַנס, וועלכע זיינען געווען אידיש־פרום, איז עס די קליינע רעבעקא ערצויגען געוואָרען. זי איז שטענדיג געווען ביי זיי אין הויז און האָט זיך דאָרט געפיהלט גאנץ היימיש.

ווען רעבעקא איז אלט געווען 12 יאָהר, זיינען די געשעפטען פון איהרע עלטערען אויער זעהר שלעכט, און די פאמיליע האָט געמוזט אריבערפאָהרען אין קאָונטרי. דאָס איז געווען א ווייניג קולטורעלע, פערוואָרפענע געגענד. רעבעקען האָט דאָס אָבער אין איהר שטודיום ווענינ געשטערט. מיט איהרע גלעכצעכנדע פעהיגקייטען און מיט איהר אונגעהויערען וויסענס־דורשט איז זי זיך בעגאנגען כמעט ווי אָהן לעהרער. מיט דער הילף פון איהר עלטערער שוועסטער, סערע, האָט זי בעהערשט דייטש און פראנצויזיש. העברעאיש האָט זי אויך געלערענט דאָ, אין קאָונטרי. מיט די ענגלישע פּאָעטען האָט זי זיך געפיהלט היימיש פון קינדהייט אָן. שעלי און ביירָאָן זיינען געווען איהרע בע־

ליעבסטע דיכטער שוין אין אלטער פון 13 יאָהר. נאָך מעהר ווי פון ביכער האָט זי אָבער געלעזענט פון לעבען זעלבסט. די טעמפּעראַמענטפולע רעבעקע האָט דורכגעלעבט דאָס, וואָס זי האָט געזעהן. און פריה האָט דאָס אויסערגעוועהנליכע קינד אָנגעהויבען צו דיכטען. די פערשיעדענע מעשה'לעך, וואָס זי פלעגט הערען אין קאָונטרי, פלעגט זי איבערגעבען אין איהר אייגענער שפּראַך און אין איהר אייגענער קאָמפּאָזיציע.

אין קאונטרי איז רעבעקא'ס פאמיליע געבליבען אייניגע יאהר; דאן איז זי אריבערגעפאָהרען ניט ווייט פון פילאדעלפיא. דאָ האָט רעבעקע פארטגעזעצט איהר בעקאנטשאפט מיט היינעמאנס. צווישען איהר און בענדזשעמינען, דעם חבר פון איהר קינדהייט, פערבינדעט זיך א ליעבעס פערהעלטניס.. רעבעקע האָט חתונה מיט היינעמאנען, וועלכען זי ליעבט מיט א פלאמענדער ליעבע. נאָך 5 יאהר פערהייראטהען לעבען ווערט אבער איהר גליק אָפּגעהאקט. איהר יונגער מאַן שטארבט; אויף א רייזע ווערט ער דערטרונקען.

די אלמנה בעקלאָגט זיך ניט, רעדט ניט וועגען איהר גרויסען פערלוסט; דאָ און דאָרט אבער דריקט די פּאָעטעסע אוים אין א ליעד איהרע ליידען. „איך בין ווי א בלימעל, וועמעס בלעטלעך ווערען צוטראגען פון ווינד; זיי ליעגען אויפ'ן ערד, קיינעם ארט ניט פאר זיי, קיין מענש הויבט זיי ניט אויף.“ „איך בין ווי א פויגעל, וועמעס מעלאנכאָלישער געזאנג טראגט זיך פארנאנדער דורך וועלדער און פעלדער. מיין פערשוואונדענער פריינד, איך האָב געטרוימט וועגען דיר.“ און זי שילדערט אין איהר ליעד א ליידענשאפטליכע בעגעניס. די פרומע רעבעקע האָט אָבער געגלויבט אין א לעבען נאָכ'ן טויט; זי האָט געפונען טרויסט אין דעם גלויבען פון איהר מאַן.

די יונגע, שעהנע און טאלאנטפולע אלמנה האָט געהאט פיעלע פערעהרער. אייניגע פּראָמינענטע מענער האָבען איהר פאָרגעשלאָגען זייער הארץ און האנד. זי איז אָבער געבליבען טריי דעם אָנדייַנקען פון איהר געליעבטען מאַן. איהרע „חתנים“ האָט זי געענטפערט מיט איינע פון איהרע בעסטע ליעדער, „צו שפּעט, צו שפּעט“. דאָס „צו שפּעט“ מיינט, „איך האָב געליעבט, איך ליעב איהם נאָך היינט.“

אין איהר פּאָעזיע איז רעבעקע שטארק בעאיינפלוסט פון בייראָן און פון אגילאר. אגילאר און בייראן — ווי קומען די נעמען צוזאמען? דער פּאָעט, וואס פערנעהמט דעם אויבען־אָן אין דער וועלט ליטעראטור, און די אידיש־ענגלישע נאָוועליסטין, וואס איז, אמת, זעהר פּאָפּולער, וועמעס בעשיידענער טאלאנט איז אָבער אזוי ווייט פון בייראָן'ס זשעניע און דאָס איז נור געווען איהר טיעפער אידישער געפיהל, וואס האָט ארויסגערופען איהר בעגייסטערונג פאר בייראָן, אזוי אויך איהר ליעבע צו אגילאר.

רעבעקע היינעמאן איז געווען דורכאויס אידיש אין איהר שאפען. אָהן אידישע מאָטיווען האָט זי זיך ניט געקענט בעגעהן. דיעזע אידישע מאָטיווען האָט זי געפונען ביי בייראָנען אזוי שעהן און שטארק אויסגעדריקט אין זיינע „הערבראיישע מעלאָדיען“. און „העברעאישע מעלאָדיען“ האָט געשריבען אויך היינעמאן. בייראָן האָט גערעדט צו דער פּאָעטעסע און צו דער אידין. אגילאר האָט צו איהר גערעדט אלס פרוי און אידין.

היינעמאן איז אין אלגעמיין געווען זעהר עהנליך צו אגילאר: אזוי ווי די ענגלישע נאָוועליסטין, איז זי געווען רעליגיעז, אזוי ווי די ענגלישע נאָוועליסטין, האָט זי געהאט א טרויעריגע שייכות צו דער שפּאנישער אינקוויזיציע דורך איהר מאנ'ס אָפּשטאמונג, אזוי ווי די ענגלישע נאָוועליסטין, איז זי געווען פערליעבט אין די ביבלישע פרויען געשטאלטען. אגילאר איז געייען היינעמאנ'ס שטאָלץ. זי איז געווען שטאָלץ וואס א אידישע מיידעל פערנעהמט אן אנגעזעהענעם פּלאַץ אין דער ליטעראטור און אין דער געזעלשאפט. אין א געדיכט „צו אגילאר“ דריקט זי אוים איהר פערעהרונג צו דער ענגלישער נאָוועליסטין: „דו געהערסט ניט צו די, וועמען די וועלט פערגעסט, ווען די ערד פערדעקט זיי.“ „דיך האָבען מיר ניט געקענט, דיין נאָמען האָט אָבער איבערגעשוואומען די וועלען פון אטלאנטישען אָצעאן“. „רוה, עדעלער דיכטער, אנדערע וועלען נאָך דיר אפשר פערדיענען א קראנץ, די געדאנקען אָבער, וואס דו האָסט פערשפּרייט, וועלען שטענדיג בלייבען לעבען אויף דער וועלט און וועלען ארויסרופען אונזער פערעהרונג“*)

אונגליקליך איז געווען היינעמאן'ס פערזענליכער לעבען. זי האָט פערלאָרען איהר מאַן, זי האָט פערלאָרען איהרע ביידע זיהן, וועגען וועלכע מיר וועלען נאָך רעדען. איהרע ליידען אָבער שפּיעגלען זיך אָפּ זעהר זעלטען אין איהר פּאָעזיע. דערפאר דריקט זיך דאָרט אוים פול און שטארק איהר ליעבע צום אידישען פאָלק.

היינעמאן האָט געפיהלט א טיעפע ליעבע צו פּאלעסטינא און א שרעקליכע בענקשאפט צו אונזער אמאָליגען פאָטערלאנד. „וואס פאר א גליק דאָס איז צו זיין נאָהענט צו די ערטער, וועלכע גאָט האָט פארהייליגט, צו בעטרעטען וויעדער די וועגען, וועלכע אונזערע אורעלטערען האָבען בעטראָטען, צו טרוימען וועגען פרייהייט פאר אונז, אידען“. פרייהייט האָט זי געמיינט אין ציוניסטישען זינן. זי האָט אויסגעדריקט שטארקע ציוניסטישע געפיהלען לאנג נאָך איידער דער ציוניזם האָט זיך בעוויזען.

איהר רייכע פאנטאזיע צוזאמען מיט א פיעל

*) ניט זייענדיג קיין פּאָעט, מוז איך ציטירען איהרע געדיכטע אין פּראָזא.

זייטיגען שטודיום האָבען געמאַכט מעגליך פאַר היינעמאַן, וועלכע איז קיין מאָל ניט געווען אין ארץ ישראל, צו שילדערען פּאַלעסטינא אין רע־אלע און לעבעדיגע פאַרבען. די מעהרסטע פון איהרע ליעדער און פּאָעמען האָבען אָבער שוין איצט ניט מעהר ווי א היסטאָרישע בעדייטונג. אין אלגעמיין איז זי אין איהר פּאָעטישען טאַ־לאַנט געשטאַנען נידריגער, איידער אן אנ־דערע אידיש־אַמעריקאַנישע שריפטשטעלערין, וואָס איז אין גייסט אזוי נאָהענט געווען צו איהר. מיר מיינען דאָ די ניו יאָרקער פּאָעטעסע לאַזאַרוס, וועגען וועלכער אונז וועט אויסקומען אין דער סעריע אויספיהרליך צו רעדען.

היינעמאַן האָט געדרוקט איהרע געדיכטע און ערצעהלונגען אין „מעסאַניק מיראָד" און „מעסאָניק קייסטאָן", אין די וועכענטליכע זשור־נאַלען, וועלכע איהר שוואָגער, ליאָן היינעמאַן, האָט ארויסגעגעבען. דיעזע צייטשריפטען האָ־בען געהערט אין יענע צייט צו די בעסטע (1852—1860) אַמעריקאַנער זשורנאַלען. היי־נעמאַן איז געווען איינע פון די פּאָפּולערסטע און בעליעבטסטע מיטאַרבייטער. שפּעטער איז זי אויך געווען א מיטאַרבייטער פון „אַקסי־דענץ". איהרע פּאָעמען זיינען ערשיענען אין א בוך־פאָרם.

רעבעקא היינעמאַן פלעגט זיך אוועקטראָגען מיט שוואונג פון איהר פאַנטאַזיע אין פערשיע־דענע לענדער, פלעגט דורכדרינגען אין פערשיע־דענע סאָציאַלע שיכטען. זי פיהרט איהרע לע־זער אין רוסלאַנד, שילדערט אין העלע פאַרבען די לאַגע פון די אידען אין צייט פון איוואַן „גראָזני". די בילדער זיינען רעאַל, די כאַראַק־טערע זיינען רוסיש. אזוי עכט און רעאַל זיי־נען אויך איהרע שילדערונגען פון אנדערע און אנדערע לענדער. זי האָט אויך געשריעבען ביל־דער פון אַמעריקאַנער לעבען פון איהר צייט. פון איין ערצעהלונג „די סיסטער אָף טשאַריטי" זיינען די לעזער געווען אזוי ענטציקט, דאָס היינעמאַן איז פערוואָרפען געוואָרען פון איהרע לעזער מיט בריעף, וואו מען האָט איהר אויס־געדריקט זייער בעוואונדערונג, בעגייסטערונג.

היינעמאַן איז געווען אין איהר צייט אין אַמעריקא זעהר פּאָפּולער אלס שריפטשטעלערין. די קריטיק פלעגט זי שטעלען אויף איין שטופע מיט אגילאַרין. דאָס איז אין פיעלע בעציהונגען ריכטיג, דאָך, ווערט נאָך אגילאַר עד היום פיעל געלעזען און די ווערק דערלעבען אלץ נייע און נייע אויסגאַבען, בעת היינעמאַן איז שוין כמעט ווי פאַרגעסען געוואָרען. די אורזאַכע ליעגט אין דעם כאַראַקטער פון זייער שאַפען. אגילאַר פלעגט שילדערען דאָס טיפּישע, דאָס כאַראַק־טעריסטישע, פיינעמאַן דאָס לאָקאַלע. דערצו האָט דאָ נאָך געווירקט דער צופאַל: היינעמאַן'ס נאָוועלען זיינען נאָך ביז איצט אין א בוך־פאָרם ניט ערשיענען, און דארום זיינען זיי איצט פער־געסען געוואָרען צוזאַמען מיט די זשורנאַלען, וואו זיי זיינען געדרוקט געווען. היינעמאַן'ס פריינד האָבען זיך געקליבען ארויסצוגעבען אין א בוך־פאָרם איינינע פון איהרע ערצעהלונגען. ליידער, איז דאָס אָבער נאָך ביז איצט ניט גע־טהאָן געוואָרען.

---

היינעמאַן איז געווען א פּאָפּולערע שריפט־שטעלערין. זי איז אויך געווען א צערטליכע, איבערגעבענע מוטער, וועלכע האָט זיך פיעל אָפּגעגעבען מיט דער ערציהונג פון איהרע קינ־דער. מיט אזא טיפ בעגעגענען מיר זיך אין אונזער סעריע כמעט דעם ערשטען מאָל. דאָ־ראָטהעא שלעגעל האָט ניט געהאַט די מעגליכ־קייט אליין צו ערציעהען איהרע זיהן צוליעב דעם, וואָס זי איז זיך פאַרנאַנדערגעגאַנגען מיט זייער פאָטער. פון רעבעקע פרענק'ס זיהן ווייי־סען מיר זעהר ווענינ. די פראַגע, אויף וויפיעל די פרוי קען פעראייניגען די פליכטען פון א מוטער מיט די פליכטען פון א געוויסער פּראָ־פעסיאָן, איז געוואָרען איצט צוליעב דעם וועלט־קריעג א בעזונדערס ברענענדע פראַגע. פאַר א יאָהרען איז אין דייטשלאַנד געמאַכט געוואָרען אן אנקעטע צווישען די לעהרערינס. די אנקעטע בעווייזט, אז ביי גינסטיגע אומשטענדען, ד. ה. ווען דער פרוי קומט ניט אוים צו פיעל צו אר־בייטען, ספּראָוועט זי זיך גוט מיט איהרע דאָ־פּעלע פליכטען. די ערפאַהרונג. וואָס זי קריגט אין סקוהל, העלפט איהר צו ערציהען איהרע קינדער; די בעאַבאַכטונגען, וואָס זי מאַכט אי־בער פרעמדע קינדער, העלפען איהר בעסער צו פערשטעהן איהרע אייגענע קינדער. רעבעקא היינעמאַן האָט גרויסאַרטיג פעראייניגט די פליכטען פון א שריפטשטעלערין און די פליכ־טען פון א מוטער. זי פלעגט אזוי געשיקט אָפּ־פערטיגען זיך מיט דער ארבייט. קינדער האָט זי אזוי ליעב געהאַט, אז זי פלעגט ערשט דאַן קענען שרייבען, ווען ארום איהר פלעגען זיך שפּיעלען איהרע אייגענע קינדער און פרעמדע, זייערע חברים. איהר פלעגט דער טומעל גאָר ניט שטערען. זי פלעגט מיט זיי רעדען און שרייבען פאַר זיי מעשה'לעך, איהרע בעסטע שעפּפונגען.

רעבעקע'ן היינעמאַן איז געווען א טיעף־פיהלענדע פרוי, אזוי ווי זי איז געווען א טיעף־פיהלענדע שריפטשטעלערין. זי האָט אימער געזוכט צו ערלייכטערען א שווערע האַרץ; זי איז געווען די איבערגעבענסטע פריינדין פון איהר מאַן; זי האָט זיך פיעל און מיט ליעבע אָפּגע־געבען מיט דער ערציהונג פון איהרע קינדער. דאָך, האָט זי געפונען אזוי פיעל צייט פאַר איהר טהעטיגקייט אלס שריפטשטעלערין. איין אר־בייט האָט ניט געשטערט דער צווייטער. און דאָס איז געווען דערפאַר, וואָס זי איז געווען א געבאָרענע שריפטשטעלערין, זי האָט געהאַט א טאַלאַנט, א בעדירפניס צו שרייבען. האָט זי דאָס געטאָהן. זי האָט אפשר ניט בעמערקט,

אז מיט דעם טרעט זי איבער דעם גרענעץ פון די פליכטען, וואָס זי האָט געפאָדערט אין איהרע שריפטען פון דער פרוי.

און האָך ווי אונגליקליך דיעזע וואונדערליכע פרוי איז געווען!

אונגליקליך איז היינעמאן געווען אלס א פרוי, אונגליקליך איז זי אויך געווען אלס מוטער. 5 יאָהר נאָך איהר חתונה האָט זי פערלאָרען איהר היים־געליעבטען מאַן. שפּעטער האָט זי אויך אזוי טראגיש פערלאָרען איהרע זיהן. איין זוהן איז געשטאָרבען נאָך א שווערער קראנקהייט. דער אנדערער זוהן איז געשטאָרבען א קריעגס־געפאנגענער. ער איז געווען ווי זיין מוטער, א טעמפּעראמענט־פולע נאַטור. בעת עס האָט אויסגעבראָכען אין אמעריקא דער ביהרגער־קריעג, איז ער מיט ענטוזיאזמוס געוואָרען א קעמפּפער פאר דער בעפריי־אונג פון די נעגרען, פאר דער פערטהיידיגונג פון דער יוניאָן. און געפאלען איז ער צוליעב זיין עדעלען כאראקטער. זיין רעגימענט (ער האָט געדיענט אין קאוואלעריע) האָט געמוזט אָפּטרעטען; זיינער א חבר האָט זיך געפיהלט שלעכט, און האָט ניט געהאט קיין פערד; האָט ער איהם אוועקגעגעבען זיין פערד. א צווייטען חבר האָט ער אוועקגעגעבען זיינע שיך, ווייל יענער האָט געהאט צוקאלעטשעטע פיס. זיינע צוויי חברים זיינען בשלום געקומען אין לאגער; ער איז ארייגגעפאלען אין פלען, וואו ער איז געשטאָרבען אין 1865 יאָהר, 10 יאָהר פאר זיין מוטערס טויט.

די אָרימע מוטער פלעגט געפינען טרייסט אין די בריעף, וואָס זי פלעגט ערהאלטען פון איהר זוהן׳ס רעגימענט (פון זיינע קאמעראדען גאנצע לעבען בעפריינדעט, האָבען געטהיילט צור־פול מיט אנערקענונג, ענטציקונג פאר דעם עדעלען כאראקטער פון איהר זוהן. און ווען די לייד־דען פלעגען ווערען אונערטרעגליך, פלעגט זי זוכען און געפינען טרייסט ביי איהר אלטען פריינד, די ביבעל. די געשטאלטען פון אלטען טעסטאמענט פלעגען בערוהיגען איהר צוואוועה־טאָגטע נשמה.

רעבעקע היינעמאן האָט אויך פערלאָרען איהר היים־געליעבטע שוועסטער, סערע היינע־מאן (די פרוי פון ליאָן היינעמאן). און אָט דיעזען קלאפּ האָט זי שוין ניט געקענט איבער־טראָגען. ביידע שוועסטער זיינען געווען דאָס גאנצע לעבען בעפריינדעט, האָט געטהיילט צוזאמען ליידען און פריידען. זיי האָבען אזוי גיט און טיעף איינע די אנדערע פערשטאנען. די לעצטע יאָהרען האָבען זיי געוואָהנט צוזאמען. נאָך איהר טויט האָט רעבעקע היינעמאן גענומען אויסגעהן, ווי א ליכט, און איז געשטאָרבען 9 מאָנאטען נאָך איהר, אין יאָהר 1875, אין אלטער פון 63 יאָהר.

ב. גאָרין

# די געשיכטע פון אידישען טהעאַטער

משה הורוויטש אַלס דירעקטאָר און אקטיאר. — אַ צווייטער טהעאַטער אין בוקאַרעסט. — גראַדנער פערלאָזט יאַסי און מאַכט שותפות מיט הורוויטש. — אין די אַנדערע טהעאַטערס איז אַ גרויסע שפּע, נאָר זיי געהט מיט׳ן פּוטער אַראָב. — די שטיקער פון יענער צייט. — דער גרויסער צעטיל פון אידישע אַקטיאָרען און אַקטריסעס. — ווען דער גאָלדענער מבול האָט אויפגעהערט. — גאָלדפאַדען פאָהרט קיין אַדעס.

---

ארום דער צייט האָט זיך אין בוקארעסט געוויזען א נייער אנטרעפּעניאר מיט א נייער טרופּע אקטיאָרען.

דאָס איז געווען משה הורוויטש.

משה הורוויטש איז געבאָרען געוואָרען אין סטאַניסלאוו, גאליציען, אין 1844, ביי פרומע עלטערען און האָט געקראגען א אידישע ערציהונג. ביז פופצעהן יאהר האָט ער געלערנט אין ישיבות און נאָכדעם האָט ער זיך גענומען לערנען שחיטה, נאָר אין דער צייט איז ער געכאפּט געוואָרען פון דער השכלה און ער האָט זיך אָבגעגעבען מיט זייטיגע למ״ים. צו אכט־צעהן יאָהר האָט ער פערלאָזט גאליציען און איז אוועק נאָך רומעניען און איז געוואָרען א לעהרער פון העברעאיש אין יאסי. אין 1871 האָט ער אָנגעהויבען ארויסצוגעבען א צייטונג אין העברעאיש און רומעניש, וועלכע האָט געהייסען „טימפּול״ (די צייט), נאָר זי האָט קיין ערפאָלג ניט געהאט. ווען יאסי איז פאר איהם געוואָרען צו ענג איז ער אוועק קיין בוקארעסט. הורוויטש האָט בעהויפּטעט, אז ער איז געווען א לעהרער פון געאָגראפיע אין דער בוקארעסטער אוניווערזיטעט און דערפון האָט ער זיך גענומען פּרעטענזיע אויפ׳ן טיטעל פּראָפעסאר. ווייט די דאָזיגע פּרעטענזיע האָט א ממשות איז ניט בעשטימט, נאָר זיכער איז, אז ער איז געווען א דירעקטאָר פון א אידישער שולע אין בוקארעסט. די אידישע בעלי בתים פון בוקארעסט זיינען מיט איהם צוליעב וואָס עס איז ניט געווען צופריעדען און זיי האָבען איהם ארויסגעיאגט פון זיין שטעל. ער האָט זיך דערפאר מיט זיי אָבגערעכענט אויפ׳ן סאמע נאַרעשסטען אופן און האָט זיך גע׳שמד׳ט.

אלס איינער וואס האָט זיין חיונה געדארפט

---

ארום דער צייט האָט זיך אין בוקאַרעסט געוויזען א נייער אנטרעפּעניאר מיט א נייער טרופּע אקטיאָרען.

דאָס איז געווען משה הורוויטש.

משה הורוויטש איז געבאָרען געוואָרען אין סטאַניסלאוו, גאליציען, אין 1844, ביי פרומע עלטערען און האָט געקראגען א אידישע ערציהונג. ביז פופצעהן יאהר האָט ער געלערנט אין ישיבות און נאָכדעם האָט ער זיך גענומען לערנען שחיטה, נאָר אין דער צייט איז ער געכאפּט געוואָרען פון דער השכלה און ער האָט זיך אָבגעגעבען מיט זייטיגע למ״ים. צו אכט־

זוכען פון א אידישער שולע האָט דאָס איהם קיין גוטס ניט געקענט טהאָן און אויב ער האָט ערווארט אז די קריסטליכע נשמה־פערזארגער וועלען איהם קומען צו הילף, האָט ער זיך אין זיין חשבון גענארט. און ארום דער צייט וואס גאָלדפאדען האָט געגרינדעט זיין טהעאטער אין בוקארעסט, איז משה הורוויטש ארומגעגאנגען אָהן א קנעלונג און האָט ניט געוואוסט, צו וואס צו נעהמען זיך.

די קורצע צייט וואס דער רוסישער קאמיסאַריאַט איז געזעסען אין בוקארעסט האָט מען אין אידישען טהעאטער געמאכט גלענצענדע געשעפטען און דאס האָט בעוואויגען משה הורוויטש צו פרובירען זיין מזל אויפ'ן נייען פעלד.

נאָך פסח אין 1878 האָט ער געעפענט א טהעאטער אין בוקארעסט. זיין טרופע איז בעשטאנען פון אבא שעהנגאָלד, וועלכער האָט זיך דעמאָלט בעוויזען צום ערשטען מאָל, משה טהייך, הערשעל גאָלדענבערג און א געוויסע גאָלדשטיין.

זיין ערשטע שטיק איז געווען „דאָס פוילישע אינגעל", גענומען פון לינעצקי'ס ווערק אונטער דעם זעלביגען נאָמען. דערביי איז נויטיג צו בעמערקען, אז די דאָזיגע שטיק האָט גאָר ניט צו טהאָן מיט'ן פוילישען אינגעל, וואס הורוויטש האָט אָנגעשריבען מיט יאָהרען שפּעטער און וואס איז ער היום געבליבען אין רעפּערטואר.

באלד נאָכדעם האָט ער אָנגעשריבען א צווייטע שטיק „באנקיי טיראן", נאָר זי איז מאוס דורכגעפאלען און א דריטע שטיק „די וויסטע אינזעל", אן איבערזעצונג פון רומעניש.

גאָלדפאדענען איז ניט געפעלען געווען צו האָבען א קאָנקורענט ביי דער זייט, און כדי פטור צו ווערען פון איהם, האָט ער געשיקט נאָך אבא שעהנגאָלד, וועלכער איז געווען דו הויפט קראפט פון הורוויטש'עס טרופע און האָט איהם אריינגענומען צו זיך.

אָהן אבא שעהנגאָלד האָט זיך די טרופע ניט געקענט האלטען און זי איז גלייך צופאלען געוואָרען.

אָבער דאָס האָט הורוויטש'ן ניט געמאכט פאר אויס דירעקטאָר. ער האָט שוין דעם טעם פון טהעאטער פערזוכט און ער האָט שוין געוואוסט מיט וואָס מען עסט עס. אין בוקארעסט איז פאר איהם בעת מעשה קיין פלאץ ניט געבליבען, האָט ער זיך אוועקגעלאָזט איבער די אנדערע רומענישע שטעדט.

אויף דער פראָווינץ האָט ער זיך געטראָפען מיט גראדנער און אזוי ווי איצט זיינען זיי ביידע געווען דורכגעדרונגען מיט א שנאה צו גאָלדפאדען האָבען זיי צוזאמען געשלאָסען איין קאָמפּאניע און אוועקגעלאָזט זיך צוריק קיין בוקארעסט צו לערנען מיט איהם בלק.

די טרופע האָט איצט געטראָגען דעם דאָפּעלטען נאָמען פון גראדנער און הורוויטש, און דער לעצטער האָט דאָ אויך פערנומען א פּלאץ אלס שוישפּיעלער. צוזאמען מיט זיי איז אויך געקומען פייווערע פריעדמאַן.

אָבער הורוויטש און גראדנער האָבען ניט געעקענט הויזען צוזאמען. מען דאַרף פערשטעהן, אז זיי האָבען קיין גלענצענדע געשעפטען ניט געמאכט און דערצו נאָך האָט זעהר פיעל געהאט צו זאָגען, וואָס יעדער פון זיי האָט זיך גערעכענט פאר דאָס אויבערסטע פון שטויסעל, און זיי האָבען זיך ניט נאָר געריסען נאָר עס פלעגט אָפט קומען ביי זיי צו א געשלעג. די געשלעגען זיינען געווען אזוי אָפט, אז עס איז געוואָרען א ווערטעל: ווען מען זעהט צוויי ציגינדערס וואלגערען זיך אין גאס, זאָל מען וויסען אז זיי זיינען גראדנערס און הורוויטשעס.

דאָס האָט לאנג ניט געקענט אָנהאלטען און זיי האָבען זיך צוטהיילט. הורוויטש האָט צוזאמענגעשטעלט א נייע טרופע, אין וועלכע עס זיינען אריין זיין טאָכטער שארלאָטע, צלאל גרינבערג (שפּעטער זיין איידעם) און אנדערע, וועלכע זיינען לאנג ביי דער ביהנע ניט געבליבען. ער האָט אויך אריינגעקראָגען צוריק אבא שעהנגאָלד און אוועקגעלאָזט זיך אויף דער פראָווינץ. אין בערלאט איז צו דער טרופע צוגעקומען א נייע אקטריסע, דאָס איז געווען חיה שרה אָדער קלאָרא, מיט וועלכער שעהנגאָלד האָט חתונה געהאט און א לאנגע צייט האָבען זיי ביידע פערנומען דעם אויבען אָן אויף דער אידישער ביהנע.

גראדנער און זיין ווייב האָבען זיך אוועקגעלאָזט געבען קאָנצערטען, ווי ער האָט עס געטהאָן פאר גאָלדפאדען. ער האָט געהאָפט, אז צוזאמען מיט מרס. גראדנער וועלען די קאָנצערטען צוגעהן לעבעדיגער, נאָר דער דאָזיגער סאָרט אונטערהאלטונג איז אין די פאָר יאָהר פון מאָדע ארויס און זיי זיינען ביידע אוועקגעפאָהרען קיין קאָנסטאנטינאָפּאָל.

איידער גראדנער האָט שותפות געמאכט מיט הורוויטשען, האָט ער געהאט זיין אייגענע טרופע אין יאסי. אלס דירעקטאָר האָט ער געטהאָן אלץ וואָס ער האָט געקענט, אז זיינע פאָרשטעלונגען זאָלען אויסנעהמען ביים עולם און ער האָט דאריבער אָבגערעדט מאגולעסקא פון גאָלדפאדען און געווירקט דורך שכר גאָלדשטיין, אז ער זאָל מחנך זיין זיין יונגע ווייבעל שרה צו דער ביהנע. נאָר אלס שוישפּיעלער האָט ער ניט געקענט פערטראָגען, ווען דער עולם האָט אפּאָדירט מאגולעסקאָ און מרס. גארדנער, האָט ניט געקענט פערטראָגען די אפּאָריסמענטען, וואָס מען האָט געשענקט שרה גאָלדשטיין (שפּעטער בעוואוסט אלס סאָפיע קארפּ). די קנאה צווישען די אקטיאָרען און די אקטריסעס איז געווען אזוי גרויס, אז זיי האָבען מעהר ניט געקענט שטעהן צוזאמען.

נאָר מיט'ן אָבפאָהרען פון די גראדנערס איז

די טרופּע געבליבען אין יאסי, און איצט איז דער הויפּט פון דער קאָמפּאניע געוואָרען זעליג מאַגולעסקאָ און זי האָט געטראָגען זיין נאָמען. פון אַקטיאָרען און אַקטריסעס איז שוין איצט קיין מניעה ניט געווען. אין דער צייט האָט מען שוין מעהר קיין שהחיינו ניט געדאַרפט מאַכען אויף אַ אידישען אַקטיאָר אָדער אידישע אַקטריסע. אַזוי ווי שוועמלאַך נאָך אַ רעגען זיינען זיי ווי פון אונטער דער ערד אויסגעוואַקסען. דער צעטיל פון אַקטיאָרען און אַקטריסעס איז גאָר אין קורצען אויסגעוואַקסען גאָר אַ היבשער. איידער די ביהנע איז אַלט געוואָרען אַ יאָהר צו צוויי, האָט מען שוין אָנגעצעהלט עטליכע צעהנדליג שוישפּיעלער און שוישפּיעלערינס. אַזוי בעגעגנען מיר שוין אין די פערשיעדענע שטעדט אין רומעניען, אין דער צייט פון דער רוסיש טערקישער קריעג, אויסער גראַדנער, גאָלדשטיין

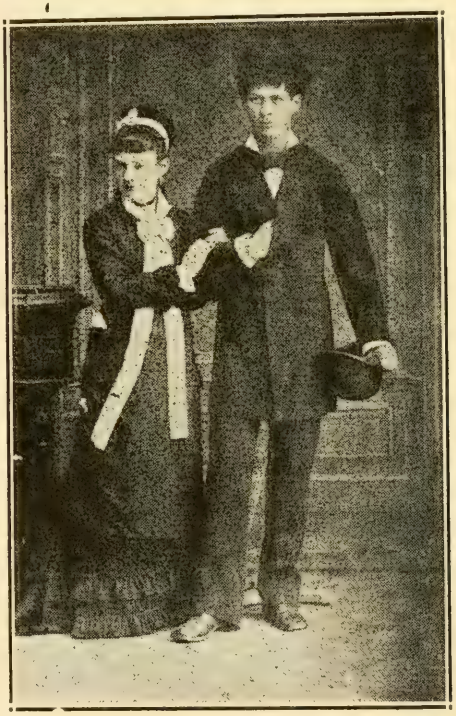

שכר גאָלדשטיין און שרה (שפּעטער בעוואוסט אַלס סאָפיע קאַרפּ).

און שאַפּירא, די אַקטיאָרען וואָס זיינען צוגעקומען אין די ערשטע צוויי יאָהר, מאַגולעסקאָ, צוקערמאַן, זילבערמאַן, מיכל גליקמאַן, ישראל וויינבלאַט, משה טהייך, בויקע, אבא שעהנגאָלד, משה פינקעל, ראָזענבערג, ספּיוואַקאָווסקי, וואָלף שפּייזער, וויינבערג, מאָרים קריץ, לייזער שווארץ, אברהמ'עלע בלאנק (דאָס איז ניט דער בעקאַנטער בלאַנק, וואָס שפּיעלט אין ניו יאָרק), שמחה דיימאָנד, בערגמאַן, צלאל גרינבערג, פייוועל פריעדמאַן, עדעלמאַן, גאָרטענשטיין, און נאָך פיעלע אַנדערע, וואָס האָבען זיך אויף דער ביהנע לאַנג ניט געהאַלטען. אויף דער צעטיל פון פרויען אויף דער ביהנע איז אין דעם משך פון די ערשטע צוויי יאָהר היבש אויסגעוואַקסען. אַזוי בעגעגנען מיר שוין דעמאָלט די אַקטריסעס: ראָזע פריעדמאַן, מאַרגאַרעטע שווארץ, אַנעטע שווארץ (פינקעלס ערשטע ווייב), גאָלדיצע, שרה נאַטהאַן, שרה גאָלדשטיין (שפּעטער

אַנעטא שווארץ און שרה נאַטאַן אין „באַנקויטיראַן".

סאָפיע קאַרפּ) אַנעטע גראַדנער, מינדעל צוקערמאַן, שאַרלאָטע הורוויטש (שפּעטער גרינבערג), ראָזע אַקסעלראָד, קלאַרא שעהנגאָלד, פּאָלינע פינקעלשטיין (שפּעטער עדעלשטיין) און איהר שוועסטער, וועלכע איז שפּעטער געוואָרען פרוי מאַגולעסקאָ און נאָך אַנדערע. עס איז שוין דעמאָלט אפילו געווען אַ יונגע מיידעלע, אַ קינד, וואָס פלעגט ערשיינען אויף דער ביהנע און זינגען קופּלעטען, לאַקסער האָט זי געהייסען, און זי איז איצט אויף בעקאַנט אונטער דעם נאָמען אויף דער ביהנע.

אונטער דער צייט האָט גאָלדפאַדען געשאַפען נאָך עטליכע אַפּערעטקעס, אויפ'ן זעלביגען שניט ווי די פריהערדיגע. די דאָזיגע אַפּערעטקעס זיינען איצט איבערגעמאַכט געוואָרען פון גוישע ביליגע שטיקער אָהן שום פּרעטענזיעס אויף ליטעראַטור. זיינע שטיקער פון דער דאָזיגער צייט זיינען געווען: „אַ מאַן מיט הערנער" אין דריי

אקטען, „טודרום בלאז" אין דריי אקטען (די לצים צווישען די אקטיאָרען האָבען גערופען די דאָזיגע שטיק „טודרום דוי"), „די שטומע כלה אין דריי אקטען (מיט יאָהרען שפּעטער האָט זאַראַטאָרעווסקי פון דאַנען ארויסגענומען די גאַנצע סצענע מיט'ן רבי און גבאי און מיט אַלע וויצען פאַר זיין „ישיבה בחור"), „ברייגדעלע קאָזאַק", „די כישוף מאַכערין", „ני־בע ני־מע, ניקוקערניקו", און נאָך אַנדערע. די דאָזיגע ווי אויך גאָר די ערשטע שטיקער זיינען שטענדיג גע־שטעלט געוואָרען מיט אַ צוגאָב, דאָס הייסט מיט אַ קליינעם וואָדעוויל. אַזוי, למשל, איז צו „שמענדריק" צוגעגעבען געוואָרען „אַ גלאָז וואַ־סער", צו אַן אַנדער שטיק — „דער קאַטאַר" צו נאָך אַן אַנדערער — „די שוועבעלאַך" און דאָס גלייכען.

און ווי דער מנהג איז דעמאָלט געווען צוויי־שען די דראַמענשרייבער האָט גאָלדפאַדען אויך איבערגעמאַכט דעם „באַנקיי טיראַן" און „די וויסטע אינזער" און אריינגענומען זיי אין זיין רעפּערטואַר. דערביי איז אפשר כדאי צו בעמער־קען, אַז גאָלדפאַדען'ס „באַנקיי טיראַן" האָט גע־האַט מעהר ערפאָלג ווי הורוויטשעס.

אין יאַסי האָט ליטיינער אונטער דער צייט געגעבען „רומפּאַציוס וואַגאַבונדוס" (איבערזעצט פון רומענישען) און „די ליעבע פון ירושלים".

די „ליעבע פון ירושלים" איז טהייל־ווי גע־ווען גענומען פון מפּו'ס „אהבת ציון" און טהייל־ווייז פון ווערבעל'ס „חולדה ובור", און דאָס הייסט, אַז דער אינהאַלט איז עהנליך געווען צו גאָלדפאַדענס מייסטערווערק „שולמית", וואָס איז געשריבען געוואָרען מיט עטליכע יאָהר שפּע־טער. דערביי איז אויך כדאי צו בעמערקען, אַז ווערבעל, דער פערפאַסער פון „חולדה ובור" איז געווען גאָלדפאַדענס שווער.

די שפּע איז געווען גרויס אין אידישען טהע־אטער אין דער דאָזיגער צייט. די גרעסטע שפּע איז געווען אין גאָלדפאַדענס טהעאטער אין בו־קארעסט און דער דירעקטאָר און די אקטיאָרען האָבען זיך ממש געבאָדען אין כל טוב. און דער־צו איז אפילו נ״ט געווען נויטיג, אַז די אקטיאָ־רען זאָלען קריגען זעהר גרויסע שכירות. אַזוי גיך ווי אַ פאָרשטעלונג אין טהעאטער האָט זיך געענדיגט, האָבען שוין פאָדריאַטשיקעס געוואַרט אויף זיי און געפיהרט זיי אין די רייכסטע רעס־טאָראַנען, וואו מען האָט געגעסען, געטרונקען און געהוליעט ביז גרויסען טאָג. אַזוי איז גע־ווען נאַכט איין נאַכט אויס און די טייערסטע וויינען האָבען זיך געגאָסען ווי וואַסער.

מען דערצעהלט אַן אַנעקדאָט, וואָס כאַראַק־טעריזירט גוט יענע צייט. דער אקטיאָר נ. נ. איז פּלוצים קראַנק געוואָרען און אַ דאָקטאָר האָט איהם ערקלערט, אַז ער דאַרף האָבען אַן אָפּעראַציע. ווען ער האָט זיך אָנגע־פרעגט, וואָס דאָס איז פאַר אַ חלאת, האָט איהם דער דאָקטאָר ערקלערט, אַז ער ליידט פון וואַסער אין מאָגען. ער האָט זיך צוגאַכט, און דער דאָק־טאָר האָט נאָך אַזאַ מין ערקלערונג געקראָגען אַ פּנים פון חוזק אין זיינע אויגען, ווייל דאָס איז געווען אין דער סאַמע צייט פון דער גרויסער שפּע אין טהעאטער און ער האָט געקענט שווע־רען אַז זינט די אידישע פאָדראַטשיקעס זיינען אָנגעלאָפען אין בוקארעסט, איז אפילו אַ טראָפּען וואַסער ניט אריין אין זיין מויל, און ער האָט זיך ממש געבאָדען אין שאַמפּאַניער.

און די שפּע איז ניט נאָר געווען אין בוקאַ־רעסט; אין יעדע היבשער שטאָדט, וואוהין גאָלדפאַדען איז געקומען גאַסטראָלירען מיט זיין טרופּע, איז דאָס טהעאטער געווען געפּאַקט. אין גאַלאַץ האָבען זיך צוויי אונטערנעהמער ארויס־גערופען צו בויען אַ טהעאטער ספּעציעל פאַר גאָלדפאַדען. דאָס איז שוין געווען אין די לעצ־טע חדשים פון דעם קריעג.

אויך דאַרף מען פערשטעהן, אַז אין דעם טהעאטער אין יאַסי האָט מען אויך ניט געמאַכט קיין שלעכטע געשעפטען. אַזוי, למשל, זעהען מיר, אַז דער אקטיאָר ישראל ווייַנבלאַט, וועל־כער איז אריבער פון גאָלדפאַדען צו מאַגולעסקאָ אין יאַסי האָט געקריגען 250 פראַנק אַ חודש. ביי גאָלדפאַדען אין בוקארעסט האָט ער געקריי־גען 170 פראַנק אַ חודש.

געשפּיעלט האָט מען דעמאָלט ניט מעהר ווי פיער מאָל אַ וואָך: שבת צו נאַכט, זונטאַג ביי נאַכט, דינסטאַג און דאָנערשטאַג. ווי עס איז צו זעהן האָט מען זיך דעמאָלט געהיט ניט אויפ־צורייצען די פּרומע אידען געגען טהעאטער און אַזאַ אַבענד ווי פרייטאַג צו נאַכט, ווען אַלע אי־דען סיי פּרומע און סיי ניט פּרומע זיינען פריי, האָט מען ניט געשפּיעלט, הגם אין די פּיעסען פון יענער צייט איז אָנגעגאַנגען אַ שטענדיגער „קאַמף מיט'ן פאַנאַטיזם" און מען האָט חוזק געמאַכט פון די פּרומע אידען.

הגם מען האָט זיך געדאַרפט רעכטען, אַז די מלחמה וועט אייביג ניט געדויערען און פרי־הער אָדער שפּעטער וועט זי זיך ענדיגען, האָט אָבער קיינער וועגען דעם ניט געטראַכט. מען האָט געגלויבט, אַז אַזאַ איז געוואָרען דער צו־שטאַנד פון אידישען טהעאטער און די שפּע וועט אַלע מאָל אָנהאַלטען. נאָר דאָ איז אָנגעקומען איין בעריכט נאָכ'ן צווייטען, אַז די מלחמה האָט זיך געענדיגט און דער גאַנצער קאָך ארום דעם קאָמיסאַריאַט איז מיט אַ מאָל שטיל געוואָרען. איינער נאָכ'ן צווייטען האָבען די אידישע פאַד־ריאַטשיקעס פערפּאַקט זייערע זאַכען צוזאַמען מיט'ן אָנגעקליבענעם גאָלד און געלאָזט זיך פאָה־רען צוריק אַהיים, און איידער מען האָט זיך גוט ארומגעקוקט, איז קיינער פון די אָנגעלאָפענע ניט געבליבען, אַ חוץ יענע וואָס האָבען ניט געהאַט אויף הוצאות.

מיט'ן אויפהערען פון דעם גאָלדענעם מבול האָט אויך אויפגעהערט די שפּע אין אידישען טהעאטער. עס איז ווידער געבליבען דער זעל־

ביגער אָרימער עלעמענט, וואָס האָט פּאַטראָני־זירט די אידישע ביהנע פאַר דער מלחמה. די ביינקראַך זיינען געבליבען האַרב אָדער דריי פיערטעל לעדיג, אין דער קאַסע איז געווען אַ חושך, נאָר אויב פאַר דער מלחמה האָבען די דירעקטאָרען און אַקטיאָרען צופריעדענגעשטעלט זיך מיט אַזאַ צושטאַנד אין דער האָפנונג אויף בעסערע צייטען, האָבען זיי איצט בשום אופן ניט געקענט בלייבען צופריעדען נאָכדעם ווי זיי האָבען געלעבט אַזאַ גוטען טאָג.

אין יאַסי איז מאָגולעסקאָ׳ס טרופּע באַלד נאָך דער מלחמה צושלאָגען געוואָרען און די אַקטיאָרען האָבען זיך צושפּרייט איבער׳ן לאַנד.

אין בוקאַרעסט האָט גאָלדפאַדען איינגעזעהן אַז דאָרטען איז שוין מעהר פאַר איהם קיין פּלאַץ ניט געבליבען און ער האָט איצט אָנגעהויבען צו טראַכטען וועגען רוסלאַנד.

פאַר פּסח אין 1879 האָט גאָלדפאַדען איי־בערגעלאָזט זיין טרופּע אין רומעניען און איז צו־זאַמען מיט זיין סעקרעטאַר יצחק. לוברעסקו אַוועקגעפאָהרען קיין אָדעס.

לעאָן עלבע:

# דער ארבייטער רינג און די אידיש-ראַדיקאַלע שולען

לעצטע קאָנווענשאָן פון ארבייטער רינג, וואָס איז אָבגעהאַלטען געוואָרען אין בראָנזוויל פונ׳ם 1טען ביז׳ן 7טען מאַי, האָט בעשלאָסען צו רעקאָמענדירען די ברענטשעס, צו שטיצען און גרינדען אידישע ראַדיקאַלע שולען, וואו עס זאָל געלערנט ווערען מיט די קינדער די אידישע שפּראַך, ליטעראַטור און געשיכטע. דיזער בעשלוס איז אָנגענומען געוואָרען מיט 55 שטימען קעגען 43. די מינאָריטעט, די „אַנטי־אידישע" מינאָריטעט אַזוי צו זאָגען, איז אַלזאָ נאָך אַ גאַנץ שטאַרקע, אָבער שוין אַ מינאָריטעט. דער אידישער ארבייטער אין אַמעריקאַ, ריכטיגער געזאָגט, דער אידישער סאָציאַליסט, קומט אַלץ מעהר צום בעוואוסטזיין, אַז דער אידישער ארבייטער, פּונקט ווי יעדער אַנדערער ארבייטער, איז אויך אַ מיטגליעד פון אַ בעשטימטען פאָלק און ניט בלויז אַ מיטגליעד פון אַן אומבעשטימטער מענשהייט.

דאָס רוב אידישע סאָציאַליסטען אויף יענער זייט ים האָבען דאָס שוין לאַנג דערקענט, און די אידישע שפּראַך איז ביי זיי ניט בלויז אַן אַגיטאַציאָנס־מיטעל, די שפּראַך פון די אונווויסענדע עלטערען, נאָר אויך אַ קולטור־שפּראַך, אַ נאַציאָנאַל־שפּראַך, און במילא שוין אויך די שפּראַך פון די קינדער. אַזוי געפינען מיר דעם „בונד" אין רוסלאַנד אין די ערשטע רייהען פון די קעמפּפער פאַר דער אידישער שפּראַך, און איצט, אין ברען פון מלחמה, הונגער און נויט, קעמפּפט דער בעוואוסטער בונדיסטישער טוער וולאַדימיר מעדעם אין וואַרשע צוזאַמען מיט אַנדערע אידען, ניט־סאָציאַליסטען, פאַר אידישע שולען און פאַר דער אָפיציעלער אַנערקענונג פון דער אידישער שפּראַך.

דאָס לעבען איז שטאַרקער פון אַלע סאָרטען טעאָריען, וואָס ווערען פון פינגער אויסגעצויגען. און אויך דאָ, דער ארבייטער־רינג, איינער פון די זיילען פון דער היגער אידישער ארבייטער־בעוועגונג, האָט בלויז סאַנקציאָנירט אַ בעשלוס, וואָס איז שוין לאַנג סאַי ווי סאַי אַריין אין לעבען.

די אידישע שולע, די מאָדערנע אידישע שולע, וואו דאָס אידישע קינד קריגט אַ אידישע ערציהונג אָהן אַ רעליגיעזען פאַרב, איז שוין אַ פאַקט דאָ אין אַמעריקאַ. שוין איבער פינף יאָהר, ווי זי עקזיסטירט, דאָ אונטער׳ן נאָמען „נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלע שולע", דאָרט אונטער׳ן נאָמען „אידישע ראַדיקאַלע שולע", „אידישע פרייע שולע", „אידישע פאָלקס־שולע" א. ד. גל. ביי פעראַייניגטע שטאַאַטען און אין קענעדע, און אַרום דרייסיג פון זיי זיינען געווען פערטראָטען ביים צווייטען צוזאַמענפאָהר פון די נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלע שולען, וואָס איז אָבגעהאַלטען געוואָרען אין נויאָרק פונ׳ם 22טען ביז׳ן 25טען אַפּריל ד. י.

דיעזער צוזאַמענפאָהר איז געווען אַ מין פעראייניגונגס־צוזאַמענפאָהר. אין דער אידישראַדיקאַלער ערציהונג הערשען צוויי ריכטונגען: די צוויי־שפּראַכיגע און די אידישיסטישע. די צוויי שפּראַכיגע, פערטראָטען מעהרסטענס דורך פּועלי־ציון, אַנערקענט די גלייכבערעכטיגונג פון אידיש און העברעאיש אין דער אידישער ערציהונג. די איינשפּראַכיגע, פערטראָטען מעהרסטענס דורך סאָציאַליסטען־טעריטאָריאַליסטען, אַנערקענט בלויז אידיש אַלס נאַציאָנאַל־שפּראַך פון אידישען פאָלק. וואָס איז שייך העברעאיש, אַנערקענען זיי עס אַלס אַ העכערען לימוד, וועלכער קען געלערנט ווערען נאָר אין די העכערע קלאַסען. עס זיינען דאָ נאָך אַנדערע שטרייטפּונקטען, וועלכע האָבען די אידישע שולען־בעוועגונג צושפּאָלטען אין צוויי מחנות, אָבער די שפּראַך־פראַגע איז געווען דער הויפּט שטרייטפּונקט.

די בעוועגונג האָט נאַטירליך פון דער דאָזיי־

גער צוריסענקייט געליטען, און די ביידע צדדים האָבען גענומען זוכען א וועג, ווי צו פעראייניגען זיך. אויפ'ן צווייטען צוזאמענפאָהר איז דיזער וועג פאר פעראייניגונג געפונען געווארען. נאָך לאנגע און הייסע דעבאטען האָבען זיך ביידע צדדים געאייניגט אויף אזא רעזאָלוציע:

1) די אומגאנגס־שפראך אין די שולען איז אידיש.

2) אידיש און העברעאיש, אלס געגענשטאנדען, זאָלען געלערנט ווערען אין די שולען, וואס שליסען זיך אָן צום פערבאנד פון די נאציאָנאל־ראַדיקאלע שולען.

3) די פראגע, וועלכע שפראך זאָל מען אָנהויבען צו לערנען אין די ערשטע קלאסען, ווערט איבערגעלאָזען צו יעדער שולע בעזונדער צו בעשליסען.

פון דער רעזאָלוציע קען מען זעהן, אז ביידע צדדים האָבען דאָ אויסגעמיטען די פראגע: וועלכע שפראך איז די נאציאָנאלע? זיי האָבען בלויז בעשלאָסען, אז אידיש איז די אומגאנגס־שפראך. פאקטיש איז אידיש געווען אימער די אומגאנגס־שפראך אפילו אין די שולען פון דער צוויי־שפראכיגער ריכטונג, און ווען העברעאיש איז דאָרט געלערנט געווארען „עברית־בעברית", איז עס מעהר געווען א פראגע פון מעטאָדע. פון פעדאגאָגיע, כאָטש אייניגע האָבען זיך געמעגט האָבען דערביי אנדערע טעמים.

די רעזאָלוציע לאָזט אלזאָ אן אָפענע טיר אין דער פראגע וועגען אידיש און העברעאיש און דאָס איז געווען די איינציג מעגליכע, און פיליכט אויך די פערנינפטיגסטע פשרה, אויף וועלכער ביידע צדדים האָבען געקענט איינגעהן. דאָס איז געווען ווירקליך אן אפפער פון ביידע צדדים. פראקטיש אָבער אָפפערט דאָ קיין צד נים, ווייל יעדע שולע בלייבט אויטאָנאָם, און די אזוי גערופענע אידיישסטישע שולען וועלען אויך ווייטער בייען די אידישע ערציהונג הויפטזעכליך אויף דעם פונדאמענט פון אידיש, און די צוויי־שפראכיגע וועלען מיט אייניגע אייסנאהמען אָנהויבען ביידע שפראכען גלייכצייטיג צו לערנען.

דאָ האָט קיין איין צד נים געזיעגט, אָבער נאָך ווייניגער האָט דאָ נים געזיעגט, נים דער עקסטרעמער אידישיזם און נים דער עקסטרעמער העברעאיזם. דער דריטער פונקט פון דער רעזאָלוציע גיט אפילו א היתר פאר העברעאיסטען אָנצוהייבען די אידישע ערציהונג מיט העברעאיש, אָבער פראקטיש וועט דער דאָזיגער היתר פון זיי נים אויסגענוצט ווערען, ווייל אין דער נאציאָנאל־ראדיקאלער שולען־בעוועגונג זיינען אייגענטליך קיין עקסטרעמע העברעאיסטען ניטאָ. אויך קען דער צווייטער פונקט, אז אידיש און העברעאיש זאָלען געלערנט ווערען אלס געגענשטאנדען אין די שולען, נים בעטראכט ווערען אלס א זיעג פון די אָנהענגער פון די צוויי שפראכען, ווייל פאקטיש ווערט העברעאיש געלערנט אויך אין די אידישיסטישע שולען, אמת, אין די העכערע קלאסען.

צווישען די פאקטישע בעשלוסען פון דעם צוזאמענפאָהר איז כדאי צו דערמאָנען דעם בעשלוס וועגען גרינדען א לעהרער־סעמינאר, א בעשלוס, וואָס דער שולען־פערבאנד האָפט צו פערווירקליכען טאקע גאָר אינגיכען נאָכדעם ווי די קרעפטען זיינען פעראייניגט געווארען. דאָס זעלבע איז אויך דער בעשלוס וועגען די גרינגעבען קינדער־ליטעראטור, א קינדער־זשורנאל און לעהרביכער. א לעהרער־סעמינאר איז א דרינגענדע נויטווענדיגקייט. עס פיהלט זיך א מאנגעל אין לעהרער, איבערהויפט אין דער פראָווינץ, און די שולען־בעוועגונג קען צוליעב דעם נים האָבען דעם ערפאָלג, וואָס זי וואָלט געקענט האָבען מיט פראָפעסיאנעלע לעהרער, וועלכע זאָלען זיין אי גוטע פעדאגאָגען, אי פראגרעסיוו־נאציאָנאלע אידען.

א וויכטיגער בעשלוס פון דעם צוזאמענפאָהר איז געווען, אז דער ערשטער מאי זאָל געפייערט ווערען, אלס ארבייטער־יום־טוב, אין די נאציאָנאל־ראדיקאלע שולען. דאָס איז אייגענטליך געווען א לאָגישער בעשלוס, ווייל די טוער פון די שולען זיינען אלע סאָציאליסטען, און דאָס רוב פון די שילער פון די שולען זיינען קינדער פון ארבייטער, מעהרסטענס קינדער פון אָרגאניזירטע, קלאסען בעוואוסטע ארבייטער. אמת, עס געהען אויך קינדער פון שוהל־אידען, פון ארטאָדאָקסישע עלטערן אפילו, אָבער זיי ווערען חלילה נים ארייגגעגאנגען. דער נאָמען „נאציאָנאל־ראדיקאלער" זאגט גאנץ אפען די עלטערען, וואָס פאר א שולע דאָס איז, און די רבנים האלטען אין איין וואָרנען די עלטערען געגען דער „סכנה פון די נאציאָנאל־ראדיקאלע שולען", און נאָך מיט עטליכע יאָהר צוריק האָבען די רבנים אויף זייער קאָנווענשאָן אין חרם אריינגעלעגט די נאציאָנאל־ראדיקאלע שולען. אויב נאָך אלע דיזע וואָרנונגען און חרמים שיקען פאָרט אנדערע ארטאָדאָקסישע עלטערען זייערע קינדער אין די נאציאָנאל־ראדיקאלע שולען, איז ווייל דער נאציאָנאלער אינסטינקט איז ביי זיי גובר דעם רעליגיעזען, און זיי פיהלען, אז די תלמוד־תורה'ס וואו העברעאיש און רעליגיאן זיינען די יסודות פון דער אידישער ערציהונג, קענען נים צובינדען ביי היינטיגען טאָג דאָס אידישע קינד צום אידישען פאָלק.

דער נאציאָנאלער אינסטינקט, דער נאטיר־ליכער אינסטינקט פון זעלבסט־ערהאלטונג, האָט זיך אויך אין דעם אידישען ראדיקאל דערוועקט, און עס איז א צייכען פון דער צייט, וואס דער ארבייטער רינג, דער גרויסער אידישער ארביי־

טער־אָרדען, האָט ענדליך זיך ארומגעזעהן, אז „אונזערע קינדער, ניט זייענדיג בעקאנט מיט דער אידישער ליטעראטור און ניט האָבענדיג קיין בעגריף וועגען די רייכע אידישע קולטורעלע אוצרות, וואקסען אוים פרעמד און אָפט אפילו פיינדליך צום אידישען פאָלק און צו אלץ וואס איז אידיש", און די עדיוקיישאָנעל קאָמיטע פון אר. רינג רעקאָמענדירט דעריבער צו די ברענ־טשעס צו גרינדען אָדער העלפען גרינדען אידי־שע ראַדיקאַלע שולען („פריינד", מאי, 1916, ז. 179-180). די לעצטע קאָנווענשאָן פון אר־בייטער רינג האָט דיזע רעקאָמענדאציע אָנגע־נומען, און די פּראָגרעסיווע אידישע ערציהונג האָט דערמיט געקראָגען א היבשע היף.

דער ארבייטער רינג איז נאָך ניט צוגעשטאַ־נען צו דער שוין עקזיסטירענדער נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלער שולען־בעוועגונג, אָבער עס איז צו האָפען, אז די פערשידענע אידישע סאָציאַליס־טישע קרעפטען וועלען סוף כל סוף פאָרט זיך פעראייניגען אין דער ארבייט צו ערציהען א פרייען, א געזונטען נייעם דור, וואָס זאָל ניט זיין פרעמד צום אידישען פאָלק.

א. ליטווין:

# דער „גר צדק" אין דער אידישער לעגענדע

(לויטן אן אַלטע שריפט)

(ענדע *)

אוג דעם אַנדערן טאָג שוקן זיי ווידער נאך אום אוג דם צלם האבן זייא גשטעלט אוף דעם טוש. האט ער גונומען דם צלם אוג האט אראָפּ גוורפן אוף דר ערד. אוג האָט עם צו טרעטן, ווי ליים אוף דר גאַס. ער זאגט: הוי, בוז! וויא לאַנג וועלען זוך בוקן צו דור דו נרנום (נאַראָנים), וואס גלייבען אוג אַלעס. עס וועט קומען איין צייט, אַז די אָפּ גטור וועלען פר לאָרון ווערון. אַלע וועלען רופון אוג דעם נאמון פון גאט.

אוג זייא האבען גפסקת, אז מען זאל ארוס ציען זיין צונג פון דעם האַלז אוג אקון אוג פאר ברענען אוג פייער.

אוג דעם אַנדערן טאָג שבועות, ווען מען האט דוא תורה גוגעבען, אזו אוז גיוועזן אוג דעם טאָג האָבן יודען גימאַכט איין גרוסע קלאָג אויף דעם. אוטלוכור מענטש האָט מתפלל גיוועזן אוג שטוב מוט טרערען. זיי האבן גיקוקט דורך דו פענסטר. ווען מען האָט עס גבראַכט צו דם משפט, האט זיין פנים גילייכט, ווי די זון. ער אוז גיגאַנגען מוט פרייד, אַזו ווי צו דעם טאַנץ. דו רשעים, דו גרבער (גרעבער) הבן מנדר גיוועזן האַלץ עס צו פר ברענען. דר בשעפר האט זייא אוג דר רגע בצאָלט. זייערו האַזור אוז תיכף פר ברענט גי־וואָרון בוז צום גרונד, אוג אלס וואס צו זיי. אזו זאל פרלורון ווערון אַלע גאָטס פיינד.

דער צדיק האָט מקדש השם גיוועזן. ווען דו נשמה אוז נאך גיוון אוג עס, הט ער גזאגט: גבענשט אוז גאָט, וואס ער מוך גופורט אוג דעם רעכטען וועג, אוג אוף קידוש השם וויל אוך שטאַר־בון באמת. זיי מקבל מיין נשמה אוג גוב זו (גיב זי) אוג צרור החיים, מוט אלו נשמות פון דוא צדיקים. מיין מיתה זאָל זיין אַ כפרה אוף אלע מיינו זונד. מיין עקידה זאל זיין חשוב, אַזו ווי דו עקידה פון יצחק. מיין אַש זאל זיין פר דור אוף דם מזבח. זלסט זוך נוקם זיין אוג דו מענטשון, וואס האבון פר גאסון מיין בלוט. אמן.

אוג פאַר זיין טויט האט ער גושטראָפט דו גוים מוט דער רוט פון זיין מויל אוג האָט זיי מגלה גיוועזן דעם ביטערען סוף פון זייא, אַז דר בשעפר וועט זיי פר לענדען אוג גאַנצן. דר נאך האט ער גבענטש דו ברכה „ברוך דיין האמת", מוט גרוס פרייד, און האט גישרוגן מוט איין גרויס קול: „שמע ישראל", אוג דו נשמה אוז ארוס גיגאַנגען בייא „אחד".

איין גויה האָט גישפעט אוג פאַר קרומט אור מויל מוט גילעכטור, בשעת אַז מען האט אום גמשפט. אוג איין רגע האָט זו גישרוגן מוט איין ביטר קול, אוג דאס מויל אוז גבלובן פר קרומט אוג ששום. זוא האט גהאט יסורים קשים בוז אור טויט. אלו (דיינע פיינד) זאלון האבון אזו פאַר לאָרן ווערון אוג צוא גאָט איז דיא מלוכה זכר צדיק לברכה.

---

עס אוז גוועזן איין יהודי אוג ווילנא. ער האט גהייסון רבי אליעזר צונקעס. ער און גוועזן איין יונגר מאַן, נאך אָן איין באָרד. ער האט זוך אָן גטאָן פרעמדו קליידר אוג האט גנומן דאָס אַש פון זיינו היילוגו איברים, ווארום ער האָט זוך גקאנט מוט דעם וואס, האט אום פר ברענט. ער האָט אום גגעבן געלד, ער זאָל אום לאזון נעמון, אוג האט דאָס בגראבון אוף דעם בית עלמין אונטר איין בוים. זייא האבון גרופן זיין נאמון „אלון בכות", זיין נאמון צו גדענקן אוף אייבוג.

אוג דר צייט אוז גוועזן איין רוח ווייט פון ווילנא. ער האט גזאגט פאר כל הקהל: ווייסט, רבותי, אַז אצונד פאַר ברענט מען דעם „גר צדק"

*) זעה „צוקונפט" מאי 1916.

און ווילנא אוף קידוש השם, און זעהט: עס אוז פול דוא וועלט מוט מלאכים בוז און הומול. זייא ווילון מקבל זיין דוא הייליגו נשמה און אובר ענפרון זו צוא אברהם אבינו עליו השלום, וואס ער שטייט אוף דוא טוערון פון דוא הומלון. זיינו הענט אוז פאר שפרייט מקבל צו זיין דוא נשמה מוט גרוס שמחה, און אוף דעם עולם עליון אוז איין גרוסו פרייד. דוא נשמות פון „עשרה הרוגי מלכות" גיין אום אקעגון, ווייל זוא אוז אַ הייליגו נשמה.

גאט זאל אונז מזכה זיין צו זיין און זיין חלק. ער זאל אונז שוקון דעם גואל צדק בבי"א:

---

מר האט דער ציילט דער רב פון אוליע, אז דער צדיק האט גשאלטן דעם חיים, וואס האט אום אובר געגפרט צום מלכות, אז פון זיין גזונד זאל נוט זיין קיין תלמוד חכם. ווען איינער פון זיין משפחה וועט בגערון לערנן, זל ער שטארבון יונג. אז ער אוז גוואָרן דארטן איין רב האט ער גזאגט איין שיעור גמרא אלו טאג אוג בית המדרש. אוז גוזעסון איין בחור איין פר שטענדגר און דער רב האט אום מקרב גוועזן. ער אוז איין מתמיד גוועזן אוג לערנן. איין מאל קומט דוא מוטר אוג נעמט אום אן בייא דיא האר פון דעם קאפ, און הט אום ארום גשלעפט פון דעם בית המדרש, אוג זו האט גושרוגון מוט איין בוטר קול: גייא ארום, דו שלעכטר מענמש! דער בארום זוך אוף דיין נפש! האט דאס דעם רב זייער גאארט (גע־ארט) אוג פרעגט: וואס אוז דס? זאגון זייא אום: ווארום ער אוז פון דער משפחה פון דעם רשע. דוא מוטער האט פארכט, ער זאל נוט שטארבון, איבר דעם וויל זוא נוט, ער זאל לערנן. נאך האט מור דער רב דער ציילט, אז דער חייט אוז גשטארבן, האט מען אום גשלעפט אוג באגראבון ווי איין עייזל, ווייטר פון דעם טוער פון דעם בית עלמין. אוג אַ צייט ארום אוז געווארן גבאים אוג דער „חברה קדושה" פון זיין משפחה. אוז זייא גוועזן איין חרפה, זייער קרוב זאל לוגון ווייטער פון דעם פארקען. האבון זייא גוקופט בייא דעם שר נאך איין שטוק ערד אויף קברים, כדי דס קבר זאל זיין אוג מוטון בית עלמין. זענון אויס גשטארבון אלו מתעסקים אוג דעם ייאר. בלע המות לנצח ומחה ד' אלהים דמעה מעל כל פנים אמן:

---

## אַ פאר שלום־ווערטער צו דער מעשה פונ'ם „גר צדק".

די לעגענדע מיט'ן „גר צדק" שטעהט גאנץ אריין צווישען ארא אידישע לעגענדעס פונ'ם 18־טען יאהרהונדערט. זי איז ניט פערבונדען מיט קיין שום אנדער לעגענדע. די בעשריי־בונג פון דעם פאקט (ווארום דאס איז אייגענט־ליך געווען מעהר אַ היסטאָרישער פאקט, ווי אַ לעגענדע) ווערט פערשפרייט אין פאלק, אלס אַ בעזונדער קאפיטעל פון דער אידישער טראגע־דיע־געשיכטע. ווארום כאטש פאסירט האט דאס ניט מיט געבארענע אידען, נור דאס אידי־שע פאלק האט גערן אנגענומען אט די מארטי־רער, אט די געוואָרענע אידען, אלס זיינע בעס־טע זיהן, האט אריינגעשטעלט זייערע ליידען אין דעם לייסטער פון זיינע, דעם אידישען פאלקס אייגענע יסורים.

אין דער מעשה מיט'ן „גר צדק" זענען אַ סך איינצעלהייטען ניט קלאר. אין גאנצען איז די שילדערונג געשריבען מיט אַ פערשטעלטער שפראך און זעהר, זעהר קורץ. און דאס איז נאטירליך. די דראמא מיט'ן „גר צדק" ריהרט אן די שמערצליכסטע וואונד פון דער אידישער געשיכטע: די בעציהונגען צווישען יודענטום און קריסטענטום. דא האט מען געקענט ריידען נאר אויפ'ן וואונק, אז דער לעזער זאל פער־שטעהן צווישען די שורות.

אזוי איז צ. ב. ניט קלאר פאר וואס עפעס האבען די ביידע יונגע פריצים זארעמבא און פאטאצקי זיך אנגעשטויסען אויף אַ אידען, אויף אַ „תנך" נאר אין פאריז, וועהרענד אין ווילנא, אין ליטא בכלל האבען זיי געהאט הונ־דערטער און הונדערטער אזעלכע אידען ארום זיך.

ווען מיר בעטראכטען די אייניגע היסטאָרי־שע „וואונקען" *) וואס מיר האבען וועגען דער מעשה מיט'ן „גר צדק", פערשטעהען מיר טאקע, אז דער איד, וואס די צוויי גרים האבען בעגע־גענט, איז באמת ניט געווען אין פאריז, נאר אין ווילנא. ער האט געהייסען מנחם בן אריה ליב פון וויזין. ער איז געווען אַ געלערנטער מענש און אַ דענקער. האט געהאלטען אַ ווייניהאנדעל, וואו עס פלעגען פערקעהרען פריצים. דער אידישער ווייניהאנדעל אין שטאדט איז געווען אַ מין קלוב פאר די פריצים, פונקט ווי די קרעטשמע איז געווען אן ארט קלוב פאר די פויערים. ר' מנחם איז געווען געאכט אי ביי די אידען, אי ביי די פריצים פאר אַ הייליגען מאן. אין ווילנא איז קיין סוד ניט געווען, אז ר'מנחם האט געהאט אויף אַ סך קריסטען אַ גרויסע ווירקונג; אז די שפעטערדיגע „גרי צדק" פאטאצקי און זארעמ־בא האבען ביי איהם געלערנט העברעאיש און די ביבעל. שריפטליך איז אבער געווען גע־פעהרליך צו רעדען וועגען דעם און מ'האט גע־מוזט דעם אידען, וואס האט די יונגע פריצים די אידישע תורה געלערנט, איבערטראגען אין פאַ־ריז.

פאר דעם קריסטליכען געריכט האט דער

---

*) אין „קריה נאמנה" פון שמואל יוסף פין ז. 120; אין מאנדעלשטאמס בוך „חזון בנימין ממטה השקדים"; אין „אלגעמ. צייטונג דעם יודענטומס" 1863.

נאָמען פון דעם „שולדיגען" אידען, ס'פער־שטעהט זיך, ניט געקענט בלייבען פערבאָרגען לאנג. און טאקע אין קורצען נאָך דעם מארטי־רער־טויט פון דעם „גר־צדק" פּאָטאָצקי, איז פערפּייניגט געוואָרען מיט שרעקליכע יסורים צו טויט זיין לעהרער רבי מנחם. וועגען דעם איז אין „קריה נאמנה" דערמאָהנט בלויז עט־ליכע שורות.

אינטערעסנט איז, אז מעהר אפּנים, האָבען אידען ניט געליטען פון דער דאָזיגער דראמע. פיליייכט האָבען די יעזואיטען מורא געהאַט פאר א צו גרויסען שטורם. ווארום נאָך יעדען „קרבן" וואָס זיי האָבען געבראכט אויף'ן מזבח פון דער קריסטליכער רעליגיאן, איז זי די קריסט־ליכע רעליגיאן געווען מעהר אין געפאהר צו פערלירען, ווי צו געווינען.

נאָך א פונקט איז ניט גענוג בעלויכטען: די ראָלע פון דעם אידישען מוסר. דער אידי־שער „מוסר", דער פעררעטער, דער איבערלוי־פער איז, אזוי צו זאָגען, די לינקע זייט פון דער לאנגער אידישער גלות־טראגעדיע, פון בר קמצא ביז אזעף'ן. דאָס איז דער שאָטען, וואָס בע־גלייט דעם אידען שטענדיג אויף זיין מארטי־רער־וועג.

דעם גאנצען אמת וועגען דער דראמע פון'ם „גר־צדק" וועט ערשט זיין מעגליך צו וויסען, ווען עס וועט אין רוסלאנד און פּוילען איינגע־פיהרט ווערען ווירקליכע קאָנסטיטוציאָנעלע פרייהייטען און צווישען זיי אויך פאָלקאָמענע געוויסענס־פרייהייט. דאן וועלען זיך עפענען די רוסישע געהיימע ארכיוען און די פּריוואטע אר־כיוען פון די פּוילישע מאגנאטען מיט די היס־טאָרישע נעמען פון די פּאָטאָצקי'ס, ראדזיווילס, טישקעוויצעס און אנדערע, וואָס האָבען גע־שפּיעלט אזא גרויסע ראָלע אין דעם לעבען פון פּוילישליטווישע אידען. און דאן וועלען מיר א סך א סך זיך דערוויסען פון דער מערק־ווירדיגער, ניט־לאנג־אָניגער פערגאנגענהייט פון אונזערע ברידער אין רוסלאנד, נאָך ניט ענט־דעקטע היסטאָרישע פאקטען, וואָס האָבען, ווי אונז דוכט איצט די עהנליכקייט פון לעגענדען פון די מעשה־ביכלאך.

# ביבליאָגראפיע און קריטיק

## י. פאָדרוזשניק

### פון די אייראָפּעאישע זשורנאַלען.

עדוואַרד בערנשטיין האָט געהאט אן אינטערעסאנ־טען ארטיקעל אין די בלעטער פאר צווישענשטאַאַט־ליכע אָרגאניזאציאן וועגען די אינ בערשיעצ־טע פריעדענס־כחות און וועגען די דריי אינטערנאַציאנאלס און זייער ראָלע אין דער איצ־טיגער וועלט־מלחמה.

עס זיינען בעקאנט בערנשטיין'ס מיינונגען וועגען דעם סאָציאליסטישען אינטערנאציאנאל און מיר ווי־לען וועגען דעם ניט פערשפּרייטען זיך. בערנשטיין דיינקט, אז דער סאָציאליסטישער אינטערנאציאנאל האָט, אמת, געקראגען א גרויסען קלאפּ, פיעל גליע־דער זיינען צושעדיגט געווארען, אָבער די הויפּט אָרגאנען זיינען דאָך נאָך אַלץ ניט פערניכטעט גע־ווארען.

וואס אַנבעלאנגט דעם קאַטהוילישען, דעם שוואר־צען אינטערנאציאנאל, האָט ער איבערהויפּט קיין שום אינטערנאציאנאלע מאכט ניט. אמת' דער פּאפּסט איז א שטאַרקער אָנהענגער פון פריעדען, אָבער זיינע קאַטוילישען זיינען עס שוין גאר ניט. דער פּאפּסט האָט געשפּיעלט אן אומגליקליכע ראָלע צו שרייען וועגען פריעדען, ווען ס'איז שוין צו שפּעט געווען. אין יענע ווילדע טעג פון 25־טען דזשוליי ביז דעם ערשטען אויגוסט 1914, דעמאָלט, בעת עסטרייך איז ארויינגעפאלען אין מלחמה־פיבער, איז די קאַטוילישע פּארטיי דאָרט געווען די פאָהן־טרעגערין פון א קרייצצוג אויף סערביען. זי איז געווען די ווילדעסטע, ליידענשאפטליכסטע העצערין פאר א מלחמה. די דייטשע קאַטוילישען זיינען אויך ניט פּיעל בעסער געווען. אינ'ם קריטישסטען מאָ־מענט, בעת דער גורל פון אייראָפּא איז געלעגען אויף דער וואגשאָל, האָט דער אָנפיהרער פון די דייטשע קאַטוילישען זיך היציג אָנגעשלאָסען אָן דער קריעגס־פּארטיי. מען האָט דערפאר איבערשעצט די פריעדענס־כחות פון שווארצען אינטערנאציאנאל, בויענדיג צו־פיעל אויף זיין אינטערנאציאנאליזם.

בערנשטיין רעדט אויספיהרליך וועגען נאָך אן אינטערנאציאנאל — וועגען יודענטום!

„דאָס יודענטום איז פון זיינע שונאים אָפּט בעצייכענט געווארען אלס אן אינטערנאציאנאלע פריי־מויערטום. מען האָט איהם חושד געווען אין א איבערטריבענעם קאָסמאָפּאָליטיזם. דאָס יודענטום קען דארום ניט שטימען מיט די נאציאנאלע גע־פיהלען, וואס זיינען אין יעדען לאנד דער יסוד פון געזעלשאַפטליכקייט. אָבער צוליעב עלאסטישען אויסדרוק: נאַציאנאלער געפיהל, קען דער פּארוואורף אמאָל זיך ענדערען אין א לויב. ווייל די ערפאהרונגען בעווייזען זעהר אפט, אז א איבערטריבענער נאַציאנאליזם איז אפט א געפאהר פאר דער נאציאן.

„אלס מיטגליעד אדער שטאַמלינג פון א פאָלק,

וואס איז צושפּריץ איבער דער גאַנצער וועלט, האָט יעדער איד, טאַקע זייענדיג א גוטער בירגער פון זיין לאַנד, געדאַרפט האַלטען פאַר זיין פליכט מיט־צוהעלפען אַלץ וואס קען פעראייניגען די נאַציאָנען און בעקעמפּפען אלץ וואס קען זיי פיינדליך מאַכען. אין אַנדערע ווערטער: די דייטשע, ענגלישע און פראַנצויזישע אידען האָבען געדאַרפט זיין פאַטריאָטען אין זייערע פאַטערלענדער, אבער קיינמאָל נישט ווערען בעאיינפלוסט פון איבערטריבענעם נאַציאָנאַליזם, שאָוויניזם און דזשינגאָאיזם.

דאָס איז אָבער ניט אזוי און בערנשטיין ווערט פול מיט פערבויערונג, ווען ער זעהט, ווי שלעכט די אידען האָבען פערשטאַנען זייער פּאָזיציע, ווי זיי האָבען ניט פערשטאַנען אכצושאַצען זייער ווערטה און דערפאַר אונמעגליך געמאַכט צו שפּיעלען א ווערכע־ניט־איז אינטערנאַציאָנאַלע ראָלע.

„דער קריעג האָט בעוויזען אז דער גרעסטער טייל אידען האָבען ניט דעם געפיהל, ניט דאָס פער־שטענדניס פאַר'ן שיקזאַל פון זייער פאָלק. אלס א מין סימבאָלישער צייכען דיענט אונז דער פער־פאַסער פון דער קריעגס־פּאָעמא „דאָס ליעד פון האס" — ערנסט ליסויער. אויפ'ן גרעבסטען אופן אפּע־לירט דער דאָזיגער איד צו די אינסטינקטען פון די אונבערעכענטע מאַסען און ערוועקט אין זיי אַ האַס געגען אן אנדער פאָלק.

ה' ליסויער האָט אָבער נור געמאַכט אין פער־זען דאָס, וואס די אידיש־דייטשע פּרעס־אָרגאַנען האָבען ארום איהם געפּרעדיגט. דעמאָרט ווען די מלחמה איז שוין געווען אונפערמיידליך, האָבען זיי, פון אידישען שטאַנדפּונקט, געברויכט אָנשטרענ־גען זיך צו קאָנצענטרירען זייער קאַמפּף געגען צאַ־ריזם. צום סוף האָט דער גרעסטער טייל פון דייטשען יודענטום געמאַכט יד־אחת מיט די אל־דייטשע אנטי־סעמיטען און ערקלעהרט ענגלאַנד אלס ערגסטען שונא, ווערכער מוז פערניכטעט ווערען.

„אין די קאַפע'ס, רעסטאָראַנס שטרענגען זיך די אידען אָן, כדי צו קאָנקורירען מיט די אַלל־דייטשען, זינגענדיג „דייטשלאַנד, דייטשלאַנד איבער אַלעס". — דאָסזעלבע ליעד, וואָס איז יאָהרענלאַנג געווען דאָס פעראייניגונגס־ליעד, דער הימן, פון די דייטשען אַנטיסעמיטען !..

„זיי, די אידען, האַלטען זיך פערפליכטעט אויפ'ן געביעט פון נאַציאָנאַליזם קיינעם ניט הינטערשטעליג צו בלייבען. זיי זיינען, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקען, לחלוטין אונאינ־טערנאַציאָנאַליזירט געוואָרען, און דערפאַר האָבען זיי קיין שום בעדייטונג ניט אַלס אַ בעזונדערער פּריעדענס־ערעמענט.

אַפילו אין דער פינאַנציעלער וועלט קענען די אידען הייַנט ניט האָבען אָט די דעה וואָס אַמאָל. מאיר אַנשיל'ס ווייב וואָלט שוין הייַנט ניט געקענט זאָגען „מיין מאַן וועט ניט ערלויבען ס'זאָל זיין אַ מלחמה !" דעמאָרט האָט ראָטשילד'ס הויז גע־האַט נור אַ בטיילונגען אין לאָנ־דאָן, פּאַריז און וויען. די פאַמיליע האָט נאָך ניט געקענט האָבען קיין בעזונדערע נאַציאָנאַלע געפיה־לען, אַ הון געשעפטליכע. דעמאָרט האָבען די רויט־שילד'ס געקענט האַנדלען אַלס אידען, אָדער אַלס אינטערנאַציאָנאַליסטען.

אַנדערש איז דאָס אָבער הייַנט:

„די פינאַנציעלע כחות ענטוויקלען זיך ניט אין דעם זין פון אינטערנאַציאָנאַליזירען דעם פינאַנ־נור פערקעהרט. די גרויסע פינאַנץ־הייזער וואָס גע־הערען צו איינצעלנע פּערזאָנען אָדער פאַמיליעס, מאַ־כען פּלאַן פאַר פינאַנציעלע אינסטיטוציעס, אַלס אַק־ציענגעזעלשאַפטען אָדער גרויסע עסקאַמט און איב־דוסטריע באַנקען. דאָ הערשט ניט מעהר קיין אוי־טאָרעטעט, נור דער קאָלעקטיוויטעט, אַלע אַקציעס־האַלטער האָבען אַ דעה — און דערפאַר איז שוין דאָ פאַרהאַן אַ פּלאַן פאַר אַ נאַציאָנאַליסטישע טענ־דענץ.

אויב מען האָט רויטשילד'ן געקענט חושד זיין אין קאָסמאָפּאָליטיזם, קען מען עס אָבער ניט חושד זיין דעם אויפזיכטסראַטה פון דער „דייטשע באַנק". און דאָס וואָס ס'איז מעגליך געווען צו טהון מעג־דערסזאָהנ'ען אָדער ברייכרעדער, איז דער דירעקציע פון דער דרעזדנער באַנק אָדער פון דער בערלינער דיסקאָנטאָ־באַנק אונמעגליך צו טהון. אמת, געלד האָט ניט קיין פאָטערלאַנד, אָבער דער געלד־האָבער האָט עס. דער פינאַנסיסט איז דאָך אויך ניט מעהר ווי פון בלוט און פלייש און ער קען זיך האָבען זיינע סימפּאַטיען און פאָראורטהיילען. ער, דער פינאַנסיסט, ווייס, אַז די רעגיערונג הערפט איהם פיעל צו אין זיינע אונטערנעהמונגען, זי הערפט איהם קריגען אויסלענדישע קאָנצעסיעס, זי בע־שיצט איהם זיין גוטס — און ווען עס קומט דערפאַר צו אַ גענעראַל־פערזאַמלונג פון אַקציאָנערען, וועט זיך שטענדיג דאָרט געפינען אַ פּאַטריאָטישע מער־הייט. דער קאַפּיטאַל איז מעהר ניט קיין קאָסמאָ־פּאָליטישע מאַכט, אויף וועלכען די פריעדענס־ריעב־האָבער קענען זיך פערלאָזען".

אין דער „נייע רונדשוי" האָט פראַנץ אָפּענהיי־מער געהאַט אַ מאָדנעם אַרטיקעל, אונטער'ן נאָמען: דער וואָרצעל פון מלחמה. ער־זאָגט, אַז ער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט ענטדעקט די ריכטיגע אורזאַכען פון מלחמות, נאָך מיט צוואַנציג יאָהר צוריק. און ער האָט פאַראיבעל, הלמאי קיינער האָט איהם צום גוטען אָדער שלעכ־טען ניט דערמאָהנט מיט זיין ענטדעקונג. אָפּענהיי־מער טרייסט זיך אָבער, אַז אין אַ שעהנעם טאָג וועט די נאָבעל־קאָמיטע אין סטאָקהאָלם זיך אַרומזעהן אָן זיינע פערדיענסטען פאַר פריעדען און בעוויליגען איהם דעם פריעדענספּרייז.

זיין ענטדעקונג בעשטעהט אין דער בעהויפּטונג, אַז די גרויסגרונד אייגענטימער, די אינטערעסען פון די אַגראַריער, — אָט דאָס איז דער הויפּט וואורצעל פון מלחמות.

אָבער דאָס איז ניט די איינציגע ענטדעקונג, וואָס איז אין דער זעלבער צייט בעקאַנט געוואָרען דעם אייראָפּעאישען רעזער.

די עהרע פון דער צווייטער ענטדעקונג געהערט

דעם רעצענזענט פון „מערקיור דע פראנס".

דער דאזיגער רעצענזענט האט נעמליך ענטדעקט אז... אין פוילען קומט פאר אַ אידיש־פוילישער אנטאגאניזם! אז ער האט דערפון פריהער ניט גע־וואוסט, ווערען מיר געוואהר פון זיין אויסדרוק: „אַ אונערוואַרטעטער אַנטאַגאָניזם". און צורעד קומט עס דאָרט צוליעב אַ ביכעל, וואָס איז ערשיע־נען אין פאריז אונטערן נאָמען „די אידענפראגע אין פוילען"; אַרויסגעגעבען פון דער פאריזער פוילישער אגענטור. קיין פערפאסער איז ניט אָנגע־געבען, אָבער לויט אַ פאָר ציטאַטען, און „מערקיור דע פראנס" קען מען זיך אָנשליסען, פון וועלכע הענד דאָס ביכעל שטאמט.

דאָרט זאָגט זיך, למשל, אַז די אַלטגעזעסענע פוילישע אידען לעבען זיך גאַנץ גוט מיט דער איב־ריגער ניט־אידישער בעפעלקערונג; די צרה איז נור מיט די אימיגראַנטען, די ליטוואַקעס, וועלכע האָבען אַריינגעבראכט קיין פוילען אַ דיסהארמאָניע און בעשאפען אַזאַ שארפען אַנטאַגאָניזם.

זינט די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען, איז די פוילישע פראָפּאַגאַנדא אין פראנקרייך געוואָרען פיעל שארפער ווי אימער. מען דארף ניט פערגע־סען, אַז אין פראנקרייך האָט מען שטענדיג געהאט אָפענע אויערען צו פוילן'ס קרעכצען. דערמיט הייסט עס אָבער ניט, אַז די פראַנצויזען קענען גרינדליך דעם פוילישען כאַראַקטער. פון גאַנץ פוי־לען קענען זיי אַם בעסטען די פוילישע פריצים, וואָס האָבען אָבגעהולטייעוועט זייער לעבען אין פאַ־ריז. זיי קענען אויך שאָפען, קאשציושקא, מיצקע־וויטש און נאָך עטליכע. אָבער אין זכרות פון די עטליכע גרויסע, האַלטען נאַאיווע פראַנצויזען גאַנץ פוילען פאַר עטוואָס זעהר ליכטיגעס, און ערהאַ־בענעס. דאָס לעצטע יאָהר איז אין פאריז ערשיע־נען אַ גאַנצע רייהע ביכער און בראָשורען וועגען די פאָליאַקען. אין די זשורנאַלען פערנעהמט די פוילען־פראגע אַ וויכטיגען אָרט. און עס בעמערקט זיך דערביי אַ מערקווירדיגע ערשיינונג: ווען עס האַנדעלט זיך וועגען פאָליאַקען שאַנעוועט מען ניט אויף אַ האָר די רוסישע רעגיערונג, און מען רעדט מיט איהר האַרבע ווערטער.

איז דאָס מעגליך? פראַנקרייך לאָזט דאָך, דוכט זיך, קיין שטויבעלע ניט פאַלען אויף דער רוסישער רוינקייט; מען האָט דאָך אַ לאַנגע צייט אַפילו ניט געטאָרט דרוקען די איינפאַכע אינפאָרמאַציע, אַז אין רוסלאַנד קומען פאָר שרעקליכע פּאָגראָמען אויף אידען — און דאָ ערלויבען זיך שריפטשטעלער אין פּראָמינענטע זשורנאַלען, צו זידלען די רוסישע רע־גיערונג פאַר זייער בעציהונג צו די פאָליאַקען?!

אומעטום צוויי מאָסען. דער גרויסער אידישער אומגליק איז אומעטום פערברעכעריש פערשוויגען געוואָרען, און אַלע האָבען אָנגעגעבען תירוצים: „העכערע אינטערעסען פאָדערן אַזוי".

דיזעלבע „העכערע אינטערעסען" זיינען אָבער קיין שום אָבהאַלט ניט, בעת עס האַנדעלט זיך למשל וועגען פאָליאַקען.


# אויף דער פינפטע עוועניו

וואו עס געפינען זיך די אַריסטאָ־קראַטישע דאַמען, וועלכע זיינען די אמת'ע מבינים אויף אַ גוטען סיגאַרעט, סמוקט מען נאָר י. ב. קרינסקי'ס

# פינפטע עוועניו

סיגאַרעטס

איז דער בעסטער
יוניאָן־מייד סיגאַרעט
וואָס דער מארקעט האָב ביז איצט
פּראָדוצירט.

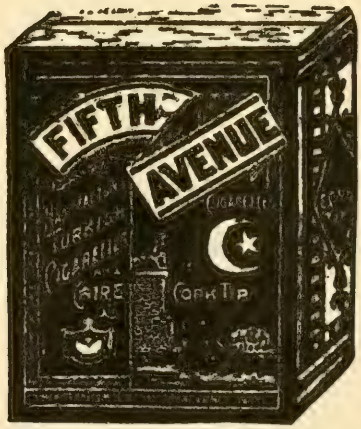


פאַר די קאָווערס גיט די פירמא פּראַכט פאָלע פּרעזענטען — פאָדערט אַ קאַטאַלאָג פריי. שרייבט: י. ב. קרינסקי, 207 נ. 4טע סט., ברוקלין, נ. י.

א. ליעסין:

# מר. ווילסאן און מר. יוהז

אז די צוויי הויפּט קאנדידאטען פון די צוויי גרויסע פּארטייען, מר. ווילסאָן און מר. יוהז, אונטערשיידען זיך איינער פון צווייטען זעהר ווייניג — דאָס גיבען צו סיי די דעמאָקראטען און סיי די רעפּובליקאנער. לצים זאָגען גאָר, אז דער גאנצער אונטערשיעד ליעגט נור אין דער בכבוד'יגער באָרד, וואָס בעציערט דעם פּנים פון מר. יוהז, אבער ניט דעם פּנים פון מר. ווילסאָן, און יעדער ערשטער בעסטער באַרבער וואָלט גע־קענט אין 10 מינוט צייט דעם גאַנצען אונטער־שיעד ארונטערנעהמען.

און אזוי ווי די ריכטיגע אישיו ביי אן אמע־ריקאנער קאפּיטאליסטישער פּארטיי איז אימער די פּערזאן פון איהר הויפּט קאנדידאט, הייסט עס, אז איצט, אין דעם פּרעזידענט־קאמפּיין, האָבען די צוויי גרויסע פּארטייען גאָר קיין ריכ־טיגע אישיו ניט.

מר. ווילסאָן און מר. יוהז זיינען ביידע אזוי ווי פון איין פורעם אויסגעגאסען. און ביידע האָבען ניט די מעלות, וואס זאָלען מאכען זייער קאמפּיין אינטערעסאנט; ביידע האָבען ניט אפילו די הסרונות, וואס זאָלען מאכען זייער קאמפּיין אינטערעסאנט. מר. ווילסאָן און מר. יוהז זיי־נען ביידע קינדער פון פּראָטעסטאַנטישע גלחים. און כאָטש ביידע זיינען איצט וועלטליכע דזשענ־טעלמענס, וואס זיינען אוועק ווייט־ווייט אין דער גרויסער זינדיגער פּאָליטישער וועלט, איז ביי זיי אלץ נאָך פערבליבען א רעכט ביסעל פון די קלאפּער־געצייג פון דער הימעל־ביזנעס; און ביידע וועלען נאָך גוט דערעסען מיט זייער אוי־גען־גלאָצעניש, מיט זייער מוסר־זאָגעניש, מיט זייער דרשה־פלעכטעניש, וואס אפּעלירט אזוי אנגענעהם צום אנגלאָ־זאקסישען הארץ. מר. ווילסאָן און מר. יוהז, וויעדער, האָבען ביידע בעקומען א גוטע עכט־יענקישע ערציהונג. און כאָטש ביידע זיינען זעהר פלינקע דזשענטעל־מענס, וואס קאָנען גרינדליך די אקראָבאַטישע קונצען פון די אמעריקאנער פּאָליטיקס, זעהען זיי אבער אוים אין אלע זייערע מאַניערען אזוי האָפערדיג, אזוי אָנגעצויגען, אזוי ניט בויגענ־דיג, אזוי ווי זיי וואָלטען א פלאָקען ארונטערגע־שלונגען; און ביידע, לאַנג־צורה'דיגע, לאַנג־ביינערדיגע, לאַנג־ריידענדיגע, וועלען זיי מא־זאָליען און מאזאָליען די אויגען ביז חלשות, איי־דעם דער גליקליכער טאָג פון 7־טען נאָוועמבער וועט אָנקומען. מר. ווילסאָן און מר. יוהז, וויע־דער, זיינען ביידע העכסט געבילדעט. און כאָטש ביידע זיינען זעהר דורשטיגע דזשענטעל־מענס, וואס ציהען זיך מיט אלע פלאמען פון זייער אמביציאָן צום „ווהייט האוז", וועלען זיי אָבער אָנפיהרען די מלחמה אויף אזא וואוילע־לערנערישען אופן, אז מען וועט זיך דאָ אָהן א דיקשיאָנערי ניט קענען א ריהר טהאָן; און ביי־דע וועלען פייערן און פלאקערן אין אזא ליטע־ראַרישען, אין אזא רעספּעקטאַבעלען, אין אזא גאָטספאָרכטיגען ענגליש, אז מען וועט פון גרויס דרך ארץ איינפאך פערגליווערט ווערען.

און די פּוסטקייט פון דעם קאמפּיין וועט מען אלץ נאָך ניט קענען אָנפילען מיט קיינע פּסוקים פון תנ"ך און ניט מיט קיינע אנדערע פרומע און לומד'ישע ציטאַטען; און די קלאָר־קייט פון דעם גאָרנישט פון דעם קאמפּיין וועט מען ניט קענען פערדונקלען מיט קיינע מאנ־דאַרינישע סתרי תורה. אויף אזוי ווייט וועט יעדער איינציגער קענען פערשטעהן, אז עס איז דאָ גאָרנישט פאַראַן וואס צו פערשטעהן, אז די צוויי הויפּט קאַנדידאַטען און די צוויי גרויס־סע פּארטייען, וואס שטעהען הינטער די הויפּט קאנדידאטען, האָבען דאָ אבזאָלוט קיין אורזא־כע ניט צו קריגען זיך אויסער נור ווי פאר'ן אָפּיס און דעם כבוד און די מזומנים, וואס זיי־נען מיט דעם אָפּיס פערבונדען.

* * *

פערשטעהט זיך, דער גרויסער קאמפּיין פאנגט זיך ערשט אָן. מיר האָבען נאָך אפילו ניט געהערט די נאָטיפיקיישאָן ספּיטשעס. און די פּארטיי־קעפּ טראכטען דאָך און שווייצען און ברעכען זיך טראכטענדיג. און ווער ווייס, פי־לייכט וועלען זיי נאָך יע אויסטראכטען עפּעס א וויכטיגען אונטערשיעד צווישען די הויפּט־קאנדידאטען, עפּעס א וויכטיגע אישיו צווישען די גרויסע פּארטייען! פאָרלוויפיג אבער איז נאָך אזא אונטערשיעד, אזא אישיו ניטאָ.

מר. ווילסאָן און מר. יוהז, צום ביישפּיעל, זיינען ביידע געוועזענע פּראפעסאָרען; פון די שעהנע טעמפּלען פון דער אמעריקאנער וויסענ־שאפט האָבען ביידע ארויסגעטראגען געפיהלען פון אונטערטעהניגקייט און רעספּעקט צום אמע־ריקאנער מולטי־מיליאָנער, וואס שענקט עס און שטערט־אויף דעם פאלטען מארמער פון די שעהנע טעמפּלען. און דאָס וועט זיך אין פער־לויף פון קאמפּיין, ווילענדיג ניט ווילענדיג, ביי ביידען צוגלייך פיהלען. מר. ווילסאָן און מר. יוהז זיינען אָבער ביידע אויף געוועזענע גובער־נאַטאָרען; פון זייער נאָהענטער בעריהרונג מיט'ן לעבען הינטער די ווענד פון די טעמפּלען האָבען ביידע ארויסגעטראגען א געוויסע מורא אויסצודריקען זייער אונטערטעהניגקייט און

רעספּעקט צו דעם מולטי־מיליאנער, וואס איז ביי די גרויסע בירגער־מאסען זעהר ניט פּאָפּו־לער. און דאָס וועט זיך וויעדער אין פערלויף פון קאמפּיין, ווילענדיג־ניט ווילענדיג, ביי ביי־דען צוגלייך פיהלען.

ווייטער, מר. ווילסאן און מר. יוהז זיינען ביידע הויכע נשמות. דאָס גיבען אלע צו. אין וואָס אייגענטליך בעשטעהט די הויכקייט פון זיי־ערע נשמות? דאָס ווייס מען ניט. מען ווייסט אויך ניט, ווען און וואו איז די הויכקייט ענט־דעקט געווארען. צי בעת זיי זיינען געווען אין דער קאלטער מארמערדיגקייט פון די טעמפּלען? צי נאכהער, בעת זיי זיינען שוין געווען אין דעם הייסען הוהא פון די פּאָליטישע זומפּען? אין אלגעמיין, אויף דעם, אז מען זאל ביי זיי גאָרנישט וויסען, זיינען זיי ביידע, סיי מר. ווילסאן און סיי מר. יוהז, די קונציגסטע מייסטערס. אָט צום ביישפּיעל, ווייס מען נאָך עד היום ניט, צי מר. ווילסאָן איז פאר פּריפּערעדנעס, כאָטש ער האָט וועגען דעם אזוי פיעל רעדען געהאל־טען, אזוי פיעל מעסעדזשעס געשריבען; מען ווייס אויך ניט עד היום, נאָך דעם ווי ער האָט אזוי פיעל מאָל און אזוי אומזיסט מטריח גע־ווען די גאנצע ארמיי און די גאנצע נייווי, צי וועט ער ענדליך דאָך צורוה לאָזען די אומגליק־ליכע מעקסיקא. נאָך וואונדערליכער זיינען די קונצען, וואס מר. יוהז ווייזט דאָ ארויס. שטעלט אייך פאָר, די גרעסטע פּארטיי אין לאנד נאָמי־נירט אין אזא אונרוהיגען מאָמענט איהר פּרע־זידענט־קאנדידאט, און קיינער ווייס ניט זיינע פּלענער און זיינע מיינונגען וועגען די ברע־נענדסטע פראגען, וואס האלטען די גרויסע רע־פּובליק אין אויפרעגונג. אלע קוקען איהם אין באָרד אריין און ווייסען גאָרנישט. און עס זיי־נען מעגליך אזעלכע ווילדע חלוקי דעות: רוז־וועלט טענה'ט, אז מר. יוהז איז א געפעהרליכער שונא פון די „הייפּענייטס", וואס וועט נאָך פּי־לייכט דייטשלאנד מלחמה ערקלערען, און דער־פאר דארפען איהם אלע דייטשע שונאים מיט אלע כחות אונטערשטיצען. און די דייטשען טענה'ן, אז מר. יוהז איז גראדע א ווארעמער פריינד פון די "הייפּענייטס", כמעט גאָר טאקע דעם קייזער'ס קאנדידאט, און דערפאר דארפען די דייטשען אין אמעריקא, אלע ווי איין מאן, פאר איהם און נור פאר איהם שטימען.

אזוי, צי אזוי, עס איז א פעסט־געשטעלטער פאקט, אז מר. ווילסאן און מר. יוהז זיינען ביידע הויכע נשמות. דאָס לעזט מען כמעט אין יע־דער צייטונג, אין יעדען זשורנאל. די רעפּוב־ליקאנישע צייטונגען גיבען צו, אז מר. ווילסאן איז א הויכע נשמה, און די דעמאָקראטישע ציי־טונגען גיבען צו, אז מר. יוהז איז א הויכע נשמה. און אלע זיינען גליקליך: ווער פון די ביידע זאל ניט ערוועהלט ווערען — אין „ווהייט האוז" וועט אלץ בלייבען א הויכע נשמה.

ווייטער, מר. ווילסאן און מר. יוהז זיינען ביידע גרויסע כאראקטערען. אין וואס בעשטעהט די גרויסקייט פון זייערע כאראקטערען? דאס ווייס מען ווייעדער ניט. זאל עס זיין דערפאר, ווייל זיי זיינען שטייף צוגעשפּילעט אויף אלע קנעפּלאך פון „רעספּעקטאביליטי" און געהען זונטאג אין טשוירטש און זאגען אָפט פאר'ן עולם מוסר? אדער זאל עס זיין דערפאר, ווייל זיי זיינען איינפאך קיין גנבים ניט, וואס דאס איז ווירקליך פאר אן אמעריקאנער פּאָליטיקער גרויס־ארטיג? אזוי, צי אזוי, עס איז א פעסט־גע־שטעלטער פאקט, אז מר. ווילסאן און מר. יוהז זיינען ביידע גרויסע כאראקטערען. און וויע־דער זיינען אלע צייטונגען, סיי די דעמאָקראַ־טישע און סיי די רעפּובליקאנישע, גליקליך: ווער פון די ביידע זאָל ניט ערוועהלט ווערען — אין „ווהייט האוז" וועט אלץ בלייבען א גרויסער כאראקטער.

ווייטער, מר. ווילסאן און מר. יוהז זיינען ביידע אונאבהענגיגע גייסטער. און דאס גראַ־דע ווייסען מיר שוין אלע פאר וואס און פאר ווען. ביידע זיינען ארויסגעטראטען געגען דער פּאָליטישער מאשין און געגען די פּאָליטישע באָ־סעס. מר. יוהז, בעת ער איז געווען גובערנאַ־טאָר אין ניו יארק סטייט, און מר. ווילסאָן, בעת ער איז געווען גובערנאטאָר אין ניו דזשוירסי סטייט, האָבען ביידע דעם הארטנעקיגען קאמפּף געגען די קאָרופּטע באָסעס אויפגענומען. אמת, דאָס איז געווארען די לעצטע יאהרען שטאַרק אין מאָדע, און ביידע האָבען דאָ געצאָהלט צינזען דעם גייסט פון דער צייט; דער קאמפּף איז אָבער געפיהרט געווארען פון ביידען מיט טאַקט, מיט איבערלייגונג, אין בעשטימטע גרענצען. ביי־דע, צום ביישפּיעל, האָבען געקעמפּפט בלויז גע־גען די באָסעס, אבער ניט געגען די געלט־זעק, וועלכע האָבען עס די באָסעס אויפ'ן דיענסט גע־האלטען. סיי מר. ווילסאן און סיי מר. יוהז, אנשטאט צו דיענען די באסעס, וואס דיענען די געלט־זעק, האָבען בעסער אליין, אָהן דער פער־מיטלונג פון די באָסעס, געזוכט צו דיענען די געלט־זעק. און אזוי האָבען זיי ביידע גענומען גילטען ניט בלויז אלס אונאבהייגיגע גייסטער, נור טאקע אויך אלס רעפאָרמער, אלס קאָנסער־וואטיווע רעפאָרמער, אזוי צו זאגען. זייער קאָנסערוואטיזם איז בעשטאנען אין דעם, וואס זיי האָבען אלץ נאָך געדיענט די געלט־זעק; זייער רעפאָרם איז בעשטאנען אין דעם, וואס דיענענדיג די געלט־זעק, האָבען זיי אָבער בע־קעמפּפט די באָסעס, וואס דיענען די געלט־זעק.

און ביידע זיינען ארויסגעקומען פון דעם גרויסען קאמפּף זיעגרייך, און אָפּגעשטראהלט האָט זייער גרויסער זיעג איבערן גאנצען לאנד, און דאס לאנד האָט זיי ביידען אָפּגעשאצט און בעלוינט — זייער קאמפּף און זייער זיעג אָפּגע־שאצט און בעלוינט: גובערנאטאָר יוהז איז גע־ווארען ריכטער פון סופּרים קאורט פון די פער־איניגטע שטאאטען און גובערנאטאָר ווילסאן

איז געוואָרען פּרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאַאטען.

ביידע, סיי מר. יוהז און סיי מר. ווילסאָן, זיינען איצט שלום געוואָרען מיט די באָסעס. מר. יוהז האָט זיך ענטזאגט פון סופּרים קאורט און וויל ווערען פּרעזידענט; מר. ווילסאָן האָט זיך ענטזאגט פון דער הבטחה מעהר ניט צו לויפען און וויל א צווייטען טערמין. נון, האָבען ביידע אונאבהייניגיגע גייסטער אויפגעגומען מיט אָפענע ארעמס די באָסעס, געגען וועלכע זיי האָבען ניט לאַנג דעם פערניכטונגס־קאַמפּף געפיהרט און געמאַכט טאַקע אויפ'ן קאַמפּף אזא שעהנע קאַריערע. דאָס מאַכט אָבער ניט אויס! ביידע, סיי מר. ווילסאָן און סיי מר. יוהז, וועלען נאָך אַלץ ציהען די פּראָצענטען פון זייער קאַמפּף געגען די באָסעס. און כאָטש זיי זיינען איצט שלום געוואָרען מיט די באָסעס, איז דאָס בשום אופן ניט א שלום מיט דער קאָרופּציאָן; דאָס איז בלויז א פעראייניגטע דעמאָקראַטישע פּאַרטיי! דאָס איז בלויז א פערייניגטע רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי!

און מיר שטעלען זיך פאָר, ווי מר. יוהז וועט זיך עס יאָגען אויפ'ן „בענד־וואָגען", אין ריהרענדער פריינדשאַפט מיט זיינע באָסעס, און זאָגען האַרבע ווערטער געגען מר. ווילסאָן און די דעמאָקראַטישע באָסעס. און מיר שטעלען זיך פאָר, ווי מר. ווילסאָן וועט זיך עס יאָגען אויפ'ן „בענד־וואָגען", אין ריהרענדער פריינדשאַפט מיט זיינע באָסעס, און זאָגען האַרבע ווערטער געגען מר. יוהז און די רעפּובליקאַנישע באָסעס. און מיר שטעלען זיך פאָר דעם פערפּויקטען, פערטשאַדיעטען בירגער, וואָס וועט לויפען פון איין „בענד־וואָגען" צום צווייטען און וועט ניט וויסען, וועמען צו בענשען דאָ און וועמען צו פלוכען דאָ.

דאָס וועט זיין אַן ענטציקענדעס בילד, ווי מר. יוהז, בעלויכטען פון די פייערווערק פון די רעפּובליקאַנישע אָלד־גאַרדס, וועט עס א בי־סעל בייזערען זיך און פערדאַמען די דעמאָקראַטישע קאָרופּציאָן. און דאָס וועט וויעדער זיין אַן ענטציקענדעס בילד, ווי מר. ווילסאָן, בעלויכטען פון די פייערווערק פון טעמעני האָל, וועט עס אביסעל בייזערען זיך און פערדאַמען די רעפּובליקאַנישע קאָרופּציאָן. און מיר שטעלען זיך פאָר דאַביי דעם פערפּויקטען, פערטשאַדיעטען בירגער — זיין צוטומעלטקייט, זיין צווייפעל, זיין פערלעגענהייט.

פאַר וועמען פון די ביידע זאָל ער יא שטימען און פאַר וועמען ניט שטימען — פאַר וועמען, פאַר וועמען, וויבאַלד אז דער גאַנצער אונטערשיעד צווישען איינעם און דעם צווייטען קען דער ערשטער בעסטער באַרבער אין 10 מינוט צייט אַרונטערנעהמען!

איהר האָט געהערט די מעשה'לע פון דעם אייזעל און די צוויי בינטלאַך היי. עס שטעהט דער אייזעל, א פערהונגערטער, א פער'חלש־טער, צווישען די צוויי בינטלאַך היי און קען זיך קיין עצה ניט געבען. ביידע בינטלאַך זיינען דאָך אזוי עהנליך, אזוי גלייך איינער צום צווייטען. טאָ צו וועלכען זאָל ער זיך צורוקען?

אָט צו דעם אייזעל איז איצט געגליכען דאָס בירגער־פאָלק פון אַמעריקאַ.

* * *

וואָלט מען זיך א גריבעל געטהאָן אין די הויפּט קאַנדידאַטען טיעפער, דאַן וואָלט מען נאַטירליך אויסגעפונען, אז זיי זיינען טאַקע בעזונדערע מענשען מיט בעזונדערע מעלות און חסרונות. דער פּשוט'ער בירגער וועט זיך אָבער אין פּסיכאָלאָגיע ניט אריינלאָזען. דעם איינציגען אונטערשיעד, וואס ער וועט זעהן פאַר זיך, וועט זיין אַלץ נור די באָרד.

און קיין פערלייכטערונג וועט דער בירגער ניט געפינען, ווען ער וועט איבערגעהן פון די קאַנדידאַטען פון די גרויסע פּאַרטייען צו די פּלאַטפאָרמען פון די גרויסע פּאַרטייען.

עס איז אָנגענומען, אז די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי איז פאַר צענטראַליזאַציאָן, אז די רעגירונג פון וואַשינגטאָן זאָל קריגען וואָס מעהר מאַכט, און די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי איז פאַר די „סטייט רייטס", אז די רעגירונג פון וואַשינגטאָן זאָל ניט קענען פערגרעסערען איהר מאַכט אויפ'ן חשבון פון די רעגירונגען פון די איינצעלנע שטאַאטען. עס איז אָנגענומען, אז די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי איז פאַר פּראָטעקשאַן, אז מען זאָל בעשיצען מיט הויכע טאַריפען די היימישע אינדוסטריען געגען אויסלענדישער קאָנקורענץ, און די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי איז פאַר פריי־האַנדעל. עס איז אָנגענומען, אז די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי איז פאַר אימפּעריאַליזם, די רעפּובליק זאָל זיך ענטוויקלען אין א גרויס־מאַכט, מיט א שטאַרקער אַרמיי און א שטאַרקער נייוויי, און עראָבערן נייע מערק און נייע לענדער פאַר'ן גרויס־קאַפּיטאַל, און די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי האַלט זיך נאָך אָן דעם פאַרצייטיגען שטאַנדפּונקט, אז די רעפּובליק זאָל זיך ווייטער פון דער נייער וועלט ניט אויסברייטען, אז זי זאָל זיך האַלטען אָפּגעזונדערט פון די דיפּלאָמאַטישע בונדען און פּלאָנטערס פון דער אַלטער וועלט, אז זי זאָל ניט בעהערשען פרעמדע פעלקער געגען זייער ווילען. אין קורצען, די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי פערטרעט הויפּטזעכליך די אינטערעסען פון גרויס־קאַפּיטאַל, און די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי פערטרעט הויפּטזעכליך די קליין־בירגערליכע אינטערעסען.

א קאַפּיטאַליסטישע פּאַרטיי אין דעם אייראָפּעאישען זין האָבען מיר אָבער ניט אין די פעראייניגטע שטאַאטען. פון דעם אייראָפּעאישען פּאָליטיקער פאָדערט מען פריהער פון אַלץ, אז ער זאָל פערטרעטען עהרליך די אינטערעסען פון דעם קלאַס, וואָס שענקט איהם דעם צוטרוי. אין אַמעריקאַ אָבער זיינען די פּאָליטיקער אַליין א בעזונדער קלאַס, — א קלאַס ביזנעס לייט,

ביי וועלכע די ביזנעס איז פּאָליטיק. די פּארטיי איז דאָ נור אַ גרויסע ביזנעס־פירמע, וואָס איהר הויפּט שטרעבונג איז אריינצוקריגען וואָס מעהר שטימען און ממילא אויך עמטער און שטעלען. און די אַמעריקאַנער פּאָליטיקער פערטרעטען פריהער פון אַלץ זיך אַליין, און נאַכהער ווילען זיי פערטרעטען אַלעס און אַלעמען, אַלעס און אַלעמען.

די רעפּובליקאַנישע פּארטיי, וואָס פערטרעט הויפּטזעכליך דעם גרויס־קאַפּיטאַל, האָט שוין יע געהאַט אַ געוויסע עהנליכקייט צו אַן אייראָפּעאישער פּארטיי. דאָס איז געווען אַן אַלטע, איינגעפונדעוועטע פירמע. איהר אָרגאַניזאַציאָן איז געווען אַן אַלטע, אַן איינגעפונדעוועטע. איהר קרעדיט איז געווען אַן אַלטער, אַן איינגעפונדעוועטער. און די דעמאָקראַטישע פּארטיי, אַן אָפּגעשוואַכטע, אַ פערהונגערטע, איז געוואָרען אַלץ פערצווייפעלטער, און אויס פערצווייפלונג האָט זי זיך גענומען וואַרפען אין אַלע זייטען און געזוכט צו פעראייניגען אין זיך די פערשיעדענאַרטיגסטע עלעמענטען. און כאָטש אין גרונד איז זי נאָך אַלץ געבליבען די רעאַקציאָנערע פּארטיי פון די אַמאָליגע שקלאַפען־טרייבער פון די דרום־שטאַאטען, האָט זי אָבער גענומען קאָקעטירען מיט די נייסטע אידעען, מיט די ראַדיקאַלסטע פראַזען. און ווען די רעפּובליקאַנער פּארטיי האָט עס שוין גלייכגילטיג ניט געקענט צוקוקען און גענומען זיך שרעקען אַביסעל און אויס קאָנקורענץ גענומען אַרויס׳גנב׳ענען שטיקער פון דעמאָקראַטישע ראַדיקאַליזם, האָט די דעמאָקראַטישע פּארטיי, פון איהר זייט, גענומען אַרויס׳גנב׳ענען שטיקער פון רעפּובליקאַנישען קאָנסערוואַטיזם. און די ביידע פּארטייען זיינען אַלץ נעהענטער אונטערגעקומען איינע צו דער אַנדערער.

און קיין מאָל זיינען די צוויי פּארטייען ניט אונטערגעקומען אַזוי נאָהענט איינע צו דער אַנדערער, ווי אין דעם איצטיגען פּרעזידענט־קאַמפּיין. בעת די רעפּובליקאַנישע פּלאַטפאָרמע רעדט אַזוי אפּיקורסות׳דיג, אַז די רעגירונג זאָל רעגולירען די ביזנעס פון גרויס־קאַפּיטאַל, רעדט שוין די דעמאָקראַטישע פּלאַטפאָרמע וועגען אַ טאַריף־קאָמישאָן צו בעשיצען די היימישע אינדוסטריען, און זי גיט די הסכמה אויף אַנדערע קאָמישאָנס, וואָס פערגרעסערען זעהר שטאַרק די מאַכט פון דער רעגירונג אין וואַשינגטאָן אויפ׳ן חשבון פון די איינצעלנע שטאַאטען, און זי רעקאָמענדירט אויך אַ שטאַרקע אַרמיי און אַ שטאַרקע נייווי, און זי רעדט שוין מיט אַ האַלבען מויל וועגען די אונטערדריקטע פיליפּינער, וועלכע די פּארטיי פון די נעגער־לינטשערס פלעגט אימער אַזוי יאָמערליך בעוויינען.

אין די אַמאָליגע יאָהרען פלעגט די פּארטיי, וואָס פלעגט זוכען צו פעראייניגען אין זיך פערשיעדענאַרטיגע קלאַסען מיט די ענטגעגענגעזעצטע אינטערעסען, אימער קענען ערוואַרטען אַ שלעכטען פּסק. ברייען האָט אַ פּאָר מאָל געהאַט די טרויעריגע ערפאַהרונג: ער פלעגט זיך קליגען צו רעדען צו יעדען קלאַס פון זיינע צוהערער אויף אַ בעזונדערען לשון — אויף אַ לשון, וואָס זאָל זיך צופּאַסען אַם בעסטען צו די אינטערעסען, דעם פערלאַנג און די שטרעבונגען פון אָט אַזאַ קלאַס; ער פלעגט זיך קליגען צו ריידען אין יעדער געגענד אויף אַ בעזונדערען לשון — אויף אַ לשון, וואָס זאָל זיך צופּאַסען אַם בעסטען צו די אינטערעסען, דעם פערלאַנג און די שטרעבונגען פון די שטרעבונגען פון אָט אַזאַ געגענד. עס האָט זיך אָבער אויסגעלאָזען, אַז יעדער קלאַס צוהערער האָט זיך גראָדע צוגעהערט צו דעם לשון, וואָס איז ניט פאַר איהם געמיינט געוואָרען; עס פלעגט זיך אויסלאָזען, אַז אין איסט פלעגט מען זיך גראָדע צוהערען צו זיין לשון אין וועסט, און אין וועסט — צו זיין לשון אין איסט, און אין סוייט — צו זיין לשון אין איסט און אין וועסט. און ברייען פלעגט אימער דורכפאַלען.

וואָס זאָל אָבער טהאָן דער בירגער, ווען ביידע גרויסע פּארטייען מאַכען אַזעלכע שטיק און ווענדען אָן אַזעלכע מעטאָדען, ווען ביידע הויפּט קאַנדידאַטען ריידען אין פערשיעדענע זייטען און צו פערשיעדענע קלאַסען גאַנץ פערשיעדען? ווען מען זאָל ער דאָ דורכוואַרפען און וועמען ערוועהלען?

* * *

און וואָס קלענער עס איז דער אונטערשיעד צווישען די רעפּובליקאַנער און די דעמאָקראַטען, אַלץ גרעסער איז דער אונטערשיעד צווישען די קאַפּיטאַליסטישע פּארטייען און די סאָציאַליסטישע פּארטיי. און קיין מאָל איז דער אונטערשיעד צווישען די רעפּובליקאַנער און די דעמאָקראַטען ניט געווען אַזוי קליין, און קיין מאָל איז דער אונטערשיעד צווישען די קאַפּיטאַליסטישע פּארטייען און די סאָציאַליסטישע פּארטיי ניט געווען אַזוי גרויס.

און די „פּראַקטישע" בירגער אונזערע, וועלכע וועלען זוכען, ווי דער מנהג איז, אין איינער פון די קאַפּיטאַליסטישע פּארטייען די קלענערע צרה און די בעסערע אישיו, וועלען דאָס אין דעם איצטיגען קאַמפּיין אודאי און אודאי ניט געפינען. זיי מוזען שוין איצט זעהן אין די קאַפּיטאַליסטישע פּארטייען איין גלייכע צרה — די צרה פון קאַפּיטאַליזם, וואָס האַלט איצט אין חרוב מאַכען די ציוויליזירטע וועלט און די ציוויליזירטע פעלקער. זיי מוזען זעהן פאַר זיך נור איין אישיו—די אישיו פון וועלט־בעפרייענדען און פעלקער־פערברידערנדען סאָציאַליזם.

אַלדזשערנאָן ליע:

# צו דער ארבייט

(די סאָציאַליסטישע סטייט־קאָנווענשאָן אין אָלבאַני און די איצטיגע אויפגאַבען פון אונזער פּאַרטיי.)

פאַר די לעצטע צוויי יאָהר האָבען מיר זיך אימער בעקלאָגט, אז די פּאַרטיי איז אין אונזער שטאַאַטען (און מעגליך אויך אין אַנדערע שטאַאַטען) כמעט איינגעשלאָפען. דיזע לאַנגע דערקלעהרט זיך וואַהרשיינליך הויפּטזעכליך מיט דער מוטלאָזיגקייט, וואס דער וועלט־קריעג האָט געהאַט אַרויסגערופען. די בעוועגונג האָט געליטען פון א שטאַרקען קריזיס אין זומער פון 1914 און עס האָט געמוזט נעהמען צייט איידער די גענאָסען האָבען געקאָנט ווידער קומען צו זיך. ווי די מעשה זאָל ניט זיין, בין איך דאָך זיכער, אז דער פּעריאָד פון נידערגעשלאָגענקייט און דיסקוסיאָנען (וועלכע געהען שטענדיג ציזאַמען) איז ענדליך איבערגעגאַנגען. דער גייסט, וואס האָט געהערשט אויף דער אָלבעניער קאָנווענשאָן, איז געווען א גייסט פון האָפנונגספולער ענטשלאָסענהייט, דורכגעדרונגען מיט גייסטרייכער האַרמאָניע. איך האָב נאָך קיינמאָל ניט בעגעגענט אויף קיין סטייט־קאָנווענשאָן אזוי וועניג פּערזענליכע פראַגען און שטרייטיגקייטען, ווי אויף דער לעצטער קאָנווענשאָן אין אָלבעני. עס זייַנען פאָרגעקומען היציגע דעבאַטען, אָבער אימער נור וועגען פּרינציפּיעלע און טאַקטישע פראַגען — און האָבען געקאָנט דינען אלס בעווייז, אז אין די אָרגאַניזאַציעס געהט אָן א געזונדע און ענערגישע אקטיוויטעט.

עס קאָן אלזא קיין צווייפעל ניט זיין, אז אויב מיר דאַרפען ווען עס איז אַרבייטען מיט אלע כחות, אַרבייטען אלע צוזאַמען און דורכפיהרען א גלענצענדען קאַמפּיין — איז איצט די צייט דערפאַר. עס וואָלט געווען שווער צו פערלאַנגען גינסטיגערע אומשטענדען.

אַרבייט איז יעצט פאַראַן אין א גאַנץ נישקשה'דיגער מאָס, און עס האַלט שוין אָן אזוי פאַר מעהר ווי א יאָהר. דאָס, צוזאַמען מיט דעם אונאויפהערליכען וואוקס פון די פּרייזען אויף לעבענסמיטלען און פּראָדוקטען, האָט אויפגעמונטערט די טעטיגקייט פון די אַרבייטער אָרגאַניזאַציעס אויף דעם עקאָנאָמישען געביט. די בעהיינגונגען זיינען, ערשטענס, ניט אזוי גוט, אז דער אַרבייטער זאָל קאָנען זיין צופרידען; זיי זיינען אָבער, צווייטענס, אויך ניט אזוי שלעכט, אז ער זאָל פערלירען די האָפנונג אויף בעסער. די אַרבייטער זיינען יעצט אין א קאָמפּלוסטיגער שטימונג.

אויף דעם פּאָליטישען געביט האָבען די אַרבייטער זיך ניט וואו צו ווענדען, אויסער נור צו דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי. די דעמאָקראַטען האָבען גאָר נישט געטהאָן אום צו געווינען דעם צוטרויען פון די אַרבייטער. די רעפּובליקאַנער פּרעטענדירען אפילו ניט עפּעס צו האָבען פאַרגעשלאָגען פאַר די אַרבייטער. אלץ וואס דיזע ביידע פּאַרטייען קענען טהאָן איז צו איבערשריען איינע דער צווייטער, ווי צוויי גאַסען־פּעדלערס, מיט זייערע אויסגעשריען וועגען נאַציאָנאַלער עהרע און נאַציאָנאַלער פערטהיידיגונג. דאָס איז געווען א גאַנץ גוטער שפּיעל, אָבער נור אַמאָל, מיט יאָהרען צוריק. יעצט אַרבייט עס שוין כלל ניט אזוי גוט. דאָס פאָלק לערנט לאַנגזאַם. עס לערנט אָבער פאַרט. עס איז שוין יעצט ניט אזוי צופרידען, ווי אַמאָל, צו פערלאַזען זיך אויפ'ן וואָרט פון די גאַסען־סוחרים; עס וויל יעצט זעהן די סחורה טאַקע אליין.

קיין זאַך האָט מיר ניט געשאַפען אזוי פיעל צופריעדענהייט, ווי די פערגלייכונג פון דער געזעלשאַפטליכער מיינונג (פון דער אמת'ער געזעלשאַפטליכער מיינונג און ניט פון איהר פּאַראָדיע, ווי זי ווערט פאָרגעשטעלט אין דער בורזוואַזע פּרעסע) פאַר דער צייט פון „דייטשען קריזיס" און פון „מעקסיקאַנער קריזיס", מיט דעם, ווי די געזעלשאַפט האָט זיך געהאַלטען אין 1898, ערב דעם שפּאַנישען קריעג. דאַן האָבען זיך נור זעהר וועניג אויסגעצייכענטע מענשען ניט געהיצט אדער האָבען זיך געפּרואווט אליין אריינצוטראַכטען אין דער אמת'ער לאַגע. די גרויסע מעהרהייט האָט „געדענקט די מעין"*) און האָט פערגעסען פון אלץ אין דער וועלט. יעצט, פערקעהרט, האָבען זיך אלע פערזוכען צו בעשאַפען א מלחמה־פיבער ניט איינגעגעבען. די מעהרהייט האָט זיך ניט געלאָזט אויפרעגען. דער געפיהל איז יעצט שטאַרק פערשפּרייט, אז אונזער פּאָליטיק אין מעקסיקא איז איין אונטערדריקונגס־פּאָליטיק און ניט קיין פערטיידיגונגס־פּאָליטיק, און אז די נאַציאָנאַלע עהרע אונזערע איז אין א גרעסערער געפאַהר אין דער היים איידער אין אויסלאַנד.

אָבער ביידע אלטע פּאַרטייען אנערקענען דאָס ניט: זיי קענען דאָס ניט אנערקענען, ווייל דאָס וואלט מיינען צו צורייסען מיט זייערע אמת'ע אונטערשטיצער.

די פּראָגרעסיווע פּאַרטיי איז צוזאַמענגעבראַכען זאָגאַר שנעלער און אין א שטאַרקערער מאָס, ווי מיר האָבען ערוואַרטעט. אין 1912 וואלט זי, נאָך דער גרויסער צאָהל שטימען, וואס זי האָט בעקומען, געהאַט א מעגליכקייט צו עקזיסטירען פון די אַרבייטער אפילו ניט עפּעס צו האָבען פאַרגעשלאָגען פאַר די אַרבייטער. אלץ וואס דיזע ביידע פּאַרטייען קענען טהאָן איז צו איבערשריען איינע דער צווייטער, ווי צוויי גאַסען־פּעדלערס, מיט זייערע אויסגעשריען וועגען נאַציאָנאַלער עהרע און נאַציאָנאַלער פערטהיידיגונג. דאָס איז געווען א גאַנץ גוטער שפּיעל, אָבער נור אַמאָל, מיט יאָהרען צוריק. יעצט אַרבייט עס שוין כלל ניט אזוי גוט. דאָס פאָלק לערנט לאַנגזאַם. עס לערנט אָבער פאַרט. עס איז שוין יעצט ניט אזוי צופרידען, ווי אַמאָל, צו פערלאַזען זיך אויפ'ן וואָרט פון די גאַסען־סוחרים; עס וויל יעצט זעהן די סחורה טאַקע אליין.

קיין זאַך האָט מיר ניט געשאַפען אזוי פיעל צופריעדענהייט, ווי די פערגלייכונג פון דער געזעלשאַפטליכער מיינונג (פון דער אמת'ער געזעלשאַפטליכער מיינונג און ניט פון איהר פּאַראָדיע, ווי זי ווערט פאָרגעשטעלט אין דער בורזוואַזע פּרעסע) פאַר דער צייט פון „דייטשען קריזיס" און פון „מעקסיקאַנער קריזיס", מיט דעם, ווי די געזעלשאַפט האָט זיך געהאַלטען אין 1898, ערב דעם שפּאַנישען קריעג. דאַן האָבען זיך נור זעהר וועניג אויסגעצייכענטע מענשען ניט געהיצט אדער האָבען זיך געפּרואווט אליין אריינצוטראַכטען אין דער אמת'ער לאַגע. די גרויסע מעהרהייט האָט „געדענקט די מעין"*) און האָט פערגעסען פון אלץ אין דער וועלט. יעצט, פערקעהרט, האָבען זיך אלע פערזוכען צו בעשאַפען א מלחמה־פיבער ניט איינגעגעבען. די מעהרהייט האָט זיך ניט געלאָזט אויפרעגען. דער געפיהל איז יעצט שטאַרק פערשפּרייט, אז אונזער פּאָליטיק אין מעקסיקא איז איין אונטערדריקונגס־פּאָליטיק און ניט קיין פערטיידיגונגס־פּאָליטיק, און אז די נאַציאָנאַלע עהרע אונזערע איז אין א גרעסערער געפאַהר אין דער היים איידער אין אויסלאַנד.

אָבער ביידע אלטע פּאַרטייען אנערקענען דאָס ניט: זיי קענען דאָס ניט אנערקענען, ווייל דאָס וואלט מיינען צו צורייסען מיט זייערע אמת'ע אונטערשטיצער.

די פּראָגרעסיווע פּאַרטיי איז צוזאַמענגעבראַכען זאָגאַר שנעלער און אין א שטאַרקערער מאָס, ווי מיר האָבען ערוואַרטעט. אין 1912 וואלט זי, נאָך דער גרויסער צאָהל שטימען, וואס זי האָט בעקומען, געהאַט א מעגליכקייט צו עקזיס־

*) די אמעריקאַנער קריעג־שיף וואָס איז דערטרונקען געוואָרען פון די שפּאַניער ערב דעם קריעג.

טירען אלס א בורזשואזע רעפארם פארטיי, ווען זי וואלט געווען אזוי אָרגאניזירט, אז די „רעגק און פייל" — די פשוט'ע מעמבערס — זאָלען זי קאָנטראָלירען. זי האָט דורכגעלאָזען דיזע געלעגענהייט, אין זי וועט שוין מעהר קיינמאָל אזא געלעגענהייט ניט האָבען. עס קאָן קיין צווייפעל ניט זיין, אז די מעהרהייט פון איהרע אָנהענגער וועלען זיך צוזאמען מיט רוזוועלט'ן אומקעהרען צוריק אין רעפובליקאנער לאגער, פונקט ווי זיי האָבען נאָכגעפאָלגט רוזוועלט'ן מיט איניגע יאהר צוריק. א טייל וועט איבערגעהן צו די דעמאָקראטען. אָבער עס זיינען געוויס פאראן א סך אזעלכע עלעמענטען, וואס האָבען געשטימט פאר די פראגרעסיסטען, ווייל זיי האָבען געמיינט אז די פראגראם זייערע איז כמעט אזוי גוט ווי די סאָציאליסטישע, און האָט דערצו מעהר שאנסען צו געווינען. יעצט איז פאר זיי, פערשטענדליך, געבליבען נור איין וועג, זיך צו פעראייניגען אונטער דער סאָציאליסטישער פאָהן.

אונזער פארטיי איז די איינציגע, וואס קעמפט פעסט און אויסגעשפראכען געגען קריעג, — ניט נור געגען קריעג, נאָר אויך געגען מיליטאריזם, — ניט נור געגען קריעג און מיליטאריזם, נאָר אויך געגען זייערע אורזאכען. אונזער קאמפיין וועט אין א גרויסער מאָס זיין אן אנטימיליטאריסטישע קאמפיין. עס וועט אָבער ניט זיין קיין קאמפיין פון פשוט'ער פערדאמונג אדער פון הומאניטארישע געפיהלען — עס וועט קודם כל זיין אן אויפקלעהרונגס קאמפיין. די פריינד פון פריעדען וועלען זיך אלע מוזען ווענדען צו אונז, ווייל די רעפובליקאנער, די דעמאָקראטען, און די פראגרעסיווע קלאפען אלע אין די קריעגסטאצען. אונזערע רעדנער, אונזערע ליפלעטשרייבער און רעדאקטערע האָבען אלע די אויפגאבע אויפצוקלעהרען די פשוט'ע, ניט געקינצעלטע אָנהענגער פון שלום, אויפצודעקען פאר זיי די וויסענשאפטליכע גרינדע פאר זייערע אייגענע גוטע טענדענצען, איבערצייגען זיי, אז קאפיטאליזם פערורזאכט מלחמות און אז די איינציגע וואראנטי פאר שלום איז די פערשטארקונג פון פראלעטאריאט.

מיליטאריזם איז אָבער ניט די איינציגע איישיו. מען דארף ניט פערגעסען, אז די אויסבעסערונג פון דער קאָנסטיטוציע וועגען פרויען שטימרעכט (וואומען סאָפריידזש אמענדמענט) דארף דורכגעהן דורך דער לעדזשיסלייטשור קומענדען ווינטער, כדי זי זאל קאָנען פארגעבראכט ווערען פאר'ן פאָלק אין 1917. דיזע אויסבעסערונג מוז אויך ערקלעהרט און פערטהיידיגט ווערען פון א סאציאליסטישען שטאנדפונקט. עס איז ניט גענוג צו געווינען שטימען פאר דער פרויען שטימרעכט אמענדמענט; עס איז אויך נויטווענדיג צו געווינען די צוקונפטיגע פרויען וואוטערס (וועהלער) פאר דעם סאציאליזם.

דאָס גלייכען טאָרען מיר ניט פערנאכלעסיגען די פראקטישע פראגען פון ארבייטער געזעצגעבונג. אויסצובייטען און צו פערבעסערען די סיסטעם פון סטייט ארבייטער פערזיכערונג — מאכען אז די פערזיכערונג זאָל ארומנעהמען אלע אינדוסטריעס, און זאל אָנגעווענדעט ווערען ניט נאָר אויף אונגליקספעלע, נאָר אויך אויפ'ן פאל פון קראנקהייט, מוטערשאפט, עלטער־שוואכקייט און ארבייטסלאָזיגקייט — איז אן אויפגאבע, וואס האָט די גרעסטע בעדייטונג פאר דעם ארבייטער קלאס און דער ארבייטער בעוועגונג, סיי אין איהר אינדוסטריעלער, סיי אין איהר פאָליטישער פארמע. די אויסבעסערונג פון דער סיסטעם פון פאבריק־אינספעקציע, די אבשאפונג פון קינדער ארבייט, די פערקירצונג פון ארבייטס טאָג, די פערטיידיגונג פון דעם רעכט צו סטרייקען און פיקעטען — דאָס זיינען אלע זעהר וויכטיגע פראגען אין דעם קומענדען קאמפיין. און לאָמיר ניט פערגעסען, אז בעת מיר פלאנעווען זיך צו דערשלאָגען דערצו, אז די „בלוטיגע פינף"*) זאָלען צוריקגערופען ווערען, נעהמען די ארבייטסגעבער אָן מיטלען דורכצושטופען א „געזעץ וועגען סטייט קאָנסטאבולערי."

מיר האָבען גענוג פון וואס צו רעדען, ניט אריינלאָזענדיג זיך אין קיין חקירות וועגען דעם קריעג אין אייראפא, אדער וועגען דעם צי דייטשע ארבייטער האָבען א דעה אין לאנד צי ניט. די הויפטזאך איז, וואס מיר לעבען אין א לאנד, וואו די מאסען קענען רעגירען, ווען זיי זאלען אויף איין אויפגעקלעהרטען אופן זיך אונטערנעהמען דאָס דורכצופיהרען, און מיר בעלאנגען צו א פארטיי וועמעס הויפט אויפגאבע עס איז אויפצוווקען דעם ארבייטער קלאס, איהם ערציהען און אָרגאניזירען אזוי אז ער זאל קאָנען צוריקגעווינען דאָס לאנד וואס געהערט איהם לויט'ן רעכט, וואס בעלאנגט אָבער אין פאקט צו די מאָרגאנס און ראקעפעלערס.

עס איז אונזער חוב צו אונזערע ליידענדע ברידער אין דער פון קריעג פערוויסטעטער איינראָפא, עס איז אונזער חוב צו אונזערע אייגענע קינדער, וועלכע וועלען זיך אין גיכען פערוואנדלען אין ערוואקסענע מענער און פרויען; עס איז אונזער חוב צו דער מענשהייט, ציוויליזאציע, צו אונזער אייזערנער זעלבסט־אכטונג — צו מאכען דאָס יאהר פאר א באנער יאהר פון סאָציאליזם אין דעם סטייט ניו־יארק.

---

*) מיליטאריסטישע געזעצען וואָס זיינען דורכגעפיהרט געווארען אין דער לעדזשיסלייטשור פון סטייט ניו־יארק אין 1916.

הלל ראָגאָף:

# מיליטאריזם אין די סקוהלס און די לעהרער

(די טיטשער־קאָנווענשאָן און די טיטשער־יוניאָן).

דיא קאָנווענשאָן, וואָס דיא נאַציאָנאַלע טי־טשערס אסאָסיאיישאָן האָט לעצטען מאָנאַט אָפּ־געהאַלטען אין נויארק האָט צום ענד ארויסגערו־פען א געוויסע ענטוישונג אָבער דאָס איז געווען דערפאַר ווייל מען האָט לכתחילה צופיעל ערוואַר־טעט פון איהר אָדער אפשר דערפאַר וואָס דיא ערשטע פּאָאָר טעג האָבען אויסגעוויעזען אזוי גלענצענד.

דער גרעסטער דיסאַפּאָינטמענט איז געווען אין דער רעזאָלוציאָן, וואָס דיא קאָנווענשאָן האָט נאָך א דריי־טאָגיגע דעבאַטע אָנגענומען אין דער פראַגע פון פריפערעדנעס, אָדער, בעסער געזאָגט, אין דער פאַגע פון מיליטערישע לעהרע אין דיא פּאָבליק סקוהלס. אין פערלויף פון דער דעבאַטע האָט עס אויסגעזעהן, אז דיא געגנער פון מיליטע־ריזמוס וועלען זיכער זיעגען. יעדער רעדנער וואָס האָט אויפגעהויבען זיין שטימע צו פער־דאַמען פריפערעדנעס און „סאָלדאַטשינע" אין דיא סקוהלס איז אויפגענומען געוואָרען מיט גרעסטע בעגייסטערונג; און פאַרקעהרט, יעדער וואָס האָט גערעדט פאַר מיליטעריזמוס איז אויפגענומען געוואָרען קאַלט און גלייכגיל־טיג. און גערעדט האָבען דיא פּאַסיפיסטען פיעל שטאַרקער, פיעל בייסענדער וויא דיא מיליטעריסטען. עס האָט אויסגעוויעזען דאָס ווען דיא טיטשערס וואָלטען ניט געהאַט קיין רעספּעקט פאַר דיא נעמען, וואָס האָבען דעם מיליטעריזמוס פערטהיידיגט, אזוינע נעמען, וויא גענעראַל וואוד, עקס־פּרעזידענט טעפט, און מעיאר מיטשעל, וואָלט מען זיי פון דער פּלאַטפאָרמע אראָפּגעפייפט.

דאָך, ווען עס איז געקומען צו אַן אבשטי־מונג האָבען דיא מיליטעריסטען געוואונען. דיא אָנגענומענע רעזאָלוציאָן איז אפילו ניט אזוי שטאַרק, ניט אזוי אויסגעשפּראָכען, וויא דיא מיליטעריסטען האָבען עס געוואונשען, אָבער זיא ערקלעהט, אז דיא טיטשערס זיינען ניט געגען דעם מען זאָל לעהרנען קינדער אין דיא סקוהלס, וויא צו זיין סאָלדאַטען. פאַר דיא פּאַסיפיסטען איז דאָס געווען פונקט אזא קלאַפּ, וויא א בעגייסטערטע רעזאָלוציאָן פאַר מיליטעריזמוס.

דאָס איז געווען דער גרעסטער דיסאַפּאָינט מענט פון דער קאָנווענשאָן. וויא ערקלעהרט זיך דאָס? א סך תירוצים זיינען אָנגעגעבען געוואָרען. איינינע זיינען מיט דער מיינונג, דאָס דיא טיטשערס האָבען זיך דערשראָקען פאַר דער ניו־יאָרקער פּרעסע, וועלכע איז אויך זיי שרעקליך אָנגעפאַלען מיט זילזולים און שפּאָט דיא פּאָאָר טעג, וואָס דיא דעבאַטען זיינען אָנגעגאַנגען. אנדערע וויעדער ערקלעה־רען, דאָס שולדיג אין דעם איז געווען דער פאַקט, וואָס דיא קאָנווענשאָן איז אָפּגעהאַלטען געוואָרען אין ניו־יאָרק, אין „סאַמע גיהנם פון דער פּריפערעדנעס אַגיטאַציאָן". עס ווערט אויך אָנגעוויעזען, דאס ווייל די קאָנווענשאָן איז געווען אין נויארק, איז שווער געווען פאַר דיא טיטשערס פון דיא וועסט זיך אין איהר צו בעטהייליגען. געקומען זיינען אַם מייסטענס טיטשערס פון דיא סאוטה און דיא איסט, וואו דער גייסט איז איממער רעאַקציאָנער. דיא טיטשערס פון דיא וועסט זיינען מעהר ליבעראַל, מעהר ראַדיקאַל, מעהר פּראָגרעסיוו, און ווען זיי וואָלטען ביי דער קאָנווענשאָן געווען אין א געניגענדע צאָהל, וואָלט דיא רעזאָלוציאָן פאַר פּריפערעדנעס זיכער דורכגעפאַלען. דיעזע מיי־נונגען זיינען נאַטירליך אויסגעדריקט געוואָרען אַם מייסטענס פון לעהרער פון דיא וועסט, וועלכע האָבען ווירקליך געגען דיא פּריפערעד־נעס רעזאָלוציאָן געקעמפּפט.

דיא אַללע תירוצים זיינען א קנאַפּע טרייסט. עס פרעגט זיך, פאַרוואָס האָבען דיא טיטשערס געבראַכט דיא קאָנווענשאָן אַהער אין ניו־יארק? זיי האָבען דאָך געוואוסט דיא וויכ־טיגקייט פון דיא פראַגען, וואָס דאַרפען האיאָהר פערהאַנדעלט ווערען. זיי האָבען דאָך געוואוסט, וויא מעכטיג דיא קאַפּיטאַליסטישע פּרעסע און דער קאַפּיטאַליסטישער מיליטע־ריזמוס זיינען אין ניו־יאָרק. זייט דיא אָרגאַ־ניזאַציאָן עקזיסטירט האָט זיא בלויז מיט איין איינציגע אויסנאַהמע איהרע קאָנווענשאָנס אָפּגעהאַלטען אין דיא וועסט אָדער אין מיטעל־וועסט. און גראַדע דיעזען יאָהר האָט זיא זיך אריינגעקליעבען אין ניו־יאָרק! דיא טיטשערס פון דיא וועסט ענטפערען אויף דעם, אז מען האָט דיא אָרגאַניזאַציאָן בכיון אהער פערנאַרט: דיא מיליטעריסטען האָבען געוואוסט, אז דאָס וועט אויסשליסען א גרויסע צאָהל פּראָגרע־סיווע טיטשערס, האָבען זיי זיך מיט אַלע כוחות געסטאַרעט דאָס דורכצופיהרען און זיי איז עס

דיא קאָנווענשאָן, וואָס דיא נאַציאָנאַלע טי־טשערס אסאָסיאיישאָן האָט לעצטען מאָנאַט אָפּ־געהאַלטען אין נויארק האָט צום ענד ארויסגערו־פען א געוויסע ענטוישונג אָבער דאָס איז געווען דערפאַר ווייל מען האָט לכתחילה צופיעל ערוואַר־טעט פון איהר אָדער אפשר דערפאַר וואָס דיא ערשטע פּאָאָר טעג האָבען אויסגעוויעזען אזוי גלענצענד.

דער גרעסטער דיסאַפּאָינטמענט איז געווען אין דער רעזאָלוציאָן, וואָס דיא קאָנווענשאָן האָט נאָך א דריי־טאָגיגע דעבאַטע אָנגענומען אין דער פראַגע פון פריפערעדנעס, אָדער, בעסער געזאָגט, אין דער פאַגע פון מיליטערישע לעהרע אין דיא פּאָבליק סקוהלס. אין פערלויף פון דער דעבאַטע האָט עס אויסגעזעהן, אז דיא געגנער פון מיליטע־ריזמוס וועלען זיכער זיעגען. יעדער רעדנער וואָס האָט אויפגעהויבען זיין שטימע צו פער־דאַמען פריפערעדנעס און „סאָלדאַטשינע" אין דיא סקוהלס איז אויפגענומען געוואָרען מיט גרעסטע בעגייסטערונג; און פאַרקעהרט, יעדער וואָס האָט גערעדט פאַר מיליטעריזמוס איז אויפגענומען געוואָרען קאַלט און גלייכגיל־טיג. און גערעדט האָבען דיא פּאַסיפיסטען פיעל שטאַרקער, פיעל בייסענדער וויא דיא מיליטעריסטען. עס האָט אויסגעוויעזען דאָס ווען דיא טיטשערס וואָלטען ניט געהאַט קיין רעספּעקט פאַר דיא נעמען, וואָס האָבען דעם מיליטעריזמוס פערטהיידיגט, אזוינע נעמען, וויא גענעראַל וואוד, עקס־פּרעזידענט טעפט, און מעיאר מיטשעל, וואָלט מען זיי פון דער פּלאַטפאָרמע אראָפּגעפייפט.

דאָך, ווען עס איז געקומען צו אַן אבשטי־מונג האָבען דיא מיליטעריסטען געוואונען. דיא אָנגענומענע רעזאָלוציאָן איז אפילו ניט אזוי שטאַרק, ניט אזוי אויסגעשפּראָכען, וויא דיא מיליטעריסטען האָבען עס געוואונשען, אָבער זיא ערקלעהט, אז דיא טיטשערס זיינען ניט געגען דעם מען זאָל לעהרנען קינדער אין דיא סקוהלס, וויא צו זיין סאָלדאַטען. פאַר דיא פּאַסיפיסטען איז דאָס געווען פונקט אזא קלאַפּ, וויא א בעגייסטערטע רעזאָלוציאָן פאַר מיליטעריזמוס.

דאָס איז געווען דער גרעסטער דיסאַפּאָינט מענט פון דער קאָנווענשאָן. וויא ערקלעהרט זיך דאָס? א סך תירוצים זיינען אָנגעגעבען

געלונגען. פרעגט זיך אָבער, פארוואָס איז עס זיי געלונגען? אויב דיא מיליטעריסטישע עלע־מענטען האָבען אויף דעם שכל געהאַט, האָבען דאָך דיא פאסיפיסטען אויך געקענט ענטדעקען דעם סוד. מוז מען אלץ אָנקומען צום אלטען תירוץ, דאָס דער מיליטעריסטישער עלעמענט איז שטארקער געווען. דיעזער עלעמענט האָט דיא קאָנווענשאָן אהער געבראכט, און דיעזער עלעמענט האָט עס דאָ דורכגעפיהרט דיא שענדליכע רעזאָלוציאָן.

און דער דיסאַפּאָינטמענט ווערט שארפער, ניט שוואכער, ווען מען בעטראכט דיא שענד־ליכע רעזאָלוציאָן אין דער ליכט פון דיא דעבא־טען. דיא דעבאטען האָבען קיין צווייפעל ניט איבערגעלאָזען ביי קיינעם, דאָס דיא גרויסע מאסען פון דיא טיטשערס זיינען געגען פּרי־פּערעדנעס און געגען מילטעריזמוס. דיא קאַפּי־טאַליסטישע פּרעסע האָט אָפען צוגעגעבען אין דיא מעג, וואָס דיא דיסקוסיאָן האָט זיך געצוי־גען, אז דיא מיליטעריסטען וועלען בעזיעגט ווערען; און ווען דיא רעזאָלוציאָן איז אָנגענו־מען געוואָרן זיינען דיעזע צייטונגען איבעראשט געוואָרען. זיי האָבען זיך אויף דעם גאָר ניט געריכט. וואָס אלזאָ בעווייזט עס? דאָס בעווייזט, אז מיט זייערע הערצער זיינען דיא לעהרער ווירקליך געווען מיט דיא פאסיפי־סטען; אָבער ביי דער ענדליכער אבשטימונג האָבען זיי דעם מוטה פארלאָרען. דאָס בע־ווייזט, אז ווערענד דיא „רענק און פייל" פון דיא טיטשערס זיינען געניגט צו האַלטען מיט דיא מעהר ראַדיקאַלע פאָרשטעהער פון דער אָרגאַניזאַציאָן, פעהלט זיי דיא ענטשלאָסענהייט דאָס צו טהאָן אָפען און פארצייכענען זייערע נעמען אלס פאסיפיסטען.

און דאָס ברענגט אונז צום צווייטען וויכ־טיגען פונקט פון דער קאָנווענשאָן: איהר שטעלונג צו דער טרייד־יוניאָן פראגע. אויך וועגען דיזער פראגע איז פיעל גערעדט געוואָרען, פיעל גוטעס און שטארקעס, אָבער געטהאָן האָט דיא קאָנווענשאָן גאָר ניט. אויך מסתמא דער־פאר, וואָס זיא האָט מורא געהאַט.

דיא פראגע איז אויפגעהויבען געוואָרען פון דיא 42 סקוהל טיטשערס, וועלכע זיינען ארויסגעוואָרפען געוואָרען פון זייערע שטעלעס אין שיקאַגאָ, דערפאר וואָס זיי האָבען זיך אָר־גאַניזירט אין אַ „יוניאָן פון טיטשערס" און זיך אָנגעשלאָסען אָן דיא אַמעריקאָן פעדעריי־שען אָף לייבאָר. דער פּרעזידענט פון דער שיקאַגאָ'ר באָארד אָף עדוקיישאָן איז צו דער קאָנווענשאָן געקומען זיין האַנדלונג צו פאַר־טהיידיגען. דיעזער פּרעזידענט איז אַ רייכער ביזנעסמאַן און האָט גערעדט וויא אַ רייכער ביזנעסמאַן. דיא פארטהיידיגער פון דער יוניאָן האָבען גערעדט ניט בלויז וויא יוניאָן לייט, נור וויא אידעאַליסטען יוניאָן לייט. זיי האָבען ערקלעהרט, דאָס זיי האָבען זיך אָרגאַניזירט אין אַ יי יאָן ניט בלויז זייער לאַגע צו פארבעסערען, ניט בלויז צו קענען אויסקעמפּפען בעסערע ווייי־דזשעס, נור אום צו שטעהן אין געהענטערע גייסטיגע בעציהונגען מיט דיא אָרימע קינדער, וועלכע בעזוכען דיא פּאָבליק סקיהלס. זיי האָבען אָנגעוויעזען, דאָס דיא רייכע קינדער געהען ניט אין דיא פּאָבליק סקוהלס. זיי שטעהט ניט אָן צו מישען זיך מיט דיא ארבייטער־קינדער. פאר זיי זיינען דאָ פּריוואַט סקוהלס. דיא טיטשערס זיינען אלזאָ טיטשערס פאר דיא אָרימע, און אום זיי צו קענען ריכטיג פאר־שטעהן, אום זיי צו קענען ריכטיג לעהרנען מוזען דיא טיטשערס ווערען אַ טהייל פון זייער קלאַסע, מוזען לעבען מיט זיי און קעמפּפען מיט זיי.

דיא רעדעס זיינען געווען גלענצענד, און האָבען ארויסגערופען גרויס ענטהוזיאַזמוס, אָבער געטהאָן האָט דיא אַסאָסיאַיישאָן וועגען דער גאַנצער אָנגעלעגענהייט גאָר ניט. זיא האָט זיך בענוגענט מיט אויסהערען דיא טענות פון ביידע צדדים.

און דאָ ליעגט דיא אורזאַכע פון אלע צרות. דיא סקוהלס און דיא קאַללעדזשעס אין אַמע־ריקאַ זיינען אין דיא הענד פון דיא רייכע. דיא פּאָבליק סקוהלס, וואָס דיא שטאָדט־רעגיע־רונגען האַלטען אויס, ווערען געוועהנליך קאָנ־טראַלירט פון אַ באָארד אָוו עדיוקיישאָן, וועלכע בעשטעהט פון ביזנעס־לייט און פון רייכע לאָיערס, אָדער פון אַנדערע אָנהענגער און לאַ־קייען פון דיא קאַפּיטאַליסטישע קלאַסען. מיר־האָבען דעם פאַלל אין ניו־יאָרק און מיר האָבען דעם פאַל אין שיקאַגאָ. דיא גרויסע קאַללע־דזשעס און אוניווערזיטעטען ווערען אויפגעהאַל־טען פון דיא נדבות, וואָס גרויסע קאַפּיטאַלי־סטען שענקען זיי, און עס איז גאַנץ נאַטירליך דאָס דיעזע נדבה שענקער זאָלען האָבען דיא גאַנצע דעה. קאַללעדזש פּרעזידענטען זיינען אַם מייסטענס ביזנעס־לייט, וועמענס אויפגאַבע עס איז צו זאַמלען נדבות ביי גבירים, און זיי געבען אַכטונג, אז דיא פּראָפעסאָרען און דיא לעהרער זאָלען דיא געפיהלען פון דיעזע גבירים ניט בעליידיגען. עס איז קיין נאָווינע ניט צו הערען דאָס אַ געוויסער בעריהמטער פּראָפעסאָר האָט זיין שטעלע פארלאָרען דערפאר, וואָס ער האָט ארויסגערעדט אַ וואָרט געגען אַ געוויסען מיללאָיאָנער, אָדער דערפאר, וואָס ער האָט גע־

האָלפען דורכפיהרען א געזעץ, וואָס איז געגען דיא אינטערעסען פון א געוויסע קאָרפּאָריישאָן אָדער טראָסט.

דיא סקוהלס און דיא אוניווערזיטעטען, צי זיי געהערען צו דער רעגיערונג צי ניט, זיינען אונטער דער קאָנטראָל פון דיא רייכע קלאַסען און דיא טיטשערס זיינען ביי זיי שקלאַפען, גראדע אזוי וויא אונאָרגאַניזירטע ארבייטער זיינען שקלאַפען ביי זייערע בעלי הבתים. דער אונטערשיעד איז נאָר, וואָס ארבייטער פאַר־קויפען בלויז זייער פיזישע קראַפט, זייער קערפּער, און דיא טיטשערס פארקויפען ביידע זאַכען, אי דעם קערפּער אי דיא נשמה. זיי האָדעווען מיט זייער קערפּער און דערשטיקען זייער נשמה. דאָס איז דיא ריכטיגע ערקלעהרונג פון דיא דיסאַפּאָינטעטע האַנדלונג פון דער טיטשערס קאָנווענשאָן.

אָבער וועהרענד דיא רעזולטאַטען פון דער קאָנווענשאָן זיינען געווען טרויעריגע, מוז מען דאָך צוגעבען דאָס דער גייסט אין אלגעמיין איז געווען א מערקווירדיג ראַדיקאַלער. וויא מיר האָבען שוין אָנגעוויעזען, האָבען דיא דע־לעגאַטען דיעזען גייסט ארויסגעוויעזען ביי יעדע געלעגענהייט וואו זיי האָבען נור קיין מורא ניט געהאַט. דאָס איז אַן ערפּרעהענדע ערשיי־נונג. עס בעווייזט, אז דיא נשמות פון דיעזען העכסט וויכטיגען עלעמענט אין דער געזעל־שאַפט זיינען געמאַכט פון „ריכטיגען שטאָף“, דאָס דיא נשמות פון דיא טיטשערס זיינען אינערליך ריין, אויסערליך בלויז זיינען זיי דונקעל, ווייל זיי קענען ניט פערטרייבען דעם וואָלקען וואָס הענגט איבער זיי. עס איז אויך וויכטיג אָנצוואווייזען אויף'ן פאַקט דאָס דיא ליבעראַלע און ראַדיקאַלע ריכטונגען אין דער אַסאָסיאַיישאָן פון דיא טיטשערס צעהלען צווישען זיך פיעל וויכטיגערע, פיעל מעהר אַנערקענטע פּראָפעסאָרען, וויא דיא פאָר־שטעהער פון רעאַקציאָנערען גייסט. דיא שאַרפ־סטע רעדעס געגען מיליטעריזמוס אין דיא סקוהלס און געגען דיא האַנדלונג פון דער שיקאַגאָ'ר באָארד אָוו עדיוקיישאָן, האָט געהאַל־טען פּראָפעסאָר דזשאָהן דיואי פון קאָלאָמביא אוניווערזיטעט, איינער פון דיא גרעסטע, אויב ניט דער גרעסטער דענקער און שרייבער איבער דיא וויסענשאַפט פון פּעדאַגאָגי אין אַמעריקאַ.

און וויכטיג איז אויך דאָס דיעזע פאָר־שטעהער פון ליבעראַלען און ראַדיקאַלען פליגעל זיינען ניט וואַסערדיג. זייערע פּרינציפּען זיינען ניט געשטיצט בלויז אויף גוטהערציגקייט, אויף געפיהלען, זיי זיינען טאַקע איבערצייגטע, דע־קענדע רעוואָלוציאָנערען, זייער בעגריף פון דער וויכטיגקייט פון טרייד־יוניאָניזם צווישען סקוהל טיטשערס גרייכט פיעל ווייטער, וויא דיא טרייד־יוניאָן פּרינציפּען פון דיא קאָנסער־וואַטיווע ארבייטער ליעדערס אין דיעזען לאַנד. אָט וויא אזוי א פּראָמינענטע לעהרערין האָט ביי דער קאָנווענשאָן ערקלעהרט איהר טרייד־יוניאָן פּרינציפּ:

„דיא רעגיערונגס סטאַטיסטיקס בעווייזען, דאָס 60 פּראָצענט פון דיא גוטס פון לאַנד בעלאַנגט צו צוויי פּראָצענט פון דער בעפעל־קערונג. מיט אַנדערע ווערטער הייסט עס, דאָס אונטער איצטיגען סיסטעם ווערט יעדע הונדערט דאָלאַר צוטהיילט אויף דיעזען אופן: צוויי מענשען קריעגען 60 דאָלאַר און 98 מענ־שען קריעגען דיא איבעריגע 40 דאָלאַר. דיא קינדער פון דיא צוויי מענשען, וואָס קריעגען דיא 60 דאָלאַר געהען אין פּריוואַט סקוהלס. אונזער פּראָבלעמע, דיא פּראָבלעמע פון דיא פּאָרליק סקוהל טיטשערס איז, וויא אזוי צו בילדען דיא קינדער פון דיא 98 מענשען, וואָס קריעגען בלויז דיא 40 דאָלאַר. מיר מוזען וויסען אַלעס, וואָס אַנבעלאַנגט דיעזע 98 פּראָ־צענט, אונטער וואָס פאַר בעדינגונגען ווערען זייערע קינדער געבאָרען, און אין וואָס פאַר היימען זיי וואָהנען, וואָס פאַר שפּייז זיי קריע־גען, און וועלכע געלעגענהייטען האָבען זיי זיך צו שפּיעלען, און צו ווערען דיעזע קינדער אין אַלגעמיין ריכטיג בעהאַנדעלט פון דער גע־זעלשאַפט.

„אויב מיר ווילען זיין ריכטיגע לעהרער פאַר דיעזע קינדער מוזען דיעזע פראַגען ווערען אונזערע פראַגען, און מיר מוזען האַלטען פּונקט פאַר אזא פּפליכט דיעזע פראַגען צו לעזען, וויא צו לערנען דיא קינדער לעזען און שרייבען.

„פרעגט זיך אַלזאָ, וואָס איז דער בעסטער וועג דיעזע פּראָבלעמען צו לעזען. אַליין קענען מיר זעהר ווייניג אויפטהאָן. מיר מוזען זיך פאַראייניגען מיט אַנדערע. מיר אַלס טיטשערס מוזען ווערען א טהייל פון דיא סאָציאַלע און פּאָליטישע בעוועגונגען, וועלכע האָבען אַלס זייער אויפגאַבע דיעזע פראַגען צו פאַרענט־פערען. טויזענדער קינדער מוזען איצטער געהן ארבייטען און זייער פלאַץ איז דאָך אין פּאָבליק סקוהל. און זיי ארבייטען אונטער דיא טרוי־עריגסטע בעדינגונגען פאַר דיא קלענסטע ווייי־דזשעס. מיר מוזען אַללע אונזערע כוחות אָנווענדען אָט דיעזע איבלען אָפּצושאַפען. אָט דאָס איז דיא הויפּט אורזאַכע וואָרום מיר אָרגאַניזירען זיך אין יוניאָנס און שליסען זיך אָן אָן דער אַלגעמיינער ארבייטער בעוועגונג“.

דיעזע ווערטער דאַרפען פערשריעבען

ווערען מיט גאָלדענע אותיות. דאָס זיינען ווערטער פון אן אמת'ע פאָלקס־לעהרערין. טימשערס פון אזא סאָרט זיינען א ברכה פאר'ן לאנד.

דיא אנדערע רעדנער האָבען אויך אָנגע־וויעזען אויף דעם, וואָס דיא סקוהל טיטשערס ווערען שרעקליך שלעכט בעצאָהלט. זיי מאכען ווייניגער ווידזשעס וויא ארבייטער ביי טריינס, וואו עס פאָדערט זיך קיין קענטניסען. קיין שום פאָרבעריטונג. דאָך האָבען זיי ערקלעהרט, אז צוליעב דעם אליין וואָלטען זיי קיין יוניאָן ניט געגרינדעט. זייער יוניאָן שטעהט פאָר העכערע זאכען, גייסטיגע זאכען.

און דאָס איז טאקע דיא אורזאכע וואָרום זיא ווערט אזוי ביטער בעקעמפפט פון דיא רייכע ביזנעס לייט, וואָס זיינען דיא בעלי הבתים פון דיא סקוהלס, פון דיא פּאָבליק סקוהלס אזוי גוט וויא פון דיא פּריוואט קאָל־לעדזשעס און אוניווערזיטעטען.

| ז. ברכות | איין טאָג לעבען | (סקיצע) |
|---|---|---|

געווידמעט יוסף און ברכה מענדעלסאָהן.

א שטילע, רוהיגע נאכט. די האלבע לבנה וואָס איז געשוואומען איבער די אָפּגעשניטענע פּאַראיסען, האָט אָפּגעגלאנצט אין די נאסע אלאמברע־דראָטען. דער גרויסער עקוואליפּטוס האָט עטליכע מאָהל א שאָקעל געטהאָן מיט זיי־נע צווייגען, אזוי ווי ער וואָלט פון שלאָף אויפ־געציטערט. האלב אין שאָטען, האלב א פאר־גאָסענע אין לבנה־שיין, שטעהט די איין־איינ־ציגע שטוב. די טעראסע איז אין א פעסטען, געדיכטען חושך פארוויקעלט. די נאכט שלאָפט.

קאלט־טרויעריג שרייען ארויף די פילינען צו דעם הויך צוואוואָרפענעם קאלטען הימעל מיט די קליינע שטערענדלאך, וואָס לאָזען זיך אראָפּ דאָרט ערגעץ ווייט, הינטער די אלאמברעס־דראָטען. ערגעץ האָט א בלעך א קלאפּ געטהאָן. דער גרויסער, שווארצער הונט האָט א שטילען געביל ארויסגעלאָזען. און די פערד און בהמות, וואָס זיינען געשטאנען אין איין קופּע פערזא־מעלט, האָבען מיט שרעק אריינגעקוקט אין דער שטילער נאכט, צו יענעם זייט הימעל, וואו אי־בער די בוימער־שפּיצען, האָט זיך געוויזען א קליינער, שווארצער וואָלקען.

נאָר אָט האָט זיך איבער די ווייט־צושפּריי־טע מיט דראָטען־פערצויגענע פעלדער, וואָס זיי־נען פארגאָסען געווען מיט דעם פערחלש'טען האלב־לבנה שיין, עפּעס א ריהר געטאָהן. איין פערד האָט זיך פון זיינע חברים אָפּגעשטעלט. מיט א פאררייסענעם עק און קאָפּ, מיט אויפ־געשטעלטער גרייווע אין קלינגענדען הירזשען איז ער אהין און צוריק געלאָפען, אונטערוואָרפענדיג מיט די הינטערשטע פיס. אָט איז ער אָנגע־צויגען מיט'ן גאנצען פערפּער שטעהן געבליבען, נאָר גלייך האָט ער זיך פון אָרט געריסען און מיט אימפּעט געלאָפען אין יענער זייט פון וואָ־נען א חושך איז אָנגעקומען. ביי דער אלאמברע איז ער שטעהן געבליבען און קלאפּענדיג מיט דער פאָדערשטער רעכטער פוס, האָט ער אזוי ווי געדראָהט און געדרופען. מעכטיג האָט זיין הירזשען די דומפּיג־שטילע, פּחד־פולע נאכט געוועקט. נאָר דאָ האָט ער זיך אויף די הינ־טערשטע פיס א קער געטאָהן און מיט א שרעק־ליכען אימפּעט צו זיינע חברים געלאָפען, וואו ער האָט זיך מיט'ן גאנצען קערפּער אין זייער קופּע איינגעגראָבען.

און ווי פריהער איז קאלט־רוהיג די לבנה געשוואומען, נאָר גרעסער איז דער העל־נעפּעל־דיגער ראד ארום איהר געוואָרען און רוהיג ווי פריהער האָבען די קליינע שטערענדלעך געפּינ־קעלט און געוואונקען. דומפּיג האָט אן אלטער אמבו בוים געזומעט; ווייענדיג האָט איהם דער אלגאָראָבאָ בוימעל אונטערגעהאלטען. און דאָרט, פון יענעם זייט שווארצען וואָלקען, וואָס האָט זיך צושפּרייט, ווי א גרויסער דריי־ווינקעל, מיט א שפּיץ פאראויס, האָבען זיך אָפּגעריסען איינע נאָך איינע גרויסע חיות, פויגעל אין אלערליי געשטאלטען און געלאָפען העט־העט, ווייט־ווייט: פּלוצלים... ווי א ברומען פון א גאנצע מחנה לויבען האָט א ווייר־וואר פון קלינגען און שטי־מען די נאכט אויפגעוועקט, איבער די פעלדער צושפּרייט, און געלאָפען אלץ ווייטער און ווייי־טער, אלץ מעכטיגער און מעכטיגער...

שוין אין אלע זייטען האָט זיך דער אמבו געוואָרפען. צו דער ערד האָט זיך דער אלגאָ־ראָבאָ געבויגען, א העלער פייער האָט דעם חושך דורכגעשניטען און פאַרשוואונדען געוואָרען....

אלעס איז ווייטער שטיל געוואָרען. אלעס האָט געשוויגען. אונבעוועגליך איז די לופט. פעסט שטעהט דער ריז דער אמבו, נאָר שטיל איינגעהאלטען ווייגט דער אלגאָראָבאָ און דאָרט אויבען פיהרט זיך א קאמפּף צווישען חושך און

פייער, וועלכע יעדער מאָמענט פארגיסט מיט גאנצע טייכען העלע ליכטיגקייט די מיט אימפּעט קנוילענדיגע פינסטערניש, און מיט א מאָהל:

אָננצונדען האָט זיך דער גאנצער הימעל. א וואקכאנאליע פון פרייליכקייט האָט די פעל־דער בעהערשט. ווי וואהנזיניגע זיינען זיך די בהמות און פערד צוקאָפּען. אכככ... כאַא... טראַך... טאַך... דזים... דזאם... האָט זיך א ווייל־דער נחת־פולער, געזאנג־קלינגענדער, אָפּלאכע־דיג־שפּאַטישער, פרייד־נצחון געשרעה צוטראָגען וואָס האָט זיך צוזאמען געמישט מיט א שרעק־ליכען קרעכץ און קראַך.

---

ווי א ווייסער שאָטען איז ראשעל דעם טאָג ארומגעגאנגען איבער'ן צימער פון זייער איינ־זאמער טשאקרע (פערמע), וועלכע איז געווען ארומגערינגעלט מיט פּאַראיסען, אין וועמעס לייבער עס האָבען זיך איינגעגעסען די שטעכע־דיגע דראָטען פון די צוימען, וואָס צוטיילען די גאנצע לאנד. עס זעהט אויס אזוי ווי אל־לעס, הייזער, בהמות און בוימער זיינען אריין געכאפּט געוואָרען אין אן אייזערנעם נעץ.

פון איין ווינקעל אין צווייטען איז זי אומ־געגאנגען ניט געפינענדיג זיך קיין אָרט. זי איז אין זייער שלאָף־צימער אריין, וואו עס איז געשטאנען צוויי שמאָלע בעטען און א גרויסער קויש וואו איהרע און איהר מאנס זאכען זיינען געלעגען. מיט שטילע טריט איז ראשעל צום פענסטער צוגעקומען און אזוי ווי אין אָהנמאכט אין וויעג־שטול געפאלען, ארויסקוקענדיג צום „קאָראל" מיט'ן גרויסען אמבו־בוים, וואו „מאָרגען־שטערן" איז אומגעגאנגען. ראשעל זעהט ווי די „מאָרגען שטערען" האָט איינינע מאָל מיט איהר קליין קעפּעל די דראָט א שטופּ געטהאָן, פאָרזיכטיג מיט'ן מויל די דראָטען אָנ־גענומען, צו זיך געשלעפּט און געבליבען שטעהן מיט'ן קאָפּ אין מזרח געוועגדעט.

א רחמנות־ציטער האָט זי פון קאָפּ ביז די פיס דורכגענומען. זי האָט דערפיהלט ווי איה־רע קליינע פיס־פינגער האָבען זיך גראַמפּהאַפט צוזאמען געבויגען. מיט איהרע הענט האָט זי די קנעכלאך ארומגעכאפּט און מיט אן איינ־געבויגען קאָפּ זיך שטיל געוויינט נאָכפּאָלגענדיג מיט איהר בליק די „מאָרגען־שטערן" וועלכע איז געשטאנען און מיט איהר קעפּיל געשאָקעלט. זי האָט ראשעלן דערזעהען. א שטילער הירזען, א קלאַפּ מיט איהר פיסעל און אויסגעצויגענעם קאָפּ איז „מאָרגען־שטערען" פון דעם פערמאַכ־טען קאָראל ניט אָפּגעגאנגען. וואָס איז?... האָט ראשעל געפליסטערט און אויסגעצויגען איהר שלאנק־עלאסטישען קערפּער. פון אונטער דער ווייסער קאפּטעל האָבען איהרע צוויי קליי־נע ברוסטען ארויסגעשאָסען. אין דער צייט איז זייער פּעאָן (ארבייטער) צוגעקומען, א „רו־סאָ", פון דער איינגענער שטאָדט מיט ראשעלן. ער האָט די טיהר פון קאָראל געעפענט און ארויסגעלאָזען די „מאָרגען־שטערען" צו די אי־בעריגע פערד. אָבער מיט שטילע טריט איז די „מאָרגען־שטערען" צו ראשעלן צוגעגאנגען און איז געבליבען שטעהן מיט'ן קאָפּ אין פענ־סטער, ניט פינטלענדיג אפילו מיט איהרע ווייך־ווייבערשע שווארצע אויגען; נאָר מיט דער אויבערשטער ליפּ האָט זי שטיל בעוועגט.

אלץ שטילער האָט זיך ראשעל געוויעגט, האסטיגער און טיעפער געאָטהעמט. מיט איה־רע קליינע צודראַפּעטע הענד האָט זי דעם קאָפּ פון „מאָרגען־שטערען" מיט'ן ווייסען פלעק גע־גלעט, און פּלוצלונג איז ראשעל פון אָרט אויפ־געשפּרונגען, און אומהאלזענדיג דעם פערד'ס קאָפּ, האָט זי זיך צוגעוויינט, שלוכצענדיג, מיט פערבראָכענע פינגער.

א שטילע בעוועגונג האָט דער פערד געמאכט, איהר קאָפּ אויף ראשעל'ס אקסעל ארויפגעלייגט, אָנכאַפּענדיג מיט איהרע ווייטליכע ליפּען ראַ־שעל'ס קורץ־געשאָרענע שווארצע האָר. רוהיגער איז ראשעל אונטער דער צארטקייט געוואָרען. זי האָט שוין מעהר ניט געוויינט, נאָר איהר באַק צום פערד'ס צוגעלייגט, און אזוי זיינען זיי ביי־דע לאנג, לאנג געשטאנען. געלאסען האָט די „מאָרגען־שטערען" איהר קאָפּ בעפרייט און מיט שטילע טריט צו די איבעריגע פערד געגאנגען. ראשעל האָט זיך אין דעם ערשטען צימער אומ־געקערט, וואו זייער וואנט־זייגער האָט עלף גע־שלאָגען. אין פענסטער און ביים פענסטער און אויך אין צימער האָט זי געטראָפען א גרויסען טהייל פון זייערע הינער, וועמען זי האָט פער־געסען דעם טאָג געבען עסען.

— אָי, מיינע אָרעמע! — איז זי ארויסגע־לאָפען מיט א גרויסען טאָץ מאאים אין האנט און אלע פונפציג הינער, הענער, קאַצקעס, אינ־דיקעס און גענז האָבען זיך מיט א געפילדער און קוואָקעריי צו איהר געשטופּט. אפילו דער גרויסער שווארצער האָן איז אין טאָץ אריין גע־שפּרונגען און אלעס אויסגעשאָטען. פריילעך האָט זיך ראשעל אין שטוב אומגעקערט און האָט דערזעהען אז דער זייגער האלט שוין האלב צוועלף.

— פּאוולאָוו, פּאוולאָוו, דו ווייסט ניט ווען איסאק קומט? — האָט זי דעם פּעאָן גערופען, וועלכער איז אין דער צייט געגאנגען טרייבען די פערד צום וואסער.

— אָן פאָהרט ער, — האָט ער רוהיג אָנ־געוויזען אויף א קנויל שטויב, וואס האָט זיך ווייט מיט דעם וועג געצויגען.

— אָה, פּאוולאָוו, גאלובטשיק, — איז זי פון שטוב ארויסגעלאפען, — קום העלף מיר מאכען דעם מיטאג. ביי מיר איז נאָך גאר נישט פארטיג און איסאק קומט א הונגעריגער, — האָט זי דעם פּעאָן געבעטען.

— איך ווייס ניט, — איז יענער געשטאנען, און האָט זיך געקראצט, — מען דארף יעצט פאר דער „אסיענדע" (סטאדע) וואסער אָנגי־

סען און אויך אלפאלפע אָפּפיהרען.

— עס מאכט ניט, עס מאכט ניט, דו וועסט שפּעטער אָפּפיהרען, קום העלף מיר, — האָט זי איהם נאָך זיך אין שטוב געדרופען, געהענדיג אין קיך.

— אָבער וואס וועל איך טהאָן, חאָזייקאַ?

— איז ער אין מיטען קיך שטעהן געבליבען.

— טאַקע, — האָט נאָך א קליין שווייגען אויך ראשעל אויסגערעדט, געה זיך צו דיין אר־בייט, איך וועל מאכען א פּאר אייער, פּוטער מיט קעז איז אויך פאראן, — האָט זי עפּעס ווי טרויעריג פערענדיגט. פּאוולאָוו איז ארויס.

צוגרייטענדיג דאָס עסען האָט זיך ראשעל פערקוקט אויף איהרע הענט, וואס זיינען געוואַ־רען טונקעל, און אייניגע ערטער צושטאָבען, צו־שניטען, די נעגעל שמוציג, אין די שפּיץ פינגער שווארצע גריבעלעך, און טרעהרען האָבען זיך איהר אין די אויגען געשטעלט. פון הויף האָט זיך א קלאַפּען דערהערט און גלייך טאקע איז אין שטוב אריין געגאנגען איסאק. זיין שווארצ־ליכער געזיכט איז געווען פערדעקט מיט א גראַ־הען שטויב.

— ביזט הונגעריג, באלד וועל איך צום טיש גרייטען, — איז ראשעל פון קיך ארויסגעגאַנ־מען.

— נו, א שטויב, — האָט זיך יענער אָפּ־געטרייסעלט, — אויב עס וועט ניט זיין נאָך א פּאָר וואכען קיין רעגען איז פערפאלען די גאַנ־צע „קאסעטצע" (פּאָסעוו).

— דו האָסט דאָך געקענט זיך אין הויף אָפּטרויסלען, — האָט זי מיט פערדרוס בע־מערקט. — אזא שטויב אָנגעמאַכט.

— א קאָלאָניסט דארף צו אלעס געוועהנט ווערען, דאָ איז ניט קיין סאלאָן, — האָט ער געלאַכט אויפהויבענדיג נאָך א גרעסערען שטויב.

— ניט קיין סאלאָן... איז ראשעל צוריק אין קיך אריין, פון וואנען עס האָט זיך א קלאַ־פּען דערהערט.

איסאק האָט זיין קאָפּ אויפגעהויבען, א בי־סעל איינגעהערט זיך און אויך אריין אין קיך, וואו ער האָט זי געטראָפען וויינענדיג.

— נו, שא, וואָס איז מיט דיר, נארעלע, — האָט ער זי פאר'ן האנט פון קיך ארויסגעפיהרט, — איך האָב דאָך נאָר געשפּאסט...

— איך קלייב צו דעם גאנצען טאָג און דו מאכסט אָן אזא שטויב. מיר האָבען דען נאָך צימערען, ווי אין דער היים... — האָט זי שטיל געוויינט.

— נו, שא, שא, קום איך וועל דיר בעסער העלפען גרייטען צו טיש, איך בין הונגעריג, ווי א וואָלף, גיב וואָס דו האָסט...

— נאָר מילכיגס און אייער, — האָט זי שטיל געזאָגט, קוקענדיג אזוי ווי מיט שרעק אויף איסאקען, וועלכער האָט זיך אויף א ווייל צו־געשטעלט, א טראכט געטהאָן און דאן אויסגע־רעדט:

— מיקא, דאָס וועט אויך זיין גוט.

גלייך נאָכ'ן עסען איז ער ווייטער אָפּגעפאָה־רען, מיטנעהמענדיג דעם פּעאָן. ראשעל איז געבליבען אליין.

---

ראשעל האָט פון טיש צוגעקליבען און איז צוגעגאנגען צום ווינקעל וואס האָט ביי זיי „סאַ־לאָן" געהייסען, וואו אויף א קליין טישעל איז געלעגען א גרויסער, גראבער רויטער אלבום און אויף א פאטאגראפישע בילד פון אן עלטע־רע פּאר פאָלק. לאנג האָט ראשעל די קארטעל בעטראכט און איז שטיל מיט א פערקרימטען געזיכט און דעם אלבום אין האנט ארויסגעגאנ־גען און זיך געזעצט אויף אן אומגעווארפענער בוימעל אונטער די צווייגען פון דעם אלטען „אָמבו".

די האלב־טאָגיגע שטילקייט און היץ האָט צופלאָכטען, געוועבט און צושפּרייט אין די גראַ־זען, בוימער און אלאמברעס גאנצע נעצען פון זילבער־ווייסען שפּינוועבס וואס פערכאפּט, ווי־קעלט איין, יעדען פערבייגעהענדען מענשען אָדער חיה.

ראשעל האָט געקוקט אין דער זייט, וואו „מאָרגען שטערען" האָט זיך געפיטערט אָפּגע־זונדערט פון אלע פערד, און אזוי ווי אין א שווערער מחשבה האָט איהר קאָפּ זיך צו דער ערד געבויגען. ראשעל זעהט, ווי זייער גראהער לאָשאק האָט זיך צו איהר צוגעריקט, מיט די ליפּען ביי איהר גריווע אָנגעכאפּט, א פּאר מאָל זיך דורכגעטאנצט און געבען די „מאָרגען־שטע־רען" שטעהן געבליבען, זוכענדיג אויף דער ערד. אָבער „מאָרגען שטערען" האָט זיך אפילו ניט אומגעקוקט. שטיל, מיט לאנגזאמע טריט, עלאס־טיש בעוועגענדיג זיך, איז זי אָפּ אָן א זייט. נאָכגעקוקט האָט איהר דער לאָשאק, און ווי פערשעמט אומגעקוקט זיך צו זיינע חברים.

עפּעס זעהר מאָדנע האָט זיך ראשעל גע־פיהלט. עפּעס א מיטלייד־צארטער געפיהל האָט זי ארומגעכאפּט. ניט פונ'ם פערד האָט זי געטראכט, נאָר אויף זיך אליין האָט זי רחמנות געהאט. איהר האָט אזוי די הארץ פערקלעמט אז זי האָט ניט ווילענדיג אויסגעשריען: „מאָר־גען שטערען", „מאָרגען שטערען"! דער פערד וואס איז איצט מיט'ן געזיכט צו דער טעראסע געשטאנען, האָט שטיל אפּגעהירזשעט.

אזוי ווי פון א קאלטען ווינטעל, האָט רא־שעל אויפגעציטערט, איבערבלעטערענדיג דעם אלבום וואו איהרע אויגען האָבען זיך אויטאָ־מאטיש פערהאלטען ביי א בילד פון אן עלעגאנט־געקליידעטען זקן, וואס האָט אזוי מילד־טרויעריג אויף איהר געקוקט. זיין צילינדער־הוט איז דערביי אויף א קליין טישעל געשטאנען.

לאנג, מיט פערשטארטע גלעזערנע אויגען, האָט זי זיך אין דער קארטעל איינגעקוקט, ניט בעמערקענדיג די „מאָרגען שטערען", וואס איז

אין דער צייט צוגעקומען און נעבען איהר זיך געשטעלט.

— אָה, פּאפּאַ! וואס האָסטו געטהאָן? — האָט זי מיט אַ ציטער און בלאַסע ליפּען געפליס־טערט. — אָה, פּאפּאַ, — האָט זי שטילט, פער־חלש'ט געמורמעלט, — אויף וואס האָסטו עס געדאַרפט... און וואוהין?... — האָט זי מיט ניט־זעהענדיגע אויגען אויף „מאָרגען שטערען" געקוקט, וועלכע האָט מיט איהר קעפּעל געשאָ־קעלט, אָפּטרייבענדיג מיט'ן קורצען עקעל די פליגען.

— פאַר וואס, פאָטער, פאַר וואס?... — איז זי פון ארט אויפגעשטאַנען און גלייך צוריק גע־זעצט זיך, אָפּברעכענדיג מיט איין האַנט די טרו־קענע צווייגען פון דעם אומגעוואַרפענעם בוים אויף וועלכען זי איז געזעסען. די „מאָרגען שטערען" האָט אַ פּאַר קליינע טריט געמאַכט, ניט אַראָפּנעהמענדיג פון ראשעלן איהרע שוואַרץ חנ'עוודיגע אויגען. ווי פון שלאָף, האָט ראשעל אויפגעוואַכט און דעם קאָפּ אויפגעהויבען.

— וואס איז, „מאָרגען שטערען"? — האָט זי דעם פערד נעהענטער צוגעצויגען און אזוי צאַרט־מוטערליך מיט איהרע לאַנגע ברעמען צו־געפּינטעלט. פון איין פוס אויפ'ן צווייטען איז די „מאָרגען שטערען" איבערגעטראָטען. אַ צי־טער איז איבער איהר פעל דורכגעלאָפען און נאָך ניעדריגער האָט זי איהר קאָפּ צו ראשעלן אַראָפּגעלאָזען און נאָך טיעפער איהר אין די אויגען אריינגעקוקט.

ראשעל האָט ניט געקענט אָפּפיהרען איהר בליק פון דעם ווייסען שטערען־פלעק, פאַר וואס זי האָט דעם פערד „מאָרגען שטערען" גערופען. מורמלענדיג אלץ: דו אויך... דו אויך... — אליין ניט ווייסענדיג וואס זי האָט געוואָלט זאָגען און אויף וואס די „מאָרגען שטערען" האָט מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט אזוי ווי זי וואָלט געענט־פערט: יאָ, איך אויך... איך אויך....

פּלוצלונג האָט די „מאָרגען שטערען" איהר קאָפּ אַ הויב געטהאָן און מיט צופיהרטע נאָז־לעכער, טיעף אָטמענדיג, האָט זי זיך צו דרום זייט אָנגעשטעלט. ראשעל האָט נאָר געזעהן די ווייס־צואוואַרפענע, טונקעלע פעלדער איבער וועלכע די זון איז געהאַנגען, אַראָפּלאָזענדיג זיך אלץ נידריגער צו יענעם ראַנד, וואו דער הי־מעל האָט זיך מיט דער ערד ניט פעראייניגט.

— און דו אויך... — האָט ראשעל שטיל גע'חזר'ט צום פערד, וועלכער האָט ניט אויפ־געהערט צו שנאַרכען און פיהרען מיט די נאָז־לעכער און מיט אַמאָל האָט זיך די „מאָרגען־שטערען" פון ארט אַ ריס געטהאָן און מיט אויפגעשטעלטע נאַקען־האָר און אויפגעהויבענעם קאָפּ און עק איז זי לייכט איבער דעם אָפּגע־צוימטען פעלד אוועקגעלאָפען. די איבעריגע האָ־בען איהר אַ ווײַלע נאָכגעקוקט און רוהיג ווייטער אויף דער ערד געזוכט. דער גראָהער לאָשאַק האָט אויך אָנגעהויבען לויפען נאָר גלייך שטעהן געבליבען און צוריק דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזען, און דו אויך... האָט ראשעל געפליסטערט, נאָכ־קוקענדיג דעם פערד, וואס האָט ניט אויפגע־הערט צו לויפען.

— וואס איז מיט דיר, „מאָרגען שטערען"? — האָט שטיל ראשעל געפרעגט. אָבער יענע האָט אין מעריב זייט איהר קאָפּ געקערט, וואו די זון האָט ווי דורך אַ שטויב איהרע שטראַהלען געוואָרפען.

— און דו אויך... — האָט שטיל ראשעל ווייטער גערעדט. — נאָר זאַלבענאַנד זיינען מיר דאָ... נאָר זאַלבענאַנד... — אַ שווערער זיפץ האָט זיך ביי איהר ארויסגעריסען.

שטיל איז זי געשטאַנען אונטער די טונקעל גרינע אמבו בלעטער, וואס האָבען אויף איהר פּנים בעוועגליכע שאָטענס געוואָרפען. און צו־זאַמען מיט'ן פערד געקוקט אין יענעם זייט טונ־קעל רויטען פאַס, וואס האָט זיך פון די פעלדער אויפגעהויבען, אזוי ווי מיט געבעט האָט זי די הענט אויסגעצויגען. דער אלבום איז אויף דער ערד געלעגען. זי האָט ניט געזעהן ווי די הינער האָבען זיך נעבען איהר פערזאַמעלט און דעם אלבאַם געפּיקט.

— נאָר מיר צוויי, איך און דו, — האָט זי געקוקט ערגעץ ווייט, ווייט אין דער וועלט אריין, און איהר בלאַס־טונקעלעס שפּיציגעס גע־זיכט האָט געציטערט און וואַסער־בלעזלאַך האָ־בען זיך געוויזען אין איהרע מויל־ווינקעלעך.

— אפילו די שולע ניט געענדיגט, האָט זי פאַר זיך דעם האַרט־פערשטיינערטען פאָטערס געזיכט דערזעהן, ווי ער איז געקומען מיט איהר זעגענען זיך אַ פּאָר וואָבען נאָך דער חתונה, ווען זי האָט געדאַרפט אָפּפאָהרען. קיינער האָט זי ניט בעגלייט. די שוועסטער און ברידער, ווער לערנט זיך און ווער אין טורמעס. אַ גרוי־סע משפּחה געוועזן.

פאַר וואָס?... דערמאָנט זי זיך ווייטער אָן איהר קומען אין ארגענטינע, וואו איהר מאַן איז אַ קאָלאָניסט אויף דער איינזאַמער טצאַק־רע געוואָרען. — פאַר וואָס... פאַר וואָס... נאָר די צוויי ווערטער האָבען זיך ביי איהר אין מח געפּלאָנטערט, דערמאָנענדיג זיך דעם גאַנצען יאָהר אויף דער טצאַקרע און פאַר איהרע אויי־גען שוועבט עפּעס אַ מענער־געזיכט, — נ י ט דעם מאַנס געזיכט... ראשעל רייבט זיך די אויי־גען און קוקט ארויף אין דער הויך צו דעם אמבו, פון וואַנען זי האָט געהערט ווי אַ מענער שטים רופט זי ביים נאָמען.

— דו געדיינקסט אין דעם שטאָדט־גאָר־טען... — פליסטערט זי מיט אַ לייכט־רייצענ־דען שמייכעל, ציהענדיג זיך מיט איהרע אָפּע־נע אָרעמס... — דו געדיינקסט די וואונדער־שעהנע זומער־נעכט ביים ברעג טייך... — האָט זי זיך אלץ נעהענטער צו דער שטים געבויגען, אומאָרעמדיג אַ מענליכע פיגור וואָס האָט פאַר

איהרע אויגען געשוועבט, קושענדיג מיט א ברע־נענדער ליידענשאפט.

— וואס איז מיט דיר, ראשעל, ביזט קראנק?...

איינקוקענדיג זיך, האט זי איסאק'ן דער־זעהן... א צוטומולטע איז זי געבליבען שטעהן. זי האט ניט געזעהען ווען ער איז צוגעפאהרען.

— זעה ווי דער אלבום איז צוטראטען, — האט איסאק געזאגט, איהם אויפהויבענדיג.

ראשעל האט געשווינען און איז צום שטוב געגאנגען. פאוולא האט דעם פערד אויסגע־שפאנט. ביי דער טיהר האט ער זיך אבגע־שטעלט, דערזעהענדיג ווי די עופות מיט צו־לאזענע פלינגלען און אויסגעשטעלטע פעדערען פליהען ארום ווי וואהנזיניג. פאוולא פער־טרייבט די בהמות, וואס זיינען זיך אין אלע זייטען צולאפען און איסאק, רייטענדיג אויף דער רויטער זעגווע (שקאפע) לויפט נאך די „מארגען שטערן", שילטענדיג זי מיט טוידטע קללות.

מיט אן אראפנעזונקענעם קאפ איז ראשעל אין שטוב אריינגעגאנגען גרייטען אבענד־שפייז.

---

נאכ'ן עסען, ווען איסאק איז אוועק שלאפען, האט זיך ראשעל צוגעזעצט צום טישעל, וואס האט ביי זיי ארבייטס־צימער געהייסען, און וואו עס זיינען געהאנגען נאדסאנס און לערמאנ־טאווס בילדער. שטיל, לאנגזאם האט זי די אנגעוואָרפענע פאפירען איבערגעקליבען, און איהרע אויגען האבען ווי פון זיך אליין פערהאל־טען אויף א לאנגליכען בייגעלע פאפיער. דאס איז געווען דער ערשטער ברעף וואס זי האט פון איהר פאטער בעקומען. מיט פייכטע אוי־גען, רויטליכען פנים און פלאם־ברענענדע אוי־גען האט זי איינציג שורות געלעזען:

„מיין איינציגע ראשעל, פול צארן און פערביטערטקייט, כמעט אהן א זיי־געזונד ביזט דו פון אונז אפגעפאהרען... קיינער פון אונז איז ניט געקומען דיר דעם לעצטען „אדיע" זאָ־גען ווען דער צוג האט זיך געריהרט... ווער האט געקענט קומען... ווענען האב איך אין מיין שטוב... ווי אן איין־איינציגע ביזט דו ביי מיר געווען... און יעצט ביזט דו אויך ניטא... און מיט מיין אייגענעם ווילען... אן איינזאמער בין איך אויף דער עלטער געבליבען... האט דען ניט געקענט אנדערש זיין... האב איך דיך געקענט לאזען געהן דיין וועג... וואוהין וואלט זי דיך פערפיהרט"...

מעהר האט זי ניט געלעזען, און פאלענדיג מיט'ן ברוסט צום טיש האט זי זיך היסטעריש צוואוויינט.

— וואס איז דארט? — האט זיך פון צווייטען צימער איסאק'ס שלאפעדיגער קול דערהערט.

ווי מיט עקעל, האט זי מיט די אקסלען א פיהר געטהאן, און אריינכאפענדיג דאס טיכעל אין מויל, מיט צוזאמענגעדריקטע ציין, איינ־האלטענדיג זיך מיט אלע קרעפטען, איז זי גע־בליבען זיצען, איבערקוקענדיג נאך אמאל און נאך אמאל דעם ברעף.

— אויף דעם ברעף האב איך איהם ניט געענטפערט, — איז זי שלוכצענדיג צום פענ־סטער צוגעגאנגען, און האט זיך פארקוקט אויף דער האלבער לבנה, וואס איז געשוואומען דארט אויבען אין דעם טונקעלען נאכט־רוים.

— וואס האב איך איהם געקענט ענטפע־רען... — האט זי זיך איינגעהערט אין די קאלט־טרויעריגע אויסגעשרייען פון די „לעטוצשעס" (א פויגעל), וועלכע האבען א היה אדער א בהמה דערזעהען. — דעם גאנצען יאהר נאר מיט „מארגען־שטערען", — האט זי שווער גע־זיפצט, אריינגעהענדיג אין שלאפצימער, פון וואנען זי האט די וויג־שטוהל ארויסגעטראגען און נעבען פענסטער געשטעלט. די טיהר איז געבליבען אפען.

נאר די „מארגען־שטערן" דא געטראפען,— האט זי זיך שטיל ביים פענסטער געוויעגט, איבערטראכטענדיג פון דער ערשטער צייט אן, ווען זי איז אהער געקומען, און פון „מארגען־שטערען", צו וועמען זי האט זיך אזוי צוגעבונ־דען.

ווילד, וויסט... דריי־פיער קילאמעטער פון איין הויז צו דער צווייטער... צו דריי־דריי זיי־נען די הייזער צוואוואָרפען; איינע אליין זיצט מען שטענדיג אין דעם נעץ פון די שטעכעדיגע דראטען; דער מאן איז שטענדיג אין דער היים ניטא, אויף דער ארבייט, פאהרט ארום... דער מאן... צושמייכעלט זי זיך.

א קלינגענדער הירזשען, א קלאפען פון פיס האט זיך פון הויף געטראגען. אין פענסטער האט זיך דער קאפ פון „מארגענשטערן" בעוויזען, וואס האט, מיט אנגעשטעלטע אויערען, שווער און טיעף געאטעמט.

— און דו ביזט אויך אליין... האט ראשעל זי שטיל געגלעט. — ווער ווייס פון וואנען דו ביזט געקומען, פון וועלכע לענדער דו ביזט... וואס פאר א צופאל האט דיך אהער געבראכט... ביזט דו אויך ביים ברעג טייך געזעסען... האט מען צו דיר אויף מילד און צארט גערעדט אין דעם שטאדט־גארטען, הינטער פושקינס מאנו־מענט... האבען אויך הייסע פינגער דיין האנד געדריקט אויפ'ן אייז ביים גליצשען זיך... און יעצט, און יעצט... — האט זי דעם קאפ אין די הענד בעהאלטען.

זי ווייס ניט וויפיעל צייט זי איז אזוי געזעסען. זי האט איבער'ן קאפ א ווארימען אטעם דערפיהלט און איבער זיך האט זי די „מארגען־שטערן" דערזעהען, וואס האט זיך אין פענסטער אריינגערוקט, אזוי ווי זי וואלט וועל־לען אין שטוב אריינגעהן און אין דער אייגענער צייט האט זי זיך מיט שרעק אומגעקוקט אין דער נאכט.

— וואס איז מיט דיר, „מארגען־שטערן"... וועמען האסט דו דערזעהען, אויף וועמען האסט

דו זיך דערמאָהנט... — האָט זי שטיל צום פערד געזאָגט. אָבער אומרוהיג האָט די „מאָר־גענשטערן" מיט די אויגען געפיהרט און מיט'ן קאָפּ געשאָקעלט.

— דו שווייגסט, דו ביזט אויך אלעמען פרעמד, אזוי ווי דער מאָרגען־שטערן, גאַנץ פריה, — האָט זי צום פערד געמורמעלט, צו־קוקענדיג זיך צו דער נאַכט, וואָס איז עפּעס נאָך פינכטערער געוואָרען. דעם טונקעלען האַלב־לבנה שיין האָט מען ניט געזעהען, נאָר א טיעפע, גרויזאַמע שווארצקייט האָט זיך פלוצלונג איבער דער ערד צושפּרייט און געקראָכען אלץ געהענטער צו די פיס פון דער ציטערענ־דיגער „מאָרגענשטערן" וואָס איז כמעט מיט'ן האַלבען קערפּער אין פענסטער געשטאַנען צו דער וואַנט צוגעדריקט.

— בערוהיג דיך, בערוהיג דיך, — איז ראַ־שעל פון אָרט אויפגעשטאַנען און צאַרט דעם פערד געגלעט, איינהערענדיג זיך אין דעם מאָר־גענם רעש און קלינגען וואָס האָט פלוצלונג אָנ־געפיקט די שטילע נאַכט.

א צווייג פון א בוים האָט מיט א מאָדנעם טעמפּען קלונג געקלאַפּט אין די בלעכען פון א גאַלקאָן. און צוגעטוליעט איינע צו דער צוויי־טער, פערציטערטע, איז געשטאַנען ראַשעל און די „מאָרגען־שטערן און אָנגעשטרענגטע צוגע־הערט זיך אין דעם אָנקומענדען שטורם. און פון צווייטען אָפענעם צימער האָט זיך נאָך שאַרפער געהערט דער שנאָרכען און כראָפּען פון דעם שלאָפענדען איסאַק.

מ. באַראַנאָוו

# צוויי יאָהר קריעג

## 1.

### איז דער קריעג געווען אונפערמיידליך?

מיט פינף און צוואַנציג יאָהר צוריק פלעגט מען אין אייראָפּאַ יעדען ווינטער נביאות זאָגען, אז דעם קומענדען פרילינג וועט אויסברעכען אַן אַלל־אייראָפּעאישער קריעג. און מען פלעגט אָנ־ווייזען אַלע גרינדע פאַר אזעלכע נביאות. מענ־שען, וואָס האָבען געהאַט בעקאַנטשאַפטען אין די מיליטערישע און דיפּלאָמאַטישע קרייזען, פלעגען דער־צעהלען זייערע נאָהענטע פריינד, ווי אזוי דער קומענדער קעמפּיין ווערט געפלאַנע־וועט, און וואָס די מעכטע, וואָס פלאַנעווען איהם, האָבען צו ערלייכען דורך איהם. אַללעס איז געווען אויסגערעכענט, אַלע פאָרבעריטונ־גען זיינען געמאַכט געוואָרען. מען האָט גע־וואַרט בלויז אויף א סיגנאַל.

און אזוי האָט מען אָפּגעוואַרט גאַנצע דריי און צוואַנציג יאָהר. דער קריעג האָט אַלעמען געשיינט צו זיין אונפערמיידליך, אָבער ניט קו־קענדיג אויף זיין אונפערמיידליכקייט, האָט מען איהם פון דעסטוועגען יעדען פריהלינג גע־קענט אָפּלייגען אויף דעם נעקסטען פריהלינג, און דעם נעקסטען פריהלינג אויף דעם דריטען. ניט קוקענדיג אויף דער קאַפּיטאַליסטישער ווירקונג, די עקאָנאָמישע פערהעלטניסע, דעם אימפּעריאַליזמוס א. ז. וו., האָט מען דאָך גע־קענט אויסמיידען דעם קריעג.

און אויב מען האָט געקענט אויסמיידען דעם אַלל־אייראָפּעאישען קריעג דריי־און־צוואַנציג יאָהר, טאָ פאַר וואָס עפּעס האָט ער געמוזט ווערען אונפערמיידליך אויף דעם פיער־און־צוואַנציגסטען יאָהר? פאַר וואָס האָט ער ניט געקענט אָפּגעלייגט ווערען פון יאָהר צו יאָהר אויף נאָך עטליכע און צוואַנציג יאָהר? און מיט עטליכע און צוואַנציג יאָהר שפּעטער וואָל־טען פיליכט די אומשטענדען געווען אזעלכע, דאָס די פלענער פון א קריעג וואָלטען שוין פון אַלע מעכטע אויף אימער פערוואָרפען געוואָרען. רוסלאַנד וואָלט צו יענער צייט א פרייע מדינה געוואָרען, אין דייטשלאַנד וואָלטען די יונקערס בערלאָרען זייער מאַכט, אין פראַנקרייך וואָלט א ריין סאָציאַליסטישע רעגיערונג געשטאַנען ביים רודער, ענגלאַנד וואָלט אין א דעמאָקראַ־טישער רעפּובליק פערוואַנדעלט געוואָרען, א. ז. וו., א. ז. וו.

נאָך מעהר. מיט פינף און צוואַנציג יאָהר צוריק האָט מען געפלאַנעוועט א קריעג פון ענג־לאַנד מ י ט דייטשלאַנד ג ע ג ע ן רוס־לאַנד. דאַמאַלס איז א ז א קריעג געווען אונפערמיידליך. און מיט צוואַנציג יאָהר שפּע־טער איז שוין א קריעג פון ענגלאַנד מ י ט רוסלאַנד ג ע ג ע ן דייטשלאַנד געוואָרען אונפערמיידליך. פאַר וואָס זשע קען מען זיך ניט פאָרשטעלען, אז אויב דער היינטיגער קריעג וואָלט ניט אויסגעבראָכען, וואָלט ענגלאַנד אין פערלויף פון די נעקסטע פינפצעהן יאָהר געקו־מען צו א פערשטענדיגונג מיט דייטשלאַנד, און א קריעג צווישען דיזע צוויי מעכטע וואָלט פון אונפערמיידליך געוואָרען גאַנץ פערמיידליך?

מיט צוואַנציג יאָהר צוריק איז ענגלאַנד גע־ווען אויף מעסערס מיט פראַנקרייך — איבער עגיפּטען, סודאַן און אַנדערע טהיילען פון אַפ־ריקאַ. אין יענע טעג איז געווען גאַנץ נאָהענט פון א קריעג צווישען דיזע צוויי מעכטע. ווען אזא קריעג וואָלט דעמאָלט געווען אויסגעבראַ־

כען, וואָלטען איהם אַלע געווען ערקלערט פאַר אונפערמיידליך. אָבער ער איז ניט אויסגעבראָכען. און מיט עטליכע יאָהר שפּעטער זייענען שוין די ענגלישע און פראַנצויזישע דיפּלאָמאַטען געזעסען ביי איין טיש און פריינדליך געטהיילט צווישען זיך די קאָלאָניען פון אפריקא. און אויב ענגלאַנד האָט געקענט קומען צו אַ פערשטענדיגונג מיט איהר אור־אַלטען שונא פראַנקרייך, טאָ פאַר וואָס איז אונמעגליך געווען אַן עהנליכע פערשטענדיגונג צווישען איהר און איהר ביז דער לעצטער צייט אור־פריינדין דייטשלאַנד?

ניין, דער היינטיגער קריעג איז ניט געווען אונפערמיידליך.

.2

## ווער איז געווען שולדיג פאַר דעם היינטיגען קריעג?

אין אַלגעמיין איז ריכטיג, אַז די אומשטענדען מאַכען מענשען פאַר גנבים און מערדערס. אָבער דער פאַקט, דאָס די צאָהל פון פערברעכער איז גאַנץ קליין אין פערגלייך מיט דער צאָהל פון ניט־פערברעכער, בעווייזט, אַז די אומשטענדען מאַכען ניט אונפערמיידליך, אַז מענשען זאָלען ווערען פערברעכער. און אויב מען קען ניט אַרויפוואַרפען די גאַנצע שולד אויף די אומשטענדען, מעג מען כאָטש אַ טהייל פון דער שולד אַרויפוואַרפען אויף די מענשען, וואָס בעגעהען פערברעכענס. מען מעג, אַלזאָ, רעדען פון שולד און אונשולד אפילו ווען מען גלויבט אין דער מאַטעריאַליסטישער פילאָזאָפיע.

אַלזאָ, אויב דער היינטיגער קריעג איז ניט געווען אונפערמיידליך, האָט אימעצער געמוזט שולדיג זיין פאַר דעם, וואָס ער האָט אויסגעבראָכען, כאָטש ער האָט געקענט ניט אויסברעכען. ווער־זשע איז געווען שולדיג פאַר איהם?

מענשען, וואָס ווילען מאַכען דעם איינדרוק, אַז זיי זיינען אונפאַרטהייאיש, זאָגאַר „וויסענשאַפטליך", בעהויפּטען, אַז אין דעם היינטיגען קריעג זיינען אַלע, וואָס נעהמען אַן אַנטהייל אין איהם, גלייך שולדיג. דאָס הייסט, אַז סערביען איז גלייך שולדיג מיט עסטרייך, בעלגיען איז גלייך שולדיג מיט דייטשלאַנד, פראַנקרייך איז עבענזאָ שולדיג, ווי רוסלאַנד און ענגלאַנד.

דאָס קלינגט, פילייכט, „וויסענשאַפטליך", אָבער עס איז אַ גרויסער אונזין. עס איז ניט נור אַ גרויסער אונזין, נאָר אַ געמיינער אונזין. אפילו אַ פּרייסישער יונקער וואָלט ניט געהאַט די פרעכהייט צו ערקלערען דאָס אומגליקליכע בעלגיען פאַר שולדיג אין דעם היינטיגען קריעג. בלויז מענשען, וואָס זיינען ניט אים שטאַנד צו אונטערשיידען איינצעלנע נאַציאָנען פון די וואָלקענס פון זייער אינטערנאַציאָנאַליזמוס, קענען שטעלען אויף איין ברעט סערביען און עסטרייך, און בלויז אידישע פּאַטריאָטען, וואָס קענען די געשיכטע פון פראַנקרייך ניט ווייטער פון דעם דרייפוס־פּראָצעס, קענען ערקלערען פראַנקרייך פאַר גלייך שולדיג אין דעם קריעג מיט דייטשלאַנד.

סערביען איז געווען שולדיג בלויז אין דעם, וואָס זי האָט זיך ענטזאָגט צו בעגעהן זעלבסטמאָרד, אום צו העלפען די אויספיהרונג פון די אימפּעריאַליסטישע פּלענער פון עסטרייך.

בעלגיען איז געווען שולדיג בלויז אין דעם, וואָס דורך איהר טעריטאָריע איז געלעגען דער קירצעסטער און לייכטסטער וועג פון דייטשלאַנד נאָך פראַנקרייך, פון בערליך נאָך פּאַריז.

פראַנקרייך איז געווען שולדיג בלויז אין דעם, וואָס זי האָט זיך געלאָזט אויסנוצען פון ענגלאַנד אין יענער'ס קאַמפּף געגען דער וואַקסענדער מאַכט פון דייטשלאַנד.

שולדיג איז געווען רוסלאַנד, וועלכע האָט געפּלאַנעוועט צו ווערען די הערשערין אויף די באַלקאַנען און האָט אויסגענוצט דאָס קליינע סערביען אין איהר אונטערערדישען קאַמפּף געגען עסטרייך־אונגאַרען.

שולדיג איז געווען ענגלאַנד, וועלכע האָט פערשפּאַרט אַלע וועגען פאַר דייטשלאַנד אין אַזיען און האָט איהר אויף יעדען טריט געשטערט אין אפריקא.

שולדיג איז געווען דייטשלאַנד, וועלכע האָט אָפען געפּלאַנעוועט צו ווערען די יורש'טע פון ענגלאַנד אַלס אַ וועלט־מאַכט.

שולדיג איז געווען עסטרייך, וועלכע האָט אונאויפהערליך, אונערמיעדליך פערפאָלגט דעם פּלאַן צו ווערען די בעל־הבית'טע איבער די באַלקאַנען.

פראַנקרייך האָט זיך פערבונדען מיט רוסלאַנד אין אַ צייט, ווען זי האָט ניט געהאַט קיין איינציגען פריינד אין אייראָפּאַ, ווען דייטשלאַנד איז בערייט געווען יעדע מינוט צו אַטאַקירען זי, ווען ענגלאַנד איז געווען פיינדליך צו איהר, ווען איטאַליען האָט זיך געשטעלט אויף דער זייט פון דייטשלאַנד און עסטרייך — געגען איהר. דער בונד מיט רוסלאַנד איז פאַר איהר געווען אַ פראַגע פון לעבען און טוידט. ניט אַ מיטעל צוריקצוקריגען עלזאַס־לאָטרינגען — דאָס איז שוין געוואָרען בלויז אַ טרוים ביי די פראַנצויזען אַרום יענער צייט — נאָר אַ מיטעל אום אופצוהאַלטען איהר אונאָבהענגיגקייט און די גאַנצקייט פון איהר טעריטאָריע. אַן אומגליקליכער מיטעל, אַן אונאַנגענעהם מיטעל, אָבער אונטער די אומשטענדען דער איינציגמעגליכער מיטעל.

שולדיג איז פראַנקרייך געוואָרען, ווען זי האָט זיך פערבונדען מיט ענגלאַנד, אום צו קענען איינשלינגען דעם בעסטען טהייל פון מערב־אפריקא. אָהן דער צושטימונג פון דייטשלאַנד. ווען זי האָט איינגעוויליגט צו ווערען די פּאַרטנערקע פון ענגלאַנד אין יענער'ס קאַמפּף געגען דייטשלאַנד. זי האָט זיך געקענט בעגעהן אָהן מאַראָקאָ. דייטשלאַנד האָט געהאַט פּונקט אַזאַ רעכט אויף מאַראָקאָ, ווי זי. און ענגלאַנד האָט

איהר געלאָזט צונעהמען מאַראָקאָ בלויז דערפאַר, וואָס זי האָט ניט געוואָלט, אַז דייטשלאַנד זאָל דאָרט די בעהרבית׳טע ווערען. ענגלאַנד איז שוין געווען זאַט. ענגלאַנד האָט מעהר קיין קאָ־לאָניעס ניט געדאַרפט. האָט זי איינגערעדט פראַנקרייך, אַז יענע זאָל צונעהמען די איבער־געבליבענע ביסענס, אַבי דייטשלאַנד זאָל זיי ניט קריגען. דאָס איז געווען אַ גוטער פּלאַן פאַר ענגלאַנד, נאָר ניט פאַר פראַנקרייך, ווייל דאָס האָט געריצט דייטשלאַנד, דאָס האָט אָנ־געשטרעבט די בעציהונגען צווישען דייטשלאַנד און פראַנקרייך.

אַלזאָ, שולדיג אין דעם, וואָס דער היינטיגער קריעג האָט געקענט אויסברעכען, האָט געהאַט אַ גרונד אויסצוברעכען, זיינען געווען רוסלאַנד, ענגלאַנד, דייטשלאַנד און עסטרייך. פראַנקרייך האָט בלויז אינדירעקט מיטגעהאָל־פען.

אָבער דער קריעג האָט אויך געקענט ניט אויסברעכען. דער קריעג איז ניט געווען אונפערמיידליך. ווער־זשע האָט איהם פון אַ מעגליכען אָבער פערמיידליכען פאַר אַן אונפער־מיידליכען געמאַכט? עסטרייך מיט איהר אול־טימאַטום צו סערביען, דייטשלאַנד מיט איהר אונטערשטיצונג פון עסטרייך. די דייטשע סאָ־ציאַל־דעמאָקראַטען האָבען אין פערלויף פון דעם גאַנצען מאָנאַט יולי געוואָרענט די דייטשע רע־גיערונג, דאָס אויב אַ וועלט־קריעג וועט אויס־ברעכען, וועט דאָס איהר שולד זיין. ענגלאַנד איז געווען דורכאויס אונפאָרבערייטעט פאַר דעם קריעג. פראַנקרייך האָט געציטערט פאַר דעם קריעג. זשאָרעס האָט אַ טאָג פאַר זיין טויט פערזיכערט די פראַנצויזישע רעגיערונג, אַז די פראַנצויזישע רעגיערונג איז ערנסט, אויפ־ריכטיג געגען קריעג, ווייל זי איז נאָך ניט גע־ווען פאַרטיג פאַר איהם. גלענצענד פאָרבערייט צו דעם קריעג איז געווען בלויז דייטשלאַנד. פאָרבערייטעט צום קריעג איז אויך געווען עסט־רייך. דייטשלאַנד און עסטרייך האָבען נאָך מיט אַ יאָהר פריהער אויסגעאַרבייט פּלענער פאַר דעם קריעג. פאַר זיי איז דאָס געווען די גינס־טיגסטע צייט פאַר אַ קריעג. זיי, דייטשלאַנד און עסטרייך, זיינען געווען די דירעקטע, די אונמיטעלבאַר־שולדיגע פאַר דעם שרעקליכען קריעג. צו דעם באַרג מיט פולווער האָבען רוס־לאַנד און ענגלאַנד בייגעטראָגען, פיליייכט, ניט ווענינער ווי דייטשלאַנד און עסטרייך, אָבער דאָס ברענענדע שוועבעלע האָבען אריינגעוואָרפען דייטשלאַנד און עסטרייך.

(ווייטערעס אין נעקסטען ארטיקעל*).

# צוויי יאָהר מלחמה און די אידען

א. טשעריקאָווער:

דער אידישער חורבן אין זיינע דראַמאַטיש־סטע, אויסערליך שרעקליכסטע מאָמענטען, איז פאָרגעקומען נאָך אין דעם ערשטען יאָהר פון דער מלחמה, אייגענטליך צום לעצט דעם יאהר, וועלכער האָט זיך אָנגעפאַנגען מיט אַ בעגייסטערטער פאַטריאַטישער שטימונג אין אַלע אידישע קרייזען, אפילו ביי דיר־סישע אידען, מיט טרוימען וועגען אַ נייעם לעבען אין דער בעפרייטער רוסלאַנד.

די אידישע טרוימען זיינען, ווי אימער, שנעל פערוואַנדעלט געוואָרען אין טרערען. צו־ערשט האָט זיך דער אידישער אונגליק ארויסגע־צייגט אין גאַליציע.

גלייך מיט׳ן אויסברעכען פון׳ם קריעג האָט זיך אָנגעפאַנגען דער מאַרש פון דער רוסישער ארמעע נאָך גאַליציע. און אין אכט חדשים ארום, אין מערץ, ווען פשעמיסל איז געפאַלען, איז שוין גאַנץ גאַליציע און בוקאָווינאַ געווען אין די רוסישע הענד. יעדער שטיקעל באָדען, אויף וועלכען די רוסען האָבען זייער פוס געשטעלט, איז דאָ געווען געדיכט בעזעצט מיט אידען. עס איז געווען דער ברייטסטער פּלאַץ און די בעס־טע צייט פאַר אידישע פּאַגראָמען, און יעדער נייער שריט פון די קאָזאַקען און סאָלדאַטען איז געווען פערצייכענט מיט מערדערישע איבערפאַ־לען אויף אידען. די רוטענישע „מאַסקאַלאָפי־לען" און איבערהויפּט די פּאָליאַקען, וואָס האָ־בען תיכף שלום געמאַכט מיט׳ן זיעגער, האָבען זיינע פּאָגראָם אינסטינקטען צורייצט, דעם פייער צובלאָזען, און געשאַפען דעם בלבול, אַז אידען זיינען שפּיאָנען און פעררעטער.

דאָס געפעהרליכע וואָרט, אַז „אידען פעררא־טען רוסלאַנד", האָט געגעבען דער רוסישער מי־ליטערישער מאַכט אַ תירוץ, אַ הכשר אויף די מערדעריישע קעגען אידען. און אין דעצעמבער 1914 איז אזא בעציהונג צו אידען אָפיציעל סאַנקציאָנירט געוואָרען אינ׳ם בע־וואוסטען צירקולאַר פון ניקאָלאַי ניקאָלאַיע־וויטש׳ען, אַז „די אידען טרייבען פעررעט אויפ׳ן גאַנצען פראָנט", אַז זיי זיינען ניט לאָיאַל, און

---

*) דער צווייטער ארטיקעל וועגען דער נאַ־ציאָנאַלער ארבייטער קאָמיטע איז בעשטעלט געוואָרען ביי גענ. אָלגין. דאָס האָט געזאָלט זיין אַן ארטיקעל פאַר דער נאַר. קאָמ. גענ. אָלגין האָט זיך אָנגענומען צו שרייבען דיעזען ארטיקעל. ליידער אָבער האָט ער איהם פאַר דיעזען נומער ניט פאַרטיג געמאַכט.

די רעדאַקציע.

דעריבער דארפען זיי פון זייערע היימען ביים פראָנט פערטריבען ווערען און ע ר ב י ם געבען, וועלכע זאלען זיין פעראנטווארטליך פאר דער טרייער אויפפיהרונג פון דער גאנצער אידישער בעפעלקערונג.

מיט דער דאָזיגער הויכער סאנקציע האָבען די הריגות פון אידען אנגענומען א מאסען־כאַראקטער. אין די גרעסערע שטעדט, ווי לעמבערג, סטריי, סטאַניסלאוו, דראהאביטש, אפילו טשערנאָוויץ, האָט די אידישע בעפעלקערונג גליטען ניט אזוי שרעקליך, ווי אין די קליינע, פערוואַרפענע ווינקלעך. בעזאָנדערס שרעקליך איז געווען, ווען א שטעדטעל פלעגט עטליכע מאָהל אריבער פון האנד צו האנד און די קאָזאקען פלעגען צוריק עס פערכאַפּען. אין אזעלכע ערטער פלעגט מען דעם קאָזאצקען זיעג מיט אידיש בלוט פייערען. די שטעדטלעך הארא־דענקא, שיניאווא, אטיניא קומען פון די ערשטע אויפ'ן שווארצען צעטעל פון אידישע קרבנות. אָבער די ש ו י ד ע ר ל י כ ס ט ע פּאָגראָמען אין גאַליציע זיינען פארגעקומען אין עטליכע שטעדטלעך, וואס ליגען ביי די קאַרפּאַטען בערג, אינ'ם געגענד פון קאָלאמעא, סטאַניסלאוו און סטריי, צו אלער ערשט — אין ב א ה א ר ו ־ ט ש א נ י און ד ע ל א ט י ן.

דער רעזולטאַט פון דער קאָזאצקער הערשאפט אין גאַליציע איז געווען, ווי די קאָרר־עס־פּאָנדענטען שרייבען, אז „איבער צוויי טויזענד אידישע פרויען און מיידלעך זיינען געשענדעט געווארען, ס'זיינען פאַראַן שטעדט, וואו מען האָט מיט אַמאָל געשענדעט איבער צוויי הונדערט אידישע פרויען". זיין זיכער, אז די ציפערען זיינען ריכטיגע קען מען אבסאָליוט ניט. נאָר אויב אפילו בלויז א צעהנט־חלק פון דעם איז אמת ?....

נאָך דעם אלעמען אין גאנץ פערשטענדליך, אז צוזאמען מיט'ן זיעגרייכען מיליטערישען רוסישען מאַרש נ אָ ך ג אַ ל י צ י ע, האָט זיך אָנגעפאנגען א טרויעריגער אידישער מארש פון ג אַ ל י צ י ע. אין טויט שרעק זיינען אידען געלאָפען קיין וויען, קיין אונגארן, קיין בעהמען. ביי 175 טויזענד גאַליציאנער אידישע פליכטלינגע האָבען זיך געפונען בלויז אין וויען, העכער 50 טויזענד אין בודאַפּעסט, 70 טויזענד אין בעהמען. ניט ווענינער פון 400 טויזענד אידען, דאָס הייסט ה אַ ל ב פ ו ן ד ע ר ג אַ נ ־ צ ע ר א י ד י ש ע ר ב ע פ ע ל ק ע ר ו נ ג א י ן ג אַ ל י צ י ע, האָבען פערלאזען זייערע היימען. און ווען זיי זיינען צום צווייטען יאהר צוריק צו זייערע היימען געקומען, האָבען זיי די לאנד אין רואינען געפונען.

אין גאַליציע האָט זיך דער אידישער חורבן אנגעפאנגען, זיין שרעקליכסטען כאַראקטער אָבער האָט ער בעקומען אין ר ו ס ל אַ נ ד גופא. ווען די רוסישע מאַכט האָט געבושעוועט קעגען אידען אין גאַליציע, האָט זיי בעשולדיגט אין פערראַט, האָט פערוויסטעט דאָס לאנד — וואָלט מען עס פיליכט געקענט ווי עס איז פערענטפערען מיט די א ל ג ע מ י י נ ע גזלנ'ישע מיליטערישע זיטען און מנהגים אין צייט פון קריעג. אָבער דאָס זעלבע, אין א פיעל ערגערער פארם, איז פארגעקומען קעגען די א י י ג ע נ ע אידישע אונטערטאַנער. די שנאה פון די פּאָליאַקען צו די אידען איז אין רוסיש פּוילען געווען גיפטיגער, דער בלבול אין פערראַט האָט דאָ אָנגענומען א געפעהרליכערען כאַראַקטער, די מיליטערישע פּאָגראָמען האָבען זיך דאָ פערשפּרייט ברייטער, אויף א פיעל גרעסערע צאָהל שטעדט און שטעדטלעך, זיינען געווען מערדערישער, און דער בלוטיגער אבשיין פון דער אידישער טראַגעדיע איז דאָ געווען שרייענדער. די פּאָגראָמען אין קראַסניק, ליובלין, סאַכאַטשעוו, יאַנאווא, זאַמאָשטין, יוזעפּאווא א. ד. גל. האָבען איבערגעשטיגען די גאַליציאנער שחיטות.

דער פערראַט־בלבול האָט זיך ערוועקט אין דעצעמבער 1914 און פון אָנפאנג יאנואר ביז מאַי 1915, איז ער אלץ געוואקסען און האָט ווי א קאשמאר געשטיקט דאָס גאנצע רוסישע אידענטום. אין משך פון דער צייט איז ערשיענען א רייהע אָפיציעלע דאָקומענטען, וועלכע האָבען אָפען גערופען די סאָלדאַטען „אויסצוראַטען די זשידאווסקע פּלאָג פון דער רוסישער אר־מע". עס זיינען אָפיציעל בעשאפען געווארען עטליכע פּראַוואָקאַציעס פון אידישע „שפּיאָנע־ריי" — אין קוזשי א. ד. גל.

פון אפּריל אָן האָבען זיך אָנגעפאנגען די מורא'דיגע רוסישע מפּלות אין גאַליציע און נאָכדער אין פּוילען און ליטא, דער היסטאָרישער רוסישער ריקצוג פון די קאַרפּאַטען ביז נאָך ווילנא, פּינסק און קאָוועל, וועלכער האָט צו זיך קיין גלייכען ניט. און די פיהרער פון דער דעמאָראַליזירטער רוסישער ארמעע האָבען בעשלאָסען זייער שאנדע און צאָרן אויסצולאזען צו די אידען, מאַכען ד ע ם ג אַ נ צ ע ן א י ד י ־ ש ע ן פ אָ ל ק פאר דעם שעיר לעזאזל פון דער רוסישער מפּלה. אויסרייסען איהם מיט'ן וואָרצעל פון באָדען, „פּראָפּילאַקטיש", ווי מען זאגט אויף דער מעדיצינישער שפּראַך, פאַראוים בעווארענען דאָס לאנד פון אידישען פערראַט. און עס האָט זיך אָנגעפאנגען די „מעשה גדולה", ווי די אַלטע אידישע ספרים האָבען גערופען די „אומאַנער שחיטה" — די ג ר ו ש י ם.

זייער קלימאַקס האָבען זיי דערגרייכט אין מאַי, 1915, אבער אזעלכע „עוואקואַציעס" זיינען אָנגעגאנגען א ל ס א ס י ס ט ע ם שוין פון אָנפאנג דעם יאהר און די ערשטע פערזוכען זיינען געמאַכט געווארען אין גיכען נאָך דעם אויסברוך פון קריעג. דער ע ר ש ט ע ר מאַ־מען־גרויש איז פאָרגעקומען אין ס ק ע ר נ ע ־

ווייץ און גראדזיסק, אום ראש השנה, סעפּטעמבער 1914. עס האָט דאן אפילו אויף קאָנסערוואטיווע רוסען געמאַכט א שווערען איינדרוק — 7 טויזענד אידען מיט א מאָהל ארויסטרייבען! פון אָנפאנג 1915 איז שוין ארויס א בעפעהל ארויסצוטרייבען אלע אידען פונ'ם לינקען ברעג פון ווייכסעל, אין מערץ — פון גאנץ קיעל־צער, ראדאמער, פּלאצקער און לאָמזער גובערניעס. אין אפּריל האָט מען שוין געטריבען פון סובאלקער גוב. ווארשא האָט מען פאר די ארויסגעטריבענע פער־שפּארט. עס האָט זיך אָנגעפאנגען די שרעק־ליכע וואנדערונג פון אידען, מיט קינדער און קראנקע, איבער פּוילען, פונ'ם לינקען ברעג ווייכ־סעל אויפ'ן רעכטען און פון דאָרט נאָך ליטא און ווייטער, ווייטער צו זיך רוסלאנד.

דאָס איז נאָך אבער אלץ געווען דער פאר־שפּיעל. אין אָנפאנג מאי האָט מען ארויסגעטרי־בען פון גראָדנער גוב. און אין מיטען מאי — פון גאנץ קאָוונער און קור־לאנדער געגענד — ביי 280 טויזענד אידען אין פערלויף פון עטליכע שעה! שפּעטער מיט עטליכע חדשים האָט מען אויך געטריבען פון ווילנער און מינסקער גוב. די סצענעס פון דעם גרויש, די שרעקליכע איינצעלהייטען, די שמוציגע פראכט וואגאָנען אָנגעפּאקטע מיט אי־דישע נפשות, מיט משוגעים און קראנקע, די „נאקלאדנאיעס" אויף לעבעדיגע מענשען, דער 90 יאָהריגער רב, וואס איז געלעגען אין דעם פראכט וואגאן מיט'ן געשריי צום הימעל — „ומפּני חטאינו גלינו מארצנו" — דאָס זיינען שוין מאָמענטען, וואס זיינען אריין אין דער קלאסישער אידישער מאַרטירער־געשיכטע, אויף דורות, פּונקט ווי חנה און איהרע זיעבען זיהן, ווי די עשרה הרוגי מלכות, ווי די מעשות ווע־גען חורבן ירושלים און הריסת ביתר, וועגען די קדושים פון טארקוועמאדע, פון גזרת ת"ח ות"ט, אומאנער שחיטה און קישינעוו. איבערדערצעה־לען עס איז איבעריג.

די געטריבענע אידישע כוואליע האָט זיך אין טויט שרעק צוגאסען איבער גאנץ רוסלאנד, זי האָט פערפלייצט די „טשערטא" און האָט זיך דורגעשלאָגען אין טיעף ראסיע, אין דער פרעמ־דער פּראוואָסלאוונער סביבה, אין א נייעם לע־בענס קרייז. עס האָבען זיך בעגעגענט צוויי פרעמדע וועלטען. און אין דעם פּראוואסלאוו־נעם קרייז האָט דער פערטריבענער „שארית ישראל" גענומען צוריק אויפבויען די שיריים פון זיינע אלטע קהלות.

די אידיש־רוסישע צייטונג „יעווריעסקאיא נעדיעליא" האָט נאָך די גרושים געשריבען: „ווען דער אלטער אידישער צענטר קאָוונאָ ליעגט אין רואינען און אין פּענזא ווערט בעשאפען א נייער צענטר פון אידישקייט, ווען די רבנ'ישע לאָמזע איז פערוויסט און א אידישע „לאָמזער" קהלה ווערט געבויט ערגעץ וואו אין אָרענבורג, ווען ווילנא איז פערלאזען פון אידען און „ירושלים דליטא" וועט פון ס'ניי אויפגעבויט ווערען, פונ'ם ערשטען ציגעל, ערגעץ וואו אויף די ברעגען פון אָקאָ אָדער דאָן, ווען עס זיינען צוריסען אלע בונדען און געמיינזאמע אינטערע־סען, וועלכע האָבען געשאפען דעם אלטען אי־דישען צענטר — האָבען מיר פאר זיך דאָס בילד פון א נאציאנאלע קאטאסטראפע".

אזוי האָט דאָס רוסישע אידענטום זעלבסט כאראקטעריזירט זיין צושטאנד. אין צייט פון גרויש שפּאניען, דערצעהלען די היסטאָריקער מיט א שווידער, זיינען 300 טויזענד אידען ארויסגע־טריבען געווארען! אין צייט פון די הייראמאצ־קע פּאָגראָמען, פון זעלעזניאקען און האנטען, אין 18־טען יאהרהונדערט, זיינען העכער 50 טויזענד אידען אומגעקומען און 20 טויזענד זיינען זיך צולאָפען. און יעצט? איינינע רעבענען די צאָהל ארויסגעטריבענע אידען אין רוסלאנד אין 1½ מיליאן. עס איז געווים א גוזמא. אבער אָפיציעל אפילו ווערט די צאָהל אָנגענומען אין 600 טויזענד. דאָס איז אוי־סער גאליציע. דאָס איז אויך אָהן די 7־6 הונדערט טויזענד אידישע סאָלדאטען, וואס זיינען פון זייערע היי־מען צוגענומען און שטעהען אויף אלע אייראָ־פּאיישע פראָנטען און אויך אין טערקיי און עגיפּטען, גרייטע צום טויט.

מאכט א השבון פון אונזערע פערלוסטען!

---

דאָס איז געווען דער סך הכל פונ'ם ערשטען יאהר. דער צווייטער יאָהר האָט אין זיך ניט געהאט אזעלכע קאטאקליזמען. אין איהם האָט זיך אויך דער שטומער אידישער פּיין פון פאריגען יאהר דורכגעבראכען, ער האָט גע־פונען א לשון, דער געשריי איז געוואָרען העכער און די וועלט האָט זיך כאָטש א ביסעל דער־וואוסט וועגען אונזערע ליידען. מען האָט אונז אויף א מינוט אָבגעלאָזען, אָבער נאָר אויף א מינוט. אין תוך איז דער חורבן געבליבען דער זעלביגער, די לעצטע פייערלעך פון האָפנונגען זיינען אויסגעלאָשען געווארען. די אידישע האָפ־נונגען אויף דער „בעפרייטער" פּוילען און „בע־פרייטער" גאליציע האָבען זיך אויסגעלאָזט מיט נאָר נישט.

כמעט דעם גאנצען ערשטען יאהר האָט רוס־לאנד געשוויגען וועגען די אידישע ליידען, און אין פּוילען האָבען שוין לאנג געפלאקערט די בלוטיגסטע מיליטערישע פּאָגראָמען און די מא־סען־גרושים האָבען זיך שוין אָנגעפאנגען. די יאנווער סעסיע (1915) פון דומא איז נאָך גע־ווען דורכאוים א היציג פּאטריאטישע, אפילו דער אידישער פּארשטעהער פרידמאן האָט בלויז מיט

א קורצען צוגעשטיקטען רמז דערמאָנט וועגען דאָס „פיעלעס און שרעקליכעס", וואס אידען קומט אויס אויסצושטעהן. עס האָבען אבסאָלוט געשוויגען די קאדעטען און אפילו די ראדיקאלען. דער ערשטער ווער עס האָט אין דער רוסישער געזעלשאפט זיין שטימע אויפגעהויבען איז געווען מ א ק ס י מ ג א ָ ר ק י און נאָך איהם ל ע אָ נ י ד א נ ד ר ע י ע ו ו און אנדערע רוסישע ראדיקאלען — אין אפריל 1915.

די נעקסטע סעסיע פון דומא איז פארגעקומען צום אָנפאנג צווייטען יאהר קריעג, און ערשט איצט האָט די אידישע קאטאסטראפע דאָ געפונען אן אָבקלאנג — אין די רעדעס פון דעם ס. ד. ט ש ע כ ע א י ד ז ע, די „טרודאָוויקעס" — ק ע ר ע נ ס ק י און ד ז י ו ב י נ ס ק י, דעם קאדעט מ י ל י ו ק אָ ו ו און דער עיקר פון דעם אידישען פאָרשטעהער פ ר י ד מ א ן (דעם 2-ten אויגוסט) זיינען די ווילד־טהאטען פון דער פינסטערער רעגיערונג קעגען אידען פערעפענטליך געוואָרען פון דער דומא טריבונא פאר דער גאנצער וועלט. די וואס האָבען געהאט אויערען האָבען דערהערט, די וואס האָבען א פונק פון מענשליכקייט האָבען אויפגעציטערט פון דער ענטדעקטער „געהיימנים" וועגען אידישען פיין. אבער בלויז די סאציאל־דעמאָקראטען און טרודאָוויקעס, אפילו ניט די אידישע פארשטעהער, האָבען געוואגט די „געפעהרליכע" אידישע פראגע אוועקשטעלען אין דומא אין איהר גאנצער שארפקייט און האָבען אריינגעטראגען א געזעץ פראיעקט וועגען אידישער גלייכבערעכטיגונג. קיינע פראקטישע רעזולטאטען זיינען פון דעם נאטירליך ניט ארויסגעקומען.

דער רוסישער געזעלשאפטליכער שוואונג האָט געווירקט, און מען האָט אידען אויף א רגע געלאָזט איבערכאפען דעם אָטעם. אין אויגוסט איז פלוצלונג ארויס דער געזעץ וועגען וואָהנרעכט אויסער דער „טשערטא", כמעט אין אלע שטעדט אין אייראפעאישער רוסלאנד, וואס זיינען פאקטיש סיי ווי געווען פערפלייצט מיט אידישע פליכטלינגע. מען האָט אין אויגוסט אויך בעשאפען אן אפיציעלע „בעראטונג וועגען ביזשענצעס" (פליכטלינגע) און אידען אריינגענומען אין קאָן, און ביז היינט צו טאָג האָט די רעגירונג געגעבען אויף די אידישע פליכטלינגע כ מ ע ט 2½ מ י ל י א ן ר ו ב ע ל. מיט דער ברידערליכער הילף פון דער גאנצער אידישער געזעלשאפט האָבען די נע ונד'ניקעס אין די נייע היימען אָנגעפאנגען זיך ביסלעכווייז איינצואָרדנען. עס איז כאראקטעריסטיש: ניט וועניגער פון 600 טויזענד אידען אין רוסלאנד זיינען נאקטע פון זייערע היימען ארויסגעטריבען געוואָרען און בלויז 185 ט ו י ז ע נ ד פון זיי קומען אָן צו געזעלשאפטליכער און קאזיאנער שטיצע. ביז צום שוועל פון הונגער ווילען זיי קיין נדבות ניט נעהמען.

אויף לאנג האָט מען די רוסישע אידען ניט געלאָזט דעם אָטעם איבערכאפען. די שוואַרצע מאה האָט ווידער דעם קאָפּ אויפגעהויבען. דעם „צירקוליאר וועגען „וואהנרעכט" האָט מען פערוואנדעלט אין א נוצלאָזען שטיקעל פאפיער. די רדיפות און בעגרענצונגען, שוין ניט מצד דער מיליטערישער מאכט, ווי אין דעם ערשטען יאָהר, נאָר מצד דער צ י ו ו י ל ע ר רעגיערונגס מאכט, ווי געוועהנליך, האלטען זיך אין איין פערשטארקען. עס וועבען זיך אלץ נייע און נייע בלוטיגע לעגענדען און בלבולים אויף אידען. די פאָגראָם־שרעקען ווערען שטארקער פון טאָג צו טאָג.

אין דעם א י נ ע ר ל י כ ע ן אידישען לעבען אין רוסלאנד האָט זיך אין דער זעלבער צייט ענטפלעקט א בילד פון נחת. די שרעקליכע נסיונות, די גרושים און רדיפות האָבען ארויסגערופען ביי דעם רוסישען אידענטום א הייסען, ריהרעוודיגען מיטלייד־געפיהל צו די געיאָגטע פליכטלינגע, א וואונדערשעהנעם קוואל פון ברידערליכע ליעבע. כמעט אין אלע קהלות האָט זיך די אידישע בעפעלקערונג זעלבסטבעשטייערט, עס איז בליץ־שנעל בעשאפען געוואָרען א ריעזיגע הילפס־אָרגאניזאציע, אלע עקזיסטירענדע אידישע חברות האָבען זייער גאנצע ארבייט אָבגעגעבען פאר די ארויסגעטריבענע; די אידישע יוגענד האָט אָנגעהויבען געהן „צום פאָלק", צום פליכטלינגס־פאָלק. און ווען דער גייסט פון ברידערליכען מיטלייד, דער נאציאָנאלער אינסטינקט האָט זיך ערוואכט, איז געשעהען א נס — אויף די חורבות פון פאָגראָמען איז פלוצלונג אויסגעוואקסען א ליידענשאפטליכע שטרעבונג צו קולטור־נאציאָנאלע־טהעטיגקייט, צו „תיקון נשמה". עס זיינען מיט אמאָל אויפגעבויט געוואָרען א רייהע נייע קולטור און קונסט־אָרגאניזאציעס — א סטאטיסטישע, א טעכנישע, א בילדונגס געזעלשאפט, א קונסטגעזעלשאפט, א אידיש־טהעאטראלע, א געזעלשאפט פאר אידישער שפראך, אויסשטעלונג פון אידישע מאלערען, קאָנצערטען פון אידישע מוזיק, נייע פערלאגען, נייע ליטעראַרישע פלענער. א האָפנונגספולער קולטורעלער רענעסאנס אין דער טראגישער אטמאָספער פון פאָגראָם־שרעקען. די היסטאָרישע אידישע לעבענס־פעהיגקייט, דער אלטער אידישער אינסטינקט האָט זיך פלוצלונג ענטפלעקט — „בדמייך חיי"!

אן עהנליכע בעוועגונג, הגם א קלענערע, אָבער אין דער שארפערער פאָרם פון א קולטור־נאציאָנאלען קאמפף האָט זיך ענטוויקעלט אויך אין פוילען, וואו די אידישע ארבייטער־מאסען האָבען געפאָדערט די אנערקענונג פון אידיש אין די פאָלקס־שולען און געקעמפפט געגען דער פוילישער אסימילאציע. נאָר אין דער פערוויס־

טער גאַליציע איז געווען טויט, אָהן לעבען און אָהן א גייסטיגען שוואונג.

דער צווייטער יאָהר איז אויך געווען דער יאהר, ווען ביי דער איבערגעבליבענער פערצווייפעלטער אידישער בעפעלקערונג אין פּוילען און ליטא איז צורונען געוואָרען די בלינדע האָפנונג אויף א נייעם לעבען אונטער די נייע הערשער — אונטער דייטשלאַנד און עסטרייך, און די האָפנונג אויף א פּאָליטיש־עקאָנאָמישען וואָהל־שטאַנד אין גאַליציען. ווען די דייטשען און עסטרייכער זיינען נאָך געשטאַנען פון יענער זייט פּוילען און האָבען געשטרעבט צו געווינען די סימפּאַטהיע פון דער בעפעלקערונג, פלעגען זייערע אַראָפּלאַנען אַראָבוואַרפען פּראָקלאַמאַציעס אין אידיש און העברעאיש, וואו זיי פלעגען הימעלשע גליקען צוזאָגען די אידען. און ווען זיי האָבען זייער ציעל דערגרייכט און דעם געגענד עראָבערט, האָבען זיי זיך פּלוצלונג געגעבען א קעהר צו אידען מיט דער פּלייצע און צו די פּאָליאַקען מיט'ן פריינדליכען פּנים. זיי זיינען טרוקענע, רעאַלע פּאָליטיקער, און מיט א מאַכטלאָזען עלעמענט, ווי די אידען, מיט א פּאָליטישען נול ווילען זיי זיך ניט רעכענען אין זייער פּאָליטישען שפּיעל. ד ר י י פ ע ר ט ע ל פּוילען געפינט זיך אין די הענד פון דייטשלאַנד און א י י ן פ ע ר ט ע ל אין די הענד פון עסטרייך, און דאָ ווי דאָרט זיינען די אמת'ע בעלי־בתים — די פּ אָ ל י אַ ק ע ן.

דייטשלאַנד איז ניט געווען ביכולת אויפלעבען דעם עראָבערטען געגענד, זי האָט איהם נאָך מעהר פעראָרעמט. דער הונגער אין פּוילען איז ערגער ווי אין א לאַנג־בעלאַגערטער פעסטונג; קינדער, און בעזאָנדערס אידישע קינדער, שטאַרבען ביסלעכווייז אויס. און אין דער זעלבער צייט פיהרט די פּוילישע מיליציע מיט דער הילף פון דייטשער מאַכט א קאַמפּף און א באַיקאָט געגען די אידען. יעצט, ווען מען פיהרט איין אין ווארשא די שטאָדט פערוואַלטונג, האָט מען די מעהרהייט פון דער אידישער בעפעלקערונג אָפען אויסגעשלאָסען.

נאָך ערגער איז די לאַגע אין דעם טהייל, וואָס ע ס ט ר י י ך האָט אָקופּירט. אונטער'ן עסטרייכישען שטעמפּעל געהען אָפען אָן פּייליש רדיפות אויף אידען. די עסטרייכישע רעגיערונג האָט אויפ'ן סמך פון „האַאַגער קאָנוועניציע" א י י נ ג ע ה א ל ט ע ן א ל ע א י ד י ש ע ב ע ג ר ע נ צ ו נ ג ע ן, וואָס זיינען געבליבען בירושה פון דער רוסישער הערשאַפט. אידען לאָזט מען ניט בעזעצען זיך אין די דערפער, די אידען סוחרים לאָזט מען ניט אומעטום אין לאַנד פריי האַנדלען. די אַגיטאַציע געגען אידען וואַקסט, און נאָך נישט אַלעס, וואָס דאָרט אין דער פערשפּאַרטער לאַנד קומט פאר, ווייסען מיר. „אויך אונטער דער הערשאַפט פון עסטרייך זיינען אידען געבליבען רעכטלאָז און ווערען פעררעכענט פאר בירגער צווייטער גראַד", אזוי שרייבען אפילו די טריי אונטערטעניגע און פּאַטריאָטיש געשטימטע עסטרייכישע אידען אין א מ ע מ אָ ר א נ ד ו ם צו דער אָבער־מיליטער מאַכט. און דאָס זעלבע בילד איז אויך אין ג א ל י צ י ע, וואו אויפ'ן סמך פון דער פאַלש אויסגעטייטשטער „האַאַגער קאָנוועניציע" האָט מען ביי די אידען אָ ב ג ע נ ו מ ע ן די רעכט, וועלכע זיי האָבען דאָרט אימער געהאַט. די פראַגע וועגען די „אָסטאידען" פון פּוילען און ליטא פערשאַפט פיעל זאָרג די דייטשע הערשער און עס ווערט אָפען גערעדט וועגען א מעגליכער „טשערטאַ אָסיעדלאָסטי", אויפ'ן מאָדערנעם דייטשען מאַניער. און וועט פּוילען ז ע ל ב ס ט ש ט ע נ ד י ג וועדען, דאַן וועה איז צו איהרע אידען!

ביטער און שרעקליך איז געווען די לאַגע פון די אידען אין פּוילען, אָבער „ויקם מלך חדש" — עס איז אויפגעשטאַנען א נייער הערשער, — און אַלץ אזוי ביטער און האָפנונגסלאָז איז די לאַגע. עס וועלען זיך דאָ זיכער ניט ווידערהאָלען די רוסישע פּאָגראָמען און בלבולים, אָבער דריקט זיך דען אויס אונזער אונגליק בלויז אין פּאָגראָמען?

אזא איז ער געווען, דער צווייטער יאָהר מלחמה — א יאָהר פון „שטילע פּאָגראָמען" און צורונענע האָפנונגען אויף אַלע פראָנטען.

---

חוץ די אמעריקאַנער אידען, זיינען אַלע אידען פון דער גאַנצער וועלט אריינגעטריבען אין דער מלחמה. אויסערהאַלב זיינען געבליבען בלויז די אידען פון האָלאַנד, שפּאַניען, שוועדען, דענעמאַרק און שווייץ, אָבער די אַלע פינף לענדער צוזאַמען האָבען ניט מעהר ווי 150—120 טויזענד אידען, און 10—9 מיליאָן אונזערע ברידער זיינען אריינגעשלעפּט אין'ם בלוטיגען קרייז. אָן א זייט שטעהט נאָך פאַרלויפיג רומעניען מיט איהר גרויסע צאָהל אידען, אָבער זי איז אויך אויפ'ן שוועל פון קריעג. און ווען ניט — לעבען דען די רומענישע אידען סיי ווי ניט איבער א שרעקליכען פערמאַנענטען חורבן?

דאָס טראַגישסטע פון דער אידישער לאַגע אין דער מלחמה איז ניט בלויז, וואָס אידען געגען אידען קעמפּפען אין פיינדליכע לאַגערען — אין די צוויי לאַגערען קעמפּפען אויך די פּאָליאַקען, די סערבען, בכלל די סלאַוועען. דער אמת'ר קריזיס איז אייך ניט אין אונזערע גרויסע ליידען — שרעקליכער פון אונז האָבען געליטען די ארמענער, ארויסגעטריבען פון די הייזער, מען האָט מען אויך די פּאָליאַקען, די לאַטישען, די ליטווינער. דאָס ס פּ ע צ י פ י ש ע אין אונזער טראַגעדיע, דער שטריך, וואָס נאָר מיר האָבען, אונזער „סוראי געגערים" — איז דער אונזין פון צ ו ו ע ק ל אָ ז ע ליידען, דער פּיין, וואָס איז ניט בעהייליגט מיט גאולה־האָפנונגען, און אויך אונזער פאַטאַלע מ אַ כ ט ל אָ ז י ג ק י י ט.

פון פּוילישע בלוט וועט פיעלייכט אויפבלי־הען אַן אונאבהענגיגע פּוילען, פון אַרמעניש — אַ בעפרייטע אַרמעניע, די סערבען און בעלגיער האָבען געשטעלט אין שפּיעל זייער שיקזאַל און צובלוטיגטע האָפען זיי דאָך אויף זייער רענע־סאַנס. וואָס וועט אָבער אויף אונזער פערגאַ־סען בלוט אויפבליהען? דאָס איינציגע, וואָס מען קען פאָראויסזאָגען: אַ שרעקליכער, צורו־דערטער אידישער עמיגראַנטען לויף נאָך אַמע־ריקאַ, ווי נאָר די טהירען פון איירָאָפּאַ וועלען זיך עפענען.

בלויז דעם פּראָגנאָז האָבען די צוויי יאָהר קריעג אונז געלערענט.

# מאַקסים קאַוואַלעווסקי און איליאַ מעטשניקאָוו

מ. טערמאַן:

דאָס רוסישע פאָלק האָט דיעזען זומער פער־לאָרען צוויי פון זיינע נאָבעלסטע קינדער, צוויי בעריהמטהייטען, מיט וועלכע עס שטאָלצירט די מענשליכע ציוויליזאַציאָן. ענדע מערץ איז גע־שטאָרבען דער גרויסער היסטאָריקער מאַקסים קאַוואַלעווסקי, און ווענינער ווי אין פיער מאָנאַטען אַרום, אין מיטען יולי, איז אַוועק פון דער וועלט דער נאָך גרעסערער נאַטור־פאָרשער איליאַ מעטשניקאָוו.

צוויי גלענצענדע שטערען, וועלכע האָבען אין משך פון פיעלע יאָהרען העל געשיינט אויף דעם האָריזאָנט פון וויסענשאַפט און געזעל־שאַפטליכען לעבען, זיינען אין איין צייט פערלאָ־שען געוואָרען.

ביידע זיינען געבאָרען געוואָרען כמעט אין איין צייט (אין די 40־גער יאָהרען פון פאַריגען יאָהרהונדערט); ביידע זיינען אויסגעוואַקסען און ערצויגען געוואָרען אין איין שטאָדט (כאַר־קאָוו), און ביידע האָבען נאָך פון די סאַמע יו־נענד־יאָהרען איינגעזאַפּט אין זיך די בעסטע טראַדיציאָנען פון דער רוסישער קולטור*).

און נאָך אין פריהלינג פון זייער לעבען האָ־בען זיי דערפיהלט מיט דער גאַנצער טיעפקייט פון זייער נשמה די ליידען פון דער וועלט, דעם פּיין און יסורים פון דעם גרעסטען טייל פון דער מענשהייט. און גלייך ווי זיי האָבען דאָס דער־פיהלט, האָבען זיי מיט דעם גאַנצען ברען פון זייערע ענערגישע נאַטורען זיך איבערגעגעבען דעם הויכען אידעאַל — פערלינדערען די צרות פון דער וועלט. פון דעמאָלט אָן און ביז דעם לעצטען אָטהעם האָבען זיי הויך געהאַלטען די פאָהן, אויף וועלכער עס איז אויפגעשריבען: „אַן אייביגער קאַמפּף געגען אַלע אונגערעכטיג־קייטען! עס לעבע דאָס מענשליכע גליק!“

אָבער זיי ביידע זיינען געווען קינדער פון רוסלאַנד, און דאָס הייסט — אונטערטאַנער פון רוסישען צאַר. די רוסישע רעגירונג האָט באַלד אויף זיי אַן אויג געוואָרפען און האָט גלייך אויסגעפונען, אַז זיי זיינען „שעדליך“. פּאָלי־ציי און שפּיאָנען האָבען נאָך זיי נאָכגעשפּירט, די אַדמיניסטראַציע האָט זיי אָהן אויפהער פער־פאָלגט, און סוף כל סוף האָבען זיי געמוזט פער־לאָזען אויף לאַנגע יאָהרען זייער היים און זייער פאָלק. ווי הונדערטער אַנדערע פערפאָלגטע זיהן פון רוסלאַנד, האָבען זיי געמוזט נעהמען אין האַנד דעם וואַנדער־שטעקען און אויסזוכען פאַר זיך אַ נייעם פאָטערלאַנד.

זייער ניי־פאָטערלאַנד איז געוואָרען פראַנק־רייך און זייער וואָהנונגס־אָרט — די שטאָדט פּאַריז. קאַוואַלעווסקי האָט דאָ אָבגעלעבט צעהנדליגע יאָהרען, און מעטשניקאָוו — די גאַנצע צווייטע העלפט פון זיין לעבען. נאָר דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז אָט די צוויי פער־טריבענע גלענצענדע פּראָפעסאָרען זיינען ניט גע־ווען עהנליך צו די צעהנדליגע אַנדערע רוסישע עמיגראַנטען, וועלכע קענען זיך ניט צופּאַסען צו דער נייער היים און ווערען פערוועלקט פאַר דער צייט. קאַוואַלעווסקי און מעטשניקאָוו האָ־בען גראָד אין דער פרעמד ענטוויקעלט אַלע זייערע בעסטע פעהיגקייטען. איינער איז גע־וואָרען אַ ריזע אויף דעם געביט פון היסטאָ־רישע באַרשונגען, דער צווייטער — נאָך אַ גרע־סערער ריזע אויף דעם געביט פון נאַטור־וויסענ־שאַפט.

* * *

פאַר אַ מענשען פון היינטיגער צייט קען אויסקומען גאַנץ נאַטירליך און געוועהנליך דער פאַקט, וואָס אָט די ביידע חברים פון דערזעל־בער נימנאַזיום און דעמזעלבען אוניווערזיטעט האָבען זיך אויסגעקליבען צוויי בעזונדערע פּראָ־פעסיאָנען: איינער איז געוואָרען אַ נאַטור־פאָרשער און דער צווייטער אַ היסטאָריקער. נאָר עס איז גענוג אַריבערצוטראָגען זיך אין גע־דאַנק צו דער עפּאָכע פון די 60־ער און 70־ער יאָהרען, בעת מעטשניקאָוו און קאַוואַלעווסקי זיי־נען נאָך געווען ניט מעהר, ווי הויך בעגאַבטע און פיעל פערשפּרעכענדע יונגע לייט, אום צו זעהן, אַז די בעזונדערע פּראָפעסיאָנען, וואָס מען קען פאָראויסזאָגען: אַ שרעקליכער, צורו־דערטער אידישער עמיגראַנטען לויף נאָך אַמע־ריקאַ, ווי נאָר די טהירען פון איירָאָפּאַ וועלען זיך עפענען.

בלויז דעם פּראָגנאָז האָבען די צוויי יאָהר קריעג אונז געלערענט.

---

*) מעטשניקאָוו'ס מוטער איז געווען אַ אַ י־ד י ש ע און דער גרויסער נאַטור־פאָרשער איז אי־מער געווען שטאָלץ אויף דעם.

אָט דיעזע יונגע לייט האָבען זיך אויסגעקליבען, האָבען אויסגעדריקט אַ בעשטימטען געזעלשאַפט־ליכען ציעל און האָבען געהאַט אַן אונגעהויערע ווירקונג אויף דער גייסטיגער ענטוויקלונג פון דער דאַמאָקסדיגער ראַדיקאַלער יוגענד אין רוס־לאַנד.

אין יענע צייטען פלעגען אין די רוסישע גע־בילדעטע קרייזען און ספּעציעל צווישען דער שטודירענדער יוגענד שטענדיג פאָרקומען היצי־גע ויכוחים איבער דער פראַגע: וואָס איז ווייכ־טיגער — געשיכטע אָדער נאַטור־וויסענשאַפט? אויף אין היינטיגער צייט איז יעדער מענש, וואָס זוכט בילדונג, שטענדיג בעשעפטיגט מיט דער פראַגע: וואָס איז פאַר איהם בילכער און ניצ־ליכער צו שטודירען — די פראַגען פון נאַטור־וויסענשאַפט אָדער די פראַגען פון געשיכטע. נאָר אין יענער צייט איז די חלוקי־דעות איבער דיעזער פראַגע געווען זעהר שאַרף און איין צד האָט בשום אופן ניט געוואָלט נאָכגעבען דעם צווייטען.

— ווי קען מען פערגלייכען די וויכטיגקייט פון נאַטור־וויסענשאַפט מיט דער וויכטיגקייט פון היסטאָריע? — פלעגען געוועהנליך טענה'ן די אָנהענגער פון נאַטור־וויסענשאַפט. די פראַגען פון נאַטור־וויסענשאַפט פערנעהמען יעדען אויי־גענבליק פון אונזער לעבען. מיר קענען זיך ניט אַ קעהר טהאָן, אַ בליק טהאָן, אַן אַטהעם טהאָן, אַ טראַכט טהאָן, ניט פיהלענדיג די ווירקונג פון אַ גאַנצער רייה פון מעכאַנישע, פיזישע, כעמישע, פיזיאָלאָגישע און פּסיכאָלאָגישע געזעצען. דיע־זע געזעצען מוזען מיר וויסען און פערשטעהן. אָהן נאַטור־וויסענשאַפט זיינען מיר בלינד, מיר טאַפּען אין דער פינסטער און ווייסען ניט וואָס עס טהוט זיך אין אונז און ארום אונז. וואָס זשע גיט אונז געשיכטע אויסער „אינטערעסאַנטע" מעשיות וועגען אַמאָליגע צייטען? דיעזע מעשיות זיינען ניט מעהר ווי אַ לוקסוס־זאַך און צייט־פערטרייב.

אַזוי פלעגען טענה'ן די אָנהענגער פון נאַ־טור־וויסענשאַפט. די אָנהענגער פון געשיכטע פלעגען ניט בלייבען שולדיג קיין ענטפער און פלעגען ארויסטרעטען מיט ניט שוואַכערע אַרגו־מענטען.

— וואָס איז וויכטיגער פאַר די לעבענס־אינטערעסען פון מענשען? — פלעגען זיי מענה'ן—די פראַגען: ווי אַזוי עס פערמעהרען זיך די צעלען, ווי אַזוי עס ענטוויקלען זיך די מינים, פון וועלכע בעזונדערע פאַרבען עס בעשטעהט אַ ווייסער שטראַהל, ווי אַזוי עס בעוועגען זיך די הימלישע קערפּער? אָדער די פראַגען: ווי אַזוי זיי־נען ענטשטאַנען די געזעלשאַפטליכע איינריכטונ־גען, פון וועלכע מיר ווילען זיך בעפרייען? ווי אַזוי האָבען זיך ענטוויקעלט די אַלע פאָרמען פון אונטערדריקונג, וועלכע מיר ווילען אָבשאַפען? הונדערטער פראַגען פון עקאָנאָמישען, סאָציאַ־לען, פּאָליטישען און קולטורעלען לעבען שטעלען זיך פאַר אונז אויף יעדען שריט און טריט און פאָדערען אַ באַלדיגען ענטפער. אָבער ווי קע־נען מיר ענטפערען אויף דיעזע אַלע פראַגען, אויב מיר ווייסען ניט קיין געשיכטע, איב מיר האָבען ניט קיין בעגריף פון דעם, וואָס עס האָט פּאַ־סירט אין דער פערגאַנגענהייט?

אַזוי איז אַ לאַנגע צייט אָנגעגאַנגען דער קאַמפּף צווישען דיעזע ביידע ריכטונגען. ביידע צדדים זיינען געווען אויף דעם העבסטען אופן פער'עקשנ'ט. קאָוואַלעווסקי און מעטשניקאָוו האָבען מיט. זיך פערקערפּערט אָט דיעזע ביידע שטרעמונגען: איינער האָט זיך פערטיעפט אין די נאַטור־וויסענשאַפטען, דער צווייטער אין היסטאָרישע פאָרשונגען. אָבער באַלד האָבען זיי ביידע מיט זייערע גרויסע אַר־בייטען בעוויזען, אַז די אַלע דיספּוטען איבער דער פראַגע: וואָס איז בילכער? האָבען קיין שום בעדייטונג ניט. בילכער זיינען ביידע זאַ־כען, איינע פערשטאַרקט און בערייכערט די צוויי־טע, און קאָוואַלעווסקי מיט מעטשניקאָוו'ן זיי־נען געוואָרען צוויי שיינענדע שטערען, וואָס בע־לייכטען איין איינציגען וועג — דעם וועג פון פראַגרעס און גייסטיגער ענטוויקלונג.

* * *

מאַקסים קאָוואַלעווסקי איז געווען ניט נור אַ וויסענשאַפטסמאַן, נאָר אויך אַ כ ל ל־ט ה ו ע ר, ניט נור אַ היסטאָריקער, נאָר אויך אַ פיהרער אין פּאָליטישען קאַמפּף. נאָר די שמאָ־לע ראַהמען פון דיעזען אַרטיקעל ערלויבען אונז ניט צו געבען אַ גענויע כאַראַקטעריסטיק פון קאָוואַלעווסקי'ס פיעלזייטיגע טהעטיגקייט און שאַפען. און דעריבער וועלען מיר זיך בענוגע־נען בלויז מיט איינינע אָנדייטונגען אויף דעם, וואָס דיעזער גרויסער וויסענשאַפטסמאַן און קעמפּפער האָט אויפגעטהאָן אַלס ה י ס ט אָ־ר י ק ע ר *).

איך וועל דערמאָנען בלויז די וויכטיגסטע ווערק, וואָס ער האָט געשאַפען אויף דיעזען גע־ביט:

1. די לאַגע פון די אַרבייטער אין ענגלאַנד אין 14טען יאָהרהונדערט.
2. געשיכטע פון שטייערען אין פראַנקרייך.
3. די געשיכטע פון פּאָליציי־אַדמיניסטראַ־ציאָן אין ענגלאַנד.
4. די סאָציאַלע לאַגע אין ענגלאַנד צום ענדע פון מיטעלאַלטער.
5. די געשיכטע פון קאָמונאַלע לאַנד־איי־גענטום אין דער שווייץ.
6. די ענטשטעהונג און ענטוויקלונג פון קאָ־מונאַלע לאַנד־אייגענטום.

---

*) אויסער היסטאָריע האָט זיך קאָוואַלעווסקי אָבגעגעבען מיט סאָציאָלאָגיע, יוריספּרודענץ און פּאָליטישע פראַגען, און יעדע פון דיעזע געביטען האָט ער בעריכערט מיט פיעל וויכטיגע ווערק.

7. דער היסטאָרישׁ־פערגלייכענדער מעטאָד אין יוריספּרודענץ.
8. היינטיגע מנהגים און פאַרצייטיגע געזעצן.
9. פאָרהיסטאָרישע רעכט.
10. דין און מנהג אויף קאַווקאַז.
11. די ענטוויקלונג פון אייגענטום און פאַמיליע.
12. פאַרצייטיגעס רעכט אין רוסלאַנד.

דאָס אַליין איז שוין געווען גענוג פאַר מ. קאָוואַלעווסקי צו פערשאַפן זיך אַ גרויסן נאָמען אין דער וועלט פון געלעהרטע. נאָר דאָס זיינען נאָך ניט געווען זיינע הויפּט ארבייטן. די וויכטיגסטע ווערק פון זיין שאַפן זיינען ער־

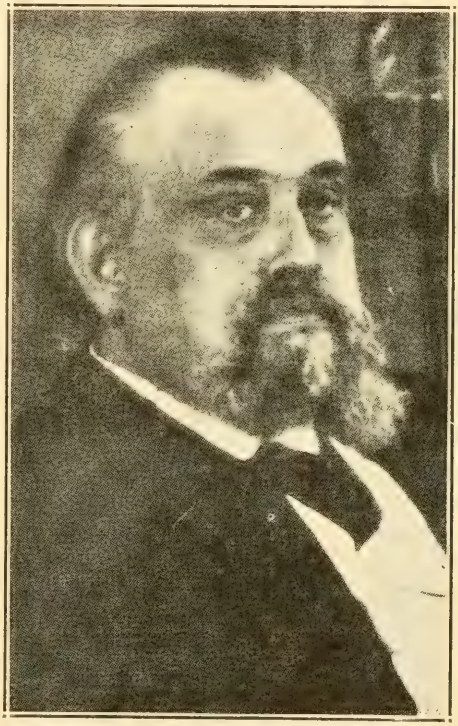

מאַקסים קאָוואַלעווסקי.

שיענען שפּעטער, צום ענדע פון 19טען און אָנהויב פון 20טען יאָהרהונדערט. מיר וועלען דאָ דערמאָהנען צוויי פון דיעזע ווערק.

1. דער עקאָנאָמישער וואוקס פון אייראָפּאַ. אַ קלאַסישע ווערק אין דריי גרויסע בענדער, וואו עס ווערט געגעבען אַ זעלטענע בילד פון דער ענטוויקלונג פון לאַנד־אייגענטום, פון פּויערים־קלאַס און בכלל פון דער עקאָנאָמישער און סאָציאַלער לאַגע פון אייראָפּאַ זינט דער פאַנאַנדערפאַלונג פון דער אַלט־רוימישער מלוכה ביז דער ענדע פון מיטעלאַלטער.
2. די ענטוויקלונג פון דער מאָדערנער דעמאָקראַטיע. אַ צווייטע קאַפּיטאַלע ארבייט אין פיער בענדער, וואו ער בעווייזט ווי אַזוי עס האָט זיך ענטוויקעלט די דעמאָקראַטיע און פערשיעדענע דעמאָקראַטישע לעהרען אין פראַנקרייך און אין אַנדערע לענדער.

קאָוואַלעווסקי, אין אַלע זיינע היסטאָרישע פאָרשונגען, איז געווען אַ שטרענגער און אויסגעהאַלטענער פּאָזיטיוויסט, ד. ה. ער האָט זיך אָבגעגעבען בלויז מיט פאַקטען און זייער ריכטיגער אָבשאַצונג און האָט קיינמאָל ניט געוואָלט הערען פון די מעטאַפיזישע חקירות און פלפולים, מיט וועלכע עס גיבען זיך אָב אַ צאָהל פון די מאָדערנע היסטאָריקער. ער האָט געהאַט צוויי וועג־ווייזער, וועלכע ער האָט געהאַלטען פאַר זיינע לעהרער־חברים. דאָס זיינען געווען הענרי מעין און קאַרל מאַרקס. פון הענרי מעין האָט ער איבערגענומען דעם מעטאָד פון געשיכטליכער פערגלייכונג און פון קאַרל מאַרקס האָט ער געלערענט צו שעצען די עקאָנאָמיק אַלס דעם וויכטיגסטען פאַקטאָר פון געזעלשאַפטליכער ענטוויקלונג. און בענוצענדיג זיך מיט דיעזע ביידע מעטאָדען, האָט קאָוואַלעווסקי דורכגעפיהרט דורך אַלע זיינע ווערק דעם הויפּט צוועק: בעווייזען מיט דער קלאָרקייט פון אַ גרויסען וויסענשאַפטס־מאַן דעם ענגען צוזאַמענהאַנג צווישען די עקאָנאָמישע, סאָציאַלע און פּאָליטישע פאַקטאָרען און ווי אַזוי זיי ווירקען איינע אויף די אַנדערע. דער הויפּט פאַקטאָר, וועלכעד ווירקט אויף די געזעלשאַפטליכע בעציהונגען און אויף דער ענטוויקלונג פון דער געזעלשאַפט בכלל, איז — לויט קאָוואַלעווסקי'ן — די בעפעלקערונג און די געזעצען פון איהר וואוקס און פערמעהרונג.

* * *

און מעטשניקאָוו? איך נעהם מיך ניט אונטער צו דערצעהלען פאַר די לעזער פון „צוקונפט" וועגען מעטשניקאָוו'ן אַלס וויסענשאַפטס־מאַן און זיינע גרויסע פערדיענסטען פאַר דער מענשהייט. דאָס וועט טהאָן אַן אַנדערער, וועלכער גיט זיך אָב מעהר מיט נאַטור־וויסענשאַפט און איז גענוי בעקאַנט מיט מעטשניקאָוו'ס ווערק. נאָר פונקט ווי קאָוואַלעווסקי, פאַר וועלכען די היסטאָרישע פאָרשונגען האָבען געדיענט בלויז אַלס מיטעל צו לייזען די אָנגעוועטאָגטע פראַגען פון היינטיגער צייט, אַזוי זיינען אויך מעטשניקאָוו'ס טיעפע פאָרשונגען געווען ניט לשם וויסענשאַפט אַן־און פאַר־זיך, נאָר לשם דער מענשהייט. און ווייל פאַר איהם איז אימער געשטאַנען די מענשהייט מיט איהרע טיעפע שמערצען און ליידען, אָט דעריבער פלעגט ער זיך אָפט אָבגעבען מיט אַלגעמיין מענשליכע פראַגען, וועלכע אינטערעסירען ניט בלויז ספּעציאַליסטען.

מעטשניקאָוו איז נאָך אין דער יוגענד געווען איינער פון די גרעסטע געלעהרטע אויף דעם גע־

ביעט פון זאָאָלאָגיע און אנדערע וויסענשאַפטען, וואָס שטעהען נאָהענט צו איהר. שוין אין דיעזע וויסענשאַפטען האָט ער געמאַכט גרויסע ענטדעקונגען, פאר וועלכע ער איז אנערקענט געוואָרען אלס איינער פון די גרעסטע זאָאָלאָגען.

נאָר זיין גאַנצען גלאַנץ אלס גרויסער גאון האָט ער אָנגעהויבען ארויסצואווייזען זינט ער איז געוואָרען דער דירעקטאָר פון דער גרעסטער וויסענשאַפטס־אנשטאַלט פון דער וועלט — פון פּאַסטער־אינסטיטוט אין פאַריז. דאָ האָט זיך פאר איהם געעפענט א ברייטע וועלט פון פאָרשונג און אונטערזוכונגען, און פון יענער צייט פלעגט ער כסדר מרעיש עולם זיין מיט ענטדעקונגען, וועלכע פלעגען אריינטראָגען גאַנצע

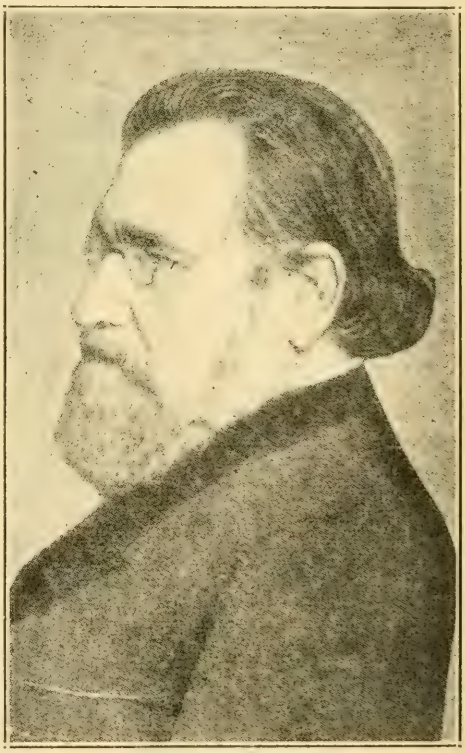

איליאַ מעטשניקאָוו.

איבערקעהרענישען ווי אין דער וויסענשאַפט, אזוי אין די מענשליכע אנשויאונגען בכלל.

איינע פון זיינע גרויסע פערדיענסטען פאר דער וויסענשאַפטליכער וועלט בעשטעהט אין דעם, וואס ער האָט מעהר פון אנדערע בעוויזען, ווי וויכטיג עס איז צו שטודירען דאָס לעבען, וואוקס און פערמעהרונג פון די אונצעהליגע מיקראסקאָפּישע בעשעפענישען, וועלכע זיינען פול אומעטום און זיינען די אורזאַכע פון שוואַכקייט און קראַנקהייטען, פון וועלכע אלע מענשען שטאַרבען פאר דער צייט. א דאַנק זיין טיעפען אַריינדרינגען אין דער וועלט פון מיקראַבען, האָט ער ערקלערט אזוי פיעל געהיימניספולע פראגען פון דער מעדיצין — ווי די פראגע וועגען „ענטצינדונג", די פראגע וועגען „אימוניטעט" (די פעהיגקייט פון אָרגאַניזם בייצושטעהן געגען געוויסע קראַנקהייטען) און פיעלע אנדערע פראגען — דאָס מעטשניקאָוו מעג מיט רעכט פערנעהמען דעם אויבען־אָן צווישען די, וועלכע רופען זיך „די ערלייזער פון דער מענשהייט."

פיעל מערקווירדיגע פאַרשונגען און אונטערזוכונגען האָט מעטשניקאָוו געמאַכט איבער דער פראגע וועגען אלטקייט. וואס איז אזוינס אלטקייט? פאר וואס איז אלטקייט פערבונדען מיט שוואַכקייט? איז מעגליך, אז אויף דער עלטער זאל דער מענש זיך פיהלען אזוי פריש און קרעפטיג ווי אין דער יוגענד?

נאָר, ווי געזאָגט, מיר וועהען לאָזען פאר אן אנדערען צו געבען א גענויע אָבהאַנדלונג וועגען מעטשניקאָוו און זיינע גרויסע פערדיענסטען פאר דער וויסענשאַפט און פאר דער מענשהייט בכלל.

* * *

מעטשניקאָוו האָט זיך ניט בענוגענט מיט די ספּעציעלע פראגען, וועלכע בעשעפטיגען די וויסענשאַפטס־לייט אויף די פערשיעדענע געביטען פון נאַטור־פאַרשונג. ער איז געגאַנגען פיעל ווייטער און האָט זיך אָבגעגעבען — בעזונדערס אין דער לעצטער צייט — מיט דער אלגעמיינער פראגע וועגען דער צוקונפט פון דער מענשהייט. און דאָ האָט ער זיך ארויסגעוויזען אלס איינער פון די גרעסטע אָפּטימיסטען, אלס דער נביא פון דעם קומענדען גן עדן אויף דער ערד. ניט אויף דעם גרונד פון אבסטראַקטע חקירות און בויך־סברות, נאָר אויף דעם גרונד פון וויסענשאַפטליכער פאָרשונג און בעאָבאַכטונג האָט ער דערוויזען, אז די נאַטור לעגט ניט קיינע גרענעצען פאר דעם גליק און וואוילזיין פון מענשען און אז ביי ווירקליך נאָרמאַלע בעדינגונגען קען יעדער מענש אָבלעבען ניט נור גאַנצע 150 יאהר, נאָר אויך די גאַנצע צייט זיין פריש, געזונד און מונטער.

און זיין נאָהענטסטער פריינד, דער גרויסער מאַקסים קאָוואַלעווסקי, האָט מיט זיינע היסטאָרישע פאָרשונגען דערוויזען, אז די ענטוויקלונג פון דער געזעלשאַפט פיהרט צו אזא צושטאַנד, ווען דער קאַמפּף צווישען מענש און מענש וועט אויפהערען און עס וועלען טאַקע בעשאַפען ווערען יענע „ווירקליך נאָרמאַלע בעדינגונגען", וועגען וועלכע מעטשניקאָוו האָט געטרוימט.

דר. אלי סינטאָווסקי

# דאָס מיליטער-סיסטעם אין דער שווייץ

(צו דער פראַגע וועגען „פריפּערעדנעס").

די פראַגע פון פּריפּערעדנעס, די פראַגע ווי אַם בעסטען צו פערטהיידיגען די פעראייניגטע שטאַאטען פון אמעריקא געגען אַן אָנגריף פון אַ פרעמדע מלוכה פערנעהמט איצט דעם אויבען אָן צווישען די איבעריגע פּאָליטישע פראַגען פון דעם לאַנד. דאָס קראַכען פון די קאַנאָנען מעבר לים, אין אייראָפּאַ, האָט ארויפגעוואַרפען אַ מורא אויף אַ גרויסען טהייל פון אונזער בעפעלקערונג — אַ מורא טאָמער וועט איר־גענד־וועלכער שונא בעפאַלען אויך אונזער רעפּובליק. און די מחנות פערשיעדענע וואַפען־פאַבריקאַנטען האָבען פערשטאַנען ווי אויס־צונוצען די בהלה און האָבען אָנגעפאַנגען אַ שטאַרקע אַגיטאַציע פאַר פּריפּערעדנעס.

די פּראָפּעסיאָנעלע מיליטער לייט, די טרעגער פון די מיליטאַריסטישע אידעען, זיינען גלייך געוואָרען שטאַרק בעשעפטיגט מיט אויס־ארבייטען פּלענער ווי צו פערגרעסערען די אַרמעע און די פלאָטע. פיעלע „ספּעציאַליסטען" אין מיליטער פראַגען וואָלטען אפילו זעהר גע־וואָלט האָבען דאָס דייטשע מיליטערישע סיס־טעם מיט דער שטאַרקער צענטראַליזירטער מאַכט און אייזערנער דיסציפּלין. אָבער דאָס גאַנצע סיסטעם איז גאָר ניט צוגעפּאַסט צום אַלגעמיי־נעם גייסט פון די אמעריקאַנער מלוכה אינסטי־טוציאָנען. און דאָס אמעריקאַנער פאָלק וואָלט ניט געוואָלט, מיר ניט דיר ניט, זיך נעהמען און איינ־שפּאַנען זיך אין אַזאַ ריעזיגער מיליטער־מאַשין. האָט מען זיך אַ כאַפּ געטהאָן צו דעם שווייצאַ־רישען מיליטער־סיסטעם און דאָס האָט שוין מעהר אָפּעלירט צום פערשטאַנד פון די אמערי־קאַנער. דאָס קליינע שווייץ איז דאָס איינציגע לאַנד אין אייראָפּאַ וואָס איז עכט רעפּובלי־קאַניש דעמאָקראַטיש און ס'האָט דעריבער אַ סך געמיינשאַפטליכעם מיט דער גרויסער אמע־ריקאַנער רעפּובליק. דערצו בעזיצט די שווייץ זעהר אַ גוט־אָרגאַניזירטע אַרמעע, וועלכע איז פעהיג, אין פּראָפּאָרציע צו איהר גרויס, זעהר פיעל צו לייסטען. אויסער די אַלע מעלות בע־זיצט די שווייצאַרישע אַרמעע נאָך אַ מעלה וואָס זי איז אָרגאַניזירט אויף עכט דעמאָקראַטישע יסודות און שאַדט זעהר וועניג דעם אינדוסט־ריעלען און ווירטשאַפטליכען לעבען פון לאַנד. עס איז דאַרום זעהר לייכט צו געווינען אָנהענגער פון דעם דאָזיגען שווייצאַרישען מיליטער סיס־טעם אויך צווישען מענשען פון דעמאָקראַטישען טיפּ, וועלכע זיינען אפילו ניט קיין גרויסע ליעב־האָבער פון מיליטאַריזם.

* * *

דער מיליטאַריזם איז אַ פּראָדוקט ניט בלויז פון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג. ער איז אַריבערגעקומען צו דער קאַפּיטאַליסטישער עפּאָכע בירושה נאָך פון דער פריהערדיגער גע־זעלשאַפטליכער אָרדנונג, פון דעם פעאָדאַליזם. דער קאַפּיטאַליזם האָט אַפילו שטאַרק מאָדיפי־צירט די אָרגאַניזאַציאָן פון מיליטער, ער האָט אַפילו איינגעפיהרט אַ גענעמיינע מיליטער־פּפליכט, און אויף זיין לשון הייסט דאָס דעמאָקראַטיזירט, — דער עצם אָבער, דער יסוד, די ווירקליכע גע־שטאַלט פון מיליטאַריזם איז געבליעבען דיעזעל־בע ווי מיט דורות צורק. דעריבער טראָגט אין זיך דער מיליטאַריזם זעהר פיעל רעאַקציאָנערע טענדענצען געגען וועהכע אַפילו די קאַפּיטאַליס־טישע ראַדיקאַלען האָבען געזוכט צו קעמפּ־פען. אַזוי איז דאָס מיליטער־סיסטעם כמעט אומעטום אויסער אין דער שווייץ. די שווייצערישע מיליטער איז ווי ס'פּאַסט פאַר אַן עכט דעמאָקראַטישע לאַנד אַזוי אָרגאַניזירט דאָס עס פעהלען אין איהם די הויפּט חסרונות פון מאָדערנעם מיליטאַריזם. די שווייצערישע אַר־מעע איז אָרגאַניזירט אויף דעם פּרינציפּ פון אַל־געמיינע און געצוואונגענע מיליטער־פּפליכט. יע־דער איינער וועלכער איז נאָר פעהיג אָהן אויס־נאַם פון שטאַנד, סיי אָרעם סיי רייך, מוז דאַרטען ערפילען זיין מיליטער פּפליכט. די שווייצערי־שע אַרמעע איז אָבער ניט קיין שטעהענדע אַר־מעע, נאָר אַ פאָלקס־מיליץ. פונדעסטוועגען איז די שווייץ פעהיג צו שטעלען אין פעלד איבער אַ פּאַר מאָהל הונדערט טויזענד סאָלדאַטען. די צאָהל אָבער פון די מענשען וואָס געפינען זיך אין איין צייט אין אַקטיווען דיענסט, דערגרייכט אָבער ניט מעהר ווי אַ פּאַר צעהנדליג טויזענד סאָלדאַטען און אין די ווינטער־מאָנאַטען כמעט גאָר ניט. די שווייץ שפּאָרט איין די זעהר גרויס־סע הוצאות וואָס ס'וואָלט איהר געקאָסט אויס־צוהאַלטען אַזאַ גרויסע שטעהענדע אַר־מעע. זי דאַרף ניט האָבען הונדערטער קאַ־זאַרמעס מיט צעהנדליגער טויזענדער פערד וועל־כע וואָלטען די פאָלקסווירטשאַפט קיינע נוצען ניט געבראַכט. איהר לאַנדווירטשאַפט און אינ־דוסטריע פערליערען ניט פאַר אַ משך פון דריי אָדער פיער יאָהר איהרע בעסטע און פעהיגסטע אַרבייטער ווי ס'איז דער פאַר אין אַלע לענדער מיט שטעהענדע אַרמעען און אַלגעמיינע מיליי־טער פּליכט. דער שווייצאַרישער סאָלדאַט ווערט אויך ניט אַזוי פאַרגרעבט פון דאָס מיליטער־דיענסט ווי אין אַנדערע לענדער וואו דער סאָל־דאַט געפינט זיך איין פאַר אַ משך פון איינינע יאָהר אין די אָפּגעשלאָסענע סביבה פון קאַזאַר־מע. אַפילו ווען דער שווייצערישער סאָלדאַט

די פראַגע פון פּריפּערעדנעס, די פראַגע ווי אַם בעסטען צו פערטהיידיגען די פעראייניגטע שטאַאטען פון אמעריקא געגען אַן אָנגריף פון אַ פרעמדע מלוכה פערנעהמט איצט דעם אויבען אָן צווישען די איבעריגע פּאָליטישע פראַגען פון דעם לאַנד. דאָס קראַכען פון די קאַנאָנען מעבר לים, אין אייראָפּאַ, האָט ארויפגעוואַרפען אַ מורא אויף אַ גרויסען טהייל פון אונזער בעפעלקערונג — אַ מורא טאָמער וועט איר־גענד־וועלכער שונא בעפאַלען אויך אונזער רעפּובליק. און די מחנות פערשיעדענע וואַפען־פאַבריקאַנטען האָבען פערשטאַנען ווי אויס־צונוצען די בהלה און האָבען אָנגעפאַנגען אַ שטאַרקע אַגיטאַציע פאַר פּריפּערעדנעס.

די פּראָפּעסיאָנעלע מיליטער לייט, די טרעגער פון די מיליטאַריסטישע אידעען, זיינען גלייך געוואָרען שטאַרק בעשעפטיגט מיט אויס־ארבייטען פּלענער ווי צו פערגרעסערען די אַר־מעע און די פלאָטע. פיעלע „ספּעציאַליסטען" אין מיליטער פראַגען וואָלטען אפילו זעהר גע־וואָלט האָבען דאָס דייטשע מיליטערישע סיס־טעם מיט דער שטאַרקער צענטראַליזירטער מאַכט און אייזערנער דיסציפּלין. אָבער דאָס גאַנצע סיסטעם איז גאָר ניט צוגעפּאַסט צום אַלגעמיי־נעם גייסט פון די אמעריקאַנער מלוכה אינסטי־טוציאָנען. און דאָס אמעריקאַנער פאָלק וואָלט ניט געוואָלט, מיר ניט דיר ניט, זיך נעהמען און איינ־שפּאַנען זיך אין אַזאַ ריעזיגער מיליטער־מאַשין. האָט מען זיך אַ כאַפּ געטהאָן צו דעם שווייצאַ־רישען מיליטער־סיסטעם און דאָס האָט שוין מעהר אָפּעלירט צום פערשטאַנד פון די אמערי־קאַנער. דאָס קליינע שווייץ איז דאָס איינציגע לאַנד אין אייראָפּאַ וואָס איז עכט רעפּובלי־קאַניש דעמאָקראַטיש און ס'האָט דעריבער אַ סך געמיינשאַפטליכעם מיט דער גרויסער אמע־ריקאַנער רעפּובליק. דערצו בעזיצט די שווייץ זעהר אַ גוט־אָרגאַניזירטע אַרמעע, וועלכע איז פעהיג, אין פּראָפּאָרציע צו איהר גרויס, זעהר פיעל צו לייסטען. אויסער די אַלע מעלות בע־זיצט די שווייצאַרישע אַרמעע נאָך אַ מעלה וואָס זי איז אָרגאַניזירט אויף עכט דעמאָקראַטישע יסודות און שאַדט זעהר וועניג דעם אינדוסט־ריעלען און ווירטשאַפטליכען לעבען פון לאַנד. עס איז דאַרום זעהר לייכט צו געווינען אָנהענגער פון דעם דאָזיגען שווייצאַרישען מיליטער סיס־טעם אויך צווישען מענשען פון דעמאָקראַטישען טיפּ, וועלכע זיינען אפילו ניט קיין גרויסע ליעב־האָבער פון מיליטאַריזם.

* * *

דער מיליטאַריזם איז אַ פּראָדוקט ניט בלויז פון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג. ער איז אַריבערגעקומען צו דער קאַפּיטאַליסטישער עפּאָכע בירושה נאָך פון דער פריהערדיגער גע־זעלשאַפטליכער אָרדנונג, פון דעם פעאָדאַליזם. דער קאַפּיטאַליזם האָט אַפילו שטאַרק מאָדיפי־צירט די אָרגאַניזאַציאָן פון מיליטער, ער האָט אַפילו איינגעפיהרט אַ גענעמיינע מיליטער־פּפליכט, און אויף זיין לשון הייסט דאָס דעמאָקראַטיזירט, — דער עצם אָבער, דער יסוד, די ווירקליכע גע־שטאַלט פון מיליטאַריזם איז געבליעבען דיעזעל־בע ווי מיט דורות צורק. דעריבער טראָגט אין זיך דער מיליטאַריזם זעהר פיעל רעאַקציאָנערע טענדענצען געגען וועהכע אַפילו די קאַפּיטאַליס־טישע ראַדיקאַלען האָבען געזוכט צו קעמפּ־פען. אַזוי איז דאָס מיליטער־סיסטעם כמעט אומעטום אויסער אין דער שווייץ. די שווייצערישע מיליטער איז ווי ס'פּאַסט פאַר אַן עכט דעמאָקראַטישע לאַנד אַזוי אָרגאַניזירט דאָס עס פעהלען אין איהם די הויפּט חסרונות פון מאָדערנעם מיליטאַריזם. די שווייצערישע אַר־מעע איז אָרגאַניזירט אויף דעם פּרינציפּ פון אַל־געמיינע און געצוואונגענע מיליטער־פּפליכט. יע־דער איינער וועלכער איז נאָר פעהיג אָהן אויס־נאַם פון שטאַנד, סיי אָרעם סיי רייך, מוז דאַרטען ערפילען זיין מיליטער פּפליכט. די שווייצערי־שע אַרמעע איז אָבער ניט קיין שטעהענדע אַר־מעע, נאָר אַ פאָלקס־מיליץ. פונדעסטוועגען איז די שווייץ פעהיג צו שטעלען אין פעלד איבער אַ פּאַר מאָהל הונדערט טויזענד סאָלדאַטען. די צאָהל אָבער פון די מענשען וואָס געפינען זיך אין איין צייט אין אַקטיווען דיענסט, דערגרייכט אָבער ניט מעהר ווי אַ פּאַר צעהנדליג טויזענד סאָלדאַטען און אין די ווינטער־מאָנאַטען כמעט גאָר ניט. די שווייץ שפּאָרט איין די זעהר גרויס־סע הוצאות וואָס ס'וואָלט איהר געקאָסט אויס־צוהאַלטען אַזאַ גרויסע שטעהענדע אַר־מעע. זי דאַרף ניט האָבען הונדערטער קאַ־זאַרמעס מיט צעהנדליגער טויזענדער פערד וועל־כע וואָלטען די פאָלקסווירטשאַפט קיינע נוצען ניט געבראַכט. איהר לאַנדווירטשאַפט און אינ־דוסטריע פערליערען ניט פאַר אַ משך פון דריי אָדער פיער יאָהר איהרע בעסטע און פעהיגסטע אַרבייטער ווי ס'איז דער פאַר אין אַלע לענדער מיט שטעהענדע אַרמעען און אַלגעמיינע מיליי־טער פּליכט. דער שווייצאַרישער סאָלדאַט ווערט אויך ניט אַזוי פאַרגרעבט פון דאָס מיליטער־דיענסט ווי אין אַנדערע לענדער וואו דער סאָל־דאַט געפינט זיך איין פאַר אַ משך פון איינינע יאָהר אין די אָפּגעשלאָסענע סביבה פון קאַזאַר־מע. אַפילו ווען דער שווייצערישער סאָלדאַט

איז אין אַקטיווען דיענסט, וועלכע דויערט ניט קיין פולע דריי מאָנאַטען פאַר׳ן רעקרוט און פון 1 ביז צוויי וואָכען אַלע צוויי יאָהר פאַר דעם ווידערהאַלונגסקורס, האָט ער אַ רעכט זיך צו זעהן נאָך די דיענסטשטונדען מיט ציווילע פריינד און בעקאַנטע און ער ווערט אויף אַזאַ אופן קיינמאָל ניט אָפּגעריסען פון דער ציווילער סביבה. דערצו דיענט דער סאָלדאַט געוואוינליך אין זיין אייגענע שטאָדט אָדער אין אַ דערביי־איגע און ער איז אין שטענדיגער פערבינדונג מיט זיין היים. דאָס שווייצערישע מיליטער־סיסטעם גרייפט ניט אָן די אינטערעסען פון איינצעלנעם בירגער און אויף ניט די אינטערע־סען פון דער פאָלקסווירטשאַפט בכלל. ניט דער שווייצערישער סאָלדאַט און ניט די פאָלקסווירט־שאַפט פאַרליערען דורך דאָס שווייצערישע מי־ליטער־דיענסט.

* * *

דאָס שווייצערישע מיליטער איז ניט קיין בעזונדערע מיליטערישע קאַסטע מיט שמאָלע אַנשויאונגען ווי די איבעריגע מיליטערישע אָר־גאַניזאַציאָנען אין יורָאָפּ, ס׳איז ניט צו מערקען דאָרטען דעם אַנטאַגאָניזם צווישען ציווילע און מיליטער פערזאָנען ווי אין רוסלאַנד, דייטשלאַנד אָדער זאָגאַר אין פראַנקרייך. די אָפיצירלאַך קוקען דאָרטען ניט מיט פעראַכטונג אויף ציווילע מענשען. זיי האָבען צו ווענינ צייט צו גלענצען מיט זייער אוניפאָרם און עפּאָלעטען. זיי זע־הען זיך גאָר ניט ארום ווי די צייט לויפט אוועק און זיי מוזען באַלד אָנטהאָן זייערע ציווי־לע קליידער אָהן באַגולטע בענדלאַך און אָהן גלאַנצינע קנעפּ. ס׳איז דאָ אין דער שווייץ זעהר אַ קליינע צאָהל אָפיציערען, אינסטראָק־טאָרען, וועלכע דיענען שטענדיג פאַר געהאַלט. דער גרעסטער טהייל פון אָפיציערען דיענען נור אַ קורצע צייט אַזוי ווי די סאָלדאַטען. אין אַנ־דערע לענדער מיט שטעהענדע ארמעען בלייבען די אָפיציערען אין דער ארמעע זייער גאַנצען לעבען. דאָס איז ביי זיי אַ קאַריערע. זייענדיג דעריבער צוגעוואוינט דאָס גאַנצע לעבען צו האַנדלען מיט מענשען וועלכע ווערען בעטראַכט אַלס זייערע אונטערוואָרפענע, וואָס מוזען שטענדיג זיי געהאָרכזאַם זיין, ענטווי־קעלט זיך ביים אָפיציר אַזאַ פּסיכאָלאָ־גיע, וועלכע איז פיינדליך און ענטגעגענ־געזעצט צו דעמאָקראַטיע. ס׳איז דעריבער קיין וואונדער ניט דאָס איבעראַל זיינען די אָפיציע־רען און די קעפּ פון דער ארמעע די הויפּטזיילען פון דער רעאַקציע און די אמת׳ע טרעגער פון פאָראורטיילען און שמאָלע בעגריפען. די גרויסע צאָהל פון די אָפיצירען זיינען אין דער שווייץ מענשען פון אַ גאַנץ יאָהר, די פּראָפעסיאָנעלע אָפיציערען זיינען אַ קליינע צאָהל און ס׳איז שווער דאָרטען דעריבער צו געפינען אַנטי־דעמאָ־קראַטישע עלעמענטען. דעריבער איז די שווייץ פּאָליטיש פיעל מעהר דעמאָקראַטיש ווי וועלכע ניט איז אַנדערע מלוכה אין יורָאָפּ.

אין דער שווייץ איז זעלטען ווען איינער זוכט זיך ארויסצודרעהען פון מיליטער דיענסט. אומגעקעהרט, ס׳ווערט בעטראַכט אַלס אַ חסרון ווען איינער איז בעפרייט געוואָרען פון מילי־טער פליכט. דעם שרייבער פון די צייליען איז גאַנץ אָפט אויסגעקומען דערביי צו זיין, ווי מ׳פלעגט זיך שטאַרק לוסטיג מאַכען איבער די אויסבראַקירטע יונגע לייט און יענע פלעגען זיך פיהלען ניט בעזונדערס פויגעלדיג. פאַר די וועלכע ווילען זיך בעשעפטיגען מיט פּאָליטיק איז די מיליטער דיענסט פון גרויסען נוצען.

כמעט יעדער שווייצער קומט אין די איי־גענע געקויפטע אוניפאָרם. אפילו ארעמע אר־בייטער הייבען שוין בעצייטענס אָן שפּאָרען געלד אויף די אוניפאָרמען. דאָס פערלייכטערט דער רעגירונג די משא פון קליידען איהרע רעק־רוטען. פאַר די קאַוואַליעריסטען האָט אָבער די מיליטער דיענסט נאָך אויך אַן עקאָנאָמישע בע־דייטונג. זיי קריעגען העלפט צושטייער פון דער רעגיערונג צו די קאָסטען פון פערד. דעם פערד נעהמען זיי נאָכ׳ן דיענסט טערמין צו זיך אהיים און קאָנען איהם בענוצען צו זייער ארבייט. ס׳איז דעריבער צו בעמערקען ווי פיע־לע פאַרמערס סטאַרען זיך אָנצוקומען אין קאַ־וואַליעריע. ס׳פערשטעהט זיך, דאָס אויך גאַוה שפּיעלט דאָ אַ ראָלע. ס׳איז גאָר אַנאַנדער אויסזעהן ווען מען קומט צוריק אין די שעהנע קאַוואַלעריסטישע אוניפאָרם, זיצענדיג שטאָלץ אויפ׳ן פערד. מ׳זעהט גאָר אויס ווי אַ גאַנצער העלד.

אין דער אמת פרייער שווייץ האָט די רעגי־רונג פאַר׳ן פאָלק ניט מורא. דער סאָלדאַט קריעגט מיט זיך, ווען ער פערלאַזט די קאַזאַר־מע נאָכ׳ן מיליטער דיענסט, זיינע סאָלדאַטען קליידער און אויך זיין ביקס מיט אמוניציאָן. די רעגירונג פערשפּאַרט צו האָבען מיליטערישע צעכהייזער, און טראָץ דעם, בעת מאָביליזאַציע, קאָן דאָס גאַנצע לאַנד אין 24 שטונדען געבראַכט ווערען אין פאָלשטענדיגען קריעגסצושטאַנד. די רעגיערונג זוכט אבער אויך וואָס ווענינער צו בע־לעסטיגען די פאָלקסווירטשאַפט און אויך וואָס ווענינער אָנצונרייפען די אינטערעסען פון דעם אינדיווידואום, וועלכער ווערט גערופען צו מי־ליטער דיענסט. די מיליטער דיענסט דויערט אונגעפעהר 10 וואָכען פאַר רעקרוטען. נאָכ׳ן ענדיגען די רעקרוטען שולע דאַרף דער סאָלדאַט קומען נור אַלע צוויי יאָהר צום ווידערהאָלונגס־קורס, וועלכער דויערט ביז 13 טעג. די רעקרוטען שולען זיינען פאַראַנען 3 איינע נאָך דער אַנ־דערער, פון אָנהויב פריהלינג ביז׳ן סוף הערבסט. יעדער רעקרוט קען אויסקלייבען איינע פון די דריי שולען, דאָס הייסט, צי אין פריהלינג, צי אין זומער, צי אין הערבסט. די לעצטע צייט האָט מען אפילו געמאַכט אַ פּראָבע מיט אַ רעק־

רוטען שולע אין ווינטער. דאָס איז זעהר בע־קוועם פאַר די פאַרמערס וועלכע האָבען אין ווינ־טער פיעל לעדיגע צייט. דערצו פאַרבאָט דאָס געזעץ אָפּצוזאָגען אַן אַרבייטער אָדער אַן אָנגע־שטעלטען פון דער אַרבייט און אוועקגעבען זיין פּלאַץ צו אַנאַנדערן אין דער צייט ווען דער ערש־טער איז אוועק אין דיענסט. יעדער אָנגעשטעל־טער מוז קריעגען צוריק זיין שטעלע וועלכע ער האָט געהאַט בעפאָר ער איז אוועק דיענען. עס הערען זיך ווענינ פעלע וואו דער דאָזיגער געזעץ זאָל ניט אָפּגעהיט ווערען. דער פּונקט איז זעהר וויכטיג. אין אַלע לענדער וואו ס׳קומט אויס צו דיענען לאַנגע טערמינען, דאַרף דער אויסגע־דיענטער סאָלדאַט נאָך׳ן דיענסט זיך דרעהען דעם קאָפּ וואו צו קריעגען אַ שטעלע. אין דער שווייץ איז דער פּונקט גערעגעלט, און בלייבט ניט נאָר אויפ׳ן פּאַפּיער.

יעדער איינער אין דער שווייץ, סיי אַ פּראָס־טער אַרבייטער, סיי אַ קאַלעדזש פּראָפעסאָר מוז דורכמאַכען די רעקרוטען שולע אַלס אַן איינ־פאַכער סאָלדאַט. אין דער רעקרוטען שולע אויב דער סאָלדאַט צייגט זיך אַרויס פעהיג, ווערט ער געשיקט צו דער אונטעראָפיציערען־שולע. יעדער איינער האָט אויף אַזאַ׳ן אופן אַ מעגליכ־קייט אויב ער וויל נאָר, ווערען אַן אָפיציער. פאַר אַן אָרימען אַרבייטער איז דאָס שוין שווער־ער אָדער זאָגאַר אונמעגליך ווייל ער דאַרף שוין ספּענדען דערויף איבערגיגע צייט און צייט איז געלד. און דעריבער זיינען די אָפיציערען אויך פון דער שווייץ מעהרסטענס פון די פערמעגליכע קלאַסען.

אַ גוטער סאָלדאַט מוז קאָנען לע־זען און שרייבען, פערשטעהן אַ לאַנד־קאַרטע און אויך זיין אינטעליגענט. דאָס זיינען פּונקטען וועלכע זיינען אַזוי וויכטיג פאַר יעדען סאָלדאַט ווי קאָנען שיסען, גראָבען טרענטשעס, מאַכען טעלעגראַפען און טעלעפאָנען. די שווייץ בעזיצט אַ גוטע שולהל־סיסטעם. זי האָט אַ מאַסע טעכנישע שולען, זי פאַרמאָגט אויך אַ סך העכע־רע שולען און אוניווערזיטעטען, און דאָס אַלעס איז פון גרויסער בעדייטונג און פון גרויסע נוצען פאַר דער אַרמעע. אַ מאָדערנע אַרמעע דאַרף האָבען זעהר אַ גרויסע צאָהל גוטע אינזשיניערען טעכניקער, טעלעגראַפיסטען, טעלעפאָניסטען און אַנדערע. די מאָדערנע אַרטילעריע פאָדערט אַ גוטע קענטניס פון מאַטהעמאַטיק. נור אין אַ לאַנד וואו די שטופע פון דער ענטוויקלונג פון דער טעכניק און אינדוסטריע איז הויך איז מעגליך צו האָבען אַזאַ קורצען טערמין פאַר די מיליטער דיענסט און פונדעסטוועגען בעווייזען זיי אויס־צוהערנען פיעלע קאָמפּליצירטע זאַכען, וועלכע אַ מאָדערנע אַרמעע האָט נויטיג. דער שוויי־צאַרישער רעקרוט מוז ניט נור דורכמאַכען אַ פי־זישען עקזאַמען, דאָס הייסט ניט נור אַנערקענט ווערען פון דאָקטאָר דאָס ער איז פיזיש געזונד און פעהיג צו זיין אַ סאָלדאַט, נאָר ער דאַרף אויך אויסהאַלטען אַ בילדונגס־עקזאַמען אין גע־שיכטע, געאָגראַפיע און שרייבען אַן אויפזאַץ. ס׳איז דעריבער אַבסאָלוט אונמעגליך צו געפינען אין דער שווייץ אַן אונגעלערענטען סאָלדאַט, וועלכער זאָל ניט קאָנען ניט לעזען און ניט שריי־בען. די זיעבען אוניווערזיטעטען מיט דעם פּאָ־ליטעכניקום אין צוריך, וועלכער איז בעטראַכט אַלס איינער פון די בעסטע פון דער וועלט, מיט אַ גאַנצע צאָהל מיטעלע טעכנישע שולען, העל־פען פיעל דער אַרמעע צו האָבען אַלע נויטיגע ספּעציאַליסטען.

* * *

דער קורצער סך הכל פון די מעלות פון דער שווייצאַרישע אַרמעע בעשטעהט אין פאָלגענ־דעם:

די שווייצאַרישע אַרמעע איז באַזירט אויף אַלגעמיינע מילטער־פּפליכט. דער סאָלדאַט איז דעריבער דורכשניטליך בעסער ווי פון אַן אַרמעע וועלכע בעשטעהט פון וואָלונטירען. די בעסע־רע עלעמענטען פון דער געזעלשאַפט פעהלען גע־וואוינליך אין אַ וואָלונטירען אַרמעע.

די שווייצאַרישע אַרמעע איז ניט קיין שטע־הענדע אַרמעע. זי איז אַ פאָלקסמיליץ. זי ער־רייכט דאָס מאַקסימום פון רעזולטאַטען — די בעסטע אָרגאַניזאַציאָן און לייסטונגספּעהיגקייט דורך אַ מינימום פון אַנשטרענגונגס קראַפט סיי מצד דעם שווייצאַרישען בירגער, סיי מצד די פאָלקסווירטשאַפט.

די אַרמעע אין דער שווייץ איז ניט קיין נעסט פאַר אַנטי־דעמאָקראַטישע שטרעבונגען און עלע־מענטען. זי איז נישט קיין בעזונדערע קאַסטע, זי האָט ניט קיין בעדייטענדען עלעמענט פון אָפי־צירען וועלכע זאָלען פערבלייבען זייער גאַנצען לעבען אין דער פערשימעלטע אַטמאָספערע פון דער קאַזאַרמע.

ס׳איז קיין וואונדער ניט דעריבער, פאַר וואָס לענדער מיט אַ גרויסע דעמאָקראַטיע און אָהן אַ שטעהענדע אַרמעע האָבען פאַר די לעצטע צייט געהאַט אָנגעהויבען ריידען וועגען איינפיהרען די שווייצערישע מיליטערישע סיסטעם. מיט 10 יאָהר צוריק האָט ענגלאַנד געשיקט קיין שווייץ מיליטער־עקספּערטען צו שטודירען אויפ׳ן אָרט דאָס סיסטעם, אַמעריקאַ האָט זייט דעם לעצטען יאָהר אָנגעהויבען זעהר אָפט ריידען וועגען דעם שווייצאַרישען מיליטער סיסטעם און פיעלע מי־ליטער־עקספּערטען האָבען זיך אַרויסגעזאָגט פאַר׳ן איינפיהרען עס דאָ אין די פעראייניגטע שטאַאַטען.

אָבער אין די פעראייניגטע שטאַאַטען קען אַזאַ מיליטער־סיסטעם, ווי אין דער שווייץ, קיין פּראַקטישען נוצען ניט ברייגגען. מיר וועלען דאָס ערקלערען אין אַן אַנדער אַרטיקעל.

# אַ שנירעל פּעריל

א טראגעדיע אין פיער אקטען מיט א פאָרשפּיעל.

## פון שלום אַש

א שנירעל פּעריל, אַ שנירעל פּעריל
אויף דעם האַלז פון די פערשעמטע אידישע טעכטער.

### דריטער אקט *).

דוד׳ל (קומט ארויסצולויפען פון צווייטען קעלער, אויפגערעגט): מחותן, איך האָב אַלץ געהערט. איך ווייס אלעס, און איך וועל מיין כלה נישט לאָזען קיין שלעכטס טהאָן.

ר׳ מלך און מלכה׳לע: וואָס ווילסטו טהאָן?

דוד׳ל: ביי דער טהיר וועל איך זיך שטעלען, א טויטען זאָלען זיי מיך פון דאַנען פריהער ארויסנעהמען, איבער מיין צובלוטיגטען קאָפּ זאָלען זיי געהן צו מיין כלה.

ר׳ מלך: דוד, דוד, נישט דאָס איז דער וועג. דו געהסט מיט דעם זעלבען כח וואָס זיי? ווער ביזטו? א שמיין, אַן אייזען, א שטיק האָלץ איז שטארקער פאר דיר. אידען האָבען אַן אנדערען וועג, דאָס איז דער רבונו של עולם, אויף איהם מוז מען האָפען. קום אהער, מיין קינד. (ער נעהמט איהם ארום) א גרויסע און ערנסטע צייט איז פאר אידען יעצט אויפגעשטאַנען. איך האָב געמיינט, אז גאָט וויל מיך נחת לאָזען דערלעבען דורך דיר אויף מיינע אלטע טעג. ער האָט אַנדערש געמיינט. אידישע טעכטער זיינען שטענדיג ברייט געווען צו קומען פאר גאָט בקדושה ובטהרה אין יעדען דור. ווער ווייסט? אפשר שיקט גאָט אויף דיר א נסיון, מיין קינד. ביזטו, טאָכטער, ברייט אָנצונעהמען דעם נסיון? גאָט נעהמט נור צו דאָס ריינע הארץ. קיין בעהאלטענעם געדאנק. וועסטו נישט רחמנות האָבען אויף דיינע יונגע טעג?

מלכה׳לע (וועלכע איז די גאַנצע צייט האַלב פער׳חליש׳ט געווען אין א ווינקעל, רייסט זיך אויף): מלך, וואס זאָגסטו? וואָס מיינסטו?

ר׳ מלך (בערוהיגט זי): די סכנה איז נאָך נישט פאר די אויגען, מלכה׳לע. און כל זמן דער חליף ליגט נישט אויפ׳ן האלז האָבען מיר נישט קיין רשות אליין עס ארויף צו לייגען. ווער ווייסט, אפשר זיינען מיר נאָר נישט ראוי דערצו. (אַ לאַנגע פּויזע. א פּייגליך שווייגען.)

דוד׳ל: נו, וואָס דען, מחותן, וואָס דען? ווער קען גלויבען אזוי ווי איהר? זאָגט, וואָס זאָל מען טהאָן?

מלכה׳לע: מלך, עס ברענט, וואָס שטעהסטו? זאָג, וואָס זאָל מען טהאָן?

ר׳ מלך (קלעהרט א מינוט): ווער ווייסט, אפשר וויל ער גאָר נישט דעם נסיון. מלכה׳לע, עס איז דאָך היינט ביי רבקה׳לען א הייליגער טאָג, דער טאָג פון איהר חופּה, טהו זי אָן אין דער באָבע יענטע׳לעס מלבושים. שיט איהר אַש אויפ׳ן קאָפּ. מאַך איהר דאָס פּנים מיאוס, אפשר וועט גאָט טהאָן א נס און זיי וועלען זי נישט דערקענען אין דער הייליגער באָבע יענטע׳לעס מלבושים.

מלכה׳לע (לויפט שנעל צו צו א קאַסטען, נעהמט פון דאָרט ארויס אַלט־מאָדישע קליידער): קום, מיין קינד, שנעל. (זעצט זי אוועק נעבען זיך. טהוט איהר אָן די קליידער) דו ביזט אזוי שעהן, מיין טאָכטער. דער חסד חן ליגט אויף דיר אויסגעגאָסען. פאר וואס ביסטו אזוי שעהן, מיין טאָכטער? פארוואס האָט דיך גאָט נישט מיאוס געמאכט? דאָס אלעס האָט ער דיר געשאָנקען, אז דו זאָלסט אין מענשענ׳ס אויגען איידעלקייט און חן דערוועקען, מיט דיינע כשר׳ע אידישע אויגען, וואס וואָרקען ווי ביי א טויב מיט ליעבשאפט. היינט, אז דו וועקסט מיט דיין שעהנקייט אין מענשען שלעכטע געדאנקען אויף, זאָל גאָט פון דיר דיין שעהנקייט צונעהמען. נישט אמת, רבקה׳לע? ביסטו ברייט גאָט דיין שעהנקייט צוריקצוגעבען?

רבקה׳לע: יאָ, מאַמע, הארציגע. יאָ, מאַמע, געטרייע.

מלכה׳לע: אָט אזוי, ביסטו אין דער באָבע יענטע׳לעס קליידער. ביסט אַן אלט ווייב, מיין טאָכטער. נור די האָר דיינע, (זי צולאָזט זיי און קושט זיי) זיי זיינען אזוי שווארץ. אזא חן, אָהן עין־הרע. און צו וואס? ליעבער וואָלטען זיי גרוי געווען, קאָדלעס, אז זיי זאָלען

*) זעה „צוקונפט" דזשון און דזשוליי.

מענשענ׳ס אויגען נישט אזוי אויפרייצען. — ווארט, טאָכטער, אָט איז דער באָבע יענטעל׳ס הויב, איך וועל זיי בעהאַלטען הינטער דער הויב. (טהוט איהר אָן די הויב און בעהאַלט איהר די האָר הינטער דער הויב. קוקט זי אָן.) רבקה׳לע, רבקה׳לע, ביסט דאָך אַן אַלט ווייב!

ד ו ד ׳ ל (רייסט זיך אויף): מחותן, מחותן, איך קען עס נישט אויסהאַלטען. (ער וויל ארויס.)

ר׳ מ ל ך (האַלט איהם ביי דער האַנד): שטעה, דו ביסט א איד.

מ ל כ ה ׳ ל ע : מלך, איך האָב אָנגעטהאָן אונזער טאָכטער אין דער באָבע יענטע׳לעס קליידער.

ר׳ מ ל ך : און איך וועל איהר אָנטהאָן דער באָבע יענטעל׳ס פּעריל. (ער זוכט די פּעריל און געפינט זיי אויף דר׳ערד.) די פּעריל, מיט וועלכע מען האָט דיך פערשעהמט, מיין טאָכטער, און מיין בלוט געצאַפּט פאר גאָט. ווייס־טו, פאר וואס די פּעריל זיינען הייליג? די באָבע יענטע׳לע האָט אויף זיי א חליף געטראָגען. (ער נעהמט פון טלית און תפילין אַרויס אַ צוגעמאַכטען חליף.) אָט דעם חליף האָט די באָבע יענטע׳לע געטראגען אויף די פּעריל. א שלעכטע צייט איז דענסטמאָל ביי אידען געווען. אידישע טעכטער אין סכנות, האָט די באָבע יענטע׳לע א חליף אָנגעטהאָן אויף איהרע פּעריל, אז זי זאל קענען יעדען אויגענבליק פאר גאָט אין ריינקייט קומען בקדושה ובטהרה. די מענשען האָבען נור די פּעריל געזעהן, דער חליף איז ביי איהר געווען פערשטעקט — און די פּעריל מיט׳ן חליף טהו איך דיר אָן, מיין טאָכטער. (ער טהוט איהר אָן די פּעריל.)

מ ל כ ה ׳ ל ע (דערשראָקען): מלך!

ד ו ד ׳ ל : מחותן!

ר׳ מ ל ך : קיין איין מינוט נישט פרי־הער, רבקה׳לע, אונזער לעבען איז נישט אַין אונזער רשות, נור ווען דו וועסט זעהן, אז די סכנה איז נאָהנט, אז גאָט וויל דיין קרבן, זאָלסטו געדענקען, אז אויף דיינע פּעריל הענגט א חליף, און דו זאלסט קומען פאר גאָט בקדושה ובטהרה. זאָגסט מיר צו, מיין טאָכטער?

ר ב ק ה ׳ ל ע : יאָ, טאַטע. איך וועל קומען פאר גאָט בקדושה ובטהרה.

ר׳ מ ל ך : בין איך רוהיג. (ער קושט איהר אויפ׳ן קאָפּ) געה, מלכה׳לע, געה בענטש דיין טאָכטער פאר דער חופּה, עס ווערט שפּעט. איך האָב מורא, זיי וועלען באַלד קומען צו געהן.

מ ל כ ה ׳ ל ע (געהט צו און לעגט ארויף די הענד אויף איהר קאָפּ): נעהם צו מיין קרבן, וואָס איך ברענג דיר מיט מיינע איינענע הענד פאר דיין ליעבען נאָמען. יעצט בין איך ווי אברהם אבינו, און ווען יצחק איז געווען אַן איין־און־איינציגער, איז דאָך מיין טאָכטער אויך אַן איין־און־איינציגע. (זי פּאַלט אויף דער טאָכטער׳ס קאָפּ און וויינט.)

ר׳ מ ל ך : מלכה׳לע, ס׳איז נישט שעהן צו קומען צו גאָט אין בית־המקדש אריין מיט׳ן קרבן אין דער האנד און וויינען.

מ ל כ ה ׳ ל ע : עס איז פאר פרייד, מלך. עס איז דאָך ביי מיר חתונה היינט. איך גיב דאָך מיין טאָכטער אויס, בקדושה ובטהרה. (זי פאַלט ווידער אויף רבקה׳לעס קאָפּ און וויינט.)

ר ב ק ה ׳ ל ע : מאַמע, דו האָסט מיר שטענדיג געזאָגט, אז ווען מען קומט פאר גאָט בעדארף מען קומען מיט א פרעהליך הארץ, פאר וואס מאַכסטו מיך טרוריג מאמע, בעפאר איך געה צו גאָט?

מ ל כ ה ׳ ל ע : ס׳איז פאר פרייד, מיין קינד. (כאַפּט זיך אויף) דוד׳ל, דוד׳ל, דו ביסט דאָך אויך מיין קינד, דיר איז דאָך שווערער פאר אונז אַלעמען.

ר׳ מ ל ך : דוד טראָגט דעם נסיון ווי א איד.

ד ו ד ׳ ל (מיט טרעהרען אין די אויגען): איך שווייג, איך זאָג גאָר נישט.

מ ל כ ה ׳ ל ע : געזעגען דיך, דוד׳ל, מיט דיין כלה, עס איז געקומען די צייט.

ר׳ מ ל ך : יא, צו וואס זאָלסטו צוזעהן דעם צער, געה אין בית־המדרש אריין, בעט צו גאָט מיט דיין צובראָכען הארץ, אפשר וועט ער דיך הערען.

ד ו ד ׳ ל : שווער, ווי אזוי קען איך יעצט אוועקגעהן? איך וועל נישט אַוועקגעהן.

ר׳ מ ל ך : עס איז גלייכער אזוי. געזעגען דיך מיט רבקה׳לען.

מ ל כ ה ׳ ל ע : רבקה׳לע געזעגען דיך מיט דיין חתן.

ר ב ק ה ׳ ל ע (האַלב פערשעהמט): דוד׳ל, טרייסט דיך, גאָט וועט דיר צושיקען דיין זויג, א בעסערע פון מיר, און א שעהנערע. פערגעס מיך, דוד׳ל.

ד ו ד ׳ ל : רבקה׳לע. (ער פאלט אויף איהר האַלז.)

ר׳ מ ל ך : דוד, זיי א איד.

מ ל כ ה ׳ ל ע : לאָז איהם וויינען, לאָז איהם וויינען.

ד ו ד ׳ ל (כאַפּט זיך אויף): איך וועל נישט געהן, הינטער דער טהיר וועל איך שטעהן, אָבהיטען מיין כלה, אָבהיטען. מיין לעבען זאָלען זיי נעהמען מיט איהר. עס איז א חרפה און א שאנד צו לעבען. זיי וועלען זי פון דאנען נישט נעהמען, נישט נעהמען. (ער לויפט ארויס.)

ר׳ מ ל ך (שרייט איהם נאָך): דו וועסט נישט געהן מיט דעם כח וואס זיי, דוד, דו ביסט א איד. דו וועסט נישט זיין קיין עובד עצמו לדעת, דוד, געדענק!

ש ל מ ה (פאַלט אריין): מלכה׳לע, ר׳ מלך, געדענקט אן גאָט, בעהאלט רבקה׳לען, זיי געהען, זיי געהען.

מ ל כ ה ׳ ל ע (נעהמט רבקה׳לען): זעץ דיך אַוועק מיט מיר, טאָכטער. (זעצען זיך ביידע

אוועק, זאָקען שטריקען. ר׳ מרך זעצט זיך ביים טיש, נעהמט א סדור און זאָגט מיט א צובראָכען הארץ תהלים.) „אשרי האיש אשר לא הלך"...

ש ל מ ה (קוקט אויף רבקה׳לען): ווער איז דאָס? איך דערקען דאָך זי גאָר נישט. (מיט שרעק) די הייליגע רביצין יענטע׳לע איז פון קבר אויפגעשטאַנען! (קיינער ענטפערט איהם נישט אָב. עס קומען אריין פיער סאָלדאַטען מיט אן עלטסטען. דער עלטסטער האַלט אַ פּאַפּיר אין דער האַנד, קוקען זיך אין דער שטוב אום, דער־זעהען די צוויי ווייבער, ציהען די אקסלען אויף. דער עלטסטער לייענט פון׳ם פּאַפּיער): א יונגע אידישע מיידעל, מיט שווארצע האָר און שוואר־צע אויגען, אכטצעהן יאָהר אַלט און פעריל אָנגע־טהאָן. (קוקט זיך איין צו מלכה׳לען) די איז עס נישט. (געהט צו צו רבקה׳לען) די טראָגט, אמת, פעריל, נור אכטצעהן יאָהר איז זי נישט אלט.

ש ל מ ה (אין שרעק, מיט שפּאָט): אהא, אהא, איך מיין, ווען מיין זיידע איז נאָך א קליין אינגעל געווען איז זי שוין עלטער געווען פון אכטצעהן יאָהר.

ע ל ט ס ט ע ר (צו שלמה׳ן): זאָג, איר, וועלכע פון זיי איז עלטער?

ש ל מ ה: איינע פון זיי איז מיין באָבע׳ס מאַמע געווען, און די אנדערע איהר מוהמע.

ע ל ט ס ט ע ר: מיין קאָמאַנדיר האָט דאָך ביי אייך געזעהן אן אכטצעהן יעהריג מיי־דעל, נאָך וועלכער ער האָט מיך געשיקט.

ש ל מ ה: אייער קאָמאַנדיר איז אודאי שיכור׳לעך געווען און אז עס איז ווארים אין קאָפּ, ווייסט איהר דאָך. —

ע ל ט ס ט ע ר: עס וואָלט א יושר גע־ווען, אז מען זאָל איהם די צוויי אַלטע ווייבער צום באל ברענגען. כ׳לעבען, ער האָט זיי עהר־ליך פערדיענט. יעדענפאַלס, אונזער בעפעהל מוז מען אויספיהרען. זאָג, איד, וועלכע פון זיי איז די מאַמע און וועלכע די טאָכטער?

ש ל מ ה: אָט די (ער ווייזט אויף מלכה׳לען) איז די מאַמע און די (אויף רבקה׳לען) איז די באָבע יענטע׳לע.

ע ל ט ס ט ע ר (קוקט זיך איין צו מלכה׳־לען): ווי א מאַמע זעהט די אויס, נור די, ווי א באָבע, עפּעס נישט. דאכט זיך אויגען האָט זי שווארצע, א פּנים א יונגס און אן אלטקייט וועהעט עפּעס דערפון. נור קיין אכטצעהן יאהר איז זי נישט אלט—קאָמעראדען, קומט, מיר וועל־לען אין די קעלערס זוכען. דאָ בלייבען צוויי — איהר זאָלט די ווייבער היטען. (ער לאָזט איבער צוויי סאָלדאַטען) איד, ווייז, וואו דער קעלער איז.

ש ל מ ה: דאָ, קומט מיט מיר. (ער פיהרט זיי אין קעלער אראב.)

ע ר ש ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: די באָבע געפעלט מיר נישט. (קוקט איהר אין די אויגען אריין.) א פּנים האָט דאָס ווי א יונג קינד, אוי־געלעך ווי די טייבעלעך, און אָנגעטהאָן איז דאס ווי אן אלטע באָבע.

צ ו ו י י ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: געה, נאר, ווייבער, אז זיי קומען אויף דער עלטער, ווערען זיי צוריק ווי קינדער. די אויגען ווערען ביי זיי מילד ווי ביי קליינע קינדערלעך און די שנאָבע־לעך מיט די גאמבעלעך, ווי ביי איינ־יעהריגע.

ע ר ש ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: דו האָסט רעכט, האָב איך א באָבע אין דער היים ווייעגט זי מיין קינד — קוק איך זי אמאָל אָן, דאכט זיך מיר, אז עס איז מיין קינד׳ס פּנים. (צו רבקה׳לען) זאָג, באָבעלע, א סך קינדערלעך האָסטו שוין אין דיין לעבען אויסגעוויעגט?

ר ב ק ה ׳ ל ע (הערט נישט, זאָגט ווי אן אַרטע אידענע): וואָס... וואָס... (צו דער מוטער) מאַמעלע, מאַמעלע, וואָס זאָגען זיי... ניין, די צייהן זיינען ביי מיר אלט... שווער ברויט צו קייען.

צ ו ו י י ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: וואָס האָסטו דיך אוועקגעשטעלט ביי דער באָבע׳ן, זעהסט אז זי איז בלינד אויף די אויגען און טויב אויף די אויערען, הערט נישט און זעהט נישט.

ע ר ש ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: לאָז אָב, עס איז גוט מיט אן אלטער באָבע׳ן דאָס הארץ אויס־צורעדען זיך. קוק איך אויף איהר, מיין איך אז איך בין אין דער היים, ביי אונז אויפ׳ן דאָרף, און מיין אלטע באָבע, וואס האָט נאָך נאָפּאָלעאָ־נען פון דארף מיט אַ פּאַנטאָפּעל געיאָגט, זיצט אונטער׳ן אויוועז און דאָס קינד מיט דער קאַץ שפּיעלען זיך ביי איהר צו פוסענס און זי בעט זיך עפּעס מיט די אָהן־צייהניגע יאסלען, אז איך זאָל זי אין דרויסען פיהרען, אויף דער זון ווארעמען. (צו רבקה׳לען) וואָס ווילסטו, באָ־בעלע? אז איך זאָל דיך אין דרויסען פיהרען, אין דער זון דיך אוועקזעצען? א שעהנער טאָג, וואָס?

ר ב ק ה ׳ ל ע: וואָס זאָגען זיי, מאַמעלע? (צום סאָלדאַט) ניין, מיין אייניקעל, נישט גוט אויף דער עלטער צו קומען, די ביינער ברעכען, עס וויל זיך רוהען. (די סאָלדאַטען לאכען גוט־מוטהיג.)

צ ו ו י י ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: נו, קום אוועק, וואס האָסטו דיך צוגעטשעפּעט, זעהסט זי האָט מורא פאר דיר.

ע ר ש ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: לאָז געמאך, עס דערמאָנט זיך אָן אלטע צייטען. (צו רבקה׳־לען) ווילסט עסען? יאָ? (ער וויל איהר ברויט געבען.)

ר ב ק ה ׳ ל ע: דעם אויוועז אונטערהיי־צען, יאָ, מיין קינד, עס ברעכט אין די ביינער. עלטער איז קיין געלעכטער. (די סאָלדאַטען לאַ־כען. עס קומען צוריק אריין דער עלטסטער מיט די צוויי סאָלדאַטען און שלמה.)

ע ל ט ס ט ע ר: דער טייפעל ווייסט, וואו די אידינע האָט די טאָכטער בע־

האַלטען! דורכגעזוכט דאָס גאַנצע הויז, סיידען זיי האָבען זי ערגעץ אונטער די ספּאַרניצעס בע־האַלטען אָדער די באָבע איז די טאָכטער.

ע ר ש ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: זי איז אַן אַלטע באָבע, האָבען מיר דאָ מיט איהר שפּאַס געהאַט.

צ ו ו י י ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: הערט נישט און זעהט נישט — גיט מען איהר ברויט, מיינט זי אַ וואַרעמען אויוועז.

ע ל ט ס ט ע ר: דאָס אונזערע אָבגע־טהאָן, זאָל ער אַליין קומען זי זוכען. (ער לעזט פון פּאַפּיער) אַ יונג מיידעל, אכטצעהן יאהר אַלט, מיט שוואַרצע האָר און שוואַרצע אויגען — אזעלכע ניט געפונען. דעם פּראָטאָקאָל אונטער־געשריעבען. (שרייבט אונטער דעם פּראָטאָקאָל. קאָ־מאַנדעוועט) קאַמעראַדען, גלייך געשטעלט. (זיי שטעלען זיך גלייך) איינס, צוויי, דריי, געגאַנגען. (די סאָלדאַטען לאָזען זיך געהן.)

ע ר ש ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: האָט מיר אַ גוטע נאַכט, באָבע לעבען, און חלום'ט פון יונ־גע יאָהרען.

צ ו ו י י ט ע ר ס אָ ל ד אַ ט: ווען איהר זיינט אַ יונג מיידעל געווען און די בחורים אין די פעלדער נאָכגעלאָפען. (געהען אָב.)

מ ל כ ה ' ל ע (הויבט אויף די הענד צום הימעל): ווי דאַנק איך דיר, רבונו של עולם, פאַר דעם חסד. דאָס האָט זיך די באָבע יענ־טע'לע געמיטה, אַז זיי זאָלען זי נישט דערקענען.

ר' מ ל ך: און זעהסטו, מיין ווייב, האָט גאָט גאָר נישט געוואָלט צונעהמען אונזער קרבן. נור עס מאַכט נישט, טאָכטער, קוים האָסטו דיין האַריז געשענקט איז געגליכען ווי דו וואָלסט דעם קרבן געבראַכט.

ש ל מ ה: רבקה'לע, ווי האָסטו דיך גע־קענט אַזוי פערשטעלען און נאָכמאַכען אַן אַל־טע אידענע? איך האָב דאָך געמיינט, אַז דו ביסט אַן אַלטע אידענע.

ר ב ק ה ' ל ע (רעדט ווייטער ווי אַן אַלטע פרוי): איך ווייס נישט. עס דאַכט זיך מיר, אַז איך בין שוין אַזוי אַלט ווי אַן אַלטע פרוי. איך בין דאָך אויף דער עלטער געקומען.

מ ל כ ה ' ל ע (דערשראָקען): וואָס רעד־סטו, טאָכטער, ביסט דאָך נאָך אַ יונג מיידעל. דאָס האָב איך דאָך דיך נור אָנגעטהאָן אין דער באָבע יענטעלע'ס קליידער, כדי זיי זאָלען דיך ניט דערקענען.

ר ב ק ה ' ל ע: מיר דאַכט זיך, מאַמע, אַז די קליידער פּאַסען מיר, אַז איך האָב זיי שטענדיג געטראַגען. איך בין דאָך אַן אַלטע פרוי.

מ ל כ ה ' ל ע: וואָס רעדסטו, דיינע האָר זיינען דאָך נאָך שוואַרץ, איך האָב דאָך נור אַן אַלטע הויב דיר אָנגעטהאָן. קום, טאָכטער, איך וועל דיר די הויב אויסטהאָן און דו וועסט באַלד ווידער אַ יונג מיידעל ווערען. (מיט אַ דערשראָקען האַרץ) דאָס קינד שרעקט מיך.

ש ל מ ה: טהוט דאָס נישט, מלכה'לע, זיי קענען נאָך באַלד ווידער צוריק קומען.

מ ל כ ה ' ל ע: וואָס רעדסטו, וואָס שרעקסטו מיך איבער, זיי האָבען דאָך שוין גע־זוכט, זי איז דאָך ניט געווען.

ר ב ק ה ' ל ע: האָב נישט קיין מורא, מאַמע, איך בין דאָך שוין אַן אַלטע פרוי. עס איז מיר, ווי איך וואָלט שוין הונדערט יאהר גע־לעבט. מיין האַרץ איז מיר אַזוי שווער, און דער רוקען ברעכט מיך. איך וויל אַ שטעקען. די אויגען זיינען מיר טונקעל, איך זעה נישט —עס איז מיר אַזוי, ווי איך וואָלט שוין אַזוי אַלט געווען.

מ ל כ ה ' ל ע (מיט שרעק): וואָס רעדסטו, מיין קינד? דו וועסט זעהן, מיט גאָט'ס הילף, מיר יועהען דורכקומען די שרעכטע צייטען. גאָט זאָל אונז נור כח געבען. גיב מיר דיינע האָר, וועסט זעהן, אָט באַלד וועסטו ווערען צוריק יונג, רבקה'לע, שרעק דיך נישט, שרעק דיך נישט מיין קינד. (זי טהוט איהר אויס די הויב און די האָר זיינען גרוי) וואָס איז דאָס? (מיט שרעק) מלך, מלך! זעה, די האָר, די האָר זיינען גרוי! זי איז גרוי געוואָרען אונטער דער הויב!

ר' מ ל ך (וועלכער איז די גאַנצע צייט פער־טראַכט געווען אין אַ ספר, הויבט זיך אויף, געהט צו צו דער טאָכטער, בעטראַכט זי): זי איז פאַר שרעק גרוי געוואָרען, מיין קינד.

מ ל כ ה ' ל ע (פאַלט אויף איהר טאָכטער און הויבט זי אָן שרעקליך צו קושען מיט גרויסע טרעהרען): מיין קינד, מיין כלה־מיידעל, אַן אַלט ווייב, טאָטע, פאַר וואָס? מלך, מלך, זעה, וואָס זיי האָבען אויס דעם קינד געמאַכט. אַן אַלט ווייב.

ר' מ ל ך (געהט צו צו איהר און לייגט דעם קאָפּ אַרויף אויף איהר): גאָט האָט דיר די שעהנקייט צוגענומען און די ריינקייט געשאָנ־קען. די גרעסטע מתנה פון גאָט. קיינער וועט איהר שוין נישט קענען טהאָן קיין שלעכטס. ריין און הייליג איז מיין קינד. (ער קושט איהר דעם קאָפּ.) מיין טאָכטער, מיין ריינע. אַ מיי־דעל פון אונזער משפּחה האָט נור איינמאָל אין לעבען געטראַגען די באָבע יענטעלע'ס פּעריל, ווען זי איז אַ כלה געווען, דו זאָלסט שטענדיג טראַגען די פּעריל. נור אַזאַ כלה ווי דו איז ראוי צו טראָגען פּעריל.

מ ל כ ה ' ל ע: זעה, מלך, די פּעריל לייכ־טען. (די פּעריל אויף רבקה'לעס האַלז ווארפען פון זיך אַ שטילען גלאַנץ.)

ר' מ ל ך: עס איז דער חן פון צנועות, וועלכער רוהט אויף זיי. אַזוי האָבען די פּעריל געלויכטען ווען די פרומע באָבע יענטע'לע האָט זיי געטראַגען שבת צו ליכט בענשען. קום, מיין טאָכטער, פרום ביסטו ווי די באָבע יענ־טע'לע. זעץ דיך דאָ, נעבען מיר ביים טיש, די ספרים זאָלען ליגען ארום דיר, ווי זיי זיינען געווען ארום דער באָבע יענטע'לע. (ער פער־

שפּרייט ספרים ארום איהר) ביסט אזוי הייליג, ווי זי, און דו זאָלסט אומגעהן מיט די ספרים, ווי זי. זעץ דיך, מיין טאָכטער. (ער זעצט זי אַוועק.)

ד ו ד ' ל (קומט אריינצוגלייפען מיט פרייד): רבקה'לע, רבקה'לע, זיי האָבען דיר גאָר נישט געטהאָן, געלויבט איז גאָט. (ער קוקט זיך אום, ווי ער וואָרט זי געזוכט.) וואו איז רבקה'לע?

מ ל כ ה ' ל ע (שווייגט און וויינט.)

ר' מ ל ך (ווייזט אויף רבקה'לען): דאָס איז רבקה'לע.

ד ו ד ' ל: וואָס? (ער געהט צו צו איהר.) רבקה'לע, מיין כלה, ניין, ניין, ניין...

מ ל כ ה ' ל ע: די צרות, דוד'ל — די צרות האָבען אָט דאָס געמאכט אוים מיין קינד.

ד ו ד ' ל: דורך אַזאַ קורצע צייט. איך האָב דאָך זי ערשט געזעהן. (ער הויבט זי אָן געלעגען ביי דער האַנד). רבקה'לע, מיין שעהנע כלה, וואס האָבען זיי געמאכט אוים דיר?

ר ב ק ה ' ל ע: געה, דוד'ל, געה, גאָט וועט דיר צושיקען דיין בעשערטע, איך בין דאָך שוין אַן אַלט ווייב.

ד ו ד ' ל: וואָס רעדסטו, רבקה'לע, דו ביסט מיין רבקה'לע, מיינע גרויע האָר, מיינע, מיינע — מיין שעהנע כלה, אויף שטענדיג, אויף שטענדיג.

ר ב ק ה ' ל ע: איך בין דאָך שוין אַ צובראָכען אַלט ווייב, דוד'ל. געה אוועק פון מיר.

ד ו ד ' ל: וואָס רעדסטו, וועסט זעהן, רבקה'לע, וועסט נאָך ווידער ווערען יונג, געזונד. דיינע האָר וועלען נאָך שוואַרץ ווערען, דיין האַרץ — יונג און פרישׁ. דו ביסט דאָך נאָך אַ יונג מיידעל, די צרות האָבען דיך עס אַזוי אַלט געמאכט. איך וועל נישט פרעגען, וואס איז געשעהן, וואס איז געווען. דו ביסט מיין כלה געווען און דו ביסט מיין איינציגע, מיין איינציגע שעהנע רבקה'לע.

ר' מ ל ך: דיין כלה, דוד'ל, איז אַ כשר'ע אידישע טאָכטער. גאָט האָט איהר געהאָלפען.

ד ו ד ' ל: בין איך גליקליך, רבקה'לע.

ר ב ק ה ' ל ע: איך ווייס נישט וואָס דו זאָגסט, איך בין אַן אַלט ווייב. (פון דרויסען הערען זיך טריט.)

ר' מ ל ך: רבקה'לע, יעצט מעגען זיי קומען.

מ ל כ ה ' ל ע: וואָס ווילען זיי נאָך פון מיין קינד — זיי האָבען זי דאָך שוין געהרג'ט?

ר' מ ל ך: יעצט קענסטו רוהיג זיין, מיין ווייב. די סכנה איז שוין פאַרביי. (עס קומט אריין דער קאָמאַנדיר, הינטער איהם פאַן דאָמבראָווסקי מיט די פריהערדיגע זערגער.)

ד ע ר ק אָ מ אַ נ ד י ר (בייז): שוין דאָס צווייטע מאָל נאַרסטו מיך אָב, איד, זאָג, וואו האָסטו דיין טאָכטער?

ר' מ ל ך (ווייזט אויף רבקה'לען, וועלכע זיצט מיט די גרויע האָר ביי די ספרים.): דאָס איז מיין טאָכטער, הערר קאָמאַנדיר.

ד ע ר ק אָ מ אַ נ ד י ר (קוקט זי אָן פערוואונדערט): דאָס, דאָס איז דאָך אַן אַלטע באָבע. — הע, פאַן, וואָס איז דאָס?

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ס ק י (לאַכט): אהא, דער איד האָט זי פערשטעלט, האָט איהר אַש אויפ'ן קאָפּ געשאָטען און אַלטע קליידער אָנגעטהאָן, געמיינט מען וועט זי נישט דערקענען. — שעהנקייט לייכט פון הינטער אַש אפילו, אָט וועל איך איהר באַלד דעם קאָפּ אָבוואַשען, פון פּנים די בלאָטע אָבווישען און אונטער מיינע העגד וועט איהר יונג הארץ ווידער אָנהויבען קלאַפּען. די פּאַנענקע איז דאָך אַ יונג, שעהן מיידעל. איך קען דאָך זי. (ער פּרובט צו געהן צו איהר, בלייבט אָבער פון דערווייטענס שטעהען) וואָס גלאַנצט דאָס אויף איהר, ניבאָ טאָ איז עס יאָ זי, ניבאָ טאָ נישט. (ער געהט נאָך אַמאָל צו צו איהר, בלייבט אבער פון דערווייטענס שטעהען) זי, — ניין, אַן אַלט ווייב. דער איד האָט איהר כשוף אָנגעטהאָן. פּאַני נאַטשאַלניק, דער איד האָט אוים איהר אַן אַלט ווייב געמאכט.

ד ע ר ק אָ מ אַ נ ד י ר: אָ, פּאַני פּאָליאַק, איך קען מיך אויף די זאַכען. האָסט מיט דעם איד שותפות געמאכט, די פּעריל אויסגעגאַרט — סאָלדאַטען, נעהמט דעם פאַן. (סאָלדאַטען רינגלען ארום פאַן דאָמבראָווסקי.)

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ס ק י: פּאַני נאַטשאַלניק, וואָס רעדסטו, סלאָווע האָנאָרע, ווי איך בין אַ פּאָליאַק — דער איד האָט איהר כשוף אָנגעטהאָן, זי איז דאָך אַ יונג מיידעל געווען,—סלאָווע האָנאָרע, ווי איך בין אַ פּאָליאַק.

ד ע ר ק אָ מ אַ נ ד י ר: עס איז אַ יונג מיידעל געווען און מיט אַמאָל אַלט געוואָרען? אוים וועמען מאַכסטו דאָס געלעכטער, פאַן? האָסט פון קאַזנאַטשייסטווע געלד אויסגעגאַרט, מיט די אידען שותפות געמאכט, אוים אַ פּאָלקאָווניק דאָס געלעכטער געמאכט, ווי האָסטו געוואגט? טייער וועסטו מיר בעצאָהלען דערפאַר. — פיהרט איהם אוועק, דעם פאַן. (די סאָלדאַטען פיהרען איהם ארויס.) און דו, איד, נעהם צונויף דיינע אידעלעך, אין צוועלף שעה ארום זאָל זיך מיר קיין איד אין שטאָדט נישט געפינען. דו הערסט? יעדער איד, וואס וועט אין שטאָדט איבערבלייבען וועט פון מיר מיט'ן טויט אוועקגעהן. סאָלדאַטען, קומט, — איהר זאָלט מיר בעצאָהלען דערפאַר. (אָב מיט די סאָלדאַטען.)

ר' מ ל ך (הויבט אויף די העגד): וואס קענסטו מיר טהאָן, אז גאָט האָט מיר געהאָלפען און מיין טאָכטער איז אַ כשר אידיש קינד געבליבען. קומט, מיינע קינדער, קומט! (ער נעהמט די חתן-כלה פאַר די העגד): לאָמיר דאַנקען און לויבען גאָט פאַר דעם חסד וואס ער האָט געטהאָן מיט אונז.

(פאָרהאַנג.)

# די אידען אין רומעניען

(צו דער געשיכטע פון אידישער רעכטלאָזיגקייט.)

מ. אַנוטין:

די איצטיגע רומעניען בעשטעהט פון צוויי אמאָליגע טערקישע פּראָווינצען וואַלאַכיען און מאָלדאַוויען. אין דיעזע ביידע פּראָווינצען געפינען זיך אידען שוין פון זעהר א לאַנגער צייט. מען טרעפט זיי דאָרט שוין אין 14טען יאהרהונדערט, כאָטש אין זעהר א קליינע צאָהל. אין אָנפאַנג פון 18טען יאהרהונדערט ווערען די אידען איינגעלאַדען דורך די מאָלדאַוואַנישע באָיאַרען. די אידען דאַרפען זיך בעזעצען אין די ווענינ בעפעלקערטע ערטער און גרינדען דאָרטען שטעדט, בעקומענדיג דאַפיר געוויסע פּריווילעגיעס. א טייל אידען זיינען געווען פערמיטלער צווישען די טערקען, פּאָלאַקען און רוסען, א טייל האָבען זיך פערנומען מיט פערשיעדענע מלאכות.

אין 1803 האָבען מיר די ערשטע אָפיציעלע סטאַטיסטיק פון מאָלדאַוויען, וועלכע צייגט אונז פאָלגענדעס: אין 16 דיסטריקטען געפינען זיך קריסטליכע פאַמיליעס 104,476; אידישע — 2,933, ד"ה רעכנענדיג דורכשניטליך 4 פּערזאָן אויף א פאַמיליע, האָבען מיר 417,904 קריסטען און 11,732 אידען. פון די 2,933 אידישע פאַמיליען האָבען זיך געפונען 544 אין די דערפער און 2,389 אין די שטעדט. אין יאהר 1820 געפינען זיך שוין אין מאָלדאַוויען 19,000 אידען און אין יאהר 1,827 — 24,000 אידען. די אפיציעלע סטאַטיסטיק פון 1831 צייגט שוין אָן 37,000 אידען אויף א בעפעלקערונג פון 831,760 איינוואָהנער. ווייטער וואַקסט די אידישע בעפעלקערונג זעהר שנעל. אזוי אין 1838 רעכענט זיך שוין 80,000 און אין 1859 —118,922 אידען פון וועלכע נור 4,670 אנערקענען זיך פאַר אונטערטאַנער פון פרעמדע רעגירונגען. די קריסטליכע בעפעלקערונג צעהלט דאַן 1,206,906 פּערזאָן. די אפיציעלע סטאַטיסטיק פון 1899 גיט פאָלגענדעס: רומעניער — 1,636,219; אידען 195,877; די אלגעמיינע בעפעלקערונג, 1,832,106, ד"ה אז אידען געפינט זיך אין מאָלדאַוויע 10,7% פון די גאַנצע בעפעלקערונג.

ווענינער איז די צאָהל אידען אין דער צווייטער פּראָווינץ — אין וואַלאַכיען. אין 1831 יאָהר, אויף א בעפעלקערונג פון 1,650,000 איינוואוינער געפינט זיך אין גאַנצען 3,316 אידען. אין 1838 האָבען מיר 6,000 אידען אויף 1,800,000 איינוואוינער; אין 1860 שוין 9,234 אידען און ענדליך אין 1899 געפינט זיך אין וואַלאַכיען 68,852 אידען אויף 3,822,162 איינוואוינער. מיט איין וואָרט: אין אָנפאַנג פון 19טען יאהרהונדערט איז אין ביידע פּראָווינצען צוזאַמען געווען א בעפעלקערונג פון 1,650,000 איינוואוינער, צווישען זיי 15,000 אידען; צום סוף פון זעלבען יאהרהונדערט געפינען זיך שוין אין די ביידע פּראָווינצען 5,956,690 איינוואוינער, צווישען זיי 259,000 אידען; ד"ה אין דער צייט ווען די אלגעמיינע בעפעלקערונג איז פערגרעסערט געוואָרען כמעט אין 4 מאָל, איז די צאָהל אידען פערגרעסערט געוואָרען כמעט אין 18 מאָל.

די אויסנאַהם געזעצען געגען אידען טראַגען אין אָנפאַנג א כאַאָטישען כאַראַקטער, זייענדיג פאָלקאָם אָבהענגיג פון דעם אדער יענעם פּרינץ. אזוי דער אַרטיקעל 47 פון קאָדעקס קאַלימאַכי (אין מאָלדאַוויען 1812) לויטעט: „דער אונטערשיעד פון רעליגיאָן האָט נישט קיין שום איינפלוס אויף בעזונדערע רעכט, אויב נאַטירליך דער געזעץ האָט נישט געמאַכט אזא אונטערשיעד דורך אנדערע מאָטיווען"

אין 1817 ווערט שוין פערוועהרט אידען (ווי אויך אַרמענער) צו בעזיצען דאָרף אייגענטום; נור „די אידען איז ערלויבט צו קויפען הייזער און געוועלבער אין די שטעדט." אין 1829 האָט דער גענעראַל פון דער רוסישער אַרמיי וואַס האָט צייטווייליג פערנומען די ביידע פּראָווינצען, קיסעלעוו, איינגעפיהרט געגען די אידען די רוסישע אָרדנונגען, גע'רודפ'ט, געשטערט אויף יעדען שריט און טריט. אין 1844 האָט דער פּרינץ מיכעל סטראַדזא דורכגעפיהרט אין מאָלדאַוויע א געזעץ, וואַס פערוועהרט אידען צו בעשעפטיגען זיך מיט ספּירט קאָמערץ אין די שטעדטלעך. דער זעלבער געזעץ פערוועהרט זיי צו וואוינען אין די דערפער. אין 1849 פאָדערט דער מיניסטער פון אינערען פון די אדמיניסטראַטאָרען אַרויסצוטרייבען פון די דערפער די אידען אין א משך פון 15 טעג.

נאָך דער קרימער מלחמה איז פאָרגעקומען אויף א קורצע צייט א ענדערונג. דעם 11־טען פעברואַר 1856 איז פאַרגעקומען אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל אן אינטערנאַציאָנאַלע קאָנפערענץ, אויף וועלכער עס זיינען אָנגענומען געוואָרען פאָלגענדע רעזאָלוציעס:

אַרטיקעל 12. „אַלע רעליגיאָנען און זייערע אנהענגער וועלען האָבען גלייכע פרייהייט און גלייכע פּראַטעקציאָן אין ביידע פירסטענטומס." (מאָלדאַוויע און וואַלאַכיע).

אַרטיקעל 15. „די פרעמדע וועלען קענען בעזיצען אייגענטומס אין מאָלדאַוויע און וואַלאַכיע, צאָהלענדיג די זעלבע שטייערען וואָס די אַרטיגע

בעפעלקערונג און אונטערגעבענדיג זיך די געזעצען."

ארטיקעל 18. „אלע קלאסען פון די בעפעל־קערונג אהן אונטערשיעד פון געבורט אדער רעליגיאן וועלען האבען גלייכע בירגערליכע רעכט, הויפטזעכליך דאס רעכט פון אייגענטום אונטער וועל־כער פארם עס זאל נישט זיין; נור די, וועלכע גע־פינען זיך אונטער די פראטעקציאן פון א פרעמדער רעגיערונג, האבען נישט קיינע פאליטישע רעכט."

צום בעדויערען האט די קאנווענציע, וועל־כע איז מיט צוויי יאהר שפעטער פארגעקומען אין פאריז דעם 19טען אויגוסט 1858 געענדערט די־זע רעזאלוציעס אויף אזא אופן דאס פאליטישע און בירגערליכע רעכט האבען בעקומען בלויז די מאלדאוואנער און וואלאכער פון קריסטליכען גלוי־בען. פאר וואס האט די פאריזער קאנווענציע געהאלטען פאר נויטיג אוועקצורויבען די רעכט ביי די נישט קריסטען, — דאס איז נאך עד היום ניט בעקאנט.

אין 1859 זיינען ביידע פירסטענטומס פעראייניגט געווארען. קיינע וויכטיגע ערשיי־נונגען זיינען אין אידישען לעבען נישט פאר־געקומען, נישט צום גוטען, נישט צום שלעכטען; אדער בעסער געזאגט: עטוואס גוטעס איז דאך פארגעקומען: מען האט א געוויסע צייט די אי־דען נישט גע'רודפ'ט. פערקעהרט, עס זיינען זאגאר געגעבען געווארען קליינע „פרייהייטען". אזוי, צום ביישפיעל, איז ארויסגעגעבען געווארען א געזעץ דעם 31טען מערץ 1864. דער 26טער ארטיקעל פון דיעזען געזעץ לויטעט:

„די אָרטיגע אידען, אזוי לאנג ווי זיי וועלען נישט קענען בעווייזען אז זיי האבען די זעלבע סענ־טימענטען און די זעלבע געוואוינהייטען ווי די רו־מענער, און ביז דער ענדערונג פון דיזען געזעץ, וועלען קענען געניסען פון די קאמאנאלע רעכט נור אויף פאלגענדע בעדינגונגען:

„א) אויב זיי האבען געדיענט אין די רומעני־שע ארמיי און דערגרייכט די שטופע פון אן אונ־טעראפיציר."

„ב) אויב זיי האבען געענדיגט דעם קורס פון קאלעדזש אדער א רומענישען פאקולטעט."

„ג) אויב, בעזובענדיג רעגעלמעסיג אן אויס־לענדישען פאקולטעט, האבען זיי בעקומען א דיפ־לאם לויסענס אדער דאקטאר פון וועלכען ספעציא־ליטעט עס זאל נישט זיין, אבי דער דיפלאם זאל אנערקענט ווערען דורך די רומענישע רעגירונג."

„ד) אויב זיי האבען געגרינדעט אין רומעניען א פאברק אדער מאנופעקטור, וועלכע איז ניצליך פאר דעם לאנד און האט נישט ווייניגער ווי 50 אר־בייטער."

זעלבסטפערשטענדליך, אז די אויסגערעכענ־טע בעדינגונגען, איבערהויפט פאר יענע צייטען, האבען געקענט אויסגעפיהרט ווערען נור דורך זעהר א קליינע צאהל אידען און נישט געקענט האבען קיין שום ווירקונג אויף דעם אידישען לעבען אין אלגעמיין. נור דערפאר ווערט אין דעם זעלבען יאהר 1864, דעם 4טען דעצעמבער, איינגעפיהרט א נייער געזעץ (ארט. 1), וועלכער ברענגט גרויסע שאדען די אידען, ווייל ער נעמט צו ביי די „פרעמדע" (ד"ה אידען) דאס רעכט צו זיין אדוואָקאטען.

אין 1866 האט זיך געדאכט, אז אט אט ווערט די אידען־פראגע געלעזט: דער פיהרער פון דער רומענישער רעגירונג איז געווארען זשאן ב ר א ט י א נ א, וועלכער האט געוואוינט אין פאריז, בעת די רעוואלוציע פון 1848 און איז געווען א הייסער דעמאקראט און רעוואָ־לוציאנער. מען האט אלזא געהאפט, אז א נייע ערא פאנגט זיך אן פאר די רומענישע אידען. גראדע דאן, אין יאהר 1868 איז ק ר ע־מ י ע, איינער פון די גרינדער פון „אליאנס איזראעליט" און מיטגליעד פון דער פראָוויזאָ־רישער רעגיערונג אין פראנקרייך אין 1848, אָנ־געקומען קיין בוקארעסט. קרעמיע איז אויפ־גענומען געווארען מיט א זעלטענעם ענטהוזי־אזם; די דעפוטאטען האבען איהם פערזיכערט, אז גלייך וועט דורכגעפיהרט ווערען דער פראָ־יעקט פון א נייע קאָנסטיטוציע, וועלכע אנער־קענט גלייכהייט און ברידערשאפט פון אלע ביר־גער אָהן אונטערשיעד פון רעליגיאָן. מען איז שוין געווען זיכער אין א פאלקאמען ערפאלג, ווייל מען האט געוואוסט, אז די מאיאָריטעט פון די דעפוטאטען זיינען פאר דעם פראָיעקט. נור געשעהן איז גאָר דאס וואס מען האט נישט ערווארטעט.

די געגנער פון גלייכהייט האבען געפיהרט א גרויסע אגיטאציע צווישען פאלק געגען גלייכ־בערעכטיגונג פון אידען. און זיי האבען זייע־רעם אויסגעפיהרט. אָט ווי אזוי קרעמיע זעלבסט שטעלט פאר די געשעהענישען אין זיין ברייף אין דער צייטונג „סיעקל" פון 28־טען יולי 1866):

„דעם טאג ווען אין פארלאמענט איז בעטראכט געווארען די אידען פראגע איז אויסגעבראכען, א בונט. — מיט אַ ווילדקייט האט מען זיך געווארפען אויף די פארלאמענט געבוידע, אריין אין הויף און געשריגען מען זאל אראָבנעהמען דעם ארטיקעל, וועל־כער פראָקלאָמירט גלייכהייט פון רעליגיאָן. דער פארלאמענט האט נאָכגעגעבען. נאָך אַזאַ גרויסען מרומ האבען זיך די בונטאָוויששיקעס געלאָזען צום פראָץ, וואו עס איז געשטאנען די נור וואָס פערענדיגט סינאגאגע, אויינער פון די שעהנסטע מאָנומענטען פון בוקארעסט, און האבען די סינאָ־גאגע גרייך פערניכטעט; נאָכהער האט מען פערניכ־טעט אן ארטע סינאגאגע, צוראבעוועט, צוריסען ספרי תורות... די פאָליציי האט זיך ארויינגעמישט נור דאן, ווען אלץ איז שוין געווען פערענדיגט, נור איינער איז ארעסטירט געווארען. די אונגלייקליכע אידען האבען געזוכט צו בעהאלטען זיך ביי די פער־

שיעדענע קאָנסולאַטען און ביי די גאַסט־פריינדליכע קריסטען."

דיזע ווילדע סצענעס אין דער הויפּט שטאָדט פון רומעניען האָט געמאַכט זעהר א שלעכטען איינדרוק אין אייראָפּא.

און די רומענישע רעגיערונג? דער נעכטיגער רעוואָלוציאָנער בראַטיאַנאָ, דער שעף פון קאַבינעט? מיט א ציניזם פון אַן אמת'ן רענעגאַט האָט ער אויסגעאַרבייט א נייעם סיסטעם: פון איין זייט דריקען אידען מיט אלע מעגליכקייטען, פון דער צווייטער זייט — קייקענען. דעם 6טען מאַי 1867 האָזט ער ארויס א ציר־קולאַר צו די פּרעפעקטען, וואו ער דערמאָהנט, אז לויט די געזעצען איז די אידען פערוועהרט צו וואוינען אין די דערפער, האַלטען האָטעלען און קאַבארעטען און בעזיצען ערד־אייגענטום... נישט בענוגענדיג זיך מיט אזא צירקולאַר, איז דער מיניסטער זעלבסט געפאָהרען נאָך יאַססי ביי־וואוינען דאָס אויסווייזען פון די אידען.

עס האָט זיך אָנגעפאַנגען א נייער גירוש; עס האָבען זיך אריינגעמישט די אויסלענדישע רעגיערונגען. קרעמיע האָט געווירקט אויף דעם פראַנצויזישען קעניג. ער זאָל פערזענליך זיך אריינמישען אין די געשיכטע; ענגלאַנד האָט פּראָטעסטירט; עסטרייך איז צוגעשטאַנען צו ענגלאַנד'ס פּראָטעסט. בראַטיאַנאָ האָט אַלץ געלייקענט; ער ווייסט פון גאָר נישט. דער מאָלדאַווער־וואַלאַכישער פּרינץ האָט צוגעזאָגט, אז די אידען פערפאָלגונגען וועלען אָבגעשטעלט ווערען און אז די שולדיגע וועלען בעשטראָפט ווערען... אין א פּאָר טעג שפּעטער — א נייער טרויעריגער עפּיזאָד אין די שטאָדט גאַלאַטין. דיעזער עפּיזאָד ווערט זעהר דייטליך בעשריבען אין א קאָלעקטיוון בריעף, אונטערגעשריבען פון די קאָנסולען פון ענגלאַנד, פראַנקרייך, עסטרייך, איטאַליען, פּרייסען און רוסלאַנד. דער בריעף איז אדרעסירט צום פּרעפעקט, דעם 15טען יולי 1867. אָט איז ער:

הערר פּרעפעקט! די קאָנסולען, וועלכע צייכנען זיך אונטער, זיינען געוואָהר געוואָרען דורך געגוויע אינפאָרמאַציעס וועגען די טרויעריגע געשעהענישען, וואָס זיינען פאָרגעקומען נעכטען אין פּאָרט פון גאַלאַטין. אכט אָדער צעהן אידען זיינען ארויסגעטריבען געוואָרען פון לאַנד, לויט די פאָדערונג פון די לאָקאַלע אויטאָריטעטען. די זשאַנדאַרמען האָבען זיי אריבערגעפיהרט אויף א קליין שיפעל אויף די טערקישע זייט. צוויען די אומגליקליכע האָט זיך געפונען איין אלטער, וועלכער איז געווען אזוי שוואַך, אז די זשאַנדאַרמען האָבען איהם געמוזט אונטערהאַלטען און אריינשטופּען אין שיף. נור אנשטאָט אָפּלאָזען זיי אויף דעם טערקישען פּאָסט זאַטאָקאָ האָבען די סאָלדאַטען, אויספיהרענדיג דעם אָרדער פון די אדמיניסטראַציע, זיי אָוועקגעפיהרט אויף דעם אומבעוואוינטען אינזעל אנטגעגען גאַלאַץ, וועלכער איז געווען פערפלייצט מיט וואסער און געוואָרפען די אידען, אזוי ווי זיי האָבען עס פריהער שוין געטהון, אין די רינשטאָקען. די טערקישע סאָלדאַטען האָבען זיי צוריק אָבגעעפיהרט נאָך גאַלאַץ, כדי זיי איבערצוגעבען דעם קאַפּיטאַן פון פּאָרט. די אומגליקליכע מאָלדאַוואַווראַכע אונטערטאַנער זיינען געווען אויסגעמוטשעט און דאָך האָבען די רומענישע סאָלדאַטען זיי מיט די באַיאָנעטען אריינגעשטופּט אין וואסער. צוויי אידען — דער אלטער קראַנקער און א יונגער מאַן האָבען געוואָרט זיך רעטען אויף א טערקישע שיף, נאָר עס האָט זיי ניט געלונגען, און זיי זיינען דערטרונקען געוואָרען. די רומענער האָבען זאָגאַר קיין פּראָבע נישט געמאַכט צו רעטען די צוויי מענשען. זלמן קאַנאָ, פון די שיף „מערקיר" פון די עסטרייכישע קאָמפּאַניע אויף דאַנוב, האָט זיך געלאָזט שנעל צו הילף, נור עס איז שוין געווען צו שפּעט. די איבעריגע האָט מען ענדליך ארויסגעצויגען פון וואסער, געלאָזט א לאַנגע צייט אויף די הייסע זוהן און אריינגעוואָרפען אין תפיסה. מיר ווייסען נישט אויב צווישען די אידען האָט זיך געפונען א פרעמדער אונטערטאַנער, נור נעמענדיג אין בעטראַכט די פערפאָלגונגען געגען די אידען אין דיעזען לאַנד, האַלטען מיר פאַר אונזער שטרענגען חוב ענערגיש צו פּראָטעסטירען אין נאָמען פון די רעגירונגען, וועלכע מיר שטעלען פאָר, געגען דעם באַרבאַרישען אקט און ווארפען ארויף די פעראַנטוואָרטליכקייט אויף אייך, הערר פּרעפעקט, ווי אויך אויף די העכערע אדמיניסטראַציע".

די רומענישע רעגיערונג האָט געענטפערט, אז די שולד פון דעם אקט פאַלט אויף די טערקישע אדמיניסטראַציע, נור ווען די לעצטע האָט געפאָדערט אן עפענטליכע אנקעטע, וועלכע זאָל דורכגעפיהרט ווערען דורך טערקען און רומענער צוזאַמען, האָט די רומענישע רעגיערונג ענטזאַגט.

דעם 16טען דעצעמבער 1867 פאָדערט דער הילפס־פּרעפעקט פון ביסטריטזא פון די אדמיניסטראַציע, זי זאָל ארויסטרייבען אלע אידישע פאַרמער, פערבאָטענדיג די פּויערען אריינצולאָזען די אידען צו זיך זאָגאַר אויף איין נאַכט.

אין פעברואַר 1868 פאַנגען זיך ווייטער אָן די אויסווייזונגען פון יאַססי געגענד. אין מערץ ווערען כמעט 500 משפּחות ארויסגעשיקט פון באַקאָ. די אייראָפּעאישע רעגיערונגען מישען זיך ווידער אריין; מען פאָדערט פון אלע זייטען צו מאַכען א סוף צו די באַרבאַרישע רדיפות; די רעגיערונג פערענטפערט זיך ווייטער — נור די אידען פראַגע ווערט אלץ נישט געלעזען. די אנטיסעמיטען רוהען נישט; מען זוכט אלץ נייע מיטלען פון די אידען זיך צו בעפרייען. איין און דרייסיג דעפּוטאַטען — צווישען וועלכע עס האָבען זיך געפונען דער פּאָרזיצענדער פון פאַרלאַמענט און פיער פּראָפעסאָרען פון אוניווערסיטעטען — האָבען אריינגעטראָגען אין פאַרלאַמענט א פּראָיעקט וועלכער פערוועהרט די אידען כמעט אלעס: צו האַנדלען, צו ארבייטען,

צו וואוינען... בראַטיאַנאָ, וועלכער איז דאַן שוין צום צווייטען מאָל געווען מיניסטער, זעצט פאָר זיין צווייזייטיגע פּאָליטיק און טרעט ארויס געגען צו־שטרענגע פערפאָלגונגען... די אידען, זאָגט ער אין פּאַרלאַמענט, זיינען א מכה, פון וועלכע די נאַציאָן ליידעט שוין הונדערט יאָהר; אבער מען קען ניט געהייליט ווערען אין איין טאָג; מען מוז אָננעהמען, אלזאָ, מיטלען נישט אזוי שטרענגע... „עס איז נויטיג א געזעץ, וועלכער זאָל זיין מעהר פּאַסענד אזוי, אז די גרעסטע פריינד פון די רבנים זאָלען גאָר נישט קענען זאָגען דאַגעגען, ד. ה. עקאָנאָמישע מיטלען". און ער האָט טאַקי זיין פּאָליטיק דורכגעפיהרט. צו וואָס דאַרף מען מאַכען פּאָגראָמען, מאַסען אויסווייזונגען, סקאַנדאַלען? דאָס רופט דאָך ארויס די אויפמערקזאַמקייט פון גאַנץ אייראָפּאַ, די סימפּאַטי פון וועלכע איז נויטיג. בעסער אויף א רוהיגען אופן מאַכען אונערטרעגליך די אידען זייער לעבען אין לאַנד, בעגרענעצענדיג זיי וואָס ווייטער אלץ מעהר, טרייבען זיי ביס־לעבווייז און ניט מיט אַמאָל... נור דאָך איז נישט דורכגעגאַנגען אָהן פּאָגראָמען. אזוי, ענדע סעפּטעמבער 1868 איז מען בעפאַלען די אידען אין גאַלאַטץ, פיעלע פערוואונדעט, פיעלע שוה־לען און הייזער צוראַבעוועט; די פּאָליציי האָט זיך נישט אריינגעמישט. דאָס מיניסטעריום איז געפאַלען, נור די אידישע לאַגע איז געבליבען ווי פריהער. די נייע מיניסטאָרען האָבען אָנגע־פיהרט די פּאָליטיק פון די אלטע. אין 1869 ערשיינען פיעלע צירקולאַרען וועגען ארויסטריי־בען די אידען פון די דערפער. דאָס זעלבע אין 1870. מען טרייבט פון באַקאָ, באָטאַסאַני, וואַסלוי, טעקוציו, פּלאָיעסטי און פון אנדערע גע־נענדען. עס האָט זיך געטראָפען פיעל מאָהל, אז די אדמיניסטראַציע האָט נישט געוואָלט אויספיהרען די פּאָדערונגען פון די רעגיערונג, אָדער ווייל די פּויערען זיינען געווען מיט די אידען, אָדער ווייל די אידען האָבען געגעבען געלד. האָט מען פון מיניסטעריום ווייטער גע־שיקט צירקולאַרען. דער 16, 17 און 18טען דעצעמבער זיינען אין פּאַרלאַמענט פאָרגעקומען הייסע דעבאַטען איבער די אידען־פראַגע. פיע־לע דעפּוטאַטען האָבען אויסגעדריקט פּרעטענזיעס צו די רעגיערונג, אז זי פערפאָלגט נישט גענוג די אידען. דעם מיניסטער קאָגאַלניצעאַנאָ איז נישט געווען שווער צו בעווייזען, אז ער האָט, פערקעהרט, זעהר פיין אין דעם הינזיכט געאַר־בייט: בעפרייט די דערפער פון אידען, זיך גוט פערענטפערט פאַר די אייראָפּעאישע רעגיערונ־גען, וועלכע ער לאָזט נישט אריינמישען זיך אין די אינערליכע ענינים פון רומעניען א. ז. וו.

דעם 3טען פעברואַר 1872 ווערט ארויסגע־נעבען א געזעץ, וועלכער אנערקענט די הענדלער פון טאַבאַק אלס געזעלשאַפטליכע פונקציאָנערען. אלזאָ, קענען זיך דאַמיט בעשעפטיגען נור רו־מענער (10טער ארטיקעל). די אידען, אנער־קענט אלס פרעמדע, פערלירען דאָס רעכט ווייטער מיט טאַבאַק צו האַנדלען. איינצייטיג קו־מען פאָר פּאָגראָמען (אין יאַנואַר 1872); פיעלע פאַרוואונדעטע און זאָגאַר טוידטע; מען האָט נישט געשאַנעוועט נישט קיין פרויען, נישט קיין קינדער (אין קאַהאָל, ווילקאָוו א. ז. וו.). דער ענגלישער קאָנסול האָט געפאָדערט עס זאָלען אָנגענומען ווערען ענערגישע מיטלען די פּאָגראָ־מען זאָפאָרט אָבצושטעלען. א קאָלעקטיווע נאָ־טע פון אלע פאָרשטעהער פון די אויסלענדישע מעכטע איז צוגעשטעלט געוואָרען צו די רומע־נישע רעגיערונג דעם 19טען פעברואַר 1872. עס האָבען זיך אונטערגעשריבען די פאָרשטעהער פון דייטשלאַנד, עסטרייך, פעראייניגטע שטאַ־אטען, פראַנקרייך, ענגלאַנד, גריכענלאַנד און אי־טאַליען. עס האָט געפעהלט דער אונטערשריפט פון רוסלאַנד. עס האָט נישט געהאָלפען; די רו־מענישע רעגיערונג האָט פאָרטגעזעצט איהר טהעטיגקייט. דעם 13טען אפּריל 1873 ווערט ארויסגעגעבען א געזעץ (ארטיקעל 8, אל. 2), וועלכער פערוועהרט די אידען צו פערקויפען ספּירט. פון אָקטאָבער 1876 ביז יאַנואַר 1877 זיינען 817 אידען ארויסגעטריבען געוואָרען פון די געגענד פון וואַסלוי, נישט קוקענדיג דאַרויף וואָס זיי האָבען שוין זעהר לאַנג דאָרט גע־וואוינט.

נאָך דער רוסיש־טערקישע מלחמה האָט זיך געדאַכט, אז די לאַגע ענדערט זיך. אין 1878 האָבען זיך די גרויסע אייראָפּעאישע מעכטע צו־נויפגעקליבען אויף א קאָנגרעס אין בערלין, כדי צו רעגולירען פערשיעדענע באַלקאַן־קאָנפליקטען. קדם כל האָט מען גערעדט וועגען די זעלבסט־שטענדיגקייט פון בולגאַריען. דער ערשטער פאָר־שטעהער פון פראַנקרייך, הערר ו ו אַ ד ד י נ ג־ט אָ ן האָט פאָרגעלעזט דעם פאָלגענדען פּונקט, וועלכער דאַרף אריין אין דער בולגאַרי־שער קאָנסטיטוציע:

„אלע בולגאַרישע אונטערטהאַנער פון וועלכע רעליגיאָן זיי זאָלען ניט זיין, גענייסען די פאָלקאָמע גלייכהייט פון רעכט. זיי וועלען קענען קאָנקורי־רען גלייך צו בעקומען אלע רעגיערונג שטעלעס, אלע פונקציאָנען און עהרע פּלעצער. דער אונטער־שיעד פון גלויבען קען ניט ארויסגעשטעלט ווערען אלס א מאָטיוו פון אויסנאַהם".

דיעזע רעזאָלוציע איז איינשטימיג אָנגענו־מען געוואָרען.

דאָס זעלבע איז פאָרגעקומען בנוגע צו סער־ביען. ו ו אַ ד ד י נ ג ט אָ ן פאָדערט, אז מען זאָל אנערקענען די זעלבסטשטענדיגקייט פון סערביען אויף די זעלבע בעדינגונגען ווי פאַר בולגאַריען. דער פרינץ גאָרטשאַקאָוו, דער ערשטער פאָרשטעהער פון רוסלאַנד, איז נישט צופריעדען מיט דעם פאָרשלאַג. אויף רעליגיע־זע פרייהייט איז ער איינשטימיג, אָבער פּאָליטי־

שע און בירגערליכע — דאָס ניין... „מען דאַרף נישט, זאָגט ער, צונויפמישען די אידען פון בער־לין, פּאַריז, לאָנדאָן, וועלכע מען קען אויף קיין שום פאַל נישט ענטזאַגען פּאָליטישע און בירגערליכע רעכטע, מיט די אידען פון סערביען, רומעניען אָדער פון די עטליכע רוסישע פּראָווינצען, וועלכע זיינען אַן אמת'ע מכה פאַר די אָרטיגע בעפעלקערונג".

דער רוסישער פּרינץ האָט אָבער אין בערלין קיין גרויסען ערפאָלג נישט געהאַט. איינשטימיג איז אָנגענומען געוואָרען די פראַנצויזישע רעזאָלוציע.

ענדליך איז געקומען אויף דעם טאַגעס־אָרדנונג רומענען. אויף די פראַגע פון דעם פאָרזיטצענדען, פּרינץ ביסמאַרק, צי אַנערקענט דער קאָנגרעס די אונאַבהענגיגקייט פון רומעניען און אויף וועלכע בעדינגונגען, טרעט ווייטער ארויס דער זעלבער ערשטער פראַנצויזישער פאָרשטעהער, הערר וואַדדינגטאָן מיט פאָלגענדער בעמערקונג: „בלייבענדיג טריי די פּרינציפּען, אין וועלכע עס האַלטען זיך די גאַנצע צייט די פראַנצויזישע פּלעניפּאָטענציערען, פאָדערען מיר, אַז דער קאָנגרעס זאָל שטעלען צו די זעלבסטשטענדיגקייט פון רומעניען די זעלבע פאָדערונגען ווי צו סערביען". דער ערשטער שטיצט די רעזאָלוציע ביסמאַרק אין נאָמען פון דייטשלאַנד, אין נאָמען פון עסטרייך זאָגט זיך ארויס אין זעלבען גייסט דער פירשט אַנדראַנשי; לאָרד ביקאָנספיעלד דריקט זיך אויס זעהר ענערגיש: „זיינע עקסעלענץ וועט זיך אויף קיין מאָמענט נישט קענען פאָרשטעלען, אַז די אונאַבהענגיגקייט פון רומעניען זאָל אנערקענט ווערען אָהן דיעזע בעדינגונגען". די איטאַליענישע פאָרשטעהער מאַכען די זעלבע בעמערקונג. און דער רוסישער פּרינץ? ער האָט אויך געשטימט פאַר דער רעזאָלוציע. זייענדיג שוין גוט בעקאַנט מיט די צוויי־זייטיגקייט פון דער רומענישער פּאָליטיק, האָט דער פירשט נאָנעי, אין נאָמען פון איטאַליען, פאָרגעשלאָגען אריינצונעמען אין דער זעלבער רעזאָלוציע די פאָלגענדע בעמערקונג: „די אידען פון רומעניען, אויף וויפיעל זיי געהערען ניט צו א פרעמדע נאַציאָנאַליטעט, ווערען אנערקענט אלס פאָלקאָמע רומענער".

נור דיזע זעהר נוצליכע בעמערקונג איז נישט אָנגענומען געוואָרען, ווייל דער קאָנגרעס האָט אנערקענט פאַר נויטהיג, אַז אלע רעזאָלוציעס זאָלען זיין עהנליך. די רעזאָלוציע, וואס איז ענדליך אָנגענומען געוואָרען איינשטימיג, לויט פאָלגענד:

ארטיקעל 43. די הויכע רעגיערונגען, וועלכע שרייבען אונטער דעם קאָנטראַקט, אנערקענען די אונאַבהענגיגקייט פון רומעניען, פערבינדענדיג דיעזע אונאַבהענגיגקייט מיט די פאָלגענדע בעדינגונגען, וועלכע זיינען אויסגעדריקט אין די צוויי פאָלגענדע ארטיקלען:

ארטיקעל 44. אין רומעניען קען דער אונטערשיעד פון רעליגיאָן און קאָנפעסיאָן נישט ארויסגעשטעלט ווערען אלס מאָטיוו פון אויסנאַהם אָדער אונפעהיגקייט צו געניסען בירגערליכע רעכט, פערנעמען געזעלשאַפטליכע שטעלעס, פונקציעס און עהרען, אָדער ביים פערנעהמען זיך מיט פערשיעדענע פּראָפעסיעס און אינדוסטריעס אין וועלכען אָרט עס זאָל נישט זיין.

די פרייהייט און אויסערליכע פּראַקטיק פון אלע רעליגיאָנען וועלען זיין געזיכערט פאַר אלע איינוואוינער, וועלכע שטאַמען פון רומעניען, אזוי אויך ווי פאַר די פרעמדע, און קיין שום שטערונג וועט נישט געשטעלט ווערען נישט צו די יעראַרכישע אָרגאַניזאַציע פון פערשיעדענע קירכען, נישט אין זייערע בעציהונגען מיט זייערע גייסטליכע.

די אונטערטאַנער פון אלע מעכטע, קאָמערסאַנטען אָדער אנדערע, וועלען בעהאַנדעלט ווערען אין רומעניען אָהן קיין שום אונטערשיעד פון רעליגיאָן, מיט פאָלקאָמע גלייכהייט פון רעכט.

דער ארטיקעל 45, די צווייטע בעדינגונג פון די רומענישע זעלבסשטענדיגקייט, האָט נישט צו טהון מיט די אידען פראַגע.

מיר זעהען, אלזאָ, אַז טהעאָרעטיש איז די אידען פראַגע ענדליך אויף דעם בעסטען אופן געלעזט געוואָרען. די רעזאָלוציעס פון בערלינער קאָנגרעס זיינען גענוג דייטליך רעדאַגירט, אזוי אַז זיי רופען נישט ארויס קיין שום מיספערשטענדניס. עס ווערט גענוי אָנגעוויזען, אַז אלע איינוואוינער פון לאַנד זיינען גלייך פאַר דעם נעזעטץ, — דער אונטערשיעד פון רעליגיאָן האָט קיין שום ווירקונג נישט אויף די פּאָליטישע און בירגערליכע לאַגע פון די איינוואָהנער. די אידען, זיינען, אלזאָ, זיכער געווען, אַז פאַר זיי פאַנגט זיך אָן א נייע עראַ. די רומענישע רעגיערונג האָט דאָך אָפען פאַר נאַנץ אייראָפּאַ אקצעפּטירט די רעזאָלוציעס פון קאָנגרעס. נאָך מעהר, אונטער די רעזאָלוציעס זיינען אונטערגעשריבען די פאָרשטעהער פון די גרעסטע מעכטע, וועלכע גאַראַנטירען די פערווירקליכונג. צי האָט מען אלזאָ דאַן געקענט צווייפלען?

נור מען האָט פערגעסען איינס — אַז עס האַנדעלט זיך וועגען די רומענישע רעגיערונג, וועלכע האָט זעהר ליעב „דיפּלאָמאַטיע". אנשטאַט זאָפאָרט ענדערען די קאָנסטיטוציע, כדי זי זאָל זיין צוגעפּאַסט צו די רעזאָלוציעס פון בערלינער קאָנגרעס, האָט די רעגיערונג געפונען גאָר פאַר נויטהיג אָבצולייגען די פראַגע און דער־ווייל ווייטער פערפאָלגען די אידען. וועגען דעם וועלען מיר זעהן אין נעקסטען ארטיקעל.

# דער ערשטער אידיש־סאָציאַליסטישער פּראָפּאַגאַנדיסט

לעאָ דייטש:

(פון דער סעריע: די אידען אין דער רוס. רעוו. בעוו.*)

ביז איצט האָב איך אין א גאַנצער רייה אַר־טיקלען אלץ געשריעבען וועגען אידישע סאָציאַ־ליסטען, וועלכע האָבען געארבייט צוזאמען מיט זייערע קריסטליכע חברים אויסשליסליך צווישען דער רוסישער בעפעלקערונג, און בכלל אויף דעם אלגעמיינעם געביעט פון סאָציאַל־פּאָליטישען לעבען און ניט אויף דעם געביעט פון דער אדער יענער נאַציאָן. איך האָב אָנגעוויזען אויף די אורזאכען פאר וואס די פראגע וועגען די ארטי־גע שפּראכען האָט אונז גאָר ניט אינטערעסירט. די הויפּט אורזאכע איז בעשטאַנען אין דעם, וואס מיר אלע האָבען געהאלטען, אז וואהנענדיג אין רוסלאנד, דארף די גאַנצע בעפעלקערונג קענען די הערשענדע רוסישע שפּראַך. אָט דעריבער האָבען די רעוואָלוציאָנערען זיך שטענדיג גע־ווענדעט צו די אידען, פּאָלאַקען, מאַלאָרוסען און א. וו. ניט אין דער שפּראַך פון דיעזע פעלקער, נאָר אין דער רוסישער שפּראַך. נאָר בעזונדערס האָבען מיר, אידישע סאָציאַליסטען, ניט ליעב געהאט די אידישע שפּראַך, דעם „זשאַרגאָן". אין דער צייט ווען דער מאַלאָראָס און, נאָך מעהר, דער פּאָלאַק, האָט ליעב געהאַט און שטאָל־צירט מיט זיין שפּראַך, האָבען מיר, אידען, זיך געסטאַרעט מיט אלע מעגליכקייטען צו פערגע־סען אונזער שפּראַך וואס שנעלער און וואס גרינדליכער.

די זעלביגע זאַך איז אויך געווען אין בעצוג צו די אידישע זיטען און מנהגים, שוין ניט רע־דענדיג, נאַטירליך, וועגען דער אידישער רעלי־גיאָן: אונז איז ניט נור געווען פרעמד און ווילד אלץ וואס עס פערבינדט די אידישע מאַסע אין איין פאָלק, נאָר זייענדיג אָפענהערציג מוז איך זאָגען, אז אלץ, וואס עס האָט געשמעקט מיט אידיש, האָט ביי פיעלע פון אונז ארויסגערופען א געפיהל פון פעראכטונג אויב ניט מעהר...

מיט איין ווארט, זייענדיג פאָלשטענדיג אסי־מילירט מיט דער קריסטליכער בעפעלקערונג, האָט זיך אונז געוואָלט, אז אויך די אידישע מאַ־סע זאל זיך וואס שנעלער אסימילירען. מיר האָבען אלע טיעף געגלויבט, אז גלייך ווי אלע אידען וועלען אָנהויבען רעדען רוסיש, וועלען זיי, פונקט ווי מיר, ווערען „מענשען בכלל", קאָסמאָפּאָליטען.

דעריבער האָבען מיר געהאלטען די סאָציאַ־ליסטישע פּראָפּאַגאַנדע אין דער אידישער שפּראַך ניט נור אלס אן איבעריגע זאַך, נאָר איינפאַך אלס א שעדליכע זאַך. אגב האָט זיך דיעזע פראגע אין דער בעוועגונג פון די 70־גער יאהרען קיינמאָל ניט אויפגעהויבען, און דעריבער איז אונז גאר קיינמאָל ניט אויסגעקומען צו דע־באַטירען וועגען דעם. ווי עס איז בעוואוסט, איז דער ערשטער, וועלכער איז ארויסגעטראָטען מיט דעם געדאנק אָנצופיהרען די סאָציאַליסטי־שע פּראָפּאַגאַנדע אין דער אידישער שפּראַך, גע־ווען אהרן ליבערמאַן, א מיטגליעד פון סאָציאַליסטישען קרייז אין ווילנא, דער קרייז, אין וועלכען עס זיינען שפּעטער געווען טהעטיג אזעלכע בעריהמטע רעוואָלוציאָנערען, ווי אהרן זונדעלעוויטש, ווי יאָכעלסאָן און אַנד.

ליבערמאַן האָט געהאלטען, אז די סאָציאַליס־טישע פּראָפּאַגאַנדע אין דער אידישער שפּראַך איז נויטיג ניט נור כדי צו פערשפּרייטען סאָציאַ־ליסטישע אידעען צווישען א מאַסע, וועלכע איז פרעמד פון דער רוסישער שפּראַך, נאָר אויך כדי אויפצוהויבען דעם קולטורעלען צושטאַנד פון דער אידישער מאַסע בכלל. ער איז געווען איבערצייגט, אז די אידישע נאַציאָנאַלע איינגע־טימליכקייטען האָבען א גרויסען קולטורעלען ווערטה, און מען דארף זיך בעציהען צו זיי אַנ־דערש, ווי מיר האָבען זיך דעמאָלט בעצויגען. אָבער קיינער פון די מיטגליעדער פון דאַמאַלס־דיגען קרייז אין ווילנא איז מיט איהם ניטגע־ווען איינפערשטאַנען. „ליבערמאַן'ס מיינונגען — דערצעהלט א. זונדעלעוויטש — האָבען ניט געפונען קיין שום אָבקלאַנג ביי קיינעם פון די דאַמאַלסדיגע מיטגליעדער פון אונזער קרייז."

דאָס האָט אָבער ניט ענטמוטהיגט אָט דעם ערשטען „בונדיסט"; ער האָט זיך פעסט געהאל־טען אָן זייניגע און אונאויפהערענד פּראָפּאַגאַנ־דירט זיינע אידעען.

צוליעב די ארעסטען, וואס האָבען זיך דע־מאָלט אָנגעפאַנגען אין ווילנא, איז ליבערמאַן געווען געצוואונגען צו עמיגרירען אין אויסלאַנד, נאָר אויך דאָרטען האָט ער זיך ניט אָבגעזאָגט פון זיינע אידעען. צוליעב דיעזען צוועק איז ער אין יאהר 1876 אוועקגעפאָהרען אין לאָנ־דאָן, וואו דער בעריהמטער פיהרער פון די רוס־סישע מעסיגע סאָציאַליסטען, דער געוועזענער

---

*) אין מיין פאָריגען אַרטיקעל („צוקונפט", דזשולוי) איז צוליעב א פערזעהן ארויס א פערדרס־ליכער טעות: סאָפיאַ פּעראָווסקאַיאַ'ס פיקטיווער מאַן האָט זיך גערופען ניט יאַקאָב האָפמאַן, נאָר לעוו האַרטמאַן. לעאָ דייטש.

פּאָלקאָווניק און פּראָפעסאָר פון מאַטעמאַטיק פּ ע ט ע ר ל אָ ו ו ר אָ ו ו , האָט אַרויסגעגעבען זיין זשורנאל „וופּעריאָד". דאָ האָט ליבערמאַן זיך גענומען צו פערווירקליכען זיין אַלטען הייסען פערלאַנג — בעשאַפען אַ אידישע סאָציאַליסטישע ליטעראַטור און אַ אידישע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציע.

די קריסטען־עמיגראַנטען, די מיטאַרבייטער פון „וופּעריאָד", האָבען זיך בעצויגען צו ליבערמאַן'ס נייעם פּלאַן מיט מעהר סימפּאַטיע איידער די אידען־רעוואָלוציאָנערען. לאַווראָוו און זייגע קריסטליכע פריינד פלעגען גוטמוטהיג לאַכען, אַז עס איז אַראָבגעקומען אַ „נייער משיח." פערקערהרט, ליבערמאַן'ס אידישע חברים האָבען איינפאַך געשאָטען פּעך און שוועבעל אויף זיינע „משונה'דיגע ווילדע פּלענער".

אַלס אַ ביישפּיעל ווי אַזוי די דאַמאַלסדיגע אידישע רעוואָלוציאָנערען האָבען זיך בעצויגען צו ליבערמאַן'ס אידעען, וועל איך ברייגגען אַ בריעף צו ליבערמאַן'ען פון זיינעם אַ אידישען חבר. דיעזער בריעף איז פאַרגעלעזען געווארען אין וויענער געריכט אין דער צייט פון ליבערמאַן'ס פּראַצעס און איז שוין אַ פּאָר מאָל ציטירט געווארען אין דער רוסישער פּרעסע. אָט ווי „ענערגיש" זיין חבר, אויף אַ רוסישער איד, דריקט זיך אויס וועגען זיין פאָלק.

„איך בין אַליין אַ איד, נאָר די אידישע אַרבייטער קען איך ווייניג. די רוסישע אידען האָבען אין זינען קיין אַנדער זאַך, ווי נור פּראָפּיטען, און פאַר געלט זיינען זיי גרייט צו פערקויפען אפילו זייער עהרע. עס לוינט זיך ניט צו פּטר'ן אויף זיי די קרעפּטען. אין דייטשלאַנד קענען די אידען נעהמען אַנטייל אין וואהלקאַמפּף, נאָר אין רוסלאַנד, וואו אַבגעבען זיך מיט פּאָליטיק הייסט אָפּפערען מיט פיעלעס און אפילו ריזיקירען מיט'ן לעבען — דאָרטען קענען די אידען ניט זיין ניצליך. אויף איין זאַך קענען זיי יאָ טויגען: טראַנספּאָרטירען אונלעגאַלע ליטעראַטור, קריגען פּאַספּאָרטען, געבען קאָנספּיראַטיווע קוואַרטירען — דאָס קענען זיי טהאָן, אי דאָס אויך נור דאַן, ווען מען בעצאָהלט זיי מיט באַרע מזומנים."

עס איז לייכט פאַרצושטעלען זיך ווי שווער עס איז געווען ליבערמאַן'ען, וועלכער האָט טיעף ליעב געהאַט זיין פאָלק, צו לעזען אַזאַ בריעף און הערען ווי מען לייענט פאַר אין געריכט אַזאַ בעשולדיגונג געגען די אידען! נאָר ליבערמאַן איז געווען פון יענע נאַטורען, וועלכע ווערען נאָך פעסטער און נאָך מעהר פער'עקשנ'ט אין זייער שטרעבונג, וואס מעהר זיי שטויסען זיך אָן אויף שטערונגען און אונגערעכטיגקייטען.

בעת איך בין אין צוויי יאָהר אַרום נאָך ליבערמאַן'ס אָבפאָהרען פון רוסלאַנד געקומען אין דער שווייץ, האָבען זיינע רוסישע חברים, וועלכע האָבען געוואָהנט צוזאַמען מיט איהם אין לאָנדאָן, מיר פיעלעס דערצעהלט וועגען איהם. זיי זיינען איינפאַך געווען בעגייסטערט פאַר איהם. עס פלעגט מאַכען דעם בעסטען איינדרוק אויף יעדען איינעם, מיט וועלכען ער פלעגט זיך בעגעגנען, אפילו אויף די יעניגע, וועלכע פלעגען זיין די גרעסטע געגנער פון זיינע נייע אידעען און פּלענער. ער איז געווען די פערקערפּערונג פון ליעבע, טרייהייט און אידעאַליזם, און דערצו איז ער נאָך געווען אויף דעם העכסטען אופן בעשיידען, שעמעוודיג און אונשולדיג ווי אַ קינד.

איך וועל זיך דאָ פיעל ניט אָבשטעלען אויף ליבערמאַן'ס לעבען און טהעטיגקייט, ווי אויך אויף זיינע בעריהמטע פּראָצעסען אין בערלין און וויען. וועגען דעם איז שוין פיעל געשריעבען געווארען אין דער אידישער, רוסישער און דייטשער פּרעסע. איך וועל בלויז דערמאָנען איינינגע פון די וויכטיגסטע פאַקטען פון זיין טהעטיגקייט אין דער פעריאָדע פון דער צווייטער העלפט פון די 70־גער יאָהרען.

* * *

זיין פּראָפּאַגאַנדע וועגען דער נויטיגקייט אַריינצוטראַגען די סאָציאַליסטישע לעהרע אין די אידישע מאַסען האָט ליבערמאַן אָנגעהויבען אויף רוסיש, אויף די זייטען פון רוסישען זשורנאל „וופּעריאָד". כמעט אין דער זעלבער צייט האָט ער זיך אויך גענומען צו אָרגאַניזירען די אידישע אַרבייטער, וואס האָבען געוואָהנט אין לאָנדאָן. די ערשטע אידישע אַרבייטער אָרגאַניזאַציאָן, געגרינדעט פון ליבערמאַן'ען, האָט געטראָגען דעם נאָמען „דער אידיש סאָציאַליסטישער פעראיין."

לויט דער קאָנסטיטוציאָן פון דיעזען פעראיין איז זיין הויפּט צוועק געווען — פערשפּריטען די אידעען פון סאָציאַליזם צווישען די אידען און די אַנדערע פעלקער, מיט וועלכע זיי קומט אויס צו לעבען, און אויך — פעראייניגען אין אַ ברידערליכען פערבאַנד די אידישע אַרבייטער מיט די אַרבייטער־געזעלשאַפטען פון די אַנדערע נאַציאָנען.

אויף אַזאַ אופן איז דער לאָנדאָנער פעראיין, געגרינדעט פון ליבערמאַן'ען, געווען ד י ע ר ש ט ע א י ד י ש ס אָ צ י אַ ל י ס ט י ש ע אָ ר ג אַ נ י ז אַ צ י אָ ן . זי האָט אַרויסגעלאָזען די ערשטע פּראָקלאַמאַציע געשריעבען אין אידיש און רעדאַקטירט פון א. ליבערמאַן. דיעזע פּראָקלאַמאַציע האָט אַ היסטאָרישע בעדייטונג, און דעריבער וועל איך ברייגגען דעם וויכטיגסטען טייל פון איהר.

„יעדערען איז בעוואוסט ווי טרויעריג עס איז אומעטום די לאַגע פון די אַרבייטער און ווי שווער זיי קומט אויס צו פערדיענען אַ שטיקעל ברויט. נאָר ווי שווער עס זאָל ניט זיין די לאַגע פון די אַרבייטער בכלל, איז די לאַגע פון די אידישע אַרבייטער אומעטום און בעזונדערס דאָ

אין לאָנדאָן נאָך אונגעהויער שווערער. די אי־דען זיינען געצוואונגען צו ארבייטען פיעל מעהר און בעקומען געצאָהלט פיעל ווייניגער.

פאר וואס איז דאָס אזוי? בלויז דערפאר, ווייל זיי זיינען ניט פעראייניגט ווי די קריסטלי־כע ארבייטער... פּראָלעטאַריער, וואס זיינען פעראייניגט אין אן ארגאניזאציאן, דערלאָזען ניט, אז די פאבריקאנטען און פאָרלייטע זאָלען זיי אונטערדריקען. ביי אונז אבער, ביי די אי־דישע ארבייטער, איז ניטאָ קיינע אחדות, און דערפאר טרעט מען אונז מיט די פיס וויפיעל מען וויל. נאָר אונזער ניט־פעראייניגטקייט ברייגט אונז נאָך א גרעסערען שאָדען; זי מאכט אזוי, אז די ענגלישע ארבייטער זאָלען אונד האסען. זיי, די ענגלישע ארבייטער, בעשולדיגען אונז אין זייערע צרות. זיי בעהויפּטען, אז דער־מיט וואס מיר זיינען מסכים צו ארבייטען לענ־גערע שטונדען און בעקומען קלענערע ווייזשעס, שאדען מיר זיי און פערערגערען זייער לאגע.

דעריבער רופען מיר א מאס־מיטינג, אויף וועלכען מיר לאדען איין די אידישע ארבייטער, כדי צוזאמען בעטראכטען ווי אזוי צו פערבעסע־רען די לאגע פון אונזערע אידישע ארבייטער און גרינדען אן ארגאניזאציאן פון אידישע אר־בייטער פון פערשיעדענע פאכען. מיר האָפען אז יעדער ארבייטער, וועמען עס זיינען טייער זיינע אייגענע אינטערעסען, וועט קומען אויף דיזען מיטינג, אויף וועלכען יעדערער וועט קע־נען ארויסזאגען זיין מיינונג. דיעזער מיטינג וועט פארקומען שבת, ז׳ אלול תרל״ו (1876).

איצט קענען פיעלע ניט פערשטעהן, ווי אזוי מיר, אידישע סאציאליסטען, האָבען געקענט זיין געגען דער צוזאמענרופונג פון אזא מיטינג. אָבער דער פאקט איז, אז אלץ, אָנהויבענדיג פון געדאנק צו גרינדען א זעלבסטשטענדיגע אידי־שע אָרגאניזאציאן און ענדיגענדיג מיט דער אי־דישער פּראקלאמאציע, וואו דער טאג פון מי־טינג איז פערצייכענט לויט דעם אידישען לוח, — מיט איין ווארט, אלץ, וואס ליבערמאן האָט געדענקט און געטהאָן, האָט ארויסגערופען א שטארקע אונצופריעדענהייט און נאָך מעהר — א כעס. נאָר לאָמיר זיך אומקעהרען צום ע ר ש־ט ע ן אידישען ארבייטער־מיטינג.

צום בעדויערען קען איך זיך דאָ ניט אָבשטע־לען מיט אלע פּרטים אויף דיעזער העכסט וויכ־טיגער געשעהעניש אין דער געשיכטע פון דער אידישער סאציאליסט־שער בעוועגונג. איך וועל בלויז אין קורצען זיך אָבשטעלען אויף דער רעדע, וואס דער איניציאטאָר פון דיעזען מיטינג האָט דאן געהאלטען.

ליבערמאן האָט ערקלעהרט, אז די הויפּט שולדיגע אין די אלע אידישע רדיפות און פער־פאָלגונגען זיינען די אידישע קאפּיטאליסטען, וועלכע ווייסען ניט קיין מאָס און קיין גרענעץ צו זייער געלד־גיעריגקייט. ווייטער האָט ער ער־קלערט, אז ביי דער היינטיגער אָרדנונג קענען די אידען ניט ערוואַרטען קיין פאָלשטענדיגע גלייכבערעכטיגונג מיט די אנדערע נאציאנען, און דאריבער דארפען די אידישע ארבייטער קעמפּפען פאר א דעמאָקראטישע רעפּובליק.

די אָנהענגער פון דער בורזשואזיע, וועלכע זיינען בייגעווען אויף דיעזען מיטינג האָבען ניט געקענט פערטראגען ליבערמאנ׳ס שארפע אויס־דריקע געגען די אידישע קאפּיטאליסטען און האָ־בען געמאכט אין האָל א גרויסען סקאנדאל. אָבער דער רעזולטאט פון מיטינג איז געווען דאָס, וואס גופא אין האָל האָבען 80 מענשען זיך פערשריעבען אלס מיטגליעדער פון דעם ערש־טען אידישען סאָציאליסטישען פעראיין.

אין אָנהויב איז דער צושטאנד פון דיעזער נייער אָרגאניזאציאן געווען זעהר א גוטער. עס פלעגען כסדר צוקומען נייע מיטגליעדער, די גע־שעפטס־מיטינגען פלעגען פארקומען רעגולער, עס פלעגען אויף פארקומען אָפטע לעקציעס און דיס־קוסיאנען. באלד אבער האָבען זיך אָנגעהויבען אינערליכע צאנקעריען און מחלוקות. דערביי איז מיט ליבערמאנ׳ען פארגעקומען דאס, וואס עס טרעפט זיך אפט אויף מיט פיעלע אנדערע, וועלכע גיבען זיך אָפּ מיט לייב און לעבען צו ער־פילען א געוויס פּראקטישע אונטערנעהמונג: מען האָט איהם גופא אָנגעהויבען בעשולדיגען, אז ער קען כלומר׳שט ניט אויסקימען מיט מענ־שען און מיט זיינע שטענדיגע שטעך־ווערטלעך און שארפקייטען שטויסט ער אָפּ די ארבייטער פון דער אָרגאניזאציאן. באלד האָט מען אויך אָנגעהויבען פאָדערען ער זאל רעזיגנירען פון זיין אמט אלס סעקרעטער פון פעראיין, און שפּעטער האָט מען פערלאנגט ער זאל איננאנצען פערלאָ־זען דעם פעראיין, וועלכען ער אליין האָט גע־גרינדעט.

מיט איין ווארט, אָבלעבענדיג ווייניגער ווי א האלב־יאהר, איז דער ערשטער אידיש־סאציא־ליסטישער פעראיין פאנאנדערגעפאלען, צום פרייד און טריומף פון ליבערמאנ׳ס געגנער, וועל־כע זיינען אליין געווען אידישע סאציאליסטען.

* * *

איינינע בעהויפּטען איצט, אז איינע פון די הויפּט אורזאכען, וואס ליבערמאנ׳ס פּלאן האָט זיך דעמאָלט ניט איינגעגעבען, איז געווען זיין אייגענע שוואכקייט אין דער נאציאנאלער פּרא־גע, זיינע ניט קלאָהרע און אָפּט ווידערשפּרע־כענדע נאציאנאליסטישע אנזיכטען. נאָר אלס צייט־גענאָסע, וועלכער איז גוט בעקאנט מיט דער דאמאלסדיגער לאגע און די דאמאלסדיגע בעדינגונגען, ערלויב איך מיר צו ערקלערען, אז כאָטש ליבערמאן — פון מאָדערנעם שטאנד־פּונקט — איז ווירקליך געווען ניט זעהר קאָנ־סעקווענט און אויסגעהאלטען אין זיינע אנזיכ־טען אויף דער אידען־פראגע, פון דעסטוועגען איז ניט דאָס געווען די אורזאכע, וואס זיין אר־

גאַניזאַציאָן און בכלל זיין גאַנצע אונטערנעה־מונג האָט קיין ערפאָלג ניט געהאַט. מיט לי־בערמאַנ'ען האָט געטראַפען די זעלביגע זאַך, וואָס עס טרעפט מיט פיעלע רעפאָרמאַטאָרען, ערפינדער און ז. וו., וועלכע טרעטען ארויס אויף דער היסטאָרישער סצענע פאַר דער צייט, איידער עס זיינען בעשאַפען געוואָרען די נוי־טיגע בעדינגונגען, צוליעב וועלכע זייערע פּלע־נער און אידעען קענען פערווירקליכט ווערען.

ווי איך האָב שוין פריהער אָנגעוויזען, זיי־נען אַלע אַקטיווע רעוואָלוציאָנערען פון יענער מערקווירדיגער עפּאָכע — מיט דער אויסנאַהמע פון איין קליין הייפעלע אי דאָס קרי סטלי־כע חברים — זיינען געווען ענטשיעדען גע־גען ליבערמאַנ'ס פּלענער. און אין דעם — און בלויז אין דעם — ליעגט די אורזאַכע, וואָס דיע־זע פּלענער זיינען דורכגעפאַלען. איך וועל נעה־מען אַלס ביישפּיעל זיך אַליין.

איך געדיינק, אַז ווען איך בין אין 1878 יאָהר געקומען אין דער שווייץ, האָב איך דאָס ערשטע מאָל געהערט פון פּראָפ. מ. דראַגאָמאַ־נאָוו, אַז עס איז נויטיג צו דרוקען בראָשורען אין אידיש פאַר דער אידישער מאַסע. איך האָב נעהאַלטען, אַז דיעזער פּלאַן איז ניט נור איבע־ריג, נאַר איינפאַך שעדליך, ווייל די ענטוויקלונג פון דער אידישער שפּראַך וועט כלומר'שט אָפּ־נעהמען דעם חשק ביי די אידען צו לערנען רו־סיש, און דאָס וועט אָפּהאַלטען די אַסימילאַציע פון דער אידישער מאַסע מיט דער קריסטליכער. און וויפיעל מ. דראַגאָמאַנאָוו האָט זיך ניט גע־סטאַרעט איינצוריידען מיך, אַז מיין שרעק טאָ־מער וועלען די אידען זיך ניט אַסימילירען האָט ניט קיין באָדען אונטער זיך, האָט אַלץ ניט גע־האָלפען און איך בין געבליבען ביי מייניגע. נאָך מעהר: מיר — און אויך אייניגע חברים אפילו צווישען די קריסטען — האָט זיך געדאַכט, אַז דראַגאָמאַנאָוו שטיצט אונטער ליבערמאַנ'ס פּלע־נער דערפאַר, ווייל ער וויל, אַז די אידען זאָלען אַלע מאָל פערבלייבען אָבגעזונדערט פון דער קריסטליכער בעפעלקערונג. מיר האָבען גע־דיינקט, אַז ער וויל „קולטיווירען דעם זשאַר־נאָן" צוליעב זיין מאַלאָרוסישען נאַציאָנאַליזם און צוליעב זיין אונסימפּאַטישער בעציהונג צו די אידען, וואָס דאָס איז טיילווייז געווען ריכטיג.

ווי די זאַך איז ניט געווען, נאָר אין די 70־נער יאָהרען, ווען ביי די אַלגעמיין־רוסישע רע־וואָלוציאָנערען, צו וועלכע איך האָב בעלאַנגט, האָט נעהערשט די זאָגענאַנטע „נאַראָדניטשעס־טוואָ" מיט'ן טעראָריזם, וואָס איז מיט איהר צו־זאַמענגעבונדען, זיינען ליבערמאַנ'ס אידעען גע־ווען אַזאַ אפיקורסות, ווי למשל, שפּינאָזאַ'ס אי־דעען וועגען גאָט אין די אויגען פון אַן אָרטאָדאָק־סאַלען אידען אין די צייטען פון שפּינאָזאַ. דער אונטערשיעד איז בלויז בעשטאַנען אין דעם, וואָס מיר אין בעצוג צו ליבערמאַנ'ען זיינען זיך ניט בעגאַנגען אַזוי, ווי די אַמאָליגע האָלענדי־שע אידען אין בעצוג צו שפּינאָזאַ. מיר האָבען אויף ליבערמאַנ'ען קיין חרם ניט אַרויפגעלעגט און פון אונזער געזעלשאַפט ניט פערטריבען. מיר האָבען איהם געהאַלטען פאַר אַ גוטען סימ־פּאַטישען חבר, וועלכער איז אַראָב פון „דרך הישר" און אַריינגעפאַלען אין נאַציאָנאַליזם און ז. וו.

* * *

נאָכ'ן אַרויסטרעטען פון „לאָנדאָנער פער־איין" איז ליבערמאַן אַוועקגעפאָהרען אין ווייען. דאָרטען האָט ער זיך געטראַפען מיט ל י י ז ע ר צ ו ק ע ר מ אַ ן, וועגען וועלכען איך האָב שוין אַמאָל געשריעבען. זיי ביידע זיינען געוואָ־רען מיטאַרבייטער פון דעם דאַמאַלסדיגען הע־ברעאישען זשורנאַל „השחר". ליבערמאַן האָט אָבגעדרוקט אין דיעזען זשורנאַל אַן אָבהאַנדלונג, וואו ער פיהרט דורך בעשטימטע סאָציאָליסטישע אידעען. באַלד האָט זיך אַרום ליבערמאַנ'ען אויסגעבילדעט אַ קרייז פון אידישע סאָציאָליס־טען, און זיי צוזאַמען האָבען אָנגעהויבען אַרויס־געבען אין העברעאיש די ערשטע אידישע סאָ־ציאָליסטישע צייטונג „האמת."

„קיין פאָלק — שרייבט ליבערמאַן אין דעם ערשטען לייט־אַרטיקעל פון „האמת" — דאַרף ניט זיין וויכטיגער אָדער מעהר מיוחס ווי אַלע אַנדערע פעלקער. בלויז די אַלמענשליכע ליע־בע, די ליעבע צו די קינדער פון אונזער פאָלק ווי צו מ ע נ ש ע ן — און צו אַזעלכע מענשען, וואָס ליידען מעהר פון אַנדערע, — דערוועגט אונז צו קומען צו זיי אויף זייער אייגענער שפּראַך און זאָגען זיי „דעם אמת." אויב ניט מיר, וועל־כע זיינען בעקאַנט מיט זייער לעבען און ליידען, טאָ ווער זשע?"

און ווייטער אין דעם זעלביגען נומער, אין אַן אַרטיקעל „צו דער אידען־פראַגע" זאָגט דער אויטאָר, אַז אונגערעכט זיינען אי די „יודאָפאָ־בען" אי די „יודאָפילען", ווייל קיין פאָלק דאַרף ניט געהאַסט ווערען אַדער געליעבט ווערען מעהר פון אַלע אַנדערע פעלקער.

נאָר בעזונדערס כאַראַקטעריסטיש פאַר לי־בערמאַנ'ען און זיינע אַנשויאונגען איז דאָס, וואָס נאָך אין יענער צייט האָט ער געלעגט דאָס גאַנ־צע געוויכט אויף דעם עקאָנאָמישען פאַקטאָר. אין אַ רייה אַרטיקלען ענטוויקעלט ער דעם גע־דאַנק, דאָס אונטער דער ווירקונג פון עקאָנאָמי־שען קאַמפּף קומען פאָר אין פערשיעדענע צייט־טען פערשיעדענע בעוועגונגען אונטער פערשיע־דענע אידעאָלאָגישע פאָרמען: ר עלי גי ע־ז ע בעוועגונגען, ר אַ סע ן בעוועגונגען, נ אַ ציאָנאַ ל ע בעוועגונגען און ז. וו. אָבער דער גרונט פון דיעזע אַלע בעוועגונגען איז קיין אַנדער זאַך, ווי די עקאָנאָמישע אינטערעסען. די בעשולדיגונג, אַז אידען זיינען עקספּלואַטאַטאָ־

רען, שטאַמט פון זייערע בעזיעגטע קריסטליכע קאָנקורענטען, וועלכע זיינען ניט קיין קלענערע עקספּלואַטאַטאָרען ווי זיי.

ווייטער בעהויפּטעט ליבערמאַן, אז די עקס־פּלואַטאַטאָרען וועלען פערשווינדען ווערען צו־זאַמען מיט דעם אונטערגאַנג פון דער קאַפּיטאַ־ליסטישער אָרדנונג. בכלל, ווי עס שיינט, איז ליבערמאַן געווען אַן אָנהענגער פון די לעהרען פון קאַרל מאַרקס, וועלכער איז אין יענער צייט נאָך געווען ווענינ פּאָפּולער צווישען דער רוסי־שער רעוואָלוציאָנערער יוגענד.

די ערשטע אידיש־סאָציאַליסטישע צייטונג, „האמת" האָט געהאַט זעהר א גרויסען ערפאָלג (דער ערשטער נומער האָט אויסגעהאַלטען ד ר י י אויסגאַבען). נאָר ניט לאַנג האָט זי זיך געהאַלטען. דער דריטער נומער איז קאָנ־פיסקירט געוואָרען אויף דעם רוסישען גרענעץ. אוים פריינדשאַפט צו דער רוסישער רעגירונג האָט די וויענער פּאָליציי געמאַכט ביי ליבער־מאַנ'ען א הויז־זוכונג. מען האָט ביי איהם קאָנ־פיסקירט זיין גאַנצע קאָרעספּאָנדענץ און מען האָט ארעסטירט ניט נור איהם אליין, נאָר אויך א רייה פון זיינע חברים אין קעניגסבערג און בערלין, און עס איז פאַרגעקומען דער בעריהמ־טער פּראַצעס פון 1879 יאהר אין בערלין.

איך וועל זיך ניט אָבשטעלען אויף דיזער וויכטיגער פאַסירונג, דיינקענדיג אז פאַר די לע־זער פון „צוקונפט" איז זי מעהר אדער ווענינער בעקאַנט. איך וועל בלויז זאַגען, אז ליבערמאַן ווי אויך זיינע צוויי חברים — גריגאָרי נורע־וויטש און מ. אַראָנסאָן, וועלכער לעבט איצט אין ניו יארק, האָבען בעת דעם פּראָצעס זיך גע־האַלטען מיט גרויס ווירדע, כאָטש דיזער פּראָ־צעס איז פאָרגעקומען באלד נאָך דעם אטענטאַט אויף ווילהעלם דעם ערשטען; די פּרייסישע רע־גירונג איז דעמאָלט ארויסגעטראַטען מיט די שרעקליכסטע רעפּרעסיעס און עס איז דעמאָלט דורכגעפיהרט געוואָרען אין דייטשלאַנד דער בע־ריהמטער „אַנטי־סאָציאַליסטען געזעץ". ליבער־מאַן האָט גלייך ערקלערט פאַר'ן געריכט, אז ער איז א סאָציאַליסט־רעוואָלוציאָנער, און אויף דער פראַגע: וואס איז זיין רעליגיאָן? האָט ער גע־ענטפערט, אז ער האַלט זיך ניט פון קיין רעלי־גיאָן, נאָר „ער האָט געהאַט דאָס אומגליק געבאָ־רען צו ווערען א איד."

ליבערמאַן און זיינע חברים זיינען פעראור־טייל געוואָרען, דאַכט זיך, צו א יאהר טורמע און דערנאָך זאָלען זיי פערלאָזען דייטשלאַנד. דאָס איז פאַרגעקומען בעת איך בין געווען אין אויסלאַנד, נאָר מיט ליבערמאַנ'ען האָב איך ניט געקענט זעהן זיך, ווייל גלייך ווי ער האָט גע־ענדיגט זיין סראָק אין טורמע איז ער אוועקגע־פאָהרען צוריק אין לאָנדאָן און פון דאָרטען אין אמעריקא. נאָר אין דיזען לאַנד האָט ער ניט פיעל געלעבט. אין א קורצער צייט נאָכדעם, ווי ער איז געקומען אין ניו יארק, האָט ער דורך אַן אונבעוואוסטער אורזאַכע (דאַכט זיך צוליעב א ליעבעס־טראַגעדיע) בעגאַנגען זעלבסטמאָרד.

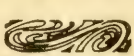

# דער פרייוויליגער „גראַוויע"

פון די בלוטיגע טעג.

ערצעהלונג פון סעמועל דייקסעל.

(פאָרטזעצונג.)

— קעפּטען דע־נראַוויער, וואס קענט איהר אונז עפּעס קלאָהר מאַכען וועגען דעם אָנגע־קלאָגטען'ס האַנדלונג? — האָט דער גענעראַל א פרעג געטהאָן.

דער קעפּטען האָט זיך לאַנגזאַם אויפגע־שטעלט, אבער זיין ערשט ניט לאַנג שטאָלצע פיגור איז געווען איינגעבראַכען, פּונקט ווי זיין פּלימעניק'ס שרעקליכער פערברעכען וואָלט אויף זיינע אלטע פּלייצעס געפאַלען, און זיין בליק האָט ער בעהאַלטען, אלץ אויסגעמיידעט די אַרו־מיגע גלייך אין די אויגען צו קוקען. ער האָט אָבגעווישט דאָס פּנים עטליכע מאָל, פּונקט ווי עפּעס וואָלט זיך צו דעם צוגעקלעבט און שטיל, מיט אַן איינגעהאַלטענעם ציטער אין קול, אָנ־געהויבען דערצעהלען, צייגענדיג מיט דער האַנט אויף שאַרל'ען.

— זיין פאָטער, מיין ברודער, איז געווען א קעפּטען אין אונזער ארמעע, האָט אַנטייל גע־נומען און זיך אויסגעצייכענט אין פיעלע שלאַכ־טען געגען די דייטשען אין יאהר 1870 און איז פאַרטיג געווען אָבצוגעבען פאַר פראַנקרייך יע־דען טראָפּען פון זיין בלוט. ביי מיר געפינען זיך נאָך זיינע זיבען מיליטערישע אויסצייכניסע. געוואוינט האָבען מיר אין עלזאַס. א יאהר נאָך דער מלחמה האָט ער זיך פערליעבט אין א דייט־שע פריילין. א גענעראַלס א טאָכטער, און זיי האָבען געהייראַטה. פונ'ם ערשטען בעקאַנט־שאַפט מיט מיין צוקונפטיגער שוועגערין האָב איך געזעהן, אז זי ליעבט דעם ברודער, האַסט אָבער אונז און פראַנקרייך. כ'האָב געפּרואווט

איבעררעדען וועגען דעם מיט איהם, ס׳האָט אָבער גאָרניט געהאָלפען. אין ניכען בין איך אוועק וואוינען קיין פּאַריז, אָפּט געשיקט ברעיף צום ברודער, נאָר זעהר זעלטען געקראָגען אַן ענט־פער. בעקאַנטע האָבען מיר געשריבען אַז מיין ברודער איז אונגליקליך אין פאַמיליע לעבען, איז גראָה געוואָרען אין זעקס יאָהר צייט און האָט שוין אַ זוהן שאַרל. מיינע געשעפטען אין פאַ־ריז זיינען ניט גוט געגאַנגען און כ׳בין צוריק אוועק וואוינען מיט מיין פאַמיליע קיין עלזאַס. כ׳האָב קוים דערקענט מיין לעבהאַפטען, שטענ־דיג פרעהליכען ברודער, אַזוי שטאַרק האָט ער זיך געענדערט. ער האָט אויסגעזעהן ווי אַ מענש, וואָס האָט שוין אין לעבען אַלעס פערלאָרען. כ׳האָב געפּרואווט מיט איהם איבערריידען, נאָר ער האָט מיך געבעטען שווייגען, און שטיל, מיט ביטערניש געזאָגט:—מיין שאַרל זינגט שוין: „דייטשלאַנד, דייטשלאַנד איבער אַלעס"...

מיט אַ חודש שפּעטער האָט ער זיך דערשאָ־סען און אַלע האָבען אין איין קול גערעדט, אַז אין זיין טויט איז שולדיג אַמאַליאַ, זיין פרוי, וועלכע האָט איהם דאָס לעבען פערוויסט מיט איהר האַס צו פראַנקרייך און מיט׳ן ערציהען דאָס קינד פאַר אַ אמת׳ען דייטש. ווען מיר זיינען צוריקגעקומען פון׳ם פעלד, האָט זי אַרויס־גערעסען דעם קליינעם שאַרלען פון מיינע הענט, איהם אוועקגעפיהרט, און די גאַנצע צייט געהיט איהם פון אונז, שטרענג פערבאָטען ניט צו בע־געגענען זיך מיט מיר און מיט מיין פאַמיליע. ער פלעגט אָבער אָפּט, אָהן איהר וויסען, קומען צו מיין זוהן, פאַלען, און זיך שפּיעלען מיט איהם. און פּלוצלונג איז דע־גראַוויער צוגע־לאָפען צום אָנגעקלאָגטען, וועלכער איז געשטאַ־נען אַ איינגעבויגענער, אַ ציטערענדער און זיך צוגעהערט צום ערצעהלונג, איהם אָנגעבאַפּט פאַר די פּלייצעס, גענומען איהם טרייסלען און פי־בעריש רעדען:

— שאַרל, דיין מוטער האָט דיך שרעקליך גענאַרט, כ׳בין זיכער, אַז דאָס האָט זי דיך גע־צוואונגען, אין נאָמען פון דיין ליעבע צו איהר, צו טהון אַזאַ שרעקליכע אַזאַ שמוציגע אַרבייט. מיט דעם האָט זי איהר ראַכע געגען אונז דורכ־געפיהרט... שאַרל, דו הערסט ?... דו ביסט אַ פראַנצויז !... דיין זיידע, דיין פאָטער האָבען פאַר פראַנקרייך געקעמפּפט, זייער בלוט פער־גאָסען. און דו ... דו וואָס האָסט געטהון ? — דעם קעפּטענס קול האָט היסטעריש געקלונגען — געדיענט אַלס דייטשער שפּיאָן !... דעם פיינד געצייגט ווי זיכערער דיינע אייגענע ברידער צו הרג׳נען !... — ער האָט געטופּעט מיט די פיס, אַ ווייסע פּינע האָט איהם פון מויל געשלאָגען.

— שאַרל, מיין איינציגען זוהן, דיין חבר, פאַלען, האָסט דו זעלבסט געטויטעט, איהם אונ־טערגערוקט אונטער׳ן שונא׳ס באַיאָנעטען !... שאַרל !... שאַרל !... — ער האָט זיך צוכליפּעט ווי אַ קליין קינד.

אַלע האָבען אָבגעוועגדעט די קעפּ, און אונ־בעמערקט געווישט די טרעהרען. גראַוויע האָט פערדעקט דאָס פּנים מיט די הענט, זיך אַראָב־געלאָזט אויף די קניע און זיך אינגאַנצען צוזאַ־מענגעקאָרטשעט.

נאָר דער אַלטער פּאָלקאָווניק ד׳אָזיע, האָט קיין אויג ניט אַראָבגענומען פון גראַוויעס פּנים, פאַרטיג געהאַלטען אין דער האַנד דאָס דינע פּאַ־פּירעל מיט אַ בקיישטיף און זיינע קורצע, האַר־טע וואָנסען האָבען זיך שנעל בעוועגט.

אַ ווייקע איז שטיל געווען. ערגעץ ווייט האָבען ביקסען געפיהרט זייער רייצענדען גע־שפּרעך, אָפּט האָט פון איין זייט אָדער פון דער צווייטער אויפגעדונערט אַ האַרמאַט און עפּעס אַ בייזער, שרעקליכער פויגעל האָט דאַן ניט אָנזעהענד, מיט אַ אונצופריעדענע מורמלען דורכ־געשניטען די לופט און מיט אַ הילכיגען קרעכץ זיך געזעצט ווייט אין פעלד אויף זיין פייער־פלאַמענדער נעסט. גאָר נאָהענט, דאַכט זיך פון דער צווייטער זייט ווענט, האָבען נערעדט און געלאַכט צווישען זיך סאָלדאַטען.

דער פּאָלקאָווניק איז רוהיג צוגעגאַנגען צום אָנגעקלאָגטען, זיך לייכט צוגעריהרט מיט דער האַנט צו זיין געבויגענעם קאָפּ און שטיל, נאָר פעסט געזאָגט:

— גראַוויע, דיין שולד איז שרעקליך, מיאוסער פון דעם קען שוין אויף דער וועלט ניט זיין. הונדערטער מענשען וואָס וואָלטען נאָך אפשר ביז היינט עקזיסטירט, האָבען מיט זייערע לעבענס בעצאָהלט פאַר דיין פערברעכען. אָבער איין זאַך מוזט דו איצט טהון... הערסט, גראַ־וויע, דו מוזט ראַכע נעמען פאַר דיין פערפלעקט לעבען, פאַר דיין שאַנד־טויט מאָרגען פריה אונ־טער׳ן לאַגער. דו ביסט אַ העלד, מיר האָבען עס ניט איין מאָל געזעהן. איצט טהו דיין לעצ־טען ווילען, נעהם ראַכע אָט מיט דעם פּאַפּירעל, וואָס זיי האָבען דיר צוריקגעשיקט. שנעל זאָג מיר די צייכענס, מאַך זיי אָט אָדאָ אויפ׳ן פּאַ־פּיער. פאַררעכט, וויפיעל מעגליך ס׳איז, דאָס שלעכטע, וואָס האָסט אונז געטהון...

אויף אַ קעסטעל, וואָס מען האָט שנעל צו־גערוקט, איז שוין געשטאַנען אַ ברענענדיג ליכט, געלעגען דאָס דינע פּאַפּירעל און דער פּאָלקאָוו־ניק האָט שטיל נאָר פעסט געזעגט:

— די גראָבענס האָב איך שוין אַליין גע־ענדערט... זאָג זיי, אַז מיר פאַרבערייטען אַ אָנ־פאַל אויף איבערמאָרגען ביינאַכט... אַז אונזער רעכטער פליגעל מאַכט זיך פאַרטיג, און דאָר־טען געפינען זיך שוין די גרעסטע קאַנאָנען... גוט, גוט... שרייב אַז אונזער לינקער פליגעל איז זעהר שוואַך און מיט אַ שטאַרקען אָנפאַל איבערמאָרגען ביינאַכט קען מען איהם אינגאַנ־צען לייכט צושמעטערען... שרייב, שרייב...

ציטערענדיג, מיט ברייט אָפענע אויגען און אַ שנעלען אָבגעהאַקטען אַטהעם, האָט גראַוויע, ווי אַ שלאָף וואַנדערענדער, אַ מענש אָהן איר־

נענעם ווילען, געשריבען, וואָס מען האָט איהם געהייסען, מיט א איבעררייסענדער שטימע דער־צעהלט פון אלע צייכענס, פון אלע געהיימע וועגען און ווען ער פלעגט אויף א ווייל שטעהן בלייבען, איז שוין אונטער זיינע פלייצעס גע־שטאנען דע־גראוויער און אויפגערעגט געפליס־טערט:

— זאָג, שארל, דערצעהל אלעס, ראכע נעהם פאר דיין פערקאָרענער עהרע, פאר מיין זוהן, פאלען... דערצעהל!...

באלד ווי שארל האָט געענדיגט, האָט דער פאָלקאָווניק שנעל און פאָרזיכטיג ארויסגענומען דאָס פאפירעל פון אונטער זיינע הענט, עס גוט דורכגעקוקט, א ווינק געטהון צום קאפעראל ביי דער טיהר, וועלכער האָט גלייך אר[illegible]פען די צוויי ברידער וואנס, און זיי האָבען זיך אוועקגע־שטעלט מיט די ביקסען אין די הענט נעבען אָנ־נעקלאָגטען.

— קאפעראל — האָט דער פאָלקאָווניק בע־פוילען — פערמאך איהם אין א בעזונדערען חדר און לאָז פון איהם קיין אויג ניט אראָב!...

לא־קאָר האָט אָבגעגעבען כבוד.

שארל האָט זיך לאנגזאם אויפגעהויבען פון דער ערד און שטעהן געבליבען מיט פעסט צו־נעמאכטע אויגען.

— נאָך איין פראגע, גראוויע — האָט דער גענעראל איהם אָבגעשטעלט — נאָר דעם אמת: זיינען נאָך שפּיאָנען פאראנען אין אונזער אב־טייקונג?

שארל האָט געעפענט די אויגען און לאנג־זאם א שאָקעל געטהון מיט'ן קאָפּ אויף ניין:

— כ'קען ניט קיינעם...

מען האָט איהם ארויסגעפיהרט.

און מיט פופצעהן מינוט שפּעטער איז שוין דער געלער הונט, מיט'ן גראָבען האלז־באנד מיט מעשלעך, אין ווייסען פלעק אויפ'ן רוקען, לאנג־זאם און זיכער געלאָפען אין דער פינסטערניש איבער'ן שלאכט־פעלד און ריכטונג, צו די דייט־שע גראָבענס.

.6

א גאנצע נאכט האָט מען שטיל, נאָר פיבע־ריש געארבייט. צעהנדליגע גרויסע און קליינע הארמאטען האָט מען געפיהרט צום לינקען פליע־געל, אויסגעגראָבען איינינע נייע, זייטיגע טרענ־טשעס, נעדיכטער געמאכט די דראָטיגע פערצאָ־מונגען און אין עטליכע ערטער אונטערגעמינ־וועט דאָס פעלד, פאר די גראָבענס. אום די רע־דער פון די הארמאטען זאָלען ניט מאכען קיין רויש, האָט מען זיי ארומגעוויקעלט מיט שמאָ־טעס און צעהנדליגע סאָלדאטען האָבען זיך איינ־געשפּאנט אין שטריק און זיך לאנגזאם, טריט ביי טריט געצויגען, שלעפענדיג די קאנאָנען נאָך זיך. און די גרויסע און קליינע הארמאטען האָבען זיך שטאָלץ בעוועגט מיט זייערע שוואַרצע, מאסיווע קערפּערס, געקוקט מיט די אָפענע מיילער אין הימעל אריין און [illegible] געהיימניספולער, מעכ־טיגעס האָט זיך געטראָגען פון זיי איבער די הונ־דערטער קליינינקע, איינגעשפּאנטע מענשעלעך.

די אויסגעשטעלטע הארמאטען האָט מען פאָרזיכטיג בעהאלטען אונטער פּאלאטקעס, בוי־מער און קופּעס צווייגען.

פון אנדערע טרענטשעס האָבען שטיל, ווי שאָטענס, אָנגעפאנגען ארויסצוקריכען טויזענ־דער סאָלדאטען און אין אונאָרדנונג, קופּעס־וויז, זיך אלץ געצויגען לינקס און פערשוואונ־דען געווארען אין די גראָבענס פאר די בעהאל־טענע הארמאטען. פון אונטען האָבען אָנגעפאנ־גען צוצוקומען פרישע חיל.

גאנץ פריה איז דער געלער הונט צוריקגע־קומען און אונרוהיג ארומגעלאָפען איבער די גראָבענס, זוכענדיג דעם בעל הבית. מען האָט איהם גלייך געכאפּט, נאָר אין זיין לעדערנעם האלז־באנד גאָרניט געפונען. אן איינגעהאלטע־נער שמייכעל איז דורכגעלאָפען איבער דעם פּאָל־קאָווניק ד'אָזיע'ס פּנים און ער האָט שטיל, צו זיך אליין א זאָג געטהאָן: — דאכט זיך, אז דיעזען מאָל איז שוין דייטליך געשריבען געווען און זיי האָבען פערשטאנען. — און זיינע נאָז־לעכער האָבען זיך אויפגערעגט בעוועגט.

גאנץ פריה האָבען זיך אויפגעהויבען צוויי דייטשע לופט־פליהער און פון ווייטענס בעאָב־אכטעט דעם פראנצויזישען לאגער. מיט צוויי שטונדען שפּעטער האָבען זיך בעוויזען צוויי אנדערע און ווידער געזעהן, אז די פראנצויזען פיהרען פיעלע הארמאטען צום רעכטען פליעגעל. די פראנצויזען האָבען גלייך פערדעקט די האר־מאטען און מיט א רעגען פון קוילען פערטריעבען די אויסקוקער.

א גאנצען טאָג האָבען די פראנצויזען גע־שלעפּט און זיך געמאכט ווי זיי שלעפּען פיעלע הארמאטען צום רעכטען פליעגעל, און ווי נאָר ס'איז טונקעל געווארען האָבען זיי מיט אימפּעט געצויגען די זעלבע קאנאָנען אין דער צווייטער זייט און אלץ מעהר בעפעסטיגט דעם לינקען פליעגעל.

די פראנצויזישע לופט־פליהער, וועלכע האָ־בען געוואָלט אויסקוקען דעם שונא'ס לאגער, זיינען געווען געצוואונגען זיך גלייך צוריק צו־ציהען, מיט אזא שטראָם פייער האָבען זיי די דייטשען בעגעגענט. דאָך האָט איינעם געלונ־גען צו בעמערקען, אז די דייטשען פיהרען א סך הארמאטען צו זייער לינקען פליעגעל, דאָס מיינט געגען פראנצויזישען רעכטען פליעגעל.

דער גענעראל איז ארומגעגאנגען גערוועז אי־בער'ן שטוב און זיך געריבען די הענט, דער פאָלקאָווניק איז געשטאנען א פערטראכטער, נאָר זיינע גרויע וואָנצען האָבען זיך, ווי ביי א קאץ, לייכט בעוועגט.

פון גאנץ פריה אָן איז איבער'ן ברייטען, פלאכען פעלד געפלויגען קוילען, זיך געטראָגען מיט א שוידערליכען יאָמער שראפּנעלען און

גראנאטען, געפאלען פון ביידע זייטען צעהנד־ליגע מענשען, נאר פאר די צוגעוואהנטע, גע־ניטע סאלדאטען איז עס געווען א שטילער טאג און זיי האבען גערוהט אן זיך פארטיג געמאכט צו דער ביינאכטיגער שלאכט. קיינער האט איי־גענטליך זיי פון קיין שלאכט קיין ווארט ניט געזאגט און דאך האבען אלע געוואוסט און גע־פיהלט, אז ביינאכט וועט פארקומען א הייסע שלאכט און זיי האבען זיך פארבערייטעט צו איהר. פיעלע האבען געשריעבען ברעיף אהיים, איינינע האבען איבערגעטהאן פרישע וועש, נאר די מייסטע האבען גערוהט, ניט ארויסלאזענדיג פונ'ם מויל די רויבענדע ליולקעס.

שטארקער געשאסען האט א גאנצען טאג דער פראנצויזישער רעכטער פליגעל און דער דייטשער לינקער, האט שוואך געענטפערט, נא־רענדיג איינער דעם צווייטען. שעהן, אבער אויך שוידערהאפט האט אויסגעקוקט דער פראנ־צויזישער לינקער פליעגעל, ווי אויף א קליינע שטרעקע פון עטליכע מייל זיינען אין אויסזעהן פון א פערטעל ראד, געשטאנען בעהאלטען ניט ווענינער פון זעקס הונדערט גרויסע און קליינע קאנאנען און קוילען ווארפערס אהן א שיעור. אלע מיט די אפענע, הונגעריגע מיילער צום פלא־כען פעלד. די גראבענס פאר זיי זיינען געווען פול מיט גענוגע, מוטיגע סאלדאטען, וועלכע מען האט, פשוט אלס פארזיכטיגקייט, בעפוילען שוואך צו שיסען אום ניט ארויסצורופען קיין פערדאכט ביים שונא.

באלד ווי די זון האט זיך אנגעפאנגען ארונ־טערצולאזען, האט מען אויף גיך אבגעגעסען, די אפיצירען האבען בעפוילען זיך פארטיג צו מא־כען און געהייסען אויסטיילען גענוג קוילען. דער גענעראל אליין איז דורכגעגאנגען די פאדערשטע גראבענס און מיט זיין שמייכעל און זיכערהייט אין זיעג אויפגעמונטערט די סאלדאטען. פון די גראבענס איז ער אוועק צו די הארמאטען, וועלכע האבען זיך געפונען אונטער'ן קעפטען רע־גראוויע'ס האנד, און שטיל גערעדט מיט איהם עטליכע מינוט, צייגענדיג אויף עפעס אין פעלד. ווען דער גענעראל איז אוועק האט דער קעפטען אליין דורכגעקוקט די גרויסע, שווארצע הארמאטען, מיט ליעבע געגלעט זייערע מאסיווע שטאלענע העלזער, פונקט ווי ער וואלט זיי וועל־לען דערמאנען אן דער שרעקליכער ראכע, וואס זיי דארפען היינט נעהמען פאר זיין איינציגען זוהן און פאר דעם אונגליקליכע שארל'ען. ער־האט זיך אוועקגעזעצט אין א זייט, זיך צוגע־שפארט צו א שטעהענדען קאסטען, וואס איז פול געווען מיט שראפנעל־קוילען, אויסגעשטעלט אין אדרנונג, און זיך טיעף פערטראכט.

ער האט זיך דערמאנט אן א קורצען גע־שפרעך וואס ער האט נעהאט מיט'ן ברודער פאר יענעמס חתונה:

— זשאן — האט ער איהם געבעטען — בערעכען נאר, וואס דו טהוסט, בערעכען איצט, ווייל ס'איז נאך ניט צו שפעט.

— וואס אייגענטליך, ווילסטו זאגען, ברו־דער?

— אז דיין אמאליע ליעבט אפשר דיך, האסט אבער אונז, און אייס וואס איז פראנ־צויזיש.

— דאס וועט איבערגעהן. — א שעהנער, א הויכער, האט ער שפאצירט איבער'ן צימער און נעדרעהט די וואנצען. — דו ווייסט דאך, אז מען ליעבט דעם מאן, ליעבט מען אויך זיינע פריינד....

ניט שטענדיג, זשאן, אפט קומט דאס גלייך ווארט אויס גאנץ קאפויר: ווען מען האסט דעם מאן'ס פאטערלאנד און זיינע קרובים, הערט מען שפעטער אויף איהם אליין אויך צו ליעבען. דו ביסט עלטער, ברודער, ענטשולדיג, וואס איך נעהם זיך דאס רעכט צו רעדען פון אזעלכע זאכ־כען, אבער כ'האב געוואלט אויפמערקזאם מאכען, אז דיין כלה'ס פאטער איז א גענעראל און נאך מעהר, אז ביי איהר אין צימער הענגען אלע דייטשע גענעראלען, אלע די וואס האבען א שייכות צו אונזער נידערלאגע, צו אונזער פער־שפיעלטער מלחמה, צו אונזער לאנד. ביי איהר אויפ'ן טיש, אין ספעציעלע אלבומען, געפינען זיך אלע דייטש־פראנצויזישע שלאכטען, וועלכע מיר האבען פערשפיעלט — און דאס אלעס האט זי מיר מיט שטאלץ געוויזען. כ'האב געפיהלט, אז זי לאכט אויס מיך, דיך, אונזער צודריקט לאנד. זי האסט פראנקרייך און דו ליעבסט דיין פאטערלאנד צו שטארק. כ'בין זיכער, אז שפע־טער, וועט עס אייער לעבען שטערען...

— נארישקייטען, ברודער!... אמאליע איז נאך כמעט א קינד און שפיעלט זיך מיט דעם ווי מיט צאצקעס... וועסט זעהן, וואס כ'וועל מאכען פון איהר נאך דער חתונה... פראנקרייך וועט איהר לאנד ווערען און אונזער מארסע־ליעזע וועט פערנעהמען דעם פלאץ פון איהר: „וואכט אם רהיין".

— זארג ניט! — און ער האט אזוי פרעהליך אזוי זיכער געלאכט.

— ארימער ברודער, ארימער זשאן! ווי טהייער דו האסט פאר דיין טעות בעצאהלט!... דע־גראוויע דריקט צו דעם קאפ צום קעסטעל מיט שראפנעלען, פערמאכט די אויגען, טראכט ווייטער און דערמאנט זיך אן א קורצען געשפרעך, וואס ער האט געהאט מיט'ן ברודער, באלד ווי ער איז פון פאריז צוריקגעקומען נאך עלזאס. דער ברודער האט זיך שטארק געענדערט אין די לעצטע עטליכע יאהר, האט צונעהוסט אבי־סעל, איז געווארען שרעקליך נערוועז, ערביטערט און אפט גלייכגילטיג צו אלעס.

— וואס איז מיט דיר, זשאן, ביסט קראנק?

— ניין... נאָר ניט... געצויגען פּשוט אַ נו־מער פון דער לעבענס לאָטעריע און האָב פער־שפּיעלט.

— אָבער, פּאָרט, דערצעהל מיר.

— ניטאָ וואָס צו רעדען, ברודער... קיינער קען אונז ניט העלפען: איך האָס אַמאָליען און זי מיך ניט ווענינער, און דאָך קענען מיר זיך ניט שיידען... נאָר דאָס קינד וואָלט איך זעהר געוואָלט ארויסרייסען פון איהרע הענד, עס זינגט שוין אַלע דייטשע פאָלקס ליעדער....

און מיט צוויי וואָכען שפּעטער האָט ער זיך דערשאָסען.

— טהייערער, אונגליקליכער ברודער, ווי גוט איז, וואס דו קענסט ניט זעהן צו וואס דיין שארל איז געקומען... ווי גליקליך דו ביזט, וואס ביסט געשטאָרבען...

ער האָט אויפגעציטערט און לאַנגזאַם, עטלי־כע מאָל איבערגעפיהרט מיט דער געזונדער האַנט איבער'ן פּנים.

.7

פיעלע האָט זיך אין דעם פאַרנאַכט געדאַכט, אַז די זון זעצט זיך זעהר לאַנגזאַם און עפּעס נאָר אַנדערש, ווי אַלע טאָג. אַ האַלבער הימעל איז געווען ריין־בלאָה, נאָר דער גאַנצער מערב זייט האָט זיך גערויטעלט, און וואָס נידריגער צום האָריזאָנט אַלץ שטאַרקער, און ארום דער זון זיינען פון צוויי זייטען געלאָפען בלוט־רויטע, געדיכטע פּאַסען, און די וואָלקענדלעך זיינען גע־ווען העל־רויט, און די זון זעלבסט האָט אויס־געזעהן, ווי אַ רויט ברענענד מויל פון וועלכען עס לויפען בלוט־שטורצען און פערפלעקען אַ האַלבען הימעל.

אַלע האָבען געטראַכט, אַז דער הימעל ווייס פאָראויס, וואָס אויף דער ערד וועט שפּעטער פאָרקומען.

לייכטע שאָטענס האָבען זיך אָנגעפאַנגען בעוועגען איבער'ן ברייטען, פלאַכען פעלד, אַריינ־נעקוקט ניט זיכער אין די גראָבענס, זיך גע־חדוש'ט אויף די בעהאַלטענע מענשען מיט די ביקסען אין די הענט, זיך לייכט צונע'גנב'עט צו די אויסגעשטעלטע הארמאַטען, זיי ארומגענו־מען, אַריינגעקראָכען אין זייערע אָפענע מיילער, דאָרט עפּעס אַ זוך געטהאָן, באַלד צוריק ארויס און זיך אויסגעצויגען אויף דער ערד נעבען די קאַנאָנען.

פון אַלע לעבער אין די טרענטשעס האָבען אָנגעהויבען זיך ארויסיאַווען גרויסע, טונקעל־ברוינע מייז מיט לאַנגע עקען און מיט אַ קוויט־שען זיך גענומען ארומטראָגען צווישען די סאָל־דאַטסקע פיס. די סאָלדאַטען האָבען זיי גע־טרעטען מיט די שטיוועל, געקוועטשט מיט די שווערע הענטלעך פון זייערע ביקסען, אָבער ס'האָט גאָר ניט געהאָלפען: צו שרעקליך גרויס איז געווען זייער צאָהל.

פון די פעלדער און היילען אויף טויזענדער מיילען ארום, שפּירענדיג דעם געראָך פון פּגירה און פליסענדען מענשען־בלוט, זיינען זיך אָנגע־לאָפען מחנות מייז און פערפלייצט די טרענ־טשעס אין דעם גאַנצען שלאַכט־געגענד ארום. ביי טאָג פלעגען זיי נאָך ווי ס'איז זיך אויס־בעהאַלטען אביסעל, ביינאַכט אָבער האָבען זיי געהערשט אין די גראָבענס, שטיקער פלייש גע־ריסען פון די שלאָפענדע, טויט מיעדע קעמפּ־פער און ניט זעלטען פלעגען זיך איינינע סאָל־דאַטען אויפהאַפען, ווער מיט אַן אָבגעצופּטען אויער, ווער מיט אַ צוריסענע נאָז.

נאָך די אַטאַקעס, ווען דאָס פעלד צווישען די שטרייטענדע ארמעען איז געדיכט אויסגע־שפּרייט מיט געפאַלענע, האָט מען פון די גראָ־בענס געקענט זעהן, ווי טויזענדע גרויסע, פעטע מייז לויפען ארום צווישען די טויטע און פער־וואונדעטע, בייסען זיך איין אין נאָך זיך־בע־ווענענדע קערפּערס, רייסען שטיקער פלייש און טראָגען זיך ארום איבער'ן פעלד נאַסע, איינגע־טונקטע אין בלוט...

פון דער גאַנצער בלוט־פליסענדער זון איז שוין אַ קליין אָבגעהאַקט רעדעל געבליבען, וועל־כעס האָט ארויסגעקוקט מיעד פון אונטער אַ ווייטען באַרג. ניך איז די זון אינגאַנצען פער־שוואונדען. די צוגאָסענע טייכען בלוט אויפ'ן הימעל זיינען טונקעל, כמעט שוואַרץ געוואָרען און צווישען זיי האָבען שוואַך ארויסגעקוקט עט־ליכע פינקעלנדע שטערענדלעך.

ביסלעכווייז איז דאָס שיסעריי פון אַ גאַנ־צען טאָג אַלץ שיטערער געוואָרען, און דאָס שטילקייט זעלבסט האָט אָנגעפאַנגען הילכען און קלינגען אין די אויהרען. צוערשט זיינען אַנט־שוויגען געוואָרען די קאַנאָנען און נאָך זיי, לאַנגזאַם, ניט אינגאַנצען, אויך די ביקסען. עס האָט גענומען ווערען פינסטער.

אַ האַלבע שטונדע איז שטיל געווען. איבער'ן פראַנצויזישען לאַגער איז מיט אַ רויש פאַרביי געלאָפען עטליכע אבטיילונגען פעלד־קאַנאָנען און זיינען שטעהן געבליבען ערגעץ רעכטס. די דייט־שען האָבען אויסגעשאָסען צוויי שראַפּנעלען און מיט איינעם גע'הרג'עט דריי סאָלדאַטען, וואָס זיינען געזעסען אין אַ ווינקעל און עפּעס גע־שמועסט צווישען זיך.

וויעדער געווען אַ צעהן מינוט שטיל. ביי־דע זייטען האָבען געשוויגען און מיט בלינדע, ניט גלויבענדע אויגען נעהיט איינער דעם צווייטען.

פונקט ניין אַ זייגער האָט אויפ'ן פראַנצוי־זישען רעכטען פליעגעל פלוצלונג אויסגעשאָסען אַ הארמאַט, גלייך נאָך איהר נאָך עטליכע, די ביקסען האָבען אויך אָנגעפאַנגען אפטער קנאַלען. די דייטשען האָבען ווי נאָר געוואַרט אויף דעם און צעהנדליגע גראַנאַטען און שראַפּנעלען האָבען זיך אָנגעפאַנגען רייסען אַלע מינוט איבער די פראַנצויזישע גראָבענס. די לופט און די נאַכט שאָטענס האָבען זיך אין טוידט שרעק אָנגעפאַנ־

נען ווארפען אין פערשיעדענע זייטען. דער גע־נעראל, דער פּאָלקאָווניק און דער שטאב זיינען געשטאַנען אויף א קליין בערגעל, נעהנטער צום לינקען פליעגעל, אלע מיט פעלד גלעזער אין די הענד און יעדע ווייל האָבען זיך רייטערס מיט בעפעלע געטראגען אין פערשיעדענע זייטען.

— נו, פּאָלקאָווניק, ווי רעכענט איהר — האָט דער גענעראל נערוועז א פרעג געטהאָן — עס וועט אונז געלונגען דער גאנג?

— כ׳רעכען אז יאָ, גענעראל — האָט דער פּאָלקאָווניק קורץ געענטפערט, ניט אָבוועגדענ־דיג דעם קאָפּ פונ׳ם לינקען פליעגעל.

די נאכט איז אָנגעקומען א טונקעלע, א פער־טראכטע, און אלעס איינגעהילט אין איהר שווארצען, ווייכען מאַנטעל. דער הימעל האָט זיך בעזעעט מיט גרויסע און קליינע שטערענ־לעך, וועלכע האָבען שוואך און נאריש געפינקעלט מיט זייערע בלאסע, איינטאָניגע אויגעלעך. זיי האָבען גאָר ניט געוואוסט, די קליינע, נארישע שטערענדלעך, נאָר די קלוגע נאכט האָט גלייך פערשטאַנען, וואָס דאָ וועט באלד פאָרקומען און זי איז מיט שרעק און טהוי־טרערען צוגעפאלען צו דער קיהלער ערד.

דער לינקער פראנצויזישער פליעגעל און דער דייטשער רעכטער האָבען שוואך געשאָסען און זיך ווי צוגעקוקט צו דער ארטילערי שלאכט אין דער צווייטער זייט פעלד.

ארום עלף א זייגער האָבען זיך „קריכערס" (סאָלדאטען, וואָס ליעגען בעהאלטען, אויסגע־צויגען אויף די בייכער, אונטער שטיינער און בערגלעך אין מיט׳ן פעלד, צווישען די פיינדלי־כע ארמעען) צוריקגעצויגען מיט אימפּעט און גע־לאָזט וויסען אז די דייטשען ריהרען זיך. און גלייך האָבען זיך אין דער לופט אָנגעכאפּט פייער־ראקעטען און מיט אמאָל, פונקט ווי עטליכע זונען וואָלטען זיך אין הימעל בעוויזען, פערטרונקען דאָס גאנצע פעלד אין געלען שיין.

די דייטשען, וועלכע זיינען געגאנגען גע־דיכט, ניט אין קיין גלייכע רייהען, זיינען אויף א ווייל שטעהן געבליבען, פערבלענדעטע פון דעם העלישען ליכט, נאָר באלד, מיט אָבגערי־סענע געשרייען, זיך געלאָזט לויפען צו די פראנ־צויזישע גראָבענס.

דער קעפּטען דע־גראוויער, וועלכער האָט שוין לאנג ניט צוגענומען די פעלד־גלעזער פון די אויגען, האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צו זיי־נע סאָלדאטען, וועלכע זיינען ווי פערגליווערט געשטאַנען נעבען די הארמאטען, אויפגעהויבען די האנט און היסטעריש אויסגעשריען עטליכע קורצע בעפעהל־ווערטער. אין דער ערד האָט עס פּלוצלונג אויפגעציטערט, די לופט האָט א מורא׳דיגען קרעכץ געטהאָן און ווי א הוריקאַן, מיט א שרעקליכער קראַפט זיך א שליידער אויף די טויזענדער אָנלויפענדע מענשען.

די דייטשען זיינען פּלוצלונג שטעהן געבליב־בען, זיך א וואַקעל געטהאָן, און אָנגעפאנגען פאלען, געדיכט, געדיכט, איינער אויפ׳ן צווייי־טען, ווי שווערע, פארטיגע זאנגען אונטער׳ן קרומען, שארפען מעסער פונ׳ם תבואה שניידער. אין דער לופט האָבען זיך מיט הילכיגע קלעפּ געריסען נייע זונען און אין שטיקער נעריסען די דערשראָקענע נאכט. טויזענדער ביקסען און קוילען־ווארפערס האָבען אָהן אויפהער געשאָסען און געדאכט האָט זיך אז ערגעץ ניט ווייט פאלט א געדיכטער, גרויסער האָגעל אויף בלעכענע דעכער. די לופט ארום האָט איינפאך געברענט און די שטערען זיינען אין גאנצען פערשוואונדען. אין איין אויגענבליק זיינען די ערשטע אָנפאלענדע רייהען פערניכטעט געוואָ־רען, נאָר הינטער זיי, מיט א פּאָר טריט נע־הענטער, זיינען שוין געלאָפען די צווייטע און דריטע רייהען און יעדעס מאָל האָט דע־גראַ־וויער נאָר אויפגעהויבען די האנט און שטראָ־מען העליש פייער האָבען זיך געוואָרפען אויף די לויפענדע, פערניכטענדיג אלעס פאר זיך. און די, וואָס זיינען גאנץ געבליבען, זיינען אין שרעקליכען אימפּעט צוריקגעלאָפען צו זייערע גראָבענס, אוועקווארפענדיג פון זיך דאָס גע־וועהר.

פיער מאָל האָבען די דייטשען אָנגעפאנגען זייערע שטורעמדיגע איבערפאלען. פיער מאָל האָבען זיי, טויזענדער־ווייז, אונטער׳ן מעטאלי־שען, רייסענדען פייף פון זייערע אָפיצירען, פער־לאָזען די גראָבענס און מיט ווילדע קולות, וואר־פענדיג די ביקסען אין די הענט, געשטראָמט צו די פראנצויזישע גראָבענס. און יעדעס מאָל, ניט קענענדיג אויסהאלטען דעם טויטליכען פיי־ער, געמוזט צוריקלויפען, איבערלאָזענדיג פאר און הינטער זיך טויזענדער געפאלענע, וואָס האָ־בען מיט זייערע קערפּערס, ווי מיט א געדיכ־טען טוך בעדעקט דאָס גאנצע פלאכע פעלד. ערטערווייז זיינען שוין געלעגען גאנצע בערג הרונים, אונטער וועלכע די לעבעדיגע האָבען רעטונג געזוכט. און די יעניגע וואָס עס איז שוין יא געלונגען צו די פראנצויזישע גראָבענס צוצוקומען, זיינען דערשטאָכען געוואָרען פון די צוגליהטע באיאָנעטען און זייערע קערפּערס האָט מען ארויסעוואָרפען צוריק אין פעלד.

ס׳איז שוין צוויי שעה אריבער און דער פיי־ער־שטראָם פון די הונדערטע שווארצע האר־מאטען און קוילען־ווארפערס האָט זיך אלץ גע־גאָסען און שווארצע מענשלעך מיט די ביקסען אין די הענט זיינען איהם אלץ געלאָפען אנט־קעגען, און פונקט ווי זיי וואָלטען פון וואקס אָדער בליי געווען, אזוי לייכט זיינען זיי זיך צוגאנגען אין דער ברענענדער לופט.

(פאָרטזעצונג פאָלגט.)

# די מוזיק אינסטרומענטען פון די ביבלישע צייטען

י. פּיראָזשניקאָוו:

* * *

ביבלישע עפּאָכע איז געווים איינע פון די אינטערעסאַנטסטע אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט, און עס איז איבעריג צו זאָגען ווי וויכטיג עס וואָלט געווען צו האָבען א גענויעם בעגריף וועגען דעם צושטאַנד פון דער מוזיקאַלישער קונסט פון יענער צייט. ליידער אָבער האָט אין יענע צייטען נאָך ניט עקזיסטירט קיין נאָטען סיסטעם צו פערשריי־בען מוזיקאַלישע קאָמפּאָזיציאָנען, און דעריבער איז פון יענער מוזיק גאָר ניט פערבליעבען ביז היינט. די איינציגע מוזיקאַלישע אויסקינפּטע וואָס מיר געפינען אין פערשיעדענע שטעלען פון דער ביבעל בעציהען זיך הויפּטזעכליך צו מוזיק אינסטרומענטען; און דעריבער איז גע־ווים זעהר אינטערעסאַנט צו האָבען א גענויעם צעטעל פון דיעזע אַלע אינסטרומענטען, כדי צו קענען זיך פאָרשטעלען א וועלכען עס איז בילד פון דער אידישער מוזיק פון יענער צייט. איך וויל דאָ מאַכען א פערזוך צוזאַמענצושטעלען אזא צעטעל, און געבען וועגען איטליכען אינ־סטרומענט די אויסקינפּטע, וועלכע זיינען מעהר אָדער ווייניגער היסטאָריש בעגרינדעט.

קודם כל מוז איך אויפמערקזאַם מאַכען, דאָס אין דער גאַנצער מוזיקאַלישער ליטעראַטור געפינען מיר ניט קיינע ריכטיגע אבבילדונגען פון די ביבלישע אינסטרומענטען, און עס עקזיס־טירען ניט קיינע צופערלעסיגע היסטאָרישע דאָ־קומענטען וועלכע זאָלען קענען פעסט שטעלען זייער גענויע אויסערליכע פאָרם. דאָס איינצי־גע וואס מיר האָבען, איז זייערע נעמען, וועלכע ווערען אָפט דערמאָנט אין דער ביבעל; אָבער וועגען זייער ריכטיגען געשטאַלט קענען מיר זיך בלויז מאַכען פערשיעדענע השערות, נעהמענ־דיג אין בעטראַכט די פילאָלאָגישע בעדייטונג פון די העברעאישע ווערטער, דעם כאַראַקטער פון יענער עפּאָכע און די בעציהונגען פון די אַלטע העברעער צו אַלע אַנדערע פעלקער פון יע־נער צייט, וועלכע האָבען געקענט האָבען א וועל־כע עס איז ווירקונג אויף דער דעמאָסלדיגער אידישער מוזיק. פערשיעדענע פאָרשער זאָגען ארויס פערשיעדענע מיינונגען, און מען מוז זאָ־גען דעם אמת, אז פיעלע פון דיעזע מיינונגען זיינען ניט נאָר ניט בעגרינדעט, נאָר אויך קאָ־לאָסאַל נאַריש.

דער ערשטער וואָס האָט געמאַכט דעם פער־זוך פאָרצושטעלען געגויע אבבילדונגען פון די ביבלישע מוזיק אינסטרומענטען איז געווען דער יעזואיט קירכנער.*) פון איהם האָט ענטנומען זיינע אויסקינפּטע אברהם בן דוד אריה, דער מחבר פון׳ם בעוואוסטען ספר „שלטי הגבורים" און פיעלע אנדערע אידישע פאָרשער. קירכנער איז אָבער ניט געווען קיין מוזיקער, ער האָט זיך ערלויבט צו פאַנטאַזירען גאָר אָהן א גרונד און אַלע זיינע פעהלער זיינען, ליידער, וויעדער־האָלט געוואָרען פון דער מעהרסטער טהייל אי־דישע פאָרשער, וועלכע האָבען זיך בענוצט מיט זיין ווערק. אויף איינינגע פון דיעזע פעהלער וועל איך אָנווייזען שפּעטער, ווען איך וועל רעדען וועגען איינצעלנע אינסטרומענטען:

---

די ביבלישע מוזיק־אינסטרומענטען קענען איינגעטהיילט ווערען אין די פאָלגענדע דריי קאַטעגאָריעס: 1) מעלאָדיע־אינסטרומענטען, 2) ריטם־אינסטרומענטען און 3) ריטואַל אינ־סטרומענטען, ד. ה. אזעלכע, וואָס האָבען הויפּט־זעכליך געדיענט אויסצופיעלען געוויסע רעליגיע־זע פעראָרדנונגען און צערעמאָניאַלען. אַלע צו־זאַמען בילדען דעם צעטעל פון די פאָלגענדע צוועלף אינסטרומענטען: 1) כ נ ו ר, 2) נ ב ל, 3) נ ב ל־ע ש ו ר, 4) ע ו ג ב, 5) ח ל י ל, 6) מ צ ל ת י ם אָדער צ ל צ ל־ש מ ע, 7) ת ו ף, 8) ש ל י ש י ם, 9) מ נ ע נ ע י ם, 10) צ ל צ ל י ם, אָדער צ ל צ ל י־ת ר ו ע ה, 11) ח צ ו צ ר ה, 12) ש ו פ ר.

---

## 1. כ נ ו ר.

אין דער מאָדערנער אידישער שפּראַך איז אָנגענומען אז „כנור" איז א פיעדעל. אין א פריהערדיגען ארטיקעל האָב איך שוין בעוויע־זען, אז דאָס איז ניט ריכטיג, וואָרים די העב־רעער פון יענע צייטען האָבען נאָך גאָר ניט גע־וואוסט פון קיין סמיטשיק. איין זאַך איז זי־כער, אז דער כנור איז געווען א שטרייך אינ־סטרומענט, ד. ה. א אינסטרומענט מיט סטרו־נעס. — עס זיינען דאָ צווייערליי שטרייך־אינ־סטרומענטען, נעמליך: אזעלכע (ווי צ. ב. די האַרפע) וואו א סטרונע גיט ארויס בלויז איין איינציגען טאָן, און אזעלכע (ווי צ. ב. ש. די פיעדעל) וואו יעדע סטרונע קען ארויסגעבען א געוויסע צאָהל פערשיעדענע טענער, דורך דעם וואָס די פינגער פון דער לינקער האַנד דריקען

---

*) קירכנער איז געווען איינער פון די פּראָ־פעסאָרען פון דעם ווירצבורגער אוניווערסיטעט אם ענדע פון דעם 17טען יאָהרהונדערט.

צו די סטרונע צום גריף (ד. ה. צום העלזעל פון׳ם אינסטרומענט) אין פערשיעדענע ערטער, און דורך דעם בייט זיך די הויך פון׳ם טאָן. אזוי ווי אין דער מוזיק ווערט געברויכט א היבשע צאָהל טענער, איז זעלבסט פערשטענדליך, אז א מוזיק אינסטרומענט, וואָס בעלאנגט צו דער ערשטער קאטעגאָריע, מוז האָבען פיעל סטרונעס, בעת א אינסטרומענט פון דער צווייטער קאטעגאָריע מעג זיי האָבען ווענינ; און דאָס זעהען מיר טאקי ביים פערגלייכען די הארפע מיט דער פיעדעל. אויף אזעלכע אינסטרומענטען ווי א פיעדעל, א מאנדאָלינע אָדער א גיטאַרע דיענען די פינגער פון דער לינקער האנד בלויז צו ביי־טען די הויך פון׳ם טאָן, און שפּיעלען שפּיעלט מען נאָר מיט דער רעכטער האנד; אויף דער פיע־דעל שפּיעלט מען מיט א סמיטשיק, אויף דער מאנדאָלינע — מיט א פּלעקטאָר*) און אויף דער גיטאַרע בלויז מיט דער האנד. בעת אויף דער הארפע, וועלכע האָט גאָר ניט קיין גריף, שפּיעלט מען מ י ט ב י י ד ע ה ע נ ד.

איך האָב זיך אבזיכטליך אָבגעשטעלט אויף דיעזע מוזיקאלישע איינצעלהייטען, ווייל זיי וועלען אונז העלפען פעסטצושטעלען צו וואָסער קאטעגאָריע אינסטרומענטען דער כנור בע־לאנגט. עס זיינען דאָ וועגען דעם כנור פער־שיעדענע מיינונגען; פיעלע פאָרשער — צווי־שען זיי אויך דער אויבענדערמאָהנטער „שלטי הגבורים" — בעהויפּטען, אז דער כנור איז גע־ווען א הארפע און האָט געהאט עטליכע און פערציג סטרונעס; הייסט עס, אז מען האָט גע־מוזט אויף איהם שפּיעלען מיט ב י י ד ע ה ע נ ד. עס איז אָבער דורכאוים פאלש, און עס איז לייכט דאָס צו בעווייזען דורך די באָל־גענדע צווייפעללאָזע ארגומענטען:

דער אלטער היסטאָריקער יאָזעפוס בעהויפּ־טעט, אז אין טעמפּעל פלעגט מען שפּיעלען אויפ׳ן כנור מיט א פּלעקטאָר. די אורזאכע בעשטעהט אין דעם, דאָס מיט׳ן פּלעקטאָר קען מען ארויסבעקומען לאנגע דויערהאפטע טענער, וואָס מיט דער האנד אליין קען מען דאָס ניט; דערפאר אָבער ביים שפּיעלען מיט׳ן האנד קען אן אמת׳ער ווירטואָז ארויסווייזען אונגעהויערע טעכניק און פערשידענע קינסטלערישע עפעקטען, וועלכע זיינען פאר דעם פּלעקטאָר אונמעגליך. אזוי ווי אין יענע צייטען האָט מען נאָך ניט געוואוסט פון קיין הארמאָניע, ד. ה. פון קיין פיעל שטימיגער מוזיק — האָבען די אינסטרו־מענטען אין׳ם אָרקעסטער פון טעמפּעל געשפּיעלט די זעלבע פּארטיי, וואָס די זינגער האָבען גע־זונגען, און דעריבער איז זעהר וואהרשיינליך, אז מען האָט אין טעמפּעל געשפּיעלט אויפ׳ן כנור בלויז מיט א פּלעקטאָר, כדי ארויסצובריינ־

*) א פּלעקטאָר איז א ביינערנע פּלאסטינקע מיט וועלכער מען בעריהרט די סטרונעס.

גען די זעלבע דויערהאפטע טענער ווי די זינ־גער און העלפען זיי דורך דעם צו האלטען זיך אין ריכטיגען טאָן (א הארפע מיט איהרע קורץ קלינגענדע טענער קען אין דיעזער הינזיכט ניט ברייגנען די זינגער אזעלכע נוצען). דער־פאר אָבער, יעדער עכטער קינסטלער אין פּרי־וואטע אנגעלעגענהייטען, אלס סאָליסט, פלעגט הויפּטזעכליך שפּיעלען מיט דער האנד. דאָס וועט אונז העלפען קלאָהר מאכען די פאָלגענדע אונפערשטענדליכע שטעללע אין דער ביבעל:

ווען דער קעניג שאול איז געווארען מעלאנ־כאָליש, האָבען איהם זיינע הארפ־מייסטערס גע־זאָגט:

„יבקשו איש יודע נגן בכנור... ונגן ב י ד ו וטוב לך" (הייסט אויסזוכען א גוטען קינסטלער אויפ׳ן כנור און ער וועט שפּיעלען מ י ט ׳ ן ה א נ ד, און דיר וועט בעסער ווערען).

(שמואל א׳ 16, 16.)

די מפרשים זיינען ניט אים שטאנד צו פער־ענטפערען צוליעב וואָס שטעהט דאָ „ב י ד ו". מען וואָלט נאָך געקענט מיינען, אז דאָס איז א צופעליגער אויסדרוק, זעהען מיר אָבער, אז מיט עטליכע פּסוקים ווייטער ווערט דער זעלבער אויסדרוק נאָך אמאָל ווידערהאָלט, נעמליך: עס ווערט דאָרט דערצעהלט, אז דוד איז געווען איינ־געלאדען פון׳ם קעניג שאול צו זיין ביי איהם אלס האָף־קינסטלער, און אלע מאָל ווען שאול פלעגט ווערען מעלאנכאָליש —

„ולקח דוד את הכנור ונגן ב י ד ו (פלעגט דוד נעהמען דעם כנור און פלעגט שפּיעלען מ י ט ׳ ן ה א נ ד).

(שמואל א׳ 16, 23)

און אויב אזוי, קען שוין מעהר קיין ספק ניט זיין, אז כנור איז ניט קיין הארפע, ווארום אויף דער הארפע שפּיעלט מען אלע מאָל מיט ביידע הענד, און עס וואָלט בעדארפט שטעהן ניט „בידו" (מיט דער האנד) נאָר „בידיו" (מיט די הענד).

ווי עס שיינט איז דער ביבלישער כנור מעהר פון אלץ געווען עהנליך צו דער מאָדערנער גי־טארע. און די צאָהל פון זיינע סטרונעס האָט אויך געמוזט זיין ניט גרויס. עס איז אויך מעג־ליך, אז עס זיינען דעמאָלט געווען פערשיעדענע כנור׳ס, פּונקט ווי היינט צו טאָג זיינען דאָ פערשיעדענע גיטארעס, מיט 6 און 7 סטרונעס. אין יעדען פאל איז דאָס געווען א שטרייך אינ־סטרומענט מיט א גריף.

דער כנור איז דער עלטסטער פון אלע ביב־לישע שטרייך אינסטרומענטען; ער ווערט דאָר־טען דערמאָהנט נאָך פאר דעם מבול, נעמליך, די ביבעל דערצעהלט, אז איינער מיט׳ן נאָמען „יובל" — וועלכער האָט געלעבט אין דעם צעהנ־טען דור נאָך אָדם הראשון — איז געווען דער ערשטער וואָס האָט ערפונדען די מוזיק־אינסטרו־

מענטען „כנור" און „עוגב". אויסער דעם זעהט מען דורך דער גאנצער ביבעל, אז דער כנור איז געווען דער וויכטיגסטער פון אלע מוזיק־אינ־סטרומענטען פון יענע אלטערטימליכע צייטען; ער האט אין דער דאמאלסדיגער מוזיקאלישער וועלט פערנומען דעם זעלבען פלאץ, וועלכען עס פערנעהמט היינט צו טאג די פיעדעל. ער ווערט יעצט אלגעמיין אנערקענט אלס דער אורפאטער פון אלע מאדערנע שטרייך־אינסטרומענטען. בעזאנדערס איז ער געווען בעליעבט און פער־שפרייט ביי אידען. ער איז געווען אין פולען זין דער אידישער פאלקס־אינסטרומענט, אויף וועלכען עס האבען געשפיעלט אלע שיכטען פון'ם אידישען פאלק, פון'ם פאסטוך ביז דעם קעניג.

---

## 2) נבל

דער צווייטער פון די וויכטיגסטע ביבלישע אינסטרומענטען איז געווען דער „נבל", ד. ה. די הארפע. דיעזער אינסטרומענט שטאמט פון עגיפטען און אין דער עגיפטישער שפראך האט ער אויך געהאט דעם זעלבען נאמען — „נאבלא". פון די פראכטפולע אבבילדונגען, וועלכע עס געפינען זיך אויף די עגיפטישע פי־ראמידען, איז צו זעהן, אז די אויסערליכע פארם פון דיעזען אינסטרומענט איז געווען כמעט די זעלבע, ווי פון דער מאדערנער הארפע. און דאס גיט די מעגליכקייט צו דענקען, אז דער כנור האט זיך אויך ניט פיעל אונטערשיידעט פון דער מאדערנער גיטארע. נאך דער צאהל פון זיינע סטרונעס (ביז עטליכע און פערציג) איז דער נבל געווען דער גרעסטער פון אלע אלטערטימ־ליכע שטרייך־אינסטרומענטען, און מען האט אויף איהם געקענט ארויסברענגען אלע טענער פון דעם מענשליכען געזאנג, פון דער טיעפסטער מענער־שטימע, ביז דער העכסטער פרויען־שטי־מע. קיין אנדער אינסטרומענט האט ניט געהאט אזא גרויסען אומפאנג פון טענער. די הארפע איז דעמאלט אויך געווען גרויס און שווער, עס איז געווען זעהר אונבעקוועם צו טראגען איהר מיט זיך, און זי האט אויך געמוזט קאסטען טייער; דעריבער, ניט קוקענדיג אויף אלע איהרע מוזיקאלישע מעלות, האט זי ניט געקענט זיין פאפולער צווישען די פאלקס־מאסען און מען האט איהר הויפטזעכליך געברויכט אין די רייכע הייזער.

אזוי זעהען מיר ווי דער נביא עמוס שטראפט די רייכע אידען פון יענער צייט און זאגט זיי:

„השוכבים על מטות שן... הפורטים על פי הנבל, ולא נחלו על שבר יוסף" (זיי ליעגען אויף געלעגערס פון העלפאנט־ביין, זיי קלימ־פערן אויף דער הארפע און זארגען זיך גאר ניט וועגען דעם פאלק'ס אומגליק).

(עמוס 6, 5).

פונקט ווי דער כנור האט דעמאלט פערנו־מען דעם פלאץ פון דער מאדערנער פיעדעל, אזוי האט דער נבל דעמאלט געשפיעלט די זעלבע ראלע ווי דאס מאדערנע פיאנא. פון אלע אויבען דערמאהנטע 12 מוזיק־אינסטרומענטען האבען דער כנור מיט דעם נבל דעמאלט גענאסען די גרעסטע פאפולאריטעט צווישען די פערשיעדענע שיכטען פון'ם אידישען פאלק *).

## 3) נבל־עשור

דער אויבען דערמאהנטער צעטעל פון ביב־לישע אינסטרומענטען ענטהאלט אין זיך בלויז 3 אינסטרומענטען מיט סטרונעס, נעמליך: כנור, נבל און עשור (ד. ה. א צעהן־סטרונענדיגע הארפע). אין דער געשיכטע פון מוזיק געפינען מיר ניט וועגען דעם נבל־עשור קיינע גענויע אויסקינפטע. פון זיין נאמען איז צו זעהן, אז ער בעלאנגט אין יעדען פאל צו דער פאמיליע פון שטרייך־אינסטרומענטען, אויף וועלכע יעדע סטרונע גיט ארויס ניט מעהר ווי איין טאן; אבער פון וואנען ער שטאמט און אין וואס, נעמליך, בעשטעהען זיינע הויפט אייג־גענשאפטען איז שווער צו זאגען. נעהמענדיג אין בעטראכט דעם פאקט, דאס ביי קיין אנדער פאלק פון יענע צייטען געפינען מיר ניט א אינ־סטרומענט מיט אזא נאמען (צעהן סטרונע־דיגע הארפ), און אין דער ביבעל גופא געפינט מען ערגעץ ניט קיין אנווייזונג, אז דיעזער אינ־סטרומענט פלעגט געברויכט ווערען ביי וועלכע עס איז פריוואטע אנגעלעגענהייטען — קען מען דענקען, אז דער נבל־עשור איז א ספעציעל אידישער אינסטרומענט, וועלכען מען פלעגט דער־מאלט געברויכען נאר ביי גאטעס־דיענסט אין טעמפעל, און ער האט, וואהרשיינליך, געמוזט מיט זיך פארשטעלען א פערפאלקאמענדעטע פארם פון א וועלכען עס איז פריהערדיגען אל־טען אינסטרומענט.

אין בעצוג צו דער פראגע וועגען נבל־עשור דענק איך פאלגענ־דעס: די אלבעקאנטע „לירע" איז געווען זעהר פאפולער אין די אריענטאלישע לענדער פון יענער צייט, און זי האט געוויס געמוזט זיין אין געברויך אויך ביי די אידען**). די לירע

---

*) מיר זעהען היינט צו טאג דאס זעלבע בילד: די מאדערנע קולטורעלע וועלט בעזיצט ביז 30 פער־שיעדענע מוזיק אינסטרומענטען; אבער פון זיי אלע, זיינען ווירקליך פאפולער בלויז צוויי: די פיעדעל, צווישען די פאלקס־מאסען, און דאס פיאנא, צווי־שען די וואהלהאבענדע קלאסען.

**) אייניגע פארשער דענקען, אז דער כנור איז געווען א לירע; אבער דאס איז אונמעגליך, ווארים אויף דער לירע פלעגט מען אלע מאל שפיעלען מיט א פלעקטאר און אויפ'ן כנור, ווי איך האב שוין פריהער בעוויעזען, פלעגט מען אויך שפיעלען מיט דער האנד.

איז איינער פון די עלטסטע אינסטרומענטען אין דער וועלט; מען דענקט זאָגאר, אז זי איז דער אורפאטער פון דער הארפע. זי אליין איז, אייגענטליך, ניט מעהר ווי א קליינע הארפע, וועלכע עס איז בעקוועס צו טראָגען (א מעלה, וועלכע עס פעהלט דער גרויסער הארפע). די צאָהל פון די סטרונעס אויף דער לירע איז געווען פערשיעדען; גאָר אין די אלטע צייטען האָט זי געהאט ניט מעהר ווי 3 סטרונעס; מיט דער צייט האָט זיך די צאָהל פון די סטרונעס אָנגעפאנגען צו פערגרעסערען, און ס'איז מעגליך, אז די העברעער פון יענע צייטען האָבען פערגרעסערט די צאָהל פון די סטרונעס ביז 10 און האָבען איהר א נאָמען געגעבען „נבל־עשור".

דאָס די אידען האָבען געקוקט אויף דער לירע ווי אויף עטוואָס אייגענעס, קען מען זעהן פון דעם פאקט, דאָס אין די צייטען פון די מאקאבעער האָבען עקזיסטירט אידישע מטבעות*), אויף וועלכע עס איז געווען פאָרגעשטעלט א לירע **). און אויב די לירע איז שוין יאָ געווען אין געברויך ביי די העברעער, האָט זי דאָך אויך געמוזט האָבען א העברעאישען נאָמען — אלזאָ, מוזען מיר צוגעבען, אז פון אלע אויבענדערמאָהטע 12 נעמען פון ביבלישע מוזיק אינסטרומענטען, קען מען צו דער לירא צופאַסען נאָר דעם איין איינציגען נאָמען: „נבל עשור".

איך וויל ניט בעהויפטען, אז דיעזער געדאנק איז אונבעדינגט ריכטיג, ער איז אבער, אין יעדען פאל, זעהר וואהרשיינליך.***)

## 4) ע ו ג ב

דער עוגב איז אויך איינער פון די עלטסטע מוזיק אינסטרומענטען. אזוי זעהען מיר אז

*) איניגע פון דיעזע מטבעות האָב איך געהאט די געלעגענהייט צו זעהען אין דעם לאָנדאָנער „בריטיש מוזעאום".

**) אויף איניגע איירישע מטבעות פון'ם 10טען יאָהרהונדערט איז אויך פאָרגעשטעלט זייער נאַציאָנאַלער מוזיק־אינסטרומענט פון יענער צייט, נעמליך — די „איירישע הארפע".

***) איניגע פאָרשער זאָגען ארויס אן אָריגינעלע מיינונג, אז דער נבל־עשור איז א אַ ס י ר י ש ע ה א ר פ ע ע, און זיין ריכטיגער נאָמען דארף זיין „נבל־אשור". — אָבער ס'איז ניט שווער צו זעהען, אז דיעזע מיינונג איז דורכאוים פאלש. עס איז אונמעגליך, אז אין אידישען טעמפעל זאָל געברויכט ווערען א אינסטרומענט, וואָס האָט א נאָמען פון א געצענדיענערישע פיינדליכע לאנד. אויסער דעם, געפינען מיר, אז דער נבל־עשור פלעגט זיך אויך רופען מיט אן איינצעלנעם נאָמען „עשור" (עלי עשור ועלי נבל — תהלים צב' ד.). דאָס הייסט, אז אין דיעזעם פאל וואָלט מען איהם בעדארפט רופען „א ש ו ר", און דאָס איז פאָלקאָמען אונגלויבליך.

י ו ב ל, דער ערשטער מוזיקער פון דער ביבעל האָט צוזאמען מיט דעם כנור אויף ערפונדען דעם עוגב (בראשית 4, 21).

וועגען דעם עוגב זיינען דאָ פערשיעדענע מיינונגען: איניגע פאָרשער האלטען איהם פאר א שטרייך־אינסטרומענט, און איניגע — פאר א ווינד־אינסטרומענט. — אָבער, נעהמענדיג אין בעטראכט, אז דעם אויבען־דערמאָהנטען יובל'ס ברודער איז געווען דער ערשטער פאסטוך פון דער ביבלישער געשיכטע, און אז דער איינפאכסטער מוזיק־אינסטרומענט פון פאסטוכער איז א פייפעל — האָט מען דאָס רעכט צו הענקען, אז ווי באלד איינער פון די צוויי אינסטרומענטען, אויף וועלכע יובל האָט געשפיעלט (דער כנור), איז געווען א שטרייך אינסטרומענט — האָט דער צווייטער, נעמליך, דעם עוגב, וואהרשיינליך געמוזט זיין א ווינד אינסטרומענט.

און דאן, דארף מען נעהמען אין בעטראכט, אז דער כנור איז א זעהר קאָמפליצירטער שטרייך אינסטרומענט, זיין פערפערטיגונג פאָדערט נאָך ביז היינט צו טאָג פיעל טאלאנט, און צו זיין ערפינדונג האָט זיך ווירקליך געפאָדערט א זשעניע. און דעריבער מעג מען קלעהרען, אז דער ווינד אינסטרומענט, וועלכען דיעזער זשעניע האָט ערפונדען, האָט אויך ניט געקענט זיין קיין איינפאכע הירטען פייפעל, וועלכע יעדער אינגעל איז אימשטאנד צו מאכען, נאָר דאָס האָט געמוזט זיין א וועלכער עס איז וויכטיגער אינסטרומענט, וועלכער האָט געשפיעלט א געוויסע ראָלע אין דער מוזיקאלישער קונסט פון יענע צייטען, און דערפאר טאקי בעצייכענט עס די ביבעל אלס א עפּאָכע־מאכענדע ערפינדונג. אין דער געשיכטע פון אלטערטימליכער מוזיק זיינען בעוואוסט בלויז 4 ווינד־אינסטרומענטען, נעמליך: די פייפעל, דער הארן, די טראָמפּעטע און דער דודעל־זאק (דאָס וואָס מען רופט אין ענגליש „בעגפייפ"). בעטראכטענדיג די מוזיקאלישע אייגענשאפטען פון אלע דיעזע ווינד־אינסטרומענטען, זעהען מיר קלאָהר, אז נאָר דער לעצטער פון זיי, נעמליך, דער דודעל־זאק, האָט געקענט האָבען (און ער האָט טאקי געהאט) א וויכטיגע בעדייטונג פאר דער אלטערטימליכער מוזיק. דער דודעל־זאק איז געווען דעמאָלט אין געברויך אין אלע אָריענטאלישע לענדער*) און עס איז שווער צו גלויבען, אז די אידען האָבען פון איהם דעמאָלט גאָר ניט געוואוסט; און דעריבער, ווען מיר זאָלען וועלען פון אלע אויבען דערמאָהנטע 12 ביבלישע מוזיק אינסטרומענטען צוקלייבען א נאָמען פאר'ן דודעל־זאק, מוז מען אין יעדען פאל נעהמען אזא אינסטרומענט, וועלכען מיר זאָלען זעהען פון דער ביבעל,

*) די מאָדערנע בעג־פייפ האָט נאָך אימער פיעל פערעהרער צווישען אלע קולטורעלע פעלקער פון אייראָפּא און אמעריקא.

אז ער האָט דעמאָלט געשפּיעלט א וועלכע עס איז וויכטיגע ראָלע; און דאַן וועלען מיר זיך אי־בערצייגען, אז דער איינציגער נאָמען, וואָס מיר קענען צופּאַסען צום דודעל־זאַק וועט זיין — עוגב.

ווי עס שיינט, איז דער עוגב געווען זעהר אַן אַנגענעהמער און פּרעהליכער אינסטרומענט; דאָס זעהען מיר פון די פאָלגענדע ביבלישע פּסוקים:

„וישמחו הקול עוגב" (זיי מאַכען זיך פרעה־ליך אונטער דער בעגלייטונג פון א עוגב).
(איוב 21, 12)

„ועוגבי לקול בוכים" (און מיין עוגב האָט זיך פערוואַנדעלט אין א געוויין).
(איוב 30, 31).

דער עוגב פלעגט אויך געברויכט ווערען צו גאָטעס־דיענסט; דאָס זעהען מיר פון דעם פּסוק:

„הללוהו במינים ועוגב" (לויבט גאָט מיט שטרייך אינסטרומענטען און מיט עוגב'ס).
(תהלים ס.ל. 4).

אַלזאָ, אין אַלגעמיינעם מעג מען זאָגען, אז פונקט אַזוי ווי דער כנור איז געווען דער ערש־טער צווישען די ביבלישע שטרייך־אינסטרומענ־טען, אַזוי איז דער עוגב געווען דער ערשטער צווישען די ווינד־אינסטרומענטען. און דערפאַר איז קיין חידוש ניט, וואָס די ביבעל אַנערקענט די ערפינדונג פון דיעזע צוויי אינסטרומענטען אַלס א זעהר וויכטיגע היסטאָרישע פּאַסירונג.

וועגען די אַנדערע מוזיק־אינסטרומענטען ביי די פאַרצייטיגע אידען — אין נעקסטען אַרטי־קעל.

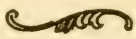

# שלום יעקב אבראַמאָוויטש

י. ענטין:

(צו זיין 80־יעהריגען יובילעאום.)

1.

דער גאַנצער סוד פון מענדעלי'ס גרויסקייט, אַזוי אויך דער סוד דערפון, וואָס מענדעלי איז צווישען די פאָלקס־מאַסען גאָר ניט פּאָפּולער, ליעגט אין דער צייט פון וועלכער ער האָט זיין יניקה געקראָגען און אין וועלכער ער האָט גע־ווירקט.

אבראַמאָוויטש איז ערצויגען געוואָרען אַלס משכיל, אַלס רוסישער משכיל. דער שלשלת היוחסין איז געגאַנגען אַזוי: יצחק בער לעווינזאָהן, „דער רוסישער מענדעלזאָהן", איז געווען דער זיידע פון דער השכלה אין רוס־לאַנד; ביי איהם האָט געלערנט און זיך ער־צויגען אברהם בער גאָטלאָבער, איינער פון די טאַטעס פון דער רוסישער השכלה; און ערשט אין שויס פון גאָטלאָבער'ן האָט זיך אבראַמאָ־וויטש ערצויגען.

און ס'איז געווען א גרויסער חילוק צווישען דער דייטשער השכלה און דער רוסישער. די ערשטע האָט זיך אויסגעהאָדעוועט אַרום באַנק־הויז און פאַבריק — די צווייטע אין בית המדרש. די ערשטע איז געווען שטאַרק אַסימילאַטאָריש — די צווייטע האָט אפילו אין איהרע מוט־ווילינסטע מאָמענטען זיך ניט אַסמליעט צו לערנען עפּעס מעהר ווי: א מענש אין גאַס, א איד אין שטוב. די ערשטע האָט אידיש קיינ־מאָל טאַקע אויף איהר שוועל ניט אַרויפגעלאָ־זען, די צווייטע האָט, לפנים, אויך געשפּיגען קלעק אויף אונזער מאַמע לשון, דאָך האָט אפילו יצחק בער אַליין אידיש געשריבען, און גאָטלאָ־בער און י. ל. גאָרדאָן האָבען טאַקע פיעל מיט־געהאָלפען אידיש פאַר א ליטעראַרישע שפּראַך צו מאַכען.

אבראַמאָוויטש איז צוגעטראַטען צו דער אי־דישער ליטעראַטור, אמת, אַלס משכיל, אַלס השכלה'דיגער בעל דרשה און רעפאָרמאַטאָר. דאָך איז ער געווען א גוטער איד. זיין גאַנצע נשמה איז געווען אָנגעזאַפּט מיט אידישע זי־טען, מיט'ן אידישען אַרט דענקען און פיהלען; מיט אידישע טראַדיציעס און איבערליפערונ־גען; זיין גאַנצער מהות איז געווען דורכגעווייקט אין לומדיש־מגיד'ישע קנייטשלעך, פּשט'לעך און המצאה'לעך.

געווען איז ער אויך א קינד פון א פּאַטריאַר־כאַלען אידישען הויז און פון דעם בילדער־ריי־כען און גייסטרייכען ליטווישען שטעדטעל. און פון זיין קינדהייט אָן האָט ער די אָרימע, הונגעריגע, אין עולם־התועה אומבלאָנדזשענדע אידישע פאָלקסמאַסען געקענט אויסגעבונדען, אויף זיי רחמנות געהאַט און זיי ליעב געהאַט.

אָבער אפשר דאָס וויכטיגסטע פון אַלץ איז געווען, וואָס ער איז געווען אַן אייניקעל פון דער השכלה. ווען ער האָט זיך גענומען פאַר זיין פעדער — אין אָנהויב פון די זעכציגער יאָהרען — האָט די רוסישע השכלה זיך א היבש ביסעל שוין געהאַט אויסגעניכטערט פון איהרע זיסע חלומות. איהרע אידעאַלען האָבען

שוין אָנגעהויבען אויסלעשען זיך. אבראָמאָ־וויטש האָט אָנגעהויבען אַלס פּראַקטישער משכיל, מיט א קליין רעשטעל פון די אמאָליגע משכיל'ישע אידעאַלען, און צום סוף פון זיין קאַריערע האָט ער זיך אפילו דערפון אויך אָב־געזאָגט, און האָט זיין שאַרפע שווערד אומגע־קעהרט נעגען דער השכלה גופא. ער, אפשר דאָס געניאַלסטע קינד פון דער רוסישער השכלה, האָט איהר אויך דעם טויט־קלאַפּ דערלאַנגט.

ניט אז אידען זאָלען געהן אין די „שקאָלעס", ווי די עלטערע משכילים האָבען געשריען, טענה'ט אבראָמאָוויטש. אין אָנהויב פון די זעכ־ציגער יאהרען איז אזא געשריי שוין געווען אי־בעריג. אידישע קינדער זיינען געלאָפען אין די „שקאָלעס" שוין מעהר ווי גענוג.

אבראָמאָוויטש האָט אויך ניט געוועקט דאָס פאָלק, אז עס זאָל זיך בענוצען מיט די גרויסע „פּריוויילעגיעס" פון „קיסר ירום הודו", ווי לע־ווינזאָהן האָט געטאָן. צו אבראמאוויטש'ס צייט איז פון יענע „פּריוויילעגיעס" שוין קיים געבליי־בען א זכר. אבראמאוויטש שרייט אויך ניט, אז מען זאָל זיך דערנעהנטערען צום גוי, ווי א לעוואנדאָ האָט געפּרעדיגט. עס האָט שוין דאמאָלס אָנגעהויבען קלאָר ווערען, אז ניט דער איד וויל זיך ניט דערנעהנטערען צום גוי, נאָר פערקעהרט, דער גוי דערווייטערט זיך פון אי־דען. און ענדליך איז אבראמאָוויטש אויך ניט גע־ווען אויף אזוי פיעל בטלניש, ער זאָל מוסר'ען דאָס פאָלק, פאר וואס עס לערנט ניט די „געט־ליכע" העברעאישע שפּראַך.

נעגען פּראַקטישע עולות האָט אבראמאָוויטש געשריען, נעגען דער קאַראָבקע, נעגען דער קינ־דער־כאַפּעריי, נעגען דעם שימעל און די שמוץ אין דער תלמוד תורה, נעגען דעם וואָס מען פיהרט ניט איין קיין תקנה, אז אן ארים איינגעל זאָל ווי געהעריג איז און אָהן יסורים זיך א מלאכה קענען אויסלערנען.

שוין פון אָנפאַנג איז אבראמאָוויטש ניט געווען שטאַרק נתפּעל פאר די טרעגער פון ביל־דונג און היינטוועלטיגקייט. וואו האָט מען עס ביי א משכיל פריהער געזעהן, אז גראד דער דאָקטאָר פון שטעטעל, דער מענש מיט — א קליינינקייט — אוניווערזיטעטס־בילדונג, זאָל גאָר זיין א פּיאַווקע, א גראָבער יונג און א שווינדלער? („דאָס קליינמענשעלע"). אָדער אז דער משכיל דער אויפרייצער געגען דער קאַראָבקע זאָל גאָר אנטלויפען פון שלאַכטפעלד, בשעת דער איינפאַכער פאָלקס־מענש זאָל טאַקע פאר זיין אידעאַל פוילען אין תפיסה? („די טאַקסע"). און שפּעטער, אז דאָס לעצטע אי־בערבלייבעכטס פון די השכלה־אידעאַלען איז צוקלאַפּט געוואָרען, איז געקומען „די קליאַטשע", וואס איז אין דער זעלבער צייט אי דאָס גרעס־טע קינסטלערישע ווערק פון דער השכלה־עפּאָכע, אי די העכסטע סאַטירע אויף דער השכלה און די משכילים, און די לעצטע לאָפּעטע ערד אויף דעם קבר פון דער השכלה־בעוועגונג אוועקגע־לייגט.

אבראמאָוויטש האָט געשילדערט די נשמה פון פאָלק, די אידישע זיטען. כאָטש ער לאַכט פון קאַבצאַנסק, האָט ער זי דאָך באמת ליעב. דאָס איז געשעהן, ווייל כאָטש ער איז געווען א משכיל, האָט ער זיך דאָך אויסגעטיילט פון זיינע חברים דערמיט, וואָס בשעת זיי האָבען צום אידישען לעבען גענומען א נעגאַטיווע שטע־לונג, האָט ער דאָך, אפשר ניט איינגאַנצען בע־וואוסטזיניג, גענומען גראדע א שטעלונג א פּאָזיטיווע.

און אין דעם ליעגט אבראמאָוויטש'ס גרעס־טער פערדיענסט.

א שרייבער מוז אָבער אין עפּעס גלויבען. עפּעס א אידעאַל מוז אימער שוועבען פאר איהם, צי ער ווערט אָפען ארויסגעזאָגט, צי ער בעוואַ־סערט זיין שאַפען בלויז אונטער דר'ערד. אז די השכלה האָט באַנקראָטירט, איז אבראמאָוויטש אָהן א גלויבען געבליבען. נאָך די פּאָגראָמען פון די אכציגער יאָהרען, האָבען זיך די משכילים איבערגעבראָכען, א נייעם גלויבען אָנגענומען. די מייסטע האָבען דעם ציוניזם בעשאַפען, איינינע זיינען צום סאָציאַליזם איבערגעגאַנגען. פיעל האָבען זיך אָבער איבערבעבען ניט געקענט. „ניט יעדער לעבט איבער א הימעל", זאָגט פּרץ. לעוואנדאָ איז משוגע געוואָרען, נאָר־דאָן איז געוואָרען א מחוץ למחנה'ניק, אבראַ־מאָוויטש איז פערגליווערט געוואָרען, איז געוואָ־רען אן איקן סרק. פון די אכציגער יאָהרען אָן, האָט אבראמאָוויטש בלויז געשאַפען פערשיעדע־נע „אָפּשניצלעך", איינינע קליינע ערצעהלונגען, צוגעשריבען א קאַפּיטעל דאָ, א קאַפּיטעל דאָרט, איבערזעצט זיינע ווערק אויף העברעאיש. דער עצם קוואַל פון זיין שאַפען איז אָבער אויף איי־ביג אָפּגעהאַקט געוואָרען.

און דאָס פאָלק קען ניט אבראמאָוויטשען. אין יענע יאָהרען, ווען ער האָט געשאַפען, איז עס נאָך ניט געווען געוואוינט צו לייענען אזעלכע ביכער ווי זיינע. און דער איצטיגער דור איז א נייער, וואָס ווייס ניט די השכלה און קען ניט איהרע יוסף'ס.

.2

איינער פון אבראמאָוויטשעס גרעסטע פער־דיענסטען פאר אונזער ליטעראַטור ליעגט אין זיין שפּראַך און סטיל. ער האָט פאר איהר א שפּראַך אויסגעשמיעדט, א סטיל אויסגעשליפען.

אויב דער היינטיגער אידישער לעזער וויל די מעלה ריכטיג פערשטעהן, טאָ זאָל ער זיך פאָרשטעלען א אידיש אין וועלכען סלאַווישע ווערטער בעגעגענען זיך זעהר, זעהר זעלטען, סאַי־דען נאָר די סאַמע אונפערמיידליכסטע און ניט־דערקענבאַרע, און אויך לשון קודש'דיגע ווערטער זיינען א יקר־המציאות. און אויפ'ן אָרט פון די צוויי עלעמענטען ווערען געברויכט הויכע דייט־שע ווערטער, אי דאָס זיינען זיי ניט ווענינ פער־דרעהט, אָדער מחמת אונוויסענהייט אָדער אום

צו נעבען זיי חאָטש א פיעל ווינציג אידישען פּנים. ליותר בטחון, אז די דייטשע ווערטער זאָלען דאָך פערשטאַנען ווערען, ווערען זיי אויפ׳ן אָרט אָפּגעטייטשט מיט הויך־לשון־קודש׳דיגע ווערטער, וועלכע געהען אין קלאַמערען. א מאָל טרעפט אויך פערקעהרט: אין טעקסט ווערען הכתחה געברויכט הויך־לשון־קודש׳דיגע ווערטער, אָבער אין קלאַמערען ווערען זיי אָפּגע־טייטשט מיט דייטשע ווערטער. זאָל זיך דער לעזער פאָרשטעלען, ווי אַזוי אַזא שריפט קוקט אויס פאַר׳ן אויג, און נאָך מעהר ווי אַזוי אַזא שפּראַך קלינגט פאַר׳ן אויער, און ווי אומגעלומ־פערט עס מוזען אין אַזא שפּראַך די ווערטער זיך בינדען צווישען זיך.

אָט אַזא איז געווען די שפּראַך און דער סטיל פון דעם וויכטיגסטען אידישען שרייבער פאַר אבראַמאָוויטשען, אייזיק מאיר דיק, און פון זיינע נאָכפאָלגער. אָט דאָס איז געווען דער שפּראַך־און סטיל־שטאָף פון וועלכען אבראַמאָ־וויטש האָט זיינע ווערק געדאַרפט שאַפען. אַלס זשעני און מאַהלער, אַלס אַרטיסט און סטיליסט (ער האָט שוין דאַמאָלס געהאַט א נאָמען אַלס העברעאישער שרייבער), האָט ער, פערשטעהט זיך, אַזא משונה׳דיגען־לשון פון זיך אָפּגעשטוי־סען און זיך גענומען אויסבויען א געזונטע און נאַטירליך קלאָרע שפּראַך, א לייכטען, אַנגענע־מען און פליסיגען סטיל. און זיין געזונטער אינ־סטינקט האָט איהם אונטערגעזאָגט וואו עס ליעגט דער ריכטיגער וועג.

ער האָט זיך גענומען שרייבען ווי דאָס פאָלק רעדט, ער האָט געגעבען בירגער־רעכט דעם פאָלק׳ס פיעל־פאַרביגען, לייכטען, וויציגען, מיט א סך היסטאָרישע אָנצוהערענישען און לע־גענדאַרישע אָנדייטונגען געווירצטען געשפּרעך. ער האָט ניט געבראַקירט מיט דער נרויסער צאָהל סלאַווישע ווערטער, וואס האָבען זיך אויס־נעמישט מיט׳ן פלייש און בלוט פון אונזער לשון. ער האָט אָנגענומען די שפּראַך־שאַטירונגען פון אַלע קלאַסען: פון בעל מלאכה, סוחר, מלמד, לומדישען בעל הבית און מגיד. זייענדיג א ליט־וואַק וואָס האָט זיך איבערגעפּלאַנצט אין וואָה־לין, האָט ער אין זיינע ווערק לייכט און קוים בעמערקבאַר צונויפגעשמאָלצען ביידע דיאַלעק־טען, אָפּגעבענדיג, אַלס גוטער שפּראַך־מבין, דעם לייכטען און וואויל־קלינגענדיגען וואָהלינעם אי־דיש דעם אויבען־אָן.

א חוץ דעם סלאַווישען עלעמענט האָט אב־ראַמאָוויטש אויך קונציג אויסגענוצט דעם הע־ברעאישען עלעמענט פון אידיש. ער האָט ניט אָנגעפּיקעוועט זיין סטיל מיט העברעאיזמען, ווי דאָס ווערט געטאָן פון איינינגע פון אונזערע היינטיגע אידישיסטען. אבראַמאָוויטש האָט קודם כל געוואָלט, אז זיין לעזער זאָל איהם פער־שטעהן. אָבער ער האָט גענומען יענע לשון קודש׳דיגע ווערטער, וואָס קומען אריין אין גע־שפּרעך פון געוויסע קלאַסען אידען און זיי אריינגעבראַכט אין דער שפּראַך פון אַלע אידען. און אויב ער האָט מחדש געווען נייע העברעאישע ווערטער, האָט ער זיי צוגעפּלאַנצט צו אַלטע העברעאישע שרשים, וועלכע דאָס פאָלק האָט שוין פריהער געקענט. מיט איין וואָרט, ער האָט ווייטער פאָרטגעזעצט דעם געזונטען שפּראַך־פּראָצעס, מיט וועלכען אונזער לשון האָט אַזוי קלוג און געשמאַקפול אסימילירט אַזוי פיעל העברעאישע ווערטער, און פון זיי, ווי די ביהן פון בלומען, זיך זיסקייטען אויסגענאָגט.

אָט איז א ביישפּיל פון אבראַמאָוויטש׳ס שפּראַך און סטיל, בנוגע זייער ליכטקייט, גע־שפּרעכליכקייט און אַנגענעהמער אויסנוצונג פון דעם העברעאישען און סלאַווישען עלעמענט:

„מיין טאַטע מיט דער מאַמע, עליהם השלום, זיי־נען שטאַרק מחולק געווען אין דער רעכענונג פון מיינע יאָהרען. נאָך זיי ביידע בין איך געבוירען געוואָרען צום ערשטען לעכטעל, בשעת דער גרויסער שרפה פון די קלייטען, נאָר נאָך דעם טאַטענס חשבון איז דאָס געווען בשעת די גרויסע קרירות זיינען פערשלעפּט געוואָרען אין אונזער ווינקעל, פונקט אין דער צייט, ווען דער אַלטער זכרונו לברכה איז נסתלק געוואָרען.

אָדער —

„די ווייסע חברה האָבען זיך פרעהליך לעבעדיג געוויטעט מיט מיין פערדיל, גאָר פריינדליך מקבל פּנים געווען זייער אַלטען בעקאַנטען און שוין אפילו זיך דאַביוועט רייסען סטרינגעס פון זיין ווייר־דער״. („דאָס קליינמענשעלע״.)

און אויף אַזוי פיעל האָט אבראַמאָוויטש די אַרבייט פון אויסשמיעדען פאַר אונזער־ליטעראַ־טור א שפּראַך און אויסשלייפען פאַר איהר א סטיל ערפילט בשלמות, דאָס זיין ביישפּיעל האָט באַלד בעלויכטען דעם וועג פאַר אַנדערע. ער האָט באמת געשאַפען א שולע. גענוג וועט דאָ זיין, אָנצואווייזען, אז דאָס זיסטע אידיש און דער איינפאַכסטער, אַנגענעהמסטער און קלערס־טער אידישער סטיל וואָס מיר פערמאָגען, שלום עליכם׳ס, געהען נאָך אבראַמאָוויטשען פוס־טריט, און וואָלטען אָהן זיין לויכטענדען ביישפּיעל אודאי ניט מעגליך געווען.

.3

א זשעני איז א באַשעפער, א זשעני בעשאַפט לעבענס־פעהיגע געשטאַלטען און בילדער. צו דעם מוז מען א לעבעדיגע פאָרשטעלונגס־קראַפט האָבען, מוז מען א גוטער מאַהלער זיין.

לעבענספעהיגע געשטאַלטען און בילדער מו־זען אָבער אויך קאָנקרעט זיין, מוזען זייער לאָ־קאַלע איינגענטימליכקייט, זייער ערד־געזרוך האָ־בען. עס זיינען ניטאָ קיין סתם מענשען, פונקט ווי עס זיינען ניטאָ קיין סתם לאַנדשאַפטען. די לאַנדשאַפט געהערט צו איהר בעשטימטען ווינ־קעל־ערד, דער מענש צו זיין בעשטימטער נאַ־ציאָנאַליטעט. און אַזוי מוז יעדער זשעני — זיי עס וואָרט־טאָן־אָדער פאַרבען־קינסטלער — נאַציאָנאַלער דיכטער זיין. דער כלל האַלט אויס פון סאָפּאַקלעסען ביז שעקספּירען, פון קאַלדעראָ־נען ביז איבסענען, פון ליאָנאַרדאָ דאַ ווינטשי׳ן

ביז רובענסען, פון שאָפענען ביז בעטהאָווענען.

די נייע אידישע ליטעראטור האָט געהאט גרויס מזל דערמיט וואס איהר ערשטער באַשעפער איז א גרויסער טאַלאַנט געווען. האָט ער א גוטען אָנהויב געמאכט, אונזער נייע ליטעראטור לכתחלה גוט אוועקגעשטעלט. אבראמאָוויטש איז איינער פון אונזערע גרעסטע פּאָעטען, זיין פּאָרשטעלונגס־קראַפט איז איינע פון די לעבעדיגסטע, העלסטע און רייכסטע וואס בעגעגענען זיך אין אונזער ליטעראטור, און ער האָט צו זיך ביי אונז וועניג גלייכען אלס מאהלער.

די בילדער און סצענעס וואס אבראמאָוויטש מאָהלט אויס, לעבען העל, לעבען מיט א סך איינצעלהייטען. זיי ליגען אלע אזוי קלאָר און אזוי בולט ביי אונז אין זכרון, אזוי ווי ווייסע, שאַרף־גליעדערדיגע בערגלעך און טאָלען אין דעם לייכטען נעבעל פון א פרישזוניגען, זומערדיגען פריהמאָרגען. דער וואָס האָט געלייענט אבראמאָוויטש'ן, קען די בילדער פון ארימען קאַבצאַנסקען גליק („דאָס ווינש־פינגערל"), אדער די זעהענישען פון מענדעלי מוכר ספרים אונטער וועגענס („פישקע דער קרומער") כמעט אזוי ניט פערגעסען ווי מען קען ניט פערגעסען בילדער פון דער אייגענער קינדהייט.

לאָמיר נעהמען דעם פרט פון נאַטור־בעשרייבונג. דאָס איז א ווינקעל וואו די אידישע וואַרט־מאָהלעריי צייכענט זיך ווייט ניט אויס. עס זיינען ביי אונז אפילו פאַראַן זעהר טאַלאַנטפולע שרייבער, פאר וועמען די נאַטור עקזיסטירט איבערהויפּט ניט. אנדערע מאהלען זי עפּעס אזוי ווי פון יוצא וועגען, מען מוז דאָך, הייסט עס, רעדענדיג מיט אבראמאָוויטש'עס שפּראַך, „אויסשטעהן דעם בלבול" פון פּעיזאַזשעריי. אבראמאָוויטש איז אָבער ביי אונז אזא אויסנאמע צום גוטען אין דעם פרט, דאס ניט נאָר איז ער איבערהויפּט א קרעפטיגער און שעהנער נאַטור־מאַהלער, נאָר ער געהט דאָ ביי אונז נאָך ער היום אין פאָראויס פון אלע־מען. אבראמאָוויטש איז אונזער בעסטער ווערטער־פּעיזאַזשיסט.

אלס קינד האָט אבראמאָוויטש געהאט דאָס גליק צו לעבען איניגע יאהר אין א שעהן דערפעל, ביי א שעהן, שפּילעוודיג וואַסער. שוין דאַן איז ער געווען בעגאַבט מיט א שאַרפער, לעבעדיגער בעאָבאַכטונגס־קראַפט, און די איינדרוקען וואס ער האָט דאָרט אויפגעקליבען, זיינען איהם שפּעטער זעהר גוט צוניץ געקומען ביים אויסמאָהלען די ליטוויש־פּוילישע לאַנדשאַפטען.

ווען אבראמאָוויטש מאָהלט א יעסענדיגען אָוועגד אין א גויאישען געסעל („דאָס קליין מענשעלע") זעהען מיר פאר זיך געגוי דאָס בילד און פיהלען אזוי ווי דעם שאָרף פון די אראָפּגעפאַלענע בלעטער אונטער אונזערע פיס, הערען דעם וואַכזאַמען הונט'ס אָפּגעריסען בילען און דאָס אומעטיגע, איין־טאָניגע סקריפּען פון דעם ניט־גוט צוגעמאַכטען טיהרעל. מאָהלט ער די ליימזעליגקייט פון אן אויסגעשטערנטען הימעל איבער א קאַבצאַנסקען מאַרק, פול אויסגעשפּרייט מיט אידען און, להבדיל, בהמות און ציעגען, ווערען מיר אריבערגעטראַגען אין אונזערע אייגענע שטעדטלעך, אין פּונקט אזעלכע אָוועגדען, אין לעבען יענע לאַנג פערגאַנגענע פרישקייט און רייכטקייט נאָך אמאָל איבער אין אונזערע ביינער. („דאָס ווינש־פינגערל"). און זיצען מיר מיט מענדעלי מוכר ספרים אויף דער קעלניע מיטאַג־צייט שבעה עשר בתמוז, און פאָהרען פערביי דעם רייך־בעשפּריינקעלטען פעלד, דעם פרישען טייכעל, שטראַהלט אונזער נשמה אויף צוזאַמען מיט איהם און עס ציהט אונז דער זעלבער נסיון צו לאָזען זיך וואויל געהן אויפ'ן זינגענדיגען, העל־פינקלענדיגען שוים פון דער נאַטור.

אויך די נאַטור און דאָס אויסזעהן פון חיות און פויגלען קען אבראמאָוויטש אזוי גוט און ער מאָהלט זיי אזוי היימיש־העל, אזוי פריש און לעבעדיג.

דאָס מערקווירדיגסטע אבער אין אבראמאָוויטש'עס נאַטור־מאהלעריי איז וואס ער מאהלט זי אזוי אידיש. פון וואס האָט די לבנה אזא שעהן פּנים? פרעגט פּריץ'ס א חסיד. און ער ענטפערט — „פון אונזער קידוש לבנה". די אָריגינעלקייט און פרישקייט פון אבראמאָוויטש'עס נאַטור־מאהלעריי נעמט זיך טאַקי דערפון, וואס אלץ וואס ער זעהט, זעהט ער ווי א קליינשטעדטעלדיגער איד, מיט אידיש־קליינשטעדטעלדיגע אויגען. און ער גיט א כאַפּ א שטריך, א קאָליעראַל, אן איינצעלהייט פון אידיש־קליינשטעטעלדיגען לעבען, גיט זיי פלינק א שפּריץ אויף זיין פּאַליטרע — און קוק עס נאָר אָן! — דאָס בילד לעבט, פינקעלט און שמייכעלט צו אונז אזוי היימיש־פריש. דער וואלד אין א לויטערען פריה־מאָרגען נאָך א רעגענדיגער נאַכט איז אין אבראמאָוויטש'עס אויגען אויסגעפּוצט אזוי ווי א חתן בחור — אין א גרין נייער זשופּיצע. אז די פויגעלעך צוזינגען זיך אין וואלד נאָכ'ן באַגינען — קלינגט עס איהם אזוי ווי א קאַפּעליע אויף א רייכער חתונה „גיט א קלאַפּ" דעם פרעהליכען דאָברידזשין („די קלאַטשע"). אין אלול־צייט זאָגט דער קאַבצאַנסקער וואלד סליחות, ברעכט די הענט (די צווייגען) און קלאָגט.

ווער רעדט, מענדעלי'ס פערדעל! דאָס איז גאר א חכם, און א שטיקעל ווייסער אין די שוואַרצע פינטלעך, וואס איז זיך אידישליך מסתפּק במועט, חוזק'ט מיט אידישער איראָניע, קוקט אריין אין א ביידעל ספרים, האָט אידישע טענות צו זיין בעל הבית, און קען על פי הדחק מיטהאַלטען אין א אידישען שמועס. באלד אזוי ווי דער גולם ביים מהר"ל מפּראָג.

היינט די קליאַטשע, וואס איז א רמז אויף דער כנסת ישראל — ווי קונציג איז עס אבראַמאָוויטשען געלונגען דיזען סימבאָל אזוי לעבעדיג צו מאַכען, דיזע שטומע בעשעפעניש פאַרצושטעלען אזוי רעדעוודיג, אָנקליידען זי אזוי פיעל־פאַכיג־רייך מיט א מענשליך־אידישער נאַטור. וואס פאַר א זעלטענע פאַנטאַסמאַגאָריע — אָט א שקאַפע, אָט א מענש, אָט א קוים זשיפענדע נבלה און אָט א געיאָגטער איד וואָס לאָזט הערען זיינע הארץ־דורכבויערענדע טענות.

און פונקט ווי נאַטור־מאַהלער, אזוי און נאָך מעהר, שטעהט ביי אונז אבראַמאָוויטש הויך איבער אַנדערע אלס מאַהלער פון אידישע זיטען, פון טאָג־טעגליכען אידישען לעבענס־שטויב. אַנדערע שאַפען פיגורען, אַנדערע דערצעהלען גוט א פאַסירונג, אַן עפּיזאָד. אבראַמאָוויטש אבער מאַהלט אויס מיט אַן אונגעהייערער קראַפט די טויזענדער און טויזענדער פעדימלעך, פון וועלכע עס פלעכט זיך אויס יענער האַלב־פינקעלנדער, האַלב־אונזיכטבאַרער שפּינוועבס, וואס מען רופט די אידישע סביבה, דאס אידישע מיליו.

אויב איהר ווילט וויסען, אויב טאַקע אידען לעבען אין זייער שטעדטעל, ווי דער וואָרים אין חריין, דאַן מוזט איהר געהן צו אבראַמאָוויטשען קיין קאַבצאַנסק. איהר וועט דאָ ניט זעהן אזעלכע אויסגעקנאָטענע, אימפּאָנירענדע פּאַטריאַרכאַלע אָדער ווייבעריש־ליעבליכע פיגורען ווי אין אש׳ס „שטעדטעל", איהר וועט דאָ איבערהויפּט קוים וועלכע דייטליכע פיגורען זעהן. אָבער אָט יענער גילדערנער־שטויב, וואס מען רופט זעלען־לעבען לעבעדיגע, איינגעפונדעוועטע טראַדיציעס און פיהרונגען און זיטען און מאַניערען, אָט דאָס וועט פאַר אייך פינקלען אויף שריט און טריט, וועט זיך פאַר אייך טראָגען אין דער לופט, וועט די מענשען און דאָס גאַנצע שטעדטעל ארומוויקלען אזוי ליעבליך־ווייך און מאַכען זיי אזוי אמת׳דיג, מענשליך שעהן.

בלעטערט נאָך אמאָל דורך „דאָס ווינש־פינגערל", און וואָס פאַר א וואונדערבאַרע וועלט עס וועט זיך פאַר אייך ווידער אויפקייקלען ווי א מגילה. דאָס שטעדטעל אין שול און אויפ׳ן גאַס, דאָס שטעדטעל ווי עס וויינט און ווי עס לאַכט, דאָס שטעטעל אום זומער און אום ווינטער, דאָס שטעדטעל מיט זיין אמונה און מיט זיין ספקות אָדער שפּאָט, דאָס שטעדטעל אין זיין פּאָעטישען עקסטאַז און דאָס שטעדטעל אין זיין נישטיג־וואָכענדיגער צושטויסענקייט און פּיצענאַנטינקער הומור׳דיגקייט.

קיינער האָט נאָך אזוי לעבעדיג ניט געמאָהלען דעם אידישען געזעמער, דעם אידישען קיבוץ ווי אבראַמאָוויטש. קיינער האָט ניט אזוי טיעף און לירישׁ־האַרציג זיין טיעפען נשמה־לעבען אויסגעמאָהלען און קיינער האָט ניט אזוי פאַר־בען־רייך־שפּיעוודיג זיין אויסערליכען אויסזעהן אראָפּגעכאַפּט.

דאָס איז אבראַמאָוויטשעס אייגענטליכער געביעט און דאָ איז זיין טאַלאַנט אם גליקליכסטען געבענטשט. און אויב מענדעלי פאַלט דאָ און דאָרט דורך איז עס ווייל דער „יצר הרע" האָט איהם איינגערעדט אראָפּצוטרעטען פון זיין אייגען־פעהד, אוועקצוגעהן פון זיין גבול.

4.

„דאָס קליין מענשעל", „דאָס ווינשפינגערל" און „פישקע דער קרומער" זיינען כלומרשט געשריבען אויפ׳ן נוסח פון ראָמאַנען. פון ראָמאַנען זיינען זיי אָבער ווייט כרחוק מזרח ממערב. עס איז אין די זעכציגער יאָהרען אזא מאָדע געווען ביי אידען צו שרייבען ראָמאַנען, האָט אבראַמאָוויטש אויך נאָכגעטאַנצט נאָך דער מאָדע, און איהר זיין ציינ געצאָהלט. און אויף אזוי פיעל האָט ער זיינע ווערק פערדאָרבען.

די אידישע סקיצע איז נאָך דאַמאָלס ניט געבאָרען געוואָרען. אונזער ליטעראַטור האָט נאָך ניט געוואוסט פון סוד, אז מען קען שרייבען גאַנץ גוט, און ברענגען דעם גרעסטען עסטעטישען און געזעלשאַפטליכען נוצען, כאָטש אפילו מען האָט ניט קיין סיפור המעשה, און כאָטש אפילו מען פיהרט ניט ארויס קיין בולט אויסגעמאָהלענע, פיעל־זייטיגע, מיט׳ן שטראָם פון זייערע געפיהלען און עראייגניסע זיך בעווענדע פיגורען. מען האָט נאָך ביי אונז דאַמאָלס דאַפיר קיין אויג ניט געהאַט, דעם ווערט ניט געוואוסט פון דעם נשמה׳דיגען גאָלד־שטויב, וואָס איז צושפּרייט איבער דער אידישער גאַס.

אבראַמאָוויטש האָט עס אויך ניט קלאָר געוואוסט, האָט ער ראָמאַנען געפּרובט שרייבען. איז ער אין דעם ראָמאַנטיזם אויף דער לינקער זייט, פּשוט גערעדט, אין שונד אריינגעפאַלען, אין ווילדע סבות און מעשה נסים, אין דער שאַכאָנער איבערטרייבונג פון מענשען וואָס זיינען טייוולאָניש שוואַרץ און מענשען וואָס זיינען ווי מלאכים קלאָר אין דער ביליגער פּסיכאָלאָגיע פון סענטימענטאַליטעט און „האַרץ־זאָגעניש".

דאָס איז אויך נאַטירליך. א זשענע קען זיך אפשר דערהייבען און ארויס פון זיין אייגענער הויט. אָבער אז מען זאָל זיך אוועקשטעלען אזוי הויך, אז מען זאָל אויך ארויספליהען פון דער הויט פון דער צייט, דאָס געלינגט קוים וועמען.

און ניט פיעל מעהר איידער ס׳איז אבראַמאָוויטשען געלונגען א ראָמאַן אָנצושרייבען, איז איהם בכלל געלונגען טיפען צו שאַפען. א טיפ, וואָס א טיפ הייסט, איז איהם געלונגען נאָר איינעם צו שאַפען, אָט יענע שטרויענע פיגורעל, וואָס ער האָט זיך לכתחלה אין שפּאַס אלס ריטעראַריש־אונטערגעשטעלטע פּערזאָן געמאַכט. מענדעלי מוכר ספרים איז א ריעזען־געשטאַלט. אזוי ווי די געטין אפראָדיטע, וואָס דער גריכישער פּאַטער־גאָט צעאום האָט פון פינקלענדען ים־שוים בעשאַפען, אזוי איז מענדעלי מוכר ספרים צוערשט פון בלויז א פּאָר נאַכלעסיג

אָנגעוואָרפענע פינטעלעך און פּאַסיקלעך ארויס־געשוואומען. ער איז אָבער ביסלעכווייז, דורך א הקדמה דאָ און א בעמערקונג דאָרטען, אזוי בולט, אזוי לעבעדיג געוואָרען, אז אבראמאָוויטש האָט זיך אין זיין אייגענעם קאפּריז פערליעבט און האָט איהם שוין ניט אָפּגעלאָזט און אלץ קינסט־לעריש געקעבעלט. ביז אין „פישקע דער קרו־מער" טויכט פאַר אונז אויף די ריעזיגע פיגור פון מענדעלי מוכר ספרים, א פּאַטריאַרכאַלער אי־דישער קעניג, א קלוגער און א גוטער, א מענש און א איד, א וויצלינג און בעל דרשה, א העלד און א פּאַיאַצעל. ר' מענדעלי איז אונזער טיפּ פון טיפּען. ער לעבט און קויכט און פערקעפּערט אין זיך די גאַנצע אַלטע, בעל־הבתיש־לומדישע וועלט אין יענעם מאָמענט ווען אין איהר הויבען שוין אָן איינרייסען זיך נייע ווינטען דערווייל נאָך מיט'ן מורמעל פון פּשטות און שכל הישר'־דיגקייט.

מענדעלי מוכר ספרים לעבט אזוי ווי — ווי יעקב גאָרדין האָט ריכטיג בעמערקט — עס לעבט א דאָן קיכאָט. עס שטעלט זיך מיר פאָר, דאָס ווען מיר וואָלטען, ווי די פראַנצויזען, געהאַט א ליטעראַרישען פּאַנטעאָן און א ראָדען, וואָלט ער פאַר'ן שוועל אנשטאָט יענעם הערקולעס־„דענקער" מיט'ן אָנגעשפּאַרטען שטערן, אונזער מענדעלי'ן זיצענדיג אויפ'ן קעניע אוועקגע־שטעלט, מענדעלי'ן אין מאָמענט ווי ער דאַוועגט פון פאָרענט, שמייכעלט גנביש און בענטשט פּסוקע ציצית.

איינס א רעכטס און ניט מעהר. קיין אנדערע טיפּען האָט אבראמאָוויטש ניט געשאַפען. אזעל־כע מענשעלעך ווי ישראליק, וואָס דאַרף זיין דער טיפּ פון דעם בעל חלומותדיגען משכיל, („די קליאַטשע"), ווי לייזער יענקעל דער בעל תפלה („דאָס ווינש־פינגערל"), און אפילו ווי פייבוש גאָט'ס וואונדער און שמיליק דער קאַנטאָניסט („דער פּריזיוו") לעבען זיך און שיינען, אָבער דער שיין איז א ווינטערדיגער, דאָס לעבען א שטילס. עס פעהלט די אַלע פיגורען יענע קראַפט, יענע קייקעביגקייט, זיכערהייט און דרייסטקייט וואס זאָל זיי געבען יענע גרויס און דויערהאַפטיגקייט וואס זיינען נויטיג פאַר טיפּען, וואָס זיינען נויטיג אום די גע־שטאַלטען צו מאַכען פאַר בעשטענדיג.

צוטייליען דאָס אידישע פאָלק אין טיפּען — דאָס האָט אבראמאָוויטש איבערגעלאָזען פאַר שלום עליכם'ען. עס איז צווישען די צוויי גע־שעהן דאָס אייגענע וואָס צווישען דוד'ן און שלמהן. דער ערשטער האָט דאָס לאַנד פון שונאים בעפרייט, דאָס פאָלק פעראייניגט — און דער צווייטער האָט שוין דעם בית המקדש אויס־געבויט. אבראמאָוויטש האָט דעם וועג גע־סטרויעט, איהם מיט געלען זאַמד בעשאָטען, דאַז זיינען שוין שלום עליכם'ס פאַרשוינען מיט מזל אָנגעפאָהרען. איידער עס ווערען געשאַפען טי־פּען, מוז געשאַפען ווערען דער הינטער־גרונט, די סביבה אויף וועלכער די פיגורען זאָלען זיך בע־וועגען.

---

.5

זעהר פיעל האָט אבראמאָוויטשען געשטערט אין זיין ארבייט זיין „יצר טוב", זיין השכלה. ער האָט דאָך ביי זיך ניט געקענט פּועלן צו מאָהלען און בלויז מאָהלען. אלע ווייל פלעגט איהם א טאָרע געבען דער געדאַנק, דאָס ער האָט א מיסיאָן, די מיסיאָן פון דעם משכיל, פון דעם אויפקלערער און רעפאָרמאַטאָר. דאַן פלעגט פּלוצלונג פערשטומט ווערען דעם פּאָעט'ס ענט־ציקטע שירה צום אידישען שטעדטעל און עס פלעגט זיך דערהערען דער בייזער געשריי פון דעם משכילישען בעל דרשה. וואָס איז דאָ א שטייגער צו לאַכען דעפון וואָס אָרימע, הונגע־ריגע מענשען ווינשעווען זיך איינער דעם צוויי־טען אַלס דאָס גוטס ? זאָלען זיי, וויבאַלד עס פערשאַפט זיי פערגעניגען. זיי האָבען דען אנ־דערע פערגעניגענס. אבער דער משכיל קען אזעל־כעס ניט פערטראגען. ווינשענעס הייסט, אויף זיין לשון, פאַנאַטיזם, פויקייט, אָפּגעלאָזענקייט, וכדומה. און עס קומט ארויס א מאָדנע סתירה, אַן אונאַנגענעמער דיסאָנאַנס. פון איין זייט איז די סצענע פון די ווינשעוואַניעס אויף די שטערען קוקענדיג אין „ווינש־פינגערל" איינע פון די בעסטע, וואָס אבראמאָוויטש האָט בעשאַ־פען. פון דער אנדער זייט, האַלט ער ביי יעדער געלעגענהייט אין איין אויסחוזק'ען דיזען אָרי־מען קאַבצאַנסקען פערגעניגען.

די השכלה־מגידות האָט ניט איין סצענע, ניט איין בוך ביי מענדעלין פערדאָרבען. דער פאָלקסטימליכער אייזיק זאַאיקע איז א לעבע־דיגע געשטאַלט, די סצענע וואו די הונגעריגע, בלינדע בעל מלאכות קומען שרייען קעגען דער קאַראָבקע אויף פלייש און ליכט, איז א לעבעדי־גער עדות פון דעם היסטאָרישען קאַמף פון אי־דישע בעל מלאכות געגען אידישע קהל־פיהרער. דאָך די געשטאַלטען פון די „רשע מרושע'דיגע" קהל'ס לייט זעלבסט זיינען קוים עפּעס מעהר ווי קאַריקאַטורעס, און די סצענעס פון זייערע בע־ראַטונגען קלינגען ווי א משכילישער צייטונגס־שאַבלאָן. („די טאַקסע").

יצחק אברהם'ס קינדהייט איידער ער ווערט נאָך דער תקיף, דער משכילישער שעיר לעזאזל, איז געשילדערט מיט די לעבעדיגסטע פאַרבען. וואָס געפינען זיך אין דער אידישער שפּראַך אין ליטעראַטור. אָבער יצחק אברהם'ס לעבען פון זינט ער שניידט זיך רעכט אויס פאַר א „קליינ־מענשעל" איז אזוי שוואַך און מוטנע געמאַה־לען, אז עס מאַכט קיין רושם ניט. און די גאַנצע לעצטע עטליכע קאַפּיטלעך פון „קליינמענשעל" זיינען ניט מעהר ווי משכילישע מאמר'יסטיק.

דאָך לאָמיר ניט אומזיסט בעשולדיגען די השכלה. אָהן איהר וואָלטען אויך אבראמאָוויט־שעס שילדערונגען זעהר פיעל געליטען. די ליצנות, וועלכע האָט זיך צופיעל איינגענעסען

אין די ביינער פון דעם אידען, און אין אבראַ־מאָוויטשעס ביינער נאָך אין אַ מעהר ווי געוועגליכער דאָזע, וואלט זיי סאי ווי קיין גאַנצע ניט ארויסגעלאָזען.

עפּעס איז דאָ מעפיסטאָפעלישעס אין אבראַמאָוויטשען, אָדער, ווי יעקב גאָרדין רופט עס אָן — מענדעלע מוכר ספרים־דאָן־קיכאָט ווערט שטענדיג בעגלייט פון סאַנטשע פּאַנטשע. אבראַמאָוויטש אליין זאָגט וועגען דעם עדות אין זיין אויטאָביאָגראַפיע. זעהט אויך ווי אזוי אבראַמאָוויטש מאָהלט אויס זיין מענדעלי׳ס שמייכעלע. „אז איך קוק מאַך איך דערביי צו אַ ביסעל די אויגען, ווי אַ קורצזיכטיגער, און אז איך פאַרציה די ליפּען זעהט עפּיס גאָר אויס ווי איך שמייכעל מיט אַ שטעכענדיג געקעכטעריל״.

אבראַמאָוויטש איז איינער פון אונזערע געזינטסטע און נאַטירליכסטע הומאָריסטען. מען דאַרף אָבער קענען אָפּטיילען דאָס געזונטע געלעכטער פון מענדעלי׳ס אָנשיכורען זיך, אַ שטייגער, (אין „פישקע דער קרומער״), וואָס איז אַ טייער מיטעל צו מאָהלען דעם מענשען, זיין געמיטס־צושטאַנד און די אומגעבונג פון אבראַמאָוויטש׳ס כעס׳דיגער איראָניע און אָפּשפּעטען, ווי, למשל, אין די שפּילקעס וואס מענדעלי לאָזט אריין אלטער יבנהוז׳ן אדער אין די ביטערע טיראדעס פון אשמדאי („די קליאַטשע״).

אין אַלע אזעלכע ערטער, וואָס בעגעגענען זיך ליידער צו אָפט, הערט אבראַמאָוויטש אויף צו זיין דער מאַהלער און ווערט פערוואַנדעלט אין אַ גאַליגען, שטעכיגען פּובליציסט. אין איין אויגענבליק פערשווינדעט דער גאַנצער צוויבער, אזוי ווי ווען פּרץ׳ס בריסקער רב, האָבענדיג געזעהן גענוג פון ביאַלער רבין׳ס שמחת תורה, גיט פּוצים קאַלט און הארט אַ זאָג:

— צייט מנחה דאַוונען!

---

.6

אין אַן אָבהאַנדלונג איבער אבראַמאָוויטשען אין דער „צוקונפט״ מיט צעהן יאָהר צוריק האָב איך גערעדט אַ ביסעל מעהר באריכות וועגען זיין מגידות. איך האָב עס אויך דאָ שוין דערמאָנט, אויף וויפיעל עס האָט זיינע זאַכען פערדאָרבען. דאָס איז געווען זיין משכילישע מגידות, זיין פּובליציסטיק וואס פּלאָנטערט זיך כסדר אונטער זיין קינסטלערישען פּעזיק.

גאַנץ אַנדערש איז עס אָבער מיט אבראַמאָוויטש׳ס אמת׳ער, מגידות׳דיגער מגידות. די תלמיד־חכם׳טע ווערטלעך, המצאהלעך, קלוגע טייטשלעך, שטיקעלעך פּיוט אָדער טייטש־חומש וואָס שווימען ארום איבער אבראַמאָוויטשעס ווערק — דאָס זיינען טיילען פון זיין סטיל, וועלכע קענען פון איהם ניט אוועקגענומען ווערען, אזוי ווי זיי קענען ניט אוועקגענומען ווערען פון דער שפּראַך פון אזא עכט אידישען תלמיד חכם ווי אבראַמאָוויטש, אזוי ווי זיי זיינען אונצושייד־באַר מיט׳ן געגענשטאַנד וועלכען זיי שילדערען. אפשר שטערען דיזע ליריש־תלמיד־חכם׳דיגע אָפּווייכונגען אַ ביסעל דעם געשלידער פון דער געשיכטע, וואס אבראַמאָוויטש וויל דערצעהלען. אָבער דאס איז אונפערמיידליך.

טאַקט און סימעטריע אין שאַפען דאָס איז אַ גריכישער עניין, סימעטריע, מאָזאַאיקע איז מעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר׳ן אידישען שאַפען. ווען אַ ראַבינער שטעלט זיך אוועק און האַלט אַ „סוירמאָן״, וואָס איז גלאַט, אָפּגעטאָקט, מיט אַ סדר און אַ פּלאַן, קען זי אפשר געפעלען דעם פערגוויאישטען, אזוי צו זאָגען ציוויליזירטען אידען. אַ מגיד אין זיין דרשה האָט אימער צונויפגעמישט פערשיעדענע שטאָפען, תורה מיט חקירה, משל מיט רייזע בעשרייבונג, וויץ מיט מוסר, פרומען עקסטאַז און געוויין מיט פּערזענליך לאָקאַלע אָנשפּיעלונגען. אזא מגיד איז געווען דער ריכטיגער מענש אויף דער אידישער בימה. אזא האָט זיין עולם דערנומען ביז ספּאַזמעדיגע יללות אדער היסטערישען געלעכטער. און דאָס איז געווען דער אידעאַלער מגיד.

פון אַלע אבראַמאָוויטשעס ווערק איז זיין „קליאַטשע״ די בעסטע. ווייל דאָ איז ער דער אמת׳ער, אונפערשטעלטער מגיד, ווייל דאָ האָט ער, ווי יענער מגיד פון אַנעקדאָט, זיין פערדעל די לייצעס איבערגעגעבען—פיהר ווי דו ווילסט!

„די קליאַטשע״ איז אַן אַלעגאָריע, אַ „מעשה אין אַ מעשה״ וועגען דעם באַנקראָט פון דער השכלה. ווען מענדעלי׳ס פערדעל וואָלט געגאַנגען אונטער דיזען ציימער, וואָלט טאַקע פון ווערק ארויסגעקומען אַ געוועגליכע אַלעגאָריע, אַ גלאַטליכע שטיק פּובליציסטיק און ניט מעהר. דאָס מגידישע פערדעל איז אָבער באַלד פון אַלעגאָרישען ציימער מיעד געוואָרען און האָט פריי, מגידיש גענומען טראָגען. און עס איז ארויס איינע פון די וואונדערבאַרסטע מגידישע דרשות, איינס פון די אָריגינעלסטע שטיקער פּאָעזיע, אַן עכט אָריענטאַלישע טויזענד־און־איין־נאַכט געשיכטע צוגעווירצט מיט דער קרעפטיגסטער שפּראַך, דעם הייסעסטען ליריזם, דעם טיעפסטען עקסטאַז און וואונדערליך־נביאישע ביטערנישען און זעהונגען. אַלץ געפינט מען אין דער „קליאַטשע״, די שענסטע נאַטור־בעשרייבונגען, קבלה, דונקעלע היסטאָרישע אָנצוהערענישען, האַרטע, טרוקענע פּאָליטישע עקאָנאָמיע, שטיקער תנ״ך און דאָס דרש׳ענען פון פּסוקים, געוויין, ליעבשאַפט, רחמנות, צער האומה און גלות השכינה. און דאָס וואונדערבאַרסטע איז, וואָס דיזער מיש־מאַש שטערט גאָר ניט, וואָס דער פערשיידען־קאָלירטער שטאָף שאָקירט ניט דאָס אויג, נאָר אַלץ גיסט זיך ווי עס איז האַרמאָניש צונויף.

עס איז אַן אייגענאַרטיגע האַרמאָניע, אַ שאַרף אָריענטאַלישע, און ווער ווייס אויב ניט אזוי דאַרף טאַקע זיין דאָס אידישע אַרט שריי־בען. יעדעס פּאָלק האָט זיך זיינע שעפּפונגען,

צייכענט זיך אויס אין זיינע בעזונדערע דיכ־טונגס־פּאָרמען. און פּונקט ווי דער סטיל איז דער מענש, און יעדער שרייבער האָט זיך זיין בעזונדערען סטיל אַזוי זאָל אויך די טעכניק פון אַ פאָלק זיין די אָפּשפּיגלונג פון זיינע קונסט־געהרונגען און יעדעס פאָלק מעג זיך האָבען זיין בעזונדערע טעכניק.

* * *

דער ערשטער און דער צווייטער דור אידי־שע שרייבער זיינען אין אַבראַמאָוויטשעס וועגען ניט געגאַנגען. פיעלע פון זיי זיינען גאָר איכ־גאַנצען ניט־אידיש געווען. פערשטעהט זיך, אַז דאָס איז געווען אַ פאַלשער גאַנג. אַ ליטעראַטור וואָס שפּיגעלט ניט אָפּ דאָס לעבען פון איהר פאָלק, האָט קיין עקזיסטענץ־בערעכטיגונג ניט. אָבער אָט איז אַ נייער דור געקומען. און דיזער איז זוכענדיג צוריק אויפ׳ן ריכטיגען וועג ארויף. איצט שרייבען שוין אַלע אידיש, אַלע זוכען אַ ווירקליך אידיש לעבען צו מאָהלען.

מאָהלען — ווי ? אידיש אָדער ניט ? ביים לעצטען דור הויבט זיך שוין אָן אויסשניי־דען אַ אידישער וועג פון מאָהלען אויך. מען זעהט איהם קוים, אָבער ער לאָזט זיך שוין דער־קענען. דער גלגול פון אַבראַמאָוויטשעס „קליאַ־טשע" הויבט אָן ארומגעהן צווישען אייניגע פון אונזערע לעצטע שרייבער. מן זעהט איהם צום טייל אין דעם ביבליש־מדרש׳דיגען אופן מיט וועלכען פּרץ דערצעהלט זיינע פאָלקסטימליכע געשיכטען: מען זעהט איהם אין דעם גאַנג פון אַ אָנכי, מען זעהט איהם אויך אין פיעלע אָריגי־נעל־אידישע צוגלייכענישען און בילדעלעך אין בערגעלסאָנ׳ס „נאָך אַלעמען".

לייוויק האַלפּער

# אויף די סיבירער וועגען

.1

צוגעקלעפּט די העמד צום לייב,
אָנגעברענט די פיס אָן זאמד;
ניט נאָר שנייען, זונען־גלוט
אויך פערמאָגט סיבירער לאַנד.

אויף די ברעמען און אַין מויל
פון מיין שטערען גיסט זיך שוויים,
ב׳האָב אַ פלעשעל וואַסער מיט
טרינק איך שוין דאָס לעצטע אויס...

און די זון נאָך קומט ערשט צו
אויפ׳ן הימעל צו דער מיט
און קיין טייך איז אַלין ניטאָ,
און קיין ישוב זעהט מען ניט...

.2

אין דער היים מיין שוועסטערעל
וויינט און שלאָפט ניט איין.
זאָגט די מאַמע: וויין ניט, באַלד
קומט אַ גאַסט אַריין.

וויים מיין קליינע שוועסטערעל,
אַז דאָס מיינט מען מיר;
קוקען זיי די אויגען אויס
ביידע צו דער טיר.

ליעג איך ערגעץ באָרוועס, הייל,
ווייט אין פרעמדען לאַנד,
רייד מיט היין צו זיך אַליין,
ווארף אויף מיין דער האַנד.

הויב איך אויף זיך פון דער ערד,
טהו אַ שפּרונג, אַ פליה,
קום צופליהען צו מיין היים —
איז שוין מאָרגען פריה.

שלאָפען אַלע. קלאַפּ איך אָן,
קלאַפּ אַ מאָל און צוויי, —
עפענט קיינער ניט די טיר,
שטעה איך שטיל אַזוי...

שפּאַר איך אָן זיך צו אַ שויב,
שטעה אַ שעה און צוויי,
קוק אין שטוב און קוש די שויב —
קאַלט דו שויב אַזוי...

מ. פּאַוואָרניצקי:

# וואָס איז אימפּעריאַליזם

עס איז געווען א צייט — און גאר ניט לאַנג צוריק — ווען די פראַגען פון אויסלענדישער פּאָליטיק האָבען זעהר וועניג אינטערעסירט אפילו געבילדעטע מענשען, וועלכע גיבען זיך געוועהנליך אָב מיט פערשיעדענע פראָבלעמען פון ארומיגען לעבען. „דאָס זיינען אויסלענדישע אנגעלעגענהייטען און דעריבער איז עס מיר ניט נוגע", — מיט דיעזע ווערטער האָט אמאָל כאַראַקטעריזירט דער בעריהמטער ענגלישער פּרעמיער לאָרד ביקאָנספיעלד די בעציהונג פון מיליאָנען און מיליאָנען מענשען צו אַלץ וואס איז שייך צו די פראַגען פון אויסלענדישער פּאָליטיק.

נאָר די שרעקליכע טראַגעדיע, וועלכע האָט זיך פאר לעצטע צוויי יאָהר פאַנאַנדערגעשפּיעלט איבער אייראָפּא, אַזיען און אַפריקא און האָט אריינגעדרעהט אין שווידערליכען מלחמה־טאַנץ די בעפעלקערונג פון גאַנצע דריי־צעהן מלוכות, וועט אויף א לאַנגע צייט פערמייבען די אַרגעמיינע גלייכגילטיגקייט צו די פראַגען פון אויסלענדישער פּאָליטיק. די פּאָליטיק פון עראָבערונגען, דער אַזוי גערופענער „אימפּעריאַליזם", פערנעהמט איצט די מחות ניט נור פון פילאָזאָפען, סאָציאלאַגען און פּובליציסטען, נאָר ער איז געוואָרען דער אינטערעסאַנטעסטער געגענשטאַנד פאר אַלע דיינקענדע מענשען בכלל.

אין דיעזען אַרטיקעל וויל איך אָבשטעלען זיך אויף די עקזיסטירענדע טעאָריען איבער דער פראַגע פון אימפּעריאַליזם. איך טייל איין אַלע דיעזע טעאָריען אין דריי גרופּען: 1) די פילאָזאָפישע טעאָריען, 2) די היסטאָרישע טעאָריע און 3) די מאַרקסיסטישע טעאָריע. איך וועל ערקלערען דיעזע אַלע טעאָריען און דערנאָך פאָרמולירען מיין אייגענעם שטאַנדפּונקט איבער דיעזער פראַגע.

## די „פילאָזאָפיע" פון אימפּעריאַליזם.

דער גרויסער פראַנצויזישער שרייבער ראָמען ראָלאַן ברויכט אָפט דאָס וואָרט „אימפּעריאַליזם". און ביי איהם בעדייטעט דיעזעס וואָרט — געוואַלדטהאַט, אונטערדריקונג, דעספּאָטיזם.

„אומעטום — זאָגט ראָלאַן אין איינעם פון זיינע בעריהמטע ראָמאַנען — הערשט דער אימפּעריאַליזם: דער טעאָקראַטישער אימפּעריאַליזם פון דער רוימישע־קאַטוילישער קירך; דער מיליטערישער אימפּעריאַליזם פון די קרעמערשע און מיסטישע מאָנאַרכיען; דער ביוראָקראַטישער אימפּעריאַליזם פון די פראַנק־מאַסאָניש־שע און גיעריגע רעפּובליקען; דער דיקטאַטאָרשער אימפּעריאַליזם פון די רעוואָלוציאָנערע קאָמיטעטען. אָרימע פרייהייט, פאר דיר איז גאר קיין אָרט ניטאָ אויף דער וועלט... אין היינטיגע צייטען קומט אויס אויסצוקלייבען ניט צוויישען אימפּעריאַליזם און פרייהייט, נאָר צוויישען אימפּעריאַליזם און אימפּעריאַליזם"...

עס פערשטעהט זיך, אז אַזא דעפיניציאָן (ערקלערונג) פון וואָרט אימפּעריאַליזם, ווי ביי ראָמען ראָלאַן, קען ניט האָבען קיין שום וויסענשאַפטליכע בעדייטונג. אַזא דעפיניציאָן ערקלערט אונז ניט די ערשיינונגען פון אינערליכען און אויסערליכען לעבען פון די פעלקער, ווי אויך די אמאָליגע און היינטיגע עראָבערונגס־פּאָליטיק פון די מלוכות. די ציטאַטע פון ראָמען ראָלאַן'ס ווערק האָב איך געבראַכט בלויז צוליעב דעם, ווייל אויך פיעלע סאָציאַלאַגען, פּובליציסטען און פילאָזאָפען, אין זייערע ווערק וועגען אימפּעריאַליזם. געהען אויף ארויס פון אַזוינע אַלגעמיינע, אונדייטליכע און פּוסטע פאָרמולען.

ראָמען ראָלאַן האַלט, אז צוזאַמען מיט דעם ביוראָקראַטישען אימפּעריאַליזם, טעאָקראַטישען אימפּעריאַליזם און ז. וו., געפינט זיך אויך א מין דיקטאַטאָרישער אימפּעריאַליזם פון די רעוואָלוציאָנערע ארבייטער־אָרגאַניזאַציאָנען, א פּראָלעטאַרישער אימפּעריאַליזם, וועלכער צווינגט כלומר'שט ארויף זיין געוואַלט אויף די ארבייטער. נאָר דער געניאַלער פראַנצויזישער ראָמאַניסט האָט ניט אויסגעזוויגען פון פינגער זיין טעאָריע וועגען דער עקזיסטענץ פון פערשיעדענסטע פאָרמען פון אימפּעריאַליזם, איינשליסענדיג אויך דעם אַזוי גערופענעם פּראָלעטאַרישען אימפּעריאַליזם. ראָמען ראָלאַן האָט געהאַט פיעל פאָרגענגער, וועלכע האָבען געפונען אימפּעריאַליזם וואו איהר ווילט אַליין, כמעט אויף דער סאַמע לבנה. אַזוי האָט דער בעוואוסטער איטאַליענישער שרייבער מאַריאָ מאָראַסאָ אָבגעדרוקט א בוך איבער „אַרטיסטישען" אימפּעריאַליזם, און דער בעריהמטער פראַנצויזישער שרייבער ערנסט סעיער האָט ארויסגעלאָזען א גרויסען ווערק אין פיער בענדער, און אין דיעזען ווערק סטאַרעט ער זיך צו בעווייזען, אז די הויפּט פאָרשטעהער פון אימפּעריאַליזם פון 18־טען און 19־טען יאָהרהונדערטע זיינען געווען גאָבינאָ, ניטשע, זשאַן זשאַק רוסאָ, פּרודאָן און.... קאַרל מאַרקס (!).

סעיער'ס בוך איז איינער פון די וויכטיגסטע ווערק אין דער אינטערנאַציאָנאַלער

בורזשואזער ליטעראטור איבער דער פראגע וועגען אימפּעריאליזם, און דעריבער איז פאר אונז וויכטיג געגוויער אָבצושטעלען זיך אויף איהם. דאָס ווערק רופט זיך: „די פילאָזאָפיע פון אימפּעריאליזם". דער ערשטער באנד טראגט דעם נאָמען — „גראף גאָבינאָ און דער היסטאָרישער אריאניזם"; דער צווייטער באנד—„אפּאָלאָן אָדער דיאָנים. א קריטישער עטיוד איבער פריעדריך ניטשע"; דער דריטער באנד—„דער דעמאָקראטישער אימפּעריאליזם (רוסאָ, פּרודאָן, קארל מארקס)", און דער פיערטער באנד — „דער איראציאָנאלער אימפּעריאליזם".

אין דעם בעריהמטען דייטשען שרייבער פ ר י ע ד ר י ך נ י ט ש ע זעהט סעיער דעם טעאָרעטיקער פון א י נ ד י ו ו י ד ו ע ל ע ן אימפּעריאליזם, ווייל פאר ניטשע איז דער אינדיווידואום, יעדער איינצעלנער מענש, העכער איידער אלץ און זיינע רעכטען שטעהען העכער איידער די אינטערעסען פון דער וועלט און פון דער געזעלשאפט.

אין דעם בעוואוסטען דיפּלאָמאט און שרייבער פון 19־טען יאהרהונדערט, גראף ג אָ ב י נ אָ, זעהט סעיער דעם טעאָרעטיקער פון ר א ס ע ן־אימפּעריאליזם, ווייל גאָבינאָ האלט, אז די אַרישע (אינדאָ־אייראָפּעאישע) ראסע שטעהט העכער פון אלע אנדערע ראסען און דארף הערשען איבער זיי.

אין ז ש אַ ן ז ש אַ ק ר ו ס אָ, דיעזען גרעסטען שרייבער פון 18־טען יאהרהונדערט, זעהט סעיער דעם פאָרשטעהער פון פ ל ע ב ע־א י ש ע ן אימפּעריאליזם, ווייל ר ו ס אָ האָט מיט זיינע שריפטען אויסגעדריקט די שטרעבונגען פון מיטעלקלאס, וועלכער האָט אריינגעכאפּט די הערשונג אין זיינע הענד נאָך דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן.

און לסוף, אין קאַ ר ל מ אַ ר ק ס, וועלכער האָט געשטרעבט צו דער הערשונג פון פּראָלעטאריאט, זעהט סעיער דעם טעאָרעטיקער פון ק ל אַ ס ע ן־אימפּעריאליזם, וועלכער דריקט זיך אויס כלומר'שט אין דער שטרעבונג פון אר־בייטער קלאס צו הערשען איבער אלע אנדערע קלאסען.

וואָס זשע בעדייטעט ביי ס ע י ע ר דאס וואָרט „אימפּעריאליזם"?

ער זאגט: „דער אימפּעריאליזם איז פּונקט אזוי אלט, ווי דאָס אָרגאַנישע לעבען בכלל. אימפּעריאליזם הייסט די שטרעבונג פון יעדער לעבעדיגער בעשעפעניש צו ערנעהרען זיך, ענטוויקלען זיך און פערמעהרען זיך אויפ'ן חשבון פון די ארומיגע בעשעפענישען. א י מ פּ ע ר י אַ ל י ז ם — ד אָ ס א י ז ד י א י נ ע ר ל י כ ע מ ע נ ש ל י כ ע ט ב ע, וועלכע טרייבט די איינצעלנע מענשען און די סאָציאלע גרופּען צו בעפעסטיגען זייער עקזיסטענץ און בעזארגען זייער צוקונפט אויף דעם חשבון פון דער ארומיגער סביבה."

עס פערשטעהט זיך, אז אויב דאָס וואָרט „אימפּעריאליזם" בעדייטעט טאקע די שטרעבונג פון יעדער זאך אין דער וועלט צו בעפעסטיגען איהר עקזיסטענץ און פערזיכערען איהר צוקונפט, — דאן איז טאקע מעגליך צו געפינען פערשיעדענסטע קאטעגאָריען פון אימפּעריאליזם, אָנהויבענדיג פון „אינדיווידועלען" אימפּעריאליזם און ענדיגענדיג מיט'ן „סאָציאלים־טישען", „אנארכיסטישען" און ז. וו. נאָך מעהר, מען קען געפינען אימפּעריאליזם אפילו אין די בעציהונגען צווישען די געשלעכטער. און ווירקליך, סעיער'ס תלמיד, ל ו אַ י ע ס ט ע ו ו, אין דעם ווערק, וואס ער האָט ניט לאנג ארויסגעלאָזען, האָט אויסגעפונען ניט איינעם, נאָר ט ו י ז ע נ ד ע ר „אימפּעריאליזמען", אפילו אין די ל י ע ב ע ס־בעציהונגען, און אין איין קאפּיטעל רעדט ער מיט א טאָן פון א טיעפען חקרן וועגען "סעקסועלען אימפּעריאליזם".

נאָר וואָצו זוכען אימפּעריאליזם בלויז צווישען מענשען? מען געפינט איהם אויך צווישען חיות און פלאנצען און בכלל אין דער גאנצער לעבעדיגער און טויטער נאטור. אזוי שרייבט וועגען דער „פילאָזאָפיע פון אימפּעריאליזם" ע ד ו אַ ר ד ר אָ ד:

„דער אימפּעריאליזם איז ניט מעהר ווי די שטרעבונג צו פערברייטערען זיך, די שטרעבונג, וועלכע ליעגט אין דער טבע פון אלע בעשעפענישען און פון אלע קאָלעקטיווע גרופּען. די גרויסע בוימער פון וואלד, וועלכע דערשטיקען מיט זייער שאָטען די קלענערע פלאנצען, זיינען א י נ ד י ו ו י ד ו ע ל ע אימפּעריאליסטען. דער וואלד אליין, וואס פערברייטערט זיך אלץ מעהר אויפ'ן חשבון פון די ארומיגע פעלדער און לאָנקעס, איז א ק אָ ל ע ק ט י ו ו ע ר אימפּעריאליסט. אן ארמעע פון מוראשקעס, וועלכע טרעט ארויס אין מלחמה געגען א צווייטער ארמעע פון מוראשקעס, טהוט זי עס אין נאָמען פון נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ן אימפּעריאליזם. מעגליך, אז דער קאמפּף, וואס הינט פיהרען געגען קעץ און וואס קעץ פיהרען געגען מייז, גיט אונז א מוסטער פון דעם, ווי אזוי עס האָט געהערשט דער ר אַ ס ע ן־אימפּעריאליזם צווישען מענשען אין די פאָרהיסטאָרישע צייטען. אויף אזא אופן איז די ענטדעקונג פון א נייעם וואָרט („אימפּעריאליזם") מעהר ניט ווי די אָנערקענונג פון אייביגען געזעץ, דעם געזעץ פון דער נאטור און לעבען".

אויפ'ן ערשטען בליק קען אויסווייזען, אז אָט די אלע פילאָזאָפישע חקירות וועגען „אימפּעריאליזם" זיינען ניט מעהר ווי פּלפּול און פּוסטע ריידעריי. אויב אונטער דעם וואָרט „אימפּעריאליזם" ווערט פערשטאנען ניט נור עראָבערונגס־פּאָליטיק פון א אלעקסאנדער מוקדון, פון דער פאראייטיגער ריימישער אימפּעריע אדער

פון די מאָדערנע עראָבערער, נאָר אויך אַלע געזעלשאַפטליכע ריכטונגען, און בעוועגונגען, ווי ניטשעאַנסטווא, סאָציאַליזם, אַנאַרכיזם און ז. וו. און בכלל אַלע ערשיינונגען פון אינדיווידועלען, סאָציאַלען און נאַטור־לעבען, — דאַן ווערט דער בעגריף „אימפּעריאַליזם" אַזוי ברייט, אַז ער ווערט איינפאַך פּוסט און ערקלערט גאָר נישט.

נאָר זיינען ווירקליך דיעזע אויבענגעבראַכטע חקירות וועגען „אימפּעריאַליזם" ניט מעהר ווי פּלפּול און פּוסטע ריידעריי?

אין דער ווירקליכקייט האָבען דיעזע אַלע חקירות זעהר א בעשטימטע כונה, זעהר א בעשטימטען מיין, און דיעזען מיין האָט טאַקע אַרויסגעזאָגט דער זעלביגער ע ד ו אַ ר ד ר אָ ד:

„זאָלען זיי זיך סטאַרען אַריינצובריינגען שלום אין דער וועלט און מאַכען א סוף צו די פערשיעדענע קאָנפליקטען, וואָס ווערען אַרויסגערופען דורך דעם אימפּעריאַליזם. אַזעלכע סטאַראַניעס פערשאַפען עהרע אונזער צייט, אָבער מען דאַרף זיך ניט פערגעסען, אַז דיעזע קאָנפליקטען ווערען שטענדיג אַרויסגערופען דורך אַזעלכע טענדענצען, וועלכע קענען קיינמאָל ניט פערשווינדען און וועלכע בייטען בלויז זייער פאָרם. מיר האָבען א גרונט צו דיינקען, אַז אַזוי וועט דויערען ביז דעם סוף פון אַלע היסטאָרישע פּעריאָדען, ד. ה. ביז דעם סוף פון דער וועלט. מעגליך, אַז דאָס וואַרט „אימפּעריאַליזם" וועט פערשווינדען, אָבער די בעדערפניישען און די געפיהלען, וועלכע דיעזעס וואַרט בעדייטעט, וועלען קיינמאָל פון אונז ניט פערשווינדען."

מיט איין וואַרט, וואָס עס זאָלען ניט זאָגען די פּאַסיפיסטען, די סאָציאַליסטען, די אַנאַרכיסטען — די וואַרהייט "homo homini lupus est" (איין מענש דעם צווייטען איז א וואָלף) וועט אַלע מאָל בלייבען א וואַרהייט. די עראָבערונגס־פּאָליטיק פון די מלוכות, די אַטאַקעס פון די שטאַרקע אויף די שוואַכע, די אונאויפהערענדע מלחמות, וועלען אַלע מאָל פערבלייבען אַלס אַן אייביגער געזעץ אין לעבען פון די געזעלשאַפטען. און דעריבער דאַרף מען זיך בעוואַפנען פון קאָפּ ביז די פיס און שטרעבען צו האָבען די גרעסטע אַרמעע און די גרעסטע פלאָטע אַלס די איינציגע פערזיכערונג געגען אַן אָנפאַל פון די שכנ'ישע מדינות. און ניט נור פיר פערטיידיגונג אַליין איז נויטיג א שטענדיגע גרויסע אַרמעע און פלאָטע. זי איז אויך נויטיג, כדי צו פערשטאַרקען זיך און פערברייטערען זיך אויפ'ן חשבון פון די אַרומיגע לענדער לויט די נאַטירליכע געזעצען, וועלכע זיינען פון אייביג אָן אַריינגעלעגט געוואָרען אין מענשליכען לעבען.

אָט דאָס איז דער אמת'ער מאָטיוו, צוליעב וועלכען עס איז בעשאַפען געוואָרען די בורזשואַזע „פילאָזאָפיע פון אימפּעריאַליזם", די פילאָזאָפיע, וועלכע איז אין די לעצטע צייטען אַזוי היים אויפגענומען געוואָרען אין בעשטימטע קרייזען אין פראַנקרייך, דייטשלאַנד, ענגלאַנד און אין פיעל אַנדערע לענדער.

## דער היסטאָרישער אימפּעריאַליזם.

די „פילאָזאָפיע פון אימפּעריאַליזם", וועלכע מיר האָבען ערשט געבראַכט, איז אויף דעם העכסטען אופן אונפרוכטבאַר. זי ערקלערט ניט די פערוויקעלטע ערשיינונגען פון געזעלשאַפטליכען לעבען, זי גיט ניט צו פערשטעהן וואָס איז אַזוינס די עראָבערונגס־פּאָליטיק פון די מאָדערנע מלוכות; פערקעהרט, דיעזע פילאָזאָפיע פערטונקעלט און צופּלאָנטערט די פראַגען, וועלכע אינטערעסירען אונז, און דעריבער איז זי ניט וויסענשאַפטליך און רעאַקציאָנער.

אבער פּונקט ווי אונגעלונגען עס זיינען די חקירות פון אונזערע בורזשואַזע פילאָזאָפען, אַזוי אויך אונגעלונגען זיינען די ערקלערונגען פון די בורזשואַזע היסטאָריקער, סאָציאַלאַגען און פּובליציסטען אין זייערע אָבהאַנדלונגען וועגען אימפּעריאַליזם. אמת, דיעזע היסטאָריקער און סאָציאַלאַגען געהען ניט אַזוי ווייט אין זייערע „חקירות" אום איינצושליסען אין בעגריף „אימפּעריאַליזם" אַזעלכע געזעלשאַפטליכע ערשיינונגען, ווי סאָציאַליזם, ניטשעאַנסטווא, קאַטוילי־ציזם און ז. וו. זיי פערנעהמען זיך בלויז מיט די פערשיעדענע זייטען פון דער עקאָנאָמישער, קולטורעלער און מיליטערישער פּאָליטיק פון דער אדער יענער נאַציאָן און פון דער אדער יענער מלוכה. דער בעגריף פון „אימפּעריאַליזם" איז ביי זיי ענגער און מעהר בעגרענעצט. אבער אין דער זעלבער צייט איז דאָך ביי זיי דיעזער בעגריף אַזוי ברייט, דאָס ער שליסט איין אי די עראָבערונגס־פּאָליטיק פון דער אַטהענישער דעמאָקראַטיע (אין אַלט גריכענלאַנד) אין די צייטען פון פּעריקל און אַריסטאָטעל, אי די קאָלאָניאַלע מלחמות פון נאַפּאָלעאָן דעם דריטען, אי די אימפּעריע פון אַלעקסאַנדער מוקדון, אי די אימפּעריע פון פאַרצייטיגען רוים, אי די אַגרעסיווע פּאָליטיק פון דער מאָדערנער ענגלישער רעגירונג, אי די פּאַנגערמאַנישע פּלענער פון די מאָדערנע דייטשע פּאַטריאָטען, וועלכע שרייען אין איין קול „דייטשלאַנד איבער אַלעס!"

דאָס אַלץ איז ביי זיי א י מ פּ ע ר י אַ ל י ז ם, און אָן דיעזער מיינונג האַלטען זיך פיעל ערנסטע היסטאָריקער פון היינטיגער צייט. דער בעוואוסטער אַמעריקאַנער געלעהרטער פּראָפ. פ ו י ר נ י ו ס אָ ן האָט דעם פאָריגען יאהר אַרויסגעלאָזען א בוך אונטער'ן נאָמען „דער גריכישער אימפּעריאַליזם", און דאַרטען קומט ביי איהם אויס, אַז די עראָבערונגס־פּאָליטיק, וואָס עס האָט געפיהרט די פאַרצייטיגע „אַטהענישע דעמאָקראַטיע", די מלחמות פון

אטהען און ספארטא, די גאנצע מלוכה־פאָליטיק פון די פטאָלאמעער אין סעלעווקידען — מיט איין ווארט, אלץ, וואס איז שייך צו דער פאָליטיק פון די פארצייטיגע גריכישע מלוכות און רעפובליקען, איז געווען דורכגעדרונגען מיט דעם פרינציפ פון אימפעריאליזם.

אויף דעם זעלבען שטאנדפונקט שטעהט אויך דער בעוואוסטער איטאליענישער היסטאָריקער פערעראָ אין בעצוג צו דער רוימישער פאָליטיק פון דער פארצייטיגער אלט־רוימישער מלוכה.

פערעראָ'ס בוך „די גרויסקייט און דער אונטערגאנג פון רוים" איז איינע פון די בעסטע קלאסישע ווערק אין דער היסטאָרישער ליטעראטור פון די לעצטע צייטען. אין דיעזען בוך בעווייזט ער, אז די עראָבערונגס פאליטיק פון דער רוימישער מלוכה איז געווען א רעזולטאט פון פון עקאָנאָמישע אומשטענדען און מיט דער פעדער פון זעהר א טאלאנטפאָלען שרייבער ברייינגט ער אונז בילדער נאָך בילדער, וועלכע בעווייזען ווי אזוי די באנקירען, די צינז־מאָנער און די סוחרים, אָט דיעזער קלאס פון עקספלואטאטאָרען, פראָצענטניקעס און פינאנסיסטען, האָבען געבראכט אין בעוועגונג די זיעגרייכע מאכט פון די רוימישע לעגיאנען, וועלכע האָבען איינגענומען איין לאנד נאָכ'ן אנדערען. און פונקט ווי איינינגע מאָדערנע פובליציסטען (לענין און אנד.) זעהען אין דער אימפעריאליסטישער פאָליטיק פון די היינטיגע מלוכות די לעצטע סטאדיע פון קאפיטאליזם, דעם אָנהויב פון אונטערגאנג פון דער בורזשואזער אָרדנונג, — אזוי בעטראכט פערעראָ דעם „רוימישען אימפעריאליזם" אלס א בעדייטענדען צייכען פון אונטערגאנג פון דער אלט־קלאסישער וועלט.

אין דער ווירקליכקייט איז די פאָליטיק פון דער וועלט־רוימישער אימפעריע געווען ניט מעהר ווי די פאָליטיק פון רויבערי און האָט זעהר א קנאפע עהנליכקייט צום אימפעריאליזם אין ריכטיגען זינען פון וואָרט.

וואס זשע דארפען מיר פערשטעהן אונטער „אימפעריאליזם"? וואס איז די ריכטיגע בעדייטונג פון דיעזען ווארט?

וועגען דעם אין נעקסטען אַרטיקעל.



פרין הירשביין: **צווישען טאג און נאכט** (א פאָר געדאנקען.)

ווען דער טאָג געהט אוועק און די נאכט הויבט זיך אָן שטיל צו דערנעהנטערען, ווען די מלחמה פון ליכט און שאָטען שטארקט זיך אויף דער ערד און דער פארבען־שפיעל אין די רוימען, ארום אונז, ווערט אלץ שנעלער און שנעלער — יעמאָלט קומט אויך א גרויסע פערענדערונג אין אונזער גאנצען וועזען און די מלחמה פון צווישען טאָג און נאכט שפיגעלט זיך אָב אין אונזער נשמה.

מיר זיינען נישט ביכולת צו בעאָבאכטען, ווי ליכט און שאָטען און אלע קאָלירען פון דעם רעגענבויגען זיפען זיך דורך אונזער וועזען. געפיהלען, וואס זיינען געווען פערטויבט אין פערלויף פון טאָג, הויבען אָן קומען צו זיך און מיר ווערען לאנגזאם אונטערטעניג צו די נייע סודות וואס די נאכט מיט איהר אָנקומען וועבט אויס ארום אונז.

דער טאָג מיט זיין ליכט רייסט אראב דעם שלייער וואס די נאכט האָט אויף אלץ אָנגעהאנגען; סודות האָט די נאכט אויסגעוועבט, קומט אָבער דער טאָג און צורייסט זיי און צושפרייט זייערע אונזיכטבארע פעדעם אויף אלע זייטען. בלויז מיט'ן אָנקומען פון א נייער נאכט הויבען זיך אָן יענע פעדעם צוריקצונעהמען און די נעץ פון סודות וועבט זיך ווידער ארום אונז און אין אונז.

אין פערלויף פון טאג איז אונזער אויג שטארק פערנומען. אונזער בליק רייסט זיך ווייט, און וואוהין נאָר ער קען דערגרייכען איילט ער זיך דורכצושפארען. נישטאָ קיין צייט אויפצונעהמען די אלע קלאנגען וואס טראָגען זיך ארום אונז און מאכען א וועג דורך אונזער נשמה. ערשט ווען די נאכט קומט אָן און די ממשלה פון אונזערע אויגען ווערט בעגרעניצט, ערשט יעמאָלט פערשטארקט זיך דער חוש צום הערען, און מיר שפיצען אָן אונזערע אויערען צו אלץ, וואס ארום אונז קומט פאָר. און שטילע קלאנגען, וואָס בייטאָג זיינען זיי געווען ווייט פון אונז — ביינאכט, דערגרייכען זיי אונזערע אויערען.

פערשטעהט זיך, אז איך רעד דאָ איצטער נישט פון אונזער לעבען אין דער גרויסער, מאָדערנער שטאָדט, וואו דאָס ליכט פון טאָג ענטפלעקט פאר אונז כמעט גאָר נישט און די נאכט ברענגט פאר אונז דעם ווידערקול פון דעם בייטאָגיגען מעטאלענעם גערויש.

איך רעד נישט פון דער שטאָדט, וואו מיר זעהען אויס גלייך ווי די אומגעבונג האָט אונז

פון זיך אַרויסגעשפּיגען. איך רעד איצטער פון אונזער לעבען דאָרט, וואו מיר גיסען זיך צו־נויף מיט דער אַרומיגער אומגעבונג, ווי דאָס קליינע פליגעלע וואס שלייכט זיך צווישען די גראָזען און דעם אייגענעם קאָליר פון די גראָ־זען פערמאָגט עס.

ערגעץ וואו דערצייכט מען, אז א וואַנדע־רער, אמאָל אומבלאָנדזשענדיג ווייט פון שטאָדט און מענשען, איז אָנגעקומען אין א גרינעם טאָל וואו יעדען אבענד, ווען די זון האָט אָנגעהויבען צו פערשווינדען, האָט ער געהערט שאַלען דעם פרייד־געלעכטער פון דער נאַכט, ביי איהר אָנ־קומען צו פערנעהמען דעם פלאַץ פון טאָג. און בעגינען, ווען די זון האָט בעדאַרפט אויפגעהן, האָט ער פערנומען דעם ליכטיגען געלעכטער פון טאָג וואס איז אָנגעקומען צו פערנעהמען די ממשלה פון דער נאַכט.

דאָס איז דאָך נישט בלויז אויסגעטראַכט.

ווען עס געלינגט אונז צו פערקלייבען זיך אין יענעם גרינעם טאָל, איינצולעבען זיך מיט דער אַרומיגער אומגעבונג אזוי, אז מיר זאָלען אָנ־ווערען די גרעניצען פון אונזער אייגענעם איך; אונזער איך זאָל זיך צונויפגיסען מיט דעם ליכט פון דער וועלט און פאַר דעם גאַנצען האַרמאָני־שען פאַרבען־ציטער פון די רוימען א וועג מאַ־כען דורך דער אייביגער נשמה — דאַן קען אונ־זער וועזען הערען דעם קלאַנג פון די אַלע פאַר־בען, די קלאַנגען וואס ליכט און שאָטען בע־שאַפען ביים ציהען דורך אונזער האַרצען.

ווען די נאַכט קומט אָן ווערט די זעהונגס־קראַפט צוגאָסען איבער אונזער גאַנצען וועזען און מיט פערמאַכטע אויגען זעהען מיר דאָס, וואס אונזער אויער האָט אונז אונטערגעזאָגט. אונזער געהער קומט ארויס אויף דער וואַך און קלייבט אויף די איידעלסטע קלאַנגען וואָס טראָ־גען זיך ארום אונז:

ביי טאָג הערען מיר נישט, ווען א וואָגען געהט פאַרביי איבער שטיינער נישט ווייט פון אונז; און ביי נאַכט, אין גרינעם טאָל, קענען מיר הערען דעם געראַוש פון פויגעל וואס שוועבט אין לופטען און מיר ווייסען פון וואס פאַר א זייט ער קומט אָן און וואוהין זיין וועג איז.

מיר הערען נישט ביי טאָג ווען א פערד געהט פאַרביי מיט זיינע שווערע טריט ערגעץ גאָר נאָהנט פון אונז; און ביי נאַכט הערען מיר צומאָל דעם געראַוש פון א פליג וואס שלייכט זיך אויף דער וואַנט.

מיר הערען אפשר ביי טאָג דעם געראַוש וואס דער ווינט בעשאַפט, דורכטראָגענדיג זיך צווישען די געדיכטע צווייגען פון דעם לינדען־בוים; ביי נאַכט אבער קענען מיר דערקענען דעם געראַוש פון יעדער בלעטעלע בעזונדער; און מיר ווייסען צו דאָס קלאַפּט זיך — בלאַט אָן בלאַט, אָדער — בלאַט אָן צווייג. און מיר דערקענען אפילו די קלאַנגען וואס גיט ארויס דאָס טרוקען בלעטעלע ווען דער ווינד טרייסעלט עס, וועלענדיג אַראָברייסען פון בוים.

און ווען מיר ווילען יעמאָלט דערנעהנטערען צו זיך די ביינאַכטיגע קלאַנגען; אָדער דאָס לעבען וואס וועבט זיך ארום אונז ביי נאַכט אינ'ם קלאַנג — ווען מיר ווילען דאָס אַלץ דער־נעהנטערען צו זיך, בעלייכטען מיר עס מיט דעם ליכט וואס לעבט אין אונז; בעפאַרבען מיר עס מיט דער פאַרבען־האַרמאָניע וואס צי־טערט אין אונז.

דער הויכסטער מאָמענט אין אונזער לעבען איז אבער די רגע פון ב י ן־ ה ש מ ש ו ת: די רגע פון צ ו ו י ש ע ן ט אָ ג א ו ן נ אַ כ ט; די גרעניץ, וואו טאָג און נאַכט בעגעגנען זיך און אויף איין אויגענבליק מאַכען זיי שלום צווישען זיך; די רגע, ווען אונזער בליק מאַכט שלום מיט'ן געהער, און גלייכען זיך כמעט אויס צווישען זיך מיט זייער ממשלה.

אויפ'ן גרעניץ פון טאָג און נאַכט איז דאָס ליכט נישט אזוי שטאַרק אז אונזער בליק זאָל זיך פער'שכור'ן. די אויערען הויבען אָן אויפ־צוכאַפּען די קלאַנגען וואס רייסען זיך פון אַלע זייטען צו אונז. פאַרבען ווערען פערוואַנדעלט אין טענער און דאָס צוזאַמען — אין איין אונ־בעמערקטען נגון, וואס רייסט זיך פון אונזער נשמה.

אָט די אַלע נגונים וואָס ווערען ארויסגע־ברומט פון האַרצען, נישט וויסענדיג פון וואַנען זיי זיינען געקומען — דאָס זיינען קינדער פון אונזער בין־השמשות. די אַלע נגונים וואס זיי־נען פון פאָלקס האַרץ ארויס און צוטראָגען זיך ארום אונז, זיינען קינדער פון צ ו ו י ש ע ן ט אָ ג א ו ן נ אַ כ ט. אין דעם בין־השמשות־געזאַנג פערבינדט זיך אין אונזער נשמה ליכט מיט קלאַנג; פאַרב און קאָליר ווע־רען פערקערפּערט אין לעבעדיגע, צאַפּעלדיגע טענער.

מיין זיידע, פון פאָטער'ס צד, וואָס האָט זיינע הונדערט יאהר דורכגעלעבט ווייט פון שטאָדט און מענטשיסען געטומעל און וואָס האָט נישט געפונען אפילו פאַר נויטיג זיך אויס־צולערנען דעם נאָמען אונטערשרייבען — יעדען פאַרנאַכט איז ער אריינגעפאַלען אין א שטימונג אויסצוזינגען זיינע נגונים.

געוועזן ביי איהם נגונים, וואָס האָבען גע־הערט צו די זמירות פון שבת און יעדער נגון האָט געטראָגען דעם נאָמען פון די ווערטער.

ער האָט אָבער געהאַט סתם נגונים, אָהן ווערטער, וואָס גאַנץ אפט, אין א מיטען־וואָכע־דיגען אבענד, האָט ער זיי געזונגען. און די נגונים האָבען ביי איהם געטראָגען נעמען לויט דעם פאַרב אין וועלכען ער האָט יעדען ניגון גע־זעהן:

— דער ר ו י ט ע ר ניגון! לאָמיר, קינד, זינגען דעם רויטען ניגון...

— קום, מיין קינד, וועסט מיר העלפען זינ־
גען דעם ג ר י נ ע ם ניגון.

אפילו — א ר א ב ע ן ניגון האָט ער אויך
געהאט.

אין זיין נשמה זיינען די נגונים בעפאַרבט
געווארען מיט די קאָלירען וואָס מיגלען זיך אין
די רוימען, און שפּילען אויף יעדע זאַך ארום
אונז.

אז מיר קוקען אמאָל דורכ'ן פענסטער צו
א גרינעם בוים, וואס שטעהט פון ווייטענס און
דער ווינט וויגט זיינע צווייגען אויף אלע זיי־
טען, מיר הערען נישט דעם גערויש פון די
גרינע בלעטער, איז אָבער געגוג, אז מיר זאָ־
לען פערמאכען די אויגען, און נויגען אונזער
אויער צו דער זייט פון דעם בוים. ביסלעכווייז,
ביסלעכווייז וועט זיך אָנהויבען צו דערטראגען
צו אונז דער גערויש פון די בלעטער און דער
בוים מיט זיינע גרינע בלעטערדיגע צווייגען
שיינט אויף פאר אונז אין זיינע אמת'ע פאַר־
בען, כאָטש אונזערע אויגען זיינען געשלאָסען.
דער בוים, ווי ער וואָלט זיך דערנעהנטערען צו
אונז.

ס'איז דערפאר, וואס מיט ליכט און זעהונגס־
קראפט זיינען מיר אָנגעזאפּט. ס'איז דערפאר,
וואס דער טאָג, ווען ער איז פון אונז אוועקגע־
גאנגען, האָט ער פון זיך ליכט אין אונז געלאָ־
זען. די זון איז ווייט פון אונז אוועקגעגאנ־
גען, אָבער א שטיק פון דעם טאָג, פון איהר ליכט,
איז געבליבען אין אונזער וועזען. אין אונז איז
אויך איבערגעבליבען א שטיק פון דער נאַכט;
אין פריהמאָרגען, ווען די זון איז אויפגעגאנגען.
און אזוי שפּילט זיך דער בין־השמשות מיט זיי־
נע פארבען אין אונזער נשמה.

און ווען די נאַכט מיט דעם טאָג בעגעגנען
זיך אויפ'ן שוועל פון אונזער נשמה, הויבט אָן
עפּעס צו זינגען אין אונז, ציהען רעגען־בויגענס
דורך אונזער נשמה, בעגלייט מיט די איידעלסטע
קלאַנגען וואס לעבען שטענדיג ארום אונז.

ווער ס'איז אמאָל אין א פריהלינג־נאַכט
ארויס שטיל פון זיין שטוב, ארויס אין פעלד
אריין, אדער זיך אוועקגעשטעלט ביים ראנד
פון א וואלד — און לאנג, לאנג זיך צוגעהערט
צו אלץ וואס ארום קומט פאָר — נישט נאָר
וועט ער הערען ווי אזוי דער שטראָם חיונה
קוועלט פון דער ערד ארויס, דורך די וואָרצלען,
אין בוים אריין און מאַכט די קאָרע אויף די
בוימער פלאצען — ער וועט אויך פערנעהמען
דעם גערויש פון די קנאָספּען וואָס ווערען אָנ־
געקוואלען, עפענען זיך און מאכען א וועג פאר די
בלעטעלאך וואס ווילען זיך ארויס, גלייכען
זיך אויס און ווארטען אויף דעם ערשטען טוי.

יעמאָלט ביינאַכט, אין דער פינסטערער
פריהלינג־נאַכט, פערמאכענדיג די אויגען, ווע־
לען מיר פערנעהמען דעם גאנג פון די בוימער'ס
וואָרצלען אין דער ערד; דעם גערויש פון די
גראָזען וואס שלייכען זיך, שלייכען זיך ארויס
פון דער ערד. און וואכענדיג, מיט פערמאכטע
אויגען אין דער פינסטערע נאַכט, לעבט עס אלץ
אויף אין אונזער נשמה. — — דורך דער שטיל־
קייט פון דער נאַכט ווערען די אלע קלאַנגען מיט
דעם ליכט פון טאָג אין אונזער נשמה בעלויכ־
טען.

* * *

א דאנק דעם שבת, האָבען מיר, אידען, זיך
מעהר אָבגעגעבען מיט דעם בין־השמשות און
געלערנט ווי אזוי אָבצושיידען ליכט פון ליכט
און שאָטען פון שאָטען.

און אפשר א דאנק דעם איז דער געפיהל
פאר דעם בין־השמשות ביי אונז, אידען, פיעל
מעהר פערשארפט ווי ביי אונזערע שכנים מיט
וועמען מיר האָבען געלעבט:

ווען האָט מען געוואוינטלאך אָנגעצונדען
ליכט ביי אונז אין שטוב?

— יעמאָלט, ווען מען האָט שוין נישט גע־
זעהן ווי אזוי אריינצוציהען א פאָדעם אין א
נאָדעל אריין.

איין מאָל אין וואָך אָבער האָט מען ליכט
אָנגעצונדען אין דער אידישער שטוב א סך פרי־
הער; יעמאָלט ווען דאָס קינסטליכע ליכט איז
נאָך גאָר נישט געווען נויטיג.

פרייטאג פארנאכט, די זון איז נאָך נישט
פערגאנגען; איהרע שטראַלען בלאָנקען זיך נאָך
ארום אויף דער ערד; קלייבען זיך נאָך ערשט
ארויף אויף די שפּיצען פון די בוימער, שפּיצען
דעכער; נאָך אָפען די גרעניצען פאר אונזערע
אויגען — און אין דער אידישער שטוב האָט זיך
שוין ליכט בעוויזען. נישט קיין שיין שלאָגט
פון שטוב דורך די פענסטער, נאָר פלעמלאך ווי־
גען זיך דאָרט אינווענינג, פלעמלאך וואס וויגען
זיך, רויטלען זיך ארויס פון דער העלער ליכ־
טיגקייט, וואָס דער טאָג האָט נאָך אין שטוב
פול. די פלעמלאך ווערען ארומגעכאפּט פון דעם
שטראָם ליכט וואס פלייצט נאָך פון די מעריב
פענסטער.

די זון האָט זיך ביים אונטערגעהן אזוי צו־
פלאקערט, אזש די גאנצע וועלט האָט זי אויפס־
ניי אָנגעצונדען, מיט א רויטען שימער האָט זי
אלץ בעגאָסען און פאמעלאך זיך אָנגעהויבען
אראבצולאָזען. און דורך דעם רויטען ליכט
הויבט זיך אָן אריינצואוועבען א בלויליכקייט;
אראנזש און פורפור קאָליר פלעכטען זיך איינ־
איינעם און אין איינעם הויבען זיך די קאָלירען
אָן צו לעשען, אויסצוגעהן — — —

ערשט זיינען שוין די ליכט־פלעמלאך הע־
לער געווארען און זיי ווארפען פון זיך שטראַה־
לען, רויטליכע שפּיזען ווארפען זיי ארום זיך,
שטויסען אָפּ פון זיך די נאַכט וואס דערנאָהנ־
טערט זיך שטילערהייט פון אלע ווינקעלעך אין
שטוב....

דורך דורות לאנג האָט זיך עס איבערגע'־

חזר׳ט איין מאָל אין דער וואָך. שטענדיג דער איינגענער פרייטאג פארנאכט!

און דאריבער, אז מיר האָבען זונטאג פער־מאכט אונזערע אויגען און געוואלט זיך פאר־שטעלען דעם שבת ווי ער קומט אָן, האָבען פאר אונזער געדאנק זיך אויפגעוועקט אלע ליכט פארבען פון דעם פרייטאג צונאכטס; דער הער־ליכער בין־השמשות איז פאר אונזערע אויגען ארויסגעקוואלען ערגעץ פון דער פינסטערניש.

פון דעם עלטעסטען ביז דעם אינגסטען אין שטוב האָט פרייטאג פארנאכט, יעדען איינציי־גען געצויגען צו מערב זייט, ווענדען די בליקען אהין, וואו די זון בעדארף פערגעהן. די פער־האָרעוועטע, פערהאוועטע מאמע איז יעדע ווייל ארויס אין דרויסען און געווענדט זיך צו מעריב זייט. אונרוהיג האָבען די בליקען דאָרט געזוכט. בעטראכט דעם הימעל, בעטראכט דאס ליכט וואס שפּילט דאָרטען.

און טאָמער האָט זיך א וואָלקען פערצויי־גען ביי די ברעגעס פון די מעריב־הימלען, האָ־בען איהרע בליקען זיך געוואלט דורכרייסען דורך דעם וואָלקען און גרייבען דער זון וואס בע־דארף פערגעהן.

— זאָגט מיר, קינדערלאך, ווי האלט עס מיט דער זון?

— די זון האָט זיך בעהאלטען אהינטער א וואָלקען.

— איז דער וואָלקען רויט?

— אויבען, די ראנדען זיינען רויט און אונ־טען איז בלוי־גרוי.

— די זון פערגעהט, זיך פערשפּעטיגט. גי־כער שטעלט אריין ליכט אין די לייכטער. כ׳וועל נאָר ס׳פּנים אָבוואשען און ליכט בענשען.

און דעריבער, אמאָל אין מיטען דער וואָך, אז מיר געהען פערביי א גאס, ווייט פון מעריב זייט, און דאָ ערגעץ אין א שטוב פינקעלט א ליכט פון די פענסטער — וואכט אויף אין אונ־זער געדאנק דער ערב־שבת; נאָך אמאָל ווענדען מיר די אויגען צו מעריב און גאנץ אנדערש בעגרייפען מיר דעם שפּיל פון ליכט און שאָטען ארום אונז; דעם געוועב פון פארבען וואָס צי־טערט פאר אונזערע אויגען. דער בין־השמשות קריגט מיט אמאָל זיין תקון אין אונזער נשמה...

ווען ציגדט מען אָן ליכט ביי א אידען אין שטוב?

— ווען מען זעהט שוין נישט ווי אריינצוצי־הען א פּאָרים אין נאָריל אריין.

איין מאָל אין וואָך אָבער האָט מען ליכט אָנגעצונדען ערשט יעמאָלט, ווען דרויסען איז שוין גוט פינסטער געווען; שטערענדלאך האָ־בען זיך שוין בעווייזען אז געפינקעלט אין הימעל.

דאָס איז געווען שבת צו נאכט.

אויף דעם גרעניץ פון שבת און וואָך האָבען זיך טאָג און נאכט בעגעגענט און אויף דאָס גרעניץ פון טאָג און נאכט האָט זיך אונזער אויג גערערנט עפּעס פערבאָרגענעס, געהיימניספולעס צו זוכען. די פינסטערניש פון שבת־צו־נאכט האָט געהאט פאר אונז א גאנץ אנדער אויס־זעהן — יענע פינסטערניש פון מוצאי־שבת.

מיט ליכט איז זי געווען אויסגעמישט; מיט דעם ליכט וואס דער טאָג האָט, ביים פארביי־געהן, אָבגעשטעלט אין אונזער וועזען. אונזער אויג האָט אין יענעם אבענד זיך געלערנט אריינצודרינגען אין דער פינסטערניש. ווארום צי דען האָבען מיר, קינדער, נישט דערקענט אין דער דונקעלקייט פון שבת צו־נאכט יעדען איינ־ציגען פון די שטוב־לייט?

מיר, קינדער, האָבען זיך געשפּיעלט אין בע־העלטעניש, אָבער ס׳איז נישט געווען וואו זיך אויסצובעהאלטען, ווייל די אויג האָט אומעדום דערגרייכט; דעם פינסטערסטען ווינקעל האָבען מיר געקענט ליכטיג ארויסזעהן.

מיר האָבען פון דער דונקעלהייט ארויסגע־זעהן דעם קאָפּ פון אונזער מוטער, וואָס האָט זיך געוויגט אויפ׳ן האנט אָנגעשפּארט, שעפּ־טשענדיג אין הארצען א תפלה.

מיר האָבען געזעהען פון דער דונקעלהייט ארויס אונזער פאָטער, וואָס איז געשטאנען שטיל ביים וואנט און זיך געשאָקעלט ביי שמונה־עשרה.

פון אונזער נשמה האָט דער טאָג ארויסגע־שטראלט און אלץ ארום בעלויכטען. פון אונזער נשמה האָט די זון ארויסגעשיקט בונטע שטראה־לען צו בעשטראהלען די דונקעלהייט.. מיר האָ־בען בעשיינפּערליך געשפּירט ווי טאָג און נאכט — איינער פון דעם אנדערן קוועלט ארויס און אונזער הארץ איז די זיפּ דורך וואנען ליכט און שאָטען זיפּען זיך דורך, שפּילען מיט אל־לערליי פארבען און די קאָלירען קלינגען מיט די איידעלסטע טענער...

געהט,קינדערלעך, זעהט צי שטערן האָבען זיך שוין בעוויזען. אפשר קען מען שוין ליכט אָנצינדען.

— איך זעה א שטערענדיל פינקעלט דאָרט, דאָרט...

— ניין, ס׳איז נישט קיין שטערענדיל, ס׳איז א ווייס וואָלקענדיל.

— אָבער איך זעה עס ארויס פון אונטער דעם וואָלקענדעל.

אָט לאָמיר ווארטען ביז דריי שטערען וועלען זיך בעווייזען. דו קוק דאָ און איך וועל זוכען דאָרטען.

און זוכענדיג די ערשטע שטערענדלאך האָ־בען די בליקען געבלאָנזשעט איבער די הימלען פון מזרח ביז מערב, פון צפון ביז דרום.

אין מערב האָבען נאָך דערציטערט די לעצטע ראָזיגע אָדערלעך אין די גרויליך־בלויליכע רויך־וואָלקענדלאך.

אין מזרח האָט א טיפע בלויקייט זיך גע־צויגען פון אויף יענער זייט הימעל ארויס און געצויגען אין דער נידער.

געפונען די שטערענדלאך פונקט דאָרט וואו חזר׳ט איין מאָל אין דער וואָך. שטענדיג דער איינגענער פרייטאג פארנאכט!

און דאריבער, אז מיר האָבען זונטאג פער־מאכט אונזערע אויגען און געוואלט זיך פאר־שטעלען דעם שבת ווי ער קומט אָן, האָבען פאר אונזער געדאנק זיך אויפגעוועקט אלע ליכט פארבען פון דעם פרייטאג צונאכטס; דער הער־ליכער בין־השמשות איז פאר אונזערע אויגען ארויסגעקוואלען ערגעץ פון דער פינסטערניש.

פון דעם עלטעסטען ביז דעם אינגסטען אין שטוב האָט פרייטאג פארנאכט, יעדען איינציי־גען געצויגען צו מערב זייט, ווענדען די בליקען אהין, וואו די זון בעדארף פערגעהן. די פער־האָרעוועטע, פערהאוועטע מאמע איז יעדע ווייל ארויס אין דרויסען און געווענדט זיך צו מעריב זייט. אונרוהיג האָבען די בליקען דאָרט געזוכט. בעטראכט דעם הימעל, בעטראכט דאס ליכט וואס שפּילט דאָרטען.

און טאָמער האָט זיך א וואָלקען פערצויי־גען ביי די ברעגעס פון די מעריב־הימלען, האָ־בען איהרע בליקען זיך געוואלט דורכרייסען דורך דעם וואָלקען און גרייבען דער זון וואס בע־דארף פערגעהן.

— זאָגט מיר, קינדערלאך, ווי האלט עס מיט דער זון?

— די זון האָט זיך בעהאלטען אהינטער א וואָלקען.

— איז דער וואָלקען רויט?

— אויבען, די ראנדען זיינען רויט און אונ־טען איז בלוי־גרוי.

— די זון פערגעהט, זיך פערשפּעטיגט. גי־כער שטעלט אריין ליכט אין די לייכטער. כ׳וועל נאָר ס׳פּנים אָבוואשען און ליכט בענשען.

און דעריבער, אמאָל אין מיטען דער וואָך, אז מיר געהען פערביי א גאס, ווייט פון מעריב זייט, און דאָ ערגעץ אין א שטוב פינקעלט א ליכט פון די פענסטער — וואכט אויף אין אונ־זער געדאנק דער ערב־שבת; נאָך אמאָל ווענדען מיר די אויגען צו מעריב און גאנץ אנדערש בעגרייפען מיר דעם שפּיל פון ליכט און שאָטען ארום אונז; דעם געוועב פון פארבען וואָס צי־טערט פאר אונזערע אויגען. דער בין־השמשות קריגט מיט אמאָל זיין תקון אין אונזער נשמה...

ווען ציגדט מען אָן ליכט ביי א אידען אין שטוב?

— ווען מען זעהט שוין נישט ווי אריינצוצי־הען א פּאָרים אין נאָריל אריין.

איין מאָל אין וואָך אָבער האָט מען ליכט אָנגעצונדען ערשט יעמאָלט, ווען דרויסען איז שוין גוט פינסטער געווען; שטערענדלאך האָ־בען זיך שוין בעווייזען אז געפינקעלט אין הימעל.

דאָס איז געווען שבת צו נאכט.

אויף דעם גרעניץ פון שבת און וואָך האָבען זיך טאָג און נאכט בעגעגענט און אויף דאָס גרעניץ פון טאָג און נאכט האָט זיך אונזער אויג גערערנט עפּעס פערבאָרגענעס, געהיימניספולעס

דער טאָג מיט דער נאַכט האָבען זיך צושיידט! עפּעס אין לופטען האָט אַ ציטער געטהאָן. עפּעס האָט אונז אַ ציטער געטהאָן:

שטיקעלאַך פון דעם טאָג האָט זיך אַריינגעשלייכט אין אונזער נשמה אַריין, אין אַ ווינקעלע זיך בעהאַלטען... ס'איז שבת־צו־נאַכט...

און געהען מיר פאַרביי אין אַן אבענד פון מיטען וואָך... הייזער שטעהען און פון די פענסטער קוקט אַרויס אַ דונקעלקייט. אויבען פונקלען די ערשטע שטערענדלאַך און אונטען איז נאָך קיין ליכט נישט אָנגעצונדען... דערמאָנט עס אונז באַלד אין דעם שפּיעל פון שאָטען און ליכט פון שבת צו נאַכטס זעהען מיר באַלד דעם גרענעץ וואו טאָג און נאַכט האָבען זיך בעגעגענט; דעם גרענעץ וואו טאָג און נאַכט האָבען זיך געזעגענט.

נישט איין מאָל, טויזענדער מאָל יעדען טאָג געהט אויף די זון און פערגעהט און איהר וועג איז דורך אונזער נשמה.

יעדער נייער טאָג ברענגט מיט זיך זיין ליכט און יעדע נאַכט ברענגט מיט זיך איהרע שאָטענס, יעדע רגע פון צווישען־טאָג־און־נאַכט איז אַנדערש פון איהר שוועסטער־רגע. אַנדערש זיינען די פאַרבען און אַנדערש זיינען די קלאַנגען וואָס וועבען זיך אַרום אונז...

* * *

כ'האָב אַמאָל אונטער אַ גלאָז, וואו ס'איז געוואַקסען אַ יונג הדסים־צווייגעלע, אַריינגעלאָזען אַ רויט און ווייס געשפּרינקעלט משה־רבינו'ס־קיהעלע און די גלאָז אויף דעם מערב־פענסטער אַנידערגעשטעלט. און יעדעס מאָל ווען די זון האָט זיך אָנגעהויבען אַרונטערצולאָזען, האָט דאָס קליינע פליגעלע זיך אַרויפגעקליבען אַלץ העכער און העכער, ביז צום שפּיץ פון צווייגעלע, וואו דאָס לעצטע ליכט האָט נאָך געשפּילט...

אַזוי ווערען טעג געבאָרען. אַזוי ווערען נעכט געבאָרען. און דאָס ליכט פון צ ו ו י ש ע ן ט אָ ג א ו ן נ אַ כ ט זיפּט זיך און ציהט דורך אונזער נשמה.

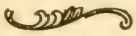

ש. לעווין:

# די רוסישע פּאָליטישע עמיגראַנטען אין דער שווייץ

ווי אַ גליקליכער אינזעל אינמיטען ברויזענדעם ים איז געווען די שווייץ אין אָנהויב פון דעם אויסגעבראָכענעם אייראָפּעאישען קריג. אַרום און אַרום האָבען געוויקדעוועט כוואַליעס פון טיעריש ליידענשאַפטען, עס האָבען געדונערט האַרמאַטען און שטראָמענווייז האָט זיך געגאָסען מענשליכעס בלוט, אָבער די קליינע שווייץ איז געבליבען רוהיג און פרעמד צו דעם גאַנצען ווילדען שדים־טאַנץ. נור די שטראָמען מענשען, וועלכע די כוואַליעס פלעגען אַרויסוואַרפען פון צייט צו צייט אויף די ברעגעס פונ'ם גליקליכען אינזעל, האָבען קלאָר בעוויזען, וואָס פאַר אַ שטורמווינד ס'בושעוועט אַרום איהם.

שווייץ, דעם טראַדיציאָנעלען עיר־מקלט פון די רוסישע פּאָליטישע עמיגראַנטען, איז געווען באַשערט אַרויסצואווייזען זיינע גאַסטפריינדליכקייט אויף דעם ברייטען פּובליקום פון רוסלאַנד. צוזאַמען מיט דער גרויסער צאָהל פּאָליטישע עמיגראַנטען, וואָס ס'זיינען אָנגעפאָהרען פון דייטשלאַנד און עסטרייך, איז מיט איינמאָל אַריינגעפאַלען אין דער שווייץ אַ גרויסע מאַסע פּובליקום פון די קוראָרטען, און אויך סטודענטען פון דייטשלאַנד. אַלעמען האָט אַראָבגעשווייגקט דיזעלבע אויפגעשוימטע כוואַליע. די דאַמען מיט די ברייטע הוט, מיט די הויכע שטרויספעדערען און מיט די זיידענע קליידער איז אויסגעקומען זיך צוזאַמענצומישען מיט די איינפאַך געקליידעטע עמיגראַנטען, ס'האָט זיך געדוכט, אַז אַלעמען האָט פעראייניגט דיזעלבע דאַגה, אַלעמען פערבונדען דערזעלבער בלינדער שיקזאַל. עפּעס אַזוי ווי דעם לעבען וואָלט זיך פערוואָלט געבען אויף דעם ברייטען פּובליקום די מעגליכקייט צו איבערלעבען, ווי ביטער ס'איז פערשפּאַרט צו זיין אין אַ פרעמדען לאַנד און זיך מאַטערן ווייט פון דער היים.

אָבער לאַנג דויערנדע אייניגקייט איז ניט אין דער טבע פון דער היינטיגער געזעלשאַפט. דער שטראָם פונ'ם קוראָרט פּובליקום האָט זיך אינגיכען דורכגעשלאָגען אַ וועג אין דער היים. די כוואַליע איז אַראָב, און די פּאָליטישע עמיגראַנטען זיינען ווידער געבליבען אַליין מיט זייערע ספיקות, מיט זייערע פראַגען און מיט זייער ביינקען נאָכ'ן היים.

בשעת זיי פלעגען זעהן, ווי די רוסישע פאָהרען ביסלעכווייז אַלץ מעהר און מעהר אַוועק, פלעגט זיך זיי אַזוי שטאַרק פערוועלען זיך אומקעהרען צוריק אין רוסלאַנד, זיין אינ'ם אייגענעם לאַנד אין אַזאַ מאָמענט, ווען דאָרטען קומען פאַר נראַנדיעזע געשעהעניסען. ס'איז דאָך דאַמאָלסט געווען אַ צייט, ווען די שווייץ איז געווען איינגאַנצען אָבגעריסען פון רוסלאַנד און די דייטשע צייטונגען זיינען געווען פול מיט פאַנטאַסטי־

שע ידיעות פון רוסלאַנד. און ניט איין פּאָליטי־שער עמיגראַנט פלעגט פּאַנטאַזירען, ווי אין אַ חלום, וועגען אמניסטיע. עס זיינען דאָך דאַ־מאָלסט געווען אָבגעדרוקט אין די פראַנצויזישע און ענגלישע צייטונגען די ידיעות וועגען די אוי־טאָנאָמיע פון פּוילען, וועגען אידישע גלייכבע־רעכטיגונג א. ז. וו. יא, דאָס לעבען האָט ניט איינמאָל צובראַכען די האָפנונגען פון די פּאָלי־טישע עמיגראַנטען. אָבער אין דאָס, וואָס עס ווילט זיך אַזוי שטאַרק, גלויבט זיך אַפילו געגען דער לאָגיק פונ׳ם לעבען, נאָר אויך דאָסמאָל האָט די רעעלע ווירקליכקייט ניט געלאָזען אויף זיך לאַנג וואַרטען.

דערווייל האָבען זיך די פאָלגען פונ׳ם קריג שטאַרק געלאָזט פיהלען אין דעם לעבען פון דער שווייצערישער פּאָליטישער עמיגראַציע. פיעלע עמיגראַנטען, וועלכע האָבען זיך שוין געהאַט איינגעאָרדנעט אין דייטשלאַנד, עסטרייך, זיינען איצט מיט געוואַלט אַרויסגעריסען געוואָרען פון זייערע אַלטע ערטער און זיי זיינען געבליבען גאָר אָהן מיטלען צום לעבען. צווישען זיי אויך מענשען מיט גרויסע פאַמיליעס. אויך די לאַגע פון די עמיגראַנטען, וואָס האָבען נאָך פריהער געלעבט אין דער שווייץ, האָט זיך שטאַרק פער־ערגערט צוליעב דעם אַלגעמיינאייראָפּעאישען קריזיס, וועלכער האָט אויך אין דעם ווירטשאַפט־ליכען לעבען פון דעם דאָזיגען לאַנד אַריינגע־טראָגען אַ דעזאָרגאַניזאַציע. אויך צווישען די סטודענטען און דעם פּובליקום פון די קוראַרטען, וועלכע זיינען איצט געוואָרען גאַנץ אָבגעשניטען פון רוסלאַנד, זיינען געווען נויטבעדערפטיגע.

מ׳האָט געמוזט אַלעמען קומען צו הילף, לייב־טער מאַכען דעם גורל פון די, וועמען דער קריג האָט פערהאַלטען אין דער שווייץ און וועלכע האָבען זיך אינגאַנצען פערלאָרען און אַריינגע־פאַלען אין אַ יאוש. און אין בערן, צוריך, לאָזאַן און זשענעוו גרינדען זיך אַזוי גערופענע „אַלגע־מיין־קאָלאָניאַלע הילפס־קאָמיטעטען", וועלכע שאַפען געלדמיטלען דורך קלייבען נדבות און אין איינינע שטעדט בעקומען זיי אונטערשטיצונג אויך פון בערנער קאַנסולאַט. די קאָמיטעטען פלעגען איינאָרדנען קיכען, געבען שטיצע מיט געלד אָדער אין אַנ׳אַנדער פאָרם און אינפאָרמי־רען דאָס פּובליקום איבער די וועגען, צו פאָהרען קיין רוסלאַנד און איבער דעם אופן, ווי צו ביי־טען געלד א. ז. וו.

די הויפּט טוהער אין דיזע קאָמיטעטען זיי־נען געווען די פּאָליטישע עמיגראַנטען. זיי האָ־בען דערפיהלט אַ לעבעדיגע אַרבייט און זיי האָ־בען זיך דערויף היים אָבגערופען, אַריינטראָגענ־דיג אין דער זאַך זייער ענערגיע און אָרגאַניזאַצ־יאָנס־געניטקייט.

* * *

נאָר מעהר ווי אַלץ האָט זיך די פּאָליטישע עמיגראַציע דאָך בעשעפטיגט מיט די נייע אונ־ערוואַרטעטע פראַגען, וואָס די מלחמה האָט אַרויס:ערופען.

ווי אַ דונער פון היכער האָט געטראָפען די רוסישע עמיגראַנטען די ידיעה וועגען דער בע־ציהונג צום קריעג פון די פראַנצויזישע און נאָך מעהר פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. מיט אַ שמערציכען וועה־טאָג אין האַרצען, שטאַרק אויפגערעגט, האָבען די רוסישע ס.־דע־מאָקראַטען פון דער שווייץ אויסגעהערט די ידיעה, אַז די דייטשע ס.־דעמאָקראַטען האָבען געשטימט פאַר קריעגס־קרעדיטען, אַז זיי האָבען פאַרשוויגען דעם אָנפאַל פון דייטשלאַנד אויף בעלגיען, און אַז די מאַסען פונ׳ם דייטשען און פראַנצויזישען פאָלק און אויך זייערע פיהרער זיינען דורכגעדרונגען מיט אַ פאַנאַטישען פּאַט־ריאָטיזם. וואָס פאַר אַ שווערע טראַגעדיע האָט געמוזט איבערלעבען אַ רוסישער ס.־ד. ! די פיהרער פון דער דייטשער און פראַנצויזישער פּאַרטייען, זיינע לעהרער סיי אין טעאָריע, סיי אין פּראַקטיק, געפינען זיך איצט צוטיילט אין פיינדליכע מחנות. גרויסע טיילען פון אַרבייטער קלאַס, וועלכער טראָגט אויף זיך די היסטאָרישע אויפגאַבע צו פאַרווירקליכען דעם סאָציאַליזם אויף דער ערד, קעמפּפען צוזאַמען מיט די שונאים פון זייער קלאַס — איינע אַנטקעגען די אַנדערע. דער לאַזונג: „פּראָלעטאַריער אַלער לענדער, פעראייניגט אייך!" האָט זיך אַרויס־געוויזען, אַלס אַ פּוסטע פראַזע. דער אידעאַל פונ׳ם רוסישען ס.־ד., זיינע טרוימען, פאַר וועל־כע ער האָט אַוועקגעגעבען זיין גאַנצען לעבען, זיינע גאַנצע נשמה, זיינען איצט מיט די פיס צו־טראָטען, פעראונרייניגט. און אין דער פאַר־שטיקטער לופט פונ׳ם קריג, בשעת דער מח אַר־בייט אָהן אויפהער, צו געפינען אַנ׳ערקלערונג פון דעם, וואָס קומט פאָר, הויבען זיך אָן צו הע־רען הייסע, פון גאַנצען האַרצען אַרויסגעזאָגטע, בעשולדיגונגס־ווערטער פון די פיהרער פון די רוסישע סאָציאַל־דעמאָקראַטען. אויף אַ גאַנצע רייהע פון רעפעראַטען, וועלכע קומען פאָר פון אָנהויב אויגוסט אין אַ משך פון עטליכע מאָנאַ־טען אין צוריך, זשענעוואַ, לאָזאַן, בערן, טרעטען אַרויס פלעכאַנאָוו, לענין, מאַרטאָוו, מאַרטינאָוו, טראָטצקי, אַלעקסינסקי (דער געוועזענער מיט־גליד פון דער ס. ד.־ער פראַקציע פון דער צוויי־טער דומא) און קאָסאָווסקי, איינינע געהען צו צו די איבערגעלעבטע ערשיינונגען מיט׳ן קאַלטען מעסער פון אַנאַליז און שטרעבען אויפצודעקען די אורזאַכען, וואָס האָבען זיי אַרויסגערופען; אַנדערע, אום צו ערקלערען די איצטיגע לאַגע, פאַרטיפען זיך אין די פּאָליטישע געשיכטע פון די פעלקער, און נאָך אַנדערע טראָגען אַריין אין די וכוחים די אויפגערעגטקייט פון זייער נשמה. פון תלמידים, וואָס ס׳פלעגען פאַלען כורעים פאַר זייערע לעהרער, זיינען זיי מיט אַמאָל געוואָרען זייערע שטרענגסטע פּראָקוראָרען. די וכוחים פלעגען זיך פאַרציהען ביז שפּעט אין דער נאַכט

און זיי פלעגען ווערען איבערגעטראָגען אויף אנ־אנדער אבענד. מיט א טיעפער אויפמערקזאמ־קייט און מיט אנ׳אינווענינגסטע בעפריעדיגונג האָבען די צוהערער אויסגעהערט די בייסענדע קריטיק איבער די מעשים פון די דייטשע און פראנצויזישע ס. ד.־ישע פיהרער, און גאנץ קלאָר האָבען זיי ארויסגעוויזען, אז זיי פיהלען ניט מיט דער פערטיידיגונג פון דער פראנצויזישער פאר־טיי מיט וועלכער ס׳איז ארויסגעטרעטען אלעק־סינקי, און ווען קאסאָווסקי האָט געפרובט אין זיין רעפעראט ערקלערען און פיעל ווענינ צו פאר־ענטפערן די אויפפיהרונג פון די דייטשע ס. ד.־ען, האָט ער ארויסגערופען אנטקעגען זיך א גאנצען שטורם פון הייסע ערווידערונגען.

גלייכצייטיג מיט זייערע עפענטיכע ארויס־טרעטונגען אין די רוסישע קאָלאָניעס, בעמיהען זיך די אָנגעזעהענע רוסישע סאָציאל־דעמאָקראַ־טען צו ווירקען אויף די סאָציאל־דעמאָקראַטען פון די נייטראַלע לענדער מיט דעם צוועק ארויסצורופען א פראָטעסט געגען דער מלחמה. אזוי צ. ב., געהט טראָטצקי אריין אין דעם קאָמיטעט פון צוריכער ס. ד.־שען פעראיין "Eintracht" וואָס בעשטעהט פון פערשיעדענע אויסלענדער אין דער שווייץ, און אָנהויב אָקטאָ־בער טרעט ער ארויס פאר די מיטגליעדער פון דיעזער אָרגאניזאציע מיט א רעפעראט אויף דייטש איבער די בעציהונג צום קריג.

אויף די ערשטע רעפעראטען האָט מען זיך בעשעפטיגט כמעט נור מיט דער אָבשאצונג פון דער אויפפיהרונג פון דער דייטשער און דער פראנצויזישער סאָצ.־דעמ. פארטייען. דאָ האָבען זיך ארויסגעוויזען צוויי ריכטונגען: פ א ר די פראנצויזישע סאָציאל־דעמאָקראַטען. און ג ע ג ע ן זיי. דאָ האָבען זיך צום ערשטען מאָל געלאָזט הערען די ווערטער: „גערמאנאפילען" און „פראנקאפילען". די אויפפיהרונג פון דער רוסישער ס. ד.־ישע פראק־ציע האָט מען בעריהרט נור אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל מ׳האָט געדארפט האָבען א צדיק, כדי איהם ארויסצושטעלען קעגען די זינדיגע. און איהרע אויפפיהרונג רופט דערווייל נאָך ארויס אנ׳אלגעמיינען מיטגעפיהל, זי טרעט ארויס אין שיין פון ריינקייט און טרייהייט צו די פרינציפען. נאָך אין מיטען אָקטאָבער 1914, האָט פלעכאַ־נאָוו אויסגעדריקט אין א רעפעראט אין לאָנדאָן, זיין פולע צופרידענהייט מיט דער רוסישער ס. ד.־שער פראקציע מיט די ווערטער: „מיר האָט געזאָגט א מערב־אייראָפּעאישער גענאָסע: „פאר א פינף יאָהריגע קליינע מיידעלע איז א סך לייכ־טער אָבצוהיטען איהר אָרענטליכקייט, ווי פאר אנ׳ערוואקסענע מיידעל". איך ווייס אָבער די רוסישע סאָצ.־דעמ. אויסצוואוקסען און ווערען א יפת תואר און אויך דעמאָלט בלייבען אָרענט־ליך".

אָבער די פּאָזיציע פון פארטיידיגען די פראנ־צויזישע סאָצ.־דעמ. האָט איהר לאָגיק. ווער עס האָט געזאָגט „א", מוז זאָגען „ב". און ביסלעכ־ווייז מערקט מען א נייע ליניע פון חלוקי הדעות, און דאָס מאָל וועגען א ברענענדע פראגע פון דער רוסישער ווירקליכקייט, וועגען דער פראגע: וואָס איז מעהר ווינשענסווערטה: צי רוסלאנד זאָל גע־שלאָגען ווערען אָדער זי זאָל זיעגען. די פראגע איז אוועקגעשטעלט געוואָרען דורך פלעכאנאָוו׳ס ארויסטרעטונגען. נאָך גאָר אין אָנהויב פונ׳ם קריעג פלעגען אין די שווייצערישע קאָלאָניעס דערגעהן קלאנגען וועגען די פראנצויזיש־פריינד־ליכע שטימונגען פון פלעכאנאָוו׳ן. אזוי האָט מען דערצעהלט וועגען דער רעדע, מיט וועלכער פלעכאנאָוו האָט בעגלייט אין פאריז די רוסישע עמיגראנטען, וועלכע האָבען געדארפט אוועקפאָה־רען אלס פרייוויליגע אין פראנצויזישען חיל. משונה׳דיג איז אויסגעקומען די ראָלע פון דעם אלטען פיהרער פון דער רוסישער סאָציאל־דעמאָ־קראַטיע, וועלכער האָט אויפגעהויבען זיינע הענד צו בענשען די פרייוויליגע אויף העלדענטאטען אין שלאַכט־פעלד; ביז איצטער איז מען גע־וועהנט געווען צו הערען פון איהם ברכות אויף גאנץ אנדערע מעשים. ס׳האָט זיך ניט געוואָלט גלויבען אין דאָס, וואָס מ׳האָט געהערט. אָבער אלע צווייפלען ווערען באלד צושטרייט פון פלעכאנאָוו׳ן אליין. אויף זיין רעפעראט אין לאָזאן זאָגט ער וועגען דעם אָט וואָס: „ווי האָ־בען די רוסישע סאָצ.־דעמ. געקענט ניט געהן צו פערטיידיגען פראנקרייך אין יענע שרעקליכע טעג, ווען עס איז געמאכט געוואָרען אנ׳אָנפאל אויף בעלגיען און פאריז גופא איז געשטאַ־נען אין געפאהר? שטעלט אייך פאָר א רוסישען ארבייטער, בשעת זיינע חברים פון פאבריק, פון סינדיקאט געהען זיך צו באשיצען, געהען אויף א זיכערען טויט, וואָס האָט ער געדארפט טאָן? האָט ער דען ניט געדארפט שטעהן דאָרטען, וואו ס׳זיינען געשטאנען זיינע חברים, זיין קלאַס?"

דאָ בעמיהט זיך נאָך פלעכאנאָוו זיך צו שטע־לען אויף א ריין מאָראלישען באָדען. ער ער־קלעהרט זיין האנדלונג נאָר מיט די פסיכאָלאָגי־שע בעדינגונגען פון׳ם מאָמענט. אָבער אין זיין ברעיף, וואָס ס׳איז געווען אָבגעדרוקט כמעט אין דערזעלבער צייט אין פעטערבורגער צייטונג „רעטש", גיט ער שוין צו זיין פּאָזיציע א פרינ־ציפיעלען כאראקטער. ער שרייבט: „איך בין א פרינציפיעלער געגנער פונ׳ם קריעג. אָבער נאָכדעם, ווי די מלחמה האָט זיך שוין אָנגעהוי־בען, קען איך ניט פאָלגען די עצה פון פושקינס קאפיטאנשע: „דערגעה, ווער ס׳איז געדעכט און ווער ס׳איז שולדיג, און בעשטראָף ביידען", ניין, איך ווייל, אז דער שולדיגער זאָל געשלאָגען ווערען, דאָס הייסט, דער, וועלכער איז דער ערש־טער אָנגעפאלען אויף דעם אנדערן".

לסוף ווערט געלייענט אין אָנהויב נאָוועמבער אויף א פערזאמלונג אין צוריך פלעכאנאָוו׳ס א ברעיף אין מאנוסקריפּט (נאָכדעם איז ער געוואָ־

רען אָבגעדרוקט, אַלס אַ בראָשור, אונטער דעם נאָמען „וועגען דעם קריעג“), וואו ער גיט שוין אַ קלאָרע תשובה אויף דער אָנגעוויטאָגטער פראַגע. אַרויסגעהענדיג פון דעם, אַז דייטשלאַנד איז שולדיג אין דעם קריעג, קומט ער צום שלוס, אַז „אַנ'אונגינסטיגער סוף פאַר דייטשלאַנד איז זעהר ווינשענסווערט אין די אינטערעסען פונ'ם רעוואָלוציאָנערען סאָציאַליזם פון דער גאַנצער וועלט“. ער געפינט, אַז אַ זיעג פון רוסלאַנד, אפילו ווען דיעזער זיעג וועט פעסטער מאַכען דעם גלויבען אין צאַר און אין דער רעגירונג, וועט דאָך זיין אַ קלענערע רעה פאַר רוסלאַנד, ווי איהר מפּלה, וועלכע קען פערהאַלטען די גאַנצע עקאָנאָמישע ענטוויקלונג פונ'ם לאַנד.

מאָדנע האָבען געקלונגען פאַר די צוהערער די ראיות, וואָס דער בעגרינדער פונ'ם רוסישען מאַרקסיזם, האָט אַרויסגעשטעלט. אָבער דער גלענצענדער און טיעפער אַנאַליז פון אַן אַנדער פיהרער פון די רוסישע סאָצ.-דעמ. פון מ אַ ר ט אָ ו ו ' ן, וואָס האָט אויפגעדעקט אַלע שוואַכע זייטען פון די אַרויסגעזאָגטע מיינונגען, האָט איינגעוואָרפען די קאָרטענשטיבעל. אָנ־ווייזענדיג אויף דאָס, אַז מ'טאָר זיך ניט רע־בענען נור מיט דעם, וואָס דייטשלאַנד האָט די ערשטע די מלחמה ערקלעהרט, מ'מוז אויך ניט פאַרגעסען, אַז צום קריעג האָבען זיך גע־גרייט אַלע לענדער אין אַ משך פון פיעלע יאָה־רען, דערמאָהנט ער אויך, אַז וועלען בע־שטראָפען אַוועלכע ניט איז לאַנד פאַר איהרע חטאים הייסט ניט אין אַכט נעהמען, דאָס פאַר די חטאים פון די הערשענדע קלאַסען קומט אויס אַלעמאָל צו צאָהלען דעם אָרעמען פאָלק. ווייטער שטעלט מאַרטאָוו אַ פראַגע: „וועלענ־דיג וואָס שטאַרקער צו בעשטראָפען דייטשלאַנד פאַר די חוצפה פון ווילהעלם, בעשטראָפען מיר דען ניט דאָס רוסישע פאָלק, אונטערהאַלטענדיג דעם צאַריזם אין דער מלחמה?“ ער מיינט, אַז אַ סך אַ מעהר וויכטיגערער פאַקטאָר, וואָס פערהאַלט די עקאָנאָמישע ענטוויקלונג פון רוסלאַנד, איז דער צאַריזם.

אַזאַ מיינונג איבער די פראַגע האָט אויך אַרויסגעזאָגט דער בעוואוסטער רוסישער ס.-ד., פּ. אַקסעלראָד, אויף אַ פערזאַמלונג פון אַיינ־גען קרייז סאָציאַל-דעמאָקראַטען.

די אויסלענדישע רוסישע ס.-ד. האָבען זיך צוטהיילט אויף צוויי טהיילען: פון איין זייט אַ גאַנץ גרויסע גרופּע פון „אינטערנאַציאָנאַליס־טען“ און פון דער צווייטער זייט אַ גאַנץ קליי־נע גרופּקעלע פון „סאָציאַל-פאַטריאָטען“. צו די ערשטע געהערען אַלע אָנגעזעהענע פיהרער פון דער רוסישער סאָצ.-דעמ., וי מאַרטאָוו, אַק־סעלראָד, טראָצקי, לענין, מאַרטינאָוו און די אָנפיהרענדע צענטרען פון די צוויי גרויסע טהיילען פון פּאַרטיי: דער אָרגאַניזאַציאָנס-קאָ־מיטעט (אָ. ק.) און דער „צענטראַל-קאָמיטעט“ (צ. ק.). צו די „סאָציאַל-פאַטריאָטען“ געהע־רען פּלעכאַנאָוו און אַלעקסינסקי.

די אינטערנאַציאָנאַליסטען זיינען געבליבען פרעמד דעם פּראַקטישען לאָזונג פון נאַציאָנאַלע איינינקייט („בורגפרידען“) און טריי דער טאַק־טיק פון זעלבסטשטענדיגע אויפגאַבען פאַר'ן פּראָלעטאַריאַט אין וועלט-קריעג. זיי שטעלען זיך ניט אויף קיין זייט פון די קעמפּענדע צדדים און זיי בינדען ניט צוזאַמען מיט דעם נצחון אָדער מיט דער מפּלה פון דעם אָדער יענעם צד קיינע פּערספּעקטיוון פאַר'ן פּראָ־לעטאַריאַט. אין דער הינזיכט זיינען זיי אין גאַנצען איינשטימיג מיט פּלעכאַנאָוו'ן „אַז קעמפּפען געגען דעם רוסישען צאַריזם מיט דעם דייטשען אימפּעריאַליזם איז די זעלבע זאַך, ווי וועלען אָבהאַלטען אַ נצחון איבער דעם טיי־וועל מיט דער הילף פון שטן“. אָבער זיי ווענדען אָן דעמזעלבען משל אַנטקעגען דעם רוסישען צאַריזם. די אינטערנאַציאָנאַליסטען שטעלען אַרויס דעם לאָזונג: קיינע נצחנות און קיינע מפּלות, נור אַ קאַמפּף פאַר אַ סוף-מאַכען צום קריעג, פאַר אַ שלום אָהן אַנעקסיע.

מעהר ניט לענין אין זיין צייטונג „ס.-ד.“, וואָס ווערט אַרויסגעגעבען אין זשענעוו, שטעלט אַרויס אַנטקעגען דעם לאָזונג „אַ קאַמפּף פאַר אַ שלום!“ אַנאַנדער לאָזונג: „אַ בירגער קריעג!“ די מלחמה, זאָגט ער, הויבט אָן מיט זיך אַ גאַנצע עפּאָכע פון אימפּעריאַליסטישע מלחמות. אויב אַזוי, איז די פאָדערונג פון שלום ניט פּראַקטיש, ווייל נאָך דעם שלום וועט זיך באַלד ווידער אָנהייבען אַנ'אַנדער מלחמה אַ. ז. וו. דער פּראָלעטאַריאַט דאַרף אַרויסטרעטען מיט אַן ענטשלאָסענעם קאַמפּף, ער דאַרף די אימפּעריאַליסטישע מלחמה פערוואַנדלען אין אַ בירגער-קריעג.

די פּראַקטישע לאָזונגען פון די „סאָציאַל־פאַטריאָטען“ זיינען געווען פאָרמולירט דורכ'ן סאָצ.-דעמ. דעפּוטאַט מאַנקאָוו, וואָס איז אַרויס־געטראָטען אין מאָנאַט יאַנואַר 1915, אין דער דומאַ געגען דער פאָדערונג פון אַ שלום, וואָס האָט אַרויסגעשטעלט די ס.-ד.-ישע פּראַקציע. דעמזעלבען שטאַנדפּונקט האָט פאַרטהיידיגט אין זיין רעפעראַט אין צוריך, אין פעברואַר מאָ־נאַט, דער סאָצ.-דעמ. אַלעקסינסקי. אין זיין 2־שעה'דיגען פאָרטראַג האָט ער מיט הייץ זיך בעמיהט אויפצואַוויזען, אַז מ'קען ניט אָננעה־מען דעם לאָזונג „אַ קאַמפּף פאַר אַ שלום!“ אין אַזאַ צייט, ווען דער דייטשער חיל געפינט זיך אויפ'ן פראַנצויזישען און בעלגישען באָדען. פון די ווערטער איז געווען קלאָהר, אַז אַלע קלאַ־סען פון דער רוסישער געזעלשאַפט מוזען צו־זאַמען קעמפּפען ביז'ן סוף, ווען דער דייטשער מיליטאַריזם וועט שוין זיין אין גאַנצען פער־ניכטעט.

דעמאָלט איז ארויסגעטרעטען דער בעוואוסטער אידיש־פּוילישער סאָצ.־דעמ. פּ. קאָן, וואָס איז גרוי געוואָרען אין דער 20־יאָהריגער קאַטאָרגע אין סיביר, און האָט געהאַלטען אַ קורצע רעדע מיט פיעל האַרץ און גרויסער אויפרעגונג. ער האָט אָנגעוויזען אויף דעם, אַז ביז איצט איז איהם נעווען בעקאַנט נור איין טאַקטיק: דער פּראָלעטאַריאַט פון יעדען לאַנד קעמפּפט געגען זיין רעגירונג, געגען זיין בורזשואַזיע, צוזאַמען מיט די פּראָלעטאַריער פון אַלע אַנדערע לענדער, פאַר די אַלגעמיינע זעלבסטשטענדיגע אויפגאַבען פון אַרבייטער קלאַס.

ס'האָבען זיך געלאָזט הערען שטורמדיגע אַפּלאָדיסמענטען, וועלכע האָבען ניט איבערגעלאָזען קיין צווייפעל, אויף וועמעס זייט זיינען די צוהערער, און ווען אַלעקסינסקי האָט זיך בעמיהט אין זיין שלום־וואָרט אָנצומאָלען אַ בילד פון שרעקען, וואָס שטעהען פאַר אייראָפּע אין פאַל, ווען דייטשלאַנד זיינט, האָט זיך דערהערט אַ קול פונ'ם פּובליקום: „און וואָס וועט זיין מיט גאַליציען, ווען רוסלאַנד וועט איהר צונעהמען?" און וויעדער האָט אויסגעבראָכען אַ שטורם פון אַפּלאָדיסמענטען, וועלכער האָט לאַנג ניט אויפגעהערט.

אָבער אויך צו די וכוחים צווישען די „אינטערנאַציאָנאַליסטען" און „סאָציאַל־פּאַטריאָטען" איז געקומען אַ סוף. אין דער לעצטער צייט ווערט ביי די אינטערנאַציאָנאַליסטען ארומגערעדט די פראַגע וועגען די מיטלען אויפצושטעלען דעם אינטערנאַציאָנאַל און וועגען דעם לאָזונג „די פּעראייניגטע שטאַאטען פון אייראָפּאַ", וואָס טראָצקי האָט ארויסגעשטעלט.

* * *

די לעצטע וויכטיגע געשעהעניסען אין רוסלאַנד, די לאַגע אויף די קריעגס־פראָנטען און די נייע שטימונגען אין דער געזעלשאַפט, האָבען געגעבען אַ נייע ריכטונג די געדאַנקען און די געפיהלען פון די אויסלענדישע רוסישע ס.־ד.־טען. מיט דעם גרעסטען אינטערעס הערען זיי זיך צו צו די כוואַליעס פון דער געזעלשאַפטלעכער בעוועגונג, וואָס קומט איצט פאָר אין רוסלאַנד. אין דער אויפלעבונג פון די געזעלשאַפטליכע קרעפטען, אין זייער וואַקסען און אָרגאַניזירען זיך זוכען זיי אויפצודעקען די פערספּעקטיוען פון מאָרגענדיגען טאָג, דאָס, וואָס ערוואַרטעט רוסלאַנד אין דער נאָהענטער צוקונפט. און נייע געדאַנקען, נייע שטימונגען שוועבען שוין אין די מחות פון די רוסישע פּאָליטישע עמיגראַנטען. אָבער די געשעהעניסען אין רוסלאַנד האַלטען זיך נאָך אין פאַנאַנדערוויקלען, זיי ווערען נאָך איצט געבאָרען, זיי וואַקסען, און ס'איז דערווייל נאָך צו פריה, צו בעשטימען, וואָס לעבט איצט איבער די רוסישע עמיגראַציע. די נאָהענטע צוקונפט וועט דאָס בעווייזען.

## דר. אסתר לוריע: שלום עליכם און די אידישע פרוי

דאָס איז געווען אין יאָהר 1905, אין וואַרשוי. אין איינעם פון די דאָרטיגע טהעאַטערע האָט מען געשפּיעלט שלום עליכם'ס דראַמע „צוזייט און צושפּרייט". די העלדין פון דער דראַמע איז אַ בערנער סטודענטקע. מיר, אידישע בערנער סטודענטקעס, זיינען געלאָפען אין טהעאַטער, און אויך מיטגענומען אונזערע מאַמעס און טאַטעס. דאָס איז ווירקליך געווען אַן אויסערגעוואוינליכע ערשיינונג: איינע און דיעזעלבע דראַמע האָט פעראינטערעסירט די אידישע טעכטער און זייערע עלטערן — פערשיעדענע דורות, פערשיעדענע וועלטען. און סיי אויף אונז, די טעכטער, און סיי אויף אונזערע מאַמעס און טאַטעס האָט די דראַמע איבערגעלאָזען אַ שטאַרקען איינדרוק.

שלום עליכם האָט אין זיין „צוזייט און צושפּרייט" אָבגעשפּיגעלט אָט די צוויי וועלטען: די אידישע מיידעל, וואָס שטרעבט צו בילדונג און לויפט קיין בערן, וואו אַלע טהירען זיינען פאַר איהר אָפען, און די אידישע אַלט־מאָדישע עלטערן, וועלכע ווילען ניט אַוועקלאָזען זייערע טעכטער פון זיך, דענקענדיג, אַז אַ מיידעל, וואָס ענדיגט גימנאַזיע, איז גענוג געבילדעט, און מען קען מיט איהר טהאָן אַ גאַנץ גוטען שדוך. און ווי דאַנקבאַר מיר זיינען עס געווען שלום עליכם'ן פאַר זיין דראַמע! ער האָט געמאַכט ווייכער די הערצער פון אונזערע טאַטעס און מאַמעס. זיי זיינען ארויס פון טהעאַטער מיט סימפּאַטיע צו שלום עליכם'ס העלדין, ד. ה. צו אונז. דער קינסטלער האָט מיט זיין טאַלאַנט געווירקט שטאַרקער, ווי מיר מיט אונזערע ארגומענטען.

שלום עליכם, דער גרויסער קינסטלער־רעאַליסט, האָט ניט געקענט בלייבען גלייכגילטיג צו בערן, צו דער שטאָדט, וועלכע איז געווען פאַר הונדערטער אידישע מיידלעך אַן אידעאַל. ווער עס האָט געקענט דעם אידעאַל פערווירקליכען און ווער עס האָט ניט געקענט פערווירקליכען — אַ שיינענדער אידעאַל איז בערן פאַר אונז אַלעמען געווען. און שלום עליכם האָט עס שעהן און אינטערעסאַנט ארויסגעבראַכט. און אַזוי איז שלום־עליכם ניט פערבליבען גלייכגילטיג אויף צו אַנדערע ערשיינונגען פון אידישען לעבען, וואו די אידישע פרוי האָט געשפּיעלט אַ ראָלע. און דערפאַר זיינען פרויען־טיפּען אַזוי פערשיעדענאַרטיג.

וועמען האָט שלום עליכם ניט געשילדערט?

די סטודענטקע, די ארטיסטקע, די ארבייטערין, די דיענסטמיידעל, די הענדלערקע, די פרזשע־קיפקע — אלע זיינען זיי אָפּגעשפּיעגעלט אין זיינע ווערק. איהר געפינט ביי שלום עליכם'ן די אלט־מאָדישע, פאנאטישע פרוי און די היינ־טיגע סאָציאליסטקע, די אָרימע פרוי, די געבאָ־רענע גביר'טע און די אויפגעקומענע גביר'טע, די קליין־שטעטעלדיגע און די גרויס־שטאָטישע פרוי; און וואָס פאר א מאסע פערשיעדענארטי־גע לעבענס־בילדער! אין אלגעמיין שילדערט שלום־עליכם דעם מאן פיעל עפטער ווי די פרוי. שלום עליכם'ס העלדען לעבען א טהעטיגען לע־בען: זיי פאָהרען ארום, טרעפען זיך מיט מענ־שען, ערהאלטען פיעל איינדריקע; די פרוי אָבער זיצט מעהר אין הויז. און דאָך, וואָס פאר א רייכע גאלערעע פון פרויען־געשטאלטען שלום עליכם האָט געשאפען פאר אונז!

שלום עליכם האָט נאָך מענדעלע מוכר־ספרים און פרץ'ן בעדייטענד בערייכערט אונזער ליטעראַטור מיט זיינע פרויען־בילדער. מיר גע־פינען ביי איהם גאנץ נייע מאָטיווען, גאנץ אנ־דערע טהעמעס. און שרייבט ער שוין אויף די אלטע טהעמעס און אלטע מאָטיווען, טהוט ער דאָס אימער אויף זיין אייגענארטיגען שלום־עליכם'שען אופן. ווען דער אָרימער פרוי מיט א גרויסער פאמיליע קומט אויס צו וואָהנען אין איין צימער מיט נאָך עטליכע, איז גאנץ נא־טירליך, אז די ווייבער זאָלען זיך נאָכאנאנד ארומרייסען, ארומקריגען. אין דיעזען פינסטע־רען, ביטערען לעבען געפינט אָבער דער אמת'ער קינסטלער אויך פּאָעטישע שטריכען. פרץ שיל־דערט אונז זיין קעלער־שטוב וואו אלע זיינען פערביטערט דורכ'ן שווערען לעבען; ער געפינט דאָרט איין פּאָארעל, וואָס ליעבט זיך און איז גליקליך און טראָגט אריבער מוטהיג די צרות. שלום עליכם בעהאנדעלט דיעזען מאָטיוו גאנץ אנדערס — רעאליסטישער. די אויסערגעוועהנ־ליכע שטימונג זוכט ער ניט ביי איינצעלנע פערזאָנען; די אלע ווייבער, וואָס שילטען זיך דעם גאנצען טאָג, זיינען, אין גרונד גענומען, גוטע מענשען, און אין פאל פון א נויט העלפען זיי ארויס איינע די אנדערע מיט וואָס זיי קע־נען נאָר, אָדער בעסער געזאָגט, מעהר ווי זיי קענען.

שלום עליכם'ס שילדערונג איז אין איהר גרונד־טאָן א גאנץ אנדערע ווי פרץ'ס. פרץ קלייבט אויס א מאָמענט, אין וועלכען זיין אי־דעאליסטישעס פּאָארעל איז בעזונדערס כאראַק־טעריסטיש; שלום עליכם אָבער שטעלט פאָר אזא מאָמענט, אין וועלכען די גאנצע קעלער־שטוב שטייגט ארויס פאר אונז העל און בולט, פערא איינינט ווי איין פאמיליע. אין דיעזעם זין איז כאראַקטעריסטיש זיין ערצעהלונג „אן אנ־געלייגטער ברית". רייזיל האָט געהאט דאָס ערשטע קינד; איהר מאן איז אוועקגעפאָהרען קיין אמעריקא און שרייבט ניט. די יונגע מא־מע איז איינע אליין. די גאנצע שטוב זאָרגט פאר איהר, די בעקערין באַקט אויס בויגעל, די עופות־הענדלערין קאָכט אויס אן עוף; אלע ווייב־בער פּראַווען דעם ברית, זייער געלד, זייער מיה. נאָך ווייניג וואָס זיי אליין זיינען פערטהאָן אין ברית, שלעפּען זיי אריין אין דער ארבייט די מענער. ווער עס דארף אויסזוכען א נאָמען פאר דעם ניי־געבאָרענעם, ווער עס דארף געבען משקה. און די גאנצע געשיכטע איז, ווי כמעט אלעס ביי שלום עליכם'ן, טראגי־קאָמיש. קאָ־מיש איז דער טאראראם פון די ווייבער; טראַ־גיש, די לאגע פון דער מוטער און די אָרעמקייט פון שטוב. און אין גאנצען איז עס שעהן און ריהרענד.

אונזערע קלאסיקער זיינען ניט געווען גלייכ־גילטיג צו די צרות פון דער אידישער פרוי. שלום עליכם אָבער האָט, אלס פאָלקס־דיכטער, אין בעסטען זין פון וואָרט, געהערט דעם זיפ־ען פון דער אידישער פרוי ווייטער און טיעפער, און ער האָט זיך אויף איהם גערן און שטארק אָפּגערופען. טראגיש איז די לאגע פון דער דיענסטמיידעל בכלל, נאָך טראגישער די לאגע פון דער אידישער דיענסטמיידעל, ווייל די צניעות איז ביי דער אידישער פרוי אזוי הייליג, און ווייל אָט די צניעות איז אזוי שווער אָפּצו־היטען, זייענדיג א „מענש" ביי יענעם. די לא־גע פון דער דיענסטמיידעל בעהאנדעלט פרץ אָפט, זעהר אָפט, ער טוהט דאָס אָבער פאַרביי־געהענדיג, און דערפאר גיט ער אונז ניט קיין גאנצע בילד פון דער אידישער דיענסטמיידעל, נאָר איניגע שטריכען. שלום עליכם האָט זי אָבער אזוי רעליעף געשילדערט אין זיין איין־אקטער „מענשען". שוין דער טיטעל, „מענ־שען", רעדט פאר זיך. זייער בעשעפטיגונג איז צו זיין „מענשען" ביי יענעם, און דערפאר זיינען זיי אין אלע הינזיכטען ניט פריי, קענען ניט געהן, וואו זיי ווילען, קענען ניט טהאָן, וואָס זיי ווי־לען, פערקויפט זיינען זיי. דאָס איז אָבער נאָך ניט אלעס, דאָס ערגסטע איז, וואָס דער בעל־הבית'טעם זוהן ליעבט שעהנע מיידלעך און פער־פיהרט זיי. דאָס רעגט אויף אלע מענשען; אפילו אזא לאקעאישע נשמה ווי הערין'ס ווייל ער איז א איד, און איהם איז טייער די צניעות פון דער אידישער מיידעל. צוליעב דעם וואָס די „מענשען" דיענען ביי אן אויפגעקומענער נגידה ווערט די גאנצע סיטואציע טראגי־קאָמיש.

שלום־עליכם הערט זיך צו צום וועהטאָג פון דער ארימער אידישער פרוי; צו דערזעלבער צייט שיינקט ער פיעל אויפמערקזאמקייט די קאָמישע זייטען פון דער רייכער און פון דער קליינבירגערליכער פרוי. דאָס איז די אידישע פרוי, וואָס האָט ליעב דעם אויסערען גלאנץ, ווייל ניט אָפּשטעהן פון אנדערע ווייבער; זי ווייל, אז אלעס זאָל ביי איהר זיין אזוי ווי ביי אנדערע — א דאטשע מוז זי האָבען, די קינדער מוז זי שיקען אין גימנאזיע, ווי שווער דאָס זאָל

איהר ניט אָנקומען. און דערפאַר שפּיעלען טאַקע ביי שלום עליכם׳ן די פּרויען אַזאַ קאָמישע האָלע איבעראַל וואו ער שיקדערט זיי — אין די בעדער, אויף די דאַטשעס, און אין פאַל, ווען מען דאַרף אָפּגעבען אַ זוהן אין גימנאַזיע. דעם אויבען־אָן אין די אַלע קאָמישע כצענען פערנעהמט די אויפגעקומענע נגידה, וועלכע וויל, אַז ביי איהר זאָל זיין פּונקט אַזוי ווי ביי אמת׳ע אַריסטאָקראַטען. קאָמיש קליידט זי זיך, קאָמיש נעהמט זי אויף געסט, קאָמיש שפּאַרט זי זיך אַריין אין דער געזעלשאַפט, קאָמיש שיהרט זי זיך אין הויז מיט׳ן מאַן און מיט די קינדער, — מיט די „מענשען" איז שוין אָבגערעדט. אין דיעזען פאַל איז ביי שלום עליכם׳ן די פרוי אַלע מאָל ערגער פאַר׳ן מאַן. זי איז פיעל קליינליכער.

שלום עליכם איז אָבער פיעלזייטיג. ער שפּיגעלט אָב דאָס לעבען אין פערשיעדענע שאַטירונגען. ער שטעלט אונז אויף פאָר פרויען, וועלכע בלייבען קאַרג אויף דאַן, ווען זיי ווערען רייך, ווייל זיי זיינען אַזוי געוואָהנט. די געוואָהנהייט ווערט זייער צווייטע נאַטור. אָט האָט די חזנ׳טע געלעבט אַזוי פיעל יאָהרען אין אָרימקייט. דורך איהר טאָכטער ווערט זי רייך; זי קען זיך אָבער גאָר ניט צוגעוואוינען צו איהר נייער לאַגע. די טאָכטער האָט פאַר איהר געקויפט דאָס הויז פון דעם געוועזענעם נגיד אין שטעדטעל; און זי איז ניט רוהיג, זי ווייס ניט, צו וואָס זי דאַרף האָבען אַזוי פיעל „חדרים". זי ווערט ניט מיעד וועגען דעם צו שרייבען דער טאָכטער. עס געהט איהר ניט איין די גרעסטע שמחה; זי דורעט אַלץ אַ קאָפּ וועגען איהרע „חדרים". אויב זי איז אַ קאָמישע פיגור, מוזען מיר אָבער זי ליעבען, ווייל זי איז אַזוי נאַטיריליך, אַזוי נאַאיוו.

דער חזן׳טעס טאָכטערל, אין „בלאָנזשענדע שטערען", געהערט צו די שעהנסטע און די אינטערעסאַנטסטע פרויען אין דער אידישער ליטעראַטור, און דערפאַר איז אַ שאַדען, וואָס זי איז ביי שלום עליכם׳ן די העלדין פון אַ ראָמאַן; אָט די ליטעראַרישע פאָרם האָט זיך שלום עליכם׳ן איינגעגעבען וועניגער איידער די קרענערע ערצעהלונג און די דראַמע.

ראָזע ספּיוואַק איז אַ מאָדערנע פיגור און צו גלייכער צייט אַן עכט אידישע טאָכטער. די גרויסע קינסטלערין איז קאַפּריציעז ווי אַ קינד, שטימונגספול, זי איז אָבער אויך אַ טיעפע, אונענדליך־טיעפע נאַטור, פול מיט תמימות און האַרמאָניע. אַנדערע גרויסע קינסטלער בעהאַלטען זייער אידישקייט, די וועלט־בעריהמטע זינגערין, ראָזע ספּיוואַק, ליעבט אַזוי היים איהר פאָלק. ווי פאַר אַלע טיעפע נאַטורען, זיינען פאַר איהר די זכרונות פון איהר קינדהייט אַזוי טייער, אַזוי הייליג. אַנדערע אויף איהר אָרט וואָלטען זיך געשעהמט מיט זייער אָרימער אָפּשטאַמונג, זי אָבער ליעבט איהר שטעדטעל, וואו זי איז ערצויגען געוואָרען, ליעבט די אידישע סביבה, ליעבט די אידישע פאָלקס־ליעדער, וועלכע זי זינגט ביי זיך אין הויז אַזוי גערן און מיט אַזוי פיעל האַרציגקייט. אַז ראָזע בעציהט זיך מיט רעספּעקט און ליעבע צו איהרע אָרימע עלטערן, איז זעלבסטפערשטענדליך. ווען איהר פאָטער שטאַרבט, גיט זי זיך אָפּ איהר טרויער מיט דער גאַנצער אונמיטעלבאַרקייט און טיעפקייט פון איהר נאַטור. זי זאָגט זיך אָפּ אַרויסצוטרעטען אין טהעאַטער, כאָטש זי איז פערבונדען מיט אַ קאָנטראַקט און כאָטש אַלע פאָרבעריייטונגען זיינען שוין פאַרטיג. זי זיצט שבעה, געהט צו „יזכור". איהרע ראַטגעבער לאָזען זי ניט געהן אין שוהל; עס פּאַסט ניט. זי וויל אָבער דערפון גאָר ניט וויסען. זי פרעגט, פאַר וואָס די קריסטליכע קינסטלער שעהמען זיך ניט צו געהן אין קלויסטער.

איהר פערזענליכער לעבען איז אויך אַזוי גאַנץ. אויך דאָ צייגט זיך אַרויס די טיעפקייט פון איהר נאַטור. אַלס קינד האָט זי זיך געחבר׳ט מיט לייבלען, דעם נגיד׳ס זוהן, זייערע וועגען צוגעהען זיך. די בעריהמטע קינסטלערין וויל און מוז זעהן לייבלען. זי פאָהרט אַהיים איהם זוכען, געפינט איהם אָבער ניט און דערגעהט גאָרניט וועגען איהם. צו דערזעלבער צייט ליעבט זיך אין איהר אַ אידישער בעריהמטער מוזיקער, אַ העכסט סימפּאַטישע פערזענליכקייט. ראָזע חבר׳ט זיך מיט איהם, זאָגט זיך אָבער אָפּ צו ווערען זיין כלה. יאָהרען פערגעהען אַזוי, זי גיט איהם ענדליך איהר וואָרט. אין דעם זעלבען טאָג אָבער, ווען זי ווערט זיין כלה, בעגעגענט זי זיך צופעליג מיט לייבקען — און אַלעס איז אויס. זי האָט חתונה מיט׳ן חבר פון איהר קינדהייט.

ראָזע האָט זיך שלום עליכם׳ן גרויסאַרטיג איינגעגעבען. זי איז מאָדערן, אידיש און אָריגינעל. איינינגע אידישע שרייבער זיינען צו פיעל אונטער׳ן איינפלוס פון די מאָדערניסטען, בעת זיי שילדערן דעם מאָדערנעם מענשען, און די אייגענאַרטיגקייט, די עכט־אידישע שטריכען, ווערען ביי זיי פערקריפּעלט. נאַטירליך, דאָס קען ניט פּאַסירען מיט דעם אמת׳ען קינסטלער, דעם גרויסען שלום עליכם

שלום עליכם שילדערט די מאָדערנע אידישע פרוי פון דער צייט פון דער רוסישער רעוואָלוציע און אויך פון דער צייט פון דער רוסישער רעאַקציע. און אָט דער אונטערשייד פון דער צייט שפּיגעלט זיך אָפּ אויף אַן עכט־קינסטלערישען אופן אין שלום עליכם׳ס שילדערונגען. אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע האָט יעדער איינער ווייניג געקלערט וועגען זיך, די אינטערעסען פון דער געזעלשאַפט זיינען געשטאַנען אויף׳ן ערשטען פּלאַן. אין דער צייט פון דער רעאַקציע האָט יעדער איינער געקלערט פריהער פון אַלץ וועגען זיך אַליין. און אָט דער אונטערשייד פון דער צייט צוטהיילט אַזוי שטאַרק אייגענע שוועסטער, וועלכע זיינען זאָנסט ערצויגען געוואָרען אין דיזעלבע בעדינגונגען.

טוביה דער מיקביגער האָט טעבטער שעהנהייטען, ער קען מיט זיי טהאָן די בעסטע שדוכים. אונ־געאַכטעט דערויף, וואָס ער איז אָרעם און ווייניג אָנגעזעהען. די טעכטער אָבער זיינען גאַנץ פערשיעדענע קינדער פון פערשיעדענע צייטען. די עלטערע האָט ליעב אַ רעוואָלוציאָנער און לויפט מיט איהם אין פייער. די אינגערע האָט חתונה פאַר אַ מיליאָנער; לעבט אַליין אַ טאָג, שלעפּט אַרויס דעם טאַטען פון דלות, זעהט בע־פרייען דעם שוואָגער פון סיביר. פערזענליך איז זי אָבער ניט גליקליך; זי האָט פאַר דער חתונה געוואוסט, אַז דאָס וועט אַזוי זיין — זי האָט זיך אָבער ניט אָפּגעשטעלט.

---

צוליעב דעם וואָס שלום עליכם איז דער קינדער־פּאָעט, איז די ליעבע ביי איהם אָפּטמאָל אַזוי אייגענאַרטיג, אַזוי פּאָעטיש. דאָס איז די ליעבע צווישען אַ פּאַארעל, וועלכע האָט זיך אין קינדהייט געשפּיעלט צוזאַמען. דיעזער מאָטיוו ווערט אייגענטליך אין דער וועלט־ליטעראַטור, אַזוי גוט ווי אין דער אידישער, זעהר זעלטען בעהאַנדעלט. שלום עליכם איז אַן אויסנאַהמע. ווען אַ קריסטליכער אינגעל אדער אַ אי־דישער אינגער פון היינטיגער צייט שפּיעלט זיך מיט אַ מיידעל, איז דאָס גאַנץ איינפאַך, זייערע וועלטען זיינען ניט אָפּגעזונדערט. זיי לערנען צוזאַמען אין סקוהל, ברויכען אָפּט דיעזעלבע שפּיעלצייג, זיי זיינען ווייט פון אַזאַ סביבה, וואָס זאָל שטערען די פרייע בעציהונגען צווי־שען קינדער — מיידלעך און אינגלעך. ווי קו־מען אָבער שלום עליכם'ס אינגלעך, וועלכע לער־נען אין חדר, צו מיידלעך? די מאַמע זאָגט שוין גאַנץ פריה אָן אויף דער מיידעל, אַז אויף אַ אינגעל טאָר מען ניט קוקען. ביי דעם פּאָעט קומט דאָס אָבער דאָך אויס נאַטירליך, איינ־פאַך. ער פּאָארט צוזאַמען בוזי, די יתומה, וועל־כע ערציהט זיך ביי דער באָבען, מיט איהר פע־טער. דער אינגעל און די מיידעל געפינען אַל־געמיינע אינטערעסען. ער דערצעהלט איהר וועגען די הערדען, וועגען וועלכע ער האָט גע־לערנט אין חדר. ער האָט אין איהר אַ געשפּאַנ־טע צוהערערין, זי בעקענט זיך מיט אַ נייער וועלט. בוזי און איהר פעטער ווערען עלטער, זייערע וועגען צוגעהען זיך. זי ווערט אַ כלה, און ערשט דאַן, צו שפּעט, דערוויסט זיך דער אונגליקליכער, אַז ער האָט ליעב בוזי'ן. זי האָט איהם אויך ליעב. דער קינסטלער זאָגט אונז דאָס ניט, ער לאָזט אונז דאָס אָבער פיהלען.

דאָ קומען מיר צו אַ נייעם פּונקט, צו דעם, ווי אַזוי שלום עליכם בעהאַנדעלט די ליעבע. דיעזער פּונקט שטעהט ביי שלום עליכם'ן, דוכט זיך, אין ווידערשפּרוך מיט זיין גאַנצען שאַפען. שלום עליכם, וועלכער רעדט אַזוי פיעל, אפט צו פיעל, איז אין ענין פון ליעבע אָפט אַזוי קאַרג אויף ווערטער. דאָס איז דערפאַר, וואָס די ליעבע איז פאַר איהם הייליג — ער גלויבט, אַז ווערטער וועלען זי מאַכען צו וואָכעדיג, און ער געפינט שוין פערשיעדענע אַנדערע מיטלען אַרויסצורופען אַ שטימונג. און דערפאַר פיהלען מיר גאַנץ אָפט די ליעבע פון שלום עליכם'ס העלדען איפלו ווען זיי דערצעהלען אונז ניט וועגען איהר. אין דיעזען פּרט האָט ער אַ געוויסע עהנליכקייט צו פּריץ'ן, פון וועלכען ער אונטערשיידעט זיך בכלל אַזוי שטאַרק.

אָבער אויך אין דיעזען פּרט איז שלום עליכם דער פיעלזייטיגער. פּריץ שילדערט די ליעבע אידעאַליסטיש. שלום עליכם אָבער קען ניט קוקען אין איין זייט, ער וואַרפט זיין בליק אין אַלע ווינקעלעך; ער זעהט אויך דערפאַר די ביי־ליגע ליעבע, וואָס זוכט נאָר און האָט די זיסע ווערטער. אָט איז אַ ביישפּיעל:

„טייערסטע און ליעבסטע נשמה! מיין פרייד און מיין קרוין, מיין חיות און מיין לעבען! פריידיל, געזונד זאָלסט דו זיין. ווען איך, למשל, האָב צעהן טויזענד הענד, און אונזער טייך שטונקייקא זאָל זיין פון גאָ־לע טינט, און דער וואַלד זאָל זיין גאָלע פע־נעס, און די גאַנצע וועלט זאָל זיין פּאַפּיר, און איך זאָל שרייבען צו דיר גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט, וואָלט איך דיר ניט געקאָנט אויסשרייבען קיין צעהנטויזענד חלק אפילו פון דעם וואָס מיין האַרץ טהוט פיהלען צו דיר פון דער ערשטער מינוט אָן וואָס איך האָב דערזעהן דיין ליכטיג פּנים, וואָס איז שעהנער פון דער זון, און דערהערט זיין זיס קול, וואָס איז זיסער פון זיסטען וויין".

---

שלום עליכם האָט דער ערשטער אין דער אידישער ליטעראַטור געשאַפען אַזאַ רייכע פרויען־וועלט. און דערפאַר איז געווען סאָקאָ־לאָוו, ווען ער זאָגט, אַז דאָס וויכטיגסטע וואָס שלום־עליכם האָט געשאַפען, איז זיין קינדער־און פרויען־וועלט.


## סובסקרייבט זיך אויף דער „צוקונפט"

די בעסטע אידישע שרייבער, די שטערען
פון אונזער ליטעראַטור, זיינען שטענדיגע
מיטאַרבייטער פון אונזער זשורנאַל.

ה. רויזענבלאַט :

# אין שענק

(סילועטען.)

אַ גלעזעל אויסגעלעערט
אַ גלעזעל אָנגעפילט.
ער דריקט צום האַרצען צו
דאָס פיעדעלע און שפּיעלט.

אַ כוסה אָנגעפילט
אַ פלעשעל אויסגעלעערט.
דער עולם זיצט אין שענק
די גאַנצע נאַכט און הערט...

פון באַלקען הענגט דער לאָמפּ
אין קנוילען רויך געהילט
און שאָטענס וויעגען זיך,
און הערען ווי מען שפּיעלט.

אַ טונקעלע געשטאַלט,
אין ווינקעל אָנגעלעהנט
דעם קאָפּ אויף ביידע הענד,
זיך הוידעט שטיל און וויינט.

ביים ברעג פון לאַנגען טיש
אַ שכור׳ער דערפילט
דאָס גלעזעל ביז צום ראַנד
און זידעלט זיך און שילט.

און פלוצים, ווי פון וואַנד
אַראָפּ זיך טהוט אַ ריס
אַ שאָטען טאַנצענדיג
אויף וואַקלענדיגע פיס.

אַ גרויער שאָטען טאַנצט,
אַ גרויער שאָטען שפּיעלט...
און רויטליך צאַנקט דער לאָמפּ
אין גרויען רויך געהילט.

דעם שענקער׳ס טעכטערעל
אין ווינקעל שווענקט און ווישט
דאָס טרינק־געפּעס, וואָס שטעהט
אין אַלמער אויסגעמישט.

זי שווענקט און וואַשט און ווישט
די כוסות אָהן אַ שיעור
און הערט, דער פיעדעל שפּיעלט,
און אומעטיג איז איהר.

זי הערט אַ יעדער נאַכט
די זעלבע מעלאָדיע
און וואַשט דאָס טרינק־געשיר
אַזוי ביז אינדערפריה.

זי קען דאָס נגון׳דעל
און זינגט די ווערטער מיט.
דער פיעדעל וויינט און זי
ברומט נאָך: „פערגעס מיך ניט!...“

פאַרטאָג געהט אויף די זון
און פאַרבט די שויבען ראָז.
פערגעסען אויף דעם טיש
זיך רויטעלט בלאַס אַ גלאָז.

עס שלאָפט דאָס מיידעל מיעד,
דאָס טרינק־געשיר שטעהט לעער,
בלויז אין אַ קעליושאָק
נאָך שימערט איהר׳ס אַ טרער...

דזשענינגס טאָפּעל:

# דער מאלער פון שעהנהייט, בענדזשאַמין ד. קאפמאן

איינער פון די גרויסע צווישען די יונגע אמעריקאנער קינסטלער.

דער הויפּט־מאָטיוו פון בענדזשאַמין ד. קאָפּמאַן'ס מאהלעריי איז שעהנהייט, די שעהנהייט פון וועלכער דער ענגלישער דיכטער זאָגט דאָס זי איז אַן אייביגער קוואַל פון פרייד. דאָס איז די שעהנהייט פון דער קונסט וואָס דער מענש שאַפט און וואָס לעבט איבער דעם מענשען. די שעהנהייט איז נישט דער אויסערליכער גלאַנץ פון דעם מענשען'ס פּנים, זי איז זיין אינערליכער גייסט. און דער אינערליכער גייסט, די פּאָעזיע פון דער נאַטור, די פּאָעזיע פון דעם מענשען, איז דער מאַטעריאַל פאַר קאָפּמאַן'ס ווערק. מעהר ווי אין דער נאַטור ליעגט זי, די פּאָעזיע, אין דעם שאַפער. דער קינסטלער גיט־צו שעהנהייט דעם איינפאַכסטען און געוועהנליכסטען געגענשטאַנד. דאָס איז די שעהנהייט פון זיין אייגענער נשמה.

קאָפּמאַן האָט אַזאַ עסטעטישע נשמה, דאָס שיינט אַרויס פון זיינע בילדער, דאָס שיינט אַרויס אויך פון זיין פּעראָן. איהם פערזענליך אָבער קענען גאָר ווייניגע, ווייל ער איז אַ שטילער מענש, לעבט אין זיך, צוריקגעצויגען פון אַלעמען. מענשען זיינען אַ שטערונג און לאָזען איינעם נישט ענטוויקלען זיינע קרעפטען. זיי פאָדערן אויפמערקזאַמקייט און צייט, און אין אַ גרופּע פערליערט זיך דער „איך". דאַריבער לעבט זיך קאָפּמאַן — כאָטש נאָך גאָר אַ יונגער מאַן — איינזאַם און צוריקגעהאַלטען.

מיט איניגע יאָהר צוריק פלעגט מיר מיינער אַ פריינד, אַ שיקער אין דער נעשאָנעל אַקאַדעמי אָוו דעזיין, דערצעהלען פון אַ זאָנדערבאַרען שוהל־קאַמעראַד, וואָס מאָהלט אַלץ אין גרין און זיצט מיט די פינזטערן אין האַנד און קוקט מיט גרויסע אָפענע אויגען אויף דער לייוועגט — קוקט מעהר ווי ער מאָהלט, הלומ'ט מעהר ווי ער אַרבייט. דאָס איז געווען, ווי איך האָב שפּעטער ערפאַהרען, קאָפּמאַן. היינט מאָהלט ער נישט מעהר אין גרין, ער בעזיצט אַ גרעסערן פאַרבען־רייכטום. אָבער ער טרוימט נאָך אַלץ מיט זיין פינזטער אין האַנד. עס זיינען דאָ מאָהלער וואָס פּלאַנעווען זייערע ווערק אין געדאַנק, אַנדערע וואָס זאַמלען אַ מאַסע קליינע סקיצען און דערפון שטיקעווען זיי צונויף דאָס בילד. עס זיינען אויך פאַרהאַן מאָהלער, וואָס געהען אונטער צו זייערע ווערק מיט אַן אונבעשטימטען בעגריף; זיי ווייסען ניט פאַראויס קלאָר וואָס זיי ווילען אייגענטליך זאָגען. די לעצטע געבען זייערע ספּאַנטאַנע בילדער די פרישקייט פון דעם ערשטען געדאַנק און די קאָנצענטראַציאָן פון דער ערשטער פּעראַינטערעסירטער פערטיעפטקייט.

איך וויל נישט זאָגען אויב דאָס איז די בעסטע מעטאָדע. מעטאָדעס עקזיסטירען איבערהויפּט נישט פאַר דעם קינסטלער. ער מאָהלט ווי עס לאָזט זיך, ווי זיין ענטוויקעלטער אינסטינקט דיקטירט איהם. קאָפּמאַן בעקומט אָבער פון היעזען סאָרט אַרבייטען זעלטענע רעזולטאַטען. און וואָלט ער נישט געציעלט נאָך דעם אַלערהעכסטען אין דער קונסט, וואָלט אַזאַ מין ספּאַנטאַנע אַרבייט נישט געהאַט קיין האַפט; זיינע בילדער וואָלטען געווען עהנליך צו די טויזענדער בילדער וואָס „בעשיינען" די צימערן אין די פערשיעדענע בילדער־גאַלעריען די לעצטע צייטען.

קאָפּמאַן איז אַ שטילער, ערנסטער מענש, און זיינע אַלע בילדער זיינען שטילע און ערנסטע. ער איז דער מאָהלער פון רוה, פער'חלומ'טער רוה. איהר פיהלט עפּעס בעוועגט אייך, און דאָך זיינען זיינע פיגורען און לאַנדשאַפטען אַזוי רויהיג און אונבעוועגליך. איך געדענק נישט קיין איין בעוועגליכע פיגור, קיין איין לאַנדשאַפט אין שטורם צווישען אַלע זיינע ווערק. איך צווייפעל צו עס וואָלט איהם גאָר איינגעפאַלען צו מאָהלען אַ ים. און כאָטש ער וואָלט זיכער נישט פערפעהלט צו זעהען פּאָעזיע אין די שלייערנדע ים־כוואַליעס פון אַ ווינסלאָו, האָמער אָדער אין די רעגען און שטורם־ווינד לאַנדשאַפטען פון אַ האָקסיי, און כאָטש ער וואָלט זיכער געזעהען שעהנהייט אין אַלע שטורמיגע נאַטירליכע ערשיינונגען — מאָלען זיי וואָלט ער זיך אָבער ניט אונטערגענומען; זיין אויפפאַסונגס־בעגריף וואָלט איהם דערפון אָבגעהאַלטען. אַ זונען־אויפגאַנג אָדער אונטערגאַנג לאָזען זיך ריכטיג נישט מאָהלען, ווי הערליך זיי זאָלען נישט זיין אין דער נאַטור. יעדע קונסט האָט זיך איהרע בעשרענקונגען. און יעדער קינסטלער, בעוואוסטזיניג אָדער אונבעוואוסטזיניג, בעגרענצט ווייטער זיין מאַטעריאַל. אין דעם דריקט זיך אויס זיין כאַראַקטער, זיין פערזענליכקייט.

מאַנכע ליעבען צו בעאָבאַכטען דאָס רוישיגע לעבען אין דער גאַס און בעוואונדערן די לעבענס־בעוועגונג — מענשען, הייזער, הימעל, ערד; אַנדערע ווייטער זוכען אויס אַ קליין צימערל ערגעץ־וואו, פערוואָרפען און איינזאַם, און דאָרטען טראַכטען זיי לאַנגזאַם און טיעף זייערע געדאַנקען פון לעבען, טויט, גאָט, אייביגקייט. צו דעם סאָרט מאָלער געהערט קאָפּמאַן. בייסלעכווייז האָט ער זיך אָבגעזונדערט פון מענשען און ליעב געקראָגען די שטילקייט, די רוה.

יעדער קינסטלער מוז זיך אַוועקגעהן פון

מענשען און זאכען, אליין פאר זיך צו דערטראכ־טען די געדאנקען וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען ביי איהם שפּינען. עס איז אָבער דאביי פאראן די געפאהר ער זאָל ניט אוועקגעהן צו ווייט פון מענשען — אזוי ווייט, דאָס די מענשען וועלען איהם שוין מעהר ניט אינטערעסירען, און זיינע שאפונגען וועלען זיי נישט פערשטעהן. זיינע ווערק וועלען זיין צו אבסטראקט, און ער וועט שוין ניט וויסען אפילו ווי אזוי צו געבען דעם שליסעל צו זיינע ווערק.

אזא געפאהר אָבער דראָהט נישט אונזער קאָפּמאנען. זיינען ווערק זיינען באזירט אויף דער נאטור. געוויס ער נעהמט נישט דירעקט פון איהר. ער זעהט נישט פארטיגע בילדער אין דער איהם דורך לופט און נעבעל, און דאריבער ווייי־כער — דאָס און עהנליכעס לערנט דער קינסט־לער מעהר גענוי פון בעאָבאכטונג. און ווען ער מאָהלט, נעהמט ער פון זיין סטאק אלגעמיינע קעטנטנים. ער געדענקט נישט יעדען בוים בע־זונדער, יעדען מענשען בעזונדער. זיין קענט־נים ווערט אן אינסטינקט און בעוועגט זיך פריי. זיין ווערק האָט א באזיס אין דער נאטור, אָבער ער קאָפּיערט נישט דירעקט פון איהר. אז א בילד איז „טריי צו דער נאטור", איז נאָך נישט דער אויסדרוק פון א הויך־ענטוויקעלטען גייסט, דער העכסטער אויסדרוק איז אז עס איז ט ר י י צ ו ם ג ע פ י ה ל פ ו ן ש ע ה נ־ה י י ט. אין דעם ערשטען פאל בעוואונדערט איהר דעם קינסטלער׳ס געשיקטקייט צו קאָפּיע־רען, אין דעם צווייטען זיין העכערען שעהנ־הייטס־געפיהל און עכטע גרויסקייט אין איבער־געבען דעם געפיהל אין פארב און ליניע.

ביים באָדען זיך

נאטור. גאָט האָט ווארשיינליך זיך נישט געקי־מערט צוצפּאסען אלץ פאר קאָפּמאן׳ס אייגענ־טימליכען געשמאק. דער העכערער קינסטלער שטודירט דעם אלגעמיינעם און אינערליכען כאַ־ראקטער פון מענשען, פון בוימער, הימעלען, וואַ־סערן, בערגער. און דאן קאָן ער בעהערשען די עלעמנטען אין דער מאהלעריי אזוי גוט ווי גאָט אין דער ווירקליכער נאטור. וואסער לויפט אראָב, הימעל־ליכט איז ווייכער און דורכזיכטי־גער ווי וואסער, בוימער זיינען סאָליד ביים שטאם; צי נאָהענט פון דעם בארג, זעהט מען איהם נישט, און פון דערווייטענס זעהט מען נאטור. גאָט האָט ווארשיינליך זיך נישט געקי־מערט צוצפּאסען אלץ פאר קאָפּמאן׳ס אייגענ־טימליכען געשמאק. דער העכערער קינסטלער שטודירט דעם אלגעמיינעם און אינערליכען כאַ־ראקטער פון מענשען, פון בוימער, הימעלען, וואַ־סערן, בערגער. און דאן קאָן ער בעהערשען די עלעמנטען אין דער מאהלעריי אזוי גוט ווי גאָט אין דער ווירקליכער נאטור. וואסער לויפט אראָב, הימעל־ליכט איז ווייכער און דורכזיכטי־גער ווי וואסער, בוימער זיינען סאָליד ביים שטאם; צי נאָהענט פון דעם בארג, זעהט מען איהם נישט, און פון דערווייטענס זעהט מען

מאָהלט דורך לופט און נעבעל, און דאן נעהמט ער פון זיין סטאק אלגעמיינע קעטנטנים. ער געדענקט נישט יעדען בוים בע־זונדער, יעדען מענשען בעזונדער. זיין קענט־נים ווערט אן אינסטינקט און בעוועגט זיך פריי. זיין ווערק האָט א באזיס אין דער נאטור, אָבער ער קאָפּיערט נישט דירעקט פון איהר. אז א בילד איז „טריי צו דער נאטור", איז נאָך נישט דער אויסדרוק פון א הויך־ענטוויקעלטען גייסט, דער העכסטער אויסדרוק איז אז עס איז ט ר י י צ ו ם ג ע פ י ה ל פ ו ן ש ע ה נ־ה י י ט. אין דעם ערשטען פאל בעוואונדערט איהר דעם קינסטלער׳ס געשיקטקייט צו קאָפּיע־רען, אין דעם צווייטען זיין העכערען שעהנ־הייטס־געפיהל און עכטע גרויסקייט אין איבער־געבען דעם געפיהל אין פארב און ליניע.

קאָפּמאן מאָהלט מאנכעסמאָל אויף פון דער נאטור, נאָר ער האלט, אז זיין ווערק איז פאָל־קאָם ערשט דאן ווען ער האָט עס דורכשטודירט אן און פאר זיך, אין זיין סטודיאָ, און געמאכט עס פאר א זעלבשטענדיג בילד, וואָס דערמאָנט נאָר ווייניג אָן דער אָריגינעלער נאטור פון וואַ־נען ער האָט עס גענומען. דער ערשטער און הויפּט־בעדינג פאר אזא אומוואנדלונג, איז טאָן.

טאָן איז דער רעזולטאַט פון אַ מישונג פון ליכט און שאָטען (אָדער פאַרבען) אויף אַזאַ׳ן אָרט אַז קיין טייל פון׳ם בילד זאָל נישט זיין צו „שטיל" אָדער צו „שרייענד" בעת איהר בעטראַכט דאָס בילד אַלס גאַנצעס — עס זאָל צוזאַמענהאַלטען האַרמאָניש. טאָן איז אַזוי נויטיג אין דער מאַה־לעריי ווי אין מוזיק. אַן עמפּפינדליך אויג וועט אַזוי לייכט דערזעהען אַ טאָן־פעהלער און אַ בילד ווי אַ געניט אויער וועט דערהערען אַ פאַלשען קלאַנג אין אַ מוזיקאַלישער קאָמפּאָזיציע. נאָר מאַהלעריי איז נישט אַזוי „וויסענשאַפטליך" ווי מוזיק. זי ערלויבט דעם קינסטלער מעהר פריי־הייט. טאָן איז גאַנץ נויטווענדיג אין דער מאַה־לעריי, נאָר טאָן אָהן פאָרמע איז פלאַך. טאָן איז נישט מעהר ווי די אויבערפלאַך, פאָרמע די

פאָרטרעט פון אַ מאַן

טיעפקייט פון אַ בילד. מיט דעם וואָרט „פאָר־מע" מיין איך די משא פון יעדען געגענשאַטנד, וואָס גיט אייך דעם געפיהל פון אַ ווירקליכע בע־ריהרבאַרע זאַך. קינסטלער וואָס שטעלען זיך צופריעדען מיט בלויז טאָן געהן בלויז „העלפט־וועגם", זייערע ביילדער ערוועקען נישט אין אייך דעם געפיהל פון לעבען. אַ טאָן־ביילד האָט די זעלבע ווירקונג אויף אייך וואָס אַ חלום. דער־פאַר אָבער, טאָן און פאָרמע פעראייניגט אין איין ביילד זיינען דער אויסדרוק פון די העכסטע בעגאַבטהייט פון דעם קינסטלער.

דאָס איז אָבער אַ פונקט וואָס פערשאַפט דעם מאַהלער פיעל שווערינקייטען, און פיעלע האָ־בען קיינמאָל נישט אויסגעלערנט זיך ווי אַזוי צו פעראייניגען די ביידע. איך דאַרף בלויז דער־מאָנען אָן דעם גרויסען פראַנצויזישען מאַנע און פונקט אַזוי גרויסען אַמעריקאַנער וויסטלער, פאַר וועמענס ביילדער איהר פיהלט דעם זיסען כשוף פון אַ חלום, קיינמאָל נישט דעם עקסטאַז פון ווירקליכען לעבען. און ווייטער אין פיעלע פון די „מאָדערנע", ווערט איהר איבערוועלטיגט פון דער גוואַלדיגער קראַפט און איבערטריעבענע

אין קיך

משא. עס פעהלט זיי די פּאָעזיע וואָס אַן אַנ־ווענדונג פון טאָן וואָלט זיי געגעבען. פאָרלויפיג זעהען מיר אַרויס ביי קאָפּמאַנען דעם מאָן און די פאָרמע פעראייניגט צוזאַמען בלויז אין זיינע פאָרטרעטען, פון וועלכע דאָס פאָרטרעט פון זיך זעלבסט (דאָ אָבגעדרוקט) איז אַ גוטער ביי־שפּיעל.

קאָפּמאַן מאָהלט פאָרטרעטען, זשאַנר און לאַנדשאַפט מיט פיגורען. אין יעדע בעזונדער האָט ער אַן אונצווייפעלהאַפטען קינסטלערישען ערפאָלג. די דריי בייגעהעגעטע ביילדער רעפּרע־זענטירען זיינע דריי דערמאָנטע קלאַסען אַרביי־טען. צוערשט זיין זשאַנר. די זיינען איינפאַך און ליעבליך. געעוואוהנליך איז עס אַ צימערל, אָבגעטיילט צווישען דעם זונען־שיין גאָלד און די שאַטען־געהיימניספולקייט. אָפט אויך איז דאָס צימער אָנגעפילט מיט אַ גלייכע טונקעלע, רעלי־גיעזע ליכט. דאַן גיבט עס קיין קאָנטראַסט און אַן אונגעמישטער געפיהל בעהערשט דעם בעאָ־באַכטער. ווען אַ ביילד ערוועקט אייער געפיהל, זייט זיכער דאָס אַן עהנליכער געפיהל, אין אַ שטאַרקערען גראַד, האָט בעהערשט דעם קינסט־לער. זייט זיכער דאָס דער קינסטלער איז נישט קיין קאַלטער טעכניקער, וואָס בעזיצט בלויז די מאַסרעגלען פון זיין האַנדווערק. אויף אַ טיש, אַ פּאָליצע, אויפ׳ן דיל שטעלט ער אָן זיינע שטיל

לעבענ־גלעזלעך, קריעגלעך, טעפּלעך, און שענקט זיי מעהר ליעבע און אויפמערקזאַמקייט ווי זיינע פיגורען. ער וואַרפט אייך אָן אַ פאַרבען־רייכטום מיט וואָס דאָס אויג קאָן זיך קוים זעטיגען. ער פערנאַכלעסיגט אָפט זיין צייכנונג, איבערהויפּט אין זיינע פיגורען אין די זשאַנר און לאַנדשאַפט בילדער, און זיי בלייבען צו אונדייטליך. קאָפּ־מאַן ווענדט אָן זיין גאַנצע טעכנישע קראַפט אויף זיין פאַרב. פאַרב בעהערשט ער פאָלקאָם, און מיט אַ זעלטענער געשיקטקייט וואָס איז בעוואונ־דערנסווערט. דאַרום מוז מען זיך בעקענען מיט זיינע בילדער און מען קען זיך ניט בענוגענען מיט די בלויזע פאַטאָגראַפישע רעפּראָדוקציעס.

וועגען זיין לאַנדשאַפט האָב איך שוין דער־מאָנט פריהער, ווען איך האָב גערעדט פון אַ הע־כערען בעגריף וועגען קונסט, וועגען געפיהל פון שעהנהייט. עהנליכעס קאָן געזאָגט ווערען וועגען זיין פּאָרטרעטער. זיינע פּאָרטרעטען זיינען נישט כאַראַקטעריזאַציעס, ווייל דער כאַראַקטער פון אַ מענשען שליעסט איין זיינע שלעכטע אַווי גוט ווי גוטע מדות — דאָס ניעדריגע און קליינ־ליכע צוזאַמען מיט'ן עדעלען און שעהנעם. אַ פּאָרטרעטען מאַהלער, אין דעם אָנגענומענעם זין, איז ערשטענס פאַר אַלעמען אַ פּסיכאָלאָג. אָבער קאָפּמאַן איז צופיעל פערזענליכקייט, אום אָפּצו־געבען זיך, אונטערצו־וואַרפען זיך דעם אנאליז פון אַן אַנדערען מענשען. ער איז אַ מאַהלער פון שטימונגען, מעהר ווי פון כאַראַקטער — און עס איז זיין אייגענע שטימונג. און זיינע מאָדעלען צוזאַמען מיט קאָפּמאַנען ווערען פערוואַנדעלט אין דיכטער. דיכטער זיינען אַלע פערטיעפט אין געדאַנקען, און אימער טראַכטען זיי פון ליע־בע, לעבען און טויט; און ווען זיי טראַכטען אַזוי דריקען זייערע פּנים'ער נישט אויס די נייע־ריגע ליידענשאַפט פון מענשען און היה, פון וועל־כע עס איז פאַרהאַן אַזאַ פערשיעדענאַרטיגקייט, נאָר טראָגען אימער דעם איינציגען אויסדרוק פון „שעהנהייט און גוטסקייט". זיי אונטערשיידען זיך בלויז אין דער אויפפאַסונג פון דער שטי־מונג, זיי זיינען גוט־געשטימט אָדער מעלאַנכאָ־ליש (זיי זיינען קיינמאָל נישט פרייליך אין קאָפּ־מאַן'ס בילדער) און אימער פערטיעפט. זיינע פּאָרטרעטען בעשאַפען אַ שטימונג, איהר טראַכט פון דעם גרויסען טרויער פון'ם לעבען.

# ב. גאָרין — די געשיכטע פון אידישען טהעאַטער

Copyright by B. Gorin, 1916.

די ערשטע פאָרשטעלונגען אין רעמעסלעני קלוב אין אָדעס. — די פאָרשטעהער פון דער טרופּע האָבען שוין געשפּיעלט אין רומעניען און די איבעריגע קאָמפּאַניע איז צוזאַמענגעשטעלט גע־וואָרען פון אָדעסער ליעדער־זינגער. — יעקב אדלער'ס דעביוט אלס שיקסע. — גאָלדפאַדען קומט קיין אָדעס און נעהמט דעם רעמעסלעני קלוב. — די ערשטע מסירה געגען אידישען טהעאַטער. — די ערלויבניס צו שפּיעלען אין גאַנץ רוסלאַנד. — גאָלדפאַדען נעהמט מאַרינסקי טהעאַטער.

איידער גאָלדפאַדען האָט בעשלאָסען צו פאָה־רען קיין רוסלאַנד, האָבען זיך פון זיין טרופּע אָבגעטהיילט עטליכע אקטיאָרען און זיינען אוועקגעפאָהרען קיין אָדעס. צווישען זיי זיינען געווען ישראל ראָזענבערג און ספּיוואַקאָווסקי.

ראָזענבערג איז פריהער געווען אַן אָדעסער וואוילער יונג, האָט זיך געריבען ארום געריכט, געשריבען פּראָשעניעס און תמיד געזוכט אַ גרינ־גען רובעל צו פערדיענען. בשעת די מלחמה האָט אויסגעבראָכען, איז ער אוועק קיין בוקארעסט, וואוהין עס זיינען געלאָפען אַלע, וואָס האָבען געהאַט אַן אויסקוק אויף אַ גרינגען פערדיענסט, נאָר אַ לץ פון דער נאַטור, און אָהן אַ בעשטימ־טען צוועק אין לעבען, איז ער אריינגעפאַלען אין גאָלדפאַדענס טרופּע און איז געוואָרען אַן אק־טיאָר. ער איז געווען אַ קאָמיקער און האָט זיך דעמאָלט אויסגעצייכענט מיט זיין שפּיעלען. אַזוי גיך ווי ער האָט דערזעהן, אַז אין טהעאַטער אין בוקארעסט ווערט אומעדיג, האָט ער זיך מיישב געווען און אוועקגעלאָזט זיך צוריק קיין אָדעס. איהם זיינען געווען בעקאַנט אַלע ווע־גען און שטעגען פון דאָרטען און האָט ריכטיג אויסגערעכענט, אַז אין אָדעס איז פאַרהאַן אַ גוטער פּלאַץ פאַר אַ אידישען טהעאַטער.

ראָזענבערג און ספּיוואַקאָווסקי האָבען צוגע־צויגען צו זיך די אָדעסער פאָלקס זינגער, צוזאַ־מענגעשטעלט אַ טרופּע, אין וועלכע עס זיינען אריין יאַנקעל קאַצמאַן, מענדעל אבראַמאָוויטש (ער איז שפּעטער געוואָרען דער מאַן פון דער בעקאַנטער אקטריסע מרס. אבראַמאָוויטש, וועלכע איז איצט מרס. יאָוועליר)) אריה שראַגע, אהרן טאַגער, באָריס אַלטמאַן און סאָפּיע אָבערלענדער, וועלכע האָט געשפּיעלט אונטערן נאָמען מיכעלסאָן (זי האָט שפּעטער חתונה געהאַט פאַר דעם בעוואוסטען שוישפּיע־לער יעקב אדלער), געדונגען דעם רעמעסלעני קלוב און צום ערשטען מאָל אין אָדעס האָט מען גענומען שפּיעלען אידישע שטיקער.

דעם ערשטען אָבענד האָט מען געשפּיעלט

דריי וואָרעווילען: „פיער פאָר פאָרצעלייענע טעלער“, „ד שוועבעלאך“, און „די דריי טויבע“, אלע געשריעבען פון א. גאָלדפאדען; א חוין דעם האָבען די נעכטיגע פאָלקס זינגער געזונגען קוי־פלעטען פון גאָלדפאדען׳ס רעפערטואר.

דער עולם האָט דערפון געלעקט די פינגער און מען האָט דעם זעלביגען פראגראם אָנגע־האלטען עטליכע מאָל.

עס ווייזט אויס, אז ראָזענבערג און ספיווא־קאָווסקי, וועלכע האָבען זיך שוין בעטראכט אלס גרויסע קינסטלער, האָבען מורא געהאט צו פער־לאָזען זיך מיט א גאנצע שטיק אויף די נעכטיגע פאָלקס זינגער און דעריבער האָבען זיי אָנגעהויי־בען מיט וואָרעווילען, וועלכע זיינען געווען נעהנטער צו זיי.

די ערשטע גאנצע שטיק איז געווען „ברייג־דעלע קאָזאק“, פון א. גאָלדפאדען.

מען איז פשוט געשטאנען אויף די קעפּ, אזא גרויסער עולם איז געקומען זעהען די קאָמעדיע. די פאָדריאדטשיקעס, וואָס האָבען זיך צוריק־נעקעהרט פון בוקארעסט, האָבען זיך נסים אָנ־דערצעהלט פון אידישען טהעאטער. די פאָלקס זינגער האָבען אויפגעכאפּט די קופּלעטען פון גאָלדפאדען׳ס שטיקער און אריינגעבראכט זיי אין די אידישע הייזער. און דאָס אלץ האָט אָנ־געצונדען די נייגיערדע צו זעהן, וואָס מען שפּיעלט אין א אידישען טהעאטער.

מען האָט נאָכדעם געשטעלט „שמענדריק“ און די „קאפּריזנע טאָכטער“. די הויפּט ראָלע פון „שמענדריק“ האָט געשפּיעלט קאָצמאן און ער האָט זיך אין איהר אויסגעצייכענט און גלייך בעקומען די העכסטע אנערקענונג.

די „קאפּריזנע טאָכטער“ פערדיענט דאָ צו ווערען ספּעציעל דערמאָהנט, ווייל אין דער דאָ־זיגער שטיק, אין „רעמעסלעני קלוב“ האָט יעקב אדלער געמאכט זיין דעביוט. ער האָט נאָך דע־מאָלט ניט געהאט די זכיה צו קריגען א ראָל מיט ווערטער, נאָר ער האָט געהאט א צד אין דער קאָמפּאניע, ער איז געווען א גוטער ברודער מיט ראָזענבערג און דער לעצטער האָט איהם איינ־געטהיילט א שטומע ראָל. דאָס איז די ראָל פון דער שיקסע מארדיאָלא, וואס קבצנזאָן פיהרט ארויף אויף דער ביהנע ביים סוף פון דריטען אקט. מארדיאָלא טאנצט א קאדריל און דער פאָרהאנג פאלט.

יעקב אדלער איז ניט געווען קיין פאָלקס זינ־גער און זינגען איז געווען זיין אכילעס פּיאטע, דאָס הייסט זיין שוואכסטער פונקט. ער איז געווען א בן יהיד ביי ארימע עלטערען און אלס אזעלכער האָט ער איבער זיך ניט געהאט קיין אויבער האר. ער האָט קיין חשק ניט געהאט צום לערנען און איז לאנג אין קיין חדר ניט גע־זעסען און אויף ניט אין קיין שקאָלע. די גאס איז איהם געווען בעכער געפעלען און האָט זיך אין ניכען קונה שם געווען אלס מיזיק. ווען ער איז אביסעל אונטערגעוואקסען האָט ער זיך אויסגעצייכענט אין געשלעגען און מען האָט איהם דער־פאר געגעבען „יאנקעלע קולאָק“.

זיין פאָטער האָט איהם אריינגעגעבען אין א שניט קראָם, כדי ער זאָל׳ האָבען א בעשעפטיגונג. ער האָט דאָ געדארפט טראָגען קלומקעס צו די קונים און דאָס איז איהם נאָך וועניגער געפעלען געוואָרען. ער האָט געהאט א שעהנע האנד־שריפט און ער האָט גענומען זוכען א פרנסה אלס א־בערשרייבער. ער האָט זיך געוואָרפען פון איין בעשעפטיגונג אויף דער צווייטער, פון איין שטעלע אויף דער צווייטער, און האָט ניט גע־האט קיין בעשטימטע בעשעפטיגונג, און די לע־דיגע צייט האָט ער מיט יונגע חברה פערבראכט אין דעם שטאָדטישען טהעאטער, וואו ער האָט זיך דערהויבען צו דער מדרגה פון א משגיח אי־בער קלאקיארען, אין די לאָקאלען, וואו ער האָט געהערט די פאָלקס זינגער, און געמאכט אליין הוליאנקעס, וואו ער איז געווען דער קאָמיקער אין נאָכשפּאָטער. ער האָט געהאט א תשוקה צו דעקלאמירען און איבערקרימען און נאָכשפּאָ־טען יעדען און אלעס.

אלס משגיח איבער קלאקיארען איז ער אין טהעאטער ניט געגאנגען ווי א געוועהנליכער בעזוכער. ער האָט זיך ניט אזוי אינטערעסירט מיט די פיעסען, ווי מיט די אקטיאָרען. ער האָט געהאט זיינע אקטיאָרען, פאר וועלכע ער איז כורעים געפאלען און וועלכע ער האָט פערגע־טערט, און צוזאמען מיט אנדערע העלדען פון דער גאליאָרקע האָט מען אויסגעדריקט די בע־גייסטערונג פאר זיי מיט דונערענדע אפּלאָדיס־מענטען. און פערקעהרט, ווען אן אקטיאר איז זיי ניט געפעלען געווען האָט מען איהם אויס־געפייפט. אין אמעריקא אויפ׳ן אידישען טהע־אטער לשון הייסען אזעלכע „פאטריאָטען“, און פיעלע אקטיאָרען זיינען ארויסגעקומען פון די דאָזיגע „פאטריאָטען“.

דאָס אידישע טהעאטער איז געווען ווי גע־וואונשען פאר איהם. און ער איז גלייך געוואָ־רען א בן בית הינטער די קוליסען. אין דער שטיל האָט ער זיך גענומען צוגרייטען פאר א טהעאטער קאריערע. ווען ער פלעגט בלייבען אליין, איז ער לאנג געשטאנען פאר׳ן שפּיעגעל, געמאכט פערשיעדענע גרימאסען, געגלאָצט מיט די אויגען און געזוכט אויסצודריקען אלערליי געפיהלען. ער האָט אויף פערלאָזט מעשה אר־טיסט, לאנגע האָר און געווארט אויף דער געלע־גענהייט צו ערשיינען אויף דער ביהנע און ווע־רען אן אקטיאָר מיט אקטיאָרען גלייך. נאָר וועגען אדלער אלס שיישפּיעלער וועלען מיר רע־דען שפּעטער.

ביי א פראָבע פון דער נעקסטער שטיק האָט זיך ארויסגעוויזען, אז איינער פון די אקטיאָרען איז ניט געקומען. מען האָט זיך געקליבען שטע־לען אויף מאָרגען גאָלדפאדען׳ס „סצוציק אוו מוציק“ און די ראָל פון אבעלע איז ניט געווען

בעזעצט. די דאָזיגע ראָל האָט געדאַרפט שפּיע־לען „באָרים באָד גוי" און דאָס איז געווען די ערשטע געלעגענהייט, וואָס אַדלער האָט געקריי־גען צו שפּיעלען אַ ראָל מיט ווערטער. ביים אויפטרעטען אין דער דאָזיגער ראָל איז איהם די נשמה אַרויסגעפאַלען. ער האָט ניט געזעהן, וואָס עס טהוט זיך אויף דער ביהנע און האָט ניט געהערט דעם סופלער, נאָר פון דעם אָבענד אָן האָט מען איהם אָפט איינגעטהיילט קליינע, אונבעדייטענדע ראָלען, און ער איז שוין געווען פערערעכענט אַזוי גוט ווי איינער פון דער קאָמ־פּאַניע.

די פיהרער פון דער טרופּע האָבען געלעבט אַ גוטען טאָג, די געשעפטען אין טהעאַטער זיי־נען געווען גוט און די אַקטיאָרען האָבען אָנגע־טאָהן ציליגדערס, לאַנגע „ווינטשיקאַווס", וואָס זיינען דעמאָלט געווען אין דער מאָדע און זעמ־שענע הענדשקעס.

אַרום דער צייט האָט זיך גאָלדפאַדען אויס־געקליבען צו פאָהרען קיין אָדעס.

אין אַ פריהערדיגען קאַפּיטעל איז שוין גע־ווען דערמאָהנט, אַז צוליעב אַ באַנקראָט האָט גאָלדפאַדען געמוזט פערלאָזען אָדעס און צוליעב די בעלי חובות האָט ער אַהין ניט געקענט קומען. עס איז שווער אויסצוגעפינען, ווי אַזוי גאָלד־פאַדען האָט איצט געמאַכט די רייזע קיין אָדעס. די מיינונגען זיינען וועגען דעם גרונט פערשיע־דען. מען זאָגט, אַז אַרום יענער צייט איז אָב־געשאַפט געוואָרען דעם שולד געזעץ און אויף אַזאַ אופן האָט ער מעהר ניט געדאַרפט מורא האָבען פאַר זיינע קרעדיטאָרען. מען זאָגט אויך, אַז אויס כבוד אויפ'ן דיכטער און דראַמאַטורג האָבען די קרעדיטאָרען בעשלאָסען ניט צו פער־פאָלגען איהם און ער האָט איצט געקענט זיין פראַנק און פריי אין אָדעס. נאָר ווי דאָס זאָל ניט זיין, איז ער פאַר פּסח, צוזאַמען מיט יצחק ליבערעסקו, אַוועקגעפאָהרען קיין אָדעס. זיי זיי־נען געקומען אַליין, אָהן דער טרופּע, נאָר דאָס איז געווען גענוג, אַז ראָזענבערג און ספּיוואַקאָוו־סקי זאָלען אויפהערען צו געבען זייערע פאָר־שטעלונגען. אין רומעניען איז ניט אַנערקענט געווען קיין אויטאָרס רעכט, נאָר אין רוסלאַנד איז דער זכות פון דעם שרייבער בייגעשטאַנען איהם, אַז פרעמדע זאָלען זיך מיט זיינע ווערק ניט בענוצען.

אַ חוץ דעם איז געווען גענוג, וואָס גאָלד־פאַדען אַליין איז געקומען, אַז די פריהערדיגע קאָמפּאַניע זאָל אָבטרעטען אָן אַ זייט. די דאָ־זיגע קאָמפּאַניע האָט געהאַט אַנדערע פּיעסען — ליטיינער'ס און הורוויטש'עס, נאָר מיט זיין קו־מען איז ביי זיי אָבנעפאַלען יעדער חשק צו מאַכען שבת פאַר זיך. די מורא און דרך ארץ פאַר גאָלדפאַדען איז געווען זעהר גרויס צווישען די אַקטיאָרען, און זיי האָבען איהם גערופען „רבי" און „טאַטע".

גאָלדפאַדען האָט גלייך געדונגען דעם רע־מעסלעני קלוב, און ווען ער האָט מיט ליבערעסקו געמאַכט דעם חשבון, זיינען זיי געקומען צום שלום, אַז מען דאַרף דערצו האָבען לכל הפחות פינף טויזענד רובעל.

און עס האָט זיך איצט אַרויסגעוויזען, אַז פון די אַלע גליקען, וואָס גאָלדפאַדען האָט גע־מאַכט אין בוקאַרעסט, איז איהם ניט געבליבען גענוג אפילו אויף אַריבערצונעהמען די טרופּע פון בוקאַרעסט קיין אָדעס. נאָך דעם גרויסען גאָלדענעם מבול איז ער אין אָדעס אָנגעקומען אָרימער, ווי ער איז מיט עטליכע יאָהר צוריק אַנטלאָפען פון דאָרטען. די סומע פון פינף טויז־זענד רובעל איז גאָר אַן אונבעדייטענדע און יעדער איינער, וואָס האָט געהאַט עפּעס אַ שייכות מיט'ן טהעאַטער וואָלט עס געקענט גרינג שאַפען פאַר אַזאַ אונטערנעהמונג, בפרט דער גרינדער פון דעם אידישען טהעאַטער, נאָר דער פריהערדיגער באַנקראָט איז איהם געווען אין וועג, און ער האָט געמוזט אַוועקשיקען זיין סעקרעטער ליבערעסקו צוריק קיין רומעניען און יענער זאָל דאָרט הויבען אַן הקפה. עס האָט לאַנג ניט גענומען ליבערעסקו צו שאַפען אין רו־מעניען די נויטיגע סומע און חל המועד פּסח איז ער צוזאַמען מיט דער קאָמפּאַניע אַוועק־געפאָהרען קיין אָדעס. ער האָט מיטגעפיהרט מיט זיך צוויי און פערציג פּערזאָן, צווישען וועלכע עס זיינען אויך געווען קרעדיטאָרען.

די קרעפטען פון דער קאָמפּאַניע זיינען גע־ווען: צוקערמאַן, פינקעל, טהייך, אַנעטע שוואַרץ, מאַרגאַריטע שוואַרץ, מינדעל צוקערמאַן, בויקע, יאַנקעלע ראָזענפעלד, הערשעל גאָלדענ־בערג און אַנדערע.

אין אָדעס האָט גאָלדפאַדען אַריינגענומען אין זיין טרופּע פון דער פריהערדיגער קאָמפּאַ־ניע: אַריה שראַגע, יאַנקעל קאַצמאַן, באָרים באַד־גוי, באַראָדקין, שאול ווייַנשטיין און פּאַ־שענקא מאָשקאָוויטש, און געשטעלט די „כשוף מאַכערין", „ברייַנדעלע קאָזאַק", „קאַפּריזנע טאָכטער", און „שמענדריק". צוקערמאַן איז גע־ווען דער פּער פון דער קאָמפּאַניע און די פּרע־סע האָט איהם זעהר געלויבט און ער איז געווען דער ליעבלינג פון טהעאַטער.

מען האָט אַזוי אָבגעשפּיעלט עטליכע חדשים און עס האָט אויסגעזעהן, אַז דאָס אידישע טהע־אַטער האָט שוין געבונען זיין ריכטיגע היים, נאָר דאָ האָבען זיך אָנגעהויבען מסירות און אין אַ שעהנעם טאָג איז אָנגעקומען פון פּעטערבורג אַ בעפעהל, מען זאָל ניט לאָזען שפּיעלען קיין אידיש טהעאַטער.

אין אָדעס איז דעמאָלט געווען אַ געוויסער קאָך־לעפעל מיט'ן נאָמען קרוג. ער איז געווען בעקאַנט מיט'ן פּעטערבורגער גאָלאָווא און איז געווען אויסגעמישט מיט „נאַטשאַלסטוואָ". ער האָט זיך אַרויסגערופען אויסצוכלאַפּאַטשען

אן ערלויבנים, אז מען זאָל מעגען שפּיעלען אי־דיש טהעאטער, ניט נאָר אין אדעס נאָר אין גאַנץ רוסלאנד, און דערפאר האָט ער פערלאנגט, אז גאָלדפאדען זאָל מיט איהם מאכען דעם טהעאטער שותפות. גאָלדפאדען איז דערויף איינגעגאנגען און זיי זיינען ביידע אוועקגעפאָה־רען קיין פּעטערבוג.

נאָר אזוי ווי קיינער האָט ניט געקענט ווי־סען אויף זיכער, צי פון דער שתדלנות וועט עפּעס ארויסקומען, און סתם זיצען און ווארטען איז ניט געווען קיין פּלאן, האָט די טרופּע דער־ווייל געמאכט א רייזע צוריק קיין רומעניען און האָט זיך אָבגעשטעלט אין יאסי, און געשפּיעלט דאָרטען פינף וואָכען צייט. דאן איז אָנגעקו־מען א טעלעגראמע פון רוסלאנד, אז מען מעג שוין ווידער שפּילען אידיש טהעאטער און די טרופּע האָט מיטגענימען מיט זיך אבא שעהנגאָלד און א נייע אקטריסע, ליזע איינהאָרן, וועלכע האָט שעהן געשפּיעלט פּיאנאָ און גוט געזונגען.

איצט איז שוין דער רעמעסלעני קלוב געווען צו קליין, צו אונבעדייטענד פאר'ן אידישען טהעאטער און גאָלדפאדען האָט געדונגען דעם מאריאינסקי טהעאטער. די קאָמפּאניע האָט זיך געהאלטען אין איין סטאלירען, קרעפטען האָבען זיך געביטען, אייניגע זיינען צוגעקומען און אנ־דערע זיינען אָבגעפאלען. באלד איז דאָ אריין ספּיוואקאָווסקי און אויף גראדנער מיט זיין פרוי. גראדנער האָט געמאכט א גרויסען פּוראָר אין דער ראָלע פון דער באָבע אין דער „כשוף מא־כערין", נאָר ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט א ווידערשפּעניגטען גייסט און האָט ניט געקענט פערטראָגען צו האָבען איבער זיך אן אויבער־האר. ער האָט געהאט זיינע אייגענע צוויי שטי־קער און האָט געקריגען אן ערלויבנים צו שפּי־לען זיי אין ניקאָלאיעוו. ער האָט אָבגערעדט פינקלען, משה טהייך און שעהנגאָלד און נאָך אנדערע און צוזאמענגעשטעלט אן אייגענע טרו־פּע. גראדנער האָט אָבער געמאכט א טעות, ווען ער האָט געמיינט, אז עס איז גענוג צו האָ־בען אן ערלויבנים צו שפּיעלען. ער האָט ניט געוואוסט, אז א חוץ דער ערלויבנים דארפען די פּיעסען זיין צענזורירט און זיינע פּיעסען האָ־בען דעם הכשר פון דער צענזור ניט געהאט. דער ניקאָלאיעווער פּאָליצמייסטער האָט איהם די ערלויבנים אונטערגעשריעבען, נאָר ווען עס איז געקומען צו די פּיעסען, האָט מען זיך גע־כאפּט, אז זיי זיינען ניט צענזורירט. האָט זיך גראדנער אן עצה געגעבען אויפ'ן רומענישען אופן און האָט אויסגעקליבען די „כשוף מא־כערין", וואס האָט געהאט דעם נויטהיגען הכשר, נאָר גוטע מענשען האָבען וועגען דעם געלאָזט גלייך וויסען גאָלדפאדען, וועלכער האָט תיכף טעלעגראפירט צום פּאָליצמייסטער, אז די „כשוף מאכערין" איז זיינע און האָט איהם אויפ־געפאָדערט ער זאָל ניט ערלויבען צו שפּיעלען איהר. דער פּאָליצמייסטער האָט געשיקט רופען גראדנער'ן און געמאכט איהם א שארפען אויס־רייד. גראדנער איז גלייך אָבגעפאָהרען פון ני־קאָלאיעוו און די טרופּע איז דאָרטען געבליבען שטעקען אויף גרויסע צרות. נאָר אין שטאָדט האָט מען זיך אויף זיי מרחם געווען און מען האָט זיי אָבגעשיקט קיין אָדעס. דאָ האָבען זיי אָנגעשטעלט מענשען, אז מען זאָל זיך אריינלאָ־זען אין א שלום, און גאָלדפאדען האָט זיך גע־לאָזט איבערבעטען און צוריק אריינגענומען זיי אין זיין טהעאטער.

אין דער צייט האָט זילבערמאן פערלאָזט מאָגולעסקאָ'ס רומענישע טרופּע און איז אָנגע־קומען צו גאָלדפאדען און האָט דאָ אויף געמאכט א גרויסען פּוראָר.

אין אדעס איז איצט אויף אָנגעקומען מאקס קאַרפּ. ער איז נאָך קיין אקטיאָר ניט געווען, נאָר ער האָט געהאט א נאָהענטע בעקאנטשאפט מיט'ן אידישען טהעאטער. און אזוי ווי ער האָט געהאט א גוטע שטימע האָט מען איהם באלד אריינגענומען אין טהעאטער.



דוב בן משה

# די ביבליאָגראַפיע פון שלום עליכם

## הקדמה.

די אידישע ביבליאָגראַפיע געפינט זיך נאָך אין די וויקעלאַך, זי האָט נאָך ניט דערגרייכט צו דער מדרגה פון אַ וויסענשאַפט, און דער אידישער לעזער האָט נאָך גאָר אַ קנאַפּע השגה וועגען דער ניצליכקייט פון ביבליאָגראַפיע, וועגען איהרע צוועקען און מע־טאָדען. איך מיין די ביבליאָגראַפיע פון אונזער אידישער שפּראַך, ווייל דוקא די העברעאישע ביבליאָגראַפיע איז שוין אַ לאַנג אַנערקענטע און גוט בעאַרבייטע וויסענשאַפט: אזוינע גאונים, ווי באַרטאָ־לאָטשי, וואָלף, שטיינשנייידער, בן יעקב, נייבויער און אַ סך, אַ סך אַנדערע האָבען געאַקערט אויף אָט דעם פעלד אין משך פון הונדערטער יאָהרען.

די ביבליאָגראַפיע אָבער פון אונזער אידי־שען מאַמע־לשון, איז נאָך זעהר יונג: שלום עליכם איז געווען איהר ערשטער פּיאָנער, דער ערשטער אי־

דישער ביבליאָגראַפיע איז צו געבען דעם קריטיקער און דעם ביבליאָטעקאַר, דעם פאָרשער, דעם פערלעגער און דעם געוועהנליכען לעזער אַן אָנווייזונג, ווי אַזוי צו געפינען די נויטיגע ביכער און ידיעות. דאָס איז בעזונדערס נויטיג בנוגע צו אַזוינע אידישע שרייבער, ווי שלום עליכם, פרץ און אַנדערע, וועמעס שריפטען זיינען נאָך ניט אַרויס אין קיין פאָלשטענדיגער און קריטישער אויסגאַבע און ליעגען צעוואָרפען איבער אַלע מעגליכע זשורנאַלען און זאַמעלביכער.

יענע צווייגען פון ביבליאָגראַפישער וויסענשאַפט, וואָס בעשעפטיגען זיך מיט איינצעלנע פערזאָנען, טראָגען דעם שייכות׳דיגען נאָמען: שעקספּיריאַנאַ, ספּינאָזיאַנאַ, מענדעלסאָניאַנאַ, הייסען די ביבליאָגראַפישע ידיעות וועגען שעקספּיר, ספּינאָזאַ, מענדעלסאָן. ס׳ווערט דערביי אויסגעלאָזט דער נאָמען „ביבליאָטעקאַ״: (ביבליאָטעקאַ) שעקספּיריאַנאַ א. אַ. וו., „שלום־עליכם׳יאַנאַ״, וואָרט אַזאַ בעטייטען אַרצדינג, וואָס שלום עליכם האָט געשריבען, און וואָס וועגען שלום עליכם׳ן איז געשריבען געוואָרען. נאָר לאָמיר אויסמיידען דעם הילצערנעם נאָמען און רעדען איינפאַך וועגען דער „ביבליאָגראַפיע פון שלום עליכם״.

אין זיין בעקאַנטען רעפעראַט וועגען דעם אידישען ביכער־מאַרק („שוק־הספרים העברי״, געהאַלטען אויף דער העבראַאיסטישער „הסתדרות״־קאָנפערענץ אין וויען סעפּט. 1913) זאָגט ש. טשערנאָוויץ, אַז שלום עליכם „הוא המלך בשוק הספרים בנוגע הכמות״, ד. ה. דער קענינג אויפ׳ן ביכער־מאַרק בנוגע דער קוואַנטיטעט. שלום עליכם איז פון אַלע אידישע שריפטשטעלער דער פּאָפּולערסטער און פון אַלע אידישלידטעראַרישע קינסטלער דער פּראָדוקטיווסטער. איער איז געלעזען געוואָרען מעהר ווי אַלע אַנדערע אידישע ליטעראַטען, אי געשריבען האָט ער מעהר פאַר זיי, און געשריבען אויף אַלע מעגליכע געביטען: דערצעהלונגען, הומאָרעסקען, ראָמאַנען, פּיעסען, ליעדער, איבערזעצונגען, פּאַראָדיעס, פּובליציסטישע. אַרטיקלען און בראָשורען, פּאָפּולער־וויסענשאַפטליכע אָפּהאַנדלונגען, קריטישע פעליעטאָנען, קאָרעספּאָנדענציעס און נאָטיצען, — און אידיש, אין העברעאיש און אין רוסיש, און אין יעדער פון די דריי שפּראַכען איז ער געווען אַ מייסטער מיט זיין אייגענאַרטיגען סטיל. אַ דאַנק זיין אויסערגעוועהנליכער פּאָפּולאַריטעט, ווידער, איז ביבליאָגראַפיע איז צו געבען דעם קריטיקער און דעם ביבליאָטעקאַר, דעם פאָרשער, דעם פערלעגער און דעם געוועהנליכען לעזער אַן אָנווייזונג, ווי אַזוי צו געפינען די נויטיגע ביכער און ידיעות. דאָס איז בעזונדערס נויטיג בנוגע צו אַזוינע אידישע שרייבער, ווי שלום עליכם, פרץ און אַנדערע, וועמעס שריפטען זיינען נאָך ניט אַרויס אין קיין פאָלשטענדיגער און קריטישער אויסגאַבע און ליעגען צעוואָרפען איבער אַלע מעגליכע זשורנאַלען און זאַמעלביכער.

יענע צווייגען פון ביבליאָגראַפישער וויסענשאַפט, וואָס בעשעפטיגען זיך מיט איינצעלנע פערזאָנען, טראָגען דעם שייכות׳דיגען נאָמען: שעקספּיריאַנאַ, ספּינאָזיאַנאַ, מענדעלסאָניאַנאַ, הייסען די ביבליאָגראַפישע ידיעות וועגען שעקספּיר, ספּינאָזאַ, מענדעלסאָן. ס׳ווערט דערביי אויסגעלאָזט דער נאָמען „ביבליאָטעקאַ״: (ביבליאָטעקאַ) שעקספּיריאַנאַ א. אַ. וו., „שלום־עליכם׳יאַנאַ״, וואָרט אַזאַ בעטייטען אַרצדינג, וואָס שלום עליכם האָט געשריבען, און וואָס וועגען שלום עליכם׳ן איז געשריבען געוואָרען. נאָר לאָמיר אויסמיידען דעם הילצערנעם נאָמען און רעדען איינפאַך וועגען דער „ביבליאָגראַפיע פון שלום עליכם״.

אין זיין בעקאַנטען רעפעראַט וועגען דעם אידישען ביכער־מאַרק („שוק־הספרים העברי״, געהאַלטען אויף דער העבראַאיסטישער „הסתדרות״־קאָנפערענץ אין וויען סעפּט. 1913) זאָגט ש. טשערנאָוויץ, אַז שלום עליכם „הוא המלך בשוק הספרים בנוגע הכמות״, ד. ה. דער קענינג אויפ׳ן ביכער־מאַרק בנוגע דער קוואַנטיטעט. שלום עליכם איז פון אַלע אידישע שריפטשטעלער דער פּאָפּולערסטער און פון אַלע אידישלידטעראַרישע קינסטלער דער פּראָדוקטיווסטער. איער איז געלעזען געוואָרען מעהר ווי אַלע אַנדערע אידישע ליטעראַטען, אי געשריבען האָט ער מעהר פאַר זיי, און געשריבען אויף אַלע מעגליכע געביטען: דערצעהלונגען, הומאָרעסקען, ראָמאַנען, פּיעסען, ליעדער, איבערזעצונגען, פּאַראָדיעס, פּובליציסטישע. אַרטיקלען און בראָשורען, פּאָפּולער־וויסענשאַפטליכע אָפּהאַנדלונגען, קריטישע פעליעטאָנען, קאָרעספּאָנדענציעס און נאָטיצען, — און אידיש, אין העברעאיש און אין רוסיש, און אין יעדער פון די דריי שפּראַכען איז ער געווען אַ מייסטער מיט זיין אייגענאַרטיגען סטיל. אַ דאַנק זיין אויסערגעוועהנליכער פּאָפּולאַריטעט, ווידער, איז

---

*) אויך מ. ספּעקטאָר און י. ח. ראַבניצקי האָבען זיך צו דער גלייכער צייט מיט שלום־עליכם גענומען צו אידישע־פילאָלאָגישע שטודיען, נאָר זייער אַרבייט איז ניט געווען אַזוי פּיערזייטיג, ווי בײַ שלום־עליכם׳ן.

*) אין דעם פּרט קען די ביבליאָגראַפישע פאָרשונג ברענגען צו גאָר אומגעריכטע און אפילו סענסאַציאָנעלע רעזולטאַטען. מיר וועלען בלויז דערמאָהנען דעם פאַל מיט׳ן געניאַלען ביבליאָגראַף בריקע (Briquet) וועלכער איז בעריהמט דורך זיין קאָלאָסאַלען ווערטערבוך פון פיליגראַנען (וואַסערמאַרקען אויפ׳ן פּאַפּיר). ער האָט ביים געריכט בעוויזען, אַז אַ פראַנצויזישער מוזיסטער האָט געפעלשט אַ ציקלאַר, שטעלענדיג אויף איהם אַ דאַטע, וואָס איז עלטער פאַר דער וואַסער־מאַרקע פונ׳ם פּאַפּיר, אויף וועלכען דער ציקולאַר איז געדרוקט געוואָרען. דערמיט האָט בריקע אויפגעדעקט אַ שווינדעל פון דער רעגירונג און געצוואונגען דעם מוזיסטער צו דעמיסיאָניירען.

שלום עליכם געווען אַ ליבלינגס־אָביעקט פון קריטי־שע אָפּהאַנדלונגען און נאָטיצען, פון איבערזעצונגען א. דגל. — הכלל, אויך ו ו ע ג ע ן שלום עליכם׳ן עקזיסטירט אַ גרעסערע ליטעראַטור, איידער וועגען אַלע אַנדערע אידישע שרייבער, און ווידער טאַקע און די פערשיעדענסטע שפּראַכען: אין אידיש, העברע־איש, רוסיש, רומעניש, מאַדיאַרישׁ, כראָוועניש, פּרע־מיש.

ווי געזאָגט, האָט דער נפטר גוט פערשטאַנען דעם ווערט פון ביבליאָגראַפיע און אַליין דער ערשטער פאַר איהר געאַרבייט. בכן איז קיין וואונדער ניט, אז ער האָט אַליין ביי זיין לעבען מיט דער גרעסטער פּינקטליכקייט געזאַמלט אַלץ, וואָס האָט נאָר געהאַט אַ שייכות צו זיין שאַפונג: ביכער, בראָ־שורען, ציטונגס־אויסשניטען, אַנאָנסען א. דגל. דער־מיט האָט דער נפטר אָפּגעשפּאָרט דעם גרעסטען און שווערסטען טייל אַרבייט זיינע ביבליאָגראַפען, — חלואי וואָלטען אַלע גרויסע אידישע שרייבער גע־פאָרגט זיין ביישפּיעל.

אַ דאַנק דער פריינדליכקייט פון דער פערעהרטער פאַמיליע פונ׳ם געניאַלען נפטר האָב איך געקראָגען אַ צוגרוט צו די דערמאָנטע זאַמלונגען פון שלום עליכם׳ס ביאָגראַפישׁ־ביבליאָגראַפישע מאַטעריאַלען. צום בעדויערן געפינט זיך אָבער אַ גרויסער טייל פון דער זאַמלונג ניט ביי זיינע יורשים אין ניו־יאָרק, נאָר אין לאָזאַן, אין דער שווייץ. וואָס ס׳פעהלט דאָ, האָב איך טייליווייז ממלא געווען פון מיינע אייגענע זאַמלונגען, און טייליווייז פון דער עפענטליכער ביבליאָטעק אין ניו־יאָרק, אַ דאַנק דער פריינדליכקייט פון ביבליאָטעקאַר מר. א. ס. פריידוס. פיערעס איז מיר אָבער געבליבען אומבעקאַנט.

אונגאַנצען איז מיר געלונגען צו זאַמלען ידיעות מכח ה ע כ ע ר ט ו י ז ע נ ט ביכער, בראָ־שורען, ציטונגס־אַרטיקלען, נאָטיצען, אויבערזעצונ־גען א. דגל. וואָס געהערען צו שלום־עליכם׳ס פעדער אָדער בעשעפטיגען זיך מיט שלום־עליכם׳ען. די קאָ־לאָסאַלע מאַסע איז אָבער נאָך אפילו ניט קיין דריט־הלק פון דעם, וואָס איז פון שלום־עליכם און וועגען שלום־עליכם געדרוקט געוואָרען. ווען איך וואָלט ווערען אויסניצען בלויז אייגע מאַטעריאַלען, וואָס איך האָב שוין געזאַמערט, וואָלט די שלום־עליכם־ביבליאָגראַפיע פערנומען אַ גאַנצען באַנד, נאָר צו־ריעב מאַנגעל און פּראַץ, וועדליג אַ זשורנאַל־אַרטיקעל איז מיר אויסגעקומען צו בענוגענען זיך בלויז מיט די ו ו י כ ט י ג ס ט ע מ אַ ט ע ר י אַ ל ע ן. דערפון וועט, פערשטעהט זיך, שטאַרק ליידען אי דער טעאָרעטישער אי דער פּראַקטישער נוצען פון אונזער אַרבייט.

די ביבליאָגראַפישע וויסענשאַפט פאָדערט, קודם כל, פ י נ ק ט ל י כ ק י י ט אויפ׳ן גרונד פון דעם, וואָס די ביבליאָגראַפען רופען „א נ י ט אָ פּ־ס י ע׳ (ד. ה. פון אָנקוקען די זאַך מיט די אייגענע אויגען, און ניט פערלאָזען זיך אויף יענעם): די קעפּלאַך און די ציטאַטען מוזען קאָפּירט ווערען אַזוי ווי זיי שטעהען און געהען, אָהן שום ענדערונג־גען. ס׳דאַרף דורכאויס אָפּגעהיט ווערען דער סגנון און די אויסלעגעכץ פון אָריגינאַל, ווי אונאַנגעגעהם אָדער מאָדנע ס׳זאָל ניט אויסזעהען. איך ברענג דאָ אַלע מאַטעריאַלען בוכשטעבריך געקאָפּירט, אָהן וואָ־סערע ניט איז „קאָרעקטורען״. מיר ווערען בעחאַנד־רען כסדר: א) שלום־עליכם׳ס אייגענע ווערק; ב) די שריפטען איבער ש׳ע; ג) די איבערזעצונגען פון ש׳ע.

## א. שלום עליכם׳ס ווערק אין שריפטען.

### 1. שלום־עליכם׳ס פּסעוודאָנימען.

„ש ל ו ם ע ל י כ ם״ איז שוין אַליין פאַר זיך אַ פּסעוודאָנים, דער ריכטיגער נאָמען איז ש ל ו ם נ. ר אַ ב י נ אָ ו י ט ש. אונטער דעם פּסעוודאָנים איז דער קינסטלער פאָפּולער געוואָרען, און מיט איהם האָט ער זיך גע׳חתמ׳עט במעט אויף אַלע זיינע שריפטען, אָבער דאָך ניט אויף אַלע. זיינע ערשטע אידישע שריפטען זיינען געדרוקט געוואָרען אונטער זיין געוועהנליכען פּסעוודאָנים „שלום עליכם״ אין דעם וואָכענבלאַט „י ו נ ד י ש ע פּ אָ ל ק ס ־ ב ל אַ ט״, וואָס איז אַרויס אין פּע־טערבורג פון 1881 יאָהר ביז 1890. אָבער אין דעמ־זעלבען זשורנאַל האָט ער אויך געדרוקט עטליכע זאַ־כען אונטער אַ נ ד ע ר ע פּ ס ע ו ו ד אָ נ י מ ע ן: „ג מ ל י אַ ל ב ן פּ ד ה צ ו ר״ (1884 נו. 31, ז. 488), „ב אַ ר אָ ן פּ י פּ ע ר נ אָ ט ע ר״ (דאָרט, ז. 779 און 795), און אפשר געהערען אויך איהם די פּסעוודאָנימען „אַ ל י ט ו ו אַ ק״ (דאָרט, ז. 504 און יאָהר 1887, ז. 238), „א נ י ו ר א א ח ר״ (1887 יאָהר, ז. 1231), „ד ע ר י ו נ ד י ש ע ר ג ז ר ן״ (1887, ז. 119, 435, 731), „ד ו ק א ד ע ר א י ד י ש ע ר ג ז ר ן״ (דאָרט, ז. 488). און די יאָהרבוכער „ד י י ו נ ד י ש ע פּ אָ ל ק ס ־ ב י ב ר י אָ ט ה ע ק״, וואָס ש׳ע האָט אַרויסגעגע־בען אין 1888 און 1889 יאָהר, האָט ער זיך גע־חתמ׳עט מיט די פּסעוודאָנימען: „א ס ת ר״, „ש י ר מ י ת״, „א ב ע ק אַ נ ט ע ר״, „ש ל ו מ י־א ר״, „ס. ב י ב ע ר פ ר ע ס ע ר״, „ס אָ ר אָ מ אָ ן ע ס ב י ב ע ר״, און איינפאַך „ד ע ר ה ע ר ו י ס־ג ע ב ע ר״; אונ׳ם „קוד־מבשר צו דער יודישער פאָלקסביבליאָטהעק״, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבען אין 1892 יאָהר, חתמ׳עט ער זיך: „ש ו ל מ י ת״, „ת ר ח׳ס א י י ן א י י נ י ק ע ר, י ו ס ף׳ס אַ ב ר ו ד ע ר, י ע ק ב׳ס אַ ז ו ה ן״, „א י ש א מ ת״, „פ אַ ר־ א־ י אָ ה ר י ג ע ר ש נ ע ע״, „ק ר י ט י ק ו ס ד ע ר צ ו ו י ט ע ר״, „ד ר. ס אָ ל אָ מ אָ נ י ס ר אַ ב י נ ו ס״. אין דער וואָ־כענשריפט „י ו נ ד י ש ע פאָלקס־צייטונג״ שעיר 1902 יאָהר האָט ער געשריבען רעצענזיעס מיט׳ן פּסעוודאָנים „ע ר״, אין 1904 יאָהר האָט ער גע־דרוקט קאָרעספּאָנדענציעס פון קיעוו אונ׳ם מאָג־בלאַט „ד ע ר פ ר י נ ד״ אונטער׳ן פּסעוודאָ־נים „אַ ב ע ר מ ל אָ כ ה״, און אַ לאַנגע צייט, צ ו ז אַ מ ע ן מ י ט י. ח. ר ב נ י צ ק י, געשריבען קאָרעספּאָנדענציעס און ברייף אין „ה מ ל י ץ״ אונטערן געמיינזאַמען פּסעוודאָנים „א ל ד ד ו מ י ד ד״.

(פאָרטזעצונג פאָלגט).

# געבונדענע סעטס „צוקונפט"

## שוין פאַרטיג די בענדער פון 1914 און 1915

פרייז $1.25

25 סענט פּאָרטאָ

אויך האָבען מיר די בענדער פון

**1910 1909 1903**

פרייז 75 סענט

25 סענט פּאָרטאָ

אדרעסירט:

**The Zukunft, 175 East Broadway, N. Y.**

# אויף דער פינפטע עוועניו

וואו עס געפינען זיך די אַריסטאָקראַטישע דאַמען, וועלכע זיינען די אמת'ע מבינים אויף אַ גוטען סיגאַרעט, סמוקט מען נאָר י. ב. קרינסקי'ס

## פינפטע עוועניו

סיגאַרעטס

איז דער בעסטער יוניאָן־מייד סיגאַרעט וואָס דער מאַרקעט האָב ביז איצט פּראָדוצירט.

פאַר די קאָווערס גיט די פירמא פּראַכט פאָלע פּרעזענטען — פאָדערט אַ קאַטאַלאָג פריי. שרייבט: י. ב. קרינסקי, 207 נ. 4טע סט., ברוקלין, נ. י.

# THE FUTURE

(DIE ZUKUNFT) (די „צוקונפט")

THE YIDDISH MONTHLY

Vol. XXI SEPTEMBER, 1916 No. 9


## אינהאַלט־פערצייכנים:


א. ליעסין — די אידישע ישועות און די מאָרגאַן׳ס — — — — — — — — — — — — — 724

הלל ראָגאָף — אונזער סאָציאַליסטישער קאָנגרעסמאַן און דער אידישער קווארטאַל — 728

דוד פינסקי — א פרעמדע נשמה (ערצעהלונג) — — — — — — — — — — — — — — — 732

מ. טערמאַן — מיליטאַריזם און אונזער פרעזידענט־קאַנדידאַט — — — — — — — — 741

י. מ. בודיש — די אייזענבאַהן־קאָמפּאַניעס און דער 8־שטונדיגער אַרבייטס־טאָג — 744

מ. אָלגין — די נאַציאָנאַלע אַרבייטער קאָמיטעט און די בעוועגונג פאַר אידישע רעכטע — 747

מ. באַראַנאָוו — צוויי יאָהר וועלט־קריעג — — — — — — — — — — — — — — — — 753

שלום אש — א שנירעל פּערל (א טראַגעדיע אין פיער אקטען מיט א פאָרשפּיעל) — — 757

מ. פּאַוולאָוויטש — וואָס איז אימפּעריאַליזם (די מאָדערנע היסטאָריקער און מאַרקסיזם) 762

דוד איינהאָרן — אַב הרחמים (איבערזעצונג) — — — — — — — — — — — — — — — 767

ישראל בריליאָן — מיט׳ן עטאַפּ (בילדער פון דער רוסישער קאַטאָרגע) — — — — 768

מ. אַנוטין — די אידען אין רומעניען (צו דער געשיכטע פון אידישער רעכטלאָזיגקייט) 772

לעאָ דייטש — דער ערשטער רעוואָלוציאָנער־„ציוניסט" (פון דער סעריע: די אידען אין דער רוס. רעוו. בעוועגונג) — — — — — — — — — — — — — — — — — 777

מ. אַבראַמאָוויטש — די קוואַלען פון קראַפט. דאַמפּפמאַשין און מאָטאָר. (מיט ביל־דער און צייכנונגען). — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 781

סעמועל דייקסעל — דער פריוויליגער „גראַוויע" (ערצעהלונג) — — — — — — — — — 787

י. פּיראָשניקאָוו — די מוזיק־אינסטרומענטען פון די ביבלישע צייטען — — — — — 790

דר. אסתר לוריע — עמא לאַזאַרוס (מיט׳ן ביולד). (פון דער סעריע: „בעריהמטע אידי־שע פרויען אין אמעריקא".) — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 792

א. ר. מלאכי — שלום עליכם אלס העברעאישער שריפטשטעלער — — — — — — — — — 797

דוב בן משה — די ביבליאָגראַפיע פון שלום עליכם — — — — — — — — — — — — — 801

סאול ראסקין — לעאָניד פּאַסטערנאַק, דער גרויסער אידישער צייכנער און מאַהלער (מיט ביולדער). — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 804

בן יקיר — ביבליאָגראַפיע. „פעלדער, פאַבריקען און ווערקשעפּער", פון פעטער קראָ־פּאָטקין — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 808



ENTERED AS SECOND CLASS MATTER, POST OFFICE AT NEW YORK



**SUBSCRIPTION RATES**

| | |
|---|---|
| Single Copies . . | 10c |
| One Year . . . | $1.00 |
| One Year (Canada) . | 1.25 |
| One Year (Europe) . | 1.50 |

**וויכטיג פיר סובסקרייבער!**

1) ווען איהר ענדערט אייער אַדרעס, ביטע מעלדעט אונז וועגען דעם ניט שפּעטער ווי דעם 15טען פון מאָנאַט, אום מיר זאָרען קענען אייך שיקען דעם נעקסטען נומער. אויף אייער נייער אַדרעסע.

2) שרייבט אונז די אַלטע אַזוי גוט ווי די נייע אַדרעסע.

**סובסקריפּשאָן פּרייז:**

| | |
|---|---|
| איינצעלנע קאָפּיעס | 10ס. |
| אַ יאָהר | $1.00 |
| אַ יאָהר, קאַנאַדאַ | 1.25 |
| אַ יאָהר, אויסלאַנד | 1.50 |



Published by the FORWARD ASSOCIATION, 173-175 East Broadway, New York

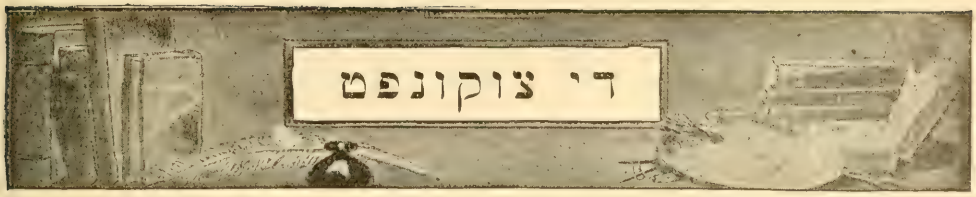


Vol. XXI No. 9. SEPTEMBER, 1916

א. ליעסין:

# די אידישע ישועות און די מאָרגאנס

אונזער סטייט־דעפּארטמענט, ווי עס מעלדעט די „ניו יארק טיימס", האָט זיך ווידער געווענדט צו דער טערקישער רעגירונג מיט אַ דירעקטען אפּיל פאר די ארמעניער. די טערקישע ארמעע אין פּערסיען איז די לעצטע צייט געווען זיעגרייך; געוויסע פּלעצער. וואוהין די ארמעניער פון טערקיי זיינען קוים מיט די לעבענס אנטרונען געוואָרען, זיינען איבערגעגאנגען אין טערקישע הענד. האָט זיך געווענדט די רעגירונג פון וואשינגטאָן צו דער רעגירונג פון קאָנסטאנטינאָפּאָל און פערלאנגט, „אין נאָמען פון מענשליכקייט", אז די טערקישע סאָלדאטען זאָלען שאָנעווען די לעבענס פון די עלענדע ארמעניער. אונזער סטייט־סעקרעטערי האָט געגעבען צו וויסען דער טערקישער רעגירונג, אז די ציוויליזירטע וועלט זעהט און הערט און וועט אויפנעהמען מיט שרעק און צאָרן יעדע נאכריכט פון נייע שחיטות אויף די ארמעניער.

און ווער קען דאָ די ארמעניער אזוי מיטפיהלען, און ווער קען דאָ די האנדלונג פון אונזער סטייט דעפּארטמענט אזוי בעגריסען, ווי מיר, אידען! וויפיעל מאָל שוין האָט אַ סטייט דעפּארטמענט ארויסגעצייגט זיך טויב און בלינד צו אונזערע גרויסע צרות, ווייל די „ציוויליזירטע וועלט" האָט גראָדע ניט געוואלט זעהן און ניט געוואלט הערען! וויפיעל מאָל האָט מען אונז איבערגעלאָזען אין פינסטערער פערצווייפלונג, פערקלאפּענדיג אלע טויערען פון רחמים מיט'ן הארטען תירוץ, אז מען קען זיך אין די אינערליכע אנגעלעגענהייטען פון אַ פרעמדער מלוכה ניט אריינמישען! און דאָ האָבען מיר פאר זיך אזא ביישפּיעל, ווי מען מישט זיך יע אריין אין די אינערליכע אנגעלעגענהייטען פון אַ פרעמדער מלוכה — אזא שעהנעם, ליכטיגען ביישפּיעל!

די פראגע איז אָבער, ווארום איז אונזער סטייט דעפּארטמענט ניט ארויסגעקומען מיט אַן עהנליכען אפּיל פאר די אידען, בעת די רוסישע ארמעע האָט ניט לאַנג צוריק וויעדער פערכאפּט בוקאווינא און אַ היבשען שטיק פון גאליציען?

מען זאָגט, אז דער ארמענישער פּנים איז זעהר עהנליך צום אידישען. און פאר אונזערע אויגען טראָגען זיך די זעלבע בעקאנטע פּנים'ער אין די פערוואַרפענע שטעדטלאך פון טערקישען ארמעניען, אזוי ווי אין די פערוואַרפענע שטעדטלאך פון גאליציען — די זעלבע אונגליקליכע, פערפּייניגטע פּנים'ער, צוקרימטע פון טויטשרעק, פערגליווערטע מיט'ן טויט־שמערץ, וואס ציגדען אָן אונזערע געהירען, וואס פילען אָן מיט בלוט אונזערע הערצער.

מען מוז אָבער צוגעבען, אז די רוסישע באַשיבוזוקען האָבען זיך ניט אין ערך מעהר אויסגעצייכענט מיט זייערע שווידערליכקייטען, איידער די טערקישע באַשיבוזוקען. מען דארף ניט פערגעסען, אז די ארמעניער זיינען דאָך געווען אין די טערקישע אויגען פריהער פון אלץ טערקישע אונטערטאָהנען, וועלכע האָבען געגען טערקיי רעוואָלטירט, וועלכע האָבען אין קריטישען מאָמענט פון דער טערקישער מלוכה אָפען אָרגאניזירט גאַנצע רעגימענטען און געשטעלט זיך אין די רייהען פון די טערקישע שונאים. און אזוי ווי די כריסטען האָבען אויסגעקוילעט די מאהמאדאַנער מאסענווייז, בעת זיי האָבען נור געהאַט אַ געלעגענהייט, אזוי האָבען אויך די מאהמאדאַנער אויסגעקוילעט די כריסטען מאַסענווייז, בעת זיי האָבען נור געהאַט אַ געלעגענהייט. די אידען אין גאליציען זיינען דאָך אָבער געווען און געבליבען עסטרייכישע אונטערטהאַנען — שטילע, צושראָקענע, הילפלאָזע, וועלכע האָבען קיינעם ניט געטשעפּעט, וועלכע האָבען געגען קיינעם ניט רעוואָלטירט. און די מעשים תעתועים אין גאליציען האָבען בעוויזען, אז אויף די ברעגען פון דאָן און וואָלגא האָדעווען זיך קורדען, וועלכע איבערשטייגען אין זייערע שוידערליכקייטען אפילו די קורדען פון די ברעגען פון פּרת און חדקל.

און אויב אונזער סטייט דעפּארטמענט געפינט פאר וויכטיג צו בעוואַרענען די ארמעניער געגען די טערקישע קורדען און די טערקישע פּאַשאס אין פּערסיען, טאָ וואַרום געפינט ער ניט פאר וויכטיג צו בעוואַרענען אויך די אידען געגען די רוסישע קורדען און די רוסישע פּאַשאס אין גאליציען?

איז דאָס אַ מין עכט־רוסישער „אויסער אי־דען"?

אָט האָבען מיר פאַר־אַ־יאָהרען געהערט וואָס פאַר אַ גוואַלד גאַנץ אַמעריקאַ האָט אויפגעהוי־בען, הלמאי די דייטשען האָבען געהאַנגען אַ בעל־גישע מיידעל, וועלכע האָט אין געהיים געאַר־בייט פאַר די אינטערעסען פון די בעלגישע מי־ליטער. און דאָס איז פאָרגעקומען, בעת אין גאַליציען האָבען די רוסען הונדערטער אידישע מיידלאַך אָהן קיין שום שאָטען פון אַ שולד, מיט די שענדליכסטע מיתות משונות אומגעבראַכט, אויף אַ קאַניבאַלישען אופן פערפייניגט. און קיינער האָט אין אַמעריקאַ וועגען דעם אפילו אַ פּיפּס ניט געטהאָן.

איז ווירקליך אונזער אידיש בלוט אַזוי הפקר?

* * *

דאָס איז, פערשטעהט זיך, ניט ריכטיג. אונזער סטייט דעפּאַרטמענט וואָלט גראַדע גי־כער זיך איינגעשטעלט פאַר די אידען איינפאַך דערפאַר, ווייל די אידען שפּיעלען אין אַמערי־קאַ ניט אין ערך אַ גרעסערע ראָלע און קאָנטראָ־לירען ניט אין ערך אַ גרעסערע שטימען־צאָהל, איידער די אַרמעניער און די אַלע אָריענטאַלישע כריסטען צוזאַמענגענומען. און אויב די ענגלישע פּרעסע האָט אַזוי פיעל גערעדט וועגען די אַר־מענישע צרות און אַזוי ווייניג וועגען די אידי־שע צרות, איז עס נור דערפאַר ווייל די מאָר־גאַנס האָבען עס געוואונשען. די מאָרגאַנס זיי־נען פעראינטערעסירט, אַז אין די אויגען פון אַמעריקאַנער פּובליקום זאָל דיסקרעדיטירט וועד־רען טערקיי און ממילא אויך דייטשלאַנד, אָבער ניט רוסלאַנד און ענגלאַנד און פראַנקרייך. און אויב אונזער סטייט דעפּאַרטמענט נעהמט זיך אָן אַזוי ענערגיש פאַר די אַרמעניער און פּראָ־טעסטירט געגען טערקיי און פּראָטעסטירט אפילו געגען דייטשלאַנד, איז עס וויעדער נור דערפאַר ווייל די מאָרגאַנס ווינשען עס.

מיר האָבען שוין אַמאָל גערעדט וועגען דעם, ווי לייכט די בורזשואַזיע פון דער וועלט, אפילו די בורזשואַזיע דעמאָקראַטיע, איז בערייט יעדע צייט, אויב נור איהרע אינטערעסען פאָדערן עס, צו פערגעסען, אַז פריינדשאַפט צום צאַר הייסט אויך פריינדשאַפט צום מעסער פון פּאָגראָם־שציק. מיר האָבען עס שוין לאַנג געזעהן אין רעפּובליקאַנישען פראַנקרייך; מיר האָבען עס שפּעטער געזעהן אויך אין פרייסטען און פאָרט־געשריטענסטען לאַנד — אין ענגלאַנד. ווען ענגלאַנד איז פיינדליך געווען צו רוסלאַנד, ווען ענגלאַנד איז פעראינטערעסירט געווען, אַז די רוסישע רעגירונג זאָל דיסקרעדיטירט ווערען, פלעגען די ענגלענדער אויפגערעגט זיין פון די רוסישע גרויל־טהאַטען און פערדאַמען די רו־סישע רעגירונג און אָפּלאָדירען די רוסישע בע־פרייאונגס־בעוועגונג. אַנדערש איז אָבער גע־וואָרען די לאַנע מיט אייניגע יאָהר צוריק, ווען ענגלאַנד'ס אימפּעריאַליסטישע אינטערעסען האָ־בען געפאָדערט צו שליסען אַ בונד מיט רוסלאַנד. ענגלאַנד איז שוין דאַן פעראינטערעסירט געווען צו בשר'ן רוסלאַנד, און מען האָט אָנגעפאַנגען צו ריידען, אַז ניקאָלאַי איז אין ענגלאַנד צו פיעל און העכסט אונגערעכט אַטאַקירט געוואָ־רען. און איצט, ווען די ענגלישע מלוכה האָט אין ים'ען בלוט צונויפגעגאָסען איהר שיקזאַל מיט'ן צאַרישען רוסלאַנד, איז שוין ניקאָלאַי געוואָרען אין ענגלאַנד גאָר אַ העכסט אידעאַלע פּערזענליכ־קייט; זיין פּרצוף ווערט אין די „מואוויס" אַם שטאַרקסטען און אַם הערצליכסטען אָפּלאָדירט. און אַזוי ווי די מלחמה, וואָס די רוסישע רעגי־רונג פיהרט געגען די אידען, איז כמעט אַזוי בייז, ווי די מלחמה וואָס זי פיהרט געגען די דייטשען, מוז מען עס ווי־עס־איז רעכטפערטי־גען. ערלויבט מען זיך צו שרייבען אין אַזאַ צייטונג, ווי די „לאָנדאָן טיימס", אַז אידען ברויכען כריסטליך בלוט אין די מצות. און ווען אַ איד אַ מיניסטער וויל זיך דאָרט אַרויסשטע־לען פאַר אַ גרויסען פּאַטריאָט, נעהמט ער זיך אונטער צו אַרבייטען אויף אַלע כלים, אַז די אינגעוואַנדערטע אידען, וואָס האָבען זיך גע־רעטעט אין ענגלאַנד פון די רוסישע פערפאָל־גונגען, זאָלען אָדער אָפּגעגעבען ווערען פאַר סאָלדאַטען אין דער ענגלישער אַרמעע, אָדער אויסגעליפערט ווערען צוריק צו רוסלאַנד.

דאָס זעלבע האָבען מיר געזעהן, ווי מיר האָ־בען עס שוין אַמאָל אָנגעוויזען, אויך אין די פער־איינינגטע שטאַאטען. מיר האָבען עס געזעהן אפילו אין די טעג נאָך דעם קישינאָווער פּאָגראָם. די אויפרעגונג געגען אָפיציעלען רוסלאַנד האָט דערגרייכט דעם העכסטען פּונקט. מען האָט ער־וואַרטעט, אַז אָט־אָט און וואַשינגטאָן וועט גע־בען אַן איבעראַשענדען ביישפּיעל דער צייווילי־זירטער וועלט און אַרויסטרעטען מיט אַ הילכי־גען פּראָטעסט געגען דער פּעטערבורגער רעגיע־רונג. און די אַמעריקאַנער פאָלקס־מאַסען זיינען ווירקליך געווען אויפריכטיג אין זייער אייפרע־גונג. זיי האָבען געזעהן פאַר זיך די שווידער־ליכקייטען פון דעם פּאָגראָם און האָבען פון טיעפ־סטען האַרצען דעם צאַריזם פערדאַמט. ניט אַזוי אויפריכטיג אָבער איז שוין געווען די אויפרעגונג פון דער אַמעריקאַנער רעגיערונג, וואָס שטעהט אי־מער אויפ'ן דיענסט פון דער גרויס בור־זשואַזיע.

אָט די אויפרעגונג האָט שוין געהאַט אויך אַ לינקע זייט, אַ קעשענע אינטערעס. רוסלאַנד האָט דאַן פערכאַפּט מאַנדזשוריא און געקליבען זיך צו פערקלאַפּען דאָרט טהיר און טויער פאַר'ן מסחור פון אַנדערע מלוכות. דאָס איז בעזאָנ־דערס ניט געפעלען געוואָרען דער גרויס־קאַפּי־טאַליסטישער אַמעריקאַ, וואָס האָט נאָך דער עראָבערונג פון די פיליפּינען געלייגט גרויסע האָפענונגען אויף די מערק פון ווייטען מזרח.

און אין דער אויפרעגונג צוליעב דעם פּאָגראָם האָט זיך שטארק געהערט דער אָבקלאנג פון דער אויפרעגונג צוליעב מאנדזשוריא.

און ווען אין וואשינגטאָן האָט מען זיך גע־קליבען טאקע ארויסצוקומען מיט א פּראָטעסט געגען צאר, האָט מען פון פּעטערבורג א וואונק געטהאָן, אז אמעריקא קען דאָ עפּעס אויסדינגען, אבי נור זי זאָל ניט אויפרייסען די וועלט. האָס איז געווען אן עקעלהאפטער שאכער־מאכער אויף די בלוטען פון די אידישע הרוגים. און פון דעם געפּלאנעוועטען פּראָטעסט געגען צאר איז גאָר־נישט געוואָרען, ווי נור די רוסישע רעגיערונג האָט פערשפּראָכען צו עפענען באר אמעריקא איי־ניגע האפענס אין מאנדזשוריא.

די רוסישע רעגיערונג האָט אָבער איהר הבטחה ניט געהאלטען. רוסלאנד, וואָס האָט זיך נאָך דאן גערעכענט פאר אלמעכטיג, האָט זיך מיט דער אמעריקאנער דיפּלאָמאטיע פיעל ניט צע־רעמאָניעט. די דריידלאך און די בלאָפס פון די רוסישע דיפּלאָמאטען האָבען ענדליך ארויסגע־רופען אויך אין די העכערע אמעריקאנער קריי־זען אן אויפריכטיגע פעראכטונג צו דער רוסי־שער רעגיערונג. און ווען עס האָט אויסגעבראָ־כען די מלחמה אויפ׳ן ווייטען מזרח, האָט שוין די אָפיציעלע אמעריקא, אזוי ווי די אמעריקא־נער פאָלקס־מאסען, הערצליך סימפּאטיזירט מיט דעם מיקאדאָ.

און דזשייקאָב שיף האָט דאן געמאכט א וויכ־טיגע הלואה פאר יאפּאן.

נאָך איהר גלענצענדען נצחון האָט אָבער אויך די יאפּאָנישע רעגיערונג ניט געעפענט די טהיר פאר׳ן אמעריקאנער געלד־זאק אויפ׳ן ווייי־טען מזרח. די יאפּאָנישע קאפּיטאליסטען האָ־בען געוואָלט אויסנוצען די פרוכט פון דעם נצחון פאר זיך, זיי האָבען געוואָלט אויסנוצען די מערק פון ווייטען מזרח פאר זיך און ניט פאר די אמע־ריאקנער קאפּיטאליסטען. און עס איז אינטע־רעסאנט געווען צו זעהן, ווי די שטימונג אין אמעריקא האָט זיך ווידער אומגעענדערט. אזוי ווי פריהער האָט די קאפּיטאליסטישע אמעריקא הערצליך סימפּאטיזירט מיט יאפּאן, ווען רוסלאנד איז געווען געגען אן אָפענער טהיר אין מאנדזשו־ריא, אזוי האָט נאכהער די קאפּיטאליסטישע אמעריקא אָנגעפאנגען סימפּאטיזירען הערצליך מיט רוסלאנד, ווען דער געגנער פון אן אָפענער טהיר איז געוואָרען יאפּאן.

אין רוסלאנד האָט געבושעוועט די קאָנטר־רעוואָלוציאָן. דאָס האָט אָבער ניט אויסגע־מאכט. אין געגענטהייל, דאָ איז גאנץ בעשטימט ארויסגעקומען, אז פארלויפיג איז נאָך די רוסי־שע רעגיערונג שטארקער פון רוסישען פאָלק. פון דעם צאר האָט מען געקענט ערוואַרטען די נקמה׳ מלחמה געגען יאפּאן. האָט מען שוין ממילא גענומען בעטראכטען דעם צאר אלס פריינד פון די אמעריקאנער אינטערעסען אויפ׳ן ווייטען מזרח. און די פריינדשאפט צו דער רוסישער רעגיערונג האָט גענומען שטייגען צווישען די אמעריקאנער טראָסט־מאגנאטען. טעפּט, וואָס איז שוין דאן געווען קאנדידאט אויף פּרעזידענט, האָט געמאכט א וויזיט אין פּעטערבורג און פריינדליך געדריקט די הענד פון דעם געקרוינטען פּאָגראָמשטשיק. א גרויסער טהייל פון דער פּרעסע, וואָס ווערט קאָנטראָלירט פון דער גרויס־בורזשואזיע, האָט גענומען בעארבייטען די עפענטליכע מיינונג צו גונסטען פון צאר. דאָ איז אָבער געשעהן עטוואָס, וואָס מען האָט גאָר ניט ערוואַרטעט.

רוסלאנד האָט גענומען און געשלאָסען אן אָבמאך מיט יאפּאן. ביידע מלוכות האָבען בע־שלאָסען צו שיצען מיט פעראייניגטע קרעפטען זייערע אינטערעסען אויפ׳ן ווייטען מזרח.. און ווען סעקרעטארי נאקס, דער טרייער קלויזק פון די טראָסטס אין אמט פון אויסערן מיניסטער, האָט זיך געווענדט צו רוסלאנד און יאפּאן מיט א געוויסען פאָרשלאג צו בעוואָרענען אין מאנדזשו־ריא פאר׳ן אמעריקאנער קאפּיטאליסט אייזענ־באהנען און א פרייע הענד, האָבען ביידע מלוכות אָהן צערעמאָניעס דעם פאָרשלאג צוריקגעוויזען. דאָס האָט אָפּגעקלונגען, אזוי ווי א פּאטש. גע־גען פעראייניגטען כח פון רוסלאנד און יאפּאן האָט אָבער וואשינגטאָן גאָרנישט געקענט טהאָן. מען האָט דעם פּאטש אראָפּגעשלונגען און אלע אויסזיכטען און פלענער אין מאנדזשוריא אויפגע־געבען.

דאן, אין דער ריכטיגער צייט, האָט א גרופּע איינפלוסרייכע יהודים, מיט לואיס מארשאל אן דער שפּיץ, אָנגעפאנגען איבער׳ן גאנצען לאנד אן ענערגישע אגיטאציאָן וועגען דער פּאספּאָר־טען־פראגע, אז מען מוז די טריטי מיט רוסלאנד אָפּברעכען. דער מאָמענט איז געווען דער פּא־סענדסטער. דער אמעריקאנער געלט־זאק איז גע־ווען בעליידיגט אין זיינע בעסטע געפיהלען, און פּרעזידענט טעפּט האָט דערפיהלט א פרייע הענד: ער איז פריי געווען צו בערעכענען זיך, אז זיינע אויסזיכטען אויף א צווייטען טערמין וועלען זיין פיעל בעסער, אויב ער וועט מיט עפּעס־וואָס צוציהען צו זיך די מאסען אידישע בירגער אין די גרויסע גהעטאס פון ניו יאָרק און שיקאגאָ און קליוולענד און סינסינעטי.

און די טריטי מיט רוסלאנד איז אָפּגעבראָ־כען געוואָרען.

דאָס איז געווען א מאָראלישער טריאומפּף פון דער אידישער אמעריקא. דער אמעריקאנער געלט־זאק זוכט אָבער דעם דאָלאר־טריאומף און ניט א מאָראלישען טריאומפּף און זיכער ניט א אידישען מאָראלישען טריאומפּף. עס איז אלץ דייטליכער פאר איהם ארויסגעקומען, אז פון דער צאנקעריי מיט רוסלאנד קען ער ניט געוויי־נען, נור פערליערען, די מערק אין רוסלאנד פער־ליערען. און דאָ איז געקומען, מעשה שטן, די רוסישע רעגירונג און געוואונקען איהם פער־פיהרעריש מיט פיעלע און גראנדיעזע קאָנצע־

סיעס, אז ער קען מאַכען אין רוסלאַנד די גלענ־צענדסטע געשעפטען, אויב נור אַמעריקע זאָל אויפאָפּפערען די אידישע פּאַספּאָרטען־פּראָגע און איינגעהן אויף אַ נייע טריטי. נון, האָט מען זיך ווידער אַ נעהם געטהאָן צו בעאַרבייטען די עפענטליכע מיינונג צו גונסטען פון צאַר. און די ניי־געשלאָסענע ענגליש־רוסישע פריינדשאַפט האָט נאָך צוגעגעבען דעם ענין אַ געוויסען הכשר. ענגלאַנד איז נאָך ביז איצט אַלץ פערבליבען אַ מוסטער פאַר אַמעריקע בעזאָנדערס אין העכע־רע, אין מאָראַלישע אנגעלעגענהייטען.

און זייט עס האָט אויסגעבראָכען דער וועלט־קריעג, איז דער שלום צווישען דעם אַמעריקאַנער געלט־זאַק און דעם רוסישען צאַר ערשט ריכטיג פעסטגעשטעלט געוואָרען. די פריינדשאַפט צווי־שען דעם הויז פון ראָמאַנאָוו און דעם הויז פון מאָרגאַן שטייגט אַלץ. דאָס האָט שוין געפונען אויסדרוק אין איין הלואה און מען רעדט פון אַ צווייטער גרעסערער הלואה. און ענגלאַנד און פראַנקרייך, די פערבינדעטע פון רוסלאַנד, העל־פען דאָ אויך מאָראַליש אַרויס. כדי אויפצו־האַלטען די לעגענדע, אַז זייער מלחמה איז אַ מלחמה פאַר ציוויליזאַציאָן, פאַר דער בעפרייאונג פון די אונטערדריקטע פעלקער, זיינען ענגלאַנד און פראַנקרייך בלוטיג פעראינטערעסירט די הע־לישע מעשים פון דער רוסישער רעגירונג צו פער־שווייגען, צו פערלייקענען, צו כשר׳ן. און עס מאַכט ניט אויס, וואָס רוסלאַנד האָט די לעצטע צייט געשלאָסען מיט יאַפּאַן אַ נייעם אָפּמאַך דעם ווייטען מזרח צווישען זיך צו צוטהייליען. אין אַמעריקע רופט עס שוין ניט אַרויס די פרי־הערינע ערביטערונג. דער אַמעריקאַנער געלט־זאַק טראָגט איצט אין זיין געמיטה נור איין גלי־הענדען פערלאַנג — צו ווערען אויפ׳ן ריעזיגען רוסישען מאַרק דער הויפּט יורש פון דייטשלאַנד.

איידער־וואָס־ווען איז ער בערייט צו פער־נעהמען פראַנקרייך׳ס פּלאַץ אַלס מלוה פון רוס־לאַנד. און די געפאַהר איז גרויס, אַז די ביליאָ־נען אָפּגעשפּאָרטע דאָלאַרס פון אַמעריקאַנער פאָלק זאָלען איבערגעהן דורך די מאָרגאַנס צו דער רוסישער רעגירונג, און די אַמעריקאַנער רע־פּובליק זאָל אין נאָהענטער צוקונפט מוזען טאַנ־צען אויפ׳ן שטריקעלע פון צאַר, אַזוי ווי עס האָט געטאַנצט ביז איצט די פראַנצויזישע רעפּובליק.

און עס איז דאַרום גאַנץ פערשטענדליך, פאַר וואָס אונזער סטייט דעפּאַרטמענט זוכט צו בעוואָ־רענען די אַרמעניער אין פּערסיען, אָבער ניט די אידען אין גאַליציען. אַנדערש קען עס ניט זיין. דאָס וואָלט דאָך איינפאַך געהייסען מורד במלכות זיין אין מאָרגאַנען. און לויט די ענגלישע ציי־טונגען מעלדען, דאַרף מען שוין גאָר די אידען ניט בעוואָרענען: אָט גאָר די לעצטע טעג, הייסט עס, האָט די רוסישע רעגירונג אָנגעפאַנ־גען צו האָנגען אויף די אידען מיט ישועות. *)

* * *

מיר האָבען שוין אַמאָל גערעדט וועגען דעם, און מיר וויקען וויעדען רייד׳ן וועגען דעם און וויעדער שטעלען די פראַגע: וואָס האָבען מיר, די אידען פון אַמעריקע, געטהאָן, כדי דעם גרוי־סען אידישען אונגליק אין רוסלאַנד, פּויקען, און גאַליציען פאַר׳ן אַמעריקאַנער עולם אַרויסצושטע־הען און די גלייכגילטיגע וועלט אויפצוטרייסלען, אויפצורייסען?

אַמעריקע איז נאָך פאָרלויפיג ניט אַריינגע־צויגען אין דעם פּלאָנטער פון דער וועלט־פּאָלי־טיק, ווי די אייראָפּעאישע מלוכות. אַמעריקע איז ניט געצוואונגען צו זוכען אום יעדען פרייז רוסלאַנד׳ס פריינדשאַפט, ווי ענגלאַנד און פראַנק־רייך. און מיר האָבען דאָ פיעל ענטשלאָסענער געקענט בעקעמפּפען דעם איינפלוס פון דער רו־סישער רעגירונג. מיר האָבען זיך דאָ געקענט שטעלען אויפ׳ן וואָך, פעסט און פעסטער, צווי־שען די קעשענע אינטערעסען פון די מאָרגאַנס און דעם געוויסען פון די גרויסע מאַסען פון אַמע־ריקאַנער פאָלק. מיר האָבען עס אָבער ניט געטהאָן.

און נאָך די אַלע שרעקליכע ווערטער־מלחמות, וואָס פלאַקערן צווישען אונז און נעהמען אַוועק אונזער גאַנצע ענערגיע און צייט, האָבען מיר ניט געקענט שאַפען כאָטש אַן ענגליש בלעטעל. וואָס זאָל אַרויסגעגעבען ווערען נור מיט דעם איין איינציגען צוועק: אויפצודעקען פאַר דער גרוי־סער וועלט די העלישע מעשים פון דער רוסישער רעגירונג. ענגלאַנד, פראַנקרייך און דייטשלאַנד האָבען עס אין פערשיעדענע צייטען יע געהאַט. מיר האָבען עס אָבער נאָך ביז איצט ניט בעוויזען צו שאַפען.

און נאָך די אַלע פערשיעדענע מינים אָרגאַני־זאַציאָנען, מיט וועלכע מיר זיינען אַזוי רייך, האָ־בען מיר אויך נאָך אַלץ ניט בעוויזען צו שאַפען אַזאַ וויכטיגע אָרגאַניזאַציאָן, וואָס זאָל זיך שטעלען נור איין איינציגען צוועק: צו דיס־קרעדיטירען אויף אַלערליי אופנים די רוסישע רעגירונג אין די אויגען פון אַמעריקאַנער פאָלק.

*) די נאַכריכט פון די „ישועות" אויף אידען איז אָנגעקומען אהער אין איין צייט מיט די אידיש־רוסישע ציטונגען פון פּעטערבורג און מאָסקווע. די אידישע פערצווייפלונג קוקט נאָך דאָרט אַלץ אַרויס זעהר פינסטער, און די „ישועות" ווערען ערקלערט במעט אַלס נייע גזרות. דער רוסישער פּרעס אַגענט, ווייזט אויס, האָט די נאַכריכט גענומען פון אָט די אידיש־רוסישע ציטונגען און געפעלשט.

הלל ראָגאָף:

# אונזער כאציאליסטישער קאנגרעסמאן און דער אידישער קווארטאל

מאיר לאָנדאָן איז דער ערשטער מאַן וואָס האָט אין קאָנגרעס פערטראָטען דעם גייסט, די אינטעליגענץ, די פעהיגקייט און די פרינציפּען פון דעם אידישען קווארטאל. די אלע פריהעריגע פערטרעטער וואָס דער אלטער 9טער קאָנגרעשאָנאל דיסטריקט האָט געשיקט, זיינען געווען ניט פעהיג גענוג, ניט אינטעליגענט גענוג, ניט פּראָגרעסיוו גענוג אז זיי זאָלען אין קאָנגרעס לאָזען הערען דעם וואָרט, וואָס זאָל קלאַפּען מיט דער איסט־סיידער נשמה, מיט דער האַרץ פון די אימיגראַנטען־אידען אין דעם גרעסטען קווארטאל פון שטאָדט. וואָלט מען דעם איסט־סייד געמשפּט פון די פערטרעטער וואָס ער האָט פאַר לאָנדאָנען געשיקט אין וואַשינגטאָן, וואָלט דער אורטהייל געווען אזא, אז מיר וואָלטען זיך געמוזט שעהמען. דאָס זיינען געווען יאָהרען ווען טעמעני האָלל האָט בעשטימט ווער דער פערטרעטער פון דער איסט־סייד זאָל זיין. האָט זי איינמאָל פאַר אונז אויסגעקליבען אַ נפש, וועלכער איז בעריהמט געווען מעהר פון אַלץ פאַר זיין שכרות, און וועלכער האָט זיין לעבען געענדיגט אין אַ רינשטאָק אין דער באָוערי. דאַן האָט זי אַ צעהנדליג יאָהר פאַר אונז אויסגעקליבען אַ מענשען וואָס איז אין קאָנגרעס געזעסן ווי אַ „דאָמי", כמעט קיין מאָל דעם מויל ניט געעפענט. זיין אויפגאַבע איז געווען צו האַלטען אַן איינגענע דרשה, אַן איינגע'חזר'טע רעדע געגען די בעשרענקונג פון אימיגראַציאָן. טעמעני האָלל האָט געגלויבט באַמונה שלמה, דאָס די איסט־סיידער אידען ווייסען בלויז איין זאַך אין פערבינדונג מיט'ן קאָנגרעס — אַ־מיגריישאָן ביל, אז מעהר ווי אַ רעדע געגען אימיגריישאָן־בעשרענקונג ערוואַרטעט די איסט־סייד ניט פון איהר קאָנגרעסמאַן, ווייל זי, די איסט־סייד, איז איינפאַך צו פערגרעבט, צו גרין, צו עגאָאיסטיש אז זי זאָל זיך קימערען וועגען די אַלע אַנדערע הונדערטע פראַגען וואָס ווערען יעדען יאָהר אין קאָנגרעס פערהאַנדעלט. און דער פערטרעטער, וואָס טעמעני האָט פאַר'ן איסט־סייד אויסגעקליבען, האָט דיזע מיינונג פערטראָטען. מען האָט אין קאָנגרעס זיין שטימע קיין מאָל ניט געהערט. וואוטען פלעגט ער אויף יעדען ביל מיט דער דעמאָקראַטישער מאַשין. ער איז געווען פון יענע „דאָמיס" אין קאָנגרעס, מיט וועמען קיינער רעכענט זיך ניט, וועגען וועמען קיינער קלעהרט ניט, וועלכער רעפּרעזענטירט אייגענטליך קיינעם נישט. וואָס קען מען דען פון אַ גרינע איסט־סייד ערוואַרטען?

מאיר לאָנדאָן האָט אין קאָנגרעס דעם ערשטען מאָל געגעבען דער איסט־סייד איהר אמת'ן פערטרעטער. דאָס איז זיין העכסטער פערדיענסט פאַר אונז אַלס אידען. אַליין אַן איסט־סיידער איד, אָנגעזאַפּט און דורכגעווייקט מיט דעם נאָבעלען גייסט פון די אימיגראַנטען־אידען, די אידען וואָס זיינען בעריט זיך מקריב צו זיין פאַר אַ הויכען פּרינציפּ, פאַר'ן כלל, פאַר דער מענשהייט, איז זיין יעדעס וואָרט אין קאָנגרעס געקומען פון רעכטען האַרץ פון דער אידישער בעפעלקערונג וואָס האָט איהם אַהין געשיקט. זיין שטימע אין קאָנגרעס איז געווען אַ נייע, אַלע זיינען פון איהר איבעראַשט געוואָרען. „ווען לאָנדאָן שטעלט זיך ריידען", שרייבט אַ קאָרעספּאָנדענט אין אַ צייטונג אין פלאָרידאַ סטייט, „הערט זיך יעדער קאָנגרעסמאַן צו אויפמערקזאַם; מען האָט אין קאָנגרעס ליעב צו הערען לאָנדאָן'ס שטימע". דעם זעלבען גערים האָבען מיר געהערט פון צעהנדליגע צייטונגס רעפּאָרטערס. אין קאָנגרעס זיינען דאָ געצעהלטע מענשען צו וועמעס רייד דאָס גאַנצע הויז הערט זיך צו. אַמעריקאַנער קאָנגרעסלייט האָבען ניט ליעב קיין רעדעס. דאָס איז דערפאַר ווייל זיי זיינען געוואוינט צו הערען קוואַטש און פּלאַפּלערייי. אָבער ווען לאָנדאָן שטעלט זיך אויף ריידען, זיצען אַלע שטיל אויף זייערע פּלעצער. זיי ווייסען אז עס וועט זיין וואָס צו הערען. זיי ווייסען, אז דאָס רעדט אַ מאַן וואָס ווייס וואָס ער וויל, וואָס ווייס ווי זיין שטאַנדפּונקט אינטעליגענט און פעהיג צו פערטהיידיגען.

אויף דער פראַגע, וואָס האָט לאָנדאָן אויפגעטהאָן אין קאָנגרעס, איז דער ערשטער ענטפער, דאָס ער האָט פערשאַפט כבוד, אַן אונגעהייער גרויסען כבוד פאַר די אידען, און ספּעציעל פאַר די אידישע אַרבייטער אין גאַנץ אַמעריקאַ און אויף דער איסט־סייד בפרט. ער האָט די אויגען פון אַמעריקאַנער עולם צוגעצויגען צו דער שעהנער אינטעליגענטער, אידעאַליסטישער איסט סייד, וועלכע ער האָט אַזוי אויפריכטיג פערטראָטען.

לאָנדאָן איז אין קאָנגרעס געזעסען אַלס איד, אַלס סאָציאַליסט און אַלס אַמעריקאַנער, אין קיין מאָל איז ביי איהם ניט אויסגעקומען אז די אינטערעסען פון איינע זאָל זיין אין קאָנפליקט מיט די אינטערעסען פון די אַנדערע. דער וואָס איז אמת אינטעליגענט און אמת אידעאַליסטיש אין זיין אידישקייט, אין זיין סאָציאַליזם, אין זיין

אַמעריקאַניזם, פערשטעהט ווי אַזוי די דריי צו האַרמאָניזירען. בלויז ביי שאַוועניסטען אידען און אַמעריקאַנער און ביי „אימפּאָסיביליסטען" סאָציאַליסטען קומט אויס, אַז אַ איד קען קיין אַנדער זאַך ווי אַ איד ניט זיין, אַז אַן אַמעריקאַנער קען קיין אַנדער זאַך ווי אַן אַמעריקאַנער ניט זיין און אַז אַ סאָציאַליסט קען קיין אַנדער זאַך ווי אַ סאָציאַליסט ניט זיין.

מיר וועלען נעהמען דעם אימיגריישאָן ביל אַלס אַ ביישפּיעל פון קאָנדאָנ'ס מעטהאָדע אין קאָנגרעס. אין די עטליכע רעדעס, וואָס ער האָט געהאַלטען געגען דעם ביל אין דער קאָמיטע און אויף דעם פלאָאר פון קאָנגרעס, האָט ער אָנגעוויזען אַז די בעשרענקונג פון אימיגראַציאָן איז ניט בלויז געגען די אינטערעסען פון די אָרימע און אונטערדריקטע וואַנדערער, און געגען די אינטערעסען פון אידען ספּעציעל, נאָר אַז עס איז אויך געגען די אינטערעסען פון אַמעריקאַ גופא און אַז דאָס איז געגען די אַלגעמיינע מאָראַל, די העכסטע מאָראַל פון דער מענשהייט, וואָס דער סאָציאַליזם פּרעדיגט אימער פאַר דער וועלט.

און ווען ער האָט געהאַלטען זיין בערי־טע רעדע געגען בעשרענקען די שטימרעכט פון די איינוואוינער אויף דעם פאָרטאַריקער אינזעל, האָט ער אויך גערעדט אי ווי אַ רעוואָלוציאָנער אַ סאָציאַליסט, אי ווי אַן אמת'ער אַמעריקאַנער פּאַטריאָט. ער האָט פון דער אַמעריקאַנער געשיכטע, פון די שעהנסטע קאַפּיטלען פון איהר היסטאָריע גענומען זיינע ביישפּיעלע, זיינע בעוויזע אויף דעם אונרעכט וואָס דער קאָנגרעס האָט געוואָרט בעגעהן געגען די פאָרטאַריקער, און ער האָט ווי אַן אמת'ער סאָציאַליסט געוואָרענט דעם קאָנגרעס געגען די ערנסטע רעזולטאַטען צו וועלכע אַזאַ שריט קען און מוז ביהרען.

די אידען פון דער איסט־סייד, וועלכע זיינען גוט בעקאַנט מיט לאָנדאָנ'ס רעדעס, וועלכע האָבען איהם געהערט אַדרעסירן יוניאָן מיטינגען און סאָציאַליסטישע מיטינגען און קאָמפּיין מיטינגען, ווייסען ניט זיין פולע ווירדע אַלס רעדנער. ביי די אַלע מיטינגען האָט ער קיין געלעגענהייט ניט געהאַט צו ווייזען זיין ברייטען וויסען אין געזעץ, אין געשיכטע און אין אַרבייטער־פראַגען. אין קאָנגרעס האָט ער אַזאַ געלעגענהייט געהאַט. ווען ער שטעלט זיך האָרטען אויף רעדען וועגען אַ פראַגע, איז עס ניט בלויז פראַזען, ווי עס איז דער פאַל ביי די מעהרסטע קאָנגרעסלייט; זיין יעדע ערקלערונג און מיינונג בעפעסטיגט ער מיט בעווייזע פון די סאָציאַלע וויסענשאַפט, פון דער אַרבייטער־געשיכטע און פון דער אַמעריקאַנער־ און וועלט־היסטאָריע. ניט אומזיסט שרייבט אַ קאָרעספּאָנדענט אין אַן אַרטיקעל איבער „דעם איינציגען סאָציאַליסט אין קאָנגרעס" די פאָלגענדע ווערטער: „קאָנדאָן איז ניט בלויז אַ מאַן מיט אויסערגעוועהנליכע בעהיגקייטען, נאָר אויך אַ העכסט געבילדעטער מענש. ער צעהלט זיך צווישען דער גרופּע קאָנגרעסלייטע וואָס פערשטעהען אַם בעסטען דעם אינטערנאַציאָנאַלען געזעץ און די פערשיעדענע פּרינציפּ־ און פריי־הייטס־פראַגען וואָס קומען אויף אין קאָנגרעס יעדען טאָג".

אויסרעכענען דעם גאַנצען צעטעל פון לאָנ־דאָנ'ס אַרבייט אין קאָנגרעס, וואָלט איצט ניט געסטייעט די אַלע פּיידזשעס פון דיעזען זשור־נאַל. מיר וועלען דאָ בלויז אָנווייזען אויף אייניגע אַלגעמיינע פּונקטען און אָנדייטען אויף די מעהר וויכטיגע בילם וואָס ער האָט אַריינגעטראָגען.

די צוויי וויכטיגסטע בילם, וואָס ער האָט אַריינגעטראָגען, זיינען געווען, איינער וועגען פריעדען און וועגען אידען־רעכטע, און דער צווייטער וועגען אינשורענס פאַר אַרבייטער.

דעם ערשטען ביל האָט ער אַריינגעטראָגען תיכף נאָכהער ווי דער קאָנגרעס האָט זיך געעפענט. ער האָט אויפגעפאָדערט אַז פּרעזידענט ווילסאָן זאָל פערראָפען אַ קאָנפערענץ פון אַלע נייטראַלע פעלקער, און זיי זאָלען פאַרלייגען אַ פרידענס־פּלאַן צו די מלחמה־לענדער. די רעזאָלוציאָן האָט אויף פאָרגעלייגט דעם אַלגעמיינעם פּלאַן פאַר פריעדען, אין וועלכען עס האָט זיך אויף געפונען דער פּונקט, האָס אידען זאָלען בעקומען גלייכע רעכטע אין אַלע לענדער וואו זייערע רעכטע ווערען איצט בעשרענקט.

די רעזאָלוציאָן האָט געטהאָן אַ צווייפאַך־גוטע זאַך: ערשטענס האָט זי געגעבען אַ געלעגענהייט מען זאָל אָנהויבען שרייבען און ריידען וועגען פריעדען איבעראַל. די סאָציאַליס־טישע פּאַרטייען און פיעלע נייטראַלע פעלקער אין אייראָפּאַ האָבען די פראַגע אויפגענומען און זי אַריינגעטראָגען אין זייערע פּאַרלאַמענטען. די היגע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט געשיקט אַ דעפּוטאַציאָן צו פּרעזידענט ווילסאָן אום מיט איהם צו ריידען וועגען לאָנדאָנ'ס רעזאָלוציאָן. די נייטראַלע וועלט האָט די מעגליכקייט געהאַט אויסצודריקען איהר בעגעהר פאַר פריעדען.

פאַר אונז אידען האָט די רעזאָלוציאָן געהאַט אַ ספּעציעלען אינטערעס. זי האָט די מעגליכ־קייט געגעבען, די פראַגע וועגען אידען־רעכטע צו דיסקוטירען, פריהער פאַר דער קאָמיטע פון אויסערליכע אַנגעלעגענהייטען אין קאָנגרעס און שפּעטער פאַר פּרעזידענט ווילסאָן פערזענליך. דאָס איז געווען דער וויכטיגסטער שריט וואָס איז נאָך ביז איצטער געטהאָן געוואָרען פאַר דער דורכפיהרונג פון דעם פּלאַן, צו געווינען רעכטע פאַר אידען ביי דעם קומענדען פריע־דענס־קאָנפערענץ. די פערהערען האָבען פאַר־געלייגט פאַר דער גאַנצער וועלט די אידישע טענות און די אידישע פערלאַנגען. פאַר דער קאָנגרעס־קאָמיטע האָבען גערעדט פאָרשטעהער פון אַלע קלאַסען אידען אין אַמעריקאַ; פאַר פּרעזידענט ווילסאָן האָט גערעדט אַ קאָמיטע פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי און דעם פּונקט וועגען אידען־רעכטע האָט פערטהיידיגט מאָרריס הילקוויט, וועלכער איז זיכער איינער

פון די בעוואוסטעסטע און רעספּעקטירטסטעס־טע מענער אין לאַנד, ניט בלויז ביי סאָציאַלים־טען, נאָר ביי אַלע אַמעריקאַנער. די האַנדלונ־גען פון קאָנגרעס און פון פּרעזידענט האָבען בע־וויזען קלאָהר, אַז דאָס אַמעריקאַנער פאָלק און די אַמעריקאַנער רעגיערונג שטיצען מיט׳ן גאַנ־צען האַרצען די פאָרדערונג וואָס די אַמעריקאַנער אידען האָבען דורך קאָנגרעסמאַן מאיר לאָנדאָן אויסגעדריקט, אַז אידען זאָלען איינמאָל פאַר אַלע מאָל קריגען זייערע מענשליכע רעכט אין אַלע לענדער וואו זיי לעבען.

זיין צווייטען ביל וועגען אינשורענס פאַר אַר־בייטער מוז מען בעצייכענען אַלס דער ערשטער אמת־מאָדערנער אַרבייטער־ביל וואָס אין קאָנ־גרעס געהאַט טהיילווייז אַן ערפאָלג. די לעזער טאָרען ניט פערגעסען דאָס לאָנדאָן איז נאָך אַלעמען דער איינציגער סאָציאַליסט אין קאָנ־גרעס. אַליין דורכצושטופּען געזעצע וואָס זיי־נען געגען דעם ווילען און געגען דעם גייסט פון די צוויי קאַפּיטאַליסטישע פּאַרטייען איז נאַטיר־ליך אַן אונמעגליכקייט. לאָנדאָן האָט אָבער די פּאַרטייען געצוואונגען צו געהן מיט דעם ביל אַזוי ווייט, אַז דאָס האָט געצויגען די אויפמערק־זאַמקייט פון אַלע פּראָגרעסיווע עלעמענטען אין לאַנד. ער האָט געגעבען די מעגליכקייט צו די אַלע פאָרשטעהער פון די יוניאָנס און צו די אַנ־דערע אָרגאַניזאַציאָנען וואָס גלויבען אין אַרביי־טער־געזעצע אַרויסצוקומען און אויפצוהויבען זייערע שטימען. ער האָט מיט זיין ערפאָלגריי־כער אַרבייט אַ מעכטיגען שטויס געגעבען די גאַנצע בעוועגונג פאַר אַרבייטער־רעפאָרמען, וואָס איז ביז איצטער אין אַמעריקאַ געווען כמעט אין גאַנצען פערשלאָפען.

דער ביל פאָדערט אַז אַ קאָמיסיאָן זאָל אַפּאָינטעט ווערען אויסצואַרבייטען אַ פּלאַן, ווי אַזוי די רעגיערונג זאָל אינשורען אַלע אַרביי־טער געגען קראַנקהייט, אַלטקייט און אַרבייטס־לאָזיגקייט, מיט אַנדערע ווערטער, אַז די רעגיע־רונג זאָל בעשיצען די אַרבייטער פון לאַנד געגען אַלע אומגליקען וואָס מאַכען עס אונמעגליך פאַר איהם זיך אַליין צו ערנעהרען.

אַריינטראָגען אַזאַ ביל איז נאַטירליך ניט קיין גרויסער קונץ. אָבער לאָנדאָן האָט זיך ניט בענוגענט מיט דעם. ער האָט ניט גערוהט ביז וואַנען די קאָנגרעס קאָמיטע, — וועלכע בע־טראַכט געוועהנליך אַלע אַרבייטער בילס, — האָט דעם ביל אויפגענומען. עס איז אַראַנזשירט געוואָ־רען אַ פערהער וועגען דעם ביל, פון וועלכען לאָנ־דאָן איז געווען „אין טשאַרדזש״. ער האָט אַראָפּגעבראַכט ניט בלויז אַרבייטער פאָרשטע־הער, ניט בלויז פאָרשטעהער פון פּראָגרעסיווע אָרגאַניזאַציאָנען, נאָר, וואָס איז וויכטיגער, עקס־פּערטען, וויסענשאַפטס־מענשען, וועלכע האָבען דיעזע פראַגע וועגען אַרבייטער־אינשורענס אויס־געשטודירט גרינדליך און די אייראָפּעאישע לעס־דער, וואו די אינשורענס איז שוין איינגעפיהרט.

דער פערהער איז פערבליבען אַ וויכטיגער אַר־בייטער־געזעץ אויף שטענדיג. פאַר די מענשען, וואָס זיינען פעראינטערעסירט אין אַרבייטער־פראַגען, איז דער בוך, אין דער פאָרם וואָס דער קאָנגרעס האָט איהם אָפּגעדרוקט, אַ וואהרער קוואַל פון העכסט וויכטיגע און העכסט אינ־טערעסאַנטע פאַקטען, אויסגעפאָרשטע און פעסט געשטעלטע, וועגען דער לאַגע פון די אַרבייטער און די וויכטיגקייט פון איינפיהרען די רעפאָר־מען, פאַר וועלכע לאָנאָן האָט געקעמפּפט.

דער פערהער איז געווען אַזאַ ריעזיגער ער־פאָלג, דאָס די קאָנגרעס קאָמיטע, וועלכע איז געוויינלעך ניט גרייט צו מאַכען אַרבייטער־גע־זעצע, האָט רעקאָמענדירט דעם ביל, מיט געוויי־סע ענדערונגען, צום קאָנגרעס. די רעדעס, וואָס קאָנגרעסמאַן לאָנדאָן האָט געהאַלטען אין דער קאָמיטע און פאַר׳ן קאָנגרעס אין פערטהיידי־גונג פון זיין ביל, זיינען מייסטערהאַפט.

לאָנדאָן האָט זיך אויך בעוואוסט געמאַכט ניט בלויז אין קאָנגרעס, נאָר איבער׳ן גאַנצען לאַנד מיט זיין שטאַרקער שטעלונג געגען שיקען סאָלדאַטען אין מעקסיקאָ און געגען אַלע מילי־טערישע בילס וואָס זיינען אין קאָנגרעס אריינ־געבראַכט געוואָרען. די רעדע וואָס ער האָט געהאַלטען וועגען דער מעקסיקאַנער פראַגע האָט אָנגעמאַכט אַ רושם. ער האָט אָנגעוויזען אויף די אמת׳ע אורזאַכען וואָס האָבען דעם מעקסי־קאַנער קריזיס מיטגעבראַכט, אויף דער שרעק־ליכער ראָלע וואָס וואָלל סטריט האָט אין דער גאַנצער צייט הינטער די קוליסען געשפּיעלט. אין זיין רעדע האָט ער בעטראַכט די פראַגע פון אַ ברייט־מענשליכען און פון אַ ריין מאָראַלישען און געזעצליכען שטאַנדפּונקט. ער האָט בעווי־זען ווי עגאָאיסטיש, אונמאָראַליש און אונגע־זעצליך עס וואָלט געווען פאַר אונז אריינצומישען זיך אין מעקסיקאַנער אנגעלעגענהייטען און אריינשיקען אַן אַרמעע אויף איהר ערד. דאָ איז אינטערעסאַנט צו דערמאָהנען, דאָס עטליכע טעג נאָכדעם ווי לאָנדאָן האָט זיין רעדע אין קאָנגרעס געהאַלטען, האָט פּרע־זידענט ווילסאָן אין אַ רעדע אויסגעדריקט אַב־סאָלוט די זעלבע מיינונגען ווי לאָנדאָן, אין בעצוג צום מאָראַלען און געזעצליכען זייט פונ׳ם פּראָבלעם. ווילסאָן האָט שפּעטער זיין מיינונג וואהרשיינליך געענדערט. (ביי ווילסאָנען איז דאָס אייגענטליך קיין נאָווינע ניט).

אויף יעדען מיליטאַריסטישען פאָרשלאָג האָט לאָנדאָן געשטימט „ניין״. אין קאָנגרעס זיינען געווען אַ היבשע צאָהל „פאַסיפיסטען״, מענשען וואָס האָבען אין האַרצען געגלויבט, אַז מען טאָר ניט פערגרעסערען די אַרמעע און די נייוויי, אַז עס איז אַ געפאַהר נאָכצופאָלגען דעם ביישפּיעל און די פאַליסים פון די מיליטאַרים־טישע לענדער אין אייראָפּאַ. זיי האָבען אָבער אַלע קיין מוטה ניט געהאַט צו האַלטען זיך ביי זייערע איבערצייגונגען און פּרינציפּען ווען

אין לאַנד האָט גענומען קאָכען מיט דער „פרי־פערעדנעס" העצעריי. לאָנדאָן איז געווען דער איינציגער וואָס האָט זיך געהאַלטען פעסט ביי זיינע פרינציפּען, די פרינציפּען פון פריעדען, פון אַ געריכט צווישען די פעלקער.

און ביי איין פאַל, ווענינסטענס, האָט זיין פאָרשלאַג געהאַט פּראַקטישע רעזולטאַטען. דער פאַל פערדיענט באַריכות בעהאַנדעלט צו ווערען, ווייל ער צייגט לאָנדאָנ'ס פּראַקטישקייט און לאָנדאָנ'ס פעהיגקייט צו בענוצען זיך מיט דער געלעגענהייט זיין פּונקט צו געווינען. עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען דער פראַגע צי מען זאָל אַמענדירען דעם אַרמעע ביל אַזוי, אַז די שטענדיגע אַרמעע זאָל פערגרעסערט ווערען אויף 250,000 לייטע. די מעהרסטע דעמאָקראַטען זיינען געווען געגען אַזאַ שטיק מיליטאַריזם. זיי זיינען גרייט געווען די אַרמעע צו פערגרעסערען, אָבער ניט אויף אַזוי פיעל. די רעפּובליקאַנער האָבען אָבער געוואוסט אַז פיעלע דעמאָקראַטען וועלען נישט וואַגען אָפען אַרויסצוגעהן געגען אַזאַ פאָרשלאַג אויב מען וועט דעם פאָרשלאַג נעהמען צו אַן אָבשטימונג. די צוויי פּאַרטייען האָבען אַ פּאָאַר טעג געקעמפּפט מיט פערשיעדענע פאַרלאַמענטאַרישע טריקס: די רעפּובליקאַנער האָבען געזוכט צו מאַכען די אַמענדמענט זאָל גענומען ווערען צו אָפּשטימונג, די דעמאָקראַטען האָבען געפייט דאַגעגען. עס איז קיין צווייפעל ניט דאָס די רעפּובליקאַנער וואָלטען אַם ענדע געוואונען, און עס איז גאַנץ מעגליך אַז זיי וואָלט דאַן געלינגען דעם אַמענדמענט פאַר אַ ריעזיגע אַרמעע דורכשטופּען. דאָ האָט זיך אָבער לאָנדאָן אַריינגעמישט. דורך אַ קלוגען שריט, וועלכער האָט געמאַכט דאָס גאַנצע לאַנד צו ריידען, האָט ער די פּאָזיציאָן פון די רעפּובליקאַנער אין גאַנצען צושמעטערט. ער האָט דאַן געוואונען צוויי פּונקטען פאַר זיך. ערשטענס, איז אַ וויכטיגער פּונקט אין דעם מיליטער ביל צושמעטערט געוואָרען, און צוויי־טענס, איז די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי געצוואונגען געווען איהם צו אַנערקענען אַלס אַ פיהרער פון אַ מינאָריטעטס פּאַרטיי, דאָס הייסט לאָנדאָן איז אַנערקענט געוואָרען ניט בלויז אַלס אַ קאָנגרעסמאַן, נאָר אַלס אַ פאָרשטעהער פון אַ גאַנצער פּאַרטיי אין קאָנגרעס, די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי.

דאָס זיינען אַלץ בלויז „סעמפּעלס" פון לאָנדאָנ'ס אַרבייט אין קאָנגרעס. סעמפּעלס וואָס בעווייזען זיין מעטהאָדע, זיין גייסט, זיין איינפלוס, זיין פעהיגקייט. דער קאָנגרעס האָ־יאָהר איז געווען איינער פון די וויכטיגסטע אין דער געשיכטע פון לאַנד. אין אַזאַ צייט, ווען קאָנגרעס פערהאַנדעלט זעהר וויכטיגע פראַגען און דאָס גאַנצע לאַנד הערט זיך צו מיט אינטערעס צו אַלעס וואָס אין קאָנגרעס קומט פאָר, טרייען געוועהנליך די פיהרער פון קאָנגרעס ניט צוצולאָזען קיין פרעמדע צום טיש. זיי זוכען צו האַלטען די בכורה פאַר זיך און פאַר זייערע גוטע פריינד. ווער רעדט נאָך אַ גרינער קאָנגרעסמאַן, אַ נייער — איהם איגנאָ־רירט מען אין אַזאַ צייט אין גאַנצען, און די רולס פון קאָנגרעס זיינען אַזוינע דאָס עס איז פאַר די פיהרער גאַנץ לייכט איינעם צו איג־נאָרירען. דאָך איז מאיר לאָנדאָנען געלונגען צו ריידען ניט ווייניגער ווי 30 מאָל אין פערלויף פון די זיצונגען. און גערעדט האָט ער וועגען יעדער וויכטיגער פראַגע, וועגען בילס פאַר וועל־כע קאָנגרעסלייט וואָלטען וואָס ניט געגעבען מען זאָל זיי נאָר ערלויבען זייער שטימע אויפ־צוהויבען. און אָפט האָט ער זיינע רעדען גע־האַלטען דורך „ספּעשעל פּריווילעדזשעס". מען האָט מיט איהם אַן אויסנאַהם געמאַכט. דער קאָנגרעס האָט געוואָלט זיין מיינונג הערען, האָט מען איהם געגעבען ספּעציעלע ערלויבנים, נאָכדעם ווי די דעבאַטען זיינען שוין פאַקטיש געווען געשלאָסען.

ווי געזאָגט, ערלויבט אונז ניט דער פּלאַטץ אויסצורעכענען די אַלע רעדעס וואָס ער האָט געהאַלטען, די אַלע געביטען וואָס ער האָט בעריהרט, די אַלע אינטערפּעלאַציעס וואָס ער האָט געמאַכט. אָבער די לעזער קענען נעה־מען די דאָזיגע דערמאָהנטע פעלע אַלס סעמ־פּעלס, אַלס ביישפּיעלע און זיי זאָלען נאָך דער־ביי געדענקען, דאָס יעדען טאָג וואָס דער קאָנ־גרעס איז געווען אָפען, איז לאָנדאָן געווען אויף זיין פּלאַטץ אין קאָנגרעס, דאָס ביי יעדער גע־לעגענהייט ווען אַ וויכטיגע פראַגע, איבער־הויפּט אַן אַרבייטער־פראַגע, איז דעבאַטירט געוואָרען, איז לאָנדאָן געווען אויף זיינע פיס, און דאָס אימער איז ער געשטאַנען אַלס דער פערטהיידיגער פון אַרבייט, אַלס דער פערטהיי־דיגער פון גערעכטיגקייט און יושר, און אַז אי־מער האָבען זיינע רייד פערשאַפט כבוד צו דער אידעע, דער פּאַרטיי, דעם פאָלק און דעם דיס־טריקט, וואָס ער האָט אין קאָנגרעס פערטראָטען.

| | | |
|---|---|---|
| דוד פינסקי: | **אַ פרעמדע נשמה** | ערצעהלונג |

1.

דאָס איז געוועזען איינער, וועלכער איז גע־באָרען געוואָרען אַ זעהר פרייער מענש צו זיין, פיעלייכט גאָר אַ קינסטלער, אָבער דאָס לעבען האָט איהם פאַר אַן ארבייטער געמאַכט.

זיין נשמה האָט געלעכצט נאָך שיינהייט, און ער האָט געליעבט די בלויקייט פון דעם הימעל און דאָס גרין פון די פעלדער. דער וועג צום חדר איז געוועזען קורץ, און דער וועג צום וואַלד זעהר לאַנג, און ער האָט אָפט אויסגעקליעבען דעם זעהר לאַנגען. דאָרטין, אין וואַלד, האָט ער געקאָנט ארומגעהן שטונדענווייז אָהן אַן אָב־שטעל, און אין איהם האָט עס געוונגען — שטיל, שטיל, ווייל זיין אויער איז געוועזען אָנגע־שטריינגט צו כאַפּען אַלע די פיעלע טענער, וועל־כע האָבען זיך געטראָגען צווישען די בוימער אויבען און אין דעם גראָז אונטען, און מיט זיין שטילען זינגען האָט ער בלויז אַקאָמפּאַנירט.

אָדער ער האָט זיך געקאָנט אַוועקלעגען אויפ׳ן רוקען ביים זוים פון וואַלד, אָדער טיעף אין וואַלד אויף דעם גרויסען אויסגעהאַקטען פּלאַץ, און קוקען ארויף צום בלויעם הימעל — קוקען, צוהערען זיך און שטיל אין זיך זינגען, שטונדענווייז, שטינדענווייז. צייטענווייז פלעגט ער אַריינרוקען די האַנד אין קעשענע און אָב־ברעקלען אַ שטיקעל פון דעם ברויט, וואָס די מאַמע האָט איהם מיטגעגעבען אין חדר און לעגען עס אין מויל, אָהן אַ בעשטימטען ווילען עס צו טאָן, אָהן אַ בעשטימטען געדאַנק, נישט איבעררייסענדיג אין זיין שטילען געזאַנג, נישט אַראָבנעמענדיג די אויגען פון הימעל.

אָפטמאָל פלעגט ער בלייבען ביז אַ שטיק אין דער נאַכט. די פינסטערנים האָט איהם נישט געשראָקען. ער האָט ליעב געהאַט צו זעהן, ווי זי לאָזט זיך אַראָב. זיין אויג האָט נאָכגעפאָלגט אַלע ענדערונגען אין די פאַרבען פון דעם הימעל, קיין איין איבערגאַנג האָט נישט געטאָרט פער־לאָרען געהן פון איהם. און אָט בעווייזען זיך די שטערן! דאָס זיינען געוועזען זיינע בעסטע חברים. אויף דעם רוקען איז ער געלעגען און־אָט געקיקט אויף זיי, געצעהלט זיי, סימנים געמאַכט זיך, אום צו דערקענען זיי, דורכגערעדט זיך מיט זיי, בעפריינדעט זיך. די וואָלקענס, די גרויסע און די קליינע, וועלכע האָבען אַרומ־געשפּאַצירט איבער דער בלויקייט פון דעם הי־מעל, האָבען איהם נישט געשטערט. דאַן האָט ער געשפּיעלט מיט זיינע שטערן אין בעהאַלטע־נים.

ביז אַ פרעמדער ווינד האָט איהם בעריהרט אָדער אַ פרעמדער קלאַנג האָט דערגרייכט צו איהם. יעמאָלט פלעגט ער זיך דערמאָנען אויף דער וועלט הינטער דעם וואַלד און אויף זיין היים, און אַז אין דער היים מוז מען איהם זוכען. פלעגט ער אויפשטעהן לאַנגזאַם, גאַנץ לאַנגזאַם און געהן צוריק אין שטאָדט.

איינמאָל איז ער געבליבען אין דרויסען די גאַנצע נאַכט, ווייל ער האָט געוואָלט זעהן, ווי די הימעלפאַרבען געהען איבער פון דעם בייגאַכ־טיגען טונקעלבלוי אין דאָס טאָגיגע העלבלוי. און ווי די שטערן פערשווינדען, האָט ער געוואָלט זעהן, און ער האָט געוואָלט וויסען, ווי עס שלאָפט דער וואַלד און ווי ער וואַכט־אויף אין דער פריה. ער איז די גאַנצע נאַכט אויפגעוועזען. די אוי־גען האָבען זיך איהם געקלעבט, און ער האָט זיך גערעאַנגעלט מיט׳ן שלאָף. ער איז אויפגעשפּרונ־גען און דורגעלאָפען זיך יעדע ווייכע, ווען דער שלאָף האָט געהאַלטען אין זיעגען איבער איהם. און אין דער פריה איז ער אַוועק אַ היים אַ גליק־ליכער און צופריעדענער, און ער האָט געטראַכט מעהר פון דעם, וואָס ער האָט געזעהן און גע־הערט די נאַכט, ווי פון דעם, וואָס עס וואַרט אויף איהם אין דער היים. —

די דאָזיגע נאַכט איז זיין שיקזאַל געוועזען. די עלטערן האָבען זיך פון איהם מיאַש געוועזען. „ווען דו ווילסט נישט געהן אין חדר, טיק געה צו אַל־די שוואַרצע יאָהר און ווער אַ בעל מלאָכה!״

און עס האָבען זיך אָנגעהויבען די שוואַרצע יאָהרען. דער טאַטע האָט אָנגעזאָגט דעם בעל הבית, אַז אַ קליפּה זיצט עפּעס אין דעם אינגעל, עס ציהט איהם צום וואַלד. ער, דער בעל הבית, זאָל זעהן אַרויסשלאָגען פון איהם די קליפּה. און דער בעל הבית האָט געזאָגט מיט אַ האַרטען טאָן: „נישקשה, ביי מיר וועט ער שוין זיצען, אין וואַלד נישט לויפינקען״.

פון דאַמאָלס אָן האָט ער דעם וואַלד זעלטען געזעהן. נאָר אַ שבת אָדער אַ יום טוב. ער האָט געביינקט נאָך איהם, נאָך דעם מאָדנעם גערויש אין איהם, וועלכער איז דאַכט זיך שטילער ווי די שטילסטע שטילקייט. און ער האָט געביינקט נאָך די שטערן, אין שטאָדט האָט ער זיי גאָר־נישט דערקאָנט, זיי זיינען געוועזען ווי איינגע־איינגט.

אויף איהם איז נישט געוועזען צו דערקענען. ער איז ווי קלענער, ווי איינגעצויגען געוואָרען. אַ טיעפער טרויער איז געלעגען אין זיינע אויגען, און זעלטען האָט ער געשמייכעלט. זיין שמיי־כעל אָבער איז געוועזען דער שמייכעל פון אַ ליידענדיגען מענש.

די יאָהרען האָבען זיך געמעהרט. פאַר דער צייט האָט ער דעם וואַלד נישט פערגעסען, אָבער ער האָט זיך פון איהם דערווייטערט. ער האָט אפילו גאָר אין גאַנצען אויפגעהערט צו געהן צו

איהם. עס איז געווען, ווי ער וואָלט דאָרטען עפּעס פערלאָרען, וואָס ער וועט שוין מעהר קיינ־מאָל נישט געפינען, און עס איז איהם זעהר שווער געווען אויפ׳ן האַרצען. ווי אַ בן מלך איז ער געווען, וועלכער איז אין זיין קינדהייט אוועקגערויבט געוואָרען פון דעם פּאַלאַץ פון זיינע קעניגליכע עלטערן און ערצויגען געוואָרען אין אַ פינסטערן שטיבעל פון עלענד און נויט, און טראָגט אין זיך אַרום דאָס ווייטע, קוים קענטיגע בילד פון דער פערלאָרענער פּראַכט. זיין נשמה איז פער׳אבל׳ט געוואָרען. זי האָט געטראָגען אין זיך אַ גרויסע בעליידיגונג. ער האָט אויס־געמידען מענשען. ער איז געוואַקסען אָהן חברים און אויסגעוואַקסען אַ גרויסער שווייגער.

און אַזוי איז ער געשטעמפּעלט געוואָרען פון אַלעמען: דער שווייגער. מיבעל דער שווייגער.

.2

דאָך איינער, וועלכער האָט געזוכט מענשען, האָט אָבגעשטעלט זיין בליק אויף איהם. ער איז געפעלען געוואָרען מיט דעם טיעפען אויסדרוק פון זיינע אויגען. ער האָט זיך גענומען צו איהם. גערעדט צו איהם, געגעבען איהם ביכער צו לייענען און פערנאַנדערגעוויקעלט פאַר איהם אַ בילד פון קאַמפּף און זיעג.

און איינמאָל האָט דער שווייגער אַ זאָג גע־טהאָן, גאַנץ רויט ווערענדיג:

„איך וואָלט אויך געוואָלט...״

ער האָט נישט דערערדט. אָבער יענער האָט איהם פערשטאַנען און אויף דאָס נאָר געוואַרט.

צו דער מיידעל, וועלכע ער האָט פערבאָרגע־נערהייט געליעבט, האָט ער אין יענעם אבענד גע־זאָגט:

„היינט האָב איך בעשלאָסען אָנצוהויבען אַ נייע לעבען״.

„איהר וועט אָנהעבען מעהר צו רעדען ?״

„ניין: צו טהאָן״.

דאָס ערשטע, וואָס ער האָט געהאַט צו טהאָן, איז געווען פערנאַנדערצואַוואַרפען פּראָקלאַ־מאַציעס.

ווען מען האָט געוואָלט ביי איהם אויסגע־פינען, ווי ער וועט זיך האַלטען, ווען מען וועט איהם כאַפּען, האָט ער נאָר אויפגעהויבען די אויגען אויף דעם פרעגער, און יענער האָט גע־וואונען אין זיי די גרעסטע זיכערהייט פאַר זיך אין דער אָרגאַניזאַציע.

ער האָט אָנגעטהאָן אַ לאַנגען מאַנטעל מיט גרויסע טיעפע קעשענעס און רויהיג אריינגעלעגט אין זיי די פערבאָטענע פּראָקלאַמאַציעס. זיין געזיכטס־אויסדרוק האָט זיך אויף אַ האָר נישט געביטען. וואָס ער האָט ווירקליך געפיהלט, איז געבליעבען אַ סוד.

און אין אבענד איז ער געקומען צו זיין מיי־דעל. געלאַסען, רויהיג, ווי געוועהנליך. ער האָט פערדרויכערט אַ פּאַפּיראָס און שווייגענדיג נאָכ־געקוקט די שוועבענדיגע און פערשווינדענדיגע רויך־בייגעלעך.

זי האָט געוואַרט, אַז ער וועט איהר דער־צעהלען פון די ערפאַהרונגען פון דעם טאָג. און אַז זי האָט זיך נישט געקאָנט דערוואַרטען, האָט זי געפרעגט:

„נו ?״

ער האָט געשוויגען.

„ווי איז עס צוגעגאַנגען ?״

„גלאַטיג״.

„האָט איהר מורא געהאַט ?״

„שטאַרק״.

„גאָר אַזוי !״

ער האָט גערויכערט און געוואונדערט זיך, פאַר וואָס זי וואונדערט זיך. אָבער ער האָט זי נישט געפרעגט, ער האָט עס געוואָלט אַליין פער־שטעהן, נאָך אַ קליינעם שווייגען האָט זי ארויס־גערעדט, אַ ביסעל פערלעגען:

„איהר האָט אייך מסתמא נישט געשראָקען פאַר דעם, וואָס מען וועט אייך האַלטען פער־שפּאַרט אַליין ?״

ער האָט אויף איהר אַ טיעפען קוק געגעבען און איז רויט געוואָרען. ער האָט איהר געוואָלט זאָגען, אַז זי וואָלט איהם געפעהלט, אָבער ער האָט בלויז געזאָגט:

„איך וויל בכלל נישט פערשפּאַרט זיין״.

ער האָט זי געליעבט און בעהאַלטען זיינע געפיהלען. ער האָט מורא געהאַט פאַר איהר. זי איז געווען צו לעבעדיג און צו בעוועגליך פאַר איהם, און זיין נשמה וואָלט זיך אָן איהר געריבען און געשטויסען, ווי אין אַ געדיכטען עולם אויף אַ פיעל בעזוכטער גאַס.

ער איז מיט איהר איינמאָל געווען אין וואַלד. זי האָט זיך צושפּרונגען און צוקאָפּען און צושריען און צוזונגען, און ער האָט זיך גע־פיהלט שטאַרק פערלעגען, ווי ער וואָלט זיך גע־שעהמט פאַר די קוים זיך בעוועגענדיגע בוימער און פאַר דער גרויסער שטילקייט. אין גיכען איז ער אַליין אַוועק אין וואַלד. ער האָט איהם געוואָלט איבערבעטען פאַר דער רוהצושטערערין, וועלכע ער האָט איהם געבראַכט. אָבער זיינע אויגען האָבען גאָר זי געזעהען פאַר זיך, ווי זי איז דאָ אַרומגעלאָפען און אַרומגעשפּרונגען, און זיינע אויערן זיינען פול געווען פון איהר זינ־גען און שרייען. און ער האָט געביינקט נאָך איהר אַנוועזענהייט.

ער האָט זי דאָך געליעבט פאַר איהר ריהרעוו־דיגקייט און לעבעדיגקייט. עס האָט איהם גע־פרעהט, וואָס זי איז, ווי זי איז. ער האָט זי בעוואונדערט ווי אַ קונסטווערק. אָבער זיין ליעבע האָט איהם געשראָקען ווי עפּעס אונאַ־טירליכעס, און צו דער גרויסער ביינקענים, וועל־כע ער האָט אַרומגעטראָגען אין זיין נשמה פון זיינע אינגעלשע יאָהרען אָן, האָט ער צוגעגעבען נאָך אַ גרויסע ביינקענים, און איז נאָך שוויי־געדיגער געוואָרען. —

זי האָט זיך פאָרגענומען פערנאַנדערצושאַק־לען איהם, צו מאַכען איהם רעדעוודיג. זי האָט

אָנגעהויבען פון דער האַרטער זייט. זי האָט איהם געזאָגט, אום צו רייצען איהם:

„אייער קאָפּ מוז זיין פּוסט און אייער האַרץ לעדיג, איהר האָט קיינעם נישט וואָס צו זאָגען דערפאַר שווייגט איהר. א מענש מיט א פולען קאָפּ און א פולען האַרץ קאָן דאָך נישט שווייגען".

זי האָט גערעדט א סך אויף דעם נוסח, אָבער עס האָט נישט געהאָלפען. ער איז געזעסען פערלעגט א פוס אויף א פוס, גערויכערט א פּאַפּיראָס נאָך א פּאַפּיראָס, געהערט און געשוויגען. צייטענווייז האָט זיך אויסגעדוכט, אז ער הערט אפילו נישט. אָבער ער האָט געהערט יעדעס וואָרט און אויפ'ן האַרצען איז איהם געוועזען שווער. איהרע ווערטער האָבען איהם בעליידיגט, און ער האָט געטראַכט, ווי אונגערעכט זי איז. פאַר וואָס פיהלט זי נישט, ווי פול זיין נשמה איז?

דער אויסדרוק פון זיינע אויגען איז געוואָרען האַרט, און ער האָט פעסט געדריקט די ציינער אין מויל.

זי האָט בעמערקט די ענדערונג אויף זיין געזיכט און אָנגעהויבען גלייך פון דער ווייבער זייט.

„איהר האָט דאָך א נשמה. איך ווייס דאָך, איהר האָט אפילו א פיהלענדיגע נשמה. האָט איהר גאָר קיינמאָל קיין בעדירפנים נישט ארויסצוגעבען עמיצען, וואָס עס טהוט זיך אין אייער נשמה?"

„וואָס עס טהוט זיך אין א נשמה, קאָן גע־פיהלט ווערען", האָט ער ארויסגערעדט.

„פיהלט א י ה ר, וואָס עס טוט זיך אין א פרעמדער נשמה?"

זי האָט אויפגעהויבען די אויגען און שאַרף זיך איינגעקוקט אין איהם.

און ער האָט יעצט געפיהלט, אז וואָס ער האָט פריהער געזאָגט, איז נישט אמת, אז דאָס איז געוועזען בלויז זיין פערלאַנג, זי זאָל דער־קענען, וואָס זיין נשמה לעבט איבער. ער האָט איהר געקוקט אין די אויגען און געפרעגט זיך, פאַר וואָס זעהט זי נישט, אז ער ליעבט זי, אָבער ער האָט נישט געוואוסט, וואָס איהרע אויגען זאָגען איהם. לאַכט זי פון איהם? בעדויערט זי איהם? וואָס טהוט זיך הינטער דער שעהנער ווייסער שטערן? וואָס שטראַהלט ארויס פון די גרויסע ברוינע אויגען? וואָס קלאַפּט פאַר איהם אין דעם שטאָלצען האַרצען?

און דאָך האָט ער נישט געקאָנט איינשטי־מען מיט איהרע ווערטער, ווען זי האָט געזאָגט:

„א פרעמדע נשמה איז א טיעפער דונקעלער אָבגרונד. נאָר אונזער צונג העלט איהם א בי־סעל אויף. דעם שווייגערס נשמה אָבער איז אן אייביגע פינסטערנים".

ער האָט געטראַכט, אז דאָס רייצט זי זיך מיט איהם. איז דען זיין נשמה אזא פינסטער־נים? ווייס זי דען נישט, וואָס פאַר א מענש ער איז? און העלט דען אונזער צונג אויף דעם פינסטערן אָבגרונד פון אונזער נשמה? העכס־טענס טהוען עס אונזערע מעשים, און די אויך נישט שטענדיג. ניין, א נשמה מוז דאָך גע־פיהלט ווערען.

ער האָט זי געפרעגט:

„קענט איהר מיך דען נישט?"

נאָך א שנעלען, קורצען בליק אין זיינע אויגען, האָט זי געענטפערט:

„ווי דעם טיעפען ברונען, פון וועלכען מיר שעפּען וואַסער. איך ווייס בעשטימט, אז איך קאָן פון איהם קריגען א קיהלען, דערפרישענדי־גען טרונק, אָבער זיין דונקעלע שווייגענדיגע טיעפקייט שרעקט מיך".

עס איז איהם געפעלען געוואָרען דער משל, און ער האָט מעהר גאָרנישט גערעדט. ער האָט געטראַכט, אז דאָך ווייס זי בעשטימט, אז זי „קאָן פון איהם קריגען א קיהלען דערפרישענדי־גען טרונק", און דאָס האָט זיך ווי א וואַרימקייט צוגאָסען איבער איהם, אָבער דאָך איז ער זעהר טרויעריג געוואָרען.

ג.

אָהן פיעל ווערטער, שווייגענדיגערהייט, האָט ער זיך דאָך ארויפגעאַרבייט צו א פיהרענדיגער ראָליע אין זיין אָרגאַניזאַציע, און אין איין אבענד האָט מען איהם ארעסטירט. מען האָט ביי איהם גאָרנישט געפונען, און ער האָט זיך געוואונדערט, ווי אזוי קומט מען איבערהויפּט צו ארעסטירען איהם, דעם אזוי פאָרזיכטיגען. ער האָט נישט געמערקט, אז „שפּיקעס" זאָלען איהם נאָכגעהן, און ער איז געוועזען זיכער, אז מען האָט איהם ארויסגעגעבען. ווער?

פאַר'ן ארויסלאָזען איהם, נאָך צוויי טאָג זיצען, האָט מען איהם געבראַכט צום זשאַנ־דאַרמסקען אָפיצער. ער האָט זיך געריכט אויף א שאַרפע אויספרעגונג, אָנשטאָט דעם האָט איהם דער זשאַנדאַרמסקער אויפגענומען זעהר פריינד־ליך און געבעטען זעצען זיך, נישט אראָבנעמען־דיג פון איהם דעם דורכדרינגענדיגען קוק פון זיינע אינקוויזיטאָרישע אויגען. ערשט אויף די צווייטע איינלאַדונג פון דעם זשאַנדאַרמסקען אָפיצער האָט ער זיך אראָבגעלאָזען אויפ'ן ברעג פון שטול, אויף וועלכען יענער האָט איהם אָנ־געוויזען.

דער אָפיצער האָט זיך נישט געאיילט אָנצו־העבען צו רעדען. ער האָט געשריבען א פּאַפּיער, דורכגערעדט זיך מיט די ארומיגע זשאַנדאַרען, און פון צייט צו צייט א וואָרף געטהאָן אויף מיכען זיין אינקוויזיטאָרישען בליק, וועלכען ער האָט געזעהן אָבצומילדערן מיט א גוטמוטי־גען, אונטערמונטערדיגען שמייכעל.

מיכעל האָט געדולדיג געוואַרט. ער איז אי־בערגעגאַנגען אין קאָפּ עטליכע ענטפערס, וועל־כע ער האָט זי פאַר די צוויי טעג צוזאַמענגע־שטעלט, און געשטודירט די ארומיגע געזיכטער. עס וועט צו ניין קומען. פּלוצלונג האָט ער דער־זעהן פאַר זיך די האַנד פון דעם אָפיצער מיט אן אָפענעם זילבערנעם פּאָרטסיגאַר, אין וועלכען עס

זיינען געלעגען פּאַפּיראָסען, און דערהערט, ווי דער אָפיציער פרעגט איהם, צו ער רויכערט. ער האָט נישט בעגריפען, וואָס יענער וויל פון איהם. ער האָט אָנגעקוקט דעם אָפענעם פּאָרטסיגאַר און די פּאַפּיראָסען, ווי ער וואָלט עפּעס דערזעהן א זעלטענע זאַך, וועלכע ער האָט קיינמאָל אין לעבען נישט געזעהן.

דער אָפיצער האָט איבערגעהזר'ט נאָך אַמאָל: צו וויל ער נישט רויכערן? זאָל ער זיך נישט שעהמען. ער קאָן זיך מכבד זיין.

מיכעל האָט אַלץ געקוקט אויף דעם פּאָרטסיגאַר מיט די פּאַפּיראָסען, איז רויט געוואָרען. האָט א העב געטהאָן די האַנד און באַלד זי אַראָבגעלאָזען צוריק. ער האָט אַפילו נישט געדאַנקט. ער האָט זיך נאָר שאַרפער איינגעקוקט אין דעם אָפיצער און געטראַכט: דער נאַר מיינט, אַז ער וועט מיך אונטערקויפען!

דער אָפיצער האָט אַרויסגערעדט: „נעהמט! נעהמט!" אַרויסגעלעגט א פּאַפּיראָס פאַר מיכלען אויפ'ן טיש, אַריינגעשטעקט אַן אַנדערע זיך אין מויל, פערראויכערט, אויסגעלאָשען די שוועבעלע און דערביי געקוקט אויף מיכלען מיט זיין אינקוויזיטאָרישען בליק אונטער אַן אָנגערוקטער שטערן. ער איז קענטיג אונצופריעדען געוואָרען.

ענדליך האָט ער אָנגעהויבען צו רעדען, און אויף מיכלען האָט זיך אָנגעצויגען א גענזענע הויט פון זיינע רעד.

דער אָפיצער האָט איהם אויפגעדעקט, אַז ער איז רעקאָמענדירט געוואָרען דער פּאָליציי אַלס איינער, וועלכער קאָן איהר גוט דיענען. דער, וואָס האָט איהם רעקאָמענדירט, קען איהם זעהר גוט און דענקט, אַז ער, דער שווייגער, קאָן זיין א גוטער שפּיאָן. ער פּאַסט זיך פאַר דעם, איז ווי געבאָרען פאַר דעם. דער אָפיצער האָט געלאַכט און געקוועטשט מיכלען דעם פוס איבער'ן קני.

מיכעל האָט געהערט און פעסט געדריקט די ציינער, און זיינע אויגען האָבען אָנגענומען דעם האַרטען אויסדרוק. ער האָט געקוקט אויף דעם אָפיצער און צום ערשטען מאָל זיינען אַריין מאָרד־געדאַנקען אין זיין קאָפּ. ער האָט געפיהלט, אַז ער וואָלט יעצט אָנגעכאַפּט דעם אָפיצער פאַר'ן האַלז און דערוואָרגען. ער האָט אויך עטליכע מאָל אַריבערגעטראָגען זיין בליק פון דעם אָפיצערס פּנים אויף זיין גאָרגעל, ווי ער וואָלט אויסגעקוקט דעם פּלאַץ, וועלכען ער וואָלט אַרומגעכאַפּט מיט זיינע הענד, און דערביי האָט ער געהאַט דאָס געפיהל, ווי ער שטיקט און ווערגט איהם.

און דער אָפיצער האָט ווייטער גערעדט. עס שטעהט איהם, מיכלען, פאַר א גרויסע צוקונפט. ער וועט זיך באָדען אין געלד. אויב ער וויל, קאָן ער שוין קריגען א גוטען אויפגאָב.

מיכעל האָט איהם ווענינ געהערט. פון די מאָרדגעדאַנקען איז ער אַריבער צו דער פראַגע, וועלכע איז אַזוי וויכטיג פאַר דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע: ווער? דער, וואָס האָט אָנגעוויזען אויף איהם, האָט אויך געוויס פערראַטען זיין אַדרעס, און דאָס איז זיכער א צוגעהעריגער צו דער אָרגאַניזאַציע. ווער איז עס? ער האָט אַרויסגערופען פאַר זיך די פערשיעדענסטע געשטאַלטען און אויף קיינער זיך נישט געקאָנט אָבשטעלען. דער מענש, וועלכער רעדט יעצט צו איהם, וואָלט איהם געקענט אויפקלערען אין דעם פונקט. און אַז דער אָפיצער האָט ביי איהם געפרעגט: „נו, וואָס־זשע?" האָט ער גאַנץתם'עוואַטע, געטריבען פון זיין אינוועניגסטען פערלאַנג, אָבגעענטפערט מיט א געגען־פראַגע: „ווער האָט דאָס מיך רעקאָמענדירט?"

דער אָפיצער האָט איהם שאַרף אָנגעקוקט און אַרויסגערעדט, אַרויסלאָזענדיג א פולען מויל רויך פון דער פּאַפּיראָס: „אָבער ביזטו נישט קלוג!" און שטרענג צוגעגעבען: „נו, זאָג, ווילסטו?"

מיכעל האָט זיך ווי איינגעקאָרטשעט און ווי־דער האָט איהם שטאַרק געצויגען צום זשאַנדאַרמס גאָרגעל, און ער האָט קוים אַרויסגעשטאַמעלט:

„איך וועל עס מיר איבערלעגען. איך וועל ברייגען אַן ענטפער".

גלייך אָבער איז ער רויט געוואָרען, איז אויפגעשטאַנען און האָט פעסט אַרויסגערעדט: „ניין."

דער אָפיצער האָט געזאָגט מיט פעראַכטונג: „נא, דו ווילסט האָבן א שלעכטען סוף? דו וועסט איהם האָבען. מיר וועלען אויף דיר האָבען אַן אויג. ביי דער ערשטער ערנסטער זאַך וועסטו ווערען דאָס כפרה־הינדעל. ביזט א נאַר. פערשטעהט דיין אייגענע טובה נישט. דו וואָלסט געלעבט א לעבען ווי א שררה. דו ווילסט בעסער מאַכען רעוואָלוציעס? נאַרישקייט, ברודער! קיין רעוואָלוציעס מאַכט מען נישט ביי אונז. מיר האָבען אייך אַלעמען אין האַנד. מיר קענען אייך אַלעמען. מיר האָבען - מען אייך גענוג שפּיאָנען און שפּיאָנקעס. וועסט דו עס נישט ווערען, וועלען מיר קריגען אַן אַנדערן — צעהן אויף דיין אָרט. נישט אַלע זיינען דאָך אַזעלכע נאַראָנים. זעה נאָר, וואָס פאַר א נאַר דו ביזט"...

און דער אָפיצער האָט איהם ווידער אָנגעהויבען איבערצוהזר'ן, ווי גוט עס וואָלט איהם געוועזען, ווען ער וואָלט וועלען דיענען דער פּאָליציי. מיכל איז געשטאַנען ווי אויף שפּילקעס, האָט אומגעדרעהט זיין היטעל אין די הענד, געדריקט די ציינער, געקוקט דעם אָפיצער אין מויל אַריין און געוואַרט יענער זאָל אויפערען צו רעדען. אָבער דער אָפיצער האָט נאָך לאַנג געדעדט, ווי ער וואָלט געוואָלט אַרויסציהען איהם די עצמות.

ענדליך האָט ער איהם אָבגעלאָזען. מיכעל איז ענטלאָפען אַהן „א גוטען טאָג" אַפילו. און דער אָפיצער האָט געזאָגט צו די אַרומיגע:

„ווי מען קאָן אַ מאָל אַ טעות האָבען אין אַ מענשען. נ אַ ר י ש פ ר ו י ע נ צ י מ ע ר! דער איז אַ פערביסענער, גאַנץ געפעהרליכער רע־וואָלוציאָנער. מען וועט איהם דאַרפען שנעל אונשעדליך מאַכען".

.4

גאַנץ ווילד, אין הוילען אינפּעט איז מיכעל אַראָבגעלאָפען די טרעפּ פון דער זשאַנדאַרמעריע. שנעלער, שנעלער! ארוים פון דער פערפּעס־טעטער לופט! אוף! זיין קאָפּ איז איהם גע־וועזען פערשלאָגען, ער האָט זיך נישט געקאָנט צונויפנעמען מיט געדאַנקען. ער האָט שרעקליך געשוויצט, ווי פון אַ הייסער שוויצבאָד. צוערשט האָט ער געפיהלט, אַז ער מוז לויפען, לויפען. ערגיץ־וואו ווייט פון מענשען, ווייט פון דער שטאָדט. אויסלופטערן זיך, פריי אויפאַטהמען. אָבער די פיעלע מענשען, וועלכע ער האָט בעגע־גענט, האָבען איהם געשטערט. ער האָט נישט געקאָנט אַריבערטראָגען זייערע בליקען, זייער נאָהנטקייט, זייער גערויש. ער האָט געוואָלט וואָס שנעלער אָבראַטעווען זיך פון זיי. און ווייל ער איז געווען גאָר נאָהנט פון זיין היים, האָט ער זיך אַריינגעכאַפּט צו זיך אין צימער און פער־שלאָסען הינטער זיך די טיר.

ער האָט זיך אַראָבגעלאָזען אַ מידער אויף זיין בעטעל, איינגעגראָבען דעם קאָפּ אין די הענד און גענומען טראַכטען. יעצט אין דער איינ־זאַמקייט פון זיין צימער, וועט ער זיך בעסער קאָנען דערטראַכטען, ווי אין דעם אונמעגליך רוישיגען דרויסען.

ווער איז דאָס דער פערדעטער?

איינער, וועלכער גיט זיך אויס, אַז ער קען איהם גוט.

ווער קען איהם גוט?

ער האָט אָנגעהויבען דורכצוגעהן אַלע זיינע גוטע בעקאַנטע אין דער אָרגאַניזאַציע. ער האָט איבערגעוואָגען און איבערגעמאָסטען יעדען פון זיינע חברים. אפילו זיין לעהרער, און אפילו ז י, זיינען איהם דורכגעלאָפען אין קאָפּ. עס האָט איהם אַ שוידער געטהאָן, און אויף אַ ווײַלע זיינען געבליעבען שטעהן אַלע זיינע געדאַנקען איז אָבגעשטעלט געוואָרען אין איהם די דענק־קראַפט. ער האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און שווער אָבגעאָטעמט.

אַ ווײַלע האָט ער אַרומגעפיהרט מיט די אוי־גען איבער'ן צימער, גאַנץ צומישט און פערלאָ־רען, און געדריקט מיט די ציינער, טיעף ליידענ־דיג. דאַן האָט ער זיך איבערגעזעצט צום טיש, גענומען פּאַפּיער און בליי־פּען און אָנגעהויבען די שווערע אַרבייט פון אָנהויב. ער האָט אוועק־געשטעלט דעם ערשטען אות פון אַ נאָמען און גענומען אַרומטראַכטען דעם חבר, וועמעס נאָמען דאָס איז געוועזען. יעצט האָט ער געקאָנט בע־סער אַריינטראַכטען זיך. ער האָט געדריקט מיט דעם בליי־פּען דעם בוכשטאַב, גלייך ער וואָלט צוגעהאַלטען די פּערזאָן און נישט געלאָזען זי ענטלויפען פון זיין בעטראַכטונג. חבר נאָך חבר איז ער אַזוי דורכגעגאַנגען אין לאַנגע שווע־רע שטונדען, אָבער אויף קיינעם האָט ער זיך נישט געקאָנט אָבשטעלען, קיינעם נישט געקאָנט חושד זיין. אויך דעם ערשטען בוכשטאַב פון דעם לעהרערס נאָמען האָט ער אויפגעשריבען, אָבער ער האָט זיך גלייך פערשעהמט און אויס־געמעקט איהם. ער האָט אַ וואָרף געטהאָן דעם בליי־פּען און איז אויפגעשטאַנען.

„פוי! אונמעגליך!"

דאַן האָט ער ווידער פון איהר אַ טראַכט געטהאָן. פון דער מיידעל, וועלכע ער האָט גע־ליעבט.

דאָס בלוט האָט איהם אַריינגעזעצט אין גע־זיכט, און ער האָט אָנגעהויבען אונרוהיג אַרומ־צוגעהן איבער'ן צימער. שרעקליך! דאָס בע־ווייזט, אַז ער ליעבט זי נישט. ווען זיין האַרץ וואָלט פול געוועזען פון ליעבע, וואָלט דאָרטען קיין פּלאַץ נישט געוועזען פאַר דאָס קלענסטע אויפבליצען פון אַ חשד־געפיהל, ווי אַזוי האָט ער עס געקאָנט? ווי אַזוי איז מעגליך געוועזען דאָס קלענסטע טראַכט־טהאָן? און אומפיה־רענדיג זיך מיט די הענד אין די האָר, האָט ער געזוכט פאַר זיך אַן ענטשולדיגונג. דאָס איז דער־פאַר, וואָס זי געהערט אויף צו דער אָרגאַניזאַ־ציע, און ווייל ער האָט דורכגעטראַכט אַלע נע־מען, האָט ער נישט ווילענדיג געמוזט פערטשע־פּען אויך איהר נאָמען.

אָבער פּלוצלונג האָט ער זיך דערמאָנט וועגען אַ פרעמדער נשמה, וועלכע „איז אַ טיעפער דונ־קעלער אָבגרונד". ער האָט זיך דערשראָקען פאַר דעם געדאַנק. ער האָט געוואָלט פערטריי־בען איהם פון זיך. נאָר חליה נישט אָנווענדען די ווערטער אויף איהר!

ער האָט אָנגעהויבען שנעלער אומצוגעהן אי־בער'ן צימער און אומגעקעהרט זיך צוריק אין זיינע געדאַנקען צו פערשיעדענע חברים און דער מעגליכקייט פון זייער פערראַט און פּראָוואָקאַ־ציע.

ענדליך איז ער געבליבען שטעהן פאַר'ן שפּי־געל. צוערסט אונבעוואוסט, פערטאָן אין זיין זוכענים און נאָכטראַכטענים. אָבער אַ ווײַלע שפּעטער איז איהם אַרויפגעקומען אויף דעם בעוואוסטזיין, אַז ער זעהט עמיצען, און גלייך האָט ער געוואוסט, אַז דער עמיצער איז ער אַליין. ער האָט זיך אָנגעהויבען צו בעטראַכטען, אַריינ־צוקוקען זיך אַליין אין די אויגען. וואָס זעהט ער דאָרטען? דאָרטען, טיעף, טיעף, ווייט ערגיץ־וואו הינטער די אויגען? ווייל יענער, וועלכער שטעהט געגען איהם, איז ער אַליין, ווייס ער נאַ־טירליך, וואָס עס טוט זיך הינטער דער שטערן. אָבער אויב דאָס וואָלט געוועזען אַן אַנדערער, וואָס וואָלט ער דאָרט אָבגעלייענט? „אַ פרעמ־דע נשמה איז אַ טיעפער דונקעלער אָבגרונד". ווייס ער דען אַלע איהרע געדאַנקען? ווייס ער דען איהר האַרץ? ווייס ער דען, אויף וואָס זי

איז פעהיג אָדער נישט? אָט קאָן זיין, אז דער, וועלכען ער זעהט אין שפּיעגעל, האָט אויך גאָר אַנדערע געדאַנקען, וועלכע ער קען נישט. ער האָט זיך שאַרפער איינגעקוקט אין זיינם אַ בילד, אָבער איהם איז געוואָרען אַזוי מאָדנע שרעקעדיג, און אַ קרומער יסורים־פּולער שמייכעל האָט זיך צולעגט אויף זיינע ליפּען. ער האָט זיך אָנגעהויבען צו רייבען די שטערן.

„נאַריש! נאַריש! איך ליעב זי דאָך! די בעסטע, די פיינסטע, די הערליכסטע, די עהרליכסטע!"...

ער האָט זיך ווידער אַוועקגעזעצט, פערגראָבען דעם קאָפּ אין די הענד און געביינקט נאָך איהר. ער האָט געפיהלט מיט אַלע פיברען, אז זי איז די איינציגע, די גרויסאַרטיגע, די ליעבענסווירדיגסטע.

ער איז אויפגעשטאַנען און אַוועק צו איהר. ער האָט געפיהלט, אז ער וועט איהר נישט קאָנען קוקען גלייך אין די אויגען, ווייל ער האָט זי אין די געדאַנקען בעליידיגט. אָבער די ביינקענים איז געוועזען צו גרויס. און אויסערדעם האָט זי די ערשטע געמוזט וויסען פון זיין פריי־הייט און דעם געמיינעם אָנבאָט פון דעם פערפּרוכטען זשאַנדאַרם.

עס איז שוין געוועזען שפּעט אין אָבענד און די גאַסען זיינען געוועזען לעדיג. אָבער ער האָט זיך געגנב'עט ווי אַ קאַץ און אַרומגעקוקט זיך ביי יעדען פערדעכטיגען געראַוש. ער האָט זיך געריכט, אז די פּאָליציי האַלט איהם אונטער אויפזיכט, און ער מוז זעהר פאָרזיכטיג זיין.

זי האָט זיך שטאַרק דערפרעהט איבער איהם. זי האָט עפּעס געפיהלט, אז ער וועט קומען, האָט זי געזאָגט. דערפאַר האָט זי זיך נישט געלעגט שלאָפען. און זי האָט טהעע און גוטע זאַכען. זי וועט מאַכען אַ סעודה און זאָל ער דערצעהלען פון די ערפאַהרונגען פון זיין ערשטען אַרעסט.

זיין האַרץ האָט איהם שטאַרק געקלאַפּט פאַר גרויסער ליעבע, און ער האָט גערעדט שווער, און זיין צונג האָט זיך געמישט. אָבער אז ער האָט איהר דערצעהלט פון דעם זשאַנדאַרמישען אָנבאָט, איז ער רויט געוואָרען און נאָך מעהר געשטאַמעלט. ווייל ערגעץ־וואו אין דער לינקער זייט פון זיין הינטערקאָפּ איז אויפגעשוואומען דער געדאַנק, אז ער זאָל זיך גוט צוקוקען, ווי זי וועט אויפנעמען די מעשה.

זי האָט זיך צוגעלאַכט: געטראָפען וועמען אויסצוקלייבען פאַר אַ שפּיאָן! דאָס מוז זיין עפּעס אַ גאַנץ מערקווירדיגער מענשענקענער יענער גוטער בעקאַנטער, וועלכער האָט איהם רעקאָמענדירט דעם זשאַנדאַרמסקען, האַהאַהאַהאַ!

איהר לאַכען איז געוועזען איבערטריבען, טרוקען, אָבער זי האָט גלייך אָנגעקנויטשט די שטערן: ווער קאָן דאָס זיין יענער גוטער בעקאַנטער? מען מוז דורכגעהן אַלעמען פון דער אָרגאַניזאַציע.

ער האָט איהר דערצעהלט, אז ער האָט עס שוין געטהאָן און ווי ער האָט עס געטהאָן: מיט פּאַפּיער און בליי־פּען און שאַרפען נאָכטראַכטען ביי יעדעם ערשטען אות פון אַ נאָמען.

אָבער עס שטערט נישט נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל איבערצוטראַכטען. און זאַלבענאַנד איז נאַטירליך בעסער. און טאַקע וויעדער מיט פּאַפּיער און בליי־פּען.

„נאָר שרייבט אויס דעם פולען נאָמען", האָט זי צוגעגעבען. „וועט זיין בעסער אַריינצוטראַכטען זיך".

זיי האָבען פערנאַנדערגעקליבען אַלעמען, אַפילו דעם לעהרער און פיהרער, און זיינען נישט קליגער געוואָרען. נישטאָ וועמען צו חושד זיין און מען קאָן חושד זיין אַלעמען.

זי האָט אַריינגענומען דאָס פּאַפּיער אין איהרע הענד און אָנגעשטרענגט זיך צו טראַכטען.

„זיינען מיר אַלעמען דורכגעגאַנגען? פעהלט נאָך ווער?" האָט זי געפרעגט.

„איך און — איהר", האָט ער געענטפערט שטיל און פערלעגען.

זי האָט אויפגעלאַכט, אָבער גלייך זיך פערכאַפּט און שאַרף איהם אָנגעקוקט.

„נו? איז וואָס־זשע דענקט איהר וועגען מיר? האָט איהר מיך אויך פריהער מיט פּאַפּיער און בליי־פּען און שאַרפען נאָכטראַכטען?"

„ניין".

„ווילט איהר עס אפשר יעצט טהאָן? אָט שרייבט אַרויף מיין נאָמען..."

אַ געבעט איז געלעגען אין זיינע אויגען, זי זאָל נישט רעדען. אָבער זי האָט דאָס געבעט נישט בעמערקט אָדער נישט געוואָלט בעמערקען.

„ניין, ווירקליך, פאַר וואָס האָט איהר דאָס ביי מיין נאָמען נישט געטהאָן? טאָמער בין איך עס טאַקע — ?"

ער האָט צוגעמאַכט די אויגען אין טיעפען ליידען. זי האָט נישט דערענדיגט איהרע ווערטער און געזאָגט מיט אַ ביסעל אַ ווייכערען טאָן:

„אויב איהר האָט נאָר אַ טראַכט געטהאָן וועגען מיר אין אייער חשד, האָט איהר אויך געמעגט גוט אַרומטראַכטען וועגען מיר".

ער האָט קוים אַרויסגעשעפּטשעט:

„ענטשולדיגט".

„ניין, איך וואונדער מיך מעהר נישט, פאַר וואָס איהר האָט עס נישט געטהאָן".

זי האָט געוואוסט, אז ער האָט אַ בעזונדערע אורזאַך זי אַנדערס צו בעהאַנדלען ווי אַלע אַנדערע. זי האָט אויך געוואוסט די אורזאַך. יעצט האָט זי געוואָלט הערען זי פון איהם. זי איז צוגעגאַנגען צו איהם, האָט אַרויפגעלעגט איהרע ביידע הענד אויף זיין קאָפּ און אַריבערגעבויגען איהם אויף הינטען און שאַרף זיך איינגעקקט אין זיינע אויגען.

„פאַר וואָס?"

ער האָט צוגעמאַכט די אויגען און איז שיער נישט פערגאַנגען פאַר גליקזעליגקייט פון איהר בעריהרונג.

זי האָט איהם געגלעט דעם קאָפּ, און דאַן צוגעריקט זיך מיט איהר באַק צו זיינער און אַריינגעשעפּטשעט איהם אין אויער:

„איך וויל עס הערען".

ער האָט זי אַרומגענומען און ליידענשאַפטליך צוגעדריקט צו זיך.

## 5.

אויף מאָרגען שפּעט אין אָבענד איז ביי איהר געווען אַ הויך־זוכונג. אַ גאַנץ לייכטע. די פּאָליציי האָט פערבראַכט קוים אַ פּוּפּצעהן מינוטען, איבערגעקוקט עטליכע ביכער, צוגענומען עטליכע פּאַפּיערען, איהר קיין אייגן פראַגע נישט געשטעלט און איז אַוועק.

דאָס איז געווען מיט אַ קנאַפּער שטונדע, איידער ער איז געקומען צו איהר, פאַרזיכטיג דורכגענדיג זיך דורך די שוין שלאָפענדיגע גאַסען. זי האָט איהם בעגעגנט מיט שרעק און טרעהרען: די פּאָליציי האָט ביי איהר געפונען און צוגענומען דאָס פּאַפּיער מיט די נעמען פון די חברים, וועלכע זיי האָבען נעכטען אַזוי פליי־סיג דורכגעשטודירט.

ער איז שיער נישט געפאַלען אין חלשות.

אין דעם גרויסען גליקסגעפיהל פון דערוויי־דערטער ליעבע האָט ער נעכטען פערגעסען צו פערניכטען דאָס פּאַפּיער מיט די נעמען. היינט אין דער פריה נאָך האָט ער זיך דערמאָנט אויף דאָס פּאַפּיער, אָבער ער האָט דאָך נישט געאייליט אַריבערצוכאַפּען זיך צו איהר און פערניכטען עס. די פאַרזיכטיגקייט האָט נישט ערקוויבט, ער זאָל געהן צו איהר ביי טאָג. און ער איז געווע־זען זיכער, אַז זי אַליין וועט דאָס פּאַפּיער פער־ניכטען. און ער האָט געקלערט, אַז עס האָט צייט, ביז ער וועט קומען צו איהר.

יעצט הייסט עס, איז די גאַנצע אָרגאַניזאַציע אַרויסגעגעבען געוואָרען. דורך ביידענס שולד. דורך זיינע און איהרע. ווי האָט זי געקאָנט אַזוי נישט פאַרזיכטיג זיין און האַלטען דאָס פּאַפּיער, נישט פערניכטען עס? אָבער זיין שולד איז אַ פיעק גרעסערע, אַ דאָפּעלטע, אַ דרייפאַכע. ער האָט נעכטען נישט געדאַרפט קומען צו איהר. ער האָט געדאַרפט וויסען, אַז מען וועט איהם יעצט גוט נאָכשפּיאָנירען, וואוהין ער געהט און מיט וועמען ער זעהט זיך. ווייל ער איז אַזוי נישט קלוג און נישט פאַרזיכטיג געווען, האָט ער אַריינגעבראַכט די פּאָליציי צו איהר אין שטוב. און ווי אַזוי האָט ער נעכטען געקאָנט פערגעסען דאָס פּאַפּיער און נישט פערניכטען עס? און היינט האָט ער זיך נישט געטאָרט פערלאָזען אויף נסים — —

ער איז געזעסען גאַנץ נידערגעשלאָגען, פערניכטעט, לעבענסלאָז; עס האָט איהם פערדראָסען אויף דאָס גליק, וואָס האָט איהם אַזוי פערשיכורט, ער האָט זיך בעשולדיגט אין פער־ראַט. ער וועט עס נישט איבערלעבען. ער האָט עס בעשטימט געוואוסט: די אָרגאַניזאַציע איז פערראַטען, און ער וועט עס נישט איבערלעבען.

אויך זי איז געזעסען אַ לענגערע צייט אָב־הענדיג טרייסטלאָז. דער קאָפּ אַראָבגעלאָזען, די הענד מאַכטלאָז אין שוים, דאָס געזיכט פער־טרערט און פערטרויערט, דערנאָך האָט זי אויפ־געהויבען די אויגען אויף איהם, אָנגעקוקט איהם מיט אַ שולדיגער מיענע און אָנגעהויבען צו רע־דען, ווי זי וואָלט געזוכט ענטשולדיגונג.

דאָס פּאַפּיער מיט די נעמען איז איהר גאָר אין גאַנצען געווען אַרויס פון זין. זי איז אַזוי געווען פול פון די פערשיעדענסטע געדאַנקען, אַז זי האָט עס אבסאָלוט פערגעסען. ער קאָן זיך עס דאָך פאָרשטעלען. — דאָס פּאַפּיער איז געלעגען אויפ'ן טיש, וואו דאָס איז נעכטען גע־לעגען, נאָר אונטער אַ בוך. זי ווייס אפילו נישט. ווער האָט אין געדאַנקען אַרויפגעלעגט דאָס בוך אויף דאָס פּאַפּיער, צו ער צו זי. און אַזוי איז עס געלעגען דעם גאַנצען טאָג. אין לויף פון טאָג האָט זי עטליכע מאָל געטראַכט וועגען די חברים און די פּראָוואָקאַטאָרען צווישען זיי, אָבער אויף דאָס פּאַפּיער האָט זי זיך נישט דער־מאָנט. איז עס נישט מערקווירדיג? גאָר פון קאָפּ אַרויס. און יעצט — — וואָס טוט מען? ווי לאָזט מען עס גאָר וויסען דער אָרגאַניזאַציע? עס איז דאָך אַזאַ בזיון!

„מען וועט עס מוזען", האָט ער קוים אַרויס־גערעדט.

זי האָט אויף זיך געריסען די האָר. פאַר בזיון וועט זי שטאַרבען. זי וועט זיך אַ מעשה אָנטאָן. זי וועט פאַר קיינעם די אויגען נישט קאָנען בעווייזען.

און פּלוצלונג כאַפּט זי זיך. אייגענטליך איז קיין סכנה נישט. קיין אַדרעסען זיינען דאָך נישט געווען. נאָר נעמען. אַן ערשטער נאָ־מען, אָדער אַ צונאָמען, און נאָר אַ פּאָר פאַמי־ליעס. די מאַכען אויך נישט אויס. מאַלע אַ פאַמיליע. זילבערשטיין, צום ביישפּיעל, ווענינג זילבערשטיינס אין שטאָדט? און וואָס וועלען זיי וויסען, אַז זיי וועלען דאָרטען איבערלייענען מענדעל, גרישאַ, רבקה, דער געלער, די קורצע? זי האָט אָנגעהויבען פרעהליך צו לאַכען. אַב־סאָלוט קיין סכנה נישט. אַן אומזיסטער שרעק בלויז. אָך! יעצט קאָן זי פרייער אויפאַטמען. ווי אַזוי איז עס איהר בלויז פריהער נישט איינ־געפאַלען? וואָלט זי איהם גאָר דערפון נישט דערצעהלט.

ער האָט זיך אָבער נישט געוואָלט בערוהי־גען. ער איז געווען בלייך, האָט זיך געביסען די ליפּען און שטאַרק נאָכגעטראַכט.

זי האָט זיך צוגעדריקט צו איהם, געגלעט און געקוסט.

„בערוהיג דיך. עס איז ווירקליך קיין סכנה נישט. זיי וועלען גאָר נישט וויסען פון דעם פּאַפּיער".

ענדליך איז איהר געלונגען. זי האָט אין איהם אַריינגערעדט און אַריינגעקוסט בערוהי־

גונג. ער האָט שווער אויפגעאַטעמט און אַרויס־
גערעדט:

„ווי מען דאַרף פאַרזיכטיג זיין!"

און פּלוצלונג האָט ער זיך געכאַפּט, פול שרעק און זאָרג:

„אָבער יעצט וועלען זיי זיך נעמען פאַר דיר! זיי וועלען וועלען אויסגעפינען פון דיר, וואָס פאַר אַ נעמען דאָס זיינען".

זי האָט געלאַכט.

„וועלען זיי וועלען!"

ער האָט זי אָנגעקוקט מיט דערשראָקענע אויגען.

זי האָט וויעדער געלאַכט.

„האָסט מורא, איך וועל אַרויסגעבען?"

„ניין. אָבער זיי וועלען דיך צונעמען און —"

„וואָס קאָן דאָ מעהר זיין? איך בין שוין געזעסען".

ער האָט זיך געכאַפּט פאַר'ן קאָפּ. זי האָט איהם געגלעט.

„ניין, איך האָב ווירקליך דיר נישט געדאַרפט דערצעהלען. זיי דאָך נישט אַזוי פערלאָרען. דערווייילע בין איך דאָך לעבען דיר. קום, ליעב מיך. נעהם מיך אַרום. קוס מיך. זאָג מיר, ווי דו ליעבסט מיך".

ער האָט זי צוגעדריקט צו זיך, געקוסט און געשעפּטשעט: „זעהר, זעהר, זעהר"...

„וויפיעל מאָל זעהר"?"

ער האָט קוים אַרויסגערעדט מיט פערכאַפּטען אָטעם:

„נישט איבערצוצעהלען".

זי האָט אויפגעהויבען זיין קאָפּ און געקוקט איהם אין די אויגען, און זיי האָבען איהר געדעט פון אַ שטאַרקער, גרויסער ליעבע, פון אַ ליעבע, וועלכע איז זיין לעבען.

זי האָט אַרויפגעלעגט איהר קאָפּ אויף זיין פּלייצע און גערעדט:

מערקווירדיג, ווי צוויי מענשען פערליעבען זיך. אָט נישט געוואוסט גאָר איינס פון דעם אַנדערנס עקזיסטענץ, דערנאָך קוים בעקאַנטע. און גאַנצע פרעמדע, אָנגעקוקט זיך איינס דאָס אַנדערע מיט גלייכגילטיגע בליקען, און פּלוצלונג — איין קערפּער, איין נשמה, אַ ציהענים צו דער גרעסטער נאָהנטקייט, איינס פון דעם אַנדערן פול. נישט מערקווירדיג? ווי ווערט עס? ווי אַזוי איז עס געוואָרען? זי האָט אַזויפיעל בעקאַנטע יונגעלייט, און ער — אַ סך אַנדערע מיידלעך, און דאָך! ווי זיי וואָהנען עפּעס אָבגעוואַרט איינס אויף דאָס אַנדערע, ווי זיי וואָלטען געשטופּט געוואָרען איינס צום אַנדערן דורך פערשיעדענע צופאַלען און אומשטענדען. אינטערעסאַנט, ווי וואָלט געוועזען, ווען זיי וואָלטען געהערט צו פערשיעדענע אָרגאַניזאַציעס אָדער גאָר צו פיינדליכע לאַגערען? און ווי וואָלט געוועזען מיט זיין ליעבע, ווען ער וואָלט עהער־נעכטען בעשלאָסען ביי זיך, אַז זי איז די שפּיאָנין?

ער האָט אויפגעשוידערט, אָבער זי האָט געדרונגען אין איהם:

„טאַקע, וואָס וואָלט געוועזען?"

ער האָט נישט געוואָלט רעדען דערפון. ער האָט איבערגעלעגט איהר קאָפּ אויף זיין ברוסט און אַרויפגעדריקט אַ לאַנגען קוס אויף איהרע ליפּען. ווען זי איז געקומען צו אָטעם, האָט זי ווייטער געזאָגט:

„דו טראַכסט דאָך אַ סך, טאָ טראַכט דיך אַריין. עס איז אינטערעסאַנט".

ער האָט אַ שוידער געטהאָן און וויעדער געקוסט זי. ניין, ער וועט דערפון נישט טראַכטען. און זי האָט געזאָגט:

„ווען איך בין אַ שרייבערין, וואָלט איך אָנגעשריבען אַ ראָמאַן, ווי אַ רעוואָלוציאָנער פערליעבט זיך אין אַ פּראָוואָקאַטאָרקע".

ער האָט אַרויפגעלעגט זיין האַנד אויף איהר מויל און נישט געלאָזט זי רעדען. אַנשטאָט דעם האָט ער אָנגעהויבען אויסצולעגען, וואָס זיי האָבען צו טהאָן. דער אָרגאַניזאַציע מוז אָנגעזאָגט ווערען, וואָס עס איז געשעהן. אויף יעדעם פאַל מוז מען זיין פאָרזיכטיג. און זיי ביידע וועלען אַוועקפאָהרען. מאָרגען מוז עס געשעהן. ער וועט עס נישט אַריבערטראָגען, אויב מען וועט זי אַרעסטירען.

און ער האָט זי געקוסט פול ביינקעניס, פול גרויסער ליעבע.

.6

אויף מאָרגען האָט מען איהם וויעדער אַרעסטירט. אַ האַלבע שטונדע איידער ער האָט געזאָגט פערלאָזען זיין צימער, אום צו זעהען זיך מיט אַ פּאָר חברים.

אַז מען האָט איהם געבראַכט פאַר דעם זשאַנדאַרמסקען אָפיצער, איז יענער געזעסען און אַרומגעפאָהרען אויף זיין דרעה־שטול, אַ צופריעדענער, טריאומפירענדיגער, שמייכלענדיג דעם שמייכעל פון אַ זיעגער.

ער האָט יעצט מיכלען נישט לאַנג געלאָזען וואַרטען און איז גלייך אַריבער צום ענין.

„נו, ווי שטעהט עס מיט מיין פאָרשלאַג?"

מיכעל האָט פערביסען די ציינער און בייז געשוויגען.

דער אָפיצער האָט ווייטער גערעדט:

„וואָס־זשע, פריינדעל, דיר וועט גאָרנישט העלפען. דו'סט עס מוזען ווערען".

מיכעל האָט פערעכטליך אָבגעשמייכעלט און פערעקשנט געשוויגען.

דער אָפיצער האָט אַרויסגענומען אַ פּאַפּיערעל און געצייגט איהם:

„זעדסט עס?"

דאָס איז געוועזען דאָס פּאַפּיער מיט די נעמען.

„דאָס איז דיין האַנדשריפט, בעגרייפסטו?"

מיכעל האָט געוואָרט בעגרייפען, אָבער דער אָפיצער האָט איהם פערשפּאַרט די טרהה.

„מיר וועלען עס צושיקען דיין אָרגאַניזאַציע

— כלומרשט א סאָציאַליסטען־פריינד אין דער פּאָליציי וועט עס אוועקגנב׳ענען און צושיקען דיין אָרגאַניזאַציע מיט א וואַרנונג, אז עס געפינט זיך א שפּיאָן אין איהר, און אָט האָט ער ארויסגעגעבען אַלע נעמען פון די חברים, און זאָלען זיי איהם אַן דער האַנדשריפט אויסגעפינען״.

ער איז געשטאַנען א צושמעטערטער און האָט געטראַכט, ווי אַזוי האָבען זיי דערוואוסט, אז דאָס איז זיין האַנדשריפט. ער האָט זיך אָבער גלייך אַליין געענטפערט, אז מען האָט איהם ארעסטירט, צום ערסטען מאָל, האָט מען ביי איהם צוגענומען א פּאָר זיינע שרייבעכטסען און ביי איהר האָט מען צוגענומען אַלע זיינע בריעף.

און דער אָפיצער האָט צו איהם גערעדט:

„וואָס מיינסטו, וועט מיט דיר די אָרגאַניזאַציע טהאָן? איבער׳ן קעפּעל וועט זי דיר נישט גלעטען. וועסט האָבען א ביטערן און מיאוסען סוף. פערשטעהסטו, אז דו האָסט קיין אַנדער ברירה נישט, אויב דיין לעבען איז דיר ליעב?״

דאָס איז געוועזען א וואָרט, וואָס האָט איהם אָנגעוויזען אַן אויסוועג. זיין לעבען איז איהם ליעב, ווייל ער ליעבט און ווערט געליעבט, אָבער דאָך נישט דאָס לעבען פון א פערדעטער. דערצו וועט ער נישט געטריבען ווערען. ער וועט אויך נישט דערלאָזען, אז מען זאָל אויף א מינוט גלויבען, אז ער איז געוועזען א „שפּיק״. ער וועט לאָזען וויסען דעם אמת און ענדיגען זיין לעבען, ווי ליעב דאָס איז איהם נישט יעצט.

דער אָפיצער האָט פאָרטגעזעצט:

„טראַכט זיך דיר דאָרטען, וואָס דו ווילסט. דו וועסט אָבער היינט שוין מוזען אריינטרעטען אין אונזער דיענסט. אויב דו טוסט עס נישט, איז נאָך היינט אין אַבענד די גאַנצע אָרגאַניזאַציע ארעסטירט. פון ערשטען ביז צום לעצטען, נאָך דיין צעטעל נאָך.״

און ער האָט גענומען דאָס פּאַפּיער און אָנגעהויבען לייענען די נעמען און די פאַמיליעס און די אַדרעסען.

א גרויסער שרעק איז אָנגעפאַלען אויף מיכלען. ער האָט זיך געבראָכען די פינגער און טרערען האָבען זיך איהם אָנגעשטעלט אין די אויגען. ער וואָלט זיך צוואויינט אויפ׳ן קול. אָבער ער האָט פערביסען די ליפּען און געשטאַרקט זיך.

אום צו ראַטעווען די אָרגאַניזאַציע, האָט ער צוגעשטימט, און ווי שיכור איז ער אַוועק פון דער אונטערדונג. ער האָט נישט געקאָנט טראַכטען, ער האָט נישט געוואוסט, אויף וואָסער וועלט ער איז. ער איז געגאַנגען, וואוהין די פיס האָבען איהם געטראָגען. און די פיס האָבען איהם געטראָגען צו איהר.

ער האָט איהר דערצעהלט פון אַלץ. ער האָט אַדוויסנעדריקט פון זיך די ווערטער פול פערצווייפלונג און אונבעשרייבליכען שמערץ. און ווען ער האָט אַרויסגעגעבען, אז ער שטעהט יעצט אין דיענסט פון דער פּאָליציי, האָט ער געפיהלט, אז זי וועט אויפשפּרינגען, דערשרעקען זיך, ענטלויפען פון איהם. זיינע ווערטער זיינען געוועזען שניידענד, קוויטשיג, פול שרעק.

אָבער זי האָט איהם גאָר געלאַסצעט, געגלעט די האָר און די באַקען, געוויישט די טרערען און בערוהיגענדיג געקוסט איהם.

און דאַן האָט זי איהם געזאָגט גאַנץ מאָדנע ווערטער:

ער דאַרף נישט אַזוי פערצווייפעלט זיין. זאָל ער בעסער קוקען דאַרויף ווי אויף א זעלטען גוטען צופאַל. אז זיי צווינגען איהם, וויקען דורכאויס, ער זאָל ווערען זייערער אַן אַגענט, טאָ זאָל עס אויסגעהן צו זייער קאָפּ. ער וועט זיי כלומרשט דיענען, אין דער אמת׳ען אָבער וועט ער גאָר דיענען דער אָרגאַניזאַציע. ער וועט דאָרטען אויסגעפינען די פערשיעדענסטע זאַכען, וועט אויסגעפינען ווער איז דאָס דער פּראָוואָקאַטאָר, וועלכער האָט איהם רעקאָמענדירט...

זי האָט עס גערעדט רוהיג, לאַכענדיג, ציניש.

עס האָט איהם פּלוצלונג א זעץ געטאָן אין קאָפּ, זי איז עס!

ער האָט עס דערפיהלט מיט אַלע פיבערן פון זיין נשמה, מיט א מין זיכערהייט, פון וועלכער די האָר האָבען זיך איהם אויפגעשטעלט אויפ׳ן קאָפּ און דער לייב האָט איהם געברענט. ער איז געוואָרען בלייך ווי דער טויטשרעק און אויסגעשטעלט אויף איהר גרויסע דערשראָקענע אויגען.

זי האָט בעמערקט די ענדערונג, וועלכע איז פאָרגעקומען אין איהם, און אָבגעריסען אין איהר רעדען און פערלעגען אויפגעלאַכט. זי האָט אָנגענומען, אז ער איז גאַנץ אויסער זיך פון איהר געדאַנק, און זי האָט זיך אַריינגעלאָזען אין ערקלערען איהר געדאַנק, מאַכען איהם גאַנץ כשר. מען דאַרף צאָהלען דער פּאָליציי מיט איהר אייגענער מטבע, שלאָגען זי מיט איהרע אייגענע וואַפען. און זי האָט גענומען אויסמאָלען, ווי די אָרגאַניזאַציע וועט פון זיין דאָפּעל־שפּיעל געהאָלפען ווערען.

וואָס לייגגער זי האָט גערעדט, אַלץ זיכער־דער איז ער געוואָרען, אז זי איז די פּראָוואָקאַטאָרין. זי האָט געוואָלט, ער זאָל ווערען, וואָס זי, און אַלץ איז געוועזען איהר אויפטו. זי האָט איהם רעקאָמענדירט צו דעם זשאַנדאַרמסקען, האָט אַרויסגעגעבען זיין אַדרעס, געמאַכט איהם אויפצושרייבען די נעמען, איינגעלאַדען די פּאָליציי צו א כלומרסט׳דיגער הויזזוכונג ביי זיך און אַרויסגעגעבען דאָס פּאַפּיער מיט די נעמען און אַלע אַדרעסען און ענדליך געלאָזען איהם ארעסטירען א האַלבע שטונדע איידער ער האָט זיך געקענט זעהן מיט חברים. ער האָט עס געזעהן קלאָר און דייטליך, ארויסגעהערט פון איהרע רייד, ארויסגעשפּירט פון איהר פערלעגענעם אויפלאַכען. און מערקווירדיג, ער האָט זי נישט געהאַסט, זיינע געפיהלען

זיינען נישט אויפגעשטאַנען געגען איהר. ער האָט אפילו נישט געקאָנט בייז ווערען. ער האָט נאָר געפיהלט, אז ער ליעבט זי, אז עס ציעהט איהם צו איהר, אז ער קאָן זיך פון איהר נישט אַוועקרייסען.

זיין גרויסער שרעק איז אַריבער אין אַ גרוי־סען טרויער. עס איז איהם צו שטאַרבען טרוי־עריג געוואָרען. שטילע טרערען פון אַ גרויסען בראָך האָבען זיך איהם אָנגעהויבען צו גיעסען פון זיינע אויגען.

איהר איז זעהר שווער געוואָרען פון זיינע טרערען, און זי האָט זיך אָנגעהויבען לאַסצען צו איהם, טוליען זיך צו איהם, פערפיהרעריש געלאָזט פיהלען איהם איהר קערפּער דורך דעם דינעם קלייד, געוואָלט מיט אויפגערייצטער ליי־דענשאַפט פערטרייבען זיין טרויער און זיינע צווייפעל.

און פּלוצלונג האָט ער בעגריפען, וואָס ער האָט צו טאָן. ער האָט זי אַרומגענומען און אַרויפגעדריקט אַ לאַנגען ליידענשאַפטליכען קוס אויף איהרע ליפּען. און וועדליג זי האָט זיך פערפיהרעריש־ליידענשאַפטליך געקרימט אונ־טער זיין קוס, האָט ער אַרויפגעלעגט זיין קרעפ־טיגע האַנד אויף איהר שלאַנקען ווייסען האַלז.

און אַזוי האָט ער זי דערשטיקט אין זיין אומארמונג אונטער זיין קוס. זי האָט קיין צייט נישט געהאַט אפילו צו דערשרעקען, אַ צאַפּעל צו טהאָן זיך. עס איז געווען אַ שטילער, קאַמפּ־לאָזער קוס־טויט.

און אַז ער איז זיכער געווען אין איהר טויט, ווען ער האָט דערפיהלט איהרע ליפּען קאַלט און לעבלאָז, האָט ער זי אַריינגעלעגט אין איהר בעט און איז צוגעפאַלען צו איהר און האָט בי־טער געוויינט. דערנאָך האָט ער זיך געשטאַרקט, אַוועקגעזעצט זיך ביים טיש און אָנגעשריבען אַ פּאָר בריעף. אין זיי האָט ער דערקלערט, אַז די פּאָליציי האָט זיי געצוואונגען אַריינצוטרע־טען אין איהר דיענסט, און דערפאַר האָבען זיי ב י י ד ע בעשלאָסען צו שטאַרבען.

אַוועקשיקענדיג די בריעף און קויפענדיג אונטערוועגס אַ רעוואָלווער, האָט ער זיך אומ־געקעהרט צוריק, אַוועקגעשטעלט זיך אויף די קני פאַר דער טויטער און געקוקט אויף איהר מיט ברענענדיגע אויגען און מיט אַ הארץ, וואָס איז איהם שיער נישט צוריסען געוואָרען. עפּעס איז איהם דורכגעפעלוויגען אין קאָפּ וועגען אַ פרעמדער נשמה, וואָס איז ווי אַ טיעפער אָב־גרונד, און עס האָט זיך איהם פערוואָלט אויפ־צועפענען איהרע אויגען און אַריינצוקוקען אין זיי. וואָס וועט ער אין זיי איבערלייענען? וואָס וועלען זיי איהם זאָגען? אָבער אַז ער האָט אויפגעעפענט איהרע אויגען, האָט ער אויפגע־שווידערט פאַר איהר דורכדרינגענדיגען טויטען בליק. ניין, ער וועט קיין ווייטערע סודות נישט זוכען! מיט טרערען אין די אויגען האָט ער זיך צוגעטוליעט צו איהר, אַ טויט־מידער, אָב־געשפּאַנטער, צובראָכענער. די קויל, וועלכע ער האָט זיך אַריינגעשאָסען אין קאָפּ, איז גע־ווען פאַר איהם די גרויסע בעפרייאונג.

# מ·ליטאַריזם און אונזער פּרעזידענטען־קאַנדידאַט

מ. טערמאַן:

(צו דעם האַיאָהריגען קעמפּיין.)

כמעט מיט 17 יאהר צוריק, אין אָנהויב פון יאהר 1900, האָט דער בעריהמטער פראַנצויז־זישער שרייבער און פרייהייטס־קעמפּער אַ ו ר־ב ע ן גאָ ה י ע זיך געווענדעט צום אַמערי־קאַנעם פאָלק מיט אַ מין אויפרוף וועגען מיליט־טאַריזם.

דיעזען אויפרוף הויבט ער אָן מיט די פאָל־גענדע ווערטער:

„אין הייַנטיגער צייט איז אַ גרויסער טייל פון די ענגליש־שפּרעכענדע נאַציאָנען (ענגלאַנד און די פעראייניגטע שטאַאטען) פערכאַפּט גע־וואָרען מיט דעם גייסט פון אימפּעריאַליזם און איז איינפאַך פער'שכור'ט געוואָרען פון איהם. אָבער אימפּעריאַליזם אָהן מ י ל י ט אַ ר י זם קען זיך ניט בעגעהן, און וויל מען זיך קניהען פאַר'ן גאָט פון אימפּעריאַליזם, מוז מען קודם כל ברייגען קרבנות דעם שרעקליכען טייוועל פון מיליטאַריזם.

„זאָלען די בירגער פון די פעראייניגטע שטאַאטען עפענען זייערע אויגען און זאָלען זיי זעהן וואָס עס טהוט זיך איצט אין פראַנקרייך; זאָלען זיי זעהן וואס דער מיליטאַריזם האָט גע־מאַכט פון אַ נאַציאָן, וועלכע האָט אַמאָל אַזוי הויך אויפגעהויבען די פאָהן פון גערעכטיגקייט, מענשליכקייט און ברידערליכקייט.“

„ . . . פראַנקרייך איז געווען דאָס לאַנד, וואָס האָט די ערשטע פּראָקלאַמירט אין אייראָפּאַ די רעכטען פון מענש און בירגער. זי האָט דער־פיהרט ביז'ן לאָגישען שלום יענע הויכע און נאָ־בעלע פּרינציפּען, וועלכע האָבען בעגייסטערט בענדזשאַמין פרענקלין, דזשאָן עדעמס און טאָ־מאַס דזשעפערסאָן. זי איז געווען און האָט גע־

קענט פערבלייבען דער אפּאָסטאָל פון מענשליכען פּראָגרעס. און איצט זעהט וואָס פון איהר איז געוואָרען אין הונדערט יאָהר ארום. זי ווערט צוריסען אויף שטיקער דורך אונאויפהערליכע פערשווערונגען אין ראַעקציאָנערע אויפשטאַנדען; זי איז אויסגעצעהרט געוואָרען דורך שרעקליכע לאַסטען פון צאָהלונגען און חובות; צוויי פּראָווינצען זיינען פון איהר אָבגעריסען געוואָרען; יעדען טאָג שטעהט זי אונטער דער דראָהונג פון א בירגער־קריעג, און יעדע מינוט זינקט זי אלץ טיעפער אין אָבגרונד פון פאַנאַטיזם און באַרבאַריי. — פאַר וואָס איז דאָס אזוי? — ווייל דער ווילדער מיליטאַריזם האָט זי פערכאַפּט אין זיינע שאַרפע בלוטיגע נעגעל"..

אזוי האָט אורבען גאָהיע מתרה געווען דאָס אַמעריקאַנער פאָלק נאָך מיט 17 יאָהר צוריק. ווי האָט געווירקט זיין התראה? דעם ענטפער אויף דיעזער פראַגע וועלען געבען אייניגע ציפערען. אין יאָהר 1900, ווען אורבען גאָהיע איז ארויס מיט זיין התראה, זיינען די הוצאות פון דער „נייווי" (קריעגס־פלאָטע) פון די פערייניגטע שטאַאטען געווען אונגעפעהר 62 מיליאָן דאָלאַר. אין 10 יאָהר ארום — אין יאָהר 1910 — זיינען שוין דיעזע הוצאות געווען נאָהענט פון 112 מיליאָן, ד. ה. זיי האָבען זיך כמעט פערדאָפּעלט, און אין יאָהר 1915 זיינען זיי שוין געווען אונגעפעהר 142 מיליאָן. די פלאָטע פון די פערייניגטע שטאַאטען איז (נאָך ענגלאַנד) די צווייטע פון דער וועלט, און לויט דאָס עדות־זאָגען פון די העכסטע אַדמיראַלען פלעטשער און באַאדער, איז זי פיעל גרעסער און שטאַרקער איידער די פלאָטען פון דייטשלאַנד, פראַנקרייך און ז. וו. נאָר דאָס איז וועניג פאַר אונזערע פּאַטריאָטען. פאַר'ן יאָהר 1916 האָט דער פלאָטען־מיניסטער, סעקרעטערי דענעלס, שוין געפאָדערט גאַנצע 217,658,173 דאָלאַר, ד. ה. כמעט אין 4 מאָל אזוי פיעל ווי אין יאָהר 1900. און ווי עס שיינט, האָט מר. דענעלס בעקומען נאָך פיעל מעהר ווי ער האָט געפאָדערט. מיט א מאָנאַט צוריק, דעם 27טען יולי, האָט דער סענאַט אין וואַשינגטאָן בעוויליגט פאַר דער ארמעע און פלאָטע א סומע פון 685 מיליאָן מיט 343 טויזענד דאָלאַר.

לויט דעם פעדעראַלען געזעץ פון די פערייניגטע שטאַאטען דארף די רעגולערע ארמעע (אויסער די מיליץ און רעזערוו) בעשטעהן ניט מעהר ווי פון 100 טויזענד סאָלדאַטען און אָפיציערען. און כאָטש פּרעזידענט ווילסאָן האָט אין אָנהויב פון יאָהר 1915 ערקלערט, אז איהם „פאַלט גאָר ניט אריין קיין שום מחשבה וועגען אירגענד וועלכער באַלדיגער אָדער ספּעציעלער געפאַהר", פון דעסטוועגען פאָדערט ער איצט אַן ארמעע פון 541 טויזענד מענשען און דערצו נאָך אַן אונגעהויער פערגרעסערטע פלאָטע. נאָר די „פּאַטריאָטען" זיינען דערמיט ניט צופריעדען. פערשיעדענע פּאַטריאָטישע אָרגאַניזאַציאָנען פיהרען איצט א ברייטע אגיטאַציע פיר די נויטיגקייט פון א רעגולערער ארמעע, וואָס זאָל בעשטעהן פון א מיליאָן סאָלדאַטען.

אָט אזוי האָבען די הערשענדע עלעמענטען פון דיעזען לאַנד, די דעה־זאָגער אין אונזער רעגירונג, זיך אָבגערופען אויף דער התראה פון אורבען גאָהיע. פּונקט ווי פראַנקרייך און ווי אַלע גרויסע מדינות פון אייראָפּאַ, אזוי איז אויך די פרייע און דעמאָקראַטישע רעפּובליק פון אמעריקא אריינגעכאַפּט געוואָרען אין די שאַרפע און בלוטיגע נעגעל פון מיליטאַריזם.

און מיט'ן מיליטאַריזם האָט זיך דאָ בעקומען די זעלבע זאַך, ווי אין אַמאָליגע צייטען מיט דער נעגער־שקלאַפעריי. אין אָנהויב פון דער געשיכטע פון די פעראייניגטע שטאַאטען, אין די צייטען פון וואַשינגטאָן און דזשעפערסאָן, האָט זיך ניט געפונען קיין איין שקלאַפען־האַלטער, וועלכער זאָל האָבען די העזה ארויסצוטרעטען אין דער עפענטליכקייט און זאָגען אז שקלאַפעריי איז ניט קיין פערברעכען געגען מענשליכקייט און גערעכטיגקייט. נאָר וואָס ווייטער אין דער געשיכטע, וואָס מעהר די שקלאַפעריי האָט אריינגעדרונגען אין לעבען און איז געוואָרען א געוועהנליכע ערשיינונג, אַלץ אָפטער האָבען זיך אָנגעהויבען ארויסווייזען שטאַאטס־מענער, פּאָליטיקער און סתם פּרעדיגער, וועלכע האָבען אָפען גע'דרש'נט, אז שקלאַפעריי איז ניט נור א נויטיגע, נאָר אויך א געגרעכטיגע זאַך. און לסוף, שוין ערב דעם בירגערקריעג, זיינען ארויסגעטראָטען אזעלכע „מאָראַליסטען", ווי טומס און דייוויס, וועלכע האָבען היים געפּריידיגט, אז די נעגער־שקלאַפעריי איז די אידעאַלסטע און נאָבעלסטע פאָרם פון געזעלשאַפטליכער אָרדנונג.

די זעלבע זאַך איז אויך געשעהן מיט'ן מיליטאַריזם. נאָך גאָר ניט לאַנג צוריק פלעגען אפילו די פערבריסענסטע מיליטאַריסטען זיך ניט ערלויבען צו זאָגען אין דער עפענטליכקייט, אז דער מיליטאַריזם איז א נאָבעלע זאַך, דער אויסדרוק פון ציוויליזאַציאָן. יעדערער האָט אנערקענט, אז מיליטאַריזם איז באַרבאַריש, דער מאָדערנער אויסדרוק פון מיטעלאַלטערליכען פוישטרעכט, און קיינער האָט ניט פערמאַכט די אויגען אויף דער אונערטרעגליכער לאַגע, אין וועלכער דאָס פאָלק ווערט געשטעלט צוליעב אָט דיעזען באַרבאַרישען פויסטרעכט. אזוי איז געווען פריהער, אנדערש איז געוואָרען איצט. ניט נור פּראָפעסיאָנעלע מיליטאַריסטען, נאָר אפילו די פריעדליכסטע בירגערליכע עלעמענטען, בעריהמטע סאָציאַלאַנען, פּובליציסטען און פּאָליטיקער, זיינען ארויסגעטראָטען מיט א נייער תורה, אז „דאָס פאָלק אין וואַ־

פען" איז דער העכסטער אויסדרוק פון פּראגרעס און ציוויליזאציאן.

די פּראפּאגאנדע פון מיליטאריזם ווערט דאָ געפיהרט אונטער דעם פּלאַג פון „פּריפּערעד־נעס". מען שרייט: פּלשתים עליך, שמשון! היט זיך, דו פרייע אמעריקאנער רעפּובליק! דער שונא לויערט אויף דיר פון אַ בעהאַלטענעם אָרט און יעדען מאָמענט איז ער גרייט דיך צו בע־פאַלען. ער וועט צורויבען דיינע אוצרות, פער־וויסטען דיינע שטעדט, פעראונגליקליכען דיינע בירגער און פערניכטען דיינע פרייהייטען! עס איז געווארען אַ טומעל אין לאנד און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַזאַ שטארקע בעוועגונג פאר „פּריפּערעדנעס", אז אפילו אַ טייל סאָציאליס־טען זיינען מיטגעריסען געווארען מיט'ן שטראָם. מענשען מיט קלאָרע קעפּ — און בעזונדערס די פיהרער פון דער סאָציאליסטישער פּארטיי — האָבען בעוויזען מיט פיעלע זיכערע פאקטען און ראיות, אז אויב אונזערע „פּאַטריאטען" און דזשינגאָ'ס וועלען ניט אָנגעהן מיט זייערע אימפּעריאליסטישע פּלענער, דראָהט ניט אונזער רעפּובליק קיין שום געפאהר פון מלחמה און בכלל איז דאָס לאנד זעהר גוט פערטיידיגט. אָבער די מיליטאריסטען און וואפען־מאַנופעקטשורערס שוויינען ניט. די גאַנצע בירגערליכע פּרעסע איז אויף זייער זייט, דער געשריי פאר פּריפּערעדנעס איז ניט איינגעשטילט געווארען און דער אָבגאָט פון מיליטאריזם ווערט אַלץ שטארקער און שטארקער.

און וואס שטארקער און אָנגעזעהענער עס ווערט דיעזער אָבגאָט, אַלץ בולט'ער ווייזט זיך אַרויס זיין ריכטיגע געשטאַלט און אַלץ אָפענער מערקט זיך צו וואס ער שטרעבט און וואס ער באַגעהרט. דער געוועזענער קריעגס־מיניס־טער, סעקרעטערי גאַרריסאָן זאָגט אין זיין יעהר־ליכען רעפּאָרט:

„אויב די נ אַ צ י אָ ן פאָדערט פון די בער־גער געוויסע דיענסטע און לעגט זיי פאָר די בעס־טע בעדינגונגען ווי אַזוי דיעזע דיענסטע זאָלען געטהאָן ווערען, און ניט קוקענדיג אויף דעם בעקומט זי פארט ניט דיעזע דיענסטע, דאַן מוז געברויכט ווערען אַ געוויסע צ ו אַ נ ג־מ ע־ט אָ ד ע, אז דיעזע „סוירוויסעס" זאָלען גע־טהאָן ווערען."

דאָס איז די נייע תורה, מיט וועלכער דער אָבגאָט פון „פּריפּערעדנעס" האָט זיך ענטפּלעקט פאר'ן פאָלק. ביז איצט איז דאָס אמעריקאַ־נער פאָלק געוואָהנט געווען צו דיינקען, אז די „נאַציאן" און די „בירגער" זיינען איינס און דאָסזעלבע און אז די ב י ר ג ע ר שטעלען צו־זאַמען די נ אַ צ י אָ ן. איצט זאָגט מר. גאַר־ריסאָן גאַנץ אָפען, אז די „נאַציאן" איז איין זאַך און די „בירגער" אַן אַנדער זאַך, און די נ אַ צ י אָ ן קען אַרויפלעגען מיט געוואַלט גע־וויסע התחיבות'ען אויף די ב י ר ג ע ר.

ווער זשע איז די „נאַציאן", וואס קען צווינ־גען די בירגער צו טהאָן „געוויסע דיענסטע"? עס איז פאר קיינעם קיין סוד ניט, אז די „נאַ־ציאן" — דאָס זיינען די הערשענדע עלעמענטען און ספּעציעל די רעגיערונגס־קרייזען, וועלכע דיענען אַזוי טריי און עהרליך די אינטערעסען פון די וואפען־מאַנופעקטשורערס און בכלל פון גאַנצען קאַפּיטאַליסטען־קלאַס און גיבען זיי אַלע מעגליכקייטען צו כאַפּען פיש אין מוטנע וואַ־סער.

אָט דיעזע נייע תורה, אָט די אָפענע און אונפערשעמטע אַנטי־דעמאָקראַטישע לעהרע איז די ערשטע בליהונג פון מיליטאריזם און פּריפּע־רעדנעס, וועלכע האָבען זיך אַזוי ברייט פאַנאַ־דערגעוואַרצעלט אין די ביידע פּלאַטפאָרמען פון אונזערע ביידע הערשענדע פּאַרטייען. און די ערשטע פרוכטען פון דיעזער גיפטיגער פלאַנ־צע האָבען אָנגעהויבען זיך שוין בעווייזען. דאָס איז דער נייער קריעגס־בודזשעט פון 685,343,017 דאָלאַר, דאס איז אויך דאָס נייע פּראגראם פון אַ שטענדיגער ארמעע פון 541,000 סאָלדאטען.

דאָס אמעריקאַנער פאָלק, די אמעריקאַנער ארבייטער מאַסע טאָר ניט דערלאָזען, אז דיעזע גיפטיגע פלאַנצע—דער מיליטאריזם אין דער אדער יענער פאָרם — זאָל איינגעוואַרצעלט ווערען דאָ אין לאנד. עס דארף געפיהרט ווערען די ברייטסטע און שטארקסטע פּראפּאגאנדע גע־גען מיליטאריזם. עס מוז ארונטערגעריסען וועד־רען די פאַטריאטישע מאַסקע פון די וואפען־מאַנופעקטשורערס און זייערע משרתים — די די מאָקראַטישע און רעפּובליקאַנישע פּארטייען.

גענ. ע ל ל ע ן ב ע נ ס אָ ן, דער פּרעזי־דענטען־קאַנדידאַט פון דער סאָציאליסטישער פּארטיי, אויף דער אָנפראַגע: ווי איז זיין שטעלונג צו דער פראַגע וועגען „פּריפּערעדנעס"? האָט געענטפערט מיט דעם פאָלגענדען סטייט־מענט:

„איך בין געגען אירגענד וועלכער פערגרע־סערונג פון אונזער ארמעע און נייוווי. איך גלויב, אז די געפאהר בעפאַלען צו ווערען פון אַ שונא איז אין היינטיגער צייט קלענער איי־דער אין אירגענד וועלכער אַנדער צייט פאר די לעצטע הונדערט יאהר. איך גלויב, אז די פערשטארקונג פון דער ארמעע און נייוווי קען גיכער ברייננען אונזער נאציאן צו אַ מלחמה, ערשטענס, ווייל דאָס וואָלט אָנשרעקען אַנדערע פעלקער און צווינגען זיי צו בעוואפנען זיך גע־גען אונז, און צווייטענס, ווייל דאָס וואָלט ארויסרופען ביים אמעריקאַנער קאַפּיטאַליסטען־קלאַס אַ גרעסערען חשק צו עראָבערען נייע מערק מיט דער קראַפט פון וואפען.

אין פּרינציפּ בין איך ניט געגען פערטיידי־גען דיעזען לאנד געגען אַן אָנפאַלענדען שונא. איך גלויב, אז מען דארף זיך ווידערשטעלען גע־

גען יעדען אָנגריף. נאָר מיר האָבען גענוג בע־גרינדעטע סטייטמענטס פון נייווי־עקספּערטען, אז די פעראייניגטע שטאַאטען קענען ווידער־שטעהן געגען אַן אָנגרייפענדען שונא אָהן אַ „נייווי". מיינען האָבען מעהר ווי צוויי יאָהר נאָכאַנאַנדער פערטיידיגט דעם דייטשען ברעג און די דייטשע פלאָטע. מיינען נעהמען ניט אַוועק יונגע לייט פון זייער היים אין דער אַר־מעע. זיי קענען אויך ניט ברעכען קיין סטרייקס, און אויך ניט אַטאַקירען קיינע נאַציאָנען".

אָט דאָס איז דער ריכטיגער ענטפערט אויף דער פראַגע וועגען „פריפערעדנעס", און ווען אונזערע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציאָנען וועלען פיהרען אַן ענערגישען קאַמפּיין און וועלען ווירקען, אז מיליאָנען שטימען זאָלען דיזען הערבסט אָבגעגעבען ווערען פאַר געז. בענסאָן, וועט דאָס ווייזען די הערשענדע עלעמענטען, אז די ב י ר ג ע ר — זיי זיינען די „נאַציאָן" און די נ אַ צ י אָ ן־ וויל ניט קיין מיליטאַריזם און פריפערעדנעס.

# די אייזענבאהן־קאַמפּאַניעס און דער 8 שטונדיגער ארבייטס־טאָג

י. מ. בודיש:

דער גרויסער קאַמפּף צווישען די אייזענבאהן־קאָמפּאַניעס און זייערע ארבייטער האָט אויפגע־רודערט דאָס גאַנצע לאַנד. די נייעס פון דראָהענ־דען אייזענבאהן סטרייק האָט פערנומען דעם אויר־בען אָן אין אַלע צייטונגען; זיי האָבען אפילו די מלחמה־נייעס ארויסגעשטופּט פון די פאָדערשטע שפאַלטען פון דער פראָנט־פיידוש. צו שטאַרק איז דאָס גאַנצע לעבען פון פאָלק צונויפע־וואקסען מיט דער מאָדערנער אייזענבאהן בעוועגונג. די „טיימז" איז געדעכט ווען זי זאָגט: „די לעצטע עטליכע טעג האָבען פיעל מעהר אויפ־געטהאָן צו איבערצייגען דאָס לאַנד, אז די אייזענבאהנען בעלאַנגען דעם פאָלק (ריכטיגער — אז זיי דארפען בעלאַנגען דעם פאָלק) ווי די ארבייט פון כמה יאָהרען.... די דראָהונג אָבצו־שטעלען די רעדער האָט מיט איין מאָל געמאַכט אַ סוף צו דער איינבילדונג, אז די אייזענבאהנען זיינען כלומר'שט פריוואַטע אייגענטום פון איינ־צעלנע פערזאָנען. אין איין אויגענבליק האָט די פראַזע, אז די אייזענבאהנען זיינען אַ „פאָבליק יוטיליטי" בעקומען אַ נייע בעדייטונג"*). צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע פון לאַנד האָט דאָס פאָלק, זיין גרויסע מעהרהייט, אויפגעהערט צו בעטראַכטען אין אינדוסטריע אַלס אַ פריוואַטע אנגעלעגענהייט פון די אונטערנעהמער, וואו זיי זיינען די איינצעלנע בעלי־בתים און דעה־זאָגער. כמעט איבער נאַכט איז דאָס פאָלק געקומען צו דער איבערצייגונג, אז די אייזענבאהנען זיינען טאַקע באמת אַ געזעלשאַפטליכער אינסטיטוט. דער אפיקורס'ישער געדאַנק, אז די אינדוסט־ריען בעדינען די גאַנצע געזעלשאַפט, אָדער שאַ־פען פאַר איהר פּראָדוקטען דורך די ארבייטער, האָט פלוצלינג געווינען די אַלגעמיינע אנערקע־נונג. אַם וועניגסטען אין בעצוג צו דער איי־זענבאהן אינדוסטריע. אַלס רעזולטאַט פאָדערט האָס פאָלק פיר זיך די וויכטיגסטע דעה אין זייער אָרגאַניזאַציע און פערוואַלטונג.

דער אָפיציעלער ערוועהלטער פאָרשטעהער פון פאָלק — פרעזידענט ווילסאָן, האָט ארויס־געפאָדערט ביידע בעל־דבר'ס — די אייזענבאהן־פרעזידענטען און די ארבייטער־פאָרשטעהער — צו זיך אין וואַשינגטאָן. און אין גרונד גענומען דיקטירט ער זיי זיינע בעדינגונגען. נאָך מעהר, דער פרעזידענט האָט בעשלאָסען אויסצונוצען זיין גאַנצע מאַכט צו צווינגען די איינגעשפּאַרטע אייזענבאהן־מאַגנאַטען אָנצונעהמען די בעדינגונ־גען. ער האָט זיי גאַנץ אָפען אָנגעוויזען „אויף דער געפאַהר פון נאַציאָנאַליזירען די אייזענבאַ־נען און אויף דער מעגליכקייט אָנצוהאַלטען די בעוועגונג אויף די באַנען מיט דער היקף פון מיליטער".

מיט אַנדערע ווערטער, דער פרעזידענט האָט גאַנץ פשוט געסטראַשעט די אייזענבאַן אינטע־רעסען, אז אויב זיי וועלען זיין איינגעשפּאַרט וועט דאָס פאָלק אליין איבערנעהמען די אייזענ־באַנען, וועט זיי פערוואַנדלען אין אַ נאַציאָנאַלען אייגענטום און וועט פון זיי מאַכען פונקט אַזאַ מין רעגיערונגס־געשעפט, ווי עס איז יעצט די פּאָסט. ער איז נאָך געגאַנגען ווייטער. ער האָט זיי געמאַכט קלאָהר, אז צו קיין סטרייק וועט ער ממילא ניט דערלאָזען. אויב די אייזענבאַן־מאַגנאַטען וועלען ארויפצווינגען אַ סטרייק אויף דעם לאַנד, וועט ער ערקלעהרען די אייזענבאַנען אונטער קריעגס־צושטאַנד. די מיליטערישע מאַכט וועט דאַן צייטווייליג איבערנעהמען די פערוואַלטונג און די לייטונג פון די אייזענבאַנען. זי וועט דאָרטען גלייך איינפיהרען דיזעלבע אַר־בייטס בעדינגונגען, וועלכע די אייזענבאַן־אינ־טערעסען זאָגען זיך אָפּ אָנצונעהמען. דעם קריעגס־צושטאַנד וועט מען קענען אָנהאַלטען ביז

*) „טיימז", אויגוסט 18, עדיטאָריעל.

וואנען די לעצטע וועלען נאכגעבען, אדער ביז וואנען דער קאנגרעס וועט קענען דורכפיהרען די נאציאנאליזירונג פון די אייזענבאנען.

פיעלע פאקטען בעווייזען, אז דער פרעזידענט שטעלט מיט זיך ריכטיג פאר די שטימונג פון גאנצען לאנד. די „טיימז", וואס איז א גרויסער קרוב־למלכות פון די אייזענבאן־אינטערעסען, דערצעהלט אונז, ווי אזוי ערנסט די אייזענבאן־מאגנאטען האבען אויפגענומען דעם פרעזידענט'ס וואָרנונג. „קיין ארגומענט, וואס איז ארויסגעבראכט געוואָרען פאר דער גאנצער צייט פון די פערהאנדלונגען, זייט מערץ, האט ניט בעקומען אזוי פיעל אויפמערקזאמקייט פון די לייטע, וואס בעהואלטען די אמעריקאנער אייזענבאנען". „די לייטע וואס פערוואלטען די אמעריקאנער אייזענבאנען" האבען די בעסטע אָרגאניזירטע פרעס־אגענטור אין לאנד, זיי זייגען געווי און פינקטליך בעקאנט מיט דער שטימונג פון פאלק. ווען זיי רעכענען זיך אזוי שטארק מיט דעם פרעזידענט'ס וואָרנונג איז דאס דערפאר, ווייל זיי ווייסען, אז דאס פאלק וועט איהם אונבעדינגט שטיצען.

צוויי ערקלעהרונגען פון פעראנטוואָרטליכע פאָרשטעהער פון סענאט בעווייזען קלאהר, אז דער קאנגרעס איז פאלקאמען איינשטימיג מיט'ן פרעזידענט. סענאטאר ניולאנדס, דער טשערמאן פון דער „אינטערסטייט קאמערס קאמיטע" פון סענאט, האט געמאכט פאלגענדע ערקלעהרונג: „איך בין זיכער, אז דער פרעזידענט וועט זיין בעהיג אליין אויסצופלאנטערן די לאגע. דער קאנגרעס מאכט דערווייל קיינע פלענער ניט, אויב אבער עס וועט ווערען נויטיג זיין אנצונעהמען געוויסע מיטלען, וועט דער קאנגרעס זיי אננעהמען זעהר שנעל". און סענאטאר סאליסבורי ערקלעהרט, אז „אויב מען וועט מוזען אנקומען צו נייע געזעצען, אום צו פערמיידען די אבשטעלונג פון די אייזענבאנען, וועט דער קאנגרעס דורכפיהרען אזעלכע געזעצע אין איין אויגענבליק".

לויט אלע סמנים וועט עס צו קיין קאטאסטראפע ניט קומען. „די לייטע, וואס פערוואלטען די אמעריקאנער אייזענבאנען" זיינען צו קלוג אום אריינצוטרעטען אין אן אפענעם קאמפף מיט'ן פאלק. אבער ווי דיעזער גרויסער קאמפף זאל זיך ניט ענדיגען, וועט ער אלענפאלס אנהויבען מיט זיך א נייע עפאכע אין עקאנאמישען לעבען פון פאלק; ער וועט עפענען א ניי בלעטעל אין דער געשיכטע פון קאפיטאל און ארבייט. דער אלטער הייליגער פרינציפ, אז „ביזנעס איז ניט שייך צו דער רעגירונג און די רעגירונג האט ניט צו טהאן מיט ביזנעס" — אט דיעזער פרינציפ איז דורך דעם איצטיגען קאמפף פון די אייזענבאהן־ארבייטער אויף אייביג אבגעשטארבען. און מעגען די קאפיטאליסטישע פאריסעען אנגעהמען וועלכע מיטלען זיי ווילען אויף אבצושטעלען „די סאציאליזירונג פון אונזערע אינסטיטוציעס אונטער דער פערקליידונג פון רעגיערונג" — ווי עס דריקט זיך אויס די „טיימז", וועט דאס זיין אומזיסט. האט זיך דאס פאלק איינמאל דערפיהלט אלס דער וויכטיגסטער און דער סאמע פעראינטערעסירטער שותף אין דעם אינדוסטריעלען לעבען פון לאנד, וועט עס וואס ווייטער אננעהמען אלץ א גרעסערען אנטייל אין דער פאקטישער פערוואלטונג און לייטונג פון אונזערע אינדוסטריען. „ביזנעס" וועט מוזען אלץ מעהר ווערען א טהייל, און אפשר דער וויכטיגסטער טהייל, פון „דער רעגיערונג". די מורא פון די אייזענבאנען, אז דער פרינציפ פון נאציאנאלערדרעגולירונג וועט זיך פון די אייזענבאנען פערשפרייטען „אויף יעדער אינדוסטריע" — איז זעהר גוט בעגרינדעט.

די אייזענבאנען קאפיטאלען בעטרעפען איבער א צעהנט חלק פון דעם גאנצען פערמעגען פון לאנד. פון זייער געהעריגער און רעגעלמעסיגער בעוועגונג העגנט אפ דער וואוילשטאנד און די ענטוויקלונג ניט נאר פון אלע אנדערע אינדוסטריען, נאר פון גאנצען פאלק. זיי ווערען קאנטראלירט פון די זעלבע מאגנאטען און קארפאראציאנען, וואס קאנטראלירען דעם גרעסטען טהייל פון אלע רייכטימער אין אלע אינדוסטריען. דער קאמפף צווישען קאפיטאל און ארבייט אין דער אייזענבאן אינדוסטריע מוז דעריבער בעקומען א נאציאנאלען כאראקטער. די פראגע פון ווייזדזשעס מוז דא געפינען איהר פרינציפיעלע פארמולירונג אלס פראגע פון „ווייזדזשעס, פראפיטען און פרייזען". דער אכט־שטונדיגער ארבייטס־טאג בעקומט דא די בעדייטונג פון א נאציאנאלען פראבלעם; און די זעלביגע נאציאנאלע פראבלעם איז אויך געווארען די פראגע וועגען ארביטרייזאן.

ווי בעוואוסט, האבען די „פיער ברודערשאפטען", די יוניאנס פון 400.000 אייזענבאן אינזשינירס, פיירמען, קאנדוקטארס און סוויטשמען, ארויסגעשטעלט די פאדערונג פון אן אכטשטונדיגען ארבייטס טאג. יעצט ארבייטען זיי אלע אויף דעם באזיס פון א צעהן־שטונדיגען ארבייטס טאג. באמת ארבייטען זיי אפט נאך פיעל מעהר, ארבייטענדיג זעהר פיעל איבערשטונדען (אוורטיים). אום זיך צו בעוואָרענען, אז דער אכט־שטונדיגער ארבייטס־טאג (אויב די אייזענבאנען וועלען נאכגעבען) זאל ניט פערבלייבען בלויז אויפ'ן פאפיר, פאדערען די ארבייטער העכערע בעלוינונג פאר איבערשטונדען (אנדערהאלבען מאל אזוי פיעל). דאס וועט בעוועגען די אייזענבאהן־פערוואלטער מעגליך אויסצומיידען אוורטיים ארבייט.

אז עס איז נויטיג צו פערקירצען די ארבייטס־צייט פון די אייזענבאן ארבייטער קאן קיין פראגע ניט זיין. זיי ארבייטען זיעבען טעג א וואך. די ארבייט איז אונטער זעהר

אונגאָרמאַלע בעדינגונגען, שטענדיג אין וועג, האָבען זיי זעלטען א געלעגענהייט צו בעקומען געהעריגע, געזונדע שפּייז. על פּי רוב מוזען זיי זיך בענוגענען מיט טרוקענעם איבערבייסען, וואָס זיי פיהרען מיט זיך, און עסען ווען עס מאַכט זיך. דערצו ווערט זייער ארבייט אלץ שווערער. עס איז אלגעמיין בעקאַנט, אז די בעוועגונג אויף די באַנען האָט זיך פאַר די לעצטע יאָהרען שטארק פערגרעסערט. די צאָהל אָנגעשטעלטע האָבען זיך אָבער פערהעלטניסמעסיג בעדייטענד פערקלענערט. פון 1907 ביז 1914 האָט זיך די צאָהל אינדזשינירען אויף יעדע 100 מייל פון אייזענבאַנען פערקלענערט פון 29 אויף 25; די צאָהל פייערמען — פון 31 אויף 26; די צאָהל קאָנדוקטאָרס — פון 21 אויף 19; און די צאָהל פון אלע איבריגע מינים צוג־ארבייטער — פון 59 אויף 55 *). יעדען איינעם פון די צוג־אָנגעשטעלטע קומט אלזאָ יעצט אויס צו מאָן פיעל מעהר ארבייט, ווי מיט עטליכע יאָהרען צוריק.

און דערצו נעהמט יעדער צוג אָן פיעל מעהר משא איידער אמאָל. אנשטאט 34 טאָן (אין 1907) נעהמט יעדע קאר אין דורכשניט יעצט אריין 39 טאָן, ד. ה. די קאר האָט זיך פערגרעסערט כמעט אויף 15 פּ. אָצענט. די צאָהל פון וואַגאָנען אין יעדען טריין האָט זיך פערגרעסערט פון 26 אויף 33, כמעט אויף 26 פּראָצענט.

ביי אזא פיעל מאָהל מעהר אָנגעשטרענגטער ארבייט, ווערט דער צו־לאַנגער ארבייטס־טאָג אָן ערנסטע געפאַהר אי פאַר די ארבייטער אי פאַר דער בעוועגונג.

דער צווייטער יעהרליכער בעריכט פון דער „אינדאָסטריעל עקסידענט באָארד" פון סטייט מאסס., וואָס איז נאָר וואָס ערשינענען, שטעלט פעסט דעם פאַקט, אז „די גרעסטע צאָהל פון אונגליקספעלע טרעפען זיך אין דער פריה, צוויישען 10 און 11 א זייגער און נאָכמיטאָג, צוויישען 3 און 4 א זייגער. אין דער צייט, ווען אויף צוויי אזייגער פארטאָג פאַלט אויס נור איין פאטאלער אונגליקספאל און 287 לייכטערע אונגליקספעלע, קומען אויס אויף 10 און 11 א זייגער 51 און 56 פאטאלע אונגליקספעלע און 12,940 און 12,204 לייכטערע. דיזעלבע פּראָפּאָרציע בעמערקט זיך אויך אין דער נאָכמיטאג צייט.

וואָס מיינט דאָס? דאָס מיינט פשוט, אז מיט יעדער ווייטערער שטונדע וואקסט די פיזישע און גייסטיגע מידיגקייט פון דעם צוג־אר־בייטער. ער פערלירט צו ביסלאך אי די שטרענגע אויפמערקזאַמקייט, אי דעם שטארקען קאָנטראָל פון זיינע מוסקלען. די פראכט צוגען לויפען אי־בער דיזעלבע רעלסען (טרעקס), ווי די פּאַסאַזשיר־צוגען. פאַר די לעצטע עקזיסטירט שוין א געזעץ, וואָס פערבאָט די אָנגעשטעלטע צו אר־בייטען מעהר ווי אכט שטונדען אין 24. דאָס איז דורכגעפיהרט געוואָרען צוליעב דער זיכער־הייט פון די פּאַסאַזשירען. ווי אזוי קענען אָבער די פּאַסאַזשיר צוגען לויפען אין זיכערהייט, ווען די איבער־מידיגקייט פון אָן אינדזשיניר אויף א פּראַכט־צוג, וואָס לויפט אויף דעם זעלבען וועג, קען איהם שטענדיג ברענגען צו א צוזאַמענ־שטויס?

דער פּרעזידענט האָט ניט געקאָנט ניט נעה־מען אין בעטראַכט דיזע בעדינגונגען פון דער פּראַכט־צוג ארבייט. „איך האָב רעקאָמענדירט, — שרייבט ער אין זיין עפענטליכער ערקלעה־רונג צום פאָלק — די הנחה פון אן אכט־שטונ־דיגען ארבייטס־טאָג. דאָס מיינט, אז דער אכט־שטונדיגער ארבייטס־טאָג דארף פארנעהמען דעם פּלאַץ פון צעהן־שטונדיגען אין אלע עקזיסטירענ־דע פּראַקטישע איינאָרדנונגען און אָבמאַכען. איך האָב געמאַכט דיזע רעקאָמענדאַציע, ווייל איך גלויב אז דיזע הנחה איז א גערעכטע". די גערעכטיגקייט פון דיזער פאָדערונג צו פער־קירצען די ארבייטס־צייט איז אזוי קלאָהר, אז די אייזענבאַנען און זייערע פּרעסע־מקורבים מו־זען אָנקומען צו עטוואָס געפעהרליכע ארגומענ־טען, אום זי צו בעשטרייטען.

די פּראַגע איז, שרייבט די „טיימז" אין א עדיטאָריעל פון 21טען אויגוסט, — „ניט צו קע־נען די אייזענבאַהנען זיך ערלויבען (אפאָרדען) אן אכט־שטונדיגען ארבייטס־טאָג, נאָר צו איז דאָס מעגליך פאַר אלע אינדוסטריען?" און כדי צו בעווייזען, אז דאָס איז אונמעגליך, ברייענגט דיזע צייטונג וואָרט אין וואָרט א „פּאַט־ריאטישען" ארגומענט פון פּרעזידענט עליאָט'ס (פון דער ניו הייוען אייזענבאַן) פאַמפּלעט „דהי מאלאדי אָוו דהי ריילוויים" — א בראָשור, וואָס איז ספּעציעל צוזאַמענגעשטעלט און ארויסגע־געבען געוואָרען כדי צו פיהרען א קאַמפּיין גע־גען די פאָדערונגען פון די „פיער ברודערשאַפ־טען".

אין אַמעריקא — טענה'ט דער אויטאָר פון דיזען פאַמפּלעט — זיינען פאַראַן דרייסיג מיליאָן ארבייטער. אויף דעם גרונד פון א צעהן שטונדיגען ארבייטס־טאָג מאַכט עס אויס 300 מיליאָן ארבייטס־שטונדען א טאָג, אָדער 93 ביליאָן מיט 600 מיליאָן ארבייטס־שטונדען א יאָהר. אויף דעם גרונד פון אן אכט־שטונדיגען ארבייטס־טאָג וועט דאָס אויסמאַכען נור 74,880,000,000 ארבייטס־שטונדען א יאָהר. אויף אזא אופן וועט פעהלען 18 ביליאָן מיט 720 מיליאָן ארבייטס־שטונדען א יאָהר, וואָס איז גלייך צו דער ארבייט פון 7 מיליאָן מיט

*) אלע דיזע און ווייטערע סטאַטיסטיקס זיי־נען גענומען פון „דהי סטאַטיסטיקס אָוו דהי ריל־וויים" 1904 — 1914 יו. ס.) פון דער „ביורא אָוו ריילוויי עקאָנאָמיקס".

400 טויזענד מענשען. פון וואנען קען מען נע־מען אזוי פיעל איבריגע מענשען?

„די נאַציאָן, — לאָזט זיך פּרעזידענט עליאט אריין אין א פּאטריאטישען פּאַטאָס, — האָט פאר זיך יעצט מעהר ארבייט, ווי ווען עס איז בעפאָר: מען דארף בויען שיפען, פערגרעסע־רען די פעקטאָרים, פערלענגערען די אייזענבאה־נען, צוציהען נייע אויסלענדישע געשעפטען, און אויסשטרעקען היף צו די אונגליקליכע אויף דער צווייטער זייט ים... לאָיאלע בירגער דארפען יעצט מיט שמחה ארבייטען איבערשטונ־דען, אנשטאט צו פערקירצען די ארבייטס־שטונ־דען". אין זיין פּאטריאָטישען פּאַטאָס פער־געסט זיך מר. עליאָט, אז די פערקיר־צונג פון ארבייטס־טאָג ביז אכט שטונדען האָט נאָך קיינמאָל ניט פערקלענערט די פּראָדוקציאָן. די בעסטע אויסגערוהטע און מעהר אינטעליגענטע ארבייטער גיבען אין אכט שטונדען געוועהנליך ארויס ניט ווענינער פּראָ־דוקטען, ווי בעפאָר, ווען זיי האָבען געארבייט לענגער, למשל, 10 שטונדען, און האָבען געהאט ווענינער פרייע צייט פאר רוהע און גייסטיגע ענטוויקלונג. דאָס איז שוין צעהנדליגער מאָל פעסטגעשטעלט געוואָרען פון פיעל זיכערע פאק־טען. מיר וועלען דערמאָהנען דאָ נאָר איין פאקט.

אין דעם בעריכט פון דער „יוניטעד סטייטס אינדוסטריעל קאָמיסיאָן (1902)" ווערט אין 19 בענד איבערגעגעבען די געשיכטע פון דעם אכט־שטונדיגען ארבייטס־טאָג אין דער קוילען־אינ־דוסטריע, מיי די גרענאט קאטערס (גראניט שניידער) און אין די שיט סטיל מיקס (שטאָל־בלעך פאבריקען). אין דיעזע אינדוסטריען איז דער ארבייטס־טאָג איבעראל פערקלענערט גע־וואָרען פון 10 און 12 (שיט־סטיל) שטונדען אויף אכט. דאן ווערט פעסטגעשטעלט (זייט 767): „אלע שטימען צו, אז די קלענערע צאָהל ארבייטס שטונדען אין דער קוילען אינדוסטריע האָט פער־גרעסערט די ענערגיע פון די ארבייטער, און אז עס איז פאָרגעקומען נאָר א אונבעדייטענדע אָדער עס איז גאָרנישט פאָרגעקומען קיין שום פערקלענערונג אין דער סומע פון ארבייט, וואָס איז ארויסגעגעבען געוואָרען אין משך פון טאָג".

אזאָ, אומזיסט שרעקט אונז מר. עליאָט מיט זיינע יוצר־משרתים פון דער פּרעסע. אין אכט־שטונדיגער ארבייטס טאָג וועט ניט שאפען קיין נויטווענדיגקייט אין נאָך אכט מיט א האל־בען מיליאָן ארבייטער. בעסער אויסגערוהטע, געזונטערע, צופריעדענערע און ענערגישערע אר־בייטער וועלען אין אן אכט־שטונדיגען ארבייטס־טאָג ארויסגעבען, ווי די גאנצע עקאָנאָמישע גע־שיכטע בעווייזט, ניט ווענינער אויב ניט מעהר פּראָדוקטען, ווי די אויסגעמאטערטע ארבייטער אין א 10־שטונדיגען טאָג.

מ. אָלגין:

# דער נאַציאָנאַלער ארבייטער קאָמיטעט און די בעוועגונג פאר אידישע רעכטע

ס'איז א שלעכטער מנהג אין'ם אידישען אמע־ריקא: אידענטיפיצירען געזעלשאפטליכע ערשיי־נונגען מיט איינצעלנע מענשען, זוכען אנשטאט אביעקטיווע בעדינגונגען דעם בייזען ווילען פון די אָדער יענע פּערזאָנען. איז די פרעסע אין אמע־ריקע ביליג — ווער איז שולדיג? דער און דער רעדאקטאָר. איז דאָס טהעאטער פול מיט שונד און שמוץ — צו וועמען האָבען טענות? צו געוויסע דראמאטורגען און דירעקטאָרען. איז אין די יוניאָנס ניט אלעס כשורה — זיינען דאָך אודאי שולדיג די יוניאָן־פיהרער און יוניאָן־טהוער. נו, און וועגען די סאָציאליסטישע אָרגא־ניזאציאָנען רעדט מען שוין גאָר ניט אנדערש, ווי „דעם און דעם'ס פעדעראציע"„ דעם און דעמ'ס אָפּיס".

עס וואָלט געווען א וואונדער, ווען דאָס זעל־ביגע וואָלט ניט געשעהן מיט דער בעוועגונג פאר אידישע רעכטע און ספּעציעל מיט דעם נאַציאָנא־לען ארבייטער־קאָמיסעט.

איך נעהם זיך ניט אונטער צו פערטהיידיגען דעם קאָמיטעט. מעגליך, אז ער האָט געמאכט פעהלערען — וואו זיינען זיי ניטאָ? מעגליך, אז אנדערע פּערזאָנען אין דער שפּיץ פון קאָמיטעט וואָלטען צוגעגעבען דער ארבייט אבי־סעל אן אנדער טאָן. איך וויל כלל ניט בעהויפּ־טען, אז פּערזאָנען שפּיעלען גאָר קיין שום רָאָלע ניט אין א געזעלשאפטליכער בעוועגונג. איך וויל נאָר פערצייכענען די אָביעקטיווע בעדינגונ־גען, אונטער וועלכע עס קומט פאָר די בעוועגונג פאר אידישע רעכט. איך וויל אָנווייזען, אז אויב ס'איז געטהאָן געוואָרען ניט גענוג (און גע־ווים איז געטהאָן געוואָרען ניט גענוג) זיינען שול־דיג ניט די אָדער יענע טהוער, נאָר די גאנצע פּאָ־ליטישע לאגע פון אמעריקע און די ספּעציפישע אייגענשאפטען פון'ם אידישען געזעלשאפטליכען לעבען.

דעם אונקריטישען געדאנק שטעלט די לאגע זיך פאָר זעהר איינפאך. עס זיינען דאָ אידען

אין אמעריקע; די אידען שפּיעלען א גרויסע ראָלע. עס זיינען דאָ אידען אין רוסלאנד; די אידען ווערען געוואָגט און געטרעטען. דארפען די אידען אין אמעריקע זיך אָננעהמען פאר די אידען אין רוסלאנד. דארפען זיי אויפהויבען א גרויסע בעוועגונג פאר אידישע רעכט אין אלע קריעגפיהרענדע לענדער.

די דאָזיגע אָלגעמיינע בעהויפּטונג איז געוויס אמת. דאָס איז, אווי צו זאָגען, דאָס פּראָגראַם פון דער בעוועגונג. דאָס פּראָגראַם אליין איז אָבער ...יג. עס איז נאָך דאָ עטוואָס, וואָס מען רופט טאַקטיק. און די טאַקטיק ווענדעט זיך אָן אָרט און צייט און פערשיעדענע אויסערע און אינערע פאַקטען.

די ערשטע פראגע, וואָס שטעלט זיך דאָ, איז: ווער זאָל טהאָן די ארבייט? ה. ה. ווער זאָל אנטהייל נעהמען אין דער בעוועגונג? צו קען מען זיך בעגעהן מיט דער ארבייט פון איינצעלנע, אָבגעזונדערטע גרופּען, אָדער צו איז אונבעדינגט נויטווענדיג א קאָאָרדינירטע טהעטיגקייט פון אלע גרופּען און פּארטייען פון'ם אידישען פאָלק.

און דאָ געהן מיר צו צום עצם ענין.

עס איז געווען א צייט, ווען יעדער אַרויסטרעטונג פון יעדער איינצעלנער גרופּע אין אמעריקע וואָלט געקענט האָבען א גרויסע געזעלשאפטליכע בעדייטונג. דאָס איז געווען אום ווינטער און פריהלינג 1915 — אין דער זעלבער צייט, ווען עס זיינען פאַקטיש אָנגעגאַנגען די שוידערהאפטע פּאָגראָמען און גירושים. יעדער טאָג האָט דעמאָלט געבראכט נייע ידיעות וועגען פייער און בלוט; יעדע וואָך איז פול געווען מיט פּרטים וועגען אונמענשליכע ווילדקייט. ווען עס קומט דעמאָלט פאָר א ספּאָנטאַנע פּראָטעסט־בעוועגונג — לאָמיר זאָגען: אן ארבייטער־דעמאָנסטראַציע אין די גאַסען, א פיינדליכע דעמאָנסטראַציע פאר דעם הויז פון דעם רוסישען קאָנסולאט, א פּעטיציע פון פיעלע צעהנדליגע טויזענדער בירגער צום פּרעזידענט אָדער צום קאָנגרעס פון די פעראייניגטע שטאאטען, אָדער עהנליכע דעמאָנסטראַטיווע געזעלשאפטליכע אקטען, וואָלט דאָס אי בעפרידיגט דאָס געוויסען פון די ידישע מאסען, אי געשפּילט א וויכטיגע פּאָליטישע ראָלע. דעמאָלט וואָלט דאָס געווען א דירעקטער ענטפער אויף א אונמישעלבארע פאסירונג. דעמאָלט וואָלט דוקא ניט געווען נויטיג די פערייניגונג פון כל ישראל צוליעב א געוויסע טהאט. די לעבעדיגקייט, די אקטואליטעט, די פרישקייט פון די פאסירונגען אין דעם קריעגס ראַיאָן בנוגע צו אידען און די פרישקייט פון די געפיהלען ביי דער אידישער מאסע דאָ אין אמעריקע וואָלטען געווען א גאראנטיע, אז אפילו די שטימע פון איין גרופּע זאָל זיך לאָזען הערען גענוג הילכיג. אודאי וואָלט א כאָר פון אלע שטימען אויף דעמאָלט געווען פיעל בעסער, אָבער אפילו א שטימע פון איין טייל אידען אין אמעריקע וואָלט געהאט א געניגענדען פּאָליטישען רעזאָנאנס.

און קאָמיר זאָגען אָפען: מיר האָבען יענעם מאָמענט פערפּאַסט. איך ווייס, אז אויך דאָ האָבען געווירקט אויסערליכע סבות: די גרויסע אַרבייטסלאָזיגקייט אום ווינטער 1915, וועלכע האָט געלעהמט די כחות פון די אידישע אַרבייטער־מאסען; די „לוזיטאניא"־געשיכטע אָנפאנג מאי 1915, וועלכע האָט אויף א צייט אונמעגליך געמאכט אן עפענטליכען פּראָטעסט געגען רוסלאנד; די אומרוהיגע לאגע ביי די קלאָוק־מאכער אין ניו יאָרק פאר א יאָהרען זומער און דער סטרייק פון די שניידער אין שיקאגאָ, וועלכע האָבען פערנומען דעם אויבען־אָן אין דער אידישער ארבייטער־וועלט און אָבגעצויגען די אויפמערקזאמקייט פון די מאסען. דאָס אלעס האָט מעהר אָדער ווענינער געשטערט דער ארויסטרעטונג פון די אידישע ארבייטער מיט אן אקטיווען פּראָטעסט. און דאָך איז, דאכט זיך, ניטאָ קיין צווייפעל, אז אויב מען וואָלט אין יענע צייטען זיך געווענדעט צו די מאסען און געזאָגט: קומט ארויס אין גאס אויסצושרייען אונזער וועהטאָג און אונזער פלוך, — וואָלטען די ארבייטער זיך אָבגערופען מעהר אָדער ווענינער ענערגיש, און אמעריקע וואָלט געמוזט זיך אומקוקען אויף דער אידישער לאגע, ווען אפילו דער פּראָטעסט וואָלט געווען ניט אן אלגעמיין־אידישער, נאָר א פּראָטעסט פון איין קלאס אָדער גרופּע.

יענעם מאָמענט האָט מען דורכגעלאָזט. שולדיג זיינען געווען ניט נאָר די אויסערליכע פּאָליטישע און סאָציאַלע געשעהענישען. שולדיג איז געווען דאָס, וואָס די אמעריקאנער אידישע ארבייטער־בעוועגונג האָט ניט געהאט קיין טראַדיציע פון אקטיווער אידישער פּאָליטיק. די אָפיציעלע טעאָריע איז דאָך כסדר געווען, אז „אידישקייט איז א פּריוואַט־זאַך" און אז בונדיזם איז צו נאציאָנאליסטיש. אפילו פאר רוסלאנד, ווער רעדט שוין פון אמעריקע. פאַקטיש איז דער נאציאָנאלער ארבייטער־קאָמיטעט די ערשטע סאָציאַליסטישע מאסען־אָרגאניזאציע אין אמעריקע, וועלכע דארף זיך פערנעהמען מיט א ריין־אידישער פראגע. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט — אָבוואָהל עס איז טיעף־טרויעריג — וואָס די אידישע ארבייטער האָבען זיך ניט אָבגערופען מאָמענטאן אויף די עקליכע מער־דעריין.

דאָס איז אָבער געווען נאָך פאר דעם נאציאָנאלען ארבייטער־קאָמיטעט.

ווען דער נאציאָנאלער ארבייטער־קאָמיטעט האָט זיך אָפיציעל געבילדעט און צוגעטרעטען צו דער ארבייט — אויגוסט 1915 — ... הייסע שעה שוין אריבער. דער פּסיחאָלאָ... מאָמענט איז געווען פערשפּעטיגט. די אידישע גירושים אין זייער ש ר י י ע נ ד י ג ס ט ע ר פאָרם זיינען שוין געווען פערענדיגט. די אָבשאַפונג פון דעם „תחום" האָט זאָגאר געגעבען א אילוזיע פון רעפאָרמען. די נגישות און רדיפות

זיינען אנגעגאנגען ווי פריהער אבער מעהר אלס אלטעגליכע רוטינע איידער אלס פאר [illegible] סעס־סאציע. די אויפגאבע, וואס איז געשטאנען פאר דעם נאציאנאלען ארבייטער־קאמיטעט, איז געווארען פיעל ערנסטער, פערהייקלטער און שווערער.

מען מוז געדייענקען איין מאל פאר אלע מאל: עס איז גאר ניט אזוי שווער ארויסצורופען אין גאס הונדערט טויזענד אידישע ארבייטער צו דעמאנסטרירען פאר אידישע רעכט. נאך גרינגער איז צונויפרופען עטליכע צעהנדליג מיטינגען אין אננעהמען פאסענדע רעזאלוציאנען. די אידישע פרעסע וואלט דערביי געהאט וואס צו שרייבען. דער אידישער צער וואלט אויף א רגע געווארען לינדער. עס וואלט אויסגעזעהן, אז מען טהוט עפעס. און דערביי איז זעהר מעגליך, אז די גאנצע ארבייט זאל בלייבען אהן א ממשות.

שטעלט זיך פאר א דעמאנסטראציע פון הונדערט טויזענד אידישע ארבייטער אין די גאסען פון ניו יארק אום יאנואר אדער אויגוסט 1916. שטעלט זיך פאר, אז זיי מארשירען מיט פאהנען און מיט פלאקאטען, וואס טראגען די אויפשריפטען: „מיר פארלאנגען ביר גרגרליכע, פאליטישע און נאציאנאלע רעכט פאר אלע אידען אין די קריעגפיהרענדע לענדער“, „מיר פראטעסטירען געגען די באדבאריען פון דער רוסישער רעגיערונג גענען די אידען“, „נידער מיט די פאגראמען!“ און אז. וו. עס איז קיין ספק ניט, אז די אמעריקאנער פרעסע וואלט פערצייכענט דעם פאקט. עס איז קיין ספק ניט, אז איינינע צייטונגען וואלטען דעם פאקט אפילו קאמענטירט מיט ארטיקלען. עס איז קיין ספק ניט אפילו, אז דאס וואלט אויף א ווייל צוגעצויגען דיי אויפמערקזאמקייט פון דער געזעלשאפטליכער מיינונג אין א געוויסער שטאדט אדער סטייט. וואלט דאס אבער געהאט די נויטיגע פאליטישע ווירקונג?

פערגעסט ניט, אז דעמאנסטראציעס פון הונדערט טויזענד מענשען זיינען אין אמעריקע גאר ניט פון די זעלטענע ערשיינונגען. פערגעסט ניט, אז פאר אן אמעריקאנער פאליטישען פיהרער פאר דעם קאנגרעס, פאר די [illegible] ארען איז די רעכטלאזיגקייט פון די אידען אין רוסלאנד אן אלט־בעקאנטער פאקט, א געשיכטע פון צעהנדליגע יאהרען. ווען א קאנגרעסמאן אדער סענאטאר וועט דערהערען, אז אידען [illegible] טירען פגוצים געגען די אידען־פערפאלגונגען אין רוסלאנד, וועט ער זיך גאנץ רוהיג פרעגען: „וואס עפעס גראד היינט?“ מה יום מיומים?“ און עס איז מעגליך, אז די דעמאנסטראציע זאל אויף איהם גאר קיין איינדרוק ניט מאכען.

זאל מען, למען השם, נאר ניט אויסטייטשען, אז איך בין געגען עפענטליכע דעמאנסטראציעס פאר אידישע רעכט. איך מיין נאר, אז זיי דארפען געמאכט ווערען מיט א קלאהרען ישוב הדעת און מיט א חשבון. מיר האבען ניט קיין סך אזוינע געווערען, ווי א דעמאנסטראציע אין די גאסען. מיר קענען ניט דעמאנסטרירען יעדען מאנטאג און דאנערשטאג. מיר טארען ניט אויסשיסען אונזער פולווער אין א אונגינסטיגער צייט, ווייל וואס וועט אונז בלייבען, ווען ס'וועט קומען די שעת הכושר? מיר קענען דעריבער קיין טענות ניט האבען צו דעם נאציאנאלען ארבייטער־קאמיטעט, וואס ער האט ניט געגרופען די אידישע ארבייטער אין די גאסען.

וואלט אין'ם משך פון'ם לעצטען יאהר פאר געקומען עטוואס אויסערגעוועהנליכעס בנוגע צו אידען אין רוסלאנד — א נייער גרויסער גירוש, א נייער אנפאל, איבערהויפט א נייער וויכטיגער פאקט, וואלט דער נאציאנאלער ארבייטער קאמיטעט געווים ארגאניזירט א פראטעסט פון די מאסען. ער וואלט ניט געווארט אויף כלל ישראל, ער וואלט געגרופען די ארבייטער: „שרייט, פראטעסטירט!“ — און דער פראטעסט וואלט געווען אם פלאץ און וואלט ניט פערפעהלט צו האבען א ווירקונג.

אזא פאסירונג איז אבער — צום גליק — ניט פארגעקומען. און דער פאליטישער וועטער פון אמעריקא איז די גאנצע צייט געווען אזא, אז דעמאנסטראציעס געגען איינעם פון די „עריים“ וואלט איבערהויפט ניט ארויסגערופען דעם פאסענדען אבקלאנג. איז דער ארבייטער־קאמיטעט געווען געצוואונגען צו זוכען אנדערע מיטען, אנדערע מעטאדען.

די דאזיגע מעטאדען זיינען אבער שוין ניט געווען אזוי איינפאך. דער אונקריטישער געדאנק האט זיי שוין ניט אזוי לייכט געקענט בעגרייפען.

מען האט זעהר פיעל גערעדט וועגען „שדכנות“. דער נאציאנאלער ארבייטער־קאמיטעט, זאגט מען, האט פארבויגען אלע איבעריגע זאכען און כסדר געפיהרט שדכנות צווישען דער אמעריקען דזשואיש קאמיטע און דער קאנגרעס־קאמיטע. דער אונקריטישער נעדאנק קען דאס ניט פערדייהען. היתכן, טענה'ט ער, ווי קומען סאציאליסטען צו אן אמעריקען דזשואיש קאמיטע? וואס האבען מיר, ארבייטער, צו פיהרען אונטערהאנדלונגען מיט די שיף'ס און די מארשאל'ס? וואס איז דאס גלאט פאר אן עובדה: קאנפערענצען, בעראטונגען, בריעף־וועקסעל, פריוואטע און האלב־פריוואטע־געשעפטען מיט די אדונים פון די הויכע פענסטער? זיינען דען די אדונים ניט קיין פיינד פון דעמאקראטיע? זיינען זיי דען ניט קיין אסימילאטארען? טא וואס זשע קעהרען מיר זיך אן מיט זיי?

עס איז לייכט אנצושרייבען א טוץ שרייענדיגע צייטונגס־ארטיקלען געגען אזא „אונווירדיגע“ האלטונג פון דעם ארבייטער־קאמיטעט און דערביי נאך אויסזעהן ווי א קעמפפער פאר דעמאקראטיע און דירעקטע טהאט. אין אמתן אבער איז אין גרונד פון די אלע אונטערהאנדלונגען, קאנפערענצען, „שדכנות“ געלעגען איין געזונטער, לאגישער געדאנק: אז ביי דער איצטיגער פאליטישער קאניונק־

טור איז אַ צוזאַמענאַרבייטען פון אַלע עלעמענטען פון׳ם אידישען פאָלק אונבעדינגט נויטווענדיג, אויב מען וויל דערגרייכען וועלכע ניט איז רעזולטאַטען.

לאָמיר זיך ניט נאַרען: היינטיגע צייט, איידער ס׳איז געענדיגט דער קריעג, איידער ס׳דאָ זיך פערזאַמעלט די פריעדענס־קאָנפערענץ, איידער די גרויסע וועלט איז וויעדער פעהיג געוואָרען צו הערען און זעהן, בלייבט אונז נאָר איין ארבייט: ביסלעכווייז פעראינטערעסירען די געזעלשאַפטליכע מיינונג פון אמעריקע אין דער אידישער פראַגע און דערווייל צוגרייטען די אידישע מאַסען צו אַן אַקטיווער ארויסטרעטונג, ווען די צייט וועט קומען.

פעראינטערעסירען די געזעלשאַפטליכע מיינונג פון אמעריקע דורך גאַסען־דעמאָנסטראַציעס אָדער אפילו דורך אַן אלגעמיינעם איינטאָגיגען סטרייק קענען מיר ניט, ווייל, ווי מיר האָבען געזעהען, עס איז איצט קיין צייט ניט פאַר דעמאָנסטראַציעס און סטרייקען. ווי זשע קענען מיר פאָרט ווירקען אויף אמעריקע? דורך דער ברייטקייט פון דער אָרגאַניזאַציע פאַר אידישע רעכט, דורך דער אימפּאָזאַנטער פעראייניגונג פון אַלע אידען פון אמעריקע אונטער איין פאָהן פון אידישער גלייכבערעכטיגונג, דורך דעם פּאָליטישען גוויכט וואָס אזא פעראייניגונג קען בעזיצען.

דער נאַציאָנאַלער ארבייטער־קאָמיטעט האָט זיך „געשדכנט" צו דער אמעריקען דזשואיש קאָמיטע! זאָל זיין „געשדכנט". אונז איז דאָ ניט וויכטיג דאָס וואָרט. אונז איז אויך ניט וויכטיג צו דער אָדער יענער פאָרשטעהער פון דעם ארבייטער־קאָמיטעט האָט זעהר פריינדליך אָדער האַלב־פריינדליך אָדער זעהר קאַלט נעדריקט מאַרשאַל׳ס אָדער מאַגנעס׳עס האַנד. דער עיקר איז דער צוועק, צוליעב וואָס מ׳האָט געפיהרט די אונטערהאַנדלונגען: און דער צוועק איז געווען — אריינציהען די אמעריקען דזשואיש קאָמיטע אין קאַמפּף פאַר אידישע רעכט, געווינען אויף אונזער זייט דעם גאַנצען איינפלוס, וואָס די קאָמיטע פערמאָגט.

איז דאָס ניט געווען אַן אונמעגליכע אונטערנעהמונג? ניין, ניט געווען. דאָס האָבען בעוויזען די פאַקטען. דאָס האָט בעוויזען די פעראייניגונג אין האָטעל אסטאָר. די אמעריקען דזשואיש קאָמיטע האָט ביסלעכווייז נאָכגעגעבען די ארבייטער־פערטרעטער אי אין דער פראַגע פון אַ קאָנגרעס, אי אין דער פראַגע וועגען נאַציאָנאַלע רעכט פאַר אידען — און די פעראייניגונג איז געשעהן. די אמעריקען דזשואיש קאָמיטע איז איינגעגאַנגען אויף די אַלע זאַכען ניט אויס ליעבע צו די ארבייטער־פערטרעטער און ניט צוליעב זייערע שעהנע אויגען, נאָר ווייל זי האָט געוואוסט, אז דער ארבייטער־קאָמיטעט איז אַ נרייסע פּאָטענציעלע מאַכט, אז אין אַ גינסטיגען מאָמענט קען ער ענטוויקלען אַ ריעזיגע געזעלשאַפטליכע ענערגיע. די אמעריקען דזשואיש קאָמיטע האָט מורא געהאַט צו בלייבען איזאָלירט אין דעם קאַמפּף פאַר אידישע רעכט; אפשר האָט זי מורא געהאַט אָנצואווערען איהר ראָלע אין׳ם אידישען לעבען, — דאָס איז אונז דאָ ניט וויכטיג; דער נאַציאָנאַלער ארבייטער־קאָמיטעט האָט ניט געדאַרפט לייענען אין די נשמות, חוקר ודורש זיין, וואָס פאַר כונות עס ליגען בעהאַלטען הינטער דעם אָפּמאַך. אַ פאַקט איז, אז דורך דעם אָבמאַך האָט די בעוועגונג פאַר אידישע רעכט בעקומען אַ גרעסערען אומפאַנג, אַ גרעסערע פּאָליטישע ווערדע, אַ גרעסערע פעהיגקייט אריינצודרינגען אין דער אמעריקאַנער עפענטליכקייט, אין דער אמעריקאַנער פּרעסע.

עס קען קלינגען ווי אַן אנערקענונג פון איינענער שוואַכקייט, ווען מיר זאָגען, אז די אמעריקען דזשואיש קאָמיטע און די קרייזען, וואָס זיינען מיט איהר פערבונדען, זיינען פאַר אונז געווען אַזוי וויכטיג. דאָס איז אָבער ניט אמת. ווער קען פערלייקענען די מאַכט פון די ארבייטער־מאַסען? ווען עס וועט קומען צו אַ מאַסען־אַקציאָן, וועלען זיי זיין די פיהרענדע קראַפט, אפשר די איינציגע קראַפט. ווען עס האַנדעלט זיך אָבער וועגען אַלטעגליכער לאַנגזאַמער פּאָליטישער און געזעלשאַפטליכער בעיינפלוסונג, איז די אמעריקען דזשואיש קאָמיטע אַ געוואַלדיגער פאַקטאָר.

קאָמבינירען די פערשיעדענע אידישע קרעפטען אין אַ קאַמפּף פאַר אידישע רעכט: די דיי־רעקטע מאַסען־קראַפט פון די אידישע ארבייטער און די פּאָליטישע קראַפט פון דער רייכער אַסיי־מילירטער בורזשואזיע — דאָס איז געווען איינע פון די וויכטיגסטע אויפגאַבען, וואָס זיינען געשטאַנען פאַר דעם נאַציאָנאַלען ארבייטער־קאָמיטעט.

פון אויסען האָט דאָס געקענט אויסזעהן עפּעס פריקרע: מ׳האָט זיך אָרגאַניזירט, און מען טהוט ניט גאָרנישט. מען איז ארבייטער־פערטרעטער, און מען חבר׳ט זיך מיט די „יאַהודים". וואָס הייסט דאָס? דאַרף מען דען נאָך אַ בעסערען בעווייז, אז די פיהרער פון דעם ארבייטער־קאָמיטעט זיינען געבלענדעט דורך דעם גלאַנץ פון מיליאָנען?

עס פערשטעהט זיך, אז דאָס איז אַ דעמאָגאָגישע בעהויפּטונג. ערשטענס האָט דער קאָמיטעט אליין געפּרופט טהאָן וואָס ס׳איז נאָר געווען מעגליך צו בעאיינפלוסען די אמעריקאַנער געזעלשאַפטליכע מיינונג — און דער רייסטער פון זיינע פערזוכען אין דעם פּרט איז האָר ניט אזוי קליין. צווייטענס, האָט ער גאַנץ גוט געוואוסט, אז אַ פעראייניגונג מיט די „יאַהודים" איז אַ פּריקרע זאַך, נאָר ער האָט פאָרט געשטרעבט דערצו, ווייל דאָס איז געווען נויטיג.

„מיר׳ן געהן אפילו מיט׳ן טייוועל, אבי דאָס זאָל אונז העלפען אין אונזער ארבייט", — האָט

געזאָגט איינער פון דעם ארבייטער־קאָמיטעט. און דאָס איז געווען די אלגעמיינע שטימונג. מען האָט גוט געוואוסט, אז די „יאהודים" זיינען געגנער. מען האָט אָבער געוואוסט, אז זייער שטים הערט מען. זאָלען די ארבייטער זיי לאָזען אליין, וועלען זיי די שטים אויסנוצען אין א אונווירדיגען, אבשר גאָר אין א פאלשען וועג (א שטייגער, די פעטיציע צום רומישען פאפסט). זאָלען זיך די ארבייטער צונויפריידען מיט זיי (און זיי האָבען זיך דוקא געלאָזט רייד ען) — וועט די שטים זייערע קענען אויסגענוצט ווערען אין א ברייטער מאָס און הע... דער ארבייט.

א פעראייניגונג צווישען אָט די צוויי אָרגאניזאציעס איז אין דער זעלבער צייט געווען אויך א וויכטיגער טריט פארווערטס אין דער אינגזעמלונגס־אָרגאניזירונג פון די אידען. אונזער ארבייט אין איצטיגער צייט — די אלגעמיינע פארבערייטונגס־ארבייט צו א גרויסען קאמפיין — דארף זיין געווענדעט ניט נאָר אויף אמעריקע, נאָר אויך אויף אונז אליין. עס דארפען צוגעגרייט ווערען די קרעפטען צו א אידישען קאָנגרעס, צו א רייה עפענטליכע ארויסטרעטונגען. און אין דעם פרט איז יעדע פערבינדונג פון ביז אהער אָבגעזונדערטע קרעפטען — א געוויסן פאר דער בעוועגונג.

און נאָך איין זאך איז מען אויסען געווען מיט אזא פעראייניגונג: צווינגען דעם קאָנגרעס־קאָמיטעט זיך אָבצוזאָגען פון זיין סעפאראטיסטישער פאָליטיק; מעגליך מאכען אן אלגעמיינע פלאטפאָרם און אן איינהייטליכע האנדלונג.

די „קאָנגרעסיסטען" — ציוניסטען, נאציאָנאליסטען און סתם אידען פון א גאנץ יאָהר — זיי איז געווען גוט. זיי האָבען דאָך ווענינ געקלעהרט וועגען א פאָליטישען עפעקט. זיי האָבען ווענינ אין זינען געהאט די אויסען־וועלט. זיי האָבען זיך ווענינ געקימערט וועגען דעם פאָליטישען באראָמעטער. זיי זיינען אויסען געווען איין זאך: קאָנסאָלידירען בעדייטענדע אידישע קרעפטען ארום א געוויסען נאציאָנאליסטיש־ציוניסטישען פראָגראם, פערשטארקען די נאציאָנאליסטיש־שאָוויניסטישע געפיהלען אין די אידישע מאסען.

זייער ארבייט איז געווען גרינג און פאר דעם אונקריטישען געדאנק זעהר פערשטענדליך. זיי האָבען זיך געהאלטען אין איין „בעוועגען". זיי האָבען געדרוקט הונדערטער ארטיקלען פול מיט גאל אויף די געגנאָסען — און עס האָט זיך געקענט דאכטען, אז זיי טהוען ארבייט. זיי האָבען אָבגעהאלטען מיטינגען און דערצעהלט די אידען, אז אידען ליידען, און דער פאָליטיש־נאאיווער מענ שהאָט געגלויבט, אז דאָס איז „בעיועגונג". זיי האָבען אָנגעפיעלט די אידישע גאס מיט א ליארם און א געפילדער — און דער נאאיווער צושויער האָט געמיינט, אז דאָס איז זער ריכטיגער קאמפף פאר אידישע רעכט. זיי זיינען דוקא געווען אויסגעהאלטען און קאָנסעקווענט אין זייער פאָליטיק, פון זייער שטאנדפונקט. זייערע בליקען זיינען דאָך כסדר געווען געווענדעט ניט נאָר אויסען, נאָר אינווייניג, צו די אידען גופא.

פערבינדען אָט די אָרגאניזאציע און איהר גאנצען איינפלוס־קרייז מיט דעם ווירקליכען פאָליטיש־געזעלשאפטליכען קאמפף פאר אידישע גלייכבערעכטיגונג איז געווען מעגליך נאָר דאן, ווען ס'וואָלט זיך איהר אנטקעגענגעשטעלט אן אנדער גרויסע אָרגאניזאציאָן. דער קאָנגרעס־קאָמיטעט האָט געקענט איגנאָרירען די אידישע ארבייטער בעזונדער און די אמעריקען דזשואיש קאָמיטע בעזונדער; ער האָט זיי אָבער ניט געקענט איגנאָרירען, ווען זיי האָבען זיך פעראייניגט. א סימן — די פריעדענס־פערהאנדלונגען, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען נאָך דער קאָנפערענץ אין האָטעל אסטאָר און וואָס וועלען, דאכט זיך, פיהרען צו א געמיינזאמען פראָגראם פון ארבייט.

דאָס אלעס — די אינוועניגסטע, מאָלעקולארע אָרגאניזאציאָנס־ארבייט, די אונטערערדונגען, די פערהאנדלונגען, דאָס „שווארצע בוך", די פערזוכען ארייننצודרינגען אין דער אמעריקאָנישער פרעסע, די דעלעגאציע צום פרעזידענט, די רעזאָלוציע אין קאָנגרעס, די ארבייט אין דער סאָצ. פארטיי און אין דער אמעריקען פעדעריישאָן אָוו לייבאָר, די פרעס־קאמפאניע — דאָס אלעס איז געווען אָרים אין עפפעקטען. דער גענעראל צווישען דער שרייענדיגער אידישער נויט און דער לאנגזאמער, האלב־אונטערערדישער ארבייט פון דעם נאציאָנאלען ארבייטער־קאָמיטעט האָט זיך געוואָרפען אין די אויגען. דער פאָליטיש־אונשולדיגער סאָציאליסט איז געוואָרען אונגעדולדיג. ער האָט נערן אויפגעכאפט די שלאָגווערטער, וואָס דער צד שכנגד האָט איהם אין אזא רייכער מאָס אונטערגעטראָגען: „שתדלנות", „דיפלאָמאטיע", „קלייזעל־פאָליטיק", „חבר'ן זיך מיט די גרויסע הערען"...

די גאנצע „שתדלנות" און די גאנצע „דיפלאָמאטיע" איז בעשטאנען אין דעם, וואָס דער נאציאָנאלער ארבייטער־קאָמיטעט האָט ניט געוואָלט פיהרען קיין אינוועניגסטע אידישע פאָליטיק צום וואויל און בעסטען פון די אידישע נאציאָנאלע געפיהלען, נאָר ער האָט געוואָלט פיהרען א פאָליטישגעזעלשאפטליכע פאָליטיק, וועלכע זאָל העלפען די אידען אין די קריעגס־לענדער — דערהויפט אין רוסלאנד — צו דערשלאָגען זיך פאָליטישע און אנדערע רעכט.

אין אזא פאָליטיק האָט מען זיך געמוזט רעכענען מיט אלע אויסערע און אינערע בעדינגונגען. אויב די בעדינגונגען זיינען געווען אונגינסטיג פאר אונזער ארבייט, איז דאָס ניט די שולד פון איין פערזאָן און ניט פון א גרופע פערזאָנען.

די בעוועגונג פאַר אידישע רעכט איז אין עצם א עמאָציאָנאַלע, סענטימענטאַלע בעוועגונג. זי איז ניט פערבונדען דירעקט מיט די אונמיטעל־באַרע, טאָג־טעגליכע אינטערעסען ניט פון די אמעריקאַנער אידען און ניט פון אמעריקע גופא. מען קען זי ניט פערגלייכען מיט דער יוניאָן־בעוועגונג, א שטייגער, וואו עס האַנדעלט זיך וועגען אַזוינע נאָהענטע, צו־נאָהענטע זאַכען. און אויב אפילו אין א יוניאָן מוז מען זיך רעכענען מיט אויסערע בעדינגונגען, אויב אפילו אין א סטרייק נעהמט מען אין אנבעטראַכט אַלע מעגליכע פאַקטאָרען, איז דאָס נאָך מעהר נויטיג אין א בעוועגונג, וואָס איז געגרינדעט אויף לויטער סענטימענטען.

פאַר אַזא בעוועגונג זיינען די אויסערע בעדינגונגען געווען שלעכט, די אינערע ניט קיין סך בעסער. די גאַנצע צייט איז אמעריקע געווען אויפ'ן שוועל פון א קריעג מיט דייטשלאַנד, און די כוואַליעס פון פאַטריאָטיזם, בעגלייט מיט א בעזונדערער, קינסטליך־אויפגעבלאָזענער ליעבע צו רוסלאַנד, האָבען זיך געהויבען העכער און העכער. די גאַנצע צייט האָט דער קריעג פערנומען דעם אויבען־אָן אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, און דער ריעזיגער חורבן אין גאַנץ אייראָפּא און די ליידען פון גרויסע נאַציאָנען האָבען פערשטעלט די ליידען און פיין פון קלענערע פעלקער, אַזוי, אַז אפילו די טערקישע שחיטות אויף די ארמעניער, וואָס וואָלטען גראָד געקענט דינען די אמעריקאַנער „דזשינגאָס" אַלס א גוטער אגיטאַציאָנס־מאַטעריאַל געגען דייטשלאַנד, זיינען געבליבען אין אמעריקא כמעט אונבעמערקט. אין אַזא צייט האָט דער ארבייטער־קאָמיטעט פשוט קיין מאַכט ניט געהאַט אַוועקצושטעלען די אידען־פראַגע אויף דער טאַגעס־אָרדנונג פון דער אמעריקאַנישער פרעסע. עס איז א סספק, צו ער וואָלט דאָס געקענט טהאָן אפילו אין פערבינדונג מיט דער אמעריקען דזשואיש קאָמיטע. יעדענפאַלס האָט ער געגלייבט, אַז דורך א פעראייניגונג פון אַלע אידישע אָרגאַניזאַציאָנען און דורך דער גרויסער בעדייטונג, וואָס אַזא פעראייניגונג וואָלט געוואונען, וואָלט די אמעריקאַנער פרעסע געצוואונגען געווען צו ווידמען מעהר אויפמערקזאַמקייט די אידען אין די קריעג־פיהרענדע לענדער.

דער ארבייטער־קאָמיטעט האָט געהאַט איין מיטעל — גאַסען־דעמאָנסטראַציעס. וואָלט דאָס אָבער געווען א פערברעכען, ווען ער וואָלט זיי אויסגענוצט אין אַזא צייט, ווען זיי וואָלטען ניט געהאַט דעם נויטיגען עפעקט. דורך גאַסען־דעמאָנסטראַציעס קען מען ניט צווינגען די אמעריקאַנער פרעסע נאָכאַנאַנד צו ריידען וועגען אידישע פאָגראָמען אין רוסלאַנד — אין אַזא צייט, ווען דער מעכטיגער־שטאָהל־טראָסט און אַנדערע קאָרפּאָראַציאָנען זיינען פעראינטערעסירט, אַז די פרעסע זאָל גראַד וועגען דעם שווייגען. דורך גאַסען־דעמאָנסטראַציעס קען מען ניט אָנפיהרען קיין שטענדיגע, לאַנגדויערנדע פּאָליטיק.

די איינציגע זאַך, וואָס דער ארבייטער קאָמיטעט האָט פערפעהלט צו טהאָן, איז — עטליכע אידישע מיטינגען אין די גרויסע שטעדט, וואָס זאָלען אָנווארימען די אונגעדולדיגע אידישע הערצער און זיי דערמאָהנען, אַז מען טראַכט נאָך אַלץ און מען פלאַגט זיך מיט דער אָנגעוועהטאָגטער אידישער פראַגע. אָבער דאָס וואָלט דאָך באמת געווען ניט מעהר ווי „פּאָליטיק". ווארום וואָס פאַר א בעדייטונג האָבען אידישע מיטינגען, וואו אידען קאָכען זיך אין זייער אייגענעם וועהטאָג? וואָס פאַר א בעדייטונג האָבען געהאַט די מיטינגען פון דעם קאָנגרעס־קאָמיטעט, וועלכע האָבען אַזוי געקוויקט דאָס האַרץ פון אונזערע פּאָליטישע בייבים?

אָט די מיטינגען, אגב, און די גאַנצע האַנדלונג פון דעם נאַציאָנאַליסטישען פליגעל אין דער קאָנגרעס־בעוועגונג זיינען געווען די אינערע שטערונג אויפ'ן וועג פון'ם ארבייטער־קאָמיטעט. עס איז שווער געווען צו ארבייטען דאָרט, וואו היסטעריקע און שאָוויניזם האָבען פערנומען דעם פּלאַץ פון טאַקטיק, וואו געשרייען האָבען פערטרעטען האַנדלונג, און זייטיגע, ריין־פּאַרטייאישע מאָמענטען האָבען פערנומען דאָס אָרט פון א פּראָגראַם.

דאַכט זיך, אַז די דאָזיגע אינוועניגסטע שטערונג ווערט איצט בעזייטיגט. די פעראייניגונג פון אַלע גרופּען וועט מסתמא געשעהן. אָבער צו וועט דאָס בעדייטענד ענדערן די לאַגע אין די נאָהענטע עטליכע מאָנאַטען, צו וועט די ארבייט צופריעדענשטעלען די יעניגע, וואָס זעהען איבערהויפּט ניט די גרעצעען פון אונזער מעגליכער ארבייט אין אמעריקע, — איז נאָך א גרויסע פראַגע. ביז דער קריעג וועט זיך ענדיגען, בלייבט אונז פאַקטיש נאָר איין זאַך: פאַרבעריטונג: פאַרבעריטען, אויף וויפיעל ס'וועט זיך לאָזען, די אמעריקאַנער געזעלשאַפטליכע מיינונג (מסתמא וועט דאָס, צוליעב די וואהלען מיט זייער טומעל און צוליעב'ן קריעג, ניט מעגליך זיין אין א ברייטען מאַסשטאַב) און פאַרבעריטען די אידען זעלבסט צו א גרויסער מאַסען־אַקציאָן.

דער ריכטיגער מאָמענט וועט קומען, ווען דער קריעג וועט זיין צו ענד און ס'וועט האַלטען ביי פריעדען. דעמאָלט וועלען מיר דאַרפען האַמערן און האַמערן אָהן אַן אויפהער, אויף וויפיעל ס'וועלען קלעקען די קרעפטען.

אָנזאַמלען אָט די קרעפטען — דאָס דאַרף זיין די ... יפגאַבע פון דער נאָהענטסטער צוקונפט.

---

[1] די דעבאַטע איבער דער „נאַציאָנאַלער ארבייטער קאָמיטעט" וועט פאַרגעזעצט ווערען אין נעקסטען נומער. — די רעדאַקציע.

מ. באַראַנאָוו:

# צוויי יאָהר וועלט קריעג

(צווייטער אַרטיקעל.)

## 1. פאַר וואָס האָבען די דייטשען געהאַט אַזאַ גרויסען ערפאָלג?

די פריינד פון דייטשלאַנד ענטפערן גע־וועהנליך אויף דיזער פראַגע מיט איין וואָרט: „אָרגאַניזאַציאָן". דאָס הייסט, אז דאָס דייטשע פאָלק בעזיצט אין א פיעל גרעסערער מאָס, ווי אַנדערע פעלקער, די פעהיגקייט צו אָרגאַניזאַ־ציאָן. אין דייטשלאַנד איז אַלעס אָרגאַניזירט אין מעהר ווי אַרעט, דאָס מיליטער. דייטשען לאָזען זיך לייכט אָרגאַניזירען, פונקט ווי גע־צאַמטע פערד לאָזען זיך לייכט איינשפּאַנען.

מיר וועלען צוגעבען, אז א דייטש בריקעט קיין מאָל ניט, ווען זיין רעגיערונג שפּאַנט איהם איין, און אפילו ווען זי גיט איהם מיט א בייטש איבער'ן רוקען. ער איז גוט אויסגעמושטירט. ער ווערט פון קינדווייז אויף ערצויגען פאַר דעם שפּאַן. ער בריקעט אמאָר טהעאָרעטיש, קיין מאָל ניט אויף דער פּראַקטיקע. ער געפינט א וויסענשאַפטליכע ערקלערונג אי פאַר דעם כאָמוט, וואָס ער טראָגט, אי פאַר די שמיין, וואָס ער קריעגט. און די ערקלערונג בערוהיגט איהם.

נאָר אז דאָס דייטשע פאָלק איז מעהר פע־היג פאַר אָרגאַניזאַציאָן, ווי אַלע אַנדערע ציוויליי־זירטע פעלקער, דאָס איז ניט אמת. דאָס פראַנ־צויזישע פאָלק האָט אין דעם ערשטען יאָהר פון דעם קריעג אויפגעגעבען וואונדער אין דער הינ־זיכט פון אָרגאַניזאַציאָן — מיליטערישע, אינ־דוסטריעלע און פינאַנציעלע אָרגאַניזאַציאָן. דאָס ענגלישע פאָלק האָט אויפגעגעבען וואונדער. די ריעזיגע ענגלישע אַרמיי, וועלכע שלאָגט איצט די דייטשען, איז א פּראָדוקט פון אָרגאַניזאַציאָן. די דייטשע אַרמיי איז אויסגעוואַקסען אין פער־לויף פון צעהנדליגע יאָהרען. די ענגלישע איז אָרגאַניזירט געוואָרען אין פערלויף פון מ אָ־נ אַ ט ע ן. און דאָס, וואָס די ענגלישע אַרטי־לעריע קען יעצט ענטפערן מיט צוויי שאָסס אויף יעדען שאָסס פון די דייטשען, איז אויך א פּראָדוקט פון וואונדערבאַרער אָרגאַניזאַציאָן. די אַמוניציע־אינדוסטריע פון דייטשלאַנד איז געוואַקסען צעהנדליגע יאָהרען. די יעצטיגע אַמו־ניציע־אינדוסטריע פון ענגלאַנד איז געשאַפען געוואָרען אין פערלויף פון מ אָ נ אַ ט ע ן. אויב פאָן הינדענבורג, פאָן מעקענזען און די איבעריגע „פאָנען" זיינען מערקווירדיגע אָרגאַ־ניזאַטאָרס, איז דאָס דער פראַנצויז זשאָפר ניט ווינציגער, און דער ענגלענדער קיטשענער איז דאָס פיליייכט נאָך מעהר געוועזן.

ניין, דאָס דייטשע פאָלק בעזיצט ניט קיין מאָנאָפּאָל אויף אָרגאַניזאַציאָנס־פעהיגקייט. אפילו דאָס יונגע איטאַליענישע פאָלק האָט בע־וויזען אין דעם יעצטיגען קריעג, אז עס בעזיצט פיל פעהיגקייט. אפילו דאָס רוסישע פאָלק, — ווי די ערפאָלגרייכע טהעטיגקייט פון די זעמ־סטוואָס און שטעדט־פערבאַנדען האָט בעוויזען — בעזיצט דיזע פעהיגקייט. ווען זיין פערפוילטע רעגיערונג וואָלט איהם ניט געשטערט, וואָלט דאָס רוסישע פאָלק אַרויסגעוויזען וואונדער אין דער הינזיכט פון אָרגאַניזאַציאָן.

דער אונטערשיעד צווישען דייטשען און פראַנצויזען און ענגלענדער איז בלויז דער, דאָס די לעצטע מוז מען ערקלערען פאַר וואָס מען דאַרף זיי איינשפּאַנען, און די ערשטע קענען זיך בעגעהן אָהן אַן ערקלערונג. דאָס איז, פיליייכט, א מעלה אין קריעגס־צייטען, אָבער דיזע מעלה קאָסט די דייטשען זעהר טייער אין בריעדליכע צייטען.

די ערשטע גרויסע ערפאָלגען פון די דייטשען אין דעם היינטיגען קריעג קענען, אַזאַ, ניט צוגעשריבען ווערען זייער בעזאָנדערער אָרגאַני־זאַציאָנס־פעהיגקייט. פיליייכט קען מען זיי צו־שרייבען דער בעזאָנדערער פעהיגקייט פון זיי־ערע גענעראַלען? דאָס אויך ניט.

קיינע פון די קריעגספיהרענדע נאַציאָנען בע־זיצט ניט קיין נאַפּאָלעאָן צווישען איהרע מילי־טערישע פיהרערס. אויב די דייטשען האָבען הינדענבורג'ן און מעקענזען, האָבען די פראַנצויז־זען זשאָפר'ן, קעסטעלנאַו און פאָך'ן, די איטאַל־יענער — קאַדאָרנאַ און די רוסען — ברוסי־לאָוו'ן, זאַכאַראָוו'ן און אַנדערע; מיט א גרויסער אַרמיי און א מאַסע קאַנאָנען קען אפילו אַן עסט־רייכישער גענעראַל געוויינען א שלאַכט. מיט וועניג סאָלדאַטען האָט אפילו הינדענבורג דאָס ערשטע מאָל געמוזט אָפּטרעטען פון וואַרשא. סטראַטעגיע שפּיעלט א קליינע ראָליע אין דעם היינטיגען קריעג. איבערראַשונגען זיינען אונ־מעגליך אין דעם היינטיגען קריעג. זשעניאַלע איינפעלע העלפען ניט, סיידען זיי ווערען אונ־טערשטיצט פון גענוג קאַנאָנען און קאַנאָנען־פלייש. זיעגע ווערען היינט ניט געוואונען, נאָר פּ אַ ב ר י צ י ר ט.

---

די ערקלעהרונג פון די גרויסע דייטשע זיע־גע איז א גאַנץ איינפאַכע: פּ אָ ר ב ר י י־טו נ ג. און אפילו די ערקלעהרונג פון די דייטשע פאָרברייטונג איז א גאַנץ איינפאַכע.

ווען דייטשלאַנד האָט אין 1870 צוגענומען ביי פראַנקרייך די צוויי פּראָווינצען — עלזאַס און לאָטערינגען, און האָט דורך דעם געמאַכט איהר שכנה אויף דער מעריב־גרענעץ פאַר איהר אייביגען שונא, האָט זי פאַראויסגעזעהן, אז א נייער קריעג מיט פראַנקרייך איז פאַר איהר אונפערמיידליך. האָט זי זיך געמוזט פאַרברייטען פאַר יענעם קריעג. און ווען זי האָט שפּעטער געשלאָסען א בונד מיט עסטרייך, האָט זי פערשטאַנען, אז דאָס קען מיט דער צייט פיהרען צו א קריעג מיט רוסלאַנד, — צוליעב דער קאָנקורענץ צווישען עסטרייך און רוסלאַנד אויף דעם באַלקאַנישען אינזעל. האָט זי, אלזאָ, געמוזט מאַכען פאַרברייטונגען פאַר א קריעג מיט רוסלאַנד אויך. און ווען ענגלאַנד האָט איהר שפּעטער אָנגעהויבען צו שטערען אין איהרע אימפּעריאַליסטישע פּלענער, האָט זי געמוזט אָנפאַנגען צו שאַפען א גרויסע פלאָטע, אום צו זיין בעוואָרענט געגען א דריטען שונא אויך.

האָט זי פיער־און־צוואַנציג יאהר נאָכאַנאַנד געהאַלטען אין איין פאַרברייטען זיך פאַר א קריעג אויף אלע זייטען. און ניט נור האָט איהר קיין זאַך ניט געשטערט אין דעם, נאָר אלע איהרע אינערליכע אומשטענדען זיינען געווען אין דעם העכסטען גראַד גינסטיג פאַר דעם. זי האָט געהאַט א גאַנצע קלאַסע — די אַדעליגע — וועלכע האָט געמאַכט די מיליטערישע פּראָפעסיאָן פאַר איהר ספּעציאַליטעט, פאַר איהר פּריווילעגיע, פאַר איהר שטאָלץ, פאַר איהר הויפּט־אינטערעסע. איהר האַלב־דעספּאָטישע רעגיערונג האָט געהאַט א פרייע האַנט אין אלע מיליטערישע אָנגעלעגענהייטען. די הויך ענטוויקעלטע אינדוסטריע האָט שטאַרק מיטגעהאָלפען. און דאָס הויכמוטיגע פאָלק האָט פילאָזאָפירט איבער פרייהייט, האָט געדולדיג געוואַרט אויף דער סאָציאַלער רעוואָלוציאָן און האָט זיך דערווייַלע געלאָזט מושטירען און אַרגאַניזירען אין ערשטע קלאַסע קאַנאָנען־פלייש.

און, וועהרענד דייטשלאַנד האָט געהאַלטען אין פערפאָלקאָמען איהר מיליטערישע מאַשין, זיינען איהרע שכנים געווען פערנומען מיט גאַנץ אַנדערע זאַכען. די רוסישע רעגיערונג איז געווען פערטיעפט אין א קאַמפּף מיט דעם „אינערליכען שונא" און אין ווילדע פּלענער אין ווייטען מזרח. פראַנקרייך איז געווען פערנומען מיט פּאָליטישע קעמפּפע און איהר רעגירונג איז אלץ טיעפער געגאַנגען אין מאָראָקאָ און אין אַנדערע אימפּעריאַליסטישע אונטערנעהמונגען. ענגלאַנד איז געווען צורישען דורך פּאָליטישע און סאָציאַלע קעמפּפע און האָט געזוכט וועגען צו לעזען די אייביגע אירלענדישע פראַגע.

און דארום האָט פאַסירט, דאָס ווען דער גרויסער קריעג האָט אויסגעבראָכען, איז די דייטשע ארמיי געווען פאַרטיג ביז דעם לעצטען קנעכעל. אלע דייטשע ארסענאַלען זיינען געווען פול מיט קאַנאָנען, די דייטשע אינדוסטריען און פינאַנץ זיינען געווען מאָביליזירט, דאָס גאַנצע דייטשע פאָלק — די סאָציאַל־דעמאָקראַטען אריינגערעכענט, — איז געווען פאַר היפּנאָטיזירט און אפילו די דייטשע פּראָפעסאָרען זיינען פאַרטיג געווען צו בעקעמפּפען דייטשלאַנד'ס שונאים מיט צונג און פעדער. נאָך מעהר: אפילו דער דייטשער גאָט איז פאַרטיג געווען. די מאָביליזאַציע אויף דעם דייטשען הימעל איז אָנגעגאַנגען פּונקט אזוי גלאַט און שנעל, ווי די מאָביליזאַציע אויף דער דייטשער ערד...

און די פראַנצויזישע ארמיי האָט אפילו גענוג שיך ניט געהאַט: און ווען מען האָט ארויסגערופען אין פראַנקרייך די רעזערוויסטען, איז ניט געווען קיין קליידער פאַר זיי. און אין די פראַנצויזישע פעסטונגען האָבען געפעהלט קאַנאָנען.

און ענגלאַנד האָט בעזיצט אַן ארמיי פון 160,000 מאַן און גענוג קאַנאָנען און קוילען אויף א וואָך שיסען. מען דאַרף געדענקען, דאָס ענגלאַנד האָט געמאַכט איהרע אליאַנסען מיט פראַנקרייך און רוסלאַנד, ניט אום צו קענען אַטאַקירען דייטשלאַנד, נאָר אום אוועקצונעהמען דעם חשק ביי דייטשלאַנד צו אַטאַקירען זי.

און אין רוסלאַנד איז אויף דער שפּיצע פון דעם קריעגס־מיניסטעריום געשטאַנען סוכאָמלינאָוו, וועלכער זיצט יעצט אין טורמע. דאָס בעווייזט, ווי רוסלאַנד איז געווען פאַרטיג פאַר דעם קריעג...

---

די לאַגע פון דייטשלאַנד און איהרע בונדעסגענאָסען איז געווען בעדייטענד גינסטיגער ווי די לאַגע פון זייערע געגנער נאָך אין אַנדערע הינזיכטען.

די הויפּט בונדעסגענאָסין פון דייטשלאַנד — עסטרייך־אונגארן — איז איהר שכנה. און ווען די דייטשען און עסטרייכער האָבען איינגענומען סערביען, איז בולגאַריען געוואָרען זייער שכנה און טערקיי איז די שכנה פון בולגאַריען. אנשטאָט צו זיין אָבגעשניטען איינע פון די אַנדערע, ווי די הענדער פון די „עליים", געפינען זיך די צענטראַלע מעכטע אין נאָהענטע שכנה'שאַפט איינע צו די אַנדערע. ווען רוסלאַנד האָט אין דעם ערשטען יאהר פון קריעג אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפּען די עסטרייכער, האָבען די דייטשען זעהר לייכט געקענט צושיקען הילף זייערע בונדעסגענאָסען. און ווען דייטשלאַנד האָט זיך געניוטיגט אין שווערער ארטילעריע, האָט איהר עסטרייך זעהר לייכט און שנעל צו הילף געקענט קומען. און זינט סערביען איז עראָבערט געוואָרען קריגט טערקיי איהר ארטילעריע דירעקט פון בערלין. אבער ווען די רוסישע ארמיי איז געבליבען אָהן אמוניציע האָבען די פראַנצויזען און ענגלענדער זעהר ווייניג געקענט העלפען איהר. און ווען פראַנקרייך האָט

זיך געגוויטיגט אין סאָלדאטען, האָט איהר רוס־לאנד ניט געקענט צו הילף קומען. וועהרענד די צענטראלע מעכטע האָבען געקענט פיהרען דעם קריעג בשיתפות, האָבען די „עליים" (אויס־סער ענגלאנד און פראנקרייך) געמוזט פיהרען דעם קריעג בעזונדער, ווייט איינע פון דער אנ־דערער.

ווייטער. וואס אנבעלאנגט די פלענער און די סטראטעגיקע פון דעם קריעג, זיינען די צענ־טראלע מעכטע געווען ווי איין מאכט. אין דעם דייטשען גענעראל־שטאב איז פון אָנפאנג אָן געווען קאָנצענטרירט די פיהרערשאפט איבער אלע בונדעס־ארמייען. און ביי די „עליים" האָט אין פערלויף פון די ערשטע אכצעהן מאָ־נאטען יעדע ארמיי געהאט איהרע בעזונדערע פלענער און איהר בעזונדערע סטראטעגיקע. און, אנשטאט צו שטימען איינע מיט די אנדערע, האָבען מאנכעמאָל די מיליטערישע פלענער פון איין מאכט געשטערט די פלענער פון אַנ־דערע מעכטע.

שליסליך. אזוי ווי דייטשלאנד און עסט־רייך ליגען אין מיטען צווישען זייערע געגנער אין דעם מזרח און זייערע געגנער אין דעם מעריב, און אזוי ווי זיי בעזיצען א מאסע גוטע און ספּע־ציעל פאר קריעגס־צוועקען בעזאָרגטע איינזעג־באהן־ליניען, זיינען זיי אים שטאנדע געווען אין א גאנץ קורצער צייט אריבערצעווארפען בעדיי־טענדע טהיילען פון זייערע ארמייען פון דער מזרח־גרענעץ אויף דער מעריב גרענעץ, און פער־קעהרט. א צייט לאנג זיינען די „עליים" נאָך ניט געווען פארטיג און האָבען ניט געפיהרט דעם קריעג נאָך איין פלאן; האָבען די צענטראלע מעכטע צוליעב זייער גינסטיגער טעריטאָרישער לאגע, געקענט צוקלאפען בעזונדער זייער שונא אין דעם מזרח אָדער זייערע שונאים אין דעם מעריב.

ווי איהר זעהט, איז גאָר קיין וואונדער ניט וואס די דייטשען האָבען די ערשטע אכצעהן מאָ־נאטען פון דעם קריעג אזעלכע גרויסע ערפאָלגען געהאט. מיט די אויסעראָרדענטליכע מעלות און פעהיגקייטען פון די דייטשען — ווי זייערע פאָט־ריאטען בעריהמען זיך — האָט עס גאָר ניט געהאט צו טהאָן. מיט דער „געטליכער" דייי־טשער „קולטור" — אויך ניט. און אז די „עליים" (אויסער רוסלאנד) שטעהען אין איר־גענד וועלכער הינזיכט נידריגער פאר דייטש־לאנד, בעווייזט עס אלץ ניט. פערקעהרט, דער פאקט, וואס די „עליים" האָבען אין צוויי יאהר געקענט ד ע ר י אָ ג ע ן דייטשלאנד, קען פון זייערע פאטריאטען פונקט אזוי גוט בענוצט ווע־רען אלס א בעווייז, אז זיי שטעהען העכער פאר דייטשלאנד.

---

## 2. די לאגע אין אָנפאנג פון דעם דריטען יאָהר.

די פערגעטערער פון די דייטשען לויבען ביז'ן הימעל זייער פעהיגקייט אלעס פ אָ ר־ א ו י ס צ ו ז ע ה ע ן. יא, וואס אָנבעלאנגט די מאטעריעלע זייט פון קריעג־פיהרען, האָבען די דייטשען ווירקליך אלעס פאראויסגעזעהן... ביז דעם לעצטען קנעפּעל אויף די מונדירען פון זייערע סאָלדאטען. ביז דעם לעצטען שרייפעל אין זייערע קאנאָנען. אלעס איז ביי זיי פאר־טיג געווען פאר דעם קריעג נאָך מיט צעהן יאהר פאר דעם, ווי ער האָט אויסגעבראכען. זיי האָ־בען פאראויס בעשטימט די צייט, וועלכע וועט נויטיג זיין פאר זייער זיעגרייכער ארמיי צו ערייכען פאריז. זיי האָבען פאראויס בעשטימט, ווי לאנג די פראנצויזען וועלען אימשטאנדע זיין אויסצוהאלטען זייערע קלעפּ. זיי האָבען פאר־אויס בעשטימט דעם טאָג, ווען קייזער ווילהעלם וועט אויף דער שפּיצע פון זיין ארמיי אריינ־מארשירען אין דער הויפּטשטאָדט פון פראנק־רייך. זיי האָבען פאראויס בעשטימט, ווען זיי וועלען אימשטאנדע זיין אירבערצופיהרען זייער זיעגרייכע ארמיי פון דער מעריב־גרענעץ צו דער מזרח־גרענעץ. און זיי האָבען פאראויס בע־שטימט, ווי פיעל מיליארדען קאָנטריבוציע זיי וועלען צוריקברענגען פון פאריז און פעטראגראד. זיי האָבען פאראויס בעשטימט אז זעקס מאָ־נאטען נאָך דעם אויסברוך פון דעם קריעג וועט גאנץ אייראפּא ליגען ביי די פיס פון קייזער ווילהעלם'ן, און דייטשלאנד וועט זיין „איבער אלעס."

זיי האָבען ניט פאראויסגעזעהן בלויז עט־ליכע קליינינקייטען. זיי האָבען ניט פאראויס־געזעהן, אז די בעלגיער וועלען פערטהיידיגען די נייטראליטעט פון זייער לאנד. אז ענגלאנד וועט אריינטרעטען אין קריעג. אז פראנקרייך וועט אויסנוצען דעם בראוון ווידערשטאנד פון די בעלגיער, אום צו פערענדיגען די מאָביליזא־ציע פון איהר ארמיי. אז איטאליען וועט ארויס־טרעטען פונ'ם דריי־בונד און וועט צושטעהן צו די „עליים". אז רוסלאנד וועט פארטיג ווערען מיט איהר מאָביליזאציע א סך גיכער, ווי זי האָט עס נאָך די אויסרעכנונגען פון די דייטשען געדארפט. אז די רוסישע ארמיי וועט זיך בע־סער שלאָגען, ווי די עסטרייכישע, און אז די עסטרייכישע גענעראלען וועלען זיך ארויסווייזען פאר גרעסערע קאליקעס, ווי די רוסישע. אָט דאָס אלעס האָבען די דייטשען נ י ט פאר־אויסגעזעהן, און דאָס איז געווען טויזענד מאָל וויכטיגער, ווי די קנעפּלעך אויף די מונדירען און די שרייפלעך אין די קאנאָנען.

אָפיציעל האָבען נאָך די דייטשען ניט פער־לאָרען דעם קריעג. ניט אָפיציעל האָבען זיי איהם פערלארען אין אָנפאנג סעפּטעמבער 1914, נאָך דער נידערלאגע, וואס זיי האָבען געקראגען ביי דעם טייך מארן. יענע נידערלאגע האָט מיט אמאָר ארט זייערע פלענער צושטערט. דער וועג נאָך פאריז איז געווען פערשפּארט. פראנק־רייך איז נאָך געווען גאנץ שטארק און האָט ניט

ארויסגעוויזען דעם מינדעסטען חשק צו בעטען ביי קייזער ווילהעלמ'ן פרידען. אנשטאט צו ענדיגען אין דעם טאָג מיט פראנקרייך און נעה־מען זיך אין דעם טאָג אן ענדע צו מאכען פון רוסלאנד, האָבען די דייטשען געמוזט איבערלאָ־זען דעם קעמפּיין אין מערב אין מיטען און געהן ראטעווען איסט־פּרייסען פון די קאָזאקען.

זיי האָבען געראטעוועט איסט־פּרייסען, אָבער זיי האָבען בשום אופן ניט געענדיגט מיט רוס־לאַנד. האָבען זיי איבערגעלאָזט דעם מזרח־קעמ־פּיין אין מיטען און האָבען אָנגעפאַנגען א נייעם קעמפּיין אין מערב, אום דורכצוברעכען זיך צו די האַפענס פון נאָרד־פראַנקרייך און אָפּשניידען ענגלאַנד פון פראַנקרייך. איז זיי דאָס אויך ניט געלונגען.

און דערווייל האָבען די רוסישע ארמייען מארשירט דורך בוקאָווינע און גאַליציען צו די קארפּאַטען — נאָך אונגארן. האָבען די דייט־שען בעשלאָסען אָנצושטרענגען אַלע זייערע קרעפטען, אום צו געבען א טויט־קלאַפּ רוסלאַנד און צווינגען זי צו שליסען א בעזונדערן פריע־דען. א שרעקליכען קלאַפּ האָבען זיי די רוסען געגעבען, נאָר פאַר טויט האָט זיך דער בער ניט אַנערקענט און פון א בעזונדערן פרידען האָט ער ניט געוואָלט הערען.

האָבען די דייטשען איבערגעלאָזט דעם קעמ־פּיין אין מזרח אויך ניט פערענדיגט און האָבען זיך א וואָרף געטהאָן אויף די באַלקאַנען. זיי ווערען צושמעטערן סערביען. זיי וועלען עפענען א דירעקטען וועג דורך בולגאַריען נאָך קאָנסטאַנ־טינאָפּאָל. זיי וועלען פערשטאַרקען די טערקי־שע ארמיי און וועלען זי אויסנוצען פאַר אַן עקספּעדיציע נאָך עגיפּטען פון איין זייט און נאָך אינדיען פון דער אַנדערער זייט. ענגלאַנד וועט דאַן געצוואונגען זיין צו בעטען פריעדען. דיעזער פּלאַן איז אויך גלענצענד דורכגעפיהרט געוואָרען, מיט איין קליינער אויסנאַהמע: די וועגען נאָך עגיפּטען און אינדיען זיינען גוט בע־וואַכט. די ענגלענדער האָבען צייט געהאַט צו בעפעסטיגען דעם סועץ־קאַנאַל, און די פון טויט לעבעדיג געוואָרענע רוסען האָבען ווידער געגו־מען קלאַפּען די טערקען.

האָבען די דייטשען איבערגעלאָזט דעם קעמ־פּיין אין זיד־מזרח ניט פערענדיגט און האָבען זיך א לאָז געטהאָן אויף ווערדען, אין זיד־פראַנק־רייך. זיי וועלען אין דריי־פיער וואָכען איינגעה־מען ווערדען, וועלען זיך ווידער א לאָז טהאָן צו פאַריז און וועלען סוף־כל־סוף צווינגען פראַנק־רייך צו שליסען א בעזונדערן פרידען.

נאָר דער קעמפּיין ביי ווערדען האָט זיך פער־צויגען אויף עטליכע מאָנאַטען. און דערווייל זיינען די „עלליים" ענדליך פארטיג געוואָרען מיט זייערע פאָרבעריטונגען און האָבען אָנגעפאַנגען א שטארקע אָפענזיווע אויף אַלע פראָנטען. און יעצט, אין אָנפאַנג פון דעם דריטען יאָהר, שטעהט דער קריעג אזוי:

ענגלאַנד און פראַנקרייך האָבען געגוג קאַ־נאָנען און קאַנאָנען־פלייש אום צו קענען שטור־פען די דייטשען אזוי לאַנג, ביז זיי וועלען זיי ארויסשטופען — אהיים.

איטאַליען איז אין שטאַנד צו פערהאַלטען אויף איהרע גרענעצען א האַלבען מיליאָן עסט־רייכישע סאָלדאַטען.

די ארמיי פון די עלליים אויף די באַלקאַנען איז שטארק געגוג, אום ניט צו דערלאָזען, אז טערקיי און בולגאַריען זאָלען שיקען שטיצע צו דייטשלאַנד און עסטרייך.

רוסלאַנד איז שטארק געגוג, אום צו קענען שטופען די עסטרייכער ביז... קראַקאָ!. און די דייטשען אין מזרח זיינען צו שוואַך, אום צו קענען פיעל העלפען די עסטרייכער, און קוים שטארק געגוג, אום צו קענען פערהאַלטען די רוסען אין נאָרד און אין דעם צענטר.

רוסלאַנד הערט ניט אויף צו קלאַפּען די טער־קען אין אזיען.

די ארמייען פון ענגלאַנד, בעלגיען און פראַנק־רייך האַלטען שוין ביים ארויסשטופען די דייט־שען פון זייער לעצטער קאָלאָניע אין אפריקא.

סיידען מיט רוסלאַנד וועט פאַסירען עפּעס א נייער אומגליק (מיט אזא מדינה, ווי רוסלאַנד, קען אַלעס פאַסירען), איז יעצט קלאָר, אז דער קריעג וועט זיך ענדיגען ניט אזוי, ווי דער דייט־שער גענעראַל־שטאַב האָט מיט צעהן יאָהר צו־ריק אויסגערעכענט.

די דייטשע רעגיערונג האָט נאָך מיט זעקס מאָנאַטען צוריק געוואוסט, וואָס פאַר א ווענדונג דער קריעג וועט אָננעהמען.. און דארום האָט זיך דער דייטשער קאַנצלער אזוי געבייזערט. וואָס די „עלליים" ווילען ניט שליסען קיין פרי־דען — נאָך דער דייטשער פּראָגראַמע.

אַלענפאַלס איז די ענדע נאָך ווייט. אין א יאָהר ארום אין דער צייט וועט נאָך די „צו־קונפט" דרוקען אַן ארטיקעל איבער „דריי יאָהר קריעג".

---

די הויכע אינדוסטריעלע ענטוויקלונג פון דייטש־לאַנד איז די הויפּט אורזאַכע פון די דייטשע נצחונות. וואָס אנבעלאַנגט די טעכניש־מיליטערישע פאָרבעריי־טונגען—האָבען דאָך אויך פראַנקרייך און רוסלאַנד און אפילו ענגלאַנד יאהרען־לאַנג געגרייט זיך צום קריעג. פון דער אנדער זייט האָט אויך ביי דייטש־לאַנד גענומען א גאַנצען יאהר וועלט־קריעג ביז זי האָט געקענט אויפנעהמען דעם גרויסען „דרייוו" אין פּוילען און ליטאָ. אין אלגעמיין איז גענ. באַראַנאָוו צו איינזייטיג אַנטי־דייטש. דאָס זעהט מען פון זיי־נע ערקלערונגען וועגען די „הויפּט שולדיגע", וואו ער פערזעהט אינגאַנצען ענגלאַנד. נאָך מעהר איז גענ. באַראַנאָוו אומגערעכט צום דייטשען פּראָלעטאַ־ריאַט, וואָס איז אויך איצט געשטימט מעהר קלאַ־סענבעוואוסט און רעוואָלוציאָנער, איידער אפילו דער פראַנצויזישער פּראָלעטאַריאַט.—די רעדאַקציאָן.

# אַ שנירעל פעריל

א טראגעדיע אין פיער אקטען מיט א פאָרשפּיעל.

## פון שלום אַש

א שנירעל פעריל, אַ שנירעל פעריל
אויף דעם האַלז פון די פערשעמטע אידישע טעכטער.

### פיערטער אקט.

א ברייטער וועג, בעזעצט מיט טאָפּאָלען, נאַכט. פעלדער ארום. פון די פעלדער הערט זיך פון צייט צו צייט אַ באַראַבאַן, א זעלנערישע טראָמפּייט בלאָזט צו אַטאַקע. אידען קומען אָן מיט טאָל־קאַטצען אין די הענד. צו ערשט איינצעלנע, ווי זיי וואָרטען זיך דורכגעשלייכט, האַרטען ליכטלעך אין די הענד און בעלויכטען זיך דעם וועג.

ע ט ל י כ ע א י ד ע ן (רופען מיט א פער־שטיקטער שטימע): דאָ געהט, דאָ קומט, פּאַמע־לעך, פּאַמעלעך, בויגט אראָב די קעפּ.

א נ ד ע ר ע: דער וועג אין סכנה, וואו געהט איהר?

נ אָ ך א י י נ ע ר: בעהאלט די יונגע קינדער.

ע ר ש ט ע ר: זעהט, זיי זאָלען נישט שרייען, מיר קענען, חלילה נאָך אלע אומגליק־ליך ווערען.

צ ו ו י י ט ע ר: פערשטעלט זיי מיט די הענד די מיילער.

ד י ו ו י י ב ע ר (קומען אָן, מיט פּעקלעך) טאַטע אין הימעל, העלף, העלף! (א פּאָר יונגע לייט שלעפּען א וואָגען, אויף דעם וואגען געפינען זיך ווייבער און קינדער. נאָכ'ן וואָגען געהט נאָך ר' מלך, אַלט און קראַנק, קוים וואָס ער שלעפּט זיך אויף די פיס, אָנגעלעהנט מיט איין האַנד אויף שרמה'ס אקסעל, די צווייטע אויף מקל'לע'ס. הינ־טער איהם די טאָכטער רבקה'לע, אין שווארצען אָנ־געטהאָן, מיט א געבויגענעם קאָפּ צו דר'ערד. נעבען איהר דוד'ל און אַנדערע בכבוד'יגע אידען. איי־נער פון זיי האַלט א ספר תורה אין א טלית איינגע־הילט. ר' מלך בלייבט שטעהן, ער לאָזט זיך שוואך ארונטער אויף די פיס.)

ש ל מ ה (רופט): עולם, עולם האַלט א מינוט. ר' מלך קען נישט ווייטער געהן. (דער עולם האַלט זיך צוריק, זאַמלען זיך ארום ר' מלך'ן און פרעגען אין שרעק): וואָס איז געשעהן?

ר' מ ל ך (רופט מיט די לעצטע קרעפטען): אידען, וואס טהוט איהר? געהט, געהט — דער וועג איז אין סכנה.

ד ו ד ' ל (רופט): דעם וואָגען גיט אהער! ר. מלך איז שוואך, ער קען ווייטער ניט געהן.

א י י נ ע ר: לאָזען די ווייבער אראב־געהן פון וואגען, די טויטע מיט די קליינע קינ־דער קען מען דאָך ניט ריהרען.

נ אָ ך א י י נ ע ר: יא, די ווייבער זאָ־לען אראבגעהן, מאַכט פּלאַץ פאר ר' מלך'ן.

ר' מ ל ך: שלמה, וואס טהוסטו? ניין, אידען, ניין. די פרויען זיינען קראַנק, די קינדער זיינען שוואך, איך בין נאָך גאָט צו דאנק... (ער וויל זיך אויפהויבען פון דר'ערד און קען נישט).

א י י נ י ג ע: לאָז מען זיך דאָ א ווייל אָבשטעלען אָברוהען, ביז ר' מלך'ן וועט בעסער ווערען.

א נ ד ע ר ע: סיי ווי סיי זיינען די ווייי־בער מיד. אידען, לאָמיר דאָ א ווייל אָברוהען. די קינדער קענען נישט געהן אזוי פיעל. (זע־צען זיך אלע אויפ'ן וועג.)

ע ר ש ט ע ר ב ע ל־ה ב י ת: פאר וואס שטראפט אונז גאָט אזוי? פאר וואס? פאר וואס? (ער ברעכט זיך די הענט. אלע שווייגען).

א י י נ ע ר: ער איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט.

א ש ט י מ ע: ווער ווייסט, אויב עס זעהט ווער אונזערע יסורים, ווער ווייסט, אויב עס הערט זיי ווער, אויב עס איז דאָ א האַנט, וואָס צעהלט זיי; ווער קען זאָגען?

א א י ד ע נ ע: אידען, וואס רעדט איהר, חלילה? עס מוז דאָך עפּעס זיין א טעם אין אונזערע יסורים, אז נישט, חלילה, צו וואס? צו ווען?

א ן א נ ד ע ר ע: ווער קען זאגען אויף געוויס?

ד י א י ד ע נ ע: געוואלד, אידען, וואס רעדט איהר? מען קען דאָך משוגע ווערען. (פויזע).

א פ ר ו מ ע ר: לעסטערט גאָט! דער־צאָרנט איהם! — ס'איז אייך נאָך וועניג?

א י ו נ ג ע ר מ א ן: אפשר איז גליי־כער אזוי, ווי איוב. ס'איז דאָך בעסער דער טויט, איידער די שאַנד.

ר' מ ל ך (שטארקט זיך): קלאָגט, קליינע אידען, קלאָגט, וואס גאָט האָט אייך אידען בע־שאפען. (ער הויבט אויף די הענד צום הימעל.) איך דאנק און לויב דיר גאָט, פאר די יסורים וואס מיר ליידען, דערפאר וואס מיר געהען אין דיין וועג. דאָס איז די גרויסע מתנה וואס דו האָסט אונז געשאָנקען, אז מיר זאָלען טראגען דעם צער פון דער וועלט, דערפאר וואס זי איז נאָך ניט צוגעקומען צו דעם שלמות, ווי דו האָסט געוואלט. אין אונז שיקען די פעלקער זייערע פיילען, אויס כעס וואס דו פיהרסט זיי ביד חזקה אויף דעם גערעכטען וועג, צו דעם אמת'ן ציעל. און וואס נעהנטער זיי וועלען קומען צום ציעל, וואס ליכטיגער זייערע אויגען וועלען וועי־רען—און זיי וועלען זיך שעהמען פאר די יסורים וואס זיי האָבען אונז אָנגעטהאָן. קלאָגט, קליינע, וואָכענדיגע אידען! איהר האָט פערגעסען דעם טעם דערפון. בעל כרחכם וועט ער אייך נוי־טען, אידען צו זיין. איהר זייט נישט אליין, איהר זייט נור א רינג אין דער קייט. מיר אלטע אידען, מיר פרומע אי־דען, מיר פיהלען דעם חסד, וואָס גאָט טהוט מיט אונז. קומט, לאָמיר זיך אָנ־נעהמען ביי די הענד און טאַנצען פאר איהם א טאַנץ און זינגען צו איהם א לויב, וואס ער האָט אונז בעשאפען אידען. שוין, יעצט, אין מיטען ברען פון אונזערע יסורים און צרות — לאָמיר זינגען און לאָמיר טאַנצען! מיר פערשטעהען דעם טעם פון איד. (ער נעהמט דאָס ספר תורה פון איד'ס האַנד און הויבט אָן טאַנצען דערמיט.)

עוזר ה' הושיעה נא!
עוזר ה' הצליחה נא

כי לעולם מלא חסדו!

א י י נ י ג ע א ל ט ע א י ד ע ן (טאַנצען מיט):

עוזר ה' הושיעה נא!

(דער וואָגען הויבט זיך אָן צו בעוועגען, די אי־דען געהען מיט. ר' מלך פרופט מיטגעהן, מאַכט איינינגע טריט, בלייבט ווידער שטעהן).

ד ו ד ל ' ל און ש ל מ ה: שטעהט, נעהמט ר' מלך'ן אויף דער פוהר ארויף. ר' מלך איז ניט געזונד.

א י י נ י ג ע א י ד ע ן (געהען צו צו איהם): קומט, ר' מלך, אויף דער פוהר ארויף, שנעל. (רופען) ברענגט דעם וואָגען!

ר' מ ל ך: אידען, געהט, געהט — איך וועל שוין בלייבען אויפ'ן וועג, איך בין סיי ווי פיי אן אלטער, שוואכער מאן, זאַט מיט טעג.

מ ל כ ה ' ל ע: מלך, וואָס רעדסטו?

ש ל מ ה און ד י א י ד ע ן: ר' מלך, וואָס רעדט איהר, ס'איז דאָך סכנות נפשות. — דעם וואָגען אהער, ווייבער אראָב, לאָזט ר' מלך'ן ארויף!

ר' מ ל ך: געהט, אידען, איך בין גוזר אויף אייך, ראַטעוועט זיך דאָס לעבען. ראַטע־וועט די יונגע, די קינדער. דער וועג איז אין סכנה. יעדען אויגענבליק קענען זיי אונז אָנ־טרעפען, געהט, געהט, געהט! (א טהייל געהען. ר' מלך בלייבט איבער. פאַלט צו דער ערד.)

מ ל כ ה ' ל ע (שרייט): אידען, ר' מלך געהט אוים! וואסער גיט, א לאַמטער אהער!

ד י א י ד ע ן (רייפען צוריק, ברייגגען א לאַמטער מיט וואסער): ר' מלך, ר' מלך, ווי לאָזט איהר אונז אין אזא שווערער צייט?

ר' מ ל ך (מאַכט מיט די הענד): געהט, געהט...

ד י א י ד ע ן: ר' מלך. וואוהין זאָלען מיר געהן?

ר' מ ל ך (שטארקט זיך, הויבט זיך ווידער אויף): אידען, געהט, איך בין גוזר אויף אייך, געהט. מיט'ן בטחון אויפ'ן טאַטען אין הימעל, אז ער ווייסט און זעהט אונזער נויט און פיין.— געהט ווייטער אייער וועג, ראַטעוועט זיך דאָס לעבען, ווער עס קען. לאָזט איבער די אלטע, קראַנקע לייט אויפ'ן וועג און געהט ווייטער, געהט. — דער טאַטע זעהט אלץ און ווייסט אלץ. ער וועט אייך צופיהרען צום ריכטיגען וועג. (די אידען געהען ווייטער, ווי זיי וואָלטען זיך אוועקגע'גנב'עט פון איהם. עס בלייבען נור איבער ר' מלך, מלכה'לע, די טאָכטער, דוד און שלמה).

ר' מ ל ך (צו שלמה'ן): און דו אויך, שלמה, דו ביזט יונג, געה מיט זיי.

ש ל מ ה (בעט זיך): ר' מלך, איך האָב אייך דאָס גאַנצע לעבען געטריי און כשר גע־דיענט, איך בעט אייך, פעריאגט מיך ניט פון אייך אין דער לעצטער מינוט.

ר' מ ל ך: שלמה, איז דען א איד אן עבד? יעדער איד איז א בן מלך און קיינער האָט ניט קיין רעכט זיין לעבען אוועקצוווארפען פאר א בשר ודם, נור פאר'ן רבונו של עולם אליין. געה, שלמה, געה מיט זיי. (צו דוד'לע) און דו, דוד'ל, געה אויך, נעהם רבקה'לען און געה. איהר זייט יונג, ראַטעוועט זיך דאָס לע־בען.

ר ב ק ה ' ל ע: טאַטע, פעריאג מיך נישט.

ד ו ד ' ל: מחותן, — ר' מלך — לאָזט מיך זיין.

ר' מ ל ך: איהר האָט קיין רעכט נישט, דאָס לעבען געהערט נישט אייך, נור דעם רבונו של עולם. פון יעדען אידען קען די ישועה קו־מען, בלייבען זאָלען נור אויפ'ן וועג די אלטע, די שוואכע, וואס האָבען קיין כח נישט. געה, דוד'ל, נעהם רבקה'לען און געה.

ר ב ק ה ' ל ע און ד ו ד ' ל (נעהמען זיך

די הענד): טאַטע, מיר וועלען נישט געהן.

מ ל כ ה ׳ ל ע : וואס טרייבסטו זיי, די קינדער ווילען בלייבען מיט דיר.

ר ׳ מ ל ך : עס איז א סכנה, מען טאָר נישט. (פויזע.) איך פיהל, מיין צייט קומט אָן, דער טאַטע רופט מיך. (מלכה׳לע און די קינדער וויינען.) שווייג, מלכה׳לע, איך פערלאז מיך אויף זיין חסד, ער וועט זיין אַן אָב־הרחמים ביים יום הדין. (פויזע, ער שווייגט א לאַנגע צייט, ווערט בלייך. מען בעמערקט, ער קעמפפט עפּעס מיט זיך.)

מ ל כ ה ׳ ל ע : מלך, וואס איז דיר?

ר ׳ מ ל ך (נאָך לאַנגען קלעהרען): אפשר... מלכה׳לע, אפשר האָבען זיי רעכט!

מ ל כ ה ׳ ל ע (דערשראקען): וואס מיינ־סטו, מלך?

ר ׳ מ ל ך : איך מיין... איך מיין... אפשר, האָבען מיר זיך אָבגענארט, וואס?... און אפשר איז גאר נישט טאַקע דאָרט פארהאן... וואוהין איך געה — נור אַ טונקעלע נאכט... און איך וועל פאר קיינעם נישט האָבען אונזערע צרות צו דער־צעהלען?

מ ל כ ה ׳ ל ע : וואס, מלך, וואס רעדסטו, חלילה? וואס איז געשעהן?

ר ׳ מ ל ך : ווער קען זאגען אויף גע־ווים.... וועלכער בשר ודם.... מלכה׳לע, בחנום האָבען מיר געווארט — עס איז גאָר נישטאָ, נור נאכט, — און אלעס איז מותר און אלעס איז הפקר — קיינע צרות און קיינע טרעהרען וועל־רען נישט געצעהלט און נישט געוואויגען....

מ ל כ ה ׳ ל ע : מלך, וואס רעדסטו, גע־דענק אָן גאָט!

ר ׳ מ ל ך : איך זוך און איך זעה נור נאכט.... שווארץ און הויל — איך הער לאַכען געהט אויף פון אַ טיעפען תהום... מלכה׳לע!

ר ב ק ה ׳ ל ע : טאַטע, עס איז דיר טונ־קעל פאר די אויגען, איך וועל דיר מיט מיינע פּעריל לייכטען. (זי טהוט זיך אָן די פּעריל און זיי לייכטען אין דער טונקעלער נאכט.)

ר ׳ מ ל ך (ווערט פרעהליך, האָט הנאה): אה, אה, איך זעה שבת ליכט... ווער שטעהט און בענשט די שבת ליכט? אָה, ס׳איז די מא־מע, איך הער א געזאנג, קדוש השבת, קדוש השבת... שטיל ווערט איבער דער וועלט, דער שבת קומט אָן מיט הייליגע טריט, מלכה׳לע, טהו מיר אָן דעם שבת׳דיגען בגד, ליכט זיינען אָנגעצונדען, דער שבת קומט אָן.

מ ל כ ה ׳ ל ע : דאָס לייכט דאָך דיר רבקה׳לע מיט די פּעריל.

ר ׳ מ ל ך : לייכט מיר אזוי, רבקה׳לע, מיט דיינע פּעריל, גוטע פּעריל... גוטע פּעריל... איך וויל שלאָפען מלכה׳לע — דעק מיך מיט עפּעס צו — עס איז מיר קאַלט.

מ ל כ ה ׳ ל ע (דעקט איהם מיט עפּעס צו): שא, רבקה׳לע, דער טאַטע שלאָפט. גאָט זאָל איהם שטארקען אין שלאָף — קום צו מיר, מיין טאָכטער, ביזט דאָך מיד, מיין פייגעלע, — קום, איך וועל דיך אין מיין טוך איינהילען, אפשר וועט גאָט טהאָן א נס, און ראטעווען דעם טאַ־טען. (רבקה׳לע זעצט זיך מיט מלכה׳לען נעבען ר׳ מלך׳ן און שלאָפען איין. עס ווערט א מאָדנע ליכט, ווי פאר טאָג. דער טאָג ווערט בעלויכטען, אלעס ווערט ווי אין א חלום).

ר ׳ מ ל ך (באַפּט זיך אויף און רופט מיט אַ שטאַרקער שטימע): מלכה׳לע, מלכה׳לע, רוף מיר די קינדער צונויף, איך וויל זיי זעהן — איידער איך געה אַוועק פון זיי.

מ ל כ ה ׳ ל ע : וואס רעדסטו, מלך, פון וואנען זאל איך די קינדער צונויפרופען? ווער וויים אויף וואס פאר א פעלדער זיי בלוטיגען אציגד.

ר ׳ מ ל ך : רוף זיי פון פעלד אראב, זאַ־לען זיי אָבשטעלען זייערע בלוטיגע מעשים אויף א מינוט. זאָלען זיי קומען צו מיין בעט, איך וויל זיי עפּעס זאָגען איידער איך געה אַוועק פון זיי. (רבקה׳לע און מלכה׳לע קוקען זיך אָן.)

ר ב ק ה ׳ ל ע : געה, מאַמע, שטעל דיך ביים ראַנד פון פעלד און רוף חיים׳ן מיט משה׳ן, דער טאַטע הייסט.

מ ל כ ה׳ ל ע (שטעלט זיך ביים ראַנד פון פעלד און רופט): חיים בן מלך, קום אראב פון פעלד, דער טאַטע רופט. ע־ וויל זיך מיט דיר געזעג־נען איידער ער געהט אַוועק פון דער וועלט! (פּוי־זע, קליין ווארטען. פון פעלד קומט אראב ח י י ם, דער עלטסטער זוהן, א איד מיט אַ באָרד, אָנגעטהאָן ווי א רוסישער סאָלדאַט, הינקט אויף א פוס, קוקט זיך פערוואונדערט ארום.)

ח י י ם : ווער האָט מיך גערופען? (ער דערזעהט ר׳ מלך׳ן און מלכה׳לען) ווער איז דאָס?

מ ל כ ה ׳ ל ע (געהט צו צו איהם, קוקט זיך איין, ווי זי וואָלט איהם נישט דערקענט, דערנאָך שרייט זי אויס מיט א ווילד קול): חיים, מיין קינד (ווארפט זיך איהם אויפ׳ן האלז).

ח י י ם (דערקענט אויך די מאַמע): מאַמע! (פאַלט אויף איהר האַלז, א לאַנגע פּויזע). וואס טהוט איהר דאָ, אויפ׳ן פעלד, אין מיטען דער מלחמה? וואו איז דער פאָטער?

מ ל כ ה ׳ ל ע : דאָ איז דער פאָטער! (ווייזט אויף ר׳ מלך׳ן).

ח י י ם : דער טאַטע! וואס טהוט דאָ דער טאַטע? (ער געהט צו צו איהם).

מ ל כ ה ׳ ל ע (דערזעהט ווי ער הינקט — פאַלט צו צו איהם): חיים׳ל, מיין קינד, וואס האָבען זיי געמאכט אויס דיר?

ר ׳ מ ל ך : איז דאָס מיין קינד חיים? איך קען איהם נישט. (דערקענט איהם שווער).

ח י י ם : יא, טאַטע. (קושט זיך מיט איהם.) — דאָס בין איך. — אָבער וואָס טהוט איהר דאָ?

מ ל כ ה ׳ ל ע : מען האָט אונז אויס דער שטאָדט געטריבען מיט אלע אידען צוגלייך.

ח י י ם : ווער?

מ ל כ ה ' ל ע : אזעלכע, וואס געהען אָנ־געטהאָן ווי דו.

ח י י ם (שווייגט אַ ווײַלע, לאָזט אראב דעם קאָפּ, דערזעהט פּלוצלונג רבקה'לען): און ווער איז דאָס?

מ ל כ ה ' ל ע: דאָס איז רבקה'לע, דײַן שוועסטער.

ח י י ם : וואס רעדטסו, מאַמע? רבקה'לע — רבקה'לע — דאָס איז דאָך אַן אַלט ווײַב!

מ ל כ ה ' ל ע : אזוי האָבען זיי אוים דײַן שוועסטער געמאַכט. (חיים שווייגט, לאָזט אראב דעם קאָפּ).

ר ' מ ל ך : וואו איז דײַן ברודער, חיים?

ח י י ם : איך ווײַס נישט, טאַטע, ער איז אַן עסטרײַכער, ער איז אודאי בײַם פײַנד.

ר ' מ ל ך : וואו געפינט זיך דער פײַנד?

ח י י ם (ווייזט): אויף דער זײַט פעלד.

ר ' מ ל ך (צו מלכה'לען): געה, מלכה'לע, רוף שלמה'ן פון פעלד אראב.

מ ל כ ה ' ל ע (שטעלט זיך אויף דער צווייטער זײַט פעלד און רופט): שלמה בן מלך — קום פון פעלד אראב, דער טאַטע רופט!

ח י י ם (וועלכער האָט זיך מיט פערוואונדערונג צוגעקוקט, לויפט צו): מאַמע, וואס טהוסטו, דאָרט איז דאָך דער פײַנד! (פון פעלד קומט אראב ש ל מ ה , אַן עלטערער איד, אלס עסטרײַכישער סאָלדאַט, פערבונדען דעם קאָפּ).

ש ל מ ה : ווער האָט מיך גערופען?

מ ל כ ה ' ל ע : שלמה, מײַן קינד!

ש ל מ ה : מאַמע! (קושען זיך.)

ח י י ם און ש ל מ ה (בעמערקען אײַנער דעם צווייטען, ווארפען זיך אײַנער אויפ'ן צווייטען מיט די ביקסען און שרײַען אוים): דער פײַנד!

מ ל כ ה ' ל ע (ווארפט זיך צווישען זיי): דער ברודער! (די ברידער ווערען דערשראקען, לאָזען אָב די ביקסען און בײַגען די קעפּ צו דער ערד).

ר ' מ ל ך : פון וואנען קומט איהר, מײַנע קינדער, וואס זײַנען אײערע בגדים אזוי בעשמירט מיט בלוט? וואס האָט איהר געטהאָן?

ח י י ם און ש ל מ ה : מיר קומען פון פעלד, מיר האָבען זיך געשלאָגען מיט'ן פײַנד.

ר ' מ ל ך : געשלאָגען! — האָב איך אײַך דען נישט געלערנט אין דער תורה „לא תרצח"?

ח י י ם און ש ל מ ה: דאָס פאַטערלאַנד האָט דאָס פערלאַנגט פון אונז.

ר ' מ ל ך : וואס איז דאָס פאַר א נײַע עבודה זרה, דאָס „פאַטערלאַנד", וואס איהר האָט זיך אויסגעקליבען, מײַנע קינדער? האָב איך אײַך דען נישט געלערנט, אז עס איז נישטאָ קײַן אַנדערער גאָט נור דער אײַנציגער לעבעדיגער גאָט איבער דער וועלט? וואס איז דאס פאַר א נײַער „מולך", דאָס „פאַטערלאַנד", פאַר וועלכען איהר האָט מענשען גע'הרג'ט? מענשען קרבנות געבראַכט? (די ברידער קוקען זיך אָן אײַנער דעם צווייטען, ווי זיי וואָלטען זיך דערקענט, א ווײַלע פערשעהמט).

ח י י ם (צו שלמה'ן): דאָס ביזטו געווען אויף יענער זײַט, וואוהין איך האָב געשאָסען?

ש ל מ ה : און דו, דאָרט מיט זיי? (ווארפען זיך אײַנער דעם צווייטען אין די ארעמס. ווײַנען א לאַנגע ווײַלע).

ח י י ם : שלמה, מײַן ברודער, אויף דיר האָט מען מיך ארויסגעשיקט מיט א ביקס און א שווערד, מײַן אײַגענעם ברודער צו טויטען.

ש ל מ ה : און דאָס ביזטו געווען אויף יענער זײַט, וואוהין איך האָב געשאָסען, און איך האָב געמײַנט, אז דאָרט איז א היה, א ווילדעס טיער. — געגען וועמען האָט מען מיך געפיהרט, ווער איז מײַן פײַנד? (ווארפען זיך נאָך אַמאָל אין די ארעמס).

מ ל כ ה ' ל ע : זעה, רבונו של עולם, איך בין די מוטער פון זיי בײדען, בײדע האָב איך געבוירען און בײדע האָב איך געזויגען, אײנס איז מיר ליעב ווי דאס צווייטע, און אײנס איז אויפ'ן אַנדערען געגאַנגען אויפ'ן לעבען! זעה, גאָט, מײַן נויט און פּײַן. (ווײַנט אויף זײערע קעפּ.)

ש ל מ ה (דערמאָנט זיך): טאַטע, מאַמע, וואָס טהוט איהר דאָ? אין מיטען נאַכט אויפ'ן פעלד, אין דער מלחמה? — און ווער איז דאָס?

ח י י ם (ווײַנט): דאָס איז אונזער שוועסטער רבקה'לע!

ש ל מ ה : רבקה'לע! ווער האָט עס געוואַגט — ווער האָט עס געטהאָן!

ר ' מ ל ך (שטרענג): דאָס האָט איהר געטהאָן!

ש ל מ ה און ח י י ם : טאַטע!

ר ' מ ל ך : איהר זײַט געגען מענשען ארויסגעגאַנגען מיט שווערד און ביקס. וואס איז דער חילוק, ווער עס איז דאָרט אויף דער צווייטער זײַט? איז א פאָטער נישט דאָרט, איז א מוטער, א שוועסטער ניט דאָרט — ווען מענשען זײַנען דאָרט?

ח י י ם און ש ל מ ה : טאַטע, מען האָט אונז געצוואונגען.

ר ' מ ל ך (דונערט מיט זײַן שטימע): געצוואונגען אײך ברידער מערדער צו זײַן און איהר זײַט געוואָרען! וואס איז דער שכר, וואס דער נײער „מולך", דאָס „פאַטערלאַנד", האָט אײך צוגעזאָגט דערפאַר, אז איהר זאָלט איהם אײערע ברידער פאַר א קרבן ברענגען? אײערע אײגענע קינדער — אײך אליין! יעצט פערשטעהט איהר שוין, פאַר וואס עס קומט אויף אונז די שטראָף? דאָס האָבען קינדער די פאָטערס געטויט; ברידער די שעווסטערס פערשעהמט. וואס איז דער חילוק? אויף בײדע זײַטען שטעהט דער מענש. מיר זײַנען געשטראַפט פון אונזערע אײגענע הענד. (ער הויבט אויף די הענד צום הימעל.) איך האָב געצווײַפעלט אויף

א מינוט, געזוכט דעם טעם פאר וואס עס איז אזוי; יעצט פערשטעה איך עס. איך דאנק דיר, גאָט, וואס דו האָסט מיך געלאָזט זעהן דיין גע־רעכטיגקייט בעפאר דו שליסט מיינע אויגען. דו ביזט גערעכט און דיין משפט איז גערעכט.

ח י י ם און ש ל מ ה: טאטע, וואס זאלען מיר טהאָן?

ר׳ מ ל ך: גאָט זאָלט איהר אזוי דיע־נען, ווי איהר האָט דעם אָבגאָט, דאָס „פאטער־האנד" געדינט. דעם גרויסען לעבעדיגען גאָט. געהט, נעהמט וואסער און וואשט די הענט פון ברודער בלוט, איין ברודער זאל דעם צווייטען די הענט וואשען און איין ברודער זאל ביים צוויי־טען בעטען, אפשר וועט ער זעהן אייער צער, רחמנות קריגען און מוחל זיין. (די ברי־דער שעפען וואסער פון א ברונען, גיסען איינער דעם אנדערען אויף די הענט, וואשען זיך און גי־בען זיך איינער דעם צווייטען די הענט).

ח י י ם: ברודער, זיי מוחל פאר׳ן בלוט.

ש ל מ ה: ברודער, זיי מוחל דו (ווארפען זיך איינער דעם צווייטען אויפ׳ן האלז. א לאנגע פויזע).

ר׳ מ ל ך: אייער בלוט ווען עס וועט ווערען פערגעבען — ווער וועט פערגעבען אייער שוועסטער׳ס שאנד? דער טויט פון איהר יו־נענד שרייט צו גאָט. ווער וועט מוחל זיין איהר יוגענד און איהר שאנד? (די ברידער ווילען צו־געהן צו איהר, זיי ווערען אָבער פערבלענדט פון די פעריל וואס לייכטען אויף איהר און רוקען זיך אָב.)

ח י י ם: וואס לייכט דאָס אויף דיר, רבקה׳לע?

ש ל מ ה: א גרויסעס ליכט!

ר׳ מ ל ך: עס לייכטען די פעריל אויף די העלזער פון אונזערע געפייניגטע טעכטער מיט א צנועה׳דיג־קלאָהר ליכט און זאגען עדות אויף זייער ריינקייט!

ד י ב ר י ד ע ר (בייגען זיך פאר רבקה׳לען ביעף): מיר בייגען זיך טיף פאר דיר, שוועס־טער! (פון דערווייטענס הערט זיך ווי א געזאנג קומט אָן):

עס לייכטען די פעריל אויף די העלזער
פון די געפייניגטע אידישע שוועסטערס.
עס לייכטען די פעריל מיט א קלאָהרעס ליכט.
ריין איז געבליבען די אידישע שוועסטער אין
די פרעמדע הענד.
הייליג איז די אידישע שוועסטער.

ר ב ק ה׳ ל ע: איך בין דאָך די אלטע אידישע מאמע, פון קבר אויפגעשטאנען, צו זעהן מיינע קינדער. איהר דערקענט מיך נישט? (זי פערענדערט זיך און ווערט עהנליך צו דעם גע־שטאלט פון דער „מזטער". אלע ווערען דערשראָ־קען און רוקען זיך אָב פון איהר. זי געהט מיט לייכטע טריט צו ר׳ מקד׳ן צו, די פעריל שיינען אויף איהר.) לאנג האָסטו געשוויגען, מיין קינד, האָסט געטרונקען דעם צער אין דיר. ווער עס האָט געוואלט, דער האָט דיך בעליידיגט. מיינע קינדער זיינען הפקר געווען. מיין הויז צובראָ־כען, אָפען געשטאנען אין וויסטען פעלד — מיט אויסגעהאקטע טהיר און שויבען. מען האָט דיך געיאגט ווי א קרעציגען איבער דער וועלט ארום און דו האָסט געשוויגען. יעצט רעד! נא, נעהם שופר אין די הענד (זי גיט איהם איבער דעם שופר) און בלאָז אויף דערכטס, און בלאָז אויף לינקס, און זאג אָן די בשורה איבער דער גאנצער וועלט. א גרויסע ישועה איז געקומען: „ברודער האָט ברודער דערקענט, הללויה!"

ר׳ מ ל ך (נעהמט דעם שופר און בלאָזט א לאנגע תקיעה): א גרויסע ישועה איז איבער דער וועלט געקומען, ברודער האָט ברודער דערקענט, הללויה! (פון פעלד קומט אראבצולויפען דער קאָ־מאנדיר, הינטער איהם פאן דאָמבראָווסקי).

ד ע ר ק אָ מ אַ נ ד י ר: סאָלדאטען, וואס טהוט איהר דאָ, אויפ׳ן וועג? שיסט דאָרט אהין, דאָרט איז דער פיינד!

ד י ב ר י ד ע ר: דאָרט איז דער מענש!

ד ע ר ק אָ מ אַ נ ד י ר: וואס הער איך? (ער קוקט זיך צו) וואס זעה איך? פיינד און פיינד גיבען זיך די הענט! פערראטה, פער־ראטה! טויט איהם, עס איז דער פיינד!

ח י י ם: עס איז דער ברודער!

פ אָ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ס ק י (צום קאָמאַנ־דיר): דאָס האָט אלץ דאָס אידעל אָנגעמאכט, ער האָט פיעל קינדער געהאט און איבער אלע לענדער זיי צושיקט. אויף יעדען שלאכטפעלד זיי געהאט, ביי דעם פריינד און ביי דעם פיינד. ער האָט די אויגען זיי געעפענט, ברודער האָט ברודער דערקענט און פריינד און פיינד האל־טען זיך ביי די הענט.

ד ע ר ק אָ מ אַ נ ד י ר: פערראטה, דער אלטער איד געגען דעם גרויסען קעניג פון קריעג! סאָלדאטען, לויט געזעץ און לויט בעפעהל, נעהמט דעם איד!

ד י ס אָ ל ד אַ ט ע ן: עס איז דער פאָ־טער.

ד ע ר ק אָ מ אַ נ ד י ר: וואס הער איך? (ער רופט אין פעלד.) הע, סאָלדאטען, אהער קומט, פערראטה! נעמט דעם איד! (פון פעלד הערט זיך דאָס געזאנג):

זאָגט אָן אויף רעכטס, זאָגט אָן אויף לינקס,
א גרויסע ישועה איז אויף דער וועלט געקומען,
ברודער האָט ברודער דערקענט, הללויה!

דער ק אָ מ אַ נ ד י ר: וואס איז? א בונד? אלטער איד, האָסט א בונד געמאכט! (ער דערקענט איהם) וואס, אהא? ניין, דו ביזט דאָך נור דער אלטער איד, איך האָב א שלעכ־טען חלום געהאט. סאָלדאטען, נעמט דעם איד! עס איז דער פיינד.

ד י ס אָ ל ד אַ ט ע ן (האלטען זיך ביי די הענט): עס איז דער פאָטער.

ד ע ר ק אָ מ אַ נ ד י ר (קוקט זיך איין צו איהם, דערקענט איהם): ווער האָט דיך פון

דיינע קייטען בעפרייט, ביזט אזוי יונג געווא־רען, ווער האָט דיך אזוי שטאַרק געמאַכט?

מ ש י ח — ר׳ מ ל ך (דונערט מיט זיין שטים): דו האָסט מיך מיט צער געזעטיגט, טיטוס, פון די ליידען בין איך אזוי שטאַרק און יונג געווארען.

ד ע ר ק אָ מ מ אַ נ ד י ר: איד, וואס האָסטו געטהון?

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י: איך האָב דיר גלייך געזאָגט, דער איד האָט פערראַטהען. אומעטום קינדער געהאַט, ברודער וויל נישט אויף ברודער שיסען. דער איד איז שולדיג אין פערראַטה.

ד ע ר ק אָ מ מ אַ נ ד י ר: סאָלדאַטען, לויט געזעץ און לויט בעפעהל!

ר׳ מ ל ך (בלאָזט מיט׳ן שופר, דאָס געזאַנג הערט זיך וואס אמאָל שטאַרקער פון פעלד אראב:

א גרויסע ישועה אי אויף דער וועלט געקומען,
ברודער האָט ברודער דערקענט, הללויה!

ד ע ר ק אָ מ מ אַ נ ד י ר (רויפט אוועק): פערראַטה, דער איד האָט א בונד געמאַכט!

פ אַ ן ד אָ מ ב ר אָ ו ו ס ק י (רויפט איהם נאָך): פאַן נאַטשאַלניק, נעהם מיך מיט, נעהם מיך מיט. איך האָב דיר טריי געדיענט. איך האָב דיר באלד געזאָגט: היט זיך פאר דעם איד. פאַן נאַטשאַלניק, נעהם מיך מיט, נעהם מיך מיט, איך האָב מורא פאר דעם איד, איך האָב דיר טריי געדיענט, נעהם מיך מיט, נעהם מיך מיט. (רויפט איהם נאָך.) (דאָס געזאַנג הערט זיך וואס אמאָל שטאַרקער פון פעלד אראָב. עס ווערט מונקער אויף דער ביהנע. אלעס פערשווינדט. עס בלייבען נור איבער ר׳ מלך, זיצט אויפ׳ן וועג, וואו ער האַלט אין שטאַרבען; נעבען איהם זיצען מלכה׳לע און רבקה׳לע.)

ר ב ק ה ׳ ל ע: ס׳איז מיר אזוי קאַלט מאַ־מע, און איך האָב אזא חלום געהאַט. איך בין אזוי אַלט געווארען, אן אלטע אידישע מאַמע.

מ ל כ ה ׳ ל ע: און איך האָב מיינע קינ־דער אין חלום געזעהן. אלע זיינען זיי געווען צוזאַמען, ביי די הענט זיך געהאַלטען, אָט דאָ, אויפ׳ן וועג.

ר ב ק ה ׳ ל ע: און דער טאַטע איז אזוי יונג געווארען, ווידער שטאַרק און געזונד. (פון דערווייטענס הערט זיך א ווייט, ווייט אויסגעהענדיג געזאַנג).

ר׳ מ ל ך (עפענט די אויגען און זאָגט מיט די לעצטע קרעפטען): מלכה׳לע, מלכה׳לע, וואס קלינגט דאָס אין מיינע אויערען? הערט זיך נישט פון פעלד אראב שופר בלאָזען?... משיח...

(אלע הערען זיך איין פון דערווייטענס. פאַרהאַנג.)

מאַי 25, 1915-1914.

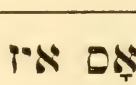

מ. פאָוולאָוויטש

# וואָס איז אימפּעריאַליזם?

(די מאָדערנע היסטאָריקער און מאַרקסיזם)

אין פאַריגען אַרטיקעל*) האָבען מיר דערמאָנט דאָס בעריהמטע ווערק פון גרויסען איטאַליענ־שען היסטאָריקער פערראַ: „די גרויסקייט און אונטערגאַנג פון רוים“. דיעזעס ווערק האָט א בעזונדערע בעדייטונג אין בעצוג צו דער פראַגע וועגען א י מ פ ע ר י א ל י ז ם.

פערראַ — ווי עס איז שוין בעוויזען גע־וואָרען אין פאַריגען אַרטיקעל — כאַראַקטערי־זירט די גאַנצע עראָבערונגס־פּאָליטיק פון פאַר־צייטיגען רוים אלס „אימפּעריאַליסטישע פּאָלי־טיק“ און לויט זיין מיינונג איז דער אַלט־רוי־מישער „אימפּעריאַליזם“ געווען דער כאַראַקטע־ריסטישער סמן פון אונטערגאַנג פון דער געזעל־שאַפט פון אַלטערטום. אין די אַלע זעקס בענ־דער פון זיין גרויסען ווערק בעווייזט ער ווי האַנד אין האַנד מיט דעם וואוקס פון מיליטערישער הערשונג איבער די לענדער פון מיטעללענדישען ים און מיט דער פערשטאַרקונג פון דעם קאַפּי־טאַליסטען־קלאַס אין דער אַלט־רוימישער גע־זעלשאַפט, איז דיעזע געזעלשאַפט אַלץ מעהר דורכגעדרונגען געווארען מיט דעם גייסט פון גוואַלדטהאַט, עקספּלואַטאַציע און געלד־גיעריג־קייט, און אלס רעזולטאַט פון אזא מאָראַלישער פערדאָרבענהייט איז בעשאַפען געווארען די שטרעבונג צו אונאויפהערליכע מלחמות און ער־אָבערונגען, ד. ה. צו „אימפּעריאַליסטישע פּאָ־ליטיק.“

פערראַ׳ס ווערק איז איינע פון די מערק־ווירדיגסטע ארבייטען איבער דער געשיכטע פון דער אַלט־רוימישער מלוכה. עס איז קיין שום ספק ניט, אז אין פיעלע הינזיכטען שטעהט דיע־זער היסטאָריקער אונטער דעם איינפלוס פון די עקאָנאָמיש־מאַטעריאַליסטישע לעהרען פון קאַרל מאַרקס, און דאָס מאַכט זיין ווערק בעזונדערס וויכטיג און אינטערעסאַנט. און פון דעסטוועגען איז קיין זאַך ניט אזוי געגען דעם גאַנצען

*) זעה „צוקונפט“, אויגוסט 1916.

גייסט פון מאַרקסיזם, ווי דער שטאַנדפּונקט, אַז אין אַלטערטום האָט זיך בולט אַרויסגעוויזען פּונקט אַזאַ אימפּעריאַליזם, ווי אין היינטיגער צייט.

מאַרקס איז אַלע מאָל געווען דער גרעסטער געגנער פון דעם שטאַנדפּונקט, אַז עס עקזיסטירן כלומרשט אַזעלכע עקאָנאָמישע געזעצען, וועלכע ווירקען אויף אַ גלייכען אופן אין אַלע צייטען און רופען אַרויס איינע און דיזעלבע רעזולטאַטען אין פערשיעדענסטע היסטאָרישע עפּאָכען, וואָס זיינען גאָר ניט עהנליך איינע צו די אַנדערע לויט זייער עקאָנאָמישער סטרוקטור (געבוי). ער האָט זיך פערנומען בלויז מיט איין בעשטימטער עפּאָכע אין דער ענטוויקלונג פון דער מענשהייט, די עפּאָכע פון קאַפּיטאַליזם, און האָט אויסגעפאָרשט די אַלע געזעצען, וועלכע ווירקען מיט אַ נאַטירליכער נויטווענדיגקייט בלויז אין דיער ער און ניט אין קיין אַנדערער עפּאָכע. אָט דעריבער וואָלט מאַרקס'ען גאָר קיינמאָל ניט איינגעפאַלען אין זינען צו זוכען אימפּעריאַליזם אין אַזעלכע געזעצלשאַפטען, ווי אין דער אַטהעניישער דעמאָקראַטיע אין די צייטען פון פּעריקל אדער אין דער רוימישער מלוכה אין די צייטען פון קאַטאָ.

ווי ווייט מאַרקס איז געווען פרעמד פון גע־דאַנק אויסצוזוכען „אַלגעמיינע" געזעצען, וועלכע זאָלען ווירקען אויף אַ גלייכען אופן אין אַלע צייטען און אונטער אַלע אומשטענדען, בעוויזט זיין שטאַנדפּונקט אין בעצוג צו דער פראַגע וועגען בעפעלקערונג. דער ענגלישער עקאָנאָמיסט מאַלטוס — ווי עס איז בעוואוסט — איז אין אָנפאַנג פון 19טען יאָהרהונדערט אַרויסגעטראָטען מיט זיין בעריהמטער בעפעלקערונגס־טעאָריע, לויט וועלכער די בעפעלקערונג פערגרעסערט זיך אַלע מאָל אין אַ געאָמעטרישער פּראָגרעסיע (ד. ה. אין דער פּראָפּאָרציע — 2, 4, 8, 16, 32 און ז. וו.) אין דער צייט ווען לעבענס־מיטלען פערגרעסערן זיך בלויז אין אַן אַריפּמעטישער פּראָגרעסיע (ד. ה. אין דער פּראָפּאָרציע — 2, 4, 6, 8, 10, און ז. וו.), און דיעזער גרויסער אונטערשייד צווישען דעם וואוקס פון דער בעפעלקערונג און דעם וואוקס פון לעבענס־מיטלען איז די אורזאַכע פון עלענד און נויט, פון וועלכע דער גרעסטער טייל פון דער מענשהייט לייד־דעט. דאָס איז געווען דער בעריהמטער „בעפעלקערונגס־געזעץ", וועלכען מאַלטוס האָט ענטדעקט, און מאַלטוס אַליין און אַלע זיינע נאָכפאָלגער זיינען געווען טיעף איבערצייגט, אַז דיעזער געזעץ איז אַן איביגער און ער ווירקט אויף אַ גלייכען אופן אין אַלע צייטען און אין אַלע מענשליכע געזעלשאַפטען. מאַרקס איז שאַרף אַרויסגעטראָטען געגען אַזאַ איבערצייגונג. ער האָט דערוויזען, אַז אַן „אַלגעמיינער", אַבסטראַקטער געזעץ פון בעפעלקערונג עקזיסטירט בלויז פאַר חיות און פלאַנצען, אי דאָס בלויז ביז יענער צייט, כל זמן זיי זייען ניט אונטערגעפאַלען אונטער דער קולטורעלער ווירקונג פון מענשען. וואָס אַנבעלאַנגט די מענשען גופא, האָט ער דערוויזען, אַז אין יעדער היסטאָרישער עפּאָכע ווירקען גאַנץ אַנדערע געזעצען פון בעפעלקערונג.

און פּונקט ווי מאַרקס האָט אָבגעלייקענט די מעגליכקייט פון אייביגע געזעצען, וועלכע ברייגען צו איינע און דיזעלבע רעזולטאַטען אין פערשיעדענסטע געזעלשאַפטען, אַזוי האָט ער אויך אויסגעלאַכט יענע היסטאָריקער, וועלכע בעמיהען זיך מיט אַלע כחות צו דערוויזען, אַז אין אַלטערטום האָט עקזיסטירט פּונקט אַזאַ קאַפּיטאַליזם מיט אַזעלכע קאַפּיטאַליסטישע בעציהונגען, ווי אין היינטיגער צייט.

דאָס איז געווען מאַרקס'ס מעטאָד פון פאָרשען, און ווילען מיר אָנווענדען דעם זעלביגען מעטאָד אין שטודירען די אויסלענדישע פּאָליטיק פון די מלוכות פון די היינטיגע און אמאָליגע צייטען, — מוזען מיר קודם כל אַנערקענען, אַז עס זיינען ניטאָ קיינע אָבסטראַקטע אָדער אַלגעמיינע געזעצען, וועלכע זאָלען זיך אַרויסווייזען אין דער אויסלענדישער פּאָליטיק פון די מלוכות אין גאַנצען פערלויף פון דער מענשליכער געשיכטע. יעדע עפּאָכע אין דער ענטוויקלונג פון די פּראָדוקטיווע קרעפטען פון דער געזעלשאַפט, יעדע היסטאָרישע פּראָדוקציאָנס־פאָרמע האָט זיך איהרע בעזונדערע געזעצען, צוליעב וועלכע עס קומט פאָר די אומענדערונג און פערבריייטערונג פון די מלוכה־גרענעצען. למשל, די ערשטע עפּאָכע פון קאַפּיטאַליסטישער ענטוויקלונג אין אייראָפּאַ כאַראַקטעריזירט זיך מיט נאַציאָנאַלע מלחמות, וועלכע האָבען געהאַט דעם צוועק אויסצובילדען גרויסע מלוכה־קערפּערשאַפטען, גרויסע נאַציאָנאַלע מלוכות, וועמעס ראַהמען זאָלען זיין גענוג ברייט פיר דער ווייטערער ענטוויקלונג פון די פּראָדוקטיווע קרעפטען, פיר דעם ווייטערען וואוקס פון קאַפּיטאַליזם. מאַרקס האָט בעטראַכט די מלחמה פון די יאָהרען 71־1870 אַלס איינע פון די לעצטע גרויסע נאַציאָנאַלע מלחמות אין אייראָפּאַ, וועלכע האָט פערענדיגט די עפּאָכע פון נאַציאָנאַלע מלחמות און האָט לסוף געבראַכט צו דער פערווירקליכונג פון די „נאַציאָנאַלע" אויפגאַבען פון 1848, ד. ה. צו דער „נאַציאָנאַלער" קאָנסאָלידירונג פון די גרויסע אייראָפּעאישע מלוכות. מיר ווייסען אַז דיעזע עפּאָכע, ד. ה. די צייט פון 1848 ביז 1871, האָט געבראַכט צו דער אויסבילדונג פון גרויסע נאַציאָנאַלע קערפּערשאַפטען: איטאַליען, אונגאַרן, דייטשלאַנד. פערקעהרט, די איצטיגע מלחמה, די מלחמה פון די יאָהרען 16—1914, איז אַן אימפּעריאַליסטישע מלחמה, ווייל

אַלע גרויסע מלוכות, וואָס נעהמען אין איהר אַנטייל, שטרעבען צו בעשאַפען גרויסע וועלט־אימפּעריעס, וועלכע זיי־נען פּיעל ברייטער איידער די ראַהמען פון אַ נאַ־ציאָנאַלער מלוכה, און וועלכע פערבינדען אין איין ווירטשאַפטליכע גאַנצע פערשיעדענסטע טעריטאָריען אויף׳ן קאָנטינענט און אין די קאָ־לאָניעס.

ניט דער אַמעריקאַנער פּראָפ. פוירגיוסאָן אין זיין ווערק וועגען „אַלט־גריכישען אימפּעריאַ־ליזם" און ניט דער איטאַליענער פּערעראָ אין זיין אָבהאַנדלונג וועגען „אַלט־רוימישען אימפּע־ריאַליזם" גיבען ניט קיין גענויע דעפיניציאָן, דורך וועלכע מען זאָל קענען זעהן וואָס פערשטע־הען זיי אייגענטליך אונטער דעם וואָרט „אימ־פּעריאַליזם". פאַר פּראָפ. פוירגיוסאָן — ווי עס שיינט — איז אימפּעריאַליזם איינפאַך ערבערונגס־פּאָליטיק, און פאַר פערעראָ איז עס דערצו נאָך געוואַלד־טהאַט, רויבערייען און אונ־טערדריקונג.

און פאַר זיי, פאַר דיעזע בורזשואַזע געלעהר־טע, וואָלט גאָר ניט געווען שווער צו געבען אַ גענויערע און אויפ׳ן ערשטען בליק מעהר וויסענ־שאַפטליכע דעפיניציאָן פון „אימפּעריאַליזם", אַזאַ דעפיניציאָן, וועלכע זאָל מאַכען מעגליך צו בעטראַכטען ווי עהנליכע ערשיינונגען די גריכיש־מאַצעדאָנישע מאָנאַרכיע פון אַלעקסאַנדער מוקדון, די טאָטערשע הערשונג איבער רוסלאַנד, וואָס האָט געדויערט 237 יאָהר, די אַלט־רוימי־שע אימפּעריע, די אימפּעריע פון קאַרל דעם גרוי־סען, און לסוף אין היינטיגער עפּאָכע — די ברי־טישע אימפּעריע, די פראַנצויזישע אימפּעריע און ז. וו. דיעזע דעפיניציאָן וואָלטען זיי גע־קענט פאָרמולירען אַזוי:

אימפּעריאַליזם הייסט די פּאָליטיק פון יעדער נאַ־ציאָן, וועלכע פערשפּרייט איהר הערשונג ווייט אי־בער די גרענעצען פון איהר נאַציאָנאַלער טעריטאָ־ריע. אַן אימפּעריע הייסט אַ נאַציאָנאַ־ליטעטען מלוכה, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען דורך עראָבערונגען און גוואַלדטהאַטען און בע־שטעהט פון צוויי אונגלייכע טיילען: די נאַ־ציאָנאַלע טעריטאָריע, וואָס שפּיעלט די ראָלע פון אַ מעטראָפּאָליע, און די איבעריגע טיילען, וואָס שפּיעלען די ראָליע פון קאָלאָניען. דיעזע קאָלאָניען געפינען זיך אין אַזאַ פערהעלטניס אין בעצוג צו דער מעטראָפּאָליע, ד. ה. צום אימ־פּעריאַליסטישען צענטער, ווי די פערהעלטניס פון די פּלאַנעטען אין בעצוג צו דער זון, אַרום וועלכער זיי דרעהען זיך.

עס פערשטעהט זיך, אַז אויב דאָס וואָרט „אימפּעריאַליזם" האָט טאַקע אַזאַ אַלגעמיינע בעדייטונג, דאַן איז ווירקליך ניטאָ קיין וועזענ־טליכער אונטערשייד צווישען דעם רוימישען אימפּעריאַליזם פון אַלטערטום און דעם ענגלי־שען אימפּעריאַליזם פון צוואַנציגסטען יאָהר־הונדערט. אָבער אַזאַ דעפיניציאָן איז זעהר אויבערפלעכליך. אמת׳ע וויסענשאַפט פער־טראָגט ניט אַזעלכע דעפיניציאָנען, וועלכע מאַ־כען מעגליך צוזאַמענצואוואַרפען אין איין קופּע פע־שיעדענסטע ערשיינונגען, וואָס זיינען גאָר ניט עהנליך איינע צו די אַנדערע און שיידען זיך אונטער לויט זייער פאָרם און כאַראַקטער.

דער הויפּט טעות פון אַזעלכע היסטאָריקער, ווי פערעראָ, גיראָ, פוירגיוסאָן און פּיעלע אַנ־דערע, בעשטעהט אין דעם, וואָס איז זייערע אויגען איז דער עקאָנאָמישער געבוי פון דער געזעלשאַפט פון אַלטערטום זעהר עהנליך צו דעם עקאָנאָמישען געבוי פון די מאָדערנע געזעלשאַפ־טען. אין דער צייט ווען די ווירקליכע עקאָ־נאָמיסטען מאַרקס, ראָדבערטוס און ק. ביוכער האָבען זיך ניט געקענט פאָרשטעלען ווי אַזוי קען מען פערגלייכען דאָס עקאָנאָמישע לעבען פון אַלטערטום מיט זיין נאַ־טוראַלע ווירטשאַפט, מיט דער סיסטעם פון שקלאַפערייי, מיט דער שמאָלקייט פון די פּראָ־דוקציאָנס בעציהונגען צו דעם מאָדערנעם קאַפּי־טאַליסטישען רעזשים מיט זיין ברייטער אינ־דוסטריע, מיט דער פרייער לוין־אַרבייט, מיט זיין קרעדיט און ז. וו.; אין דער צייט ווען פאַר דיעזע עקאָנאָמיסטען איז געווען קלאָר, אַז אין אַלטערטום האָט קיין גרויסע אינדוסטריע און קיינע אינטערנאַציאָנאַלע האַנדעלס־בעציהונגען ניט געקענט עקזיסטירען, — אין דיעזער צייט האָבען אַזעלכע היסטאָריקער, ווי מאָמזען, מעיער, מאַרקאַרדט, גאָלד־שמידט, פריעדלענדער, בעלאָך און אַנד. ווי גאָר ניט בעמערקט קיין שום אונטערשייד צווישען עקאָנאָמישען לעבען פון אַלטערטום און דעם מאָדערנעם עקאָנאָמי־שען לעבען. מאָמזען — ווי עס איז בעוואוסט — האָט אין עקאָנאָמישער הינזיכט פערגליכען די אַלט־רוימישע אימפּעריע מיט דער מאָדער־נער ענגלאַנד, און די שטאָדט רוים איז אין זיינע אויגען געווען דער פינאַנץ־צענטער פון דער וועלט, אַ מין לאָנדאָן, וואָס איז פערוואַל־טעט געוואָרען פון אַן אָליגאַרכיע פון קאַפּיטאַ־ליסטען. אַזוי האָט געהאַלטען מאָמזען, און פאַר דער גאַנצער שולע פון היסטאָריקער, וועלכע האָבען זיך גרופּירט אַרום דיעזען פאָרשער פון אַלטערטום, האָט דאָס גאַנצע סאָציאַלע און פּאָ־ליטישע לעבען פון אַלטען רוים זיך געבויט אויף דעם קאַפּיטאַליזם. דיעזער „קאַפּי־טאַליזם" — לוט זייער מיינונג — האָט גע־הערשט אין דער פאַרצייטיגער רוימישער מלוכה, ווי ער הערשט אין היינטיגער צייט, און ער האָט געהערשט איבעראַל: אין האַנדעל, אין דער אַלע גרויסע מלוכות, וואָס נעהמען אין איהר אַנטייל, שטרעבען צו בעשאַפען גרויסע וועלט־אימפּעריעס, וועלכע זיי־נען פּיעל ברייטער איידער די ראַהמען פון אַ נאַ־ציאָנאַלער מלוכה, און וועלכע פערבינדען אין איין ווירטשאַפטליכע גאַנצע פערשיעדענסטע טעריטאָריען אויף׳ן קאָנטינענט און אין די קאָ־לאָניעס.

ניט דער אַמעריקאַנער פּראָפ. פוירגיוסאָן אין זיין ווערק וועגען „אַלט־גריכישען אימפּעריאַ־ליזם" און ניט דער איטאַליענער פּערעראָ אין זיין אָבהאַנדלונג וועגען „אַלט־רוימישען אימפּע־ריאַליזם" גיבען ניט קיין גענויע דעפיניציאָן, דורך וועלכע מען זאָל קענען זעהן וואָס פערשטע־הען זיי אייגענטליך אונטער דעם וואָרט „אימ־פּעריאַליזם". פאַר פּראָפ. פוירגיוסאָן — ווי עס שיינט — איז אימפּעריאַליזם איינפאַך ערבערונגס־פּאָליטיק, און פאַר פערעראָ איז עס דערצו נאָך געוואַלד־טהאַט, רויבערייען און אונ־טערדריקונג.

און פאַר זיי, פאַר דיעזע בורזשואַזע געלעהר־טע, וואָלט גאָר ניט געווען שווער צו געבען אַ גענויערע און אויפ׳ן ערשטען בליק מעהר וויסענ־שאַפטליכע דעפיניציאָן פון „אימפּעריאַליזם", אַזאַ דעפיניציאָן, וועלכע זאָל מאַכען מעגליך צו בעטראַכטען ווי עהנליכע ערשיינונגען די גריכיש־מאַצעדאָנישע מאָנאַרכיע פון אַלעקסאַנדער מוקדון, די טאָטערשע הערשונג איבער רוסלאַנד, וואָס האָט געדויערט 237 יאָהר, די אַלט־רוימי־שע אימפּעריע, די אימפּעריע פון קאַרל דעם גרוי־סען, און לסוף אין היינטיגער עפּאָכע — די ברי־טישע אימפּעריע, די פראַנצויזישע אימפּעריע און ז. וו. דיעזע דעפיניציאָן וואָלטען זיי גע־קענט פאָרמולירען אַזוי:

אימפּעריאַליזם הייסט די פּאָליטיק פון יעדער נאַ־ציאָן, וועלכע פערשפּרייט איהר הערשונג ווייט אי־בער די גרענעצען פון איהר נאַציאָנאַלער טעריטאָ־ריע. אַן אימפּעריע הייסט אַ נאַציאָנאַ־ליטעטען מלוכה, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען דורך עראָבערונגען און גוואַלדטהאַטען און בע־שטעהט פון צוויי אונגלייכע טיילען: די נאַ־ציאָנאַלע טעריטאָריע, וואָס שפּיעלט די ראָלע פון אַ מעטראָפּאָליע, און די איבעריגע טיילען, וואָס שפּיעלען די ראָליע פון קאָלאָניען. דיעזע קאָלאָניען געפינען זיך אין אַזאַ פערהעלטניס אין בעצוג צו דער מעטראָפּאָליע, ד. ה. צום אימ־פּעריאַליסטישען צענטער, ווי די פערהעלטניס פון די פּלאַנעטען אין בעצוג צו דער זון, אַרום וועלכער זיי דרעהען זיך.

עס פערשטעהט זיך, אַז אויב דאָס וואָרט „אימפּעריאַליזם" האָט טאַקע אַזאַ אַלגעמיינע

אינדוסטריע און אין דער לאַנדווירטשאַפט.

אַמאָל האָבען די היסטאָריקער זיך אָבגעגעבען בלויז מיט בעשרייבען דעם לעבען פון די קעניגע, פון די פירשטען און פון די מלחמות וואָס זיי האָבען געפיהרט. דאָס לעבען פון פאָלק און די עקאָנאָמישע און סאָציאַלע בעציהונגען פון די אַמאָליגע צייטען, האָט דיעזע היסטאָריקער גאָר ניט אינטערעסירט. היינט איז געוואָרען אַנדערש. די היינטיגע היסטאָריקער גיבען זיך אָב הויפּטזעכליך מיט'ן סאָציאַלען און עקאָנאָמישען לעבען פון די אַמאָליגע צייטען. נאָר דערביי שיקדערען זיי דעם פאַרצייטיגען ר ו י ם, די פאַרצייטיגע א ט ה ע ן אָדער ק אַ ר ט ה אַ ג אָ אַזוי, ווי זיי וואָלטען פאַר זיך געזעהען די מאָדערנע ניו יאָרק, לאָנדאָן אָדער פּאַריז מיט זייערע קאָלאָסאַלע פינאַנץ־אונטערנעהמונגען, מיט זייער ברייטער אינדוסטריע און מיט זייער מאַשינען־פּראָדוקציאָן.

און פּונקט ווי די היסטאָריקער פון די לעצטע צייטען האָבען אויסגעפונען, אַז דאָס ע ק אָ נ אָ מ י ש ע לעבען פון אַלטערטום האָט זיך געבויט אויף קאַפּיטאַליזם, אַזוי האָבען זיי אויך אויסגעפונען, אַז דאָס פּ אָ ל י ט י ש ע לעבען פון יענער צייט איז געווען דורכגעדרונגען מיט דעם פּרינציפּ פון א י מ פּ ע ר י אַ ל י ז ם.

נאָר האָט ווירקליך אין אַלטערטום עקזיסטירט קאַפּיטאַליזם? געוויס ניט. דער קאַפּיטאַליזם ערשיינט אויף אַ געוויסער שטופע אין דער ענטוויקלונג פון די פּראָדוקטיווע קרעפטען פון דער געזעלשאַפט; ער ערשיינט אויף יענער שטופע, פון וועלכער די געזעלשאַפטען פון אַלטערטום זיינען נאָך געווען זעהר ווייט. דער גרונד־כאַראַקטער פון קאַפּיטאַליזם, דער כאַראַקטער וואָס בעשטימט די פּאָליטיק צווישען קאַפּיטאַליסטישע לענדער און פעלקער, בעשטעהט אין דער א י ב ע ר פּ ר אָ ד ו ק צ י אַ ן פון סחורות, אין דער אונגלייכהייט פון נאָכפראַגע און אָנבאָט אויף דעם אינערליכען מאַרק. אָט פון דיעזער איבערפּראָדוקציאָן פון סחורות האָט דער פאַרצייטיגער ר ו י ם ניט געוואוסט.

וואָס איז דער גרונד־צוועק פון אימפּעריאַליזם, פון דער מאָדערנער עראָבערונגס־פּאָליטיק? דער גרונד־צוועק בעשטעהט אין דעם — צו פערזיכערען אַ וועלט־מאַרק פאַר די נאַציאָנאַלע סחורות און קאַפּיטאַלען, און בעשאַפען אַ מעגליכקייט אָבצוזעצען ווייט איבער די גרענעצען פון דער נאַציאָנאַלער טעריטאָריע אַלץ נייע און נייע סחורות, וואָס ווערען פּראָדוצירט אין די פאַבריקען פון דער מעטראָפּאָליע, און אַלץ נייע מיליאַרדען פראַנקען, שיינגען אָדער מאַרקען, וואָס קומען צו צו די אַלטע קאַפּיטאַלען. אין דער צייט, ווען די מאָדערנע אימפּעריאַליסטישע מלוכות פּראָדוצירען מעהר איידער זיי פערברויכען, האָט דער פאַרצייטיגער רוים וועניג פּראָדוצירט און וועניג עקספּאָרטירט. דער האַנדעלס־באַלאַנס פון דער רוימישער רעפּובליק כאַראַקטעריזירט זיך מיט אַזאַ איבערוויכט פון אימפּאָרט איבער'ן עקספּאָרט, וואָס איז פאַר דער היינטיגער קאַפּיטאַליסטישער עפּאָכע אַבסאָלוט אונמעגליך.

די עראָבערונגס־פּאָליטיק פון רוים, דאָס פערנעהמען אַלץ נייע און נייע פּראָווינצען, דאָס בעלעסטיגען זיי מיט פערשיעדענע שטייערען, וואָס זיינען גענומען געוואָרען אויסשליעסליך פאַר רוים, דאָס עקספּראָפּריאירען אין דיעזע אַלע פּראָווינצען דאָס בעסטע לאַנד, די בעסטע מאַ־יאָנטקעס און די רייכסטע מעטאַל־גרובען און ז. וו. — דאָס אַלץ האָט צוזאַמענגעשטעלט יענע עקאָנאָמישע סיסטעם, דורך וועלכע רוים האָט געקענט בעצאָהלען פאַר די פּראָדוקטען, וואָס זיינען אָנגעקומען פון די פּראָווינצען, און אויפהאַלטען דעם גלייכגעוויכט צווישען דער הוצאה און הכנסה.

אין אַלטערטום איז ניט געווען און עס האָט ניט געקענט זיין קיין קאַפּיטאַליזם, און דעריבער איז ניט געווען און עס האָט ניט געקענט זיין קיין אימפּעריאַליזם. דער קאַפּיטאַליזם, דיעזער חוט השדרה פון די היינטיגע מלוכות, מאַכט דעם גרויסען אונטערשייד צווישען דער עקאָנאָמיק פון אַלטערטום און דער מאָדערנער עקאָנאָמיק. ווייבאַלד אַז די עקאָנאָמיק פון אַלטערטום, דער עקאָנאָמישער געבוי, וואָס איז דער ווירקליכער פונדאַמענט, אויף וועלכען עס בויט זיך דאָס גאַנצע סאָציאַלע, פּאָליטישע און קולטורעלע לעבען פון די פעלקער, שיידעט זיך לחלוטין אונטער פון דעם עקאָנאָמישען געבוי פון די מאָדערנע פעלקער, איז שוין ממילא פערשטענדליך, אַז די אויסלענדישע פּאָליטיק פון גריכענלאַנד און רוים איז געווען גאַנץ וועניג עהנליך צו דער עראָבערונגס פּאָליטיק פון די מאָדערנע מלוכות, ד. ה. צום „אימפּעריאַליזם".

וואָס איז די אויפגאַבע פון אַ היסטאָריקער, עקאָנאָמיסט אָדער פּובליציסט, ווען ער נעהמט זיך שטודירען די סאָציאַלע א ו מ ב י י ט ו נ ג ע ן און א ו מ ע נ ד ע ר ו נ ג ע ן, וואָס די מענשהייט לעבט איבער אין פערלויף פון איהר געשיכטע?

ער דאַרף אויפדעקען יענע אורזאַכען, צוליעב וועלכע די אַדער יענע מלוכה אין דער אַדער יענער בעשטימטער צייט בעקומט די מעגליכקייט צו בעשאַפען אַן איינהייט פון פיעל נאַציאָנאַליטעטען; זיין אויפגאַבע בעשטעהט אין שטודירען די אַרט און ווייזע ווי אַזוי אויף אַ בעשטימטער שטופע פון די פּראָדוקציאָנס־בעציהונגען ווערט בעשאַפען דיעזע איינהייט און עס פאָרמולירט זיך אַזאַ פערוויקעלטע סיסטעם, דורך וועלכער איין לאַנד שפּיעלט די ראָלע פון דער צענטראַלער ליכט, און אַלע אַנדערע — די ראַ־

לע פון מיט־געהער, „סאַטעליטען", ווי למשל, די לבנה אין בעצוג צו דער ערד און צו דער זון.

און ווען מיר וועלען זיך נעהמען שטודירען די פראגע וועגען אימפּעריאליזם פון דיעזען שטאנדפּונקט, ד. ה. האָבענדיג אין זינען דעם פאקט, אז דאָס סאציאלע לעבען פון די פעלקער געפינט זיך אין אן אייביגער בעוועגונג און שטענ־דיג בייט זיך זיין פאָרם און אינהאלט, — דאן וועלען מיר לייכט איינזעהן, אז דער אימפּעריא־ליזם — דיעזע ריכטונג אין דער פּאָליטיק פון די מאָדערנע מלוכות — האָט ניט לויט זיין פאָרם, ניט לויט זיין אינהאלט און ניט לויט זיין ענטשטעהונג קיין שום געמיינשאַפט מיט דער עראָבערונגס־פּאָליטיק פון די אלע קריעגס־פיהרער פון די פריהעריגע צייטען. מיר וועל־לען לייכט איינזעהן, אז די טרייב־קראפט, וואס בעוועגט דעם מאָדערנעם מיליטאריזם, די מאָ־דערנע קאָלאָניאלע אוואנטורעס און די מאָדער־נע איראָפּעאישע מלחמות, שיידעט זיך שטארק אונטער לויט איהר עצם און לויט איהרע כאראַק־טעריסטישע שטריכען פון יענע פאקטאָרען, וועל־כע האָבען געבראכט אין בעוועגונג די ארמעען פון אלעקסאנדער מוקדון אדער די זיעגרייכע לעגיאנען פון פארצייטיגען רוים.

עס איז ניט שווער צו דערווייזען, אז סעי־ער אין זיין ווערק „די פילאָזאָפיע פון אימ־פּעריאליזם", און פערער אין זיין קלאַ־סישער ארבייט וועגען פארצייטיגען רוים, און פוירגיוסאָן אין זיין בוך וועגען גריכענ־לאנד, און פיעלע אנדערע שרייבער האָבען מאָ־דערניזירט — אויב מען קען זיך אזוי אויסדרי־קען — ד. ה. צוגעגעבען א מאָדערנעם כאראַקטער צו די סאָציאלע ערשיינונגען פון די פארצייטי־גע דורות, און אייניגע פון דיעזע ערשיינונגען האָבען זיי בעצייכענט מיט אזעלכע טערמינען (נעמען), וואס זיינען בעשאפען געווארען ערשט אין 20־טען יאהרהונדערט צוליעב ערשיינונגען, וועלכע זיינען אויסגעוואקסען אויף דעם געביעט פון די עקאָנאָמיישע בעדינגונגען פון אונזער צייט, וואס שיידעט זיך אזוי שטארק אונטער די אמאָליגע צייטען.

און אין דער אמת׳ן, דער טערמין „אימפּע־ריאליזם" איז געווארען אן אָפט געברויכליך ווארט ערשט אין 20־טען יאהרהונדערט. צו ערשט האָט מען דיעזען ווארט אָנגעהויבען גע־ברויכען אין צוזאמענהאנג מיט דער ענגליש־בורען מלחמה, מיט דער אגרעסיווער פּאָליטיק פון דער ענגלישער רעגירונג און מיט די נעמען פון סעסיל ראָדס און טשעמבערליין.

ווער זייטען געווען סעסיל ראָדס און טשעמ־בערליין, דיעזע צוויי שטאַאַטס־מענער, מיט וועמעס נאָמען עס איז פערבונדען דער טערמין „אימפּעריאליזם"?

סעסיל ראָדס, איינער פון די הויפּט שטאַאַטס־מענער, וועלכע האָבען פעראורזאכט די ענגליש־בורען מלחמה, איז געווען דער פאָטער פון בע־ריהמטען פּראָיעקט פון גרויסען טראנס־אפריקא־נישען אייזענבאהן, וועלכער האָט געזאָלט פער־בינדען קאַאירא (אין סאמע צפון אפריקא) מיט קאַפּשטאַט (סאמע דרום אפריקא). כדי צו פער־ווירקליכען אזא קאָלאָסאלען פּלאן, איז דיעזער „אפריקאנישער נאַפּאָלעאָן" אוועק אין 1899 יאהר אין בערלין איבערצורייידען מיט וויהעלם דעם צווייטען ער זאל ערלויבען דורכצופיהרען א טייל פון דיעזען אייזענבאהן דורך די דייטשע מזרח־קאָלאָניען פון אפריקא און דערנאָך האָט ער ארייננעשלעפּט די ענגלישע רעגיערונג אין א מלחמה מיט די בורען־רעפּובליקען, א מלחמה, וואס האָט געדויערט דריי יאהר (1899־1902).

אין 1889 יאהר האָט סעסיל ראָדס פערכאַפּט ראָדעזיען, א גרויסען שטח לאנד אין דרום אפ־ריקא, און גלייך ווי ער האָט פערנומען דיעזען לאנד, האָט ער דאָרטען איינגעפיהרט שקלאַפע־ריי. דאָס האָט געפיהרט צו א גרויסען אויפ־שטאַנד פון דער גאנצער שווארצער בעפעלקע־רונג אין ראָדעזיען, און דיעזער אויפשטאַנד איז איינגעשטילט געווארען מיט די שרעקליכסטע רציחות און מערדערייען. הונדערטער ענגלי־שע שטראָף־עקספּעדיציעס האָבען זיך צושאָטען איבער׳ן גאנצען לאנד. טויזענדער דערפער האָ־בען זיי פערברענט און אזוי פיעל בונטאָווישטשי־קעס האָבען זיי אויפגעהאנגען, דאָס — ווי מען דערצעהלט — די בוימער אין די וועלדער האָבען ניט געקענט אויפהאלטען די משא פון געהאנגע־נע און האָבען זיך געבויגען צו דער ערד. ווען דער אויפשטאַנד איז אויף אזא אופן איינגע־שטילט געווארען, האָט סעסיל ראָדס ארויסגע־געבען א בעפעהל, לויט וועלכען אלע שווארצע פון לאנד — אויף די, וועלכע האָבען אין אויפ־שטאַנד קיין אנטייל ניט גענומען — זיינען פאָרמעל ערקלערט געווארען אלס שקלאַ־פען.

איצט קלינגט שוין ניט ענגלאנד מיט דעם נאָמען סעסיל ראָדס, נאָר אין אָנהויב פון 20־טען יאהרהונדערט האָט דיעזער נאָמען געקלונ־גען איבער דער גאנצער וועלט. ווי אזוי די ענג־לישע דזשינגאָס האָבען זיך בעצויגען צו סעסיל ראָדס קען מען זעהן כאָטש פון דער פאָלגענדער רעדע פון לאָרד סאָלסבערי, וועלכע ער האָט גע־האַלטען אויף איינעם פון די באַנקעטען לכבוד דיעזען „אפריקאנישען נאַפּאָלעאָן". „מיר לע־בען — האָט ער געזאָגט — נאָך אין א צייט, ווען עס זיינען מעגליך העלדען. איינער פון די גרעסטע העלדען לעבט צווישען אונז. אונזע־רע אייניקלעך וועלען מיט קנאה זאָגען וועגען אונז: ווי גליקליך זיינען זיי געווען! זיי זיינען געווען די צייט־גע־נאָסען פון גרויסען סעסיל ראָדס! הונדערטער ביבער, ארטיקלען און פּאַמפלעטען זיינען געווידמעט געווארען סעסיל ראָדס. נאָר אין היינטיגער צייט איז ניט בע־קוועם צו דערמאָנען סעסיל ראָדס און אנדערע

אזעלכע העלדען. דאָס וואָלט דאָך מאַכען אַן איינדרוק, אז ניט נור דייטשלאַנד — דאָס לאַנד פון די ביסמארקס, בעטמאַן־האָלוועגס, בערנ־האַרדי׳ס— איז אַ לאַנד פון עראָבערער און רויבער, וואָס פאַלען אָן אויף אַנדערע לענדער, כדי צו פערווירקליכען גרויסע פּלענער פון וועלט־פּאָליטיק.

טשעמבערליין, וועלכער האָט געשפּיעלט אַזאַ גרויסע ראָלע אלס קאָלאָניען־מיניסטער און האָט געקלונגען איבער דער גאַנצער וועלט אלס הויפּט פון דער ענגלישער אימפּעריאַליסטישער בעוועגונג, האָט אָנגעהויבען זיין פּאָליטישע קאַריערע אלס דעפּוטאַט פון בירמינגהאַם, דיעזער הויפּט־שטאָדט פון דער „בלעק קאָנטרי", פון שוואַרצען לאַנד, די שטאָדט פון שטאָהל און אייזען.

איז דאָס געווען אַ צופאַל, וואס די ערשטע ענגלישע אימפּעריאַליסטען זיינען געווען די פאַרשטעהער פון דער ענגלישער מעטאַל־אינדוסטריע? אויף דיעזער פראַגע וועלען מיר ענטפערן אין ארטיקעל „אימפּעריאַליזם פון מאַרקסיסטישען שטאַנדפּונקט."

| דוד איינהאָרן | אב הרחמים | (איבערזעצונג.) |
|---|---|---|

דער פאָטער פון רחמים,
וואָס רוהט אין די הימלען,
דערמאָהנען זאָל ער
מיט זיין גרויסען רחמנות
די פרומע, די גרעכטע,
די הייליגע קהילות
וואָס האָבען דעם נפש
זיך מוסר געוועזען
אויף קדושת השם.
פאַרליעבט און בעהעפט
אין זיין הייליגען נאָמען
דעם לעבען דעם גאַנצען, —
האָט זיי אויך דער טוידט
נישט געקענט מעהר צושיידען
מיט איהם.
פון אדלערס נאָך גרינגער
און שטארקער פון לייבען
געווען זיינען זיי
צו ערפילען דעם ווילען
פון זייער בעשעפער.
דערמאָהנען צו גוטען
זאָל זיי אונזער פאָטער,
צוזאַמען מיט אַלע
גערעכטע צדיקים.
און פאַר דעם פאַרגאָסענעם בלוט
פון די קנעכט זיינע
זאָל ער מיט ראַכע בעצאָהלען,
ווי ס׳שטעהט אין דער תורה
פון משה׳ן דעם געטליכען מאַן:
„בעזינגט, אָ, איהר פעלקער זיין פאָלק,
ווייל נעהמען נקמה
וועט ער פאַר׳ן בלוט
פון די קנעכט זיינע,
און אָבצאָהלען וועט ער
מיט ראַכע זיין פיינד
און פאַרגעבען זיין ערד
און זיין פאָלק."
און דורך דיינע קנעכט,
די נביאים,
אזוי איז געשריבען:
„אַלץ וועל איך פאַרגעבען,
דאָס בלוט אָבער זייערס,
דאָס וועל איך נישט שווייגען,
און ווייסט, אז גאָט רוהט נאָך אין ציון!"
און ס׳איז נאָך געזאָגט
אין די הייליגע שריפטען:
„פאַר וואָס זאָלען פרעגען
די גוים: וואו איז אייער גאָט?
זאָל ווערען בעוואוסט
די ראַכע פאַר׳ן בלוט
פון די קנעכט זיינע."
און נאָך ווערט געזאָגט:
„דער שופט פון אונשולדיג בלוט
ער געדענקט זיי,
ער האָט נישט פאַרגעסען
דעם רוף פון גערעכטע.
ער׳ט משפּט׳ן פעלקער.
פול קערפּערס,
פערוואונדעטע קעפּ,
אויף א שלאַכטפעלד א ברייטען.
דער דאָרשטיגער אָבער
אין וועג, ער וועט טרינקען
און אוויפהויבען מונטער זיין קאָפּ.

# מיט׳ן עטאַפּ

(בילדער פון דער רוסישער קאַטאָרגע)

ישראל בריליאָן

מ׳האָט אונז אויסגעשטעלט פיער אין אַ שורה. דער עלטסטער פון די סאָלדאַטען האָט אונז איבערגעצעהלט עטליכע מאָל, ס׳זאָל חלילה ניט אַרויסקומען קיין טעות. נאָכדעם האָט ער מיט אַ קלאָרער און שאַרפער שטימע אָבגעהאַקט די ווערטער פון דער קאָמאַנע:

— סאָלדאַטען, הערט זיך איין! לאָדט אָן יעדערער זיין ביקס. טאָמער וויל עמיצער לוי־פען — שיסט! טאָמער בונטעוועט מען — שטעכט מיט׳ן שפּיז, האַקט אויף וואָס די וועלט שטעהט. נאַ פּלעטשאָ! שאַגאָם מאַרש!

די פּאַרטיע האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין וועג.

אַ שטיק צייט איז מען געגאַנגען לעבעדיג און מונטער, אָבער ביסלעכווייז האָט דער טריט אָנגעהויבען ווערען לאַנגזאַמער, פוילער. די סאָלדאַטען האָבען דאָס באַלד דערפיהלט. ס׳האָ־בען זיך געלאָזט הערען בייזע, גראָבע זידעל־ווערטער:

— וואָס קריכט איהר שוין, אַ קלאָג צו אייערע מאַמעס?... קוקט זיי נאָר אָן! שלע־פּען זיך, ווי טראָגעדיגע ווייבער... דער טאָג האָט זיך ערשט אָנגעהויבען, און זיי מאַכען שוין קונצען. גיכער! ריהרט זיך דאָרט!..

— ריהרט זיך!... ריהרט זיך!...

הינטען האָט אַ סאָלדאַט זיך אויסגעזידעלט גאָר ווילד, און באַלד האָט זיך דערהערט אַנ׳־אויסגעשריי פון וועהטאָג. די פּאַרטיע האָט אַ ציטער געטהאָן און גענומען שפּאַנען גיכער. אָבער קיין אָרדנונג איז שוין ניט געווען. ווער ס׳איז געגאַנגען פאָראויס, ווער ס׳האָט זיך נאָכגע־שלעפּט הינטען. די רייהען זיינען שוין ניט געווען גלייך. מענשען האָבען מיט מיה געהוי־בען די פיס. די טריט האָבען זיך געוואַקעלט. די פּנימ׳ער זיינען געוואָרען אויסגעצויגען. די פריהערדיגע מונטערקייט איז פערשוואונדען. אין אַ שעה אַרום האָבען מיר שוין געטראַכט נאָר וועגען איינס: ווי דערלעבט מען די „עטאַפּקע" (דאָס הייזעל, וואו די אַרעסטאַנטען בלייבען איבער־נאַכט)?

ביי מיר האָט זיך פאַנאַנדערגעשפּילעט דער רימען פון די קייטען. די ספּראָנטשקע איז פער־קראָכען צווישען דעם רינג פון דער קייט און דעם פוס — ביים סאַמע קנעבעל. אין פינף מינוט האָט זי מיר אָבגעריבען די גאַנצע הויט לעבען קנעבעל. ס׳האָט מיר שטאַרק וועה גע־טהאָן, אָבער פערריכטען דעם רימען געהענדיג האָב איך ניט געקענט. וואָס טהוט מען? ליידט מען און מען שווייגט. ניטאָ קיין ברירה. אָבער באַלד האָט מיר דער פוס אַזוי אָנגעהויבען שמאַר־צען, אַז איך האָב שוין ניט געקענט איבערטראָ־גען. האָב איך געפּרופּט אַרויסגעהן פון די רייהען, כדי צו בעטען דעם עלטסטען ער זאָל מיר ערלויבען זיך צוזעצען אויף אַ פּאָר מינוט אויף דער פוהר, צוצובינדען דעם רימען. איך האָב נאָך ניט געמאַכט קיין צוויי טריט, ווי איך האָב דערהערט אַ געשריי:

— וואוהין קריכסטו, נבזיק?

און איידער איך האָב זיך אַרומגעקוקט, האָב איך געלעזט אַזאַ קלאַפּ מיט׳ן ביקס אין פּלייצע, אַז ס׳איז מיר פינסטער געוואָרען אין די אויגען. איך וואָלט זיכער אומגעפאַלען, ווען אַ חבר וואָלט מיך ניט אונטערגעהאַפּט. איך האָב זיך קוים געהאַלטען אויף די פיס. אויף איין רגע האָט דער וועהטאָג אין פּלייצע פערטויבט דעם וועה־טאָג אין פוס, אָבער גרינגער איז, פערשטעהט זיך, ניט געוואָרען. אַ פערמאַטערטער, אַ הינ־קענדיגער, מיט צונויפגעקוועטשטע צייהן, האָב איך זיך אַוועקגעשלעפּט ווייטער.

ס׳איז אָבער געווען אונמעגליך צו געהן.

אַרויסגעגאַנגען זיינען מיר פון סרעטענסק אַרום פינף פאַר טאָג, ווען ס׳איז נאָך געווען פינסטער. צום עטאַפּ האָבען מיר געמוזט דער־געהן ביז פאַרנאַכט, איידער ס׳וועט ווערען טונ־קעל, וואַרום ביינאַכט טאָר מען קיין אַרעסטאַנ־טען ניט פיהרען. און וויפיעל דויערט אַ ווינ־טער־טאָג? אַרום דריי אַ זייגער איז שוין טונ־קעל. דאָס האָט געהייסען, אַז מיר דאַרפען דורכ־געהן צוויי און פערציג וויאַרסט אין אַ משך פון צעהן שעה.

דער וועג איז ניט געווען גלאַט. אָפט איז אויסגעקומען צו געהן דריי־פיער וויאָרסט באַרג אַרויף, און נאָכדעם אַראָב אין טהאָל. דער וועג איז אַ שווערער. די פיס זינקען אין טיפען שניי, קוים וואָס מען שלעפּט זיי אַרויס. די געגענד איז אַנ׳אָפענע,זעלטען ווען ס׳טרעפט זיך אַ וועלדעל. דער ווינד שמייסט אין פּנים, קריכט אין די ביינער, פערפריהרט יעדעס גליד. דער ווינד איז אַזוי שטאַרק, אַז ער וואַרפט מענשען פון די פיס. דערביי ברענט ער, ווי צוגליהטע אייזען. און אָנגעטהאָן זיינען די אַרעסטאַנטען אין אַ לייכטען געוואַנטענעם האַלאַט און. אין אַ פּעלצעל. דער האַלאַט איז אַמאָל צו גרויס, אַמאָל צו קליין; דאָס פּעלצעל איז אַלט און שווער, עס דריקט נאָר אויף די פּלייצעס, ווי איי־זען, און עס גיט ניט קיין וואַרימקייט. די קיי־טען שטערען יעדען טריט. און די גרויסע אומ־געלומפּעריטע געוואַנטענע שטיוואַלעס הענגען אויף די פיס ווי קלעצער.

מיין קערפּער איז געווען ווי צונויפגעשמידט פאַר קעלט. דער וועהטאָג אין פוס איז געוואָרען ניט איבערצוטראָגען. איך האָב געפיהלט: אָט פאַל איך, איך קען מעהר ניט געהן, ס׳איז איבער די מענשליכע כחות. לעבען מיר איז עמיצער אומגעפאַלען. די סאָלדאַטען האָבען איהם אונטערגעהויבען דורך קלעפּ — יענער האָט געשריעגען מיט בענומענע קולות, אָבער קיינער פון דער פּאַרטיע האָט זיך אפילו ניט אומגעקוקט: יעדערער איז געווען פערנומען מיט זייגע אייגענע ליידען.

אויף איין מינוט האָט דער עלטסטער אָבגעשטעלט די פּאַרטיע און גענומען שרייען און זידלען זיך ווי דער ערגסטער אַרעסטאַנט:

— סוואָלאָטשעם!... כלבים!... וואָס ווילט איהר פערפרוירען ווערען? סאָלדאַטען, האַקט מיט די פּריקלאַדען... האַקט אָהן אַן׳אויפהער!...

און נאָכדעם האָבען זיך שוין נאָכאַנאַנד געהערט זידעל־געשרייען און קלעפּ אין פערשיידענע טייכען פון דער פּאַרטיע.

די אַרעסטאַנטען האָבען זיך נערוועז אַ ריס געטהאָן געהן. ס׳האָט זיי מכיח אַרומגעהאַפּט אַ פּחד פאַר זייער לעבען. זיי האָבען ניט געהאַט קיין כח, זיי וואָלטען אומגעפאַלען און געבליבען ליגען, ווען ניט די פינסטערע אימה.

— אָרדנונג! אָרדנונג!... ברעכט ניט די רייהען!... — האָבען די סאָלדאַטען ניט אויפגעהערט צו שרייען. אָבער דאָס האָט שוין ניט געהאָלפען. די פּאַרטיע האָט זיך אויסגעצויגען, אָנגעוואָרען איהר אָרדנונג, און ביי׳ם בעסטען וויכען האָבען מיר ניט געקענט געהן אין גלייכע רייהען. יעדער איינער האָט געוואָלט אריינקריכען וואָס טיעפער אינוועניג, אין דער מאַסע אַרעסטאַנטען, אזוי אַז די סאָלדאַטען זאָלען איהם ניט קענען דערלאַנגען. מיר אַלע האָבען זיך צונויפגעקוועטשט אין איין קנויל, פערפּלאָנטערט הענט און פיס, געשטופּט און געשטויסען איינער דעם צווייטען, געפאַלען, אויפגעשטאַנען און ווידער געפאַלען און זיך ווידער געשטויסען. מיר האָבען אויסגעזעהען ניט ווי אַ קאָמפּאַניע מענשען, נאָר ווי אַ סטאַדע נאַרישע שעפּסען.

ענדליך האָט זיך דערהערט דעם עלטסטענס קאָמאַנדע:

— שטעהען בלייבען!... זיך אויסרוהען!... גיכער!

מיר האָבען זיך אַלע אַ וואָרף געטהאָן — גיכער אומגעפאַלען — אויף דער ערד. מיר האָבען זיך אויסגעצויגען אויפ׳ן שניי. דערהיצטע פונ׳ם שנעהען גאַנג, מיעדע ביז טויט, האָבען מיר גיעריג געשלונגען דעם געפרוירענעם שניי. ס׳איז אונז געווען שרעקליך היים. מיר זיינען געווען דאָרשטיג. פיעלע האָבען געהאַט אָבגעפרוירענע אויערען, נעזער, הענד. אָבער זיי האָבען דאָס ניט געפיהלט. איינינע האָבען פון זיך אַראָבגעוואָרפען די פעלצלעך און האַלאַטען און געשטאַנען אין איינע העמדער אויף דעם גליהענדיגען פראָסט. די העמדער זיינען אָפט געווען צוריסען, די קעלנער אָפען.

מיינע הענד זיינען געווען פערגליווערט פון קעלט. איך האָב קוים ווי ניט איז צוגעשפּילעט מיין רימען, ווי מ׳האָט זיך שוין וויעדער געדאַרפט שטעלען אין די רייהען. מ׳האָט אונז געגעבען אויף אויסצורוהען זיך סך הכל דריי מינוט.

וויעדער האָט מען אונז איבערגעצעהלט עטליכע מאָל.

מיר האָבען זיך שוין געדאַרפט לאָזען אין וועג, ווי דער עלטסטער האָט אַ געשריי געטהאָן:

— ווער איז ביי אייך אָסאַדטשי?... לוקיאַן אָסאַדטשי! געה אַרויס אַהער!

קיינער האָט זיך ניט אָבגערופען. דער עלטסטער האָט אַרויסגעלאָזט אַ מבול שמוציגע ווערטער און גענומען גראָבען זיך אין זיין לעדערנעם רענצעל, איבערקוקען די רייסטערס פון די אַרעסטאַנטען.

אין דעם מאָמענט איז אַרויס פון די רייהען איין אַרעסטאַנט און צוגעגאַנגען צום עלטסטען. זיין פּנים האָב איך ניט געקענט זעהען, ווייל זיין קאָפּ איז ביז׳ן האַלז געווען פערוויקעלט אין אַ האַנד־טוך. געטראָגען האָט ער קייטען אי אויף די הענד, אי אויף די פיס.

דער מערקווירדיגער אַרעסטאַנט האָט זיך אַוועקגעשטעלט פאַר דער „נאַטשאַלסטווע" און איהם אַריינגעקוקט אין פּנים. יענער האָט איהם לאַנג און אויפמערקזאַם בעטראַכט. מיר אַלע האָבען זיך שטאַרק פּעראַינטערעסירט אין דער סצענע. מיר האָבען געוואוסט: קיין גוטס וועט דערפון ניט אַרויסקומען.

דער עלטסטער איז צוגעגאַנגען גאָר נאָהענט, אַריינגעקוקט דעם אַרעסטאַנט אין די אויגען, ווי ער וואָלט איהם דורכגענומען מיט שאַרפע שפּיזען, אָנגעהאַפּט מיט ביידע הענד די לאַצען פון זיין פעלצעל און אויסגעשיפּעט מיט אַ גיפטיגען קול:

— אַהאַ, דאָס ביזטו אָסאַדטשי? דער זעלביגער נפש, וואָס איז פון אונז אַנטלאָפען פאַראַ־יאָהרען זומער?

דער אַרעסטאַנט האָט ניט געענטפערט. דער עלטסטער האָט איהם נאָך אַ ווייל אָנגעקוקט און נאָכדעם אויסגערופען:

— וואַסקאַ! נעפעדין! אזשורין! אַהער געהט!...

עס זיינען צוגעגאַנגען דריי געזונטע, רויטע סאָלדאַטען.

דער עלטסטער האָט אַראָבגעוואָרפען פונ׳ם אַרעסטאַנט דאָס היטעל, אַראָבגעריסען דעם האַנדטוך און אַרויסגערעדט מיט אַ בייזער שנאה:

— זעהט איהר, קינדער? אָט דאָס איז דער זעלביגער כלב, וואָס צוליעב איהם האָט מען אונזערע חברה פאַר־אַ־יאָהרען געמשפּט אין גריכט!... קוקט איהם אָן, דעם טייערען נפש...

ס׳אַראַ מיאוס׳ער שרין !... ער שווייגט נאָך... לעגט איהם אַריין, קינדער... אָבער ער זאָל גע־דענקען...

און איידער מיר זיינען געקומען צו זיך, איז שוין אָסאַדטשי געלעגען אויף דער ערד און זיך געוויקעלט אין קראַמפּף אונטער די שווערע קלעפּ פון די פּריקלאַדען, וואָס האָבען זיך געשיט אויף זיין קערפּער אָהן אַן׳אויפהער. מ׳האָט איהם צוקלאַפּט דעם קאָפּ, אויסגעשלאָגען צייהן, דורכ־געלעכערט א באַק מיט א שפּיז. בלוט האָט זיך געגאָסען פון מויל, פון די אויערען, פונ׳ם קאָפּ. אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם מורא׳דיגען שמערין, האָט דער אַרעסטאַנט אלץ געשוויגען. דאָס האָט נאָך מעהר צורייצט די סאָלדאַטען.

— אָהאָ, א געזונטער הונט ! — האָבען זיי אַלעמאָל אַרויסגעברומט און נאָך מיט מעהר אַכזריות געשלאָגען זייער קרבן.

די אַרעסטאַנטען האָבען זיך צונויפגערוקט אין איין הויפען און האָבען מורא געהאַט צו קו־קען אין יענער זייט. יעדערער האָט געציטערט פאַר זיך.

ווען אָסאַדטשי האָט זיך פּלוצלונג אויפגע־הערט ריהרען, האָט דער עלטסטער געהייסען די סאָלדאַטען איהם לאָזען צורוה. אָבער יענע זיינען שוין געווען צווישען, ווילד: זיי האָבען נישט געוואָרט אויפהערען.

— גענוג, קינדער, איהר הערט וואָס איך זאָג אייך ? — האָט דער עלטסטער אויסגעשריעגען.

— פאַר היינטיגס מאָל וועט זיין גענוג... לאָ־מיר איהם לאָזען אויף מאָרגען... ער׳ט שוין וויסען, ווי צו אַנטלויפען !...

די סאָלדאַטען האָבען פערנומען זייערע פּרע־צער.

די סאָלדאַטען זיינען געווען מיעד, פער־שוויצט פון דער אָנגעשט׳רענגטער אַרבייט. עמי־צער האָט געפרעגט דעם עלטסטען, צו זאָל מען ניט אַרויפלעגען אָסאַדטשי׳ן אויף דער פוהר, יע־נער האָט געענטפערט מיט א זידלעריי:

— אויף דער פוהר, זאָגסטו ?... ער זאָל וויעדער אַנטלויפען ?... ער פערשטעלט זיך דאָך, דער כלב !... הויבט איהם אויף, און שטעלט איהם אַוועק פאָרענט, אין דער ערשטער רייה !.. און איהר, נעפּעדין און אזשורין, זאָלט געהן מיט איהם, איינער לינקס דער אַנדערער רעכטס... אַניט וועט ער נאָך וויעדער ניט בלייבען, דער סוואָראָטש !...

צו אונזער אַלעמענס פערוואונדערונג האָט זיך אָסאַדטשי אַליין אויפגעהויבען, אָבגעווישט דעם פערבלוטיגטען פּנים מיט׳ן האַנדטוך, ארומ־געוויקעלט דעם זעלביגען האַנדטוך אַרום קאָפּ און זיך אַוועקגעלאָזט אין דער ערשטער רייה. געגאַנגען איז ער שווער, זיך געוואַקעלט, ווי א שכור׳ער.

די פּאַרטיע האָט זיך געלאָזט אין וועג. אונ־זערע פיס זיינען געווען פערגליווערט און ניט געוואָלט פאָלגען. ערשט ווען מ׳האָט אויף אונז גענומען האָגלען מיט קלעפּ, זיינען די פיס זיך אַביסעל צוגאַנגען.

געשלאָגען האָט מען אונז פון די ערשטע טריט אָן. די סאָלדאַטען זיינען געווען בייז, אויפגערעגט. אמת, זיי זיינען ניט געווען קיין אַרעסטאַנטען, ניט געטראַגען קיין קייטען, געווען ווארים אָנגעטהאָן. אָבער זייער ארבייט איז אויך ניט געווען קיין גרינגע. זיי האָבען פיעל געליטען. און אויסגעקומען איז לויט זייער קרומען שכל, אז מיר, אַרעסטאַנטען, זיינען שול־דיג אין זייערע צרות. „צוליעב אייך, סוואָ־לאָטשעס, שלעפּען מיר זיך פערציג וויאַרסט א טאָג אויף א 40־גראַדיגען פראָסט; צוליעב אייך עסען מיר ניט, טרינקען מיר ניט אין דער צייט, שלאָפען ניט קיין נעכט !... ווען ניט איהר, וואָלטען מיר געלעבט אויף דער וועלט"... אזוי פלעגען זיי צו אונז ריידען.

נאָך עטליכע מאָל האָבען מיר זיך אָבגע־שטעלט אויף דריי מינוט — און ס׳איז שוין נאַכט. ביז דעם עטאַפּ איז נאָך פופצעהן וויאַרסט. מען דאַרף געהן גיכער. אבער קיין כח איז שוין ניטאָ: מען געהט ווי אויטאָמאַטען, די פיס הויבען זיך קוים, מען רוקט זיך, ווייל אויפ׳ן קערפּער באַלען אַלעמאָל די קלעפּ פון די פּריקלאַדען. מען געהט ווי אין חלום. טאָ־מער שטעלט זיך איינער אב אויף א סעקונדע — איז פערפאַלען, וועט ער זיך שוין ניט קע־נען ריהרען. שטייף, ווי א האָלץ.

— האַלטען די רייהען !... ניט בלייבען הינ־טען !... האָט זיך געהערט איבער׳ן גאַנצען וועג.

אָסאַדטשי׳ן האָט מען כסדר געשלאָגען. בשעת מיר האָבען זיך אָבגעשטעלט, האָט מען איהם ניט געלאָזט עפענען דאָס מויל אַראַבצושלינגען אבי־סעל שניי: מ׳האָט איהם ניט געלאָזט זיך צו־זעצען. ער האָט געמוזט די גאַנצע צייט בליי־בען אויף די פיס. צוליעב די האַנד־קייטען האָט ער ניט געקענט אָנטהאָן דאָס פּעלצעל אויף די אַרבעל, און האָט שרעקליך געפרוירען. דער לאַנגער חאַלאַט האָט זיך איהם געפּלאָנטערט צווישען די קייטען פון די פיס, די שטיוועל האָ־בען זיך צעריסען און מ׳האָט אַרויסגעזעהן זיינע נאַקעטע, אבגעפראָרענע פינגער. און ער איז אלץ געגאַנגען. אזא קראַפט האָט דער מענש פערמאָגט !..

דער פּאָליטישער אַראָנאָוו האָט זיך אַוועקגע־לעגט אויף דער ערד. ער קען מעהר ניט, ער וויל מעהר ניט געהן ווייטער.

מ׳האָט אָבגעשטעלט די פּאַרטיע. אַראָנאָוו׳ן האָט מען אומדערבאַרמדיג געקלאַפּט מיט פּריי־קלאַדען. עס האָט אָבער ניט געהאָלפען. ער האָט ניט געשריגען, נאָר רוהיג געזאָגט: איהר קענט מיך דערשטעכען, דער׳הרג׳ענען, איך געה מעהר ניט. איך קען ניט.

מ׳האָט איהם אַרויפגעוואָרפען אויף דער פוהר.

איך האָב געברענט פון קאָפּ ביז די פיס. איך האָב געהאט פיעבער. שפּאַנענדיג, האָב איך אפילו, דאכט זיך, גערעדט פון היין. דער פוס האָט מערדעריש געשמערצט, און איך קען מיר איצט בשום אופן ניט פאַרשטעלען, ווי בין איך דעמאָלט געגאַנגען. איינמאָל האָב איך גראַד געכאַפּט דעם עלטסטעג'ס א בליק, בשעת ער האָט געקוקט אויף מיר, און האָב זיך גענומען בעטען:

— גאָספּאָדין סטאַרשי!... איך בין אָהן א פוס... איך קען ניט געהן... לאָזט מיר זיך צוזעצען אויף דער פוהר...

— שפּאַן, שפּאַן!... — האָט יענער א מאַך געטהאָן מיט'ן האַנד. — געזונד, ווי אַן אקס, און בעטן זיך אויף דער פוהר... וועסט שוין דערגעהן... ס'איז ניט ווייט.

עפּעס האָט ווי אויפגעפּלאַקערט ביי מיר אין דער נשמה. איך האָב צונויפגעזאַמעלט מיינע לעצטע כחות, פערשטשעמעט די צייהן און בעשלאָסען: וואס ס'זאָל ניט זיין, איך זאָל אפילו אויסגעהן, וועל איך מעהר ביי איהם ניט בעטען קיין טובה. צו מיין גרעסטער איבערראַשונג האָט דער עלטסטער מיך פּלוצלונג א רוף געטהאָן:

— העי, דו, באָרד!... געה!... זעץ זיך אויף דער פוהר.

ס'איז מיר געוואָרען גרינגער. איך האָב אוועקגעהונקען צו דער פוהר. אין א מינוט ארום בין איך שוין געלעגען אויבען און געטראַכט: אָט דאָס הייסט קאַטאָרגע!... ביז אהער האָב איך ניט געוואוסט דעם ריכטיגען טעם.

ס'איז שוין טונקעל. אויפ'ן הימעל ווייזען זיך די ערשטע שטערענדלעך. די נאַכט איז קאַלט. איך פיהל, ווי איך ווער פערפרוירען, איך זינק אין א טיעפען, זיסען שלאָף... נאָר דאָ הער איך, ווי מען פאָרעט זיך לעבען מיר. איינער פון די ארעסטאַנטען, וואס ליעגט אויפ'ן וואָגען, בעט דעם קאָנוואָינע סאָלדאַט, ער זאָל איהם שלאָגען מיט'ן פּריקלאַד. יענער פערשטעהט ניט.

— שלאָג, שלאָג מיך, איך בעט דיך! — מורמעלט יענער, קוים וואס ער ריהרט מיט'ן צונג. — יאַג מיך אין דער פּאַרטיע... ס'איז אוים מיט מיר... איך ווער פערפרוירען...

דער סאָלדאַט בעגרייפט די לאַגע. ער שלעפּט אראָב דעם ארעסטאַנט פון'ם וואָגען און טרייבט איהם מיט קלעפּ צו דער פּאַרטיע.

אויפ'ן וואָגען איז איצט דאָ א פרייער פּלאַץ. דער סאָלדאַט ניצט אויס די געלעגענהייט. ער ווארפט זיך אריין לעבען מיר, לעגט אנידער די ביקס אויף מיינע קניע. זיין פּנים איז גראָה. די ברעמען — שטיקער אייז. ער קוקט און פּינטעלט ניט מיט די אויגען.

— נאָך ווייט צום עטאפּ? — פרעג איך.

— ניט ווייט: דריי וויאַרסט, — ענטפערט ער. — ליעג, ליעג, מיר'ן שוין באַלד דערגעהן.

דער פּראָסט נעהמט מיך דורך אלץ מעהר. איך ליעג אויפ'ן רוקען און קוק צו די שטערען. טייערע, ליעבע שטערען. אזוי פיעל אויסגעשאָטען אויפ'ן טונקעלען הימעל. מיר ווערט מאָדנע רוהיג, און רוהיגע, כמעט פּילאָזאָפּיש־אָביעקטיווע געדאַנקען וועקען זיך אין מח.

אָבער פּלוצלונג הויב איך ווידער אָן טראַכטען וועגען עטאפּ, וועגען די סאָלדאַטען — און די געדאַנקען ווערען שווער און ביטער און בייז, און ווילען ניט אָבטרעטען. שלעכטע מענשען — די קאָנוואָינע סאָלדאַטען. פּאַסקודנע מענשען. פאַלשע, חניפה'ניקעס, צבועק'עס. שפּיעלען אין קאָרטען מיט די קרימינעלע ארעסטאַנטען, טרינקען מיט זיי בראָנפען; מיט די פּאָליטישע זינגען ווי די מאַרסעליעזע, שעלטען דעם קיסר. און אז ס'קומט צו עפּעס, שלאָגען זיי אומדערבאַרעמדיג אי די קרימינעלע, אי די פּאָליטישע.

אָט דער פּיאָדאָראָוו, דער סאָלדאַט, וואס ליעגט לעבען מיר, — איך קען איהם שוין פון לאַנג. ווען מיר זיינען געגאַנגען קיין נערטשינסק, בין איך געווען דער סטאַראָסטע (פּאָרשטעהער) פון דער פּאַרטיע. האָט ער מיך אָבגענאַרט. איך האָב איהם געבעטען קויפען פינף פּוד ברויט און צעהן פונט פיש, איז ער אוועקגעגאַנגען און געקויפט פינף פּוד פיש און צעהן פונט ברויט. וואס איז? פיש איז אין יענע קאַנטען ביליגער ווי ברויט. א טעות, האָט ער געזאָגט. אין אמת'ן האָט ער געוואָלט צו'לקח'נען עטליכע ארימע ארעסטאַנטסקע גראָשענס...

אדער, א שטייגער, נעכטען אין סרעטענסק... ער שטעהט, דער אידיאָט, לעבען קאַמער אויף דער וואַך. פּלוצלונג עפענט ער די טהיר און קוקט אריין צו אונז און שמייכעלט. דער פּנים איז קאַלט, און ער שמייכעלט. ווער האָט געקענט וויסען, אז ער איז א קאַסאָקע? געקוקט אויף מיר און געמיינט עמיצען אַנדערש. איך האָב געטראַכט, ער וויל מיר עפּעס זאַגען. בין איך צוגעגאַנגען נעהנטער. ערשט ער הויבט אויף דעם ביקס און גיט מיר א טראַסק מיט'ן פּריקלאַד אין הארצען. אָהן ווערטער. און דערביי א אידיאָטישער שמייכעל. נאָך איצט טהוט וועה דאס הארץ פונ'ם קלאַפּ.

עס הויבען זיך מיר אָן פּלאָנטערן די געדאַנקען. איך בין אין האַלבען דרעמעל. איך טראַכט נאָך, ווי דורך א טומאַן, אז ווינטער מיט'ן עטאפּ איז אַן אומגליק. איבריגענס איז זומער אויך ניט קיין סך בעסער. היים, שטויביג, אדער א רעגען און א בלאָטע ביז די קניה.

דער סאָלדאַט שטויסט מיך מיט'ן פויסט אָן זייט:

— וואָס שלאָפסטו? — ברומט ער. — שלאָף ניט... וועסט פֿגר'ען!... מיר'ן באלד שוין אָנקומען... נאָר דאָס דאָרף דורכגעהן, זיינען מיר דאָרט...

מיט גרויס מיה הויב איך אונטער דעם קאָפּ און קוק זיך איין. אביסעל אַן א זייט איז א קליינע האַטקע — דער „עטאַפּ". ענדליך!...

(פאָרטזעצונג פאָלגט.)

מ. אַנוטין:

# די אידען אין רומעניען

(צו דער געשיכטע פון אידישער רעכטלאָזיגקייט.)

דעם פאָריגען אַרטיקעל אין אוגוסט־נומער „צוקונפט" האָבען מיר פערענדיגט מיט דעם בעריכטען בערלינער טראַקטאַט פון 1878 יאהר, וועלכער פערפליכטעט רומעניען צו געבען די אידען אַלע ביגערליכע און פּאָליטישע רעכטע. אונטער דיעזען טראַקטאַט האָבען זיך אונטרגעשריעבען די פאָרשטעהער פון אַלע גרויס־מעכטע פון אייראָפּא, און דערמיט האָבען זיי גאַראַנטירט, אַז רומעניען וועט אָנערקענען די גלייכבערעכטיגונג פון די אידען.

האָט רומעניען געהאַלטען איהרע פערפליכטונגען?

באלד נאָכ'ן בערלינער קאָנגרעס ווערען פיעל אידען אין רומעניען ענטזאַגט פון זייערע שטעלען. דעם 5־טען אוגוסט 1878 לאָזט דער מיניסטער ארוים א ציִרקולאַר, דערמאָהנענדיג די אַדמיניסטראַציע, אַז עס איז פערבאָטען אידען צו האַנדלען מיט טאַבאַק. עס זיינען געגרינדעט געוואָרען איבעראַל קאָמיטעטען, מיט דעם צוועק נישט צו דערלאָזען דורכפיהרען די בערלינער רעזאָלוציעס אין רומעניען. די רעגיערונג איז זיכער נישט געווען פרעמד צו די אָרגאַניזאַציעס. זי האָט אויך געוואָלט זיך בעפרייען פון דעם אונגליקליכער פיער און פערציגסטען פאַראַגראַף.*) נור די אייראָפּעאישע מעכטע האָבען זיך דערווייל געהאַלטען שטרענג ביי זייערע בעשליסע. דייטשלאַנד שרייבט, אַז זי וועט אַנערקענען די אָטאָנאָמיע פון רומעניען נור דאַן, ווען די בעשליסע פון קאָנגרעס וועלען אויסגעפיהרט ווערען. דאָס זעלבע מיט די אַנדערע רעגיערונגען: אַלע האָבען זיך ענטזאַגט אָנצוערקענען אָפיציעל די רומענישע זעלבסטשטענדיגקייט. די רומענישע רעגיערונג האָט דאַן צוגעזאָגט, אַז זי וועט פאָרלעגען דעם פאַרלאַמענט א פּראָיעקט צו רעווידירען דעם 7טען אַרטיקעל פון די קאָנסטיטוציע, לויט וועלכען נור קריסטען קענען נאַטוראַליזירט ווערען. די ענדערונג פון דיעזען אַרטיקעל איז אַנערקענט געווארען פאַר נויטהיג פון די געזעצ־געבערישע אינסטיטוציעס. אויף אַזא אופן האָט מען געהאָפט אין רומעניען צו ווירקען אויף אייראָפּא, נור דאָס האָט נישט געהאָלפען. עס איז געווען דייטליך פאַר אַלע, אַז די רומענישע רעגיערונג האָט נישט קיין שום ווילען אַנצוערקענען דעם 44טען פּאַראַגראַף פון די בערלינער בעשליסע. דורך די איניציאַטיווע פון ענגלאַנד און דייטשלאַנד האָבען זיך די אַמבאַסאַדאָרען צונויפגעקליבען אין וויען צו בעטראַכטען וואָס פאַר א מיטלען אָנצונעהמען, כדי צו צווינגען רומעניען צו רעספּעקטירען דעם טראַקטאַט. רוסלאַנד האָט זיך ענטזאַגט, עסטרייך האָט אויך נישט געוואָלט אָננעהמען שטרענגע מיטלען. עס איז בעשלאָסען געוואָרען, אַז דער וויענער קאָבינעט זאָל ראַטהען אין נאָמען פון אַלע מעכטע דער רומענישער רעגיערונג צו פערבייטען דעם 7טען פּונקט פון די רומענישע קאָנסטיטוציע דורך דעם פאָלקאָמען טעקסט פון 4טען אַרטיקעל פון בערלינער טראַקטאַט. און אויב רומעניען וועט זיך ענטזאַגען צו פאָלגען די עצה? ענגלאַנד און דייטשלאַנד האָבען פאָרגעלעגט אָנצונעהמען צוואַנגס מיטלען. איטאַליען, עסטרייך און פראַנקרייך האָבען זיך דאַפון ענטזאַגט. צו קיין בעשלוס איז מען נישט געקומען. די פאָרשטעהער פון ענגלאַנד און דייטשלאַנד האָבען דאַן געגעבען צו וויסען, אַז זייערע רעגיערונגען וועלען זיך ווענדען צום סולטאַן, בעטראַכטענדיג רומעניען אַלס זיין וואַסאַל, אָדער זיי וועלען זוכען אַנדערע מיטלען.

צווישען די רעגיערונגען האָבען זיך שוין אָנגעפאַנגען פערשיעדענכמיינונגען. די רומענישע רעגיערונג האָט דאָס גוט אויסגענוצט. זי האָט זיך ענטזאַגט אַריינצופיהרען אין די קאָנסטיטוציע דעם 44טען פּאַראַגראַף, נור זי האָט פאָרגעלעגט פאָלגענדעס: פערניכטען דעם 7טען אַרטיקעל איבער נאַטוראַליזאַציע און עמאַנציפּירען די אידען, וועלכע געהערען צו פאָלגענדע קאַטעגאָריעס: 1) די וועלכע האָבען געמאַכט מיליטער דיענסט; 2) די וועלכע האָבען בעקומען דיפּלאָמען פון די רומענישע שוהלען; 3) די וועלכע האָבען א אינדוסטריע אַנשטאַלט 4) די וועלכע האָבען געגעבען נדבות אין פערשיעדענע אַנשטאַלטען פאַר וואוילטהעטיגקייט;

*) זעה „צוקונפט", אוגוסט 1916.

5) די וועלכע האָבען געשריבען אָדער איבערגע־זעצט א ווערק אין די רומענישע שפּראַך. די איבעריגע וועלען קענען האָבען א צוטרעט צו די נאַטוראַליזאַציע גלייך מיט אַלע פרעמדע. וואָס אַנבעלאַנגט בירגערליכע רעכט, וועלען די אונ־טערטאַנער פון פרעמדע מעכטע בעהאַנדעלט ווע־רען אָהן אונטערשיעד פון רעליגיאָן מיט א פּאָל־קאָמע גלייכהייט. די רעכט צו בעזיטצען ערד אייגעטהום ווערט אנערקענט אַלס א פּאָליטישע רעכט. עס וועלען זיך קענען אַלזאָ דאַמיט בע־שעפטיגען נור די, וואָס זיינען שוין עמאַנציפּירט אָדער וואָס וועלען בעקומען די נאַטוראַליזאַציע. אָט דאָס איז אין גאַנצען וואָס די רעגיערונג קען געבען. די אידען אין אַלגעמיינעם בלייבען פרעמדע, נור א קליינע צאָהל ווערט נאַטוראַלי־זירט. די איבעריגע וועלען וואַרטען...

דעם 25־טען אָקטאָבער 1879 איז דורכגע־פיהרט געוואָרען דורך דער געזעצגעבערישער אינסטיטוציע די ענדערונג פון 7־טען אַרטיקעל אויף פאָלגענדען אופן:

אַרט. 7.—דער אונטערשיעד פון גלויבען און קאָנפעסיאָנען קען נישט דיענען אין רומעניען אַלס א שטערונג צו בעקומען און צו פּראַקטיצירען ביר־גערליכע און פּאָליטישע רעכטע.

§1. יעדער פרעמדער, אָהן אונטערשיעד פון רע־ליגיאָן, צי ער געהערט יא אָדער ניט צו א פרעמדער רעגיערונג, קען בעקומען די נאַטוראַליזירונג אויף פאָלגענדע בעדינגונגען:

א) ער אדרעסירט צו דער רעגיערונג א ביטע נאַטוראַליזירט צו ווערען, אָנצייכענדיג דעם קאַ־פּיטאַל וואָס ער פערמאָגט, זיין פּראָפעסיע און זיין ווילען איינצואָרדנען זיין וואוינונג אין רומעניען.

ב) רעכענדיג דעם טאָג פון דער ביטע, בלייבט ער וואוינען צעהן יאָהר אין לאַנד און בעווייזט דורך אַקטען אז ער איז געווען נוצליך.

§2. עס קענען בעפרייט ווערען פון סטאַזש:

א) די וואָס וועלען איינפיהרען אין רומעניען אינדוסטריען אָדער נוצליכע ערפינדונגען; די וואָס וועלען האָבען אויסגעצייכענטע טאַלענטען, אָדער די וואָס האָבען געגרינדעט אין לאַנד גרויסע קאָמער־ציעלע אָדער אינדוסטריעלע אַנשטאַלטען.

ב) וואָס זיינען געבוירען און ערצויגען גע־וואָרען אין רומעניען פון עלטערען וואָס זיינען איינגעאָרדענט אין לאַנד און האָבען זיך קיין מאָל נישט בענוצט מיט אויסהענדישע פּראָטעקציעס.

ג) די וואָס האָבען געדיענט אין דער צייט פון דער מלחמה פאַר אונאַבהענגיגקייט און וועלכע וועל־רען קענען נאַטוראַליזירט ווערען אויף אַ קאָלעק־טיווען אופן דורך א געזעץ פון דער רעגירונג און אָהן קיין שום אַנדערע פאָרמאַליטעטען.

§3. די נאַטוראַליזירונג ווערט געגעבען אינ־דיווידועל און דורך א געזעץ.

§4. א ספּעציעלער געזעץ וועט בעשטימען אויף וואָס פאַר אן אופן פרעמדע קענען איינאָרדנען זייערע וואוינונגען אויף רומענישער טעריטאָריע.

§5. אייגענטום אין דאָרף קענען בעזיצען נור רומענער און נאַטוראַליזירטע. די בעקומענע רעכ־טע ווערען רעספּעקטירט. די עקזיסטירענדע אינ־טערנאַציאָנאַלע קאָנווענציאָנען בלייבען אין מאַכט ביז זייער ענדע.

עס איז לייכט צו זעהן אז §3 מאַכט צו נישט דעם גאַנצען געזעץ וועגען נאַטוראַליזאַציע. ס'איז גוט פערשטענדליך, אז אויב יעדעס מאָל דאַרף אַרויסגעגעבען ווערען א געזעץ, בעשטע־טיגט דורך דעם פּאַרלאַמענט און דורך דעם סענאַט — אז ביי אזעלכע בעדינגונגען האָבען די אידען ווייניג האָפנונגען א סך נאַטוראַליזירט צו ווערען. און, אמת, לויט די סטאַטיסטיק צייגט, זיינען פון 1879 ביז 1900, ד. ה. אין א משך פון 21 יאָהר, נאַטוראַליזירט געוואָרען נור 87 אידען; פון 1901 ביז 1909 — 91 נאַטו־ראַליזאַציעס. אויסער דעם זיינען נאַטוראַלי־זירט געוואָרען 900 אידישע סאָלדאַטען, וואָס האָבען אנטייל גענומען אין דער מלחמה פאַר אונאַבהענגיגקייט.

נאָך פערשיעדענע אונטערהאַנדלונגען, פּראָ־טעסטען א. ז. וו., האָבען די אייראָפּעאישע מעכ־טע סוף כל סוף אנערקענט די זעלבסטשטענדיג־קייט פון רומעניען און געשיקט זייערע פאַר־שטעהער. די רומענישע רעגיערונג האָט אַלזאָ געהאַט א פּאָלקאָמענעם נצחון איבער אייראָפּאַ. זי האָט דייטליך געוויזען, אז א טראַקטאַט, וואָס איז אונטערגעשריעבען פון די גרעסטע מעכטע און וועלכען זי האָט אַליין אקצעפּטירט — איז נישט מעהר ווי א שטיקעל פּאַפּיער; נור די אייראָפּעאישע רעגיערונגען האָבען אויך געוויזען, אז זיי גיבען אַליין נישט קיין שום ווערט זייערע חתימות. די אידען זיינען געבלי־בען „פרעמדע", פערפאַלגט נישט ווייניגער ווי פאַר דעם בערלינער קאָנגרעס. מען טרייבט ווי פריהער פון די דערפער. דערצו ווערען אַרויסגעגעבען ספּעציעלע געזעצע, ווי צום ביי־שפּיעל, די געזעצען פון 18־טען אפּריל 1881, פון 19־טען מאַי 1887 און פון 14־טען מאַי 1904, לויט וועלכע די אָרטיגע אדמיניסטראַציע האָט די פאָלקאָמענע מעגליכקייט אין יעדען מאָמענט צו טרייבען די אידען.

דער מאַנגעל אין פּלאַץ ערלויבט אונז ניט אָבצושטעלען זיך גענויער אויף אַלע געזעצען און בעגרענצונגען געגען די „פרעמדע", ד. ה. געגען די אידען. מיר וועלען ברייגען בלויז א צע־טעל פון די וויכטיגסטע געזעצען, וועלכע האָ־בען שאַרף געטראָפען די אידען: די געזעצען פון 1887 און 1889 וועגען קאָמונאַלע־שטייערען; די געזעצען פון 1899 און 1900 וועגען די איי־זענבאַהנען; דער געזעץ פון 1880 וועגען נאַ־ציאָנאַלען באַנק; די געזעצען פון 1881 און 1886 וועגען האַנדעל; דער געזעץ פון 1886 וועגען קאָמערץ־קאַמערען; דער געזעץ פון 1887 וועגען טאַבאַק־מאָנאָפּאָל; דער געזעץ פון 1884

וועגען אדוואָקאַטען; דער געזעץ פון 1894 וועגען אידען, וואס שטעלען זיך ארויס אין גערעכט אלס אדמיניסטראַטאָרען וואס פערוואַלטען די מאַיאָנטקעס פון רומענישע פּריצים און פאַרמער; דער געזעץ פון 1893 וועגען דאָקטוירים און סאַניטאַרען; דער געזעץ פון 1893 וועגען פאַרמאַצעווטען און אַפּטייקערס. די אַרטיקלען 82, 83 און 84 פון דעם זעלביגען געזעץ וועגען „פרעמדע" אין די האָספּיטעלער; דער געזעץ פון 1887 וועגען ארבייטער אין די פאַבריקען; דער געזעץ פון 1902 וועגען פּאָדריאַטשיקעס; דער געזעץ פון 1898 וועגען מיטעלע און העכערע שולען; דער געזעץ פון 1899 וועגען פּראָפעסיאָנעלע שולען; דער געזעץ פון 1896 וועגען די אָנפאַנגס־שולען. — דיעזע אלע געזעצען אין דער אדער יענער פאָרם זיינען געווען זעהר שווערע גזרות כמעט פאַר אלע אידען אין רומעניען.

אָט אויף אזא אופן האָט די רומענישע רעגירונג אויסגעפיהרט דעם 44־טען אַרטיקעל פון בערלינער טראַקטאַט. די אידען זיינען געבליבען פרעמדע און מיט יעדען יאהר ווערט גרעסער די צאָהל אויסנאהמס־געזעצען געגען זיי. אין דער זעלבער צייט מוזען אָט די אידישע פרעמדע צאָהלען שטייערען גלייך מיט די ארטיגע און אויספיהרען מיליטער דיענסט, ווייל לויט דעם ארט. 2 פון געזעץ פון נאָוועמבער 1882, ווערען די קינדער פון פרעמדע וואס זיינען געבוירען געוואָרען אין רומעניען, נישט בעפרייט פון מיליטער דיענסט אויב זיי קענען נישט בעווייזען אז זיי האָבען געדיענט אין אן אנדער לאַנד. אָבער אוואַנסירען אין דער ארמיי קענען זיי נישט. זאָגאַר אין 1912, ווען דער געזעץ איבער דער פראַגע איז רעווידירט געוואָרען אין פּאַרלאַמענט, איז בעשלאָסען געוואָרען אז נור רומענער קענען אוואַנסירען העכער איבער די שטופע פון קאַפּראַל.

איינצייטיג קומען פאַר פּאָגראָם רעפּעטיציעס וועלכע ענדיגען זיך מעהר אדער ווייניגער טרויעריג. זאָגאַר איהר אייגענע בעשליסע איילט זיך די רעגירונג נישט אויסצופיהרען אויב זיי זיינען גינסטיג פאַר אידען. אזוי, צום ביישפּיעל, רעגולירט דער געזעץ פון 9־טען מערץ 1880, די געזעצליכע לאַגע פון די בעפעלקערונג פון דער פּראָווינץ דאָבּרודזשא, וועלכע איז ארויבער פון טערקיי צו רומעניען. אין געזעץ ווערט געזאָגט אז די אלע וואס זיינען ביז דעם 11־טען אַפּריל 1877 געווען טערקישע אונטערטאַנען ווערען פון יעצט אָן רומענער. נור אין דעם זעלבען געזעץ ווערט געמאַכט די פאָלגענדע בעמערקונג: „די פּאָליטישע רעכט פון די איינוואָהנער וועלען בעשטימט ווערען דורך א בעזונדערען געזעץ". און אָט דער בעזונדערער געזעץ איז ארויסגעגעבען געוואָרען נור ערשט אין אַפּריל 1909. דער געזעץ אנערקענט אלס גלייכבערעכטיגטע רומענער אונטערטאַנען נור די איינוואוינער פון דאָבּרודזשא, וועלכע וועלען בעוויזען מיט דאָקומענטען, אז צום 11־טען אַפּריל 1877, זיינען זיי געווען טערקישע אונטערטאַנען. עס איז לייכט צו פערשטעהן, ווי שווער עס איז געווען צו צושטעלען אזעלכע דאָקומענטען, נעהמענדיג אין אכט די פּוילקייט פון די טערקישע אדמיניסטראַטאָרען, איבערהויפּט אין יענע צייטען. בעווייזען האָבען נור געקענט די, וועלכע די רומענישע אדמיניסטראַציע האָט געוואלט זיי זאָלען קענען בעווייזען. און יעצט זיינען פון 836 אידישע משפּחות פון דאָבּרודזשא נור 400 נאַטוראַליזירט — דערצו האָט מען געוואַרט 32 יאהר.

אין דער צייט פון דער באַלקאַנישער מלחמה האָט מען ווייטער אָנגעפאַנגען צו האָפען, די אידען פראַגע אין רומעניען איז ווייטער געשטעלט געוואָרען אויף דעם טאַגעסאַרדנונג. ווען רומעניען איז אריין אין די מלחמה האָבען די אידען ארויסגעוויזען א גרויסען פאַטריאָטיזם; שולען און בתי מדרשים זיינע פערוואַנדעלט געוואָרען אין לאַזאַרעטען. די צאָהל פון די אידישע סאָלדאַטען אין דער ארמיי האָט דערגרייכט 30 טויזענד, פיעלע זיינען געגאַנגען אלס וואָלונטירען. רומעניען האָט זיך דאַן געגוויטיגט אין דער אייראָפּעאישע געזעלשאַפטליכער מיינונג ביים בערויבען בולגאַריען און די רומענישע דיפּלאָמאַטען האָבען ווידער אָנגעפאַנגען פיהרען די אלטע צווייזייטיגע פּאָליטיק. מען האָט אָנגעפאַנגען צו רעדען וועגען געבען די אידען גלייכבערעכטיגונג, באַלד אבער בעשטימענדיג ניט דורכצופיהרען דאס אין לעבען.

אָט דריקט זיך אויס דער מיניסטער פון איינערען, יאָנעסקאָ: „די האַנדלונג פון די אידען אין דער צייט פון דער מאָבּיליזאַציע איז ווערט געלויבט צו ווערען, נישט ווייל זיי האָבען זיך אין אָרדנונג געשטעלט אונטער דער פאָהן — נישט צושטעלען זיך האָבען זיי נישט געקענט — נור דערפאַר וואס זיי האָבען געהאַט אין זיך גענוג טאַקט צו שווייגען וועגען זייערע ליידען אין דעם געפעהרליכען מאָמענט פאַר'ן פאַטערלאַנד. און אָט דערפאַר האָט אזוי איינשטימיג איבעראַל געקלונגען די פאָדערונג צו אנערקענען די אידישע סאָלדאַטען אלס רומענישע בירגער. און אזוי וועט עס טאַקי זיין. און ווען מען וועט נעהמען אין בעטראַכט, אז די נאַטוראַליזאַציע פון א איד ברענגט מיט זיך די נאַטוראַליזאַציע פון זיין פרוי און קינדער, מוז מען מודה זיין אז דיעזער שריט וועט האָבען א גרויסע בעדייטונג פאַר די רומענער אידען."

דער פינאַנס מיניסטער, קאָנטינעסקאָ: „עס קען נישט צוגעלאָזט ווערען אז די אידען, וועלכע דיענען און האָבען געדיענט אין דער אַרמיי, זאָל ענטזאַגט ווערען די נאַטוראַליזאַציע. אזעלכע אידען האָבען געגעבען דעם לאַנד דאָס

גרעסטע וואס די רעגיערונג האָט אַ רעכט צו פאָדערען. די רעגיערונג פון איהר זייט קען אל־זאָ נישט ענטזאגען זיי אין די רעכט וועלכע זי גיט אַנדערע בירגער"...

אָט דאָס זיינען די ליעדער וואס די רומע־נישע שטאַאַטסמענער האָבען געזונגען כדי צו גע־ווינען די סאמפּאַטיע פון אייראָפּאַ. נור דאָס האָט נישט לאַנג געדוירט. ווען די אידען האָ־בען עפענטליך אָנגעפאַנגען צו פאָדערען פון רו־מעניען זי זאל יעצט אויספיהרען די בערלינער רעזאלוציעס און אַנערקענען די אידען אלס ביר־גער און נישט פרעמדע, האָבען די רומענער פּאָ־ליטיקער ווידער אָנגעפאַנגען רעדען מיט זייער אלטער שפּראַך. אָט ווי אזוי עס האָט זיך אויס־געדריקט דער זעלבער מיניסטער פון אינערען, טאַקי יאָנעסקאָ: „די פּראַבעס צונויפצובינדען די בעשליסע פון בערלינער טראַקטאַט מיט אונ־זערע פאָדערונגען צו ענדערען די גרענעצען, האָ־בען נישט קיין שום גרונד. דער עלעמענטאַרער פּרינציפּ פון אינטערנאַציאָנאַלע רעכט אנערקענט אז אין די פעלע ווען אַ געוויסע רעגיערונג אנעק־סירט וועלכע עס איז פּראָווינץ ווערען די איינ־וואוינער פון דער פּראָווינץ בירגער פון דער רעגיערונג, וועלכע האָט זייער פּראָווינץ אַנעק־סירט — אזעלכע בירגער ווי זיי זיינען געווען אין זייער אַלטען פאטערלאַנד. ווען רומעניען האָט פעראייניגט צו זיך דאָברודזשא זיינען אלע איינוואוינער, צווישען זיי אויך אידען, אנער־קענט געווארען אלס רומענישע בירגער. אויך צווייפעלט קיינער נישט אז די איינוואוינער פון דער פּראָווינץ, וועלכע דארף איבערגעהן צו אונז פון בולגאַריען, וועלען אלע אָהן אויסנאַהם, אנ־ערקענט ווערען אלס גלייכבערעכטיגטע רומעני־שע אונטערטאַנען. דער גאַנצען רעש וועלכען מען האָט אויפגעהויבען איבער די רעכט פון די בולגאַרישע אידען, איז אלזאָ געווען פאָלקאָם איבריג. וואס אנבעלאַנגט צו דעם, צי רומעניען פיהרט אויס ריכטיג די בעשליסע פון בערלינער קאָנגרעס בנוגע צו אידען, איז דאס פון דעם מאָ־מענט אָן ווי די מעכטע האָבען אנערקענט די אונאַבהענגיגקייט פון רומעניען, אַ פּראַגע וועל־כע קען שוין מעהר נישט געשטעלט ווערען. דאַ־מיט וואס די רעגיערונגען האָבען די אונאבהענ־גיגקייט אנערקענט האָבען זיי שוין בעשטעטיגט אז רומעניען האָט אויסגעפיהרט אלעס וואס זי האָט אויף זיך גענומען. פון דעם מאָמענט אָן איז די אידען פּראַגע אין רומעניען אַן אינער־ליכע פּראַגע, אזוי ווי אין רוסלאַנד, און זי קען נישט דיענען אלס אַ פּונקט פון אינטערנאַציאָ־נאַלע דיסקוסיע. קיין שום רעגיערונג פאָדערט דאָס זאגאר נישט."

אָט אזוי רעדט דער רומענישער מיניסטער, ווען ער איז שוין פאָלקאָם זיכער אז רומעניען וועט בעקומען דאָס, וואס זי וויל: אייראָפּאַ וועט איהר שוין נִיט שטערען. אין יעדען ווארט ליעגט פאלשקייט, און דארויף האָט זעהר גוט אָנגעוויזען דער בעריהמטער איטאַליאַנישער שטאַאַטסמאַן, דער איד לואידזשי לוצאַטי, אין אַן ארטיקעל אין וועלכען ער ווייזט אָן אויף דעם פאַקט, אז די אידען פון דאָברודזשא האָבען גע־מוזט ווארטען 32 יאהר אויף די גלייכבערעכטי־גונג, נישט קוקענדיג אויף דעם אז עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען אַן „עלעמענטאַרישען פּרינ־ציפּ", וועלכער נויטיגט זיך נישט אין אזאַ לאַנ־גער צייט אום אנערקענט צו ווערען. ווייטער ווייזט לוצאַטי אָן אויף די אונאויסגעהאלטענקייט פון יאָנעסקאָ'ס ארגומענט, אז די אידען פּראַגע איז אַן אינערליכע פּראַגע. דאָס אויספיהרען פון בערלינער טראַקטאַט איז ניט קיין אינערליכע זאַך; דאָס איז אַ פּראַגע פון אלע מעכטע, וועל־כע האָבען זיך אונטער דעם טראַקטאַט גע־חתמ'עט.

עס האָט גאָר ניט געהאָלפען. די מלחמה האָט זיך געענדיגט; די אידען פּראַגע איז גע־בליבען אזוי ווי נאָך דעם בערלינער קאָנגרעס — נישט געלעזט. די אנטיסעמיטען האָבען די גאַנצע צייט געפיהרט אַ ברייטע אגיטאַציע גע־גען די אידען, נישט אָבשטעלענדיג זיך זאָגאר פאר פּאָגראָמען, וויסענדיג פריהער, אז מען וועט זיי דאפיר נישט בעשטראַפען. אזוי צום ביי־שפּיעל לעזען מיר: „אין פּאקשאַני האָבען סטו־דענטען און בעאַמטע ארגאַניזירט אַ גרויסען דע־באַט פאר דעם אידישען טעאַטער און אונטער־בראַכען די פּאָרשטעלונג. נאַכהער האָט מען צו־קלאַפּט פיעל אידישע געוועלבער און הייזער. בערוהיגט האָט מען זיך נור דאַן, ווען מען האָט זיי צוגעזאָגט אז די אידישע טרופּע וועט ארויס־געטריבען ווערען. אידישע פאָרשטעלונגען קו־מען שוין מעהר נישט פאָר" (נאָווי וואָסכאָד נומ. 6, 1914).

דער „פערבאַנד פון אידען געבוירענע אין רומעניען" האָט זיך געווענדעט צום רומענישען פּאַרלאַמענט מיט אַ פּעטיציע וועגען גלייכבערעכ־טיגונג. דיזע ווענדונג האָט געגעבען פּראָפעסאָר באָגאַן דאָקי, סעקרעטער פון דער אנטיסעמי־טישער ארגאַניזאַציאָן, די „קולטורעלע ליעג", די מעגליכקייט ארויסצוטרעטען געגען אידען. אין אַן ערקלערונג, וועלכע איז געווען אָבגע־דרוקט אין אלע רומענישע צייטונגען, ווערט דייטליך געזאָגט, אז די קלענסטע פּראָבע צו הע־זען די אידען פּראַגע צו גונסטען פאר די אידען, וועט ארויסרופען פּאָגראָמען פון דער רומענישער בעפעלקערונג. אין דער זעלבער צייט האָט אַ צווייטער אָנפיהרער פון דיזער אנטיסעמיטישער אָרגאַניזאַציאָן, פּראָפ. קאָזאַ, אינטערפּעלירט די רעגיערונג איבער די פּאָגראָמען וועלכע זיינען פאַרגעקומען אין שטעדטעל אָדאָבעטש, וואו מען האָט פערניכטעט פיעלע אידישע געוועלבער און וואוינונגען. דער אנטיסעמיטישער אָנפיהרער פרעגט זיך ביי דער רעגיערונג, וועלכע מיטלען

זי דענקט אָנצונעהמען כדי צו דערשטיקען די שעדליכע טהעטיגקייט פון די אידען און צו בעשטראפען די פּאליציי בעאמטע וועלכע זיינען פריינדליך צו די אידען. דער פאָרשטעהער פון דער רעגיערונג האָט צוגעזאגט די זאך אויסצופאָרשען. (נאָווי וואָסכאָד נומ. 28, 1914). אין פיעלע שטעדט זיינען אין 1914 פערשפּרייט געווארען אנטיסעמיטישע פּראקלאמאציעס, וועלכע רופען צו שלאָגען אידען. די ארטיגע אדמינים־טראציעס נעהמען נישט אָן קיין שום מיטלען געגען דיעזע ווילדע אגיטאציע.

די אידען שיקען פעטיציעס נאָך פעטיציעס אין פּארלאמענט, צום קעניג, און בעקלאָגען זיך אויף דער שרעקליכער לאגע — עס העלפט אבער נישט. אָט בעשרייבען זיי די לאגע אין א מעמאָראנדום:

„ווען מיר, געדריקט דורך די רעבטלאָזיגקייט און פערפאָלגונגען, קלויבען זיך צונויף כדי צו בעטראכטען אונזער לאגע, בעפאלט מען אונז, און מיט צובראָכענע, פערבלוטיגטע קעפּ זיינען מיר געצוואונגען צו פערלאזען די פערזאמלונג און צו שטעלען זיך פאר די פּאָליצייסקע פּרעפעקטען, וועלכע בעשטראפען אונז, אונשולדיגע, צו צאָהלען געלד און צו געפענגניס. מיר האָבען אָנגעפאנגען צו עמיגרירען. אָנגעטהאָן אין שמאַטעס פערלאזען מיר אונזער היים און געהען אוועק צופוס. נור ווי די אייראָפּעאישע פּרעסע פאנגט אָן שרייבען וועגען אונזער „אויסגאנג“ פערבאָט די רעגיערונג די עמיגראַציע. נישט ארויסלאזען אונז איז לייכט, ווייל אלס פרעמדע קענען מיר ניט מאכען קיין איין שריט אָהן א פּאַספּאָרט. דאָ לאָזט מען אונז ניט לעבען, און ארויס לאָזט מען אונז אויך ניט. נור בגנבה, מיט פיעלע אונאנגענעהמליכקייטען לויפען מיר פון לאנד“ (נאָווי וואָסכאָד נומ. 7, 1914).

אין 1910 האָבען די אידען געשיקט א פעטיציע אין פּארלאמענט. דאָס איז א געשריי פון אָהנמעכטיגע, וועלכע קענען שוין מעהר נישט איבערטראגען די צרות וואס זיי שטעהען אויס טאָג טעגליך:

„מיר פרעגען אייך, מיט וואס בערעכטיגט איהר דיעזע אלע מיטלען? מיט גאָר נישט. אלעס וואס מיר טהוען האָט איין צוועק: דאָס גוטס פון רומענישען פאָלק, מיט וועלכען מיר פיהלען זיך פעראייניגט דורך דער שפּראך, דורך דעם געדאנק און געפיהלען. נור די רעליגיאָן אונטערשיידעט אונז. נור דיזער אונטערשיעד מאכט נישט קלענער די ליעבע, וועלכע מיר פיהלען צום רומענישען פאָלק און די ליעבע וועלכע דאָס פאָלק האָט פאר אונז. אלזא, פארוואס אזא בייזקייט, געריצטקייט אין נאָמען פון געערעכטיגקייט און פאר די גרויסקייט פון רומעניען בעשווערען מיר אייך צו פערניכטען די אוננאָרמאלע לאגע. מיר זיינען נישט קיין פרעמדע אָהן פּראָטעקציאָן, מיר זיינען געזעצלי־כע קינדער פון א לאנד און מיר האָבען די רעכט אויף איהר פּראטעקציע. פערלייקענט אונז נישט דאָס רעכט צו זיין רומענער!“

נור ווי מיר האָבען געזעהן בלייבען די געשרייען נישט מעהר ווי א קול קורא במדבר, אָהן קיין שום אָבקלאַנג. די אידען ענטפערען מיט זייער אלטען איינציגען מיטעל: מען עמיגרירט, נישט קוקענדיג דארויף וואס מען מאכט זיי גרויסע שוועריגקייטען דערצו. לויט די אפיציעלע דאָקומענטען איז די צאָהל אידען וועלכע האָבען פערלאזען רומעניען פון 1899 ביז 1907, הויפּטזעכליך נאָך אמעריקא, 51,853. אם שטאַרקסטען איז געווען די עמיגראציע אין 1900, ווען די צאָהל עמיגראנטען דערגרייכט 16,678. וועגען די ווייטערדיגע יאהרען ווייסט מען נאָך נישט אָפיציעל. עס איז נור בעקאנט די צאָהל פון ארימע עמיגראנטען, וועלכע האָבען זיך געווענדעט צו די וואוילטעטיגע אינסטיטוציעס. אזעלכע עמיגראנטען זיינען געווען אין 1908, 2,079, אין 1909 — 722, אין 1910 — 1059, אין 1911 — 728, אין 1912 — 302. דיעזע ציפערען זאָגען אונז אבסאָלוט גאר נישט איבער די צאָהל עמיגראנטען אין דיעזע יאהרען, ערשטענס, ווייל מיר ווייסען נישט וויפיעל האָבען פערלאזט דאָס לאנד אויף זייער אייגענעם רעכטונג, צווייטענס — וויפיעל טויזענדער וואָלטען מיט פרייד פערלאזען דאָס לאנד ווען זיי זאָלען בעקומען אויף הצאות. די וואוילטעטיגע אינסטיטוציעס זיינען דאָרט נישט איבריג רייך צו קענען קומען צו הילף די אלע וועלכע נויטיגען זיך אין דעם.

דאָס איז אין קורצע שטריכען די לאגע פון די אידען אין רומעניען, כמעט 40 יאהר נאָך דעם בערלינער קאָנגרעס. די לאגע, ווי מיר זעהען, איז נישט נור בעסער געווארען, נור פערקעהרט, זיך פערערגערט, א דאנק א גאַנצע סעריע פון אויסנאהם געזעצע, די צאָהל פון וועלכע ווערט גרעסער פון יאהר צו יאהר. די רומענישע אידען, דריקט זיך זעהר ריכטיג אויס דער אויבענדערמאָנטער לוצאַטי, זיינען די איינציגע שקלאפען, וואס זיינען געבליבען אין אייראָפּא. זיי זיינען אין פולען זין פון ווארט היים־לאָז — פרעמדע, וועלכע זיינען נישט קיין אונטערטאַנען פון אנדערע לענדער און בלייבען דעריבער אָהן שום פּראטעקציע.

———

אויסער לוצאַטי איז אין יאהר 1913 ארויס מיט א שארף ארטיקעל געגען די אידען פערפאָלגונגען אין רומעניען, דער בעריהמטער פראנצויזישער שטאַאטסמאַן און שריפטשטעלער קלעמאנסאָ. ער פאָדערט פון דער פראנצויזישער רעגיערונג זי זאָל אָננעהמען מיטלען אז רומעניען זאָל רעספּעקטירען דעם בערלינער טראק־

טאָט, אָנדייטענדיג דערביי די טרויעריגע לאַגע פון די אידען.

אין ניו יארק איז דעם 30־טען סעפּטעמבער 1913, צונויפגערופען געווארען א מיטינג דורך דעם אמעריקאנישען קאָמיטעט פאר עמאנציפּיר־רונג פון די רומעניש אידען. עס האָבען אנ־טייל גענומען פערשיעדענע פּאָליטישע כלל טהו־ער. איינער פון די רעדנער, סענאטאָר קלאָפּיס, האָט אָנגעוויזען אין זיין רעדע אויף דעם, אז טראץ דעם וואס די פעראייניגטע שטאאטען האָבען נישט אונטערשריבען דעם בערלינער טראקטאט, דאָך קענען זיי נישט איינשטימען אויף אזא רעבטלאָזיגקייט. „די פעראייניגטע שטאאטען האָבען אנערקענט די אונאבהענגיגקייט פון רומעניען, דענקענדיג אז זי וועט אויספיר־רען די בערלינער בעשליסע. ווען מיר זאָלען זיך פאָרשטעלען אז רומעניען וועט דאָס נישט אויס־פיהרען, וואלטען מיר קיין מאָל נישט אנערקענט די זעלבסטשטענדיגקייט פון אזא לאנד.“

אויך אין ענגלאנד האָט מען זיך א צייט בעוועגט. סיר עדוארד גרעי האָט אנערקענט, אז „די פאראגראפען פון בערלינער קאָנגרעס, וועלכע פערזיכערען די אידען מיט גלייכבערעכ־טיגונג, קענען נישט זיך רעבענען אלס אומגע־ביטענע. די ענגלישע רעגיערונג, זאָגט ער, וועט אריינגעהן וועגען דער פראגע אין בעציהונגען מיט אנדערע מעכטע, ווען עס וועט געשטעלט ווערען אויף דעם טאגעסארדנונג די פראגע וועגען אנערקענען די טעריטאָרישע ענדערונגען וועלכע זיינען פארגעקומען אויף די באלקאנען“. (נאָווי וואָסכאָד נומ. 43, 1913). נור די געשיכ־טע האָט אונז געוויזען גענוג אויף וויפיעל מען קען רעכנען אויף די דיפּלאָמאטישע ווירקונגען. עס איז נויטיג אז די אידישע דעמאָקראטיע פון דער גאנצער וועלט זאָל נעהמען די פראגע אין איהרע הענד און איבעראל אויפהויבען די גע־זעלשאפטליכע מיינונג געגען די באַרבארישע האנדלונג פון דער רומעניש רעגיערונג, גע־גען די ווידע געזעצע וועלכע זיינען פערבלי־בען אין די צוויי אָבגעשטאנענע לענדער: רוס־לאנד און רומעניען. אויב אין רוסלאנד האָבען מיר אלס שטיצע א מעהר אָדער וועניגער שטאר־קע דעמאָקראטיע, קען מען עס וועגען רומעניען ניט זאגען. די ארבייטער בעוועגונג איז דאָרט אונגעהויער שוואך און די דעמאָקראטיע עקזיס־טירט ווי כמעט נישט. מיר מוזען אלזא ווייר־קען אויף דער דעמאָקראטישער מיינונג פון איי־ראפּא און אמעריקא.

פאריז.

לעאָ דייטש

# דער ערשטער רעוואָלוציאָנער־„ציוניסט“

(פון דער סעריע: די אידען אין דער רוס. רעוו. בעוועגונג.)

עס איז בעוואוסט, דאָס פילע רעפאָרמאַטאָ־רען און ערפינדער, וועלכע מאַכען אָן א רעש איבער דער גאנצער וועלט און מיט וועמעס נאָ־מען עס זיינען פערבונדען גרויסע געזעלשאפט־ליכע בעוועגונגען, האָבען על פי רוב געהאט פאָרגענגער, וואָס זיינען פערבליבען וועניג בע־וואוסט אָדער אינגאנצען אונבעוואוסט. דאָס קומט פאָר הויפּטזעכליך צוליעב דעם, ווייל אָט דיעזע „לא יוצלח׳ס“ — ווי מען רופט זיי אָפט — ערשיינען פאר דער צייט, איידער עס ווערען רייף יענע אומשטענדען, וואָס מאַכען מעגליך די פערווירקליכונג פון זייערע נייע אידעען און פּלענער.

מיר האָבען עס שוין טיילווייז געזעהן אין בעצוג צו אהרן ליבערמאַן און זיינע „בונדיס־טישע“ אידעען, וועלכע ער האָט געפּריידיגט כמעט מיט 20 יאָהר פריהער איידער דער „בונד“ איז בעשאפען געווארען. די זעלביגע זאך — כאָטש אין א פיעל קלענערען מאַסשטאַב — איז פאָרגעקומען מיט ליבערמאַן׳ס נאָהענטסטען פריינד ג ר י ג אָ ר י ג ו ר ע ו ו י ט ש, וועלכער איז ארויסגעטראָטען אין די רוסישע רעוואָלוציאָנערע קרייזען מיט „ציוניסטישע“ אי־דעען פאר פיעלע־פיעלע יאָהרען איידער מיר, עס איז בעוואוסט, דאָס פילע רעפאָרמאַטאָ־רען און ערפינדער, וועלכע מאַכען אָן א רעש איבער דער גאנצער וועלט און מיט וועמעס נאָ־מען עס זיינען פערבונדען גרויסע געזעלשאפט־ליכע בעוועגונגען, האָבען על פי רוב געהאט פאָרגענגער, וואָס זיינען פערבליבען וועניג בע־וואוסט אָדער אינגאנצען אונבעוואוסט. דאָס קומט פאָר הויפּטזעכליך צוליעב דעם, ווייל אָט דיעזע „לא יוצלח׳ס“ — ווי מען רופט זיי אָפט — ערשיינען פאר דער צייט, איידער עס ווערען רייף יענע אומשטענדען, וואָס מאַכען מעגליך די פערווירקליכונג פון זייערע נייע אידעען און פּלענער.

מיר האָבען עס שוין טיילווייז געזעהן אין בעצוג צו אהרן ליבערמאַן און זיינע „בונדיס־טישע“ אידעען, וועלכע ער האָט געפּריידיגט כמעט מיט 20 יאָהר פריהער איידער דער „בונד“ איז בעשאפען געווארען. די זעלביגע זאך — כאָטש אין א פיעל קלענערען מאַסשטאַב — איז פאָרגעקומען מיט ליבערמאַן׳ס נאָהענטסטען פריינד ג ר י ג אָ ר י ג ו ר ע ו ו י ט ש, וועלכער איז ארויסגעטראָטען אין די רוסישע רעוואָלוציאָנערע קרייזען מיט „ציוניסטישע“ אי־דעען פאר פיעלע־פיעלע יאָהרען איידער מיר, רוסישע רעוואָלוציאָנערען, האָבען געהאט איר־געגד וועלכע אהנונג וועגען פּאָליטישען אָדער קולטורע.ען ציוניזם.

גריגאָרי גורעוויטש איז בעוואוסט אין דער אידישער ליטעראטור אונטער דעם פּסעוודאָ־נים גרשון באדאנעס. אזוי ווי איך קען גורע־וויטש׳ען שוין זעהר לאנג, פון אָנהויב פון די 70גער יאָהרען, וועל איך זיך ערלויבען אָבצו־שטעלען זיך אויף איהם עטוואָס לענגער: דאָס איז בעזונדערס נויטיג, ווייל — ווי דער לעזער וועט זעהן — מיט דיעזער פּערזאָן זיינען פער־בונדען די ערינערונגען פון אונגעהויער וויכטיגע פּאַסיר־ונגען, וועלכע האָבען ניט נור א היסטאָרי־שען אינטערעס, נאָר אויך אַן אינטערעס פאר היינטיגער צייט און, ווי איך דענק, נאָך פאר פיעלע קומענדע דורות.. דערווייסענדיג זיך וואו ער געפינט זיך, האָב איך, מיט דריי יאָהר צו־ריק, געווענדעט זיך צו איהם ער זאָל מיר מיט־טיילען ידיעות וועגען זיין לעבען. ער האָט מיר געענטפערט מיט א גרויסען ברעיף, פון וועלכען איך וועל ברייגען די מעהר אינטערעסאנטע שטעלען.

„מיין טייערער פריינד! איהר דענקט, אז מיר האָבען זיך ניט בעגעגענט גאנצע 35 יאהר. ענט־

שורדיגט, דאָס איז א טעות. דאָס לעצטע מאָל האָבען מיר זיך געזעהן אין צוריך אין 82-1881 יאהר, אין פּאָול אַקסעלראָד'ס הויז, אַזאָ בלויז מיט 33 יאהר צוריק. דאָס איז געווען אין דער צייט פון די ערשטע פּאָגראָמען (אין קיעוו, באלטע). ביי אַקסעל־ראָד אין הויז זיינען דעמאָלט געווען איהר, זיין שוואָגער (דער קאָזאַק טישטשענקא, וועלכער האָט געהייראָט דר. קאַמינער'ס צווייטע טאָכטער), דער קריסט־עמיגראַנט מאַיער, איך און דר. קאַמינער'ס ביידע טעכטער. דיעזע בעגעגעניש אונזערע איז פערבליבען מיט אַלע פּרטים אין מיין זכרון, און איך האָב וועגען איהר ניט איינמאָל דערצעהלט מיינע בעקאנטע.

„מיר האָבען גערעדט וועגען דער אידען־פראגע. אַקסעלראָד איז דאמאלס געווען א מיטאַרבייטער פון דראַגאָמאַנאָוו'ס „וואָהנאָיע סאָזוא" („דאָס פרייע וואָרט"). איך האָב איהם געטאַדעלט, פאר וואס שרייבט ער גאָר נישט וועגען די אידען, פאר וואס פערטיידיגט ער זיי ניט. ער האָט זיך פערענטפערט דערמיט, וואס ער איז ניט גענוג בעקאנט מיט דער אידען־פראגע. עס האָט זיך אָנגעהויבען א דיס־פוט, און איהר האָט דאמאלס ערקלערט, אז „אַלע אידען, און אויך די אידישע בעלי־מלאכות, זיינען עקספּלואַטאַטאָרען, ווייל זיי בעשעפטיגען זיך מיט אונפּראָדוקטיווע ארבייט". טישטשענקאָ האָט ענער־גיש פערטיידיגט די אידען געגען אויך און מאַ־יער'ן. איהר זייט שוין דאַן געלאָפען פון קיעווער טורמע און צוזאַמען מיט סטעפּאַנאָוויטש'ן (און פּרעכאַנאָוו'ען.—ל. ד.) האָט איהר דאַן ארויסגעגע־בען דעם זשורנאַל „טשאָרני פּערעדעל".

„און אָט איצט ווילט איהר פון מיר ידיעות פאר דער „צוקונפט", וואס ווערט ארויסגעגעבען אין אידיש!"...

מיט דער לעצטער פראַזע האָט גורעוויטש, ווי עס שיינט, געוואָלט אויסדריקען זיין ערשטוי־נונג, וואָס איך האָב כלומרשט אזוי שאַרף גע־ביטען מיין מיינונג וועגען דער אידען־פראַגע בכלל און וועגען דער אידישער ליטעראטור בפרט. אונזער דאַמאָרסדיגער דיספּוט איז טאַקע געווען זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער צייט. איך וועל וועגען דעם רעדען שפּעטער. נאָר קודם כל וויל איך דערצעהלען וועגען גורעוויטש'ען און זיין לעבען.

* * *

גריגאָרי גורעוויטש איז געבאָרען געוואָרען אין מאָהלעוו (דניעפּר) אין יאָהר 1852 אין א רייכער אידישער פאַמיליע. די הויפּט ווירקונג אויף זיין ערציהונג האָט געהאַט זיין מוטער, וועמעס מיידערישער נאָמען איז געווען האַרקאַ־ווי: זי איז געווען א העכסט געבילדעטע פרוי, אויסער העברעאיש האָט זי אויך גוט געקענט די רוסישע, פּוילישע, דייטשע און פראַנצויזי־שע שפּראַכען, און זי האָט אוועקגעלעגט פיעל ענערגיע צו מאַכען איהרע קינדער פאַר געביל־דעטע מענשען און איינצופלאַנצן אין זיי א חשק צו לערנען. די מלמדים, ביי וועלכע גריגאָרי און זיין ברודער דאַוויד האָבען געלערנט, זיינען געווען ניט נור די בעסטע תלמודיסטען און העב־ראַאיסטען, נאָר זיי זיינען אויך געווען קענער פון די דייטשע און פראַנצויזישע שפּראַכען און ליטעראַטורען. און ווען „גרישאַ" איז אַלט גע־וואָרען 15 יאָהר, האָט מען איהם מיט זיין ברו־דער אַוועקגעשיקט אין בייערן (דייטשלאַנד). דאָרטען איז ער אָנגעקומען אין אידישען קאָ־מערין־אינסטיטוט, וואו ער האָט שטודירט צוויי יאָהר און האָט געענדיגט מיט'ן דיפּלאָם פון א קאָמערסאַנט. נאָר גריגאָרי, צוריקקומענדיג אין רוסלאַנד, האָט ניט געוואָלט זיין א קאָמערסאַנט און האָט זיך גענומען גרייטען אָנצוקומען אין אוניווערזיטעט. זיין לעהרער איז געווען א גע־וויסע צייט פּאָול אַקסעלראָד, וועלכער האָט גע־מאַכט אויף איהם, ווי אויף פיעל אַנדערע יונגע לייט פון יענער צייט, אַן אונגעהויערע ווירקונג. אָט וואָס גורעוויטש שרייבט מיר וועגען דעם אין זיין ברעף.

„שוין צו 14 יאהר בין איך בעקאנט געווארען מיט פּאָול (פּנחס) אַקסעלראָד, וועלכער איז געקו־מען צופוס פון שקלאָוו אין מאָהלעוו און האָט גע־וואָהנט אין אונזער הויז. דאַן איז ביי אונז געווען א קרייז, וואו עס זיינען ארייגגעגאַנגען אלס מיט־גליעדער די ברידער לעווענטאַל, לייזער צוקערמאַן און אַנד. מיר האָבען געלעזען די רוסישע קלאַסיקער, בעלעטרישטען און קריטיקער. ווען שפּעטער האָב איך זיך געגרייט אָנצוקומען אין נעזשינער ליצעאום, איז אקסעלראָד געווען מיין לעהרער".

ווען גורעוויטש איז שפּעטער אָנגעקומען אַלס פרייער צוהערער אויף דעם יורידישען פאַקול־טעט פון קיעווער אוניווערזיטעט, איז ער ווייע־דער אריינגעפאַלען אין אַקסעלראָד'ס קרייז, וועלכער האָט צו יענער צייט זיך געשטעלט דעם צוועק שוין ניט פון זעלבסטבילדונג, נאָר — צו מאַכען א סאָציאַלע רעוואָלוציאָן. קיין סאָציאַלע רעוואָלוציאָן איז דיזען „קרייז" ניט געלונגען צו מאַכען, נאָר דערפאַר האָבען די זשאַנדאַרמען געוואָרפען אַן אויג אויף אַלע זיינע מיטגליעדער. פיעלע פון דיעזע מיטגליעדער, און צווישען זיי אויך גריגאָרי גורעוויטש, האָבען עמיגרירט אין אויסלאַנד.

„ווינטער 75-1874 זיינען מיר זיך צוזאַמענ־געפאָהרען אין בערלין, דערצעהלט מיר גר. גורע־וויטש. אויסער מיר זיינען אַהין געקומען די ברי־דער לעווענטאַל, אַקסעלראָד, צוקערמאַן, עפּראָן, זונ־דעלעוויטש און אהרן ליבערמאַן. דורך זונדעלע־וויטש'ן בין איך צוגעשטאַנען צו דער פּראַטיי „זעמ־ליא אי וואָליאַ" און דערנאָך צו דער „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ". נאָר איך האָב זיך געפונען אונטער דער ווירקונג פון דער דייטשער סאָציאַלדעמאָקראַטיע, און לעבענדיג אין בערלין, בין איך צוגעשטאַנען צו דער אָפּאָזיציאָן פון י אַ האַ ן מ אָ ס ט און טיילווייז האָב איך זיך פערבונדען מיט דעם בע־ריהמטען געגנער פון מאַרקס, ענגעלס און לאַסאַל, מיט דעם פּראָפ. ד י ו ר י נ ג."

לעבענדיג אַ לאַנגע צייט אין אויסלאַנד, האָט גורעוויטש געהאַט אַ מעגליכקייט בעקאַנט צו ווערען מיט אַלע בעריהמטע רוסישע עמיגראַנטען און אויך מיט די פאָרנעהמסטע דייטשע סאָציאַליסטען, אָנהויבענדיג פון פר. ענגעלס, ליעבקנעכט, בעבעל, אַוער, מאָסט, און ענדיגענדיג מיט די געוועהנליכע סאָציאַליסטישע טהוער ווי אין בערלין און וויען, אַזוי אויך אויף די פאַרטייטאַגען אין גאָטאַ, נירענבערג און אין אַנדערע שטעדט.

ער האָט זיך פיעל אָבגעגעבען מיט דער דייטשער אַרבייטער־בעוועגונג, אָבער אין דער זעלבער צייט האָט ער ניט אויפגעהערט צו לערנען אין די אוניווערזיטעטען, וואו ער האָט הויפּטזעכליך שטודירט מעדיצין.

ווען ליבערמאַן — ווי עס איז שוין דערצעהלט געוואָרען אין פאָריגען אַרטיקעל — איז אַריבערגעפאָהרען פון לאָנדאָן אין וויען, וואו ער האָט אָנגעהויבען אַרויסגעבען דעם „האמת“, איז גורעוויטש צוגעשטאַנען צום „קרייז אידישע סאָציאַליסטען“, וועלכען ליבערמאַן האָט אָרגאַניזירט. אין הערבסט 1878 האָט מען איהם אַרעסטירט אין בערלין. ביז'ן געריכט איז ער אָבגעזעסען דו יי מאָנאַטען און דערנאָך איז ער פער'משפּט געוואָרען אָבצוזיצען נאָך ניין מאָנאַטען און דערנאָך אַרויסגעשיקט צו ווערען פון פּרייסען. פאַר'ן געריכט האָט גורעוויטש ערקלערט, אַז ער איז אַן „אונפאַרטייאישער סאָציאַליסט“. אין 1879 יאָהר, ווען אין רוסלאַנד האָט זיך אויסגעבילדעט די פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ“, איז גורעוויטש געוואָרען איהר אַ מיטגליעד. נאָר נאָך די פּאָגראָמען פון 1881־82 יאָהר איז ער פון איהר אָבגעשטאַנען און איז געוואָרען אַ הייסער אידישער סאָציאַליסט.

אָט אין דיעזער צייט האָב איך זיך דאָס מיט איהם בעגעגענט אין ציוריך, און פון אָט דיעזער בעגעגעניש שרייבט ער דאָס אין זיין בריעף.

* * *

אין איינעם פון מיינע פאָריגע אַרטיקלען (זעה „צוק.“ דזשון 1916) האָב איך שוין דערצעהלט וועגען דעם שרעקליכען איינדרוק, וואָס די פּאָגראָם־פּראָקלאַמאַציע אויף דער מאַלאָ־רוסישער שפּראַך, וועלכע איז אַרויסגעלאָזען געוואָרען אין דער צייט פון די פּאָגראָמען (82־1881) פון דער פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ“ מיט דער צושטימונג פון „נאַראָדאָוואָלעץ“ סאַוועליי זלאַטאָפּאָלסקי, האָט דאַמאָלס געמאַכט אויף די אידען בכלל. אין דיעזער פּראָקלאַמאַציע ווערט אָפען געזאָגט: „דאָברע ראָביטע שטשאָ זשידיוו ביאָטע“ (איהר טהוט אַגוטע זאַך, וואָס איהר שלאָגט די זשידעס). איצט, האָבענדיג אין זינען אונזער פריהער דערמאָנטען דיספּוט מיט גורעוויטש'ען, אַקסעלראָד'ען און טישטשענקאָ וועגען דער אידענפראַגע בכלל און די פּאָגראָמען בפרט, לאָמיר זיך אַריבערטראָגען — אויף וויפיעל עס ערלויבט מיר מיין זכרון — צוריק צו יענער צייט, וועלכע שטעהט אָב פון אונז אויף גאַנצע 35 יאָהר, ד. ה. אויף אַ פּעריאָדע פון אַ גאַנצען דור.

ביז יענע פּאָגראָמען און אפילו אַ געוויסע צייט נאָך זיי האָבען פיעלע דאַמאָלסדיגע אידענרעוואָלוציאָנערען, ווי איך האָב שוין אַמאָל דערמאָנט, זיך אין קיין הינזיכט ניט געפיהלט אָבגעטיילט אָדער פרעמד פון זייערע קריסטליכע חברים־סאָציאַליסטען. און ווען אפילו עס האָבען זיך אָנגעהויבען דיעזע פּאָגראָמען, האָבען מיר אין אָנפאַנג ניט געלעגט אויף זיי קיין גרויסע וויכטיגקייט. מיר האָבען דאָס געהאַלטען פאַר איינע פון די פיעלע מעשים פון דער רעגירונג, וועלכע בענוצט זיך מיט דער אונווויסענהייט און אָבערגלויבען פון די פינסטערע מאַסען פיר איהרע רעאַקציאָנערע צוועקען.

נאָר באַלד האָט זיך אָנגעהויבען אַרויסווייזען שטריכען פון נאַציאָנאַלען האַס צו די אידען, אַזעלכע שטריכען, וואָס זיינען געווען גאָר ניי פאַר רוסלאַנד און גאָר פרעמד פאַר איהרע פּראָגרעסיווע, אינטעליגענטע שיכטען. אין די צייטונגען האָבען אָנגעהויבען ערשיינען ידיעות, אַז אין די פּאָגראָמען האָבען ערטערווייז אַנטייל גענומען אויך סטודענטען, וועלכע ווערען אין רוסלאַנד פערדעכענט אַלס די טרייסטע אָנהענגער פון ליבעראַלע און הומאַנע אידעען.

נאָך מעהר, אפילו פּראָפעסאָר דראַגאָמאַנאָוו, דער רעדאַקטאָר פון אונלעגאַלען זשורנאַל „וואָל־נאָיע סלאָוואָ („דאָס פרייע וואָרט“), וואָס האָט זיך דאַן געדרוקט אין זשענעוואַ און וואו פּאָול אַקסעלראָד, וועלכער איז אַלע מאָל געווען און פערבליבען אַ הייסער איד, איז געווען איינער פון די נאָהענטסטע מיטאַרבייטער, — אפילו אָט דער פּראָפעסאָר דראַגאָמאַנאָוו האָט ניט געפונען אין דיעזער פּראָקלאַמאַציע קיין שום שענדליכעס און האָט אין איהר אַריינגעטראָגען בלויז די אויסבעסערונג, אַז „די אידען זיינען ניט בלויז אַן עקספּלואַטאַטאָרישער שטאַנד (סאָקאָלוויע), נאָר אויך אַ פּאַראַזיטישער“. און דאָס איז געווען יענער דראַגאָמאַנאָוו, וועלכער איז געווען אַ הייסער אָנהענגער פון ליבערמאַן'ס אידעען ווען דער נויטיגקייט פון סאָציאַליסטישער פּראָפּאַגאַנדע אויף דער אידישער שפּראַך! און איינער פון די בעריהמטעסטע רוסישע היסטאָריקער נ. קאָסטאָמאַרָאָוו האָט אָנגערופען די דאַמאָלסדיגע פּאָגראָמען „זשידאָטרעפּאַניע“ (אָנברעכען די ביינער די זשידעס)... און בעת פיעלע אידענרעוואָלוציאָנערען פון יענער צייט זיינען געווען שטאַרק אויפגעבראַכט, זעהענדיג אַזעלכע בעציהונגען, האָט דער בעריהמטער רעוואָלוציאָנער וולאַדימיר דעבאַגאָרי מאָקריעוויטש געבראַכט דעם פאָלגענדען אַרגומענט:

„שטעלט זיך פאָר — האָט ער געזאָגט — אַז דאָס פאָלק איז אָנגעפאַלען אויף די פּריצים, גלחים, סוחרים, און געמאַכט אויף זיי אַ פּאָג־

ראָם. וואָלטען די רעוואָלוציאָנערען — די זיהן פון אָט דיעזע פּריצים, גלחים און סוחרים — געהאַט אַ רעכט צו זיין אויפגעבראַכט פאַר דעם פּאָגראָם אויף זייערע עלטערען און קרובים?"

אָט אַזאַ אַנטיסעמיטישע שטימונג האָט זיך אָנגעהויבען פיהלען אפילו ביי די פּראָגרעסיווע און אינטעליגענטע שיכטען פון רוסישען פאָלק. דעריבער איז קיין וואונדער ניט, אַז די פּאָגראָם־פּראָקלאַמאַציע און די דאַמאָלסדיגע פּאָגראָמען אליין האָבען אויפגערעגט כמעט דאָס גאַנצע יודענטום. „וואָס טהוט מען? וואָס נעהמט מען אונטער?" האָבען אָנגעהויבען טראַכטען אפילו אַזעלכע פּערזאָנען, וועלכע זייַנען ביז איצט געווען גלייכגילטיג צו אַלץ און אויך צו דעם שיקזאַל פון זייערע ברידער — אידען.

די אידען, און בעזונדערס די אידישע יוגענד, זייַנען אויפגעריהרט געוואָרען, האָבען זיך אָנגעהויבען בעוועגען און — ווי בעוואוסט — האָבען אָנגעהויבען בויען פּלעגער איינער גראַנדיעזער פון צווייטען, אָדער ריכטיגער, איינער פאַנטאַסטישער און אוטאָפּישער פון די אַנדערע. צווישען דיעזע טרוימער, ווי עס איז בעוואוסט, האָבען זיך געפונען פיעלע אָנהענגער פון פּלאַן, אַז די אידען זאָלען עמיגרירען אַהער, אין די פעראייניגטע שטאַאַטען פון אַמעריקאַ, און דאָ גרינדען קאָמוניסטישע ערד־אַרבייטענדע קאָלאָניען.

„מיר אידען — פלעגען טענה'ן דיעזע אידעאליסטען — האָבען געגעבען דער וועלט די העכסטע מאָראַלישע אידעען, וועלכע זייַנען ביז איצט נאָך ניט פערווירקליכט געוואָרען. מעגליך, אַז איצט איז אויף אונז אויסגעפאַלען דער גורל צו בעווייזען דער ווערט אַ מוסטער פון דעם, ווי מען קען זיך איינאָרדנען און לעבען אויף'ן גרונד פון די העכסטע פּרינציפּען פון אמת און גערעכטיגקייט".

לויט'ן פּלאַן פון דיעזע צוקינפטיגע אַמעריקאַנער פאַרמער־קאָמוניסטען, האָט דאָס גאַנצע לאַנד געדאַרפט זיין געמיינשאַפטליכעס אייגענטום פון דער גאַנצער קאָמונע און דאַרף בעאַרבייטעט ווערען אויף אַ געמיינשאַפטליכען אופן. יעדער מיטגליעד פון דער קאָמונע דאַרף בעקומען אַלץ וואָס איהם איז נויטיג צום לעבען און דאָס גאַנצע מותרות דאַרף געהן ערשטענס — אויף פערבעסערען און פערגרעסערען די קאָמונע און צווייטענס — אויף העלפען צו בויען נייע קאָמונעס פון די ניי־אַריבערגעקומענע אידען.

וואָס, מ'שטיינס געזאָגט, האָט מען געקענט אויסזעצען געגען אַזאַ קלוגען און ריכטיגען פּלאַן ווי אַזוי צו לייזען די אידען־פראַגע, וועלכע האָט זיך דעמאָלט אַזוי שאַרף געשטעלט? אַלע, און אויך אויף, האָבען דאָך בעשולדיגט די אידען, אַז זיי ווילען זיך ניט אָבגעבען מיט פּראָדוקטיווע אַרבייט, און וועלכע אַרבייט קען זיין בעסער אין דיעזען הינזיכט ווי ערד־אַרבייט?

איינער פון מיינע אַמאָליגע חברים, וועלכער איז צוזאַמען מיט אַ גרופּע אַדעסער יונגע לייט געפאָהרען צוליעב דיעזען צוועק אין אַמעריקאַ, איז ספּעציעל פערפאָהרען צו מיר אין דער שווייץ איינצורעדען מיך, אַז איך זאָל צושטעהן צו דער גרופּע און אויך פאָהרען מיט זיי אין אַמעריקאַ. נאָר צו זיין ערשטוינונג האָב איך זיך ענטזאָגט פון אַזאַ „גוטען" פּלאַן צו לייזען די אידען־פראַגע. ער האָט געדיינקט, אַז איך, אַלס לאַנג־בעוואוסטער סאָציאַליסט, וועל זיך אָנכאַפּען מיט ביידע הענד אָן אַזאַ פּלאַן צו פערוואַנדלען מיט איין מאָל אַלע אידען אין ערד־אַרבייטער־קאָמוניסטען. אָבער שוין אין יענער צייט האָב איך ווייניג געגלויבט אין אַזוינע פּלוצליכע ענדערונגען און האָב זיי פאָראויס געזאָגט, אַז אין אַ קורצער צייט אַרום וועלען אָט די אַלע „פאַרמערס־קאָמוניסטען" זיך בעזעצען אין די גרויסע שטעדט און וועלען זיך בעשעפטיגען מיט געוועהנליכע אינטעליגענטע פּראָפעסיעס, און מאַנכע פון זיי וועלען ווערען איינפאַכע עקספּלואַטאַטאָרען. די ווייטערדיגע געשעהענישען האָבען בעוויזען, אַז דיעזעס מאָל בין איך געווען ניט קיין שלעכטער נביא. נאָר לאָמיר זיך אומקעהרען צו גרי־גאָרי גורעוויטש.

* * *

די מאַלאָרוסישע פּראָקלאַמאַציע פון די נאַראָדאָוואָלצעס, וועלכע האָט גערופען צו „שלאָגען די זשידעס", האָט אויף איהם געמאַכט דעם שרעקליכסטע איינדרוק. שוין פריהער האָט ער געהאַט אַ נייגונג צו אַרבייטען צווישען די אידישע מאַסען, און צוליעב דיעזען צוועק איז ער צוגעשטאַנען צו ליבערמאַנ'ס קרייז. נאָר די פּאָגראָמען און די בעריהמטע פּאָגראָם־פּראָקלאַמאַציע האָבען אויף איהם געווירקט ער זאָל זיך איינגאַנצען איבערגעבען זיין פאָלק.

איך ווייס ניט ווי אַזוי דאָס איז פאָרגעקומען — צי דורך דער ווירקונג פון אַ געוויסער בראָשור, צו פון זיך אַליין — נאָר גורעוויטש איז געקומען צו דעם געדאַנק, אַז עס איז נויטיג איבערצוזעצען די אידען אין פּאַלעסטינאַ. ער האָט אָנגעהויבען פּרעדיגען דיעזע אידעע פאַר זיין פריינד און געוועזענעס לעהרער פּאָול אַקסעלראָד, און האָט אויף איהם אַזוי פיעל געווירקט, דאָס דער לעצטער אין זיינע ברעף צו מיר (איך האָב דאַן געוואָהנט אין זשענעוו) האָט זיך געסטאַרעט אויף מיך צו מאַכען פאַר אַ פּאַלעסטינעזיז.

אָבער איך האָב דאַמאָלס, ווי אויך היינט, געהאַלטען, אַז דער פּלאַן איבערצוזעצען די אידען אין פּאַלעסטינאַ איז איינפאַך אַן אוטאָפּיע. איך האָב געהאַלטען, אַז די רוסישע אידען צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע נאַציאָנאַליטעטען פון רוסלאַנד דאַרפען קעמפּפען פאַר פאָלשטענדיגע גלייכבערעכטיגונג. און דאָס איז געווען די אור־זאַכע וואָס אין יאָהר 1882, ווען איך בין געקומען צו אַקסעלראָד'ן אין ציוריך, בין איך געווען

אזא הייסער געגנער פון די אַלע פּלענער, וואָס שטרעבען כלומרשט צו פערוואַנדלען אַלע אידען אין אַ פאָלק, וואָס האָט פערוואָרפען די פער־העלטניסמעסיג לייכטע בעשעפטיגונגען פון מי־טעל־מענשען און הענדלער, און בעשעפטיגט זיך אויסשליסליך מיט שווערע פיזישע אַרבייט. איך האָב גערעדט מיט הייז און צאָרען, און דאָס האָט אַרויסגערופען אַ שטאַרקען פּראָטעסט ניט נור פון גורעוויטש'ען און אַקסעלראָד'ען, נאָר אויך פון קריסט טישטשענקאָ. אונזער דאַמאַלסדי־גער דיספּוט האָט זעהר שטאַרק געקרענקט גו־רעוויטש'ען, און ווי עס שיינט, איז עס פערבלי־בען אין זיין זכרון.

מיר איז שוין ניט פיעל געבליבען צו דער־צעהלען וועגען דעם ווייטערען שיקזאַל ווי פון גורעוויטש'ס און אַקסעלראָד'ס פּלאַן איבערצו־זעצען די אידען אין פּאַלעסטינאַ, אַזוי אויך פון גורעוויטש'ען אַליין. צוזאַמענקלייבענדיג אַבי־סער געאָגראַפישע, קלימאַטישע און אַנדערע ידיעות וועגען פּאַלעסטינאַ, אָבהאַלטענדיג אַ צאָהל מונדריכע דעבאַטען מיט די געגנער פון זייער פּלאַן און ניט אָנשרייבענדיג קיין איין אַר־טיקעל צו פּראָפּאַגאַנדירען דיעזען פּלאַן אין ברייטערע קרייזען, האָבען אי גורעוויטש אי אַק־סעלראַד זיך פערנומען יעדערער מיט זיין אַל־טעגליכער בעשעפטיגונג.

קומענדיג שפּעטער אין פּאַריז, האָט גורע־וויטש זיך ווידער פערנומען מיט מעדיצין, נאָר ער האָט זיין קורס ניט געענדיגט, ווייל ער האָט זיך איבערגעגעבען צו פּובליציסטיק און ליטע־ראַטור. דאַמאָלס האָט ער אָנגעשריבען אַ רייה אַרטיקעלן וועגען לעבען פון די עמיגראַנטען, וואָס זיינען געווען אָבגעדרוקט אין „וואָסכאָד" 1884. אין יאָהר 1883 איז ער געהיים אַריבער דעם גרענעץ און האָט זיך בעזעצט אין מאָסקווא, וואו ער האָט זיך בעשעפטיגט מיט ליטעראַטור. נאָר באַלד האָט מען איהם אַרעסטירט פאַר בע־האַנגען צו דער פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ". ער איז אָבגעזעסען 16 מאָנאַטען, נאָר די זשאַנ־דאַרמען האָבען ניט געפונען געגען איהם קיינע בעווייזע און מען האָט איהם בעפרייט.

פון דעמאָלט אָן האָט זיך גורעוויטש אָבגע־געבען מיט לעגאַלער טהעטיגקייט צווישען די אידען אין רוסלאַנד. אָט וואָס ער שרייבט מיר וועגען דיזער אַנגעלעגענהייט:

„מיין איצטיגע לאַגע? איך בין אַ קאָמערסאַנט, נאָר אויסער דעם גיב איך אָב במעט מיין גאַנצע צייט פיר געזעלשאַפטליכע טהעטיגקייט. איך בין דער סעקרעטאַר פון דער קיעווער אידישער קהלה, איך בין אַ מיטגליעד פון פיעלע קאָמיטעטען און פון אַלע איינריכטונגען, וואָס האָבען צו טהאָן מיט דער פראַגע וועגען עמיגראַציע."

אָט דערמיט האָבען זיך געענדיגט די אַמאָ־ליגע טרוימען פון גריגאָרי גורעוויטש. ער איז אַוועק מיט דעם וועג פון זיין פאָטער און איז פערבליעבען — ווי ער שרייבט — „אַ קאָמער־סאַנט."

## מ. אַבראַמאָוויטש

# די קוואַלען פון קראַפט

(דאַמפּמאַשין און מאָטאָר)

1. די פערבאָרגענע אוצרות. — פערגלי־ווערטע וואַרימקייט. — שטיינקאָהלען קולטור.

מיט מיליאָנען אָדער הונדערטער מיליאָנען יאָהר צוריק האָט אונזער ערד אויסגעזעהן גאָר אַנדערש ווי איצט. עס איז געווען אַ צייט, ווען די לופט איז געווען אַן אַנדערע ווי איצט, און עס איז געווען אומעדום וואַרם און פייכט, אַזוי ווי איצט ערגעין וואו אין די וועלדער פון בראַ־זיליען אָדער אַפריקאַ. קיין מענשען און קיין גרעסערע חיות זיינען דענסטמאָל אויף דער ערד נאָך ניט געווען. און נאָר קליינע אינזעקטען, שפּינען און פליגען, זיינען אַרומגעקראָכען אין די מעכטיגע וועלדער וואָס האָבען דאָס מאָל בע־דעקט די ערד. און וואס פאַר אַ מאָדנע בוימער זיינען געוואַקסען אין די דאָזיגע וועל־דער! אַזעלכע בוימער קענען מיר איצט גאָר ניט זעהן. שטעלט זיך פאָר דעם געוועהנליכען מאָך פון אונזערע איצטיגע וועלדער, וואָס איז איצט קוים 3—4 צאָהל הויך, און דענסטמאָל איז דאָס געווען אַ הויכער, גרויסער בוים. די פּאַפּאַראָטניקעס, די גרינע לאַנגע בלעטער מיט פערדרעהטע שפּיצען, וואָס וואַקסען דעבען די וואָרצלען פון די סאָסנעס און זעהען אויס ווי די פעדערען פון אַ פויגעל, זיינען דענסטמאָל גע־ווען הויך און גרויס ווי איצט אַ מעכטיגער דעמב, די גרינענקע שטעקעלאַך אָהן בלעטער, אָבער מיט אַ פולע דיגינקע צווייגעלאַך אַרום און אַרום, וואָס סטראַטשען איצט פון דער ערד אין זומ־פיגע וועלדער, זיינען דענסטמאָל געווען גרויסע בוינע בוימער ווי סאָסנעס.

טויזענדער און אַפשר מיליאָנען יאָהרען זיי־נען די וועלדער געשטאַנען און געוואַקסען, אָבער דערנאָך זיינען געקומען געוואַלדיגע איבערקעהר־רענישען אויף דער ערד. די לופט האָט זיך גע־ביטען, די וואַרימקייט איז פערשוואונדען, גאַנץ אייראָפּאַ איז געווען בעדעקט מיט אייביגען אייז און שניי, די פאָרם פון דער ערד האָט זיך צעהנדליגע מאָל געענדערט. וואו עס זיינען גע־

שטאַנען בערג, זיינען געוואָרען טאָלען, אין טאָ־לען זיינען אויסגעוואַקסען בערג. יבשה איז גע־וואָרען ים, און ים יבשה. די מעכטיגע טוי־זענדיעהריגע וועלדער פון די משונה׳דיגע בוי־מער זיינען פערשלונגען געוואָרען פון דער ערד און בעהאַלטען געוואָרען אין איהרע טיעפענ־שען, און ווידער אַרויסגעוואָרפען און ווידער פער־שלונגען. ים־וואַסערען האָבען זיי פערפליצט געהאַט, און גאַנצע בערג האָבען זיך איבער זיי אַרויפגעלייגט, ביז די ערד האָט זיך בערוהיגט און די וועלדער זיינען טיעף, טיעף אונטער דער ערד צו זייער אייביגער רוה געקומען. אָהן לופט און וואַסער, צוזאַמענגעפּרעסט אונטער דער שרעקליכער משא פון די בערג, זיינען די בוי־מער פון יענע וועלדער אונטער דער ערד נישט פערפוילט געוואָרען, ווי געוועהנליכע בוימער אויף דער ערד, נאָר זיי זיינען פּערקאָהלט געוואָרען, זיינען שוואַרץ, גלאַנציג שוואַרץ געוואָ־רען און אַזוי האַרט ווי אַ שטיין. שטיינ־קאָהל האָט זיך פון די דאָזיגע וועלדער געביל־דעט, שוואַרצע בערג אונטער דער ערד, גאַנצע מיילען אין דער טיעף און צעהנדליגע און הונ־דערטע מיילען אין דער לענג און אין דער ברייט.

אבער אין דער צייט ווען די אורוועלדער האָ־בען געשלאָפען אין די טיפענישען פון דער ערד זייער אייביגען שלאָף און זיינען אלץ שוואַרצער און האַרטער געוואָרען, האָט זיך דאָס לעבען אויף דער אויבערפלעך פון דער ערד פיעל מאָל גע־ביטען. אַ נייע ערד איז דאָרטען בעשאַפען גע־וואָרען, מיט אַנדערע לופט, אַנדערע קלימאַטען, אַנדערע גראָזען און וועלדער, אַנדערע חיות — צוערשט יאַשטשערעס, מורא׳דיג גרויסע חיות מיט לאַנגע העלזער און שרעקליכע צייהנער, וואָס האָבען אָבער געפרעסען נאָר גראָז און יונגע בוי־מער. דערנאָך אַנדערע חיות, קלע־נערע און מיט אַן אַנדער געבוי פון קערפּער, וואָס האָבען אָבער געשטאַמט פון די יאַשטשערעס. דערנאָך יאַשטשערעס מיט פליגלען, פון וועל־כע עס האָבען זיך מיט דער צייט (ווידער הונ־דערטער טויזענדער יאָהרען!) געביילדעט פּויג־לען. דערנאָך חיות וואָס האָבען געלעבט שוין ניט פון גראָז נאָר פון אַנדערע חיות. דער־נאָך פיערפיסיגע חיות מיט פיס וואָס האָבען גע־האַט פינגער ווי אַ האַנד, מיט לאַנגע האָהר און שטאַרקע עקען, און וואָס האָבען געקענט קלעטערען אויף בוימער. און נאָך הונדערטער טויזענדער יאָהר האָט עס געדויערט, און פון די דאָזיגע פיערפיסיגע וואָלד חיות האָבען זיך אַרויסגעבילדעט גרויסע האָריגע חיות, עהנליך צו גרויסע אַפען (מאָנקיעס), וואָס זיינען אַרומ־געגאַנגען אויף די הינטערשטע פיס און געלעבט סטאַדעווייז. און ווידער הונדערטער טויזענ־דער יאָהרען זיינען פערגאַנגען, און פון צווישען די האָריגע וואָלד חיות, אַדער אַפען, האָט זיך אַרויסגעטיילט אַזאַ מין, וואָס האָט געהאַט וועניגער האָר אויפ׳ן קערפּער און מעהר מאַרך אין דעם נידריגען צוזאַמענגעדריקטען שאַרבען. דאָס איז געבאָרען געוואָרען דער אור־אור־זיידט פונ׳ם מענשען, דער אַדם הראשון — ניט דערפאַלשער, וועגען וועלכען עס דער־צעהלט די נאַאיווע פרומע לעגענדע, נאָר דער אמת׳ער, וואָס איז אַזוי וועניג עהנליך צו די שעהנע אדם׳ס מיט זייערע ביילד שעהנע חוה׳ס, וואָס מיר זעהען געוועהנליך אויף די ביילדער.

דאָס איז געווען, ווי די געלעהרטע רעבענען, מיט נאָהענט אַ מיליאָן יאָהר צוריק! אַ מי־ליאָן יאָהר דויערט שוין די מענשליכע ענט־וויקלונג, פון דער צייט, ווען די ווילדע מענשען־חיות האָבען צום ערשטען מאָל גענומען אין זיי־ערע הענד אַ שטעקען אַדער אַ שטיין, כדי צו קעמפּפען געגען אַנדערע חיות, ביז צו אונזער צייט פון דאַמפּף, עלעקטריציטעט, טעלעגראַף אָהן דראָהט און לופט שיפען.

פיעלע הונדערטער טויזענדער יאָהרען איז דער מענש אויסגעקומען מיט שטעקענס און שטיינער. דערנאָך האָט ער זיך גענומען צו מאַכען פערשיעדענע ווערקצייג פון שטיין, ווי האַמערס, מעסערס, שפּיזען וכדומה. צו דער גלייכער צייט האָט ער זיך אויסגעלערנט צו בע־געהן זיך מיט פייער. צוערשט מסתמא נאָר מיט אַזאַ פייער, וואָס פאַלט פון הימעל (אַ בליץ וואָס צינדט אָן אַ בוים) אַדער וואָס קומט פון אַ באַרג (אַ פייערשפּייענדער באַרג, וואולקאַן), דערנאָך האָט ער שוין אַליין געמאַכט פייער. דאָס האָט איהם געבראַכט, אין צעהנדליגע טויזענדער יאָהר אַרום, צו בעאַרבייטען מע־טאַלען, צוערשט בראָנזע, דערנאָך אייזען. — אַלץ וועניגער האָר איז געוואָרען אויף דעם מענשען, אַלץ „מענשליכער" איז געוואָרען זיין קערפּער און זיין צורה, אַלץ גרעסער דער שאַרבען און דער מאַרך וואָס אין איהם. קליידער, פייער און אייזען האָבען דעם מענשען געגעבען די מעג־ליכקייט צו פערשפּרייטען זיך איבער דער גאַנ־צער וועלט, אפילו אין די לענדער וואו עס איז קאַלט, און צו ווערען הערשער איבער דער גאַנ־צער ערד. און דער נייער הערשער איבער דער ערד, דער מענש, האָט אַלץ מעהר אָנגעהויבען צו זוכען אין דער ערד גופא אַלץ וואָס קען איהם צונוץ קומען, און זוכענדיג און גראָבענדיג אין דער טיעף איז ער געקומען צו די שטיינ־קוילען־וועלדער, וואָס זיינען מי־ליאָנען יאָהרען געווען בעהאַלטען אונטער דער ערד. דאָס איז געווען אַן ערך מיט אַ טויזענד יאָהר צוריק אין ענגלאַנד.

די מעכטיגע וועלדער פון דער ערד׳ס יו־גענד־יאָהרען, וואָס האָבען דענסטמאָל ווען זיי זאָלען נאָך גרין געווען איינגעזאַפּט אין זיך די וואַרעמקייט פון דער זון, האָבען די דאָזיגע וואַרימקייט די גאַנצע צייט אין זיך פערגליווערט געהאַלטען, און איצט זיינען זיי געלעגען אַפען פאַר׳ן מענשען און האָבען צו איהם געזאָגט: זעה, אין אונז איז פערבאַרגען אַ גרויסע מאַכט,

אונערשעפּליכע אוצרות וואס קענען דיין גאַנצען דור, דיינע דור־דורות מאַכען גליקליך, שטאַרק און רייך. קום און נעם אונז! — אָבער דער מענש איז נאָך געווען צו שוואַך און צו אונ־וויסענד, ניט קוקענדיג אויף די הונדערטער טוי־זענדער יאָהרען וואס ער האָט שוין דורכגעלעבט. ער האָט ניט געוואוסט ווי געהעריג אויסצונו־צען די מאַכט פון די שווארצע שטיינער. נאָר צום הייצען, צו מאַכען פשוט'ן פייער האָט ער שטיינקוילען געברויכט, מעהר נישט. פון די טויזענד יאָהר זייט די מענשהייט האָט די שטיינ־קוילען ענטדעקט זיינען במעט ניין הונדערט פאַרבייגעגאַנגען, און ערשט אין די לעצטע 100־140 יאָהר האָט די מענשהייט פערשטאַנען, וואס פאַר א שרעקליכע מאַכט עס ליגט אין דער וואַ־רימקייט וואס איז פערגליווערט אין די שווארצע קוילשטיינער, און האָבען זיך אויסגעלערנט די דאָזיגע פערגליווערטע ווארימקייט צו פערוואַנד־לען אין קראַפט און ארבייט! די דאָזיגע נייעס איז געווען די דאַמפּקראַפט, די דאַמפּפּמאַשין, וואס איז געווען דער פונדאַמענט פון אונזער גאַנצער נייער טעכניק, אינדוסטריע און קולטור.

## 2. ווארימקייט און קראַפט.

יעדער פון אייך האָט דאָך געוויס באַטש איינמאָל אין זיין לעבען געזעגט האָלץ מיט א גרויסער אדער קליינער זעג, און דערי־בער ווייס אויך יעדער פון אייך אז ווען מען זאָל אָנריהרען אזא זעג נאָך דער ארבייט דער־פיהלט מען אז זי איז היים, אָפט מאָל אזוי היים אז די האַנד קען דאָס פשוט ניט פער־טראַגען. און ווער פון אייך איז אמאָל געווען אין אן אייזענפאַבריק, וואו מען טאָקט און עג־בערט אייזען און שטאָהל, ווייס אז די אייזערנע סטרושקעס זיינען אזוי היים, אז מען קען זיך די פינגער אָבברענען. היינט ווער רעדט שוין פון אן אייזערנע אקס פון א געוועהנליכען וואַ־גען, אדער פון א וואַגען, ווען דאָס ראַד איז ווענינ געשמירט. דאָס ווייס דאָך יעדערער, אז אזא אקס ווערט זעהר שטאַרק אנגעוואַרעמט, אָפטמאָל אזוי שטאַרק, אז דער וואַגען הויבט אָן צו ברענען. און יעדער שמיד וועט אייך זאָגען אז מען קען א שטיקעל אייזען אָנברענען ביז רויט ניט אין אויוועז, נאָר דורך פשוט'ן קלאַפּען מיט א האַמער.

פאַרוואס ווערט די זעג אָנגעוואַרעמט? ווייל זי רייבט זיך אָן דעם האָלץ. און די איי־זערנע סטרושקעס ביים טאָקען אדער עגבערן, פאַר וואס זיינען זיי היים? ווייל דאָס מע־סער אדער דער עגבער רייבט זיך אָן דעם איי־זען. און אן אקס? ווייל דאָס ראָד רייבט זיך אין איהר. און דאָס שטיקעל אייזען ביים שמיד? ווייל דער האַמער שלאָגט זיך אָן איהם.

אלזא רייבען, דריקען, שלאָגען קען בעשאַ־פען ווארימקייט, היץ. וואס איז אזוינס „ריי־בען", „דריקען", „קראַפּען"? ארבייט. ווער מאַכט די ארבייט? וואס איז נויטיג צום אר־בייטען? קראַפט. אלזא: קראַפט מאַכט אר־בייט, און ארבייט בעשאַפט ווארימקייט. מיט אַנדערע ווערטער: קראַפט, ארבייט קענען זיך פערוואַנדלען אין ווארימקייט.

און פערקעהרט? דאָס הייסט, צו קען וואַ־רימקייט זיך צוריק פערוואַנדלען אין ארבייט און קראַפט? אודאי. אבער ווי אזוי? כדי איהר זאָלט דאָס פערשטעהן, מוז איך אייך פריהער דערצעהלען אן אנדער זאַך, וואס איז זיך שייך צו ווארימקייט.

לאָמיר נעהמען אן אייזערנעם רינג און אן אייזערנע קויל, אדער קוגעל (בילד 1), וואס איז אזוי גרויס, אז זי געהט קנאַפּ דורך דעם רינג. לעגט איהר די קויל ארויף אויפ'ן רינג,

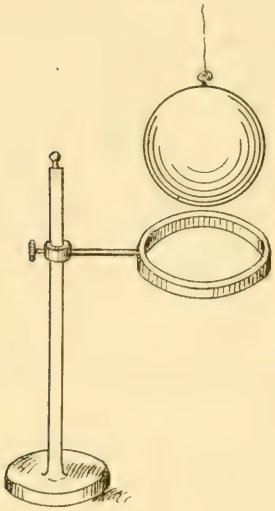

בילד 1.

פאַלט זי דורך. איצט נעהמט די קויל און וואַ־רימט זי אן אויף א ליכט אדער אין קאָכענדיגע וואַסער און לעגט זי ווידער ארויף אויפ'ן רינג. זי וועט איצט ניט דורכפאַלען און וועט בליי־בען ליגען אויפ'ן רינג. פאַר וואס? ווייל די קויל איז פון אנוואַרי־מען געוואַרען גרעסער.

אדער נעהמט א מעשענעם שטעקעלע (א),

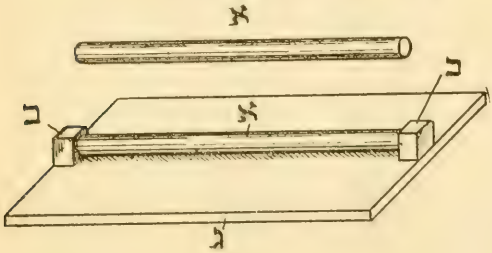


בילד 2.

וואס לעגט זיך קנאַפּ אריין צווישען צוויי סטאַי־קעס (ב) אויף א ברעט (ג) [בילד 12. ווארימט איהם שטארק אָן, און ער וועט צווישען די צוויי סטאיקעס ניט אריינקריכען, פאר וואס? ווייל ער איז פון היץ לענגער גע־וואָרען.

ווער פון אייך האָט ניט אמאָל שפּאַצירט איבער די רעלסען פון אן אייזענבאהן? האָט איהר ניט בעמערקט אז די איינצעלנע רעלסען ביז רויט נאָר דורך פּשוט'ען קלאַפּען מיט א

בילד 3.

ליגען מיט זייערע עקען ניט פעסט איינע לע־בען די אנדערע, נאָר אביסעל אָבגערוקט איינע פון דער אנדערער? (בילד 3). צוליעב וואס? צוליעב דעם אז ווען זומער וועלען זיך די רעל־סען אָנווארעמען און לענגער ווערען זאלען זיי האָבען ארט וואו צו פערברייטערען זיך. אז ניט וועלען זיי אויסגעבויגען ווערען, און דאָס טויג פאר רעלסען דאָך ניט.

און ווי שטעהט עס מיט וואסער, קוועקזיל־בער, ספּירט און אנדערע פליסיגע קערגערס אדער שטאָפען? לאָמיר נעהמען א קיילעכ־דיגע גלעזערנע כלי, וואס האָט א לאנגע שמאָ־לע טרייבעל, אדער האלז (בילד 4). לאָמיר אין די דאָזיגע כלי אריינגיסען וואסער ביז א. איצט לאָמיר די כלי אָנווארעמען פון אונטען מיט א ספּירט לעמפּעל. מיר וועלען בעמערקען אז

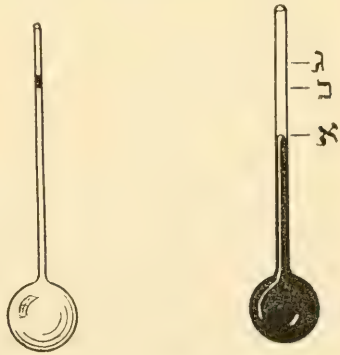


בילד 5. בילד 4.

דאָס וואסער הויבט זיך אלץ העכער און העכער, ביז ב, ג, און ווייטער. ווען מיר נעהמען אנ־שטאט וואסער קוועקזילבער, ספּירט וכדומה, זעהען מיר דיזעלביגע זאך. די פליסיגע שטאָ־פען פערגרעסערען זיך אויך פון ווארימקייט. און וואס מעהר מען ווארימט אן, אלץ שטאר־קער איז די פערגרעסערונג.

היינט ווי אזוי מיט גאזען? לאָמיר מאַכען א פּראָבע. לאָמיר נעהמען אזא מין כלי, ווי אויפ'ן בילד 4, אבער א פּוסטע, דאָס הייסט נאָר מיט לופט אינווענינ, און אריינלייגען אין דעם האלז איין טראפּען וואסער אדער קוועק־זילבער. ווען די האלז איז זעהר שמאָל, וועט דער טראפּען בלייבען שטעהן ערגעץ וואו אין האלז און וועט פערשפּארען די לופט אין דער כלי ווי א פּראָבקע (בילד 5). איצט לאָמיר פּאַ־וואָלינקע אָנווארעמען די כלי, און תיכף וועלען מיר זעהן אז די „פּראבקע" הויבט זיך אלץ העכער און העכער. פאר וואס? ווייל די אינ־ווענינסטע לופט איז גרעסער געווארען און האָט די פּראבקע ארויפגעשטופּט ארויף־צו.

אזוי ארום זעהען מיר אז אלע קערפּערס, פעסטע אזוי גוט ווי פליסיגע אדער גאזען, ווערען פון ווארימקייט פערגרעסערט. און וואס מעהר ווארימקייט, אלץ שטארקער איז די פערגרעסערונג. און אט די דאָזי־גע פערגרעסערונג פון קער־פּערס קען מען אויסנוצען כדי צו מאַכען ארבייט אדער צו בעשאפען קראַפט.

ווען איך לעג אריין אן אייזערנע קויל אין א שמאָלע לאָך, און ווארעם די קויל אָן, קען זי די לאָך צערייסען. און ווען איך לעג אריין אן אייזערנע שטאַנג צווישען צוויי שווערע שטיינער, און ברען די שטאַנג אָן, וועט זי אויסציהענדיג זיך אראבשטופּען די שטיינער פון זייער ארט, אדער לאָמיר מאַכען נאָך אנדערש. לאָמיר נעה־מען א געפעס אדער א גרויסע גלאָז (א) און אריינלעגען אין איהר א הילצערנעם דעקעל (ב) (בילד 6), וועלכער איז גוט ארומגעשמירט מיט

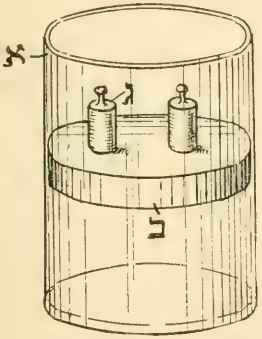


בילד 6.

חלב, אזוי אז ער זאָל גוט פארשליסען די גלאָז און דאָך קענען זיך בעוועגען ארויף און אראָב, אזוי ווי אין דעם גלאָז איז דאָ אינווענינ לופט, וועט זיך דער דעקעל גאָר ביז אונטען ניט קע־נען אראָבלאָזען, ווייל די אינווענינסטע לופט וועט ווערען צוזאמענגעפּרעסט און וועט דעם דעקעל האלטען. ווען מיר ווארעמען איצט אָן די גלאָז, וועט זיך דער דעקעל אויפהויבען. לע־גען מיר ארויף אויף'ן דעקעל קליינע געוויכטען (ג), וועט דער דעקעל בלייבען שטעהן, אָדער ער וועט זיך אפשר גאָר אראָבלאָזען צוריק,

אָבער ווען מיר וואַרעמען די גלאָז ווייטער אָן, וועט דער דעקעל זיך ווידער הויבען אין דער הויך מיט די געוויכטען צוזאַמען. דאָס בעדייט, מיט אַנדערע ווערטער, אַז די וואַרימקייט קען הייבען משאות אין דער הויך, מאַכען אַרבייט, שאַפען קראַפט, כ"ח.

אַרבייט פערוואַנדעלט זיך אין וואַרימקייט, וואַרימקייט — אין אַרבייט און קראַפט.

* * *

וואַרימקייט קענען מיר האָבען גענוג, אויף דערויף האָבען מיר דאָך די שטיינקאָהלען, וועלכע אונזער מאַמע, די ערד, האָט פאַר אונז בעצייטענס אָנגעגרייט. אָבער אַרבייט, קראַפט, פיעל קראַפט, כדי צו קאָנען הערשען איבער דער ערד און צווינגען די נאַטור זי זאָל אונז דיענען, דאָס דאַרף טאַקי דער מענש האָבען.

ווי פערוואַנדעלט מען די וואַרימקייט אַם בעסטען אין קראַפט?

מען וואָלט קענען מאַכען אַזוי: נעהמען גרויסע שטאַבעס אייזען, אָנוואַרעמען זיי ביז זיי ווערען לענגער, און דורכדעם טרייבען אַ מאַשין. יעדער פערשטעהט אָבער אַז דאָס וואָלט געווען אַ טרויעריגע אַרבייט. אָדער מען וואָלט קענען מאַכען אַנדערש: אָנפילען אַ גרויסע אייזערנע געפעס מיט וואַסער, אַריינשטעלען אַן אייזערנע פּראָבקע, די פּראָבקע פערבינדען מיט אַ מאַשין, און אָנוואַרמען די וואַסער (ווי אויפ'ן בילד 4). און אַז דאָס אָנגעוואַרעמטע וואַסער וואָלט ווערען גרעסער און אויפהויבען די פּראָבקע, וואָלט מען דורכדעם קענען טרייבען די מאַשין. אָדער גאָר מאַכען ווי אויפ'ן בילד 6, און הויבען אויף אַזאַ'ן אופן משאות.

נאָר עס איז איבעריג צו ערקלערען אַז אַזעלכע וואַרימקייט־מאַשינען וואָלטען געווען נישט מעהר ווי אַ קינדערשע שפּיעל־צייג. אַ ריכטיגע וואַרימקייט־מאַשין קען מען בעקומען נאָר אויף צוויי אופנים: ערשטענס, דורך אָנוואַרעמען וואַסער ביז צום קאָכען, כדי עס זאָל זיך ביילדען דאַמף; צווייטענס, דורך פערברענען פון אַזעלכע שטאָפען (בענזין, נאַפט, ספּירט, ברענגלאָז), וואָס רייסען זיך אויף ביים אָנצינדען. דער ערשטער סאָרט מאַשינען איז עלטער און הייסט: דאַמפּמאַשין, דער צווייטער סאָרט איז נאָך גאָר אַ נייער און מען רופט איהם פערברענונגס־מאָטאָר, אָדער אויפרייסונגס־מאָטאָר (בענזין־מאָטאָר, גאַז־מאָטאָר, וכדומה).

## 3. די דאַמפּמאַשין.

### די געשיכטע: הערון, לעאָנאַרדאָ, בראַנקאָ, פּאַפּען.

צייט ווענינגסטענס פינף טויזענד יאָהרען קאָכען די מענשען זייער עסען אין טעפּ מיט וואַסער און זעהען יעדען טאָג ווי פון וואַסער ביל־דעט זיך דאַמף, אָבער זיי האָבען לאַנג ניט געקענט פערשטעהן וואָס פאַר אַ קראַפט אין דעם דאַמף ליגט און האָבען די דאָזיגע קראַפט ניט געקאָנט אויסניצען.

צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט בעגעגענען מיר אַ דאַמף־אַפּאַראַט מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק. דענסטמאָל, אַן ערך הונדערט יאָהר פאַר קריסטוס, האָט אין דער גרויסער גריכיש־אידישער שטאָדט אַלעקסאַנדריאַ (אַלכסנדריה) געלעבט אַ גריכישער פיזיקער מיט'ן נאָמען העראָן. ער האָט אין אַ בעזונדערן בוך בעשריבען פיעלע מאַשינען און אַפּאַראַטען וואָס האָבען זיך צו יענער צייט געפונען ביי די גריכען, וועלכע זיינען דענסטמאָל געווען דאָס געבילדעטסטע פאָלק אין דער גאַנצער וועלט. אייניגע פון די מאַשינען האָט הערון גופא ערפונדען.

צווישען די דאָזיגע מאַשינען בעשרייבט ער אַ דאַמפּ־אַפּאַראַט צו עפענען די טירען פון די דאַמאַרכדיגע טעמפּלען (די גריכען זיינען געווען געעצנדיענער). די מאַשין איז געווען בעהאַלטען אונטער די דילען, און אַז די פּריסטער, די כהנים, פלעגען אויף דעם מזבח מאַכען פייער, פלעגען זיך די אינוועניגסטע טירען אַליין עפענען. מען קען זיך פאָרשטעלען ווי די פרומע גריכען פלעגען ציטערען ביי אַזעלכע מופתים!

אַ וואונדער־אַפּאַראַט בעשרייבט הערון,

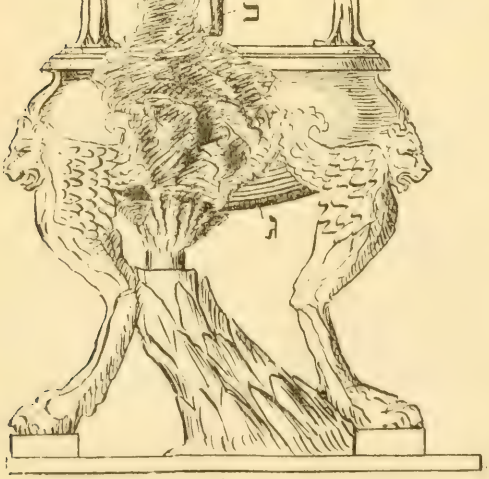


בילד 7.

וואָס איז בעשטאַנען פון אַ קיילעכדיגע מעשענע אָדער גלעזערנע קופּעל (א) מיט צוויי פערבוי־גענע רעהרלאַך (ב) (בילד 7). אז מען פלעגט אונטען מאַכען פייער, פלעגט דאָס וואַסער אין דעם אונטערשטען מעשענען געפעס אָנהויבען צו קאָכען, דער דאַמף פלעגט געהן דורך די פּוס־טע רעהרען (ד) און די קוגעל (א) און פון דאָרט דורך די רעהרלאַך (ב). דורך דעם פלעגען די קוגעל מיט די רעהרלעך אָנהויבען גיך צו דרעהען זיך. דאָס איז אויך, פערשטעהט זיך, געווען נישט מעהר ווי אַ קליינע קינדער שפּיעלצייג, וויכטיג איז אָבער דער פּ ר י נ צ י פּ, און דער פּרינציפּ איז געווען: ד י א ו י ס נ ו־צ ו נ ג פ ו ן ד אַ מ פ־כ ח.

אַ לאַנגע צייט איז די זאַך ווייטער ניט גע־גאַנגען. דאָס גריכישע פאָלק און דאָס רוימישע זיינען מיט זייער גאַנצער קולטור פערשוואונדען. אויף זייער אָרט זיינען געקומען אַנ־דערע, נאָך האַלב ווילדע פעלקער, און עס האָט געדויערט אַ אָנדערטהאַלבען טויזענד יאָהר, ביז וואַנען פון די האַלב־ווילדע גאַללען, גערמאַנען, פראַנקען, סלאַוועון האָבען זיך אויסגע־בילדעט די היינטיגע פעלקער, די איטאַליענער, ענגלענדער, פראַנצויזען, דייטשען, רוסען און אַנ־דערע פעלקער. אָנהויבענדיג פון'ם 15־16טען יאָהרהונדערט האָבען זיך די וויסענשאַפט און די אַלגעמיינע בילדונג שטאַרק ענטוויקעלט אין אייראָפּאַ. די יונגע אייראָפּעאישע פעלקער האָ־בען אַרויסגעגראָבען די אַלטע גריכישע און רוי־מישע ביכער און פיעל געלערנט פון זיי. און מיר געפינען אין די ביכער פון די דאַמאַלסדיגע געלעהרטע, בעזונדערס ביי דעם בעריהמטען אי־טאַליענער לעאָנאַרדאָ דאַ ווינטשי, אויך בעשריי־בונגען פון פערשיידענע דאַמף־מאַשינען וואָס זיי האָבען ערפונדען.

אַזוי געפינען מיר אין דעם בוך פון אַנאַנדער איטאַליענער ב ר אָ נ ק אָ, (1629) אַזאַ דאַמפּף־ראַד (בילד 8). דער מעשע־

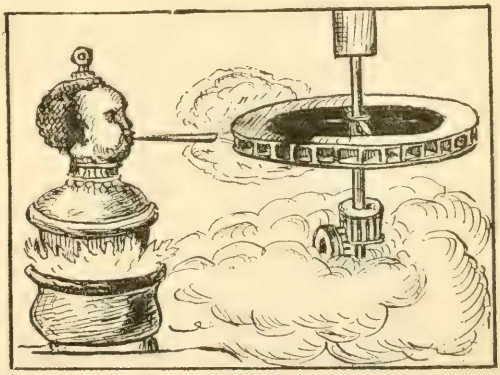

בילד 8.

נער דאַמפּף־קעסעל האָט אויבען אַ מע־שענע מענשליכע קאָפּ, די קאָפּ האַלט אין מויל אַ רעהר, און דער דאַמף געהט פון'ם קעסעל דורך די רעהר און שלאָגט מיט זיין גאַנצען כח אויף אַ ראָד מיט ברעטלאַך. דאָס ראָד מוז זיך דעריבער דרעהען, און דרעהט מיט זיך אונטען פערשיעדענע אַנדערע רעדער.

עס איז קלאָר פון דעם דאָזיגען בילד אַז בראָנקאָ האָט אין דער אמת'ן דעם אַפּאַראַט קיין מאָל ניט געבויט, ער האָט איהם נאָר אויף'ן פּאַפּיער ערפונדען. אָבער דער ג ע ד אַ נ ק, די אידעע איז אַ מערקווירדיג ריכטיגע געווען. און גראַדע איצט ווערען די נייעסטע און די שטאַרקסטע דאַמפּמאַשינען געבויט דוקא נאָך דיעזען פּרינציפּ (טורבין).

אָבער אַ פּרינציפּ אַליין איז נאָך ווענינ. די גאַנצע געשיכטע פון דער מענשהייט בעווייזט אַז די שעהנסטע און די ריכטיגסטע אידעען האָבען קיין ממשות ניט, כל זמן די צייט פאַר זיי איז נאָך ניט געקומען. אַזוי איז דאָס תמיד געווען מיט סאָציאַלע אידעען, און נאָך בולט'ער קען מען דאָס זעהן ביי דער טעכניק, ביי נייע טעכ־נישע ערפינדונגען, מאַשינען וכדומה.

לעאָנאַרדאָ איז געווען אַ געניאַלער מענש, בראָנקאָ — אַ טאַלענטפולער ערפינדער, זיי האָ־בען געהאַט אָבטמאָל זעלטענע איינפאַלען, גע־ניאַלע געדאַנקען. אָבער צו האָט זיך דאַמאָלס איטאַליען, דאָס איטאַליענישע פאָלק, די איי־טאַליענישע אינדוסטריע גענויטיגט אין די דאָ־זיגע ערפינדונגען? צו וואָס וואָלט גענוצט אַ דאַמפּטורבינע אין דעם 17טען יאָהרהונדערט? קיין גרויסע פאַבריקען, קיין געוואַלדיגע קאָהלענ־גרעבער זיינן דאַמאָלס ניט געווען, מענשליכע קראַפט, אַרבייטסהענד זיינען געווען פאַר די פּאָר פאַבריקען לרוב און ביליג, פיעל ביליגער איידער ס'וואָלט אָבקאָסטען די אַרבייט אויף אַ דאַמף־מאַשין. קורץ, אין דער דאַמאָלסדיגער געזעל־שאַפט איז ניט געווען קיין בעדערפניש אויף אַ דאַמפּמאַשין, דאָס איז נאָך דערווייל געווען אַן איבעריגע זאַך. היינט פון וואַנען זאָלען זיך נעהמען אינזשענירען, מענשען וואָס זאָלען זי־צען טעג און נעכט און קלערען ווי צו פערבע־סערען די מאַשין פון בראָנקאָ? און פון וואַנען זאָלען זיך נעהמען קאַפּיטאַליסטען, מענשען וואָס זאָלען געבען געלד אויף אַזעלכע אַרבייטען? און, די הויפּט זאַך, פון וואַנען זאָלען זיך נעהמען אינ־זשענירען, טעכניקער, וואָס זאָלען ק ע נ ע ן ב ו י ע ן אַזעלכע מאַשינען? ווייל כדי צו בויען אַזאַ מין דאַמפּמאַשין, מוז מען שוין האָ־בען אַ זעהר ענטוויקעלטע טעכניק: גוטע איי־זענגיסערייען, כדי צו קריגען דעם פּאַסיגען סאָרט אייזען און שטאָהל; גוטע ווערקצייג־מאַשינען, כדי צו בעאַרבייטען אייזען (שניידען, עגבערען, טאָקען און שמיעדען), און אַזוי ווייטער. און גוטע אייזענגיסערייען איז אונמעגליך, כל זמן די כעמישע וויסענשאַפט איז נאָך ניט ענטוויקעלט

און כל זמן קיין גוטע קאָהלען זיינען ניטאָ, וכדומה.

פּראָפעסאָר זאָמבאַרט פערגלייכט די ענט־וויקלונג פון דער היינטיגער טעכניק מיט אַ טרעפּ וואָס מען בויט אין דעם מאָמענט בשעת מען שטייגט אויף איהר אַרויף. גוטע האַנד־ווערקצייג גיבען די מעגליכקייט אויפצובויען די ערשטע קליינע מאַשין. די מאַשין ערלויבט צו מאַכען ווערקצייג, מיט וועלכע מען שאַפט שוין אַ צווייטע, אַ בעסערע מאַשין, וכדומה. די ערש־טע דאַמפּמאַשין האָט געגעבען די מעגליכקייט צו מאַכען גרעסערע קאָהלענגריבער און שטאַר־קערע ווערקצייג־מאַשינען צום טאָקען, שניידען, זעגען, א. ז. וו. מיט די שטאַרקערע ווערקצייג־מאַשינען האָט מען שוין געקאָנט אויפבויען בע־סערע און גרעסערע דאַמפּמאַשינען, א. ז. וו. פון איין טרעפּעלע אויף די צווייטע, פון דער נידריגער שטופע אויף די העכערע. אויף יעדע נייע שטופע קריכט מען גלייך אַרויף מיט ביידע פיס, און מען בויט אויף איהר גלייך אַ צווייטע. אַזוי געהט עס עד היום הזה. דאָס איז אַ גע־זעץ, אַ „חק ולא יעבור".

אָבער די ערשטע ערפינדער האָבען נאָך דעם דאָזיגען געזעץ ניט געוואוסט, און פיעלע פון זיי האָבען געמוזט טייער בעצאָהלען פאַר פערזיני־דיגען זיך געגען אָט דעם געזעץ! זיי זיינען געווען די ערשטע שוואַלבען, וואָס האָבען גע־וואָלט ברענגען דעם פריהלינג און זיינען פער־פאָהרען געוואָרען ווייל ס'איז נאָך געווען ווינ־טער.

איינער פון אַזעלכע ערשטע שוואַלבען איז געווען דער בעריהמטער פראַנציוז פּאַפּען.

(ווייטערעס אין נעקסטען אַרטיקעל.)

# דער פרייוויליגער „גראַוויע"

פון די בלוטיגע טעג.

ערצעהלונג פון סעמועל דייקסעל.

(פאָרטזעצונג.)

איינס אַזייגער האָבען די דייטשען אויפגע־נעבען זייערע איבערפאַהרען, זיך צוריקגעצויגען אין די גראָבענס און פון צוויי זייטען זיך אַ וואָרף געטהאָן אויפ'ן שונא. די האַרמאַטען זיינען שטיקער געוואָרען און ס'האָבען זיך אָנגעפאַנגען צו דערטראָגען הערצרייסענדע געשרייען פון די ניט דערשלאָגענע, איבער וועלכע די פראַנצויזי־שע פוס־געהער האָבען זיך שנעל דערטראָגען צו די דייטשע גראָבענס...

דריי אַ זייגער איז שוין אויפ'ן שלאַכט־פעלד ניט געווען קיין האַנט אין האַנט קעמפּענדע סאָלדאַטען, נאָר אַ שטאַרקע אַרטילערי שלאַכט האָט זיך געצויגען ביז פינף אַזייגער פאַרטאָג. נאָכהער איז שטיל געוואָרען, שרעקליך שטיל, ווי ביי נאַכט אויף אַ בית־עולם. — — — —

ס'האָט אָנגעפאַנגען טאָגען. דער הימעל, אין מזרח־זייט, האָט זיך גענומען רויטלען אין וואָלקענדיעך, צוואוואָרפענע איבער'ן גאַנצען הי־מעל, האָבען זיך אַלע, פון איין זייט, מיט ליכ־טיג־און טונקעל־גאָלד בעגאָסען. אַ פריהמאָר־גען־ווינטער, מיט שאָטענס צוזאַמענגעפּלאָכטען, האָבען זיך גענומען טראָגען איבער'ן פעלד, זיך איינקוקען און לאַשצען די פערשטאַרעטע און פער'חלש'טע פּנימער...

אין דער לופט האָבען זיך אַלע מינוט מיט היקכיגע קלעפּ אַלץ געריסען און בעלויכטען דאָס שלאַכט־פעלד מיט העל־גערעל, שפּיציגע זונען.

8.

גראַוויע איז געלעגען אויסגעצויגען אויפ'ן דיק, מיט די הענד צוקאָפּענס, זיך איינגעקוקט אין די ווינקלען פונ'ם פינסטערען שטיבעל און בשום אופן זיך ניט געקענט דערמאָנען פאַרוואָס ער ליעגט און אויף וועמען ער וואַרט דאָ. ביי דער טיהר און איינציגען פענסטער זיינען גע־שטאַנען צוויי וועבטער און אונגעדולדיג גע־קלאַפּט מיט די הילצערנע הענטלעך פון זייערע ביקסען.

גראַוויע האָט אַבסאָלוט גאָרניט געדענקט פון דעם, וואָס ס'איז מיט איהם פאָרגעקומען די פאָריגע נאַכט. זיין נשמה איז פול געווען מיט אונבעשטימטע געפיהלען, דער מוח מיט לייכטע געדאַנקען, אין וועלכע פאַסירונגען פון אַלע זיי־טען פון זיין לעבען האָבען זיך אין אומאָרדנונג צוזאַמענגעפּלאָכטען. ס'האָט זיך געוואָלט נאָר ליעגען מיט צוגעמאַכטע אויגען און זיך צוקוקען צו די אַלטע, לאַנג פערגאַנגענע בילדער, וואָס צי־הען זיך אַזוי לייכט דורך זיין מיעדען, פער־שלאָפענעם מוח.

איהם דאַכט זיך: זיין מוטער איז קראַנק, ליעגט אין בעט, דריקט איהם צו זיך און בעט איהם עפּעס שוין לאַנג, לאַנג. ער דרעהט מיט'ן קאָפּ אויף ניין, רוקט זיך אָב און צוואווישט די רויטע פערוויינטע אויגען און בעט ווידער...

— ... ווייַן ניט, מאַמע, כ'בעט דיך, כ'קען עס אפילו דיר ניט צוליעב טהאָן, און וועל קיין דייטשער שפּיאָן ניט ווערען... כ'וויל אין אַלגע־מיין אין דער אַרמעע ניט געהן. — זי האָט אָבער אַלץ געוויינט, אַלץ געבעטען, זיך געוואָר־פען אויף די קניה פאַר איהם, גערעדט פונ'ם

קומענדען טויט, פערז׳כערט, אז ער איז א דייטש און מיט הייסע טרעהרען בעגאָסען זיין קאָפּ. א שבועה האָט זי געבאָדערט פון איהם, א שבועה צו דיענען דייטשלאַנד אין נאָמען פון ליעבע צו איהר. און א נערוועזער, א האַלב קראַנקער פון די שלאַכטפעלדער נעכט נעבען איהר בעט, האָט ער איהר צוגעזאָגט, די שבועה געגעבען. שפּעטער, ווען זי איז געזונד געוואָרען, איז צו זיי געקומען א הויכער מאַן אין שוואַרצען געקליידעט, גערעדט מיט דער מוטער, ווי מיט איהם, און אויף מאָרגען זיינען אַלע אַוועקגעפאָהרען קיין מעטץ, וואו ער האָט אַריינגעטראָטען אין א ספּעציעלע, געהיימע שולע, וואו די דייטשע רעגירונג האָט געשאַפען שפּיאָנען.

מיט דריי מאָנאַטען שפּעטער איז ער שוין געווען אין פּאַריז, לייכט אַריינגעטראָטען אַלס פרייוויליגער אין דער פראַנצויזישער אַרמעע, און נאָך א קורצער מיליטער־לעהרע, האָט מען איהם פערדעכענט אין דריטען פּאַריזער פּאָלק, וועלכער איז גלייך אָבגעשיקט געוואָרען אויפ׳ן שלאַכטפעלד. מיט זיך האָט גראַוויע מיטגעפיהרט א קליין פּעקעל מיט וועש, און א געלער הונט מיט א ווייסען פלעק אויפ׳ן רוקען, וועלכען מען האָט איהם פון דער מעטצער שולע מיטגעגעבען, איז געלאָפען ביי דער זייט..

ער געדאַנק רייכט זיך דאָ איבער אין א גאַנץ אַנדער בילד, שוין פון זיין קינדהייט שווימט אַרויס אין זיין... מח.

....—גאָט מיינער, ווי שעהן דאָס מעסערעל איז, פונקט ווי עס וואָלט פון ריינעם זילבער געווען... כ׳דאַנק דיר, פעטער זשאַן, האָסט דו פאָל׳ען אויך געקויפט אזעלכעס?

— געוויס, שאַרל — ענטפערט דער פעטער דע־גראַוויער אויפגעלעגט — אז כ׳קויף עפּעס, קויף איך אימער פאַר צוויי: פאַר דיר און פאַר פאָל׳ען. ער איז מיין זוהן און דו מיין ברודער׳ס זוהן און כ׳ליעב אייך ביידען גלייך.

שאַרל טוליעט זיך מיט ליעבע צום פעטער, קוקט זיך איין אין די גאָלדענע קנעפּ און אויסגענעהטע שליפּעס פון זיין קעפּטען־ראָק, וועלכער פאַסט איהם זעהר און קען ניט פערשטעהן, פאַר וואס די מוטער ערלויבט איהם ניט אהער צו קומען און אין אלגעמיין זיך חבר׳ען מיט׳ן „פּאַפּאַ׳ס משפּחה", ווי זי רופט זיי שטענדיג מיט שפּאָט.

אין גיכען קומט אָן פאָל, זיי פער׳גנב׳ענען זיך מיט די נייע, בלישטשענדע מעסערלעך צו פאָל׳ען אין צימער, בהענגען אָן דינע ברעטלעך און נעהמען זיך שניצען.

ווען כ׳וועל אויסוואַקסען, זאָגט פאָל, אויפמערקזאַם אויסשניידענדיג א קאָפּ פון א פערד, — וועל איך אויך ווערען א קעפּטען, ווי דער פּאַפּאַ, און געהן שלאָגען די דייטשען.

— פאַר וואס די דייטשען? — פרעגט שאַרל און א קעלט לויפט איהם דורך איבער׳ן קערפּער.

כ׳ווייס ניט פאַר וואס — ענטפערט פאָל נאָך א ווײַלע טראַכטען, — אָבער שלאָגען דאַרף מען זיי, דאָס זאָגען אַלע, ווייל... ווייל זיי זייענען אונזערע שונאים.

— זיי וועלען זיך ניט לאָזען שלאָגען — ענטפערט שאַרל — זיי זיינען גראָבע, געזונטע...

— דאָס מאַכט ניט, מיר וועלען זיי פאָרט שלאָגען — איז פאָל זיכער און אויפהויבענדיג דעם קאָפּ, גיט ער א פרעג:

— זאָג נאָר, שאַרל, דו ווייסט, אז דיין מאַמע איז אויך א דייטשקע? — ביידע הערען אויף שניצען און קוקען זיך אָן — זי מוז זיין א שלעכטע און דיך שלאָגען אפט? איא?

שאַרל׳ען גלוסט זיך שוין וויינען, אפילו דאָס זילבערנע מעסערעל מיט די דריי קלינגלעך האָט שוין אויף דעם גאַנצען צויבער פערלוירען, נאָר ער שטאַרקט זיך און ענטפערט:

— ניין, זי שלאָגט מיך קיין מאָל ניט, זי קושט מיך שטענדיג און האָט מיך שטאַרק ליעב.

— אזוי? — וואונדערט זיך דער חבר, — און איך האָב געמיינט אז זי שלאָגט דיך. מיין פּאַפּאַ האָט דערצעהלט זיינע בעקאַנטע, אז דיין געשטאָרבענער פּאַפּאַ איז געווען א גרויסער העלד און כ׳האָב אַליין געזעהן צוויי צלמים און דריי גאָלדענע מעדאַלען, וואס ער האָט געקראַגען, שלאָגענדיג די דייטשען... כ׳האָב זיי אַליין אַלע אָנגעטאַפּט... שווערע... דו וועסט ניט שלאָגען די דייטשען ווען וועסט גרויס ווערען?

שאַרל פיהלט אז זיין האַרץ ווערט צוגאַנגען אין איהם פאַר וועהטאָג און אום זיך ניט צו צוואוויינען, שפּרינגט ער אויף און לויפט ארויס.

— שאַרל, שאַרל, קום אהער, כ׳וויל דיר עפּעס גיבען! — שרייט איהם פאָל נאָך, נאָר ער הערט איהם ניט און לויפט שוין אין גאַס, שלינגענדיג די טרעהרען....

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

...אָך, ווי שרעקליך ער האַסט דעם געלען הונט, מיט׳ן ווייסען פלעק אויפ׳ן רוקען און מיט׳ן לעדערנעם האַלז־באַנד מיט מעשענע בלעכלעך, פּלאָנטערט זיך שוין וויעדער אין זיין מח דער ערשטער געדאַנק. אָך, ווי ער האַסט איהם!... דער הונט איז קלוג, געלערענט און פערשטעהט פיעלע ווערטער פון דער מענשליכער שפּראַך. אייגענטליך האָט ער א חוץ שאַרל׳ען נאָך א בעל־הבית, און ווען איינער פון זיי פאַנגט איהם אָן טרייבען פון זיך, ווארפט איהם עטליכע שטיינער, אנטלויפט ער זוכען דעם צווייטען, וועלכען ער געפינט שטענדיג ניט ווייט. אזוי האָט מען איהם געלערנט. גראַוויע האַסט און האָט מורא אין דער זעלבער צייט, פאַר זיין געלען הונט. און אָפט, ווען דער הונט בלייבט שטעהן נעבען איהם און פאַנגט אָן גלייך איהם אין די אויגען צו קוקען, דאַכט זיך איהם, אז דאָס איז א פערשטענדיגער מענש, וועלכען מען האָט צוגעשטעלט איהם צו היטען, נאָכשפּיאָני־

רען, צי טהוט ער גוט זיין „פליכט", צי האלט ער די שבועה. אמאָל דרעהט ער זיך אוועק און אמאָל דערלאנגט ער דעם הונט מיט'ן פוס...

און באלד קומט אן ערינערונג פון דער ניט־ווייטער פערגאנגענהייט. איהם דאכט זיך, ער הערט:

— גראַוויע, גראַוויע, שאַרל! געה גיכער... דיך אויך, דיך רופט מען אויך צום פּלאַץ... — דער גענעראל זעלבסט וועט אויסטיילען צו די סאָלדאַטען מעדאַלען און צלמים פאר העלדיש־קייט... נו, גיכער, גיכער!... זעה נאָר, ווי ער שטעהט דערשראקען און ריהרט זיך פון אָרט ניט! — אזוי האָבען געליארמט און געשריען די צוויי ברידער וואנס, שארל'ס בעסטע פריינד, איהם שלעפענדיג פאר די הענט צום פּלאַץ, וואו די מעדאלען האָבען געדארפט אויסגעטהיילט ווערען. ארום זיינען געשטאנען פיעלע סאָל־דאטען מיט די ביקסען אין די הענט און געלאכט, זיך גוטמוטיג געוויצעלט פון „דעם גראַוויע", וואס האָט אזוי ניט מורא פאר'ן שונא'ס קוילען און שפּיעזען און שרעקט זיך פאר א זילבער־נעם מעדאל.

— דאָס גיט מען איהם דערפאר, וואס ער האָט אונזער קאפּראל פון'ם שונא'ס הענט ארויס־געריסען און איהם אין די גראָבענס געבראכט!

— האָט אויסגעשריען א סאָלדאט, אונטערשטו־פענדיג שארל'ען פון אונטען. אלעמען האָט דנאה געטהאָן וואס גראַוויע קריעגט אן אויס־צייכנונג און יעדער איינער האָט איהם עפּעס נאָכגעזאָגט, עפּעס נאָכגעשריען. און ער, שארל אליין, איז געגאנגען א בלאסער, א צוטומעל־טער, א דערשראָקענער, און געדאכט האָט זיך איהם אז א שווערע לאסט לאָזט זיך אראפּ אויף זיינע פּלייצעס און דריקט איהם צו דער ערד.

— איך פערשטעה ניט, שארל, וואס איז מיט דיר, — האָט פערוואונדערט גערעדט דער על־טערער וואנס, פּאָל — ביזטו קראנק אדער ניט ביים קלאָהרען פערשטאנד? יעדער איינער אויף זיין אָרט וואָלט זיך געפרעהט און ער געהט גאָר ווי א דערשלאָגענער!

— עס מאכט ניט, פּאָל, לאָז איהם — האָט זיך אָבגערופען דער איינגערער וואנס, לאָי — ער וועט זיך שפּעטער פרעהען... געדענקסט, ביי אונז אין דאָרף, דעם קרומען מיכעל, וואס איז שטום געווארען אויף א טאָג פון פרייד, ווען זיין טאָכטער איז פון באָרדאָ מיט'ן מאַן צו איהם צו גאסט געקומען?

אלע האָבען זיך געפרעהט, ווען גראַוויע איז שפּעטער מיט א זילבערנעם קרייץ אויפ'ן ברוסט צוריקגעקומען, איהם געדריקט די הענט, גע־קלאפּט אין די פּלייצעס. קיינער האָט אָבער ניט געזעהן, ווי אביסעל שפּעטער איז שארל געזעסען בעהאלטען אין א ווינקעל, געקוקט מיט וועה אויפ'ן מעדאל און טרעהרען זיינען איהם גע־שטאנען אין די אויגען...

— — — — — — — — — — — — — — —

די ערד האָט פּלוצלונג אויפגעציטערט, דער הימעל האָט זיך אָנגעצינדען מיט א העליש פייער און די לופט האָט זיך אָנגעפאנגען הילכיג רייסען פון א שרעקליכער הארמאטען שיסערייי אויף דעם פראנצויזישען פּליגעל. גראַוויע האָט זיך אויפגעזעצט, זיך צוגעהערט אויפמערקזאם, גע־קנייטשט דעם שטערען, זיך וועלענדיג אין עפּעס דערמאָנען און ניט געקענט. נאָכהער איז ער אויפגעשטאנען, צוגעגאנגען און געפּרוּוווט עפּע־נען די טהיר. זי איז אבער געווען פערמאכט פון דרויסען און ער איז צו צום פענסטערעל אין וועלכען איין שויב איז געווען אויסגעשלאָגען. פון דער צווייטער זייט איז געשטאנען א וועכ־טער, מיט'ן ביקס אין האנט און זיך איינגע־קוקט לינקס, וואו די לופט האָט ממש געברענט און יעדע ווילע זיך גערישען מיט טויזענדער טויטליכע פייערן.

— עה, ברודער, וואס פאר א שיסעריי קומט דאָרטען פאר? — האָט גראַוויע א פרעג גע־טהאָן.

דער וועכטער האָט דערשראקען א כאפּ גע־טהאָן די ביקס און זיך שנעל אומגעקעהרט. א צוויי מינוט האָט ער זיך איינגעקוקט אין שארל'ן, נאָכהער האָט ער אויפגעהויבען די ביקס מיט'ן שפּיץ צום פענסטער און מיט פעראכטונג א זאָג געטהאָן: — שפּיאָן, פעררעטהער, דאָס זיי־נען מיר מכבד דייגע דייטשען... אוועק פון'ם פענסטער! — און דער שפּיעז פון ביקס האָט א בלאנק געטהאָן פאר שארל'ס ברוסט. ער האָט אינסטינקטיוו אָבגעטראָטען און אָהן א קרעכץ, מיט אמאָל, ווי אן אונטערגעהאקטער, זיך אראבגעלאָזט אויפ'ן דיל.

„שפּיאָן, פעררעטער"... — אין איין אויגענ־בליק האָט ער זיך אן אלעם דערמאָנט, פּונקט ווי א פאָרהאנג וואָלט מיט אמאָל אראבגעריסען געווארען פון זיין שלאָפענדען זכרון. אלעם איז מיט אמאָל אויפגעשווימען: דער ארעסט מיט'ן בעווייז אין האנט, דער קאפּראל מיט די ברידער וואנס, דער גענעראל און דער פערצווייפעלטער, ווייגענדער פעטער דע־גראַוויע, און ענדליך זיך אויך דערמאָנט אָן זיין לעצטען פעררעטה...

יא, ער האָט ארויסגעגעבען די צייכענס, פער־ראטהען די דייטשען, וועלכע ער האָט מיט אזוי־פיעל האס און שאנדע געדיענט, אלעם איבער־געגעבען דעם הויכען, שווייגענדען פּאָלקאָווניק, וועלכער האָט יעדע זאך פערשריבען אין א קליין רויט ביכעלע. יא, ער געדענקט געוויס, אז דער פּאָלקאָווניק האָט איהם געהייסען זיי לאָזען ווי־סען, אז דער לינקער פליגעל איז שוואך, ס'איז איהם לייכט צו נעהמען, ווייל די גרויסע הארד־מאטען האָט מען אוועקגעפיהרט צום רעכטען פליגעל. יא, יא, ער האָט עס אלעם געטהאָן און איצט קומט דאָרטען פאָר די שלאכט.

(ענדע קומט.)

# די מוזיק אינסטרומענטען פון די ביבלישע צייטען

י. פּיראָזשניקאָוו:

(פאָרטזעצונג.)

## 5) חליל

די פּאָפּוּלאַריטעט פון א מוזיק אינסטרומענט צווישען די ברייטע פאָלקס מאסען דארף ניט אלע מאָל דיענען אלס א מאָס, לויט וועלכער מען זאָל קענען אָבשאַצען זיינע מוזיקאלישע אייגענשאַפטען. זעהר אָפט קען א גאנץ אָרימער אינסטרומענט ווערען זעהר פערשפּרייט, נאָר ווייל ער איז ביליג און לייכט צום שפּיעלען - אָט דאָס, נעמליך, האָט פּאַסירט מיט'ן אַלט־העברעאישען אינסטרומענט „חליל". ער איז, אין מוזיקאלישען זין, געווען דער אָרימסטער פון אלע ביבלישע אינסטרומענטען; אָבער צו־ליעב זיין איינפאַכקייט און צוגענגליכקייט איז ער געווען זעהן פערשפּרייט צווישען די מאַסען.

עס איז געוועהנליך אָנגענומען, אז „חליל" איז א פלייט; אבער דאָס איז ניט ריכטיג. די מאָדערנע „פלייט" אונטערשיידעט זיך פון אלע אלטער־טימליכע פלייטענאַרטיגע אינסטרומענטען מיט א גאנץ אנדער מעטאָדע פון שפּיעלען, נעמליך, מען האלט איהר ניט א י ן מ ו י ל, גלייך ווי אלע אנדערע הילצערנע ווינד־אינסטרומענ־טען, נאָר מען שפּיעלט אויף איהר פון דער זייט. די מאָדערנע פלייטע איז א ספּעציעל דייטשע ערפינדונג; אין די ביבלישע צייטען האָט מען פון איהר גאָר ניט געוואוסט. דער ביבלישער „חליל" איז געווען ניט מעהר ווי א איינפאַכע הירטען־פייפעל, וועלכע איז געווען אין אלגע־מיינעם געברויך ביי די אידישע פאָלקסמאסען. דאָס זעהען מיר פון דער פאָלגענדער שטעלע אין דער ביבעל:

בעת מען האָט געקרוינט שלמה'ן פאר א מלך איז געווען א גרויסער יום טוב, מען האָט געבלאָזען שופר, און נאָך דעם, דערצעהלט די ביבעל:

„והעם מחללים בחלילים ותבקע הארץ בקולם". (און דאָס פאָלק האָט געפּייפט מיט פייפלען, אז די ערד האָט זיך שיער ניט צו־שפּאַלטען פון זייער גערויש).

(מלכים א' 1, 40.)

דער חליל פלעגט אויך געברויכט ווערען פון אידישע פּילגער, בעת זיי פלעגען עולה לרגל זיין אין ירושלים. מיר געפינען ווענען דעם אין ישעיה די פאָלגענדע שטעלע:

ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר ה'" (עס וועט זיין א הערצענס פרייד אזוי ווי ביי דעם וואָס געהט מיט א פייפעל צו קומען אויף גאָט'ס באַרג).

(ישעיה 30, 29).

וועגען זעהר א כאַראַקטעריסטישען געברויך פון דעם חליל געפינען מיר אין תלמוד אין דער פאָלגענדער שטעלע:

„כל איש מישראל היה חיב להתאבל על אשתו בשני חלילים ובמקוננת אחת" (יעדער איד איז געווען מחויב צו בעקלאָגען זיין געשטאָר־בענע פרוי מיט צוויי פייפלען *) און מיט איין קלעגערין).

עס איז מעגליך, אז מיט דער צייט זיינען אין דער קאָנסטרוקציאָן פון'ם חליל פאָרגעקו־מען געוויסע פערבעסערונגען און ער איז גע־וואָרען א מעהר קאָמפּליצירטער אינסטרומענט. אין תלמוד ווערט דערמאָהנט א געוויסער אינ־סטרומענט מיט'ן נאָמען „אבוב", וואָס בעדיי־טעט אין כאַלדייאיש א פלייטע. וועגען דיעזען אינסטרומענט ווערט דאָרטען געזאָגט:

„אבוב דחרי, זמר דגרדי ולא מתקביל" (די פלייטע פּאַסט פאר אן איידעלמאַן; שפּיעל אויף איהר פאר א פּראָסטען מענשען, וועט זי ניט געפעלען).

(יומא 20, עמוד ב'.)

אין יעדען פאל איז אין דער ביבעל ניטאָ קיין איינציגע שטעללע וואָס זאָל ווייזען, אז מען זאָל האָבען געברויכט דעם חליל ביי גאָטעס־דיענסט אין טעמפּעל. פאר דיעזען צוועק איז דער חליל געווען צו פּראָסט.

---

## 6) מצלתים אָדער צלצלי־שמע

פיעלע פון די גרעסטע אויטאָריטעטען אין דער העברעאישער שפּראַך, ווי צ. ב. ש. בער־נארד בעער, יהושע שטיינבערג, פּראָפעסאָר כוואָלסאָן, בן יהודה און אנדערע, פערטייטשען דאָס וואָרט „מצלתים" — ק א מ ו ו א ל ע ן, ד. ה. קופּערנע צוויי טעלער, וועלכע מען שלאָגט איינע אָן די אנדערע. דאָס זעלבע זאָגען זיי אויך וועגען „צלצל־שמע" — אלזאָ, לויט דיע־זער בעהויפּטונג, איז דאָס גאָר ניט קיין מעלאָ־

*) ביי די אראבער פון פּאלעסטינא ווערט די־זער מנהג פּראַקטיצירט נאָך ביז היינט צו טאָג. אין דער צייט פון מיין לעצטער רייזע אהין, האָב איך געהאַט די געלעגענהייט צו זעהען אַ לזיה מיט חלילים און מקוננות.

דישער, נאָר בלויז אַן איינפאַכער שלאָג־אינ־אינסטרומענט, גלייך מיט׳ן פּויק, צו וועלכען עס פאָדערט זיך ניט קיינע קענטניס. — אָבער, טראָץ מיין גרויסע אכטונג צו די אויבען דער־מאָהנטע אויטאָריטעטע נעמען, מוז איך זאָגען, אז אין דיעזען פאַל האָבען זיי א גרויסען טעות: ניט נאָר איז דיעזער אינסטרומענט געווען א מעלאָדישער, נאָר ער האָט זאָגאַר דעמאָלט גע־שפּיעלט די אנגעזעהנסטע ראָלע, נעמליך, ע ר ה אָ ט ג ע פּ י ה ר ט נ אָ ך ז י ך ד ע ם ג אַ נ צ ע ן אָ ר ק ע ס ט ע ר פ ו ן ט ע מ־פּ ע ל.

איך ווייס גאַנץ גוט ווי אונגקוויבליך מיין מיינונג קען זיך אויסווייזען פון׳ם ערשטען בליק; אָבער, איך האָף אין דיעזען פאַל צו בעזייטיגען יעדען צווייפעל דורך די פאָלגענדע ארגומענטען:

1) ווי בעוואוסט, זיינען אָסף, הימן און ידותן געווען די דיריגענטען פון׳ם אָרקעסטער אין טעמפּעל. מיר געפינען וועגען זיי אין דער ביבעל, אז זיי זיינען געווען קינסטלער אויף פער־שיעדענע אינסטרומענטען, נעמליך: אויפ׳ן כנור, אויף דער האַרפע, און אויף מ צ ל ת י ם. (ד״ה א׳ 25, 1.)

עס איז קלאָהר ווי דער טאָג, אז דאָס שפּיע־לען אויף „מצלתים״ קען דאָ בשום אופן ניט בע־דייטען אזא פּראָסטע ארבייט ווי קלאַפּען מיט צוויי טעלער איינע אָן דער אנדערער — א זאַך וואס יעדערער האָלץ העקער קען טהאָן פּונקט אזוי גוט ווי א בעריהמטער דיריגענט.

2) די ביבעל דערצעהלט, אז איינער פון די אויבען דערמאָהנטע דיריגענטען, נעמליך, הימן, האָט געהאַט 14 זיהן, זיי אלע זיינען געווען קינסטלער און האָבען געשפּיעלט אין טעמפּעל אונטער דער אויפזיכט פון דוד המלך אליין. אויסרעבענענדיג די אינסטרומענטען, אויף וועל־כע זיי האָבען געשפּיעלט, דערמאָהנט די ביבעל אלס דעם ערשטען אינסטרומענט די „מצלתים״ און נאָך דעם די האַרפע און דעם כנור. (ד״ה א׳ 25, 6.) — עס איז ווייטער קלאָהר, אז ווען די מצלתים זאָלען געווען זיין ניט מעהר ווי פּראָסטע קופּערנע טעלער, וואָלטען זיי געוויס דאָ ניט דערמאָהנט געוואָרען און דעסטאָ מעהר נאָך אויפ׳ן ערשטען פּלאַץ.

3) אין איינעם פון מיינע פריהערדיגע אר־טיקלען וועגען דער ביבלישער מוזיק האָב איך אויפגעוויזען אויף אַן אינטערעסאַנטען פאַקט, אז ביי די אלטע גריכען פלעגט דער דיריגענט פון אָרקעסטער טראָגען שיך מיט אייזערנע פּאָדעש־וועס, מיט וועלכע ער פלעגט אָבקלאַפּען דעם טאַקט אזוי שטאַרק, אז דער גאַנצער אָרקעסטער זאָל עס קענען הערען. פון דער מאָדערנער מע־טהאָדע צו דיריגירען מיט א שטעקעלע האָט מען נאָך דעמאָלט ניט געוואוסט. יעצט פרעגט זיך, וואָס פלעגען די אידישע דיריגענטען טהאָן אין דיעזער הינזיכט? — אויף דעם געפינען מיר א תשובה אין דער פאָלגענדער שטעללע פון דער ביבעל:

ווען דוד האָט בעשטימט דעם מוזיקאַלישען פּערסאָנאַל פאַר׳ן טעמפּעל, האָט ער אָנגעשטעלט אָסף׳ן אלס הויפּט דיריגענט. עס ווערען דאָרט דערמאָהנט די נעמען פון די מיטגליעדער פון׳ם אָרקעסטער, און אויך די אינסטרומענטען, אויף וועלכע זיי האָבען געשפּיעלט, און נאָך דעם שטעהט:

„ואסף במצלתים משמיע״ (און אָסף גיט צו הערען דורך מצלתים).
(ד״ה א׳ 16, 5.)

עהנליך צו דיעזער איז אויך די פאָלגענדע שטעללע:

„והמשוררים הימן אָסף ואיתן במצלתים נהושת להשמיע״ (און די זינגער הימן, אָסף און איתן פלעגען געבען צו הערען דורך קו־פּערנע מצלתים). (ד״ה א׳ 15, 19.)

די מפרשים פּרואווען דאָ צו פערטייטשען דעם אויסדרוק „להשמיע״ — „צו שפּיעלען״; אָבער אומעטום אין דער ביבעל, וואו עס ווערט גערעדט וועגען שפּיעלען אויף וועלכען עס איז אינסטרומענט, ווערט געברויכט דאָס וואָרט „זמר״ אָדער „נגן״ (זמרו לה׳ בכנור — (והיה בנגן המנגן״ א. ד. ג.) דעם אויסדרוק „השמיע״ אין דיעזען זין געפינען מיר אין דער ביבעל בלויז אין פינף שטעללען און אלע מאָל נאָר אין צו־זאַמענהאַנג מיט דעם אינסטרומענט „מצלתים״*) — קיין איין איינציגער פון די מפרשים גיט אויף דערויף קיין ענטפער ניט, און דער איינ־ציגער קלאָהרער ענטפער וואָס מען קען געבען אויף דערויף איז דאָס, א ז ד י א י ד י ש ע ד י ר י ג ע נ ט ע ן פ ו ן י ע נ ע ר צ י י ט פ ל ע ג ע ן ד י ר י ג י ר ע ן ז י י ע ר ק א פּ ע ר ל ע ן ד ו ר ך ז י י ע ר ש פּ י ע־ל ע ן א ו י ף מ צ ל ת י ם.

און דאָס איז ווירקליך געווען א זעהר פּראַק־טישער מיטעל. אין קליינע אָרקעסטרען דיריי־גירט מען נאָך היינט אויך דורכ׳ן שפּיעלען אויפ׳ן פּיעדעל, אָדער אויפ׳ן קלאַרנעט; אָבער מען דאַרף ניט פאַרגעסען, אז גאָטעס־דיענסט אין טעמפּעל פלעגט געפיהרט ווערען פון צוויי גרוי־סע קאַפּעלען, וואס פלעגען שטעהן אויף פער־שיעדענע פּלעצער (נחמיה 12, 24) און דער דיריגענט האָט ווירקליך געהאַט א שווערע אויפ־גאַבע צו פיהרען זיי אין א ריכטיגער אָרדנונג, אז זיי זאָלען שטימען איינע מיט דער אנדערער. אויף דערויף האָט מען ווירקליך בעדאַרפט האָ־בען אזא אינסטרומענט, וואָס זאָל זיך שטאַרק אונטערשיידען מיט זיין כאַראַקטער און זאָל זיין היל־כיגער פון אלע אנדערע אינסטרומענטען, כדי יעדער מיטגליעד פון׳ם אָרקעסטער זאָל קענען

*) ד״ה א׳ טו, 16, 19, 28; ד״ה א׳ טז, 5, 42.

דייטליך הערען דאָס שפּיעלען פון'ם דיריגענט און האלטען זיך מיט איהם אין דעם זעלבען טאקט און אין דעם זעלבען כאראקטער.

ווי עס שיינט, האָבען די מצלתים געמוזט זיין א מין „גלאָקען־שפּיעל*) פון קופּערנע רינגען, אויף וועלכע מען פלעגט שפּיעלען מיט האמערלאך. עטוואָס עהנליכעס געפינען מיר צוויי־שען די אלט־עגיפּטישע אינסטרומענטען.

עס פערשטעהט זיך, אז אפילו אין דער גרעסטער קאפּעלע פון זינג־שטימען, האַרפען און כנור'ס האָבען די שאַרפע קלאנגען פון מצלתים געקענט זיך הערען זעהן דייטליך**).

אלס בעווייז דאָס די מצלתים פלעגען גע־ברויכט ווערען אין טעמפּעל ניט נאָר אין אָר־קעסטער, נאָר אויך אלס סאָלאָ אינסטרומענט, איז גענוג צו דערמאָהנען דעם פאקט, אז אין דער צייט ווען מען האָט געלייגט דעם פונדא־מענט צו בויען דעם צווייטען טעמפּעל, האָבען די כהנים צום רעליגיעזען צערעמאָניאל געבלאָ־זען אין חצוצרות, און די לויים, אלס פאָרשטע־הער פון דער מוזיק, האָבען געשפּיעלט ב ל ו י ז אויף מצלתים (עזרא 3, 10).

אלזאָ, מעגען מיר אָננעהמען אלס זיכער, דאָס די „מצלתים" זיינען געווען א מין ארט קלינגענ־דער, מעלאָדישער אינסטרומענט, מעהר אָדער ווענינער עהנליך צו דעם מאָדערנעם „מעטאַללאָ־פאָן", אָדער, ווי מען רופט איהם אין דייטשלאנד, „גלאָקען־שפּיעל". די הויפּט בעדייטונג פון דיע־זען אינסטרומענט איז בעשטאנען אין דעם, דאָס דער דיריגענט פלעגט זיך מיט איהם בענוצען צו דיריגירען דעם אָרקעסטער, נעמליך, ער פלעגט אויף איהם שפּיעלען די הויפּט פּארטיי פון דער קאָמפּאָזיציאָן צוזאמען מיט אלעמען, און צו פערדאנקען די היכליגקייט פון די קלינגענדע טענער פון דעם אינסטרומענט, פלעגט דער גאנ־צער אָרקעסטער האָבען די מעגליכקייט צו הע־רען און בעגרייפען דעם מוזיקאלישען כאראקטער פון דער שטיק, און צו האלטען זיך צוזאמען מיט'ן דיריגענט אין דעם ריכטיגער טאקט. און דערי־בער טאקי ווערען די מצלתים אָנגערופען אין דער ביבעל אויך מיט זייער צווייטען נאָמען: „צלצלי־שמע" *).

מיט די „מצלתים" פערענדיגט זיך די אוי־בען דערמאָהנטע קאטעגאָריע פון „מעלאָדיע־אינ־סטרומענטען". ווי מיר זעהען, ענטהאלט זי אין זיך די פאָלגענדע זעקס נעמען: 1) כנור, 2) נבל, 3) נבל־עשור, 4) עוגב, 5) חליל און 6) מצלתים. צו זיי קען מען נאָך צוגעבען דעם אָרגעל, וועל־כער האָט בלי ספק, געשפּיעלט זעהר א גרוייסע ראָלע אין דער מוזיק פונ'ם צווייטען אידישען טעמפּעל; אָבער איך וועל דאָ ווענען איהם ניט ריידען ווייל מען האָט איהם, אייגענטליך, אָנ־געפאנגען צו געברויכען בלויז אין די לעצטע יאהרען פון דער אידישער מלוכה און אין זער ביבעל ווערט ער גאָר ניט דערמאָהנט.*)

געוויס איז דער צעטעל פון די מאָדערנע מעלאָדישע אינסטרומענטען פיעל רייכער. אבער יעדער אונפאַרטייאישער פאָרשער מוז צוגעבען, אז די אידישע מוזיקער פון דער ביבלישער עפּאָ־כע האָבען, אין יעדען פאל, געהאַט אין זייערע מוזיק אינסטרומענטען גענוג טעכנישע מיטלען צו ענטוויקקלען זייער טאַלאַנט צו דער העכסטער שטופע וואס איז געווען מעגליך פאר יענער צייט.

(ענדע קומט.)

*) דאָס וואָרט „מצלתים" שטאמט פון דעם שורש „צלל", וואָס בעדייטעט קלינגען.

**) אין מאָדערנע סימפאָנישע אָרקעסטערען ווערט געברויכט א אינסטרומענט מיט'ן נאָמען „מע־טאַללאָפאָן", דאָס איז אויך א מין אָרט מצלתים, און מען שפּיעלט אויף איהם מיט האמערלעך; אָבער ער בעשטעהט ניט פון קופּערנע רינגען נאָר פון שטאָלענע פּלאסטינען. די סאָלאָס אויף דיעזען אינ־סטרומענט מאַכען אלע מאָל א גרויסען עפעקט.

*) דאָס וואָרט „שמע" האָט אין העברעאיש דריי בעדייטונגען: 1) הערען, 2) פערשטעהן און 3) פאָלגען, און ס'איז אינטערעסאנט, דאָס אלע דריי בעדייטונגען פאסען צום אויסדרוק „צלצלי־שמע".

*) וועגען דעם אידישען אָרגעל אין דעם צוויי־טען טעמפּעל האָב איך אויספיהרליך געשריבען אין „צוקונפט" אין דעם יאַנואַר נומער פון דיעזען יאָהר.

# עמא לאזארוס

דר. אסתר לוריע:

(פון דער סעריע: „בעריהמטע אידישע פרויען אין אמעריקא")

עמא לאזארוס, אזוי ווי גרויס אגילאר*), האָט אין פערלויף פון איהר קורצען לעבען ער־וואָרבען זיך אן אָנגעזעהענעם פּלאץ אין דער ענגלישער ליטעראטור. און אזוי ווי גרויס אגי־לאר, איז עמא לאזארוס געווען ניט בלויז א הויך־בעגאבטע דיכטערין, נור אויך א הויך־איי־דעלער כאראקטער. ביידע זיינען זיי געווען גרוי־סע, ליכטיגע נשמות, פול מיט אזא גייסטיגער

*) זעה „צוקונפט", יוני, 1915.

שעהנהייט, וואס איז ווירקליך א זעלטענהייט און א שטאָלץ פאר'ן אידישען פאָלק.

עמא לאזארוס, אזוי ווי גרייס אגיקאר, האָט געשטאמט פון ספרדים, פון שפאניש־פאָרטוגעזישע אידען. זייערע עלטערן האָבען זיך גערעטעט פון די פלאמען פון דער אינקוויזיציאן, און די אידישקייט איז ביי זיי בעזונדערס טהייער און הייליג געווען. ביידע האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט א גרויסער איבערגעבענהייט צו אידישקייט, פאר וועלכער זיי זיינען בערייט געווען אויפצונעהמען יעדען אפפער, אפילו א מאר־טירער־טויט. ביי גרייס אגיקאר האָט עס געהאט הויפטזעכליך א רעליגיעזען כאראקטער. זי איז געווען זעהר פרום. צוזאמען מיט איהר בעריהמטען ראָמאן „דהי וואלי אף סעדערס" (עמק הארזים) און עהנליכע זעהר פּאָפּולערע ראָמאנען, וואס האָבען ביז איצט אויסגעהאלטען ביז 30 אויסגאבען, שרייבט זי אויך אזעלכע טיעף־רעליגיעזע ווערק, ווי „דער גייסט פון יודאאיזם", „די פערטהיידיגונג פון ישראל", „די אידישע רעליגיאן". ביי עמא לאזארוס האָט אָבער איהר צוגעבונדענקייט צו אידישקייט געהאט הויפטזעכליך א נאציאנאלען כאראקטער. און כאָטש זי איז ערצויגען געווארען ארט־האָהאָקסיש פרום, איז זי אָבער שפּעטער געווארען פריי־געזאָנען. אין איהרע ערשטע בענדער ליעדער איז זי געווען זאָגאר מעהר גריכין, איידער איהרין. און ערשט די פאָגראָמען פון די 80־ער יאהרען האָבען זי צוריקגעבראכט צום אידישען פאָלק. און איהרע ווערק, איהרע ליעדער און ארטיקלען זיינען געווארען טיעף אידיש, נאציאנאל אידיש. און אלע איהרע כחות און פעהיגקייטען, יעדען טאָג, יעדע מינוט פון איהר לעבען, האָט זי אָפּגעגעבען צום דיענסט פון אידישען פאָלק. גרייס אגיקאר'ס לעצטע ווערטער זיינען געווען דער פסוק פון איוב: חן יקטלני לו איחל (אויך ווען גאָט טויטעט מיך, טרוי איך איהם). עמא לאזארוס איז די לעצטע צייט פון איהר לעבען געווארען א הייסע ציוניסטקע, און פאר'ן טויט האָט זי געזעהן גרויסע חלומות פון א פרייען, אויפגעריכטען אידישען פאָלק אין לאנד פון זיינע אורעלטערן.

און ווער ווייס, ווי גרויס זייערע טאלאנטען וואָלטען זיך נאָך ענטוויקעלט און פערבעסערגעבליהט, וואס פאר א ליכטיגען בעגייסטערענדען ביישפּיעל זיי וואָלטען נאָך געקענט געבען מיט זייערע הייך־פּאָעטישע פערזענליכקייטען, ווען דער שווארצער טויט וואָלט זיי ביידען אזוי פריה פון דער וועלט ניט אוועקגענומען.

* * *

„די עפּאָכען פון אונזער לעבען דארף מען זוכען ניט אין די קאָנקרעטע פאקטען, נאָר אין די שטילע געדאנקען, וועלכע בעגלייטען אונז ביים שפּאצירגאנג". דיזע ווערטער פון דעם גרויסען אמעריקאנער פּאָעט און דענקער עמערסאָן ברויכט עמא לאזארוס אלס מאָטאָ צו איהרע פּאָעמען „די עפּאָכען". אָט די דאָזיגע ווערטער זיינען כאראקטעריסטיש פאר עמא לאזארוס — סיי פאר דעם פּאָעט סיי פאר דעם מענשען. כאראקטעריסטיש זיינען זיי אָבער פאר דער ערשטער עפּאָכע פון איהר לעבען און שאפען. רוהיג פליסט איהר לעבען; אויסערליכע פאסירונגען אינטערעסירען זי ווענig. זי איז אין גאנצען פערנומען מיט איהרע שטימונגען און געדאנקען, וועלכע זי דריקט אויס אין איהר מוטערשפּראך, אין דער פּאָעזיע. איהרע ליעדער זיינען סוביעקטיוו, אינערליך. שעהנהייט איז זייער הויפּט צוועק. אין די לעצטע 5 יאָהר פון איהר לעבען ענדערט זי זיך אָבער אין גאנצען. דאָס איז פארגעקומען אונטער דעם איינפלוס פון די אידישע פּאגראמען אין רוסלאנד, וואס מאכען אויף איהר א גוואלטיגען איינדרוק. זי ווערט אן איבערגעגעבענע אידישע פּאטריאטקע. איהר פּאָעזיע ווערט אידיש. איהר לעבען פליסט שוין ניט מעהר שטיל און רוהיג. זי ווערט א אידישע כלל־טהוערקע. דאָס לעבען און דאָס שאפען פון פון דיזער צייט איז שוין אזוי פערשיעדען, אז זיי בילדען א נייע עפּאָכע אין איהר ביאגראפיע; עס ענדערט זיך לאזארוס דער מענש, און מיט איהם ענדערט זיך אויך אין גאנצען לאזארוס דער פּאָעט.

עמא לאזארוס איז געבאָרען אין ניו יארק דעם 22־טען דזשוליי, 1849 יאהר. איהרע עלטערען זיינען געווען רייכע, אָנגעזעהענע אידען. איהר פּאָטער האָט גענומען אן אקטיווען אנטייל אין אידישען געזעלשאפטליכען לעבען. עמא לאזארוס לערנט זיך אין דער היים ביי די בעסטע לעהרער אין ניו יארק. זי לערנט העברעאיש, גריכיש, לאטיין. שוין אלס גאנץ יונגע מיידעל איז זי אויך בעקאנט געווארען מיט די איראָפּעאישע שפּראכען און מיט זייער ליטעראטור. זי צייכענט זיך אויס מיט איהרע פעהיגקייטען און לעהרענט זיך פלייסיג; די ביכער זיינען ביים קינד געווען איהרע בעסטע פריינד.

עמא לאזארוס איז אלגעמיין אנערקענט אלס „געבאָרענער" פּאָעט, ד. ה. אלס פּאָעט פון „גאָטעס גנאדע", דאָס מיינט, אלס אמת'ער טאלאנט. דאָס הייסט נאָך אָבער ניט, אז זי האָט געמוזט אָנהויבען צו דיכטען זעהר פריה. עס זיינען דאָ פעלע אין דער ליטעראטור־געשיכטע, אז גרויסע טאלאנטען נעהמען זיך פאר דער פעדער שוין אין די מיטעלע יאהרען. עמא לאזארוס איז אָבער געווען א „געבאָרענער" פּאָעט אין בובשטעבליכען זין פון וואָרט. פּאָעזיע איז געווען איהר קינדער שפּראך.

עמא האָט פריה ארויסגעוויזען טאלאנט אויך צו מוזיק און מאלעריי — אם שטארקסטען אָבער צו פּאָעזיע. דאָס ערשטע געדיכט האָט זי געשריעבען אין אלטער פון 11 יאהר. דער בירגער־קריעג האָט זי בעגייסטערט צום שאפען. אין דיזען אלטער האָט זי שוין אויך געשאפען א געדיכט מיט א אידישען אינהאלט. די ליעדער, וועלכע זי האָט געשריבען אין אלטער פון 14 ביז 17 יאהר, האָט זי ארויסגעגעבען אין א

בעזונדער ביכעל. דיעזע ליעדער האָט עמא לאַזאַרוס שפּעטער גאַנץ שטרענג קריטיקירט. געוויס, די דאָזיגע ליעדער האָבען פיעל פעהלער, זיינען נאָך גאַנץ רוי, און פונדעסטוועגען זיינען זיי גאַנץ אינטערעסאַנט — אינטערעסאַנט צוליעב אייניגע ווירקליך גוטע ליעדער און צוליעב דעם, וואס שוין דאָ שפּירט זיך דער צוקונפטיגער גרויסער פּאָעט.

אין עלטער פון 17—18 יאָהר בעקענט זיך עמא לאַזאַרוס מיט עמערסאָן'ס ווערק. דער אמעריקאַנער דענקער, וועמעס וועלט אנשויאונג איז נאָהענט צו ניטשע'ס, מאַכט אַ גוואַלדיגען איינדרוק אויף דער יונגער נשמה, וועלכע איז אזוי פיעל פערנומען מיט געדאַנקען און שטימונגען. זי בעקענט זיך פערזענליך מיט עמערסאָן'ען,

עמא לאַזאַרוס.

אויף וועלכען זי מאַכט אויך אַ טיעפען איינדרוק. ער שלאָגט איהר פאַר צו זיין איהר ליטעראַרישער לעהרער. ער קוקט דורך איהרע ליעדער, ראַטה איהר וואָס צו לעזען. ער פיהרט מיט איהר אַ לעבעדיגע קאָרעספּאָנדענץ.

אין עלטער פון 21 יאָהר לאָזט עמא לאַזאַרוס ארויס דעם צווייטען באַנד פון איהרע ליעדער. דיעזער בוך ווערט מיט בעגייסטערונג בעגעגענט פון די בעסטע זשורנאַלען אין אמעריקא און אין ענגלאַנד. די גרעסטע קריטיקער בעגריסען זי אַלס אַ זשעניע, וואָס שטעהט אונענדליך העכער פון אַלע יונגע פּאָעטען. מען פערגלייכט זי מיט די בעסטע אמעריקאַנער און ענגלישע דיכטער פון יענער צייט. אייניגע קריטיקער זאָגאַר שטעלען זי העכער פאַר אַלע איהרע צייט געגאָסען. וועגען דעם וואָס זי איז אַ פרוי, דערמאָהנט די קריטיק גאָרניט, זי ווערט בעגעגענט אַלס אַ גענייאַלער פּאָעט. מיר ווילען דאָ אָנווייזען, אַז זי איז כמעט דער אייניציגער ווירקליך גרויסער פּאָעט צווישען פרויען.

אייגענאַרטיג זיינען די ליעדער פון עמא לאַזאַרוס. ערשטענס, פעהלט ביי איהר דער עלעמענט, וואָס מיר טרעפען כמעט ביי אַלע דיכטער — די ליעבע. עס פעהלען ביי לאַזאַרוס ספּעציעלע ליעבעס־געדיכטען. דאָ און דאָרטען נאָר ווערט זי פאַרבייגעהענדיג געשילדערט. מען קען אָבער ניט זאָגען, אַז ביי עמא לאַזאַרוס פעהלען לירישע ליעדער. לירישע זיינען כמעט אַלע איהרע געדיכטע, כאָטש זיי זיינען דורכגעפלאָכטען מיט עפּישע עלעמענטען. די יונגע פּאָעטעסע איז בעגייסטערט פאַר דער נאַטור. ניט אַלע מאָל בעפריעדיגט זי זיך מיט רעאַלע בילדער, און זי פערפלאַנצט די נאַטור מיט נימפען און געטער. אימער אָבער לעבט זי אין דער נאַטור און מיט דער נאַטור. די נאַטור בעאיינפלוסט איהרע שטימונגען און איהרע געדאַנקען. זי דראַמאַטיזירט די נאַטור, זי ווערט ביי איהר אַ מין לעבעדיגע וועלט, וועלכע בעוועגט זיך, האַנדעלט. זי געהט אָבער ניט אזוי ווייט ווי די מאָדערניסטען — אַ פּשיבישעווסקי, אַ קנוט האַמסון, ביי וועלכע עס פערשווינדעט כמעט אין גאַנצען דער אונטערשיעד צווישען דער נאַטור און דעם מענשען.

עמא לאַזאַרוס הונגערט נאָך שעהנהייט; זי איז אָפט ניט צופריעדען מיט דעם, וואָס די אומגעבונג גיט איהר — מעהר שעהנהייט וויל זי. איבערהויפּט זיינען די געדיכטען פון דיעזער עפּאָכע דורכגעדרונגען מיט אַ טיעפען וועהטאָג, מיט אַן אונענדלעכער זעהנזוכט. און ניט קוקענדיג אויף דיעזע שטריכען זיינען איהרע ליעדער אזוי רוהיג. מען קען וועגען איהר זאָגען דאָס, וואָס עס ווערט דערצעהלט אין תנ"ך וועגען אליהו הנביא, אַז דער גאָט פון די ליעדער ענטפּלעקט זיך איהר ניט אין דעם שטורעם, נור אין דער שטילקייט.

די נאַטור איז פאַר אונזער פּאָעטעסע דער גאָט, וועלכען זי וויל ארומנעהמען, מיט וועלכען זי וויל זיך צונויפגיסען. דאָס קען זי אָבער ניט טהאָן אין 19טען יאָהרהונדערט. דאָס איז געווען דער פּאָעט אין אמאָליגע צייטען, אין דער גריעכישער וועלט, אין דער וועלט, וואו דער גאַנצער עפענטליכער און פּאָליטישער לעבען איז פאָרגעקומען אונטער'ן פרייען הימעל, — אין דער וועלט, וועלכע האָט זיך אויסגעצייכענט מיט דער הארמאָניע צווישען נאַטור און לעבען. און אָט צוליעב דעם זיינען די גריכען פאַר איהר אַ גאָט־עהנליכע ראַסע. זי פּאָעטיזירט אייניגע גריעכישע לעגענדען, זי טרעט ניט אָפּ פון

טעקסט; זי בעארבייט איהם אָבער אָריגינעל און זעלבסשטענדיג.

אויך די מיטעלאלטערליכע קריסטליכע וועלט ציהט איהר צו מיט איהרע מיסטישע עלעמענטען, מיט'ן רייכטהום פון איהרע לעגענדעס. אָבער אויך דאָ שטעלט זי זיך אָפּ הויפּטזעכליך אויף די לעגענדעס, אין וועלכע עס לעבט נאָך די גרי־כישע וועלט. אין דיעזער הינזיכט איז כאראק־טעריסטיש איהר פּאָעמע „טאנהויזער". דיעזע לעגענדע איז בעארבייט געוואָרען פון היינע'ן, וואגנער'ן און אנדערע. נאטור, גריעכען לאנד, מיטעלאלטער — דאָס זיינען די מאָטיוועז פון עמא לאזארום אין דער ערשטער עפּאָכע. אנ־דערע טהעמאס בעהאנדעלט זי זעלטען. מיר וועלען דאָ נאָך דערמאָהנען א געדיכט, וועלכעס איז געשאפען געוואָרען אפילו אין דער צווייטער עפּאָכע, געהערט אָבער צו אונזער בעטראכטונג, ווייל שפּעטער וועלען מיר ריידען בלויז וועגען איהרע אידישע מאָטיוועז *).

„דער נייער ריעז" איז געווידמעט דער סטא־טוע אָף ליבערטי. דאָס ליעד איז אויסגעקריצט אויף דער סטאטוע, וואָס שטעהט אויפ'ן שוועל פון ניו יאָרק. דאָס שעהנע ליעד ענדיגט זיך מיט די ווערטער: „שיק די היימלאָזע, אין שטורם געוואָרפענע צו מיר; איך הויב אויף מיין לאָמפּ פאר דער גאָלדענער טהיר."

* * *

פּאָעזיע איז פאר עמא לאזארום די מוטער שפּראַך. אין פּראָזא, ניט רעכענדיג פּובלי־ציסטיק, האָט זי געשריעבען ווייניג, צווישען אנ־דערעם א ראָמאן „אלידע" (1874), אין וועלכען זי שטעלט פאָר אן עפּיזאָד פון געטהע'ס לעבען. וועגען דעם ראָמאן האָט זי געקראָגען אן אינטע־רעסאנטען בריעף פון טורגעניעוו'ן. דער בע־ריהמטער רוסישער ראָמאניסט שרייבט איהר: „ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס איך דענק, אז עס איז ניט פּאסענד צו נעהמען בעריהמטע מע־נער בכלל און פּאָעטען אָדער ארטיסטען בפרט פאר א טהעמא פון א נאָוועלע, דארף איך אָבער צוגעבען מיט פערגניגען, דאָס איך האָב געלעזען אייער בוך מיט גרויס אינטערעס. אייער בוך איז זעהר ריכטיג און אין דער זעלבער צייט זעהר פּאָעטיש. דייטשלאנד'ס לעבען און גייסט האָ־בען פאר אייך ניט קיין געהיימניסע, און אייערע כאראקטערע זיינען געשילדערט מיט א שטאר־קער און אָנציעהענדער פעדער....."

צוויי יאָהר שפּעטער איז ערשיענען איהר טראגעדיע „שפּאגניאלעטא", א דראמא פון אי־טאליענישען לעבען אין 17טען יאָהרהונדערט. עמא לאזארום איז ניט קיין דראמאטורג. איהר דראמא איז ניט פאר דער ביהנע. זי האָט אָבער אין זיך אזוי פיעל שעהנהייטען, זי איז אזוי אָנ־ציעהענד, אז מען קען זיך פון איהר ניט אָפּ־רייסען. ווען לאזארום איז געווען צו גאסט ביי עמערסאָנ'ען, האָט זי געקראָגען איהר דראמע פון דרוק. זי האָט דאָס געגעבען דעם גרויסען אמעריקאנער שריפטשטעלער איבערצוקלעזען. ער האָט איהר דאָס בוך צוריק געגעבען מיט'ן וואָרט: „גוט". ווען זי האָט איהם געפרעגט: „מעהר האָט איהר ניט וואָס צו זאָגען?" האָט ער געענטפערט מיט א שמייכעל: „איך ווייס ניט, וואָס איך זאָל זאָגען. איך ווייס נאָר, אז איך האָב ניט גערעכענט אייער דראמע גלייך דורכצוקלעזען; ווען איך האָב זי אָבער גענומען אין האנד, האָב איך זיך ניט געקענט פון איהר אָפּרייסען, און איך האָב זי געמוזט ענדיגען".

אין דיעזער עפּאָכע, ווי מיר זעהן, איז די אידישע פּאָעטעסע, עמא לאזארום, זעהר ווייט פון איהר פאָלק. דאָס מיינט אָבער ניט, אז זי איז דאן געווען גלייכגילטיג צו אידען. אין א בריעף צו א פריינד בעמערקט זי, אז זי איז שטאָלץ מיט איהר אידישער אָפּשטאמונג, נאָר די אידישע אידעאלען אפעלירען ניט צו איהר. ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס זי פערנעהמט א וויכטיגען פּלאץ אין דער ענגלישער ליטעראטור, איז זי אָפט מיט זיך אונצופריעדען. זי מיינט, אז זי האָט גאָרניט געשאפען, וואָס זאָל יעמעס וועקען, לערנען, אָדער בעאיינפלוסען, גאָרניט וואָס די וועלט האָט ניט געהאט אָהן איהר.

די אידישע פּאָגראָמען אין רוסלאנד אין 1881, מאכען עמא לאזארום פאר א הייסע, אי־בערגעבענע אידין. איהר פּאָעזיע ווערט אידיש. איהר שאפען אין אלגעמיין נעהמט אָן א גאנץ אנדער ריכטונג. ניט נאָר די מאָטיוועז ווערען אנדערש, אנדערש ווערט דער כאראקטער פון איהר פּאָעזיע. די נאטור איז פאר איהר ניט מעהר דער צוועק, נאָר א מיטעל; די פּאָעטעסע געברויכט יעצט די נאטור, אייגענטליך, אלס דע־קאָראציע. עס פארשווינדעט אויף איהר אומע־דיגער טאָן, מיר זעהן ביי איהר ניט מעהר די בענקשאפט. אנדערע קריטיקער ערקלעהרען, אז עמא לאזארום האָט אין דער ערשטער פּעריאָדע געבענקט נאָך איהר פאָלק; איצט, ווען זי האָט געפונען איהר פאָלק, הערט זי אויף צו בענקען. די ערקלעהרונג, גלויב איך, איז ניט גאָר ריכטיג, כאָטש עס איז גאנץ פּאָעטיש. עס איז איינ־פאך: ווען לאזארום איז בעגייסטערט געוואָרען פון א אידעאל, איז טהעטיג געוואָרען אין גע־זעלשאפטליכען לעבען, גיט זי זיך שוין מעהר ניט אָפּ מיט איהרע פּערזענליכע ערלעבניסע אָדער שטימונגען. געוויס, מען קען ניט זאָגען, אז אין דיעזער פּעריאָדע פערשווינדעט אין גאנ־צען די אלטע לאזארום. פיעלע שטריכען פון דער ערשטער עפּאָכע זיינען אויך כאראקטעריס־טיש פאר דער אידישער פּעריאָדע.

* * *

איינע פון די בעדייטענדסטע ווערק, וואָס עמא לאזארום האָט געשאפען אין דיעזער צייט, איז איהר היסטאָרישע דראמע פון 14 יאָהרהונ־

*) לויט דיעזען פּלאַן זיינען אויך אַרויסגעגע־בען איהרע געדיכטע. דער צווייטער באַנד ענטהאַלט אידישע געדיכטע און איבערזעצונגען. דער ערש־טער דאָס איבריגע.

דערט „דער טאנץ צום טויט". עס ווערען דאָרט געשילדערט די שוידערליכע אידען־שחיטות אין די צייטען פון „שווארצען טויט". איר־אָפּא איז דאן פערוויסט געוואָרען פון דער פעסט, וואָס איז פערטראָגען געוואָרען אהין פון כינא. א פיער־טעל פון דער בעפעלקערונג איז אויסגעשטאָר־בען. האָט מען געמאכט דעם בלבול, אז די אי־דען האָבען עס פעראורזאכט די מגפה. די אי־דען, וואָס האָבען שוין דאן געלעבט אָפּגעזונדערט און געפיהרט א ניכטערען, געזונדען לעבען, זיי־נען ווייניגער געטראָפען געוואָרען פון דער פעסט. נון, האָט מען עס אויסגענוצט אלס א שטארקען בעווייז פון זייער שוחד. מען האָט אויסגע־טראכט, אז די רייכע אידען פון טאָלעדא שיסען עס פאַנאַנדער מענשען אין פערשיעדענע אייראָ־פּעאישע שטעדט מיט סם. דעם סם, האָט מען דערצעהלט, פלעגען די אידען צוגרייטען פון בלוט פון פערשיעדענע חיות און אויך פון קריסטליכען בלוט. מיט דיעזען סם פלעגט מען פערגיפטען די טייכען. מען פלעגט זאָגאר בעשרייבען די פארבען פון דעם סם. איינינע פלעגען אָנגעבען די שווארצע און די רויטע פארבען, אנדערע שווארצע און גרינע. און אָט צוליעב די בע־שולדיגונגען פלעגט מען חוב מאכען, אויסקוי־לענען אין פערבראנען גאנצע אידישע געמיינדען אין זיד פראנקרייך און אין דייטשלאנד. עמא לאזארוס שילדערט אין איהר דראמא אזא אידען־הריגה אין דער דייטשער שטאָדט נאָרדהאוזען.

דיעזע דראמע איז אזוי ניט סצעניש, ווי לא־זארוס ערשטע דראמא, „שפּאגניאלעטע". זי איז אָבער א קונסט־ווערק. און ניט קוקענדיג אויף די שרעקליכע פּאסירונגען, וואס ווערען דאָ געשילדערט, אטהעמט די גאנצע דראמע מיט א געוויסער רוהיגקייט. דיעזע רוהיגקייט געווינען גרויסע פּאָעטען בעוואוסט אָדער אונבעוואוסט דורך פערשיעדענע מיטען. שעקספּיר דורך יומאָר, געטע דורך דעם, וואָס ער געהט בע־וואוסט איבער פון שמערליכע ערלעבניסע צו פרעהליכע פּאסירונגען, כדי דאָס ווערק זאָל שא־פען אין לעזער א געוויסע האַרמאָניע. עמא לא־זארוס געווינט די רוהיגקייט צוליעב די הור־מאנע וועלט אנשויאונגען פון איהרע העלדען. די גרויסע ליעבענדע נשמה פון דער פערפאסע־רין, וואָס ליעבט אויף אין דעם קריסט דעם מענשען, שפּיגעלט זיך דאָ אָפּ. דער העלד פון דער דראמע, זיסקינד, איז א מין „נאטאן דער ווייזע". ער וויל זעהן אין די קריסטען מענשען און פּרופט זיך ווענדען מיט זיין אגיטאציאָן אין סיטי האָל. צו דער זעלבער צייט וויל ער ניט אנטלויפען, ווייל „גאָט וויל מיר זאָלען שטאר־בען". אין לאזארוס'עס שילדערונג ערשיינט עס אָבער ניט אלס ווידערשפּרוך. עס איז נא־טירליך, אז דער איד פון 14טען יאָהרהונדערט זעהט נור אין גאָט די קראפט, וואָס רעגיערט די וועלט. עס איז ווידער נאטירליך, אז דער איד, וואָס לעבט פון דורות מיט זיין געמיינדע אין נאָרדהאוזען, וואָס איז אויך בעפריינדעט מיט דעם לאנד־גראָף, זאָל זיך ניט קענען פאָר־שטעלען, אז אין דער פרייער שטאָדט זאָל פּלוצ־לינג פּאָרקומען אזא אונמענשליכע זאך.

די גאנצע געמיינדע שטארבט העלדיש, זי געהט טאנצענדיג צום טויט. זי טהוט זיך אָן אין די שעהסנטע קליידער, געהט צום טויט אין א פּראָצעסיע מיט מוזיק און געזאנג. דאָס בילד שילדערט לאזארוס גרויסארטיג. עס טהוט ווירק־ליך לייד, וואָס די דראמע איז נאָך ביז איצט ניט איבערגעזעצט אין אידיש. חוץ דעם, וואָס זי איז היסטאָרישׁ, וואָס זי איז שעהן און אינ־טערעסאנט, איז זי איצט פאר אונז אזוי נאָ־הענט צוליעב די פּאסירונגען, וואָס זיינען פאָר־געקומען אין גאליציען. צוליעב דער פערוואנד־שאפט פון דער סיטואציע, האָט זיסקינד איי־ניגע עהנליכע שטריכען מיט דעם העלד פון שלום אש דראמע „א שנירעל פערעל".

עמא לאזארוס געהט אוועק מיט'ן גאנצען פייער פון איהר נשמה אין דער אידישער וועלט. א גאנצע רייהע פון איהרע בעסטע ווערק זיינען אלץ אויף אידישע מאָטיוון. דאָס האָט געפאָ־דערט פון איהר א בעקאנטשאפט מיט דער אי־דישער געשיכטע און מיט די אידישע וויסענ־שאפטען. און לאזארוס ווערט א פייערדיגער סטודענט פון יודאאיזם און די אידישע היסטאָ־רישע קוועלען. זי נעהמט זיך מיט גרויס חשק פאר דער העברעאישער שפּראך, וועלכע זי בע־הערשט אין צייט פון פיער מאָנאטען. זי שטו־דירט די אידישע פּאָעזיע, די אידישע ליטעראַ־טור. זי איבערזעצט די מיטעל־אלטערליכע אי־דיש־שפּאנישע פּאָעטען פון העברעאיש אין ענג־ליש. זי איבערזעצט פיעלע אנדערע ליעדער פון העברעאיש. זי פּאָעטיזירט פיעלע אידישע לע־גענדען. די ליטעראַרישע ארבייט אליין שטעלט איהר אָבער ניט צופריעדען. זי דארשט נאָך טהעטיגקייט, נאָך פּראקטישע טהעטיגקייט פאר איהר פיעל ליידענדען פאָלק.

און לאזארוס ווערט אן ענערגישע כלל־טהור־ערקע. די מאסען אימיגראנטען, וואָס קומען פון רוסלאנד, בעטאכטעט לאזארוס פאר איהרע אונ־גליקליכע ברידער. זי געהט מיט זיי אריין אין נאָהענטע בעציעהונגען, ווערט בעקאנט מיט זייער ארט לעבען. זי זוכט צו פעראינטערעסירען די אמעריקאנער אידען מיט די אימיגראנטען. זי געהט אריין אין בעציהונגען מיט דזשייקאָב שיף'ן און מיט אנדערע אָנגעזעהענע אידען, און סטארעט זיך צו שאפען מיטלען. זי ווערט נעהנטער בע־קאנט מיט דער לאגע פון איהרע רוסישע ברידער, און זי קומט צום שלום, אז איינע פון די הויפּט צרות איז דאָס, וואָס זיי זיינען גרעסטענטהיילס לופט־מענשען, קענען ניט קיין טרייד, און זי סטא־רעט זיך צו העלפען זיי אין דיעזער בעציעהונג. מיט איהר אונרמיעדליכער הילף ווערט געגרינ־דעט די אידישע טעכנישע סקוהל.

וואָס נאָהענטער זי קומט זיך צונויף מיט די רוסישע אידען, אלץ ווייטער געהט זי אוועק פון דער רייכער בורזשואזער סביבה, וואו זי איז

געבאָרען געוואָרען און וואו זי האָט פערבראַכט אלע יאָהרען פון איהר לעבען. און וואָס פליי־סיגער זי שטודירט די אידישע פערגאַנגענהייט און די אידישע גייסטיגע אוצרות, אלץ טיעפער ווערט זי דורכגעדרונגען מיט א גרויסער ליעבע צום אידישען פאָלק. זי שרייבט ערצעהלונגען פון לעבען פון די אידישע אימיגראַנטען, געפיהל־פולע, צארטע, פול מיט אונענדליכער ליעבע צו די ליידענדע. זי שרייבט אויף איהרע פראַכט־פאָלע „ביי דהי וואָטערס אָף באַביליאָן", קליינע פאָעמען אין פראָזע, וואָס שאפען איהר דעם נאָמען פון דעם בעסטען און טרייסטען שילדערער פון אידישען לעבען.

אין נאָוועמבער 1882 האָט זי אָנגעפאַנגען א סעריע ארטיקלען, אונטער'ן טיטעל „בריעף צו די אידען", וואו זי ערשיינט אלס אגיטאַטאָר. זי אגיטירט פאר דער אידישער שפּראַך, פאר דער אידישער ליטעראַטור, פאר דער אידישער געשיכטע. זי שרייבט אויף אנדערע אָפּהאַנד־לונגען וועגען אידישע אנגעלעגענהייטען, טיעף דורכגעטראַכטע, טיעף־דורכגעפיהלטע. ביס־לעכווייז ווערט זי אונטער'ן איינפלוס פון דזשאָרדזש עליאָט דורכגעדרונגען מיט ציוניסטי־שע אידעען, און זי טרעט ארויס אלס ציוניסטקע. נאַטירליך, איהר ציוניזם איז נאָך אָהן א פּראָ־גראַם; עס קומט אָבער ארויס ביי איהר אויפריכ־טיג, שטארק. זי דערמאָהנט אָפט דעם נאָמען פון דזשאָרדזש עליאָט, וועלכע האָט פּהאָפּאַגאַנ־דירט א מין נעבעלהאַפטען ציוניזם. איהרע פּאָ־עמען „געזאַנגען פון א סעמיט" זיינען געווידמעט דעם אָנדייַנקען פון דזשאָרדזש עליאָט. צווישען דיעזע „געזאַנגען" געפינט זיך אויך „דער טאַנץ צום טויט".

צו דער זעלבער צייט גיט זי ניט אויף אויך איהרע ליטעראַרישע טהעטיגקייט אלס קריטיקער. זי שרייבט ארטיקלען וועגען שעקספּיר, ווילאַם מאַרים, היינע, לאָנגפעלאָו, עמערסאָן; זי שרייבט אויך וועגען קאָרד ביקאָנספיעלד און וועגען „רע־נאַן און די אידען"; זי איבערזעצט פיעל פון אי־טאַליעניש און דייטש. איהרע איבערזעצונגען פון היינע'ן זיינען די בעסטע אין דער ענגלישער לי־טעראַטור. זי שרייבט אויך אָפט עדיטאָריעלס. א רעפּאָרטער פון „טהיימס" האָט אמאָל געפרעגט ביי דעם רעדאַקטאָר פון דעם זשורנאַל „סענ־טשורי", וואו לאַזאַרוס איז געווען מיטאַרביי־טערין, וואָס דענקט ער וועגען דער מאָדערנער פרוי. האָט דער רעדאַקטאָר איהם אָנגעוויזען אלס ביישפּיעל אויף לאַזאַרוס און דערצעהלט, אז זי אליין וואָלט לייכט געקענט אויספילען א נו־מער פון זשורנאַל. זי וואָלט געשריבען פּאָעמען און ערצעהלונגען, וויסענשאַפטליכע ארטיקלען און עדיטאָריעלס. עס איז נאָר א ספק, אויב זי וואָלט געפיהרט א הומאָריסטישע אבטהיילונג אזוי גוט ווי אנדערע אבטהיילונגען.

און אָט אין מיטען פון דיעזער וואונדערלי־כער, פיעלזייטיגער טהעטיגקייט האָט דער גרוי־זאַמער טויט איהר יונגען רייכען לעבען אָפּגע־האַקט.

פון איהר צווייטער אייראָפּעאישער רייזע האָט זי זיך געמוזט צוריק־קעהרען פיעל פריהער, ווי זי האָט געדיינקט. זי איז קראַנק געוואָרען. און כאָטש איהרע פיזישע ליידען זיינען שרעק־ליך, איז דאָך איהר שטימונג געווען מונטער. זי האָט אלץ געערדט וועגען קונסט, ליטעראַטור, וועגען איהרע רייזע־איינדרייקע, וועגען איהרע לי־טעראַרישע און פיליאַנטראָפּישע פּלענער. זי איז אָבער געוואָרען אלץ ערגער און ערגער, און אין 29טען נאָוועמבער, 1001, איז זי אויסגעגאַנגען.

# שלום עליכם אלס העברעאישער שריפט-שטעלער

א. ר. מלאכי:

שלום־עליכם, דער גרויסער אידישער דיכטער און שעפּער פון דער אידישער ליטעראַטור, איז אויך געווען איינער פון די בעסטע און בע־דייטענדסטע העברעאישע שריפטשטעלער, און א געוויסע צייט איז ער געווען א נאָהענטער מיט־ארבייטער אין דער העברעאישער פּרעסע. נאָך מעהר, שלום־עליכם'ס ערשטער ארויסטרעט אין דער ליטעראַטור איז געווען אין העברעאיש; און ער האָט דאן ניט גע'חלומ'ט אפילו, אז ער וועט ווען עס איז שטעהן אן דער שפּיץ פון דער אי־דישער ליטעראַטור.

שלום־עליכם'ס ערשטער ארטיקעל האָט זיך געדרוקט אין „המליץ", יאָהר 1882, א צייט פרי־הער איידער ער האָט געשריבען דאָס „מעסערעל", „ל"ג בעומר", „קינדער־שפּיעל" און די איבריגע ערצעהלונגען זיינע, וואָס האָבען געמאַכט, גלייך ווי זיי זיינען ערשיענען, א גוואַלדיגען רושם. די בעסטע אידישע קריטיקער פון יענער צייט, ד ו ב נ אָ ו ו (אין „וואָסכאָד") און כ י ר אָ ט־ק י ן (אין „כנסת־ישראל" ב. 3), האָבען זיך אָב־געשטעלט אויף דעם יונגען שרייבער, און גע־רעדט מיט בעגייסטערונג וועגען איהם.

זיין ערשטער העברעאישער ארטיקעל איז גע־שריבען געוואָרען דוקא וועגען אזא זאַך ווי מ ל מ ד י ם־פ ר אַ ג ע. די פראַגע איז דאן געווען זעהר א וויכטיגע און האָט אלעמען אינ־טערעסירט. בעשעפטיגט מיט איהר אָבער האָ־בען זיך הויפּטזעכליך זיידענע יונגע־לייט און „קעסט־קינדער". דאָס זיינען געווען די שריי־בער, וואָס האָבען אין דער „מאַמריסטיק" תקופה

פון דער העברעאישע פּרעסע, פערנומען דעם אויבען־אָן. דאביי פלעגט מען אויסען זיין נור צו בעווייזען די קרעפטען אין „לשון" — ווי אמ־בעסטען צוזאמענצופלעכטען שטיקלעך פּסוקים, מליצות און פראזען אין גאנצע מאמרים.

שלום־עליכם, וואָס איז דאן געווען זעהר יונג, האָט אויך געפונען פיר נויטהיג צו זאָגען זיין וואָרט אין דער פראגע, וואָס נאָך אלע דיסקוסיאָ־נען איז זי דאָך ניט געלייזט געווען, כאָטש מען האָט אָנגעשריבען א ים מיט פראזען וועגען איהר.

די רוסישע רעגיערונג האָט געוואָלט דאן אָפּ־שאפען די „חדרים" ביי אידען און אנשטאט זיי עפענען רעגיערונג'ס שולען. ווי בעקאנט, האָט דאָס ארויסגערופען א גרויסע בעגייסטערונג ביי פיעלע אידישע „משכילים", וועלכע האָבען גע־וואָלט זעהן אין דעם, אין דעם אָפּשאפען פון די „חדרים" מיט די מלמדים, אן ערלייזונג און א ישועה צו די אידישע צרות. אָבער דער וואָס האָט זיך אונטערגעשריבען „הצעיר באלפי יהודה, שלום ראבינאָוויטש, רב מטעם הממשלה בעיר קובאני", דער שפּעטערדיגער ש ל ו ם־ע ל י כ ם, האָט זיך אנדערש בעצוי־גען צו דער פראגע. „ניט מבטל זיין די חדרים און די מלמדים דארפען מיר, וואָס קען מעהר שא־דען ווי נוצען ברייגגען", פאנגט ער אָן דעם אר־טיקעל; „כל־זמן דער גייסט פון תורה לעבט אין דעם אידישען פאָלק, טאָרען מיר ניט שטערען דעם גייסט, בפרט אז די נייע שוהלען וועלען אונז ניט געבען קיין רבנים; פערקעהרט, מיר מוזען זעהן מיט אלע כחות אויפצוהאלטען די חדרים, וואָס האלטען אויף דעם אידישען גייסט און וואָרצלען איין דעם רעליגיעזען געפיהל ביי אונזערע קינדער, ווארום אָהן דעם ד ת קענען מיר קיין שום ת ק ו מ ה ניט האָבען".

דער ארטיקעל איז געקומען אומגעריכטער־הייד, און דער שרייבער אליין האָט פערשטאנען, אז פיעלע „משכילים" וועלען זיינע ווערטער ניט שמעקען, זיי וועלען קוקען אויף איהם ווי אויף א רעאקציאָנער. ער פערענטפערט זיך דעריבער, גלייך אין אָנפאנג פון ארטיקעל: „איך קום ניט חלילה פוגע בכבוד זיין וועמען, אָדער אריינמי־שען זיך אין דיזער וויכטיגער פראגע כדי מען זאל מקבל זיין מיין דעה, נאָך דעם ווי אונזערע גרעס־טע און בעסטע שרייבער, איבערהויפּט ה' א ר ז (צעדרבוים — דער רעדאקטאָר פון „המליץ". — א. ר. מ.) האָבען שוין פיעל בעריהרט און גע־שריבען וועגען דעם. איך וועל נור איניגע פּרטים בעריהרען מיט מיין פעדער."

אָבער וואָס ווייטער רעדט דער שרייבער מיט מעהר היץ און ברען, פערטהיידיגט מיט זיין גאנ־צען הארצען דעם אלטען חנוך, ווייזט אָן די אלע מעלות זיינע, וואס שטייגען אריבער די חסרונות, און ענדיגט: „איצט רבותי, איז געקומען די ריכטיגע צייט מיר זאָלען זאָרגען פאר דעם ריכ־טיגען חנוך פון אונזערע קינדער, און דאגה'ן דאס די תורה און דער גייסט פון אידישקייט זאָלען, חליקה, ניט אונטערגעהן; קאָמיר אליין מאכען אָרדנונג אין די חדרים און דאן וועט אויך די רעגיערונג אונז העלפען אין אונזער ארבייט. ווען מיר אליין וועלען ניט זאָרגען פאר אונז, ווער זאָל פאר אונז זאָרגען?"

דער ארטיקעל, ווי געזאָגט, איז געדרוקט אין יאָהר 1881. שלום־עליכם איז דאן אלט געווען דריי און צוואנציג יאָהר, און איז געווען קאזאָני ראבי אין קובאני. און ווי געזאָגט, אין דער אר־טיקעל געווען וועגען א צייט־פראגע, אין וועלכער א יונגער מאן א „משכיל", ווי שלום ראבינאָוויטש, האָט געמוזט אן אנטהייל נעהמען. און טאקע נור דיזער ארטיקעל און נאָך עטליכע קליינע, ניט וויכטיגע ארטיקלען וועגען צייט־פראגען, געפינען זיך אין „המליץ" פון יענער צייט, געשריבען פון שלום ראבינאָוויטש. אָבער אנ־שטאט דעם האָט זיך אָנגעהויבען עפּטער צו בע־ווייזען זיך דער נאָמען ש ל ו ם־ע ל י כ ם, אונטער די ארטיקלען, ערצעהלונגען, ליעדער און סקיצען, וועלכע פלעגען זיך דרוקען אין דעם אידישען „פאָלקסבלאט", וואס האָט דאן אָנגע־הויבען ערשיינען.

שלום־עליכם האָט אָבער מיט זיין אָנפאנגען שרייבען אידיש אויך ניט פערלאָזען די העברע־אישע ליטעראטור. ער איז געבליבען געטריי דיזער ליטעראטור און האָט פארטגעזעצט מיט די זעלבע ליעבע ווי אין אידיש, זיין ארבייט אין העברעאיש. ער האָט געשאפען פיעל אויסגע־צייכענטע ערצעהלונגען, וואס האָבען נאָך היינט א גרויסע ווערדע, און האָבען אין זייער צייט, גע־האט א שטארקען איינפלוס אויף פיעלע אָנ־פאנגער, וועלכע זיינען שפּעטער געווארען בע־ריהמטע העברעאיסע בעלעטריסטען.

שלום־עליכם האָט אָנגעפאנגען זיך אָפּגעבען מיט דער אידישער שפּראך, ניט ווייל ער האָט געוואָרפען אן אום־חן אויף דער העברעאישער ליטעראטור, ווי פיעלע פון זיינע געגנער האָבען געוואלט האָבען. אדרבה! שלום־עליכם האָט געליעבט העברעאיש א סך מעהרער און שטאר־קער ווי פיעלע פון זיינע געגנער, די „אנטי־אידי־שיסטען". ער האָט נור געזעהן אין דער אידישער שפּראך א מיטעל צו בילדען דעם פאָלק און צו מקרב זיין איהם צו זיין נאציאָנאליסטישען מקור — די העברעאישע שפּראך און די אידישע קולטור!

אין דער אמת'ן איז נאָך דאן, ווען שלום־עליכם האָט אָנגעפאנגען שרייבען אידיש, נאָך קיין „שפּראכען־פראגע" ניט געווען ביי אידען. צעדערבוים, וואס איז לגמרי ניט געווען קיין „זשארגאניסט", האָט אויך ארויסגעגעבען צוזא־מען מיט דעם ה ע ב ר ע א י ש ע ן „המליץ" א א י ד י ש ע ן „פאָלקסבלאט"; און פיעלע פון די בעריהמטע העברעאישע ליטעראטען (און צווישען זיי אויך דער גרעסטער העברעאישער דיכטער פון יענער צייט יהודה־ליב גאָרדאָן) האָבען אויף מיט־

געארבייט אין דעם „פאָלקסבלאט". אמת, זיי האָבען זיך בעצויגען צו זייער ארבייט מיט שפּאָט און בטול, און געקוקט אויף דעם ווי אויף „שיחות־חולין" פון א תלמיד־חכם, דאָך האָבען זיי געשריבען אידיש. די „זשארגאָניסטען", פון זייער זייט, האָבען אויך מיטגעארבייט אין „המליץ"; איבערהויפּט שלום־עליכם, וואָס כאָטש ער איז געווען א דאנק זיינע פיעלע אויסגעצייכענטע פעליעטאָנען און ערצעהלונגען, דער הויפּט־זייל פון'ם „פאָלקס־בלאט", איז דאָך אין דער זעלבער צייט אויך געווען א שטענדיגער מיטארבייטער פון „המליץ", אין וועלכען ער האָט געדרוקט פיעלע סקיצען, ערצעהלונגען און פעליעטאָנען, וואס זיינען געווען פון די בעסטע אין דער דאמאלסדיגער העברעאישער בעלעטרים־טיק.

שלום עליכם'ס ערצעהלונגען, וואס זיינען געשריבען געווארען נור אין העברעאיש און געפינען זיך ניט אין אידיש, האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט א קלאָרען רעאליסטישען בליק אויפ'ן לעבען, מיט א לייכטער, לעבעדיגער שפּראַך, מיט א שארפער, בייסענדער סאטירע און מיט א שפּאָטישער איראָניע. אין די ערצעהלונגען, וואס דער רוב פון זיי האָבען זיך געדרוקט אונטער דעם נאָמען „תמונות וצללים מחיי היהודים במאזעפּעווקא", פיהלט זיך שוין דער שפּעטערדיגער שרייבער, וואָס וועט שילדערען דעם לעבען פון די „קליינע מענשלעך" פון כתריקאָווקע. אין דיעזע ערצעהלונגען — איבערהויפּט אין דער שארפער, בייסענדער סאטירע — פיהלט זיך שטארק דער גייסט און איינפלוס פון יחודה ליב גאָרדאָן.

דער גרעסטער העברעאישער דיכטער פון יענער צייט האָט שטארק געליעבט שלום־עליכם'ן, פערעהרענדיג זיין גרויסען טאלאנט, און שטארק מקרב געווען איהם. און ווייל בנוגע צו דעם קיום פון דער אידישער שפּראַך און איהר לי־טעראטור איז דער דיכטער ניט איינשטימיג געווען מיט שלום־עליכם'ן, דעריבער האָט ער געזעהן משפּיע צו זיין אויף איהם דאָס ער זאָל זיך ניט דערוויייטערען פון די העברעאישע ליטעראטור און איהם מזרז געווען, דאָס ער זאָל שרייבען אין „המליץ".

אין דער סעריע „מחיי היהודים במאזעפּעווקא" פיהלט זיך ניט דער געזונטער הומאָר פון די כתריקאָווקע'ר „קליינע מענשלעך", די פּשטות און תמימות פון טביה דעם מילכיגען. ניט א הומאָריסט איז שלום־עליכם אין יענע ערצעהלונגען, נור א סאטירקער. מיט א שארפע, בייסענדע סאטירע, מיט א שניידענדער גיפטיגער איראָניע שילדערט ער די מאזעפּעווקע'ר יונגע לייט, די „השכלה־בחורים" און די כביכול־ „פילוסופים". „מאזעפּעווקע איז א הויפען מיסט און די איינוואוינער איהרע א זאמלונג פון ווערים, וואָס קריכען און נורען זיך און זוכען דאָרטען זייער פרנסה. און אזוי פערברייגגען זיי אין די מיסט זייער גאנצען לעבען, א לעבען פון ווערים. זינט זייער שטעדטעל געפינט זיך אויף דער וועלט, ליגען זיי דאָרט. דער מיסט־הויפען האָט זיך אָבער אָנגעהויבען צו בעוועגען, זיך א ריהר געטהאָן, און די ווערים האָבען זיך אָנגעהויבען ארוים רוקען, ארויסקריכען פון די לעבער זייערע. מיר ווייסען ניט וואָס פאר אן אורזאכע האָט דאָס גורם געווען און געבראכט דערצו: צי די מיסט—דער מקור, דער הויפּט־קוואל פון זייער חיונה—איז, חלילה, ווינציגער געווארען, אדער א בחלה פון דרויסען האָט זיי ארויסגעשטויסען פון זייער פערגניגענס־ארט און זיי האָבען געווארפען אן אום־חן אויף זייער ביז איצטיגען גן־עדן? אין דעם גערודער האָט אויך ארויסגעשטעקט זיין קאפּ א ווערימעל, ד ן, ארויסגעקראכען פון זיין לאָך, און נאָך איהם האָט זיך נאָכגעשלעפּט זיין חבר ש מ ח ה־פּ נ ח ס". אזוי שילדערט שלום־עליכם די מאזעפּעווקע'ר בחורים, און דערצעהלט אונז אין זיין פעליעטאָן „דון קישוט ממזפּבקה" (אין „פרדס" ב. 1.) „זייער וואונדערליכע רייזע און אלץ וואָס זיי האָבען זיך אָנגעזעהן, אָנגעהערט און אויפגעטהאָן; די אלע צרות וואָס האָט זיי געטראָפען און די יסורים, וואָס זיי זיינען אויסגעשטאנען אין וועג." פיעל פון מענדעלע'ס שארפע סאטירע מערקט זיך אין דעם פעליטאָן. דעריבער איז דאָך שלום־עליכם דעם זיידען'ס ר' מענדעלע'ס ע ר ש ט ע ר א י י נ י ק ע ל.

מאזעפּעווקא, אזוי ווי כתריקאָווקע איז א בעזונדערע וועלט פאר זיך, און איהרע מענשען מאָדנע, און משונה'דיגער פון דער גאנצער וועלט. דעם כרך מאזעפּאָווקע „רינגעלט ארום דער טייך ר פ ש ו ן, און די וואסער זיינע שטעהט זיך שטיל, פיין און שא! די כוואליעס זיינען רוהיג, וואַרפען זיך ניט און שטורמען ניט. שלום און פריעדען הערשט ביי זיי. מאזעפּאָווקע פערמאָגט אויך א וואלד מיט טענען בוימער, אָבער דער וואלד געפינט זיך ווייט, העט ווייט ארוים פון שטאָדט און ניט יעדער פון די מאזעפּאָווקע'ר תושבים קען זיך דעם פערגניגען אָנטהון צו שפּאַצירען אין דעם וואלד. אונזערע אחינו בני ישראל זאָלען לעבען, וואָס וואוינען דאָ מדורי־דורות, האָבען א קבלה פון זייערע עלטערען און עלטערענס־עלטערען, דאָס אביסעל ווייטער ארוים פון שטעדטעל געפינט זיך דער וואלד, אָבער זיי ווייסען, דאָס ניט פאר זיי איז דער וואלד בעשאפען געווארען, דאָס זיי זאָלען הנאה האָבען פון איהם. דער וועג איז צו ווייט פאר זיי, און זיי זיצען זיך דעריבער יעדער איינער „אונטער זיין ווייינשטאָק און אונטער זיין פייגענבוים" און זעטיגען זיך, האָבען הנאה פון זייער מיסט און בלאָטע. און דעם לעבען פון די מאזעפּעווקער תושבים וועל איך אייך דאָ שילדערען. געבענדיג אייך טיפען און בילדער (תמונות וצללים) אין עטליכע קליינע ערצעהלונגען, קורצע שטריכען נור; און איך וועל זיך דאָ פיעל ניט צושפּרייטען; ניט א גרוי־

סען, ברייטען בנין וויל איך דאָ אויפשטעלען, אזוי ווי איך טהו ווען איך שרייב אידיש; איך שרייב דאָך איצטער פאר העברעאישע לעזער, לעזער וואָס זיינען כידוע אלע חכמים און נבונים, אלע מבקרים און שארפע קריטיקערס; דעריבער האָב איך זיך בעדענקט צו געבען מיין ארבייט סטאדעס־סטאדעס בעזונדער, און ווען דער קריטיקער וועט קומען און שלאָגען איין מחנה, וועט די צווייטע מחנה בלייבען גאנץ" — מיט דער הקדמה שטעלט אונז שלום־עליכם פאָר די מאזעפּעווקער אידען און שילדערט זייער לעבען.

יענע צייט איז פאר שלום־עליכם'ן געווען א פּראָדוקטיווע שאפונגס פּעריאָדע אין העברעאיש. חוץ די סעריע „מחיי היהודים במאזעפּעווקע" האָט ער געשריבען פיעלע ערצעהלונגען און אר־טיקלען. כמעט אין יעדען נומער „המליץ" האָט זיך געפונען שלום־עליכם'ס א זאך. פון די מעהר בעסערע ערצעהלונגען איז כדאי צו דערמאָהנען: „אוריתא בגלותא" (אין „המליץ"), „גמר חתימה טובה" (אין זאמעלבוך „בית־עקד", ארויסגעגעבען פון ש"י איש־הורוויץ) און „שימעלע" (געדרוקט אין דעם פינפטען באנד פון סאָקאָלאָוו'ס „האָסיף"). אין דער לעצטער ערצעהלונג האָט שלום־עליכם געשילדערט דעם טהעאטער אין די ערשטע צייטען פון זיין גרינדונג און דעם לעבען פון די ערשטע אקטיאָרען. די זעלבע טיפען און סצענען האָט ער שפּעטער געשילדערט מעהר באריכות, גענויער אין זיין ראָמאַן „די בלאָנ־זענדע שטערען."

צו שלום־עליכם'ס אָריגינעלע שאפונגען אין העברעאיש פון יענער צייט מוז אויך דערמאָהנט ווערען די סעריע פּעליעטאָנען „קבורת־סופרים", קריטישע אר־טיקלען איבער דער העברעאישער און אידישער ליטעראטור, געשריבען פון שלום־עליכם און י. ה. רבניצקי, אונטער דעם פּסעוודאָנים „אלדד ומידד". די פעליעטאָנען, וואָס האָבען זיך אָנ־געהויבען דרוקען אין „המליץ" און פאָרטגעזעצט געוואָרען אין „פרדס", „לוחות אחיאסף", און „הזמן" האָבען כמעט קיין גלייכען ניט לויט זייער שארפער איראָניע און זייער רייכען און לעבעדיגען סטיל. זיי האָבען פיעל געווירקט אויף דער אויסבעסערונג פון אונזער ליטעראַ־טור, אויסראָמענדיג פון דער העברעאיש־אידי־שער פּרעסע דעם מין „מחבר", „משכיל" און „מושלם".

וועגען די פעליעטאָנען וואָלט כדאי געווען זיך אָבצושטעלען מעהר באריכות, ווי אויך אויף שלום־עליכם דעם קריטיקער און ווידמען וועגען דעם א בעזונדער ארטיקעל.

אין יענער צייט האָט שלום־עליכם אויך פערווירקליכט איינע פון זיינע הויפּט שטרעבונ־גען, — די אויסגאבע פון זיין „פאָלקס־ביבליאָ־טהעק". דער זאמעלבוך, וואָס איז אגב, געווען דער ערשטער ליטעראַרישער זאמעלבוך אין אי־דיש. האָט פעראורזאכט אין דער העברעאישער פּרעסע א היבשען טומעל. שלום־עליכם האָט אנאָנסירט אין די העברעאישע צייטונגען די אויסגאבע פון דער „ביבליאָטהעק" און האָט זיך אויך געווענדעט צו די העברעאישע און אידישע ליטעראטען, דאָס זיי זאָלען מיט ארבייטען אין דער „ביבליאָטהעק". אין ענדע פון דער מודעה האָט ער „איבער־ראשט" דעם העברעאישען לעזע־פּוּבליקום מיט דעם, וואָס ער האָט פערשפּראָכען א גוואלדיגען האָנאָראָר פאר יענער צייט — צוואנציג קאָפּיקעס פאר א שורה. די מודעה האָט ארויסגערופען א שארפע און ביטע־רע פּאָלעמיק אין דער העברעאישער פּרעסע. ס'האָט זיך צום ערשטען מאָל ערוועקט א קאמפּף געגען אידיש, און דער שפּראכען־קאמפּף איז צום ערשטען מאָל ארויסגעטראָטען אויף דער סצענע.

פיעלע העברעאישע ליטעראטען האָבען אין דער מודעה בעמערקט א בעליידיגונג פאר העברע־איש און געזעהן א נצחון פאר אידיש, און שארף אָנגעגריפען שלום־עליכם'ן. איבער־הויפּט האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין פערביסענקייט א. ל. לעווינסקי, דער שפּעטערדיגער בעריהמ־טער פעליעטאָניסט. ער איז דאַן ארויסגעטראָטען מיט אַן ארטיקעל „לשאלת־השפה", וואו ער האָט געשטעמפּעלט שלום עליכם'ן אלס געגנער פון העברעאיש. ער האָט גע'טענה'ט, אז שלום עליכם, מיט זיין הבטחה וועגען צוואנציג קאָפּי־קעס א שורה, איז מסית ומדיח פון דער העברע־אישער ליטעראטור איהרע בעסטע שרייבער. ער פערבענדעט זייערע אויגען מיט געלד, כדי זיי זאָלען איבערגעהן צום צווייטען לאגער....

לעווינסקי'ן האָט געענטפערט י. ה. ראבי־ניצקי, וועלכער האָט זעהר ווארעם פערטהיידיגט דעם זכות הקיום פון דעם „מאמע־לשון" דעם זשארגאן. און שלום־עליכם, וועלכער האָט גע־פונען אין לעווינסקי'ס ארטיקעל היץ פון נשמה און מעהר לאָגיק ווי אין די אַנדערע ארטיקלען בנוגע דעם ענין, איז אויך ארויסגעטראָטען מיט אַן ענטפער. אין זיין תשובה גיט שלום־עליכם אָן זיין מיינונג בנוגע דער פראגע וועגען העברע־איש און אידיש. ער מאכט ניט קיין אונטערשיעד צווישען העברעאיש און אידיש. ביידע שפּראכען זיינען איהם טייער און ליעב. אין ביידע זעהט ער די פונקען פון דער אידישער נשמה, די צו־וואָרפענע אוצרות וואָס דער גרויסער גייסט פון פאָלק האָט אָנגעקליבען אין דעם משך פון דורות.

שלום־עליכם איז געבליבען טריי צו העב־ראיש אויך נאָכדעם, ווי די „ביבליאָטהעק" איז ארויס. ער האָט פאָרגעזעצט זיין ארבייט עטלי־כע יאהר אין דער העברעאישער פּרעסע אָבער

ביסלעכווייז, ווען די אידישע פּרעסע איז פּלוצלינג אויסגעוואַקסען און כמעט ווי איינגעשלונגען די העברעאישע, איז שלום־עליכם דערוויילטערט געוואָרען פון העברעאיש, און זעהר זעלטען פלעגט ער זיך בעווייזען אין דער העברעאישער ליטעראַטור. ער פלעגט אָבער מעורר זיין די נאָהענטע צו איהם, דאָס זיי זאָלען זיך אָבגעבען אין איבערזעצען זיינע שריפטען אין העברעאיש. „והעליתם את עצמותי מזה אתכם", האָט ער געשריבען וועגען דעם צו איינעם פון זיינע נאָהענטע פריינד, ווען ער איז קראַנק געוואָרען מיט אכט יאָהר צוריק. זיין וואונש איז ערפיקט געוואָרען. נאָך אין זיין לעבען האָט ער געזעהן פינף בענדער פון זיינע שריפטען איבערזעצט אין העברעאיש דורך זיין אייודעם, י. ד. בערקאָוויטש, דעם בעריהמטען טאַלאַנטפאָלען העברעאיש־אידישען נאָוועליסט און סטיליסט. בערקאָוויטש'עס איבערזעצונגען זיינען געווען א זיעג פאר דער העברעאישער שפּראַך. א זאך וואס האָט זיך כמעט ניט געוואָלט גלויבען, דאָס מען זאָל קענען שלום־עליכם'ן איבערגעבען אין אן אנדער שפּראַך. בערקאָוויטש'עס איבערזעצונגען, ניט נור וואָס שלום־עליכם'ס גייסט איז אָבגעהיט געווארען אין זיי, שטייגען אין פיעלע פּלעצער איבער דעם אָריגינאל. ניט אומזיסט האָט שלום־עליכם שטאָלצירט מיט די איבערזעצונגען און האָט זיך געפיהלט יום־טוב'דיג, ווי ער דערצעהלט אין זיין הקדמה צו דעם ערשטען באנד פון זיינע העברעאישע שריפטען, ווען ער האָט איהם דערהאַלטען. זיין העברעאישע נשמה האָט געפונען צוריק איהר תקון אין בערקאָוויטש'עס איבערזעצונגען.

דוב בן משה

# די ביבליאָגראַפיע פון שלום עליכם

(פאָרטזעצונג.)

## 2. פעלשונגען פון שלום עליכם'ס נאָמען.

מיט'ן פאָפּולערען נאָמען „שלום־עליכם" האָבען זיך, זיי געזאָגט, בענוצט עטליכע שונד־מחברים, כדי צו געוויגען דעם עולם פאַר זייערע פּראָדוקטען. אָט איז א קליין צעטעל פון אַזוינע פעלשונגען.

1. „די סאַלאַמאַנדריא אָדער דער קאַפּיטאַן דרייפוס, פערפאַסט פון שלום עליכם", וואַרשא 1899.

אַן אונגעוועהנליך עם־הארצ'ישע שונד־סחורה, וואָס דער קאַריקע־שרייבער האָט געהאַט די חוצפה צו בעשיינען מיט שלום־עליכם'ס פּסעוודאָנים. דערזעלבער שאַנטאַזישיסט האָט שפּעטער ארויסגעגעבען:

2. „די מלחמה יאַפּאַניע מיט רוסלאַנד. בעשרייבט די יעצטיגע מלחמה און איהרע ענדע, אויך דעם בעשטאַנד פון דעם יאַפּאַנישען לאַנד, פערפאַסט פון שלום עליכם", געדרוקט ביי דובערויש טוהר, וואַרשא 1904 (פגל. אונטען נ' 93).

שלום־עליכם האָט זיך אָבגעשאָקעלט פון אָט דער עם־הארצ'ישער סחורה אין דער צייטונג „טאָג" (אין פּעטערבורג) 1904 יאָהר אין צוויי פעליעטאָנען: „קאַמפּאַט שבקאַמפּאַט! שלום עליכם אויף שלום עליכם'ן!" און „ווער בין איך, אָדער צוויי קאָני רעמעדס".

3. דער שאַנטאַזישיסט האָט אָבער נאָך געהאַט די חוצפה צו ענטפערן דעם ריכטיגען שלום עליכם מיט א ברייף אין רעדאַקציע פון „הצופה" נ' 374, און אונטער'ם חתמנ'ען זיך דאָרט וויעדער „שלום עליכם"; ער האָט גע'טענה'ט, אַז ער שרייבט שוין 27 יאָהר (!) אונטער'ן נאָמען „שלום עליכם"...

4. שלום ראַבינאָוויטץ, צוויי קברים, (ניו יאָרק, 1909, 20 ז. 16 אָקט.

5. שלום עליכם, דער פרעהליכער סדר, א זאַמלונג הומאָרעסקען, ליעדער און פונקען, וואַרשא 1913. 16 ה. 16 אָקט.

6. עפּעס א פערלאַג פון יאַקאָוולעוויטש, אין אָדעס „דעשעוואַיאַ יעוורעיסקאַיאַ ביבליאָטעקאַ", האָט אין 1910 יאָהר אַרויסגעלאָזט עטליכע רוסישע אונווייסענדע בראָשורען, כלומר'שט איבערזעצונגען פון שלום־עליכם, צו 1 קאָפּיקע א שטיק.

געגען דעם האָט ש'ע פּראָטעסטירט מיט א ברייף „וואָפּיושטשאַיאַ קאָפּיעיקאַ" אין דער רעד. פון „בעסאַראַבסקאַיאַ אָבאָזרעניע" 1910, נ' 43.

7. דער בעקאַנטער אַקטיאָר פישמאַן האָט זיך ערלויבט, אָהן שלום־עליכם'ס וויסען, איבערצומאַכען פאַר דער ביהנע זיין „מנחם־מענדעל" און אויפפיהרען עס אונטער'ן נאָמען פון ש'ע.

קעגען דעם האָט ש'ע פּראָטעסטירט אין „פריינד" 1903, נ' 266.

8. חוץ דעם איז כדאי צו בעמערקען, אַז מיט'ן נאָמען „שלום־עליכם" איז עטליכע חדשים (1911־1912) אַרויס א טעגליכע צייטונג אין אָדעס.

אָטאָ די קוריאָזע רשימה, וועלכע קאָן, מסתמא, נאָך פערלענגערט ווערען, גיט אונז אַן אינטערעסאַנטע אילוסטראַציע, ווי פּאָפּולער דער קינסטלער האָט געמאַכט זיין הויפּט־פּסעוודאָנים „שלום עליכם".

## 3. שלום עליכם'ס ווערק ביז 1902 יאָהר.

אינ'ם אַרכיוו, וואָס איז געבליבען נאָך'ן נפטר, געפינט זיך א כראָנאָלאָגישע רשימה פון זיינע וויכטיגסטע ווערק, די רשימה איז פערציכענט פון זיין אייגענער האנט, זי נעהמט ארום די צייט פון 20 יאָהר, פון 1883 ביז 1902. אָט איז די רשימה:

„1883. די איבערגעהאַפּטע ברייף („פאָלקס־בלאַט", פעליעטאָנען 1883—1887).

„1884. די איבערגעהאַפּטע ברייף צו שלעז דעם ברייוועך־שרייבער (פעליעטאָנען).

„1885. קאַנטאָרגעשעפט (סצענע). דאָס מע־סעריל (ערצעהלונג). אַ חתן אַ דאָקטאָר (קאָמעדיע). ל״ג בעומר (ערצעהלונג).

„1886. די ערשטע נסיעה (ערצעהלונג). די באַרדיטשעווער גאס (פעליעטאָנען). די זיטאָמירער גאַס (פעליעטאָנען). פונ״ם וועג (פעליעטאָנען).

„1887. דער וועקער (פעליעטאָן). אין דער דאָזיגער נאכט פסח. רב סענדיר בראַנק (ראָמאַן). קינדערשפּיעל (ראָמאַן). דער גט (קאָמעדיע) (הויז־פרויגד i).

„1888. די יודישע פאָלקסביבליאָטהעק (יאָהר־בוך) 1 בוך. סטעמפּעניו (ראָמאַן) (איבערזעצט אין דייטשען, פּוכניישען). דאָס בונטיל בלומען. שמר״ס משפט.

„1889. די יודישע פאָלקסביבליאָטהעק 2 בוך. יעפעדע סאָראָוויי (ראָמאַן).

„1890. זעליג דער שניידער (ערצעהלונג).

„1892. קוד מכשר (יאָהרביכער). האָנדאָן״ (ברייוועלעך פון מנחם־מענדיל). פּראָגרעס (פּאָעמע).

„1893. טביה דער מילכיגער (אַ מעשה פון טביה׳ן).

„1894. יקנה״ז (קאָמעדיע 5 אַקטען).

„1895. פּאַפּירלעך (ברייף פון מנחם־מענדיל).

„1896. משיח׳ס צייטען (ראָמאַן) פערלאַג „עזרא״.

„1898. ציוניסטישע אַגיטאַציאָנס־בראָשורען, פערלאַג „אחיאסף״.

„1899. אַ בוידעם (מעשה׳ פון טביה דעם מילכי־גען), „יוד״ — 1899. מזל טוב (אַ קאָמעדיע), „יוד״—1899. אין ספרים קלייטיל (אַ קאָמעדיע), „יוד״—1899. מיללייאָנען (מנחם מענדיל׳ס בריוו־ריך), „יוד״ 1899.

„1900. פּורים (פעליעטאָן). ארבע כוסות (פעליעטאָן). ברייף פון מנחם־מענדיל. עס פידעלט ניט (מנחם מענדיל). די רויטע יודליך (אַ מעשה). דער זייגער (אַ מעשה). די פאָהן (אַ מעשה פאַר יודישע קינדער). קוטטוראַ (דיאַלאָג).— אַ״ן אין „דעם יוד 1900.

„1901. דאָס טעפּיל (מאָנאָלאָג). שלום שלים מזל (מנחם־מענדיל׳ס בריוועלעך). חנוכה׳געלד (אַ מעשה פאַר יודישע קינדער). ביים קעניג אחשורש (אַ מעשה פאַר יודישע קינדער). אַ פאַרשטערטער פסח (אַ מעשה פאַר יודישע קינדער). גאַנץ באַר־דיטשעוו (פעליעטאָנען). ראַבטשיק (אַ יודישער הונט). — אַלץ אין „דעם יוד״ 1901. — משוגעים (ראָמאַן) — די וועלט״ 1901. אַ מעשה אָהן איין עק — „בילדונג״ 1901. אין בויבעריק אויף אַ דאַטשע. דרייפוס נומער 2. קליינע מענשעלעך. מתושלח.

„1902. וואָס איז חנוכה? אויפ׳ן פידל. אַ מעשה אָהן איין עק. קליינע מענשעלעך. אַ וויג־ישנער בילעט. מיין ערשטער ראָמאַן. „פּריזיוו״. *

אָט די קורצע רשימה נויטיגט זיך אין אַ סך פּרושים און הוספות. מיר מוזען זיך אָבער בענו־גענען בלויז מיט די וויכטיגסטע באַמערקונגען.

## צום יאהר 1883:

9. שלום עליכם איז אלט געוואָרען 24 יאהר, ווען ער האָט זיך אָנגעהויבען צו דרוקען אין אי־דיש. ביז דאן האָט ער געדרוקט נאָר עטליכע קליינע העברעאישע זאכען. זיין ערשטע גע־דרוקטע זאַך אין אידיש איז גע־ווען דער פעליעטאָן „ווי באָ ערעס״ (אַ סאַטירע אויף די אידישע קהל׳שע און שטאָדטי־שע ענינים אין „יודישען פאָלקס־בלאַט״, (וואָכענשריפט, רעד. פון א. צעדער־בוים, פּעטערבורג) אין 1883 יאָהר נ׳ 38, ז. 583-584.

10. אין דעמזעלבען יאָהרגאַנג האָט ער אויך אָנגעהויבען די סעריע „די איבערגעבאַפּ־טע ברייעף אויף דער פּאָסט״. (אַ קאָרעספּאָנדענץ צווישען ר׳ לייבעלען אויף יענער וועלט און ר׳ וועלוועלען אויף דער וועלט), געדרוקט זיך אין די נומערן 42, 48 און 51 פון 1883 יאהר אין די ננ׳ 7, 10, 11, 12, 14, 17, 20, 24, 25, 26 און 27 פון 1884 יאהר. — די „איבערגעבאַפּטע ברייעף״ זיינען דערנאָך אין ערגעץ ניט איבערגע־דרוקט געוואָרען.

11. אז מיר האַלטען שוין ביי די „איבערגעבאַפּ־טע ברייעף״, איז כדאי צו דערמאָהנען, אז אין דעם „יוד״. פאָלקסבלאַט״ 1887 יאָהר נ׳ 15, ז. 217-220 האָט שלום עליכם אָפּגעדרוקט „אַ פערוואָגעלט ברי־וועל פון די איבערגעבאַפּטע ברייעף״, געחתמ׳עט:

„פון מיר אייער מנחם מענדיל. ריכטיג. שלום עליכם.״ דאָ טרעט ארויס צום ערשטען מאָל דער טיפּ „מנחם מענדעל״, וואָס שלום־עליכם האָט שפּע־טער ענטוויקעלט אין אַ גרויסען קלאַסישען טיפּ.

12. אין 1883 יאהר האָט ש׳ע אויך געדרוקט זיין ערשטעס אידישעס ליעד „וואו איז אונזער קאַפּיטאַן?״ („יוד. פאָלקסבלאַט״ 1883, נ׳ 541 ז. 804). דאָס ליעד האָט אַ חובבי־ציוניסטישע טענדענץ.

## צום יאָהר 1884.

13. אין „יוד. פאָלקסבלאַט״ אַ גאַנצע סעריע לידער: 1884 יאהר ז. 63, 111, 175, 287, 335, 399, 463, 574, 663, 695, 709, 808 (סאַטירישע און פּובליציסטישע), און אויך אין די ווייטערע יאהרגענג.

14. דאָרט אויך אַ סעריע פעליעטאָנען „איין איבערשריבונג צווישען צוויי אַלטע חברים — שלום עליכם און שלעז דעם בריוועלשריבער״: ז. 619, 635, 667, 683 און 699 (אויך אין ערגעץ ניט איבערגעדרוקט).

חוץ דעם אַ פּאָר פּאָפּולערע און קריטישע אר־טיקלען, וועגען וועלכע אונטען. אלס ביילאגע צום „יודישען פאָלקסבלאַט״ פון דעם יאהר האָט ש׳ע געגעבען צוויי דערצעהלונגען:

* ה׳ י. ד. בערקאָוויטש האָט מיר געמאַכט אַ פּרוואַטע מיטטייילונג, אַז דער נפטר האָט געלאָזט נאָך עטליכע כראָנאָלאָגישע רשימות פון זיינע ווערק, נאָר איך האָב זיי ליידער ניט געזעהען.

15. „נאַטאַשאַ“ (בייל. צו נב׳ 32—35), און
16. „העכער און נידריגער“ (נב׳ 39 און 40).

די דערצעהלונג „נאַטאַשאַ“ האָט ש׳ע שפּעטער שטאַרק איבערגעאַרבייט אונטער אַ נייעם נאָמען „טייבעלע“, נאָר די אויסגעבעסערטע דערצעהלונג איז נאָך ניט געדרוקט געוואָרען, זי געפינט זיך ביי די יורשים.

## צום יאָהר 1885.

17. אין „ייד. פאָלקסבלאַט“ נב׳ 47, 48, 49 און 50: „קאָנטאָר־געשעפט, אַ דראַמע אין 2 מליצה־בריעף, 18 האַנדעלסבריוולעך און 20 דעפּעשען“. (שיינט מיר, אין ערגעץ ניט איבערגעדרוקט).

18. „אַ נייער מין מחבר“, פעליעטאָן: דאָרט נ׳ 51.

די צוויי דערצעהלונגען „דאָס מעסעריל“ און „ל׳ג בעומר און די סצענקע אַ חתן אַ דאָקטאָר!“ האָט ש׳ע נ י ט געדרוקט אין דעם יאָהר, נאָר אין 1887 יאָהר. אלא, וואָס אין זיין רשימה האָט ער זיי פערצייכענט אונטער 1885 יאָהר, מיינט, מסתמא, אַז ג ע ש ר י ב ע ן זיינען זיי געוואָרען מיט צוויי יאָהר פריהער פאַר דעם הרוקען. (פגל. אונטען נב׳ 22, 29 און 50).

## צום יאָהר 1886.

19. אין „ייד. פאָלקסבלאַט“ 1886 נב׳ 2, 4, 5, 7, 8, 9, 1887 נב׳ 10, 12, 13, 45, 46, 52 און 1888 נ׳ 52: „בילדער פון דער באַרדיטשע ווער גאַס“. (דאָס איז געווען דער פּראָטאָטיפּ פון זיינע ש פּ ע ט ע ר ע כתרילעווקער און בערדיטשעווער סקיצען, ווי „קליינע מענשעלעך מיט קליינע השגות“, „כתרילעווקער נשרפים“, „גאַנץ בערדיטשעוו“ אָדער „מאָדערנע כתרילעווקע“, „דער פּראָגרעס אין כתרילעווקע“. ז׳ אונטען נ׳ 30.

20. דאָרט 1886 נב׳ 2 און 3 צוויי פעליעטאָנען „פונ׳ם וועג“, — ש׳ע איז דאָן צום ערשטען מאָל געפאָהרען אין אויסלאַנד. די נסיעה האָט איהם געגעבען מאַטעריאַל פאַר זיין ע ר ש ט ע ן ר אָ מ אַ ן:

21. „די וועלט־רייזע“, אין דער ביילאַגע צום „ייד. פאָלקסבלאַט“ 1886, נב׳ 1—6, אין 1887 נב׳ 3, 9. דער ערשטער טייל פון ראָמאַן הייסט „די ערשטע נסיעה“, דער צווייטער און דריטער „די בעסטע יאָהרען“. אין 1887 יאָהר איז ער אַרויס אַלס אַ פּרעמיע צום „ייד. פ׳ב“ מיט׳ן נאָמען „די וועלט־רייזע“, און שפּעטער איבערגעאַנדערשט געוואָרען „דער ערשטער אַרויספאָהר“ אינ׳ם ערשטען באַנד פון דער ערשטער אויסגאַבע פון ש׳עס „אַלע ווערק“ 1903.

22. אַ צווייטען ראָמאַן מיט׳ן נאָמען „קינדער שפּיעל, א מערקווירדיגע ליעבע פון א געפעסטעטען, אַ געבאַרעוועטען, אַ רייכען, יודישען בן־יחיד“, האָט ש׳ע געדרוקט אויך אין דער בייל. צום „ייד. פ׳ב“ 1886 נב׳ 19—22 אין 1887 יאָהר נ׳ 20. דערנאָך אַלס פּרעמיע צום זעלבען זשורנאַל אין 1887 יאָהר.

„די זשיטאָמירער גאַס“ האָט ש׳ע על פי טעות פערצייכענט אונטער 1886 יאָהר. ז׳ יאָהר 1888.

## צום יאָהר 1887.

23. „דאָס מעסערל,“ א נאַרישע, נאָר א טראָהריגע געשיכטע פון מיין קינדהייט“, אַרויסגעגעבן אַלס פּרעמיע צום „ייד. פ׳ב“. 1887. דאָס איז די ע ר ש ט ע פון ש׳עס קינדער־דערצעהלונגען. שפּעטער זעהר אָפט איבערגעדרוקט געוואָרען, מיט ענדערונגען: אין אַ ל ע זאַמלונגען פון ש׳עס ווערק און אין אַ בעזונדערער אויסגאַבע און וואַרשא „ביכער פאַר אַלע“ נ׳ 137.

24. „אַ חתן א דאָקטאָר!“, ש׳עס ע ר ש ט ע פּ יעסע, אַ סצענקע אין איין אַקט, אין דער „ביילאַגע צום ייד. פ׳ב.“ 1887, נ׳ 26. דערנאָך אַ סך מאָל איבערגעדרוקט, אויך אונטער׳ן קעפּעל „אַ דאָקטאָר“, אין אַ ל ע זאַמלונגען פון ש׳עס ווערק און אין איינצעל־אויסגאַבע, וואַרשא „ביכער פאַר אַלע“ נ׳ 24. *)

25. „ל׳ג בעומר“ — אין דער „בייל. צו דעם ייד. פ׳ב.“ 1887, נ׳ 27, שפּעטער אַ סך מאָל איבערגעדרוקט, אויך אונטער׳ן קעפּעל „אַ פערשטער־טער ל׳ג בעומר“.

די נב׳ 23, 24 און 25 זיינען איבערגעזעצט געוואָרען אין פערשיעדענע שפּראַכען.

26. צוויי ליעדער אין „ייד. פ׳ב.“ 1887, ז. 276 און 817.

27. „אין דער דאָזיגער נאַכט פון פּסח (פּאַראַדעלען)“, אַ פּובליצ. שטימונגס־זאַך, חובביציוניסטיש, אינ׳ם ז׳ב „דער וועקער“, רעדאַקט. פון מ. ליליענבלום, אָדעס 1887, ז׳ 88—90.

28. „דער גט, א קאָמעדיע אין 3 בילדער“, אינ׳ם יאָהרבוך „הויז־פריינד“, אַרויסגעגעבן פון מ. ספּעקטאָר, ב. 1, וואַרשא 1887, ז. 45—62. איבערגעדרוקט אין אַלע ווייטערע אויסגאַבען פון ב׳ 1 „הויזפריינד“ (וואַרשא 1894 און 1908) און אין דעם פערר. „ביכער פאַר אַלע“ נ׳ 22.

29. „דער אָרעמער עושר, אַ לעגענדע אָדער אַ ספּור המעשה אין פערזען“, אין דעם ז׳ב „פאַמיליען־פריינד“, אַרויסג. פון מ. ספּעקטאָר, ב. 1, וואַרשא 1887, ז. 73—83.

דער ראָמאַן „סענדער בלאַנק“ איז געדרוקט געוואָרען ניט אין 1887, נאָר אין 1888 יאָהר, — פגל. אויבען נ׳ 18.

## צום יאָהר 1888.

„בילדער פון דער זיטאָמירער גאַס“, אין „ייד. פאָלקס־בלאַט“ 1888 נב׳ 1 און 3.

31. בריעף „פונ׳ם וועג“, אין „ייד. פאָלקס־בלאַט“ 1888 נ׳ 43 און 1889 נב׳ 2 און 3.

אָט די אַלע זשאַטר־סקיצען (ז׳ אויבען אונזערע נ׳ 19, 30 און 31) זיינען אין ערגעץ ניט איבערגעדרוקט געוואָרען.

(פאָרטזעצונג פאָלגט.)

---

*) דעם סיוזשעט פון אָט דער קאָמישער סצענקע האָט פ ל ט י א ר ז אַ מ אָ ש ט ש י ן שפּעטער בעאַרבייט אין אַ גאַנצער קאָמעדיע „נור א דאָקטאָר“ אין גראַמען, געדרוקט אינ׳ם ערשטען באַנד פון שלום עליכם׳ס „יודישע פאָלקס־ביבליאָטעק“.

סאול ראַסקין:

# לעאָניד פּאַסטערנאַק

(דער גרויסער אידישער צייכנער און מאַלער).

עס ווערט בעהויפּטעט, אז אילוסטראַציעס צו פּאָעטיש־ליטעראַרישע ווערק זיינען שעדליך, ווייל זיי צושטערען יענע צאַרטע, לופטיגע געשטאַלטען, וועלכע זיינען געשאַפען געוואָרען דורך די ווערטער פון דעם דיכטער אין די פאָרשטעלונג פון דעם לעזער. אנשטאט דעם גיט די אילוסטראַציע א דרייסטע פאָרשטעלונג, וועלכע איז אָפטמאָל גראָב, דורך איהר בולטקייט און קאָנקרעטקייט. דאָס אויג זעהט יעדען שטריך שוואַרץ אויף ווייס און מען ווערט ענטוישט, ווייל די אילוסטראַציע שטימט ניט מיט די אייגענע פאַנטאַזיע. אזוי ווערט בעהויפּטעט. אָבער גלייך ווערט אויך צוגעגעבען, אז עס זיינען אויך דאָ אויסנאַהמען, און איינע פון דיעזע אויסנאַהמען זיינען פּאַסטערנאַק'ס אילוסטראַציעס צו טאָלסטאָי'ס ראָמאַן, „רעזורעקשאָן".

דיעזע אילוסטראַציעס פון דעם אידיש־רוסישען צייכנער לעאָניד פּאַסטערנאַק ווערען אנערקענט פאַר א זעלטענעם ביישפּיעל פון פאָלשטענדיגע איבעראיינשטימונג צווישען פערפאַסער, קינסטלער און לעזער. ס'פערשטעהט זיך, אז גרויס איז דערביי דער פאַרדיענסט פון טאָלסטאָי'ס געניאַלע קלאָהרקייט און שילדערונגס־קראַפט, אָבער נאָך מעהר איז דאָס דער פערדיענסט פון דעם אילוסטראַטאָר'ס פאַרשטענדניס, זיין פאָרשטעלונגס־ און דאַרשטעלונגס־פעהיגקייטען.

א זעלטענער צייכנער איז ל. פּאַסטערנאַק. אָבער ער קען אויך מאָהלען! הענגט דאָך זיינס א געמאָהלטעס בילד „א בריעף פון דער היים" אין טרעטיאַקאָווער גאַלעריע, אין מאָסקווע. דיזעס בילד, וואָס שטעלט פאָר ווי סאָלדאַטען קריגען א בריעף פון דער היים און לעזען עס, איז געווען זיין ערשטער און ערפאָלגרייכער אויפטריט אלס קינסטלער. נאָך א געמאָהלטעס בילד זיינס „סטודענטען גרייטען זיך צו עקזאַמען" הענגט אין „לוקסעמבורג", פאַריז; א דריטע געמעהלדע „טאָלסטאָי אין דער היים" הענגט אין אלעקסאַנדראָווסקי מוזעי, פּעטערסבורג... ער

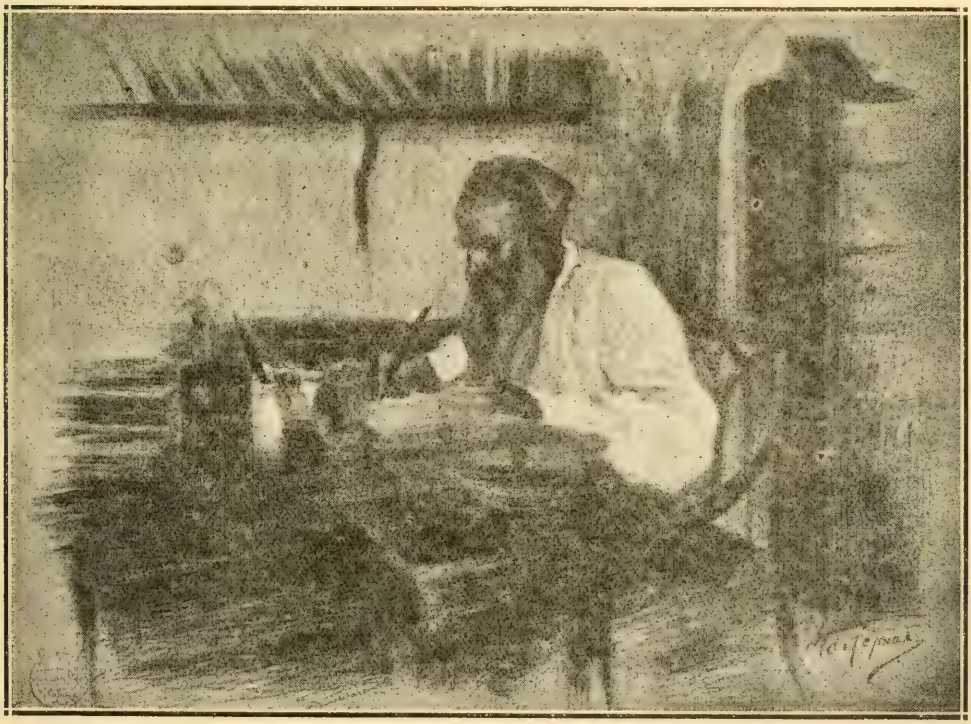

טאָלסטאָי אין דער היים.

קען מאָהלען, אָבער אזעלכע מאהלער ווי פּאַסטערנאַק זיינען דאָ פיעל, אויף אין רוסלאנד. צייכנער אָבער זיינען אם ווענינסטען אין רוסלאנד דאָ זעהר ווענינ, וואָס קענען איבערשטייגען איהם.

וואָס איז דער אונטערשיעד צווישען מאהלער און צייכנער?

געוועהנליך ענטפערט מען אויף דיעזע פראגע, אז דער מאהלער געברויכט פארבען און דער צייכנער — דעם שווארצען צייכען־שטיפט. דאָס איז אָבער ניט ריכטיג געענטפערט. ווייל דער מאהלער קען זיך בעגעהן אָהן פארבען, און בלייבען א מאהלער, און דער צייכנער, ווידער, קען געברויכען פארבען און בלייבען א צייכנער. דער אונטערשיעד איז אין דעם שטייגער, אויף וועלכען יעדער פון זיי געברויכט פארבען. דער מאהלער בעטראכט פארבען אלס די סובסטאנץ פון דער וועלט. פון פארבען באשטעהט זיין בילד, דאָס איז דער בוימאטעריאל, פון וועלכען ער בילדעט. אנדערש איז דאָס מיט דעם צייכנער. ער בעטראכט די פארב אלס א ציערונג, ער מאָהלט ניט מיט איהר, ער ק אָ ל אָ ר י ע ר ט נאָר, ע ר ב ע פ אָ ר ב ט געוויסע פלעצער פון זיין צייכנונג כדי צוציגעבען פרישקייט, דייטליכקייט, חן און נישט מעהר. אויף אזא שטייגער געברויכט אָפט אונזער קינסטלער די פארבען אויף זיינע פארביגע צייכענונגען. פּאַסטערנאַק מישט די פארביגע פענסילס, צייכענט מיט זיי און עס בלייבט טאקע צ י י כ נ ו נ ג און ניט מאהלעריי.

וואָס זשע איז דער אונטערשיעד אין דעם עפּפעקט, וואָס א צייכנונג פון איין זייט און א געמעהלדע פון דער אנדער זייט מאכען? דער אונטערשיעד בעשטעהט אין דעם, וואָס א מאהלער זוכט מיט זיין בילד צו געבען אן אילוזיע פון דער ווירקליכקייט מיט איהר ליכט, לופט, אטמאָספערע, ווייטקייט נאָהענטקייט א. ז. וו. א צייכנונג אָבער איז נישט מעהר ווי אן אבסטראקציע פון דער ווירקליכקייט, עפּעס אן אָנווייז אויף דער ווירקליכקייט. דער מאהלער גיט דעם פולען קערפּער פון זאכען זייער פלייש און בלוט, אזוי צו זאָגען, דער צייכנער גיט נישט מעהר ווי פּראָיעקטען פון זאכען אמאָל מעהר, אמאָל ווענינער אויסגעפיהרטע. דאָ מיט א פּאָר שטריכען, דאָרט מיט א שאטיערונג, דערהויפּט מיט די ליניע, אין קורצע ווערטער, אמאָל אין האלבע ווערטער, ניט דערצייכענענדיג, ניט דערדעדענדיג זאָגט ער ארויס דאָס, וואָס עס ליגט איהם אויפ'ן הארצען און געדאנקען. אין דעם דאָזיגען ניט דעדרעדען ליגט דער צויבער פון א צייכענונג... און מען מוז זעהר גוט קענען די קונסט פון ניט דעדרעדען. אין דעם איז אייגענטליך דער סוד פון יעדער קונסט — נעמליך אין ארויסלאָזען דאָס ניט וויכטיגע און ניט וועזענטליכע. די נפקה מינה איז נאָר וואָס איז א צייכענונג איז דאָס ניט־דעדרעדען נישט א בעהאלטענער סוד. נור אן אָפענער, דרייסטער קונסטגריף. אין דער צייכנונג איז דאָס איהר עסטהעטיק, איהר סטיל. אן אָבגעבראָכענע ליניע, א שטיק לעדיג פּאפּיער, א פּאָר הויכע קאָנטורען זיינען אָפט פון וואונדערבארער רייף און שעהנקייט. ל. פּאַסטערנאַק פארשטעהט דיעזען סוד. ער בעהערשט די גאנצע טעכניק און אלע מיטלען פון צייכנונגס־קונסט. ער ארבייט מיט טינט און פען, מיט קויל, מיט פענסילס שווארצע און פארביגע, מיט פּאַסטעל, מיט וואסער פארב א. ז. וו. אימער א מייסטער — קיין ווירטואָז, ווירקזאם אָהן געקינצעלטע טהעאטראלע עפעקטען, קערן־געזונד אָהן רויהע גראָבקייט, פארטראכט אָהן גריבלעריי, געפיהלפול, אָהן סענטימענטאליטעט.

און דער מענש איז ביי איהם דער צענטער פון אינטערעס. ער זעהט אויסער דעם מענש גאָר ניט. קיין נאטור, קיין פּלאנץ, קיין חיה געפינען זיך ניט אויף זיינע בילדער און סקיצען. דאָר דער מענש און אויב דאָ נאָר ד אָ ס מ ע נ ש י ר י כ ע פ ו ן ' ם מ ע נ ש. דאָס הייסט זיינע גוטע זייטען, זיין ליעבע, זיין גוטסקייט, זיין טרייהערציגקייט און מיילדקייט... שלעכטע מענשען, אין שלעכטע טהאטען פערמיידעט ער...

און דעם שעהנסטען פּלאץ פארנעהמט ביי איהם דאָס קינד, דאָס לעבען אין דער היים, דאָס לעבען וואָס אונזערע פרויען, מוטערס, שוועסטער, מומעס און ניאנקעס בעשאפען מיט זייער ליעבע און זאָרג ארום די קינדער... די אטמאָספערע פון הויזליכקייט און היימליכקייט, וואָס ווארעמט און לאשצעט אזוי אין די ערשטע יאָהר־

א מוטער, זויגענדיג איהר קינד.

רען פון אונזער לעבען און לאָזט אויף אימער שפּורען אין אונזער געדעכטניס.

ער איז קיין מאָל ניט סאַנטימענטאַל, דאָך ווען ער קוקט אויף א זויג־קינד ביי דער מו־טער׳ס ברוסט, ווען ער זעהט דעם גליקליכען שמייכעל אויף דער מוטער׳ס געזיכט, ווערט זיין אויג ווי מיט א טרעהר פון ליעבע פאַרצויגען און שאַרף צייכענען, מיט טרוקענע, קלאָהרע ליניען, קען ער שוין ניט.

איבערהויפּט איז א שאַרפע, קלאָהרע, שטרענ־גע ליניע ביי איהם א זעלטענהייט; ער איז דער היפוך פון אזא צייכנער ווי אפ. משה ליליען. די ליניע פאַרשווינדעט ביי איהם אָפט, גיסט זיך צונויף מיט די שאַטיערונגען, ווערט אָפט אונ־טערבראָכען, צוריבען, צוריסען. זי איז קיין מאָל קיין ציעל פאַר זיך אליין און ניט דער איין איינציגער מיטעל ביי׳ם קינסטלער. זי איז איינע פון מעהרערע וועגען, דורך וועלכע פּאַס־טערנאַק דערגרייכט זיינע איינפאַכע עפּפעקטען. זיי זיינען איינפאַך דיעזע עפעקטען, אָבער זיי רע־דען אזוי צום הארץ און צום שכל...

דעם אידישען לעבען האָט אונזער קינסטלער ליידער אָבגעגעבען נאָר שטיקעלעך און ברעקעלעך פון זיין טאַלאַנט. זעהר ווענינ אידישע טהעמאַס טראָגען זיינע ווערק. שולדיג אין דעם איז געוויס דער פאַקט, וואָס ער האָט אָבגעלעבט דעם גרעס־טען טהייל פון זיין לעבען אין מאָסקווא, אין סאַ־מע הארץ פון דער רוסישער געזעלשאַפט. גע־בוירען געוואָרען איז ער איז אדעם אין יאָהר 1862 ביי פאַרמעגליכע עלטערען, האָט שוין פּרי־הער ארויסגעוויזען פעהיגקייטען צום צייכענען און מאָהלען און האָט טאַקע בעזוכט די אָדעסער צייכענשוהלע. פון אדעם איז ער אוועק קיין מאָסקווא פאַרטצוזעצען איין קינסטלערישע ביל־דונג, פון דאָרט קיין אויסלאַנד, מיונכען, וואו ער האָט עטליכע יאָהר אונערמיעדליך געאַרבייט אונטער די לייטונג פון טיכטיגע לעהרער, און איז צוריק געקומען א פאַרטיגער קינסטלער. כדי צו האָבען וואָהנרעכט אין אלע שטעדט אין רוסלאַנד, האָט ער געענדיגט אַן אוניווערסיטעט אויף א דאָקטאָר. און אזוי האָט זיך דער אדוואָקאַט ל. פּאַסטערנאַק באַזעצט אין מאָסקווא אלס קינסט־לער. אין מאָסקווא געפינט ער זיך נאָך יעצט, פאַרנעהמט זייט 1894 די שטעלע פון א פּראָ־פעסאָר אין מאָסקווער קונסט־שוהלע, געניסט אנערקענונג, כבוד און מאַטעריאַלען וואוילי־שטאַנד.

פּאַסטערנאַק איז געשטאַנען אין נאָהענטער בעציהונג צו טאָלסטאָי׳ס הויז. מעהר ווי אכציג צייכענונגען און בילדער האָט ער געמאַכט פון געניאַלען רוסישען ראָמאַניסט. דיעזע צייכענונ־גען פאַרנעהמען דעם צווייטען פּלאַץ נאָך ריע־פּין׳ס, צווישען די גרויסע מאַסע אָבבילדונגען, וואָס זיינען פון צעהנדליגע קינסטלער געמאַכט געוואָרען אין „יאַסנאַיא פּאָליאַנאַ״. אין מאַנכע בעציהונגען זיינען פּאַסטערנאַק׳ס טאָלסטאָי־צייכנונגען אפשר העכער פון רעפּין׳ס. רעפּין האָט טאָלסטאָי׳ען פאָרגעשטעלט צו אָפיציעל, עפּעס אקוראַט ווי אַן אילוסטראַציע צו טאָל־סטאָי׳ס לעהרען און שאַפען, ניט א פּערזאָן, נאָר א פּערזאָנעפיציערונג... דאָ א באָרוועסען מיט א ביבעל, דאָרט אלס אַן אקערער... פּאַסטערנאַק׳ס צייכנונגען זיינען אינטימער, פּראָסטער, מענש־ליכער, מאַנכע עפּיזאָדען ווי „א פאָרלעזונג אין ענגען פאַמיליען־קרייז ביי א לאָמפּ״, „טאָלסטאָי ביי זיך אין קאַבינעט״, „טאָלסטאָי׳ס טויט אין אָסטאַפּאָוואָ״ זיינען פון גאָר גרויסען קינסטלע־רישען ווערט.

די אומשטענדען פון פּאַסטערנאַק׳ס לעבען האָבען איהם, ווי געזאָגט, ליידער דערווייטערט פון אידישע טהעמאַס. מיר זאָגען „ליידער״, ווייל די עטליכע צייכענונגען פון אידישען לעבען, וואָס פּאַסטערנאַק האָט געמאַכט, ווייזען, וואָס פאַר א טיעף הארציגע שילדערונג פון אונזער גלות ער וואָלט אונז געקענט געבען. נעהמט, למשל, זיין בעקאַנטע צייכענונג „וואוהין״. עס זיצט אַן אלטער איד איינגעבויגען און טראַכט. זיין פּאָזע איז א שטילע, א רוהיגע, קיין דראַ־מאַטיזם, קיין זשעסטיקולאַציע. דיעזער שטיל זיצענדער אלטער איד, וואָס טראַכט זיין טויזענד־יעהריגען געדאַנק „וואוהין״, דערצעהלט אָבער

וואוהין?

מעהר וועגען אונזער שיקזאַל ווי הונדערטע טראַ־גישע פּאָזען און זשעסטען. א צווייטע צייכע־

נונג פון אידישען אינהאלט ווייזט, אז אויך הו־מאָר פעהלט ניט אונזערע קינסטלער, יענער גוט־הארציגער, מענשענפריינדליכער הומאָר.

„מוזיקאנטען" הייסט דיעזע צייכענונג. איי־נער איז א פידלער, דער צווייטער א קלארנע־טיסט, דער דריטער, נאָר א אינגעל, ארבייט מיט די מעשערנע טאצען. עס פיהלט זיך א פ ר ע ה־ל י ך א י ד י ש „ש ט י ק ע ל" מ י ט א ב ע ה א ל ט ע נ ע ט ר ע ה ר". דער ניגון ליגט אויסגענאָסען אויף דעם פּנים פון דעם איי־דישען פידלער און די פּאָזע פון'ם קלארנעטיסט.

מוזיקאַנטען.

נאָר א קינסטלער, וואָס האָט א ווארימען געפיהל פאר דעם זשאנר, פאר דאָס מענשליכע לעבען, האָט געקענעט אזוי פיעל געמיטה אריינלעגען אין אזא איינפאכע גרופּע ווי דיעזע דריי אידישע כרי־זמר.

און דאָ קומען מיר ווידער צו דעם פאקט, וואָס ווייזט אונז, אז דער כוח פון אידישע קינסט־לער און א מעגליכע אידישע קונסט אין גלות ליגט אין דעם געפיהל, אין דעם כמעט פּאַטהאס, מיט וועלכען די אידישע קינסטלער שילדערען דאָס מענשליכע לעבען. צום זשאנר מעהר ווי צו יעדען אנדערען צווייג אין דער מאהלעריי פיה־לען זיי א נייגונג און אין דעם זשאנר זוכען זיי אויס מיט א בעזאָנדערער ליעבע און קראפט נאָר דאָס גוט הארציגע, נאָר דאָס ריין מענש־ליכע. נאטירליך זיינען דאָ אויסנאהמען, אָבער אין גרויסען, אין גאנצען ליגט אין דעם אידישען קינסטלער'ס זשאנר מאהלעריי אן עלעמענט פון מילדקייט, ליעבע און ריהרענדע צערטליכקייט. און פּאַסטערנאַק איז דער בעסטער בעווייז. ביי אנדערע אידישע קינסטלער, וואָס שילדערען דעם אידישען זשאנר, קען מען זאָגען, אז מיר לעגען ארויס אין זייערע בילדער מעהר געפיהל ווי עס איז ווירקליך דאָ אין זיי, ווייל מיר אַליין, אלס אידען, זיינען ניט גלייכגילטיג צו די געשילדערטע מענשען... ביי פּאַסטערנאַק אָבער איז דאָס ניט דער פאל. ער האָט דאָך קיין אידישע טהעמאס כמעט ניט אָנגעריהרט און דאָך זעהן מיר קלאָהר זיין גרויסע ליעבע אין צערטליכקייט צו דעם מענשען־געשלעכט מעהר ווי אויף בילדער פון אנ־דערע קינסטלער. די בעריהמטע בילדער פון מי־טער־ליעבע, פון דעם פראנצויז קאַריער, פערמאָ־גען מעהר עפעקטען אין אזוי גערופענעם „פע־נומבראַ", א צושוואומענעם ליכט־טונקעל, אָבער געוויס ניט מעהר געפיהל ווי פּאַסטערנאַק'ס קליינע איינפאכע צייכענונגען פון מוטער און קינד.

פּאַסטערנאַק איז א רעאליסט, אָבער אויך קיין נאַאיווער רעאליסט. ער איז אויף אזוי ווייט רעאליסט, וואָס ער נעהמט דיעזעלבע פּראָפּאָר־ציעס, וואָס די ווירקליכקייט האָט, ער האלט זיך אָן די גרונד ווארהייטען פון דער נאטור, ער איז איהר געטריי, אָבער ער איז אויך פריי צו דער־זעלבער צייט. אלס צייכנער קומט איהם אימער אוים אויסצוטהאָן די וועלט פון אנדערע ווירק־ליכע ליכטער און פארבען און אָנצוטאָהן זי אין ליניען אין שווארץ און ווייס. איהם קומט אויס צו געבען עפּעס וואָס איז ניט די נאטור אליין, נאָר אן אידעע פון איהר. איהם קומט אויס צו אנאליזירען, טראכטען אום אויסצוגעפינען א שטריק, וואָס זאָל זיין דער סינטעז פון א גאנצע ערשיינונג... און ער געפינט אימער אוים, אז א ווייכע ליניע, א ניט בעשטימטע שארפע שאטיע־רונג דריקט בעסער אוים דאָס, וואָס ער וויל, ווייל דאָס וואָס ער וויל איז נשמה, דעם טיעפען אינ־האלט פון א זאך, וואָס איז מעהר ווי דער בלויי־זער גוף, מעהר ווי די אויסערליכקייט. אונזיכ־בארע עלעמענטען שוועבען ארום די מענשען אויף די בילדער פון אונזער קינסטלער. זיי זיינען שוין קלאנגען פון אן אנדער וועלט, ניט בלויז פון דעם, וואָס ווייזט זיך אונז אין דער פּאָרם פון ליכטער, שאטענס, פארבען אין פּאָרמען... אזא רעאליסט איז א י ז ר א ע ל ס, מיט זיין שטיל־טרויעריגען לירזיזם, אזא איז ש. הערשענ־בערג, יהודה עפּשטיין, קויפמאַן און אזא איז אויך לעאָניד פּאַסטערנאַק.

סובסקרייבט זיך אויף דער „צוקונפט"

# ביבליאָגראַפיע

בן יקיר

## פעלדער, פאַבריקען און ווערקשעפער פון פעטער קראַפּאָטקין.

(איבערזעצט פון דר. י. א. מערסיאָן און אַרויסגעגעבען פון דער „קראַפּאָטקין ליטעראַטור געזעלשאַפט", נײַ יאָרק).

---

די אַרויסגעבער פון דיעזען בוך אין אידיש האָבען זיך געשטעלט אַלס אויפגאַבע, צו שאַפען אַ סאָציאַל־וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור פאַר דעם אידישען לעזער. דער אידישער אַרבײַטער האָט ביז יעצט געקראָגען זײַן גײַסטיגע נאָהרונג הויפּטזעכליך פון צײַטונגען און זשורנאַלען און טהײַלווײַז פון פּאָפּולערע בראָשורען. די „קראַפּאָטקין ליטעראַטור געזעלשאַפט" גלויבט, אַז די אידישע סאָציאַליסטישע בעוועגונג האָט שוין דערגרײַכט אַזאַ שטופּע, אַז עס איז נויטיג „צו בויען אַ אידיש־סאָציאַליסטישע בי־בער ליטעראַטור". די „געזעלשאַפט" האָט זיך דאַרום אונטערנומען צו געבען אין אידיש די קלאַסישע ווערק פון פּרודאָן און שטירנער, פון לאַסאַל און מאַרקס, פון קראַפּאָטקין און אַנדערע לעהרער פון סאָציאַליזם און אַנאַרכיזם. דאָס בוך וואָס ליעגט פאַר אונז איז אַלזאָ אַ טהײַל פון דער פּראָגראַם, וועלכע די „געזעלשאַפט" האָט אויסגעאַרבײַט.

קראַפּאָטקין'ס סאָציאַלע פילאָסאָפיע איז גוט בעקאַנט אונזערע לעזער. אַלס אַנאַרכיסט איז ער ניט איינפערשטאַנען מיט דער לעהרע פון די מאַרקסיסטען, אַז די עקאָנאָמישע ענטוויקלונג פון אונזער געזעלשאַפט פיהרט דערצו, אַז די אינדוסטריען פון יעדען קאַפּיטאַליסטישע־ענטוויקעלטען לאַנד זאָלען צענטראַליזירט ווערען אין געוויסע פּלעצער און אַז אַלע רײַכטהומער זאָלען קאָנצענטרירט ווערען אין די האַנד פון אַ קליינער גרופּע קאַפּיטאַליסטען. פיעלע שרײַבער, קאַפּיטאַליסטישע און אַנאַרכיסטיש־געזאָנגענע, האָבען פּרובירט אָבצושטרײַטען דיעזען מאַרקסיסטישען „געזעץ". זיי האָבען אָנגעוועכדעט די מעטהאָדע פון „אַ רײַנער קריטיק", פון השערות און בויך־סברות. קראַפּאָטקין איז געווען דער ערשטער וואָס האָט פערשטאַנען, אַז דאָס איז ניט קיין פראַגע פון זאָגען „יאָ" אָדער „נײַן", אַז די טהעאָריע פון מאַרקס'ען איז געווען בעגרינדעט אויף פאַקטען פון דער עקאָנאָמישער ענטוויקלונג פון קאַפּיטאַליזם, און אַז אום אָבצולײַקענען דיעזע טהעאָריע איז נויטיג צו מאַכען אַ טיעפע און גענויע אויספאָרשונג אויף דעם גרונד פון נײַע סטאַטיסטישע און עקאָנאָמישע פאַקטען. שוין אין 1888 האָט ער געלאָזט פערעפענטליכען אין דעם זשורנאַל „נײַנטײַנטה סענטשורי" אײַניגע אַרטיקלען, וועלכע האָבען ענטהאַלטען דעם תמצית פון זײַן קריטיק איבער דער מאַרקסיסטישער טהעאָריע פון קאָנצענטראַציע פון קאַפּיטאַל. שפּעטער מיט צעהן יאָהר האָט ער אָפּגעדרוקט די ערשטע אויסגאַבע פון זײַן בוך — „פעלדער, פאַבריקען און ווערקשעפער", וועלכער האָט אויסגעאיבט אַ געוויסען אײַנפלוס אפילו אין די רײַהען פון די דײַטשע סאָציאַל־דעמאָקראַטען. גוט־בעקאַנטע סאָציאַליסטען האָבען אויף זיך גענומען צו „רעווידירען" די מאַרקסיסטישע לעהרע, בעזאָנדערס אין דעם פּונקט פון קאָנצענטראַציע פון קאַפּיטאַל. קראַפּאָטקין איז אין דיעזער הינזיכט ניט אָבגעשטאַנען און אַלץ געקליבען נ י י ע ם מאַטעריאַל פאַר די צווייטע אויפלאַגע פון זײַן ווערק, וועלכע, איז ערשינען אין 1912. די אידישע אויבערזעצונג איז געמאַכט געוואָרען פון דיעזער פערבעסערטער און פערגרעסערטער אויסגאַבע.

דאָס בוך קען איינגעטהײַלט ווערען אין פיער חלקים. דער ערשטער טהײַל זוכט צו בעווײַזען, אַז די עקאָנאָמישע ענטוויקלונג פון אַלע לענדער צײַגט, אַז יעדעס לאַנד איז ג ו נ ס ט י ג פאַר פערשיעדענאַרטיגע אינדוסטריעלע פּראָדוקציאָן. צוריק מיט עטליכע צעהנדליג יאָהר האָבען די עקאָנאָמיסטען געדענקט, אַז די „צוטײַלונג פון אַרבײַט" איז געווען אַ געזעץ, וועלכע די פעלקער האָבען ניט געקענט איבערמאַכען; זיי האָבען צוטײַלט די מענשהײַט אויף ס פּ ע צ י אַ ל י ז י ר ט ע ווערקשעפער און געלערענט, אַז אײַניגע לענדער, ווי צום בײַשפּיעל אונגאַרן און רוסלאַנד, זײַנען פון דער נאַטור בעשטימט געוואָרען צו זײַן די פּאָדריאַדטשיקעס פון תבואה פאַר די אינדוסטריעלע לענדער, ווערענד אַנדערע מדינות מוזען בעזאָרגען די ווערלד מיט פערשיעדענע פאַבריק פּראָדוקטען און ד. ג. די לאַגע איז גאַנץ אַנדערש יעצט. קראַפּאָטקין דענקט, אַז פּונקט ווי דער א י י נ צ ע ל נ ע ר אַר־בײַטער לײדט פון ס פּ ע צ י אַ ל י ז אַ צ י ע און ער זוכט אָנצו־ווענדען אַלע מעגליכקײטען צו בײַטען זײַן אַרבײַט און צו אויסאיבען אַ ל ע זײַנע פעהיגקײטען, אַזוי ווילען אויך די פעלקער זיך ניט לאָזען ספּעציאַליזירען.

„יעדעס פאָלק איז אַ געמישטער קבוץ פון אַלערליי געשמאַקען און נײַגונגען, פון בעדערפנישען און מעגליכקײטען, פון פעהיגקײטען און ערפינדערישע קרעפטען. די טעריטאָריע וואָס יעדעס פאָלק בעוואוינט, איז ווידער אַ העכסט פערשיידענער צונויפשטעל פון באָדענס און קלימאַטען, פון בערג און טהאַלען, פון משופּע'דיגע פלאַכען, וועלכע פיהרען צו נאָך גרעסערע פערשיידענהײַטען פון טעריטאָריען און ראַסען. פערשיעדענאַרטיגקײט איז דער כאַראַקטער־צײַכען אי פון דער טעריטאָריע, אי פון איהרע אײַנוואוינער; און אָט די פערשיידענאַרטיגקײט מײַנט פערשיידענע בעשעפטיגונגען".

דער פערפאַסער ברענגט אַ רײַהע סטאַטיסטישע בעווײַזע פון ענגלאַנד, רוסלאַנד, דײַטשלאַנד, איטאַליען, שפּאַניען, אינדיען, יאַפּאַן, די פעראײַניגטע

שטאַמען און אַנדערע לענדער, אַז די טענדענץ איז אויבערלאַ אויגנצופיהרען „פערשידענאַרטיגקייט" און פערשיעדענע אינדוסטריען. ער זוכט דאָס צו בעווייזען דורך די אָפיציעלע רעפּאָרטען פון אימפּאָרטס און עקספּאָרט אין יעדען לאַנד. עס איז אמת, אַז ער דערמאָנט די ווירקונג פון הויכע טאַריפען אויף דעם וואוקס פון די פערשיעדענע אינדוסטריען", — ער רעכענט אָבער דיזע ווירקונג פאַר ניט וויכטיג, אויב ניט פאַר אַ שטערונג אין דעם נאַטירליכען וואוקס פון די פערשיעדענע צווייגען פון אינדוסטריע. דאָס איז אַ פונקט, וועלכער שעדיגט זעהר פיעל דער „וויסענשאַפטליכקייט" פון קראַפּאָטקין'ס שליסע. די פראַגע איז אַ צו וויכטיגע, אום מען זאָל זי אַוועקמאַכען מיט דער האַנד אָדער בלויז מיט אַ בעמערקונג, אַז עס איז „אַ גראָבער טעות" צו דענקען, אַז די פערקלענערונג פון אימפּאָרטס אין רוסלאַנד האָט דערהויפּט צו פערדאַנקען די הויכע טאַריף צינזען. קראַפּאָטקין האָט אויך בשום אופן ניט אָבגעלייקענט דעם פאַקט, אַז געוויסע לענדער זיינען ספּעציעל מסוגל פאַר געוויסע פּראָדוקטען און אַז עס לוינט זיך זיי בעסער צו אימפּאָרטירען אַזעלכע פּראָדוקטען פאַר וועלכע זיי זיינען ניט ס פּ ע צ י ע ל גינסטיג. דער ביישפּיעל פון ענגלאַנד מיט אימפּאָרטירטע תבואות איז גאָר ניט בעוויזענד. צוגעגעבען, אַז עס לוינט זיך פאַר ענגלאַנד אַליין צו פּראָדוצירען תבואות איידער זיי אַריינפיהרען פון רוסלאַנד, האָט דאָך קיין ערנסטער שרייבער קיינמאָל ניט בעהויפּטעט, אַז ענגלישע לאַנד איז ניט גוט פאַר תבואות. דער ביישפּיעל וועגען דער אמעריקאַנער זיידען אינדוסטריע בעווייזט פונקט פערקעהרט, אַז געוויסע אינדוסטריען קען מען מיט גוואלד ניט אויפבויען, אפילו ווען עס איז פאראַן א הויכער טאַריף. דאָס זעלבע בעווייזט די וואָלל אינדוסטריע, די בעמישע אינדוסטריע און ד. ג.

רעדענדיג וועגען דער פערקלענערונג' פון אימפּאָרטירטע סחורות אין רוסלאַנד, צייגט דער אוטאָר אָן גאַנץ ריכטיג, אַז די אימפּאָרטס פון ענגלאַנד זיינען פערקלענערט געוואָרען. האָט אפשר רוסלאַנד אימפּאָרטירט די זעלבע פּראָדוקטען פון אַנדערע לענדער, ווי צום ביישפּיעל, דייטשלאַנד, וועלכע איז די העצטע צעהנדליג יאהרען געווען קאָמערציעל זעהר שטאַרק פערבונדען מיט רוסלאַנד? עס איז ניט נויטיג דאָ ארויסצוגעהן אין סטאַטיסטישע אַרגומענטען. — עס איז אבער א פאקט, אַז די פיעלע ציפערען וואס זיינען צוזעעט און צושפּרייט אין דער ערשטער אבטיילונג פון בוך צייגען בלויז, אַז די פעלקער, וועלכע ער רעכענט אויס, זיינען שוין אַרויסגעוואָקסען פון דעם פּרימיטיוועם צושטאַנד פון ערד־אַרבייטער און האָבען זיך גענומען צו אינדוסטריעלער טהעטיגקייט. דאָס האָט קיינער קיינמאָל ניט געלייקענט.

קראַפּאָטקין גיט צו, אַז אין דער יעצטיגער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט קען אזא ענדערונג צו גונסטען פון „פערזאיניגטער ארבייט" ניט דורכגעפיהרט ווערען גרינדליך. אויך אין דיעזען פּרט קען מען אויסזעצען געגען דעם אוטאָרס שליסע. עס לעגט זיך אויף דעם שכל, אַז אין דער היינטיגער סיסטעם איז לייכטער איינצופיהרען „פערשיעדענאַרטיגקייט", ווייל די קאַפּיטאַליסטען וואס זוכען פּראָפיטען זאָרגען זיך ניט פאַר די אינטערעסען פון די קאָנזומענטען: מיט דער היקף פון הויכע טאַריפען שליסען זיי אויס אלס אויסלענדישע פּראָדוקטען און צווינגען דאָס פאָלק צו קויפען די „היימישע" פּראָדוקטען, כאָטש זיי קאָסטען פיעל טייערער און זיינען פיעל נידריגער אין קוואַליטעט.

קראַפּאָטקין האָט אויך פאַרזעהן צו ערקלעהרען, ווי עס קומט וואס טראָץ דעם וואוקס פון היימישע אינדוסטריען אין יעדען לאַנד, זיינען דאָך די אימפּאָרטס און עקספּאָרטס געוואקסען יעדען יאהר. דאָס בעווייזט דאָך, אויף דעם ערשטען בליק, אַז א לאַנד קען ניט, אדער אם וויניגסטענס אַז די ט ע נ ד ע נ ץ פון די לענדער איז ניט, ווי ער בעהויפּטעט, אַליין צו פּראָדוצירען און אַליין צו פערברויכען „דעם גרעסטען טייל פון זייער לאַנד־ווירטשאַפטליכע און פאַבריצירטע פּראָדוקטען". אין אלגעמיין, רעדענדיג פון אַ טעכנישען שטאַנדפּונקט, איז די סטאַטיסטישע זייט פון דעם בוך זעהר ניט צופריעדענשטעלענד. אנשטאט אויסצוארבייטען אייניגע פעסט־בעשטימטע טעמען, וועלכע זאָלען קלאָר צייגען די פּראָדוקציאָן, די אימפּאָרטס, די עקספּאָרטס, די ווערטה פון די פּראָדוקטען, די שכירות פאַר ארבייט אין יעדען לאַנד, זיינען די ציפערען צושפּרייט איבער פיעלע זייטען, אָהן א סיסטעם, אָהן א שייכות איינע צו די אַנדערע, אזוי אז אפילו פאַר ספּעציאליסטען איז ניט אַזוי לייכט צו מאַכען איראָנענד ווערכען פערגלייך צווישען פערשיעדענע לענדער. פאַר איינפאַכע לעזער איז דאָס רויהער מאַטעריאַל, פון וועלכען זיי קענען קיין שליסע ניט ציהען און מוזען גלויבען דעם אוטאָר אויפ'ן וואָרט.

דער צווייטער טהייל פון בוך, וועלכער בעווייזט „די מעגליכקייטען פון אגרוקולטור" איז אין אַלע הינזיכטען אויסגעהאַלטען. קיינע אויסזעצונגען קענען ניט געמאַכט ווערען אפילו פון סטאַטיסטישע טעכנישען שטאַנדפּונקט, פון וועלכען דער ערשטער טייל ליידעט אזוי פיעל. עס איז א ריין וויסענשאַפטליכע אויספאָרשונג, אָהן א הגענד ווערכער פאַר לעמיק, געשריבען אין א גלענצענדען און פּאָפּולערען סטיל, ווי נור קראַפּאָטקין קען שרייבען, אין די פערשיעדענע פאַקטען וואס קראַפּאָטקין האָט געזאַמעלט מאַכען ווירקליך „א סוף פון דעם שווינדעל וועגען איבער־בעפעלקערונג", וועלכער האָט געשריען קען די וועלט זייט דער בעריהמטער ענגלישער עקאָנאָמיסט מאַלטוס האָט פערעפענטליכט זיין „פּרינציפּ פון בעפעלקערונג", לויט וועלכען עס קומט אויס, אַז די מענשהייט וועט אימער מוזען ליידען עקאָנאָמיש, ווייל די בעפעלקערונג וואקסט אָהן אַן ערך גרעסער ווי די לעבענסמיטלען. דער פערפאַסער בעווייזט, אַז עס איז ניטאָ קיין גרונד צו מורא האָבען פאַר אַן איבערבעפעלקערונג אפילו אין דער צוקונפט, אַז א דאַנק דער אינטענסיווער לאַנדווירטשאַפט איז די פּראָדוקטיוויטעט פון לאַנד פיעל געוואקסען און קען נאָך פיעל מעהר וואקסען, אזוי אַז מיר קענען בעקומען פון דער ערד אַלץ וואס

מיר ברויכען, „אונטער יעדען קרימאט און אויף יעדען באָדען.“

דער דריטער טהייל פון בוך בעהאנדעלט די פראגע פון „קליינע אינדוסטריען און אינדוסטריעלע דער־פער“. די מארקסיסטישע טהעאָריע פון קאָנצענטרא־ציע פון קאפיטאל ווערט אָבגעלייקענט דורך א מאַ־סע פאקטען פון פערשיעדענע לענדער. דאָ איז ניט דער פּלאַץ צו אַנאַליזירען דיזע פאקטען און צו ציי־הען, וואו דער אוטאָר האָט רעכט און וואו ער מאכט א טעות. דער מאַטעריאל איז אבער יעדענפאלס ווערטה צו שטודירט ווערען.

דער פיערטער טהייל ענטהאַלט א קורצען אבער גוטמרייבען אַנאַליז פון די רעזולטאַטען, וועלכע די צוטיילונג פון ארבייט האָט געבראכט. די צו־טהיילונג איז א קלאר. זי מאַכט דעם ארבייטער פאר אן אוטאָמאַט, לאָזט איהם נוט דענקען, טייטעט דעם עסטהעטישען געשמאק און די איניציאטיווע. פון דער אנדערער זייט האָבען די וויסענשאַפטס לייט, צו־ליעב זייער ענגער ספּעציאליטעט, דערגרייכט אַזאַ מדרגה, אז זיי פּראָבטען פּשוט טעכנישע ארבייט. דאָס איז אַן אומגליק פאר דער געזעלשאַפט, וועמעס אידעאל עס מוז זיין צו געבען יעדען מענש, אָהן אונטערשיעד פון געבורט, „אַזאַ ערציהונג וואס זאל איהם אדער איהר געבען די מעגליכקייט צו פער־ווייניגען א גרינדליכען שטודיום פון וויסענשאַפט מיט אַ גרינדליכער קענטשאַפט פון האנדווערק.“ די גוטסטיגע ארבייט און די האנד־ארבייט מוזען געהן האנד אין האנד. די פעראייניגונג וואָלט געבראכט גליק דער מענשהייט, — פערשטעהט זיך, — „ווען יעדער איינער וואָלט גענומען זיין חלק אין דער פּראדוקציאן און ווען די פּראדוקציאן וואָלט פער־געזעלשאפטליכט געווארען... אזא געמיינשאַפט וואלט ניט געוואוסט פון עלענד אין מיטען פון רייכטהום... זי וואלט פריי געריכטעט איהר שוואונג צו די העכ־סטע ספערען פון פּראגרעס וואס דער מענש קען נור דערגרייכען.“

א שעהנער, א נאָבעלער אידעאַל — אויך אונזער אידעאַל!

עס זיינען פאַראַן פיערע פּונקטען, אויף וועלכע עס וואָלט געווען ווינשענסווערטה זיך אָבצושטעלען. ליידער איז דער געוועהנליכער פּלאַץ פון א רעצענזענט צו בעשרענקט פאר אן אָבשאַצונג פון אזא ווערק. צום שלוס מוז אָבער געזאָגט ווערען, אַז דער איר־בערזעצער, דר. מעריסאָן, פערדיענט אן אמת'ן יישר כח פאר דער עהרליכער און טרייער איבערזעצונג פון דיזען טעכנישען ווערק. די טאַבעלען און די אָנמערקונגען זיינען פּינקטליך רעפּראָדוצירט געוואָ־רען; די דיאגראמען זיינען ארויסגעקומען אפילו קלאָרער ווי אין אריגינאל. דער אידישער לעזער האָט אלזא אין אלע פּרטים די לעצטע אויסגאבע פון קראפּאָטקין'ס ווערטהפולען ווערק.


# אויף דער פינפטע עוועניו

וואו עס געפינען זיך די אַריסטאָ־קראַטישע דאַמען, וועלכע זיינען די אמת'ע מבינים אויף אַ גוטען סיגארעט, סמוקט מען נאָר י. ב. קרינסקי'ס

# פינפטע עוועניו

סיגאַרעטס

איז דער בעסטער
יוניאָן־מייד סיגאַרעט
וואָס דער מארקעט האָב ביז איצט
פּראָדוצירט.

פאַר די קאָווערס גיט די פירמא פּראכט פאָלע פּרעזענטען — פאָדערט א קאַטאַלאָג פריי. שרייבט: י. ב. קרינסקי, 207 נ. 4טע סט., ברוקלין, נ. י.

Vol. XXI No. 10. OCTOBER, 1916

א. ליעסין:

# קעמפּיין - נאָטיצען

אַמאָל און איצט. — דער פּאָרטשריט פון סאָציאַליזם. — מאיר לאָנדאָן אין קאָנגרעס.

די ערשטע גרויסע שטימען־צאָהל האָבען די אמעריקאַנער סאָציאַליסטען געצויגען אין 1902, מיט 14 יאָהר צוריק. דאָס איז געווען דער ערשטער פּיערטעל מיליאָן סאָציאַליסטישע שטימען — ביי 5 מאָל אזוי פיעל ווי מיט 4 יאָהר פריהער און ביי 2 מאָל אזוי פיעל ווי מיט 2 יאָהר פריהער. און דער איינדרוק איז געווען, אויף ווי־פיעל מיר עראינערען זיך, א שטארקער, אן איבערראשענדער.

ביז יענער צייט האָבען די סאָציאַליסטען מיט דער זינדיגער ערד וועניג־וואָס שייכות געהאַט; זיי זיינען געשטאַנען אין הערליכער איינזאַמקייט, אָפּגעזונדערט פון דעם ארומיגען לעבען, פערפרעמדט פון דער פערפיהרערישער וועלט. דאָס פלעגען געוועהנליך אלץ זיין אייגענע מענשען; אייגענע מענשען פלעגען ריידען און אייגענע מענשען פלעגען אפּלאָדירען, אייגענע מענשען פלעגען אגיטירען און אייגענע מענשען פלעגען שטימען. און די גאַנצע סאָציאַליסטישע ארבייט פלעגט אָפּטמאָל אויסקומען ווי די ארבייט פון א סיזיף, וועלכער איז פערשאָלטען געווען פון די געטער צו שלעפען שטיינער אויף א שפּיץ בארג, און נאכהער ארונטער־ווארפען זיי, און נאכהער ווידער ארויפשלעפען זיי און נאכהער ווידער ארונטערווארפען זיי, און אזוי ביז אָהן סוף. די היגע סאָציאַליסטישע מאסע איז בעשטאַנען הויפּטזעכליך פון אויסלענדער, וועלכע פלעגען אָנהארטען זייער סאָציאַליזם נור ביז וואנען זיי פלעגען זיך אויסגרינען. דעם פּלאַץ פון אזעלכע אויסגעגרינטע אויס־סאָציאַליסטען פלעגען פערנעהמען די פריש־אָנגעקומענע אימיגראַנטען, מיט וועלכע מען פלעגט נעהמען קנעלען פון דאָס ניי. און עס האָט זיך געדוכט, אז אזוי וועט עס שוין אָנגעהן ביז אָהן סוף.

און אזוי ווי עס פאסירט אָפט מיט די סאָציאַליסטישע פּארטייען, וואָס לעבען מעהר אין דער לופטען איידער אויף דער ערד, האָבען ביי אונז שטענדיג געבוישעוועט די פּארטיי־מחלוקות, עס האָבען שטענדיג געקראַכט די פּארטיי־שפּאַרטונגען. פערשטעהט זיך, מענשען וועלען אימער האָבען מיינונגס־פערשיעדענהייטען, און דאָס האָבען אויך די פּארטייען וואו דער סאָציאַליזם האָט שוין ערדייכט די מדרגה פון א וויכטיגער געזעלשאַפטליכער מאַכט. דאָן אָבער בלייבען די מיינונגס־פערשיעדענהייטען נור מיינונגס־פערשיעדענהייטען און ניט קיין שפּאַלטונגען, ווייל הינטער די מיינונגס־פערשיעדענהייטען שטעהט א גרויסע און איינפלוסרייכע בעוועגונג, א גוואַלטיגער ערנסט, א גוואַלטיגע פערנטוואָרטליכקייט. ביי אונז, דאַגעגען, זיינען הינטער די מיינונגס־פערשיעדענהייטען געשטאַנען נור גרויסע, שרעקליך קלאַסענבעוואוסטע פּאַפּירענע פּלאַטפאָרמען. מיט דער ווירקליכקייט האָבען מיר ווייניג וואָס צו טהאָן געהאַט, קיין ערנסט האָט אויף אונז ניט געדריקט, קיין פערנטוואָרטליכקייט האָבען מיר ניט געטראָגען. דארום האָט עס אלעס ביי אונז אָנגענומען, גאַנץ אומגעקומפּערט און גאַנץ אונגליקליך, א נישטיגען, העסליכען כאַראַקטער פון פאַמיליען־צאַנקעריען.

דער ערשטער פּיערטעל מיליאָן סאָציאַליסטישע שטימען האָט אָבער די אטמאָספערע ריינער און לינדער און פרישער געמאַכט. דאָס איז געווען די ערשטע גרויסע כוואַליע, וואָס האָט א רעכט ביסעל אראָפּגעטראָגען דעם זומפּ פון ארערליי קליינליכקייטען און אינטריגעס, וואָס האָט א רעכט ביסעל אראָפּגעשוויינקט די מיקראָבען פון מחלוקות און שפּאַלטונגען. מיר האָבען דערפיהלט, אז אונזער טרויעריגע סיזיפראָלע איז שוין געענדיגט; מיר האָבען דערפיהלט, אז די סאָציאַליסטישע לעהרע הערט שוין אויף צו זיין אין אמעריקא אן אימפּאָרטירטע לעהרע פון אויסלענדער, אז די סאָציאַליסטישע בעוועגונג הויבט שוין אָן צו ווערען א וויכטיגע מאַכט אין אונזער גרויסער רעפּובליק. און צוזאַמען מיט דיעזע געפיהלען זיינען אויך געקומען די געפיהלען פון פעראַנטוואָרטליכקייט.

און דער איינדרוק איז געווען אזוי שטארק און איבערראשענד אויך פאר אונזערע שונאים. אזוי ווי א מעכטיגע קייט וואָלט זיך דאָ אָפּגע־ריסען און א קלאפּ געטהאָן מיט איין עק איבער דעם ארבייטער, אויפוועקענדיג אין איהם בע־וואוסטזיין און ליכטיגע האָפנונגען, און מיט׳ן צווייטען עק איבער דעם קאפּיטאליסט, אויפ־רייצענדיג זיין פאנטאזיע מיט אלערליי שרעק־בילדער. ארום יענער צייט איז עס מארק האנא, דער דאמאָלסדיגער אלמעכטיגער באָם פון דער רעפּובליקאנער פּארטיי, ארויסגעקומען מיט זיין בעריהמטער נביאות, אז עס וועט לאנג ניט דויערען און מיר וועלען האָבען אין אמעריקא נור צוויי גרויסע פּארטייען — איינע וועט זיין די רעפּובליקאנישע פּארטיי און די צווייטע וועט זיין די סאָציאליסטישע פּארטיי.

14 יאָהר זיינען זייט דאן פאראיבער. און דער וואוקס פון דער סאָציאליסטישער בעוועגונג געהט אָן אלץ זיכער און זיכערער, לאנגזאם אביסעל פיליייכט, אָבער אָהן אָבהאלט, אָהן אויפהער. און ווען מיר בעטראכטען די גוואלטיגע מיינונגס־פערשידענהייטען, וואס דער וועלט־קריג האָט ארויסגערופען און צוטהייל־ט די סאָציאליס־טען פון אלע לענדער און אויך פון אמעריקא; און ווען מיר בעטראכטען, ווי אָט די מיינונגס־פערשיעדענהייטען לעבען ביי אונז אונטער איין סאציאליסטישען דאך, און קיין געפאהר פון א שפּאלטונג, אפילו פון צערשפּליטערנדע מחלוקות מערקט זיך ניט; און ווען מיר פּרופען פערגלייכען אזא צושטאנד אין דער פּארטיי מיט דעם צושטאנד אין דער פּארטיי פאר־פּופצעהן און פאר־צוואנציג יאָהרען — דאן ערשט זעהן מיר אם קלאָהרסטען און אם שעהנסטען, אז אונ־זער אמעריקאנער סאָציאליסטישע פּארטיי איז ווירקליך אויסגעוואקסען צו זיין א גרויסע, ערנסטע, פּעראנטוואָרטליכע פּארטיי.

און איצט, נאָך 14 יאָהר, ערוואַרטען מיר שוין צו ציהען צוויי מיליאָן שטימען. און אלץ פעסטער ווערען מיר אין אונזער גלויבען, אז די נביאות פון מארק האנא הויבט שוין אָן מקוים צו ווערען, אז באלד־באלד און זי וועט שוין וועגרען די וואונדערליכע ווירקליכקייט.

* * *

מיט 14 יאָהר צוריק, נאָך דעם ערשטען פיערטעל מיליאָן סאָציאליסטישע שטימען, בעת די אָנגעפליגעלטע התלהבות האָט זיך געטראָגען הויך, זיינען ארויסגעקומען אונזערע מעפיסטאָ־פעלס און גע׳טענה׳ט: אזוי און אזוי, דער סאָ־ציאליסטישער ערפאלג איז גאָר ניט קיין עכט סאציאליסטישער, אז ער איז גאָר דער רעזולטאט פון ספּעציעלע אורזאכען, פון געוויסע ספּעציעלע, נור פאר דיעזען יאָהר גינסטיגע אומשטענדען.

ערשטענס, האָט מען אָנגעוויזען, האָט דעם סאָציאליסטישען ערפאָלג זעהר פיעל מיטגעווירקט דער גרויסער קוילען־סטרייק, וואָס האָט דאן אויפגעטרייסעלט דאָס גאנצע לאנד. צווייטענס, זיינען ביידע גרויסע פּארטייען דאן אָנגעקומען איינע צו די אנדערע אזוי נאָהענט, אז עס איז קיין שום אינטערשיעד צווישען זיי ניט געווען, און יעדער איינער, וואָס האָט נור אויגען געהאט צו זעהן און אויערן געהאט צו הערען, האָט גע־זעהן און געהערט, אז די פּאָליטישענס ראנגלען זיך דאָס אזוי צווישען זיך און טומלען דאָס און גוואלדעווען אזוי נור און דורכאויס צוליעב דעם אָפּיס. דריטענס, האָט דאן אויסגעהויכט איהר לעצטען אטעם די פאפּוליסטישע פּארטיי, און אזוי ווי קיין אנדער דריטע רעפּאָרם־פּארטיי האָט זיך ניט בעוויזען, איז די סאָציאליסטישע פּארטיי געוואָרען איינע פון איהרע יורש׳טעס.

האָבען מיר געענטפערט, אז דאָס איז טאקע אלעס אמת, אז די אורזאכען זיינען טאקע געווען ספּעציעלע, אז דער יאָהר איז טאקע געווען זעהר א גינסטיגער פאר׳ן סאָציאליזם; אזעלכע אור־זאכען וועלען מיר אָבער שוין מוזען האָבען אלץ אָפּטער און אָפטער, אזעלכע יאָהרען וועלען מו־זען אָנקומען אלץ מעהר און מעהר און אלץ גינס־טיגער און גינסטיגער וועלען זיי מוזען ווערען פאר׳ן סאָציאליזם.

דער גרויסער קוילען־סטרייק האָט אָהן צוויי־פעל זעהר פיעל מיטגעווירקט צו פּאָפּולאריזירען דעם סאָציאליזם צווישען די גרויסע אמעריקאָ־נער פאָלקס־מאסען. אזעלכע גרויסע צוזאמענ־שטויסונגען צווישען אָרגאניזירטען קאפּיטאל און אָרגאניזירטער ארבייט וועלען אָבער מוזען פאָר־קומען אלץ אָפטער; דער מעכטיגער וואוקס פון די טראָסטס פון איין זייט און פון די ארבייטער־יוניאנס פון דער אנדער זייט, מאכען אזעלכע צו־זאמענשטויסונגען אלץ אונפערמיידליכער. ריזיגע סטרייקס וועלען ווערען אין אמעריקא א שטענ־דיגע מכת מדינה. זיי וועלען אימער מעהר אלץ סטראשען און אויפטרייסלען דאָס גאנצע לאנד; זיי וועלען אימער מעהר אלץ אויפרייסען די אוי־גען פון ארבייטער פאָלק אויף די סאָציאליסטישע וואהרהייטען.

עס איז ווידער אמת געווען, אז ביידע קאָ־פּיטאליסטישע פּארטייען האָבען ניט געהאט קיין ריכטיגע אישיו, קיין ריכטיגען אויסרייד פאר זייער קעמפּפען צווישען זיך. מען האָט גאנץ דייטליך ארויסגעזעהן, אז זיי אונטערשיידען זיך נור מיט׳ן נאָמען, אז דער גאנצער קאמפּף איז אָנגעגאנגען נור פאר׳ן אָפּיס. פּרעזידענט רוז־וועלט איז דאן ארויסגעטראָטען מיט א גאנצער רייהע ראדיקאלע פראזען און האָט ארויסגע־גנב׳עט דעם ווינד פון די דעמאָקראטישע זעגלען. די דעמאָקראטישע פּאָליטישענס, אמת, וואָלטען ניט בעשטאנען אויסצוגעפינען נאָך מעהר ראדי־קאלע, נאָך מעהר קרעפטיגע פראזען. ברייען׳ס צווייטע נידערלאגע, וואָס איז דאן אזוי פריש געווען אין געדעכנים, האָט זיי אָבער אָבגעשראָ־קען. די דעמאָקראטישע פּארטיי האָט זיך גע־רוקט אלץ רעכטס און רעכטס, צוריק צו איהר גאָלדענער פאָהן, צו איהר קאָנסערוואטיוועם,

קליוולענדיזם. דאָס איז טאקע אמת געווען. עס איז אָבער אלץ דייטליכער ארויסגעקומען, אז דאָס זעלבע וועט מוזען פּאַסירען אויף אין די קומענדע יאָהרען. די דעמאָקראטען, אָנגעשראָקען פון דעם דורכגעפאלענעם ברייעניזם, וועלען אויך ווייטער אָבטרייסלען זיך פון צו שטארקע ראדי־קאלע פּראָגראמען. די רעפּובליקאנער, אָנגעשפּאָ־רעט אויף א ווילד־רייטערישען אופן פון רוז־וועלט׳ן, וועלען אויך ווייטער גאלאָפּירען אויף דער ראדיקאלער פּראזע. און ס׳וועט אויסקומען, אז די דעמאָקראטען וועלען זיך שוין ניט ארויס־שטעלען צו ראדיקאל און די רעפּובליקאנער וועלען זיך שוין ניט ארויסשטעלען צו קאָנסערוואַ־טיוו. און די אמעריקאנער ארבייטער, וועלכע זוכען אימער אין איינער פון די צוויי פּאָליטישען־גרופּען די קלענערע צרה, וועלען דאָס שוין בשום אופן ניט קענען אויסזוכען. זיי וועלען מוזען זעהן אין ביידע גרופּען איין גלייכע צרה — די גרויסע צרה פון דעם ווילד־הערשענדען, פּאנאנדערגעשפּאַנטען, רוצח׳ישען קאַפּיטאליזם.

עס איז אלץ דייטליכער ארויסגעקומען, אז די דעמאָקראטישע פּארטיי, וועלכע ציהט איהר הויפּט יניקה פון די העכסט רעאקציאנערע איי־ניקאַך פון די אמאָליגע שקלאַפּען־האלטער, וועט אויף אן ערנסטען אופן צום ראדיקאליזם ניט ווענדען זיך. עס איז וויעדער אלץ דייטליכער ארויסגעקומען, אז די רעפּובליקאנישע פּארטיי, וואָס מוז דאָך אפּעלירען צו די גרויסע מאסען פון פאָלק, קען לאנג אויפ׳ן שווינדעל פון „פול דינער פּייל״ און דעם אָפּען־ציניש מארק־האַ־נא׳שען קאָנסערוואטיזם ניט האלטען זיך. די צוויי פּאָליטישע פירמעס, וואָס פיגורירען אונ־טער׳ן נאָמען פּארטייען, וועלען מוזען גנב׳ענען איינע ביי די אנדערע שטיקער פּראָגראם און וועלען אלץ עהנליכער איינע אויף דער צווייטער. פיעלע פון די עלטערע רעפּובליקאנער אויבען אָן אין דער פּארטיי וועלען, פערשטעהט זיך, אלץ נאָך עקש׳ענען זיך געגען יעדער ראדיקאלער פּראזע. דאגעגען, פיעלע פון די דעמאָקראטען און לייבאָר פּייקערס וועלען אלץ נאָך שרייען, אז די דעמאָקראטישע פּארטיי איז כמעט־כמעט אן ארבייטער פּארטיי. פּאָליטישענס פון ביידע לאגערען וועלען זיך ראנגלען, און ראנגלענדיג זיך ארויסקאָזען א גאנצען וואָלקען שטויב אין די אויגען פון די בירגער. זיי וועלען נאָך וואהר־שיינליך נארען און ארייננארען גרויסע טהיילען פון ארבייטער פאָלק מעהרערע מאָל. עס איז אָבער אונמעגליך, זאָגט לינקאָלן, צו נארען דעם גאנצען פאָלק און אלע מאָל. די סאָציאליסטישע אידעען וועלען אלץ פּאָפּולערער אין אמעריקא, און די עקזיסטענץ פון דער סאָציאליסטישער פּארטיי, די טרעגערין פון אָט די אידעען, ווערט אלץ מעהר בעקאנט. און אלץ גרעסער וועלען ווערען די מאסען, וואָס וועלען זיך אָפּשפּאלטען פון די קאַפּיטאליסטישע פּארטייען. די ארבייטער, וואָס פלעגען פריהער שטימען פאר רע־פּובליקאנער, ווען די דעמאָקראטען פלעגען זיי מיאוס ווערען, און פאר דעמאָקראטען, ווען די רעפּובליקאנער פלעגען זיי מיאוס ווערען, וועלען זיך אלץ מעהר דערוויסען פון א נייער פּארטיי און א נייער אישיו — דאָס איז די וועלט־פּארטיי פון דעם אויפגעקלעהרטען פּראָלעטאריאט, דאָס איז די וועלט־אישיו פון סאָציאליזם.

און די דריטע רעפאָרם־פּארטייען, וואס וועלען אויפקומען, וועלען מוזען, ווי אלע זייערע פּאָרגיינגער, פאר דער צייט אוועק פון דער וועלט און בעמיסטיגען מיט זייערע קערפּערס דעם פעלד פאר דער סאציאליסטישער פּארטיי.

די גוואלטיגע צוזאמענשטויסונגען צווישען קאַפּיטאל און ארבייט וועלען לעהרנען די ארבייטער צו דיינקען און צו פיהלען סאציאליס־טיש. און די צוויי שווינדעל־פּארטייען וועלען צווינגען די ארבייטער צו פערקערפּערען זייערע סאציאליסטישע געדאנקען און געפיהלען אין סאַ־ציאליסטישע שטימען. און וויבאלד די גרויסע אמעריקאנער ארבייטער מאסען וועלען דיינקען און פיהלען סאציאליסטיש, און וויבאלד זיי וועלען זיך אויסלעהרנען צו פערקערפּערען זייערע סאציאליסטישע געדאנקען און געפיהלען אין סאַ־ציאליסטישע שטימען, דאן וועט שוין קיין קראפט אין דער וועלט ניט קענען אָפּהאלטען דעם גרוי־סען סאציאליסטישען פּארטשריט אין דער גרוי־סער אמעריקאנער רעפּובליק.

* * *

14 יאהר זיינען זייט דאן פאריבער. און אזוי ווי מיר, סאציאליסטען, האָבען פּאראויס־געזעהן, אזוי איז ווירקליך געשעהן. און איצט, אין יאהר 1916, אזוי וויא אמאָל אין יאהר 1902, האָבען מיר די זעלבע דריי „ספּעציעלע״ אורזאַ־כען, די זעלבע גינסטיגע אומשטענדען, וואס מאַ־כען אונזער בליק אין דער צוקונפט אזוי מונ־טער, אונזער נצחון אזוי זיכער.

די ריעזיגע צוזאמענשטויסונגען צווישען אָר־גאניזירטען קאַפּיטאל און ארגאניזירטער אר־בייט זיינען איצט נאָך אָנגעשטרייגטער, נאָך ערנסטער. עס האָבען זיך אויפגעהויבען זאָגאַר די קאָנסערוואטיווסטע פון אלע קאָנסערוואטיווע ארבייטער — די אייזענבאהן ארבייטער. און דער סטרייק, מיט וועלכען זיי האָבען געסטראַ־שעט, וואָלט געווען גראנדיעזער און וואָלט שרעק־ליכער געטראפען דאָס גאנצע לאנד, איידער דער גרויסער קויקען סטרייק אין יאהר 1902. ווי שנעל אָבער עס מאָלען די מיקען פון דער צייט! בעת אין יאהר 1902 האָט רוזוועלט מיט אלע זיינע ראָף־ריידער׳שע מעטהאָדען ווייניג־וואָס געקענט אויספיהרען, איז שוין איצט וויקסאָן געצוואונגען געווען ארייננצומישען זיך — אויף אזא ערנסטען אופן ארייננצומישען זיך, דאָס ער האָט טאקע אויך אויסגעפיהרט. מיט 14 יאהר צוריק האָבען די טראסט־מאגנאטען מיט שטאָל־צער פעראכטונג צוריקגעוויזען ארביטריישאָן;

איצט האָבען גראדע די טראסט־מאגנאטען פּער־ראנגט ארביטריישאָן און די ארבייטער האָבען עס שיין צוריקגעוויזען. און דער פּרעזידענט איז געצוואונגען געווען די הויפּט פאָדעראנג פון די ארבייטער נאָכצוגעבען אָהן ארביטריישאָן. דאָס איז דער גרויסער כוח, וואס אָרגאניזירטע אר־בייט האָט דעמאָנסטרירט און וואס שטעהט איצט אלס בעגייסטערענדער ביישפּיעל פאר די ארבייטער פון גאנצען לאנד. און בעת מיר שרייבען די צייל̈ען, האלט ניט ווייט דערפון אז אין דער הויפּט שטאָדט פון אמעריקא זאל אויס־ברעכען א דזשענעראל סטרייק אויס סימפּאטיע צו די סטרייקענדע קאַר־ארבייטער — א דזשע־נעראל סטרייק פון אכט הונדערט טויזענד יוניאן לייט.

און איצט, אין יאהר 1916, קענען די אר־בייטער נאָך ווייניגער אונטערשיידען צווישען די צוויי גרויסע קאַפּיטאליסטישע פּארטייען איידער אין יאהר 1902!

מיר האָבען מיט א פּאָר מאָנאַט צוריק אויס־פיהרליך בעשריבען, ווי נאָהענט די צוויי פּאר־טייען זיינען אונטערגעקומען איינע צו דער צוויי־טער, ווי ווייניג עס אונטערשיידען זיך צווישען זיך די פּראָטפאָרמען פון ביידע פּארטייען, די הויפּט קאַנדידאטען פון ביידע פּארטייען. און וואָס ליינגער עס געהט אָן דער קאמפּיין, אלץ קלענער קומט ארויס דער אונטערשיעד צווישען די דעמאקראטען און די רעפּובליקאנער, אלץ גרעסער קומט ארויס דער אונטערשיעד צווישען די קאַפּיטאליסטישע פּארטייען און די סאציא־ליסטישע פּארטיי. קיין מאָל איז דער אונטער־שיעד צווישען די רעפּובליקאנער און די דעמאָ־קראטען ניט געווען אזוי קליין, און קיין מאָל איז דער אונטערשיעד צווישען די קאַפּיטאַליס־טישע פּארטייען און די סאציאליסטישע פּארטיי ניט געווען אזוי גרויס.

און אויב די סאציאליסטישע פּארטיי איז פאר־פּיערצעהן־יאהרען געווען א היבשע יורש׳־טע פון דער פּאָפּוליסטישער פּארטיי, וואס האָט אין איהר בעסטער צייט געצויגען עטוואס מעהר פון א מיליאן שטימען, וועט די סאציאליסטישע פּארטיי איצט זיין א היבשע יורש׳טע פון דער פּראגרעסיווער פּארטיי, וואס האָט געצויגען פיער מאָל אזוי פיעל מעהר שטימען, איידער די פּאָ־פּוליסטישע פּארטיי.

דער פיערטער מיליאן שטימען פאר־פיער־צעהן־יאהרען איז געווען דער אנפאנג פון דער גרויסער סאציאליסטישער בעוועגונג אין אמע־ריקא. דאָס האָט בעדייטעט, אז די בעוועגונג איז ארויס פון די ווענט פון א קלייזעל, אז זי איז ארויס פון איהר פער׳כשוף׳טען צירקעל, אז זי האָט אָנגעפאנגען צו ווערען די בעוועגונג פון די גרויסע אמעריקאנער ארבייטער מאסען, וואס געהט אָן איבערן גאנצען לאנד, פון איין ים ביז׳ן צווייטען, אין מזרח און אין מערב, אין דרום און אין צפון.

און אָט צוליעב די זעלבע „ספּעציעלע" אור־זאכען, צוליעב די זעלבע גינסטיגע אומשטענדען, וואס די סאציאליסטישע פּארטיי האָט פאר־פּיער־צעהן־יאהרען געצויגען א פיערטעל מיליאן שטי־מען, האָפען מיר, אז זי וועט איצט ציהען 8 מאָל אזוי פיעל שטימען. און פיעל שטארקער און איבערראשענדער וועט זיין דער איינדרוק אויף פריינד און פיינד, און פיעל גרעסער און ליכטיגער וועלען זיין די פאָלגען פאר׳ן ערוואכ־טען ארבייטער קלאס.

* * *

א נייער ווינד וועהט איבערן גאנצען לאנד, אין וועלכען עס פיהלט זיך דער אטעם פון גרוי־סע געשעהענישען. דאָס גענארטע, בערויבטע פאָלק ערוואכט. און דאָס דארף זיין אונזער שעהנסטע אמביציאן, אז די אידישע איינגעוואנ־דערטע ארבייטער זאלען דאָ בשום אופן ניט בליי־בען הינטערשטעליג.

די סאציאליסטען ערוואַרטען צו האָבען אין נעכסטען קאָנגרעס אייניגע פערטרעטער. און דאָס דארף זיין אונזער שעהנסטע אמביציאן, אז צווישען זיי זאל וויעדער זיין מאיר לאָנדאָן, דער ערשטער סאציאליסט פון דער הויפּט שטאָדט פון אמעריקא, דער ערשטער, וואס די איינגעוואנדערר־טע אידען האָבען געשיקט אין קאָנגרעס.

פיעלע צעהנדליגע מאָל האָט אונזער פער־טרעטער, מאיר לאָנדאָן, אויפגעהויבען זיין שטי־מע אין קאָנגרעס. און אימער האָט ער די שטימע אויפגעהויבען פאר א גערעכטע זאך, פאר אן ערהאבענע זאך. דאָס איז געווען די שטימע פון ערוואכטען ארבייטער קלאס, וואס רייסט זיך פריי פון זיינע קייטען. דאָס איז געווען די שטימע פון ערוואכטען מענשליכען געוויסען, וואס ערהויבט זיך צו די העכסטע אידעאלען פון פרייהייט און סאציאלער גערעכטיגקייט. און דאָס גאנצע לאנד האָט דאָ געהערט מיט בעוואונדע־רונג דעם אָבקלאנג פון די געדאנקען און די גע־פיהלען, וואס בעגייסטערען די איינגעוואנדערר־טע אידען פון ניו יארקער איסט סייד.

און אָט די עהרליכע, בעגייסטערטע שטימע מוז אויך ווייטער זיך לאָזען הערען אין קאָנ־גרעס. צווישען אלע אונזערע אויפגאבען מוז עס זיין אונזער וויכטיגסטע אויפגאבע, אויף וועלכער מיר דארפען קאָנצענטרירען אלע אונזע־רע קרעפטען.

ה. ראָגאָף:

# אונזערע פּאַרטיי-קאַנדידאַטען

## עלען בענסאָן

עלען בענסאָן איז אויסגעקליבען געווארען אלס פּרעזידענט־קאַנדידאַט פון דער סאָציאַליסטישער פּארטיי דורך א רעפערענדום וואָוט, אין וועלכען די פּארטיי מעמבערס פון גאַנצען לאַנד האָבען זיך בעטהייליגט. געגען איהם זיינען געלאָפען עטליכע גענאָסען, אַזוינע, וואָס זיינען פּרעזענליך פיעל מעהר בעקאַנט ביים סאָציאַליסטישען עולם ווי ער, אַזוינע, וועל־כע האָבען זיך פיעל מעהר בעטהייליגט אין פּאַר־טיי אנגעלעגענהייטען ווי ער. דאָך האָט א מאַ־יאָריטעט געשטימט פאַר איהם, און האָבען איהם געמאַכט פאַר'ן באַנער־טרעגער פון דער פּארטיי אין איינער פון די וויכטיגסטע קאַמפּיינס אין דער געשיכטע פון דיעזען לאַנד.

ווער איז עלען בענסאָן, און מיט וואָס האָט האָט ער אַזוי שטאַרק אויסגענומען ביי די סאָ־ציאַליסטישע פּארטיי־מעמבערס?

בענסאָן איז א מיטעל־יעהריגער מאַן, ער וועט אין נאָוועמבער ווערען 45 יאָהר אלט. א סאָציאַליסט איז ער א יאָהר עלף. און זייט ער איז צו דער איבערצייגונג געקומען דאָס דער סאָ־ציאַליזמוס איז די איינציגע לייזונג צו די עקאָ־נאָמישע און פּאָליטישע איבלען אין דער גע־זעלשאַפט, — האָט ער כמעט קיין אַנדער זאַך ניט געטהאָן, ווי פּראָפּאַגאַנדירען דעם סאָציאַ־ליסטישען אידעאַל.

ווי אַזוי בענסאָן איז צום סאָציאַליזם געקומען ווייסען מיר ניט. אָבער ווען מען בעקענט זיך מיט זיין לעבענס־קאַריערע, איז ניט שווער אריין דאָס משער צו זיין. זיין פאָטער איז גע־ווען פריהער אַן ארבייטער און שפּעטער א מיל־נער. ווען דער יונגער בענסאָן איז אלט געוואָ־רען 15 יאָהר, איז זיין פאָטער פעראָרעמט געוואָ־רען. זיין מייהל האָט אָבגעבערענט. און ווי דער שטייגער איז, האָט עלען געמוזט פערלאָ־זען זיין סקוהל, און געהן ארבייטען אין א פעק־טאָרי. פריהער איז ער געווען אָנגעשטעלט אין א טשער־שאַפּ פאַר דריי און האַלב דאָללאַר א וואָך. דערנאָך האָט ער געקראָגען א דזשאָב אין א פייפער פעקטאָרי. אביסעל שפּעטער האָט ער געקראָגען א שטעלע אלס זשעניטאָר אין א היי סקוהל. און דאָס האָט איהם געגעבען די מעג־ליכקייט צו שטודירען אין די לעדיגע שטונדען. שוין דאַן האָט ער ארויסגעוויזען פעהיגקייט אלס שרייבער און פלעגט צושיקען קורצע ארטיק־לען פאַר דער צייטונג אין דער שטעדטעל, וואו ער האָט געוואוינט.

צו צוואַנציג יאָהר איז ער אוועקגעפאָהרען קיין דעטראָיט זוכען גליק. דאָרטען האָט ער אויך א שטיקעל צייט געאַרבייט אין א פעקטאָ־רי. אָבער זיין אַמביציאָן צו שרייבען האָט ער ניט פערלאָזען; און מיט דער צייט האָט ער בעקומען א רעפּאָרטער־שטעלע פאַר א צייטונג אין דעטראָיט מיט א געהאַלט פון זעקס דאָלאַר א וואָך. דאָס איז געווען דער אנפאַנג פון זיין זשורנאַליסטישע קאַריערע.

ער האָט געמאַכט שנעלע פאָרטשריטע. אין די נעקסטע 14 יאָהר האָט ער געהאַלטען רע־דאַקטאָר־שטעלען אין פיעלע פּראָמינענטע ציי־טונגען אין פערשיעדענע שטעדט; דעטראָיט, שיקאַגאָ, סאָלט לייק סיטי, וואַשינגטאָן און סאַן פּריאַנציסקאָ. ער איז אָבער ניט געווען פון יענע צייטונגס־לייט, וואָס זוכען בלויז זיך ארויפ־צוארבייטען. די צייטונגס־ארבייט האָט איהם געגעבען א געלעגענהייט צו שטודירען די בע־דינגונגען, אונטער וועלכע די פערשיעדענע קלאַ־סען אין דער געזעלשאַפט לעבען, און אריינצוקו־קען הינטער די קוליסען פון דער פּאָליטישער און עקאָנאָמישער לאַגע פון לאַנד. איבערהויפּט האָט ער דיעזע געלעגענהייט געהאַט, ווען ער איז גע־ווען דער הויפּט רעדאַקטאָר פון א טעגליכער צייי־טונג אין וואַשינגטאָן. אלס אַזוינער האָט ער זיך גרינדליך בעקענט מיט דער היגער פּאָליטיק אין דער פּראַקטיק: מיט די פּערזאָנען, וואָס בעשטימען דעם גורל פון לאַנד, און מיט די מאָ־טיוען און די פּרינציפּען, וואָס בעוועגען דיעזע פּערזאָנען.

אָט דיעזע אלע בעאָבאַכטונגען האָבען איהם געמאַכט צו דענקען און צו זוכען א רפואה צו די איבלען, פון וועלכע די לאַנד ליידעט. אין נאָך פיעל זוכען און שטודירען איז ער געקומען צו דער איבערצייגונג, דאָס די איינציגע לייזונג איז דער ס אָ צ י אַ ל י ז ם. ער האָט דאַן גענומען שרייבען סאָציאַליסטישע עדיטאָריעלס אין דער צייטונג, וואָס ער האָט רעדאַקטירט אין וואַשינגטאָן. ווען די ארויסגעבער האָבען זיך געכאַפּט וואָס ער טהוט, האָבען זיי פּראָטעס־טירט. ער האָט די פּראָטעסטען א צייט לאַנג איגנאָרירט. אָבער ענדליך האָבען די פּאָבלי־שערס געשטעלט אַן אולטימאַטום, און ער האָט פון זיין שטעלע רעזיגנירט.

דאָס איז געווען מיט א יאָהר נייַן צוריק. זייט דאַן האָט זיך בענסאָן אָבגעגעבען מיט שרייבען איבער פּאָליטישע און עקאָנאָמישע פראַגען, און דיעזע אלע פראַגען בעהאַנדעלט ער פון א ריין סאָציאַליסטישען שטאַנדפּונקט. ער איז פערבונדען מיט די ראַדיקאַלסטע זשור־נאַלען, וואו ער האָט א פרייע האַנד צו שרייבען וואָס ער וויל און ווי ער וויל. יעדער ארטיקעל

זיינער איז א באָמבע געגען דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג, יעדער אַרטיקעל זיינער דעקט אויף די שאַנדע און די ליעגענס און די קאָרופּציאָן אין דער היינטיגער געזעלשאַפט.

ווי געזאָגט, איז בענסאָן קיינמאָל ניט געווען טהעטיג אין דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי־אָרגאַניזאַציאָן. זיינע שריפטען, וועלכע זיינען זשורנאַליסטיש, קלאָר, שאַרף און איבערצייגענד, האָבען פאַר איהם געוואונען צעהנדליגע טויזענדע פערעהרער צווישען די גענאָסען. זיי האָבען אין איהם געפונען א קאָפּ, וואָס דענקט; א מאַרך, וואָס בעגרייפט גרינדליך אַלץ וואָס עס קומט אויף דער פּאָליטישער און עקאָנאָמישער ביהנע פון לאַנד; א מענש, וואָס איז גרינדליך בעקאַנט מיט דער פּאָליטישער געשיכטע פון דיעזער לאַנד אין די לעצטע 25 יאָהר; און דערפאַר האָבען אונזערע פּאַרטיי מעמבערס בעשלאָסען, אַז ער איז דער פּאַסענדסטער מאַן צו טראָגען דעם סאָציאַליסטישען בענער אין דעם נאַציאָנאַלען קעמפּיין דיעזען יאָהר, און זיי האָבען איהם דיעזע עהרע צוגעטהיילט.

## אַלדזשערנאָן ליע.

אַלדזשערנאָן ליע, דער סאָציאַליסטישער קאַנדידאַט פאַר גאָווערנאָר אין אונזער סטייט, איז מיט צוויי יאָהר אינגער פאַר בענסאָן'ען. אָבער מיט דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי איז ער פערבונדען פיעל לענגער ווי בענסאָן; און ער איז דערפאַר פיעל בעסער בעקאַנט צו די גענאָסען און צו די סאָציאַליסטישע סימפּאַטהיי־זערס. אין 1895, ווען ליע איז אַלט געווען בלויז 22 יאָהר, איז ער שוין אריינגעטראָטען אַלס א מיטגליעד אין דער דאַמאָקראַטישער סאָשעליסט לייבאָר פּאַרטי, און אין א קורצע צייט אַרום איז ער געוואָרען איינער פון די הויפּט פיהרער פון דער אָרגאַניזאַציאָן אין זיין סטייט.

זייט דאַן איז ליע'ס קאַריערע איינג פערבונדען מיט דער פּאַרטיי־טהעטיגקייט. זיין פּראָפעסיאָן איז זשורנאַליזם. ער האָט כמעט אויסשליסליך געאַרבייט פאַר סאָציאַליסטישע צייטונגען און זשורנאַלען. ער האָט רעדאַקטירט די „פּיפּל", דעם „וואָירקער" און די „קאָלל". מיט א יאָהר זיבען צוריק איז ער געוואָרען דער דירעקטאָר פון דער רענד סקוהל, וועלכע האָט אַלס איהר אויפגאַבע אויסצובילדען יונגע לייט צו דיינקען און צו לעבען סאָציאַליסטיש און צו העלפען צו פּראָפּאַגאַנדירען דעם סאָציאַליזם דורך מיינדליכע און שריפטליכע אַגיטאַציאָן.

גענאָסע ליע איז צו זיין סאָציאַליזמוס געקומען ניט אַזוי דורך דעם פּראַקטישען לעבען, ווי דאָס איז געווען דער פאַל מיט בענסאָן'ען, נאָר דורך אַקאַדעמישען לעהרנען און דענקען. ער איז געווען א סטודענט אין אַן אוניווערזיטעט, ווען ער האָט זיך בעקאַנט מיט דער סאָציאַליסטישער וועלט־אַנשויאונג און די סאָציאַליסטישע פּרינציפּען, און ער האָט זיי גרינדליך אויסגעשטודירט.

אין דיעזע פּרינציפּען האָבען זיין קאָפּ און זיין האַרץ געפונען די לייזונג צו די אַלע פראַגע, וועלכע האָבען איהר פריהער געבאַדערט, און וועלכע די אַלטע קאָנסערוואַטיווע טהעאָריעס האָבען פאַר איהם ניט געקענט פערענטפערען.

פאַר די לעצטע זיבעצעהן יאָהר, איז ליע געווען אַן איינוואוינער פון ניו יאָרק; און אין דיעזער צייט איז דאָ ניט פאָרגעקומען קיין וויכטיגע געשעהעניש אין דער אַרבייטער בעוועגונג, אין וועלכער ער האָט זיך ניט בעטהייליגט. אין אַלע סטרייקס, אין אַלע סאָציאַליסטישע קעמפּיינס, אין אַלע אַרבייטער קאָנווענשאָנס און אַרבייטער אונטערנעהמונגען פון אירגענד וועלכען סאָרט, איז ליע געווען איינער פון די הויפּטפיגורען. ער האָט זיין צייט, זיין ענערגיע, זיין געזונד אָבגעגעבען פאַר דער אַרבייטער זאַך. זאָגאַר די קאַפּיטאַליסטישע פּרעסע, אַנערקענט איהם אַלס איינעם פון די וואַרט־פיהרער אין אַרבייטער־פראַגען. ער האָט זיך ערוואַרבען א נאָמען אין אַלע קרייזען, ניט בלויז אַלס פּראַקטישער טהוער אין דער אַרבייטער בעוועגונג, נאָר אויך אַלס א גרינדליכער דענקער; אַלס א מענש, וואָס קען זיין פּראַקטישע טהעטיגקייט בעגרינדען טהעאָרעטיש מיט'ן מויל און מיט'ן פעדער.

## מאָרריס הילקוויט.

וועגען אונזער קאָנגרעסמאַן מאיר לאָנדאָן האָבען מיר שוין דערצעהלט אין פאַריגען נומער. איצט ווילען מיר ריידען, וועגען צווייטען קאָנגרעסמאַן פאַר'ן קאָנגרעס, וואָס האָט אויסזיכט ערוועהלט צו ווערען — וועגען מאָרריס הילקוויט.

דערצעהלען אידישע אַרבייטער ווער מאָרריס הילקוויט איז און אין וואָס זיינע פערדיענסטען פאַר דער אַרבייטער בעוועגונג זיינען, איז אַבעריג. ער איז געווען איינער פון די געצעהלטע מענשען, וואָס זיינען געשטאַנען ביי דער וויגעלע, ווען די סאָציאַליסטישע און אַרבייטער בעוועגונג איז געבאָרען געוואָרען אין דעם אַמעריקאַנישען קוואַרטאַל און ער איז זייט דאַן פון איהר אויף איין מאָמענט ניט אָבגעטראָטען. אין אַלע צייטען, גוטע און שלעכטע, פרעהליכע און קריטישע, איז הילקוויט געווען אויף זיין פּאָסטען. אימער געטריי, אימער איבערגעגעבען, אימער לאָיאַל.

אָבער דאָס איז ניט אַלץ וואָס מען קען וועגען הילקוויטען זאָגען. הילקוויט פערנעהמט דעם אויבען אָן אין דער אַלגעמיינער סאָציאַליסטישער בעוועגונג פון דיעזען לאַנד. אַלס אַזוינער ווערט ער אַנערקענט דאָ אין אַמעריקאַ און אויף יענער זייט ים, אין יוראָפּ. דערדיענט האָט ער זיך צו דיעזען בכבוד'יגען פּלאַץ דורך זיינע מערקווירדיגע פעהיגקייטען אַלס לאָגישער דענקער, רעדנער, שרייבער, און פאַר זיין וואונדערבאַרער טהאַט טהאַט אַלס פיהרער.

ווען הילקוויט זאָל אין קאָנגרעס אַריין, ווי די סאָציאַליסטען האָפען עס, וועט ער אָהן צווייפעל דאָרטען שנעל אַנערקענט ווערען אַלס איי־

נער פון די פעהיגסטע געזעץ־מאַכער און בעס־טע רעדנער. שוין האָט ער דיעזען נאָמען זאגאר אין די קאַפּיטאַליסטישע קרייזען. די קאַפּי־טאַליסטישע פּרעסע וויים, אז הילקוויט איז דער וואַרט־פיהרער אין דער סאָציאַליסטישער פּאַר־טיי; זי וויים אויך וועגען זיינע מערקווירדיגע פעהיגקייטען. און גאַנץ אָפט בעגעגענט מען דאָ אין די פערביסענסטע קאַפּיטאַליסטישע ציי טונ־גען אַרטיקלען וועגען איהם און וועגען זיינע מיי־נונגען איבער צייט־פראַגען. ווען אַ קאַפּיטאַליס־טישע צייטונג האָט די געלעגענהייט וועגען איהם צו שרייבען, בענעהמט זי זיך צו איהם מיט דעם גרעסטען דרך ארץ, מיט די טיעפסטע אכטונג. די גרעסטע מאַגאַזין־צייטשריפטען פון לאַנד, לאַדען איהם אָפט איין צו שרייבען אַרטיקלען וועגען די וויכטיגסטע פאַסירונגען און פראַגען. פּראַמי־נענטע פּראָפעסאָרען, קאָלעדזש־פּראָפעסאָרען, גלחים און שרייבער, פיהרען מיט איהם עפענט־ליכע דעבאַטען איבער סאָציאַליזם און איבער עקאָנאָמישע און פּאָליטישע אישום. זיי האַלטען איהם פאַר זייער גלייכען, זיי רעכענען איהם אלס איינעם פון זייער גראַד אין דער הינזיכט פון פּראָ־מינענץ, בילדונג און אינטעליגענץ.

אין דער לעצטער צייט האָט הילקוויט זיך אָבגעגעבען מעהר מיט דער אידישער אַרבייטער בעוועגונג ווי אין די פאַריגע יאהרען. שוין איינינע יאהר, אז ער דיענט אלס לאָיער פאַר די קלאַקמאַכער. ער ווערט אויך איינגעלאַדען צו בעראַטהונגען אין דער שניידער יוניאָן און אנ־דערע אידישע יוניאָנס. דאָס האָט געגעבען די אידישע אַרבייטערשאַפט די געלעגענהייט צו זעהן קלעהרער ווי בעפאַר די אורזאַכען וואַרום הילק־קוויט האָט זיך דערדיענט צו אזא נאָמען אין דער געזעלשאַפט. די קלאַקמאַכער טרייעהס און די קלאַקמאַכער סכסוכים, וועלכע האָבען זיך געענ־דיגט מיט גלענצענדע זיעגע פאַר די אַרבייטער, זיינען געפיהרט געוואָרען פון הילקוויט'ן. זיין לאָגיק און זיין טאַקט, האָבען פאַר די אַרביי־טער געוואונען איין טריאומף נאָך דעם צוויי־טען, און אַרויסגעראַטעוועט די וויכטיגסטע אי־דישע יוניאָן פון איהרע קריטישע סיטואַציאָ־נען.

הילקוויט אין קאָנגרעס וועט זיין אַ קרוין פאַר די אַרבייטער אין גאַנצען לאַנד און פאַר דעם אידישען אַרבייטער ספּעציעל.

## אַסעמבלימאַן שיפּלאַקאָף.

אַב. שיפּלאַקאָף לויפט ווידער פאַר אַסעמ־בלימאַן אין זיין דיסטריקט, אין בראָנזוויל. אויב די בראָנזווילער אידען האָבען געהאַט אויסזיכ־טען צו ערוועהלען שיפּלאַקאָף'ן צו דיזען אמט פאַר־אַ־יאָהרען, האָבען זיי ניט אין אַן ערך מעהר אורזאַכען איהם ווידער צו ערוועהלען דיזען יאָהר. פאַר־אַ־יאָהרען האָבען זיי געמאַכט אַן עקספּערימענט. זיי האָבען געוואוסט ווער שיפּ־לאַקאָף איז, אלס מענש, אלס אַרבייטער פיה־רער, אלס סאָציאַליסט, אלס אינטעליגענט. איצט אָבער ווייסען זיי אויך, אז ער איז אַ גע־טרייער, פעהיגער אַסעמבלימאַן, אז ער איז אַ פאָלשטענדיגער פאָלקס־פערטרעטער, אז ער איז דער ריכטיגער מענש אויפ'ן ריכטיגען פּלאַץ, וואָס בראָנזוויל האָט אין די אלע יאָהרען, וואָס זי שיקט אַ פערטרעטער אין אָלבאַני, נאָך אזאַ פערטרעטער ניט געהאַט.

שיפּלאַקאָף'ס פּלאַץ אין אָלבאַני איז אַ ציי־רונג פאַר דער פּאַרטיי, וואָס האָט איהם אהין געשיקט, און פאַר דעם קוואַרטאַל, פאַר דער אי־דישער שטאָדט בראָנזוויל, וואָס האָט איהם אויסגעוועהלט. זיין שטימע איז געוועזען די איינ־ציגע אין דעם אַסעמבלי־האָל, וואָס האָט אימער פערטהיידיגט די אינטערעסען פון די אַרביי־טער און די אינטערעסען פון פאָלק; און זיין שטימע איז אימער געוועזען אזוי מעכטיג, אזוי שאַרף, אז זאָגאַר די פּאָליטישע קליקע, די מאַ־שין־חברה אין אָלבאַני, וועלכע האָבען אַ נאָמען פאַר זייער קאָרופּציאָן און פאַר זייער חוצפה, האָבען קיין מוטה ניט געהאַט איהם צו אונ־טערברעכען.

עס איז אַ פאַקט דאָס די אַסעמבלי לייט פון די אַלע אידישע דיסטריקטען אין נויאָרק און אין ברוקלין האָבען זיך פאַר שיפּלאַקאָף'ס אַנוועזענ־הייט געשראָקען, זיי האָבען איהם בעטראַכט אלס דעם מאַן וואָס שטעהט אויף דער וואַך, און ווען זיי האָבען אויפן בעפעהל פון זייערע באָסעס געמוזט שטימען געגען די אינטערעסען פון די בירגער פון זייערע קוואַרטאַלען, האָבען זיי געליטען אמת'ע שרעק. ביי אזוינע געלע־גענהייטען פלעגען זיי טרייען צו וואוטען בע־האַלטענערהייט, אז שיפּלאַקאָף זאָל ניט בעמער־קען. איינינע מאָל האָט פאַסירט, דאָס זיי האָ־בען זיך צוריקגעהאַלטען אין גאַנצען פון שטי־מען, כדי שיפּלאַקאָף זאָל ניט האָבען די געלע־גענהייט אַרונטערצורייסען פון זיי די מאַסקע אין קאַמפּיין־צייט.

די בילדס, וואָס שיפּלאַקאָף האָט אַריינגע־בראַכט אין דער אַסעמבלי, זיינען אלע געוועזען אין די אינטערעסען פון די אַרבייטער. מיר אלע געדענקען נאָך דעם שרעקליכען טרייענגעל חורבן. מיר קענען זיך ערינערען דעם טומעל, וואָס דיזער אונגליק האָט פעראורזאַכט צווישען אלע געזעץ־מאַכער און רעפּאָרמערס. דאַן איז געוואָרען אַ געשריי, אז מען מוז מאַכען אזוינע געזעצען, וואָס וועלען אַ ווידערהאָלונג פון אזאַ טראַגעדיע אונמעגליך מאַכען. אַ קאָמישאָן איז אפּאָינטעט געוואָרען פון דעם גאָווערנאָר די גאַנצע פראַגע צו אונטערזוכען, און אַריינצו־ברענגען רעקאָמענדיישאָנס וועגען אזוינע געזע־צען. די קאָמישאָן האָט אַ לאַנגע צייט געאַר־בייט איבער דער אונטערזוכונג. אָבער ווען עס איז געקומען הערכצופיהרען ווירקזאַמע פעקטאָ־ריי־געזעצען, איז ניט געוועזען ווער עס זאָל דאָס טהאָן. יאָהרען זיינען אַוועק. קיינער האָט קיין

פינגער ניט אויפגעהויבען אויסצוראָטען די פייער־פאַסטקעס. דערווײַלע זײַנען פאַרגעקומען נאָך פייערען, נאָך טרײַבנגעל טראַגעדיגס. אײַנע איז פאָרגעקומען אין ברוקלין, וואו עטליכע און צוואַנציג מײדלאַך זײַנען אומגעקומען.

שיפלאַקאָף איז געווען דער ערשטער אַסעמבלימאַן, וועלכער האָט אַרײַנגעטראָגען אַ רײַהע בילדער, אויסצוראָטען דיעזע מכה. נאַטירלעך, זײַנען די בילדער ניט אָנגענומען געוואָרען. די איבעריגע אַסעמבלילײַט, אַלס פערטרעטער פון דעם קלאַס, וואָס איז פעראינטערעסירט, אַז די פעקטאָרים זאָלען בלײַבען ווי זיי זײַנען, האָבען דאָס ניט דערלאָזען. ווײַטיג איז אָבער צו ווײַסען, דאָס דער סאָציאַליסטישער אַסעמבלימאַן איז געווען דער ערשטער זײַט דעם טרײַנגעל פײַער, וואָס האָט אַ פערזוך געמאַכט די פײַער־פאַסטקעס ווירקליך אָבצושאַפען.

דאָ איז ניט דער פּלאַץ צו בעשרײַבען שיפלאַקאָף׳ס גאַנצען רעקאָרד. מיר האָבען אויסגעקליבען דיזען פאַקט אַלס בײַשפּיעל. זײַן גאַנצע טהעטיגקײַט אין דער אַסעמבלי איז געווען אויף דעם זעלבען שטײַגער. ער האָט דאָרטען פערטראָטען זײַנע וואוטערס, זײַן קוואַרטאַל, אַ קוואַרטאַל פון אידישע אַרבײַטער. ער האָט דאָרטען פערטראָטען די אינטערעסען פון די אָרימע, פון די גרויסע מאַסען — פון די מאַסען וואָס פערדינען זײַער ברויט מיט׳ן בלוט און שווײַס פון זײַער קערפּער. ווי געזאָגט, איז ער געווען דער ערשטער פערטרעטער פון דיעזען סאָרט, וואָס בראָנזוויל האָט ווען עס איז געהאַט.

## דזשײַקאָב פענקין.

אין דעם אידישען קוואַרטאַל אויף דער איסט סײַד, זײַנען דאָ ווענִיג נעמען, וואָס אַזוי פּאָפּולער ווי דזשײַקאָב פענקין. די אינגערע אַרבײַטער און סאָציאַליסטען געדענקען קוים די צײַט, ווען פענקין איז ניט געווען אַ טהײַל פון דער נשמה אין דער בעוועגונג. עס איז ניט געווען אײַן אַרבײַטער־קאַמפּף, אײַן סטרײַק, אײַן סאָציאַליסטישער קעמפּפּײַן, אײַן אַלגעמײַנע פאָלקס־בעוועגונג, אין וועלכע פענקין האָט ניט גענומען קײַן לעבהאַפטען אַנטײַל, אין וועלכען ער איז ניט געווען אײַנער פון די וויכטיגסטע טהוער.

אויסער די טהעטיגקײַט זײַנע אין דער אַרבײַטער און דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג, האָט פענקין אין די לעצטע פּאָאַר יאָהר אָבגעגעבען אַ גרויסען טהײַל פון זײַן ענערגיע און צײַט פאַר דער בעוועגונג צו העלפען די אידישע קרבנות אין די מלחמה־לענדער. ער האָט זיך אַזוי אויסגעצײַכענט מיט זײַן אַרבײַט, דאָס די פּיפּעלס רעליעף קאָמיטע האָט איהם ערוועהלט אַלס איהר פאָרשטעהער צו פאָהרען אין אײַראָפּאַ, העלפען מאַכען אָן אָרדנונג אין די פערטהײַלונג פון די פאָנדס צווישען די נויטבעדערפטיגע.

הײַ־יאָהר לויפט פענקין פאַר אַסעמבלימאַן אין דעם פערטען אַסעמבלי־דיסטריקט, אין דעם גאַליציאַנעם קוואַרטאַל, און די אויסזיכטען זײַנע ערוועהלט צו ווערען, זײַנען גלענצענדע. דער גאַליציאַנער קוואַרטאַל איז דורכאויס אַ אידישער, און דער סאָציאַליסטישער וואוט דאָרטען איז אין אַלע יאָהרען אַ גרויסער. פענקין׳ס פּאָפּולאַריטעט, זײַן פערבינדונג מיט די פיעלע יוניאָנס און אידישע כלל־אַרבײַט, זײַן פעהיגקײַט אַלס קעמפּפער, וועלען פאַר איהם צוברענגען די צאָהל שטימען, וועלכע עס האָבען אונז געפעהלט אין די פאָריגע יאָהרען אונזער קאַנדידאַט אין דעם קוואַרטאַל צו ערוועהלען.

מ. באראנאָוו

# דער סטרײַק אויף די ניו יאָרקער שטראַסען־באַהנען

ווען מיר שרײַבען דיזע צײַלען, האַלט דער צווײַטער סטרײַק פון די אַרבײַטער אויף די ניו־יאָרקער שטראַסען־באַהנען אין פערלאָרען געהן.

ווער איז שולדיג אין דעם? דער מנהג איז אַרויפצואוואַרפען די שולד פאַר יעדען פערלאָרענעם סטרײַק אויף די בעלי בתים. דאָס איז פונקט אַזוי ריכטיג, ווי אַרויפצואוואַרפען די שולד פאַר יעדען פערלאָרענעם קריעג אויף דער זײַט, וואָס האָט געוואונען. אָבער ווען פעלקער פיהרען קריעג, בעשולדיגען זיי אײַנער דעם אַנדערן פאַר דעם אָנפאַנג פון דעם קריעג, ניט פאַר זײַן ענדע. זיי בעשולדיגען די זײַט, וואָס האָט פּראָוואָצירט דעם קריעג, ניט די זײַט, וואָס האָט איהם געוואונען. ווײַל נאָך דעם, ווי אַ קריעג איז ערקלערט געוואָרען, האָט יעדע זײַט דאָס רעכט צו געווינען, אויב זי קען.

און אַ סטרײַק איז אַ קריעג. די בעלי בתים זײַנען, געוועהנלעך, די זײַט, וואָס פּראָוואָצירט אַ סטרײַק, — דורך זײַער געוויסענלאָזער אויסבײַטונג פון די אַרבײַטער. זיי מעג מען, אַלזאָ, פאַר שולדיג האַלטען פאַר דעם אויסברוך פון אַ סטרײַק. אָבער נאָך דעם, ווי אַ סטרײַק איז

שוין אויסגעבראָכען, האָבען זיי פּונקט אזא רעכט צו געווינען איהם, ווי די אַרבייטער. ווען זיי פערלירען איהם, קענען זיי ניט אַרויפוואַרפען די שולד פאַר דעם אויף די אַרבייטער. און ווען די אַרבייטער פערלירען, קענען זיי ניט אַרויפוואַרפען די שולד פאַר דעם אויף די בעלי בתים. ווייל קריעג איז קריעג. און דאָרט, וואו מען שלאָגט זיך, איז איבעריג צו רעדען פון גערעכטיגקייט, יושר א. ד. ג.

עס איז נאַטירליך, ווען זייטיגע מענשען סימפּאַטיזירען מעהר מיט איין זייט, ווי מיט דער אַנדערער, און עס איז נאַטירליך, ווען די געשלאָגענע זייט איז אין כעס אויף די זיעגער. אָבער דער כעס איז אַ שלעכטער ראַטגעבער. דער כעס ערקלערט גאָר נישט, דער כעס לערנט גאָרנישט; און אַ נידערלאַגע דאַרף עפּעס לערנען די בעזיעגטע, אויב זיי ווילען אויסמיידען אַ צווייטע נידערלאַגע. און ווען מען ערקלערט די זיעגרייכע זייט פאַר שולדיג און זיך פאַר אונשולדיג, לערנט מען גאָר נישט דערביי. און ווען עס קומט אַ נייער קריעג, מאַכט מען ווייטער דיזעלבע פעהלערען און מען פערליערט נאָך אַמאָל. פּראַקטישער איז פאַר דער זייט, וואָס פערליערט, צו אַנערקענען, אַז זי איז אַליין שולדיג פאַר דעם.

ווען אַ פאָלק געהט אין קריעג, שלעכט אָרגאַניזירט, מיט וועניג אַמוניציע, און אונטער דער לייטונג פון אונפעהיגע קאָמאַנדירען, איז קיינעמס שולד ניט, אויב ער פערליערט. עס איז ניט נאָר אונפערמיידליך, אַז ער זאָל פערלירען, נאָר עס איז זאָגאַר רעכט, אַז ער זאָל פערלירען, אום ער זאָל דאָס צווייטע מאָל קליגער זיין.

מיר ווילען, אַלזאָ, ניט פאָלגען דעם מנהג און וועלען ערקלערען, אַז די אַרבייטער אויף די ניו־יאָרקער שטראַסען־באַהנען זיינען אַליין שולדיג פאַר זייער נידערלאַגע.

---

די אַרבייטער אויף די ניו־יאָקער שטראַסען־באַהנען האָבען געוואונען זייער ערשטען סטרייק, ווייל זיי זיינען געווען פאַרבערייטעט פאַר איהם, און די בעלי בתים — ניט. ווייל די אַרבייטער זיינען געווען ציעמליך גוט אָרגאַניזירט, ווייל זיי זיינען געווען אייניג, ווייל דאָס פּובליקום, וואָס האָט וועניג געליטען פון סטרייק (מען האָט דאָך געקענט פאָהרען אויף דעם עלעוועטער אָדער אין דער סאָבוועי), האָט זיך געקענט ערלויבען צו סימפּאַטיזירען מיט זיי.

דיזעלבע אַרבייטער האָבען פערהאָרען דעם צווייטען סטרייק, ווייל די בעלי בתים זיינען געווען גוט פאָרבערייט (מיט סקעבם), און די אַרבייטער — ניט; ווייל זיי האָבען איהם אָנגעפאַנגען צו פריה: ווען אַ גרויסע מאַיאָריטעט פון די אַרבייטער אויף דעם עלעוועטער און אין דער סאָבוויי זיינען נאָך געשטאַנען אויסער זייערע רייהען; ווייל דער אויסרייד, וועלכען זיי האָבען געגעבען פאַר אָנפאַנגען דעם סטרייק, איז ניט געווען אַזעלכער, וואָס האָט געקענט אָפּעלירען צו דעם געפיהל פון יושר ביי דעם זייטיגען פּובליקום; און ווייל דאָס גלייכגילטיגע, עגאָאיסטישע פּובליקום איז ניט בערייט געווען לאַנג צו דולדען די אונבעקוועמליכקייטען פון אַ סטרייק אויף אַלע שטראַסען־באַהנען מיט אַמאָל.

די בעלי בתים פון די אייזענבאַהנען האָבען אָהן שום צווייפעל געוואונשען אַ צווייטען סטרייק. אָבער גראַדע דאַרום האָבען די פיהרער פון דער יוניאָן ניט געטאָרט איילען זיך מיט דעם סטרייק. זיי האָבען ניט געדאַרפט פאָדערן פון די בעלי בתים, אַז יענע זאָלען ברעכען די קאָנטראַקטען מיט זייערע אַרבייטער, ווייל אַ גרויסע מאַיאָריטעט פון יענע אַרבייטער זיינען נאָך געשטאַנען אויסער דער יוניאָן, האָט ניט אַנערקענט די יוניאָן און האָט, אַם וועניגסטען זאָגען, ניט פערלאַנגט די שטיצע פון דער יוניאָן. אמת, די פיהרערס פון דער יוניאָן האָבען דאָס געטאָן ניט אַזוי צוליעב די אַרבייטער, וואָס זיינען נאָך געשטאַנען אויסער דער יוניאָן, ווי צוליעב די, וואָס האָבען שוין בעלאַנגט צו דער יוניאָן. ווייל עס איז געווען קלאָר, דאָס אַזוי גיך ווי די באָסעס וועלען פאַרטיג ווערען מיט די אַרבייטער אין דער „אינטערבאָראָ קאָמפּאַני", וועלען זיי זיך נעהמען פאַר די אַרבייטער פון דער יוניאָן. אָבער אַזוי לאַנג, ווי זיי האָבען דאָס נאָך ניט געטאָן, האָט די יוניאָן פאָרמעל קיין רעכט ניט געהאַט צו מישען זיך. דאָס איינציגע, וואָס די פיהרער פון דער יוניאָן האָבען געמעגט און געדאַרפט טהאָן, איז צו איילען זיך וואָס פעסטער צו מאַכען די אָרגאַניזאַציאָן, וועלכע זיי האָבען שוין געהאַט, אום צו קענען ווידערשטעהן די אַטאַקע פון די באָסעס, ווען יענע אַטאַקע וועט קומען. און נאָך דעם, ווי זיי האָבען פערזיכערט די צוקונפט פון זייער אָרגאַניזאַציאָן, האָבען זיי געקענט אָנפאַנגען אַ שטילע, סיסטעמאַטישע אַגיטאַציאָן צווישען די אַרבייטער אין דער אינטערבאָראָ קאָמפּאַני. און ערשט נאָך דעם, ווי זיי איז געלונגען אַריינצוציהען אַ מאַיאָריטעט פון יענע אַרבייטער אין זייער יוניאָן, האָבען זיי געקענט אָנפאַנגען פאָרבערייטונגען פאַר אַ צווייטען סטרייק.

עס איז געווען אַ פעהלער אַרויסצורופען אַ סטרייק אויף די באַהנען פון דער „אינטערבאָראָ", אין דער האָפענונג, אַז די אַרבייטער אויף יענע באַהנען, וועלכע זיינען געווען גלייכגילטיג צו דער יוניאָן פאַר דעם סטרייק, וועלען פּלוצלונג ווערען ענטוזיאַסטיש פאַר איהר נאָך דער ערקלערונג פון דעם סטרייק.

עס איז געווען אַ פעהלער אַרויסצורופען אַ סטרייק אויף די באַהנען פון די „ניו־יאָרק רעיל־וועי קאָמפּאַני" (די זאָגענאַנטע „גרינע קאַרס") אַזוי לאַנג ווי די קאָמפּאַני האָט ניט געבראָכען דעם אַגרימענט מיט די אַרבייטער אויף יענע באַהנען. עס איז געווען טאַקטלאָז צו פער־

שפרייטען דעם סטרייק אויף די באַהנען פון דער דריטער און צווייטער עוועניוס, וואָס בע־האַנגען צו בעזונדערע האָמפּאַניס, ווערבע האָבען נאָך דערווייל קיין גרונד ניט געגע־בען דערצו. עס איז איבערהויפּט געווען לייכט־זיניג צו שיסען מיט אולטימאַטומס, ווען אויסער די אולטימאַטומס האָט מען ניט געהאַט מיט וואָס צו שיסען.

---

אויב דער סטרייק וועט פערלאָרען געהן, וועט מען צוזאַמען מיט די בעלי בתים אַליין בעשול־דיגען פאַר דעם דאָס זייטיגע פּובליקום, וואָס האָט ניט גענוג באַיקאָטירט די קאַרס, און די פּאָליציי, וועלכע האָט בעשיצט די סטרייק־ברע־כער. ביידע בעשולדיגונגען וועלען זיין אונגע־רעכט. מען האָט ניט געדאַרפט ערוואַרטען, אַז זייטיגע מענשען זאָלען זיך מקריב זיין פאַר דער יוניאָן, וועהרענד אַ גרויסע מאַיאָריטעט פון די אַרבייטער אויף דעם עלעווייטעד און אין דער סאָבוועי האָט געסקעבט געגען דערזעלבע יו־ניאָן. ניט נור די ניט־אָרגאַניזירטע אַרבייטער האָבען געסקעבט, נאָר זאָגאַר די אָרגאַניזירטע, ווייל אַ גרויסער טייל (אויב ניט אַלע) פון די מאַטאָרמען בעלאַנגט צו דער לאָקאָמאָטיוו־יו־ניאָן, די רעאַקציאָנערסטע און עגאָאיסטישסטע פון אַלע עכט־אַמעריקאַנישע יוניאָנס. פאַר וואָס מען האָט פריהער פאַר אַלעס ניט אויפגעפאָ־דערט יענע יוניאָן, אַז זי זאָל אַרויסרופען אין סטרייק די מאַטאָרמען, — איבער דעם שווייגט די געשיכטע. וואַהרשיינליך האָט מען פאַר־אויס געוואוסט, אַז דאָס פאָדערען וועט ניט העל־פען. עס איז לייכטער געווען אַרויסצורופען די אידישע שניידער, שוירט־ווייסט מייקערס און פיינטערס. אויף די „פרעמדע", אויף די „גרי־נע" האָט מען מעהר געקענט רעכענען, ווי אויף די אייגענע, די געבאָרענע אַמעריקאַנער. די גרינע, — בעזאָנדערס די אידען, — האָבען אויך מעהר באַיקאָטירט די קאַרס אין דער צייט פון דעם סטרייק, ווי די געלע, די עכטע. וואַהר־שיינליך, צוליעב דיזען ניט־אַמעריקאַנישען גייסט פון די גרינע אַרבייטער, פאָדערט עס סע־מיעל גאָמפּערס, אַז דער קאָנגרעס זאָל בעשרענ־קען די איכיגראַציאָן אין דיזער מדינה. די אי־דישע און אַנדערע גרינע אַרבייטער האָבען הפּנים אַ שלעכטען איינפלוס אויף די עכט־אַמע־ריקאַנישע אַרבייטער דערמיט, וואָס זיי בעזיי־צען אין אַ פיעל גרעסערער מאָס דעם געפיחל פון סאָלידאַריטעט. דער „אַמעריקאַניזמוס" אין דער אַרבייטער־בעוועגונג פון דיזער מדינה פאָ־דערט, אַז אין יעדער אינדוסטריע זאָלען די אַר־בייטער צוטהיילט זיין צווישען עטליכע פאַך־יוניאָנס, און אַז יעדע פאַך־יוניאָן זאָל סקעבען געגען די אַנדערע אין דערזעלבער אינדוסטריע.

און די פּאָליציי האָט געטאָן, וואָס די שטאָדט־רעגירונג האָט איהר געהייסען. און די שטאָדט־רעגירונג האָט אַזוי געהאַנדעלט, ווייל די גע־זעצע פאָדערן פון איהר, אַז זי זאָל אַזוי האַנד־לען. און די געזעצע ווערען געמאַכט פון די לייטע, פאַר וועלכע די אַרבייטער שטימען אַליין יעדען ערשטען דיענסטאָג נאָך דעם ערשטען מאָנטאָג אין דעם מאָנאַט נאָוועמבער. די אַר־בייטער אויף די ניו־יאָרקער שטראַסען־באַהנען, צוזאַמען מיט די אַרבייטער אין אַנדערע אינ־דוסטריען, זיינען אַליין שולדיג פאַר די געזעצ־צע, וועלכע פאָדערען פון דער ניו־יאָרקער רע־גיערונג, אַז זי זאָל הייסען די ניו־יאָרקער פּאָליציי צו בעשיצען די סטרייק־ברע־כער (און דורך זיי די אינטערעסען פון די בעלי בתים) געגען די סטרייקערס. און ווען מען איז אַליין שולדיג, דאַרף מען ניט בעשולדיגען אַנ־דערע. אַזוי ווי מען בעט זיך אויס, אַזוי שלאָפט מען. ווען מען סקעבט ביים שטימקאַסטען איין טאָג אין יאָהר, מוז מען דערפאַר ליידען פון סקעבס דעם גאַנצען יאָהר. דאָס איז די ריינע גערעכטיגקייט.

מיר וועלען אַלזאָ ענדיגען אַזוי ווי מיר האָ־בען אָנגעפאַנגען: די נידערלאַגע פון די אַר־בייטער איז געווען די שולד פון די אַרבייטער אַליין.

עס איז אַ טרויעריגע געשיכטע, וועלכע איז, צום בעדויערן, שוין זעהר אַלט.

---

ש. צ. זעצער

## דערווייל בין איך נאָך ניט געשטאָרבען...

דערווייל בין איך נאָך ניט געשטאָרבען...
כ'וויים אויך ניט, וואָס דער מאָרגען וועט מיר זיין...
איך וויל ניט קלערען; כ'וויל ניט זאָרגען —
העי, קעלנער, שנעל דערלאַנג אַהער דעם וויין!

איך וויל ניט קלערען, כ'וויל ניט זאָרגען.
זאָל זיין שוין דאָס, וואָס ס'וויל זיך זיין;
ס'איז מעגליך היינט נאָך, מעגליך מאָרגען —
כ'האָב גרייט דאָך שוין מיין טוידטען־שיין...

מ. פּאַוולאָוויטש

# אַ געשפּרעך מיט אַ וויכטיגען פראַנצויזישען דיפּלאָמאַט

(די היינטיגע פּאָליטיק פון די קריעגס־פיהרענדע לענדער).

אין אָנהויב פון 1915 יאָהר האָב איך פערעפענטליכט אין אייניגע צייטונגען אַן אינטערוויו מיט אַ בעוואוסטען פראַנצויזישען דיפּלאָמאַט וועגען קאָנסטאַנטינאָפּאָל. דיעזער דיפּלאָמאַט, וועלכער האָט ניט ערלויבט צו פערעפענטליכען זיין נאָמען, האָט מיר דעמאָלט געזאָגט, אַז רוסלאַנד פון איין זייט און פראַנקרייך מיט ענגלאַנד פון דער צווייטער זייט האָבען שוין ענדגילטיג בעשטימט די פראַגע וועגען קאָנסטאַנטינאָפּאָל און די דאַרדאַנעלען, און אויב די מלחמה וועט זיך ענדיגען מיט אַ זיעג פאַר די „עלליים", וועט קאָנסטאַנטינאָפּאָל און די דאַרדאַנעלען איבערגעהן צו רוסלאַנד. אין יענער צייט האָט דיעזע אָבגעדרוקטע אינטערוויו אַרויסגערופען אַ סענסאַציע אין דער רוסישער און אייראָפּעאישער פּרעסע, און אייניגע דייטשע, עסטרייכישע און אפילו טערקישע צייטונגען זיינען דאַן אַרויסגעטראָטען מיט בעמערקונגען, אַז די בעהויפּטונג פון דיעזען דיפּלאָמאַט איז וועניג וואָס בעגרינדעט און האָט אַ גאַנץ קנאַפּע בעדייטונג.

איך האָב קיינמאָל ניט געצווייפעלט אין די ריכטיגקייט פון די ידיעות, וואָס דער דיפּלאָמאַט האָט דאַן מיר מיטגעטייט, און די ווייטערדיגע פאַסירונגען האָבען טאַקע בעוויזען, אַז איך האָב קיין טעות ניט געהאַט. אויף דער זיצונג פון דער גאָסודאַרסטוועגע דומא דעם 11טען מערץ 1916, האָט דער לידער פון דער רוסישער קאַדעטישער פּאַרטיי, מ י ל י ו ק אָ ו, עפענטליך ערקלערט, ערשטענס, אַז עס עקזיסטירט אַ בעשטימטער אָבמאַך צווישען רוסלאַנד און איהרע „עלליים" וועגען די דאַרדאַנעלען און צווייטענס וועגען דער צייט פון דיעזען אָבמאַך. „דיעזע צייט — האָט געזאָגט מיליוקאָוו — איז די ענדע פון מערץ פון אַלטען סטיל און דער אָנהויב פון אַפּריל פון דעם נייעם סטיל". דאָס איז כמעט דיזעלביגע צייט, וואָס איז כמעט מיט אַ יאָהר צוריק מיר אָנגעגעבען געוואָרען אין דעם אינטערוויו מיט דעם פראַנצויזישען דיפּלאָמאַט. דער אויסערן־מיניסטער סאַזאָנאָוו אין זיין קורצען און נעבעלהאַפטען ענטפער דעם דעפּיטאַט מאַרקאָוו האָט צוגעשטימט, אַז אַזאַ אָבמאַך וועגען די דאַרדאַנעלען עקזיסטירט טאַקע.

אין היינטיגער צייט, נאָך אַ רייה אַרטיקלען אין דער אייראָפּעאישער פּרעסע איבער דיעזער פראַגע, נאָך די דעבאַטען אין דעם „קאָמיטע סעקרעט" (געהיימען קאָמיטעט) אין פּאַריז און נאָך דער רעזיגנאַציאָן פון פראַנצויזישען אויסערן־מיניסטער ד ע ל ק אַ ס ע, איז שוין פאַר קיינעם קיין צווייפעל ניט, אַז דאָס, וואָס דער פראַנצויזישער דיפּלאָמאַט האָט מיר דאַן מיטגעטייט, איז דורכאויס ריכטיג.

---

## די קראַפט און בעדייטונג פון דער רוסישער אָפענסיווע.

אָט דער אויבענדערמאָהנטער דיפּלאָמאַט, פון וועלכען איך האָב זיך צום ערשטען־מאָל דערוואוסט וועגען דעם געהיימען אָבמאַך איבער די דאַרדאַנעלען, איז ניט לאַנג צוריק ווידער געקומען אין פּאַריז, און איך האָב ווידער געהאַט די מעגליכקייט דורכצורעדען זיך מיט איהם. דאָס איז אַ מענש וועלכער ווייס גוט זיין פאַך און איז דערצו נאָך זעהר אַ בעלעזענער. ער בעהערשט פיעל שפּראַכען, אַ מעלה, וועלכע מען טרעפט זעהר זעלטען ביי די פראַנצויזישע דיפּלאָמאַטען. מיט עלף יאָהר צוריק בין איך געווען זיין פּריוואַט סעקרעטער, און פון דענסטמאָל אָן שרייבען מיר זיך דורך ווען ניט איז, און מיר זעהען זיך ווען ער קומט נאָר אויף אַ קליינער צייט אַהיים.

עס פערשטעהט זיך, אַז איך האָב ניט דורכגעלאָזען די געלעגענהייט צו זעהען זיך מיט דיזען „אינפאָרמירטען" און קאָמפּעטענטען מאַן, און שטעלען איהם אייניגע פראַגען.

— וואָס פאַר אַ בעדייטונג גיט איהר צו דער רוסישער אָפענסיווע? — האָב איך איהם געפרעגט. דענקט איהר זעלבסט, און אויף די אַנדערע פראַנצויזישע שטאַאַטסמענער, אַז די רוסישע אָפענסיווע וועט אָהן אָבהאַלט פּאַרטגעזעצט ווערען, אַז די רוסען וועלען נעהמען לעמבערג און אַז דיזע אָפענסיווע וועט אַוועקשטעלען אין אַ קריטישער לאַגע ניט נאָר עסטרייך, נאָר אויך דייטשלאַנד?

— יע, איך רעכען אַז אין די זומערדיגע און ווינטערדיגע שלאַכטען פון 1916 יאָהר וועט די רוסישע אַרמעע שפּיעלען די גרעסטע ראָלע. די רוסישע אָפענסיווע וועט אָבראַמען אַלע שטערונגען און וועט פערפלייצען ווי אַ וואַסערשטראָם אַלע טרענטשעס און פעסטונגען און וועט בעזיעגען די אַלע מייליטערישע כחות, וואָס זיינען אָנגעזאַמעלט הינטער זיי. ניט מאַקענזען, ניט הינדענבורג און ניט קיין אַנדערער דייטשער נאַפּאָלעאָן וועט ניט קענען אָבשטעלען דעם גרויזאַמען שטראָם פון די רוסישע אַרמעען. אין דער גע־

שיכטע פון מלחמות איז ניטא קיין נסים. הינ־דענבורג און מאקענזען האבען בעזיעגט די רוסי־שע ארמעע בקויז א דאנק זייער בעסערער טעכניק, און א דאנק די צעהן אדער פופצעהן טויזענד מאשין ביקסען און טויזענדטער קאנאנען און מיליאנען־מיליאנען קוילען, וואס די דייטשען האבען דאן פערמאגט. איצט האט די רוסישע ארמעע אן אונגעהויערע צאהל פון מענשען, ביק־סען, קאנאנען און קוילען. זי האט אויך אן אויסגעצייכענטען קאנטינגענט פון אפיציערען, וועלכע האבען פיעל געלערנט פון דער ערפאהרונג פאר די לעצטע צוויי יאהר קריעג. אהינטער דער רוסישער ארמעע שטעהט די גאנצע מאביליי־זירטע אינדוסטריע פון לאנד, די גאנצע יאפא־נעזישע אינדוסטריע מיט איהרע 1700 פאברי־קען און זאוואדען, וואס זיינען ספעציעל מאבי־ליזירט געווארען פיר דער רוסישער ארמעע. צו דער הילף פון דיעזער ארמעע שטעהען אויך הונ־דערטער אינדוסטריעלע אונטערנעהמונגען פון ענגלאנד און פראנקרייך, און, לסוף, דארף אויך דערמאנט ווערען די שטארקע שטיצע פון אזא גרויסער אינדוסטריעלער לאנד ווי די פעראיי־ניגטע שטאאטען פון אמעריקא. ניין, ניין, איצט איז אנגעקומען דער מאמענט, ווען עס קען שוין ניט זיין קיין שום צווייפעל: א סוף צו טער־קיי, א סוף צו עסטרייך, א מפלה פאר דייטש־לאנד — אט וואס עס הערט זיך אין דאס פלאַ־טערען פון די רוסישע פאהנען און אין די טריט פון די פיעל־מיליאניגע רוסישע ארמעען.

— הייסט עס, נאך אייער מיינונג, אז די רוסישע ארמעע וועט אויך אין דיעזען קריעג שפיעלען די ערשטע ראליע, ווי זי האט גע־שפיעלט אין די מלחמות פון נאפאלעאנס צייט־טען? די רוסישע פאטריאטען וועלען האבען האס רעכט צו זאגען, אז רוסלאנד האט גערע־טעט איירא־פא און די גאנצע וועלט אין אנהויב פון צוואנציגסטען יאהרהונדערט פון דער דייט־שער העגעמאניע, אזוי ווי אין אנהויב פון נייג־צעהנטען יאהרהונדערט האט זי גערעטעט איי־ראפא פון דער פראנצויזישער נאפאלעאנס הע־געמאניע?

— „ניין, אזוינע מיינונגען קענען אונטער זיך קיין שום גרונד ניט האבען, חאטש ס'איז קיין ספק ניט, אז פיעל אויבערפלעכליכע קעפ, ניט נאר אין רוסלאנד, נאר אויך ביי אונז אין פראנקרייך און אין ענגלאנד, וועלען אזוי דענ־קען. נאך מעהר, די רעאקציאנערע עלעמענטען פון אלע לענדער וועלען אויסנוצען דעם ערפאלג פון דער רוסישער ארמעע אלס א בעווייז, אז די קאנסערוואטיווע אָרדנונג, ווי אין רוסלאנד, איז פיעל בעסער פון דער דעמאקראטישער אָרד־נונג. דאך קען קיינער ניט אפלייקענען די גרויס־סע ראלע פון ענגלאנד אין דעם איצטיגען קריעג. און נאר בלינדע זעהען ניט די בעדייטונג פון די שלאכטען ביי מארן און ביי ווערדון. אפילו אין אין די נייטראלע לענדער פערשטעהט מען אויך ווי שרעקליך דייטשלאנד איז אבגע־שוואכט געווארען א דאנק דער אונזיניגער אוואנ־טורע ביי ווערדון. ערשט ניט לאנג צוריק האב איך געלעזען אין א רומענישער צייטונג אן אר־טיקעל, אין וועלכען עס ווערט געזאגט, אז די לאגע פון די צענטראלע מעכטע אויפ'ן רוסישען פראנט וואלט גאר געווען אנדערש, ווען דייטש־לאנד וואלט נאך האבען צום אנהויב פון דער רוסישער אפענסיווע יענע 10 קארפוסען און 2000 קאנאנען, וועלכע דער קראנפרינץ האט פערניכטעט פאר דער צייט פון די זעקס מא־נאטען אטאקעס אויף ווערדון, און ווען עסטרייך, וועלכע טהוט נאך דייטשלאנד, וואלט ניט אוועק־געשיקט אויפ'ן איטאליענישען פראנט 18 די־וויזיעס סאלדאטען מיט אן אונגעהויערע צאהל קאנאנען. מיין מיינונג איז, אז אהן ווערדון, וואלט ניט געווען טשערנאוויץ און נאך פיעל אנדערעס. די דעמאקראטישע פראנקרייך האט געמאכט מעגליך די נצחונות פון דער קאנסער־וואטיווער רוסלאנד. וויעדער וויים מען אויך ביי אייך אין רוסלאנד, אז ביז איצטער האלט נאך דייטשלאנד אויף אונזער פראנצויזישען פראנט 122 דייטשע דיוויזיעס, דאס הייסט פיער פינפטעל פון דער גאנצער דייטשער אר־מעע."

---

## די בעדייטונג פון די ווערדונער שלאכטען אין איצטיגען קריעג. דער קאמפף צווישען דעמאקראטישע און דינאסטישע פרינציפען.

— מיט וואס וועט איהר ערקלערען די אונ־זיניגע און שרעקליכע אנשטרענגונגען פון קראנ־פרינץ צו נעהמען ווערדון, בעת יעדערער זעהט די אונגעהויערע שווערינקייטען פון אזא אפעראַ־ציאן און בעת עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז אפילו דאס פערנעהמען פון דער פעסטונג וועט אויך ניט האבען קיין ענדגילטיגע בעדייטונג פאר דעם אויסגאנג פון דער מלחמה? ווי אזוי ערקלערט מען אין אייערע קרייזען אזא אוואנ־טורע פון די פארזיכטיגע און קאלטבלוטיגע דייטשע גענעראלען, וועלכע בעטראכטען צוואנ־ציג מאל פאראויס יעדען טראט זייערען?

— „יע, דאס איז טאקע אן אונזיניגע אוואנ־טורע, אבער איהר ווייסט דאך גאנץ גוט, אז אזוינע טעות'ען זיינען פאלגען פון די אלגעמיי־נע אורזאכען. ס'איז מעגליך, אז די פראנצויזי־שע ארמעען, ווען זיי וואלטען אריינגעדרונגען אין עלזאס־אטרניגען, וואלטען צוליעב דער שולד פון דעם אדער יענעם גענעראל געמאכט אן אונפארזיכטיגע אטאקע אויף מעטץ, אבער לאנגדווערענדע אפעראציאנען לויט'ן דייטשען מוסטער וואלט אונמעגליך געווען פאר דער פראנ־צויזישער ארמעע. די נצחונות פון דער פראנ־צויזישער ארמעע ביי מארן און ביי ווערדון זיי־נען ניט קיין נס, ניט קיין צופאל. ניין, דיעזע נצחונות סימבאליזירען דעם טריאומף פון דער פראנצויזישער רעפובליק איבער דער האלב־פעאַ־

דאַלער קאַזאַרמערישער פּרייסען; דעם טריאומף פון אונזערע דעמאָקראַטישע אינסטיטוציאָנען איבער די דינאַסטישע אָרגאַניזאַציאָנען פון דעם דייטשען גענעראַל־שטאַב, וואָס ווערט אָנגעפיהרט פון דיעזע אַלע אונפעהיגע און פּרעטענציעזע קעניגלעכע און קראָנפּרינצען, וואָס דיקטירען זייערע פערלאַנגען די גענעראַלען, וועלכע פאָלגען געהאָרכזאַם אַלע זייערע קאַפּריזען. די דייטשע אַרמעע, וועלכע איז אַזוי גוט אָרגאַניזירט, וועלכע איז מוסטערהאַפט טעכניש איינגעאָרדנעט, וועלכע האָט געהאַט אַהן אַ שיעור מאַשינביקסען, הונדערטער שווערע האַרמאַטען און אויסגעצייכענטע אָפיצירען־ספּעציאַליסטען, וואָס האָבען גוט געוואוסט זייער פאַך, און וועלכע האָבען פריהער פון די פראַנצויזישע און ענגלישע אפיצירען ריכטיג פערשטאַנען דעם כאַראַקטער פון אַ מאָדערנער מלחמה, — דיעזע וואונדערליכע דייטשע אַרמעע האָט פּאַראַליזירט אין איצטיגען קאַמפּף אַ העלפט פון איהרע כחות טאַקע צוליעב דער דינאַסטישער איינאָרדנונג פון איהר גענעראַל־שטאַב. יע, זעהר ריכטיג זאָגט דאָס רוסישע שפּריכוואָרט: „אַ פיש הויבט אָן צו פוילען פון'עם קאָפּ".

„זעהט, ביי אונז אין פראַנקרייך האָט אַן אונבעוואוסטער פאָלקאָוניק פּעטען געקענט דערגרייכען אין דער צייט פון קריעג צו דער העכסטער שטופע פון מיליטערישען ראַנג, און האָט געהאַט די מעגליכקייט אַרויסצואוויזען זיינע פעהיגקייטען אין אָנפיהרען גאַנצע אַרמעען. פון דער אַנדער זייט האָבען ביי אונז פיעלע פון די אָנגעזעהענסטע גענעראַלען געמוזט אָבטרעטען זייער פּלאַץ און רעזיגנירען, ניט קוקענדיג אויף זייער גרויסען נאָמען און פּרעסטיזש, וואָס זיי האָבען געהאַט ביז דעם קריעג. דער דעמאָקראַטישער פּרינציפּ פערשטאַרקט די פראַנצויזישע אַרמעע; פערקעהרט, דער דינאַסטישער פּרינציפּ האָט אָבגעשוואַכט דייטשלאַנד. דיזער דינאַסטישער פּרינציפּ האָט געגעבען די מעגליכקייט אַ וועלכען ניט איז קראָנפּרינץ, צוליעב זיין אייגענעם פּרעסטיזש און צוליעב דעם גלאַנץ פון זיין צוקונפטיגער קרוין, צו פערניכטען פיער הונדערט טויזענד מענשען אין פערזוך צו נעהמען אַ פעסטונג, וואָס דאָס וואָלט סאַי ווי סאַי ניט געהאַט קיין ענדגילטיגע ווירקונג אויף דעם אויסגאַנג פון קריעג.

„מאַסען־מאָרד" — אַזוי רופען אָן די דייטשע געפאַנגענע די מעשים פון קראָנפּרינץ ביי ווערדון. קיין פראַנצויזישער גענעראַל וואָלט ניט געקענט זיך ערלויבען צו פיהרען אונזער אַרמעע אויף אַזאַ שחיטה, און ביי אונזערע דעמאָקראַטישע בעדינגונגען וואָלט זיך ניט געקענט געפינען אַזאַ מאַסען־מערדער ווי דער קרוין־פּרינץ. יע, די דייטשע אַרמעע איז ביי ווערדון אַריינגעפאַלען אין אַ פּאַסטקע. און פון דיעזער פּאַסטקע האָט זי ניט געקענט בעצייטענס אַרויסרייסען זיך — כל זמן דערצו איז געווען אַ מעגליכקייט — בלויז דערפאַר, ווייל דער קראָנפּרינץ האָט ניט געוואָלט און פאַר איהם האָט ניט געפּאַסט צו בעוויזען פאַר זייגע טרייע דייטשע אונטערטאַנער אין וואָס פאַר אַ געפעהרליכער פּאַסטקע ער האָט אַריינגעפיהרט די אַרמעען, וועלכע זיינען אָנפערטרויט געוואָרען זיין דינאַסטישער מאַיעסטעט. אָט צוליעב דעם גלאַנץ פון קרוין פון דעם דייטשען פּרינץ זיינען אין דער ווערדונער פּאַסטקע פערניכטעט געוואָרען די בעסטע דייטשע פאָלקען, דיוויזיעס און גאַנצע קאָרפּוסען, און דערביי זיינען אויסגענוצט און קאַליע געוואָרען הונדערטער האַרמאַטען".

## דער סעפּאַראַטער שלום און שטורמער אַלס רוסישער אויסערן־מיניסטער.

נאָך דיעזען געשפּרעך וועגען דער בעדייטונג פון די שלאַכטען אַרום ווערדון האָב איך געשטעלט דעם דיפּלאָמאַט די פראַגע: וואָס דענקט ער וועגען דער ענדערונג אין דעם רוסישען מיניסטאָרען־קאַבינעט, וועגען סאַזאָנאָוו'ס רעזיגנאַציאָן און וועגען דער בעשטימונג פון שטורמער אויפ'ן פּאָסט פון מיניסטער פון אויסלענדישע אַנגעלעגענהייטען. „איהר ווייס וואָס פאַר אַ פורכט האָט די בעשטימונג פון שטורמער'ן אַרויסגערופען אין איינינגע אָרגאַנען פון דער פראַנצויזישער, ענגלישער און אפילו רוסישער פּרעסע. איהר ווייסט, אַז פיעלע צווייפלען נאָך איצט — צי וועט רוסלאַנד פערבלייבען אַזוי טריי איהרע „עלליים", ווי זי איז געווען פאַר סאַזאָנאָוו'ען. נאָך מעהר, פיעלע דייטשע צייטונגען דריקען אויס זייער פרייד וואָס סאַזאָנאָוו איז געפאַלען און זיי האָבען וויעדער אָנגעהויבען ריידען וועגען די מעגליכקייט פון אַ סעפּאַראַטען (בעזונדערען) פריעדען צווישען רוסלאַנד און דייטשלאַנד."

— „וואָס פאַר אַ דומהייט!" האָט אויסגעשריען דער דיפּלאָמאַט. „וואָס קען רוסלאַנד בעקומען דורך אַ סעפּאַראַטען פריעדען מיט דייטשלאַנד? די אינטערעסען פון דיעזע ביידע מלוכות זיינען געגענזעצליך. רוסלאַנד שטרעבט צו פערניכטען עסטרייך; פערקעהרט, דייטשלאַנד איז בלוטיג פעראינטערעסירט, אַז עסטרייך זאָל פערבלייבען אַ אייראָפּאַישע גרויסמאַכט. ווען עסטרייך זאָל פערניכטעט ווערען, דאַן דאָהט אַ געפאַהר פאַר די דייטשע גרענעצען ניט נאָר פון מזרח און מערב, נאָר אויך פון דעם גאַנצען דרום־פראָנט. דאָס איז פון סטראַטעגישען שטאַנדפּונקט. פון עקאָנאָמישען שטאַנדפּונקט — וועט די פאַנאַנדערפאַלונג פון עסטרייך ניט נאָר פערמאַכען פאַר דייטשלאַנד דעם וועג צו די באַלקאַנען, נאָר וועט אויך אָבשאַפען פאַר איהר די סלאַווישע מערק — די טשעכישע, סלאָוואַקישע, רוטהענישע און ז. וו. וואו ביז דער מלחמה האָבען אַריינגעדרונגען די דייטשע סחורות, די דייטשע שפּראַך און די דייטשע קולטור. וואָס וועט פערבלייבען פון

דער אידעע פון „מיטעל־אייראָפּא", ד. ה. פון דער אידעע וועגן עקאָנאָמישען פערבאנד פון די צענטראל־מעכטע, אויב דייטשלאנד וועט שליטען א סעפּאראטען שלום מיט רוסלאנד? עס איז גענוג צו שטעלען דיעזע פראגע צו פער־שטעהן, אז עס איז אונמעגליך אירגענד וועלכער אָבמאך צווישען רוסלאנד און דייטשלאנד אויפ'ן חשבון פון עסטרייך־אונגארן, אז די אינטערע־סען פון גערמאניזם און סלאוויזם זיינען אבסאָ־לוט געגענזעצליך.

און פונקט ווי דייטשלאנד איז פעראינטע־רעסירט אין דער אויפהאלטונג פון עסטרייך, אזוי איז זי אויך בלוטיג פעראינטערעסירט אין דער אויפהאלטונג פון ט י ר ק י י. דייטשלאנד איז פעראינטערעסירט, אז די אָטאָמאנישע אימ־פעריע זאָל ווערען א שטארקע מיליטערישע מלוכה; רוסלאנד, פערקעהרט, שטרעבט שוין פון לאנגע צייטען צו פערניכטען טירקיי. די גאנצע אימפּעריאליסטישע פּאָליטיק פון דייטש־לאנד, אלע איהרע וועלט־פּלענער זיינען פערבונ־דען מיט דעם פּראָיעקט „בערלין־באגדאד"; פערקעהרט, די גאנצע אימפּעריאליסטישע פּאָלי־טיק פון רוסלאנד, אלע איהרע וועלט־פּלענער, דרעהען זיך ארום דער פראגע „באספּאָר און די דארדאנעלען". צווישען דיעזע ביידע פּלענער— „בערלין־באגדאד" פון איין זייט און „באספּאָר מיט די דארדאנעלען" פון דער אנדער זייט — קען קיינמאָל קיין שלום ניט זיין. ענטוועדער רוסלאנד וועט פערנעהמען קאָנסטאנטינאָפּאָל — און דאן איז דייטשלאנד אויף אימער ארויסגע־שטויסען ניט נאָר פון דער אָטאָמאנישער אימ־פעריע, נאָר אויך פון די באלקאנען. אָדער עס וועט פערווירקליכט ווערען דער פּלאן „בערלין־באגדאד", — און דאן וועט רוסלאנד אויף אי־מער זיין אָבגעשניטען פון מיטעללענדישען ים. רוסלאנד וועט מוזען זיך געזעגענען ניט נאָר מיט'ן געדאנק וועגען קאָנסטאנטינאָפּאָל, וועגען באספּאָר און די דארדאנעלען, נאָר אויך איהר ווירקונג אין פערסיען און אין גאנץ מיטעל־אזיען וועט אונטערגעבראָכען ווערען. ניין, ניין, קיין קאָמפּראָמיס איז ניט מעגליך צווישען רוסלאנד און דייטשלאנד, און האָבען דיעזע מדינות שוין אָנגעהויבען א מלחמה, וועלען זיי איהר דורכפיהרען ביז'ן סוף, ביז דער פאָלשטענ־דיגער פערניכטונג פון געגנער.

נאָך מעהר, צווישען אלע איצטיגע קריעגס־פיהרענדע מלוכות איז ניטאָ קיין צוויי מדינות, צווישען וועלכע עס זאָל ניט זיין אזא געגענזאַ'ץ לויט זייערע אימפּעריאליסטישע שטרעבונגען, ווי צווישען רוסלאנד און דייטשלאנד. און אין דער אמת'ען, פראנקרייך וויל דאָך פון דייטש־לאנד בלויז עלזאס־לאָטרינגען; ענגלאנד וואָלט זיך בעגנוגענט מיט דער פאָדערונג, אז דייטש־לאנד זאָל אָבריינינגען בעלגיען און זאָל זיך פער־פליכטען ניט צו בויען אין דער צוקונפט קיין פלאָטע. רוסלאנד אָבער קענט איהר ניט בע־פריעדיגען מיט אזעלכע הנחות. גאליציען, אר־מעניען, א פרייע האנד אין פערסיען — דאָס אלץ איז זעהר ווענינ פאר רוסלאנד. און בע־מערקט דאָס, אז אין אָנהויב מלחמה האָט דייטשלאנד זיך געווענדעט מיט פאָרשלעגע ווע־גען שלום ניט צו רוסלאנד, נאָר צו פראנקרייך. דייטשלאנד האָט פאָרגעלייגט פראנקרייך לאָט־רינגען און דעם וואלונישען (פראנצויזישען) טייל פון בעלגיען. פראנקרייך האָט אָבגעוואָר־פען מיט פעראכטונג דיעזען פארשלאג. אין מיטען פון 2טען יאהר קריעג האָט פראנקרייך וויעדער ערהאלטען א פאָרשלאג וועגען שלום, נאָר דער ענטפער איז געווען: „זאָלען פריהער אָבגעריינינגט ווערען די פראנצויזישע און בעל־גישע טעריטאָריען און דאן וועלען מיר א טראכט טהאָן".

א סעפּאראטער שלום, וואָס זאָל געמאכט ווערען צווישען איין מלוכה פון די „עלליים" מיט דייטשלאנד, איז אונמעגליך. ווער עס זאָל ניט שטעהן אן דער שפּיצע פון רוסישען מיניס־טאָרען־קאָבינעט, וועלכע ענדערונגען עס זאָלען ניט פארקומען אין פראנקרייך אדער אין ענגלאנד — די „עלליים" וועלען דערפיהרען די מלחמה ביז'ן סוף. פער־קעהרט, יעדערע פון די מלוכות פון דער געגנע־רישער קאָאליציאָן טראכט אלץ וועגען א סעפּא־ראטען שלום. טירקיי, בולגאריען, עסטרייך, דייטשלאנד, — יעדערע בעזונדער טרוימט וועגען א סעפּאראטען שלום."

„הייסט עס, אז לויט אייער מיינונג דארפען די רעגירונגען פון פראנקרייך און ענגלאנד זיך וועניג נעהמען צום הארצען דעם פאקט, וואָס די רוסישע רעגירונג האָט זיך שטארק א קעהר געטהאָן רעכטס און די מאכט איז פאָלשטענדיג אריבער אין די הענד פון דער רעאקציאָן, פון אונזערע שווארצע מאות?"

— „ניין, די רעגירונגען פון פראנקרייך און ענגלאנד דארף דיזער פאקט גאנץ וועניג קימע־רען. פערקעהרט, מיר ווייסען, אז גראָד איצט וועט רוסלאנד זיך נעהמען מיט א פערדאָפּעל־טער ענערגיע צום קאמפּף געגען דייטשלאנד. ע ס  ו ו ע ל ע ן  א ר ו י ס ג ע ר ו פ ע ן  ו ו ע ר ע ן  צ ו ם  מ י ל י ט ע ר־ד י ע נ ס ט  נ י י ע  ק אָ נ ט י נ נ ע נ ט ע ן, עס וועלען געמאכט ווערען די גרעסטע אָנשטרענגונגען צו פערניכטען די דייטשע ארמעען און עפענען א וועג פאר די מיליאָנען רוסישע סאָלדאטען ניט נאָר צום הארץ פון עסטרייך, נאָר אויך צום הארץ פון דייטשלאנד, ביז די סאמע טויערען פון בערלין, ביז דער בעריהמטער „זיעגעס־אַלעע" פון דער פּרווסישער הויפּט־שטאָדט."

## די אידישע און פּוילישע פראגען.

„וואָס דענקט איהר וועגען די ענדערונג אין דעם רוסישען מיניסטאָרען־קאָבינעט, וועגען דער בעשטימונג פון שטורמער'ן און ז. וו.?"

— „דיעזע ווענדונג צו רעכטס, צו רעאק־

ציאָן, בעדייטעט א פיעל פערגרעסערטע אָנ־שטרענגונג פון אַלע קרעפטען פון רוסלאַנד פיר דעם קאַמפּף געגען גערמאַניזם. זי בעדייטעט א שטאַרקערע און ענערגישערע אונטערשטיצונג פון ענגלאַנד, פראַנקרייך און איטאַליען פיר דער פאָלשטענדיגער צושטערונג פון די צענטראַל־מעכטע. אָבער אין דערזעלבער צייט בעדייטעט דיעזע אומענדערונג אויף די בעפרייאונג פון רוס־לאַנד פון איינינע אויסלענדישע ווירקונגען, וועל־כע האָבען אין דער לעצטער צייט זיך אָנגעהויי־בען מערקען אין די טענדענצען פון דער אינער־ליכער רוסישער פּאָליטיק".

„וואָס מיינט איהר דערמיט צו זאָגען?"

— „מעגליך, אז מיליאָנען רוסישע סאָלדאַ־טען וועלען דערגעהן ביז בערלין, מעגליך, אז הונדערטער טויזענטער קאָזאַקען וועלען וויע־דער — ווי מיט הונדערט יאָהר צוריק — דורכ־פליהען דורך גאַנץ דייטשלאַנד. אַלענפאַלס די רוסישע רעגיערונג וועט טהאָן אַלץ וואָס איז מעגליך צו ערפילען איהר צוועק, ד. ה. צו ער־פילען די מיליטערישע התחיבות'ען, וואָס דיעזע לאַנד האָט אויף זיך גענומען. אָבער אין דער־זעלבער צייט וויל די איצטיגע רוסישע רעגירונג איינהאַלטען מיט אַלע קרעפטען איהר אונאָבהענ־גיגקייט; זי וויל ניט דערלאָזען קיינע אונפאָר־זיכטיגע אריינמישונגען מצד איהרע פערבינדע־טע. די רוסישע רעגירונג האָט זיך קיינמאָל ניט אריינגעמישט אין די אינערליכע אָנגעלעג־ענהייטען פון איהרע פריינדליכע מלוכות. קיי־נער פון די אָפיציעלע פאָרשטעהער פון רוסלאַנד האָט זיך קיינמאָל ניט ערלויבט אין א געשפּרעך מיט פראַנצויזישע אָדער ענגלישע שטאַאַטסמע־נער צו בעריהרען די פראַגען וועגען אירלאַנד אָדער אינדאָ־כינאַ און קומען צו דיעזע רעגירונ־גען פון די פריינדליכע מלוכות מיט עצות וועגען אזעלכע פראַגען. צוום בעדויערען האָבען דיע־זע פריינדליכע מלוכות ניט אזוי זיך געהאַלטען אין בעצוג צו דער גרויסער נאָרדליכער מדינה, און דאָס איז, הפנים, דערפאַר, ווייל צייטענווייז האָבען זיי געצווייפעלט אין דער מאַכט און שטאַרקייט פון רוסלאַנד. אין יענער צייט, ווען עס האָט געשיינט, אז די רוסישע אַרמעע טהוט גאָר נישט — און אין דער ווירקליכקייט האָט זי זיך אזוי פיבעריש געגרייט צו דער האיאָה־ריגער אָפענסיווע, — אָט אין יענער צייט האָט מען פון די מיניסטאַרען־קאַבינעטען פון פראַנק־רייך און ענגלאַנד געגעבען אָנצוהערענישען רוס־לאַנד, אז עס וואָלט געווען ווינשענסווערטה זי זאָל אויף אזא אָדער אַנדער אופן לעזען די פּוי־לען־פראַגע. אויף פריינדליכע עצות זיינען איהר געגעבען גע־וואָרען אין בעצוג צו דער אידען־פראַגע. די איצטיגע רוסישע רעגירונג שטעהט אויף דעם שטאַנדפּונקט, אז די פערבינדעטע מלוכות האָבען איינע צו די אַנדערע בעשטימטע מיליטערישע פערפליכטונגען, וועלכע יעדערע מוז האַלטען און אויספיהרען. וואָס אַנבעלאַנגט די פּוילי־שע, אידישע און אַנדערע פראַגען, האָט רוס־לאַנד אין בעצוג צו זיי ניט גענומען אויף זיך קיינע התחיבות'ן. דאָס אַלץ איז שייך צו די אינערליכע אַנגעלעגענהייטען פון רוסלאַנד, איבער וועלכע די רוסישע רע־גירונג נויטיגט זיך ניט אין עצות פון איהרע פערבינדעטע, פּונקט ווי זיי פרעגען ביי איהר ניט קיין עצות וועגען אירלאַנד, מאַראָקאָ און ד. ג. צום בעדויערען — לויט דער מיינונג פון אייערע רעכטע פּאַרטייען — האָבען איינ־יגע פון אייערע מיניסטאָרען, און בעזונדערס סאַזאָנאָוו, זיך גענומען צו לעזען די פּוילישע פראַגע ניט אזוי ווי עס פאָדערען די אמת־רוסישע אינטערעסען. די פריינד און די פערבינדעטע פון רוסלאַנד דאַרפען ניט פערגעסען איין כלל, איין אקסיאָם. די אויסערליכע פּאָליטיק פון רוס־לאַנד — זאָגען אייערע רעכטע עלעמענטען — איז א וועלט־פּאָליטיק. און קודם־כל א מערב־אייראָפּעאישע פּאָליטיק צו צוברעכען דייטש־לאַנד און עפענען א פרייען וועג צו די פּאָרטען פון שוואַרצען און מיטעל־לענדישען ים.. צוליעב דיעזער פּאָליטיק געהט עס רוסלאַנד האַנד אין האַנד מיט איהרע „עלליים". אָבער די אינער־ליכע פּאָליטיק פון רוסלאַנד איז א זעלבסט־שטענדיגע; זי האָט איהרע בעזונדערע נאַציאָנא־לע שטריכען, און איז אין קיין פאַל ניט עהנליך צום לעבען און צו דער מלוכה־אָרדנונג פון די מערב־אייראָפּעאישע לענדער".

„ווי בעציהען זיך די רעגירונגען פון די פריינדליכע מלוכות צו דער פּראָגראַם פון איצ־טיגען רוסישען מיניסטאָרען־קאַבינעט?"

— „אויף וויפיעל מיר איז בעוואוסט, זיי־נען די רעגירונגען פון פראַנקרייך און ענגלאַנד אימער געשטאַנען אויף דעם זעלבען שטאַנד־פּונקט אין בעצוג צו די אינערליכע אָנגעלעגענ־הייטען פון רוסלאַנד. אויב אין דיעזער בעציי־הונג האָבען אונזערע רעגירונגען זיך ערלויבט געוויסע אונדעליקאַטע שריט, זאָ צו זאָגען, אריינצופאַלען „מיט דעם אייגענעם שלחן" ערוך אין א פרעמדער קלויז", — וועט שוין אזא אונאיידעלקייט פון זייער זייט ווייטער ניט גע־ברויכט ווערען, — און אזוי איז טאַ־קע שטורמער'ען פערשפּראָ־כען געוואָרען. די רעגירונגען פון די „עלליים" בעגריסען מיט פרייד און מיט הייסע סימפּאַטיען דאָס נייע רוסישע מיניסטעריום. זיי, דיעזע רעגירונגען, ווייסען, אז דיעזע מיי־ניסטעריום וועט פיהרען רוסלאַנד צו נייע נצחונות איבער דעם אַלגעמיינעם פיינד, אז די נייע רוסישע שטאַאַטסמענער וועלען הייליג הי־טען אַלע מיליטערישע פערפליכטונגען, אז עס וועט געטהאָן ווערען פיעל מעהר, ווי עס איז געטהאָן געוואָרען ביז איצט צו מאַכען א תל פון די צענטראַל־מעכטע".

„ווי אזוי זשע ערקלערט איהר די מורא, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין דער פראַנצויזישער, ענגלישער און רוסישער פּרעסע, אז די ענדערונג אין דעם רוסישען מיניסטעריום וועט מאכען מעגליך אַ סעפּאַראַטען שלום?"

## ווער פערשפּרייט די קלאַנגען וועגען אַ סעפּאַראַטען שלום?

— „די לייטע, וועלכע ריידען אין פראַנקרייך, ענגלאַנד און רוסלאַנד וועגען דער מעגליכקייט פון אַ סעפּאַראַטען שלום, — האָט געענטפערט אויף מיין פראַגע דער דיפּלאָמאַט, — טיילען זיך אויף דריי גרופּען. איינע ריידען וועגען דעם אויס אונווויסענהייט, לייכט־גלויביגקייט א. ז. וו. די אַנדערע — אויס פּאָליטישע חשבונות, צוליעב די אינטערעסען פון זייער פּאַרטיי, און די דריטע — לויט אַ פעראָרדנונג פון די העכערע ספערען, כדי דער שונא זאָל אריינפאַלען אין אַ טעות.

אויס אונווויסענהייט און לייכטגלויביגקייט ריידען די עלעמנטען, וועלכע פערשטעהען ניט די איצטיגע פעלקער־לאַגע, דעם געגענזאַץ צווישען דער רוסישער און דייטשער וועלט־פּאָליטיק. אַ פערבאַנד מיט פראַנקרייך און ענגלאַנד וועט געבען רוסלאַנד באָספּאָר און די דאַרדאַנעלען, אַרמעניען, דעם גאַנצען דרום־ברעג פון שוואַרצען ים מיט טראַפּעזאָנד, סינאָפּ און ז. וו. מעגליך אויך דעם מיטעללענדישען פּאָרט אַלעקסאַנדרעטאַ, וועגען וועלכען די פראַגע איז נאָך ניט רענולירט. ווייעדער וועט רוסלאַנד בעקומען גאַליציען, אַ טייל פון בוקאָווינאַ און אַלץ וואָס רוסלאַנד וועט קענען פערנעהמען פון דייטשלאַנד. וואָס זשע קען איהר געבען דייטשלאַנד, אויב זי זאָל שליסען מיט איהר אַ סעפּאַראַטען פריעדען?

אויס פּאָליטישע גרינדע, אויס פּאַרטיי־חשבונות, ריידען וועגען אַ סעפּאַראַטען שלום יענע לייטע, וועלכע ווילען איינרעדען די גאַנצע וועלט, אז די איצטיגע מלחמה איז קודם כל אַ מלחמה צווישען דער „אייראָפּעאישער דעמאָקראַטיע" פון איין זייט און „דייטשען דעספּאָטיזם" פון דער אַנדער זייט. עס פערשטעהט זיך, אז איך בין ניט איינפערשטאַנען מיט דיזען שטאַנדפּונקט. דאָס אַלץ איז מעשה'לאַך פאַר קינדער. די היינטיגע מלחמה איז אַ מלחמה פאַר בעשטימטע טעריטאָריעס, פאַר בעשטימטע עקאָנאָמישע אינטערעסען, פאַר וועלט־מערק און ז. וו. נאָר עס זיינען דאָ אייניגע פון אייערע רוסישע לייטע, וועלכע סטאַרען זיך כסדר צו בעווייזען, אז די איצטיגע מלחמה פיהרט ניט די רוסישע רעגיערונג, וועלכע האָט כלומרשט אַ נייגונג צו דייטשלאַנד, נאָר דאָס רוסישע פאָלק, די רוסישע דעמאָקראַטיע, וועלכע האָט כלומרשט געצוואונגען די רעגירונג צו געהן געגען איהר אייגענעם ווילען האַנד אין האַנד מיט פראַנקרייך און ענגלאַנד. דאָס איז אַן אונזין. מיר ווייסען זעהר גוט, אז די ערשטע האָט אויפגעהויבען די האַנדשוה געגען עסטרייך טאַקע די רוסישע רעגירונג און ענגלאַנד זיינען אין דיעזער מלחמה געגאַנגען נאָך רוסלאַנד, וועלכע זיי האָבען ניט געקענט לאָזען אַליין אין קאַמפּף מיט די צענטראַל־מעכטע. די פאַקטען ריידען פאַר זיך אַליין. די ערשטע, וועלכע האָט ערקלערט מאָביליזאַציע, איז געווען די רוסישע רעגירונג, און נאָכדעם איז שוין ארויסגעטראָטען פראַנקרייך און דערנאָך ענגלאַנד. ווען די רוסישע רעגירונג וואָלט דאַן ניט ערקלערט מאָביליזאַציע, וואָלט ניט געווען קיין מלחמה, און אייערע בירגער וואָלטען שטילערהייט אַראָבגעשלונגען דעם ביטערען פּיל — דעם עסטריישען אולטימאַטום צו סערביען, וואָס דאָס איז געווען אַ גרויסע ערנידערונג פאַר רוסלאַנד. די רוסישע רעגירונג האָט די ערשטע אויפגעהויבען די האַנדשוה, וואָס די צענטראַל־מעכטע האָבען געוואָרפען, און זי וועט אויך געבען די לעצטע קלעפּ, וועלכע וועלען צושמעטערען די דייטשע מאַכט און די דייטשע פּלענער וועגען העגעמאָניע איבער אייראָפּאַ. אָבער אייערע ראַדיקאַלען סטאַרען זיך צו איבערצייגען אייך, אז נאָר זיי איז כלומרשט צו פערדאַנקען, וואָס די רוסישע רעגירונג האָט ביז איצט ניט געשלאָסען קיין סעפּאַראַטען שלום מיט דייטשלאַנד. נאָך מעהר, עס איז בעוואוסט, אז אפילו אייערע סאָציאַליסטען לויפען אַרום איבער די פאָדערציימערען פון די מיניסטאָרען, איבער די רעדאַקציעס פון צייטונגען און בעהויפּטען, אז זיי — די רוסישע סאָציאַליסטען — דאַרף פראַנקרייך און ענגלאַנד זיין דאַנקבאַר, וואָס דאָס אָפיציעלע רוסלאַנד איז ביז איצט ניט אַריבער אויף דער זייט פון דייטשלאַנד".

„איהר ווילט מסתמא זאָגען די סאָציאַל־פּאַטריאָטען און ניט די סאָציאַליסטען — האָב איך בעמערקט — און אויך דיעזע פאַקטען זיינען בלויז איינצעלנע פעלע".

— „נו, איך ווייס שוין ניט ווי דאַרף מען זיי ריכטיג אָנרופען: סאָציאַל־פּאַטריאָטען אָדער מיט אַן אַנדער נאָמען. אַלענפאַלס, איך פערזיכער אייך, אז צווישען אייערע לאַנדסלייט זיינען דאָ פיעל מענשען, וועלכע בעהויפּטען, אז די רוסישע רעגירונג וואָלט אַלץ אוועקגעגעבען פאַר איין ליעבעס־שמייכעלע פון דייטשלאַנד. עס פערשטעהט זיך, אז דאָס אין אַן אונזין."

## עטוואָס וועגען די זיטען פון דער מאָדערנער פּרעסע.

„מעגליך, אז איהר זייט גערעכט. אַלענפאַלס איך וועל ניט אָבלייקענען דעם פאַקט, אז צווישען אונזערע ראַדיקאַלען און סאָציאַל־פּאַטריאָטען איז פאַראַן ניט וועניג פּערזאָנען, וועלכע האַלטען, אז רוסלאַנד האָט אָבגעהיט אַלע פערפליכטונגען, וואָס זי האָט אויף זיך גענומען בלויז אַ דאַנק דער רוסישער דעמאָקראַטיע. נאָר

איצט אינטערעסירט מיך שטארק די פראגע וואָס איהר האָט בעריהרט וועגען די זשורנאַליסטען וועלכע שרייבען וועגען אַ סעפּאַראַטען שלום לויט די פערארדנונגען, וואָס ווערען זיי געגעבען פון די העכערע ספערען. וואָס איז דער זין פון אַזעלכע פערארדנונגען און צוליעב וואָס ווערען זיי געגעבען?"

— „אַזעלכע ידיעות ווערען געמאָלדען גראָד פון די, וועלכע גלויבען ניט אַ סעפּאַראַטען שלום און וועלכע ווילען אַז די מלחמה זאָל דערפיהרט ווערען ביז'ן סוף, ביז דייטשלאַנד וועט ניט געצוואונגען זיין צו שטעלען זיך אויף די קניע און בעטען מיט הכנעה שלום. קיין זאַך ערשיטערט ניט אַזוי די פּסיכאָלאָגיע פון דייטשען פאָלק, אפילו אין דער צייט פון די גלענצענדסטע מיליטערישע נצחונות פון דייטשלאַנד, ווי די אַלע רייד און קלאַנגען וועגען אַ סעפּאַראַטען שלום מיט דער אָדער מיט יענער פון די פערבינדעטע מלוכות. אָט דעריבער ווערען פערשפּרייט אַזעלכע קלאַנגען, ווייל קיין זאַך שוואַכט אַזוי ניט אָפּ דעם מוטה פון די פאָלקס־מאַסען, ווי ניט פערווירקליכטע אילוזיעס. אין אָנהויב מלחמה האָבען דייטשע אַגענטען בעוואוסטזיניג פערשפּרייט אין די נייטראַלע לענדער ידיעות, אַז אין דייטשלאַנד הערשט אַ הונגער, אַז דייטשלאַנד וועט זיין אימשטאַנד צו פיהרען די מלחמה ניט מעהר, ווי דריי, פיער אָדער פינף חדשים. און אָט די אַלע ניט געשטויגענע ידיעות זיינען אַריינגעדרונגען אין פראַנקרייך, אין רוסלאַנד, אין ענגלאַנד, די פּרעסע האָט זיי אונטערגעכאַפּט און פאַנאַנדערגעבלאָזען, און איהר ווייסט זעהר גוט צו וועלכע רעזולטאַטען האָט דיעזער בלאָף געפיהרט. דארף מען דען מאַכען שטאַרקע מיליטערישע פאָרבערייטונגען, דארף מען דען זיך קימערען אפילו איבער די מפּלות אויף די שלאַכט־פעלדער, ווען עס איז קלאָר ווי דער טאָג, אַז דייטשלאַנד וועט סאַי ווי סאַי זיך באַלד אונטערגעבען צוליעב הונגער, קראַנקהייטען און ז. וו.? און איהר ווייסט אויך ווי די שטימונג אין די פערבינדעטע לענדער האָט אָנגעהויבען פאַלען אין אַ יאָהר ארום, ווען יעדערער האָט איינגעזעהען, אַז אין דייטשלאַנד איז קיין הונגער ניטאָ, און איצט איז זי נאָך שטארקער איידער אין אָנהויב פון דער מלחמה. נאָך דעם האָט שוין קיינער ניט געוואָלט גלויבען די ציי־טונגען און יעדעס געדרוקטע וואָרט האָט דאָס פאָלק אָנגענומען פאַר אַ ליגען. און ווען די שטאַאַטסמענער פון פראַנקרייך, ענגלאַנד און רוסלאַנד, וועלכע זיינען אין אָנהויב אַליין אויך צוטומעלט געוואָרען פון די קלאַנגען וועגען הונגער אין דייטשלאַנד, האָבען זיך אָנגעהויבען פערטראַכטען איבער דיזער אַנגעלעגענהייט, האָבען זיי ענטדעקט דעם קוואַל פון אַזעלכע ידיעות. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די בלאָקאַדע אין ערשטען יאָהר מלחמה, האָט דייטשלאַנד גאָר ניט געדריקט; זי האָט בעקומען אַלץ וואָס איהר איז געווען נויטיג פון די נייטראַלע לענדער, און אויף אַזאַ אופן איז פערלאָרען געגאַנגען פיעל צייט איידער די „עלליים" האָבען זיך גענומען שטאַרקער פאַר דער בלאָקאַדע. אָט אַזוי האָט דייטשלאַנד דערגרייכט איינינע צוועקען דורך דעם, וואָס זי פערשפּרייט קלאַנגען וועגען איהר שלעכטער לאַגע גראָד אין אַזאַ מאָמענט, ווען דיעזע לאַגע איז נאָך בעסער ווי געוואונשען.

איצט צאָהלען די „עלליים" מיט דערזעלבי־גער מטבע. האָט איהר בעמערקט דעם פאַקט, דאָס אונגעפעהר מיט אָנדערהאַלבען מאָנאַטען איידער עס האָט זיך אָנגעפאַנגען די ענגליש־פראַנצויזיש־רוסישע אָפענסיווע האָט די צייטונג Temps אָנגעהויבען דערווייזען, אַז אין דיעזען יאָהר איז אונמעגליך אירגענד וועלכע אָפענסיווע, אַז ניט פראַנקרייך, ניט ענגלאַנד און ניט רוסלאַנד זיינען טעכניש ניט גרייט, און דעריבער איז בעסער ניט אָפּנאַרען די פאָלקס־מאַסען, נאָר זאָגען זיי דעם אמת, אַז די אָפענסיווע וועט זיך אָנהויבען ערשט אין 1917 יאָהר. הונדערטער דייטשע און עסטרייכישע צייטונגען האָבען ציטירט די ארטיקלען פון אונזער האַלב־אָפיציעלען אָרגאַן. אָבער דיעזע ארטיקלען זיינען געשריבען געוואָרען לויט אַ פערארדנונג פון די העכערע ספערען און אין פולען איינקלאַנג מיט די דירעקטיוועז, וואָס זיינען געגעבען געוואָרען פון דעם הויפּט־קאָמאַנדיר פון אונזערע ארמעען. אמת, בלויז די Temps און נאָך צוויי־דריי צייטונגען האָבען געשריבען אין אַזאַ טאָן, נאָר דאָס איז שוין געווען גענוג, אַז די, וועלכע האָבען געדאַרפט אָבגענאַרט ווערען, זיינען טאַקע אָבגענאַרט געוואָרען".

פאַריז, 28 יולי 1916.

די בעסטע אידישע שרייבער זיינען שטענ־
דיגע מיטאַרבייטער פון אונזער זשורנאַל.

# די האַאַגער קאָנפערענץ פון נייטראַלע סאָציאַליסטען

א. טעקי:

אין האַאַג האָט זיך דעם 2טען אויגוסט 1916 געשלאָסען די קאָנפערענץ פון נייטראַלע סאָציאַליסטען, וועלכע איז צוזאַמענגערופען געוואָרען פון דער האָלענדישער סעקציע פון אינטערנאַציאָנאַל. דער צוועק פון דער קאָנפערענץ איז געווען צו בעשפּרעכען די בעדינגונגען פון קומענדיגען שלום, און וועגען צונויפרופען אַן אַלגעמייַנע פערזאַמלונג פון אינטערנאַציאָנאַלען ביוראָ; עס זיינען אויך בעהאַנדעלט געוואָרען אייניגע עקאָנאָמישע און פּאָליטישע פראַגען. דיעזע קאָנפערענץ איז געווען ווי אַ מין פאָרטזעצונג פון דער קאָפּענהאַגער קאָנפערענץ, וואָס איז פאָרגעקומען אין יאַנואַר 1915 יאָהר, און איז אויך בעשטאַנען פון דעלעגאַטען פון די זעלבע לענדער. און כאָטש צו דעם מאָל האָבען זיך אָבגערופען מעהר לענדער, ווי פריהער, דאָך האָבען ניט אַלע דעלעגאַטען געהאַט די מעגליכקייט זיך צוזאַמענקלייבען און די גאַנצע קאָנפערענץ איז אַם מעהרסטען בעשטאַנען פון די דעלעגאַטען, וואָס זיינען בעוואוסט מיט זייערע גערמאַנאָפיליישע סימפּאַטיען, ווי סטאָונינג פון דענעמאַרק, בראַנטינג פון שוועדען, ליע פון נאָר אַמעריקאַ און רעפּעטאָ פון אַרגענטינע. דעם דעלעגאַט פון דער שווייץ גרים, איינער פון די איניציאַטאָרען פון צימערוואַלדער קאָנפערענץ, האָט מען ניט ערלויבט דורכצופאָהרען דורך דייטשלאַנד; די נאָרוועגישע דעלעגאַטען האָבען בעקומען דיזע ערלויבניש שוין אין דעם טאָג ווען די קאָנפערענץ האָט זיך געשלאָסען; דער דעלעגאַט פון שפּאַניען איז פערבליבען אין לאָנדאָן, ווייל ס'האָט זיך אָבגעשטעלט דער שיפען־פערקעהר מיט האָלאַנד; די לוקסעמבורגער דעלעגאַטען איז ניט איבערגעגעבען געוואָרען דער ערשטער בריעף פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ביוראָ, און די רוסישע דעלעגאַטען האָבען ניט געקענט קומען איבער די געשעהענישען אין זייער לאַנד. אויף אַזאַ'ן אופן איז די גאַנצע קאָנפערענץ בעשטאַנען פון צוועלף מענשען, און פון דיעזע צוועלף דעלעגאַטען זיינען גאַנצע אַכט געווען האָלענדער, פאָרשטעהער פון פערשיעדענע פּאָליטישע און עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציעס. אמת, די דעלעגאַטען האָבען מיט זיך פאָרגעשטעלט הונדערטער טויזענדער אָרגאַניזירטע אַרבייטער, דאָך האָט די קאָנפערענץ אויסערליך אויסגעוויזען גאַנץ טרויעריג. פאָרשטעהער פון דער פּרעסע זיינען געווען אין אַ גרעסערער צאָהל ווי דעלעגאַטען.

נאָך דער בעגריסונג און פּראָגראַם רעדע, וועלכע ס'האָט געהאַלטען דער ליעדער פון די האָלענדער סאָציאַל דעמאָקראַטען טרולסטראַ, האָט מען פאָרגעלעזען פיעל בעגריסונגס בריעף און דעפּעשען, פּראָטעסטען און רעזאָלוציעס פון פערשיעדענע פּאַרטיי־אָרגאַנען. עס איז אויך מיטגעטהייילט געוואָרען, דאָס אין דער ביוראָ פון'ם אינטערנאַציאָנאַל זיינען ערהאַלטען געוואָרען עטליכע מעמאָראַנדומען, צווישען וועלכע אויך אַ בעריכט פון די פּוועלי־ציון וועגען אידען און מלחמה, און אַ שריפט פון דעם אויסלענדישען קאָמיטעט פון דער רוסישער סאָציאַלדעמאָקראַטישער פּאַרטיי וועגען דער טאַקטיק פון דער פאַרטיי און אויך וועגען צימערוואַלד. צווישען די בעגריסונגען איז אויך געווען אַ בעגריסונג פון דייטשען פּאַרטיי פאָרשטאַנד, און פון די פּרויען סאָציאַל־דעמאָקראַטען פון ענגלאַנד. צווישען די פּראָטעסטען איז דאָ אַ פּראָטעסט פון דער רוסישער עמיגראַנטען־געזעלשאַפט אין כריסטיאַניא (דענעמאַרק) געגען דער אויפפיהרונג פון ענגלאַנד אין בעצוג צו די אונטערטאַנער פון די פריינדליכע מלוכות, און אַ פּראָטעסט פון דעם לעטישען קאָמיטעט אין דער שווייץ געגען דער רעזאָלוציע וואָס איז אָנגענומען געוואָרען פון די לעטען אין סטאָקהאָלם. די אויטאָרען פון פּראָטעסט בעהויפּטען, אַז די רעזאָלוציע אין סטאָקהאָלם איז אָנגענומען געוואָרען אונטער דעם איינפלוס פון די דייטשען, און לעטען ווילען ניט אָבריישען קורלאַנד פון רוסלאַנד, נאָר זיי פערלאַנגען אויטאָנאָמיע אין דער צוקונפטיגער דעמאָקראַטישער רוסלאַנד. צווישען די פערשיעדענע דאָקומענטען האָט אַ בעזונדערע אויפמערקזאַמקייט געצויגען אויף זיך דער בריעף פון דעם פיהרער פון די בעלגישע סאָציאַליסטען, וואַנדערוועלדע. אין דיעזען בריעף מעלדעט ער, אַז אין געגענזאַץ צו דער מיינונג פון דאָס רוב בעלגישע סאָציאַליסטען, האָט ער גאָרנישט פּרינציפּיעל געגען צונויפרופען אַ קאָנפערענץ און ער לייקענט ניט איהר נויטווענדיגקייט. פאַרקעהרט, ער רעכענט, אַז אין איצטיגען מאָמענט האָבען די חברים פון נייטראַלע לענדער ניט נאָר דאָס רעכט, נאָר אויך זיי ליגט די פליכט אויפצוהויבען זייער שטימע, דען זיי ליידען פון דער מלחמה גלייך ווי די חברים פון די מלחמה־פיהרענדע לענדער. די אינטערעסען פון די סאָציאַליסטען פון אַלע לענדער — ווי פון קריעגס־פיהרענדע אַזוי אויך פון די נייטראַלע — פאָדערען, עס זאָל איינגעשטעלט ווערען אַ לאַנג דויערענדער שלום. אָבער כדי דיעזער שלום זאָל זיין לאַנג־דויערענד, מוז ער זיין אַ געראַכטיגער. דעריבער דאַרפען די סאָציאַליסטען צוזאַמענקומען, ענטשיידען וואָס איז גערעכטיג און אַרבייטען אין דער ריכטונג, אַז די גאַנצע עפענטליכע מיינונג זאָל זיין

אויף זייער זייט. דאָס וואָס די בעלגישע דעלע־גאַטען זיינען ניטאָ צו דער קאָנפערענץ — זאָגט ווייטער וואַנדערוועלדע אין זיין בריעף — איז אַלעמען פערשטענדליך, דען זיי קענען ניט זיין אין איין צייט אי א ריכטער אי א צד. ביז׳ן 4טען אויגוסט, 1914, איז בעלגיען געווען מעהר נייטראַל פון אַלע אַנדערע לענדער; די בעלגיער האָבען געדאַרפט זיין פריינדליך צו אַלעמען, אָבער זיי האָבען אויף געדאַרפט פערהיטען די גאַנצקייט פון זייער טעריטאָריע. דאָס בעלגישע פאָלק איז איבערצייגט, אַז עס האָט גוט ערפילט דיעזע צווייענדיגע אויפגאַבע. „מיר, בעל־גיער, בעטען גערעכטיגקייט געגען די, וואָס זיינען געגען אונז אַן אומרעכט בעגאַנגען, געגען די, וואָס האָבען איבערגעטראָטען אונזערע גרענעצען צו בעשטראָפען אונז ווייל מיר האָבען זיך פער־טיידיגט; געגען די, וואָס האָבען פערברענט אונ־זערע שטעדט, חרוב געמאַכט אונזערע וואוינונגען און פערטריבען די אומשולדיגע בעפעלקערונג. מיר קענען ניט גלויבען, אַז צו אַ ז ו י נ ע מ ע ש י ם וועלען די נייטראַלע סאָציאַליסטען גלייכגילטיג בלייבען. מיר בעטען זיי, אַז זיי זאָלען אויספאָרשען אונזערע טענות און דאַן וועל־לען זיי צוזאַמען מיט עד. בערנשטיין זאָגען, אַז בעלגיען, אויף וועלכע מען איז אָנגעפאַלען און זי רואינירט, בעלגיען די פערמאַטערטע און בע־זיעגטע האָט אַליין מיט איהרע ליידען פערדיענט דאָס רעכט אויף זעלבסטשטענדיגקייט און בע־פרידיגונג פאַר די שאָדענס״.

די פאָרלעזונג פון וואַנדערוועלדע׳ס בריעף האָט ארויסגערופען רוישענדע אַפּלאָדיסמענטען ביי דער גאַנצער פערזאַמלונג.

נאָך די צווייטאָגיקע דעבאַטען און איין טאָג ארבייט אין די קאָמיסיעס, האָט די קאָנפערענץ אָנגענומען צוויי רעזאָלוציעס — איינע אַן עקאָ־נאָמישע און די צווייטע א פּאָליטישע, און צוויי פּראָטעסטען געגען דעם געריכט אויף ליבקנעכט׳ן, און געגען אויפהענגען ב א ט י ס ט ע ן.

די האַגער קאָנפערענץ איז געגאַנגען ווייי־טער און האָט זיך אויסגעדריקט אין איהרע רע־זאָלוציעס פיעל קאַטעגאָרישער ווי אַלע פריהער־דיגע קאָנפערענצען. אין דער עקאָנאָמישער רע־זאָלוציע, — אין בעצוג צו דער פראַ־גע וועגען די פאַרבערייטונגען פון די צענטראַל־מעכטע און פון די „עלייעס״ אָנצו־הויבען נאָך׳ן שליסען פון שלום אַן עקאָנאָמישען קאַמפּף, — בעגריסט די קאָנפערענץ דעם פּראַ־טעסט פון די פראַנצויזישע סאָציאַליסטען געגען די דערמאָהנטע פאַרבערייטונגען, און זאָגט זיך קאַטעגאָריש ארויס פאַר דער סיסטעם פון אונגעשטערטען פרייען האַנדעל און פרייע קאָנקורענץ. נאָך דער מיינונג פון דער קאָנפע־רענץ איז די פּאָליטיק וואָס שטעלט זיך די אויפ־גאַבע צו פערבינדען עקאָנאָמיש איין גרו־פּע קריעגס־לענדער צום שאָדען פון דער צווייטער גרופּע, וועט ברענגען צו דעם, אַז די מלחמה מיט געוועהר זאָל פער־וואַנדעלט ווערען אין א עקאָנאָמישען קריעג, און עס וועט בלייבען א שטענדיגע געפאַהר, אַז דער עקאָנאָמישער קריעג וועט זיך פערענדיגען מיט א נייעם בלוטיגען קאַמפּף. אויסער דעם וועט אַזאַ אַרט־פּאָליטיק שטערען דער טהעטיגקייט פון דעם ארבייטער קלאַס צו ענטוויקלען א אינטערנאַציאָ־נאַלע סאָלידאַריטעט. די צוקונפט פון פּראָלע־טריאַט פאָדערט עס זאָלען איינגעשטעלט ווערען אַזוינע עקאָנאָמישע בעציהונגען, וועלכע זאָלען ניט שטערען, נאָר, פאַרקעהרט, זאָלען מיטהעל־פען דער ענטוויקלונג פון די פּראָדוקציאָנס קרעפ־טען פון פערשיעדענע נאַציאָנען. און דעריבער דאַרפען די ארבייטער, אין זייערע אייגענע אינטערעסען און אין די אינטערעסען פון דער מענשהייט, צווינגען זייערע רעגיערונגען צו פיה־רען אַזאַ אויסערליכע פּאָליטיק, וועלכע זאָל זיין בעגרינדעט אויף דעם אינטערנאַציאָנאַלען פּרינ־ציפּ פון פרייעם האַנדעל פאַר אַלע לענדער.

איך רעכען, אַז די רעזאָלוציע האָט מעהר א פּרינציפּיעלע ווי א פּראַקטישע בעדייטונג; דען אין וועלכע בעציהונגען עס זאָלען ניט זיין צוויי־שען זיך די קריעגס־לענדער, וועט זיי דאָס לע־בען, סוף כל סוף, געוויס אַריינברייגגען, ווי מען זאָגט, אין די פריהערדיגע ראַמען; די ווייטער־דיגע ענטוויקלונג פון קאַפּיטאַליזם, און אין דער זעלבער צייט די ענטוויקלונג פון דער ארבייטער בעוועגונג, וועט זעהר שנעל צוברעכען די צווימען און פערניכטען אַלע שטערונגען. געוויס וואָלט געוועזען ווינשענד, ווי דער בעריכט זאָגט, אַז די סאָציאַליסטען פון אַלע לענדער זאָלען זיך ארויס־זאָגען אַזוי קלאָהר און דייטליך ווי די פראַנצויי־זען, אָבער דאָס וועט האָבען א בעדייטונג בלויז אַלס בעווייז, אַז די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּאַרטייען זיינען געבליבען טריי זייערע פּרינציי־פּען.

וואָס אַנבעלאַנגט דער פּאָליטישער רעזאָלו־ציע פון דער קאָנפערענץ, קען מען זאָגען, אַז זי האָט בלויז א פּרינציפּיעלע בעדייטונג, אָבער די בעדייטונג איז ניט קיין קליינע, איבערהויפּט אין פערגלייך מיט דער קאָפּענהאַגענער רעזאָ־לוציע, וועלכע איז אָנגענומען געוואָרען מיט אַנ־דערהאַלבען יאָהר צוריק. אין די ביידע רעזאָ־לוציעס ווערט פעסטגעשטעלט, אַז די הויפּט שולדיגע אין דעם קריעג זיינען דער קאַפּיטאַליזם און אימפּעריאַליזם און זייער שטענדיגער בעגליי־טער, דער מיליטאַריזם.

די קאָפּענהאַגער קאָנפערענץ האָט זיך ארויס־געזאָגט פאַר א באַלדיגען שלום, וועלכען, נאָך איהר מיינונג, איז מעגליך געווען צו שליסען. ווענדענדיג זיך צו די סאָציאַליסטישע ארבייטער פון אַלע לענדער, און איבערהויפּט צו די סאָציאַ־ליסטישע ארבייטער פון די קריעגס־לענדער, האָט זי זיי דערמאָהנט די פּרינציפּען פון אינטערנאַ־ציאָנאַלער סאָלידאַריטעט, און דעם חוב וואָס ליגט אויף די ארבייטער צו ווירקען, אַז עס

זאָל געשלאָסען ווערען א באַלדיגער שלום, און די בעדינגונגען פון שלום זאָלען זיין אזוינע, וואס זאָלען מאַכען אונמעגליך אירגענד וועלכע נייע מלחמות. אויסדריקענדיג א פּראָטעסט געגען דאָס פערכאַפּען פון בעלגיען און האָפענדיג אז די סאָציאַל־דעמאָקראַטיע פון די קריעגס־לענדער וועט זיך געגענשטעלען געגען אזוינע געוואַלדטהאַטען און אנעקסיען, האָט די קאָפּענהאַגענער קאָנפערענץ פאַרגעלעגט דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליסטישער ביוראָ, אז זאָל וואָס אם שנעלסטען, און נים שפּעטער ווי ס'וועלען זיך אָנהויבען די פרידענס־אונטערהאַנדלונגען צווישען אלע רעגיערונגען, צונויפרופען די פאַרשטעהער פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע פון אלע לענדער צו בעשטעטיגען די פאָדערונג פון די ארבייטער אין בעצוג צו די פריעדענס־בעדינגונגען.

צום שלום ווענדעט זיך די קאָפּענהאַגענער קאָנפערענץ צו די סאָציאַליסטישע פּאַרלאַמענטפאַרשטעהער פון די נייטראַלע לענדער, זיי זאָלען זיך ווענדען צו זייערע רעגיערונגען מיט דער אנפראַגע — צי איז מעגליך, אז די נייטראַלע לענדער זאָלען פאָרלעגען צו זיין פערמיטלער און ברייננען צו א באַלדיגען זיכערען שלום.

די רעזאָלוציע פון דער האַאַגער קאָנפערענץ איז אויך נעגרינדעט אויף די זעלביגע פּרינציפּען ווי די קאָפּענהאַגענער, אָבער זי שפּיגעלט אין זיך אָב א מעהר בעשטימטע בעציהונג צו די איצטיגע פאַסירונגען. אין איהר זעהט זיך ארויס אויך מעהר ערפאַהרונג. און דאָס איז גאַנץ פערשטענדליך. זינט דער צייט פון דער קאָפּענהאַגענער קאָנפערענץ איז שוין פיעל וואַסער אריבער, און די פאַסירונגען פאַר דער צייט האָבען נעקענט געבען פיעל ערפאַהרונג. דערי־בער האָט די האַאַגער קאָנפערענץ אויסגעשלאָסען איינינע פונקטען, ווי צום ביישפּיעל דעם פּראָ־יעקט צו ווענדען זיך צו די נייטראַלע רעגיערונ־גען וועגען א פערמיטלונג, און נאָך איינינע אנ־דערע פונקטען. אין אלגעמיין איז דער אינהאַלט פון דער רעזאָלוציע פאָלגענדער: דער סאָציאַ־ליסטישער פּראָלעטאַריאַט פון אלע לענדער איז פערפליכטעט צו קעמפּפען געגען קאַפּיטאַליזם; דער קאַמפּף געגען אבסאָלוטיזם, פאַר פּאָליטישע מאַכט, פאַר אנערקענען די סואווערעניטעט פון פאָלק אין יעדע לענדער, וואו עס נאָך ניטאָ קיין פּאַרלאַמענטאַריזם, — איז נויטיג און קען נאָר פאַרגעסערען די מעגליכקייטען פון א געמיינ־זאַמער אינטערנאַציאָנאַלער ארבייט פון דעם פּראָלעטאַריאַט. די צוויי יאָהר קריעג האָבען נעבראַכט אונגעהייערע עקאָנאָמישע ערשיטערונ־גען, אבער זיי האָבען ניט געבראַכט צו א פאָל־שטענדיגען נצחון פון איין צד איבער דעם צוויי־טען, א נצחון, וועלכער וועט פילייכט אויף ווייר־טער אויך ניט דערגרייכט ווערען. דערצו איז גאָר ניט ווינשענד, אז איין צד זאָל דעם צוויי־טען אינגאַנצען צושלאָגען. ניט קוקענדיג אויף דער איצטיגער לאַגע אויף די שלאַכט־פעלדער, איז דער אָנפאַל אויף די לענדער, וועלכע האָבען זיך געמוזט בעשיצען, ניט געלונגען; און אזוי ווי די ענדערונג פון דער לאַגע אויף די שלאַכט־פעלדער איז פערבונדען מיט מורא'דיגע מענש־ליכע קרבנות, איז פיליייכט איצט די פּאַסענדע צייט אָנצוהויבען פיהרען פרידענס־אונטערהאַנד־לונגען. עס דאַרף בעטראַכט ווערען די פראַגע, צי איז מעגליך אָבצולעגען די אלגעמיינע פער־זאַמלונג פון אינטערנאַציאָנאַל, כדי איינצושטי־מען אין איניגע פונקטען, וועלכע זיינען פערבונדען מיט דער פראַגע וועגען פערענדיגען דעם קריעג. די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּאַר־טייען פון אלע לענדער ווערט פאָרגעלעגט זיי זאָ־לען אויסדריקען זייער גרייטיגקייט צוזאַמענצו־רעדען זיך אויפ'ן גרונד פון דער פּראָגראַם פון קאָפּענהאַגער קאָנגרעס, כדי ניט ריזיקירען דורכ־צולאָזען דעם היסטאָרישען מאָמענט, און כדי דער שלום זאָל ניט זיין דיקטירט בלויז פון די אימפּעריאַליסטישע גרופּען. וואָס אנבעלאַנגט דער נאַציאָנאַלער פראַגע, רעכענט די קאָנפערענץ, אז די וויעדעראויפשטעלונג פון בעלגיען אלס א זעלבסטשטענדיגע מלוכה איז איינע פון די הויפּט בעדינגונגען, וועלכע קענען מאַכען מעגליך די פרידענס־אונטערהאַנדלונגען; עס איז ווינשענד דאָס אויפלעבען פון סערביען און אויטאָנאָמיע פאַר פּויליען. די קאָנפערענץ דריקט אויס די האָפנונג, אז די דייטשע סאָציאַל־דעמאָקראַטען וועלען גרייט זיין צו פיהרען אונטערהאַנדלונגען מיט די פראַנצויזישע חברים וועגען עלזאַס לאָ־טאַרינגען. עס איז נויטיג, אז אויסער די רע־גיערונגען זאָלען זיך בעטייליגען אין די פרי־דענס־אונטערהאַנדלונגען אויך די סאָציאַל־דעמאָ־קראַטישע פראַקציעס. די סאָציאַל דעמאָקראַטיע דאַרף זיך ניט באַנוגענען בלויז מיט פּרעדיגען שלום. זי דאַרף אויסנוצען איהר גאַנצען איינ־פלוס אויפ'ן פאָלק און דערשלאָגען זיך אנטייל צו נעהמען אין די פרידענס אונטערהאַנדלונגען, אין וועלכע עס דאַרפען זיך אויך בעטייליגען די סאָציאַליסטען פון נייטראַלע לענדער. צום שלום דאַנקט די קאָנפערענץ דעם עקזעקוטיוו קאָמיטעט פון דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליסטישער ביורא, פאַר זיינע בעמיהונגען איינצושטעלען שלום צווישען די סאָציאַליסטען פון די קריגס־לענדער. די קאָנפערענץ שטימט איין, אז עס איז ניט ווינשענד איינצורופען אן אלגעמיינע פערזאַמלונג, כל זמן די סאָציאַליסטען פון איין טהייל פון אינטערנאַציאָנאַל וועלען זיך ענט־זאַגען צו בעטהייליגען אין איהר. די רעזאָלוציע אנערקענט דאָס רעכט פון אלע יעניגע, וועלכע אָרגאַניזירען מאַניפעסטאַציעס פאַר פריעדען; אָבער אין דער זעלבער צייט פּראָטעסטירט זי געגען יעדען פערזוך אָבצושוואַכען דעם צוטרוי פון פּראָלעטאַריאַט צו זיין פּאַרטיי און צו זיינע אָרגאַניזאַציאָנען דורך די אונבעגרינדעטע אַטאַ־קעס אויף דעם עקזיסטירענדען אינטערנאַציאָנאַל

און דורך די שטרעבונגען צו בעשאַפען נייע אל־וועלטליכע אָרגאַניזאַציעס, פון וועלכע עס וועלען מוזען אויסגעשלאָסען ווערען איינינגע פּאַרטייען אָדער נאַציאָנען.

„עס איז נאָך ניט געקומען די צייט — זאָגט די רעזאָלוציע — אָנצונעהמען אַ בעשטימטע שטעלונג אין בעצוג צו די פראַגען וואָס די מלחמה האָט אַרויסגערופען, און ענדערען די רעזאָלוציעס, וואָס זיינען אָנגענומען געוואָרען אויף די אינ־טערנאַציאָנאַלע קאָנגרעסען".

אינטערעסאַנטער און בעשטימטער פון דער רעזאָלוציע אַליין זיינען געווען די דעבאַטען, וועלכע זיינען פאָרגעקומען ביי׳ם אָננעהמען איהר. פון דער ערשטער זיצונג אָן, האָבען זיך גאַנץ בוהט אַרויסגעוויזען צוויי ריכטונגען. איינע, וועלכע איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון ט ר ו ל־ס ט ר אַ, האָט גע׳טענה׳ט, אַז איצט איז דער פּאַסענדסטער מאָמענט פאַר שלום, ווייל די מלחמה האָט דערגרייכט צו אַזאַ צושטאַנד, וואו עס איז ניט מעגליך צו ערוואַרטען פון וועלכער ניט איז זייט קיין בעשטימטען, ענדגילטיגען זיעג, — און די צווייטע, וועלכע איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון ב ר אַ נ ט י נ ג, האָט גע׳טענה׳ט, אַז דער שלום דאַרף, אפשר, געשלאָסען ווערען עטוואָס שפּעטער, כדי ער זאָל זיין אַ זיכערער און לאַנג־דויערענדער. דער איצטיגער מאָמענט איז — לויט דער מיינונג פון דיזען צד — גינסטיג בלויז פאַר די צענטראַל־מעכטע; פאַר זייערע געגנער אָבער, וועט דער מאָמענט אָהן צווייפעל אָנקומען שפּעטער, ווייל זיי זיינען נאָך ניט פאָרגעברייט געווען צו דעם קריעג.

אָבער ניט קוקענדיג אויף דיזער מיינונגס־פערשיעדענהייט, האָט זיך דאָך אַרויסגעוויזען אַ פאָלשטענדיגע איבעראיינשטימונג אין בעצוג צו דער פראַגע — וועלכע שטעלונג דאַרף גענו־מען ווערען בנוגע דער האַלטונג פון די פראַנצויזישע און בעלגישע סאָציאַליסטען פון איין זייט און די דייטשע סאָציאַליסטען פון דער אַנדער זייט. די קאָנפערענץ האָט אַנגענומען אַז די פראַנצויזישע און בעלגישע סאָציאַליסטען האָבען מיט רעכט זיך געשטעלט אויף דער זייט פון זייער באַמערלאַנד, וואָס איז בעפאַלען געוואָרען פון אַן אויסערליכען שונא.

# נאָך אַ יאָהר איז אַוועק*)...

א. ליעסין

נאָך אַ יאָהר איז אַוועק, פול ענויים און שלעק —
אַ ביטערער, פינסטערער יאָהר!
און עס נעהמט ניט קיין עק צו די רדיפות און שרעק —
די זעלבע אַזוי ווי בעפאָר!

און מיר שטעהען געגאַרט, אין די גהעטאָס פערשפּאַרט,
און זוכען אַ וועג פון אַסטראָג;
און מיר טאַפּען פערשמאַכט אין דער פינסטערער נאַכט,
און זוכען אַ סימן פון טאָג.

אַה, קיין וועג און קיין שטראַהל! עס איז שוואַרץ איבעראַל,
און דיק איז דער חושך און שטום;
ס׳הערט זיך אָפט נור אַ קנאַל פון דעם פיינד׳ס איבערפאַל,
דעם צורר׳ס אַ שרעקליכער ברום.

דאַן פון לינקס און פון רעכטס ברעכט אַ וועה אונז דאָס הערץ,
אַ ברודער־וועה טראָגט זיך און רופט;
דאָך מיר קענען אין שמערץ נור אַן עלענדען קרעכץ
אַ שיק טהאָן צוריק דורך דער לופט.

*) דאָס ליעד איז געשריבען אין יאהר 1894, מיט 22 יאהר צוריק, ווען ניקאָ־לאַי איז אַרויף אויפ׳ן טראָהן. דאָס האָט אויסגעדריקט די דאַמאַלסדיגע אידישע שטימונג אין רוסלאַנד. צופעליג, איז דאָס ליעד ביז איצט ניט געדרוקט געווען. דאָס נאַסט זיך אָבער אויך איצט אַזוי ווי מיט 22 יאהר צוריק. — די רעד.

דר. פ. ראָזענבלאַט:

# די נאציאנאלע ארבייטער קאָמיטע

עס איז אין גאַנצען איין יאהר זייט די נאַציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע איז אפיציעל אנערקענט געווארען אויף דער נאציאנאלער קאָנווענשאָן אין ניו יארק; עס איז ניט מעהר ווי אנדערהאלבער יאהר זינט זי איז געגרינדעט געוואָרען' געוועהנליך, נעהמט עס מעהר צייט צו אָרגאניזירען א נאציאָנאלע קערפערשאפט ווי עס האָט גענומען דער ארבייטער קאָמיטע צ ווערען „דהי טאָק אָוו דהי דעי". עס איז ניט פאַראן קיין אידישע צייטונג אין אמעריקא וואָס זאָל ניט האלטען די נאציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע אלס איינע פון איהרע זאפאסנע טהעמאס אין פאל עס איז ניטאָ עטוואָס וויכטיגערעס וועגען וואָס צו שרייבען.

דאָס איז אן אויסערגעוועהנליכע ערשיינונג. זי איז אָבער גאַנץ נאטירליך, ווען מען געדענקט די אומשטענדען, וועלכע האָבען בעשאפען די קאָמיטע, און די פליכטען וועלכע זי האָט אויף זיך גענומען. עס וואָלט געווען אונגאטירליך, עס וואָלט געווען א נאציאָנאלער אומגליק, ווען עס וואָלט געווען אנדערש. א קאָמיטע וואס האָט פּראָקלאמירט, אין דעם נאָמען פון דעם אידישען פּהאָלעטאריאט, דאָס רעכט פון דעם אידישען פאָלק אויף א פרייען, זעלבסטשטענדיגען נאציאָנאלען לעבען; א קאָמיטע וואָס איז געגרינדעט געוואָרען מיט דעם צוועק צו ארבייטען פאר די ערווערבונג פון בירגערליכע, פּאָליטישע און נאציאָנאלע רעכט פאר די אידען אין אלע לענדער, אין וועלכע זיי זיינען בערויבט פון אזעלכע רעכט, — אזא קאָמיטע האָט געמוזט באלד צוציהען די אויפמערקזאמקייט פון דער גאַנצער אידישער וועלט, זי האָט געמוזט ווערען דער צענטער פון דעם אידישען עפענטליכען לעבען.

און עס איז געשעהן וואָס עס געשעהט געוועהנליך מיט די מעהרסטע „וואונדער קינדער"-ענטווישונג. מען האָט געלעגט אויף דער קאָמיטע צו גרויסע האָפנונגען און די פאָרדערונגען וואָס מען שטעלט ארויס צו איהר זיינען אָהן אן ערך גרעסער ווי זי וואָלט געקענט נאָכקומען אונטער די בעסטע אומשטענדען.

* * *

אן אָרימער קעניג — אן אָרימער פויער, אן אָרימער פויער — אן אָרימער קעניג. דיעזער פראנצויזישער שפריכוואָרט פּאסט זיך אויסגעצייכענט צו אונזערע „קעניגע". די נאציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע איז בעשאפען געוואָרען דורך אויסערגעוועהנליכע וועלט-געשעהענישען. און ניט נור זיינען איהרע אויפגאבען געווען אויסערגעוועהנליך, נאָר אויך די מיטלען און די טאקטיק. די נאציאָנאלע קאָנווענשאָן, וועלכע איז אָבגעהאלטען געוואָרען אין סעפּטעמבער, 1915, אין בעטהאָווען האָלל, ניו יאָרק סיטי, האָט ערוועהלט אן עקזעקוטיוו קאָמיטע פון פינף און צוואנציג פּערזאָן, אויף וועלכע זי האָט ארויפגעלעגט א מיסיאָן: צו פעראייניגען אלע שיכטען, אלע גרופּען, אלע קלאסען פון די אמעריקאנער אידען ארום דער פּראָגראם פון דער נאציאָנאלער ארבייטער קאָמיטע. די פּראָגראם איז געווען א פעסט-בעשטימטע, זי האָט געגעבען דער עקזעקוטיוו קאָמיטע א מאנדאט, פון וועלכען זי האָט ניט געטאָרט נאָכלאָזען אפילו א קוצי של יוד. אלעס איז אויסגעארבייט געוואָרען אויף א העכסט יורידישען אופן. אלע פּאָזיטיווע פאָרדערונגען זיינען פערשריבען געוואָרען צוזאמען מיט די נעגאטיווע פערבאָטען: די נאציאָנאלע ארבייטער עקזעקוטיווע איז אינסטרואירט געוואָרען צו ארבייטען פאר בירגערליכע, פּאָליטישע און נאציאָנאלע רעכט אין די מלחמה לענדער, איינשליסענדיג פּאלעסטינא. דירעקטיוועז זיינען איהר געגעבען געוואָרען צו אָרגאניזירען אן אלגעמיינעם אידישען קאָנגרעס וואָס זאָל פערערופען ווערען אויף דעמאָקראטישע יסודות. עס איז אָבער אויסגענומען געוואָרען, אז דער קאָנגרעס מוז זיין א בעשרענקטער, אז די פראגע פון ציוניזם זאָל אויף איהם ניט טאָרען פערהאנדעלט ווערען, אז ער זאָל ניט קענען אויפנעהמען קיינע אלגעמיינע אידישע פראגען, אז ער זאָל זיין בלויז א צייטווייליגער צוזאמענפאָהר און בשום אופן ניט קיין שטענדיגע אינסטיטוציאָן. דער קאָנגרעס איז בעטראכטגעוואָרען ניט אלס א ווירקזאמער מיטעל צו אָרגאניזירען דאָס אידישע פאָלק אין אמעריקא, ניט אלס א אידישער פּארלאמענט, נאָר אלס א דעמאָנסטראציע פון אמעריקאָנער אידען פאר די רעכט פון זייערע ברידער אין אזעלכע לענדער, אין וועלכע זיי זיינען אונטערדריקט. אלעס איז געווען אויסגעשריבען, פּונקט ביי פּונקט, ווי אין אן אמת'ן געשעפט-קאָנטראקט.

נון, וואָלט די ארבייטער קאָמיטע געווען די איינציגע אין פעלד, וואָלט זי זיכער ניט געווען בעגעגענט קיינע שווערינקייטען אין דער דורכפיהרונג פון איהר פּראָגראם אין בעצוג דער קאָנגרעס פראגע. זיינען אָבער שוין דאן געווען צוויי אנדערע גרופּען וואָס האָבען זיך געראנגעלט ארום דיעזער פראגע.

פון איין זייט האָט די אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע געזוכט ארויפצולעגען א חרם אויף דער

קאָנגרעס בעוועגונג, דענקענדיג אַז זי קען שאַ־דען ניט נור די היגע אידען נאָר אויך אונזערע ברידער פון יענער זייט ים. אַמעריקאַנער אי־דען, האָבען זיי ערקלערט, מוזען זיין אבסאָ־לוט נייטראַל אין דער מלחמה, — אַ קאָנגרעס פאַר אידען דעכט קען ניט זיין געגוג פאָרזיכטיג, אום ניט צו פערלעצען די נייטראַליטעט. יע־דענפאַלס, איז פאַראַן אַ געפאַהר, אַז איינער פון די „עליעס", רוסלאַנד, זאָל זיך פיהלען אָנגעגריפען, און דיעזע געפאַהר מוז פערמיידען ווערען, אויב מיר זאָרגען זיך ווירקליך פאַר די צוקונפט פון די אידען אין די מלחמה לענדער. דער פראַן פון דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע איז דאַרום געווען צו אַרבייטען פאַר אידישע רעכט אויף דעם אַלטען שטייגער פון דיפּלאָמאַ־טיע און שתדלנות. די שטימע פון פאָלק, דער פּראָטעסט פון פאָלק, די אוטאָריטעט פון פאָלק איז ניט נור נוצלאָז, נאָר אבסאָלוט שעדליך. זאָלען איינצעלנע אָנגעזעהענע פערזאָנען טהאָן אין דער שטיל אַלעס וואָס מען דאַרף און וואָס מען קען טהאָן פאַר דער אידישער גאולה. דאָך איז די קאָמיטע איינגעגאַנגען אויף אַ קאָמפּראָ־מיס: זי האָט בעווילגט צו רופען אַ נאַציאָ־נאַלע קאָנפערענץ, וועלכע זאָל ער־וועהלען אַ בעפאָלמעכטיגטע עקזעקוטיווע צו פיהרען די נויטיגע דיפּלאָמאַטישע אונטערהאַנד־לונגען אין דעם נאָמען פון אַלע אַמעריקאַנער אידען.

פון דער צווייטער זייט האָט שוין דאַן עק־זיסטירט די אידישע קאָנגרעס קאָמיטע, וועלכע האָט געפיהרט אַ לעבהאַפטע אַגיטאַציאָן פאַר אַ אידישען קאָנגרעס מיט אַ גאַנץ ברייטער, מיט אַן אונבעשרענקטער פּראָגראַם. דער געדאַנק איז געווען צו בעשאַפען אַ שטענדיגע אידישע נאַ־ציאָנאַלע אינסטיטוציאָן, וועלכע זאָל זוכען צו לייזען אַלע אידישע פּראָבלעמען, איינשליסענדיג די פראַגע פון פּאַלעסטינאַ אַלס אַן עפענטליך־געזיכערטע היים און אידיש־אַמעריקאַנער אַנגע־לעגענהייטען. די „ביוראָקראַטישע" מעטהאָדען פון דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע זיינען פערדאַמט געוואָרען אין די שאַרפסטע ווערטער, און די אידעע פון דעמאָקראַטישע וואַהלען צו אַ אידיש־דעמאָקראַטישען קאָנגרעס איז בעזונגען געוואָרען כמעט אין אַלע אידישע צייטונגען.

אויף דער נאַציאָנאַלער אַרבייטער קאָנווענ־שאָן אין בעטהאָוועז האָלל, זיינען געווען פער־טראָטען פאָרשטעהער פון בלויז אַרבייטער און סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציאָנען. זיי זיינען אָבער ניט געווען איינג אין דער פראַגע פון קאָנגרעס. די נאַציאָנאַליסטישע עלעמענטען האָבען געזוכט דורכצופיהרען די פּראָגראַם פון דער קאָנגרעס קאָמיטע, וועהרענד די געשוואָרע־נע אַנטי־נאַציאָנאַליסטען האָבען געהאַלטען, כאָטש זיי האָבען דאָס ניט געזאָגט אָפען, מיט דער אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע. דאָס איז געווען די אורזאַכע, ווארום די רעזאָלוציאָנס קאָ־מיטע האָט רעקאָמענדירט און די קאָנווענשאָן האָט אָנגענומען די אייזען־פעסטע רעזאָלוציאָנען מיט די פערשיעדענע נעגאַטיווע פונקטען, גלייך ווי עס וואָלט אונטערגעשריבען געוואָרען אַן אינ־טערנאַציאָנאַלע טריטי מיט אַ שונא, מיט וועל־כען מען האָט ערשט געשלאָסען שלום.

די נאַציאָנאַלע אַרבייטער קאָמיטע איז אויפ־געפאָרדערט געוואָרען צו פעראייניגען אַלע אי־דישע כחות אַרום דער קאָנגרעס בעוועגונג — אָבער בלויז אויף דער פּלאַטפאָרם פון דער נאַ־ציאָנאַלער קאָנווענשאָן. די עקזעקוטיוו קאָמיטע איז אויף אַזאַ אופן בעשאַפען געוואָרען צו טריי־בען אידישע פּאָליטיק. ווי פאַראַדאָקסאַל עס זאָל ניט קלינגען, די אידישע אַרבייטער האָבען געצוואונגען זייערע ערוועהלטע פאָרשטעהער צו פיהרען אַ כל ישראל פּאָליטיק. עס איז גע־ווען ניט קיין לייכטע אַרבייט דורכצוברעכען די אייזערנע מחיצה צווישען די פערשיעדענע עלע־מענטען פון אַמעריקאַנער אידענטהום, און דער מיטעל איז געוואָרען אַ צוועק: אַלע אַנשטרענ־גונגען, די גאַנצע מיה און ענערגיע, אַלע פּלענער אַלע צוויסטיגקייטען, די גאַנצע אַמביציע, — אַלעס האָט זיך געדרעהט אַרום דער פעראייני־גונגס פראַגע מיט אַנדערע אָרגאַניזאַציאָנען. גע־ווים האָט די קאָמיטע אויך גערעדט ווע־גען אַנדערע פּלענער פון טהעטיגקייט. זי האָט אפילו אַרויסגעגעבען דאָס „שוואַרצע בוך" ווע־גען דער אידישער לאַגע אין רוסלאַנד און זי האָט געשיקט קאָמיטעס צו דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי און צו דער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אוו לייבאָר און „אויסגעכאַדאַטייסטוועווט" אַנער־קענונג. צוויי פאָרשטעהער זיינען אויך גע־שיקט געוואָרען אין וואַשינגטאָן צו דעם פער־הער, וועלכען אַ קאָמיטע פון יונייטעד סטייטס קאָנגרעס האָט געהאַלטען אין פערבינדונג מיט גען. מאיר לאָנדאָן'ס ביל וועגען אידען־רעכט אין די מלחמה לענדער. דאָס איז אָבער אַלץ געווען אַ טפל, זייטיגע אַרבייט, אין בעסטען פאַל — סוב־קאָמיטע אַרבייט. די הויפּט זאַך איז געווען צו פיהרען דיפּלאָמאַטישע אונטער־האַנדלונגען און שרייבען „נאָטעס" צו די צוויי אַנדערע קאָמיטעס.

עס איז ניט געווען קיין קראַפט, וועלכע זאָל אַרויסשטויסען די אַרבייטער קאָמיטע פון איהר אינערטע פּאַסיוויטעט צו פערשיעדענע זייטען פון דער אידישער פראַגע. *) דאָס פאָלק וואָס

*) אום אויסצומיידען מיספערשטענדניסע, מוז דאָ געזאָגט ווערען, אַז די קריטיק ווערט געמאַכט גאַנץ אָביעקטיוו, ווען זי ריהרט אַן אפילו דעם שרייבער פון דיעזע שורות, וועלכער איז געווען איינער פון די גרינדער פון דער נאַציאָנאַלער אַר־בייטער קאָמיטע און איינער פון דער פעראייניגונגס קאָמיטע.

האט ערוועהלט די עקזעקוטיוו קאמיטע איז זיך געשלאפען גאנץ רוהיג, זיך קימערענדיג גאנץ וועניג וועגען דער טהעטיגקייט אדער אונ־טהעטיגקייט פון זיינע פארשטעהער. פון אינ־וועניג וועגען דער טהעטיגקייט אדער אונ־רען א שטימע פון אונצופריעדענהייט, כאטש די פראגע פון קאנסטרוקטיווער ארבייט איז מעהר־ערע מאל ארויפגעשטעלט געווארען אויף דעם טאגעס־אָרדנונג, נאר עס איז צו איהר קיינמאל ניט געקומען און זי איז איבערגעגעבען געווארען צו ספעציעלע סוב־קאמיטעס. אורזאכען איז ניט נויטג צו זוכען, אין אנפאנג האט די עקזעקו־טיוו קאמיטע געליטען פון אינערליכע צאנקע־רייען, שפעטער — פון אונווייטיגע קעמפפע מיט דער קאנגרעס קאמיטע.

די עקזעקוטיוו קאמיטע איז צוזאמענגע־שטערט געווארען פון פערזאנען וואס האבען יאהרען לאנג בעקעמפפט דעם געדאנק פון אידי־שען נאציאנאליזם און אזעלכע, וועמעס נאציא־נאליזם דערגרייכט אזש ביז ארץ ישראל. דער געגענזייטיגער מיסטרויען פון די צוויי גרופען האט באלד פון אנפאנג געפיהרט צו אינערליכע קאנפליקטען. טריי צו זייערע אידעאלען, האבען די פועלי ציון געשטרעבט צו פערקירעווען די אקטיוויטעט ליניע אין דער ריכטונג פון זייע־רע חברים — די קאנגרעס קאמיטע. זיי זיינען געווען צו אונגעדולדיג מיט דער מאיאָריטעט פון דער ארבייטער קאמיטע, וועלכע האט געזוכט צו געווינען די אמעריקאן דזשואיש קאמיטע אויף איהר זייט. די לעצטע איז איינגעגאנגען אויף א פשרה — צו רופען א קאנגרעס מיט א תנאי, אז די צייט פון קאנגרעס זאל זיין ערשט דאן, ווען די מלחמה־פיהרענדע מעכטע וועלען ער־קלעהרען וואפען־שטילשטאנד און אנהויבען צו פערהאנדלען וועגען א פריעדענס־טראקטאט. די ארגומענטען פון דער אמעריקאן דזשואיש קאמי־טע זיינען געווען, אז בשעת די מלחמה געהט נאך אָן, וואָלט דער קאנגרעס ניט געקענט רעדען פריי און וואָלט אויך ניט געקענט אויסארביי־טען קיינע דירעקטיווען צו דער עקזעקוטיוו קאָ־מיטע, ניט וויסענדיג וועלכער צד עס וועט ארויס דער זיעגער. יענע מיטגליעדער פון דער ארבייטער קאמיטע וואס האבען בעטראכט דעם צוקונפטיגען קאנגרעס בלויז אלס א דעמאָנס־טראציאָנס מיטעל פאר אידישע רעכט, האבען גע־האלטען מיט דער אמעריקאן דזשואיש קאמיטע. די פועלי ציון האבען קיינמאל ניט אויפגעגעבען דעם חשד, אז די פיהרער פון דער ארבייטער קאָ־מיטע זיינען אין הארצען געגען א קאנגרעס, און ביי דיעזען צוזאמענשטויס האבען זיי זיך צו־ריקגעצויגען פון דער נאציאָנאלער ארבייטער קאָ־מיטע. פון דעם שטאנדפונקט פון דער קאנגרעס בעוועגונג, איז דאס געווען א זעהר פאלשער שריט. זייענדיג אין דער ארבייטער קאמיטע, האט די מינאָריטעט דאך געקענט אויסאיבען אן איינפלוס אויף די געגנער. עס איז ניט קיין אנגענעהמע זאך צו זיין אן דער מינאָריטעט, בעזאנדערס ווען מען איז חושד יעדען טריט, יעדען געדאנק פון דער מאיאָריטעט. אָבער טאָ־קי צוליעב דיעזען חשד איז געווען וויכטיג פאר די הייסע אנהענגער פון דער קאנגרעס־אידעע צו שטעהן אויף דער וואך, צו וועקען דעם גע־וויסען פון די גלייכגילטיגע, צו פלאטערען די פאהן פון דער נאציאָנאלער ארבייטער קאָנווענ־שאָן.

די נאציאָנאליסטען האבען דאס אָבער ניט געטהאן. זיי האבען אוועקגעטראָגען זייער ענט־הוזיאזם צו דער קאנגרעס קאמיטע, וועלכע האט אָהן שום צערעמאָניעס אָבגעבראָכען אלע אונ־טערהאנדלונגען מיט די פארשטעהער פון דער נאציאָנאלער ארבייטער קאמיטע און דער דזשו־איש קאמיטע, און אויף איהר אייגענע אחריות געדופען א נאציאָנאלע קאָנווענשאָן אין פילאָ־דעלפיא. די ארבייטער קאמיטע האט אין דעם זעלבען טאָג אָבגעהאלטען א קאנפערענץ אין ניו יאָרק. די קעמפפער פאר אידישע רעכט האבען אָנגעהויבען צו קעמפפען איינע געגען די אנ־דערע. דער גייסט פון קאָנקורענץ האט ארומגע־כאפט די אידישע פערזאָרגער. דער אידישער ארבייטער איז געווארען א פאָליטישער שפיעל־צייג ניט חלילה פאר פערזענליכע אינטערעסען, אָבער אויך ניט פאר דעם נאָבעלען קאמפף פאר אידישע רעכט.

איז נויטיג וועמען אריינצוקריכען אין האר־צען? איז די פילאדעלפיער קאנפערענץ פער־רופען געווארען בלויז דערפאר, ווייל עס האט ביי די קאנגרעסיסטען געפלאצט דער געדולד גראדע דאן, ווען עס האט זיך געדוכט, אז די פערשיעדענע גרופען וועלען קומען צו א פער־שטענדניס? איז די אמעריקאן דזשואיש קאָ־מיטע געווען אונטאָלעראנט צו די איבערצייגונגען פון א גרויסער צאָהל אָרגאניזאציאָנען, וואָס זיי־נען געווען אָנגעשלאָסען אָן דער קאנגרעס קאָ־מיטע? האבען די פועלי ציון דורכגעפיהרט א צו־להכעיס שפיעל, אויסווירקענדיג אז די קאָנ־גרעסיסטען זאָלען אָבברעכען זייערע אונטער־האנדלונגען מיט דער דזשואיש קאמיטע ווי מיט דער ארבייטער קאמיטע? האבען די פאר־שטעהער פון דער נאציאָנאלער ארבייטער קאמי־טע געזוכט צופריעדענצושטעלען קליינע פאר־טיי־אמביציעס אָדער פערזענליכע תקיפות און עהרענגייציגקייט, ווען זיי האבען בעשלאָסען צו האבען אן ארבייטער קאנפערענץ דעם זעלבען טאָג ווען די פילאדעלפיער „דעקלאריישאָן אָוו אינדעפענדענס" איז געמאכט געווארען? אָדער האבען אלע פארטייען געהאט די בעסטע מאָ־טיוון?

ווי די זאך זאָל ניט זיין, די פילאדעלפיער קאנפערענץ האט געטריבען די נאציאָנאלע אר־בייטער קאמיטע פיעל נעהנטער צו דער דזשו־

איש קאָמיטע. די פילאַדעלפיער דעלעגאַטען האָבען אָנגענומען אַזעלכע פּונקטען, וועלכע זיינען געווען אין געגענזאַץ מיט דער פּראָגראַם פון דער נאַציאָנאַלער אַרבייטער קאָנווענשאָן. די פאָרשטעהער פון אידישען פּראָלעטאַריאַט האָבען זיך אין דער קאָנגרעס פראַגע פעראייניגט מיט די אידישע פאָרשטעהער פון קאַפּיטאַל: ביידע צדדים האָבען פיינד דעם ציוניזם, ביידע זיינען געגען אַ פערמאַנענטען קאָנגרעס, ביידע ווילען ניט האָבען קיין נאַציאָנאַלע אידישע פּאָליטיק, ביידע ווילען ניט אָנריהרען קיין אידיש־אַמעריקאַנער פראַגען. דאָך איז די פעראייניגונג ניט לייכט אָנגעקומען. די נאַציאָנאַלע אַרבייטער קאָמיטע איז געווען געבונדען מיט אַ פּלאַטפאָרם, וועלכע האָט ענטהאַלטען אַ פאָרדערונג פון נאַציאָנאַלע רעכט פאַר אידען. די דזשואיש קאָמיטע האָט דעם אידישען פאָלק ניט געוואָלט געבען קיינע נאַציאָנאַלע לייסענס. אויף אַזאַ אופן איז די נאַציאָנאַלע אַרבייטער קאָמיטע געווען געצוואונגען צו פערלירען די מעהרהייט צייט אויף אַרבייט, וועלכע איז אונגענעהם, אָבער אין קיין פאַל ניט אונפּרוכטבאַר. די דזשואיש קאָמיטע איז דאָך די גרופּע, וועלכע האָט געמאַכט די גרעסטע הנחות און מסכים געווען צו שטעלען זיך אין די רייהען פון אַ פערייניגטען אידישען קאָנגרעס. די אַרבייטער פאָרדערונג פון „נאַציאָנאַלע רעכט" איז פערביטען געוואָרען אויף די פאָרדערונג פון „גרופּען־רעכט". עס קען זיין, אַז דער לעצטער טערמין קלינגט ניט אַזוי שעהן און דריקט ניט אויס אַזאַ שטאָלץ ווי דער אָריגינעלער טערמין. אין תוך איז דאָס אָבער איינע און דיזעלבע זאַך. אפילו ווען דער בעגריף „גרופּען רעכט" וואָלט געקענט אייסגעטייטשט ווערען אַנדערש, ווערט אָבער אין דיעזען פאַל אויסדריקליך פערשטאַנען דער זעלבער אינהאַלט ווי אין די ווערטער „נאַציאָנאַלע רעכט". אַזאַ קאָמפּראָמיס האָט די אַרבייטער קאָמיטע געמאַכט, אום צו געווינען ניט נור די דזשואיש קאָמיטע, נאָר אויך אַ בעדייטענדע צאָהל נאַציאָנאַלע אָרגאַניזאַציאָנען וואָס זיינען ניט צוגעשטאַנען צו דער פילאַדעלפיער קאָנפערענץ און זיינען געקומען צו דער אסטאָר האָטעל קאָנפערענץ, וועלכע איז פערדרופען געוואָרען אין יולי דיעזען יאָהר, אויף דער איניציאַטיווע פון דער דזשואיש קאָמיטע און דער נאַציאָנאַלער אַרבייטער קאָמיטע. די הויפּט קריטיקער פון דיעזען קאָמפּראָמיס זיינען די פּועלי ציון. אויפריכטיג ווי זיי זיינען אין זייער קריטיק, מוזען זיי אָבער געדענקען, אַז זיי זיינען גאָר ניט אין גאַנצען ריין פון אַעלכע יזנד: זיי זיינען איינגעגאַנגען אויף פיעל ערנסטערע קאָמפּראָמיסען אויף דער נאַציאָנאַלער אַרבייטער קאָנווענשאָן און איינגעשטימט אויף אַ בעשרענקטען קאָנגרעס און אַ וועטאָ אויף אַלע ציוניסטישע פראַגען.

דענקען איינינגע, אַז די נאַציאָנאַלע אַרבייטער קאָמיטע וואָלט געווען געקענט צווינגען די אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע אָנצונעהמען איהר פּראָגראַם און די בוכשטעבליכע פּלאַטפאָרם פון דער נאַציאָנאַלער קאָנווענשאָן, — און די פערייניגונג פון אַלע גרופּען וואָלט דאַן געווען געזיכערט. איז דאָס אַ גרויסער טעות. ערשטענס, איז די פילאַדעלפיער פּראָגראַם אין פיעלע וויכטיגע פּרטים פּרינציפּיעל פערשיעדען פון דער אַרבייטער פּלאַטפאָרם. די אַרבייטער קאָמיטע האָט געהאַט מעהרערע קאָנפערענצען מיט די קאָנגרעסיסטען און אַלע האָבען זיך געענדיגט מיט גאָר ניט. ציניקער מעגען דענקען, אַז מען האָט זיך אַרומגעריסען צוליעב פּאָפּיערענע דעקלאַראַציעס. דער אמת איז אָבער, אַז דער אויסגאַנגס פּונקט וועגען דער נויטווענדיגקייט פון אַ קאָנגרעס איז ווייט פערשיעדען ביי ביידע גרופּען. צווייטענס, האָט די האָטעל אַסטאָר קאָנפערענץ בעוויזען, אַז די אַמעריקאַן דזשואיש קאָמיטע איז גאָר ניט אַליין אין איהר פעסטער אָפּאָזיציאָן צו אַלעם וואָס שמעקט מיט נאַציאָנאַליזם. מעגען זיך די ציניקער זיין אונגערעכט, אָבער מקריב זיין די אידישע צוקונפט אפילו פאַר פּרינציפּיעלע חלוקי דעת וואָלט זיכער געווען אַן אונפערצייליכער פערברעכען. אַ פער'עקשנ'טע נאַציאָנאַלע אַרבייטער קאָמיטע וואָלט געהייסען אַ פער'עקשנ'טע דזשואיש קאָמיטע און צעהנדליגע אַנדערע נאַציאָנאַלע אָרגאַניזאַציאָנען וואָס זיינען זעהר וויכטיג פאַר אַן אַלגעמיינע אידישע אַרויסטרעטונג.

קאָמפּראָמיסען זיינען געמאַכט געוואָרען און מוזען געמאַכט ווערען פון אַלע צדדים. עס איז אַ פּשוט'ער געזעץ פון אַריטהמעטיק, אַז ווען מען וויל פעראייניגען פערשיעדענע פּראַקציאָנען, מוז מען פריהער געפינען אַ יין אַלגעמיינעם דענאָמינאַטאָר. דאָס האָט אויך איינגעזעהן די עקזעקוטיוו קאָמיטע פון דער פילאַדעלפיער קאָנפערענץ, ווען זי איז איינגעגאַנגען אויף אַן אַבמאַך מיט דער עקזעקוטיוו קאָמיטע פון דער האָטעל אַסטאָר קאָנפערענץ.

דער רעפערענדום האָט דעם אָבמאַך צוריקגעוויזען. די מאַיאָריטעט פון דער פילאַדעלפיער דעלעגאַטען האָט זיך ענטזאַגט אָנצונעהמען „גרופּען רעכט" אַנשטאַט „נאַציאָנאַלע רעכט" און אַ בעשרענקטען קאָנגרעס אַנשטאַט אַ פערמאַנענטען קאָנגרעס מיט אַן אָפענער פּלאַטפאָרם, און די נאַציאָנאַלע אַרבייטער קאָמיטע איז מיט אַמאָל, נאָך צוועלף הדשים'דיגער דיפּלאָמאַטיע, מיעד געוואָרען און בעשלאָסען ניט צו נעהמען קיין אַקטיווען אַנטהייל אין ווייטערע פערהאַנדלונגען מיט דער קאָנגרעס קאָמיטע. זי ציהט זיך ניט צוריק פון דער חברותא מיט דער דזשואיש קאָמיטע און קאָמפּאַני, — זי לאָזט אַלעס אין די הענד פון דער לעצטער. דאָס הייסט פרייוויליג אויפגעבען די אונאַבהענגיגקייט אין דער קאָנגרעס בעוועגונג. דאָס הייסט פערלירען „עס

איינפלוס פון א פיהרער. פון א דיקטירענדער מאַכט, צו וועלכער ביידע צדדים האָבען זיך גע־מ ו ז ט צוהערען, איז די ארבייטער פארשטע־הערשאפט פערוואנדעלט געוואָרען אין אינדיווי־דועלע מיטגליעדער פון אן אנדער אָרגאניזאַ־ציאָן, ניט האָבענדיג זאגאר קיין רעכט צו קעמפּ־פען פאר אדער געגען א נייעם פעראייניגונגס פּלאַן.

האָט די נאציאנאלע עקזעקוטיוו קאָמיטע, הייסט עס, פערלאַרען איהר עקזיסטענץ בערעכ־טיגונג? אין קיין פאל ניט. די קאָמיטע האָט אין איהר דיפּלאָמאטישער קאריערע פערנאַכ־לעסיגט וויכטיגע קאָנסטרוקטיווע ארבייט אין פערבינדונג מיט דעם קאמפּף פאר אידען רעכט. אויסער דעם,— וואָס איינצעלנע מיטגליעדער פון אירגענד וועלכער גרופּע זאלען ניט דענקען, — שלום און אייניגקייט וועט מוזען געשלאָסען ווע־רען. עס וואָלט געווען א חלול השם, ווען עס וואָלט געווען אנדערש. דאָס פאָלק ווייס ניט און וויל ניט וויסען פון די אַלע סכסוכים. א י ן אידישער קאָנגרעס וועט מוזען גאנץ שנעל ארגאַ־ניזירט ווערען. די נאציאנאלע ארבייטער קאָמי־טע וועט מוזען דורכפיהרען די ארגאניזאציאנס ארבייט צווישען די ארבייטער און ראדיקאלע קרייזען. א נייע קאָאליציאָן צווישען די סאָציא־ליסטען און די פּועלי ציון וועט פיליייכט זיין אם פּלאַץ. נייע אומשטענדען וועלען בעשאפען נייע פערהעלטניסע און נייע פּראָבלעמען. און נאָך אַלעמען האָבען די אידען דאָך נאָך ניט געקראַ־גען קיין פולע בירגערליכע, פּאָליטישע און נאַ־ציאנאלע רעכט. איז דאָך פאראן א ברייט פעלד פאר אן א ק ט י ו ו ע ן קאָמיטעט פון אידישע ארבייטער.

---

די דעבאַטע וועגען דער נאַציאנאלער ארבייטער קאָמיטע וועט פארטגעזעצט ווערען אין די נעקסטע נומערען.—די רעדאקציאָן.

אָב. ביזנאָ.

# פרייע און געצוואונגענע ארבייטריישאָן

אין דעם איצטיגען סכסוך צווישען די אייזענ־באהן־ארבייטער און די אייזענבאהן־קאָמפּאניעס איז אויף דער אויבערפלעכע פון געזעלשאפטליכען לעבען ארויפגעשוואומען אויך די פראגע וועגען געצוואונגענע ארבייטריישאָן.

די אייזענבאהן־ארבייטער האָבען זיך ער־קלערט געגען דעם פּלאַן פון צוואנגס־ארבייטריי־שאָן. די אמעריקאן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר האָט זיך אויך ארויסגעזאָגט געגען דיעזען פּלאַן, און ווען עס איז געווען דער פערהער פון דער אינדאָסטריעל ריליישאָנס קאָמישאָן, האָבען זיך כמעט אלע אמעריקאנער יוניאָנס אויסגעשפּראָ־כען געגען געצוואונגענע ארבייטריישאָן.

פון דער אנדער זייט ערקלעהרען זיך איצט די קאפּיטאליסטען פאר געצוואונגענע ארבייטריי־שאָן. א גאנץ גרויסער טהייל פון דער קאפּיטאַ־ליסטיש־איינפלוסריייכסטער פּרעסע, אגיטירט איצט זעהר שטארק פאר געזעצען, וועלכע זאָלען צווינגען ביידע צדדים, די ארבייטער און די אר־בייטס־געבער, אז זיי זאָלען אין די סכסוכים וואָס זיי האָבען צווישען זיך, זיך פערלאָזען אויף א באָארד אָף ארבייטריישאָן, און עס זאָל ניט זיין ערלויבט פאר ארבייטס־געבער אויסצושליסען זייערע ארבייטער, ד. ה. מאכען א לאקאוט, און פאר די יוניאָנס צו ערקלעהרען א סטרייק.

וואָס מיינט באמת געצוואונגענע ארבייטריי־שאָן דורך די געזעצען פון לאנד? בעצם, מיינט עס, איינצופיהרען רעכטען, געזעץ און אָרד־נונג אין אונזער אינדאָסטריעלען לעבען און וועל־ניגסטענס טייל־וויז אָבשאפען דעם הפקר אין אונזערע עקאָנאָמישע בעציהונגען.

ביז איצט זיינען די קאפּיטאליסטען געשטאַ־נען און געקעמפּפט פיר זאָגענאנטע „פרייהייט", און אין דער אמת" פיר די פּרינציפּען פון הפקרות אין די בעציהונגען צווישען קאפּיטאל און אר־בייט. און איצט מיט א מאָל האָט זיך דאָס רע־דעל א דרעה געטהאָן. די קאפּיטאליסטען מיט זייערע אינטעלעקטועלע משרתים האָבען געביען זייערע מיינונגען. זיי פּרובירען איצט אָבצו־שאפען די הפקרות, וואָס האָט עקזיסטירט אין די בעציהונגען צווישען קאפּיטאל און ארבייט, און זוכען איינצופיהרען, אז יעדעס מאָל ווען אר־בייטער זיינען אונצופריעדען און עס האלט ביי א סטרייק, זאָלען די ארבייטער זיין געצוואונגען צו פערלאזען זיך אויף ארביטריישאָן.

ווער זשע זאָלען עס זיין די ארביטרייטאָרס?

נאטירליך, דארף זיין, אז ביידע צדדים, אי די ארבייטער אי די ארבייטס־געבער, זאָלען מושוה ווערען צווישען זיך אויף די פערזאָנען, וואָס דארפען צוזאמענשטעלען דיעזע אינדאָסט־ריעל געזעץ־מאכענדע קערפּערשאפט.

נון, דאָס איז דאָך בעוואוסט, אז די ארביי־טער וועלען תמיד זעהען אויסצוקלייבען אזוינע מענשען, וועגען וועלכע זיי גלויבען, אז זיי זיי־נען סימפּאטיש צו די ארבייטער־אינטערעסען און וועלען זיי שאפען אזוינע געזעצען, וואָס זאָ־לען זיין גינסטיג פאר דעם וואוילזיין פון די ארבייטער.

די ארבייטס־געבער, פערקעהרט, וועלען פער־לאנגען דורכאויס, אז ארביטרייטאָרס זאָלען זיין אזוינע מענשען, וועגען וועלכע זיי וועלען קענען וויסען אין פאראויס, אז זיי וועלען שאפען אזוי־נע אינדאָסטריעלע געזעצען, וואָס זאָלען דינען די אינטערעסען פון די קאפּיטאליסטען.

אויף אזא אופן וועט אויסקומען, אז באלד

אין אָנפאַנג וועלען ביידע צדדים ניט זיין ווייטער אוועק ווי פריהער, און וועלען בלייבען כמעט אין דער זעלבער שטרייטענדער לאַגע: נעמליך, פריהער איז דער סכסוך צווישען זיי בעשטאַנען, לאָמיר זאָגען, וועגען אַרבייטס־שטונדען, שכירות, רעכטען, נאָרמען און ז. וו. — און איצט וועט דער שטרייט בעשטעהן אין דעריין: וועמען זאָל מען אויסקלייבען צו פסק׳ענען איבער דיעזע סכסוכים. דער שטרייט, אַזאַ בלייבט דער זעלביגער.

אונטער אזוינע אומשטענדען, וועט נאַטירלעך אויסקומען זיך צו פערלאָזען אויף שטאַאַטס־באַאַמטע, זיי זאָלען אויסקלייבען די מענשען, די אַרבעטרייטאָרס, לאָמיר זאָגען, אַ קאָמיסיע וועגען אינדוסטריעלע בעציהונגען. דאָס וועט אַלזאָ דאַרפען געטהאָן ווערען אָדער פון דעם גאָווערנאָר פון סטייט, אָדער פון דעם מעיאָר פון שטאָדט, אָדער מען וועט אנפערטרויען דעם אויסוואהל פון די בוררים צו די געריכטען פון לאַנד. אין אַן אינדוסטריע וואָס איז פערשפּרייט איבער׳ן גאַנצען לאַנד, זאָל דער פּרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאַאַטען, האָבען דאָס רעכט אויסצוקלייבען אַ באָאָרד אָוו אַרבעטרייסאָן.

ווי מען זאָל זיך אַלזאָ ניט דרעהען, מוז מען אימער קומען צו דעם שלוס, אַז דאָס מיינט, איבערצוגעבען דער יעצטיגער רעגיערונג אין די הענד דעם עקאָנאָמישען צושטאַנד פון אַרבייטענדען פאָלק.

איז די יעצטיגע רעגיערונג פעהיג גענוג פאַר אַזאַ פעראַנטוואָרטליכע אויפגאַבע?

דער אמת איז דאָך, אַז ווען די רעגיערונג וואָלט געווען פעהיג, וואָלט דאָך גאָר ניט געקומען צו דיזע קלאַסען מלחמות. נאָר וואָס דען? די יעצטיגע רעגיערונג אונזערע איז אין איהר נאַטור און כאַראַקטער ניט קיין אינדוסטריעלע רעגיערונג. איהר הויפּט אויפגאַבע איז גאָר יעצט, צו דיענען אַלס פּאָליסמאַן צו בעשיצען פּריוואַט אייגענטהום. לייגט איהר אַרויף אויף אַ פּאָליסמאַן דעם עול פון אינדוסטריעלער פערוואַלטונג און איינפיהרונג פון יושר אין אונזערע אינדוסטריעלע בעציהונגען,—איז ער ניט קאָמפּעטענט צו ערפילען דיזע פעראַנטוואָרטליכע אויפגאַבע. אָט דעריבער איז געצוואונגענע אַרבעטרייסאָן קיין שום טובה ניט פאַר דעם אַרבייטער קלאַס און די אַרבייטער דאַרפען זיין גע־גען דעם.

דאָס איינציגע, וואָס מאַכט מעגליך ביי די היינטיגע בעדינגונגען אַ וועלכע ניט איז אָרדנונג אין די בעציהונגען צווישען קאַפּיטאַל און אַרבייט, זיינען די קאָנפערענצען, ד. ה. די אונמיטעלבאַרע פערהאַנדלונגען צווישען די אַרבייטער און די אַרבייטסגעבער. אינדוסטריעלע געזעצע קענען געמאַכט ווערען נור פון קאָמפּעטענטע און פעראַינטערעסירטע פּערזאָנען, און קיינער איז אַזוי ניט קאָמפּעטענט אין דער פראַגע, ווי די פעראַינטערעסירטע צדדים גופא. אָט דעריבער איז פאַר איצטיגער צייט די סיסטעם פון קאָנפערענצען צווישען די אַרבייטסגעבער און די אַרבייטער — דער אָנפאַנג פון אַן אינדוסטריעדער געזעצגעבונג־דער קערפּערשאַפט.

נו, און אַז זיי, די קאָנפערירענדע אַרבייטער און אַרבייטס־געבער, קענען ניט מושוה ווערען צווישען זיך? אויך אין דיעזען פאַל איז בעסער ווען קיין געזעץ פון געצוואונגענער אַרביטריישאָן איז ניטאָ. אין דיעזען פאַל איז פאַר ביידע צדדים לייכטער אויסצוקלייבען אַן איינצוגעהן אויף אַ דריטע פּערזאָן, ווייל ביידע צדדים באַזירען זיך אויף זייערע אייגענע קרעפטען, און אין פאַל זיי קענען צו קיין פערשטענדניש צווישען זיך ניט קומען — קענען זיי אָנגעהמען מיטלען איינער געגען דעם אַנדערן.

דער הויפּט כח פון אַרבעטרייסאָן (ניט־געצוואונגענע) בעשטעהט אין דעם, אַז ווען די צוויי צדדים, די אַרבייטסגעבער און די אַרבייטער, זיצען אין אַ קאָנפערענץ און דינגען זיך איבער געוויסע אינדוסטריעלע תנאים, אָדער וועגען אַ דריטער פּערזאָן, ווייסען זיי ביידע גאַנץ גוט, אַז הינטער זיי שטעהען אָרגאַניזירטע קרעפטען, וואָס קענען יעדען מאָמענט אַרויסטרעטען איינע געגען די אַנדערע אין אַ מלחמה און צווינגען דעם שוואַכערען פון זיי נאָכצוגעבען געגען זיין ווילען.

נאָר אויב דער עצם פון אַרבעטרייסאָן בעשטעהט אין דעם, וואָס ביידע צדדים שטעהען בעוואַפענט איינער געגען אַנדערען און יעדען מאָמענט קען מען ערוואַרטען, אַז די פערהאַנדלונגען זאָלען זיך ענדיגען מיט אַן אָפענער מלחמה, — טאָ וואָס איז דער נוצען פון אַרביטריישאָן בכלל, אויב זי איז ניט געצוואונגען דורך׳ן געזעץ?

דער נוצען איז דאָ אַ צווייענדיגער: ערשטענס דיענט זי צו מעסטען אויף אַן אינטעליגענטען און קאָמפּעטענטען אופן די כחות און אינטערעסען פון די שטרייטענדע קלאַסען, און דערביי שטרעבט זי צו ענשטיידען אויף אַ ריכטיגען אופן וועגען די פראַגען וואָס וועלען אַרויסגעשטעלט כדי אויסצומיידען מלחמה, הונגער, בלוטפערגיסונג און אינדוסטריעלען באַנקראָט. צווייטענס, איז אַרבעטרייסאָן באמת דער וויכטיגסטער שריט פון אינדוסטריעלער געזעצגעבונג אין אַן אינדוסטיעלער דעמאָקראַטיע. אונזער פּאָליטיש־עקאָנאָמישער אינדוסטריעלער לעבען, איז ניט נאָר די זאַך פון אַרבייטסגעבער און אַרבייטער זעלבסט, נאָר אויך דאָס גאַנצע פאָלק האָט אַ גרויסען אינטערעס און דעה אין די געזעצען, וואָס ווערען איינגעפיהרט אין די אינדוסטריען. דאָס פאָלק ווערט אין אַרבעטרייסאָן פערטראָטען דורך דער זאַגענאַנטער „דריטער פּערזאָן". דיזע „דריטע פּערזאָן" איז אין דער ווירקליכקייט אויף אַ פעראַינטערעסירטער און טייקוויין אַ פּאַרטייאישער צד.

נאָר זיין צד האָט א דירעקטען אינטערעס צו העלפען איינפיהרען מעהר יושר און גערעכטיג־קייט אין אונזערע עקאָנאָמישע בעציהונגען.

די דריטע פּערזאָן דריקט אויס דעם אַלגע־מיינעם וויכען פון פאָלק. און צוזאַמען מיט ביידע צדדים, ארבייטס־געבער און ארבייטער, ווערט פאָרמירט אַן אמת'ער און פאָלקאָמענער כח צו שאַפען געזעלשאַפטליך אינדוסטריעלע געזעצען.

דער נעכסטער שריט אין דער בעוועגונג פון באָיקאָט און סטרייק־אָרגאַניזאַציאָנען, ד. ה. פון די ארבייטער יוניאָנס, דאַרף לויט מיין מיי־נונג זיין געריכטעט צו דעם, אז אונזער יעצטיגע בעשטעהענדע רעגיערונג, זאָל אנערקענען אַלס געזעץ די תנאים פון א קאָלעקטיווען אַגרימענט, וואָס ווערט געמאַכט פון א יוניאָן ענטוועדער מיט איינצעלנע מאַנופעקטשורערס, אָדער מיט א גאַנצער מאַנופעקטשורער אַסאָסיאַיישאָן און אויך די תנאים פון א קאָלעקטיווען אַגרימענט, וואָס ווערט אָבגעמאַכט צווישען די ביידע צדדים דורך דער מיטווירקונג פון אַן ארביטריי־טאָר. דער פּרינציפּ און דער בינדענדער כח פון קאָלעק־טיווע פערהאַנדלונגען, זאָל אַנערקענט ווערען אַלס אַ טהייל פון די געזעצען פון לאַנד, אויף דעמזעלבען שטייגער ווי יעדער אַנדער־ער געזעצליכער קאָנטראַקט.

איך ווייס, אז דיעזע מיינונג אונטערשיי־דעט זיך זעהר פיעל פון דער מיינונג פון די פיהרער פון דער אַמעריקאַנער ארבייטער בעווע־גונג. די ארבייטער יוניאָנס ווילען איבערהויפּט ניט, אז א יוניאָן זאָל ווערען א געזעצליכע און פעראַנטוואָרטליכע אָרגאַניזאַציע.

עס איז אַלעמען בעוואוסט די ענשטיי־דונג פון סופּרים קאורט אין דער דענבורי הע־טערס קיים, אין וועלכער א מאַנופעקטשורער האָט אָנגעקלאָגט די העטערס יוניאָן אויף שאַ־דען ערזאַץ דורך דעם, וואָס זיי האָבען איהם באָיקאָטירט. די ענטשיידונג איז געווען, אַז אי די יוניאָן אַלס א גאַנצע אי די איינצעלנע מיטגליעדער זיינען פעראַנטוואָרטליך און דאַר־פען איהם דעם שאָדען אומקעהרען. אָט דיעזע ענטשיידונג ווערט אָנגעציגט אַלס פאַקט, אַז ווען די יוניאָן ווערט אַנערקענט אַלס געזעצליכע און פעראַנטוואָרטליכע קערפּערשאַפט, פערלירט זי דעם כח און די מעגליכקייטען אָנצופיהרען דעם קאַמפּף געגען די בעלי בתים.

אויף דערויף קען איך בלויז ענטפערן, אַז פעראַנטוואָרטליך זיינען מיר סיי־ווי־סיי, נאָר אונטער די יעצטיגע אומשטענדען און געזעצען זיינען אונזערע קאָלעקטיווע כחות און רעכ־טען הפקר. מיר טראַגען אויף זיך אַלע פליכ־טען, מיר דאַרפען אָפּהיטען אַלע געזעצען — נאָר קיין רעכטען האָבען מיר ניט, קיינער איז אַן אונז ניט פעראַנטוואָרטליך, אָט דעריבער דאַרפן מיר פערלאַנגען, אז פאַר אונזערע פליכטען זאָל מען אונז אויך געבען רעכטען און די קאַפּי־טאַליסטען, ווי אַנדערע טהיילען פון דער געזעל־שאַפט זאָלען זיין לויט'ן געזעץ פעראַנטוואָרט־ליך צו אונז, פּונקט ווי מיר זיינען פעראַנט־וואָרטליך צו זיי.

מען דאַרף אין זינען האָבען אַז א גרויסער טייל פון די יוניאָנס פון דער אַמעריקאַן פעדע־ריישאָן אָוו לייבאָר, שטעלען מיט זיך איבער־הויפּט ניט פאַר די אינטערעסען און נויטען פון גאַנצען ארבייטער־קלאַס. דאָס איז דערפאַר, ווייל זיי בעשטעהען הויפּטזעכליך פון דעם פּרי־ווילעגירטען טהייל פון ארבייטענדען קלאַס.

די אָרגאַניזירטע מאַשיניסטען און מעטאַל־ארבייטער יוניאָנס, נעמליך מאַלדערס, באָיקער־מייקערס, מעטאַל פּאָלישערס, שמידען, א. ז. וו. שטעלען מיט זיך ניט פאַר אפילו צעהן פּראָ־צענט פון די ארבייטער אין די מעטאַל אינ־דוסטריען. די אייזענבאַהן ארבייטער וואָס האָ־בען נאָר וואָס דורכגעפיהרט דורך דעם קאָנגרעס פון די פעראייניגטע שטאַאטען א העכערונג אין זייערע ווייַדזשעס אויף פינף־און־צוואַנציג פּראָ־צענט, זיינען ווייניגער פון איין דריטעל פון די ארבייטער, וואָס זיינען בעשעפטיגט אין דער אייזענבאַהן אינדוסטריע.

פאַר אַלע דיזע סאָרטען פּריווילעגירטע אַר־בייטער, לוינט זיך גאָרנישט אויסצובייטען זייער פּריווילעגירטע לאַגע אויף אויף די אי־בערגיגע גרויסע טהיילען פון די אינדוסטריען און אַריבערצוטהאָגען זייער עקאָנאָמישען קאַמף פון דער אַרענא פון די ענגע טרייד־יוניאָן ראַמען אויף דעם פעלד פון אַלגעמיינעם אינדוסטריעל־געזעלשאַפטליכען לעבען.

עס איז דאָך קלאָהר, אַז ווען מען זאָל מאַ־כען די קאַפּיטאַליסטען פעראַנטוואָרטליך פאַר די ארבייטער — און די יוניאָנס מיט די קאַפּי־טאַליסטען פעראַנטוואָרטליך פאַר דעם אַלגע־מיינעם אינדוסטריעלען עקאָנאָמישען מצב, — וועלען דאָך די גרויסע מאַסען ניט פּריווילע־גירטע, פּראָסטע ארבייטער, אויך מוזען אַנער־קענט ווערען, אויך מוזען ערהויבען ווערען אין זייער עקאָנאָמישער לאַגע, און אין די ארבי־טריישאָן פערהאַנדלונגען וועט מען אויך פאַר זיי מוזען אויסארבייטען אינדוסטריעלע געזע־צען, רעכטען, תנאים, ווי עס ווערט איצט בלויז געטהאָן פאַר א פּריווילעגירטער מינדערהייט. עס איז ניט מעגליך אָנצופיהרען קיין ארבייטער בעוועגונג, אויב דער גאַנצער קלאַס איז ניט פער־טראָטען און פאָרגעשטעלט אין זיינע אינטע־רעסען, באמת אָבגעהיט און בעשיצט אין די קליינע און וואַקלענדע, אונזיכערע ראַהמען פון אונפעראַנטוואָרטליכקייט. דאָס איז א שוואַכ־קייט, אַז א גאַנצער קלאַס וואָס טראָגט מיט זיך די מיסיאָן פון א נייעם רעכטס־בעגריף, זאָל מורא האָבען צו נעהמען אויף זיך די אָפענע פעראַנטוואָרטליכקייט פיר זיין אויפפיהרונג, אונטער די געזעצען פון לאַנד.

| לעאָן קאָברין: | בערטשיק כמאַייל | ערצעהלונג. |
|---|---|---|

עטליכע אידישע ארבייטער סטרייקערס, טרייע יוניאן־לייט, זיינען איינמאָל אין א היי־סען זומער־טאָג געזעסען ארום א רונדען טיש אין א סאלון, ניט ווייט פון זייער מיטינג־לאָ־קאל, און האָבען געטרונקען ביער און זיך דער־צעהלט מעשה׳לאך.

רופט זיך אָן איינער פון זיי:

— העי, ברידער, זאָל איצט בערטשיק כמאַייל דערצעהלען, ווי אזוי ער האָט פערלארען זיין ערשטען דזשאב אין אמעריקא. איהר וועט הנאה האָבען!

איז געווארען א געשריי:

— בערטשיק, בערטשיק, דערצעהל! בער־טשיק־טאטע, כמאַייל ארויס די געשיכטע! רבי בערל, נו, ניט געלאָזט זיך בעטען, ארויס מיט די גודס, גיב לשון!...

בערטשיק, אָהן א רעקעל, מיט ארונטערגע־לאָזטע שלייקעס און אָהן א הוט, מיט צופאטעל־טע שווארצע גלאנציגע האָר, א מאן א יאהר דרייסיג אלט, א קורצער און א ברייטער, מיט א ברוסט און ארמס, ווי פון אייזען אויסגעגאָ־סען, א ברייטען, רויטען און גוטמוטהיגען פנים, מיט שווארצע וואָנסעס, איינגעריבט אין ווייסען שוים פון ביער, האָט זיך גוטמוטהיג צולאכט און א מאך געטהאָן מיט דער האנד.

— ווייס איך, זאָלען בעסער אנדערע דער־צעהלען! — האָט ער ארויסגערעדט אויף א טיעפען באסאָווען קול.

אבער חברה האָט איהם ניט אָפּגעלאָזט. ער האָט געקענט זעהר שען דערצעהלען א מעשה. אז ער האָט עפּיס דערצעהלט, איז אלע מאָל פרעה־לאך געווען צו הערען. האָט חברה געקלונגען מיט די גלעזער, געצופּט איהם ביי די ארמס, גע־קלאפּט איהם איבער די אקסלען און געליארמט:

— בערטשיק, אין דיין טרפה׳נער נשמה אריין, ארויס מיט די גודס!...

דעמאָלט ערשט האָט בערטשיק געזאָגט:

— אָלל רייט, חברה, איך וועל נור פערר־ווי־כערען א פיפּט־עוועניו!...

ער האָט ארויסגעשלעפּט פון זיין רעקעל, וואָס איז געהאנגען הינטער איהם אויפ׳ן שטוהל, א סיגארעטעל און פערר־ויכערט. דערנאָך האָט ער א ווייל געשוויגען, געווישט זיך מיט די הויל פינגער דיפייכטע וואָנסעס, געריבערט און געזשמורעט אויף חברה זיינע קליינע אויג־לאך. און דאן איז מיט אמאָל זיין גאנצער גע־זונדער און פּישט׳ער פנים בעהויכטען געוואָרען און ער האָט אָנגעהויבען דערצעהלען:

— דאָס איז געווען פאר פינף יאהרען, ניט איצטער געדאכט, עטליבע וואָכען נאָך סכות... דעמאָלט בין איך דאָ געווען א גרינער און גע־האט די ריכטיגע גרינע צרות. קיין למדן אין הלכות קלאָקס־נייהען אויף דער קאַטערינקע, ווי איך בין היינט, בין איך נאָך דעמאָלט ניט גע־ווען. און אז איהר וואָלט מיר דעמאָלט גע־יונעוועט א גאנץ יאָהר, וואָלט איך אלץ ניט פער־שטאנען, וואס „יונע״ איז, וואס „ארבייטערער אינטערעסען״ זיינען און וואָס „פּיקעווען״ הייסט. כאָטש, דעם אמת געזאָגט, האָב איך דעמאָלט געקענט דערלאנגען א כמאַייל אין פּיש־קאַץ אריין, אז מען זאָל דערזעהן ביי מיר די באָבע׳ן פון יענער וועלט. אבער דעמאָלט האָב איך נאָך ניט געוואוסט, אז כמאַייל־לען דארף מען דוקא סקעבס. אין דער היים בין איך ניט גע־ווען אזא אויסקלייבער: האָט זיך עמיצער מיט מיר פערטשעפּעט, איז א רייב אין פרעסער אריין, אז די כאָליענדרע האָט איהם געכאַפּט!... דערפאר טאקי האָט מען מיך דאָרט גערופען, „בערטשיק די ווילדע בריאה״, אָבער דרך ארץ האָט מען פאר מיר דאָרט געהאט מעהר ווי פאר דעם רב, כמעט אזוי פיעל ווי פאר א ריכ־טיגען קאָזאק. איך האָב דאָרט פערקויפט פיש אויפ׳ן מארק. ביי די אנדערע דאָרטיגע פישער האָט מען אָפּט פיש „געלאטבענט״, ביי מיר אָבער... אָהאָ! — קיין שאָלעכץ פון א פישעל אפילו איז קיינמאָל ניט געגאנגען פערלאָרען, אזא דרך ארץ האָט מען דאָרט פאר מיינעם א „פלעם״ געהאט...

דאָ אָבער, אז איך בין אהער געקומען, בין איך אויס יחסן געווארען. קיינער האָט דאָ פאר מיר קיין דרך ארץ ניט געהאט, אפילו ניט דער הינגער. גאנצענע טעג ארומגעגאנגען איבער די גאסען, געזוכט עפּיס צו פערדיענען, און א נעכ־טיגער שלוש סעודות!... געבראכט פון דער היים עטליכע קארבאָנצעס, בין איך אָבער, צום שלי־מזל, א היבשער עסער און דער אמעריקאנער ברויטעל איז ווענינער פון פינף פונט און קלעקט ביי מיר אויף איין צאָהן, און די צייהן, א דאנק גאָט, זיינען ביי מיר נאָך אלע אינ׳ם מויל, זיי־נען די עטליכע קארבאָנצעס גאָר אין גיכען צווי־שען די צייהן צוגאנגען... און אין דער היים האָב איך א ווייבעל נאָך איבערגעלאָזט, דווקא א שעהן ווייבעל, פיער יאהר נאָך דער חתונה, מיט א דריי יאהריג ווידליקעל, א געשמאק מיידעלע, — טראכט איך וועגען זיי כסדר, בענק איך נאָך זיי, אז די כאָליענדרע כאַפּט מיך און גאָר!... קיין סך געלד האָב איך זיי ניט איבערגעלאָזט. ווי קומען זיי דורך דאָרט? צי הונגערען זיי דאָרט ניט, חלילה?... איך שרייב בריעף צו מיין ווייב און אין יעדען בריעף מיינעם לאָז איך

איהר וויסען, אז באלד־באלד שיק איך איהר ארויס די אמעריקאנער דאָלארס. ווארט זי דאָרט און איך דאָ... געהט אזוי אוועק נאָך א חודש און נאָך א חודש, קיין האָפנונג אפילו איז ניטאָ צו פערדיענען א סענט! וואוין איך ביי מיינעם א לאנדסמאַן א פעדלער, א געדראָלענער קבצן מיט א סך קליינע קינדערלאך, גיט ער מיר אן עצה, איך זאָל פרובען ארויסגעהן פעדלען. מיקא, זאָל זיין פעדלען. בעזאָרגט ער מיך מיט א קערבעלע מיט קליינינגקייטען: קלאַפּ, ברוּדער, אין די טהירען! האָב איך אין די טהירען געקלאַפּט און אלע מאָל צום שלימזל אָנגעקלאַפּט. דאָ האָט מען מיך אויסגעזידעלט, למאי אזא געזונטער יאַט, ווי איך, פעדעל; חולה בין איך צו ארבייטען, וואס? און דאָרט האָט מען מיר געענטפערט אויף ענגליש: „יאַס־יאַס!" — און געה, פערשטעה, וואָס מען רעדט צו מיר! און אין א דריטען פּלאַץ האָט מען אין גאַנצען ניט גערעדט: פערקלאַפּט די טהיר פאר מיין נאָז און קך לך!... הכלל, אין א וואך ארום קעהר איך צוריק מיין לאנדסמאַן זיין קערביל — מיט די ווערטער: „דאָס איז ווי נדבות בעטען, מען גיט ניט און איך קען ניט. איך'ל בעסער געהן זוכען ערד גראָבען, שטיינער האַקען! און ווייטער זיך געגומען צום זוכען — ניטאָ! אין די קעשענעס ביי מיר פייפט א קאַלטער ווינד. די געדערים אין'ם בויך דרעהען און קאָרטשען זיך, וואָיעווען כסדר: גיב זיי פּאַפּקע. מיין לאנדסמאַן און זיין ווייב האָבען אויף מיר שטארק רחמנות, זאָגען זיי מיר, אז זיי קענען ניט צוזעהן מיין צער, דערפאר זאָל איך אויף זיי רחמנות האָבען און אויפזוכען פאר זיך א נייע לאָזשי. אז איך הער דאָס, ווערט מיר נאָך בעסער אויפ'ן הארצען. זיי בעטען מיך אמאָל צום טיש עסען; זעה איך אָבער בשעת מעשה אין זייערע אויגען די גאַנצע תוכחה, בין איך זיי ס'רוב מוחל די תוכחה מיט דעם עסען... וואָס דען טהו איך? אין מיטען־נאַכט, ווען זיי אלע שלאָפען, גנב'עט זיך אמאָל מיינער ארונטער פון'ם טופּטשאַן, כאַפּט זיך אריין מיט באָרפוסע פיס אין קיך, וואו דאָס ברויט ליעגט, און חי — געלעבט!... די ערשטע צייט מיינט מיין מיסעס, אז דעם חורבן האָבען עס מייז געמאַכט, קויפט זי פאר זיי מיישיאַק. שפּעטער אָבער כאַפּט זי זיך, אז דאָס בין איך דער תל־מאַכער, פאַלט זי אויף מיר אָן: נאָך ווענינ וואָס איך עס איהר אָפּ דעם קאָפּ, ברענג איך איהר אויס נאָך פינף סענטיגע אויף מיישיאַק. וואָס איז זי עפּעס, א רויטשילדיכע? זי איז אן אביונ'טע און האָט ביל־כערע וועמען צו געבען עסען. איא, זי איז גאָר ניט געווען אזוי אונגערעכט? פונדעסטוועגען, אזא גרינהאָרן ווי איך, וואָלט דעמאָלט פאר אזוינע דיבורים כאָטש איין פוס איהר געוואָלט אויסדרעהען! אָי בין איך דעמאָלט אין כעס געווען אויף אמעריקא! איך וואָלט גאַנץ אמעריקא ביים גאָרגעל אָנגעגומען און די נשמה'קעלע ארויסגעקוועטשט!...

אָט אין דער דאָזיגער צייט לעז איך אמאָל איבער אין דער צייטונג, אז עפּעס איינער א חזן אין בראָנזוויל דארף האָבען א באַס. איהר דארפט וויסען, אז אין דער היים האָב איך ימים נוראים אונטערגעהאָרפּען די היימישע בעלי תפילות. איך האָב א באַס. טראַכט איך מיר: אויב גראָבען ערד ניט און האַקען שטיינער אויך ניט, זאָל זיין זינגען! האָב איך געליהען א צעהן סענט שטיק ביי מיין לאנדסמאַן און אוועקגעבאָהרען קיין בראָנזוויל. דאָרט קום איך אריין צום חזן אין הויז. איך זעה פאר זיך א אידען מיט א הויכען קאַפּעלוש און א געשאָרען בערדעל. דערצעהל איך איהם: געזונגען אלע מיינע יאָהרען ביי חזנים אין דערהיים, א באַס פון באַסענ־לאַנד. הייסט ער מיר עפּעס זינגען. וויל איך דאָך איהם ווייזען מיין כלי אין גאַנצען, טהו איך זי א קאַטשע און ארויס מיט דער גאַנצער פּאַרע: — הו־הו! — אָט ווי א פּאַראָוויק! און פאָהר, ברידער, און הודיע: — הו־הו! — אז דער חזן מיינער האָט זיך פערשטאָפּט די אויערען מיט ביידע הענד, פערקרימט דעם פּנים, אזוי ווי איך וואָלט איהם מיט א פּאָבוינע איבער'ן קאָפּ געקלאַפּט און געשריען:

— געוואלד! געוואלד! גענוג! גענוג!...

אז איך בין אנשוויגען געווארען, מאַכט ער צו מיר: — איהר קענט גוט שרייען, איהר האָט, קיין עין הרע, א סך כוח, אָבער זינגען — זאָל גאָט שומר ומציל זיין!

נו, נו, וואָס מיינט איהר? א כאָליענדרע, איך האָב דערפיהלט, ווי טרערען, אזוינע הייסע, ווי הייסער באָב, פאַלען מיר פון די אויגען ארונטער איבער די באַקען. דעם ערשטען מאָל אין מיין לעבען האָב איך זיך דעמאָלט צוריינט, ווי א באָביצע....

הקיצור, דער חזן, ניט קיין שלעכטער מענש, האָט מיך גענומען אויספרעגען. איך האָב איהם אלץ דערצעהלט, מיין גאַנצען חורבן. מאַכט ער צו מיר: ער האָט פאר מיר א דזשאַב. א רייכער בעל הבית פון זיין שוהל, א בילדער פון הייזער, דארף, ווייסט ער, האָבען א וואַטשמאַן צו די הייזער, וואס ער בויט. און טאַקי גלייך געהט ער צו צום טעלעפאָן ביי איהם אינ'ם הויז, רופט אָפּ יענעם און דערצעהלט איהם די גאַנצע מעשה. יענער זאָגט, איך זאָל צו איהם קומען און טאַקי באלד.

אין א ווייל ארום בין איך מיט'ן חזן געבען יענעם'ס הויז. א רייכער קאַטעדזש און ביים סאַמע אריינגאַנג שטעהען צוויי גרויסע לייבען מיט אָפענע מיילער. מאַכט צו מיר דער חזן: איך זאָל ניט מורא האָבען. די לייבען זיינען ניט קיין לעבעדיגע, זיינען פון שטיין. זאָג איך איהם, און איך האָב דאָס טאַקי געמיינט אויף: הלואי וואָלטען זיי געווען לעבעדיגע

בעדיגע און וואָלטען מיך איינגעשלונגען, זאָל זיין א סוף!...

מיר קומען אריין צו יענעם אין הויז. עס בלאנקט און פינקעלט פאר די אויגען. הויכע שפיגלען אין גאָלדענע צי בעגולדעטע ראהמען, בילדער אויף די ווענד אין אזוינע ראהמען, מע־בעל גאָלדענע צי בעגולדעטע, א גרויסער זייגער אויף דער וואנד א גאָלדענער צי א בעגולדעטער, אפילו דאָס פאפיר אויף דער וואנד איז אויך מיט גאָלדענע פאסען, קורץ, דאָס גאנצע הויז איז כולו גאָלד!... דער בעל הבית אליין, א פרעהליכער יאט, מיט א רויטער באָרד און געלע זומערשפרינקלאך אויפ'ן פנים, א נידריגער מיט א היבשען בייכעל, הייבט מיך אָן אויסצופרע־גען: ווי לאנג איך בין אין'ם לאנד און פון וואנען איך בין א לאנדסמאן און וואס איך האָב אין דער־היים געטהאָן. איך דערצעהל איהם. דערנאָך דערצעהלט ער מיר, אז ער האָט גע־האט א וואטשמאן, איז ער געווען א גרויסער פוילענצער, האָט די גאנצע נאכט געשלאָפען און ארום די הייזער האָט מען דערווייל גע'גנב'עט. מען האָט איהם פשוט בדלות געשטעלט. ארום וואיינען אָרעמע איטאליענער, גנב'ענען זיי האָלץ, וואס נור זיי קענען. מיט דריי טאָג צו־ריק האָט ער דעם וואטשמאן אָפּגעזאָגט און זיין ווייב מיט זיין זוהן זיצען דאָרט גאנצע נעכט אין דער בודקע, ווי הינט, און היטען, מען זאָל ניט גנב'ענען. פרעגט ער מיך: קען מען זיך אויף דיר פערלאזען? זאָג איך: געוויס. — וועסטו ניט שלאָפען? — מאַך איך: ניין. — וועסטו היטען? — זאָג איך: אוודאי, ווי דען? — קענסטו דערלאנגען, אז מען דאַרף? — פרעגט ער דערנאָך. פערשטעה איך ניט אפרי־הער, וואס ער מיינט. ערקלערט ער מיר: — מיט די ידים, מיין איך, אז עס זאָל זיין: עולם, בוילעם, לאמטאמדריילעם — דאָס הייסט, אז ביי דעם גנב זאָל זיך דער קאָפּ פערדרעהען פון די בוכצעס און ער זאָל דערנאָך ווייבען פון מיי־נע הייזער אויף צעהן מייל. זאָג איך איהם. אז וואס איז שייך דעם ענין קען ער זיך אויף מיר רוהיג פערלאזען. איך האָב גאָר ניט אזוי ליעב די היגע מענשען, אז איך זאָל זיי זשאלע־ווען א ריכטיגען כמאייל, ווען עס וועט אויסקו־מען...

הקיצור, איך קריג ביי איהם דעם דזשאב. אבט דאָלאר א וואָך בעקום איך. דערפאר דארף איך היטען א גאנצע נאכט די הייזער, וואס ער בויט, מען זאָל פון דאָרט גאָר נישט גנב'ענען. איידער איך פערלאז איהם, זאגט ער מיר נאָך אמאָל: — געדענק־זשע, ניט געשלאָפען! גע־קוקט מיט ביידע אויגען און צוגעהערט זיך מיט ביידע אויערען. ווארים, מיין ווייב, זאָל לעבען, איז ביי מיר ניט קיין פערשלאָפענע. אין מיטען נאכט וועט זי קומען זעהן, וואס דו טהוסט. גע־דענק־זשע: עולם, בוילעם, לאמטאמדריילעם — טאָמער א גנב, פערטייטש איהם ריכטיג אָט דעם פסוק....

בין איך, הייסט עס, געווארען א ביינאכטי־גער שומר. די הייזער, וואס איך היט, זיינען ווייט, דאכט זיך, פון דער גאנצער וועלט... ארום איז פעלד. פון ווייטען נור זעהען זיך בעוואוינ־טע הייזער. ביינאכט קריכט דאָרט ארום א מורא'דיגער חושך איבער'ן פעלד און די פייער־לאך פון די ווייטע הייזער קוקען דורך דער פינס־טערניש ווי אויגען פון קעץ...

— קווא! — קווא! — קווא! — הערט מען נור ווי די זשאבעס ציהען דאָרט אין די זומפען... צי עס דערהערט זיך אמאָל פון ערגעץ ווייט־ווייט דאָס קלינגען פון א קאר. — דאָס איז אלץ גערעדט, ווען די נאכט איז א שטילע און ווען עס רעגענט ניט. האָט אָבער אמאָל גערעגענט און א ווינד האָט זיך נאָך צושפּיעלט, איז מיר אזוי סומנע געווען אין מיין בודקע. דער ווינד האָט זיך אזוי געריסען, דאָס עס האָט זיך אויסגעגעבען, אז קעץ שלאָגען זיך דאָרט ארום אין דער פינסטערניש, בייסען זיך און רייסען זיך, און יאָמערען אזוי מורא'דיג. דער רעגען האָט געקלאפּט איבער'ן דעכעל, אזוי ווי עמיצער וואלט נאָכאנאנד דאָרט אויף איהם אר־בעס געשאָטען פון אויבען... און כאָטש איך בין בטבע ניט קיין פחדן, האָב איך אין אזא צייט זיך דאָך עפּעס געפיהלט אזוי מאָדנע קאלאמוט־נע. איך בין ניט געווהנט געווען צו אזא לע־בען אין גאנצען. זיצען און גאָר נישט טהאָן און נור טראכטען און נור צוהערען זיך. דאָס האָט מיך נערוועז געמאכט. עס האָט זיך מיר אָפט אויסגעוויזען, אז איך בין איינער אליין אויף דער גאנצער וועלט, אבגעשניטען פון אלע מענשען און ארום מיין בודקע אין דער פינס־טערניש טאנצען ארום שדים און רוחות, אלע בייזע שלעק, פאר וועלכע איך האָב אזוי געציי־טערט, בעת איך בין א קינד געווען. איך האָב נאָך דעמאָלט געהאט די גרינע פרומקייט, האָב איך אָפט „קריאת שמע" געכאפּט זיך צו לייענען און אָפט האָב איך אָנגעהויבען צו ריידען הויך צו זיך אליין, אבי צו הערען א לעבעדיגען קול ארום מיר... און אמאָל האָב איך זיך צוזונגען אויף מיט מיין באס, א „יעלה'לע" צי א „זכרונו'לע" האָב איך געזונגען, דעמאָלט האָט מיין באס גערעוועט אזוי מאָדנע־מורא'דיג, דאָס איך האָב זיך פאר איהם אויך געשראָקען... אמאָל בין איך אין כעס געווארען אויף זיך אליין: „דו יאט, דו, וואס שרעקסטו זיך, פאר וועמען, בהמה?" און געמאכט זיך הארץ און דוקא ארויסגעגאנגען פון דער בודקע און ארומגעגאנ־גען די הייזער... איך האָב אבער מורא געה־האט צו קוקען אין דעם חושך, וואו די ווילדע קולות האָבען געוואָיעט, און געקוקט אלץ אויף דעם בעלויכטענעם פענסטער פון מיין בודקע... פאר מענשען וואָלט איך ניט מורא געהאט, ניט

פאַר די ערגסטע לאָבוסעס, אָבער פאַר דעם חושך און פאַר דאָס, וואס האָט געוואויעט דאָרט, האָב איך זיך מורא׳דיג געשראָקען. כאַ! כאַ! כאַ! אַזוי פינסטער איז ביי מיר דעמאָלט אין׳ם קאָפּ געווען!...

צום גליק אָבער, האָט ניט יעדע נאַכט גע־רעגענט און ניט יעדע נאַכט האָט אַ ווינד גע־וואויעט. אין די שטילע נעכט האָט דאָס קוואַ־קען פון די זשאַבעס מיך אָפט דערמאָנט אָן אַזאַ קוואַקען אין דער היים. דעמאָלט האָב איך גע־טראַכט פון מיין ווייב הינדעלען און פון מיין קינד אסתרק׳ען... איך האָב אַזוי געבענקט נאָך זיי. איך האָב נאָך קיינמאָל, דאַכט זיך, זיי אַזוי ניט ליעב געהאַט, ווי דעמאָלט. דער גע־דאַנק וועגען זיי האָט מיך דערמאָנט, אַז איך, בערטשיק, בין ניט אַליין אויף דער וועלט; אַז דאָרט, אין דער־היים, איז דאָ אַזאַ זיס, שען ווייבעלע, וואס טראַכט פון מיר כסדר, אַזאַ ליב־טיג עופּה׳לע, וואס רעדט דאָרט: „טאַטקע! טאַטקע!" ווען זיי וואָלטען דאָ מיט מיר געווען, אין דער בודקע, מיין שען ווייב מיט׳ן קינד, וואָלט מיר גאָר ניט אַזוי שלעכט געווען. אָהן זיי אָבער איז מיר זעהר ביטער געווען. איצט, אַז איך בין פערזאָרגט געווען מיט חיונה, האָב איך עס נאָך מעהר געפיהלט. דו האָסט אַזאַ שען ווייב, איז זי גאָר דאָרט און דו, דאָ. האָסט אַזאַ זיס קינד, קענסט עס ניט אַ קוש טהאָן. אבער איך האָב זיך דערנאָך דערמאָנט, אַז איך וועל זיי קענען באלד ארויסשיקען געלד, און מיר איז גלייך פרעהליכער געוואָרען אויפ׳ן האַר־צען.

די ערשטע וואָך איז אַריבער בשלום. סיי־נער איז ניט געקומען גנב׳ענען... די מיסעס פון מיין בעל הבית, אַ הויכע, מאָגערע אידענע, מיט אַ פּיסק, איז כמעט יעדען ביינאַכט, ווי פון אונטער דר׳ערד, אויסגעוואַקסען פאַר מיין בודקע און האָט אָנגעקלאַפּט אין׳ם פענסטער: „העי דו, שלאָפסט ניט?" בין איך אַרויס צו איהר. האָט זי אויפגעהויבען איהר לאַנטערנע יענען מיין פּנים און זיך גוט איינגעקוקט אין מיר, צו זעהן, אויב איך האָב, חלילה, פריהער ניט געכאַפּט אַ דרימעל. דערנאָך האָט זי גע־זאָגט:

— אָט אַזוי, אַז דו וועסט אַרבייטען טריי, וועסטו קומען צו אַ תכלית אין אמעריקא. געה נור ניט אַרום מיט קיין פייער אַרום די היי־זער, זיי זיינען ניט פערסטראַכירט...

אָט מיט די ווערטער איז זי אַלע מאָל אוועק צוריק. קיין איין מאָל אפילו האָט זי ניט גע־זאָגט מיר „גוט נאַכט"...

איך האָב זי פיינט געקראָגען, ווי חזיר. די צונג האָט מיר ממש געביסען, אַ זאָג צו טהאָן איהר עפּעס אַזוינס, וואס זאָל איהר אין די סאַמע געדערים אַריין... איהר מאַן, מיט דער רויטער באָרד און די געלע זומער־שפּרינקלאַך אויפ׳ן פּנים, איז דוקא געווען אַ נישקשה׳דיגער אדם. שטענדיג פרעהלאַך, האָט ער מיר אַמאָל אַ סיגאַר געגעבען און שטענדיג, ווי נור ער האָט מיך דערזעהן, האָט ער גלייך אַרויסגעשאָסען:

— מיין אשה לאָזט דיר געריסען. זי האָט מיר געהייסען דיר זאָגען, אַז דו זאָלסט הערען מיט די אויגען און זעהן מיט די אויערען און טאָמער, חלילה, אַ גנב, איז גלייך דעם פּסוק: עוהם, ביילעם, לאַמטאַמדריילעם!...

זיץ איך מיר איינמאָל ביינאַכט אויף דער וואַך אין מיין בודקע און הער זיך צו. דאָס איז געווען, געדענק איך, אַ מאָנטאג אויף דער אַנדער וואַך. אין דער קעשענע ביי מיר האָב איך די ערשטע עטליכע אַמעריקאַנער דאָלאַר, וואס איך האָב יענעם טאָג פון מיין באָס געקראָ־גען. איז מיר וואַרעם אין דער קעשענע און וואַרעם אויפ׳ן האַרצען. און איך טראַכט מיר פון מיין הינדעלען און שטעל זיך מיר פאָר, ווי זי קריגט דאָרט דאָס געלד אין דער־היים און ווי זי וויינט דאָרט פאַר שמחה, און פאַר פרייד ווילט זיך מיר אַליין אויך וויינען. ווי אין׳ם שלאָף הער איך דאָס קוואַקען פון די זשאַבעס: קוואַ־קוואַ!... קוואַ־קוואַ!... מיט אַמאָל דער־הער איך: גלין־גלין־גלין! אַזאַ קלאַנג ווי מען וואָלט טשוועקעס אויף האָלץ אויסגעשאָטען. איך טהו זיך אַ כאַפּ, ווי פון׳ם שלאָף, דערמאָן זיך, אַז אויף די ברעטער אין דרויסען ליגען גאַנצע קאַסטענס מיט טשוועקעס. „צי איז דאָס ניט אַ לאָבוס?" הער איך זיך ווייטער צו. מיט אַמאָל ווידער: גלין־גלין־גלין!... און איך דערהער קלאָר טריט אויף די ברעטער... עס האָט מיר אַ האַק געטהאָן אין׳ם האַרצען. טאָ־מער איז עס אַ גנב, וועל איך איצט דאַרפען מקיים זיין דעם פּסוק: עולם, ביילעם, לאַמטאַמ־דריילעם. דעם אמת געזאָגט, ווי איך בין ניט קיין שרעקעדיגער, האָב איך דאָך איצט אַביסעלע אַ ציטער געטהאָן... צו אַ היימישען גנב וואָלט איך אַרויסגעפלויגען, ווי אַ באָמבע, צו אַן אמע־ריקאַנעם אָבער... ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ לאָ־בוס דאָרט איז אין דער פינסטער? אפשר וועט ער נאָך מיט מיר לערנען מיין בעל הבית׳ס פּסוק!...

האָב איך שטילינקערהייט גענומען די לאַנ־טערנע און אויף די שפּיץ־פינגער זיך אַרויסגע־רוקט פון מיין בודקע... די נאַכט איז פינסטער אַ מורא. מען קען, דאַכט זיך, דעם חושך מיט די פינגער אָנטאַפּען. און די ווייטע פייערלאַך פון די הייזער, וואס אין אַנאַנדער צייט קוקען זיי אַרויס ווי די אויגען פון קעץ דורך דעם חושך, קוקען איצט, ווייזט זיך מיר אויס, אַלע אויף מיר און זיי זיינען שוין ניט אויגען פון קעץ, נור פון בייזע אמעריקאַנער לאָבוסעס, וואס וועלען זיך אַ וואַרף טהאָן אויף מיר אין דער פינסטערניש פון אַלע זייטען...

איך שטעל זיך אָפּ. און מיט אַמאָל כאַפּט זיך ביי מיר אַרויס, און דוקא אויף רוסיש, אַזוי ווי איך וואָלט דאָ צוטהאָן געהאַט מיט רוסישע

לאָבוסעם: „קטאָ טאָם? העי, קטאָ טאָם?“ (ווער איז דאָרט?) פאַר שרעק, מסתמא, האָב איך פערגעסען, אז איך בין אין אמעריקא און גע־נומען ריידען פאָניע קוואָס לשון!... קיינער ענטפערט ניט. שטיל. ווארט איך נאָך אַ ווײַ־לע. קוואָ! קוואָ! — הערט זיך נור דאָס קוואָ־קען פון די זשאַבעס און מעהר גאָר נישט... פרעג איך ווידער און העכער: „קטאָ טאָם?“ און מיין באַס היקבט אָפּ אין דעם חושך אַזוי מאָדנע, דאָס מיר ווייזט זיך אויס, אז ניט איך, נור עמיצער אַנאַנדערער גוואלדעוועט עס אַזוי הינטער מיר... איך הייב אָן זיך צו רוקען נעהענטער צו די ברעטער און האַלט די לאַנטערנע פאַר זיך. מיט אַמאָל — בראַזג! — די שויבען פון מיין לאַנ־טערנע האָבען זיך צושאָטען, דאָס פייער האָט זיך פערלאַשען און פערביי מיינע פיס האָט זיך דורכגעטראָגען אַ שטיין און איז געפאַלען הינ־טער מיר. אָט דאָס, זעהט איהר, האָט געמאַכט אַ סוף צו מיין גאַנצען שרעק. דאָס האָט מיך אין גאַנצען אָנגעצונדען. איך האָב שוין מעהר וועגען גאָר נישט געטראַכט. האָב זיך אַ ווארף געטהאָן צו דער קופּע ברעטער מיט אַזאַ גע־שריי, מיט אַזאַ רעוועון, ווי איך וואָלט זיך גע־קליבען אויס׳הרג׳ענען אַלע לאָבוסעס פון גאַנץ אמעריקא! איך האָב דערהערט אַ געלאַף איבער די ברעטער און דערנאָך — באַץ! אַ שטיין האָט מיר אַ האַק געטהאָן איבער׳ן רעכטען אַק־סעל, אז איך בין שיער ניט אומגעפאַלען. אָבער דאָס האָט מיך שוין איצט ניט צוריקגעהאַלטען, ניט בערטשיק׳ן! איך האָב נור געוואָלט פאַר־צאַפּען עמיצען אין די הענד אריין און ווייטער געלאָפען און שוין גערעוועט ניט מיט מיין קול...

הפּנים, די לאָבוסעס האָבען דערפיהלט אין מיין געשריי, אז איך קען ריכטיג כמאַיילען, ווארום באַלד האָב איך דערהערט זייער געלאַף איבער׳ן פעלד. זיי האָבען זיך אָפּגעטראָגען... שפּעטער האָב איך זיך צוריקגעקעהרט אין מיין בודקע אריין. דער אַקסעל האָט מיר שטאַרק וועה געטהאָן, אָבער אויפ׳ן האַרצען איז מיר אַ סך לייכטער געווען ווי פריהער. ווארום מיר איז איצט קלאָר געווען, אז די אמעריקאַנער לאָבוסעס מאַכען אויף דעם „ויברח“. אויב אַזוי, האָב איך, בערטשיק, פאַר זיי קיין מורא ניט...

איך שפּיעלע זיך פונאַנדער און טהו אַ סוף אויף מיין אַקסעל, רויט, ווי פייער! „ווארט — טראַכט איך ביי זיך — איהר וועט שוין ביי מיר קריעגען. לאָם איך נור עמיצען פון אייך פאָד־צאַפּען. איך וועל שוין איינמאָל מיט אייך לערנען דעם פּסוק: עולם, בוילעם, לאַמטאַמ־דרייליעם!...“

אויף מאָרגען אין דער פריה ווייזט זיך ארויס, אז די לאָבוסעס האָבען געוואָלט אַוועק־לאַטכענען קאַסטענס מיט טשוועקעס. אַ סך טשוועקעס זיינען אויסגעשאָטען געווען אויף די ברעטער און אַ גאַנצען קאַסטען, וואָס זיי האָ־בען, קענטיג, שוין געטראָגען, האָבען זיי איבער־געלאָזען אין׳ם גראָבען, בעת זיי זיינען אַנט־לאָפען פאַר מיין געשריי...

עס קומען דער בעל הבית מיט זיין מיסעס. זיי ביידע לויבען מיך. דער בעל הבית קוועלט און מאַכט צו מיר: — „האָסטו כאָטש זיי ריכ־טיג פערטייטשט מיין פּסוק, בערטשיק?“ און זיין מיסעס קוועלט אויך אָן און זאָגט צו איהם: דוד־לעבען, האָב איך דיר ניט געזאָגט, אז ער איז אַ טהייערע קאַץ פאַר די מייז?“ מאַכט ער: „אַ קאָטער, דו ביזט אַ קאַץ, רבקה׳לע לעבען!“ שטעהט איהר דאָס ניט אָן, וואָס ער זאָגט איהר און זי פערקרימט אויף איהם די אויי־גען, טהוט איהם אַ צופּ ביים אַרבעל און מאַכט שטיל: „פעדלערוק!“

לאַכט ער: „נו! נו!“... טהוט זיך אַ קעהר צו מיר און זאָגט:

— דו האָסט ביי מיר פערדיענט אויף אַ שנאַפּס. נא!... — און דערלאַנגט מיר אַ דאָ־לאַר. זיין ווייב אָבער טהוט פלינק אַ כאַפּ ארויס דעם דאָלאַר פון זיינע הענד מיט די ווער־טער: „זעה נור, ער האָט זיך שוין צודאָסט!“ — בעהאַלט דעם דאָלאַר, שטופּט מיר אריין אין דער האַנד אַ קוואָדער און אַנטלויפט צו די היי־זער...

דער מיסטער צולאַכט זיך נאָך העכער, פרעהליכער, טרייסעלט מיט זיין בייכעל און לאַכט.

— אָ, די ווייבער, די ווייבער, אַן אומה אביסעל, ניט געדאַכט זאָלען זיי ווערען, אַ קאָ־מעדיע מיט זיי! — לאַכט ער.

דערנאָך מאַכט ער צו מיר:

— דער אַקסעל איז טאַקי ביי דיר געשוואָ־לען?...

ער קוקט זיך ארום אין דער זייט, וואו זיין ווייב איז דאָרט פערשוואונדען, נעהמט ארויס פון דער קעשענע לאַחרים אַן אַנדערן דאָלאַר און רוקט מיר אריין אין האַנד אַזוי הינטערווייליעכץ:

— בעהאַלט, בעהאַלט, האָסט ביי מיר פער־דיענט! אָבער אַז דו וועסט איינעם כאַפּען, וואָס?... האַ?... נו?...

איך האָב זיך געמוזט צולאַכען און איך האָב געענטפערט:

— וועט זיין אָך און וועה צו יענעם... עס וועט זיין עולם, בוילעם, לאַמטאַמדרייליעם!...

— אָ־אָ אָט דאָס מיין איך טאַקי! מיין פּסוק האָב נור אין׳ם זינען און אין די הענד!... דו פערשטעהסט? — לעגט ער צו שטיל און מיט אַ מינע, אַזוי ווי ער וואָלט מיר אַ סוד דער־צעהלט — איך טראָג אויף זיי אַן אַלטען כעס. איך האָב אַמאָל געפּעדעלט, האָבען זיי מיר דעם טויט געמאַכט. אָט די אייגענע רוצחים גנב׳ענען דאָך דאָס. דערפאַר, בערטשיק, אַז דו וועסט עמיצען פון זיי כאַפּען, רעכען זיך אָפּ מיט איהם פאַר מיר, פאַר די אַלע צרות, וואָס איך האָב

פון זיי יאָהרען לאנג אריבערגעטראָגען... הרג׳ע! שראָג! כזיך!... עולם, בוילעם, לאמטאמדריי־לעם און גאָר!...

און ער קויפט אוועק צו זיין ווייב.

נאָך א וואָך איז אוועק. איך האָב שוין אוועקגעשיקט מיין ווייב די ערשטע צעהן דאָ־לאר און אין׳ם קאָפּ האָב איך שוין אויסגערע־כענט, וויפיעל וואָכען איך וועל נאָך דארפען אר־בייטען, ביז איך׳ל קענען ארויסשיקען איהר א שיפסקארט. און דעמאָלט האָט מיט אמאָל דאָס אונגליק געטראפען....

א שרעקליכע נאכט געווען. א קאלטער רע־גען, א ווינד. אין דרויסען האָבען זיך וועל־טען געקעהרט. עס האָט געוואויעט און גע־פייפט און געהאווקעט. א מורא געווען ארויס־צוגעהן און נאָך מורא׳דיגער איז געווען צו זי־צען אליין אין דער בודקע. צייטענווייז האָט זי אויפגעציטערט פון׳ם ווינד, און אמאָל האָט זיך אויסגעוויזען, אז אָט־אָט טהוט זי דער ווינד א נעהם אונטער די לאָפּעטקעס און קעהרט זי אי־בער צוזאמען מיט מיר און דעם אייזערנעם איי־וועלע, פאר וועלכען איך בין געזעסען און זיך געוואַרעמט...

פערגלוסט זיך מיר א קוק צו טהאָן דורכ׳ן פענסטער. קוק איך און א ווייל זעה איך גאָר נישט. נור דער רעגען טהוט מיר א שמיץ אנט־קעגען אויפ׳ן פענסטער און אמאָל פליהט אָן דער ווינד מיט א סקאוואוטשען, ווי א חיה רעה, טהוט א טרויסעל די שויבען און כאפּט זיך ארויף אויפ׳ן דעכעל פון דער בודקע און רייסט איהם דאָרט, אזוי ווי ער וואָלט נור וועלען איהם פון דאָרט ארונטערריסען... מיט אמאָל טהוט א מיניע פאר מיינע אויגען א פייערל... איך קוק זיך איין: דאס פייערל רוקט זיך אין דעם חושך צו די ברעטער צו... אהא, שקאָצעל קומט! און אורה! בערטשיק, גורט אָן דיינע לענדען! און מיינער הייבט זיך אויף, פערציהט פעסט דעם פאס ארום די תחתונים, פערקאטשעט די אר־בעל און גרייט אָן זיינע כלי זין... בערטשיק, רעכען זיך איצט אָפּ פאר דעם שטיין אין אק־סעל אויף!... מיינער געהט ארויס שטילערהייט פון דער בודקע, אָהן א סמן פון מורא, גאָר ווי אין די פריהערדיגע צייטען אין דער־היים, און מיינער ברענט מיט א העלישען פייער פאר כעס. אין דרויסען דערזעהט מיינער פון ווייטען א לאנטערנע אויף דר׳ערד ארום דער קופּע ברע־טער. בויגט זיך מיינער איין אין דרייען און אויף די שפּיץ־פינגער גערוקט זיך, גערוקט זיך צו די ברעטער צו... דער ווינד וואויעט, דער רעגען שמייסט און עס איז קאלט, אז עס נעהמט דורך... צוגערוקט זיך נאָהענט, זעהט מיינער, אז עמיצער שטעהט דאָרט איבער די ברעטער איינגעבויגט און פורקעט זיך עפּעס... גנב׳עט זיך מיינער צו צום לאָבוס פון הינטען און צאפּ פאר א פוס... און צאפּ פאר א פוס אזוי, דאָס יענער בוכץ מיט׳ן פּנים אָן דר׳ערד. און דער־נאָך — שאראש! א כמאייכע אין פּישקאץ! א פלעם אונטער די אויגען! א טרעמבעניץ אין די שנים! א „יקום פּורקן" אין די אזנים, און מיט א סקארבאָוועז „כל נדרי" נאָך אמאָל בע־קליידעט די ענים, אז מיין לאָבוס, א בע׳דם׳טער, האָט געגומען זינגען „יעלה"... מיינער אָבער האָט דאָך שוין געהערט „יעלות" פון ריכטיגע חזנים, הערט ער זיין „יעלה" מיט דער פּיאטע און מיט די הענד — עולם, בוילעם, לאמטאמ־ריילעם! — געשמירט! געפּוצט! בוכץ! טראסק! כליאפּ! באק! טאר־ראר־אָך!...

און פּלוצלונג דערפיהל איך, ווי עמיצער בייסט מיר די קניע מיט א מורא׳דיגען קווי־טשען... מיין איך, אז דאָס איז א הונד, טהו איך מיט גוואלד א ריס די פוס, און טהו זיך א ווארף נאָך א שטעקען, נאָך א ברעט, נאָך אן אייזען, ערשט איך דערזעה א קליין קינד, א מיידעלע, פון א יאהר פינף אלט... עס גיסט פון איהר און זי טרייסעלט זיך אין גאנצען, ווי א דורכגענעצט קעצעלע, און זי וויינט מיט בענו־מענע קולות, און זי טענה׳ט און טענה׳ט, און קוקט אויף מיר, און קוקט... גאָט מיינער, איהרע אויגען!... ווען דער מלאך המות אליין וואלט אויף מיר דעמאָלט געקוקט, וואלט איך אזוי ניט מבולבל געווארען!..

לכתחילה נעהמט אָפּ דער לשון ביי מיר, הענד און פיס נעהמען ביי מיר אָפּ. פון איהר קול שטוים איך זיך אָן, אז זי האָט עס אזוי מורא׳דיג געקוויטשעט און מיר די קניע געביסען. בעת איך האָב דעם מאן געשלאָגען... איך פער־שטעה אויך, אז דער מאן איז איהר ניט א פרעמדער. אפשר איהר טאטע? היינט ווי אזוי האָט ער זי געקענט מיטנעהמען ביינאכט אין אזא וועטער, בפרט נאָך, אז ער איז געגאנגען גנב׳ענען?... עס קען ניט זיין, אז דאָס איז איהר לייבליכער טאטע!...

און דאָ מיט אמאָל לויפט זי צו צום מאן, וואס ליעגט דאָרט א צו׳הרג׳עטער אויף די ברע־טער און קרעכצט, לויפט צו צו איהם, פאלט צו צו איהם מיט א רחמנות׳דיגען געוויין און איך הער, ווי זי רופט איהם „פּאפּא". און אז איך הער דאָס, טהוט מיר א ריס ביים הארצען און דער מוח טהוט זיך מיר א הייב. רבונו של עולם, זאָל זיין א גנב, אָבער א גנב דארף דאָך אויך זיין א טאטע! ווי אזוי האָט ער גע־קענט שלעפּען מיט זיך אָט דאָס עופה׳לע!...

און דאָ זעה איך, ווי דער מאן האָט זיך אויפ־געזעצט און צוגעצויגען צו זיך דאָס מיידעלע, גענומען זי גלעטען און קושען און האָט גערעדט עפּעס צו איהר און גערעדט...

הייסט עס דאָך, אז ער האָט זי יאָ ליעב, אז ער איז יא א טאטע, היינט ווי אזוי? !...

און גלייך פאלט מיר איין: אפשר האָט ער ניט קיין היים פאר זיך און זיין קינד, ווער ווייסט, וואס פאר א לאנד אמעריטשקא איז? און דערפאר אפשר איז ער איצט געגאנגען גנב׳־

ענען?... עס טהוט מיר א ברען אין׳ם מוח. טאָמער האָט ער עס געטהאָן פאַר זיין קינד, האָבען מיר געמעגט די הענד אָפּדאַרען!..

איך הייב אויף זיין לאַנטערנע און געה צו צו איהם. דאָס מיידעלע הייבט אן ווידער צו קוויטשען, אז זי דערזעהט מיך, שטופּט מיך מיט איהרע ביידע פיס און שאָקעלט געגען מיר איהרע ביידע פויסטען. דער מאַן, א צובלוטיג־טער, רעדט אויף עפּעס צו מיר און האָט אויס־געשטעלט צו מיר זיינע ביידע הענד.

פיהל איך, אז די כאָליענדרע כאַפּט מיך און גאָר, איך׳ל זיך אליין אויף באַלד צואוויינען...

הויב איך אָן צו איהם צו ריידען אויף רו־סיש און אויף אידיש, זאג איהם, שטייטש, אזא קינד, אין אזא וועטער... רעדט ער אויך עפּעס... און דאָס קינד קוויטשעט. און דער רעגען גיסט נאָך. און דער ווינד וואויעט...

רוף איך זיך אָן צום קינד:

— ניע פּלאַטש, דיטיאַטקאָ, ווין ניט קינד, זאָלן מיר דיר הענד אָפּדאַרען, אויב איך וועל דיין טאַטען נאָך טשעפּען!...

זי פערשטעהט מיך אָבער ניט, כאַפּ איך ארויס א האַלבען דאָלאַר פון דער קעשענע און שפּאַר איהר אריין אין הענטעלע. זי טהוט א וואָרף דאָס געלד אויף די ברעטער און שרייט אַלץ. איך נעהם זוכען דעם האַלבען דאָלאַר מיט דער לאַנטערנע. מיט אַמאָל האָט זיך דער מאַן אויפגעהויבען פון׳ם אָרט, איז צוגעגאַנ־גען צו מיר, האָט זיך איינגעבויגט, אויפגע־הויבען פון דר׳ערד דעם האַלבען דאָלאַר און מיר איהם דערלאַנגט.

איך האָב דעם האַלבען דאָלאַר איהם צוריק אין דער האַנד אריינגעקוועטשט... ער האָט ארויסגעלאָזט אזא מין וואָויען, אָט ווי א געשלאָ־גענער הונד, בעת זיין בעל הבית טהוט איהם א גלעט, איז צוגעפאַלען צו מיין אקסעל און האָט א קוש געטהאָן.

עס האָט מיר פערקוועטשט דאָס הארץ.

— קום — מאַך איך צו איהם און ווייז מיט דער האַנד אויף מיין בודקע. ער האָט מיך פערשטאַנען, איז צוגעגאַנגען צו זיין מיידעלע, האָט עפּעס גערעדט צו איהר, ביז זי איז אַנ־שוויגען געוואָרען. דערנאָך האָט ער זי גענומען אויף די הענד און מיר זיינען אריין אין מיין בודקע.

איך האָב זיך געשעהמט איהם צו קוקען אין די אויגען, אזוי צובלוטיגט און צו׳הרג׳עט איז ער געווען. איך האָב איהם דערלאַנגט וואַסער און א האַנדטוך, ער זאָל זיך ארומוואַשען. איך אליין בין צוגעגאַנגען צו דער מיידעלע, וועלכע איז געשטאַנען א בלייכינקע, א מאָגערינקע, א דורכגענעצטע אין גאַנצען, מיט אזוינע גרויסע, גרויסע, מאָדנע שוואַרצע און צושראָקענע אויי־גען. איך האָב זי געוואָלט א גלעט טהאָן, איז זי צושראָקען אָפּגעטראָטען פון מיר. איך האָב געהאַט א בייגעל, האָב איך איהם איהר גע־וואָלט געבען, האָט זי אויף איהם געקוקט, מיט די אויגען איהם ממש געשלונגען, אָבער נעה־מען האָט זי איהם בשום אופן ניט געוואָלט ביי מיר. איך בין דאָך געווען דער גזלן, וואס האָט איהר טאַטען אזוי געשלאָגען!...

באַלד איז דער מאַן, ער איז געווען אן אי־טאַליענער אין מיטעלע יאָהרען, מיט׳ן קינד גע־זעסען פאַר׳ן אייוועלע און זיי האָבען זיך גע־וואַרעמט. מיר האָבען זיך צו׳טענה׳ט, ער אויף זיין לשון, איך — אויף אידיש און אויף רוסיש. ער האָט אויפגעהויבען ביים קינד פון הינטען דאָס קליידעלע און געוויזען, ווי נאַקעט עס געהט ארום. דערנאָך האָבען מיר זיך צורעדט אויף שטום־לשון, מיט די הענד, מיט די פינגער, מיט׳ן קאָפּ. מיר האָבען זיך אָבער פערשטאַנען. איין קבצן פערשטעהט דעם אַנדערן אויפ׳ן וואונק. איך האָב זיך אָנגעשטויסען, אז ער פערקויפט פינענעס, לייזט צעהן־פופצעהן סענט א טאָג און ער האָט א ווייב און דריי קינדער, איינס קלענער פון דעם אַנדערן, און אין שטוב איז ביי איהם קאַלט, איז ער געקומען אהער צונויפנעהמען אביסעל האָלץ און דאָס מיידעלע האָט ער מיט־גענומען, זי זאָל איהם צולייכטען...

און דאָ איז מיר איינגעפאַלען: אפשר איז דאָרט ביי מיינער אויף קאַלט אין שטוב... גע׳־הרג׳עט זאָל איך ווערען, פאַרוואס האָב איך איהם געשלאָגען!

איך דערלאַנג איהם דעם בייגעל, ער זאָל געבען זיין מיידעלע. ביי איהם נעהמט זי גראָד. און ווען איך זעה, ווי זשעדנע זי עסט איהם, דערמאָן איך זיך אָן מיין אסתר׳קע׳ן און איך טראַכט מיר: אפשר הונגערט דאָרט מיין עופה׳־לע אויף!...

איך געה צו צו דער מיידעלע און פרעג ביי איהר: — געשמאַק, הא?

קעהרט זי אָפּ דעם קאָפּ פון מיר.

מאַך איך: — איך׳ל שוין מעהן דיין טאַ־טען ניט שלאָגען, זאָלען מיר די הענד אָפּדאַ־רען!...

און טהו איהר א גלעט איבער׳ן קעפּעלע.

טהוט זי א טופּ מיט דעם פוס און וואַרפט אוועק דעם בייגעל אויף דר׳ערד. זי האָט מיר ניט געקענט מוחל זיין...

אז עמיצער וואָלט מיך אזוי געשלאָגען, וואָלט מיין אסתר׳קע איהם אויך ניט מוחל גע־ווען!...

און דאָס, וואס מיידעלע איז זיך מיט מיר אזוי בעגאַנגען, איז מיר אי געפעלען געווען, אי עס האָט מיר אזוי וועה געטהאָן, אזוי וועה גע־טהאָן פאַר איהר צער...

שפּעטער א ווייל האָט דער מאַן גענומען זיין מיידעלע פאַר א האַנד און געוואָלט מיט איהר געהן אהיים. איך האָב זיך א כאַפּ גע־טהאָן:

— קום!...

האָב געבראַכט דעם מאַן צוריק צו די ברע־

טער, צונויפגענומען א גאנצע קופּע שפּענער און איהם אויף די ארמס ארויפגעלעגט.

— געה!...

און אין מיטען דערינען, אין דעם תוך און אין'ם קאלטען רעגען, אהא, זי איז דאָ, די מיסעס פון מיין מיסטער! ווי פון אונטער דר'ערד איז זי ארויסגעשפּרונגען... האלט מיט איין האנד צו דעם געעפענטען רעגענשירם, דער ווינד טרייסעלט איהם מיט א קנאקען איבער איהר קאָפּ און דער רעגען קלאפּט איבער איהם — צאַפּ־צאַפּ! צאַפּ־צאַפּ! — און אין דער צווייטער האנד האלט זי א לאנטערנע, און זי קוקט אויף מיר, קוקט אויף דעם מאן מיט דער קופּע שפּענער, קוקט אויפ'ן קינד נעבען איהם און פאר צוטומעלטקייט האָט זי איהר פּיסק פערלאָרען...

דעם אמת געזאָגט, אז איך האָב זי דערזעהן, האָב איך זיך לכתחילה אזוי דערשראָקען, אקוראט ווי איך וואָלט פאר זיך א שד דערזעהן, וואס וואלט פון דער פינסטערניש ארויסגעשפּרונגען...

באלד אָבער בין איך צו זיך געקומען, האָב זיך געמאכט הארץ און א שטופּ געטהאָן דעם מאן:

— געה!...

זי האָט ארויסגעלאָזט דעם רעגענשירם פון דער האנד, וואס דער ווינד האָט אונטערגעכאפּט און איהם פערטראגען ווייטער, ביז ער האָט זיך דאָרט פערטשעפּעט אָן א ברעט, און זי האָט אָנגעכאפּט דעם מאן ביי אן ארבעל.

— וואס איז דאָס? — האָט זי קוים ארויסגערעדט.

זאָג איך:

— שפּענער!... איהר דארפט דאָך דאָס ניט... א ביטערער צער אויף איהם... ער פריהרט מיט זיין ווייב און קינדער... קוקט אָן דאָס מיידעלע, נעבאך...

טהוט זי א געשריי:

— גנב!... אזוי היטסטו?... דערפאר צאָהל איך דיר געלד?...

זאג איך:

— איך בין ניט קיין גנב, מיסעס'ל־לעבען... פאר אזא וואָרט קריגט מען ביי מיר א כמאייל אין מאָרדע אריין...

און איך ווער נאָך מעהר אין כעס, טהו זי א פּאק ביי דער האנד און רייס זי אָפּ פון דעם מאן.

— געה, זאָג איך צום מאן, געה!...

ער לאָזט זיך שנעל געהן מיט די שפּענער און מיט זיין מיידעלע, וואס בעלייכט איהם דעם וועג מיט איהר קאנטערנע.

מיין מיסעס האָט זיך, הפּנים, דערשראקען פאר מיר. ווארום פּלוצום האָט זי גענומען ריי־רען צו מיר גאָר מיט אנאנדער טאָן, מיט אזא ווייכען, כאָטש נעהם און לעג איהר צו א געשוויר:

— בערטשיק'ל־טהייערינקער, לאָז אָפּ מיין האנד, עס טהוט וועה. איך האָב אַ שוואך הארץ, ניט פאר דיר געדאכט... נו, נו, איך'ל דיר, חלילה, ניט אָפּזאָגען... נו, נו, מילא, האָסטו געגעבען שפּענער... איך'ל ניט בדלות ווערען... דו ביזט טאקי אן עהרליכער מענש... האָסט א גוט הארץ... לאָז אָפּ, טהייערינקער!...

איך לאָז ארויס איהר האנד. זי כאפּט איהר רעגענ־שירם פון דר'ערד און זאָגט מיר:

— גוט נאכט!

דאָס ערשטע מאָל פאר דער גאנצער צייט האָט זי מיר דעמאָלט „גוט נאכט" געזאָגט...

באלד איז זי ניט געווארען אין דעם רעגען און אין דעם חושך.

אויף מאָרגען איז זי געקומען מיט איהר מאן און זיי ביידע האָבען מיר געזאָגט:

— קך קך!...

אָט אזוי האָב איך דאָס פערלאָרען מיין ערש־טען דזשאב אין אמעריקא — האָט בערטשיק געענדיגט, און אָנגעקוקט זיינע יוניאן־ברידער מיט זיין ווארעמען, הארציגען שמייכעל...

* * *

די יוניאן ברידער האָבען איהם מיט התפּעלות אפּלאָדירט און איינער פון זיי, סיימאָנקע טראסק, דער עלטסטער יוניאן־קעמפּפער צווישען זיי, א מאן מיט לאנגע, גרויע וואָנסעס און א שטרויענעם הוט, פערברוקט אויפ'ן נאקען, האָט מיט התפּעלות ארויסגעכאפּט די ליימענע פּיפּקע פון'ם מויל, אויפגעהויבען זיך, א פיהר געטהאָן מיט'ן ארבעל איבער די וואָנסעס און דערנאָך האָט ער איבער'ן טיש אויסגעשטרעקט זיינע ביידע הענד צו בערטשיק'ן, אָנגענומען איהם ביים קאָפּ און אזוי, איבער'ן טיש, א שלעפּ געטהאָן בערטשיק'ן צו זיך און זיך צו בערטשיק'ן און איהם א קוש געטהאָן אויף די וואָנסעס...

— דו ביזט איינער פון מיינע באָיעס! — האָט ער געזאָגט מיט א קול, פול התפּעלות — א געבאָרענער קעמפּפער... נאָך דעמאָלט געפיהלט, אז מען דארף זיך איינשטעלען פאר דעם אָרעמען ברודער...

און בערטשיק כמאייל האָט געשמייכעלט אזוי ווארעם און הארציג, אזוי זוניג...



יוני 14, 1916, ברוקלין, נ. י.

# דריי מאָמענטען אין דער פּויליש-אידישער געשיכטע

(1515 — 1815 — 1915.)

א. י.

1.

צווישען יענע אונצעהליגע לעגענדען און שוי־דערהאפטע מעשיות, מיט וועלכע עס זיינען אומ־געוועבט די אלטע פּוילישע שטעדט און שטעדט־לעך, איז פאַרהאַן אַ געשיכטע וועגען דעם אי־דישען בית עולם אין טאַרנאָפּאָל און דעם שרעקליכען פיהרער פון די קאָזאַקישע רויבער־באַנדען, באָגדאַן כמעלניצקי. די לעגענדע האָט עקזיסטירט עטליכע הונדערט יאָהר. זי דערצעהלט, אַז בעת כמעלניצקי האָט חרוב געמאַכט גאַנץ פּוילען און אויסגעקוילעט צעהנדליגער טויזענדער אידען און געקומען אַמאָל קיין טאַרנאָפּאָל האָט ער, פערבייגעהענ־דיג דאָ דעם אידישען בית עולם, פּלוצלונג דער־זעהן דאָרט גייסטער, ווייסע געשפּענסטער, אַ גאַנצען חיל פון ווייסע געשטאַלטען. אויף דעם פיהרער פון די רויבער האָט עס געמאַכט אַזאַ געוואַלטיגען איינדרוק, אַז ער איז אַוועקגעגאַנ־גען תיכף מיט זיינע באַנדעס ווייטער, ניט אַריינגעהענדיג אפילו אין שטאָדט אַריין. די אידישע קהלה האָט עס אויסגענוצט און איז פון דער אַנדערער זייט שטאָדט ענטלאָפען...

די דאָזיגע לעגענדע האָט זיך דרך אגב גע־שטיצט אויף אַ געוויסען היסטאָרישען פאַקט: אין דעם פּנקס פון דער טאַרנאָפּאָלער געמיינדע פעהלען אָדער זיינען בכלל ניט געווען פערשרי־בען קיין שום זכרונות פאַר אַ גאַנצער רייהע פון יענע יאָהרען, בעת כמעלניצקי האָט גע־ווילדעוועט אין גאַנץ פּוילען. נאָך מעהר, אויפ'ן בית עולם פעהלען מצבות פאַר יענע יאָהרען. ווי ס'איז בעקאַנט זיינען די מצבות איינע פון די ריכטיגסטע און רייכסטע קוועלען פאַר אונ־זער מיטעלאַלטעריכער געשיכטע. קורץ גע־רעדט, עס איז געווען אַ פאַקט, אַז די גאַנצע געמיינדע פון טאַרנאָפּאָל איז נעלם געוואָרען דענסטמאָל.

די לעגענדע פון די ווייסע גייסטער האָט געלעבט ביז מען האָט געפונען ניט לאַנג אַ ספר פון יענע צייטען, געשריבען פון אַ טאַרנאָ־פּאָלער איד. אין דער הקדמה שרייבט דער מחבר: עס איז געווען אין יענע יאָהרען, בעת כמעלניצקי מיט זיינע רויבער האָבען חרוב גע־מאַכט גאַנץ פּוילען און אומגעבראַכט דאָס אידי־שע פאָלק. אַז אין טאַרנאָפּאָל האָט מען דער־הערט, אַז עס קומט אָן אהין באַלד דער קאָזאַק־פיהרער האָט זיך די גאַנצע געמיינדע אָנגע־טהאָן אין ווייסע קיטלען און מען איז אַרויסגעגאַנגען אויפ'ן בית עולם און מען האָט מתפּלל געווען. עס האָט זיך בעוויזען שוין דער חיל פונ'ם פיינד און אַלע האָבען זיך גע־גרייט אויפ'ן טויט. דער אויבערשטער האָט אָבער בעוויזען אַ נס. כמעלניצקי האָט זיך פּלוצ־לונג אויסגעדרעהט אין אַנ'אַנדער זייט און איז אַוועק מיט זיין חיל. די אידען זיינען אַלע ענטלאָפען און ער, דער מחבר פונ'ם ספר, איז אויך אַוועק קיין דייטשלאַנד צוזאַמען מיט זיין שוועסטער, און איז אין אַ צייט אַרום אָנגע־קומען קיין וויקנאַ...

דאָס איז די לעגענדע פון די געהיימניס־פולע גייסטער און דאָ איז דער היסטאָרישער פאַקט פון די ווייסע לייוועגטעגע קיטלען.

דאָס איז אויך דער תוך פון דער גאַנצער פּוילישער און אידישער געשיכטע אין זייער פערפּלאָנטערטען צוזאַמענהאַנג. אַ שרעקליכע מאַרטירער־געשיכטע האָט געהאַט איבערצוקומען דאָס פּוילישע אידענטהום אין דעם מיטעלאַל־טער און אַ ראַפינירטען פּוילישען אַנטיסעמי־טיזם האָבען מיר געיירש'ט אין דעם מאָדערנעם 20־טען יאָהר־הונדערט. און אינמיטען פון אַ ביטערען, שווערען קאַמפּף שטעהען מיר היינט מיט די פאַליאַקען. גאַנץ נאַטירליך האָט זיך אין דער אידישער געזעלשאַפט אויסגעבילדעט אַ בעגריף פון אַ כמעט לעגענדאַרישען אַנטיסע־מיטיזם אין פּוילען. גאַנץ נאַטירליך רופט שוין אַרויס אין אונזער בעוואוסטזיין נור דאָס וואָרט „פּוילען" אַ פאַרשטעלונג וועגען אַנ־אונמענש־ליכער שנאה צו אידען אין דעם לאַנד.

זעלבסטפערשטענדליך האָבען מיר דאָ צו טהאָן מעהר ווי מיט אַ „לעגענדע". געוויס האָבען מיר דאָ צו טהאָן מיט אַ גרויסער ווירק־ליכער היסטאָרישער ערשיינונג. אָבער גראַד צוליעב דעם, ווייל דער פּלאָנטער איז אַזוי גרויס און אַלט און ערנסט, טאַקי צוליעב דעם, ווייל דאָס פּוילישאידישע פּראָב־לעם וועט — יעדענפאַלס לויט מיין פעס־טער איבערצייגונג — ווערען אין דער נעקסטער צוקונפט איינע פון די ערשטע אידישע פראָב־לעמען, דאַרפען מיר די ערשיינונג אויספאָרשען היסטאָרישׁ. מיר וועלען דענסטמאָל גאַנץ גוט זעהן די טיעפע וואָרצלען פון דער ערשיי־נונג, מיר וועלען זיך צוקוקען צו איהר היסטאָ־רישער ענטוויקלונג, מיר וועלען פערשטעהן דעם אמת'ן תוך פון דעם גאַנצען פּראָבלעם אין משך פון איהר יאָהרהונדערטען־לאַנגער געשיכטע:

ווי היינט, ווי מיט הונדערט יאָהר צו־ריק, אַזוי אויך מיט פינף הונדערט יאָהר

צוריק, אין די בעסטע און שענסטע צייטען פון דעם פוילישען מלוכה־העבען און פון דעם אידישען לעבען אין פוילען, זיינען מיר געשטאנען אין א פערטייד־יגונגס־קאמפף פאר אונזערע עקאנאמישע אינטערעסען. דאס פוילישע קליין־בירגערטהום פון היינטיגע צייטען און די פוילישע שליאכטא מיט הונדערטער יאהרען צוריק און דער פוילישער קאטאליציזם אין דער גאנצער צייט — אלע האבען זיי געפיהרט נעגען אונז אנ'אויסגעשפראכענעם ריין עקאנאמישען קאמפף.

איך ווייס — ס'איז שוין פון לאנג אן ניט קיין נייעס אט דער דאזיגער פרינציפ. איך וויל אבער דא אויסנוצען א גאנצע רייהע פון נייע היסטארישע פארשונגען אויף דעם געביט פון פוילישער און פוילישׁ־אידישער געשיכטע. מיר ווערען נאך בולט'ער זעהען דעם גאנצען פראצעס, מיר ווערען נאך טיעפער קאנען אריינקוקען אין יענער צייט פון דער פוילישער געשיכטע, וועלכע איז לויט מיין מיינונג געווען מאסגעבענד פאר דער גאנצער ווייטערדיגער נטוויקלונג פון פוילען און ממילא שוין פאר דעם אידישען לעבען אין פוילען. נור דאס קאן זיין אונזער אמת'ער וועגווייזער אין דער פוילישׁ־אידישער פאליטיק...

## 2.

גרויס און מעכטיג האט זיך ענטוויקעלט די פוילישע מדינה בשעת דער הערשאפט פון די צוויי לעצטע פוילישע יאגעלאנען־קעניגע סיגיזמונד און סיגיזמונד־אוגוסט. מיט זיי האט זיך געענדיגט די דינאסטיע פון יאגעללא, יענעם ליטווישען גרויספירשט, וועלכער האט חתונה געהאט אין יאהר 1386 מיט דער פוילישער קעניגין העדוויג און איז אויף אזא אופן געווארען דער הערשער פון א פעראייניגטער מדינה — פוילען־ליטא. די גרויסע מלוכה האט זיך פונאנדערגעלעגט זעהר ברייט — פערנומען דעם גאנצען אייראפעאישען צענטר: פון די ברעגען ביים שווארצען ים, וואו מיר האבען היינט בעסאראביען און בערסאנער גובערניע, צוזאמען מיט פאדאליען, וואליניען, קליין־רוסלאנד, גאנץ ליטא, סמאלענסק, ביז צום באלטישען ים מיט דאנציג, אריינגענומען פריסען מיט פויזען, גאנץ פוילען מיט קראקוי אלס הויפטשטאדט, ביז צו אונגארן און היינטיגען רומעניען...

דאס איז געווען נאך דעם ערשטען וויעגער קאנגרעס פון יאהר 1515. פוילען האט געהאט אויסצושטעהן פיעל צרות פון רוסלאנד. א גרויסער דיפלאמאטישער סכסוך האט אויסגעבראכען צווישען די צוויי שכנים. אין יאהר 1550 שיקט סיגיזמונד אוגוסט א דיפלאמאטישע נאטע צו איוואן גראזני קיין מאסקווע. הערט זיך נור צו, וואס עס שרייבט אין דער דאזיגער נאטע פון 21טען מאי דער פוילישער קעניג:

— ער פראטעסטירט, פאר וואס ערלויבט ניט איוואן גראזני אריינצופאהרען אין זיין מדינה די אידישע סוחרים פון ליטא. ער פראטעסטירט, פאר וואס אין רוסלאנד האט מען ניט לאנג צוגענומען ביי די אנגעקומענע אידען די סחורה און ארויסגעטריבען זיי. צוליעב אזא מין אונארטיגקייט האבען אידען מורא צו פאהרען קיין מאסקווע, די האנדעלסבעציהונגען צווישען די צוויי לענדער ווערען דעריבער געשטערט און די מלוכה־פינאנצען פון ליטא האבען דערפון זעהר גרויסען שאדען.

איהר האט דא אין א געוויסער מאס דעם אינהאלט פון דעם לעצטען דיפלאמאטישען קאנפליקט צווישען רוסלאנד און די פעראייניגטע שטאאטען צוליעב אידישע פעסער. אזוי ווי די בעראייניגטע שטאאטען האבען זיך אין דעם צוואנציגסטען יאהרהונדערט געשטיצט אויף דעם רוסיש־אמעריקאנישען האנדעלס־אבמאך, אזוי האט מיט דריי הונדערט פונפציג יאהר צוריק דער פוילישער קעניג געשטיצט זיך אויף אן אל־טען טראקטאט.

עס וואלט אבער געווען זעהר א גרויסער טעות צו מיינען, אז אין דעם אינטערעסאנטען ארויסטרעטען פון דעם קעניג סיגיזמונד אוגוסט האט געשפיעלט א ראליע דער פרינציפ פון רעליגיאנס־פרייהייט. פוילען איז שוין אין דער צייט געשטאנען אונטער דעם צייכען פון דער קאטוילישער רעאקציע. עס האט זיך שוין דא אנגעהויבען דער בלוטיגער קאמפף מיט די ערשטע אנהענגער פון ליוטער. עס איז שוין געווען נאך דער בעריהמטער עקספעדיציע פון קעניג סיגיזמונד קיין דאנציג, וואו מען האט אבגעשניטען די קעפ פון ליוטעראנער, פאר וואס זיי האבען אויסגעוועהלט די שטאדט פאר זייער צענטר אין פוילען. זייענדיג אליין ניט קיין בעגייסטערטער קאטאליק, איז דער קעניג צו דער צייט געווארען אן אמת'ער ווערקצייג פון די קאטוילישע קירכען־מאגנאטען.

די לאגע פון די אידען אלס אנגעהעריגע פון אידישען גלויבען איז אויך אין דער צייט געווארען זעהר געפעהרליך.. עס האבען זיך אנגעהויבען גרויזאמע ריטואל־פראצעסען צוליעב דעם בלוט־בלבול. אויף'ן שייטערהויפען האבען געברענט אידען. אפילו די זעלטענע פראטעסטען פון'ם קעניג גופא האבען ניט געהאלפען. עס האט זיך אנגעהויבען די הערשאפט פון די יעזואיטען. עס זיינען פארגעקומען אזעלכע שרעקליכע ריטואל־פראצעסען ווי דער סאכאשעווער פראצעס פון 1556—1557.

אין וואס פאר א לאגע עס האט זיך געפונען דענסטמאל אין פוילען דער אידישער גלויבען און די אידישע בעפעלקערונג בעווייזט די בלו־

טיגע געשיכטע פון דער „אידישער סעק־טע". אין׳ם יאָהר 1539 האָט מען אָפּיצ־יעל בעשולדיגט דאָס גאַנצע פּוילישע יו־דענטום אַז אידען פערזוכען צו פיהרען אַ גרויסע אַגיטאַציע כדי צו געווינען פאַר׳ן אידישען גלוי־בען גרויסע פאָלקסמאַסען. די בעשולדיגונג האָט זיך געשטיצט אויף דעם עדות־זאָגען פון משומדים. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ גרינד־ליכע אויספאָרשונג און דער קעניג האָט אַרויס־געגעבען אַ בעפעהל אַריינצוזעצען אין געפענג־ניס די פּרנסים פון די אידישע קהלות אין גאַנ־צען לאַנד. עס האָט געהערשט אַ פּחד אין דער אידישער בעפעלקערונג, אידען האָבען מורא גע־האַט אַרויסצוגעהן אויף די גאַסען, מען פלעגט ניט פאָהרען אויף יאַריד, מען האָט מורא געהאַט צו האַנדלען. עס האָבען זיך אָנגעפאַנגען גירושים פון גאַנצע געמיינדעס. אין דער צייט, למשל, (1536) איז אַרויסגעטריבען גע־וואָרען די גאַנצע אידישע בעפעלקערונג פון פּויזען. דער וויצע־קאַנצלער כאָיענסקי האָט אַגיטירט דעם קעניג, אַז מען זאָל אַרויסטרייבען פון גאַנץ פּוילען אַלע אידען. די בעקאַנטע „פּרי־ווילעגיען" פון דער אידישער בעפעלקערונג, וועלכע זיינען מיט 300 יאָהר צוריק פייערליך געגעבען געוואָרען און שפּעטער אַנערקענט גע־וואָרען אין פּוילען פון יעדען קעניג — (אָנהוי־בענדיג מיט׳ן קעניג באָלעסלאַוו אין יאָהר 1264 ביז צו דעם לעצטען קעניג סטאַניסלאַוו אויגוסט פּאָניאַטאָווסקי אין יאָהר 1765) — און האָבען געגעבען די אידען געוויסע, פאַר יענער צייט זעהר גרויסע, גאַראַנטיעס צום פרייען האַנדעל און צו הער בעוועגונגס־פרייהייט, די דאָזיגע אַזוי גערופענע „גענעראַל־פּריווי־לעגיען פון דעם פּוילישען יודענטום" זיינען אין דער צייט געווען אין זעהר אַ גרויסער סכנה אינגאַנצען אָבגעשאַפען צו ווערען. פּאַקטיש האָט מען זיי שוין סיי ווי סיי איגנאָרירט.

און פונדעסטוועגען טרעפען מיר זיך גראַ־דע אין דער צייט מיט אַזאַ מין דיפּלאָמאַ־טישען שריט פון אַ פּויליש־ען קעניג צוליעב אי־דען אין רוסלאַנד. ווי אַזוי ערקלערט מען דאָס? וואו איז דאָ די לאָגיק?...

לאָמיר זיך צוקוקען גוט צו דעם קאַמפּף צווישען דעם פּוילישען קעניג און דער שליאַכטאַ בכלל און צו דער ראָלע, וועלכע די אידען האָבען געשפּיעלט אין דיעזען קאַמף בפרט. לאָמיר זיך צוקוקען צו דעם מיטעלאַלטערישען פּוילישען „רעכט אויף אידען" — דערפון וועל־לען מיר פערשטעהן דיעזען ווידערשפּרוך און אפשר וועלען מיר אויך קאָנען צוליב דעם בעסער פערשטעהן די היינטיגע פאָדערונג פון דער פּוי־לישער שליאַכטאַ, וועלכע וויל אייגענטליך אויך ניט מעהר און ניט ווענינער ווי „רעכט אויף אידען"..

3.

ניט קוקענדיג דערויף, וואָס פּוילען האָט גע־האַט שטענדיג אַ דינאַסטיע, אַ קעניגען־הויז, וואו דער זון פלעגט ירשענען דעם טהראָן פון זיין פאָטער, זיינען דאָך די קעניגע אין פּוילען געווען יעדעס מאָל אויסגעוועהלטע. די שליאַכ־טאַ האָט מעהר פון אַלץ אָבגעהיט איהר וואהל־רעכט, וואָס איז געווען אַ ווירקליכעס, אַ פּאָזיטי־וועס רעכט. ביי דער שטענדיגער צאַנקעריי צווישען דעם קעניג און דעם סיים (פּאַרלאַ־מענט), וואָס איהם האָט דער קעניג ניט געקאָנט בעקומען פון׳ם לאַנד קיין איינציגען גראָשען שטייער, ביי די שטענדיגע מחלוקות צווישען דעם קעניג און דער שליאַכטאַ, וואָס האָט קיין מאָל ניט געוואָלט צאָהלען קיין שטיי־ער, פלעגט מען שטענדיג אָנווייזען דעם קעניג, אַז ער זאָל זיך ניט פערגעסען צופיעל ווער ער איז. מיט עטליכע וואָכען פאַר׳ן טוידט פון 82־יאָהריגען קעניג סיגיזמונד, האָט אַ שליאַכ־טיטש לופּא חאָדלאָווסקי, אַ דעפּוטאַט אין דעם סיים פון 1548, געווענדעט זיך צו איהם מיט אַזעלכע ווערטער:

— „אייער מאַיעסטעט איז ניט קיין קייזער, נאָר אַ קעניג, און ניט קיין זעלבסטהערשענדער, נאָר צוזאַמען טאַקע מיט די עצות־געבער, וועלכע זיינען גלייך צו אייך, אַלס מיטגליעדער פון דער אויבערשטער מאַכט, בעשוואָרען צו היטען די רעכט פון׳ם לאַנד און צוזאַמען מיט אייך פער־פליכטעט אויסצופיהרען זיינע בעשלוסען."

סוף נאָוועמבער 1548, נאָך סיגיזמונד׳ס טויט, איז צונויפגערופען געוואָרען אַ נייער סיים, אויף וועלכען עס איז פאָרגעקומען די בעגריסונג פון דעם נייעם קעניג סיגיזמונד אַוגוסט. אָט ביי דער ערשטער בעגריסונג האָט זיך דער אָפּי־ציעלער רעדנער פון דעם סיים געווענדעט זיך צום קעניג מיט דער ערנסטער עצה „ניט צו פאַרגעסען, אַז ער האָט צו טהאָן מיט אַ שליאַכ־טאַ, וואָס איז געבאָרען געוואָרען אין פרייהייט און ווייס ניט פון קנעכטשאַפט".

און אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך אָנ־געהויבען דער קאַמפּף צווישען קעניג און דער שליאַכטאַ, און ווען סיגיזמונד אַוגוסט האָט מאָ־ביליזירט דעם אַדעל און געפיהרט איהם אויף אַ מלחמה געגען מאָלדאַוויען, כדי אויף אַזאַ אופן צו בעשטראַפען די שליאַכטאַ, האָבען זיך די דאָ־זיגע „אין פרייהייט געבאָרענע" הערען אין מי־טען וועג געשטעלט געגען דעם קעניג. ניט נור ניט געוואָלט געהן געגען דעם אויסערליכען פיינד, נאָר אויפ׳ן אָפענעם פעלד האָבען זיי זיך גענומען דיסקוטירען מיט׳ן קעניג וועגען די ברע־נענדע פראַגען פון דער אינערליכער פּאָליטיק.

אַ סך יאָהרען האָט געדויערט דער קאַמפּף. דער קעניג האָט זיך געפּרובט שטיצען אויף די גייסטליכע, אויף דער שטאָדט־בעפעל־

קערונג — מנצח געווען האָט די שליאַכטאַ. און אָט דער האָזיגער פאַקטאָר, די אַבסאָלוטע פריהייט פון דעם הערשענדען קלאַס, פון דער שליאַכטאַ, וועלכער האָט פון גאָר נישט ניט געוואָלט וויסען חוץ די אייגענע אינטערעסען — קלאַסען אינטערעסען אין דער אויסגעשפּראָכענער פאָרם — אָט דיעזער פאַקטאָר האָט געשפּיעלט די מאַסגעבענסטע ראָלע אין דעם לעבען פון'ם לאַנד און אין דעם גורל פון דער אידישער בעפעלקערונג אין פּוילען.

כדי דער לעזער זאָל זיך קאָנען מאַכען אַ קלאָרען בעגריף פון דעם אמת'ן כאַראַקטער פון דער דאָזיגער פּוילישער שליאַכטאַ־פרייהייט וועל איך דאָ איבערגעבען די פאָדערונגען, מיט וועלכע די שליאַכטע איז ארויסגעטרעטען און האָט דורכגעפיהרט אויף די היסטאָרישע סיימען פון 1534 און 1539. דאָ האָט זיך צופאַקערט דער דאַמאָלסדיגער קלאַסען־קאַמפּף און דאָ האָבען זיך ענטפּלעקט אַלע ווירקענדע פאַקטאָרען פון דעם דאַמאָלסדיגען פּוילען.

די שליאַכטאַ, ד. ה. דאָס רוב ערד־בעזיצער, האָבען געפאָדערט פון קעניג:

1. מען זאָל ניט איבערגעבען קיין מלוכה־שטעלען צו איטאַליענער, דייטשען און בכלל צו קיין שום פרעמדע.

2. דער קעניג זאָל פייערליך און שריפטליך פערזיכערען, אז אין דער צוקונפט זאָל מען לויט דעם אַלטען מנהג צוציהען די גאַנצע שליאַכטאַ צו די וואַהלען פון אַ קעניג.

3. עס זאָלען צוגענומען ווערען די שטייער־פּריווילעגיעס פון די קלויסטערס און קירכען.

4. די שליאַכטאַ זאָל בעפרייט ווערען פון אָבצאָהלונגען, פון בריקען־און וואַסער־שטייערן (ספּעציעלע שטייער־קוועלען.)

5. מען זאָל ניט ערלויבען ניט קיין שליאַכטיטשען צו האָבען ערד־גיטער.

6. ביי די שטעדט זאָלען צוגענומען ווערען אַלע גילדען און צעכען (שטאָדט־פּריווילעגיען אויף אַ געוויסער עקאָנאָמישער זעלבסטשטענדיגקייט.)

7. מען זאָל געבען די איידען אַ ניט בעשרענקטען האַנדעלס־רעכט אויף אַלע סחורות און בעפרייען זיי פון דער פערפליכטונג צו טראָגען געלע צייכענס אויף די קליידער.

8. אָבשאַפען די אידישע פּריווילעגיעס פאַר אַלע איידען, וואָס וואוינען אויף די גיטער פון דער שליאַכטאַ.

9. דאָס רעכט אויף משפּט'ן די איידען און ארויפלעגען אויף זיי שטייערן — ד. ה. דאָס אַזוי גערופענע „אידען־רעגאַל" אדער דאָס „רעכט אויף אידען" — זאָל איבערגעהען צו דער שליאַכטאַ.

10. דאָס רעכט פון דער שליאַכטאַ אויף די פּויערים זאָל אינגאַנצען איבערגעגעבען ווערען צו דער שליאַכטאַ.

11. פאָלשטענדיגע פעראייניגונג — מיט'ן היינטיגען לשון געזאָגט „אַנעקסיע" — פון ליטאָ, פּרייסען און אַנדערע זעלבסטשטענדיגע פּראָווינצען.

אין דער דאָזיגער קורצער רשימה פון איינגע נור פון די הויפּט־פאָדערונגען זעהט מען דאָס גאַנצע בילד: די שליאַכטאַ קעמפּפט מיט צוויי עלעמענטען: מיט'ן קעניג, וואָס רעפּרעזענטירט אין אַ געוויסער מאָס די גאַנצע מלוכה און מיט די שטעדט. וואָס הויבען ערשט אָן צו וואַקסען אין יענער צייט און קאָנצענטרירען אין זיך די ערשטע עלעמענטען פון דער צוקונפטיגער שטאָדטבורזשואַזיע, די האַנדווערקער, וועלכע זיינען אָרגאַניזירט אין צעכען, און די סוחרים. כדי אַ סוף צו מאַכען פון דער ווידערשטאַנדספעהיגקייט פון דעם קעניג נעהמט מען ביי איהם צו דאָס רעכט אויף איידען און די איידען גופא און מען לאָזט איהם אויף אַזאַ מין אופן אָהן דער טייערער שטייערקוועלע. כדי צו בעקעמפּפען מיט ערפאָלג די ענטוויקלונג פון די שטעדט פאָדערט מען פאַר די איידען, וועלכע זיינען געווען פערהאַסטע קאָנקורענטען פון דער פּוילישער שטאָדט־בורזשואַזיע, ברייטע האַנדעלס־רעכט. מען וויל זיך גוט פערזאָרגען און דער איד שפּיעלט דאָ אַ דרייפאַכע ראָלע פון אַ וויכטיגער עקאָנאָמישער קראַפט פאַר דער הערשענדער שליאַכטאַ. מאַכענדיג די איידען פאַר שקלאַפען האָט די שליאַכטאַ געווינען דריי זאַכען:

ערשטענס, דער קעניג האָט פערלאָרען די אידישע שטייער־קוועלע און האָט געמוזט שטענדיג, ווען ער האָט זיך גענויטיגט אין געלדמיטלען צוליעב מלחמה אָדער אַנדערע צוועקען, אָנקומען צו דער שליאַכטאַ און פערברייטען איהר'ע פּריווילעגיעס.

צווייטענס, די שטעדט האָבען געדאַרפט איצט קעמפּפען ניט פּשוט געגען אידישער קאָנקורענץ, נור געגען אידען אַלס אַ ווערקצייג אין די הענד פון דער שליאַכטאַ.

און דריטענס, די שליאַכטאַ האָט אויסגענוצט פאַר זיך אַליין דעם איד אַלס אַן אויסגעצייכענטען מאַטעריאַל פאַר אַלערליי עקספּלואַטאַציע, אַלס אַ געלד־קוועלע.

ניט לאַנג האָט געדויערט דער קאַמפּף צווישען קעניג און שליאַכטאַ. אויף דעם סיים פון 1539 איז דער נצחון פון דער שליאַכטאַ געווען

א פאָלשטענדיגער. די מאַכט פון׳ם קעניג האָט זיך געמוזט בויגען. וואס אָנבעלאַנגט די „אידישע״ פאָדערונגען פון דער שליאַכטאַ איז דער סך הכל געווען דער פאָלגענדער:

דער קעניג האָט זיך פערפליכטעט נ י ט צ ו ר י ק צ ו ל אָ ז ע ן ק י י ן א י ד ע ן אלס צאָל־פאַכטער אָדער צאָל־בעאַמטע. אזוי ווי דער קעניג האָט געוואָלט אין געוויסער מאָס שטיצען זיך אויף די שטעדט און האָט פונדעסטוועגען פאָרט געמוזט נאָכגעבען דער שליאַכטאַ און אָב־שאַפען די האַנדווערקער־צעכען אין די שטעדט, האָבען די לעצטע גע׳פּועל׳ט אלס קאָמפּענסאַציע, אז אידען זאָל נ י ט געגעבען ווערען דאָס רעכט צו האַנדלען מיט א ל ע סחורות און זיי זאָלען פערפליכטעט זיין צו טראָגען געלע מיצען אויפ׳ן קאָפּ אלס א צייכען פון „פרעמדע״. דאָס רעכט צו פערפליכטען אידען מיט אָבצאָהלונגען און שטייערן איז איבערגעגעבען געווארען דער שליאַכטאַ. די ביזהעריגע קעניגליכע פּריוויליגיעס פאַר אידען האָבען פערלאָרען אינגאַנצען זייער בעדייטונג און אפילו א פּ ע ל י ר ע ן צום קעניג איז פון איצט אָן מעהר נ י ט ע ר ל ו י ב ט געווען...

מיט רעכט שרייבט וועגען דעם געזעץ דר. צ י ו ו י ע ר אין זיין גלענצענדער מאָנומענטאַלער „נייערע פּוילישע געשיכטע״, וואָס איז מיט עטליכע חדשים צוריק ערשיענען (באַנד 1, זייטע 416):

— „דורכ׳ן דאָזיגען געזעץ זיינען די אידען פון פּוילען, יעדענפאַלס יענע, וועלכע האָבען ניט געוואוינט אויף קעניגליכע גיטער, שקלאַפען (לייב־אייגענע) געווארען פון דעם אדעל, אוועקגעגעבען געווארען איננאַנצען אין פרייען רשות און רצון פון יעדען איינציגען שליאַכטיטש. אויב די מעהרהייט פון זייערע באַלעבאַטים האָט זיך ניט ערלויבט ארויסצוטרייבען (פון לאַנד) מיט אמאָל אלע אידען, ווי דאס איז געווען אין א סך אַנדערע לענדער, אויב די פיינדשאַפט צו די שטעדט האָט געצוואונגען אמאָל דעם אדעל צו שיצען זייערע אידען געגען דעם כעס פון די קריסטליכע שטאָדט־בירגער, איז דאָס פּאָרט געווען די פאָלקאָמענע רעכטלאָזיגקייט. דער איד איז אוועקגעגעבען געווארען פון היינט אָן צו אנ׳אונפּראַנטווארטיליכען קאַפּריזנעם בעל הבית, וועלכער האָט געהאַט דאָס רעכט אוועקצוטעלען איהם צו יעדער ארבייט און פערגעוואַלטיגען איהם; וועלכער האָט איהם געקאָנט מאַכען פאַר זיין משרת, אפילו פאַר זיין הויפנאַר; וועלכער האָט געשאַפען דעם בעקאַנטען טרויעריגען טיפּ פון דעם פּוילישען איד״...

מיר האָבען שוין פריהער געזעהן אז דער אפעטיט פון דער שליאַכטאַ איז געווען אזוי גרויס, אז זי האָט געוואָלט צונעהמען זיך די רעכט פון א ל ע פ ר ע מ ד ע, נ י ט־פ ּ ו י־ל י ש ע עלעמענטען — פון די איינגעוואַנדערטע דייטשען, איטאַליענער א. א. וו. אָבער פון די ניט־פּויליש עלעמענטען זיינען לויט דער גאַנצער קולטור־סאָציאַלער און רעליגיעזער אומגעבונג מעהר פון אלעמען פרעמד און שוואַך געווען די אידען. אָבער ניט ז י י א ל י י ן ז י י נ ע ן ג ע ו ו ע ן ד ע ר ה י ס ט אָ־ר י ש ע ר ק ר ב ן פ ו ן ד י ש ל י אַ כ־ט אַ־אַ פּ ע ט י ט ע ן — דער פּוילישער פּ ו י־ע ר, די ניין־צעהנטלען פון דער גאַנצער פּוילישער בעפעלקערונג, איז געווען נאָך אין א שרעקליכערען צושטאַנד פון רעכטלאָזיגקייט און שקלאַפעריי און קנעכטשאַפט. איך קאָן זיך דאָ ניט אָבשטעלען גענוי אויף דער פראַגע, עס איז אָבער גענוג צו זאָגען, אז פון די אלע פּ ו י־ל י ש ע זכרונות, וועלכע זיינען געבליבען פון יענער צייט, און פון די אלע נ י ט־פ ּ ו י ל י־ש ע מעמואַרען און דאָקומענטען פון פּערזאָנען, וועלכע זיינען צו יענער צייט געווען אין פּויליען, זעהט מען דאָס אונמענשליכע בילד פון דעם פּוילישען פּויער. „איך זעה — שרייבט א פּאָליאַק פון יענע צייטען — פאַר מיינע אויגען מיליאָנען אונגליקליכע נפשות, האַלב־נאַקעטע, בעדעקט מיט פעל און רויען טוך, איינגעהיילט אין שמוץ און רויך, מיט טיעף איינגעפאַלענע אויגען, מיט א קורצען אָטעם, טיעף געזונקענע און פערנאַרישטע; זיי פיהלען ווענינ, זיי קלערען ווענינ, מען דערקענט אין זיי קוים א פערנינפטיגע בריאה. זיי זעהען אויס מעהר ווי חיות אלס מענשען.״

מיר ווייסען דאָך גאַנץ גוט דעם צושטאַנד פון דעם לאַנד, ווי עס איז אלץ טיעפער און טיעפער געפאַלען אויפ׳ן וועג פון מיטעל־אַלטער צו דער נייערער צייט און ווי די וועלט האָט עס דערזעהן אין דעם נייגצעהנטען יאהרהונדערט. פונקט ווי דער פּויער איז געבראַכט געווארען צום צושטאַנד פון א ווילדע חיה, פונקט ווי די ערד פון׳ם לאַנד איז עקספּלואַטירט געווארען אויפ׳ן ווילדעסטען אופן ביז צו דעם גראַד פון עכט אזיאַטישער באַרבאַריי, אזוי איז דאָס אידישע לעבען דערניעדריגט געווארען און דער איד גופא פערוויסט געווארען, אזוי זיינען אויך די שטעדט אונענטוויקעלט געבליבען, אזוי איז אויך די אינדוסטריע געבליבען טויט פון אָנפאַנג אָן. חרוב געווארען א לאַנד, און דער קורצער תוך פון יענער היסטאָרישער עפּאָכע איז גאַנץ קלאָר און פּשוט — דער הערשענדער קלאַס פון א קולטורעל און פּאָליטיש דעגראַדירטען און עקאָנאָמיש אויסגעלאַסענעם שליאַכטיטש האָט אלץ ביי־געקומען און פאַר זיך, אלס בעשטימטען קלאַס, אויסגענוצט: די יונגע שטאָדט־בורזשואַזיע. דעם פּויער־אַרבייטער, דעם איד־סוחר, די מלוכה גופא אין דער פערזאָן פון א פרייא ו י ס ג ע־ו ע ה ל ט ע ן קעניג און ש ט אַ ר ק־ענט־

וויקעלטען פּאַרלאַמענטס־רעזשים. נור איין מעכ־טיגע קראַפט איז געווען וועלכע האָט כמעט אין גאַנץ אייראָפּא די מפּלה געהאַט און דאָ אין פּוילען זיך בעזעצט עד היום ווי אין אַ פעסטונג — דער קאַטאָליציזם. האָבען זיי זיך פעראייניגט, די צוויי פאַקטאָרען.

די געשיכטע האָט געפּראָוועט דענסטמאָל דעם יום־הדין. אין דערזעלביגער צייט ווי פּוילען איז אינגאַנצען אריינגעפאַלען אין די הענד פון יעזואיטען און פון דער שליאַכטא, איז אַ פּוי־ל ישע פּראָווינץ — פּרייסען — אוועק מיט אַנ'אַנדערען וועג: אָבגעזאָגט זיך פאָלשטענדיג פון קאַטאָליציזם, געוואָרען אַ צענטער פון רעליגיעזער רעפאָרמאַציע און ענט־וויקעלט דעם יונגען שטאָדטישען לעבען, געגע־בען די מעגליכקייט צו וואַקסען און צו פערבריי־טען זיך אין דער שטאָדט־ווירטשאַפט, אין דער שטאָדט־בורזשואזיע. ביז ס'איז געקומען דער יום הדין — אין דריי הונדערט יאָהר אַרום נאָך דעם וויענער קאָנגרעס פון 1515...

.4

עס האָט זיך אָנגעהויבען די גסיסה פון אַ גרויסער מיטעלאַלטערישער מדינה. געניאַלע קעפּ פון יענער צייט, ווי זשאַן זשאַק רוסאָ, האָבען זיך געוואונדערט, ווי אַזוי עס האָט בכלל געקאָנט עקזיסטירען אַזוי לאַנג האָס פערדאָרבענע לאַנד מיט אַ פערפוילטער העכערער געזעלשאַפט און מיט אַ געפאַלענער ביז צו דער לעצטער מדרגה פּויערישער בעפעל־קערונג. ווי פערדאָרבען און דעמאָראַ־ליזירט איז געווען דענסטמאָל די שליאַכטא קאָן מען זעהען דערפון, אַז פאַר דער ערשטער טיילונג פון פּוילען (1772) האָט זיך דער רוסי־שער אַמבאַסאַדאָר אין וואַרשוי שטאָקעל־בערג געהאַלטען פאַר בערעכטיגט צו שרייי־בען דער קייסערין יעקאַטערינאַ, אַז זי קאָן זיך רוהיג נעהמען פערווירקליכען איהרע פּלענער בנוגע צו פּוילען, ווייל „ער האָט ביי זיך אין דער קעשענע דעם טאַריף פאַר דעם פּאַטריאָ־טיזם פון דעם רוב פּוילישע געזעץ־געבער". און ווירקליך, דער פערראַט און מלוכה־פערברעכען פון דער שליאַכטא האָבען כמעט קיין גלייכען ניט אין דער געשיכטע פון דער וועלט. די קלינגענ־דע פּוילישע נעמען — פעליקס פּאָטאָצקי, העטמאַן בראַניצקי, גענעראַל רזשע־וואוסקי — פערנעהמען דעם חשוב'סטען אָרט אין דער רשימה פון פּוילען'ס פאָלקס־פערערעטער. שרעקליכע טעג האָט אי־בערגעלעבט פּוילען. „אַ געוואַלטיגער חורבן— שרייבט דער היסטאָריקער זיבעל — ווי די וועלט האָט עס ניט געזעהן שרעקליכער זינט דעם חורבן פון ירושלים". קאָסטיושקאָ, דער אמת'ער פאָלקס־העלד, אָנגעקומען פון אַמעריקאַ, וואו ער האָט אָנטייל גענומען אין דער פרייהייטס־מלחמה, האָט גענומען וועקען דאָס פאָלק, די גרויסע פּויערישע מאַסע. זיין אָרגאַניזאַטאָרישער טאַלאַנט, זיין איבערגעבענ־הייט צום פאָלק האָט וואונדער געשאַפען. זיין פּויערישע אַרמעע, די „קאָסאַרען", האָבען מיט טייכען בלוט פערטיידיגט דאָס פאָטערלאַנד — שפּעט, אומזיסט. דער יום הדין איז געקומען. פּוילען, אַלס מלוכה, האָט אויפגעהערט צו לע־בען. עס איז אַזוי ווייט פערפוילט געוואָרען, אַז קיין שום אָנשטרענגונג פון פאָלק האָט שוין ניט געקאָנט העלפען. און אויב אַזאַ קאָנ־סערוואַטיווער היסטאָריקער ווי טרייטשקע זאָגט, אַז „קיין מאָל איז אַ פאָלק ניט פער־ניכטעט געוואָרען אַזוי כשר לויט זיין אמת'ן פערדיענסט, ווי די פּאָליאַקען", האָבען די טראַ־גישע ווערטער אַ שייכות נור צו דעם הערשענ־דען קלאַס פון דער שליאַכטא.

אין אַ צווייטען אַרטיקעל וועל איך זיך אָב־שטעלען אויף דעם תוך פון דעם פערגאַנגענעם יאָהרהונדערט אין פּוילען'ס געשיכטע. און מיר וועלען זעהען, אַז עד היום ענטוויקעלט זיך יענער אַלטער היסטאָרישער עקאָנאָמי־שער קאַמפּף. מיר וועלען זעהן, אַז דער קאַמפּף האָט אָנגענומען גאַנץ מאָדערנע פאָר־מען, אַז אין דער אידישער מפּלה זיינען, ווי שטענדיג, פּעראינטערעסירט נאָר די הער־שענדע קלאַסען מיט דער שליאַכטא בראַש.

דר. מ. נאַחימזאָן:

# דאָס אַנעקסיאָנס - פּראָבלעם און די סאָציאַל-דעמאָקראַטיע

צוויי יאָהר געדויערט דער וועלט־קריעג... דער מענשליכער געדאַנק איז קוים אימשטאַנד צו בעגרייפען די גאַנצע בעדייטונג פון דעם דאָזי־גען פאַקט; קיין מענשליכעס אויג איז ניט ביכולת איצט צו זעהן די רעזולטאַטען, וועלכע דער דאָזיגער פאַקט וועט מיט זיך ברענגען. מיר לעבען איבער אַ גוואַלטיגע ווירטשאַפטליכע, סאָ־ציאַלע און פּאָליטישע איבערקעהרעניש, וועלכע וועט זיך לאַזען שפּירען צעהנדליגער יאָהרען נאָך דעם סוף פון דעם איצטיגען וועלט־קריעג. וועלען

די מיכוכה־גרעניצען בלייבען דיזעלבע נאָך דעם דאָזיגען מורא׳דיגען שטורם? וועט די פּיעל־פארביגע פּאָליטישע קארטע פון אייראָפּא בליי־בען די אלטע, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס אלץ ארום פארענדערט זיך? עס איז קוים מעגליך. נאָך אזעלכע ערשיטערונגען וויים ניט די „גע־שיכטע" פון דעם סטאַטוס קוואַ אנטע (פאַר מלחמה־צושטאַנד), האָט ערקלעהרט דער דייטשער קאנצלער פאָן בעטמאן האָלוועג אין רייכסטאג דעם 5טען אפּריל 1916. די געשיכטע, ד. ה. די הערשענדע קלאַ־סען, וועלכע מאַכען די געשיכטע, קעמפּפען טאקע, כדי צו ענדערען די פּאָליטישע קארטע און צו פארגרעסערען זייער מאכט. ניט די „גע־שיכטע", נור די הערשענדע קלאַסען זיינען פּער־אנטוואָרטליך פאר די אנעקסיעס און פאר די פאָלגען, וואָס די דאָזיגע אנעקסיעס וועלען מיט זיך ברענגען.

ווען בעטמאן האָלוועג האָט די אויבען דער־מאָהנטע ווערטער ארויסגעזאָגט אין רייכסטאג, האָט די דייטשע אנעקסיאָניסטישע בעוועגונג דערגרייכט איהר העכסטען פּונקט.

א פיבערהאפטע אויפרעגונג האָט ארומגע־כאַפּט ניט נור די סאמע ברייטע שיכטען פון ביר־גערטום, נור אויך א טייל פון׳ם אָרגאַניזירטען פּראָלעטאריאט. א מבול פון בראָשורען, פון גע־היימע און עפענטליכע מעמאָראנדומען צו דעם קאנצלער, פון פערזאמלונגען און געהיימע בעראַ־טונגען צו גונסטען פון אנעקסיעס האָט זיך א גאָס געטהאָן אויף דייטשלאַנד. עס האָט געשאַלט פון אלע טיילען פון דער מדינה, פון אלע דערפער און שטעדט כמעט ביז יוני 1916. עס האָט זיך נעדרוכט, אז דייטשלאנד איז משוגע געוואָרען אויף אנעקסיעס.

ערשט אין דער לעצטער צייט האָט מען זיך אָנגעהויבען אויסצוטשוכען פון דער אנעקסיאָ־ניסטישער משוגעת און מען הויבט אָן זיך צו צו קוקען צו דער רעאלער ווירקליכקייט. די נייע אָפענסיווע פון׳ם פיער־פערבאנד, גאנץ גלייך, וועלכע רעזולטאטען זי וועט האָבען, האָט ארויס־געוויזען, דאָס דייטשלאנד׳ס געגנער זיינען נאָך ניט בעזיעגט, דאָס עס איז נאָך צו פריה צו פייערן א נצחון. אין דער זעלבער צייט האָזט זיך דער הונגער אין דייטשלאנד שטארק פיהלען; די אונ־צופריעדענהייט אין דער בעפעלקערונג וואקסט; אין א סך שטעדט האָט זי אָנגענומען די פאָרם פון אָפענע בונטען; אויך צווישען די סאָלדאטען קומען עפטער פאָר מרידות. און הגם עס איז נאָך ניט קענטיג, דאָס דער ווידערשטאנד פון דייטש־לאנד זאָל דורך די דאָזיגע פאקטען אָבגעשוואכט ווערען, איז עס דאָך א התראה פאר די הערשענ־דע קלאַסען, דאָס זיי זאָלען ניט אָנציהען צו שטארק דעם בויגען, כדי די אָבגעשאָסענע פייל זאָל זיי דערנאָך אליין ניט טרעפען...

אפילו בעטמאן האָלוועג אליין איז ניט לאנג שארף ארויסגעטראָטען אין רייכסטאג געגען די אולטראאנעקסיאָניסטען. כאראקטעריסטישער איז אפשר די אָפיציעזע ערקלעהרונג פון דער „נאָרד־דייטשער אלגעמיינער צייטונג" פון 10טען יולי, 1916, דאָס אויך ביסמארק איז געווען גע־נען אנעקסיעס פון זעלבסטשטענדיגע פעלקער און דאָס די דאָזיגע פּאָליטיק דארף אונז דיענען אלס ריכטשנור אויף אין דער איצטיגער צייט.

דארפען מיר דערפון דרינגען, דאָס די דיי־טשע רעגיערונג איז געגען אנעקסיעס? לחלוטין ניט. געוויס האָט זיך איהר אנעקסיאָנס־פּראָ־גראם געענדערט. מ׳דארף נור פערגלייכען די רעדע פון קאנצלער פון 5טען אפּריל און די ער־קלעהרונג פון דער נאָרד־דייטשער אלגעמיינער צייטונג פון 8טען יולי. דעם 5טען אפּריל האָט בעטמאן געזאָגט:

„מיר זיינען געגאנגען אין דער מלחמה, כדי צו פערטיידיגען אונזער פאַטערלאנד, אָבער דאָס, וואָס איז געווען, איז מעהר ישטאָ, די געשיכטע איז מיט אייזערנע שריט געגאנגען פארווערטס, עס גיט קיין צורק. ניט מיר און ניט עסטרייך־אונגאַרן האָבען געוואלט אויפהויבען די פּוילישע פראַגע, דער גורל פון די שלאַכטען האָט די דאָזיגע פראגע אויפגעהויבען. איצט׳ וואַרט די פראגע אויף איהר לעזונג. דייטשלאַנד און עסט־רייך־אונגאַרן מוזען און וועלען זי לעזען. נאָך אַזעלכע אונגעהייערע געשעהענישען ווייס ניט די גע־שיכטע פון סטאַטוס קוואָ אַנ־טע (פאר־מלחמה־צושטאַנד). נאָך דער מלחמה וועט פּוילען, וועלכע דער רוסישער טשינאָוניק האָט גע־טראָטען מיט די פיס, וועלכע דער קאָזאַק האָט פער־לאָזען, נאָכדעם ווי ער האָט חרוב געמאכט דאָס לאַנד, ניט עקזיסטירען מעהר. הערר אַסקוויט רעדט אין זיינע פרידענס־בעדינגונגען פון דעם נאַציאָנאַלי־טעטס־פּרינציפּ. ווען ער טהוט עס און ווען ער זאָל זיך אַריינטראכטען און דער לאַגע פון דעם ניט בעזיעגטען און ניט צו בעזיעגענדען געגנער, קען ער דעמאָרט אָננעהמען, דאָס דייטשלאַנד וועט מיט׳ן גוטען ווילען אָבגעבען צוריק דעם רעאקציאָנערען רוסלאנד די פעלקער צווישען דעם באַלטישען ים און די וואָהלינישע זומפּען, וועלכע זיינען בעפרייט געווארען פון דייטשלאַנד און פון איהרע פערבינדעטע, מעגען עס זיין פּאָליאַקען, באַל־טען, ליטוויער אָדער לעטען? ניין, רוסלאַנד דאַרף ניט צום צווייטען מאָל בעפאַלען מיט איהרע חילות די ניט־בעשיצטע גרעניץ פון מזרח־און מערב־פריי־סען, זי דארף ניט נאָך אַמאָל מיט דער הילף פון פראנצויזישען געלד בענוצען דייטשלאַנד אלס אן אינוואַזיאָנס־טויער און אריינדרינגען אין דעם ניט־בעשיצטען דייטשלאַנד. און ווען עמיצער גלויבט, דאס מיר וועלען אָהן פולער זיכערהייט פאר אונזער צוקונפט אָבגעבען צוריק די בעזעצטע לענדער אין מערב, אויף וועלכע עס איז געפלאָסען דאָס בלוט פון אונזער פאָלק — מיר וועלען זיך שאַפען רע־אַלע גאַראַנטיעס, דאָס בעלגיען זאָל ניט זיין



די מיכוכה־גרעניצען בלייבען דיזעלבע נאָך דעם דאָזיגען מורא׳דיגען שטורם? וועט די פּיעל־פארביגע פּאָליטישע קארטע פון אייראָפּא בליי־בען די אלטע, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס אלץ ארום פארענדערט זיך? עס איז קוים מעגליך. נאָך אזעלכע ערשיטערונגען וויים ניט די „גע־שיכטע" פון דעם סטאַטוס קוואָ אנטע (פאַר מלחמה־צושטאַנד), האָט ערקלעהרט דער דייטשער קאנצלער פאָן בעטמאן האָלוועג אין רייכסטאג דעם 5טען אפּריל 1916. די געשיכטע, ד. ה. די הערשענדע קלאַ־סען, וועלכע מאַכען די געשיכטע, קעמפּפען טאקע, כדי צו ענדערען די פּאָליטישע קארטע און צו פארגרעסערען זייער מאכט. ניט די „גע־שיכטע", נור די הערשענדע קלאַסען זיינען פּער־אנטוואָרטליך פאר די אנעקסיעס און פאר די פאָלגען, וואָס די דאָזיגע אנעקסיעס וועלען מיט זיך ברענגען.

ווען בעטמאן האָלוועג האָט די אויבען דער־מאָהנטע ווערטער ארויסגעזאָגט אין רייכסטאג, האָט די דייטשע אנעקסיאָניסטישע בעוועגונג דערגרייכט איהר העכסטען פּונקט.

א פיבערהאפטע אויפרעגונג האָט ארומגע־כאַפּט ניט נור די סאמע ברייטע שיכטען פון ביר־גערטום, נור אויך א טייל פון׳ם אָרגאַניזירטען פּראָלעטאריאט. א מבול פון בראָשורען, פון גע־היימע און עפענטליכע מעמאָראנדומען צו דעם קאנצלער, פון פערזאמלונגען און געהיימע בעראַ־טונגען צו גונסטען פון אנעקסיעס האָט זיך א גאָס געטהאָן אויף דייטשלאַנד. עס האָט געשאַלט פון אלע טיילען פון דער מדינה, פון אלע דערפער און שטעדט כמעט ביז יוני 1916. עס האָט זיך נעדרוכט, אז דייטשלאנד איז משוגע געוואָרען אויף אנעקסיעס.

ערשט אין דער לעצטער צייט האָט מען זיך אָנגעהויבען אויסצוטשוכען פון דער אנעקסיאָ־ניסטישער משוגעת און מען הויבט אָן זיך צו צו קוקען צו דער רעאלער ווירקליכקייט. די נייע אָפענסיווע פון׳ם פיער־פערבאנד, גאנץ גלייך, וועלכע רעזולטאטען זי וועט האָבען, האָט ארויס־געוויזען, דאָס דייטשלאנד׳ס געגנער זיינען נאָך ניט בעזיעגט, דאָס עס איז נאָך צו פריה צו פייערן א נצחון. אין דער זעלבער צייט האָזט זיך דער הונגער אין דייטשלאנד שטארק פיהלען; די אונ־צופריעדענהייט אין דער בעפעלקערונג וואקסט; אין א סך שטעדט האָט זי אָנגענומען די פאָרם פון אָפענע בונטען; אויך צווישען די סאָלדאטען קומען עפטער פאָר מרידות. און הגם עס איז נאָך ניט קענטיג, דאָס דער ווידערשטאנד פון דייטש־לאנד זאָל דורך די דאָזיגע פאקטען אָבגעשוואכט ווערען, איז עס דאָך א התראה פאר די הערשענ־דע קלאַסען, דאָס זיי זאָלען ניט אָנציהען צו שטארק דעם בויגען, כדי די אָבגעשאָסענע פייל זאָל זיי דערנאָך אליין ניט טרעפען...

אפילו בעטמאן האָלוועג אליין איז ניט לאנג שארף ארויסגעטראָטען אין רייכסטאג געגען די אולטראאנעקסיאָניסטען. כאראקטעריסטישער

קיין ענגליש־פראַנצויזישער וואַסאַלען־שטאַאַט, דאָס זי זאָל מיליטעריש און ווירטשאַפטליך ניט פאַרשטעלען מיט זיך א פעסטונג געגען דייטשלאַנד. אויך דאָ גיט עס קיין שום „סטאַטוס־קוו אַ־אַנטע", אויך דאָ קען ניט דייטשלאַנד דערלאַזען, דאָס דאָס לאַנג אונטערדריקטע פראַמאַנדישעס פאָלק זאָל ווערען פערוועלשט (אסימילירט מיט דעם פראַנצויזישען טייל פון בעלגיען). און ווען מיר קוקען איבער די גרעניצען פון אויראָפּאַ... אונזערע נצחונות וועלען אונז גאַראַנטירען אַ קאָלאָניאַל־בעזיץ און וועלען עפענען פאַר דעם דייטשען אונטערנעהמונגס־גייסט אַ נייע פרוכט־ברענגענדע טעטיגקייט".

דעמאָרט האָט זיך בעטמאַן נאָך ארומגעטראָגען מיט א גרויסען עראָבערונגס־פּלאַן, וועלכער האָט געדאַרפט ברענגען אונטער דייטשלאַנד'ס ממשלה ניט נור פּוילען, ליטא, ווייס־רוסלאַנד און קורלאַנד, נור אויך בעלגיען און אייניגע טייל פון פראַנקרייך. דעם אַטען יולי ערקלעהרט אָבער די „נאָרד־דייטשע אלגעמיינע צייטונג", פערטהיידיגענדיג דעם קאַנצלער געגען די אָנפאַלען פון די אולטראַ־אַנעקסיאָניסטען.

„ווען די אַריינפאַל־טויערן אין דייטשלאַנד'ס האַרץ וועלען בעפרייט ווערען פון פרעמדען אויגפדום, ווען רוסלאַנד וועט ווערען אָבגעוואַרפען ביז הינטער די טייכען, וועלכע וועלען אַרום אַ קירצערע גרענעץ געבען דייטשלאַנד אַ בעסערען שוץ, ווען די ווירטשאַפטליכע ענטוויקלונג פון דייטשלאַנד זאָל זיין געזיכערט אין דער גאַנצער וועלט — איז דאָס ניט קיין גרויסער ציעל?"

דאָ איז שוין די שפּראַך אביסעל מעסיגער געוואָרען, זי בלייבט נאָך אָבער טונקעל, לאָזט זיך פערשיעדען אויסטייטשען. וואהרשיינליך, איז דער דייטשער „פאָרווערטס" געדעכט, ווען ער טייטשט אויס די דאָזיגע נייע ערקלעהרונג פון בעטמאַן אין דעם זין, דאָס אין רוסלאַנד שטרעבט מען צו מאַכען אנעקסיעס, און מערב אבער, וויל מען בעלגיען מיליטעריש און ווירטשאַפטליך אונטער־אָכען, ניט שטרעבענדיג צו אָפענע אנעקסיעס. זעלבסטפערשטענדליך, אז ביי אזעלכע בעדינגונגען איז לחלוטין אונמעגליך צו רעדען וועגען א שלום...

כאַראַקטעריסטיש פאַר דער שטימונג פון די בורזשואזע קרייזען אין דייטשלאַנד צום סוף פון צווייטען קריעגס־יאָהר איז דער פאַקט, דאָס עס האָט זיך געבילדעט א נאַציאָנאַלער קאָמיטעט, אין וועלכען עס נעהמען אַן אנטהייל בעדייטענדע פּאָליטיקער, וועלכער שטרעבט צו אנעקסיעס אין מזרח און צו „רעאַלע גאַראַנטיעס" אין מערב.

דער אינטימער פריינד פון קייזער און בעדייטענדער מיליטער־פּאָליטישער שריפטשטעלער, פּראָפ. האַנס דעלבריק האָט דעם 21טען יולי פערעפענטליכט אַן ארטיקעל אין „טאָג", אין וועלכען ער שטעלט ארויס דעם גרונדזאַץ: „דיווידע עט אימפּעראַ" (טייל און

ה ע ר ש), אריינטראָגען הקוקי דעות צווישען די געגנער אלס לייט־מאָטיוו פון דער קינפטיגער דייטשער פּאָליטיק, מיט הערמען, פרעגט ער, דאוף זיך דייטשלאַנד אין דער צוקונפט פערבינדען?

דער רוסישער מאַרק וועט פאַר דייטשלאַנד אין דער צוקונפט טאַקע האָבען א גרויסע בעדייטונג. „כדי אָבער רוסלאַנד'ס פריינדשאַפט צו געווינען", זאָגט ער, „מוזען מיר מקריב זיין אָדער פּוילען און קורלאַנד אדער די טערקיי, און דאָס איז פאַר אונז אונמעגליך"... דעלבריק האַלט, אז די אנעקסיע פון פּוילען און קורלאַנד איז פאַר דייטשלאַנד וויכטיגער, ווי די ערהאַלטונג פון דעם רוסישען מאַרק. אזוי רעכענען זיך דאָס די אימפּעריאַליסטען מיט די אמת'ע אינטערעסען פון פאָלק!...

דער זעלבער דעלבריק איז אָבער געגען אנעקסיע אין מערב־אייראָפּאַ, ווייל דייטשלאַנד וועט זיך דאָרט אָנשטויסען אויף א העפטיגען נאַציאָנאַלען ווידערשטאַנד מצד די אנעקסירטע פעלקער. „מיר וועלען מוזען", זאָגט ער, „אזוי רעגירען אין מערב־ אייראָפּאַ, ווי פאַסקעוויטש און מוראַוויעוו האָבען רעגירט אין פּוילען און ליטע. מיר וועלען מוזען נאָך האַרטער רעגירען, ווייל פאַסקעוויטש און מוראַוויאָוו האָבען דער עיקר געהאַט צו טאָן מיט די העכערע קלאַסען, און מיר וועלען מוזען בעקעמפפען דעם פּאַסיווען און אַקטיווען ווידערשטאַנד פון די בריי־טע פאָלקס־מאַסען. אונזער אויבער־הערשאַפט אין מערב אייראָפּאַ, וועלכע וועט אויך בעדייטען די אונטערוואַרפונג פון ענגלאַנד, וועט פאַנאַנדערטייל־ען אייראָפּאַ צווישען אונז און רוסלאַנד; אויך ביי אונז אין לאַנד וועלען מיר מוזען איבערנעהמען א סך פון די רוסישע מלוכה־מעטאָדען, און דער דרוק, וועלכער וועט ליגען אויף גאַנץ אייראָפּאַ, וועט געוויס ברענגען צו נייע מלחמות און קאַטאַסטראָפעס"...

דאָס איז זעהר ריכטיג. אָבער דיזעלבע ווירקונג וועט האָבען י ע ד ע אנעקסיע: די פּאָליאַקען ווינשען גאָר ניט די דייטשע הערשאַפט. האָט דעלבריק פערגעסען, וואס פאַר א געפעהרליכען איינפלוס עס האָט געהאַט אויף דער דייטשער פּאָליטיק דער קאַמפּף געגען די פּאָליאַקען אין פּויזען און שלעזיען? האָט דען ניט דער דאָזיגער קאַמפּף געמאַכט דייטשלאַנד פאַר א מיטהעלפער פון דער רוסישער רעאַקציע?

די סאָציאַל־דעמאָקראַטיע האָט זיך שטענדיג ארויסגעזאָגט ענטשיעדען געגען יעדע אנעקסיאָנס־פּאָליטיק. א בעשלוס אין דעם זין האָט ארויסגעטראָגען אויף דער פּאַרטיי־אויסשוס סוף יולי 1916. וואס פאַר א בעדייטונג אבער האָבען די אלע בעשלוסען און ערקלערונגען, ווען די מעהרהייט פון דער פּאַרטיי האָט פּאַקטיש פערטיידיגט בעטמאַן־האָלוועג'ס פּאָליטיק אין אַלע פאַזען פונ'ם קריעג? די סאָציאַל־פּאַטריאָטען פּרובען זיך איינשמועסען דעם עולם,

דאָס בעטמאַן איז געגען אַנעקסיעס. קיין מענש אין אויסלאַנד גלויבט זיי אָבער ניט, און כל זמן זיי פערטיידיגען די פּאָליטיק פון דער רע־גירונג, נעהמען זיי אויף זיך אויך די פּרעאַנט־וואָרטליכקייט פאַר די קינפטיגע אַנעקסיעס. די „פּאַטריאָטישע" מעהרהייט פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּראַקציע מיינט טאַקי אויף אַן אמת „בעפרייען" די פּאָליאַקען. וועניגס־טענס האָט שייידעמאַן אין דעם זין גערעדט אין רייכסטאָג דעם 6־טען אַפּריל 1916.

עס איז אַלגעמיין בעקאַנט, דאָס איינצעלנע חברים זיינען פאַר אַנעקסיעס אין מזרח. ווייטער פון אַלעמען נעהמט פּערענעסטאָרפער, וועלכער וויל פעריאַגען רוסלאַנד פון אייראָפּאַ. אויך וואָלפגאַנג היינע זעהט אין די רוסען אַ באַרבאַרישע עראָבערונגס־לוסטיגע ראַסע, וועלכע מ׳דאַרף האַלטען אין צוים.

פאַר דער שטימונג פון דעם דאָזיגען מין „סאָציאַל־דעמאָקראַטען", וועלכע פערטרעטען איצט אין דער אמת׳ן די אידעאָלאָגיע פון׳ם אימפּעריאַליזם, איז כאַראַקטעריסטיש אַן אַרטיקעל פון היינע׳ן. אין דער גרויס קאַפּיטאַליסטישער „פראַנקפורטער צייטונג" שרייבט דער „סאָציאַל־דעמאָקראַטישער" רייכסטאָג־דעפּוטאַט וו. היינע אין אַן אַרטיקעל וועלט־מאַכט־פּאָליטיק (פון 7־טען און 8־טען מאַי, 1915) פאָלגענדעס: אַ פריהער שטרייבט ער אונטער, דאָס עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אַז דייטשלאַנד מוז פיהרען וועלט־מאַכט־פּאָליטיק. דערנאָך זאָגט ער: „דאָס דייטשע פאָלק פיהלט, דאָס עס איז מסוגל צו וועלט־מאַכט־שטעלונג". מיט דעם זאָל אַבער ניט געזאָגט ווערען, גיט ער ווייטער צו, דאָס דייטשלאַנד וויל בעהערשען די אַנדערע מלוכות. דייטשלאַנד איז צופיעל געבילדעט. „און דער־פאַר דאַרפען מיר רוים און זיכערהייט"... ער ווייזט אַן אויף רוסלאַנד׳ס דראַנג נאָך פערגרעסערונג, וואָס „איז ניט קיין קאַפּריז פון אַ וויל־קירליכער פּאָליטיק, נור אַן אומגליק פאַר דער דאָזיגער מדינה." אויף וויפיעל מיר קענען פאַראויסזעהן, קען זיך דער דאָזיגער דראַנג נאָך פערגרעסערונג פון דעם רוסענטום צוליעב ראַסע־סבות, קולטור־מדרגה און מלוכה־פאָרם אויסדרי־קען נור אין קריעגערישע עראָבערונגען.

זעלבסטפערשטענדליך, דאָס מיר האַלטען פאַר איבריג צו פּאָלעמיזירען מיט דער דאָזיגער מאָדערנער „ראַסען־און געשיכטס־פילאָזאָפיע" פון היינע׳ן, וועלכער האָט קיינמאָל ניט דורכגעפיהלט דעם סאָציאַליזם. היינע מאַכט ניט, נאַטירליך, פון זיין פילאָזאָפיע די שלום־פאָלגערונג, דאָס דייטשלאַנד דאַרף פערניכטען רוסלאַנד. ניין. דייטשלאַנד זאָל זיך פעראייניגען מיט ענגלאַנד געגען רוסלאַנד... „דייטשלאַנד מוז צוזאַמען מיט זיינע שכנים, וועמען עס דראָהט דיזעלבע סכנה מצד רוסלאַנד, זיין און בלייבען די שטאַרקסטע קאָנטינענטאַלע מאַכט פון אייראָפּאַ".

דאָס איז די שטימונג פון די „קאָנטינענטאַל־פּאָליטיקער" אונטער די דייטשע „סאָציאַל־אַנעקסיאָניסטען": זיי ווינשען אַ שאַרף אויסגעשפּראָכענע פּאָליטיק געגען רוסלאַנד, מיט אָדער אָהן דער היקף פון ענגלאַנד. זיי שטרעבען צו שליסען אַ בונד מיט עסטרייך־אונגאַרן און, ווען מענליך, אויך מיט בולגאַריען און מיט דער טערקיי. די דאָזיגע פּאָליטיק בעגעגענט אַ ווידערשטאַנד אויך אין די רייהען פון די „סאָציאַל־פּאַטריאָטען". זעהר אינטערעסאַנט זיינען צוויי אַרטיקלען פון הוע, דעם פיהרער פון די בערג־אַרבייטער, אין דער קאָרעספּאָנדענצבלאַט פון דער גענעראַל־קאָמיסיע פון די געווערקשאַפטען (פון 20־טען און 27־טען מאַי 1916). ער אונטערזוכט די ענטוויקלונגס־מעגליכקייטען פון אַ זעלבסטשטענדיגער פּוילישער מלוכה און מיינט:

„אָהן דעם אימפּאָרט פון קאָוקס און אייזען־רודע וועט אַזאַ מלוכה קוים זיין אימשטאַנד צו ענטוויקלען איהר אייזען־און שטאָהל־אינדוס־טריע. אויך פאַר דער מלחמה האָט זיך די אינ־דוסטריע געקענט ענטוויקלען אַ דאַנק דעם, וואָס דער אימפּאָרט פון אייזען איז געווען בעלעגט מיט אַן אויסערגעוועהנליך הויכען אָבצאָהל, וואָס האָט ניט דערלאַזען צו דער געפעהרליכער קאָנ־קורענץ מצד דעם מערב. פּוילען איז אויך גע־ווען בעגייסטערט דורך דער צופוהר פון אויס־געצייכענטער דרום־רוסישער אייזען־רודע, דורך גרויסע מלוכה־בעשטעלונגען און דורך אַ געזי־כערטעס גוואַלטיגעס הינטערלאַנד אין מזרח אַלס אַבזאַץ־געביעט... אַ זעלבסטשטענדיגע פּוילישע מלוכה קען גאָר ניט קלערען וועגען דעם, אַז דער הויכער טאַריף זאָל אויך בלייבען אויף ווייטער; די בעזייטיגונג פון דעם אייזען־אָבצאָהל וועט ברענגען דערצו, דאָס די פּוילישע אינדוס־טריע וועט מוזען קאָנקורירען ניט נור מיט דער ביליגער פּראָדוצירענדער אויבער־שלעזישער און מעהריש־שלעזישער אינדוסטריע, נור אויך מיט דער ענטוויקלונגס־פעהיגער דרום־רוסישער אייזען־און שטאָהל־אינדוסטריע, וועלכע געפינט זיך אין אַ סך גינסטיגערע נאַטירליכע בעדינגונגען ווי די פּוילישע אינדוסטריע. . . אַ צאָל־אָבמאַך צווישען פּוילען מיט דייטשלאַנד און עסטרייך וואָלט אויך ניט געווען קיין גרויסע ישועה פאַר דער פּוילישער אינדוסטריע, ווייל דאָס שכנ׳ישע אויבער־שלעזיען פיהלט שוין לאַנג אַ מאַנגעל אין גוטע היימישע אייזען־רודע, אויך עסטרייך האָט ניט קיין עודף פון דעם מין און צו דערצו קלאָגען זיך נאָך די אויבער־שלעזישע אונטערנעהמער, דאָס עס פעהלט זיי אַ נאָהענטער, גרויסער אַבזאַץ־געביט"...

הוע מיינט, דאָס מ׳קען רוסלאַנד צווינגען, זי זאָל ערלויבען דער פּוילישער אינדוסטריע פריי

אָבזעצען איהרע סחורות אין רוסלאַנד. הוע איז אַלזאָ פאַר אַ האַנדעלס־ווירטשאַפטליכען אימ־פּעראַליזם... עס איז קלאָר, דאָס דער דאָזיגער אימפּעריאַליזם איז בלויז אַ פאַנטאַזיע, געבאָ־רען אין דער משוגע׳נער קריעגס־צייט. קיין שום מלוכה וועט ניט ערלויבען, דאָס מען זאָל איהר פאַרשרייבען, ווי אַזוי איינצואָרדנען איהר האַנדעלס־ווירטשאַפטליכע טעטיגקייט. דאָס אַריינמישען־זיך אין דער ווירטשאַפטליכער פריי־הייט פון אַ זעלבסטשטענדיגער מלוכה איז דער זיכערסטער מיטעל אַריינצוציהען די דאָזיגע מלוכה אין אַ קריעג. דערצו וועלען די דאָזיגע מאַסנאַהמען בעשיינפּערליך ווייזען די פּאָליא־קען, ווי אָבהענגיג זיי זיינען פון׳ם רוסישען מאַרק, און דאָס וועט זיי מאַכען געניינגט צו שליסען אַ פּאָליטישען בונד מיט רוסלאַנד.

מען זעהט, דאָס די רעאַלע ווירטשאַפטליכע בעטראַכטונגען זיינען געגען אַנעקסיעס אויך אין מזרח. שוין ניט רעדענדיג דערפון, דאָס אַזעל־כע אַנעקסיעס וועלען בילדען צינד־שטאָף פאַר נייע מלחמות. דער שרייבער פון די דאָזיגע שורות האָט שוין אין אָנהויב פון דער מלחמה אָנגעוויזען אויף דעם, דאָס די פראַגע וועגען אַנעקסיעס שטעהט איצט גאַנץ אַנדערש ווי אַ מאָל, דאָס יעדע אָברייסונג פון אַ וועלכען־עס־איז געביט מאַכט טיעפע וואונדען אין דעם גאַנ־צען ווירטשאַפטליכען אָרגאַניזם. רענער, וועל־כער איז פאַר דער פראַייניגונג פון פּוילען מיט עסטרייך, שרייבט אבער זעהר ריכטיג געגען דער אַנעקסיע פון גאַליציען:

„נאָך מיט פופציג יאָהר צוריק האָט מען גע־קענט גאַנצע געביטען אָברייסען אָדער פעראייי־ניגען גאַנץ גרינג, מיט הונדערט יאָהר צוריק איז די איינציגע אונבעקוועמליכקייט פון אַזאַ ענדע־רונג בעשטאַנען אין דעם, וואָס דער בירגער האָט אויפסניי געדאַרפט שווערען טרייהייט דעם נייעם הערשער. איין געגענד מיט דער צווייי־טער איז געווען שוואַך פערבונדען דורך שלעכ־טע וועגען און דורך אַ קלעגליכען האַנדעל. די אינדוסטריעלע ענטוויקלונג האָט אבער אַזוי ענג פערבונדען איין געגענד מיט דער צווייטער, דאָס די איינצעלנע בעל הבית׳ישקייט איז איצט אָב־הענגיג פון דעם גאַנצען ווירטשאַפטליכען מעכאַ־ניזם" (ווייַענער „אַרבייטער־צייטונג" פון 17־טען אָקטאָבער 1915).

צוליעב דעם טעם וועהרט מען זיך אין דייטש־לאַנד מעהר געגען אַנעקסיעס אין מערב ווי אין מזרח, ווייל מען זעהט ניט דעם פאַקט, דאָס פּוילען איז ווירטשאַפטליך ענג פערבונדען מיט רוסלאַנד. צוליעב דעמזעלבען טעם מוז מען אויך זיין געגען דער גוואַלטזאַמער איינגלידע־רונג פון בעלגיען אין דעם דייטשען ווירט־שאַפטס־פערבאַנד; אַזאַ איינגלידערונג וועט, ווי איך האָב עס דערוויזען אין דער „נייער צייט", רואינירען די בעלגישע אינדוסטריע. און דאָך זיינען פאַרהאַן אַ סך „סאָציאַל־דעמאָקראַטען", וועלכע זיינען אָנהענגער פון דער דאָזיגער אי־דעע!

ווי געזאָגט, איז די דייטשע סאָציאַל־דעמאָ־קראַטיע געגען פּאָליטישע אַנעקסיעס אין מערב מיט דער, אויב מיר האָבען קיין טעות ניט, איינ־ציגער אויסנאַהם פון דעם אָפענעם רענעגאַט דר. לענש, וועלכער פאָדערט די אַנעקסיע פון דער פראַנצויזישער פעסטונג, בעלפאָר. דערפאַר איז אָבער זעהר שטאַרק אין דער סאָציאַל־דעמאָ־קראַטיע די שטימונג פאַר קאָלאָניעס. די וועלט־פּאָליטיש אָריענטירטע „סאָציאַל־אימפּעריאַליס־טען" טרעטען אַרויס ניט געגען רוסלאַנד, נור געגען ענגלאַנד, צום ביישפּיעל קוועסעל, לענש, קונאָוו און אַנדערע. קוועסעל שרייבט אין נו־מער 10 פון די „סאָציאַליסטישע מאָנאַטס־העפטע" פאַר׳ן יאָהר 1915:

„די קאָלאָניאַל־ווירטשאַפט איז געוואָרען דער פיזישער באַזיס אויך פאַר דער עקזיסטענץ פון׳ם פּראָלעטאַריאַט... די ענטוויקלונג פון דער קאָלאָ־ניזאַציע ליגט דעריבער אין די אינטערעסען פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע."

נאַטירליך ציהט ער דערפון אויך די פּאָלי־טישע קאָנזעקווענצען: קאָלאָניאַל־פּאָליטיק פאַ־דערט פלאָטען־פּאָליטיק און וועלט־מלחמות, און קוועסעל האַלט, דאָס „דיגרעסטעאויפ־גאַבע פון דייטשלאַנד נאָך דער מלחמה וועט בעשטעהן אין דער בעוואַפנונג פון מי־טעל־אייראָפּאַ געגען דער בריטישער ים־הערשאַפט". מיר וועלען נאָך האָבען די געלעגענהייט ברייטער צו בעטראַכטען די פראַגע וועגען דער שטעלונג פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע צו קאָלאָניעס.. בכלל, פערהאַלט זיך די פּאַרטיי נעגאַטיוו בנוגע צו אַנעקסיעס אין אייראָפּאַ. אויך די שטימונג פון די אָרגאַניזירטע אַרבייטער איז געגען דעם. דאָס בעווייזט דער פאַקט, דאָס די שיידעמענער ווילען אַרויסשטעלען בעטמאַנען אַלס אַן אַנטי־אַנעקסיאָניסט. אַן ענערגישער קאַמפּף געגען אַנעקסיעס וועט אַרויסרופען אויך אַ פייערדיגען אָבקלאַנג אין די רייהען פון דעם קלאַסען־בע־וואוסטען פּראָלעטאַריאַט...

מאַקס אַרלין:

# ליטא.

(ריעדער)

.1

## פאַרטאָג.

האָט דער זייגער־גלאָק אין קלויסטער
אויף „פריהמאָרגען" שוין געשלאָגען,
דורך די שפּאַלטען פון די לאָדען
האָט אין שטוב געכומען טאָגען.

הערט אין דרויסען זיך א וואָגען,
האָט מען אויפגעמאַכט די לאָדען,
פאָהרט אין שטאָדט ארויס דער פאַכטער
פול מיט קריעגלאך אָנגעלאָדען.

טריפט א רעגעלע, א קליינער,
קלאַפּט און קלאַפּט ער אויף די שויבען,
אין ביים שיעור פון טיר צושראָקען,
שנאָבלען הונגעריגע טויבען.

.2

## די גנבה.

עמיץ פאָהרט ביינאכט דורך וואלד —
צינדט ניט אָן פאר וועלך קיין שוועבעל.
ווער זשע פאָהרט עס אזוי שפּעט
אָהן א גלאָק אין נאכט און נעבעל? !

צו דער הינטער־טיר פון שיינק
פאָהרט אין שטעדטעל צו א פויער;
מאַכט דער שיינקער אויף פאר איהם
אין דער שטיל דעם שטאנג פון טויער.

לאָדעט מען זיין וואָגען אויס
אין דער פינסטער, שטיל, אין שוויגען, —
אין דעם פּרין׳ס וואלד ביינאכט
האָט ער אָנגעהאקט די צווייגען.

זעצט דער פויער זיך אין שיינק
ביי א פולער פלאש מיט בראנפען.
טרעפט א דאָרפסמאן איהם ביים טיש, —
פאנגט ער אָן זיך איהם צו חנפ׳ען.

.3

## ציגיינער.

זיינען בוידען מיט ציגיינער
אויפ׳ן מארק ביינאָג געקומען,
אויף די שטיוועל. קליידער — גלעקלאך,
אין די האָאָר און קרויזען — בלומען.
מיט קלארנעטען, פידעל, פלייטען,
און מיט בערען אויף די קייטען.
ווערט אין שטעדטעל א געפילדער:
מאמעס דויפען זוכען קינדער,
כאַפּט מען זיי ווי שאָף און רינדער.
טיר און טויער צוגעמאַכט,
ווי אין מיטען נאכט...

ביי דער טיר פון שיינק אין דרויסען
די ציגיינער הוליען, טאנצען.
פול געלעכטער, פול געזאנגען,
אויגען ווינקען, אויגען גראנצען.
זייער ווילדען טאנץ בעגלייטען
די קלארנעטען, פידעל, פלייטען.
מאכען קינדער א געפילדער:
ווען אין גאס ציגיינער זינגען, —
רייסען זיי זיך און זיי שפּרינגען.
טיר און לאָדען צוגעמאַכט,
ווי אין מיטען נאכט.

.4

## נאָכ׳ן רעגען.

אין דער שטילקייט פון דער נאכט
עמיץ געהט ארום און וואכט.
הערט זיך ערגעץ־וואו א זעג
פון א ברעטער־מיהל ביים ברעג.

האָט א פליט אין מיטען וועג
אָבגעשטעלט זיך ביי א ברעג,
אין דעם חושך פון דער נאכט
האָט דער רעגען איהם געבראכט.

אין דעם שטרויענעם געצעלט,
פון דעם רעגען־ווינד פערשטעלט,
האָט די מאנשאפט זיך צוליגט
פון דעם רעגען דורכגעווייקט.

און דער וועכטער אויף א שטיין
זיך צו ווארעמען אליין,
האָט א פייערעל געמאכט
אין דעם חושך פון דער נאכט.

לעאָ דייטש

# די ערשטע פּוילישע אידען-סאָציאַליסטען.

(פון דער סעריע: אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג)

ווי מיר ווייסען שוין, זיינען די פּערזאָנען וואָס האָבען אַנטייל גענומען אין די רעוואָלוציאָנערע קרייזען פון די זיעבציגער יאָהרען געווען טהעטיג כמעט אויסשליסליך צווישען דער הערשענדער בעפעלקערונג אין לאַנד און האָבען זיך דערביי בענוצט נאָר מיט דער רוסישער שפּראַך. אָבער אין דער צווייטער העלפט פון יענעם יאָהרצעהנדליג האָבען זיך שוין גענומען בעוויזען אָנהענגער פון אָרטיגע נאַציאָנאַלע בעזונדערהייטען וואָס האָבען פונדעסטוועגען אַנערקענט דיזעלבע ציעלען און פאָרמען פון קאַמפּף ווי די, וואָס זיינען אָנגענומען געווען אין דער אַלגעמיין-רוסלענדישער בעוועגונג. זיי האָבען בלויז געהאַלטען פאַר נויטווענדיג, דאָס די זאָגענאַנטע „פרעמדע" — אידען, פּאָליאַקען, אוקראַינער — זאָלען פערבלייבען צווישען זייערע אייגענע ברידער און פיהרען די סאָציאַליסטישע פּראָפּאַגאַנדאַ אויף דער שפּראַך פון זייער נאַציאָן.

אויסער ליבערמאַנען, וואָס האָט פערטיידיגט אַזאַ שטאַנדפּונקט אין בעצוג צו אידען, האָבען זיך אין יענער צייט בעוויזען אָנהענגער פון גערויכען די אָרטיגע שפּראַך אויף צווישען די פּאָליאַקען. צווישען דיעזע פּאָליאַקען-„נאַציאָנאַליסטען" האָבען זיך געפונען צוויי אידען, מ ע נ ד ע ל ס אָ ן און ד י ק ש ט י י ן. נאָר איידער איך וועל דערצעהלען וואָס איך ווייס וועגען אָט די צוויי מערקווירדיגע פּערזאָנען, געפין איך פאַר נויטיג כאָטש אין אַלגעמיינע שטריכען ערקלערען דעם צושטאַנד פון פּוילען צו יענער צייט. דאָס איז, דוכט מיר, בעזונדערס וויכטיג איצט, ווען עס הערשען אַזעלכע פיינדליכע בעציהונגען צווישען פּאָליאַקען און אידען.

* * *

נאָך פון גאָר אַלטע צייטען האָבען די אידען, ווי יעדערער ווייס, געהאַט אין פּוילען פערהעלטניסמעסיג פיעל רעכטען, און זיי האָבען פאַר דעם געצאָהלט די פּאָליאַקען מיט דאַנקבאַרקייט און איבערגעבענהייט. אין דער צייט פון לעצטען אויפשטאַנד, צום ביישפּיעל, האָבען די אידען אַרויסגעוויזען זעהר פיעל פּוילישען פּאַטריאָטיזם און, זיך ניט אָבשטעלענדיג פאַר קיינע געפאַהרען, האָבען זיי צוזאַמען מיט די פּאָליאַקען זיך בעטייליגט אין די געוואַגטעסטע אונטערנעהמונגען. מיט איין וואָרט, די אידען האָבען זיך געפיהלט אין פּוילען בעסער ווי אין אירגענד וועלכען אַנדער לאַנד. איבערהויפּט האָבען זיך אַזוי געפיהלט די אינטעליגענטע שיכטען פון דער אידישער בעפעלקערונג.

נאָכדעם ווי דער לעצטער אויפשטאַנד (1863) איז אונטערדריקט געוואָרען, און מען האָט זיך גענומען רוסיפיצירען דעם געגענד מיט געוואַלט, זיינען די פּוילישע אידען אויך געצוואונגען געווען צו לערנען די רוסישע שפּראַך; און, כאָטש אייניגע פון זיי האָבען די רוסישע שפּראַך גאַנץ פריי בעהערשט, האָבען זיי דאָך פאַר זייער מוטער-שפּראַך אַנערקענט ניט רוסיש און ניט אידיש, נאָר פ ו י ל י ש, וועלכע זיי בלעגען געברויכען אפילו אין זייער פּערזענליכען פערקעהר צווישען זיך.

אויך אין אַלע אַנדערע הינזיכטען האָבען די פּוילישע אידען — איך מיין די געבילדעטע צווישען זיי — אין גאַנצען געטיילט די אַנשויאונגען, סימפּאַטיען און שטרעבונגען פון דער אָרטיגער קאַטוילישער בעפעלקערונג. זיי האָט זיך אויסגעוויזען, אַז אַ שלום מיט אַ וועלכען ניט איז טייל פון דער רוסישער בעפעלקערונג, וואָס אונטערדריקט פּוילען, איז אונמעגליך. זיי האָבען אויך געטרוימט פון דעם גליקליכען מאָמענט ווען אַלע טיילען פון דעם צוריסענעם „פאַטערלאַנד" וועלען ווערען פעראייניגט. אָבער די דאָזיגע בעציהונגען און אָנשויאונגען האָבען זיך ראַדיקאַל געענדערט ווען אין רוסלאַנד איז ענטשטאַנען די סאָציאַליסטישע בעוועגונג און מען האָט אָנגעהויבען „געהן אין פאָלק".

אין אָנפאַנג פון דער בעוועגונג זיינען די פּאָליאַקען וואָס האָבען געוואָהנט אין רוסלאַנד און זיינען ערצויגען געוואָרען אין די רוסישע לעהר-אַנשטאַלטען אויך „געגאַנגען אין פאָלק", געפיהרט אַ סאָציאַליסטישע פּראָפּאַגאַנדאַ, זיך בעטייליגט אין דער טעאָריסטישער אַרבייט, א. ז. וו., גלייך מיט די רוסען, אידען, דייטשען און אַנדערע. נאָר אין מיטען פון די זיעבציגער יאָהרען האָבען אייניגע פון זיי בעשלאָסען אַז רוסלאַנד האָט אָהן זיי אויך גענוג טהוער. זיי האָבען דעריבער זיך אומגעקעהרט קיין וואַרשאַ וואו זיי האָבען אָנגעפיהרט זייער סאָציאַליסטישע פּראָפּאַגאַנדאַ צווישען זייערע אייגענע. צווישען די ערשטע אָנהענגער פון דער נייער ריכטונג זיינען געווען ס ט אַ נ י ס לאַ ו ו מ ע נ ד ע ל ס אָ ן און ס ע מ י אָ ן ד י ק ש ט י י ן.

נאָר די טהעטיגקייט פון די ערשטע פּוילישע סאָציאַליסטען איז אין פיעלע פּרטים געווען גאַנץ פערשידען פון דער טהעטיגקייט מיט וועלכער מיר, אַלגעמיין-רוסלענדישע סאָציאַליסטען האָבען זיך פערנומען אין די רוסישע גובערניעס. בעת מיר זיינען געגאַנגען מיט אונזער פּראָפּאַגאַנדאַ הויפּטזעכליך צו די ב ו י ע ר ע ן, די ערד-אַרבייטער, — האָבען די פּיאָנערען פון סאָ-

ציאַליזם אין פּוילען געווענדעט זייער גאַנצע אויפמערקזאַמקייט אויף די ש ט אָ ד ט י ש ע אַרבייטער. דערצו האָט נאָך זייער פּראָפּאַגאַנדאַ געמוזט טראָגען אַן אַנדער כאַראַקטער ווי די פּראָפּאַגאַנדאַ אין רוסלאַנד. מיר, רוסלענדישע רעוואָלוציאָנערען, זיינען, ווי בעקאַנט, געווען אין דער גרויסער מעהרהייט אָנהענגער פון ב אַ־ק ו נ י ז م, וואָס איז געווען אַ צונויפמישונג פון דעם אוטאָפּישען סאָציאַליזם און מאַרקסיזם. די פּאָליאַקען אָבער זיינען גיכער געווען געניגט צום דייטשען סאָציאַל־דעמאָקראַטיזם... דערביי האָט זיי זעהר פיעל געהאָלפען אין זייער פּראָפּאַגאַנדאַ דאָס, וואָס די פּוילישע אַרבייטעס זיי־נען געשטאַנען אויף אַ פיעל העכערער שטופע פון ענטוויקלונג איידער די רוסישע פּויערים.

ניט ווענינ האָט צו זייער ערגאָלג בייגע־טראָגען די אַרגעמיינע אונצופרידענהייט וואָס האָט דאַן געהערשט צווישען די פּאָליאַקען מיט דער אָרדנונג וואָס די רוסישע רעגיערונג האָט צווישען זיי איינגעפיהרט. מאַנכע פּאָליאַקען האָבען אויף די ערשטע סאָציאַליסטען געקוקט ווי אויף „פּאַטריאָטען" וואָס ווילען ברענגען גליק און פרייהייט זייער אונטערדריקטען פאַ־טערלאַנד.

נאָר אַזעלכע פּאָליאַקען האָבען זיך געגאַרט און טאַקי באַלד איינגעזעהען זייער טעות: ניט נאָר זיינען די ערשטע פּוילישע סאָציאַליסטען ניט אַרויסגעטראָטען אַלס „פּאַטריאָטען", וואָס שטרעבען אָבצורייסען זייער פאַטערלאַנד פון רוסלאַנד, נאָר פערקעהרט, אַלס ענטשיעדענע געגנער פון וועלכע ניט איז נאַציאָנאַליסטישע שטרעבונגען. און אין זייער פּראָפּאַגאַנדאַ האָ־בען זיי זיך בעמיהט אויפצואווייזען פאַר די אַרבייטער, אַז אפילו ווען אַלע האָפענונגען פון די „פּאַטריאָטען" זאָלען פערווירקליכט ווערען און פּוילען זאָל צוריק זעלבסטשטענדיג ווערען, וועט אויף דער עלענד פון די אַרבייטענדע מאַ־סען ניט געלינדערט ווערען אויף אַ האָר. אדרבא, עס איז גאָר מעגליך, אַז מיט דעם אָברייסען זיך פון רוסלאַנד וועט די פּוילישע אינדוסטריע זעהר שטאַרק ליידען, און דאָס וואָלט געמוזט פערערגערען די אַזוי אויף שלעכטע לאַגע פון די פּוילישע אַרבייטער.

איידער די פּראָפּאַגאַנדיסטען האָבען זיך בעוויזען אין וואַרשא, פלעגען די פּאַטריאָטען אַלץ ערקלעהרען דעם פאָלק, אַז אַלע זיינע צרות און ליידען שטאַמען דערפון, וואָס דאָס פאַטער־לאַנד איז צוריסען און אונטעריאָכט. און דאָ זיינען פּלוצלונג ערשינען מענשען, וואָס האָבען בעהויפּטעט, אַז דאָס שטרעבען צו רעסטאַווירען דאָס פאַטערלאַנד איז נאָר אַ מיטעל אָבצו־ציהען די אופימערקזאַמקייט פון די אַרבייטענ־דע מאַסען פון דער אמת'ער אורזאַך פון זייערע ליידען און נויט — פון דער עקספּלואַטאַציאָן פון אַרבייט דורך קאַפּיטאַל.

אַזאַ שאַרפע אָבלייקענונג פון די טראַדי־ציאָנעלע פּוילישע פאַטריאָטישע אָנשויאונגען האָט גלייך געוואונען די סימפּאַטיען פון די אַר־בייטער פאַר די פּיאָנערען פון סאָציאַליזם. דערפאַר אָבער האָבען זיי אויפגעהויבען געגען זיך ביי די פאַטריאָטען אַ גאַנצען שטורם פון ענטריסטונג. אַ העפטיגער קאַמפּף איז באַלד ענטשטאַנען: אין אָנהויב—אַ ווערטער־קאַמפּף, אַ טעאָרעטישע פּאָלעמיק. די פאַטריאָטען האָבען אָבער זיך גיך ארומגעזעהען, אַז אין פּאָלעמיק וועלען זיי זייערע געגנער ניט בעזיעגען און האָ־בען זיך גענומען פאַר פערלוימדונג און מסירות: פאַר דער פּוילישער בעפעלקערונג האָבען זיי גע־טענה'ט, אַז די נייע מענשען זיינען אַגענטען פון דער רוסישער רעגיערונג, און אין דערזעלבער צייט פלעגען זיי דיזע „אַגענטען" פער'מסר'ן פאַר דער רוסישער רעגיערונג. נאָר אַזעלכע מיט־לען האָבען נאָך מעהר בייגעטראָגען צו דער פּאָפּוליאַריטעט און ערפאָלג פון די נייע לעהרען. אין אַ גאַנץ קורצער צייט האָבען די פּראָפּאַגאַנ־דיסטען שוין געהאַט אַ בעדייטענדע אָנהענגער־שאַפט אי צווישען די פאַבריק אַרבייטער, אי צווישען די האַנדווערקער. דיעזער ערפאָלג פון דער סאָציאַליסטישער פּראָפּאַגאַנדאַ, צוזאַמען מיט די מסירות פון די פאַטריאָטען האָט געפיהרט אין זומער פון יאָהר 1878 צו הויז־זוכונגען און אַרעסטען, — אין וואַרשא האָט זיך אָנגעהויבען אַ פּאָגראָם.

* * *

איך בין גראַדע צו יענער צייט אַנטלאָפען פון קיעווער טורמע און בין צום ערשטען מאָל גע־פאָהרען נאָך גענף (זשענעוו, אין דער שווייץ). אַהין איז אויך אַנטלאָפען פון וואַרשא מענדעל־כאָן צוזאַמען מיט נאָך אַ פּוילישען חבר, דקוסקי. פון זיי האָב איך און אַנדערע צוערשט ערפאַהרען וועגען דער נייער סאָציאַליסטישער בעוועגונג אין פּוילען, וועלכע איך האָב דאָ בעשריבען.

כטאַניסלאַוו מענדעלסאָן איז געווען ניט נאָר איינער פון די ערשטע אידען, וואָס זיינען צוגע־שטאַנען צו דער פּוילישער סאָציאַליסטישער בע־וועגונג, ער איז אויך געווען דער ערשטער פּוילי־שער עמיגראַנט־ס אָ צ י אַ ל י ס ט, ווייל פרי־הער פ.עגען אין מערב אייראָפּאַ אָנקומען נאָר „פאַטריאָטען" פון אַלע שאַטירונגען.

אויף מיר און אויף אַלע אונזערע רוסישע עמיגראַנטען האָבען מענדעלסאָן און זיין חבר גע־מאַכט זעהר אַ גוטען איינדרוק. ווי עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזען, האָבען זיי זיך אין פיעלע הינזיכטען שטאַרק אונטערשיעדען ניט נאָר פון די פריהערע פּוילישע עמיגראַנטען, נאָר אויך פון אונז, רוסישע סאָציאַליסטען.

מענדעלסאָן איז דאַן אַלט געווען צוויי־דריי און צוואַנציג יאָהר. פאַר זיין עלטער איז ער גע־ווען גאַנץ פיין געבילדעט, ענטוויקעלט, בעלעזען. שוין דאַן האָט ער אַרויסגעוויזען אַ גרעסערע נייי־גונג צו די אַנשויאונגען פון מאַרקס איידער צו די אַנזיכטען פון באַקונין, וואָס איז פאַר יענער צייט געווען אַ גאַנץ זעלטענע ערשיינונג.

און ניט נאָר מיט זיינע מיינונגען, נאָר אויך מיט זיינע מאַניערען, זיינע געוואָהנהייטען, זיין ארט לעבען און זיין אויסערליכען אויסזעהן איז מענדעלסאָן געווען גאַנץ פערשיעדען פון אונז, רוסישע עמיגראַנטען; א דאַנק זיין האַלטען זיך קאָרעקט, ווי א דזשענטעלמאַן און זיין עלעגאַנטען אויסזעהן, איז ער צווישען אונז געווען ווי אַן אַריסטאָקראַט צווישען פּראָלעטאַריער.

א זון פון א ווארשאַווער באַנקיר און א פּלימעניק פון א באַנקיר אין בערלין, איז מענדעלסאָן נאָך פון זיין קינדהייט געוועהנט געוואָרען צו לוקסוס. אַן ערציהונג האָט ער בעקומען א פּריוואַטע. קיין העכערע שולע האָט ער נאָך דאַן ניט געהאַט געענדיגט. נאָר אַזוי ווי ער האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע גרויסע פעהיגקייטען און טיעפען פערשטאַנד, פלעגט ער זעהר לייכט בענעהמען אַלץ וואָס ער פלעגט לעזען און הערען אין זיינע פערזענליכע געשפּרעכען און רייזען. ער איז אין קיין זאַך ניט געווען עהנליך צו אונז, „ניהיליסטען", ווי מען פלעגט אונז רופען. איין זאַך איז געווען אין איהם געמיינשאַפטליכעס מיט אונז: פּונקט ווי מיר, פלעגט ער קענען בעגייסטערט ווערען פון אַן אידעע און מקריב זיין איהר אַלץ אויף דער וועלט, אפילו זיין לעבען.

מענדעלסאָן איז געווען א הייסער פּאַלעמיסט און דעבאַטאַנט. ער פלעגט ניט נור לייכט און שאַרפזיניג ענטפערען זיינע געגנער, נאָר ער פלעגט זיך אויך ערלויבען מכבד זיין דעם געגנער מיט א שאַרפען, בייסענדען וויץ. אָבער דאָס אַלץ אין דעם פיינסטען טאָן פון א דזשענטעלמאַן. וואָס האָט אָבער מעהר פון אַלץ אונטערשיידעט מענדעלסאָן'ען פון אונז אַלעמען איז געווען זיין סקעפּטיציזם, וואָס האָט גאָר ניט געפּאַסט פאַר זיינע יאָהרען. וועהרענד די גרויסע מעהרהייט פון אונז האָט געגלויבט, אז באַלד וועט אויף דער ערד ווערען א גן עדן, פלעגט מענדעלסאָן אין דעם זעהר שטאַרק צווייפלען, הגם ער איז געווען נאָר עטליכע און צוואַנציג יאָהר אַלט. ער פלעגט זיך אפילו ערלויבען צו וויצלען זיך וועגען דעם, וואָס פלעגט אונז, גלויביגע, גאָר ניט געפעהלען. זיין סקעפּטיציזם פלעגען אייניגע פון אונז ערקלעהרען דערמיט, וואָס ער האָט געהאַט א צו גרויסע ליעבע צו פערשיעדענע איידישע פערגניגענס.

דעם אמת זאָגענדיג, פלעגט מענדעלסאָן זיך אין קיין זאַך ניט ענטזאַגען. ער פלעגט וואָהנען אין א שעהנעם מעבלירטען צימער, פלעגט עסען גוטע שפּייז און טראָגען שעהנע קליידער. מיט איין וואָרט, ער האָט געלעבט ווי אַן אמת'ער רייכער יורש. עס וואָלט אָבער געווען אונגערעכט פון מיין זייט צו בעהויפּטען, אז ער האָט קיין זאַך ניט געליעבט אויסער אירדישע פערגניגענס. ניין, גאָר ניט קיין קליינעם טייל פון דאָס געלד, וואָס ער פלעגט בעקומען פון זיין פאָטער, דעם מיליאָנער, פלעגט ער אויסגעבען אויף געזעלשאַפטליכע ארבייט, אויף דער סאָציאַליסטישער פּראָפּאַגאַנדאַ אין דער פּוילישער שפּראַך. און מען מוז צוגעבען, אז צוזאַמען מיט נאָך עטליכע חברים, צווישען וועלכע עס איז געווען סעמיאָן דיקשטיין, האָט מענדעלסאָן בעשאַפען די פּוילישע סאָציאַליסטישע ליטעראַטור. ער האָט אויך געגרינדעט דעם ערשטען סאָציאַליסטישען זשורנאַל „ראַוונאָסץ" (גלייכהייט) און האָט אויפגעהאַלטען אויף זיינע קאָסטען די דרוקעריי, אין וועלכער דער זשורנאַל האָט זיך געדרוקט.

מיר איז אויף אַזא אופן, ארום 40 יאָהר צוריק, אויסגעקומען צו זיין דער עדות פון דעם אָנהויב פון דער פּוילישער סאָציאַליסטישער ליטעראַטור און פון דער גרינדונג פון דער פּוילישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, וועלכע איז, ווי מיר אַלע ווייסען, שפּעטער צושפּאָלטען געוואָרען אין צוויי פּאַרטייען. ביי דער גרינדונג פון דער פּאַרטיי האָבען צוויי אידען געשפּיעלט זעהר א וויכטיגע ראָלע.

* * *

אין א קורצער צייט ארום האָט אין אויסלאַנד עמיגרירט אויך סעמיאָן דיקשטיין, וועלכער איז געווען אין פיעל הינזיכטען אַן אויסערגעוועהנליכער מענש און איז אין גאַנצען דער היפוך פון מענדעלסאָן.

א זוהן פון א קליינעם סוחר אָדער א פאַקטאָר, האָט דיקשטיין זעהר פריה ארויסגעוויזען וואונדערבארע פעהיגקייטען און אַן אויסערגעוועהנליכען פליים און דורשט נאָך וויסען. צוליעב די דחקות, אין וועלכע זיינע עלטערען האָבען געלעבט, האָט ער ניט געקענט אָנקומען אין א קריסטליכע מיטעלע שולע. ווען ער איז אַלט געווען ניין יאָהר, האָט ער ערגעץ געהערט, אז אין וואַרשא איז פאַראַן אַזא „שקאָלע" (שולע) וואו מען לערנט זעהר פיעל זאַכען. אויסגעפינענדיג וואו די „שקאָלע" געפינט זיך, איז ער אהין אוועק און האָט אָנגעהויבען צו בעטען יעדערען, מען זאָל איהם אריינעהמען. אייניגע לעהרער האָבען זיך פעראינטערעסירט מיט דעם קליינעם רויט־האָריגען אינגעל, וואָס וויל אַזוי שטאַרק אָנקומען אין גימנאַזיום. אַזוי ווי דאַן האָבען נאָך ניט עקזיסטירט די בעריהמטע פּראָצענטנאָרמען פאַר אידען, האָט מען דעם אידישען אינגעל אָנגענומען.

געענדיגט צו זעבצעהן יאָהר דאָס גימנאַזיום מיט אַן אויסצייכונג, איז דיקשטיין אָנגעקומען אויף דעם פאַקולטעט פון נאַטור־וויסענשאַפטען. דיקשטיינ'ען האָבען די וויסענשאַפטען שטאַרק אינטערעסירט. זיין טרוים איז געווען זיך אָבצוגעבען דעם שטודיום פון זאָאָלאָגיע. אָבער אַנשטאַט דער קאַריערע פון א וויסענשאַפטס מאַן, איז דער צוואַנציג יעהריגער קאַנדידאַט פון נאַטור־וויסענשאַפטען, דיקשטיין, געצוואונגען געווען צו אַנטלויפען נאָך אויסלאַנד, ווייל מען וואָלט איהם ארעסטירט און פערשיקט אין סיביר.

איך האָב אין מיין לעבען בעגעגענט ניט וועלכע

ניג מענשען, וואָס האָבען געהאַט אויסערגעוועהנ־ליכע פעהיגקייטען, זיינען געווען זעהר פלייסיג און האָבען געהאַט א גרויסען דראַנג נאָך וויסען. דיקשטיין איז אָבער געווען דער בעגעבטעסטער פון זיי אַלעמען. נאָר וואָס עס האָט איהם בע־זונדערס אויסגעצייכענט, איז געווען זיינע קליי־נע לעבענס־פאָדערונגען, זיין פעהיגקייט זיך צו־פריעדענצושטעלען מיט די קלענסטע מיטלען. וועהרענד ער פלעגט ארבייטען זעהר אנגע־שטרענגט פיעלע שטונדען נאָכאַנאַנד, פלעגט פאַר איהם זיין גענוג די אָרימסטע שפּייז. מיר פלע־גען אַלע וועגען איהם זאָגען, אז ער איז „זאַט מיט דעם הייליגען גייסט". אויף דעם פלעגט ער ענטפערען מיט א פרעהליכען געלעכטער, אז ניט מיט דעם הייליגען גייסט איז ער זאַט, נאָר מיט דער געשיכטע פון אירלאַנד, אָדער מיט אַנ׳אַנדער געגענשטאַנד, וועלכער פלעגט איהם אזוי שטאַרק בעגייסטערען, אז ער פלעגט ניט פיהלען קיין הונגער.

אָט די וואונדערליכע בעפריעדיגונג מיט די קלענסטע לעבענס־מיטלען, איז ביי איהם געגאַנ־גען האַנד אין האַנד מיט אַן אונגעוועהנליכער בעשיידענקייט. זייענדיג א ווייכער, גוטער און מיטפיהלענדער מענש, פלעגט ער זיך ענטשיי־דען ענטזאַגען אויסצוגעבען אויף זיך מעהר ווי עס איז געווען נויטיג צו דערהאַלטען זיך ביים לעבען. אָבער צו דער זעלבער צייט איז ער געווען תמיד גרייט צו העלפען א צווייטען מיט וואָס נאָר ער האָט געקענט.

ער פלעגט איבערלייענען בערג מיט ביכער איבער פערשיעדענסטע געגענשטאַנדען. און ער פלעגט נאָך געפינען צייט אָבצוגעבען דער ליטע־ראַרישער פּראָפּאַגאַנדע פון סאָציאַליזם אויף דער פּוילישער שפּראַך, וועלכע ער האָט געהאַלטען פאַר זיין אייגענע, כאָטש ער האָט, אויסער איהר און רוסיש, אויסגעצייכענט געקענט דייטש, פראַנצויזיש, ענגליש, און די אַלטע שפּראַכען, לאַ־טיין און גריכיש. מעהר ווי אַלע אַנדערע חברים־פּאָליאַקען האָט דיקשטיין געאַרבייט פאַר דעם זשורנאַל „ראַוונאָסין", געשריבען צו עטליכע אַר־טיקלען פאַר איהם, איבערזעצט פון אַנדערע שפּראַכען, קאָרעגירט, א. ז. וו. ער האָט אויך דאַן אָנגעשריבען די בראָשורע „פון וואָס איינער לעבט", וועלכע איז איבערזעצט געוואָרען אין פיעלע שפּראַכען און איז נאָך ביז היינט די בעס־טע פּאָפּולאַריזאַציאָן פון מאַרקס׳ס טעאָריע.

דיקשטיין איז געווען א פייערדיגער אָנהענ־גער פון פּוילישען פאָלק. ער האָט געליעבט די נשמה פון פּוילישען פאָלק, זיין כאַראַקטער, און זיינע פערגאַנגענע ליידען פלעגען דיקשטיינ׳ען פערשאַפען די גרעסטע שמערצען. די חברים, איבערהויפּט מענדעלסאָן, פלעגען זיך אָפט וויצ־לען איבער זיין ליידענשאַפט צו יעדער זאַך וואָס איז פּוילישׁ, און דיקשטיין פלעגט געוועהנליך זיין דער ערשטער צו ענטפערען אויף די וויצען מיט א האַרציגען געלעכטער.

מיר פלעגען זיך אָפט בעגעגענען און זיינען געוואָרען זעהר אינטים. ער איז איינער פון די סימפּאַטישסטע מענשען, און זיין אָנדענקען וועט קיין מאָל ביי מיר ניט אויסגעמעקט ווערען.

ניט קוקענדיג אויף זיין ארבייטזאַמקייט, פלעגט ער אָפטמאָל אריינפאַלען אין א מרה שחורה. איהם האָט געמאַטערט דאָס לעבען פון אַן עמיגראַנט, איהם האָט געצויגען צוריק אהיים, אין וואַרשא, וואו ער האָט פערבראַכט זיין קינד־הייט און יוגענד. דאָרטען וואָלט ער געווען טהע־טיג צווישען די ארבייטענדע מאַסען. נאָר מורא האָבענדיג אז די פּאָליציי זאָל איהם ניט כאַפּען באַלד צוליעב זיינע רויטע האָר און זיין אונפּראַק־טישקייט און אונפאָרזיכטיגקייט האָבען איהם די חברים ניט געלאָזען ערפילען זיין וואונש. דאַן האָט ער זיך נאָך מעהר פערטיעפט אין זיינע ביי־כער, און אין יאָהר 1881 האָט ער זיך בעזעצט אין פּאַריז, וואו ער האָט געאַרבייט אונטער דעם בעריהמטען געלעהרטען ש א ר ק אָ איבער עפּעס א גרויסער וויסענשאַפטליכער אויספאָר־שונג. שפּעטער האָט ער זיך אומגעקערט אין בערן, אין דער שווייץ, וואו ער האָט אין יאָהר 1884 בעגאַנגען זעלבסטמאָרד, אין דעם עלטער פון זעקס און צוואַנציג יאָהר. איך בין שוין דאַן גע־ווען אין סיביר, וואוהין מען האָט מיר געשריבען, אז „אין דעם סוף פון דעם אָרימען דיק (דיק־שטיין) האָט א גרויסע ראָלע געשפּיעלט אַן אונ־גליקליכע ליעבע".

* * *

גאַנץ פערשיעדען איז געווען דאָס לעבען פון מענדעלסאָן. אויך איהם האָט ניט געקענט צו־פריעדענשטעלען די טהעטיגקייט פון א שרייבער, אויך ער האָט זיך געריסען צו לעבעדיגער ארבייט, ווייל אין נאַטור איז ער אייגענטליך געווען פיעל מעהר פּראַקטיקער איידער דיקשטיין. אָבער ווי־סענדיג, אז אויב ער וועט זיך אומקעהרען אין רוסיש־פּוילען און ארעסטירט ווערען, ערוואַרט איהם סיביר, האָט ער בעשלאָסען צו פערנעהמען זיך מיט סאָציאַליסטישער פּראָפּאַגאַנדא צווישען די פּאָליאַקען אין פּאָזען, אין דער האָפנונג, דאָס די פּרייסישע רעגיערונגס־בעאַמטע וועען קוקען אויף אזא טהעטיגקייט אביסעל אַנדערש ווי די רוסישע.

זיין אויסרעכנונג איז אָבער געווען ניט אין גאַנצען ריכטיג, ווייל ער איז באַלד ארעסטירט געוואָרען און איבערגעגעבען צום געריכט, וועל־כער האָט איהם פעראורטייילט צו צוויי אָדער דריי — איך געדענק ניט גענוי — יאָהר געפענגניס. דער פּרייסישער רעזשים האָט זיך ארויסגעוויזען ניט פיעל בעסער ווי דער רוסישער. אין געפענג־ניס האָט ער איין מאָל געמאַכט א פערזוך צו אַנטלויפען, זיין פּלאַן איז אָבער ענטדעקט גע־וואָרען, און דאָס האָט נאָך מעהר פערשלימערט זיין לאַגע דאָרטען.

ווען ער האָט זיין טערמין געענדיגט, האָט מען איהם אָבגעפיהרט צום רוסישען גרענעץ,

אום דאָרט איבערגעבען איהם צו די רוסישע זשאנדארען. נאָר מענדעלסאָנ׳ען האָט זיך, מיט דער היקף פון זיינע רייכע קרובים, איינגעגעבען צי אנטקויפען איידער ער איז איבערגעגעבען גע־וואָרען אין די הענד פון די רוסישע זשאנדארמען.

נאָך דעם איז מענדעלסאָן ווידער געוואָרען אן עמיגראנט אויף פיעלע יאָהרען. ער האָט גע־הייראט מיט דער בעקאנטער פוילישער סאָציא־ליסטין, מ א ר י א י א נ ק אָ ו ס ק אָ, און האָט זיך מיט איהר בעזעצט אין לאָנדאָן, וואו ער האָט אויסגעהאלטען אן עקזאמען און איז גע־וואָרען אן אדוואָקאט. א דאנק זיינע גרויסע פע־היגקייטען, האָט ער איין צייט געשפּיעלט א זעהר אָנגעזעהנע ראָלע ניט נאָר צווישען די פוילישע און רוסישע עמיגראנטען, נאָר אויך צווישען די ענגלענדער און דייטשען. דער סקעפּטיציזם, וואָס האָט זיך אין איהם ארויסגעוויזען נאָך אין זיין יוגענד, איז מיט די יאָהרען געוואקסען אלץ שטארקער. און מענדעלסאָן פלעגט זיך בעמי־הען צו איבערגעבען זיין סקעפּטיציזם צו די, מיט וועלכע ער פלעגט רעדען. איך ווייס פון א גאנץ זיכערער קוועלע, דאָס ער האָט געהאט א גרויסען איינפלוס אויף עדוארד בערנשטיין, וועל־כער האָט דאן געוואָהנט אין לאָנדאָן. טיילווייז אונטער דער ווירקונג פון מענדעלסאָנ׳ען איז בערנשטיין געוואָרען אן אפּארטוניסט און קרי־טיקער פון מארקס׳ען.

מענדעלסאָן האָט געענדערט זיינע מיינונגען וועגען דער סאָציאליסטישער טהעטיגקייט אין פוילען. פון א געגנער פון יעדען „פּאטריאָטיזם" איז ער געוואָרען א נאציאָנאליסט, א מיטגליעד פון דער פּ. פּ. ס.

ענדליך, מיט דעם זיעג פון דער רוסישער רע־וואָלוציאָן, האָט מענדעלסאָן בעקומען די מענ־ליכקייט זיך אומצוקעהרען אין זיין היימאט, וועלכע ער האָט אזוי היים געליעבט. ער האָט זיך באלד אריינגעוואָרפען אין די פּראקטישע פּארטיי ארבייט אלס א הייסער פּ. פּ. ס. איהם איז אָבער אויסגעקומען אין גיכען צו־צוזעהן ווי דער אנטיסעמיטיזם ענטוויקעלט זיך אין דעם פאָלק, וועלכען ער האָט אזוי געליעבט און גע־אכטעט. דאָס איז געווען א שרעקליכער קלאפּ פאר מענדעלסאָנ׳ען און האָט איהם געצוואונגען זיך צו שטעלען אויף דער זייט פון זיין אייגענעם פאָלק און ארבייטען פאר זיינע אינטערעסען.

דער קלאפּ האָט אויף איהם זעהר שטארק גע־ווירקט, און ער איז געשטאָרבען מיט צוויי יאָהר צוריק אין ווארשא. די אידישע בעפעלקערונג האָט איהם געמאכט א גרויסע לויה.

---

מיט דיעזען ארטיקעל שליס איך די סעריע, וועלכע איך האָב אָנגעהויבען אין דער „צוקונפט" מעהר ווי מיט דריי און א האלב יאָהר צוריק. איך האָב בעשריבען אויף ווי ווייט איך האָב נאָר געקענט אָביעקטיוו און אונפּארטייאיש אלע ווי־פיעל ניט איז וויכטיגע אָדער מעהר־ווענינ אינ־טערעסאנטע אידען־סאָציאליסטען אין יענעם גלענצענדען יאָהרצעהנדליג פון דער רוסישער גע־שיכטע — אין די זיעבציגער יאָהרען.

נאָך דער ערמאָרדונג פון אלעקסאנדער דעם צווייטען, איז, ווי איך האָב שוין דערצעהלט אין איינעם פון די פריהערדיגע ארטיקלען, אין רוס־לאנד געקומען די צייט פון דער שטארקסטער רעאקציע. שפּעטער, אין די נייניציגער יאָהרען, האָט זיך אָנגעהויבען א נייע, נאָך א שטארקערע בעוועגונג, א מאסען בעוועגונג. ווי יעדער ווייס, האָבען אידען אין דער נייער בעוועגונג גענומען נאָך א גרעסערען אנטהייל ווי אין די זיעבציגער יאָהרען. עס איז דאן אויך געגרינדעט געוואָרען דער „בונד", וועלכער עקזיסטירט נאָך ביז איצט. וועגען די ראָלע פון די אידען אין דעם „בונד" און אין די רוסישע סאָציאליסטישע פּארטייען דענק איך דארף שוין שרייבען איינער, וואָס איז נעהנטער בעקאנט מיט דעם געגענשטאנד. איך האָב געמאכט די התחלה. און אויב איך וועל זיך דערווייסען, אז מיינע ארטיקלען זיינען ארויס אין א בעזונדערען בוך, וועל איך זיך פיהלען פאָל־שטענדיג בערוינט.

איך בענוץ זיך מיט דיעזען שלום וואָרט צו געזעגענען זיך מיט די לעזער פון „צוקונפט", איידער איך פאָהר אין גאנצען אָב נאָך אייראָפּא.

---

# דער פרייוויליגער „גראָוויע"

פון די בלוטיגע טעג.

ערצעהלונג פון סעמועל דייקסעל.

(ענדע.)

— כאַ־כאַ־כאַ !... — אין ווילדען פרייד האָט גראָוויע הילכיג געלאכט, זיך געקייקעלט איבער׳ן דיל, געפּליעסקעט מיט די הענט... — כאַ־כאַ־כאַ !... זיי האָבען איהם געפאָלגט, די דייטשען, ווי די פריהערדיגע צוויי מאָל, אָבער איצט ווע־לען זיי זעהר טהייער בעצאָהלען, זעהר טהייער וועט זיי קאָסטען דער געלער הונט מיט׳ן ווייסען פלעק אויפ׳ן רוקען און ער, שארל גראָוויע... כאַ־כאַ־כאַ !...

די וועכטער האָבען אונרוהיג, אביסעל דער־שראקען, אריינגעקוקט דורב׳ן פענסטער, איהם

בעפוילען שטיל צו ווערען, געשראקען צו שי־סען. ער האָט זיך אבער אלץ געקייקעלט אויפ'ן דיל און היסטעריש־פרעהליך געלאכט.

מיט אמאָל איז ער שטיל געבליעבען, זיך אויפגעזעצט און זיך אָנגעפאנגען צוהערען. דאָס שיסעריי איז אָנגעגאנגען ווי פריהער און פון ווייטענס האָט זיך געדאכט, אז טויזענדער פולע און לעדיגע פעסער קייקלען זיך פון הויכע בערג אָדער פאלען פון דער לופטען און ווערען צושאָ־טען.

— אזוי, אזוי, זאָל מען זיי אין שטיקער רייסען — האָט ער שטיל גערעדט צו זיך — ווי די הינט וועט מען זיי פעריאגען פון פראנק־רייך, פון מיין טהייערען פאָטער'ס פאטערלאנד. — און פראנקרייך האָט איהם אין דער מינוט אויסגעזעהן, ווי א שיצלאָזע מוטער, וועמען די קינדער האָבען פערלאָזען. זי שטעהט איינזאם אויפ'ן ברייטען וועג און רופט זיי און וויינט, בעט היף געגען שטארקען, ביטרען פיינד, וואס קריכט ארויס פון אלע זייטען. ער האָט זיך אויפגעשטעלט אויף די קניה און מיט א ציטער אין קול שטיל געבעטען:

— פראנקרייך, פראנקרייך, פערגיב מיר מיין שרעקליכע שולד, מיין מוטער... דו ווייסט דאָך... כ'שווער טריי דיר צו דיענען ביז מיין לעצטען טראפּען בלוט, פערגיב מיר, פראנקרייך, מיין פאטערלאנד! — און טרעהרען האָבען זיך געקייקעלט איבער זיינע בלאסע באקען. ביס־לעכווייז האָט ער זיך בערוהיגט. אויעקגעזעצט אין א ווינקעל און גענומען טראכטען.

לאנג איז ער געזעסען אזוי, און וואס מעהר ער האָט געטראכט, אלץ זיכערער איז ער געוואָ־רען, אז דער פאָלקאָוניק איז נעכטען גערעכט געווען, זאָגענדיג, אז מיאוס'ער פון זיין פער־ברעכען איז שוין אויף דער וועלט ניט פאראנען, אז דאָס גלייכסטע איז דער טויט, ווייל א לעבען פול מיט שאנדע ווארט אויף איהם. ער האָט זיך דערמאָנט אן זיינע געוועזענע בעסטע פריינד, די ברידער וואנס, וועלכע האָבען זיך מיט עקעל אָבגערוקט פון איהם, ווען אויפ'ן וועג פונ'ם גע־נעראל האָט זיך איהם דער קאפּ פערדרעהט און ער האָט זיך געוואלט אן וועמען אָנכאפּען. נאָר דער קאפּראל האָט גענוג ווילען געהאט איהם אונטערצוהאלטען. יאָ, די ברידער וואנס און דער פאָלקאָוניק זיינען גערעכט, זיין לעבענס־וועג האָט זיך מיט שאנדע געענדיגט.

ער איז אויפגעשפּרונגען, גענומען שפּריי־זען איבער'ן צימער, ברעכען די הענט, די האָר פון קאפּ גערייסען און בייז זיך פארגעשטעלט ווי ער וואלט פערניכטעט די דייטשען, ווען מען גיט איהם נאָר א ביקס, און מען לאָזט איהם פון דאָ־נען ארויס... ווען מען ערלויבט איהם נאָר צו שטארבען, דארטען, אויפ'ן שלאכטפעלד...

ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין ביקס, וועל־כע ער האָט ערשט נעכטען איבערגעגעבען אויף א ווייל דעם יונגערען ברודער וואנס און איז אריין מיט'ן געלען הונט צו זיך אין שטיבעל, און געדאכט האָט זיך איהם אז פון דאן אָן זיי־נען שוין פיעלע יאהרען אריבער.

דאָס שיסעדיי לינקס איז עטוואס שטילער געווארען און צייטענווייז האָבען זיך דורכ'ן דור־נערן פון די קאנאָנען אָנגעפאנגען דורכצורייסען מענשליכע קולות. איבער'ן לאגער האָבען זיך מיט א מורא'דיגער שנעלקייט און קלאפּעריי געטראגען הארמאטען אָבטיילונגען שוין צום רעכ־טען פליגעל, וואו די שיסעריי איז אלץ געווארען אָפטער און הילכיגער. גאר נאָהענט איז דורכ־געלאָפען א פּאָלק סאָלדאטען, שווער קלאפּענדיג מיט די שטיוועל. ערגעץ וואו האָט הילכיג און דראָבנע געקלאפּט א פויק.

גראוויע האָט שטיל, אויף די שפּיץ פינגער, געבלאָנדזשעט איבער'ן פינסטערען צימער, פאר־זיכטיג געטאפּט די ווענט, דעם דיל, אלץ גע־זוכט עפּעס מיט וואס זיך דאָס לעבען צו נעה־מען, און שרעקליכע קללות, שאנד ווערטער גע־גען זיין אייגענער מוטער זיינען אלע ווייל שווער געפאלען פון זיינע ליפּען...

.9

דער פריהמאָרגען איז געווען א לויטערער. דער הימעל — בלאָה, ווי אן אָוועגדליכער ים, און די ריין ווייסע, אויסגעוואשענע וואָלקענד־לעך — ווי פרעהליכע, זיך באָדענדע קינדערלעך. די זון האָט שוין אָנגעפאנגען אויפצוגעהן און זיך געשפּיעלט אין די בלאנקענדע באיאָנעטען און אין די שווארצע, גלאנציגע לייבער פון די קאנאָנען, נאָך פייכטע פון דער נאכט טהוי.

אין די גראָבענס איז געווען שטיל, שרעק־ליך, אונגעוועהנליך שטיל. דאָס שלאכטפעלד האָט אזוי שוידערליך אויסגעזעהן, די צאָהל הרוגים איז געווען אזוי אונגעהייער־גרויס, אז ניט אלע האָבען מוטה געהאט אהין צו קוקען. טויזענדע און טויזענדע געפאלענע האָבען גע־דיכט בעדעקט דאָס שלאכטפעלד, אין פיעלע פלעצער קופּעס ווייז געלעגען און האָבען פון ווייטענס אויסגעזעהן ווי א שווארצער קאָלום מיט געדיכט אויסגענעהטע בלוט־בלומען. אונ־טער די שטראהלען פון דער זון האָבען פיעלע פערוואונדעטע זיך אָנגעפאנגען בעוועגען, אויפ־זעצען, אויסשטרעקען שוואכע, ציטערדיגע הענט צו די גראָבענס און בעטען הילף. נאָר די גראָ־בענס זיינען שטיל געלעגען: קיין ריהר, קיין סמן פון לעבען.

גיך האָבען זיך אין ביידע זייטען פעלד בע־וויזען קליינע, ווייסע פענדלעך און פון די טרענ־טשעס זיינען ארויס דאָקטוירים, באַרמהערציגע ברידער און שוועסטער און גענוטען אויסקלויבען די לעבעדיגע. שורות לייוועטענע טראג־בעט־לעך מיט פערוואונדעטע האָבען זיך געצויגען אין ביידע זייטען, און קליינע וועגלעך איבערגעפילטע מיט הרוגים, האָבען זיך שנעל געטראגען לינקס, צום בערגעל און באלד צוריקגעקומען, נאָך אנ־

דערע קערפּערס. אונטער׳ן בערגעל האָבען ביי־דע צדדים אויסגעגראָבען טיעפע גראָבענס, און ניט רעדענינ קיין וואָרט, זיי אָנגעפּילט מיט גע־פאַלענע, איבערגעשיט מיט קאַלך און פון אויבען מיט ערד. און ווען מען איז נאָכהער איבער דעם פּלאַץ געגאַנגען האָט זיך די פּלאַך אונטער די פיס לייכט אונטערגעגעבען, פּונקט ווי אונ־טען וואָלט אַ קייט געווען.

צוויי אַ זייגער איז שוין דאָס שלאַכטפעלד ריין געווען, ניט רעכענענדיג עטליכע אָבגערי־סענע הענט און פיס, וועלכע האָבען זיך אין גרוים איילעניש אַראָבגעגליטשט פון די וועגלעך און זיך געוואָלגערט אין פערשיעדענע זייטען פעלד. שוואַרצע פּעקען פערגליווערט בלוט האָבען געדיכט בעדעקט די ערד און שטיקער־ווייז, פון אויבען בעשיט מיט קאַלך, זיך גע־קלעפּט און נאָכגעשלעפּט נאָך די רעדער פון די וועגען און נאָך די סאָלדאַטרקע שטיוועל.

דריי אַ זייגער האָבען שוין די גראָבענס ווי־דער געשפּיגען מיט פייער, טויזענדער קוילען האָבען ווי צורייצטע ביהנען זיך געטראָגען אי־בער די סאָלדאַטסקע קעפּ, גראַנאַטען און שראַפּ־נעלען האָבען זיך היילכיג געריסען אין דער לופט און געהאָגעלט מיט בליי...

זעהר טהייער האָבען די דייטשען בעצאָהלט פאַר די ביינאַכטיגע אַטאַקעס: זיי האָבען פער־לוירען אין טויטע און פערוואונדעטע פיעלע טויז־זענדער סאָלדאַטען און געמוזט אָבטרעטען די פראָנצויזען עטליכע מייל גוט בעפעסטיגטע גראָ־בענס. דער פערלוסט פון די פראָנצויזען איז געווען אַ סך קלענער.

און דאָרטען, ווייט, ווייט אין די שטעדט און דערפער פון דייטשלאַנד און פראַנקרייך האָ־בען פיעלע טויזענדער מוטערס, פרויען און כלות געהויבען זייערע הענט צו דער זעלבער אויפגעהענדער זון, וואָס האָט שוין די קערפּערס פון זייערע ליעבע ניט געקענט דערוואַרמען, און מיט ציטער אין קול, מיט טיעפען גלויבען אין בליק, שמערצליך געבעטען דעם הערשער פון דער וועלט אָבצוהיטען זייערע טהייערסטע און ליעבסטע אויף די ווייטע שלאַכטפעלדער, רחמנות האָבען אויף די שוואַכע קינדער און שוצלאָזע מוטערס און ברענגען די פאָטערס און זיהן געזונטערהייט צו זייערע היימען. און זייערע טרעהרען האָבען, פאַלענדיג, זיך אָבגע־שפּיגעלט אין די גאָלדענע, לוסטיגע זון־שטראַה־לען, און די גרינע ערד, די בליהענדע בוימער, די קלאָהרע בלויע הימלען האָבען געציטערט פון פרייד און גלויבען און בערוהיגט די פער־ביטערטע מענשליכע הערצער, זיי פערזיכערט, אַז גאָט איז מילד, פול מיט ליעבע און רחמנות...

— — — — — — — — — — — — — — —

— נו, ווי פיהלסטו, פּאָל? — האָט דער קאַפּראַל לאַ־קאָר מיט אַן איבערגעבונדענער לינ־קער האַנט, אָבגעשטעלט זיין עלטערען פּלימע־ניק פּאָל וואַנס, וועלכער איז ארומגעגאַנגען צווי־שען די סאָלדאַטען און זיי עפּעס געפרעגט.

— האַ, דו ביזט עס, אָנקעל? — האָט זיך פּאָל דערפרעהט, — וואָס איז, ביזט פערוואונ־דעט?

— נאַרישקייטען, אַ פינגער אָבגעשאָסען... וועמען זוכסטו דאָ?

— דאַכט זיך, אַז לאָי איז גע׳הרג׳ט געוואָ־רען, — האָט פּאָל געענטפערט. — דאָס לעצטע מאָל האָב איך איהם געזעהן נעכטען ביינאַכט, איידער מיר זיינען אין דער אַטאַקע געגאַנגען און שוין מעהר ניט... כ׳האָב מורא, אַז כ׳בין שוין דער איינציגער וואַנס אויף דער וועלט... — האָט ער געפּרואווט אַ שפּאַס טהאָן.

— לויף שנעל צום באַרג — האָט דער קאַפּ־ראַל געהייסען — דאָרטען בעערדיגט מען אונ־זערע געפאַלענע, וועכטו זיכער וויסען...

— גוט, כ׳לויף! — ער האָט גענומען שנעל אוועקגעהן, נאָר באַלד שטעהן געבליבען און פרעהליך אויסגעשריען: — אָבער מיר האָבען זיי געוויזען, די דייטשוקעס, זיי וועלען שוין ניט אונטערשיקען מעהר קיין... — ער האָט ניט גע־ענדיגט, מיט פערדרוס אַ דרעה געטהאָן מיט׳ן קאָפּ און פערשוואונדען צווישען די סאָלדאַטען. לאַ־קאָר איז געשטאַנען אַ ווײַלע פערטראַכט און זיך לאַנגזאַם געלאָזט געהן צום שטיבעל, וואו גראַוויע איז איינגעשפּאַרט געווען.

מיט אַ שטונדע שפּעטער איז לאַ־קאָר אריין אין האָספּיטאַל, וואו קעפּטען דע־גראַוויע איז געלעגען שווער פערוואונדעט אויף ביידע פיס און שטיל צוגעגאַנגען צו זיין בעט.

— נו, ווי פיהלט איהר, הערר קעפּטען?

— כ׳דאַנק דיר, קאַפּראַל. ביזט אויך פער־וואונדעט?

— הע, קליינינקייטען. — לאַ קאָר האָט גע־שוויגען אַ ווײַלע און שטיל געזאָגט:

— הערר קעפּטען, כ׳בין אייך געקומען מעל־טען, אַז שאַרל גראַוויע איז מיט אַ פערטעל שעה פריהער געשטאָרבען.

דע־גראַוויע האָט אַ ציטער געטהאָן און זיך געפּרואווט אויפזעצען, אָבער ניט געקענט. ער האָט זיך דורכגעהוסט און מיט אַ ציטער אין קול געפרעגט:

— זיי האָבען איהם דערשאָסען? ווען זשע איז דער משפּט געווען?

— ניין, קעפּטען, ער האָט עס אליין גע־טהאָן.

— אליין? וואו האָט ער געוועהר גענומען?

— איך האָב איהם מיין רעוואָלווער און איין קויל געגעבען — האָט לאַ קאָר נאָך אַ מינוט שווייגען געענטפערט. — זיינע ליידען, הערר קעפּטען, זיינען געווען אונערטרעגליך. אויף די קניה האָט ער מיך געבעטען איהם צו דערשי־סען, אדער אַ רעוואָלווער מיט איין קויל נאָר געבען... און כ׳האָב עס געטהאָן... ווייל כ׳האָב

איהם זעהר ליעב געהאט... ער האָט מיר אויך איין מאָל דאָס לעבען גערעטעט...

דע־גראוויע האָט זיך איינגעקוקט א ווײַלע מיט ברייט־אָפענע אויגען אין קאפּראל׳ס פּנים, איבער וועלכען ס׳האָבען זיך ציטערענדיג בע־וועגט נערוועזע שטראָמען, פּונקט ווי ער וואָלט א טיעפען וועה אין הארצען געשטיקט, נאָכהער האָט ער פערדעקט מיט דער געזונטער האַנט דאס פּנים און לא קאָר האָט געזעהן ווי טרעהרען שטראָמען פון זיינע אויגען. ער איז שטיל ארויס.

ניו יארק, אָקטאָבער, 1915.

---

מ. אַבראַמאָוויטש

# די קוואַלען פון קראַפט

(די געשיכטע פון דאמפּף־מאַשין.*)

.4

## פּאַפּען.

דער בעריהמטער פראַנצויזישער פיזיקער דענים פּאַפּען (געבאָרען אין 1647 גע־שטאָרבען אין 1714) איז געווען פאר זיין צייט א העכסט געביקדעטער מענש און האָט געפיהרט פריינדשאַפט מיט פיעל בעריהמטע גע־לעהרטע און פילאָזאָפען אין גאנץ אייראָפּא. ער איז געווען דאָקטאָר מעדיצין, מאַטעמאַטיקער, פיזיקער, מעכאניקער, אוניווערסיטעט פּראָפע־סאָר, — אלץ וואָס איהר ווילט. אָנגעהויבען זיין טהעטיגקייט האָט ער אין פּאריז, פון דאָר־טען איז ער ארבערגעפאָהרען קיין לאָנדאָן, פון לאָנדאָן קיין ווענעציע, דערנאָך צוריק אין לאָנ־דאָן, פון דאָרטען דורך האָלאנד קיין דייטשלאנד, אין דער שטאָדט מאַרבורג, און צום סוף ווידער קיין לאָנדאָן. דאָס איז דענסטמאָל ניט געווען קיין זעלטענהייט, אז א געלעהרטער זאָל אזוי ארומרייזען פון איין מדינה אין דער אנדערער. די וויסענשאפט איז אין יענע צייטען געווען זעהר אריסטאָקראַטיש און זעהר אינטערנאַציאָ־נאל. די אלע געלעהרטע און פּראָפעסאָרען פון גאנץ אייראָפּא (אין אמעריקא איז דעמאָלט נאָך בכלל גאָר ניט געווען) זיינען געווען בקויז א קליינינקע הייפעלע, וואָס האָבען זיך געטוליעט ארום די עטליכע אוניווערסיטעטען, וואָס זיינען דעמאָלט געווען, און נאָך מעהר ארום די קעניגע און די פירשטען, וואָס האָבען „געשטיצט די ווי־סענשאפט" און אויסגעהאלטען די אוניווערסי־טעטען, די „וויסענשאפטליכע אקאדעמיעס" אין די פּראָפעסאָרען גופא. יעדער קעניג אָדער פירשט האָט זיך תמיד געסטארעט אריבערצוציהען צו זיך די בעריהמטעסטע און גרעסטע פּראָפעסאָ־רען, זיי זאָלען איהם אויסבילדען זיינע צוקונפ־טיגע דאָקטוירים, יוריסטען, בעאמטע, זיי זאָ־לען איהם מאכען נייע ערפינדונגען פאר מלחמות (הארמאטען, שיפען, וכדומה), אויסטראכטען ווי אזוי מען מאכט גאָלד פון אנדערע מעטאלען (דעמאָלט האָט מען נאָך געגלויבט אין אזוינע זאַ־כען), בויען פּאלאצען און בריקען, מאכען וואַ־סער־לייטונג פאר זיינע גערטנער וכדומה. דאָס אריבערפאָהרען אהין און אהער איז געווען מעג־ליך, ניט קוקענדיג אויף די פערשיעדענע שפּראַ־כען אין יעדער לאנד, צוליעב דעם, וואָס די גאנ־צע וויסענשאפט האָט זיך דעמאָלט געפיהרט אומעטום אין דער זעלביגער אינטערנאַציאָנאלער שפּראַך — אין לאטייניש (די שפּראַך פון די אל־טע רוימער). אלע וויסענשאפטליכע ביכער זיי־נען געשריעבען און געדרוקט געוואָרען אין לאַ־טיין, אלע לעקטשורס אין די אוניווערסיטעטען זיינען געהאלטען געוואָרען אין לאטיין וכדומה. דעריבער איז די גאנצע חברה געלעהרטע, די עט־ליכע הונדערט מאן אין דער גאנצען וועלט, גע־ווען פערבונדען צווישען זיך, כאָטש סאיז נאָך ניט געווען קיין אייזענבאהן און קיין טעלעגראף. אלע האָבען זיי געוואוסט איינער פון דעם אנדערען (ווענינסטענס די בעריהמטערע), אלע האָבען גע־לעזען די זעלביגע ביכער, פיעלע האָבען געקאָ־רעספּאָנדירט איינע מיט די אנדערע, און גע־לערנטע פּראָפעסאָרען זיינען ארומגעפאָהרען פון פראנקרייך קיין איטאליען און ענגלאנד, פון האָ־לאנד און דייטשלאנד קיין פּוילען און אין רוס־לאנד, און אזוי ווייטער. פאר דאמאָלסדיגע צייט־טען זיינען דאָס געווען, פארשטעהט זיך, זעהר ווייטע נסיעות.

אזוי איז דאָס געווען אויך מיט פּאפּענ׳ען, ביז ער איז אין 1688טען יאָהר געקומען קיין דייטשלאנד צו דעם פירשט פון העסען, אין דער שטאָדט מארבורג, אלס פּראָפעסאָר פון מאטע־מאטיק. דייטשלאנד איז דעמאָלט נאָך ניט גע־ווען קיין גרויסע פעראייניגטע מלוכה ווי איצט, נאָר איז בעשטאנען פון עטליכע צעהנדליג בע־זונדערע קליינינקע מלוכה׳לעך. אין יעדער מלוכה׳לע איז זיך געווען א בעזונדערער קליי־נינקער מקד׳ל מיט זיין הויפּטשטאָדט, מיט א הויף, מיט דעם גאנצען הויפּליכען פיהר און פער־שטעהט זיך, מיט אן אייגענעם אוניווערסיטעט און אייגענע געלעהרטע. דורך די דאָזיגע צו־שפּאלטונג איז דייטשלאנד געווען פּאָליטיש און עקאָנאָמיש זעהר שוואך, אָבער דערפאר זעהר ענטוויקעלט אין וויסענשאפט, פילאָסאָפיע

---

*) זעה „צוקונפט" סעפּטעמבער.

וכדומה*).

דער האר פון מארבורג, דער לאנדגראף קארל האָט דעמאָלט, ווען פּאפּען איז אהין געקומען, גראד געוואָלט אויפבויען פאר זיך א נייעם פּארק, אזא ווי דער פראנצויזישער קעניג האָט ביי זיך געהאט. די געגענד איז אָבער געווען א וואסער־דיגע און מען האָט געדארפט ארויספּאָמפּען פון דאָרטען זעהר פיעל וואסער. די דאמאָלסדיגע פּאָמפּעס זיינען אָבער געווען צו שוואך דערצו. האָט ער געבעטען פּאפּען׳ען ער זאָל איהם אויס־טראכטען א נייע מאשין פאר דעם דאָזיגען צוועק. פּאפּען האָט זיך גענומען צו דער ארבייט און האָט אויסגעארבייט זעהר א גוטע פּאָמפּע, אָבער כדי די פּאָמפּע זאָל גוט ארבייטען האָט מען געדארפט א גרויסע קראפט, גרעסער איידער די מענשען־הענד קענען געבען. היינט וואו זאָל מען אזא קראפט נעהמען? אזוי ווי פּאפּען האָט זיך שוין לאנג געהאט בעשעפטיגט מיט דאמפּף (ער האָט אפילו אין לאָנדאָן נאָך אויסגעטראכט א דאמפּף־קעסעל צו קאָכען בוליאָן און קליי פון ביינער וכדומה), איז ער געפאלען אויפ׳ן געדאנק: אויס־צונוצען די קראפט פון דאמפּף. און אין א פּאָר יאָהר ארום האָט זיך איהם טאקע אויך איינ־געגעבען אויסצוטראכטען א פּאסענדע מאשין. די דאָזיגע מאשין האָט אויפ׳ן פּאפּיר אויסגעזעהן זעהר שעהן. און דאָ האָבען זיך טאקע אָנגעהויב־בען זיינע צרות. די מאשין האָט מען געדארפט אויסבויען, האָט מען קודם כל ניט גע־האט קיין גוטע מייסטערס, ווייל אין דייטשלאנד איז קיין ענטוויקעלטע אינדוסטריע ניט געווען. האָט ער שוין יאָ געקראָגען א מייסטער, האָט ער קיין געלד ניט געהאט, ווייל דער לאנדגראף איז ערגעץ וואו אָבגעפאָהרען, אָדער האָט זיך מעהר ניט אינטערעסירט מיט פּאפּען׳ס מאשין. דער־נאָך האָט זיך ארויסגעוויזען, אז מ׳דארף די מא־שין נאָך פארבעסערען. אזוי זיינען ארבער פופ־צעהן יאָהר. אין׳ם יאָהר 1706 האָט פּאפּען שוין געהאט אויפגעבויט א גאנץ גוטע דאמפּף־מאשין. אָבער נאָר טאקע אויפ׳ן פּאפּיר, אין א בוך, וואָס פּאפּען האָט געלאָזט דרוקען. איצט האָט זיך דער לאנדגראף וויעדער פעראינטערעסירט מיט פּאפּען׳ס ערפינדונג און פּאפּען האָט בעקומען געלד מיט ארבייט. אלץ איז שוין געווען פארטיג, די מאשין געווען אויפגעשטעלט, דער לאנדגראף אליין בכבודו ובעצמו איז געקומען זעהן ווי די מאשין וועט ארבייטען. די מאשין גיט זיך א ריהר איין מאָל, צוויי מאָל, דאָס וואסער הויבט זיך און אין מיטען דערינען פּלאצען די וואסער־רעהרען. הויבט זיך ווידער אָן א סדרה פון מא־כען נייע שטארקערע רעהרען פון קופּער וכדמה. פּאפּען טראָגט זיך ארום מיט געדאנקען צו בויען א ספּעציעלע פאבריק* אויף מאכען רעהרען און ניט אויסגעבויט. ער האָט פערלאָזען דייטשלאנד און אוועק צוריק אין לאָנדאָן, וואו ער איז אין גיכען געשטאָרבען אין גרויס אָרעמקייט און דחקות. ס׳איז געווען נאָך „צו פריה" פאר א דאמפּף־מאשין אין דייטשלאנד מיט איהר שוואכער עקאָנאָמישער ענטוויקלונג, עס איז ניט גע־ווען דאָס פּאסיגע לאנד דערצו. דער קאפּריז פון א לאנדגראף איז געווען א צו שוואכער באָ־ען פאר אזא מין זאך, ווי אויפבויען א נייע וועלט קראפט.

5.

## דזשעמס הוואַט.

ס׳איז אָבער געווען אן אנדער לאנד אין איי־ראָפּא, וואו דער באָדען איז געווען א גרעסערער פאר אזא מין ערפינדונג. דאָס איז געווען ענג־לאנד.

ענגלאנד איז אין יענע צייטען געווען עקאָנאָ־מיש ענטוויקעלטער איידער אלע אנדערע לענדער. זי איז געלעגען אויפ׳ן ים׳ען וועג פון אייראָפּא קיין אמעריקא און אזיען און קיין איינציגע שיף האָט דעם ענגלישען אינזעל ניט געקענט אויס־מיידען. דורך דעם איז ענגלאנד׳ס האנדעל שטארק אויסגעוואקסען. אויסער דעם איז ענג־לאנד זעהר רייך פון דער נאטור בעשענקט געוואָ־רען מיט אלערליי אוצרות, ווי שטיין־קויל, איי־זען וכדומה. דאָס האָט ווידער געגעבען א שטאר־קען שטוף פאראויס דער ענגלישער אינדוסטריע. בעזונדערס וויכטיג זיינען דעמאָלט, אין זיעבענ־צעהנטען און אכצעהנטען יאָהרהונדערט, געווען די ענגלישע קויקען־גרובען. אָבער דאָס ארויס־גראָבען די שטיין־קויקען איז מיט דער צייט גע־וואָרען אלץ שווערער און שווערער. פון אויבען איז שוין געווען אלץ ארויסגעגראָבען, מען האָט געמוזט אָנהויבען צו געהן טיעפער. אָבער אין דער טיעף איז געווען א סך וואסער, און כדי צו קענען ארבייטען, האָט מען געמוזט די וואסער ארויספּאָמפּען. אָבער אנשטאט די ארויסגע־פּאָמפּטע וואסער פלעגט אָנקומען נייע. דערוי־בער האָבען די פּאָמפּעס געמוזט ארבייטען אָהן אן אויפהער; ווען ניט וואָלטען די גרובען פאר־פלייצט געוואָרען. דערצו האָט מען געדארפט גוטע פּאָמפּעס און דערהויבט א שטארקע אר־בייטס־קראפט, כדי צו טרייבען די פּאָמפּעס. מען קען זאָגען, אז צום סוף פון אכצעהנטען יאָהרהונדערט איז די קראפט פראגע געווען פּשוט א העבענספראגע פאר די ענגלישע קויקען־גרובען.

ס׳פערשטעהט זיך, אז די בעסטע מעכאניקער און אינזשעניערען האָבען געארבייט מיט אלע כחות, כדי אויסצוגעפינען אזא קראפט. און פאר אלעמען איז שוין געווען דעמאָלט קלאָהר, אז אזא קראפט קען זיין נור דאמפּף. קויקען מוזען בעשאפען דאמפּף, און דאמפּף מוז געבען א נייעם כח, כדי ארויסצוקריגען נאָך מעהר קויקען. קויקען מוזען העלפען גראָבען קויקען — אזוי איז גע־ציקינדערס. קורץ און גוט, עס זיינען נאָך יאָה־רען פאריבער, און פּאפּען האָט זיין מאשין נאָך

*) פיעלע היינטיגע געלעהרטע (למשל, דער בע־קאַנטער סאָציאַל דעמאָקראַט עדואַרד ב ערנשטיין) מיינען אַז דערין ליגט טאַקע דער יסוד פון דער יעצ־טיגער הויכקייט פון דער דייטשער קולטור.

*) פיעלע היינטיגע געלעהרטע (למשל, דער בע־קאַנטער סאָציאַל דעמאָקראַט עדואַרד ב ערנשטיין) מיינען אַז דערין ליגט טאַקע דער יסוד פון דער יעצ־טיגער הויכקייט פון דער דייטשער קולטור.

שטעלט געוואָרען די רעטעניש. א פּאָר ענגלישע מעכאַניקער האָט זיך אין אָנהויב פון׳ם אכצעהנ־טען יאָהרהונדערט איינגעגעבען צו לעזען די דאָ־זיגע רעטעניש. דאָס זיינען געווען די ארבייטער סאַנערי און ניוקאָמען (ענגלאַנד איז געווען טאַקי ניט ווי דייטשלאַנד. דייטש־לאַנד איז געווען רייך אויף פּיקאָסאָפּען און גע־לעהרטע, ענגלאַנד אויף גוטע ארבייטער און מע־כאַניקער). זיי האָבען איינגעבויט יעדערער א דאַמפּף־פּאָמפּע און זייערע פּאָמפּעס האָט מען טאַקע בענוצט אין די קוילען־גרובער (בעזונדערס ניוקאָמען׳ס פּאָמפּעס), אָבער גוט האָבען די דאַזיגע מאַשינען נאָך ניט געאַרבייט. זיי זיינען געווען צו טייער און צו שוואַך. אַזוי איז דאָס געגאַנגען ביז עס האָט זיך ענדליך גע־פונען א מענש, ווידער א מעכאַניקער, וואָס איז געוואָרען דער אמת׳ער פאָטער פון דער ריכטי־גער דאַמפּף־מאַשין. דאָס איז געווען דזשיימס הוואַט (געבאָרען אין 1736,

דזשיימס הוואַט.

געשטאָרבען אין יאָהר 1819), ניט גיך און לייכט איז וואַטען אָנגעקומען זיין מאַשינ־קע. ער האָט שוין געהאַט פאַר זיך די מאַשינען פון פּאַפּען, סאַוועריען ניוקאָ־מען, דעריבער איז זיין ארבייט געווען שוין פיעל גרינגער, אָבער פון דעסטוועגען האָט עס נאָך געדויערט א היבשע ביסעל יאָהרען, ביז ער איז געקומען צו א תכלית. אין׳ם יאָהר 1763, האָט ער אָנגעהויבען צו ארבייטען איבער דער דאַמפּף־מאַשין, אין׳ם יאָהר 1776 האָט ער אויפ־געבויט די ערשטע אמת׳ע מאַשינע. און וויפיעל ארבייט, וויפיעל נויט, וויפיעל צרות דאָס האָט איהם אָבגעקאָסט.

וואַט האָט געהאַט גליק. ער האָט גע־לעבט אין א לאַנד מיט אַן ענטוויקעלטער אינ־דוסטריע. עס האָט זיך איהם איינגעגעבען צו געפינען רייכע קאַפּיטאַליסטען, פאַבריקאַנטען, וואָס האָבען זיך אריינגעלאָזט בלב ונפש אין דער זאַך, און ניט קוקענדיג אויף דעם, איז דאָך נאָך אלץ געווען א שווערער שטיקעל ארבייט. דער ערשטער פאַבריקאַנט איז באַנקראָט געוואָרען, דער צווייטער האָט אריינגעלעגט אין זיין פאַב־ריק כמעט א מיליאָן דאָלאַר, און האָט געמוזט וואַרטען גאַנצע דרייצעהן יאָהר, ביז די פאַבריק האָט אָנגעהויבען צו געבען כוח. עס איז קלאָהר דעריבער, אז די דאַמפּף־מאַשין האָט געמוזט גע־באָרען ווערען דוקא אין ענגלאַנד, ווייל נאָר דאָ האָט מען געקאָנט האָבען אזעלכע מעכאַניקער ווי וואַט, אזעלכע פאַבריקאַנטען ווי סעם פרעינד בולטאָן און אזעלכע ארבייי־טער ווי אויף בולטאָן׳ס פאַבריק. וואַט איז צום ענדע פון זיין לעבען געוואָרען רייך און בעריהמט און האָט דערלעבט דעם גליק צו זעהן ווי זיינע מאַשינעס, די „שוואַרצע טייפעלס", אָדער די „אייזערנע מלאכים", ווי מען האָט זיי דעמאָלט גערופען, נעהמען איין די גאַנצע וועלט און קעניגען איבער דער יבשה און ים *).

.6

## ווארימקייט און שטאָף

איך האָב אייך שוין דערצעהלט אין מיין פאָ־ריגען ארטיקעל, ווי אזוי ווארימקייט פערגרע־סערט אלע קערפּערס אָדער שטאָפען. אז מען נעהמט, למשל, אן אייזערנע קויל (קוגעל) און מען ווארימט עס אָן, טאָ ווערט זי גרעסער, איי־דער זי איז געווען א קאַלטע. עס פרעגט זיך: ווי אזוי איז דאָס מעגליך? האָבען מיר אפשר אנ׳אנדער שטאָף צוגעגעבען צו דעם קוגעל? ניין. מיר האָבען גאָר נישט ניט צוגעגעבען, נאָר אָנגעווארימט האָבען מיר. איז אפשר א סברא אז די ווארימקייטגופא איז עפּעס א קערפּער, א שטאָף, וואָס פאַרנעהמט א געוויסען אָרט? דעמאָלט וואָלט די זאַך געווען פאַרשטענדליך. מיר האָבען געהאַט אן אייזערנע קויל, צו דער קויל האָבען מיר צוגעגעבען נאָך א שטאָף (ווארימקייט), דעריבער איז די קויל גרע־סער געוואָרען. אזוי האָבען טאַקע די מענשען פאַרצייטען געקלעהרט. זיי האָבען געמיינט, אז די ווארימקייט איז אזא מין בעזונדערער שטאָף, ווי א גאז למשל. אָבער מיט דער צייט, בשעת די מענשען האָבען זיך אויסגעלערענט גענוי אָבצואוואָגען אויף א וואָג אלע חפצים, איז זיי געוואָרען עפּעס מאָדנע, וואָס דער דאָזי־נער שטאָף (ווארימקייט) האָט קיין שווערקייט ניט, וועגט גאָרנישט. די אייזערנע קויל ווערט טאַקי גרעסער אָבער שוועע־רער ניט! היינט אויב די ווארימקייט וואָלט געווען א שטאָף וואָלט זי דאָך מוזען עפּעס וועגען. איז געבליבען, אז ווארימקייט איז א שטאָף אָהן א געוויכט, אָהן שווערקייט, אזוי ווי למשל

*) אין יאָהר טויזענד אַכט הונדערט אַכטצעהן, א יאָהר פאַר וואַט׳ס טוידט, איז דער ערשטער דאַמפּפער געקומען פון אַמעריקא אין אייראָפּאַ. (זעה מיין אַרטיקעל איבער די שיפען, אין „צוקונפט".)

דער וועלט עפיר.

אָבער וואָס ווייטער די וויסענשאַפט האָט זיך ענטוויקעלט, איז אַלץ קלאָהרער געוואָרען, אַז די דאָזיגע טעאָריע וועגען וואַרימקייט איז אַ פאַלשע. און איצט פאַרענטפערט מען די פראַגע מכח דער אייזערנער קויל גאָר אויף אַן אַנדער אופן. די קויל ווערט גרעסער, זאָגט מען איצט, ווייל איהרע איינצעלנע טייליען האָבען זיך אָבגערוקט איינע פון די אַנדערע, אַזוי למשל ווי אַ קופּע שטיינער אָדער ציעגעל ווערט גרעסער, אַז מ׳זאָל די שטיינער אָדער די ציעגעל אביסעל מעהר דערווייטערען איינע פון די אַנדערע. גוט, וועט איהר אויף דערויף אפשר זאָגען, אַ קופּע ציעגעל פאַרשטעה איך, אויף דערויף איז דאָס דאָך אַ קופּע, דאָס הייסט אַ פולע ציעגעל צוזאַמען. אָבער וואָס האָט עס פאַר אַ סמיכת הפרשה מיט דעם אייזערנעם קוגעל? אַ פּשוט׳ער קוגעל, אַ קייליעכדיג שטיקעל אייזען איז דאָך ניט אַ פולע הפצים, נאָר איין איינציגער חפץ. איז ווער זיינען דאָס זיינע „טיילען", וואָס „רוקען זיך אָב" איינע פון די אַנדערע? אַזאַ קוגעל האָט דאָך גאָר קיין שום טיילען ניט. אָט דאָ „ליעגט טאַקע דער הונד בעגראָבען"! די היינטיגע וויסענשאַפט זאָגט, אַז אַלע הפצים, אַלע שטאָפען זיינען צוזאַמענגעשטעלט פון קליינינקע טייל־כעלעך (ציעגעלעך) אָט אַזוי ווי אַ מויער פון גרויסע ציעגעל, אָדער אַ קופּע זאַמד פון זעמדע־לעך. אַ שטיק אייזען בעשטעהט פון אייזערנע ציעגעלעך, אַ שטיק גאָלד פון גאָלדענע, וכדומה. ס׳איז דאָ גענוג ראיות אויף דערויף. ביי מאַנכע שטאָפען קען מען דאָס פּשוט זעהן בעשיינבאַר־ליך, למשל, ביי אַ הובקע אָדער ביי אַ שטיק גומי. ביי אַנדערע, בעזאָנדערס ביי מעטאַלען, אָדער ביי גלאָז, גלויבט זיך דאָס עפּעס ניט. עס דוכט זיך אויס עפּעס אַזוי מאָדנע. אָבער מען קען דאָס לייכט בעווייזען (נעהמט, למשל, אַ שטיק ווייטע גלאָז, מאַכט איהם וואַרים, כדי ער זאָל ווערען ווייך, און וואַרפט אריין אין קעסעלע אַ שטיקעל פאַרב. וועט איהר דערזעהן, אַז דאָס גלאָז איז דורך און דורך דורכגע־פאַרבט געוואָרען (בלאָה, רויט, וכדומה). ווי אַזוי איז דאָס מעגליך? ווייל די פאַרב איז איינגע־דרונגען צווישען די איינצעלנע טייליכלעך פון׳ם גלאָז. וואָלט דאָס גלאָז געווען פון איין שטיק, וואָלט די פאַרב דאָך ניט געקענט אריינדרינגען אי־נעווענינג, און וואָלט נאָר געקאָנט בעשמי־רען די גלאָז פון אויבען.

נאָך אַ ראיה. נעהמט אַ מעטאַלענעם קוגעל פון מעש, קופּער, גאָלד וכדומה אַ פּוסטע אינע־ווענינ. פּיקט איהר אָן מיט וואַסער און פאַר־לייטעט די לאָך ווי געהעריג. איצט לעגט אַוועק די קוגעל אויף אַ קאַוואַדלע, און גיט עטליכע גו־טע קלעפּ מיט אַ האַמער, אָבער ניט צו שטאַרק, זי זאָל ניט פּלאַטצען. וואָס וועט ווערען מיט דעם קוגעל? געפּלאַצט האָט ער ניט, נאָר איינ־געבויגען איז ער געוואָרען, און ארום און ארום איז ער בעדעקט מיט קליינע טראָפּעלעך וואַסער. ווי אַזוי איז דאָס וואַסער ארויסגעקומען פון דעם קוגעל? געפּלאַצט האָט ער ניט, קיין לעכער אַדער קיין ריסען זיינען ניטאָ, היינט ווי זשע דען? טאַקע דורך די ליידיגע ערטער, דורך די דורכגאַנ־גען צווישען די איינציגע טייליכעלעך (פּאָרעס, רופט מען די דאָזיגע דורכגאַנגען). איז דאָך אַ סמן אַז אויך די מעטאַלען זיינען צוזאַמענגע־שטעלט פון אַזוינע טייליכעלעך. אַ טייליכעלע לעבען אַ טייליכעלע, אַבער ניט גאָר געדיכט, נאָר אַזוי אַז עס בלייבט אַ קליינער דורכגאַנג. ביי שווערע, האַרטע שטאָפען זיצען די טייליכעלעך זעהר נאָהענט איינע ביי דער אַנדערער. ביי לייכטע, הובקע שטאָפען זיצען זיי עפּעס ווייי־טער איינע פון די אַנדערע. און קליין זיינען די טייליכעלעך. די ציעגעלעך איז ניט אויסצומעכ־טען און ניט אָבצוועגען. טאַקע אין דער אמת׳ן: צוטייליט אַ שטיקעל אייזען אויף עטליכע קלע־נערע טיילען, און יעדען קליינעם טייל קענט איהר דאָך נאָך ווייטער טיילען. און אַז איהר האָט שוין אַ שטיקעלע וואָס איז גרויס ווי אַ שפּיץ פון אַ נאָדעל, קענט איהר דען איהם ווייי־טער ניט טיילען? און אַז איהר נעהמט דער־נאָך אַ פאַרגרעסער גלאָז — אַ מיקראַסקאָפּ, וואָס אַ שפּיץ נאָדעל זעהט אויס אין איהם דער גרויס ווי אַ פינגער, קענט איהר נאָך טויזענד מאָהל ווייטער טיילען. און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער. מיט אונזערע חושים און מיט אונזערע אינסטרומענטען איז עס ביז יעצט נאָך ניט געלונגען צו דערגעהן ביז צו דעם סאַמע גרענעץ, וואו מען קען שוין ווייטער ניט טיילען. אָבער מען איז שוין גאַנץ נאָהענט דערצו. און וואָס די וויסענשאַפט קען ניט דערזעהן אַדער „דערטאַפּען", קען זי אויסרעכענען. און אַזוי האָט מען טאַקע אויך אויס אויסגערעכענט ווי גרויס (אָדער, ריכטיגער, ווי קליין) עס מוזען זיין די דאָזיגע טייליכעלעך פון וועלכע עס בעשטעהען די שטאָפען און וועלכע לאָזען זיך שוין ווייטער ניט טיילען. אַטאָמען רופט מען אַזעלכע טייליכעלעך, דאָס הייסט אויף גריכיש: „וואָס מען קען זיי ניט צוטיילען".

די דאָזיגע אַטאָמען פעראייניגען זיך צוויי־שען זיך קאָמפּאַניעסווייז צו 3־2, אַזאַ גרופּע אַטאָמען רופט זיך מאָלעקולע. אָט די דאָזיגע מאָלעקולען זיינען דאָס די ציעגעלעך פון וועלכע עס ווערען אויסגעבויט די שטאָפען.

## 7.

## אַטאָמען, מאָלעקולעס און קערפּער.

היינט וועט איהר פרעגען: אויב די שטאָ־פען בעשטעהען פון איינצעלנע מאָלעקולען, טאָ פאַר וואָס צושיטען זיי זיך ניט אין אַלע זיי־טען ווי מעהל אַדער פּולווער? וואָס פאַר אַ צעמענט אַדער אַ קליי האַלט דאָס די מאָלעקו־לען צוזאַמען? די פראַגע איז טאַקע אַ ריכ־

טיגע און דער ענטפער איז, אז קיין צעמענט און קיין קליי איז טאַקע ניט אַ, אבער עס איז דאָ צווישען די איינצעלנע אַטאָמען און די איינצעלנע מאָלעקולען אַן אָ נ צ י ה נ נ ג ס ־ ק ר א פ ט, א מין מאַגנעטיזם, אָט אַז אַהבדיל, ווי צווישען אַ מאַגנעט און אַ שטיקעל אייזען. און אזוי ווי אַ שטיקעל אייזען הענגט אויף אַ מאַגנעט אקוראט ווי מען וואָלט איהר צוגע־קלעפּט מיט קליי, אזוי „קלעפּען" זיך צוזאַמען צווישען זיך אויף די אַטאָמען און די מאָלעקו־לען אין יעדען שטאָף אין יעדען קערפּער. די דאָזיגע אָנציהונגס־קראַפט איז ניט אין אַלע שטאָפען גלייך, און דעריבער לאָזען זיך איי־ניגע שטאָפען זעהר לייכט צושניידען אָדער צו־ברעכען, און אַנדערע ווידער, זעהר שווער. מען קען אָבער זאגען, אז וואס די מאָלעקולעס זיי־נען נ ע ה נ ט ע ר איינע צו די אַנדערע, אַלץ שטאַרקער איז זייער „מאַגנעטישער" כח און וואָס ווייטער — אַלץ שוואַכער. עטליכע מאָ־לעקולען צוזאַמען האָבען, פערשטעהט זיך, אַ גרעסערע אָנציהונגס־קראַפט, איידער איינע. דע־ריבער האָבען ג ר ע ס ר ע קערפּערס אַ שטאַר־קערע אָנציהונגס־גראַפט פאַר ק ל ע נ ע ר ע קער־פּערס. ווען אין אַ רוהיגען וואַסער שווימט אַ גרויסער שייט האָלץ און קליינע שפּענדלעך, קענט איהר זעהר גוט בעמערקען, אַז די שפּענד־לעך קלייבען זיך מיט דער צייט צוזאַמען, אַרום דעם שייט. אָדער נעמט להבדיל די ע ר ד. יעדער חפץ אָדער קערפּער אויף דער ערד ווערט צוגעצויגען צו דער ערד און די ערד צו איהם. אָבער אזוי ווי די ערד איז גרויס און דער חפץ קליין, ווערט ער צוגעצויגען צו איהר, און ניט זי צו איהם. און ווען איהר פּרובט איהם דער־ווייטערען פון דער ערד (למשל, ווען איהר וואַרפט אַ שטיין אין דער הויך) קעהרט ער זיך דאָך אום צוריק צו איהר, ווייל זי צ י ה ט א י ה ם אָ ן צ ו ז י ך. די דאָזיגע צוצי־הונגס־קראַפט פון דער ערד רופען מיר ש ו ע ר־ ק י י ט, און מיר זאָגען דער חפץ איז ש ו ע ר, ער ו ו י ל פ אַ ל ע ן אויף דער ערד. די זעלביגע קראַפט ווירקט אויך צווישען דער זון און דער ערד, צווישען דער לבנה און דער ערד, וכדומה.

אָבער ניט האָס בין איך אויסען, און איך בין טאַקע אַביסעל פערקראַכען אָן אַ זייט. גע־וואָלט האָב איך אָבער שטעלען אַ ווייטערע פראַ־גע. אויב די אַטאָמען ציהען זיך צו איינע די אַנדערע, איז פאַרוואס „קלעפּען" זיי זיך טאַקע ניט צוזאַמען אינגאַנצען ביז צום סאַמע סוף, דאָס הייסט אזוי, אַז צווישען זאָלען שוין גאָר קיין לעדיגע ערטער, קיין פּאָרעס, ניט בלייבען? טאַקע אין דער אמת'ן, ווי אזוי קומט עס, אַז די אַטאָמען אָדער די מאָלעקולען בלייבען שטעהן פון ווייטען איינע ביי די אַנדערע? עס פער־שטעהט זיך, אַז מען זאָגט פון ווייטען, מיינט מען האָ ניט חלילה אַן ארשין, אָדער האָטש אַ מילימעטער. עס האַנדעלט זיך וועגען אַ מ י ־ ל י אָ נ ע ן ־ ט י י ל פ ו ן אַ מ י ל י־ מ ע ט ע ר, אָבער לגבי דעם אַטאָם גופא איז דאָס שוין אַ גאַנץ היבשער מהלך. היינט ווי אזוי קומט דאָס? מסתמא מוז דאָך זיין עפּעס אַזאַ קראַפט, אַזאַ כח וואָס דערלאָזט נ י ט ד י אַ ט אָ מ ע ן צ ו ד ע ר ־ נ ע ה נ ט ע ר ן זיך ביז גאָר איינע צו די אַנדערע, און די דאָזיגע קראַפט מוז זיין עפּעס אַן אָ ב ש ט ו י ס ו נ ג ס ק ר א פ ט, וואָס מאַכט די אַטאָמען און די מאָלעקולען דער־ווייטערן זיך איינע פון די אַנדערע, ד. ה. גאָר אַ הפוך פון דעם אָנציהונגס־כח פון די מאָלע־קולען!

די אָנציהונגס־קראַפט זוכט צו דערנעהנטע־רען, די מאָלעקולען, די אָבשטויסונגס־קראַפט — צו דערווייטערען, ביז די מאָלעקולען שטעלען זיך איינע פון די אַנדערע אין אַזאַ מהלך, אַז די ביידע קרעפטען גלייכען זיך אויס.

היינט פרעגט זיך, ווער איז דאָס די דאָזיגע אָבשטויסונגס־קראַפט, פון וואַנען קומט זי? איז דער ענטפער: ד אָ ס א י ז ד י ו וא ־ ר י מ ק י י ט. אָט אזוי ארום זיינען מיר צו־ריקגעקומען צו דער וואַרימקייט. אַרומגעפאָה־רען, אַרומגעבלאָנדזשעט איבער דער גאַנצער וועלט צווישען דער זון און דער לבנה און די פּיצינקע אַטאָמען, און ווידער געקומען אַהיים צו די וואַרימקייט און דאַמפּף.

## 8

## וואָס איז וואַרימקייט?

היינט וואָס־זשע טוט די וואַרימקייט מיט די מאָלעקולען פון אַ שטאָף? זי טהוט זיי בעווע־גען! זיי הויבען זיך אָן צו שאָקלען אַהין און אַהער, צו טאַנצען, צו ווייברירען. אָבער יעדער מאָלעקול איז דאָך ניט אַליין אויף דער וועלט. אַרום איהם שטעהען אַרום און אַרום טויזענטער, מיליאָנען אַנדערע, און י ע ד ע שאָקעלט זיך, יעדע בעוועגט זיך. אָט אזוי ווי איהר נעהמט למשל אַ גלעזערנע קעסטעלע מיט אַ פולע קליי־נינקע, גומענע פּילקעלעך אינווענינג און טריי־סעלט די קעסטעלע אָהן אַן אויפהער. די פּיל־קעלעך וועלען שפּרינגען, טאַנצען, וועלען זיך אָנשטויסען איינע אויף די אַנדערע און אויף די ווענד, אָבשטויסען זיך, צוציהען זיך איינע צו די אַנדערע וכדומה. דאָס וועט זיין אַן אוי־ביגער טאַנץ פון די פּילקעס (די אַטאָמען, די מאָ־לעקולען) און אָט טאַקע דורך דעם דאָזיגען „טאַנץ" ווערען דאָס די מאָלעקולען תמיד אָב־געשטויסען איינע פון די אַנדערע. די אָנציי־הונגס־קראַפט וואָלט וועלען זיי אַלע צוזאַמענ־נעהמען אין איין שטיק, אָבער די אויביגע בע־וועגונג דערלאָזט דאָס ניט, און דעריבער בליי־בען זיי דערווייטערט איינע פון די אַנדערע. וואָס שטאַרקער דער שטאָף ווערט אָנגעוואַרימט, אַלץ לעבעדיגער ווערט דער טאַנץ, מיט אַלץ גרע־סערען אימפּעט שטויסען זיך אָב די מאָלעקולען איינע פון די אַנדערע און דערווייטערען זיך.

דער קערפּער ווערט גרעסער, זאָגען מיר דערויף.

וואָס ווענינער וואַרימקייט דער קערפּער קריגט, אַלץ שוואַכער ווערט דער טאַנץ, אַלץ קלענער די אָבשטויסונג, אַלץ גרעסער די צוציהונג. די מאָלעקולען ווערען רוהיגער, נעהענטער איינע צו די אַנדערע, דער שטאָף ווערט געדיכטער און פעסטער, דער חפץ קלענער.

איצט בערשטעהען מיר ווי אַזוי וואַרימקייט ווירקט אויף די קערפּערס און פאַר וואָס וואַרימקייט און קראַפט זיינען לייבליכע שוועסטער, ווייל וואַרימקייט איז אַליין אַ בעוועגונג, אַ ווייברירונג פון די אַטאָמען, אָדער די מאָלעקולען.

ווען מיר נעהמען אַ פעסטען קערפּער, למשל בליי אָדער אַ שטיק אייז, זעהען מיר אַז אין איהם איז די אָנציהונגס־קראַפט גרעסער איידער די אָבשטויסונגס־קראַפט. והראיה: די מאָלעקולען ווילען זיך ניט אָבטיילען איינע פון די אַנדערע, מען מוז דאָס בליי שניידען, באַקען, ברענען. לאָמיר איהם אָנוואַרימען ווי געהעריג; די אָנציהונגס־קראַפט ווערט לגבי דער אָבשטויסונגס־קראַפט אַלץ שוואַכער, די אָבשטויסונג — שטאַרקער, ביז זיי גלייכען זיך אויס. דאָס הייסט, אַז די מאָלעקולען זאָגען: מיר איז אַלץ איינס, צי מיין שכן בלייבט ביי מיר, צי ניט. וויל ער, לאָז ער געהן, איך האַלט איהם ניט. — וויל ער — לאָז ער בלייבען, איך יאָג איהם ניט. דאָס בעדייט, אַז דאָס בליי אָדער דער אייז איז געוואָרען פליסיג. דאָס איז אַזאַ קערפּער, וואָס זיינע מאָלעקולען לאָזען זיך לייכט צוטייליען און וויעדער פעראייניגען גאָר אָהן שום געוואַלט און אָהן שום מיה. זיי קלעפּען זיך ניט צוזאַמען און צוגיסען זיך אין אַלע זייטען, אויב מען זאָל זיי ניט האַלטען פון אַלע זייטען, למשל אין אַ געפעס. אָבער אָבשטויסען טהוען זיי זיך אויך ניט און מען ברויכט ניט דעם געפעס צו־דעקען פון אויבען, זיי זאָלען ניט אַנטלויפען אייגע פון די אַנדערע.

איצט לאָמיר די פליסיגקייט, למשל דאָס שיטערע בליי, אָדער דאָס וואַסער נאָך ווייטער אָנוואַרימען; ווערט די אָנציהונגס קראַפט נאָך קלענער און די אָבשטויסונג נאָך גרעסער, דאָס הייסט, אַז די מאָלעקולען ניט נאָר וואָס זיי וועלען זיך ניט צוזאַמענקלעפּען, נאָר זיי וועלען זיך פּשוט אָבשטויסען אין אַלע זייטען און וועלען זיך פאַנאַנדערפליהען איבער דער גאַנצער וועלט. אָט אַזאַ מין קערפּער וואָס זיינע מאָלעקולען צולויפען זיך אין אַלע זייטען, רופט מען דאַמפּף, אָדער נאָך מעהר אָנגעוואַרימט — גאַז.

דאָס וואַסער, אָדער דאָס בליי, ווען מען וואַרימט זיי שטאַרק אָן, פערוואַנדעלט זיך צו־ערשט אין דאַמפּף (וואַסער־דאַמפּף, בליי־דאַמפּף) און דערנאָך אין גאַז. און דער דאַמפּף, (אָדער דער גאַז) שטרעבט זיך צו פער־גרעסערען (דאָס הייסט, זיינע מאָלעקולען וויקען זיך דערווייטערען איינע פון די אַנדערע) און מען מוז איהם דעריבער האַלטען אין אַ כלי, וואָס איז פערמאַכט פון אַ לעע פיער זייטען. אין דער דאָזיגער כלי וועט דער דאַמפּף דריקען אויף די ווענטלעך פון אינעווענינג, און וועט זיך סטאַרעווען אַרויסצורייסען זיך אַרויס. און וואָס מעהר דאַמפּף מען זאָל אין די כלי אַריינלאָזען און וואָס מעהר מען זאָל דעם דאָזיגען דאַמפּף אָנוואַרימען, אַלץ שטאַרקער וועלען שפּרינגען זייגע מאָלעקולען, אַלץ שטאַרקער וועט זיין דער דרוק פון דעם דאַמפּף אין דער פערשפּאַרטער כלי.

קיהלט מען אָבער דעם דאַמפּף אָב, (דאָס הייסט אַז מען נעהמט ביי איהם צו די וואַרימקייט) ווערט ער אַלץ רוהיגער און רוהיגער, אַלץ געדיכטער און געדיכטער, און ווען מען קיהלט איהם נאָר ווייטער אָב, ווערט ער צו־ריק פערוואַנדעלט אין וואַסער; און אַז מען קיהלט דאָס וואַסער אַלץ ווייטער און ווייטער, ווערט עס צוריק פערפראָרען און פעוואַנדעלט זיך אין אַ שטיק האַרטע אייז. פעסטער קערפּער, פליסיגקייט, דאַמפּף (גאַז) און גאַז (דאַמפּף), פליסיגקייט, פעסטער קערפּער — דאָס איז דער וועג, וואָס יעדער שטאָף מאַכט איהם דורך אַרויף און אַראָב אונטער דער מאַכט פון וואַרימקייט. אייזען און גאָלד, קוועקזילבער און ספּירעט, לופט און ברענגאַז, — די דאָזיגע אַלע קערפּערס קען מען מאַכען פעסט, פליסיג אָדער גאַזעדיג, אַהין און צוריק ווי מען וויל. מען קען האָבען פליסיגע אייזען, אָדער גאָלד־דאַמפּף, האַרטע קוועקזילבער אָדער פליסיגע לופט! ווי מען וויל! און אַלץ דורך וואַרימקייט, אַלץ דורך די בעוועגונג פון די אַטאָמען אָדער די מאָלעקולען.

## 9.

## דער פּרינציפּ פון אַ דאַמפּף־מאַשין.

היינט לאָמיר זיך אומקעהרען צו דער דאַמפּף־מאַשין. דער פּרינציפּ פון אַ דאַמפּף־מאַשין איז אין פּלוג זעהר פּשוט.

מען נעהמט אַ שטאַרקען, אייזערנעם קעסעל, וואָס איז איינגעמויערט אין אַ גרויסען אויוועז, און מען וואַרימט אין איהם אָן וואַסער, ביז דאָס וואַסער הויבט אָן צו קאָכען, און עס בילדעט זיך דאַמפּף. דער דאָזיגער דאַמפּף, כל זמן ער איז נאָך הייס, האָט ער די טבע זיך צו פאַרברייטערען מיט אַ גרויסער קראַפט. כדי די דאָזיגע קראַפט זאָל נאָך גרעסער ווערען, לאָזט מען דעם דאַמפּף ניט תכף אַרויס פון קעסעל, נאָר מען האַלט דעם קעסעל פערמאַכט, ביז עס קלייבט זיך אָן אין איהם אַזוי פיעל דאַמפּף, וויפיעל דער קעסעל קען נאָר אויסהאַלטען.

דענסטמאָל ווערט שוין דער דאַמפּף דורך שטאַרקע אייזערנע רעהרען אָבגעפיהרט צו דער דאַמפּף־מאַשין גופא. דער וויכטיגסטער טייל פון דער דאַמפּף־מאַשין איז דער צילינ־

ד ע ר. אויפ'ן ביל̇ד 2 קענט איהר איהם זעהן, ווי ער זעהט אויס. (א שטיק וואנד איז בכון

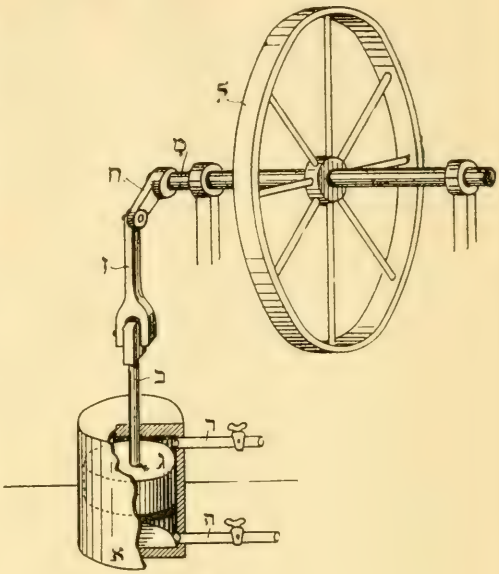


ביל̇ד 2.

אויסגעבראָכען, כדי איהר זאָלט בעסער זעהן, וואָס איינעווענינ טהוט זיך). דער ציליגדער (א) ווערט געמאכט פון שטארקע אייזען, דאָס הייסט געגאָסען פון איין שטיק. געוועהנליך ווערט ער נאָך „אָנגעטהאָן" אין א „העמדעל" פון אייזען אָדער האָלץ, כדי דער דאמפּף זאָל זיך אין איהם ניט אזוי גיך אָבקיהלען. ווארום וואָס דער דאמפּף איז הייסער, האָט ער דאָך אלץ מעהר כח. דער ציליגדער איז פון אונטען פערמאכט און פון אויבען האָט ער א דעקעל מיט א לאָך. דורך די דאָזיגע לאָך געהט אין'ם ציליגדער אריין א ש ט אַ נ ג (ב). די דאָזיגע שטאַנג מוז ריכטיג אריינגעפאסט זיין אין די לאָך, כדי עס זאָל קיין שפּאלט ניט בלייבען און דער דאמפּף זאָל ניט קענען ארויס.

אויף דער שטאַנג איז בעפעסטיגט דער שטויסער אָדער דאָס עמערל. דאָס איז אויך אזא מין ציליגדער וואָס געהט אריין ס ט ש י ט נ ע אין דעם דאמפּף־ציליגדער, ווי א פּראָבקע און בעוועגט זיך אין איהם ארויף און אראָב.

איין וואנד פון דעם ציליגדער איז געמאכט געוואָרען דיקער, גרעבער, איידער די אנדערע, און צו איהר געהן צוויי רעהרען (ד. און ה). היינט שטעלט אייך פאָר אזוי: דורך די רעהר ה לאָזט מען אריין דאמפּף פון דעם דאמפּף־קעסעל, און דער דאָזיגער דאמפּף געהט, למשל, אריין אין דעם אונטערשטען טייל פון ציליגדער. דער דאמפּף רייסט זיך ארויס מיט א גרויסען כח, דערווייטערט זיך און הויבט אויף דעם שטויסער (ג) אין דער הויך ביז צום דעקעל פון ציליגדער. דורך דעם דאָזיגען „הויב" גיט זיך די שטאַנג (ב) און די צווייטע שטאַנג (ז) אויך א רוק ארויף און די הענטעל (ח) גיט א דרעה די אקס (ט) און די גרויסע ראָד (ל). היינט שטעלט זיך ווייטער פאָר, אז אין דעם דאָזיגען מאָמענט ווערט די רעהר (ה) לעדיג, און דער דאמפּף ווערט אריינגעלאָזען שוין דורך די צווייטע רעהר (ד) פון אויבען. וואָס וועט דער דאמפּף טהאָן? ער וועט אראָבשטופּען דעם שטויסער אראָפּ, די ביידע שטאַנגען וועלען זיך אראָבלאָזען, די הענטעל וועט זיך נאָך ווייטער א דרעה טהאָן און וועט דרעהען די אקס און די ראָד.

איצט לאָזען מיר דאמפּף ווידער דורך די רעהר (ה). דער שטויסער מיט די שטאַנגען געהען ווידער ארויף און אזוי ווייטער, מיר בייטען די רעהרען, דער שטויסער געהט ארויף און אראָב און דאָס ראָד דרעהט זיך.

יעדער פון אונז האָט דאָס צעהנדליגע מאָהל געזעהען אויף א שיף, אָדער ביי א לאָקאָמאָטיוו אויף דער אייזענבאהן. נאָר דער אונטערשיעד איז, אז ביי א לאָקאָמאָטיוו איז דער ציליגדער (געוועהנליך זיינען דאָרטען עטליכע ציליגדער) ליעגענדיג, ניט שטעהענדיג און די שטאַנג געהט ניט ארויף און אראָב, נאָר פאָרווערטס און ריקווערטס. ווי מאכט מען אָבער, אז די רעהרען זאָלען זיך עפענען און פערמאכען איינע נאָך די אנדערע, ווי מען דארף?

ביי די גאָר אלטע דאמפּף־מאשינען, האָט מען דאָס געמאכט מיט די הענד. געווען צוויי קראנעס, איינער ביי דעם אויבערשטען רעהר, א צוויי־טער ביי דעם אונטערשטען (ביל̇ד 2) און א איינ־געל פלעגט שטעהן דערביי און פלעגט עפענען נאָכאנאנד דעם איינעם אָדער דעם אנדערען. געווען אמאָל אזא בחור'ל, האָט זיך איהם פערוואָלט געהן שפּיעלען מיט אנדערע קינדערלאך, האָט ער גענומען צוויי שטריקעלאך און האָט צוגע־בונדען די קראנעס צו דער ראָד פון דער מאשינע, און די ראָד האָט שוין ממילא אליין אויפגעמאכט און צוגעמאכט די קראנעס, און דער אינגעל האָט זיך געקאָנט רוהיג שפּיעלען. פון דאמאָלס אָן, האָט מען שוין אלע מאשינען געבויט אזוי, אז די קראנעס זאָלען זיך אליין אויפמאכען און צו־מאכען. ווי אזוי דאָס ווערט געטהאָן, אויף דערויף זיינען דאָ הונדערטער אופנים.

דאָס וואָס איהר האָט געזעהן אויפ'ן ביל̇ד איז נאָר א פּרינציפּ, די א י ד ע ע פון א דאמפּמאשין. די אמת'ע דאמפּמאשינען זיינען פיעל מעהר קאָמפּליצירט און פערפלאָנטערט, און ס'איז פשוט גאָר ניט צו דערקענען, וואו עס זיינען די איינצעלנע טייל. אָבער דאָ קענען מיר, פערשטעהט זיך, די אלע זאכען נישט ערקערען.

עס איז גאָר גענוג צו וויסען, אז אפילו אָט די איינפאכע מאשין, וואס איך האָב אייך בעשריבען, איז שוין אויך געווען א מורא'דיגער ערפאָלג, זי איז געוואָרען דער יסוד פון דער

גאַנצער מענשליכער קולטור, און האָט געמאַכט דעם מענשען פאַר דעם אמת׳ן הערשער איבער דער גאַנצער נאַטור. דאָס איז אַלץ געשעהן אין משך פון סך הכל הונדערט יאָהר, א צייט, וואָס איז אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט, ניט מעהר ווי א רגע. אין אָנהויב פונ׳ם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט איז אין אמעריקא געווען סך הכל 3-4 דאמפמאשינען! אין דייטשלאנד זיינען פון 1794 ביז 1825 אן׳ ערך פופציג מאשינען אויסגעבויט געוואָרען. אינם יאָהר 1807 איז דער ערשטער דאמפשיף אויסגעבויט געוואָרען אין אמעריקא פון פולטאָן. אין יאהר 1830— די ערשטע אייזענבאהן אין ענגלאנד—פון ליווערפול ביז מאנטשעסטער. און איצט? די דאמפקראפט איז שוין א וואָכעדיגע זאַך. איצט זוכט מען נייע, נאָך גרעסערע, ביליגערע און שטארקערע קרעפטע, ווי די אלטע דאמפמאשין! און מען וועט איהר אויך געפינען, מען האָט איהר שוין געפונען. דאָס ניינצעהנטע יאהרהונדערט איז געווען „די צייט פון דער דאמפמאשין", דאָס צוואנציגסטע יאהרהונדערט וועט ברענגען נייע כחות.

# גלות-שטראהלען.

(געווידמעט דער וואָהלינער קלויז.)

ז. קאָרנבליטה:

פערזאָנען:

רחמיאל } (חברים, יונגע לייט עטליכע יאָהר
הערשיל } נאָך דער חתונה).

בערעלע } (יונגע קונדסים).
מאַטעס }

געזונטער אָרימאַן.
קראַנקער אָרימאַן.
צלא׳קעל בתיה׳ס (א יונגערמאַן אַ נגיד.)
א איינגעל
דער מתנגד
1-טער איד.
2-טער איד.
א חברה חסידים.

אָרט — א קלויז אין א קליין וואָהלינער שטעטיל.

צייט — דאָס לעצטע פערטעל יאָהרהונדערט.

א קלויז. אויף דער לאַנגער באַנק וואָס צווישען דער צפון-וואַנד און דעם לאַנגען דעמבענעם טיש, וועלכער ציהט זיך פון דער מיט-קלויז ביז צום כיור, ביי דער טיהר ליגט א קראַנקער אָרימאַן, מיט׳ן קאָפּ צום כיור, דאָס קלומעקיל פאַר א קישען.

אַנקעגען איהם זיצט אַ געזונטער אָרימאַן, צעהלענדיג פון אַ לאַנגען לייוועגטענעם בייטעל קופּערנע מטבעות, וועלכע ער סאָרטירט אויס אויפ׳ן טיש.

ביים אַנדערען ברעג טיש, צו דער מיט קלויז, זיצען איינס אַקעגען אַנדערען בערעלע און מאַטעס און שפּיעלען אין דאַמקעס, דאָס „ברעטעל" איז אויסגעשריבען אויפ׳ן טיש מיט קרייד, מיט האַלבער פאַסאָליעס פון צוויי פערשיעדענע קאָלירען פאַר „ציגעלעך."

אויסער די פיער איז קיינער נישאָ אין קלויז. ס׳איז נאָכמיטאָג, סוף ווינטער. אין דרויסען איז א בלאָטע.

געזונטער אָרימאַן (צעהלט): זיבען און דרייסיג... און דריי איז פערציג... און פיער...

קראַנקער אָרימאַן: וואָס האָט מען געגעבען אויפ׳ן ברית?

געזונטער אָרימאַן: וואָס האָט מען ניט געגעבען? פיש, און עסיג-פלייש, און יוך, און געבראָטענס, און...

קראַנקער אָרימאַן: דער צלא׳קעל בתיה׳ס מוז אַ-פּנים זיין אָנגעשטאָפּט... (הוסט) המ... המ... און נדבות?

געזונטער אָרימאַן: יעדען אָרימאַן אַ זעכסער. (ווערט רויט און בלייבט זיצען ווי זיך שלאָגענדיג מיט דער דעה. דאַן דערלאַנגט ער איהם א מטבע.) נאַ! ער האָט דיר אויך געשיקט אַ זעכסער.

קראַנקער אָרימאַן (הויבט זיך אונטער, שטרעקט אויס א דאַרע האַנד מיט לאַנגע, ציטערדיגע פינגער און כאַפּט גיעריג די מטבע. בעשפּייט זי, צוהוסט זיך און לעגט די מטבע אונטערן קלומיקיל. נאָך א קליינע פּאוזע.) זאָלסט מיר געווען ברייגען א ביסעל יוך... (הוסט) המ... המ...

געזונטער אָרימאַן: מ׳עט דיר ברייגען. צלא׳קעל האָט געזאָגט ער וועט דיר שיקען. (צעהלט און סאָרטירט די מטבעות).

בערעלע (אָנצייגענדיג אויפ׳ן געזונטען אָרימאַן): מאַטעס! זעה נאָר וויפיעל געלט ער האָט. (מאַטעס קוקט זיך אום. אין דעם מאָמענט כאַפּט בערעלע ביי איהם אראָפּ א „ציגעלע".)

מאַטעס (דערקענענדיג די גנבה): בערעלע וואָרטשיק! גיב מיר מיין ציעגעל, גיב מיר אָפּ.

בערעלע: וואָסער ציעגעל?

מאַטעס: דאָ איז געשטאַנען מיינס א ציעגעל. מיט מאַשענסטוואָ שפּיעל איך ניט, מיט מאַשענסטוואָ.

בערעלע (הויבט זיך אויף): אַ! איך וויל שוין מעהר ניט שפּיעלען. לאָמיר זיך אבי-

בער מוישטירען.

מ א ט ע ס (בעגייסטערט): יא, יא! מוש־טירען. (לויפען אוועק הינטער דער הרובע, קומען גלייך ארויס יעדער מיט אַן אָבגעברענטען שטע־קען, און שטעלען זיך אוועק ביים שלחן.)

ב ע ר ע ל ע (קאָמאַנדעוועט): נו, מאַטעס! סמיר־נא!...

מ א ט ע ס (פערריוסט דעם קאָפּ און שטעלט ארויס די ברוסט.)

ב ע ר ע ל ע: נאַפּלי־טשוק!

מ א ט ע ס (כאַפּט דעם שטעקען אויפ'ן אק־בער.)

ב ע ר ע ל ע: שאַגאָם — אר־ר־ר־ש־ש־ש! (נעהמען ביידע שפּאַנען צו דער טיהר און צוריק, וועהרענד בערעלע זעצט פאָרט): ארש! מאַרש! פּאָ־וואַ־לי! אייסער, קייסער, אוסמאָטרי!

ג ע ז ו נ ט ע ר א ר י מ א ן (לעגט ארויין דאָס געלט אין ביימעל, טהוט אויס זיין צו־ריסענעם פּלאַשטש און נעהמט איהם שטורכען מיט אַ זאַק־נאָדעל און אַ דיקען פאָדעם.)

ב ע ר ע ל ע: סטאָי!... (בלייבען ביידע שטעהן). קרו־גאַם־ם... ארש!... (דרעהען זיך אום) ארש! מאַרש! פּאָוואַלי!... (שפּאַנען נאָכ'ן טאַקט.)

ר ח מ י א ל און ה ע ר ש ע ל (קומען ארויין אין קלויז און בלייבען שטעהן אויף דער שוועל. בערעלע און מאַטעס בלייבען שטעהן און לויפען אייוק הינטער דער הרובע.)

ה ע ר ש י ל (לעגט ארויף אַ האַנד אויף רחמיאל'ס אקסעל): נו?... קוק אָן אַ מקום קדוש... א טעמפּעל!... א אינסטיטוט פאַר פּוסט־און־פאַסטניקעס, גאָר נישטען. און (ווייזט אויף די ארימע לייט) א הקדש!... און דו פרעגסט מיך, פאַרוואָס דאָס איז מיאוס ומאוס?... (זיי געהען אַריין טיעפער אין קלויז. בערעלע און מאַטעס קומען ארויס פון הינטער דער הרובע און זעצען זיך אוועק איבער גמרות).

ר ח מ י א ל: פּוסט־און־פאַסניקעס!... גאָרנישטען!... וואס זאָלען באַלעבאַטישע טאַ־טעס טהון מיט זייערע קינדער? מאַכען זיי פאַר שוסטער־יונגען? צי פאַר שניידער־יונ־גען?... ווייניג וועלען זיי פערשוואַרצט ווערען ווען זיי וועלען עלטער ווערען? זאָלען זיי באַטש איצט אביסעל הוליען.

ה ע ר ש י ל (מיט א שמייכעל): כ'האָב מורא אז דו ביזט א גלגול פון'ם באַרדיטשעווער רב, רחמיאל. אלע אידישע חסרונות קומען ביי דיר ארויס מעלות.

ר ח מ י א ל: איך לייקען גאָרנישט אַז מיר האָבען חסרונות. וועלכעס פאָלק האָט נ י ט קיין חסרונות? וואָס מיך פערדריסט איז וואָס מע לאַכט אָפּ דוקא פון דעם וואָס איז שעהן און עדעל. (הערשיל נעהמט ארויס זיין טאַ־באַקשניצע און מאַכט זיך אַ סיגאַרעט און וויל גי־בען די טאַבאַקשניצע רחמיאל'ן, וועלכער שאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף ניין.) אָט, למשל, דו זאָגסט: א הקדש. איך זעה אין דעם שעהנקייט. איך זעה אין דעם א בעווייז ווי גדרוים עס איז ביי אונז די מדה פון רחמנות. מיר זיינען ניט בכה צו האָבען הכנסת אורחים הייזער און האָספּיטע־לער, נעהמען מיר אריין די ארימע לייט אין אונ־זערע געבעט־הייזער.

א א י נ ג ע ל (קומט ארויין, טראָגענדיג אין ביידע הענט א טעהער איבערגעדעקט מיט אַ האַנד־טוך, וועלכען ער שטעלט אוועק אויפ'ן טיש רעבען ר־אנהען אָרימאַן.

א י נ ג ע ל: פון צלא'קעל בתיה'ס ברית.

ז ע ז ו נ ט ע ר א ר י מ א ן: כ'האָב דיר געזאָגט ער וועט דיר שיקען.

ק ר א נ ק ע ר א ר י מ א ן (נעמט אראָפּ דעם האַנדטוך פון טעלער און עסט.)

ר ח מ י א ל (ווייזט אָן): נו? איז דאָס ניט שעהן? איז דאָס ניט א דערקוויקעניש אָנ־צוקוקען?... הערשיל! דיינע ספרי השכלה האָ־בען דיר גאָר קיין טובה ניט געטהאָן. זיי האָבען דיך נאָר קאַליע געמאַכט. דו ווייסט דאָך, כ'האָב אויך געלייענט עטליכע ביכלעך, אָבער זיי האָ־בען מיך ניט גענומען. זיי לאַכען אָפּ פון אַלצ־דינג וואס איז אַלט און בוקען זיך צום רוח העת. זיי זעהען אָבער נאָר דעם שטויב וואָס ליגט אויפ'ן אַלטען און ניט דאָס גאָלד וואס אונטער'ן שטויב. אָט די קלויז, מיט'ן חסידות — דאָס איז גאָלד. גאָלד פון רחמנות און האַרציגער חבר'שאפט, פון האָפנונג און שטאַרקונג, פון נשמה־ערהויבונג און הייליגען פייער. דאָס זיי־נען די ליכטיגע שטראהלען אין דעם חושך פונ'ם ביטערען גלות. וועסטו געפינען אָט די שטראַה־לען אין דעם רוח העת? א קעלט ווייהעט פון אונזערע געבילדעטע און אויסשטודירטע. (בערעלע און מאַטעס, האָבען געהיט הערשלען זינט ער האָט פערריוכערט דעם סיגאַרעט, געהען איצט ביידע צו צו איהם.)

ב ע ר ע ל ע: הערשיל! גיב מיר דאָס שטיקעל ציגייער.

מ א ט ע ס: גיב עס מיר, הערשיל. אַ־יאָ איך פאָלג דיך אַלצדינג?

ר ח מ י א ל: געהט אוועק! (הערשיל וואַרפט אוועק דאָס שטיקעל סיגאַרעט. ביידע קונ־דיוסים גיבען זיך א וואָרף אויף דער ערד און שטויסען איינער דעם אַנדערען, ביז עס געלינגט בע־רעלען צו כאַפּען דאָס שטיקעל סיגאַרעט. ער לויפט אוועק צום עמוד און מאַטעס יאָגט זיך נאָך איהם.)

1־ט ע ר א י ד (קומט ארויין, וואַשט זיך די הענט ביים כיור און געהט צו צום האַנדטוך און ווישט זיך די הענט. — קוקט זיך ארום): נאָך קיינער ניטאָ?

2־ט ע ר א י ד (נאָך איידער ער האָט צו־געמאַכט די טיהר): די גאַנצע חברה געהט פונ'ם ברית מיט א געזאַנג. (עס דערהערט זיך א געזאַנג פון א סך העלזער. באַלד עפענט זיך די טיהר מיט א רעש און א חברה חסידים אין שער־בלאַטינגע שטיוועל און פעדריעטע קאַפּאָטעס לאָ־

זען זיך אין קלויז אריין מיט א געזאַנג.)

חברה חסידים (זינגען):

אוי וויי! אוי וויי! אונזער בייטעלע געלד,
אונזער בייטעלע געלד:
אונזער פריינדשאפט, אונזער ליעבשאפט,
פערמאָגט ניט די גאַנצע וועלט.
צלא׳קעל בתיה׳ס, צלא׳קעל בתיה׳ס
האָט א ברית געמאַכט,
דארף מען טרינקען, דארף מען הוליען
ביז אין האלבער נאכט.
(זיי פאָרמירען א ראָד ארום שלחן, העפּען און זינגען דאָסזעלבע עטרוכע מאָר.)

דער מתנגד (אַן עלטערער איד מיט אַ שטרענג געזיכט, קומט אריין און בלייבט שטעהן מיט א בייזע מינע.)

דער מתנגד (פאר זיך, מיט גאַר): שכורים!... (געהט צו דער ספרים־שאַפע וואָס ביי דער טיהר, נעהמט א ספר און קוקט אריין.)

א חסיד (גיט אַ קראַפּ צלא׳קעל׳ן אויף דער פּלייצע): זאָג, צלא׳קעל גנב! אוי וויי! אוי וויי! אוי ז. וו.

צלא׳קעל (דערזעהט הערשלין, וועלכער שטעהט לעבען רחמיאל׳ן): הערשיל! וואָס שטעהסטו דאָרט אזוי פערזויערט? פאָלג מיך, מאַך א ברית. ס׳איז א טהייערע זאַך, ווי איך בין א איד. (העפּענדיג) אוי וויי! אוי וויי! און ז. וו.

דער מתנגד (מאַכט צו דאָס ספר, גאַר־טערט זיך ארום מיט א רויטער פאַטשיילע, געהט צו צום עמוד, גיט אויף איהם מיט דער האַנד דריי שטאַרקע פּעטש און שרייט אויס מיט אַ בייזער): אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה. (די חסידים בלייבען שטעהן ווי אפּגעגאָסען מיט קאַלטע וואַסער, ווערען אנשוויגען און לאָזען זיך אָפּ די הענד.)

צלא׳קעל בתיה׳ס (אויסער זיך פון כעס): תמיד מוז ער איבערשלאָגען, תמיד... דאָס איז א שטן מקטרג.

עטליכע חסידים: א אמת׳ער שטן מקטרג. (דרעהענדיג בייז מיט די קעפּ נעהמען זיך אַלע חסידים ארומגאַרטלען מיט די רויטע פאַטשיילעס.)

(פאָרהאַנג.)

# די מוזיק אינסטרומענטען פון די ביבלישע צייטען*)

י. פּיראָזשניקאָוו:

* * *

ריטם איז דער הויפּט עלעמענט פון דער מוזיקאַלישער קונסט, און דעריבער האָבען ריטמישע אינסטרומענטען פון אייביג אָן געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע אין אָרקעסטער בעזאָנדערס זייגען זיי בעקיעבט אין די אָריענטאַלישע לענדער. שטעלט אייך פאָר אז דער שטאָלצער מאָדערנער סימפאָנישער אָרקעסטער האָט ענטנומען כמעט אַלע זיינע ריטמישע אינסטרומענטען פון די „טערקישע" אינסטרומענטען — ניט אריגינעל טערקיש, זיי זיינען דאָרט אויך ענטנומען געוואָרען פון אַנדערע אָריענטאַלישע לענדער און שטאַמען נאָך פון די ביבלישע צייטען. מיר געפינען אין דער ביבעל די נעמען פון די פאָלגענדע 4 ריטמישע אינסטרומענטען: תוף, שלישים, מנענים און צלצלי תרועה. איך וועל דאָ זאָגען עטליכע ווערטער וועגען יעדען איינם פון זיי בעזונדער.

7) תוף.

געוועהנליך פערטייטשט מען תוף — אַ פּויק. אָבער דאָס איז ניט קיין פּינקטליכע אויבערזעצונג באמת איז דאָס אַ קליינינקע טאַמבורין. קיין גרויסען פּויק האָבען די אלטע העברעער ניט געברויכט. עס איז זעהר מעגליך אז דאָס איז דערפאַר, וואָס די געצענדיגערישע פעלקער פון יענע צייטען פלעגען האַלטען דעם

*) זעה „צוקונפט" סעפּטעמבער.

גרויסען פּויק פאַר אַן אָבגאָט. דער תוף איז געווען זעהר פּאָפּולער צווישען די אידישע פאָלקס־מאַסען, און, ווי עס שיינט, האָט ער, לויט דער מאָדע פון יענער צייט, געדיענט אלס אַן אַלגעמיין אָנגענומענער אַרטיקעל פון׳ם דאָמען־טואַלעט. די אידישע מיידלעך און פרויען פלעגען איהם טראָגען אויף זיך ווי אַ ציערונג; דאָס זעהען מיר, למשל, פון דער פאָלגענדער שטעלע: ירמיהו הנביא טרייסט די „אידישע יונגפרוי" (בתולת ישראל) און זאָגט צו איהר:

„עוד תעדי תופיך" (דו וועסט זיך נאָך ווידער אמאָל בעציערען מיט דיינע טאַמבורינען). (ירמיה 4, 31).

הויפּטזעכליך פלעגען די אידישע פרויען גערויכען דעם טאַמבורין ביים טאַנצען, און דאָס פלעגט צוגעבען דעם טאַנץ אַ בעזאָנדער חן און פרעהליכקייט. — אין די צייטען פון די תלמודים־טען האָט עקזיסטירט אַ געוויסער סאָרט טאַמבורין וואָס האָט געהייסען „אירוס". אזוי ווי די תלמודיסטען האָבען דעמאָלט, צוליעב דעם טרוירער אויפ׳ן חורבן פון בית המקדש, פערבאָטען צו געברויכען מוזיק אין אַלטעגליכען לעבען און דאָס פלעגט זיין ערלויבט נאָר אויף חתונות, האָבען זיי דאָך געפונען פאַר נויטיג צו פערבאָטען אפילו אין דער צייט פון אַ חתונה דעם געברויך פון דעם אירוס־טאַמבורין, וואָרים דאָס פלעגט שוין מאַכען דעם עולם צופיעל פרעהליך;

און עס פערשטעהט זיך, אז דאָס איז ניט קיין קליינער קאָמפּלימענט פאַר דיעזען אינסטרומענט.

---

### 8) שלישים

דאָס וואָרט „שלש" בעדייטעט אין העברעאיש — 3. דער אינסטרומענט „שלישים" האָט אין זיין אויסערליכער פאָרם געמוזט זיין מעהר אָדער ווייניגער עהנליך צום מאָדערנעם „טריאַנגעל", וואָס בעשטעהט פון אַ שטאָלענע רוט צוזאַמענגעבויגען אין אַ 3־עקיגע פאָרם; מען האַלט איהם אויפגעהאַנגען אויף אַ שנירעל און מען קלאַפּט אויף איהם מיט אַן אייזערנעם דינעם שטעקעלע. ער גיט אַרויס אַ זעהר איידעלען, זילבערנעם קלאַנג, און מאַכט אַ פּראַכטפאָלען עפעקט אין אָרקעסטער. *)

### 9) מנענעים.

דאָס העברעאישע וואָרט „מנענעים" שטאַמט פון׳ם שורש „נוע", וואָס בעדייטעט — שאָקלען, טרייסלען. ווי עס שיינט האָט דיעזער אינסטרומענט געמוזט זיין מעהר אָדער ווייניגער עהנליך צו איינעם פון די אויבען דערמאָהנטע אַלט טערקישע שלאָג־אינסטרומענטען, וואָס איז יעצט אַלגעמיין בעקאַנט מיט׳ן נאָמען „בונטשוק". ער בעשטעהט פון אַ רייהע קליינע גלעקעלאַך וועלכע זיינען צוגעפּאַסט צו אַ ברעטעל (געוועהנליך אין דער פאָרם פון אַ לירע) מיט אַ לאַנגער הענטעל, וועלכע מען האַלט אין האַנד און מען טרייסעלט, כדי די גלעקעלעך זאָלען קלינגען. אַלזאָ, די פּאַסענדסטע איבערזעצונג פון „מנענים" וועט זיין — קלאַפּערגלעקלאַך. דיעזער אינסטרומענט ווערט דערמאָהנט אין דער ביבעל אויף ניט מעהר ווי איין איינציגען מאָל, נעמליך, ביי דער צערעמאָניע ווען דוד המלך האָט איבערגעטראָגען דעם הייליגען ארון פון גבעה. דאָרט ווערט דערצעהלט, אז צווישען די מוזיק אינסטרומענטען אויף וועלכע די פאָלקס־מאַסען האָבען דערביי געשפּיעלט זיינען אויך געווען „מנענעים". עס פערשטעהט זיך אז פון דעם קען מען נאָך ניט דרינגען אז דיעזער אינסטרומענט זאָל האָבען געשפּיעלט אַ וועלכע עס איז וויכטיגע ראָלע אין דער מוזיקאַלישער קונסט פון יענער צייט.

---

### 10) צלצלים, אָדער צלצלי־תרועה.

די ריכטיגע איבערזעצונג פון „צלצלי־תרועה" איז — געשאַלל־קלינגער. דאָס זיינען נעמליך די אויבענדערמאָהנטע קימוואַלען, ד. ה. קופּערנע צוויי טעלער, וועלכע מען קלאַפּט איינע אָן דער אַנדערער אין טאַקט פון דער מוזיקאַלישער שטיק, וואָס דער אָרקעסטער שפּיעלט. — צלצלי־תרועה איז געווען דער מעכטיגסטער פון אַלע שלאָג־אינסטרומענטען פון יענער צייט, זיין אויסערליכע פאָרם איז וואַהרשיינליך געווען ניט פיעל אַנדערש ווי די מאָדערנע קימוואַלען. מען פלעגט זיי געברויכען (פונקט אַזוי ווי מען געברויכט זיי נאָך ביז היינט צו טאָג) נאָר דאַן, ווען עס פאָדערט זיך אַ גרויסע קראַפט און פיעל גערוויש.

די אַלע אויבענדערמאָהנטע ריטמישע אינסטרומענטען פלעגען דעמאָלט געברויכט ווערען ניט נאָר צו בעגלייטען דעם אָרקעסטער, נאָר אויך זעלבסטשטענדיג ביים טאַנץ און ביי אַלע פייערליכע פאָלקס פּראָצעסיאָנען.

### 11) חצוצרה.

די חצוצרה איז אַ טראָמפּעטע מיט אַ זעהר שאַרפען טאָן. זי האָט געהאַט אין טעמפּעל אַ גאַנץ בעזאָנדערע ראָלע. די מוזיקער פון אַלע איבעריגע אינסטרומענטען זיינען געווען די קוים, און אויף די חצוצרות האָבען געשפּיעלט די כהנים מען וויים ניט אויף געוויס, אויב די חצוצרות פלעגען נעהמען אַ דירעקטען אַנטייל אין דער אויפפיהרונג פון מוזיקאַלישע קאָמפּאָזיציאָנען אין טעמפּעל; מיר געפינען אַפילו יאָ עטוואָס אין דיעזען זין אין דעם פאָלגענדען פּסוק:

„ויהי כאחד המחצרים והמשוררים להשמיע קול אחד" (און די טראָמפּעטער און די זינגער האָבען בעדאַרפט אַרויסברענגען דעם זעלבען טאָן). (ד"ה ב׳, 13, 5.)

אָבער ס׳איז ניט קלאָר, אויב דיעזע שטעלע מיינט אַ גאַנצע מעלאָדיע, אָדער נאָר אַן׳אויסרוף פון אַ איין איינציגען טאָן אין אַזאַ וואָרט ווי „אָמן", „הללויה" א. ד. ג. אָבער דאָס ווייסען מיר גענוי, אַז די טראָמפּעטע האָט דעמאָלט איבעראַל געשפּיעלט די ראָלע פון אַ הייליגטום. מען פלעגט איהר געברויכען ביי פערשיעדענע ריטועלע צערעמאָניעס, ביים ברייננגען קרבנות און ביי אַרערליי פייערליכע אנגעהענגענהייטען; די „חצוצרות התרועה" (שאַלל־טראָמפּעטען) פלעגען ביי די אידען אַלע מאָל פערדעבענט ווערען צווישען די „כלי הקודש".

אין אַלגעמיינעם, פלעגט די טראָמפּעטע אין יענע צייטען אַרויפוואַרפען אַ שרעק אויף מענשען, מען פלעגט דעמאָלט גלויבען אַז געגען די טענער פון דער טראָמפּעטע קען קיין מענש און קיין זאַך ניט ביישטעהען, און אויב אַ וועלכע עס איז אַרמעע האָט נאָר טראָמפּעטען, מוז זי זיעגען. דיעזער אבערגלויבען איז דעמאָלט געווען זעהר פערשפּרייט ניט נאָר צווישען די געצענדיגנערישע פעלקער, נאָר אויך צווישען די אידען. מיר געפינען אין דער ביבעל (ד"ה ב, XIII) די פאָלגענדע געשיכטע: אביה, דער קעניג פון יהודה, האָט געדאַרפט געהן אין מלחמה געגען

---

* דיעזען א[illegible]ומענט געפינען מיר אין דער ביבעל בלויז איין איינציגען מאָל; ער ווערט דאָרט דערמאָהנט בלשון רבים — „שלישים", ווייל עס רעדט זיך דאָרט וועגען פיעלע אינסטרומענטען (בתופים ובשלישים). ס׳איז אַלזאָ מעגליך, אז בלשון יחיד האָט ער געהייסען „שליש".

ירבעם, דעם קעניג פון ישראל, איידער די שלאכט האָט זיך אָנגעפאנגען איז אביה ארויפגעגאנגען אויף א הויכען בארג און האָט זיך געווענדט מיט א רעדע צו דער פיינדליכער ארמעע; ער האָט געוואָרענט זיינע פיינד, אז פאר זיי לוינט ניט אָנצופאנגען א שלאכט, וועלכע זיי מוזען פערליערען: „וואָרים — האָט ער געזאָגט — מיר האָבען מיט אונז גאָט און זיינע כהנים, און די שאַלטראָמפּעטען צו שאַלען אויף אייך". — ווייטער ווערט דאָרט דערצעהלט, אז די שלאכט צווישען זיי האָט זיך פאָרט אָנגעפאנגען, און אזוי ווי ירבעם'ס ארמעע איז געווען צוויי מאָל אזוי גרויס, האָט איהם געלונגען ארומצורינגלען זיין שונא פון אלע זייטען; אָבער ווי נאָר מען האָט אין אביה'ס ארמעע בעמערקט די גרויסע געפאהר, האָבען די כהנים גלייך אָנגעפאנגען צו בלאָזען אין די טראָמפּעטען און די פיינדליכע ארמעע אין זיך גלייך צולאָפען.

---

## 12) שופר.

נאָך א גרעסערע ראָלע האָט געשפּיעלט דער שופר; איהם פלעגט מען געברויכען ביי אלע העכסט וויכטיגע אנגעלעגענהייטען, ווי צ. ב. ש. ביים זאלבען א קעניג, ביים פּראָקלאמירען דעם יובל יאָהר א. ד. ג. — מיט'ן שופר פלעגט מען אויך געבען אלארם סיגנאלען ביים אָנפאל פון א פיינדליכער ארמעע. — מיר געפינען אין דער ביבעל א שטעלע וועגען א זעהר זאָנדערבארען געברויך פונ'ם שופר, נעמליך, עס ווערט דאָרט דערצעהלט, ווי איינער א געוויסער אינטריגאַן שבע בן־בכרי האָט בעשלאָסען צו אָרגאַניזירען אָנאויפשטאַנד געגען דוד המלך. ער האָט פעררוּפען א גרויסע פערזאַמלונג, און איידער ער האָט אָנגעפאנגען זיין אויפהעצענדע רעדע האָט ער, כדי צו מאכען א גרעסערען איינדרוק, אָנגעפאנגען צו בלאָזען שופר (שמואל ב' 1, XX).

אין יענע אלטערטימליכע צייטען פלעגט דער שופר אויך, אזוי ווי די טראָמפּעטע, ארויפווארפען א פחד אויף מענשען. דער נביא עמוס זאָגט:

„אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו?"
(איז דען מעגליך, אז מען זאָל בלאָזען שופר אין שטאָדט און דאָס פאָלק זאָל זיך ניט שרעקען?)
(עמוס 6, 3).

בנוגע צום שופר איז אויך געווען פערשפּרייט דער אויבען דערמאָהנטער אבערגלויבען, וועגען זיין צויבער קראפט אין מלחמה צייט. מיר געפינען אין דער ביבעל (שופטים) די פאָלגענדע וואונדערבארע געשיכטע וועגען דער מלחמה וואָס גדעון האָט געפיהרט געגען מדין און עמלק. די פיינדליכע ארמעען זיינען געווען אונגעהויער גרויס און שטארק; די ביבעל דערצעהלט, אז „די צאָהל פון זייערע קעמלען איז געווען ווי זאַמד אויפ'ן ברעג פון ים" און אָט דיעזע מעכטיגע חילות האָט גדעון פאָלקאָמען בעזיעגט בלויז מיט 300 מאַן. ער האָט בעוואפענט זיין קליינינקע ארמעע מיט זעלטענע געוועהר, נעמליך: אין דער לינקער האנד האָט יעדער איינער פון זיי געהאלטען א פוסטען קרוג מיט א אָנגעצונדענער האָלאָווישקע, און אין דער רעכטער האנד — א שופר און זיי האָבען זיך אזוי ביינאכט אונטערגעגנב'עט צום פיינדליכען לאגער; אויף א געוויסען סיגנאל פון גדעון האָבען זיי אלע מיט א מאָל צובראָכען זייערע קרוגלאך און האָבען אָנגעפאנגען צו בלאָזען אין אלע זייערע 300 שופרות, און דאָס האָט גלייך ארויפגעוואָרפען אויף די מדינים און עמלקים א אונגעהויערען שרעק; זיי האָבען צוטומעלטערהייד אָנגעפאנגען צו טויטען איינע די אנדערע און זיי־נען זיך גלייך צולאָפען.

נאָך שארפער ווערט אילוסטרירט די צוויבער־קראפט פונ'ם שופר אין דער בעוואוסטער ביבלישער געשיכטע וועגען דעם, ווי אונטער דעם איינפלוס פון זיינע טענער זיינען די ווענד פון דער שטאָדט ירחו פּלוצלונג איינגעפאלען.

אָבער ווי וואונדערבאר דיעזע אלע לעגענדאַרישע געשיכטען זאָלען ניט זיין, מוז מען דאָך זאָגען, אז דער שופר האָט אין דער ווירקליכקייט בעוויזען נאָך א גרעסערען וואונדער, נעמליך: אלס ספּעציעל אידישער אינסטרומענט האָט ער איבערגעלעבט אלע זיינע חברים אינסטרומענטען אָט שוין באלד אויף צוויי טויזענד יאָהר. און היינט צו טאָג איז ער דער איינציגער זכר וואָס איז אונז פערבליבען פון אונזער גלאָרייכע מוזיקאלישע עפּאָכע פון די ביבלישע צייטען.

* * *

פיעלע פון די ביבלישע פאָרשער בעהויפּטען, אז אויסער די אויבען דערמאָהנטע 12 אינסטרומענטען איז ביי די אידען פון יענע צייטען געווען נאָך א גאנצע רייהע אנדערע מוזיק אינסטרומענטען, וועגען וועלכע עס ווערט אָפט דערמאָהנט אין תהלים, ווי צ. ב. ש. „שמינית", „עלמות", „שושנים", „נחילות", „גתית" א. ד. ג. דיעזע בעהויפּטונגען זיינען געגרינדעט אויף דעם, וואס אין תהלים געפינען זיך 55 קאפּיטלאך, וואָס פאנגען זיך אָן מיט'ן וואָרט „למנצח", וועלכען זיי פערטייטשען „פאר דעם הויפּט שפּיעלער". און ווי באלד עס שטעהט „למנצח על הגתית," הייסט עס מסתמא: „פאר דעם הויפּט שפּיעלער אויף דעם אינסטרומענט וואָס הייסט „גתית", א. ז. וו. — עס איז אמת, אז דער אויסדרוק „למנצח" איז אין תהלים אָפט צוזאמענגעבונדען מיט זעהר ניט קיין קלאָרע פראזען, וועלכע עס איז שווער צו פערטייטשען, און עס עקזיסטירען וועגען זיי פיעלע פערשיעדענע מיינונגען, צווישען וועלכע די אויבען דערמאָהנטע מיינונג איז מעהר פּאָפּולער ווי אלע אנדערע. אָבער איך מוז זאָגען אז זי איז דורכאוים פאלש. איך נעהם אויף זיך די פעראנטווארטליכקייט צו בעהויפּטען אז פון אלע אויבען דערמאָהנטע 55

„למנצח׳ס" איז קיין איינ־ציגער נים צו זאמענגעבונ־דען מיט אוואדט וואס שטעלט מיט זיך פאר א וועלכען עס איז מוזיק אינסטרומענט. אין איך האב אויף דעם די פאלגענדע צוויפעלקאזע בעווייזע:

1. א שפיעלער אויף א מוזיק אינסטרומענט הייסט אין העברעאיש „מנגן". דאס וואָרט „מנצח" בעדייטעט אן אויפזעהער, אן אָנפיה־רער און דעריבער מוז דער אויסדרוק „למנצח" פערטייטשט ווערען: „פאר דעם אָנפיהרער", ד. ה. א בעמערקונג פאר דעם דיריגענט, וואס האט צו טהאן מיט אלע אינסטרומענטען, און ניט פאר א סאליסט פון איין געוויסען אינ־סטרומענט.

2) עס איז אונמעגליך זיך פארצושטעלען אזעלכע אומגעלומפערטע אינסטרומענטען ווי אין די פאלגענדע קאפיטלאך: א) למנצח על מות לבן, ד. ה. אויף דעם טויט פון א זוהן (9,1), ב) למנצח על יונת אלם רחוקים, ד. ה. אויף א שטומע טויב פון ווייטע לענדער (16,1), ג) למנצח על שושן עדות ד. ה. אויף די צייגנים פון א ליליע (15,1), א. ד. ג.

3) ווי בעוואוסט איז ידותון געווען איינער פון די הויפט דירי גענטען אין טעמ־פעל; און דאך געפינען מיר אין תהלים א „למנצח על ידותון".

4) ווי בעוואוסט, זיינען די הויפט אינ־סטרומענטען פון טעמפעל געווען: דער כנור און דער נבל. דער כנור איז געווען דוד׳ס ליעב־לינג אינסטרומענט, דורך וועלכען ער האט דער־גרייכט דעם אידישען טראָהן; עס פערשטעהט זיך אז דיעזע הויפט אינסטרומענטען, און בע־זאָנדערס דער כנור האבען בעדארפט אין די קאפיטלאך תהלים, וואס דוד האט אליין פער־פאסט, פיגורירען מעהר ווי אלע אנדערע אינ־סטרומענטען; אונטערדעסען געפינען מיר ניט צווישען די אלע 55 למנצח׳ס פון גאנץ תהלים קיין איין איינציגען „למנצח על הכנור" אדער „למנצח על הנבל."

---

אלזא, מוזען מיר קומען צו א בעשלוס, אז די אלע אויבען דערמאהנטע אונפערשטענדליכע פראזען, וואס קומען צוזאמען מיט׳ן אויסדרוק „למנצח", מיינען ניט און קענען ניט מיינען קיין מוזיק אינסטרומענטען. ביבלישע פארשער פון אלע צייטען האבען וועגען דיעזע פראזען גע־פרופט ארויסזאגען גאר אהן א שיעור פערשיע־דענע מיינונגען. נאר צווישען זיי אלע איז דא בלויז איין איינציגע וואס לעגט זיך אויפ׳ן זין און שיינט צו זיין ריכטיג. און דאס איז, נעמליך, די פארגעגעבע מיינונג:

די פסאלמען, וואס מען פלעגט זינגען אינ׳ם אידישען טעמפעל, פלעגען ניט אלע מאל האבען איינינע ,ספעציעל פאר זיי געשאפענע מעלאָ־דיען; די פסאלמען־דיכטער פון יענע צייטען פלעגען זיך מאלבע מאל בענוצען מיט פארטיגע פאפיקערע וועלטליכע מעלאָדיען און פאלקס ליע־דער. (די מאָדערנע קריסטליכע קירכע און אויך די אידישע סינאגאגע האבען ביז דער לעצטער צייט אויך ניט זעלטען געברויכט פאפולערע מאָ־טיוען פון וועלטליכע אפערען). אָבער היינט צו טאג ווערט יעדע קאָמפּאָזיציאן פערשריע־בען מיט גאָטען, יעדער זינגער בעקומט א פאר־טיגע אָנגעשריעבענע פארטיע און זינגט „פון בלאט." ביי אזעלכע אומשטענדען מעג דער כאָר־דיריגענט אפילו גאָר ניט וויסען פון וואנען דער קאָמפּאָזיטאָר האט ענטנומען זיין מעלאָ־דיע. אין יענע צייטען, אָבער, האט מען נאָך פון קיין נאָטען גאָר ניט געוואוסט און אלע מו־זיקאלישע ווערק פלעגט מען מוזען זינגען אויף אויסווענינ, פונ׳ם זכרון. דער דיכטער פלעגט זיין אימשטאנד צו פערשרייבען בלויז דעם טעקסט פון זיין קאפיטעל תהלים און אלע מאל ווען ער פלעגט וועלען צופאסען צו איהם א וועל־כע עס איז פאפולערע מעלאָדיע, פלעגט ער מו־זען אָנשרייבען וועגען דעם אין אָנפאנג א ספּע־ציעלע בעמערקונג פאר׳ן כאָר דיריגענט.

היינט שטעלט אויך פאר אז אין יענע צייטען איז געווען זעהר בעליעבט א געוויסע ליעד אין וועלכער א פאָטער דערמאָהנט זיין פערשטאָר־בענעם זוהן; דוד המלך האט זעהר ליעב געהאט די מעלאָדיע פון דיעזער ליעד, און, וועלענדיג צופאסען איהר צו איינעם פון זיינע קאפיט־לאך תהלים, האט ער אָנגעשריעבען אין אָנפאנג פון דיעזען קאפיטעל די נויטיגע בעמערקונג; אָט אזוי, איז, וואהרשיינליך, ענשטאנען דער „למנצח על מות לבן".

אין דעם זעלבען וועג איז אויך לייכט צו פערשטעהן די בעדייטונג פון דעם אויסדרוק „למנצח על ידותון", נעמליך, דאס איז א בע־מערקונג פאר׳ן כאָר דיריגענט צו זינגען דעם קאפיטעל מיט דער בעוואוסטער מעלאָדיע, וועלכע יהותון האט פערפאסט, און וועלכע האט, וואהרשיינליך, געטראָגען זיין נאָמען, א. ז. וו.

אזא אָדער אן עהנליכע בעדייטונג האבען די אלע איבעריגע „למנצח׳ס", ד. ה. זיי שטע־לען מיט זיך פאר בעמערקונגען פאר׳ן כאָר־דיריגענט אָבער זיי האבען גאָר ניט צו טהאן מיט סאָליסטען פון א וועלכען עס איז מוזיק אינסטרומענט.

---

פון אלע אויבען דערמאָהנטע 55 „למצח׳ס" געפין איך פאר נייטיג ספּעציעל זיך אָבצושטע־לען אויף די פאלגענדע צוויי, נעמליך: אויף „למנצח על עלמות" און „למנצח על השמינות"*)

*) דאס וואָרט „עלמות" שטאמט פון „עלמה" — א יונגפרוי, און דאס וואָרט „שמינית" שטאמט פון „שמונה" — 8.

איך וויל וועגען זיי דאָ געבען א גאנץ נייע מוזיקאלישע ערקלעהרונג און דאָס וועט אונז ענטדעקען אין אונזער אוראלטער טעמפּעל מוזיק א געוויסען פּונקט, וועגען וועלכען די ביבלישע פּאָרשער האָבען ביז יעצט קיין אהנונג ניט געהאט.

געוועהנליך פערטייטשט מען „עלמות" און "שמינות" אלס מוזיק אינסטרומענטען, און דערביי גיט מען נאָך צו, אז „שמינות" איז א אינסטרומענט, וואָס האָט 8 סטרונעס. אָבער, ווי איך האָב שוין פריהער געזאָגט, איז דאָס דורכאוים פאלש; אין דיזען פאל זיינען „עלמות" און „שמינות" ניט מעהר ווי טעכנישע טערמינען פון געוויסע טאָן רעגיסטערס, וועלכע מען דארף געברויכען ביים שפּיעלען. „עלמות" איז א טאָן רעגיסטער אין דער האר־פע, און „שמינות" — אין דעם כנור. כדי צו בעגרייפען די וויכטיגקייט פון דיזער פערטייטשונג, מוז איך דאָ געבען די פאָלגענדע אויס־פיהרליכע ערקלעהרונג:

די הארפע און דער כנור האָבען געהאט א פיעל גרעסערען אומפאנג פון טענער ווי א וועלכע עס איז מענשליכע זינג שטימע. יעדע זינג מעלאָדיע האָט געקענט געשפּיעלט ווערען אויף דער הארפע אָדער אויף א כנור ניט נאָר אין דער זעלבער, נאָר אויך אין א העכערער אָקטאַווע*), וועלכע קלינגט פיעל שארפער. דאָס מאָדערנע פּיאַנאָ האָט צוויי רעגיסטערען: דער העכערער רופט זיך נאָך דער פרויען שטימע „דיסקאַנט" און דער ניעדריגערער — נאָך דער מענער שטימע באַס; דאָס זעלבע האָט אויך געהאט די אלטערטימליכע הארפע, נעמליך: א מענער־שטימען־רעגיסטער און א פרויען־שטימען־רעגיסטער. ווי בעוואוסט, קלינגען די פרויען־שטימען מיט אן אָקטאַווע העכער ווי די מענער־שטימען; אָבער אזוי ווי אין דער מוזיק פון טעמפּעל האָבען פרויען קיין אנטייל ניט גענומען, איז זעהר וואהרשיינליך, אז דער כאָר דיריגענט פלעגט אָפט הייסען די מוזיק אינסטרומענטען שפּיעלען די זעלבע מעלאָדיע אין א העכערער אָקטאַווע, כדי דורך דעם אויסצופיללען דעם מאנגעל אין פרויען־שטימען. אין אלע אזעלכע פעלע פלעגט מען אויף דער הארפע שפּיעלען בלויז אויף די סטרונעס פון דעם פרויען־שטימען־רעגיסטער, און אויף דעם כנור פלעגט מען דאָס מוזען שפּיעלען אויף די העכערע פּאָזיציעס פון די סטרונעס, ד. ה. אין א העכערער אָקטאַווע.

נאָך דעם איז לייכט צו פערשטעהן די מיינונג פון די אויבען דערמאָהנטע טעכנישע טערמינען, נעמליך: „ע ל ע ל מ ו ת" בעדייטעט אז די הארפען זאָלען שפּיעלען א י ן ד ע ם פ ר ו י ע ן־ש ט י מ ע ן־ר ע ג י ס ט ע ר, און „ע ל ה ש מ י נ ו ת" מיינט אז דער כנור זאָל שפּיעלען א י ן ד ע ר ה ע כ ע ר ע ר אָ ק ט אַ ו ו ע.

אויף וויפיעל דיזע השערה איז ריכטיג, קען מען זעהען פון דער פאָלגענדער שטעלע אין דער ביבעל, וואו עס ווערט דערצעהלט וועגען דער מוזיק פון א געוויסען צערעמאָניאל אין טעמפּעל; עס ווערט דאָרט אויסגערעכענט ווער פון די מוזיקער עס האָט גענומען אנטייל, מיט וועלכע אינסטרומענטען זיי האָבען זיך בענוצט און וואָס פאר א פּארטיעס זיי האָבען געשפּיעלט. דאָרטען געפינען מיר די פאָלגענדע זעהר כאַראַקטעריסטישע שטעלע:

וזכריה ועזיאל — — — בנבלים על עלמות.
ומתתיהו ואליפלהו — בכנורות על השמינית.
(ד"ה א' 21, 20, 15)

ווי איהר זעהט, קענען דאָ די ווערטער: „על עלמות" און „על השמינות" בשום אופן ניט מיינען קיין בעזונדערע מוזיק אינסטרומענטען; דאָס וואָלט דאָך געווען גלייך ווי איינער וואָלט זאָגען: „אין'ם קאָנצערט האָבען אנטייל גענומען איניגע קינסטלער מ י ט פ י ע ד ל ע ן א ו י פ ' ן פּ י אַ נ אָ א ו ן מ י ט פ ל י י ט ע ן א ו י פ ' ן ב אַ ס". — נאָך דער פריהערדיגער ערקלעהרונג, אָבער, איז דאָס גאנץ קלאָהר; עס מיינט איינפאך, אז די האר־פען האָבען געשפּיעלט אין דעם פ ר ו י ע ן־ש ט י מ ע ן־ר ע ג י ס ט ע ר, און די כנור'ת — א י ן ד ע ר ה ע כ ע ר ע ר אָ ק ט אַ ו ו ע.

---

צום שלום וויל איך אָנווייזען אויף אן אינטערעסאנטען פאקט, וועלכער, אויף וויפיעל מיר איז בעקאנט, איז נאָך פון קיין מוזיקאלישען פאָרשער ניט בעריהרט געוואָרען, נעמליך:

אידען זיינען מיט פולע רעכט פאררעכענט אלס א זעהר מוזיקאלישעס פאָלק. א גאנצע רייהע פון בעריהמטע אידישע קינסטלער און קאָמפּאָזיטאָרען פערנעהמען זייערע עהרען פלעצער אין דער געשיכטע פון דער מוזיקאלישער קונסט. עס עקזיסטירט אָבער אין דער מוזיק א געוויסע אבטיילונג, אין וועלכער דאָס מאָדערנע יודענטום האָט ביז היינט צו טאָג גאָר קיין אנטייל ניט גענומען; דאָס איז נעמליך די אבטיילונג פון א י נ ס ט ר ו מ ע נ ט ע ן־מ אַ כ ע ר י י. אלע קולטורעלע פעלקער האָבען זיך צו בעריהמען מיט א גאנצער רייהע פון גרויסע מענער, וואָס האָבען בעריהמט געמאכט דיזע

*) די אלגעמיינע צאָהל טענער וואָס ווערען גע־ברויכט אין מוזיק, פון דעם ניידריגסטען ביז דעם העכסטען, ווערט געוועהנליך געטהיילט אין קליינע גרופּען, אין יעדער איינער צו אכט טענער. דיזע גרופּען ווערען אָנגערופען „אָטקאַוועען" (אָקטאַווא בעדייטעט — 8). יעדע מעלאָדיע קען גלייכצייטיג געשפּיעלט ווערען אויף צוויי אינסטרומענטען, אין א העכערער און אין א ניעדריגערער אָקטאַווע, און ביידע אָקטאַוועען קלינגען צוזאמען זעהר גוט און גוסען זיך צונויף אין איינס, פּונקט ווי עס וואָלט געווען איין אינסטרומענט.

בראַנשע פון דער מוזיקאַלישער קונסט. עס איז גענוג צו דערמאָהנען אזעלכע נעמען ווי סטראַדיוואַריוס, אַמאַטי, גוואַרנעריוס, רודזשיערי, שטיינער, קיטעל, וויליאַם א. ד. ג. צו איבעריצייגען זיך, אז דער מענשליכער זשעניע האָט זיך אַרויסגעוויזען אויף דיזען געביעט ניט ווייניגער ווי אין דער מוזיק אַליין. ליידער, אָבער, קען מען אין דיזער בראַנשע פון דער מוזיקאַלישער קונסט ניט אָנווייזען אפילו אויף איין איינציגען אידישען נאָמען. ניט נאָר זיינען ניטאָ קיינע בעריהמטע אידישע אינסטרומענטען־מאַכער, נאָר אין אַלגעמיינעם וועט איהר היינט ניט געפינען אין גאַנץ אייראָפּאַ קיין איין איינציגען אידען, וואָס בעשעפטיגט זיך מיט דיזער פּראָפעסיאָן. און עס איז גאַנץ אונפערשטענדליך: יעדער איד האָט געוועהנליך ליעב „אַנ'איידעלע מלאכה". עס זיינען דאָ אין די טויזענדער אידישע יוועלירען, פאָטאָגראַפען, גראַוויאָרען און זייגער־מאַכער; אָבער איהר וועט אין ערגעץ ניט געפינען קיין איין איינציגען אידישען אינסטרומענטען־מאַכער.

מען וואָלט געקענט דענקען, אז די נאַטור האָט ניט בעשאָנקען דאָס אידישע פאָלק מיט די נויטיגע פעהיגקייטען צו דיזען פאַך, זעהען מיר אָבער, אז אין די ביבלישע צייטען האָבען זיך אידען אויסגעצייכענט אויף אויף דיזעזעם געביעט. די אונגעהויער גרויסע צאָהל פון מוזיק אינסטרומענטען, וואָס זיינען געווען פערפערטיגט אונטער דער אויפזוכט פון דוד המלך פאַר'ן געברויך פון דעם אידישען טעמפּעל — זיינען געווען פון לויטער אידישער אַרבייט. דאָס קען מען זעהען פון דער פאָלגענדער שטעללע אין דער ביבעל, וואו דוד המלך זאָגט:

„וארבעת אלפים מהללים ל"ה בכלים אשר עשיתי להלל (און פיער טויזענד מוזיקער וואָס לויבען גאָט אויף די אינסטרומענטען, וואָס איך האָב געמאַכט צום גאָטעסדיענסט).

(ד"ה א' 5, 23).

דוד המלך איז געווען א זשעניע אין מוזיק און ס'איז לייכט צו פערשטעהן, אז די אינסטרומענטען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אונטער זיין אייגענער אויפזיכט צום געברויך אין דעם הייליגען טעמפּעל, האָבען געוויס געמוזט צופריעדען שטעלען זיין מוזיקאַלישען געשמאַק — און דאָך זעהען מיר, אז גלייך נאָך זיין טויט האָט שלמה המלך פון דאָס ניי פערפערטיגט א גרויסע צאָהל אינסטרומענטען, וועגען וועלכע די ביבעל זאָגט:

„והא נראו בהם רפנים באין יהודה" (און מען האָט אזעלכע נאָך קיינמאָל ניט געזעהען ביי אידען). (ד"ה ב' 11, 9).

ווי איהר זעהט, מיינע לעזער, אין דער געשיכטע פון א פאָלק קומען מאַנכע מאָל פאָר אזעלכע פאַקטען, וועלכע מיט אונזער געוועהנליכער אַלטעגליכער לאָגיק איז זעהר שווער צו ערקלעהרען. איך מיין אָבער, אז בנוגע צו דיזעם פאַקט קען זיך מיט דער צייט אַלץ ענדערען. אונזער מוזיקאַלישער זשעניע איז דאָך אויך געשלאָפען ביינאַהע צוויי טויזענד יאָהר, און דאָך האָט ער זיך מיט א מאָל ערוואַכט און פּראַכטיג ענטוויקעלט. פאַר וואָס זשע זאָל דאָס זעלבע ניט קענען פאַסירען מיט דער קונסט פון אינסטרומענטען־מאַכעריי? לאָמיר זשע האָפען — צו דעם זיינען מיר דאָך געוואוינט...

י. אדלער:

# איך האָב געזעהן...

„איך האָב געזעהן ווי שעהן זי ווערט,
ווי פּרעכטיג זי צוכליהט זיך;
האָב איך געזאָגט: „פאַס אויף מיין קינד,
א שונא קומט — פערהיט זיך!

„א שונא קומט, וואס האַלט אין האַנד
א שאַרפען פייל־און־בויגען;
פערוואונדען וועט ער דיר דיין האַרץ,
פערוואַלקענען די אויגען...

„ניט הער זיך צו צום שונא'ס רייד,
פערהאַס די לייב־געזאַנגען;
זיין וואָרט איז פאַלש, זיין לויב איז פאַלש,
ער וויל דיך, קינד מיינס, פאַנגען...

„און ווי אַ ביהן זויגט אויס א רויז,
אזוי וועט ער אויסזויגען:
דעם זיסען שמייכעל פון דיין מויל,
דאָס ליכט פון דיינע אויגען...

„דיין יוגענד־הן, דיין יוגענד־רייץ...
אַלץ־אַלץ וועט ער צוטרעטען" —
האָסטו געלאַכט און האָסט געזאָגט:
„איך וויל זיך גאָר ניט רעטען!"....

איצט זיצסטו און דו יאַמערסט שטיל,
אַ בילד פון צער און טרויער;
דו קוקסט אויף מיר און איך אויף דיר
און ביידע ווערען גרויער...

ישראל ברויליאן

# מיט'ן עטאפּ

(בילדער פון דער רוסישער קאטאָרגע*).

2.

ענדליך איז דער מאַרש געענדיגט. מיך זיי־נען דורכגעגאנגען אין איין טאָג אריבער פער־ציג וויאָרסט. מאָרגען וועט מען וויעדער דאר־פען דורכגעהן ניט וועניגער. דער פּראָסט ברענט, דער ווינד שניידט, און די סאָלדאטען זיינען רוצחים. אָבער דערווייל איז מען, שוין דער־גאַנגען צו א סטאַנציע, א „עטאפּ", ווי מען רופט דאָס, און מען וועט קענען איבערנעכטיגען אונ־טער א דאך.

די סאָלדאטען האָבען אונז איבערגעצעהלט און אריינגעיאגט אין עטאפּ. דער געפילדער איז אזוי שטארק, אז ער רייסט ממש די אויי־ערען. איך וואונדער זיך נאָר, וואו נעהמט זיך דאָס כח ביי די ארעסטאַנטען. מען שרייט, מען שילט זיך, מען שטויסט איינער דעם צווייטען. יעדער איינער שטופּט זיך פאראויס, וויל פער־כאַפּען א פּלאץ. אין אמת'ען איז טאַקי גאָר ניט קיין פערגניגען צו נעכטיגען אויף דער קאל־טער, שמוציגער פּאָדלאָגע.

די סאָלדאטען האָבען קיין צייט ניט. זיי שלאָגען אונז מיט די פּריקלאדען, טרייבען אונז, מיר זאלען שוין גיכער אריין אין עטאפּ.

אינוועניג איז אנ'עולם התהו. עס קאָכט זיך און טומעלט זיך שרעקליך. איינינע זיינען ארויפגעשפּרונגען אויף די נאַרעס*) און פער־כאַפּען ערטער ניט נאָר פאר זיך, נאָר אויך פאר גוטע ברידער. דאָס טהוט מען אזוי: אליין לעגט זיך דער ארעסטאַנט ארויף אויף איין פּלאץ, אויף אנ'אנדערען לעגט ער ארויף א הי־טעל אָדער א שטיוועל אדער א חאַלאַט — הייסט דאָס, אז דאָס אָרט איז פערנומען. ווילען מסתמא אַנדערע ניט אַנערקענען אזא בעזיצונגס־רעכט, שיטען זיך פעטש און קולאַקעס, און עס טהוט זיך חושך.

ענדליך האָט מען זיך שוין ווי ניט איז אויס־געלעגט. קיין פּלאץ אויף די נאַרעס קלעקט סיי ווי ניט: דאָרט קען ליעגען סך־הכל א מאַז צוואַנציג, און אין אונזער פּארטיע איז דאָ נייג־ציג ארעסטאַנטען. די שטוב איז איבערהויפּט צו קליין. ניטאָ זיך וואו אהינטהאָן.

איך קוק און פערשטעה ניט: די אומגליק־ליכע, פערמאַטערטע, צע'הרג'עטע און צוקאַליע־טשעטע ארעסטאַנטען, וואס האָבען א גאַנצען טאָג אזוי פיעל געליטען פון דעם קאָנוואָי, זיי־נען איצט מכבד איינער דעם אַנדערן מיט די פייערדיגסטע פּעטש. און א זידלעריי טראגט זיך אין דער לופטען, וואו מען קען טויב ווערען. מיאוס, ווילד, עקעלהאפט.

ווען איך בין אריין אין עטאפּ, איז שוין אויף דער פּאָדלאָגע אויך קיין פּלאץ ניט גע־ווען. האָב איך זיך געמוזט צושפּארען אין ווינ־קעל לעבען דער פּאראשע*). און אויך דאָס איז מיר ניט אָנגעקומען גרינג.

אָבער אלעס האָט אַנ'עק. מ'האָט זיך ווי ניט איז אויסגעלעגט און ס'איז געווארען שטיל. דער וועכטער הייסט געהן ברענגען האָלץ און וואסער. מען דארף איינהייצען דעם אויוועז און אָבקאָכען טהיי פאר די ארעסטאַנטען און די סאָלדאטען. יעדען וואלט זיך געוואלט אָנ־ווארימען ביי'ם איינגעהייצטען אויוועז, דערקווי־קען זיך מיט א גלעזעל טהיי, אבער מען פוילט זיך געהן אויפ'ן פּראָסט, שלעפּען האָלץ און וואַ־סער. קיינער רופט זיך ניט אָב אויפ'ן וועכ־טער'ס בעפעהל. אלע ליגען רוהיג. דער וועכ־טער זידעלט זיך און קלאַפּט מיט דער טהיר. אין א פּאָר מינוט ארום רייסען זיך אריין אין עטאפּ עטליכע סאָלדאטען מיט ביקסען אין די הענד, זיי שלעפּען ארויס פון דער מאסע פיער ארעס־טאַנטען און טרייבען זיי מיט פּריקלאדען אין הויף אריין.

די לופט אין עטאפּ איז אונערטרעגליך. דאָס איז דער גוט־בעקאַנטער שטיקענדיגער, פערדומ־פּענער אויר פון די טורמעס, מיט זיין זויערליכען ריח, וואָס קעהרט די גאַל. ס'איז שמוציג. און ס'איז קאַלט. ניטאָ זיך וואו צו בעהאַלטען פאר קעלט. די ארעסטאַנטען ליעגען יוי טייטע, ענג צונויפגעפּרעסט איינער צום צווייטען.

מ'האָט איינגעהייצט דעם אויוועז. די שטוב איז פול געווארען מיט אַנ'עסערדיגען רויך. אבער ווער האָט זיך אומגעקוקט דערויף.

ס'איז אביסעל ווארימער געווארען. איך האָב בעטראַכט מיין קראַנקען פוס: די וואונד איז געווען טיעף. איך האָב צוריסען א לייוועטע־נע אָנוטשע און ווי ניט איז פערבאַנדאַזשעוועט די וואונד. פיעלע ארעסטאַנטען האָבען געטהאָן דאָס זעלביגע.

ניט ווייט פון מיר איז געלעגען דער צוקאַ־ליעטשעטער אָסאַדטשי. איך האָב זיך צוגע־רוקט צו איהם. געלעגען איז ער אנטקעגען דער טהיר, כדי דער וועכטער זאל איהם קענען

*) זעה „צוקונפט", סעפּטעמבער.

*) א ברייטע פּלאַטפאָרם פון ברעטער, וועלכע דיענט אלס געלעגער פאר די ארעסטאַנטען.

*) נאַכט געשיר פאר אלץ ארעסטאַנטען.

זעהן דורכ'ן „קוקער"*, — אזוי האָט מען בעפוי־לען.

— שלאָפסט ניט, חבר, — האָב איך געזאָגט און איהם פארזיכטיג אָנגעריהרט ביים פּלייצע.

— מיר'ן באלד האָבען טהיי.

ער האָט געעפענט די אויגען און מיך בע־טראכט מיט א טריבען בליק. נאָכדעם האָט ער זיך אויפגעזעצט און געזאָגט שטיל:

— העלפט מיר אראָבנעהמען די שיך און די רימענס, איך קען ניט ריהרען מיט א האנד...

ס'איז שרעקליך געווען צו קוקען אויף איהם. דאָס גאנצע לייב איז ביי איהם געווען געשוואָ־לען, בעדעקט מיט קארבען און בלאָהע צייכענס. די הויט אויפ'ן קאָפּ איז געווען צושפּאָלטען, און ס'האָט זיך ארויסגעזעהן דער שארבען. אויף די פּאָדעשוועס פון די פיס האָבען זיך אויפגע־בלאָזען גרויסע פּאהירען. די פעדערשטע צייהן זיינען ביי איהם געווען אויסגעשלאָגען, און די יאסלעס פערבלוטיגט.

איך האָב צוגערופען א חבר. מיר האָבען ביידע ווי ניט איז פערבונדען אָסאדטשי'ן די וואונדען, איהם געגעבען טהיי, אויסגעבעט פאר איהם א געלעגער אויף דער פּאָדלאָגע און צוגע־דעקט מיט א פּעלץ.

איך האָב זיך איינגעקוקט אין דעם מענשען. ס'אראָ פּנים! די גרויסע טונקעל־גראָהע אויגען קוקען אויפמערקזאם און ערנסט. דער קערפּער מיט דער טונקעלער הויט און מיט די שטארק ענטוויקעלטע מוסקעלן איז ווי אויסגעגאָסען פון בראָנזע. אליין איז ער א שלאנקער, א בויגיגער, א שטארקער, ניט קוקענדיג אויף די וואונדען, און מאכט אנ'איינדרוק פון אונגעוועהנליכער וויקענס־קראפט.

איך האָב זיך מיט איהם פארנאנדערגערעדט. ער האָט מיר דערצעהלט וועגען זיך.

געווען איז ער א פאבריק־ארבייטער פון בע־סאראבער גובערניע. מ'האָט איהם צוגענומען אין סאָלדאטען און געמאכט פאר א מאטראָס. פאר זיין אנטייל אין דעם סעוואסטאָפּאָלער אויפ־שטאנד האָט מען איהם געגעבען 15 יאָהר קאָ־ארגע. נאָכ'ן משפּט האָט מען איהם אָבגעשיקט פון אדעס קיין נערטשינסק, אָבער אויפ'ן וועג איז ער אנטלאָפען. שפּעטער האָט מען איהם געהאפּט און ווידער אָבגעשיקט קיין נערטשינסק, אָבער ער איז ווידער אנטלאָפען. נאָכדעם איז ער אנטלאָפען, נאָך צום דריטען מאָל. פאר יע־דעס מאָל אנטלויפען האָט מען איהם גע'משפּט און מוסיף געווען נייע צעהן יאָהר קאטארגע, אזוי אז ער האָט איצט שוין געהאט גאנצע 45 יאָהר.

דאָס ערשטע מאָל איז ער אנטלאָפען ניט ווייט פון אדעס, פונ'ם איזענבאהן־וואגאָן: ער האָט איבערגעשניטען די גראטעס און איז ארויס דורכ'ן פענסטער. די אנדערע צוויי מאָל איז ער אנטלאָפען פונ'ם סרעטענסקי טראקט, פון אונטער די הענד ביי די קאנוואָינע סאָלדאטען.

א כלל איז, אז אויף וואָס פאר אנ'אופן דער ארעסטאנט זאָל ניט ענטרינען, ווערען די קאָנ־וואָינע סאָלדאטען איבערגעגעבען צום געריכט. אזוי איז דאָס געזעץ. דעריבער, ווען אנ'ארעס־טאנט אנטלויפט, זיינען זיך די סאָלדאטען נוקם אָן אלע איבעריגע. ווען אָבער עס טרעפט זיך זיי פיהרען דעם זעלביגען ארעסטאנט, וואָס איז שוין איינמאָל געלאָפען, איז דער שטייגער אז מען שלאָגט איהם אזוי לאנג, ביז ער שטארבט. דעם אנטלאָפענעם דערקענען זיי אפילו ווען ער זאָגט ניט אויס זיין ריכטיגען נאָמען:. אין די רייסטערס איז דאָ א גענויע בעשרייבונג און א פאָטאָגראפיע פון יעדען אנטלאָפענעם. אינטע־רעסאנט איז, אז טאָמער לויפט איינער ניט פון וועג, נאָר פון טורמע, אארט דאָס די סאָלדאטען זעהר ווענינ: זאָל ער זיך לויפען. דעמאָלט שמייכלען זיי נאָר פאר זיך: זייער דאגה...

אָסאדטשי איז צוויי מאָל געלאָפען פונ'ם סרעטענסקי טראקט, און ביידע מאָל פון אונטער דעם קאזימורסקע קאָנוואָי. געווען איז דאָס ערשטע ניט לאנג. די קאנוואָינע סאָלדאטען האָ־בען דאָס נאָך גוט געדענקט. אין דריי טעג ארום האָבען מיר געדארפט דערגרייכען קאזימור און איבערגעגעבען ווערען אין די הענד פון דעם קאָ־זימורסקי־קאָנוואָי. אויף אָסאדטשי'ן האָט אָט דער קאָנוואָי געהאט א בעזונדערע רעכט: מען דארף זיך נוקם זיין אָן איהם פאר'ן אנטלויפען. אויב דער סרעטענסקע קאָנוואָי האָט איהם גע־לאָזט לעבען, איז נאָר צוליעב דעם...

אונזער אָסאדטשי האָט געהאלטען שמאָל.

מיר האָבען ניט געקענט לאנג ריידען: דער וועכטער האָט געהייסען שלאָפען. איך אליין האָב אויך געוואָלט זיך אויסרוהען: מארגען וויעדער דער שרעקליכער וועג. איך האָב זיך אוועקגע־רוקט צו מיין ווינקעל.

ס'איז געוואָרען שטיל.

ס'רוב ארעסטאנטען זיינען שוין געשלאָפען. נאָר דאָ און דארט האָבען זיך געהערט געשפּרע־כען. גערעדט האָט מען פון פערשיעדענע זאכען, אָבער ס'איז אויסגעקומען אזוי, אז אלעס האָט זיך געדרעהט ארום קאָנוואָי און טורמע. אפילו ווען עמיצער האָט דערצעהלט וועגען פרייעם לע־בען, האָבען זיינע ווערטער געשמעקט מיט טורמע.

מיך האָט שטארק וועה געהאָן דער פוס און ניט געלאָזט שלאָפען. ניט ווילענדיג האָב איך זיך איינגעהערט אין די געשפּרעכען.

איניגע פון די ארעסטאנטען האָבען שוין עטליכע מאָל דורכגעמאכט דעם וועג, און האָבען מיט א טאָן פון געניטע, אויסגעפּרופטע מענשען דערצעהלט, וויפיעל וויארטס ס'איז נאָך געבלי־בען ביז גאָרני זאראנטוי, וויפיעל מיר זיינען שוין דורכגעגאנגען, וויפיעל מאָל מיר וועלען שטעהען אין וועג, ווי עס הייסט דאָס נעקסטע דארף, וועל־כע עטאפּען זיינען בעסער און וועלכע ערגער.

*) „קוקער" — א לעכערע אין טהיר, דורך וועל־כען דער וועכטער קען פון דרויסען ארויינקוקען אין קאמער פון טורמע.

— וואָס אַ שטייגער, וואָלט זיי, די הינד, געאַרט, ווען זיי בויען אויס אַן׳אייזענבאַהן? — הערט זיך אַ דומפּע שטימע פון אונטער די נאָרעס. — וואָס, ס׳קאָסט זיי טייער?... ס׳וואָלט דאָך פאַר זיי אַליין גרינגער געווען, פאַר׳ן קאָנ־וואָי, מיין איך.

— יאָ, טאַקי אַזוי גיך וועלען זיי דיר אויס־בויען אַן׳אייזענבאַהן, — ענטפערט אַן׳אַנדערער זעהר סאָליד. — ריכט זיך אויף גוטע בשורות... צו וועלכע שוואַרץ יאָהר, אַ שטייגער, דאַרפען זיי אַן׳אייזענבאַהן? נאַטשאַלסטווע איז אַזוי אויך גוט. סך הכל אַזוינע לומפּיגע דריי הונ־דערט וויאָרסט, זעצט מען זיך אויף אַ טראָיקע און׳הייראַ. ס׳איז נאָך אינטערעסאַנטער. וואָס דען? כסדר אין קופּע ווערט דאָך אויך נמאס... וואָס זשע דען, דעם קאָנוואָי איז ביטער? איז טאַקע זייער באָבע׳ס דאַגה. זיי זאָרגען זיך וועגען קאָנוואָי פּונקט אַזוי ווי וועגען פאַראַיאָהריגען שניי. ביי זיי איז דער קאָנ־וואָי ניט קיין גרעסערער חשוב ווי מיר, אַרעס־טאַנטען... ניט ווערט אַ שפּיי.

— אונזער פּאַרטיע, ברידער, איז נאָך גאָט צו דאַנקען, — שעפּטשעט איינער לעבען מיין אויער. — אָט, ווען ס׳זיינען דאָ ווייבער אין דער פּאַר־טיע דעמאָלט איז צרות. די ווערעמדיגע הינד, די קאָנוואָינע, האָבען מורא, אַז מיר וועלען זיי שטערען... שלאָגען זיי, זאָג איך אייך, אַז ס׳איז פּישוט ניט אויסצוהאַלטען... האָטש רעג זיך אַוועק און נעהם איין אַ מיתה משונה. זאָל גאָט היטען געהן מיט ווייבער... אַן׳אָנשיקעניש.

איך הער זיך אַלץ איין אין די שרעקען, וואָס ווערען אָבגעטהאָן אויפ׳ן ויעג. דער אַרעס־טאַנט, וואָס דערצעהלט דאָס, איז אַ מענש מיט ערפאַהרונג: ער געהט שוין אפשר אַ יאָהר צוואַנציג אויף דעם זעלביגען טראַקט. ער האָט אַלעס פערזוכט און ווייסט גוט דעם טעם אי פון קאַטאָרגע, אי פון עטאַפּען.

איינער פון דער זייט בעמערקט, אַז צווישען די קאָנוואָינע זיינען מסתמא אויך דאָ ניט קיין שלעכטע מענשען.

— איינמאָל, געדענק איך...

אָבער מען האָזט איהם ניט ענדיגען. דער אַלטער אַרעסטאַנט שלאָגט איהם איבער מיט אַ בייזער:

— וואָס רעדסטו גאָט אין דער וועלט אַריין, בהמה בצורת פערד! מעגסט שוין פערמאַכען דיין פאַרשיווע פּיסק... געפונען גוטע מענשען צווישען די סוואָלאַטשעס! איינגעזונקען זאָ־לען זיי ווערען לעבעדיגערהייט, אַז ס׳זאָל פון זיי קיין שריד ופליט ניט בלייבען... איך זאָג אייך, ברידער, אַז מען טאָר אויף זיי גאָר קיין רחמנות ניט האָבען. געפינסט אויף דער פרייע אַ הונד מיט אַ קנעפּער, — גיב איהם אין די גרגרת, אַז ער זאָל שוין ניט דערלעבען אויפ־שעהן!... ווי וואַנצען דאַרף מען זיי דערקוועט־שען, זאָג איך אייך. ס׳זאָל פון זיי די נשמה אַרויס... צו גיך פערגעסען מיר זיי, די קרעציגע הינד... ווענינ האָט מען אונז, געשלאָגען, וואָס? אַ צרה אין זייער בויך און זייערע קישקעס...

דער אַלטער האָט זיך אַ ביסעל בערוהיגט און הויבט ווידער אָן די איבערגעריסענע געשיכטע.

— געהען מיר, הייסט עס, מיט די קרעציגע הינד פון אירקוטסק צום אַלעקסאַנדראָווסקי צענטראַל. דער וועג איז ניט אַזוי שווער ווי דאָ. אָבער ס׳וועט דיר אויך פריהער די נשמה אַרויס, איידער דו וועסט דערגעהן... קוים מיט צרות מיר האָבען זיך דערשלעפּט צום עטאַפּ, „מאָס־קאָווקאַ״ הייסט ער... נו, איבערגענעכטיגט. אינ־דערפריה געהט איינער פון די כלבים און מעלדעט דעם עלטסטען, אַז סאַנקאַ מאַסאַזשיסט, — ווייסט דאָך, יענער, וואָס פון מאָסקווע, — האָט פאַנאַנדערגענומען דעם אויוועז, געוואָלט אַנט־לויפען. דעם דאָזיגען כלב האָב איך גוט גע־קענט: ניט איינמאָל זיינען אונזערע אַריינגע־פאַלען צוליעב איהם, ניט איינמאָל שמיץ בעקו־מען... נו, געהט, הייסט עס, דער עלטסטער צום אויוועז: אמת, עס פעהלען צוויי ציגעל. מסתמא האָט דער וועכטער אַליין זיי צוגענומען. וואָס מיינט איהר, מ׳האָט גענומען אונזער סאַנקאַ׳ן בעאַרבייטען מיט די פּריקלאַדען. געשלאָגען און געמינטערט, בעגאָסען מיט וואַסער און ווידער געשלאָגען... דער סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז זיי האָבען איהם טאַקי אָבגעשלאָגען די לונגען... געקומען אין צענטראַל און אין צוויי טעג אַרום געשטאָרבען... און געווען איז ער אַ וואוילער בחור, אַ שאָד...

דער אַלטער איז אַנשוויגען געוואָרען, ווי פער־זונקען אין אומעטיגע רעיונות. אָבער שוין האָט אַן׳אַנדערער אָנגעהויבען זיין געשיכטע:

— און אויף אַמור, מיינסטו, איז בעסער? טויזענט מאָל ערגער. די סטאַנציעס זיינען לאַנ־גע — צוואַנציג, פינף און צוואַנציג וויאָרסט אַ טאָג. מוז מען לויפען, ווי מטורף. קיין וואָ־גענס איז ניטאָ, ס׳איז דאָרט ניט קיין מאָדע... און היים איז, עס בראָט ווי מיט פייער, האָטש ווער צושמאָלצען... און דאָ דאַרפסטו נאָך טראָ־גען אי דיינע זאַכען, אי די סאָלדאַטסקע אמוני־ציע (ברויט, אַ לאָפּאַטע, אַן אייזען, אַ האַק...) אַ מחיה, זאָג איך אייך, אַ מאַכל מלכים. ווערסט צוזעצט פון פערגניגען... און טאָמער ווערט ער, דער הונד, מיעד שפּאַנענדיג, שטופּט ער דיר נאָך אַריין די ביקס זיינע אויך: טראָג געזונ־טערהייט... די קויהלען, פערשטעהט זיך, נעהמט ער אַרויס פריהער... און דו געה, שפּאַן, קוק זיך ניט אום, פרעג ניט קיין קשיות... אַניט איז אַ ביקס אין זיין, אַ קויהל אין ברוסט!... אָט אַזוי, ברידער, טרינקען זיי דאָס בלוט פון אונז, אַלע האָלערעיס אין זייער מאָגען...

ענדליך בין איך אנטשלאָפען געוואָרען. די געשפּרעכען האָבען מיר פערוויגט. אָפט האָב איך זיך אויפגעוואַכט און אַ דערשראָקענער געעפענט די אויגען, אָבער באלד ווידער פערזונקען געוואָרען אין אַ שווערען דרימעל. מענשען האָבען געקרעכצט, גערעדט פון היין, געמורמעלט פון בייזע חלומות. און דאָס האָט ניט געראָזט רוהיג שלאָפען.

(ענדע אין נעקסטען נומער.)

---

דר. אסתר לוריע:

# איידע אייזיקס מינקען.

(פון דער סעריע: „בעריהמטע אידישע פרויען אין אמעריקא")

איידע מינקען איז געווען אַן אקטריסע; זי איז אויך געווען אַ פּאָעטעסע, אַ זשורנאַליסטין, אַ מאַלערין, אַ ספּאָרטס־פרוי און אין אַלגעמיין איינע פון די שעהנסטע, אינטערעסאַנטסטע און אָריגינעלסטע פרויען פון איהר צייט.

איהר קאַריערע האָט זי אָבער געמאַכט הויפּט־זעכליך אַלס אַקטריסע. די ראָמאַנטיקער, ווי בעקאַנט, שטעלען די שווישפּיעל קונסט זעהר הויך, ווייל „דאָ בעריהרען זיך פּאָעזיע און לעבען".*). ווי מיר זאָגען אבער ניט קוקען אָט אויף דער קונסט, איז דאָך ריכטיג, אַז די שווישפּיעלער אונטערשיידען זיך פיעל פון אַנדערע קינסטלער. דער שווישפּיעלער פיהרט אויס זיין ראָלע פאַר די אויגען פון פּובליקום, און דער כבוד פערדרעהט איהם דערפאַר מעהר דעם קאָפּ, ווי דעם פּאָעט אָדער דעם מאַלער. דער קאָמפּאָניסט, דער פּאָעט און דער מאַלער ארבייטען יעדער אין זיין קאַבינעט אדער סטודיא, דער אקטיאָר שאַפט געמיינזאַם מיט זיינע קאָלעגען. ער קומט אין בעציהונג מיט מענשען, וועלכע לעבען אָפט לייכטזיניג, פרעהליך. און אָט צוליעב דעם האָט דער איד אַזוי מורא צו לאָזען זיינע קינדער אויף דער סצענע, איבער הויפּט נאָך די טעכטער. און אָט צוליעב דעם געהען ביי אידען אַזוי פיעל ארטיסטישע טאַלאַנטען און פיליייכט נאָך זשעניען פערלאָרען. די צאָהל פון די אידישע ארטיסטקעס איז אין אמעריקא און אין אַנדערע לענדער פערהעלטניסמעסיג ניט גרויס.

עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז די גרעסטע שטערען אויף דער ביהנע האָבען אידען געליפערט גראַדע אין פראַנקרייך, ווייל דאָס איז דאָס פרייסטע לאַנד אין זיטליכער בעציהונג.

מינקען, ווי מיר האָבען פריהער דערצעהלט, איז אבער געווען ניט בלויז אַ בעריהמטע אקטריסע; זי איז געווען פיעלזייטיג בעגאַבט. דיעזע פיעל זייטיגקייט איז שעהן געשילדערט אין אַ ליעד, וואָס איז ערשיענען נאָך איהר טויט. דאָס ליעד פערגלייכט זי מיט די פעען פון די אַלטגערמאַניש רעגענדעס, וועלכע פלעגען אויסוועבען אַ וואונדערבאַרען צויבער אומעדום און וואָס זיי פלעגען נור בעריהרען. זיי פלעגען דורכקרייצען די ערד און פאַנגען אַלע הערצער.

די פראַגע וועגען מינקענ'ס אָבשטאַמונג איז אַ פערוויקעלטע. דער מאַטעריאַל, וואָס עקזיסטירט וועגען דעם, — די פערשיעדענע בראָשורען און אָבהאַנדלונגען אין צייטשריפטען און ענציקלאָפּעדיעס איז ווידערשפּרעכענד. עס ווידערשפּרעכען זיך אפילו די צוויי וויסענשאַפטליכע ביאָגראַפישע ענציקלאָפּעדיעס אין ענגליש — די „דיקשיאָנערי אָף נעשיאָנעל ביאָגראַפיע" און די „ענציקלאָפּעדיע אָף אַמעריקאַן ביאָגראַפיע", דאָס בעסטע, וואָס עקזיסטירט אויף דיעזען געביט. וועלען מיר אָננעהמען די מיינונג פון דער אמעריקאַנער ענציקלאָפּעדיע און פון די אידישע ענציקלאָפּעדיעס, אַז איהר פאָטער איז זיכער געווען אַ שפּאַנישער איד, און איהר מאַן, מינקען, וועמעס נאָמען זי טראָגט, איז געווען אַ כריסט, וואָס האָט זיך אויס ליעבע צו איהר מגייר געווען. אַזוי, צי אַזוי, געהערט איידע אייזיקס מינקען זיכער צו דער סעריע „די בעריהמטע אידישע פרויען אין אמעריקא", ווייל זי האָט זיך אַנערקענט פאַר אַ אידין, ווייל זי איז געווען אַ פלייסיגע מיטאַרבייטערין פון אַ אידישען זשורנאַל, און ווייל זי ליעבט אויף אַ אידישען בית עולם. און אַלס אידין ווערט זי בעהאַנדעלט אין די אידישע זשורנאַלען, די אידישע ענציקלאָפּעדיעס און די אידישע ביאָגראַפישע זאַמעלביכער.

---

איידע מינקען איז געבאָרען דעם 15טען יוני 1835 יאָהר אין מייענבורג, איינינע מייל פון ניו אָרלעאַנס. איהר פאָטער, דזשיימס קאַרעל, איז געווען אַ סוחר. ער האָט געהאַט אַ גרויסע ליעבע צום טאַנצען, און אַ פראַנצויז האָט געלערנט זיינע טעכטער דיעזע קונסט. ווען איידע איז אלט געוואָרען 8־7 יאָהר איז דער פאָטער געשטאָרבען. די אַלמנה איז געבליבען אָהן מיטלען. איהרע צוויי טעכטער האָט זי אוועקגעפיהרט אין ניו אָרלעאַנס — אין אַפּערא טהעאַטער. די שוועסטער האָבען געהאַט גרויס ערפאָלג מיט זייער טאַנצען. איידע האָט אויסגענומען מעהר פון איהר שוועסטער — צוליעב איהר גרעסערער שעהנקייט, גראַציע, טעמפּעראַמענט און טאַלאַנט. דער טריאומף האָט אייר־

*) פריעדריך שלעגעל'ס יונגעד ווערקע.

דע׳ן פערדרעהט דעם קאָפּ; ניט אָבער אויף אזויפיעל, אז פאר איהר זאָל מעהר קיין זאך ניט עקזיסטירען. זי האָט געהאט גרויס חשק צום לערנען. זי האָט אויך געהאט מערקווירדיגע פעהיגקייטען. זי האָט שטודירט גריכיש, לאטיין, העברעאיש, שפּאניש, דייטש. אין אלטער פון 11 יאהר האָט זי שוין איבערזעצט האָמער׳ס איליאדע פון גריכיש אין ענגליש.

מינקען האָט ליעב געהאט ספּאָרט, און אויך דאָ האָט זי זיך זעהר אויסגעצייכענט. זי איז געווען א גוטער שיסער, א יעגער, און דאָס האָט איהר ענדליך געקאָסט זעהר טהייער. זי פלעגט אלס טענצערין ארומפאָהרען איבער טעקסעס, מעקסיקא. אויף איינע פון דיעזע רייזען האָט זי זיך געלאָזען אויפ׳ן יאגד און זי איז אריינגעפאלען צו די אינדיאנער אין פלען. דער הויפּט פון דער באַנדע האָט געהאט ניט קיין שלעכטען געשמאק. מינקען איז איהם געפעלען געווארען, און ער האָט געוואלט מיט איהר חתונה האָבען. דאָס האָט זי ערפאהרען, ווייל זי האָט פערשטאַנען שפּאניש. עס האָט זיך אָבער געפונען א רעטונג. צו מינקען איז געווען צוגעשטעלט אן אינדיאנערקע. דאָס מיידעל איז אויך געווען געפאנגען, און האָט זיך געוואלט ארויסרייסען פון פלען, און חוץ דעם איז איהר געפעלען די ווייסע פרוי, וועלכע זי האָט געוואלט רעטען. זי איז שוין געווען אין פלען איינינגע וואָכען, און איז געווען בעקאנט מיט אלע וועלגען פון איהר „היים״. אין א מאָמענט, וועלכען זי האָט געפונען פאר גינסטיג, האָט זי ארויסגערופען מינקען, און האָט זיך געלאָזען לויפען מיט איהר. די אינדיאנער האָבען זיך גיך געכאפּט און האָבען זיך נאָכגעיאגט נאָך די צוויי פרויען. ווען זיי זיינען געווען נאָהענט פון די אנטלאָפענע, האָבען זיי אָנגעהויבען צו שיסען. די אינדיאנערין איז געלאָפען אונטער די קוילען, רעטענדיג מינקען און פאלענדיג אליין. דערווייל זיינען אונטערגעפאָהרען מינקען׳ס פריינד, און האָבען זי גערעטעט. מינקען האָט שפּעטער געווידמעט א ליעד דער העלדישער אינדיאנערין.

מינקען איז געווען פעהיג צו מיליטערישער טהעטיגקייט און איז ערוועהלט געווארען אין אָהייאָ אלס קאַפּיטאן פון די „לייט גארד״. איהרע פערעהרער זיינען געווען ענציקט אויף פון איהרע מיליטערישע פעהיגקייטען. זיי האָבען אויך געמיינט, אז ווען פרויען וואלטען געהאט שטימרעכט, וואָלט זי געווען נאָמינירט פאר פּרעזידענט, און וואָלט אויך איינשטימיג ערוועהלט געווארען.

און מינקען האָט זיך אויך אינטערעסירט מיט מאלעריי; זי האָט אויך דאָ ארויסגעוויזען איהר טאלאנט. און זי האָט זיך אויך אינטערעסירט מיט פּעדאגאָגיק און איז געווען א לעהרערין אין א פרויען סעמינאריום פון פראנצויזיש און לאטיין.

---

פאר א טענצערין האָבען מינקען געמאכט די אומשטענדען. דיעזע קונסט האָט זי אָבער פערלאָזען, און האָט אָנגעהויבען ארויסצוטרעטען אלס אקטריסע. אלס אזעלכע האָט זי שנעל פערנומען אן אָנגעזעהענעם פּלאץ אין דער טהעאטער וועלט. איבערהויפּט האָט זי זיך אויסגעצייכענט אין „מאזעפּא.״ זי איז אייניגע מאָל ארויסגעטראטען אין ניו יארק, איז דורכגעפאָהרען אמעריקא אין דער ליינג און אין דער ברייט. זי איז אויך ארויסגעטראטען אין לאָנדאָן, ליווערפּול, וויען. אומעטום האָט זי געהאט גרויס ערפאָלג. ערגעץ אָבער האָט זי ניט געהאט אזא גוואלדיגען ערפאָלג, ווי אין פּאריז. די פראנצויזישע אקטריסע געווען פון איהר שפּיעלען, פון איהר טעמפּעראמענט און פון איהר שעהנהייט. זי איז געווען די ערשטע אמעריקאנער אקטריסע, וועלכע האָט געהאט אן ערפאָלג אין פּאריז. זי האָט געשפּיעלט 100 אבענדען נאָכאנאנד. די שפּראך האָט איהר ניט געשאפען קיין הינדערניסע. פראנצויזיש האָט זי גערעדט ווי א געבאָרענע פראנצויזין. ווען זי פלעגט ארויסטרעטען, פלעגען אנוועזענד זיין די העכסטע פאָרשטעהער פון דער אריסטאָקראטיע — ווי נאפּאָלעאן, דער גריכישער קעניג, דער הערצאָג פון עדינבורג.

די פראנצויזישע אריסטאָקראטען האָבען זיך ניט צופריעדענגעשטעלט מיט טהייערע געשענקען. איין מאָל האָט זי ערהאלטען פון א הויך־געשטעלטען אריסטאָקראט דעם פאָלגענדען ברעיף: „איהר זאָלט הערשען אין מיין פּאלאץ, איהר מוזט זיין מיין בעפעהל־געבערין, מיין לעבען״. האָט זי אויף דעם געענטפערט: „אויף דעם פאָרשלאג אָנצונעהמען אייער פּאלאץ פאר מיין היים, קען איך אייך ענטפערן, דאָס איך קלייב בעסער אויס מיין היים. געהט און זאָגט אייערע פריינד, אז איידע אייזיקס מינקען איז אן אמעריקאנער פרוי, דאָס אין איהרע אָדערן פליעסט ניט קיין פראנצויזיש בלוט. ווייטערדיגע בעמיהונגען און אינטריגען וועלען זיין נוצלאָז.״

און מיט אזא שטאָלצען הן האָט זי זיך אויסגעצייכענט אין אלע איהרע בענעהמונגען, גאנץ אנדערש ווי מען איז איינגעוואָהנט געווען צו זעהן אין דער טהעאטער־וועלט.

אין אלע לענדער איז מינקען געווען בעפריינדעט מיט די גרעסטע מענער פון איהר צייט. מיר וועלען נאָר אָנרופען די נעמען פון דיקענס און דעם פראנצויזישען נאָוועליסט דיומא.

אויך אלס זשורנאליסטין האָט מינקען געהאט זעהר א גרויסען ערפאָלג. זי איז געווען א מיטארבייטערין אין די בעסטע ענגלישע זשורנאלען און אין דעם אידישען „איזראעליט״. אין דעם לעצטען זשורנאל איז זי געווען אזוי גוט ווי הויפּט מיטארבייטער. א גרויסען איינדרוק האָט געמאכט איהר ארטיקעל אין אן ענגלישען זשור־

נאָל וועגען ראָטשילד׳ס ערוועהלונג אין פּאַרלאַמענט. דיעזער אַרטיקעל איז ערשיענען אין פיעלע זשורנאַלען אין ענגלאַנד, מען האָט איהם איבערזעצט אין פראַנצויזיש און אין דייטש, און אויך אין דיעזע שפּראַכען איז ער ערשיענען אין פיעלע זשורנאַלען. צוליעב דיעזען אַרטיקעל האָט ראָטשילד זי אָנגערופען „מיט דעם געטרייען גייסט הורבגעטהונקענע דבורה" (דבורה, די אידישע פּאָעטעסע פון די ביבלישע צייטען).

אַן עהנליכען גרויסען איינדרוק האָט געמאַכט אויך איינע פון איהרע ליעדער אונטער דעם נאָמען „מיט אַ יאָהר צוריק". דאָס ליעד איז ווירקליך דאָס בעסטע, וואָס זי האָט געשאַפען. דאָס ליעד איז העכסט מוזיקאַליש און איז דורכגעדרונגען מיט אַ טיעפען וועהטאָג. די פּאָעטעסע בעקלאָגט דאָרט זעהר ליריש איהר טרויערי־גען שיקזאַל. די פּרעסע פון ענגלאַנד און אַמעריקא האָט דאָס ליעד אויפגענומען מיט גרויס בעגייסטערונג. די לאָנדאָן „טיימס" האָט געשריעבען: „אַמעריקא איז אַ גליקליך לאַנד; אין ענגלאַנד וועט מען ניט געפינען קיין פּאָעטעסע, וועלכע זאָל פערפאַסען אַזאַ ערהאַבען ליעד ווי „מיט אַ יאָהר צוריק". אַן אַנדער צייטונג איז געגאַנגען אַזוי ווייט און רעקאָמענדירט יעדער פּאָעטעסע, וואָס האָט פערדיענט אַ לאָרבער קראַנץ צו פערגלייכען איהר שאַפען מיט מינקען׳ס ליעדער און דאַן ערשט, האָט געדיינקט דער שרייבער, וואָלט יעדע פּאָעטעסע איינגעזעהן, אַז איידע אייזיקס מינקען איז די „קעניגין" פון אַלע פּרויען דיכטער.

ווען מינקען האָט צוגעשיקט אַ באַנד ליעדער צו דיקענס׳ען, האָט ער זיך אויך אויסגעדריקט אין דעם זין, אַז קיין איין פרוי שרייבט ניט אַזעלכע גוטע ליעדער ווי זי. אַזאַ ענטפער איז אייגענטליך ניט קיין קאָמפּלימענט. לאַזאַרוס׳ן האָט די קריטיק בעגעגענט אַלס גרויסען פּאָעט, ניט אַלס פרוי. אמת, די קריטיק האָט עס מינקען אויפגעהויבען צום הימעל איידער לאַצאַרוס איז אַרויסגעטראָטען מיט איהר באַנד ליעדער. די קריטיק האָט אין מינקען געפונען די בעסטע פּאָעטעסע, ד. ה. נאָך ניט קיין גרויסען פּאָעט, ווייל פרויען האָבען זיך אין דער דיכט־קונסט ניט זעהר אויסגעצייכענט. יעדענפאַלס קען מען מינקען אַלס פּאָעט ניט אַוועקמאַכען מיט׳ן האַנד. ווען מען קען זי ניט פערגלייכען מיט לאַצאַרוס, מוז מען אָבער צוגעבען, אַז זי האָט אַ נשמה, אַן אמת׳ן פּאָעטישען טאַלאַנט. פיעלע פון איהרע ליעדער קען מען נאָך איצט לעזען מיט פערגניגען.

---

דאָס פערזענליכע לעבען פון דער פיעלזייטיג בעגאַבטער מינקען איז אָבער געווען זעהר אונגליקליך. שוין צו 7־8 יאָהר איז זי אַרויסגעטראָטען אַלס אַקטריסע, און דאָ ליעגט דער שליסעל צו איהר טראַגישען לעבען. דאָס קינד איז ניט געווען אַרומגערינגעלט מיט ליעבע, דאָס קינד האָט אין די אויגען ניט געזעהן קיין פאַמיליען לעבען, דאָס קינד איז אייגענטליך ניט געווען קיין קינד, אָנהויבענדיג אַזוי פריה צו פערדיענען. און דאָס האָט זיך שפּעטער זעהר שלעכט אָפּגעשפּיגעלט אין איהר קורצען און טראַגישען לעבען.

איידע מינקען האָט געהאַט פיער מענער. מיט יעדען פלעגט זי לעבען אַ קורצע צייט, פלעגט זיך צושיידען און וויעדער חתונה האָבען. איין מאָל האָט זי אפילו חתונה געהאַט, איידער זי האָט זיך צו׳גט. עס איז ניט נויטיג איבערצורעכענען די נעמען פון אַלע מענער. דעם נאָמען פון איהר ערשטען מאַן, מינקען, האָט זי געטראָגען איהר גאַנץ לעבען. זי האָט מיט איהם חתונה געהאַט, ווען זי איז אַלט געווען 21 יאָהר; זי האָט איהם, ווי עס ווייזט אויס, זעהר געליעבט. זי האָט אָבער געלעבט מיט איהם אַ קורצע צייט. ער פלעגט זי שלעכט בעהאַנדלען. מיט די איבריגע דריי מענער האָט זי אויך ניט געטראָפען. ווער האָט זי שלעכט בעהאַנדעלט, מיט וועמען האָט זי גלאַט ניט געקענט זיך איינלעבען. אין דעם איז שולדיג איהר שיקזאַל, זי איז ניט געווען געוואוינט צו אַ פאַמיליען לעבען. פערלאָזענדיג אַלס קינד איהר היים, איז זי געווען אימער ווייט פון אַ פאַמיליען־לעבען. זי איז ניט פעהיג געווען אויפצובויען אַ הויז.

דער פיקאָסאָף־פּעדאַגאָגיק, העגעל, געפינט, אַז מען מוז אַזוי ערציהען קינדער, אַז זיי זאָלען זיין פעהיג צו גרינדען אַן אייגענע פאַמיליע: מיט העגעל׳ס מיינונג איז איינשטימיג די נייעסטע פּעדאַגאָגיק. מינקען האָט אַזאַ ערציהונג ניט געהאַט, און אַזאַ טעמפּעראַמענטפולע, שטיר־מונגספולע, קאַפּריזנע נאַטור האָט ערשט געדאַרפט האָבען אַ טאַטען און אַ מאַמען, וועלכע זאָלען זי אַביסעל דיסציפּלינירען; זי האָט געדאַרפט האָבען ליעבע, וועלכע וואָלט זי צוגעבונדען צו דער היים. זי האָט עס אָבער ניט געהאַט, און אָט דערפאַר איז זי געווען אַזוי אונגליקליך אין איהר פאַמיליען־לעבען.

די אַמעריקאַנער צבועצקע פּרעסע האָט זיך אָבער מיט דעם ווענינ גערעכענט און זי האָט ניט אויפגעהערט צו פערנעהמען זיך מיט מינקען׳ס פערזענליכען לעבען און צו וואַרפען אויף איהר שמוץ. דאַביי האָט זיך אָט די פּרעסע ניט אָפּגעשטעלט אפילו פאַר ליגענס. פון פיער מענער זיינען שוין געוואָרען 6 און 7. אויך נאָך איהר טויט האָט זיך דיעזע זידלערייי ניט געענדיגט. איהרע אינטימע פריינד, וועלכע האָבען זי הויך געאַכטעט אויך אַלס מענש, זיינען אַרויסגעטראָטען מיט אַרטיקלען, וועלכע האָבען ריכטיג געשילדערט איהר פערזענליכקייט און בעשיצט איהר גוטען נאָמען.

און איידע אייזיקס מינקען איז ווירקליך געווען זעהר סימפּאַטיש אויך אַלס פערזענליכקייט. מיט וואָס פאַר אַ שטאָלץ, מיט וואָס

פאר א ווירדע זי פלעגט זיך האלטען — דאס האָבען מיר געזעהן פון איהר ענטפער אויפ'ן פאָרשלאג פון דעם פראנצויזישען אריסטאָקראט. אויך איז זי געווען זעהר איינפאך און גוטהערציג. איהר געלט האָט זי נאָך'ן טויט געלאָזען פאר פערשיעדענע וואהלטהעטיגע אנשטאלטען. אזוי גלייך ביים לעבען איז זי געווען א בעל צדקה. זי פלעגט ליעב האָבען צו בעזוכען שטענדיג די ארימע קווארטאלען, די קאורטס, און אומעטום אויסשטרעקען א האנד מיט חילף. ניט איין מענשען פלעגט זי ארויסשלעפען פון בלאָטע. די ווירדע פון איהר פערזענליכקייט איז אויך בעשטאנען אין דעם, וואס זי איז ניט געווען גענארט אין זיך. זי האָט געקענט איהרע פעהלער און האָט געשטרעבט אימער העבער. זי האָט זאָגאר פרובירט צו ווארפען דעם טהעאטער, זי האָט דאָס אבער ניט געקענט; צופיעל איז זי געווען מיט איהם פערבונדען, צו שטארק האָט זי איהם ליעב געהאט. א קורצע צייט פאר איהר טויט האָט זי געווארפען דאָס טהעאטער.

זי איז געשטארבען אין 1868 יאהר, אין אלטער פון 33 יאהר. איהרע פיער מענער האָבען אלע געלעבט. טראגיש איז געווען איהר טויט, וועלכער האָט געמאכט א טיעפען איינדרוק איבעראל. דער בעריהמטער פראנצויזישער שריפטשטעלער ד י ו מ א האָט זיך וועגען איהר אויסגעדריקט: „ארימע מיידעל, פאר וואס איז זי ניט געווען איהר איינגענער פריינד?"

## ב. גאָרין: די געשיכטע פון אירישען טהעאטער.

Copyright by B. Gorin, October 1916

די ערשטע קאָמפּאניע צוזאמענגעשטעלט אין אדעס פאר דער פּראָווינץ. — זי איז געווען זעהר קליין אין צאָהל נאָר פון אַקטיאָרען איז קיין מניעה ניט געווען. — מען האָט נאָר געדאַרפט אַ רוף טהאָן און עס זיינען אויסגעוואַקסען אַקטיאָרען און אַקטריסעס איבער נאַכט. — די ערשטע ערשיינונג פון קעסלער אַלס סטאַטיסט אין קעשענעוו. — מרס. ליפּציג'ס דעביוט ווען זי האָט נאָך געהייסען קעני סאָניעס. — די אונערקלערבאַרע ערשיינונג, וואָס כמעט אַלע סטאַרס זיינען צוגעצויגען געוואָרען צום טהעאַטער די ערשטע צייט. — וואָס איז געווען די צויבערקראַפט פון דער ביהנע.

— — —

ווען גאָלדפאדען האָט אין אדעס גענומען מארינסקי טהעאטער, האָט ער קיין חשק ניט געהאט צו מאכען שותפות מיט קרוג, הגם בשעת עס איז פערבאָטען געוואָרען צו שפּילען אידיש טהעאטער און קרוג האָט זיך אונטערגענומען אויסצואווירקען אן ערלויבנים, האָט איהם גאָלדפאדען צוגעזאָגט צו מאכען איהם פאר א שותף אין טהעאטער, אויב פון זיין שתדלנות וועט עפּעס ארויסקומען. אָבער דערפאר האָט גאָלדפאדען צוזאמענגעשטעלט א קאָמפּאניע פאר דער פּראָווינץ אונטער דער דירעקציאָן פון זיין ברודער טוביא און קרוג און האָט זיי אוועקגעשיקט איבער זיך רוסלאנד.

די קאָמפּאניע איז בעשטאנען פון ראָזענבערג קאצמאן, סאָניע אָבערלענדער, שבתי (עלטערער ברודער) און אנדערע. מיט דער קאָמפּאניע איז אויך מיטגעפאָהרען אדלער און עס האָט געדויערט א קורצע צייט ביז ער איז געוואָרען א גאנצער אקטיאָר.

עס פערשטעהט זיך, אז די קאָמפּאניע האָט קיין נייע זאכען ניט געשפּיעלט און ניט געדארפט. פאר די שטעדט און שטעדטלאך, וואו די קאָמפּאניע האָט אָנגעשפּארט, איז אלץ וואָס מען האָט געשפּיעלט געווען שפּאָגעל ניי.

קיין איבעריגע קרעפטען האָט די קאָמפּאניע ניט פערמאָגט און אויב עס האָט אויסגעפעהלט א קראפט אין א שטאָדט האָט מען זי דאָרטען גופא געזוכט און געפונען. די הויפּט פאָדערונג פון אן אקטיאָר איז דעמאָלט געווען, אז ער זאָל קענען זינגען.

אזוי האָט שוין ביים ערשטען ארויספאָהר אין כערסאָן אויסגעפעהלט דער קאָמפּאניע א קאָמיקער פאר דער ראָל פון האָצמאך אין דער בישוף-מאכערין. נאָר גלייך האָט זיך אָבגעזוכט א בחור, וואָס איז געווען בעקאנט מיט'ן גאנצען רעפּערטואר פון די פאָלקס זינגער און אין א פּאָר טעג האָט ער אָבגעקנאקט זיין ראָל אזוי, אז ער האָט אויסגענומען ביי די דירעקטאָרען און איז פערבליבען אין דער קאָמפּאניע און איז מיטגעפאָהרען איבעראל און האָט געשפּיעלט יונגע און אלטע פרויען און אויך קאָמישע ראָלען. דאָס איז געווען דער בעקאנטער קאָמיקער אברהם פיישקינד.

אין קעשענעוו האָט די דאָזיגע קאָמפּאניע געגעבען דוד קעסלער'ן די ערשטע געלעגענהייט צו פערזוכען דעם טעם פון א ביהנע. ער האָט ניט געהאט אזא גליק אריינצושפּרינגען גלייך אין א ראָל. פאר דער ערשטער צייט איז געווען איבער גענוג, אז ער האָט געקראָגען די זכיה צו שטעהן אויף דער ביהנע אלס סטאטיסט. נאָר ער האָט געהאט א גוטע שטימע און ער האָט געקענט האָפען צו שטייגען העכער און דערגרייכען צו דער מדרגה פון אן אקטיאָר.

אין קעשענעוו זיינען אויף אריינגעקומען די פאָלקס זינגער מ. חיימאָוויטש (היינע) און גרוצ־בערג. אלס פאָלקס־זינגער האָבען זיי שוין קיין אונטערריכטונג אין דער קונסט פון שפּיעלען ניט געדאַרפט האָבען און זיי זיינען גלייך אריין אלס אקטיאָרען.

ווען די דערמאָהנטע קאָמפּאַניע איז אָנגעקומען קיין סמילע, האָט אויסגעפעהלט אן אקטריסע. ביז איצט האָט אין דער קאָמפּאַניע געשפּיעלט פריילין דאַיען (שפּעטער מרס. קאַצמאַן), נאָר דעם פאָטער איז ניט געפעלען געווען, וואָס זי פאָהרט ארום מיט אקטיאָרען און ער איז געקומען און אוועקגענומען איהר. נאָר אפילו אין אזא קליינער שטעדטעל ווי סמילע האָט מען לאַנג ניט געדאַרפט זוכען א נייע קראַפט. דאָ האָט די קאָמפּאַניע געטראָפען פריילין סאָניעס און זי איז ארויף אויף דער ביהנע. פריילין סאָניעס איז קיין אנדערע ווי די שפּעטער געוואָרענע בעוואוסטע שויישפּיעלערין קעני ליפּצין.

ווי עס זעהט אויס, איז אלץ וואָס האָט זיך געפאָדערט איז געווען צו געבען נאָר א רוף, און פארטיגע אקטיאָרען זיינען ווי דורך א כשוף פון אונטער דער ערד אויסגעוואַקסען. אין די שטעדט, וואו מען האָט נאָך קיין טהעאטער אין די אויגען ניט געזעהען, האָט מען שוין געזונגען פיערע טהעאטער ליעדלאך מיט׳ן אמת׳ן טראָפּ און מיט די ריכטיגע האוואיעס פון טהעאטער און האָם זיינען געווען ניט נאָר פאָלקס זינגער נאָר אויך יונגע פּועלים, וואָס האָבען שוין געטראָפען דעם וועג אין א קעהלער. אלע אזעלכע, אויב זיי האָבען נאָר געהאט שטימען, זיינען געווען פיקס און פארטיג פאר דער ביהנע און מען האָט זיי נאָר געדאַרפט ווייזען דעם שניט און זיי זיינען געוואָרען פארטיגע אקטיאָרען.

נאָר איין זאך איז שווער צו ערקלעהרען. מיר האָבען געזעהן ווי אזוי איידער דאָס אידישע טהעאטער איז אלט געוואָרען עטליכע חדשים האָבען מיר שוין אויף דער אידישער ביהנע געהאט אזעלכע אקטיאָרען ווי ישראל גראַדנער, זעריג מאַגולעסקאָ און איידער דאָס אידיש טהעאטער איז אלט געוואָרען א יאָהר אין רוסלאַנד האָבען מיר שוין געהאט יעקב אדלער, דוד קעסלער, קעני סאָניעס. עס איז אמת, גראַדנער און מאָגולעסקאָ זיינען געווען דעמאָלט נאָך גאָר רייהע טאלאַנטען און סיי אדלער און סיי קעסלער און סיי סאָניעס האָבען נאָך ניט דערגרייכט אפילו צו דער מדרגה פון וואָס מען רופט אויפ׳ן טהעאטער לשון פּורציעס. אדלער איז געווען א קטן שבקטנים אין אן אונבעדייטענדע פּראָווינציעלע קאָמפּאַניע און קעסלער איז געווען ניט מעהר ווי א סטאַטיסט, נאָר זיי זיינען שוין פון דער ביהנע מעהר ניט אָבגעשטאַנען און עס האָט ניט געדויערט זעהר לאַנג און זיי האָבען זיך געגומען רוקען צום אויבען אָן אויף דער ביהנע מיט זיכערע טריט און זיינען דאָרטען פערבליבען ביי היינטיגען טאָג.

מאַכט מען א חשבון פון אלע סטארס וואָס האָבען געלוויכטען אויף דער ביהנע מיט א שטענדיגען שיין, געפינען מיר גיך אויס, אז מיט דער אויסנאַהם פון מרס. קאַליש, זיינען קיינע אידישע ערשטע קלאַסע אקטיאָרען ניט צוגעקומען דורך אלע יאָהרען. עס איז אמת, אז עס זיינען געווען א סך, א סך סטארס אין אידישען טהעאטער די ערשטע יאָהרען, נאָר זייער שיין האָט לאַנג ניט אָנגעהאַלטען, און איידער מען האָט זיך ארומגעקוקט, זיינען זיי אויסגעהאָשען געוואָרען. סטארס וואָס האָבען אויסגעהאַלטען די פּראָבע פון צייט, זיינען געווען מאָגולעסקאָ, גראַדנער, אדלער, קעסלער, ליפּצין, דאָס הייסט די זעלבע וואָס האָבען זיך בעוויזען די סאַמע ערשטע צייט אין רומעניען און אין רוסלאַנד. און דורך אלע יאָהרען און וואַנדערונגען פון דער אידישער ביהנע איז אויסער מרס. קאַליש ניט צוגעקומען קיין איינציגער גרויסער שטערן. עס זיינען צוגעקומען פיעל גוטע, אמת גוטע אקטיאָרען און אקטריסעס, נאָר ניט קיין סטארס. און פאר דער דאָזיגער ערשיינונג איז ניטאָ קיין שום ערקלעהרונג.

מיר האָבען שוין דערמאָהנט, אז קיין מניעה פון שפּיעלער איז ניט געווען. אפילו אין די פערוואָרפענסטע שטעדטלאך האָט מען זיי געקענט שאַפען, אויב מען האָט זיי געדאַרפט. עס פערשטעהט זיך, אז דאָס איז געווען דערפאַר, וואָס דער מאַסשטאַב פון שפּיעלען איז געווען זעהר א נידריגער — און די וואָס האָבען פערנומען דעם אויבען אָן אויף דער ביהנע זיינען געווען אויך ניט מעהר ווי אָנפאַנגער. און דער דאָזיגער צושטאַנד האָט גרינג געמאַכט פאר יעדען וואָס האָט געוואָלט ווערען אן אקטיאָר ארויפצוגעהן אויף דער ביהנע.

נאָר וואָס איז געווען די צויבערקראַפט, וואָס האָט אזוי גרינג צו זיך צוגעצויגען אזוי פיעל יונגע מענשען צו דער ביהנע?

א מאַטעריעלען געווינס האָבען די דאָזיגע יונגע מענשען ניט געקענט ערוואַרטען. די מאַטעריעלע לאַגע פון די אידישע אקטיאָרען די ערשטע יאָהרען אויף דער ביהנע איז געווען ניט בעסער ווי פון די משוררים׳לעך ביי די חזנים אין די קלענערע שטעדט. די דאָזיגע משוררים׳לעך האָבען ניט אלע מאָל געהאט אפילו ריכטיג אָבצוועסען און ווען ניט די „גוטע ברידער", וואָס מען קען געפינען אין יעדען שטעדטעל, וואָלטען זיי נאָך מעהר צוגעהונגערט. די גוטע ברידער, וואָס האָבען ליעב געהאט די נגינה, פלעגען אונטערוקען די משוררים עפּעס א ביס אָדער א נאַשעריי און שטיהען זייער הונגער. מיט דער אויסנאַהמע פון דער צייט וואָס דער רוסיש־טערקישער קריעג האָט געדויערט, און א גאָלדענער מבול האָט זיך א גאָס געטהאָן אויף אלעמען, האָבען די קלענערע אקטיאָרען די ערשטע יאָהרען גאָר ניט געקענט ערוואַרטען פון דער ביהנע. עס האָט געהייסען, אז די אקטיאָרען קריגען בעשטימטע שכירות, נאָר דאָס רוב זיינען די שכירות געווען אויפ׳ן צעטעל און מעהר ניט.

ווען גאָלדפאדען האָט אויסגעריכט די ערשטע קאָמפּאַניע פון אדעם אין אוועקגעשיקט איהר אין די אנדערע שטעדט, האָבען די אקטיאָרען אין אדעם גופא א לענגערע צייט זייערע שכירות ניט בעקומען, ווייל עס איז פּשוט ניט געווען מיט וואָס צו צאָהלען זיי. נאָר דאָס האָט ניט אָבגעהאלטען סיי פארטיגע אקטיאָרען און סיי אזעלכע וואָס האָבען ערשט געזוכט צו ווערען אקטיאָרען אָנצושליסען זיך אין דער קאָמפּאַניע, וואָס האָט זיך אוועקגעלאָזט איבער די קלענערע שטעדט. די דירעקציאָן פון דער דאָזיגער קאָמפּאַניע האָט אויך אויפגעהערט צו צאָהלען שכירות אזוי גיך ווי די קאסע איז געוואָרען שוואכער. און עס איז אפילו ניט געווען נויטיג פאר דער קאסע צו ווערען שוואכער, אז די פער־שפּראָבענע שכירות זאָלען ניט אויסגעצאָהלט ווערען פּינקטליך. די דירעקציאָן איז ניט געווען בלינד, די דירעקטאָרען האָבען געזעהן, וואָס פאר א גדלות עס ווערט אויף א בחור אָדער א מיי־דעל, אז מען נעהמט איהר אָדער איהם אריין אין טהעאטער און מען לאָזט איהם אָדער איהר ערשיינען אויף דער ביהנע, און זיי האָבען זיך אָנגעשטויסען, אז די גדולה אליין איז א געני־גענדע געצאָהלט פאר דער ארבייט. און דאָס איז טאקע געווען אמת, פיעלע פון דער קאָמ־פּאַניע זיינען געווען העכסט צופריעדען מיט די בעסאראביער ווייגען, ווייגטרויבען און פּאסט־ראָמא און האָבען מעהר גאָר ניט פערלאנגט.

הייסט עס אז קיין מאטעריעלען געווינס האָ־בען די יונגע קרעפטען ניט געזוכט ביים אריינ־טרעטען אין טהעאטער, און נאָך ווייניגער וואָלט געווען צו פערדעכטיגען אין די דאָזיגע קרעפטען א שטרעבונג צו קונסט. דעמאָלט איז קונסט געווען נאָך גאָר א פרעמדע זאך פאר די יונגע בחורים און מיידלאך, וואָס האָבען געוואָלט ארויפטרעטען אויף דער ביהנע.

עס פערשטעהט זיך, אז די ביהנע האָט דעם צויבער פון אויפהויבען עטליכע פּערזאָנען איבער טויזענדע. די וואָס שטעהן אויף א ביהנע פיה־רען, ווי טויזענדע אויגען זיינען צוגעשמידט צו זיי, ווי טויזענדער הערצער קלאפּען מיט שמחה אָדער טרויער פון זייערע ווערטער און פון זיי־ערע האנדלונגען, און זיי פיהלען זיך ווי העלדען צווישען א מענגע. אזא מין גרויסע אויפמערק־זאמקייט ווי דער אקטיאָר אָדער אקטריסע ציהט צו זיך צו, קען פערדרעהען דעם קאָפּ פיעלע מענשען, און עס דארף ניט זיין קיין צווייפעל, אז די דאָזיגע גרויסע אויפמערקזאמקייט, די דאָ־זיגע מדרגה פון העלדישקייט, וואָס די שפּיעלער פיהלען אויף דער ביהנע איז געווען און איז און וועט זיין דער טריב צו ווידמענען זיך דער ביהנע.

נאָר עס וואָלט געווען א גרויסער טעות צו ערקלעהרען דערמיט אליין, פאר וואָס יונגע מענ־שען האָבען אזוי אָבגעשלאָגען די שוועלען פון דער ביהנע. נאָך אלעמען דארף מען זיך ניט נארען, מען האָט דעמאָלט געקוקט אויף די שפּי־לער ווי אויף די פּסולת פון דער גהעטאָ. אין בעסטען אופן האָט מען זיי געדופען פּורים שפּיעלער, אקטיאָרשטשיקעס, קאָמעדיאַנשטשי־קעס און אנשטענדיגע מענשען האָבען זיך גע־האלטען פון זיי פון דער ווייטענס. און דאָס האָט בשום אופן ניט געקענט געבען דער ביהנע אזא צויבער, וואָס זאָל צוציהען יונגע לייט אין אזא גרויסער צאָהל.

קוקט מען זיך גוט צו ווי די שפּיעלער האָ־בען דעמאָלט פערבראכט זייער צייט, געפינען מיר א שטארקערע צויבערקראפט פאר דער ביהנע. די ביהנע האָט געהאט דעם זעלטענעם גלאנץ פון הפקרות. אזוי גיך ווי איינער איז ארויף אויף דער ביהנע, האָט זיך פאר איהם אָנ־געהויבען א לעבען, וואו עס זיינען אָבגעשאפט געוואָרען אין גאנצען אזעלכע ווערטער ווי „עס איז ניט שעהן", „עס פּאסט ניט", „מען טאָר ניט". ווען מען איז אריין אין דער חברה שפּיע־לער איז שוין אלץ געווען שעהן, אלץ האָט גע־פּאסט און אלץ האָט מען געמעגט.

אין יענער צייט און אפילו נאָך איצט אויך אין אזעלכע פּלעצער וואו א טהעאטער שטעהט אויף היהנערשע פּיסלאך זיינען געוועהנליך די מעצענאטען דער סאמע פּסולת פון דער שטאָדט. אלע וואָס זיינען מעהר אָדער ווייניגער בעקאנט מיט'ן אידישען טהעאטער ווייסען, אז די דירעק־טאָרען זוכען שטענדיג צו געפעלען ווערען דער מאסע. דאָס טהוט מען בשום אופן ניט אויף צו להכעיס די אינטעליגענטערע טהעאטער־בע־זוכער, אָדער אויס שנאה צו דער בעסערער דראַ־מע. די דירעקטאָרען זיינען איבערצייגט, אז זייער ברויט קומט פון דער גרויסער מאסע, און ניט ווייל די מאסע איז אזוי גרויס און די צאָהל אינטעליגענטערע בעזוכער איז א קליינע, נאָר ווייל דער פּראָסטערער עולם איז טאקע מעהר פעראינטערעסירט אין טהעאטער. די ערשטע יאָהרען פון א טהעאטער איז ער אינגאנצען אָב־געלעגט אויף דעם סאמע פּראָסטען עולם. נאָר דער פּראָסטער עולם איז אָרים און דאָס העכסטע וואָס ער קען איז קויפען א טיקעט און ווייטער גאָר ניט. ווען דער דאָזיגער עולם איז זעהר א גרויסער, דארף דער טהעאטער צו קיינעם ניט אָנקומען, נאָר ווען דער עולם איז ניט זעהר קיין גרויסער, פאָדערען זיך שוין מעצענאטען. און אזוי ווי די בעלי בתים, די נגידים ווייכען אין אזא צייט פון דעם טהעאטער, נעהמען אויף די ראָל פון מעצענאטען אזעלכע, וועמען א קערבעל קומט אָן זעהר גרינג. און דאָס זיינען געוועהנ־ליך פּערזאָנען פון דער אונטער־וועלט. די דאָ־זיגע חברה־לייט פיהלען זיך בעשמירט, וואס זיי קענען זיך קאָמפּאַנירען מיט מענשען, וואָס טראָ־גען צילינדערס, טאָקירטע שיך, זעמשענע הענד־טשעקעס און פּעלערינעס. צוזאמען מיט די חברה לייט הויבט מען אָן צו לעבען א גוטען טאָג. אזוי גיך ווי מען ווישט אָב די שמינקע פון געזיכט נאָך א פּאָרשטעלונג שטעלט מען זיך אין גאנצען אין דעם רשות פון די חברה לייט און מען שלעפּט זיך איבער שענקען, רעסטא־

ראנען, וואו מען עסט און מען שבור'ט אויף וואָס די וועלט שטעהט און פון דאָרטען לאָזט מען זיך אוועק איבער די פרעהליכע הייזלאך און מען הוליעט כל זמן מען קען נאָר האלטען זיך אויף די פיס.

אן אָנצוהערעניש ווי אזוי מען האָט די ערשטע יאָהרען זיך אויפגעפיהרט ביים טהעאטער, גיט דער בעוואוסטער שוישפיעלער יעקב אדלער:

„... וואָס זאָל מען זיך לייקענען, איך בין קיין צדיק פריהער אויך ניט געווען, נאָר פריהער איז דאָס געווען מעשה יונגערמאן, דאן און וואן, אָבער איצט האָט מיך געצויגען יעדע נאכט צו פערברענגען ביז'ן פריהמאָרגען אין לוסטיגע געזעלשאפטען, וואו עס שפאצירען א סך מאמזעלען פאר'ן שיין פון פיעלע ליכט... עס האָבען זיך פערברידערט מיט אונז מענשען מיט א שלעכטען רענאָמע און די קליינע פּאָליציי בעאמטע, ווי פריסטאווס, נאדזיראטעלס, צוזאמען מיט דעם ביינאכטיגען פּאטרול קאזאקען. זיי האָבען אָנגעטהאָן קאפּאָטעס אין אונזער גארדעראָב, און מיר אין זייערע שינעלען און מיר זיינען כלומרשט געווען די נאטשאלסטוואָ און אזוי האָבען מיר געהוליעט גאנצע נעכט.

„אין מיין נייער קאריערע האָב איך נאָך קיין וואונדער ניט דערוויזען, נאָר אין דער גאנצער צייט האָב איך שוין בתכלות השלמות אויסגעלערענט די תורה צו קומען יעדען פריהמאָרגען אהיים מיט ניט זיכערע טריט, מיט א בערויש־טען מוח און צו שלאָפען א גאנצען טאָג ווי אן אונפערשעהמטער פוילענצער. אין מיין טהיר האָבען אָנגעהויבען צו קלאפּען אונגעבעטענע געסט; איך האָב אָנגעהויבען צו בעקומען ליעבעס־בריעף... קורץ, מיין אויפפיהרונג איז געווען מעשה אקטיאָר".

און אויב דאָס איז געווען דער בעגריף וועגען דער אויפפיהרונג פון אן אקטיאָר, דארף גאָר קיין וואונדער ניט זיין, פאר וואָס אזוי פיעל יונגע בחורים האָבען מיט קנאה ארויפגעקוקט צו די אקטיאָרען און פאר וואָס זיי האָבען אזוי אָבגעשלאָגען די שוועלען פון דער ביהנע.

אזא אויסגעלאסען לעבען האָט א רייץ פאר א געוויסען סאָרט מענשען. בפרט ווען דער הפקרות איז צוגעדעקט מיט דער שעהנער מאנטעל פון קונסט.

---

# ראַלף אַלבערט בלעיקלאַק.

(דער געניאלער אמעריקאנער לאנדשאפט־מאלער)

סאול ראַסקין:

דעם זעקסטען סעפּטעמבער דיעזען יאהר האָבען אלע צייטונגען מיט פרייד געמאָלדען, אז נאָך זעקס מאָנאט פּראָבע האָט מען ערלויבט דעם 70־יעהריגען קינסטלער ראלף אלבערט בלעיקלאק צו פארלאָזען די אנשטאלט פאר גייסטיג קראנקע, וואָס האָט איהם 17 יאָהר געהאלטען איינגעשפּארט. מען האָט איהם ערלויבט צו בעזעצען זיך אין א פּריוואט סאניטאריום, וואו ער קען זיך איינאָרדנען א סטודיאָ און ווידער זיך נעהמען פאר זיין פינזעל און פארב. מען דערמאָהנט זיך ביי דיעזער געלעגענהייט זיין טרויעריגע לעבענסגעשיכטע, זיין טראגעדיע, וואָס איז ליידער אזא אָפטע בעגלייטערין פון פיעלע גרויסע גייסטער.

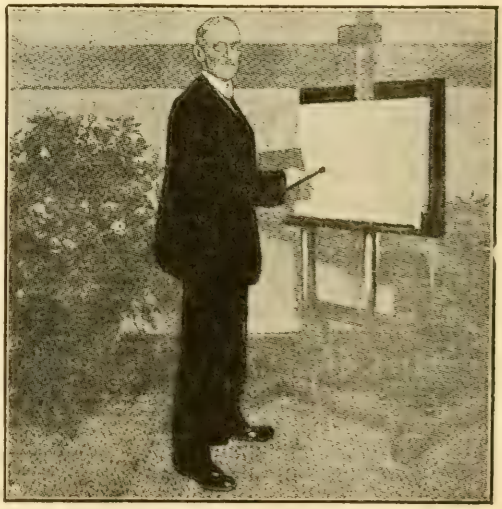

ר. א. בלעיקלאק אין זיין סטודיאָ.

געווען איז ער אמאָל א יונגער קינסטלער, א פערליעבטער אין דער נאטור, אין דעם ליכטיגען הימעל, וואָלקענס, בוימער, ערד. און ער האָט בעשלאָסען זיין גאנצען לעבען אָבצוגעבען און שילדערען זייער הערליכקייט מיט פארבען אויף לייוואנד. ער איז געווען א לאנדשאפטס מאהלער און אזא איז ער געבליבען. האָט ער אָבער זיינע לאנדשאפטען, זיינע זונען אונטערגענגע, זיינע לבנה־נעכט געמאָהלען ניט ווי די קינסטלער פון זיין צייט האָבען דאָס געטהאָן, און ניט ווי די קריטיקער האָבען איהם נעהייסען טהאָן, און ניט ווי די קויפער פון בילדער האָבען פערלאנגט. האָט ער דארום מיט אלע זיינע פלאמענדע הימלען, מיט אלע זיינע מעלאנכאָלישע לבנה־נעכט גע־

ליטען הונגער און נויטה. און באלד האָט אויך מיט איהם אָנגעהויבען צו ליידען נויט זיין פרוי, און דערנאָך זיינע אכט קינדער.

ער איז געווען גרייט זיינע ביקדער צו פערקויפען פאר קליין־געלד, ער איז גרייט געווען זיי אומזיסט אָבצוגעבען, ער האָט אָבער ניט געוואָלט און ניט געקענט ענדערען זיין קונסט, ארויסרייסען פון זיך זיינע אייגענע אויגען און אריינזעצען פרעמדע.

מען דערצעהלט, אז א קוריאָזיטעט־שאַפ אויף דער דריטער עוועניו האָט אָבגעקויפט ביי בלעיקלאק׳ס קונסט־לאק דריי און דרייסיג ביקדער פאר הונדערט דאָלאר אלע צוזאמען....

יאָהרען שפעטער האָט אן עהנליכער קונסט־הענדלער געקויפט בלעיקלאק׳ס א ביקד שוין גאָר אויף אן אנדער שטייגער. נעמליך, — ער האָט ארום דאָס ביקד ארומגעלעגט גאָלדערנע געלד־שטיק, און די סומע פון אלע גאָלד־שטיק אין געווען דער פרייז, וואָס ער האָט בעצאָהלט, ניט דעם קינסטלער, ניין, נאָר איינעם, וואָס האָט געוויס פאר א פּאָר גראָשען דאָס ביקד געקראָגען, ווען די נויט האָט דעם קינסטלער געטריבען צו פערצווייפלונג.

ענדליך איז געקומען די קאטאסטראָפע. עס ווערט אזוי דערצעהלט: זייענדיג אין גרויס עלענד, איז ער אוועק צו א מאן, וועלכען ער פלעגט פארקויפען זיינע ביקדער פאר א לעכער־ליך קליינעם פרייז. איהם האָט ער יעצט געבראכט איינע פון זיינע מייסטערווערק. דער מאן האָט איהם פאָרגעשלאָגען אזא ניעדריגע סומע, אז אפילו דער ארימער קינסטלער, וואָס איז שוין געווען געוואָהנט צו קליינע פרייזען, האָט זיך דערפיהלט בעליידיגט. ער איז מיט זיין ווערק אוועק צוריק אהיים. די נויט האָט איהם אָבער ווידער ארויסגעטריבען און מיט זיין ביקד איז ער געקומען צו דעם מאן גרייט אָנצונעהמען דעם פרייז. האָט אָבער יענער דערזעהן א געלעגענהייט און האָט איהם אָנגעבאָטען די העלפט. געהט דער אונגליקליכער קינסטלער אוועק און קומט ווידער, כדי צו הערען, אז נאָך א קלענערע סומע קען ער יעצט קריגען. ענדליך בעשליסט ער אָנצונעהמען דעם אבסורד קליינעם פרייז. דאָס ווירקט אויף איהם אזוי שרעקליך, די קרענקונג און בעליידיגונג איז געווען אזוי גרויס, דאָס מען געפינט איהם דרויסען, לעבען דעם שאַפ, שוין א וואהנזיניגען. ער שטעהט און רייסט אויף פיצעלעך דאָס געלד, וואָס ער האָט ערשט געקראָגען פאר זיין ביקד. א פאַטהעטישע פיגור אין דער געשיכטע פון אונגליקליכע קינסטלער! סעפטעמבער דעם 12טען 1899 האָט מען איהם געמוזט איינשפארען אין אן אנשטאלט פאר גייסטיג קראנקע און, ווי עס ווערט דערצעהלט, איז אין דעם זעלבען טאָג געבוירען געוואָרען זיין יונגסטע קינד.

זיעבענצעהן יאָהר איז ער אָבגעווען אין דעם דאָזיגען צושטאנד, געוואָרען אן אלטער, גראָהער מאן. פאר דער צייט האָט זיך די וועלט ארומגעזעהן, וואָס בלעיקלאָק׳ס קונסט איז, מען קרוינט איהם יעצט מיט דעם נאָמען אמעריקאנער „זשעניי״. מען נעהמט איהם אריין אין אקאדעמיע אלס מיטגליעד, מען צאָהלט פאר זיינע ביקדער גרויסע פרייזען, מען בעדויערט, מען גיט זיך א שבועה נאָך אמאָל אזעלכע פעהלערען געגען קינסטלער נישט צו בעגעהן, און מען האלט וואָרט ביז — ביז דעם נעקסטען פעהלער.

אין וואָס זשע בעשטעהט די איינענטימליכקייט און די גרויסקייט פון בלעיקלאק׳ס קונסט?

ער איז, ווי געזאָגט, א לאנדשאפטס מאהלער. קיינע פיקאָזאָפישע, מאָראלע, אָדער היסטאָרישע טהעמאן בעשעפטיגען איהם ניט. ער מאָהלט בוימער, ערד, הימעל, וואָלקענס. זעלטען געפינען זיך מענשען אויף זיינע לאנדשאפטען... א קליינע אויסנאהמע מאכט ער פאר אינדיאנער... ער האָט זיי ליעב געקראָגען פאר עפעס, אפשר פאר זייער פארב און פאר זייער ליידענשאפטליכע בעוועגונגען!... האָט ער אָפט זיי אריינגעמאָהלען אין זיינע ביקדער, ווי זיי טראָגען זיך אין זייער ווילדען טאנץ... קיין קלאָהרע צייכענונג זעהט מען ניט, עס איז נישט מעהר ווי א ווילדע בעוועגונג, אן אימפּרעסיאָן פון א טאנץ... עס איז דער ריטם, דער פייער פון טאנץ... דעם קינסטלער׳ס א פריינד, מיט וועלכען ער האָט געטיילט זיין ארבייטס־צימער, דערצעהלט, אז איינמאָל הערט ער ווי בלייקלאק באַראבאנעט עפעס א ווילדע ליעדעל אויף דער פיאנאָ, יעדע ווייכע דיזעלבע ליעדעל, און אזוי א לאנגע צייט. געהט ער אריין צום פריינד דערוויסען זיך וואָס אזוינס ער טהוט. זעהט ער ווי בלעיקלאק קויפט פון זיין ביקד מיט טאנצענדע אינדיאנער צו דער פיאנאָ, שפּיעלט און קויפט צוריק... „עס ווילען מיינע אינדיאנער ניט טאנצען, וואָס איך טהו זיי ניט, זיי ווילען ניט טאנצען!״ ווייל ער דורך דיזעלבע ווילדע אינדיאנער־מוזיק געפינען דעם ווירבעל פון זייער טאנץ...

אינדיאנער זיינען כמעט די איינציגע מענשען, וועלכע ער האָט צוגעלאָזט אויף זיינע לאנדשאפטען. געוועהנליך זיינען זיינע ביקדער די בקויזע נאטור מיט זיך אליין. מאסיווע בוימער, פיעל פערצווייגטע, טונקעלע, אָפט שווארצע אויף דעם געל־רויטען, גאָלדען, צופלאמטען גרונד פון הימעל. אָבער ניט בוימער, ערד און הימעל איז ער אויסען. ווי געגוי און ווי געשיקט ער צייכענט זיי, זיינען זיי דאָך ניט די העלדען פון זיינע ביקדער. דאָס ליכט איז זיין שטרעבען. מאָהלט ער א בוים, איז דאָס צוליעב דאָס ליכט, וואָס די צווייגען און די בלעטער וועלען פון זיך אָבשטויסען; מאָהלט ער דעם הימעל, איז דאָס צוליעב דעם ים ליכט וואָס שלאָגט פון דאָרט; מאָהלט ער די ערד, איז דאָס צוליעב די שטראהלען וואָס שפּרינגען אָב פון איהר. ליכט

„אינדיאנער טאַנץ", פון ר. א. בלעיקלאַק.

איז זיין גאָט, זיין ענטציקונג. ער האָט א ביילד אין דעם מוזעאום פון דער שטאָדט מאָסקעגאָן, מיישיגען סטייט, וואָס הייסט „עקסטאז". בוי־מער זעהען זיך אויף דעם ביילד מיט די וואָרצלען אין דער ערד, מיט די צווייגען און בלעטער צום הימעל. און זיי צאַפּלען זיך, און זיי ציטערען, און זיי פלאַטערען מיט יעדען אָדערעל. דאָס ליכט בערוישט זיי! אין מיליאָנען בלישצענדע שטערענדלעך האָט זיך דאָס ליכט צושאָטען אי־בער אלע צווייגען און בלעטלעך און עס יובעלט און עס טאַנצט, און עס ציטערט אין עקסטאז... אָט דאָס איז אייגענטליך דער ריכטיגער נאָמען פאר בלעיקלאק'ס קונסט: דער עקסטאז פון ליכט! ביי מאַנכע אנדערע קינסטלער פון ליכט, מייסטענס צווישען די אימפּרעסיאָנים־טען, איז דאָס ליכט אריין אין די וועלט אריין, אין די זאַכען אריין. די ערד, לופט און בוימער ווערען ווי דורכגעוועבט פון ליכט, אזוי, אז זיי זעדען איים ווי דורכזיכטיג, פארלירען זייער שווערקייט און מימשות'דיגקייט. נעהמט למשל, קלאד מאָנע'ס א ביילד, וואָס הענגט אין דעם מעטראָפּאָליטאן מוזעאום. עס שטעלט מיט זיך פאר א טייל פון'ם גאָטישען טעמפּעל „נאָטר־דאַם־דע־פּארי". איז עס אזוי פיעל בעגאָסען מיט זונען־ליכט, אז דער מעכטיגער גיגאנט פון שטיין זעהט אוים ווי א לופט געוועב, אָדער געשניצט פון דורכזיכטיגען יאנטאר און פערלאמוט... דאָס ליכט ווערט צושמאָלצען אין די זאַכען און די זאַ־כען ווערען אויפגעלעזט אין דאָס ליכט. ניט אזוי איז דאָס ליכט ביי בלעיקלאק. דאָס ליכט דרינגט ביי איהם נישט אריין און מישט זיך נישט צונויף מיט גאָרניט; עס בלייבט אן עלעמענט פאר זיך, וואָס רעגט די נאַטור פון דרויסען. די ערד ווערט דורך דאָס ליכט נאָך טונקעלער — ברוין־שוואַרץ, די בוימער נאָך שוואַרצער און פעסטער און דער הימעל ווערט ווי הייסע לאַווע. איז דאָס א חסרון, צו א מעלה? ביי אנדערע קינסטלער וואָלט דאָס אפשר געווען א חסרון. ניט ביי בלעיקלאק. ווי ביי אלע זשעניען ווערען ביי איהם פעהלערען פערוואנדעלט אין גרויסע אייגענשאפטען. דורך א צויבער, וועלכען קיי־נער קען ניט אנאליזירענד ערקלעהרען, שטעהען ביי איהם ליכט, פארב אין פאָרם בעזונדער און אלעס רייך, פולקלינגענד און עכט. מיר זאָ־גען עכט, ווייל מאַנכע גלויבען, אז זיינע עפּפעקטען בויט ער אויף טעכנישע „טריקס". אמת, ער האָט זיך א גאנץ אייגענע טעכניק, זעהר א קאָמפּליצירטע. ער טהוט זיין ארבייט אויף האנגע אומוועגען. מאָרט צוערשט א דיקען אונ־טערגרונד, קאָזט עס טריקענען, מאָרט דארויף א צווייטען פלאַסט, קאָזט עס וויעדער־ טריקענען. הייבט דערנאָך ערשט אָן אויסארבייטען. מיט דעם פאלעט־מעסער פרעסט ער די פרישע, אָדער האלב טרוקענע פארבען, מאכט זיי ליעגען פלאך, שאָבט, קראצט, לעגט אנדערע פארבען וויעדער ארויף, מאניפּוליערט אויף פערשיעדענע וועגען, הויפט אָן דיקע פלאַסטען פארב ביז ער דער־גרייכט זיינע צוועקען. זעהר ווענינע קינסטלער

„אַן אינדיישער לאַגער" פון ר. א. בלעיקלאַק

ארבייטען אויף אזא שטייגער. דער פראנצויז מאנטיצעללי, א זעהר עהנליכע פיגור לויט זיין טרויעריגען שיקזאל, מאָהלט אויך אונגעפעהר אזוי ווי בלעיקלאק, זאָנסט ווערט דיעזע מעטאָ־דע פון קינסטלער ניט געברויכט, זיי בעטראכטען עס פאר קיין עכטע מאהלעריי. ס'איז אָבער פאלש בנוגע בלעיקלאק. ווי קען מען אָנ־רופען בלעיקלאק'ס ברוסט־טיעפען פארבען־טאָן נישט עכט? ! ווי קען מען זיין גלאָריע פון ליכט און פראכט אָנרופען ניט עכט; זיינע קרעפטיגע בוימער, זיין מעכטיגע ערד ניט עכט? ! ווי קען מען אָנרופען בלעיקלאק'ס הימלען ניט עכט? ! זיינע הימלען, וואָס האָבען צו זיך ווענינ גלייכע אין דער גאנצער לאנדשאפט'ס מאהלעריי. דער הימעל האָט נאָך זיין קינסטלער ניט געפונען; זעלטען ווער האָט ווירקליך אויפגעפאסט די גאנ־צע גרויסקייט, די אונענדליכקייט, די פראכט פון'ם הימעל. דער געניאלער ענגלענדער טוירנער האָט געוויזען פון צייט צו צייט דעם הימעל, אָבער די מייסטע קינסטלער בע־טראכטען דעם הימעל נישט מעהר ווי א ביי־זאך צו א לאנדשאפט... נון, איז בלעיקלאק געקומען, א קינסטלער פון הימעל, אפשר דער ערשטער און דער גרעסטער, און האָט דעם הימעל אָבגע־געבען דעם „אויבען אָן" אין טיעפסטען זין פון'ם וואָרט. ער האָט איבערגעגעבען דעם שוואונג פון'ם הימעל'ס געצעלט, דעם אונענדליכען רוים, וואו עס שפּיעלען זיך אָב די גרעסטע מיסטעריען פון ליכט און פארב... בלעיקלאק'ס לבנה־נעכט הימלען, בלעיקלאק'ס אָבענד־הימלען, זונען־אונ־טערגאנגס־הימלען, זיינען אן אויסגוס פון א מענ־שען'ס נשמה, וואָס פיהלט זיך ערשיטערט, ביז צו וועהטאָג ענטציקט, כמעט צודריקט אין דער געגענווארט פון גאָט'ס גלאָריע.

ליכט, הימעל און עקסטאז איז בלעיקלאק'ס קונסט, א קונסט גרויס גענוג צו געבען איהם א פּלאַץ צווישען די אונשטערבליכע.

# די ביבליאָגראפיע פון שלום עליכם

הוב בן משה

(פאָרטזעצונג.)

32. „די יודישע פאָלקסביבליאָטהעק — אַ בוך פאַר ליטעראַטור, קריטיק און וויסענשאַפט, חערויסגעגעבען פון שלום עליכם", באַנד 1, קיעוו 1889, ב. 2 קיעוו 1889. צווישען די מיטאַרבייטער: ש. י. אַבראַמאָוויטש — מענדעלי מוכר ספרים („דאָס ווינשפינגעריך"), י. י. לוינעצקי, מ. א. שאַפּקעס, א. ב. גאָטהאָבער („זכרונות וועגען יידישע שריפטער"), א. גאָלדפאַדען, י. ל. פּרץ, מ. ספּעקטאָר, ד. פרישמאַן, ש. פרוג, י. ח. רבניצקי, מ. שולמאַן („די געשיכטע פון דער זשאַרגאָנישער ליטעראַטור"), י. י. טרובניק, פ. זאַמאָשטשין, בן־עמי, י. ל. גאָרדאָן און אַנד.

33. אויסער אַנדערע זאַכען (פּובליציסטישע), וואָס ש״ע האָט געדרוקט אינ״ם ערשטען באַנד פון די זאַמעלביכער, דערמאָנען מיר דאָ די „ליעדער פונ״ם חדר", וואו ש״ע האָט זיך גע״התמ״עט מיט״ן פּסעודאָנים „שלמיאל."

י. ל. פּרץ האָט אין „שלום־עליכם״ס ז׳ ביכער געדרוקט זיינע ערשטע זאַכען: זיין ערשטע אידישע באַלאַדע „מאָניש", זיין ערשטען פעליעטאָן אין אידיש „ווענוס און שולמית" און די נאָוועלע „דער הערעמער מחמד". צוליעב מוספערשטעהעניסען ביי דער רעדאַקטירונג פון פּרץ״ס באַלאַדע „מאָניש" זיינען צווישען איהם און דעם רעדאַקטאָר שלום עליכם״ן עקסטשטאַנען אָנגעצוגענע בעציהונגען, נאָר אין אַ צייט אַרום זיינען ביידע גאונים ווידער געוואָרען גוטע פריינד.

34. אַ סך ערנסטערע פאָרגען האָט געהאַט שלום עליכם״ס ביכער: „שמר״ס משפט אָדער דער סוד פּרוסיאַזשניק אויף אַלע ראָמאַנען פון שמ״ר, סטעגאָגראַפירט וואָרט־אַם־וואָרט דורך שלום עליכם", ברדיטשוב תרמ״ח 1888, וועלכע האָט געבראַכט אַ שייערען קראַפּ שמ״ר״ס רעפּוטאַציע, אַדס ראָמאַניסט; דאָס מערקווירדיגע ביכער איז שפּעטער קיינמאָל ניט איבערגעדרוקט געוואָרען.

35. „סטעמפּעניו, אַ יודישער ראָמאַן", ביי־דאַגע צו דעם 1טען באַנד „יוד. פאָלקס־ביבליאָטעק", קיעוו 1888; איבערגעדרוקט: אָדעסאַ 1888; ניו יאָרק 1900; וואַרשא „פאַמיליען־ביבליאָטעק" נ׳ 56; ש״ע „אַלע ווערק" 1903, ב. 4; „ווביראָאוס־אויסגאַבע" 1913, ב. 9. איבערגעזעצט אין דייטש, פּוילישׁ, רוסיש און ענגליש. איבערגעמאַכט אין אַ פּיעסע „סטעמפּעניו" אָדער „יודישע טעטער", וואַרשא „ביכער פאַר אַלע" נ׳ 25.

36. „אַ בינטער בלומען אָדער פּאָעזיע אָהן גראַמען, אויפ״ן פּרישען קבר פון (מיין) זעליגען פאָטער". ברדיטשוב תרמ״ח 1888. ש״ע האָט אַריין די דאָזיגע „בלומען" איבערגעזעצט און אַרויסגעגעבען אין רוסיש. שפּעטער האָט ער זיי שטאַרק געגעדערט (אַ טייל אַרויסגעוואָרפען, אַ טייל נייע צוגעגעבען) אונטער״ן נאָמען „בלומען" פאַר זיינע געזאַמעלטע ווערק.

37. „ר׳ סענדער בלאַנק און זיין פּוקגעשעענטע פאַמיליע, אַ ראָמאַן אָהן אַ ליעבע", — בייגאַנג צום יוד. פ״בד" 1888, נ׳ 23. שפּעטער אָפּטמאָל איבערגעדרוקט מיט געוויסע ענדערונגען, אויך דאָס קעפּער אַבוכער געענדערט.

## צום יאָהר 1889.

38. אין דעם יאָהר האָט ש״ע אַרויסגעגעבען דעם צווייטען באַנד פון דער „יודישער פאָלקס־ביבל." (ז׳ אויבען נ׳ 32). דאָרט האָט ער, אויסער פּובליציסטישע זאַכען, געדרוקט זיין קאָמעדיע „די אספה", גע״התמ״עט „שולמיאל".

39. „יוסעלע סאָלאָוויי", אַ אידישער ראָמאַן", ביוד. צום 2 ב. „יוד. פאָלקס־ביבל." אויבערגעדרוקט אין ב. 9 פון דער „יובילעאום־אויסג." און איבערגעזעצט אין רוסיש.

## צום יאָהר 1890.

40. „זעליג דער שניידער", ערצעהונג, אין הויז־פריינד" (?), שפּעטער איבערגעמאַכט אין ב. 3 פון ש״עס „אַלע ווערק" מיט״ן נאָמען „זעליג מעכאַניק".

41. „אויף ישוב ארץ ישראל", אַ ספּור המעשה, קיעוו 1890.

## צום יאָהר 1891:

ווי עס שייכט, האָט שלום עליכם אין 1891 יאָהר גאָר ניט געדרוקט. דאָס איז, אויב אַזוי, געווען דאָס אויסצוגיג יאָהר פון זיין ליטעראַרישען לעבען אָהן די אויסערליכע סמנים פון זיין פּראָדוקטיוויטעט.

## צום יאָהר 1892:

42. „קול מבשר צו דער אידישער פאָלקס־ביבליאָטהעק", אַרויסגעגעבען פון שלום עליכם, אָדעסאַ תרנ״ב 1892.

אַ קליין ביכעל פון 80 שפּאַלטען, געדרוקט אויף ראַזאָווען פּאַפּיר, און זעהר שעהן אַרויסגעגעבען. דער גאַנצער איינהאַלט פונ״ם ביכעל געהערט שלום־עליכם״ען, אונטער די פערשיעדענסטע פּסעוודאָנימען. און אַפילו פון די אַנאָנסען, וואָס פיהרען אויס אַ טייל פון ביכעל, זיינען די מוסטע אַפּרפּאַסט געוואָרען, ביי ספּק, פון שלום־עליכם — דאָס דערקענט מען פון זייער אויגענטימליכען סטיל.

פונ״ם רייכען אינהאַלט פונ״ם זאַמעל־ביכעל וועלען מיר דאָ אויסטייליען בלויז די דריי וויכטיגסטע זאַכען:

43. „לאָנדאָן", אַ ראָמאַן פון דער אָדעסער רייטער־פּערזיג: דאָרט ז. 24.

דאָס איז דער געניאַלער אָנהויב פון שלום־עליכם״ס

---

ז׳ אויך אויבען ב. 11 — „מנחם־מענדעל" נאָר אין 1887 יאָהר.

דאָ טרעט שוין פאַר אונז אַרויס דער מערקווירדיגער אידישער טיפּ „מנחם־מענדעל" (אין די ברייף צו זיין פרוי שיינע־שוינדעל) מיט זיין גאַנצען אומגערומפּערטען כאַראַקטער פון אַ דאָן־קיכאָטישען „שפּעקעליאַנט", וואָס האָט אין איין אַרבייטען מיט'ן מח, פאַנטאַזירען, ווידד קאָמבינירען, צוזוויפיהרען אַ וואַנט מיט אַ וואַנט; דער שרים־מזל'דיגער פאַנטאַזיאָר פון קאַריעריזם, אָהן שום ידיעות און אָהן וואָסערע נוט איז פּרינציפּען.

44. די פאַרטזעצונגען פון זיין „מנחם־מענדעל"־ראָמאַן האָט שלום עליכם געדרוקט: אין „ה ו י ז־פ ר ו י נ ד", יאָהרבוך אַרויסגעגעבען פון מ. ספּעקטאָר ב. 5, וואַרשא 1895, אונטער'ן קעפּעל „פּ אַ־פּ י ר ל י ך, א ראָמאַן פון יעהופּעצער בערזע";

אין דער וואָכענשריפט „דער יוד" (רעד. פון י. לוריא) קראַקוי, ב. 1, 1899, אונטער'ן קעפּעל „מ י ל־י אָ נ ע ן") און אין דערזעלביגער וואָכענשריפט יאָהר 1900 און 1901 די ווייטערע קאַפּיטלען פונ'ם ראָמאַן („עס פ י ע ד ע ר ט נ י ט", ד. ה. ער ווערט א צרה־דיגער שדכן; „ש ל י ם־ש ל י ם־מ ז ל", ד. ה. ער ווערט אַן אַגענט). כמעט די גאַנצע טראַגי־קאָמעדיע קומט פאָר אין דער שטאָדט „י ע ה ו פ ע ץ" (ד. ה. קיעוו), וועלכע איז דורך שלום־עליכם'ס הומאָר בעריהמט געוואָרען אַלס אַ טיפּ פון אַ גרויסער קאָכע־דיגער אידישער האַנדעלס־שטאָדט.

45. אָט די אַלע קאַפּיטלען פון מנחם־מענדעלס ברייף צו זיין פרוי און פון איהר צו איהם (אגב, אַ פּראַכטפולער טיפּ פון אַלטמאָדישען ברייף־סטיל ביי אידען, מיט די „ראשית", „והשנית און כסדר מיט אַן „עיקר שכחתי") זיינען אַרויס דערנאָך אין 1909 יאָהר אַלס פערטער באַנד פון דער יובילעאום־אויסגאַבע פון שלום־עליכם'ס ווערק אין וואַרשא, פערלאַג „פּראָגרעס", און איבערגעזעצט געוואָרען אין רוסיש (אַלע ווערק ב. 4) אין העברעאיש („כתבי שלום עליכם", כרך שלישי „מנחם מענדיל בעל החלומות") און טיילווייז איבערגעזעצט אויך אין פּוילישׁ.

46. ס'איז כדאי צו באַמערקען, אַז אין דער יובילעאום אויסגאַבע פון „מנחם־מענדעל" האָט ש"ע אַריינגעשטעלט נאָך אַ נייעם קאַפּיטעל „אַ ב כ ב ו ד ' ע פ ר נ ס ה", וואו מנחם־מענדעל ווערט אַ שרייבער. דערפאַר אָבער האָט ש"ע אין דער יוב.־אויסג. נוט אַריינגענומען אַ איינטערעסאַנטען ברייף „ו ו אָ ס ט ו ט מ ע ן ?" אַ ברייף פון מנחם־מענדל'ן צו שלום עליכם'ן און איין ענטפער פון שלום עליכם צו מנחם־מענדל'ן", געדרוקט אין דעם „יוד" 1900, נ' 13.

47. אַ נייע סעריע פון מ נ ח ם־מ ע נ ד ע ל ' ס ב ר י ע ף איז שפּעטער געדרוקט געוואָרען אין דער צייטונג „היינט" (28 ברייף פון איהם און 17 ברייף פון זיין פרוי) אין 1913 יאָהר, פון נ' 86 ביז אַן ערך נ' 230. דאָ טרעפען מיר דעם אידישען קאַריעריסט אין וואַרשאַ, שוין נאָך אַ נסיעה קיין אַמעריקאַ, און ער איז שוין אַן אמת'ער ציוניסטנגס־שרייבער.

— די דאָזיגע ברייף זיינען נאָך ניט איבערגעדרוקט געוואָרען.

48. שולמית „שלאָף מיין קינד!" אין „ק ו ל מ ב ש ר" 1892, ז. 25.

דאָס איז אַ וויעג־ליעד („שולמית" איז שלום־עליכם'ס אַ פּסעוודאָנים), מיט בייליעגענדע נאָטען צו דער מוזיק, פערפאַסט פון דוד קאַוואוואָווסקי. דאָס ליעד מיט דער מעלאָדיע איז שנעל געוואָרען אויסערגעוועהנליך פּאָפּולער. דאָס פאָלק האָט דאָס ליעד אויפגענומען אַלס זיין אייגענס און האָט אַפילו פאַרגעסען די קווערע, אַזוי אַז די ערשטע זאַמלונג פון די אידישע פאָלקס־ליעדער („יעווערעסקיאַ נאַראָדניאַ פּיעסני וו ראָסיאי", אַרויסגעגעבען פון ס. מ. גינזבורג און פּ. ס. מאַרעק, פּעטערבורג 1901) האָבען דאָס אָנגענומען פאַר אַ פאָלקס־ליעד, ד. ה. פאַר אַן אָריגינעלען פּראָדוקט פון פאָלקלאָר, פון פאָלקס־שאַפונג און אַריינגעשטעלט עס אין דער זאַמלונג, אויף ז. 73, אונטער נ. 82. אַזוי גענינאַל און אויפריכטיג האָט שלום עליכם דאָ אויסגעגאָסען די האַרץ פון אַ אידישער מוטער, אַ פרוי. פון אַן אימיגראַנט, וואָס טרוימט פון אַמעריקאַ!

49. „פּראַגרעס ציוויליזאַציע! (א פּאָעמע)", אין „קול מבשר" 1892, ז. 3—22 (ערשטער קאַפּיטעל).

דאָס האָט געזאָרט זיין אַ סאַטירישע פּאָעמע אויפ'ן שטייגער און אינ'ם רוטם פון נעקראַסאָווס „קאַמו נאַ רוסי זשיט כאַראָשאָ?" נאָר די פאָרטזעצונג איז אין ערגעץ ניט געדרוקט געוואָרען.

## צום יאָהר 1893:

50. „סטאַנציע מאַזעפּעוווקע, פעדיעטאָן", אין ז'ב „הויז־פריינד", אַרויסגעגעבען פון מ. ספּעקטאָר, ב. 3. ז. 157־159.

51. „ט ו ב י ה ד ע ר מ י ל כ י ג ע ר", א געדרוקט געוואָרען ניט אין 1893, נאָראין 1894 יאָהר (פגל. אויבען נו. 18, 22 און 29).

## צום יאָהר 1894:

51. „ט ו ב י ה ד ע ר מ י ל כ י ג ע ר", אַ וואונדערליכע מעשה פון טוביה'ן... ערצעהלט פון טוביה'ן אַליין און איבערגעגעבען וואָרט ביי וואָרט פון שלום עליכם", אין דעם ז'ב „הויז־פריינד", אַרויסגעגעבען פון מ. ספּעקטאָר, ב. 4, וואַרשאָ 1894, ז. 63—80.

דאָס איז דער אָנהויב פון שלום עליכם'ס צוויי־טען בעריהמטען ווערק „טוביה דער מילכיגער". דער דאָזיגער ערשטער קאַפּיטעל האָט שפּעטער געקראָגען אַן אַנדער קעפּעל: „ד אָ ס ג ר ו י ס ע ג ע־ו ו י נ ס".

52. ווייטערע צוויי מעשיות פון „טוביה'ן" — „אַ ב ו י ד ע ם" און ה י י נ ט י ג ע ק י נ־ד ע ר" האָבען זיך געדרוקט אין דער אויבענדערמאָהנטער וואָכענשריפט „דער יוד", 1899 יאָהר.

אָט די ערשטע דריי „ספּורי מעשיות" פון „טובה'ן" זיינען אַריין אינ'ם ערשטען באַנד פון שלום־עליכם'ס „אַ ל ע ו ו ע ר ק" אַרויסגעגעבען אין 1903 יאָהר.

53. אין לויף פון די שפּעטערע יאָהרען האָט

שלום עליכם צוגעגעבען נייע דערצעהלונגען פון טוביה׳ן: אַרץ נייע קאַטאַסטראָפע און טראַגעדיעס, וואָס זיינען אויסגעפאַלען אויף די אידישע משפחות אין רוסלאַנד, ווערען פון טוביה׳ן געשילדערט מיט זיין כאַראַקטעריסטישען הומאָר און סטאַאיציזם און איכוסטרירט מיט זייגע קאַפּויר פרטיטשטע פסוקים. אַזוי איז אינ׳ם אייגענאַרטיגען טיפּ „טוביה״ קאָנ־צענטרירט געוואָרען די גאַנצע טרויעריגע געשיכטע פון דעם אידישען פאָלק אין רוסלאַנד פאַר די לעצ־טע פינף־און־צוואַנציג יאָהר. — די אָנגערופענע 3 מעשיות צוזאַמען מיט נאָך 4 שפּעטערע („הָאָדעל״, „חוה״, „שפּרינצע״ און „טובי׳ה פאָהרט קיין ארץ ישראל״) זיינען איבערגעדרוקט אינ׳ם 7טען באַנד פון דער „יובי־לעאום־אויסגאַבע״ פון שלום עליכם׳ס ווערק און אינ׳ם ערשטען באַנד פון דער טאַגעבלאַט״־אויס־גאַבע אין ניו יאָרק. זיי זיינען איבערגעזעצט גע־וואָרען אין העברעאיש („טוביה החולב״) אינ׳ם באַנד 1 פון דער העברעאישער אויסגאַבע, און אין רוסיש אינ׳ם 5 ב. פון דער רוס. אויסג.

54. אַ פאָרטזעצונג פון טוביה׳ס מעשיות איז געדרוקט געוואָרען אינ׳ם מאָנאַטליכען זשורנאַל „די אידישע וועלט״, ווילנא, (ווילנער פערלאַג ב. א. קרעצקין) מערץ 1914, ז. 367—383: „לך־לך, אַ שטאָגערניע מעשה פון טוביה דעם מילכיגען, דער־צעהלט נאָר־וואָס פון איהם אַליין טאַקע און אי־בערגעגעבען מיט זיין לשון, „וואָרט ביי וואָרט״, פון שלום עליכם. די מעשה באַריהרט די פּאָגראָמען, דעם ביידוס־פּראָצעס און די גירושים.

55. צו דעמזעלביגען ציקל געהערט, ענדליך, „חרקרקות״, אַ פערשפּעטיגטע מעשה פון טוביה דעם מילכיגען״, אין דער נייו־יאָרקער „וואָרהייט״ דעם 19טען יאַנואַר, 1916.

56. „יקנהז״ א קאָמעדיע אין 5 אַקטען״: אינ׳ם „הייז פריינד״, אַרויסגעגעבען פון מ. ספּעק־טאָר, וואַרשאָ 1894. בעזונדערע אויסגאַבע קיעוו 1894. *)

## צום יאָהר 1895:

ז. אויבען אונטער נו. 44.

## צו די יאָהרען 1896—1898:

וועגען שלום־עליכם׳ס צוניסטישע אַגיטאַציאָנס־שריפטען ווערען מיר רעדען באַזונדער, צווישען זיי־נען פּובליציסטישע ווערק. דאָ ווילען מיר בלויז צי־טירען זיין:

57. „משיח׳ס צייטען״, א ציוניסטי־שער ראָמאַן״, בערדיטשעוו, פערלאַג „עזרא״ תרנ״ח 1897-1898.

## צום יאָהר 1899:

58. „מזל טוב״. אַ קאָמעדיע אין 1 אקט״.

59. „אין ספרים־קליטעל, אַ שפּאַס״.

ביידע געדרוקט אינ׳ם אויבענדערמאָהנטען זשור־נאַל „דער יוד״. „מזל־טוב״ איז איבערגעזעצט גע־

*) אַ פּראָגע־צייכען באַטייט, אַז איך בין נוט גאַנץ זיכער מכח די דאַטען.

וואָרען אין העברעאיש.

ז. אויך אויבען נו. 44 און 52.

## צום יאָהר 1900:

60. „פּורים״: דער „יוד״, נו. 9—10.

61. „בחפּזון״: דאָרט נו. 14.

62. „אַרבעכוסות״: דאָרט נו. 15—16.

63. „דער זייגער״. דאָרט נו. 19.

64. „די פאָהן״: דאָרט נו. 44 און 45.

דער דיאַלאָג „קולטורא״, דאָרט נו. 40—41 גע־הערט צו שלום עליכם׳ס פּובליציסטישע זאַכען.

65. „חנוכה־געלד״: דאָרט נו. 50.

66. „רויטע יודליך, איין אויסגעטראַכטע זאַך״, דאָרט נו. 22 — 26, 28.

דאָס איז דער פּראָטאָטיפּ פון שלום עליכם׳ס כתרילעווקע, ז. אונטען (1901 יאָהר). אַ פאָרטזע־צונג פון די „רויטע יודליך״ שטעלט מיט זיך פאַר:

67. „נאָך דער חלוקה״, אין דער „אידישער פאָלקס־ציטונג״, אַרויסגעגעבען פון מ. ספּעקטאָר און ח. ד. הורוויץ, וואַרשא, 1903, נו. 43—46.

## צום יאָהר 1901:

68. „דאָס טעפּיל, מאָנאָלאָג״: דער „יוד״ נו. 5.

69. „ביים קעניגאַהשורש״, דאָרט, נ. 9.

70. „ראַבטשיק, אַ אידישער הונד״, דאָרט, נו. 11, 12.

71. „אַ פערשטערטער פסח״, דאָרט, נו. 14—15.

72. „דריפוס דער צווייטער״, דאָרט, נו. 45—47.

73. „וואָס איז חנוכה״, דאָרט, נ. 48—49.

די וויכטיגסטע פעליעטאָנען פון דעם זעלביגען יאָהר זיינען:

74. „„גאַנץ בערדיטשעוו״, אין „דעם יוד״ 1901, און

75. „קליינע מענשעלעך מיט קליינע השגות״, דאָרט 1901—1902.

אין אָטאָ די פעליעטאָנען שיידערט שלום־עליכם זיין בעריהמטע שטעדטעל „כתרילעווקע״ מיט איהרע אייגנוואוינער די „כתרילעוקס״. זיי זיי־נען דערנאָך געדרוקט געוואָרען אין ב. III פון „אַרץ ווערק״ 1903, אין דער „יובילעאום־אויסגאַבע״ (ב. 3 און ב. 2), אין דער „טאָגעבלאַט״־אויסגאַבע ב. 2. און 5, און אין אַ סך אויגצער־אויסגאַבען (בראָשור־רען), אויך אין דער העברעאישער איבערזעצונג, ב׳ 2 („כתריאלים״), און אין דער רוסישער איבער־זעצונג ב. 3 („גאָלאָדאַיעווקאַ אי גאָ־ראָדאַיעווצי״). ז. אויבען נו. 19, 30 און 66.

76. „גאַנץ בערדיטשעוו״ איז אַרויס אין ניו־יאָרק אין דריי העפטען אין 1908 יאָהר, אָהן דעם נאָמען פון פערלאַג. דאָסזעלביגע איז אונטער אַן אַנדער נאָמען „דאָס נייע כתרילעווקע״ אַריין אינ׳ם ב. 3 פון דער „יובילעאום־אויס־גאַבע״.

(ענדע אין נעקסטען נומער.)

Statement of the ownership, management, circulation, etc., required by the Act of Congress of August 4, 1912, of The Future (Die Zukunft), published monthly at New York, N. Y., for Oct. 1, 1916, State of New York, County of New York, ss., before me, a Notary Public in and for the State and county aforesaid, personally appeared Adolph Held, who, having been duly sworn according to law, deposes and says that he is the business manager of The Future (Die Zukmft) and that the following is, to the best of his knowledge and belief, a true statement of the ownership, management, etc., of the aforesaid publication for the date shown in the above caption, required by the Act of August 24, 1912, embodied in section 443, Postal Laws and Regulations, printed on the reverse of this form, to wit:

1. That the names and addresses of the publisher, editor, managing editor, and business managers are: Publisher, Forward Association, 175 East Broadway, New York, N. Y.; Editor, Abraham Liessin, 175 East Broadway, New York, N. Y.; Managing Editor, Abraham Liessin, 175 East Broadway, New York, N. Y.; Business Managers, Adolph Held, 175 East Broadway, New York, N. Y.

2. That the owners are: Forward Association, 175 East Broadway, New York, N. Y.; Dr. Abram Cospe, President, 210 East Broadway, New York, N. Y.; A. I. Shiplocoff, Secretary-Treasurer, 175 East Broadway, New York, N. Y.

3. That the known bondholders, mortgagees, and other security holders owning or holding 1 per cent. or more of total amount of bonds, mortgages, or other securities are: None.

4. That the two paragraphs next above, giving the names of the owners, stockholders and security holders, if any, contain not only the list of stockholders and security holders as they appear upon the books of the company but also, in cases where the stockholder or security holder appears upon the books of the company as trustee or in other fiduciary relation, the name ofthe person or corporation for whom such trustee is acting, is given; also that the said two paragraphs contain statements embracing affiant's full knowledge and belief as to the circumstances and conditions under which stockholders and security holders who do not appear upon the books of the company as trustees, hold stock and securities in a capacity other than that of a bona fide owner; and this affiant has no reason to believe that any other person, association, or corporation has any interest direct or idirect in the said stock, bonds, or other securities than as so stated by him.

5. That the average number of copies of each issue of this publication sold or distributed, through the mails or otherwise, to paid subscribers during the six months preceding the date shown above is.....

ADOLPH HELD, Business Manager.

Sworn to and subscribed before me this 18th day of September, 1916.
[Seal.]

ABRAHAM ZUCKER.
(My commission expires March, 1918.)


# אויף דער פינפטע עוועניו

וואו עס געפינען זיך די אַריסטאָ־
קראַטישע דאַמען, וועלכע זיינען
די אמת'ע מבינים אויף אַ גוטען
סיגאַרעט, סמוקט מען נאָר י. ב.
קרינסקי'ס

# פינפטע
# עוועניו

סיגאַרעטס

איז דער בעסטער
יוניאָן־מייד סיגאַרעט
וואָס דער מאַרקעט האָב ביז איצט
פּראָדוצירט.

פאַר די קאָווערס גיט די פירמא פּראַכט פאָלע פּרעזענטען — פאָדערט אַ
קאַטאַלאָג פריי. שרייבט: י. ב. קרינסקי, 207 נ. 4טע סט., ברוקלין, נ. י.

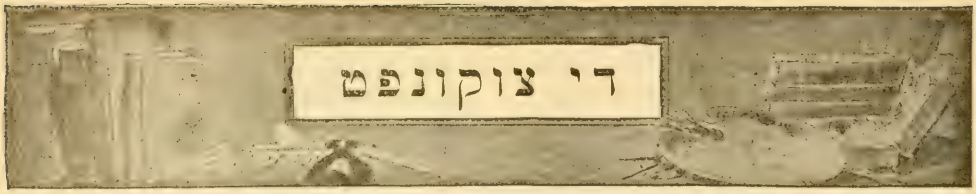


Vol. XXI No. 11. NOVEMBER, 1916

א. ליעסין:

# קעמפיין - נאָטיצען

## לאָנדאָן, הילקוויט און אונזערע אַסעמבלי קאַנדידאַטען.

ווען מאיר לאָנדאָן רעדט, דאַן הערט דער קאָנגרעס די ריכטיגע שטימע פון דער ניו יארקער איסט סייד.

אזוי האָט געשריבען דער „ספרינגפיעלד רעפּובליקאַן" — איינע פון די וויכטיגסטע צייטונגען אין לאַנד. אזוי האָבען געשריבען פיעלע אַנדערע איינפלוסרייכע צייטונגען. אזוי האָט מען געקוקט אויף לאָנדאָנען אין קאָנגרעס. אזוי האָט מען געקוקט אויף איהם אויסער די ווענד פון קאָנגרעס. איבעראל האָט מען געזעהן אין איהם דעם ריכטיגען פערטרעטער פון איסט־סייד. איבעראל האָט מען געהערט אין זיינע רייד די ריכטיגע שטימע פון דעם איסט־סייד.

און דאָס גאַנצע לאַנד האָט געהערט און געזעהן פאַר זיך א גאַנץ אַנדער איסט סייד — אַן איבעראַשענד־אַנדערען ווי מען פלעגט זיך אַפאַר פאָר־שטעלען.

מיר האָבען שוין געהאַט די געלעגנהייט צו שרייבען וועגען דעם ווי מען פלעגט אַמאָל אין די אַמעריקאַנער קרייזען קוקען אויף אונזער איסט סייד. און ווען מען רעדט וועגען אונזער איסט סייד, מיינט מען עס הויפּטזעכליך דעם 12־טען קאָנגרעשיאָנאַל דיסטריקט, וואָס מאיר לאָנדאָן פערטרעט. דאָס איז א ריין־אידישער און א ריין־פּראָלעטאַרישער קוואַרטאַל. אין קיין קוואַרטאַל אין ניו־יאָרק איז די גהעטאָ אזוי כאַראַקטעריסטיש ניט פאָרגעשטעלט, ווי אין דעם 12־טען דיסטריקט. און גראַדע דיעזער קוואַרטאַל האָט געגאָלטען פאַר דער אויסערליכער קריסטליכער וועלט אַלס א מאָראַלישע פּעסט. קיין קוואַרטאַל אין ניו־יאָרק איז אזוי ניט דורכגעוויקט מיט עהרליכען אַרבייטער־שוויים, ווי דער 12־טער דיסטריקט. און גראַדע דיעזער קוואַרטאַל האָט געגאָלטען פאַר דער אויסערליכער קריסטליכער וועלט אַלס א נעסט פון אויסוואורפען, מערדער און פערברעכער.

דאָס איז געווען די יאָהרענלאַנגע אַרבייט פון טעמעני. דיעזען אונגליקליכען קוואַרטאַל, וואו די ענגשאַפט, דער חושך, דער עלענד האָט זעלטען־וואו צו זיך א גלייכען אויף דער וועלט, האָט טעמעני אַלס א צוגאָב צוגעדעקט מיט שאַנדע. דאָס וואָס דער ערגסטער אַנטיסעמיט וואָלט וועגען אונז ניט געקענט אויסטראַכטען אפילו — דאָס האָט טעמעני בעוויזען אוויפצוהאָן. אזוי שען די פיעלע וואונדער, וואָס א פרעמדער פלעגט אָנקוקען אין ניו־יאָרק, פלעגט אימער זיי אויך דיעזער קוואַרטאַל. דער בייזער וואונדער איז ער געווען — דער בייזער וואונדער פון ניו־יאָרק, פון גאַנץ אַמעריקאַ. און ווען אַן אַמעריקאַנער צייטונג פלעגט אַמאָל דערמאָנען דיעזען טהייל פון דעם איסט־סייד, דאַן פלעגט זיך פיהלען אונטער די בוכשטאַבען דער אויסדרוק פון פערבאַכטונג, דעם קרים פון עקעל, וואָס האָט זיך דאַביי בעוויזען אויפ'ן פּנים פון שרייבער.

און אָט דיעזער אידיש־פּראָלעטאַרישער דיסטריקט, וואָס האָט געגאָלטען פאַר אַלעמען אַלס טעמעני'ס רינשטאָק, האָט עס געשיקט אין קאָנגרעס דעם ערשטען סאָציאַליסטישען פערטרעטער פון דער הויפּט־שטאָדט פון אַמעריקאַ. און יעדער רעכט־דענקענדער אידישער אַרבייטער, יעדער אויפריכטיגער פריינד פון דעם אידישען אַרבייטער, יעדער איינציגער, ביי וועמען עס איז טהייער דער כבוד פון אידישען אַרבייטער, האָט מיט ענטציקענדע פריידען נאָכגעפאָלגט יעדע אַרויסטרעטונג פון אונזער פערטרעטער — ווי ענטהוזיאַסטיש ער איז אַרויסגעקומען פאַר יעדער גערעכטער זאַך, פאַר יעדער איידעלער זאַך, ווי מוטהיג ער האָט אויפגענומען דעם קאַמפּף פאַר די אונטערדריקטע פעלקער, פאַר די אונטערדריקטע קלאַסען, ווי שטאָלץ ער האָט זיך ערהויבען צו די שעהנסטע אידעאַלען פון פריי־הייט צו די העכסטע אידעאַלען פון סאָציאַלער גערעכטיגקייט. און דער קאָנגרעס און דאָס לאַנד האָבען דערפיהלט, אַז נור די לאָנדאָנס זיינען אונזערע ריכטיגע פערטרעטער, אַז אין די רייד פון די לאָנדאָנס קענען זיי הערען אונ־

זער ריכטיגע שטימע, אז די געפיהלען און גע־דאנקען, וואס בעגייסטערן די לאנדאנס, זיינען די געפיהלען און די געדאנקען, וואס בעגייס־טערן די פיעלע טויזענדער, אין זיין דיסטריקט, וואס האבען פאר איהם געשטימט, און די פיעלע צעהנדליגע טויזענדער אין זיין דיסטריקט וואס וואלטען פאר איהם געשטימט, ווען זיי וואלטען נור געהאט דאס רעכט צו שטימען.

אנשטאט דעם איסט־סייד פון די טעמעני פאליטישענס און די גענגסטערס און די קאדע־טען, איז ענטפלעקט געווארען א גאנץ אנדער איסט־סייד — אן איסט־סייד פון ארבייט און אינטעליגענץ, וואס שמידט פון גרויסע ליידען א שווערד אין קאמפף פאר גרויסע אידעאלען. דאס איז דער איסט־סייד, וואו צעהנדליגע טוי־זענדער מענשען סטרייקען אף צעהנדליגע וואָ־כען און געהען אוים פון הונגער און קעמפפען. און ווען דער סטרייק ווערט ענדליך געסעטלט, און עס קומט אוים, אז ער איז ניט גאר ריכטיג געסעטעלט, כאפען זיך די אלע צעהנדליגע טוי־זענדער מענשען מיט דעם זעלבען מוטה, מיט דער זעלבער בעגייסטערונג, מיט דער זעלבער זעלבסט־אויפאָפפערונג, ווידער כאטש צעהנד־ליגע וואכען צו סטרייקען און אויסגעהן פון הונ־גער און קעמפפען. דאס איז דער איסט־סייד, וואו קינדער פון פראָלעטאריער, שלעכט־גע־שפייזטע, שלעכט־געקליידטע, פערהארוועטע, פער׳חושך׳טע, שלינגען אין די ביליאָטעקען מיט אונערזעטליכען אפעטיט די בעסטע שעפפונגען פון מענשליכען גייסט. און די קריסטליכע בע־אמטע פון די ביבליאָטעקען קוועטשען מיט די פלייצעס און קענען זיך ניט אָפּוואונדערען. זיי קענען ניט פערשטעהן, ווי אזוי, צום ביישפיעל, אין דער פאבליק לייבערערי איסט בראדוויי קאָר־נער דזשעפערסאָן ווערען ארויסגעגעבען גוטע און ערנסטע ביכער פיעל מעהר, איידער אין א צעהנדליג וועסט־סייד לייבערערים צוזאמענגענו־מען. דאס איז דער איסט־סייד, וואו עלטערן שטרייגען זיך אָן ווי ערגעץ ניט אין דער וועלט, זיינען זיך פשוט ממית, כדי צו געבען זייערע קינדער א גוטע ערציהונג. אויף שריט און טריט טרעפען מיר אזעלכע פאָטערס און מוטערס, טאָג־איין, טאָג־אוים, טהוענדיג די גרויסע טהאט פון זעלבסט־אויפאָפפערונג, געלע, איינגעהוי־קערטע, אויסגעמוטשעטע, וואס עסען ניט און רוהען ניט, און דרעהען די מאשין און שטופען דעם פושקארט און גיבען אף זייערע לעצטע פע־נים, אבי נאר צו מאכען די קינדער פאר געביל־דעטע מענשען.

און לאָנדאָנ׳ס ערוועהלונג און לאָנדאָנ׳ס ארבייט אין קאָנגרעס — דאס איז די שעהנסטע און ערהאבענסטע נקמה פון אט דעם איסט־סייד. די פאליטישענס האבען געזוכט צו מאכען דעם גרויסען אידישען ארבייטער־קווארטאל פאר אונ־זער שווארצען פלעק, האבען מיר, אידישע סאָ־ציאליסטען, איהם איצט געמאכט פאר אונזער שטאָלץ, פאר׳ן באנער־טרעגער פון אונזער ליב־טיגסטען אידעאל.

* * *

די רעפובליקאנער האבען אין 12־טען דיס־טריקט אויף היי־יאהר, אזוי ווי פאר־צוויי־יאָה־רען און פאר־פיער־יאהרען און פאר־זעקס־יאָה־רען, ארויסגעשטעלט אלס קאָנגרעס קאנדידאט א „דארק האָרס״, א גאנץ אונבעקאנטע פער־זענליכקייט, וואס שפיעלט אין קאמפיין קיין ראָלע ניט. זיי האבען ארויסגעשטעלט מיט א כיוון אזא קאנדידאט כדי ניט צו שפליטערן דעם אנטי־סאָציאליסטישען וואוט. אזוי ווי לאָנדאָן האט אלע אויסזיכטען ערוועהלט צו ווערען, ווי־רען די רעפובליקאנער ניט אָפּציהען די נויטיגע צאָהל שטימען פון דעם טעמעני קאנדידאט. ביי די רעפובליקאנער איז רעכט כאטש א טעמעני קאנדידאט, אבי ניט קיין סאָציאליסט. און אזוי האט לאָנדאָן געגען זיך ניט צוויי קאנדידאטען, נור איין קאנדידאט. עס קומט אוים אזוי ווי ביידע קאפיטאליסטישע פארטייען וואָלטען זיך פעראייניגט, כדי דורכצואוואַרפען דעם סאָציאָ־ליסט.

און אזוי ווי פאר־צוויי־יאָהרען, טרעט אויך איצט דער טעמעני קאנדידאט ארויס פאר די וועהלער פון א אידיש־פאטריאטישען שטאנד־פונקט, און דוקא נור פון א אידיש־פאטריאָטי־שען שטאנדפונקט. דאס קומט אוים קאָמיש, משונה, ווילד. אזוי איז דאס אָבער. מיט דער סמיכה פון טעמעני, מיט דער בענשונג פון מויר־פי, קומט ארויס מר. סענדערס און טענה׳ט, אז עס וועט זיין גראדע שעהנער פאר׳ן אידישען נאָמען, אויב ער, דער טעמעני קאנדידאט, וועט ערוועהלט ווערען. און אזוי ווי פאר־צוויי־יאָה־רען פאָהרט דער טעמעני קאנדידאט אלץ נאָך ארויס אויף דער אימיגריישאָן־אישיו, כאָטש לויט דעם ווי דער נייער אימיגריישאָן געזעץ איז אמענדירט וועט ער טרעפען גראדע די אידען אם ווייניגסטען.

מוזען מיר ווידערהאָלען דאס זעלבע, וואס מיר האבען שוין געשריבען פאר־צוויי־יאָהרען און אויף פאר־פיער־יאָהרען:

עס איז הויפטזעכליך די צייט פון קאמפיין, ווען די פאליטישענס הויבען אָן צו האוועו און צו הודזשען ארום די גרויסע אידישע אומגלי־קען. און מר. סענדערס וויל דורכאוים אויס־נוצען דעם גרויסען מלחמה־אונגליק, וואס האט אזוי שוידערליך געטראָפען אונזערע ברידער אין רוסלאנד און גאליציען און רומעניען. נאָך דער מלחמה וועט זיך אָנפאנגען פון די אלע פערוויסטע שטעדט און שטעדטלאך די גרויסע אידישע אויסוואנדערונג. און מר. סענדערס וויל איינרייד דעם עולם, אז ער און נור ער וועט קענען אויפהאלטען די טויערען פון אמעריקא אָפען פאר די עלענדע וואנדערער, און דארום דארף מען איהם און נור איהם שיקען אין קאָנ־גרעס אלס אונזער פערטרעטער.

איז עס ווירקליך אַזוי? איז עס מר. סענ־דערס טאַקע די ריכטיגע פּערזאָן אַרויסצוטרע־טען פאַר אונז און צו רעפּרעזענטירען אונז אפילו אין אַזאַ פראַגע, ווי די אימיגריישאָן־פראַגע?

די שונאים פון די אידישע איינוואַנדערער ווייזען אימער אָן, אַז די גרויסע מאַסען אידישע אימיגראַנטען קומען געוועהנליך פון די האַלב־ווילדע מזרח־אייראָפּעאישע לענדער. און ווען דיעזע מאַסען ווערען נאַכהער נאַטוראַליזירט, דאַן מאַכען זיי דעם ערגסטען געברויך פון די אַמעריקאַנער פרייהייטען. צו דאָס איז ריכ־טיג, צו ניט — דאָס איז איינע פון די הויפּט־טענות געגען דער אידישער איינוואַנדערונג. פיע־לע אונפריינדליכע אַמעריקאַנער בעטראַכטען פון דיעזען שטאַנדפּונקט די גרויסע איינוואַנדערונג איינפאַך אַלס אַן אונגליק אין פּאָליטישען לעבען פון אונזער רעפּובליק. זיי בעהויפּטען, אַז דער אידישער איינוואַנדערער קען זיך קיין מאָל ניט ערהויבען צו דעם פיינערען טיפּ פון אַמעריקאַ־נער סיטיזען, אַז ער בעזעצט זיך אימער אין די גרויסע שטעדט, וואו ער פאַלט זעהר לייכט אונ־טער׳ן פערדרבענדען איינפלוס פון די קאָרופּטע פּאָליטישע באַנדעס. און מיט זיין גרויסער שטי־מען־צאָהל און מיט זיין פּאָליטישען שאַכער־מאַ־כער גיט ער גאַנץ אָפט די מעגליכקייט דעם ערגסטען פערברעכערישען עלעמענט צו בעהער־שען ניו־יאָרק, אַזוי ווי מאַנכע אַנדערע זעהר וויכטיגע שטעדט אין אַמעריקאַ.

און מיר וועלען פרעגען: ווער פון די צוויי קאַנדידאַטען וועט ווירקליך קענען בעקעמפפען אויף דיעזען פּונקט די שונאים פון דעם אידישען אימיגראַנט? צו מאיר לאָנדאָן, דער קאַנדידאַט פון די פערהאָרעוועטע אַרבייטער, פון די הענד מיט עהרליכע מאַזאָליעס, פון די שטערענס מיט כשר׳ן שוויינס, אָדער לעאָן סענדערס, דער קאַנ־דידאַט פון די אָרגאַניזירטע גרעפּטערס און גענג־סטערס און קאַדעטען, פון די הענד, אויף וועלכע עס זידט פערגאָסענע בלוט, פון די שטערענס, א ו י ף וועלכע עס פלאַמט די שאַנדע?

טעמעני האָל — דאָס איז די פיעל־פערדאַמ־טע אָרגאַניזאַציאָן, וואָס האָט אימער געזוכט צו מאַכען פון די אידישע קוואַרטאַלען ריכטיגע פּאָ־ליטישע רינשטאָקס. און אויב מר. סענדערס שטרעבט אין נאָמען פון זיין טעמעני־אידיש־קייט ניט אַנדערש ווי צו זיצען אין קאָנגרעס, און אויב ער וויל מאַכען פון דעם גרויסען אי־דישען אימיגראַנטען־דיסטריקט וויעדער די פעס־טונג פון טעמעני האָל, טאָ גיט ער דען ניט שוין דערמיט אַליין די ערגסטע רעקאָמענדאַציע גע־גען דעם אידישען אימיגראַנט?

דאַגעגען, וואָס פאַר פאַלשע בעגריפען מען מעג האָבען פון סאָציאַליזם — אַלע אָבער מוזען צוגעבען, אַז פאַר סאָציאַליסטישע שטימען צאָהלט מען ניט. און וואָס מעהר מען צעהלט אין די אידישע קוואַרטאַלען סאָציאַליסטישע שטימען, אַלץ דייטליכער קומט אַרויס דער פאַקט, אַז די מאַסען נאַטוראַליזירטע אידישע בירגער פערשאַכערען ניט זייערע שטימען פאַר געלד און פייוואָרס. און ווען דער גרויסער אי־דישער אימיגראַנטען דיסטריקט זאָל ווידער ערוועהלען דעם אידישען סאָציאַליסט, וועט עס זיין פון דיעזען שטאַנדפּונקט גראַדע די שעהנ־סטע רעקאָמענדאַציע פאַר דעם אידישען אימיג־ראַנט.

ווייטער:

מיר אַלע ווייסען, אַז די פערביסענסטע און די איינפלוסרייכסטע שונאים פון פרייער אימיג־ריישאָן זיינען די גרויסע קאָנסערוואַטיווע אר־בייטער יוניאָנס. זייער הויפּט טענה איז ווידער, אַז דער איינגעוואַנדערטער אַרבייטער קען זיך ניט ערהויבען צום לעבענס־סטאַנדאַרד פון אַמע־ריקאַנער אַרבייטער. דער אימיגראַנט בענוגענט זיך מיט ווייניגער. ער אַרבייט פאַר ביליגער און דריקט שוין ממילא אַרונטער די פּרייזען אויך פון די אַמעריקאַנער אַרבייטער. אַזוי דענקט און פיהלט די גרויסע אָרגאַניזירטע אַמעריקאַנער אַרבייטער־מאַסע. און צו דאָס איז ריכטיג, צו ניט — דאָס איז אַ בעדייטענדער פאַקט, מיט וועלכען יעדער אמת׳ער פריינד פון פרייער אי־דישער איינוואַנדערונג מוז זיך רעכענען. די קאַפּיטאַליסטישע קראַכען־דעגירונג, וואָס שטעלט אָן אַ טויבען אויער צו יעדער אַנדער אַרבייטער פאָדערונג, הערט זיך צו גראַדע זעהר אויפ־מערקזאַם צו די אַרבייטער פאָדערונגען פון דיע־זען סאָרט. פערשטעהט זיך, דאָס קאָסט דאָך גאָר ניט. דאָס געהט דאָך אויפ׳ן חשבון פון אָרעמען אימיגראַנט, וואָס געפינט זיך נאָך הינ־טער׳ן שוועל פון אַמעריקאַ. און אַזוי ווערען עס אונטער׳ן דרוק פון דער אַמעריקאַן פעדעריי־שאָן אָוו לייבאָר פערפאַסט און שטרענגער אַלץ דורכגעפיהרט די מעהרסטע אימיגריישאָן בע־שרענקונגען.

און מיר וועלען פרעגען: ווער פון די צוויי אידישע קאַנדידאַטען וועט ווירקזאַמער קענען בעקעמפפען אויף דיזען העכסט וויכטיגען פּונקט די שונאים פון דעם אידישען אימיגראַנט? צו מאיר לאָנדאָן, וואָס האָט אימער געהאָלפען צו אָרגאַניזירען און צו ערהויבען די אידישע אַרבייטער און פיעל און אָפּפערוויליג מיטגעווירקט, אַז דער אַמעריקאַנער אַרבייטער זאָל ניט קוקען אויפ׳ן אידישען אַרבייטער, ווי אויף אַ געפעהר־ליכע בריאה, ווי אויף אַ סקעב, ווי אויף אַן אַזיאַט, אָדער לעאָן סענדערס, וואָס איז אימער געווען און געבליבען אַ זייטיגער, גלייכגילטיגער, פרעמדער טעניש צו די אָרגאַניזירטע אידישע אַר־בייטער?

און דער אידישער בירגער, וואָס אינטערע־סירט זיך ערנסט און אויפריכטיג מיט דער פראַגע זאָל דאַביי ניט פערגעסען, אַז מאיר לאָנ־דאָן׳ס קאַנדידאַטור איז גראַדע איינשטימיג אינדאָרסירט געוואָרען פון דער סענטראַל פע־דערייטעד יוניאָן, פון דער גרויסער צענטראַלער

קערפּערשאַפט פון די אַמעריקאַנער יוניאָנס. און אויב מר. סענדערס שטרעבט דוקא, אין נאָמען פון זיין אימיגראַנטען־פריינדשאַפט לאָנדאָנען דורכצואוואַרפען, און אויב ער בעשטעהט דורכאויס צו געהן אין קאָנגרעס גראַדע אַלס פערטרעטער פון דעם גרויסען אידישען אימיגראַנטען־דיסטריקט, טאָ גיט ער שוין ניט דערמיט אַליין די ערגסטע רעקאָמענדאַציע דעם אידישען אימיגראַנט?

דאַגעגען, שוין פון דיעזע פאַקטען קומט אַרויס דייטליך און דייטליכער, אַז אַפילו פון דעם ספּעציעל־אידישען שטאַנדפּונקט פון דער אימגריישאָן־פראַגע קען אַזאַ פּערזאָן, ווי מאיר לאָנדאָן, און נור אַזאַ פּערזאָן, אַם בעסטען אונז פערטרעטען אין קאָנגרעס. יעדע גרויסע אידישע טרייד יוניאָן, וואָס מאיר לאָנדאָן האָט געהאָלפען אָרגאַניזירען — דאָס איז פיעל וויכטיגער אין קאַמפּף פאַר פרייער אימיגריישאָן, איידער אַ טויזענד רעדען פון אירגענד־וועלכען יהודי־פּאָליטישען. יעדער גרויסער סטרייק, וואָס מאיר לאָנדאָן האָט געהאָלפען פיהרען — דאָס איז פיעל וויכטיגער אין קאַמפּף פאַר פרייער אימגריישאָן, איידער פיעלע צעהנדליגע יאָהרען הינטער־טהיר שתדלנות פון אירגענד וועלכען טעמעני־משרת. און ווען דער גרויסער אידישער אימיגראַנטען־דיסטריקט זאָל וויעדער ערוועהלען דעם פּאָרקעמפּפער פון די אָרגאַניזירטע אידישע אַרבייטער, וועט עס זיין פון דיעזען שטאַנדפּונקט גראַדע די שעהנסטע רעקאָמענדאַציע פאַר דעם אידישען אימיגראַנט.

* * *

און דאָס, וואָס מיר האָבען געזאָגט וועגען מאיר לאָנדאָן, קען אויך געזאָגט ווערן וועגען מאָריס הילקוויט אין 20טען קאָנגרעשיאָנאַל דיסטריקט, און מיר דאַרפען נאָך צוגעבען, אַז מאָריס הילקוויט איז דער הויך־געאַבטעטער, פון אַלעמען אַנערקענטער וויכטיגסטער פיהרער פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי; ער איז דער קאָפּ פון דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג אין אַמעריקאַ. מאָריס הילקוויט האָט שוין לאַנג געדאַרפט פערנעהמען זיין געהעריגען פּלאַץ אין דעם קאָנגרעס פון די פעראייניגטע שטאַאטען. און דאָס דאַרף זיין אונזער שעהנסטע אַמביציאָן, אַז אַזאַ מאַן זאָל געשיקט ווערען אין קאָנגרעס גראַדע פון אונז — פון די אידען פון דער הויפּט־שטאָדט פון אַמעריקאַ.

מאָריס הילקוויט, אַזוי ווי מאיר לאָנדאָן, רעדט זעהר וועניג וועגען די ספּעציעל־אידישע אישיוס, ווייל דאָס איז אַ זאַך אַ זעלבסטפערשטענדליכע. עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אַז ער זאָל בלויז אַלס גוטער, אויפריכטיגער סאָציאַליסט אויפנעהמען אַזעלכע אישיוס און קעמפּפען פאַר זיי. די סאָציאַליסטישע בעוועגונג איז אַ בעוועגונג אַן אַלוועלטליכע, אַזוי ווי דער איד איז אַ בירגער אַן אַלוועלטליכער. די סאָציאַליסטען קומט אויס גאַנץ אָפט צו נעהמען אַן ענערגישע שטעלונג אין שייכות צו אידען. און ווי די סאָציאַליסטען האַנדלען דאָ — דאָס איז בעקאַנט יעדען, וואָס לעזט צייטונגען און ווייס וואָס עס קומט פאָר אין דער גרויסער וועלט. די אידען אין מאַנכע לענדער וואָלטען געווען פיעל־פיעל עלענדער, ווען עס וואָלט זיי ניט געקומען צו הילף אַ גוואַלטיגע מאַכט — די לעגיאָנען אָרגאַניזירטע סאָציאַליסטען.

און מאָרים הילקוויט, אַזוי ווי מאיר לאָנדאָן, איז פאַר אונז ניט בלויז אַ סאָציאַליסט, נאָר אויך אַ איד. און אויב ער רעדט ווענינ אין דעם אידיש־פּאַטריאָטישען טאָן, רעדט אָבער וועגען דעם דער כאַראַקטער פון אַ גרויסען טהייל פון זיין טהעטיגקייט און רעדט אין שעהנסטען זינן. און אויב די היגע אַנטיסעמיטען אפילו קענען בשום אופן ניט קוקען אויף די איינגעוואַנדערטע אידישע אַרבייטער, ווי מען קוקט אויף די כינעזער, דאַן האָבען מיר עס צו פערדאַנקען נור די הילקוויטס און לאָנדאָנס.

און דאָס זעלבע קען געזאָגט ווערען אויך אַזאַ אָדער אַנדער אופן אויך וועגען אונזערע קאַנדידאַטען — וועגען אונזער אַסעמבלימאַן שיפּלאַקאָוו, וואָס האָט אַלע אויסזיכטען וויעדער ערוועהלט צו ווערען פון בראָנזוויל, און וועגען אַזעלכע טרייע, איבערגעבענע ,בעגייסטערטע באַרקעמפּפער פון די אידישע אַרבייטער, ווי פּענקין, קאַרלין, ראָזענבערג און פיעלע אַנדערע. און דער אָפּיס פון אַ מיטגליעד פון אַסעמבלי אין דעם גרעסטען שטאַאט פון די פעראייניגטע שטאַאטען איז פאַר אונז ניט ווייניגער וויכטיג. איבעראַל נור וואו מען קען לאָזען הערען די שטימע פון דעם אונטערדריקטען אַרבייטער, וואו מען קען דיענען די אינטערעסען פון דעם אונטערדריקטען אַרבייטער, אַהין שטרעבען מיר, אַהין געהען מיר. און וואָס מעהר מיר וועלען האָבען די מעגליכקייט צו לאָזען הערען אונזער שטימע און דיענען די אינטערעסען פון דעם אונטערדריקטען אַרבייטער, אַלץ גרעסער און הערליכער וועט זיין אונזער ערפאָלג.

* * *

די אידען האָבען דאָ בעוויזען, אַז זיי קענען זיין אַ פאָלק פון שווערע אַרבייטער; דאַרפען זיי איצט בעווייזען, אַז זיי קענען אויך זיין אַ פאָלק פון אויפגעקלערטע אַרבייטער, אַז די אַמאָליגע אידעאַלען פון אונזערע נביאים, די ערהאַבענע אידעאַלען פון סאָציאַלער גערעכטיגקייט, ווערען אונטער גינסטיגע אומשטענדען צוריק אויפגעלעבט אין אונז — צוריק אויפגעלעבט אין נייעם אידעאַל פון סאָציאַליזם.

און דאָס קען זיך אויסדריקען אַם שעהנסטען און אַם הערליכסטען ניט ווען מיר וועלען שטימען בלויז פאַר איין סאָציאַליסטישען קאָנגרעסקאַנדידאַט אָדער אַסעמבלי־קאַנדידאַט, נאָר פאַר'ן גאַנצען סאָציאַליסטישען טיקעט — פון אונזער פּרעזידענט־קאַנדידאַט און ביז'ן לעצטען אָלדערמאַן.

# די דייטש-אַמעריקאַנער אין היינטיגען קעמפּיין

ה. ראָגאָף

עס איז איצטער ביי קיינעם קיין צווייפעל ניט, דאָס דער דייטשער וואוט וועט אין גאַנצען געוואָרפען ווערען פאַר יוהז'ן. די דעמאָקראַטען האָבען מאָנאַטען לאַנג מיט אַלע כחות געאַרבייט צו צוברעכען די פערשווערונג וואָס די היגע דייטשען האָבען געגען זייער קאַנדידאַט געמאַכט. ווילסאָן האָט געשיקט זיינע פעהיגסטע פערטרעטער צו בעאיינפלוסען געוויסע דייטשע פאָרשטעהער. ער האָט איינגעוויליגט צו מאַכען פערשפּרעכונגען און זיך צו פערענטפערען פאַר די פ־יהערדיגע האַנדלונגען זיינע. אָבער די דייטשע פאָרשטעהער האָבען פון גאָרניט געוואָלט הערען.

וואָס פאַר אַ בעדייטונג האָט דער דייטשער וואוט?

דער צענזוס פון 1910 בעריכטעט, דאָס אין אַמעריקאַ געפינען זיך אַכט מיליאָן דייטשען. צוויי און אַ האַלב מיליאָן פון זיי זיינען געבאָרען געוואָרען אין דייטשלאַנד אָדער אין עסטרייך, די איבעריגע זיינען היגע געבאָרענע, פון דייטשע עלטערען. די צוויי און אַ האַלב מיליאָן אַריבערגעקומענע זיינען פאַקטיש אַלע סיטיזענס, ווייל זיי האָבען אַלע אַהער אימיגריט מיט אַ פּאָאַר צעהנדליג יאָהר צוריק. מען רעכענט אַלזאָ דאָס אַן ערך פון אַ מיליאָן פון אָט דיעזע דייטשען זיינען שטימבערעכטיגט. און אָט אום דיעזען מיליאָן וואוטס האַנדעלט עס זיך ווען מען רעדט וועגען דעם דייטשען וואוט. די קינדער פון די אַריבערגעקומענע דייטשען, די היגע געבאָרענע, וועלען ווענינ וואָס בעאיינפלוסט ווערען פון דער „דייטשער" פּראָפּאַגאַנדאַ, זיי וועלען האָאָר וואוטען ווי אין די פאָריגע יאָהרען, אַזוי צום ווענינסטען מאַכען דעם חשבון מענשען, וואָס זיינען גרינדליך בעקאַנט מיט די דייטשען אין אַמעריקאַ. דער מיליאָן וואוטס פון די איינגעוואַנדערטע דייטשען איז אין די פאָריגע עלעקשאָנס צושפּרייט געוואָרען צווישען דריי פּאַרטייען: 50 פּראָצענט פאַר די דעמאָקראַטען, 40 פּראָצענט פאַר די רעפּובליקאַנער, 10 פּראָצענט פאַר די סאָציאַליסטען. די 10 פּראָצענט סאָציאַליסטישע וואוטס וועלען וואַהרשיינליך האָאָהר ניט געענדערט ווערען, זיי ווערען בלייבען סאָציאַליסטישע וואוטס. עס האַנדעלט זיך אַלזאָ אום די 50 פּראָצענט דעמאָקראַטישע שטימען, דאָס הייסט אַ האַלבער מיליאָן וואוטס. אָט דיזע שטימען וועלכע וואָלטען אונטער נאָרמאַלע אומשטענדען געוואָרפען ווערען פאַר ווילסאָנען, וועלען האָאָהר געוואָרפען ווערען פאַר יוהז'ן.

ווי וויכטיג דיעזער האַלב מיליאָן וואוטס איז, פערשטעהט מען ערשט, ווען מען בעטראַכט אין וואָס פאַר סטייטס זיי וועלען געוואָרפען ווערען. די דעמאָקראַטישע דייטשען וואָהנען מייסטענטהיילס אין ניו־יאָרק און אין אָהייאָ סטייטס. אין דעם קומענדען עלעקשאָן וועלען דיזע צוויי סטייטס שפּילען די וויכטיגסטע ראָלע. זיי זיינען ביידע צווייפעלהאַפט, און עס איז גאַנץ מעגליך, דאָס דער קאַנדידאַט וואָס וועט געווינען דיזע צוויי סטייטס, וועט דורכדעם געווינען די עלעקשאָן. די ביידע פּאַרטייען שטרענגען אָן אַלע זייערע כחות דיזע צוויי סטייטס צו געווינען. דערמיט וואָס די דייטשען אין דיזע צוויי סטייטס וועלען האָאָהר אַריבערגעהן פון דער דעמאָקראַטיישער פּאַרטיי צו דער רעפּובליקאַנישער איז גאַנץ מעגליך, אַז דער עלעקשאָן זאָל ענטשיידען ווערען צוגונסטען יוהז'ן. מיט אַנדערע ווערטער, הייסט עס, דאָס עס איז מעגליך אַז דער דייטשער וואוט זאָל אייגענטליך ענטשיידען די עלעקשאָן.

די ערשיינונג איז אַ מערקווירדיגע. זי איז מערקווירדיג דערפאַר אַליין ווי די דייטשען זיינען אַזוי אייניג אין זייער האַס געגען ווילסאָן און אין זייער שטיצע פאַר יוהז'ן. איידער מיר בעטראַכטען די פראַגע, צי זיי זיינען גערעכט אין זייער האַנדלונג, צי ניט, לאָמיר זעהן וואָס די אמת'ע אורזאַכע איז פון זייער שטעלונג צו די צוויי קאַנדידאַטען. וואָס ערוואַרטען זיי פון יוהז'ן? פאַרוואָס האָט זיך ווילסאָן ביי זיי אַזוי פיעל פער'מיאוס'ט? עס איז אויך ווערטה צו אַנאַליזירען רוזוועלט'ס ראָלע אין דער גאַנצער פראַגע. ער איז דאָך געווים מעהר געגען דייטשלאַנד, ווי ווילסאָן, דאָך פאַרוואָס האָבען די דייטשען קיין מורא ניט פאַר איהם?

קלאַנגען זיינען דאָ אַלערליי, אָבער פערלאָזען זיך אויף זיי קען מען זעהר ווענינ. אָט צום ביישפּיעל האָבען די דעמאָקראַטען פערשפּרייט אַ קלאַנג דאָס יוהז האָט איינפאַך געמאַכט אַ „פערשווערונג" מיט די דייטשען געגען די עליים. זיי האָבען אויך פערשפּרייט אַ קלאַנג, דאָס יוהז האָט איינגעוויליגט צו האַלטען אַ רעדע וואָס אַ דייטשער רעדאַקטאָר האָט פאַר איהם אויפגעשריבען. דאָס איז אַלץ לעכערליך. דער אמת איז אָבער, דאָס יוהז איז פּרינציפּיעל מעהר געגייגט צו העלפען די אינטערעסען פון דייטשלאַנד, ווי ווילסאָן.

קיינער לייקענט ניט דאָס די עליים איבערטרעטען דעם אינטערנאַציאָנאַלען געזעץ אין בעצוג צום אַמעריקאַנעם האַנדעל. ווילסאָן אַליין

גיט עס צו. נאָכ'ן שטרענג־אינטערנאַציאָנאַלען געזעץ האָט ענגלאַנד קיין רעכט ניט צו שטערען דעם אַמעריקאַנער האַנדעל מיט דייטשלאַנד. דער געזעץ לויטעט, דאָס אַ מלחמה־לאַנד מעג פער־בלאָקאַדירען די האַפענס פון איהר שונא און ניט קאָזען אַריינפיהרען קיין זאַך אַהין, אָבער אין אַזאַ פאַל מוז די בלאָקאַדע זיין אַן אמת'ע בלאָ־קאַדע, ניט קיין פּאַפּירענע. די האַפענס פון שונא מוזען ווירקליך זיין פערשלאָסען. דאָס איז ניט דער פאַל מיט דער בלאָקאַדע וואָס די עלליים האָבען געמאַכט אויף די דייטשע האַ־פענס, זי איז אַ בלאָקאַדע בלויז אויף'ן פּאַפּיער. אויב אַזוי, האָט אַמעריקאַ דאָס רעכט צו האַנד־לען מיט דייטשלאַנד, און כל זמן דער האַנדעל איז ניט אין קאָנטראַבאַנד, אין זאַכען וואָס קאָ־נען בענוצט ווערן פאַר מלחמה־צוועקען, ווי אַמו־נישאָן צום ביישפּיעל, טאָר ער ניט געשטערט ווערען. ענגלאַנד אָבער פאָלגט ניט דיזען גע־זעץ. איהר בלאָקאַדע איז בלויז אַ פּאַפּירענע, דאָך לאָזט זי ניט אַריין אַמעריקאַנער שיפען קיין דייטשלאַנד. זי שטעלט זיי אָפּ אין מיטען ים, זי סטאָפּט זיי אָפּ גלייך ווי זיי פאָהרען אַרויס פון די היגע האַפענס, זי צווינגט זיי אַריינצו־פאָהרען אין איהרע האַפענס, און דאָרטען זוכט זי זיי דורך און קאָנפיסקירט די וואַארע, אָדער קויפט עס אָב.

דאָס איז בלויז איינע פון די פיעלע אינטער־נאַציאָנאַלע פערברעכענס וואָס ענגלאַנד בעגעהט געגען אַמעריקאַ. דאָס איז אָבער דאָס וויכטיג־סטע. ווען דייטשלאַנד האָט עובר געווען דעם אינטערנאַציאָנאַלען געזעץ און געזונקען שיפען אָהן אַ וואַרנונג, האָט ווילסאָן איהר גע־שיקט אַן אולטימאַטום. עס איז קיין צווייפעל ניט דאָס ווען דייטשלאַנד וואָלט איהר טאַקטיק ניט געווען געענדערט וואָרטען מיר היינט גע־ווען אין אַ מלחמה. אָבער מיט ענגלאַנד האַנ־דערט ווילסאָן גאַנץ אַנדערש. ער שיקט צו איהר פּראָטעסטען, נאָטעס און דיפּלאָמאַטישע בריוועלעך. אָבער ענגלאַנד ווייס גאַנץ גוט אַז ווייטער ווי מיט אַ פּראָטעסט וועט מען דאָ ניט אַוועקגעהן, און זי געהט זיך ווייטען אָן מיט דער אַרבייט.

יוהז האָט ערקלערט גלייך ווי מען האָט איהם נאָמינירט, דאָס ער זעהט ניט איין וואַרום אַמע־ריקאַ זאָל דולדען איין סאָרט אינטערנאַציאָנאַלען פערברעכען און ניט אַ צווייטען. ווילסאָן איז מעהר פילאָסאָף; יוהז איז מעהר לאָיער. ווייל־סאָן ערקלערט זיין האַנדלונג דערמיט, וואָס דייטשלאַנד האָט דורך איהר פערלעצען די גע־זעצען געשטעלט מענשליכע לעבענס אין געפאַהר, וועהרענד ענגלאַנד שטעלט בלויז ביזנעס, קאַפּי־טאַל אין געפאַהר. ווילסאָן זאָגט, אַז מיר מוזען גלייך אָבסטאָפּען די אַרבייט פון די סובמאַרינס, ווייל פאַר די לעבענס וואָס וועלען אויף די ניט־געוואָרענטע שיפען פערלאָרען געהן וועט מען קיינמאָל מיט געלט ניט קענען בעלוינען, איבער לעבענס קען מען זיך ניט דינגען; פאַר די שיפען אָבער וואָס ענגלאַנד פערכאַפּט קען מען שפּע־טער איינמאָהנען. דערצו, זאָגט ער, איז עס נאַריש פאַר אַמעריקאַ זיך אַריינצודרעהען אין דער מלחמה צוליעב ביזנעס אינטערעסען; צו־ליעב מענשליכע לעבענס איז אָבער איהר פּפליכט אין מלחמה צו געהן.

אָבער יוהז נעהמט די זאַך גאַנץ אַנדערש. ער איז דער קאַלטער, שטרענגער דזשאָרדזש. ביי איהם איז דאָס געזעץ הייליג גאָר אָהן שום פּי־לאָסאָפישע פּירושים. „אויב איך וועל ערוועהלט ווערען", זאָגט ער אין זיינע רעדעס, „וועל איך קיין אויסנאַהמען ניט מאַכען, איך וועל פון אַלע־מען גלייך פאָדערן, אַז זיי זאָלען פאָלגען די אינטערנאַציאָנאַלע געזעצע".

די דייטשען גלויבען, דאָס אויב יוהז וועט ערוועהלט ווערען, וועט ער זיינע פּרינציפּען דורכפיהרען. וואָס וועט דאַן פּאַסירען? איינס פון די ביידע: אָדער ענגלאַנד וועט זיך מוזען אונטערגעבען און דאַן וועט איהר בלאָקאַדע אויף דייטשלאַנד געבראָכען ווערען און די עלליים ווערען פערלירען זייער הויפּט־וואַפע געגען דייטשלאַנד, אָדער אַמעריקאַ וועט פערבאָטען דעם אַרויספיהר פון סחורה צו די עלליים אַלס אַ שטראָף. דאָס וועט זיין נאָך אַ בעסערע הילף פאַר דייטשלאַנד; אַלע ווייסען, דאָס אָהן די הילף פון די אַמעריקאַנער אַמוניציאָן פעקטאָרים אין שפּייז הענדלער וואָלטען די עלליים שוין לאַנג די מלחמה פערלאָרען.

דאָס וואָס רוזוועלט פאָהרט אַרום איבער'ן לאַנד און האַלט פייערדיגע רעדעס געגען דייטש־לאַנד און געגען די היגע דייטשען, דאָס וואָס רוזוועלט זאָגט כמעט אָפען, אַז נאָך זיין מיי־נונג דאַרף זיך אַמעריקאַ שטעלען אויף דער זייט פון די עלליים געגען דייטשלאַנד, נעהמען די דייטשען ניט אָן ערנסט. זיי טייטשען אויס רוז־וועלט'ס האַנדלונג אויף פערשיעדענע אופנים. מאַנכע פון זיי דערקלערען דאָס ער ווערט בע־נוצט אַלס אַ קאַמפּיין מיטעל אום אָפּצושוואַ־כען דעם איינדרוק דאָס יוהז איז צו ענג פער־בונדען מיט די „הייפּענייטס". אַנדערע גלויבען ווידער, אַז רוזוועלט ציעלט ווירקליך אויף דעם אַז יוהז זאָל געשלאָגען ווערען ביי די וואַהלען. ער האַלט אַזוינע רעדעס בכיון כדי די דייטשען זאָלען זיך דערשרעקען און וואוטען פאַר ווייל־סאָנ'ען. זיי זיינען מיט דער מיינונג, דאָס רוז־וועלט איז אין האַרצען געגען יוהז'ן, ווייל ער וויים דאָס אויב יוהז ווערט האַיאָר ערוועהלט, האָט ער, רוזוועלט, קיין טשאַנז ניט צו לויפען פאַר פּרעזידענט אין פיער יאָהר אַרום. ווען יוהז וועט אָבער געשלאָגען ווערען, וועט די רע־פּובליקאַנישע פּאַרטיי קיין אַנדער ברירה ניט

האָבען ווי אַוועקצושטעלען איהם, רוזוועלט'ן, אַלס איהר קאַנדידאַט אין 1920.

ווי די מעשה איז, די דייטשען קימערען זיך אַבסאָלוט גאָר ניט פאַר רוזוועלט'ס העצעריי. יוהז האָט זיי פערזיכערט, דאָס אין פאַל ער וועט ערוועהלט ווערען, וועט רוזוועלט ניט אַפּאָינטעט ווערען אין זיין קאַבינעט. און די דייטשען גלויבען אַלעס, וואָס יוהז זאָגט זיי.

אָט דאָס איז פילייכט דאָס מערקווירדיגסטע אין דער גאַנצער ערשיינונג: מיר מיינען דאָס, וואָס די דייטשען האָבען אַזאַ צוטרויען צו אַל־לעס וואָס יוהז זאָגט. די רעפּובליקאַנישע פּאַר־טיי איז מעהר פאַר די עלליים, ווי די דעמאָ־קראַטישע. זי ווערט קאָנטראָלירט פון וואָלל סטריט אַ סך מעהר ווי די דעמאָקראַטישע. איי־נער פון איהרע אמת'ע פיהרער איז רוט, און רוט איז אַן אויסגעשפּראָכענער אָנהענגער פון ענג־לאַנד אין אַלע אינטערנאַציאָנאַלע פראַגען. הינ־טער דער פּאַרטיי שטעהען אַזוינע פּערזאָנען ווי מאָרגאַן, בייקער, וואַנדערליפּ, די וויכטיגסטע באַנקירען פון לאַנד, וועלכע האָבען ענגלאַנד גע־באָרגט הינדערטע מיליאָנען. די גאַנצע ביזנעס פון לאַנד, ווידער, די גאַנצע פּראָספּעריטי, איז געבויט אויף די מלחמה־אינטערעסען פון די על־ליים. ווי אַזוי קען מען זיך פאָרשטעלען, דאָס יוהז וועט ענדערען די איצטיגע פּאָליסי און וועט זיך איינרייסען, אָדער בעסער געזאָגט אין גאַנצען אָפּברעכען מיט די עלליים?

ווארום מען מוז וויסען זיין, דאָס ענגלאַנד וועט בשום אופן ניט נאָכגעבען די אַמעריקאַנער פאָדערונג וועגען דער בלאָקאַדע. פאַר ענגלאַנד איז די בלאָקאַדע וויכטיגער ווי אַלע אַנדערע זאַ־כען, אויף איהר לייגט זי איהר גאַנצע האָפנונג, די מלחמה צו געווינען. ווען זי זאָל די בלאָ־קאַדע אויפגעבען, דאַן האָט זי די מלחמה פער־לאָרען. בעת די שטימונג אין דיעזען לאַנד איז שטאַרק פאַר די עלליים, בעת די אינטערעסען פון די גרויסע ביזנעס לייט זיינען אַזוי ענג פערבונ־דען מיט דעם ערפאָלג פון די עלליים, איז אונ־מעגליך זיך פאָרצושטעלען, אַז אונטער אַזוינע אומשטענדען וועט זיך אַ פּרעזידענט, און נאָך אַ רעפּובליקאַנישער פּרעזידענט, וואַגען צו העל־פען, אַז די עלליים זאָלען די מלחמה פערלירען.

מיר ווייסען ניט, ווי ווייט ערנסט יוהז איז מיט זיינע פערשפּרעכונגען; אָבער אַז ער וועט זיינע פערשפּרעכונגען ניט האַלטען, אין פאַל ער וועט ערוועהלט ווערען, איז ביי אונז דער מינדעסטער צווייפעל ניטאָ. ווען אַזאַ מעגליכ־קייט וואָלט נאָר עקזיסטירט, וואָלט וואָלל סטריט ניט געשטאַנען אַזוי פעסט און אַזוי איינינ פאַר יהו'ן.

די בעוועגונג גופא פון די דייטשען זיך צו פעראייניגען פאַר אַ קאַנדידאַט וועלכער פער־שפּרעכט זייער פאַטערלאַנד צו העלפען, האָט אַרויסגערופען הייסע און גיפטיגע פערדאַמונג ביי די היגע פּאַטריאָטען. רוזוועלט האָט געמאַכט דעם אָנפאַנג און ווילסאָן האָט איהם נאָכגע־טאַנצט. אויפ'ן פאָלק אין אַלגעמיין האָט עס אַ קליינע ווירקונג געמאַכט. ערשטענס, איז די בעוועגונג ניט אַזאַ שטאַרקע, זי איז אין גאַנצען בעגרענעצט צו די דייטשען וואָס זיינען געבאָ־רען געוואָרען אין דייטשלאַנד און עסטרייך, די קינדער פון דיעזע עלטערן זיינען כמעט ווי ניט אָנגעריהרט געוואָרען פון איהר. דער געשריי פון די פּאַטריאָטען, אַלזאָ, אַז דאָס קען פיהרען דער־צו אַז אַמעריקאַ זאָל צושפּאָלטען ווערען אין קליינע נאַציאָנאַליטעטען, ווי עסטרייך־אונגארן. איז איינפאַך לעכערליך. וואָס די אורזאַך זאָל ניט זיין, אַ פאַקט איז, דאָס דער צווייטער, און ווער רעדט דער דריטער דור פון היגע געבאָרענע זיינען אַמעריקאַנער אין פולען זינען פון וואָרט.

דאָך וועט דיעזע בעוועגונג קיין גוטעס ניט ברייגגען דיזען לאַנד. דאָס וועט געוויס ווער־קען אַז די איראָפּעאישע רעגירונגען זאָלען אין דער צוקונפט טרייען האַלטען זייערע עמיגראַנ־טען מעהר צוגעבונדען צו זייער פאַטערלאַנד. זיי וועלען אַראָבנעהמען אַ ביישפּיעל פון דייטש־לאַנד. זיי וועלען זאָגען: „זעהט וואָס פאַר נו־צען די אַמעריקאַנער דייטשען האָבען געבראַכט דייטשלאַנד אין דער מלחמה. פאַרוואָס איז עס אַזוי, ווייל דייטשלאַנד האָט זיי געהאַלטען צו־געבונדען צו זיך. מיר דאַרפען עס אויך טהאָן." עס פערשטעהט זיך, אַז אויב דאָס וועט געשעהען, וועט דיזעס לאַנד דערפון שטאַרק ליידען.

און אויב עס איז ווירקליך פאַראַן אַ וועלכע־עס־איז האַפּט אין דער טענה פון די רעפּובליקאַ־נער, דאָס ווילסאָן האָט געגעבען אַמעריקאַ אַ שלעכטע רעפּוטאַציע אין איראָפּאַ, דאַן האָבען זיי אין דיזער הינזיכט פיעל מעהר געזינדיגט. זיי זיינען געווען די ערשטע וואָס האָבען עס מעגליך געמאַכט, אַז פּאַטריאָטיזמוס פאַר אַ פרעמדען לאַנד זאָל ווערען די הויפּט־אישו פון אַ פּרע־זידענטען־קאַמפּיין, און אַז עס זאָלען זיך דאָ אָר־גאַניזירען בעוועגונגען פון אויסלענדישע פּאַט־ריאָטען, וועלכע זאָלען אויסאיבען אַ מעגליכען איינפלוס אויף די וויכטיגסטע וואַהלען פון לאַנד. אויב דאָס וואָרט „פּרעסטיזש" האָט ווירקליך אַ בעדייטונג אין אינטערנאַציאָנאַלע פּאָליטיק, דאַן זיינען די רעפּובליקאַנער פיעל מעהר פערענט־וואָרטליך דאַפיר, וואָס דיזעס לאַנד האָט האַיאָהר פיעל פון איהר פּרעסטיזש אַלס אַן איינהייטלי־כעס, פעסט־צונויפגעבונדענעס פאָלק פערלאָרען.

| ל. בודין | # ווילסאָן, סיבורי און קאָ. | זייער ראַדיקאַליזם און אַרבייטער־פריינדליכקייט |
|---|---|---|

דער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון דעם האיאָהריגען קאַמפּיין איז די אויסערגעוועהנליכע אָנשטרענגונג פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי צו פאַנגען די אַרבייטער שטימען. די ליעבע, וואָס די קאַפּיטאַליסטישע פּאַרטייען פון דיעזען לאַנד צייגען אַרויס צום אַרבייטער אין צייט פון „עלעקשאָן" (וואַהלען), איז געווים קיין נייעס ניט. שוין פון יאָהרען און יאָהרען איז איינגעפיהרט, אַז יעדע פון די צוויי „גרויסע" פּאָליטישע פּאַרטייען האָט זיך איהר צוגעשטוקעוועטען „אַרבייטער־צוזאַץ", און מיט דיעזען צוזאַץ בעווייזט זי עס פאַר די אַרבייטער פון לאַנד די גרויסע פריינדשאַפט, וואָס זי פיהלט צום אַרבייטער קלאַס, און די גרויסע ישועות, וואָס די אַרבייטער קענען ערוואַרטען, אויב זיי וועלען שטימען פאַר איהרע קאַנדידאַטען.

נאָר אין דעם קאַמפּיין פון היינטיגען יאָהר זיינען די אָנשטרענגונגען פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי אין בעצוג צום אַרבייטער־קלאַס גאָר ניט פון דיעזען געוועהנליכען סאָרט, — זיי האָבען ווייט אַריבערגעשטיגען אַלץ, וואָס מען האָט ביז איצט געזעהן.

קודם כל וואַרפט זיך אין די אויגען דער פאַקט, וואָס דער „אַרבייטער"־צוזאַץ פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי בעשטעהט היינטיגען יאָהר ניט איינפאַך פון אַ צאָהל אַרבייטער־פיהרער — ווי מען פלעגט זיך נוהג זיין אין די פריהעריגע צייטען — נאָר טאַקע פון דער גאַנצער אָפיציעלער פערטרעטערשאַפט פון דער אָרגאַניזירטער אַרבייטער בעוועגונג אין דיעזען לאַנד, אויף וויפיעל דיעזע פערטרעטערשאַפט ווערט פאַרגעשטעלט דורך דער „אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר". דיעזע נייע איינפיהרונג אין די בעציהונגען צווישען „אַרבייט" און „פּאָליטיק" עקזיסטירט שוין פון יאָהר 1912, ווען עס האָט זיך אויסגעבילדעט דער ווילסאָן־גאָמפּערס־פערבאַנד. נאָר אין יענעם קאַמפּיין איז די פערבינדונג פון דער יוניאָן־בעוועגונג מיט דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי אין קיין פאַל ניט געווען אַזוי פאַלשטענדיג, ווי היינטיגען יאָהר; און דערצו האָט זי דעמאָלט ניט געשפּיעלט אַזאַ וויכטיגע ראָלע, ווי זי שפּיעלט אין די איצטיגע וואַהלען.

די גרויסע ראָלע, וואָס די אָפיציעלע „אַרבייטערשאַפט" שפּיעלט איצט אַלס שטאַרקער הילפס־מיטעל פאַר דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי אין איצטיגען קאַמפּיין, נעהמט זיך פון צוויי אורזאַכען: ערשטענס, דער אונטערגאַנג פון דער פּראָגרעסיווער פּאַרטיי, און צווייטענס, די אייראָפּעאישע מלחמה.

אין 1912, ווען אין פעלד איז געשטאַנען די פּראָגרעסיווע פּאַרטיי און האָט צושפּאָלטען די רעפּובליקאַנער שטימען, איז מר. ווילסאָן'ס ערוועהלונג געווען פאַקטיש געזיכערט. דעריבער האָט מר. ווילסאָן ניט געהאַט קיין שום חשק צו געבען אירגענד וועלכע בעדייטענדע הנחות צו זיינע „אַרבייטער"־אונטערשטיצער, און עס איז אויך ניט געווען נויטיג קיינע שטאַרקע אָנגשטרענגונג פון זייער זייט. איצט, ווען די „פּראָגרעסיווס" האָבען זיך ווידער פעראייניגט מיט די רעפּובליקאַנער, איז ווילסאָן'ס ווידער־ערוועהלונג שוין געוואָרען זעהר צווייפעלהאַפט. אַזוי ווי אין פעלד שטעהען איצט בלויז צוויי פּאַרטייען, און דערצו איז ניטאָ קיין גרויסע „אישו", וואָס זאָל געבען איינער פון זיי די געזיכערטע שטיצע פון אַ גרויסען קלאַס פון אונזער בעפעלקערונג, איז דעריבער די פערזענליכע „אישו" צווישען יוהז און ווילסאָן געוואָרען מעהר ניט ווי אַ זאַך פון לאָקאַלע פּאָליטיק, אינדיווידועלער און גרופּען־אינטערעסען און פערזענליכען פאָרצוג.

די אַהטע שראָג־ווערטער פון אונזערע פּרעזידענטען־קאַמפּיינס זינט 1896, — „וואָלל סטריט", „געלד מאַכט", „רעאַקציאָנער", „פּראָגרעסיסט", „ראַדיקאַל", „אַגיטאַטאָר", „דעמאָגאָג", א. ז. וו., א. ז. וו., — האָבען פערלאָרען יעדע בעדייטונג, און אונזער הערשענדער קלאַס קוקט גלייכגילטיג אויף דעם איצטיגען קאַמפּיין און זיינע מעגליכע רעזולטאַטען. אַזאַ טיפּישער וואָרט־פיהרער פון דעם אינטעליגענטען טייל פון קאַפּיטאַליסטישען קלאַס, ווי די „ניו יאָרק איווענינג פּאָסט" האָט, נאָכדעם ווי די נאָמינאַציאָנען זיינען געמאַכט געוואָרען, אָפען ערקלערט, אַז זי ווייס ניט וואָס צו ראַטען איהרע לעזער אין דער פראַגע פאַר וועמען זיי זאָלען שטימען. וויבאַלד עס „לויפען" אַזעלכע צוויי „גוטע מענשען", ווי מר. יוהז און מר. ווילסאָן, — איז שוין „פאַר'ן לאַנד" — ד. ה. פאַר דעם גאַנצען קאַפּיטאַליסטישען קלאַס — קיין אונטערשייד ווער פון זיי וועט ערוועהלט ווערען.

זעלבסטפערשטענדליך, אַז פאַר מר. ווילסאָן און פאַר די פּאָליטישענס פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי מאַכט דאָס שוין גאָר אַ גרויסען אונטערשייד. און אָט דאָ קומט די צווייטע אורזאַכע: די אייראָפּעאישע מלחמה. מר. ווילסאָן'ס אַנטי־דייטשע, אָדער לפּנים אַנטי־דייטשע. שטעלונג אין דער סובמאַרין פראַגע האָט אָבגעשטויסען פון איהם די דייטש־אַמעריקאַנער און אַלע אַנדערע עלעמענטען מיט פּראָ־דייטשע סימפּאַטהיען, ווי די פּראָפעסיאָנעלע אירלענדער און די מעהרסטע אידען. אין אַ קאַמפּיין אָהן וויכטיגע אַלגעמיינע „אישוס", האָבען אַזעלכע

גרופּען־אישוס אָדער גרופּען־אינטערעסען לייכט געקענט אַריבערציהען דעם וואָג־שאָל צו גונסטען מר. יוהז. מר. ווילסאָן האָט דעריבער געמוזט עפּעס טהאָן צו פערריכטען דעם שאָדען וואָס ער האָט פּעראורזאַכט מיט זיין סובמאַרין פּאָליטיק.

די בעשטימונג פון מר. בראַנדייס אַלס מיט־גליעד פון סוּפּרים קאורט האָט געזאָלט אונטער־קויפען די אידישע וואוטערס. אָבער די דייטש־אַמעריקאַנער און מאַנכע פּראָפעסיאָנעלע איר־לענדער האָבען זיך ניט געלאָזט איבערבעטען. מען האָט געמוזט געפינען אַן אַנדער פאַקטאָר, וואָס זאָל אַריבערוועגען אָט דיעזע וויכטיגע עובדענטען. אָט דערפון נעהמט זיך די אויסער־געוועהנליכע אָנשטרענגונג צו בעקומען די אַר־בייטער שטימען. די גאָמפּערס טרייד יוניאָן מאַשין איז פערברייטערט און פערגרעסערט גע־וואָרען און האָט גענומען אַרבייטען „אָווערטיים". אויסער דעם האָבען פיבעריש גענומען אַרבייטען נאָך אַלערליי „אונאבהענגיגע", „אַרבייטער" און „ראַדיקאַלע" אָרגאַניזאַציאָנען כדי צו פאַנגען יענע אַרבייטער און זייערע פריינד וואָס קומען ניט אין בעריהרונג מיט דער געוועהנליכער גאָמ־פּערס מאַשין.

צו אונזער גרענצלאָזער שאַנד מוז געזאָגט ווערען, דאָס דעם ווילסאָן־גאָמפּערס פערבאַנד האָט געלונגען צו בעקומען די שטיצע ניט נור פון א מאַסע האַלב־געבאַקענע „ראַדיקאַלען", נאָר אויך פון איניגע סאָציאַליסטען. „מאָטהער דזשאָונס" אַרבייט פאַר ווילסאָן'ען, און צוזאַמען מיט איהר אַרבייט אַן אָנצאָהל פון קלענערע טהוער אין דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג.

און, וואָס איז נאָך מעהר צו בעדויערן, די מעהרסטע אָפיציעלע וואָרט־פיהרער פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי אַליין זיינען געפאַנגען געוואָרען אין נעץ און פיהרען דעם קאַמפּיין גע־גען ווילסאָן'ען ניט פון גאַנצען האַרצען. עס שיינט, דאָס דער פערבאַנד פון מר. ווילסאָן מיט די אָפיציעלע פיהרער פון דער אָרגאַניזירטער אַרבייטערשאַפט האַלט זיי אַזוי אין דער מורא, דאָס זיי וואַגען ניט צו בעהאַנדלען מר. ווילסאָן אַזוי ווי זיי בעציהען זיך צו מר. יוהז. אַז מר. ווילסאָן שטעהט אונגעהויער העכער פון מר. יוהז, ווערט אָנגענומען ווי אַן אַקסיאָם, ווי אַ זאַך וואָס מען דאַרף גאָר ניט דערווייזען, און מר. ווילסאָן ווערט בעהאַנדעלט ווי אַ פריינד וואָס האָט בלויז פערפעהלט צו ערפיהלען אונזערע ערוואַרטונגען. די אַרגומענ־טען געגען ווילסאָן'ען זיינען אונגעפעהר פאָל־גענדע: געוויס איז מר. ווילסאָן אַ „גוד מען"; געוויס שטעהט ער העכער איידער מר. יוהז; געוויס איז מר. ווילסאָן פיעל גרעסער פון יעדען מאַן וואָס איז ווען עס אַז געווען פאַר איהם אין ווייסען הויז; געוויס האָט מר. ווילסאָן אויפגע־טהאָן גרויסע זאַכען פאַר די אַרבייטער פון דיזען לאַנד אין דער צייט וואָס ער איז געווען פּרעזי־דענט. און דאָך קענען ניט די סאָציאַליסטען, און די אַרבייטער דאַרפען ניט, שטימען פאַר מר. ווילסאָן, ווייל מר. ווילסאָן ענטשפּרעכט ניט אונזער אידעאַל פון אַ קאַנדידאַט פאַר פּרעזי־דענט, וועלכען סאָציאַליסטען און קאַפּאַבענע־וואוסטע אַרבייטער קענען שטיצען. ער איז שענדליך דורכגעפאַלען אין דער מיליטערישער פראַגע, און בכלל איז ער ניט אַזאַ הייסער פאָר־שטעהער פון ראַדיקאַליזם ווי עס איז, צום ביי־שפּיעל, אַלאַן ל. בענסאָן. אויסערדעם איז ער אין איין פּאַרטיי מיט טהאָמאַס פּ. רייען, אוי־גוסט בעבאָאָל און אַנדערע שלעכטע קאַפּיטאַ־ליסטען, אַנשטאַט צו זיין אַ מיטגליעד פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי.

אין שטאַאַט נויאָרק זיינען מיר נאָך דערצו געבענשט מיט אַ „ראַדיקאַלען" קאַנדידאַט פאַר גאַווערנאָר, וואָס שטעהט אויף איין טיקעט מיט מר. ווילסאָן, — מר. סעמיועל סיבורי, קאַנדי־דאַט פאַר גאָווערנאָר פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, מיט דעם חסד פון מר. טשאַרלז פּ. מוירפי און אַנדערע פיהרער פון יענער וועלט־בעריהמטער ראַדיקאַלער פּאָליטישער אָרגאַניזאַ־ציאָן, וועלכע מען רופט טעמעני האָל. דערפאַר האָבען מיר דאָ אין ניו יאָרק פיעלע ווילסאָן־סיבורי פערבאַנדען, וואָס ווערען אָנגעפיהרט פון פּערזאָנען, וועלכע זיינען טהעטיג אין דער ראַ־דיקאַלער און אַרבייטער בעוועגונגען, און האָבען נאָך אַ צו־מישונג פון סאָציאַליסטען, האַלבע סאָ־ציאַליסטען און כמעט סאָציאַליסטען פון אַלע מינים און מדרגות. און עס מערקט זיך אין אונזערע קרייזען אַ טענדענץ אָנצונעהמען צו מר. סיבורי דיזעלבע „פריינדליך־נייטראַלע" אָדער „פריינדליך־קריגערישע" שטעלונג, וועלכע איז אָנגענומען געוואָרען בנוגע צו מר. ווילסאָן.

אין מיינע אויגען איז אַזאַ שטעלונג העכסט אונגאַטירליך; זי איז פול מיט די גרעסטע גע־פאַהרען פאַר דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג, און וועט בריינגען אונגרזעצליכען שאַדען דעם אַרבייטער־קלאַס פון דיזען לאַנד. פאַר די, וואָס געפינען זיך ניט אונטער דעם היפּנאָטישען איינפלוס פון דער מאַשין פון דער „אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר" און פון גאָמפּערס פּרעס ביוראָ, זיינען מר. ווילסאָן און מר. יוהז — פון שטאַנדפּונקט פון אַרבייטערקלאַס — אַבסאָ־לוט גלייך. און ווירקליך, חוץ אַ געוויסען אונ־טערשיעד אין טעמפּעראַמענט און געוויסע מאָ־ראַלישע שטריכען, מיט וועלכע זיי אונטערשיי־דען זיך איינער פון צווייטען, זיינען די צוויי מענשען פּונקט אַזוי עהנליך איינער צום אַנדערן ווי צוויי טראָפּען וואַסער.

מר. יוהז איז נאָכדענקענד און קאַלט ווי אַן אייזבערג, ווערענד מר. ווילסאָן איז זעהר לעבהאַפט און טהעטיג. מר. יוהז איז אַ מענש פון שטרענגער פערזענליכער עהרליכקייט, לויט זיינע קאַפּיטאַליסטישע אַנשויאונגען, און בעזיצט אַ הויך־ענטוויקעלטען פּוריטאַנישען געוויסען; ווערענד מר. ווילסאָן שטעלט זיין פערזענליכע

אמביציאָן איבער אַלץ, פערגעסט לייכט היינט וואָס נאָך נעכטען האָט ער געהאַלטען פאַר אַ גרויסען פרינציפּ און, ווי עס שיינט, האָט ער ניט קיין געוויסענסביסע אפילו ווען ער בענוצט די ערגסטע פּאָליטישע מעטאָדען. פאַר מר. יוהז איז שטאַאַטסמאַנשאַפט אַ רעזולטאַט פון פערזענליכער אויסגעהאַלטענקייט, וועהרענד מר. ווילסאָן'ס פּאָליטישע קאַריערע איז געווען אַ לאַנגע רייה פון צווייַדייטיגע האַנדלונגען.

זיין שטעלונג צו דייטשלאַנד און צו די דייטש־אַמעריקאַנער שטימען איז אַ גוטער ביי־שפּיעל. כדי צו נושאַ־חן זיין ביי די דזשינגאָס און שאָווינסטען פון דיעזען לאַנד, האָט ער מיט אַזאַ ליאַרעם געפאָכט מיט'ן שווערד אין זיינע בעריהמטע „נאָטען" צו דייטשלאַנד, דאָס עס האָט אויסגעוויזען, אַז מיר זיינען אויף'ן שוועל פון מלחמה מיט יענעם לאַנד; און אין דערזעלבער צייט האָט ער אין געהיים געלאָזט וויסען דער דייטשער רעגיערונג דורך מר. ברייען און דר. דומבאַ, דעם געוועזענעם עסטרייך־אונ־גאַרישען אַמבאַסאַדאָר, דאָס יענע נאָטען זיינען געמיינט בלויז פאַר דעם אייגענעם געברויך אין דער היים. און וועהרענד ער האָט עפענטליך אָבגעשטויסען מיט פעראַכטונג די דייטש־אַמע־ריקאַנישע שטימען אין זיין סענסאַציאָנעלער טעלעגראַמע צו מר. אַ'לירי, האָט ער אין דער זעלבער צייט געפיהרט געהיימע פערהאַנדלונגען מיט מר. ווערעק, מר. רידער און אַנדערע פּראָ־פעסיאָנערע דייטש־אַמעריקאַנער צו בעקומען די זעלביגע שטימען.

דאָס זיינען די פערזענליכע כאַראַקטער־־ שטריכען, וואָס אונטערשיידען די צוויי מענשען. אין אַ פּאָליטישען זין אָבער איז ניטאָ צווישען זיי קיין שום חילוק. ביידע בעלאַנגען צו דער־זעלבער געדאַנקען־שולע אין אַמעריקאַנער פּאָ־ליטיק, ניט קוקענדיג אויף זייערע פערשיעדענע פּאָליטישע פערבינדונגען. דאָס, וואָס איינער בעלאַנגט צו דער רעפּובליקאַנישער פּאַרטיי און דער צווייטער — צו דער דעמאָקראַטישער, איז בלויז צו פערדאַנקען דעם פאַקט, וואָס איינער איז געבאָרען געוואָרען אין דער נאָרד און דער צווייטער אין זיד. ביידע זיינען טיפּישע אַמעריקאַנער קאָנסערוואַטיוען. ביידע זיינען לעגאַליסטיש אין זייערע פּאָליטישע בעגריפען. אין דעם איז מר. יוהז מעהר טעכניש, ווייל מר. ווילסאָן האָט צוגעמישט היסטאָרישען שטודיום צום שטודיום פון יוריספּרודענץ. דער קאָנסער־וואַטיזם פון מר. יוהז איז דעריבער אַביסעל מעהר אויסגעהאַלטען אין איינצעלהייטען. פון דער צווייטער זייט האָט מר. ווילסאָן בעקומען אַ מעהר אַריסטאָקראַטישע ערציהונג און ער האָט אַריינגעזאַפּט אין זיין בלוט די נאַטירליכע רע־אַקציאָנערע נייגונגען פון אַ „סאַוטהערן דזשענ־טעלמאַן", ווי מען קען זעהן פון זיין „געשיכטע פון דעם אַמעריקאַנער פאָלק" און פון אַזעלכע טיראַדען געגען די מאָדערנע לעבענס־פאָרמען, ווי זיין בעריהמטער אָנפאַל אויף דעם טרייד־יוניאָניזם אין זיין רעדע צו די גראַדואירטע פון פּרינסטאָן אוניווערזיטעט אין 1909. דאָס זיי־נען אָבער אַלץ איינצעלהייטען וואָס וועגען אַרי־בער איינס דאָס אַנדערע און זיינען ניט גענוג וויכטיג צו ענטשיידען ווער עס איז בעסער: וויל־סאָן אָדער יוהז. בעצם זיינען ביידע פּערזאָנען גלייך.

אָבער וואָס איז מכח זייערע „רעקאָרדס", בעזונדערס מר. ווילסאָן'ס רעקאָרד פון אַרביי־טער געזעצגעבונג, וועגען וועלכען מיר הערען איצט אַזוי פיעל?

יע, מר. ווילסאָן האָט אָהן צווייפעל אַ רע־קאָרד — אַ גרויסען רעקאָרד פיר פאַלשע פּרעטענזיעס, אויף וויפיעל דאָס איז נוגע דעם אַרבייטער קלאַס. אין די פאָלגענדע צייַלען וועל איך בעריהרען די הויפּט־פּונקטען פון דעם ווילסאָן־יוהז רעקאָרד, וואָס ווערט בענוצט אין איצטיגען קאַמפּיין, און וועל אויך זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען אונזער אייגענעם „בעליעבטען" מר. סעמיועל סיבורי.

## דער שווינדעל פון דעם קלייטאָן ביל.

דער אַפּיעל צו די אַרבייטער פון דיעזען לאַנד צו שטימען פאַר מר. ווילסאָן איז באַזירט קודם־כל אויף דעם קלעיטאָן ביל. די אַרבייטער־פיהרער, וואָס אַגיטירען פאַר מר. ווילסאָן, רע־דענדיג וועגען די גרויסקייטען פון דעם ביל און פון די טובות, וואָס וועלען פון איהם אַרויסקומען פאַר די אַרבייטער, רופען איהם אָן: דער „טשאַר־טער פון פרייהייטען", דער „ביל אָוו רייטס", די „מאַגנאַ טשאַרטאַ" פון די אַרבייטער. אין דער ווירקליכקייט וואָלט דער פּאַסענדסטער נאָמען פאַר דיזען ביל געווען: „דער ערשטער־נענדסטער שווינדעל פון אונזער צייט".

אום אַריינצונאַרען די אַרבייטער פון דיעזען לאַנד אין פאַלשען גלויבען, אַז דיעזער ביל איז ווירקליך פאַר זיי אַ גרויסע זאַך, דערצעהלט מען זיי, דאָס דער ביל לעגאַליזירט דעם אינדיראַקטען (סעקונדאַרען) באַיקאָט און וועט אין דער צוקונפט אונ־מעגליך מאַכען אַזעלכע שענדליכע פערפאָלגונגען ווי דער פּראָצעס פון די דענבורי־העטערס און אַנדערע אַזעלכע פּראָצעסען אין וועלכע די אָר־גאַניזירטע אַרבייטער פון דיעזען לאַנד ווערען געקרייציגט אויף דעם קרייץ פון זילבער און גאָלד. מען זאָגט זיי אויך דאָס דיעזער ביל לעגאַליזירט נאָך אַ סך אַנדערע זאַכען, וועלכע זיינען געווען אונלעגאַל — פאַר די אַרבייטער־ איידער דער זאָגענאַנטער „ביל פון פרייהייטען" איז דורכגעפיהרט געוואָרען.

דאָס אַלץ איז ריינער ליגען און שווינדעל. דער קלעיטאָן ביל לעגאַליזירט ניט דעם אינדיראַקטען באַי־

קאָט. ער לעגאַליזירט איי־
גענטליך אַבסאָלוט גאָר ניט
וואָס איז נאָך פון פריהער
יט געווען לעגאַל. די אַלע
זאַכען וואָס דער קלעיטאָן ביל זאָל האָבען לע־
גאַליזירט זיינען געווען לעגאַל איידער ער איז
דורכגעפיהרט געוואָרען, און די זאַכען וואָס זיי־
נען פון פריהער געווען אונלעגאַל — ווי דער
סעקונדערער באָיקאָט, — זיינען נאָך
אַלץ אונלעגאַל. די גאַנצע געשיכטע
איז ניט מעהר ווי אַן איינבאַל צו מאַכען גלוי־
בען די אַרבייטער, וואָס זיינען ניט בעקאַנט מיט
געזעץ אַנגעלעגענהייטען און יורידישער טערמי־
נאָלאָגיע, אַז זיי בעקומען עפּעס, ווען זיי בע־
קומען אַבסאָלוט גאָר ניט. די גאַנצע „לעגאַלי־
זאַציאָן" פון דעם קלעיטאָן ביל האָט פאַר די
אַרבייטער פון דיעזען לאַנד פונקט אַזאַ ווערטה,
ווי ווען דער קאָנגרעס זאָל דורכפיהרען אַ געזעץ
וואָס ערקלערט אויסדריקליך, אַז די אַרבייטער
האָבען פולע רעכט צו טראָגען שטרוי היט אום
זומער.

יעדער איינער, וואָס צווייפעלט אין דעם,
קען זיך אַליין איבערצייגען, לייענענדיג דעם
קאָנגרעשאָנאַל רעקאָרד פאַר די טעג ווען דער
קלעיטאָן ביל איז דיסקוטירט געוואָרען, בעזונ־
דערס דעם רעקאָרד פון דעם 2טען יוני, 1914.

יענעם טאָג האָט טשערמאַן וועב, פון
דער „האוז דזשודישיערי קאָמיטע", וועלכע האָט
געזעהן דורכצופיהרען דיעזען ביל אין רעפּרע־
זענטאַנטען־הויז און האָט פערטראָטען די וויל־
סאָן־אַדמיניסטראַציאָן אין דיעזער אַנגעלעגענ־
הייט, אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג וועגען דער ווייר־
קונג פון דעם ביל אויף דער געזעצליכער לאַגע
פון אַרבייט און אויך וועגען דעם — וואָס דער
ביל וועט אויפטהאָן און וואָס ער וועט ניט קע־
נען אויפטהאָן, ווען ער וועט דורכגעפיהרט וועד־
רען. קודם כל האָט מר. וועבב ערקלערט, אַז
דער קלעיטאָן ביל לעגאַליזירט ניט דעם אונדירעקטען
באָיקאָט — דער איינציגער פאָרט באָיקאָט,
וועלכער איז געווען אונלעגאַל — און אַז
דיעזער ביל האָט גאָר קיינמאָל ניט געהאַט אין
זינען אַזאַ זאַך. און כדי אונטערצושטרייכען
נאָך שטאַרקער דיעזען פונקט, האָט מר. וועבב
ערקלערט, אַז „אויב דער ביל וואָלט טאַקע גע־
האַט אַ כונה צו לעגאַליזירען דעם אונדירעקטען
באָיקאָט, וואָלט זיך ניט געפינען אין רעפּרע־
זענטאַנטען הויז קיין איינציגער מאַן, וואָס וואָלט פאַר איהם גע־
שטיטט".

נאָך אַזאַ אויטאָריטעטער ערקלערונג וועגען
דער בעדייטונגסלאָזיגקייט און ווערטהלאָזיגקייט
פון דעם ביל, האָט דאָס „הויז" נאַטירליך זיך
באַלד גענומען דורכצופיהרען איהם אָהן שום
געגנערשאַפט.

## דער שווינדעל פון דעם אַכט־שטונדען געזעץ.

נאָך דעם קלעיטאָן ביל, ווייזען די ווילסאָן
אונטערשטיצער אָן אויף דעם אַכט־שטונדען טאָג
פאַר די באַהן־אַרבייטער ווי אויף אַ גרונד וואָ־
רום די אַרבייטער דאַרפען שטימען פאַר מר. וויל־
סאָן'ס ווידער־ערוועהונג. מר. ווילסאָן, זאָגען
זיי, האָט זיך ערקלערט פאַר אַן אַכט־שטונדיגען
אַרבייטס־טאָג. ער האָט געווירקט, אַז דער קאָנ־
גרעס זאָל אָננעהמען אַ געזעץ, וואָס גיט די באַהן־
אַרבייטער פון דיעזען לאַנד, אָדער ווענינסטענס
יענע אַרבייטער וואָס זיינען בעשעפטיגט ביי די
„אינטערסטייט אייזענבאַהנען" *) דעם אַכט־
שטונדיגען אַרבייטס־טאָג, און דיעזער געזעץ איז
בלויז דער ערשטער שריט צו דער איינפיהרונג
פון אַן אַכט־שטונדיגען אַרבייטס־טאָג פאַר אַלע
קלאַסען אַרבייטער.

דער אַרגומענט שיינט צו זיין איבערצייגענד.
מר. ווילסאָן וואָלט ווירקליך אויפגעטאָן אַ גרוי־
סע זאַך פאַר די אַרבייטער, אויב ער וואָלט
טאַקע געווירקט עס זאָל דורכגעפיהרט ווערען
אַ געזעץ וואָס גיט די אַרבייטער פון דיעזען לאַנד,
אָדער ווענינסטענס אַ בעדייטענדען טייל פון זיי,
אַ געזעצליכען אַכט־שטונדיגען אַרבייטס־טאָג.
אָבער אָט דער „אויב" האָט קיינמאָל ניט
פּאַסירט.

דער אמת איז, דאָס נאָך דעם קלעיטאָן ביל
איז דער זאָגענאַנטער אַכט־שטונדען געזעץ דער
גרעסטער שווינדעל וואָס איז בעגאַנגען געוואָ־
רען אויף'ן חשבון פון דעם אַרבייטער־קלאַס פון
דיעזען לאַנד אין אונזער צייט. אַלס אַן „אַכט־
שטונדען געזעץ" — און אַלס אַזעלכער ווערט
ער טאַקע אַרויסגעשטעלט פאַר דעם אַרבייטער
קלאַס — איז דאָס ריינער „100 פּראָצענט"
שווינדעל.

יעדערער, וואָס פערשטעהט ענגליש און וויל
זיך נעהמען די מיה איבערצולעזען דיעזען געזעץ,
קען זיך אין דעם אַליין איבערצייגען. דער געזעץ
זאָגט ניט, אַז די באַהן־אַרבייטער דאַר־
פען אַרבייטען אַכט שטונדען אַ טאָג און ניט
מעהר. ער זאָגט אייגענטליך קיין זאַך ניט וועד־
גען דעם, ווי לאַנג די באַהן־אַרבייטער דאַרפען
אַרבייטען. ער האָט אַבסאָלוט גאָר
ניט צו טהאָן מיט דער צאָהל
שטונדען, וואָס באַהן אַרביי־
טער מעגען אָדער דאַרפען
אַרבייטען. ער קען בשום אופן ניט האָ־
בען קיין ווירקונג אויף דער פערקירצונג פון זיי־
ערע אַרבייטס־שטונדען. ווי לאַנג דער אַרבייטס־
טאָג איז געווען פאַר דער איינפיהרונג פון געזעץ,
אַזוי לאַנג וועט ער בלייבען אויך נאָכדעם, ווי
דער געזעץ וועט אַריינגעהן אין קראַפט. און

*) די באַהן־לייניען, וואָס ציהען זיך איבער פערשיידענע סטייטס און זיינען אונטערגעוואָרפען דעם קאָנטראָל פון דער פעדעראַלער רעגירונג.

ניט ווייל דאָס אָנגענומענע געזעץ וועט ניט דורכגעפיהרט ווערען, נאָר ווייל עס איז ניטאָ וואָס דורכצופיהרען. דאָס געזעץ הויבט אפילו ניט אָן פאַרצושרייבען אירגענד וועלכע שטונדען, און אויב די ווילסאָן־פרייגד דערצעהלען די אַרבייטער, אז דאָס געזעץ שרייבט יע פאַר אַרבייטס־שטונדען, טהוען זיי דאָס אין דער האָפנונג, דאָס די אַרבייטער וועלען קיינמאָל ניט נעהמען זיך די מיה איבערצולעזען דעם געזעץ.

וואָס דיעזער געזעץ בעצוועקט יע איינצופיהרען — איז דאָס, וואָס מען רופט א „נאָרמאַל אַרבייטסטאָג", ד. ה. א געזעצליכע מאָס פאַר א טאָג אַרבייט, אין בעצוג צו געצאָהלט, ווען דער אַרבייטער פערדינגט זיך אויף'ן טאָג. א „נאָרמאַל אַרבייטסטאָג" איז פונקט אזוי, ווי א „נאָרמאַלער יאָרד", ד. ה. די געזעצליך בעשטימטע לייגג פון א יאָרד, ווען מען פערקויפט לייגוועגד אויפ'ן יאָרד.

אזעלכע געזעצען זיינען לחלוטין ווערטלאָז, אויף וויפיעל דאָס איז נוגע די אַרבייטס־בעדינגונגען. אין דער ווירקליכקייט זיינען פאַראַן צעהנדליגער אזעלכע געזעצען אין די סטאַטוטען פון די בעזונדערע שטאַאַטען פון אונזער לאַנד, און דיעזע געזעצען ריהרען ניט אָן אויף דאָס מינדעסטע די בעדינגונגען און די לאָגע פון די אַרבייטער אין די בעטרעפענדע שטאַאַטען. אין אונזער אייגענעם שטאַאַט ניו יאָרק איז פאַראַן אַן אלגעמיינער אַכט־שטונדען געזעץ פון דעמזעלבען סאָרט. דאָס געזעץ עקזיסטירט שוין דאָ פיעלע יאָהרען, און קיינעם טשעפּעט ער גאָר ניט. ווענינע ווייסען וועגען אזעלכע עקזיסטירענדע געזעצען, און קיינער קימערט זיך ניט וועגען זיי, ווייל זיי האָבען ניט קיין שום בעדייטונג פאַר דעם אַרבייטער־קלאַס. ניט זיי פּרעטענדירען איינצושטעלען א ווירקליכען אַרבייטס־טאָג, און ניט זיי קענען ווירקען אויף די פערהעכערונג פון געצאָהלט. זיי קענען האָבען פונקט אזא ווירקונג אויף די ווידזשעס, ווי א „נאָרמאַל־יאָרד" האָט א ווירקונג אויף די פריי־זען פון לייוועגד.

## געדענקט דענבורי!

דער אפּיעל פון די ווילסאָן־אונטערשטיצער פאַר די שטימען פון די אַרבייטער פון דיעזען לאַנד איז פון דעסטוועגען ניט איינגאַנצען גערינדעט אויף מר. ווילסאָן'ס רעקאָרד. מר. יוהז'ס רעקאָרד ווערט אויך בענוצט, אָדער וועניגסטענס איין אינצידענט אין דער עפענטליכער קאַריערע פון מר. יוהז, — זיין בעטייליגונג אין דעם שענדליכען אורטייל אין דער בעריהמטער דענבורי העטטערס קיים.

אין די צייטונגען איז געווען בעריכטעט, דאָס ווען די דאַמען פון דעם יוהז סאָפרייזדזשספּעשעל האָבען ערלייכט שיקאַגאָ אויף זייער טור איבער'ן לאַנד אין די אינטערעסען פון מר. יוהז'ס קאַנדידאַטור, האָבען זיי אויף דער סטאַציאָן בעגעגענט א קאָמיטע פון אַרבייטער־מיידלאַך פון דער בעקאַנטער טרייד יוניאָניסטין, מיס גערטרוד באַרנום, בראש. די מיידלעך האָבען אויף זיך געהאַט בענדער מיט דעם אויפשריפט: „וואָס איז מכח די דענבורי העטערס קיים?" מיס באַרנום און די אַרבייטער־מיידלאַך פון דער קאָמיטע זיינען דאָרט ניט געווען אין די אינטערעסען פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, ווי מען וואָלט געקענט מיינען, נאָר אין די אינטערעסען פון מר. ווילסאָן, וועמעס קאַנדידאַטור זיי האָבען אויפגענומען, פונקט ווי דאָס האָבען געטהאָן פיעלע אַנדערע אזעלכע גוטע און ריינע נשמות, ווי מיס באַרנום.

און מיס באַרנום איז ניט די איינציגע פון די ווילסאָן־פריינד צו בענוצען זיך מיט דעם אורטייל אין דער דענבורי העטערס קיים אין די אינטערעסען פון מר. ווילסאָן. מר. יוהז קען גאָר ניט אַדרעסירען אַן אַרבייטער פערזאַמלונג און אימעצער זאָל איהם ניט שטעלען אין פערלעגענהייט מיט דער פראַגע: „און וואָס איז מכח דענבורי?" אַן־און־פאַר־זיך דאַרף אונז אזא פראַגע זיין זעהר ווילקאָמען. זי איז א צייכען, דאָס דער אַרבייטער־קלאַס אין דיעזען לאַנד הויבט אָן צו ענטוויקלען א פּאָליטישען זכרון, מיט וואָס מען דאַרף איהם גראַטולירען.

צום בעדויערען בענוצען זיך מיס באַרנום און אַנדערע אזעלכע פראַגע־שטעלער מיט דעם, וואָס די אַרבייטער געדיינקען אַלץ מעהר די עולות געגען זיי, ניט אויף דעם ריכטיגען אופן. זיי געברויכען די דענבורי העטערס קיים אַלס אַן ארגומענט פאַר מר. ווילסאָן, בעהויפּטענדיג אָדער אָננעהמענדיג אז דאָס איז א פלעק אויף מר. יוהז'ס רעקאָרד אַליין און אז מר. ווילסאָן און זיין פּאַרטיי קענען קיינמאָל ניט שולדיג זיין אין אזא מיאוסען טהאַט ווי יענער אורטייל, — אַן אורטייל, וועלכער האָט אויף'ן שענדליכסטען אופן אומגעקעהרט קאַפּויר דעם פעדעראַלען אַנטי־טראַסט געזעץ און מאַכט יעדע יוניאָן, וואָס פיהרט אָן א וויכטיגען סטרייק אָדער באָיקאָט, און אַלע איהרע מיטגליעדער, פעראַנטוואָרטליך צו די בעלי־בתים אויף דריי מאָל אזוי פיעל ווי־פיעל עס בעטרעפט דער שאַדען וואָס זיי זאָגען זיי האָבען געליטען דורך דעם סטרייק אָדער באָיקאָט.

דאָס דער אורטייל אין דעם פּראָצעס פון די העטטערס אין דענבורי איז איינער פון די שענדליכסטען וואָס זיינען ווען עס איז אַרויסגעבראַכט געוואָרען געגען די אַרבייטער פון דיעזען לאַנד, איז גאָר קיין צווייפעל ניט. אָבער די פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר יענעם אורטייל פאַלט ניט אויף מר. יוהז'ן אַליין. אזא פעראַנטוואָרטליכקייט ווערט געטיילט פון יעדען ריכטער וואָס איז געזעסען אין סופּרים קאורט פון די פערייניגטע שטאַאַטען פאַר די לעצטע צעהן יאָהר, פון יעדען פּרעזידענט וואָס האָט בעשטימט א

ריכטער צום סופּרים קאורט פאַר יענער צייט און פון ביידע „גרויסע" פּאַרטייען וועלכע די אַלע ריכטער און פּרעזידענטען האָבען פערטראָטען. דער דענבורי העטערס פּראָצעס איז דאָס געמיינשאַפטליכע פערברעכען פון דעם גאַנצען קאַפּיטאַליסטישען קלאַס פון לאַנד און פון די צוויי פּאַרטייען — די דעמאָקראַטישע און רעפּובליקאַנער פּאַרטייען. וואָס פאַר אַ חילוקים עס זיינען פאַראַן צווישען די צוויי פּאַרטייען אין אַנדערע ענינים, אין דיעזער אַנגעלעגענהייט עקזיסטירען ניט קיין מיינונגס פערשיידענהייטען צווישען זיי; און זייערע פאָרשטעהער אויף דער געריכטס־באַנק האָבען געאַרבייט פעראייניגט און אין האַרמאָניע, שולטער צו שולטער, צו ברענגען צום שענדליכען רעזולטאַט פון דער ענטשיידונג אין דעם פאַל פון די דענבורי העטערס.

דער פּראָצעס פון די העטערס פון דענבורי איז פאָרגעקומען פאַר דעם העכסטען געריכט פון די פעראייניגטע שטאַאטען מעהר ווי איינמאָל. צום ערשטען מאָל האָט זיך געהאַנדעלט וועגען אַ פּרינציפּיעלער פראַגע פון דעם געזעץ אין דיעזען פּראָצעס. די ערשטע ענטשיידונג, וועלכע האָט פערזיעגעלט דעם אורטייל פון די דענבורי העטערס און האָט פעסטגעשטעלט דעם רעכטליכען פּרינציפּ דאָס אַן אַרבייטסגעבער, וואָס האָט געליטען פון אַ סטרייק אָדער באָיקאָט, קען קלאָגען די יונאָן אַזוי גוט ווי איהרע מיטגליעדער אינדיווידועל אונטער די אַנטי־טראַסט געזעצען און בעקומען דריי מאָל אַזוי פיעל שאַדענערזעץ, איז אַרויסגעגעבען געוואָרען אין פעברואַר 1909. זי איז געשריבען געוואָרען פון הויפּט־ריכטער פוללער, אַ דעמאָקראַט, מיט דער פולער איינשטימונג פון אַלע זיינע קאָלעגען, דעמאָקראַטען און רעפּובליקאַנער צוגלייך. די לעצטע ענטשיידונג, וועלכע ווערט אַזוי אונערבאַרעמדיג דורכגעפיהרט געגען די אַרבייטער אין דענבורי, איז אַרויסגעגעבען געוואָרען אין יאַנואַר, 1915. זי איז געשריבען געוואָרען פון ריכטער האָלמז, אַ רעפּובליקאַנער, מיט דער צושטימונג פון הויפּט־ריכטער ווהייט, אַ דעמאָקראַט, און פון יעדען אַנדערן רעפּובליקאַנער און דעמאָקראַט אויף דער גערעכטסבאַנק. זעקס יאָהר טיילט אָב די ערשטע ענטשיידונג פון דער לעצטער, פיעלע ענדערונגען זיינען פאַר דער צייט פאָרגעקומען אין דעם פערסאָנאַל פון געריכט, סיי פון רעפּובליקאַנער, סיי פון דעמאָקראַטען. אָבער ניט די צייט און ניט די ענדערונגען אין פערסאָנאַל האָבען עפּעס געענדערט. דער קאַפּיטאַליסטישער קלאַס איז געבליבען דערזעלבער, און זיינע צוויי פּאָליטישע פּאַרטייען און זייערע פאָרשטעהער זיינען אויך געבליבען דיזעלבע.

צווישען די נייע מיטגלידער פון געריכט וואָס האָבען זיך בעטייליגט אין דער לעצטער ענטשיידונג זיינען געווען מצד די רעפּובליקאַנער ריכטער יוהז, וועלכער איז איצט קאַנדידאַט פאַר פּרעזידענט פון דער רעפּובליקאַנער פּאַרטיי, און מצד די דעמאָקראַטען ריכטער מעקרייניאָלדס, וועמען מיר. ווילסאָן האָט פערזענליך ערנאַנט און וועלכער איז איצט דעמאָקראַטישער קאַנדידאַט פאַר דעמזעלבען אַמט.

„אַרבייטער פון אַמעריקאַ — געדענקט דענבורי!" איז אַ זעהר פּאַסענדער שלאַכטוואָרט פאַר די ערוואַכענדע אַרבייטער. אָבער זיי דאַרפען געדענקען דאָס דער קאַפּיטאַליסטישער קלאַס און זיינע אַלע ריכטער זיינען אין דעם דענבורי אורטייל געווען איינשטימיג; דאָס ער איז געקומען אַלס אַ פּאָלגע פון דער פאָלשטענדיגער איינשטימונג און וואַרימער מיטווירקונג פון אַלע דעמאָקראַטישע און רעפּובליקאַנער ריכטער וואָס זיינען געזעסען אין דעם סופּרים קאורט פון די פעראייניגטע שטאַאטען ווען דער פּראָצעס איז פאַר יענעם טריבונאַל פאָרגעקומען, און דאָס די שולד און די שאַנד ווערט דאָ גלייך געטיילט פון מר. יוהז און מר. ווילסאָן. צו שטימען פאַר איינעם פון דיזע הערען הייסט צו רעכטפערטיגען יענעם אורטייל.

## דער ראַדיקאַל, מר. סיבורי.

מיר קענען איצט איבערלאָזען די סצענע פון נאַציאָנאַלע פּאָליטיק און וואַרפען אַ פערבייגעהענדען בליק אויף די פּאָליטיק אין שטאַאט ניו יאָרק, וואו מיר וועלען זיך באַלד אָנשטויסען אויף מר. סיבורי.

מר. סיבורי האָט אָנגעהויבען זיין פּאָליטישע קאַריערע אַלס אַ סינגעל טעקסער און ראַדיקאַלער רעפּאָרמער בכלל. דאַן איז ער געוואָרען אַ הוירסט־מאַן, און אַלס הוירסט־מאַן איז ער צום ערשטען מאָל ערוועהלט געוואָרען צום אַמט. זיין ערשטער אַמט איז געווען ריכטער פון סיטי־קאָורט פון שטאַדט ניו־יאָרק. דער יונגער ריכטער האָט אָבער זיין ראַדיקאַליזם ניט לאַנג אָנגעהאַלטען. די ריכטערליכע אַטמאָספערע שיינט ניט צו זיין בעזונדערס גינסטיג פאַר ראַדיקאַלע אידעען, אַז זיי זאָלען אָנהאַלטען ביי יונגע פּאָליטישענס, וואָס שטרעבען „אַרויפצואַרבייטען" זיך. אָבער אַזוי ווי אַ ריכטער דאַרף דאָך ניט מישען זיך „אין פּאָליטיק", האָבען די ברייטע מאַסען געהאַט זעהר וועניג געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט די ענדערונגען וואָס די צייט און די ריכטערליכע סביבה האָבען געמאַכט אין מר. סיבורי. פאַר דעם ברייטען עולם איז אַלזאָ מר. סיבורי נאָך אַלץ פערבליבען אַ ראַדיקאַלער רעפּאָרמער. דאָס האָט איהם געמאַכט פאַר זעהר אַ ניצליכען מענשען פאַר אירגענד וועלכער פון די אַלטע פּאַרטייען, פאַר אַ זעהר ווינשענס־ווערטע פּערזאָן, וועלכע מען קען אַרויסשטעלען

אלס קאנדידאט, ווען נאָר עס איז נויטיג געווען צו פאנגען „פּראָגרעסיווע“ אָדער „אונאָבהענגע־גע“ שטימען.

אין די לעצטע יאָהרען האָבען אזעלכע קאנ־דאטען אלץ אָפטער געמוזט בענוצט ווערען פון ביידע אלטע פּאָליטישע פּארטייען, און בעזונ־דערס פון „טעמעני האָלל“. אָט דאָ איז געווען מר. סיבורי׳ס געלעגענהייט, און ער איז דערום פון דער טעמעני־דעמאָקראטיע ארויסגעשטעלט געוואָרען אלס קאנדידאט, צוערשט פאר דעם סופּרים קאורט פון שטאאט, און שפּעטער פאר דעם קאָורט אָוו אפּיעלס (אפּעלאציאָנס געריכט), דעם העכסטען געריכט אין אונזער שטאאט. און ביידע מאָל איז ער ערוועהלט געוואָרען, בעקו־מענדיג גענוג „ראדיקאלע“ און „אונאָבהענגיגע“ שטימען, אלס צוגאָב צו די שטענדיגע טעמעני שטימען, און פאר איין גאנג העלפענדיג דעם גאנצען טעמעני־דעמאָקראטישען טיקעט מיט זיין רעפּוטאציאָן פון א „ראדיקאל“ און א „רעפאָר־מער“, וועלכע ער האלט אלץ נאָך אָן.

מר. סיבורי׳ס קאריערע אין דעם אפּעלאַ־ציאָנס־געריכט איז געווען זעהר א קורצע. און דער אמט פון ריכטער אין סופּרים קאָורט פון שטאאט גיט וועניג געלעגענהייטען צו שטודירען איינעמס פּאָליטישע אנשויאונגען. פונדעסט־וועגען קומט ווען ניט ווען פאָר א פּראָצעס פאר דעם סופּרים קאָורט פון שטאאט וואָס בעווייזט דעם ריכטער אין זיין אמת׳ער ליכט. אזא פאל, וואָס האָט געוואָרפען א ים מיט ליכט אויף מר. סיבורי׳ס כלומרשטען ראדיקאליזם, איז פאָרגע־קומען וועהרענד ער האָט פערנומען יענעם אמט.

עס איז געווען אין הערבסט 1909. אין די ראדיקאלע קרייזען פון שטאָדט ניו־יאָרק האָט געהערשט גרויס אויפרעגונג. ק א ר ל אָ ד ע פ אָ ר נ א ר אָ, דער גוט־בעקאנטער מעקסיקאַ־נער רעוואָלוציאָנער אין דאדיקאלער זשורנא־ליסט, איז אינדייטעד געוואָרען פאר „קרימינאל לייבעל“ אויף דעם פערלאנג פון ד י א ז, דעם געמיינעם דיקטאטאָר פון מעקסיקאָ, און זיינע קרעאטורען, צוליעב עטליכע זאכען וואָס ער האָט געזאָגט אין זיין בוך: „דיאז, דער צאר פון מעקסיקאָ“. פאָרנאראָ איז גע׳משפּט געוואָרען אין איינעם פון די געריכטען אין שטאָדט ניו־יאָרק און — צו דער אייביגער שאנד פון אונזער שטאָדט — פעראורטיילט געוואָרען פון א דזשו־רי פון אונזערע בירגער. דער ריכטער האָט איהם פעראורטיילט צו א געפענגנים טערמין, פאָרנאַ־ראָ האָט אפּעלירט און האָט פערלאנגט מען זאָל איהם בעפרייען אונטער בייל ביז זיין אפּיעל וועט פערהאנדעלט ווערען, אום ער זאָל ניט האָ־בען אָבגעקומען זיין פּסק אין געפענגנים פאר גאָר ניט אין פאל דאָס העכערע געריכט וועט אומווארפען דעם פריהערדיגען אורטייל. אזא ערלויבנים קאָן נאָר געגעבען ווערען פון א ריכ־טער פון סופּרים קאורט, און מען האָט זיך דאַ־רום געווענדעט צו מר. סיבורי, דעם „ראדיקאל“. צו דער ענטריסטונג פון פאָרנאראָ און זיינע פריינד, צו דער ערשטוינונג פון אלע די, וואָס האָבען נאָך גערעכענעט מר. סיבורי פאר א ראַ־דיקאל, און צום גרויסען וואונדער אפילו פון גע־וועהנליכע אָנשטענדיגע אדוואָקאטען, האָט מר. סיבורי ענטזאגט זיין ביטע און בעפאָהלען, אז פאָרנאראָ זאָל געהאלטען ווערען אין געפענגניס ביז זיין אפּיעל וועט פערהאנדעלט ווערען.

## די גאלעריע פון פּאָליטישע לומפּען.

אין זיין „ספּיטש אָוו עקסעפּטענס“, געהאל־טען אויף א פערזאמלונג פון דער דעמאָקראטי־שער סטייט־קאָמיטע פון אונזער שטאאט, אין האָטעל ניקערבאָקער אין ניו־יאָרק, דעם 2טען אָקטאָבער, האָט מר. סעמיועל סיבורי דערצעהלט זיינע צוהערער, דאָס ער וועט אויפדעקען א „גא־לעריע פון פּאָליטישע לומפּען“. לויט דעם אלטען מנהג פון די אלטע פּאָליטישע פּאר־טייען, ווען זיי זיינען ניט ביים רודער, בעאב־זיכטיגט דיעזער כלומר׳שטער ראדיקאל צו פיה־רען זיין קאמפּיין אויף דער גרויסער אישו פון „ארויסווארפען די שורקעס“. און מר. סיבורי האָט טאקע באלד אויף׳ן פּלאַץ אָנגעהויבען „אויפצודעקען די גאלעריע“ דערמיט, וואָס ער האָט געשטעלט צום שאנדקלאָץ זיין געוועזענעם קאלעגע אין דעם אפּעלאציאָנס געריכט, מר. נאַ־טהאן ל. מיללער. עס פערשטעהט זיך, אז מר. מיללער איז א רעפּובליקאנער. ער איז געווען היינטיגס יאָהר דער פאָרזיצענדער אויף דער רעפּובליקאנער קאָנווענשאָן פון דיעזען שטאאט. בערופענדיג זיך אויף דעם פאקט, האָט מר. סי־בורי געזאָגט:

„עס האָט טאקע געפּאסט, אז ער (מר. מיל־לער) זאָל ערוועהלט ווערען צום אמט פון פאָר־זיצענדען אויף יענער קאָנווענשאָן. איינע פון מיינע לעצטע האנדלונגען אלס ריכטער פון דעם אפּעלאציאָנס געריכט איז געווען צו פּראָטעס־טירען געגען דער ענטשיידונג, וועלכע האָט גע־געבען זיינע (מר. מיללער׳ס) קליענטען א מעגליכקייט צו בעקומען גרויסע סומען פון קהל׳שע געלד אונטער זעהר א צווייפעלהאפטען אויסרייד. דיעניגע, וועמען דער ענין אינטערע־סירט, קענען אויסגעפינען די פאקטען אין „וואן אנטוווערפּ ווערסוס האָפּמאַן“, 218 נ. י. רע־פּאָרטס“.

האָבען מיר, הייסט עס, די אויטאָריטעטע בעהויפּטונג פון דיעזען געוועזענעם ריכטער פון אפּעלאציאָנס געריכט און איצטיגען דעמאָקראטי־שען קאנדידאט פאר גאָווערנאָר אין אונזער שטאאט, דאָס עס עקזיסטירט א גאלעריע פון פּאָ־ליטישע לומפּען, און דאָס איינינג געוועזענע ריכ־טער פון אונזער העכסטען געריכט געהערען אהין. מיר ווייסען אלזאָ, דאָס איינער פון זיי איז דער געוועזענער אפּעלאציאָנס ריכטער נאטהאן ל. מיללער, און דאָס ער געהערט צו דער „גאלעריע“ דערפאר, ווייל ער האָט געהאלפען זיינע קליענ־

טען „צו בעקומען אַ גרויסע סומע פון קהל׳שען געלד אונטער זעהר אַ צווייפעלהאַפטען אויס־רייד“.

דאָס אַלץ איז זעהר אינטערעסאַנט און דאַרף געוויס גענומען ווערען אין אַכט פון די שטימ־געבער. צום בעדויערען אָבער האָט מר. סיבורי דערצעהלט זיינע צוהערער בלויז אַ טייל פון די פאַקטען, און נאָך אַ קליינעם טייל דערצו.

קודם כל, האָט ער פערשוויגען דעם פאַקט, דאָס די איינציגע אורזאַך וואַרום מר. מיללער׳ס קליענטען האָבען געהאַט די מעגליכקייט צו פער־נעהמען קהל׳שע געלד איז געווען, וואָס דאָס אַפּעלאַציאָנס געריכט האָט ענטשיעדען צו גונ־סטען זיי. אויב מר. מיללער, איצט אַ פּראַק־טיצירענדער אַדוואָקאַט, איז אַ לומפּ דערמיט, וואָס ער האָט געהאָלפען זיינע קליענטען צו פער־כאַפּען קהל׳שע געלד, זיינען דאָך די אַפּע־לאַציאָנס ריכטער וואָס האָבען דורך זייער אור־טייל דאָס געלד אַוועקגעגעבען, נאָך פיעל גרע־סערע לומפּען. די גאַלעריע פון פּאָליטישע לומ־פּען דאַרף דעריבער איינשליסען ניט נאָר די גע־וועזענע ריכטער פון אַפּעלאַציאָנס געריכט, נאָר אויך וועניגסטענס די מעהרהייט פון די איצ־טיגע ריכטער.

נאָך וויכטיגער איז דער פאַקט, וועלכען מר. סיבורי האָט פערגעסען צו דערמאָנען, דאָס די ריכטער וואָס האָבען געגעבען מר. מיללער׳ס קליענטען דאָס קהל׳שע געלד „אונטער זעהר אַ צווייפעלהאַפטען אויסרייד“ זיינען בעשטאַנען פון אַ גלייכער צאָהל רעפּובליקאַנער און דעמאָ־קראַטען און צווישען די לעצטע איז געווען דער הויפּט ריכטער פון אַפּעלאַציאָנס געריכט, מר. ווילאַרד באַרטלעט, אַ העכסט אָנגעזעהענער דע־מאָקראַט.

און נאָך אינטערעסאַנטער איז דער פאַקט, דאָס דער געוועזענער ריכטער נאַטהאַן ל. מיללער איז ניט געווען דער איינציגער אַדוואָקאַט פאַר׳ן פאָלק וואָס האָט אויף אַזאַ אופן פערנומען דעם פאָלק׳ס געלד. אינאיינעם מיט עקס־ריכטער נאַטהאַן ל. מיללער איז געווען עקס־הויפּט־ריכ־טער אַלטאָן ב. פּאַרקער, וועלכער איז דער וויכ־טיגסטער און אָנגעזעהענסטער פון אַלע דעמאָ־קראַטען. מר. אַלטאָן ב. פּאַרקער איז ניט עפּעס אַ וועניג בעקאַנטער געוועזענער ריכטער, וועלכער איז צופעליג געווען פּאָרזיצענדער אויף עפּעס אַן אונפאָרמעלער סטייט־קאָנווענשאָן, ווי מר. מיל־לער. מר. פּאַרקער איז געווען דער דעמאָקראַטי־שער קאַנדידאַט פאַר פּרעזידענט אין 1904; ער איז געווען פּאָרזיצענדער אויף דער נאַציאָנאַלער דעמאָקראַטישער קאָנווענשאָן אין 1912, וועלכע האָט געגעבען מר. ווילסאָן זיין ערשטע נאָמינאַ־ציאָן, און ער איז איינער פון די דריי הויפּט־פיה־רער פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, די אַנ־דערע צוויי זיינען מר. ווילסאָן און מר. ברייען.

אָט די אַלע אינטערעסאַנטע און אויפקלע־רענדע פאַקטען האָט מר. סיבורי גאַנץ פּאָרזיכ־טיג פערשוויגען.

געוויס איז פאַראַן אַ גאַלעריע פון פּאָליטישע לומפּען. אָבער זי בעשטעהט ניט פון בלויז רע־פּובליקאַנער, ווי מר. סיבורי וויל מיר זאָלען גלויבען. זי בעשטעהט פון די פּראָמינענטסטע פיהרער פון ביידע פּאַרטייען, סיי דער רעפּובלי־קאַנער, סיי דער דעמאָקראַטישער.

נאָך מעהר, מר. סיבורי אַליין בעלאַנגט איי־גענטליך מיט רעכט צו יענער אויסגעצייכענטער קאָמפּאַניע. ווייל נאָר אַ מענש וואָס פּאַסט אַליין צו זיין אַ מיטגליעד פון דער גאַלעריע פון פּאָליטישע לומפּען קען זיין גענוג אונפערשעהמט צו דערצעהלען זיינע צוהערער, דאָס דיזע גאַלע־ריע בעשטעהט בלויז פון רעפּובליקאַנער, אָדער דערמאָנען דעם וועניג בעדייטענדען מיללער מיט זיין וועניג בעדייטענדער קאָנווענציאָן און פער־געסען דערביי דעם גרויסען פּאַרקער מיט זיין גרויסער נאַציאָנאַלער קאָנווענציאָן. און דאָס זיינען דאָס די „גוטע מענשען“, פון וועלכע מען ערוואַרט, אַז זיי וועלען אויסרייניגען אונזערע פּאָליטישע שטאַהלען! און אָט פאַר אַזעלכע פערלאַנגט מען דאָס, אַז די אַרבייטער פון דיע־זען לאַנד זאָלען שטימען!

די אַרבייטער דאַרפען זיי קיינעם ניט האָבען.

---

עלבערט איידלין

# דער אָוועגד-קלאַנג

פון טהאָמאַס מור.

---

דער אָוועגד־קלאַנג, דער אָוועגד־קלאַנג, —
ווי פיעל דערצעהלט זיין זיס געזאַנג
פון יונגע טעג, ווען אין דעם טהאָל
כ׳האָב איהם געהערט צום לעצטען מאָל.

אַוועק, אַוועק דער לעבענ׳ס מאַי,
און פיעלע הערצער, מונטער, טריי —
אין קבר רוהען שוין פון לאַנג
און הערען מעהר קיין אָוועגד־קלאַנג...

אַזוי וועט זיין אויך נאָך מיין טויט —
ס׳וועט קלינגען ווייט דאָס זאַנפט געלויט,
און אַנד׳רע דיכטער מיט געזאַנג
וועלען דיך בעגריסען, אָוועגד־קלאַנג.

מ. באַראַנאָוו:

# די קלאַסען־טיילונג און דער קעמפּיין

שטרענגע מאַרקסיסטען פיהלען א געוויסען רעספּעקט צו די גרויסע קאַפּיטאַליסטען. זיי זיינען דאָך כמעט האַלבע גענאָסען. זיי אָרגאַניזירען די אינדוסטריען. זיי קאָנצענטרירען די מיטלען פון פּראָדוקציאָן, זיי מאַכען פאַר פּראָעטאַריער די קליין־בירגער. זיי ברענגען צוזאַמען גרויסע מאַסען ארבייטער. זיי פּראָוואָצירען דעם קלאַסען־קאַמפּף, און דער קלאַסען־קאַמפּף אָרגאַניזירט און מאַכט בעוואוסטזיניג די ארבייטער. זיי אקערן פאַר אונז, סאָציאַליסטען, און מיר דאַרפען בהויז זייהען. זיי העגען דעם פונדאַמענט פון דער סאָציאַליסטישער אָרדנונג, און מיר וועלען די ווענט אויסשטעלען. זיי גראָבען זייערע אייגענע קברים, און מיר וועלען זיי בלויז דאַרפען אריינלעגען און פאַרשיטען. זיי זיינען אונזערע בעסטע פריינד, כאָטש ווען מיר באַגעגנען זיי אין געזעלשאַפט, פערהאַלטען מיר זיך ווי פרעמדע צו זיי. מיר בעוואונדערען זייער ארבייט — אין טעאָריע, כאָטש אויס טאַקטישע גרינדע זיינען מיר געצוואונגען צו פערדאַמען זי — עפענטליך.

דערפאַר פיהלען מיר די טיעפסטע פּעראַכטונג צו די זאָגענאַנטער „מיטעלער קלאַסע". דיזע — בעהויפּטען אונזערע געלערנטע מאַרקסיסטען — וויילען דעם וואָגען פון פּראָגרעס ניט נור אָפּשטעלען, נאָר זאָגאַר צוריק פערקירעווען. דיזע זיינען געצוואונגען צוליעב זייער עקאָנאָמישער לאַגע רעאַקציאָנער צו זיין. און זיי זיינען דאָס. און, ווייל זיי זיינען דאָס, מוזען מיר זיי בעקעמפּפען מיט מויל און פעדער. און מיר מוזען בעגריסען מיט ענטוזיאַזם יעדען טויטקלאַפּ, וואָס זיי קריגען פון אונזערע האַלבע חברים — די קאַפּיטאַליסטען. און אויב מיר וואָלטען זיך ניט געשעהמט און אונזערע ווייכע הערצער וואָלטען אונז ניט געשטערט, וואָלטען מיר בעדאַרפט העלפען די גרויסע קאַפּיטאַליסטען איינצושלינגען די קליין־בירגער.

און, לויט דער מיינונג פון פרומע מאַרקסיסטען, איז דיזע קלאַסע — די מיטעלע — שוין לאַנג טוידט. זי וואַרט בלויז, מען זאָל זי בעגראָבען. זי ווערט וואָס א יאָהר אלץ קלענער אין צאָהל און שוואַכער אין איינפלוס. נאָך עטליכע יאָהר, און זי וועט אינגאַנצען פון דער סצענע אראָפּ, און עס וועלען בלייבען שטעהן איינע געגען די אַנדערע בלויז צוויי קלאַסען — די גרויס־קאַפּיטאַליסטישע און די פּראָלעטאַרישע.

ארויסגעהענדיג פון דיזען שטאַנדפּונקט האָבען פרומע מאַרקסיסטען אין אַלע לענדער איר־מער געהאַלטען פאַר זייער הייליגער פּפליכט צו אַטאַקירען מיט מעהר ענערגיע די פּאָליטישע פּאַרטייען פון די קליין־בירגער, ווי די פּאָליטישע פּאַרטייען פון די גרויס־קאַפּיטאַליסטען. די ענגלישע סאָציאַליסטען האָבען געהאַלטען פאַר א מצוה צו שיסען פון זייערע גרעסטע קאַנאָנען גראַדע אין די ליבעראַלע פּאַרטיי. אין פראַנקרייך איז דער בעסטער ספּאָרט פאַר סאָציאַליסטען געווען צו שיסען אין די ראַדיקאַל־בורזשואַזע פּאַרטייען, און ביי אונז, אין אמעריקא, איז נאָך ביז יעצט א מנהג ביי די סאָציאַליסטען צו בעהאַלטען די שטאַרקסטע שימפּף־ווערטער פאַר דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, און אין דער קורצער צייט, ווען מיר האָבען געהאַט א פּראָגרעסיווע פּאַרטיי — פאַר יענער פּאַרטיי.

און, נאָך אַלעמען, איז מעגליך, אז די גאַנצע מעשה איז געווען א.... מיספּערשטענדניס.

ערשטענס, האָבען די גרויסע קאַפּיטאַליסטען שוין לאַנג אויפגעהערט צו זיין די טרעגער אפילו פון עקאָנאָמישען פּראָגרעס.

צווייטענס, איז די מיטעלע קלאַסע נאָך גאַנץ ווייט פון איהר קבר. ניט נור זי איז ניט טויט, נאָר זי איז נאָך אפילו ניט געפעהרליך קראַנק. זי איז זעהר לעבעדיג. דעם אמת זאָגענדיג, איז זי נאָך קיינמאָל אזוי לעבעדיג ניט געווען. נאָך די ארבייטער־קלאַסע איז זי יעצט די לעבעדיגסטע קלאַסע אין אַלע קאַפּיטאַליסטישע לענדער. און נאָך דער גרויס־קאַפּיטאַליסטישער קלאַסע איז זי יעצט אויף דעם פּאָליטישען געביעט די שטאַרקסטע קלאַסע. ניין, אין אזעלכע קאַפּיטאַליסטישע לענדער ווי ענגלאַנד און פראַנקרייך איז זי אזוי לעבעדיג, אזוי שטאַרק, דאָס זי האָט זאָגאַר בעוויזען צו פערכאַפּען אין איהרע הענט די פּאָליטישע מאַכט, דעם פּאָליטישען רודער, די רעגיערונג. און אויב די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי אין אונזער מדינה איז די פערטרעטערין פון אונזער מיטעלער קלאַסע, רעגיערט יעצט יענע קלאַסע אין אונזער הויך־קאַפּיטאַליסטישער מדינה אויף.

דריטענס, איז די פון טוידט לעבעדיג געוואָרענע מיטעלע קלאַסע גאָר ניט אזא רעאַקציאָנערע, ווי זי וואָלט בעדאַרפט זיין נאָך דעם פּלאַן פון די שטרענגע מאַרקסיסטען. עס איז אמת, אז זי איז געצוואונגען צו זיין רעאַקציאָנער אויף דעם עקאָנאָמישען געביעט — צוליעב איהר געפעהרליכער עקאָנאָמישער לאַגע. נאָר זי איז ניט אימער רעאַקציאָנער אפילו אויף דיזען געביעט. די רעפאָרמערס, ווערכע פאָדערען, אז די שטאָדט זאָל ווערען די בעלי בתים איבער די שטראַסען באַהנען, אז זיי זאָלען אליין בעזיצען זייער בעלייכטונג, א. ז. וו. — דיזע רעפאָרמערס שטאַמען מייסטענס פון דער מיטעלער קלאַסע. דער זאָגענאַנטער שטאַאַט־סאָציאַליזמוס (מוניציפּאַלער סאָציאַליזמוס) ווערט ביסלעכווייז אריינגעשטעלט אין די פּראָגראַמען פון אַלע בורזשואַזע ראַדיקאַלע פּאַרטייען. און עס איז שוין ניט ווייט

די צייט, ווען די רעפאָרמערס פון דער מיטעלער קלאַסע ווערען אַראָפּשרינגען דעם גאַנצען שטאַאַט־סאָציאַליזמוס.

און אויב די מיטעלע קלאַסע איז שוין יעצט ניט אין גאַנצען רעאַקציאָנער אפילו אויף דעם עקאָנאָמישען געביעט, ווערט זי וואָס א יאָהר אלץ מעהר ראַדיקאַל אויף דעם פּאָליטישען געביעט. דייזערבע געפערליכע עקאָנאָמישע לאַגע, וועלכע צווינגט זי צו זיין געוויסער מאַסען רעאַקציאָנער אויף דעם עקאָנאָמישען געביעט, צווינגט זי צו ווערען מעהר פּראָגרעסיוו אויף דעם פּאָליטישען געביעט.

זי איז געדריקט פון דער גרויס־קאַפּיטאַליסטישער קלאַסע — עקאָנאָמיש. אום צו העלפען זיך עקאָנאָמיש, מוז זי קעמפּפען פּאָליטיש, מוז זי זיך אָרגאַניזירען פּאָליטיש, מוז זי אָנפיהרען א קאַמפּף פאַר פּאָליטישער מאַכט, מוז זי שטרעבען צו פערכאַפּען די רעגיערונג אין איהרע הענט.

אָבער אום צו בעזיעגען די גרויס־קאַפּיטאַליסטישע קלאַסע אויף דעם פּאָליטישען פעלד, מוז זי האָבען שטיצע, ווייל אליין איז זי צו שוואַך פאַר אזא דזשאַב. און די איינציגע קלאַסע, פון וועלכער זי קען קריגען אזא שטיצע, איז די ארבייטער־קלאַסע. ווייל די ארבייטער־קלאַסע ווערט נאָך מעהר געדריקט פון די גרויס־קאַפּיטאַליסטען, ווי די מיטעלע קלאַסע. אָבער אום צו פאַרזיכערען זיך די שטיצע פון דער ארבייטער־קלאַסע מוז זי איהם עפּעס צוזאָגען דערפאַר, מוז זי אריינשטעלען ארבייטער פאָדערונגען אין איהר פּראָגראַמע. דארום געפינען מיר אין דער פּראָגראַמע פון יעדער ראַדיקאַלער פּאַרטיי א רייהע ארבייטער־פאָדערונגען. אויסער אזעלכע ריין־פּאָליטישע פאָדערונגען, ווי „דיי רעקטע פּרייסע־ים", רעפערענדום, און ריקאָל, — אין וועלכע ארבייטער זיינען פעראינטערעסירט ניט וועניגער, ווי קליין־בירגער, געפינען מיר אויך פאָדערונגען פון סאָציאַלע רעפאָרמען, אָדער פון „סאָציאַלער גערעכטיגקייט", וועלכע האָבען אין אויג הויפּטזעכליך, אויב ניט אויסשליסליך, די אינטערעסען פון דער ארבייטער־קלאַסע.

און, אויב עס איז פערשטענדליך פאַר וואָס די מיטעלע קלאַסע זוכט די שטיצע פון דער ארבייטער־קלאַסע, איז אויך קיין וואונדער ניט, פאַר וואָס די ארבייטער־קלאַסע איז בערייט די־זע שטיצע דער מיטעלער קלאַסע צו לייסטען. דארום זעהען מיר, אז איבעראַל, וואו די ארבייטער זיינען וועניג בעוואוסטזיניג, וועניג קלאַסען־בעוואוסט, זיינען זיי אויף דעם פּאָליטישען פעלד האַנט אין האַנט מיט דער מיטעלער קלאַסע. און אפילו דאָרט, וואו זיי האָבען שוין זייער אייגענע פּאַרטיי, שעהמען זיי זיך ניט אריינצוטרעטען אין אָפּמאַכונגען מיט די קליין־בירגערליכע פּאַרטייען אין דער צייט פון א רעמפּיין אָדער אין פאַרלאַמענט. צייטווייליגע אליאַנסען צווישען נאַציאָנען, בלויז אַן ארבייטער־פּאַרטיי, וועלכע איז צו שוואַך, צו אונבעדייטענד, אום אנדערע פּאַרטייען זאָל זיך לוינען צו מאַכען שידוכים מיט איהר קענט פערבלייבען כשר, קאָמפּראָמיסלאָז...

* * *

אין דיעזער מדינה איז נאָך דערווייל ניטאָ קיין שאַרפע גרענעץ צווישען די בורזשואַזע קלאַסען אויף דעם פּאָליטישען געביעט. א בעדייטענדער טהייל פון דער מיטעלער קלאַסע אונטערשטיצט די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי און א היבש ביסעל גרויס קאַפּיטאַליסטען אונטערשטיצט די דעמאָקראַטישע. עס זיינען דאָ פּראָגרעסיווע עלעמענטען אי אין דער ערשטער, אי אין דער צווייטער. די מיטעלע קלאַסע האָט דאָ עטליכע מאָל פּראָבירט צו האָבען איהר אייגענע פּאָליטישע פּאַרטיי און איז יעדעס מאָל דורכגעפאַלען. און דאָך איז מען ניט ווייט פון דעם אמת, ווען מען בעטראַכט די רעפּובליקאַנישע פאַר דער פּאַרטיי פון גרויסען קאַפּיטאַל, און די דעמאָקראַטישע פאַר דער פּאַרטיי פון דער מיטעלער קלאַסע.

לויט דעם פרומען מאַרקסיסט דאַרף מען פערדאַמען די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי דערפאַר, וואָס זי איז די פּאַרטיי פון דער מיטעלער קלאַסע. און יעדער פרומער מאַרקסיסט וואָלט בעדאַרפט אָנשטעלען זיינע שווערסטע קאַנאָנען געגען ווילסאָנ'ען און בלויז לפנים שיסען אין יוהז'ן. אייניגע טהוען עס און שטאָלצירען זאָגאַר דאַמיט, וואָס זיי זיינען אזוי שטרענג ווי סענשאַפטליך. אָבער דאַרף מען עס טאַקע אזוי טהאָן? די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי, אלס פאַרטיי, איז, פּלייבט, ניט וועניגער רעאַקציאָנער ווי די רעפּובליקאַנישע, אָבער ווילסאָן איז אָהן שום צווייפעל א מעהר ליבעראַלער,*) א מעהר פּאָרטגעשריטענער מאַן, ווי יוהז.

עס איז א פאַקט, וועלכען מען קען ניט אָפּלייקענען, אז אלעס וואָס איז רעאַקציאָנער אין דעם לאַנד, שטעהט יעצט הינטער יוהז'ן, און אז א בעדייטענדע צאָהל גאַנצע אָדער האַלבע פּראָגרעסיסטען אונטערשטיצט ווילסאָנ'ען.

אָבער גאָר דאָס וויכטיגסטע איז פאָלגענדעס. ניט אומזיסט אַטאַקירען די רעפּובליקאַנער אַם שטאַרקסטען די אויסערליכע פּאָליטיק פון ווילסאָנ'ען. ניט צוליעב דער געהעריגטער נאַציאָנאַלער עהרע טהוען זיי דאָס. און ניט פאַר דעם פערגאַנגענעם ווילען זיי אים בעשטראָפען. ניין, זיי האָבען מורא פאַר דער צוקונפט, פאַר דער צוקונפט פון זייערע אימפּעריאַליסטישע פּלענער. ווילסאָן האָט טאַקי געצוואונגען דעם קאָנגרעס אָנצונעהמען א שטאַרקע מיליטאַריסטישע פּראָגראַמע. די פאָרבעריי־

*) וועגען ריכטיגען ווערטה פון ווילסאָן'ס ליבעראַליזם האָבען מיר שוין אייניגע מאָל געשריבען עדיטאָריעל. אויספיהרליך, און ספּעציעל וועגען ווילסאָן'ס „ארבייטער־פריינדליכקייט" בעהאַנדעלט עס געוו. בודין אין דיעזען נומער „צוקונפט".—רעד.

טונגען פאר קריעג האָט ער געמאכט. אָבער זיי גלויבען ניט, אז ער איז פעהיג צו טהון דאָס, וואָס איז פאר זיי דאָס וויכטיגסטע: צו געברוי־כען די ריעזיגע אמעריקאנישע פלאָטע און די גרויסע אמעריקאנישע ארמיי, אום צו עראָבערן נייע פעלדער פאַר דעם אמעריקאנעם קאַפּיטאל. און דאָס איז דאָך דער בעהאַלטענער צוועק פון דער גאנצער „פריפערעדנעס". ווייל אפילו רוז־וועלט ערוואַרטעט ניט, אז אימיצער וועט אָנ־פאלען אויף דיזער מדינה. די זעלבסטפערטהיי־דיגונג איז געווען בלויז אן אויסרייד פאר דעם פּראָסטען עולם. מיר דארפען האָבען נייע מאר־קען פאר אונזערע אינדוסטריען. מיר דארפען האָבען נייע פעלדער פאר דער טהעטיגקייט פון אונזערע פינאנסיסטען. און די פעלקער פון איי־ראָפּאַ, וועלכע בעטהייליגען זיך אין דעם היינ־טיגען קריעג, וועלען אונז ניט אָבטרעטען מיט גוטען דאָס, וואָס מיר דארפען. ווען דער קריעג וועט זיך ענדיגען אויף די שלאַכטפעלדער פון אייראָפּאַ און אזיען, וועט ער זיך אָנהויבען אויף די מאַרקען פון אלע וועלט טהיילען. דער קאמפּף, אום צוריק צו געווינען דעם פערלאָרענעם „ביז־נעס" און אום צו פערכאַפּען נייע מאַרקען, וועט זיין גרויזאם. דער קאַפּיטאליזמוס פון אייראָפּאַ וועט קעמפּפען פאר זיין עקזיסטענץ. עס וועט זיין א פראגע פון „זיין אָדער ניט צו זיין" פאר דער גאנצער אלטער אָרדנונג אין אייראָפּאַ. און דער געפעהרליכסטער געגנער פון דעם אייראָפּע־אישען קאַפּיטאליזמוס וועט זיין דער אמעריקאַ־נער. „מיר" וועלען דאן זיין ניט נור פריש און געזונט, נאָר אויך די רייכסטע נאציאָן אויף דעם ערד־קוגעל. און מיר וועלען דערצו נאָך האָבען א גרויסע פלאָטע און א בעדייטענדע ארמיי.

דאָס איינציגע וואָס אונז וועט פעהלען, איז א רעגיערונג, וואָס זאָל האָבען דעם מוטה, אום אויסצונוצען אונזערע מיליטערישע קרעפטען און אונזערע קאַפּיטאלען, אום צו עראָבערען עקאָנאָ־מיש אויב ניט דעם גאנצען ערד־קוגעל, איז, אמ־וועניגסטען א בעדייטענדען טהייל פון איהם. און פאר אזא דזשאב איז, זעלבסטפערשטענד־ליך, ווילסאָן ניט פעהיג.

די מיטעלע קלאַסע איז איבעראל פריעדען־ליעבענד. די גרויס־קאַפּיטאליסטישע קלאַסע איז איבעראל קריעג־דורשטיג.

דער גרויס־קאַפּיטאל איז יעצט רעאקציאָנער אויף אלע געביטען. די מיטעלע קלאַסע — איז איהר קאמפּף פאר עקזיסטענץ — מוז ווערען אלץ מעהר און מעהר פּראָגרעסיוו אי אויף דעם פּאָ־ליטישען געביעט אי אויף דעם עקאָנאָמישען.

די מיטעלע קלאַסע נויטיגט זיך פאר איהר קאמפּף מיט דעם גרויסען קאַפּיטאל אין דער שטיצע פון דער ארבייטער קלאַסע, און די אר־בייטער־קלאַסע קען קריגען פאר איהר קאמפּף מיט דעם זעלבען שונא בעדייטענדע שטיצע פון דער מיטעלער־קלאַסע.

אויב די דעמאָקראַטישע פּארטיי פון אמע־ריקאַ וועט זיך אונטער דער לייטונג פון ווילל־סאָן'ען ענטוויקלען אין א פּראָגרעסיווער פּאר־טיי, וועט דאָס זיין גוט אי פאר דעם גאנצען לאנד, אי פאר דער ארבייטער־קלאַסע.

אויב די ארבייטער קלאַסע פון דיזען לאנד וועט זיך אָרגאנזירען אין א שטאַרקער פּאָליטי־שער פּארטיי, וועט זי מעהר פּראָפּיטירען פון דער שטיצע פון דער מיטעלער קלאַסע און וועט פון איהר זייט מעהר שטיצע ברענגען יענער.

## דר. אלי סינטאָווסקי: „פריפערעדנעס"

(דאָס מיליטער־סיסטעם אין דער שווייץ און אין די פעראייניגטע שטאַאטען.)

מיט עטליכע מאָנאַטען צוריק האָט דאָס גאנצע לאנד געקאָכט מיט דער „פריפערעדנעס"־פראגע, מיט דער פראגע — ווי אזוי אמבעסטען צו פערטיידיגען די פעראייניגטע שטאַאטען גע־גען אן אָנגריף פון א פרעמדער מלוכה. איצט, אין דעם ברען פון קאמפּיין, איז די פראגע פון „פריפערעדנעס" פעררוקט שוין אָן א זייט; מען קלינגט ניט אזוי שטאַרק אין אלע גלאָקען און מען שרייט ניט, אז אָט־אָט וועט אונז בעפאַלען א שונא און וועט פערוויסטען דאָס גאנצע לאנד, פערניכטען אונזער האָב און גוטס.

און פון דעסטוועגען קען מען בשום אופן ניט זאָגען, אז דיעזע פראגע איז איינגאנצען ארונטער פון דער סצענע. די, וועלכע זיינען פעראינטערעסירט אין „פריפערעדנעס", שלאָ־פען ניט, און דעם אמעריקאַנעם פאָלק וועט נאָך פיעל אויסקומען מיט זיי צו זינגען און צו זאָגען. אָט דעריבער איז אם פּלאַץ צו בעריהרען דיעזע פראגע נאָך אמאָל פון יענעם שטאַנדפּונקט, פון וועלכען מיר האָבען איהר בעריהרט אויף די זייטען פון דער „צוקונפט" מיט א פּאָר מאָנאַטען צוריק.

אין דעם ארטיקעל פון אוגוסט־נומער „צו־קונפט" האָבען מיר אין אלגעמיינע שטריכען כאַרקטעריזירט די שווייצאַרישע מיליטער־סיס־טעם און מיר האָבען געזעהן פאָלגענדעס:

„די שווייצאַרישע ארמעע איז באַזירט אויף אלגעמיינע מיליטער־פּפליכט. דער סאָלדאַט איז דעריבער דורכשניטליך בעסער ווי פון אן ארמעע, וועלכע בעשטעהט פון וואָלונטירען. די

בעסערע עלעמענטען פון דער געזעלשאפט פעה־לען געוואוינליך אין א וואלונטירען ארמעע.

די שווייצארישע ארמעע איז ניט קיין שטע־הענדע ארמעע. זי איז א פאלקסמיליץ. זי ער־רייכט דאס מאקסימום פון רעזולטאטען — די בעסטע אָרגאניזאציאָן און לייסטונגספעהיגקייט דורך א מינימום פון אנשטרענגונגס קראפט סיי מצד דעם שווייצארישען בירגער, סיי מצד די פאלקסווירטשאפט.

די ארמעע אין דער שווייץ איז ניט קיין נעסט פאר אנטי־דעמאקראטישע שטרעבונגען און עלע־מענטען. זי איז נישט קיין בעזונדערע קאסטע. זי האט ניט קיין בעדייטענדען עלעמענט פון אָפיצירען וועלכע זאלען פערבלייבען זייער גאנ־צען לעבען אין דער פערשימערטע אטמאספערע פון דער קאזארמע.

כ'איז קיין וואונדער ניט דעריבער, פאר וואס לענדער מיט א גרויסע דעמאקראטיע אין אָהן א שטעהענדע ארמעע האבען פאר די לעצטע צייט אָנגעפאנגען צו רייד־ען וועגען איינפיהרען די שווייצערישע מיליטערישע סיסטעם. מיט 10 יאָהר צוריק האט ענגלאנד געשיקט קיין שווייץ מיליטער־עקספערטען צו שטודירען אויפ'ן אָרט דאס סיסטעם, אמעריקא האט זיינט דעם לעצטען יאָהר אָנגעהויבען דאס רייד־ען וועגען דעם שווייצארישען מיליטער סיסטעם און פיעלע מי־ליטער־עקספערטען האבען זיך ארויסגעזאגט פאר'ן איינפיהרען עס דאָ אין די פעראייניגטע שטאאטען".

לאמיר איצט זעהן צו אזא מיליטערישע פראָ־גראם איז באסענד פאר אונזער לאנד אָדער ניט.

נאָר איידער מיר געהען איבער צו דיזער הויפט פראגע, איז וויכטיג אָנצוצייגען נאָך אויף צוויי פונקטען אין בעצוג צו דער שווייצארישער מיליטער סיסטעם — נעמליך: 1) ווי אזוי ווערט דער שווייצארישער בירגער א גוט־געשולטער סאלדאט אין זעהר א קורצע צייט און 2) ווי ווירקט דער פאטריאָטיזם פון די שווייצער אויף אויפצוהאלטען זייער מיליטער סיסטעם.

דער שווייצערישער סאלדאט האט זעהר א גוטע מיליטערישע איבונג, ער קאן זעהר גוט זיין מלאכה. ער איז ניט א סאלדאט, וועלכער איז אויסגעטושטירט אזוי, דאס אויף א פאראד איז א מחיה צו קוקען אויף איהם. וויעפיעל צייט און געזונד קאסט עס אָפּ אין די אָפּגעשטאנענע אָבער מיליטעריש שטארק אָרגאניזירטע לענדער ווי כדומה רוסלאנד אָדער עסטרייך ביז מ'הערנט אויס די סאלדאטען דאס זיי זאלען אלע ארויס־ציהען אָדער ארייגלייגען דעם שווערד אין דער־זעלבער סעקונדע, דאס ביים מארשירען זאלען זיי אלע גלייך אויפהייבען די פיס. דאס מאר־שירען שפיעלט אויך אין דער שווייץ א וויכטיגע ראָלע, אָבער נאָר אויף אזוי ווייט, דאס דער סאלדאט זאל געהן אין א גלייכע מיליטערישע האלטונג און זאל קאָנען א סך געהן. דער עיקר איז דאָרטען דאס שיסען, פארשטעהן א לאנד קארטע, און כדומה זאכען. אויף פיעלע אינטער־נאציאָנאלע קאנטעסטען פאר שיסען האט די שווייץ גענומען דעם ערשטען פרייז. די ערשטע לעסאָנס אין מארשירען גיט מען דעם קינד שוין גלייך ווי ער קומט אין סקול. דאָרטען מוז ער האָבען גימנאסטיק און מ'לערנט איהם ווי צו מארשירען גלייך, ווי צו מאכען לייכטע און פעס־טע בעוועגונגען ווי זיך אומצוקעהרען און אויס־צודרעהען אין גאנצע רייהען. די רעגיערונג גיט זיי מיליטערישע אינסטראָקטאָרס פריי און די יונג־ווארג שפיעלט זיך אין סאָלדאטען. ווען דער שווייצערישער יונגער מאן ווערט 20 יאָהר אלט און קומט אריין אין דער ארמעע, איז ער שוין ניט גרין ווי א רוסישער רעקרוט וועלכען מ'דארף מאָנאטען לאנג לערנען ווי צו געהן רעכטס אָדער לינקס. ער איז ציעמליך גוט בע־קאנט מיט אלע וועגען און מעטהאָדען פון מאר־שירען און מ'גיט זיך מעהר אָפּ מיט איהם מיט'ן לערנען שיסען. דאס שיסען איז דאָרטען דער עיקר. אפילו נאָכדעם ווי ער האט שוין געמאכט זיין מיליטערדיענסט און ער איז שוין אין רע־זערוו, האלט דער שווייצער נאָך אין איין פראק־טיסען אין שיסען. יעדע געמיינדע (די שווייץ פערמעגט איבער 3000 געמיינדען) האט א שיס־געזעלשאפט און זונטאג פאהרען די מיטגליעדער פון דער שיס־געזעלשאפט צום שיס־פלאץ און דאָרטען שיסט מען. די רעגיערונג גיט יעדע געזעלשאפט א געוויסע סומע געלד בערעכענט פער קאָפּ פון די שיסער צושטייער צו די קאָסטען פון די קוילען. אויב דער מאן קומט נאכהער צום ווידערהאָלונגס־קורס ווערכען ער דארף דורכ־מאכען אלע צוויי יאָהר, מיט א געוויסע סומע פון מארקס ווערט דאס איהם צוגערעכענט און ער פערשפארט שיסען. דאס שיסען אָבער פאר'ן שווייצער איז בלויז א פערגניגען. אין א שעהנעם זונטאג פון א שענעם זומערדיגען טאג, קלייבען זיך צוזאמען מענשען פון דערזעלבער געמיינדע, אלץ בעקאנטע, אויסען שטאָרט אויף דער פריי־ער לופט פון די בערג און שמעקעדיגע ריחות פון די טהאָלען און מען פערברייגט זיך דעם טאָג אין שמועסען, לאכען, און — שיסען.

---

קליין איז די שווייץ מיט זעהר א קליינעם שטח פאר פעלד ארבייט. נור גענויע 15 פראָ־צענט פון איהר גאנצען באָדען קאָן די שווייץ בענוצען צום זעען. זעהר שווער איז דער לעבען פון דעם בויער אין דער שווייץ. זיין שטיקעל ערד איז זעהר קליין און דערפון דארף ער דאס ציהען זיין חיונה. זומער שטעהט דער בויער אויף זעהר פריה און געהט ארבייטען אין זיין שטיקעל פעלד. און קומען קומט ער צוריק ווען די שטערען בעווייזען זיך שוין. פונדעסטוועגען האט ער זעהר שטארק ליעב זיין בעצויבערענד

שעהנעם לאנד. און זיין פּאַטריאָטיזם איז איינער פון די הויפּט פאַקטאָרען וועלכער מאַכט זיין מיליטערישע אָרגאַניזאַציאָן אַזוי פאָלקאָ־מען דאָס פיעלע אויטאָריטעטען אין מיליטער פראַגען האָבען שוין אַנערקענט די שווייצאַרישע פאָלקס מיליץ אַלס אַ מאַכט מיט וועלכע מ׳מוז זיך רעכענען. די געאָגראַפישע לאַגע פון דער שווייץ איז אַזעלכע דאָס פון אַלע איהרע זייטען איז זי אַרומגערינגעלט פון די גרעסטע מלוכות פון אייראָפּאַ. דייטשלאַנד ליעגט פון איין זייט, פראַנקרייך פון אַנדערען, איטאַליען פון אַ דריטער זייט און עסטרייך פון אַ פערטער. די קליינע שווייץ, מיט אַ בעפעלקערונג פון אביסעל אַריבער דריי מיליאָן איינוואָהנער, געפינט זיך ווי אַ נוס אין אַ שטאַרקען נוסקנאַקער. און פונדעסטוועגען האָט זי שטענדיג געהאַלטען זיך זעלבסטשטענדיג, ניט געבויגען דעם קאָפּ און ניט געזוכט חסדים ווי אַנדערע קליינע מלוכות מיט עהנליכע בעפעלקערונג. כ׳פערשטעהט זיך דאָס איהר פערהעלטניסמעסיגע שטאַרקייט האָט די שווייץ צו פערדאַנקען ניט נור איהר מיליטערישע מאַכט. די גרעסטע צאָהל וואָס זי קאָן אַרויסשטעלען סאָלדאַטען איז פיער הונדערט טויזענד, וואָס דאָס איז אַ שפּיי אין פערגלייך מיט דעם ים מענשען וואָס איהרע שכנים האָבען אַ גאָס געגעבען אויפ׳ן שלאַכטפעלד אין דער איצטיגער מלחמה. די נאַטור האָט איהר געשאָנקען שטאַרקע נאַטירלי־כע פּאָזיציעס, וועלכע, זייענדיג פערנומען פון אַ גוט־אָרגאַניזירטער און פּאַטריאָטישער אַרמעע, זיינען גאָר ניט קיין לייכטער ביסען אַראָפּצו־שלינגען. דעריבער איז איהר נייטראַליטעט ווארשיינליך געבליבען ניט אַ שטיקעל פער־שמירטע פּאַפּיער טראָץ וואָס די שווייץ וואָלט געוועזען אַ גאַנץ גוטער וועג פון דייטשלאַנד קיין פראַנקרייך און פון איטאַליען קיין עסטרייך אדער אומגעקעהרט.

* * *

אָט אַזוי איז די לאַגע אין דער שווייץ. איז מעגליך איינצופיהרען אַזאַ מיליטער־סיסטעם אויך ביי אונז אין די פעראייניגטע שטאַאטען?

מיר גלויבען, אַז באַר די פעראייניגטע שטאַאטען איז דאָס שווייצאַרישע מיליטער־סיסטעם ניט פון גרויסען פּראַקטישען נוצען. דאָס הויפּט פּראָבלעם פאַר אַמעריקאַ, וועלכע איז אין גאַנצען אַרומגערינגעלט פון וואַ־סער און קאָן אָנגעגריפען ווערען פון אַ שונא, מיט וועלכען מ׳דאַרף זיך רעכענען, נור פון ים, ליעגט אין דער אָרגאַניזאַציע פון אַ פלאָטע. די שווייץ, ווי בעקאַנט, האָט קיין פלאָטע ניט. אַלע איהרע גרענעצען ליעגען אויף דער יבשה און דער גרעסטער טהייל שווייצער האָבען קיין ים קיינמאָל אפילו אין זייערע אויגען ניט אָנגע־זעהן. זי קאָן שוין דעריבער אַלס מוסטער פאַר אַמעריקאַ ניט דיענען. אין דער פלאָטע קאָנען שוין די סאָלדאַטען ניט דיענען אַזעלכע קורצע טערמינען ווי אין די אַנדערע טהיילען פון דער אַרמעע. אַ שיף בעזיצט אַ קאָמפּליצירטען מע־כאַניזם און מוז האָבען אויסגעלערענטע און גע־איבטע מאַטראָזען. עס פאָדערט פיעל לענ־גערע צייט איינצואיבען אַ מענשען צו ווערען אַ מאַטער און געניטער מאַטראָז. דאָ וואָלט מען שוין געמוזט האָבען אַ פיעל לענגערען טערמין פון דיענסט און מען וואָלט געמוזט האַלטען וואַלונטירען וועלכע זאָלען זיך פערדינגען אויף איינינע יאָהר. דער כאַראַקטער פון דער אַרמעע וואָלט זיך שוין דערפון געענדערט. דער קאַ־זאַרמע גייסט וואָלט שוין אין אַ געוויסען טייל פון דער אַרמעע אַריינגעדרונגען, אויסער דעם איז אין דער פלאָטע זעהר וויכטיג די פראַגע: וועלכען סאָרט שיפען צו בויען. דאָ שפּיעלט זעהר אַ וויכטיגע ראָלע די טעכניק. דער מענש, דער סאָלדאַט טרעט דאָ אָפּ כמעט גאָר אין גאַנ־צען אין הינטערגרונד און די מאַשין ווערט גע־שטעלט אויבענאָן. אין דער פראַגע וועגען נייווי האַנדעלט זיך שטענדיג ניט וועגען מענשען, נאָר וויפיעל שיפען צו בויען, פון וועלכען סאָרט, פון וועלכער גרויס, וואָס פאַר אַ שנעלקייט זיי זאָלען בעזיצען, מיט וואָסערע קאַנאָנען זיי זאָלען זיין בעוואַפענט און אַזוי ווייטער. עס פער־שטעהט זיך, אַז פעהיגע אינזשענירען און קאַ־פּיטאַנען שפּיעלען דאָ אויך אַ וויכטיגע ראָלע, אָבער דאָ האַנדעלט זיך אַלעמאָל וועגען אַ קלע־נערע צאָהל סאָלדאַטען און אָפיציערען, און גוטע קאַנאָנען און פלינקע שיפען האָבען שטענ־דיג די ענטשיעדענדע ראָלע. די נייווי פראַגע איז דעריבער פערשיעדען פון די פראַגע וועגען די רעגעלע אַרמעע. אין דער רעגעלער אַרמעע, וועלכע איז אָרגאַניזירט אויפ׳ן יסוד פון אַלגע־מיינע מיליטער־פּליכט, האַנדעלט זיך שטענ־דיג אום די פ ע ר ז אָ נ ע ן, אום די בירגער פון לאַנד אַליין, און די לאַסט פאַלט אויף זיי פער־זענליך. אין דער נייווי האַנדעלט זיך הויפּט־זעכליך אום ג ע ל ד. איין געפּאַנצערטער שיף קאָסט צעהנדליגער מיליאָנען דאָלאַר, און דער־צו מאַכט די טעכניק אין די שיפס־בוי־קונסט אַלע ווײַלע נייען פּראָגרעס, עס ווערען געמאַכט אַלץ נייע ערפינדונגען, און אַז מ׳וויל האָבען אַ ערשטקלאַסיגע נייווי, מוז מען האַלטען אין איין בויען נייע שיפען. דאָס גרייפט אָן מעהר די געלד אינטערעסען פון לאַנד. דאָס פאַלט צו לאַסט אויף די קעשענעס פון די בירגער. די פראַ־גע וועגען נייווי איז גיכער אַ פראַגע פון פ י־נ אַ נ ץ. די שווייץ קאָן דאָ ליפערען זעהר וועניג מאַטעריאַל ביים בעהאַנדלען די דאָזיגע פראַגע.

* * *

די נייווי איז אפילו אויפ׳ן ערשטען פלאַן, אָבער די אַרמעע שפּיעלט דאָך אַ וויכטיגע ראָ־לע אין פערטהיידיגען אפילו די פעראייניגטע שטאַאטען פון אַמעריקאַ. אום ריכטיג צו קענען

פערטהיידיגען דאָס לאַנד, מוז מען אויך האָבען גוט בעפעסטיגט די ברעגעס מיט שטאַרקע באַטערייעס פון אַרטילעריע מיט גרויסע קאַנאָנען כדי צו קענען צוריקהאַלטען דעם שונא'ס קריעגסשיפען אויך אַפילו אין פאַל אַז די פלאָטע ווערט צושלאָגען. מ'דאַרף, הייסט עס, אויך האָבען אַן אַרמעע. קאָן די אַרבעע אָרגאַניזירט ווערען נאָך דעם שווייצערישען מוסטער? אויף דערויף וועלען מיר גיבער מוזען ענטפערן מיט ניין ווי מיט יאָ. ס'איז אונמעגליך איינצופיהרען איצט אַלגעמיינע מיליטער־פּפליכט. דאָס וואָלט פערלאַנגט צופיעל געלד, אויב אַפילו מען זאָל אָנעהמען, אַז דאָס פאָלק וואָלט צושטימען צו אַזאַ זאַך, ווי איינפיהרען מיליטער־פּפליכט אין אַ לאַנד וואָס האָט דאָס קיינמאָל ניט געהאַט. אין אַלע לענדער איז די איינפיהרונג פון אַלגעמיינע מיליטער־פּפליכט בלויז געוועזען אַ רעפאָרמע אָדער ריכטיגער אַ רעאָרגאַניזירונג פון דער אַרמעע, וואָס האָט שוין עקזיסטירט ביז דיעזער רעפאָרמע. דאָ וואָלט דאָס אָבער געהייסען שאַפען אין גאַנצען אַ נייע אַרמעע, ווייל די אַרמעע וואָס עס עקזיסטירט דאָ איז גאָר אַ קליינע און די נייע אַרמעע וואָלט געווען געצעהלט איינינע מיליאָנען, ווען אַפילו מ'זאָל רעכענען די יונגע מענשען פון יונגע מיליטעראַלטער. אויב די שווייצערישע אַרמעע פערמאָגט אונגעפעהר 3 הונדערט טויזענד געלערנטע מיליין־סאָלדאַטען, דאַרף אַמעריקאַ האָבען נאָך דיעזער פּראָפּאָרציע 10 מיליאָן, אַפילו מ'זאָל דערגרייכען דיזעלבע צאָהל אין צוואַנציג יאָהר אַרום, וועט דאָס אויך זיין אַ מורא'דיגע הוצאה. שטעלט אייך פאָר: בעוואַפנונג, אַמוניציאָן, קריעגס־קראָמען און עהנליכע זאַכען, פאַר גאַנצע צעהן מיליאָן סאָלדאַטען! די ניי־ווי פערשטעהט זיך וואָלט דאָך אויך געדאַרפט פערהעלטניסמעסיג געהן טריט ביי טריט מיט דער אַרמעע. אַזאַ ריעזיגע סומע געלד אויסצוגעבען אין אַזאַ קורצע צייט, וועט זיין כמעט ווי אונמעגליך פאַר אַמעריקאַ. דער עיקר איז אָבער, דאָס אַזאַ גרויסע אַרמעע איז אין גאַנצען איבערפליסיג פאַר אַמעריקאַ. ענגלאַנד בעזיצענדיג אַ גרויסע נייווי, האָט קיינמאָל ניט נויטיג געהאַט אַ גרויסע שטעהענדע אַרמעע צו פערטהיידיגען איהר איינענעם לאַנד. עס פערשטעהט זיך, אויב מ'וויל פיהרען אַן אָנגריפס־קריעג, אָנפאַלען אויף אַן אַנדער לאַנד אָדער פערטהיידיגען פערבאַנדטע קאָלאָניען, אָדער זוכען צו האַלטען אין יאָך אַן אונטערדריקטעס פאָלק, מוז מען שוין האָבען פיעלע פאָלקען סאָלדאַטען, דאָס וואָס מיר זעהען אין ענגלאַנד. אַמעריקאַ איז נאָך פאָרלויפיג אין אַ גאַנץ אַנדערע לאַגע און אַנאַנדער צושטאַנד ווי ענגלאַנד. זי האָט נאָך פאָרלויפיג קיינע קאָלאָניעס צו פערטהיידיגען. וועגען אַן אָנגריף אויף אַנאַנדער מלוכה האַנדעלט זיך דאָך דאָ ניט. מ'רעדט דאָך נאָר וועגען פריפערעדנעס וועגען פאָרבערייטונג זיך צו פערטהיידיגען געגען אַן אָנגריף פון אַנאַנדער צד פון אַן אויסוועניגען שונא.

ס'איז נאָך פאַראַן אויך אַ סאָציאַל פּאָליטישער גרונד באַרוואָס די שווייצערישע סיסטעם קאָן ניט איינגעפיהרט ווערען דאָ. די עקאָנאָמישע סטרוקטור פון אַמעריקאַנעם לעבען איז אין גאַנצען פערשיעדען פון דער שווייצערישער. די שווייץ איז אַ קליינע לאַנד, וואו דער גרעסטער טהייל פון דער בעפעלקערונג בעשעפטיגט זיך מיט מיקרו־פּראָדוקציאָן און האַנדעל־אינדוסטריע. דאָס לעבען איז דאָרטען ניט אַזוי ענטוויקעלט אינדוסטריעל ווי אין אַמעריקאַ. דעריבער קאָן די פאָלקס־ווירטשאַפט אָהן בעמערקבאַרע שטערונגען אָפּלאָזען געוויסע טהיילען פון איהרע פּראָדוקטיווע קרעפטען פאַר אַ געוויסע צייט צו דיענען אין אַרמעע. דער סאָלדאַט פערליערט ניט זיין שטעלע, וועלכע ער האָט געהאַט בעפאָר זיין דיענסט, און דער בעל הבית זיינער קאָן זיך פערגינען צו זיין פּאַטריאָטיש, ווייל דאָס גרייפט זיין קעשענע ניט צו שטאַרק אָן. דעם בויער גרייפט דאָס אויך ווייניג אָן, ווייל זיין צייט צו געהן דיענען קאָן ער זיך אויסקלייבען ווען ער איז גאָר ניט ביזי מיט דער ווירטשאַפט און ווי בעקאַנט איז אין דער לאַנדווירטשאַפט דאָ אַזעלכע מאָנאַטען אין יאָהר. אַמעריקאַ איז אָבער אַ לאַנד מיט אַ גרויסע ענטוויקעלטע קאַפּיטאַליסטישע אינדוסטריע וועלכע ווערט בעטריבען מיט פיעבערהאַפטער אינטענסיווטעט און ענערגיע. זי האָט אַפילו אָפטע סלעק אָבער די סלעק איז ניט אַזוי פּעריאָדיש און פון אַ שטענדיגער נאַטור אַזוי ווי אין דער פאַרמעריי. אָפּציהען פון דער אַמעריקאַנער אינדוסטריע אַזאַ גרויסען טהייל פון קרעפטען, וואָלט דער פאָלקסווירטשאַפט קיין טובה ניט געטהאָן, און די קאַפּיטאַליסטען, וועלכע זיינען דאָ אין אַמעריקאַ די איינציגע דעה־זאָגער אין מלוכה, וועלען זיכער ניט וועלען דולדען אַזאַ שטערונג.

* * *

דאָס פּאָליטישע סיסטעם אין פעראייניגטע שטאַאַטען פון אַמעריקאַ איז אויך זעהר פיעל פערשיעדען פון דאָס שווייצערישע פּאָליטישע סיסטעם. די פערשיעדענהייט איז ניט צו גונסטען פון אַמעריקאַ, בעזונדערס וואָלט זיך דאָס שעדליך אָפּרופען אויף די פאָרמען פון אָרגאַניזאַציע פון דער פאָלקסמיליין נאָך'ן שווייצערישען מוסטער. די שווייץ און אַמעריקאַ זיינען ביידע דעמאָקראַטישע רעפּובליקען. ביידע האָבען קיינמאָל די זכיה ניט געהאַט צו האָבען אַן אייגענעם פירשט אָדער קייזער. די דעמאָקראַטישע טראַדיציעס זיינען דעריבער אין ביידע לענדער טיעף איינגעוואָרצעלט, נאָר די שווייץ איז אונגעהויער קליין אין פערגלייך מיט

איהר שוועסטער רעפּובליק — די פעראייניגטע שטאַטען פון אַמעריקאַ, סיי אין שטח סיי אין דער בעפעלקערונג און סיי אין רייכקייט. די שווייץ איז אָבער אין פּאָליטישען לעבען רייכער און געזונטער ווי די גרויסע מעכטיגע און רייכע אַמעריקאַ. די שווייץ איז אַ לאַנד כמעט פון הויך שטיינערנע בערג מיט שמאָלע טהאָלען וואו די מייסטע שטעדטלאַך און שטעדט ליעגען. דער קאַפּיטאַליזם האָט ניט געהאַט אַזאַ רייכען באָדען זיך אויסצושפּרייטען. דער גרעסטער טהייל פון דער בעפעלקערונג בעשטעהט פון אַ מיטעלקלאַס. די פּאָליטיק איז דאָרטען ניט פאַרבונדען מיט מאַטעריעלע נוצען ווי דאָ, און דערי־בער איז מעגליך געוועזען דאָרטען צו ענטוויקלען אַ פאָלקס מיליין אויף אמת'ע דעמאָקראַטישע יסודות. אין אַזאַ קליינע לאַנד, מיט וועניג גרוי־סע שטעדט, מיט אַ בעפעלקערונג פערהעלטניס־מעסיג עקאָנאָמיש און סאָציאַל גלייך אין מעמד, איז מעגליך געוועזען אויסצובויען אַזאַ פאָלקס מיליין וועלכע האָט אין זיך אַ סך רייץ און אי־דיליע בעזונדערס פאַר דעם קליינבירגער. גרעפּט, כאַבאַר און אַנדערע שווינדלען זיינען וועניג מעגליך, ווייל די בירגער קענען זיך צו נאָהענט איינע מיט די אַנדערע און צו ווייניג מעגליכקייט איז פאַראַנען אונבעמערקט דאָס דורכצופיהרען. גאַנץ אַנדערש איז די סיטואַציע דאָ אין אַמעריקאַ. טויזענדער און טויזענדער יאָהר האָט די נאַטור דאָ געזאַמעלט אוצרות, סיי אין דער ערד, אין קיינען אין מיינעראַלען, סיי אויף דער ערד — אין פּרוכטען און וועלדער. די אוצרות האָט מען נאָר געדאַרפט אויסנוצען. ס'זיינען אריבערגעקומען מענשען און אָנגעפאַנ־גען דאָס צו בעאַרבייטען. מיט די אייגענע הענט האָט מען דאָס אָבער ניט געקענט טהאָן. און ס'הייבט זיך אָן די שענדליכסטע אויסנוצונג און אויסבייטונג פון מענשען־שקלאַפען, וועלכע די וועלט געשיכטע האָט אַ מאָל געקאָנט. מען האָט ניט נור בערויבט די מענשען, וועלכע זיינען געווען אָנגעשטעלט אויף שכירות, מען האָט ניט נור בערויבט די נאַטור אויפ'ן שענדליכסטען אופן, פערניכטענדיג און ברהמניג'דיג די וועלדער און אַלע רייכע אוצרות פון דער נאַטור, נאָר מען האָט אויך בערויבט די נאַציאָן פון איהרע רייכע דעמאָקראַטישע יסודות.

אין אַזאַ לאַנד פון אַזאַ גרויסען מאַסשטאַב מיט אַזאַ פּאָליטישער קאָרופּציאָן, וואָלט די פאָרמע פון פאָלקס־מיליין אויך קאָרופּט ווערען. די רייכע ארמעע־קאָנטראַקטען וואָלטען ווערען אַ פעטער ביסען פאַר'ן פּאָליטישען. עס וואָלט זיך אָנגעפאַנגען גנבה און שווינדעל און דאָס וואָלט געוויס זיך אָפּרופען אויף די לייסטונגס־פעהיג־קייט פון דער אַרמעע.

דער יעניגער, וועלכער האָט נאָכגעפאָלגט די פראַגע וועגען פערטהיידיגונג און בעמערקט וועל־כע פערשידענע מעטאַמאָרפאָזען די דאָזיגע פראַ־גע האָט דורכגעמאַכט, וועט מוזען שטוינען צו וואָס פאַר אַ רעזולטאַט מען איז מיט איהר גע־קומען. צום אָנפאַנג, ווען די פראַגע איז אויפ־געקומען, האָט מען מרעיש עולם געוועזען וועל־גען אָרגאַניזירען זיך מיליטעריש. מען האָט דעם עולם געשראָקען, דאָס מיט דייטשלאַנד, דאָס מיט יאַפּאַן, ווי אויף וועמען איינס אָדער דאָס אַנדערע האָט געקאָנט ווירקען. גערעדט האָט מען אָבער נור וועגען פערטהיידיגונג. ביסלעכ־ווייז האָט מען זיך פערגעסען וועגען וואָס מען האָט אָנגעפאַנגען. מען איז אַריין אין קוראַזש און מען האָט אָנגעפאַנגען שמועסען וועגען אַ פאָלקס מיליין ווי אין דער שווייץ מיט אַ מוראַ־ריגער פלאָטע, וואָס איז שוין ניט אַזוי נויטיג פאַר פערטהיידיגונג. מען איז אַזוי ווייט דער־גאַנגען, דאָס די פּריפּערעדנעס פראַגע איז געוואָ־רען דאָס פּראָבירשטיין צו זעהן אויב מען איז אַ גוטער אַמעריקאַנער אָדער ניט. דער פּועל יוצא איז געוועזען, דאָס די ביידע הייזער — דער סענאַט און דער פאַרלאַמענט, האָבען געזוכט איי־נער דעם אַנדערן אַריבערצושטייגען אין אָנ־נעהמען בילס, וואָס בעשטימען גרויסע סומען געלד פאַר'ן בויען נייע קריעגסשיפען און פער־גרעסערען די אַרמעע.

דאָס אייגענטליך איז געווען דער צוועק פון די קאַפּיטאַליסטען, וועלכע קאָנטראָ־לירען די רעגירונג. דאָס מיינט פאַר זיי נייע גרויסע פּראָפיטען אויף זייערע שטאָהל, נייע גרויסע קאָנטראַקטען, און פאַר די פּאָלי־טישענס נייע כאַבאַר. דער סוף איז אָבער נע־וועזען, דאָס איצט בעריהמט זיך גאָר די וויל־סאָנ'שע אַדמיניסטראַציע מיט דעם, וואָס זי האָט אויסגעמידען קריעג, און נישט דורך אָרגאַ־ניזירען אַ שטאַרקע אַרמעע און פלאָט נאָר דורך איינגעהן אויף קאָמפּראָמיסען. ס'איז קלאָר, דאָס ווילסאָן האָט געזוכט די גאַנצע צייט צו שטעהן אין דער פּריפּערעדנעס פראַגע דאָרטען וואו ער האָט געגלויבט דאָס זאָגענאַנטע „פאָלק" שטעהט. נאָכדעם ווי די פאָלקס פאָרשטעהער האָבען בעוויליגט דער רעגירונג קרעדיטען אויף אונגעהויער גרויסע סומען געלד אויף מיליטער צוועקען, זיינען די אַמוניציאָנס־פאַבריקאַנטען און זייערע דיענער די פּאָליטישענס, שוין זיכער געוועזען מיט גרויסע קאָנטראַקטען, און די בע־וועגונג פאַר פּריפּערעדנעס האָט פערלאָרען איהרע גרעסטע סטימולאַנטען — פערשטעהט זיך נאָר פאַר אַ צייט. די פראַגע האָט אָנגעפאַנגען פון זיך אַליין אָפּצושטאַרבען. די רעפּובליקאַ־נער פּאַרטיי, וועלכע האָט בעשולדיגט די דעמאָ־קראַטישע אין וועניג פּאַטריאָטיזם און אין שטעהן ניט שטאַרק געגוג פאַר פּריפּערעדנעס, האָט אַליין אויך גאָר נישט בעשטימטעס אין איהר פּראָגראַם וועגען פּריפּערעדנעס. און ווי ס'שיינט האָט זיך דאָס אַמעריקאַנער פאָלק שוין אַביסעל אויסגעניכטערט פון די פּריפּערעדנעס שכרות און קוקט אויף די פראַגע מיט מעהר קאַלטקייט און איבערלעגענהייט.

# שמעון שמואל פרוג

(קריטישער עסקיז)

בן יקיר

עלה גבל אָנכי — אתה ציון פרח,
יבש כחרש כחי — אתה מלא לח...
שירה שיוריך למשנאינו בהשונם,
ספר להם ענינו, ספר את זדונם;
מה נטיף לעברים? הם ענים ידעו!
נטיף לעמים — יחדו, ישמעו!
— יהודה ליב גאָרדאָן.

---

דיעזע שורות זיינען געשריבען געוואָרען אין 1884. פרוג איז נאָך געווען אַ גאַנץ יונגער מאַן, אָבער אין די פיער יאָהר וואָס ער האָט געשריבען האָט ער שוין געהאַט ערוואָרבען אַ גרויסען נאָמען אַלס דיכטער. די רוסישע קריטיקער האָבען אויף איהם געלעגט גרויסע האָפנונגען. מען האָט געזוכט איהם מקרב צו זיין, איהם צוגעבען מוטה. עס האָבען ניט געפעהלט קיין עצה־געבער: ווארום זאָל ער פערשוועגדען זיין ריעזיגען טאַלענט אויף בלויז אידישע מאָטיוועגן? דאָס רוסישע לעבען איז דאָך אַזוי ברייט, דער רוסישער גייסט איז דאָך אַזוי טיעף, און מען האָט אַרויסגעשטעלט אַנטאָקאָלסקי'ס בעריהמטקייט אַלס מוסטער פון רוסישער דאַנקבארקייט.

האָט אָבער פרוג'ס טאַלענט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען פונקט אין דער צייט, ווען די רוסישע רעגיערונג האָט אויף אַ פּ ר אַ ק ט י־ש ע ן אופן, מיט דער הילף פון פּאָגראָמען, רדיפות און אויסנאַהמס־געזעצע, איבערצייגט די אידישע אַסימילאַטאָרישע טרוימער, אַז עס איז פאַראַן אַ אידיש פאָלק. די וועה־געשרייען פון זייערע ברידער האָבען אויפגעטרייסעלט די נשמות פון די אידישע אינטעליגענטען, וועלכע האָבען ביז דאַן געשפּרונגען „קדוש!" פאַר דעם רוסישען גייסט, פאַר דער רוסישער קולטור און רוסישע זיטען. די פריהערדיגע אַסימילאַטאָרען האָבען זיך דערפיהלט ווי שוצלאָזע יתומים אין די הענד פון אַ פרעמדען אכזר.

קיין וואונדער וואָס דער יונגער נאַציאָנאַל־געשטימטער דיכטער איז געוואָרען דער באַנערטרעגער פון דער אידישער יוגענד. געבאָרען אין 1860 אין באַבראָווי קוט, אַ אידישע קאָלאָניע אין כערסאָנער גובערניע, האָט פרוג אַלס קינד געלעבט אין אַ סביבה, וועלכע האָט ארויפגעלעגט אַ טיעפען שטעמפּעל אויף זיין גאַנצען לעבען. זיין וויעגעלע איז געשטאַנען צווישען די פעלדער און וועלדער פון דער רייכער און מילדער בעסאַראַביע און אין זיין האַרצען איז פון קינדווייז אָן איינגעפלאַנצט געוואָרען אַן אמת'ע ליעבע צו דער נאַטור, מיט איהרע

בוימער, זאַנגען, גראָז און בלומען,
פרייע פויגעל, בלויע וועלדען.

די סאָכע, דער סערפּ און די זעג זיינען געווען זיינע שפּיעל־זאַכען און ער האָט טיעף געבענקט נאָך זיי, ווען ער איז פערוואָרפען געוואָרען פון דאָרף אין דער גרויסער שטאָדט אַריין. אויסגעוואַקסען צווישען אידישע ערד־אַרבייטער, האָבען די אידישע לופט־מענשען פון שטאָדט, מיט זייער לויפעניש און הו־האַ, נאָך מעהר פערשטאַרקט זיין בענקעניש נאָך דעם דאָרף־לעבען, וועלכער איז ביי איהם געוואָרען אַ ווירקליכע אידיליע.

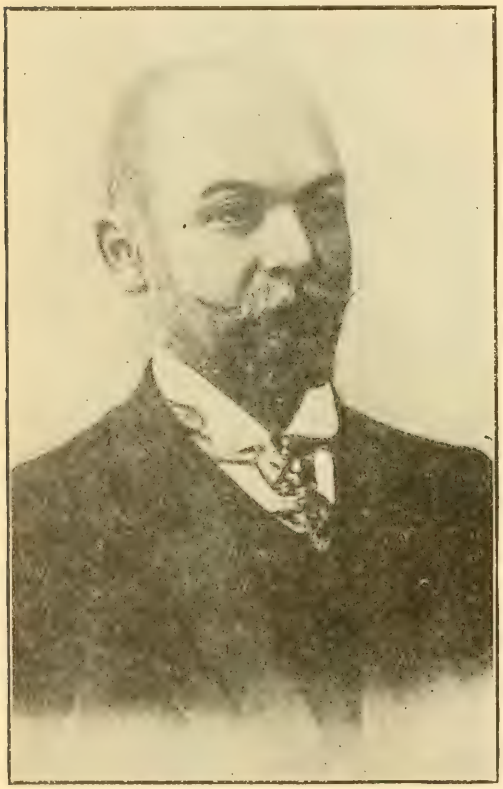

ש. ש. פרוג.

ער האָט געבענקט און געטרוימט. זיין קינדישע ערציהונג האָט געהאַט אַן אונגעהויערען איינפלוס אויף דער ריכטונג פון זיין פּאָעזיע. אין 1879 האָט ער צוגעשיקט אין רעדאַקציע פון דעם רוסיש־אידישען וואָכענבלאַט „ראַזסוועט" זיין ערשטע ליעד מיט אַ קורצער אויטאָביאָגראַפיע, אין וועלכער ער שרייבט:

„איך האָב געהאַט דאָס גליק צוצובינדען

זיך ליידענשאַפטליך צו דער העברעאישער שפּראַך און איך האָב ליעב געקריגען די נביאים מיט אַלע קרעפטען פון מיין יונגער נשמה... איך האָב זיי פערגעטערט... איך קען מיט זיכערקייט זאָגען, אַז פאַר מיין ערשטע מעגליכקייט צו פיהקען און דענקען בין איך פערפליכטעט אויסשליעסליך יענער טיעפער און אַלזייטיגער פּאָעזיע, מיט וועלכער ישעיהו, יחזקאל און די אַנדערע נביאים זיינען אַזוי רייך".

אָט דיעזע צוויי פאַקטאָרען אין דעם דיכטער'ס קינדהייט, — די סביבה פון אידישע ערד־אַרבייטער אויף דעם שויס פון דער שעהנער בעסאַראַביער נאַטור און די גייסטרייכע השפעה פון די אידישע נביאים, — האָבען געמאַכט פרוג'ן פאַר דעם אויפריכטיגען טרעגער פון דעם נייעם אידישען נאַציאָנאַלען געדאַנק. שוין אין אָנפאַנג פון זיין שעפּערישער טהעטיגקייט האָט ער געפיהלט דעם גאַנצען דרוק פון אַ גרות־פּאָעט. אין איינער פון זיינע שעהנסטע ליעדער בעקלאָגט ער זיך וואָס ער איז אויסגעוואַקסען אין אַ פרעמדען לאַנד אַ קאַלטען:

צוויי מתנות האָט מיר דאָס שיקזאַל געשאָנקען,
די דורשט נאָך פרייהייט און דעם גורל פון אַ שקלאַף.

פרוג'ס ליעדער האָבען באַלד געפונען אַן אָבקלאַנג אין די הערצער פון דער אינטעליגענטער אידישער יוגענד און פון די עלטערע רוסיש־אידישע שרייבער, וועלכע האָבען איהם אַראָב געבראַכט פון כערסאָן נאָך פּעטערבורג. אין כערסאָן איז ער געקומען, ווען ער איז אַלט געווען זעכצעהן יאָהר, און איז געווען בעשעפטיגט אַלס קהערק פון דעם אָרט־גען קאַזיאָנעם ראַבינער. זיין בילדונג איז געווען אַ גאַנץ אָרימע: ער האָט געהאַט געלערנט בלויז דריי יאָהר אין אַ רוסישער פאָלקס־שולע. גליקליכערווייזע האָט ער זיך אין כערסאָן בעקאַנט מיט אַ רוסישען קאָרעספּאָנדענט פון דעם „אָדעסקי ליסטאָק", וועלכער האָט איהם געלערנט די כללים פון פּאָעזיע. ער האָט אויך געלערענט זעהר פיעל ביי די רוסישע פּאָעטען, און די פאָרמע און געבוי פון זיינע ליעדער זיינען העכסט רוסיש. ער האָט אָבער געהאַט נאָך אַ לעהרער, אַ פיעל פעהיגערען און נאָהענטערען — דער אידישער אומגליק. די שוואַרצע אידישע ווירקליכקייט האָט אַרומגעוויקעלט זיין גאַנצע נשמה אין אַ געדיכטען טרויער. הויפּטזעכליך אַ לירִיקער, האָט ער אָבער כמעט אין גאַנצען פערגעסען אָן זיינע אייגענע אינדיווידועלע געפיהלען אַלס מענש, אַלס יונגערמאַן. ער זינגט ניט וועגען ליעבע, וועגען פרויען, וועגען אייפערזוכט, וועגען מאַנסבילשען גליק. זיין ליעד איז דער ווידער־קול פון דעם אידישען שמערץ:

יעדעס וואָרט אין יעדען ליעד
איז אַ קרעכץ פון אייגענע קברים,
פון הונדערטער אויסגעמאַטערטע לעבענס,
פון הונדערטע פערלאָרענע קרעפטען.

אין זיינע ליעדער איז ניט פאַראַן קיין איינציג געקינצעלט וואָרט, קיין איינציגער אונאויפריכטיגער טאָן, קיין שרייענדער דיסאָנאַנס. אַלעס גיסט זיך אַרויס פון זיין אָנגעוועהטאָגטער נשמה, פּונקט ווי דער גאַנצער שטראָם פון אידישע צרות וואָלט דאָרט זיין קוואַל געהאַט.

דאַן איז געקומען די געוויינשטע אַנערקענונג פון דעם גרויסען העברעאישען פּאָעט — יהודה ליב גאָרדאָן. ווען דעם לעצטענס געזאַמעלטע שירים זיינען אַרויסגעגעבען געוואָרען אין 1884, האָט ער פּרעזענטירט פרוג'ן מיט אַ קאָפּיע פון זיינע געדיכטע און האָט אויף דעם פאָדערבלאַט אָנגעשריבען אַ ליעד, וועלכע פאַנגט זיך אָן מיט די בעריהמטע ווערטער: עלה נבל אנכי — אתה ציון פרח, — איך בין אַ פערוועלקט בלאַט. דו ביזט אַ בליהענדע בלום.

דער אַרטער דיכטער ערמוטהיגט דעם יונגען קאָלעגע אין וואַרימע, הערצליכע סטראָפען. עס מאַכט ניט אויס, זאָגט ער איהם, וואָס דו שרייבסט אין אַ פרעמדער שפּראַך, — אין דיין האַרצען ברענט אַ פייער פון ליעבע צו דיין פאָלק. דערצעהל אונזערע פיינד אונזער פיין אין זייער שפּראַך. וואַרום זאָלען מיר רעדען צו אידען? זיי ווייסען דאָך זייערע אייגענע צרות. לאָמיר רעדען צו די פעלקער, זאָלען זיי פערציטערט ווערען, זאָלען זיי הערען!

און פרוג האָט דאָס געטהאָן.

די לויב־געזאַנגען פון די רוסישע קריטיקער האָבען איהם ניט אַראָבגעפיהרט פון זיין וועג. וואָס קרעפטיגער זיין טאַלענט איז געוואָרען, אַלץ מעהר האָט ער געפיהלט זיין פליכט צו זיין אייגענעם פאָלק. זיין איינציגער וואונש איז געווען אָבצואווישען כאָטש איין־איינציגען טרער פון זיין פאָלק'ס געזיכט.

פרוג האָט זיך אַליין געקרוינט מיט דעם נאָמען „קברות־מאַן". ער איז אַרומגעגאַנגען אויף די קברים פון דעם אידישען פאָלק, האָט בעקלאָגט די צושמעטערטע האָפנונגען, די פערלאָרענע אוצרות. צייטענווייז, — איז ער זיך מודה, — קוקט ער זיך אום צוריק אויף דער פערגאַנגענהייט, און ער ווערט אַליין פערציטערט פון די ליידען וועלכע ער האָט בעזונגען. צייטענווייז פערגעבט ער זיך, און עס ווילט זיך איהם זינגען וועגען גליק, וועגען ליעבע. פאַר איהם שטעהט אָבער באַלד אויף אַ פערפינסטערטער שד, מיט אַן אַראָבגעלאָזטען קאָפּ, מיט אַ טרויעריגען שמייכעל, מיט אַ בליק וואָס ברענט דעם דיכטער'ס נשמה, — און זיין ליעד קלינגט אָב בלויז מיט אַ קרעכץ און יאָמער. צייטענווייז ווייס ער, אַז זיינע ליעדער זיינען צו שוואַך צו לינדערן דעם שווערען אומגליק פון דעם פאָלק, פּונקט ווי אַ טרעהר קען ניט פערלעשען אַ גרויסע שרפה אין אַ שטורם, ער פיהלט אָבער צו

דערזעלבער צייט אויך אז ער טהיילט דעם בער־שאָלטענעם שיקזאל פון זיין פאָלק. ער האָט

מעכטיגע אימפּוסען און געבונדענע פליעגער...
אין די אויגען ברענט דער צאָרן,
די זעלע קאָכט מיט שטורם, —
אין די הענד אָבער א שענדליכע מאַכטלאָזיגקייט.

דער איינפלוס פון די נביאים אויף פרוג׳ס פּאָעזיע פיהלט זיך כמעט אין יעדער פון זיינע ליעדער. זיין ליעבע צו דער אַלטער העברעאיִשער ליטעראַטור האָט איהם בעוועגט צו גע־ברויכען פיעלע סוזשעטען פון די נביאים, וועלכע ער האָט בעאַרבייט אין א פּראַכטפאָלער מאָ־דערנער פאָרמע. ער האָט אויך געשריבען פיעלע עפּישע ליעדער, באַגאַדען אין לעגענדען. „דעם זיידענס מעשיות“ און די „לעגענדען וועגען בע־כער“ זיינען ריהרענד שעהן. די מעהרסטע עפּישע ליעדער האָט ער ענטנומען פון תנ״ך, תלמוד און מדרש. דיעזע פּאָעמען האָבען אויס־גגאיבט א גרויסען איינפלוס אויף דעם טהייל פון דער אידישער יוגענד, וועלכער האָט ניט גע־האַט קיין מעגליכקייט. צו בעקענען זיך מיט די אוצרות פון אונזער אַלטער ליטעראַטור. ניט אַלע האָבען אָבער א דויערענדען פּאָעטישען ווערטה. אייניגע פון זיי זיינען צוצויגען, ניט פּראָפּאָרציאָנעל און לאַנגווייליג. עס פעהלט אין זיי דער כאַראַקטעריסטישער שוואונג, די לייכט־קייט, די איינפאַכקייט, דער מעטאַפאָר פון פרוג׳ס לירישע ליעדער. אַלס ליריקער קען ער פערגליכען ווערען מיט די בעסטע רוסישע פּאָע־טען. זיין ליעד, זיין האַרץ־געשריי, „ווארום האָט איהר פערגיפטעט מיין ליעד?“, איז א וואונדער־באַרע קונסט־ווערק. א ים מיט געפיהל בע־וועגט זיך אין יעדער סטראָפע; די ווערטער זינגען זיך אַליין אונטער דעם טאַקט פון דער מוזיק וועלכע קלינגט אין יעדער שורה, אין יע־דען אויסדרוק. א געפיהל פון פערדרוס, א גע־שריי פון פּראָטעסט מוז זיך ארויסרייסען ביי יעדען וואָס הערט דעם דיכטער׳ס אָנקלאגע: אויף דעם ליכטיגען שטח פון די פעלדער איז ער ארויסגעגאַנגען בעגעגענען דעם פריהלינג מיט זיין בעשיידענע ליבע, אום צו נעהמען ביי די ווינטען פון די סטעפּעס און די טייכלעך פון די וועלדער די לעבעדיגע קלאַנגען פאַר זיינע ליע־דער. ער האָט אָבער באַלד דערהערט די קרעכ־צען און דערזעהן די טרעהרען פון זיינע ברי־דער — און פאָראויס זעהט זיך ניט קיין וועג, קיין שטראַהל.

פרוג׳ס איינפלוס אויף דער אידישער אינ־טעליגענץ פון די אַכציגער און ניינציגער יאָה־רען האָט צו זיך ניט געהאַט קיין גלייכען. זיינע ליעדער האָבען געוועקט דעם נאַציאָנאַלען בע־וואוסטזיין פון דער שטודירענדער אידישער יו־גענד, און פיעלע פון זיינע לירישע פּאָעמען זיי־נען געזונגען געוואָרען אין אַלע אידישע קריי־זען. פרוג איז געווען צו זיך אונגערעכט. ניט

אימער איז ער געווען א „קברות־מאַן“. אין אייניגע פון זיינע בעסטע ליעדער האָט ער בע־זונגען די אויפלעבונג פון דעם נאַציאָנאַלען גע־דאַנק און די נייע אידעאַלען, וועלכע האָבען גע־פונען אַן אויסדרוק אין דער חובבי ציון בעוועגונג. ער האָט קיינמאָל ניט פערגעסען, אז ער איז א גלות־פּאָעט. אין ריהרענדע סטראָפען בעקלאָגט ער זיך, אז אויף אַנדערע פעלקער האָבען געהאַט יאָהרען פון אומגליק, וועלכען זייערע דיכטער האָבען בעזונגען. פאַר יענע האָט אָבער, ווי מאָר־געכשטערן, געשיינט די צוקינפטיגע פרייהייט און דאָס ווייטע גליק פון אייגענע לענדער. ער איז מקנא די פּאָעטען וואָס געפינען זייערע פעל־קער ביי דער סאָכע. דאָס איז ניט קיין פּאָעטי־שער אויסדרוק. די סאָכע איז ביי איהם ניט קיין אַבסטראַקט, זי איז אפילו ניט קיין סימבאָל. די סאָכע איז ביי פרוג׳ן די קאָנקרעטע פער־קערפּערונג פון אַן עהרליכען, רוהיגען און נאַטיר־ליכען לעבען. אין זיינע „ליעדער פון קינדהייט“ שטראָמט א קוואַל פון אונמיטעלבאַרער ליע־בע צו די איינפאַכע, פערהאָרעוועטע לאַנד־אַרבייטער. דער נייער ישוב אין ארץ־ישראל בעגייסטערט איהם. די אידישע קאָלאָניזאַציע אין דער אַלטער היים ערמונטערט זיין מוזע און אין איינער פון זיינע פּראַכטפאָלסטע און פּאָפּו־לערסטע ליעדער רופט ער דאָס פאָלק צו געהן פאָרווערטס:

וואָס ביזטו געבליבען שטעהן אין מיטען וועג,
מיט אַן אראָבגעלאָזענעם גרויען קאָפּ?
ביזט ניט אַליין: קוק זיך אַרום, מחנות־ווייז
האָבען זיך צו דיר אומגעקעהרט דיינע קינדער...

דער קלאַנג פון העברעאיש אין פּאַלעסטינא רופט ביי איהם אַרויס א הערצליכע ברכה:

זייט אויף אייביג געבענשט,
וואָס אין די יאָהרען פון שקלאַפעריי און טרויער
לעבט איהר אויף די הייליגע שפּראַך
אין איהר בעצויבערנדער שעהנקייט.

ער ערמונטערט די חובבי ציון און פער־שפּרעכט זיי א גלענצענדען זיעג און אנערקע־נונג. ער זעהט פאָראויס די צייט, ווען דער צוקינפטיגער דור וועט לעזען מיט דאַנקבאַרקייט די געשיכטע פון זייערע ליידען, פון זייער שווע־רער אַרבייט און זאָרגען, און דעם וועג, וועלכען זיי האָבען בעטהויט מיט זייערע טרעהרען, וועט ער אויסבעטען מיט שמעקענדיגען פריהלינגס־גראָז און גאָלדענע בלומען.

וואָס ליידענשאַפטליכער ער האָט ערוואַר־טעט די אויפלעבונג פון זיין אייגענעם פאָלק, אַלץ טיעפער און פולער האָט ער פערשטאַנען די גע־בענשטע קראַפט, די לעבעדיגע שעהנקייט פון די טהאָלען, פון די וועלדער, פון די פעלדער, מיט וועלכע די נאַטור האָט בעשאָנקען זיין שטיעף־ביטער לאַנד. און א בעגייסטערטער,

פול מיט האָפנונג, פול מיט טרייסט, וועקט ער זיינע ברידער:

וואַך אויף, מיין פאָלק, פאַר דיר
ליעגען די פעלדער פון דיין אייגענער לאַנד,
זיי ציהען, זיי רופען דיך
צו עהרליכער, פרייער ארבייט.

* * *

מיט טויזענדער פעדים איז פרוג צוגעבונדען צו זיין פאָלק. מיט די שעהנסטע האָפנונגען צו פערנעהמען דעם הויפּט־שטוהל אויף דעם רו־סישען פאַרנאַס, פאַנגט ער אָן אין 1885 צו זינגען זיינע ליעדער אין דער אידישער שפּראַך, אין „זשאַרגאָן". ער האָט געלאָזט הערען „די פעלקער" וועגען דעם אידישען פּיין. דעם פאָלק'ס קרעכץ לאָזט איהם אָבער ניט רוהען. ער קען ניט שפּיעלען די ראָלע בלויז פון א דאָל־מעטשער פאַר פרעמדע. ער מוז רעדען צו זיינע אייגענע ברידער, ער מוז זיך אָברופען אויף זייער אייגענער שפּראַך. און וואָס ווייטער אַלץ מעהר און מעהר ווערט ער א אידישער דיכ־טער. ערצויגען אין דעם גייסט פון דער אַלטער העברעאישער ליטעראַטור און א מייסטער אין דער בויגזאַמער און קאָליר־רייכער רוסישער שפּראַך, האָט דער דיכטער ניט לייכט געקענט בייקומען סיי דעם אינערליכען קאַמפּף און סיי די טעכנישע שווערינקייטען. מען מוז געדענ־קען, אז צוריק מיט דרייסיג יאָהר האָבען כמעט אלע שרייבער געקוקט מיט פעראַכטונג, און איי־ניגע זאָגאַר מיט עקעל, אויף דער אידישער שפּראַך. און אָרים איז דאַן די שפּראַך געווען ווי א זינדיגע יתומה. האָט טאַקי פרוג שווער געאַר־בייט, אַקערענדיג „דאָס פעלד פון זשאַרגאָן מיט'ן פּען":

עס פלעגט מיך בעגיסען דער ביטערער שוויים
דעם משקל מיט די גראַמען צו האַלטען.
צעזוגר מיט נקודות.... אוי, מלאכ'ל, כ'ווייס,
א חידוש, ווי כ'האָב דאָס געקאָנט גאָר דערהאַלטען.

פרוג רופט דיעזע ליעד „פערדיענט עולם הבא". ער שטעלט זיך פאָר, ווי ער וויל, נאָך זיין טויט, אריין אין גן עדן. ער גיט אָן זיין יחוס אלס „זשאַרגאָנישער" מחבר — און דער מלאך גיט צו, אז ער האָט שוין זיין גיהנם גע־האט אויף דער ערד און אז ער האָט כשר פער־דיענט עולם הבא. דער שפּאַס איז אָבער אן ערנסטער. אין דער אידישער ליטעראַטור האָט פרוג געוויס פערדיענט „עולם הבא". דער פער־דיענסט פון דיכטער איז זיכער גרעסער דערפאַר וואָס ער האָט מיט פיעל אָפּפער געזוכט צו פערשעהנערען די שפּראַך. אין זיין „עפּיטאַפיע" פערצעהלט ער, ווי ער האָט

מיט אלע כחות, מיט דעם לעצטען צאָהן
עביסען און געריסען דעם זשאַרגאָן...

ער האָט באמת געהאָרעוועט אויף דער שפּראַך:

צו מאַכען זי אַביסעלע באָטש ווייך
און צו פערדושען יענעם ליעבען ריח
פון ווילנער מארק און דינאַבורגער יאַטקעס
מיט אלערליי פערוואַלגערטע אָסטאַטקעס.

און ניט נור טעכנישע שווערינקייטען האָט ער געמוזט בעזייטיגען. די רויהקייט פון דעם אידישען לעזער, דער אונענטוויקעלטער געשמאק פון די מאסען האָבען ווי דערנער געשטאָכען זיין נאַטירליך־פיינע מוזע. שרייט ער טאַקי איינ־מאָל אוים מיט טיעפער ענטריסטונג

פערשאָלטען איז דער, וועמען גאָט האָט בעשערט
צו זיין א משורר... ביי אידען!
א משורר — א כלי זמר, א בדחן איז ער;
אַ גראַם און אַ ווערטעל, אַ ליעדעל, א גגון,
א דרעה זיך אַהין און אַ קרים זיך אַהער —
דער עולם זאָל האָבען פון איהם פערגניגען.

און דאָך האָט פרוג אימער ליעב געהאַט די אידישע שפּראַך מיט אלע איהרע חסרונות, פּונקט ווי ער האָט ליעב געהאַט די אידען מיט אלע זייערע חסרונות. ער האָט ליעב די שפּראַך, ווייל זי פערבינדט איהם מיט זיינע ברידער, ווייל זי איז ז י י ן שפּראַך. איבערלעזענדיג די אי־דישע ליעדער פון מיכל גאָרדאָן, שרייבט ער איהם א הערצליכען דאַנק:

איהר האָט ווידער פרעהליך און יונג מיך
געמאַכט,
ווי ליכטיג איז מיר אויפ'ן הארצען געוואָרען!
איהר האָט מיר א גרוס פון מיין קינדהייט
געבראַכט!
א גרוים פון די ליכטיגע, גליקליכע יאָהרען.

אין אידיש, פּונקט ווי אין רוסיש, האָט פרוג אויך געשריבען פעליעטאָנען. די מערהרסטע פון זיי פאַנגען זיך אָן אין א הומאָרעסטישען. טאָן. ער קען אָבער לאַנג דעם טאָן ניט אָנהאַלטען: טרעהרען שטיקען איהם אין האַלז, א שלוכץ רייסט זיך ארויס פון זיין ברוסט. ער קען ניט לאַכען אין פּראָזע, פּונקט ווי ער קען ניט „זינ־גען" אין פּאָעזיע:

יתום מיינער! שווער צו זינגען
ווען עס רוישט די שטורם־נאַכט,
ווען די קייטען קלינגען, קלינגען,
און דער תלין — לאַכט און לאַכט...

ער בענוצט זיך אמאָל מיט סאַטירע. ער לאַכט פון דעם שאַכער־מאַכער לעבען, פון דעם אידישען „יריד". דער געלעכטער קלינגט אָבער מעהר ווי א קרעכץ. מען פיהלט, ווי זיין הארץ צוגעהט זיך, צורייסט זיך פון שמערץ. ווי קען מען לאַכען, אז דאָס אידישע לעבען איז אזוי גרויזאַם עלענד, אזוי פינסטער, אז עס איז אפילו ניטאָ קיין יונגער דור, אז דער מענש ווערט גרוי צו דרייסיג יאָהר! זאָגט ער אליין:

„קיין זאַך אין אונזער טרויעריגען לעבען

טהוט מיר נישט אָן אזוי פיעל הארצוועהטאָג, אזוי פיעל עגמת נפש, ווי דאָס אויסזעהן פון א אידען, זיין איינגעבויגענער רוקען, זיין אויסגע־ווייקטער פּנים, זיינע דארע הענד, זיין איינגעפאַ־לענע ברוסט, און דער דונקעלער שאָטען פון פּחד, וועלכער ליעגט אייביג אויף זיין גאַנצען גע־זיכט"...

פיהרט ער אונז „אויף קבר אבות". דער מלמד, דער זיידע, די מאַמע דערצעהלען מעשות וועגען די הייליגע מענשען, מיט וועלכע מיר דאר־פען שטאָלצירען. אָבער ווי אומעטיג עס ווערט, ווען מען בעמראַכט די לעבעדיגע:

פון גבורים, נביאים, פון לייבען
האָב איך מעשות געוואוסט אָהן א שיעור,
און דערביי נישט בעמערקט, וואס פאַר מילבען,
אנשטאָט זיי, קריכען אויפ אַרום מיר...
דבורה'ן, גדעון'ען, שמשון הגבור
פרובען ווייזען א היינטיגען איד —
וואָס אין גאַנצען איז ער הויט און ביינער,
ווי ער ציטערט פאַר יעדען טריט...

כאַפּט זיך ביי איהם ארויס א טאָן פון שפּאָט, פון פעראכטונג אָדער פערדרום, זעהט מען ווי עס טריפט זיך בלוט פון זיין הארצען, ווי עס צאַ־פּעלט זיך אין אנגסט זיין נשמה. דאָס „אויס־זעהן פון א אידען" פערשאַפט איהם עגמת נפש. אָבער ווי היים ער האָט ליעב אָט דעם אידען מיט דעם איינגעבויגענעם רוקען און אויסגעווייקטען פּנים! געהען מיר מיט איהם אויף'ן היימישען בית־עלמין. זעהן מיר קליינע, אָרימע מצבות מיט קורצע אויפשריפטען. ווער געדענקט, ווער ווייס די קליינע אונבעקאַנטע נעמען?

ניין, מיין קינד! דאָ ליעגען גרויסע,
גרויסע העלדען! שטאַרקע לייט!
אָהן טרומייטען, אָהן כלי־זין,
איז געגאַנגען זייער שטרייט...
זייער שלאַכט־פעלד איז די ברייטע,
גרויסע ווערט — פון עק צו עק!
זייער שונא איז דער גלות,
אָהן אן אָנפאַנג, אָהן א ברעג...

מעהר ווי דרייסיג יאָהר האָט פרוג געדיכטעט אין אידיש. ער האָט געזונגען אויף פערשיעדע־נע טענער, אמאָל העכערע און אמאָל שוואכערע. אויף זיינע מאָטייוען זיינען געיוען פערשיעדענ־ארטיג. אימער אָבער איז ער געווען א טרייער תלמיד פון דער נאַטור, וועלכע האָט איהם גע־לערענט זינגען און שפּיעלען, דענקען און פיהלען. האָט ער זיך אין איניגע ליעדער אראָבגעלאָזט צו דער מדרגה פון א געוועהנליכען גראַמען־פּלעבטער, איז דאָס געווען דער ציגז וואָס ער האָט געצאָהלט אלס קינד פון די זעכציגער יאָה־רען: די אידישע שפּראַך איז געווען א „זשאַר־גאָן" און דער אידישער לעזער האָט בעדאַרפט בלויז א בדחן. איז ער טאַקי אָפּט אריינגעפאַלען אין בדחנות, אָבער קיינמאָל ניט אין באַנאַלי־טעט. זיינע שוואכסטע ליעדער, ווען זיי בע־ציערען אפילו ניט דעם אוצר פון פּאָעזיע, זיינען ווערטה א פּלאַץ אין דער ליטעראַטור. אין קיי־נע פון זיינע געדיכטע, ניט אין די ערשטע און ניט אין די לעצטע, פיהלט זיך ניט קיין שוויים, מיט וועלכען ער פלעגט זיך, לויט זיינע ווערטער, בעגיסען. זיין ריטהם איז א פּליסיגער און דער קלאַנג א נאַטירליך־מוזיקאַלישער. זיינע זומער, הערבסט און ווינטער ליעדער זיינען העכסט פּאָע־טיש. זיי זיינען אָבער דורכגעווייקט מיט טרעה־רען. אפילו זיינע יום־טוב ליעדער קלינגען ווי קינות. די יום־טובים דערמאָהנען איהם אָן אונ־זערע אלטע, צוריסענע פאָהנען, אָן יענע גבורים, וואָס זיינען געשטאָרבען, אָן יענע מזבחות וואָס ליעגען פערדאָרבען. הושענא רבה רופט ביי איהם ארויס דעם געדאַנק, אז מיר זיינען א פאָלק פון אָבגעשלאָגענע הושענות. דערפאַר זיינען די פריהלינג ליעדער מוסטערען פון אמת'ער פּאָע־זיע ניט נור לויט זייער פאָרם, נאָר אויף לויט זייערע רייכע געדאַנקען און פאַנטאַזיע. זיי זיינען צווישען די בעסטע געדיכטע, אין וועלכע דער פּאָעט פערגעסט זיין אייביגען טרויער און ער פערשפּרייט די ליכטיגע שטראַהלען פון דער פריהלינג זון. ער האָט אין אידיש אויך לעגענ־דען און באַלאַדען. זיינע לירישע ליעדער זיי־נען אָבער די בעסטע אין אידיש ווי אין רוסיש. טענדענציעז ווי זיינע „ציון ליעדער" זיינען, ווערט מען דאָך הינגעריסען פון דעם דיכטער'ס קראַפט, ווייל די מעהרסטע פון זיי זיינען

די ליעדער וואס שלאָגען ארויס ווי א קוואַל
פון הארצען און זידען און בריהען.

פרוג האָט געוואָלט און געקענט זינגען. ער האָט אָבער געגלויבט, אז ער „טאָר ניט זינגען", אז ער מעג נור זיפצען און וויינען. האָט ער זיך אָבער ציטענווייז פערגעסען, האָט ער אונז גע־שאָנקען פּרעכטיגע מתנות. אין אזעלכע מאָ־מענטען ווענדעט ער זיך „צום שרייבער", וועל־כער טראָגט דעם יאָך דעם שווערען:

שטעה שטאָלץ און קרעפטיג אויף דיין אָרט:
עס מוז, עס וועט דאָך ליכטיג ווערען.

ער גיסט אויך אויס „זיין תפלה" צו פריי־הייט אין צארטע טענער:

קום, ליעבע, טרייע, קום צו אונז!
און ווי די שאַרפע פייל פון בויגען
וועט טון א שלאָג דיין העלער טאָג
אין די תהיכים'ס בייזע אויגען.

ער שיקט אויך די האָרעפּאַשניקעס א הערצ־ליכען גרוס אין א „ליעד דער ארבייט". ער בענשט די הענד מיט מאָזאָליעס און דעם שטע־רען, פון וועלכען עס גיסט זיך דער שווייים, די ווערקשטאַט, דאָס שפּינדעל, דעם האַמער, די סאָ־כע, דעם סערפּ און די זעג.

ווידמעט ער א געדיכט דער נאַטור, און פאַר אונז ערשיינט גאָר א נייער פרוג, — קיין סמן פון דעם „קברות־מאַן", קיין זכר פון דעם גלות־

קלאָגער. ער ענטפּלעקט א ווארימע ברייטע הארץ, א ליכטיגע צאַרטע נשמה.

דעם דיכטער׳ס פּערזענליכער לעבען האָט פיעל געווירקט אויף זיין שאפען. ער האָט אליין געפיהלט דעם טעם פון „גלות" און געליטען רדיפות און ערנידערונגען אלס איד. ער איז אייניגע מאָל ארויסגעטריבען געוואָרען פון פּעטערבורג, כאָטש די בעסטע רוסישע שרייבער האָבען זיך פאר איהם איינגעשטעלט. ער האָט געמוזט געהן — ער איז געווען אן אייניקעל פון אברהם אבינו. די רוסישע „פרייהייטס־טעג" האָבען ארויסגערופען פרעהליכע געדאנקען ביים דיכטער. דאן זיינען געקומען די בלוטיגע טעג, די פּאָגראָמען אויף אידען, און פון זיין פער־וואונדעט הארץ האָט זיך ארויסגעריסען די יעצט־בעריהמטע ליעד „האָט רחמנות":

ברידער, שוועסטער, האָט רחמנות!
גרוים און שרעקליך איז די נויט —
גיט די טויטע אויף תכריכים,
גיט די לעבעדיגע ברויט!...

* * *

פרוג קען בשום אופן ניט פעררעכענט ווערען פאר א פעסימיסט. ער האָט געקלאָגט אויף דעם פאָלק׳ס שיקזאל, ער האָט אָבער אויך געהאָפט אויף א הערליכע צוקונפט. מעגען מיר ניט זיין איינפערשטאַנען מיט זיין ציוניסטישען אידעאל, אָבער דיעזען איז׳עאל פון פאָלק׳ס אויפלעבונג האָט ער זיין גאנצען לעבען געהאלטען הייליג און געפּרעדיגט פייערליך. ער איז געווען א הייר־סער נאציאָנאליסט. די ליעבע צו זיין פאָלק איז געווען דער אטהעם פון זיין לעבען. דער גייסט פון אתה־בחרתניזם איז איהם אָבער געווען פרעמד. ער האָט מעהר ווי אן אנדער שרייבער געזעהן און אָבגעשפּאָט די אידישע חסרונות, די פאלשע גדלות, די שעדליכע זעלבסט־נארעריי. אַלעס וואָס ער האָט געדורשט איז געווען — נאציאָנאלע פרייהייט, גלייכהייט מיט אנדערע פעלקער. אין דער נאציאָנאלער ערוואכונג פון די אידישע מאסען האָט פרוג געהאט א גרויסען חלק.

זעקס און דרייסיג יאָהר האָט פרוג געזונגען זיינע ליעדער. פאר דער צייט זיינען געקומען נייע דיכטער מיט נייע ליעדער. פרוג איז אָבער אימער געבליבען דער זעלבער. ווי א נזיר האָט ער געהיט זיין מוזע, זי זאָל ניט פערבלאָנדזשען אין פרעמדע ווייגערטנער. זיין גאנצען לעבען האָט ער געדיענט זיין אייגענעם פאָלק.

דער דיכטער איז טויט. זיין גייסט אָבער לעבט — און וועט נאָך לאנג־לאנג לעבען.

---

נחום יערוסאלימטשיק:

# דער גאַנג פון לעבען

אַ טאָג איז פערשוואונדען, אַ נאַכט איז אַריבער,
אַ מאָרגען וועט קומען, אַ שווערער, אַ טריעבער,
אַ מאָרגען, ווי שטענדיג, אויך נאַקעט און בלויז,
אַ מאָרגען — איך קען איהם און זעה איהם פאָרויס.

אַ וואוינונג אַ נייע, אַ נייער באקענטער,
און ווידער אַלץ וואָגלען אַ אויביג פערבלענדטער,
צו מעסטען דאָס לעבען אויף שעה׳ן און טעג,
צו טוישען געפיהלען ווי בוימער ביי׳ם וועג.

עס קען דען דער קאַלטער, גלייכגילטיגער הימעל
פארדעקען אַרום מיר די פוילקייט און שימעל?
און שפּעטער און שפּעטער נאָר ווערים און שטויב,
ניט האָפענדיג האָף איך, איך גלויב ניט און גלויב.

ניטאָ קיין געפיהלען, ניטאָ קיין געדאַנקען,
נאָר בליצען וואָס לייכטען אַ ווייילע און צאַנקען,
אַ פרעכער געלעכטער, א פרויען־געשטאַלט,
דאָס האַרץ, ווי א שטיין, איז פערגליווערט און קאַלט.

# דער פערבאָרגענער בחור

(א מעשה פון פוילישע רביים.)

(געווידמעט דעם אַנדענקען פון י. ל. פּרץ.)

## פון שלום אַש

שוין פון קינדהייט אָן איז דער קליינער יואל אויסגעוואקסען גאָר נישט צו דענקען וועגען דער וועלט, אין וועלכער ער איז אריינגעקומען, נור פאַרצובראַכטן זיך פאַר דעם אייביגען לעבען פון יענער וועלט — צו וועלכער ער וועט געהן. דער פאָטער האָט איהם געלערנט, אַז די וועלט איז נאָר א „פאָדערהויז" צום פאַלאַץ, און האָט נאָר אויף אַזויפיעל א בעדייטונג, אויף וויפיעל מען גרייט זיך דאָ אָן פאַר דער צווייטער וועלט. און יואל האָט פון קינדהייט אָן בעטראַכט זיין געבאָרען ווערען, אַלס א שטאַרבען פון דער אייביגקייט; זיין לעבען, אַלס א קורצען טויט, און זיין אָבשטאַרבען — אַלס צוריק געבאָרען ווערען.

און ווירקליך האָט ער ווענינ וואָס געקענט געפינען אויף דער וועלט עפּעס אַזעלכעס, צוליעב וואָס עס האָט זיך געלוינט געבאָרען צו ווערען. ביים פאָטער זיינעם האָט דאָס אָנהאַלטען דאָס לעבען אויף דער וועלט אויסגעזעהן אַזוי ניט וויכטיג, אַז ער האָט עס איבערגעגעבען צו דער מוטער. די מוטער האָט געצויגען פּרנסה פון אָן אָרימען שניט־שטענדער, וואָס זי האָט געהאַלטען אויפ'ן מאַרק. זומער, אין די היצען, ווינטער, אין די קעלטען, איז די מאַמע געשטאַנען ביים שטענדער און פערקויפט די אָרימע פּויערטעס לייוועטן אויף א העמד, ציץ אויף א קליידעל. אַז זי איז אַהיימגעקומען אויף דער נאַכט, האָט זי אָבגעקאָכט א פּאָר קאַרטאָפלעס, אַדער קליסקעלעך. און פון דעם איין־מאָל־אין־טאָג־מאָלצייט האָט די פאַמיליע זיך ערנעהרט דעם גאַנצען טאָג. דער פאָטער איז געזעסען אין שטיבעל און האָט געהאַלטען אין איין אָנגרייטען עשירות — פאַר יענער וועלט.

ווען יואל איז נאָך געווען א קינד, פלעגט ער זיצען ביי דער מאַמען אויפ'ן שוים אין מאַרק, און געזעהן און מיטגעלעבט דער מאַמעס וואָכעדיג, ד י־ו ו ע ל ט י ג לעבען. נור זינט דער טאַטע האָט איהם מיטגענומען מיט זיך אין שטיבעל אריין, און האָט אָנגעהויבען צו לערנען מיט איהם די הייליגע ספרים האָט יואל געקראָגען יענע וועלט.

און ווי רייכער און הערליכער איז געווען יענע וועלט קענען דער וועלט! דער הימעל האָט זיך אויפגעעפענט פאַר איהם, און ער האָט געזעהן די שכינה אין איהר גלאַנץ. די מלאכים און שרפים, די הייליגע נשמות אין אייביגען גן־עדן. אויף גאָלדענע שטוהלען זיצען אין ווייס־בלאָהען בעוועבטען וואָלקען־חלול די צדיקים, בעגאָסען אין הערליכען ליכט, און דער רבונו של עולם לערנט מיט זיי תורה. ער האָט דערהערט דאָס געזאַנג פון די הימלען, ער האָט געזעהן דאָס אייביגע שבת־ליכט, וואָס איז אויסגעגאָסען איבער דער צווייטער וועלט, דאָס שטילקייט און די שלמות פון מענשען, וואָס איז אויסגעטהאָן פון יעדער שוואַכקייט, וואָס בעדאַרף גאָר ניט, נאָר דאָס שטילע געזאַנג און די מנוחה פון שבת... וואו ער האָט זיך אומגעקוקט האָט ער געטראָפען א הייליגען. אָט זעהט ער די אָבות, ווי זיי לעבען דאָס לעבען פון חומש; אָט איז משה רבינו, ווי ער פיהרט די אידען און לערנט מיט זיי פון די לוחות די סודות פון דער תורה, און אין אַנאַנדער ווינקעל זעהט ער דוד המלך, מיט דער פייערדיגער האַרפע אין דער האַנד, און אַרום איהם די לוים, וועלכע זינגען אויס די קאַפּיטלעך פון תהילים. אָט זעהט ער ווי רבי פיהרט זיין ישיבה פון תנאים און אמוראים, אַלע הייליגע, פון וועלכע ער האָט נאָר געהערט, און פערבאָרגענע צדיקים, וואָס זיינען אוועק פון דער וועלט פערהילט אין זייער צניעות. אַלע האָבען זיך געפונען אויף יענער וועלט. און ווי האָט זיך געקענט פערגלייכען קעגען אַלע די הערליכקייטען — דער מאַמע'ס אָרים שטיבעל, מיט די קליסקעס אין אָבענד, אפילו שוין דער יאַריך מיט די שכור'ע גוים?

אודאי האָט ער אויף דער מאַמען רחמנות געהאַט, וואָס איהר איז געווען בעשערט דער ביטערער מזל צו טראָגען די זאָרגען פון דער וועלט. און די פּרנסה קומט ניט אָן גרינג. ער האָט געהערט, אין די ווינטער נעכט, דער מאַמע'ס קרעכצען. און זומער, איז דער מאַמע'ס פּנים געווען אָבגעברענט און עס האָט זיך געשיילט, און די מאַמע האָט עס געשמירט מיט א זאַלב און האָט געשריען פון יסורים. און האָט ער וואָס געבעטען ביי גאָט פאַר זיך אויף דער וועלט — זיינען עס געווען כחות, אַז ער זאָל קענען העלפען דער מאַמען טראָגען די פּעקלעך שניט־סחורה אין גאַס אריין. ער האָט זיך געדונגען יעדען פריה־מאָרגען און אָבענד מיט דער מאַמען איבער'ן וועג פון שטוב אין מאַרק אריין; די מאַמע האָט גע'טענה'ט, אַז ער האָט

קיין כח ניט צו טראָגען די פּעקלעך און יואל האָט געוואָלט דער מאַמען איבערצייגען, אַז ער קען שלעפּען אפילו די ברעטער אויך. דער רבונו של עולם האָט איהם טאַקע די כוחות צו־געשטעלט יעדען פריהמאָרגען און יעדען אָבענד וואָס ער האָט געדאַרפט פאַר דער מאַמע׳ס פּעקלעך. און יואל האָט ניט בעדויערט די מאַ־מען, וואָס זי גרייט זיך גאָר ניט אָן פאַר יענער וועלט, ער האָט געוואוסט — און די מאַמע האָט עס אויך געוואוסט — אַז איהר טהייל אין טע־טענ׳ס לערנען און אין זוהנ׳ס לערנען, איז גע־זיכערט, אַז זי האָט שוין דורך זיי איהר חלק אויף יענער וועלט, כאָטש זי בעשעפטיגט זיך מיט זאַכען פון ד ע ר וועלט. בעדויערט די מאַמען האָט ער אָבער, ווייל זי האָט ניט די הנאה פון דעם פרומען דאַוונען, פון וועלכען ער האָט הנאה, וואָס זי פערברענגט ניט אין דער וועלט פון רוחניות אין וועלכער ער פערברענגט אַ גאַנצען טאָג לערענדיג די הייליגע ספרים, וואָס זי מוז זיך אָבגעבען מיט פויערים און פויערטעס און ארומוואַלגערן זיך אַ גאַנצען טאָג אויפ׳ן יאריד. און ווען ער איז נאָך געווען אַ אינ־געל אין די יאהרען, ווען מען שעהמט זיך ניט צו פערברענגען מיט אַ מאַמען, פלעגט ער איהר אין די זומערדיגע אָבענדען, ביים לבנה־שיין, איבערדערצעהלען פון דעם וואָס ער האָט גע־לערנט. און די מאַמע האָט אָנגעקוואָלען פאַר נחת. זי האָט זיך גאָר ניט געשעמט דערמיט, וואָס איהר איז בעשערט צו האָבען צו טהאָן נור מיט ד י־ו ו ע ל ט י ג ע זאַכען, זי איז גאָר ניט געווען געפאַלען ביי זיך. פערקעהרט, זי האָט זיך געהאַלטען מיט איהר האַנדלען און איינ־שאַפען פּרנסה אַזוי גרויס, ווי דער טאַטע מיט׳ן לערנען, און ער האָט געזעהן, אַז דער פאָטער האַלט עס אויך אַזוי.

ניט איינמאָל, אין די הייסע זומער טעג, ווען יואל איז געווען פערטהאָן אין לערנען האָט דער פאָטער געהייסען פערמאַכען דעם ספר און געהן צו דער מאַמען אין מאַרק אַריין.

— אפשר בעדאַרף זי דיך, אַ שעפּ וואַסער איהר ברענגען, עס איז אַ חמימה.

אין די פאַרנאַכטען, ווען ער איז אַהיים גע־נאַנגען מיט׳ן פאָטער נאָך מערב, האָט דער פאָ־טער, וועלכער איז געווען אַ ווענינ־ריידער, אריינ־געמורמעלט אַ ווארט אין זיין שיטערע, שפּיציגע באָרד, וועלכע איז געווען אַזוי מאָגער ווי זיין פּנים.

— איהר האַנדלען און ארום וואַלגערן זיך איז ביי גאָט אָנגעלעגט ווי אונזער תורה — זי איז אַ צדקית.

יואל האָט געוואוסט, אַז דער טאַטע מיינט די מאַמע, און אַמאָל האָט ער געזעהן, ווי די מאַמע האָט זיך געריסען מיט אַ שכור׳ן גוי אין מאַרק. גוים זיינען געשטאַנען און געזידעלט איהר, געוואָלט צוריקקריגען געלד פאַר אָבגע־שניטענע סחורה, און די מאַמע האָט זיך ניט געלאָזט, אויסנעהערט די חרפות און בזיונות און געשוויגען — דאַן האָט ער פערשטאַנען דעם טאַ־טענ׳ס ווערטער...

נור איינמאָל אין דער וואָך האָט יואל דער־פיהלט דעם שייכות פון ד ע ר וועלט מיט י ע־נ ע ר וועלט. און די מאַמע איז דענסטמאָל דערהויבען געוואָרען אין זיינע אויגען צו דער־זעלבער מדרגה וואָס דער טאַטע. דאָס איז גע־ווען פרייטאַג־צו־נאַכטס, ווען די מאַמע האָט צו שבת ליכטלעך אָנגעצונדען, און די זון איז אונ־טערגעגאַנגען מיט אַ בענקעניש; די נאַכט איז אָנגעקומען אַ שטילע און אַ צניעות׳דיגע, און האָט איבערגעהילט די וועלט מיט אַ הימלישע גנעדיגקייט; דעמאָלט האָט ער דערפיהלט, אַז ד י וועלט איז אַ טהייל פון דער גרויסער און אייביגער י ע נ ע ר וועלט, אַז זי איז גאָט׳ס בעשעפעניש. זי איז שוין ניט געווען פאַר איהם אַ דורכגעהענדע, וואָס וועט אונטערגעהען; ער האָט דערפיהלט די נשמה אין איהר, וואָס איז אייביג; דער שבת וועט אייביג בלייבען, און די וועלט וועט צוריקקומען צו גאָט. די מאַמע, ווען זי איז געשטאַנען ביי ליכט־בענ־שען אין דער שבת׳דיגער הויב, איז ניט געווען די אידענע, וואָס זיצט אין מאַרק אין קעלט און היץ און דינגט זיך מיט פויערטעס, און קריגט זיך מיט פויערים און שלאָגט זיך ארום איבער אַ קינה — פערקויפט לייוועגט, זאָגט ליגען, שווערט זיך און האָט קיין זאַך ניט אין זינען — די מאַ־מע איז אויפגעגאַנגען אין זיינע אויגען אַלס אַ הייליגע געשטאַלט. איהר האַנדלען — אַ מאַ־טערניש, וואָס זי האָט אויף זיך גענומען, פריי־ווילליג, פאַר איהר מאַנ׳ס און איהר זוהנ׳ס תורה; און די קנייטשען אויף איהר פּנים, און דער אָב־געברענטער שטערן און נאָז — צייכענס פון מאַר־טירערטהום, און זיי האָבען בע׳הנ׳ט איהר פּנים מיט אַ הייליגען חן. איהרע גרויסע אוי־גען האָבען נאָך געשיינט מיט דער הייליגער צניעות׳דיגקייט, די אונשולד און די ווייבקייט פון איהר ווייבליכקייט, און די אויגען האָבען יעצט געקראָגען די הערשאַפט איבער איהר וואָ־כעדיג פּנים — אַזוי האָט ער זי געזעהן אין דעם ליכט פון שבת, אַזוי איז די מאַמע דערהוי־בען געוואָרען ביי איהם, און דער דרך־ארץ און כבוד פאַר איהר איז געוואָרען ביי איהם אין לשער.

אַ גאַנצע וואָך איז מען אָבגעקומען מיט אַ גאָרניט. די מאַמע איז אַהיימגעקומען פאַר־נאַכט און עפּעס דאָרט געמאַכט ביים אויוועגן עסען. אויף פרייטאַג־צו־נאַכטס איז געווען פיש, פלייש, חלות און וויין, און דאָס טישעל איז געווען געגרייט מיט אַ טישטוך און די ליכטלעך האָבען געברענט אין די לייכטערלעך, און די בעטען זיינען געווען אויפגעבעט, דאָס שטיבעל צוגעראַמט, די מאַכלים האָבען געקראָגען אַ טעם ניט נאָר פון שפּייז פאַר׳ן זינדיגען קערפּער, נאָר, בעהערליכט מיט דעם גלאַנץ פון שבת, האָבען זיי געהאַט אויף דעם העכערען טעם פון שפּייז פאַר דער נשמה. עס איז געווען, ווי עס וואָל־

טען זיך אויסגעמישט אין שבת די הנאות פון קערפּער מיט די הנאות פון דער נשמה. עס איז געווען פערווישט דער גרענעץ פון די וועלטען, דער קערפּער איז געוואָרען אַ טהייל פון דער נשמה. און ער האָט געפיהלט דעם טעם פון דער צווייטער וועלט...

אָבער דאָס איז נאָר געווען איין טאָג אין דער וואָך, און מיט דעם אויסגאַנג פון שבת איז ווייטער אָנגעקומען דאָס נישטיגע, קליינע, וואָ־כעדיגע לעבען פון ד ע ר וועלט. און מיט מעהר חשק און מיט מעהר שטאַרקייט האָט ער גע־בענקט נאָך דער אייביגער גרויסער וועלט, נאָך דעם גרויסען אייביגען תכלית, און נאָך דעם טעם פון דער גרויסער אייביגער הנאה...

וואָס עלטער ער איז געוואָרען, אַלץ מעהר איז ער אריינגעוואַקסען — ניט אין דער וועלט, אויף וועלכער ער האָט זיך געפונען, נור אין דער צווייטער וועלט; וואָס מעהר בעקאַנטער ער איז געוואָרען מיט די רייד און די קלוגשאַפטען פון די חכמים וועלכע ער האָט געלערנט, אַלץ מעהר האָט ער געבענקט נאָך זיי — צו זיין מיט זיי, צו זעהן משה רבינו, ווי ער לערנט מיט די אי־דען די סתרי תורה, צו הערען דורך המלך׳ס אויס־טייטשען זיינע קאַפּיטלעך תהילים אויף דער האַרפע, בעגלייט מיט דעם געזאַנג פון די מלאכים, צו געפינען זיך אין די ישיבות פון יבנה און פומבדיתא, צו הערען די רייד פון די חכמים און אמוראים, צו פיהלען און פערשטעהן די סודות פון זהר, צו זיצען פון דערווייטענס און צו־צוהערען זיך צו די רייד פון שמעון בן יוחאי; פון א רבי, פון אַ ר׳ מאיר, צו געפינען זיך אין אַ קהל חסידים פון אַ בש״ט און צו זעהן זיין ליכטיג פּנים. און דאָס אַלעס, האָט ער גע־וואוסט, קען ער ניט געפינען אויף דער וועלט, נאָר אויף דער צווייטער, אין דער ליכטיגער, דער אייביגער, וואו דער גאַנצער תוך איז דאָ און דער אייביגער תכלית, — און ער האָט זיך פאַרגע־ברייט אַהין צו געהן, און עס איז איהם געווען דערווידער דאָס וואַרטען דאָ, אויף דער קליי־נער וועלט. צו וואס? נור גאָט האָט געשיקט, און געשטעלט אַ געזעץ, און — בעל כרחך! — אַזוי מוז עס זיין.

און האָט ער זיך געמוזט געפינען דאָ — געגען זיין ווילען — האָט ער געזעהן אונטער־טעניג צו מאַכען אַלעס וואס בינדט איהם אָן צו ד ע ר וועלט — פאַר יענער. דאָס ערשטע האָט ער געזעהן אונטערטעניג צו מאַכען זיין קער־פּער צו דער נשמה. ער האָט געוואוסט פון זיך, און האָט געלערנט אין הייליגע מוסר ספרים, אַז עס פיהרען אַן אייביגען קאַמף צווישען זיך דער קערפּער מיט דער נשמה. דער קערפּער ציהט אַראָב, צו דער ערד, פון וואַנען ער קומט, און די נשמה ביינקט אין דער הויך, צום רבונו של עולם, צום מקור פון וואַנען זי קומט. אַלע תאוות פון עולם הזה, קומען פון קערפּער, און יעדע בענקשאַפט נאָך העכערעס — קומט פון דער נשמה. די נשמה איז געפאַנגען אין קער־פּער און דער קערפּער וויל זי אונטערטעניג מאַ־כען כדי זי, די נשמה, דער נצוץ פון רבונו של עולם, די טאָכטער, דער איינציגער געדאַנק פון דער אייביגקייט וועלכער זיצט אין בשר ודם, זאָל, חליקה, דיענען צום גראָבען חומר. ער האָט דעם חומר אונטערטעניג געמאַכט צו דער נשמה מיט דעם וואס ער האָט איהם אויסגעהונגערט. ער האָט איהם קיין שפּייז ניט געגעבען, האָט אַלץ מעהר אויפגעהערט צו עסען, פאַסט שוין יעדען מאָנטאַג און דאָנערשטאַג, און קומט ער אהיים אין אַ געוועהנליכען טאָג, עסט ער נאָר צוליעב דער ברכה, צוליעב דער מצוה, און ניט צוליעב דער הנאה פון עסען. זיין קערפּער איז שוין געוואָרען אַזוי לייכט און מאָגער, דאָס יעדעס מאָל ווען ער האָט נור געוואַלט — ווען די נשמה האָט זיך אין איהם געשטאַרקט און די געדאַנקען האָבען איהם פערטראַגען אין דער אַנ־דערער וועלט, איז דער קערפּער מיטגעגאַנגען— ער האָט איהם שוין ניט געצוויגען צוריק צו דער ערד, ער איז געוואָרען אַ קנעכט ביי דער נשמה, אַ כלי, אין וועלכער זי האַלט זיך אויף...

דערנאָך האָט ער געפּרוּוט אַלע זיינע אברים אונטערטעניג מאַכען פאַר דער נשמה, זיי זאָלען נור איהר אַליין דיענען. דער לשון, דער איינציגער יתרון וואָס גאָט האָט געגעבען דעם מענשען מעהר פון אַלע בעשעפענישען, איז בעשאַפען צו דיענען דער נשמה. ער האָט נאָר בענוצט זיין לשון פאַר לערנען און דאַוונען, פאַר וועלטליכע זאַכען איז ער שטום געווען, געהיט זיך אַן איבריג וואָרט אויסצורעדען, ווי ער וואָלט נאָר אַ בעגרענצטע צאָהל ווערטער פערמאָגט און וויל זיי בעהאַלטען פאַר עפּעס וויכטיגעס, ערנסטעס. דערנאָך האָט ער די אויגען אונ־טערטעניג געמאַכט. זיי האָבען נור געדיענט אין ספרים, אין סדורים און גמרות איינצוגראָ־בען זיך, זיי האָבען נאָר בעקוויכטען די וועגען פון די געדרוקטע עמודים, און ענטפּלעקט אין די קליינע פיער־קיילעכדיגע אותיות — דאָס ליכט פון דער זון און דעם שאָטען פון דער ערד, די פאַר־בען פון רעגענבויגען און די בעלייכטונגען פון די שטעדען מיט דער לבנה. פאַר ד ע ר וועלט, מיט איהרע הנאות, זיינען זיי געווען פערשלאָסען. און אַז ער איז געגאַנגען איבער׳ן געסעל פון בית המדרש אַהיים, זיינען די אויגען געווען איינגעגראָבען אין דער ערד, צו בעלייכטען זיין גאַנג אויף וויפיעל מען דאַרף. און מיט דער צייט האָט ער זיינע אויגען אויסגעלערנט זעהן — ניט פון דרויסען, נאָר האָט זייער בליק אָנגעצוויגען אויף אינוועניג, און אינוועניג האָבען זיי געזעהן די אייביגע הערליכקייטען און די גרויסע ליכטער פון דער אייביגער וועלט. די זון האָבען זיי געזעהן זיעבען מאָל אַזוי שטאַרק אין איהר ליכט, און עס זיינען אַוועק די פלעקען פון חומר; ער האָט געזעהן מיט זיינע אויגען דאָס אינערליכע ליכט פון דער נשמה, וואס בעזעעלט יעדען מענש, יעדען בוים און יעדע זאַך...

צוערשט האָט דער קערפּער פּראָטעסטירט, ער האָט נישט געוואָלט ווערען אונטערטעניג דער נשמה און געפאָדערט דאָס זייניגע, און האָט מען איהם ניט געהערט — האָט ער דערמאָנט אין זיך. ער איז קראַנק געוואָרען, אָנגעטהאָן יסורים, מכות, שוואַכקייטען. נאָר יואל האָט מיט פעראַכטונג בעטראַכט די יסורים און די מניעות פון קערפּער, ער האָט איהם בעדויערט, ווי מען בעדויערט אַן אָרימאַן, וואָס ער איז געמאַכט אויס אַזאַ נידריגען און שלעכטען שטאָף. און וואָס אַרימער און שוואַכער דער קערפּער איז געוואָרען, אַלץ מעהר האָט ער איהם פערַאַכטעט און אַלץ מעהר איינזעהן האָט ער געהאַט, אַז עס האָט זיך טאַקע ניט געלוינט זיך מיט איהם אָבצוגעבען און פאַר איהם צו לעבען — אַ חומר, וואָס האַלט אין פוילען און צופאַלען און געהט אונטער — און דאָס זאָל זיין דאָס לעבען? — און אַלץ מעהר האָט עס איהם צו דעם צווייטען, צו דעם אייביגען לעבען, געצויגען.

די מאַמע האָט געזעהן ווי ער פערגעהט, און האָט געוויינט; ס'איז געווען אַ צער; און דער פאָטער האָט מוסר געזאָגט: „דער חומר איז אויך אַ טהייל פון גאָט, און איז ער ניט קיין תכלית פאַר זיך, אָבער אַ סיבה פאַר דער נשמה איז ער, — דורך איהם האַלט זיך די נשמה אויף אויף דער ערד, און ווען דער קרוג ווערט צובראָכען, גיסט זיך דער ווייַן אויס".

נאָר קיין מוסר און קיין טרעהרען האָבען ניט געהאָלפען, און ער האָט עס געבראָכט, אַז דער קערפּער האָט זיך אויסגעלערנט דיענען דער נשמה. ער האָט זיך איינגעוואָהנט צו ערהאַלטען איהם מיט דעם וועניגסטען, צו פערטראָגען דאָס קאַלטסטע וואַסער אין די ווינטער טעג, און די אויגען האָבען זיך אויסגעלערנט צו קוקען אינווייניג, צו זעהן דעם תוך פון זאַכען, און ניט דעם אויסערליכען לייב, און דאָס מויל האָט זיך אויסגעלערנט צו רעדען דברי תורה און הייליגקייטען. און אַזוי איז ער ביסלעכווייז איבערגעגאַנגען פון דער וועלט און איז אַריינגעקומען אין זיך, אין דער צווייטער וועלט.

מענשען האָבען איהם מבטל געמאַכט פון זיינע געדאַנקען. זיי האָבען איהם מיט זייערע רייד אַראָבגעשלעפּט אויף דער וועלט — האָט ער זיי אויסגעמידען. ער איז פערפאַלען געוואָרען אויף גאַנצע טעג אין וועלדער, הינטערן שטעדטעל, און אַ בעהעלטעניש האָט ער געהאַט ביי אַ טייכעל, וואָס איז געווען מיט ריטער בעוואַקסען. אויף וויאַרסטען ווייט האָט זיך קיין מענש נישט געפונען, איז ער אַהין אַרויס פאַרטאָג, בעפאָר די זון קומט אָן, און געבאָדען זיין לייב אין קאַלטען וואַסער מיט דעם זונען־אויפגאַנג. דאָרט האָט ער אָבגעריכט זיין דאַוונען און דאָרט האָט ער געקענט זיך אין גאַנצען אָבגעבען אין זיין מחשבה — צו דעם גרויסען תכלית, צו דער צווייטער וועלט. און קוים האָט ער געפּרובט אַריינקומען אין דער אַנדערער וועלט, איז דער קערפּער אַזוי לייכט געוואָרען, אַז ער איז מיטגעגאַנגען, און אַלע זיינע חושים, — זיין געהער, זיינע אויגען, זיין מויל, און זיין געפיהל — האָבען נאָכגעפאָלגט דער נשמה. באַלד איז דער וואַלד אויס וואַלד געוואָרען; ס'זיינען ניט געווען די טויטע בוימער, וואָס שטעהען שטום און וואַקסען נאָר מען זאָל זיי אויסהאַקען און פערברענען. יעדער בוים האָט געקראָגען אַ נשמה, און עס איז ענטפּלעקט געוואָרען דער תכלית פון איהם —, וואָס ער וויל מיט זיין וואַקסען. דאָס רוישען פון די בלעטער איז ניט געווען מעהר קיין צופעליגעס שאָרכען פון ווינד. דאָס איז געוואָרען אַ געוויין איבער דעם אָהן־תכלית פון דער וועלט, אויף וועלכער זיי געפינען זיך, אַ בענקעניש און אַ געבעט זיי אָנצוהעפטען אַן דעם נצוץ פון דער גרויסער וועלט.

און יואל שטעהט צווישען זיי, און איז זייער שליח־צבור און דאַווענט פאַר זיי און בעט ביים רבונו של עולם רחמנות, און זיי דאַוונען שטום מיט. און באַלד ווערט דאָס רוישען פון וואַלד אַ געזאַנג און אַ לויב. דאָס שאַלען די בוימער פאַר שמחה, זיי דערפיהלען דעם נצוץ פון דעם אייביגען תכלית, זיי פיהלען שטום דאָס גרויסע, אייביגע לעבען פון דער צווייטער וועלט. דאָס לויפען פון וואַסער האָט געקראָגען אַ טעם, עס איז מקיים שטום און עהרליך גאָט'ס אַ שליחות, אָהן קשיות, מיט די תמימות פון אַ דומם, און גאָט האָט דעריבער רחמנות און דערהויבט עס פון דומם און עס דערפיהלט דעם כח פון וואַנען עס קומט. און אַלע בעשעפענישען פון וואַלד, פון דעם גרינגסטען ווערימעל ביז צו דער ברומענדער חיה, און אַלע געוויקסען פון וואַלד, פון דעם מינדסטען גרעזעל ביז צום בוים, און אַלע דומם'ס פון וואַלד, פון דעם גרינגסטען זאַמדעל ביז צום שטיין — דערפיהלען דעם כח פון וואַנען עס קומט דער געבאָט פון גאָט, זיין וואַרט און זיין רצון. זיי דערפיהלען דעם שותפות פון מענש — מיט דעם זעלבען כח וואָס ער. און זיי ווערען שטאָלץ און גרויס, בעוואוסט אַז זיי זיינען גאָט'ס בעשעפענישען. די גאַנצע וועלט דערפיהלט דעם ניצוץ, דעם כח פון וואַנען זי קומט. אין דער מיט'ן פון דער וועלט, אינווייניג אין איהר, ברענט דער גרויסער ווילען פון גאָט, און אַלעס אין דער ערד איז אָנגעהעפט אָן דעם ווילען און ווערט שטאָלץ און גרויס. די גרענעצען ווערען אויסגעמישט, עס עפענען זיך אויף די הימלען, עס דערהויבט זיך די ערד און ווערט אָנגעהעפט אָן די הימלען, און עס איז ניט מעהר דאָ קיין טויט, ניט מעהר קיין דערווייל, קיין הפסקה — ניט קיין צוויי וועלטען — איין וועלט, איין ווילען, פון ערשטען ביז צום לעצטען, — פון לעצטען ביז צום ערשטען — איין אחד!

---

ער איז דעמאָלט געוואָרען זיעבעצעהן יאָהר,

ווען ער האָט דערהערט דאָס געזאַנג פון דער וועלט. דאָס געזאַנג פון חי און דומם, און ער האָט אָנגעהויבען צו פיהלען, אז די וועלט איז נישט בלויז חומר, און איז נישט בלויז אַ לבוש, און צייטליך. ער האָט געהערט דאָס געזאַנג ביי־נאַכט אויף זיין געלעגער. אין שטיבעל איז פינסטער געווען, נאָר די פינסטערניש האָט ניט געהאַט קיין גרענעץ, און האָט זיך ניט געפונען אין שטיבעל אליין. עס איז געווען אַ טראָפּען פון דעם גרויסען ים פינסטערניש, אין וועלכען אַלעס איז צוגעדעקט. אין דער פינסטערניש האָט ער דערהערט דאָס בענקענדע געזאַנג פון דער וועלט.

ער האָט אַמאָל געקוקט אויף אַ זונען־אונ־טערגאַנג, ווי די זיקבערנע וואָלקען שווימען אריין אין אַ פלאַמענדען הייך, האָט ער דערהערט אַ געשריי — דאָס געשריי פון טאָג, ווען ער פער־געהט, און דערפיהלט אין דעם געשריי די לע־בעדיגע נשמה פון דער וועלט, ווייל איהר לבוש איז ניט אַזוי אייביג ווי זי. און ער האָט פער־שטאַנען וואָס מען מיינט, ווען מען זאָגט, בשעת עס קומט די צייט, אז די נשמה זאָל זיך טהיי־לען פון קערפּער — ווייגט זי, די בת השמים, זי געהט צוריק צו איהר פאַטער אין הימעל מיט געוויין, ווייל זי האָט ליעב געקראָגען דעם לבוש, די כלי אין וועלכער זי איז געזעסען אויף דער וועלט...

האָט ער אַמאָל אין דער לבנה אַריינגעקוקט, ביי חודש לבנה, האָט ער געהערט ווי זי זינגט, אַ זיקבערנער קלאַנג קלינגט אָב אין דער וועלט פון איין חלוק אין צווייטען, ווען די לבנה שיינט ביי נאַכט. דורכדעם ווערט דער מענש אַזוי איידעל און אויסגעטהאָן פון שלעכטס ווען ער קוקט אין די שטערען ביי נאַכט. און אפשר איז עס גאָר אין גאַנצען נשמות אָהן לבישות, און דאָס וואָס מיר זעהען זיי, איז ניט מיט אונזערע אויגען, נור אונזערע נשמות זעהען זייערע נשמות... דאַן האָט ער דערהערט די שטימע פון יעדען חי. יעדעס גרעזעל האָט זיין געזאַנג, און אפילו די שטיינער אין וואַלד האָבען זייער קול, און דאָס געזאַנג פון דער וועלט איז דאָס קול פון יעדען חי צומח און דומם — די שירות ותשבחות צו גאָט. און ער האָט געוואָלט אין דעם כאָר אַנ־טהייל נעהמען, ניט מיט קיין ווערטער, וואָס זיינען תפילות. יעדער געדאַנק קומט דאָך פון גאָט — גיב איך צוריק גאָט פון דאָס זייניגע. די ווערטער זיינען זיינע; די קולות זיינען מיינע. איז ער אַרויסגעגאַנגען אין וואַלד, און האָט גע־שריען צוזאַמען מיט די בוימער, מיט׳ן רוישען פון וואַסער, מיט׳ן צוויטשערען פון בוים־פויגעל, מיט׳ן שאַרען פון קריכענדען וואָרעם אויף די פערטריקענטע בלעטער, — געשריען אין איי־נעם מיט׳ן חלוק, מיט׳ן הימעל און מיט דער ערד.

דערנאָך האָט ער געלערנט, אז געזאַנג און געשריי זיינען אויך נאָך צופיעל געדאַנק, — דער גרעסטער לויב פאַר גאָט איז — שוויינען... און געלערנט האָט ער דאָס פון דער נאַכט. פון אַלע בעשעפענישען וועלכע גאָט האָט בעשאַפען אויף דער וועלט האָט ער זיך אַם מעהרסטען ענטפּלעקט אין דער נאַכט. די נאַכט איז אָהן אַ קץ, און מען זעהט זי נישט, נאָר מען פיהלט זי; און זי איז ניט פון דרויסען, ווי די זון, זי איז אינוועניג, אין דיר. ביי נאַכט קריגט יעדעס בעשעפעניש צוריק זיין ריכטיגע, אינערליכע גע־שטאַלט, עס ווארפט אראָב פון זיך דעם אויס־סערליכען גלאַנץ, דאָס ביסעלע גרינס פון בוים, און דאָס ביסעלע גרינס פון דער ערד, און דעם קאָליר פון וואַסער, און די געשטאַלט פון מענש — עס ווערט וואָס עס איז, מיט דער הויכער נשמה, און אַלעס ווערט צוזאַמענגעגאָסען, בע־העפט אין איינעם. ס׳זיינען ניטאָ אין דער נאַכט קיין הימעל און קיין ערד — אַ חלוק און אַ ממשות; אַ געשטאַלט פון אַ מענש, און אַ געשטאַלט פון אַ חי; אַלעס ווערט איינס, און דאָס איינע שוויגט. עס גיסט זיך אויס פון איין עק ביז צום אַנדערען, עס פיקט אָן דעם אין־סוף, און עס שוויגט. און עס רעדט מיט זיין זיין — דאָס העכסטע וואַרט איז דאָס גרעסטע געזאַנג. און ווען ער איז אָנגעקומען צו דער מדרגה פון שוויגען, האָט ער דערפיהלט דעם אין־סוף...

---

אַמאָל, אויף אַ יאָהרמאַרק, ווען יואל׳ס מו־טער איז געשטאַנען אין גאַס ביי איהר שטעל און פערקויפט שניט־סחורה, איז אָנגעקומען אַ פויער פון אַ נאָהנטען דאָרף, וועמען זי האָט געקענט, און געזאָגט פאַר מענשען:

— דיין זוהן, זשידאָווקע, איז אַ בעהאַלטע־נער רבי, ער איז זעהר אַ הייליגער מענש.

די אידענע האָט זיך ניט געמאַכט דערפון וואָס דער פויער האָט געזאָגט. נאָר די מענ־שען, בעלי מלאכות, קרעמער, וואָס זיינען גע־שטאַנען אַרום דער קראָם און דאָס געהערט, האָבען זיך אויסגעפרעגט:

— פון וואַנען ווייסט דו, אז ער איז אַ הייליגער?

— פון וואַנען איך ווייס? פרעג די פיי־נעלעך אין וואַלד וועלען זיי דיר זאָגען. ער שטעהט גאַנצע טעג אין וואַלד און מאָדליעט זיך צו גאָט, און, אז ער דאַוועגט קומט אַ פייער׳ל און שטעלט זיך פאַר איהם — ווי אַ ליכטעל וואָלט געברענט.

דעם גוי׳ס ווערטער זיינען באַלד פערשפּרייט געוואָרען אין שטעדטעל. מען האָט אָנגעהויבען דערפון צו ריידען אין בית המדרש, צווישען מנחה און מערב, ביי די בעלי מלאכות. די בית המדרש בחורים האָבען דאָס געהערט — איז זיי די מעשה ניט געפעלען. מען האָט געוואוסט אז ער פיהרט זיך אויף מאָדנע, פאַסט תענתים. רעדט נישט. דאָס איז שוין ניט געפעלען פיעלע, נאָר זיי האָבען ניט געהאַט קיין געניגענדען טעם אויף איהם אָנצופאַלען. דאָס וואָס דער גוי האָט דערצעהלט וועגען גרויסען רבי׳ן, וואָס

מאָדליעט זיך אין וואלד, הייסט עס, אז דער בחור רעדט זיך איין אז ער איז א רבי, א הייליגער, בעדארף האָבען נסתריות און יחידות. איז מען ארומגעגאנגען מיט'ן געדאנק פון איהם דאָס נארישקייט ארויסצושלאָגען. די בית המדרש בחורים האָבען זיך פארגעברייט איהם אריינצונארען אין בית המדרש און דאָרט איהם ארויפנעהמען אויף א טיש און מאכען די ריכטיגע „משקנתא.״

די חסידים פון זייער שטיבעל, וואו יואל מיט'ן פאָטער האָבען געדאוועט, זיינען געווען אויפגעבראכט אויף איהם פאר דעם גאות־הלב און אויך געוואלט זיך מיט איהם אָברעכענען. נאָר א פאָר ווייבער און גראָבע יונגען אידען, בעלי מלאכות, האָבען יא געגלויבט, נישט געגלויבט: אפשר א ל״ו׳ניק, א פערבאָרגענער, און עס האָט זיך אָנגעהויבען צו וועקען ביי זיי די פאָלקס־פאנטאזיע, אין געהיים געהאָפט, אָבער זיי האָבען דרך ארץ געהאט פאר דעם וואס אידען, חסידים, למדנים זאָגען.

דער פאָטער איז אויך געוואָהר געווארען דערפון און געהאט גרויס שברות הלב איבער דעם, וואס דער זוהן געהט ארום מיט אזעלכע גרויסע אויגען און וויל אזעלכע זאכען. און ער האָט, ווי אלע אנדערע, געמיינט, אז די געדאנקען זיינען געקומען צו יואל'ן מפני גאות הלב און גרויסע אויגען, און ער האָט געהאט עגמת נפש.

---

עס איז געווען א זומער פאר נאכט, אין די טעג פאר תשעה באב. א טרויעריגקייט האָט ארומגעהילט דאָס שטעדטעל, גלייך ווי א מת וואָלט געלעגען אין שטוב.

ר׳ אהרן מאיר, יואל׳ס פאָטער, וואס האָט זיך איינגעשלאָסען די גאנצע דריי וואָכען פאר תשעה באב אין דער קאלטער שוהל א גאנצען טאָג און אָבגעזעסען שבעה, קלאָגענדיג אויף חורבן בית המקדש, איז ערשט אהיים געקומען פון פאסטען און פייניגען זיך א גאנצען טאָג. חיה לאה, די מאמע, האָט ביים אוויוען אָבגעקאָכט די קליסקעס אין מיקך. דאָס טישעל איז געווען האלב־געדעקט מיט א טישטוך— כאָטש אין טרויער, דאָך, דעם טיש, וואס איז געגליכען צום מזבח, נישט צו פערשעהמען. יואל איז אהיימגעקומען פון וואלד, וואו ער האָט זיך בעהאלטען א גאנצען טאָג. זיין דינער גוף איז געווען לייכט ווי אן אויסגעצויגענער צווייג פון א צוקער־וואוקס, און הויל ווי א שטאנג, אז עס איז געווען אן אימה אז ער זאָל זיך נישט איבערברעכען. אויף דעם דארען, הויכען קערפער האָט זיך געוואקעלט זיין גרויסער און שווערער קאָפּ, וואס האָט געמאכט דעם איינדרוק ווי ער וואָלט זיך געהאלטען אויף דעם דינעם, קינדישען האלז, ווי דורך א נס. א הויכען ברייטען שטערן, און א שטארקען און גלאנצענדיגען. פון ביידע זייטען שלייפען האָט זיך ארויסגעשניטען דער שארפער ביין פון שטערן —ווי א שטיק שטאָהלענע בלעך, און א געוועב פון בלויע אָדערן האָט אָנגעפיקט דעם הויל פון די שלייפען ווינקלען. שטרענגע אויגען, גראָהע, וואָס האָבען געקוקט בייז, ניט פריינדליך, פון זיינע שיטערע, גרוי־בעוואקסענע ברעהמען; די נאָז איז ביי איהם געווען א הויקערדיגע, מיט א ביין אין מיטען, ווי זי וואלט געווען דורכגעהאקט. נאָר ארום די ברייטע ליפּען, אין די קיהן־גריבלעך, האָט זיך בעהאלטען א קינדישווייכער שמייכעל. ער איז געזעסען ביים טיש מיט'ן פאָטער, א פערכמארעטער, א פערטראכטער און א שווייגענדיגער. דער פאָטער האָט שוין איינינע מאָל געברומט אונטער דער נאָז, א וואָרט אין דער וועלט אריין:

— בעל־חשק, דאָס קומט פון איינרעדעניש... מיט דעם זעלבען כח וואָס דער בעל־עברה... דעם יצר־הרע׳ס א מעשה, — רחמנא לבא בעה און ווייטער גאָר ניט.

יואל האָט געשוויגען אויף דעם פאָטער׳ס פאָרוואורף. אויף זיינע ליפּען האָט זיך נאָר געוויזען א ביטערער שמייכעל און די אויגען זיינען איהם גרויס געווען.

די מאמע איז געזעסען אין א ווינקעל, געהאלטען דאָס טעלערעל אין האנד און געקוקט אויפ'ן מאן מיט'ן זוהן. זי האָט אויך אין גאס געהערט דערצעהלען אויפ'ן זוהן. איינוועניג אין הארץ האָט עס איהר געפרעהט, א פערבאָרגענע האָפנונג און ליעבע האָבען אָנגעהויבען צו וועקען איהר פאנטאזיע. דאָך האָט זי געשוויגען און מורא געהאט מיט א ווארט זיך אריינצומישען אין די גרויסע, פערבאָרגענע זאכען וואס קומען דאָ פאָר צווישען איהר מאן און קינד.

— הייסט עס, אז כבוד אָב איז ביי דיר אויך שוין גאָר ניט, אז דו שווייגסט. — און אפשר ביסטו שוין מבטל די עשות פון דער תורה — א קשיא אויף נסתרות?

— טאטע, — האָט זיך יואל אָנגערופען מיט גרויס שרעק איבער דעם ווארט וואס דער פאָטער האָט געזאָגט — איך לערן ניט קיין קבלה.

— אם כן, וואס דען איז עס? וואס איז ווידער דער וואלד? וואס איז דאָס נסתרות? דאוונען און לערנען קען מען דאָך אויך אין בית המדרש?

יואל האָט געשוויגען. ער האָט ניט געקענט דעם פאָטער דערצעהלען, וואס ער דענקט אין וואלד און פאר וואס ער געהט צווישען חי און דומם ארום, — זיי אויפצוהויבען, כדי צו פערשטעהן דעם כח פון וואנען זיי ווערען, אז אזוי ארום זאלען זיי זיך פיהלען אָנגעבונדען אין נצחיות. ערשטענס, איז עס געווען זיין סוד, וואס ער האָט עס פאר קיינעם ניט געקענט פערצעהלען. און וויפיעל ער האָט ניט געוואלט איצט מקים זיין די מצוה פון כבוד אָב און שטעהן פאר'ן טאטען ווי אן עבד מפני רבו —(ווייל ער האָט זיך ווירקליך געשראקען פאר מצוות כבוד אָב ואם), האָט ער דאָך דעם פאָטער ניט

געקענט דערצעהלען פון גאָר ניט. יואל האָט געקענט דעם פאָטער און געוואוסט זיין דרך. עס איז געווען דער דרך פון א סוחר, וואס בע־טראכט די וועלט פאר א יאהרמארק, אויף וועל־כען מען איז אראָבגעקומען איינהאנדלען זיך מצוות און מעשים טובים פאר דער צווייטער וועלט... און אויף דעם דרך האָט ער איהם אויך געפיהרט, ווען ער איז געווען א אינגעל. לערן א סך, דאווען א סך — קויף איין א סך, און דאָרט וועט מען דיר דערפאר בעצאָהלען. ער האָט שוין געוואוסט, אז די מדרגה על מנת לקבל פרס, איז די מדרגה פון קנעכט. ער איז אבער שוין צוגעקומען צו דער מדרגה פון בן — פון יורש. ער איז דאָ אויף דער וועלט; די יצירה, וואס פיהרט אין זיך אם מעהרסטען דעם נצוץ פון גאָט, פון אחד און פון אייביג — און זיין אויפגאבע איז דאָ, ניט צו האנדלען, נור צו טהאָן אויף דער וועלט, אין א קליינער מאָס, דאָס וואס דער כביכול טהוט אויף יענער וועלט — בעוואוסטזיניג צו מאכען דעם כח פון יעדען, זיי זאָלען פיהלען אין זיך דעם ניצוץ פון גאָט׳ס ווילען, כדי זיי אָנצובינדען אין נצחיות — איז ווי אזוי קען ער דאָס זאָגען דעם פאָטער, פער־שעהמען איהם, חליה?

אין שטיבעל איז געווען שטיל. דאָס לעמ־פעל האָט געברענט. פאָטער און זוהן זיינען געזעסען ביים טיש שווייגענדע, דאָס עסען אויפ׳ן טיש נישט אָנגעריהרט, און די מאַמע אין ווינ־קעל, אויפ׳ן קעסטעל, מיט׳ן טעלערעל אין האַנד, און מורא זיך אריינצומישען אין דעם גרויסען געשפּרעך. און די שאָטענס פון אלע דריי ציהען זיך אויס איבער דער וואנד, קריכען אויפ׳ן באל־קען, און שפּיעלען נאָך דאָרטען דאָס שטילע שווייגען, וואס די לעבעדיגע ביים טיש....

---

צו מאָרגענס אין דער פריה, ווען יואל איז אריינגעקומען אין בית המדרש, מיט׳ן תפילין־זעקעל און געוואלט צוגעהן צו די ספרים־שאנק ארויסנעהמען א ספר צו לערנען, האָט ער דעם ערשטען פּאַטש געקראגען פון לייבעל בער דעם מקוה איד, דעם גבאי פון בית המדרש. ביי לייבעל בער׳ן האָבען זיך אָנגעצונדען די אויי־גען מיט קנאה׳שען פייער, און דאָס שווארצע, שפּיציגע בערדיל האָט זיך ביי איהם אויפגע־שטעלט:

— שיגין, ארויס פון דאנען.

יואל האָט איהם אָנגעקוקט מיט די גרויסע, גרויע אויגען, מיט זיין גלייכגילטיגען, אָהן־אויס־דרוק בליק, און די ליפּען האָבען געשמייכעלט, געשוויגען. ער האָט געוואלט ווידער צוגעהן צו דער ספרים שאנק, נאָר הענד האָבען איהם גע־כאפּט פון הינטען און געטראגען איהם מיט אימ־פּעט צו א טיש.

— מאכט פּלאַץ, מאכט א וואַרע, דער נסתר נעהט, דער קדוש וטהר.

— וואו וועט ער אָבריכטען טיש? — האָ־בען אנדערע געפרעגט.

— אָט א דאָ! אָט א דאָ!

עס זיינען געווען בחורים מיט בלאסע פּנימ׳ער, ווי יואל, דארע און אויסגעהונגערטע, מיט גליהענדע אויגען, מיט ארויסשטארענדע קראָקס פון די העלזער, טהייל מיט פּאות, טהייל אָהן פּאות; אלע האָבען זיך צונויפגעפלאָכ־טען אין איינעם און יואל איז געווען אריינגע־קנעטען אין זיי. זיי האָבען איהם ארויפגע־לייגט אויף א טיש, פערדערהט איהם אויף דער צווייטער זייט, און זיין ארימער, דינער קערפּער איז איבערגעגעבען געווארען אין זייערע הענד.

— שטעהט, ווארט, אָט אזוי פּראוועט מען טיש ביים נסתר — האָט אויסגערופען דער זעל־בער לייבעל, וואס איז געווען אליין א לאנגע צייט א בית המדרש בחור, און כאָטש שוין חתונה געהאט, חבר׳ט ער זיך נאָך אלץ מיט די בחורים. ער האָט איהם דערקאנגט דעם ערשטען פּאַטש און די בחורים נאָך איהם.

אז זיי האָבען איהם אָבגעלאָזט איז יואל געבליבען ליגען נאָך א לאנגע קליינע צייט אויפ׳ן טיש, דאן האָט איהם ווער געהאָלפען אויפ־שטעהן. זיין פּנים האָט זיך גאָר ניט געהאט געענדערט. דערזעלבער גלייכגילטיגער בליק פון די נראָהע אויגען, דאָסזעלבע גאָרניט זאָגענדע, פאר זיך אליין שמייכעלע אויף די געשפּאָלטענע גראָבע ליפּען. ער האָט זיך ניט געשעהמט, עס איז געווען ווי ער וואָלט געזאָגט: איך וועל דוקא אזוי טהאָן, און אלע האָבען עס געזעהן.

א לענגערע צייט איז ער געזעסען אויף דער באנק. ארום איהם, א גרופּע בחורים. זיי האָ־בען איהם שוין ניט געשלאָגען. זיי האָבען שוין אפילו ניט חוזק געמאכט פון איהם. אין א טהייל בליקען איז געלעגען רחמנות. נאָר יואל האָט קיינעם ניט געזעהן — ניט די בחורים ארום און ניט זייערע בליקען. זיינע אויגען האָ־בען ערגעץ וואו ווייט, ווייט געקוקט...

דערווייל האָט זיך דערהערט אין געסעל, אז די בחורים שלאָגען דעם „הייליגען" אין בית המדרש. די קצבים, וועלכע זיינען געווען אין מארק, ביי די יאטקעס, זיינען אויפגעקאָכט גע־ווארען.

— פאר וואס האָבען זיי איהם צו שלאָגען? איז ער ניט קיין הייליגער — קומט איהם צו שלאָגען? — האָט זיך אָנגערופען איינער פון זיי.

— נאָר איינער, עס קרענקט זיי, פאר וואס זיי זיינען ניט קיין הייליגע — שלאָגען זיי איהם.

— בעריל, דו געהסט מיט ארונטער? זיי וועלען איהם דערפּייניגען — האָט געזאָגט קו־מענדיג צו לויפען אהרן היטעל־מאכער, וועלכער איז שטענדיג געווען גרייט צו גלויבען אין אנ־אנדערען, און פון יואל׳ן האָט ער שוין לאנג געהערט און לאנג איהם געהאלטען פאר א היי־ליגען.

אין בית המדרש זיינען אריינגעקומען א צוויי יונגען קצבים, מיט אהרן היטעל־מאכער. עס

האָט זיך מיט זיי מיטגעשלעפּט נאָטע פישער, א איד, וואס גלויבט זעהר אין כשוף. ארומקו־קענדיג זיך, און דערזעהענדיג יואל׳ן זיצען אויף דער באנק, אן אָבגעריסענעם, אן אויסגעקנייטש־טען, מיט רוהיגע, קלאָהרע אויגען, וואס האָבען געקוקט פאר זיך, זיינען די ארייגקומענדע אויפ־געציטערט געווארען פאר כעס:

— ווער האָט איהם געשקאָגען, ווער? — האָט זיך צושריען חיים קצב — איך וועל אייך די קעפּ שפּאלטען, פרעסערס!

— זיי זיינען בייז אויף איהם, וואס ער קען יא און זיי ניט, שקאָגען זיי איהם, איך וועל אייך דאָ ווייזען שקאָגען. —

די בחורים האָבען געציטערט פאר מורא. די הויפּט שלעגערס, מיט לייבעל בער׳ן, האָבען זיך איינציגווייז ארויסגערוקט און אנטקאָפּען.

— רב יואל, ווער האָט אייך געשקאָגען? עס טהוט אייך וועה? אפשר א גלאָז וואסער?

— גיב איהם א גלאָז וואסער, זעהסט דאָך, וואס די עכברושים, גנבים, האָבען געמאכט אויס איהם — רופט זיך אָן דער היטעל־מאכער.

יואל האָט זיך ניט אָבגערופען, ניט געענט־פערט, געקוקט אויף דעם היטעל־מאכער מיט זיי־נע גליהענדע אויגען ווי אויף די בחורים וואָס האָבען איהם געשקאָגען. און ווען דער היטעל־מאכער האָט איהם אָנגענומען ביי דער האנד, אזוי ווייך און מיט ליעבע ווי ער האָט נאָר גע־קענט, האָט ער איהם אוועקגעמאכט די האנד און ווייטער געשוויגען.

— איך וועל זיי דאָ דעם טויט מאכען, די גנבים. ווער האָט עס געטהאָן? ווער? — האָט דער היטעל־מאכער פּלוצלונג זיך צוהיצט און אָנגעהויבען צו פּאטשען אן אונשולדיגען בחור, וואס איז געשטאנען דערביי. — ער איז א היי־ליגער, א רבי; די גוים, להבדיל, האָבען איהם אפילו דערקענט אז ער איז א הייליגער — האָט דער היטעל־מאכער אויסגערופען, קוקענדיג מיט שרעק אויף יואל׳ס גלעזערנע אויגען.

און ווי דער היטעל־מאכער האָט ארויסגע־זאָגט די ווערטער, אזוי האָט ער מיט זיי אז אימה ערוועקט ביי די אנדערע מענשען. די קצבים יונגען האָבען זיך געשראקען נעהנטער צוצוגעהן צו איהם און בעטראכט איהם פון דער־ווייטענס. עס האָט זיך געדאכט, אז זיי דער־זעהען אין איהם עפּעס אונגעוועהנליכעס, אז אויף זיין פּנים רוהט א הייליגער גלאנץ, וואס מען טאָר עס ניט זעהן, און באלד וועט זיך זיין מויל עפענען און זיי וועלען דערהערען פון איהם עפּעס אזעלכעס, וואס זיי ווייסען אליין ניט.

נאָר יואל האָט זיך פּלוצלונג אויפגעהויבען פון זיין אָרט, איז צוגעגאנגען וואקלענדיג זיך צום כויר, אָבגעוואשען זיך די הענד און איז אריין אין א ווינקעל, פערשטעלט דאָס פּנים אין דער וואנט, אָנגעטהאָן זיך די תפילין און געשטאנען און געדאוועט.

לאנג און שטיל האָט געדויערט זיין דאוונען. מען האָט נאָר ניט אָנגעזעהן, נאָר אויף די קצבים יונגען און אויף דעם היטעל־מאכער, און אפילו אויף די אנדערע בעלי בתים וואס האָבען זיך געפונען אין בית המדרש, אָבער וועלכע האָבען ביז איצט גאָר ניט בעמערקט יואל׳ן און ניט אינטערעסירט זיך מיט דעם וואס ס׳איז פּאָרגע־קומען — אויף זיי האָט זיין דאוונען געמאכט א שטארקען און ריהרענדען איינדרוק. וואס לענגער עס האָט געדויערט און וואס שטילער עס איז געווען און וואס ווייניגער זיי האָבען געזעהן זיין פּנים — אלץ מעהר זיינען זיי געריהרט געווארען. זיי האָבען נאָר געזעהן, ווי ער האָט איינגעגראָבען זיין פּנים אין די הענד און איז געשטאנען אונבעוועגליך א לאנגע, לאנגע צייט, אזוי ווי ער וואָלט געשלאָפען שטעהענדיגערהייט. פון צייט צו צייט האָט זיין דינער קערפּער גע־געבען א ציק, זיך א ריהר געטהאָן און זיין גרוי־סער קאָפּ האָט זיך א שאָקעל געטהאָן, און עס האָט זיך געוויזען זיין פּנים — ווי מיט א מאַס־קע איבערגעצויגען, בלייך, ווי דער טויט, און דאָך לעבעדיג און ציטערנדיג; די אויגען פעסט פערשלאָסען און דאָס מויל מיט די ליפּען קראמפּ־האפט פערביסען. דאָס האָט נאָר געדויערט א מינוט. באלד האָט ער ווידער צוריקגעווארפען דאָס פּנים צו דער וואנט און זיין גאנצער גוף איז ווי איינגעשלאָפען.

די אידען, וועלכע האָבען שוין אין יואל׳ס בעוועגונגען ענטפּלעקט אויסערגעוועהנליכעס, זיי־נען דערציטערט געווארען פון זיין דאוונען. א סך פון זיי האָבען זיך דערמאָנט אָן מעשיות פון הייליגע צדיקים, ל״ו׳ניקעס.

— האָסט געזעהן? האָסט געזעהן? — האָט דער היטעל־מאכער אין דער שטיל, מיט אימה געזאָגט צו די ארומשטעהענדע.

— זעה, ווי ער צוקט, זעה, דאָס רעדט ער מיט די מלאכים.

— נאָר איינער, ער איז דען יעצט דאָ? ער איז יעצט ניטאָ. ער איז ערגעץ אנדערש וואו, אין׳ ווייס ניט וואו ער איז, ער איז יעצט נישטאָ, — האָט זיך אָנגערופען א קליין אידעל, א שוסטער׳ל, וועלכען קיינער האָט ניט ביז איצט בעמערקט און קיינער האָט ניט געוואוסט אז דאָס קליינע דארף־געהער שוסטעריל, וואס זאָגט תהילים א גאנצען שבת, זאָל ווייסען פון אזעלכע זאכען און זיך אריינמישען.

די פּראָסטע ווערטער „ער איז יעצט נישטאָ״, האָבען אלעמען דערציטערט. מען האָט דערזעהן אין זיין אונבעוועגליכען שטעהן און צוקען מיט׳ן קערפּער — וואונדערליכע זאכען.

נאָר פּלוצלונג האָט זיך יואל׳ס קערפּער אָנ־געהויבען צו וואקלען, ווי שכור. די פּיס האָבען זיך אָנגעהויבען טרייסלען און ער האָט זיך איינ־געבויגען, ווי א ווינד לייגט אוועק אן אליין־שטעהענדען בוים: צוערשט אויף איין זייט, דער־נאָך האָט ער זיך געגעבען א וואקעל אויף דער צווייטער זייט און ער איז אומגעפאלען. די אויגען און די ליפּען זיינען געווען פערשלאָסען און פערהאקט ווי פריהער, נאָר דאָס פּנים איז

געווען פינסטער און א רויטער בלוט פלעק, וואס איז איהם איבערגעבליבען א ניט־אָבגעוואשענער אונטער אן אויער פון שלאָגען, האָט יעצט, ביים פאַלען, זיך צובלוטיגט, און דאָס רויטע בלוט אויף דעם שווארצען, אויסגעמאטערטען פּנים, האָט ארויסגערופען א ציטערניש ביי די ארומ־שטעהענדע. מען איז צוגעפאלען צו איהם, אויפ־געהויבען, און דער היטעל־מאכער האָט אָנגע־הויבען שרייען:

— וואסער, וואסער, דערלאנג וואסער!

מען האָט דערלאנגט וואסער, יואל האָט ניט געוואלט עפענען די ליפּען. א קליינער ווייסער שוים האָט געשלאָגען פון מויל און געבלעזעלט זיך צווישען די צייהן. דער היטעל־מאכער האָט איהם אויפגעריסען דאָס מויל, אריינגעגאָסען וואַ־סער. יואל האָט א צוק געטהאָן מיט'ן קער־פּער און א שוידער האָט אויפגעציטערט די מוסקלען פון זיין פּנים. ער האָט אויפגעעפענט די אויגען און פרעמד זיך ארומגעקוקט, ווי ער וואָלט ניט געוואוסט אויף וואס פאר א וועלט ער געפינט זיך, און איינקאָרטשענדיג זיך ווי א וואָרעם, איז ער ווידער געלעגען, הויך און שווער אָבגעהעשעט, פערשליסענדיג די אויגען.

— זיי האָבען איהם פערמוטשעט — האָט דער היטעל־מאכער געזאָגט.

— געה שוין, געה, דו מיינסט, אז דאָס איז פון דעם שלאָגען. פון דאוונען, נאר, — האָט געזאָגט א צווייטער.

— וואָס פון דאוונען! ער קומט יעצט פון ערגעץ אנדערש וואו. ער איז ערגעץ וואו גע־ווען, און יעצט קומט ער צוריק. איך ווייס ניט, וואו ער איז געווען — זאָגט ווידער דאָס קליינע שוסטער'ל מיט זיין געהיימניספולען טאָן און מינע.

אז יואל איז געקומען צו זיך האָט ער זיך אויפגעהויבען, און וואקלענדיג זיך אויף די פיס, האָט ער אָנגעהויבען ארויסצוגעהן.

דער היטעל־מאכער פון איין זייט און דאָס קליינע שוסטער'ל פון דער צווייטער, האָבען איהם אָנגענומען ביי די הענד און געפיהרט איי־בער'ן געסעל. יואל האָט זיך געלאָזט.

— האָסט געזעהן? האָסט געזעהן? ער איז דאָך מיט די תפילין אויפ'ן קאָפּ ארויסגע־גאנגען?

— די תפילין אויפ'ן קאָפּ — יא, נא, זעה, אָט געהט ער דאָך מיט די תפילין אויפ'ן קאָפּ!

— און וואו האָט ער געהאט די תפילין, ווען ער איז געפאלען?

—זיי זיינען איהם פון קאָפּ ניט אראבגע־פאלען.

— דו הערסט, די תפילין זיינען איהם פון קאָפּ ניט ארונטערגעפאלען.

און דאָס, וואס די תפילין זיינען פון זיין קאָפּ ניט ארונטערגעפאלען, ווען ער איז געפאַ־לען, איז געווען דאָס וואונדער, וואס האָט מיט איינמאל אלעמענס הערצער געוואונען פאר דעם בעהאלטענעם הייליגען.

די בעלי מלאכות האָבען איהם מיט די תפילין אויפ'ן קאָפּ אין שטיבעל אריינגעפיהרט. אין א ווינקעל איז די מאמע געזעסען, ווי אן עקובה, מיט אויסגעוויינטע אויגען. זי האָט שוין אין גאס געהערט פון איהר זוהן'ס שאנד.

יואל האָט גאָר ניט גערעדט, האָט זיך אוועק־געזעצט אין א ווינקעל, שטום, מיט גלאָצענדע, פערטראכטע אויגען. די מאמע האָט, וויינענדיג, פאר איהם אָנידערגעשטעלט אויפ'ן טישעל א טעצעל קאווע מיט א זעמעל. דעם זעמעל האָט ער ניט געגעסען און די קאווע האָט ער געטרונ־קען.

אלעס, וואס יואל האָט יעצט געטהאָן איז שוין בעטראכט און בעמערקט געווארען פון מענ־שען, וואס האָבען געקוקט דורך די פענסטער, דורך א שפּארע אין דער טהיר, און יעדע זאך איז געווארען אויסגעטייטשט פאר א נס. און דאָס וואס די תפילין זיינען איהם פון קאָפּ ניט אראָבגעפאלען, האָט זיך מיט דער שנעליגקייט פון א בליץ איבער'ן שטעדטעל פערשפּרייט און האָט געוואונען הערצער פאר איהם.

נאָר נאָך דעמזעלבען אבענד איז יואל ער־געץ וואו פערשוואונדען...

---

יואל איז אוועק פון דער היים, ביי נאכט איז ער געגאנגען אויפ'ן וועג צום נאָהנטסטען דאָרף. ער איז מיד געווארען און אוועקגעזעצט זיך אויף א שטיין. האָבען שקצים'לעך דערזעהן ווי א איד זיצט אויף א שטיין, פערטראכט, האָ־בען זיי אין איהם געווארפען שטיינדלעך און גערופען איהם: זשיד, זשיד!

יואל האָט זיי בעטראכט מיט די זעלבע בלי־קען, וואָס נעכטען די בחורים. ער האָט אָבגע־קעהרט פון וועג און איז ווידער אריין צווישען פעלדער און סעדער, אין א וואלד אריין, ווידער אויפגעזוכט א וואסער, און פאר מידקייט און הונגער איז ער אָנידערגעפאלען און איז איינ־געשלאָפען. ער איז געלעגען א פּאָר שטונדען אונטער דער זון און האָט גאָר ניט געפיהלט. אז ער האָט זיך אויפגעכאַפּט האָט ער דערפיהלט א שוואכקייט און א פערלאנג נאָך עסען. דער הונגער, וועלכער האָט שוין אָנגעהאלטען פון נעכטען אָן, האָט איהם געפּייניגט. ער האָט זיך געפּרואווט פערגעסען דעם הונגער מיט זיינע גע־וועהנליכע מיטלען, וואס ער האָט זיך מכוון גע־ווען צו געדענקען עס בלויז אין דער נשמה, ניט אין קערפּער, נור פון הונגער זיינען זיינע גע־דאנקען אָבגעשוואכט געווארען און ער האָט קיין כח ניט געהאט זיך צוזאמענצונעהמען. האָט ער אָנגעהויבען צו וויינען און צו בעטען גאָט: טאטע, טאטע, בעפריי מיך פון די מענשליכע הצטרכות.

ער האָט אזוי לאַנג, הילפלאָז, קינדיש און שוואך געוויינט, ביז ער איז ווידער אומגעפאלען און פערזונקען געווארען אין א חלום. עס האָט זיך איהם געדאכט, אז עמיצער גלעט איהם אי־בער'ן קאָפּ, און ער ווערט פון עפּעס פריי, א שווערע לאסט פאלט פון די פלייצעס אראָב און

ער ווערט לייכט, די הענד און פיס זיינען גרינג, זיי הייבען זיך, הייבען זיך, און מיט אַמאָל האָט ער זיך געפונען אין דער לופטען, צווישען הי־מעל און ערד, און באַלד האָט ער זיך געבאָ־דען אין זילבערנע וואָלקען — פון איין זיל־בערנעם וואָלקען אַרויס, אין צווייטען אריין. און ווען ער איז געווען אין די זילבערנע וואָלקען, האָט ער געהערט מוזיק שפּיעלען און א שטיל, שטיל געזאַנג, און דאָס געזאַנג האָט איהם גע־זעטיגט; דאָס געזאַנג האָט אָנגעפיילט זיינע ביי־נער מיט א זעטיגקייט, און באַלד איז ער אליין געווארען א געזאַנג... ניין, א זילבערנער וואָל־קען און א געזאַנג — און ער וויקעלט זיך און וויקעלט זיך מיט די אַנדערע וואָלקענס, דאָ דער־הויבט ער זיך מיט זיי, און דאָ רייסט ער זיך אָב פון זיי און שווימט און זינקט אין ווייטען, ווייטען אין קץ אריין...

אַזוי איז ער געלעגען א לאַנגע צייט און גע־האַלטען אַלץ אין איין שווימען, אין איין זינ־גען, ביז מענשען האָבען איהם אויפגעוועקט. ער האָט געזעהן פאר זיך פויערים אין העמדער, מיט העק אין די הענד. ער האָט געקוקט אויף די פויערים און האָט זיי ניט דערקענט. ער האָט געדענקט, אז ער האָט ערגעץ געזעהן אַזעלכע ברואים, אָבער ער האָט ניט געוואוסט וואו ער האָט זיי געזעהן און ווי מען רופט זיי. זיי האָ־בען גערעדט צו איהם. ער האָט זיי פערשטאַנען און געוואָלט ענטפערן, האָט אָבער ניט געקאָנט, ער האָט פערגעסען די מענשליכע שפּראַך. זיי האָבען איהם גענומען אונטער׳ן אָרעם און גע־פיהרט איהם, און איהם האָט זיך נאָך אַלץ גע־דאַכט אז ער פליהט און זינגט אין די וואָלקען. זיי האָבען איהם אריינגעבראַכט צום אידישען קרעטשמער. ער האָט דערפיהלט זויערמיליך, דעם ריח פון עפּעל און האָט דערקענט אידען. דאָרט האָט מען איהם אָנגעטרונקען מיט מיליך, געגע־בען איהם ברויט צו עסען. די אויגען זיינען איהם ליכטיגער געווארען, ער האָט דערזעהן אויף וואָסער וועלט ער געפינט זיך — און א בענ־קעניש האָט איהם אַרומגענומען...

---

דערווייל האָט זיך די שטאָדט אויפגעכאַפּט מיט דער נייעס, אז דער פערבאָרגענער צדיק איז פערשוואונדען. אין בית המדרש, צום דאוו־נען, איז געווען א געקאָך, א געריידערי און א גערויש, ווי אין אַן אויפגערעגטען ביהנשטאָק. מיט אַמאָל האָבען אַלע דערזעהן אין יואל׳ס טהאָן, ריידען און דרכים — עפּעס אויסערגעוועהנלי־כעס. שוין אָבגערעדט פון דעם וואונדער ביי זיין נעכטיגען דאוונען, וואס די תפילין זיינען ביי איהם פון קאָפּ ניט אַראבגעפאַלען, בשעת ער איז געפאַלען, און ער איז מיט זיי אהיים גע־גאַנגען איבער דער גאַס, האָבען זיך מענשען אָנ־געהויבען דערמאָהנען זאַכען, וואס זיי האָבען שוין פון לאַנג בעמערקט אין איהם און קיינעם ביז איצט ניט געוואָלט דערצעהלען. אפילו זיינע חברים, די בית המדרש בחורים, וואס האָ־בען איהם ערשט נעכטען געשלאָגען, האָבען זיך דערמאָנט פון איהם א סך זאַכען. איינער האָט דערצעהלט, אז ווען ער איז אַמאָל, אין מיטען דער נאַכט, אריינגעקומען אין בית המדרש אריין, האָט ער געזעהן ווי יואל זיצט ביי א גמרא, און נעבען איהם זיצט אַן אלטער פרעמדער מאַן, מיט א לאַנגער, ווייסער באָרד, און לערנט עפּעס מיט יואל׳ן, און גיט איהם עפּעס צו פערשטעהן. אָבער ווי נור ער איז צוגעקומען נעהנטער צום טיש, וואו יואל מיט׳ן אלטען פרעמדען זיינען געזעסען, איז דער פרעמדער פערשוואונדען גע־ווארען און געבליבען איז נאָר יואל אליין.

אַנדערע בחורים האָבען דערצעהלט, אז זיי האָבען געטראַפען יואל׳ן מיט דעם אַלטען פרעמ־דען שפּאַצירענדיג אין די פאַר־נאַכטען צום בית־עולם צו. דער פרעמדער אלטער האָט קיין אנ־דערער ניט געזאָלט זיין ווי אליהו הנביא, אדער דער רא״י הקדוש, וואס איז אראבגעקומען צו לערנען מיט יואל׳ן די סתרי תורה. אַנדערע האָבען ווידער דערצעהלט, ווי יואל איז געשטאַ־נען און געדאַוועט, און פּלוצלונג האָט זיך דאָס ליכט פאַר׳ן עמוד, וואו יואל איז געשטאַנען. אליין אָנגעצונדען.

נאָכ׳ן אָנבייסען האָט זיך דער היטעל־מאַכער און דער קליינער שוסטער ארויפגעכאַפּט אויף א קצב׳ישע פוהר און זיינען ארויסגעפאָהרען אין וואלד אריין זוכען דעם צדיק. זיי זיינען פערפאָהרען צו דעם גוי, וואס האָט יואל׳ן גע־טראַפען אין וואלד דאוונען, און זיינען פּלוצ־לונג געוואָהר געווארען, אז ווען יואל האָט גע־דאַוועט אין וואלד, האָט א ליכט געברענט פאַר איהם און פייערדיגע שטראַהלען האָבען בעלויכ־טען זיין קאָפּ. אויף דעם אָרט, וואו ער איז גע־שטאַנען איז פּלוצלינג, איבער נאַכט, אויסגעוואַק־סען א הויכער, געזונדער יונגער דעמב, אויף וועל־כען דער פויער האָט זיי אָנגעוויזען אין וואלד.

— הונדערט יאָהר האָט עס בעדאַרפט נעה־מען, אזא דעמב זאָל אויסוואַקסען — און דאָ איז ביז יעצט קיין דעמב ניט געווען. איך קען דעם וואלד ווי מיין האַנד — דערצעהלט דער גוי.

דער היטעל־מאַכער האָט אין שטאָדט איבער־צעהלט דאָס וואונדער, און דאָס, וואס די גוים גלויבען אין איהם, האָט נאָך מעהר פערשטאַרקט אין זייערע אויגען יואל׳ס הייליגקייט. נאָר איהם אליין האָט מען אין ערגעץ ניט געקאָנט געפינען. די מאַמע האָט געוויינט — פאַר צער, אָדער פאַר נחת? — און איז ארומגעלאָפען מיט׳ן היטעל־מאַכער און מיט׳ן שוסטער זוכען יואל׳ן. דער פאָטער איז געזעסען אין דער קאַלטער חברה תהילים שטיבעל אויף דער ערד און אָבגעריכט חצות יעדען טאָג — נאָר דער צדיק איז אַלץ ניטאָ.

דערווייל איז יואל געזעסען אין דאָרף ביים איד, דעם קרעטשמער, א צעהן־צוועלף וויארסט פון שטעדטעל. דער ישובניק האָט צו איהם אזוי געזאָגט: הער נור, בחור, וועסטו לערנען מיט

מיינע קינדער, — וועל איך דיר געבען עסען און טרינקען; וועסטו ניט לערנען מיט מיינע קינדער — טאָ נעהם דאָס פּעקעל, און הייד־א!

יואל איז איבערגעבליבען אין דאָרף ביים קרעטשמער. די קינדער זיינען געווען קליינע, אונווייסענדע, און ער האָט געאַרבייט אריינצו־ברענגען אין זיי דעם אלף בית. זיינע תפלות האָט ער אָבגעריכט אין וואלד. קיין ספרים האָט ער ניט געהאט, אָבער ער האָט יעצט ניט גע־דאַרפט קיין ספרים. ער איז יעדען טאָג אַרויס אין וואלד אויסגעזוכט דאָס פערבאָרגענסטע אָרט און אוועקגעשטעלט זיך מכוון צו זיין צו בע־העפטען די וועלט מיט די נצחיות.

אזוי האָט ער פערבראַכט גאַנצע טעג.

איינמאָל אין א שעהנעם נאָכמיטאג זיינען פערפאָהרען צום קרעטשמער עטליכע פוהרען מיט אידען פון דער שטאָדט, צווישען זיי איז אויך געווען דער היטעל־מאַכער, דער קליינער שוסטער, קצבים יונגען, גלאַט אזוי בעלי־בתים און אויך א נגיד פון שטאָדט, א ווייץ־סוחר. די אידען האָבען זיך געפרעגט אויפ׳ן בחור, דעם מלמד פון די קינדער. דער קרעטשמער האָט זיך דער־שראָקען, האָט זיי אָנגעוויזען אויפ׳ן וואלד, וואו ער פערברענגט גאַנצע טעג. די אידען האָבען זיך ביים קרעטשמער נאָכגעפרעגט אויפ׳ן בחור, צי האָט ער ניט בעמערקט אין איהם עפּעס אויס־סערגעוועהנליכעס, און האָבען איהם דערצעהלט, וואס פאַר א פערבאָרגענער צדיק דער בחור איז.

ווען דער קרעטשמער האָט דערהערט, אז דער בחור איז א פערבאָרגענער צדיק, איז ער נאָך מעהר דערשראָקען געוואָרען און פּלוצלונג אויך אָנגעהויבען דערצעהלען פון בחור גבורות נפלאות. אלע צוזאַמען זיינען זיי אריין אין וואלד, איהם אויפגעזוכט, און געבליבען שטעהן פון דערוויי־טענס. זיי האָבען איהם געטראָפען אין דעם זעלבען עקסטאַז ווי אין בית המדרש, נאָר דאָ, אין פרייען וואלד, צווישען די בוימער, אין דער איינזאַמקייט, האָט זיין דאַוונען, זיין וואַרפען זיך און זיין עקסטאַז געמאַכט אויף זיי נאָך א פיעל שטאַרקערען איינדרוק. זיי האָבען אָבגע־וואַרט ביז ער איז ווידער אומגעפאַלען, זיינען זיי צוגעקומען און איהם אויפגעהויבען.

אז ער האָט געעפענט די אויגען און דער־זעהן אַרום זיך די עדה אידען, איז ער דערשראָקען געוואָרען און געוואָלט אוועקגעהן.

— רבי, מיר זיינען געקומען צו אייך, איהר זאָלט אונזער רבי זיין. מיר ווייסען, אז איהר זייט א פערבאָרגענער צדיק.

יואל האָט שטום געקוקט מיט זיינע אויגען, האָט ניט געענטפערט און געוואָלט געהן ווייטער.

— רבי, קומט מיט אונז אין שטאָדט אריין. מיר וועלען אייך מאַכען א שעהן הויז, און איהר וועט אונזער רבי זיין — רופט זיך אָב דער נגיד פון שטאָדט.

יואל האָט אראַבגעבויגען דעם קאָפּ צו דער ערד, ערגעץ וואו איינגעגעבערט זיין בליק און אזוי געזאָגט:

— דער מענש, גאָט׳ס אויסדערוועהלטע בריאה, איז ווענינער פון אלע געטליכע בע־שעפענישען מסוגל אויפצונעהמען אין זיך דאָס בעוואוסטזיין פון דער אמת׳ע סיבה פון וואנען עס קומט, צו פיהלען דעם ניצוץ און אָנ־צובינדען זיך אין נצחיות, ווייל ער האָט א פרייען ווילען. דער פרייער ווילען פערשטעלט פון מענשען דעם ריכטיגען כח און ער מיינט, אז אלעס קומט פון איהם, מידיו, און אזוי אַרום זינקען זיי און פערלירען זיך אין טויט אין דער וועלט. דער דומם, דער צומח און אפילו דער חי ביי וועלכע דער אייגענער ווילען איז ניט אזוי שטאַרק, זיי זיינען תמומים. און אויב זיי קענען ניט מיט אייגענעם כח אָנקומען צום מקור, ווייל די נשמה־ניצוץ איז ביי זיי זעהר קליין, זיינען זיי אָבער מסוגל דורך אַן אַנדערען אויפגעהויבען צו ווערען. דורך דעם בעדאַרף ער זיך געפינען נור בקויז צווישען די דומם׳ס, צומח׳ס און חי׳ס. דענסטמאָל וועט ער שטענדיג קענען פיהלען דעם נצוץ און תמיד אָנהעפטען זיי אין די נצחיות...

זיי האָבען ניט פערשטאַנען די ווערטער, נאָר טאַקע דערפאַר זיינען זיי דערשראָקען געוואָרען און ווען ער האָט זיי פערלאָזט, זיינען זיי איהם פון דערווייטענס נאָכגעגאַנגען.

(ענדע קומט.)

# דער קאַמפּף פון די שטרעמונגען אין דעם פראַנצויזישען סאָציאַליזם

(א בריעף פון פראַנקרייך).

א. לאַזאַווסקי:

ווי עס איז בעוואוסט, הערשען איצט אין דער פראַנצויזישער סאָציאַליסטישער בעוועגונג — ווי אין דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג פון כמעט אלע אַנדערע קריעגס־פיהרענדע לענדער — דריי הויפּט שטרעמונגען אין בעצוג צו די פראַגען וועגען קריעג און פריעדען און וועגען אינטערנאַציאָנאַל. פון איין זייט שטעהען די רעכטע עלעמענטען פון דער פראַנצויזישער סאָציאַליסטישער בעוועגונג, די זאָגענאַנטע „סאָ־ציאַל־פּאַטריאָטען", וועלכע פערשווייגען איצט די פראַגע וועגען פּראָלעטאַרישער אינטערנאַציאָנאַ־לער סאָלידאַריטעט און פאָדערען אויף די פראַנ־צויזישע אַרבייטער צו שטיצען די רעגירונג, אז זי זאָל דערפיהרען די מלחמה ביז אַן ענדגילטי־

גען סוף, ד. ה. ביז א פאָלשטענדיגען זיעג פון די „עלליים" איבער דייטשלאנד. אָן דיעזער ריכ־טונג איז אָנגעשלאָסען די מעהרהייט פון דער פראנצויזישער פּארטיי, און אין איהר שפּיץ שטעהט דער אָפיציעלער פיהרער פון דער פּאר־טיי, דער רעדאקטאָר פון צענטראל־אָרגאן „ל'הו־מאניטע" — רענאָדעל. אין געגענזאַץ צו דיעזער ריכטונג שטעהען די „צימערוואלדיס־טען", דער סאמע לינקער פליגעל פון דער פּאר־טיי. די צימערוואלדיסטען פערדאמען די „סאָ־ציאל־פּאטריאָטען" אלס פערראטער צו די פּרינ־ציפּען פון אינטערנאציאָנאל און פאָדערען די צוזאמענשטעלונג פון א נייעם אינטערנאציאָנאל, וועלכער זאָל אָנהויבען אין אלע לענדער א שטאר־קע בעוועגונג פאר א באלדיגען שלום „אום איר־גענד וועלכען פּרייז". אָן דער שפּיצע פון דיע־זער ריכטונג שטעהען אזעלכע אָנגעזעהענע סאָ־ציאליסטען, ווי בורדעראָן, בריזאָן און אנד. אין מיטען פון דיעזע צוויי עקסטרעמען שטעהט דער „צענטער", די מעסיגע סאָציאליס־טען, וועלכע סטארען זיך ניט צו דערלאָזען צו קיין שפּאלטונג אין דער פּארטיי, בעהויפּטענדיג פון איין זייט, אז דער אלטער אינטערנאציאָנאל איז ניט אונטערגעגאנגען און דעריבער דארף מען ניט בויען קיין נייעם, און פאָדערענדיג — פון דער אנדער זייט — א באלדיגען שלום אָהן קיינע אנעקסיעס. אָן דער שפּיץ פון דיעזער ריכטונג שטעהען אזעלכע פּארטיי־פיהרער, ווי לאָנגע (קארל מארקס'ס אייניקעל), פּרעס־מאָן און אנד.

פאר די לעזער פון „צוקונפט" וועט זיין בעזונדערס אינטערעסאנט גענויער בעקאנט צו ווערען מיט דער אָפּאָזיציאָן פון דער פראנצויז־זישער סאָציאליסטישער פּארטיי, מיט דער טע־אָריע אין פּראקטיק פון די געגנער פון די סאָ־ציאל־פּאטריאָטען. בעזונדערס וועלען מיר זיך אָבשטעלען אויף דעם „צענטער".

דער ערשטער זעלבסטשטענדיגער ארויס־טרעט פון „צענטער" איז פאָרגעקומען אויף דער „נאציאָנאלער בעראטהונג" אין אפּריל 1916, ווען ער איז ארויסגטראָטען מיט אָן אייגענער רעזאָלוציאָן. די רעזאָלוציאָן פון צענטער האט בעקומען 860 מאנדאטען פון 3800, וואָס שטעלט מיט זיך פאר א גאנץ היבשע צאָהל, אויב מען זאָל אין אנבעטראכט נעהמען דאָס פון דער גאנצער צאָהל מאנדאטען, זיינען ארום 800 פּיקטיווע, ווייל זיי רעפּרעזענטירען די נאָרדליכע דעפּארטמענטען פון פראנקרייך, וועל־כע בעלאנגען איצט צו דייטשלאנד.

די רעזאָלוציאָן פון צענטער האט גראטולירט הויסמאנס'ען, דעם סעקרעטאר פון דער אינטערנאצ. סאָצ. ביורא, פאר זיין אונערמידלי־כע ארבייט אויפצוהאלטען די אינטערנאציאָנאלע בעציהונגען. זי האט אויך פּארגעשלאָגען די באלדיגע צונויפרופונג פון דער אינטערנאציאָנאל־לער סאָציאליסטישער ביורא, כדי אויסצוארבייי־טען א פּריעדענס פּראָגראם. אָט פון דער „נאַ־ציאָנאלער בעראטהונג" הויבט אָן די זעלבסט־שטענדיגע עקזיסטענץ פון דעם צענטער ניט נאָר אלס אָן אידעען שטרעמונג, נאָר אויך אלס אָן אָרגאניזאציאָן אינערהאלב דער פּארטיי.

אין געגענזאַץ צו די צימערוואלדיסטען, איז דער צענטער פון אָנהויב אָן ארויסגעטראָטען ווי א גרויסע קראפט אין דער פּארטיי און ווי א פּרעטענדענט אויף פּארטיי הערשאפט; מעהר ווי א דריטעל פּארטיי מיטגליעדער, 30 דעפּוטא־טען, עטליכע פּארטיי־אָרגאנען, — דאָס אלץ האט געמאכט און מאכט איצט דעם צענטער פאר א בעדייטענדע פּאָליטישע מאכט מיט וועלכער מען מוז זיך רעכענען. די „נאציאָנאלע בע־ראטהונג" וואָס איז אָבגעהאלטען געוואָרען דעם 6־טען און 7־טען אויגוסט האָט בעוויזען, דאָס דער צענטער איז אויסגעוואקסען ניט נאָר אין צאָהל, נאָר אויך אין קוואליטעט.

נאָך דעם צענטער'ס זעלבסטבעשטימונג אין אפּריל, איז אויף פּריוואטע פערזאמלונגען פון אנהענגער אויפגעהויבען געוואָרען די פראגע וועגען ארויסגעבען א זשורנאל אום צו פערטיידי־גען דעם צענטערס שטאנדפּונקט. דער פאָר־שלאג האט אָבער איבערגעשראָקען די פיהרער, וועלכע ציטערען מעהר פון אלץ מען זאָל זיי ניט בעשולדיגען אז זיי זיינען סעקטאנטען.

נאָך לאנגע דעבאטען, האָט דער צענטער בע־שלאָסען ארויסצוקומען עפענטליך מיט זיין זשור־נאל און האָט וועגען דעם ארויסגעלאָזען א פּראָגראם ערקלעהרונג, אין וועלכער ער שרייבט, אז די פּארטיי, דורך איהרע צענטראלע אָרגאנען, איז אראָב פון ריכטיגען וועג און אז די אויפגאבע פון דער אָפּאָזיציאָן איז צו שטרע־בען אויסצוגלייכען די ליניע פון די צענטראלע איינריכטונגען.

אום אונטערצושטרייכען דעם אינטערנאציאָ־נאליסטישען כאראקטער פון זשורנאל, ווע־רען אין דער פּראָגראם ערקלעהרונג אָנגעגעבען נעמען פון אויסלענדישע מיטארבייטער, ווי מאָ־ריס הילקוויט, מאיר לאָנדאָן, מעקדאנאלד, סנאו־דען, טוראטי, קאוטסקי, האאזע, ליבקנעכט און אפילו... טשבעאידזע.

די ליסטע פון מיטארבייטער איז ארויסגעקו־מען זעהר א לאנגע, דערפאר אָבער זעהר אן אונ־געוועהנליכע פאר א צייט פון קריעג. די מילי־טערישע בעאמטע זיינען געוואָרען אונרוהיג און, ווי „לע פּאפּולער" נומער 1 בעריכטעט, האָבען קאָנפיסקירט די פּראָגראם ערקלעהרונגען און פערבאָטען ארויסצוגעבען דעם נייעם זשורנאל. די אָנגעגעבענע אורזאך איז געווען דאָס, וואָס די נייע אויסגאבע, האָבענדיג איינגעלאדען אלס מיטארבייטער קאוטסקי, האאזע און ליבקנעכט, שטעלט זיך אין פערבינדונגען „מיט'ן שונא". ענדליך, נאָך פיעל מיה און ארומלויפען פון איין

בעאַמטען צום צווייטען, איז דער פערבאָט אַראָב־גענומען געוואָרען און די אָפּאָזיציאָן האָט בעקומען די מעגליכקייט אַרויסצוגעבען איהר אייגענעם זשורנאַל און זיך אויסצורעדען דאָס האַרץ.

נאָר שוין די ערשטע ליטעראַרישע אַרויס־טרעטונגען פון דעם צענטער האָבען בעוויזען אַז פעראורזאַכען אַן אויפרעגונג איז פאַר איהם פיעל גרינגער איידער פאַרמילירען זיין פּאָליטישע ריכ־טונג. „מיר זיינען מעהר ווי ווען עס איז פריהער אַנהענגער פון איינהייט, און מעהר ווי ווען עס איז פריהער זיינען מיר אינטערנאַציאָנאַליסטען", לייענען מיר אין דעם לייט־אַרטיקעל פון דעם ערשטען נומער „לע פּאָפּולער".

אין דעמזעלבען ערשטען נומער געפינען מיר דעם אַרטיקעל פון לאָנגע, איינעם פון די פיה־רער פון צענטער. לאָנגע בעווייזט, אַז די אָפּאָ־זיציאָן האָט אַלע מאָל אונטערשטיצט אַלץ וואָס האָט געקענט פיהרען צו פראַנקרייך'ס וואָהלזיין, אַז עס איז „דער הייסער וואונש פון די פייער־דיגסטע אינטערנאַציאָנאַליסטען אונזערע ניט צו טהאָן קיין זאַך וואָס קען אויסגענוצט ווערען גע־גען דער פערטיידיגונג פון פראַנקרייך, וועמעס שיקזאַל מיר האָבען קיינמאָל ניט אָבגעטיילט פון שיקזאַל פון דעם אינטערנאַציאָנאַל".

אויב אַזוי, טאָ מיט וואָס זשע אייגענטליך אונטערשיידען זיך אין דער הויפּט פראַגע וועגען פערטיידיגונג פון לאַנד רענאָדעל און לאָנ־גע? דער אונטערשיעד איז יעדענפאַלס קוים בעמערקבאַר. איינער פון די כאַראַקטעריסטישע שריכטען פון דער אָפּאָזיציאָן בעשטעהט אין דעם, וואָס זי האַלט זיך אין איין פערטיידיגען. מיר זיינען פאַטריאָטען ניט קיין ערגערע פון אייך, אונז בעאונרוהיגען דער שיקזאַל, די ווער־דע, די גרויסקייט פון אונזער לאַנד ניט וועניי־גער, אויב ניט מעהר, ווי די אַנדערע פאַרטיי מיטגליעדער. נאָר מיר האַלטען, אַז כדי צו רע־טען אונזער לאַנד, איז נויטיג צוריק אויפצושטע־לען דעם אינטערנאַציאָנאַל.

---

אַלזאָ, אין דער גרונד פראַגע — די פער־טיידיגונג פון פאַטערלאַנד — עקזיסטירט ניט קיין שום חילוק צווישען דער מעהרהייט און דעם צענטער. פאַר'ן צענטער איז די פערטיידיגונג פון פאַטערלאַנד אַן אַק־סיאָמע וואָס פאָדערט ניט קיין ראיות. דאָס אָבער שטערט ניט פרעסמאַנ'ען און לאָנ־גע זיך אומצוקעהרען צו דער פראַגע אין יעדען נומער פון זייער אויסגאַבע און בעווייזען אַז די פערטיידיגונג פון פאַטערלאַנד איז איינער פון די גרונד־שטיינער פון דעם מאָדערנעם סאָציאַליזם. אין דער הינזיכט איז זעהר אינטערעסאַנט אַן אַרטיקעל אין „לע פּאָפּולער" וועגען דעם קאָנ־גרעס פון דער ענגלישער „אונאַבהענגיגער אַר־בייטער פּאַרטיי". דיעזע פּאַרטיי האָט אויף איהר לעצטען קאָנגרעס אין נייוקעסל אָנגענומען אַ רעזאָלוציאָן פאָרגעשלאָגען פון דר. סאַלטער, וועלכע לויטעט אַז „אין דער צוקונפט מוזען די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען פון אַלע לענדער זיך ענטזאָגען צו שטיצען וועלכע ניט איז מלחמה, וואָס עס זאָל ניט זיין איהר ציעל, אַפילו אין דעם פאַל ווען די מלחמה וועט זיין אין נאָמען אַ פערטיידיגונגס קריעגס". דיעזע רעזאָלוציאָן איז בעשלאָסען געוואָרען איבערצוגעבען אויף דעם נעקסטען אינטערנאַציאָנאַלען קאָנגרעס.

„לע פּאָפּולער", ברענגענדיג די רעזאָלוציאָן, פּראָטעסטירט געגען איהר זעהר ענערגיש. „ווי שטאַרק עס זיינען ניט אונזערע סימפּאַטיען צו דער אונאַבהענגיגער אַרבייטער פּאַרטיי, — — שרייבט בריטאַניקוס (לאָנגע), — ווי מיר זיי־נען ניט ענטציקט פון איהר העלדישער פער־טיידיגונג פון די אינטערנאַציאָנאַליסטישע פּרינ־ציפּען, מוזען מיר דאָך אונטערשטרייכען אונזער ניט איינשטימען מיט אַזעלכע בעהויפּטונגען וואָס זיינען אַ לאָגישע פאָלגע ניט פון אַ סאָציאַ־ליסטישער און מאַרקסיסטישער אויפפאַסונג, נאָר פון אַ טאָלאָסטאָי'שער אָדער הערר־וועאיסטישער, מיט וועלכער מיר זיינען קיין מאָל ניט געווען איינפערשטאַנען. מיר האָ־בען אַלע מאָל בעהויפּטעט, אַז מיר שטרעבען צו מאַכען שלום צווישען אונזער זאָרג פאַר דער נאַ־ציאָנאַלער זעלבסטשטענדיגקייט פון איין זייט און אונזער אינטערנאַציאָנאַליזם פון דער אַנדער זייט".

דאָ איז די פראַגע אַוועקגעשטעלט אַם קלאָרס־טען: די נאַציאָנאַלע פערטיידיגונג ווערט דער ייטענדער פּרינציפּ פון דער סאָציאַליסטישער טהעטיגקייט, און דער אמת'ער סאָציאַליזם בע־שטעהט אין אַ שלום צווישען די אינטערעסען פון פאַטערלאַנד און די אינטערעסען פון דעם אינ־טערנאַציאָנאַל. אַלע אַנדערע זאַכען שטאַמען פון טאָלסטאָי און הערווע.

ווי אַזוי זשע מאַכט די פראַנצויזישע אָפּאָזי־ציאָן שלום צווישען דער פערטיידיגונג פון פאַ־טערלאַנד און קלאַסען־קאַמפּף, צווישען די אינ־טערעסן פון פאַטערלאַנד און די אינטערעסען פון דעם אינטערנאַציאָנאַל? מיר האָבען געזעהען איהר פאַטריאָטישע רעכטע האַנד אין איהר שטימען פאַר קרעדיטען, אין וואָס זשע האָט זיך ביז איצט בעוויזען איהר סאָציאַליסטישע לינקע האַנד? מעהר ניט אין איין זאַך: אין איהר טעאָרעטישער פערטיידיגונג פון סאָציאַליזם. זייענדיג פאַטריאָטען אין דער פּראַקטיק, זיינען לאַנגע, פּרעסמאַן און די אַנדערע פערבליבען סאָציאַליסטען אין דער טעאָריע.

ווען אין פראַנקרייך — איבריגענס, ניט נאָר אין פראַנקרייך אַליין — איז צו ווערען אַ רע־נעגאַט געוואָרען אַ צייכען פון גוטען טאָן; ווען די גאַנצע בורזשואַזע פּרעסע מיט דער סאָציאַל־פאַטריאָטישער הילף האָט מקבר געווען דעם דייטשען סאָציאַליזם, דעם אינטערנאַציאָנאַל,

דעם קלאַסענקאַמף, און האָט געמאַכט אַפּשעענ־טענץ אויף דעם קבר פון דעם „פאַנגערמאַניסט" מאַרקס; ווען די סאָציאַליסטישע מיניסטאָרען האָבען געהאַלטען רעדען וועגן סאָציאַלען פריע־דען, — דאַן האָט „לע פאַפּולער", דער אָרגאַן פון צענטער, טאָג־טעגליך דערמאָנט: דער אינטערנאַציאָנאַל איז ניט געשטאָרבען, סאָציא־ליזם איז ניט טויט, דער קלאַסענקאַמף איז אַן אונפערמיידליכער נאָכפאָלגער פון דעם קאַפּיטאַ־ליזם, סאָציאַלער פריעדען איז אַ חלום, די סאָ־ציאַליסטען וועלען זיך קיינמאָל ניט אויסניכ־טערען פון מאַרקסיסטישער שכרות, א. ז. וו.

יעדע עפענטליכע אַרויסטרעטונג פון די סאָ־ציאַליסטישע מיניסטאָרען גיט דער בורזשואזער פּרעסע אַן איבעריגע געלעגנהייט אונטערצו־שטרייכען דאָס „קומען צום שכל" פון די „פער־בלאָנדזשעטע קינדער". אָט דאָס דאָזיגע „קו־מען צום שכל" פון אַ סך פיהרער בעאונרוהיגט די אָפּאָזיציאָן זעהר טיעף. „לע פאַפּולער" האָט ניט איינמאָל געגעבען די אויפמערקזאַמקייט פון „אונזער געאַכטעטען פריינד געד" אויף די גרוי־סע געפאַהר פון איבריגע געשפּרעכען, האָט זיך ניט איינמאָל געפרעהט מיט דעם וואָס געד אליין שווייגט, און מען קען נאָך דערום גלויבען דאָס ער האָט אזוינס ניט געזאָגט. „עס איז זעלבסט פערשטענדליך, לייענען מיר, דאָס אויב מען זאָל אורטייליען וועגען דער אַרבייטער בע־וועגונג פון מאָרגענדיגען טאָג לויט די רעדען פון טאָמאַ און זיין קאָלעגע סאַמבאַ, (די איצ־טיגע סאָציאַליסטישע מיניסטאָרען) דאַרפען ערנסטע, איבערגעבענע סאָציאַליסטען אריינפאַ־לען אין פערצווייפלונג, וועהרענד די קאָנסער־וואַטיווע בורזשואזיע דאַרף דערפיהלען אַ גרויסע פרייד, דערזעהענדיג פאַר זיך די ברייטסטע מעגליכקייטען".

נאָך צעהנדליגע אזעלכע אַרטיקלען וואָלטען מיר געקענט ציטירען וואָס זיינען געשריבען גע־וואָרען צו פערטיידיגען די גרונדלאַגען פון סאָ־ציאַליזם. אָבער ווי נאָר די אָפּאָזיציאָן געהט אי־בער פון טעאָרעטישע פאָרמולען צו דער פּראַק־טיק, ווי נאָר זי דערנעהנטערט זיך צו דער טאַק־טיק פון סאָציאַליסטען אין מלחמה, ווערט די שעהנע טעאָריע אַוועקגעשטופּט אין הינטער־גרונד, און אויף דער סצענע ערשיינען פאָדערונ־גען פון נאַציאָנאַלער פערטיידיגונג, די סטראַ־טעגישע לאַגע, א. ז. וו. דער אַבסטראַקטער סאָ־ציאַליזם טרעט אָב זיין פּלאַץ פאַר דעם קאָנקרע־טען פּאַטריאָטיזם, די גוטע טעאָריע פערשווינדט פאַר דער שלעכטער פּראַקטיק.

* * *

„האַאזע און זיינע פריינד האָבען גערעטעט די עהרע פון סאָציאַליזם", — האָט מען ניט איין מאָל געשריבען אין „לע פאַפּולער", קאַס־מענטירענדיג האַאזע'ס אַרויסטרעטונגען אין רייכסטאַג. פון זיין זייט, פלעגט האַאזע, רעדענ־דיג וועגען דער ערוואַכונג פון דעם סאָציאַליס־טישען געוויסען אין פראַנקרייך, זיך בערופען אויף „פאַפּולער דע סענטר", פערגעסענדיג אין גאַנצען די פראַנצויזישע צימערוואַלדיסטען. די פראַנצויזישע אָפּאָזיציאָן פיהלט אַ בעזונדערע סימפּאַטיע צום דייטשען צענטער, וועלכער צאָהלט איהר מיט דעמזעלבען געפיהל. געוויס האָט די אָפּאָזיציאָן געלויבט ליבקנעכט'ס געוואַג־טע אויפפיהרונג, דאָך זיינען איהרע סימפּאַטיען אין גאַנצען אויף דער זייט פון האַאזע, קויטסקי און בערנשטיין.

אָט די גייסטיגע פערוואַנדשאַפט וועט נאָך קלאָרער ווערען פאַר אונז ווען מיר וועלען זיך דערמאָנען אַז די פראַנצויזישע אָפּאָזיציאָן און דער דייטשער צענטער האָבען דעמזעלבען קוק אויף די ווידערגעבורט פון דעם צווייטען אינ־טערנאַציאָנאַל, אויף די נויטווענדיגקייט פון אַ געגנזייטיגער אמנעסטיע, און דאָס איינינקייט אום יעדען פּרייז איז פאַר ביידע דער לייטענדער פּרינציפּ פון זייער פּאַרטיי טהעטיגקייט. אָט די גייסטיגע נאָהענטקייט פיהרט צו אַזאַ ריה־רענדע אידיליע: אין דער צייט ווען דער דייט־שער צענטער בעמיהט זיך ריינצואוואַשען רענאָ־דעל און טאַמאַ, זוכט אַלץ די פראַנצויזישע אָפּאָ־זיציאָן אַ זכות אויף די שיידעמאַנס, ביידע פאָר־בערייטענדיג דעם באָדען פאַר פריעדען.

אַביסעל אַנדערש איז שוין די בעציהונג פון דער פראַנצויזישער אָפּאָזיציאָן צו די איטאַליעני־שע סאָציאַליסטען. די ערשטע צייט האָט זיך די אָפּאָזיציאָן בעגנוגענט דערמיט, וואָס זי האָט פערטיידיגט, און זעהר שוואַך פערטיידיגט, די איטאַליענישע פּאַרטיי וועלכע מען האָט בעשול־דיגט אַז זי איז צו דייטש־פריינדליך און אונטערגעקויפט. דערביי האָט די אָפּאָזי־ציאָן ניט אָנגעריהרט פראַגען פון טאַק־טיק. איצט איז שוין אין דער פראַגע דורכגע־מאַכט געוואָרען אַ גרויסע עוואָלוציאָן. אַרויס־טרעטענדיג אין פערטיידיגונג פון „אונזערע מוט־היגע חברים" געגען די אָנפאַלען פון דעם „גע־מיינעם קליינינקען רענעגאַט לאַסקי'ן", שרייבט „לע פאַפּולער": „דערפאַר וואָס די איטאַליע־נישע סאָציאַליסטען זיינען געבליבען טריי צו די פּרינציפּען פון אינטערנאַציאָנאַל, האָט מען אינ־סינואירט דאָס זיי זיינען דעם קייזער'ס אַגענטען. דיזעלביגע פערזאָגען וואָס ווייסען בעסער פון אַלעמען אויף וועלכע געהיימע פאָנדען עס עק־זיסטירט דער אָרגאַן פון די שאָווניסטען, „פּאַ־פּאַלא ד'איטאַליא",* וואַגען צו בעשולדיגען אין פערקויפליכקייט יענע פּאַרטיי, וועלכע האָט אַן איהר שפּיצע דעם גרויסען עהרליכען מענשען און פראַנקרייך'ס טרייען פריינד, טוראַטי".

*) מיר ווילען דערמאָנען, אַז דער הויפּט רעדאַק־טאָר פון דעם אָרגאַן פון די לינקע אינטערווענ־יסטען, „פּאַפּאַלא ד'איטאַליא", איז מוסאָלינאַ.

אין דעמזעלבען נומער געפינען מיר אַ פּער־טיידיגונג פון דער רומענישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי און „דעם אַלטען פריינד פון פראַנק־רייך", ראַקאָווסקי, „וועמעס פערבעבען בע־שטעהט אין דעם וואָס ער איז טריי געבליבען די פּרינציפּען פון אינטערנאַציאָנאַל".

נאָר אויב „לע פּאָפּולער" בעהויפּטעט אַז די איטאַליענישע און רומענישע פּאַרטייען זיינען גע־בליבען טריי דער פאָהן פון דעם אינטערנאַציאָ־נאַל, טאָ וואַרום האָט די אָפּאָזיציאָן אַליין ניט געהאַנדעלט און האַנדעלט איצט ניט ווי די אי־טאַליענישע און רומענישע סאָציאַליסטען? אויף דעם גיט די אָפּאָזיציאָן דעם קורצען ענט־פער: די סטראַטעגישע לאַגע איז אַן אַנדע־רע. און אין אָט דעם ענטפער בעקומט די פראַנצויזישע אָפּאָזיציאָן ניט נאָר די שטיצע פון דעם דייטשען צענטער, נאָר איהר איז אויך גאַראַנטירט די פאָלשטענדיגע סימפּאַטיע פון אַלע פּאַציפיסטען און מעסיגע אינטערנאַציאָ־נאַליסטען.

אַלע סימפּאַטיען פון דער אָפּאָזיציאָן זיינען אויף דער זייט פון די פּאַציפיסטען, און אין אַלע איהרע אַרויסטרעטונגען אין דער ערשטער צייט האָט זיך געפיהלט אַן אונפריינדליכקייט צו די אינטערנאַציאָנאַליסטען. אין בעסטען פאַל וויל די אָפּאָזיציאָן פערשטייגען די אינטערנאַציאָ־נאַליסטען, זעהן וואָס ווענינער אָנצוריהרען די דעליקאַטע פראַגע.

„אויב דו וועסט אַ ו נ ז ניט געבען קיין קאָנסטיטוציאָן, וועלען ז י י וואַרפען באָמבעס" — אַזוי פלעגען די רוסישע ליבעראַלען דראָהען דעם אַלטען רעזשים, האָפענדיג מיט אַזאַ טאַק־טיק צו צווינגען די אַלטע רעגיערונג זי זאָל זיך אונטערגעבען. די פראַנצויזישע אָפּאָזיציאָן בע־נוצט זיך אויך מיט אַזעלכע מיטלען איינצושרע־קען איהרע סאָציאַלפּאַטריאָטען און זיי בעוועגען צו געהן אין האַאַג.*) „געהט אין האַאַג, אָדער זיי וועלען געהן אין צימערוואַלד" — דאָס איז דער לייטמאָטיוו פון אַלע אָפּאָזיציאָנעלע אַרטיקלען וואָס זיינען געווידמעט געווען די צוויי צימערוואַלדער קאָנפערענצען.

איך האָב שוין אָנגעוויזען אויף דעם, וואָס די אָפּאָזיציאָן נעהמט אָן פון דער צימערוואַל־דער קאָנפערענץ בלויז די „פריעדענס פּראָגראַם". די אָפּאָזיציאָן נעהמט אויף מיט פרייד אַלערליי רעדען וועגען פריעדען און פּראָגראַמען פון פריעדליכען צוזאַמענלעבען פון פעלקער, פון וועלכער זייט די רעדען און די פּראָגראַמען זאָ־לען ניט קומען. ניט אומזיסט האָט זיך דער קאַמפּף צווישען דער אָפּאָזיציאָן און די צענ־טראַלע איינריכטונגען אָנגעהויבען צוליעב דער פראַגע וועגען דער בעציהונג צום פריעדען.

*) די אינטערנאַציאָנאַלע קאָנפערענץ פון די נייטראַלע סאָציאַליסטען. זעה „צוקונפט", אָקטאָ־בער ד. י.

„רעגאָדעל — האָט ניט לאַנג צוריק געשריבען די רעאַקציאָנערע צייטונג „ל'עקאָ דע פּאַרי" — האָט זיך ענטזאַגט פון מאַרקס'ען און האָט גענומען אַסקוויט'ען פאַר אַ לעהרער. אָבער אַסקוויט און עדואַרד גרעי זיינען ניט נאָר רע־גאַדעל'ס לעהרער, זיי זיינען אויך די העלדען פון דער אָפּאָזיציאָן, וועלכע הערט ניט אויף צו בע־רופען זיך אויף זייערע „פריעדליכע רעדען, וואָס זיינען דורכגעדרונגען מיט דעם אמת'ען דעמאָ־קראַטישען גייסט".

און ניט נאָר פון די רעדען פון די ענגלישע מינסטאָרען ווערט די אָפּאָזיציאָן אַזוי נתפּעל, זי פערגעטערט אויך ווילסאָן'ען. „לאַנג לעבען זאָל ווילסאָן! ווילסאָן איז דער איינציגער מענש וואָס איז בכח אָבצושטעלען די שרעקליכע שלאַכ־טעריי" — אָט אַזוי שרייבט אויף פערשיעדענע אופנים „לע פּאָפּולער". אַזאַ איבערטריבענע לויב פאַר אַסקוויט, גרעי און ווילסאָן בעווייזט פריהער פון אַליץ אַ טיעפען סקעפּטיציזם, אַ וואַינעניש צו געפינען אַ שטייפּונקט אויסערהאַלב דעם אַרבייטער־קלאַס און אַ האָפנונג, דאָס די „נאָבעלע" רעדען פון איינע און די ליעבע צו פריעדען פון די אַנדערע וועלען קענען פיהרען צו אַ סוף פון דער מלחמה.

אויב אַסקוויט דיענט אַלס דער פּ אָ ז י־ט י וו ע ר אַרגומענט פאַר די בלייך־פּאַציפיס־טישע טענדענצען פון דער אָפּאָזיציאָן, דיענט צימערוואַלד אַלס דער נעגאַטיווער אַרגומענט. „קודם כל — שרייבט מ אָ ר אַ נ ז ש, אַ איינער פון די הויפּט־פיהרער פון צענטער — „איז די צימערוואַלדער בעוועגונג פעראורטיילט צו זיין אַ דורכפאַל. די צימערוואַלדיסטען ווילען בע־שאַפען אַ דריטען אינטערנאַציאָנאַל, אָבער דער אינטערנאַציאָנאַל עקזיסטירט נאָך. ער דרע־מעלט. די אמת'ע אורזאַך פון אייער שוואַכ־קייט, זאָגט מאָראַנזש ווייטער, ליגט אין דער אידעע גופא פון אייער אינטערנאַציאָנאַליזם. איהר בעגעהט ווידער דעמזעלבען גרויסען פעה־לער וועלכער האָט אַזוי געדריקט אויף דעם אינ־טערנאַציאָנאַל, האָט פּאַראַליזירט זיין טהעטיג־קייט און געשאַפען אַלע צווייַדייטיגקייטען. מיר וועלען ניט לאָזען דעם אָהנמעכטי־גען צימערוואַלדער אינטערנאַציאָנאַל זיך בענוצען מיט דער ערמיעדונג און ענטטוי־שונג פון אַ טייל פון דעם פּראָלעטאַריאַט. צוויי אינטערנאַציאָנאַלען נאָך דער מלחמה? וואָס פאַר אַ גליק פאַר דער בורזשואַזיע!... נאָר זאָל דער אַלטער אינטערנאַציאָנאַל זיך שוין איצט היטען. זיין אונטהעטיגקייט מאַכט איהם פאַר אַ מיט־שולדיגען אין דער שפּאַלטונג. צוליעב זיין שולד האָבען זיך נעאָפּיטען אַוועקגעלאָזען אין אַ לאַנ־גער רייה נאָך די פּילגרימען פון צימערוואַלד". („לע פּאָפּולער" פון 2טען יוני, 1916.)

די צווייטע צימערוואַלדער קאָנפערענץ*)

*) די אינטערנאַציאָנאַלע קאָנפערענץ אין ק י נ־ט אַ ל.

האָט מעהר אָנגערירט די אָפּאָזיציאָן איידער די ערשטע. אין דער צווייטער קאָנפערענץ האָבען זיך בעטייליגט אָנגעזעהנע מיטגליעדער פון דער אָפּאָזיציאָן, און דער צענטער האָט געמוזט אָננעהמען אַ שטעלונג צו זייער רייזע. נייַן, האָט די אָפּאָזיציאָן ערקלעהרט, מיר פעראורטייל‌ען ניט אונזערע פערצווייפעלטע פריינד, וואָס זיינען געפאָהרען אין קינטאַל, אָבער מיר פערטיידיגען זיי אויך ניט. „אויב עס איז געווען צימערוואַלד, אויב עס איז געווען קינטאַל, איז עס דערפאַר, וואָס די מעהרהייט פון דער פּאַרטיי האָט אַזוי אונאיבערלייגט, אַזוי פערברעכעריש געשטערט דעם גרויסען אָקט אין האַאַג“.

---

אָנהויבענדיג פון דער „נאַציאָנאַלער בעראַטהונג“ אין אַפּריל, האָט דער צענטער אָנגעפיהרט אַ גאַנץ ענערגישע פּראָפּאַגאַנדאַ. האָבענדיג אין זיין בעזיץ דריי טעגליכע צייטונגען („לע פּאָפּולער דע סענטר“, „לע דרואַ די פּעפּל“ און „לע מידי סאָסיאַליסט“), די וועכענטליכע „לע פּאָפּולער“ און אַן אָנצאָהל מאָנאַטליכע זשורנאַלען, וואָס די בעזונדערע פעדעראַציאָנען גיבען אַרויס, האָט דער צענטער אָנגעווענדעט אַלע זיינע קרעפטען צו געווינען פּלעצער אין די פּאַרטיי־איינריכטונגען און צו בעווייזען די נויטווענדיגקייט פון צונויפרופען דעם אינטערנאַציאָנאַל, כדי אויסצואַרבייטען בעדינגונגען פון אַ גערעכטען פריעדען.

אָבער אַ „גערעכטער“ פרידען פאָדערט, ווי אַלע ווייסען, פאָלשטענדיגע אונאייגענוציגקייט און אַ קלאָרקייט פון די אַוועקגעשטעלטע אויפגאַבען. די רוסישע פאַרלאַמענטאַרישע דעלעגאַציאָן אין פּאַריז האָט ביידע זאַכען קלאָר דעמאָנסטריט. ווען רעגאָדעל האָט פאַר די רוסישע פאַרלאַמענטאַריער אָנגעהויבען ענטוויקלען די טעאָריע פון אַ בעפרייאונגס מלחמה, האָט דער מיטגליעד פון שטאַאַטסראַט, פּראָפעסאָר וואַסיליעוו, ברייט געעפענט די אייגען אין געפרעגט נאַאיוו: „איהר האַלט זיך נאָך ביי אַזאַ שטאַנדפּונקט?“ רעגאָדעלען זיינען די ווערטער געבליבען שטעקען אין האַלז, און ער איז אַנטשוויגען געוואָרען. דערפאַר האָט דאָס וואָרט גענומען מיליוקאָוו, וועלכער האָט בעוויזען ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער, אַז אום צו פערניכטען דעם פּרייסישען מיליטאַריזם מוז רוסלאַנד צונעהמען אַ העלפט פון פערסיען, גאַנץ אַרמעניען און קאָנסטאַנטינאָפּאָל מיט די דאַרדאַנעלען.

מיט די אַלע ערקלעהרונגען האָט זיך דער צענטער זעהר געשיקט בענוצט געגען די איינגענע סאָציאַל־פּאַטריאָטען. די פיהרער פון צענטער האָבען געמאַכט אַן אָנשטעל דאָס זיי העלען צום ערשטען מאָל וועגען אַזעלכע געפעהרליכע פּלענער. אין דער אמת'ען אָבער האָבען די דעפּוטאַטען שוין לאַנג געוואוסט וועגען די רוסישע בעדינגונגען, נאָר דער צענטער האָט געשוויגען, מורא האָבענדיג צו נעהמען אויף זיך די פעראַנטוואָרטליכקייט און אַרויסטראָגען די פראַגע אין די ברייטע עפענטליכקייט. ווען אָבער די רוסישע פאַרלאַמענטאַריער האָבען וועגען דעם הויך ערקלערט, האָבען די פּאָליטיקער פון צענטער זיך געמאַכט אַזוי ווי זיי וואָלטען ענטדעקט אַמעריקאַ און האָבען געגען דעם ווילען פון די סאָציאַלפּאַטריאָטען אַרויסגעשטעלט די פראַגע וועגען די ציעלען פון דער מלחמה.

אין דער צייט ווען דער צענטער האָט אויסגעבריט און פערטיעפט זיין טהעטיגקייט, איז צווישען די סאָציאַליסטען צימערוואַלדיסטען פאָרגעקומען אַ דאָפּעלטער פּראָצעס: אַ בעוועגונג פון די צימערוואַלדער פון דער ערשטער צונויפרופונג צו רעכטס, צום צענטער, און פון דער אַנדער זייט אַ בעוועגונג פון אַ געוויסען עלעמענט אין צענטער צום צימערוואַלדיזם. פון גרויס וויכטיגקייט פאַר דער פערשפּרייטונג פון צימערוואַלדיזם איז געווען די רייזע פון בריסאָן, ראַפּפּען־דיוזשאָן און בלאַן אין קינטאַל און זייער עפענטליכע אַרויסטרעטונג מיט אַ דעקלאַראַציאָן אין דעפּוטירטען־קאַמער (פאַרלאַמענט). אַ דאַנק דער אַגרעסיווער פּאָליטיק פון די ליינטענדע עלעמענטען פון דער פּאַרטיי, איז אין אַלע אָרגאַניזאַציאָנען ענטשטאַנען די פראַגע — פאַר אָדער געגען די „קינסטאַלער פּילגרימען“?

פון די ענטפערס און רעזאָלוציאָנען פון אַלע סאָציאַליסטישע פעדעראַציאָנען פון פראַנקרייך האָט זיך אַרויסגעשטעלט דאָס אין דער צייט ווען אין די פּראָווינציעלע פעדעראַציאָנען האָט זיך אַלץ מעהר אַרויסגעוויזען אַ טענדענץ — אמת, אַ ניט־קלאָרע — אין דער ריכטונג פון צימערוואַלדיזם, איז אין פּאַריז פאָרגעקומען אַ פערקעהרטע ריכטונג צווישען די צימערוואַלדער סאָציאַליסטען, אַ ריכטונג אין דער זייט פון צענטער.

---

שוין אויף דער ערשטער זיצונג פון דער לעצטער „נאַציאָנאַלער בעראַטונג“ האָט מען געקענט זעהן, אַז די אַטמאָספערע איז אין זאַל אַ געהויבענע און אַז מען דאַרף ערוואַרטען פיעלע שאַרפע קאָנפליקטען. די סאָציאַלפּאַטריאָטען האָבען גערופען די מיטגליעדער פון דער אָפּאָזיציאָן „באָשען“, און די צוהיצטע סאָציאַליסטען פון די נאָרדליכע דעפּאַרטמענטען האָבען בעשולדיגט די סאָציאַליסטען פון דרום פראַנקרייך אַז זיי ווילען אַוועקגעבען צפון פראַנקרייך צו די שונאים. אַלע פראַנצויזישע קאָנגרעסען פאַר דער צייט פון קריעג זיינען געווען רייך אין אינצידענטען, נאָר קיינמאָל האָבען די געגענזייטיגע בעשולדיגונגען ניט אָנגענומען אַזעלכע פאָרמען, קיינמאָל האָט מען נאָך ניט געזעהען אַזוי פיעל האַס און בייזקייט ווי אויף דער לעצטער „נאַציאָנאַלער בעראַטונג“.

די הויפּט פראַגע וואָס האָט פעראורזאַכט

אויפרעגונג איז געווען די רעדאַקטירונג פון „ל'הומאַניטע". "די שפּאַלטען פון דעם צענ־טראַלען אָרגאַן דאַרפן זיין אָפּען פאַר אַלעמען", — האָבען געטענה'ט די רעדנער פון צענטער, אַרויסזאָגענדיג דערביי פיעלע גאָר ניט קיין שמייכעלהאַפטע קאָמפּלימענטען אויף'ן אַדרעס פון רעגאַדעק, דעם רעדאַקטאָר.

די טאַקטיק פון דער מעהרהייט איז בעשטאַ־נען אין דעם דאָס זי האָט געוואָלט דעם גאַנ־צען צענטער אַריינרעכענען אין דער „אַבטיילונג פון צימערוואַלדער אַנגעלעגענהייטען", און דער־נאָך שוין פאַרטיג ווערען מיט איהם. די רעדען פון סאַמבאַ און רעגאָדעל האָבען פאַר דעם צענ־טער געשטעלט די פראַגע שאַרף: „סאַנקציאָ־נירט איהר קינטאַל אָדער ניט ?" סאַמבאַ האָט בעהויפּטעט דאָס קינטאַל איז נאָך „ערגער" איי־דער צימערוואַלד, און דאָס מען מוז אָנהויבען אַן ענערגישען קאַמפּף געגען דער „אויסגעלאַסענ־קייט פון געזעלשאַפטליכער און סאָציאַליסטי־שער מיינונג", און רעגאָדעל האָט געשפּאַסט אויף דעם חשבון פון צענטער דערפאַר וואָס פון איין זייט האָט ער גוט געהייסען די רייזע פון די דריי פּילגרימען, און פון דער אַנדער זייט פער־אורטיילט ער זי.

די רעדנער פון צענטער האָבען געפונען פאַר נויטיג אונטערצושטרייכען דאָס זיי זיינען גוטע פראַנצויזען, דאָס דער שיקזאַל פון פראַנקרייך אינטערעסירט זיי פריהער פון אַלץ, און ענדליך דאָס זיי זיינען אויף אַ האָר ניט שולדיג אינ'ם צימערוואַלדיזם. „ניט מיר זיינען צו די קינטאַלער געקומען, נאָר זיי צו אונז", — האָט געזאָגט דעפּוטאַט וואַליער, בערופענדיג זיך אויף די ווערטער פון בורדע־ראַן. „וואָס הייסט דען קינטאַל, — פרעגט דער זעלבער וואַליער, — אויב ניט ענטזאָגען זיך צו שטימען פאַר קרעדיטען, און מיר שטי־מען דאָך, הייסט דאָס אַז מיר זיינען ניט קיין קינטאַלער".

מען מוז דאָ בעמערקען, דאָס די צימערוואַל־דער פון דער צווייטער קאָנפערענץ (בריסאָ, ראַפּען־דיזשאַנס און בלאַן) האָבען אויף זייער „בעראַטונג" אַרויסגעוויזען פיעל מעהר פּאָליטי־שע דרייסטקייט איידער די צימערוואַלדער פון דער ערשטער קאָנפערענץ (בורדעראַן). שוין אויף דעם ערשטען טאָג האָט דעפּוטאַט בריזאָן אַריינגעטראָגען אַ זעלבסטשטענדיגע רעזאָלוציאָן ערקלעהרענדיג דאָס „די סאָציאַליסטישע פּאַר־טיי האַלט אָב איהרע זיצונגען ניט דאָ נאָר אין די טראַנשעען, איהר האַרץ איז אָבער אין צימערוואַלד און אין קינטאַל". פון דער צוויי־טער זייט האָט בלאַן, ענטפערענדיג אויף פּאָר־וואורפען מצ' די סאָציאַלפּאַטריאָטען, אויסגע־רופען: „יע, מיר שטימען ניט פאַר קריעגס קרעדיטען, ווייל פאַר אונז עקזיסטירען ניט קיין צוויי סאָציאַליסטישע פּראָגראַמען — איינע פאַר דער צייט פון פריעדען, און אַן אַנדערע פאַר אַ צייט פון קריעג".

מען מוז אָנמערקען אין דיזען דעבאַטען נאָך צוויי אינטערעסאַנטע מאָמענטען. וועלענ־דיג אָנשרעקען די דעפּוטאַטען פון צענטער מיט אַ מעגליכען דורכפאַל אין די וואַהלען, האָט סאַמבאַ עטליכע מאָל אונטערשטראָכען דאָס „עס וואָלט געווען העכסט געפעהרליך אָנצו־וועהרען די דירעקטע בעריהרונג מיט דער נשמה פון גרויסען פאָלק וואָס קעמפּפט פאַר זיין אונ־אבהענגיגקייט, פאַר זיין לעבען". ווען סאַמבאַ האָט אָנגעהויבען צו שרעקען, דאָס באַלד וועט געמאַכט ווערען אַ סוף צו דער „אויסגעלאַסענ־הייט פון געזעלשאַפטליכער און סאָציאַליסטי־שער מיינונג", האָט עמיץ אויסגעשריען: „זאָגט אונז עפּעס וועגען רוסלאַנד".

„לאָמיר זיך דורכרעדען וועגען רוסלאַנד, — האָט סאַמבאַ געענטפערט. — איך קען אייך וועגען איהר זאָגען נאָר איין זאַך, נעמליך: אין אויגוסט און סעפּטעמבער 1914 האָבען די רו־סישע אַרמעען, וויסענדיג דאָס זיי וועלען צו־טראָטען ווערען, דאָך אַריינגעדרונגען אין אָסט פּרייסען, אום צו צווינגען דעם דייטשען גענע־ראַל שטאַב צוריקצוציהען פון פראַנקרייך מיליו־טער, וועלכע, ווען זיי וואָלטען געבליבען אויף אונזער פראָנט, וואָלטען געגעבען פאָן קליוק'ען די מעגליכקייט צו נעהמען פּאַריז". די מעהר־הייט האָט געענטפערט מיט שטורעמדיגע אַפּ־לאָדיסמענטען אויף דיזע ערקלעהרונג.

אַן אַנדער מין בעווייז האָט געברויכט מאַר־סעל קאַשען ווען ער איז אַרויסגעטראָטען געגען דעם פאָרשלאָג פון באַלדיגער בעגייאונג פון אינ־טערנאַציאָנאַלע בעציהונגען. „קאַוטסקי האָט גע־זאָגט אַז דער אינטערנאַציאָנאַל איז אַ מיטעל פון פריעדען און איז אונפעהיג עפּעס צו טהאָן אין אַ צייט פון קריעג — הייסט צו וואָס ביי אַזעלכע בעדינגונגען רעסטאַווירען דעם אינטער־נאַציאָנאַל ?" — פרעגט קאַשען מיט פּאַטהאָס.

---

צו דער אָבשטימונג זיינען גענומען געוואָרען אין גאַנצען צוויי רעזאָלוציאָנען: פון מעהרהייט און פון צענטער. פערגלייכענדיג די רעזאָלוציאָ־נען, קען זיך דער לעזער לייכט איבערצייגען דאָס די רעזאָלוציאָן פון דער מעהרהייט איז פיעל פּרינציפּיעלער און אויסגעהאַלטענער פון דער רעזאָלוציאָן פון צענטער. די רעכטע אין זייער רעזאָלוציאָן אונטערוואַרפען אַלץ דער פּערטיי־דיגונג פון לאַנד, פּעראַורטיילען די געפעהרליכע שפּאַלטונג פון די צימערוואַלדער, ערקלערען אַלס ניט סאָציאַליסטיש יעדע דעקלאַראַציאָן וואָס אַנערקענט ניט די פּערטיידיגונג פון לאַנד, בע־הויפּטען דאָס עס איז דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליסטישער חוב אויסצוגעפינען דעם שול־דיגען אין דער מלחמה אום צו ווענדען געגען איהם די גאַנצע מאַכט פון דעם אינטערנאַציאָ־נאַלען פּראָלעטאַריאַט. דער צענטער אין זיין

רעזאָלוציאָן אינדאָרסירט ענטשידען די לאַנד־פערטיידיגונג פון איין זייט, און פון דער אַנדער זייט זאָגט ער צו צו קעמפּפען פאַר אַ שנעלען פריעדען אָהן אַנעקסיאָנען, און פּראָטעסטירט געגען דער אונקאָנסטיטוציאָנעלער רעדע פון פּראָקוראָר אין נאַנסי און געגען די אַמביציאָן פון רוסישען אימפּעריאַליזם (ווארום נאָר דעם רוסישען? — א. ל.).

ביידע רעזאָלוציאָנען פאָדערען פון די רעגיערונגען פון „אַנטאַנט", זיי זאָלען עפענטליך ערקלעהרען די ציעלען פון דער מלחמה, און ביידע זאָגען זיך אַרויס פאַר קאָנפערענץ פון אַלי־אירטע סאָציאַליסטען אום אויסצואַרבייטען איין געמיינזאַמע טאַקטיק. די רעזאָלוציאָן פון דער מעהרהייט איז געראַדליניג: אָ ד ע ר דער אינ־טערנאַציאָנאַל, אָ ד ע ר די נאַציאָנאַלע זעלבסטשוץ. די רעזאָלוציאָן פון צענטער פער־בינדט דאָס וואָס קען ניט ווערען פערבונדען: א אי דעם אינטערנאַציאָנאַל, א י די נאַציאָ־נאַלע זעלבסטשוץ.

די אָבשטימונג פון די רעזאָלוציאָנען האָט געגעבען די פאָלגענדע רעזולטאַטען: די רעזאָ־לוציאָן פון דער מעהרהייט — 1834, אַריינרע־כענענדיג 800 ניט־עקזיסטירענדע מאַנדאַטען; די רעזאָלוציאָן פון צענטער — 1081. 71 האָ־בען זיך צוריקגעהאַלטען, 46 זיינען געווען אב־וועזענד. די צימערוואַלדער האָבען זייער רע־זאָלוציאָן ניט אַריינגעבראַכט.

דיעזע אַזוי טייער געקויפטע אייניגקייט פון דער פראַנצויזישער אָפּאָזיציאָן וועט אונז ווערען פערשטענדליך אויב מיר וועלען זיך דערמאָנען דאָס די פראַנצויזישע סאָציאַליסטען־צימערוואַל־דיסטען זיינען פריהער פון אַלץ פּאַציפיסטען. און אַזוי ווי דער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון דעם צענטער איז אויך דערזעלבער פּאַציפיזם, ערקלעהרט דאָס שוין די שטרעבונג צו רעזאָלוציאָנען פון געגענזייטיגע פּאָמפּראָמיסען.

נאָך דער „נאַציאָנאַלער בעראַטונג" האָט די גאַנצע בורזשואַזע פּרעסע אויפגעהויבען אַ גע־שריי וועגען די צימערוואַלדער געפאַהר, פער־רעכענענדיג די גאַנצע אָפּאָזיציאָן פאַר צימער־וואַלדיסטען.

ניין, דאָס איז נ אָ ך ניט צימערוואַלדיזם, אָבער דאָס איז ש ו י ן ניט סאָציאַל־נאַציאָ־נאַליזם.

פראַדעל שטאָק:

# נ אַ ר ע ר י י

מיר ריידען ווי פרעמדע,
און שמייכלען דערביי,
און ווייסען דאָך ביידע
ס'איז אַלץ נאַרעריי....

געדאַרפט וואָלסטו זאָגען:
„דאָס האַרץ טהוט מיר וועה,
ווייל אַלץ מוז איך וועלען,
וואָס נור איך דערזעה,

צי בלאָנדע צי שוואַרצע,
צי נאַריש צי קלוג,
דאָס האַרץ וויל נישט וויסען
קיין „שוין" און „גענוג" — — —

געדאַרפט וואָלט איך זאָגען:
(איך זאָג עס דיר אויס.)

עס ווילט זיך מיר שפּיעלען
אין קאַץ און אין מויז.

זאָלסט שטעהן ביי מיין פענסטער
אין רעגען און שנעע,
און וואַרטען און שמאַכטען,
און אויסגעהן פון וועה.

און איך זאָל דיר שענקען
אַ פריינדליכען בליק,
זאָלסט קומען, זאָלסט קומען
צום פענסטער צוריק.

און כ'זאָל מיינע חבר'טעס
ווייזען אויף דיר,
און זאָגען: „אָט זעהט איהר,
ד ע ר געהט אוים נאָך מיר...

# די פסיכאלאגישע גרונדלאגע פון פוילישען אנטיסעמיטיזם

ש. צ. זעצער:

אין דער צייט פון דער גרויסער פוילישער מרידה — אזוי דערצעהלט מען — אין אָנ־הויב פון די זעכציגער יאהרען פון פערגאנגענעם יאהרהונדערט, ווען די מעכטיגע שטרעבונג, פוי־לען זאָל זיך אינגאנצען אָבריסען פון רוסלאנד, האָט ווי א פלאם פייער די אלע פערשיעדענסטע שיכטען פון פוילישען פאָלק ארומגענומען, האָ־בען אייניגע פאָרשטעהער פון דער פוילישׁ־אידי־שער בעפעלקערונג זיך געווענדעט צו איינעם פון די גרעסטע אידישע גאונים, וואס האָבען גע־לעבט און געווירקט דאמאָלס אין פוילען, — אויב מיין זכרון פערפיהרט מיך ניט, איז דאָס געווען דער גאון ר׳ דוד בעריש מייזעלס ז״ל, וועלכער איז צו יענער צייט געווען רב אין וואר־שא — ער זאל זיי זיין עצה געבען, ווי די אידען אין פוילען זאָלען זיך פערהאלטען, ווי זיי זאָ־לען זיך פיהרען און אויף וועמעס זייט זיי זאָ־לען זיך שטעלען.

דער גאון איז א לאנגע ווייל פערטיעפט אין זיינע געדאנקען געבליבען. ענדליך האָט ער זיי פאָלגענדעס געזאָגט:

— קיין קלאָהר און אויספיהרליך פראגראם, ווי איהר זאָלט זיך פיהרען, וואס איהר זאָלט טהון קען איך אייך ניט געבען. רוסלאנד איז אונזער פאָטער — און קען דען א זוהן אויפהויבען די האנד געגען זיין פאָטער? איך וויל אבער, איהר זאָלט אויך פאָלגענדעס ניט פערגעסען, אז אויב רוסלאנד איז אונז א פאָטער, איז פוילען אונז די מוטער — און קען דען א קינד צוזעהן די לייד־דען און שמערצען פון זיין היים געליעבטער און ליעבענדער מוטער און שווייגען?...

---

און ווירקליך, פ ע ר ג ל י י כ ט מען די לאגע פון די אידען אין פוילען אין די אלע פער־שיעדענסטע עפאָכען, פון זינט אָן זיי האָבען זיך דאָרטען בעזעצט, ביז צו די לעצטע צוועקף־פופצעהן יאהר, מיט דער לאגע פון די אידען אין רוסלאנד, זעהט ווירקליך אויס, גלייך ווי זיי וואָלטען דאָרטען שטענדיג פון א צארטער מו־טערליכער האנד געשיצט געווארען.

ווען די אידען זיינען אין מיטעלאלטער אי־בער גאנץ אייראפא פערפאָלגט און גע־יאגט געווארען, ווען גאנץ אייראפא איז פאר זיי אין א שרעקליכען פייער־גיהנום פערוואנדעלט געווארען, האָט דאמאָלס פוילען פריי און ברייט פאר זיי איהרע טויערען געעפענט. און מעהר אדער ווייניגער לענגערע פריאדען האָבען זיי דאָרטען פאר זיך א זיכערע און רוהיגע היים גע־פונען. די אידען האָבען ביז דער לעצטער צייט קיינמאָל דאָרטען ניט איבערגעלעבט אזוינע שרעקליכע פערפאלגונגען, אזוינע רשעות׳דיגע נגשות, ווי זיי האָבען אין רוסלאנד איבערגע־לעבט. אמת, אויך אין פוילען האָבען זיי ניט שטענדיג זיסען האָניג געלעקט; אמת, זיי האָבען אויך דאָרטען זעהר ביטערע און שלעכטע צייד־טען געהאט אויסצושטעהן. אין פערגלייך אָבער מיט רוסלאנד איז ווירקליך פוילען שטענדיג א גן עדן פאר די אידען געווען.

---

ווי א בייזער מלאך מיט א שמייכעל אָנגע־זאפט מיט א שלאנגען־גיפט האָט זיי אָבער בעגלייט שטענדיג די אונענדלי־כע פעראכטונג, מיט וועלכער דער פוילישער אדעל האָט זיך צו זיי בעצויגען שטענדיג. קיין פאָלק אין דער וועלט איז, דאכט זיך, ניט בע־שענקט געווארען מיט אזא גוואלדיגער גרויסער מאָס פון גאוה, ווי דאָס פוילישע פאָלק איז דער־מיט בעשענקט געווארען. דער פוילישער פריין האָט זיך שטענדיג בעטראכט אלס דאָס אויבער־שטע פונ׳ם אויבערשטען. ער האָט אויף זיך געקוקט שטענדיג, גלייך ווי ער וואָלט עס זיין די זאָלץ פון דער וועלט, די „סולת״ פון דער מענשהייט.

און דעם גרעסטען אויסדרוק איהרען האָט די דאָזיגע פוסטע נאַרישע גאוה געפונען פאר זיך אין זיינע בעציהונגען צום אידען.

זייענדיג פערטהאָן שטענדיג אין זיין אונ־אויפהערליכען לעדיג־געהער לעבען, פערברענגענ־דיג זיין גאנץ לעבען שטענדיג אין שמוציגער און הולטייאישער אויסגעלאסענקייט, האָט ער קיין צייט ניט געהאט איינצוטראכטען זיך אינ׳ם אי־נערליכען אינהאלט פון די ערשיינונגען, וואס ער האָט געזעהן פאר זיך, איז ער ניט פעהיג געווען צובעמערקען דעם אינערליכען ווערט פון דעם אלעם, מיט וועלכען ער איז אין פלוצ־לונגער בעריהרונג געשטעלט געווארען. ער האָט דעריבער זיינע אורטייילען ארויסגעטראגען לויט דעם אויבערפלעכליכען איינדרוק, וואס ער האָט באלד אין ערשטען מאָמענט בעקומען פון די ערשיינונגען, וועלכע ער האָט אָנגעטראָ־פען. ער האָט געאורטהייילט ניט לויט דעם אינערליכען וועזען פון דעם, וואס ער האָט גע־זעהן, נאָר לויט זיין אויסערליך אויסזעהן.

דערשלאָגענע און אָנגעשראָקענע האָבען די אידען מיט א טאָרבע אויף זייערע פליצעס אין זיינע טויערען געקלאפט. האָט ער באלד וועגען זיי זיין מיינונג ארויסגעטראגען. פרעמד איז איהם געבליבען זייער אינערליכע וועלט מיט די

אלע גייסטרייכע אוצרות וואס זי האָט פערמאָגט; אונבעקאַנט איז איהם געבליבען אָט יענער מעכ־טיגער קוואל פון די ערהאבענסטע מאָראַלישע געפיהלען, פון די שענסטע טרוימען און האָפ־נונגען וואס האָבען אין זייער הארצען געפליסט. ער האָט נאָר די טארבעס אויף זייערע פּייצעס געזעהן און האָט זיי אלס ניעדערגעשלאָגענע, אָנגעשראָקענע הינד בעטראכט און האָט זיי מיט זיין צער־בעלי־חיים־רחמנות בעשענקט...

און ווירקליך זיינען אָט די רחמנות־געפיהלען, מיט וועלכע די פּוילישע פּריצים האָבען זיך צו די אידען בעצויגען גאָר ניט עהנליך געווען אויף אָט יענע מין רחמנות־געפיהלען, וואָס עס פיהלט א מענש צו זיינע מיטמענשען. דאָס איז פון אָט יענעם טיפּ רחמנות־געפיהל געווען, וואָס מיר פיהלען צו בעלי־חיים, צו שטימע ציגער. זיי האָבען די אידען קיין מאָל ניט בעטראכט אלס זייער גלייכען, אלס מענש, וואָס איז אויך ווי זיי „בצלם אלהים" בעשאפען געוואָרען. דער פּוילי־שער פּריץ האָט אויף אזוי פיעל געגעבען דעם אידען, וואָס האָט ביי איהם געוואָהנט, א מעג־ליכקייט צו „מאכען א לעבען" נעבען איהם, אויף וויפיעל ער איז זיין „מאָשקע" געווען. ער האָט איהם בעטראכט ווי א טהייל פון ז י י ן איי־גענטום, פאר דעם עקזיסטענץ פון וועלכען ער ב ע ד א ר ף זאָרגען. ער האָט אויף איהם געקוקט ווי אויף א שטיקעל „חאדאבע" זיינע.

---

און כל זמן די אידען אין פּוילען האָבען לויט זייערע אלטע טראדיציעס געלעבט, כל זמן זיי זיי־נען געבליבען אין זייערע געטהעס איינגעשלאָ־סען, איז אלעס כשורה געגאנגען. עס זיינען קיי־נע אורזאכען געווען וואס זאָלען א צוזאמענשטויס ארויסרופען צווישען דער אידישער בעפעלקערונג אין פּוילען און צווישען די פאָרשטעהר פון פּוי־לישען פאָלק.

רחמנות און פעראכטונג — דאָס זיינען געווען די צוויי הויפּט־געפיהלען, וואָס האָבען רעגולירט די בעציהונגען פון׳ם פּוילישען אדעל צו די אי־דען, וועלכע ער האָט אלס זיינע „מאָשקעס" בע־טראכט.

און מיט דעם אייגענעם געפיהל פון רחמנות און פעראכטונג האָט זיך אויך דער פּוילישער איך צום פּריץ בעצויגען.

ניט קיין שנאה האָט ביי איהם דאָס הולטיי־אישע און שמוציגע לעבען פון פּריץ ארויסגערו־פען, נאָר א געפיהל פון אמת׳ער אינערליכער פעראכטונג, פון אמת׳ן טיעפען עקעל. אויך אין דעם מאָמענט, ווען ער האָט פאר זיין פּריץ „מה יפית" געזונגען, אויך אין דעם מאָמענט, ווען ער האָט זיך פאר איהם ווי א וואָרעם אין דרייען גע־בויגען, אויך דאן האָט ער זיך בעטראכט פיעל מעהר גליקליכער און אינערליך ריינער פאר דעם פּריץ. איז ער דאָך צו די „הבלי עולם הזה" ניט פערשקלאפט, ווי דער פּריץ איז צו זיי פער־שקלאפט. איז דאָך סוף כל סוף די וועלט מעהר ניט ווי א פּרוזדר, א פאָרהויז. צו מאטע־ריעלע ליידען וועט דאָך ווען עס איז אן ענדע נעהמען. די שי עולמות אויף יענער וועלט וועל־קען דאָך אויך נאָר צו איהם בעקאנגען, ניט צום פּריץ.

ער האָט א געפיהל פון פעראכטונג געפיהלט צום פּריץ, וועלכען ער האָט דאָך סוף כל סוף נאָר אלס „דומה לחמור" בעטראכט — א געפיהל פון פעראכטונג צו זיין אויסגעלאסען הפקר־לע־בען.

און צוזאמען דערמיט האָט ער צו איהם אויך רחמנות, מיטלייד געפיהלט...

איז ער דאָך איהם סוף כל סוף זעהר דאנק־באר געווען דערפאר, וואָס ער האָט ביי איהם א זיכערע היים געפונען, דערפאר וואָס ער האָט איהם א מעגליכקייט געגעבען צו מאכען א לעבען נעבען איהם. האָט ער איהם דעריבער שטארק בעדויערט צייטענווייז, וואָס ער מוז נעבעך זיין גאנצען לעבען נאָר מיט תענוגים גשמיים אָבקו־מען, וואָס ער קען נעביך קיינמאָל ניט פון אמת׳ן „עונג רוחני" געניסען.

ווארום וואָס פאר א ווערט האָבען עס טאקי אין אמת׳ען די אלע גרעסטע תענוגי עולם הזה אין פערגלייך מיט דעם פערגניגען, וואָס דער אמת׳ער פרומער איד האָט פון למוד התורה אָדער פון מקיים זיין א מצוה. ער האָט מיט איהם פיעל מיטלייד געהאט אויף דערפאר, וואָס ער וועט זיך מוזען נעביך עלענד און דערשלאָ־גען אויפ׳ן „עולם האמת" ארומדרעהען.

---

וואָס מעהר אָבער די אידישע בעפעלקערונג האָט די נייע מאָדערנע לעבענס־פאָרמען אָנגע־נומען, וואס מעהר די אידען אין פּוילען זיינען מיטגעריסען געוואָרען מיט די נייע שטראָמען, וועלכע האָבען זיך אריינגעריסען אין דער לעצ־טער תקופה אין דער אלגעמיינער אידישער וועלט איז אלץ מעהר באדען געשאפען געוואָרען, אויף וועלכען עס זאָלען קענען פאָרקומען צוזאמענ־שטויסען צווישען די וואָרט־פיהרער פון פּוילישען פאָלק און צווישען דער פּוילישער אידישער בע־פעלקערונג. דאָס אויפבליהען פון דער אידישער ליטעראטור אין פּוילען, די ערפאָלגרייכע ענטוויק־לונג פון דער אידישער פּרעסע, וואָס איז פאר די לעצטע יאָהרען פאָרגעקומען; די שטרעבונג פון׳ם פּוילישען אידענטום צו א מאָדערנעם, בעוואוסט־זיניגען, נאציאָנאלען לעבען, צו שאפען אייגענע פאָרמען פאר זיין אייגענארטיגער קולטורעלער טעטיגקייט; צוזאמען מיט זייער שטרעבונג אויס־צונוצען אלע זייערע רעכטע אלס פּרייע בירגער, זיי זאָלען אויך נעהמען אן אנטהייל אין די אלע אלגעמיינע פּאָליטישע און געזעלשאפטליכע איג־טערעסען פון לאנד — האָבען וואָס ווייטער און ווייטער אלץ מעהר כעס און צאָרן געוועקט אין די הערצער פון מעהרערע שיכטען פון פּוילישען פאָלק.

אויסער זיך איז דער פּוילישער פּריץ געוואָ־רען, ווען ער האָט פּלוצלינג זיין אין דרייען איינ־געבויגענעם „מאָשקע׳ן" אלס שטאָלצען און

פרייען אידען דערזעהן פאר זיך; אויסער זיך איז ער געוואָרען, ווען ער האָט פּלוצלינג דערהערט, אז דער איד, וואָס וואָהנט ביי איהם, וועלכען ער האָט כסדר אלס זיין שקלאף בעטראכטט, צו וועל־כען ער האָט זיך מיט אזוי פיעל פעראכטונג און עקעל בעצויגען, וויל איהם גאָר אָנהויבען א דעה צו זאָגען, ווי ער זאָל זיין פּאָליטיש לעבען איינ־אָרדנען, וויל זיך שוין גאָר ניט בעטראכטען מעהר אלס אייגענטהום פון זיין גנעדיגען פריץ, נאָר אלס זיין גלייכען, אלס זיינער א מיטבירגער גאָר: הענד און פיס האָבען איהם אָנגעהויבען צו ציי־טערען פאר פערדרוס, ווען ער האָט דערהערט, ווי זיין „מאָשקע" האָט פּלוצלינג אָנגעהויבען צו רעדען וועגען אן אייגען, מאָדערנעם, נאציאָנא־לען לעבען, וועגען אייגענארטיגע פאָרמען פאר זעלבסטשטענדיגער, אייגענער, קולטורעלער טע־טיגקייט.

וועגען וואָס דען נאָך בעדארף א הונגעריגער הונד טרוימען, אויב ניט וועגען די עטליכע ברעק־לעך, וואָס דער פריץ ווארפט איהם פון אונטער זיין טיש אראָב?

וועגען וואָס דען נאָך בעדארף א וואָרעם זאָר־גען, אויסער פאר זיין ביסעל קלאָגעדיגער מאטע־ריעלער עקזיסטענץ?

וואָס דען נאָך פאר אן אנדערען גייסטיגען פערגניגען קען ער זיך ווינשען, אויסער דעם וואס ער פיהלט, ווען ער זינגט פאר מיר זיינע „מה יפית" ריעדער?

און וואָלט ער כאָטש ביי מיר פון די רייכע פוילישע קולטורעלע אוצרות שנאָרען און בעטלען, וואָלט ער כאָטש וועגען מיין רייכער און גרויסער קולטור טרוימען. רעדט ער נאָך דוקא פון איי־גענער קולטור, פון אייגענעם, בעוואוסטזיניגען און אייגענארטיגען גייסטיגען לעבען.

מען האָט בעדארפט זיין אין ווארשא דא־מאָלס, ווען די אידישע פרעסע האָט די ערשטע טריט פון איהר ענטוויקלונג געמאכט, צו זעהן און פיהלען, מיט וואָס פאר א קריצען מיט די צייהן, מיט וויפיעל גאל און גיפט די פוילישע פרעסע האָט וועגען דער דאָזיגער ערשיינונג גע־שריעבען.

דער גרעסטער פּראָצענט לעזער פון די פער־שיעדענע פוילישע צייטונגען זיינען אויף דאן נאָך אידען געווען און דאָך האָבען די פוילישע וואָרט־פיהרער ניט פערגינען די אידישע צייטונ־גען די קלאָגעדיגע פּאָאָר צעהנדליג טויזענד לע־זער, וואָס זיי האָבען פאר זיך ערוואָרבען. אָהן אן אויסנאהם האָבען די אלע פוילישע צייטונגען טאָג און נאכט געהאלטען אין איין „מרעיש עולמות" זיין, אז די פוילישע קולטור וועט רחמנא לצלן אונטערגעהן דורך דעם. טויב האָט מען גע־קענט ווערען פון זייערע גוואלדען און געשרייען, וואָס זיי האָבען אויפגעהויבען וועגען דער שעד־ליכער זריעה, וואָס ווערט אויף דעם פוילישען באדען פערזעעט.

— זשידאָווסקע פרעסע! זשידאָווסקע פרעסע! — האָבען זיי אין די אלע גלאָקען פון זייערע צייטונגען געקלונגען.

מען האָט בעדארפט זיין אין ווארשא, ווען דער אידישער טהעאטער האָט זיך נאָך אין זיינע וויקעלעך געווען, ווען ער האָט נאָך רעכט אויף זיינע פיס ניט געקענט שטעהן, צו זעהן און פיה־לען, מיט וואָס פאר א קריצען מיט די צייהן, מיט וויפיעל לשם שמים בעגייסטערונג די גאנצע פּוי־לישע פרעסע האָט אין איהם שטיינער געשליי־דערט.

ווען ניט די אידישע בעזוכער, וואָלט קיין איי־נער פון די אלע פוילישע טהעאטערע אבסאָלוט קיין מעגליכקייט ניט געהאט צו עקזיסטירען. אין וואָס פאר א פוילישע טהעאטער דו זאָלסט ניט געווען קומען אויף דאמאָלסט, האָסטו איבעראל געזעהן, אז דער גרעסטער פּראָצענט פון זיינע בעזוכער זיינען אחינו בני ישראל. און דאָך האָ־בען די פוילישע וואָרט־פיהרער רוהיג ניט געקענט צוזעהען די קלאָגעדיגע עקזיסטענץ פון'ם איינ־ציגען אידישען טהעאטער, וואָס האָט זיך געפונען אמאָלס אין ווארשא.

— די פוילישע קונסט איז אין געפאהר! — האָבען זיי געהאלטען אין איין שרייען און גוואל־דעווען.

— „זשידאָווסקי טהעאטער!" „זשידאָווס־קי טהעאטער!" — האָבען זיי ביז צום טויב ווערען אין די אלע גלאָקען פון אלע זייערע ציי־טונגען און עפענטליכע פערזאמלונגען געקלונגען.

---

און אָט אזוי האָט זיך אלץ מעהר און מעהר אויפרייסונגס־מאטעריאל אָנגעזאמעלט אין די בעציהונגען פון פוילען צו דער פוילישע־אידישער בעפעלקערונג. אָט אזוי האָט זיך אלץ מעהר און מעהר ענטוויקעלט די העסליכע שנאה צו די פוילישע אידען ביי די פיהרענדע גרופּען פון דער פוילישער בעפעלקערונג — ביז זי האָט ענדליך איהר העכסטע שטופע דערגרייכט דאמאָלס, ווען די רוסישע רעגיערונג האָט די רעוואָלוציע, וואָס האָט אויסגעבראָכען אין לאנד, צו קבורה גע־בראכט.

צוזאמען מיט די האָפנונגען פון דעם גאנ־צען פּראָגרעסיווען רוסלאנד, וואס זיינען דא־מאָלס צו גרונד געגאנגען, זיינען אויך צוגרונד געגאנגען די האָפנונגען, וואָס דאָס פוילישע פאָלק האָט אויף דער רעוואָלוציע געלייגט. פון אלע זייערע טרוימען — און ווער קען נאָך אזוי טרוימען, ווער קען נאָך אזוי לעבען מיט חלומות, ווי די פּאָליאקען—וואָס זיי האָבען געטרוימט, צו ערווערבען יעצט צוריק זייער פּאָליטישע זעלבסט־שטענדיגקייט, אויסצונוצען דעם יעצטיגען גינ־סטיגען מאָמענט, אויף אָבצורייסען זיך אינגאנ־צען ניט נאָר פון רוסלאנד, נאָר אויך זאָגאר פון דייטשלאנד און עסטרייך, איז א בארג געוואָרען.

אין שרעקליכער פערצווייפלונג האָבען זיך די פיהרענדע פוילישע גרופּען געפונען דאמאָלס און די דאָזיגע שרעקליכע פערצווייפלונג האָט זיי ווילד און צורייצט געמאכט. א גוואלדיגער

גיהנם פון שנאה און נקמה געפיהלען האָט אין זייערע הערצער געברויזט דאַמאָלס.

און פונקט ווי דאַמאָלס, אין די אַלטע גוטע צייטען, ווען דער פריץ האָט זיך אין אַ שלעכטער שטימונג געפונען, פלעגט ער הייסען פאַר זיינע אויגען „מאָשקען" אָבשמייסען, ער זאָל דורך דעם זיין מרה־שחורה פון זיך פערטרייבען, אַזוי האָבען אויך יעצט די אייניקלעך זיינע זייער גאַנצען כעס און צאָרן אויף דער אידישער בעפעלקערונג אויסגעגאָסען.

די פוילישע פרעסע, וועלכע איז דורכאויס כמעט אין איין שלאַנגען־גיפטיגער פאַסקוויל געגען אידען פערוואַנדעלט געוואָרען דאַמאָלס, די פוילישע פרעסע„ מיט וועלכער קיין אַנדער פרעסע אין דער וועלט קען ניט קאָנקורירען, וואָס אָנבעלאַנגט אַנטיסעמיטיזם, האָט שוין געזאָרגט דערפאַר דאַמאָלס, אַז די שרעקליכע לאַגע פון די אידען אין פוילען זאָל פון טאָג צו טאָג אַלץ מעהר און מעהר אונערטרעגליכער ווערען. מיט גאַנצע שטראָמען פון גיפטיגער שנאה צו אידען האָט זי טאָג־טעגליך די הערצער פון איהרע לעזער פערפלייצט מיט אַ גאַנצען מבול פון שנאה־העצענדע אַרטיקלען, פון אידען־פרעסערישע אויפרופען האָט זי טאָג־טעגליך דעם פוילישען באָדען פערטרונקען. גאַנצע אוצרות פון ענערגיע האָט זי יעדען טאָג אויסגעבראַכט אויף איהרע העצערייען געגען דער פוליש־אידישער בעפעלקערונג.

און די דאָזיגע טריפ'ענע ענערגיע איז ווירקליך ניט פערלאָרען געגאַנגען. די פוילישע פרעסע האָט געהאַט ערפאָלג אין איהר מענשען־פרעסערישער אַגיטאַציע. די לאַגע פון די אידען אין פוילען האָט ווירקליך אָנגעהויבען צו ווערען ערגער דאַן פון טאָג צו טאָג. פוילען איז דאַמאָלס ווירקליך אין אַן אמת'ן גיהנום פערוואַנדעלט געוואָרען פאַר דער דאָרטיגער אידישער בעפעלקערונג. ד י ק ל ל ו ת א ו ן ח ר מ ו ת, ד י ג ע פ י ה ל ע ן פ ו ן ה א ס א ו ן פ ע ר א כ ט ו נ ג מ צ ד ד י פ אָ ל י אַ ק ע ן, פ ו ן ו ו ע ל כ ע ד י א י ד ע ן א י ן פ ו י ל ע ן ה אָ ב ע ן ב י ז י ע צ ט ג ע ה אַ ט א ו י ס צ ו ש ט ע ה ן, ה אָ ב ע ן פ ו ן י ע צ ט אָ ן ש ו י ן א ו י ך מ י ט פ י ז י ש ע א ו ן מ אַ ט ע ר י ע ל ע נ ג י ש ו ת א ו ן ר ד י פ ו ת אָ נ ג ע ־ ה ו י ב ע ן ב ע ג ל י י ט צ ו ו ו ע ר ע ן, פון פיזישע און מאַטעריעלע נגישות, וועלכע האָבען זייער העכסטען אויסדרוק געפונען אין דעם מאָמענט, ווען די אידען אין וואַרשאַ האָבען מיטגעהאָלפען, אַז דער פאָרשטעהער פון די אַרבייטער, יאַגעלאָ, זאָל אַלס דעפוטאַט פון וואַרשאַ אין דער רוסישער דומא געשיקט ווערען.

ווי אַ פלאַם־פייער האָט דאַמאָלס דער פוילישער באַיקאָט די אַלע פערשיעדענסטע ווינקעלעך פון דער רוסיש־פוילישער טעריטאָריע אַרומגענומען. דער פוילישער פויער האָט דאַמאָלס אויפגעהערט צו קויפען ביי אידען. אין בעראַל איז אַ גאַנצע נעץ פון פוילישע קראָמען פערשפּרייט געוואָרען. פיעלע אידישע געשעפטען זיינען דורכדעם רואינירט געוואָרען, צו גרונד געגאַנגען. פיעלע אידישע געשעפטסלייט זיינען דורכאויס רואינירט געוואָרען.

די אַלע פערשיעדענסטע שוואַרצע און פינסטערע כחות, וואָס אַרבייטען און ווירקען אין פוילישען פאָלק — די פאָרשטעהער פון דער קאַטוילישער אמונה, צוזאַמען מיט די פאָרשטעהער פון דער פוילישער פרעסע — האָבען אַלעס מעגליכעס געטהאָן, דער באַיקאָט זאָל וואָס מעהר ביים פוילישען פאָלק אָנגענומען ווערען.

מיט די פערשיעדענסטע מיטלען האָבען זיך די שוואַרצע פוילישע גלחים בענוצט אָנצושרעקען די פוילישע מאַסען, זיי זאָלען ביי אידען גאָר ניט קויפען, זיי זאָלען אין זייערע געוועלבען ניט אריינשמעקען.

— קויפט ניט ביי קיין אידען! —

— פערקויפט ניט צו קיין אידען! —

די דאָזיגע מענשענפרעסערישע אויסרופען האָבען הויך און מעכטיג איבער גאַנץ פוילען געקלונגען און האָבען אַ שרעקליכען חורבן אין לעבען פון די פוילישע אידען אריינגעטראָגען.

---

און אויך אונטער דער ווירקונג פון דעם לעצטען שטורמישען פעריאָד, וואָס פוילען האָט איבערגעלעבט, האָט זיך כמעט ווי גאָר ניט געביטען די אינערליכע בעציהונג פון די פוילישע — אפילו פון די פראָגרעסיווערע — וואָרט־פיהרער צום אידישען פאָלק. זיי האָבען זיך נאָר מיט אַביסעלע מעהר רחמנות אָנגעהויבען צו בעציהען צו אונז, אָבער ניט מיט מעהר כבוד, מיט מעהר אַכטונג. עס איז דעריבער גאָר קיין וואונדער ניט וואָס די פוילישע אַנטייל־נעהמער אין דער קאָנפערענץ פון די וואָלונטירען־פאָרשטעהער פון די אונטערדריקטע פעלקער, וואָס איז פאָרגעקומען אין דער שווייץ צוריק מיט אַ קורצער צייט, האָבען שטאַרק אין זינען געהאַט אונטערצושטרייכען — אויף אַ זעהר ציערליך־מאַנירליכען אופן, נאַטירליך — אין פריינדליכע און פרעהליכע הבטחות די גוטע יאַהרען, וואָס וועלען קומען פאַר דער אידישער בעפעלקערונג אין דער בענייטער און בעפרייטער פוילען. און וואָס אַנבעלאַנגט די פערשיעדענע נאַציאָנאַלע רעכטען, וואָס אַנבעלאַנגט קריגען די מעגליכקייט צו קענען פאָלקאָם און אונגעשטערט ענטוויקלען די אייגענע נאַציאָנאַל־קולטורעלע קרעפטען — אויף דעם אַלעם קען די פוליש־אידישע בעפעלקערונג אפילו אין דער בעפרייטער פוילען קיין צופיעל גרויסע האָפנונגען ניט לעגען.

די געהויבענע שטימונג, וואָס האָט געהערשט אויף דער קאָנפערענץ האָט זיי ניט פערשכור'ט צו פיעל, זיי זאָלען שוין קענען וועגען אידישען פאָלק ווי וועגען אַ גלייכען „אח לצרה" רעדען.

זיי זיינען ניט מיטגעריסען געוואָרען צופיעל מיט דעם אידעאַליסטישען שטראָם, וואָס האָט אויף דער קאָנפערענץ געהערשט.

אין אַ מאָמענט פון „גדלות המוחין" האָבען פּוילישע פּראָגרעסיע אַנטייקנעהמער פון אַ קאָנפערענץ, וועלכע איז ספּעציעל געגרופען געוואָרען מיט דעם צוועק אויסצוקעמפּען די פולע רעכטע פון די קליינע און אונטערדריקטע נאַציאָנאַליטעטען, האָבען זייער הסכמה געגעבען, אַז די בענייטע פּוילען זאָל מיט אַביסעל מעהר „עולם הזה" דעם אידישען גוף אין פּוילען מזכה זיין. די נשמה אָבער מוז פער'משכנ'ט בלייבען.

אויך אונטער דער ווירקונג פון דער יום־טוב'דיגער שטימונג פון געהויבענעם מאָמענט, פון וועלכען זיי זיינען אַנטיילנעהמער געווען, זיינען זיי געווען גענוג פאַרזיכטיג ניט צו פערגעסען, אַז זיי מוזען זעהר שפּאַרזאַם זיין אין די „פרומע וואונשען" זייערע אין בעצוג צום אידישען פאָלק. און טראָץ דעם, וואָס עס האָט זיך דאָך דערווייל ווירקליך נאָר אין פרומע וואונשען געהאַנדעלט — האָבען זיי אויך דאַן בשום אופן זיך דעם לוקסוס ניט געקענט פערגינען, צו זיין אביסעל מעהר פרייגעביג אין זייערע הבטחות צו די אידען אין פּוילען, טראָץ דעם, וואָס זייערע הבטחות האָט מען סאַי ווי סאַי ניט געקענט בעטראַכטען פאַר'ן אמת'ן אויס־דרוק פון גאַנצען פּוילישען פאָלק. שוין פּשוט נאָר דערפאַר אליין, וואָס דאָס פּוילישע פאָלק האָט דאָך זיי דערווייל ביז יעצט נאָך קיין בע־פאָלמעכטיגונג ניט געגעבען אין זיין נאָמען צו רעדען.

זיי האָבען ניט געקענט פערגינען זיך דעם לוקסוס צו זיין צו פיעל פרייגעביג אין זייערע הבטחות צום אידישען פאָלק. און אויב זיי האָ־בען נאָך אין בעצוג צו די הצטרכות'ן פון אידי־שען גוף געקענט ווי עס איז די הבטחות זייערע מיט אַ מעהר אָדער ווענינגער פרייער האַנד גע־בען, האָבען זיי שוין אָבער דערפאַר אין בעצוג צו די הצטרכות'ן פון דער אידישער נשמה שוין גאָר שטאַרק געמוזט אין די הבטחות זייערע מקמץ זיין.

וואָרום, ווי פּראָגרעסיוו זיי זיינען נישט, זיי־נען זיי דאָך די „אייניקלעך" פון די אַלטע פּרי־צים — די „זיידעס" זייערע, וועלכע האָבען אַזוי ווענינג זין געהאַט פאַר דער נשמה פון זייע־רע „מאַשקעס", וועלכע האָבען אַזוי פיעל עקעל און פעראַכטונג פאַר איהר פערמאָגט.

# מיט'ן עטאַפּ

(בילדער פון דער קאַטאָרגע אין רוסלאַנד)

ישראל בריליאַן.

(שהום)

3.

די אַרעסטאַנטען האָבען מאַרשירט אַ גאַנצען טאָג אויף דער קעלט, זיי זיינען אָבגעגאַנגען אַריבער 40 וויאָרסט; זיי האָבען זיך קוים אָנ־געוואַרימט אויף דער סטאַנציע (עטאַפּ), קוים פערזונקען אין שלאָף — אַהא, מען וועקט זיי שוין וויעדער.

ס'איז ערשט דריי פאַרטאָג. מען מוז אָבער אויפשטעהן. מען דאַרף קאָכען טהיי, פּוילט זיך יעדערער געהן נאָך האָלץ און וואַסער, מוזען די סאָלדאַטען טרייבען מיט די פּריקלאַדען.

הקיצור, ביז מ'האָט איינגעהייצט אין אוי־ווען, אָבגעקאָכט און אויסגעטרונקען די טיי, אָנ־געטהאָן די קליידער, — איז שוין געוואָרען טאָג. מ'האָט זיך געדאַרפט נעהמען אין וועג אַריין.

מיר געהען אַרויס אין הויף. ס'איז ענג, מען שטופּט זיך, מען וואַרפט איינער דעם אַנדערן פון די פיס. מען זידעלט זיך מיט די לעצטע ווערטער. יעדערער איילט זיך, וויל פערכאַפּען אַ פּלאַץ פאָרענט, אַקוראַט ווי ס'איז ניט אַלץ איינס. מען וועט דאָך סיי ווי מוזען שפּאַנען אַ גאַנצען טאָג איבער'ן שווערען אונמעגליכען וועג.

די פּאַרטיע האָט זיך שוין אויסגעשטעלט אין רייהען. דער עלטסטער רופט־צו אָסאַד־טשי'ן * און שרייט:

— לעבסט נאָך, נבזיק ?

ער בעטראַכט אָסאַדטשי'ס קייטען. די ניט־לעך זיינען גאַנץ און דער שלאָס פון די האַנד־קייטען איז ניט געריהרט. דער עלטסטער טהוט אַ ציה פאַר די האַנד־קייטען מיט אַזאַ כח, אַז דער אַרעסטאַנט פערקריצט אַזש מיט די ציין.

מ'האָט איהם געגעבען צו שמאָלע קייטען, האָבען זיי זיך איהם איינגעגעסען אין לייב. איין ריהר — פיהלט ער אַ שרעקליכען שמערץ. איך האָב אַ קוק געטהאָן אויף זיינע הענד: הוילע פלייש, די הויט איז אינגאַנצען אַראָב. בעטען די קאָנוואָינע, מען זאָל איבערשמידען, איז נאַריש: מ'וועט דאָס ניט טהאָן. בעט ער אפילו ניט.

— אַהאַ, ס'טוהט וועה! — זאָגט דער עלט־סטער מיט אַ בייז געלעכטער, קוקענדיג ווי אָסאַדטשי'ס פּנים האָט זיך פערקרימט פון וועה־טאָג. — וואַרט אָקאָרשט, ברודערקע, דאָס איז נאָך גאָרנישט, וועסט ערשט וויסען פון אַ טעם.

---

*) דער אַרעסטאַנט, וואָס איז פאַראַיאָהרען אַנט־לאָפען און איצט ווידער געכאַפּט געוואָרען. די סאָלדאַטען שלאָגען איהם מכת רצח.

ער האָט זיך געווענדעט צו די סאָלדאַטען:

— ווער האָט נעכטען געשלאָגען?... נעפּעדין, אַזשורין און וואַסקאַ?... גוט! הערט זשע, סאָלדאַטען!.. פּראָחאָרעוו, מיקעשין, אָגורצאָוו!.. ניט איהם די צווייטע פּאָרציע!.. אָבער אַזוי, ער זאָל פערזאָגען אַ צעהנטען צו אַנטלויפען פונ'ם קאָנוואָי!... גיט איהם, עס זאָל קלעקען ביז מאָרגען... איהר פערשטעהט?

עס האָט זיך איבערגע'חזר'ט דאָס נעכטיגע: מ'האָט געשלאָגען אָסאַדטשי'ן ביז ער האָט אָנגעוואָרען זיינע חושים. נאָכדעם האָט מען איהם אויפגעהויבען און אַריינגעשטופּט אין די פאָדערשטע רייהען.

די סאָלדאַטען זיינען געווען קאַלט, ווי גזלנים. און אויף אונז האָט געציטערט די הויט. ענדליך האָט זיך געלאָזט הערען די קאָמאַנדע.

מ'האָט גענומען שפּאַנען.

ביז גאָרנאָ זערענטוי, אין נערטשינסקער קאַטאָרגע האָבען מיר, נאָך געדאַרפט געהן צוועלף טעג. איך האָב מיר געטראַכט: רבונו של עולם, איז דאָס מעגליך, אַז מען זאָל אַזוי פּייניגען דעם מענשען אַלע צוועלף טעג?.. צי וועט ער דאָס אויסהאַלטען? צי ק ע ן דאָס אַ מענש אויסהאַלטען?..

און אַ שרעק האָט מיך בעפאַלען.

דער וועג איז געווען ניט בעסער, ווי נעכטען: אַלץ די זעלביגע פּלאָג. קוים מיט צרות דערגאַנגען ביז'ן דאָרף שעלאָפּוגינאָ, וואו מיר האָבען געדאַרפט שטעהן אַ טאָג. דאָ, האָט מען געזאָגט, איז דער אָפיצער אַ וואוילער מאַן, אַ זקן.

בייטאָג האָט מען אונז ניט געטשעפּעט, געלאָזט זיך אויסרוהען אַ ביסעל. אבענד־צייט האָבען די אַרעסטאַנטען זיך ווידער גענומען גרייטען אין וועג. ווער עס האָט געלאַטעט די צוריסענע שיך, ווער עס האָט פערריכט די הויזען, אַנדערע האָבען עפּעס מיט אַ מין פעטס געשמירט די אָבגעפראָרענע אברים.

מיר איז אַלץ אָסאַדטשי ניט אַרויס פון קאָפּ. פון דאַנען וועט אונז פיהרען דער שעלאָפּוגינער קאָנוואָי, וועלכען מ'האָט שוין, מסתמא, איבערגעגעבען, אַז אָסאַדטשי איז אַן אַנטלאָפענער, וועלען זיי זיך אָן איהם נוקם זיין — ווארים ביי זיי איז דאָך אויך אחדות. באַלד וועלען מיר איבערגעהן אין די הענד פונ'ם קאַזימורער קאָנוואָי, — און וואָס וועט דעמאָלט זיין? אָסאַדטשי איז דאָך פּאַראַיאָהרען אַנטלאָפען פון אונטער דעם קאַזימורער קאָנוואָי? קיין רחמנות, האָב איך געוואוסט, וועט ניט זיין.

ערשט גאָר ניט לאַנג האָט אויף דעמזעלביגען וועג פּאַסירט אַזאַ זאַך. צוויי פּוילישע סאָציאַליסטען האָבען ניט אויסגעהאַלטען און זיך געלאָזט לויפען. דאָס איז געווען אַ משוגענער פּלאַן, אַן אונמעגליכע אונטערנעהמונג. די פּאַרטיע איז געווען אַ קליינע און סאָלדאַטען אַ סך. די צוויי אַרעסטאַנטען זיינען געווען פערשמידט אין קייטען — הענד און פיס. און דאָ איז געווען ווינטער, אַרום און אַרום טיעפער שניי. ווי האָט מען געקענט אַנטלויפען? איבריגענס האָבען די צוויי ניט געהאַט וואָס אָנצואווערען: געווען פעראורטיילט אויף אייביגע קאַטאָרגע.

וואָס־זשע האָבען געטהאָן די סאָלדאַטען? זיי האָבען זיך נאָכגעיאָגט נאָך די צוויי אַנטלאָפענע און, פערשטעהט זיך, זיי באַלד געחאַפּט. און טאַקי האָרט אויפ'ן פּלאַץ האָבען זיי זיי צוגעבונדען צו אַ בוים און דערשאָסען פאַר די אויגען פון דער גאַנצער פּאַרטיע. די טויטע קערפּער האָט מען אַריינגעוואָרפען אין וואָגען און געבראַכט אין טורמע — כדי זיי זאָלען ניט פעהלען צום חשבון. געבראַכט, הייסט עס, אַלע אַרעסטאַנטען, לעבעדיגע אָדער טויטע.

דאָס האָט געטהאָן דער קאַזימורער קאָנוואָי.

אמת, אָסאַדטשי'ן האָט מען ניט געחאַפּט אויפ'ן אָרט, אָבער דאָס איז גאָרנישט. ער איז האָך אַן אַנטלאָפענער, וועט מען זיך אין איהם נוקם זיין. דער קאָנוואָי מעג אַלעס. דער קאָנוואָי האָט אַן אונבעגרענעצטע מאַכט איבער די אַרעסטאַנטען. אַזוי איז דער מנהג.

מיר האָבען צופעליג אונטערגעהערט אַ געשפּרעך פון אייניגע סאָלדאַטען. זיי זיינען געווען זיכער, אַז אָסאַדטשי וועט ווערען געטויט היינטער'ן דאָרף טאַינאַ, לעבען וואַלד — פּונקט דאָרט, וואו ער איז אַנטלאָפען דאָס לעצטע מאָל.

אין אונזער פּאַרטיע זיינען געווען נאָר דריי פּאָליטישע. מיר האָבען בעשלאָסען זיך ווענדען נאָך שוץ צום שעלאָפּוגינער קאָנוואָינע אָפיציער.

איך האָב איהם דערצעהלט, וואו עס האַלט מיט אָסאַדטשי'ן, און איהם געבעטען, ער זאָל עפּעס טהאָן, אַניט וועט מען דעם מענש טויטען. חבר אַראַנאָוו האָט אונטערשטיצט מיין בקשה.

— אָסאַדטשי, — האָבען מיר געזאָגט, — איז, אמת, טאַקע אַנטלאָפען פונ'ם קאָנוואָי. דאָס איז אַ פּאַקט. אָבער וואָס בעווייזט דאָס? יעדער אַרעסטאַנט איז גרייט צו אַנטלויפען, אַבי ער קען נאָר. אויב דאָס איז אַ פערברעכען, האָט מען דאָך איהם שוין בעשטראָפט: ער האָט פאַר זיין אַנטלויפען בעקומען נייע עטליכע יאָהר קאַטאָרגע. טאָ פאַרוואָס־זשע קומט איהם נאָך מעהר? פאַרוואָס זאָל מען איהם איבערגעבען אין די הענד פון צעוויילדעטע חיות?

דער אָפיציער האָט אונז אויסגעהערט און צוגעזאָגט עפּעס טהאָן.

מיר האָבען זיך שוין געקליבען אַוועקגעהן, האָט ער זיך ווי עפּעס דערמאָהנט און מאַכט צו אונז אַזוי:

— איבעריגענס, וואָס זאָל איך לייקענען? איך האָב מורא, ס'וועט ניט העלפען. איך וועל פּרופּען ריידען מיט'ן קאָנוואָי, אָבער איהר ווייסט דאָך, ווי די מעשה איז... פאַקטיש האָב איך דאָ קיין מאַכט ניט... איך קען נאָר בעטען... אָבער וואָס וועט זיין די פּעולה?.. דער קאָנוואָי

קען אלעמאל זאגען, אז דער ארעסטאנט האט געפרופט אנטלויפען און דעריבער האט מען איהם דערשאסען. אזוי איז האס געזעץ... דער קאנ־וואי האט דאס פולע רעכט צו שיסען אין אזא פאל. ווייטער ווייסט איהר דאך, אז די ארעס־טאנטען קענען קיין עדות ניט זיין... נאר סיי ווי, איך וועל פרופען איבעררייד־ען. יא, איך וועל איבעררייד־ען... א רחמנות אויף דעם אומ־גליקליכען אסאדטשי'ן...

דער אפיציער האט געהאלטען וואָרט: ער האט צוגערופען דעם עלטסטען און געהאט מיט איהם א לאנגען געשפרעך וועגען אסאדטשי'ן. ווען די פארטיע איז שוין געווען אויסגעשטעלט צום מארש, האט ער זיך געווענדעט צו אסאד־טשי'ן אליין:

— נו, זיי געזונט, לוקא ארטאמאנאוויטש!.. אזוי, דאכט זיך, איז דיין נאמען, הא?

דער אפיציער האט איהם פריינדליך א קלאפ געטהאן איבער'ן פלייצע און מיט א ציטער אין קול איבערגע'חזר'ט:

— זיי געזונט, ברודער, זיי געזונט!..

— אויף א ווייל האט ער זיך פערטראכט, נלעטענדיג זיין גראהע באָרד. נאכדעם האט ער זיך געווענדעט מיט א רעדע צום קאנוואי. דערביי איז זיין שטים שוין גאר געווען צובראָ־כען, ווי ביי אן אלטען מאן:

— אט וואס, ברידערלעך, — האט ער גע־זאגט, — טשעפעט נישט א מענשען אומזיסט אומנישט. געדענקט מיין וואָרט... ער האט שוין אזוי אויך גענוג געליטען, אי פון גאט, אי פון מענשען... יא... מיר אלע, ברידערלעך, זיינען אין גאט'ס הענד און נאר ער ווייסט, וואס מאר־גען וועט זיין... ווער קען זאגען?... עס איז זעהר מעגליך, אז מארגען זאל ווער פון אייך זיין אויף אסאדטשי'ס ארט... גאט אליין ווייסט... טא טשעפעט זשע ניט א מענשען אומזיסט... ער איז אנטלאפען, האט דעם קייזער'ס געריכט איהם גענוג בעשטראפט דערפאר... וואס זשע נאך?.. גענוג.. פערגעסט ניט, קינדערלעך, אז ער איז אויך א מענש!

און דער אלטער האט ניט געקענט איינהאל־טען זיינע טרעהרען.

א גוטער אלטער!

די סאלדאטען זיינען געשטאנען מיט אראב־געלאזטע קעפ און געהערט. זיי זיינען געווען אנגעהמורעט, קאלט. עס איז געווען קענטיג, אז דעם אלטענ'ס ווערטער ריהרען זיי זעהר ווע־ניג, נאר אז א נאטשאלניק רעדט, מוז מען הערען. דער הויכער, מאגערער עלטסטער האט עפעס מארנע אויפגעהויבען זיין לאנגע נאז, ווי א פוי־געל דעם שנאבעל, און געקוקט אויפ'ן אפיציער מיט תמ'ווואטע אויגען. דער אפיציער האט אויסגעגלייכט די פלייצעס, צורעכט געמאכט דעם באשליק אויפ'ן האלז, און שוין מיט אן אנדערן, כמעט פעסטען טאן האט ער ארויסגערעדט:

— נו, פארטיג, עלטסטער?

— יא, פארטיג! וואשע בלאהאראדיע!

— דער קאנוואי אויך? די ביקסען אנגע־לאדען?

— יא, אלעס פארטיג!

— און איהר, קינדער, האט איהר עפעס אויף וואס זיך צו קלאגען?.. געלד אויף ברויט בעקומען?.. אויב אזוי איז אלעס גוט... פיהרט זיך גוט, וועט דער קאנוואי זיך אויך פערהאלטען צו אייך גוט, מענשליך...

— ראדי סטאראטסא, וואשע בלאהאראדיע!*

— האבען די ארעסטאנטען אויסגעשריען אין כאר — א שעהנעם דאנק פאר אייער גוט־פריינד־שאפט.

אין דער פארטיע זיינען געווען א סך אלטע קאטארזשניקעס, וואס זיינען שוין דורכגעגאנגען דעם וועג עטליכע מאל. זיי האבען גוט געקענט דעם אלטען און איהם געליעבט.

דער אפיציער האט אראבגענומען דאס הי־טעל און זיך דריי מאל פרום איבערגע'צלמ'ט.

— נו, אין גאט'ס נאמען, מארש!

מיר האבען זיך געלאזט אין וועג.

דריי וויארסט זיינען מיר דורכגעגאנגען און קיינער האט אונז ניט געטשעפעט. מיר זיינען געווען פערוואונדערט, איבעררא־שט. זאל דאס מעגליך זיין, אז דער גוטער אלטינקער האט אויף זיי געווירקט? מיר געהען אבער ווייטער — און עס הויבט זיך אן דאס אלטע, בעקאנטע, העסליכע. ווי נאר מ'האט אונז אבגעשטעלט זיך אויסרוהען, האט דער עלטסטער ארויסגערו־פען מיך און אראנאוו'ן און געהייסען די סאל־דאטען אונז געבען א „בעזונדערע פארציע" פרי־קלאדען. אונז שלאגט מען, און ער שרייט:

— אט אזוי, אט אזוי, ניבזיקעס! זיך קלאָ־גען פאר נאטשאלסטווא, הא?... געהערט א העזה! פאליטישע כלבים, פאסקודניקעס! מיר וועלען אייך ווייזען, ווי זיך צו קלאגען!... איהר וועט פערזארגען קינד'ס קינדער!...

נאכדעם ווענדעט ער זיך צום יעפרעיטאר:

— און יענע אלטע מכשפה, אויך מיר אן אפיציר... קימערט זיך וואס אן ארעסטאנט ביל־ט.. געהערט אן איינפאל!... אט וועסטו זעהען, ער וועט זיך דערשפיעלען, דער אלטער באלוואן... מ'וועט איהם געבען איבער'ן קאלנער... שוין א יאהר צוואנציג, אז זי קארקעט דא...

אויף אסאדטשי'ן האט מען מערדערליך גע־שלאגען.

מיר איז געווען זעהר שווער, דער גאנצער קערפער האט וועה געטהאן פון די קלעפ. אבער איך האב ניט אבגעטראטען פון אסאדטשי'ן. אין די שווערע מינוטען, ווען ער האט זיך קוים גע־האלטען אויף די פיס און איז גרייט געווען אומ־צופאלען פאר שוואכהייט, האב איך איהם גע־האלטען אונטער'ן האנד; ווען מ'האט זיך אבגע־

---

*) „מיר'ן מיט פערגניגען טהאן אייער ווילען, יור האנאר."

שטעלט, האָב איך ווי ניט איז פערבונדען זיינע פרישע וואונדען. און איהם האָט מען ניט גע־לאָזט צורוה דעם גאנצען וועג.

עס איז געווען מאָדנע: יעדען פריהמאָרגען האָט איהם דער עלטסטער געצויגען פאר די קיי־טען פון די הענד און פערשאפט אונמענשליכע יסורים, און יעדען פריהמאָרגען האָט דער עלט־סטער ארויסגערופען דריי נייע סאָלדאטען צו שלאָגען איהם.

א סיסטעם אין פייניגען...

---

אונז האָט איבערגענומען דער קאזימורער קאָנ־וואָי.

אָט דער קאָנוואָי האָט דאָס אונז שוין גע־דארפט צושטעלען קיין גאָרני זערענטוי.

אסאדטשי׳ן האָבען די סאָלדאטען באלד דער־קענט. די דאָזיגע סאָלדאטען זיינען געווען ניט קיין מענשען, נאָר בלוטדורשטיגע ווילדע בעס־טיעס. ניט אומזיסט פלעגען אלע ארעסטאנטען ציטערן, ווען מ׳האָט דערמאָנט דעם נאָמען קאָ־זימור.

געווען פריהער אויך ביטער, איצט איז שוין געוואָרען אונערטרעגליך.

מיר זיינען דערגאנגען צום בעריהמטען וואלד, וואָס האָט אזוי שטארק געצויגען די הערצער און די פאנטאזיע פון די ארעסטאנטען. דאָס איז דער וואלד, וואָס האָט פערשפּראָכען פרייהייט און פיעלע געגעבען א ביטערן טויט. ווער פון די ארעסטאנטען האָט ניט געהערט וועגען איהם?

דער עלטסטער האָט א קאָמאנדעווע געטהאָן: „קויפען!" — און מיר אלע, מיעדע, פערמאטער־טע, מיט שווערע קייטען אויף די הענד און די פיס, האָבען זיך געלאָזט לויפען ווי פער׳סמ׳טע.

— ניט קוקען צוריק!... גיכער!... ניט קו־קען צוריק!... — האָט כסדר געברומט איבער׳ן וואלד. און קיינער פון אונז האָט ניט געוואגט זיך אומקעהרען, ניט געוואגט א דרעה טהאָן דעם קאָפּ. אויף די וואגאָנעס האָט מען קיינעם ניט געלאָזט בלייבען. מ׳האָט אראָבגעטריבען אפילו די שווער קראנקע. מ׳האָט אונטערגעטריבען מיט פריקלאדען, מ׳האָט זיך ניט געקימערט, צו עמי־צער קען געהן צו ניט.

כדי ארויפצואווארפען אויף אונז נאָך א גרע־סערען פחד, האָבען די סאָלדאטען כסדר געשאָ־סען אין דער לופטען; קלעפּ האָבען זיך געשאָ־טען אויף אונז ווי א האָגעל, ווי דערשראָקענע, צוטומעטע, האלב־וואהנזיניגע בעשעפעניש האָבען מיר זיך געוואָרפען אהער און אהין צו בע־האלטען זיך פון די קלעפּ, אָבער אומעטום האָבען זיי אונז געטראָפען — די שרעקליכע פריקלאדען.

מ׳איז דורכגעלאָפען דעם גאנצען וואלד, ווי אין א וויסטען חלום. די שטרעקע איז געווען גאָר ניט קיין קליינע: זעקס וויאָרסט.

ענדליך האָט דער וואלד זיך געענדיגט. די גאנצע פארטיע, ווי איין מענש, האָט זיך א וואָרף געטהאָן אויף דער ערד, ניט ווארטענדיג אויף דער קאָמאנדע. ס׳האָבען זיך אויך צוגעזעצט אָברוהען די סאָלדאטען. איך בין זיכער, אז אין דעם מאָמענט, ווען דער קאָנוואָי זאָגט איינעם פון אונז: „געה, לויף, מיר׳ן דיך ניט טשעפּען", — וואָלט קיינער זיך ניט געריהרט פון אָרט, ווייל מען וואָלט פשוט ניט געהאט קיין כח.

און איצט האָט דאָס דער קאָנוואָי זיך גענומען רעכענען מיט אָסאדטשי׳ן.

דאָס איז געווען ניט ווייט פון דאָרף „טאינא", פונקט דארט, וואו אָסאדטשי איז אנטלאָפען. צווישען קאָנוואָי זיינען געווען סאָלדאטען, וואָס האָבען איהם דעמאָלט געפיהרט.

פינף סאָלדאטען האָבען ארומגערינגעלט אָסאדטשי׳ן.

— נו, איצט איז געקומען דיין סוף... מעגסט זאָגען ודוי, — האָט איהם געזאָגט דער עלטסטער מיט א רוהיגער מינע. — פון דאנען, פון אָט דעם פלאץ, ביסטו אנטלאָפען, און אָט דאָ, אויף דעם פלאץ, דארפסטו איינגעהמען א מיתה משונה. צוליעב דיר האָט מען זעקס פון אונזערע אוועק־געשיקט אין דיסציפּלינאר־באטאליאָן... הערסט?.. איצט וועסטו בעצאָהלען!... נו, קינדער. הויבט אָן!...

פון דעם ערשטען קלאפּ מיט׳ן פריקלאד איי־בער׳ן אויער האָט אָסאדטשי זיך נאָר א בייג גע־טהאָן אָן א זייט; פון דעם צווייטען האָט ער זיך א וואלגער געטהאָן אויף דער ערד, ווי אן אונ־טערגעהאקטער בוים. דער עלטסטער האָט זיך אויף איהם א לאָז געטהאָן מיט׳ן שפּיז פון ביקס און געוואָלט איהם דערלאנגען אין ברוסט, אָבער די שפּיז האָט זיך פערפלאָנטערט אין די קייטען, וואָס אויף אסאדטשי׳ס הענד. דער עלטסטער האָט א ריס געטהאָן די ביקס צו זיך, נאָר ער האָט זי ניט געקענט ארויסנעהמען. זי האָט זיך אזוי פערפלאָנטערט, אז ס׳איז געווען געפעהרליך צו שיסען פון איהר, ווייל די קויהל וואָלט געקענט טרעפען איינעם פון די סאָלדאטען אנשטאט אָסאדטשי׳ן.

דער עלטסטער האָט זיך דערשראָקען. מיט א אויפגערעגטער, ציטערדיגער שטים האָט ער זיך געווענדעט צו די סאָלדאטען:

— וואָס קוקט איהר, וואָס? שלאָגט איהם, בראָקט!

איינער פון די סאָלדאטען האָט דערלאנגט אָסאדטשי׳ן מיט דעם פריקלאד אין פּנים, צווי־שען די אויגען. דער פּנים האָט זיך בעגאָסען מיט בלוט. אָסאדטשי האָט געעפענט די הענד און דער עלטסטער האָט געקענט ארויסנעהמען די ביקס.

ער האָט שווער געאטעמט.

— אָבער וואָס פאר א גבורה אין דעם כלב!...

— האָט ער געזאָגט און דערלאנגט אָסאדטשי׳ן מיט׳ן פוס. — שלאָגסט איהם — און ער זאָל דאָס כאָטש געבען א געשריי!...

צו די סאָלדאטען האָט ער געזאָגט:

— הויבט איהם אויף... שטעלט איהם לע־

בען בוים!... אָן דאָרט, לעבען יענעם... שיסט איהם — און אַנ׳עק, אַ סוף!...

מ׳האָט אוועקגעשלעפּט אסאָדטשי׳ן פאַר די פיס צום בוים. אָבער שטעהען האָט ער שוין נישט געקענט.

די אַרעסטאַנטען זיינען געווען אַזוי צושלאָגען, פערמאַטערט און דערשראָקען, אַז אַלע האָבען געקוקט אויף דעם וואָס ס׳האָט זיך פאַר זייערע אויגען אָבגעשפּיעלט און קיינער האָט ניט געקענט אָדער ניט געוואָלט פּראָטעסטירען.

איך האָב מיט אַ קאַלטען שרעק געקוקט אויף אָסאָדטשי׳ן: איז דאָס מעגליך, אַז מ׳וועט איהם שיסען?

איך האָב זיך אַ וואָרף געטהאָן צום עלטסטען, ניט טראַכטענדיג, וואָס איך טהו. אָבער ער האָט מיר נאָר דערלאַנגט מיט׳ן פּריקלאַד אין ברוסט אַזוי שטאַרק, אַז איך בין געפאַלען צו דער ערד.

— ניט אַרויס פון די רייהען!... אַ ניט שיס איך!... — האָט ער אויסגעשריען מיט ווילדען כעס.

איך האָב געזעהען, אַז איך קען גאָר ניט טהאָן. אין מאַכטלאָזען צאָרן האָב איך נאָר געביסען מיינע ליפּען ביז בלוט.

די סאָלדאַטען האָבען זיך אויסגעשטעלט פאַר אָסאָדטשי׳ן מיט אויפגעהויבענע ביקסען.

דער עלטסטער האָט שוין געעפענט דאָס מויל צו קאָמאַנדעווען שיסען, אָבער דאָ האָט געטראָפען אַ אומגעריכטע זאַך: איינער פון די סאָלדאַטען, נאָך גאָר אַ יונגינקער, האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן פאַר איהם אויף די קניה. דער סאָלדאַט איז געווען ווייס, ווי דער שניי, און גערעדט מיט אָבגערעסענע, דערשראָקענע, ציטערדיגע ווערטער:

— גאָספּאָדין וזזוואָדני!... מען דאַרף ניט!... איך קען ניט!... אום גאָטעס ווילען... טויטען אַ מענשען... דער נאַטשאַלניק האָט געזאָגט, ער איז שוין בעשטראָפט... און אונז וועט גאָט אויך שטראַפען!... ברידער!... זעהט, ער איז דאָך שוין אַזוי אויך טויט...

דער סאָלדאַט האָט ניט געענדיגט. ער האָט זיך אָנגעכאַפּט מיט ביידע הענד פאַר׳ן קאָפּ און היקפּאָז, ווי אַ קינד, זיך צוואויינט. זיינע פּלייצעס האָבען זיך געשאָקעלט פון הויכען כליפּען.

די סאָלדאַטען, צווישעטע, צוואוילדעוועטע, זיינען געקומען צו זיך. דאָס אַלעס איז געווען אַזוי אומגעוועהנליך!... זיי האָבען אַראָבגעלאָזט די קעפּ, געשוויגען.

ווען דער סאָלדאַט האָט אויפגעהערט רעדען און זיך צוואויינט, האָט דער עלטסטער מיט אימפּעט איהם דערלאַנגט איבער׳ן פּלייצע:

— הו, הו!... ווערעמדיגע אידענע!... אויך מיר אַ סאָלדאַט!...

ער האָט מיט כעס אַ שפּיי געטהאָן אָן אַ זייט און שוין אויפגעהויבען דעם פּריקלאַד צו געבען איהם אַ נייעם קלאַפּ, אָבער דאָ האָט ער זיך, קענטיג, דערמאָנט, אַז אַ סאָלדאַט איז פאַרט ניט קיין קאַטאָרזשניק, און האָט זיך אָבגעהאַלטען. ער איז צוגעגאַנגען צו אָסאָדטשי׳ן, וואָס איז געלעגען אָהן בעוועגונג לעבען בוים, און האָט איהם אַ שטורך געטהאָן מיט׳ן פיס אין בויך.

— לעבט נאָך?... — האָט ער נאָר געפרעגט.

— נו, ווארפט איהם אריין אין וואָגען. איצט וועט ער שוין ניט אַנטלויפען... אַ שאָד נאָר, וואָס מיר׳ן איהם ברענגען אַ לעבעדיגען.

אָסאָדטשי׳ן האָט מען אריינגעוואָרפען אין וואָגען און שוין ניט געטשעפּעט ביז גאָרני זערענטוי.

אָסאָדטשי האָט אויסגעהאַלטען, געליבען לעבען. אַן אייזערנער קערפּער!... אָבער אויף וויפיעל וועט איהם קלעקען זיין געזונד נאָך דעם אַלעם?...

נאָך אַ צוויי־וואָכעדיגען מאַרש זיינען מיר אָנגעקומען קיין גאָרני זערענטוי. מ׳האָט שוין פון דער ווייטען אַרויסגעזעהן די ווייסע ווענד פון דער טורמע. מיר זיינען געווען גליקליך, ווי קינדער. ס׳האָבען זיך געהערט אויסגעשרייען: אָט איז זי, די טורמע, די טורמע, די טהייערע מוטער!...

מיר האָבען זיך געפרעהט מיט דער טורמע, ווי מיט אַ ליעבער היים — אַלץ בעסער ווי דער מאַרש.

ברייט האָבען זיך פאַר אונז געעפענט די אייזערנע טויערען. אונז האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז מען נעהמט אונז אריין אין פריינדליכע אָרעמס.

די סאָלדאַטען האָבען אונז איבערגעגעבען דער טורמע־אַדמיניסטראַציע, און ערשט איצט האָבען זיי אָנגעהויבען אויסזעהען ווי מענשען. אַראָב די משא, וואָס האָט דעם גאַנצען וועג געדרוקט זייערע נשמות, ווי אַ בייזער חלום. זייערע פּנימ׳ער זיינען געוואָרען פרעהליכער; פערשוואונדען די פריהערדיגע טעמפּקייט. זיי האָבען אָנגעהויבען ריידען ווי מענשען: איינינע האָבען זיך אפילו געפּרופט וויצלען, לאַכען. מעהר פון אַלע האָט זיך געענדערט דער עלטסטער: איצט האָט ער פריינדליך און גוט־ברודעריש געשמועסט מיט די זעלביגע אַרעסטאַנטען, וועמען ער האָט צוריק מיט אַ האַלבער שטונדע געשלאָגען מכת רצח. ער איז געווען אויפגעלעגט און געזאָגט ווערטלעך.

דריי און צוואַנציג מענשען פון אונזער פאַרטיע האָבען זיך אָבגעפרוירען הענד, פיס און נעזער. איינינע האָט מען געמוזט אָבשניידען וועמען אַ פוס, וועמען פינגער פון די הענד.

שוידערהאַפט!

איצט הויבט זיך אָן עטוואָס אַזוינס, וואָס דערמאָנט כאָטש אַביסעל אָן לעבען. געענדיגט דער שרעקליכער וועג. דערווייל איז גוט.

# די קולטורעלע בעוועגונג צווישען די אידען אין רוסלאַנד

א. טשעריקאָווער

אין אונזער פּרעסע איז שוין געווען אָנגעווי־זען, הגם ניט גענוג קלאָר און אָהן דעטאַלען, אויף דעם וואונדערליכען פאַקט, אַז גראַד פאַר'ן לעצטען שרעקליכען יאָהר האָט זיך צווישען די רוסישע אידען ענטוויקעלט אַ לעבעדיגע, אינ־טערעסאַנטע קולטורעלע בעוועגונג. גלייכצייטיג מיט די מאַסען־גרושים, אין מיטען די גרעסטע פּורעניות, אין דער אַט־מאָספער פון פּאָגראָם־שרעקען האָט זיך פּלוצ־לונג בעוויזען אַ נאַציאָנאַל־קולטורעלע אויפלע־בונג. עס זיינען אויסגעוואַקסען נייע קולטורע־לע געזעלשאַפטען און קונסט פעראיינען, נייע גייסטיגע שטרעבונגען און פּראָבלעמען, עס האָט אויפגעבליהט אַן אָריגינעלער, אונערוואַרטעטער קולטור־געזעלשאַפטליכער רענעסאַנס.

אונזערע געוועהנליכע פאָרשטעלונגען וועגען דער פּסיכאָלאָגיע פון ליידען און פונ'ם ליידענ־דען זיינען אָפטמאָל סכאָלאַסטיש און באַנאַל. מיר האָבען מיט אונזער „שכל הישר" אַבסאָלוט ניט געקענט פערשטעהן, און בענרייפען עס נאָך ביז יעצט ניט, ווי קומען וואַקסען העלע בלומען פון גייסטיגע שטרעבונגען אויפ'ן בלוטיגען באָ־דען פון פערפאָלגונגען, אין דער אַטמאָספער פון שוואַרצען יאוש, צווישען איין פּאָגראָם און דעם צווייטען.

אַזאַ מערקווירדיגע ערשיינונג איז אייגענט־ליך קיין נייס ניט אין דער אידישער געשיכטע. אינ'ם שרעקליכען היסטאָרישען פּעריאָד פון גזרת ת"ח ות"ט — פון כמעלניצקעס פּאָגראָ־מען אין מיטען 17טען יאהרונדערט ביז די היי־דאַמאַצקע שחיטות אין מיטען 18־טען יאָהרהונ־דערט — איז אויף די חורבות אויסגעוואַקסען די אָריגינעלע רעליגיעזע בעוועגונג פון'ם בעל שם טוב און חסידיזם, אַ ליידענ־שאַפטליכע שטרעבונג צו „תקון נשמה", וועלכע איז געווען אַזוי רייך אין פאַרבען און נייע פּרי־שע געפיהלען.

די יעצטיגע קולטורעלע אויפלעבונג האָט אָבער אַבסאָלוט גאָר ניט צו טאָן מיט די מיס־טישע יאוש־געפיהלען פון יענער צייט, מיט די קבלה'סטישע סודות און משיח־האָפנונגען. עס איז אַ געזונדע נאָרמאַלע שטרעבונג צו קולטו־רעלען שאַפען, וואָס טראָגט אַן אויסגעשפּראָ־כענעם געזעלשאַפטליכען כאַראַק־טער. מיר שטרייבלען אונטער איהר געזעל־שאַפטליכען כאַראַקטער, ווייל דער יעצטיגער פּראָצעס פון גייסטיגער אויפלעבונג האָט ניט פערכאַפּט די טיעפע אינטימע קוועלען פון אינדיווידועען שאַפען, עס האָ־בען זיך ניט ענטפּלעקט פאַר דער צייט נייע טאַלאַנטען (אויסער אפשר אין קונסט־מאַלעריי, ווי מיר וועלען שפּעטער זעהען), נייע שטערען און נייע געדאַנקען. דער רענעסאַנס טראָגט אי־בערהויפּט אַ סאָציאַלען כאַראַקטער און איז פער־בונדען מיט דער אַלגעמיינער אַרבייט פאַר'ן פאָלק.

און מיט דעם, פיליייכט, דאַרף ערקלערט וועד־רען די דאָזיגע אונערוואַרטעטע אויפלעבונג. די מלחמה און די ליידען האָבען אויפגעטרייסעלט דעם אידישען פאָלקס־אָרגאַניזם, האָבען אויפגע־וועקט די נאַציאָנאַלע אינסטינקטען פון זעלבסט־ערקענטנים און די שטרעבונג צו שאַפען אַן אי־נערליכען „אימוניטעט" קעגען די פּאָליטישע און עקאָנאָמישע פערוויסטונגען. דער ברידער־ליכער מיטלייד־געפיהל צו די מאַסען, וואָס האָ־בען דירעקט און אַם שרעקליכסטען פון די חורבונות געליטען, האָט אין די בעסערע שיכטען פון דער אידישער אינטעליגענץ און ספּעציעל ביי דער יוגענד אַרויסגערופען אַן אינערליכע אַקטי־וויטעט און דעם שעהנעם געפיהל פון „חוב צום פאָלק".

דער מאָטיוו אַליין וואָלט נאָך ניט געהאַט גענוג טרייב־קראַפט כדי עס זאָל ענטשטעהן אַזאַ בעוועגונג. עס קען זיין, אַז די יעצטיגע קול־טורעלע בעוועגונג איז פּשוט אַ פּאָרטזע־צונג פון דער בעקאַנטער אויפלעבונגס־תקופה, וואָס געהט אָן צווישען די רוסישע אי־דען פאַר די לעצטע צעהן יאָהר, און וואָס יעצט, אין מאָמענט פון אינטענסיווען נאַ־ציאָנאַלען פיהלען, איז זי בלויז געוואָרען לע־בעדיגער און רייכער.

מיט צעהן יאָהר צוריק, נאָכ'ן קראַך פון די רעוואָלוציאָנערע האָפנונגען, האָט זיך אויף דער אידישער גאַס אָנגעפאַנגען, אַזוי ווי פון זיך זעלבסט, אַ שטאַרקע שטרעבונג צו קולטורעלען שאַפען. דער רעוואָלוציאָנערער שוואונג האָט אויפגעוועקט דעם שלאָפענדען פאָלק'ס גייסט, זיינע ליידענשאַפטען, זיינע נאַציאָנאַלע עמאָציען, און אַזוי ווי די טהיר צו פּאָליטישער טעטיגקייט איז געווען פערהאַקט, האָט זיך דער זוכענדער נאַציאָנאַלער גייסט אויסגעדריקט אין אַ לעבע־דיגער קולטורעלער בעוועגונג. כדי צו האָבען אַ בעגריפע וועגען דער בעוועגונג, וועלען מיר אין אַלגעמיינע שטריכען דערמאָנען די פאַקטען.

אין יאָהר 1909 איז געגרינדעט געוואָרען

די „אידישע ליטעראַרישע געזעלשאַפט" אין פּעטערבורג, און אין משך פון צוויי יאָהר זיינען אויסגעוואַקסען איבער'ן גאַנצען „תחום" אַריבער 100 אַבטהיילונגען, וועלכע זיינען זעלבסשטענדיגע אַנשטאַלטען געווען, ביז די רעגיערונג האָט זיך געכאַפּט און האָט זיי אַלעמען מיט איין קלאַפּ דערשטיקט. פאַר דער צייט האָבען זיך אויך ענטוויקעלט אַ רייהע מוזיקאַלישע געזעלשאַפטען — דיא „הזמיר'ס" אין פּוילען, די „אידישע מוזיקאַלישע געזעלשאַפט" אין פּעטערבורג, מען האָט אָנגעפאַנגען צו בעאַרבייטען דאָס פאָלקס־ליעד, די נאַציאָנאַלע מוזיק. צו דער זעלבער צייט האָט זיך אויך געעפענט די „היסטאָריש־עטנאָגראַפיש געזעלשאַפט" מיט אַ מוזעאום און מיט אידישע עטנאָגראַפישע פאָרשונגען. אין משך פון עטליכע יאָהר איז דאַן ענטשטאַנען ווי דורך אַ צויבער אַ ברייטע פּרעסע אין אידיש מיט כמעט אַ האַלבען מיליאָן לעזער. ס'איז שטאַרק אויסגעוואַקסען די צאָהל אידישע פאָלקס־שולען; די „חברה מפיצי השכלה", וועלכע האָט פיעלע פון די שולען אויפגעבויט, איז אַזוי געוואַקסען, אַז די צאָהל פון איהרע אַבטהיילונגען האָט זיך אין דריי יאָהר צייט פערגרעסערט פון 4 ביז 30. עס זיינען אויך געגרינדעט געוואָרען נייע 150 אידישע פאָלקס־ביבליאָטעקען. אויך אין דעם הינזיכט פון עקאָנאָמישער זעלבסטהילף האָט זיך בעוויזען אַן אינטענסיווע ענטוויקלונג, און אין עטליכע יאָהר צייט איז מיט דער הילף פון „יק"א" ענטשטאַנען אַ ברייטע קאָאָפּעראַטיווע בעוועגונג, וועלכע האָט געצעהלט ביז 700 אידישע קרעדיט־חברות, מיט אַ האַלבען מיליאָן מיטגלידער.

דאָס אַלעס איז אין'ם אידישען לעבען אין רוסלאַנד געווען אַ נייעס, עס האָט אַבסאָלוט געפעהלט אין דער תקופה בעפאָר דעם רעוואָלוציאָנערען שוואונג. און דאָס אַלעס האָט זיך ענטוויקעלט אין די צעהן יאָהר פון דער שרעקליכסטער רעאַקציע אין רוסלאַנד, פון וועלכער די אידען האָבען מעהר פון אַלעמען געליטען. דער „וואונדער" האָט זיך נאָך אַלזאָ פאַר דער מלחמה אָנגעפאַנגען, און יעצט האָט ער זיך מיט אַ נייער קראַפט, מיט אַ „להכעיס" קראַפט ענטוויקעלט, און האָט נייעס בלוט אין די אָדערען פון דעם פערחלש'טען רוסישען אידענטום אַריינגעגאָסען.

---

ווען מיר רעדען וועגען אַ קולטורעלען אידישען „רענעסאַנס" אין רוסלאַנד, דאַרף מען אימער געדענקען, אַז מיר רעדען וועגען אַ „רענעסאַנס" ביי רוסישע בעדינגונגען, אַז די אויפלעבונג און די שאַפונגס־פעהיגקייט איז דאָרט גרויס אין פערגליך מיט די אייזערנע בעגרענצונגען, מיט דעם דערשלאָגענעם גייסטיגען צושטאַנד אין דעם לאַנד פון קלאַסישען באַרבאַרזיזם. איבערטרייבען די גרויס און בעדייטונג פון דער קולטורעלער בעוועגונג דאַרף מען ניט. עס איז נאָך ווייט פון יעגעם נאַציאָנאַל־קולטורעלען רענעסאַנס, וועגען וועלכען פיעלע טרוימען און צו וועלכען אַ פרייעס פאָלק איז פעהיג. לויט די ספּעציפישע רוסלענדישע בעדינגונגען זיינען די צענטרען פון דער קולטורעלער אידישער אַקטיוויטעט געוואָרען פעטראָגראַד און מאָסקוואַ, וועלכע זיינען ווייט פון'ם גרויסען אידישען ישוב אין „טשערטאַ" און וואו עס זיינען קאָנצענטרירט בלויז די בעסטע אינטעליגענטע קרעפטען. די קולטורעלע אידישע אויפלעבונג איז נאָך ניט קיין פאָלקאָמענע פאָלקס־בעוועגונג, נאָר אַ בעוועגונג לטובת דעם פאָלק און דער עיקר — אין'ם פאָלקס־גייסט און אין די פאָלקס־אינטערעסען.

די קולטור־נאַציאָנאַלע אויפלעבונג איז געגאַנגען טריט ביי טריט נאָך דעם גאַנג פון'ם אידישען חורבן און האָט זיך ענטוויקעלט בלויז פאַר'ן לעצטען יאָהר און בעזאָנדערס אינטענסיוו פאַר די לעצטע 8 — 9 חדשים. אין אָנפאַנג פון דער מלחמה איז דער גאַנצער אידישער קולטור־געזעלשאַפטליכער לעבען געבליבען ווי אונטערגעהאַקט. די טהעטיגקייט פון אַלע חברות און פעראיינען האָט זיך גלייך אָבגעשטעלט, פערזאַמלונגען פלעגען כמעט ניט פאָרקומען, ליטעראַרישע אויסגאַבען האָבען געמוזט אויף אַ צייט אויפהערען צו עקזיסטירען. אַ טויטער וואָלקען האָט פערצויגען דעם גאַנצען לעבען. די אידישע געזעלשאַפט איז געשטאַנען צומישט און צורודערט.

ווי נאָר עס האָבען זיך בעוויזען די ערשטע שפּורען פון'ם אידישען חורבן, די רדיפות אין די שלאַכט־געגענדען און די ערשטע פליכטלינגע, האָט זיך די אידישע געזעלשאַפט אין דער איבעריגער טהייל רוסלאַנד אַזוי ווי ערוואַכט, איז אַראָפּ פון'ם „טויט־פּונקט", האָט ענטוויקעלט אַ ברייטע פילאַנטראָפּישע טהעטיגקייט און געגרינדעט אין אַ קורצער צייט אַ ברייטע הילפס־אָרגאַניזאַציע פאַר די פליכטלינגע. דער צענטער פון דער אָרגאַניזאַציע איז געווען אין פעטראָגראַד, אָבער אַ גרויסע טהעטיגקייט האָט זיך ענטוויקעלט אין דעם הינזיכט אין מאָסקוואַ, ריגאַ און קיעוו. דערהויבען האָט זיך די אַרבייט ביז צו אַ ריעזיגער פאָלקס־זאַך דאַן, ווען עס האָבען אויסגעבראָכען די שרעקליכע מאַסען־גרושים אין אַפּריל־מאַי פאָרי־גען יאָהר און ווען דער וואונדערבאַרער שטראָם פון הייסע ברידערליכע מיטלייד־געפיהלען האָט אַרומגעכאַפּט אַלע שיכטען פון דער אידישער בעפעלקערונג און בעזאָנדערס שטאַרק די יוגענד. דאָס, דאַרף מען רעכענען, האָט אויפגעטרייסעלט

אלע גייסטיגע כחות פון דער אידישער געזעל־שאפט און האָט געפיהרט צו אַן אקטיווער גע־זעלשאפטליכער אויפלעבונג.

די גרויסע ארבייט צו זאָרגען פאר דעם קערפער פון די פעריאָגטע פליכטלינגע האָט אויף זיך גענומען די „געזעלשאפט צו פערהיטען דעם געזונד פון אידישער בעפעלקערונג" אין פעטראָגראד מיט איהרע אבטהיילונגען. די גע־זעלשאפט איז זעהר א יונגע, זי האָט זיך געעפענט א יאָהר צוויי בעפאָר דער מלחמה, אָבער זי האָט יעצט ענטוויקעלט א וואונדערבאר ענערגישע אר־בייט: ספעציעל פאר די פליכטלינגע האָט זי אין 90 שטעדט (אין 34 גובערניעס) געעפענט איהרע „היגיענישע ביוראָס" — 55 אמבולאנסען, העכער 300 קראנקען־בעטלאך, א רייהע קיכען, 74 קינדער היימען, א רייהע זומער־קאָלאָניעס פאר קינדער, היגיענישע שפיעל־פלעצער, האָט ארויסגעגעבען א רייהע פאָפּולערע היגיענישע בראָשורען אין אידיש — דאָס אלעס בלויז אין משך פון חדשים פון די גרושים אָן. דער יעהרליכער ביודזשעט פון דער יונגער גע־זעלשאפט דערגרייכט יעצט ביז 1 מיליאָן און 350 טויזענד רובעל!

די דעמאָקראטישע אינטעליגענץ האָט ניט געקענט בלייבען צופריעדען מיט די ריין פי־לאנטראָפּישע מיטלען, מיט וועלכע די גרויסע „הילפס־ארגאניזאציע" האָט אונטערגעשטיצט די פליכטלינגע, און האָט אנשטאט נדבות גע־שטרעבט צו שאפען פאר זיי „הילף דורך ארבייט". ביי דער אלטער „געזעלשאפט פון פערשפרייטען מלאכה און לאנדווירטשאפט צווישען אידען" איז געגרינדעט געוואָרען אן אבטהיילונג, וואָס האָט געשאפען א גאנצע רייהע „ארבייטס־ביוראָען" (צום אָנפאנג דעם יאָהר — אין 72 שטעדט) און אנדערע מיטלען פון עקאָנאָמישער הילף. אין פעברואר דעם יאָהר איז פאָרגעקומען א צוזאמענפאָהר פון די דאָזיגע טהוער, 125 פארטרעטער פון איבער 25 שטעדט (צווישען זיי ל. בראמסאָן, י. לעשצינסקי און אנ־דערע), וואו עס איז אויסגעארבייט געוואָרען א ברייטע דעמאָקראטישע ארבייטס־פּראָגראם.

איינע פון די וויכטיגסטע קולטורעלע ארביי־טען איז אויסגעפאלען אויפ'ן גורל פון דער אל־טער „חברה מפיצי השכלה". גלייך נאָך די מא־סען־גרושים האָט די חברה בעשלאָסען צו גרינ־דען שולען פאר די פליכטלינגע אין אידיש — צום ערשטען מאָהל אין דער געשיכטע פון אידישער השכלה. די מעגליכקייט צו אונטער־ריכטען אין אידיש האָט איהר געגעבען דער נייער אלגעמיינער שול־נעזעץ, וואָס איז ארויס אין רוסלאנד 1 יולי 1914, וועגען שולען אויף מוטער־שפּראך. ביז פעברואר 1916 האָט די חברה געהאט אויפגעבויט איבער 100 פאָלקס־שולען אין אידיש, ווי אין דער טשערטא אזוי אויך איבערהויפּט אויסער דער „טשערטא". ביז 15 טויזענד פליכט־לינגס קינדער האָבען בעזוכט די שולען, וואָס האָבען אָבגעקאָסט מאָנאטליך ביז 25 טויזענד רובעל. אין פעברואר איז זי צוגעטראָטען צו דער גרינדונג פון א רייהע נייע שולען פאר נייע 6 טויזענד קינדער. אין איהר אויפרוף שרייבט די „חברה": „פון דעם מבול מוז גערעטעט ווערען די תבה פון אונזער קולטור, די אידישע פאָלקס־שול". און אין א געוויסער מאָס האָט די „חברה" זי גערעטעט.

די נייע שול־פּאָליטיק פון דער „חברה" (פאָלקס־שולען אין אידיש) האָט ארויסגע־רופען א שארפען ווידערשטאנד מצד די העברע־איסטען, וועלכע האָבען געפאָדערט, אז די אונ־טערריכטס־שפּראך זאָל זיין דוקא העברעאיש. און אויפ'ן צוזאמענבאָהר פון דער „חברה" אין פעברואר 1916 האָט זיך ענטוויקעלט אן איינ־טערעסאנטער און הייסער שפּראך־קאמפּף, אין וועלכען עס האָבען אנטהייל גענומען פון דער העברעאיסטישער זייט ה. נ. ביאליק און פון דער אנדער זייט — ש. דובנאָוו, ש. צינבערג, שטיף און אנדערע. גובר געווען האָט די ריכטונג, וועלכע האָט פערטיי־דיגט אידיש אלס אן אונטערריכטס־שפּראך פון כמעט אלע אנדערע למודים און אלס א למוד פאר זיך.

די פאָלקס ארבייט אויף אלע געביטען האָט פערשטארקט די פּאָזיציעס פון די אָנהענגער פון אידיש, וועלכע האָבען בעשלאָסען צו גרינדען א ספעציעלע געזעלשאפט, און אין אפריל איז זי געגרינדעט געוואָרען אין פעטראָגראד, אונטער'ן נאָמען די „אידישע קונסט־ליטעראַרישע געזעלשאפט"; אין דער פאָרזיצענדער פון דער חברה איז מ. קריי־נין. די אויפגאבע פון דער נייער חברה איז א ריין פּראקטישע: צו שטיצען די ענטוויקלונג פון דער אידישער ליטעראטור, אויספאָרשונגען פון אידישער שפּראך א. א. וו. די געפטע ציי־טונגען ברענגען א ידיעה, אז די חברה גיט ארויס א זאמעלבוך וועגען שלום־עליכם'ן. אויסער דער חברה עקזיסטירט שוין א יאָהר פינף די „ליטעראריש־וויסענשאפטליכע געזעל־שאפט", וועלכע ארדענט איין רעפעראטען און פאָרלעזונגען.

דאָס אלעס רופט דאָך ניט ארויס אזא בע־וואונדערונג, ווי די שטארקע בעוועגונג פון ענט־וויקלען אידישע קונסט — מאלעריי און סקולפּ־טור, — וועלכע האָט פּלוצלונג אויפגעבליהט פונקט אין דעם מאָמענט פון שרעקליכען פיזישען חורבן. אין סעפּטעמבער 1915 איז אין פעט־ראָגראד געגרינדעט געוואָרען די „געזעל־שאפט צו ענטוויקלען אידישע קונסט"; איהר פאָרזיצענדער איז מ. ווינאָווער, און איינער פון די הויפּט־טהוער — דער בעוואוסטער

סקולפּטאָר ג י נ צ ב ו ר ג. אין מערץ איז אן עהנליכע געזעלשאפט געגרינדעט געוואָרען אויך אין מ אָ ס ק ו אַ. אין אפּריל איז אין פּעטראָגראד פאָרגעקומען — צום ערשטען מאָל ביי אידען — א ב י ל ד ע ר - א ו י ס ש ט ע ל ונג פון ספּעציעל אידישע קינסטלער, צוויי שען וועלכע עס זיינען פאראן אייניגע בעריהמטע נעמען. דער בעוואוסטער רוסישער קונסט־קריטיקער ב ע נ נ ו א האָט אין אן אויספיהרליכען ארטיקעל (אין „רעטש") כאראקטעריזירט די אויסשטעלונג: „דאָס אידענטום (אין רוסלאנד) לעבט יעצט איבער אן עפּאָכע פון קונסט ערוואכונג... עס קומט ארויף א געדאנק צו וועלען די אידישע קינסטלער אין גיכען ניט פאר־נעהמען ביי אונז די ערשטע פּלעצער". הגם אויף דער אויסשטעלונג האָבען געפעהלט אזעלכע גרויסע אידישע מאלער ווי לעוויטאן, באקסט און אניספעלד, האָבען זיך אָבער ארויסגעוויזען נייע אָריגינעלע אידישע קונסט טאלאנטען, וועלכע מען האָט פריהער גאָר ניט געהערט, ווי די מאלער — נ א ט אַ ן א ל ט מ אַ ן, מ אַ ר ק ש אַ ג אַ ל, מ אַ נ ע ו ו י ט ש, מ. ש כ ל און אנדערע — אלע מיט אן אויסגעשפּראָכענעם אידישען כאראקטער; מאנכע פון זיי האָבען געהאט אי י ג ע נ ע קונסט־אויסשטעלונגען (שאגאל און מאנעוויטש און אויך דער סקולפּטאָר יוסף גאַבאָוויטש). עס האָט זיך זאָגאר געפינען אין מאָסקווא א אידישער מעצענאט, וועלכער האָט איינגעקויפט (פאר 15 טויזענד רובעל) ווערק ספּעציעל פון א י ד י ש ע קינסטלער. עס ווערט פּראָיעקטירט צו עפענען א אידישע קונסט־אינדוסטריעלע שולע. די פראגען פון אידישען קונסט ווערען בעהאנדעלט אויך טעאָרעטיש אין אייניגע ארטיקלען (עס איז ניט לאנג אויך ערשיענען זאָגאר א בוך וועגען „אידען אין קונסט", פון א געוויסען לאוורסקי).

צום בעדויערען ערלויבט אונז דער פּלאַץ ניט אָפּצושטעלען זיך באריכות וועגען דער טהעטיגקייט פון די איבעריגע אידישע קולטור אנשטאלטען. מיר וועלען דאָ נאָר אויסרעכענען די נ י י ע א י ד י ש ע ג ע ז ע ל ש א פ ט ע ן, וועלכע זיינען געגרינדעט געוואָרען (הייפּטזעכליך אין פּעטראָגראד) ב ל ו י ז פ ו ן אָ נ פ אַ נ ג י אָ ה ר 1916: „די אידישע סטאטיסטישע געזעלשאפט" (ב. ברוצקוס, לעשצינסקי און אנד.), די געזעלשאפט צו שאפען א אידישען קונסט־טהעאטער (איינער פון די גרינדער א. גרוזענבערג), די „געזעלשאפט צו פערשפּרייטען טעכניק און פּראָדוקטיווע ארבייט צווישען אידען", די „געזעלשאפט פון בילדונג און ערציהונג אויסערהאלב דער שולע" אין מאָסקווא, וועלכע האָט געעפענט קינדער־קלובען פאר די פליכטלינגע. עס האָט זיך אויך געגרינדעט אין פּעטראָגראד — צום ערשטען מאָל — א „אידישער קלוב", וואו עס קומט זיך צונויף די אידישע אינטעלינענץ. אין א פּאָר חדשים ארום ווערט ערוואַרטעט די ערעפנונג זאָגאר פון א אידישער הויך־שולע — א פּ אָ ל י ט ע כ נ י ק ו ם פ אַ ד א י ד ע ן אין יעקאטערינאָסלאוו. אויף א רייהע פערזאמלונגען און דעבאטען אין פיעלע חברות זיינען גרינדליך בעשפּראָכען געוואָרען די פּראבלעמען פון אידישער עקאָנאָמיק, אידישער שולע, אידישער מוזיק און ליטעראטור. אויך אין דער ה ע ב ר ע א י ס ט י ש ע ר ב ע ו ו ע ג ו נ ג בעמערקט זיך א שטארקע אויפלעבונג אין די חברות פון „חובבי שפת עבר". אין אפּריל איז לכבוד ביאליק'ס יובילעאום געגרינדעט געוואָרען א ספּעציעלער פאָנד פאר קינדער ליטעראטור אין העברעאיש און יעצט צעהלט שוין דער „ב י א ל י ק - פ אָ נ ד" איבער 18 טויזענד רובעל. די נייע אידישיסטישע „קונסט־ליטעראַרישע געזעלשאפט" האָט געגרינדעט א „פּ ר ץ - פ אָ נ ד", כדי ארויסצוגעבען א „פאָלקס־ביבליאָטעק" אין א י ד י ש; ביי 5 טויזענד רובעל איז גלייך צום אָנפאנג געזאמעלט געוואָרען (אין יוני 1916).

מען דארף געדענקען, אז די קולטורעלע אויפלעבונג איז פאָרגעקומען אין א צייט, ווען די אידישע און העברעאישע ליטעראטור און פּרעסע איז געווען אבסאָלוט דערשטיקט. דעם 5טען יולי פאָריגען יאָהר האָט די מיליטער מאכט צוגעמאכט אלע 7 טעגליכע און העברעאישע צייטונגען, אויך די וועכענטליכע און מאָנאטליכע אויסגאבען. „ביי די 6 מיליאָן אידען אין רוסלאנד האָט מען אוועק גענומען דעם „צונג", ווי דער דעפּוטאט מ. באָמאש האָט זיך אין דומאַ אויסגעדריקט. און דער דאָזיגער בעפעהל גילט נאָך ביז איצט. מיט א יאָהר צוריק האָט מען יאָ ערלויבט די אויסגאבע פון „פּעטראָגראדער טאגעבלאט", אָבער אויף דעם ניינטען נומער האָט איהם די צענזור אונטערגעבראָכען. אויך די ערשיענונג פון אידישע ביכער, וועלכע האָט זיך קאָנצענטרירט אין וואַרשא און ווילנא, האָט זיך כמעט פאָלקאָם אָבגעשטעלט. פאר'ן יאָהר 1915 זיינען ערשיענען בלויז 82 אידישע ביכער און בראָשורען, כמעט 7 מאָהל ווייניגער ווי אין יאָהר 1914, און 111 העברעאישע ביכער (איבערהויפּט סדורים, מחזורים און אנד.) — 4 מאָהל ווייניגער ווי מיט א יאָהר בעפאָר. דאָך האָבען די כללטהוער געגרינדעט אין פּעטראָגראד א פערלאג „דער טאָג", וואָס לאָזט ארויס אינטערעסאנטע וועכענטליכע ב ר אָ ש ו ר ע ן א י ב ע ר צ י י ט - פ ר אַ ג ע ן. מען פּלאנעוועט א פערלאג פון אידישע פּאָפּולערע ביכער, א אידישע צייטונג. די לעצטע צייט איז אָנגעקומען א ידיעה, אז די רעגיערונג האָט ערלויבט צו בענייען אין א ד ע ס די אידישע צייטונג „אונזער לעבען". דער פאל איז וויכטיג, וואָס ער ברעכט דעם שרעקליכען פערבאָט אויף א שפּראך פון א גאנצען פאָלק. אין דעם בעגריסונגס בריעף, וואָס ש. ד ו ב נ אָ ו ו האָט געשיקט ב י אַ ל י ק'ן צו זיין יובילעאום, שרייבט ער: איך

בין געצוואונגען צו שרייבען אייך דוקא רוסיש. זאָל מיין בריעף דינען אלס א שטיקעל מאטעריאל פאר אייער צוקינפטיגער פּאָעמע. ווי טראַגיש עס איז, וואָס איך טאָר ניט בעגריסען אונזער נאציאָנאלען פּאָעט אין אונזער נאציאָנאלער שפּראַך...״

אין דער אידיש־רוסישער ליטעראטור זיינען אין צייט פון קריעג ערשיענען ניט פיעל, אָבער עטליכע זעהר וויכטיגע וויסענשאפטליכע ווערק, וועלכע זיינען נאָך בעפאָר דער מלחמה צוגעגרייט געוואָרען: „די געשיכטע פון אידישען פאָלק״ — א קאפּיטאַלע ווערק פון היסטאָרישע מאָנאָגראפיעס, פּראַכטפול ארויסגעגעבען פון׳ם פערלאג „מיר״; ביז יעצט איז ערשיענען איין באנד וועגען דער געשיכטע פון אידען אין רוסלאנד און איין באנד וועגען דעם ביבלישען פּעריאָד. עס איז אויך ערשיענען ש. צינבערג׳ס גרויסע ווערק וועגען „דער געשיכטע פון אידישער פּרעסע אין רוסלאנד״ און אן אויספיהרליכע עקאָנאָמישע אָבהאנדלונג פון ח. קאָראָבקאָוו וועגען אידישען האנדעל און ספּעציעל האָלץ־האנדעל. עס איז אויך געגרינדעט געוואָרען א נייער אידישער וואָכענבלאט אין רוסיש „נאָווי פּוט״, א אידיש־סטודענטישער זאמעלבוך „נאש פּוט״, א ספּעציעלער זשורנאל וועגען רעליגיע ארבייט „פּאָמאָשטש״ און אנד.

מיר האָבען אין אונזער איבערבליק געהאט אין זינען בלויז דאָס, וואָס איז בעשאפען געוואָרען דורך אידען, צווישען דער אידישער בעפעלקערונג. מען דארף אָבער אויך דערמאָנען די בעוועגונג צווישען א טהייל פון דער רוסישער אינטעליגענץ צו שטודירען די אידישע פּראַגע און אידישען לעבען, בראש פון דיזער בעוועגונג שטעהן מ. גאָרקי און ל. אנדרעיעוו. ווי בעוואוסט איז פון זיי בעשאפען געוואָרען א ספּעציעלע געזעלשאפט פיר דיזען צוועק. עס איז ערשינען א רייכער זאמעלבוך „שטשיט״, געווידמעט דער אידען־פּראַגע און לטובת די אידישע מלחמה־קרבנות. אין די רוסישע זשורנאלען (בעזאָנדערס אין גאָרקי׳ס „לעטאָפּיס״) זיינען ערשיענען א רייהע ערצעהלונגען פון אידישען לעבען, פערפאסט פון רוסישע בעלעטריסטען.

מיר חזר׳ען איבער ווידער, אז דעם אידישען גייסטיגען „רענעסאנס״, וואָס קומט פאָר יעצט אין רוסלאנד, דארף מען ניט איבערטרייבען. אָפט זיינען זיך מתעסק אין די אלע חברות און ארום די פּראָבלעמען איין און די זעלבע גרופּע כלל־טהוער, די ברייטערע שיכטען פון דער אידישער אינטעליגענץ שטעהען פון דער ווייטען; דאָס פאָלק אליין איז נאָך אלץ דער אביעקט און ניט דער טרעגער פון דער בעוועגונג. אָבער נעהמענדיג אין אנבעטראכט די בעדינגונגען, אין וועלכע אין רוסלאנד קומט איצט אויס צו פיהרען א קולטורעלע ארבייט, נעהמענדיג אין אנבעטראכט די שרעקליכע נסיונות און פּאָגראָם שרעקען, אין וועלכע די רוסישע אידען לעבען יעצט, איז די אָנגעדייטענדע קולטורעלע אויפלעבונג ווירקליך א וואונדערשעהנע און שטאָלצע דעמאָנסטראציע פון דעם מעכטיגען אידישען גייסט. זי איז אויך א גלענצענדער ענטפער אויף דעם פּזמון פון אונזערע היימישע בטלנים, אז אידען אין „גלות״ זיינען ניט פעהיג צו א שאפענדער ארבייט.

## דר. ח. פּ. קליבאַנאָוו: איליאַ מעטשניקאָוו און זיינע טעאריען

### 1. די פראגע וועגען אלטקייט און איליאַ מעטשניקאָוו

ווי לאנג דארף זיין דאָס נאָרמאלע מענשליכע לעבען? וויפיעל יאָהר קען דער מענשליכער אָרגאניזם אויסהאלטען, ווען קיינע אויסערליכע סבות און קיינע קראַנקהייטען זאָלען איהם ניט בעפאלען און ער זאָל זיך אויסלעבען ריכטיג זיין גאנצען בינטעל יאָהרען ביז די כחות וועלען אויסגעהן און ער זאָל מוזען שטארבען א נאטירליכען טויט, פון אלטקייט?

די טראַדיציאָנעלע 70 יאָהר, וועלכע נעהמען זיך פון דעם פּסוק פון תהלים „ימי שנותינו בהם שבעים שנה״ זיינען גראָדע אזוי ווייניג בעגרינדעט וויסענשאפטליך ווי די לעגענדאַרע 969 יאָהר, וואָס מתושלח האָט געלעבט, אָדער אברהם אבינו׳ס 175, אָדער נח׳ס 950 יאָהר. דערפאר האָבען מיר אָבער מעהר זיבערע פאקטען אין 18טען און 19טען יאָהרהונדערט וועגען מענשען וואָס האָבען געלעבט 147, 172 און זאָגאר 185 יאָהר. איין בעוואוסטער פאַלל איז פון דעם ענגלישען פּויער טהאָמאס פּאַרר, וועלכער האָט געטהאָן שווערע ארבייט ביז צו 130 יאָהר, און ווען ער איז געשטאָרבען אין לאָנדאָן אין עלטער פון 152 יאָהר מיט 9 מאָנאטען, האָט מען איהם אָפּגעגעבען דעם כבוד צו ליעגען מיט די מיוחסים אין וועסטמינסטער קאַטעדראַל. דער בעוואוסטער פיזיאָלאָג האַרוויי האָט אונטערזוכט זיין קערפּער און האָט ניט געקענט געפינען קיינע סמנים פון אָרגאנישע קראַנקהייטען, אויסער אלטקייט (סעניליטי).

כאָטש זקנים פון 100 ביז 120 יאָהר זיינען געווען און פאַראַן פיעלע, איז עס אָבער א פאקט, אז אזעלכע פעלע, ווען מענשען זאָלען אויסלעבען

זייערע גאַנצע יאָהרען און שטאַרבען מיט א נאַטירליכען טויט, בלויז פון אַלטקייט, זיינען זעהר זעלטען, און דער כלל איז, אז יעדערער שטאַרבט פון וועלכער עס איז קראַנקהייט פון די לונגען, פון האַרץ, פון די גידערים, אָדער פון קאַנסער אין ה. גה., וואָס בעפאַלען איהם אויפ׳ עלטער. די סטאַטיסטיק בעווייזט, אז די שטערב־ליכקייט ביי מענשען איז ניט די זעלבע פאַר פערשיעדענע העגדער, פערשיעדענע אַרטען לעבען און פערשיעדענע עלטער; וועהרענד ביי די אָרי־מערע קלאַסען שטאַרבען אויס נאָהענט פון א ¼ (איין פיערטעל) פון די קינדער אין דעם ערש־טען יאָהר פון זייער לעבען, און די דורכשניטליכע לענג פון לעבען איז עטוואָס מעהר פון 16 יאָהר, איז עס אָבער אַנדערש מיט די וואָהלהאַבענדע קלאַסען, און אין די פערשיעדענע געגענדען און קלימאַטען.

נאָך א זאַך. מענשען ווערען מייסטענס אַלט און שוואַך צו גיך, לאַנג בעפאָר די נאַטירליכע צייט פון ערשעפּפונג. ניט נאָר דער אַרבייטער, וואָס האָט אוועקגעלעגט די כחות ביי דער מאַשין און איז צו 40—45 יאָהר שוין א שברי־כלי; און ניט נאָר דער אַריסטאָקראַט, וואָס האָט פער־צעהרט זיין לעבענס־זאַפט בעפאָר דער צייט, לעבענדיג צו האַסטיג; נאָר אויך פיעלע פון די גרעסטע געלעהרטע, שרייבער און פּאָעטען זיי־נען אַלט געוואָרען בעפאָר דער צייט. עס איז גענוג צו דערמאָהנען די נעמען פון דאַרווין, באָקל, קאַרל מאַרקס, שעללי, קיעטס און פיעלע, פיעלע אַנדערע, וועלכע האָבען איבערגעלאָזען זייערע געניאַלע ווערק ניט פערענדיגט, ווייל די שוואַכקייט פון עלטער אָדער דער פריהצייטיגער טויט האָבען איבערגעהאַקט זייער נאָבעלע אַר־בייט אין מיטען.

דאָס אַלעס ברענגט אונז צום אונפערמייד־ליכען שלוס, אז אין אונזער צייט לעבט דער מענש ניט אויס זיינע יאָהרען נאַטירליך, נאָר ער שטאַרבט אָדער ווערט אַלט בעפאָר דער צייט, וואָס די נאַטור האָט בעשטימט פיר דעם דויערען פון מענשליכען אָרגאַניזם, צוליעב עפּעס איין אורזאַכע, וואָס איז געגען דער נאַטור און וואָס דאַרף קענען פערמיידען ווערען.

א גרויסע, אַן ערהאַבענע אויפגאַבע שפּראַצט אַרויס פון דעם פיר דעם נאַטור־פאָרשער: די אויפגאַבע צו ערלעזען די מענשהייט פון דיזער שרעקליכסטער פון אַלע טראַגעדיעס אין לעבען — דאָס גיך אַלט ווערען — צו אויספאָרשען די כחות פון נאַטור, וואָס אַרבייטען אין׳ם מענשלי־כען אָרגאַניזם און אויסגעפינען די יעניגע אומ־שטענדען, וועלכע זיינען די אורזאַכע פון דער פריהצייטיגער עלטער און דעם פריהצייטיגען טויט!

פיר דיעזער גרויסער, נאָבעלער אויפגאַבע האָט זיך גענומען דער ניט לאַנג פערשטאָרבענער רוסישער פּראָפעסאָר איליא מעטשניקאָוו.

זייענדיג איינער פון די גרעסטע גאַונים אין מעדיצינישער וויסענשאַפט, צו ווע־מענס ווערטער די געלעהרטע וועלט האָט זיך צוגעהערט מיט עהרפּורכט, האָט ער זיך א צייט מיט יאָהרען אָבגעגעבען מיט דיעזער פראַגע, און נאָך פיעלע לאַנגיאָהריגע שטודירען און פאָרשען איז ער געקומען צום שלוס, אז מען קען יאָ פער־לענגערען דעם מענשען׳ס לעבען און מען קען יאָ פערלענגערען די יוגענד אַזוי, אז די יאָהרען, וועלכע ברענגען פיר אונז די פּעריאָדע פון אָבגע־לעבטער אַלטקייט, זאָלען ערשט פאָרשטעלען א צייט פון געזונדער און בליהענדער יוגענד!

איליא מעטשניקאָוו, דיזער „אָפּטימיסט אויס וויסענשאַפטליכע גרינדע", ווי ער פלעגט זיך אַליין רופען, איז געבאָרען אין רוסלאַנד, פון האַלב־אידישער אָבשטאַמונג, אין יאָהר 1845, האָט געשטודירט אין כאַרקאָווער אוניווערזיטעט און נאַכהער אין גיעסען, געטינגען און מיונכען און צו 25 יאָהר איז ער שוין געווען פּראָפעסאָר פון זאָאָלאָגי אין אַדעסאַ. שוין גלייך פון אָנ־פאַנג האָט ער געקראָגען א נאָמען צווישען די יונגע נאַטור־פאָרשער פון זיין צייט, דורך זיינע שריפטען. אונטערדעסען האָט ער אַרומגערייזט, פאָרשענדיג די נאַטור פון די נידריגע ברואים אין די סטעפּעס אַרום דער וואָלגאַ און אויף די אַפריקאַנער אינזלען, און אין יאָהר 1882 איז ער אַרויס מיט זיין ערשטער גרויסער ענטדעקונג, וועלכע האָט אויפגערודערט די וועלט פון מעדי־צינישער וויסענשאַפט.

מעטשניקאָוו׳ס נאָמען איז פערבליבען אונ־שטערבליך אין דער וויסענשאַפט דורך דריי טע־אָריען, וועלכע האָבען אין פערשיעדענע צייטען אויפגעשטאָרעמט די גאַנצע וועלט. דאָס זיינען — די טעהריע פון פּהאַגאָציטאָזים, די טעאָריע פון אימוניטעט און די טעאָריע פון פערלענגערען דאָס לעבען. מיט דיעזע טעאָריען ווילען מיר דאָ אין פּאָפּולערער פאָרם בעקאַנט מאַכען דעם לעזער.

## פּהאַגאָציטאָזים

ווען מיר נעהמען א טראָפּען מענשליכע בלוט צופיהרט אין וואַסער און קוקען דערויף דורך א פאַרגרעסערונגס גלאָז (מיקראָסקאָפּ), זעהען מיר אין די שיטערע וואַסערדיגע פליסיגקייט פון די בלוט שווימען אַרום צווייערליי קיילעכדיגע קער־פּערלעך: די זאָגענאַנטע רויטע בלוט־קערפּער־לעך און די פאַרבלאָזע אָדער ווייסע בלוט־קער־פּערלעך (פיגור 1). די רויטע בלוט־קערפּערלעך

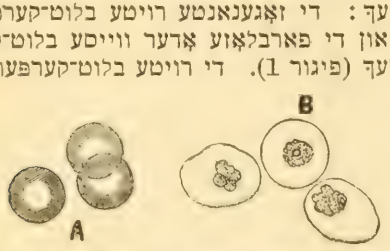


פיג. 1. A — רויטע בלוט־קערפּערליך. B ווייסע בלוט־קערפּערליך, אָדער לוקאָציטען.

זיינען דאָס די, וועלכע גיבען די בלוט איהר רויטען קאָליר, ווען זיי זיינען אַלע צוזאַמען, גע־דיכט, אָבער איינציגווייז זעהען זיי אוים ניט רויט, נאָר געלב, ווי שטרוי־קאָליר; זיי זיינען רונד און פּלאַציג ווי לינזען־קערינדלעך, נאָר אביסעל שוקע אין דער מיטען און זיינען אזוי קליין, אז 12 טויזענד אזעלכע קערפּערלעך אויפ־געלייגט איינע אויף די אנדערע, וועלען אלע צוזאַמען זיין די הויך פון איין צאָלל (אינטש, דיוים), און ווען מען וואָלט זיי צולייגען אין דער ברייט איינע ביי די אנדערע, וועלען 3200 פון זיי פערנעהמען איין אינטש; ד. ה. אז די ברייט פון יעדען רויטען קערפּערעל איז 1/3200־טע טהייל פון איין אינטש און די גרעב איז 1/12,000 פון איין אינטש (צאָלל). דיעזע רוי־טע קערפּערלעך זיינען אזוי געדיכט אין די בלוט, אז אין איין קוביק מילימעטער, די גרוים אונגע־פעהר ווי א שפּילקע־קעפּעל, געפינען זיך אין גו־טע מענשליכע בלוט ניט ווענינער ווי פינף מיל־ליאָן אזעלכע קערפּערלעך. די ווייסע, אָדער, ריכטיגער, די פאַרבלאָזע קערפּערלעך, ווייל זיי זיינען אין אמת'ן דורכזיכטיגע און האָבען קיין אייגענעם קאָליר גאָרניט, זיינען עטוואָס גרעסער פון די רויטע, זייערע 2,500 וועלען האלטען איין צאָלל, ד. ה. יעדע איינע איז 1/2,500 טהייל פון איין אינטש; אָבער זיי זיינען פיעל ווענינער אין צאָהל אין דער בלוט איידער די רויטע קערפּער־לעך, אין דעם ערך פון איין ווייסען קערפּערל צו יעדע 500 רויטע, זאָ דאָס אין איין קוביק מילימעטער געזונטע בלוט זיינען דאָ אונגעפעהר 10,000 ווייסע קערפּערלעך (פיג. 2).

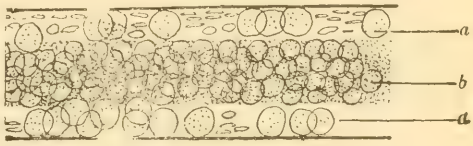


פיג. 2. דער שטראם פון בלוט אין א בלוט־גיפעס.
a — ווייסע בלוט־קערפּערליך.
b — רויטע בלוט־קערפּערליך.

דיעזע ווייסע בלוט קערפּערלעך, אָדער ווי זיי רופען זיך אויף דער שפּראַך פון פיזיאָלאָגי, די ליוקאָציטען, כאָטש זיי זיינען ווענינער אין צאָהל, זיינען זיי אָבער דערפאַר אינטערעסאַנטער אין זייער אויסזעהען און מעהר וואונדערבאַר אין זייער אויפטהונג אין די בלוט איידער די רויטע. א ליוקאָציט זעהט אוים אונטערן מיקראָסקאָפּ ווי א דורכזיכטיגער קליינינקער טראָפּען, אין מיטען מיט א קערענדל, וועלכער זעהט אוים אביסעל טונקלער. דיעזע קערענדעל, אָדער יאַדרעלע, איז אייגענטליך די וויכטיגע טהייל פון דעם קער־פּערעל, זיין הארץ־און מאָגען, וואו די הויפּט מהעטיגקייט קומט פאָר, און ארום איז א דורכ־זיכטיגע פליסיגקייט בעצויגען מיט א דין הייטע־לע, ווי א פּלעווקע. די ליוקאָציטען האָבען ניט קיין שטענדיגע בעשטימטע פאָרם, ווייל זיי האל־טען שטענדיג אין איין בעוועגען זיך און בייטען זיך אין פערשיעדענע פאָרמען, זיי ציהען זיך אוים און קאָרטשען זיך איין אויף אלערליי אופנים, ציהען ארוים פון זיך עקען און שטיקער אין פערשיעדענע זייטען (פיג. 3), זאָ דאָס זיי

פיג. 3. פערשיעדענע פארמען אין וועלכע א לוקאָציט פון א פראַש האט זיך אומגעוועקסעלט אין צייט פון 10 מינוטען.

קענען זיך דורכקוועטשען דורך די שמאָלינקע שפּאַרינעס אין די בלוט־אָדערלעך, וועלכע (שפּאַ־רינעס) זיינען פיעל קלענער ווי די גרוים פון זייער קערפּער, און גנב'ענען זיך אמאָל ארוים אהינטער די ווענטלעך פון די בלוט־אָדערלעך, ווי א מייזעל דורך א שצעלינע, און דורך זייער בעוועגליכקייט און אונאבהענגיגער קראַפט קע־נען זיי אויך אמאָל שווימען צוריק, אנטקעגען דעם שטראָם פון די בלוט אין די אָדערען, וואהר־שיינליך ווען זיי ווילען ערגעץ וואו אָנקומען, ניט וואוהין זיי ווערען געפיהרט... (פיגור 4).

פיג. 4. א קליינע בלוט־גיפעס פון א פראַש, וואו די לוקאָציטען שפּאַרען זיך דורך דאָס הייטעל.
a — לוקאָציטען שפּאַרען דורך,
b — איינינע וואס זיינען שוין ארוים.

וואָס איז די עובדא, די אויפטהונג (פונק־ציאָן) פון דיעזע קערפּערלעך אין דער בלוט? וועגען די רויטע בלוט־קערפּערלעך איז שוין לאנג פעסטגעשטעלט געוואָרען, אז זייער אויפנאבע איז צו פעראנדערטראָגען צו אלע טהיילען פון'ם קער־פּער דעם זויער־שטאָף (אָקסידזשען, יסוד החומצי), וועלכען זיי נעהמען איין אין זיך פון די לופט דורך די לונגען; אָבער וואָס איז די עובדא פון דיזע זאָנדערבארע, שטיפערישע, ווייר־סע חברה'ניקעס, דיעזע ווייסע בלוט־קערפּערלעך, די ליוקאציטען?

פּראָפעסאָר מעטשניקאָוו האָט עס דער ערשטער אַרויסגעבראַכט דורך זיינע עקספּערימענטען. ער האָט אויפגעוויזען אַז דיזע לוקאָציטען אין די בלוט זיינען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי אַ קאָמפּאַניע פון טרייע וועכטער, בעשיצער פון דעם גאַנצען קערפּער. ווי אַ לייבווּאַך שטעהען זיי שטענדיג גרייט צו אויפזעהן און בעשיצען דעם לעבעדיגען גוף פון די טויזענדער און מיליאָנען דם־שונאים זיינע אין דער אַרומיגער וועלט אין דער פאָרמע פון קליינינקע בראוניבעוועגליכע מיקראָבען — וועלכע זוכען נאָר די געלעגענהייט צו אָנגרייפען איהם, מאַכען אַן אָנפאַל און אַריינדרינגען אינווייניג אין קערפּער, און זייענדיג אינווייניג — צו מאַכען אַ לעבען אויף זיין רעכענונג, אויפפרעסען זיינע געוועבען, צושטערען זיינע טהיילען. און ווי נאָר אַזאַ פיינדליכע מחנה פון מיקראָבען האָט געלונגען דורך אַ שניט אין דער הויט אָדער אַנדערס ווי אַריינצוגנבענען זיך אינווייניג אין די געוועבען פון׳ם קערפּער און אָנהויבען זייער צושטערענדע אַרבייט — דאַן שנעל קומען זיך צולויפען פון די בלוט דיזע טרייע פערטהיידיגער, די לוקאָציטען, און ווי אַ רעגימענט פון איבערגעבענע און אָפּפּערוויליגע סאָלדאַטען וואַרפען זיי זיך אַרויף אויף דעם שונא, רינגלען איהם אַרום פון אַלע זייטען, און די שלאַכט הויבט זיך אָן — אַ מלחמה אויף לעבען און טויט!... די לוקאָציטען בעוועגען זיך, לויפען אַרום, ציהען אויס פון זיך עקען און שטיקער, כאַפּען אַריין דעם שונא אינווייניג אַריין אין זיך, אין דעם אייגענעם מאָגען, — די קערענדיל — און שלינגען איהם איין, פרעסען איהם אויף! (פיג. 5). און אַזוי געהט אָן דיזע

פיג. 5. אַ פהאגאָציט וועלכער האָט איינגעשלונגען אין זיך באַציללען. a — באַציללען נאָך נאַניר, b — באַציללען האַלב איבערגעקאַכט.

מלחמה צווישען די פערטהיידיגער פון׳ם לעבעדיגען קערפּער און זיינע שונאים, ביז זיי קומען אַרויס די זיעגער, פרעסען אויף אַלע מיקראָבען און פערניכטען זיי און דער אָרגאַניזם איז אויסער געפאַהר. אָבער, עס קען טרעפען אויך פערקעהרט, ווען — בעהיטע גאָט — דער שונא ווייזט זיך אַרויס שטאַרקער, אָדער מעהר אין צאָהל — דאַן איז די שלאַכט פערלאָרען, די מיקראָבען האָבען איינגענומען, די לוקאָציטען זיינען נידערגעשלאָגען און געפאַלען אין שלאַכט, דער פיינד געהט אַרויס דער זיעגער, און מיט מעהר פרישקייט הויבט ער אויף זיין צושטערענדע האַנד, ביז ער מאַכט אַן ענדע צו די וויכטיגסטע געוועבען פון׳ם קערפּער — זיי עס מאַרך, לונג, לעבער אָדער ניערען — אָהן וועלכע דאָס לעבען קען מעהר ניט אָנגעהן, און דאַן איז — ברוך דין אמת !...

אין 1882 האָט מעטשניקאָוו געמאַכט זיין גרויסע ענטדעקונג. אין מעסינאַ, אַ שטאָדט אין איטאַליען, האָט ער געמאַכט פּראָבעס אויף אַזאַ מין קליינינקע פיש־ווערימלעך מיט אַ דורכזיכטיגען קערפּער, און אין זיי האָט מען געקענט ריכטיג אָנקוקען אונטער׳ן פאַרגרעסער־גלאָז די גאַנצע אַרבייט פון די לוקאָציטען. ער האָט אַריינגעלאָזען אין זיי פערגיפטונג פון מיקראָבען, עהנליך צו די וועלכע מאַכען אַ פערגיפטונג אין׳ם מענשליכען קערפּער, אין בעשיינפאַרליך געזעהען און צוגעקוקט זיך ווי אַזוי די לוקאָציטען קריכען אַרויס אין מאַסען צו דעם אָרט פון דער וואונד וואָס ער האָט אַליין געמאַכט, נעהמען אויף דעם קריעג, און קעמפּפען געגען די מיקראָבען, איין מאָל מיט ערפאָלג און אַן אַנדער מאָל מיט אַ נידערלאַגע — וועדליג וועלכע פון די ביידע קעמפּפענדע זייטען צייגט זיך אַרויס די שטאַרקערע. ער האָט צום ערשטען מאָל דערזעהן אַ לעבעדיגען בילד פון דאָס, וואָס עס קומט פאָר אין אַלע קראַנקהייטען, אין אַלע פאָרמען פון וועלכע ניט איז לעבעדיגע בעשעפעניסען!

דער ערשטער צו געבען זיין אַנערקענונג איז געווען ווירכאָוו, דער זשעניע וואָס האָט פעסטגעשטעלט די טהעאָרי פון דער צעלע אין לעבעדיגען קערפּער. פּאַסטער, וועלכער האָט ערפונדען, אַז די מיקראָבען זיינען עס די וואָס דרינגען אַריין אין אונזער קערפּער צו פעראורזאַכען קראַנקהייטען, האָט דער צווייטער אונטערשטיצט די נייע ערפינדונגען פון דעם יונגען רוסישען נאַטורפאָרשער. דיזע ענטדעקונג האָט עס גראַדע אויסגעפילט דעם גליעד וואָס האָט געדאַרפט בעהעפטען די ערפינדונגען פון דיזע ביידע גאונים, ווירכאָוו און פּאַסטער; נעמליך: מעטשניקאָוו האָט אויפגעוויזען ווי אַזוי די צעלען (קערפּערלעך) פון די בלוט בעשיטצען דעם קערפּער קעמפּפענדיג געגען די איינגעוואַנדערטע מיקראָבען, און אויף אַזאַ אופן האָט ער גלייך געפונען זיין אָרט צווישען צוויי פון די גרעסטע גאונים פון דער מעדיציניישער וועלט.

פיעלע אַנדערע נאַטורפאָרשער האָבען נאָכהער נאָכגעמאַכט צעהנדליגע עהנליכע עקספּערימענטען — און אַלץ מיט דעם זעלבען רעזולטאַט. אַנטקעגען הונגער, קעלט אָדער היטץ זיינען די לוקאָציטען מאַכטלאָז; אָבער ווען נאָר דער קערפּער ווערט בעשעדיגט פון אויסענווייניג, זיי עס אַ קראַץ פון אַ ראַזיר־מעסער אָדער אַ שלאַג פון אַפּאָפּלעקסיאַ — קומען זיי גלייך צו הילף, און נאָך דעם נאָך ווי זיי וועלען טהאָן זייער אַרבייט וועט זיך ווענדען דער רע־

זולטאַט פון אַ פערקיהלונג אין קאָפּ אָדער אַן אָנפאַל פון כאָלערא. איהר האָט פערשטאַנען אַ פינגער, אָדער בעקומען אַ קויל אָדער אַ וואונד — און וואָס האָט האָ פּאַסירט? — דורך יע־נעם אָרט זיינען אַריין אינווייניג אין קערפּער יענע מיקאבי־חבילה, די קליינינקע מיקראָסקאָפּי־שע ברואיסלעך די מיקראָבען, און האָבען אָנ־געהויבען צו מעהרען און פרוכפּערען זיך אויפ׳ן רעבענונג פון די קערפּערליכע וועבונגען — גלייך ווערט אויפ׳ן אָרט אַן ענטצינדונג; דאס איז ניט מעהר און ניט ווענינער ווי אַ פרישער שטראָם פון בלוט שנעל געטריבען צו דעם אָרט וואו די סבה האָט געטראָפען. דער שטראָם פון די בלוט ברייגגט מיט זיך מיליאָנען פון דיזע קליינינקע „ערשטע־היילפע" קערפּערלעך, די ליוקאָציטען, פון די אַרומיגע בלוט־אָדערלעך און זיי נעהמען זיך גלייך צו דער רעטונגס־אַרבייט. זיי הויבען גלייך אָן אָפּצורייניגען די ברוך, די פערדאָרבענע געוועבען אין דער הויט אָדער מוסקולען; מיט הונגעריגע זשעדנעקייט פרעסען זיי אַריין אין זיך אַלע פרעמדע שטאָף וואָס ווילען שאַדען טאָן די געוועבען פון׳ם קערפּער (דערפון שטאַמט דער נאָמען וועלכען דיזע ליוקאָציטען האָבען דעריבער געקראָגען: „פהאַגאָציטען", וואָס הייסט אין גריכיש „קערפּער־פרעסער"), אָדער זיי מושטירען זיך אויס אין רייהען, איינע נעבען די אַנדערע, פאָרמירען אַ פעסטע און שטייפע וואַנט דורך וועלכער די שעדליכע שטאָף קען ניט דורכדרינגען, און שפּעטער דערנאָך ווערט פון זיי גופא אויסגעאַרבייט ביסלעכווייז די גע־וועבען פון דער נייער הויט וועלכע וואַקסט אויס פון אונטער די אַראָפּגעפאַלענע סטרופּס. זיי זיינען אַלזאָ צו דער זעלבער צייט אַליין אי די אַרבייטער אי דער מאַטעריאַל פון וועלכען די „באַטשינקע" ווערט געמאַכט.

און ניט בלויז אַ צופעליגע זאַך איז דיזער שטרייט צווישען די פהאַגאָציטען און די מיק־ראָבען. ניין, ער געהט אָן אימער און שטענדיג, כמעט אָהן אויפהער: אין די פּאָרען (שווייס־לעכעלעך) פון הויט, אין די וועגטלעך פון דער מויל, די נאָזלעכער, די האַלז און די לונגען — אומעטום וואו נאָר די אַטאַקירענדע מיקראָבען טשאַטעווען זיך אַריינצוכאַפּען; און וועהרענד מיר פערהיטען זיך איין מאָל מיט אַ לעפעלע איינגענומענע מעדיצין, פערהיטען אונז טויזענד מאָל דיזע צאָהללאָזע אַרמעע פון מיקראָסקאָפּי־שע „פרעסערלעך" — די פהאַגאָציטען.

דאַנעגען, ווידער, האָבען די פהאַגאָציטען אויך זייערע שוואַכע זייטען, און פון געוויסע סאָרטען מיקראָבען וואָס זיינען צו שטאַרק פאַר זיי צולויפען זיי זיך אויס מורא, איבערלאָזענדיג דעם קערפּער אויף גאָט׳ס בערעאָ — צום אונ־טערגעהן. און ווען מיר ווייסען פון פּראַקטיק אַז מיר האָבען צו טהאָן מיט אַ געוויסען סאָרט מיקראָבען פאַר וועלכע די פהאַגאָציטען האָבען מורא, דאַן געברויכען מיר מיטלען צו קרעפטיגען זיי, אויפצומונטערן זיי און צוגעבען זיי קו־ראַזש, און דאַן, נאָך אַזאַ בעגייסטערען זיי, נעה־מען די אונטערגעשטיצטע פהאַגאָציטען אויף דעם געפעהרליכען שטרייט און געהען אַרויס מיט ערפאָלג.

ווייטערעס אין נעקסטען אַרטיקעל.

לעאָ דייטש:

# די ענטשטעהונג פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע אין רוסלאַנד

(צו דער סעריע: „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג")

די רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג פון די זיעב־ציגער יאָהרען האָט דערגרייכט די גרעסטע ענט־וויקלונג אין דער טעראָריסטישער טהעטיגקייט, וועלכע האָט דערפיהרט צו דער ערמאָרדונג פון אלעקסאַנדער דעם צווייטען. דער דאָזיגער אקט, ווי בעוואוסט, איז געווען דער העכסטער פונקט אין דער טהעטיגקייט פון דער פּאַרטיי „נאַראָד־נאיא וואָליא". אין דער אָרגאַניזירונג פון פיעלע אטענטאַטען אויף׳ן צאַר האָט די דאָזיגע פּאַרטיי אַרויסגעוויזען שטיינענדע ענערגיע, פעסטקייט, אונערשראָקענהייט און גרייטקייט אויף זעלבסט־אויפאָפּפערונגען. אָבער אויף דיזע שרעקליכע אונטערנעהמונגען, וואָס זיינען געשווינד געקומען איינע נאָך דער צווייטער און אין וועלכע ס׳האָבען זיך אַרויסגעוויזען אויסער די דערמאָהנטע שטרי־כען אויך אונגעוועהנליכע אָרגאַניזאַטאָרישע און טעכנישע פעהיגקייטען, האָבען די טעראָריסטען פון דער פּאַרטיי „נאַראָדנאיא וואָליא" פערלוי־רען כמעט אַלע זייערע טאַלענטפולסטע און אָנ־געזעהנסטע מיטגליעדער. ס׳איז דארום קיין וואונדער ניט, וואָס נאָך דער געשעהענים פון 1881 טען מערץ אין יאָהר האָט די טעראָריס־טישע בעוועגונג גענומען געהן אויף צוריק און האָט אין גיכען זיך אינגאַנצען אָבגעשטעלט אויף אַ לענגערע צייט.

אָבער גלייכצייטיג מיט דעם אונטערגאַנג פון דער טעראָריסטישער ריכטונג, איז ענטשטאַנען אַ נייע שטרעמונג, וועלכע האָט זיך ענטוויקעלט ערשט אין פופצעהן יאָהר אַרום נאָכדעם, און וועלכע עקזיסטירט נאָך היינט, — איך מיין די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע בעוועגונג. דעם יסוד פאַר דער דאָזיגער בעוועגונג, דעם אָנפאַנג, ווי

בעוואוסט, האָט געמאַכט די גרופּע „אָסוואָבאָזש־דענגיע טרודאַ". אין דער גרינדונג פון דיזער גרופּע האָב איך אויך אנטייל גענומען און וועגען דעם וויל איך דאָ איצט דערצעהלען.

* * *

די ניי־ענטשטעהענדע ריכטונג האָט, סיי אין טעאָריע און סיי אין דער פּראַקטיק, זיך זעהר אונטערשיעדעט פון דער בעוועגונג פון די נאַראָדניקעס, וועלכע האָט געהערשט אין די זיבעציגער יאָהרען. ס'איז בעוואוסט, אז די רוסישע סאָציאַליסטען פון דיזען יאָהרצעהנדליג האָבען געהאַלטען, אז דער סאָציאַליזם וועט פערווירקליכט ווערען אין רוסלאַנד דורך די פּ ו י ע ר י ם צוליעב דער „אָבשטשינאַ" אָדער געמיינשאַפטליכע ערד־אייגענטום. נעהמענדיג אין בעטראַכט אָט די פערעלטערטע פאָרם פון ערד־בעזיץ, וואָס האָט אַמאָל עקזיסטירט ביי אַלע פעלקער אָהן אונטערשיעד, האָבען אונזערע סאָציאַליסטען פון די 60גער און 70גער יאָהרען געגלויבט, אז די רוסישע פּויערים וועלען גיכער און לייכטער קענען אריבערגעהן צום קאָלעקטיוויזם, איידער די איינוואָהנער פון יענע לענדער, וואו עס איז שוין לאַנג פערשוואונדען דער ערד־בעזיץ אויף געמיינשאַפטליכע דינגונגען און ס'האָט זיך איינגעשטעלט פּריוואַט־אייגענטום.

צוזאַמען מיט דער דאָזיגער פאָרם פון ערד־בעזיץ האָבען די רוסישע סאָציאַליסטען אויך אי־בערטריבען די בעדייטונג פון אַן אנדער אַלטען מנהג, וואָס איז פערבליבען ביים פאָלק, נעמליך, אַלע אַלגעמיינע און שווערע ארבייטען אָבצוטהאָן צוזאַמען, געזעלשאַפטליך, און דערפאַר האָט זיך זיי אָבגעראַכט, אז די רוסישע פּויערים וועלען לייכט קענען זיך צופּאַסען צו דעם נייעם קאָלעקטיוויסטישען געבוי פון דער געזעלשאַפט.

אויסער דעם האָבען די רוסישע סאָציאַליסטען אויך געדעכענט פאַר אַ זעהר גינסטיגען אומשטאַנד אויף אַ גיכער פערווירקליכונג פון דעם סאָציאַליסטישען געבוי דעם מנהג פון די רוסישע פּויערים צו שליכטען אַלע ענינים וואָס זיינען נוגע זייער לעבען אויף אַ פריעדליכען אופן, געמיינשאַפטליך, אויף די דאָרפישע פערזאַמלונגען.

און דערפאַר וואָס מיר האָבען דעמאָלט געהאַלטען פאַר אַ יסוד, אַלס אַן אויסגאַנגס־פּונקט פאַר אונזער טהעטיגקייט — די אנשויאונגען און געוואָהנהייטען פון פאָלק גופא, האָט מען אונז אַ נאָמען געגעבען „נאַראָדניקעס". אָבער אַזוי ווי צוזאַמען דערמיט זיינען מיר אויך געווען נאָכפאָלגער פון בעוואוסטען אפּאָסטאָל פון אַלגעמיינער צישטערונג — מיכאַיל באַקונין, האָבען מיר אַלס אידעאַל פון דער צוקינפטיגער אָרדנונג אנערקענט אַ נ אַ ר כ י.

מיר האָבען געהאַלטען, אז עס איז גענוג בלויז צו פערווירקליכען דעם באַגעהר פון די פּויערים, זיי זאָלען בעקומען אין געמיינשאַפטליכען אייגענטהום נאָר די ערד, וואָס בעלאַנגט איצט צו די גוט־בעזיצער, צום פּריסטערטהום און צו דער מלוכה און דאַן וועט שוין דאָס איבריגע זיך אַליין איינאָרדנען. און אום זייער באַגעהר זאָל פערווירקליכט ווערען, דאַרף מען אָנריידען דאָס פאָלק אויף אַ בונט, אויף אַן אויפשטאַנד. דערפאַר האָט מען אונז אויך גערופען „בונטאַרען".

די גאַנצע אויפגאַבע פון אונזער טעטיגקייט צווישען די פּויערים איז געווען געפיהרט דערצו, אַז מען זאָל זי בענוצען מיט דער אָדער יענער געלעגענהייט אויף ארויסצורופען אין דעם אָדער יענעם אָרט אַ בונט. און אַזוי ווי מיר האָבען גערעכענט, אַז די אורזאַכען פון אונצופריעדענהייט זיינען גלייך אין גאַנצען רוסישען פאָלק, איז געווען, אַז ערגעץ־וואו זאָל זיך אָנהויבען אַן אויפשטאַנד און ער וועט זיך צוואוואַקסען אין אַן אַלגעמיינער רעוואָלוציאָן. נאָכדעם וועט דאָס פאָלק, אונטער אונזער לייטונג, זיך איינאָרדנען לויט זיין אידעאַל און, פאָלגליך, אויך לויט אונזער אידעאַל. אום אַן אַלגעמיינער אויפשטאַנד זאָל זיין גערעכענט, האָבען מיר, די אינטעליגענטען נאַראָדניקעס־בונטאַרען", געדאַרפט בעשאַפען געהיימע אָרגאַניזאַציעס צווישען די פּויערים, זיי פעראייניגען צווישען זיך, צוגרייטען פאַר זיי וואַפען און אַז. וו.

עס פערשטעהט זיך, אַז ביי אַזעלכע אוטאָפּיש־אַנאַרכיסטישע אנשויאונגען, האָבען מיר אַ לאַנגע צייט גערעכענט ניט נור פאַר איבריג, נור פאַר שעדליך זיך צו דערשלאָגען פאַר רוסלאַנד וועלכע ניט איז פּאָליטישע פרייהייטען, ד. ה. אַ קאָנסטיטוציע. מיר האָבען געדענקט, אַז אויב אַ קאָנסטיטוציע וועט איינגעפיהרט ווערען, וועט דערפון נור די בורזשואַזיע טריאומפירען, און צוזאַמען מיט איהר וועט דער קאַפּיטאַליזם פערשטאַרקט ווערען. אָבער דאָס וועט געשווינד פערניכטען די אַרדנונג, וועלכע הערשט נאָך אין פאָלק בנוגע דעם ערד־בעזיץ. און נאָך דעם וועט אונזער שטרעבונג און דעם פאָלק'ס שטרעבונג צו פערכאַפּען די גאַנצע ערד — זיין אונמעגליך.

דאָך, ווי בעוואוסט, האָט דאָס לעבען אַליין, — דער גאַנג פון פאַסירונגען געצוואונגען די נאַראָדניקעס זיך צו נעהמען פאַר'ן פּאָליטישען קאַמפּף. אָנגעפאַנגען האָט זיך דיזע ריכטונג פון דעם שאָס פון דער בעריהמטער ווערא זאַסוליטש אויף דעם פּעטערבורגער גראַראָנאַטשאַלניק, גענעראַל טרעפּאָוו. נאָך דעם איז אַוועק אַ גאַנצע רייהע פון אַנדערע טעראָריסטישע אַקטען, וועלכע האָבען זיך געענדיגט מיט דער גרינדונג פון דער פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ". דיזע פּאַרטיי האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע זיך צו דערשלאָגען אַ קאָנסטיטוציע דורך דעם, וואָס זי וועט איינשרעקען דעם צאַר. אָבער דערמיט האָט דיזע פּאַרטיי זיך ניט בענוגענט: זי האָט גערעכענט, אַז איהר וועט זיך איינגעבען צו מאַכען דורך טעראָר, — דינאַמיט און באָמבעס און אויך דורך אַ מיליטערישער פערשוועלאָם בעלאַנגט איצט צו די גוט־בעזיצער, צום פּריסטערטהום און צו דער מלוכה און דאַן וועט שוין דאָס איבריגע זיך אַליין איינאָרדנען. און אום זייער באַגעהר זאָל פערווירקליכט ווערען, דאַרף מען אָנריידען דאָס פאָלק אויף אַ בונט, אויף אַן אויפשטאַנד. דערפאַר האָט מען אונז אויך גערופען „בונטאַרען".

די גאַנצע אויפגאַבע פון אונזער טעטיגקייט צווישען די פּויערים איז געווען געפיהרט דערצו, אַז מען זאָל זי בענוצען מיט דער אָדער יענער געלעגענהייט אויף ארויסצורופען אין דעם אָדער יענעם אָרט אַ בונט. און אַזוי ווי מיר האָבען גערעכענט, אַז די אורזאַכען פון אונצופריעדענהייט זיינען גלייך אין גאַנצען רוסישען פאָלק, איז געווען, אַז ערגעץ־וואו זאָל זיך אָנהויבען אַן אויפשטאַנד און ער וועט זיך צוואוואַקסען אין אַן אַלגעמיינער רעוואָלוציאָן. נאָכדעם וועט דאָס פאָלק, אונטער אונזער לייטונג, זיך איינאָרדנען לויט זיין אידעאַל און, פאָלגליך, אויך לויט אונזער אידעאַל. אום אַן אַלגעמיינער אויפשטאַנד זאָל זיין גערעכענט, האָבען מיר, די אינטעליגענטען נאַראָדניקעס־בונטאַרען", געדאַרפט בעשאַפען געהיימע אָרגאַניזאַציעס צווישען די פּויערים, זיי פעראייניגען צווישען זיך, צוגרייטען פאַר זיי וואַפען און אַז. וו.

עס פערשטעהט זיך, אַז ביי אַזעלכע אוטאָפּיש־אַנאַרכיסטישע אנשויאונגען, האָבען מיר אַ לאַנגע צייט גערעכענט ניט נור פאַר איבריג, נור פאַר שעדליך זיך צו דערשלאָגען פאַר רוסלאַנד וועלכע ניט איז פּאָליטישע פרייהייטען, ד. ה. אַ קאָנסטיטוציע. מיר האָבען געדענקט, אַז אויב אַ קאָנסטיטוציע וועט איינגעפיהרט ווערען, וועט דערפון נור די בורזשואַזיע טריאומפירען, און צוזאַמען מיט איהר וועט דער קאַפּיטאַליזם פערשטאַרקט ווערען. אָבער דאָס וועט געשווינד פערניכטען די אַרדנונג, וועלכע הערשט נאָך אין פאָלק בנוגע דעם ערד־בעזיץ. און נאָך דעם וועט אונזער שטרעבונג און דעם פאָלק'ס שטרעבונג צו פערכאַפּען די גאַנצע ערד — זיין אונמעגליך.

דאָך, ווי בעוואוסט, האָט דאָס לעבען אַליין, — דער גאַנג פון פאַסירונגען געצוואונגען די נאַראָדניקעס זיך צו נעהמען פאַר'ן פּאָליטישען קאַמפּף. אָנגעפאַנגען האָט זיך דיזע ריכטונג פון דעם שאָס פון דער בעריהמטער ווערא זאַסוליטש אויף דעם פּעטערבורגער גראַראָנאַטשאַלניק, גענעראַל טרעפּאָוו. נאָך דעם איז אַוועק אַ גאַנצע רייהע פון אַנדערע טעראָריסטישע אַקטען, וועלכע האָבען זיך געענדיגט מיט דער גרינדונג פון דער פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ". דיזע פּאַרטיי האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע זיך צו דערשלאָגען אַ קאָנסטיטוציע דורך דעם, וואָס זי וועט איינשרעקען דעם צאַר. אָבער דערמיט האָט דיזע פּאַרטיי זיך ניט בענוגענט: זי האָט גערעכענט, אַז איהר וועט זיך איינגעבען צו מאַכען דורך טעראָר, — דינאַמיט און באָמבעס און אויך דורך אַ מיליטערישער פערשוועלאָם

רונג — א ראדיקאלע איבערקעהרעניס, פערבא־פען אין איהרע הענד די מאכט און דערנאָך פער־ווירקליכען דעם סאָציאַליסטיש־אנארכיסטישען אידעאַל. אויף צו אויספיהרען דיעזע אויפגאבע האָט די פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ" גאָרנישט געריעכענט פאר נויטיג זיך צו שטיצען אויף וועל־כען איז קלאַס: איהר האָט זיך אויסגעוויזען פאר גענוג די קרעפטען, הויפּטזעכליך, פון דער רעוואָלוציאָנערער אינטעליגענץ, וואו ס'האָבען געקאָנט אריינטרעטען, אויסער אָפיצירען און סטודענטען, אויף די מעהר ענטוויקעלטע אַרביי־טער און פּויערים.

דער ווייטערדיגער גאַנג פון די פּאָליטישע געשעהעניסען האָט בייזוויליג געראַכט איבער דער דאָזיגער אוטאָפּיע פון די פערצווייפעלטע פער־שווערער: אלע זייערע שרעקליכע פּלענער האָ־בען זיך בעשרענקט מיט דער ערמאָרדונג פון איי־נעם, און דערצו נאָך דעם וועניגער שלעכטען פון די רוסישע זעלבסטהערשער, און די „נאַראָד־נאַיאַ וואָליאַ" איז אונטערגעגאַנגען.

* * *

די קריטיק אויף דער טהעטיגקייט פון די „נאַראָדניקעס" האָט זיך אָנגעהויבען צווישען די נאַראָדניקעס גופא. דער ערשטער און אממעהר־סטען ענטשלאָסענער, וויסענדער און גלענצענדער געגנער פון די רוסישע אוטאָפּיען איז געווען, ווי בעוואוסט, געאָרגי פּלעכאַנאָוו, וועלכער האָט אוועקגעלעגט דעם אָנפאַנג פאר דער ענטשטעהונג פון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. אָבער, כמעט גלייכצייטיג מיט איהם, אָבוואָהל אביסעל מיט אן אנדער וועג, זיינען אויך געקומען צו א צווייפעל אין דער ריכטיגקייט פון דער „נאַראָד־ניטשעסטוואָ" נאָך דריי פּערזאָנען — פּאול אק־סעלראָד, וויעראַ זאַסוליטש און איך. מחמת מאנכע פון אונזערע פּערזענליכע שטריכען, און אויך צוליעב דעם צוזאַמענשטויס פון גינסטיגע פאר אונז אומשטענדען, האָבען מיר בעצייטענס פערשטאַנען, — נאָך ביז דער ערמאָרדונג פון צאַר, אז טעראָר קען ניט שאַפען קיינע גינסטיגע פאָלגען פאר דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג, ווייל די רעגירונג איז אַלץ שטאַרקער, איידער די גרופּקע געוואַגטע קעמפּפער, הגם בעוואַפענ־טע מיט אויפריים־שטאָפען. פון דער אנדערער זייט האָבען מיר בעטראַכט די ענטוויקלונג פון דעם טעראָריסטישען קאַמפּף אלס שעדליך דער־פאר, ווייל מיט זיינע עפעקטען, העלדישקייט און אז. וו. האָט ער אָבגעצויגען די רעוואָלוציאָ־נערע יוגענד פון טהעטיגקייט צווישען פאָלק, און דערפאר איז דאָס פאָלק געבליבען פאָלשטענדיג אָהן אונזער ווירקונג אויף איהם.

ווי בעוואוסט, אין ענד פונם 1879, האָבען אָט די מיינונגספערשידענהייטען צווישען די נאַראָדניקעס געפיהרט צו א שפּאַלטונג און ס'האָ־בען זיך געבילדעט צוויי שטרעמונגען — „נאַ־ראָדאוואָליצעס" און „טשאַרנאָ־פּערעדעלצעס" דער נאָמען „טשאַרני פּערעדעל" האָט בעדייט — די פערווירקליכונג פון פאָלקס וואונש, אז די גאַנצע ערד זאָל איבערגעטיילט ווערען צווישען אלע מענשען, וואָס ווילען זי אליין בע־אַרבייטען.

אָבער זינט דעם ערשטען מאָמענט פון איהר אַרויסטריט האָט די געזעלשאַפט „טשאַרני פּע־רעדיעל", אין וועלכער ס'האָבען אריינגעטרעטען איך, אַקסעלראָד, זאַסוליטש און פּלעכאַנאָוו, זיך אָנגעשטויסען אויף שטאַרקע שוועריגקייטען. אונזער שטרעבונג צו בלייבען טריי דער אַלטער פּראָגראַם פון די נאַראָדניקעס האָט כמעט קיין אָבקלאַנג ניט געפונען צווישען דער רעוואָלוציאָ־נערער יוגענד, וועלכע איז הינגעריסען געוואָרען פון די טעראָריסטישע פאַקטען, — די אַטענטאַ־טען אויפ'ן צאַר. דערצו נאָך זיינען ארעס־טירט געוואָרען כמעט אַלע אונזערע מיטגליע־דער פון „טשאַרני פּערעדיעל". געדעטעט האָ־בען זיך בלויז פּאול אַקסעלראָד און נאָך אייני־גע חברים. מיר דריי — איך, זאַסוליטש און פּלעכאַנאָוו זיינען נאָך פריהער ארויסגעפאָהרען קיין שווייצאַריע (ווינטער 1880). דאָ וועל איך זיך אָבשטעלען אויף פּלעכאַנאָוו'ן, ווייל איהם געהערט אָהן צווייפעל דער הויפּט פערדיענסט אין דער ענטשטעהונג פון דער רוסישער סאָ־ציאַל־דעמאָקראַטיע.

* * *

ג. פּלעכאַנאָוו, א זוהן פון א ניט רייכען רו־סישען גוט בעזיצער אין טאַמבאָווער גובערני, איז געבוירען געוואָרען אין יאָהר 1856. זעהר פריה האָט ער גענומען ארויסווייזען גלענצענדע פעהיגקייטען און א אונגעוועהנליכע ליעבע צום לערנען. ער האָט אַזוי פיעל געלעזען, אז זיין פאָטער, א געוועזענער אָפיציר, פלעגט פון איהם אוועקנעהמען די ביכער, מורא האָבענדיג, ווי ער פלעגט זאָגען, אז זיין זוהן זאָל ניט ווערען צופיעל „איבערגעשפּיצט".

דער פאָטער האָט פאר איהם געהאַט בע־שטימט א מיליטערישע קאַריערע, און דעם אינ־געל אליין, זיך אָנלעזענדיג אין פאָטערס ביב־ליאָטהעק מיט בעשרייבונגען וועגען פערשיע־דענע שלאַכטען און אנדערע מלחמה־ענינים, איז אַזא קאַריערע געפעלען געוואָרען. אָנקומענדיג צו 9 יאָהר אין קאַדעטסקי קאָרפּוס (אין וואַ־ראָנעזש), האָט דער קליינער געאָרג אויך דאָרט ארויסגעוויזען גרויסע פעהיגקייטען און ליעבע צום לעזען. ענדיגענדיג דעם קורס איז ער אָנ־געקומען אין א העכערער מיליטערישער שוהל אין פעטערבורג, פון וואַנען ער איז ארויסגעקו־מען אַנ'אָפיציער. אָבער דעמאָלט איז שוין ביי איהם אוועק יעדער חשק צו א מיליטערישער קאַריערע און, נאָך דעם ווי ער האָט זיך משתדל געווען וועגען דעם, אז מ'זאָל איהם בעפרייען פון דער פליכט צו דיענען 3—2 יאָהר און ער האָט עס אויסגעווירקט, איז פּלעכאַנאָוו, 17 יאָהר אַלט, אָנגעקומען אין גאָרני אינסטיטוט

(צו לערנען אויף מינען־אינזשינער) אין פּעטערבורג.

דעמאָלט איז געווען אַ צייט, בעת די בעסערע רוסישע יוגענד איז הינגעריסען געוואָרען פון סאָציאַליזמוס, פון דער אַרבייט פאַר'ן פאָלק. אַן עמפּפינדליכער, ניט נאָך זיינע יאָהרען ענטוויקעלטער סטודענט האָט פּלעכאַנאָוו ניט געקאָנט בלייבען פרעמד דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג: ער איז אין גיכען צו געשטאַנען צו דער בעוועגונג, איז געוואָרען אַ מיטגליעד פון דער געזעלשאַפט „זעמליא אי וואָליא". שוין דעמאָלט האָט ער גרינדליך געוואוסט פּאָליטישע עקאָנאָמיע, די טעאָריע און געשיכטע פון סאָציאַלע לעהרען און די חברים האָבען איהם פאַרגעשלאָגען דערום זיך צו בעשעפטיגען מיט פּראָפּאַגאַנדע צווישען די פּעטערבורגער אַרבייטער. ניט קוקענדיג אויף זיין יונגקייט, האָט ער אָנגעהערט דיזע טהעטיגקייט מיט גרויס ערפאָלג. פון דעם קרייז פון זיינע צוהערער זיינען שפּעטער אַרויסגעקומען די בעסטע, די בעוואוסטזיניגסטע אַרבייטער צווישען וועלכע עס האָט זיך שפּעטער בעזונדערס בעריהמט געמאַכט כאַלטורין, וועלכער האָט געמאַכט דעם אויפריים אין קייזערליכען ווינטער־פּאַלאַץ.

מיר איז שוין פריהער אויסגעקומען צו דערצעהלען פאַר וואָס און ווי אַזוי ס'איז אָרגאַניזירט געוואָרען די ערשטע פּאָליטישע דעמאָנסטראַציע אויפ'ן „קאַזאַנער פּלאָשטשאַד" אין פּעטערבורג (אין דעצעמבער 1876). שוין דעמאָלט האָבען די דעמאָנסטראַנטען פאָרגעשלאָגען פּלעכאַנאָוו'ען צו האַלטען אַ רעדע, ווייל ער איז געווען פאַררעכענט פאַר'ן בעסטען אָראַטאָר צווישען די רוסישע רעוואָלוציאָנערען. ניט קוקענדיג אויף די ענערגישע בעמיהונגען פון דער פּאָליציי צו אַרעסטירען פּלעכאַנאָוו'ן, האָט זיך דאָך איהם איינגעגעבען צו בעהאַלטען, ווייל די אַרבייטער האָבען איהם אַרומגערינגעלט און ניט געלאָזט צו איהם צוקומען. נאָך דעם איז ער געוואָרען „אונלעגאַל". אָבזייענדיג נאָכדעם אַ קורצע צייט אין אויסלאַנד, איז פּלעכאַנאָוו וויעדער געקומען אין רוסלאַנד, וואו ער האָט פאָרטגעזעצט זיין פּראָפּאַגאַנדע צווישען די אַרבייטער. ער איז אויך געגאַנגען איז פאָלק פּראָפּאַגאַנדירען צווישען די דאָנער קאָזאַקען, וואו ער האָט אויך געהאַט ערפאָלג. און בעת ס'איז ענטשטאַנען דער ערשטער אונטערערדישער אָרגאַן — „זעמליא אי וואָליא" (אין 1878), איז פּלעכאַנאָוו געוואָרען איינער פון זיינע רעדאַקטאָרען. אָבער אין גיכען, אויפ'ן באָדען פון מיינונגספערשידענהייטען צוליעב דער פראַגע פון טעראָר, וועגען וואָס איך האָב שוין פריהער דערצעהלט, איז פּלעכאַנאָוו זיך פאַנאַנדערגעגאַנגען מיט די חברים־רעדאַקטאָרען, מיט'ן בעוואוסטען ל. טיכאַמיראָוו, וועלכער איז צום סוף געוואָרען אַ רענעגאַט, אַ מאָנאַרחיסט און מיט נ. מאָראָזאָוו, וועלכער איז נאָכדעם אָבגעזעסען כמעט 25 יאָהר אין שליסעלבורגער פעסטונג.

די מיינונגספערשידענהייטען, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען אין דער רעדאַקציע, האָבען געפיהרט דערצו, אַז פּלעכאַנאָוו איז אינגאַנצען אַרויס פון דער רעדאַקציע. דאָס איז פאָרגעקומען אין זומער פון יאָהר 1879, אויף דעם צוזאַמענפאָהר פון די מיטגליעדער פון דער געזעלשאַפט „זעמליא אי וואָליא" אין וואָראָנעזש. די מאָטיוועען פאַר וואָס ער טרעט אַרויס האָט ער אָנגעגעבען שריפטליך. נאָכדעם, בעת אין הערבסט פון זעלבען יאָהר איז די „זעמליא אי וואָליא" צופאַלען געוואָרען, איז פּלעכאַנאָוו געוואָרען אַ מיטגליעד פון „טשאָרני פּערעדיעל" און איז געוואָרען צוזאַמען מיט אַקסעלראָד און אַפּטעקמאַן דער רעדאַקטאָר פון אונזער אָרגאַן. אָבער, ווי איך האָב שוין פריהער דערמאָנט, האָט ער, צוזאַמען מיט מיר, ווייטער זאַסוליטש און מיט אַנדערע נאָך מיטגליעדער פון אונזער צושלאָגענער אָרגאַניזאַציע עמיגרירט (אין ווינטער פון 1880) קיין שווייצאַריע, און זינט יענער צייט, שוין 36 יאָהר, וואָהנט ער אין אויסלאַנד, און ניט איין מאָל געווען אין זיין הייסגעליעבטען פאַטערלאַנד. פערהייראַט איז פּלעכאַנאָוו מיט אַ אידישער טאָכטער, ראָזע באָגראַד, אַן אַרצט, און האָט צוויי דערוואַקסענע, זעהר געבילדעטע טעכטער.

אָט דאָס זיינען, אין ווענינע ווערטער, די וויכטיגסטע פאַקטען פון לעבען פון דעם דאָזיגען טעאָרעטיקער ניט נור פון דער רוסישער, נור אויך פון דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַל דעמאָקראַטישער בעוועגונג.

* * *

פאַר די מענשען, וואָס האָבען ניט געלעבט אין יענער עפּאָכע, בעת פּעלעכאַנאָוו איז פערוואַנדעלט געוואָרען פון אַן'אויסגעשפּראָכענעם נאַראָדניק אין פונקט אַז אויסגעשפּראָכענעם מאַרקסיסט, איז שווער צו פערשטעהען אַזאַ ענדערונג. איך וועל פּרובירען זיי העלפען דערין.

אין גרונד גענומען, איז פּלעכאַנאָוו געווען אויף דער זייט פון דער מאַרקסיסטישער לעהרע, נאָך זייענדיג אַ נאַראָדניק: שוין דעמאָלט האָט ער גוט דערפאָרשט דאָס הויפּט ווערק פון גרינדער פון דעם וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם — דעם ערשטען באַנד פון „קאַפּיטאַל", וואָס איז געווען זעהר פּאָפּולער ביי דעם פאָרטגעשריטענעם טייל פון דער רוסישער יוגענד. וויסענדיג געגוט גרינדליך פּאָליטישע עקאָנאָמיע, האָט פּלעכאַנאָוו פּאָפּולאַריזירט פאַר די אַרבייטער די יסודות פון מאַרקס לעהרע. אָבער אלס נאַראָדניק האָט ער זיך בבעמיהט צוזאַמענצוברייגגען די פּרינציפּען פון „קאַפּיטאַל" מיט די איבריגע רוסישע עקאָנאָמישע בעדיונגונגען. אָט דאָס איז דער געדאַנק פון.

זיין גרויסען ארטיקעל, וואָס איז געווען געדרוקט נאָך אין „זעמליא אי וואָליא" אונ־טערן׳ טיטעל — „דאָס געזעץ פון דער עקאָ־נאָמישער ענטוויקלונג פון געזעלשאַפטען און די אויפגאַבען פון די סאָציאַליסטען אין רוס־לאַנד" (נומער 3 און 4).

ניט קוקענדיג דערויף, וואָס שוין דעמאָלט האָט פּלעכאַנאָוו פערמאָגט גרויס וויסען, האָט ער געהאַלטען, אַז זיין טעאָרעטישע צוגעגרייטקייט איז ווייט ניט גענוג אויף צו לייזען די צווייפלען, וואָס זיינען ביי איהם ענטשטאַנען בנוגע דעם גאַנג פון רוסלאַנד׳ס ווייטערדיגער ענטוויקלונג און בנוגע די אויפ־גאַבען פון די סאָציאַליסטען אין רוסלאַנד.

מיט אַ שטוינענדער פעסטקייט האָט ער באַלד ווי ער איז געקומען צוזאַמען מיט מיר און מיט אַנדערע אין שווייצאַריע, זיך אַ נעהם געטהאָן פאַר דער דייטשער שפּראַך און, אַז ער האָט די שפּראַך שוין געקאָנט, האָט ער זיך פער־טיעפט אין מאַרקס׳ן, ענגעלס׳ן און אין אַנדערע עקאָנאָמיסטען. דער רעזולטאַט פון זיינע גרינד־ליכע פאָרשונגען אויף דעם געביעט פון וויסענ־שאַפטליכען סאָציאַליזם האָט זיך אויסגעדריקט אין אָנפאַנג פון 1881 אין זיין בעריהמטער בראָ־שורע — „סאָציאַליזם און פּאָליטישער קאַמפּף" — אַ פאָלשטענדיג פערענדיגטע טהעאָריע וועגען דער ענטוויקלונג פון רוסלאַנד.

„ווי ? רוסלאַנד מוז דורכמאַכען דעמזעל־בען בלוטיגען ענטוויקלונגס־וועג, וואָס די איי־ראָפּעאישע לענדער האָבען דורכגעמאַכט ?" — האָבען מיט ענטריסטונג אויסגעשריען אַלע דאַ־מאָלסדיגע רוסישע סאָציאַליסטען, און, בכלל, אַלע פּראָגרעסיווע מענשען, אָנהויבענדיג פון די דעמאָלט בעריהמטע רוסישע שריפטשטעלער, ווי נ. מיכאַילאָווסקי, פּראָפעסאָר קאַרעיעוו, וו. וו. און ענדיגענדיג מיט לאַווראָוו׳ן, טיכאָמיראָוו׳ן און אַנדערע. דיעזע „געלעהרטע" און ניט גע־לעהרטע פערטיידיגער פון אַ בעזונדערן „איי־גענאַרטיגען" ענטוויקלונגס־גאַנג פאַר רוסלאַנד, האָבען אין פּלעכאַנאָוו׳ס נייער לעהרע דער־זעהען ניט נור עקסטרעמע אונלאָגישע־קייט און אונענטשפּרעכליכקייט, נור אויך זעהר פיעל גרויזאַמקייט, האַרטקייט: רוסלאַנד איז דאָך פּאָרצוגסווייזע אַן אַגראַר לאַנד, אַ לאַנד פון ערד־אַרבייט און מיט געווערב איז נור בע־שעפטיגט אַ אונבעדייטענדע צאָהל אַרבייטער, וואָס שטעלען צונויף ניט מעהר ווי אַ האַלב פּראָצענט פון דער גאַנצער בעפעלקערונג. און אַזוי ווי אָהן פאַבריק־אַרבייטער און אָהן דער ענטוויקלונג פון קאַפּיטאַליזם, קען רוסלאַנד זיך ניט באַגעהען, נאָך פּלעכאַנאָוו׳ס מיינונג נאָך, פּאָלגליך, האָבען געזאָגט זיינע „קלוגע געגנער", מוז ער רופען דעם פּראָגרעסיווען טייל פון דער געזעלשאַפט, אַז ער, דיעזער טייל פון דער געזעלשאַפט, — כדי וואָס גיכער אוועקנעה־מען די ערד ביי די פויערים און פערוואַנדלען זיי אין „פּראָלעטאַריער" — זאָל קודם כל אליין פערוואַנדעלט ווערען אין קרעמער, שיינקער און דאָרפישע „הויטשינדער", וואָס זויגען אויס דאָס בלוט פון אומגליקליכען שלימזל׳דיגען און הונ־געריגען פאָלק אונזערען.

איצט איז שווער זיך פאָרצושטעלען די ענט־ריסטונג, וואָס פּלעכאַנאָוו׳ס ערשטע מאַרקסיס־טישע ווערק האָט ארויסגערופען. אויף איהם און אויף אונז, זיינע אָנהענגער, זיינען כמעט אַלע איבריגע רוסישע אימיגראַנטען גרייט געווען צו קוקען באַלד אַזוי ווי אויף פערראַטער פון די פאָלקס־אינטערעסען.

איך בין, נאַטירליך, ניט אימשטאַנד, כאָטש אין סאַמע אַלגעמיינע שטריכען, דאַרצושטעלען אין איין אַרטיקעל אַלע פּונקטען פון די מיינונגס־פערשידענהייטען צווישען די אַלטע נאַראָדני־קעס און די ערשטע רוסישע סאָציאַל דעמאָקראַ־טען. אויך האָב איך אין דיעזען אַרטיקעל ניט בעוויזען צו בעריהרען די איבריגע מיטגליעדער פון דער ערשטער גרופּע רוסישע מאַרקסיסטען. וועגען דעם האָף איך נאָך צו דערצעהלען די לעזער פון דער „צוקונפט".

## מ. טערמאַן:

# קאַוטסקי און זיין ווערק „ראַסע און יודענטום"

1.

זינט עס האָט אויסגעבראָכען די גרויסע וועלט־מלחמה, איז די נאַציאָנאַלע פראַגע גע־ווארען איינע פון די ברענענדסטע טאָג־פראַגען. „די איצטיגע מלחמה — זאָגט ז ש ו ל ג ע ד*)

*) ז ש ו ל ג ע ד איז דער בעוואוסטער אַלטער פיהרער פון דער פראַנצויזישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי און איינער פון די דריי סאָציאַליסטישע מיטגליעדער אין דעם איצטיגען מיניסטאָרען קאַבי־נעט פון פראַנקרייך.

— האָט געשטעלט אויפ׳ן טאָגעס־אָרדנונג אַ גאַנצע רייהע נאַציאָנאַלע פראַגען, וועלכע זיינען העכסט פערשאַרפט געוואָרען נאָך איידער די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען... מיר ווייסען, אַז די נאַציאָנאַלע אונטערדריקונג איז איינע פון די גרעסטע שטערונגען פאַר דעם ענטוויקלונג

פון קלאַסענקאַמפּף. און דעריבער דאַרפן מיר אָנווענדען אַדע אונזערע קרעפטען, אַז די רע־זולטאַטען פון דער מלחמה זאָלען אונז ניט ברייגנען צוריק צום אַלטען צושטאַנד — צו דער אַלטער סיסטעם פון נאַציאָנאַלער אונטערדרי־קונג".

אַזוי זאָגט ג ע ד, און ווי ווייט ריכטיג ער האָט אָבגעשאַצט דעם איצטיגען מאָמענט אין בעצוג צו דער נאַציאָנאַלער פראַגע קען מען זעהן פון דעם פאַקט, וואָס זינט די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען, זיינען שוין פאָרגעקומען דריי אי־טערנאַציאָנאַלע קאָנגרעסען וועגען דער נאַציאָ־נאַלער פראַגע. דער דריטער קאָנגרעס איז פאָר־געקומען ערשט מיט א פּאָר מאָנאַטען צוריק אין ל אָ זאַ ן (שווייץ) און אין איהם האָבען גענומען אַנטייל פאָרשטעהער פון 23 בעזונדערע נאַציאָנאַליטעטען. די הויפּט ראָלע אויף דיעזען קאָנגרעס האָבען געשפּיעלט די פאָרשטעהער פון די קליינע אונטערדריקטע נאַציאָנען, ווי אַל־באַניער, באַסקען, סלאָוועניער, רומענער, פּאָליאַ־קען, אידען, עגיפּטער, גרוזינער, אַרמעניער, בעל־גיער, ליטווינען, לאַטישען, אירלענדער און ז. וו. די שטימונג איז געווען זעהר א געהויבענע, און עס זיינען אָנגענומען געוואָרען רעזאָלוציעס, וואָס פאָדערען די גאַנצקייט פון די נאַציאָנען און די מעגליכקייט פון פרייער ענטוויקלונג פון די נאַ־ציאָנאַלע אייגענטימליכקייטען און קולטורען.

מיט איין וואָרט, די גאַנצע וועלט רוישט און קאָכט איצט מיט דער נאַציאָנאַלער פראַגע. זעלבסטפערשטענדליך, אַז דער אַלגעמיינער שטראָם פון נאַציאָנאַליזם האָט פערכאַפּט אויך אונזער א י ד י ש ע וועלט, און האָט איהר פערכאַפּט נאָך פיעל שטאַרקער איידער אירגענד וועלכען אַנדער פאָלק. די נאַציאָנאַלע אידעע איז ביי אונז איצט געוואָרען איינע פון די הויפּט נערוועז פון אונזער געזעלשאַפטליכען לעבען, און מיט נאַציאָנאַלע פאָדערונגען טרעטען איצט ארויס אפילו אזעלכע עלעמענטען, וועלכע האָבען ביז איצט קיין שום שייכות ניט געהאַט צום אי־דישען נאַציאָנאַליזם.

און אַנדערש האָט ניט געקענט זיין. דער איינציגער וואַפען, מיט וועלכען די אידען קענען זיך בעשיצען געגען דעם אַנטיסעמיטיזם און גע־גען זייערע שונאים בכלל, איז די ס אָ ל י ד אַ־ ר י ט ע ט, די פעראייניגטע געמיינזאַמע ארויסטרעטונג. אָבער די סאָלידאַריטעט — ווי קאַוטסקי דריקט זיך אויס — קען זיין א צוויי־ענדיגע: אָדער די „פּ ר אָ ל ע ט אַ ר י ש ע סאָלידאַריטעט", ד. ה. די פעראייניגונג פון אי־דישען פּראָלעטאַריאַט מיט דעם פּראָלעטאַריאַט פון די אַנדערע פעלקער אין קאַמפּף געגען דער היינטיגער אָרדנונג און מיליאַ געגען דעם אַנטי־סעמיטיזם, וואָס זי בעשאַפט, — אָדער די „א י ד י ש ע סאָלידאַריטעט", ד. ה. די נאַ־ציאָנאַלע פעראייניגונג פון א ל ע אידען אין קאַמפּף געגען די ניט־אידישע עלעמענטען, וואָס בעציהען זיך פיינדליך צו זיי.

וועלכער סאָרט סאָלידאַריטעט איז איצט מעהר אָנגענומען אין דער אידישער וועלט?

עס פערשטעהט זיך, אַז איצט איז שטאַרק אָנגענומען דער צ ו ו י י ט ע ר סאָרט — די א י ד י ש ע סאָלידאַריטעט. זינט די מלחמה האָט אויסגעבראָכען, זיינען טויזענדער און מיליאָנען סאָציאַליסטען געוואָרען הייסע פאַטריאָטען פון זייערע פאַטערלענדער און פער־האַלטען זיך צו די סאָציאַליסטען פון די פיינד־ליכע מדינות, ווי צו זייערע אייגענע שונאים. דער אַלטער סאָציאַליסטישער לאָזונג „פּראָלע־טאַריער פון אַלע לענדער פעראייניגט אייך" איז ווי פערגעסען געוואָרען און דער סאָציאַליסטי־שער אינטערנאַציאָנאַל איז ווי בטל געוואָרען. קען מען לעגען וועלכע ניט איז האָפנונגען אויף דער „פּראָלעטאַרישער סאָלידאַריטעט"? אויב, למשל, די אַמעריקאַנער אַרבייטער ענטזאָגען זיך פון וועלכער ניט איז סאָלידאַריטעט מיט די נעגרישע, יאַפּאָנישע אָדער כינעזישע אַרבייטער און שטעהען פאַר בעשרענקונג פון אימיגראַציאָן — קען מען דען ניט ערוואַרטען, אַז אין א גע־וויסער צייט וועלען זיי אויך דורכגעדרונגען וועד־רען מיט שטאַרקע אַנטיסעמיטישע געפיהלען?

אָט דעריבער איז דער לאָזונג פון טאָג אין דער אידישער וועלט געוואָרען — די א י ד י־ ש ע ס אָ ל י ד אַ ר י ט ע ט, די שטרעבונג צו פעראייניגען אַלע אידישע קלאַסען און גרופּען פאַר אַלגעמיינע נאַציאָנאַלע צוועקען. דער אי־דישער נאַציאָנאַליזם האָט הויך אויפגעהויבען דעם קאָפּ, גרויסע נאַציאָנאַלע האָפנונגען האָבען זיך דערוועקט און צוזאַמען מיט דעם האָט אין די ברייטע מיטעל־קלאַסען פון אידישען פאָלק הויך אָנגעהויבען פלאַטערען די ציוניסטישע פאָהן.

זעלבסטפערשטענדליך, אַז ביי אַזאַ צושטאַנד איז פאַר אונז, אידישע סאָציאַליסטען, בעזונ־דערס וויכטיג צוצוהערען זיך צו דעם, וואָס עס זאָגען איבער דער אידען־פראַגע אונזערע סאָ־ציאַליסטישע לעהרער און וואָרט־פיהרער. און דעריבער איז בעזונדערס וויכטיג פאַר די לעזער פון „צוקונפט" בעקאַנט צו ווערען מיט ק. ק אַ ו ט ס ק י ׳ ס לעצטע בראָשור „ראַסע און יודענטום". דיעזער בראָשור איז ערשיענען נאָך אין אָנהויב פון דער מלחמה, ד. ה. מיט צוויי יאָהר צוריק. נאָר אויף וויפיעל מיר איז בע־קאַנט, איז וועגען איהר זעהר ווענינ געשריבען געוואָרען ווי אין דער אידישער אזוי אויך אין דער אַלגעמיין־סאָציאַליסטישער פּרעסע.

2.

צום בעדויערן מוז גלייך אין אָנפאַנג גע־זאָגט ווערען, אַז אויב אין דער פראַגע וועגען ר אַ ס ע ן זאָגט אונז קאַוטסקי פיעלעס, וואָס

איז זעהר אינטערעסאַנט און בעלעהרענד, קומט ער אין דער הויפּט־פראַגע וואָס אונז אינטערע־סירט — אין דער פראַגע וועגען י ו ד ע נ ט ו ם — מיט אַזעלכע אַרגומענטען און בעהויפּטונגען, וועלכע זיינען שוין לאַנג אויסגעדראָשען געוואָ־רען און זיינען זעהר ווענינ איבערצייגענד.

שוין דאָס אַליין, וואָס די פראַגע פון „יו־דענטום" ווערט פערבונדען מיט דער פראַגע פון „ראַסע", דערמאָנט אונז אָן אַלטע־אַלטע ויכוחים און לאַנג אויסגעדראָשענע טענות. נאָך מיט 40 יאָהר צוריק האָט דער בעריהמטער פראַנצויזי־שער געלעהרטער ר ע נ אַ ן פערעפענטליכט זיינעם אַ פאָרטראַג „די אידען אַלס ראַסע און רעליגיאָן". דער צוועק פון דיעזען פאָרטראַג איז געווען צו בעקעמפפען דעם אַנטיסעמיטיזם, וועלכער בעהויפּטעט, אַז די אידען זיינען אַ פרעמדע ראַסע, אַ פרעמדער און שעדליכער אַזיאַטישער עלעמענט אין דער אייראָפּעאישער געזעלשאַפט. רענאַן סטאַרעט זיך צו בעווייזען אין זיין רעפעראַט, אַז די היינטיגע אייראָפּע־אישע אידען האָבען אַ גאַנץ ווייטע שייכות צו די אַמאָליגע אידען פון פּאַלעסטינאַ. ער בע־הויפּטעט, אַז דער גרעסטער פּראָצענט פון די היינטיגע אייראָפּעאישע אידען שטאַמט אַרויס ניט פון די אַמאָליגע אידען פון פּאַלעסטינאַ, נאָר פון די זעלביגע קעלטישע, גערמאַנישע און סלאַ־ווישע שבטים, פון וועלכע עס שטאַמען אַרויס אַלע אַנדערע היינטיגע אייראָפּעאישע פעלקער. און אויב אין אייראָפּאַ איז דאָ אַן אונטערשייד צווישען אידען און ניט אידען, איז דיעזער אונ־טערשייד בהויז אין דער ר ע ל י ג י אָ ן. די אידען זיינען ניט קיין ראַסע, נאָר אַ בעזונדערע רעליגיעזע סעקטע.

ווי געזאָגט, איז רענאַן אַרויסגעטראָטען מיט דיעזער בעהויפּטונג שוין מיט 40 יאָהר צוריק, און פון יענער צייט אָן איז שוין פיעל געשריבען און דיסקוטירט געוואָרען איבער דיעזער פראַגע. איצט טרעט אַרויס קאַוטסקי כמעט מיט דער זעל־ביגער פראַגע און צוליעב דעם זעלביגען צוועק: צו בעקעמפּפען דעם אַנטיסעמיטיזם פון איין זייט און דעם ציוניזם פון דער אַנדער זייט. און דער שלום, צו וועלכען קאַוטסקי קומט, איז אויך דער זעלביגער צו וועלכען ענאַן איז געקומען: א י־ד ע ן ז י י נ ע ן נ י ט ק י י ן ב ע ז ו נ־ד ע ר ע ר אַ ס ע.

דאָס, וואָס קאַוטסקי האָט איצט אויפגענו־מען די פראַגע וועגען ראַסען, כאָטש וועגען איהר איז שוין זעהר פיעל געזאָגט געוואָרען, איז ווייט ניט קיין איבעריגע זאַך. די נאַציאָנאַליסטישע עלעמענטען פון אַלע פעלקער האָבען פאַר אַ לאַנ־גע צייט זעהר ווענינ געלערנט און זעהר ווענינ פערגעסען. פאַד דער גאַנצער צייט איז ביי זיי דאָס וואָרט „ראַסע" דער הויפּט אַרגומענט, מיט וועלכען זיי פערענטפערען אַלע קשיות און דער הויפּט פאַקטאָר, מיט וועלכען זיי ערקלערען אַלע ערשיינונגען. ניט נוה דער גרויסער וועלט־קריעג און אַלע קאָנפליקטען צווישען די פעלקער ווערען ערקלערט דורך ראַסען־אייגענטימליכקיי־טען און ראַסען־פערשיעדענהייטען, נאָר מען איז שוין דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז אַפילו דער מאָ־דערנער ק ל אַ ס ע ן ־ ק אַ מ פּ פּ ווערט בע־טראַכט איינפאַך אַלס ראַסען־קאַמפּף. פּראָפ. ב אָ ר נ ה אַ ק, למשל, איז איצט אַרויס מיט אַ שפּאָגעל נייער טעאָריע: אַז די גאַנצע פראַנ־צויזישע רעוואָלוציאָן איז געווען קיין אַנדער זאַך, ווי בלויז אַן ערפאָלגרייכער אויפשטאַנד פון דער ניעדריגער און גייסטיג־אָרימער ק ע ל ט י ש ע ר ראַסע געגען דער הויך־בעגאַבטער ג ע ר מ אַ ־נ י ש ע ר ראַסע אין פראַנקרייך! גלייך נאָך פּראָפ. באָרנהאַק איז געקומען דער „היסטאָרי־קער" ד ר י ס מ אַ ן, וועלכער בעהויפּטעט, אַז די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן איז געמאַכט גע־וואָרען פון אַדוואָקאַטען און זשורנאַליסטען — די פאָרשטעהער פון דער ניעדריגער ק ע ל ט י־ש ע ר ראַסע — געגען דער נאָבעלער ב ל אָ נ־ד ע ר ראַסע...

גלייכצייטיג איז דער אַנטראָפּאָלאָג א מ מ אָ ן אַרויס מיט אַ נייער טעאָריע וועגען דעם מ אָ־ד ע ר נ ע ם קלאַסענקאַמפּף. אויף דעם גרונד פון אַנטראָפּאָלאָגישע אונטערזוכונגען אין די אינ־דוסטריעלע פּראָווינצען פון ב אַ ד ע ן איז ער גע־קומען צו דעם שלום, אַז דער גאַנצער געגענזאַץ צווישען די קאַפּיטאַליסטען און אַרבייטער אין יענע געגענדען ליעגט אין דעם, וואָס די קאַפּי־טאַליסטען בעלאַנגען צו דער נאָבעלער און פע־היגער ג ע ר מ אַ נ י ש ע ר ראַסע, וועהרענד די אַרבייער בעלאַנגען צו דער ניעדריגער און ווענינ־פעהיגער מאָנגאָלישער ראַסע *)...

זעלבסטפערשטענדליך, אַז וועגען די אידען קען גאָר קיין ספק ניט זיין, אַז זיי בעלאַנגען צו אַן אַנדערער פרעמדער ראַסע. „אין דעם יודע ליעגט די שווייערייי", זאָגט דער אַנטיסעמיטי־שער שפּריכוואָרט אין דייטשלאַנד, און דאָס מיינט, אַז די אידען בעזיצען זעהר נידריגע און געמיינע ראַסען־אייגענשאַפטען.

אָט דעריבער האָט איצט קאַוטסקי אויפגענו־מען די פראַגע וועגען ראַסען און האָט זי פער־בונדען מיט דער פראַגע וועגען יודענטום.

.2

וואָס ערקלערט אונז קאַוטסקי אין דער פראַ־גע וועגען ראַסען?

אונטער דעם וואָרט „ראַסען" פערשטעהט מען געוועהנליך די נ אַ ט י ר ל י כ ע גרופּען, אויף וועלכע די מענשהייט איז פונאַנדערגעטיילט, אוז מען האַלט, אַז צווישען אָט דיעזע „נאַטירליכע" גרופּען ליעגט אַזאַ טיעפער אונטערשייד, ווי צווי־שען די פערשיעדענע מינים חיות אדער פלאַנ־צען, אָבער וואָס זיינען אַזוינס דיעזע „נאַטירלי־כע" גרופּען? וואָס זיינען זייעדע כאַראַקטע־ריסטישע סמנים, און צי עקזיסירט בכלל דאָס, וואָס מען רופט אָן „ראַסען"?

*) ק. קאַוטסקי, „ראַסע און יודענטום".

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז צווישען א ווייסען אייראָפּעער און א שווארצען נעגער איז דאָ א גרויסער אונטערשייד, און דעריבער האָלט מען געוועהנליך, אז דער כאַראַקטעריסטישער סמן פון די „ראַסען" איז די פאַרב פון הויט און געוויסע שטריכען פון פּנים. אָבער אזא שטאַנדפּונקט איז זעהר אויבערפלעכליך. שטעלט אויס אין א רייה עליכע צעהנדליג מענשען, אָנהויבענדיג מיט א נאָרד־אייראָפּעער און ענדיגענדיג מיט א זיד־אפריקאַנער — ווי א שווערד, א פינלענדער, א טשעך, א דייטש, א פראַנצויז, אַן איטאַליענער, א סיריער, אַן אַראַבער, א בעדואין, אַן אַביסינער, א סודאַנער און א קאַפער—און צווישען זיי שטערט אריין די אַלע צווישען־שטופען — וועט איהר קיינמאָל ניט קענען זאָגען וואו עס ענדיגט זיך די „ווייסע" ראַסע און וואו עס פאַנגט זיך אָן די „שווארצע". וואו איז אַלזאָ דער טיעפער, „נאַטירליכער" אונטערשייד צווישען די ראַסען?

„די פאַרב פון הויט — זאָגט א. ה. קיען אין זיין „עטנאָלאָגיע"—קען ניט בעטראַכט ווערען אַלס א כאַראַקטעריסטישער סמן פון ראַסע. מען דאַרף האָבען אין זינען, אז אפילו שווארצקייט פון הויט איז אויך ניט קיין אויסשליסליך נעגערישע אייגענשאַפט. צו שווארץ־הויטיגע בעלאַנגען פיעלע פערשיעדענאַרטיגע ראַסען, וואָס האָבען צו די נעגרען קיין שום שייכות ניט".

אָט דעריבער זיינען די ראַסען־טעאָרעטיקער געצוואונגען צו זוכען דעם כאַראַקטעריסטישען אונטערשייד צווישען די ראַסען ניט אין דער פאַרב פון הויט, נאָר אין אַנדערע מעהר בעדייטענדע סמנים. וואָס זיינען אזוינס דיזע סמנים?

אין די פריהעריגע צייטען האָט מען געהאַלטען, אז דער כאַראַקטעריסטישער אונטערשייד צווישען די ראַסען איז די שפּראַך און קולטור. דאָס איז די זאָגענאַנטע „לינגוויסטישע" ראַסען־טעאָריע. אויף דער וועלט עקזיסטירען מעהר ווי 3400 פערשיעדענע שפּראַכען און דיאַלעקטען. די „לינגוויסטען" אָדער שפּראַך־פאָרשער האָבען די הערפּט שפּראַכען קלאַסיפיצירט, ד. ה. איינגעטיילט אין בעזונדערע גרופּען לויט זייער פערוואַנדשאַפט און עהנליכקייט איינע צו די אַנדערע. און די פעלקער, וועלכע געברויכען די שפּראַכען פון דער אָדער יענער גרופּע, האָבען זיי בעצייכענט מיט דעם נאָמען „ראַסען". אויף אזא אופן האָבען זיך בעקומען די „סעמיטישע" ראַסע (די אידען, אַראַבער, פעניציער און ד. ג.), די „אַרישע" ראַסע (די אינדאָ־אייראָפּעאישע פעלקער), די „טורקמענישע" ראַסע און ז. וו

אָבער אויף דיעזע לינגוויסטישע ראַסען־טעאָריע איז שוין לאַנג אַראָב פון דער סצענע. אונטער „ראַסע" דאַרפען מיר דאָך פערשטעהן א בעזונדערע גרופּע מענשען, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר א בעזונדערען מין און דיעזער מין מישט זיך זעהר וועניג מיט די אַנדערע מינים. אָבער היסטאָרישע פאָרשונגען האָבען בעוויזען, אז פעלקער, וואָס בעלאַנגען צו אייז לינגוויסטישער ראַסע נעהמען לייכט אָן די שפּראַך, די זיטען און בכלל די גאַנצע קולטור פון אַנדערע לינגוויסטישע ראַסען. אויף אזא אופן איז „ראַסע" פון לינגוויסטישען שטאַנדפּונקט ניט קיין שטענדיגע זאַך און האָט ניט קיין ממשות.

דעם אָרט פון דער לינגוויסטישער ראַסען־טעאָריע האָט שפּעטער פערנומען די אַנטראָפּאָלאָגישע ראַסען־טעאָריע. לויט דיעזער טעאָריע שיידען זיך אונטער די מענשען ניט דורך גייסטיגע סמנים, ווי שפּראַך און קולטור, נאָר דורך ריין פיזישע סמנים, דורך דער פאָרם און געבוי פון קערפּער און בעזונדערס דורך דער גרויס און פאָרם פון שאַרבען. אויף אזא אופן זיינען די מענשען איינגעטיילט געוואָרען אין פערשיעדענאַרטיגע גרופּען — ווי „קורצקעפּיגע" (בראַכאָצעפאַלען), „מיטעל־קעפּיגע" (מעזאָצעפאַלען) און „לאַנג־קעפּיגע" (דאָליכאָצעפאַלען) — און אָט דיעזע אַנטראָפּאָלאָגישע גרופּען זיינען עס די ראַסען. די דייטשען, למשל, זיינען בראַכיצעפאַלען, קורצקעפּיגע און דערפאַר שיידען זיי זיך אונטער פיזיש, פיזיאָלאָגיש און פּסיכאָלאָגיש פון די סקאַנדינאַווער, וועלכע זיינען דאָליכאָצעפאַלען, לאַנג־קעפּיגע.

ווען דיעזע אַנטראָפּאָלאָגישע ראַסען־טעאָריע איז אויפגעבויט געוואָרען, איז זי באַלד בעפעסטיגט געוואָרען מיט פיעלע ראיות פון פערשיעדענע צווייגען פון דער וויסענשאַפט. אָבער שפּעטער אביסעל האָט זיך ארויסגעוויזען אזא מין פאַקט: ענדע 19טען יאָהרהונדערט האָט מען אין פּאַריז פאַנאַנדערגעגראָבען א קבר, וואו עס זיינען געווען בעגראָבען א גרויסע צאָהל מענשען מיט א מאָל. מען האָט געמיינט, אז דאָ זיינען בעגראָבען געוואָרען עטליכע מחנות סאָלדאַטען פון די פעראייניגטע דייטשע, עסטרייכישע און רוסישע אַרמעען, וועלכע האָבען בעלאַגערט פּאַריז אין יאָהר 1814. איינער א בעוואוסטער אַנטראָפּאָלאָג האָט אונטערזוכט און אויסגעמאָסטען א גרויסע צאָהל שאַרבענס, וואָס זיינען געפונען געוואָרען אין דעם קבר. און אויף דעם גרונד פון דיעזע אויסמעסטונגען האָט ער מיט א פעסטער זיכערהייט בעשטימט, וועלכע פון דיעזע שאַרבענס האָבען בעלאַנגט צו סאָלדאַטען פון דער אַרישער ראַסע, וועלכע בעלאַנגען צו פינען, וועלכע — צו באַשקירען, וועלכע — צו קאַלמיקען און ז. וו. אָבער שפּעטער האָט זיך ארויסגעוויזען, אז אין דיעזען קבר זיינען געווען בעגראָבען ניט אַריער, פינען, באַשקירען און קאַלמיקען, נאָר איינפאַך פּאַריזער פּרויען, וועלכע זיינען געשטאָרבען פון כאָלעראַ אין 1832 יאָהר! אויף אזא אופן איז אויך פון דער אַנטראָפּאָלאָגישער ראַסען־טעאָריע גאַנץ וועניג געבליבען.

4.

אויסער דיעזע אויבענגעבראַכטע טעאָריען וועגען ראַסען עקזיסטירען נאָך אַנדערע טעאָריען, ווי די ביאָלאָגישע, די סאָציאָלאָגישע (גומפּלאָוויטש) און ז. וו. קאוטסקי פערנעהמט זיך ווייניג מיט דיעזע אַלע טעאָריען, נאָר ער שטודירט די ראַסען־פראַגע זעלבסט־שטענדיג. בעטראַכטענדיג די פראַגע וועגען ראַסען ביי הויז־טהיערע, ביי טהיערע אין ווילדען צושטאַנד און ביי מענשען, קומט ער צו דעם פאָלגענדען שלום:

ריינע בלוט־ראַסען זיינען מעגליך נאָר ביי הויז־טהיערע, און אויך בלויז דאַן, ווען זייער געשלעכטליך צוזאַמענלעבען געפינט זיך אונטער דער שטרענגער השגחה פון מענשען. דער מענש קען בעשאַפען א ריינע „ראַסע" פון א געוויסען סאָרט פערד, א ספּעציעלע „ראַסע" חזירים, א ספּעציעלע „ראַסע" היהנער און ז. וו. דאָס איז פאַר איהם מעגליך נור אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל ער קען אָבטייל‌ען פון א געוויסען מין אַ בעשטימטע צאָהל זיווגים, האַלטען זיי בעזונדער און רעגולירען אויף א געוויסען אופן זייער געשלעכטליכען פערקעהר און זייער פערמעהרונג.

ווען די טהיערע געפינען זיך ניט אונטער דעם רשות פון מענשען, ווען זיי לעבען אין ווילדען צושטאַנד, דאַן איז פאַר זיי אונמעגליך איר־געגנד וועלכע ריינע בלוט־ראַסע. אין דער נאַטור, ביי די ווילדע חיות און פלאַנצען, עקזיסטירען ניט קיין „ראַסען", נאָר וואַרעטעטען, מינים. די בעזונדערע מינים ווערען געשאַפען ניט דורך בלוט־פערוואַנדשאַפט, ניט דורך דער אָבשטאַמוג פון א געוויסע פּאָר עלטערן, נאָר דורך דער געאָגראַפישער לאַגע, א דאַנק דער ארומיגער סביבה, אין וועלכער זיי געפינען זיי יניקה און צו וועלכער זיי דאַרפען זיך צופּאַסען. און אַזוי ווי די געאָגראַפישע לאַגע פון די פערשיעדענע געגענדען בייט זיך כסדר צוליעב די שטענדיגע ענדערונגען אין דעם קלימאַט און באָדען, אָט דעריבער בייטען זיך כסדר די מינים: אייניגע געהען אונטער און אַנדערע ווערען כסדר געשאַפען.

די נאַטור שאַפט ניט קיינע ראַסען און ווייס ניט פון זיי. און אויב עס עקזיסטירען ניט קיין שטענדיגע און פעסטגעשטעלטע „ראַסען" ביי חיות, עקזיסטירען זיי לחלוטין ניט ביי מענשען. דערפון איז שוין זעלבסטפערשטענדליך, אַז אַי־דען שטעלען מיט זיך ניט פאַר קיין שום ראַסע. נאָר גענויער וועגען קאוטסקי'ס שטאַנדפּונקט אויף ראַסע און בעזונדערס אויף אידענטום — אין נעקסטען אַרטיקעל.

| ב. באַטווייניק: | דאָבע | (ערצעהלונג) |
|---|---|---|

דאָבע האָט חתונה געהאַט, און מיר האָבען אַלע פרייער אָבגעאַטעמט — חתונה געמאַכט דאָבע די שניידערקע.

מיר קענען אַלע דאָבע'ן פון דער בונדיסטי־שער בעוועגונג. אַמאָל איז זי געווען אַזא פרעה־ליכע, אַזא לעבעדיגע. זי האָט פערנומען א וויכ־טיגען פּלאַץ, מען פלעגט זיך שעצען גליקליך צו טרעפען זיך מיט איהר, אויפגעטראָגען צו זיין מיט איהר. אַמעריקאַ האָט, אָבער, פון דאָבע'ן אויסגעזויגען דאָס לעצטע ביסעל לעבען. דער שאַפ האָט אַרויפגעלעגט אויף איהרע פּלייצעס א יאָהר נאָך אַ יאָהר, אוועקגענומען ביסלעכווייז דעם פאַרב פון פּנים, די קלינגענדע שטימע, די ריהרעוודיגקייט און איבערהויפּט איהר אינטע־רעס אין געזעלשאַפטליכער טעטיגקייט, וואָס דאָס פלעגט איהר אַלע מאָל צוגעבען א בעזונדערען חן.

די לעצטע יאָהרען האָט שוין דאָבע געפעהלט ביי די וועטשערינקעס פון די רוסישע רעוואָלו־ציאָנערען. מען האָט איהר ניט געזעהן אין דעם ווייסען פאַרטוכעל ארום דעם בופעט. אַלע האָ־בען געוואוסט די אורזאַכע דערפון. זי פלעגט עס זאָגען גאַנץ אָפען, — זי דאַרף חתונה האָבען.

ווען א חבר'טע פלעגט אַמאָל פערבעטען דאָ־בע'ן אויף א הוליאַנקע, פלעגט זי ענטפערען גאַנץ פשוט:

— איך קען ניט קומען, ווייל אַלע מיינע חבר'טעס האָבען שוין מענער; זיי האָדעווען קינ־דער און בליהען זייער צווייטע יוגענד. איך וועלק, איך עלטער זיך, און פיהל, ווי אַלע אונזערע חברים, וועלכע האָבען אַמאָל געהאַט גרויס דרך ארץ פאַר מיר, קוקען אויף מיר יעצט מיט לצנות. איך האָב אייך אַלעמען פיינד.

פלוצלינג האָט מען זיך דערוואוסט, אַז דאָבע האָט חתונה געהאַט. דער גאַנצער קרייז פון די היימישע בונדיסטקעס האָבען זיך שטאַרק גע־פרעהט. א סוף, אַן עק, אַראָפּ א באַרג פון פּלייצ־עס אויף אַלעמען קומט א צייט!

ווען מען האָט זיך אָבער דערוואוסט, אַז דאָבע האָט עס חתונה געהאַט גאָר מיט חנא דעם שטריקען מאַכער, האָבען איהר אַלע בעדויערט. די נאָהענטע חבר'טעס האָבען פשוט געוויינט אויף דאָבע'ס אומגליק. צו וואָס עלטער קען ברענגען אפילו ביי דער אינטערעסאַנטסטער מיידעל!

איך האָב אויך שטאַרק בעדויערט דאָבע'ן. איך האָב זיך געוואונדערט אויף דער שטאָלצער דאָבע די שניידערקע, אַז זי זאָל זיך אַזוי אַרונ־

טערקאזען און איבערגעבען זיך צו חנא׳ן. ווען איך טראכט וועגען די צוויי פּערזאָנען — חנא און דאָבע, געהט מיר דורך א קעלט איבער׳ן לייב. עס האָט אויסגעזעהען אז דאָבע האָט אונז דאָ אלעמען אָבגעטהאָן א לחכעיס, — נאָר, זעהט, ווי איך קוק אויף אייער פערהייראטען לעבען; איך נעהם מיך חנא׳ן, וועמען איהר אלע פער־שפּאָט; אָט גראָדע איהם קלייב איך אויס פאר מיין נאָהענטסטען חבר — פאר מיין מאן.

אייגענטליך איז חנא אויך געווען אונזער אלעמענס א חבר; ער איז אָבער געווען אזא חבר, ווי דער קלאָון אין א צירקוס צו אלע ארטיסטען. ער איז געווען דער שפּאַס אין אונזער ערנסטער בעוועגונג. מען האָט זיך גאָר ניט געקענט פאָר־שטעלען די בעוועגונג אָהן חנא׳ן, כאָטש יעדען איינציגען פון אונז פלעגט ער זיך פּלאָנטערען אין וועג און שטארק דאָקוטשעט מיט זיינע משונה מאָדנע קשיות און מיט זיינע ווילדע קאַפּ־ריזען און פּרעטענזיעס צו דער אָרגאַניזאַציע. מיר פלעגען אלעס געדולדיג פון איהם אריבער־טראָגען, ווייל מיר האָבען געקענט חנא׳ן. חנא מוז אזא זיין.

ווי אלט איז חנא און ווען ער איז אריינגע־טראָטען אין דער אָרגאַניזאַציע, האָט קיינער ניט געוואוסט אויף ריכטיג. ער האָט קיין מאָהל ניט אויסגעזעהן יונג און ער עלטערט זיך אויך ניט. צייט מען געדענקט איהם, האָט ער זיינע קאָלטענעס און א צעהנדליג קליינע פּליכעלעך אויפ׳ן קאָפּ. די זעלבע רויטע בולעווע אויפ׳ן האלז ווי פאר אכט יאָהרען; די זעלבע שוואַרץ־צוגעפּשילטע וואָנצעס ווי פאר צוועלף יאָהרען; די זעלבע קליינע ברעמען און רויטליך פערשלומ־פּערטע אויגען. און אָט אזוי איז חנא; אָט אזוי, דאכט זיך, זעהט ער אויס פון פאר מתן־תורה; נאָך איידער דער „בונד״ איז בעשאַפען געוואָרען. ביי די ערשטע סטרייקס איז שוין חנא געווען א קרבן פון קאַפּיטאַליסטישען סיסטעם. פון די ערשטע ארעסטירטע איז געווען חנא, און אזוי איז עס שוין געגאַנגען. האָט מען געפּייפט אין טהעאטער, איז מען געקומען צו חנא׳ן און מען האָט איהם ארעסטירט. האָט מען אוועקגערויבט ביי א פּאָליסמאַן זיין שווערד און זיין רעוואָל־ווער, איז די פּאָליציי גלייך בעפאַלען חנא׳ן און מען האָט איהם אָבגעפיהרט אין טורמע. האָבען זיך בעוויזען נייע פּראָקלאַמאַציעס אין שטאָדט, האָט מען דעם ערשטען אָביסק געמאַכט ביי חנא׳ן. חנא׳ן איז קיין מאָל ניט בעשערט געווען צו טהאָן עפּעס גוטעס פאר דער אָרגאַניזאַציע, ווארום ער איז אימער געווען בעשעפטיגט מיט אריינגעהן און ארויסגעהן פון טורמע.

פאר חנא׳ס אויגען איז אויסגעוואַקסען דער „בונד״, די „איסקרא״, די „עס־ער״, די „עס־עס״ און אלע אָפּאָזיציעס. פאר חנא׳ס אויגען זיינען מענשען, פּשוטע ארבייטער, אויפגעוואַקסען גרויס אין דער בעוועגונג; עס זיינען אָבגעהאַלטען גע־וואָרען די וואונדערבארסטע העלדענטאַטען אין שטאָדט. חנא איז אָבער אלץ פערבליבען מיט די אָפּאָזיציעס, וואָס האָבען געפאָדערט פון דער אָרגאַניזאַציע „זנאַניע״ (וויסענשאַפט).

ווען מען האָט חנא׳ן געגעבען צו פערשטעהן וועגען זיינע ניט גערעכטע טענות צו דער אָרגאַ־ניזאַציע, פלעגט ער קוקען תם׳וואטע מיט זיינע רויטליך קאָסאָקע אויגען, די האָר אויף זיין קליינעם שטערען פלעגען זיך אויפשטעלען און ער האָט נעבאך גאָרניט פערשטאַנען. ער האָט בקויז געוואוסט, אז געגען איהם ווערט בעגאַנגען א שרעקליכע עולה; אלע זיינע חברים זיינען שוין ווייט אוועק; זיי זיינען וויכטיגע טוער און ער איז געבליבען אָהן „זנאַניע״. ער מוז זיך אלץ ווער־גען מיט „אנדרעי קאָזשוכאָוו״ און מיט דעם „פאל פון באסטיליע״... אמת, חנא איז ניט אוועק פון דער אָרגאַניזאַציע; איהם האָט, חלילה, ניט געצויגען צו מיידלאך און צום טאַנצען; די אָרגאַניזאַציע איז ביי איהם געווען דער גאַנצער לעבען; ער האָט נאָך געהאָפט, אז ער וועט ווען עס איז דאָך אויסקעמפּפען די „זנאַניע״. און אזוי האָט זיך חנא געפּלאָנטערט יאָהר איין, יאָהר אויס צווישען די חברים און אין די פּאָליציי צירקלען.

דאָבע איז געווען דער היפּוך פון אָט דעם דאָ־זיגען נודניק. זי איז א שניידערקע, איהר טאַטע איז אפילו ניט געווען קיין ריכטיגער שניידער; ער איז געווען א טאַנדעטנער שניידער. אין איהר פריהסטער יוגענד איז זי שוין געזעסען ביי דער נעה מאשין. קיין מיאוסע איז זי ניט געווען; זי איז געווען פול מיט לעבען, מיט פייער. א קאָפּ האָט זי געהאַט א פלינקע און א שארפע און באלד ווי זי איז אריינגעטראָטען אין דער אָרגאַניזאַציע האָט זי גענומען שטייגען אלץ העכער. זי איז געוואָרען די נשמה פון אלע שניידערקעס. אין גיכען האָט זיך איהר טעטיג־קייט פערשפּרייט אויף פרעמדע פאכען, זאָגאַר אין אזא פאך ווי סלעסאַרעס, וואו זי איז געווען די פאָרשטעהערין פון דער צענטראַל אָרגאַניזאַ־ציאָן פון שטאָדט. עס איז געגאַנגען אזוי ווייט. דאָס אלע האָבען זי געהאַלטען פאר א מיט־גליעד פון קאָמיטעט, אָבוואָהל זי איז עס נאָך ניט געווען.

דאָבע האָט אימער געשמייכעלט און איז גע־ווען די ערנסטעסטע טוערקע פון דער אָרגאַניזאַ־ציע. חנא איז ארומגעגאַנגען מיט דעם זכר לחורבן אויף זיין שטערען און איז בקויז געווען אונזער שפּאַס, אונזער צייט־פערטרייב אין אן אויפגעלייגטער שטימונג. און אָט די ביידע זיי־נען עס איצט מאן און ווייב. אך, ווי ווילד, ווי סקאַנדאַליעז זאָגאַר עס קלינגט: דאָבע און חנא — מאן און ווייב.

איך האָב זיך א פּאָר מאָל בעגעגענט מיט חנא׳ן און מיט דאָבען. ער, דער זעלבער חנא, זי די זעלבע דאָבע. איך האָב געהאַט א שטאַר־קען בעגעהר צו פרעגען איהר מיט כעס:

— וועמען האָט איהר געמיינט אָפּצוטהאָן מיט אָט דעם חנא׳ן?...

איך האָב אָבער ניט געהאַט קיין מוטה. זי

פלעגט ניט דערלאָזען, עס זאָל גאָר צוקומען צו אַזאַ געשפּרעך. זי פלעגט אויסמיידען צו רעדען וועגען חנא׳ן. און ווען מען פלעגט איהם דער־מאָנען, פלעגט זי וועגען איהם רעדען ווי וועגען א ריכטיגען מענשען, איהרס און מיינס א גליי־כען.

איך האָב איהר בעוואונדערט.

---

איך וואָהן יעצט אין איין סטריט מיט דאָבע׳ן. איך זעה זי כמעט אלע טאָג. זי קומט צו אונז אריין. מאנכעס מאָל קומט זי צו אונז מיט איהר בייבעלע אויף די הענד.

איך האָב געהערט, אז חנא איז צו איהר זעהר שלעכט און זי צו איהם זעהר גוט. ער איז פער־בליבען דער זעלבער חונא, דער זעלבער עקשן, דער זעלבער ווילדער מענש ווי אמאָל. אמאָל פלעגט ער מיט זיין עקשנות דערגעהן די יאָהרען פון די חברים, היינט געהט עס אלעס אויס צו דאָבע׳ס קאָפּ. דאָבע, אָבער, דולדעט חנא׳ס קאַפּריזען, ווי זי דולדעט דער בייבי׳ס קאַפּריזען. צו אלע זיינע קאַפּריזען איז נאָך ביי חנא׳ן צו־געקומען די אייפערזוכט. דאָבע איז איצט ווירק־ליך געוואָרען גאַנץ אנציהענד, פיעל רייצענדער ווי אמאָל. פון נאָך איהר קינפּעט האָט זי גע־נומען בליהען איהר צווייטע יוגענד. זי איז איצט נאָך לעבענסלוסטיגער ווי אמאָל. געלעכטער און שטיפערייען פאַסען זיך ווירקליך צו איהר; אָבער ניט ווען חנא זיצט דערביי... קוקט מען דאַן אויף זיי ביידען, קען מען ניט בעגרייפען ווי אזוי עס נעהמט זיך ביי איהר אזוי פיעל געלעכטער, אזוי פיעל לעבענס־פרייד.

וואָס נעהענטער איך האָב זיך צוגעקוקט צו זיי ביידען, איז מיר דאָבע געוואָרען אלץ א גרע־סערע רעטעניש.

יעדען מאָל וואָס ער צייגט זיך א כעס׳דיגער, זוכט זי אלעס צו פערגלעטען מיט א גוטען שמייר־כעל. זי צערטעלט איהם, זאָגאַר; און דאָס איז דאָס קאָמיישסטע אָדער דאָס טרויעריגסטע. ער בלאָזט זיך אָן ווי אַן ענדיק; איין צוגעפּוילטע וואָנצע הענגט ארונטער איבער זיין אונטערשטער גראָבער ליפּ; די אויגען זיינע קוקען ווילד־קרום און דאָבע שטיקט איהם איין ווי אַ בייבי. איך האָב איין מאָל בעמערקט, ווי זי האָט איהם א גלעט געטאָהן איבער׳ן קאָפּ, ער זאָל זיין רוהיג און ניט שרייען, וואָס זי האָט איהם איבערגעלאָ־זען אין הויז מיט׳ן קינד. עס איז מיר דורכ־געגאַנגען א שוידער, ווען איך האָב געזעהען, ווי זי האָט איהם צערטליך א גלעט געטהאָן איבער זיין קאָפּ, איבער די קאָלטענעס און פּליבעס. איך האָב בעמערקט, אז זי איז געווען ערנכט און מיקד. כ׳האָב עס ניט געקענט פערשטעהן: גלע־טען חנא׳ן איבער׳ן קאָפּ קען נאָר אַן אקטריסע. ווען זי מוז שפּיעלען איהר ראָלע אויף דער ביהנע.

איך האָב אימער געגלויבט אין דאָבע׳ס אויפ־ריכטיגקייט, און דערפאַר האָבען איהרע צע־ט־ליכקייטען צו חנא׳ן און אויך די גאַנצע הייראַטה איהרע, ניט נאָר דערשקאָגען מיין גלויבען צו איהר, נאָר אויך צו אלע פרויען....

וואָס מעהר איך האָב זיך צוגעקוקט צו דאָבע׳ן און צו חנא׳ן, האָט זיך מיר אלץ מעהר אויסגעדוכט, אז דאָבע קוקט אויף איהר לעבען ווי אויף א טהעאטער שפּיעל און חנא איז ביי איהר ניט מעהר ווי א סטאַטיסט. דאָבע פלעגט קיין מאָל ניט ריידען וועגען חנא׳ן. זי פלעגט זיך אָבער בעציהען צו איהם מיט רעספּעקט. חנא האָט געגלויבט אז דער רעספּעקט קומט איהם און האָט געקוקט אויף זיין פרוי פון אויבען אראָפּ, ווי עס פּאַסט פאַר א שטאָלצען מאַנסביל.

ווען איך פלעג פרעגען ביי חנא׳ן: „וואָס מאַכט דאָבע?" — פלעגט ער מאַכען א געלעכ־טערער, פון וועלכען זיינע אויגלעך זיינען נאָך רויטער געוואָרען און ענטפערען:

— אָט, זי דרעהט זיך אלץ ארום איהרע ביזנעס — די דייפּערס און די פלאָאָרס.

איך פלעג איהם בעמערקען:

— וואָס מאַכסטו אזוי אוועק דאָבע׳ס אר־בייט פון דער האַנד? דו דארפסט איהר העלפען אין די הויז ארבייט.

פלעגט ער מיר ענטפערען מיט א פּאָרציע מוסר:

— א ווייב טאָר מען ניט צוגעוואָהנען צו גוטסקייט, זי וועט עס נאָכדעם שטענדיג פאָ־דערען.

---

אין די נאָהענטע שכנות׳שאַפט בין איך גע־וואָרען מיט דאָבע׳ן פונקט אזוי היימיש ווי אין די אמאָליגע יאָהרען, אין דער בעוועגונג. מען קען זאָגען, אז מיר זיינען יעצט געוואָרען נאָך נעהענטער ווי אמאָל. אמאָל האָט אונז פער־איניגט די ארבייט פאַר׳ן בלל, און היינט זיינען מיר נאָהענט איינע צו די אנדערע טאַקע בלויז צוליעב אונז אליין. זי פערפעהלט ניט קיין איין וואָך צו זעהן זיך מיט מיר. אין שעהנע וועטערען זעהען מיר זיך כמעט יעדען טאָג. איך בין שוין מיט איהר איניגע מאָל געווען אין טהעאַטער; מיר שפּאַצירען אָפט אין דעם נאָהענטען פּאַרק; מיר באָדען זיך צוזאַמען ביים ברעג ים. איך האָב אויסגעפונען, אז דאָבע איז אויך אינטערעסאַנט אָהן דער בעוועגונג. זי איז יעצט א פיעל אינ־טערעסאַנטערע פרוי, ווי ווען זי איז געווען פער־האַוועט מיט די שניידערקעס די בונדיסט־קעס. ווען איך פערגעס זיך א ווייל אויף איהר, חנא׳ן, האָב איך פון איהר נחת.

עס קומען זיך צוזאַמען יונגע לייט און דאַמען ביי מיר אין הויז; מען שטיפט, מען ראַכט אין דאָבע׳ס שטימע הערט זיך הילכיגער ווי אלע־מענס.

* * *

איך האָב זיך ארויסגעקליבען אין אַן אנדער דירה. דאָבע איז שוין פערבליבען די זעלבע נאָ־הענטע חבר׳טע. מיר האָבען זיך אזוי צוגע־וואָהנט איינער צום צווייטען, אז די ווייטקייט קען אונז שוין ניט צושיידען.

מיין נייע דירה איז כמעט ווי א פּאָעטישע. דאָס איז א קליינע היקצערנע הייזעל אויף א פרייען פעלד. סטריטען זיינען שוין צושניטען; די טראָטוארען זיינען געמאַכט, און פאַר בלאָקען ווייט איז ניט פערבויט. אונזער הייזעל שטעהט איינע אליין ווי א שעהן אָבגעמאָהלענע קלעט־קעלע פאַר פויגעלעך. אין דיזער נייער דירה האָבען מיר א דאַטשע אין מיטען שטאָדט. פון ווייטען זעהען זיך די הייזער מיט די סטאָרס און ארום אונז איז גראָז; וואו ניט וואו א בוים, און וואו ניט וואו גאָט׳ס א בעשעפעניש — א בהמה, א ציעג, אָדער א פערד פאַשעט זיך אויפ׳ן גרי־נעם גראָז. אין דער זייט איז אויך דאָ א פאַרק.

אין דיזער שעהנער געגענד האָבען אונזערע בעקאַנטע פיעלע פרעהליכע און אינטערעסאַנטע אָבענדען פערבראַכט. אין צו יעדען אָבענד אזעל־כען האָט דאָבע ניט אויסגעפעהלט, מעהרסטענ־טהיילס אָהן חנא׳ן. צו אונז פלעגט דאָבע האָבען די פאָלשטענדיגע פרייהייט צו געהן, ווייל חנא׳ס אייפערזוכט האָט ניט קיין שליטה אויף אונזער הויז.

מיר האָבען זיך שוין אלע צוגעוואָהנט צו דאָבע׳ן און חנא׳ן; ביי קיינעם האָט זיך שוין קיין קשיות ניט געשטעלט וועגען דיזער מערק־ווירדיגער ניט גלייכער פּאָר. מיט מיר איז דאָבע געוואָרען נאָהענטער ווי מיט איהרע חבר׳טעס — די ווייבלעך. אָפט פלעג איך בעמערקען ווי דאָבע פערטראַכט זיך אזוי פערבענקט; אָט ואו האָב איך א טראַכט געטהאָן וועגען דעם ווילדען חנא, דעם שטריקען מאַכער. דאַן פלעג איך ווע־לען לעזען דאָבע׳ס האַרץ.

איך האָב דערפיהלט, אז דאָבע זוכט א גע־לעגענהייט צו עפענען איהר האַרץ פאַר מיר.

און די געלעגענהייט איז געקומען.

איך בין פערבליבען אויף א געוויסען אָבענד אליין אין דער איינציגער קליינער הייזעל. עס איז געווען א זעלטענער שעהנער אָבענד אין אוי־גוסט. מיט א פּאָר טעג צוריק האָט א איבאַ־ליענער געקאָסעט היי ארום מיין הויז. די פרישע היי האָט געשמעקט אין די פענסטער. אין מזרח, וואו די טענעבעס הייזער זעהען זיך, האָט זיך פערצויגען א טונקעלקייט איבער׳ן הימעל און פון די הייזער האָבען גענומען פינקלען פייערלעך אין די פענסטער. דער מיטעל הימעל איז ריין בלוי און טיעף; אין מערב בלאַנקט נאָך א געל בלויך רויטער פאַס אונטער אַן אויסגעצויגענעם וואָלקען, וואָס קוקט אויס ווי א ריעזיגער מעסער מיט א צודריבעלטען שאַרף. דער בלאַנק ווערט אליין שוואַכער, טונקעלער און פאַלט אליין נידרי־גער ארונטער. דאָ און דאָרט בעווייזען זיך פינק־לענדע פאָנאַרען אויף די קאָרנערס און א גריל זעגט ערגעץ אין די קוסטעס.

איך האָב קיין פייער אין הויז ניט אָנגע־צונדען; איך בין מיר געשטאַנען אין פענסטער און האָב פון גאָרניט געטראַכט.

פון איבער א ווייטער הויכער טענעמענט־הויז האָט זיך ארויפגעהויבען די לבנה ווי א פייערדיג קופּערנע טעלער און איז אליין קלענער און בלאַסער געוואָרען שטייגענדיג ארויף צו די שטערען.

איך האָב אויסגעטהאָן דעם האַרטען קראַגען פון האַלז און אורנטערגעוואָרפען פון זיך די אויבערהעמד. איך בין ארויס אויף דער וועי־ראַנדאַ, געזעצט זיך אין וויעג־שטוהל און א שטיקער, מילדער ווינטעלע האָט מיר געגלעט האָס לייב.

פּלוצלונג דערהער איך טריט. אין דעם אָפּ־שיין פון דעם פאָנאַר דערזעה איך דאָבען. איך האָב זיך בעגריסט מיט איהר אויף אונזער היי־מישען שטייגער; כ׳האָב איהר געגעבען א שטוהל. א קורצע צייט זיינען מיר ביידע גע־זעסען און געשוויגען.

— גוט וואָס איהר זייט געקומען, — האָב איך דער ערשטער אָנגעפאַנגען — עס איז דאָ אזוי גוט, אזוי פּאָעטיש, אז איך פערגין מיר ניט צו זיצען אליין.

—א שעהנע נאַכט, — זאָגט דאָבע און פער־קוקט זיך אין פינסטערען האָריזאָנט.

— יע, א שעהנע וועלט, — ענטפער איך, — אָבער ווען איך קוק אזוי אויף דער וואונדער־ליכער נאַכט פערטראַכט איך זיך אויף הונדערט יאָהר שפּעטער. דאַן וועט זיין דער זעלבער מאָנאַט אויגוסט, די זעלבע לבנה, די זעלבע גראָז און די זעלבע הייזעל פיליייכט, אָבער אַנדערע מענשען וועלען דאָ זיצען, אַנדערע מענשען ווע־לען לעבען, האָוועז און האָבען זייערע פערגע־ניגענס, זייערע ליידען; און מיר? — אויף פערשיעדענע בית־עולם׳ס...

— אָה רעדט מיט מיר יעצט ניט וועגען פי־לאָזאָפיע, — האָט זיך דאָבע גענומען בעטען, — איך בין גאָר היינט גאַנץ אַנדערש אויפגעלעגט.

זי האָט זיך פּלוצלונג אויפגעהויבען, האָט זיך געזעצט אויף א שטאַפּעל פון דעם גאַניק פאָראויס מיר, האָט איהר קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף מיינע קניע און האָט פאָרטגעזעצט:

— איך וואָלט וועלען פערליבען זיך אין אי־מעצען. ווען איהר וואָלט געווען פערליעבט, וואָלט איהר ניט געטראַכט וועגען בית עולם׳ס...

איך בין געווען זיכער, אז זי מיינט ניט מיט מיר צו שפּיעלען א ליעבע. איך בין מיט דאָ־בען צו נאָהענט, צו פיעל צוזאַמענגעקניפּט צו־ליעב פיעל אַנדערע זאַכען און קיין ליעבעס־שפּיעל פּאַסט זיך צו אונז ביידען ניט, זאָגאַר ווען מיר וואָלטען זיך געהאַלזט און געקושט. דאָך, האָט זיך ביי אונז ביידען דורכגעטראַגען א געדאַנקען וועגען איין מענשען — וועגען חנא׳ן. חנא איז מיר געקומען אויפ׳ן זינען אָהן קיין שום צוזאַמענהאַנג מיט אַנדערע געדאַנקען און איך האָב געפיהלט, אז אויך האָבע׳ן איז גע־קומען אויפ׳ן זינען דער זעלבער נאָמען, — חנא. איך האָב עס געפיהלט אָן איהר קאָפּ, וועלכער איז געווען אָנגעשפּאַרט אָן מיינע קניע, מיט די אויגען פערריסען צום אויסגעשטערנטען הי־

מעל. איך האָב אויך דערפיהלט, אז זי ווייס אז איך האָב זיך אין דעם מאָמענט דערמאָנט אָן חנא'ן.

נאָך איינינגע מינוטען שווייגען, גיט זי צו מיר אַ זאָג, ווי מיר וואָלטען וועגען דעם גע־האַלטען אין אַ מיטען געשפּרעך:

— הייסט עס, איהר ווילט דורכאויס וויסען אַלע מיינע געפיהלען צו חנא'ן?

— עס פאַלט מיר גאָר ניט איין, — מאַך איך עס אַוועק אונטער דער האַנד, — וואָס איז, ביי אייך איז עפּעס דאָ בעזאָנדערעס?

זי האָט אומגעקעהרט איהר פּנים צו מיר, אַריינגעקוקט אין מיינע אויגען. איך האָב איהר גאָר ניט געענטפערט. דאָבע האָט געזאָגט:

— ווען איך האָב חתונה געהאַט איז ביי אַלע מיינע בעקאַנטע אַרונטער אַ שטיין פון הארצען; אָבער זינט זיי האָבען זיך דערוואוסט, אז מיין בעשערטער איז חנא, בין איך געוואָרען פאַר אַלעמען אַ טראַגעדיע. איך וואָלט אפשר טאַקע געלעבט זעהר טראַגיש, ווען איך וואָלט זיך לאָזען איינשמועסען, אז איך בין אומגליק־ליך. איך וויל אייך אָבער זאָגען, אז מיר איז גוט. מיר איז פּונקט אַזוי גוט ווי אייער פרוי, וועלכע האָט אייך פאַר אַ מאַן.

זי האָט אַריבערגעקוקט מיט איהרע אויגען און איבער איהר שטערן צו מיר, האָט זיך פאַר־נאַנדערגעלאַכט און פאַרטגעזעצט:

— איך וועל אייך ניט גלייכען צו חנא'ן, אָבער ס'איז אַלץ איינס... די שווערקייט איז נאָר געווען ווען איך האָב געדאַרפט בעשליסען צו נעהמען חנא'ן אַלס מיין לעבענס־בעגלייטער.

(ענדע קומט.)

# די הויפּט מאַטיוען פון דער אידישער לעגענדע

ישראל אָסמאַן

ווען איך געה שרייבען איבער דער אידישער לעגענדע אין אַ קורצער אָבהאַנדלונג, ווייס איך פריהער אז עס איז נישט זעהר קיין לייכטע אויפגאַבע. די אידישע לעגענדע אין אַלע איה־רע פאָרמען און עפּאָכען איז אַ געגענשטאַנד, איבער וועלכען מ'דאַרף שרייבען פיעל ביכער. איך מוז דעריבער זיך בענוגענען מיט אַ קורצען איבערבליק איבער דער טעמאַ, און זעהן, ווי ווייט מעגליך איז, איבערצוגעבען די וועזענ־טליכסטע שטריכען פון דער אידישער לעגענדע און איהר הויפּט־טאָן.

ווען מיר ווילען דערקענען די נשמה פון אַ פאָלק און איהר אינערליכען סוד, האָבען מיר דערצו נישט קיין בעסערען מיטעל ווי דורכצו־שטודירען זיינע לעגענדען; די איינציגע עכטע פאָלקס־שאַפונג, אין וועלכער די נשמה פונ'ם פאָלק ווייזט זיך אַרויס אָפען, עכט און נישט געקינסטעלט. פונ'ם כאַראַקטער פון די לעגענ־דען קען מען גאַנץ לייכט דערקענען דעם פאָלקס־כאַראַקטער, ווארים די לעגענדען זיינען די פער־קערפּערונג פון דער פאָלקס־נשמה. דאָס גאַנצע אינערליכע לעבען פון אַ פאָלק שפּיגעלט זיך אָב, אין אַ קינדישער פאָרם, אין די לעגענדען; די וועלט־אַנשויאונג, דער גלויבען, דאָס האָפען, דאָס ליידען און דער לעבענס־געזנוס, אַלץ שפּיגעלט זיך אָב אין דער לעגענדע.

די לעגענדע, דאָס איז דער געשפּין וואָס די אַלטע באָבע, געשיכטע, שפּינט אין די דעמערונג־שטונדען פון עפּאָכען. זי, די אַלטע צערטליכע באָבע, שפּינט ווייטער און לאָזט זיך דעם היס־טאָרישען פאָדעם נישט איבערריסען. זי גרייט אָן שטאָף פאַר שפּעטערע צייטען, ווען דער גרוי־סער דיכטער וועט קומען און וועט גענוג רייף זיין אַ שפּראַך צו געפינען פאַר די אַלע שטומע געפיהלען פון פיעל דורות וואָס שטעהען און וואַרטען אויף אַן אויסשפּרוך. די ליעבע דער־וואַרעמט די לעגענדע, בעלעבט און בעפרוכפּערט זי. און אַזוי ווערט פון אַן איינפאַכע לעגענדע ביי אַ סאַקסאַ גראַמאַטיקוס אַ „האַמלעט", פון די קריסטליכע לעגענדען פון שטראָף און לוין אַ „געטליכע קאָמעדיע", פון די אידיש־קריסטליך־האַב־היידנישע לעגענדען פון דער בעשאַ־פונג — אַ „פערלאָרענער גן־עדן", פון הער „פאוסט" לעגענדע אַ „פאוסט". דער גענייא־לער דיכטער, דער דאַנטע, דער שעקספּיר, דער מילטאָן, דער געטהע, נעמט צוזאַמען די קליינע שטריכען, די האַלב־סקיצען, און שאַפט פון זיי אַ גרויס ווערק; און אַלטע דורות לעבען ווידער אויף, פיעל נשמות ווערען פאַרריכט און הייליגע פונקען ווערען אַרויסגענומען פון צווישען די קליפּות...

אַך, וויפיעל לעגענדען געפינען זיך ביי אונז אין ביבעל, תלמוד און מדרש, אין זוהר, קבלה, מוסר און חסידות וואָס וואַרטען שטום אויפ'ן גרויסען דיכטער, וואָס דאַרף קומען און שאַפען פון זיי דאָס גרויסאַרטיגע ווערק! וואָס פאַר אַ גראַנדיעז ווערק קען מען שאַפען פון די אָב־געריסענע און צו־וואָרפענע חורבן־לעגענדען; פון רבי יוסי'ס קליין מעשה'לע, ווי ער האָט געהערט אין אַ חורבה פון ירושלים די שטים פון גאָט וואָס ברומט, כביכול, ווי אַ טויב, וויינט און קלאָגט: „וועה איז צום פאָטער וואָס האָט פער־טריבען זיינע קינדער, און וועה איז צו די קינ־דער וואָס זיינען פערטריבען געוואָרען פון זייער

פאָטער׳ס טיש"; פון דעם איינעם לעגענדאַרען שטריך, אז גאָט דערמאָנט זיך אָן זיינע קינדער, וואָס זיינען צוזייהט און צושפּרייט צווישען די פעלקער, לאָזט ער אריין צוויי טרערען אינ׳ם אָקעאַן און די ערד ציטערט; פון דער איינפאַכער לעגענדע פון יוסי משיתא, דעם פעררעטער, וואס האָט זיך ענדליך גובר געווען, און זינקענדיג אין די נייען־און־פערציג טויערען פון טומאה האָט ער זיך אַרויסגעריסען, און ווען ער איז אַריינגעשטעלט געוואָרען אינ׳ם סטאָליאַר־פרעס און די אייזערנע זעג האָט געזעגט זיין לייב, האָט ער געשריען: „וועה איז מיר, וואָס איך האָב דערצירענט מיין בעשעפער!" פון דער לעגענדע פון ר׳ אלעזר בן דורדיא, וואָס לויפט אַרום צווישע ן די בערג, נאָכדעם ווי ער האָט שוין נישט אויסען געלאָזען קיין זינד אין דער וועלט, וויינט און שרייט: „הימעל און ערד בעט פאַר מיר!" און ענדליך, ווען ער דערזעהט, אז זיי אַלע, די ריזען־בערג, רוישענדיגע ימים, אייביגע, אונבעפלעקטע מדבריות, זאָגאַר הימעל און ערד זיינען פערגעענגליך ווי ער זעלבסט, און האָבען פאַר זיך אַליין גענוג צו בעטען, געהט ער צווישען צוויי בערג און זעצט זיך אויף אַ פעלז, דעם קאָפּ געזונקען צווישען די קניה, וויינט און קלאָגט ביז די נשמה געהט איהם אויס און פעראייניגט זיך מיט דער נשמה פונ׳ם אַלוועלט, אַ ריינע, געלייטערט אין איהרע אייגענע פלאַמען...

די אַלע זיינען נאַקעטע נשמות וואָס שטעהען און ווארטען אויף זייער פּאַסיגער פערקליידונג, אויפ׳ן גרויסען פּאָעט וואָס מוז דאָך ביי אונז געבאָרען ווערען און זיי פערקערפּערען...

די אידישע לעגענדען וועלען דאָ איינגעטיילט ווערען לויט זייער צייט און כאַראַקטער: 1) די ביבלישע לעגענדען, 2) די תלמודישע און מדרשלעגענדען, 3) די מיטעלאַלטערליכע מוסר, קבלה און זהר־לעגענדען, 4) די חסידישע און ר׳ נחמן בראַצלאַווער׳ס לעגענדען, און 5) די מאָדערנע אויסאַרבייטונג פון דער לעגענדע ביי פּריץ׳ן און אַנדערע.

## 1. די ביבלישע לעגענדען*.

ווען מ׳וויל בעטראַכטען די ביבלישע לעגענדען מוז מען צום אַלערערשטען בעטראַכטען די לעגענדע אין אַלגעמיין, ווי אויך די צייט אין וועלכער די לעגענדע ווערט געשאַפען. ווען אַ פאָלק געפינט זיך אינ׳ם קאָכעריגען און רוישיגען לעבען, איז עס איבערהויפּט נישט פעהיג צו שאַפען קיין לעגענדען, וואָרים די לעגענדע איז אַ חלום, און דאָס גערויש פונ׳ם לעבען פערטרייבט אַלע חלומות. אין דער בליהונג־עפּאָכע פון אַ פאָלק קען געשאַפען ווערען אַ שיר־השירים, אַ רות, זאָגאַר אַ האזינו, אָבער קיינמאָל נישט די לעגענדע. אויך קען די לעגענדע נישט געשאַפען ווערען אין דער צייט פונ׳ם גרויסען אומגליק, די צייט קען אַרויסרופען אַן איכה און על־נהרות בבל; וואָרים ווען דער טויטער ליגט פאַר די אויגען דערצעהלט מען נישט קיין מעשיות. נאָך איין אומשטאַנד דאַרף מען נישט פערגעסען, אַז דאָס געזונטע פאָלק, ווען עס לעבט זאָגאַר איבער אַ קריזיס און עס מוז זיך איבערגעבען צום טרוים, גיט זיך עס נאָר איבער אויף זעהר אַ קורצער צייט און אויך נישט גענצליך, ווערענד דאָס קראַנקע פאָלק קען אָבלעבען הונדערטער יאהרען טרוימענדיג. און דעריבער, אַז מיר קוקען זיך גוט איין אין די בילישע לעגענדען זעהען מיר די דריי זאַכען: 1) עס געפינען זיך נישט צוויי־שען זיי קיין לעגענדען וועגען גוטע אַלטע צייטען, וואָרים די בעסטע צייטען זיינען זיי דאָך זעלבסט געווען, די פערגאַנגענהייט איז דאָך געווען אַ קעסעל פלייש אין מצרים; 2) עס זיינען נישט פאַראַן צווישען זיי קיין לעגענדען, אין וועלכע עס שפּיגעלט זיך אָב דאָס לעבען פונ׳ם פאָלק פון אַ לאַנגע צייט, און 3) זיי זיינען נאָר געשאַפען געוואָרען אין דער צייט פון נאַציאָנאַלער קראַנקהייט, נישט אין דער צייט פונ׳ם גליק, אויך נישט אין דער צייט פונ׳ם גרויסען אומגליק. און אַזוי האָבען מיר אין דעם איינעם בוך שופטים מעהר לעגענדען ווי אין יעדען אַנדערן בוך פון דער ביבעל. וועגען די נביאים פון יהודה, כאָטש זיי האָבען געהאַט צווישען זיך אַ ישעיה און אַ ירמיה, זיינען נישטאָ קיין לעגענדען און דער ביבעל, דאַגעגען זיינען דאָ זעהר פיעל לעגענדען איבער די נביאים פון ישראל, ווי אליהו און אלישע, וואָס זיינען געווען פיעל קלענער און כמעט מעהר נישט איבערגעלאָזען ווי די לעגענדען וואָס זיינען געשאַפען געוואָרען איבער זיי. און אַזוי האָבען מיר כסדר: פערשיעדענע פעלקער דריקען אידען אין דער צייט פון די ריכטער, און עס ווערען געשאַפען לעגענדען פון אַ יפתח און אַ שמשון; שאול מיט זיינע קינדער פאַלען דערשלאָגענע אויף די בערג פון גלבע, און עס ווערט געשאַפען אַ לעגענדע פון אַ צוויבערין אין עין־דור. אין דער גייסטיג־קראַנקער צייט פון קעניג אחאב, חלומ׳ען זיך פייערדיגע פערד און אַ פייערדיגער רייטוואָגען און אליהו פליהט אין הימעל אריין; ווען סנחריב דער קעניג פון אשור בעלאַגערט יהודה, ווערט חזקיה קראַנק, די זוהן געהט צוריק און מ׳גיט איהם פופצעהן יאָהר, דאַן קומט אַ מלאך און דערשלאָגט סנחריב׳ס אַרמיי; נאָכ׳ן חורבן זעהט יחזקאל געטליכע פאַנטאַזיען און בויט אַ נייעם בית־המקדש אין דער לופט. אָבער אין דער זיעגרייכער צייט פון קעניג דוד ווערט געשאַפען, לויט דער טראַדיציע, אַ תהלים, אין דער גאָלדענער צייט פון קעניג שלמה — אַ שיר־השירים, און ווען דאָס בית־המקדש ווערט חרוב, ווערט

*) מעגליך אז אין געוויסע שטעלען וועלען די ווערטער נישט איינשטימען מיט די ביבעל קריטיקער אָבער דער עסיי איז נישט געשריבען מיט פּראַטענזיעס אויף ריינער וויסענשאַפטליכקייט.

געשאַפען אַ פערצווייפעלטע עלעגיע, אַן איכה, אָבער נישט קיין לעגענדען.

און דעריבער געפינען מיר אין דער ביבעל לעגענדען, אָבער זיי זיינען נישט דאָס וועזענט־ליכסטע אין איהר, אויף נישט די לעגענדע אין פולסטען זין פונ׳ם וואָרט. נאָר אָבגעריסענע לעגענדען האַלב־מיטאָלאָגישע, האַלב היסטאָרי־שע, ווי די בעשאַפונגס־לעגענדען און יציאת־מצרים.

דער טאָן פון די ביבלישע לעגענדען איז דער טאָן פון די צייטען, ווען גוף און נשמה זיינען געווען איינס. זיי זיינען עפּיש, מעלאָדיש, שטי־קער נאַטור; זיי פליסען ווי „עס ריזעלט זיך אַ קלאָהר קוועלכעל אין דער שטיל און בעצוי־בערט אונז מיט זייער פּראַכט, איינפאַך און ווי פאַר זיך, נישט געקימערט צי עס בעמערקט זיי ווער אדער נישט" און אזוי דערצעהלען זיי אונז נאַאיוו וועגען גאָט און זיינע מלאכים אין אַזאַ איינפאַכער שפּראַך: „און זיי האָבען גע־הערט די שטים פון גאָט געהענדיג אינ׳ם גאָרטען, אינ׳ם וועהען פונ׳ם טאָג. און דער מענש מיט זיין ווייב האָבען זיך בעהאַלטען פאַר גאָט צווי־שען די ביימער פונ׳ם גאָרטען, און גאָט האָט גערופען צום מענשען און געזאָגט צו איהם: וואו ביסטו? און ער האָט געזאָגט: דיין שטים האָב איך געהערט אינ׳ם גאָרטען און איך האָב מורא געקראָגען, דען איך בין נאַקעט..." גאָט, מלאך און מענש זיינען איינס, כמעט גלייכע קרעפטען אין דער נאַטור. זיי זיינען אזוי גע־וואוינט מיט גאָט, אז זיי גיבען איהם שוין אריין זייערע קינדישע קאַפּריזען, און ער קומט אַמאָל, כביכול, ארויס אביסעל קינדיש און נאַאיוו: „און גאָט האָט אראבגענידערט צו זעהן די שטאָדט און דעם טורם וואס די מענשען האָבען געבויט. און גאָט האָט געזאָגט: אָט דאָס פאָלק איז איינס און איין שפּראַך האָבען זיי אלע, און דאָס דאָ־זיגע האָבען זיי אָנגעהויבען צו טהאָן, און קיין זאַך וועט יעצט נישט שווער זיין פאַר זיי, וואס זיי האָבען געדענקט צו טהאָן. לאָמיר אראב־געהן און צומישען דארט זייער שפּראַך, אז איי־נער זאָל נישט פערשטעהן דעם אנדערענס ווער־טער..."

דאָס איז געשאַפען געוואָרען אין דער וואונ־דער־צייט צוזאַמען מיט אלע וואונדער־ווערק פון דער וועלט; אין דער צייט ווען ליעבע און פריעדען האָבען געהערשט צווישען הימעל און ערד.

דאָס איז געשאַפען געוואָרען, ווי היינע דריקט זיך אויס, אין דער צייט פון דער וועלט׳ס יו־גענד, און אַ ריח פון אייביגע יוגענד שמעקט דערפון. דאָס איז אַ וואונדער־ווערק פון דער נאַטור, ווי די ימים און די ריזען־בערג און אלע מערקווירדיגסטע מאָנומענטען פונ׳ם אונדער־גרייכבאַרען סוד פונ׳ם אלוועלט, איבער וועלכען ס׳איז בעסער צו שווייגען, ווייל ס׳איז נישטאָ קיין ווערטער דערפאַר...

## 2. די תלמוד׳ישע און מדרש׳ע עפּאָכע.

אינ׳ם תלמוד און אין די מדרשים האָבען מיר שוין די לעגענדע גאָר אין אַן אנדער פאָרם. דאַן האָט זי זיך ענטוויקעלט און האָט פערנומען דאָס גרעסטע ארט אין דער ליטעראַטור פון יענער צייט. דאָס פאָלק איז שוין געווען גענוג צו־בראַכען און קראַנק און האָט זיך געמוזט אי־בערגעבען צום טרוים. ס׳איז שוין געווען אַ שטיקעל צייט נאָכ׳ן צווייטען חורבן, נאָך בר־כוכבא׳ס נידערלאַגע; דער טויטער איז שוין גע־ווען בעגראַבען און די איבערגעבליבענע אויס־געמאַטערטע האַלב־טויטע זיצען שבעה, דאַן קו־מען זיך צוזאַמען אלטע אידען און מ׳טרייסט זיך מיט מעשיות... מ׳זאָגט נאָך שבחים דעם טויטען און מ׳דערמאָנט זיך אָן גוטע צייטען. דאָס היסטערישע געוויין האָט שוין אויפגעהערט, פ׳איז שוין נישטאָ מעהר קיין כח דערויף, זיצט מען און מ׳שווייגט, פערביטערט, פער׳צרה׳ט. דער גאָט פון נקמה איז געוואָרען אַ הילפלאָזער פאָטער וואס וויינט און קלאָגט אויף זיינע אומ־גליקליכע קינדער און די גאַנצע וועלט וויינט מיט איהם. און די לעגענדע פון יענער צייט דער־צעהלט, ווי דער קעניג איז אין כעס געוואָרען אויף זיין איינציגען זוהן און האָט איהם פון זיין פּאַלאַץ ארויסגעטריבען און געשוואוירען נישט צוקאָזען איהם אריבערטרעטען די שוועל. ער האָט זיך דערנאָך ארומגעקוקט אין ס׳האָט איהם זעהר פערדראָסען, נאָר העלפען קען ער נישט, ער האָט געשוואוירען... ער האָט זיך נישט גע־קיהלט ביז ער האָט דעם פּאַלאַץ פערברענט, און יעצט געהט ער ארום אין זיינע הימלען פער־צרה׳ט און פערצווייפעלט, ער וויל העלפען דעם פּרינץ און קען נישט... ער געהט און געפינט נישט קיין רוה. ער שווערט, אַז ער וועט נישט רוהען און זיין פּאַלאַץ נישט צוריק אויפבויען ביז ער וועט אויפזוכען און צוריקברענגען זיין זוהן. אַזוי געהט ער ארום אין די הימלען, וויינט און קלאָגט און דער פּרינץ וואַנדערט ארום אויף דער ערד און יאָמערט פערצווייפעלט און די גאַנצע וועלט וויינט מיט זיי מיט...

און אַן אנדער לעגענדע פון יענער צייט דער־צעהלט פאָלגענדעס:

„אַזוי ווי דאָס בית־המקדש ווערט חרוב, נעמט גאָט וויינען און קלאָגען: יעצט האָב איך שוין נישט מעהר קיין אָרט אויף דער ערד, איך וועל מיין שכינה אַוועקנעהמען פון איהר און וועל צוריק אַרויף אין מיין אַלטער וואוינונג. ער וויינט און קלאָגט: וועה איז מיר! אַ שפּאַט בין איך געוואָרען פאַר פעלקער און אַ געלעכ־טער פאַר מענשען, וועה איז מיר, וואס האָב איך געטאָן! דער מלאך מטטרון פאַלט פאַר איהם און זאָגט: האַר פון דער וועלט, אַ י ך וועל וויינען און דו וויין נישט! גאָט ענטפערט איהם: „אויב דו וועסט מיך נישט לאָזען וויי־נען, וועל איך אריינגעהן אין אַן אָרט וואוהין דו טאָרסט נישט אריינקומען און וועל דאָרט

ווייגען"... גאָט זאָגט צו די מלאכים: קומט, וועל איך געהן מיט אייך זעהן וואָס די פיינד האָבען געמאַכט פון מיין הויז". ירמיה געהט פאָראויס און פיהרט זיי. אזוי ווי ער דערזעהט דאָס בית־המקדש וויינט ער און זאָגט: „וועה איז מיר, מיין הויז, מיינע קינדער וואו זייט איהר? מיינע כהנים און לויים, וואו זייט איהר? מיינע פריינד, וואו זייט איהר? וואָס זאָל איך מיט אייך טאָן, וויפיעל מאָל האָב איך אייך געוואָרענט און איהר זייט נישט בעסער געוואָרען!"...

און גאָט זאָגט צו ירמיה'ן: „איך בין היינט געגליכען צו אַ מענשען וואָס האָט געהאַט אַן איינציגען זוהן און ער איז איהם געשטאָרבען אונטער דער חופּה. און דיר רייסט גאָרנישט דאָס הארץ נישט אויף מיר און נישט אויף מיין זוהן! געה, רוף מיר די אָבות און משה'ן פון זייערע קברים, זאָלען זיי קומען, ווארים זיי קענען וויינען.

ירמיה געהט און וועקט אויף די אָבות: „שטעהט אויף, ס'איז געקומען די צייט ווען איהר ווערט גערופען פאַר גאָט!" זיי פרעגען איהם: צו וואָס? און ער האָט זיי מורא צו זאָגען. ער לאָזט זיי איבער און געהט צום ברעג פון'ם ירדן און שרייט: שטעה אויף, עמרם'ס זוהן, ס'איז געקומען די צייט ווען דו ווערסט גערופען פאַר גאָט! משה געהט און פרעגט די מלאכים, וועל־כע ער האָט נאָך געקענט פון קבלת־התורה; וואָס איז דער מעהר וואס גאָט דארף מיך עפּעס היינט? און זיי ענטפערען איהם: ווייסטו דען נישט אַז דאָס בית־המקדש איז חרוב געוואָרען און די אידען פערטריבען? ער צורייסט גלייך די עהרען־קליידער, וואָס גאָט אַליין האָט איהם אָנגעטהאָן, לעגט אַרויף די הענד אויפ'ן קאָפּ און געהט, וויינט און שרייט ביז ער קומט צו די אָבות. ווי זיי דערזעהען איהם, צורייסען זיי אויך זייערע קליידער, וויינען און שרייען ביז זיי קומען צו די טויערען פון'ם בית־המקדש.

אזוי ווי גאָט דערזעהט זיי, גירט ער אָן אַ זאַק, רייסט זיך די האָר פון'ם קאָפּ און געהט מיט זיי פון איין טויער צום צווייטען, ווי אַ מענש וועמען זיינס אַ טויטער ליגט פאַר די אויגען. און גאָט וויינט און קלאָגט: „וועה איז דעם קעניג וועמען ס'האָט געגליקט זיין יוגענד, און זיין עלטער גליקט איהם נישט"...

אזוי האָט דאָס פאָלק געוויינט און געקלאָגט אויפ'ן גרויסען אומגליק און געשאַפען אַזעלכע הארצרייסענדע לעגענדען, אין וועלכע זיי האָבען פערקערפּערט זייערע שרעקליכע ליידען, דאַן ווען די וואונד איז נאָך געווען פריש און אייטערדיג. און דער טאָן דערפון איז אזוי שטאַרק און הארצ־רייסענד, די ווערטער אַליין וויינען און קלאָגען און קענען ריהרען זאָגאַר אַ שטיין. דאָ זעהט מען דעם גאַנצען מענשען וואָס איז פּלוצלונג צו־בהאָבען געוואָרען, און דער קראַך איז געווען אזוי שטאַרק אַז די גאַנצע וועלט איז מיט איהם צוזאַמענגעבראָכען געוואָרען. נאָר דאַן איז גע־באָרען געוואָרען די משיחישע האָפנונג, דער צוויי טויזענד־יעהריגער טרוים פון דערלייזונג, אין וועלכען פיעל דורות האָבען אריינגעגעבען זייע־רע גאַנצע נשמות, און האָבען איהם פערפאָל־קאָמט אין זיין גאַנצען פּראַכט:

„אינ'ם טאָג ווען דאָס בית־המקדש איז חרוב געוואָרען, איז משיח געבאָרען געוואָרען"...

אונזערע עלטערן האָבען דאַן איבערגעלעבט אַ צייט, צו וועלכער זיי זיינען נאָך נישט געווען צוגעוואוינט; אין זייערע אָדערען האָט נאָך גע־פלאָסען בלוט פון פרייע מענשען מיט אַ פּראַכט־פול לאַנד און אַ הויכע קולטור, און האָבען זיך נישט געקענט צוגעוועהנען צו לעבען אַ שקלאַ־פען־לעבען אין גלות. זייער געגענוואַרט איז געווען שלעכט און מיאוס, האָבען זיי געלעבט מיט דער פערגאַנגענהייט און מיט דער האָפנונג אויף דער צוקונפט. און דאָס האָט געקענט בע־שאַפען די לעגענדע פון'ם תלמוד און די מדרשים. די לעגענדע איז געוואָרען אַ גאַנצע ליטעראַטור אין וועלכער עס זיינען פאַרהאַן אַזעלכע פּערעל, און אזוי איינפאַך געשריבען, אין אַזאַ זיסע, איינ־פאַכע שפּראַך:

„פון וואַנען איז דאָס ליכט בעשאַפען געוואָ־רען? גאָט האָט זיך איינגעהילט אין אַ ווייסען טלית און זיין ליכט האָט אַ בליאַסק געטהאָן פון איין עק וועלט ביז'ן צווייטען".

„מיט דאָס ליכט וואָס גאָט האָט בעשאַפען אינ'ם ערשטען טאָג, קען אַ מענש זעהן פון איין עק וועלט ביז'ן צווייטען. נאָר אַז גאָט האָט זיך איינגעקוקט אין די רשעים און געזעהען זיי־ערע שלעכטע טהאַטען, האָט ער עס בעהאַלטען פאַר די צדיקים אויף דער שפּעטערער צוקונפט..."

און אָט איז אַ פאַנטאַזיע וועגען דער צוקונפט.

„ער האָט מיך אריינגענומען, דערצעהלט ר' ישמעאל, און איך האָב געזעהען גאַנצע רעדלעך מלאכים זיצען און וועבען הילפס־קליידער, און מאַכען לעבענס־קרוינען, און פאַסען איין אין זיי פּערל און בריליאַנטען, דעמפּען אַלערליי געוויר־צען און זיסקייטען פון דער וועלט, און זיסען אָב די וויינען פאַר די צדיקים אויף דער שפּעטער צוקונפט. איך האָב איהם געפרעגט: מיין פּראַכט, פאַר וועמען איז דאָס אַלץ? און ער האָט מיר געענטפערט: פאַר די אידען. און איך האָב געזעהען איין קרוין וואָס איז אַנדערש געווען פון אַלע אַנדערע, און די זון, די לבנה און די צוועלף מזלות זיינען איינגעפּאַסט אין איהר. האָב איך איהם געפרעגט: פאַר וועמען איז די דאָזיגע פּראַכטפולע קרוין? און ער האָט מיר געענטפערט: פאַר'ן קעניג דוד. האָב איך צו איהם געזאָגט: מיין פּראַכט, ווייז מיר דוד'ס עהרע! האָט ער מיר געזאָגט: מיין פריינד, וואַרט דריי שטונדען, וועסטו איהם זעהן אין זיין עהרע. ער האָט מיך אָנגענומען און אריינ־געזעצט אין זיין שוים, און האָט צו מיר גע־זאָגט: וואָס זעהסטו? האָב איך איהם געענט־

פערט: איך זעה זיבען בליצען לויפען צוזאמען. און ער האָט צו מיר געזאָגט: פארמאך דיינע אויגען, מיין קינד, דו זאָלסט נישט דערציטערט ווערען, די דאָזיגע געהען אנטקעגען דוד'ן. גלייך האָבען אויפגעציטערט אלע אופנים, שרפים און הייליגע חיות, די רעדער פון דער מרכבה, די עהרען־וואָלקען, די שניי און האָגעל אוצרות, די שטערען, די מזלות און די מלאכים און האָבען גענומען זאָגען: "למנצח, א געזאנג צו דוד'ן, די הימלען דערצעהלען גאָט'ס עהרע". און איך האָב געהערט א שטארקע רוישיגע שטים וואָס איז געקומען פון עדן און האָט געזאָגט: „גאָט וועט קעניגען אויף אייביג"... און דוד איז אָנגע־קומען צו פערשטען און אלע קעניגען פון דוד'ס הויז זיינען איהם נאָכגעגאנגען, יעדער איינער מיט זיין קרוין אויף'ן קאָפּ, און דוד'ס קרוין איז שעהנער געווען פון אלע קרוינען, און איהר פראכט האָט זיך געזעהען איבער אלע וועלטען.

און דוד איז ארויף אינ'ם הימלישען בית־המקדש, דארט איז פאר איהם געווען אָנגעגרייט א פייער־דיגער שטול; ער האָט זיך אוועקגעזעצט אויף איהר און אלע קעניגען פון דוד'ס הויז האָבען זיך געזעצט פון פארענט, און די קעניגען פון ישראל האָבען זיך געשטעלט הינטער איהם. און דוד האָט זיך אויפגעשטעלט און געזונגען גע־זאנגען און לויב־ליעדער, וואָס קיין אויער האָט נאָך קיינמאָל נישט געהערט"...

און אזוי איז די לעגענדע פונ'ם תלמוד און מדרש, די ליטעראטור פון נאָכ'ן חורבן, די קאָנ־צענטראציע פון דער גאנצער פאָלקס־שאפונג. נישטאָ קיין לעבענס־ליעדער, נישטאָ קיין לוסט־ליעדער, אלץ איז צובראָכען און צוועהטיגט. אָבער אין דער זעלבער צייט איז זי פול מיט גלויבען און רייכע פאנטאזיע.

וועגען די מיטעלאלטערליכע און חסידישע לעגענדען אין נעקסטען נומער.

# דר. אסתר לוריע: שרה קאפיא סולאם

(פון דער סעריע בעריהמטע אידישע פרויען אין איטאליען און פראנקרייך.)

שרה קאפיע סולאם בעלאנגט צו א פריהערי־גער עפּאָכע, איידער די אנדערע פרויען, וועל־כע מיר האָבען בעשריבען. איהר לעבענס־גע־שיכטע איז אָבער פאר אונז נישט ווייניגער אינ־טערעסאנט, איהר פערזענליכקייט נישט ווייניגער אנציהענד. די צייט, אין וועלכער זי האָט גע־לעבט, איז געווען פינסטערער, איידער די צייט, אין וועלכער עס האָבען געלעבט די אנדערע, פריהער־בעשריבענע פרויען. און זי האָט דארום בעזאָנדערס הער אויפגעקויכטען אויפ'ן אידישען הימעל.

זי איז געווען א מערקווירדיגע שעהנהייט — איינע פון די שעהנסטע פרויען אין איטאליען. און אזוי וואונדער שעהן איז זי אויך געווען אין גייסט. זי איז געווען א הויך־בעגאבטע פּאָע־טעסע, א הויך־בעגאבטע זינגערין, א מאלערין. צוזאמען מיט איהרע אויסערגעוויינליכע ליטעראַ־רישע, מוזיקאלישע און מאלערישע פעהיגקייטען, איז זי אויך בעזעסען אן אויסערגעוויינליך פעס־טען כאראקטער, אן איידעלען, אָבער פעסטען. און דאָס האָט איהר פיעל ארויסגעהאָלפען אין דעם קאמפּף, וואס איהר איז אויסגעקומען צו פיהרען מיט די קאטוילישע גלהים.

איהר סאלאָן אין ווענעציע איז געווען דער צענטער פון די געבילדטסטע און גייסטרייכסטע מענשען. ארום איהר האָט זיך גרופּירט די בלי־הונג פון דער איטאליענישער אינטעליגענץ. פער־שטעהט זיך, אז די קאטוילישע קירכע האָט גרויס חשק געהאט אריינצוקריגען די גלענצענדע אי־דין אונטער איהרע פליגלען. דאָס איז אָבער דער אלמעכטיגער קירכע ניט געלונגען. און אָט דער קאמפּף, וואס שרה קאפיא סולאם האָט גע־פיהרט פאר איהר אידישער נשמה, איז געווען ווירקליך וואונדערבאר און העכסט ראָמאנטיש.

עס איז שוין 275 יאהר ווי זי איז טויט. און כאָטש ביי איהר לעבען האָט מיט איהר גע־רעש'ט — מיט איהרע טאלאנטען, בילדונג און פערזענליכקייט, איז זי דאָך נאָך איהר טויט א לאנגע צייט כמעט ווי פערגעסען געווען. בלויז דאָ און דארט פלעגט א אידישער אדער איטאַ־ליענישער היסטאָריקער וועגען איהר עפּעס דער־צעהלען. דאָס ערקלערט זיך דערמיט, וואס די אידישע פארשונג איז נאָך יונג, זי צעהלט קוים הונדערט יאהר. ווי נור אָבער זי האָט זיך גע־נומען ענטוויקלען, האָט מען זיך שטארק גע־נומען אינטערעסירען מיט דיעזער וואונדערלי־כער אידישער פרוי. שוין מעהר ווי א האלבער יאהרהונדערט אז שרה קאפיע סולאם לעבט פאר דער אידישער פארשונג און דורך דעם אויך פאר די ברייטערע אידישע שיכטען.

שרה קאפיא (אזוי איז געווען איהר מיידעל־שער נאָמען) איז געבאָרען אין ווענעציע (ווענע־דיג) צום ענד פון 16טען יאהרהונדערט.*) אין

*) דאָס יאהר פון איהר געבורט איז אונבעקאנט. אזעלכע פאָרשער ווי גרעץ, מ. א. לעווי, גייגער און קייזערלינג זיינען אין דיעזער פראגע אייניג, און גיבען ניט אָן איהר געבורטס־יאהר. די אידיש־ענגלישע ענציקלאָפּעדיע בעצייכענט דאָס יאהר 1592, די רוסיש־אידישע 1590 אדער 1592. דאָס נעהמט

דער וועגעציאנישער רעפּובליק האָבען אידען פערנומען אן אָנגעזעהענעם פּלאץ. זיי האָבען געהאָלפען צו מאכען וועגעציע פאר איינע פון די וויכטיגסטע האַנדעלס־צענטרען אין מיטעל־אַלטער. די אידען האָבען זיך דאָ געקענט פריי־ער עגזיסטירען, אין זיינען קיהטודער געשטאַנען העבער פאר די אידען אין די אַנדערע לענדער. אין 15טען יאָהרהונדערט אָבער האָבען די פּער־פאָלגונגען אויף אידען אין שפּאַניען, דייטש־לאַנד און אונגארן געווירקט אויך אויף וועגע־ציע. עס האָט שוין איינינגע מאָל געהאַלטען אז מען זאָל אַרויסטרייבען די אידען פון דאָרט. מען האָט דאָס אָבער ניט געקענט טהאָן, ווייל זיי האָבען פערנומען אַ וויכטיגע שטעלונג אין עקאָנאָמישען לעבען, צאָהלענדיג גרויסע שטייע־רען און בעשעפטיגענדיג 4000 קריסטליכע אַר־בייטער. מען האָט זיי דערפאַר ניט אַרויסגע־יאָגט, נאָר מען האָט זיי איינגעשפּאַרט אין געטאָ און געהייסען טראָגען הויכע העטס, כדי מען זאָל דערקענען זיי אימער אַלס אידען. מען האָט אָבער ניט אָבגעהיט שטרענג דיעזע געזעצע: אידען פלעגען וואָהנען אויסער די גרענצען פון געטאָ, זיינען ווי פריהער געווען היימיש אין דער איטאַליענישער שפּראַך און ניט אָפּגעשטאַנען פון דער איטאַליענישער קולטור.

שרה קאפיא׳ס פאָטער, שמעון קאפיא, האָט געהערט צו די געבילדעטע, אָנגעזעהענע און ריי־כע אידען אין וועגעציע. דער בעוואוסטער ראַ־בינער, לעאָן מאַדענא, איז געווען אַן אָפּטער אריינגעהער אין זיין הויז. ווען דער ראַבינער האָט אין אָנפאַנג פון 17טען יאָהרהונדערט אַרויסגעגעבען אַ זאַמלונג פון זיינע פּרעדיגען, האָט ער דאָס בוך געווידמעט שמעון קאפיא׳ס ברודער; אין דער ווידמונג דערמאָהנט ער אויף שמעון׳ס נאָמען.

קיין זיהן האָט קאפיא ניט געהאַט, און זיין גאַנצע מיה האָט ער אָנגעווענדעט אויף די ער־ציהונג פון זיין געראָטענער טאָכטער. שרה קאפיא איז געווען רייך און פיעלזייטיג בעגאַבט פון דער נאַטור: אַן אויסערגעוואוינליכע שעהנ־הייט, אַ וואונדערפולע זינגערין, אַ פּאָעטעסע פון גאָט׳ס גנאָד, אַ מאַלערין. דער געבילדעטער פאָטער האָט ניט נאָר אויסגעבילדעט די נאַטיר־ליכע אנלאגען, נאָר ער האָט אויך געזעהן צו געבען זיין טאָכטער אַ גוטע אַלגעמיינע בילדונג. זי האָט גרינדליך געלערנט איטאַליענייש, שפּאַ־ניש, העברעאיש, גריכיש, לאַטיין. זי האָט זיך בעקענט מיט דער ליטעראַטור פון די אַלע שפּראַ־כען. גרויס ליעבע האָט זי אַרויסגעוויזען צו דער העברעאישער שפּראַך, צו אונזער ביבעל און צו אונזער געשיכטע. זודיגע טרעהרען האָט די מיידעלע פערגאָסען אויף די בלעטער פון אונזער געשיכטע, פערגלייכענדיג די אַמאָליגע גליקליכע צייטען מיט די אידישע צרות פון איהר צייט.

דיכטען האָט שרה קאפיא אָנגעהויבען גאַנץ פריה. זי האָט אָבער ניט געדרוקט איהרע גע־דיכטע. די אידישע מיידעל האָט זיך געשעמט אַרויסצוטרעטען עפענטליך. איהרע ליעדער זיי־נען געשריבען אומגעגאַנגען פון האַנד צו האַנד און האָבען געשאַפען דער פערפאַסערין אַ נאָ־מען. פאַר אונז איז אָבער די בעשיידענהייט אַ גרויסער פערלוסט, ווייל איהרע ליעדער זיי־נען ניט ערשיענען געדרוקט, מיט אַן אויסנאַהמע פון איניגע סאָנעטען. אין דיעזע זעהט מען ערשט אַרויס איהר גרויסען פּאָעטישען טאַלאַנט. שרה קאפיא איז געווען בעקאַנט ניט נאָר אַלס פּאָעטעסע. אויסערגעוועהנליך איז געווען איהר שטימע. קריסטען פלעגען קומען אין אידישען געטהאָ הערען דאָס זינגען פון שרה קאפיא. מען פלעגט אויך קומען אָנצוקוקען איהר וואונדער־ליכע אידישע שעהנהייט.

די גלחים האָבען ניט פערגונען די אידען אזא אוצר און האָבען אָנגעהויבען צו ווירקען אויף איהר, אז זי זאָל זיך שמד׳ען. זיי האָבען ניט געוואגט צוטרעטען צו איהר מיט דיעזער אבזיכט, ביז איהר פאָטער, דער אָנגעזעהענער מאַן, האָט געלעבט. ווען ער איז אָבער געשטאָר־בען, און שרה קאפיא איז געבליבען גאַנץ יונג, האָבען זיי אָנגעהויבען צו ווירקען אויף איהר. זי איז אָבער געווען אַ גרויסע אידישע פּאַטריא־טין, און מען האָט געקענט זיכער זיין, אז זי וועט ווייזען אויף אזויפיעל כאַראַקטער און בליי־בען אַ טרייע אידין; דאָך, די מוטער האָט אָבער מורא געהאַט, און האָט זי געזעהן יונג חתונה צו מאַכען. זי האָט איהר אויסגעקליבען אַ יונ־גען, עדלען און געבילדעטען מאַן, יעקב סולאַם. ער איז געווען אַ ברודער פון יענעם סולאַם, וועמען דער בעריהמטער מוויקער און קאָמפּאָזיטאָר, סאַהאַמאַן האָט געווידמעט זיין בעדייטענד ווערק.

דער יונגער סולאַם איז אָבער באַלד אויס־געקומען בייצושטעהן אַ גרויסען נסיון, און זי איז איהם אויף אַ גלענצענדען אופן בייגעשטאַ־נען.

דער געגועזער אנסאָלדאַ טשעבאַ האָט אין 1615 אָנגעשריבען אן עפּאָס „אסתר״. טשעבאַ, וועמען די פּאָליטישע קאַריערע האָט זיך ניט איינגעגעבען, איז געוואָרען אַ גייסטליכער, און האָט זיך אָבגעגעבען מיט וויסענשאַפט און לי־טעראַטור. ער האָט געטרוימט צו ווערען דער צווייטער איטאַליענישער טאַסאָ. ער האָט אויפ־געשריבען אן עפּאָס „אסתר״. דיעזער עפּאָס איז אויפגענומען געוואָרען פון דער קריטיק פערשיע־דען — פון איין זייט מיט גרויס לויב, פון דער אַנדער זייט, מיט גרויס טאַדעל. אויף סולאַם האָט אָבער „אסתר״ געמאַכט אַ טיעפען איינ־דרוק צוליעב דעם אינהאַלט. זי איז געווען ענט־

---

זיך פון דעם, דאָס די ענציקלאָפּעדיעס נעהמען אָפט די קוועלען ניט פון דער ערשטער האַנד, און גיבען זיך ניט קיין מיה קריטיש אויסצופאָרשען דאָס מאַ־טעריאַל.

ציקט, וואס אין אזא צייט, וואו דער אנטיסע־מיטיזם איז אזוי שטארק, האָט זיך געפונען א קריסט, וועלכער בעציהט זיך פריינדליך צו אי־דען. זי האָט געזעהן אז טשעבא האָט געשאפען זיין עפּאָס אין זעהר א אידען־פריינדליכען גייסט מיט׳ן צוועק צו שילדערן א מערקווירדיגע עפּאָ־כע פון דער אידישער געשיכטע. זי האָט זיך ניט געקאָנט איינהאלטען און האָט אויפגעשריי־בען דעם פערפאסער א בריעף, אין וועלכען זי דריקט אוים דעם „אידען־פריינד״ איהר ענט־ציקונג. זי שרייבט איהם דאביי, אז „זי פער־לאָזט דאָס געדיכט קיין מאָל ניט, ביי נאַכט לייגט זי דאָס אונטער׳ן קישען, כדי דאָס וויע־דער צו לעזען ביים אויפשטעהן.״ דער בריעף איז אָבער געווארען אנדערש אויפגענומען, ווי קאפיא האָט זיך פאָרגעשטעלט. טשעבא, וועל־כער האָט געטרוימט צו ווערען דער צווייטער טאסא, איז געווען אויסער זיך פון פערגניגען, וואָס מען איז אזוי ענטציקט פון זיין עפּאָס, און וואס אזא בעריהמטע פרוי, ווי סולאם, איז זיין פערעהרער. ווייטער האָט דער אונצופריעדענער, פרומער טשעבא דערזעהן פאר זיך א „הייליגע״ מיסיע — צו מאַכען א אידין פאר א גלויביגע קריסטין, און ער איז גלייך צוגעטראטען צו דער „גרויסער״ אויפגאבע.

עס האָט זיך אָנגעפאנגען צווישען זיי א מערקווירדיגע קאָרעספּאָנדענץ, וועלכע דויערט 4 יאהר. פון אָנהויב טראגט די קאָרעספּאָנדענץ א פּאָלעמישען און טעלאָגישען כאראקטער. אין דיזער פּאָלעמיק ווייזט זיך ארויס, אז קאפיא איז בעסער פון איהר געגנער בעקאנט מיט דער העב־רעאישער שפּראך, מיט דעם אלטען טעסטאמענט און מיט דער אידישער געשיכטע. ווען ער ציי־טירט א שטעלע פון ביבעל, ווייזט זי איהם אויף, אז ער האָט די שטעלע ניט ריכטיג איבערזעצט. ווען ער וויל איהר עפּעס בעווייזען מיט א ציי־טאַטע, בעווייזט זי איהם מיט א רייהע אנדערע, אז די ביבעל פערשטעהט ער זעהר ווענינ. ער איז אויך ערשטוינט, ווי קומט א פרוי צו פערשטעהן אזוי טיעף פילאָזאָפיע, ווי זי ״ ער זעהט, אז מיט פּאָלעמיק וועט ער ביי איהר ווענינ פּועל׳ן, און ער סטארעט זיך צו ווירקען אויף איהרע גע־פיהלען. מיט זיין געפיהלס־בריעף רופט ער ארויס אין איהר א הערציקייט צו זיין פּער־זענליכקייט, וואס צינד אָן אין איהם א גרויסע ליידענשאפט. זי בלייבט אָבער פעסט — טריי צו איהר מאַן און צו איהר גלויבען. זי האָט זיך אָפּט אויסגעדריקט, אז זי וויל דאָרט איהר קבר געפינען, וואו איהר וויעג איז געשטאנען; שטאר־בען וויל זי דאָרט, וואו זי האָט געלעבט. טשע־בא האָט געזעהן צו ווירקען אויף קאפיא׳ס מאַן, אז ער זאל זיך שמד׳ן, און דאן, האָט ער גע־גלויבט, וועט ער ווירקען אויף זיין פרוי. יעקב סולאם, וועלכער איז געווען בעקאנט מיט דער גאנצער אנגעלעגענהייט, איז אָבער אויך געבלי־בען א געטרייער איד, און דער פאנאטישער שריפטשטעלער האָט ביי איהם אויסגעפיהרט אזוי ווייניג, ווי ביי זיין פרוי.

איין מאָל האָט קאפיא געשיקט איהר קריסט־ליכען פריינד א מתנה, א טואלעט קעסטעל, וועל־כען זי האָט אליין אויסגעמאָלט, — מענשליכע טוגענדען זיינען אויף איהם געווען סימבאָליש פאָרגעשטעלט. ער האָט איהר דורך זיין טרייען דיענער געשיקט זעלטענע גענועזער פרוכט און אנדערע זאכען. דער הויפּט צוועק איז אָבער געווען, דער דיענער זאָל זי זעהן. דער לעצטער איז געקומען אן ענטציקטער פון איהר שעהנ־הייט, פון איהר בענעהמונג, פון איהר שטימע. די דערצעהלונגען פון דעם דיענער האָבען נאָך מעהר צופלאקערט די געפיהלען פון דעם גענו־עזער שריפטשטעלער צו דער אונבעקאנטער אי־דין.

טשעבא האָט פערלוירען זיין ברודער. דער טויט האָט אויף איהם געמאכט א טיעפען איינ־דרוק. ער האָט זיך אויך אליין אָנגעהויבען צו פיהלען שלעכט פיזיש. ער האָט געוואלט וויע־דער ווירקען אויף קאפיא סולאם, און האָט פון איהר געוואלט, אז זי זאָל בעטען „די הייליגע מאריא״ פאר איהם. זי האָט געענטפערט: די הייליגע מאריא קען זי ניט בעטען, ווייל דאָס וואָלט געהייסען, אָבזאָגען זיך פון איהר רעלי־גיאן. זי ערלויבט איהם אָבער צו בעטען גאָט, אז זי זאָל ווערען א קריסטין נאָר דענסטמאָל, ווען ער וועט איהר ערלויבען צו בעטען גאָט, אז ער זאל ווערען א איד. זי ווייזט ארויס פיעל הערציכקייט צו זיינע ליידען, בלייבט אבער גלייכגילטיג צו זיין אגיטאציע. זיי שיקען איי־נער דעם אנדערען זייערע בילדער.

איהר בילד מאַכט אויף איהם אן אונגע־וועהנליך טיעפען איינדרוק. ער שרייבט איהר: „די שטעהסט אין דער שעהנסטע בליטע פון דיינע יאָהרען. דיינע באַקען בליהען אין פריה־ליינגס פּראַכט, מיינע האָר ווערען שוין שנעע־וויים. ליעבעס גלוט פיהל איך אין הארצען, און אין דרויסען איז די אייזיגע נאַכט. ענדליך האָבען מיר דערזעהען אונזערע בילדער, אָבער איך וויים ניט, ווער פון אונז ביידע האָט זיך מעהר געפרעהט. איך מוז אייך דעם אמת זאָגען, אז עס איז ניט גוט פאַר מיר צו זעהן אין דער וועלט אייער בילד. אין די לעצטע שטונדען פון מיין לעבען מוז איך האָבען גלייכגעוויכט און רוה; איהר האָט פון אזוי פיעל זייטען אויף מיר אָנגעפאלען, דאָס איך קען ניט מעהר אויס־רייסען זיך פון אייערע הענד. איך בין אזוי ווענינ בעל הבית איבער זיך, דאָס אייער בילד רופט אין מיר צייטענווייז ארויס געפיהלען, פאר וועלכע איך מוז ווערען רויט. מיט דער ליעבע, מיט וועלכער איך ליעב אייך, מיט די ליידען, וואָס איך לייד, וויים איך ניט, ווי קען איך נאָך לעבען, און פון דעסטוועגען לעב איך נאָך, און שרייב ברעף פול מיט צערטליכקייט, אזוי ווי מיינע טעג וואָלטען ניט געווען געצעהלט״. ער

וויל אויפהערען איהר צו שרייבען, ער קען אָבער דאָס ניט טהאָן.

---

ווי פיעלע מענשען מיט אַ שם, האָט אויך קאַפּיאַ סולאַם פיינד געהאַט די אידען, ווייל זיי האָבען זי בעשולדיגט אין דעם, אַז זי איז ניט קיין טרייע אידין. געפעהרליך איז אָבער געווען פאַר קאַפּיאַ סולאַם די אָבהאַנדלונג פון אַ גייסט־ליכען, באַלטאַנאַר באַניפּאַציאַ, אַן איינגעעהר אין איהר סאַלאָן און שפּעטערדיגען בישאָף. אין דער אָבהאַנדלונג בעשולדיגט ער קאַפּיאַ אין דעם, וואָס זי גלויבט ניט אין אונשטערבליכקייט פון דער נשמה.

דיעזע בעשולדיגונג האָט אין יענע צייטען געקענט פיהרען אויף די פלאַמען פון דער אינ־קוויזיציע. סולאַם האָט דערפאַר געאיילט זיך צו ענטפערען, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס זי איז ערשט אויפגעשטאַנען פון אַ שווערער קראַנק־הייט. זי האָט געמוזט אַרויסטרעטען עפענטליך און ניט רעכענען זיך מיט איהר גרויסער בעשיי־דענהייט. די אָבהאַנדלונג איז אונז איבערגע־בליבען אַ געדרוקטע. זי ענטשולדיגט זיך פריהער פון אַלץ, וואָס זי איז ניט גענוג בע־שיידען אַלס פרוי און טרעט אַרויס עפענטליך. די אָבהאַנדלונג איז געווידמעט דעם אַנדיינקען פון איהר געליעבטען פאָטער, וועלכער איז צו פריה פאַר איהר געשטאָרבען. די ווידמונג איז אַזוי ריהרענד, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס די שפּראַך איז אָפט צו הויך, ווי מען פלעגט דאַן שרייבען.

„אָה דו, היים געליעבטער פאָטער מיינער, דו, וועלכער האָסט מיר געגעבען דאָס לעבען, דו, וועלכער האָסט פערלאָזען די ערד און געפינסט זיך ביי די אונזיכטבאַרע גייסטער, וואו דו וועסט פאַרבלייבען אויף אייביג, דיינעם טייערען אַנ־דענקען ווידמע איך דאָס קליינע געשענק, ווייל דיר געהערט דער שם, ווען איך וועל עס מיט דער צייט האָבען, און דאָס זאָל דיך טרייסטען, וואָס דו האָסט ניט געלאָזען קיין זוהן, וועלכער זאָל טראָגען דיין נאָמען... נעהם דערפאַר פון מיין האַנד דעם שוואַכען בעווייז פון דער קינד־ליכער ליעבע, פון יענער האַנד, וועלכע איז מיר אַמאָל אַזוי טייער געווען. ווען גאָט וועט מיר שענקען נאָך אייניגע טעג לעבען און געזונד, און מיינע גייסטעס גאַבען, מיט וועלכע ער האָט מיר בעשאָנקען, וועלען זיך מוזען אַרויסווייזען, טאָ וועט דיין נאָמען לעבען אויביג צוזאַמען מיט מיינעם“.

---

אַלס אַ פּאַלעמישע שריפט איז די אָבהאַנד־לונג אַ מייסטערווערק. זי איז געשריבען ביי־סענד אין אַ שאַרפער דיאַלעקטישער פאָרם. זי בעווייזט איהם פיעל מאָל, אַז די פילאָסאָפיע איז פאַר איהם אַ גאַנץ פרעמדער ענין, אַז אין דער טעאָלאָגיע פיהלט ער זיך אויך אָפט ניט היימיש. דאָ איז אַן אויסצוג פון איהר פּאַלע־מיק „דער טיטעל פון אייער ווערק האָט מיר דער־מאָהנט אָט וואָס. אַ רומער האָט מען אַמאָל איינגעלאַדען צו הערען אַ רעדע, אין וועלכער מען וועט לויבען הערקולעס'ן. דער מוטהיגער רומער האָט אויסגעשריען: און ווער קלערט דען וועגען הערקולעסען צו רעדען אַ שלעכט וואָרט? אַזוי פערהאַלט זיך מיט דער דאַגמאַ וועגען דער אונשטערבליכקייט פון דער נשמה. דאָס דאַגמאַ וואַגט אין וועגעציע קיין איין מענש ניט אָנצוריהרען. און פון דעסטוועגען איז נאָך ווענינ, וואָס איהר נעהמט זיך אָן צו פערטיידי־גען דאָס דאַגמאַ; מאַכט איהר אַ נאַרישען אָנ־שטעל, אַז גאָט האָט אייך בעשטימט צו דיעזער מיסיע“...

די אָבהאַנדלונג האָט געמאַכט אַ גרויסען טומעל. סולאַם איז געבליבען די זיעגערין. ווייכ־טיגער איז אָבער דאָס, וואָס די אָבהאַנדלונג האָט זי געראַטעוועט פון דער אינקוויזיציע, באַ־ניפּאַציאַ האָט איהר געענטפערט. זי האָט אָבער ניט געפונען פאַרנויטיג פאָרטצוזעצען די פּאַלע־מיק מיט איהם.

אינטערעסאַנט איז גרעץ'ס בעציהונג צו דער אָבהאַנדלונג. אונזער היסטאָריקער קוקט אויף די פרויען ווי די פאַרצייטיגע אידען. איהם גע־פעלען ניט קיין געלערנטע פרויען. איהם גע־געפעלט דערפאַר, וואָס סולאַם איז אַרויסגע־טראָטען אַלס פרוי, ענטשולדיגענד זיך, וואָס זי איז געצוואונגען צו דיעזען שריט.

טשעבא בעציהט זיך צו סולאַם'ס פּאַלעמיק מיט באַניפּאַציאַ גלייכגילטיג, ווייל ער גרייט זיך צום טויט. ער שרייבט איהר נאָר איין מאָל. אַז עס איז ניט גענוג צו גלויבען אין אונשטערב־ליכקייט פון דער נשמה, אַז מען דאַרף גלויבען אין גליקזעליקייט אויף יענער וועלט. ער איז יעצט שטאַרק בעשעפטיגט מיט די פאָרבעריי־טונגען צו זיין טויט, און הערט אויף צו קאָרעס־פּאָנדירען מיט סולאַם, ווייל ער וויל יעצט אין גאַנצען זיין פערבונדען מיט גאָט, זי אָבער בינדט איהם צו צו דער ערד.

אייניגע מאָנאַטען פאַר זיין טויט גיט ער אַרויס זיינע 53 בריעף צו איהר. איהרע בריעף זיינען פערלאָרען געגאַנגען, מען גלויבט, אַז די אינקוויזיציע האָט זיי קאָנפיסקירט. נאָר איי־ניגע בריעף זיינען געבליבען. אָבער פון זיינע ענטפערס זעהט מען, ווי קלוג, מיט וואָס פאַר אַ פילאָזאָפישער טיעפקייט און דיאַלעקטישער שאַרפקייט זי פלעגט אַלע זיינע טענות צו גאָר־נישט מאַכען.

טשעבא איז דאָך געשטאַרבען מיט דער האָפ־נונג, אַז סולאַם וועט זיך נאָך ווען עס איז שמד'ן. אָט די „הייליגע“ אַרבייט האָט ער איבערגעגע־בען צו זיין פריינד, מאַרק אַנטאָניאַ דאַריאַ. דער לעצטער האָט ביי סולאַם אויסגעפיהרט פונקט אַזוי ווייניג ווי טשעבא. אויף אַזאַ נאַטור ווי

סולאם׳ס האָט די אַגיטאַציע געהאַט אַן ענטגע־גענגעזעצטע ווירקונג. זי האָט זי נאָך פעסטער צוגעבונדען צו איהר פאָלק.

אין די 50 יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונ־דערט, האָט אַ פראַנצויזישער שרייבער, ריא, גע־וואָרען אויפמערקזאַם אויף טשעבא׳ס „הייליגע" אַרבייט. ער האָט איהם געמאַכט פאַר אַ מאַר־טירער, וועלכער איז אַזוי פיעל ליידען אויסגע־שטאַנען צוליעב זיין גלויבען. ער האָט אויפ־געשריבען אַ בוך וועגען איהם און נאָך איינינע „מאַרטירער". דאָס בוך ענטהאַלט אַ רייכען מאַטעריאַל פון דער ערשטער האַנד וועגען טשעבא און איז אילוסטרירט מיט בריעף. דיע־זעס בוך האָט געמאַכט מ. א. לעווי אויפמערק־זאַם אויף סולאם, און ער האָט זי אויסגעגראָבען פון דער פערגעסענהייט און פון דאַן איז סולאם געבליעבען אַן אָנגעזעהענע געשטאַלט אין דער אידישער געשיכטע.

טשעבא איז געשטאָרבען אין 1623־טען יאָהר. וועגען סולאם׳ס ווייטערדיגען לעבען ווייסען מיר זעהר וועניג. מען ווייס נור, אַז זי איז געווען אַן אנגעזעהענע פערזענליכקייט אין איטאַליען. מען האָט זי געאַכטעט אַלס פּאָעטע־סע און געלעהרטע, מען האָט בעוואונדערט איהר שעהנהייט און איהר כאַראַקטער. איטאַליענישע דיכטער בעזינגען זי. לעאָן מאַדענא ווידמעט איהר זיין דראַמע „אסתר", דיעזע דראַמע איז אַ פרייע אומאַרבייטונג פון דעם ווערק, וואָס האָט געשאַפען אוסקמע, דער שפּאַנישער דיכ־טער. לעאָן מאַדענא, אַן אַלטער פריינד פון דער פאַמיליע קאַפּיא, האָט אויף פערפאַסט אַ ליעד פאַר סולאם׳ס מצבה. זי איז געשטאָרבען אין יאָהר 1611, מיט 275 יאָהר צוריק.

# ביבליאָגראַפיע

י. מ. בודיש:

דר. ל. לעווין: דער טרייד־יוניאָניזם, אַרויסגע־געבען פון דער עדיוקיישאָנאַל קאָמיטע פון אַר־בייטער רינג, ניו יארק, 1916.

מאָרים הילקוויט: די אַרבייטער און דאָס גע־זעץ, אַרויסגעגעבען פון דער אידישער סאָציאַ־ליסטישער פעדעראַציאָן, ניו יארק, 1917.

---

ביז דער לעצטער צייט איז במעט אונזער גאַנצע וויסענשאַפטליכע, ספּעציעל די סאָציאַל־וויסענשאַפט־ליכע ליטעראַטור, בעשטאַנען פון מעהר אָדער ווענ־ער געלונגענע קאָמפּילאַציעס. עס איז שוין ביי אונז במעט געווארען אַ טראַדיציע, כמעט אַ פאָדערונג פון די ארויסגעבער, אַז אונזערע פּאָפּולאַריזאַטאָרען דאַרפען כלל ניט זיין קיין ספּעציאַליסטען אין די פראַגען, וועלכע זיי בעאַרבייטען. אַ שעהנע שפּראַך און אַ פּאָר „זיכערע" אָדער אַנערקענטע קוועלען — איז דאָס העכסטע, וואס אונזער ביכער מארק האָט ביז יעצט געפאָדערט. נאָר זעהר לאַנגזאַם הויבט זיך ביי אונז אָן צו ווייזען דאָס באמת וויסענשאַפטליכע, אָריגינעלע בוך. און עס איז העכסט ערפרעהענד, וואָס די צוויי ביכלעך פון אונזער איצטיגער ביב־ליאָגראַפישער איבערזיכט געהערען צו דעם זעלטענעם בעסערען מין פון אריגינעלע אַרבייטען.

ביידע ביכלעך זיינען אַ רעזולטאַט פון אַ לאַנג־יאָהריגען שטודירען די פראַגען, וואָס זיי בעריהרען. הינטער די צו קורצע און, צום בעדויערען, דעריבער אָפטמאָל צו־פראַזען־עהנליכע כמעט דאָגמאַטישע בע־הויפּטונגען, פיהלט איהר אימער די שטאַרקע, גע־ניטע האַנד, דעם ווייטען בליק, און די אויספיהרליכע און טיעפע בעקאַנטשאַפט מיט אלע ווינקעלעך און קנייטשען פון דער טרייד־יוניאָניסטישער בעוועגונג און מיט איהרע אָנגעוועהטאַגטע פּראָבלעמען. קורץ, מיר האָבען דאָס מאָל פאַר זיך ניט קיין קאָמפּילאַ־ציעס, נאָר טאַקע אָריגינעלע ווערק.

אָבער עס דאַרף דאָ גלייך בעמערקט ווערען, אַז פונקט ווי ביידע ביכלעך האָבען גלייך דיזעלבע גרוי־סע מעלה, אַזוי האָבען זיי ביידע גלייך איינעם און דעמזעלבען גרויסען חסרון.

ביידע זיינען געשריבען און ארויסגעגעבען ניט ספּעציעל פאַר יוניאָן לייט, און דעריבער זיינען זיי געריכטעט נאָר אויף איין העלפט צו דער יוניאָן בע־וועגונג. די צווייטע העלפט האָט אין זינען דעם אל־געמיינעם לעזער: אין איין פאַל דעם אַרבייטער רינג עולם, אין צווייטען דעם סאָציאַליסטישען. און אָט דער פאַקט האָט זיך אָבגעשפּיגעלט שלעכט אויף ביידע ביכלעך, אָבגלייך אויף כמעט אַ געגעזעצליכען אופן: דר. לעווין׳ס „טרייד יוניאָניזם" איז אריינגעצוואונ־גען געווארען אין אַ צו אַ ב י ע ק ט י ו ו ע ר פאָרם; פערקעהרט, מ. הילקוויט׳ס „אַרבייטער און געזעץ", איז כמעט אויף דעמזעלבען אופן אריינגע־צוואונגען געווארען אין אַ צו ס ו ב י ע ק ט י־ ו ע ר פאָרם.

דר. לעווין ערקלעהרט אונז, למשל, אַז „דאָס פאָרליגענדע ביכער איז אַ פערזוך צו בעשרייבען די אַלגעמיינע אידעען פון דעם טרייד־יוניאָניזם אויף דעמזעלבען שטייגער, ווי עס ווערען בעהאַנדעלט די אַלגעמיינע אייגענשאַפטען פון פיזישע, כעמישע אדער וועלכע עס איז אנדערע נאַטירליכע ערשיינונגען". איהר וואונדערט זיך: צו וואס אזא שטרענגע אָביעק־טיוויטעט? דאַרפט איהר אָבער וויסען, אַז דר. לע־ווין׳ס ביכער האָט זיך געמוזט אריינפּאַסען אין אַ סעריע פון ביכלעך, וואס דער ארבייטער רינג גיט אַרויס. אָבער „די סעריע — ווי דר. לעווין זאָגט — בעהאַנדעלט די אלגעמיינע פּרינציפּען פון פערשיע־דענע צווייגען פון דער מענשליכען פאָרשונג. דאָס

ביכעל וועגען טרייד־יוניאָניזם האָט דעריבער אויך געמוזט זיין אַן אבסטראַקטע אָבהאַנדלונג וועגען אלגעמיינע אידעען און מעטאָדען."

דאָס אליין וואָלט איינגעטליך נאָך נים געווען אזא גרויסער אונגליק. די וועב'ס „אינדאָסטריאל דעמאָקראַסי" איז אויך געשריבען געוואָרען במעט פון אזא שטרענגען, „נאַטור־וויסענשאַפטליכען" אָב־יעקטיווען שטאַנדפּונקט, און דאָך איז זייער בוך געוואָרען במעט א האַנדבוך פון דער ענגלישער טרייד־יוניאָניסטישער בעוועגונג. איז אָבער דער אונגליק, וואָס דאָס ביכעל האָט נאָך אין זינען דעם ארבייטער־רינג לעזער, וואס זוכט נאָר אַ קורצע אַ ל ג ע מ י י נ ע בעשרייבונג פון טרייד יוניאָניזם.

דאָס ביכעל האָט זיך, אזאָ, געמוזט בעגרענצען סך הכל מיט 89 זייטלאך. און ווען מיר מוזען אויף 89 זייטלאך געבען א נאַטור־וויסענשאַפטליכע בע־שרייבונג פון „די אלגעמיינע אידעען פון דעם טרייד־יוניאָניזם, קלאָהר און סיסטעמאַטיש, אזוי, אז דער אינערליכער צוזאַמענהאַנג פון דער טרייד־יוניאָניס־טישער געדאנקען־וועלט זאָל זיך דייטליך ארויס־צייגען" — וועט אונזער בעשרייבונג אָפט מוזען קלינגען ווי א קאָנספּעקט, ווי א קורצער סך הכל פון א ניט אָנגעשריבענער אָבהאַנדלונג. נעהמט, למשל, אזא וויכטיגע און אָנגעוועהטאָגטע פראַגע, ווי „די מעטאָדען פון דעם טרייד־יוניאָניזם". וועגען דעם גיט אונז דר. לעווין אַ בעזונדער קאפּיטעל, וואָס פערנעהמט 15 זייטלאך פון ביכעל, אָדער אונגעפעהר 5 „צוקונפט"־זייטען. אויף דיעזע 5 צוקונפט־זייטען" ווערען בעהאנדעלט די פאָלגענדע פראַגען:

„די נויטווענדיגקייט פון דויערהאפטער אָרגאַניזאציאָן; דער טרייד אַלס אָרגאַניזאציאָנס באַזע; דער סטרייק און סטרייק פאָנדס; פּיקעטען; דער לייבעל און דער באָיקאָט; דער קאָלעקטיווער אגרימענט; מידיאיישאָן, קאָנסיליאיישאָן און ארבעטרייישאָן; סאָלידאַריטעט און שטאַרקע יוניאָנס — דער פונ־דאמענט פון דעם ארבייטער'ס עקאָנאָמישען ערפאָלג".

איהר פיהלט, אז יעדע איינע פון די פראגען, ווי סטרייק, באָיקאָט, קאָלעקטיווער אגרימענט, מידיאיי־שאָן, קאָנסיליאיישאָן און ארבעטרייישאָן — פאָדערט אם וועניגסטען א גאנצען קאפּיטעל, אויב מיר ווילען, אַז זי — די פראַגע און איהר בעהאַנדלונג — זאָל פערבלייבען אין קאָפּ ביים לעזער. אָבער ווי די זאך איז געשטעלט געוואָרען ביי הר. לעווין, מוז די בע־האנדלונג טראָגען א כאראקטער פון אלגעמיינע בע־הויפּטונגען, וועלכע צייגען וועניג איבער. וועגען באָיקאָט, למשל, אין מאַנאָפּאָל אינדוסטריען, הייסט עס ביי דר. לעווין: „עס איז אויך אונמעגליך דורכ־צופיהרען א באָיקאָט אויף א פּראָדוקט, אויף וועל־כען עס עקזיסטירט א מאָנאָפּאָל. עס וואָלט געווען אונמעגליך, צום ביישפּיעל, פאר די איינוואָהנער פון ניו יאָרק צו באָיקאָטירען די געז קאָמפּאַניעס, אָדער די אינטערבאָראָ רעפּיד טרענזיט קאָמפּאַניע". די לעע־טע געשעהענישען אין ניו יאָרק האָבען בעוויזען ווי ריכטיג דיזע בעהויפּטונג איז, און דאָך קלינגט זי, ווי זי שטעהט, נאַקעט און ניט איבערצייגענד.

די צו שטרענגע אָביעקטיוויטעט צוזאַמען מיט דער איבערמעסיגער קורצקייט האָט געבראַכט דערצו, אז אין פיעלע פּלעצער בלייבען די ליכט אין שאָטען זייטען פון דער יוניאָן בעוועגונג אָדער ניט גענוג. אָדער אינגאנצען ניט אונטערשריבען. אויף דעם ניט ערפאהרענעם לעזער וועט דאָס געווים מוזען מאַ־כען א פאלשען איינדרוק. אָט האָט איהר א ביישפּיעל פון איבערמעסיגער אָביעקטיוויטעט אין קאפּיטעל וועגען „טרייד יוניאָניזם און ארבייטער געזעצגע־בונג":

„צוערשט איז דער קאמפּף געווען זעהר שווער. אָבער די ארבייטער האָבען ביסלעכווייז אויפגעדעקט די אינערליכע ווידערשפּרעכען און נארעריי פון דער „לעסיי פעיר" טהעאָריע און האָבען געצוואונגען דעם שטאַאַט נאָכצוגעבען זייערע פאָדערונגען. אויף אזא אופן האָבען די אָרגאַניזירטע ארבייטער שטופענווייז ענטוויקעלט די אידעע, אז דער שטאַאַט דאַרף ניט פערבלייבען אין דער נעגאַטיווער ראָלע פון „לאָזען אלעס צו רוה", נור דארף נעהמען אויף זיך די פּאָ־זיטיווע אויפגאַבע צו רעגולירען דאָס אינדוסטריעלע לעבען אין אנקלאַנג מיט די בע־דירפנישע פון דעם ארבייטער. אין אַלע לענדער האַנדעלט יעצט דירעגירונג מעהר אָדער וועניגער אין אנקלאַנג מיט דיזען געדאַנק, אָבוואָהל די ארבייטער מוזען שווער קעמפּפען פאר יעדען נייען געזעץ, וועלכער קען פערבעסערען זייער לאַגע". דאָס איז אביסעל צו אָפּטימיסטיש, ספּע־ציעל פאר דעם אויטאָר פון דעם לעצטען גלענצענדען קאפּיטעל פון דעם זעלביגען ביכעל, וועגען „טרייד יוניאָניזם, אינדאָסטריאליזם און סאָציאליזם"?

און פּונקט ווי דר. לעווין'ס ביכעל ליידעט פון איבערמעסיגער אָביעקטיוויטעט, ליידעט מ. הילק־וויט'ס ביכעל פון איבערמעסיגער סובייעקטי־ו י ט ע ט. אויב דר. לעווין האָט געוואָלט שאַפען א „נאַטור־וויסענשאַפטליכע" בעשרייבונג פון טרייד יוניאָניזם, האָט מ. הילקוויט זיך שיינבאַר פער־נומען מיט דער אויפגאַבע אָנצושרייבען וועגען איהם א סאָציאָליסטישען „ברעף". דאָס גאַנצע ווערק איז געשריבען אויף דער טעמע קלאַסען־קאמפּף און טרייד־יוניאָניזם. דער אויטאָר שטרעבט צו בעווייזען, „אַז דער הויפּט ציעל און הויפּט פונקציע פון געזעץ אין אונ־זער מאָדערנער געזעלשאַפט, וועלכע איז אַ קלאַסען געזעל־שאַפט, איז צו שיצען די אינ־טערעסען פון די הערשענדע קלאַסען". (ז. 24).

דער אויטאָר בראַנגט ווירקליך ארויס אויניגע העכסט אינטערעסאנטע איינצעלהייטען, וועגען דער בעציהונג פון געזעץ צו ארבייטער אָרגאַניזאַציאָנען און זייער קאַמפּף. ווען ניט דער מאַנגעל אין פּראַקטיק, וואָהלען מיר דאָ גערן ציטירט א פּאָר שטעלען וועגען די געזעצען און קאָורט־פּראַקטיק אין פראגען פון ארבייטער „קאָנספּיראַסי" און ספּעציעל אין די איי־ביגע „פּיקעט", „אינדזשאַנקשאָן" און „באָיקאָט" פראַגען. די קאַפּיטלאך פון מ. הילקוויט'ס ביכעל, וואָס זיינען געווידמעט די פראַגען וועגען „דער שטע־רונג פון געזעץ צו אַרבייטער אָרגאַניזאַציאָנען" און וועגען „סטרייקס און באָיקאָטס", וועלען זיך לעזען אז אין פיעלע פּלעצער בלייבען די ליכט אין שאָטען זייטען פון דער יוניאָן בעוועגונג אָדער ניט גענוג. אָדער אינגאנצען ניט אונטערשריבען. אויף דעם ניט ערפאהרענעם לעזער וועט דאָס געווים מוזען מאַ־כען א פאלשען איינדרוק. אָט האָט איהר א ביישפּיעל פון איבערמעסיגער אָביעקטיוויטעט אין קאפּיטעל וועגען „טרייד יוניאָניזם און ארבייטער געזעצגע־בונג":

„צוערשט איז דער קאמפּף געווען זעהר שווער. אָבער די ארבייטער האָבען ביסלעכווייז אויפגעדעקט די אינערליכע ווידערשפּרעכען און נארעריי פון דער „לעסיי פעיר" טהעאָריע און האָבען געצוואונגען דעם שטאַאַט נאָכצוגעבען זייערע פאָדערונגען. אויף אזא אופן האָבען די אָרגאַניזירטע ארבייטער שטופענווייז ענטוויקעלט די אידעע, אז דער שטאַאַט דאַרף ניט פערבלייבען אין דער נעגאַטיווער ראָלע פון „לאָזען אלעס צו רוה", נור דארף נעהמען אויף זיך די פּאָ־זיטיווע אויפגאַבע צו רעגולירען דאָס אינדוסטריעלע לעבען אין אנקלאַנג מיט די בע־דירפנישע פון דעם ארבייטער. אין אַלע לענדער האַנדעלט יעצט דירעגירונג מעהר אָדער וועניגער אין אנקלאַנג מיט דיזען געדאַנק, אָבוואָהל די ארבייטער מוזען שווער קעמפּפען פאר יעדען נייען געזעץ, וועלכער קען פערבעסערען זייער לאַגע". דאָס איז אביסעל צו אָפּטימיסטיש, ספּע־ציעל פאר דעם אויטאָר פון דעם לעצטען גלענצענדען קאפּיטעל פון דעם זעלביגען ביכעל, וועגען „טרייד יוניאָניזם, אינדאָסטריאליזם און סאָציאליזם"?

און פּונקט ווי דר. לעווין'ס ביכעל ליידעט פון איבערמעסיגער אָביעקטיוויטעט, ליידעט מ. הילק־וויט'ס ביכעל פון איבערמעסיגער סובייעקטי־ו י ט ע ט. אויב דר. לעווין האָט געוואָלט שאַפען א „נאַטור־וויסענשאַפטליכע" בעשרייבונג פון טרייד יוניאָניזם, האָט מ. הילקוויט זיך שיינבאַר פער־נומען מיט דער אויפגאַבע אָנצושרייבען וועגען איהם א סאָציאָליסטישען „ברעף". דאָס גאַנצע ווערק איז געשריבען אויף דער טעמע קלאַסען־קאמפּף און טרייד־יוניאָניזם. דער אויטאָר שטרעבט צו בעווייזען, „אַז דער הויפּט ציעל און הויפּט פונקציע פון געזעץ אין אונ־זער מאָדערנער געזעלשאַפט, וועלכע איז אַ קלאַסען געזעל־שאַפט, איז צו שיצען די אינ־טערעסען פון די הערשענדע קלאַסען". (ז. 24).

דער אויטאָר בראַנגט ווירקליך ארויס אויניגע העכסט אינטערעסאנטע איינצעלהייטען, וועגען דער בעציהונג פון געזעץ צו ארבייטער אָרגאַניזאַציאָנען און זייער קאַמפּף. ווען ניט דער מאַנגעל אין פּראַק, וואָהלען מיר דאָ גערן ציטירט א פּאָר שטעלען וועגען די געזעצען און קאָורט־פּראַקטיק אין פראגען פון ארבייטער „קאָנספּיראַסי" און ספּעציעל אין די איי־ביגע „פּיקעט", „אינדזשאַנקשאָן" און „באָיקאָט" פראַגען. די קאַפּיטלאך פון מ. הילקוויט'ס ביכעל, וואָס זיינען געווידמעט די פראַגען וועגען „דער שטע־רונג פון געזעץ צו אַרבייטער אָרגאַניזאַציאָנען" און וועגען „סטרייקס און באָיקאָטס", וועלען זיך לעזען

מיט דעם גרעסטען אינטערעס פון יעדען יוניאָן אר־ביטער, אָדער יוניאָן־טוער, אָבגלייך דער מחבר האלט זיך זעהר שטרענג ביי זיין סאָציאַליסטישער אויפ־גאַבע. די פיערטע לעקציע וועגען „קאָלעקטיוועז אג־רימענט, מידיאיישאָן און ארביטריישאָן, און דער ספּעציעלער מאשינעריע פון פּראטאקאל", איז שוין ווניגער פערבונדען מיט דער הויפּט טעמע פון ביכעל.

די שטעלונג פון געזעץ ווערט דאָ בעריהרט נאָר בנוגע צו מידיאיישאָן און פריוויליגער און גע־צוואונגענער ארביטריישאָן (אויסטראליען). אָבער אפילו דערביי איז אונטערגליך ארויסצוטראָגען א גע־נויען איינדרוק, צו וואָס פאר א קאטעגאָריע געזעצען — ארבייטער פיינדליכע אָדער ארבייטער פריינדליכע — טראָגט דער אויטאָר אָפּ דיזע געזעצען. מ. הילק־וויט בעמערקט דעם גרויסען אונטערשיעד, וואָס עס איז פאַראַן צווישען די אינדוסטריעלע און אנדערע עקאָנאָמישע בעדינגונגען אין אויסטראליען און ביי אונז, און קומט צום פאָלגענדען שלום: „אָט ווארום די אויסטראַלישע ארבייטער און זייערע פאָרשטעהער אין די לעדזשיסלייטשורס זיינען אזוי פעסט בע־שטאַנען אויף געצוואונגענער ארביטריישאָן, בעת די קאַפּיטאַליסטען זיינען געווען געגען דעם".

דער איינדרוק בעקומט זיך, אז די אויסטראַלישע ארבייטער זיינען יעצט אויך פיר געצוואונגענער אר־ביטריישאָן. דער אמת איז אָבער, אז זיי האָבען שוין לאנג געביטען זייער מיינונג, און זיינען יעצט פּונקט אזוי ענטשידען געגען געצוואונגענער ארביטריישאָן, ווי די אַמעריקאַנער ארבייטער.

די שטעלונג פון געזעץ צום קאָלעקטיוועז אגרי־מענט אליין — די פראַגען וועגען מאכען די סטענ־דארדס (די אָנגענומענע בעדינגונגען) פון דעם קאָ־לעקטיוועז אגרימענט פאר די געזעצליכע סטענדאַרדס פון דער גאַנצער אינדוסטריע — א פראַגע, וואָס פערנעהמט אזוי שטאַרק די יוניאָנס ביי אונז און אין ענגלאנד, און מיט וועלכער דער ענגלישער פּארלאַמענט האָט זיך שוין אויך ערנסט פערנומען — דיזע פראגע ווערט אין דעם קאפּיטעל אינגאנצען ניט בעריהרט. עס ווערט אויך כמעט ניט אָנגעריהרט די פראגע וועגען דער ראָלע און בעדייטונג פון פריי־ווילליגער ארביטריישאָן אין דער מאשינערי פון יע־דען קאָלעקטיוועז אגרימענט בכלל און פון אונזערע פּראטאקאלען בפרט.

אביסעל אונערוואַרטעט און ניט שטרענג צוזאַ־מענגעבונדען מיט די פריהערדיגע קאפּיטלען, קומט דאָס שוין דערמאָהנטע לעצטע קאפּיטעל, וועגען „טרייד יוניאָניזם און פּאָליטיק". מיר קענען ניט פערביי־געהן, ניט אָנדייטענדיג דעם לעזער אויף דער וויכ־טיגקייט פון דיזען קאפּיטעל, וואס בעווייזט אַזוי בולט און מיט אַזעלכע גלענצענדע ביישפּיעלען, אז די טרייד יוניאניסטישע אידעע, ווען זי ווערט. דערפיהרט ביז איהר לאָגישען סוף, מוז זי ברענגען דירעקט צום סאָציאליזם.

אלעס אין אלעם זיינען ביידע ביכלעך אן אונ־געהויערע ווערטפולע מתנה פאר דער אידישער אר־ביטער בעוועגונג, און זיי דארפען ניט אויספעהלען אין דער ביבליאָטעק פון קיין איין אידישען אר־ביטער. אָבער צוזאמען מיט דר. לעווין, ווילען מיר האָפען, אז ביידע ביכלאך וועלען זיין „נאָר א גוטע התחלה, און אז נאָך זיי וועלען קומען אנדערע", אויב ניט „פיעל בעסערע" איז אלעגנפאלס מעהר אויס־פיהרליכע בעהאנדלונגען איבער דער געשיכטע, טעאָ־ריע און פּראקטיק פון טרייד יוניאָניזם". נאָך מעהר. מיר ערלויבען זיך צו האָפען, אז אונזערע טרייד־יוניאנס וועלען, ענדליך זיך אליין נעהמען פאר דיע־זער ארבייט.

---

# א בריעף אין רעדאקציע

זעהר געעהרטער הערר רעדאקטאָר פון דער „צוקונפט".

ערלויבט מיר צו פערעפענטליכען דורך אייער געשעצטען זשורנאַל די דאָזיגע שורות:

אונטער דער גרויסער ליטעראַרישער ירושה, וואס מיין זעליגער שוויעגערפאָטער שלום־עליכם האָט אי־בערגעלאָזט נאָך זיך, געפינט זיך אַ טייל פון זיין שאַפען, וועלכער איז צעזייט און צעשפּרייט איבער דער וועלט, אין פערשיעדענע לענדער און ביי פער־שיעדענע פּערזאָנען. דאָס איז — די אונצעהליגע ליטעראַרישע און פּערזענליכע בריעף, וואָס שלום־עליכם האָט אין משך פון זיין לעבען געשריבען צו חברים שריפטשטעלער און קינסטלער, צו גוטע פריינד און בעקאַנטע און צו סתם מענשען. די פּערזאָנען, וואָס זיינען וועגען געשטאַנען מיט שלום־עליכם'ן אין שריפטליכער פערבינדונג, ווייסען, אז שלום־עליכם'ס זעהר געעהרטער הערר רעדאקטאָר פון דער „צוקונפט".

ערלויבט מיר צו פערעפענטליכען דורך אייער געשעצטען זשורנאַל די דאָזיגע שורות:

אונטער דער גרויסער ליטעראַרישער ירושה, וואס מיין זעליגער שוויעגערפאָטער שלום־עליכם האָט אי־בערגעלאָזט נאָך זיך, געפינט זיך אַ טייל פון זיין שאַפען, וועלכער איז צעזייט און צעשפּרייט איבער דער וועלט, אין פערשיעדענע לענדער און ביי פער־שיעדענע פּערזאָנען. דאָס איז — די אונצעהליגע ליטעראַרישע און פּערזענליכע בריעף, וואָס שלום־עליכם האָט אין משך פון זיין לעבען געשריבען צו חברים שריפטשטעלער און קינסטלער, צו גוטע פריינד און בעקאַנטע און צו סתם מענשען. די פּערזאָנען, וואָס זיינען וועגען געשטאַנען מיט שלום־עליכם'ן אין שריפטליכער פערבינדונג, ווייסען, אז שלום־עליכם'ס בריעף — דאָס זיינען קונסט־ווערק, אין וועלכע ער האָט אריינגעגעבען אַ גרויסען טייל פון זיין נשמה און פון זיין טעמפּעראַמענט, און וועלכע פערמאָגען, אַ חוץ זייער הויכען ליטעראַרישען און ביאָגראַפישען ווערטה, א ספּעציעלען היסטאָריש־קולטורעלען ווערטה פאר די קומענדיגע דורות. בכן, וועלענדיג אָט די אַלע בריעף שלום־עליכם'ס צענויפזאַמלען און אויס־וועהלען, מיט'ן צוועק אַרויסצוגעבען זיי אין א בעזונדער אויסגאבע, לויט א שטרענג־כראָנאָלאָגישען סדר און אונטער אַ פּעראנטוואָרטליכער רעדאקציע, — ווענד איך מיך אין נאָמען פון מיין שוויעגער־מוטער, פרוי שלום־עליכם, צו אלע די פּערזאָנען, וואָס האָבען ווען בעקומען בריעף פון שלום־עליכם, הן אין אידיש, הן אין העברעאיש און הן אין רוסיש, זיי זאָלען פריינדליך זיין און צושיקען אונז די בריעף ר ע ד ז י ש ט ר י ר ט, לויט דעם אונטענגעצייי־

בענטען אדרעס. די יעניגע, וואָס ווילען דאָס אָריגינאַל בעהאַלטען פאַר זיך, וועלען עס בעקומען צוריק אַזוי באַלד, ווי די בריעף וועלען איבערגעשריבען וועדען. די ווייעדער, וואָס זיינען גרייט דאָס אָריגינאַל אַוועקשענקען דעם שלום־עליכם־אַרכיוו, אום דאָס צו בעהאַלטען צווישען אַלע אַנדערע שלום־עליכ׳ס מאַנוסקריפּטען און זאַכען, וועלען בעקומען פון דער שלום־עליכם־פאַמיליע אַ בעזונדערען דאַנק.

איך מוז דערביי בעמערקען, אַז שלום־עליכ׳ס בריעף, איידער זיי וועלען פאַרטיג ווערען צו דער אויסגאַבע, וועלען פריהער רעדאַקטירט ווערען מיט גרויסער פאָרזיכטיגקייט און מיט דער כונה, אַז די שטעלען אָדער אויסדרוקען אין זיי, וואָס קאָנען וועמען־עס־איז פון די לעבעדיגע פערשאַפען אַ וועלכע־עס־איז אונבעקוועמליכקייט, זאָלען אָדער אינגאַנצען אויסגעלאָזט ווערען אדער, אויב מעגליך, קומען פערשטעלט. די אדרעסאַטען מעגען זיין גאַנץ רוהיג פאַר די פערזענליכע מאָמענטען אין די בריעף; אַז זיי וועלען קיינעם נישט פּוגע בכבוד זיין. ווייער זיינען די אדרעסאַטען געבעטען צו געבען צו די צוגעשיקטע בריעף זייערע פּאַסענדע בעמערקונגען דאָרט, וואו זיי וועלען עס געפינען פאַר נויטיג, אום צו דערקלעהרען אָדער קלערער מאַכען דעם אינהאַלט. עס איז געוואונשען, אַז די בעמערקונגען פון די אדרעסאַטען זאָלען געמאַכט ווערען אויף בעזונדערען פּאַפּיער, ניט אויפ׳ן אריגינאַל פון די בריעף.

האָפענדיג, אַז די אַלע, וואָס בעזיצען שלום־עליכם׳ס בריעף, וועלע פערשטעהן צו אָבצושאַצען דעם ווערטה פון אַזאַ אויפגאַבע און וועלען אונז ניט אָפּזאָגען אין אונזער בקשה, שיק איך זיי פאָראויס אַ דאַנק אין דעם נאָמען פון פרוי שלום־עליכם און פון אונזער גאַנצער פאַמיליע.

י. ד. בערקאָוויטש,

ניו יארק, 15 אָקטאָבער, 1916.

דער אדרעס פאַר די בריעף:

Mrs. O. Rabinowitz (Sholom-Aleichem), 927 Fox St., Bronx, N. Y.


# אויף דער פינפטע עוועניו

וואו עס געפינען זיך די אַריסטאָקראַטישע דאַמען, וועלכע זיינען די אמת׳ע מבינים אויף אַ גוטען סיגאַרעט, סמוקט מען נאָר י. ב. קרינסקי׳ס

## פינפטע עוועניו

סיגאַרעטס

איז דער בעסטער
יוניאָן־מייד סיגאַרעט
וואָס דער מאַרקעט האָט ביז איצט
פּראָדוצירט.

פאַר די קאָווערס גיט די פירמא פּראַכט פאַלע פּרעזענטען — פאָדערט אַ קאַטאַלאָג פריי. שרייבט: י. ב. קרינסקי, 207 נ. 4טע סט., ברוקלין, נ. י.


# סובסקרייבט פאַר „די צוקונפט"

# ביזנעס און פּראָפעשאָנאַל דירעקטאָרי

## דאָקטוירים

### איסט־סייד

Tel. Orchard 2104
**דר. ארי פלאַקס**
185 הענרי סטריט
שטונדען: 9-10, 12-2, 6-8.
זונטאָג ביז 3 בייטאָג.

Tel. Orchard 612
**DR. A. CASPE**
210 East Broadway
New York
Tel. Orchard 1491

טעל. אָרטשארד 563.
**דר. י. א. מעריסאָן**
250 East Broadway, N. Y.
שטונדען:
9 ביז 10 מאָרגענס; 1 ביז 2 מיטאג;
6 ביז 8 אבענדס.

Tel. Orchard 3463
**דר. אבר. י. בלאושטיין**
לונגען און האַרץ קראַנקהייטען
שטונדען: 8—10, 1—2, 6—8
333 East 6th Street
ניו יאָרק סיטי.

Tel., Orchard 1138
**DR. A. ROVINSKY**
אויגען, נאָז, האַלז און אויערען.
אָפּיס שטונדען:
8 ביז 9 מאָרגענס; 1 ביז 2 מיטאָגס;
6 ביז 8 אבענדס.
257 East Broadway, N. Y.

### האַרלעם

Tel. Harlem 2200
**דר. ס. פּעסקין**
35-43 וועסט 110טע סטריט
צווישען 5טע און לענאָקס עווס.
אַלגעמיינע קראַנקהייטען און אוי
ערי קראַנקהייטען

### בראָנקס

**דר. א. גינזבורג**
1380 פּראָספּעקט עוועניו
נעבען פרימאָן סט., ניו יאָרק
אָפּיס שטונדען: 9—11, 6—8.
טעל. אינטערוויל 974.

## דאָקטוירים

### בראָנקס

Tel. Tremont 5550
**דר. איז. י. בערגשטיין**
האַלז, נאָז, אויערן און אויגען.
780 E. 169th Street
שטונדען: 9-11 מאָרגענס.

## דענטיסטען

### איסט־סייד

**דר. ט. קאַפּעלסאָהן**
דענטיסט
274 הענרי סטריט
אָפּיס שטונדען: 10 מאָרג. ביז 8 אָב.

### האַרלעם

**דר. מ. באַראַנאָוו**
דענטיסט
זיין אָפּיס איז אין
9 וועסט 110טע סטריט

### ברוקלין

Tel., E. N. Y. 2018
**CHAS. RUSSIANOFF**
521 Stone Avenue
Brooklyn, N. Y.

## אויגען דאָקטוירים

ווען איהר ליידעט אויף אייערע אויגען — בעראטה זיך מיט

**דר. מ. העריסאָן**

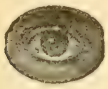

**DR. M. HARRISON**
2-4 av. B. cor. Houston St.
907 Prospect ave., Bronx

**DR. L. H. KRAMER**
379 GRAND ST.
אויגען אונטערזוכט, גלעזער צוגעפּאַסט
34 MAIDEN LANE
N. Y. City

## לאָיערס

Tel. Orchard 4541
**ל. ראָזענצווייג**
לאָיער
171 Henry Street
ניו יאָרק סיטי

**ALEXANDER KAHN**
320 Broadway
New York

**סובסקרייבט פאַר די „צוקונפט"**

א. ליעסין:

# דער פערגאַנגענער קעמפּיין און דער וואַהל־רעזולטאַט

קיינער צווייפעלט ניט, אַז געזיעגט דעם 7־טען נאָוועמבער האָט פּרעזידענט ווילסאָן, אָבער ניט די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי. כמעט אין אַלע סטייטס האָט ווילסאָן געצויגען ניט אין ערך מעהר שטימען, איידער די דעמאָקראַטישע גאָווערנאָר־קאַנדידאַטען. אין קאַליפאָרניאַ, צום ביישפּיעל, וואו דער קאַנדידאַט פאַר יוניי־טע־סטייטס סענאַטאָר אויפ'ן רעפּובליקאַנישען טיקעט איז ערוועהלט געוואָרען מיט אַ מאַיאָריטעט פון 300 טויזענד שטימען, האָט געזיעגט פונדעסטוועגען ווילסאָן און ניט יוהז. עהנליכעס האָבען מיר געזעהען אין קענזעס, וואו דער רעפּובליקאַנישער גאָווערנאָר־קאַנדידאַט איז ערוועהלט געוואָרען מיט אַ מאַיאָריטעט פון הונדערט טויזענד שטימען, און פונדעסטוועגען האָט ווילסאָן דאָרט געצויגען מיט 37 טויזענד שטימען מעהר, איידער יוהז. דאָס זעלבע האָבען מיר געזעהן אין וואַשינגטאָן סטייט און אין נאָרטה דאַקאָטאַ סטייט, וואו די רעפּובליקאַנישע סענאַטאָרס זיינען ערוועהלט געוואָרען מיט זעהר גרויסע מאַיאָריטעטען, און פונדעסטוועגען האָט אין ביידע סטייטס געזיעגט ווילסאָן און ניט יוהז. און אַזוי ווייטער, און אַזוי ווייטער.

פּרעזידענט ווילסאָן האָט געצויגען אונגעפעהר אַ מיליאָן שטימען מעהר, איידער די אַנדערע הויפּט קאַנדידאַטען פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי. מיט 4 יאָהר צוריק איז ער ערוועהלט געוואָרען נור דערפאַר ווייל די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי האָט זיך צושפּאָלטען; די פּראָגרעסיווע און די רעפּובליקאַנער האָבען צוזאַמען געצויגען אונגעפעהר 1 מיליאָן און 3 הונדערט טויזענד שטימען מעהר, איידער ווילסאָן. היי־יאָהר האָט שוין ווילסאָן געהאַט געגען זיך אַ פעראייניגטע רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי, און פונדעסטוועגען איז ער ערוועהלט געוואָרען און נאָך מיט אַ מאַיאָריטעט פון 420 טויזענד שטימען.

וואָס אָבער בעדייטעט דאָ דער „אורטהייל פון פאָלק"? פאַר וואָס האָט עס ווילסאָן אין פערלויף פון די 4 יאָהר פון זיין אַדמיניסטריישאָן געוואונען דעם צוטרוי פון נייע 2 מיליאָן און 2 הונדערט טויזענד בירגער?

* * *

עס איז זיכער, אַז אַ גרויסע ראָלע האָט דאָ געשפּיעלט דער וואוט פון די געוועזענע פּראָגרעסיווע. רוזוועלט האָט פאַר־פיער־יאָהרען אויף אַן עכט ראָף־ריידערישען אופן געלעהרנט און אויסגעלעהרענט גרויסע מאַסען בירגער צו ברעכען די טראַדיציאָן און שטימען געגען דער פּאַרטיי פון די עלטערן און די אורעלטערן. און דאָס האָט איצט ווילסאָנען פיעל אַרויסגעהאָלפען, כאָטש רוזוועלט זעלבסט איז אַרויסגעטראָטען פלאַס־פייער געגען איהם. ווילסאָן האָט אין פערלויף פון זיין אַדמיניסטריישאָן דורכגעפיהרט געזעצע, וועלכע קענען בעטראַכט ווערען אַלס פּראָגרעסיווע; ער האָט געוואָלט און געקענט דאַרום מאַכען אויף פיעלע בירגער דעם איינדרוק פון אַ פּראָגרעסיוו. און פיעלע פּראָגרעסיווע, וועלכע האָבען שוין איין מאָל געבראָכען מיט דער אַלטער פּאַרטיי, האָבען איצט ווידער געטהאָן דאָס זעלבע און גאָר ניט געקוקט, וואָס רוזוועלט און פערקינס האָבען זיך אָפיציעל ווידער פעראייניגט מיט די רעפּובליקאַנישע „אָלד גארד".

דאָס איז אָבער נאָר איינע פון די הויפּט אורזאַכען. דערמיט אַליין קען מען ווילסאָן'ס וואונדערליכען זיעג ניט ערקלערען. אָט האָט, צום ביישפּיעל, טעפּט אויף דורכגעפיהרט אין פערלויף פון זיין אַדמיניסטריישאָן מאַנכע געזעצע, וועלכע קענען פּונקט מיט אַזוי פיעל רעכט בעטראַכט ווערען פאַר פּראָגרעסיווע. אַזוי ווי ווילסאָן, האָט אויך טעפּט געהאַט דאַביי די כיטרע כונה אַרויסצו'גנב'ענען דעם ווינד פון די זעגלען פון די פּראָגרעסיווע „אינסורגענטען". און פונדעסטוועגען האָט עס איהם גאָר ניט געהאָלפען; ניט נאָר האָט ער גאָרנישט געוואונען, נור ער האָט נאָך 4 מיליאָן שטימען פערלאָרען.

עס איז ווידער זיכער, אַז אַ געוויסע ראָלע האָט דאָ געשפּיעלט אויך דער אַרבייטער וואוט. ווילסאָן האָט כלומרשט אָנגעשטעלט די אויערן צו די שתדלנים פון דער אַמעריקאַן פעדעריי־שאָן אָוו לייבאָר; ער האָט געוואָלט און געקענט מאַכען דעם איינדרוק פון אַן אַרבייטער־פריינד. ער האָט אויך זאָגאַר געזוכט צו מאַכען דעם איינדרוק, אַז ער געהט כמעט אויף פּאָליטישע מסירת נפש פאַר די אַרבייטער, בעת די אייזענבאַהן בראַדערהודס האָבען געסטראַשעט ערב די וואַהלען מיט'ן אַלגעמיינעם סטרייק. דערמיט אַליין קען מען אָבער וויעדער זיין וואונדערליכען זיעג ניט ערקלערען.

גראַדע אין די גרויסע אינדוסטריעלע סטייטס, וואו די אָרגאַניזירטע אַרבייטער זיינען אַזוי צאָהלרייך, האָט ווילסאָן גאָר ניט גוט אויסגעמאַכט. אמת, אין איינינע וועסטערן סטייטס, וואו די אָרגאַניזירטע אַרבייטער זיינען שטאַרק, האָט ווילסאָן גאַנץ אונערוואַרטעט געוואונען. און אַזוי ווי די עלעקשאָן איז גע־

גאנגען זעהר „קלאוז", האָבען דיעזע סטייטס געהאַט אַן ענטשיעדענע ווירקונג אויף'ן וואהל־רעזולטאַט. קען מען דאָך אָבער זאָגען דאָס זעלבע אויך וועגען די מאָרמאָנען. גראַדע די עטליכע סטייטס, וואו די מאָרמאָנען זיינען שטאַרק, האָבען גאַנץ אונערוואַרטעט ענט־שיידען דעם וואהל־רעזולטאַט פאַר ווילסאָנען, הערט מען טאַקע אַזעלכע זאָנדערבאַרע טענות, אַז די מאָרמאָנישע קירכע האָט עס גאָר, צוליעב אונבעקאַנטע אורזאַכען, ערוועהלט ווילסאָנען.

און עס איז גיכער פון אַלץ, אַז דער ציאוואוקס פון 2 מיליאָן און 2 הונדערט טויזענד שטימען — אַזאַ גרויסער צוואוקס, וואָס קיין פּרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאַטען האָט נאָך ביז איצט ניט געהאַט — איז געווען הויפּטזעכליך אַ גוואַלטיגע דעמאָנסטראַציאָן פאַר שלום.

מען הערט אַלץ ריידענדיג, אַז דאָס איז גע־ווען דורכאויס דער פרויען־וואוט, וואָס האָט עס דעמאָנסטרירט ביים שטים־קאַסטען פאַר וויל־סאָנען און פאַר שלום. דער פאַקט איז אָבער, אַז אילינאָיז סטייט, צום ביישפּיעל, וואו דער פרויען־וואוט האָט בעטראָפען 40 פּראָצענט פון אַלגעמיינעם וואוט, איז געגאַנגען מיט זעהר אַ גרויסער מאַיאָריטעט געגען ווילסאָנען. און די פרויען פון אילינאָיז זיינען דאָך ניט האַרט־הער־ציגער, איידער די פרויען פון ד סטייטס, וואָס זיינען געגאַנגען פאַר ווילסאָנען. ווייעדער, פאַר וואָס זאָלען די אַמעריקאַנער פאָטערס ווענינער צופרידען זיין, וואָס מיר שיקען אַלץ אין די גיהנם'ס פון ווערט־קריעג בלויז אַמעריקאַנער באָמבעס, אָבער ניט אַמעריקאַנער קינדער? דער אמת איז, אַז די פרויען האָבען טאַקע איבעראַל געשטימט אַזוי ווי ד מענער. דאָס אָבער ווייזט נאָך ניט, אַז מען דאַרף דעריבער די פרויען ניט געבען שטים־רעכט, ווי די רעאַקציאָנערען ווילען.

געוועהנליך האַלט מען אין איין בעווייזען, אַז די פרוי וועט זיך זעהר ניצליך מאַכען פאַר דער געזעלשאַפט, אויב נאָר זי וועט קריגען שטים־רעכט — אַז זי וועט ריינער מאַכען דעם פּאָ־ליטישען לעבען, אַז זי וועט איידעלער מאַכען די פערהעלטניסע צווישען פעלקער, און אַזוי ווייטער. אָבער אָט דאָס בעווייזען גופא איז שוין אַן ערנידערונג פאַר דער פרוי. אַזוי האָט מען געהאַלטען און מען האַלט נאָך איצט אויך אין איין בעווייזען, אַז דער איד מאַכט זיך ניצ־ליך פאַר דער געזעלשאַפט, אויב נאָר ער קריגט גלייכבערעכטיגונג. עס קומט אויס מיט דער פרוי, אַזוי ווי מיט דעם אידען, אַז זיי זיינען וויכטיג נור אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל זיי קענען זיך ניצליך מאַכען פאַר אַנדערע.

מיר האַלטען אָבער, אַז די פרוי דאַרף האָ־בען שטים־רעכט איינפאַך נור דערפאַר ווייל זי איז אַזאַ מענש, ווי דער מאַנזביל. דאָס איז דער פּונקט פון אַלע פּונקטען, דער אַרגומענט פון אַלע אַרגומענטען, פאַר וואָס מיר דאַרפען אומקעהרען מענשען־רעכט צו אַ העלפט פון דער מענשהייט. און אונז געהט גאָר ניט אָן, ווי די פרויען האָבען געשטימט — צו בעסער, ווי די מענער, צי פּונקט אַזוי ווי די מענער.

הונדערטער טויזענדער, פילייכט מיליאָנען בירגער, מענער אַזוי ווי פרויען, האָבען גע־שטימט פאַר ווילסאָנען נור דערפאַר ווייל ער האָט ביז איצט אויסגעהיט דאָס לאַנד פון מלחמה. אמת, אונטער זיין אַדמיניסטראַציאָן האָט זיך אונזער רעפּובליק איינגעפּאַנצערט אויף אַזאַ שטאָהל־און־אייזערנעם אופן אין מיליטאַ־ריזם, וואָס קיינער וואָלט זיך עס פריהער ניט געקענט פאָרשטעלען; עס איז אויך אמת, אַז אונטער זיין אַדמיניסטרוישאָן איז שוין אונזער רעפּובליק געהאַנגען אַ פּאָר מאָל איבער'ן אָב־גרונד פון אַ מלחמה, און אויב מיר זיינען פון יענע קריזיסען אַרויסגעקומען בשלום, דאַן האָ־בען מיר עס גיכער צו פערדאַנקען ווילהעלם'ן און די דייטשע מיניסטאָרען, קאַראַנזאַ'ן און די מעקסיקאַנער מיניסטאָרען, אָבער ניט ווילסאָנען און זיינע מיניסטאָרען. די פאָלקס־מאַסען האָ־בען זיך אָבער אין ווייטע חקירות ניט אַריינגע־לאָזען. זיי האָבען געזעהן פאַר זיך דעם פיעל־בעדייטענדען פאַקט, אַז אין דעם איצטיגען וועלט־פלאַקער איז אונזער רעפּובליק די איינ־ציגע גרויס־מאַכט, וואָס האָט די מלחמה אויס־געמידען. און זיי האָבען דאַרום אויסגעדריקט ביים שטים־קאַסטען זייער פולען צוטרוי צו וויל־סאָן'ס אַדמיניסטרוישאָן.

אין די גרויסע אינדוסטריעלע סטייטס, וואָס ליגען אין נאָהענטער שכנות מיט וואָלל סטריט, האָבען די רעפּובליקאַנער פּאָליטישענס געהאַט מעהר מזל, אויפגעמינטערט פון די וואַפען־פאַבריקאַנטען, וואָס מאַכען איצט פון זייער שותפות מיט'ן מלאך המות פאַבעלהאַפטע פער־מעגענס — אויפגעמונטערט פון די מאָרגאַנס און די אַנדערע גרויסע חלפנים, וואָס האַלטען איצט אין איין אויסבייטען מיליאָנען יונגע לעבענס אויף מיליאָנען גאָלדענע אימפּעריאַלען, האָבען די רעפּובליקאַנער פּאָליטישענס אַרויסגעלאָזען די געוויינליכע תקיעה גדולה, אַז די „פּראָספּע־ריטי" איז אין געפאַהר, אויב ווילסאָן וועט ווייי־טער פערבלייבען אין ווהייט הויז. זיי האָבען אויפגעבלאָזען די אַלטע אישיו פון פרי־טרייד און פּראָטעקשאַן און געסטראַשעט די אַרבייטער מיט דער קאָנקורענץ פון ביליגער אייראָפּעאַי־שער אַרבייט, וואָס וועט אַרונטערדריקען אין אַמעריקאַ די ווייידזשעס ביז אַ הונגער־לוין. זיי האָבען געזוכט אַרויפצויאָגען אויפ'ן עולם די אַל־טע אימה פון אַ קריזיס און געסטראַשעט די פרויען מיט אַלע הונגער־שרעקען, וואָס זיינען מיט אַ קריזיס פערבונדען. און גרויסע מאַסען אַרבייטער און גרויסע מאַסען פרויען אפילו האָ־בען געשטימט געגען ווילסאָנען. אָבער שוין אויך אין די אינדוסטריעלע סטייטס, אפילו אין די איסטערן סטייטס, האַרט אונטער'ן נאָז פון וואָלל סטרט, האָט ווילסאָן געצויגען איבעראַל

פיעל מעהר שטימען ווי פאַר־פיער־יאָהרען.. און וואָס ווייטער פון וואָלל סטריט, האָט די רע־פּובליקאַנישע בהלה־געשריי געקלונגען אַלץ הייזעריגער.

און אין די ווייטערע סטייטס, צווישען די אונאָבהיינגיגע, גאָר ניט שרעקענדיגע וועסטער־נערס, וואָס פערדיענען נאָך דערצו איצט אַזעלכע פיינע געלט פון חזיר־פלייש און ווייץ און אַלערליי אַגרי־קולטור פּראָדוקטען, האָט שוין די מאַנופעקטשורטע בהלה אין גאַנצען קיין אָבקאַנג ניט געפונען. אָט די וועסטערן סטייט האָבען עס געגעבען ווילסאָנען די גרויסע שטימען־צאָהלען, וואָס האָבען קיין ביישפּיעל ניט אין דער וואַהל־געשיכטע פון אַמעריקאַ.

דאָס האָבען מיר געזעהען נאָך מיט אייניגע מאָנאַטען צוריק, אין צייט פון דער דעמאָקראַטישער קאָנווענשאָן. די רעפּובליקאַנישע פּאָליטישענס, אָנגעפיהרט פון רוזוועלט'ן, זיינען דאַן אַרויסגעטראָטען אויף דעם פייערדיגסטען אופן געגען ווילסאָן'ס „פריעדליכקייט", און ווילסאָן אַליין און אויך אַלע זיינע מקורבים האָבען זיך דערפאַר זעהר געשראָקען. די מאַסע דעלעגאַטען אויף דער קאָנווענשאָן, וואָס זיינען געשטאַנען ווייטער פון וואָלל סטריט און נעהענטער צום פאָלק, האָבען אָבער גראַדע אויפ'ן פלאָר פון קאָנווענשאָן אָט די פריעדליכקייט פון פּרעזידענט אויפגעכאַפּט אַלס זייער הויפּט־אישיו. בעגייסטערט פון ברייען'ס רעדע, האָבען זיי ענטהוזיאַסטיש פּראָקלאַמירט ווילסאָנען באַר'ן גאַנצען לאַנד אַלס „פּרינץ פון פריעדען". און דער וואַהל־רעזולטאַט האָט איצט בעוויזען, אַז די איינפאַכע דעלעגאַטען האָבען אינכטינקטיוו בעסער פערשטאַנען די שטימונג פון די גרויסע בירגער־מאַסען, איידער די דורכגעטריבענסטע פּאַרטיי־באָסעס.

און ווי מיר זאָלען נישט קוקען אויף ווילסאָנען — דאָס איז ווירקליך אַ פרייליכע ערשיינונג, וואָס דער וואַהל־רעזולטאַט האָט אַזוי אָפען פאַר דער גאַנצער וועלט אַרויסגעבראַכט.

דאָס לאַנד האָט געגעבען ווילסאָנען מיט'ן וואַהל־רעזולטאַט אַ מאַנדאַט פון שלום. אונזערע מאַסען האָבען בעוויזען, אַז זיי זיינען דאָ אין אַמעריקאַ, אונטער דער ווירקונג פון וועלטקריעג, נאָך ניט אַזוי פעריאָוועט געוואָרען, ניט אַזוי פערווילדעט געוואָרען, ווי מען האָט געקענט דייטקען, אונטער'ן בהלה־געשריי פון די מיליטאַריסטען, מיט אייניגע מאָנאַטען צוריק. די גייסטיגע גיפט־באָמבעס, וואָס דערגרייכען אויך איבער'ן אַטלאַנטיק, האָבען נאָך אונזערע בירגער ווייניג וואָס אָנגעריהרט. די מאַסען־מאָרד וואַהנזין האָט נאָך אונז ניט ברוטאַליזירט. און די שטרייטענדע פעלקער פון דער חרוב'ער, מיט־בלוט־אָפּגעלאָפענער אייראָפּאַ וועלען נאָך קענען אויפהויבען צו אונזער רעפּובליק אויגען פול מיט האָפענונג, ווי אויפ'ן איינציגען מעגליכען מלאך השלום.

* * *

אונז וועט נאָך אויסקומען צו ריידען וועגען די פערגאַנגענע וואַהלען, ווען מיר וועלען האָבען מעהר אָדער ווייניגער ריכטיגע ציפערן וועגען דעם סאָציאַליסטישען וואוט. אונז וועט נאָך אויסקומען צו בעשפּרעכען אין אַ בעזונדער אַרטיקעל די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי, איהרע אויסזיכטען און איהר זאָנדערבאַרע לאַגע, וואו די ווילדע גאַנז פון דער ראַדיקאַלער וועסט איז איצט איינגעשפּאַנט אין איין וואָגען מיט דעם ראַק פון דער רעאַקציאָנערער סויטה. מיר וועלען דאָ נאָר אָנצייגען אויף אַן אַנדער פרייליכע ערשיינונג, וואָס דער וואַהל־רעזולטאַט האָט מיט זיך געבראַכט.

מיר מיינען דאָ די מיאוסע אישיו וועגען די „הייפּעניטס", וואָס איז דעם 7טען נאָוועמבער אַזוי גרונטיג אָפּגעוויישט געוואָרען פון דעם פּאָליטישען אָנגעזיכט פון אַמעריקאַ.

עס געהט דאָ אין אַמעריקאַ שוין לאַנג אַ העצע געגען די פרעמדע. ביז איצט איז אָבער די העצע אָנגעווענדעט געווען הויפּטזעכליך געגען די פרעמדע, וואָס קלייבען זיך ערשט צו אונז, וואָס געפינען זיך נאָך דערווייל הינטער'ן שוועל פון אַמעריקאַ, אויף דער אַנדער זייט ים.

און ערשט אין פערגאַנגענעם קאַמפּיין האָט מען אָנגעפאַנגען צו העצען אויך געגען די פרעמדע, וואָס האָבען זיך שוין לאַנג אַריבערגעכאַפּט צו אונז, וואָס האָבען שוין לאַנג דעם גליק צו זיין אפילו אַמעריקאַנער בירגער. פון אָנפאַנג האָט עס געהייסען אַז מען מאַכט עס אַן אישיו פון ריינעם, טרייען אַמעריקאַניזם. און אַזוי ווי אַלע אישיוס אין פערגאַנגענעם קאַמפּיין, האָבען עס ביידע הויפּט־קאַנדידאַטען, סיי וויל־סאָן און סיי יוהז, צוגלייך אויפגעכאַפּט. דאָס האָט אָבער געקלונגען צו אַקאַדעמיש. און דאָס האָט דעם עולם וועניג־וואָס גענומען. נון, האָבען ביידע צדדים די לעצטע מאָנאַטען אויפגעברויזט מיט'ן פריש־צאַפּעלדיגען אינהאַלט פון גיפטיגע בעשולדיגונגען, פון קאָנקרעטע אָנקלאַגען. און די אישיו האָט גלייך אויפגעהודזשעט, ווי אַ מיליאָן מאָסקיטאָס, איבער'ן גאַנצען גרויס פון אונזער רעפּובליק.

די דעמאָקראַטען האָבען בעשולדיגט די אַמעריקאַניזירטע דייטשען און איירישע, אַז זיי זיינען פערעטער צו זייער נייעם פאַטערלאַנד און זיי פיהרען פערעטערישע פערהאַנדלונגען מיט קייזער ווילהעלם. און די רעפּובליקאַנער זיינען אַרויסגעטראָטען מיט העכסט סענזאַציאָנעלע בעשולדיגונגען, אַז ווילסאָן און זיינע מיניסטאָרען פיהרען אין געהיים שאַכער־מאַכער פערהאַנדלונגען מיט די פערעטערישע דייטשען

און איירישע, וועלכע ווערען פון זיי עפענטליך אזוי אטאקירט.

ד וואָרט־פיהרער פון די דייטשען און די איי־רישע, אזוי צו זאָגען, די פּראָפעסיאָנעלע וואָרט־פיהרער, האָבען אויך דאביי געלאָזט הערען זייע־רע שטימען, און אזוי ווי זיי האַלטען ניט פון דעם אידישען פּסוק: „וואויל איז צו דעם מענ־שען, וואָס שרעקט זיך שטענדיג“ — האָבען זיי געיזלאָזט הערען זייערע שטימען וואָס העכער. די פּראָפעסיאָנעלע דייטשע און איירישע וואָרט־פיהרער האָבען זיך געבייזערט אויף די דעמאָ־קראַטען ווייל די דעמאָקראַטען זיינען דאָך אין מאַכט און זיי מוזען עס דאַרום אויספאָלגען די אָרדערס פון די מאָרגאַן׳ס און מאַכען אַמעריקא פאַר׳ן הויפּט וואַפען־מאַנופעקטשורער און פאַר׳ן הויפּט מלוה פון ענגלאַנד און פראַנקרייך. און וואָס מעהר די דייטשען און די איירישע האָבען זיך געבייזערט אויף ווילסאָנען, אַלץ שטאַרקער האָט געגען זיי געבושעוועט רוזוועלט. וואָס ער איז דאָ אויסען געווען — ווייס מען ניט. זיינע שונאים זאָגען, אז ער האָט דערמיט געוואָלט אָפּ־שלאָגען דעם חשק ביי די היגע דייטשען און די איירישע צו שטימען פאַר יוהז׳ן; זיינע פריינד, וויעדער, זאָגען, אז ער האָט דערמיט גע־וואָלט אָפּשלאָגען דעם חשק ביי די היגע ענג־לענדער און פראַנצויזען צו שטימען פאַר וויל־סאָנען. אזוי צו אזוי, וואָס שטאַרקער רוזוועלט האָט געבושעוועט, אַלץ מעהר האָט יוהז געפונען פאַר איבעריג אַ וואָרט וועגען דעם אַרויסצו־לאָזען. און וואָס טיעפער יוהז האָט געשוויגען און וואָס שטאַרקער רוזוועלט האָט געבושעוועט און וואָס העכער די דייטשען און די איירישע האָבען זיך געבייזערט, אַלץ ערנסטער זיינען גע־וואָרען די דרשות פון ווילסאָנען געגען די „היי־פענייטס“, אַלץ גיפטיגער די בעשולדיגונגען, וואָס ווילסאָנס קאַמפּיין־פיהרער האָבען געגען די „הייפענייטס“ אויסגעפונען.

און אויך אונזערע יהודים האָבען דאביי ניט געגענעצט. אין פערבינדונג מיט דעם גאַנצען ענין האָבען זיי אונז, אידען, נאָך פלייסיגער גע־נומען בעוואַכען און בעשירמען. נאָך אין מיטען זומער האָט זיך געפעדערט דזשייקאָב שיף און אָנגעזאָגט, אז מיר זאָלען למען השם זיין טרייע פּאַטריאָטען פון אַמעריקא און ניט קיין „הייפע־נייטס“, אויב ניט דאַרפען מיר זיך שרעקען פאַר אַ סכנה פון אַנטיסעמיטיזם. שפּעטער אַביסעל זיינען געקומען אָסקאַר שטראוס און לואי מאַר־שאַל און אָנגעזאָגט אונז למען השם ניט צו שטימען פאַר ווילסאָנען, אויב ניט, דאַרפען מיר זיך שרעקען פאַר אַ סכנה פון אַנטיסעמיטיזם. דאַן איז געקומען מאָרגענטהוי און אָנגעזאָגט אונז פאַרקעהרט, און אזו ווייטער און אזוי ווייטער.

בינו לבינו איז אָנגעקומען דער טאָג פון 7־טען נאָוועמבער. און עס האָט זיך אַרויסגע־צייגט, אז די גאַנצע געשיכטע איז ניט געשטוי־גען און ניט געפלויגען, אז די דייטשע און איי־רישע וואָרט־פיהרער זיינען גאָר קיין וואָרט־פיהרער ניט, אז גראַדע אין אזעלכע עכט־דייטשע שטעדט, ווי מילוואָקי און סט. לואיס, האָט גע־וואונען ווילסאָן, און אָדער מיר אַלע אין אַמע־ריקא, מיט דער איינציגער אויסנאַהמע פון די אינדיאַנער, זיינען „הייפענייטס“, אָדער עס זיי־נען גאָר קיין „הייפענייטס“ אויף דער וועלט ניטאָ.

און דער גאַנצער טומעל האָט זיך געענדיגט, אזוי ווי די אָפּעראַ „טראַוויאַטאַ“ — בלויז מיט אַ הוסט ביי אַן אונפאָרזיכטיגען אַגיטאַטאָר.

* * *

אונזערע יהודים שרעקען זיך אָבער נאָך אַלץ — שוין ניט צוליעב די „הייפענייטס“ אָדער צו־ליעב ווילסאָנען, נור צוליעב דעם אידישען סאָ־ציאַליזם.

די טעג איז אַ אידיש־ענגלישע צייטשריפט אַרויסגעקומען מיט אַ וואַרנונג, אז דער אידי־שער אַרבייטער קוואַרטאַל טאָר ניט ווערען אזוי שנעל סאָציאַליסטיש, אז די אידישע אַרבייטער דאַרפען אויסוואַרטען, ביז וואַנען די קריסטלי־כע אַרבייטער וועלען פריהער ווערען סאָציאַליס־טיש, אויב ניט, דאַרפען זיי שרעקען זיך פאַר אַ סכנה פון אַנטיסעמיטיזם.

און וואָס זאָלען טהאָן די אידישע אַרבייטער, ווען זיי פערשטעהען דאָך פריהער פון די קריסט־ליכע אַרבייטער, אז דעם אמת־פּראָגרעסיוועז פּראָגרעסיוויזם קענען זיי ערוואַרטען נור פון זייער אייגענער פּאַרטיי, פון דער סאָציאַליסטי־שער פּאַרטיי, אָבער ניט פון טעפּט׳ס פּאַרטיי און ניט פון רוזוועלטס פּאַרטיי און אויך ניט פון ווילסאָן׳ס פּאַרטיי, וואָס בלייבען פּראָגרע־סיוו אזוי לאַנג, כל זמן דאָס ריהרט ניט אָן אויף אַ ריכטיגען אופן די קאַפּיטאַליסטישע קעשענע?

ווילען אונזערע אַרבייטער טאַקע ניט וואַר־טען און זיי געהען אַלץ פאַרוועדטס. פאַר־צוויי־יאָהרען איז געגאַנגען פון אונז אין קאָנגרעס לאָנדאָן אַליין, היי־יאָהר וואָלט שוין געגאַנגען פון אונז, צוזאַמען מיט לאָנדאָנען אויך מאָרים הילקוויט, דער פיהרער פון דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג אין אַמעריקא, ווען מען וואָלט ביי אונז די עלעקשאָן איינפאַך ניט אַרויסגע׳ננב׳עט. פאַר־אַ־יאָהרען האָבען מיר געשיקט אין אַסעמב־לי פון ניו יאָרק סטייט שיפּלאַקאָוו׳ן אַליין, היי־יאָהר האָבען מיר שוין געשיקט אויף ווייטהאָרן, און די האָפענונג איז העל און העלער, אז אי־בער־אַ־יאָהר וועלען מיר שיקען אין אַסעמבלי אַ גאַנצען מנין סאָציאַליסטען.

און אזוי געהען מיר פון זיעג צו זיעג, און די אידישע אַרבייטער דיענען אַלס וואונדערליכער, בעגייסטערענדער ביישפּיעל פאַר די קריסטליכע אַרבייטער פון גאַנצען לאַנד.

און אונזערע יהודים שרעקען זיך אַלץ פאַר אַ סכנה פון אַנטיסעמיטיזם.

# די ארגאניזירטע ארבייטער אלס א פּאליטישע מאכט

(די קאָנווענשאָן פון די א. פ. אָוו ל. און דער פערגאַנגענער קאַמפּיין)

א. בעאָבאַכטער:

מיר לעבען איצט דורך היסטאָרישע טעג אין דער געשיכטע פון דער אַרבייטער בעוועגונג אין אַמעריקאַ. דער רעזולטאַט פון די וואהלען, די קאָנווענשאָן פון דער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר, דער קאַמפּף פון די פיער בראַדערהודס, זיינען פון דער גרעסטער בעדייטונג. די אַלגעמיינע אַרבייטער בעוועגונג האָט נאָך קיינמאָל מיט אַזאַ מוטה, מיט אַזאַ שטאָלץ, מיט אַזאַ קאַמפּלוסטיגקייט ניט גערעדט אין דיעזען לאַנד, ווי איצטער. און די קאַפּיטאַליסטישע קלאַסען האָבען איהר קיינמאָל אַזוי ערנסט ניט גענומען, האָבען זיך פאַר איהר קיינמאָל ניט אַזוי געשראָקען; און קיינמאָל האָט זי אַזאַ פּלאַטץ ניט פערנומען אין די רעגיערונגס־קרייזען, אין די קאָורטס, אין פּרעזידענטס קאַבינעט, און אַזוי ווייטער.

קיין נס איז דאָ ניט געשעהען. עס האָט זיך אָבער ענטוויקעלט אַ מערקווירדיגע סיטואַציאָן דורך עטליכע גלייכצייטיגע פּאַסירונגען, און די קאָנסערוואַטיווע אַרבייטער־אָרגאַניזאַציאָן האָט ניט געקענט ביישטעהן דעם נסיון און אויסנוצען די געלעגענהייט. זי האָט זיך אַליין פערלאָרען, אַזוי צו זאָגען; די פּאַסירונגען האָבען איהר אַרויסגעהויבען פון איהר אַלטען קאָנסערוואַטיזם און אין איהר ערוועקט אַ גייסט פון רעוואָלוציאָן וועלכער האָט אויסגעפּלאַצט פון זיך אַליין.

לאָמיר אָט דיעזע פּאַסירונגען איבערדערצעהלען בקיצור.

אין 1902 האָט די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי געמאַכט געוויסע פערשפּרעכונגען צו די פאָרשטעהער פון דער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר. געטהאָן האָט זי עס, ווייל רוזוועלט איז דאַן געלאָפען אויף אַ פּלאַטפאָרמע פון סאָציאַלער גערעכטיגקייט און די דעמאָקראַטען האָבען מורא געהאַט דאָס דיזע פּלאַטפאָרמע זיינע וועט איינשלינגען דעם גאַנצען אַרבייטער וואוט. ווילסאָן'ען האָט מען דאַן פאַר אַ ראַדיקאַל אין אַרבייטער פראַגען ניט געהאַלטען.

אַלס רעזולטאַט פון דיעזע פערשפּרעכונגען האָט ווילסאָן דורכגעפיהרט דעם קלייטאָן ביל. פאַר די פיהרער פון דער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר איז דאָס געווען אַן אונגעהייער גרויסער זיעג.* דער הויפּט־פּונקט אין דיעזען ביל, וואָס איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט פאַר אַרבייטער, בעציהט זיך אויף אינדזשאַנקשאָנס געגען יוניאָנס. דער געזעץ ערקלערט דאָס יוניאָנס קענען ניט בעטראַכט ווערען אַלס אַ טראָסט, דאָס זיי פאַלען ניט אונטער די אַנטי־טראָסט געזעצע און ממילא קען מען געגען זיי ניט אַרויסגעבען קיין אינדזשאָנקשאָנס אין אַ צייט פון אַ סטרייק אויף דער בעשולדיגונג דאָס זיי איבערטרעטען אַן אַנטי־טראָסט געזעץ. דער ביל בעגרענעצט אויך אינדזשאָנקשאָנס געגען יוניאָנס דורך אַנדערע וועגען, און אינדירעקט מאַכט ער מעגליך פאַר די יוניאָנס זיך צו בענוצען מיט זייער מעכטיגער וואַפע פון באָיקאָט, וועלכע די קאָורטס האָבען ביז דאַן שטרענג פערבאָטען.

ווי עס פּאַסירט געוועהנליך אין אַזוינע פעלער, האָבען די קאָורטס דיעזען גינסטיגען אַרבייטער־געזעץ ניט געוואַגט צו אַנערקענען. אין פערלויף פון די לעצטע פּאָאַר יאָהר זיינען אין לאַנד פאָרגעקומען מעהר סטרייקס ווי אין אַן עהנליכער צייט בעפאָר. נו, האָבען די באָסעס זיך, ווי געוועהנליך געווענדעט צו די קאָורטס נאָך אינדזשאָנקשאָנס, און די קאָורטס זיינען געווען אויסערגעוועהנליך פריינדליך און גוטהערציג צו די בעלי־בתים און זיי געגעבען אינדזשאָנקאָנס מיט דער פולער האַנד. מאַנכע דזשאַדזשעס האָבען, אַרויסגעבענדיג די אינדזשאָנקשאָנס, געמאַכט ערקלערונגען, וועלכע האָבען געגעבען שטאַרקע אָנצוהערעניש, דאָס זיי האַלטען דעם גאַנצען קלייטאָן געזעץ פאַר ניט קאָנסטיטוציאָנעל.

די גאַנצע פראַגע איז נאָך אין דער לופטען. די קאָנסטיטוציאָנעלע בערעכטיגונג פון דעם געזעץ איז נאָך פאַרלויפיג ניט אויסגעקעמפּפט געוואָרען אין די קאָורטס. אָבער די יוניאָנס האָבען געזעהען קלאָהר, וואו דער ווינד בלאָזט. די אינדזשאַנקשאָן מגפה אין לעצטען יאָהר האָט זיי איבערצייגט, דאָס דער קלייטאָן געזעץ שטעהט אין געפאַהר פערניכטעט צו ווערען, און דאָס זייער גאַנצע מיה דעם געזעץ צו קריגען איז געווען אומזיסט.

און אויב די אינדזשאַנקשאָן־מאַכט פון די בעלי־בתים זאָל בלייבען ווי געווען, דאַן שטעהט די אַרבייטער בעוועגונג אין אַ גרויסער געפאַהר. דאָס האָבען די פעדעריישאָן פיהרער שוין לאַנג אַנערקענט. די לאַגע איז אַלזאָ געווען אַ פערצווייפעלטע.

און מעהר פערצווייפעלט איז די לאַגע געוואָרען ווען די עלעקשאָן איז אָנגעקומען, און

*) וועגען ווירקונג־ס אַרבייטער פריינדליכקייט בכלל און וועגען דעם קלייטאָן־ביל בפרט, זעה געע. בודין־ס אַרטיקלען, אין פאָריגען (נאָוועמבער) נומער „צוקונפט" און אויך — „צוק.", דזשולאַי, 1914.

די רעפּובליקאַנער פּאַרטיי האָט נאָמינירט יוהז'ן אַלס איהר פּרעזידענט־קאַנדידאַט. ווען דער קאַנדידאַט וואָלט כאָטש געווען אַ שטיקעל פּראָגרעסיסט, ווען די רעפּובליקאַנער פּלאַטפאָרמע וואָלט כאָטש ענטהאַלטען אַ וואָרט פון ערמוטיגונג צו די אַרבייטער! די פיהרער פון דער פעדעריישאָן האָבען געפיהלט דאָס ווען יוהז און זיינע רעפּובליקאַנער בעלי בתים וועלען אין מאַכט אַריין, דאַן וועט די רעגיערונג קיין שום פערזוך ניט מאַכען דעם קלייטאָן ביל צו בעשיצען. די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי איז סאַי ווי סאַי פון אָנפאַנג אָן געווען געגען דעם ביל. מיט יוהז'ן אין דעם ווייסען־הויז, וואָלט דער אינדזשאַנקשאָן צוריק אַריין אין זיין מאַכט אָהן די מינדעסטע שטערונג פון דער רעגיערונג.

און דאָס איז געווען איינע פון די הויפּט אורזאַכען וואָס האָט בעוואוגען גאָמפּערס'ן און זיינע אַדיוטאַנטען אין דער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר אַזוי שטאַרק צו אַרבייטען פאַר דער וויעדער־ערוועהלונג פון וילסאָן. צי ווייל סאָן האָט איהם געמאַכט בעשטימטע פערשפּרעכונגען וועגען ווייטערע אַרבייטער־געזעצע, ווייסען מיר ניט. עס איז אָבער קיין צווייפעל ניט דאָס וילסאָן האָט איהם צוגעזאָגט צו טהאָן אַלעס אין זיין מעגליכקייט ניט צו דערלאָזען אַז די קאורטס זאָלען מבטל זיין דעם געזעץ געגען אינדזשאַנקשאָנס.

אי אַלס אַ בעלאָהנונג, אי אַלס אַ מין קאָנדיציע פאַר ווייטער, האָט זיך גאָמפּערס אונטערנומען צו דעליווערען פאַר וילסאָן דעם אַרבייטער־וואוט. און ביי וילסאָנ'ען איז דאָס געווען זעהר אָנגעלייגט. די קאַמפּיין לאַגע האָיאָהר איז געווען אַזאַ, דאָס יעדער וואוט האָט געהאַט געוויכט, יעדע גרופּע שטימען, ווי קליין זי זאָל ניט זיין, האָט בכח געהאַט צו ענטשיידען דעם רעזולטאַט פון די גאַנצע וואהלען. דערצו האָט זיך היינט פאַר עלעקשאָן אונטערגערוקט די ריילראָוד פראַגע, אין וועלכע וילסאָן האָט גענומען אַזאַ פעסטע און אַזאַ מוטהיגע שטעלונג פאַר די אַרבייטער. גאָמפּערס און וילסאָן האָבען אַלזאָ געמעגט האָפען, דאָס עס וועט ניט זיין שווער צו בעוועגען די אַרבייטער דיזען יאָהר צו שטימען פאַר דעם דעמאָקראַטישען קאַנדידאַט.

און דעם ערשטען מאָל פיליייכט אין דער געשיכטע פון גאָמפּערס'ס פּאָליטישען שפּיעל איז עס איהם געלונגען טהיילווייז צום ווענינסטען זיין וואָרט גוט צו מאַכען. די ערשטע ריטורינס פון די וואהלען האָבען דאָס ניט געוויזען, אָבער די שפּעטערדיגע, מעהר גרינדליכע רעפּאָרטס האָבען דעם ערשטען איינדרוק אָפּגעלייקענט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען דאָס דער אַרבייטער־וואוט איז אין די וילסאָן־סטייטס געגאַנגען שטאַרק פאַר וילסאָנ'ען. אין די איסט, וואו יוהז האָט געוואוינען, איז דער אַרבייטער־וואוט געווען צוטהיילט, ווי אין געוועהנליכע יאָהרען. די, וואָס האָבען אימער מורא געהאַט פאַר אַ קריזיס אונטער דעם דעמאָקראַטישען קליינעם טאַריף, האָבען אויך האָיאָהר געשטימט פאַר יוהז'ען, און די וואָס האָבען זיך קיינמאָל פאַר דיזען סטראַשונאָק ניט געשראָקען, האָבען האָיאָהר, ווי פריהער, געוואוט געגען דער רעפּובליקאַנישער פּאַרטיי.

גאַנץ אַנדערש איז עס אָבער געווען אין די וועסט. אין קאַליפאָרניאַ האָט דער אַרבייטער וואוט געגעבען וילסאָנ'ען די נויטהיגע מאַיאָריטעט. דאָס גיבען איצטער אַלע צו. וילסאָן וואָלט קאַליפאָרניאַ פערלאָרען ווען ניט דער ריעזיגער וואוט וואָס ער האָט בעקומען אין סאַן־פראַנציסקאַ און אין די אַרומיגע שטעדט, וואו דער אַרבייטער־וואוט איז אונגעהייער גרויס. דאָס זעלבע האָט פּאַסירט אין וויאָמינג סטייט. און מינעסאָטאַ סטייט, וועלכע איז שיער, שיער ניט אַריבער צו וילסאָן, וואָלט קיין מינוט אין צווייפעל ניט געווען ווען ניט דער גרויסער אַרבייטער וואוט אין די אייזען־פעקטאָרים האָרטען, וועלכער איז געגאַנגען פאַר וילסאָן. נאָך פאַר'ן עלעקשאָן טאָג האָבען די רעפּובליקאַנער ליעדערס אין אָהייאָ צוגעגעבען דאָס וילסאָן וועט דעם סטייט געווינען צוליעב די גרויסע פעקטאָרי שטעדט אין דעם סטייט. זאָגאַר ניו העמשיער איז אַריבער האָיאָהר צו וילסאָנ'ען, צוליעב די פיעלע ריילראָוד אַרבייטער וואָס וואָהנען אין דעם סטייט.

דער וילסאָן־זיעג האָט אַלזאָ געהאַט אַ דאָפּעלטע ווירקונג, ביידע אין דער זעלבער ריכטונג. ער האָט געווירקט אויפצורייצען די בעלי בתים, די גרויסע ביזנעס לייט, און — אויפצומונטערן די קאָנסערוואַטיווע יוניאָן־פיהרער. די ריילראָוד מאַגנאַטען, וועלכע האָבען געהאָפט האָס אַ זיעג פאַר יוהז'ן וועט זיי פערשפּאָרען אַ קאַמפּף געגען דעם אַכט־שטונדיגען געזעץ, ווייל יוהז איז דאָך נאָך אין קאַמפּיין אַרויסגעטראָטען געגען איהם, זיינען געוואָרען שרעקליך ענטטוישט, און זיי האָבען זיך גלייך נאָכ'ן עלעקשאָן טאָג גענומען בעקעמפּפען דעם געזעץ מיט זייער אימער ווירקזאַמער וואַפע — די קאורטס. די פאָרשטעהער פון די גרויסע מאַנופעקטשורער אַסאָסיאַיישאָנס, נעהמענדיג אַ ביישפּיעל פון די ריילראָוד מאַגנאַטען, האָבען זיך אויף פעראייניגט און אָנגעגורט די לענדען פאַר אַ קאַמפּף געגען די אַלטע אַרבייטער־געזעצען און געגען אַ פערזוך צו מאַכען נייע אַרבייטער־געזעצען. זיי האָבען זיך דערשראָקען דאָס וילסאָן וועט פיליייכט פערענדיגען זיין פּאָליסי — דורכצופיהרען אַרבייטער רעפאָרמס.

די יוניאָנס, זעהענדיג אָט די פאָרבעריטונגען אויף דער זייט פון די בעלי־בתים, און פיהלענדיג די בעגייסטערונג פון דעם ערשטען זיעג אויף דעם פּאָליטישען פעלד, זיינען אַרויסגעטראָטען מיט אַ שטאָלץ און פעסטקייט וואָס זיי האָבען קיינמאָל ניט אַרויסגעוויזען בעפאָר.

זיי האָבען דערפיהלט אין זיך אַן אונגעהייערע מאַכט. די ביטערקייט, וואָס האָט זיך אָנגעקליבען אין זייערע הערצער געגען די שענדליכע טיראַנישע טהאַטען פון די בעלי בתים און די קאורטס, האָט זיי נאָך מעהר אויפגעהיצט. און די קאָנווענשאָן פון דער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר האָט אונטער דיעזע אויסערגעוועהנליכע אומשטענדען גענומען ריידען אַן עכט־רעוואָלוציאָנערע שפּראַך.

מיר מיינען נאַטירליך די רעזאָלוציאָן וועגען אינדזשאָנקשאָנס וואָס די קאָנווענשאָן האָט איינשטימיג אָנגענומען. די רעזאָלוציאָן טרעט אַרויס געגען די קאורטס אַלס געגען טיראַנען, אַלס געגען אַ דעספּאָטישע מאַכט וואָס געוועלטיגט איבער'ן פאָלק אָהן אַ שום געזעצליכען, אָהן אַ שום קאָנסטיטוציאָנעלען באַזיס. דאָס איז נאָך ווייניג. די רעזאָלוציאָן פאָדערט אויף אַלע אָרגאַניזירטע אַרבייטער פון לאַנד צו בעניצען מאַכט געגען די ענטשיידונג פון די קאורטס, ניט צו פאָלגען זיי, צו איבערטרעטען דאָס געזעץ. מיט איין וואָרט, די רעזאָלוציאָן פּ־רעדיגט רעוואָלוציאָן, רעוואָלוציאָן געגען די הערשאַפט פון די קאורטס, געגען די שטאַרקסטע בעסטונג פון קאַפּיטאַל אין דיעזען לאַנד.

דאָס איז אַ היסטאָרישער שריט אין דער ריכטונג פון ראַדיקאַליזם — רעוואָלוציאָנערער ראַדיקאַליזם — וואָס די קאָנסערוואַטיווע פעדעריישאָן האָט האיאָהר געמאַכט. זי האָט אויך געמאַכט אַ צווייטען שריט, וועלכער איז פיעלייכט וויכטיגער ווי דער ערשטער. דיעזער שריט איז פיעלייכט ניט אַזוי רעוואָלוציאָנעריש, קלינגט ניט אַזוי העלדענמוטהיג, ניט אַזוי פייערדיג, אָבער ער האָט אַ טיעפערע בעדייטונג פאַר'ן ערשטען שריט. אויב ער זאָל אין גאַנצען דורכגעפיהרט ווערען, וועט דער לעצטער שריט אין שפּעטערע יאָהרען האָבען אַ פיעל גרעסערע ווירקונג, וועט בריינגען פיעל וויכטיגערע רעזולטאַטען, ווי די רעוואָלוציאָנערע רעזאָלוציאָן געגען די אינדזשאַנקשאָנס, כאָטש זי איז אויך פון דער גרעסטער וויכטיגקייט.

דיעזער צווייטער שריט איז דער שדוך וואָס איז געשלאָסען געוואָרען צווישען דער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר און די פיער בראָדערהודס פון די ריילראָוד אַרבייטער. מיר גיבען קרעדיט פאַר דעם שידוך דער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר, און ספּעציעל גאָמפּערס'ן, כאָטש פון זיין זייט איז קיין מאָל קיין מניעה ניט געווען אין דעם שידוך. עס איז אמת, דאָס די פעדעריישאָן איז אימער נייגעריג געווען זיך צו פעראייניגען מיט די בראָדערהודס; עס איז אמת דאָס די בראָדערהודס האָבען זיך אימער געהאַלטען פאַר צו גרויסע יחסנים און האָבען די פעדעריישאָן געהאַלטען פאַר נידעריגער ווי זייער ווירדע. עס איז אויך אמת דאָס די אמת'ע אורזאַכע, וואָס האָט געווירקט אויף די בראָדערהודס איצטער זיי זאָלען זייער שטעלונג ענדערען, איז דאָס, וואָס זיי האָבען דערפיהלט, אַז זיי מוזען איצטער האָבען די שטיצע און די הילפע פון דער אַלגעמיינער אַרבייטער בעוועגונג. דאָך גיבען מיר גאָמפּערס'ן דעם קרעדיט, ווייל ער האָט אין דיעזען קריטישען מאָמענט געהאַנדעלט ווי אַן אמת'ער אַרבייטער פיהרער, ווי אַ ווייטזיכטיגער, ברייטזיכטיגער אַרבייטער פיהרער און האָט אָבגעמעקט אַלע זיינע קריוודעס געגען די בראָדערהודס, אַלע זיינע אַלטע חשבונות און האָט צו די בראָדערהודס אויסגעשטרעקט זיינע ביידע הענד און זיי אַריינגענומען מיט ענטהוזיאַזמוס, מיט פרייד אין זיינע רייהען.

גאָמפּערס'ס ראָלע אין דעם גאַנצען רייל־ראוד קאַמפּף איז געווען אַ וואונדערבאַר־שעהנע. ער האָט זיך אין דעם קאַמפּף אַריינגעוואָרפען גלייך דעם ערשטען טאָג. ער האָט זיין הילף אָנגעבאָטען נאָך איידער מען האָט זיך צו איהם געוועגדעט. און שפּעטער, ווען דער קאַמפּף איז אַריבערגעטראָגען געוואָרען אין וואַשינגטאָן, אין ווילסאָן'ס וואָהנונג, איז גאָמפּערס געווען איינער פון די הויפּט־פיגורען. זיין פערזענליכער איינפלוס אויף ווילסאָן'ען, זיין אַלגעמיינע שטעלונג צווישען די דעמאָקראַטישע פּאָליטישענס האָבען אָהן צווייפעל פיעל געהאָלפען מיטצוברייגגען דעם זיעג וואָס די בראָדערהודס האָבען אין וואַשינגטאָן געהאַט.

ווי געזאָגט, איז נאָך דער שידוך צווישען די בראָדערהודס און דער פעדעריישאָן ניט אין גאַנצען געשלאָסען געוואָרען, אָבער דער אָנפאַנג איז געמאַכט, און אַ גאַנץ גוטער און שטאַרקער אָנפאַנג. דער וויכטיגסטער פּונקט אין דעם אָנפאַנג איז דאָס, וואָס די פיהרער פון די בראָדערהודס האָבען זיך פערפליכטעט צו טהאָן צוויי זאַכען: ערשטענס, זיך גלייך צו פערבינדען מיט די דריי־הונדערט־טויזענד ריילראָוד אַרבייטער וואָס זיינען אָרגאַניזירט אין די 13 קלענערע יוניאָנס, — די דריי־הונדערט־טויזענד אַרבייטער, אויף וועמען די אַריסטאָקראַטישע בראָדערהודס האָבען אַלע מאָל אַראָבגעקוקט פון אויבען אַראָב און ניט געוואָלט מיט זיי האָבען קיין מגע ומשא. די בראָדערהודס וועלען זיך מיט זיי איצטער אָפיציעל פערבינדען און זיי העלפען אויך אויסצוקעמפּפען אַן אַכט־שטונדיגען אַרבייטס־טאָג; און צווייטענס, צו העלפען אָרגאַניזירען דעם מיליאָן אונאָרגאַניזירטע אַרבייטער אויף די ריילראָודס, די, וואָס טהוען די פּראָסטע מלאכות צו וועלכע עס פאָדערט זיך קיין קענטניס און קיין לעהרע ניט. דיעזער מיליאָן אַרבייטער ווערען שרעקליך עקספּלואַטירט, אונטערדריקט און בעדרויבט און קיינער קוקט ניט אויף זיי, קיינער נעהמט זיך פאַר זיי ניט אָן. איצטער וועלען די בראָדערהודס אַלזאָ העלפען זיי אַרויפצוהויבען זיך פון זייער שקלאַפעריי, העלפען זיי בעפרייען און מאַכען זיי פאַר זייערע אייגענע ברידער.

די בראָדערהודס זיינען אַלזאָ אויך געוואָ־

דען רעוואָלוציאָנעריש. דאָס וואָרט איז פיעל־לייכט א צו שאַרפער, אָבער דער וואָס ווייס די געשיכטע פון די בראַדערהודס אין די פערגאַנ־גענע יאָהרען, דער וואָס איז בעקאַנט מיט דער פסיכאָלאָגיע פון די אייזענבאַהן־אַרבייטער, דער וואָס ווייס פון זייערע שטענדיגע בעציהונגען צו די בעלי בתים, זייער האַלטען זיך ניט פאַר אַר־בייטער נאָר פאַר א מין פּראָפעסיאָנעלען קלאַס מענשען, זייער בליק אויף אַלע ריילראַוד פּראַ־גען, און אַזוי ווייטער, — דער וואָס ווייס דאָס אַלעס מוז צוגעבען, דאָס דיזע פּאַסירונג אין דעם לעבען פון די בראַדערהודס איז א וואהרע רעוואָלוציאָן, א וואהרע איבערקעהרעניש.

שאָטענס זיינען אויף דער קאָנווענשאָן אויך געווען. דאָס איז גאַנץ נאַטירליך. דער גרעס־טער שאָטען איז געווען די האַנדלונג פון די סאָציאַליסטישע דעלעגאַטען, אָדער בעסער גע־זאָגט די ניט־האַנדלונג זייערע, זייער אונטער־טהעניגקייט. ווי אַזוי דאָס האָט פּאַסירט איז נאָך איצטער ניט קלאָהר. וואהרשיינליך וועט מען פון די דעלעגאַטען שפּעטער הערען אַן ער־קלעהרונג. אָבער פאָרלויפיג איז דער איינדרוק זעהר א טרויעריגער. די סאָציאַליסטישע גרופּע צווישען די דעלעגאַטען האָט זיך אויף א האָר ניט געלאָזט פיהלען.

און געלעגענהייטען, צו לאָזען זיך פיהלען, זיינען געווען גענוג, וויכטיגע, העכסט וויכטיגע געלעגענהייטען. אָט, צום ביישפּיעל, איז פאָר־געבראַכט געוואָרען א רעזאָלוציאָן וועגען פּאָלי־טישע טהעטיגקייט, א פּליינע רעזאָלוציאָן וואָס האָט גאָר ניט געזאָגט. האַיאָהר האָבען די סאָ־ציאַליסטען פיעל געהערט ריידען וועגען די פּאָ־ליסי פון דער פעדעריישאָן אין בעצוג צו פּאָלי־טישע טהעטיגקייט, האַיאָהר איז די געלעגענהייט געווען אויפצואווייזען ווי פאַלש, ווי ניט אויס־געהאַלטען דיעזע פּאָליסי איז. אָבער די סאָ־ציאַליסטישע דעלעגאַטען האָבען די רעזאָלוציאָן דורכגעלאָזען אָהן א שום וואָרט זאָגאַר, אָהן א שום פּראָטעסט; אין די רעקאָרדס איז פער־שריבען, אַז זי איז איינשטימיג אָנגענומען גע־וואָרען.

און א צווייטע וויכטיגע געלעגענהייט האָבען זיי געהאַט, ווען מען האָט פאָרגענומען די רע־זאָלוציאָן וועגען סאָציאַלע אינשורענס. די רע־זאָלוציאָן איז אַרויסגעטראָטען געגען דעם, אַז די רעגיערונג זאָל איינפיהרען א געצוואונגענע אינשורענס פאַר אַלטע און אַרבייטסלאָזע און קראַנקע אַרבייטער. זי האָט זיך אויסגעדריקט אונגינסטיג צו מאיר לאָנדאָן'ס בילל וועגען סאָ־ציאַלע אינשורענס, וואָס ער האָט אַריינגעטראָ־גען אין קאָנגרעס און וועלכע איז אָנגענומען געוואָרען אין די לייבאָר קאָמיטע.

עס איז געווען די פליכט פון די סאָציאַליס־טישע דעלעגאַטען דיזע רעזאָלוציאָן מיט אַלע כחות צו בעקעמפּפען. די שטעלונג פון דער פעדעריישאָן, דאָס דיזע אינשורענס בעלאַנגט צו די יוניאָנס אַליין, ניט צו דער רעגיערונג, איז א לעבערליכע. עס וואָלט פאַר די סאָציאַליס־טישע דעלעגאַטען ניט שווער געווען זי צו צו־קלאַפּען, איבערהויפּט נאָך ווען זיי האָבען זיך געקענט שטיצען אויף די בעציהונגען פון די אַלע יוניאָנס אין אייראָפּאַ צו דיעזער פראַגע. אָבער אין דיעזען פאַל, פּונקט ווי אין פאָריגען, זיינען די סאָציאַליסטישע דעלעגאַטען געווען שטום. די רעזאָלוציאָן איז אָנגענומען געוואָרען אָהן זיי־ער פּראָטעסט זאָגאַר.

מיר, אידען, מוזען אויך בעדויערן וואָס די קאָנווענשאָן האָט האַיאָהר ווידערהאָלט איהר שטענדיגען שמאָלהאַרציגען, ענג־קעפּיגען פּרינ־ציפּ אין בעצוג צו אימיגראַציאָן. א דאַנק די אידישע דעלעגאַטען, פון די אידישע יוניאָנס, איז די רעזאָלוציאָן געגען אימיגריישאָן עטוואָס אָפּ־געשוואַכט געוואָרען דורך דעם אַמענדמענט, אַז פּאָליטישע פערברעכער זאָלען פריי אַריינגעלאָ־זען ווערען. מעהר ווי דאָס האָבען אונזערע דע־לעגאַטען ניט געקענט אויספיהרען. זיי האָבען בלויז געקענט דערהויבען זייערע שטימען געגען דער אַלגעמיינער רעזאָלוציאָן, כדי די שונאים פון אימיגריישאָן אין וואַשינגטאָן זאָלען ניט קענען בעהויפּטען דאָס די אַרבייטער־בעוועגונג איז איינשטימיג אין דיזער פראַגע.

אָבגעזעהען פון די אַלע מיסטייקס און פעה־לערען, איז די האַיאָהריגע קאָנווענשאָן פון דער אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר פיעלייכט די מערקווירדיגסטע אין איהר גאַנצער געשיכטע. מערקווירדיג פאַר איהר רעוואָלוציאָנערען גייסט, מערקווירדיג פאַר איהר אַלגעמיינעם טאָן, פאַר איהר אויפפאַסונג פון דער אַרבייטער לאַגע אין דיזען לאַנד, פאַר איהר שטעלונג צו איהר שוועס־טער אָרגאַניזאַציאָן — די ריילראָודס אַרבייטער, מיט וועמען זי האָט אורזאַכע געהאַט ברוגז צו זיין.

| | | |
|---|---|---|
| דוד פינסקי. | # קליינע העלדען | (א סצענע אין איין אקט.) |

פערזאָנען:

דער פיערצעהניעהריגער.
דער דרייצעהניעהריגער.
ערסטער צוועלפיעהריגער.
צווייטער צוועלפיעהריגער.
דער עלפיעהריגער.
דער צעהניעהריגער.

צייט: די יעצטיגע. אָרט: א פערוויסט דאָרף אין א מלחמה־פיהרענדיגען און בעזיעגטען לאַנד.

---

א גרויס וואויהנצימער אין א פויערשען הויז, וואס האָט שטאַרק געליטען פון דער שיסעריי. א גראַנאַט האָט דורכגעשאָסען דאָס דאַך און דעם באַלקאָן און געמאַכט א גרויס לאָך אין דער דיל. אין די ווענד־עכער פון קוילען, די פענסטער צובראָכען, די טירען אראבגעריסען פון זייערע היינגער. קופּעס שפּענדלעך פון צושאָסענע מעבעל אין פערשיעדענע זייטען, נאָר על פי גס זיינען נאָך איבערגעבליבען א לאַנגע באַנק און צוויי שטולען.

דער פיערצעהניעהריגער.

(קומט אַריין, קוקט זיך ארום מיט אַ פערגלייערטען בליקען געזיכט, טופּעט־אויף מיט'ן פוס, לאָזט אַרויס אן אויסגעהאַלטענעם צאָרן־אויסגעשריי פון מוישען פערבוסענע ציינער, שאָקערט מיט דער פויסט צו די צובראָכענע פענסטער און דער הינטערסטער וואנד, ווי צו אַ ווייטען שונא, פון וועלכען ער וויל נקמה נעמען.)

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

(קומט אַריין און בלייבט שטעהן אין דער טיר א דערשראָקענער). אָהההה, נאָך ערגער ווי ביי אונז.

דער פיערצעהניעהריגער.

וואו זיינען אַלע?

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

איך ווייס נישט. האָב נישט געזעהן. (בלייבט שטעהן איבער דעם לאָך אין דער דיל, קוקט אריין, בעטראַכט דאָס לאָך אין באַלקאָן.) דורך און דורך. מען זעהט דעם הימעל. האָט דאָס אָבער געמוזט זיין אַ גראַנאַט! — וואו האָט געטראָפען ד ן מאַמען?

דער פיערצעהניעהריגער.

וואו? אין גאַנצען האָט עס איהר געטראָפען. זי איז צוריסען געוואָרען אויף שטיקער.

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

איך פרעג, וואו אין הויז, אין וועלכען צימער?

דער פיערצעהניעהריגער.

אין קעלער. זי איז געשטאַנען דאָ ביים שראַנק.

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

דער שראַנק איז אויך צופאַלען געווארען?

דער פיערצעהניעהריגער.

זעהסט דאָך, שפּענער.

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

(ארומקוקענדיג זיך). דאָס גאַנצע מעבעל אַזוי! (בעטראַכט די באַנק, קלאַפּט אין איהר מיט דער פויסט, ווי ער וואָלט געפּרואווט איהר שטאַרקייט.) ביי אונז האָט אויך —

דער פיערצעהניעהריגער.

(פון אויבען אראב, מיט א מין פעראכטונג). איך ווייס דאָך. איך האָב געזעהן.. קוים אָנגעריהרט, קוים עטוואס געשאדט.

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

דאָך. אַ גאַנצע וואנד, און דער קוימען, און דער שפּייכלער האָט אָבגעברענט, און אונזער הונט איז גע'הרג'עט געוואָרען, און זיין לאָך־שטיבעל איז צושאָסען געוואָרען, און די באָבע איז געשטאָרבען פאר שרעק.

דער פיערצעהניעהריגער.

(ארויסקוקענדיג אין פענסטער). זיי האָבען זיך געוויס פערשפּיעלט אין באַל.

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

קיינער שפּיעלט יעצט נישט אין באַל.

דער פיערצעהניעהריגער.

איז אין עפּעס אַנדערס.

ער ערסטער צוועלפיעהריגער.

קיינער שפּיעלט יעצט נישט אין גאָרנישט. איך שפּיעל מיט מיר אליין בלויז. עס איז מיר אַזוי מרוויעריג. איך בעהאַלט מיך הינטערן הויז און שפּיעל אין קייקלעך.

דער פיערצעהניעהריגער.

פּיזשיק!

ער ערסטער צוועלפיעהריגער.

איך בין נישט קיין פּיזשיק, אָבער איך בין טרויעריג און זעהר הונגעריג. האָסטו נישט קיין שטיקעל ברויט?

דער פיערצעהניעהריגער.

שפּענער!

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

מען איז געגאַנגען צום שונא בעטען ברויט.

דער פיערצעהניעהריגער.

אזא חרפה!

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

אַלע זיינען אַזוי הונגעריג. ביזטו נישט הונגעריג?

דער פיערצעהניעהריגער.

איך וועל מיך צום שונא'ס ברויט נישט צוריהרען!

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

דיין טאַטע איז נאָך נישט גע'הרג'עט געוואָ־

רען אין דער מלחמה. מיין טאטע האט געקראָ־
גען א קויל אין בויך. (ווענדט זיך צו די אריינ־
געקומענע דרייצעהניעהריגען און
צווייטען צוועלפיעהריגען.)
זעהט, ווי די גראנאט האט דאָ דורכגעשאָסען דאָך
און באלקאן און דיל!

דער פיערצעהניעהריגער.
דאָס הייסט ביי אייך קומען שנעל!

דער דרייצעהניעהריגער.
(בייבענדיג שטעהן איבער'ן לאָך). הההיו, איז
דאָס א לאָך!

דער צווייטער צוועלפיעהריגער.
אָבער האט דאָס געמוזט זיין א שאָס!

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.
דורך און דורך. און האט זיין מאמען צו־
ריסען. און דאָס גאנצע מעבעל צושאָסען, איהר
זעהט די שפענער?

דער דרייצעהניעהריגער.
(ציהט זיך אויס אויף דער באנק). איך האב
מיך געדארפט ניאנטשען מיט מיין שוועסטערל.
זי הערט נישט אויף צו וויינען פאר הונגער. איך
האב געהאלטען מיין פינגער ביי איהר אין מויל.
פפפיטש, ווי זי האט מיר איהם צוזויגען!

ער צווייטער צוועלפיעהריגער.
מיין מאמע האלט אין איין חלש'ען. איך
האב מיך געמוזט אָב'גנב'ענען.

דער עלפיעהריגער.
(קומט אריין, פיהרענדיג דעם צעהניעה־
ריגען). פיו, קוים דערשלעפט זיך מיט
איהם!

דער צעהניעהריגער.
וואָס זאָל איך לויפען? איך זאָל נאָך הונ־
געריג ווערען?

דער עלפיעהריגער.
אי, אי, וואָס פאר א לאָך!

דער צעהניעהריגער.
אז עס וועט געהן א רעגען, וועט אריינרע־
גענען.

דער דרייצעהניעהריגער.
וואָס דו נישט זאָגסט; (צום אויפגערעגט
ארומגעהענדיגען פיערצעהניעהריגען.) דו האָסט
דאָך עפעס צונויפגערופען א גאנצע פערזאמלונג!

דער פיערצעהניעהריגער.
דאָס האב איך טאקע. איך האב א פלאן און
איך דארף העלפער.

דער דרייצעהניעהריגער.
(אויסציהענדיג זיך אויפ'ן רוקען). ער האט
א פלאן און ער דארף העלפער.

דער עלפיעהריגער.
(זעצט זיך אויף דער דיל מיט די פיס אין לאָך
אריין). ס'אר א לאָך!

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.
(טוט איהם נאָך).

ער צווייטער צוועלפיעהריגער.
(וויל עס אויך טאָן, איז זיך אָבער מישב און
זעצט זיך אוועק אויף א שטול).

דער צעהניעהריגער.
(לעגט זיך אוועק אויף דער דיל, מיט'ן קאָפּ
אויף א קופּע שפּענדלעך).

דער פיערצעהניעהריגער.
(מיט היץ). זיינען מיר נישט יעצט די איינ־
ציגע מאנסביל אין גאנצען דארף? די אלטע
לייט זיינען דאָך אלטע לייט. זיי קאָנען נישט
מארשירען. קאָנען זיך נישט שלאָגען. זאָל
קומען צו א האנדגעשלעג, וואָס זיינען זיי? און
די ווייבער זיינען דאָך ווייבער. זיי זיינען דאָך
קיינמאָל נישט קיין מאנסביל. און די מיידלעך
זיינען דאָך אודאי נישט קיין מאנסביל. זיי־
נען מיר דאָך די איינציגע מאנסביל! זאָלען
מיר זיצען ווי די קליינע מיידלעך און שפּיעלען
זיך אין קוקלעס?

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.
זיי שפּיעלען זיך יעצט נישט אין קוקלעס.
זיי וויינען.

דער פיערצעהניעהריגער.
זאָלען מיר אויך זיצען און וויינען? זאָלען
מיר זיין קלאָג־קינדער, טרערען־עופעלעך? מיר
זיינען אינגלעך, מאנסביל, מענער. זיינען מיר
עס נישט?

דער צעהניעהריגער.
אָה, יא. אבער איך וויל עסען.

דער פיערצעהניעהריגער.
דער שונא קריכט ווייטער אלץ אין אונזער
לאנד אריין. אונזער ארמיי טרעט אָב פאר איהם.
ער נעמט־איין איין דארף נאָך דעם אנדערן און
איין שטאָדט נאָך דער אנדערער. באלד וועט
ער איינגעמען אונזער גאנץ לאנד. דארפען מיר
דאָך עפּעס טאָן! דארפען מיר צו נישט?

דער עלפיעהריגער.
געוויס דארפען מיר.

דער דרייצעהניעהריגער.
און וואס זאָלען מיר טאָן?

ער צווייטער צוועלפיעהריגער.
איך האב אָנגעצעהלט זיעבענאונדרייסיג לע־
כער פון קוילען אין די ווענד.

דער פיערצעהניעהריגער.
זיינען מיר נישט ביי דעם פיינד אין רוקען?
זיינען מיר אָדער נישט? מיר זיינען דאָך ביי
דעם שונא אין רוקען.

דער עלפיעהריגער.
נאטירליך זיינען מיר ביי דעם שונא אין
רוקען. ער איז שוין א דרייסיג מייל ווייטער.

דער פיערצעהניעהריגער.
קאָנען מיר א סך אויפטאָן.

דער עלפיעהריגער.
(אונזיכער). נאטירליך א סך.

דער דרייצעהניעהריגער.
דער רעדט און יענער זאָגט איהם נאָך. ווי א
פּאָפּוגאי.

דער עלפיעהריגער.
(זיכערער און חוצפה'דיגער). נאטירליך א
סך!

דער צווייטער צוועלפיעהריגער.
אי, האָט דאָס געמוזט זיין אַ שאָס! טרר־ראַך — דאַך, באַלקען, דיך! פּפּפּיוטש!

דער צעהניעהריגער.
לעבען אונז האָט עס אויך — —

דער פיערצעהניעהריגער.
(צום דרייצעהניעהריגען מיט היץ). קאָנסטו זיך ארויפדראַפּען אויף אַ הויכען סלופּ?

דער דרייצעהניעהריגער.
בעסער פאַר דיר.

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.
איך קאָן עס ווי אַ קאַץ.

דער עלפיעהריגער.
איך קאָן עס בעסער פאַר אייך אַלעמען.

דער פיערצעהניעהריגער.
וועט איינער פון אונז ארויפדראַפּען זיך אויף אַ טעלעגראַף־שטאַנג און איבערשניידען דעם דראָט.

דער דרייצעהניעהריגער.
אזא גבור ביזטו!

דער פיערצעהניעהריגער.
מיר וועלען עס טאָן זעלבעדריט, זעלבאַ־פערט, דערפאַר דאַרף איך דאָך העלפער.

דער דרייצעהניעהריגער.
און ביי יעדער טעלעגראַף־שטאַנג שטעהט אַ סאָלדאַט מיט אַ ביקס.

דער פיערצעהניעהריגער.
(אַרויסנעמענדיג פון אונטער זיין רעקעל אַ שאַרף מעסער). און וואָס איז דאָס? (אַלע קוקען אָן דאָס מעסער.)

דער עלפיעהריגער.
מיר האָבען אויך אַ גרויס שאַרף קיכענמע־סער.

דער צעהניעהריגער.
אָבער מיר האָבען גאָרנישט וואָס צו שניידען מיט איהם.

דער פיערצעהניעהריגער.
איהר וועט אַלע פערשאַפען אַזעלכע מעסער, און ביי דער נאַכט, ווען עס איז שטאַרק פינס־טער, פּויזען מיר צו — אויפ'ן בויך — צום וואַכ־סאָלדאַט, אריין איהם דאָס מעסער אין האַרץ און דאַן אויפ'ן שטאַנג און איבערשניידען דעם דראָט.

דער עלפיעהריגער.
אָט אזוי מאַכען מיר עס. (פּויזט איבער'ן דיל זעהר פאַרזיכטיג.) און דערנאָך, באַץ!... (מאַכט די בעוועגונג פון אַ שטאָך מיט'ן מעסער.) און — דראַפּ, דראַפּ, דראַפּ... (שפּרינגט־אויף און מאַכט קרעטער בעוועגונגען.)

דער צעהניעהריגער.
און ביי דעם גע'הרג'עטען סאָלדאַט וועלען מיר געפינען ברויט.

דער דרייצעהניעהריגער.
און ווי אַז דער סאָלדאַט וועט אונז דערזעהן אָדער דערהערען?

דער פיערצעהניעהריגער.
ער דאַרף אונז נישט דערזעהן אדער דער־הערען.

דער עלפיעהריגער.
נאַטירליך דאַרף ער נישט דערזעהן אָדער דערהערען, מיר מאַכען עס שטיל, זעהר, זעהר שטיל.

דער צעהניעהריגער.
איך קאָן אַזוי שטיל פּויזען — ווי אַ וואָ־רים. און איך וועל נעמען אונזער שאַרף מעסער, אָבער איך בין זעהר הונגעריג. איך וויל עסען.

דער דרייצעהניעהריגעד.
און אַ סאָלדאַט טראָגט דיקע קליידער!

דער צוויטער צוועלפיעהריגער.
זיי טראָגען פּאַנצערס. אזוי זאָגט מען. פון בלעכען. אויף דער ברוסט. אַ קויל זאָל נישט קאָנען דורך.

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.
וועלען מיר ציעלען מיט'ן מעסער אין בויך אדער אין האַלז אדער אין אויג.

דער עלפיעהריגער.
מען קאָן איהם אפילו אין קני. אונטערפּויזען שטיל, שטיל און — טשיק! אין קני אריין, אז דער פוס זאָל איהם אראָב!

דער פיערצעהניעהריגער.
נאַטירליך. נאָר גוט פערוואונדען. זאָל ער נאָר פאַלען אַ פערוואונדעטער, וועלען מיר שוין מאַכען פון איהם אַ סוף.

דער צעהניעהריגער.
און צונעמען ביי איהם דאָס עסענוואַרג.

דער פיערצעהניעהריגער.
און אזוי קאָן מען אויס'הרג'ענען אַ סך וואַכ־סאָלדאַטען און איבערשניידען אַ סך טעלעגראַף־און טעלעפאָן־דראָטען, און אזוי קאָן מען העל־פען אונזערע.

דער עלפיעהריגער.
וואָס ווענינער סאָלדאַטען ביים שונא, אַלץ בעסער פאַר אונזערע.

דער פיערצעהניעהריגער.
און אז די טעלעגראַף־ און טעלעפאָן־דראָטען זיינען איבערגעשניטען, וועט דער שונא נישט ווי־סען, אויף וועלכער וועלט ער איז.

דער עלפיעהריגער.
יעמאָלט וועלען אונזערע איהם אזוי צושלאָ־גען, אז ער וועט נישט וויסען, פון וואַנען ער איז געקומען. אי, וועט ער עס ענטלויפען!

דער צעהניעהריגער.
און מיר וועלען וויעדער האָבען אַ סך ברויט.

דער צוויטער צוועלפיעהריגער.
דער שונא פיהרט מיט זיך אַ סך עסענוואַרג. האָט איהר געזעהן, וויפיעל פּראָוויאַנט־וואָגענס? איך האָב אָנגעצעהלט פיער און פערציג. האָט איהר געזעהן די פעלדקיך?

דער צעהניעהריגער.
(לאָזט אַרויס אַ קורצען קלאָגטאָן, ווי עס וואָלט איהם פערבאַפּט פאַר'ן האַרצען).

דער פיערצעהניעהריגער.

(אויפגערעגט פון די אייגענע געדאַנקען). אָבער דאָס איז נאָך גאָרנישט. מיר קאָנען נאָך מעהר אויפטאָן. (קוקט זיך אַרום, צו זיינען דאָ נישטאָ קיין אונטערהערער, און רעדט ווי א סוד.) אין דעם פּריץ'ס הויז וואוהנט דעם שונא'ס הויפּט־קאָ־מאַנדיר. ער האָט ביי זיך אַלע פּלענער. וועלען מיר זיך צו'גנב'ענען — ביי דער נאַכט — ווען ער שלאָפט — קוילענען איהם און אוועקנעמען די פּלענער. יעמאָלט איז דער שונא אין גאַנ־צען צושלאָגען.

דער עלפיעהריגער.

אוי, אוי, אוי, איז דאָס א גוטער פּלאַן!

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

(מיט התפעלות). דעם הויפּטקאָמאַנדיר — אוועקקוילענען — אַי־יי! (נעמט זיך אַרום מיט דעם עלפיעהריגען און ביידע קייקלען זיך פאַר התפעלות.)

דער דרייצעהניעהריגער.

(צוראַכט זיך איראָניש). האהאהא! דעם הויפּטקאָמאַנדיר וועלען זיי אוועק־קוילענען! יע־נער איז ארומגערינגעלט מיט גענעראַלען און אָפיצירען און סאָלדאַטען!

דער פיערצעהניעהריגער.

דאָס דאַרף מען אָבער טאָן!

דער דרייצעהניעהריגער.

דו דערווייז א־פריער, אז דו וועסט דיך קאָ־נען צו'גנב'ענען צו א וואכסאָלדאַט ביי א טעלע־גראַף־דראָט!

דער פיערצעהניעהריגער.

אודאי וועלען מיר!

דער עלפיעהריגער.

געוויס!

דער דרייצעהניעהריגער.

וועט איהר באַלד זיין אויף יענער וועלט.

דער פיערצעהניעהריגער.

ביזט א געמיינער פייגלינג, אָט וואָס דו ביזט!

דער דרייצעהניעהריגער.

איך בין קלוגער פאַר דיר, אָט וואָס איך בין!

דער פיערצעהניעהריגער.

דו ביזט א פעררעטער!

דער עלפיעהריגער.

מען דאַרף איהם גאָר דער'הרג'ענען!

דער דרייצעהניעהריגער.

איך בין הונגעריג, אָט וואָס איך בין! איך וויל עסען! איך האָב שוין דעם צווייטען טאָג גאָרנישט געגעסען.

דער פיערצעהניעהריגער.

איך בין אַזוי הונגעריג ווי דו! מיר זיינען אַלע הונגעריג!

דער צווייטער צוועלפיעהריגער.

מיין מאַמע האַלט אין איין חלש'ען פאַר הונ־גער. נעכטען האָט זי אונז דאָס לעצטע שטיקעל ברויט אוועקגעגעבען. אליין האָט זי שוין צוויי טאָג גאָרנישט געגעסען. אָבער איך בין אויך שטאַרק הונגעריג.

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

איך בין אויך זעהר, זעהר הונגעריג. אָבער איך הער מיך נישט צו

דער עלפיעהריגער.

איך הער מיך אויך נישט צו. איך דרעה מיט דער צונג אין מויל און קיי זי. מיין איך, אז איך עס. איך האָב עס איהם (צייגט אויפ'ן צעהניעהריגען) אויך געהייסען טאָן.

דער צעהניעהריגער.

עס דרעהט זיך מיר די צונג נישט. (וויי־נעריש.) איך וויל עסען.

דער פיערצעהניעהריגער.

אַלע זיינען מיר הונגעריג. אָבער דאָך וואָל־טען מיר געקאָנט עפּעס אויפטאָן.

דער דרייצעהניעהריגער.

(צוואוויינט זיך, רייבענדיג זיך ברוסט און בויך). איך בין הונגעריג. עס דרעהען מיר זיך די גע־דערים אין בויך, עס חלש'ט אין מיר מיין הארץ, איך וועל שטאַרבען פאַר הונגער.

דער צעהניעהריגער.

(צוואוויינט זיך, לאַנג ציהענדיג, שטיל, ווי ער וואָלט זיך געפּעסטיעט).

דער עלפיעהריגער.

(שלאָגט איהם). אוי, אוי, אוי! ער האָט זיך שוין צוואוויינט! (צוואוויינט זיך אליין.) קלאָג קינד! פּיזשיק!

דער צווייטער צוועלפיעהריגער.

מיין מאַמע וועט שטאַרבען פון הונגער. זי איז אפשר שוין געשטאָרבען. (צוואוויינט זיך.)

דער ערסטער צוועלפיעהריגער.

(מיט טרערען). איצטער פיהל איך אויך הונ־גער. איך האָב מיך נישט צוגעהערט, האָבען זיי מיר איהם אָנגעמאַכט. (ציהט זיך אויס אויף דער דיל און וויינט. — אַלע פינף וויינען לאַנג־זאַם, מיט איינגעהאַלטענער שטימע, פערצווייפלונגס־פול, אונטרייסטאַר.

דער פיערצעהניעהריגער.

זיי האָבען זיך צוואוויינט! זעה, ווי זיי האָ־בען זיך צוואוויינט! פּיזשיקעס! מיט אייך וועט מען עפּעס קאָנען אויפטאָן! נישט וויינען! נישט וויינען! אוי! (פּאָכעט ארום מיט'ן מעסער, ווי ער וואָלט געוואָלט דערשטעכען, און וואַרפט עס אוועק צולעצט מיט הארץ, לאָזט זיך אראב אויף דעם לע־דיגען שטול, דאָס געזיכט בעגראָבענדיג אויף אן ארם און צוואוויינט זיך אויך.)

# די נייע פּוילישע מלוכה און די אידען

דר. אלי סינטאָווסקי

נאָך העכער ווי מיט הונדערט יאָהר צוריק האָט נאפּאָלעאָן פּרובירט אויפצושטעלען פּוילען אלס א זעלבסטשטענדיגע מלוכה. אויסגעלאָזען האָט זיך אָבער, נאָך נאפּאָלעאָן'ס מפּלה, אז פּוילען איז פּאָליטיש געווארען אלץ מעהר און מעהר פערשקלאַפּט. די רוסישע רעגיערונג האָט געהאַלטען אין אן אייזערנעם פויסט דעם הויפּטטהייל פּין פּוילען, דערשטיקענדיג און דערטרינקענדיג אין בלוט יעדע פּאָליטישע בעוועגונג, יעדע שטרעבונג צו נאַציאָנאלער זעלבסטשטענדיגקייט. דייטשלאַנד האָט געהאנדעלט אביסעל ציוויליזירטער אָבער ניט ווייניגער ברוטאל ווי רוסלאנד. אויך דייטשלאַנד האָט געזוכט אויסצולעשען יעדען פּונק פון נאַציאָנאלע שטרעבונגען אין פּוילישען פאָלק. עסטרייך איז פון ביידען ניט אָפּגעשטאַנען. אונטער'ן שווערען דרוק פון די דריי גרויסע מעכטע איז פּוילען געלעגען א דערשטיקטע און כמעט איהר גאַנצע נשמה אויסגעהויכט. און מיט אמאָל איז געשעהן אזא וואונדער! דעם טהייל פּוילען וואס איז פּרידער געווען אונטער דער רוסישער הערשאפט האָט דייטשלאַנד ערקלערט אלס א פרייע און זעלבסטשטענדיגע מדינה. די פּוילישע מלוכה וועט ווידער אויפלעבען, פּוילען וועט ווידער זיין א לאנד מיט אן אייגענעם קעניג. פּוילען איז אויפגעשטאַנען תחית המתים — קייזער ווילהעלם איז דאָס געוועזען דער פּוילישער משיח!!

* * *

זיינען דאָס געווען ריינע הומאַניטאַרישע מאָטיוון צוליעב וועלכע פּוילען איז ערקלערט געוואָרען א בעזונדער מלוכה? איז דאָס דער אָנהויב פון דער פערווירקליכונג פון יענע פריידייטס־אידעאלען צוליעב וועלכע יעדע איינע פון די קעמפּפענדע לענדער האָט בעהויפּטעט, אז זיי פיהרט קריעג מיט איהר געגנער? ניין, דאָס ווערט אפילו ניט אָנגעגעבען אלס מאָטיוו פון דעם פּוילישען בעפרייער גופא, — פון קייזער ווילהעלם.

פערשטעהט זיך, וואָלט נור געווען די קלענסטע מעגליכקייט צוצושרייבען אירגענד וועלכען אידעאלען מאָטיוו צו פּוילען'ס בעפרייאונג, וואלט דאָס די דייטשע רעגיערונג זעהר שנעל אויסגעפּויקט איבער דער גאַנצער וועלט. עס איז אָבער שנעל און דייטליך ארויסגעקומען, וואס דייטשלאַנד איז דאָ אויסען, אז מען וויל קריגען פון פּוילען אן ארמעע וואס זאָל העלפען דייטשלאַנד אין קאמפּף מיט איהרע שונאים. ווי גרויס די ארמעע זאָל זיין — איז אויסדריקליך ניט געזאָגט געווארען, דייטשלאַנד אליין וועט דאָס שוין אָפּשאַצען, צי פּוילען האָט געליפערט א געניגענדע צאָהל סאָלדאטען, ווען ניט, וועט זי נאָך חרטה האָבען און נעהמען איהר ווארט צוריק.

די נייע פּוילישע מלוכה שטעהט נאָך ניט אלזא אויף א זיכערען באָדען. אויסערדעם וואס ס'איז נאָך ניט זיכער דאָס דייטשלאַנד וועט ארויסגעהן פון מלחמה א פּאָלשטענדיגער זיעגער, וואס זאָל קאָנען דיקטירען אלע איהרע בעדינגונגען, איז נאָך אויך ניט זיכער אפילו פון דייטשלאַנד'ס צד, אויב פּוילען בלייבט שוין טאקע א פרייע מדינה אונטער א דייטשער סווערעניטעט. די פרייהייט וועלכע פּוילען קריגט איז געגעבען געווארען אונטער א בעדינגונג דאָס פּוילען מוז צושטעלען א וואָלונטירען ארמעע. דייטשלאַנד, ווי עס שיינט, האָט אבזיכטליך ניט אָנגעגעבען די גרויס פון דער ארמעע, וואס זי פערלאנגט, כדי זי זאָל אימער קאָנען מאָנען נאָך און נאָך, און אימער בלייבען אונצופריעדען און נאָך פּילייכט צוריקנעהמען איהר הבטחה פון בעפרייאונג, ווען נור די אומשטענדען וועלען עס פאָדערן. מען האָט דערווייל נאָר א ביסעל לויזער געמאכט די שטריק ארום פּוילען'ס האלז, מען האָט אבער די שטריק דערווייל נאָך ניט אין גאַנצען ארונטערגענומען. זי ליעגט נאָך אלץ אויף פּוילען'ס האלז.

דערצו איז די מלחמה נאָך ניט געענדיגט, און דאָס וואָס ס'ווערט אָבגעטהאָן אין מלחמה צייט קען נאָך קיין קיום ניט האָבען. פריעדענס קאָנגרעסען קאָנען נאָך אלץ איבערמאכען. רוסלאנד האָט פּראָטעסטירט געגען דייטשלאַנד'ס האַנדלונג. און אז די מלחמה וועט זיך ענדיגען און דייטשלאַנד וועט ניט דארפען מעהר פּוילען'ס סאָלדאטען, וועט זי זיכער זיך ניט איינשטעלען פאר פּוילען אויב די איבעריגע מלוכות וועלען בעשטעהען דארויף דאָס פּוילען זאָל צוריק קומען אונטער'ן רוסישען יאָך. ס'איז מעגליך דאָס די ליבעראלע עלעמענטען פון דער געזעלשאפט וועלען קריעגען די אויבערהאנד אויף די פריעדענס קאָנגרעסען און פּוילען וועט קריעגען זעלבסטשטענדיגקייט. ס'איז אבער מעגליך אויך דאָס אומגעקעהרטע, און דאן וועלען מיר האָבען דעמזעלביגען פאַרס איבערגעשפּיעלט אין דער וועלט געשיכטע ווי אין אָנהויב פון נייצעהנטען יאהרהונדערט מיט דער וואַרשעווער קעניגרייך. אין יאהר 1807 האָט נאפּאָלעאָן דורכגעפיהרט אויפ'ן טילזיטער פריעדענס־קאָנגרעס די אנערקענונג פון דאָס וואַרשעווער הערצאָגטום. אין יאהר 1815 האָט דער וויענער

קאָנגרעס געשטעלט דעם גרעסטען טהייל פּוילען אונטער די נעגעל פון רוסישען אדלער, וועלכער האָט געהאלטען אין איין מאַטערן פּוילען ביז צום אָנהויב פון דער איצטיגער מלחמה.

* * *

אלזאָ, דייטשלאַנד אַליין מאַכט קיין סוד ניט, ווארום זי האָט מיט אַמאָל פון העלער הויט פּראָקלאַמירט פּוילען'ס זעלבסטשטענדיגקייט. דייטשלאַנד פיהרט שוין איבער צוויי יאהר אַ מלחמה וועלכע פערלאַנגט וואס ווייטער אַלץ מעהר און מעהר סאָלדאַטען, זי האָט שוין געמאַכט גענוג אָנשטרענגונגען צו קריעגען אין איהר אייגען לאַנד אַלץ וואס איז נור מעגליך. ס'איז אָבער צו אַלץ דאָ אַ גרענעץ. איהרע אייגענע קינדער האָט זי שוין לאַנג מאָביליזירט. מ'דאַרף מעהר. וואו זאָל מען נעהמען? ס'זיינען נאָך געבליעבען געוויסע עלעמענטען אין דער היים. מען מוז זיי אָבער האָבען פאַר די פערשיעדענע אינדוסטריען וועלכע זיינען נויטווענדיג פאַר מלחמה צוועקען. זייער ארבייט איז אזוי וויכטיג פאַר קריעג פיהרונג ווי די ארבייט פון דעם סאָלדאַט אויפ'ן שלאַכטפעלד. דאָ איז דייטשלאַנד געפאַלען אויף אַ פּלאַן. זי האָט די בעלגישע ארבייטער געשיקט איבער גוואלד אין דייטשלאַנד צו טהאָן ארבייט, און דאַדורך וועט זי פריי מאַכען איהרע אייגענע מענשען וועלכע זיינען בעשעפטיגט אין די וויכטיגע אינדוסטריען. זי האָט ניט געקאָנט צווינגען די בעלגיער צו דיענען אין איהר ארמעע צוליעב מעהרערע אורזאַכען. ערשטענס וואָלט דאָס געהייסען, אז דייטשלאַנד בעטראַכט שוין בעלגיען אַלס אַנעקסירט און דאָס וואָלט ארויסגערופען אַ שטאַרקען צאָרן ביי דער וועלט און וואהרשיינליך אויך אין דעם אייגענעם לאַנד. ווי מיר ווייסען, האָבען די „עלליים", בעזונדערס ענגלאַנד, שטענדיג בעטאָנט, דאָס זיי זיינען אריין אין קריעג מיט דייטשלאַנד צוליעב בעלגיען, און אזא אקט וואָלט געווים אָפּגעשטופּט די מעגליכקייט צו שליסען פריעדען, וואס דייטשלאַנד, וועלכע לויפט אָפּ מיט בלוט, וואָלט ניט זעהר וועלען האָבען, טראָץ אלע זיעגע.

צווייטענס זיינען די בעלגיער אָפען פיינדליך צו דייטשלאַנד און מען וואָלט זיי ניט געקאָנט מאַכען קעמפּפען געגען זייערע אייגענע ברידער וועלכער קעמפּפען נאָך געגען דייטשלאַנד און אויך געגען פראַנקרייך און ענגלאַנד— זייערע אזוי גערופענע בעשיצער. אַנדערש איז עס אָבער מיט פּוילען.

די פּאָליאַקען האַסען אפילו דייטשלאַנד ניט ווענינער ווי רוסלאַנד. דורך איהר בעפרייאונג פון פּוילען האָט זי אָבער די פּאָליאַקען אוועקגעשטעלט אין אזא לאַגע, דאָס קעמפּפענדיג פאַר דייטשלאַנד קעמפּפען זיי פאַר זיך זעלבסט, פאַר דער עקזיסטענץ פון זייער נייער מלוכה, פון זייער ווידעראויפלעבונג. אין יאהר 1810 האָבען די פּאָליאַקען העלדיש געקעמפּפט פאַר די פראַנצויזען, ווייל פון נאַפּאָלעאָן'ען האָבען די פּאָליאַקען ערוואַרטעט די ווידעראויפלעבונג פון זייער מלוכה. פאַר וואס זאָל דאָס זעלבע מיטעל ניט ווירקען מיט הונדערט יאהר שפּעטער? פּוילען געפינט זיך איצטער אין אַן ערגערע לאַגע ווי אין נאַפּאָלעאָן'ס צייטען. און דער דראַנג און די שטרעבונג פּאָליטיש וויעדער צו עקזיסטירען אלס אַ פרייע מלוכה איז איצט נאָך שטאַרקער אין די פּאָליאַקען ווי צו יענער צייט. און אזוי איז ענטשטאַנען ד פּראַקלאַמאַציאָן פון פּוילען'ס פרייהייט.

האַלטען פּוילען פאַר זיך וואָלט דייטשלאַנד ניט געוואָלט. ווי מיר ווייסען האָט דייטשלאַנד ניט צו פיעל נחת געהאַט פון דעם טהייל פון פּוילען וועלכען זי האָט געקהאָגען אין די פערשיעדענע צייטען פון פּוילען'ס צוטהיילונג. דייטשלאַנד האָט געזוכט צו גערמאַניזירען די פּאָליאַקען און ס'איז ווייט ניט געלונגען. זי האָט געזוכט אויסצוקויפען די ערד פון די פּוילישע הענד און דאָס איז איהר אויך ניט צופיעל געלונגען. ביסמאַרק האָט געשאַפען פאַר דעם צוועק אַ גרויסען פאָנד פון צעהנדליגע מיליאָנען. מיט דיעזען געלד האָט די רעגיערונג אימער געזוכט אָפּצוקויפען די פּוילישע הויפען, זיי צוברעכען אויף קליינע טהיילען און בעזעצען דייטשע בויערן אויף זיי. דאָס האָט אָבער ניט געבראַכט קיין געוויינשטע רעזולטאַטען. ס'האָט נור געפיהרט דערצו, דאָס די פּוילישע הויפען זיינען זעהר געשטיגען אין פּרייז דורכדעם וואס די רעגיערונג איז שטענדיג געוועזען אַ קונה אויף זיי. אָפּגעבען איצט די פּראָווינצען האָט אָבער דייטשלאַנד וויעדער ניט געקאָנט און ניט געוואָלט. ערשטענס האָט זי שוין אריינגעלייגט אַ סך ארבייט און מיה צו מאַכען זיי פאַר דייטשע פּראָווינצען. צווייטענס האָט זי דאָרטען אַ גאַנצע מחנה פון בעאַמטע וועלכע וואָלטען געבליבען אָהן אַ קנעלונג אויב פּוילען זאָל אויסשפּרייטען איהר הערשאַפט אויף איבער די דאָזיגע דייטש־פּוילישע פּראָווינצען.

דאָס רוסישע פּוילען וואָלט אָבער איצט געוועזען אַ נייער דאָרן אין דייטשלאַנד'ס פוס, און דאָס לוינט זיך ניט פאַר איהר. דערצו וואָלט נאָך צוגעקומען אַ נייע שווערע פּראָבלעם, וואָס וואָלט געוועזען זעהר שווער צו פערענטפערן אפילו פאַר די ערפינדער פון די גרעסטע צעפעלינס פון דער וועלט און די וואונדערבאַרסטע סאָבמאַרינס: דאָס איז די אידען פראַגע.

וואָס וואָלט דייטשלאַנד געטהאָן מיט די צוויי מיליאָן פּוילישע אידען — און צורעכענענדיג נאָך די אידען פון ליטא און קורלאַנד — אונגעפעהר פיער מיליאָן אידען? די פּאָליאַקען זיינען צוגעבונדען צו זייער גרונד און באָדען. אַנדערש זיינען די אידען: זיי ציהען זעהר לייכט זיך אריבער פון איין ארט צו אַ צוויי־

טען. דייטשלאַנד וואָלט געווען אין א געפאהר פערפלייצט צו ווערען פון פיער מיליאן אידען מיט א ניעדריגערע קולטור ווי איהרע איינגענע אידען, מיט א ניעדריגערען סטענדארד פון לעבען ווי דער דורכשניטס דייטש. אָפּשליעסען זיי אין א גהעטאָ, דאָס הייסט, האַלטען זיי איינגעשפּאַרט אין פּוילען און ליטא און זיי ניט אריינלאָזען אין דייטשלאַנד — שיקט זיך אויך ניט. מען האָט זיי געקאָנט האַלטען אויסערהאלב די אייגענע גרענעצען ווען זיי זיינען געווען רוסישע אונטערטהאַנען, און דאָס איז אויך ניט אין גאַנצען געלונגען, ווייל טראָץ אלע פערבאָטען פלעגען זיך דאָך בעזעצען אין דייטשלאַנד רוסישע, פּוילישע און גאַליציאַנער אידען. פון די האָזיגע אידען האָט זיך אָבער געלוינט צו ליידען ווייל זיי פלעגען אריינברייגען געשעפט. זיי זיינען געווען די פערמיטלער צווישען די דייטשע פערקויפער אדער קויפער און זייערע היימישע קויפער אדער פערקויפער. אָבער די אידען פון די בעזיעגטע טעררריטאָריעס וואָלטען פערפלייצט דייטשלאַנד — אַזוי דארף אויסקומען ביי דעם דורכשניטליכען דייטש, — און געמאכט איהם גרויסע קאָנקורענץ. צוריקהאַלטען זיי וואָלט געווען גאַנץ שווער. דאָס וואָלט געווען געגען גייסט פון דער דייטשער קאָנסטיטוציאָן און אויך פון פּראָגרעס.

דייטשלאַנד געווינט אלזא — אַזוי דארף ביי איהר אויסקומען — דורך פּוילען׳ס בעפרייאונג פאָלגענדעס: ערשטענס, א גרויסע נייע אַרמעע, וועלכע איז פאר איהר זעהר וויכטיג; צווייטענס, מיידט זי אויס א נייע צרה וועלכע ס׳וואָלט איהר צוגעקומען, צוקריגענדיג א נייעם טהייל, ייעלכער איז געאָגראַפיש גאַנץ פערבונדען מיט איהר, אָבער שפּראַכליך קולטורעל און נאַציאָנאל פאָלשטענדיג פרעמד און אנטאַגאָניסטיש; דריטענס, געהט איהר אראפּ א יאָך פון קאָפּ די אידען פראגע, וועלכע וואָלט איהר פערשאפט א סך אונבעקוועמליכקייט און וועניג נחת. אויסמיידען וואָלט זי דאָס ניט געקאָנט אויב זי וואָלט אנעקסירט פּוילען. זי וואָלט אויך די אידען פראגע געמוזט מיטנעהמען אין קאַמפּף צוזאַמען מיט פּוילען.

* * *

די הויפּט בעפעלקערונג פון דער רוסישער טעריטאָריע, וועלכע דייטשלאַנד האָט איינגענומען, בעשטעהט פון די דריי פאָלגענדע הויפּט נאַציאָנען: פּאָליאַקען, אידען און ליטווינען. אום צו מאַכען יעדע איינע פון די דריי נאַציאָנען קעמפּפען מיט ענטהוזיאַזם פאר די דייטשע אינטערעסען, האָט דייטשלאַנד יעדען איינעם צוגעוואַרפען אנאַנדער סאָרט צוקער־קיכעל. די פּאָליאַקען קריעגען א זעלבסטשטענדיגע מלוכה, דאָס גלייכען די ליטווינער, די אידען — גלייכע פּאָליטישע רעכטע אין ביידע נייגעשאפענע מלוכות און דערצו נאָך פרייע רעליגיעזע זעלבסט פערוואַלטונג. די אידישע רעליגיאָן ווערט אפיציעל אנערקענט פון דייטשלאַנד אלס א רעליגיאָן.

דייטשלאַנד האָט ניט געהאַנדעלט נאָך דעם אמעריקאַנעם שפּריכוואָרט, דאָס וואָהלטהעטיג קייט דארף זיך אָנפאַנגען צוערשט אין דער איינגענער היים. די פּאָליאַקען פון דייטשלאַנד און עסטרייך האַלטען אין איין קעמפּפען פאר נאַציאָנאלע זעלבסטשטענדיגקייט און אבוואהל דייטשלאַנד וואָלט אבסאָלוט ניט געדאַרפט איינרייסען זיך מיט די פּאָדערונגען פון אינטערנאַציאָנאלען אידען רעכט, אויב זי וואָלט געוואָלט געבען איהרע אייגענע פּאָליאַקען פּאָליטישע פרייהייט, האָט זי פון דעסטוועגען ביי זיך צו הויז אלעס געלאָזען ביים אַלטען. זי איז נאָר געוואָרען א בעל צדקה אויף א פרעמדער קעשענע, זי האָט נור בעפרייט רוסיש־פּוילען. אויך די עסטרייכישע פּאָליאַקען זיינען פערבליבען אין דעמזעלבען צושטאַנד, אין וועלכען זיי האָבען זיך געפונען בעפאָר. נאַטירליך, פון איהרע אייגענע און די עסטרייכישע פּאָליאַקען קריעגען דאָך דייטשלאַנד און איהרע פערבינדעטע סיי ווי סיי אלע סאָלדאַטען, וועלכע זיי זיינען ... צו צושטעלען.

הייסט עס, אין דעם ענין פון פּוילען׳ס בעפרייאונג קענען מיר נור בעוואונדערען דייטשלאַנד׳ס איינפעלע. איהרע האַנדלונגען לאָזען זיך נאָר ערקלערען און פערטהיידיגען, ווען מען בעטראַכט זיי פון דעם שטאַנדפּונקט פון זעלבסטפערטהיידיגונג. אין קיין פאַל אָבער קאָן מען האָ ניט זעהן קיין העכערע אידעאַלע מאָטיוון.

וועט פּוילען פיעל געווינען פון איהר נייער גדולה? דאָס איז א פראגע אויף וועלכער מ׳קען נאָך ניט מיט זיכערהייט ענטפערן. ס׳איז אמת, דאָס רוסלאַנד האָט זעהר באַרבאַריש בעהאַנדעלט פּוילען. פּוילען האָט אָבער אָנצוואוויזען פאר די לעצטע צעהנדליג יאָהרען א גרויסען וואוקס, א וואונדערליכע ענטוויקלונג אין עקאָנאָמישען לעבען. אין יאהר 1851 האָט רוסלאַנד אפגעשאפט די אפּצאָהלונגען אויף סחורות וועלכע זיינען געגאַנגען פון רוסלאַנד אין פּוילען אדער פון פּוילען אין רוסלאַנד. און דאַן האָט זיך פאר די פּוילישע סחורות אויפגעעפענט א גרויסער, רייכער מארק.. פּוילען איז עקאָנאָמיש געוואָרען פיעל מעהר ענטוויקעלט ווי רוסלאַנד. זי איז געוועזען נעהנטער צו מערב אייראפּא און מעהר אויסגעמישט מיט איהר. רוסלאַנד איז אָבער די גאַנצע צייט מיט׳ן פּנים געווען געריכטעט נאָך אזיען און דעריבער אָפּגעשטאַנען אין אלע צווייגען פון פּראָדוקציאָן און אינדוסטריע.

פּוילען האָט פערמאָגט רייכע קוילען מיינס, א פעטען באָדען, ענטוויקעלטע אינדוסטריעס, און דער רוסישער מארק איז געוועזען פאר פּוילען ווי געוואונשען. פון דייטשלאַנד, עסטרייך אָדער

אנדערע לענדער מיט שטאַרק ענטוויקעלטע אינ־דוסטריען איז רוסלאַנד געוועזען פערצאַמט דורך א הויכען טאַריף. זייענדיג פיעל מעהר אינדוסט־ריעל ענטוויקעלט ווי רוסלאַנד און ניט האָבענדיג די קאָנקורענץ פון עקאָנאָמיש־שטאַרקערע לענ־דער, האָט פּוילען געקראָגען א מעגליכקייט צו ענטוויקלען זיך אויף רוסלאַנד׳ס רעכנונג. איהרע שטעדט זיינען געוואַקסען זעהר שנעל, די צאָהל פון די פאַבריקען האָט זיך געמעהרט פון יאָהר צו יאָהר און דער וואַהלשטאַנד פון פּוילען האָט געהאַלטען אין איין שטייגען. ס׳זיינען אויסגע־וואַקסען אינדוסטריעלע צענטרען מיט אַזא שנעל־קייט, וואָס מיר האָבען אָפט געזעהן נור אין אמע־ריקאַ, אָבער זעלטען־ווען אין דער אלטער וועלט. אין יאָהר 1821, צום ביישפּיעל, איז לאָדז געווען א דאָרף מיט 800 איינוואוינער; אין יאָהר 1872 האָט שוין אָבער לאָדז פערמאָגט פופציג טויזענד איינוואָהנער; אין 1876 האָט זי שוין געצעהלט 80,000 און אין 1904 האָט שוין די בעפעלקערונג פון לאָדז דערגרייכט די צאָהל פון 300,000 איינ־וואָהנער. דערצו זיינען אויסגעוואַקסען שטעדט־לעך ארום לאָדז ווי שוועמלעך נאָך א רעגען.

פּוילען איז געוואָרען דער הויפּט צענטער פון מאַנופאַקטור און לייען פאַר רוסלאַנד. זייענדיג אויפ׳ן גרעניץ מיט דייטשלאַנד און עסטרייך, איז פּוילען אויך געוואָרען די פערמיטלערין פון עקס־פּאָרט און אימפּאָרט צווישען רוסלאַנד, דייטש־לאַנד און עסטרייך. אָבער ווי נאָר פּוילען וועט ווערען א זעלבסטשטענדיגע מלוכה, אָפּגעריסען פון רוסלאַנד און אָבגעטהיילט פון איהר דורך א טאַריף, פערליערט פּוילען איהר גאַנצע עקאָנאָמי־שע בעדייטונג, וועלכע זי האָט פריהער געהאַט פאַר רוסלאַנד. דער רוסישער מאַרק וועט אין גאַנצען פערלאָרען געהן פאַר איהר, ווייל אויב רוסלאַנד וועט געגייטיגט זיין צו אימפּאָרטירען אלע סחורות, מיט וועלכע פּוילען פלעגט פריהער פאַרזאָרגען רוסלאַנד, וועט דייטשלאַנד און עסט־רייך געווים האָבען הא די אויבערהאַנד. זייערע ביידענס אינדוסטריען זיינען פיעל מעהר ענטווי־קעלט ווי די פּוילישע, און פּוילען וועט זיך מיט זיי ניט קענען מעסטען אין קאָנקורענץ.

דערצו וועט דייטשלאַנד געווים האָבענדיג די אויבערמאַכט אין פּוילען, עקספּלאָאַטירען פּוילען אויפ׳ן גרויסען אופן און איהר ניט געבען א מעג־ליכקייט אָפּצולעקען א ביינדעל דאָרטען, וואו אזעלכער וועט זיך נאָר מאַכען. אויב אלזאָ מען זאָל אפילו אָננעהמען, דאָס קולטורעל און פּאָלי־טיש וועט פּוילען א סך געווינען דורך איהר בע־פרייאונג פון רוסישען יאָך, וועט זי אָבער עקאָנאָ־מיש פיעל פערליערען און ווי דער שפּרוך אין פּרק לויטעט: אם אין קמח אין תורה. אויב עקאָנאָמיש וועט פּוילען׳ס ענטוויקלונג צוריקגע־זעצט ווערען, וועט זי אויך ניט פיעל נוצען קענען ציהען פון איהר נאַציאָנאַלער און קולטורעלער זעלבסטשטענדיגקייט. א פולע אויטאָנאָמיע אונ־טער דער רוסישער הערשאַפט אין א פרייען רוס־לאַנד, וואָלט פּוילען פיעל מעהר נוצען געבראַכט ווי אן אייגענע מלוכה מיט א גאַנצען חאַמוט פון א קעניג מיט א הויף. הגם דער פּאָליאַק, בעזונ־דערס דער פּוילישער פּריץ, וואָס איז פון נאַטור א בעל גאוה, דאַרף זעהר בעגייסטערט זיין פאַר דער אידעע פון האָבען אן אייגענע רעגירונג מיט אן אייגענעם מלך, וועט איהם אָבער לאַנג ניט נע מען אויסצוגעפינען זיין ריכטיגע לאַגע און צו ווינשען צוריק יענע צייט ווען ער איז נאָך גע־ווען פערקניפּט מיט רוסלאַנד.

* * *

די אידען אין פּוילען האָבען נאָך ווייניגער אורזאַכען צו פרעהען זיך. פּוילען גופא וועט געווינען כאָטש אין קולטורעלען הינזיכט. די אידען אָבער וועלען ווייניג־וואָס געווינען אין אירגענד וועלכען הינזיכט. ניט קוקענדיג אויף אלע פערפאָלגונגען, האָט זיך די אידישע בע־פעלקערונג אין פּוילען פיעל מעהר פערמעהרט ווי אין אנדערע אייראָפּעאישע לענדער. אָט וועלען מיר ברייגגען אייניגע ציפערען צו אי־לוסטרירען דעם וואוקס פון די אידען אין פּוי־לען אין פערגלייך מיט אנדערע לענדער. אין ווירטעמבערג אין יאָהר 1846 איז די צאָהל אי־דען געווען 12,356 נפשות, אין 1890 זיינען זיי שוין געווען נור 11,916. אין האָלאַנד אין זייער צאָהל געוועזען אין יאָהר 1829 — 46,408, אין 1879 האָבען זיי דערגרייכט די צאָהל פון 81,693 און דארונטער זיינען געוועזען זעהר א גרויסע צאָהל פון איינגעוואַנדערטע אידען פון פּוילען, ליטא און רוסלאַנד. אין אונגארן זיי־נען אידען געוועזען אין 1829 אין צאָהל פון 202,328, אין יאָהר 1890 האָבען זיי געצעהלט 725,222. אין פּוילען אָבער זיינען זיי געוועזען אין יאָהר 1828—384,263 נפשות, אין 1893 האָבען זיי געצעהלט 1,229,000. און דערביי דאַרף מען ניט פאַרגעסען, אז די צאָהל פון אויס־וואַנדערער איז געוועזען פון פּוילען פיעל גרע־סער ווי פון אלע איבריגע לענדער, וועלכע מיר האָבען אויסגערעכענט.

די גרעסטע צאָהל פּאָליאַקען לעבען אין פּוי־לען פון ערד־ארבייט. זיי וועט די ענדערונג פון דער רעגיערונגס פאָרם בעזונדערס שטאַרק ניט אָנגרייפען. די גרעסטע צאָהל אָבער פון דער אידישער בעפעלקערונג אין פּוילען לעבט פון מלאכה און מסחר, פון פאַבריקאַציע און אימ־פּאָרט און עקספּאָרט. אונטער די 9½ מיליאָנען איינוואָהנער אין פּוילען זיינען געוועזען 1½ מי־ליאָנען אידען, וועלכע האָבען געהאַלטען אין זייערע הענד כמעט דעם גאַנצען פּוילישען האַנ־דעל און די גאַנצע פּוילישע אינדוסטריע. צווי־שען די דריי הונדערט טויזענד איינוואָהנער אין לאָדז זיינען געוועזען פינף און זיבעציג טויזענד אידען, וועלכע האָבען אבסאָלוט קאָנטראָלירט די דאָרטיגע פאַבריקאַציע. וואָס וועט פון זיי

אלעמען ווערען ווען פּוילען וועט פערליערען איהר עקאָנאָמישע בעדייטונג? זיי וועלען זיכער ארונטערפאַלען צו דעם ניעדריגען עקאָנאָמישען צושטאַנד, אין וועלכען גאַליציען געפינט זיך. וועלכע נוצען וועלען זיי קאָנען ציהען פון זייערע פּאָליטישע גלייכבערעכטיגונג, אז עקאָנאָמיש וועלען זיי זיין זעהר ניעדריג?

די אידישע פּרעסע האָט געהאַלטען אין איין פרעהען זיך, וואָס די רוסישע אידען זיינען ארונטערגעקומען אונטער דער דייטשער הערשאַפט. ניטאָ מעהר קיין פערפאָלגונגען, ניטאָ מעהר קיין פּאָגראָמען, קיין בעשרענקונגען. ס'איז אמת דאָס די אלע מיטעל האָבען גערויבט די מעגליכקייט פון די אידען איבערהויפּט צו עקזיסטירען. די פּאָליטישע פרייהייט וועלכע די אידען געניסען פון די דייטשע הערשאַפט, גיט זיי נאָך אויך ניט א מעגליכקייט צופריעדען צו זיין. זייער עקאָנאָמישע לאַגע ווערט אונטער דער דייטשער הערשאַפט אזוי שלעכט, דאָס די פּאָליטישע פרייהייט קאָן ניט איינגעהן. ס'זיינען דעריין, פערשטעהט זיך, ניט שולדיג די דייטשען. אומגעקעהרט: זיי קומט קרעדיט פיר זייערע מענשענפריינדליכע האַנדלונגען און ליבעראַלע אויפפיהרונגען. זיי רייסען אָבער אָפּ די אידען פון דעם קוואל פון זייער פּרנסה.

אַנאַליזירענדיג די פראַגע וועגען פּוילען'ס בעפרייאונג פון שטאַנדפּונקט פון דער אידישער געגענוואַרט, מוזען מיר עס בעטראַכטען אלס א נייער אידישער פאָלקסאונגליק. ס'איז ווי די קללה פון נביא: „והיה הנס מן הפּחת יפול אל הפּח", די וועלכע האָבען זיך אויסגעדרעהט פון דעם רוסישען קריעגס־גאָט וועלען פאַלען קרבנות אויף דעם מזבח פון דייטשען מיליטאַריזם. א נייע פערניכטונג פון א גאַנצען דור פון אידישע קינדער. וועט דאָס נייע פּוילען איינפיהרען געצוואונגענע מיליטער דיענסט, וועלען שוין זיכער די פּוילישע נייע בעאַמטע זאָרגען דאַפיר, אז אין דער ארמעע זאָל אריינפאַלען וואָס א גרעסערע צאָהל אידען.

מען וועט שוין דאַן ניט זיין אזוי פּאַרטיקולאַר מיט די הויף און ברייט, מיט דעם געזונד און פעהיגקייט. מ'וועט דאָך נור קוקען אויף דער צאָהל סאָלדאַטען, וועלכע פּוילען וועט צושטעלען דייטשלאַנד, און ניט אויף די קוואַליטעט פון דער ארמעע. און די אידישע קינדער וועלען דאָך פערשריעבען ווערען אויפ'ן קרעדיט פון פּוילען. דאָס וועט זיין פאַר זיי א דירעקטער געווינס אין דאָפּעלטער הינזיכט. ערשטענס וועלען די פּאָליאַקען צושטעלען א סך סאָלדאַטען דורך געבען די דייטשען א סך אידען; צווייטענס, וועלען די פּאָליאַקען דאַדורך לויז ווערען פון א סך אידען, וואָס זיי, די פּאָליאַקען, ווינשען עס די לעצטע צייט אזוי היציג, ווי די טרויעריגע פּאַסירונגען אין רוסיש־פּולען האָבען בעוויזען. וועט די ארמעע דאַרפען זיין בלויז פון וואָלונטירען וועלען שוין די פּאָליאַקען געפינען גענוג מיטלען ווי צו מאַכען די אידען זייער לעבען אונערטרעגליך אונטער דעם אויסרייד דאָס זיי שליעסען זיך גענוג ניט אָן אין דער פּוילישער ארמעע און ווילען ניט ארבייטען פאַר פּוילען'ס בעפרייאונג.

די אידען וועלען אוועקגעשטעלט ווערען אין א משונה'דיגער לאַגע: קעמפּפען פאַר פּוילען'ס זעלבסטשטענדיגקייט איז דירעקט געגען זייערע אינטערעסען — סיי עקאָנאָמישע, סיי קולטורעלע; ניט קעמפּפען, וויעדער, וועט געבען א שטאַרקע וואַפע אין די הענד פון די פּאָליאַקען און אויך, אזוי צו זאָגען, דאָס רעכט זיי צו פערפאָלגען ביז'ן טויט אריין.

קיין טייפעלשער מוח וואָלט ניט געקאָנט אויסקלערען אזא שרעקליכע לאַגע ווי די, אין וועלכער די אידען אין פּוילען זיינען איצט אוועקגעשטעלט. ס'איז נאָר די געשיכטע פון אונזער פיעל־ליידענדען פאָלק, וואס האָט איבערגעטראגען נאָך שרעקליכערע צרות און איז דאָך ניט פערניכטעט געוואָרען, וואס קען אונז צוריקהאַלטען פון א גרענעצלאָזע פערצווייפלונג.

# הענריך סענקעוויטש

דר. א. קאַראַליניק

פון איין זייט רוסלאַנד, פון דער אַנדערער דייטשלאַנד. פון איין זייט דער קרעמל, די ביזאַנטיניש, גריכיש־אָרטהאָדאָקסע קירכע מיט איהר האַלב־באַרבאַרישער פּראַכט, פון דער אַנדערער דייטשלאַנד מיט איהר טרוקענעם פּראָטעסטאַנטיזם. פון איין זייט די ברייטע, ניט אויסגערעכענדע ניט זעהר דענקענדע רוסישע נאַטור, — צווישען צוויי עקסטרעמען, דעם הייליגען און דעם ווילדען, ברוטאַלען באַרבאַר; פון דער אַנדערער — דער דייטשער פיליסטער, דער אויסגערעכענטער, בערעכענדער, גריבלענדער און געוויסענהאַפטער דייטש. און אין מיטען — פּוילען, דער קרבן פון ביידע; פון ביידען א פלוך, אַן אָבשפּיגעלונג. סלאַוויש, און דאָך ניט גענוג סלאַוויש, ניט גענוג ברייט, ניט גענוג מאָנאַרכיש. אַביסעל וועסט־אייראָפּעאישע פּאָליטור, און דערפאַר ניט אויפריכטיג, ווייל נור פּאָלירט. תמיד א שמייכעל אויף די ליפּען, אָפט, זעהר אָפט, א פאַרשער; תמיד פרויענהאַפט, תמיד קאָקעטיש געפּוצט; קיינ־

מאָל ניט אָהן זיין פערגעסענדען נעגליזשע, ווי רוסלאַנד; קיינמאָל ניט קיין אָפענע, ווי זי, אַרויסשרייען דאָס לעצטע, דאָס טיעפסטע, פער־באָרגענסטע אין זיך, קומען צו דער וועלט, אַוועקשטעלען זיך אויף דעם אָפענעם מאַרק פאַר דעם קהל ועדה און זאָגען: „קאַטעוועט מיך, איך בין אַ זינדער.“

קאַטאָליש, מיסטיש, אָבער אָהן טיעפען רעליגיעזען אינהאַלט, קיינמאָל ניט פעהיג גע־ווען בעשאַפען עפּעס נייעס, צוקעגען אַ נייעם מאָטיוו צו דער רעליגיאָנס פילאָזאָפיע. שפּאַ־ניען, איטאַליען, פראַנקרייך, אפילו בעהמען — אַלע האָבען זיי געזאָגט אין דער רעליגיעזער, קאַטהאָלישער וועלט זייער וואָרט. פּאָזיטיוו אָדער נעגאַטיוו, בויענד אָדער צושטערענד. פּוי־לען האָט זיך אויף דערמיט געשפּיעלט, ווי מיט אַלעמען אין לעבען. געשפּיעלט מיט דעם טיי־וועל, געשפּיעלט מיט דער סאָציאַלער אָרדנונג, געשפּיעלט מיט זיך — און פערשפּיעלט. און אפילו ווען פּוילען וועט ווידער ווערען פּוילען — זעלבסטשטענדיג, פריי, וועט עס אויך זיין אַ שפּיעל, פון דעם צופאַל, פון דער וועלט־געשיכ־טע. ניט אַ רעזולטאַט פון אַ שטאַרקער, צום ציער געהענדער אַקציאָן.

אַזוי זעה איך פּוילען — און אַזוי ערשיינט מיר איהר ליטעראַטור. איינער, צוויי אפשר דריי אויפריכטיגע. גראַף קראַסינסקי — דער אייטאָר פון דער „אונגעטליכער קאָמעדיע“ און „איריזיאָן“, דער גרויסער, טרויעריג־גוטער, שטאַרקער מיצקעוויטש און דער בעצויבערנדער סאָאָוואַצקי.

דאָס זיינען געווען די אויפריכטיגסטע. און דער גרעסטער, דער רוהיגסטער, דער רייפסטער פון אַלע פּוילען איז געווען מיצקעוויטש; אפילו אין זיינע פעהלער אַ גרויסער, אין אַלעמען אַ קינסטלער.. ווייטער — בפרט אין דער צייט פאַר דעם אויפשטאַנד פון 1838 און לאַנג נאָך איהם, — אַ קונסט פון אונאויפריכטיגקייט, אַ לעבען פון האַלבע מאָטיוועז און דעם ניט־אַרויס־געזאָגטען אמת. און דער פיהרער, דער מייס־טער, דער טאָנגעבער פון דער צייט איז געווען דער ניט לאַנג פערשטאָרבענער הענריך סענ־קעוויטש. אפשר דער איינציגער פּוילישער דיכ־טער וואָס האָט אָבגעשפּיגעלט די נעגאַטיווע זייטען פון דעם פּוילישען כאַראַקטער...

אַ בעקאַנטער פּוילישער שרייבער, — מיר דאַכט זיך אַז דאָס איז געווען גראַף טאַרנאָוו־סקי — דערצעהלט אין זיינע זכרונות ווי סענ־קעוויטש איז געווען אַלס יונגערמאַן, אַלס סטו־דענט אין זייער „שקולא גלואוונא“ — דעם פּוילישען אוניווערזיטעט אין וואַרשוי אין די זעכציגער יאָהרען פון דעם ניינצעהנטען יאָהר־הונדערט. סענקעוויטש איז געווען נאָך זעהר יונג — ער איז געבאָרען אין יאָהר 1845 — און אַ פּראָווינציאַל. דער טיפּישער פּראָווינ־ציאַלער פּוילישער שליאַכציץ־זוהן, האָט ניט אַרויסגעוויזען קיין גרויסע פעהיגקייטען, קיין שום בעזונדערן אינטערעס צו די פראַגען וואָס האָבען תמיד מרעיש עולם געווען אין דער פּוי־לישער אינטעליגענטער יוגענד, די פּאָליטישע, סאָציאַלע פראַגע, דער שטרייט צווישען ראָמאַנ־טיק און רעאַליזם, צווישען דער אַלטער פּוילי־שער לעבענסאָרדנונג און דער נייער, צווישען די שליאַכטע־חלומות אין „פאָלוואַרקען“, אין די ווייסע, גרויסע פּריצישע הויף, און דער נייער ווירקליכקייט אין די שטעדט מיט זייער טומעל, זייער אינדוסטריע, וואָס האָט אָנגעהויי־בען צו בעוועגען זיך, מיט דעם האַנדעל און וואַנדעל. אַלעקסאַנדער סווענטאָכאָווסקי איז דעמאָלס געווען דער פיהרער פון דער אינטע־ליגענץ. זיינע אַרטיקעל, ווי צ. ב. „מיר און איהר“ האָבען געמאַכט אַ רעש, זיינען געווען איין גרענעץ־שטיין צווישען צוויי היסטאָרישע פּעריאָדען פון פּוילען. אָבער דער יונגער סענ־קעוויטש איז געשטאַנען ווייט, איהם האָט דער טומעל און דער קאַמפּף זעהר וועניג בעריהרט. נור איינס האָט איהם אינטערעסירט, און אין איין געביעט פלעגט ער ווייזען לומדות און בקיאות: ער האָט אויסגעצייכענט געקענט אַלע גערבען און עמבלעמען, אַלע סמנים פון דער פּוילישער שלאַכטיי, פון יעדער אַריסטאָקראַ־טישער פאַמיליע אין פּוילען, ליטאָ און אוקראַי־נע, געוואוסט דעם יחוס אין דעם שטאַמבוים פון יעדער „אַדעליגער“ פאַמיליע, די היסטאָריע אין די לעגענדען פון דער שליאַכטאַ.

דאָס איז אונגעהייער כאַראַקטעריסטיש פאַר סענקעוויטש׳ס נאַטור און די ריכטונג פון זיין טאַלאַנט. דאָס פּריצישע, אַקטועלע, זידענדע, קאָכעדיגע לעבען האָט איהם וועניגער אינטערע־סירט, אפילו אין זיין יוגענד, ווי דאָס אַלטע, ראָמאַנטישע, „מאַלערישע“ לעבען פון אַמאָל. און אויך אין דעם „אַמאָל“ האָט איהם בעשעפ־טיגט ניט די רעאַליטעט, דאָס לעבען ווי עס איז געווען, דאָס לעבען אָהן קונצען, נור די מיליטערישע, עסטהעטישע אָבשפּיגעלונג, פער־פּוצונג.

איך וויל מיך ניט אָבשטעלען אויף איטלי־כען ווערק פון סענקעוויטש בעזונדער, אויף אַ דעטאַלירטע אַנאַליזע פון זיין שאַפען, שוין דער־פאַר אַליין ווייל זיין שאַפען איז צום גרעסטען טהייל אינטערעסאַנט פון דעם פּוילישׁ־נאַציאָ־נאַלען שטאַנדפּונקט און זעלטען, און נאָר אין וועניגע פעלען פון דער אוניווערזעלער, אלמענש־ליכער.

מיצקעוויטש און סלאָוואַצקי זיינען אינטע־רעסאַנט אפילו פאַר דעם ניט־פּוילען, אפילו פאַר דעם וואָס האָט וועניג אינטערעס און אפשר אויך אַ קליינע סימפּאַטיע מיט פּוילען. מיצ־קעוויטש׳ס „פּאַן טאַדעאוש“ איז געווים דאָס נאַציאָנאַלסטע ווערק וואָס פּוילען האָט געשאַ־פען, אָבער די טיעפע, גרויסע איינפאַכקייט, די שטימונג, די פּאָעזיע, די וואַרימקייט איז אור־

ניווערזעל. די טיפען זיינען פוילישע — אָבער זיי געהערען צו דער גאַנצער וועלט. טאַדעאוש אַליין, ווי „פאַן גערוואַזי", מיט די גרויסע, גרויע וואָנצעס, ווי די צאַרטע, אידעאַלע פוילישע מיידעל־געשטאַלט „זאָשאַ", ווי דער „איד יאַנקעל" וואָס שפּיעלט אויף דעם צימבעל, — אַלץ פיגורען פון בלייבענדען און ניט נור היסטאָרישען ווערט. און מיצקעוויטש'ס „קרימער סאָנעטען", מיט זייער וואונדערבאַרער נאַטור־פערטיעפונג, מיט זייער מעלאַנכאָליע, און אפילו דאָס מיסטישע ווערק „דזשאַדי" — דער פוילישער „פויסט" — ווי רייך מיט סימבאָלען, מיט נשמה־קלאַנגען.

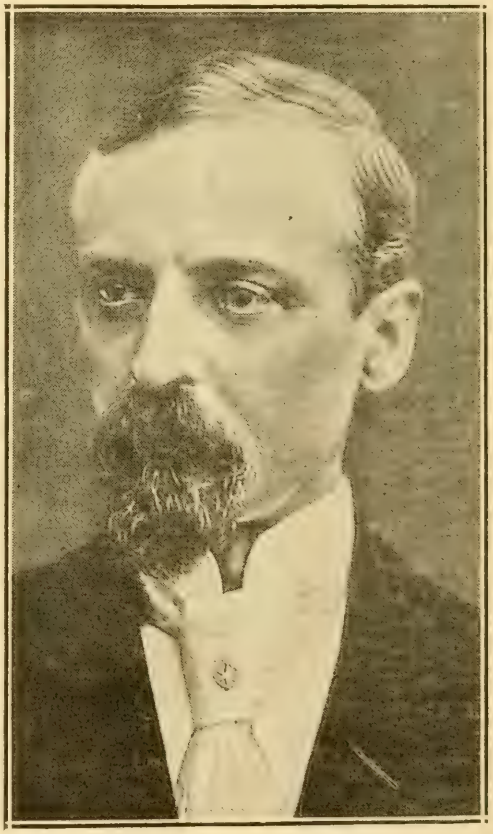

העינריך סענקעוויטש

סענקעוויטש האָט אויך געוואָלט געבען אַ גרויס, ברייט בילד פון פוילען. אָבער ער איז געווען צו פיעל אַרכעאָלאָג און צו וועניג קינסטלער. און פאַר אַלעם, ער האָט ניט געהאַט קיין לייט־אידעע, קיין לייטמאָטיוו.

ער האָט אייגענטליך געהאַט צוויי מאָטיוון: דער מענש, דער מאָדערנער פוילישער אַריסטאָקראַט „אָהן אַ דאָגמאַט" און אַלס געגענזאַץ דער אַלטער פוילישער שליאַכציץ „מיט אַ דאָגמאַט". פון איין זייט לעאָן פּלאַשאָווסקי — אין דעם ראָמאַן „אָהן אַ דאָגמאַ" — און סטאַניסלאַוו פּאָלאַנעצקי — אין דעם ראָמאַן „די משפּחה פּאָלאַנעצקי", — און פון דער צווייטער: פאַן וואָלאָדיאָווסקי, פירסט ירמיהו ווישנעוועצקי, די קעמפּפער פון דעם אַלטען פוילען, פון דער „רזשעטש פּאָספּאָליטאַ".

אַריסטאָקראַטען, שליאַכציצען דאָ און דאָרט, היינט און דעמאָלט, דער אונטערשיעד איז נאָר אין דער צייט און אין די בעדינגונגען. דאָן־קיכאָטען, ראָמאַנטיקער, די היינטיגע און די אַמאָליגע טיפען, אַבסטראַקט, אָהן פלייש און אָהן בלוט — אָבער פּווישאָווסקי און פאָלאַנעצקי זיינען אַבסטראַקציעס פון דעם אונפרייען, פּאָליטיש־טויטען פוילען, ווישנעוועצקי און וואַלאַזיאָווסקי — פון דעם אַנאַרכיש־פרייען, האַלב־צופאַלענעם פוילען אין זיין פאַלשען גלאַנץ. דער ראָמאַן „אָהן אַ דאָגמאַ" — אַ ראָמאַן אין דער פאָרם פון אַ טאָגע־בוך — האָט אָנגעמאַכט אין זיין צייט אַ געוואַלדיגען רושם. לעאָן פּווישעוווסקי, דער העלד פון דעם ראָמאַן, און „אַניעלקאַ", די העלדין, האָבען געזאָלט זיין סימבאָלען פון דער „סלאַווישער אונפּראָדוקטיוויטעט", ווי סענקעוויטש האָט געזאָגט. אַ ראָמאַן פול מיט שעהנע און פיינע ווערטער, מיט טיעף־זיין זאָלענדע פּסיכאָלאָגישע אַנאַליזען. און דאָך זיינען פאַראַן זעלטען ביכער וואָס זאָלען זיין אַזוי גרונדפאַלש, פאַלש אין דער אויפפאַסונג און אין דער טעכניק, ווי „אָהן אַ דאָגמאַ". סענטימענטאַליטעט וואָס נאַרט זיך אַליין אָב, וואָס קליידט זיך אין אַפּאַריזמען, אין פּסיכאָלאָגיע און פערשלייערט זיך מיט פיליאָזאָפיע. כמעט „ווערטהער"־ראָמאַנטיק איבערגעטראָגען אין אַן אַטמאָספערע פון צווישען־הימעל און ערד, פון האַלבדונקעל, פון בין־השמשות'דיגקייט. לעאָן פּלאַשאָווסקי, דער זוהן פון אַ רייכען פוילישען שליאַכציץ, וואָס האָט זיך בעזעצט אין רוים, וואַקסט אויף אין אַ קינסטליכער אומגעבונג, אין אַ מוזעאום, האָט ניט קיין היים און איז דאָך ניט קיין אמת'ער, פרייער קאָסמאָפּאָליט, רעדט אַ סך שפּראַכען, האָט אַ סך געלערנט, קען גאָר נישט גרינדליך, טהוט גאָרנישט, געניעסט דאָס לעבען, ווייל ער איז רייך און אונאָבהענגיג, בעשאַפט זיך אַ צוזאַמענגעלעזענע פילאָזאָפיע פון גענוס, אַזוי האָט ער אָבגעלעבט ביז פינף און דרייסיג יאָהר. קומט „אַהיים" קיין פוילען, בעגעגענט זיך מיט זיין קוזינע אַניעלאַ, פערליעבט זיך אין איהר, אָבער אין דעם מאָמענט ווי ער בעמערקט אַז דאָס מיידעל האָט איהם ליעב און אַז זיינע און איהרע קרובים וואָרטען געוואָלט מאַכען אַ שידוך צווישען איהם און אַניעלקאַ, פּראָטעסטירט ער און פאָהרט אַוועק. דאָס מיידעל האָט חתונה מיט אַן אַנדערען, ניט מיט קיין אַריסטאָקראַטען, ניט מיט קיין עסטעט, נאָר מיט אַן אויפגעקומענעם האַלב־שליאַכציץ, פאַן קראַמיצקי, דעם

רעפּרעזענטאַנט פון דעם ניי־ערוואַכענדען פּוי־לישען מיטעל־קלאַס, אַן אונסימפּאַטישען אַוואַנ־טיוריסטען — אַזוי האָט איהם דער שליאַכציץ סענקעוויטש זיך פאָרגעשטעלט — און איז אונ־גליקליך מיט איהם, ווייל זי האָט ליעב לעאָנען. און לעאָן דערפיהלט וואָס ער האָט אין איהר פערלאָרען, און געפינט אַ ציעל אין לעבען — זיין אונגליקליכע, האָפענונגסלאָזע ליעבע צו דעם ווייב פון אַן אַנדערען. אַ שפּעטער, אַן אומזיסטיגער יאוש. ער האָט אַליין, מיט די אייגענע הענד, צושטערט זיין אייגען גליק און האָט דערנאָך חרטה און בעוויינט עס, און בע־גיסט עס מיט רויזענ־וואַסערדיגע טרערען, מיט ראָמאַנטיש־פערפּוצטען יאוש און וועלט־שמערץ. ביז אַניעלקאַ שטאַרבט און ער — ענדיגט זיין טאָגעבוך מיט אַן אָנדייטונג אַז ער געהט זיך אויך נעהמען דאָס לעבען. פאַלש, געקינסטעלט, אונקינסטלעריש פון דעם אָנהויב ביז צום סוף. פּסיכאָלאָגיע, אָבער פּסיכאָלאָגיע ניט פון אַ טיעפען אַריינקוקער אין דער נשמה פון אַ מענ־שען נאָר אַ פּסיכאָלאָגיע פון ווערטער.

דאָס אייגענע איז מיט דעם צווייטען ראָמאַן, וואָס האָט אין פּוילען אַ שם — „די משפּחה פּאַלאַנעצקי". דיזעלבע מאָטיווען אין אַן אַנ־דער וואַריאַציע. ווענינער טראַגיש, אַביסעל נעהענטער צום לעבען, אָבער נור נעהענטער, ניט דאָס לעבען אַליין. דער מאַלער, דער פּסי־כאָלאָג פון עפּעקטען און זשעסטען רעדט, ניט דער עהרליכער קינסטלער וואָס לעבט איבער און ליידט איבער זיינע פּראָבלעמען, וואָס שפּי־געלט אין זיך אָב זיין אינדיווידואַליטעט און די פון זיין צייט...

פאַלש זיינען אויך זיינע היסטאָרישע ראָ־מאַנען — די בעריהמטע טרילאָגיע „מיט פייער און שווערט", „דער מבול" און „פּאַן וואַלאַזאָוו־סקי" די שילדערונג איז שעהן, אָבער די קאָנ־צעפּציע איז פאַלש. דאָס אַלטע פּוילישע לע־בען איז אויפגענומען פון אַן אַרכעאָלאָגיש־גע־טרייען, אָבער היסטאָרישׁ־פּסיכאָלאָגיש אונריכ־טיגען שטאַנדפּונקט. איהר זעהט דאָרטען שראַכטען און סצענען, טומעל, בעוועגונג, אָבער ניט די אמת'ע מאָטיוון. איהר זעהט די מאַ־שין ווי זי בעוועגט זיך, אָבער ניט איהר מע־כאַניזם, איהרע רעדלעך און שרייפעלעך. פאַר וואָס האָבען די אוקראַיינער קאָזאַקען, די שווע־דען געפיהרט מלחמות מיט פּוילען? וואָסערע מאָטיוון האָבען געצוואונגען די מענשען פון יענער צייט צו קעמפּפען? וואָס האָט דאָס פאָלק געטראַכט, ווי אַזוי האָט עס געלעבט, ווי איז אַרויסגעוואַקסען פון דער נויט פון דעם לעבען די פּאָליטיק פון יענער צייט? סענקע־וויטש ערקלערט עס ניט, קען עס גאָר ניט ער־קלערען. ער איז מאַלער, ניט פּאָעט. ס'איז אינטערעסאַנט, אַז כמעט פון אַלע פיגורען וואָס סענקעוויטש האָט געשאַפען איז נור איינע גע־בליבען און בעקומען אַ שטענדיגען פּלאַץ אין דער גאַלערעע פון פּוילישע טיפּען: דאָס איז „פּאַן זאַגלאָבאַ", דער קליינער שליאַכציץ מיט די לאַנגע וואָנצעס, אַ מיטעלגליעד צווישען דער אַריסטאָקראַטיע און דעם פאָלק, אַ שיכור, אַ ווערטעל־זאָגער, ניט קיין גרויסער בעלן זיך צו שלאָגען, אָבער אַ גוטער בעל־הבית, און טאַפּפער אין דער שעה פון אמת'ער סכנה. אַ מין פּי־לאָסאָף צונויפגעפּאָרט מיטו סאַנטשאַ פּאַנסאַ וואָס דיענט זיין האַר — דעם דאָנקיכאָטישען פּוילען.

פון זינט פּוילען'ס חורבן האָט די פּוילישע אינטעליגענץ געזוכט אַ „דאָגמאַט", אַ פעסטען פּונקט אין לעבען, — צו טרויסטען זיך, צו שטאַרקען זיך, צו פעסטיגען דעם מוט, צו דער־האַלטען דעם גלויבען אין דער צוקונפט פון דעם פאָלק. די פּוילישע ראָמאַנטיקער — מיצ־קעוויטש — האָבען געזוכט און געפונען דעם דאָגמאַט אין דער מיסטיק פון דעם „נביא" טייוויאַנסקי, אין דער פּוילישער „משיח־אי־דעע". די שפּעטערע יאָהרען האָבען אַריינגע־בראַכט נייע ווערטער אין דעם פּוילישען לע־בען. די וועלט איז אָפענער, ברייטער געוואָ־רען און די אידעע פון דער משיח'דיגקייט פון פּוילען איז געוואָרען כמעט לעכערליך. און די פּוילישע ראָמאַנטישע אינטעליגענץ, וואָס האָט נאָך ניט געקענט און ניט געוואָלט אַריינקוקען זיך מיט אָפענע אויגען אין דער גרויסער, האַר־בער ווירקליכקייט, פערשטעהען פּוילען'ס אור־זינד, די סאָציאַל־פּסיכישע אונגלייכהייט צווי־שען די קלאַסען, צווישען דעם „פּאַן" און דעם „כלאָפּ", צווישען דעם פּריץ און דעם פאָלק — אָט די דאָזיגע אינטעליגענץ האָט געבלאָנדזשעט און געזוכט אַ שטיצפּונקט. זי איז געווען צו געבילדעט, דאַרווינסטיש, פּאָזיטיוויסטיש, אָנ־צונעהמען פּשוט די אַלטע פּוילישׁ־קאַטהוילישע עיקרים. און קיין נייע, פרייע האָט זי ניט גע־קענט אָננעהמען. האָט זי געמוזט אויסקלייבען אַ מיטעלוועג: ראָמאַנטיזירען דעם אַלטען דאָג־מאַט, מאַכען פון אַ גלויבען אַן עסטהעטיק. און דאָס פּראָגראַם האָט אַם בעסטען אויסגעפיהרט סענקעוויטש אין זיין וועלטבעריהמטען ראָמאַן „קוואָ וואַדיס". ס'איז די שילדערונג פון רוים אין זיין קאַמפּף צווישען דעם אַנטיקען לעבען און דעם קריסטענטום, פון דעם רוים פון נירון קיסר מיט אַלע זיינע גרויזאַמקייטען און פּראַכט, מיט זיינע זינד און זיין שעהנקייט.

ס'האָט געזאָלט זיין אַ רעליגיעזעס בוך און ס'איז געוואָרען אַ רייך געוועב פון שעטנז. אַלצ־דינג איז דאָרט דאָ — נור ניט דער עיקר: די רעליגיעזע שטימונג און דאָס טיעפע אַריינדרינ־גען אין דער נשמה פון אַ רעליגיעזען מענשען, דאָס אויסערע איז רייך, אָבער אינווענינ אָרים.

די הויפּט־פיגורען פון דעם גרויסען רעליג־עזער וועלט־דראַמאַ — די אַפּאָסטעל פעטרוס און פּאַאולוס — זיינען הילצערנע, אויסגעשניצטע, נ אָ כ ג ע ש נ י צ ט ע געשטאַלטען, הייליגענ־

בילדער, איקאָנען — ניט קיין מענשען פון פלייש און בלוט. און טאקי דערפאר האָט דער ראָמאַן אָנגעמאַכט אזא רעש אין דער וועלט. און טאקי דאָס איז די סבה פארוואָס דאָס בוך איז איבערזעצט געוואָרען כמעט אין אלע שפראַכען, פארוואָס די קאַטוילישע גייסטליכקייט פון דער גאַנצער וועלט טהאָגט זיך אזוי ארום מיט דעם ראָמאַן. די קאַטוילישע, די קריסטליכע קירכע בכלל האָט פערלאָרען דעם אייגענטליכען יסוד פון זייער רעליגיעזיטעט, דעם אינהאלט פון זייער גלויבען. נור דאָס אויסערע איז געבליבען, דער אויספּוץ, דאָס מאַלערישע, עסטהעטישע, ראָמאַנטישע. און דאָס האָט זיי געגעבען סענקעוויטש...

אויב מיר ווילען אָבשאַצען סענקעוויטש'ן אלס קינסטלער, אלס פּוילישען קינסטלער מוזען מיר איהם פערגלייכען מיט די גרויסע פּוילישע שריפטשטעלער וואָס זיינען געקומען מיט א יאָהר צעהן, צוואַנציג נאָך איהם. נעהמט דיכטער ווי סטאַניסלאַוו וויספּיאַנסקי, בערענט, פּזשיבשע־טעמאַיער, זשעראַמסקי, זשולאַווסקי, קאַספּראַוויטש, רעימאָנט — און פאַר אייך שטעהט אויף גאָר אַן אנדער פּוילען; ניט דאָס אידעאַליזירטע, אַרכעאָלאָגישע, פערקינסטעלטע, נור דאָס אמת'ע, דאָס ליידענדע, חרטה־האָבענדיגע, איהרע חשבונות דורכקוקענדיגע פּוילען. דאָן־קיכאָט, וואָס האָט פּלוצלונג פערשטאַנען אז ער האָט געקעמפּפט מיט ווינדמיהלען; א קראַנקער וואָס האָט ענטדעקט די סבה פון זיין קראַנקהייט. ס'איז א ליטעראַטור פון ווידוי, פון על־חטא און דערפאַר אזוי פול מיט וועהטאָג, מיט טיעפער טראַגיק. און דערפאַר איז זי אזוי סימפּטאָמאַטיש, טיעף נאַציאָנאַל און אין דערזעלבער צייט טיעף מענשליך און פערשטענדליך און סימפּאַטיש. די נייע פּוילישע ליטעראַטור איז א קינסטלערישע און נאַציאָנאַלע טהאַט. ס'איז דער פּוילישער אמת וואָס האָט זיך נאָך לאַנגער מיה, נאָך שווערע קעמפּפע נתגלה געווען.

אָבער סענקעוויטש האָט נאָך דעם אמת ניט געזעהען, ניט געפיהלט, ניט געקענט. און בשעת וויספּיאַנסקי האָט געשאַפען זיין וואונדערבאַרע נאַציאָנאַלע סימבאָלע אין דער דראַמאַ „די חתונה", איז ער — סענקעוויטש — געשטאַנען ביי דער זייט און געשמייכעלט און געשפּיעלט זיך מיט זיינע ארכעאָלאָגישע חלומות און געזעהען די וועלט אונטער דער אספּקלריה פון זיידענוועבעריי און גאָלדשטיקעריי. און בשעת די פּוילישע נייע אינטעליגענץ האָט געשאַפען און געליטען, צושטערט און געבויט, האָט ער געמאָלט שעהנע צאַצקעס אויף דעם לייוועגט פון דער וועלט־געשיכטע, און איז געוואָרען דער גייסטיגער מיטעלפּונקט פון די קאָנסערוואַטיווע, פון די פערהאַלטענדע כחות. ער האָט ניט דערלעבט צום נייעם פּוילען. ער האָט עס אויך ניט געהאָלפען שאַפען. און מיט איהם איז געשטאָרבען דאָס אלטע פּוילישע דאָן־קיכאָטענטום...

הלל ראָגאָף:

# דזשעק לאָנדאָן

אויף דעם שטיינערנעם פעלד פון דער אמעריקאַנער ליטעראַטור, צווישען דיא דערנער און דיא טוידטע גראָזען, האט זיך מיט א יאהר פופצעהן צוריק פּלוצלונג א מעכטיגער בוים בעוויעזען. אזוי וויא מיט אמאָל איז ער פון דער ערד ארויסגעשפּרונגען; און ער האט זיך צובליהט און פערנאַנדערגעשפּרייט זיינע צווייגען און געבאָרען פרוכט, וואס זיינען געווען קרעפטיג, זיס און ערקוויקענד. צעהן יאהר האט ער אויף דעם פעלד געקעניגט; דאַן האט ער פּלוצלונג געגומען איינדאַרען. דיא פרוכט האבען זיך געענדערט אין קאָליר און אין טעם. מיט פערדרום און מיט וועהטאָג האט מען דיא ענדערונג בעטראַכט און געהאָפט האָט מען, אז ער איז בלויז צייטווייליג אזוי, אז באַלד, באַלד וועט ער זיינע אלטע כוחות צוריקקריגען. אבער דאס איז ליידער ניט געשעהן. אנשטאט דעם איז דער בוים אין גאַנצען אָפּגעשטאָרבען. דיא ענדע איז געקומען אויף פּלוצלונג, אזוי וויא א דונער פון א קלאָהרען, בלאָהען הימעל.

דזשעק לאָנדאָן איז עס דיעזער בוים געווען. אין דיא ערשטע יאהרען פון דיעזען יאהרהונדערט האט ער זיך אין דער ליטעראַטור בעוויעזען. און דיא ערשטע ווערק זיינע האבען בעשטימט זיין פּלאַץ אין דיא ערשטע רייהען. ניט בלויז פון דער אמעריקאַנער, נאר פון דער וועלטליטעראַטור. אבער צי דערפאַר, וואס ער האט צופיעל געשריעבען, צי טאקע דערפאַר, ווייל זיינע ליטעראַרישע כחות האָבען זיך אויסגעשעפּט — אין זיינע ווערק האט זיך באַלד גענומען שפּירען א שוואַכקייט, א טעמפּקייט. דיא ביכער, וואס ער האט אנגעשריעבען אין דיא לעצטע יאהרען פון זיין לעבען, זיינען געשטאַנען ניט העכער וויא מאַנכע פון דיא דורכשניטליכע ראָמאַנען, וואס ווערען הויפענס־ווייז ארויפגעשאָטען יעדען מאָנאַט אויף דעם היגען ביכערמאַרק.

אבער צעהן יאהר האט לאָנדאָן געהאַט ריינקינסטלערישע, געטליכע; און דיא צעהנדליג ביכער, וואס ער האט אין דיעזער הייליגער צייט

אנגעשריעבען, וועלען לעבען לאַנג, זעהר לאַנג. און זאָגאַר ווען זיי וועלען אפשטאַרבען פון דעם זכרון פון דיא מענשען, וועט זייער גייסט לעבען אין דיא ווערק פון לאָנדאָן'ס נאכפאָלגער. פון זיינע תלמידים. ווארים אזוי וויא יעדער אמת'ער זשעני, האט לאָנדאָן בעשאפען א שוחלע. ער האט מיט זיינע אייגענע כוחות אויסגעטראָטען א נייעם וועג אין דער ליטעראטור, און שוין איצט געהען אויף דעם וועג גאַנצע מחנות שרייבער, קינסטלער.

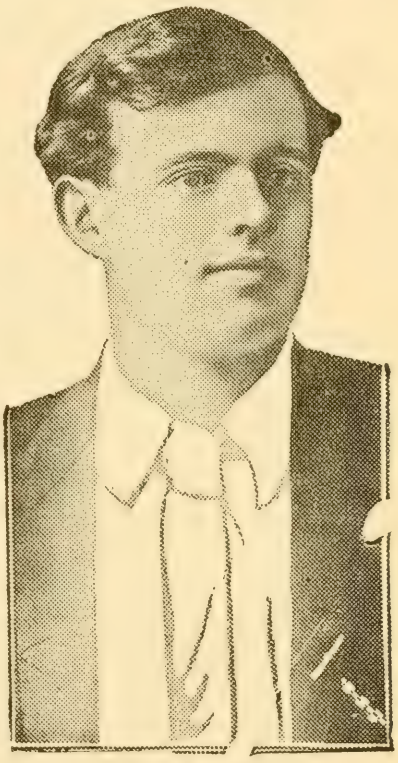

דזשעק לאָנדאָן

לאָנדאָן האט זיין אייגענע קאַריערע, זיין מאטעריעלע און גייסטיגע ענטוויקלונג געשיל־דערט אין איינעם פון זיינע בעסטע ביכער, „מארטין אידען", פיללייכט דיא לעצטע ווירקליך גרויסע ווערק, וואס ער האט אנגעשריעבען. מאנכע קאפיטלען גיט דאָרטען לאָנדאָן אָפּ אין אנאליזירען זיין טאלאנט, אין ערקלעהרען זיינע קינסטלערישע כוחות. ער שילדערט דאָרטען וויא אזוי דער לעבען האט געווירקט אויף זיין נשמה, וויא אזוי זיין גייסט האט זיך ארויסגעהויבען פון דיא ניעדעריגסטע זומפען און זיך ערהויבען ביז דיא העכסטע הויך פון פּאָעזיע און קונסט און וויסענשאפט. ער ווייזט וויא אזוי זיין רעאליזמוס האט אנגענומען אן אייגענארטיגע, א נייע, אן אָריגינעלע פאָרמע. צו פערשטעהן לאָנדאָן'ען ריכטיג, אבצושעצען זיין קונסט, זייגע ליטעראַרישע פערדיענסטען, איז נויטיג צו לעזען דיעזע אוטאָביאָגראַפיעס. מיר גלויבען, דאס קיינער וועט איהם קיינמאָל בעסער ניט פערשטעהן וויא ער האט זיך פערשטאנען.

אין לאָנדאָן'ס געניאליטעט זיינען געווען פעראייניגט דיא אייזערנע לאָגיק פון א פילאָזאָף, דיא קלאָהרע בעאָבאכטונגס־אויג פון א וויסענשאפטס־מאַן און דיא בליצענדע פאָרשטעלונגס־קראַפט פון א פּאָעט. און דיזע דריי כוחות האט ער בענוצט אין זיינע בעסטע ווערק. אין זיי איז ער קיינמאָל ניט בלויז א דיכטער, בלויז א מאהלער; זיין קאָפּ, זיין דענקונגס־קראַפט, איז איהם אימער געשטאנען צו דיענסט. ער האט געשטודירט אַלע ערשיינונגען, איבער וועלכע ער האָט געשריעבען. ער האָט זיי געשטודירט ניט פאר זייערע ספּעציעלע אייגענשאפטען, פאר זייערע בעזונדערהייטען, וויא דער קינסטלער טהוט עס, נאר צוליעב זייערע אַלגעמיינע אייגענשאפטען, צוליעב דאס כאַראַקטעריסטישעס אין זיי, וויא דער פילאָזאָף און דער וויסענשאפטס־מאַן טהוען עס.

און דערפאר ווערען זיינע פּאָעטישע שילדערונגען פון חיות, זיינע ריין־פאנטאסטישע בעשרייבונגען וועגען הינד און וועגען דיא מאָנקי־מענשען, וואס האבען געלעבט מיט הונדערטע טויזענדע אדער מיליאָנען יאהרען צוריק, אנערקענט פון נאַטור־וויסענשאפט־מענשען אלס וויכטיגע ביישטייערונגען צו דער וויסענשאפט פון חיות. אין דיא וויכטיגסטע אוניווערזיטעטען פון לאָנד ווערט זיין ווערק „בעפאָר עדעם" (פאר אדם'ען) געשטודירט אין דיא קלאַסען, וואס לערנען דיא וויסענשאפט פון דיא אבשטאַמונג פון דעם מענשען.

און דערפאר אויך זיינען זיינע קירצערע און לענגערע ערצעהלונגען וועגען דעם לעבען אין דיא גרויסע שטעדט, דעם לעבען פון ארימע אין דיא „סלאָמס", און פון דיא ארבייטער אין דיא פעקטאָרים און פון דיא טרעמפּס „אויף דיא וועגען" פּראָפּאַגאַנדע־ביכער פאר דעם סאָציאליזם. לאָנדאָן האָט דיעזע ביכער ניט געשריעבען אלס סאָציאליסטישער פּרעדיגער, ער האָט אויך דעם סאָציאליזם צו זיי ניט צוגעטשעפּעט; ער האט אין זיי געשילדערט דיא געזעלשאפט וויא ער האט איהר געזעהן, וויא ער האט איהר אויפגעפאסט. ער האט דיא בילדער געמאָהלען מיט דיא קינסטלערישע פארבען פון זיין געניאליטעט; אבער דיעזע פארבען זיינען אין נשמה אויסגעמישט געוואָרען מיט זיינע סאָציאליסטישע געדאנקען. זיין פּאָעזיע, זיין ליטעראַרישע קונסט, זיין פאָרשטעלונגס־קראַפט זיי־

נען אימער געווען צונויפגעשמאָלצען מיט זיינע פילאָזאָפישע אנשויאונגען. ער האָט זיי ניט גע־קענט פערנאנדערטהיילען.

און דערמיט ערקלערט זיך דיא מערקווירדיגע סתירה אין לאָנדאָן'ס שאפונג. פון איין זייט איז ער דער גרויסער פערעהרער, דער ענטהוזיאסטישער מאהלער פון די עלעמענטאר־סטע, פרימיטיווסטע געפיהלען און ליידענשאפ־טען. זייגע בעשרייבונגען פון פרייז־פייטס זידען און קאָכען מיט דיא הייסעסטע, זודיגסטע בלוט. זיינע שילדערונגען פון דעם מענשען'ס קאמפף מיט דיא ווילדעסטע כוחות פון דער נאטור, מיט שטורמס אויפ'ן ים, מיט חיות אין וואלד, מיט מענשען, פערוואנדעלט אין בעסטיעס זיינען פול מיט לעבען, פול מיט דעם נשמה־ברען, וואס שטאמט פון דעם דיכטער'ס העכסטע בעגייסטע־רונג, פון העכסטען עקסטאז. ער איז געווען איי־נער פון דיא בעסטע קאָרעספאָנדענטען פון דיא שלאכטפעלדער אין דעם רוסיש־יאפאנעזישען קריעג. מלחמה, בלוט — דאס זיינען זיינע עלעמענטען; אין זיי לעבט אויף זיין נשמה און צושפיעלט זיך אויף איהר העכסטער אָק־טאווע; אין זיי פלאמט אויף זיין פאנטאזיע און מאָהלט בילדער פון פייער אויף א לייוועגד פון גליהענדע שטאָהל.

און דאָך איז דער זעלבער לאָנדאָן א דיכ־טער פון דיא איידעלסטע, שעהנסטע געפיהלען אין דער נשמה פון דעם ציוויליזירטען מענשען. נאָך מעהר, ער דערקענט דיזע העכערע, איידע־לע געפיהלען אין דיא נשמות פון זיינע ווילדע חיות, פון זיינע מאָנקי־מענשען, פון זיינע פרי־מיטיווע מענשען. יעדער קאפיטעל אין זיין מייסטערווערק „דיא קאָלל אָוו דהי ווילד", וואו עס ווערט געשילדערט דער קאמפף פון א גרופע הינד צווישען זיך און מיט דיא שרעקליכע כוחות פון דער נאטור אויף דיא איז־פעלדער אין אלאסקא, אָט אין דיזען בוך, וואו יעדער קאפי־טעל פליסט מיט בלוט, וואו דיא ווילדעסטע ליי־דענשאפטען זיינען צורייצט ביז'ן העכסטען שרעקליכסטען גראד — אָט דאָרטען ענדיגט זיך כמעט יעדע פאסירונג מיט א שטיק פאָעטישע שילדערונג פון נאָבעלסטען סאָרט. דער הונד, וועלכער האט ערשט געביסען און געריסען שטי־קער פלייש פון זיין שונא, דיא צוואווילדעטע בעסטיע, וואס האט ערשט מיט ווילדען צאָרן פערצוקט דעם שוואכערען, אָט ער ווערט פלוצ־לונג אנגעפילט מיט א מין וועלט־שמעריץ; פון דעם קאלטען הימעל, פון די לאנגע ווייסע שנעע־פעלדער, פון דיא הויכע מורא'דיגע פעלזען, דרינגט אין זיין נשמה אריין א וועהמוטה און ער הויבט אויף דעם קאָפּ צום הימעל און בילט מיט א מיסטישען יאָמער, אין וועלכען עס קלינגט דער גאנצער וועהטאָג, דיא גאנצע טראגעדיע פון לעבען און טוידט.

און איהר געפינט דיזע פאָעזיע, דיזע פאָעטישע מאָטיוועז אויך אין דיא הערצער פון דיא דערשלאָגענע, פערוואָגעלטע, ציבושעוועטע מענשען אין דיא ערגסטע „סלאָמס", וואס לאָנ־דאָן שילדערט. יעדער מענש און יעדע חיה, וועל־כע לאָנדאָן ליעבט, וועלכע ער מאָהלט מיט סימ־פאטהיע, מיט אמת'ע קונסט, איז א האלבער פאָעט, וויא ווילד וויא פרימיטיוו ער זאָל ניט זיין.

לאָנדאָן האָט ליעב געהאט ביידע זייטען פון מענשען, אי זיין קערפער אי זיין נשמה. ער האָט פארעהרט אי דיא מוסקלען אי דיא רייכע פאנטאזיע. ער האָט געליעבט דיא הינט וואָס קענען רייסען און בייסען ווען נויטיג און וואָס קענען אויך ליעגען און חלום'ען לעבען די פיס פון בעל הבית. ער האָט דיא צוויי זייטען פון דעם מענשען, דיא צוויי זייטען פון דער נאטור, דיא צאָרענדיגע און דיא פריעדליכע גלייך בעוואונדערט, ווייל ער האָט געלערענט און געוואוסט, אז זיי זיינען ביידע נויטהיג, אז זיי זיינען ביידע א טהייל פון דער נאטור, א טהייל פון דעם מענשען, אז זיי האָבען ביידע איממער אין מענשען'ס נשמה גע־לעבט און וועלען איממער אין מענשען'ס נשמה לעבען.

געהאסט האָט לאָנדאָן בלויז דיזע כוחות אין מענשען און אין דער חיל, וועלכע זיינען ציי־כענס ניט פון פרימיטיווע אינסטינקטען, ניט פון ענטוויקעלטע אייגענשאפטען נאָר פון דעגע־נעראציאָן, פון אָפּשטארבונג, פון צופוילטקייט. ער האָט געהאסט דעם פייגלינג, דעם שוועכלינג, דעם איינגעטריקענטען, דעם בלוטלאָזען, דעם עגאָאיסט, דעם פאָפּער. ער האָט געהאסט דעם צופריעדענעם, דעם פוילען, דעם אונווייסענדען, וואָס שטרעבט ניט נאָך וויסען. און ווייל ער האָט דיזע מענשען געהאסט האָט ער זיי אזוי שלעכט געשילדערט אין זיינע ביכער. א קינסט־לער קען ניט מאָהלען מיט טאלאנט, סיידען ער איז אין פוללע סימפאטהיע מיט דיא פערזאָנען וואָס ער מאָהלט.

לאָנדאָן איז אין דיזען זינן געווען איינ־זייטיג אין דעם זינן דאָס ער האָט פערשטאנען בלויז דיא זייט פון לעבען, וועלכע איז נאָך זיין מיינונג געווען דיא געזונטע, דיא נאטירליכע. ער האָט פערשטאנען דיא נשמות פון דיא טרעמפס, וואָס רעוואָלטירען געגען דיא שקלאַ־פעריי פון דיא פעקטאָריס. ער האָט פערשטאַ־נען דיא נשמות פון דיא מענשען, וואָס זיינען געצוואונגען אימער צו געבריכען מאכט אין קאמפף געגען דיא ניט־געצוימטע

כוחות פון נאַטור אין דער געזעלשאַפט. ער האָט פערשטאַנען דיא נשמה פון דעם אָרימאַן, וואָס לאָזט זיך ניט אַראָפּ אין זומפּ פון גלייכגילטיג־קייט און קעמפּפט געגען דיא אומשטענדען ביז'ן לעצטען אָטהעם פון זיין ברוסט. דיא זייט פון דער געזעלשאַפט, וועלכע ער האָט בעטראַכט אַלס דיא דעגראַדירטע, דיא אָפּגעשטאָרבענע, דיא האָט ער ניט פערשטאַנען, דיא האָט ער ניט גע־שילדערט.

אָבער פון אַ צווייטען שטאַנדפּונקט איז לאָנדאָן געווען פאָלשטענדיג גאַנץ. דיא זייט פון לעבען וואָס ער האָט געליעבט האָט ער פער־שטאַנען אין אַללע איהרע מדרגות. ער האָט יענע זייט געשילדערט אין דער שטומער נאַטור, אין דעם הונד, אין דער מאָנקי פון וועלכער דער מענש שטאַמט, אין דעם פּרימיטיוועז, האַלב־צי־וויליזירטען מענשען, אין דעם ענטוויקעלטען, אויפגעקלעהרטען מענשען און אין דעם אַרטיסט און פּאָעט.

און האָס זעלבע אין דער געזעלשאַפט. דיא געזעלשאַפט וואָס ער האָט פערשטאַנען, מיט וועלכער ער האָט סימפּאַטיזירט האָט ער געמאָה־לען אין אַללע איהרע גראַדען. ער האָט איהר פאָרגעשטעלט אין דער אַלטער, ווילדער פערגאַנ־גענהייט, אין דער הינטערשטענדע לענדער, אין דיא ענטוויקעלטע שטעדט, און אין דער ווייטער ערב סאָציאַליסטישער צוקונפט.

## ב. פייגענבוים — דער יקרות

### 1. אַן אַלטע צרה.

מען זאָגט ביי אונז אַ ווערטעל: ווען איי־נער שרייט אויף די צייהן, איז אַ זיכערע רפואה דערצו, מען זאָל איהם אַרויפגיסען צושמאָלצע־נע טריף־וואַקס אויף די האַנד. — וואָס איז דער שכל? — דאַן וועט ער שרייען אויף די האַנד־אין אויפהערען צו שרייען אויף די צייהן.

אַזאַ „רפואה" האָט געבראַכט דעם עולם דער נייער מלחמה־יקרות: מען האָט אויפגעהערט צו שרייען אויף די פריהעריגע צרות. מען האָט שוין גאָר פערגעסען אַז פריהער איז אויך געווען גענוג צרות. מען האָט שוין גאַנץ פערגעסען, אַז דער יקרות גופא איז שוין אַן אַלטע צרה, אויף וועלכע מען האָט געשריען שוין פון יאָה־רען און יאָהרען. דער היינטיגער שפּאָגעל־נייער יקרות איז אַזוי אונגעהייער גרויס, אַז ער מאַכט פערגעסען אַלע פריהעריגע געשרייען.

נאָך אין אָנפאַנג פון יאָהר 1910 האָט דער סענאַט פון די יונייטעד סטייטס אַוועקגעזעצט אַ קאָמיטע צו אונטערזוכען דעם יקרות און זיינע אורזאַכען. דער פאָרזיצענדער פון די קאָמיטע איז געווען סענאַטאָר לאָדזש. פאַר מיר ליעגען צוויי דיקע ביכער, דער רעפּאָרט פון דיעזער אונטערזוכונג. די גרעסטע פאָרשטעהער פון פערשיעדענע פאַכען און מסחרים זיינען אויס־געפרעגט געוואָרען. אַלע האָבען ערקלערט, אַז ניט זיי מאַכען אַרצדינג טייערער, נאָר זיי „מו־זען" העכערען די פּרייזען, ווייל זיי קאָסט אַליין אַרצדינג טייערער...

איינער האָט געוואָרפען די שולד אויפ'ן אַנ־דערן: דער ריטיילער האָט געזאָגט, אַז דער האָלסיילער איז שולדיג — ער העכערט איהם די פּרייזען מוז ער, דער ריטיילער, העכערען פאַר זיינע קונים. די האָלסיילערס האָבען בע־שולדיגט די טראָסטס. דער פלייש־טראָסט האָט געוואָרפען די שולד אויפ'ן קעטל־פאַרמער — בהמות קאָסטען טייערער, מוז מען העכערען דעם פּרייז פון פלייש. דער קעטל־פאַרמער האָט גע־וואָרפען די שולד אויף דעם תבואה־פאַרמער: פּאַשע פאַר בהמות איז טייערער געוואָרען, מוז מען רעכענען העכערע פּרייזען פאַר בהמות. דער תבואה פאַרמער, ענדליך, האָט בעשולדיגט דעם כּפּרה־היהנדעל פון אַלע צרות, דעם אַרבייטער: אויף פאַרם־הענד איז אַזאַ שרעקליכער יקרות, אַז דער פאַרמער קען ניט אַנדערש בעשטעהן, ווי צו העכערען די פּרייזען פון זיינע פּראָדוקטען.

אַ גאַנצע „חד גדיא". און די לעצטע „צי־קעלע" איז דער אַלטער שעיר לעזאַזל, דער אַר־בייטער. ער ווערט דאָס „נתעשר" פון דעם גרוי־סען יקרות!...

אַ ריכטיגע אורזאַכע פון דעם יקרות וועט מען אָבער אומזיסט זוכען אין די צוויי ביכער, וואָס די אונטערזוכונג פון די סענאַטאָרס האָט דעמאָלט אַרויסגעבראַכט. וואָס מען געפינט יאָ, איז דעם פאַקט, אַז דער יקרות וואַקסט שוין פון יאָהרען און יאָהרען, און אַז דער וועלט־גזלן, דער אַרבייטער, וואָס איז, לויט אייניגע ערקלערונגען, דער גאַנצער הייב אין דעם, ווערט ביי דעם וואַק־סענדען יקרות גאָר מורא'דיג אויסגעריסען. דען די פּרייזען פון לעבענס־מיטלען הייבען זיך פיעל שנעלער, ווי זיינע ווידזשעס. דאָס איז דער באַל אַפילו מיט די פאַרם־אַרבייטער, וואָס אויף דעם יקרות אין זייערע הענד בעקלאָגען זיך די פאַרמערס אונגעהייער.

מיר געפינען צום ביישפּיעל, אין דעם דער־מאָנטען בעריכט, אַ פערהער פון מר. פּאַוער, פון נאָרטה דאַקאָטע, וועלכער בעזיצט אַ פאַרם פון 2500 אַקער. ער ערקלערט, אַז פון יאָהר 1900

ביז 1910, איז דער פּרייז פון „פּאַרס־הענד"־ ארבייט ארויפגעגאַנגען פון 82 סענט א טאָג (מיט עסען) אויף 94 סענט; דער פּרייז פון בושעל ווייצען אָבער איז אין דיזעלבע 10 יאָהר ארויפגעגאַנגען פון 60 סענט אויף א דאָלאַר. אַלזאָ, האָט מען שוין דעמאָלט געזעהן צוויי זאַכען: ערשטענס, אַז כאָטש דעם ארבייטער'ס ווייִדזשעס הויבען זיך אויך טאַקי, איז אָבער דער פּרייז פון לעבענסמיטלען נאָך פיעל מעהר געשטיגען; אַזוי אַז מיט זיינע העכערע ווייִדזשעס קען דער ארבייטער ווייניגער לעבענס מיטלען קויפען. צווייטענס, אַז די אורזאַכע פון די העכערע פּרייזען איז יעדענפאַלס ניט דעם ארבייטערס העכערע ווייִדזשעס אַליין, דען זיינע ווייִדזשעס שטייגען פיעל ווייניגער ווי די פּרייזען פון לעבענסמיטלען.

עהנליכע ערקלערונגען האָבען דעמאָלט געגעבען אַלע פאָרשטעהער פון פאַרמעריי און פון מאַנופעקטשורינג און פון ביזנעס, וואָס יענע סענאַט קאָמיטע האָט זיי אויסגעפרעגט.

לויט די יוניייטעד סטייטס ביוראָ אָוו לייבאָר האָבען זיך די פּרייזען פון אַלע לעבענס־מיטלען צוזאַמען כסדר געהויבען, שוין זייט 17 יאָהר. אָט איז אַ ליסטע לויט די סטאַטיסטיקס פון די יוניייטעד סטייט ביוראָ אָוו לייבאָר:

שטעלענדיג דעם דורכשניט פון די פּרייזען פון 1890 ביז 1899 אַלס די צאָהל „100", האָבען זיך די פּרייזען אין די פאָלגענדע יאָהרען פערענדערט אַזוי:

| | |
|---|---|
| 1899 — 100.8 | 1909 — 137.2 |
| 1905 — 116.4 | 1910 — 144.1 |
| 1907 — 125.8 | 1911 — 143 |
| 1908 — 131.1 | 1912 — 154.2 |

דאָס איז אַלזאָ שוין אַלעס געווען אונטערזוכט און פעסטגעשטעלט מיט איינינע יאָהר צוריק.

היינט קאָכט און רוישט דאָס לאַנד וועגען דעם יקרות, אַזוי ווי דאָס וואָלט געווען עטוואָס גאַנץ נייעס. און וויעדער הערט מען ניט מעהר ווי פון „אונטערזוכונגען". אין ניו יאָרק אַליין געהען אָן איבער 20 פערשיעדענע אונטערזוכונגען וועגען דעם יקרות. און די קאָנווענשאָן פון די אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר אין באַלטימאָרע האָט בעשלאָסען צו פאָדערן פון די יוניייטעד סטייטס רעגיערונג אַן אונטערזוכונג. אַזוי ווי דאָס וואָלט געווען גאָר אַ נייעס.

וואָס דער היינטיגער געוואָלט וועגען דעם יקרות שרייט אַריבער אַלע פריהעריגע איז אָבער קיין וואונדער ניט: דער נייער מלחמה־יקרות שטייגט ווירקליך אַריבער אַלע פריהעריגע יקרות'ן.

מען דאַרף ניט קיין רעגיערונגס־אונטערזוכונגען, אום דאָס פעסט צו שטעלען. יעדער אַרבייטער קען מאַכען אַן אונטערזוכונג אין זיין אייגענע הויז־האַלטונג.

## 2. דער נייער יקרות.

זאָל יעדער ארבייטער נאָר נעהמען אויפ'ן פערהער זיין אייגענע אידענע וועט ער קריגען פאָלגענדע וויסענשאַפטליכע אינפאָרמאַציאָן:

ברויט, וואָרד'ס, ווייס, — פאַר 10 סענט קריגט מען יעצט נאָר אַ פונט מיט 6 אונצעס, אַנשטאַט צוויי פונט.

אידיש ברויט — ברוין — אַ פונט מיט 6 אונצעס פאַר 9 סענט, אַנשטאַט 7 סענט פאַר צוויי פונט.

פּוטער — גוטע קוואַליטעט — 50 סענט אַ פונט! אין דיעזער צייט אין יאָהר איז פּוטער נאָך קיינמאָל ניט געשטאַנען העכער ווי 40 סענט, די בעסטע.

אייער — איז שוין פאָריגעס יאָהר געווען זעהר טייער, איז דער פּרייז געווען געשטיגען, די בעסטע קוואַליטעט, ביז 65 סענט אַ דוצענד; היינט איז שוין 84 סענט (באָרדענס)!

קאַרטאָפעל — איז שוין פאָריגעס יאָהר געשטאַנען זעהר הויך אין פּרייז, איז דער העכסטער פּרייז געווען 15 סענט פאַר 6 פונט; היינט איז עס שוין 25 סענט!

טוירניפּ — פלעגט מען קויפען פאַר 55 סענט אַ בושעל. היינט קאָסט עס 1.75 דאָל. ביז 2 דאָלאַר.

קרויט — זויער־קרויט פלעגט זיין 4 און 5 סענט אַ פונט; עס איז 8 סענט יעצט.

צוקער — איז שוין 9 סענט אַ פונט, אַנשטאַט 4½ סענט!

מעהל — 24 פונט, געשטיגען פון 80 סענט אויף 1.50 דאָל.!

אַרבעס — ספּליט פּיעס פלעגט זיין 4 און 5 סענט אַ פונט. לעצטעס יאָהר איז שוין געווען 7 סענט. היינט פערלאַנגט שוין דער האָלסיילער ביי דעם ריטיילער 15 סענט אַ פונט; דאָס הייסט אַז ווענינגסטענס מוז דער ריטיילער רעכענען 18 סענט! אַ שפּרונג אין איין יאָהר פון 7 סענט אויף 18!

בעבלעך — וואָס עס פלעגט זיין 4 און 5 סענט אַ פונט, קען מען היינט ניט קריגען אונטער 15 סענט.

מאַקאַראָנים, — איטאַליענישע קריגט מען גאָר ניט מעהר. אַמעריקאַנישע, די וואָס מען פלעגט קריגען 2 פונט פאַר 7 סענט, אָדער 4 סענט אַ פונט, קאָסט היינט 10 און 12 סענט אַ פונט.

רעטשקענע קאַשע — פלעגט זיין 4 אָדער 5 סענט אַ פונט; עס איז 9 סענט היינט.

סיריעלס — אַרויף 2 סענט אויף אַ פּעקעדזש.

מילך — איז פאַר אַ יאָהרען נאָך געווען 8 סענט אַ באָטעל, היינט איז 10 און 12 סענט.

דעליקאַטעסען — איז כמעט אַלעס פער־דאָפּעלט אין פּרייז.

קענד גודס — זיינען דעם לעצטען יאָהר אַרויסגעגאַנגען אין פּרייז 25 פּראָצענט, אין אַל־געמיינען גענומען.

מעדיצינען — ווי אַן אַפּטייקער בעריכ־טעט אונז, זיינען די מעדיצינען, וועלכע ווערען אימפּאָרטירט, געשטיגען אויף 3000 פּראָצענט! אַמעריקאַנער מעדיצינען, וועלכע מען קען בע־נוצען אין דער מלחמה און וועלכע ווערען מאַ־סענווייז אַרויסגעשיקט זיינען אויך געשטיגען אויף אַ 1000 פּראָצענט. און אין דורכשניט אַלע מעדיצינען צוזאַמען זיינען געשטיגען, ווענינס־טענס, אויף 500 פּראָצענט!

די ניו יאָרקער טשאַריטיעס האָבען פאַר אַ יאָהרען אויסגערעכענט, אַז אויפצוהאַלטען אַן אָרימע פאַמיליע בלויז מיט דעם נויטיגסטען דאַרף קאָסטען 7 דאָלאַר אַ וואָך. היינט האָבען זיי אַרויסגעגעבען אַן ערקלערונג, אַז דאָס איז געשטיגען פון 7 אויף 10 דאָל. דאָס איז אָבער נאָר ריכטיג, ווען אַלס דאָס „נויטיגסטע" רע־כענט מען בלויז ברויט און אַרבעס און נאָך אַזעלכעס. ווען מען זאָל אָבער רעכענען אַלס דאָס נויטיגסטע — ווי עס דאַרף צו זיין — אויף מעדיצינען און קליידער און שיך אַ. ז. וו. וועט די שטייגערונג פון 30 פּראָצענט זיין פיעל צו ווענינ.

וועגען קוילען איז שוין אַזוי פיעל גערעדט און געשריבען געוואָרען, אַז עס איז איבריג דאָס נאָך צו דערמאָנען.

## 3. וואָס איז די אורזאַכע?

ווען דער יקרות וואָלט געווען אין גאַנצען עטוואָס נייעס, — היינט, אין דער מלחמה־צייט, — וואָלט געווען לייכט צו טרעפען זיין אור־זאַכע:

יעדעס שוהל־קינד ווייסט אַז די פּרייזען פון סחורות הייבען זיך און פאַלען צוזאַמען מיט די „נאָכפראַגע" און „אָנבאָט": ווען מען פרעגט זיך נאָך אויף אַ מין סחורות מעהר, דאָס הייסט ווען עס ווערען מעהר בעלנים דערויף, וואָס זוכען עס צו קויפען (און דער אָנבאָט פער־גרעסערט זיך ניט), הייבט זיך דער פּרייז דער־פון. ווען עס ווערט אַ קלענערע נאָכפראַגע (און דער אָנבאָט ווערט ניט קלענער), פאַלט דער פּרייז אַראָב. און ווידער פערקעהרט, ווען דער אָנבאָט פון אַ סחורה ווערט גרעסער, דאָס הייסט, עס ווערט מעהר דערפון אָנגעבאָטען צו פערקויפען, פאַלט דער פּרייז (אויב די נאָכפראַ־גע פערגרעסערט זיך ניט אין דערזעלבער מאָס); ווען דער אָנבאָט ווערט קלענער (און די נאָכ־פראַגע ניט), הייבט זיך דער פּרייז.

נו, די מלחמה האָט אויף דער גאַנצער וועלט געמאַכט ביידע — אַי־קלענער דעם אָנבאָט אַי גרעסער די נאָכפראַגע אויף לעבענסמיטלען דאַרום האָט דאָס דאָפּעלט געווירקט צו מאַכען אַ יקרות, אין אַלע לענדער.

דער אָנבאָט איז קלענער געוואָרען, ווייל מיליאָנען אַרבייטער זיינען אַוועקגענומען געוואָ־רען פון נוצליכע אַרבייט, פון בעשאַפען לע־בענסמיטלען, און אַוועקגעשטעלט ביי „אַרבייט" פון מאָרד און פערניכטונג — און אַנדערע מי־ליאָנען ביי די בעשאַפונג פון די מיטלען צו מאָרד און פערניכטונג.

און די נאָכפראַגע איז גרעסער געוואָרען, ווייל דיעזע מיליאָנען מוזען, ביי זייער „אַר־בייט" פון טויטען און פערוויסטען, פערברויכען אַ סך מעהר, ווי ביי בעשאַפענדע אַרבייט. דען חוץ דעם, וואָס מען מוז זיי שפּייזען און קליי־דען, פערברויכען זיי אויך אונגעהייערע מאַסען אַמוניציע און פערשיעדענע קריעגס־אַרטיקלען.

אָט דאַרום ווירקט עס די מלחמה פון ביידע זייטען עס זאָל ווערען אַ יקרות אין אַלע לענ־דער.

דען ניט בלויז אין די מלחמה־לענדער פער־מינדערט זיך דער אָנבאָט פון לעבענסמיטלען און פערמעהרט זיך די נאָכפראַגע: דאָס קומט פאָר אויך אין אַלע אַנדערע לענדער און בעזאָנ־דערס אין אַמעריקאַ. דער אָנבאָט פערמינדערט זיך, ווייל מיליאָנען אַרבייטער זיינען דאָ אויך פערנומען ביים בעשאַפען געצייגען פון מאָרד און פערניכטונג פאַר יוראָפּ; דאַרום פעהלען אויס הענד צו בעשאַפען נויטיגע לעבענסמיטלען

פאַר די יקרות־אונטערזוכונג פון דעם ניו־יאָרקער דיסטריקט אַטוירני סוואַן האָט ער־קלערט אי. ב. טהאָמאַס, פּרעזידענט פון די ליהיי וועלליי קאָאַל קאָמפּאַניע, דאָס פאָלגענדע:

„עס איז ניטאָ גענוג אַרבייטער צו לאָזען די קוילען־מינעס אַרבייטען אין זייער פולער מעגליכקייט. אונזער קאָמפּאַניע אַליין, צום ביישפּיעל, האָט האַי־יאָהר 1700 אַרבייטער ווענינער ווי פאָריגעס יאָהר אין דער צייט. דאָס איז גאָר פּשוט: די אַמיוניישאָן פעק־טאָריעס צאָהלען אַזעלכע אונגעוועהנליך הויי־כע ווייזדזשעס, אַז זיי האָבען אַוועקגענומען פיעלע טויזענדער אַרבייטער פון די מינעס. געוועהנליך, אַז עס פלעגען אויספעהלען אַר־בייטער פאַר די מינעס, פלעגט מען זיי נעה־מען פון די אָנקומענדע אימיגראַנטען. היינט איז ניטאָ קיין אימיגראַציע, צוליעב די מלחמה. דאַרום פעהלט אויס קוילען און דאַ־רום ווערען קוילען טייערער".

און די נאָכפראַגע ווערט גרעסער, אין אַמע־ריקאַ אויך; ע ר ש ט ע נ ס, ווייל עס קומט אַן אונגעהייערע נאָכפראַגע אויף לעבענסמיטלען פון די מלחמה־לענדער, וואוהין מען שיקט דאָס מאַ־סענווייז. אַמעריקאַ האָט אַרויסגעשיקט סחורות קיין אויסלאַנד אין די פאָלגענדע יאָהרען פאַר פאָלגענדע סומען (יעדעס יאָהר איז בערעכענט פון אָקטאָבער ביז אָקטאָבער):

אין יאָהר 1914 — פאַר 2,141,000,000 דאָל.
" " 1915 — " 3,319,000,000 "
" " 1916 — " 5,128,000,000 "

גאַנץ בעזאָנדערס געוואַלטיג איז דער אַרויס־פיהר פון ווייצען — דעם הויפּט־שטאָף פון ברויט. לויט אָפיציעלע נאַכריכטען פון דער רעגיערונג שיקט אַמעריקאַ היינט אַוועק קיין אויסלאַנד מעהר ווי אַ מיליאָן בושעלס ווייצען אַ טאָג!

ביז אַהער האָט מען דעם יאָהר שוין אַוועק־געשיקט 400 מיליאָן בושעלס!

געווען איז אין אַמעריקאַ האַיאָהר, אין גאַנ־צען, אַרום 700 מיליאָן בושעלס. (דאָס איז צו־זאַמען מיט די געבליבענע פון פאָריגען יאָהר.) האָט מען אַוועקגעשיקט 400 מיליאָן. 80 מיליאָן בעדאַרף מען אויף זריעה. בלייבט אין גאַנצען 220 מיליאָן בושעלס פאַר דעם פערברויך אין אַמעריקאַ. בעדאַרפען בעדאַרף אַמעריקאַ אַרום 620 מיליאָן בושעלס ווייצען אַ יאָהר. הייסט דאָס, אַז עס וועט אויספעהלען אַרום 400 מיליאָן בושעלס, — פּונקט אַזוי פיעל ווי עס איז שוין ביז יעצט אַרויסגעשיקט געוואָרען. און מען שיקט נאָך אַוועק אַ מיליאָן בושעלס יעדען טאָג! דאָס הייסט, אַז צוליעב די ביזנעס פון די תבואה־סוחרים וועט זיין אַ הונגער אין אַמעריקאַ!

די רפואה דערצו איז, דאַכט זיך, אַ פּשוט׳ע: אַ פערבאָט („עמבאַרגאָ") געגען אַרויספיהרען לעבענסמיטלען. מען רעדט דערפון. אָבער דערווייל, איידער וואָס ווען, אי שוין באַלד ניטאָ אויף וואָס צו מאַכען אַן עמבאַרגאָ. מען איילט זיך ניט צו שטערען די הייליגע קאַפּיטאַליסטי־שע־ביזנעס!

צווייטענס, וואַקסט די נאָכפראַגע אויף פערשיעדענע סחורות אין אַמעריקאַ גופא אויך, פּשוט דערפאַר, ווייל עס איז אַ מלחמה־פּראָס־פּעריטי, פיעלע מענשען פערדיענען מאַסען געלד, און זיי פערגינען זיך אויסצוגעבען מעהר. זיי קוקען ניט וואָס עס קאָסט טייערער. דאָס איז נאַטירליך פאַר זיי גופא ניט קיין אומגליק, נאָר אַ גליק. אָבער פאַר אַנדערע, וועלכע פערדיע־נען ניט מעהר ווי געוועהנליך, מאַכען זיי דער־מיט אַ יקרות און שווערער דעם לעבען.

ווען עס וואָלט געווען גרינג צו בעשאַפען נאָך און נאָך פון די סחורות, וואָלט זיך בעסער גע־לוינט צו פערקויפען ביליגער, כדי אַז די, וואָס קענען זיך ניט פערגינען צו צאָהלען טייער, זאָ־לען אויך זיין קונים.

אָבער בעשאַפען מעהר ווי מען בעשאַפט קען מען היינט ניט. ערשטענס, פעהלט אויס „הענד", ווי שוין געזאָגט. צווייטענס פעהלט היינט אַ מאַסע רויהע סחורות, מעטאַלען, פאַר־בען, איינפאַקונגס־שטאָפען, און אַזוי ווייטער און ווייטער. דאָס אַלעס פעהלט אין אַמעריקאַ היינט ייייל אַ מאַסע דערפון ווערט אַוועקגע־שיקט צו די מלחמה־לענדער. פאַר קריעגס־בע־דירפניסען; אַ סך ווערט פערברויכט אין אַמע־ריקאַ אין די פאַבריקען וועלכע מאַכען אַמוני־ציע פאַר די מלחמה־לענדער; און אַ סך אַזעל־כענע סחורות מוז אַמעריקאַ אימער ברייגגען פון אַנדערע לענדער און היינט קען מען ניט ברייג־גען, דורך דער מלחמה. דאַרום קען מען היינט ניט מאַנופעקטשורען מעהר ווי מען מאַנופעקט־שורט. און דאַרום ווייסט יעדער פאַבריקאַנט, אַז וויפיעל ער קען בעשאַפען וועט ער פערקוי־פען, אַפילו ווען ער וועט שטעלען אַ הויכען פּרייז, היינט צו וואָס זאָל ער דאָס אָבגעבען פאַר אַ ניעדעריגען?

די נויטגסטע לעבענסמיטלען, די פעלד־פּראָ־דוקטען, קען מען איבערהויפּט אין מיטען יאָהר ניט בעשאַפען וויפיעל מען וויל. וויפיעל די גע־רעטעניש ברייגגט אַרויס אין שניט־צייט, אַזוי פיעל האָט מען אויף אַ גאַנץ יאָהר, און מעהר ניט. און האַ־יאָהר איז, צו אַלע צרות, נאָך געווען אַ שלעכטע גערעטעניש אין אַמעריקאַ דערצו.

אַ סך לעבענסמיטלען פלעגט מען אַריינ־ברייגגען אַהער פון קאַנאַדאַ און אַנדערע לענדער און היינט ברייגגט מען דאָס ניט, ווייל מען שיקט עס אין די מלחמה־לענדער.

אַזוי ערקלערט זיך דער היינטיגער עקסטרא יקרות, צוליעב די מלחמה, זעהר לייכט.

עס איז אַ צרה פון די קאַפּיטאַליסטישע אָרד־נונג, נאָר אַ פערקעהרטע ווי געוועהנליך: גע־וועהנליך איז זי קראַנק אויף איבערפּאַקונג, אויף איבער־פּראָדוקציאָן. היינט קרענקט זי אויף אויסצעהרונג, אויף אונטער־פּראָדוקציאָן: זי איז אַזוי שטאַרק פערנומען מיט בעשאַפען מיט־לען פון טויט, אַז זי קען ניט בעשאַפען גענוג מיטלען פון לעבען.

איבערגעפּאַקט איז זי היינט אויך אָבער מיט געלד. זי האָט אַזוי פיעל געלד, אַז זי ווערט משוגע־רייך. פון די ימים מענשליכע בלוט, וואָס די מלחמה פערגיסט, רינען צו פאַר די קאַפּיטאַליסטען ימים גאָלד.

עס איז אָנגעקומען אין אַמעריקאַ גאָלד מעהר ווי עס איז אַרויסגעשיקט געוואָרען, אין די פאָל־גענדע יאָהרען פאָלגענדע סומען (אויך גערעכענט יעדעס יאָהר פון אָקטאָבער ביז אָקטאָבער — לויט בעריכט פון די יונייטעד סטייטס רע־גיערונג פון דען 23טען נאָוועמבער):

אין 1914 — 167,200,000 דאָלאַר.
" 1915 — 326,500,000 "
" 1916 — 469,800,000 "

און אַז עס איז דאָ אַ סך געלד, האָט דאָס געלד וועניגער ווערדע און מען קריעגט דאַפיר וועניגער צו קויפען. דאָס געלד שפּיעלט וועניגער ראָלע, ווייל מען פערדיענט עס גרינגער. מען גיט עס מיט אַ לייכטערן האַרצען אַוועק אַפילו פאַר ניט אַזעלכע טייערע סחורות.

פאַר די וואַלבּ׳ז פערדיענען עס גרינגער. איז

דאָס נאַטירליך קיין חסרון ניט. אָבער פאַר די, וועלכע פערדיענען ניט מעהר ווי פריהער, איז דאָס אַ ביטערער יקרות.

דערמיט איז נאַטירליך ניט געזאָגט, אַז אַ יקרות איז בלויז אויף אַזעלכע סחורות, פון וועלכע איז ווירקליך ניטאָ גענוג, צוליעב די גרעסערע נאָכפראַגע און דעם ניט־געניגענדען אָנבאָט. ניין, אויף אַ סך זאַכען ווערט אַ יקרות, כאָטש די מאַגאַזינען זיינען אָנגעפּאַקט מיט זיי. דאָס איז פּשוט אַ רויבערישע שפּעקולאַציאָן: די סוחרים האַלטען אומישנע די סחורות און פערקויפען זיי ניט, כדי צו מאַכען דאַרויף אַ יקרות. אָבער זיי וואָלטען דאָס ניט געטהאָן, ווען זיי וואָלטען ניט געוועזן זיכער, אַז פערקויפען וועלען זיי עס סוף כל סוף, אַפילו פאַר דעם יקרות־פּרייז. און זיכער אין דעם זיינען זיי נאָר דאַרום, ווייל די מ׳חמה האָט בעשאַפען אַ שטאַרקע נאָכפראַגע און בעגרענעצט דעם אָנבאָט. אַלזאָ איז עס וויעדער צוליעב דיעזעלבע אורזאַכע.

אינספּעקטאָרס פון דעם דעפּאַרטמענט פון וואָגען און מאָסען פון דער שטאָדט נויאָרק האָבען בעריכטעט, אַז וועהרענד דער פּרייז פון אייער, עופות, פלייש און אַנדערע עסענוואַרען גען וואָס קענען ניט בלייבען ליגען לאַנג, איז אַרויף אַזוי הויך, ווי נאָך קיינמאָל ניט פריהער, איז אָבער קיין נויט אין דיעזע לעבענסמיטלען ניטאָ. פערקעהרט, די „קאָלד סטאָריידזש" מאַגאַזינען אין נויאָרק און אַרום זיינען אַזוי פיעל אָנגעפּאַקט מיט דיעזע לעבענסמיטלען, ווי נאָך קיינמאָל ניט פריהער — כמעט דאָפּעלט אַזוי פיעל ווי געוועהנליך. קאָמישאָנער האַרטיגאַן האָט ערקלערט, אַז אַ טייל דערפון ליגט גרייט אַוועקגעשיקט צו ווערען קיין אייראָפּאַ. אַזוי ווי עס איז ניטאָ גענוג פּלאַץ אין די שיפען פאַר אַזוי פיעל סחורות, האַלט מען זיי דערווייל אין די קאָלד סטיריידזש מאַגאַזינען. אַ טייל דערפון אָבער ווערט פּשוט בעהאַלטען אויף שפּעקולאַציע, כדי צו מאַכען אַ יקרות. און דאָך קען די קאַפּיטאַליסטישע רעגיערונג גאָר ניט טהאָן דאַגעגען. דיסטריקט אַטאָרני סוואַן, פון נויאָרק, וועלכער האָט אונטערזוכט דעם יקרות אויף קוילען, אום צו זעהן, אויב ער קען אימיצען פערקלאָגען פאַר קאָנספּיראַציע, האָט ערקלערט, אַז פערקלאָגען קען ער קיינעם ניט. אמת, ער האָט גענוג בעוויזע געפונען, אַז די פּרייזען זיינען געמאַכט געוואָרען צו שטייגען דורך שפּעקולאַציע, אָבער „אַ קאָנספּיראַציע צו בעווייזען איז זעהר שווער; דען אונטער די היינטיגע אומשטענדען קומט דאָס אַרויס פון זיך, אָהן קאָנספּיראַציעס".

(אגב אורחא צייגט דאָס, אַז די פאָלקסרויבער זיינען ניט בלויז די גרויסע קאָנספּיראַטאָרס, די טראָסטס, נאָר אויך די אָבגעזונדערטע קאַפּיטאַליסטען. און מיט די געזעצען געגען טראָסט־קאָנספּיראַציעס קען מען גאָר ניט טהאָן, צו בעשיצען דאָס פאָלק).

סיי ווי סיי — „עס קומט אַרויס פון זיך", דורך די היינטיגע מלחמה־אומשטענדען.

צו די אַלע אורזאַכען פון דעם היינטיגען יקרות דאַרף מען נאָך צורעכענען דאָס, וואָס די וואַגאָנען זיינען פערנומען מיט מלחמה־סחורות און מען קען ניט שיקען שנעל גענוג לעבענס־מיטלען.

ביי אַ געלעגענהייט וועלען מיר זיך נאָך אין „צוקונפט" אומקעהרען צו דער טהעמאַ פון יקרות... איצט ווילען מיר נאָך בעמערקען, אַז דאָס אַלץ איז לייכט צו פערשטעהן, ווען מען בעטראַכט בלויז דעם היינטיגען עקסטראַ־יקרות, דורך די מלחמה.

און צו דיעזען עקסטראַ יקרות איז אויך ניט שווער צו געפינען דערלייכטערונגס־מיטלען. אַלע מלחמה־לענדער בענוצען היינט דיעזע מיטלען! דאָס איז: פערבאָט („עמבאַרגאָ") געגען אַרויספיהרען לעבענס־מיטלען און אַמוניציע און פעסטשטעלונג פון מאַקסימום־פּרייזען מיט פערבאָט צו נעהמען מעהר. אַן עמבאַרגאָ האָט די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי געפאָדערט פון אָנפאַנג אָן. אָבער די קאַפּיטאַליסטישע רעגיערונג איילט זיך דערצו ניט. יעצט ציטערט מען שוין פאַר ברויט־רייאָטס, רעדט מען שוין וועגען אַן עמבאַרגאָ. עס איז שוין אָבער באַלד צו שפּעט. דער ווייץ איז שוין באַלד אין גאַנצען אַרויסגעשיקט.


סובסקרייבער פון
„צוקונפט"
בעניים אייער סובסקריפּשאָן
וואַרט ניט אויף אַ בילל אָדער דעם קאָלעקטאָר, שיקט גלייך אַריין אייער בעניאונג, אום מיר זאָלען ניט דאַרפען סטאַפּען אייך שיקען דעם זשורנאַל.

# דער פערבאַרגענער בחור

(א מעשה פון פוילישע רביים.)

(געווידמעט דעם אַנדענקען פון י. ל. פרץ.)

## פון שלום אַש

(שלום) *)

— וואָס האָט ער געזאָגט? וואָס? — האָט געפרעגט דער קליינער שוסטער דעם היטעל־מאַכער.

— פרעג ניט, קדוש, הייליגקייטען! אַלעס וואָס ער רעדט איז קדוש — האָט איהם דער היטעל־מאַכער אָבגעענטפערט.

דער עולם איז איהם פון דער ווייטענס נאָכ־געגאַנגען. יואל איז צוריק אהיים געקומען צום קרעטשמער און באַלד איז שוין געמאַכט געוואָ־רען א מחיצה צווישען איהם און דעם פאָלק. אין איין שטיבעל איז געווען יואל, אין אַן אַנדער שטיבעל די עדה, און דער היטעל־מאַכער האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביי דער טהיר אויפ׳ן שוועל און קיינעם ניט אריינגעלאָזט צום „רבי׳ן". דער „רבי" איז געווען אליין, געשטאַנען ביים פענס־טער און אַרויסגעקוקט אין דרויסען, און גע־בענקט נאָכ׳ן וואַלד מיט די לאַנגקעס.

צום „רבי׳ן" האָט מען נאָר אריינגעלאָזט דעם נגיד, דעם ווייצען־סוחר, און ער איז טאַקי געזעסען נעבען איהם און געהיט, ער זאל ניט אַנטלויפען דורכ׳ן פענסטער. דער נגיד האָט געהאַט אַן איין איינציגע טאָכטער, א יפת־תואר, און געלד אויך, און געטראַכט — דער רבי איז א בחור...

דער נגיד האָט געשיקט די פוהר אין שטאָדט אריין, צו ברייגגען דעם פאָטער זיינעם, און אויך ר׳ איציקעל חסיד. פאַרנאַכט איז די פוהר צוריקגעקומען. דער פאָטער האָט ניט געוואָלט קומען. ר׳ איציקעל איז יאָ געקומען. ר׳ אי־ציקעל איז געווען דעם נגיד׳ס א מעקלער, א יודע ספר און א חסיד אָהן א רבי. צייט דער אַלטער ראַזאַמינער איז נפטר געווארען—פאָהרט ער ניט — ניטאָ צו וועמען. פון יונגען רבי האַלט ער ניט, איז ער דורך דעם צוקריגט מיט חסידים און חבר׳ט זיך מיט בעלי־בתים, און אַם מעהרסטען מיט דעם נגיד, וואס גיט איהם צו פערדיענען א קערבעל ביי מעקלעריי. איציקעל איז צוערשט געקומען מיט שפּאָט און חוזק, — ווי דער שטייגער איז פון חסידים — נאָר אז ער האָט געזעהן, אז דער נגיד האַלט פון יואל׳ן, האָט ער געטראַכט, אפשר איז עס א ענין. אי־ציקעל איז אריין שמועסען מיט׳ן רבי׳ן. נור וואס ווייניגער יואל האָט איהם געענטפערט אַלץ מעהר איז ער איציק׳לען געפעלען. און אז יואל האָט איהם סוף כל סוף געזאָגט דאָס, וואָס ער האָט פריהער אָבגעענטפערט די בעלי־בתים: אז ער ווייסט נישט אויב ער איז ביכולת בשר ודם׳ס אויפצוהויבען, ווייל זיי זיינען ניט מבטל זיי־ערע רצונות. דומם און צומח׳ס קען ער יאָ אויפהויבען — ווייל זיי זיינען תמימים, — האָט איציקעל אָבגעענטפערט:

— פרובירט מען.

און אז דער נגיד האָט געפרעגט: וואס ער מיינט? האָט איציקעל אָבגעענטפערט:

— א הויכער ענין.

און די בעלי מלאכות האָבען זיך שוין גערוימט אין די אויערען: איציקעל חסיד זאָגט אַליין, אז עס איז גרויס!

זיי זיינען געווען גליקליך. דער ארענדאר האָט זיך אָנגעטהאָן די שבת׳דיגע קאַפּאָטע לכבוד דעם רבי׳ן, און די ארענדארקע, די שבת׳־דיגע הויב. מען האָט אָנגעגרייט עסען פאַר דער גאַנצער עדה, און אָנגעצונדען ליכט אין אַלע שטיבער — אַלעס אויפ׳ן חשבון הנגיד. און אז עס איז געקומען צו מנחה־מערב, האָט מען געדאַוועגט מיט מנין, געוואַרט אויפ׳ן רבינ׳ס אויסגעהן שמונה־עשרה, און אז ס׳איז געקומען צום עסען — האָט דער רבי נישט אָנגעריהרט, נישט געוואָלט עסען בצבור, האָט מען אויסגע־טייטשט, אז ער ברוגז׳ט זיך נאָך...

האָט דער נגיד זיך גע׳סוד׳עט מיט איציק׳לען אין א ווינקעל וועגען פערשיעדענע זאַכען, און צווישען אַנדערע אויך וועגען זיין טאָכטער, די יפת־תואר, און וועגען איציקעל׳ס גבאות...

און יואל איז אַלץ געשטאַנען אין פענסטער און ארויסגעקוקט אין דרויסען, און געזעהן די נאַכט, ווי זי דעקט צו דאָס פעלד און דעם וואַלד — האָט ער געבענקט נאָכ׳ן געזאַנג, נאָך דעם דרויסען...

---

ביינאַכט איז ער ווידער פערשוואונדען. ער איז געגאַנגען אין נאָהנטסטען שטעדטיל אריין, נור זיין שם איז שוין פאַראויסגעגאַנגען פאַר איהם. קוים האָט ער זיך בעוויזען אין בית המדרש פון דעם פרעמדען שטעדטעל, איז באַלד געווארען א גע׳סוד׳עריי אין די אויערען. מען איז צוגעקומען צו איהם, מען האָט איהם אָבגע־געבען שלום עליכם מיט הכנעה. באַלד איז גע־ווארען א געשטופּעריי: אַלע האָבען געוואָלט

*) זעה „צוקונפט", נאָוועמבער.

זעהען דעם פערבאָרגענעם צדיק, וואָס טהוט וואונדער, אלע האָבען געוואלט האָבען די זכיה צו בעריהרען זיין האנד, און באלד האָט זיך אויך אין דעם שטעדטעל געפונען א נגיד, וואס האָט איהם אהיימגענומען צו זיך. (דער נגיד האָט אויך געהאט א טאָכטער.) און עס האָט זיך געפונען אן אנדער היטעל־מאכער, וואס האָט זיך אוועקגעשטעלט אויף דער וואך ביים רבי'ן און ניט צוגעלאָזט קיינעם, א חוץ די אויסדער־וועהלטע. דאָס שטעדטעל איז געשטאנען ארום די פענסטער.

אין דעם פרעמדען שטעדטעל, וואו קיינער האָט יואל'ן ניט געקענט, קיינער האָט איהם ניט געדענקט אלס אינגעל, און קיינער האָט זיין פא־טער און מוטער ניט געקענט — נור געהערט פון זיין נאָמען — איז זיין שם געווען נאָך פיעל גרעסער. נור באלד זיינען אָנגעקומען די פוהרען פון יואל'ס שטעדטעל, מיט'ן נגיד, דעם ווייץ־סוחר, מיט איציקעל חסיד, מיט דעם היטעל־מאכער און דעם קליינעם שוסטער, מיט די קצבים און בעלי־מלאכות. דערהערט, אז דאָס צוויי־טע שטעדטעל וויל ביי זיי אויסכאַפּען דעם צדיק און בעהאלטען איהם פאר זיך, זיינען זיי גרייט געווען זיך צו שלאָגען, דאָס לעבען איינצושטע־לען, אבי נור ארויסצוקריגען דעם צדיק. דאָ האָט זיך שוין געהאנדעלט אום פרנסה, אין וועלכען שטעדטעל דער צדיק זאָל וואוינען, אין וועלכען שטעדטיל זאָלען די הונדערטער, און אפשר טוי־זענדער חסידים — מענער און ווייבער, קראנקע און געזונדע, וועלכע וועלען קומען צום צדיק עצות פרעגען, אין וועלכען שטעדטעל זאָלען זיי זייער געלד איבערלאָזען. דאָס שטעדטעל אין וועלכען יואל איז געבוירען געווארען האָט גע־פיהרט די גערעכטע טענה: אז דער צדיק איז זייערער. דאָס צווייטע שטעדטעל האָט אָבער אָבגעענטפערט: אז ביי זיי האָט מען דעם צדיק געשלאָגען, און ארויסגעטריבען פון שטאָדט.

דערווייל זיינען אלץ מעהר פוהרען אָנגע־קומען פון יואל'ס שטעדטעל — דעם צדיק אהיימצונעהמען. אלע האָבען זיך יעצט גע־וואָלט אָנכאַפּען אָן צדיק. עס האָט געהאלטען ביי געשלעג צווישען די צוויי שטעדטלעך. דער סוף איז געווען: מען האָט זיך אויסגעגלייכט, געגעבען אָבטרעט געלד, און מען האָט יואל'ן אהיימגעפיהרט אין זיין געבורטס־שטעדטעל, מיט בעגלייט, מיט בעלייכטונג, בהדרת מלך.

דאָס גאנצע שטעדטעל מיט ווייבער און קינדער זיינען דעם הייליגען צדיק אקעגען גע־גאנגען. ליכט אין די פענסטער האָט מען אָנגע־צונדען פאר זיינעטוועגען, און וואָלט עס ניט גע־ווען אין די דריי וואָכען, וואָלטען די כלי־זמר געשפּיעלט. פערפאָהרען איז מען צום נגיד אין הויז, אָבגעגעבען דאָס גאנצע הויז פאר'ן רבי'ן, אויס דעם זאָל דעם רבינ'ס שטוב געמאכט, גרוי־סע ספרים־שענק אריינגעשטעלט, ספרי־תורות, שעהנע טישען מיט טייערע טישטיכער, א גרויסע טיעפע פאָטער־שטוהל. אין דעם הויז האָט מען אויך טאַטע־מאַמע אריינגעבראכט. עס האָט דאָך שוין ניט געפּאסט, אז דעם צדיק'ס מאַמע זאָל אין גאס האנדלען. אלע, דאָס גאנצע שטעד־טעל האָבען געגלויבט אין צדיק, און די וועלכע האָבען נאָך ספקות געהאט, האָבען מורא געהאט דאָס מויל אויפצועפענען, עס האָט זיך געהאנ־דעלט אום פרנסה פאר'ן שטעדטעל, און אין פרנסה זיינען אלע פעראינטערעסירט געווען. דער מקוה איד און די בחורים, וואס האָבען איהם געשלאָגען, זיינען אריינגעגאנגען צום צדיק, אין די זאָקען, און אוועקגעשטעלט זיך ביי דער טהיר, און געבעטען מיט טרעהרען אין די אויגען: „מחילה". זיי האָבען מורא פאר זייערע יונגע יאָהרען.

ר' איציקעל חסיד איז געווארען גבאי, דער היטעל־מאכער—שמש, דער נגיד—דער ערש־טער מקורב, און דאָס גאנצע שטעדטעל — חסידים.

די ערשטע פאָר נעכט האָט מען אוועקגע־שטעלט א וואך איבער'ן רבינ'ס שטוב און גע־היט דעם רבי'ן. און אויף שבת נחמו איז זיך צוזאמענגעפאָהרען אן עולם פון די ארומיגע שטעדטלעך. טהייל אוים נייגעריגקייט, האָבען געוואָלט זעהן וואס דאָס איז אזוינס; אנדערע זיינען געקומען, ווייל דער נגיד און איציקעל חסיד האָבען געשיקט נאָך זיי. מען איז גע־קומען האלב אין ספק — און אנדערע, אפילו מיט לצנות. פרייטאג אין אָוועגד, צו קבלת שבת, ווען דער עולם איז שוין געווען אין די שטריימ־לעך און די אטלעסענע קאַפּאָטעס, פערזאמעלט צום דאוונען, האָט זיך דער רבי פערשלאָסען ביי זיך אין חדר און ניט געוואָלט ארויסגעהן מיט'ן עולם דאוונען. דער נגיד און איציקעל חסיד האָבען אָנגעקלאפּט אין טהיר, געשריען, געבייי־זערט זיך — עס האָט ניט געהאָלפען: יואל האָט ניט געוואלט עפענען. און דאָ וואַרט דער עולם מיט'ן קבלת שבת.

דער סוף איז געווען, מען האָט אריינגע־שיקט צו איהם דעם פאָטער מיט דער מוטער. דער פאָטער האָט פון אָנהויב גאָר ניט געגלויבט און ניט פערשטאנען וואָס דאָ טהוט זיך. נור ער האָט אָנגעהויבען יעצט שוין מבטל צו מאַכען זיין דעה — פאר דעת הרבים — ווי זיין גע־וואוינהייט איז געווען. יעצט איז ער געגאנגען צום ערשטען מאָל רעדען מיט'ן זוהן. די מאַמע האָט געגלויבט פון דער ערשטער מינוט אָן, און איהר פנים האָט געשטראהלט פאר נחת און גדולה. אָנגעטהאָן איז זי אויך געווען איצט אין שעהנע קליידער, דער נגידות'טעם שעהנ־סטע הויב אויפ'ן קאָפּ, און א שניר קרעלען אויפ'ן האלז, און די גרויסע מאַמע אויגען האָ־בען בעקוויכטען איהר פנים. און זי איז אריינ־געגאנגען בדחילא ורחימא, מיט פריידענס־טרעה־רען, און געבעטען זיך:

**— קינד, פערשעהם מיך ניט פאר מענשען!**

און אז יואל האָט איינגעקנייטשט זיין הויכען, גרויסען שטערן און פערביסען די ליפּען פאַר צער, און געזאָגט ממש מיט געוויין:

— מאמע, איך ווייס ניט אויב איך וועל קענען. — זיינען בשר ודם׳ס פערזונקען אין איינגענעם רצון.

האָט דער פאָטער זיך אָנגערופען:

— אַז דו האָסט אָנגעהויבען, מן הסתם האָסט דו דאָך א דרך.

האָט ער געענטפערט:

— מיין דרך איז נור פאַר תמימים, פאַר דומם׳ס און צומח׳ס.

האָט דער פאָטער שוין ניט פערשטאַנען.

— מה־דאָך, איז דאָך די ברואה וואס קדוש־ברוך הוא האָט איהר אָבגעטיילט פון זיין חלק — אודאי או אודאי, — און מען מוז דאָך עפּעס האָבען אמונה אויך.

האָט ער דעם פאָטער ניט געקענט געבען צו פערשטעהן. און דערווייל וואַרט דער עולם הינטער דער טהיר. פון דער צווייטער שטוב הערט זיך דער רעש פון פאָלק, ווי דאָס גערויש פון ים. זיי זיינען אונגעדולדיג און ווילען אָנהויבען דעם קדוש־השבת אָהן דעם רבי׳ן. עס ווערט שפּעט, און לענגער וואַרטען ווילען זיי שוין ניט. ר׳ איציקעל קומט אריין, א צושוויצטער, דאָס שטריימעל ארויפגערוקט, די קאַפּאָטע אויפגעשפּילעט און פאָדערט: דער עולם וואַרט, עס וועט זיין א חרפה, ניט נור פאַר איהם, נור פאַר די אלע וואס האָבען געגלויבט אין איהם — און דער עולם וויל שוין ניט לענגער וואַרטען — עס ווערט שפּעט, און ער מוז געדענקען, אז ער איז שוין ניט אַליין. און געהט ער ניט ארויס באלד — געהט ער אריין צום עולם און הייסט דאַוונען...

און יואל׳ שטעהט ווי א דומם און שווייגט, און קוקט אין פענסטער ארויס צו די בוימער מיט בענקשאַפט.

האָט פון דער מאַמע׳ס אויגען טרעהרען ארויסגעשפּריצט, אזוי גרויס ווי פּעריל, און זי האָט געזאָגט:

— קינד, דער צער פון דער מאַמע וועט זיין גרויס. ווי אזוי וועט זי קענען איבערטראגען די חרפה!

האָט ער רחמנות געהאַט — די ערשטע פרייד פון דער מאַמע׳ן צושטערט; און ער האָט געזעהן ווי די גרויסע שבת אויגען ווערען ווידער פערטרונקען אין די וואָכענדיגע קנייטשען — די קנייטשען און די אָבגעשיילטע הויט פון אָבגעברענטקייט אויפ׳ן פּנים זיינען גובר איבער די אויגען — פון דער מאַמע ווערט צוריק די אידענע וואָס האַנדעלט אין גאַס מיט די פּויערים.

האָט ער ניט געקענט מעהר — זיך אויפגעכאַפּט און אריין אין דער צווייטער שטוב, צום עולם.

די שטוב איז פול, עס גלאַנצען זיידענע קאַפּאָטעס און עס שימערען שווארצע פוטערנע שטריימלען. ליכט ברענען, אין אלע ווינקלען אָנגעפּראַפּט מיט אידען. ער געהט צו צו דער וואַנט, גראַבט איין זיין פּנים אין די הענד, דער חזן זינגט לכו נרננה מיט א פרעהליכען נגון. צוזאַמען מיט׳ן קול הויבט ער זיך אָן מכין זיין, אויסצוטהאָן פון זיך יעדע גשמיות, צו פיהלען די נשמה אין זיך, דורך איהר הויבט ער זיך אָן אָנצובינדען צום מקור פון וואַנען זי קומט — עס איז איהם לייכט, ער פיהלט דעם נצוץ, ער איז שוין ניט אויף דער וועלט, ער ווייסט שוין ניט וואס עס טהוט זיך ארום איהם, ער זעהט שוין גאָר ניט — נור ליכט, ליכט און ליכט, וואס אַמאָל טיעפער געהט דאָס ליכט, און וואס טיעפער, אלץ הערליכער, אלץ ליכטיגער — און פון דאָרט, פון אינעווענינ, געהט דאָס געזאַנג — דאָס ליכט זינגט. באלד ווערט ער אליין א שטיק ליכט, און א געזאַנג, און שווימט מיט. ער האָט געפיהלט, ווי צו זיין נשמה ציהען זיך פיעל, פיעל שנירלעך ליכט און בעהעפטען זיך אין איהם — באלד ווערען די שניר־לעך גרעבער — עס ווערט איין שנור, דערנאָך ווערט עס איין ליכטיגע מאַסע. ער האָט געפיהלט, ווי ער טוקט זיך אין א ליכטיגען ים, און זיין נשמה ווערט דורך דעם לייכטער און פלינקער — אלעס ווערט איינס, עס זיינען שוין ניט קיין איינצעלנע חסידים, איינצעלנע נשמות — פון אלע נשמות איז געווארען איין נשמה, א גרויס, גרויס ליכט — און דאָס ליכט שווימט אריין אין גרויסען וועלט־ליכט און עס זינגט שוין מיט, און אויס אלעס ווערט איין ליכטיגער שטיק וואלקען וואס קאָלירט זיך, טיקט זיך און באָדט זיך אין א ליכטיגען ים, און געהט וואס אַמאָל טיעפער, טיעפער....

ביים קדיש איז ער שוין געווען מיט׳ן עולם ווייס, ווייט אין הימעל, און ער איז מיט זיי אריינגעשווימען אין א טיעפען, בלאָהען שבת אריין...

דער טיש איז געווען בעדעקט מיט דעם שעהנסטען טיש־טוך, בעלויכטען מיט צעהנדליגע ליכט, וועלכע האָבען געשימערט אין די זילבערנע לייכטערס. זילבער און רויט־בלוטיגע ווייגען האָבען געפינקעלט. א טיש בעשטעהט מיט די בע׳טעם׳טסטע מאכלים, וואָס האָבען פערשפּרייט זייער געשמאק איבער דער שטוב. ביי ביידע זייטען טיש האָבען זיך געשאָקעלט, ווי בוימער אויף ביידע זייטען וועג, חסידים אין זיידענס און סאַמעט, אין שווארצע פוטערנע היטלען. די מאַמע און דער טאַטע, ביידע אין בגדי שבת, זיינען געזעסען נעבען איהם. די מאַמע אויך — (אזוי האָט ר׳ איציקעל גבאי איינגעריכט.) און יואל איז געזעסען מיט פערמאַכטע אויגען, קוים בעריהרט מיט זיינע הענד די מאכלים, וועלכע זיינען באלד געווארען צוכאַפּט אין שטיקלעך פון די חסידים — שיריים. דאָס ליכט האָט איהם אריינגעשיינט אין די אויגען דורך די פער־

מאכטע הייטלעך, און ער האָט גערעדט, ווי צו זיך, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט פערשטעהן, גע־רעדט מיט אַ נידריגער שטימע, אָבגעהאַקטע ווערטער.

— זייט ווי די דומם׳ס — תמימים, געפאַנ־גען נור אין דער וועלט, אָבער נישט מיט׳ן גו־טען ווילען, און געדענקט שטענדיג אָן דער נשמה — ווארים דורך איהר בינדט איהר זיך אָן צום מקור, און אזוי ארום ברענגט איהר אריין די וועלט אויך בחשבון, ווארים עס ווערט איין אחד — פערבונדען מיט דעם זעלבען תכלית...

די פערשטענדיגע האָבען פערשטאַנען; די, וואס האָבען ניט פערשטאַנען, האָבען געזעהן און געגלויבט — די חסידים זיינען זיך צופאָה־רען און פערשפּרייט זיין נאָמען איבער דער וועלט.

---

וואָס מעהר יואל האָט גערעדט וועגען התפשטות הגוף פאר די חסידים, אַלץ מעהר איז ער אליין געפאַנגען געוואָרען אין הבלי עולם הזה. ער האָט אליין ניט געזעהן ווי אזוי עס איז גע־קומען און אליין גאָר נישט געפיהלט, נור עס איז געווען, ווי די הנאות פון דער וועלט האָבען געמאַכט אַ שטילען בונד, און געוועבט אַ געשפּין־וועבעכס ארום יואל׳ן און איהם דערינען אריינ־גענומען. שוין דאָס צימער אליין, וואו ער האָט זיך געפונען, מיט די שראנק ספרים, מיט די שעהנע טישען און דעם שעהנעם געהאַפטענעם טישטוך, איז געוואָרען אַ שייכות צו איהם, אַ זאַך וואס איז איהם זעהר געפעלען. ארום זיין קערפּער איז אוועקגעשטעלט געוואָרען אַ גאַנצע וואָך. די מענשען ארום איהם האָבען געהאַל־טען אין איין קלעהרען ווי אזוי צו שטאַרקען זיין אויסגעמאַטערטען, אויסגעמוטשעטען קערפּער. מען האָט אויסגעזוכט פאר איהם דאָס טייערסטע און דאָס בעסטע און געמאַכט פאר איהם פער־שיעדענע געריכטען, און האָט ער געקעמפּפט גע־גען דעם, און ניט געוואָלט עסען — איז די מאַ־מע געקומען, איז די מחותנת׳טע, דעם נגיד׳ס ווייב, ר׳ איציקעל גבאי און גלאַט מקורבים, און אָנגעהויבען זיך בעטען ביי איהם, אַז ער זאָל רחמנות האָבען אויף די חסידים זיינע, אויף דער עדה וואָס גלויבט אין איהם, ער זאָל זיך ניט פערהונגערן און, חלילה, אוועקגענומען ווערען פון זיי. און זיינען עס דען בלויז געווען די גראָבע הנאות פון זינדיגען עסען, וואס די וועלט האָט פאר איהם אָנגעגרייט? געגען די גראָבע הנאות האָט ער זיך נאָך געקענט ווערען. נור די וועלט האָט אויך געהאַט פאר איהם אַזעל־כע גייסטיגע הנאות, אַזאַ רוחניות, וואָס האָט גע־קענט ביישטעהן געגען די הנאות פון יענער וועלט. שוין דער שבת אליין, די הנאה פון שבת, די הונדערטער חסידים, וואס זיינען זיך צוזאַמענגעפאַהרען אויף אַ שבת, די זיידענע קאַ־פּאָטעס, די שטריימלען, די בעלייכטונג, דאָס דאַוונען, און דאָס וואָס ער, דער רבי, הויבט זיי אויף און נעהמט זיי מיט זיך מיט אין אַנ־דערע עולמות — דאָס איז געווען אַזאַ הנאה, געגען וועלכער ער האָט ניט געקענט קעמפּפען. אין דער הנאה איז געווען אויסגעמישט אַ הימ־לישעס, אַ ערדישעס, און ער האָט שוין ניט גע־וואוסט די גרענעצען פון איהר...

און אפילו דאָס בעהעפטען זיך אין נצוץ, דאָס איבערגעהן אין אַן אַנדער וועלט, איז יעצט, ווען די חסידים זיינען געווען ארום איהם, און ער האָט דאָס בעדאַרפט — אפילו די הנאה פון התפשטות הגוף, איז עפּעס געוואָרען ביי איהם אַ הנאה פון ד ע ר וועלט; אפילו דאָס פייניגען זיך און פאַסטען און לייטערן זיך, כדי צו קענען אריינגעהן אין די עולמות — דאָס זיינען איצט אַלע געוואָרען הנאות פון ד ע ר וועלט. ער האָט געהאַט כבוד דערפאַר, הונדערטער חסידים זיינען געפאָהרען צו איהם, — ווייבער און אידען, לומדים און פּראָסטע בעלי מלאכות האָבען גע־לויערט אויף זיינע טהירען, געשאַרט זיך צו איהם, געבראַכט זייערע צרות פאַר איהם, און פאַר זיי האָט ער בעדאַרפט דעם מתדבק זיין זיך, אין כח, כדי ער זאָל גלויבען אין זיך און ער זאָל קענען זיי מאַכען גלויבען אין איהם. אָבער די הנאה, די ריינע הנאה איז פערשוואונדען פון איהם.

ער פלעגט זיך נאָך איצט פון צייט צו צייט אין די פאַרנאַכטען ארויס׳גנב׳ען אין די פעל־דער, אין וואַלד, און דאָרטען פּרובירען זיך מתדבק צו זיין אין כח — נור פון דערווייטענס האָט איהם דער שמש געהיט, און טייל־מאָל אויך די מקורבים, און אַז ער איז צוריקגעקומען האָ־בען אַלע גערעדט דערפון און אַלע האָבען גע־קוקט אויף איהם מיט דאַנקבאַרקייט, און די הנאה פון יענער וועלט איז פערשווינדען, און ס׳איז נור איבערגעבליבען אַ הנאה פון ד ע ר וועלט...

און וואס מעהר ער איז געוואָרען איינגע־טונקט אין עולם הזה, אַלץ שווערער איז פאַר איהם געוואָרען מתדבק צו זיין זיך אין י ע נ ע ר וועלט. עס איז געווען, ווי די הנאות פון עולם הזה האָבען פערטריבען די הנאות פון עולם הבא. דער קערפּער — די נשמה, דער חומר — די רוחניות, און נאָך מעהר — ער האָט מיט דער צייט אפילו אויפגעהערט צו בענקען נאָך זיי...

ער האָט אָנגעהויבען צו זוכען די רוחניות אין ד ע ר וועלט. די תורה איז ניט געגעבען געוואָרען פאַר ע נ ע ר וועלט, נאָר פאַר ד ע ר. און די מצוות — דאָס זיינען די הנאות־רוחניות פאַר דער וועלט — האָט ער זיך אָנגעכאַפּט אין שפּרוך. געזוכט מצוות צו טהאָן, צדקה צו פער־טהיילען, אַ סך מתפלל צו זיין. און די תפלה איז שוין ניט געווען אַ מיטעל צו בעהעפטען זיך דורך איהר אין די עולמות, נור אַ תכלית — אַ סך צו עסען, כדי ברכות צו מאַכען; אַ סך צו לערנען, כדי חלק לעולם הבא צו האָבען.

לכתחילה, אַז דער נגיד האָט גערעדט וועגען

גען חתונה האָבען מיט זיין טאָכטער, און דער פאָטער איז אריינגעגאַנגען צו איהם איבערדעדען, האָט ער ניט געוואָלט הערען און דענקען דער־פון. און אז דער פאָטער האָט געפאָדערט בשם התורה, בשם המצוה, האָט ער אָבגעשטופּט, אָב־געשלעפּט. חסידים זיינען בייז געווען: „שרוי בלא אשה". איציקעל האָט זיך געקאָכט, דער נגיד האָט געסטראַשעט און די מקורבים האָבען גערעדט — ער האָט אלעס דוחה געווען. און מען האָט גאָר ניט געקענט מאַכען מיט איהם. „ער האָט זיין דרך — מן הסתם ווייסט ער וואס ער וויל." איצט האָט ער זיך אָנגעכאַפּט אָן דער מצוה מיט ביידע הענד. אלע זיינען געווען גליקליך. די מאַמע האָט געשטראַהלט פאַר גליק, חסידים — מלא שמחה, און פון נגיד רעדט מען דאָך שוין נישט. א חתונה האָט מען אָנגעגרייט וואס אזוינס איז נאָך ניט געווען. די גרעסטע רבנים אלס אונטערפיהרער, כלי־זמר געבראַכט פון עק וועלט, הונדערטער עופות געשאָכטען, אכט טעג פריהער — חתונה פאַר ארימע לייט; פון דער גאַנצער וועלט זיינען זיך צוזאַמענגעפאָהרען אָרימע לייט, פון דער גאַנצער וועלט חסידים — מען האָט געהו־ליעט אכט טעג פריהער און אכט טעג שפּעטער — דער בחור הקדוש האָט חתונה — חסידים האָבען אין דעם געזעהן א געוויסען רמז, אז א ישועה וועט איבער דער וועלט קומען. משיח וועט קומען, — אז דער בחור הקדוש האָט פון זיך די גזרה אראבגענומען.

ער האָט זיך מכוון געווען קיין הנאות הגוף ניט צו האָבען פון דער מצוה, און אָנגעשטרענגט זיין גאַנצע גייסטיגע קראַפט, נור עס האָט זיך איהם ניט איינגעגעבען... עס איז געווען ווי דער אויסגעמוטשעטער גוף, וועלכער איז אזוי לאַנג געווען אין געפאַנגענשאַפט ביי דער נשמה, וואָלט געזוכט א געלעגענהייט די נשמה בייצו־קומען. דער קערפּער וועלכער האָט יעצט געקראַ־גען זיין שפּייז און געפאָדערט זיין שפּייז מיט חוצפה, איז שטאַרק געוואָרען, קאָכעדיג — און ביי דעם גרעסטען אירדישען גליק האָט ער ביי־געקומען די נשמה...

יואל האָט עס דערפיהלט און איז ארומגעגאַנ־גען דעם צווייטען טאָג שרוי בצער. קיינער האָט ניט פערשטאַנען דעם טעם דערפון. יואל האָט זיך ניט בלויז געשראַקען פאַר דער ממשלה פון זיין גוף איבער דער נשמה, נור אויך פאַר דעם וואס, אין דעם גרעסטען ערדישען גליק וואס ער האָט גענאָסען צום ערשטען מאָל, האָט ער דערפיהלט אזא אונ־בענגרענצטען רייכטהום פון געפיהלען — יענער רייכטהום פון דעם גוף וואס קען זיך פערמעס־טען מיט יעדען רייכטהום פון דער נשמה... און ער האָט אויף א מינוט געצווייפעלט, וואו די וועגען ליגען...

און פון דער נאַכט אָן, ווען יואל האָט דער־פיהלט דאָס העכסטע ערדישע גליק, וואָס דער קערפּער האָט צו פערטהייליען — איז ער געווען ביים גוף אין די הענד....

---

אין דעם טיעפען פאָטער־שטוהל איז געזעסען דער יונגער רבי, און אויס אַן איידעלען, לאַנגען באַמבעס ציבעק — א מתנה פון א רייכען חסיד — האָט ער גערויכערט דעם האַוואַנישען טאַ־באַק, און דינע וואָלקענדליך רויך האָבען זיך געהויבען ווי זיידענע, דינע געוועב איבער זיין קאָפּ. ער האָט זיך מיט דער האַנד געקרייזעלט די פּאות, געקרייזעלט זיין שיטער בערדעל. פון דער צווייטער שטוב, הינטער דער טהיר, האָ־בען זיך געשטופּט מענער, ווייבער און קינדער, טהייל קראַנקע אין קערפּער, טהייל אין דער נשמה. און עס האָבען זיך אריינגעריסען בענ־קענדע בליקען און פערשטיקטע קרעכצען פון דער זייט טהיר. נור אויף דער וואָך ביי דער טהיר איז געשטאַנען א שמש און קיינעם ניט אריינגעלאָזט. דער רבי איז נאָך אליין, ער נעהמט נאָך ניט אָן. דער גוף זיינער וועלכען מען האָט אזוי לאַנג אויסגעמוטשעט און האָט יעצט מיט אַמאָל געקראַגען אזוי פיעל אנגענעה־מעס, איז שטאַרק געוואָרען, קנאַביג. ארום איהם האָט זיך יעצט געקנייטשט זיידענס און אַטלעס און אנגענעהם איהם בעריהרט, און בע־קוועם איז ער געזעסען אין דער ווייכער, טיעפער לעדערנער שטוהל, וועלכע האָט זיך אויסגעבעט ארום זיין גוף און איהם פעסט געהאַלטען.... די בליקען פון זיינע אויגען האָבען געגלעט דעם אנגענעהמען, רויט־בלוט קאָליר פון די מעכאַנישע ספרים־שראַנק פול מיט ספרים געבונדען אין ווייי־סען פאַרמעט און רויטען לעדער, וואס זיינען געשטאַנען ארום דער שטוב. דער שטראַהל פון פעריל און שטיינער, וועלכע האָבען זיך גע־פינקעלט אויפ'ן זיידענעם פּרוכת'ל, האָבען זיינע אויגען בעלעבט... א בוים ליכט, געוועבט פון שטויב־שטראַהלען, וואס איז געפאַלען פון דעם זיידענעם פאַרהאַנג ביים פענסטער האָט איהם ארומגענומען און בעלויכטען. פון דעם אָפענעם פענסטער האָבען זיך געטראָגען די ריחות פון די לאָנקעס און דער בשמים־געשמאַק פון שטעהענדע עפּעל, דער פעפערדיגער ריח פון פערבאָרגענעם יאַשמין, קאַפּפער און טוי־בלומען, וועלכע האָ־בען זיך בעהאַלטען אין די גראָזען. פון דער צווייטער שטוב האָט זיך דערהערט זיין יונג ווייבעל'ס הילכיג קול'כעל, וואָס האָט געפּיש־טשעט ווי א פיעדעל און האָט ערוועקט אין איהם אנגענעהמע געפיהלען... ביי דער צווייטער טהיר איז געשטאַנען ר' איציקעל חסיד, זיין פּנים איז יעצט ברייט און פעט געווען, און די שטיק־לעך באָרד וואס האָבען ארויסגעוואַקסען, האָבען זיך פערלוירען אין זיין ברייט פּנים. ער האָט זיך געדרעהט אין הויז ווי א בן־בית, און אריינ־גערופען אין שטוב אריין מיט ברייטקייט:

— לאָמיר דערלאַנגען דעם רבי'ן עפּעס דאָס האַרץ צו דערכאַפּען.

באלד איז אריינגעקומען דער היטעל־מאכער, אָנגעטהאָן אין רבינ׳ס אַ קאַפּאָטע, און האָט גע־האַלטען אין האַנד אַ טעצעל איינגעמאַכטס און אין אַנדער טעצעל — קיכעלעך, האָט עס אַוועקגעשטעלט מיט אַ געוויסען חן׳דעל, וואס איז געקומען פון ליעבע צום רבי׳ן — פאר יואל׳ן. יואל האָט עס ניט בעמערקט, האָט געלאָזט שטעהן דאָס איינגעמאַכטס און די קיכלעך, און איז ווייטער געזעסען פערטראַכט.

— רבי׳צען, רבי׳צען — דער רבי עסט שוין ווידער ניט! און דער דאָקטאָר האָט איהם גע־הייסען דאָס האַרץ דערכאַפּען יעדע שעה — האָט דער גבאי געזאָגט צו דער יונגער רביצען.

די יונגע רביצען איז אין שטוב אַריינגעקומען. זי האָט אויסגעזעהן ווי מען וואָלט גענומען אַ מיידעל און זי פערשטעלט פאר אַ ווייבעל. איה־רע בעקלעך זיינען געווען רויט, פריש, און איה־רע יונגע אויגען — שעהן און קינדיש; דאָס מויל — אַ קליינס, צוויי צוזאַמענגעצויגענע ליפּעלעך, ווי אַ בלום וואס האָט זיך נאָך ניט אין גאַנצען אויפגעעפענט; און איבער׳ן קאָפּ — ביז טיעף אין די אויגען אריין — אַ טיעפער טשעפּיק פון ווייסע זיידענע בענדער, מיט פּעריל בעפּוצט. זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט פאר איהם פון דערווייטענס:

— יואל, דו האָסט דאָך מיר צוגעזאָגט, אַז דו וועסט דיר ניט מעהר לאָזען דאָס האַרץ פער־געהן —

— וואס ווילט איהר פון מיר? איך פּאַשע מיר שוין מיין גוף, איך פיטער מיר שוין מיין חומר, איך דיען שוין צו איהם — איך דיען שוין! — האָט ער געזאָגט, ברוגז׳דיג, מיט טרויער.

דאָס יונגע ווייבעל האָט זיך דערשראָקען און געוואָלט אָבטרעטען. זי האָט זיך אומגעקוקט אויף איציק׳לען, וועלכער איז געשטאַנען אין דער טהיר און געוויזען איהר מיט די אויגען, אַז זי זאָל ניט אָבטרעטען.

— יואל, איך ווייס ניט, אויב איך טהו גוט — האָט זי געזאָגט — דער דאָקטאָר האָט גע־הייסען דיך דערמאָנען, דו פערגעסט דאָך צו עסען! און דיין געזונד איז דאָך אַזוי טייער — פאר אַלע.

יואל האָט געשוויגען, איינבויגענדיג דעם קאָפּ. דענסטמאָל האָט דער היטעל־מאַכער געוואַגט נעהנטער צוצורוקען צום רבי׳ן די טעצלעך, און דאָס ווייבעל האָט זיך אָבגערופען:

— טהו עס פאר מיר, יואל!

יואל האָט עס ניט געטהאָן פאר׳ן ווייבעל. ער האָט געטראַכט וועגען דער מצוה, פון דער ברכה, און ער האָט צוגעריקט צו זיך די טעצ־לעך, הויך און פרום אַ ברכה געמאַכט, און דאָס ווייבעל האָט אָבגעענטפערט אַ פרומען „אמן״.

נור באלד האָט זיך אין דער טהיר בעוויזען די מאמע. אַ פרעמדע אָרימע פרוי, וועלכע האָט מיט ציטערניש און פחד זיך געהאַלטען ביי דער טהיר, האָט זיך מיטגעשלעפּט מיט דער מאמע. ביים פאַרטוך פון דער פרעמדער פרוי האָט זיך געהאַלטען אַ אינגעל, וואס האָט מורא געהאַט אריינצוגעהן, נור די מאמע האָט איהם געשטופּט. דאָס אינגעל איז געווען יום־טוב׳דיג אָנגעטהאָן, נור זיינע שקאָצישע אויגען האָבען פרעך ארויס־געקוקט פון אונטער זיין שבת׳דיג זיידען היטע־לע. דעם רבינ׳ס מאַמע, וועלכע איז יעצט גע־ווען אָנגעטהאָן ווי אַ נגיד׳יסטע, אַ רביצען, מיט אַ רייכער, טיעפער הויב, מיט בענדער בעפּוצט, מיט אויערינגלעך אין די אויערען — האָט זיך געוואַגט נעהנטער צוצוטרעטען צום זוהן, האָט זיך אָבער דאָך אָבגעשטעלט אַ טריט פון דער־ווייטענס און געזאָגט, אויסשטרעקענדיג די הענד:

— רבי, העלף דער פרוי, ס׳איז אַ גרויס רחמנות.

די פרוי ביי דער טהיר האָט געפּרובט איהר אינגעל שיקען פאראויס פאר זיך. איהרע אויגען, וועלכע זיינען געווען רויט פון טרעהרען, האָבען יעצט ניט געוויינט. ס׳איז ניט שעהן געווען פאר׳ן רבי׳ן צו וויינען. נור זי האָט געהאַלטען דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגען צו דר׳ערד, דאָס קינד פאר זיך, — איז געשטאַנען מיט אונטערטהע־ניגקייט פאר׳ן רבי׳ן.

יואל האָט אויפגעהויבען זיינע אויגען און אָנגעקוקט די מאמען. זיין פּנים, וואס האָט נאָך אויסגעדריקט די פרעמדקייט איבער דעם גרוי־סען, שאַרפען שטערן, האָט זיך מיט אַמאָל גע־ענדערט, איז בלייך געוואָרען, פערלאָרען זיין קאָליר, און די גראָבע ליפּען האָבען זיך צוזאַ־מענגעביסען, די אויגען זיינען איהם אַזוי ארויס, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז יעדען אויגענבליק פאַלען זיי ארויס.

— מאַמע, וואָס מיינסטו, איך בין, חלילה, דער בורא עולם? אין מיין האַנד איז עס? וואס בין איך ביכולת? עס איז דאָך דאָ אַ גרויסער בורא עולם — איז איהר שלעכט, — לאָז זי וויינען, לאָז זי בעטען צו איהם.

— אָבער, זוהן! די פרוי איז אונזער בעסטע שכנ׳טע געווען, און אַז איך בין אוועק אין דער פריה אין מארק אריין און האָב דיך ניט געהאַט ביי וועמען איבערצולאָזען, האָט זי דיך צוגע־נומען און געהאַלטען דיך מיט איהרע קינדער, ווי אַ מאַמע, ביז איך בין צוריקגעקומען.

די פרוי, אויף וועלכער מען האָט געזאָגט די לויב, האָט פּלוצלונג אויפגעהויבען די אויגען, דער צער פון איהר אימה איז באלד פערשוואונ־דען און אַנשטאַט דעם האָט זיך אויף איהר פּנים געוויזען אַן אונבעשרייבליך גליק און פרייד אי־בער דער זכיה וואָס זי האָט געהאַט.

— וואס זאָל איך איהר טהאָן? וואס בין איך ביכול? — האָט שוין יואל געשאָקעלט אויף זיך מיט׳ן קאָפּ מיט רחמנות.

— זי וויל גאָר ניט, יואל, נור איהר קינד, וואָס זי האָט געבראַכט צו דיר, זאָל בעגעהרען

צו לערנען און זאָל אויפוואַקסען אַן עהרליכער איד און דיענען השם יתברך — האָט געזאָגט דעם רבי'נס מוטער און צוגעשטופּט דאָס אינ־געל צו איהם, ווי זי וואָלט וועלען דער אידענע בעצאָהלען פאַר איהר אמאָליגער טובה מיט'ן גאַנצען האַרצען.

דער אינגעל, אין דער נאָהנטקייט פונ'ם רבי'ן, האָט זיך פערלוירען, דאָס פּנים'ל זיינס, וואָס איז נאָך אַלץ שקאָציש געווען אפילו אין שבת'דיגען היטעל, איז בלייך און דערשראָקען געוואָרען; די פינקעלדיגע אויגען — שוואַך, בעהאַלטען אונטער די הייטליך ווי ביי א הוהן. נור דער מאַמע'ס נאָהנטקייט האָט איהם אַביסעל ערמוטהיגט. האָט ער געקוקט אויף דער מאַ־מע'ן. דער רבי האָט אַרויפגעלעגט די הענד אויף זיין קעפּעל, פערמאַכט די אויגען און האָט עפּעס פאַר זיך געזאָגט. דערנאָך האָט ער אָב־געלאָזט דאָס קינד און אוועקגעבויגען זיין קאָפּ צו דער וואַנד. דעם רבינ'ס מאַמע האָט אָנ־נענומען דאָס אינגעל און איהם איבערגעגעבען דער מוטער.

— ביים השם יתברך איז אַלץ מעגליך — אַלעס טהוט דער רבונו של עולם — זאָל זי ווייַנען צו איהם, בעטען, און מיט'ן גאַנצען האַר־צען בעטען. דער רבונו של עולם האָט ליעב די הערצער פון די פּראָסטע — און פון די מו־טערס.

די מוטער האָט צוגענומען איהר קינד און מורא געהאַט איהם צו בעריהרען — פאַר דער הייליגקייט, וואָס שוועבט אויף איהם פון רבינ'ס ברכה. איהרע אויגען זיינען פול געווען מיט טרעהרען פון גליק און פרייד. זי האָט זיך טיעף פערבויגען, נישט פאַר'ן רבי'ן — אהין האָט זי מורא געהאַט צו קוקען — נור פאַר זיין מו־טער, וועלכע האָט פערלאָזט איהר זוהן מיט דעם געפיהל פון א מאַמע וואָס האָט געבוירען א קעניג.

באַלד נאָך דעם איז איציקעל צוגעגאַנגען צו דער טהיר, אונטער וועלכער עס האָט געוואַרט דאָס פּאָלק, אויפגעעפענט א קליינעם שפּאַלט, אַריינגערעדט עפּעס און אַריינגעלאָזט דאָס פּאָלק צום רבי'ן.

עס זיינען געקומען פערשיעדענע אידען, בעלי מלאכות, למדנים, ווייבער, קינדער, קראַנקע און געזונדע, וועלכע האָבען אויף קוויטלעך אין זיי־ערע הענד געהאַט אָנגעשריבען זייערע צרות און זייערע בקשות. אַריינגעקומען זיינען זיי, ווי מען קומט אַריין אין הימעל — פון וואַנען מען קען זיך אַלעס, אַלעס אויסבעטען און בעקומען. יואל האָט געהאַלטען דאָס פּנים צוגעוועגדט צו דער וואַנט, די אויגען פערמאַכט, ווי ער וואָלט זיך געשעהמט צו קוקען די מענשען אין פּנים אַריין. עס זיינען אַריינגעקומען אידען, וואָס האָבען גאָר ניט בעגעהרט און גאָר נישט געוואָלט נור אָנקוקען דעם רבי'ן און צו האָבען די זכיה זיין האַנד צו בעריהרען. אַנדערע, וועלכע זיי־נען געקומען דאַנקען פאַר די ישועות וואָס ער האָט זיי געגעבען. טייל פון זיי האָבען זיך ניט געוואָלט פערלאָזען אויף דעם טרוקענעם, סקאַר־באָווען לשון פון דעם קוויטעל און האָבען אָנ־געהויבען פאַר'ן רבי'ן צו פערטרויען זייער אינ־טימסטע, פערבאָרגענע ודויים, טייל האָבען גע־בעטען א רפואה פאַר'ן קערפּער, אַנדערע — פאַר דער נשמה. מאַמעס האָבען געבראַכט זיי־ערע קינדער, דער רבי זאָל זיי בענשען; אַנדערע האָבען מתודה געווען פאַר איהם זייערע זינד און געבעטען א תשובה. א סך, וואָס זיינען גע־טריבען פון חרטה, זיינען אַרויסגעגאַנגען פון זיין שטוב בעפרייטע, ווי ער וואָלט צובראָכען די קייטען פון דער משא וואָס האָט זיי געדריקט. טייל האָט ער געטרייסט מיט א בליק, אַנדערע מיט א וואָרט — אַלעמען האָט ער געזאָגט, אז ער אליין קען גאָר ניט טהאָן — ער איז גאָר ניט ביכולת, אַלעס קען טהאָן דער רבונו של עולם און צו איהם דאַרף מען בעטען און ווייי־נען. און וואָס קלענער ער האָט זיך געמאַכט, וואָס ווינציגער ער האָט זיך צוגעשריבען מאַכט, אַלץ מעהר גלויבען האָט ער ערוועקט אין זיך. פערלאָזענע און אונגליקליכע זיינען זיי אַריינ־געקומען, — פול מיט האָפנונג און ריינערע זיי־נען זיי אַרויסגעגאַנגען. דער זכרון אַן איהם האָט ערוועקט פרומקייט, צניעות, ריינע געדאַנ־קען ביי די טויזענדער וואָס זיינען געקומען זו־בען הילף אויף דער שוועל פון זיין טהיר..

יעדעס מאָל נאָך דעם עמפאַנג האָט ער זיך געפיהלט אונגליקליך און זינדיג. דאָס בענקע־ניש צו זיינע פריהערדיגע טעג, צו דער ריינער נשמה, האָט איהם אַרומגענומען און געפּייניגט. ער האָט זיך אָבגעשלאָסען אין צימער און קיינעם ניט אַריינגעלאָזט צו זיך. מנחה און מערב האָט ער געדאַוועט ביחידות, אָבגעשלאָסען. א צו־בראָכען האַרץ האָט ער געהאַט יעדעס מאָל נאָכ'ן עמפאַנג — האָט ער געדאַוועט מערב מיט א צובראָכען געמיטה. דאָס האָט איהם אַביסעל בערוהיגט און די הויז־מענשען האָבען געוואָגט אַריינצוגעהן צו איהם נאָך מערב — אז ער זאָל עפּעס נעהמען אין מויל אַריין. נור דעם אַבענד האָט דער שוועד זיינער — ר' עוזר'ל ווייץ־סוחר, מיט ר' איציקעל גבאי, געוואָלט אַריינפיהרען צו איהם זעהר אַן אָנגעזעהענעם נגיד, א וואַזשנעם חסיד פון אַן אַנדער רבי'ן, וועלכען זיי האָבען געוואָלט געוויינען פאַר יואל'ן.

ווען דער רבי האָט זיך נאָך געהאַט אָבגע־געבען מיט'ן פּראָסטען פאָלק, האָט ער זיך נאָך האַרב געפיהלט בערוהיגט, ווייל זיי גלויבען בתמימות. ביי אַזעלכע געסט אָבער, וואָס מען האָט אַריינגעפיהרט צו איהם, ניט ווייל זיי דאַר־פען עפּעס, נור ווייל מען וויל זיי געוויינען, האָט ער געפיהלט זיך זעהר שלעכט און זינדיג. ער איז שטום געווען און טרויעריג און ניט אָבגעענט־פערט. טייל אַזעלכע וואַזשנע מקורבים האָבען זיך געפיהלט בעליידיגט און זיינען מעהר ניט

געקומען. נור אנדערע איז זיין שטום־האַלטען זיך דוקא געפעלען און זיי האָבען זיך אָנגעקלעבט אין איהם. דער נגיד, וועלכען מען האָט גע־וואָלט היינט אריינפיהרען צו איהם, איז געווען צו וויכטיג אז מען זאָל ריזיקירען. עס האָט זיך געהאנדעלט אום אָבצונעהמען „אַ פעסטונג" פון אַן אַנדער רבי׳ן — איז צו ערשט אריינגעגאנגען דער שווער, ר׳ עוזר׳ל, מיט׳ן גבאי, איבערצורע־דען מיט איהם.

נור דער רבי איז היינט געווען שלעכט אויפ־געלעגט. דאָס דאוונען האָט זיך איהם ניט איינגעגעבען. ער איז מטושטש געווען אין עולם הזה און ער האָט בפירש געזעהן, אז מען לאָזט איהם מעהר ניט אין הימעל אַרויף, אז מען לאָזט איהם זיך מעהר ניט בעהעפטען מיט׳ן נצוץ. שוין זייט אַ האַלב יאהר זינט ער האָט חתונה געהאט, איז ווי ער זינקט אין גשמיות, און קיין מאָל לאָזט מען איהם ניט מעהר זיך אויפהוי־בען, און קיין מאָל איז נאָך ביי איהם די תשוקה און דאָס בענקעניש ניט געווען אַזוי שטאַרק צום מקור ווי אין דעם היינטיגען אָבענד. איז ער אריינגעפאלען אין צער, און ווען ער איז אריינ־געקומען אין צער איז עס געווען ביי איהם אַ סימן, אז ער ליגט צוגעבונדען צו דער ערד, וואָ־רים דער צער איז געווען די מוטער פון דער ערד, און די שמחה — די מוטער פון הימעל.

ווי דער רבי האָט דערהערט, וואס זיי פער־לאנגען פון איהם האָט ער אָנגעהויבען צו שריי־ען:

— וואָס מיינט איהר, איהר האָט מיך גע־דונגען, איך זאָל אַ וואָגען אָנגעלאָדען מיט שטיי־נער שלעפען אין הימעל אריין, ווייל איהר פי־טערט מיין גוף? גיט מיר שפייז פאר דער נשמה, וועל איך אייך שלעפען אין הימעל אריין. איהר בינדט מיך צו צו דער ערד, און איהר ווילט, אַז איך זאָל אייך שלעפען צום הימעל?

זיינען זיי ארויס פון איהם און אריינגעשיקט דאָס ווייבעל. ווארים זייט די פרוי זיינע איז טראָגענדיג געווארען האָט ער איהר גאָר ניט גע־קענט אָבזאָגען.

אַ שולדיגע, אַ שווייגענדע האָט דאָס ווייבעל זיך געשטעלט אין דער טהיר, האָט געקוקט אויף איהם מיט בקשה אין איהרע יונגע אויגען.

— וואָס וויל זי? דער טאַטע האָט זי גע־שיקט? — האָט יואל געזאָגט, ניט קוקענדיג אויף איהר.

— יואל, איך בין אריינגעקומען, אז דו זאָלסט עסען. שלמה טראָגט דיר אריין דאָס עסען. איך וועל ניט אָבטרעטען פון דער טהיר ביז דו וועסט ניט האָבען אויפגעגעסען. ס׳איז שוין שפעט נאָך מערב און דו האָסט נאָך גאָר ניט גע־נומען אין מויל אריין.

און טאַקי באלד האָט דער היטעל־מאַכער אריינגעטראגען אַ טאַץ מיט עסען און אוועקגע־שטעלט אויפ׳ן טיש, און אַן אנדער שמש מיט אַ שעפ וואסער און אַ ריין האַנדטוך, האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביים כיור, גרייט דעם רבי׳ן צו בעדיענען.

יואל האָט דערזעהן איהר טראָגענדע פיגור, כאָטש ער האָט ניט געקוקט אויף איהר פנים. איהר טראָגעדיגקייט האָט איהם געמאכט שול־דיג. ער האָט געהאט דאס געפיהל יעדעס מאָל ווען ער האָט זי געזעהן, אז זי איז די נשמה, וואָס ער האָט געהאט בחור־ווייז, נור די נשמה איז פערזינדיגט געווארען דורך זיין שולד... און די שולדיגקייט האָט איהם פערפליכטעט צו דער זינד אין וועלכער זיי ביידע שטעקען. ער האָט גאָר ניט מעהר גערעדט. איז צוגעגאנגען צום כיור, געוואשען זיך, און אוועקגעזעצט זיך ביים טיש עסען. און זי איז נאָך אַלץ געשטאַנען ביי דער טהיר, האָט ניט גערעדט, נור געווארט. און איהר שטעהן פאר איהם איז געווען ווי זי דערמאָנט איהם, אז ער האָט מעהר קיין רעכט ניט צו ז י ע נ ע ר וועלט:

— נו, גוט, נו, גוט — זאָג דעם טאַטען, זאָל ער איהם אריינפיהרען. איך וועל איהם מקבל זיין — בסבר פנים יפות וועל איך איהם מקבל זיין.

---

דער רבי איז אריינגעפאלען אין עצבות. ער איז געזעסען גאנצע שעה׳ן, ארום איהם די חסידים און מקורבים ביים טיש, און ער האָט גע־שוויגען. נור דאָס שווייגען איז ניט געווען אַ טיעפעס, פון שמחה — נור פון עצבות. דער ערשטער וואס האָט דאָס בעמערקט, איז געווען דוקא אַ פשוט׳ער איד — דאָס קליינע שוס־טער׳ל.

דאָס קליינע שוסטער׳ל, וועלכער האָט דער ערשטער נביאות געזאָגט אויף דעם בחור אז ער איז אַ קדוש, איז געווען דער, וואס האָט גע־וואגט צו זאגען, אז דער רבי איז טרויעריג און זיין דאוונען איז נישט דאָס.

געווען איז עס אין אַ פרייטאג־צו־נאַכטס, וואס איז אויסגעפאלען שבועות. צום רבי׳ן זיי־נען זיך צוזאמענגעקומען חסידים פון דער גאַנ־צער וועלט, געקומען זיך משמח זיין מיט קבלת־התורה. דאָס נייע בית־המדרש וואס מען האָט אויסגעבויט פאר׳ן רבי׳ן, האָט זיך געבראכען פון חסידים. אַ גרויסער עולם אין הויף — אַלע אין אַטלעס, אלע אין פוטערנע שטריימלען. פון דער טונקעלהייט בלישצען אַרוים די צניעות׳דיגע פרומע שבת־ליכט. — שבת איז איבער דער וועלט, און זומער. די נאַכט רוקט זיך ערשט צו — ניט מיט טרויעריגקייט, נור מיט אַ שטיל־קייט און מיט אַ פרומקייט. די אונטערגעגאַנגע־נע זון בעהערשט נאָך דעם הימעל, בעלייכט די שטיקער לויפענדע וואָלקען, כאָטש מען זעהט זי שוין לאַנג ניט. פון אלע שטיבער שיינען אַרוים שבת־ליכט. דער חזן זינגט דעם פרעהלי־כען לכה דודי, און דער רבי שטעהט אין ווינ־קעל, דאַכט זיך ווי תמיד. מען זעהט גאָר ניט אָן, אז ער איז דאָ, ער בעוועגט זיך, נור מיט

דעם קאָפּ אָנגעלעהנט אויף איין האַנד, פער־טראַכט. וואו איז דאָס ליכט וואס ציהט זיך פון זיי, צו איהם? וואו איז דער נצוץ, וואס ער האָט תמיד געפיהלט אין זיך בשעת דאַוונען אַרום איהם, גראָבע חומרס, וואָס שוויצען — און מען פיהלט דעם שוויים, און ער שטעהט אין מי־טען, צווישען זיי, און זאגט טרוקענע ווערטער. ער פערשטעהט דעם פירוש המילות, נור די ווער־טער זיינען אַלט, אַלע זאָגען זיי, יעדען שבת זאָגט מען זיי — „לכו נרננה", אַ געזאַנג מיינען זיי צו גאָט? פון איינעם'ס „לכו נרננה" הערט זיך אַ געשריי נאָך אַ שטיקעל ברויט, פרנסה; פון אַן אַנדערען'ס — אַ גוט געשעפטעל, דער מסחר פון וואַלד זאָל זיך איהם איינגעבען; פון אַ דריטען'ס — אַ מצוה'לע, אַ קליינס, אַ שטי־קעלע חלק לעולם הבא. יעדער וויל עפּעס אַנ־דערש — נישט פאַר זיין נשמה, נור אַ שטי־קעלע, אביסעלע פאַר זיין אָרימען שטאַרבענדען חומר. בעטלערס שטעהען אַרום און שנאָרען ביי גאָט: דער אַ שטיקעל ברויט, דער אביסעל גדולה, אַן אַנדערער אַ מצוה'לע, און פון אַלע פיהלט זיך דער שלעכטער ריח — דער ריח פון דעם פוילענדען חומר — און ער שטעהט צווי־שען זיי — און וואס וויל ער? איהם האָט מען געזאַלבט פאַר דעם מלך פון שנאָרערס, אַז ער זאָל פאַר זיי אויסבעטלען שטיקלעך הנאות־הגוף. קען ער דאָס? ניין, ער נאַרט זיי אָב.

מיט די געדאַנקען האָט ער זיך אויסגעדרעהט צום עולם. דאָס קליינע שוסטער'ל איז געשטאַ־נען הינטער איהם, ער האָט זיך יעדען שבת גע־שטופּט אין שטיבעל אַריין צום רבי'ן. און ווי נאָר דאָס קליינע שוסטער'ל האָט אין זיין פּנים אַריינגעקוקט, האָט ער אַלעס געוואוסט.

— דו האָסט געזעהן? דו האָטס געזעהן?

— האָט ער געפרעגט די חסידים אַרום.

— וואָס? וואָס?

— דעם רבי'נס פּנים, ער איז דאָך טרויע־ריג!

חסידים האָבען איהם געוואָלט שלאָגען, צו־טרעטען מיט די פיס. ער האָט זיך פון זיי אַרויס־געדרעהט.

ביים טיש האָט דער רבי אַ לאַנגע צייט גע־שוויגען. די מקורבים, וואס זיינען געזעסען אַרום טיש, האָבען געוואַרט — מען האָט געוואַרט מיט די מאַכלים אויפ'ן רבי'נס תורה, האָט ער אָנגעהויבען עפּעס צו זאָגען, ווידער וועגען התפשטות הגוף, און וועגען אָנבינדען זיך מיט'ן נצוץ און וועגען ערהויבען זיך. נור פּלוצלונג האָט דער רבי דערזעהן דאָס קליינע שוסטער'ל שטעהן הינטער אַ חסיד'ס רוקען און קוקט איהם אין פּנים אַריין. האָט דער רבי זיך דערמאָנט, אַז ער האָט ערגעץ וואו געזעהן דאָס קליינע שוסטער'ל. ער האָט זיך דערמאָנט אָן יענעם דאַוונען אין בית המדרש און ער האָט פּלוצלונג אויפגעהערט זאָגען תורה, איבערגעהאַקט.

חסידים און מקורבים האָבען זיך פערוואונ־דערט. נור שבת נאָך טיש איז דאָס קליינע שוסטער'ל אַרומגעגאַנגען צווישען די חסידים און געבערומט עפּעס אונטער'ן נאָז און געצויגען מיט די קליינע קרומע אַקסלען:

— עס איז עפּעס וואָס קאַליע געוואָרען. איך וויים ניט וואס איז קאַליע, נור עס איז קאַליע.

פאַר די רייד האָט ער געכאַפּט צוויי פלאַמע־דיגע פּעטש פון אַ חסיד, אַ בעל הבית פון שטאָדט.

— מיש דיך ניט אין אַזעלכע זאַכען — עס האַרץ.

האָט דאָס קליינע שוסטער'ל צוגענומען די צוויי פּעטש, אַוועקגעשטעלט זיך אין אַ ווינקעל ביים אויוועז און געזאָגט זיין וואָכענדיגען תהלים מיט אַ שבת'דיגען נגון.

---

דער וואַלד האָט געשוויגען — אַן אָנגעוואַק־סענער חומר, גראָבע בוימער מיט אַ סך צוויי־גען, צווייגען אַרום צווייגען, בלעטער גרינע, —אַלעס קומט אַרויס פון דער ערד — צו וואָס? אַזוי ווי קראַנקע שוואָמען, וואס דער רעגען ברענגט אַרויס, פערברענט צו ווערען — און ער אין מיטען — אַ קראַנקער, אָנגעשוואָלענער שוואַם — אַרויס פון דער ערד, רייסט זיך אָב, קריכט אַרום איבער'ן גראָז ווי יעדעס חי, פער־פוילט צו ווערען, אָבשטאַרבען און ווידער אויס! לאָזען זיך אין דער ערד, און ווידער וועט עפּעס אַרויסוואַקסען, אַן אַנדער קראַנקער שוואַם. — אַזוי דור איין, דור אויס — ביז דער גרויסער סוף וועט קומען און די גאַנצע וועלט וועט ער־געץ וואו אַוועקגעהן, אויסלאָזען זיך, אַ פּאַרע ווערען, אַוועקטראָגען זיך — און ווידער אַן אַנדער קראַפט ווערען. אומזיסט האָט ער גע־פּרובט אויפהויבען זיך, געדענקען דעם ווילען, דעם כח פון דעם וואָס האָט דאָס געשאַפען. אַ מינוט האָט עס איהם, חליקה, אויסגעוויזען, אַז דער וואס האָט דאָס געשאַפען, איז אויך אַזאַ כח, וואס איז דורכגעגנליך, און בייט איבער יעדעס מאָל זיין לבוש — ער האָט זיך געשראַ־קען פאַר'ן געדאַנק.

עס איז געווען פאַרטאָג. די גראַזען זיי־נען געווען נאַס און די בוימער האָבען זיך גע־וועקט פון שלאָף. די אַלול זון, מיט ליכט אַבער אָהן היץ, ווי אַ צום טויט־פערוואָרטיילטער וואס וואַרט אויפ'ן יום הדין — איז אַרויס איבער'ן הימעל. פון דער ווייטענס האָט אַ פויגעל אין אַ בוים געקלאַפּט, ווערים האָבען געסווישטשעט, וידוי אָבגעזאָגט. פון דערווייטענס האָבען זיך געהערט קולות: רבי! רבי! יואל האָט זיך אויפגעהויבען פון דער פייכטער ערד, די פיס האָבען איהם געבראָכען פון דער פייכטקייט, און אַ מיעדקייט און אַ ניט־אויסגעשלאָפענקייט האָט איהם אַרומגענומען. ער האָט ניט פערשטאַנען פאַר וואס ער האָט געטהאָן די נאַרישקייט — צו וואס איז ער געגאַנגען ביי נאַכט אין וואַלד אַריין. — ער האָט פערגעסען דעם טעם דערפון...

נור עפּעס א בענקשאַפט האָט איהם ארומ־
גענומען. ער האָט געהאט דאָס געפיהל, אז ער
האָט עפּעס פערלוירען און ניט געוואוסט וואס.
ער האָט זיך אויפגעהויבען, ארויסגעקראכען פון
די געדיכטע בלעטער. דער היטעל־מאכער איז
שוין געשטאַנען פון דער ווייטענס, געהאלטען
א ווארעמע קאפּאָטע און איהם איינגעהילט. דער
צווייטער שמש האָט איהם א ווארעמע שאל
ארום האלז ארומגעוויקעלט. זיי זיינען איהם
נאָכגעגאנגען אין שטעדטעל אריין, מיט מורא,
מיט אימה.

אויפ׳ן וועג איז זיי אָקעגען געקומען פון
שטעדטעל דאָס קליינע שוסטער׳ל. ער האָט גע־
האלטען אויפ׳ן פּלייצע א זעקעל מיט כלים,
געגאנגען אין א דאָרף ארבייטען, געגאנגען און
געזונגען קאפּיטלעך תהילים מיט א שבת׳דיגען
נגון.

אז דער רבי האָט דאָס דערהערט, האָט ער
זיך אָבגעשטעלט, אָבגעוואַרט ביז דאָס שוס־
טער׳ל איז אָנגעקומען. נור דאָס שוסטער׳ל
האָט דעם רבי׳ן ווי גאר ניט בעמערקט, איז
פערבייגעגאנגען מיט׳ן זעקעל אויף די פּלייצעס
און מיט׳ן פרעהליכען תהילים נגון....

לאנג האָט זיך דער רבי צוגעהערט צום שוס־
טער׳ל נגון, און זיך עפּעס דערמאָנט....

ווידער איז זיך די גאנצע וועלט חסידים צו־
נויפגעפאָהרען אויף שבת חול המועד. דער רבי
איז געוואָרען א בעל שמחה, ער מאכט א ברית.
די מקורבים נגידים האָבען געבראכט מתנות
צו דער יולדת און צו דעם בכור. ר׳ חיים׳לען דעם
גאשטינענער האָט מען געבראכט מוהל צו זיין.
פיש איז געשיקט געוואָרען פון דער גאנצער
וועלט.. א סעודה איז אָנגעגרייט געוואָרען, ווי
צו א חתונה, און שבת נאָכ׳ן ברית — טאקע
שבת חול המועד סכות, האָט זיך דאָס שטעדטעל
געבראכען פון חסידים. די געסלעך האָבען זיך
געשוואַרצט פון די זיידענע און אטלעסענע קאַ־
פּאָטעס.

פרייטאג נאָך מיטאג — א זומערדיגער נאָך
מיטאג נאָך, כאָטש ווינטיג. חסידים האָבען זיך
אין מקוה געפּאָרעט. נאסע פּאות און ווייסע
קעלנער פון העמדער, שוואַרצע אטלעסענע קאפּאָ־
טעס, ווייסע זאָקען — אלע איילען צום רבי׳ן.
דאָס שטיבעל איז שוין פול א שטיק פאר ליכט
בענשען. דאָס גאנצע בית המדרש ברענט זיך.
דער הויף אָנגעפּראָפּט. אין רבי׳נס גאָרטען, אונ־
טער די עפּעל בוימער, זיצען גרופּען יונגע חסידים
און זינגען שיר השירים. אנדערע — גלאט אזוי
א פרומען נגון. אינגלעך רייסען די איבערגעבלי־
בענע עפּעל פון די בוימער און טיילען אויף א
ברכה. אין הויף און פון הויף געהען אריין און קו־
מען ארויס מקורבים, סאמע קאַרפּען קעפּ, אי־
דען מיט ברייטע פּלייצעס, לייכטענדע פּנים׳ער
און שוואַרץ בעוואקסענע בערד. די זיידענע קאַ־
פּאָטעס אריבערגעהאנגען איבער די אקסלען און
די הויכע, פוטערנע שטריימלעך פערדוקט אין א
זייט. יעדען פון זיי קען מען. רופט מען אָן
א נאָמען — קוקט מען זיך אום: דאָס איז ר׳
בעריל זאמאשטער, אליין א האלבער רבי. און
דער, דער גרויסער רב, דער עלוי פון פּלאָצק.
און אן אנדערער, דער גרויסער וואַרשעווער נגיד,
וואס איז געקומען מיט זיין בריטשקע און דריי
פערד געשפּאנט נאשפּיטץ. אנדערע זיינען גאָר
אָרימע, אין אָבגעריסענע קאפּאָטעס, אויסגע־
פליקטע שטריימלעך. נור מען האָט מעהר דרך
ארץ פאר זיי ווי פאר די נגידים. זיי אלע קו־
מען אריין אין הויף, ווילען אריין צום רבי׳ן פאר
קדוש השבת. נור קיינעם לאָזט דער רבי ניט
צו צו זיך. ר׳ איציקעל קומט ארויס, נעמט
ארום די מקורבים און סוד׳עט זיך עפּעס. באלד
ווערען עס געוואָהר די יונגע חסידים און א ברו־
מען און סוד׳ען געהט איבער פון איין אויער
צום אנדערען: דער רבי לאָזט קיינעם ניט צו
צו זיך, ער איז זיך מכין.

באלד ווערט מען געוואָהר נאָך א וואונדער־
ליכע זאך: דער רבי וועט אליין מקדש זיין דעם
שבת — און אויף דער פרייער וועלט. ער וויל
די חסידים ארויספיהרען פון די ענגע ד׳ אמות.
און דאָרט, פאר דער וועלט — פאר הימעל און
ערד, מקדש זיין דעם שבת. די פרומקייט און
די צניעות שטאַרקט זיך ביי יעדען. א ציטער־
דיגע, ערהויבענדע פרייד געהט אדורך אלע און
אן ערהויבענקייט פיהלט זיך נאָך איידער דער
שבת קומט אָן.

אונטער׳ן רבינ׳ס הויף זיינען די ברייטע
פעלדער ביים ראנד פון וואלד, פּאשען זיך דאָרט
די שטאָדטישע בהמות, און ווען די זון געהט
אוועק אין וואלד אריין, ווערט ניט בלויז דער
הימעל איבער׳ן פעלד בעלויכטען מיט א אויס־
טערליש ליכט, נור דאָס פעלד און אלץ וואס
אויפ׳ן פעלד, ווערט בעלויכטען מיט א הער־
ליך ליכט. און יעצט זיינען אויפ׳ן פעלד פער־
שפּרייט גרופּלעך חסידים. דאָס שוואַרצע זיי־
דענס שלאָגט צוריק פון זיך א ליכט פון פּעריל.
און עס הערט זיך א שטיל ברומען, ווי א גע־
זאנג, וואס אמאָל מעהר ווערט דאָס פעלד פול
מיט אידען, קופּיען זיך איין און צולאָזען זיך.
און אומעטום שלאָגט אָב דאָס שוואַרץ זיידע־
נע און אטלעסענע מיט פּעריל־גלאַץ. אין אן אנ־
דער ווינקעל שטעהען די פרויען מיט זיידענע
געהאפטענע טיכער ארומגעהילט, פּעריל און ברי־
ליאנטען שפּריצען מיט שטראהלען דער שטאַר־
בענדער זון אקעגען, ווי זיי וואָלטען איהר גע־
וואלט אוועקגעבען זייער ביסעל ליכט, זי זאָל
ניט אויסגעהן... אידישע, ווייבערשע שטערז
גלאנצען און א פרומקייט ווערט געמורמעלט
דאן ווערט אלעס שטיל, מיט איינגעהאלטענעם
אָטעם — און ניט נאָר די חסידים, נור די גאנ־
צע וועלט. מיט רוהיגע טריט קומט אָן דער
רבי פון זיין הויף. ער געהט מיט שטאָלץ און
די אונטערגעהענדע זון בעגיסט איהם אין גאנ־

צען מיט אַ געל ליכט, און ער געהט נאָך דער זון, און די חסידים נאָך איהם, מיט שטילע, קליינע טריט. אַלעס איז שאַ, שטיל. מיט איינ־געהאַלטענעם אָטעם, ווי מען וואָלט געוואַרט אויף אַ נס, אויף אַ קץ. און דער רבי געהט אַלץ ווייטער, פּאַמעליך — נאָך דער זון נאָך, ביז ער קומט צום ראַנד פון וואַלד. עס ווערט טונ־קעל און שטיל, וואס אַמאָל טונקעלער און שטי־לער. פּלוצלונג הערט זיך אַ פייפעל פייפען. קיינער הערט ניט ווען עס האָט אָנגעהויבען צו פייפען. מיט אַ לייכטען טאָן, און וואס אַמאָל שטאַרקט זיך דאָס פייפען. באַלד וועהעט אדורך אַ שטילער געמורמעל: דער רבי פייפט אויף אַ פייפעל — ער איז מקדש שבת מיט׳ן פיי־פעל. ער זאָגט קיין ווערטער ניט, ער וויל מיט׳ן נגון — מיט׳ן פייפען. דער וואַלד איז שוין דאָ און דער וואַלד פייפט מיט. די פויגעל פייפען מיט, און די בוימער שאָרכען מיט, און די גראָזען בעוועגען זיך און באַלד דאַכט זיך, אָט, אָט הויבט עס אָן ווידער צו זינגען, עס הויבט אָן ווידער צו פיהלען אין זיך דעם כח — עס ווערט בעלעבט. די בוימער הויבען זיך אָן צו וועקען, פון אַ שווערען און לאַנגען שלאָף — זיי דערפיהלען עפּעס, שאָקלען זיך וואס אַמאָל מעהר, שטאַרקער. די פויגעל שרייען שוין — און אפילו די גראָזען הויבען שוין אָן צו רעדען. אָט דער־פיהלען זיי שוין דעם כח אין זיך — זיי פער־שטעהען וואס מען מיינט — און אָט וועט ער באַלד מיט זיין פייפעל אויפוועקען דאָס געפיהל פון דער וועלט, און זי וועט פערשטעהן דעם כח מיט וואס זי קומט און דעם חלק וואס זי האָט אין בורא עולם, און אויפוועקען זיך פון חומר, און אָנבינדען זיך אין אייביגקייט, דער גרויסער יצירה. און אָט פיהלט ער שוין אַלעס און פער־שטעהט דעם שבת — דעם כח הכל — דעם תכלית — פּלוצלונג שרייט ווער אויס:

— עוכר ישראל, מחלל שבת בפרהסיה!

חסידים קוקען זיך ארום — אַ טונקעלער וואַלד, שבת, שטערען שיינען, און דער רבי פייפט אויף אַ פייפעל, און דאָס קליינע שוסטער׳ל שטעהט געגען דעם רבי׳ן און שרייט: מחלל שבת׳ניק — שטערען שיינען!

אין בעזונדערע וועגען, איינציגווייז, איז דער עולם צוריקגעגאַנגען פון וואַלד, אַ פערשעהמ־טער, געהיט זיך צו מאַכען אַ פּסיעה גסה. אָן רבי׳ן האָט מען פערגעסען. ער איז ערגעץ וואו אין וואַלד פערשווינדען. אַ לאַנגע צייט האָט מען גאָר ניט געדענקט וועגען איהם. — געדאַ־ווענט בעזונדער, ביי זיך אויף די קאַווערטערען. שבת צו נאַכטס זיינען זיי זיך צופאָהרען, ווי נאָכ׳ן עגל — און דער רבי איז אַלץ נישט גע־ווען.

נאָך הבדלה האָט דאָס ווייב און דער שווער געדונגען פוהרען און געשיקט אין וואַלד אריין זוכען דעם רבי׳ן — מען האָט איהם ניט גע־פונען. צושיקט פוהרען איבער די וועגען — אין ערגעץ ניט געווען צו געפינען. אין אַ צייט ארום האָט מען פערגעסען אָן איהם, נור ווען עס זיינען יאָהרען פערבייגעגאַנגען, האָט מען דערצעהלט, אז עס געהט איבער די וועגען אַ דאַרער חסיד, נע ונד. ער מיידט אוים שטעדט און מענשען און האַלט זיך אויף אין פעלדער און וועלדער, ביים וואַסער, עסט ווילדע גראַ־זען און איז ווילד בעוואַקסען. פויערים האָבען איהם געזאָלט האָבען בעגעגענט אין די בעהעל־טענישען פון די וועלדער — האָבען זיי געמאַכט אַ געיעג אויף איהם — אָבער קיינער האָט איהם ניט געקענט כאַפּען. טייל זאָגען, אז דאָס איז דער בחור הקדוש, וועלכער האָט אויף זיך גע־נומען די תשובה, איבער אַ גרויסער עברה.

# עלענד

י. אַדלער:

כאַפּט זיך אויף ביינאַכט אַ ווינד
מיט אַ מורא׳דיגען קלאָגען.
ווי ער וואָלט אַ יתום זיין,
נאָך אַ מאַמען קדיש זאָגען —
און איך זיין אין הויז אַליין,
עלענד ווי דעם ווינד׳ס געוויין....

און דער עלענד נאָגט און נאָגט
מיט אַ בענקשאַפט, מיט אַ שטומען...
וואָלט פון אונזער שכן׳ס הויז
כאָטש אַ מויז אריינגעקומען —
וואָלט איך זיין אַליין אין הויז
מיט אַ הונגעריגער מויז...

און די נאַכט איז שטום און בלינד.
ניט קיין סמן פון אַ שטערען;
און די נאַכט איז שטיל אַזוי,
אַז מען קען די שטילקייט הערען —
וואָלט כאָטש וואו געקרעהט אַ האָהן,
כאָטש אַ פליעג אַ זשום געטהאָן...

אָבער קיינער קומט ניט — ניין;
ב׳מוז אַליין מיין פיין פערטראָגען.
ניט קיין פליעג און ניט קיין מויז.
בלויז פון ווינד דער שטילער קלאָגען —
עלענד זיין איך דאָ אַליין,
עלענד ווי דעם ווינד׳ס געוויין...

# די צוקונפט פונ׳ם אימפּעריאַליזם אין אייראָפּא

דר. מ. נאַחימזאָן:

.1

איצטער איז שוין קיין שום ספק ניטאָ, דאָס די עקאָנאָמישע ענטוויקלונג פון אייראָפּא וועט זיך א דאנק דער וועלט־מלחמה טייל־ווייז אָפּ־שטעלען. ס׳איז שווער פעסטצושטעלען, וויפיעל מאַטעריעלע רייכטימער זיינען פערניכטעט גע־וואָרען דורך דעם דאָזיגען מורא׳דיגען וועלט־קריעג. די הוצאות פון די קריעג־פיהרענדע מלוכות ווערען אָבגעשאַצט פערשיעדען, אונגע־פעהר פופציג מיליארד דאָלאר פאַר די ערשטע צוויי יאָהר מלחמה. און אין דער דאָ־זיגער סומע זיינען ניט אריינגערעכענט די הזקות פון דער מלחמה אַליין, די צושטערונג פון שטעדט, וועלדער, סעדער, פעלדער, דאָס אָב־שטעלען, און אַמאָל אויך די פערניכטונג פון פאַ־בריקען, גרובען א. א. וו. אייניגע עקאָנאָמיסטען זיינען משער, דאָס די דאָזיגע אונמיטעלבארע צושטערונגס־אַרבייט פון דער מלחמה בעטרעפט א סך א גרעסערע סומע ווי די, וועלכע די מלוכות האָבען ביז איצט אויסגעגעבען אויף צו פיהרען דעם קריעג.

פון דער צווייטער זייט קען מען אָבער ניט זאָגען, דאָס אַלץ, וואָס איז אויסגעגעבען געוואָ־רען אויף דער מלחמה און וואָס איז אויסגעדריקט אין געלד־סומען, שטעלט מיט זיך ווירקליך פאַר א מאַטעריעלען פערלוסט. די פרייזען אויף די פּראָדוקטען האָבען זיך אין דער צייט פון דער מלחמה מורא׳דיג אויפגעהויבען, אויף 100־50%, און אויף אזא אופן האָבען זיך די אונטערנעהמער בערייכערט אויפ׳ן השבון פון דער מלוכה, פער־קויפענדיג דער מלוכה סחורות א סך טייערער ווי זיי זיינען ווערט געווען. פונדעסטוועגען קע־נען מיר דאָך רעכענען, דאָס אויך מאַטעריעלע רייכטימער זיינען פערניכטעט געוואָרען, לכל הפחות, אויף א סומע פון 100־150 מיליארד דאָלאר.

כדי פאָרצושטעלען זיך די בעדייטונג פון דער דאָזיגער ריעזיגער סומע, איז גענוג צו דער־מאָהנען, דאָס דער ווערט פון אלע אייזענבאהנען פון דער גאַנצער וועלט ווערט אָבגעשאַצט אין 58 מיליארד דאָל. אָדער מיט אנדערע ווערטער: פאַר די סומען, וועלכע זיינען אויס־געגעבען געוואָרען אויף דער מלחמה, האָט מען געקענט אויסבויען נאָך אזא אייזענבאהן־נעץ און שאַפען א נייען קאָלאָסאַלען קולטור־שאַץ, אויף וועלכען די פריהערדיגע דורות האָבען גע־ארבייט אין א משך פון 60־70 יאָהר. נאָך א ביישפּיעל: דער פאַנאַמער קאַנאַל, וועלכער וועט מסתמא שפּיעלען א גרויסע ראָליע אין דער ענטוויקלונג פון אַמעריקא און אזיען, האָט ניט געקאָסט קיין האַלבען מיליארד דאָלאר. ווייי־טער האָט מען אויסגערעכענט, דאָס פאַר 25 מיליארד דאָלאר וואָלט מען געקענט אויסבויען 12000 פאָלקס־שולען, 2000 מיטעל־שולען, 50 אוניווערזיטעטען, 3000 ביליאָטעקען אין 200 מוזעען. 500 מושבי זקנים, 1000 שפּיטאָלען, 500 הייזער פאַר אָרעמע לייט, 500 הייזע־ר פאַר היימלאָזע, 500 נאַכט־הייזער, 1000 סאַנאַטאָ־ריען, 2000 ביליגע קיכען, 2000 פאָלקס־טיי־הייזער, 2000 פּאַרקען, 80,000 הייזער מיט ביי־ליגע וואוינונגען, 1500 בעדער, 2000 טעאַ־טערס, 1000 קינדער־היימען, 5000 האַנדווערר־קער־שולען, 5000 שניידער־און־קאָך־שולען, 500,000 לאַנדווירטשאַפטליכע מאַשינען, 300,000 פּויערשע בעל־הבתיש׳קייטען, קויפען א מיליאָן בהמות, אויסצאָהלען 3 מיליאָן מענ־שען עלטער־פּענסיע און א. וו., א. א. וו.

מיר זעהען, וועלכע ריעזיגע קולטור־ווערטען זיינען פערניכטעט געוואָרען נאָר פאַר 2 יאָהר קריעג. און איצט לאָמיר זיך פרעגען, וויפיעל צייט דאַרף האָבען אייראָפּא, כדי אויפצובויען דאָס, וואָס איז חרב געוואָרען. דער לאָנדאָנער „עקאָנאָמיסט" איז משער, דאָס דער יעהרליכער עודף פון די געשאַפענע ווערטען אין די קריעגס־פיהרענדע לענדער בעטרעפט אונגעפעהר 8 מי־ליארד דאָלאר. מ׳דאַרף אָבער ניט מיינען, דאָס די קאַפּיטאַל־אָנזאַמלונג נעהמט־צו די דאָזיגע גאַנצע סומע. אין דער אמת׳ן בעטרעפען די נייע ווערטען, וועלכע ווערען אַרויסגעלאָזט אויף די בירזשעס, שוין אריינרעכענענדיג אויך די ווערטען, וועלכע זיינען א רעזולטאַט פון דער פערוואַנדלונג פון די שוין עקזיסטירענדע אונ־טערנעהמונגען אין אַקציען־געזעלשאַפטען, ניט מעהר ווי 4 מיליארד דאָלאר (20 מיליארד פראַנק). אויב מ׳זאָל אפילו רעכענען, דאָס די קאַפּיטאַל אָנזאַמלונג נאָך דער מלחמה וועט זיך אזוי שנעל ענטוויקלען ווי פאַר דער מלחמה, וועט אויך דעמאָלט מוזען געדויערען 12־10 אָדער אפשר 15 יאָהר, ביז וואַנען אייראָפּא וועט צוריק אויפבויען די פּראָדוקציאָנס־קרעפטען, וועלכע זיינען פערניכטעט געוואָרען פאַר 2 יאָהר קריעג.

אויב מען זאָל נאָך נעהמען אין בעטראַכט די קאָלאָסאַלע מענשען־קרבנות, ד. ה. דעם פער־לוסט פון אַרבייטס־פעהיגע מענשען־קרעפטען, די פערניכטונג פון אַרבייטס־בהמות און פון די נויטיגע פּראָדוקציאָנס־מיטלען, וועלכע ווערען בענוצט אויף צו פּראָדוצירען מוניציע, וועט מען

דעמאָלט פערשטעהן, פאַרוואָס וועט זיך די ענט־וויקלונג פון אייראָפּעאישען ווירטשאַפט־ליכען לעבען, ניט קוקענדיג אויף די טעכנישע ערפאָלגען פאַר דער צייט פון דער מלחמה, אָב־האַלטען לכל הפחות אויף אַ יאָהר פופצעהן. אין אַלע געביטען וועט זיך פיהלען אַ מאַנגעל, פריהער ווי אומעטום אַ מאַנגעל אין רויהע שטאָפען און אין לעבענס־מיטלען. אייראָפּאַ האָט כמעט אויסגענוצט איהרע אייזען־און שטיין־קוילען־רעסורסען א. א. וו., די אייראָ־פּעאישע לאַנדווירטשאַפט איז פערלאָזען, אָבגע־שוואַכט. דער יקרות, וועלכער דריקט איצט אויף אונז אַזוי שווער, וועט ניט פערשווינדען צוזאַמען מיט דעם סוף פון דער מלחמה, ער וועט נאָך בלייבען אַ לאַנגע צייט אַלס אַ ירושה פון דעם קריעג, הגם אין אַ שוואַכערער פאָרם. מ׳דאַרף זיך דעריבער רעכענען מיט דעם יקרות ניט ווי מיט אַ צייטווייליגער ערשיינונג, נאָר ווי מיט אַ דויערענדען שווערען קריזיס אין דער וועלט־ווירטשאַפט. אין אַ געוויסען זין קעהרען מיר זיך אום צו דער פאָרקאַפּיטאַליסטישער עפּאָכע, ווען די קריזיסען זיינען געווען אַ פּועל־יוצא פון דעם פּראָדוקטען־מאַנגעל, פון הונגער. נאָר ביי די איצטיגע סאָציאַל־ווירטשאַפטליכע בעדינגונ־גען וועט דער קריזיס צוליעב דעם מאַנגעל אָננעהמען גלייכצייטיג דעם כאַראַקטער פון אַ געוועהנליכען אינדוסטריעלען קריזיס צוליעב דער איבער־פּראָדוקציאָן.

אייניגע צווייגען פון דער אינדוסטריע האָ־בען זיך פאַר דער צייט פון דער מלחמה זעהר שטאַרק ענטוויקעלט. זיי האָבען שטאַרק פער־גרעסערט זייער פּראָדוקציאָן, צופּאַסענדיג זיך צו די ספּעציעלע קריעגס־בעדערפנישען. זעלבסט־פערשטענדליך, דאָס נאָך דער מלחמה וועלען די דאָזיגע אונטערנעהמונגען שטאַרק ליידען פון איבער־פּראָדוקציאָן. אמת, אין אייניגע צוויי־גען פון דער אייראָפּעאישער אינדוסטריע האָט זיך די פּראָדוקציאָן פערקלענערט, נאָר דערפאַר האָט זיך פאַר דער צייט ענטוויקעלט די פּראָ־דוקציאָן אין אַנדערע לענדער, צום ביישפּיעל די בויוואָל־פּראָדוקציאָן אין כינאַ, בראַזיליען; שוין ניט רעדענדיג וועגען אַמעריקע און יאַפּאַן, וועלכע האָבען פאַר דער מלחמה־צייט זעהר שטאַרק ענטוויקעלט זייער אינדוסטריע. איבער־הויפּט האָט זיך פערשטאַרקט די כעמישע פּראָ־דוקציאָן אין פערשיעדענע לענדער. אויף דער האַנדעלס־פלאַט, ווי משונה דאָס זאָל ניט קלינ־גען, קען זיך אַרויסווייזען צו גרויס אין פערגליך מיט דעם נאָכפרעג, נאַטירליך. ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס פאַר דער צייט פון דער מלחמה זיינען פערניכטעט געוואָרען זעהר אַ סך שיפען, וואָס איצטער פיהלט זיך אַ בעזונדערער מאַנגעל אין שיפען אפילו פאַר דעם פערהעלטניסמעסיג קליינעם טראַנספּאָרט, וועט נאָך דער מלחמה זיין, וואהרשיינליך, אַן איבער־פּראָדוקציאָן פון שיפען, ווייל שוין איצטער בויט מען אַ סך שיפען ניט נאָר אין די נייטראַלע לענדער, נאָר אויך אין די קריעגס־פיהרענדע לענדער, ווייל מען האָט מורא, אַז צוליעב דער צו־גרויסער אָבשוואַכונג פון דעם אייגענעם האַנדעלס־פלאָט וועט מען פערלירען די אייגענע פּאָזיציע אין דעם קומענדיגען האַנדעלס־קריעג.

איצט איז די לאַגע אַ גאַנץ אַנדערע ווי צו דער צייט פון די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות. אין יענער צייט אָדער נאָך פריהער איז געווען גע־ווען צו פערכאַפּען אָדער צו פערניכטען דעם האַנדעלס־פלאָט פון דעם קאָנקורענט, כדי אינ־גאַנצען אָבצושוואַכען זיין אויסערליכען האַנ־דעל, אָדער גאָר פערנעהמען זיין פּלאַץ. אַזוי האָט, צום ביישפּיעל, ענגלאַנד אין דער צייט פון דעם קאָנטינענטאַל־סיסטעם פערכאַפּט 4000 שיפען און האָט זיך אויף אַזאַ אופן דערשלאָגען צו דער הערשאַפט איבער דעם וועלט־מאַרק. איצט וועט דער דייטשער אָדער דער ענגלישער האַנדעלס־פלאָט, ניט קוקענדיג אויף די גרויסע פערלוסטען פאַר דער צייט פון מלחמה, זיין, וואהרשיינליך, נאָך דער מלחמה אַזוי שטאַרק ווי פאַר דער מלחמה, ווייל די מאָדערנע פּראָדוק־ציאָנס־קרעפטען, ווען זיי ווערען פלאַנמעסיג אָנגעווענדעט, גיבען די מעגליכקייט אין אַ פער־העלטניסמעסיג קורצער צייט צו פעררייכטען דאָס צושטערטע, לכל הפחות, אין איין בעשטימ־טען געביט פון ווירטשאַפטליכען לעבען. אַזוי צום ביישפּיעל, בויט איצט די דייטשע שיף־געזעלשאַפט, האַמבורג־אַמעריקאַ־ליניע, די גרעסטע שיפען אין דער וועלט, און אויף אַזאַ אופן פערשטאַרקט זי איהר פּאָזיציע אין דעם וועלט־קאַמפּף פאַר דער ממשלה איבער די ים׳ען.

דער רעזולטאַט אָבער פון דעם דאָזיגען אַל־געמיינעם צוגרייטען זיך צו דעם קומענדיגען האַנדעלס־קריעג קען זיין דער, דאָס אין אַ גאַנ־צער רייהע פון פּראָדוקציאָנס־צווייגען וועט דער אָנבאָט אַריבערשטייגען דעם נאָכפרעג, וועלכער איז דאָך אָבהענגיג פון די פּראָדוקטיווע כחות און פון דער קויף־קראַפט פון דעם לאַנד, און די דאָזיגע קרעפטען זיינען דורך דער מלחמה בע־דייטענד אָבגעשוואַכט געוואָרען. פון איין זייט, הייסט עס, אַ פערשטאַרקטע פּראָדוקציאָן אָדער אַ פערגרעסערטע אַרבייטס־פעהיגקייט פון איי־ניגע צווייגען פון דער אינדוסטריע; פון דער אַנדער זייט אַן אַלגעמיינע אָבשוואַכונג פון די פּראָדוקטיווע כחות און פון דער קויף־קראַפט פון דער בעפעלקערונג צוליעב דער פערמאָרונג און צוליעב דעם יקרות, צוליעב דער אונמעגליכ־קייט אויסצונוצען ווי עס געהער צו זיין די פּראָ־דוקטיווע קרעפטען און צוליעב עקספּאָרט־מניעות. דער פּועל־יוצא פון דעם וועט זיין אַ שווערער האַנדעלס־קריזיס, וועלכער וועט זיין בעגלייט פון דעם יקרות אויף די נויטווענדיג־

סטע געגענשטענדען פון דעם פערזענליכען און פון דעם פּראָדוקציאָנס־געבויך.

מען דאַרף נאָך צוגעבען, דאָס די מלחמה וועט ברענגען דערצו, דאָס עס וועט זיין אַ גרויסע אונאָרדנונג אין דעם געלד־סיסטעם (די ווערט־מינדערונג פון דעם פּאַפּיר־געלד) און אין דער מלוכה־ווירטשאַפט (בעגלייט פון אַן אונגעהייערען שטייערן דרוק); אייניגע מלוכות וועלען באַנקראָטירען אָפען אָדער געהיים אין דער פאָרם פון דער אָפענער ווערט־פערקלענערונג פון די קרעדיט־בילעטען; עס וועט פאָרקומען זעהר אַ שטאַרקע קאָנצענטראַציע פון קאַפּיטאַל; דער באַנק־אָדער וואַכער־קאַפּיטאַל וועט זיין שטאַרקער ווי דער אינדוסטריעלער קאַפּיטאַל צוליעב די קאָלאָסאַלע חובות פון די מלוכות און צוליעב דער אָבשוואַכונג פון די פּראָדוקטיווע כחות פון די לענדער; די ערד־רענטע וועט זיין בעדייטענד העכער (צוליעב דעם וואוקס פון די פּרייזען אויף לאַנד־ווירטשאַפטליכע פּראָדוקטען) און די געזעל־שאַפטליכע בעדייטונג פון די ערד־בעזיצער וועט ווערען גרעסער. אַז מ׳זאָל דאָס אַלץ נעהמען אין בעטראַכט, וועט קלאָר ווערען, דאָס די מלחמה האָט פערשטאַרקט אַלע נעגאַטיווע זייטען פון דער קאַפּיטאַליסטישער ענטוויקלונג. דערפון איז אויך געדרונגען, דאָס די מלחמה וועט פערשאַרפען די קלאַסען־געגענזאַצען און פערשטאַרקען דעם קלאַסענקאַמפּף. דער יקרות פעראורזאַכט, ווי עס איז בעקאַנט, דאָס זינקען פון דעם רעאַלען אַרבייטס־לוין. די מלחמה האָט צו־נישט געמאַכט כמעט די גאַנצע אַרבייטער־שוץ־געזעצגעבונג אין די פאַבריקען און אין אַ גרויסער מאָס די עראָבערונג פון די טרייד־יוניאָנס, וועלכע די אַרבייטער האָבען אויסגעקעמפּפט אין משך פון צעהנדליגער יאָהרען. מען וועט מוזען אָנהויבען כמעט אויפסניי דעם קאַמפּף ביי אַ סך ערגערע בעדינגונגען. דער קאַמפּף וועט זיין שווער ניט נור צוליעב דער אונגינסטיגער אינדוסטריעלער לאַגע, נאָר אויך צוליעב דער פערגרעסערונג פון דעם אַרבייטס־אָנבאָט מצד די פרויען, וועלכע פערנעהמען איצט די ערטער פון די מאַנזבילען, מצד די אָרעם־געוואָרענע קליינע בעלי־בתים־לעך (דער פּראָלעטאַריזירונגס־פּראָצעס קומט־פאָר אומעטום) און מצד די אַזיאַטישע אָדער אַפריקאַנישע אַרבייטער, וועלכע האָבען שוין איצט אָנגעהויבען צו פערנעהמען די ערטער פון די אייראָפּעאישע אַרבייטער, וואָס זייען אוועק אויף מלחמה. מיט איין וואָרט, דעם אַרבייטער וועט אויסקומען נאָך דער מלחמה זעהר שווער צו קעמפּפען, כדי איינצוהאַלטען די פּאָזיציעס, צו וועלכע ער האָט זיך דערשלאָגען פאַר דער מלחמה.

2.

אַזוי שטעלט זיך אונז פאָר די לאַגע נאָך דער מלחמה פון דעם שטאַנד־פּונקט פון אַן אייראָפּעער. אייראָפּאַ, לויט דעם אויסדרוק פון קאַוטסקי׳ן, בעגעהט איצט זעלבסטמאָרד, און די, וועלכע האָבען נאָך ניט פערלאָרען דעם קאָפּ, צוזעהענדיג די דאָזיגע שווערע קאַטאַסטראָפע פון דער אייראָפּעאישער קולטור, קענען נאָר קאָנסטאַטירען דעם דאָזיגען טרויעריגען פאַקט און אָנווייזען אויף זיינע פאָלגען. אַנדערש שטעלט זיך פאָר די לאַגע פון דעם שטאַנד־פּונקט פון די אויסער־אייראָפּעאישע אָדער קאָלאָניאַלע לענדער. עס איז אַלעמען בעקאַנט, דאָס פאַר די דאָזיגע לענדער איז די מלחמה אַ קוואַל פון אונגעהייערע פערדיענסטען. בראַש פון דיזע מלוכות שטעהען די פעראייניגטע שטאַאַטען פון צפון־אַמעריקאַ, דאָס עקאָנאָמיש־שטאַרקסטע לאַנד אין דער וועלט, וואָס איז דער הויפּט־ליפעראַנט פון לעבענס־מיטלען און תכסיסי־מלחמה פאַר די לענדער פון דעם פיער־פערבאַנד. די פעראייניגטע שטאַאַטען האָבען אויסערגעוועהנליך שטאַרק ענטוויקעלט זייער אינדוסטריע, זיי האָבען פאַר זעהר הויכע פּרייזען פערקויפט זייער סחורות און האָבען פערדיענט ריעזיגע קאַפּיטאַלען אויפ׳ן חשבון פון אייראָפּאַ. זיי קענען איצט ניט נאָר אויסקויפען זייערע פּאַפּירען (געלד־התחיבות׳ען) אין אייראָפּאַ, זיי קענען אויך לייהען אייראָפּאַ בעדייטענדע סומען. נאָך מעהר, זיי שטרעבען אָפען צו עקאָנאָמישער אויבער־הערשאַפט, זיי ווילען פערכאַפּען די דרום־אַמעריקאַנישע מערק, זיי בעפעסטיגען זיך אין ווייטען מזרח און פערשטאַרקען זייערע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס אין אייראָפּאַ גופא.

ניט נאָר די פעראייניגטע שטאַאַטען אַליין, אויך אַנדערע לענדער פערדיענען ריעזיגע סומען. פריהער ווי אַלץ האָט זיך דער נאָכפרעג אויף זייערע סחורות בעדייטענד פערגרעסערט. דער פּועל יוצא דערפון איז געווען, דאָס די פּרייזען זיינען געשטיגען. זייער האַנדעלס־באַלאַנס האָט זיך בעדייטענד פערגרעסערט. זיי גיט זיך איצט איין צו בעפרייען זיך פון אַ גרויסען טייל פון זייערע חובות, וואָס זיי זיינען שולדיג אייראָפּאַ. עס איז אויך שווער צו גלויבען, דאָס אייראָפּאַ וועט אין דער צוקונפט עקספּאָרטירען קאַפּיטאַל אין אַנדערע לענדער. אמת, דורכדעם וועט זיך די עקאָנאָמישע ענטוויקלונג פון די דאָזיגע לענדער אַ ביסעל פערלאַנגזאַמען, דערפאַר וועט זי אָבער ווערען מעהר זעלבסטשטענדיג; דער מעהרווערט וועט בלייבען אין דער־היים. אויסערדעם, וועלען זיי אַ דאַנק דעם וואַקסענדען נאָכפרעג אויף זייערע סחורות בעקומען איצט פערהעלטניסמעסיג מעהר פּראָדוקטען פון דער אייראָפּעאישער אינדוסטריע, ווי

פאַר דער מלחמה, אויף אַזאַ אופן וועלען זיי זיך בערייכערען אויפ'ן חשבון פון אייראָפּאַ.

נאָך מעהר, וואָס לענגער עס דויערט דער קריעג, אַלץ מעהר ענטוויקעלט און בעפעסטיגט זיך די זעלבסטשטענדיגע אינדוסטריע פון די איבער־אָקעאַנישע לענדער. דער שטראָם פון די אייראָפּעאישע סחורות, וועלכער האָט געשטערט דער ענטוויקלונג פון אַ אייגענער אינדוסטריע אין די דאָזיגע לענדער, האָט זיך אַ דאַנק דער מלחמה מיט איין קלאַפּ אָבגעשטעלט. און אויך נאָך דער מלחמה וועט אייראָפּאַ לאַנג ניט זיין אימשטאַנד צו בעצירידיגען איהרע אייגענע קאָנ־סומענטען, שוין ניט רעדענדיג וועגען אַ בע־דייטענדען עקספּאָרט אין די איבער־אָקעאַנישע לענדער. אויף דער כאַראַקטער פון דער אייראָפּעאישער אינדוסטריע און דער צוזאַמענ־שטעל פון דעם אייראָפּעאישען עקספּאָרט וועט זיך פאַר דער מלחמה־צייט שטאַרק ענדערן, ווי מיר וועלען עס באַלד זעהן. דער פּועל־יוצא פון דעם אַלעם וועט זיין די גרעסערע עקאָנאָמישע זעלבסטשטענדיגקייט פון די איבער־אָקעאַני־שע קאָלאָניאַלע לענדער.

געוויסערמאַסען קומט איצט פאָר אַ פּראַצעס, וועלכער איז דער הפוך פון דעם, וואָס עס איז פאָרגעקומען אין דער צייט פון דעם נאַפּאָלעאָ־נישען קאָנטינענטאַל־סיסטעם מיט הונדערט יאָהר צוריק. דעמאָלט האָט אייראָפּאַ אָנגע־שטרענגט אַלע כחות, כדי צו בעפרייען זיך פון דער אָבהענגיגקייט פון די קאָלאָניאַלע פּראָדוק־טען, פון צוקער צום ביישפּיעל. דעמאָלט האָט מען אויך געקעמפּפט צוליעב די פאַרבען. נאַ־פּאָלעאָן דער ערשטער האָט צוגעזאָגט אַ גרויסע פּרעמיע דעם, וואָס וועט אויף אַ כעמישען אופן מאַכען אינדיגאָ. דעמאָלט האָט זיך עס ניט איינ־געגעבען און נאָר אין דער איצטיגער מלחמה האָט זיך, דאַכט זיך איינגעגעבען די דאָזיגע פאַרב כעמיש צו מאַכען. אַלענפאַלס שפּעטער האָט זיך איינגעגעבען קינסטליך צו בעקומען פאַרבען, וועלכע האָבען כמעט אַרויסגעשטויסען די נאַטירליכע פאַרבען, און איצט איז וויעדער פאַרהאַן אַ נאָכפרעג אויף אינדיגאָ און די אינ־דיגאָ־פּראָדוקציאָן הויבט וויעדער אָן צו ענטוויק־לען זיך אין אינדיען און אין כינאַ. נאָך מעהר, ניט נאָר ענגלאַנד, אַמעריקאַ און יאַפּאַן האָבען אויסגעבויט איינענע כעמישע פאַבריקען, כדי צו בעקומען פאַרבען. דיזעלביגע ידיעות קומען אָן אויך פון אַנדערע לענדער, צום ביישפּיעל פון בראַזיליען, וועלכע וויל זיך אויך בעפרייען פון דער אָבהענגיגקייט פון דער אייראָפּעאישער אינ־דוסטריע.

די פראַגע וועגען די פאַרבען שפּיעלט אין אַ נאָרמאַלער צייט ניט אַזאַ גרויסע ראָליע, ווי מען וויל דאָס איצט פאָרשטעלען, דאָס איז אָבער אַ גוטע אילוסטראַציע צו מיין געדאַנק, דאָס די קאָלאָניאַלע לענדער בעפרייען זיך איצט פון דער מאַכט פון דעם אייראָפּעאישען קאַפּיטאַל, פּונקט ווי מיט הונדערט יאָהר צוריק, האָט זיך אייראָפּאַ אָנגעהויבען צו בעפרייען פון דער אָבהענגיגקייט פון די קאָלאָניאַלע פּראָדוקטען.

עס איז שווער, נאַטירליך, פאָראויסצוזאָגען ווי גיך דער דאָזיגער פּראָצעס וועט פאָרקומען. איינס איז אָבער קלאָר: די ממשלה פון דעם אייראָפּעאישען קאַפּיטאַל איבער דער איבריגער וועלט ענדיגט זיך איצט. עס זיינען אויסגע־וואַקסען און עס האָבען זיך בעפעסטיגט צוויי אינדוסטריעלע מדינות אויסער אייראָפּאַ: די פעראייניגטע שטאַטען און יאַפּאַן. זיי וועלען נאָך דער דאָזיגער מלחמה זיין עקאָנאָמיש זעהר שטאַרק; אויך אין אַנדערע לענדער האָט זיך דער קאַפּיטאַליזם בעפעסטיגט. אין כינאַ ארבייטען איצט (1915) 30 וועבעריי־פאַבריי־קען מיט אַ מיליאָן שפּינדלעך. אַ סך אַ גרעסע־רען פאָרשריט קען מען פערציכענען אין דער בוימוואָל־אינדוסטריע אין אינדיען און אין עגיפּ־טען. אין כינאַ און אין דרום־אַמעריקאַ ענטוויי־קעלט זיך אויך די אייזען־אינדוסטריע.

די עקאָנאָמישע זעלבסטשטענדיגקייט (זעלבסטפערשטענדליך, רעלאַטיוו זעלבסטשטענ־דיג, אַבסאָלוטע עקאָנאָמישע זעלבסטשטענדיג־קייט איז ניט בנמצא!) פון די קאָלאָניאַלע לענ־דער וועט אויך זיין די סבה פון זייער פּאָליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, כאָטשבי אין דער פאָרם ווי מיר זעהען עס ביי די זיך־זעלבסט־פערוואַל־טענמדע קאָלאָניעס פון ענגלאַנד, קאַנאַדאַ און אַנ־דערע. די, וואָס זיינען בעקאַנט מיט'ן לעבען פון די קאָלאָניעס, זיינען מיט דער מיינונג, אַז די מלחמה וועט פערגיכערען דעם פּראָצעס פון זייער בעפרייאונג. דער געוועזענער דייטשער מיניסטער פאַר קאָלאָניעס, דערנבורג, וואַרפט, צום ביי־שפּיעל, פאַר ענגלאַנד, דאָס דורכדעם וואָס זי האָט געשטערעט צו פערכאַפּען די דייטשע קאָ־לאָניעס, האָט זי אונטערגעגראָבען דעם אויטאָ־ריטעט פון די אייראָפּעער אין אפריקאַ. אַי, פאַרוואָס האָט דייטשלאַנד אַגיטירט צווישען די מחמדאַנער פאַר דעם הייליגען קריעג געגען דעם פיער־פערבאַנד, וועגען דעם שווייגט, נאַטירליך, דערנבורג. אויך ענגלאַנד סטאַרעט זיך אויפצו־הויבען די אַראַבער געגען דער טערקיי, און דאָס האָט שוין געבראַכט צו דעם אויפשטאַנד פון אַ טייל אַראַבישע שבטים אין סיריען און צו דער אַרויסשטויסונג פון די איטאַליענער פון טרי־פּאָלים.

אַ צווייטער קענער פון דער אַזיאַטישער פראַ־גע, וו. דעוואָל, שרייבט אין דער פראַנקפורטער צייטונג (פון 25טען פעברואַר 1915): „די איי־ראָפּעאישע מלחמה האָט שטאַרק אָבגעשוואַכט דעם פּרעסטיזש פון דער אייראָפּעאישער ציוויליי־זאַציע אין די אויגען פון די אַזיאַטען". נאָר דאָס איז נאָך ניט אַלץ. נאָכדעם ווי די אייראָפּעאישע פעלקער האָבען אָנגעהויבען ווענדען זיך נאָך

הילף צו די אַזיאַטישע פעלקער, וועט זיך אויך מוזען גרינדליך ענדערן די בעציהונג פון די אייראָפּעער צו די דאָזיגע פעלקער. „אייראָפּאַ וועט נאָך דער מלחמה מוזען רעווידירען איהר בעציהונג צו די אַלטע קולטורעלע מלוכות פון אַזיען". ענגלאַנד וועט ניט קענען מעהר בעהאַנדלען אינדיען ווי אַן עקספּלואַטירטע קאָלאָניע, וועלכע ווערט פערוואַלטעט פון לאָנדאָן. „אויך די פראַגע וועגען דער אימיגראַציע פון די אַזיאַטען וועט מוזען נאָך אַמאָל ווערען איבערגעקוקט. די אינדיער, יאַפּאַנער און כינעזער וועלען ווייטער ניט קענען דולדען, ווען מען וועט זיי פערבאָטען צו עמיגרירען אין די ענגלישע קאָלאָניעס און אין אַמעריקאַ"...

ווי עס איז בעקאַנט, פּראַקטיצירט מען איצט אין רוסלאַנד דעם אימפּאָרט פון כינעזישע אַרבייטער אין אַ בעדייטענדען מאַסשטאַב, אין יאַפּאַן האָט בעקומען געוויסע קאָלאָניזאַציאָנסרעכט בנוגע צו סיביר. אויך אינדיען וועט זיך אינגיכען פערוואַנדלען אין אַ זיך־זעלבסט־בערוואַלטענדע ענגלישע קאָלאָניע. מ'קען נאָך אייך ברענגען די מיינונג פון דעם פּראָפעסאָר הינצע אין דעם גרויסען זאַמעלבוך „דייטשלאַנד און דער וועלט־קריעג". פּראָפ. הינצע זאָגט דאָרט (זייטע 682), דאָס, ווי עס ווייזט אויס, וועט זיך אינגיכען ענדיגען די עפּאָכע פון דער קאָלאָניאַלער הערשאַפט אין אַזיען און אויף די צפון'דיגע ברעגעס פון אַפריקאַ ווי אַמאָל אין אַמעריקאַ און אין אויסטראַליען. דער אויפמערקזאַמער בעאָבאַכטער פון די קאָלאָניאַלע לענדער האָט ניט געקענט ניט בעמערקען דעם פאַקט, דאָס אין די דאָזיגע לענדער קומט פאָר אַ טיעפע געהרונג, וואָס איז אַן אָבשפּיעגלונג פון דעם אויפגעוואַכטען נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין און פון דעם שטרעבען צו פּאָליטישער זעלבסטשטענדיגקייט. דער דאָזיגער פּראָצעס האָט זיך, נאַטירליך, אָנגעהויבען אַ סך פריהער פאַר דער מלחמה און איז אויך אַן אָבשפּיעגלונג פון די טיעפע ענדערונגען, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין דער ווירטשאַפטליכער סטרוקטור פון די דאָזיגע לענדער.

איך קען, נאַטירליך, ניט בעהאַנדלען דאָ די פראַגע אַלזייטיג. איך וועל נאָר אָנווייזען אויף דעם פאָלגענדען מערקווירדיגען פאַקט. אין יאָהר 1904 האָט אינדיען אַרויסגעפיהרט אין ענגלאַנד כמעט 30% פון איהרע פּראָדוקטען, און אין יאָהר 1913 נאָר 26%. עגיפּטען האָט אין יאָהר 1894 אַרויסגעפיהרט אין ענגלאַנד 54% פון זיינע פּראָדוקטען, און אין יאָהר 1913 43%. די פראַנצויזישע קאָלאָניעס, אָהן אַלזשיר און טונים, האָבען אַרויסגעפיהרט אין פראַנקרייך אין יאָהר 1903 44%, און אין 1912 39% פון זייערע פּראָדוקטען. אויך דער אימפּאָרט אין די קאָלאָניעס פון אַנדערע לענדער וואַקסט גיכער, ווי דער אימפּאָרט אין די מעטראָפּאָליעס, ד. ה. דאָס די קאָלאָניעס ווערען אויך עקאָנאָמיש אַלץ מעהר און מעהר זעלבסטשטענדיגער און אבהענגיגער. די מלחמה האָט נאָר פערגיכערט דעם בעפרייאונגס־פּראָצעס פון די קאָלאָניעס פון דער מאַכט פון דעם אייראָפּעאישען קאַפּיטאַל ווי זי פערגיכערט אויך דעם אריינדרינגונגס־פּראָצעס פון קאַפּיטאַליזם אין נייע לענדער, די קאָנצענטראַציע פון קאַפּיטאַל, די פערטייערונג פון לעבען א. א. וו.

---

3.

אַ דאַנק דעם וואָס אייראָפּאַ האָט זיך עקאָנאָמיש און טעכניש פריהער ענטוויקעלט, איז זי געווען אימשטאַנד צו בעהערשען די אַלטע קולטורעלע מלוכות פון אַנדערע וועלט־טיילען און האָט געשטרעבט צו וועלט־הערשאַפט. די איצטיגע וועלט־מלחמה וועט אויף אַ לאַנגע צייט אָבשוואַכען אייראָפּאַ און וועט די דאָזיגע לענדער געבען די מעגליכקייט בעפעסטיגען זיך און בעפרייען זיך פון אייראָפּאַ. דער וויץ פון דער געשיכטע בעשטעהט אין דעם, דאָס די מלחמה, וועלכע איז אָנגעהויבען געוואָרען צוליעב דער וועלט־הערשאַפט, ספּעציעל צוליעב דער ממשלה איבער די עלטסטע קולטור־לענדער, איבער פאָדער־אַזיען, בעדייטעט ניט מעהר און ניט ווענינער ווי דעם אָנהויב פון דעם סוף פון דער אייראָפּעאישער הערשאַפט איבער דער איבריגער וועלט. דעמזעלבען וויץ האָט די געשיכטע געמאַכט צו דער צייט פון די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות. די דאָזיגע מלחמות זיינען געווען האַנדעלס־מלחמות; נאָר די רעאַקציע, די ווירטשאַפטליכע און פּסיכאָלאָגישגעזעלשאַפטליכע, וועלכע האָט זיך נאָך די מלחמות אָנגעהויבען, האָט געבראַכט צו גאָר אַן אַנדער פאָרם פון די עקאָנאָמישע בעציהונגען, צו דער הערשאַפט פון דעם אינדוסטריעלען קאַפּיטאַל אנשטאַט דעם האַנדעלס־קאַפּיטאַל און צו דער ענדערונג פון דער גאַנצער האַנדעלס־, קאָלאָניאַל און אויסערליכער פּאָליטיק. אַזאַ איבערקערענייש קומט פאָר אויך איצט. די אימפּעריאַליסטישע מלחמה וועט אַרויסרופען אַ שטאַרקע רעאַקציע געגען דעם אימפּעריאַליזם בכלל.

דער אימפּעריאַליזם איז די שטרעבונג פון דער גרויסער אינדוסטריע צו בעקומען מערק, וועלכע זיינען בעשיצט פון דער פרעמדער קאָנקורענץ.

אין דעם פּעריאָד, ווען עס זיינען געבויט געוואָרען די אייראָפּעאישע אייזענבאַהנען, איז אויסגעוואַקסען די גרויסע אינדוסטריע, וועלכע ווערט געשיצט דורך אַ הויכען גרעניץ־אָבצאָהל פון דער פרעמדער קאָנקורענץ. בשעת דער בוי פון דער אייראָפּעאישער אייזענבאַהן־נעץ האָט זיך כמעט פערענדיגט, האָט די־דאָזיגע גרויסע

אינדוסטריע אָנגעהויבען צו זוכען מערק אין אויסער־אייראָפּעאישע לענדער. נאָר דאָ האָט זיך די אינדוסטריע פון איין לאַנד אָנגעשטויסען אויף דער קאָנקורענץ פון דער אינדוסטריע פון די איבריגע לענדער. כדי אויסצומיידען די דאָזיגע ניט־געוווינשטע קאָנקורענץ, האָט די גרויסע אינדוסטריע געשטויסען די רעגירונג צו פערכאַפּען נייע מערק, צו בעקומען פערשיעדענע מינים קאָנצעסיעס אויף אייזענבאַהנען, האַפענס א. א. וו. דערפון נעהמט זיך די קריגערישע קאָלאָניאַלע פּאָליטיק פון דער גרויסער אינדוסטריע, וועלכע האָט ארויסגעלעגט איהר שטעמפּעל אויף אונזער עפּאָכע און וועלכע ווערט בעציי־כענט מיט דעם וואָרט אימפּעריאליזם.

מעהר פון אַלע וועט פון דער מלחמה ליידען די „שווערע" אינדוסטריע, ד. ה. די פּראָדוק־ציאָן פון אייזען, שטאָהל א. ד. ג. נאַטירליך, די אונטערנעהמער פון די דאָזיגע אינדוסטריע־צוויי־גען האָבען געמאַכט די גלענצענדסטע געשעפטען. דער נאָכפרעג אויף אייזען איז געווען, דוכט אונז, שטאַרקער און די פּרייזען אויף מעטאַל האָבען אַריבערגעשטיגען אַלע איבעריגע פּרייזען. נאָר דער רעזולטאַט דערפון וועט דערנאָך זיין אַ בע־דייטענדע אָבשוואַכונג פון די אייזען־זאַפּאַסען. די ערשטע צייט נאָך דער מלחמה וועט די שווע־רע אינדוסטריע, וועלכע האָט פערגרעסערט איהר פּראָדוקציאָן פאַר דער צייט פון דער מלחמה, קעמפּפען, נאַטירליך, פערצווייפעלט פאַר נייע מערק; אָבער די רעאַקציע וועט אויף זיך לאַנג ניט לאָזען וואַרטען, ווייל אייראָפּאַ האָט שוין פאַר דער מלחמה געליטען פון אייזען־מאַנגעל, און נאָך דער מלחמה וועט זיך דער דאָזיגער מאַנגעל נאָך שטאַרקער לאָזען פיהלען, ווייל דער טראַנספּאָרט פון אייזען־רודע וועט בעדייי־טענד טייערער ווערען. מ׳דאַרף דעריבער רע־כענען, דאָס אין די אויסער־אייראָפּעאישע לענ־דער און אין די קאָלאָניעס וועט זיך ביסלעכווייז ענטוויקלען פון האַלב־פאַבריקאַטען און פאַב־ריקאַטען פון דער ערשטער מדרגה, און די מאָ־דערנע מערב־אייראָפּעאישע לענדער וועלען פּראָ־דוצירען הויך־קוואַליפיצירטע סחורות.

אַזאַ אַרבייטס־צוטיילונג האָט זיך שוין פאַר דער מלחמה איינגעשטעלט צווישען ענגלאַנד און דייטשלאַנד: ענגלאַנד פלעגט איבעראַרבייטען די האַלב־פאַבריקאַטען, וועלכע זי פלעגט בעקו־מען פון דייטשלאַנד, אין הויך־קוואַליפיצירטע סחורות. מ׳דאַרף רעכענען, דאָס אויף דייטש־לאַנד וועט אין דער נאָהענטער צוקונפט איבער־געהן צו דער פּראָדוקציאָן פון הויך־קוואַליפי־צירטע סחורות. נאָר פאַר אַזעלכע סחורות מען ניט האָבען די קאָלאָניאַלע מערק, וועלכע געבריכען ווענינ טייערע פּראָדוקציאָנס־מיטלען און לוקסוס־אַרטיקלען, מ׳דאַרף האָבען די איי־ראָפּעאישע מערק. די גרויסע פּראָדוקציאָנס־דיפערענצירונג איז דער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון דער דאָזיגער פּראָדוקציאָן. מ׳קען ניט פּראָדוצירען אין איין און דערזעלבער פאַב־ריק מאַסענווייז פערשיעדענע מינים מאַשינען, נעה־מאַשינען און לאַנדווירטשאַפטליכע מאַשי־נען, הויב־מאַשינען און עלעקטרישע מאָטאָרען. דער פּועל־יוצא פון דעם אַלעם וועט זיין, דאָס די געגענזייטיגע האַנדעלס־בעציהונגען צווישען די לענדער וועלען זיך נאָך מעהר ענטוויקלען, דער קאַפּיטאַליזם וועט ווירקליך ווערען אינטער־נאַציאָנאַל, דערביי וועלען די קולטורעלע לענדער זיין צווישען זיך זעהר ענג פערבונדען.

זעלבסטפערשטענדליך, דאָס דאָ קען איך נאָר אין אַלגעמיינע שטריכען געבען אַ בילד פון דער קינפטיגער אינדוסטריעלער ענטוויקלונג. אָט ווי די דאָזיגע ענטוויקלונג שטעלט זיך אונז פאָר: דער קאַפּיטאַליזם דרינגט אריין אין די קאָלאָניאַ־לע לענדער, וועלכע ווערען פּאָליטיש זעלבסט־שטענדיג. די מיטעל־ און מערב־אייראָפּעאישע לענדער געהען איבער צו דער פּראָדוקציאָן פון הויך־קוואַליפיצירטע סחורות, דערביי ווערט די פּראָדוקציאָן שטאַרק דיפערענצירט, די געגענזיי־טיגע האַנדעלס־בעציהונגען וואַקסען זעהר שנעל. די עקאָנאָמישע פערבינדונגען צווישען די דאָזיגע לענדער ווערען פערשטאַרקט און עס קען זיין, דאָס דער רעזולטאַט פון דער דאָזיגער עקאָנאָמי־שער פערבינדונג וועט זיין אַ פּאָליטישע פער־איניגונג. צי דער דאָזיגער פּאָליטישער בונד וועט זיין אַגרעסיוו בנוגע צו מזרח־אייראָפּאַ אָדער אַזיען, — די פראַגע בעהאַנדעל איך איצט ניט, ווייל די פערענטפערונג פון דער דאָזיגער פראַגע קען געגעבען ווערען נאָר דורך דעם אַנאַ־ליז פון די טענדענצען פון די נייע פאָרמען פון דעם ווירטשאַפטליכען לעבען און פון דער סאָ־ציאַלער ווירקונג פון דער מלחמה, אַן אַנאַליז צו וועלכען מיר האָפען זיך נאָך אומצוקעהרען. דורכדעם, וואָס די מיטעל־ און מערב־אייראָפּע־אישע לענדער וועלען איבערגעהן צו דער פּראָ־דוקציאָן פון הויך־קוואַליפיצירטע סחורות. וועט דער אימפּעריאַליזם פון די דאָזיגע לענדער בע־דייטענד אָבגעשוואַכט ווערען.

ישראל מאַקראַנסקי :

# נאָך אַ פּיערטעל יאהר הונדערט

(וועגען דער אידישער קאָלאָניזאַציאָן אין ארגענטינא.)

פערגאַנגענעם מאָנאַט אָקטאָבער איז געוואָרען 25 יאָהר זייט דער באַראָן הירש האָט געגרינדעט די אידישע קאָלאָניזאַציאָן אויף די אַרגענטינישע פּאַמפּעס. *

אין איהרע גאָר יונגע יאָהרען האָט די אַרגענטינישע קאָלאָניזאַציאָן אַרויסגערופען גרויס בעגייסטערונג. באַראָן הירש האָט געטרוימט צו בעזעצען אויף די אַרגענטיניער פּאַמפּעס, אין דיזע פערגאַנגענע פינף־און־צוואַנציג יאָהר, דריי מיט אַ פּיערטעל מיליאָן אידען — ניט מעהר און ניט וועניגער. ניט חלילה דריי מיליאָן און ניט דריי מיט אַ האַלב מיליאָן נאָר פּונקט דריי מיט אַ פּיערטעל. פערגלייכענדיג דיזע צאָהל מיט דער ווירקליכער, וואָס עקזיסטירט יעצט, ווערט אַרויסגערופען ביי אונז אַ שמייכעל — ניט אויף דער קליינער ווירקליכקייט, נאָר אויף דער גרויסקייט פונ׳ם טרוים פון באַראָן, וועלכער האָט ניט געקאָנט די אידישע ווירקליכקייט און איז געווען אונבעקאַנט מיט די אידישע מאַסען. דער אמת אָבער איז, אַז יעדע בעוועגונג, ווערט געבאָרען מיט גראַנדיעזע פּלענער, וועלכע ווערען נאָכהער גרעסטענטהיילס ניט פערווירקליכט.

די אַרגענטינישע קאָלאָניזאַציאָן, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס זי איז קליין אין צאָהל, האָט דאָך געקאָסט פיעלע קרבנות. פון די פּיאָנערען זיינען פיעלע געפאַלען יונען זיי האָבען גערייניגט אַ וועג פאַר די נאָכקומענדע. פיעלע דראַמאַטישע און ריהרענדע בלעטלאַך פערמאָגט די געשיכטע פון דער אידישער קאָלאָניזאַציאָן אין אַרגענטינא. פיעלע אידעאַליסטישע האָפנונגען זיינען אויסגעלאָשען געוואָרען פון די ביי׳זע ווינטען פון דער פּאַמפּאַ. מען האָט דאַן ניט געהאַט די ערפאַהרונג וואָס בלויז די צייט ברייגגט. דער באַראָן פון זיין זייט, זייענדיג פערטיעפט אין די הימלען פון זיין אידעאַל, האָט ניט געזעהן וואָס עס טהוט זיך אויף דער ערד. דער קאָלאָניזירטער עלעמענט, ווידער, האָט זיך אָנגעטראָפען, פּנים אל פּנים מיט גאָר אַ נייער און פרעמדער וועלט — פרעמד פון זיינע אַמאָליגע בעשעפטיגונגען, פרעמד פון זיין סאָציאַלער און רעליגיעזער סביבה, פרעמד פון זיינע נאָהענסטע און טייערסטע, פרעמד פון די עלעמענטאַרסטע נויטיגקייטען פון לעבען און פרעמד אויך פון ציוויליזאַציאָן. ער האָט בלויז בעגעגענט ווילדערנישען און דעם האַלב־ווילדען, האַלב ראָמאַנטישען גאוטש, וועלכער צייגט אַרויס פריהער פאַר אַלץ זיין מעסער, מיט וועלכען ער איז זעהר פריי־הענדיג און פון וועלכען פיעלע אידישע קרבנות זיינען געפאַלען. די אידישע ערד אין אַרגענטינא האָט אין זיך אַריינגעזויגען, אויסער האָפנונגען, אַ היבש ביסעל אידישע בלוט און טרעהרען.

אָבער וואָס פאַר אַ רעזולטאַטען האָבען דיזע קרבנות געבראַכט ? וואָס איז דער ריכטיגער צושטאַנד פון דער אידישער קאָלאָניזאַציאָן אין אַרגענטינא ? וועלכע סיבות האָבען געווירקט צום גוטען אָדער צום שלעכטען אויף דער אַרגענטינישער קאָלאָניזאַציאָן און וואָס פאַר אַ צוקונפט שטעהט איהר פאַר ? צו ענטפערען אויף דיזע פראַגען אַזוי קורץ און אונפּאַרטייאיש ווי נאָר מעגליך, איז די אויפגאַבע פון די נעכסטע קאַפּיטלען.

## ליכט און שאַטען.

די ערשטע אויפגאַבע וואָס מיר האָבען, ווען מיר ווילען געבען אַן איבערבליק איבער דער קאָלאָניסטישער ווירקליכקייט, איז פאַר׳ן שרייבער, פערזענליך, די אונאַנגענעמליכסטע וואָס קען נאָר זיין — בעטראַכטען ציפערען און סטאַטיסטיק. און אונאַנגענעם איז עס, ווייל ציפערען קען מען גאַנץ פערשיעדען אויסלייגען און פערטייטשען און די יק״א סטאַטיסטיקס זיינען בעזאָנדערס משונה׳דיג. אַזוי צום ביישפּיעל לאָמיר זעהן די טאַבעלע, וועגען דער בעפעלקערונג אין די אידישע קאָלניעס פון אַרגענטינא, ביי ענדע יאָהר 1915 :

*) מיט אנדערטהאַלבען יאהר פאר דעם האָט זיך אַ גרופּע אידישע לאַנדאַרבייטער בעזעצט אינ׳ם געגענד פון דער היינטיגער קאָלאָניע מאַזעסוויל. די מעהרסטע פון דיזער גרופּע זיינען ניט פערבליבען קיין לאַנדאַרבייטער און דער קליינער טהייל וואָס איז יאָ פערבליבען אויפ׳ן לאַנד, זיינען יק״א קאָלאָניסטען, אַזוי אַז די אויגענטליכע אידישע קאָלאָניזאַציאָן אין ארגענטינא פאַנגט זיך אָן מיט׳ן באַראָן.

| קאָלאָניען | געגרינדעט | קאָלאָניס־טען | נפשות | קאַנדידאַטען אויף קאָלאָ. | נפשות | טאָטאַל נפשות |
|---|---|---|---|---|---|---|
| מאָורציע — — — — | אָקטאָבער 1891 | 238 | 1735 | 58 | 282 | 2017 |
| מאָזעסוויל — — — | דעצעמבער 1891 | 453 | 3806 | 401 | 2120 | 5926 |
| קלאַפּו און סאַן אַנ־טאָניאָ — — — — | פעברואר 1892 | 758 | 5739 | 189 | 1053 | 6792 |
| ליוסענוויל — — — | מערץ 1892 | 239 | 1894 | 144 | 795 | 2689 |
| סאַנטאַ איזאַבעל — — | מאַי 1901 | 135 | 987 | 17 | 114 | 1101 |
| באַראָן הירש — — | נאָוועמבער 1904 | 255 | 1533 | 172 | 560 | 2093 |
| נאַרסיס לעווען — — | יולי 1908 | 272 | 1839 | 40 | 204 | 2043 |
| דאָראַ — — — — — | יולי 1911 | 81 | 558 | 20 | 90 | 648 |
| מאָנטעפּיאָרע — — | אַפּריל 1912 | 178 | 1158 | —— | —— | 1158 |
| גרענד טאָטאַל | | 2609 | 19,249 | 1041 | 5218 | 24,767 |

די ערשטע זאַך וואָס ווארפט זיך אין די אויגען, אין דיזער טאַבעלע, איז דאָס 2609 קאָ־לאָניסטען זאָלען מיט זיך פאָרשטעלען איבער 19 טויזענד נפשות — אַ צו גרויסע צאָהל. דער אמת אָבער איז אַז אין דיזע „קאָלאָניסטישע נפשות" רעכענט די יק"א אויך אַריין די פער־הייראַטהע זיהן און איידעמס פון קאָלאָניסטען, 608 אין צאָהל, און זייערע קינדער, אַזוי אַז די 19,249 נפשות ווערען צוטהיילט אויף 3217 משפחות, פון קאָלאָניסטען און קינדער, און עס מאַכט אויס אויף יעדע פאַמיליע קאַרגע זעקס פערזאָן — אַ גאַנץ געוועהנליכע צאָהל.

אין די יק"א קאָלאָניעס האָבען זיך געגרינ־דעט 13 שטעדטעלאַך און אַנדערע 4 האַלטען זיך אין פאָרמירען. אין דיזע שטעדטלעך געפינט זיך אַ בעפעלקערונג פון צעהן טויזענד און 394 פעדזאָנען. אַזוי האָבען מיר אַן אַלגעמיינע בע־פעלקערונג פון איבער 30 טויזענד פערזאָנען אין די יק"א קאָלאָניעס.

אין די צוויי ניט יק"א קאָלאָניעס, „מעדאַ־נאַס" און „וויזשאַ־אַלבאַ", וועלכע זיינען אַן אינ־דירעקטער רעזולטאַט פון דער יק"א טהעטיג־קייט *) געפינען זיך אויך אַ פינף הונדערט קאָלאָ־ניסטען, וועלכע צוזאַמען מיט די אַרומיגע אידי־שע בעפעלקערונג שטעלען צוזאַמען אונגע־פעהר 5 טויזענד אידישע נפשות. אָבער גענויע ציפערען וועגען דעם קען מען ניט געבען.

אַ גאַנץ קלעהרערען בילד אָבער קען מען גע־בען וועגען דעם באָדען וואָס איז אין אידישע הענד. די יק"א פערמאָגט אין אַרגענטינא, אין רונד ציפערען, 580 טויזענד העקטאַר לאַנד, פון וועלכע 371 טויזענד זיינען קאָלאָניזירט. אַ צעהן טויזענד העקטאַר פערמעגען די ניט־יק"א קאָלאָניסטען, אַזוי, אַז אַ קאַרגער מיליאָן און אַ האַלב אַקער לאַנד אין אַרגענטינא איז אין אידי־שע הענד, אַלס אייגענטהום.

* * *

ביז יעצט האָבען מיר געזעהן בלויז איין זייט פון דער אַרגענטינישער קאָלאָניזאַציאָן — די בעסערע זייט. לאָמיר יעצט זעהן די צווייטע זייט:

אָנפאַנגס 1916 זיינען געווען 2609 קאָלאָניס־טען, אָבער אין 1913 זיינען געווען מיט 46 קאָ־לאָניסטען מעהר. אין יאָהר 1913 איז פער־קלענערט געוואָרען די צאָהל פון די קאָלניסטען מיט 6 אָבער אין 1914 שוין מיט גאַנצע 40. דאָס קומט פון דעם וואָס אין די לעצטע דריי יאָהר האָט די יק"א ניט קאָלאָניזירט קיין נייע עלעמענ־טען און פון די יונגערע קאָלאָניעס, נאַרסיס לע־ווען און מאָנטעפּיאָרע, האָבען 40 קאָלאָניסטען אין 1914 ניט מעהר געקענט אויסהאַלטען די אונגינסטיגקייטען פון וועטער און די ניט־גערע־טענישען. דער אמת אָבער אַז אַלע יאָהר פער־לאָזען אַ קליינע צאָהל קאָלאָניסטען די קאָלאָניעס. נאָר צוליעב די נייע קאָלאָניזירטע זעהען זיי זיך ניט אָן. אַזוי למשל זעהען מיר דאָס פון די יאָהרען 1896 ביז 1900, ניט קוקענדיג אויף די נייע קאָלאָניזירטע, איז דאָך געווען אַ פערקלע־נערונג אין דער צאָהל פון די קאָלאָניסטען, פון 900 ביז 785. וויפיעל אידען זיינען „דורכגע־גאַנגען" די אידישע קאָלאָניזאַציע אין אַרגענ־טינא פאַר דער גאַנצער צייט, קען מען ניט זאָ־גען אויף גענוי, ווייל די יק"א גיט וועגען דעם ניט קיין ציפערען; נאָר פון דעם וואָס אויך ווייס פון די אַרגענטינער און בראַזיליער קאָלאָ־ניזאַציאָנען, רעכען איך אַז די צאָהל אַנטלאָפענע און אוועקגעשיקטע פון דער אַרגענטינער קאָלאָ־ניזאַציאָן שטייגט אַריבער די צאָהל פון קאָלאָ־ניסטען וואָס עקזיסטירען יעצט.

פיעלע קאָלאָניסטישע קינדער פערלאָזען די פעלדער און פאָהרען אַריין אין די שטעדט. איי־ניגע טהוען עס פון „וואוילטאָג" ווייל זיי ווילען

*) די גאַנץ גרויסע מעהרהייט פון דיזע צוויי קאָלאָניעס זיינען פאַכטערס און זייער לאַנג איז גאָר ניט קיין זיכערע. זיי זיינען געוואָרען לאַנד אַרבייטער אַ דאַנק דעם וואס געוועזענע יק"א קאָ־לאָניסטען האָבען אין דעם געגענד געקויפט פאַר זיך באָדען מיט די געלדער וואס זיי האָבען פערדיענט אדער אָבגעשפּאַרט פון דער חלוקה, וועהרענד זיי זיי־נען געווען יק"א קאָלאָניסטען.

שטודירען אין די העכערע שוהלען און פערמאָגען די מיטלען דערצו; פיעלע אָבער — פון „וועה־טאָג", ווייל זיי הערען אין די שטעדט פעדלערס. דעם אמת געזאָגט האָט דיזע אויסוואנדערונג פון דער קאָלאָניסטישער יוגענד קיין גרויסע בעדייטונג ניט, ווייל די אויסוואנדערונג קומט מעהרסטענס פאָר, ניט ווען עס איז שלעכט אויף די פעלדער, נאָר ווען עס איז גוט אין די שטעדט. פאר די לעצטע עטליכע יאָהרען, ווען עס קומט פאָר אן עקאָנאָמישער קריזיס אין די שטעדט, קעהרען זיך אום צום לאנד פיעלע קאָלאָניסטישע קינדער — האָטש אויף די פעלדער איז ניט געוואָרען בעסער.

א נייער שאָטען, אָבער אן ערנסטער און א ווירקליכער, רוקט זיך אָן אויף דער ארגענטיניישער קאָלניזאציאָן. צוריק מיט 6—5 יאָהר האָבען די קאָלאָניסטען פון מאוריציע אָנגעפיהרט א קאמפף מיט דער יק"א פאר דעם, אז זיי זאָלען קענען איינצאָהלען דער יק"א מיט אמאָל איהר גאנצען חוב און זיי זאָלען בעקומען קויפשיינס („דידס") אויף זייערע פעלדער. די יק"א האָט זיך אָנפאנגס געוואקעלט וועגען דעם און האָט שליסליך געמאכט א פשרה, אז די יעניגע קאָלאָניסטען וואָס זיצען שוין אויפ'ן לאנד צוואנציג יאָהר, האָטש זיי האָבען איינגעצאָהלט בלויז עטליכע יעהרליכע אָבצאָהלונגען, קענען אָבצאָהלען דער יק"א איהר גאנצען חוב מיט אמאָל און בעקומען די קויפשיינס אָדער „טיטולאס", ווי זיי הייסען אין שפאניש. 40 קאָלאָניסטען פון מאוריציא האָבען שוין בעקומען זייערע „טיטולאס" און די מעהרצאָהל האָבען שוין טאקע — פערקויפט זייערע לענדער צו גוים. נאָך 60 קאָלאָניסטען קלייבען זיך ארויסצונעהמען טיטולאס און וואהרשיינליך וועט דער רעזולטאט דערפון זיין דערזעלבער ווי פון די ערשטע 40. די קאָלאָניסטען אליין האָבען ניט קיין געלד אויף צו בעצאָהלען דעם גאנצען חוב פון דער יק"א — פערקערט, די מעהרסטע בעצאָהלען ניט דעם יעהרליכען אָבצאָהל־וואָס די יק"א מאָהנט — נאָר נאָך איידער זיי בעקומען די טיטולאס פערקויפען זיי שוין דעם באָדען. דער קויפער אוואנסירט די געלד אויף צו בעצאָהלען דער יק"א אויף ארויסצונעמען טיטולאס. דער פרייז פון באָדען אין מאוריציע איז אונגעפעהר צעהן מאָהל אזוי פיעל וויפיעל די יק"א האָט פערקויפט דעם קאָלאָניסט. דאָס „מעהרווערטה" פון באָדען דעקט אויף צו בעצאָהלען דער יק"א און אויף עטליכע טויזענד פעזאס מזומנים. א היבשער טהייל פון'ם באָדען אין מאוריציע איז סיי ווי סיי בעזעצט און בעארבייט פון גוים, וועלכע דינגען עס פון די קאָלאָניסטען; פונדעסטוועגען איז עס גאָרניט קיין פרעהליכע ערשיינונג ווען מען זעהט ווי איידישער באָדען געהט פאָלשטענדיג אריין אין גוי'שע הענד.

שליסליך מוזען מיר נאָך בעמערקען: ביי איניגע קאָלאָניסטען, וועלכע צאָהלען ניט דער יק"א דעם יעהרליכען אָבצאָהל, נעהמט זי צו לאנד, אין טהייל אָדער אין גאנצען. און דאָס איז נאָך 25 יאָהר קאָלאָניזאציאָן! דאָס האָט אויפגערודערט די קאָלאָניסטען, וועלכע האָבען לעצטענס געהאט א צוזאמענפאָהר אין בוענאס אויף צו בעטראכטען די זאך. די יק"א פערענטפערט זיך דערמיט, וואָס בלויז 10 פראָצענט פון אלע קאָלאָניסטען זיינען ניט הינטערשטעליג אין זייערע יעהרליכע אָבצאָהלונגען. די הינטערשטעליגקייט פון די קאָלאָניסטען בנוגע זייערע איינצאָהלונגען צו דער יק"א, פערגרעסערט זיך פון יאָהר צו יאָהר.

פיעלע פעסימיסטען — צו וועלכע דער שריבער פון דיזע ציילען געהערט ניט — צווייפלען שוין אין דער צוקונפט פון דער ארגענטינישער קאָלאָניזאציאָן. לאָמיר אָבער בעטראכטען צו די סיבות וואָס האָבען געווירקט צום שלעכטען אויף דער קאָלניזאציאָן זיינען שטענדיג אָדער פערבייגעהענדע.

---

.2

## קאָלאָניזאציאָן און צדקה.

די אידישע קאָלאָניזאציאָן אין ארגענטינא איז ביי דער אל־וועלטליכער אידישער פרעסע בעהאנדעלט געוואָרען אויף דעמזעלבען שטייגער ווי דאָס אלגעמיינע פאמילען לעבען ווערט בעהאנדעלט אין דער אלגעמיינער פרעסע. ווען עס מאכט זיך עפעס א סקאנדאל אין א פאמיליע, כאפט מען עס אויף ווי א גוטע מציאה; מיט די פריעדליכע און גליקליכערע פאמיליעס — אינטערעסירט מען זיך ניט. דער עיקר זוכט מען דעם סקאנדאל, די סענסאציע, אויב עס איז ניטאָ קיין סענסאציע, איז ניטאָ קיין אינטערעס.

אויף דעמזעלבען אופן האָט זיך די אידישע פרעסע „פעראינטערעסירט" אין דאָס שרייענדע, אינ'ם סקאנדאל; מיט דער קאָלאָניזאציאָן אליין אלס גאנצעס, האָט מען זיך ניט פעראינטערעסירט, ווייל עס שמעקט ניט מיט קיין סענסאציע.

דאָס וואָלט נאָך געווען צו דערליידען. איז אָבער די צרה וואָס גראדע די יעניגע וואָס זיינען געווען ניט בעקאנט און זאָגאר ניט ערנסט פעראינטערעסירט אין דער ארגענטינישער קאָלאָניזאציאָן, פלעגען קומען מיט אונגעבעטענע און אונבערעכענטע עצות צו דער יק"א. מיט עטליכע יאָהר צוריק איז אין דער אידישער וועלט אין רוסלאנד געוואָרען א „בהלה" אויף דער בראזילישער קאָלאָניזאציאָן. פיעלע אידישע פאמיליעס פון רוסלאנד האָבען פערלאנגט פון דער יק"א אז זי זאָל זיי אהין אריבערשיקען און דאָרט קאָלאָניזירען. די יק"א האָט זיך פון דעם מיט רעכט, ענטזאגט. די ערפאהרונג האָט שוין פון לאנג אָן בעוויזען, אז קאָלאָניזירען קען מען בלויז די יעניגע, וואָס האָבען שוין איינגעוואנ־

דערט אין לאַנד אויפ׳ן אייגענעם חשבון און האָ־בען שוין געהאַט אַ געוויסע ערפאַהרונג אין לאַנדאַרבייט בכלל און אין די לאָקאַלע לאַנד־ווירטשאַפט בפרט. די יק״א האָט דאַן ריכטיג געהאַנדעלט; האָט אָבער דער געוועזענער „פריינד״ פון וואַרשאָ אַטאַקירט די יק״א פאַר דיזע האַלטונג. די יק״א האָט נאָכהער געביטען איהר האַלטונג און האָט געשיקט אידישע פאַ־מיליעס פון רוסלאַנד גלייך נאָך בראַזיליע אויף קאָלאָניזאַציאָן. וואָס דער סוף דערפון איז גע־ווען ווייסען מיר שוין: דער יק״א האָט עס אָבגעקאָסט אוצרות מיט גאָלד; די „קאָלאָני־זירטע״ פאַמיליעס זיינען אונגליקליך געוואָרען און האָבען אַרומגעוואַנדערט איבער די זיד־אַמע־ריקאַנישע מדינות, און די אידישע קאָלאָניזאַציאָן אין בראַזיליע איז פאַר אַ לענגערע צייט דיס־קרעדיטירט געוואָרען.

דאָס איז בלויז איין ביישפּיעל, פון פּיעלע, פונ׳ם שאַדען וואָס עס ברייגגען די אונפעראַנט־וואָרטליכע און אונגעבעטענע עצות־געבער און מיר ברייגגען איהם דאָ ווייל עס איז גאַנץ מעג־ליך, אַז נאָך דער מלחמה זאָל מען איהם וועלען איבער׳חזר׳ן. איין מאָהל פאַר אַלע מאָהל מוז מען בעטאָנען מיט דער גרעסטער קראַפט דיזען זעלבסטפערשטענדליכען אמת: קאָלאָניזאַציאָן איז ניט צדקה. ווען מען וויל העלפען אָרימע אידען איז עס פיעל גליי־כער אַז מען העלפט זיי מיט רייזע הוצאות, מיט מזומן אָדער מיט איינאָרדנען זיך, איידער מיט קאָלאָניזאַציאָן; עס קאָסט ביליגער, אַ סך בי־ליגער און ברייגגט, מעהר אָדער וועניגער, רע־זולטאַטען; דאַגעגען ווען מען וויל טאָהן צדקה דורך קאָלאָניזאַציאָן קאָסט עס אַלעמען זעהר טייער און מעהר ווי דיסקרעדיט ברייגגט עס ניט. צדקה און קאָלאָניזאַציאָן זיינען גאַנץ קנאַפּע מחותנים. מיט צדקה וויל מען העלפען; מיט קאָלאָניזאַציאָן וויל מען ערציהען: אַ קלאַס פון לאַנדאַרבייטער וואָס זאָלען אַריינ־טראָגען אינ׳ם אידישען לעבען אַ פרישען, גע־זונדען פיזישען און מאָראַלישען שטראָם. צדקה בעצוועקט צו געבען באַלדיגע הילף; די ער־ציהונג פון אידישע לאַנדאַרבייטער איז דאַגעגען אַ לאַנגזאַמער פּראָצעס, וואָס ווערט רעאַליזירט ערשט ביים צווייטען אָדער דריטען דור. ווען מען מישט צונויף צדקה מיט קאָלאָניזאַציאָן, ליי־דען דערפון ביידע זאַכען, אי די צדקה אי די קאָלאָניזאַציאָן — און די אידישע קאָלאָני־זאַציאָן אין אַרגענטינא האָט טאַקע דערפון שטאַרק געליטען.

דער בעקאַנטער ענגלישער שרייבער, ריידער האַגאַרד, האָט ניט לאַנג צוריק געענדיגט אַ רונדרייזע אַרום די זעלבסטשטענדיגע ענגלישע קאָלאָניעס, וואוהין ער איז געפאָהרען, אַלס פאָרשטעהער פון אַ מעכטיגע ענגלישע קאָלאָ־ניאַל געזעלשאַפט צו פערהאַנדלען מיט די ענג־לישע קאָלאָניעס וועגען קאָלאָניזירען, נאָך דער מלחמה, די פרייגעלאָזענע ענגלישע סאָלדאַטען, וועלכע שלאָגען זיך יעצט אין דער ענגלישער אַר־מיי. פון איינינע קאָלאָניעס, ווי זיד אפריקאַ, האָט ער ניט געקענט בעקומען קיינע גרויסע האָפנונגען פאַר זיין פּלאַן; די בעסטע אויפ־נאַהמע האָט זיין פּראָיעקט בעקומען אין די רע־גירענדע קרייזען פון קענעדע; אָבער אַפילו קע־נעדע האָט געשטעלט אַ תנאי אַז דער מענשען־מאַטעריאַל פאַר דער קאָלאָניזאַציאָן דאַרף זיין אַ געקליבענער. פיעלע „טאָמיס״ וואָס האָבען גע־קענט שמעקען פּולווער אויף די שרעקליכע שלאַכט־פעלדער, וועלען עס ניט קענען בעווייזען אין די פריעדליכע שלאַכטען מיט דער נאַטור. צו דעם דאַרף מען זיין אַ פיזיש, אַ פּסיכיאָלאָגיש צוגעפּאַסט.

ווי האָט די יק״א געקליבען דעם מענשענ־מאַטעריאַל? ביי צדקה קלייבט מען ניט; ביי צדקה העלפט מען דעם נויטבעדערפטיגסטען. ביי צדקה גרייט מען ניט צו, ניט דעם באָדען פאַר די קאָלאָניסטען און ניט די קאָלאָניסטען פאַר׳ן באָדען. ביי צדקה מאַכט ניט אויס אַז די ערשטע דירעקטאָרען אין אַרגענטינא זאָלען זיין אַלץ וואָס איהר ווילט: אָפיצירען, פּראָפעסאָ־רען, מלמדים — אָבער ניט קיין ערפאַהרענע אַגריקולטאָרען. ביי צדקה ווערט דער נעהמער ערנידעריגט און דאָך געשטיצט. ביי צדקה, גע־מישט מיט ביוראָקראַטיע, ווערט דער בעסערער עלעמענט פון די קאָלאָניסטען פערטריבען. ווען מען בעטראַכט אַז ביז צוריק מיט 12 יאָהר איז דער קאָלאָניסט געווען איינגעוואָהנט, דורך דער שטיצע, אַלץ צו נעהמען און גאָרניט צו געבען, און פאַר דער אַרבייט אויף זיין אייגענער נחלה האָט מען איהם געדאַרפט בעצאָהלען, — דאַר־פען מיר זיך וואונדערען ניט אויף דעם, וואָס ער איז אַ שווערער אָבצאָהלער דער יק״א, נאָר גיכער אויף דעם, וואָס ער צאָהלט וויפיעל עס איז דער יק״א און וואָס ער האָט געמאַכט היבשע פּאָרטשריטע און אויסגאַבען אויף רעמינענט, געבייידעס און אַלגעמיינע איינריכטונגען.

---

.3

## צוזייט און צושפּרייט.

אין איהר קאָלאָניזאַציאָן האַלט זיך די יק״א אָן דער סיסטעם פון צושפּרייטונג. די צו־שפּרייטונג איז אַ דרייפאַכע: ערשטענס, איז איהר קאָלאָניזאַציאָן צושפּרייט איבער פיעלע לענדער; צווייטענס, איז די אַרגענטינישע קאָ־לאָניזאַציאָן אַליין צושפּרייט און צוברע־קעלט איבער פערשיעדענע פּראָווינצען און געגענדען; דריטענס, זיינען די קאָלאָניסטען פון יעדער קאָלאָניע בעזונדער צושפּרייט און צואוואָרפען איינער פון צווייטען. דער שאַדען דערפון איז גאַנץ בולט און קענטליך:

ערשטענס, שאדעט עס ביים לאנד איינקויף. עס איז נויטיג, אז דער באָדען וואָס מען קויפט פאר דער אידישער קאָלאָניזאציאָן, זאָל זיין בערהעלטענמעסיג אי ביליג אי גוט, און זאָל זיך געפינען און אין אַ בעפעלקערטען געגענד. אָט די אַלע דריי זאַכען קען מען דערגרייכען בלויז דאַן ווען מען קויפט איין גרויסע שטיקער באָדען מיט אַמאָל. די יק"א — אַ דאַנק איהר צושפּרייטונג סיסטעם — האָט אָבער מאַנכעסמאָל געקויפט לאַנד אונטער אומשטענדען וואו עס האָבען געפעהלט אַלע דריי בעדינגונגען מיט אַמאָל. אין די ערשטע יאָהרען פון דער ארגענטינישער קאָלאָניזאציאָן האָט די יק"א געקענט קויפען אין ארגענטינא פיעל גוטען באָדען פאר אַ שפּאָט ביליגען פרייז. אָבער צוליעב דעם געשריי וואָס אַ טהייל פון דער אידישער פרעסע האָט אויפגעהויבען געגען דער ארגענטינישער קאָלאָניזאציאָן — ווייל פון איין זייט, האָט מען איהר בעטראַכט אַלס אַ סאָרט צדקה און, פון דער צווייטער זייט, אַלס קאָנקורענציע צום ציוניזם — איז די יק"א געוואָרען פעסימיסטיש און האָט אויפגעהערט איינצוקויפען באָדען אין ארגענטינא. נאָכהער האָט זי שוין אויף דעם חרטה געהאַט, נאָר עס איז שוין געווען צו שפּעט.

צווייטענס, ברייגגט מיט זיך דיזע סיסטעם פון צושפּרייטונג צו אַ קאָסטבאַרע פערוואַלטונג, צו פיעלע אַדמיניסטראַטאָרען און צו אַ ביוראַקראַטיע אין דער דירעקציאָן פון בוענאס איירעס. דיזע ביוראָקראַטיע איז טהיילווייז נויטיג צוליעב דעם, ווייל עס איז ניט געווען און עס איז יעצט אויך ניטאָ קיינע אינטימע פערהעלטעניעסן צווישען דער יק"א און די קאָלאָניסטען. פיעלע קאָלאָניסטען, ווי אויך איינינע אַדמיניסטראַטאָרען האָבען זיך צופיעל ערלויבט מיט יק"א'ס פערמעגען... אָט דעריבער האָט די קאָנטראָלע פון דער דירעקציאָן געמוזט וועהרען שטאַרקער. ווען אָבער די קאָלאָניזאציאָן וואָלט ניט געווען אַזוי צושפּרייט, וואָלט די קאָנטראָלע פון דער דירעקציאָן געווען ווירקזאַם גענוג אַפילו אָהן אַ ביוראָקראַטיע.

דריטענס, איז עס פיעל גרינגער אויסצוווהלען דעם פּאַסענדען מענשען־מאַטעריאַל פאר דער קאָלאָניזאציאָן ווען זי איז קאָנצענטרירט אויף איין אָרט די ארגענטינישע לאַנד ארבייטער למשל, האָבען ניט געהאַט קיין צו גרויסען חשק צו בעזעצען זיך אין בראַזיליע, וואו זיי וואָלטען זיך דאַרפען לערנען אַלץ פון דאָס ניי. טהייל־ווייז צוליעב דעם, האָט די יק"א געמוזט אַראָבברייגגען אידען פון רוסלאַנד פאר דער בראַזיליער קאָלאָניזאציאָן, ד. ה. זי האָט געמוזט אָנקומען צו אַזאַ מעטהאָדע, וועגען וועלכער מען האָט געקענט וויסען אין פאָראויס אַז נאָך אין אָנפאַנג וועט עס זיין אַ שרעקליכער דורכפאַל.

ביז היינטיגען טאָג, ווען די יק"א קאָלאָניזירט אַ נייעם פּלאַטץ, ווערט ניט אויסגעקליבען דער בעסטער מענשענמאַטעריאַל, האָטש אין טעאָריע ווערט עס יע געטהאָן. דער געוועהנליכער פּראָצעדור פון דער יק"א, אין אַזאַ פאַל, איז פאָלגענדער: דער אַדמיניסטראַטאָר פון יעדער קאָלאָניע, צוזאַמען מיט דעם אָרטיגען קאָמיטעט פון'ם קאָלאָניסטישען פעראיין, שטעלט צוזאַמען אַ ליסטע פון די קאַנדידאַטען אויף קאָלאָניסטען. דיזע ליסטע ווערט פון דער יק"א דירעקציאָן אין בוענאס איירעס דורכגעזיפּט און פערקלענערט, און נאָכהער ווערט זי ווייטער דורכגעזיפּט און פערקלענערט אין פּאַריז. אין דער פּראַקטיק אָבער ווערען אַריינגעשטעלט אין דער ערשטער ליסטע, פון דער אַדמיניסטראַציע, פריהער פאר אַלעמען יענע „קאַנדידאַטען" וואָס האָבען „אַ שטאַרקען צד" ביים אָרטיגען קאָמיטעט אָדער אַדמיניסטראַטאָר; די יעניגע קאַנדידאַטען, וואָס האָבען ניט קיין „פּול", האָבען אַ גאַנץ קליינעם טשאַנס קאָלאָניזירט צו ווערען, מעגען זיי אַפילו זיין די בעסטע עלעמענטען. דער בעסטער מיטעל געגען דיזע אונגערעכטע און שעדליכע פיהרונגען, מצד די אַדמיניסטראַטאָרען און קאָמיטעטען, וואָלט געווען, ווען די קאַנדידאַטען וואָלטען בעשעפטיגט ווערען, אַלס לוין אַרבייטער, אויף די יק"א'ס רעזערוו פעלדער, וועלכע יעצט, ענטוועדער פּוסטעווען אין גאַנצען אָדער זיי ווערען פערדונגען פאר שפּאָט ביליג און זעהר אָפט צו גוים. צו דעם וואָלט די יק"א אַליין געדאַרפט פיהרען אַ ווירטשאַפט און בעשעפטיגען אַ טיכטיגען אַגראָנאָם — און ביידע זאַכען זיינען כמעט אונמעגליך ביי צושפּרייטע און צוברעקעלטע קאָלאָניזאציע.

אין איינינע קאָלאָניעס, האָט מען אָנפאַנגס ניט געוואוסט וועלכע פּראָדוקטען דער באָדען איז בעסער מסוגל צו פּראָדוצירען און די קאָלאָניסטען האָבען געמוזט מאַכען עקספּערימענטען פון וועלכע מאַנכע זיינען רואינירט געוואָרען. ערשט יעצט, אין די יונגסטע צוויי אידישע קאָלאָניעס, „מאַנטעפיאָרע" און „דאַרא", האָט די יק"א געגומען, פאר אַדמיניסטראַטאָרען, געלערענטע אַגריקולטאָרען, וואָס האָבען גראַדואירט די אַגריקולטור שולע.

די הויפּט אורזאַכע פון דער צושפּרייטונג פון דער קאָלאָניזאציאָן אין ארגענטינא ליעגט אין דעם, וואָס די הערשענדע עלעמענטען אין דיזען לאַנד, וועלכע זיינען זעהר אייפערזיכטיג אויפ'ן ארגענטיניזם, וואָלטען געקוקט קרום אויף אַ היבש קאָנצענטרירטע קאָלאָניזאציאָן פון אויסלענדער, אידען אָדער ניט אידען. אַ שטאַרק קאָנצענטרירטע אידישע קאָלאָניזאציאָן אין ארגענטינא איז ניט מעגליך. אָבער עס איז אַבסאָלוט ניט נויטיג די צושפּרייטונג און צוברעקלונג וואָס די יק"א האָט געמאַכט פאר אַ סיסטעם. דיעזע סיסטעם איז געווען אַ היבשע שטערונג פאר דער נאָרמאַלער ענטוויקלונג פון דער אידישער קאָלאָניזאציאָן אין ארגענטינא.

## די אַדמיניסטראַציע פון דער יק"א.

דער איבערבליק איבער דער אַרגענטינישער קאָלניזאַציאָן וואָלט ניט געווען פאָלשטענדיג אָהן אַ פּאָאָר ווערטער וועגען דער ראָלע פון די אַד־מיניסטראַטאָרען, אַ ראָלע וואָס ווערט גאַנץ שטאַרק איבערגעשאַצט ביים אַלגעמיינעם פּוב־ליקום. פּיעלע שטעלען זיך פאָר אַז די יק"א־דעספּאָטיע, ניט נאָר דרינגט אַריין אין אַלע ווינקעלאַך פון געזעלשאַפטליכען און גייסטיגען לעבען פון די קאָלאָניסטען, נאָר, דורך אַ שטריך מיט'ן פעדער, קען זי אויך בעשטימען דעם מאַ־טעריעלען שיקזאַל פון יעדען איינציגען קאָלאָ־ניסט. טהיילווייז איז עס געווען אמת אמאָל, אין דער פילאַנטראָפּישער שטיצע פּעריאָדע; טהיילווייז איז עס יעצט אויך אמת — אויפ'ן פּאַפּיר: די קאָנטראַקטען וואָס די יק"א מאַכט מיט די קאָלאָניסטען גיט דער יק"א אַן אונגעהייער גרויסע מאַכט — אויפ'ן פּאַ־פּיר. פּאַקטיש וואָלט די יק"א חשק האָ־בען ניט מישען זיך אינ'ם לעבען פון די קאָלאָניסטען. איהר צוועק איז — אַכטונג צו געבען אויף צוויי זאַכען: ערשטענס, אַז דער קאָלאָניסט זאָל ניט פערדינגען זיין לאַנד צו גוים; צווייטענס, ער זאָל אַריינטראָגען דעם יעהרליכען אָבצאָהל. — און אָט טאַקע דיזער צווייטער פּונקט פעראורזאַכט די מעהרסטע קאָנ־פליקטען צווישען קאָלאָניסט און אַדמיניסטראַ־טאָר. די איינציגע וויכטיגע אויפגאַבע פון דעם אַדמיניסטראַטאָר איז אויפצומאַכען געלד פון קאָלאָניסט, און דער קאָלאָניסט אין אַלגעמיין איז זעהר אַ שווערער צאָהלער דער יק"א. כדי צו ערקלעהרען די אורזאַכע דערפון, פאָדערט זיך צו זאָגען אַ פּאָאָר ווערטער וועגען דער אַרגענטי־נישער לאַנדווירטשאַפט:

אַ רייכער, פערשיעדענאַרטיגער און פעטער באָדען, אָבער אַ שרעקליך־אַרימע בעאַרבייטונג; אַ זעהר קליינע ערענטע אין פּראָפּאָרציאָן צום בעאַרבייטעטען שטח — אָט דאָס איז די אַרגענטינישע לאַנדווירטשאַפט. די אור־זאַכע דערפון איז, וואָס די אַרגענטיניער לאַנדווירטהען זיינען אין זייער גרויסער מערהייט פּאַכטערס און דערצו וואַנדערנדע פּאַכטערס. די אייגענטהימער פון באָדען פערדינגען דאָס לאַנד פאַר הויכע פּרייזען אויף גאַנץ קורצע טערמי־נען, און דער פּאַכטער האָט ניט קיין רעכט צו פערקויפען זיינע געביידעס און איינריכטונגען אויפ'ן באָדען. דער רעזולטאַט דערפון איז דאָס, וואָס די לאַנדווירטשאַפט איז אַ קלעגליכע און די לאַגע פון די פּאַכטערס — נאָך אַ קלעגלי־כערע.

אָבער ניט נור אין אַרגענטינא, — אין פיע־לע לענדער פון אייראָפּאַ האָט אמאָל געהערשט אַזאַ טרויעריגער צושטאַנד פון לאַנד־פּאַכטער־טום, ווי עס הערשט יעצט אין אַרגענטינא. די אירלענדער האָבען געמוזט אָנפיהרען אַ לאַנגען קאַמפּף, אונטער דער אָנפיהרערשאַפט פון פּאַר־נעל און זיין „אַגראַר ליגאַ" איידער זיי האָבען געקענט דורכפיהרען געזעצען, וואָס האָבען פער־זיכערט דעם פּאַכטער דריי זאַכען: מעסיגערע רענט, דאָס רעכט צו פערקויפען די איינריכטונ־גען און פערבעסערונגען אויפ'ן באָדען און דאָס רעכט צו קענען פערבלייבען אויפ'ן באָדען.

די אידישע לאַנדווירטשאַפט אין אַרגענטי־נא, ווערט בעטריבען אויף דעמזעלבען שטייגער ווי די אַלגעמיין פּאַכטערשע, נאָר מיט דעם אונ־טערשיעד וואָס זי איז נאָך מעהר שפּעקולאַטיוו ווי די לעצטע און גיט קלעגליכערע רעזולטאַטען — און דערפון נעהמען זיך די קעמפּפע מיט דער אַדמיניסטראַציע. אַ קליינער טהייל קאָלאָניסטען קען זיך גלאַט ניט איינגעוואָהנען צום געדאַנק אַז מען דאַרף דער יק"א צאָהלען.

אין אַרגענטינא האָט זיך פאַר די לעצטע צוויי יאָהר געגרינדעט אַן אַגראַר פעדעראַציאָן פון אַקערבויער, וועלכע האָט זיך געשטעלט די זעלבע אויפגאַבען, און האָט אָנגענומען דיזעלבע קאַמפּסמיטלען, ווי פאַרנעל און זיינע חברים אין זיין צייט. עס איז צו האָפען, אַז זיי וועלען זיין זיעגרייך און די אַגריקולטור אין אַרגענטי־נא — די אידישע אַריינגערעכענט — וועט זיך פיעל פערבעסערען.

* * *

די אַלע סיבות וואָס האָבען געווירקט צום שלעכטען אויף דער אַרגענטינישער קאָלאָניזאַ־ציאָן, זיינען ניט, אין זייער עצם, אונפערמייד־ליך. אַלע פעהלערען קענען אויסגעבעסערט ווע־רען און אייניגע ווערען טאַקע לאַנגזאַם אויסגע־בעסערט. הויפּטזעכליך אָבער דאַרף די יק"א נאָכגעבען די הויפּט־פאָדערונג פונ'ם לעצטען קאָלאָניסטישען צוזאַמענפאָהר: דער קאָלאָ־ניסט זאָל קענען פערקויפען זיין חזקה אויפ'ן לאַנד. עס האַנדעלט זיך וועגען דעם, דאָס דער קאָלאָניסט — און ניט די יק"א — זאָל האָבען דעם בענעפיט פון דער פערטייערונג פון באָדען. די קאָלאָניזאַציאָן וועט אָבער דערפון געווינען, ווייל עס וועט פאָרקומען אַ נאַטירליכער אויס־וואַהל פון דעם קאָלאָניסטישען עלעמענט.

אַרגענטינא פערמעגט נאָך פיעל ביליגען באָ־דען. דער אַרגענטינער באָדען פערמעגט וואַ־סער, ער איז מסוגל צו דער קולטיווירונג פון אַלע סאָרטען תבואות און גרינוואַרג, אַזוי גוט ווי ער איז אויסגעצייכענט פאַר פיה צוכט. דער קלי־מאַט ערלויבט צו אַרבייטען אַ גאַנצען יאָהר צייט. אַנשטעקענדע קראַנקהייטען הערשען ניט און דאָס וואָס די אינדוסטריע איז ניט שטאַרק ענטוויקעלט אין אַרגענטינא, איז עס פיעל גיכער אַ מעלה איידער אַ שטערונג צו אַ אידישער קאָ־לאָניזאַציאָן.

די אַרגענטינישע קאָלאָניזאַציאָן, ניט קוקענ־דיג אויף אַלע איהרע טונקעלע זייטען, האָט דאָך אַ גאַנץ גוטע צוקונפט. אין דער נאָהענטער צו־

## די אַדמיניסטראַציע פון דער יק"א.

דער איבערבליק איבער דער אַרגענטינישער קאָלניזאַציאָן וואָלט ניט געווען פאָלשטענדיג אָהן אַ פּאָאָר ווערטער וועגען דער ראָלע פון די אַד־מיניסטראַטאָרען, אַ ראָלע וואָס ווערט גאַנץ שטאַרק איבערגעשאַצט ביים אַלגעמיינעם פּוב־ליקום. פּיעלע שטעלען זיך פאָר אַז די יק"א־דעספּאָטיע, ניט נאָר דרינגט אַריין אין אַלע ווינקעלאַך פון געזעלשאַפטליכען און גייסטיגען לעבען פון די קאָלאָניסטען, נאָר, דורך אַ שטריך מיט'ן פעדער, קען זי אויך בעשטימען דעם מאַ־טעריעלען שיקזאַל פון יעדען איינציגען קאָלאָ־ניסט. טהיילווייז איז עס געווען אמת אמאָל, אין דער פילאַנטראָפּישער שטיצע פּעריאָדע; טהיילווייז איז עס יעצט אויך אמת — אויפ'ן פּאַפּיר: די קאָנטראַקטען וואָס די יק"א מאַכט מיט די קאָלאָניסטען גיט דער יק"א אַן אונגעהייער גרויסע מאַכט — אויפ'ן פּאַ־פּיר. פּאַקטיש וואָלט די יק"א חשק האָ־בען ניט מישען זיך אינ'ם לעבען פון די קאָלאָניסטען. איהר צוועק איז — אַכטונג צו געבען אויף צוויי זאַכען: ערשטענס, אַז דער קאָלאָניסט זאָל ניט פערדינגען זיין לאַנד צו גוים; צווייטענס, ער זאָל אַריינטראָגען דעם יעהרליכען אָבצאָהל. — און אָט טאַקע דיזער צווייטער פּונקט פעראורזאַכט די מעהרסטע קאָנ־פליקטען צווישען קאָלאָניסט און אַדמיניסטראַ־טאָר. די איינציגע וויכטיגע אויפגאַבע פון דעם אַדמיניסטראַטאָר איז אויפצומאַכען געלד פון קאָלאָניסט, און דער קאָלאָניסט אין אַלגעמיין איז זעהר אַ שווערער צאָהלער דער יק"א. כדי צו ערקלעהרען די אורזאַכע דערפון, פאָדערט זיך צו זאָגען אַ פּאָאָר ווערטער וועגען דער אַרגענטי־נישער לאַנדווירטשאַפט:

אַ רייכער, פערשיעדענאַרטיגער און פעטער באָדען, אָבער אַ שרעקליך־אַרימע בעאַרבייטונג; אַ זעהר קליינע ערענטע אין פּראָפּאָרציאָן צום בעאַרבייטעטען שטח — אָט דאָס איז די אַרגענטינישע לאַנדווירטשאַפט. די אור־זאַכע דערפון איז, וואָס די אַרגענטיניער לאַנדווירטהען זיינען אין זייער גרויסער מערהייט פּאַכטערס און דערצו וואַנדערנדע פּאַכטערס. די אייגענטהימער פון באָדען פערדינגען דאָס לאַנד פאַר הויכע פּרייזען אויף גאַנץ קורצע טערמי־נען, און דער פּאַכטער האָט ניט קיין רעכט צו פערקויפען זיינע געביידעס און איינריכטונגען אויפ'ן באָדען. דער רעזולטאַט דערפון איז דאָס, וואָס די לאַנדווירטשאַפט איז אַ קלעגליכע און די לאַגע פון די פּאַכטערס — נאָך אַ קלעגלי־כערע.

אָבער ניט נור אין אַרגענטינא, — אין פיע־לע לענדער פון אייראָפּאַ האָט אמאָל געהערשט אַזאַ טרויעריגער צושטאַנד פון לאַנד־פּאַכטער־טום, ווי עס הערשט יעצט אין אַרגענטינא. די אירלענדער האָבען געמוזט אָנפיהרען אַ לאַנגען

קונפט וועט זיך אַרעגענטינא שטאַרק ענטוויק־לען אין אינדוסטריע און אַגריקולטור און די גרויסע שטיקער ערד אין די אידישע הענד וועלען שטאַרק שטייגען אין פּרייז און אין זייער פּראָדוקטיוויטעט.

איין זאַך אָבער מוז מען אָפט ווידערהאָלען אָדער צו שטאַרק בעטאָנען: אַז מען קען ניט העלפען נויטבעדערפטיגע דורך קאָלאָניזאַציאָן. קאָלאָניזאַציאָן איז אַן ענין פאַר זיך אַליין: ניט עס איז אַ סאָרט צדקה און ניט עס איז אַ קאָנקורענציע צום ציוניזם און, איבערהויפּט איז קאָלאָניזאַציאָן אַן ענין וואָס פאָדערט פיעל געדולד, צייט און קענטשאַפט.

---

# דר. ח. פ. קליבאַנאָוו: איליאַ מעטשניקאָוו און זיינע טעאָריען

מעטשניקאָוו אין יאָהר 1875.

אין פאָריגען אַרטיקעל*) האָבען מיר בעשריבען דעם אַלגעמיינעם אויסזעהן פון די פהאַגאָציטען אָדער ליוקאָציטען. דער לעזער וועט זיך דערמאָנען, אַז די וויכטיגסטע טהייל פון דעם פהאַגאָציט איז זיין קערענדעל אָדער יאָדרעלע, פון וועלכע עס היינגט אָפּ די הויפּט טהעטיגקייט פון דיזע בלוט־קערפּערלעך פיר דעם אָרגאַניזם. נאָך דעם אויסזעהן פון דיזע קערענדלעך אונטערשיידען מיר צוויי בעזונדערע סאָרטען פהאַגאָציטען: 1) מאַקראָפהאַגען, — דיזע זיינען עטוואָס גרעסערע, האָבען איין איינציגע רונדע קערענדעל, און 2) מיקראָפהאַגען — ביי 58% פון אַלע ווייסע בלוט־קערפּערלעך — וועלכע זיינען פיעל קלענער אַלס די ערשטע און זייער קערענדעל איז עהנליך אין פאָרמע צו אַן עטוואָס אויפגעלייגטע שנור־וואורשט. (פיגור 1). די ערשטע, די מאַקראָפהאַגען, האָבען ליעב פליישיגע שפּייז; אין אַ שניט פון אַ פינגער, צ. ב. ש., קומען זיי דאָס צולויפען אָפּצורייניגען און אויפפרעסען די קאַשקע; אין אַ פאַלל פון אַפּאָפּלעקסיע — ווען אַ בלוט־אָדעריל האָט געפּלאַצט און די בלוט גיסט זיך אויס אין מאַרך — קלייבען זיי זיך אַרום דעם קאָם בלוט און שלינגען איהם אַריין צוזאַמען מיט די רויטע בלוט־קערפּערלעך וואָס אין איהם; אויב דער קראַנקער ווערט אויסגעהיילט, הייסט עס—אַז די אויפגאַבע פיר די פהאַגאָציטען איז געווען פאַר זיי ניט צו שווער, ניט אַריבער זייערע כחות; פון די מיקראָבען וועלכע מאַכען די אַנשטעקענדע קראַנקהייטען זיינען די לייכטעסטע פיר דיזען סאָרט פהאַגאָציטען די יעניגע וואָס פעראורזאַכען די „כראָנישע" קראַנקהייטען, ווי לעפּראָסי (צרעת קרעץ) און טובערקולאָזיס (דעער, אויסצעהרונג), אָבער זעהר זעלטען וועלען זיי זיך פערנעהמען צו קעמפּפען מיט די מיקראָבען פון די „שאַרפע" קראַנקהייטען, ווי דיפטהעריט, כאָלערא, בובאָנישע פּלאָג און ד. ג.

דערפאַר זיינען דיזע שאַרפע קראַנקהייטען פערזאָרגט דורך דעם אַנדער מין בלוט־קערפּערלעך — די מיקראָפהאַגען. דורך די זאָנדערבאַרע פאָרמע פון זייער קערענדעל זיינען זיי פעהיג דורכצוקריכען און דורכצושפּאַרען זיך דורך די שפּאַרינעס אין די קלענסטע בלוט־אָדערלעך, דורכגעהן דורך אַלע געוועבען און אפילו דורכקריכען דורך ביין און מאַרך! און וועהרענד זיי קענען דורכדרינגען אומעטום — איז דעריבער זייער טהעטיגקייט אין קערפּער איבעראַל און אימער, אָהן אויפהער; און זיי גיבען עס דעם אָרגאַניזם

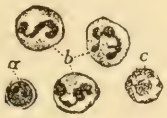


פיג. 1. פערשיעדענע סאָרטען פהאַגאָציסען. a — מיקראָפהאַגען, b — מאַקראָפהאַגען.

*) זעה „צוקונפט", נאָוועמבער.

דעם צושטאַנד וואָס איז בעוואוסט אַלס „נ אַ ־ ט י ר ל י כ ע פ ע ר ז י כ ע ר ו נ ג“, ווען פערשיעדענע סאָרטען חיות אָדער מענשען זיינען פון דער נאַטור פערזיכערט פון צו קריגען גע־וויסע אַנשטעקענדע קראַנקהייטען.

---

### 3. איממוניטעט (Immunity)

די זשאַבע (פראָש,) איז פערזיכערט פון כאָלערא. זי לעבט און ווידמעט זיך אונגע־שטערט אין די בלאָטעס און סאַזשעווקעס אין קאַלקוטאַ (אינדיען), פון וועלכע — ווען אַ מענשליכע בעשעפניש זאָל טרינקען — וואָלט עס פאַר איהם געווען אַ זיכערער טווידמ פון כאָלערא. ווי אַזוי קומט עס? די באַציללען פון כאָלערא זיינען איינגעשפּריצט געוואָרען, פיר אַ פּראָבע, אונטער די הויט פון דער זשאַבע און איין שטונדע שפּעטער האָט מען אָבגעצויגען עטליכע טראָפּען בלוט פון דעם אָרט וואו די איינשפּריצונג איז געווען געמאַכט. אונטער'ן מיקראָסקאָפּ זעהען מיר אין דיזע טראָפּענס גאַנ־צע קופּעס מיקראָפּהאַגען צוגעצויגען אַזוי ווי מיט אַ מאַגנעט. די באַציללען טרייען צוערשט אַנטלויפען, אָבער די מיקראָפּהאַגען רינגלען זיי אַרום, פערשטעלען זיי דעם וועג, כאַפּען זיי אַריין און שלינגען זיי איין. פאַר אַ קורצער צייט קעמפּפען זיי נאָך אינווייניג, נאָר נאָך עט־ליכע שטונדען צייט ווערען זיי מאַכטלאָז און געהען אונטער, בלייבענדיג אַן אונשעדליכע מאַ־סע אינווייניג. די מויז קען זיך בעזעצען אין שמאַטעס וואָס זיינען פול אָנגעשטאָפּט מיט מיקראָבען פון דיפטעריט און עס וועט איהר אַ ברעקעל ניט שאַדען. די הוהן קען זיך ריהען גאַנצע טעג — און אָפט מיט צוקאַליעטשעטע פיסלעך — אין מיסט פול מיט מיקראָבען פון טעטאַנוס (אַזאַ אַנשטעקענדע קראַנקהייט, Lock jaw) — און עס אַרט איהר גאָרניט. די טויב האָט זעהר וועניג מורא פאַר די באַציללען פון מענשליכער טובערקולאָזיס (דעער, קאָנסאַמפּ־שאָן). ווארום? ווידער מאַכען מיר אַ פּראָבע (עקספּערימענט) — איינשפּריצען די באַציללען אונטער'ן הויט פון דער טויב — און די פּהאַגאָ־ציטען (און יעצט זיינען עס שוין די מאַקראָפּהאַ־גען) קלייבען זיך אַרום און בעלאַגערען די באַ־ציללען. דאָ קענען זיי ניט אין גאַנצען פער־ניכטען זיי, אָבער זיי לאָזען ניט די באַציללען פערמעהרען זיך, און מאַכען זיי אונשעדליך.

דיעזע אַלע צופעלע זיינען פון יאָהרען לאַנג געווען בעוואוסט און אָנגעגעבען אַלס ביישפּי־לען פון „נאַטירליכע פערזיכערונג“, נאָר די אור־זאַכע פון דיזער וואונדערבאַרער ערשיינונג איז ערשט ערקלערט געוואָרען יעצט דורך דעם מי־קראָסקאָפּ, — אַ דאַנק וויעדער די אַרבייטען און ענטדעקונגען פון אונפערגעסליכען מ ע ט ש נ י ־ ק אָ ו ו.

מאַנכעס מאָל קענען די פּהאַגאָציטען זיך אָנשטאָפּען אַזוי ביז זיי ווערען דריי מאָל זייער געוועהנליכע גרויס. אין איין עקספּערימענט איז אויסגערעכענט געווען וואו ביי איין איינשפּרי־צונג פון צעהן מיליאָן מיקראָבען איז אין 20 מי־נוטען צייט אונטערגעגאַנגען ביי 9 מיליאָן! און אין אַזעלכע פעלל האַנדעלט זיך אימער מיט מיליאָנען, אויב ניט הונדערטע מיליאָנען. מאַנ־כעס מאָל קענען די פּהאַגאָציטען איינשלינגען גאַנצע מענגעס פון די באַציללען מיט איין מאָל — אַזוי ווי דער וואַל־פיש שלינגט איין די הער־רינג. אַמאָל ווידער קען זיין אַז די באַציללען זיינען גרעסער און דאַן פעראייניגען זיך עטליכע פון די מיקראָפּהאַגען צוזאַמען און בעפאַלען דעם שונא מיט פעראייניגטע קרעפטען. אין יעדען פאַלל ווען מיר רעדען פון „נאַטירליכע פערזיכערונג“ אין חיות אָדער מענשען מיינט עס, אַלאָ, אַז די פּהאַגאָציטען אין די בלוט פון דעם בעטרעפענדען מין, חיות אָדער מענשען, זיינען שטאַרק געגוג בייצוקומען די מיקראָבען פון די געגעגעבענע קראַנקהייט.

עס גיבט אָבער אין קיין פאַל ניט קיין אַ ב־ס אָ ל ו ט ע „פערזיכערונג“. די פּהאַגאָציטען וועלען זיך ענטזאַגען פון דעם גאַנצען עסק ווען די צאָהל פון די איינגעוואַנדערטע מיקראָבען איז צו גרויס, אַריבער זייערע קרעפטען; און מייסטענטהייל ווענדעט זיך עס צי די פּהאַגאָ־ציטען האָבען אין גאַנצען אַ חשק צום „פרעסען“, און אין דער הינזיכט קענען האָבען אויף זיי אַ גרויסע ווירקונג די אויסערליכע אומשטענדען— ווי צ. ב. ש. די טעמפּעראַטור. די באַציללען פון פּנעאומאָניאַ (לונגען־ענטצינדונג) זיינען כמעט אימער דאָ אין'ם מענשען'ס מויל און נאָזלעכער און קענען שטענדיג אַרונטערגעהן צו די לונגען, אָבער אָהן אַ שטאַרקער און לאַנגער פערקיהלונג וועלען זיי ניט קענען אָנהויבען זיי־ער אַרבייט איבער די פּהאַגאָציטען. אויפ'ן הויט פון געזיכט זיינען כמעט אימער דאָ די מיקראָבען פון עריסיפּעלאָס (די רויז) און דורך דעם קלענס־טען קראַטץ פון ראַזיר־מעסער קענען זיי אַריינ־געהן אינווייניג, נאָר אָהן אַ פערקעלטונג פון דער וואונד וועלען די פּהאַגאָציטען זיי גלייך פעריאָגען. ווען אָבער די גיפטיגע מיקראָבען זיינען פון אַ גאַנץ אונגעוועהנליכען מין, אָדער אונגעהייער גרויס אין צאָהל — קענען זיך די פּהאַגאָציטען צוריקהאַלטען פאַר אַ צייט, אָדער זיי צולויפען זיך אין גאַנצען, און די טויטליכע איינוואַנדערונג געהט זיך אָן אונגעשטערט, — דאָס איז דער פאַלל ווען מיין אָדער מענשען ווערען בעפאַלען פון די באַציליען פון בובאָנישער פּלאָג. עס זעהט אויס ווי פערשיעדענע מיקראָ־בען וואָלטען פערשטעהן זייער אייגענע געפאַהר און זוכען אויס פיר זיך אַן אָרט פון זיכערהייט וואו צו בעהאַלטען זיך: די אייעלעך פון מאַלע־ריאַ מיקראָבען זוכען צו בעהאַלטען זיך אינווייי־ניג אין די רויטע בלוט־קערפּערלעך; אַנדערע וויעדער טרייען דורכצובויערען זיך דורך די

ווענטלעך פון די קישקעס צו בעזיכערען זיך (טייפאָאיד־באַציללען) און ז. וו.

פון דער נאַטירליכער איממוניטעט דאַרפען מיר אונטערשיידען די „ערוואָרבענע איממוניטעט". דאָס איז אַ צושטאַנד ווען אַן אנשטעקענדע קראַנקהייט קען ניט מעהר צושטעהן צום אָרגאַניזם נאָכדעם ווי דער פערזאָן האָט שוין איינמאָל געהאַט דיזע קראַנקהייט און איז פון איהר אויסקורירט געוואָרען. אין אַזאַ פאַלל זייַנען די פהאַגאָציטען, ווי אויסגעאיבטע זעלנער, שטאַרק גענוג ניט צו צולאָזען די באַציללען זאָלען אָנהויבען זייער אַטאַקע אויפ'ן קערפּער. דיזער צושטאַנד פון ערוואָרבענער איממוניטעט קען ווערען געשאַפען אין'ם אָרגאַניזם אויף דורך אַ קינסטליכען אופן מיט דעם וואָס מען שפּריצט אין איהם אריין די סערום (בלוט־זאַפט) פון חיות אָדער מענשען וועמעס בלוט עס בעזיצט שוין די איממוניטעט. אַנאַנדער צושטאַנד פון קינסטליכער איממוניטעט ווערט געשאַפען דורך איינאימפּפען אין דעם געזונטען אָרגאַניזם די באַציללען פון אַ חיה וואָס האָט די בעוואוסטע קראַנקהייט נאָר אין אַ שוואַכערער פאָרמע; די פהאַגאָציטען קענען לייכט בייקומען די שוואַכערע באַציללען, און דאַן האָבען זיי שוין אויף קיין מורא ניט פיר די שטאַרקערע. דאָס איז דער פאַלל אין די אימפּפונג פון פּאָקען, טייפהאָיד און אַנדערע.

## 4. ווי צו פערלענגערען דאָס לעבען.

אין דעם לעבעדיגען אָרגאַניזם קומען פאָר צו דער עלטער פיעלע ענדערונגען, וועלכע בייטען אום ניט נאָר דאָס אויסערליכע אויסזעהן פון'ם קערפּער נאָר אויך אַלע זיינע אינערליכע אָרגאַנען און זייערע געוועבען. די האָאר פערלירען זייער פאַרב־שטאָף (פיגמענט) און ווייכקייט און ווערען דעריבער גראָה און האַרט, די הויט פון פּנים ווערט טרוקען, צוקנייטשט און בלייכער, דער רוקען ווערט איינגעבויגען און דער גאַנג איז לאַנגזאַם און שווערליך. דער גאַנצער קערפּער ווערט קלענער און פערליערט אין געוויכט דערפון וואָס אַלע אינוועניגסטע גלידער ווערען איינגעשרומפּפען, די מוסקולען ווערען קלענער, בלייכער און פערלירען אין קראַפט און אפילו די ביינער ווערען שוואַכער און מעהר ברעכליך, דער גאַנצער געבוי און טעטיגקייט אין'ם אָרגאַניזם געהט אַרונטער, ווערט דעגענערירט.

אָט דיזער פּראָצעס פון דעגענעראַציאָן, פון אַטראָפי אין לעבעדיגען אָרגאַניזם איז ניט מעהר און ניט ווענינער ווי דער רעזולטאַט פון דער צושטערונגס אַרבייט פון דיזעלבע זולל־וסובאַניקעס, די פּרעסערישע מאַקראָפהאַגען, וועלכע קעהרען זיך אום ווי פערעטהער אויף די ווייכטיגסטע, די נאָבעלסטע געוועבען פון'ם קערפּער און מאַכען פון זיי אַ תל... דורך פיעלע מיקראָסקאָפּישע אונטערזוכונגען האָבען עס מעטשניקאָוו מיט זיינע תלמידים בעוויזען: די מאַקראָפהאַגען פרעסען אויף דעם פיגמענט (פאַרב־שטאָף) אין די האָאר און מאַכען זיי גראָה; זיי פרעסען אויף די צעלען אין די נערוועז, אין מאַרק; זיי צושטערען די פעדים־אַרטיגע געוועבען פון די מוסקולען, און די לעצטע פערלירען זייער עלאַסטיציטעט; זיי צושטערען די צעלען אין דעם אייער־שטאָק און די אייעלע (אָוואום) ווערט אָבגעשטאָרבען, אַטראָפהירט; עטוואָס עהנליכעס קומט פאָר אויך אין די ביינער: וועהרענד זייער שטאָף איז צו האַרט און די מאַקראָפהאַגען קענען זיי ניט גלייך אַטאַקירען, לאָזען זיי אַרוים פון זיך אַזאַ זויערע פליסיגקייט וועלכע מאַכט ווייך די קאַלך־זאַלצען, און די ביינער ווערען דערפון אָבגעשוואַכט און לעכעריג; אַזאַ צושטאַנד אין די ביינער מאַכט זיי ברעכיג און איז פּעראַנטוואָרטליך פיר די זעהר אָפטע סבות וואָס קומען פאָר דורך פאַללען ביי עלטערע מענשען. דיזעלבע קאַלך־זאַלצען צוטראָגען זיך נאָכהער אין די אַנדערע, ווייכע געוועבען, ווי די בלוט־געפעסען און פערדאַרבען זיי גראַדע אויף אַ פערקעהרטען אופן, פערהאַרטעווענדיג זיי. און, ווי בעוואוסט, איז די אָדערן־פערהאַרטונג איינע פון די געוועהנליכסטע קראַנקהייטס־צושטענדע אין דעם עלטערן אָרגאַניזם (אַרטעריאָסקלעראָזיס).

זעלבסט פערשטענדליך, אויב מיר ווילען אָפּהאַלטען דעם פּראָצעס פון צושטערונג, פון דעגענעראַציאָן אין'ם מענשליכען אָרגאַניזם, מוזען מיר זוכען מיטלען ווי אַזוי אָפּצושטעלען די פערדערבליכע אַרבייט פון דיזע פהאַגאָציטען אין'ם קערפּער. וואָס איז עס דען אַזעלכעס, וואָס רייצט אויף דיזע מאַקראָפהאַגען און שיקט זיי אָן אויף די וויכטיגע און נאָבעלע צעלען פון'ם לעבעדיגען אָרגאַניזם פיר צושטערונג, פיר פריהצייטיגע אַלטקייט און טויט?

זוכענדיג די אורזאַכען פון נאַטירליכען אָדער פריהצייטיגען טויט, האָבען די נאַטור־פאָרשער שוין לאַנג אָנגעהויבען צו פערגלייכען די לעבענס־לענג (אריכת־ימים) פון מענשען מיט די פון די נידעריגערע חיות, און פערשיעדענע אינטערעסאַנטע טהעאָריען זיינען פאָרגעשלאָגען געוואָרען. עס לעגט זיך אויפ'ן שכל, אַז די ברואים מיט קאַלטע בלוט, ווי די פישען, שלאַנגען און שילדקרעטע, אין וועלכע די האַרץ קלאַפּט לאַנגזאַם און דער גאַנצער פהיזיאָלאָגישער פּראָצעס איז פויל און קריכענדיג, דאַרפען לעבען לענגער ווי די היים־בלוטיגע, וועלכע שעפּען אויס שנעלער זייער לעבענס־ענערגיע. דאָס שטימט אויך פאַקטיש מיט פערשיעדענע רעקאָרדס פון לאַנגען לעבען ביי די פישען: אַ העכט (פּייק) וואָס האָט געלעבט 267 יאָהר, אַ קאַרפּ, וועלכער האָט געלעבט 150 יאָהר, און עס זיינען בעוואוסט וואַלפישען, וואָס האָבען געלעבט ביז 200 יאָהר; שלאַנגען און שילדקרעטע (טשערעפּאַכעס) וואָס זיינען געהאַלטען געווען געפאַנגענע, האָבען געלעבט 125 און 175 יאָהר און ד. גל. דאַגעגען

אָבער, קומען די פויגעל, מיט הייסער בלוט, מיט אַ שנעלען פּולס, און לייקענען אָפּ דיעזע סברא: עס זיינען בעוואוסט פּעררעאָטס (פּאָפּוגייען) וואָס האָבען געלעבט 77, 82, 93 און 102 יאָהר; דער ראָאב (רייוועז) האָט געלעבט 50 און 69 יאָהר; די ווילדע גאַנז — 80, און דער גאָלדענער אדלער — 104 יאָהר. דער פאַלקאָן — 162 יאָהר!

אַנאַנדער טהעאָריע איז, אַז די לענג פון לעבען ווענדט זיך אָן דעם סאָרט שפּייז וואָס די חיות געברויכען צו ערנעהרען זיך. די פלייש־פרעסענדע חיות קענען ניט אַזוי לייכט געפינען זייער שפּייז, און לעבען דעריבער ווענינער ווי־דער די גראָז־עסענדע, וועלכע קריגען לייכט און מיט איבערפלוס זייער חיונה. דער עלעפענאַט איז בעריהמט מיט זיין אריכת־ימים. עס זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבען געהאַט רעקאָרדס פון 80 ביז 150 יאָהר לעבען; דאַגעגען דער הונד אָדער די קאַטץ זיינען שוין עוברבטל צו 10־12 יאָהר. דער כלל האַלט אָבער ניט אויס ביי די מייסטע היימישע זויג־טהיערע, ווי צום ביישפּיעל, די שעפּס, אַ גראָז־עסערקע, וואָס לעבט ניט לענגער ווי דער הונד, און די גרויסע רונד־פיה, צו 16־17 יאָהר האָבען שוין די צייהן און די פרוכטבאַרקייט פערלאָרען, דאָס גלייכען דער פערד — צו 15־20 יאָהר איז ער שוין אַ זקן.

נאָך אַ טהעאָריע איז, אַז די פּראָדוקטיווי־טעט (פרוכטבאַרקייט) איז דער אָנצייגער פון אריכת־ימים. די שטאַרקסטע שטרעבונג אין דער נאַטור איז דער קיום המין, און וואָס אָפטער אַ חיה האָט קינדער אַלץ קירצער קען זיין דאָס לעבען פון׳ם איינצעלנעם, וועהרענד די וואָס פרוכטפערען זעלטענער מוזען לעבען לענגער, כדי צו עערייכען גענוג צייט אויף אָנפּלאָדען אַ דור אין גענוגענדער צאָהל. נאָך דער סברא האָבען פויגלען געדאַרפט לעבען קירצער פון זויג־טהיערע, ווייל די ערשטע זיינען פיעל מעהר פרוכטבאַר; אין דער ווירקליכקייט איז אָבער פערקעהרט: די פויגעל צייכנען זיך אויס מיט לאַנגלעבען, ווי שוין דערמאָנט.

אינטערעסאַנט איז די טהעאָריע פון בופאָן, דעם בעוואוסטען נאַטורפאָרשער פון 18־טען יאָהרהונדערט, אַז די לענג פון לעבען דאַרף זיין אָדער 7 מאָל אַזוי פיעל ווי די צייט וואָס נעהמט ביי דער חיה צו אויסוואַקסען ביז פאָל־קאָמענער ענטוויקלונג. אַ גוטער ביישפּיעל דער־פון איז דער פערד, וועלכער איז פאָלקאָם ענטוויקעלט צו 4 יאָהר און לעבט דורכשניטליך 24—28 יאָהר. דערפאַר אָבער די מוויז, וועלכע קען שוין האָבען קינדער צו 4 מאָנאַט, לעבט אָבער ביז 5 יאָהר — דאָס איז מעהר ווי צוויי מאָל אַזוי פיעל נאָך דער פריהערדיגער רעכענונג. דער מענש, וועלכער איז פול ענטוויקעלט ערשט צו 20 יאָהר, האָט אויף אַזאַ אופן געדאַרפט לעבען 120—140 יאָהר!

קיין איינע פון די דערמאָנטע טהעאָריען האַלטען ניט אויס אַלס אַ כלל פיר די נאַטור־ליכע לענג פון לעבען ביי אַלע מינים פון די נידעריגערע ברואים. עס מוז דעריבער זיין אין די אָרגאַניזמען פון די חיות ווי אויך פון׳ם מענשען עפּעס אַן אורזאַכע וועלכע מאַכט דאָס לעבען פון די איינע קירצער און פון די אַנדערע לענגער אין קאָנטראַסט צו די אויבענדערמאָהנ־טע טהעאָריען. דיעזע אורזאַכע געפינט מעטש־ניקאָוו אין דער געביי און די פונקציאָנען פון די געדערים.

צווישען די פערדייהונגס אָרגאַנען רעכענט מען געוועהנליך דעם מאָגען, די דינע קישקע, און די גראָבע קישקע. אין אמת׳ן אָבער ווערט די גאַנצע פערדייהונג פון די שפּייז שוין פער־טיג אין מאָגען און אין דער דינער קישקע, און די גראָבע קישקע איז אין גאַנצען נוצלאָז ביים מענשען. עס זיינען געווען פעלע, וואו מען האָט זי אָהן שום שאַדען צום קערפּער אין גאַנצען אַרויסגעשניטען, און אין איין פאַל האָט אַ פרוי געלעבט אין גוטען געזונד גאַנצע 37 יאָהר אָהן דער גראָבער קישקע. דיעזע קישקע דיענט נאָר אַלס אַ רעזערוואָאר וואו עס קלייבט זיך אָן פון די פערדייהטע שפּייז דער אָבפאַל, וועלכער דאַרף פון׳ם קערפּער אַרויסגעוואָרפען ווערען, און נאָר אַביסעל שליים גיט איהר הייטעל אַרויס צו מאַכען זי איינוויניג גליטשיג פיר דיזען צוועק.

די ווילדע חיה, ווי אויך דער פרימיטיווער מענש, האָט געמוזט זיך שטענדיג יאָגען נאָך רויב אָדער זיך רעטען פון שונא דורך אַנטלוי־פען, און דאָס לעבען פון דער געיאָגטער חיה וועט אָפּהענגען פון דעם אויב זי קען לאַנג לוי־פען. די, וועלכע האָט געקענט לויפען לאַנגע שטרעקעס אָהן אויפהער, ניט אָפּשטעלענדיג זיך אויף אַ ווייל צו אויסלעדיגען די געדערים, האָט זיך גערעטעט, וועהרענד די וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט, איז דעריאָגט און ערמאָרדעט גע־וואָרען פון דעם פערפאָלגענדען פיינד. גראָדע אַזוי וועט זיך ווענדען דער ערפאָלג פון דעם נאָכיאָגער אין כאַפּען די רויב. אַזוי האָט זיך דורך לאַנגע דורות פון עוואָלוציאָן ענטוויקעלט אין די געדערים פון די זויגטהיערע די גראָבע קישקע, וועלכע קען אויפהאַלטען די שפּייז־אָב־פאַל פיר אַ לאַנגע צייט. ביי דעם פערד, צום ביישפּיעל, ליעגט עס אין דער גראָבער קישקע גאַנצע דריי טעג, און ביי דער שעפּס געוועהרט אַ גאַנצע וואָך ביז אַלע שיריים פון איהר מאָהל־צייט לעדיגען זיך אויס פון איהר קערפּער. ביי די פויגלען אָבער זעהען מיר אַ גאַנץ אַנדערע איינאָרדנונג פון די גליעדער. דער פויגעל אַנט־לויפט מיט די פלייגלען, דער הינטער־טהייל פון קערפּער בלייבט דערביי אונטהעטיג, און האָט אויך ניט קיין אורין־פּענכער, דער פויגעל קען דעריבער אויסלעדיגען זיינע געדערים וועהרענד ער פליהט, און ביי די געוועהנליכע פליהענדע פויגעל איז דערום ניטאָ קיין אָנגעקלי־

בענע אָבפאַל אין די געדערים און ניטאָ קיין גראָבע קישקע.

דער שפּייז־אָבפאַל וואָס קלייבט זיך אָן און האַלט זיך אויף אין דער גראָבער קישקע אַמאָל זאָגאַר פאַר איניגע טעג, מאַכט זי פאַר אַ נעסט וואו עס הויבען זיך אָן צו פלאָדען הונדערטע מיליאָנען מיקראָבען. די מייסטע פון דיזע קלייניצקע אונזיכטבאַרע ברואים'לעך זיינען שעדליכע ווייל זיי גיבען אַרויס פערשיעדענע פוילענדע, גיפטיגע שטאָפען (טאָקסינס), וועלכע ווערען דורך די געדערים איינגעזויגען אין די בלוט און אין די אַנדערע געוועבען פון'ם קערפּער און ווערען דעריבער דער מקור פון אַלערליי קראַנקהייטען. פערלענגערטע פערשטאָפונג איז פון אַלע מאָל געווען פערערבענט פיר די הויפּט־אורזאַכע פון פיעלע קערפּערליכע און נערוועזן־ערקראַנקונג. און נאָך מעהר: די שעדליכע מיקראָבען מיט זייערע טאָקסינס פערגיפטען דעם אָרגאַניזם און זיי רייצען דאָס אויף די מאַקראָפאַגען צו זייער פערדערבליכע טהעטיגקייט, וועלכע פיהרט ענדליך צו די צושטערונג און אַטראָפי פון די געוועבען אין די נויטהיגסטע אָרגאַנען, ווי די נערוועזן, מאַרך, האַרץ און ד. גל. מיר האָבען אויבען דערמאָנט וועגען די אָדערען־פערהאַרטונג (אַרטעריאַ סקלעראָזיס) אַלס אַ קראַנקהייט פון דער עלטער, און מעטשניקאָוו ברענגט אין דער הינזיכט אַ מערקווירדיגען פערגלייך צווישען אַ פראַנצויזישע מאַדאַם ראַבינאָו, וועלכע האָט אָפט „געהאַט דעם מאָגען" און צו 105 יאָהר איז ביי איהר ניט געווען קיין סימן פון אָדערען־פערהאַרטונג, מיט זיינעם אַ קאָלעגע, וואָס פלעגט האָבען די נאַטירליכע בעדערפניש נור איין מאָל אין וואָך און איז געשטאָרבען פון אַרטעריאַ־סקלעראָזיס בעפאָר ער איז אַלט געוואָרען 50 יאָהר.

אַזוי געפינען מיר אַז אַלע די זויגטהיערע וועלכע האָבען די ברייטע קישקע ענטוויקעלט און די שפּייז בלייבט לאַנג אין די געדערים, (הויפּטזעכליך די מעלי־גרה, ווי די שעפּס, די קוה און אַנד.) מיט אַן איבערפלוס פון מיקראָבען — זיי אַלע צייכענען זיך אויס מיט קורצען לעבען און מיט פריהצייטיגען אַלט ווערען ניט אין פּראָפּאָרציאָן צו די גרויס אָדער די געביי פון קערפּער. דאַגעגען די פויגעל, וועלכע קלייבען ניט אָן קיין פולע שפּייז־אָבפאַל, און האָבען זעהר וועניג מיקראָבען אָדער פוילענדע שטאָפען אין די געדערים — זיי צייכענען זיך אויס מיט זייער לאַנג־לעבען. און אַ מערקווירדיגע זאַך: די זאָגענאַנטע אויבערפלעכע־פויגעל, וועלכע נאָך דער גרויס פון זייער קערפּער און אַרט לעבען האָבען זיך אָבגעוואוינט פון פליהען — ווי דער שטרויס־פויגעל — דיזע מוזען זיך שוין אָפּשטעלען צו טהאָן זייער נאַטירליכע פליכט, און די האָבען שוין די ברייטע קישקע היבש ענטוויקעלט, מיט אַן אָנצנהל פערשיעדענע מיקראָבען און פוילענדע שטאָפען (פיגור 2), און

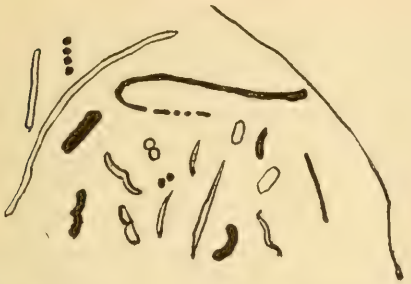

פיג. 2. מיקראָבען פון דער בלינדער קישקע פון אַ שטרויס־פויגעל.

זייער לעבען איז פערהעלטניסמעסיג קירצער: דער שטרויס־פויגעל לעבט נאָר ביי 35 יאָהר. אין אַ פערקעהרטען צושטאַנד געפינען זיך די פליהענדע זויג־טהיערע, ווי די פלעדער־מייז —די ברייטע קישקע ניט ענטוויקעלט, קיינע מיקראָבען און פויל־שטאָפען — זיי לעבען אין פערגלייך מיט זייער מין זעהר לאַנג: די פלעדער־מויז לעבט ביז 15—16 יאָהר.

צו פערמיידען דאָס וואַקסען און פערמעהרונג פון די שעדליכע מיקראָבען אין די פוילענדע שטאָפען (פּוטריפאַקציאָן) אין די געדערים — דעריין ליעגט, אַלזאָ, די געהיימניס פון פערלענגערען דאָס לעבען און פון אָפּהאַלטען דאָס אַלטווערען פאַר דער צייט.

דער איינפאַכער, רעגעלמעסיגער אַרט לעבען ווירקט געוויס צו פערלענגערען עס. כמעט אַלע סענטענאַריעס (זקנים פון 100 יאָהר און איבער) זיינען געווען פּראָסטע מענשען, מייסטענס פּויערים, וואָס האָבען געלעבט איינפאַך און געגעסען פּראָסטע שפּייז. (דער אידישער גביר משה מאָנטעפיאָרע ווערט בעטראַכט אַלס אַן אויסנאַהמע). פיעלע סאָרטען שפּייז זיינען געלאָדען מיט שעדליכע מיקראָבען (רויהע מילך און קרים) און דיזע וועלען אין די געדערים נאָך מעהר פלאָדען און ברענגען גיפטיגע שטאָפען (טאָקסינס), און דערי־בער דאַרפען זיי געברויכט ווערען נאָר געקאָכטע אָדער פּאַסטעריזירטע *). די זייערונג פון פיעלע שפּייזען און פּרוכטען פאָרמירען זויער־שטאָפען, אין וועלכע די שעדליכע מיקראָבען קענען ניט לעבען, איבערהויפּט איז די מילך־זויערע (לאַק־

*) דעם לעזער וועט זיין אינטערעסאַנט צו ווייסען דאָס פאָלגענדע פון די אונטערזוכונגען, וואָס די יוניווערסיטעט רעגיערונג האָט אָנגעפיהרט מיט עטליכע יאָהר צורוק: אין די מאַרקעט־מילך פון ניו יאָרק געפינען זיך 35,200,000 באַקטעריען אין איין קוביק צענטימעטער (15 טראָפּען); פון לאָנדאָן — 31,880,000; פון וואַשינגטאָן — 22,134,00; אין 11 פּראָצענט פון די וואַשינגטאָנער מילך זיינען געווען באַציילען פון טובערקולאָז, און גאַנצע 500 עפּידעמיעס פון טייפאָיד־פיבער, סקאַרלעט־פיבער און דיפטעריט זיינען געקומען דורך מילך. מען קען קריגען

טיק־עסיד) טויטליך פיר מייסטענס גיפטיגע מיק־ראָבען, און דאָס שטימט מיט דעם פאַקט, וואָס די איינגעבאָרענע פון אנגאָקא (וועסט־אפריקא) און די בערג־וואָהנער אין בולגאַריען, וועלכע פערבויכען פיעל זויער־ביליך אין פערשיעדענע פאָרמען, לעבען לענגער פון אַלע אַנדערע פעל־קער.

מעטשניקאָוו האָט פיר די לעצטע יאָהרען גע־פּרעדיגט זיין טהעאָריע מיט פעסטער וויסענ־שאַפטליכער איבערצייגונג, און מיט זיין אייגענ־טהימליכער בעשיידענהייט האָט ער נור פּרעטענ־דירט, אז ער האָט פעסטגעשטעלט וויסענשאַפט־ליך די גרונדלאַגע און האָט אָנגעצייגט פיר די קומענדע נאַטור־פאָרשער דעם וועג, אויף וועלכען זיי דאַרפען זוכען צו אויפלעזען די אויפגאַבע פון פערלענגערען דאָס לעבען פון מענשען. צו די וואָס האָבען איהם קריטקירט, אז ער אַליין איז לעצטענס געווען אַלט און קראַנק, פלעגט ער ענט־פערען, אז ער האָט, ערשטענס, דעם גרעסטען טהייל פון זיין לעבען אָבגעלעבט אויף דעם אַל־טען שטייגער, און צווייטענס, איז ער געווען א שוואַכלינג פון געבורטה, און ער איז געווען זיכער, אז אָהן די אויפפּאַסונג לויט זיין אייגענער טהע־אָריע וואָלט ער ניט דערלעבט צו קיין עלטער פון 50 יאָהר זאָגאַר. ער איז געשטאָרבען צו 71 יאָהר פון א האַרץ־קראַנקהייט.

ניו יאָרק, סעפּט., 1916.

---

ב. באָטווינִיק:

# דאָבע

(ערצעהלונג)

(שלום) *

און דאָבע האָט גענומען ריידען שטיל, שטיל:

— איך ווייס ניט פון וואַנען עס האָט זיך געקענט נעהמען צו א קינד פון אַן אָרימען טאַג־דעטנעם שניידער גרויסע פערלאַנגען; אָבער אָט אזוי בין איך געווען פון מיין קינדהייט אָן; איך האָב אימער פערלאַנגט גרויסעס און אונמעגלי־כעס. ווען איך בין אַלט געווען עלף יאָהר, פלעג איך זיך ארומטראָגען מיט כאָדנע געדאַנקען. מיר האָט שטאַרק באַנג געטהאָן, וואָס מיין טאַ־טע איז א פּשוטער שניידער און איך וועל ווען עס איז מוזען חתונה האָבען מיט א בעל־מלאכה. איך פלעג זיצען אויף דעם גאַניק פון אונזער הויז, א באַרפוסע מיט בלאָטיגע פיס און א שטיק האַרטע ברויט אין האַנד און איך פלעג קוקען מיט קנאה, ווי דעם דאָקטאָר'ס דיענסט פיהרט אַרום דאָס קינד אין א שעהנעם געפלאָכטענעם וועגעלע און די דאָקטאָרשע געהט נאָך, פיהרענ־דיג א ווייסען פּודליק פאַר א קייטעל. איך פלעג דערביי א קוק טהאָן אין דער אָפענער פענסטער פון אונזער הויז; מיין טאַטע און מיינע צוויי ברידער זיינען געזעסען, בערשוויצטע, פערפינ־סטערטע, ביי די גענעה און אָט אזוי, טראַכט איך מיר, אָט אזוי וועט אמאָל זיין מיין מאַן; אויך א שניידער ביי דער גענעה, מיט א צו־שפּילעטער, ברודנער העמד. און איך האָב נאָר פאַנטאַזירט פון די גימנאַזיסטקעס מיט זייערע ברוינע, גראַציעזע קאָסטיומען און די הן'עוודיגע היטעלאַך אויף זייערע קעפּ. ווען איך בין געוואָ־רען עלטער און גענומען לעזען ראָמאַנען, האָט זיך מיר אַלע נאַכט גע'חלומ'ט א באַראָן, א גראַף אָדער אַן אינזשיניער מיט גאָלדענע קנעפּ און א שווארצע פּאַלערינע. איך האָב געלעבט אין אָרימען שניידערשען הויז, אין ענג־שאַפט, אין שמאַטעס, צווישען אַלטע נעה־מאַ־שינען און אין א טשאַד פון פּרעס־אייזענס; אָבער אין געדאַנק בין איך געווען ווייט פון אָט דער ענגער,־וואָכעדיגער וועלט. איך האָב זיך איינגעשמועסט אז עס דאַרף עפּעס געשעהן א נס, עפּעס אַן איבעראַשונג, ווי אין די ראָמאַנען וואָס איך לעז. א הויכער סאָרט מענש דאַרף קומען צו מיר און אוועקטראָגען מיך אין א נייע־עם שעהנעם לעבען, פון וועלכען איך חלום שטענ־דיג.

— איהר זייט געווען גאַנץ פּאָעטיש גע־שטימט, — האָב איך בעמערקט.

— דאָס איז ביי מיר ניט געווען סתם א פּאָעטישע שטימונג, — האָט דאָבע ערנסט גע־זאָגט, — איך האָב אזוי געלעבט און געגלויבט. איך בין אָבער עלטער געוואָרען, איך בין צו־געקומען צו צוואַנציג יאָהר, איך בין שוין אַליין געווען פערהאַוועט אין דער אַרבייט און מיינע שטרעבונגען זיינען אַלץ בלאַסער געוואָרען. איך האָב געפיהלט, אז איך זינק אַרונטער אין דער זעלבער טרויעריגער וועלט, ווי אַלע פון מיין שטאַנד. איך האָב דאָך ניט־אויפגעגעבען מיינע האָפנונגען אויף א נס, אז איך וועל דאָך דאָך אַריינטרעטען אין א שעהנערער, אינטעליגענ־טערער, רייכערער וועלט. עס האָט פיעלע מאָל פּאַסירט מיט מיר, דאָס אין פריהמאָרגען, ווען איך פלעג געהן צו דער אַרבייט דורך דער יאַטקע געסעל, פלעג איך זיך פערטראַכטען אָט וועגען דעם נס, אויף וועלכען איך האָב געוואַרט. מיר פלעגט זיך פאָרשטעלען, ווי פון דער קלויסטער־

---

*) זעה „צוקונפט", נאָוועמבער.

---

א בעגריפ וועגען די שנעלקייט מיט וועלכער די באַק־טעריען פּרוכּפּערען זיך אין מיליך פון די פאָלגענדע לאַבאָראַטאָריע פּראָבען: פון 78 מיקראָבען פון טאַי־פאָיד־פיבער אין איין קוביק צענטימעטער מיליך זיי־נען אויסגעוואַקסען אין צייט פון 7 טעג 440 מיליאָן, און פון 39 דיפטעריע־מיקראָבען אין דער זעלבער צייט איז געוואָרען 11 מיליאָן.

גאַס קומט אַרונטער אַ סטודענט, ער פערנויגט זיך פאַר מיר און זאָגט: „אַך, איך וואַרט אויף אייך.. וואָס האָט איהר זיך אַזוי געזאַמט? איך האָב שוין בעשטעלט אַ דראָזשקע; גיכער, מיר דאַרפען פאָהרען צום וואָקזאַל"... ביי אַ גערודער פון אַ גרויסען וואָגען פלעג איך זיך אויפכאַפּען פון מיינע רעיונות און איך פלעג דערזעהן דעם בלאָטיגען הויף, וואו מיין מאַטטערסקאַיאַ גע־פינט זיך...

האָבע האָט אַ ציה געטהאָן איהרע הענד אין רער הויך, האָט מיר אַ שנעל געטהאָן אין נאָז און אין אַ טהעאַטראַלען טאָן אַרויסגעזאָגט.

— און דער נס איז געקומען.

— ווירקליך? — פרעג איך, און וואַרט אויף אַן איבעררראַשונג.

— יע, דער נס איז געקומען, — האָט זי פאָרטגעזעצט אָהן התפעלות. — איך בין אַריינ־געצויגען געוואָרען אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג, איך בין אַריינגעטראָטען אין אַ נייער וועלט און האָב געפיהלט, אַז דיעזע נייע וועלט האָט אַ שייכות מיט מיינע קינדערשע חלומות. איך האָב געקראָגען גאַנץ נייע בעקאַנטע, וועלכע האָבען זעהר געהאַלטען פון מיינע פעהיגקייטען. מיינע חברים זיינען געוואָרען גימנאַזיסטען, סטודענטען, דאָקטוירים, אינזשינערען און זאָ־גאַר אַדעל־לייט, אויף אַ פּאָר אָפיצירען פון דער מיליטערישער רעוואָלוציאָנערער אָרגאַני־זאַציאָן פון אונזער שטאָדט. מיר האָט זיך אַלץ געדוכט, אַז די נייע וועלט מיט מיינע בעקאַנטע סטודענטען, דאָקטוירים און אינזשינערען, איז אַ פאָרטזעצונג פון מיינע קינדערשע חלומות פון די ראָמאַנען. ווען איך האָב זיך שוין אָבער שטאַרק פערטיעפט אין דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג האָב איך אין גאַנצען פערגעסען אַן יענע חלומות און יענע מעשיות פון די ראָמאַנען; איך בין נאָר געווען פערטהאָן מיט מיין אָרגאַני־זאַציע און די יחסנים'דיגע פערזאָנען, וועלכע זיינען געוואָרען מיינע חברים, האָב איך שוין בעטראַכט פאַר אַזאַ געוועהנליכע זאַך, ווי גע־וועהנליך עס איז ביי מיר געווען צו קומען אַלע נאַכט אַהיים אין דער אָרימער שטיבעל פון מיי־נע עלטערן און אויסבעטען פאַר זיך אַ געלעגער אויף אַן אַרונטערגענומענער טיהר פון קיך. — —

עס איז געוואָרען קעלטער אין דרויסען. איך בין אַריין אין הויז און אָנגעטהאָן אויף זיך אַ האָק. ווען איך בין ווידער אַרויסגעקומען אויף דער וואַראַנדע, האָט דאָבע מיט אַ שמייכעל פאָרטגעזעצט:

— איין מאָל האָב איך זיך דערמאָנט, אַז איך בין דאָבע די שניידערקע, און מיינע נאָ־הענטע חברים זיינען הויך־געשטעלטע קאַוואַ־לירען. דאָס איז געווען אַ שבת פריהמאָרגען. איך בין געקומען פון וואַלד, פון אַ ביינאַכטי־גער פערזאַמלונג און צוויי גימנאַזיסטען האָבען מיך בעגלייט ביז מיין היים. ווען מיר זיינען אַריין אין אונזער אָרים געסעל, האָבען זיך גע־עפענט די פענסטער און די טיהרען פון אַלע הייזער און אַלע האָבען געקוקט און געטייטעלט מיט די פינגער אויפ'ן בייזען וואונדער, ווי אַזוי דעם טאַנדעטנעם שניידער'ס מיידעל שפּאַציערט מיט גימנאַזיסטען. די געשיכטע האָט מיר באמת הנאה געטהאָן. דער רעספּעקט פון דער געסעל צו מיר פון דאַן אָן איז געווען גרויס. לאַנג האָב איך אָבער וועגען דעם ניט געטראַכט. עס זיינען געווען די צייטען ווען מען האָט זיך מיט אַזעלכע נאַרישקייטען ניט אָפּגעגעבען.

דאָבע האָט זיך פערטראַכט, און מיט אַ ני־דעריגערען טאָן געזאָגט:

— איך האָב דאָך געהאַט אַ ליעבע, אַ שטי־לע, שטומע ליעבע, און שטיל און שטום איז די ליעבע פערפלויגען. אַם נאָהענטסטען בין איך געווען מיט איסאַק יעלין; איך דענק, אַז איהר האָט איהם געקענט. אין יענער צייט האָט ער געענדיגט רעאַלנע אוטשילישצע און האָט זיך געגרייט אָנצוקומען אין קיעווער פּאָליטעכניקום. איך בין זיך יעצט צום ערשטען מאָל מודה, אַז איך האָב איסאַק'ען האָלד געהאַט. אפשר ער מיך אויך; איך גלויב אַז יע. איך האָב מיט איהם קיין מאָל ניט גערעדט וועגען דעם. איך האָב איהם בעגלייט ווען ער האָט געדאַרפט אַוועקפאָהרען אין קיעוו. אויפ'ן וואָקזאַל האָט ער זיך מיט מיר צוקושט און אַ גאַנצען האַלבען יאָהר האָט ער מיר געשריבען זעהר וואַרימע ברעיפע. ער האָט אין די בריעף חלילה ניט גע־רעדט וועגען ליעבע, נאָר וועגען דער בעוועגונג. אין פריהלינג איז איסאַק דערשאָסען געוואָרען אויף אַ דעמאָנסטראַציע. איך האָב שטאַרק גע־וויינט; און דערמיט האָט זיך געענדיגט מיין ליעבע. עס איז דאַן ניט געווען קיין צייט צו טרויערען און בענקען.

— און יעצט, — פרעג איך איהר, — יעצט טרויערט איהר און בענקט נאָך איסאַק'ען?

— אפשר יע, און אפשר ניין, — האָט זי געענטפערט און איז גלייך אַריבער צו איהר ווייטערער דערצעהלונג.

— די צייט איז געווען ראַשיג, — האָט דאָ־בע מיט אַ טיעפען אָטהעם פאָרטגעזעצט. — יעדער טאָג האָט געבראַכט וויכטיגע נייעס און ווי אַלע אונזערע חברים, האָב איך זיך ניט אָפּ־געגעבען קיין רעכענונג, וואו איך האַלט אין דער וועלט. איך בין געווען פערנומען מיט'ן כלל און געפיהלט זיך גליקליך. אין שטאָדט זיינען אָנגעקומען טשערקעסען און קאָזאַקען; עס איז געוואָרען זעהר שטרענג; איך בין שוין געווען פערדעכטיגט ביי דער פּאָליציי, בין איך אַוועק־געפאָהרען אין וואַרשאָ, פון וואַרשאָ אין כאַר־קאָוו, פון כאַרקאָוו אין אָדעס, באַברויסק, מינסק, ווילנאַ, און אָט אַזוי האָב איך געלעבט, נעריזט, און ענדליך, אין די פרייע טעג פון יאָהר 1905 בין איך ווידער אָנגעקומען אין מיין געבורטס־שטאָדט. איך האָב גערעכענט אויף דאָס ניי

אָנפאַנגען אַן אינטערעסאַנט לעבען פול מיט טהעטינקייט, צוזאַמען מיט מיינע אַלטע בעקאַנ־טע. און פּלוצלונג — די רעאַקציע! אַלע מיינע שעהנע חלומות זיינען דערטרונקען געוואָרען אין טייכען בלוט. די גאַסען זיינען געוואָרען פּוסט און פּונקט אַזוי איז מיר געוואָרען אויף דער נשמה. די רייכע און אינטעליגענטע חברים האָ־בען זיך שוין מיט מיר ניט בעגעגענט, פּונקט ווי מיר וואָלטען זיך גאָר קיינמאָל ניט געקענט. די שעהנערע, אינטעליגענטערע אַרבייטער האָ־בען זיך צונומען מיט די שעהנערע, אינגערע מיידלעך און זיינען פערשוואונדען געוואָרען פון מיר; ווער עס איז אַוועק אין אַמעריקאַ און ווער עס האָט זיך סתם בעהאַלטען אין די שטילע געסלעך צו בויען פאַמיליען־נעסטען. איך האָב אַ חשבון געטהאָן וועגען מיר, אַז איך האָב שוין אָנגעצעהלט דרייסיג יאָהר. דאָס האָב איך זיך דערמאָנט עפּעס ווי אונערוואַרטעט. איך בין נאָך ניט געווען אַזוי מיאוס און מיינע עלטערן האָבען גענומען פערהאַנדלען וועגען אַ שידוך פאַר מיר. מען האָט מיר גערעדט אַ שמיעה, אַ סטאָליער, אַ שניידער, אַ שוסטער. און איך בין דאָך גאָר צוגעוועהנט געווען צו סטודענטען; איך בין דאָך אימער געווען אין זייער געזעל־שאַפט. ערשט איצט האָב איך גענומען בעגריי־פען מיין יחוס, און איך האָב פון זיך פערשטוי־סען די חתנים מיט די ברייט־ביינערדיגע באַקען און האַרטע מאַזאָליעס אויף די הענד. דער אור־מעט, די ענטטויישונג איז געווען שרעקליך; איך האָב זיך שנעל גענומען עלטערען אין אויסזעהן; איך האָב ניט געוואָלט פערלירען דעם שטיקעל פּרעסטיזש אין מיין גאַס, און בין אַנטלאָפען. איך האָב געוואָלט לויפען סתם אין דער וועלט אַריין — און בין געקומען אין אַמעריקאַ.

— און ערשט דאָ אין אַמעריקאַ האָב איך חשק געקראָגען חתונה צו האָבען. איך האָב דערזעהען אַלע מיינע שניידערקעס מיט בייבע־לעך אין קערידזשעס, האָט זיך מיר פערוואָלט האָבען אַ היים, אַ בייבעלע, אַ מאַן וואָס זאָל זאָרגען פאַר מיר. איך האָב זיך נאָך אפילו אַלץ ניט געקאָנט אָפּגעוואוינען פון מיינע ראָ־מאַנטישע חלומות וועגען די געשטודירטע און יחסנים. דאָך וואָלט איך שוין חתונה געהאַט פאַר מיינעם אַ היימישען בעקאַנטען אַרבייטער. אָבער...

דאָ האָט זיך דאָבע פערטרויערט און מיט בעס אויסגעשריען:

— אָבער איך האָב זיי פיינד, איך האַס זיי, אַלע אונזערע בעקאַנטע בחורים.

— אַלעמען האַסט איהר? — פרעג איך, לאַכענדיג. — אַלעמען?

— יע, אַלעמען, — ענטפערט דאָבע, — אַלעמען, אָהן אויסנאַהם. די בחורים, פאַר וועל־כע עס איז אין דער היים געווען אַן עהרע צו רעדען מיט מיר אַ פּאָר ווערטער, האָבען דאָ בעקומען אַזעלכע פרעכע, ציניש פּנים'ער. איך האָב געפּיהלט, ווי זיי לאַכען מיר אַריין אין פּנים מיט חוזק פון מיין עלטער. אייגענטליך איז ביי די בחורים געווען אַ נקמה־געפיהל צו מיר. אין יענע יאָהרען, ווען זיי וואָלטען זיך שעצען גליקליך צו זיין מיינע קאַוואַלירען, האָב איך וועגען זיי ניט געטראַכט; איך האָב געהאַט מיינע סטודענטען. יעצט דאָ, אין אַמעריקאַ, האָבען זיי ציניש געלאַכט פון דער אַלטער מויד... איך האָב זיך נאָך געפּיהלט געפאַלען דערמיט, וואָס מיר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז אויפ'ן פּנים איז מיר אָנגעשריבען אַ בעגעהר: גוואַלד, איך וויל חתונה האָבען. און אפשר האָט מען עס טאַקע געקענט לעזען אויף מיין פּנים?..

— און דאָ האָבען מיך אַלץ פערפאָלגט די ציניש בליקען פון די בעקאַנטע בחורים. זיי האָבען הפּנים געמיינט, אַז איך בין שוין לאַנג געווען אימעצענס אַ פרוי, ווען איך בין געווען אין די פערשיעדענע שטעדט פון רוסלאַנד, און דערפאַר האָבען זיי זיך בענומען זעהר ביליג געגענאיבער מיר. דאָס האָט מיר אין גאַנצען אַרונטערגעשלאָגען פון מוטה.

— איהר הערט, — האָט זי מיר אַזוי ווי איינגערוימט אַ סוד, — איך בין שוין איין מאָל אַוועקגעפאָהרען אין אַ שטעדטעל ניט ווייט פון נויאָרק און האָב זיך דאָרט פאָרגעשטעלט אַלס אַלמנה. איהר פערשטעהט, פאַר אַ מאַן איז אַן אַלמנה אָנציהענדער ווי אַן אַלטע מויד. מען פרעגט ווייניגער קשיות. אין די דאַדיקאַלע קרייזען האָב איך זיך בעקענט מיט אַ יונגען מאַן, האַלב אַנאַרכיסטיש געשטימט. אין אַ שעהנעם אָבענד האָט ער מיר געגעבען צו פער־שטעהן, ווי ליבעראַל און פריידענקעריש ער איז, דאָס ער מאַכט ניט קיין אונטערשיעד און איז ווילליג חתונה צו האָבען מיט אַן אַלמנה. ער האָט עס געזאָגט מיט'ן טאָן פון אַ גרויסען פי־לאַנטראָפּ... עס האָט מיר שוידערליך אָפּגעעקעלט פון איהם און איך האָב איהם געהייסען געהן און מעהר ניט קומען. איך בין נאָך געווען שטאָלץ צו אַלע מיינע צרות. עס איז אַוועק אַ יאָהר נאָך אַ יאָהר און איך האָב געפּיהלט אַז איך ווער בוכשטעבליך פערוועלקט. אַ דאַ־רער, געלבליכער פּנים מיט גרויע האָר האָבען מיר נאָכאַנאַנד געסטראַשעט. איך האָב גענו־מען אָנווענדען מיטלען צו אויסזעהן יונג....

זי איז אַנשוויגען געוואָרען.

— יעצט איז מיר שוין אַלעס קלאָר, — האָב איך אַרויסגערעדט, ניט טראַכטענדיג.

— וואָס איז אייך קלאָהר? — פרעגט דאָ־בע.

איך האָב שוין געמוזט דערזאָגען ווייטער און האָב ערקלערט:

— יעצט איז מיר קלאָר, וואָס אייער אויס־דערוועהלטער איז געוואָרען חנא.

— ניין, — ענטפערט דאָבע, — אייך איז נאָך ניט קלאָר, ווייל חנא איז ביי מיר ניט געווען די לעצטע ברירה, חנא איז ביי מיר גע־

ווען אַ מיטעל דורכצופיהרען אַ גאַנץ אָריגי־נעלען געדאַנק וועגען פערהייראַטען לעבען און מיין געדאַנק איז אויסגעהאַלטען.

— אהא, — זאָג איך אין אַ לייכטען שפּאַס, — איהר ווערט דאָך גאַנץ אינטערעסאַנט.

— דאָס לעצטע וועט אייך אפשר ניט גע־פעלען זיין, — האָט זי געזאָגט עקשן׳דיג, — אָבער איך קימער זיך ניט, איך וויל טאַקע אַז איהר זאָלט וויסען, וואָס איך דענק וועגען איי־ער געשלעכט, איבערהויפּט וועגען די מענער, וואָס בעריהמען זיך מיט ליעבעס.

— אַלזאָ, — האָט דאָבע פאָרטגעזעצט, — איך האָב בעטראַכט דעם פערהייראַטען לעבען פון מיינע חבר׳טעס און איינגעזעהען, אַז זיי האָבען מענער און טאַטעס צו זייערע קינדער, ניט מעהרער. קיין חברים זיינען די מענער ניט צו זייערע פרויען. זעלטען וואו עס שטעלט זיך אָפּ אַביסעל ליעבע נאָך דער חתונה. אָבער דאָס לעבען איז דאָך אין פריעדען. מענשען צום פערברייגגען זיינען אָבער מיינע חבר׳טעס גע־צוואונגען צו זוכען ביי אַנדערע; זייערע איי־גענע מענער קומען אהיים אָפּעסען, דורכקוקען די צייטונג, אַ קוש טהאָן אָדער בעשטראָפען אַ קינד און איבערנעכטיגען ביז אין דער פריה. דאָס איז דער דורכשניטליכער פערהייראַטער לע־בען. איהר זאָלט אַמאָל בעטראַכטען, ווי אַ פערהייראַטע יונגע פרוי רעדט מיט אַ פרעמדען מאַנספּערזאָן. זי מעג זיין מיט איהר מאַן גליק־ליך ווי די וועלט, וועט זי צום פרעמדען מאַן ריידען אינטערעסאַנטער ווי צום אייגענעם און איהרע אויגען וועלען פינקלען מיט נייגעריגקייט און צופרידענהייט. דאָס איז דערפאַר, וואָס דער אייגענער מאַן קומט אהיים לעזען אַ צייי־טונג און וויל קיין מאָל ניט לעזען אין די אויגען פון זיין פרוי, וועלכע איז פיעל אינטערעסאַנטער ווי די צייטונג.

— וואָס ווילט איהר דערמיט בעווייזען, — פרעג איך איהר.

— איך וויל בעווייזען, — ענטפערט זי, — דאָס מיין בעגעהר חתונה צו האָבען איז געווען בלויז צוליעב דעם מאַן, צוליעב האָבען אַ היים און צוליעב אַקינד. וועגען ליעבע האָב איך שוין ניט געטראַכט. פּלוצלונג איז מיר איינ־געפאַלען אַ געדאַנק, דאָס איך קען האָבען אַ מאַן, אַ פערזאָרגער, אַ טאַטע צו אַ קינד. איך האָב זיך דערמאָנט אויף חנא׳ן. אַזאַ ווי חנא וועט מיר פאַלען צו די פיס, איך וועל ביי איהם זיין אַ גאָט, איך וועל ביי איהם געפינען אַלע מעלות, וואָס אַ מאַן דאַרף בעזיצען. דעם מענש האָב איך שוין סיי ווי סיי אין קיינעם פון אונ־זערע בחורים ניט געזעהן. יעדענפאַלס איז חנא אמת און נאַאיוו ווי אַ קינד.

— און איהר אַליין דאַרפט דאָך אויך ליעב האָבען, — זאָג איך איהר אין אַ טאָן פון מוסר.

זי האָט זיך צולאַכט און האָט שטרענג גע־זאָגט:

— אַלע אונזערע בעקאַנטע בחורים האָב איך דאָך פיינד, איך האַס זיי פון טיעפען האַר־צען. זיי וועלען מיך דאָך געוויס ניט ליעבען מיט אַן אמת. מיט חנא׳ן בין איך אַמווייניג־סטענס זיכער אין מיין טרייהייט. און ווידער, קענט איהר ניט די פרוי. אַ פרוי איז גליקליך ווען זי ווערט נאָר געליעבט, עס מאַכט ניט אויס פון וועמען... דער פרוי וועט שטענדיג ציהען צו אירגענד וועלכע בעשעפעניש, וואָס וועט איהר פערגעטערען.

— הייסט עס, — זאָג איך איהר מיט פאָר־וואורף, — פערגעטערונג איז דער פרייז פון אַ פרוי, עס מאַכט ניט אויס ווער דער קונה איז.

— זאָל זיין אַזוי, — זאָגט זי. — פערגע־טערונג איז מיין פרייז; אָבער דער פרייז פון אַ מאַן איז פיעל, פיעל ביליגער ווי ליעבע און פער־געטערונג.

— איהר זייט שטאַרק פערביסען געגען די מענער, — זאָג איך איהר ווייך.

— איצט שוין ניט, — ענטפערט זי פריי־ליך, — יעצט בין איך מיט אייך אַלעמען קוויט. איך האָב פאַר מיין געלד אַראָפּגעבראַכט חנא׳ן אין אַמעריקאַ און האָב איהם פּשוט פאָרגע־שלאָגען חתונה צו האָבען מיט מיר. פערשטעהט זיך, דאָס איז גלייך געשעהען. איצט, מיין פריינד, בין איך שוין פערמעגליך ווי מיינע חבר־טעס. זיי האָבען מענער, איך האָב אויך אַ מאַן. זיי האָבען טאַטעס צו זייערע קינדער, איך פער־מעג עס אויך. חנא איז פּונקט אַזאַ טאַטע צו אונזער קינד, ווי איהר צו אייערע קינדער. איך דאַרף אַ מענשען צו פערברענגען, זוך איך און איך געפין. מענשען צום פערברייגגען זוכען אַלע פערהייראַטע פרויען. יענע האַלטען זיך צוריק, ווייל זיי זיינען פערהייראַט; איך האַלט זיך ניט צוריק, ווייל איך ווייס אַז איך וועל חנא׳ן גאָר ניט שולדיג בלייבען. מיין געוויסען וועט מיר ניט פּלאָגען, זאָגאַר ווען איך וועל זיך אין אימעצען שטאַרק פערליבען. איך וועל אַלע מאָל בלייבען קוויט מיט חנא׳ן. אין אַלעמענס אויגען וועל איך ניט זיין קיין בעל חוב צו מיין מאַן. ווען איך האָב צום ביישפּיעל חתונה מיט אייך, וואָלט איך דאָך אויך דאַרפען זוכען ער־געץ אַ מענשען. איהר וואָלט דאָך פאַר מיר בלויז געבליבען אַ מאַן. בעת אייער פרוי זוכט איצט וואַרשיינליך דעם מענש, דעם חבר, אין אַנאַנדערען, געפין איך פאַר מיר דעם מענש און דעם חבר אין אייך.

ביי די לעצטע ווערטער האָט זי זיך שטאַרק פאַרנאַנדער געלאַכט. איך האָב זיך דערפיהלט צוטומעלט.

זי האָט זיך אויפגעהויבען און געבעטען איך זאָל איהר אָבפיהרען אהיים. איך בין אַריין אין הויז אָנטהאָן אַ קראַגען און פון פענסטער האָב איך געהערט ווי זי רעדט:

— אַלע פערהייראַטע פרויען מוזען זוכען מענשען און חברים צוויישען פרעמדע. סוף כל

סוף מוזען זיי זיך פערשולדיגען... איך וועל פאַר חנא'ן קיין בעל חוב ניט בלייבען.

ווען איך בין אַרויס אויף דער ווראַנדע האָב איך געפרעגט דאָבע'ן:

— וואָס האָט איהר געזאָגט?

— גאָרניט, — האָט זי געענטפערט, — איך האָב גאָר ניט גערעדט.

איך בעדענק זיך איצט, אַז די לעצטע ווערטער האָב איך ניט געהערט דורך דעם פענסטער פון דאָבען, נאָר איך האָב עס פיליייכט געטראַכט.

איך בין מיט דאָבען געגאַנגען געאָרעמט. די לופט איז געווען קיהל און שטייף. איבער די גאַסען אָהן הייזער איז פערשפּרייט געווען אַ לויטערער הימעל. די לבנה האָט געשוואומען פאָראויס און אַרונטערגעקוקט אויף דער שוואַרצער ערד. דעם גאַנצען וועג האָבען מיר גאָר ניט גערעדט. זי האָט אָפט געדריקט מיין אָרעם און שטיל געלאַכט.

ווען מיר זיינען צוגעקומען צו איהר וואָהנונג, האָט פון דער אָפענער פענסטער חנא אַרויסגעקוקט און זיך צושריען:

— אויף אַ גאַנצע נאַכט אַוועק און איבערגעלאָזען מיך מיט'ן קינד.

ער האָט נאָך עפּעס געוואָלט זאָגען, ער האָט אָבער מיך בעמערקט און געזאָגט, מילד, ווי ער וואָלט זיך פערענטפערט:

— נו, אַ אידענע, מען זאָל זיי לאָזען וועלען זיי דעם גאַנצען יאָך פון דער הויז אַרויפוואַרפען אויף דעם מאַן.

איך האָב זיך געזעגענט מיט חנא'ן דורכ'ן פענסטער און אין גאַס מיט דאָבען, וועלכע האָט מיר שטאַרק געדריקט די האַנד און איז פלינק פערשוואונדען אין קאָריידאָר.

איך בין אַריבער די גאַס, און אין דער שטילער נאַכט האָט זיך צו מיין אויער דערטראָגען דאָבע'ס מילדע שטימע:

— שאַ, שאַ, מאַך ניט קיין טומעל, איך האָב דען עפּעס פערטראָגען פון דיר?

דעם גאַנצען וועג צוריק אהיים האָב איך געטראַכט און איבערגעטראַכט וועגען אַלעס וואָס דאָבע האָט מיר דערצעהלט. ווען איך בין אַריין אין הויז, איז שוין מיין פרוי געווען אין דער היים; זי האָט שוין געשלאָפען.

אַ לאַנגע צייט האָב איך געקוקט אויף איהרע צעוואָרפענע האָר, אויף איהר פּנים און געזוכט אַ סוד אויף איהרע ליפּען. מיר האָט אָפּגעקלונגען דאָבע'ס ווערטער: פערהייראַטע פרויען זיינען געצוואונגען צו זוכען אַ חבר, אַ מענש צווישען פרעמדע מאַנספּערשוינען.

מיין פראַדעל איז היינט געווען אין טעאַטער. מיט וועמען? מיט אַ חבר? מיט אַ מענשען? איז זי יעצט געקומען צום מאַן, אָט אַזוי ווי דאָ בע איז יעצט געקומען צום מאַן? פאַר יענער בין איך אַ מענש, אַ חבר און פאַר פראַדלען בין איך בלויז אַ מאַן... איך האָב קיין קלאָרקייט ניט געקאָנט געפינען אין מיינע געדאַנקען.

פון די אָפענע פענסטער האָט זיך געטראָגען דער דופט פון פרישע היי. ערגעץ האָט זיך אַ הונד צובולען אין דער שטילער נאַכט.

שכנא עפּשטיין:

# מאָररים ווינטשעווסקי

(צו זיין 60־טען געבורטסטאָג)

1

מאָररים ווינטשעווסקי בעלאַנגט צו יענע גליקליכע מענשען־קינדער, וועלכע שטעהען קיין מאָל ניט אָב פון'ם לעבען. די צייט קען מאַכען גרוי זייערע האָר, בעדעקען זייער געזיכט מיט קנייטשען; זי קען אָבער ניט אַרויפלעגען קיין שטעמפּעל פון אַלטקייט אויף זייער גייסט, אויף זייער נשמה. שטענדיג זיינען זיי פול מיט זוכענישען, מיט נייע שטרעבונגען, און דאָס גיט צו זייער פּערזענליכקייט אַ בעזונדער חן, מאַכט זייער גאַנצע טהעטיגקייט בעזונדערס אינטערעסאַנט.

שוין פערציג יאָהר אַז מאָररים ווינטשעווסקי אַ גרויסע ראָליע אין אונזער עפענטליך לעבען; ער איז דער וועטעראַן פון דעם אידישען סאָציאַליזם, דער ערשטער אידישער דיכטער, דער בעשעפער פון'ם אידישען פעליעטאָן, און ווען מען לעזט זיינע שריפטען, ווען מען הערט איהם אַרויסטרעטענדיג אויף פערזאַמלונגען, ווען מען קומט מיט איהם אין פערזענליכער בעריהרונג, גלויבט זיך ניט, אַז מיר האָבען דאָ פאַר זיך אַ „זיידען", וועלכער האָט שוין איינגעשריבען אַ גאַנצען קאַפּיטעל אין דער געשיכטע פון דער אידישער קולטור.

עס טרעפט אמאָל, אַז מען איז מיט איהם ניט איינפערשטאַנדען; מען פיהלט אַז ער איז צו עקסטרעם אין זיינע אָבשעצונגען פון דער אדער יענער שטרעמונג אין אונזער עפענטליך לעבען, אַז ער איז צו סוביעקטיוו אין זיינע בעציהונגען צו זאַכען און מענשען. אימער זעהט מען אָבער פאַר זיך ניט אַ „זיידען", וואָס האָט שוין איין מאָל פיר אַלע מאָל אָבגעזאָגט זיין וואָרט, נאָר אַזאַ, וואָס האָט נאָך אונז אַ סך צו זאָגען.

פאַר ווינטשעווסקי'ן עקזיסטירען ניט קיין פערגליווערטע אמת'ען, קיין פערשטיינערטע

פּראָגראַמען. בלייבענדיג טריי זיין גאַנץ לעבען צו זיין יוגענד־אידעאַל, צום סאָציאַליזם, האַלט ער זיך ניט ביי דעם אַלטען קאָסמאָפּאָליטישען „אַני מאַמין" פון די אַכציגער יאָהרען, ווי פיעלע פון זיינע צייטגענאָסען, ווען אינטערעסירען זיך מיט אידישקייט איז געווען טריף, ווי חזיר. זייענדיג שטענדיג אַ פּאַרטיי־מאַן, האָט ער ניט קיין מורא אַרויסצוטרעטען געגען אַלץ, וואָס איז שמאָל און ענגהאַרציג אין זיין אייגענער פּאַרטיי. ווידמענענדיג זיך מיט

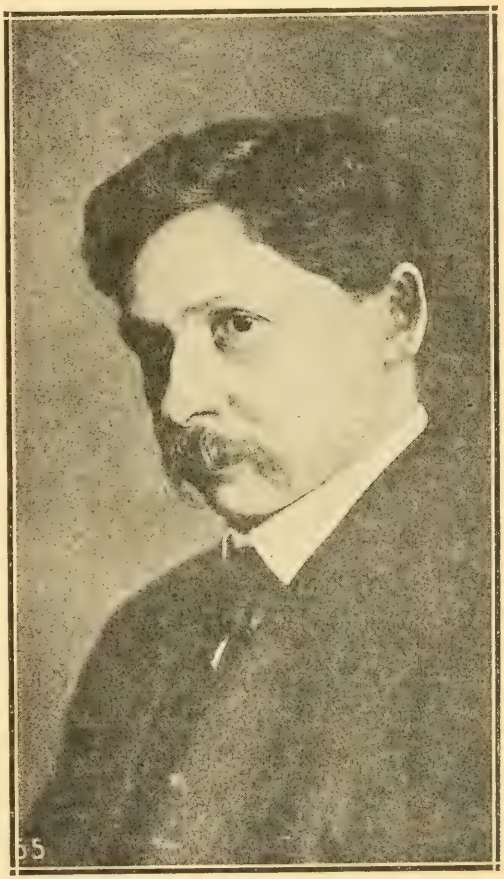

מאָרריס ווינטשעווסקי.

פּראַקטישער אַרבייט צו דער אַרבייטער־בעוועגונג, אָבגעבענדיג איהר זיינע בעסטע כחות, פערמאַכט ער ניט זיינע אויגען אויף איהרע פעהלערען, טאַנצט ניט, ווי אַנדערע, פאַר אַלץ קדוש און שרייט ניט פאַר אַלץ „הורראַ".

אַלס ריינער קאָמפּפּס־דיכטער, וועלכער וועקט די אַרבייטער־מאַסען צו אַ ניי לעבען, האַלט ער ניט פאַר קיין זינד צו בעזינגען אויף די ערדישע פערגעניגענס. פערקעהרט, וואָס עלטער ער ווערט, אַלץ מעהר נעהמט אָן זיין דיכטונג אַ סוביעקטיווען כאַראַקטער, אַלץ וועניגער גיט זי זיך אָב מיט „וועלט־פּראָבלעמען" און בעשעפטיגט זיך הויפּטזעכליך מיט ריין־פערזענליכע איבערלעבונגען.

אָט די דאָזיגע איבערלעבונגען דריקען ניט אויס די פילאָסאָפיע פון „הבל הבלים", ווי דאָס איז אָפט דער פאַל מיט גרויסע פערזענליכקייטען אויף דער עלטער. אויב מאָרריס ווינטשעווסקי שלאָגט זיך „על חטא", טהוט תשובה, איז דאָס ניט דערפאַר, וואָס ער האָט אין דער יוגענד צו־פיעל געגאָסען פון די ערדישע פערגעניגענס. זיין שלאָגען זיך „על חטא", זיין תשובה טהאָן איז גאָר אַן אַנדערס: ערשט איצט אויף דער עלטער פערשטעהט ער, ווי ווייט ווענינ ער האָט זיך געקימערט וועגען „עולם הזה".

עס איז האָך כאַראַקטעריסטיש פאַר אונזער „זיידען", אַז גראַד אין די לעצטע יאָהרען, ווען פיעלע האַלטען איהם שוין בלויז פאַר אַ היסטאָרישע פערגאַנגענהייט, שרייבט ער כמעט ניט קיין קאָמפּפּס־ליעדער, נאָר ריין לירישע ליעדער, וואָס בעזינגען די ליעבע, דאָס לעבענס־לוסט; און ווען מען זאָל ניט וויסען, אַז זיי זיינען אַרויסגעגאַנגען פון אונטער דער פעדער פון אונזער ערשטען און עלטסטען אַרבייטער־דיכטער, וואָלט מען זיי געקענט אָננעהמען, לויט דער טעכניק און הויט'ן לייט־מאָטיוו, אַלס שעפּפונגען פון די איינגסטע צווישען אונזערע יונגע, אַזוי מאָדערן זיינען זיי, אַזוי פריש און ניי..

דאָס זעלבע איז אויך מיט זיין פּובליציסטיק, מיט זיינע אַרטיקלען און פעליעטאָנען. ווינטשעווסקי, דער אַמאָליגער קאָסמאָפּאָליט, וואָס האָט געגלויבט באַמונה שלמה, אַז קיין אידישע קולטור איז ניטאָ און ניט האָלד געהאַט צו עסק'ען זיך מיט דער נאַציאָנאַלער פראַגע, איז אין די לעצטע יאָהרען, געוואָרען אַ הייסער איד. ער איז געקומען צום שלום, אַז אידישקייט און סאָציאַליזם קענען גאַנץ גוט געהן האַנד אין האַנד, און אין זיין אייגענאַרטיגען סטיל, פול מיט אָבגעטאָקטקייט, מיט אָבגעשליפענקייט, פערפאָלגט ער אין זיין פּובליציסטיק מיט'ן גרעסטען אינטערעס יעדע קלענסטע ענדערונג, יעדע קלענסטע בעוועגונג אין נאַציאָנאַלען געדאַנק

„דער משוגענער פילאָזאָף" פערדעדט זיך גאַנץ אָפט אויף זיין שטייגער וועגען יענע וואָרטפיהרער אונזערע, פאַר וועלכע די נאַציאָנאַלע פראַגע האָט נאָך אַלץ אַ סרחא אויף זיך; און פול מיט הומאָר, איבערגעהענדיג פון איין ענין צום צווייטען, אָנשנירעוועגדיג איין אַפּאָריזם אויפ'ן אַנדערען, לאַכט ער זיי אויס, יענע וואָרטפיהרער, מיט זייער פערגליווערטקייט, מיט זייער פערשימעלטקייט. ער גיט זיך אַליין אָב דין וחשבון וואָס עס „פעהלט" איהם אין זיין אידישקייט און סאָציאַליזם, און אין סך־הכל בעקומט

זיך אַ וידוי ניט פון אַ מענשען, וועלכער האָט שוין פערניכטעט הינטער זיך אַלע בריקען, נאָר פון אַזאַ, וואָס בויט פאַר זיך נייע בריקען, כדי ניט אָבצושטעהן פונ׳ם לעבען און זיין אימער יונג, אין איינקלאַנג מיט די פאָדערונגען און בעדערפנישען פון דער נייער צייט.

דאָס אַלץ בעווייזט, אַז ניט קוקענדיג אויף זיין 60־יאָהריגען עלטער, האָט מאָרים ווינ־טשעווסקי נאָך ווייט ניט אָבגעזונגען זיין שוואַ־נען־ליעד; אויב ער האָט אונגעהייער גרויסע פערדיענסטען פאַר אונזער ליטעראַטור און אונ־זער אַרבייטער־בעוועגונג, זיינען נאָך די דאָזי־גע פערדינסטען ניט אויסגעשעפּט אויף פאַר דער צוקונפט, ווייל ער שטעהט ניט אויף אַן אָרט, ער געהט אימער פאָראויס, און די נייע שטרע־מונגען אין אידישען לעבען געפינען אין איהם אַ טיעפען אָבקלאַנג.

---

.2

מאָרים ווינטשעווסקי איז אַלע מאָל געווען אַ טרוימער; ער האָט זיך שטענדיג אַרומגע־טראָגען מיט שעהנע חלומות, מיט גרויסע פּלע־נער, און ווער עס האָט איהם גוט ניט געקאָנט, ווער עס איז מיט איהם ניט געקומען אין נאָ־הענטער בעריהרונג, האָט ניט איין מאָל בעגע־גענט מיט אַ שמייכעל זיינע פּלענער. אַזוי איז אויך איצט. גאַנץ אָפט קען מיט אייך דער „זיידע״ אָבזיצען שעה׳ן לאַנג און פאַנטאַזירען וועגען גרויסע אונטערנעהמונגען פאַר אונזער אַרבייטער־בעוועגונג, פאַר אונזער ליטעראַטור. די אונטערנעהמונגען זיינען ביי איהם אין קאָפּ אויסגעאַרבייט אין אַלע דעטאַלען. איהר זעהט, דאַכט זיך, איין די פּראַקטישקייט פון זיי. אין זיי ווייזט זיך אַרויס ווינטשעווסקי דער מענש, וואָס האָט שוין צו טהאָן צעהנדליגע יאָהרען מיט ציפערען, מיט בוכהאַלטעריי. דאָך גלויבט זיך עפּעס ניט אין אָט די אַלע אונטערנעהמונ־גען, צו שעהן זיינען זיי פאַר דער ווירקליכקייט.

און מיר שטעלען זיך פאַר דעם „זיידען״ אין זיינע יונגע יאָהרען. דער שיקזאַל האָט איהם אָבגעריסען פון זיין היים און פערוואָרפען אין מערב־אייראָפּאַ, פריהער אין דייטשלאַנד, דער־נאָך אין פראַנקרייך און ענגלאַנד. זייענדיג שוין פון דער היים אָנגעהויבט מיט׳ן ניהיליזם, בע־געגעט ער אין מערב־אייראָפּאַ אַ גאַנצע רייהע רוסישע איבּיגראַנטען, וועלכע זיינען שוין אויסגעשפּראָכענע סאָציאַליסטען און אַנאַרכיס־טען. ווינטשעווסקי איז פון אָנפאַנג אַ „פּאַרע־ווער״, ניט קיין סאָציאַליסט, ניט קיין אַנאַר־כיסט, ער איז סתם אַ רעוואָלוציאָנער. אין יע־נער צייט האָט זיך דאָס ביי איהם, וואהרשיינ־ליך, אַרויסגעריסען דאָס ליעד „פּאַרטיי־פּאָלי־טיק״, וואו ער זאָגט:

איך לאָז ניט פערצאַמען
מיין הערץ מיט אַ אָגראַמען,
איך קען קיין פּאַרטיי־מאַן ניט זיין;
איך קען מיין געוויסען
ניט בינדען און שליסען
אין ענגע שנוראָווקעס אַריין.

איך וויל ניט בעשרענקען
מיין מוח צו דענקען,
אַזוי ווי עס דענקט די פּאַרטיי;
איך קען אייך לייכט געבען
אַ טייל פון מיין לעבען,
אַליין אָבער מוז איך זיין פריי.

מיין „איך״ מעג פערשווינדען,
אום זיך צו פערבינדען
מיט אייך, אויב איהר האָט וואָס צו טהאָן;
דאָך פריי מוז איך ווערען
און ווידער געהערען
צו זיך, ווען די טהאַט איז געטהאָן.

אַלס רעוואָלוציאָנער, הגם אָהן אַ בעשטימ־טער פּראָגראַם, הויבט ער אָבער אָן צו פיהלען אין זיך אַן אינערליכען דראַנג צו טהאָן עפּעס פאַר די אונטערדריקטע מאַסען; ער קען ניט צו זעהן די אונגערעכטיגקייטען, וואָס הערשען אַרום, און ער נעהמט אינסטינקטיוו אויסדריקען זיינע רעוואָלוציאָנערע געפיהלען אין „זשאַרגאָ־נישע״ ליעדער, זיינע חברים לאַכען איהם מסתמא אויס, ווייל פאַר זיי עקזיסטירט ניט קיין אידיש פאָלק מיט קיין אונטערדריקטע אי־דישע מאַסען. זייער אידעאַל איז צו בעפרייען דעם רוסישען פויער, איהם אויפצוואוועקען צו אַ נייע לעבען. דער „בעל החלום״ ווינטשעווסקי איז אויך ביי דער זעלבער מיינונג. דאָך הערט ער ניט אויף צו שרייבען זיינע קאַמפּפס־ליע־דער אויף מאַמע־לשון. עס ציהט איהם צו די אידישע אביונים, וועלכע ער זעהט אַרומוואַנד־לען, ווי שאָטענס, איבער די גאַסען פון די גרויסע שטעדט.. אונבעוואוסט פאַר זיך אַליין פיהלט ער, אַז פון אָט די אביונים קען מיט דער צייט אויסוואַקסען אַ רעוואָלוציאָנערע מאַכט, וועקט ער דאָס זיי מיט זיינע ליעדער, הגם זיינע פריינד געפינען, אַז עס איז אַרויס־געוואָרפענע אַרבייט, אַז עס איז אַן אומזיסטער צייט־פערלוסט.

מיט דער צייט ווערט ווינטשעווסקי אויס „פּאַרעווער״. ער ווערט אַן אויסגעשפּראָכענער סאָציאַליסט; ער זעהט מיט זיינע אייגענע אויי־גען, ווי די אידעען פון פערדינאַנד לאַסאַל און קאַרל מאַרקס דרינגען אַלץ מעהר אַריין אין די אַרבייטער־מאַסען, און ער נעהמט שוין בע־וואוסטזיניג טרוימען וועגען אַ אידישער אַר־בייטער־בעוועגונג. אין דעם פּרט האָט אויף איהם אַ גרויסען איינפלוס זיין פריינד אהרן ליבערמאַן, דער רעדאַקטאָר פון ערשטען העב־

רעאישען סאָציאַליסטישען זשורנאַל „האמת". ליעבערמאַן פערשטעהט, אַז דער סאָציאַליזם קען אויך האָבען אַ באָדען צווישען די אידישע מאַסען, צווישען די נידערגעשלאָגענע אידישע בעלי־מלאכות מיט זייערע געזעלען; און ווינטשעווסקי ווידמעט זיך אינגאַנצען צו דער סאָציאַליסטישער אַגיטאַציע אויף דער אידישער גאַס. קיין גרויס ערפאָלג האָט זיין אַרבייט ניט. די רוסיש־אידישע אימיגראַנטען מיט זייער קאָסמאָפּאָליטיזם בעציהען זיך זעהר סקעפּטיש צו זיין אַרבייט; זיי גלויבען ניט, אַז עס איז פאַראַן אַ פּלאַץ פאַר'ן סאָציאַליזם צווישען די אידען, וועלכע בעשטעהען נור פון הענדלער און מעקלער. ווינטשעווסקי הערט אָבער ניט אויף צו זינגען זיינע רעוואָלוציאָנערע קאַמפּפּס־ליעדער אין אידיש, צו שרייבען פייערדיגע אַגיטאַציאָנס־אַרטיקלען, אויסצולאַכען אין זיינע גאַליגע פעליטאָנען די גאַנצע אוננאָרמאַלקייט פון דער היינטיגער אָרדנונג.

עס געהען אַוועק יאָהרען, און דער אידישער אַרבייטער, וועלכען ווינטשעווסקי האָט זיך אַמאָל פאָרגעשטעלט בלויז אין דער פאַנטאַזיע, ווערט אַ ווירקליכקייט: עס ווייזט זיך אַרויס, אַז אַ טעות האָט געמאַכט ניט ער, דער טרוימער, נאָר די, וואָס האָבען פון איהם אויסגעלאַכט, וואָס האָבען זיין אַרבייט ניט געוואָלט אַנערקענען. זיינע „זשאַרגאָנישע" ליעדער ווערען טאַקי די קאַמפּפּס־מאָטיוועון פון דעם אידישען פּראָלעטאַריאַט, וועלכע האָט אינגאַנצען איבערגעמאַכט די אידישע גאַס, און נאָך פערציג יאָהר אַרבייט, אונערמיעדליכער אַרבייט, קען דער „זיידע" מיט שטאָלץ זאָגען: יאָ, מיינע חשבונות שטימען, מיין בוכהאַלטעריי איז ריכטיג...

---

3

מאָרים ווינטשעווסקי איז געווען איינער פון די ערשטע אין אונזער אַרבייטער־בעוועגונג, וועלכע האָבען איינגעזעהען, אַז די אַמאָליגע „יוגענד־טרוימען", ווען די פראַגע צו אָרגאַניזירען די אידישע אַרבייטער איז בלויז אַ פראַגע פון שפּראַך, האָבען שוין לאַנג באַנקראָטירט. מיט אַלע חושים פון זיין נשמה האָט ער געפיהלט, אַז מיט'ן וואוקס פון דער אידישער אַרבייטער־בעוועגונג מוז אויך וואַקסען די אידישע ליטעראַטור, מוז אונזער גאַנצע קולטור ווערען אַ זעלבסט־שטענדיגע זאַך. צוקוקענדיג זיך צו די בעדערפנישען פון די אידישע אַרבייטער, צו זייער ראַציאָנאַלער ערוואַכונג, האָט ער זיך ניט געקענט בענוגענען בלויז מיט פּרעדיגען דעם סאָציאַליזם אין אידיש.

דאַן איז ווינטשעווסקי צוגעשטאַנען צו אונזערע נאַציאָנאַליסטיש־געשטימטע שרייבער, וועלכע האָבען אָנגעוויזען, אַז כדי די אידישע אַרבייטער־בעוועגונג דאָ אין לאַנד זאָל קענען וואַקסען און געדייהען, מוז זי זיך דורכדרינגען מיט'ן גייסט פונ'ם „בונד" אין רוסלאַנד, מוז זי ווערען מעהר נאַציאָנאַל לויט איהר פאָרם און אינהאַלט. די אידישע אינטערעסען, די אידישע פראַגען טאָרען אין איהר ניט איגנאָרירט ווערען; פערקעהרט, עס וועט זיין אַלץ געזונטער פאַר איהר, וואָס מעהר אידיש זי וועט ווערען, וואָס מעהר זי וועט זיך צופּאַסען ניט נאָר צו דער שפּראַך פון די אידישע אַרבייטער, נאָר אויך צו זייער פּסיכאָלאָגיע, צו זייערע גייסטיגע בעדערפנישען.

אויך דאַן האָט מען איהם און זיינע איינצעלנע חברים געהאַלטען פאַר „טרוימער", פאַר „פאַנטאַזיאָרען". פיעלע האָבען זאָגאַר געשריען, אַז דער „זיידע" פערקריכט שוין צו ווייט, ער קלאַפּט אַזש אין „ציון" אַריין. די, וויעדער, וועלכע האָבען וויפיעל עס איז מיטגעפיהלט אָט די נייע ריכטונג אין אונזער בעוועגונג, האָבען אָבער געדענקט, אַז די גאַנצע געשיכטע וועגען „אידישקייט" איז ניט אַזוי וויכטיג, אַז מען זאָל זיך וועגען דעם קאָכען...

דער אַלטער „בעל־חלום" האָט אָבער ניט געוועגדעט קיין אויפמערקזאַמקייט אויף די געשרייען פון זיינע געגנער און וועניג אין אַכט גענומען די גלייכגילטיגקייט פון זיינע מיטפּיהלער. אין זיינע קאַמפּפּס־ליעדער דערהערט זיך דאַן אַ נייער טאָן, דער טאָן פון דעם נייעם אידען, וועלכער איז שטאָלץ מיט זיין קולטור, וועלכער גלויבט אין איהר צוקונפט און הערט ניט אויף צו קעמפּפען פאַר'ן סאָציאַליסטישען אידעאַל. ער ערקלערט זיין נייעם „אני מאמין", וואו ער ווייזט אויף, אַז אַ סאָציאַליסט קען זיך ניט בעציהען גלייכגילטיג צו דעם שיקזאַל פון זיין פאָלק, אַז דער נאַציאָנאַליזם איז ניט אין ווידערשפּרוך מיט סאָציאַליזם, נאָר אין געגענטייל, אין פולען איינקלאַנג מיט איהם.

עס געהען ווידער אַוועק אייניגע יאָהרען, און אָט די אַלע אמת'ען דרינגען אַלץ מעהר און מעהר אַריין אין אונזער אַרבייטער־בעוועגונג. שוין ניטאָ היינט ביי אונז קיין צופלאָסענער אַסימילאַטאָרישער סאָציאַליזם, וועלכער וויל ניט וויסען פון קיין שום „אידישקייט". אונזער אַרבייטער־בעוועגונג איז שוין איצט מעהר ניט קיין אידיש־שפּרעכענדע, נאָר אַ אידישע, לויט איהר פאָרם און אינהאַלט, און אויב מאָררים ווינטשעווסקי „פעהלט" נאָך זעהר פיעל אין איהר און אין דער אידישער קולטור, זיינען פאַראַן די בעסטע האָפנונגען, אַז מיט דער צייט וועלען זיינע „טרוימען" אויך אין דעם פּרט פערווירקליכט ווערען; די פיערציג יאָהר אידישער סאָציאַליזם, פון וועלכען ער איז דער „זיידע", זיינען די בעסטע גאַראַנטיע פאַר דעם.

ווינשען מיר דעם „זיידען" נאָך לאַנגע, לאַנגע יאָהרען פון פּרוכטבאַרער טהעטיגקייט פאַר דער אידישער אַרבייטער־בעוועגונג און דער אידישער ליטעראַטור.

מ. טערמאַן:

# קאַוטסקי און זיין ווערק „ראסע און יודענטום"*)

.5

אויף זייט 92 פון זיין בראָשור זאָגט קאוטסקי:

„דער שווערפּונקט פון דער אידען־פראַגע ליעגט היינט צו טאָג אין רוסלאַנד. . . . . דאָס נאַציאָנאַלע לעבען פון די רוסישע אידען וועט נאָך וואַקסען און קרעפטיגען זיך, כל זמן עס וועט פאָרטגעזעצט ווערען דער קאַמפּף פאַר אידישער בעפרייאונג. אָבער דאָס, וואָס מען רופט „די אידישע נאַציאָן", קען בלויז זיעגען, כדי אונטערצוגעהן. . . . דאָס יודענטום האַלט אויף זיין עקזיסטענץ אלס א בעזונדערע געזעלשאַפטליכע קערפּערשאַפט בלויז צוליעב דעם אַנטיסעמיטיזם, צוליעב די פערפאָלגונגען. אָהן די פערפאָלגונגען וואָלט דאָס יודענטום שוין לאַנג ניט עקזיסטירט. עס וועט מוזען אונטערגעהן צוזאַמען מיט זיי".

דאָס איז דער שלום, צו וועלכען קאוטסקי קומט אין זיינע אונטערזוכונגען וועגען „ראסע אין יודענטום". דאָס יודענטום וועט מוזען אונטערגעהן, אידען אלס א פאָלק וועלען אויפהערען צו עקזיסטירען. און דאָס וועט געשעהן אזוי שנעל, גלייך ווי די אידען וועלען זיך בעפרייען פון די אונמענשליכע פערפאָלגונגען, פון וועלכע זיי ליידען שוין אזוי פיעל דורות!

אזא שטרענגען, אונ'ברחמנות'דיגען אורטייל בנוגע דער צוקונפט פון אידישען פאָלק האָט מען וועניגער ווי אלץ געדאַרפט ערוואַרטען פון קאוטסקי, פון דעם זעלביגען קאוטסקי, וועלכער האָט פאַר די לעצטע 15—10 יאָהר שטאַרק געביטען זיין מיינונג וועגען דער נאַציאָנאַלער פראַגע בכלל. מיט א יאָהר 20 צוריק האָט קאוטסקי זיך פעסט געהאַלטען אָן דער מיינונג, אז מיט'ן גאַנג פון געזעלשאַפטליכער ענטוויקלונג וועלען אלע קליינע נאַציאָנען אונטערגעהן און עס וועלען בלייבען בלויז איניגע גרויסע, וועלכע וועלען סוף כל סוף זיך אויך צוזאַמענגיסען אין איין נאַציאָן מיט אַן איינהייטליכער שפּראַך. דאָס איז געווען אין יענער צייט, ווען ער האָט געשריבען:

„די נאַציאָנאַלע אידעע פון אונזער צייט איז אַ ריין בורזשואַזע אידעע. פריהער, כל זמן די בורזשואַזיע איז געווען רעוואָלוציאָנער, איז די נאַציאָנאַלע אידעע אויך געווען רעוואָלוציאָנער און די נאַציאָנאַלע בעוועגונגען האָבען ענטהאַלטען אין זיך שטאַרקע עלעמענטען פון פּראָגרעס און פאָרטשריט. איצט פערטרעט דיזע אידעע בלויז רעאַקציאָנערע שטרעבונגען, און דער פּראָלעטאַריאַט האָט ניט קיין אינטערעס אין קיינע פון די נאַציאָנאַלע בעוועגונגען". („די נאַציאָנאַליטעטען פון אונזער צייט" 1897).

נאָר אזוי האָט קאוטסקי געשריבען מיט א יאָהר 20 צוריק. שפּעטער מיט עטליכע יאָהר, ווען דער נאַציאָנאַליטעטען־קאַמפּף אין עסטרייך האָט אָנגעהויבען אלץ מעהר צוציהען די אויפמערקזאַמקייט פון די סאָציאַליסטען, האָט קאוטסקי זיך גענומען טיעפער אריינטראַכטען אין דער נאַציאָנאַלער פראַגע און האָט אָנגעהויבען קוקען אויף איהר שוין גאָר פון אַן אַנדער שטאַנדפּונקט. אין די צוויי בראָשורען, וואָס ער האָט אין אָנהויב פון 20טען יאָהרהונדערט ארויסגעלאָזען וועגען דער „נאַציאָנאַליטעטען־פראַגע אין עסטרייך", בעהויפּטעט ער שוין, אז די נאַציאָנאַלע בעוועגונג פון די קליינע אונטערגעדריקטע נאַציאָנען איז ניט נור ווייט פון אירגענד וועלכע רעאַקציאָנערע שטרעבונגען, נאָר פערקעהרט, זי באַזירט זיך אויף די פּרינציפּען פון אמת'ער דעמאָקראַטיע און פרייהייט. די בעפרייאונג פון די נאַציאָנען און די הויכע ענטוויקלונג פון זייערע קולטורען וועט פיעל מיטהעלפען דער קלאַסען־בעוועגונג פון פּראָלעטאַריאַט. און דעריבער דאַרף דער אַרבייטער־קלאַס ניט נור ניט זיין גלייכגילטיג צו דיזע נאַציאָנאַלע בעוועגונגען, נאָר ער דאַרף זיי אויך אונטערשטיצען מיט דער גרעסטער ענערגיע.

און נאָך דייטליכער וועגען דער צוקונפט פון די נאַציאָנען זאָגט זיך קאוטסקי ארויס אין זיין בראָשור „נאַציאָנאַליטעט און אינטערנאַציאָנאַליטעט", וואָס איז ערשיענען מיט א יאָהר 5 צוריק. אויף זייטע 36 זאָגט ער:

„אַ פעראייניגטע מרובה פון נאַציאָנאַליטעטען, ווי די, וועלכע באַ ו ע ר און ר ע נ ע ר שטרעבען צו מאַכען פון עסטרייך, וועט דאַן זיך אויסבילדען פון אלע שטאַאַטען פון אייראָפּא. די צווייאַרטיגע אָרגאַניזאַציאָן — לויט נ אַ צ י אָ נ אַ ל י ט ע ט ע ן פון איין זייט און ו ו י ר ט ש אַ פ ט ס ג ע ב י ע ט ע ן פון דער אַנדערער — אָט דאָס וועט זיין די גליקליכע לעזונג פון דער נייער אויפגעקומענער נאַציאָנאַלער פּראָבלעם".

דאָס איז קאוטסקי'ס נייער שטאַנדפּונקט אויף דער נאַציאָנאַלער פראַגע. פאַר וואָס זשע סימפּאַטיזירט ער ניט מיט די נאַציאָנאַלע שטרעבונגען פון א י ד י ש ע ן פאָלק? פאַר וואָס דיינקט ער, אז דאָס אידישע פאָלק וועט אויפהערען צו עקזיסטירען גלייך ווי עס וועלען אויפהערען די אידישע פערפאָלגונגען?

*) זעה „צוקונפט", נאָוועמבער.

.6

דער תירוץ, ווי עס שיינט, ליעגט טאַקע אין דער אָבהאַנדלונג, וואָס ליעגט פאַר אונזערע אויגען, אין דער בראָשור „ראַסע און יודענטום". אין דיזער בראָשור סטאַרעט זיך קאַוטסקי צו דערווייזען, אַז אידען זיינען ניט קיין ראַסע, אַז זיי זיינען אַ געמיש פון פערשיעדענע ראַסען און פעלקער, און דעריבער האָבען זיי ניט אפילו יענעם שוואַכען סמן פון נאַציאָנאַליטעט, וועל־כען עס האָבען די קליינע פּרימיטיווע „נאַציאָ־נען־ראַסען". קאַוטסקי האָט אָנגעפילט כמעט אַ גאַנצע העלפט פון זיין בראָשור מיט ערקלע־רונגען און ראיות, וואָס בעווייזען, אַז ניט די אויסערליכע סמנים פון די אידען, ניט דער אַנ־טראָפּאָלאָגישער געבוי פון זייערע שאַרבענס, ניט די פיזיאָלאָגישע פונקציעס פון זייערע קער־פּער, ניט די פּאַטאָלאָגישע צושטענדע און ניט די אויסדריקע פון זייערע גייסטיגע אייגענשאַפ־טען צייגען ניט אָן קיינע שום בעזונדערהייטען, צוליעב וועלכע מען זאָל זיי קענען כאַראַקטערי־זירען אַלס אַ בעזונדערע ראַסע.

פון וואַנען האָט קאַוטסקי גענומען דיזע אַלע פאַקטען און ראיות?

איינער פון די הויפּט אויטאָריטעטען, אויף וועלכע ער שטיצט זיך אין דער פראַגע וועגען דער אידישער ראַסע, איז דער אידיש־אַמעריי־קאַנער אַנטראָפּאָלאָג מ אָ ר י ס פ י ש ־ ב ע ר ג. זיין בוך „די אידען" *) איז גאַנץ גוט בעקאַנט דעם אידישען פּובליקום, וואָס לעזט ענגליש. פישבערג לייקענט אַבסאָלוט די עק־זיסטענץ פון אַ אידישער ראַסע. ער בעהויפּ־טעט, אַז ריידען וועגען דער איינהייטליכער ראַסען־אָבשטאַמונג פון די אידען איז פּונקט אַזאַ אונזין, ווי ריידען וועגען דער איינהייטלי־כער ראַסען־אָבשטאַמונג פון די קריסטען, אָדער וועגען דער „ראַסע" פון די מעטאָדיסטען, פון די פּרעסביטעריאַנער און בכלל פון יעדער אַנ־דערער רעליגיעזער סעקטע. נעהמט, למשל, די אידען מיט בלאָנדע האָר און בלויע אויגען, וואָס דאָס איז אַ צפון־אייראָפּעאישער און ניט אַ סעמיטיש־אַזיאַטישער טיפּ. אין צפון־אייראָפּאַ — זאָגט פישבערג — צעהלט זיך פון 15 ביז 30 און אפילו ביז 50 פּראָצענט אַזעלכע אי־דען. פערקעהרט, אין אַראַביען, אַפריקאַ און קאַווקאַז, וואו די בעפעלקערונג איז אַלגעמיין ברונעטיש, איז דער פּראָצענט פון בלאָנדע אי־דען קיינמאָל ניט געווען מעהר פון 5. דערפון קומט פישבערג צו דעם שלום, אַז אין די אָדע־רען פון די מזרח־אייראָפּעאישע אידען פליסט מעהר גערמאַנישע און סלאַווישע בלוט איידער סעמיטישע. אָבלייקענענדיג די ראַסען־איינהייט פון אידישען פאָלק, לייקענט אויך פישבערג זיין נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע איינהייט. ער האַלט, אַז אין די פריהעריגע צייטען, ביז דער „עמאַנציפּאַ־ציאָנס־עפּאָכע", זיינען די אידען טאַקע געווען אַ בעזונדער פאָלק. נאָר זינט עס האָט זיך אָנגעהויבען די בעפרייאונגס־פּעריאָדע, האָט זיך אויך אָנגעהויבען די שנעלע אַסימילאַציע פון די אידען מיט דער אַרומיגער בעפעלקערונג, און די אָבשוואַכונג פון דער רעליגיאָן צוזאַמען מיט די געמישטע הייראַטען פיהרען מיט שנעלע טריט צום אונטערגאַנג פון גאַנצען יודענטום.

דאָס איז אין אַלגעמיין פישבערג'ס טעאָריע, און קאַוטסקי האָט אָנגענומען דיזע טעאָריע ווי זי שטעהט און געהט. שטעלט זיך אָבער אַ פראַגע: צי איז פישבערג ווירקליך דער איינ־ציגער און זיכערסטער אויטאָריטעט אין דיזער פּראָבלעם? האָט ער ווירקליך אַזוי פערענט־פערט די אידישע ראַסען־פראַגע, אַז וועגען איהר איז שוין מעהר ניטאָ קיין מיינונגס־פערשיעדענ־הייטען?

דער אידיש־דייטשער געלעהרטער צ אָ ל ל־ ש אַ ן, אין זיין פיעל טיעפערער אָבהאַנדלונג וועגען דער פראַגע פון דער אידישער ראַסע *), בריינגט אַן אינטערעסאַנטע טאַבעלע פון די פערשיעדענאַרטיגע טעאָריען איבער דיזער פּראָבלעם. עס ווייזט זיך אַרויס, אַז עס עקזיס־טירט אַ גרויסע צאָהל טהעאָריען, וואו איין טע־אָריע איז סותר די אַנדערע.

צאָללשאַן'ס טאַבעלע בריינגט בלויז די טעאָ־ריען פון די וועלט־בעריהמטעסטע אַנטראָפּאָלאָ־גען און היסטאָריקער, ווי נ אָ ט ט, ב ר אָ ־ קאַ, א י ק אָ ו, ק ז ש י ו ו י צ ק י, ר י פּ ל ע י, פּ ל י ע ג ע ר, ב ו ש אַ ן און אַנד., שוין ניט ריידענדיג וועגען די מיי־נונגען פון ג ר ע ט ץ, ר ע נ אַ ן, ד ז ש י י־ ק אָ ב ס און ז. וו. דיזע אַלע געלעהרטע זיינען שטאַרק מחולק אין דער פראַגע וועגען דער אידישער ראַסע, און פישבערג'ס מיינונג וועט נאָך לאַנג פערבלייבען בלויז אַ מ י י־ נ ו נ ג און ניט קיין אָנגענומענער כלל אין דער וויסענשאַפט. עס איז נאָך ווייט ניט דער־ווייזען געוואָרען צי אידען זיינען אַ בעזונדערע ראַסע אָדער ניט.

צאָללשאַן'ס שטאַנדפּונקט אויף דער אידי־שער ראַסע איז פּונקט דער היפּוך פון פיש־בערג'ס. ער אַנאַליזירט אויך פערשיעדענע פאַקטען און בעאָבאַכטונגען פון דער אידישער אַנטראָפּאָלאָגיע, און אויף דעם גרונד פון דיזע פאַקטען און בעאָבאַכטונגען קומט ער צו דעם שלום, אַז די אידען זיינען אַ ריין „סעמיטישע" ראַסע, וועלכע האָט אין דעם גאַנצען משך פון די לעצטע צוויי טויזענד יאָהר זיך ניט געמישט מיט קיינע אַנדערע ראַסען און פעלקער.

זעלבסטפערשטענדליך, אַז ניט מיר קענען דאָ אורטיילען ווער פון די שטרייטענדע צדדים

*) I Zollschan. Das Rassenproblem. Wien, 1912.

*) Maurice Fishberg. The Jews. A study of race and environment. New York, 1911.

איז גערעכט. פאר אונז איז אָבער וויכטיג פעסטצושטעלען צוויי זאכען: ערשטענס, אז די פראגע וועגען דער אידישער ראסע איז נאָך ווייט ניט ענטשיידעט געוואָרען, און צווייטענס, אז פון קאוטסקי'ס שטאנדפונקט איז בכלל ניט וויכטיג פאר'ן אידישען פאָלק אויב די אידען זיינען א ריינע אָדער געמישטע ראסע. דאָס אידישע פאָלק איז אין דעם פרט ניט קיין אויס־נאהם פון אלע אנדערע פעלקער. „די אידען — זאָגט קאוטסקי אויף זייטע 84 — זיינען א מיש־פאָלק, אָבער זיכער ניט זיי אליין שטעלען מיט זיך פאָר א מיש־פאָלק. זיי זיינען פונקט אזוי ווי אלע אנדערע קולטורעלע פעלקער". נאָר אויב אזוי, אויב די אידען זיינען „פונקט ווי אלע אנדערע קולטורעלע פעלקער" — טאָ פאר וואָס זשע זאָגט ער נביאות, אז זיי וועלען אלס פאָלק אין גיכען פערשווינדען?

די אורזאכע, אלזאָ, ליעגט ניט אין דער ר א ס ע, נאָר אין אן אנדער פאקט. דיעזער פאקט, ווי עס שיינט, איז די א י ד י ש ע א ס י מ י ל א צ י ע.

---

## 7.

קאוטסקי האלט זעהר ניט פון צאָללשאן'ס שטאנדפונקט אויף ראסען בכלל און אויף דער אידישער ראסע בפרט. צאָללשאן איז א ציוניסט און דערצו איז ער פון די „מאָדערנע" ראסען־טעאָרעטיקער. אין פאָריגען ארטיקעל („צו־קונפט", נאָוועמבער) האָבען מיר געבראכט אייניגע אויספיהרונגען פון אזעלכע „מאָדערנע" ראסען־טעאָרעטיקער, ווי פראָפ. ב אָ ר נ ה אַ ק, ד ר י ע ס מ אַ ן און א מ מ אָ ן. צאָללשאן, ווי עס שיינט, איז אויף פון דעם זעלביגען חדר. און דערצו איז איינער פון זיינע „אויטאָריטע־טען" אין דער ראסען־פראגע — דער בעריהמ־טער אנטיסעמיט ט ש ע מ ב ע ר ל י י ן. ק אַ ו ט ס ק י ברייגנגט, למשל, די פאָלגענדע ציטאטע פון צאָללשאן:

„דער גאָרמאַלער ענטוויקלונגס־גאַנג פון דער מענשהייט, ז אָ גט מ י ט ר ע כ ט ט ש ע מ־ב ע ר ל י י ן, איז ניט פון ראסענטום צו ראַ־סענלאָזיגקייט, נאָר פערקעהרט: פון דער פאָלי־טיש בעשאַפענער ראסענלאָזיגקייט צו אַלין א שאַרפערער קריסטאַליזירונג פון דער ראסע. און די קווינט־עסענץ פון ראסע איז דער זשעני, דער העלד"...

דיעזע און נאָך אנדערע ציטאטען פון צאָלל־שאן'ס ווערק ברייגנגט קאוטסקי מיט דעם צוועק — צו בעווייזען ווי אזוי דער ציוניזם, וועלכער פיהלט אלץ מעהר און מעהר, אז ער האָט ניט קיין פראקטישען באָדען אונטער זיך, האָט זיך אָנגעכאַפּט אָן דער „מאָדערנער" ראסען־טעאָריע און שטיצט זיך אויף אזעלכע אידען־פרעסער און וויסענשאַפטליכע שאַרלאַטאַנעס, ווי טשעמ־בערליין... אָט דעריבער בענוצט זיך ניט קאוט־סקי מיט צאָללשאן'ס אונטערזוכונגען איבער דער פראגע וועגען דער אידישער ראסע און ברייגנגט ניט פון איהם קיין איין ציטאטע איבער דיעזען פונקט. דערפאר אָבער ציטירט ער איהם זעהר גערן איבער דער פראגע וועגען דער אידישער א ס י מ י ל א צ י ע. דער ציוניסט צאָללשאן שרייט קולי־קולות, אז די אידישע ראסע שטעהט אין גרויס געפאהר. פאר דער גאנצער צייט פון דער אידישער געשיכטע האָבען די אידען אויפ־געהאלטען די אבסאָלוטע ריינקייט פון זייער ראסע. אָבער איצט, אין די היינטיגע גרויזא־מע צייטען, האָט זיך אריינגעריסען די בייזע אסי־מילאציע מיט דער רעליגיאָנסלאָזיגקייט, מיט דער שמד־מגפה, מיט די געמישטע הייראטען, און די אידישע „ראסע" געהט אויס ווי א ליכט, — אויב נאָר זי וועט זיך ניט כאַפּען בעצייי־טענס און וועט זיך ניט אומקעהרען צוריק אין פאַלעסטינא...

צאָללשאן ברייגנגט פיעלע סטאטיסטישע טאַ־בעלען און ציפערען, וועלכע דארפען עס בעוויי־זען ווי גרויס עס איז די געפאהר פון דער אידי־שער אסימילאציע. אָט גראָד דיעזע טאבעלען און ציפערען האָט קאוטסקי אונטערגעכאַפּט אלס בעווייז, אז דער שיקזאל פון „יודענטום" איז שוין געשלאָסען און ער געהט מיט שנעלע טריט צו זיין פאָלשטענדיגען אונטערגאנג. דער ציוניסט צאָללשאן איז טאקע לעכעריך, אָבער זיינע חקירות און ראיות וועגען דעם אונטער־גאנג פון אידישען פאָלק אין די „גלות לענדער" האָבען א גרויסען ווערטה!...

אין דער ווירקליכקייט קען מען אויף דעם גרונד פון ס ט אַ ט י ס ט י ש ע ראיות זאָגען פאר און געגען דער אידישער אסימילאציע, פונקט ווי אויף דעם גרונד פון אַ נ ט ר אָ־פּ אָ ל אָ ג י ש ע ראיות קען מען זאָגען פאר און געגען דער אידישער ראסע. מיר קענען דאָ ניט בעהאנדלען די פראגע באריכות. מיר וועלען אָבער ברייגנגען איין ביישפּיעל:

נעהמט, למשל, דאָס קלאסישע לאנד פון אסימילאציע — ד י י ט ש ל אַ נ ד. שוין פון פיעלע דורות, אז דארטען קומט פאר אין העכ־סטען גראד אי די שמד־מגפה, אי געמישטע הייי־ראטען. דערצו איז די צאָהל פון צוגעקומענע איינגעוואנדערטע אידען דארטען די קלענסטע. פון יאָהר 1881 ביז 1908, ד. ה. פאר גאנצע 27 יאָהר, האָבען אהין איינגעוואנדערט בלויז 40 טויזענד אידען (15 טויזענד פון רוסלאנד און 25 טויזענד פון עסטרייך *). און דאָך איז דארטען די אידישע בעפעלקערונג אויסגעוואַק־סען פון 153, 512 אין יאָהר 1871 ביז 615,021 אין יאָהר 1910 ד. ה. מעהר ווי אויף הונדערט טויזענד. די אידישע בעפעלקערונג האָט זיך אלזאָ דארטען פערגרעסערט כמעט אויף 20 פראָצענט! דערביי איז נאָך אינטערעסאנט פאָלגענדער פאקט: די אידען אויך אין דייטש־

*) „ראסע און יודענטום", ז. 73.

לאַנד קאָנצענטרירען זיך אַלץ מעהר אין די גרויסע שטעדט. אין בערלין און אומגעבונג האָבען אין 1871 זיך געצעהלט 47,489 אידען; אין יאָהר 1910 איז די צאָהל פון אידען דאָרטען שוין געווען 151,500. און דאָס איז דאָך אַ בעקאַנטער פאַקט, אַז דאָרט, וואו אַ געוויסער טייל פון אַ פאָלק קאָנצענטרירט זיך אין גרעסערע מאַסען, גיט ער זיך אַלץ ווייניגער אונטער דער ווירקונג פון אַסימילאַציע. אויף אַזאַ אופן איז צאָללשאַנ׳ס שרעק און קאַוטסקי׳ס פרייד גאָר ניט אַזוי געזיכערט...

---

## 8.

קאַוטסקי אַנערקענט ניט די אידען אַלס אַ בעזונדערע ראַסע. ער אַנערקענט זיי אויך ניט אַלס אַ בעזונדערע נ אַ צ יאָן. אין זיין בראָשור „נאַציאָנאַליטעט און אינטערנאַציאָנאַליטעט", זאָגט ער פאָלגענדעס:

„וויל מען בעציוכען מיט אַ בעזונדערען נאָמען די ראַלע, וואס די אידען האָבען געשפּיעלט אין מיטעלאַלטער און שפּיעלען אויך היינט אין מזרח־אייראָפּאַ, איז דער נאָמען „קאַסטע*) פּיעל מעהר פּאַסיג דאַפיר איידער דער נאָמען „נאַציאָן". ניט אונטער די נאַציאָנען פון דער מאָדערנער אייראָפּאַ, נאָר אונטער די ק אַ ס ט ע ן פ ו ן א י נ ד י ע ן געפינען מיר ערשיינונגען, וואָס ענטשפּרעכען דעם יודענטום. די שטרעבונגען אויפצוהאַלטען דאָס יודענטום אַלס בעזונדערע נאַציאָן איז פאַקטיש בלויז אַ שטרעבונג אויפצוהאַלטען איהם אַלס אַ בעזונדערע קאַסטע."

(„נאַציאָנאַליטעט און אינטערנאַציאָנאַליטעט", זייטע 7.)

אידען זיינען אַלזאָ ניט קיין נאַציאָן, און אַלע נאַציאָנאַליסטישע שטרעבונגען צווישען דעם אידישען פאָלק זיינען געריכטעט בלויז צו איין ציעל: אויפצוהאַלטען דאָס יודענטום אַלס אַ בעזונדערע קאַסטע.

אָבער די עקזיסטענץ פון קאַסטען איז אַן אויסדרוק פון אָבגעשטאַנענקייט און באַרבאַריי. די ציוויליזירטע געזעלשאַפט פון אייראָפּאַ און אַמעריקאַ קען זיך מיט זיי ניט פערטראָגען און זיי מוזען אונטערגעהן. אָט דעריבער איז דאָס פערשווינדען פון יודענטום אין דער נאָהענטער צוקונפט ניט נור אַ היסטאָרישע נויטווענדיגקייט, נאָר אויך זעהר אַן ערפרעהענדע ערשיינונג. וועגען דעם „שנעלען אונטערגאַנג פון יודענטום" זאָגט קאַוטסקי:

דאַרפען מיר עס בעדויערען?

דאָס הענגט נאַטירליך אָב פון דעם שטאַנדפּונקט, וועלכען מען נעהמט אָן. מיר אָבער שיינט, אז די געטאָ, די לעבענספאָרם פון יודענטום, קען אפילו ביי די אידען אליין ניט ארויסרופען קיין שום ביינקשאַפט. . . . די אידען זיינען אַ שטאַרקער רעוואָלוציאָנערער פאַקטאָר געווארען, אָבער דאָס יודענטום איז אַ רעאַקציאָנערער פאַקטאָר; דאָס יודענטום איז דאָס לעצטע רעשט פון פעאָדאַלען מיטעלאַלטער, אַ סאָציאַלעס געטאָ. מיר זיינען נאָך ניט פאָלקאָם אַרויס פון מיטעלאַלטער, כל זמן דאָס יודענטום עקזיסטירט נאָך אונטער אונז. וואס שנעלער עס וועט פערשווינדען, דעסטאָ בעסער פאַר דער געזעלשאַפט און פאַר די אידען גופא.

אָט דאָס איז קאַוטסקי׳ס פילאָזאָפיע וועגען אידישען פאָלק. ער האַלט זעהר שטאַרק פון די אידען, ער הערט ניט אויף צו בעוואונדערען זייער „גוואַלדיגע גייסטיגע קראַפט" און זייערע „אונגעהויערע לייסטונגס־פעהיגקייטען פאַר׳ן מענשליכען פּראָגרעס". אָבער אויף וויפיעל ער האַלט פון די אידען, אויף אַזוי פיעל האַלט ער ניט פון „יודענטום" און ווינשט איהם וואָס אַ שנעלערען טויט. אַזאַ מין „פילאָזאָפיע" פּאַסט זיך פאַר אַ געוועהנליכען אַנטיסעמיט, פאַר וועלכען די איינציגע „מאָשקעס" און „לייבקעס" און „איצקעס" זיינען גוט און מען קען מיט זיי האַנדלען און מאַכען געשעפטען, אָבער דאָס יודענטום, דער כלל ישראל, איז די פערקערפערונג פון אַל־דאָס־בייז און מוז עוקר מן השרש ווערען... ווי קומט אָבער אַזאַ דיינקונגסאַרט צו קאַוטסקי׳ן? ווי קען ער אָבטיילען די אידען פון „יודענטום", ד. ה. פון כלל ישראל? פון וואַנען וועט זיך נעהמען די „גוואַלדיגע גייסטיגע קראַפט" און די „אונגעהייערע לייסטונגס פעהיגקייטען" פון די אידען, אויב דאָס יודענטום, דער כלל ישראל, וועט פערשווינדען?

דער תירוץ איז: קאַוטסקי אין בעצוג צו דער אידען־פראַגע איז נאָך פון דעם אַ ל ט ע ן שניט סאָציאַליסטען, פון יענע סאָציאַליסטען און רעוואָלוציאָנערען פון מיטען פון 19טען יאָהרהונדערט, וועלכע האָבען זיך בשום אופן ניט געקענט בעפרייען פון די אַלגעמיינע פאָראורטייל געגען אידישען פאָלק.

אין יענער צייט איז נאָך ניט געווען קיין שום סמן פון אַ אידישער אַרבייטער בעוועגונג. אידישע אַרבייטער אין מ אָ ד ע ר נ ע ם זין פון וואָרט זיינען נאָך כמעט ניט געווען. עס זיינען געווען אידישע בעלי מלאכות און פּועלים, אָבער זייער צאָהל אין פערגלייך מיט דער צאָהל פון סוחרים, קרעמער, שיינקער, וואוכערניקעס א. ז. וו. איז פערהעלטניסמעסיג געווען זעהר קליין. אין די אויגען פון דער אויסערליכער ניט־אידישער וועלט איז דאָס אידישע פאָלק געווען אפשר אַ נויטיגער עלעמענט פון דער געזעלשאַפט, אָבער אַזאַ עלעמענט, וואָס ציהט זיין חיונה פון שאַכער־מאַכער און לעבט פון פרעמדער פּראַצע. דערצו איז די אינערליכע אַטמאָספערע פון דאַמאָלסדיגען אידישען לעבען געאַנד קלאַס פון דער געזעלשאַפט, וועלכער האָט בעזונדערע רעכטען און פליכטען און טאָר זיך ניט מישען מיט קיינע אַנדערע שטאַנדען פון דער געזעלשאַפט.

---

*) אַ ק אַ ס ט ע הייסט אַ בעזונדערער שטאַנד

ווען פאַר די ניט־אידען אבסאָלוט פרעמד און האָט פאַר זיי געדיענט אַלס מוסטער פון רע־ליגיעזען פאַנאַטיזם, פון אבערגלויבען און ווילדע מנהגים און בכלל פון שמוץ און באַרבאַריי. אין ווייל קיין אידישע אַרבייטער בעוועגונג איז ניט געווען, איז פאַר די אינטעליגענטע, פּראָגרעסי־ווע און פריי־דענקערישע עלעמענטען פון אידי־שען פאָלק ניט געווען וואָס צו טהאָן צווישען אידען. זיי פלעגען מ ו ז ע ן אוועקגעהן צו די „גויים" און „אַסימילירען" זיך מיט דער פּראָגרעסיווער ניט־אידישער בעפעלקערונג. און דאָס האָט געמאַכט די אידישע געטאָ נאָך פינ־סטערער, נאָך טרויעריגער אין איהר אויסזעהן.

דאָס „יודענטום" איז געווען אין די אויגען פון די ערשטע סאָציאַליסטען ניט נור די פער־קערפערונג פון ביליגען קאַפּיטאַליזם אין זיין עקעלהאַפטסטער פאָרם, נאָר אויך דער סימבאָל פון מיטעלאַלטערליכער פינסטערקייט און באַר־באַריי. און דעריבער איז קיין וואונדער ניט, וואָס כמעט אַלע סאָציאַליסטען פון יענער צייט, אָנהויבענדיג פון מאַרקס און באַקונין און ענ־דיגענדיג מיט די „נאַראָדאָוואָלצעס" און זייער בעריהמטער פּאָגראָם־פּראָקלאַמאַציע, זיינען גע־ווען פול מיט שטאַרקע פאָראורטיילע געגען דאָס „יודענטום".

זיי האָבען אָבער ניט בעמערקט, ווי גראַד אין זייער צייט קומט פאָר אַן אונגעהייערע ראַ־דיקאַלע ענדערונג אין גאַנצען אידישען לעבען. דאָס יודענטום האָט אַלץ מעהר אויפגעהערט צו זיין אַן איינציגער שטאַנד אָדער „קאַסטע" אין דער געזעלשאַפט, און האָט זיך אַלץ שנעלער פערוואַנדעלט אין אַ נ אַ צ י אָ ן, ווי אַלע אַנדערע נאַציאָנען, מיט אַ שטאַרקער קלאַסען־צוטיילונג און קלאַסען־קאַמפּף, מיט בעזונדערע קלאַסען־אידעאַלען, מיט פערשיעדענאַרטיגע גע־זעלשאַפטליכע שטרעמונגען, אָנהויבענדיג פון די פּראָגרעסיווסטע און ענדיגענדיג מיט די רעאַק־ציאָנערסטע.

דער „בונד" אין רוסלאַנד און די גרויסע אי־דישע אַרבייטער בעוועגונג אין אַמעריקאַ, האָבען פיעלע סאָציאַליסטען אויפגעעפענט די אויגען און בעוויזען זיי, אַז זיי דאַרפען און מוזען זיך רעכענען מיט די אידען פונקט ווי מיט יעדער אַנדער נאַציאָן, וואָס האָט פולע רעכט אויף נאַ־ציאָנאַלע עקזיסטענץ און נאַציאָנאַלער ענטוויק־לונג.

נאָר פיעלע סאָציאַליסטען — און בעזונדערס פון די עלטערע — זיינען נאָך פערבליבען פער־בלענדעט פון די אַמאָליגע פאָראורטיילע געגען אידענטום. און איינער פון דיעזע איז אויך אונ־זער בעליעבטער אַלטער לעהרער קאַרל קאַוטסקי.

# „מאָטקע גנב"

ראָמאַן פון שלום אַש.

ארויסגעגעבען פון דער „פאָרווערטס"־ אסאָסיאיישאָן.

אַלגין:

„אַלע האָבען עס געמאַכט: אַלע מענשען האָבען געוואָלט, אַז מאָטקע זאָל זיין אַ גנב; מאָטקע זאָל קאַנאַריק'ען הרג'ענען און מאָטקע זאָל זיך אַרומשלעפּען מיט „נקבות" אויף דאָס גאַנצע לעבען און ניט טאָרען האָבען קיין ווייב פאַר זיך, ניט קיין מאַמע פאַר זיך, נאָר אַ „היי־זעל" פאַר אַ היים און אַ „נקבה" פאַר אַ כלה".

אַזוי טראַכט זיך מאָטקע אין איינעם פון די שווערסטע מאָמענטען פון זיין לעבען. און — „ער האָט מיט אַמאָל דערפיהלט אַן'עולה, וואָס די גאַנצע וועלט, אַלע, די זון, דער הימעל, די ערד און די מענשען זיינען בעגאַנגען געגען איהם, וואָס זיי האָבען איהם גענויט צו זיין דאָס וואָס ער איז... אַלעמען האָט ער בעשולדיגט, נאָר ניט זיך..."

אין די עטליכע ווערטער איז דאָ דער אמת וועגען מאָטקע'ס לעבען. אַלע האָבען געוואָלט מאַכען פון מאָטקע'ן אַ פערברעכער. די גאַנצע וועלט איז געווען זיין פערביסענער פיינד. די גאַנצע געזעלשאַפט האָט איהם אומ'ברחמנות־דיג געטריבען אויפ'ן וועג פון זינד און שמוץ.

ניין. ניט אַזוי. פון אָנפאַנג האָט מען איהם גאָר אינגאַנצען געוואָלט פערניכטען. אַ פיצעלע קינד, אַן'עופה'לע — האָט מען איהם אוועקגעשטעלט אין אַזוינע בעדינגונגען, אַז ער האָט ניט געקענט לעבען. לויט אַלע נאַטור־גע־זעצען וואָלט ער געדאַרפט אָבשטאַרבען נאָך אַלס זויג־קינד. אַלעס איז געווען איינגעריכטעט אַזוי, אַז ער זאָל קראַנק ווערען און זיך אָבטראָגען פון דער זינדיגער וועלט. ער האָט אָבער געהאַט איבערנאַטירליכען כח. ער האָט זיך אויסגע־לאַכט פון די בלינדע נאַטור־געזעצען. ער האָט זיי בייגעקומען. ער האָט געלעבט — אויף צו להכעיס. ער האָט זיך אָנגעגעסען מיט פוילע צעקראָכענע באַרלעך — א ל י י ן גענומען, קיינער האָט איהם ניט געגעבען — ער האָט בע־קומען היץ, שווער געאָטעמט, געקוקט מיט פער־גלייזטע אויגלעך. דאַכט זיך: אַ סוף. ער איז נאָך דעמאָלט געווען צאַרט: קיין צוויי יאָהר ניט אַלט געווען. ער האָט אָבער איבערגעלעבט. „צומאָרגענס איז מאָטקע'ן בעסער געוואָרען, און מאָטקע האָט ווידער אָנגעהויבען צו עסען פיי־

געלע׳ס קוישען. גאָר נישט שוין האָט איהם מעהר געשאַדט. ער האָט שוין געקענט אַלעס אויפעסען, אפילו דעם טאַטען׳ס אלטע שטיוועל, און עס וואָלט איהם שוין מעהר נישט אָנגעגאַנגען. זיין מאָגען איז געוואָרען ווי פון אייזען און זיינע געדערים ווי פון שטאָהל״.

ער האָט בייגעקומען די נאַטור מיט אַלע איהרע סכנות. עס איז איהם אָבער נאָך פאָרגעשטאַנען אנ׳אנדער קאַמפּף, אנ׳ערגערער, אַ פערביטערטער: אַ קאַמפּף געגען דער מענשליכער געזעלשאַפט. ער האָט אויך דעם קאַמפּף אויפגענומען. ער האָט ניט געטראַכט דערביי. ער האָט ניט געצווייפעלט. ער האָט אפילו ניט געוואוסט, אז דאָס הייסט אַ קאַמפּף געגען עפּעס אנ׳אָרדנונג, פּונקט ווי ער האָט פריהער ניט געוואוסט, אז ער קעמפּפט געגען דער אָרדנונג פון דער נאַטור. ער האָט געלעבט — דאָס איז אַלעס. ער האָט געלעבט אין אַ געזעלשאַפט, וואָס האָט ניט געוואָלט, אז ער זאָל לעבען.

„מאָטקע האָט זיך געפונען מיט דער וועלט אין קריעגס־צושטאַנד. דורך דעם איז אַלעס, וואָס ער קען אָבטהאָן דער וועלט, מעג ער און דאַרף אָבטהאָן. און אַלעס, וואָס די וועלט קען איהם דערפאַר בעצאָהלען, מעג זי און זי דאַרף. און ער האָט גאָרניט געגען איהר דערפאַר. און ער קלעהרט גאָרניט אמאָל שלום צו מאַכען מיט דער וועלט. אזוי דאַרף עס זיין, ווייל אזוי איז עס״.

קריעג איז קריעג. און אין קריעג זיינען אַלע מיטלען גוט. די געזעלשאַפט האָט געגען איהם געקעמפּפט דורכדעם, וואָס זי האָט פאַר איהם פערשלאָסען יעדע געלעגענהייט צו ארבייטען און צו פיהרען אַ מענשליכען לעבען. מאָטקע האָט מלחמה געהאַלטען דורכדעם, וואָס ער האָט געטראָטען די געזעצען און די פערבאָטען פון דער געזעלשאַפט. די געזעלשאַפט האָט איהם ארומגערינגעלט פון אַלע זייטען מיט שטעכעדיגע דראָטען, וואָס האָבען טיעף געשניטען זיין לייב. מאָטקע האָט זיך נוקם געווען דורכדעם, וואָס ער האָט ניט אַנערקענט דאָס הייליגסטע פון דער געזעלשאַפט.

מאָטקע האָט געלעבט, ווי ער האָט געוואָלט — אַ ווילדער צווישען דער היינטיגער אזוי גערופענער ציוויליזירטער געזעלשאַפט.

און עס איז איהם געגאַנגען גוט. ער האָט געהאַט כח — מאָראַלישען נאָך מעהר ווי פיזישען כח. ער האָט געקענט ביישטעהן. ער איז געווען דער זיעגער. ביז...

ביז ער אַליין האָט זיך אונטערגעגעבען. ער האָט זיך פרייוויליג אונטערגעוואָרפען אונטער אַלע געזעצען און כללים און זיטען און פיהרעכצען פון זיינע שונאים. ער האָט ניט אויסגעהאַלטען אין זיין ווילדער איינזאַמקייט, אָדער אין זיין איינזאַמער ווילדקייט. עס האָט איהם אַ ציה געטהאָן צו דער „פיינער״, „אידעאַלער״, „סטאַטעטשנער״, „בעל־הבית׳ישער״ וועלט. עס איז איהם דאָס געשעהען דורך דער ליעבע צו אייגער פון די טעכטער פון דעם פיינדליכען לאַגער.

דורכדעם האָט ער אָנגעוואָרען זיין גבורה. דער גיפט פון מאָראַלישער פעראַנטוואָרטליכקייט האָט זיך אריינגע׳גנב׳עט אין זיין בלוט. די קראַנקהייט, וואָס רופט זיך „ריינקייט״ און „געוויסען״, האָט זיך אין איהם ענטוויקעלט מיט געוואַלדיגער שנעלקייט. דער גרויסער גבור האָט פערלוירען זיין איממוניטעט. זיין מאָראַלישע, סופער־מאָראַלישע גלייכגעוויכט איז געוואָרען געבראָכען.

און מאָטקע איז געפאַלען.

עס איז די זעלביגע געשיכטע מיט שמשון הגבור. נאָר דאָס שפּיעל חזר׳ט זיך דאָ איבער אויף דעם מאָראַלישען געביעט. אויב איהר ווילט, איז דאָס אדם און חוה. אדם האָט ניט געוואוסט, וואָס איז אזוינס דער עץ הדעת. געווען אומשולדיג ווי מאָטקע. ביז ער האָט פערזוכט און געמוזט שטאַרבען.

דאָס איז די גאַנצע מאָטקע׳ס געשיכטע. דאָס איז דער אינהאַלט פון דעם ראָמאַן. דאָס איז די אידעע. ווי איהר זעהט, אַן אומגעוועהנליכער אינהאַלט. אַ סאָציאַל־פּסיכאָלאָגישע פּראָבלעמע. פיעלע אויטאָרען האָבען געפּרופט און זיינען געשטרויכעלט געוואָרען. שלום אַש האָט געפּרופט און האָט בשלום דורכגעפיהרט ביז׳ן סוף — ניט אָהן גריבער אויפ׳ן וועג און ניט אָהן זומפּען, פון וואַנען ער האָט קוים ארויסגעשלעפּט די פיס, — זעלבסטפערשטענדליך.

אָבער דאָך איז ער דערגאַנגען.

* * *

דער גאַנצער סוד פון מאָטקע׳ס כאַראַקטער בעשטעהט אין דעם, וואָס ער איז אומשולדיג. ער איז ריין ווי אַ קינד. ער פערדיענט ניט קיין פאַרוואורף, ווי עס פערדיענט איהם ניט אַ טיגער וואָס צורייסט אַ הירש, ווי עס פערדיענט איהם ניט אַ פייער, וואָס צינדט אָן אַ הויז. ער ווייסט דאָס ניט. ער פיהלט ניט, אז ער טהוט עפּעס שלעכטעס. ער האָט ניט קיין געפיהל פון גוטס און שלעכטס. ער איז ריין דערפון.

„מאָטקע האָט זיך אויף איין מינוט ניט אָבגעשטעלט, און עס איז איהם גאָר ניט איינגעפאַלען, אז ער קלעהרט וועגען אַ שרעקליכע זאַך, וועגען אַ מענשען צו הרג׳ענען. עס איז געווען זעלבסטפערשטענדליך. וואָלט קאַנאַריק איהם ניט גע׳הרג׳עט, ווען ער וואָלט עס בעדאַרפט? אָבער פאַרוואָס פּונקט קאַנאַריק? יעדער איינער פון דער וועלט, האָט זיך מאָטקע׳ן אויסגעדאַכט. וואָלט איהם גע׳הרג׳עט און וויל איהם הרג׳ענען — נאָר ער לאָזט זיך ניט, ווייל ער איז שטאַרקער. און עס פאַלט איהם גאָר ניט איין צו פרעגען ביי זיך, פאַרוואָס עס איז אזוי, אָדער צו ווינשען, אז עס זאָל אַנדערש ווערען. עס איז שוין אזוי, ווייל עס איז שוין אזוי״.

אָט אין דער אַמאָראַליטעט איז דער גאַנצער

מאָטקע׳ס כח. ווען ער איז נאָך געווען אַ קינד — אַ הונגעריג, פערוואָגעלט, פערוואָהר־לאָזט קינד — פלעגט ער זיך אוועק־לאָזען איבער׳ן גאַס זוכען חיונה. זיך אריינגעגליטשט אין אָפענע טהירען, געפונען עסען אויפ׳ן טיש, — אויפגעגעסען; דערזעהען אַ קינד מיט אַ בייגעל — אויסגעהאַפּט און אויפ־געגעסען; געשטאַנען אַ אידענע מיט עפּעל — צוגערוקט זיך צום קויש און ארויסגעריסען. גע־ווען אַ פּיצעל קינד דעמאָלט, קוים פון דער ערד צו בעמערקען. ניט פערשטאַנען, אז עס איז עפּעס דאָ שלעכטעס אין זיין האַנדלונג. געצוי־גען זיך צום עסען, ווי אַ פלאַנצונג צו דער זון, ווי די רויבער־פלאַנצונגען צו זייער קרבן.

און אזוי איז ער געבליבען אַלע זיינע יאָהרען. אויסגעוואַקסען, גרויס און שטאַרק געוואָרען, בעקומען נייע געפעהרליכע מיטקען צו זיין שעד־ליך זיינע מיט־מענשען. אויסגעניצט די מיטלען מיט אַ פולער האַנד. און דאָך ניט געפיהלט, אז דאָס איז עפּעס שלעכטעס. „עס איז שוין אזוי, ווייל עס איז שוין אזוי".

אין איין אָרט בעמערקט דער אויטאָר וועגען מאָטקע׳ס „קראָהרע קינדערישע אויגען". ווייטער שילדערט ער אין ערגעץ ניט באריכות מאָטקע׳ס פּנים און מאָטקע׳ס פיגור. איך שטעל מיר פאָר, אז ער האָט געדאַרפט זיין אַ הויכער, שלאַנקער יונג, בלוט און מילך; אַ ריינע צאַרטע הויט אויפ׳ן פּנים, אַ זינליכער קנייטיש פון די פולע ליפּען, אמאָל אַן אויסדרוק פון גרויזאַמקייט, פון אכזריות אין דעם שמייכעל, אמאָל אַ ליעבער חן ווי ביי אַ יונגען הונט, וואָס מען גלעט איהם אי־בער דער הויט. יעדענפאַלס האָט מען אין זיין פּנים קיינמאָל ניט געקענט ענטדעקען דאָס וואָס מען ריפט „שפּורען פון פערברעכען".

ווארום ער איז ניט געווען קיין פערברעכער.

ער האָט געהאַט אַ שארפע געפיהל פון גע־רעכטיגקייט — אויף זיין אייגענעם שטייגער. ער האָט געוואוסט, אז ווער עס איז שלעכט צו איהם, דעם דאַרף ער טהאָן שלעכטס, און אזוי ווי אַ ל ע זיינען שלעכט צו איהם, בעקאַנטע און אונבעקאַנטע, דאַרף ער צאָהלען יעדען איי־נעם, ווער עס וועט זיך איהם נאָר טרעפען. ער האָט אָבער אויך געוואוסט, אז ווער עס האָט איהם איינמאָל גוטס געטהאָן, דעם דאַרף ער זיין דאַנקבאַר דאָס גאַנצע לעבען. פערקעהרט, אזא מענש מעג איהם שוין נאָכדעם אפילו שלעכטס טהאָן, טאָר ער ניט צאָהלען מדה כנגד מדה. אויב איהר ווילט, איז דאָס אויך אַ מאָראַלישער קאָ־דעקס, נאָר פון אַן אַנדערען, פּרימיטיווערען, און אפשר געזינטערען סאָרט.

איין סצענע פון דעם ראָמאַן האָט זיך מיר בעזונדערס איינגעשניטען אין זכרון. מאָטקע׳ן, דעם זיבען־אכט־יאָהריגען יונג, האָט מען אקאָרשט געשמיסען צו טויט. דער אלטער בע־ריש, דער שוסטער, וואָס האָט איהם געזאָלט לער־נען אַ מלאכה, האָט איהם געקאַטעוועט מיט אַ חזיר־רימען בעשמירט מיט עסיג. דער רימען האָט צוקאַרדאַשעט זיין לייב, אז בלוט איז גערו־נען. מ׳האָט דעם יונג אריינגעוואָרפען אין קע־לער. ער איז אַ צייט געלעגען אין האַלבער אָהנ־מאַכט. נאַכדעם האָט ער זיך מיט דער גרעסטער אנשטרענגונג ארויסגעקראַטשקעט דורכ׳ן לופט־שיק פון׳ם קעלער. דאָס איז געווען שווער. ער האָט זיך איבער די קראַטעס צוריסען די קליידער, צעפליקט דאָס לייב. ענדליך איז ער אין גאַס. וואָס דאַרף טהאָן אזאַ יונג? אַנטלויפען, זיך ראַטעווען וואו די אויגען טראָגען, כדי דער תלין בעריש זאָל איהם ווידער ניט דערזעהען. וואָס טהוט אָבער מאָטקע? ער אייליט זיך ניט. ער האָט זיך פריהער ארומגעקוקט אויף אַלע זייטען, צו קיינער זעהט ניט, אויסגעזוכט אַ שארפען דרייקאַנטיגען שטיין, ארונטערגעקראָכען אויף אַלע פיער אונטער בעריש חוואַט׳ס פענסטערעל און מיט וואָס כח ער האָט געהאַט געגעבען איהם אַ לאָז אריין אין די שויבען.

מאָטקע׳ס מאָראַל טריאומפירט. עין תחת עין. שן תחת שן.

ניט פיעלע האָבען מאָטקע׳ן ארויסגעוויזען גוטסקייט און פריינדליכקייט אין זיין לעבען. אָבער די עטליכע, וואָס האָבען דאָס געטהאָן, האָבען פערדיענט מאָטקע׳ס ליעבע — און מאָט־קע׳ס ליעבע איז פּונקט אזוי טיעף און פּונקט אזוי לאַנג־דויערענד, ווי מאָטקע׳ס האַס.

זיין גרעסטע ליעבע איז די מוטער — ניט דערפאַר וואָס זי איז אַ קרובה: מאָטקע קימערט זיך ווענינ וועגען בלוטס־פערוואַנדשאַפט — נאָר דערפאַר וואָס זי איז איהם ביינגעשטאַנען אין שווערע מאָמענטען פון זיין לעבען. ווען די ווייי־בער אין גאַס האָבען געשריגען אויפ׳ן פּיראַט מאָטקע׳ן און געוואָלט איהם שלאָגען, האָט זי איהם פערטיידיגט; ווען מאָטקע איז אנטלאָפען פון׳ם מייסטער און ביינאַכט זיך אריינגע׳גנב׳עט אין קעלער, האָט זי איהם געגעבען קאַרטאָפעל מיט ברויט; ווען דער אלטער בעריש האָט איהם געקאַטעוועט, איז זי אריינגעפאַהען מיט אַ געשריי און געוויין; ווען דער סטאַרשי סטראַזשניק האָט איהם געהאַלטען אין דער׳הרג׳ענען נאָך דער גנבה, האָט זי איהם ארויסגעריסען פון זיינע הענד. דערפאַר האָט מאָטקע צו איהר געפיהלט אזוינס, וואָס איז איהם אליין געווען ניי און אונ־ערוואַרטעט. ער שטעלט זיך אין געפאַהר צוליעב איהר. ער ערקלעהרט קריעג דעם בלינדען ליב, זיין פאָטער. נאָך גאָר אַ שנעק, אַ קליינער נפש, כאַפּט ער אַ טאָפּ, וואָס איז געשטאַנען אין ווינ־קעל, און זאָגט צום פאָטער:

— מיט דעם דיין קאָפּ שפּאַלטען, ווען דו וועסט די מאַמע אָנריהרען.

מאַכט ניט אויס, וואָס דער בלינדער ליב קען איהם איבערברעכען יעדען ביין. ער האָט זיינס געטהאָן. דאָס געפיהל פון גערעכטיגקייט זיעגט.

שוין אין וואַרשאַ, שוין אַ „קאַדעט", וואָס האָט דער׳הרג׳עט אַ מענשען, הערט ער ניט אויף

צו טראַכטען וועגען זיין מאַמע, צו בענקען נאָך איהר און צו טרוימען, ווי ער וועט קומען צו איהר און זי מאַכען גליקליך. ווען ער פערליעבט זיך אין דער ריינער חנה׳לען, דאַכט זיך איהם, אז דאָס איז זיין מוטער — און זיין בענק־שאַפט נאָך איהר ווערט נאָך שטאַרקער. „ער ווייסט ניט, ווי אזוי דאָס איז געוואָרען: חנה׳לע איז געוואָרען זיין מאַמע און זיין מאַמע — חנה׳לע. ביידע עפּעס איין נפש, איין מענש, און וועט ער חנה׳לען שלעכטס טהאָן — וועט עס פּונקט אזוי זיין, ווי ער וואָלט דער מוטער שלעכטס טהאָן״.

מאָטקע האָט נאָך אַנדערע מענשען בעגעגענט, וואָס ער האָט זיי, לכל הפּחות, ניט גערעכענט פאַר קיין שונאים: דער גוי אין דער גלאָז־פאַב־ריק, דעם אלטען קאַטערינשטשיק און זיין אל־טע, — האָט ער זיי ניט געוואָלט קיין שלעכטס טהאָן.

פון דער נאַטור איז מאָטקע אַ מענש מיט אַ געוואַלדיגער וויקענס־קראַפט, מיט אַ ים ענערגיע, מיט אַ גרייטקייט צו ארבייטען איבער זיך — און דער עיקר: מיט אַ בעדערפעניש צו זיין קוויט מיט זיך אליין. לויט זיין בעזונדערן כאַ־ראַקטער און זיין אייגענטהימליכען מאָראַל־בע־גריף, האָט ער ניט געקענט לעבען, ווען עפּעס איז ביי איהם אינוועניג געווען ניט גלאַט.

אזא ניט־גלאַטקייט האָט בעשאַפען די ער־מאָרדונג פון קאַנאַריק׳ען.

זאָל מען נאָר ניט מיינען, אז ער האָט חרטה געהאַט אויף דעם מאָרד, אז ער האָט געהאַט גע־וויסענביסע, אז ער האָט פאַר עפּעס מורא גע־האַט. ניין. מאָטקע איז ניט פון דעם סאָרט. עס איז איהם גלאַט געווען אונאַנגענעהם. „ער האָט זיך געפיהלט פריקרע יעדעס מאָל וואָס ער האָט געקלעהרט דערפון, כאָטש ער האָט ניט פער־שטאַנען און ניט געפיהלט די שולד און די שרעק־ליכקייט פון דער טהאַט. עס איז ביי איהם גע־ווען אַן אונאַנגענעהמע עראינערונג פון אַ חוב, וואָס ער האָט געמוזט טהאָן״. עס איז איהם, דער עיקר, געווען פריקרע, וואָס ער האָט גע־דאַרפט טראָגען אַ סוד, וואָס ער האָט ניט גע־קענט זיין אָפענהערציג מיט אַלעמען.

דאָס האָט זיך אויסגעדריקט דערין, וואָס מאָטקע האָט געבענקט נאָך זיין נאָמען. איהם האָט זיך אויסגעדאַכט, אז ער איז אַ פרעמ־דער מענש, און דער ריכטיגער מאָטקע איז בע־גראָבען. ווען ער איז שוין אַ חתן געוואָרען, האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט, אז ניט ער, מאָטקע, נאָר קאַנאַריק איז אַ חתן געוואָרען פאַר חנה׳לען, ווייל מען האָט זיין נאָמען אונטערגעשריבען אונ־טער די תנאים. ווען די כלה האָט איהם גערופען ביי קאַנאַריק׳ס נאָמען, האָט זיך איהם געמאָלט, אז ניט איהם מיינט זי, נאָר קאַנאַריק׳ען, און אז ער איז נאָר קאַנאַריק׳ס שטעלפערטרעטער, און יענער וועט זיך באַלד אויפהויבען פון׳ם טונקע־לען טייכעל, וואוהין ער האָט איהם אריינגעוואָר־פען, און קומען און אָננעהמען חנה׳לען ביי דער האַנד — און ער וועט ווערען חתן.

ניט געוויסענביסע, ניט שוואַכקייט, ניט פּחד פאַר׳ן טויטען האָבען געטריבען מאָטקע׳ן אויס־צוזאָגען חנה׳לען זיין שרעקליכען סוד, נאָר די בעדערפניש צו זיין אָפענהערציג, צו ענטפּלעקען אַלע סודות פאַר דער, וואָס ער האָט ליעב, צו זיין מיט איהר איין נשמה. אַ פרימיטיווע בע־דערפניש, שטאַרק און דרינגענד, ווי אַ נאַטיר־ליכער טרינק. מאָטקע האָט געמוזט דער־צעהלען. פאַר יעדען איינעם האָט ער געקענט פערשליסען זיין נשמה, וואָרום אַלע זיינען גע־ווען שונאים. חנה׳לע איז אָבער ניט געווען קיין שונא. חנה׳לע איז געווען אַ מאַמע. אַ מאַמע דאַרף וויסען.

און מאָטקע איז אומגעקומען.

נאָר צולעצט וואָלט ער זיך נאָך געקענט רע־טען: אָננעהמען דאָס, וואָס די „שפּאַניערין״ האָט פאַר איהם געהויפט. אומקעהרען זיך צו־ריק צו דער וועלט און צום לעבען — נאָר אָהן חנה׳לען. אומקעהרען זיך צוריק און וויסען, אז חנה׳לע האָט איהם פערראַטען, אז חנה׳לע, זיין „מאַמע״, האָט זיך ארויסגעוויזען זיין ערגסטער שונא. אומקעהרען זיך צוריק און זעהען פאַר זיך נאָר שונאים, שונאים, שונאים... ניין, דאָס האָט ער ניט געקענט.

דורך זיין ליעבע צו חנה׳לען האָט ער פער־ראַטען זיך אליין. ער איז ארום פון זיין פעס־טונג — זיין געפיהל, אז ער איז גערעכט. ער איז איבערגעגאַנגען אין לאַגער פון די „גוטע״. געפּרופט ווערען איינער פון זיי. זיי האָבען איהם אָבער ניט צוגענומען. זיי האָבען איהם פער־לאָקט מיט אַ גאָלדענעם צוזאָג און נאָכדעם דער־לאַנגט מיט אַ האַמער איבער׳ן קאָפּ.

ער איז געפאַלען. אַ געפאַלענער מלאך. אַ געפאַלענער צדיק. ווער ווייסט?

* * *

דער ראָמאַן אָטעמט מיט פרישקייט. עס איז ווי אַ נייע הויז, אקאָרשט אויפגעבויט, וואָס שמעקט נאָך מיט טענענהאָלץ, מיט פרישען פּעך, מיט׳ן דופט פון געזונטקייט. עס איז אַ געזונטער ראָמאַן, פול מיט זאַפט און בלוט און פולס־קלאַ־פען און אַ שטאַרקען ריטם פון לעבען.

אָבער ניט אַלע טהיילען זיינען אלץ איינס גוט.

דער ערשטער טהייל איז פּראַכטפול. די סצענעס זיינען שטאַרק — אייזען. די פיגורען זיינען ווי אויסגעהאַקט פון שטיין. די געלע זלאַטקע, דער בלינדער ליב, מאָטקע אַלס קינד. מאָטקע אין חדר, מאָטקע ביי׳ם שוסטער, מאָטקע מיט׳ן הונד, מאָטקע אין שלאַכטהויז, מאָטקע און די גנבים — אַלעס אָנגעשריבען מיט אזא עקס־פּרעסיע, מיט אזא קראַפט, מיט אזא אויסערגע־וועהנליכער קלאָהרהייט און דייטליכקייט, אז עס שניידט זיך איין אין די אויגען און עס בלייבט. די בעשרייבונג פון דעם שלאַכטהויז איז אויסגע־

צייכענט. דאָס געפיהל פון דער ערד, וואָס כאַפּט ארום מאָטקע׳ן, ווען ער וואַקסט ארויס פון די קינדערשע יאָהרען, און די ערוואַכונג פון עראָטיק איז זעהר גוט. מאָטקע אויפ׳ן וואַרימען זאַמד, נאַקעט, איינער אליין, פון גאָט און לייט פארגע־סען, נאָר געקושט פון דער זומערדיגער זון און געוואַרעמט פון׳ם הייסען זאַמד, איז זעהר גע־לונגען. אָבער ליידער קען מען דאָס ניט זאָגען וועגען דער סצענע פון דער „נקמה״, וואו דער פערצעהניאָהריגער מאָטקע זאָל האָבען פערגע־וואַקטיגט זיין מיקף־שוועסטער. עפּעס איז די בעשרייבונג ניט איבערצייגענד. און כאָטש דער אויטאָר האָט דאָ געערדט זעהר אפען, צו אָפען, כמעט אזוי ווי מען דארף ניט ריידען, פונדעסט־וועגען איז די בעשרייבונג ניט געוואָרען מעהר איבערצייגענד.

אָבער דאָס איז אפשר דער איינציגער חסרון אין דעם מייסטערהאַפטען ערשטען טייל.

שוואַכער איז דער צווייטער און אַ טייל פון דריטען. דאָס הייסט ניט, אז מאָטקע׳ס פיגור איז דאָ ניט בולט. פערקעהרט. מאָטקע בייבט געטריי זיך אליין, און דער פאָדים פון דעם ראָ־מאַן ציהט זיך כסדר מיט גענוג אמת. נאָך מעהר, וואוהין דער מאָטקע פון ערשטען טייל וואָלט ניט אריינגעפאַלען נאָך אזא „ערציהונג״, וואָלט פון איהם סיי ווי געמוזט ווערען דאָס וואָס ס׳איז פון איהם געוואָרען. דאָס האָט אַש בעוויזען. דאָס איז דער כח פון דעם ראָמאַן. אָבער די סביבה, וואוהין אַש האָט אריינגע־שטעלט מאָטקע׳ן, איז עפּעס נישט אזוי, און דאָס שוואַכט אָב די ווירקונג.

וואָס פעהלט? אונז דאַכט, אז ס׳איז דאָ אַ סך איבעריגס. די געשיכטע מיט די קאַטע־רינשטשיקעס, מיט זייער ביידעל, מיט זייערע פאָרשטעלונגען, מיט זייערע שווינדלערייען, מיט זייערע גנבות און רציחות; די געשיכטע מיט׳ן יריד און מיט די באַנדיטען; די וואַרשעווער „הייזעלעך״, די לעבעדיגע סחורה, די קאַדעטען־וועלט, דער קאַפּע־שאַנטאַן, — עפּעס דערמאָנט דאָס אָן אַ ביליגען ראָמאַן, עפּעס צו פיעל סענ־סאַציע, ציפיעל צייטונגס־שטאָף. אש׳ם שיל־דערונגס־קראַפט אין איינצעלנע סצענעס איז דאָ אויך שוואַכער. די פיגורען זיינען אָפטמאָל צו־שוואומען. אַ גליק וואָס דאָס זיינען זייטיגע פיגורען, וואָס דער הויפּט־העלד בלויבט נאָכאַג־אַנד אין זיין לעבעדיגקייט און גאַנצקייט.

דריטער טייל, אָנהויבענדיג פון דאָרט, וואו מאָטקע וויל ווערען אַ חתן, שטעהט שוין ווייע־דער אויף אַ העכערער קינסטלערישער מדרגה. די פיגורען ווערען פּרעציזער, די סצענעס — לע־בעדיגער, די פאַבולאַ — איבערצייגענד. די דראַמאַ וואַקסט. די שפּאַנונג ווערט וואָס אַמאָל אינטענסיווער. ביז עס דערגעהט צום קולמינאַ־ציאָנס־פּונקט, צו דעם אָרט, וואו מאָטקע ליעגט איינגעגראָבען מיט׳ן פּנים אין חנה׳לעס קלייד און וויינט, און זי גלעט איהם איבער׳ן קאָפּ און רופט איהם „מיין חתן״ — און פּלוצלונג עפענט זיך די טהיר און עס קומען אריין צוויי סטראַזש־ניקעס איהם אַרעסטירען, — די סטראַזשניקעס וואָס זיינען געקומען צוליעב איהר מסירה. מאָט־קע׳ס אויגען שרייען־אויס איין וואָרט: „חנה׳לע, פאַרוואָס?״ און דער געשריי פאַרהאַפּט ביים האַרצען.

דעם סוף פון׳ם ראָמאַן האָט אַש אָבגעהאַקט. מסתמא זיך צוגעאיילט ענדיגען. אַ שאָד. עס פעהלט די גאַנצע עוואָלוציע פון מאָטקע׳ס נשמה נאָכ׳ן אַרעסט. עס פעהלט די ערקלעהרונג, פאַר־וואָס ער האָט נאָכדעם אליין אויף זיך דערצעהלט אַלעס. עס איז ניטאָ קיין צווייפעל, אז ער האָט גע מ ו ז ט אזוי טהאָן, אָבער עס פעהלט די שיל־דערונג, ווי ער איז דערצו דערגאַנגען.

און אפשר איז שטאַרקער אזוי. דער העכס־טער דראַמאַטישער פּונקט שליסט אָב דאָס גאַנ־צע — און געענדיגט.

עס איז איבעריג צו ריידען, אז דער ראָמאַן איז איינע פון אונזערע וויכטיגסטע ליטעראַרי־שע ערשיינונגען פאַר דער לעצטער צייט. איהר האָט איהם אַלע געלעזען — דאָס אליין איז זיין גרויסע מעלה. ער איז אינטערעסאַנט, פּאַקענד, בעצווינגענד. ער איז פערשיידענאַרטיג אין זיין גאַנצקייט.

ה. רויזענבלאַט:

## דזין... דזין!...

דער ערשטער שנעע, דער ערשטער שנעע,
די ערשטע ווייסע פליטער,
עס טהוט דאָס האַרץ אַ ציטער,
אַ ציטער שטילערהייד: —
עס בליהט אויף זיס און ביטער
אין מיר די ווינטער פרייד...

דער ערשטער שנעע, דער ערשטער שנעע,
די ערשטע ווינטער בליהטען
פון הימעל ווייס זיך שיטען
און פאַלען אויף דער ערד: —
בעט אויס מיט שטרוי דעם שליטען
און שפּאַן אויף גיך די פערד!

דער ערשטער שנעע, דער ערשטער שנעע.
די וועלט ווערט גרוי און גרוייער.
דזין...דזין... קלינגט שטיל אין אויער
און ווייבערירט אין קאָפּ: —
מאַך, פורמאַן, אויף דעם טויער
און הייד׳א, נו, גאַלאָפּ!...

# די הויפּט מאַטיוען פון דער אידישער לעגענדע*)

ישראל אָסמאַן

## די מיטעלאַלטערליכע לעגענדען.

די מיטעלאַלטערליכע לעגענדע הויבט זיך אָן צו וועבען אין דער צייט פון די קרייצ־צוגען. אידען האָבען געהאַט גוטע צייטען אין שפּאַניען און האָבען אַרויסגעגעבען אַ רבי יהודה הלוי און אבן גבירול, אַ דור גרויסע מענשען, געלעהרטע פיקאָזאָפען, פּאָעטען, אָבער נישט קיין לעגענדאַ־רען. עס זיינען אָבער אוועק די גוטע צייטען, צרות האָבען זיך ווידער גענומען שיטען איבער אונזערע עלטערנס קעפּ, און ווייטער האָט זיך גענומען וועבען די לעגענדע. דער הויפּט־מאָ־טיוו פון די לעגענדען פון יענער צייט איז מסירות־נפש. דער זעלבער מאָטיוו איז געווען אין פיעל לעגענדען פון תלמוד, ווי די לעגענדען איבער די עשרה הרוגי־מלכות און פיעל אַנדערע, ריכטיגער געזאָגט: דאָס איז דער הויפּט־מאָ־טיוו פון דער גאַנצער אידישער לעגענדע ווי אויך געשיכטע, נאָר דאָ, אין דער מיטעלאַלטערליכער לעגענדע האָט ער זיך צום שאַרפסטען אויסגע־דריקט.

מסירת־נפש, דאָס איז פּאַסיווער העראָאיזם, העלדענטימליכקייט וואָס דריקט זיך נישט אויס אַקטיוו, אין נעהמען די שווערד אין האַנד אַריין און אַרויס אויף לעבען אָדער אויף טויט, נאָר אין בראַווער העראָאישער איינגעשפּאַרטקייט און האַרטנעקיגע טרייהייט צו דעם, אין וועלכען מען גלויבט. און אַזוי האָבען מיר אַ גאַנצע סעריע לעגענדען וואָס דערצעהלען אונז פון מענ־שען מיט אַן אייזערנעם ווילען, אמת'ע העלדען; זיי שפּרינגען אין פייער און אין וואַסער און בעשיצען דאָס, וואָס איז דער אינהאַלט פון זיי־ער לעבען, נישטאָ פאַר זיי קיין צו טייערע זאַך אוועקצוגעבען פאַר זייער אידעאַל.

„ר' יחיאל בר' שמואל, פון באַכראַך, האָט געהאַט אַן איינציגען און וואוילגעלערנטען זוהן, און ווען די קרייצציגלער זיינען אָנגעקומען, איז ער אַרויס מיט איהם צום טייך, דער זוהן האָט אויסגעצויגען זיין האַלז און דער פאָטער האָט אַרויסגענומען דעם חלף און האָט איהם בודק געווען, האָט הויך אַ ברכה געמאַכט און געשאָכ־טען דעם זוהן, און מיט אַ בלוט־רינענדיגען האַלז האָט דער געשאָכטענער געענטפערט: אמן"...

דאָס פאָלק איז ווידער צובראָכען געוואָרען, פון דער מוטער ערד איז עס שוין לאַנג אָבגעריסען געוואָרען און האָט אַן איהר נישט געהאַט קיין אָנהאַלט, האָט עס זיך איערבגעגעבען גענצליך צו דער מיסטיק. און שוין, מעהר האָט פאַר זיי קיין ערד נישט עקזיסטירט; אידישע חלומות פון יענער צייט זיינען געווען וועגען דעם הי־מעל, וועגען גיהנום, וועגען גן־עדן, וועגען דער געטליכער פּראַכט, געטליכע ליעבע און געטליכע גערעכטיגקייט. שלעכטע מענשען האָבען די ערד אין זייערע אומריינע הענט פערכאַפּט, שלעכטס און אונרעכט הערשען אין איהר, דער שטאַר־קערער דריקט און שלינגט איין דעם שוואַכע־רען, זיינען זיי געגאַנגען זוכען אַן אָברוה אין די העכערע וועלטען, דאָרט וואו גאָט'ס גערעכטיגקייט און גאָט'ס פּראַכט הערשען. דאַן איז געבאָרען געוואָרען די קבלה און איהר ביבעל, דער זוהר, דאָס גרויסע געט־ליכע ווערק, דער ראָמאַן פון כנסת ישראל מיט הקדוש ברוך הוא, ווי מענדעלע רופט איהם אָן. דאָרט איז אויסגעדריקט דער וועלט־שמערץ, דער גאָט'ס־שמערץ, די נאַטור־פערשטענדניס, די ליי־דען און דאָס בענקשאַפט פונ'ם פאָלק. דאָס ווערק הייסט „זוהר" — פּראַכט, און עס איז די הימלישע פּראַכט, דאָס בוך פון הימעל. אויף דאַנטע'ן פלעגט מען זאָגען: „אָט געהט דער מאַן וואָס איז געווען אינ'ם גיהינם". נאָך גי־כער האָט מען געקענט זאָגען אויפ'ן שרייבער פונ'ם זוהר, ווער ער איז נישט געווען: „אָט געהט דער מאַן וואָס וואוינט אין די הימעלן"... צוויי הויפּט־מאָטיוען זיינען פאַרהאַן אינ'ם זוהר, וועלכע זיינען וועזענטליך נאָר איינער: גלות־השכינה און דער משיח־חלום. אַן אונענדליכע בענקשאַפט איז דאָרט אויסגעדריקט, די גאַנ־צע וועלט בענקט; אַלץ איז צובראָכען און פעה־לענדיג, הימעל פון ערד איז אָבגעריסען; די פּראַכט פון דער ערד איז אַוועק און אַרויף אינ'ם הימעל אַריין. דער מענש געהט אַרום אויפ'ן עולם־התועה, פון דער מוטער ערד איז ער אָב־געריסען, בענקט ער און רייסט זיך אַרויף צו די הימלען.

„שטעה אויף און זעה — דערצעהלט די לע־גענדע פון זוהר — אינ'ם אונטערשטען גן־עדן איז פאַרהאַן אַן אָרט וואָס איז פערבאָרגען און אונבעקאַנט. מיט פיעל פאַרבען איז עס אויס־געמאָלען און טויזענט לוסט־פאַלאַצען זיינען דאָרט בעהאַלטען, און קיינער קומט אין זיי נישט אַריין אויסער משיח'ן וואָס איז אייביג אינ'ם גן־עדן. און דאָס גאַנצע גן־עדן איז אַרומגערינ־געלט מיט רייטווענען פון די צדיקים, און משיח איז איבער זיי און איבער פיעל אַרמייען נשמות פון צדיקים. ראש־חודש, שבת און יום־טוב געהט ער אַריין פערברענגען אין די אַלע פּאַלאַ־צען. ווייט דאָרט געפינט זיך אַן אַנדער בעהאַל־טען אָרט, וואָס איז גאָרנישט בעקאַנט, עס הייסט עדן, קיינער קען נישט וויסען וואָס דאָרט טוט

*) זעה „צוקונפט", נאָוועמבער.

זיך. משיח דרעהט זיך אַרום דעם אָרט ביז עס אַנטפּלעקט זיך פאַר איהם אַן אָרט וואָס הייסט „קן־צפור", אין דעם דאָזיגען אָרט זיינען אויס־געמאָלען די בילדער פון אַלע פרעמדע פעלקער, וועלכע האָבען זיך פערנומען אויף אידען שלעכטס צו טהאָן. ער געהט אהין אריין און הויבט אויף זיינע אויגען און דערזעהט די אבות, וואָס זיינען דאָרט צייט דעם חורבן, ער דערזעהט רחל'ען, וואָס עס שטעהען איהר די טרערען אין די אויגען און גאָט אליין טרייסט איהר און זי לאָזט זיך נישט טרייסטען. דאַן הויבט משיח אויף זיין שטים און וויינט און דאָס גאַנצעגן־עדן ציטערט אויף און אַלע צדיקים פון האָרט וויינען מיט איהם מיט. ער שרייט און וויינט ווייטער, און דער הימעל פון איבער'ן גאָרטען מיט הונדערט־און־פופציג־טויזענט הימלישע ארמייען ציטערען אויף, ביז עס דערגרייכט צו דער אויבערשטער טהראָן. דאַן גיט גאָט אַ וואונק צו דעמיעניגען פויגעל און ער געהט אריין אין זיין נעסט און זעצט זיך אוועק נעבען משיח'ן, לייענט דאָרט פאַר איהם פאָר און עס דערוועקט זיך ווייטער. און פון דעם הייליגען טהראָן ווערט דריי מאָל מאָל גערופען דער „קן־צפור" און משיח געהט אַרויף מיט אַלעמען אהין. און גאָט שווערט זיי צו אויסרוימען די אַלע שלעכטע קעניגען פון דער וועלט דורך משיח'ן, און זיך אָבצורעכענען פאַר די אידען. ער דערצעהלט זיי וועגען אַלדעם גוטען וואָס ער וועט טהאָן מיט זיין פאָלק. און אַלעס געהט צוריק אויפ'ן אָרט און משיח בע־האַלט זיך צוריק אין זיין בעהעלטעניש, ווי פרי־הער".

דאָס איז דעם פאָלק'ס פאַנטאַזיע פון יענער צייט, מיסטישער ווי די תלמודישע און מדרש־דיגע, האָרט קען גאָט פון דער ערד נאָך נישט אוועק, דאָ איז ער שוין אוועק און געהט אַרום אין גלות אין זיינע הימלען...

און דער משיח'ישער טרוים האָט זיך אַלץ מעהר ענטוויקעלט, ביז פון איהם איז אַרויסגע־וואַקסען די לעגענדע פון יוסף דילא רינא, וואָס האָט שוין געהאַט בעזיעגט אַלדאָס בייז און גע־האַלטען סמאַל און לילית'ן אויף אַ קייט, אָט האָט שוין משיח געדאַרפט קומען... און איבער אַ שמעק ווייַרויך איז אַלץ געוואָרען צו נישט...

און אַזוי האָט דאָס פאָלק געלעבט מיט די לעגענדען און פאַנטאַזיען און איבערגעטראָגען די ווייטערדיגע צרות, וואָס האָבען זיך געשיט אויפ'ן קאָפּ אָהן אויפהער. און די אַלע וואָס האָבען געהאַט אַ נשמה אין זיך זיינען געפלוי־גען זוכען אַן אָברוה אין די־יעניגע הימעל־שלע־סער...

## די חסידישע עפּאָכע.

און ווידער איז געווען אַ שטילשטאַנד. צרות זיינען אָנגעקומען, אידען זיינען אַרויסגעטריבען געוואָרען פון שפּאַניען, און האָבען אָנגעזעטיגט די ערד מיט זייער בלוט; פערשיעדענע בלוט־בלבולים און גזרות; באָגדאַן חמעלניצקי און האָנטע האָבען געמאַכט אַ חורבן אין אונזער וועלט, דער איד איז געוואָרען געיאָגט און גע־פּלאָגט. פיעל משיחים זיינען אויפגעשטאַנען, געוואָלט אויסלייזען דאָס פאָלק און האָבען נאָך פערגרעסערט די צרות; שבתאי צבי און יעקב פראַנק זיינען געקומען און פיעל אידען האָבען זיך צוליעב זיי אויסגע'שמד'ט און אָנגעטהאָן גרויסע צרות. אויסער דעם איז געווען אַ פער־מענטאַציע אין דער אידשער וועלט: די אַלטע תלמודישע לעבענס־פאָרמען זיינען געוואָרען פּוס־טע פאָרמולען און האָבען נישט געקענט דער־האַלטען דאָס פאָלק. די קבלה איז שלעכט פער־שטאַנען געוואָרען, און האָט געבראַכט צו שעד־ליכען אַסקעטיזם. דאַן איז געבאָרען געוואָרען דאָס חסידיזם. עס איז געקומען ר' ישראל בעל שם־טוב, אַ איד פון'ם פאָלק, אָהן דעם פּוסטען אַריסטאָקראַטיזם פון די לומדים און רבנים, אַ מענש פון דער ווירקליכקייט; אַ מענש וואָס האָט זיך אַליין אַרויפגעאַרבייט און צו זיין גרויס־קייט צוגעקומען דורך אונענדליכע ליידען און אָרימקייט, און האָט צוריקגערופען דאָס פאָלק צו דער ווירקליכקייט, צום לעבען און גענוס.

דער חסידיזם האָט אַריינגעבראַכט אין'ם פאָלק דעם דעמאָקראַטישען געדאַנק אין זיין העכסטער פאָרם. ער איז געווען אַ טויט־קלאַפּ פאַר די אַלע פּוסטע פאָרמען, קאָפּ־דרעהענישען און פּשט'לאַך, ער האָט דערנעהנטערט דעם מענ־שען צום לעבען. דאָס געפיהל געגען וועלכען מען האָט אַזוי לאַנג געקעמפּפט, האָט זיך אַרויס־געריפען און בעפרייט, און די האַרצענס־תורה, די כונה, האָט גענומען פערטרעטען דאָס אָרט פון דער פּוסטער פאָרמולע. דאָס פאָלק האָט ליעב געקריגען זיינע בעפרייער און בעקרוינט זיי מיט לעגענדען.

ווען מיר ווילען זיך אָבשטעלען אויף די שעהנ־סטע און בעסטע פון די חסידישע לעגענדען, מו־זען מיר זיך אָבשטעלען אויף ר' נחמן בראַצלאַ־ווער'ס מעשיות. דאָס איז דאָס גרויסע קונסט־ווערק וואָס די חסידישע ליטעראַטור פערמאָגט. די רייכע פאַנטאַזיע וואָס פעהלט אין אַלע איינ־פאַכע, מיט גלויבען־פולע חסידישע ערצעהלונגען האָט זיך אויסגעדריקט אין דער צוואוועהטיגטער, אייביג־זוכענדיגער, אייביג־בענקענדיגער נשמה פון'ם גרויסען זשעניע פון יענער צייט. ביי איהם איז שוין די לעגענדע אַ ווערק אַן און פאַר זיך. די אינדיווידועלע לעגענדע וואָס טראָגט אין זיך צו דערזעלבער צייט דעם וועלטשמערץ. איינע פון זיינע שענסטע לעגענדען איז די מעשה פון'ם קייסער'ס טאָכטער וואָס איז פערפאַלען געוואָרען.

„דער קייסער איז אין כעס געוואָרען אויף זיין איינציגע טאָכטער און האָט צו איהר גע־זאָגט: „דער נישט־גוטער זאָל דיך נעהמען!" און זי איז פערפאַלען געוואָרען. עס האָט איהם דערנאָך זעהר באַנג געטהאָן און האָט זי געוואָלט געהן זוכען. דער שני־למלכות געהט איהר זוכען אין ווייטע לענדער און ווייסטענישען. ער שטעלט

זיך נישט אָב פאַר קיין געפאַהר, ביז ער געפינט איהרע שפּורען ערגיין אין אַ פּאַלאַץ. אַ שטאַרקע וואַך בעוואַכט דעם פּאַלאַץ, נאָר דורך זיין מסירת נפש געהט ער דורך. ער זעהט זיך מיט איהר און פרעגט זי, צי זי וויל אויסגעלייזט ווערען און ווי אַרום ער קען זי אויסלייזען? זי זאָגט איהם, ער זאָל זיך אָבקלייבען אַן אָרט און זאָל דאָרט זיצען אַ גאַנץ יאָהר און בענקען נאָך איהר; דעם לעצטען טאָג זאָל ער נישט עסען און ניט שלאָפען, און מיט דער בענקשאַפט וועט ער זי אַרויסנעהמען. ער טוהט אַזוי, נאָר נראָר אינ'ם לעצטען טאָג דערזעהט ער אַן עפּעלבוים מיט שעהנע און שמעקעדיגע עפּעל, ער פערגעסט זיך און עסט פון די עפּעל. אַ שלאָף פאַלט אָן אויף איהם און ער פערשלאָפט די צייט... ער קומט ווידער צו איהר און זי זאָגט איהם ווייטער דאָסזעלבע, נאָר אינ'ם לעצטען טאָג ערקוויבט זי איהם שוין צו עסען, אָבער ניט צו שלאָפען, און ניט צו טרינקען קיין ווּיין כדי ער זאָל ניט שלאָפען. אינ'ם לעצטען טאָג דערזעהט ער אַ רויטען קוואַל וואָס שמעקט ווי ווּיין און טרינקט פון איהם און ווערט אַנשלאָפען אויף זיבעציג יאָהר. פיעלע אַרמייען געהען פאַרביי און נאָך זיי אַ קאָטש און אין איהר פאָהרט זי. זי זעצט זיך אַוועק נעבען איהם, וועקט איהם, און ער כאַפּט זיך נישט אויף. זי וויינט זעהר פיעל און נעהמט אַהאָב אַ טוך פונ'ם קאָפּ און שרייבט דערויף אָן מיט איהרע טרערען און לעגט עס אַוועק נעבען איהם. ער כאַפּט זיך אויף, דערזעהט דעם טוך, הויבט איהם אויף געגען דער זון און לייענט איבער דעם אויפשריפט, אַז זי האָט געוויינט און געשריען און איהם נישט געקענט דערוועקען, און יעצט איז זי שוין נישט מעהר דאָרטען, נאָר ער זאָל זי זוכען אין אַ גאָל־דענעם באַרג מיט אַ פּערעלנעם שלאָס...״

אַזוי ווערט געשילדערט די אייביגע אונצו־פרידענקייט, די שטענדיגע זוכעניש, די בעהעל־טעניש־שפּיעל פון דער צייט מיט'ן מענשען; דער אייביגער טרוים פונ'ם אינדיווידועלען מענ־שען, פון אַ גאַנץ פאָלק, פון דער גאַנצער וועלט, דער יאָמערטאָל, וואו עס הערשט אַן אייביגע אונצופרידענהייט, וואו אַלץ איז צובראָכען און אונפאָלקאָמען.

אין די אַלע דרייצעהן פּאָעמען וואָס מיר האָבען פון ר' נחמן בראַצלאַווער, דריקט זיך אויס דער שטומער וועלט־שמערץ, די טיעפע נאַטור־פערשטענדניש, שטורמישע בענקשאַפט, שטאַרקע וועלט־קענטניש, איבערלעבונג, אייביגע ענטוישונג און אויפריכטיגער גלויבען פון דעם וואָס האָט זיך מיאש געווען פון דער וועלט צו־ליעב איהר אונגלויבען און אויבערפלעכליכקייט; די מוזיק, די ספּערען־האַרמאָניע, דאָס אונאויס־דריקליכע געפיהל וואָס ווערט איבערגעגעבען אין אַ שטימונג פונ'ם אינדיווידועלען מענשען, ווי אויף פון פיעל דורות. עס האָט זיך געפיהלט אונבעשטימט דער אונטערגאַנג פונ'ם אַלטען יו־דענטום וואָס איז געווען נויטיג צוליעב דער אויפבויאונג פונ'ם נייעם, און ר' נחמן'קע האָט עס אויסגעדריקט:

„עס איז דאָ אַ באַרג, און אויפ'ן באַרג שטעהט אַ שטיין, און אינ'ם שטיין איז דאָ אַ קוואַל. און אַלץ האָט אַ האַרץ, און די גאַנצע וועלט האָט אויך אַ האַרץ, נאָר דאָס האַרץ פון דער וועלט איז אַ גאַנצע קומה מיט אַ פּנים, הענד און פיס, נאָר דער נאָגעל פונ'ם פוס פון דעם האַרץ פון דער וועלט איז האַרציגער איידער אַן אַנדער האַרץ. דער דאָזיגער באַרג מיט'ן שטיין און קוואַל שטעהט אין איין עק וועלט דאָס האַרץ אין'ם אַנדערען עק וועלט. און דאָס האַרץ שטעהט אַקעגען דעם קוואַל גלוסט און בענקט אייביג זעהר צוצוקומען צום קוואַל, און דאָס בענקען און דאָס גלוסטען פון דעם האַרץ צו דעם קוואַל איז גאָר ווילד, און עס שרייט תמיד עס זאָל קומען צו דעם קוואַל, און דער קוואַל גלוסט אויך צו דעם האַרץ. און דאָס האַרץ האָט צוויי שלאָפ־קייטען; איינס, ווייל די זון יאָגט עס זעהר און ברענט עס דערפאַר וואָס עס בענקט אַלץ און וויל קומען צו דעם קוואַל, און די אַנדערע — מחמת דעם בענקען און דעם גלוסטען. נאָר אַז דאָס האַרץ בעדאַרף זיך אַביסעל אָברוהען, קומט אַ גרויסער פויגעל און פערשפּרייט דערויף די פלי־געל און פערשטעלט די זון, און דעמאָלט רוהט זיך דאָס האַרץ אַביסעל אָב. און אפילו דעמאָלט קוקט עס אויך אַקעגען דעם קוואַל און בענקט אַלץ צו דעם קוואַל. און אַז עס שטעהט אַקע־גען דעם באַרג זעהט עס אַרוים דעם שפּיץ־באַרג, וואָס דאָרט איז דער קוואַל, אָבער אַזוי ווי עס וויל נאָר צוגעהן צום באַרג, זעהט עס שוין נישט אַרוים דעם שפּיץ באַרג, און עס קען חס ושלום אויסגעהן, און אַז דאָס האַרץ זאָל חלילה אויסגעהן וואָלט גאָר די וועלט חרוב געוואָרען, וואַרום ווי קען דען די וועלט אַ קיום האָבען אָהן אַ האַרץ...

„און דער קוואַל האָט קיין שום צייט נישט אין דער וועלט, ווייל ער איז גאָר העכער פון דער צייט פון דער וועלט, נאָר די צייט פון קוואַל איז נאָר וואָס דאָס האַרץ שענקט איהם אַ טאָג מתנה. און אַז דער טאָג האַלט שוין ביים אויס־געהן, הויבען זיי זיך אָן צו געזעגענען איינער מיט'ן אַנדערען, און הויבען אָן זאָגען חידות, שירים און ליעדער איינער צום אַנדערען מיט גרויס ליעבשאַפט און שטאַרק בענקשאַפט... און דער אמת'ער איש חסד האָט דערויף השגחה, און ווי דער טאָג קומט נאָר צום סוף און האַלט זיך שוין גאָר ביים אויסלאָזען, קומט אָן דער אמת'ער איש חסד, וואָס געהט אַרום און נעהמט צוזאַמען אַלע אמת'ע חסדים פון דער וועלט און שאַפט פון זיי דעם טאָג, און שענקט אַ טאָג דעם האַרצען, און דאָס האַרץ שענקט אַ טאָג דעם קוואַל. אַזוי האָט שוין ווידער דער קוואַל אַ צייט, און ווידער געהט זי אַוועק אין שירים און אין ליעדער...״

ב. גאָרין:

# די געשיכטע פון אידישען טהעאַטער.

גאָלדפאַדען'ס ערפאָלג אין אָדעס. — אַרויסגעוואָרפען פון מאַרינסקי טהעאַטער און גאָלדפאַדען געהמט דעם וואַנדער שטעקען. — די ערשטע פּיעסע זיינע וואָס פערדיענט דעם נאָמען. — ווי אזוי די מוזיק פון שולמית איז געשאַפען געוואָרען. — גאָלדפאַדען שפּאַרט אָן אין מאָסקווע און שמענדריק ווערט אַ צוגעמעניס פאַר אידען. — דער גרינדער פון אידישען טהעאַטער ווערט מיעד און זוכט רוה.

---

אברהם גאָלדפאַדען האָט זיך אין אָדעס איצט דערפיהלט טאַקע ווי גאָט אין אָדעס. ער האָט זיך ניט נאָר געזעהען אַלס גרינדער פון אידישען טהעאַטער, נאָר אַלס פערקערפּערטער אידישער טהעאַטער. ער איז געווען דער טהעאַטער און אָהן איהם האָט זיך די אידישע ביהנע ניט געטאָרט אַ ריהר טהאָן. אונטער דער פּאַפּירענער קרוין פון דער ביהנע האָט ער זיך פאָרגעשטעלט אַלס אַבסאָלוטער הערשער אין דעם אידישען טעמפּעל פון קונסט. אויף זיינעם אַ מאַך מיט'ן פינגער איז זיינער אַ ברודער, אַן איינפאַכער בעל מלאכה, געוואָרען אַן אַנטרעפּאָניאָר און האָט מזכה געווען די אידען אויף דער פּראָווינץ מיט טהעאַטער פאָרשטעלונגען, און אויף זיינעם אַ וואונק האָט יעדע אידישע פאָרשטעלונג געמוזט גלייך אויפהערען. ער האָט זיך אין דער צייט גאָר ניט געקענט פאָרשטעלען, אַז ער זאָל דאַרפען קאָנקורירען מיט וועמען עס איז אויף דעם דאָזיגען פעלד.

די געשעפטען אין אָדעס זיינען אַוועק זעהר גוט. די אידישע בעפעלקערונג האָט שטאַרק פּאַטראָניזירט די קונסט, וואָס איז געווען אַזוי ניי ביי אונז, און צום טהעאַטער זיינען כסדר צוגעקומען נייע קרעפטען און אַנדערע זיינען אַוועק. די לייכטקייט מיט וועלכע נייע קרעפטען זיינען געשאַפען געוואָרען האָט געפיהרט דערצו, וואָס גאָלדפאַדען האָט איבער זיי ניט געציטערט און מיט זיי קיין צערעמאָניע ניט געמאַכט. און יענע אַקטיאָרען וואָס זיינען פון איהם אַוועק האָבען אויף איהם קיין גוט הארץ ניט געהאַט.

איינער פון די דאָזיגע אונצופרידענע אַקטיאָרען איז געווען ספּיוואַקאָווסקי. אָנגעהויבען צו שפּיעלען האָט ער אין רומעניען אין דער צייט פון דעם קריעג. ער איז אין בילדונג געשטאַנען מיט פיעל קעפּ העכער פון אַלע אידישע אַקטיאָרען, זיין האַלטונג און בענעהמונג איז געווען אַריסטאָקראַטיש און ער איז געווען דער ליעבהאָבער פאַר עקסעלאַנס. מיר זעהען, אַז באַלד ווי גאָלדפאַדען האָט גענומען דעם מאַרינסקי טהעאַטער, האָט ספּיוואַקאָווסקי געשפּיעלט אין זיין טרופּע און אין אַ קורצע צייט נאָכדעם טרעפען מיר איהם שוין אויף דער פּראָווינץ אין טוביא גאָלדפאַדענס טרופּע. עס איז גרינג אָנצושטויסען זיך, אַז דאָס האָט ער ניט געטהאָן פאַר נחת, און ער איז געווען זעהר אויפגעבראַכט אויפ'ן גרינדער פון טהעאַטער.

די גוטע געשעפטען, וואָס גאָלדפאַדען האָט געמאַכט אין מאַרינסקי טהעאַטער האָבען גערירסען די אויגען דעם בעל הבית פון דעם דאָזיגען טהעאַטער. דער אייגענטימער איז געווען אַ גרעק און געהייסען האָט ער אָמער. גאָלדפאַדען האָט דעם טעאַטער פון איהם געדונגען, נאָר ווען אָמער האָט דערזעהן וואָס פאַר גוטע געשעפטען דער דירעקטאָר מאַכט, האָט ער אָנגעבאָטען גאָלדפאַדענ'ען צו ווערען מיט איהם אַ שותף. גאָלדפאַדען האָט דערפון ניט געוואָלט הערען, און דאָס האָט דעם גרעק בייז געמאַכט.

אָמער אַליין האָט קיין בעגריף ניט געהאַט וועגען די אַנדערע אידישע אַקטיאָרען אין רומעניען, נאָר דאָ האָט זיך אַריינגעמישט ספּיוואַקאָווסקי און איהם ערקלערט וועגען דער גרויסער רעפּוטאַציע וואָס מאָגולעסקאָ האָט זיך ערוואָרבען, און וואָס פאַר אַ פּוראָר ער וועט מאַכען אין אָדעס. ער האָט זיך אונטערגענומען אַריבערצובערענגען מאָגולעסקאָ'ן מיט זיין קאָמפּאַניע, צוזאַמען מיט זיין רעפּערטואַר.

מיר קענען ניט בעשטימען, צי ספּיוואַקאָווסקי איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט אַריינגעגעבען שכל אָמער'ן און אויפגעגעבען איהם דעם דאָזיגען פּלאַן, צי עס האָבען זיך שוין געפונען פאַר איהם אַזעלכע וואָס האָבען געוואָלט רעכענען זיך מיט גאָלדפאַדען, נאָר זיכער איז, אַז אָמער האָט געשיקט ספּיוואַקאָווסקי'ן אַלס שליח קיין רומעניען, ער זאָל ברענגען מאָגולעסקאָ'ן מיט זיין טרופּע. אין יאַסי האָט ספּיוואַקאָווסקי געטראָפען יצחק ליבערסקו, וועלכער איז ביז אַ קורצע צייט צוריק געווען די רעכטע האַנד פון גאָלדפאַדען. אין אַדעס האָט גאָלדפאַדען איהם אָבגעזאָגט פון זיין שטעל און צוריקגעשיקט איהם אַהיים קיין יאַסי. ער האָט דערפאַר געהאַט אַ כעס אויף גאָלדפאַדען און צו איהם האָט זיך ספּיוואַקאָווסקי געווענדעט, אַז זיי זאָלען אַלס גאָלדפאַדענס שונאים צוזאַמענשטעלען אַ טרופּע און פאָהרען קיין אָדעס.

מאָגולעסקאָ און ליטיינער זיינען דעמאָלט געווען אין באַטושאַן און זיי האָבען קוים קוים זיך דורכגעשלאָגען. זיי האָבען זיך אָנגעכאַפּט אָן דעם פאָרשלאָג ווי אָן אַ הייסען שטיין און אַלע פיער זיינען גלייך אַוועק קיין אָדעס.

ליבערעסקו האָט אין גרונד קיין זאַך דאָרטען ניט געהאַט וואָס צו טהאָן, נאָר פאַר זיין הילף האָט מען איהם איינגעטהיילט אַן ארבייט אי־בערצושרייבען פּיעסען.

דאָס אַלץ איז געטהאָן געוואָרען בשתיקה, כדי גאָלדפאַדען זאָל דערפון ניט געוואָהר ווע־רען, איידער מען וועט זיין זיכער, אַז מאָגולעס־קאָ קען האָבען אַ קיום אין רוסלאַנד און צי ער וועט האָבען פּיעסען פאַר'ן טהעאַטער.

עס פערשטעהט זיך, אַז אָמער האָט געגאַרט צו האָבען גאָלדפאַדענס רעפּערטואַר, נאָר מען האָט איהם ערקלערט, אַז פון שטיקער וועט קיין מניעה ניט זיין. ליטיינער האָט שוין עטליכע אויסגעפּרובירטע שטיקער און מאָגולעסקאָ האָט אויך מיטגעבראַכט דעם „פּוילישען אינגעל" פון הורוויטש. אָמער איז מיט די דאָזיגע שטיקער אַוועקגעפאָהרען קיין פּעטערבורג און געלאָזט זיי צענזורירען, און ווען ער איז געוואָרען זיכער מיט אַ טרופּע און פּיעסען, האָט ער אָהן צערע־מאָניעס אַרויסגעוואָרפען גאָלדפאַדען פון טהעאַ־טער און אַריינגענומען מאָגולעסקאָ מיט זיין קאָמפּאַניע.

די ערשטע שטיק האָט מען געשטעלט „יענ־טע פּיפּערנאָטער" פון ליטיינער, און זי איז דורכגעפאַלען בתופים ובמחולות. נאָר די צוויי־טע שטיק, וועלכע איז אויך געווען ליטיינערס און האָט געהייסען „שמואל שמעלקעס", האָט זעהר אויסגענומען.

גאָלדפאַדענען האָט זיך אָנפאַנגס ניט גע־גלויבט, אַז אַ טהעאַטער וועט זיך קענען האַל־טען אָהן איהם. נאָר איצט, ווען ער האָט דער־זעהען, אַז מאָגולעסקאָ האָט גענומען אדעם מיט שטורעם און אַז ליטיינער'ס אַ שטיק האָט אויס־גענומען, האָט ער צוזאַמענגענומען אַ קאָמפּאַ־ניע און האָט זיך אַוועקגעלאָזט איבער דער פּראָ־ווינץ. זיין ערשטער אָבשטעל איז געווען אין ניקאָלאַיעוו, וואו זיין קאָמפּאַניע האָט גע־שפּיעלט דריי חדשים נאָכאַנאַנד, און ביי יע־דער פאָרשטעלונג איז דער טעאַטער פול געווען.

גאָלדפאַדען איז אהין אָנגעקומען חנוכה צייט אין 1880 און ער האָט גענומען דורכלופטערן זיין אַלטען רעפּעטואַר, און די קאָמפּאַני האָט גע־שפּיעלט שמענדריק, כשוף מאַכערין, ברייגדעלע קאָזאַק און דאָס גלייכען. דערווייל האָט גאָלד־פאַדען דערוואוסט זיך, אַז מאָגולעסקאָ קלייבט זיך צו שטעלען ליטיינער'ס פּיעסע „די ליעבע פון ציון", אַ שטיק וואָס איז געווען גענומען פון ווערבעל'ס „בור וחולדה" און פון מפו'ס „אהבת ציון". איצט האָט זיך גאָלדפאַדען דערמאָנט אַז נאָך אין רומעניען האָט ער אָנגעהויבען צו שרייבען אַ פּיעסע „שולמית" וואָס האָט זיך אויך געשטיצט אויף „בור וחולדה", און ער האָט זיך ענערגיש גענומען צו דער אַרבייט. ער האָט איצט געפיהלט, אַז ער דאַרף עפּעס אויפטהאָן, און אויפטהאָן עפּעס אַזוינס, וואָס זאָל קלאָר און דייטליך ווערען, אַז די ביהנע האָט נאָר איין צויבערער און דאָס איז קיין אַנדערער ווי גאָלד־פאַדען.

אין ניקאָלאַיעוו האָט ער „שולמית" געענדיגט און דאָרטען אויפגעפיהרט, און זי האָט געמאַכט אַ גוואַלדיגען רעש. דאָס איז געווען דאָס ערש־טע מאָל, ווי מען האָט געזעהען אויף דער אי־דישער ביהנע אַ היסטאָרישע פּיעסע. דער ער־פאָלג איז געווען אַזאַ גרויסער, אַז מען האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען יעדען אבענד, אויך פרייטאַג צו נאַכט. ביז דעמאָלט, סיי אין רו־מעניען, סיי אין אָדעס און סיי אויף דער פּראָ־ווינץ, האָט מען נאָר געשפּיעלט עטליכע מאָל אַ וואָך און קיין מאָל ניט פרייטאַג צו נאַכט.

אָבער עס האָבען זיך גלייך אַ שאָט געטהאָן בריעף צו גאָלדפאַדען, אַז אויב ער וועט ווייטער מחלל שבת זיין און ניט אויפהערען צו שפּיעלען פרייטאַג צו נאַכט, וועט מען מאַכען אין טהעאַ־טער אַזעלכע סקאַנדאַלען, אַז ער וועט דאַרפען אַנטלויפען פון שטאָדט און ער האָט זיך בערע־כענט אַז עס לוינט ניט איינצורייסען מיט'ן פּרו־מען עלעמענט, און ער האָט נאָכגעגעבען.

„שולמית" איז דאָס בעסטע ווערק, וואָס גאָלדפאַדען האָט אָנגעשריבען. זי צייכענט זיך אויס מיט אַזאַ איינפאַכקייט, מיט אַזאַ פּשטות, וואָס מען בעגעגענט ניט אין די אַנדערע שטי־קער, און זי איז געווען די ערשטע שטיק וואָס האָט געגעבען דער אידישער ביהנע אַ רעכט צו רופען זיך מיט אַזאַ נאָמען און געוויזען איהר דעם ריכטיגען וועג אויף וועלכען צו געהן.

„שולמית" איז אַן אָפּערעטע און די מוזיק האָט גאָלדפאַדען אַליין געשאַפען. גאָלדפאַדען איז ניט געווען קיין מוזיקער, נאָר ער האָט ליעב געהאַט נגינה און האָט געהאַט דערין אַ בעל־הבית'שען בעגריף. ווי שוין געזאָגט, האָט ער זיך צו שולמית גענומען נאָך אין רומעניען, און טאַקע באַלד ווי ער האָט געגרינדעט אַ טהעאַטער אין בוקאַרעסט. ער האָט אויף דער אָפּערעטע געלייגט גרויסע האָפענונג און האָט אָבגעשאַצט איהר ריכטיגען ווערטה. דעמאָלט האָט מאָגו־לעסקאָ געשפּיעלט אין זיין קאָמפּאַניע, און אַזוי ווי דער לעצטער איז געווען אַ מנגן, האָט ער זיך מיט איהם מיישב געווען וועגען דער מוזיק.

און מאָגולעסקאָ'ס השפּעה פערשפּרייט זיך כמעט איבער דעם גאַנצען ערשטען אַקט. דאָס האָט ער צוגעפּאַסט וועלוועלע טשעסטאָפּאָלער'ס „לך השם, הגדולה" צום ערשטען כאָר: „אַנגע־לאָדען". די סאָלאָ וואָס שולמית זינגט, ווען זי פערבלאָנדזשעט: „לאָז זשע דיין נס" איז גע־נומען פון דעם זעלביגען וועלוועל טשעסטאָפּאָ־לער'ס „ד' זכרני" (הלל), און אַזוי כמעט דורך דעם גאַנצען ערשטען אַקט. נאָר ווי עס ווייזט אויס, איז מאָגולעסקאָ אַרויסגעטראָטען פון זיין קאָמפּאַני איידער גאָלדפאַדען איז פאַרטיג געוואָ־רען מיט דער מוזיק פון דעם ערשטען אַקט, און דאָס האָט איהם אָבגעהאַלטען פון ענדיגען די אָפּערעטע די ערשטע עטליכע יאָהר.

דערמיט דאַרף אויך ערקלערט ווערען, ווי אַזוי ליטיינער איז געקומען צו דעם זעלביגען סיוזשעט אין זיין „ליעבע צו ציון". פון גאָלד־פאַדענס טרופּע איז מאָגולעסקאָ אַוועק קיין יאַסי און דאָרטען איז ליטיינער געוואָרען זיין סופלער און פערפאַסער. און עס איז מעהר ווי וואהר־שיינליך אַז מאָגולעסקאָ האָט איהם אויפמערק־זאַם געמאַכט אויף „בור וחולדה" און ער אַליין האָט שוין צוגעגעבען דערצו דעם „אהבת ציון".

עס איז אויך נויטיג צו בעמערקען, אַז גאָלד־פאַדען האָט אַליין אויך געשאַפען נגונים פאַר שולמית. אין צווייטען אַקט איז גאָלדפאַדענס „קום צו מיר, דו שעהנער בחור", ווי אויך דער געזאַנג פון חתן און כּאָר, און דאָס גלייכען. די מוזיק פון דעם „פאַסטוכעל" האָט געגעבען מינ־דעל צוקערמאַן פון אַ טערקישען ליעד. און דער־פאַר איז גרינג צו זעהען, אַז ביים שאַפען די מו־זיק פאַר שולמית האָט גאָלדפאַדען געהאַט שטאַרק אין זינען צוצופּאַסען זיך צום אמת'ען אידישען גוסט.

דער ערפאָלג האָט אַריינגעגעבען גאָלדפאַ־דענען פרישען מוטה און ער איז באַלד אַוועקגע־פאָהרען צוזאַמען מיט פינקעל קיין וואַרשא, מיט דער האָפענונג צו קריגען דאָרטען אַ "ראַזרע־שעניע" (ערלויבניס) צו עפענען אַ אידישען טעאַ־טער, נאָר זיין מיה איז געווען אומזיסט.

און גאָלדפאַדען האָט געמוזט נעהמען דעם וואַנדער־שטעקען און געהן פון איין שטאָדט אין דער צווייטער. פון ניקאָלאַיעוו איז ער אַוועק קיין יעליסאַוועטגראַד, קיין קרעמענטשוג, קיין כאַרקאָוו. דאָ האָט ער אַוועקגעשיקט צוקער־מאַנען קיין פּאָלטאַווע, וואו עס האָט געשפּיעלט טוביה'ס קאָמפּאַניע און אין פּאָלטאַווע האָט ער זיך בעגעגענט מיט טאַבאַטשניקאָוו, וועלכער האָט געזונגען ביי אַ חזן און אין אַן איטאַליענ־שער אָפּערע. אין דער אָפּערע איז ער געווען אַ כּאָריסט און מען האָט איהם אויך אָנגעטרויט קליינע ראָלען. צוקערמאַן האָט איהם אַוועק־געפיהרט קיין כאַרקאָוו, וואו ער איז אַריין אין גאָלדפאַדען'ס טרופּע. אין כאַרקאָוו איז די טרופּע געשטאַנען זעקס וואָכען, און דאָ האָט שוין שולמית ניט אַזוי שטאַרק נושא חן געווען, נאָר דערפאַר האָט מען דאָ געלעקט די פינגער פון שמענדריק און קאַני לעמעל.

טאַבאַטשניקאָוו איז גלייך אַריין אויף ליעב־האָבער ראָלען, וועלכע ביז איצט האָט געשפּיעלט זילבערמאַן. דער לעצטער איז דערפאַר אַרויס פון דער קאָמפּאַניע און איז אַוועק פון כאַרקאָוו.

נאָך די זעקס וואָכען איז גאָלדפאַדען מיט זיין טרופּע אַוועקגעפאָהרען קיין מאָסקווע, וואו ער איז געשטאַנען דריי חדשים. דאָ איז די גאַנגבאַרסטע סחורה געוואָרען „שמענדריק" און דאָס פּובליקום איז געווען אַ געמישטע. מען רעכענט, אַז אַ העלפט בעזוכער זיינען געווען קריסטען און אַזוי גיך ווי די ערשטע פאָרשטע־לונגען זיינען געגעבען געוואָרען, האָט מען אָנ־געהויבען צו בעגריסען אידען אין די מאָסקווער גאַסען מיט'ן נאָמען שמענדריק. וואו נאָר אַ קריסט האָט בעגעגענט אַ אידען האָט ער איהם גערופען שמענדריק.

דאָס איז זעהר ניט געפעלען געוואָרען די מאָסקווער אידען און זיי האָבען אָנגעהויבען צו מורמלען געגען גאָלדפאַדען. די אידישע אינ־טעליגענץ האָט איהם אויפגעוואָרפען, אַז מיט זיינע שטיקער ברענגט ער אַ חרפּה אויף'ן אי־דישען נאָמען און מ'איז איהם אַזוי דערגאַנגען די יאָהרען, אַז נאָכדעם ווי זיין טרופּע האָט דאָר־טען געשפּיעלט דריי חדשים, האָט ער ערקלעהרט צוקערמאַן'ען, אַז ער איז שוואַך און אויסגע־מאַטערט און ער וויל אָברוהען, און דערביי האָט ער איהם געמאַכט אַ פאָרשלאַג, אַז ער זאָל נעה־מען די טרופּע און אַוועקלאָזען זיך אין דער ליטע. און אַליין איז גאָלדפאַדען אַוועקגעפאָה־רען נאָך קיעוו.

פינקעל האָט זיך געפונען בעליידיגט, וואָס די ממשלה איבער דער טרופּע איז איבערגעגע־בען געוואָרען צו צוקערמאַן. ער האָט גענומען אַנעטע שוואַרץ, מיט וועלכער ער האָט חתונה געהאַט און איז מיט איהר אַוועקגעפאָהרען קיין אדעס.

צוקערמאַן האָט איבערגענומען די ממשלה איבער דער טרופּע, נאָר קיין געלד מיט וואָס צו פאָהרען איז ניט געווען. ער האָט דאַריבער איבערגעלאָזט די קאָמפּאַניע אין מאָסקווע און איז אַליין אַוועקגעפאָהרען קיין מינסק. דאָ האָט ער ניט נאָר געדאַרפט בעזאָרגען אַ טהעאַטער, נאָר אויך שאַפען געלד אויף אַריבערצובערענגען די קאָמפּאַניע. אין שטאָדט האָט מען איהם אָנגעוויזען אויף אַ מלוה און ווען ער האָט זיך צו איהם געווענדעט נאָך דער הלואה האָט יע־נער געפרעגט:

— און וואָס איז דער משכון?

— די גאַרדעראָב פון שולמית.

נאָר אַזוי ווי די סומע וואָס צוקערמאַן האָט געבעטען איז געווען טויזענד רובעל, האָט ער זיך געקוויינקעלט און נאָך אַ לענגערען ישוב הדעת האָט ער געפרעגט:

— און וואָס איז מכח די פערד?

צוקערמאַן האָט גלייך פערשטאַנען, אַז דער מלוה מיינט, אַז ער האָט דאָ צו טהון מיט אַ צירק און ער האָט איהם געענטפערט:

— אָה, מיר האָבען פערד און שקאַפּעס!

און די הלואה איז געשאַפען געוואָרען.

די טרופּע איז געשטאַנען אין מינסק זעקס וואָכען און האָט געמאַכט גלענצענדע געשעפטען. די גאַנצע אינטעליגענץ פון שטאָדט איז געקו־מען זעהען די אידישע פאָרשטעלונגען און האָט אָנגעקוואָלען פון שמענדריק און קאַני לעמיל און די כשוף־מאַכערין. דאָס זעלביגע איז געווען אין קאָוונע — פון וואַנען די טרופּע איז אַוועקגע־

פאָהרען קיין דינאַבורג. דאָ איז צו דער טרופּע צוגעקומען י. אַדלער און זיין ווייב.

אונטער די קורצע צייט איז שוין אַדלער גע־וואָרען אַן אמת'ער אַקטיאָר און האָט חתונה גע־האַט מיט סאָפיאַ אבערלענדער. אזוי ווי ער האָט קיין גוטע שטימע ניט געהאַט, האָט ער גע־זוכט אויסצוצייכנען זיך מיט עפּעס אַנדערש. און ער איז געווען דער ערשטער אַקטיאָר צו ווייזען, אַז אַ חוץ זינגען דאַרף מען אויך שפּיעלען אויף דער ביהנע. זייער ערשטער אויפטריט אין דינאַבורג איז געווען אין דער דראַמאַטישער ראָל פון יאָזעף אין דער „אינטריגע" (דוואָסיע די פּליאָטקע מאַכערין) און ער האָט געמאַכט אַ גרויסען פוראָר.

אזוי ווייט איז „שולמית" געווען די איינציגע נייע פּיעסע וואָס איז געשאַפען געוואָרען צווי־שען ויסעו און ויחנו אויפ'ן וועג. ווען מען האָט געהאַלטען אין איין אַרומפאָהרען פון איין שטאָדט אין דער צווייטער, איז ניט געווען קיין שום נויטיגקייט צו שאַפען נייע פּיעסען. די אַלטע שטיקער זיינען געווען ניי אין יעדער פּראָ־וינציעלער שטאָדט, וואוהין אַ נע ונד קאָמפּאַניע איז אָנגעקומען. און די קאָמפּאַניעס האָבען גע־קענט אַרומפאָהרען יאָהרענלאַנג און די ביהנע זאָל דערפון גאָר ניט געווינען.

אָבער אַנדערש איז די זאַך געווען אין אַדעס. דאָרטען איז דאָס פּובליקום שטענדיג געווען כמעט דאָס זעלביגע און די אַלטע פּיעסען האָבען דאָרטען ניט געקענט געהן. מען האָט געדאַרפט האָבען עפּטער און עפּטער נייע שטיקער און דער טהעאַטער האָט שוין מעהר ניט געקענט זיין דער רשות היחיד פון איין פערפאַסער.

אונטער דער צייט האָט דער בעל הבית פון מאַרינסקי טהעאַטער אימער געהאַט אויף זיך עפּעס אַ פּראָצעס און ער איז געווען געצוואונגען צו פערלאָזען אדעס. דעם טהעאַטער האָט אי־בערגענומען לערנער.

---

דוב בן משה

# די ביבליאָגראַפיע פון שלום עליכם

(ענדע)

77. די סעריע כתרילייוקער שילדערונגען האָט שלום עליכם פאַרטגעזעצט אין דער וואַרשעווער ציי־טונג „דאָס לעבען" 1914, פון נו. 114, אונטער'ן נאָמען „דער פּראָגרעס אין כתרי־לעווקע", און

78. אין דער ניו־יאָרקער צייטונג „דער טאָג" אונטער'ן נאָמען „דאָס מאָדערנע כתרי־לעווקע" פון אַפּריל ביז יוני 1915.

79. מיט דער דערצעהלונג „אין בוי־בעריק אויף אַ דאַטשע", דער „יוד" 1901, נו' 30—3 עפענט זיך אַ נייע אייגענאַרטיגע פון אידיש־באַלעבאַטישען זומער־לעבען סעריע פון שלום־עליכם'ס סאַטירישע שילדערונגען און פון אידישע עסקים מיט קוראָרטען. צו אָט דעם ציקל געהערען „אין די וואַרים־בעדער", „מאַריענבאַד", „זומער־דיגע ראַמאַנגען" (דאָס לעצטע געדרוקט אין דעם ניו־יאָרקער „טאָג" אין יוני־אויגוסט 1915) און נאָד. „אין בויבעריק" האָט שפּעטער געקראָגען אַן אַנדער קעפּעל: „גלות־דאַטשע".

80. „אַ מעשה אָהן אַנ'עק, אַרויס־גענומען פון איין אַלטען פּנקס און בעפּוצט", וואַר־שא תרס"ב 1901—1902, פערלאַג „בילדונג".

81. „משוגעים, אַ ראָמאַן" אין דער ציוב. וואָכענשריפט „די וועלט" (אין אידיש), וויען 1901. (ניט פערענדיגט).

דאָס איז אַ ציוניסטישער „אוטאָפּיע"־ראָמאַן. מ'דערצעהלט, אַז שלום עליכם'ס ראָמאַן האָט גע־מאַכט אַ שטאַרקען רושם אויף דר. טעאָדאָר הערצל, פאַר וועלכען מ'פלעגט פאַרלעזען „די וועלט", און אונטער זיין איינפלוס האָט הערצל געשריבען זיין „אַלט־ניילאַנד"־ראָמאַן.

## צום יאָהר 1902:

82. „מהנשתנה", אין „דעם יוד", נ' 16-17.

83. „ווערוויסט", אַ ראָמאַן, אין דער „יודישער פרויען־וועלט" (בייל. צו דער „יוד. פאָלקס־צייטונג", אַרויסג. פון מ. ספּעקטאָר און ח. ד. הורוויץ, וואַרשאַ־קראַקוי). דער ראָמאַן איז ניט פאַרענדיגט.

?84. „מתושלח, אַ יודיש פערדיל", אין דער „יוד. פאָלקסצייטונג".*)

?85. „אויפ'ן פידעל", דאָרט.

?86. „אַ ווינגרישנער בילעט", דאָרט.

87. „פונ'ם פּריזיוו", מאָנאָלאָג אין וואַגאָן, אין דעם „יוד" נ'. 15-17.

„פונ'ם פּריזיוו" הויבט מיט זיך אָן אַ נייע סעריע אין שלום עליכם'ס שאַפונג: די וואַגאָן־מאָ־נאָלאָגען, וועלכע ער האָט אַנדערש אויך גערופען „פּעקלעך" (עטליכע אַזוינע „פּעקלעך" גע־דרוקט אויך אין דער „יוד. פ' צייטונג" 1902). שפּעטער האָט ער די אַלע „פּעקלעך" און וואַגאָן־דערצעהלונגען אַרויסגעגעבען אונטער'ן אַלגעמיינעם נאָמען „כתבים פון אַ קאָמי־וואָ־יאַזשער" (יוביל.־אויסג. ב. 8 און די רו־סישע איבערז. ב. 4). די דאָזיגע קאָמישע מאָנאָלאָ־גען שילדערן פערשיידענע זייטען פון באַלעבאַטישען לעבען.

## די וויכטיגסטע ווערק זינט 1903

*) מחמת מאַנגעל אין פּלאַץ מוזען מיר אויס־לאָזען די צעהנדליגער קלענערע זאַכען, וואָס ש״ע האָט געדרוקט זינט 1902 יאָהר, און אויסרעכענען דאָ בלויז די ווי כ ט י ג ס ט ע ווערק זיינע, און נאָר פאַר די לעצטע צוויי יאָהר וועלען מיר געבען אַ פולשטענדיגע רשימה.

88. „צ ע ז י י ט א ו ן צ ע ש פ ר י י ט, בילדער פונ׳ם אידישען לעבען״, אַ פּיעסע, אין דער „יוד. פ׳ציטונג״ 1903, נב׳ 4—10 (און אַ פערטעל אַקט אין נ׳ 30-31). שפּעטער אַ בעזונדערע אויס־גאַבע; אויפגעפיהרט געוואָרען אין אייראָפּאַ און אַמעריקאַ.

89. „מ י י ן ע ר ש ט ע ר ר אָ מ אַ ן״, דאָרט נב׳ 12—14 און 17.

90. „מ אָ ש ק ע ל י ג נ ב, אַ ראָמאַן״, דאָרט נב׳ 19—26.

91. „א י ן ד י ו ו אַ ר מ ב ע ד ע ר״, דאָרט נ׳ 30—37.

92. „כ פ ר ו ת, אַ מעשה פאַר דערוואַקסענע קינדער״, דאָרט נ׳ 38.

93. אַ גרויסען רושם האָט אָנגעמאַכט בשעת דער רוסיש־יאַפּאָנישער מלחמה די אַלעגאָרישע סאַ־טירע „ד ע ר פ ע ט ע ר פ י נ י ע מ י ט ד ע ר מ ו ה מ ע ר י י ז י״ אין „פריינד״ 1904 („פעטער פּיניע״ מיינט יאַפּאַן, און מוהמע רייזי״ — רוסלאַנד *) און

94. בשעת דער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד אַלע־גאָרישע סאַטירע „ד י מ ו ה מ ע ר י י ז י א ו ן א י ה ר ע ק י נ ד ע ר״, אין „פריינד״ 1905 (די „קינדער פון מוהמע רייזע״ זיינען די פערשיעדענע קלאַסען און פעלקער פון רוסלאַנד).

95. די סעריע „מ אָ ט ע ל (פּייסי) ד ע ם ח ז ן ׳ ס״, אַ מערקווירדיגע שילדערונג פונ׳ם לע־בען פון אַ אידישען פּראָלעטאַריער־יתום און זיינע וואַנדערונגען צוזאַמען מיט אַ גרופּע עמיגראַנטען,— צוערשט געדרוקט אין דער פּעטערבורגער צייטונג „דער פריינד״ (אין 1907 יאָהר). שפּעטער אַריין אין׳ם 5טען ב. פון דער „יובילעאום אויסגאַבע״ און אינ׳ם 2 ב. פון דער „טאַגעבלאַט״ אויסג.. אי־בערגעזעצט אין רוסיש אינ׳ם ב. 1 פון די געזאַ־מעלטע ווערק אין רוסיש.

96. אַ פאָרטזעצונג פון מאָטעל דעם חזן׳ס כתבים איז געדרוקט אין דער מאָנאַטל „יודישער וועלט״, ווילנא 1914, נ׳ 6, ז. 315 — 327.

97. אַ נייע פאָרטזעצונג „מ אָ ט ע ל פ ּ י י־ס׳ ד ע ם ח ז ן ׳ ס א י ן אַ מ ע ר י ק אַ״ איז געדרוקט אין דער ניו־יאָרקער „וואָרהייט״ פון פעברואַר ביז מאַי 1916 (ניט פאַרענדיגט).

98. „ד ע ר מ ב ו ל, ראָמאַן״. געדרוקט גלייכצייטיג אין דער צייטונג „אונזער לעבען״ וואַר־שא און אין דער ניו־יאָרקער „וואָרהייט״ 1906—1908. אַרויסגעגעבען דערנאָך פון פערלאַג „פּראָגר־רעס״ אין וואַרשא אַלס 9־טער (אָדער 10־טער) באַנד פון דער „יובילעאום־אויסגאַבע״ און קאָנפיס־צירט פון דער רוסישער רעגיערונג.

אין דעם אַרכיוו, וואס ש״ע האָט נאָך זיך גע־לאָזען, געפינט זיך אַן איבערגעאַרבעטער כתב־יד פון דעם דאָזיגען גרויסען ראָמאַן, שוין אונטער אַ נייעם נאָמען „ד ע ר ש ט ו ר م״. דער סיוזשעט פונ׳ם ראָמאַן איז געגומען פון דער רוסישער רעוואָלוציע.

99. „ב ל אָ נ ז ש ע נ ד ע ש ט ע ר ן״, ראָמאַן, אין צוויי טייל. דער ערשטער טייל „אַ ק־ט י א ר ע ן״, דער צווייטער „נ ע ו נ ד״. גע־דרוקט צוערשט אין אַ וואַרשעווער צייטונג (היינט״?) און אין ניו־יאָרקער „מאָרגען־זשור־נאַל״, דערנאָך אין אַ באַזונדערער אויסגאַבע: ניו־יאָרק, דזשואיש פּרעס פּאָבלישינג קאָמפּ. 1912, אין וואַרשא, פערלאַגס־געזעלשאַפט „צענטראַל״ אַלס ב. 15 און 16 פון דער „יובילעאום־אויסגאַבע״ 1914. דער ראָמאַן בעהאַנדעלט דאָס לעבען פון די אידישע אַקטיאָרען. דאָס איז ש״ע׳ס גרעסטעס ווערק לויט דעם פאַרנעהם (צוויי גרויסע בענד).

100. „ד ע ר ב ל ו ט י ג ע ר ש פּ אַ ס״, ראָמאַן, געדרוקט אינ׳ם וואַרשעווער „היינט״ אין 1912 און 1913 יאָהר. אַרויס אַלס באַזונדערע אויסגאַבע ניט אין אידיש, נאָר אין אַ רוסישער איבערזעצונג. בעהאַנדעלט אויף אַן אָריגינעלען אופן דעם סיוזשעט פון בלוט־בלבול.

101. „מ אַ ר י ע נ ב אַ ד, ניט קיין ראָמאַן, נאָר אַ פערפּלאָכטערניש צווישען צוויי שטעדט: וואַר־שאַ און מאַריענבאַד, דורך 36 ברייוולעך 14 ליעבע־צעטעלעך און 46 דעפּעשען״, וואַרשא, פערלאַג „פאַ־מיליען־בילאָטעק״, תרע״ג (1913?).

## 5. שלום עליכם׳ס לעצטע ווערק

גלייך ווי מיר האָבען זיך באַזונדערס גענוי אָפּ־געשטעלט אויף די ע ר ש ט ע ווערק פונ׳ם פער־שטאָרבענעם קינסטלער, געפינען מיר פאַר נויטיג מיט דערזעלבער גענויאיגקייט אויסצורעכענען אויך זיינע ל ע צ ט ע ווערק, וואָס ער האָט פאַרעפענט־ליכט פאַר זיין פריהצייטיגען טויט אין אַמעריקאַ.

109—102. אינ׳ם ניו־יאָרקער „טאָג״ זיינען אין לויף פון 1915 יאָהר געדרוקט געוואָרען עטלי־כע קליינע זאַכען, ווי „אַ ו ו אָ ר ט פ אַ ר אַ ו אָ ר ט״, „אַ ו אָ ך מ י ט י. ר. פ ר ץ״, „ל ש נ ה ט ו ב ה״, „פ ו ן פ ּ ס ח ב י ז ס כ ו ת״, „ע ו ל ם ה ב א״, „מ י ס ט ע ר ג ר י ן ה אָ ט אַ ד ז ש אַ ב״, „מ י ס ט ע ר ב ו י ם א י ן ק ל אַ ז ע ט״, „ב ע ר ל א י־ז י ק״.

113—110. אין דער ניו־יאָרקער „וואָרהייט״ זיינען פון יאַנ. ביז מאַי 1916 געדרוקט געוואָרען, אויסער די אויבענ־דערמאָנטע „וחלקלות״ (ז׳ אויב־בען נ׳ 55) און „מאָטעל פּויסי דעם חזן׳ס אין אַמע־ריקאַ״ (ז׳ אויבען נ׳ 97). פאָלגענדע קליינע זאַ־כען: „אַ מ ע ש ה מ י ט אַ ג ר י נ ה אָ ר ן״, „ד אָ ק ט אָ ר פ י י נ פ י נ ק ע ל ק ר ו י ט״, „ה מ ן א ו ן מ ר ד כ י״. „ק ד ל ת

---

*) פגל. אויבען נ׳ 2.

OCT 31 1917 4 3 1

וקדשת (אַ האַרצרויסענדיקע טראַגעדיע איבער אַ יום־טוב׳דיגען קדוש)".

114. אין דער פּסח־נומער פון הומאָריסטישען „גרויסען קונדס" פאַר 1916 יאָהר איז געדרוקט „אַ בעל־עגלה מיט חריין".

115. אינ׳ם ענגליש־אידישען בוך „דער וואַנ־דערנדער איד", אַרויסגעגעבען פון דער באַזאַר־קאָ־מיטע פון דער פאָלקס־הילפס קאָנפערענץ, ניו־יארק, מאַרטש 1916, איז געדרוקט „דער שכל פון דאָקטאָרע".

116. אין „מיניקעס׳ פּסח־בלאַט תרע׳ו (20־יעהריגע יובילעאום־אויסגאַבע פון מינקעס יום־טוב בלעטער), ניו־יאָרק 1916, ז. 11—14 איז געדרוקט: „טאַטע־מאַמע, מאַן און ווייב, חתן־כלה, שוועסטער און ברו־דער, אָדער: געשאָסען, געס׳מט, געקוילעט און געשטאָכען און דערהרג׳עט פון אַ דונער. אַ העכסט אינטערעסאַנטער, האַרצרויסענדער, נשמה־בויסענדער ראָמאַן אין פיער טהיילען פערפאַסט פון מיר שלום־עליכם".

117. „מעשיות פון טויזענד און איין נאַכט", אין „טאָג" פון 7 יאַנ. מאַרץ 1915.

118. „דער מיסטיק, אַ ראָמאַן מיט אַ מוסר השכל, וואָס האָט זיך אָבגעשפּיעלט אין אַמע־ריקאַ", אין „טאָג", אָקט.־דעצ. 1915 (ניט פאַרענ־דיגט).

119. „דאָס גרויסע געווינס, אַ פאָלקס־שפּיעל אין פיער אַקטען" אין דער „צו־קונפט" פון פעבר. ביז מאַי 1916.

120. „פונ׳ם יאַריד, לעבענסבעשרויי־בונגען פון שלום עליכם" (אויטאָביאָגראַפיע), אין „טאָג" 1915 און אין דער „וואַרהייט" פון 8 יאַנ. ביז 7 מאַי 1916 (ניט פאַרענדיגט).

121. די ערשטע 57 קאַפּיטלען פון אָט די אויס־געצייכענטע זכרונות „פונ׳ם יאַריד" זיינען אַרויס נאָך שלום עליכם׳ס טויט אין צוויי בענדער, נ. י. (אויסג. פון דער „וואַרהייט") 1916.

---

י. י. שוואַרץ

# אידיליע

וואָס טראַכט דער אַלטעטשקער, גרייז־גרויער פאַרמער דורך טעג,
זיצענדיג איינזאַם אין שאָטען פון רוישענדען בוים?
זיצט ווי פערגליווערט אין וויעג־שטוהל, די פּפייפ אין די צייהן,
ס׳בליק פון די בלוי־מוטנע אויגען בעוועגט זיך קוים־קוים.

צוויי מאָל אַ טאָג געה איך דורך: אין דער פריהיגער היין,
און אין דעם שמעקענדען ראָז־בלויען שטילען פאַרנאַכט.
ציה איך מיין הוט און פערבויג זיך, בעגרים אויפ׳ן קול:
„עך, סאַראַ פּראַכטפולער טאָג" — ס׳זיצט דער אַלטער פערטראַכט.

פריה, אין דער פריה, שפּיעלען אייניקלעך בלאָנדע אין גראָז,
פלאַקסענע קעפּעלעך, אויגעלעך וואַסערדיג־בלוי;
פּלוידערען, צוויטשערן, פּונקט ווי די פויגעל פון בוים —
זיצט ער און שווייגט, מיט׳ן קאָפּ צו דער זון, אַזוי גרוי.

קומט דער פאַרנאַכט — קומען אָן זיינע זיהן פונ׳ם פעלד —
קלאַפּען דעם „דעד" אויפ׳ן פּלייצע. — עס הירזשען די פערד,
ס׳זעצט מיט אַ וואַרעמע פאַרע פון עמער דאָס מילך,
ס׳געהט אויף דער ריח פון פרישער צוקערטער ערד.

דאַכט זיך, דער אַלטעטשקער שמייכעלט, דאָס פּנים פערברוינט,
ס׳ציטערט די האַנד וואָס האַלט אונטער די פּייפ אינ׳ם מויל...
און אין דער דאָזיגער ווייכער און שמעקענדער לופט
קרויזט זיך דער רויך פון טאַבעקאָ אַ קנויל נאָך אַ קנויל.

שאָרכעט אַ שניידענדער מעסער אין זאַפטיגען גראָז,
דורכזיכטיג, לייגען זיך שאָטענס פון בוים אויפ׳ן וועג...
שטיל, ווי פערגליווערט אין וויעג־שטוהל, די פּייפ אין די צייהן —
וואָס טראַכט דער אַלטעטשקער, גרייז־גרויער פאַרמער דורך טעג?...

FORBES LIBRARY

FIDDES LIBRARY WOLVERTON MASS.

FORBES LIBRARY

NORTHAMPTON

MASS.

DOES NOT
CIRCULATE

155463